PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA ; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS ;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES PENE JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, DUCENTIS ET VIGINTI DUOBUS VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, DECEM ET CENTUM SUPRA MILLE FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, NOVEMQUE ET CENTUM VOLUMINA, PRO PRIMA SERIE GRÆCA, NON EXCEDIT. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA SEXAGINTA VOLUMINA PROBABILITER NON SUPERABIT ; DUM HUJUS VERSIO MERE LATINA TRIGINTA VOLUMINIBUS ABSOLVETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRE ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEM VEL PRO SEX FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES FUTURIS PATROLOGIÆ SERIEBUS APPLICANTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NON NOBIS DEEST.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXXIV.

JOANNES ZONARAS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUT*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA..

SÆCULUM XII. ANNUS 1190.

ΙΩΑΝΝΟΥ
ΤΟΥ ΖΩΝΑΡΑ
ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

JOANNIS ZONARÆ
OPERA OMNIA

HISTORICA, CANONICA, DOGMATICA.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,
SIVE
CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIOR.

VENEUNT DUO VOLUMINA 22 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUT*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XII, ANNUS 1190.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXXIV CONTINENTUR.

JOANNES ZONARAS.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΑΣΚΗΤΟΥ

ΤΟΥ ΖΩΝΑΡΑ

ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΔΡΟΥΓΓΑΡΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΓΛΑΣ, ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΑΣΗΚΡΗΤΙΣ

ΧΡΟΝΙΚΟΝ.

—

JOANNIS ZONARÆ

MONACHI

MAGNI ANTEA VIGILUM PRÆFECTI ET PRIMI A SECRETIS

ANNALES.

CAROLUS DU FRESNE, DOM. DU CANGE,

REGI A CONSILIIS, ET FRANCIÆ APUD AMBIANOS QUÆSTOR,

WOLFIANAM EDITIONEM CUM SCRIPTIS CODICIBUS CONTULIT, LATINAM VERSIONEM RECENSUIT, ANNALES NOTIS ILLUSTRAVIT.

—

DUCANGII PRÆFATIO.

Nemo est tum ex nostris tum etiam exteris (1), qui Regiam scriptorum Byzantinorum editionem velut eximium Gallicæ magnificentiæ monumentum non suspiciat. Et merito sane ac jure optimo, cum, præterquam quod historiam minus hactenus notam et quæ tot rerum eventis varietur, Romanique imperii universo pene orbi olim dominantis causas inclinationis atque ruinæ ob oculos proponat, typis illa tam elegantibus chartarumque magnitudine adornata exit in publicum, ut quamdam præ se ferat majestatem, et quotquot litteras amant ad sui lectionem quodammodo sollicitet et alliciat. At cum tot inter Regio isto apparatu insignes, Joannis Zonaræ Annales Græce semel minusque nitide impressos ac in præsens rariores plerique ex eruditis desiderari monuissent, vir illustrissimus marchio de Louvois, regi ab intimis consiliis et secretis, cujus curæ ædificia Regia, artes, ipsaque typographia Regia permissa sunt, in idem etiam consilium conspirante illustrissimo fratre archiepiscopo Rhemensi ac primo Franciæ pari, pro innato non vulgari erga litteras affectu ut auctor Regia editione dignissimus ederetur optimum factum videri sibi significavit. Hacce mihi deinde demandata provincia, qua doctiores alios longe melius defuncturos licet minime dubitem, manum statim admovi, codices veteres quantum per tempus licuit collegi et contuli, notasque adjeci : quod qualecunque est, æqui boniqde consulturos benignos lectores confido.

Enimvero ut de hisce qui nunc prodeunt Annalibus ac de eorum auctore Zonara quædam præmittamus, hos præsertim commendat scriptoris eruditio, quæ non ex iis modo colligi potest, sed etiam ex aliis quam plurimis operibus, quorum indicem huicce Præfationi subjicimus; in quibus neque rerum cognitionem neque acre vel solidum judicium ut nec pietatem quispiam desideret. Quin etiam si natalium splendor gestique in imperatorum palatiis magistratus existimationem aliquam scriptori conciliare possunt, quod nemo forte in dubium revocaverit, de illo præcipue qui de rebus politicis, in quibus ver-

(1) Mart. Hankius in præfat. ad lib. *De script. Byzant.*

satus est, scribere aggreditur, eo sane celebrari poterit et ipse Zonaras : quem cæteroquin ab illo Zonara, qui sub Constantino Porphyrogenito Leonis Sapientis filio in aula vixit (2), genus duxisse suadet omnino nominis similitudo. Quippe in Joannis et Manuelis Comneni, quibus imperantibus vixit, palatio, magni vigiliarum drungarii seu, ut Latini efferebant, vigilum præfecti ac primi a secretis gestæ dignitates, inter illustriores semper habitæ, magno fuisse apud imperatores loco satis argumento. Atque ex eo, ni fallor, a Theodoro Balsamone (3) et a Matthæo Blastare (4) ὑπερφυής indigitari solet, quod essent inter senatorias præcipuæ, cum hocce epitheto senatum ac ipsos senatores donari solitos constet, uti alibi observamus (5) : quo quidem et nobilitas generis et magistratuum splendor exprimitur, cum, ut ait Gregorius Nazianzenus (6), μέγιστον εἰς εὐγενείας ἀπόδειξιν συγκλήτου μετουσία habeatur.

Verum abdicatis postea palatinis curis, quo sibi in primis vacaret animæque saluti consuleret, monachum induit, relictaque urbe imperii primaria in insulam remotiorem secessit : quod ipsemet in Præfatione ad Annales testatur : quo loco in iis ut par erat conscribendis librorum defectum causatur, αὐτὸς ὑπερόριος ὢν καὶ πόῤῥω τοῦ ἄστεως ἐν νησῖδι ἐνδιαιτώμενος. Quæ vero fuerit insulula ista, tanto ab urbe spatio disparata, non promptum est assequi; sed vel inde saltem licet conjicere, venire in dubium quod tradit Andreas Thevetus, scriptor cæteroquin in aliis haud certæ fidei, sua ætate visum adhuc in quodam Montis Sancti (ita Athos hodie appellatur) monasterio Zonaræ epitaphium hisce verbis conceptum: ΕΝΤΑΔΕ ΖΩΝΑΡΑΣ ΚΕΙΤΑΙ, nisi sub vitæ extrema eo dicatur concessisse (7).

Utcunque de hac re sit, via aliquot in asceterio annos exegerat, cum eum convenere amici (8) hortatique sunt ut solitarium istud otium in negotium aliquod conferret, quod et rem publicam juvaret et æternæ vitæ præmium sibi conciliaret : quod quidem maxime assequi liceret si historiam conscriberet quæ et resecaret supervacanea et res memoratu digniores nullo verborum ambitu in compendium quoddam contraheret. Eos enim qui in hocce scriptionis genere operam hactenus collocassent, rerum quas enarrant seriem fere semper interrumpere inutilibus παρεκβάσεσι seu excessibus, vel etiam descriptionibus aut concionibus, atque adeo intempestivis et quæ annalibus parum conveniant de religione disputationibus, dum fidei mysteria exponunt vel hæreses confutare aggrediuntur, argumentis e sacra Scriptura vel e sanctis Patribus petitis. Quibus quidem ex chronologis aliquot suggillabant qui ea tempestate in omnium manibus versabantur, auctorem forte Chronici quod Alexandrinum vocant, Georgium Syncellum, Georgium Hamartolum, Georgium Cedrenum, aliosque quorum scripta ejusmodi supervacaneis excursibus passim scatent.

Verum tametsi duas res languorem afferre animis, otium et solitudinem, quod aiebat Tullius, persuasum haberet, et apud Christianos, ac monachos in primis, pravas illas seu cogitationes (λογισμοὺς asceticі vocant) seu cupiditates, quæ mentem a negotiis vacuam invadere solent et in peccata fere semper demergunt, avocare unicam posse occupationem, ægre tamen cessit amicorum hortatibus, cum rem esse cerneret quæ librorum, quibus carebat, copiam postularet. At vellicare ii non prius destiterunt quam improbitate stimulandi ad suscipiendum opus impulissent. Victus igitur familiarium flagitationibus, et supra allatis adductus rationibus, ad Annales conscribendos se accinxit, cum in hoc secessu agens, ubi ad condendam historiam necessarii libri non suppeterent, si non omnia dicenda complecteretur, veniam a benigno lectore se impetraturum facile sibi persuaderet. In qua cæteroquin conscribenda ita est versatus, ut præcipua et quæ alicujus viderentur momenti non omiserit, « eaque in epitomen coegerit tanta elegantia, solus ut videatur assecutus quod contra rerum naturam est, brevitas ut obscura non esset ; » quod de Pontio Paulino, qui tres Suetonii libros de Regibus in compendium redegerat, dixit Ausonius (9). Quidam enim sunt, ut aiebat Focas Grammaticus, qui late copioseque scripserunt, ita ut superflua interdum ubertate narrationis memoria legentium confundatur : alii, dum brevitati student, admodum diffusam coartasse materiam, ut sterili compendio nihil ad integram scientiam lectoribus conferant. Neque tamen sibi ipsi satisfecit omnino, cum quibus ad operis quod in manus sumpserat absolutionem necesse erat codicibus persæpe careret, quos cum sæpius quæsisset, reperire non potuerat, seu temporum injuria essent amissi, seu negligentius ab iis inquisiti quibus id negotii dederat (10).

(2) Anonym. Combefis. in Porphyrogen., n. 8. [*Patrol.* t. CIX.]

(3) Ad can. 56 Apost.

(4) Lit. E cap. 11.

(5) In Gloss. med. Græcit.

(6) Orat. 18 in S. Cyprian.

(7) En Theveti verba in *Pourtraits et vies des hommes illustres*, Paris, 1584, in-fol., l. 26 b et 27 a : « ... toutesfois les Grecs du mont Athos m'ont dit que ce fut en un rocher qui peut avoir de tour (compris les escueilz qui l'environnent) quelque lieue, le plus inaccessible lieu que j'aye veu en toute la mer Egée et Archipelague, et de present appellé par les Grecz Caloier d'Andros, autrement dict le bon vieillard, les Turcs le nomment Cahyra, les Hebrieux ou Juifs du pays luy donnent le nom de Charchas, auquel y a encores aujourd'huy un fort beau monastere de Grecz. ... Zonare doncq ayant demeuré cinq ans en ce lieu .. Callineus son Patriarche .. luy commanda se retirer au mont Athos,.. où ayant demeuré treize ans, finit ses jours aagé de quatre-vingtz-huict ans sept moys, et fut depuis honorablement enterré en l'un des monasteres nommé sainct Helie dudict mont, la sepulture duquel se voit encore de present, couverte d'une pierre jaspée contre laquelle sont écritz ces mots en Grec, et la plus part si effacez qu'à grand' peine les peut on lire .. ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΜΝΗΜΕΙΟΝ Ο ΣΟΦΟΣ ΖΩΝΑΡΑΣ ΚΕΙΤΑΙ. »

(8) Praef. n. 1.

(9) Epist. 7.

(10) Zonar. lib. IX, n. 31.

dum ipse extorris et procul ab urbe in parva insula vitam ageret : ex quo factum agnoscit ut consulum et dictatorum historia minus sit absoluta. Neque porro mirari debere subdit lectorem, si in iis quos conscripsit Annalibus scriptionis character ubique sibi similis non occurrat, cum aliter fieri vix queat, ut qui historiam e variis scriptoribus veluti stipem colligit, illorum et dictione et compositione in multis non utatur. Quod ita tamen confecit, ut si aliquid de suo interjecerit, id illius stylo quem sequebatur auctoris quantum fieri potuit accommodaverit, ne scriptionis ratio a sese ubique dissidere videretur : cum interim alia longe quam cæteri qui res chronologicas hactenus tractaverant, Annales suos conscriberet, res nempe quasi de suo componens et narrans, et quod laude dignum est eaque summa, non alienorum furtis plausum captans, neque tractatus integros exscribens, ut de ipso Zonara scribit Leo Allatius (11).

Non defuere tamen qui censorio quodam judicio ut minus diligentem, maxime ubi de rebus Romanis agit, vellicarint atque adeo perstrinxerint. « Omnia, inquit horum alter (12), ante Constantinum inepte et parum diligenter (de rebus Latinis loquor) explicavit. » Sed quam sano ille judicio hæc effutierit vel inde patet, quod a paulo æquioribus judicibus, iisque pereruditis quibusvis chronologicis scriptis Annalium Zonaræ pars illa quæ res Latinas pertractat longe anteponatur. Nam cum in recensendis Romanorum gestis ex Dione præsertim, quem minime truncatum ut hodie editus est sed integrum legerat, aliisque scriptoribus qui periere temporum injuria, hanc historiæ partem compegerit, nova fere semper et ab aliis indicta commemorat : ita ut multis in locis de verbo ad verbum Dionem exscripsisse dicatur a Guillelmo Xylandro, Fulvio Ursino, Friderico Sylburgio et Henrico Valesio, istius scriptoris eruditis interpretibus, quibus solemne est ex Zonara aut ipsum Dionem emendare aut Romanos scriptores alios illustrare : unde Theodorus Marcilius (13) Zonaram et Xiphilinum Dionis subdigas vocat. Et certe ita de Zonara sensisse constat eumdem Allatium, « qui » ait ille « licet in historia post Constantinum Magnum jejunior sit, et nonnisi obvia quæque percurrerit, in his vero quæ ante Constantinum ad mundi exordia diligentius et copiosius versatur. » Non mirum igitur si ab Alexandro Brassicano in Præfatione ad Salvianum sinceræ fidei historicus, et a Casaubono (14) dicatur vir eruditissimus. Cedreni codici manuscripto schedam ascripsisse dicitur Wolfius, in qua observabat tractare idem argumentum quod Zonaras, sed habere a Zonara multa de industria prætermissa, brevitatis forte studio, sed certe non prætermittenda, ita ut optione sibi data ab initio Cedrenum Zonaræ prætulisset. Qui, inquit Xylander (15), a quo hæc ex Wolfio referuntur, ad ea respexit præcipue, quæ aliunde quam ex eo repeti non possunt, cum duo priores Zonaræ tomi longe alioquin sint meliores ac laude digniores, quam ea quæ ad Constantinum usque Magnum Cedrenus collegit. Scribit præterea idem Wolfius (16) Zonaram alias prolixiorem videri, ut in Judaica historia, alias breviorem, ut in exterarum gentium gestis. In quo quidem si qua culpa commissa est, excusationem habere videri hanc, quod ipse non ex suo ingenio deprompsit ea quæ scripsit, sed ex variis auctoribus collecta in certum ordinem redegit : qui auctores inter se dissimillimi sunt. Quod autem non omnia persecutus est, non tam negligentia quam de industria fecisse.

Verum, licet in iis quæ post Constantinum Magnum scripsit obvia quæque percurrere Zonaram dicat Allatius, longe aliter tamen sensisse videtur exacti vir judicii Henricus Valesius, qui non modo auctorem sat diligentem haud semel indigitat, sed et in iis præsertim quæ ejusdem Constantini familiam spectant, accuratiorem quam in cæteris, neque aliis obvia dicere observat (17). Et sane quanquam in recensendis Cpolitanorum imperatorum gestis, fusioribus forte editis commentariis versati sint Theophanes, Cedrenus, Scylitzes et aliquot alii, constat id Zonaræ in primis consilium fuisse, ut non pleniorem quemadmodum ii historiam, sed contractiorem atque adeo compendium conscriberet, in quo singularia quæque et quæ in re historica præcipui viderentur ponderis perstringeret. Ex quibus facile diluitur quod ait Gerardus Vossius, tum in eo majorem curam et industriam desiderari, tum etiam maxime mirandum esse, virum usque adeo experientem in sui temporis præsertim rebus pleraque perfunctorie tantum dicere, cum multa magnaque iis temporibus gesta sunt, orientali orbe cum occidentali quasi concurrente : adeo ut pauca sint quibus Alexii vitam perstrinxerit. Id, inquam, haud ægre refellitur ex auctoris ipsius Annalium lemmate, vel ex ipsius Præfatione, in qua non historiam sed historiæ compendium scribere se profitetur; ita ut si prolixiori sui temporis res fuisset persecutus narratione, primum scriptoris officium minime observasse diceretur : cum, ut ait Plinius alter, titulum suum legere debeat, atque identidem interrogare se quid cœperit scribere, scireque si materiæ immoratur non esse longum, longissimum si aliquid arcessit atque attrahit. Atque ex hacce virorum eruditorum varia de Zonaræ Annalibus sententia patet quam infausta sit eorum sors qui aliquid scribere aggrediuntur, cum quibusvis ac fere iniquis hominum judiciis et censuræ ingenii fœtus exponunt.

Cæterum in Annalium decursu occasionem interdum captat Zonaras Græcorum suæ ætatis mores vellicandi, veluti cum virorum ecclesiasticorum Simoniam carpit, comatos et cincinnatos palatinos

(11) *De Georg.*
(12) Apud Allat. *De error. magn. viror. in dicendo*, p. 126.
(13) In not. ad Sueton.
(14) Ad Hist. Aug. p. 202, 2 ed.
(15) In præfat. ad Cedren.
(16) In præfat.
(17) In not. ad lib. XVIII Ammiani

perstringit (18), et imperatores, quod abdicato patrio vestitu barbaricum amplecterentur (19). Denique in ipsos adhuc Augustos ac eorum in rebus administrandis publicis tyrannidem gravius invehitur. Nam ut Valentis mathematici (20) de urbis Cpolitanæ duratione editum sub Constantino Magno natalitium thema quodammodo tueatur, ne omnino falsum putetur, quam annos 696 duraturam prædixerat, jam olim cum scribebat Zonaras elapsos, subdit aut falsam existimandam Valentis prædictionem, aut annos illos intelligendos esse quibus instituta rei publicæ ac status conservabantur, dum suus honor erat senatui, dum cives sub legitima imperii potestate florebant, non autem cum manifesta vigebat tyrannis dominorum publica sibi pro privatis vindicantium et ad suas voluptates conferentium, easque parum honestas, cum publica quibusvis donarent, nec pastorum instar subditos tractarent, nec lana supervacua detonsa, sed prædonum more oves mactando, ad medullas ipsas exsugerent.

Chronici titulum huicce Zonaræ historiæ ascripsimus quemadmodum Wolfius. Nam et ita laudatur a Michaele Glyca in Annalibus : 'Ο Ζωναρᾶς ἐν τῷ χρονικῷ συντάγματι, et in altero e codicibus Regiis, in quo secunda duntaxat pars continetur, hæc verba in fronte leguntur : Τὸ παρὸν βιβλίον χρονογράφος ὀνομάζεται. Verum in codice Viennensi, quo usus est Wolfius, alia habetur epigraphe, hisce videlicet vocibus concepta : 'Επιτομὴ ἱστοριῶν συλλεγεῖσα καὶ συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ σοφωτάτου μοναχοῦ τοῦ Ζωναρᾶ, τοῦ γεγονότος μεγάλου δρουγγαρίου τῆς βίγλας καὶ πρωτοασηκρῆτις. Et sane compendium historiæ scribere se profitetur ipse Zonaras · 'Εμοὶ δ' ἐπιτομὴν ἱστορίας πεποιημένῳ οὐκ ἐπῄει τὴν πραγματείαν θέσθαι πολύστιχον, etc. (21).

Universum vero opus duas in partes distribuit : ac in priori quidem historiæ quam vulgo sanctam vocant ex sacris Libris et ex Josephi Archæologia compendium complexus, tum res Græcorum veterum tangit, ac Romanorum deinde ad ea usque tempora historiam perducit, quibus res publica in unius administrationem seu monarchiam delapsa est. Alteram autem a triumviratu orditur, ac recensitis singulorum imperatorum gestis usque ad Alexii Comneni exitum persequitur, id est ad sæculum quo ipse vixit undecimum. Non solum enim Joannis Comneni imperatoris Alexii filii meminit, sed et Manuele Joannis filio imperante vixisse infra docemus. Cæterum hæc Annalium Zonaræ partitio non ex ipsa modo Præfatione percipitur, sed præsertim ex verbis quibus pars prior clauditur (22), atque adeo ex alterius inscriptione, quæ in scriptis codicibus hæc verba præfert : 'Αρχὴ τῆς περὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἱστορίας. Quibus quidem vocibus in altero ex Regiis istæ, charactere licet paulo recentiori, præfiguntur : 'Ιστορίας Ζωναρᾶ τόμος δεύτερος καὶ τελευταῖος. Sed præsertim alter ex Regiis, qui secundam duntaxat partem Annalium Zonaræ complectitur, in primis contextus lineis hanc partitionem prorsus astruit, in quo scriptor ita hanc orditur : 'Εξ ἀρχῆς μὲν οὖν, ὡς ἐν τῇ προτέρᾳ βίβλῳ μοι προϊστόρηται, βασιλεῦσιν ἡ τῶν 'Ρωμαίων, etc. Ubi codex alius Regius et Colberteus præter editionem Wolfianam hæc tantum habent : 'Εξ ἀρχῆς μὲν οὖν, ὡς ἱστόρηται, etc. Sed et in ejusdem codicis Regii initio hæc leguntur : 'Εν προτέρᾳ βίβλῳ περιέχει τὰ 'Εβραϊκὰ καὶ τὰ περὶ 'Ρωμαίων ὑπάτων, τῷ δὲ τὰς τῶν αὐτοκρατόρων ἱστορίας. Quin etiam Wolfianos codices hanc Annalium Zonaræ partitionem prætulisse arguit quod in fronte Zonaræi codicis a se Cpoli empti præfixit Joannes Dernschwamus, et ex eo descripsit in sua Præfatione Wolfius. Ex quibus abunde colligitur hosce Annales in duos duntaxat tomos a Zonara fuisse dispertitos, non vero in tres, ut illos divisit idem Wolfius : quorum prior de rebus Judaicis ab initio mundi usque ad Hierosolymitanum excidium ; alter historiam Romanam ab Urbe condita usque ad Constantinum Magnum breviter complectitur, in qua tum Dionem, ut diximus, tum etiam Eutropii interpretem Pæanium, quem ad verbum sæpenumero exscribit, ut observatum a Scaligero (23), præsertim sequitur. Tertius denique imperatorum res gestas a Constantino Magno usque ad obitum Alexii Comneni tractat. Falsum tamen constat Dernschwamum, cum dixit priorem Annalium Zonaræ partem in Hierosolymorum excidium desinere.

Licet porro Wolfii divisio tolerari quodammodo possit, ut quæ sacram historiam a Romanæ rei publicæ, rursum paganorum a Christianorum imperatorum historia distinguat, cum ipsius Zonaræ divisioni contraria sit, satius duximus ex virorum eruditorum consilio universum hoc Annalium opus in libros XVIII partiri, libros vero in sectiones,

Sumere ne lector juge paveret opus.

nam ut

Intervalla viæ fessis præstare videtur
Qui notat inscriptus millia crebra lapis (24),

ita librorum divisiones a continua lectionis assiduitate lectoris animum relaxant, cum habet ubi longo quasi itinere defatigatus consistat ; præsertim etiam cum nihil auctori detrahant nec scriptionis seriem abrumpant. Adde quod id partitionis genus ad locos ex scriptoribus laudatos statim reperiendos multum conducat : unde inductum illud fere ab eruditioribus in quibusvis exemplaribus, quæ continua serie absque libris vel absque capitibus describuntur. Quod quidem ita in Zonara confecimus, ut alte-

(18) Lib. VII, sect. 17.
(19) Lib. X, sect. 28.
(20) Lib. XIII, 3.
(21) Lib. III, sect. 26.
(22) Lib. IX, sect. ult.
(23) In not. ad Euseb., p. 241, 242, 2 edit.
(24) Rutilius Numat. lib. II.

ram partem Wolfianam a VII, tertiam vero a XIII libro, ut partem Annalium alteram secundum auctoris receptam divisionem a libro X auspicemur.

Jam vero quid Wolfium impulerit ut ad Zonaræ Annales in Latinam linguam convertendos sese accinxerit, pluribus declarat ipse in Præfatione, quam nostræ hic subjicimus, atque etiam in alia ad Nicephori Gregoræ Historiam a se pariter Latio donatam, quam, ut et Zonaræ, Antonio Fuggero nobili Germano dicavit. In qua postrema sic loquitur : « Fateor equidem ad Zonaram convertendum præmiis a te propositis, eoque tempore peropportunis, initio excitatum me fuisse potius quam meapte voluntate accessisse : non tam laborum et molestiarum fuga, quibus ita tum quoque assueveram ut ignaro otio nihil mihi esset molestius, quam privatis meis studiis, si quid daretur otii, fruendi, et diuturnam quasi sitim variæ lectionis restinguendi cupiditate. » Cum vero de Fuggerorum nobilium insigni liberalitate ac munificentia in eruendis ab interitu bonis libris idem fere prædicet Guillelmus Xylander, præmiisque illectos ab iis suæ ætatis viros eruditos testetur qui Græcos scriptores Latina toga donarent necdum editos, vel inde patet quantas debeat gratias res litteraria viris principibus, qui propositis subinde coronis publicam utilitatem sibi juvandam proponunt, et Musis non semper opulentis, imo persæpe inopibus, manum ultro porrigunt. Neque enim fateri dedignatur ipsemet Wolfius, quidquid hactenus ediderat, id vel publica utilitate vel temporibus suis adductum fecisse, nec tam famam captasse quam famem vitasse. Sed et Xylander (25) : « Me, » inquit, « ne quid dissimulem, paupertas, ut ille ait, impulit audax ut libros facerem. » Quem quidem dicentem audivisse scribit Joannes Leunclavius (26), lucubrationem Dioniam et alias non a fama sed fame sibi pariter extortas ac præcipitatas fuisse. Neque nostrorum sæculorum isthæc est duntaxat querela, cum legamus (27), Plautum propter annonæ difficultatem ad molas manuarias pistorem se locasse, ibique quoties ab opere vacasset, scribere fabulas solitum et vendere : quomodo etiam Pacuvium Brundusinum tragœdiarum scriptorem Romæ picturam exercuisse ac fabulas vendidisse ferunt. Sed et Lactantium, virum omnium suo tempore eruditissimum, adeo in hac vita pauperem fuisse, ut plerumque etiam necessariis indiguerit, scribit Eusebius. Infausta omnino litteratorum conditio, qui ne panem emendicent, libros conficere coguntur. Debemus igitur illustribus Fuggeris, quod illorum cura et sumptibus in publicum prodierint Joannis Zonaræ, Georgii Cedreni, Nicetæ Acominati et Nicephori Gregoræ historiæ, et quod rerum Byzantinarum hisce editionibus gustum primi quodammodo inspirarint litterarum studiosis. Sed non minus obstricta erit erudita posteritas regum nostrorum munificentiæ, qui non hactenus modo publicatos imperatorum Cpolitanorum historiæ scriptores, sed et novos ac e manuscriptis codicibus ex regia ac locupleti prorsus bibliotheca depromptos magnifico adeo atque splendido apparatu edi quotidie volunt, viris doctis ut in idem consilium una conspirent, suaque conferant studia, Regia præmiorum mercede invitatis ac illectis.

Enimvero ut Wolfius in vertendis Zonaræ Annalibus versatus fuerit, quæque observarit quotve codicibus scriptis in iisdem edendis usus fuerit, pluribus in prædicta ad eosdem Annales Præfatione exponit; et ut in opere Latine Græceque exscribendo adjutorem sibi asciverit Jeremiam Martium, præclaræ tum indolis adolescentem, medicum deinde physicum Augustanum. Quem quidem ea de re verba facientem præstat audire in Præfatione ad Nonum medicum, quem Argentorati is primus edidit anno 1568 : « Cum itaque, » inquit, « non parvi interesse viderem ut quis quamprimum optimis uteretur præceptoribus, nec ob rei familiaris angustiam alio conferre me, quod unice optabam, possem, commode sane cecidit ut eo ipso tempore Cpoli Augustam afferrentur Annales Joannis Zonaræ et Nicetæ Choniatæ historia, sumptibus magnifici et generosi viri et studiosorum omnium Mæcenatis Antonii Fuggeri. Quos cum prudentissimus vir, in judicium adhibitis doctissimis hominibus, præcipue vero Ludovico Carino, cui et tribuebat multum et quo uno omnium maxime delectabatur, dignos existimaret ut in publicum exirent, tum ob rerum quas tractabant amplitudinem, tum ob historiæ seriem longissimam a condito mundo usque eleganti ordine deductam, sollicite (ut fuit propagandæ posteritatis studiosissimus) de conversione cogitare, et quem ei muneri præficere posset, anxie deliberare secum cœpit, et tandem de multis unum eumque omni liberali doctrina politissimum virum, et in lingua utraque singularem prope, Hieronymum Wolfium, scholæ et urbis vestræ ornamentum, non exigua præmii spe proposita elegit. Quem laborem hoc libentius suscepit, quo juvandæ posteritatis studiosior et Fuggeranæ familiæ laudis propagandæ avidior fuit. Sed cum ob afflictam valetudinem, a qua fere nunquam ob assiduum in litteris studium, ut ego quidem existimo, liber est, solus et versioni et scriptioni vacare non posset, me sibi, accedente auctoritate et consilio Joannis Baptistæ Heintzelii, viri et rerum tractandarum usu eximii et mei amantissimi, a cujus prædicatione invitus digredior, socium laborum adjunxit, meaque opera in exscribendo Zonara et Choniate Græce et Latine ultra integrum annum usus est, eamque non prorsus improbavit. Qui vel ob hoc minus gravis mihi esse debuit, quod et triennii sumptus Antonius Fuggerus, eo exacto, pollicitus est, et liberalissime etiam præstitit, et ego tantum utilitatis ex doctrina et domestica consuetudine Wolfii cepi, ut ejus laboris nunquam me pœnitere debeat. » Hactenus ille.

(25) In præf. ad Cedr.
(26) In præf. ad Dionem.
(27) Euseb. in Chr. lib. I.

Cæterum non una est in mss. codicibus Zonaræ Annalium descriptionis ratio, seu rerum in iis pertractatarum spectentur argumenta, quæ in quibusdam ex iis in marginibus, seu qui interdum, cum nova inchoatur materia, in ipso contextu tituli apponuntur. Ac certe quoad notas istas marginales, non semper etiam eædem in omnibus exemplaribus in quibus habentur, nec simili dictione exaratæ. In quibusdam præterea interdum plures ac crebriores quam in aliis, in quibusdam per intervalla longiuscula breviores occurrunt. In aliis denique ac antiquioribus codicibus nullæ fere semper habentur. Scribit Leo Allatius in Diatriba de Georgiis ubi de Cedreno [*imo Scylitza*, c. 27] agit, exstare in bibliotheca Sfortiana codicem ingentem Georgii Scylitzæ nomen præferentem, licet unicos duntaxat Zonaræ Annales contineat. Sed et inter codices Palatinos Romam advectos se vidisse ejusdem Zonaræ historiam principio mutilam, a monarchia Romanorum incipientem, in qua, etsi notis ab historia diversis, præfixum est Γεωργίου τοῦ Σκυλίτζη. Quæ quidem differt, inquit, ab edito Zonara, quod in capita divisa ubique summaria capitum exhibeat. « An summarum, » subdit idem Allatius, « auctor Scylitzes iste ? an propterea vel fraude sua vel exscriptorum oscitantia historiæ auctor comminiscitur » seu fingitur? unde prorsus licet conjicere hæcce rerum argumenta non esse ipsius Zonaræ, tum ex eo etiam quod diversis sæpe concepta verbis legantur, tum quod, ut attigi, varie marginibus codicum, alibi scilicet rarius, alibi singulis ferme periodis appingantur. Quod quam inutile sit vel ex eo patet, quod longe satius est quæ in contextu breviter descripta habentur legere, quam in argumentis, cum totidem fere semper verbis constent. Ea qualiacunque sunt et cujusmodi in suis codicibus invenerat Hieronymus Wolfius in interiorem editionis suæ marginem seu ad Græcam columnam edi curavit, et cum non tanti viderentur, eorum omisit interpretationem, notis aliis brevioribus Latinis ad alteram columnam pariter ascriptis, quæ subinde de rerum argumentis lectorem admonerent. Harum plerasque in hac Regia edi curavimus, aliis certis ex causis rejectis, tum etiam ne, si crebrioribus ejusmodi argumentis fuscarentur libri margines, editionis prorsus Regiæ venustas ac majestas commacularetur. Atque id quidem causæ fuit, ut Græca ista argumenta in interiores margines rejicere, quod fecerat Wolfius, visum non fuerit, tum quod illæ in editionibus Regiis vulgo hasce notas hactenus non admiserint, tum etiam quod eo sunt inutiles, quod appositæ Latinæ idem prorsus efficiant. Ne tamen Græcis argumentis fraudare lectorem videamur, ea rursum hic recudimus, aliquot in locis ex mss. codicibus auctiora, eaque secundum librorum et sectionum numeros digesta, ita ut rerum a Zonara in Annalibus descriptarum elenchi seu summarii vicem præstare possint.

Quid porro postremæ huic ac Regiæ prorsus Joannis Zonaræ Annalium editioni accesserit, lectorem interest edocere. Græca contulimus, maxime in locis qui dubietatem quamdam præferebant, cum quatuor codicibus Regiis et uno Colberteo. Regiorum duo [1714, sæc. XIII, et 1716, sæc. XV] integros Annales complectuntur, præterquam quod horum alter [1716] duobus foliis initio mutilus est; tertius [1768, sæc. XIV], secundam Annalium partem; quartus [1718, sæc. XVI] demum, isque recentiori descriptus manu, eosdem Annales ab imperio Diocletiani ad Alexium continet. Codex Colberteus (28) sat bonæ notæ, paucis etiam paginis initio mutilus, desinit in hujusce editionis sectionem 34 libri XII, in Maximini scilicet et Licinii imperium. Varias ex hisce codicibus excerptas lectiones in Notas subinde retulimus, nonnullis quæ extra controversiam videbantur in contextum ipsum immissis. Hieronymi Wolfii versionem Latinam interdum et rarius emendavimus, maxime iis locis ubi auctoris mentem non omnino erat assecutus, quos in Notis fere semper indicamus; sed præsertim in ea parte ubi res Byzantinæ pertractantur quædam potissimum immutavimus, ubi palatinas seu ecclesiasticas dignitates minus consentanee reddidisse videbatur. Annalibus denique Adnotationes nostras subjecimus, una cum Disceptatione de Hebdomo et aliquot additamentis ad nostram Cpolim Christianam, de quibus omnibus initio cujusque lucubrationis lectorem monemus.

Breve denique Chronicon, levioris forte licet momenti, Joannis Zonaræ Annalibus subjicimus, quod temporum ab Adamo ad Alexium Comnenum, quæ ille persequitur, summarium quoddam contineat, cujusmodi nonnulla alia habentur in codicibus manuscriptis bibliothecæ Regiæ, quæ tamen in annorum characterismis non omnino ubique cum eo quod edimus conveniunt, exscriptorum, ut existimo, potius incuria, quam eorum a quibus sunt confecta. Ut tamen cæteris istud præferrem, fecit viri in chronologicis ut et in cæteris disciplinis versatissimi Dionysii Petavii auctoritas, a quo primum editum est cum Nicephori patriarchæ Breviario historico : quod cum in Regia editione ejusdem scriptoris omissum fuerit, hic rursum proponere visum est, tum maxime, ut attigimus, quod eosdem quos Zonaras annos complectatur, a mundo scilicet condito usque ad eumdem Alexium.

Sed priusquam huic Præfationi finis imponatur, præstat, quod supra sumus polliciti, aliorum Zonaræ operum, quorum memoria ad nos pervenit, indicem subjicere, ut vel inde, quam singularis fuerit viri eruditio ac pietas, lector assequatur. Atque ut ab editis sumatur initium, occurrit in primis Commentarius in canones apostolorum et conciliorum (29) et in Epistolas canonicas (30), cujus titulus

(28) Nunc Regius 1717, sæc. XIII. Præter hos Zonaræ codices Parisiis sunt duo alii, alter Coislinianus 137, sæc. XIV, alter paulo post Zonaram a Ducangio editum Parisios advectus, Regius 1715.

(29) Ed. Paris. 1618, in fol. et in *Beveregii* Pandectis Canonum.

(30) Ed. ad calcem *Gregorii Thaumaturgi*, Paris 1621, in fol. et in *Beveregii* Pandectis Canonum.

ita concipitur in codicibus mss. Regiis : Ἐξήγησις τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ σεπτῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων Πατέρων, πονηθεῖσα Ἰωάννῃ μοναχῷ τῷ Ζωναρᾷ τῷ γεγονότι μεγάλῳ δρουγγαρίῳ τῆς βίγλας καὶ πρωτοασηκρῆτις. In istius porro operis Præfatione illud se aggressum ait non sponte sed alterius persuasu, Manuelis forte Comneni imp., ut infra dicemus : Μή τις δέ μοι καταγνοίη προπέτειαν· οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τῷ πονήματι ἐγχειρῶ, ἀλλὰ παρακληθεὶς ὑπέκυψα καὶ τῷ πόνῳ δέδωκα ἐμαυτὸν ἵνα μὴ εἰς ἀντιχοΐαν κατακριθῶ.

Λόγος πρὸς τοὺς τὴν φυσικὴν τῆς γονῆς ἐκροὴν μίασμα ἡγουμένους. Editus habetur in Jure Græco-Rom. [tom. I, p. 351-361 et in Enimundi Bonefidii Jure orientali, p. II, p. 216, 237.]

Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ζωναρᾶ, ἐκ προσώπου τῶν ἀρχιερέων, περὶ τοῦ μὴ δεῖν δύο δισεξαδέλφους τὴν αὐτὴν ἀγαγέσθαι πρὸς γάμον (31). Edit. a. v. c. Joanne Baptista Cotelerio, tom. II [p. 883] *Monumentorum Eccl. Gr.*

Laudatur a Petro Lambecio lib. III *De Bibl. Cæsarea*, pag. 39, ejusdem Zonaræ et Nicetæ Thessalonicensis Expositio canonum Anastasimorum S. Joannis Damasceni, hoc titulo : Ἰωάννου ἀσκητοῦ τοῦ Ζωναρᾶ, γεγονότος μεγάλου δρουγγαρίου τῆς βίγλας καὶ πρωτοασηκρῆτις, ἐξήγησις τῶν ἀναστασίμων κανόνων τῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ, cujus initium hisce verbis concipitur : Ἐπεὶ κανόνων ἑρμηνεία ἐστὶ τὸ παρὸν σύνταγμα, χρὴ καὶ περὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ κανόνος, καὶ τὴν τοῦ εἱρμοῦ καὶ τῆς ᾠδῆς κλῆσιν, ἔτι δὲ καὶ τοῦ τροπαρίου (ἐκ τούτων γὰρ ἀπαρτίζεται ὁ κανών) φιλοσοφῆσαι ἡμᾶς. Posterioris vero expositionis titulus est hic, Αὕτη ἡ ἐξήγησις τῶν ἀναστασίμων κανόνων τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου, ἄχρι τῆς ς' ᾠδῆς, γέγονε παρὰ ἱερωτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κυρίου Νικήτα ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ζωναρᾶ, etc. Laudatur pariter Zonaras in canones Anastasimos Damasceni ab Allatio in Syntagmate de Georgiorum scriptis pag. 417, ex quibus quædam fragmenta edidit Jacobus Gretzerus sub initium libri v *De sancta cruce* ; et in Octateuchum ejusdem Joannis Damasceni Expositio pulcherrima, ab eodem Allatio in *Symmictis*, pag. 453.

Servatur in bibl. Reg. : Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρωτοασηκρῆτις τοῦ Ζωναρᾶ κανὼν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς ΥΣΤΑΤΟΣ ΗΧΟΣ ΥΣΤΑΤΟΝ ΠΛΕΚΕΙ ΜΕΛΟΣ. [ed. in Jo. Bapt. Cotelerii *Ecclesiæ Græcæ Monum.*, tom. III, p. 465-472]. Huic subduntur Νικηφόρου πατρικίου καὶ ἀνθυπάτου Μιτυληναίου στίχοι καταβάσιοι ιβ' εἰς τὴν ποσότητα τῶν ιβ' μηνῶν. Μὴν Σεπτεύριος, etc.

Quatuor præterea Zonaræ laudantur opuscula a Leone Allatio in Diatriba de Symeonibus, scilicet :

Λόγος εἰς τὴν σταυροπροσκύνησιν, hoc initio, Ἠρετό μέ τις πρόβλημα τῶν ἐκ πνεύματος. Ἐπεὶ δὲ καὶ σωφρονῶν.

Βιος τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου, hoc initio, Οἱ μὲν σεπτοὶ καὶ θεόπται ἀπόστολοι. Proinde alia est Vita ejusdem S. Silvestri edita a Combefisio, cujus initium aliter concipitur.

Ὑπόμνημα εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Σωτῆρος, hoc initio, Πάλιν τοῖς εὐσεβέσι πανήγυρις, καὶ πάλιν μυστήριον ἕτερον. Denique

Εἰς τὸν Ἱεροσολύμων Σωφρόνιον, hoc initio, Οἱ τοῖς θείοις καὶ μακαρίοις Πατράσι συγγράφοντες τὰ ἐγκώμια.

Laudatur etiam a Lambecio lib. v *De bibl. Cæsar.*, pag. 150, opusculum aliud Zonaræ, hoc titulo, Περὶ τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ, Ὅτι καὶ δίκαιοι πολλάκις, ἣν κα τῶνδε μεθίστανται, ὀπτασίας ἁγίων τεθέανται καὶ θείων ὕμνων ἐν οὐρανοῖς αὐτήκοοι γίνονται, etc. Sed hæc epistola est ex iis quæ sub nomine etiam Glycæ circumferuntur ; de quibus mox agemus.

Scribit idem Lambecius lib. IV servari in eadem bibl. Cæsarea anonymi cujusdam auctoris Paraphrases 33 in totidem S. Gregorii Nazianzeni carmina, de quorum auctore nondum liquet, inquit idem Lambecius, nisi sint Nicetæ Davidis Paphlagonis, quem Δαδύβρου scilicet episcopum nominatum ait David Hœschelius (32), cujus Commentarius in S. Gregorii Nazianzeni Tetrasticha et Monosticha Latine versa edita sunt ab Hercule Phaello Imolæ an. 1588, vel potius Joannis Zonaræ, qui non solum S. Gregorii Nazianzeni Tetrasticha, verum etiam alia non pauca partim ejusdem partim diversi generis monumenta antiqua commentariis atque paraphrasibus suis illustravit. Vide pag. 39 et 247 ejusdem lib. IV (33).

Laudatur præterea ejusdem Zonaræ Lexicon, de quo ita Josephus Scaliger in epistola ad Isaacum Casaubonum, quæ est 48 inter Scaligerianas editas : « Ego quoque videor mihi non inutiliter Zonaræ Lexicon tractare, quod est in libris soceri tui » (Henrici Stephani). « si per se et affinem tuum Paulum Stephanum ejus usura brevis mihi contingat. » [Ed. ab I. A. H. Tittmanno, Lips. 1808, 2 vol. in-4, sed de auctore valde dubito.]

(31) Ex cod. Reg. 2038.
(32) In Bibl. August., p. 46.
(33) Zonaræ Procemium Commentarii in S. Gregorii Nazianzeni Tetrasticha editum est in libro inscripto ΝΙΚΗΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΔΑΒΙΔ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΤΕΤΡΑΣΤΙΧΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑ μονόστιχα. Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὰ ἐπιγράμματα τὰ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον παράφρασις. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΓΕΩΜΕΤΡΟΥ ἐπιγράμματα, Venet. ap. Franc. Zanetum 1563, in-4.

Meminit denique Joannes Pontanus, in Præfatione ad historiam Joannis Cantacuzeni, poematum Joannis Zonaræ de Processione Spiritus sancti, quæ a Genebrardo in Latinam linguam conversa esse observat. Ea cum in omnibus fere bibliothecis exacta satis adhibita diligentia conquisierim, nec reperi, nec ubi et in quo Genebrardi volumine edita sint ab hujusce urbis viris doctis rescire potui (34). Sic porro Pontanus : « Zonaram fuisse schismaticum testari possunt ejus poemata aculeatissima de processione sancti Spiritus, et alia adversus Latinos composita, quæ Genebrardus dum converteret, se criminationes illas omisisse narrat. » Quæ quidem ipsissima Pontani verba exscripsit Allatius in Creygtonum (35).

Enimvero præter supra laudata Joannis Zonaræ opera circumferuntur passim in bibliothecis Epistolæ dogmaticæ, continentes obscuriorum sacræ Scripturæ locorum explicationem, numero sex et quinquaginta, quarum seriem et argumenta descripsit Petrus Lambecius (36); quas quidem Joanni Zonaræ quidam codices, alii Michaeli Glycæ ascribunt, adeo ut hactenus incertum maneat utrius sint : tametsi in eam videatur concedere sententiam Leo Allatius (37) ut Glycæ potius illas tribuat quam Zonaræ, ubi ita scribit : « Hæc et alia Michael Glycas, epistola satis prolixa ad Joannicium monachum, etc. Hujus etiam epistolam de hac eadem re se legisse scribit Casaubonus exercit. in Baronium 16, n. 49, sed sub nomine Zonaræ editam, quam Glycæ esse codices antiqui repræsentant. Cujusnam vero sint illæ epistolæ, quæ sub nomine Glycæ et Zonaræ nomine in mss. prostant, alius erit disserendi locus. » Utinam viri doctissimi et in re veterum libraria peritissimi exstaret super hac difficultate dissertatio, quæ nos ab hac disquisitione levasset. Certe Zonaræ has ascribit codex Regius, sed recentiori manu scriptus, anno scilicet mundi juxta Græcos 6996 (Christi 1488), Ind. 6, hoc titulo Ἐπιστολαὶ κυροῦ Ἰωάννου Ζωναρᾶ καὶ πρωτοσυγκρίτης καὶ δρουγγαρίου τῆς βίγλης. Continet porro hic codex [n. 3015] 45 duntaxat epistolas, quarum prima Joanni Sinaitæ inscribitur, penultima vero, quæ est 38 in indice Lambeciano, videtur esse Manuelis Comneni imper., scripta videlicet, ut præfert inscriptio, Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρίῳ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ Εἰ χρὴ τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην ἀποτρόπαιον ἡγεῖσθαι παντάπασιν. Initium vero illius est, Τὰ τῆς μαθηματικῆς, etc. Atque in hæcce verba desinit : Ἐκ τούτων οὖν πάντων μάνθανε, ἱερὰ κεφαλὴ, ὡς εἱμαρμένη μὲν καὶ γέννησις παντάπασιν ἀπηγόρευνται τὸν κατ' εἰκόνα καὶ γὰρ Θεοῦ πλασθέντα λογικὸν αὐτεξούσιον ἄνθρωπον· οὐ γὰρ φυσικαῖς ἀνάγκαις ὑποκεῖσθαι καταδεξώμεθα· προγνωστικὴν δέ τινα τοῖς ἀνθρώποις ἐνδεδόξασθαι δύναμιν, καθὰ καὶ φθάσας ὁ λόγος ὑπέδειξεν, οὐ τοσοῦτον ἀπέοικε δι' ἣν αἰτίαν εἰρήκαμεν, εἰ καὶ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐνασχολεῖσθαι τούτοις οὐ συγχωρούμεθα, ὅτι μὴ κατὰ λόγον ὀρθὸν αὐτοῖς ἀποχρώμεθα. Istius epistolæ Antapologeticum sequitur in cod. Reg. et in Indice Lambeciano, qui hanc Manueli omnino ascribunt, hoc titulo : Ἀνταπολογητικὸν ἐκ μέρους πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ γραφὴν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὴν ἀπολυθεῖσαν πρός τινα μοναχὸν ἐπιμεμψάμενον οὐ μικρῶς αὐτοῦ διά γε τὸ τῆς ἀστρολογίας μάθημα, καὶ φιλονεικοῦσαν τὸ τοιοῦτον συστῆσαι μάθημα φυσικαῖς καὶ γραφικαῖς ἀποδείξεσι. Tum vero illius initium hisce verbis concipitur : Τολμῶν ὑπομιμνήσκω τὸ προγεγονὸς γράμμα τῆς βασιλείας σου καὶ εἰς ἡμῶν ἤδη χεῖρας ἐληλυθέν. Καὶ ἐν πρώτοις μὲν ἀναγνοὺς καὶ περιεπτυξάμην αὐτῷ καὶ θερμῶς κατεφίλησα. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι παναγίᾳ τῷ ὄντι καὶ ἠρεμαίᾳ φωνῇ, κατὰ μίμησιν αὐτοῦ τοῦ εἰπόντος Χριστοῦ, « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, » πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον ἐποιήσατο τὴν ἀπόκρισιν τὸν ἀπερισκέπτως οὕτω τοῦ θεοστεφοῦς καταβοώμενον κράτους σου. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸ τοιοῦτον γράμμα ἐθαύμακα κατά γε τὸ προσὸν αὐτῷ τῶν λέξεων στρυφνὸν καὶ εὔρυθμον καὶ τὸ τῶν νοημάτων βαθὺ καὶ πυκνόν. Οἷς δὴ νοήμασι, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως, περιπεσὼν, χειροδοθῆναι πρὸ τοῦ καταπνιγῆναι τὸ τέλεον, etc. Alia ex eadem epistola exscribimus in Notis ad nostrum Zonaram, ubi de Vectio Valente astronomo, qui imperante Constantino Magno vixit, agimus. Sub finem vero hæc subduntur : Πείθομαι οὖν καὶ τοῦτο, κράτιστε βασιλεῦ, ὡς οὐκ ἂν ὁ μοναχὸς ἐκεῖνος παύσαιτό ποτε κατηγορῶν τοῦ μαθήματος, εἴπερ εὐπαράγραπτοί εἰσιν ἐπὶ τοσοῦτον οἱ κατ' αὐτοῦ προσφερόμενοι μάρτυρες. Ad calcem denique codicis Regii describuntur eorum nomina quorum auctoritatibus usus est epistolarum scriptor, Συγγράφοντες καὶ συμμάρτυρες τῆς βίβλου αὐτοὶ, Γρηγόριος ὁ θεολόγος, ὁ μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσης, Ἰωάννης ὁ Χρυσοῤῥήμων, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Κύριλλος, ὁ μέγας Ἐπιφάνιος, Ἀναστάσιος ὁ Συναΐτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, Γρηγόριος ὁ διάλογος, Ἀνδρέας Κρήτης, Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ ἀπόστολοι, Νικηφόρος πατριάρχης, σὺν τούτοις καὶ Μωσῆς καὶ Δαβὶδ, καὶ τίς ὁ φωτίζων τούτους καὶ μάρτυς ἀψευδὴς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ex hisce epistolis aliquot edidit Bonaventura Vulcanius in notis ad S. Cyrillum contra Anthropomorphitas, ex cod. quem Georgius Douza Cpoli attulerat, recenti et parum fida manu, ut ipse testatur, exscripto, qui Joannis Zonaræ nomen præferebat. Zonaræ ascribuntur præterea istæ epistolæ in Indice librorum Græcorum ex cod. ms. Reg. 2813. Verum codices duo Cæsarei, quos laudat Lambecius (38), quorum prior 50, alter 56 epistolas continet, Michaelem Glycam auctorem præferunt, hoc lemmate : Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας Γραφῆς. Laudantur etiam a Gesnero sub nomine Glycæ, ut et ab Hœschelio ex bibl. Augustana eodem titulo, et a Jacobo Pontano, qui priores duas Latine edidit. Sed et ad calcem

(34) V. *Fabricii* Biblioth. Gr. ed. Harles, t. XI, p. 222.

(35) Pag. 346.

(36) Lib. IV, de Bibl. Cæsar.

(37) *Contra Creygton*, p. 544.

(38) Fol. 30, v.

codicis posterioris Cæsarei hæc scribuntur : Τοῦτο βιβλίον ὑπάρχει Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ. Promiscue vero hasce epistolas sub nomine Zonaræ sive Glycæ semper laudat Allatius, lib. II *De consensu utriusque Ecclesiæ*, cap. 18, n. 17; lib. III, cap. 15, n. 8, cap. 16, n 24; cap. 18, n. 8, et contra Creyghtonem (39). In quibus quidem locis quasdam ex iis integras exscripsit, ita ut, cum scribebat, cujus essent non omnino ipsi pro indubitato haberetur. Id duntaxat constat, harum auctorem vixisse sub Manuele Comneno, tum ex Antapologetico cujus meminimus, tum ex viris primariis aulæ Cpolitanæ quibus aliquot inscribuntur, atque in iis Joanne Duca magno hetæriarcha et sebasto, cujus præ cæteris, ut alios prætercam, mentio occurrit apud Nicetam (40), et Manuele Comneno sebastocratore, qui non alius est ab eo cujus pariter meminit Cinnamus (41).

Quando vero Glycas vixerit, ex illius Historia non promptum est assequi : tametsi Zonara posteriorem fuisse, vel certo post Zonaram scripsisse, ex eo colligimus quod illins Annales non semel laudet (42). Unde illo multo esse posteriorem non desunt qui conjiciunt. Neque perinde ex Annalibus, vel ex aliis hactenus editis operibus, Joannis Zonaræ ætatem plane deprehendimus, nisi quod post imperium Joannis Comneni vitam produxisse ipsemet videatur indicare, atque adeo vixisse Manuele imperante, a quo, ut opinor, ipse et Theodorus Balsamon, tum Magnæ Ecclesiæ Cpolitanæ nomophylax et chartophylax, deinde Antiochenus patriarcha, sunt delecti ut sacros canones inspicerent et quæ in iis obscuriora occurrerent interpretarentur, vel quæ aliquatenus legibus adversari viderentur observarent; quod de se testatur Balsamon in Præfatione ad expositionem Nomocanonis. Quod quidem ad ipsum Zonaram referri potest, qui suos in canones Commentarios non suapte sed alterius jussu se conscripsisse prodit, uti supra observavimus, ita tamen ut Zonaras suos emiserit ante Balsamonem, a quo non semel et cum elogio is laudatur. Ex quibus saltem licet colligere, sub Manuele vixisse Zonaram atque adeo ipsum Glycam, si quidem illius sunt epistolæ de quibus agimus : quod certe suadere videtur scriptionis qua in Annalibus utitur ratio, ubi sacræ Scripturæ potius quam illustrandæ historiæ totus incumbit. Quin etiam in iis astronomos carpit et illos qui astrorum affectionibus quidquid in terra agitur ascribunt, adeo ut τοὺς μὲν πόρνους, τοὺς δὲ μοιχοὺς καὶ ἄλλους πάλιν φονέας καὶ ἅρπαγας efficiant (43); quod et ipsum iisdem ferme verbis habetur in Antapologetico cujus supra meminimus : licet fateatur, ut et auctor Antapologetici, multa ex siderum affectionibus et signis cœlestibus id quod futurum sit nos posse conjectare. Ex quibus non omnino tamen conficitur Michaelem Glycam esse auctorem epistolarum de quibus agimus, cum trivialis et quibusvis obvia sit ejusmodi circa astrorum influxus sententia, atque adeo ipsius sit Zonaræ, qui in Annalibus (44) Deum astra condidisse scribit ut terræ ambitus per ea illustraretur et mensura temporis ex eorum circuitibus peteretur, non vero ut una cum motu stellarum omnia nostra circumferantur. Jam vero Manuelem imperatorem astronomiæ plus quam par erat operam impendisse, et astrologorum nugas pro oraculis excepisse, testatur non uno loco Nicetas in illius Vita (45). Quem quidem haud mirum sententiam suam in epistola ad monachum firmasse tot sacræ Scripturæ et Patrum auctoritatibus, cum a Cinnamo (46) divinis perinde ac humanioribus litteris admodum instructus, et bello clarus habitus, Martem et Mercurium una et simul coluisse dicatur : ita ut Manueli aptari potuerit quod Calpurnius (47) de Carino imperatore cecinit :

Utcunque tamen conspeximus ipsum
Longius, ac, nisi me decepit visus, in uno
Et Martis vultus et Apollinis esse putavi.

(39) P. 541, 544.
(40) In Alexio Man. f. n. 7-9.
(41) Lib. V, n. 14, 15.
(42) Glycas p. 140, 286, 294, 297.
(43) Glycas p. 26.
(44) Lib. I, n. 4.
(45) Lib. II, n. 7; lib. V, n. 2, 8; lib. VII, n. 7.
(46) Lib. VI, n. 2.
(47) Ecl. ult.

LECTORI.

Monitum subsequens præmittebatur Notis historicis Du Cangii quas ex calce t. II revocatas textui subjecimus. EDIT.

—

Ejusmodi sunt qui generalem præsertim spectant historiam, quemadmodum sunt Zonaræ quos modo recudimus, Annales, ut fusioribus illustrari commentariis minime debeant : cum qui id faciendum sibi proponeret, inutilibus potius ac supervacaneis Lectorem fatigaret observationibus, quam labore quovis sublevaret. Ea quippe est scriptionis istius ratio, ut quæ ex auctoribus decerpuntur, attingantur duntaxat, nec pleniori oratione conscribantur. Continua gestorum series, et secundum certiores temporum notas digesta, in illis attenditur potissimum, adeo ut ipsas consulere origines necesse habeat, qui prolixiores expetierit narrationes ; cum eorum qui condunt annales præcipuum sit consilium, ut universali quadam rerum cogni-

tione, Lectoris animum informent. « Ita Zonaræ illud in primis fuit, ut recte in Præfatione ait Wolfius, certam quamdam historiæ quasi disciplinam constituendi, et dispersa in plurimis membra, et partes ejus in unum quoddam corpus redigendi. Delegit enim sibi non omnium, sed præcipuarum gentium historias: neque eas omnes, sed vel præcipuas duntaxat, vel eas quæ ad Ecclesiæ seriem perspiciendam facere videbantur. » In hac igitur tot eventuum atque rerum expositione, quam Annales complectuntur, qui mundi primordia, Veterisque Fœderis historias, quæ ex sacris Libris, et ex Josepho, ac Georgio Syncello: aut res Græcanicas, vel etiam Romanas, seu reipublicæ seu imperii tempora spectentur, ex scriptoribus refert Zonaras, cum iis conferre vellet, ac eorum auctoritate firmare qui singulas ex professo pertractarunt, vel quæ ille de industria omisit afferre, duo pariter subiret incommoda, ut et nimium diceret, nec tamen totum, ut Quintiliani verbis utar: fatendum tamen occurrere interdum in iis multa, quæ critica indigeant manu: cum in ipsa videlicet narratione, aut in personarum vel locorum nomenclaturis, atque adeo in factis ipsis a suis discedunt authenticis, de quibus Lectorem interest admonere. Nonnulla sunt præterea, quæ locis exoticis possunt adornari, cum lumen sibi invicem plerumque commodent scriptores: quod quidem in notis, quas hic in præsens edimus, pro virili præstitimus, in iis maxime quæ Byzantinæ historiæ illustrandæ conducunt, quandoquidem hosce Annales publicamus, cæteris rerum Byzantinarum scriptoribus, typis regiis hactenus expressis, adjungendos. Nam ut Theophanem, ac illius Continuatores, vel qui, ut Zonaras, Annales a mundi conditu ad sua tempora, alia forte methodo, perduxerunt, Georgium Cedrenum, Georgium Hamartolum, Symeonem Logothetam, Joannem Scylitzen, Constantinum Manassem, Michaelem Glycam, Joelem, et alios istiusmodi cum ipso Zonara compararem, absonum prorsus visum esset, cum satis et abunde sit, si quæ sunt extra usum communem, vel a cæteris intacta, in notas referantur, ex quibus scriptori lux utcunque affulgeat. Jam vero cum in universam Byzantinam historiam perpetuos, ut ita dicam, seu qui singulis illius scriptoribus aptari possint, commentarios antehac ediderim, duobus publicatis voluminibus, quorum alterum Familias Augustas et Dalmaticas, una cum urbis Constantinopolitanæ descriptione, alterum, ad mediæ et infimæ Græcitatis Glossarium complectatur, in quo non modo vocabula mixobarbara, sed etiam dignitates palatinæ, militares, ecclesiasticæ et monasticæ explicantur: unum supererat, ut sola duntaxat facta illustrari posse arbitrarer. Quod quidem ita a me præstitum est, ut si quid in supra memoratis lucubrationibus excidisset, subinde annotarem, idque sæpe ex scriptoribus ineditis, ne vel ex incuria nostra, vel ex memoriæ lapsu dispendium Lector patiatur. Sed et varias interdum lectiones ex Zonaræ manu descriptis codicibus, quos videre contigit, subinde inserimus, prætermissis interea synonymis, tanquam nullius compendii, quod et se fecisse profitetur Wolfius interpres; cujus alioquin notas priori editioni subditas, cum nostris edi suis locis curavimus, littera nominis initiali W. indicatas, prætermissis quibusdam inutilibus. Atque hæc quidem priorem Annalium partem, et alteram usque ad Constantinum Magnum potissimum spectant, ubi paulo visus est accuratior, quam in iis quæ Byzantinorum imperatorum historiæ erant subjunctæ, in qua minus scientem fuisse palam est, quod et ipsemet ingenue agnoscit; quemadmodum et Xylander in notis ad Cedrenum singulis fere locis, qui res Byzantinas spectant, non modo hæsitare cogitur, sed fatetur ultro vocum sibi insolentium, partim hybridarum ac μιξοβαρβάρων, partim prorsus et ad apud Latinos et apud Græcos peregrinarum, notiones ignotas, nec alibi lectas: quod non omnino mirandum, siquidem hac tempestate, nulli tum fere essent editi Byzantinæ historiæ scriptores, et in iis illustrandis nemo ex tot viris eruditis studia sua hactenus contulerat.

HIERONYMI WOLFII

IN

JOANNIS ZONARÆ ANNALES

PRÆFATIO,

Ad magnificum et generosum virum D. Antonium Fuggerum Kirchpergæ et Weissenhorni dominum, Cæsareæ majestati a consiliis, etc.

—

Opus hoc historiarum Joannis Zonaræ, viri sua ætate in Cpolitano imperio clarissimi, longo jam tempore a multis viris doctissimis desideratum, duplici potissimum nomine commendandum esse videtur, tum propter amplitudinem et varietatem rerum quæ in eo continentur, tum ob brevitatem, h minibus vel in re publica vel domesticis negotiis vel studiis gravioribus occupatis, vel iis quorum infirmior est memoria, gratam atque aptissimam. Neque enim cuilibet accommodatum est omnia scripta om-

nium historicorum evolvere, et præcipuas res summorum imperiorum a mundi exordio, quantum quidem mortalitati nostræ concessum est, usque ad hanc ætatem, ignorare turpissimum. Nam si Cicerone auctore inter hominem et belluam hoc maxime interest, quod hæc tantum quantum sensu movetur, ad id solum quod adest quodque præsens est se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum aut futurum, homo autem quoniam rationis est particeps, consequentia cernit, principia et causas rerum videt, earumque progressus et quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, et rebus præsentibus adjungit atque adnectit futuras, facile totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessarias, vix hominis nomine dignus est qui memoria et cogitatione ultra suam ætatem non progreditur. Ac præscientia rerum futurarum, si qua est, divini potius esse muneris quam humani ingenii creditur : etsi non desunt qui vel natura incitati vel arte adjuti vel usu rerum edocti ea prædicunt quæ multo post futura sunt. Quæ quidem facultas et latius pateret et multo esset illustrior, si tria hæc in uno homine conjungerentur : præteritarum autem ignoratio in homine litteris vel mediocriter imbuto vix ullam habet excusationem. Neque enim in hac, ut in illa, vel de rei difficultate vel de naturæ nostræ imbecillitate queri possumus, sed vel supina negligentia vel occupatio supervacanea vel inane voluptatis studium culpam omnem sustinet. Quis enim omnium mortalium ita negotiis obruitur quin, si parcus et prudens sit temporis pretiosissimi et irreparabilis thesauri dispensator, unam atque alteram horam legendo meditandoque absque ullo incommodo valetudinis et rerum suarum dispendio quotidie possit impendere? Videmus enim quibus nugis, ne quid dicam gravius, plerisque tempus pereat, quod longe rectius studio sapientiæ tribueretur. Nec injuria vir gravissimus Seneca exclamat, magnam vitæ partem nihil agentibus, majorem male agentibus, totam aliud agentibus elabi, eoque fieri ut necessaria ignoremus quoniam supervacanea didicerimus. Supervacanea porro intelligit immodicum voluptatum, honoris, potentiæ, pecuniæque studium, necessaria vero philosophiam, hoc est humanarum divinarumque rerum cognitionem : quæ si ulli mortalium perfecta contingeret, haud dubie omnium oculi atque animi in illum unum tanquam deum quemdam converterentur. Nunc quia nomen inane multi jactitant, perpauci vero ita sunt morati ut recta ratio postulat, fit ut res ipsa vulgo non intelligatur, et nomen odiosum æque atque ridiculum habeatur. Idque haud scio quam recte. Neque enim disciplinæ aut vitæ genus ob hominum inscitiam aut perversitatem jure traducitur : et qui tam severo judicant, ne semetipsos quidem, nisi mentis errore afficiantur, probabunt. Homines enim sunt ut cæteri, et iisdem affectibus obnoxii : et parum liberale est unum atque alterum nævum exagitare dissimulatis virtutibus, quarum in philosophis non minima est studium inquirendi veri et moderandarum cupiditatum, ut intra naturæ præscriptum coerceantur, eodemque pro sua virili producendi quam plurimos. Postulare autem ut ii sese infra omnes infimos homines abjiciant, et in extremis sordibus Cynicorum more vivant, immanis est inscitiæ atque superbiæ. Sed ad historiam redeo, quæ cum crassior quædam philosophia sit, et exemplis potius quam rationibus vitam civilem ac privatam instituat, non dubium est quin magnam habeat utilitatem cum summa suavitate conjunctam. In qua quæ præcipue observanda sint, prudenter Livius his verbis monet : « Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint, per quos viros quibusque artibus domi militiæque et partum et auctum imperium sit. Labente deinde paulatim disciplina, velut dissidentes primo mores sequatur animo, deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus, ventum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monimento intueri : inde tibi tuæque rei publicæ quod imitere capias, inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. » Hactenus ille. Sed et Cicero, præterquam quod ait « nescire quid antea quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum, » magnis ornat laudibus historiam, cum testem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, magistram vitæ, nuntiam vetustatis appellat. Quæ etsi vera esse non negem (neque enim quorumdam fabulosa commenta rem ipsam corrumpere possunt), tamen, si maxima ex parte omnium ætatum consilia, acta, eventus æstimemus, quid est aliud historia quam ingens quoddam pelagus ac potius naufragium miserabile humanæ stultitiæ, improbitatis et miseriæ, et speculum longe illustrius vitæ privatæ et politicæ, quam ulla comœdia aut tragœdia? Quæ cogitatio in hujus operis elucubratione perpetuo sensibus atque animo meo obversata est. Sive enim sacra sive profana, sive nova sive vetera occurrerent, sive Hebræa sive Græca tractarentur, cramben eamdem repeti, cantilenam eamdem cani videbam : omnia plena erratorum, scelerum, fraudum, mendaciorum, præstigiarum, ærumnarum, dissensionum, cædium, excidiorum. Ut res ipsa abunde doceat, humanum ingenium ab ipso ortu esse depravatum, neque inanem exstitisse divinam exsecrationem, cum ubique sudor vultus, ubique tribuli et spinæ, ubique serpentis insidiæ appareant. Boni et simplices pauci sunt : et si qui sunt, ii alias per imprudentiam in facinus ruunt, alias malis exemplis corrumpuntur, alias a maximo improborum et callidorum numero opprimuntur. Et quanquam naturæ hominum duo insignia munera, facultas rationis et orationis divinitus sunt concessa, quibus ad contemplandum et celebrandum hujus universitatis Opificem, et ad tuendam ac juvandam hominum inter ipsos communitatem utendum erat, in nullum fere alium usum a plerisque ea converti videmus, nisi ad expeditius fallendum et nocendum, et vastitatem efficiendam. Annon ita plerumque vivitur, ut quemadmodum feræ in solitudine et silvis, pisces in flumi-

nibus et mari, volucres in immensis illis aeris spatiis, magna ex parte quasi naturæ quadam lege imbecilliores opprimunt et devorant, ita etiam in nostro genere callidissimi et potentissimi quique imbecillitatem et simplicitatem cæterorum in suam prædam vertunt, aliquando etiam sine fructu, quid fructu dico? imo etiam cum periculo et incommodo suo aliis nocent; idque cum faciunt, quasi re bene gesta gloriantur. Interea theologi de justo Dei judicio, de præmiis piorum, de suppliciis improborum concionantur; cum ipsi sese, quasi terrigenæ illi fratres, acutis exacerbatæ linguæ pugionibus confodiant, eumdemque morbum in animis auditorum propagent, ut haud injuria dubitari queat an .. sed temperandum est calamo, ne ipse in idem vitium incidam. Philosophi de officiis præcipiunt, et ipsi ab officio sæpe discedunt : neque fere usquam plus est injuriæ quam ubi juris plurimum, neque plus morborum quam in copia remediorum, nusquam plus paupertatis quam in summis opibus, nusquam plus dementiæ quam in summa sapientiæ persuasione. Quæ quidem sapientia consuetudinis inveteratæ, acceptæque a majoribus opinionis, et auctoritatis magistrorum fundamentis haud scio quam firmis innititur. Hinc infinita illa dissidia religionum, doctrinarum, morum, institutorum, et propter opinionum (rei levissimæ) diversitatem capitales inimicitiæ, seditiones perniciosæ, bellaque atrocissima. Inter hæc alii fremunt, alii gemunt, aliqui rident, multi flent, plures indignantur, plerique omnes conqueruntur. Nemo non aliena vitia perspicit et exagitat; sua vero serio et constanter emendat fere nemo, aut sane paucissimi : in quo exiguo grege utinam et ego meipsum numerare possem! Sed nescio quo pacto exemplis magis omnes trahimur quam disciplina et ratione, καὶ τὸν ἐπιχώριον, ut Aristophanes ait, ἀσκοῦμεν τρόπον. Pauci enim ea sunt vel prudentia vel animorum constantia præditi, ut cum vitiis et erroribus suorum temporum pugnare possint. Ita quasi fato quodam præcipites in vitia ruimus, et ex vitiis in calamitates. Quæ fortasse minus multæ aut saltem leviores essent, si rectam rationem et reliquos adhuc in natura nostra divinæ lucis igniculos in tantis fortunæ tenebris tanquam fidelissimos duces sequeremur. Quod si fieret, non toties fatum fatui et cæcam fortunam cæci accusaremus, neque nostros errores et vitia obscuris quibusdam nominibus velaremus. Nulla quidem est in terris vel sapientiæ vel virtutis perfectio, et frustra describitur nobis ille qui apud Horatium :

Uno minor est Iove : dives,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum,
Præcipue sanus,

aut apud Gellium ἀκώλυτος, ἀνέκβιαστος, ἀπαρεμπόδιστος, ἐλεύθερος, εὔπορος, εὐδαίμων. Qualis, ut opinor, nemo unquam fuit neque futurus est. Omnibus enim, quod satyricus perfacete addit, non modo pituita, sed flava et atra bilis aliquando molesta est. Quod utinam minus crebro et in dictis et in factis præstantissimorum virorum cerneretur! Alioqui doctrinam divinarum humanarumque rerum et integriorem et minus controversam et multo expeditiorem haberemus, et vita mortalium ærumnis longe paucioribus premeretur. Sed tantam esse vecordiam et malitiam, ut quasi de industria miseros et nos ipsos et alios esse velimus, id vero est dolendum. Quid enim obstat, morbis et morte exceptis (quorum illos intemperantia voluptatum atque libidinum cumulamus, hanc sæpe quasi refugientem ultro arcessimus), quominus etiam in terris aliquo modo beati simus? cum divina benignitas ad victum et cultum necessaria liberaliter omnia suppeditet, modo recte uteremur et humaniter communicaremus. Nam pestilentiæ quidem et sterilitates et terræ motus et siccitates et inundationes, et si quæ sunt ejus generis alia publica mala, in unius hominis ætatem rarius incidunt. Bella vero nulla naturæ necessitate, sed hominum, eorumque principum et regum, quos virtute et sapientia præstare cæteris et cives suos reddere beatos decebat, vel ambitione vel æmulatione vel avaritia vel crudelitate exsistunt, et longe majorem malorum omnium molem secum trahunt quam quæ naturæ nobis necessitas imposuit. Ne vero cæteri nos excusatos putemus, nunquam principes tantos ciere tumultus possent, nisi inferiores, iisdem morbis laborantes, illorum cupiditatibus non ministros modo sed duces etiam se præberent : qui honesti laboris fuga et scelesti otii cupiditate divina humanaque, jura omnia violare non verentur, et horribili furore et plus quam belluina immanitate grassantur; cumque ipsi pessimi sint, bona etiam aut saltem mediocria ingenia corrumpunt, aut cæteros quietos et tranquillos esse non patiuntur. Sævum profecto et horrendum est Martis imperium, qui ferro et igni sævit; sed paulo mitior est Mercurii tyrannis, qui falsis rationibus et callidis verbis miscet omnia, et tela fere suppeditat quæ Mars ejaculetur : pessimi sane demagogi, ut ab astrologis appellantur, ac potius κοσμοκράτορες. Nam vis et fraus, jure et veritate oppressis, plerumque rerum potiuntur. Quod etsi ita in promptu est, ut optabile sit esse obscurius, tamen nescio quo modo lectione historiarum magis animus commovetur et ad considerandam vitæ humanæ sive comico-tragœdiam sive tragico-comœdiam et miseriam simul et vanitatem impellitur : quæ nos ad aliam vitam, piis divinitus promissam, majori studio et ardentioribus votis expetendam excitare debebant, et dum hic sumus, etiam diligentiores, prudentiores et moderatiores efficere. Nam tragicos casus, quorum plenæ sunt historiæ, vel ex superbia et ambitione, vel ex negligentia et temeritate, vel ex animi libidine et injustitia ortum habuisse fere constat; perpaucos autem, dum officio fungerentur, impegisse. Cujus rei Zonaras noster exempla pene innumera, in postremo tomo præsertim (absque quo si esset, posteriorum imperatorum res gestas magna ex parte ignoraremus) compendio proponit. In quo etsi alii alia desiderare

possunt (quis enim satisfaciat omnibus?), tamen conatus ejus egregius atque institutum præclarum fuit, certam quamdam historiæ quasi disciplinam constituendi, et dispersa in plurimis voluminibus membra et partes ejus in unum quoddam corpus redigendi, ea moderatione adhibita, ut instar lauti magis quam copiosi convivatoris optima potius quam plurima apponeret, nec convivas cum fastidio dimitteret, sed ita affectos, ut Timotheum de Platone dixisse ferunt, cœnas ejus etiam postridie delectare. Delegit enim sibi non omnium, sed præcipuarum gentium historias, neque eas omnes, sed vel præcipuas duntaxat vel eas quæ ad ecclesiæ seriem perspiciendam facere videbantur, consilio judicioque suo. Quod sive probarit sive non probarit omnibus, hoc illi cum multis, illud cum paucissimis scriptoribus, ne dicam nullis, commune erit. In bona tamen spe sum, fore plures qui avide accepturi et gratis animis hoc opus pellecturi sint, quam qui contempturi aut calumniaturi. Morosorum vero et obtrectatorum querelas atque aculeos quis hominum deorumve effugiat? quibus, nisi quod ipsi fecerunt, nihil placet : ac ne ipsi quidem sibi ubique satis placent, alioqui non alias aliud probarent atque improbarent. Non inficior posse videri Zonaram alias prolixiorem, ut in Judaica historia, alias breviorem, ut in exterarum gentium rebus gestis. In quo si qua culpa commissa est, excusationem habere videtur hanc, quod ipse non ex suo ingenio deprompsit ea quæ scripsit, sed ex variis auctoribus collecta in certum ordinem redegit; qui auctores inter se dissimillimi sunt. Quod autem non omnia persecutus est, fortasse non negligentia sed de industria fecit. Nam omnium gentium atque urbium res gestas describere immensi est negotii atque adeo infiniti, ut taceam non semper esse fructuosum. Ac parum abest quin dicam, id in tanta amplitudine orbis terrarum non magis esse vel utile vel necessarium, quam si quis in civitate maxima omnium domorum acta cognoscere studeat. Insignia, rara, exquisita, nos aliqua ex parte attingentia ignorare turpe : consectari singula curiositatis potius est quam eruditionis. Si geographis, qui totius terræ formam tenere se profitentur, multas et magnas orbis partes ignorare licuit, cur non idem in historia quoque cum venia liceat? Jam quod ad elocutionem attinet, contiones, strategemata, consilia, eventus, eadem fere ubique recurrunt. Nam finitimos populos plerumque de finibus dimicare, esse causas vel prætextus quosdam bellorum et subitas occasiones, alia atque alia consilia, sententias, eventus, quis nescit?

Occidit miseros crambe repetita magistros,

inquit ille, et alio loco

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, discursus nostri farrago libelli.

Quæ cum ita se habeant, et Philosopho auctore singularia infinita sint nec ullis scientiæ limitibus includi possint, præcipua ex iis scire satis est (de hominibus occupatis loquor) et ordinem temporum ac rerum gestarum animo complecti. Quam ad rem non parum adjumenti afferet Zonaras noster, qui ab orbe condito auspicatus ad suam usque ætatem, hoc est ad annos abhinc amplius 400 processit. In quo necesse habuit prima quasi rerum gestarum cunabula ex Litteris sacris, Josepho atque aliis scriptoribus vetustis repetere. Quæ nobis, si absque Mose fuisset, plane ignotæ essent : cui nos ut divinitus edocto religio nostra, quamvis adversante philosophia, credere jubet ac cogit. Ut ut sit, auctorem eo antiquiorem et certiorem non habemus. Est enim Judaica historia veluti fundamentum aut principium cæterarum omnium : et gentis illius mirum quoddam fatum, ut pene totum terrarum orbem pervagata, in summis exterarum gentium odiis et adversationibus, tamen opiniones suas mirabili sive pertinacia sive constantia defenderit, atque etiam hodie tueatur, et multos in suam sententiam pertraxerit. Quale nihil in cæteris populis cernitur : quorum historiæ, insertis etiam et explicatis Danielis et aliorum prophetarum oraculis, obiter attinguntur, ut Ægyptiacæ, Assyriæ, Persicæ, Macedonicæ, Romanæ. Quanquam his peculiare volumen dedicavit, quod ego in duas partes distinxi, et Christianos imperatores ab ethnicis separavi, ut totum opus tripartitum esset. De cujus argumento hactenus. Nunc etiam de stylo auctoris nonnihil est dicendum, qui cum non unius sit generis et formæ, sed pro varietate auctorum e quibus hæc petita sunt, et ipse variet, in ultimo tomo præsertim, qua ætate Græca pariter et Romana lingua degeneravit, eruditi homines in eo nonnihil desiderabunt. Desideravi et ipse nonnihil, parcimoniam in primis Demosthenicæ orationis, quæ meo palato longe fuit gratior et ad convertendum non tantum jucundior sed etiam facilior : ut ut aliis difficilis videatur, et mea tenuitate superior. Nam in hoc auctore multæ sunt aut mihi certe esse videntur περισσολογίαι, quæ ut Græcum sermonem suo quodam genio sæpe non infeliciter lascivientem deceant, Latinis auribus multo severioribus, nisi multum ego fallor, permolestæ futuræ erant. Eaque de causa, ubi citra sententiæ detrimentum fieri potuit, a me alicubi prætermissæ sunt. Idque cum non tam mea sponte, quam monitu doctissimorum virorum, Joachimi Camerarii, et Ludovici Carini, fecerim, me facile viris doctis probaturum confido. Imperitorum autem et obtrectatorum judicia, quæ vel nulla vel perversa sunt, contemno, neque facio pluris quam morsum pulicis elephantus Indicus. Fabris enim fabrilia tractanda sunt, neque temere falces in alienam messem immittendæ. Concessa omnibus est ab invidia et imperitia ad æquitatem et eruditionem provocatio. Idem mihi jus, ubi vel decere vel necessarium esse visum est, et in dialogismis ad perpetuam orationem redigendis haud raro permisi, ne propria nomina et pronomina quædam et verbum *inquit* et alia hujusmodi ad fastidium usque inculcanda essent. Quis enim non malit

cum Aristoxeno redire in latomias, quam eamdem cuculi cantilenam audire toties? Ut enim Græci vel ob complures breves et commodas connexionum particulas, vel ob participiorum, quæ præteriti temporis significationem habent, multitudinem, sive etiam aliis de causis, quas hic persequi longum fuerit, a tautologiis et perissologiis minus abhorrent, et omnia minutius et curiosius persequuntur, sic qui apud Latinos imitari eadem voluerit, næ is in horrendam et ineptam incidet loquacitatem? Qui igitur interpretem hujusmodi salebras sine ullo sententiæ detrimento vitantem vel negligentiæ vel malæ fidei accusant, suam vel inscitiam et judicii inopiam vel morbum animi et nulla de causa maledicendi libidinem produnt. Neque tamen indulsi mihi nimium. Nam quod Plato ait, ei qui in disputando respondeat interrogantis vestigia persequenda esse, id multo magis faciendum esse alienæ linguæ interpreti cogitavi. Quod si is scriptor, quem explicandum susceperis, recto itineris præcessit, hoc est si rerum bonitatem cum elegantia dictionis conjunxit, interpres et minus laboris et plus laudis capit: sin illius salebrosa est oratio, et res haud magni momenti continet, alienæ culpæ dare pœnas etiam interpres cogitur. Nam, ut Sophocles alio sensu affirmat, malarum rerum pulchra esse commemoratio non potest, et ordinem ac dispositionem earum immutare vix conceditur. Ut igitur oratio interpretis Latina et pura sit, ipsa tamen compositio horridum quiddam atque asperum sonat, membris et partibus ejus non multo melius quam arena sine calce cohærentibus. Quæ vitia qui effugere volunt, in aliud gravius plerumque incidunt, ut dum orationi poliendæ et exornandæ impense student, ab auctoris sententiis longe aberrent, et gravissimo perfidiæ crimine se obstringant. His incommodis acute perspectis, summo ingenio et doctrina vir Joannes Jovianus Pontanus præclare scripsit, malle se quemque afferre sua, quam offerre aliena: et quod scripsit, ipse in doctrina morum et rerum cœlestium explicanda fecit, a philosophis et astrologis petita materia, quam suo arbitratu et collocaret et exornaret. Sed tanti viri exemplum ego imitari, præsertim in hoc scripti genere, et ingenii tenuitate et aliis incommodis impeditus neque possim neque ausim. Illud mihi satis fuit, ut sententias bona fide appenderem, et dictione, quantum ipse auctor et orationis meæ paupertas pateretur, quam minime aspera uterer aut barbara. Nec tamen ipse mihi ubique satisfeci, et in meæ infelicitatis parte numeravi, quod in auctorem luculentiorem non incidissem. Non quod hunc reprehendam; sed quod vereor ne ab aliis ipse reprehendar, qui nihil nisi florem dictionis sequuntur, qui profecto in brevitate annalium locum non habet. Ubertatem Livii quæris? at orationis divitiæ cum paupertate rerum conjungentur. Diligentiam in minutissimis quibusque persequendis postulas? atqui in immensum volumen excrescet historia, nec jam compendium erit sed dispendium aut potius furtum. Nam quem prolixitas voluminum delectat, is non epitomas sed historias legat. Quas si omnes meminit, bene est: sin minus, Zonara tanquam indice et monitore utatur; ac cogitet nihil ab omni parte beatum esse, et multiplicem variarum rerum in uno non usque adeo magno volumine cognitionem styli incommodis, si qua sunt, compararet. Quæ ratio me quoque movit ut non conquiescerem prius quam saxum hoc, quod toto hoc anno versavi, ad montis cacumen perductum tandem aliquando constitisset, ingenti utique labore et multis sudoribus, quocunque tandem eventu. Nam ut de conversionis ipsius ærumnis taceam, quantum difficultatis in ipsa lectione fuit ob characteres elegantissimos illos quidem sed lectu difficillimos propter affectata illa scribendi compendia et τῆς καλλιγραφίας studium unde infinita errata oriuntur ex facili notarum mutatione: quæ cum alicubi non dissimiles sint, vim diversissimam habent. Unde factum ut, quemadmodum Plutarchus se Latina verba ex cognitione rerum assecutum profitetur, ita ego sæpe de varietate lectionis ex sensu et constructione divinare sim coactus, ratione plane præpostera. Nam et verba rerum, et litteræ verborum notæ ut essent sunt inventæ. Neque tamen hac solertia me expedire ubique potuissem, nisi plures mihi codices suppeditati fuissent. Quorum tres e tua bibliotheca accepi, magnis sumptibus Cpoli comparatos opera atque industria egregii viri et prudentia longinquis peregrinationibus Ulyssis exemplo ac multo rerum usu parta clari, Joannis Dernschwam, qui in fronte vetustissimi illius codicis hæc verba scripsit: « Chronicon Joannis Zonaræ duobus tomis distinctum, quorum prior historiam Judaicam potissimum ab exordio mundi usque ad Hierosolymorum excidium, alter imperatorum tam Græcorum quam Romanorum res gestas usque ad Alexii Comneni obitum complectitur: anno Domini 1554 Cpoli in Pera sive Galata (quam olim κέρας sive Cornu appellatam putant) 150 ducatis Hungaricis emi a magnifico domino Antonio Cantacuzeno: cujus familia, dum res Byzantina stetit, imperatoria fuit, nunc sub Turcico dominatu ad privatam conditionem redacta est: ab eoque rogatus sum ut hoc opus aliquando excuderetur, et impressi codicis sibi copia fieret ob Zonaram conservatum. Præterea secundum Zonaræ tomum de imperatoribus conferendi gratia ab Alexandro chartophylace triginta ducatis Hungaricis comparavi. Alium item Zonaræ libellum de rebus imperii et Ecclesiæ a Constantino usque ad Justinianum imperatorem ex vetusto codice transcribendum curavi. » Hactenus ille. Quartum codicem, qui a Constantino Magno incipiebat, omnibus ornamentis amplissimi viri, domini et Mæcenatis mei, Joannis Jacobi Fuggeri bibliotheca instructissima suppeditavit. Denique præter omnem spem et exspectationem meam accessit Viennensis bibliothecæ codex integer, benignitate singulari clarissimi viri et senatoris regii, domini Gasparis a Nydprug, etc., ultro suppeditatus: quem totum, adjutore Jeremia Martio, præclaræ indolis adolescente (cujus in hoc opere Græce Latineque exscribendo solerti et fideli opera sum usus), contuli, et multas nostri codicis lacunas explevi. Qui sicubi ambo non satisfecerunt, cæteros quo-

que tres inspexi, et e variis difficultatibus me quanto potui studio expedivi: quanto labore, nemo æstimabit melius quam qui ipse operis non dissimilis periculum fecerit. Si qua, in diversitate illa, momenti alicujus esse videbantur, ad finem operis ascripsi. Manifeste vero prætermissa aut depravata non adnotavi. Cujus enim dementiæ fuerit, persequenda librariorum vel inscitia vel negligentia vel perfidia et mihi et lectoribus facessere negotium? Ut enim oculus integer candidum a nigro facile discernit, sic acuto et exercitato ingenio videre non difficile est, quæ lectio vera sit, quæ prætermissa, quæ addita ex supervacuo, quæ depravata sint. Neque his contentus, indicem quoque adjeci: quod genus operæ, quamvis lectoribus utilissimum, ut nihil admodum laudis et ingenii habet, ita multum temporis et laboris sibi vindicat, præsertim si eum indicem per temporis angustias et alias occupationes ita pertexere licuisset uti cœperam. Quid multa? Confido me officio fidelis et non indiserti interpretis sedulo esse functum; in id certe operam dedi. Sin aliis aliud videbitur, illud saltem affirmare possum, me quod scierim et potuerim fide optima fecisse et diligentia summa; sicubi vero aut ingenii vires aut eruditionis nervi mihi defuerint, fortunæ eam esse culpam, infelicitatem meam, quæ cum aliis tantum displiceat, mihi etiam plurimum nocet. Neque tam iniquum ullum esse puto, qui plus a me postulet quam præstare queam. Ego vero iis, qui vel in hoc vel in aliis operibus a me conversis laudem solidam assequentur, gratulabor potius quam invidebo. Cum enim, quidquid hactenus edidi, id vel publica utilitate vel temporibus meis adductus fecerim, nec tam famam captarim quam famem vitarim, si eæ lucubrationes meæ illustrioribus aliorum editionibus, quales aliqui pollicentur, aliqui etiam minantur, abolitæ fuerint, non iniquo animo ferendum erit meum privatum dedecus (si quod tamen infelicis potius quam inhonesti conatus est dedecus) cum rei publicæ litterariæ utilitate conjungi, cui ex animo consultum esse et volo et volui. Vellem equidem id cum laude mea potius et gloria fieri (neque enim amorem nostri ab ipsa natura insitum plane abjecimus), sed si fatis aliter visum est, hoc quoque æqui bonique faciendum erit.

Atque hæc de auctore et argumenti genere et opera mea: nunc ad eam Præfationis partem accedendum est, in qua alioqui multum sudare solitus, quod verebar ne vel in assentationis suspicionem commemorando vel in negligentiæ crimen dissimulando venirem: nunc ut liberiore sim animo, tua modestia vel potius magnitudo animi facit, qua id ab ineunte ætate meditatus esse videris quod apud Ciceronem Scipioni divinitus præcipitur, ut alte spectans atque ad cœlestem sedem et æternam domum contuens, neque sermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum, sed suis te illecebris ipsa virtus traxerit ad verum decus: ut illud Græci poetæ de te dici possit:

> Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλεις,
> Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενῶν καρπούμενος,
> Ἐξ ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα·

quibus versibus id Amphiarao suo tribuit Æschylus, ut affirmet eum virum optimum esse malle quam videri, cujus animus tanquam ager fecundus et probe subactus, conceptis virtutum seminibus, honestorum consiliorum et quæ inde oriuntur actionum quamdam quasi segetem proferat. Quæ si per omnem ætatis tuæ decursum, quem ita moderatus es ut honesta negotia suavissimo otio semper anteposueris, singulatim explicare studeam, opus Iliade prolixius mihi nascetur, et tuæ aures satis scio non ferent. Quæ igitur calamo vel tua voluntas vel mea verecundia negat, ea posteritatis sermonibus vel invito te celebrabuntur. Idem enim est gloriæ quod crocodili ingenium: sequentes fugit, fugientes sequitur. Nihil (ut eloquentiæ Romanæ parens testatur) de insignibus ad laudem viris obscure nuntiari solet: famæ nemo unquam imperare potuit. Non patitur illa Hesiodi dea sibi frenos injici: loquitur et clamat, ut ab ipsa posteritate vox ejus audiatur. Prædicabit illa non tantum ornamenta fortunæ, ob quæ cum beatus habearis, tu ea umbræ parietum comparare soles, sed et ingenii magnitudinem et prudentiam tuam periculosissimis temporibus in re et publica et privata, animi constantiam et æquabilitatem in utraque fortuna, in amplissimis opibus, quas a majoribus acceptas et feliciter conservasti et sine cujusquam injuria amplificasti et ad bene merendum de multis contulisti, eam modestiam et debiti etiam honoris contemptum, qui vel in infimis hominibus raro invenitur; nec tacebit vel benignitatem erga miseros et afflictos, vel liberalitatem erga studiosos et doctos: in quo numero si quis mihi locus est, et si inter Lascaios, Carinos, Tounerus, Streitos, Siphanos atque alios complures, qui tua munificentia fruuntur, numerari mereor (ut autem merear, tua humanitas potius quam mea dignitas facit), et ego nomen meum ex grati animi officio profiteri debeo, qui post multas ærumnas tua liberalitate, Vir amplissime, tandem hoc consecutus videor, ut ad omnes fortunæ casus, qui varii impendent, aliquid parati subsidii (nisi fatalis aliqua calamitas intercesserit) me habere confidam: et hic annus, cui tu tanquam salutare quoddam sidus affulsisti, id mihi attulerit, quod per omnem ætatem exhausti labores non contulerunt. Ita res ipsa me docet, nimis verum illud esse Regii Vatis oraculum, qui frustra ante lucem surgi et panem comedi doloris, Deum autem suis vel dormientibus suppeditare omnia confirmat. Etsi autem in tanto opere neque dormitare neque dormire nimium, ac ne valetudinis quidem semper rationem habere licuit (nam alias nunquam tantum volumen tantillo spatio temporis absolvissem), tamen, si hi decem menses,

quibus in hac lucubratione continenter elaboro, cum omni anteacta vita mea compararentur, plane dormientis rete traxisse videor, meque insigni beneficio tuo devinctum esse hoc publico monumento testor, quod tua munificentia studiosis historiarum nunc primum communicatur. Faxit Deus optimus maximus ut neque te sumptuum tantorum neque me laborum pœniteat; idemque te cum liberis tuis ornatissimis totaque amplissima Fuggerana familia quam diutissime incolumem et florentem conservet. Augustæ Vindelicorum, ex bibliotheca herili : Kalendis Novembris, anno a Nativitate Domini MDLVI.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΑΡΑ

ΧΡΟΝΙΚΟΝ.

JOANNIS ZONARÆ

ANNALES.

1 PRÆFATIO.

Equidem haud inepte rideri queam, ut supervacuis in rebus magis, quam in necessariis occupatus. Posteaquam enim e medio excessi, vitamque delegi solitariam, perpetuo mihi ipsi velut exsilio indicto (idque illius nutu arcanoque consilio factum, qui supra nos est, ruptis vinculis meis, ereptisque mihi charissimis, cum dolore quidem, utiliter tamen), omnino me jampridem, omissis negotiis, turbisque repudiatis, nihil aliud tractare conveniebat, nisi ea quæ animum excolunt, et a maculis pravarum actionum assuetudine 2 impressis purgant, quæque Numen infestum mihi ob ejus præcepta violata, et desertam justitiæ viam placare queant, itaque delictorum veniam impetrare. Ego vero (quæ mea ad recte faciendum socordia est) rebus necessariis neglectis, in supervacuis elaboro. Tamen, ut pro mei defensione aliquid afferam : non meapte auctoritate susceptum hoc opus est, sed hortatu amicorum : qui cum me otium agere viderent, id aiebant in negotium aliquod esse conferendum, quod et rempublicam juvaret, et ipsum quoque divinum mihi præmium conciliaret. Addebant eos, qui historiis et rebus olim gestis describendis laborassent, partim cum alia facta veterum, tum strategemata prolixius conscripsisse, atque acies instructas, exercituum conflictus, castrametationes, aggeres excitatos, et alias hujus generis enarrare : prætereaque loca, et impedita itinera, et montes arduos atque inaccessos, vallium item angustias, urbium munitiones, et turrium altitudines immensas, propeque in cœlum porrectas quasi oculis subjicere : partim scripta sua ad

A

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Α'. Εὐστόχως ἂν τις εἴποι, ἐπιτωθάζων μοι, μεῖζόν σοι τοῦ ἔργου τὸ πάρεργον. Ἔδει γάρ με, ὡς ἀληθῶς πάλαι τῶν πραγμάτων ἀφέμενον, καὶ τυρβάζεται ἀποσχόμενον, καὶ τοῦ μέσου μεταναστεύοντα, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἑλόμενον ζῇν, ἀειφυγίαν τε ἑαυτοῦ καταψηφισάμενον (οὕτω τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομήσαντος τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἐπειδὴ τοὺς δεσμούς μου διέῤῥηξε, τῶν φιλτάτων στερήσας με, οἷς οἶδεν ἐκεῖνος λόγοις, ἀλγεινῶς μὲν ἐμοὶ, συμφερόντως δ' ὅμως;) μηδὲν ἕτερον μετιέναι, ἢ ὅσα ψυχὴν καταρτίζουσι καὶ καθαίρουσι τῶν ἐντακέντων αὐτῇ μολυσμάτων διὰ φαυλότητα πράξεων, καὶ ἅττα ἐξιλεοῦνται τὸ θεῖον, ἐφ' οἷς παρόργισται παρ' ἐμοῦ,

B παραβεβηκότος τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ τὰ δικαιώματα καὶ ζητεῖν οὕτω συγγνώμην ἐπὶ τοῖς πταίσμασιν. Ἐγὼ δ' ἀμελῶς πρὸς τὸ ἔργον ἐκ τῆς πρὸς τὰ καλὰ νωτριᾶς διατιθέμενος, περὶ τὸ πάρεργον κατέτεινα τὴν σπουδήν. Ἀλλ' ἵνα τι καὶ ὑπεραπολογήσομαι ἐμαυτοῦ, οὐκ οἴκοθεν ὡρμήθην πρὸς τὸ ἐγχείρημα. Ἄνδρες δέ με φίλοι πρὸς τοῦτο παρέθηξαν, σχολάζοντα βλέποντες, καὶ χρῆσαι λέγοντες τῇ σχολῇ πρὸς ἔργον κοινωφελὲς, καὶ κείσηταί σοι τι κἀκ τούτου πρὸς τοῦ Θεοῦ ἀνταπόδομα. Προσεπῆγον γὰρ, ὡς οἱ περὶ τὰς ἱστορίας πονήσαντες, καὶ τὰ πάλαι γενόμενα συγγραψάμενοι, οἱ μὲν διεξοδικώτερον τάς τε ἄλλας πράξεις τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν, καὶ τὰ στρατηγήματα συγγεγράφασι παρατάξεις διηγούμενοι, καὶ συμπλοκὰς

C στρατευμάτων, καὶ στρατοπεδείας, καὶ χάρακας, καὶ εἴ τι τούτοις ἑπόμενον. Πρὸς δὲ τοῖς περιηγήσεις χωρίων καὶ δυσχωρίας ὁδῶν, καὶ ὄρη προσάντη καὶ δύσβατα, καὶ αὐλώνων στενοχωρίας, καὶ πόλεων ὀχυρότητας, καὶ πυργωμάτων ὕψη μετέωρα, καὶ ὡς

ἂν τις φαίη αἰθέρια, τοῖς δὲ καὶ πρὸς ἐπίδειξιν συντέθεινται τὰ συγγράμματα, ἐπιδεικνυμένοις ὅπως εἶχον περὶ τὸ γράφειν δυνάμεως, καὶ διὰ τοῦτο δημηγορίας μεταξὺ τιθεῖσι, καὶ παρεκβατικώτερον ἢ καὶ ῥητορικώτερον κεχρημένοις τῷ λόγῳ. Ἐνίοις δὲ καὶ εἰς διάλογον τὸ φιλότιμον ἐτελεύτησεν, ὥς θ' ὁπηνίκα περί τινων ἑτεροδοξούντων καὶ σφαλλομένων περὶ τὰ ὀρθὰ συγγράφωνται δόγματα, διαλέξεις ποιεῖσθαι πρὸς ἐκείνους ὡς παρόντας, καὶ διελέγχειν αὐτῶν τὸ κακόδοξον, κἀκ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς τοὺς ἐλέγχους παράγειν, ἢ καὶ Ἰουδαίοις ἀντιλέγειν, καὶ ἐθελοκακοῦντας δεικνύειν αὐτούς, εἰ μὴ τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον δέχοιντο, καὶ χρήσεσι (1) κεχρῆσθαι προφητικαῖς. Καὶ πρὸς Ἕλληνας αὖθις ἀντικαθίστασθαι, καὶ τὸν ὕθλον ἐκείνων εἰς μέσον παράγειν, καὶ κατειρωνεύεσθαι τῶν μυθευομένων αὐτοῖς, καὶ τὰς αὐτῶν γραφὰς προφέρειν τῆς κακοδοξίας εἰς ἔλεγχον. Ἔστι δ' οὖν γνωμολογεῖν τε καὶ ἠθικεύεσθαι (2). Ταῦτα δ' ἔφασαν τοῖς πλείοσι τῶν ἀναγινωσκόντων τὰ τῶν ἱστοριῶν ἐκείνων συγγράμματα, ἵνα μὴ λέγωμεν πᾶσιν ἴσως (3), φορτικά τε καὶ παρέλκοντα ἥγηνται, ὅτι τε σχολῆς εἰσι δεόμενα πλείονος, καὶ ὅτι, κἂν ταύτης τύχοιεν τῶν ἐπιόντων τὰς ἱστορίας τινὲς, μάταιον ἐκείνοις ἀποβαίνει τὸ περὶ ταύτας πονεῖν, τῶν μακρῶν διηγημάτων τῶν περὶ παρατάξεων, καὶ πολέμων, καὶ τοῦ τῶν στρατιῶν διακόσμου, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ὁμοίων διαφευγόντων τὴν μνήμην· τῶν δέ γε δημηγοριῶν καὶ τῶν διαλέξεων, καὶ εἰς τὸ ἀνόνητον περιισταμένων τοῖς ἐπιοῦσι τὰ ἱστορούμενα. Τίνι γὰρ ἔσται τις λυσιτέλεια, ἔλεγον, ἐκ τοῦ γνῶναι τί μὲν ὁ δημαγωγὸς ὧδε διελέχθη τῷ δήμῳ; τί δὲ τοῖς στρατιώταις ὁ στρατηγός; ἢ τί τοῖς πρέσβεσιν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἔφη τοῖς ἐκ Περσῶν, ἢ ἄλλος τοῖς ἐκ Κελτῶν, ἢ Σκυθῶν, ἢ τοῖς ἐξ Αἰγύπτου τυχὸν, ἢ τοῖς ἐκ Δακῶν τε (4) καὶ Τριβαλλῶν; τί δ' ἕτερος τῇ συγκλήτῳ βουλῇ, ἢ τῇ πληθύϊ τῇ δημότιδι δημηγορῶν προσωμίλησε; Τοὺς μὲν οὖν τοιαῦτα ἔλεγον τὰ τῶν ἱστοριῶν ἐκδεδοκέναι συγγράμματα, πεπλατυσμένα δηλαδὴ, καὶ πρὸς τὸ φιλοτιμότερον ἀποκλίνοντα· τοὺς δὲ ἀντιθέτως ἐκείνοις διατεθῆναι περὶ τὴν τῶν ἱστοριῶν συγγραφὴν, βραχυρρημοσύνῃ χρησαμένους, κἀντεῦθεν περὶ τὰ καίρια ζημιοῦντας τοὺς περὶ τὰ σφῶν ἐσπουδακότας συγγράμματα, ἅτε καὶ αὐτὰς τὰς καιριωτέρας τῶν πράξεων τῶν ἱστορουμένων παραλελοιπότας ἀνδρῶν, ἐνίας μέντοι καὶ ἐξυμνεῖσθαι δικαίας, βράχιστα δέ τινα περὶ ἐκείνων εἰπόντας, καὶ ταῦτα μήτε τὸ ἦθος ἐκείνων ἢ τὴν φύσιν παραδηλοῦντα, καὶ τὴν προαίρεσιν, μήθ' ὅπως τῶν βασιλευσάντων ἕκαστος τῆς βασιλείας ἐκράτησε, μήθ' ὅστις ἦν πρὸ ταύτης, μήτ' ἐκ τίνων ἐγένετο. Τινὰ δὲ τῶν συγγραμμάτων τούτων καὶ ἀφελεστέρᾳ λίαν ἐκδεδόσθαι προσετίθουν τῇ φράσει, συντεθεῖσθαί τε αὐτὰ σολοικότερον, καὶ

A ostentationem retulisse, ut suam scribendi facultatem demonstrarent, eoque conciones interposuisse ac digressiones oratorio plane modo: partim ambitione quadam desinere in dialogos, ut cum de aliquibus diversæ opinionis, et a rectis sententiis aberrantibus scribunt, cum iis, quasi adessent, 3 disputent, et pravas eorum persuasiones arguant, probationibus et sacra Scriptura petitis: aut Judæos confutent, ipsorumque pravitate ac pertinacia fieri contendant, quominus religionis nostræ arcana amplectantur, oraculis prophetarum in medium adductis. Atque etiam gentilibus sese opponere, eorumque nugas afferre in medium, ac deliramentis fabularum subsannatis, scripta ipsorum erroris coarguendi gratia proferre, B necnon alicubi sententias congerere, et de formandis moribus disputare. Hæc aiebant illi, si non omnibus, at plerisque lectoribus molesta et supervacanea videri, quod et multum otii requirant, et si quibus id suppetat, inanem tamen laborem sumi in evolvendis prolixis illis narrationibus præliorum et bellorum et ordinationis exercituum, aliarumque similium rerum, quæ memoria effluere soleant: jam concionibus et disputationibus in historia legendis, nullum fieri operæ pretium. Nam quem ex eo capi fructum, si quis sciat, quid vel tribunus plebis apud populum, vel dux apud milites dixerit? quid item imperator alius legatis Persarum, alius Gallorum aut Scytharum, aut Ægyptiorum forsan, C Dacorumve aut Triballorum responderit? quæ verba alius apud patres conscriptos, aut populum fecerit? Scripta igitur hujusmodi asserebant latius evagari, et ad ambitionem 4 inclinare. Alios porro scriptores contrario laborare vitio, qui dum brevitatem affectarent, rerum necessariarum cognitione fraudarent lectorem: præteritis aliquando, aut saltem breviter perstrictis, præstantium virorum rebus gestis, quæ vel divinis celebrari laudibus mereantur, nec declararent, qui mores, quæ ingenia, quæ consilia illorum fuerint, nec quo pacto quisque regum sit potitus regno, qui fuerit ante illud partum, quibus ortus majoribus. Addebant, scriptorum illorum quædam nimium inornata esse D dictione, compositione aspera, verbisque plebeiis, ac nonnunquam barbaris constare: unde fieret ut homines eruditi ab eorum lectione abhorrerent. His illi dicendis, et scriptis historicorum ad hunc modum traducendis, sæpe me cohortati sunt, ut libris in manus sumptis, tam ea prætermitterem, quæ ob prolixitatem memoria non caperet, quam quæ utilitatis nihil haberent: et longa narratione in compendium redacta, brevem historiam ederem, quæ facta et res memoratu digniores quam quot utuntur.

Variæ lectiones et notæ.

(1) *Χρήσεσι*. Ita mss. Wolfiani et Regii. At idem Wolfius ῥήσεσι reposuit.

(2) *Γνωμολογεῖν καὶ ἠθικεύεσθαι*. *Moralizare*, verbo Latino-barbaro, scriptores ævi inferioris aliquot utuntur.

(3) *Ἴσως*. Hæc vox abest ab aliquot mss.

(4) *Ἐκ Δακῶν τε*. Δαμασκῶν perperam præfert unus e mss. Wolfianis.

paucissimis complecteretur, et lectoribus velut ob oculos poneret. Ac illi quidem hujusmodi laboris capiendi, et talis operis conscribendi auctores mihi fuere.

A ἰδιωτικαῖς λέξεσιν ἐκφέρεσθαι, ἢ καὶ βαρβάροις ἐνίοτε. ὥστε ἐντεῦθεν ἀηδῶς τοὺς λόγοις ὡμιληκότας πρὸς αὐτὰ διατίθεσθαι. Τοιαῦτα λέγοντες, καὶ οὕτω τῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων, ὡς εἴρηται,, καθαπτόμενοι, πολλάκις με παρέθηγον τὰς βίβλους ἀνὰ χεῖρας λαβεῖν, καὶ παρεάσαντα τὰ πολλὰ, ὧν τὰ μὲν τῇ μνήμῃ προσιζάνειν διὰ τὸ πλῆθος ἀποπεφύκασι, τὰ δ᾽ εἰς οὐδὲν τελευτῶσιν ὀνήσιμον, τὴν δέ γε πεπλατυσμένην ἐπιτεμόντα διήγησιν σύντομον ἱστορίαν ἐκδεδωκέναι, συνοπτικῶς διδάσκουσαν τοὺς ἐπιόντας τὸ σύγγραμμα τὰ καιριώτερα τῶν πεπραγμένων, ἢ καὶ ἄλλως συμβεβηκότων τοῖς περὶ ὧν ἡ συγγραφὴ διαλέγεται. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν πρὸς τοιοῦτόν με παρεκίνουν ἀποδύσασθαι πόνημα, καὶ τοιοῦδε συγγράμματος ἅψασθαι.

II. Ego vero cum et remisso essem animo (dicam enim quod res est) otioque deditus, et rem esse cernerem magnæ occupationis, **5** quæque librorum copiam postularet, dubitabam, et ab eo conatu abhorrebam. Verum illi me vellicare non prius destiterunt, quam improbitate stimulandi ad suscipiendum opus tandem perpulissent. Nam si aquæ gutta subinde cadendo solidam saxi duritiem cavat, quanto magis oratio crebro aures feriens, animi torporem, et quietis studium excutit? Deinde in mentem mihi venit, laborem illum, et historiæ scribendi occupationem, aliquid utilitatis et lucri etiam animo esse allaturam. Nam nequitiæ flatus magis aspirare solent menti quiescenti, malarumque cogitationum et rationum alias alios excitare fluctus, eamque continenter invadendo demergere, et aut in peccata impellere (si facto minus, at assensu) aut undarum in ea magnam agitationem ac tumultum commovere. Animus autem certis negotiis occupatus effugere fere solet multarum cogitationum pravarumque cupiditatum decumanos fluctus. Igitur tum amicorum cohortationibus, tum sordidas aut inanes curas expellendi studio, ad opus hoc suscipiendum sum adductus. Itaque factum est, ut hanc provinciam acciperem. Quod si minus exquisite perfectæ fuerint operis hujus singulæ partes, veniam a lectoribus peto. Fortassis enim in hoc secessu nunc agenti mihi, neque copia librorum ad condendam historiam necessaria **6** suppetet, neque scriptores omnes iisdem de rebus eadem tradiderunt, ut non in pluribus, saltem in multis dissentientes. Quod si omnia curiose persequi voluero, ac recensere, quid alius atque alius eadem de re dixerit : Mihi etiam prolixum unaquaque de re nascetur opus. Quapropter contrarias historicorum narrationes præterire mihi visum est, nisi quid maximi fuerit momenti : quo prætermisso, ipsa historiæ integritas labascat. Jam dictionem esse variam, nec per omnia sui similem nemo miretur,

B Β΄. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν ἀνειμένος τὴν γνώμην ὢν (εἰρήσεται γὰρ τἀληθὲς) καὶ ῥᾳστώνῃ συζῶν, τὸ δὲ καὶ ἀσχολίας συνορῶν τὸ πρᾶγμα δεόμενον, καὶ βίβλων πολλῶν, ὤκνουν καὶ ἀνεδυόμην πρὸς τὴν ἐγχείρησιν. Οἱ δέ με νύττοντες οὐκ ἀνίεσαν, καί ποτε πρὸς τοὔργον τῇ τῶν νυγμῶν συνεχείᾳ διεγηγέρκασιν. Εἰ γὰρ κοιλαίνειν τὸ τῆς πέτρας σκληρὸν καὶ ἀπόκροτον ῥανίδος ἐνδελέχεια δύναται, μᾶλλον ἂν δυνήσεται λόγος ἐνδελεχὴς τὰ ὦτα θυροκοπῶν, γνώμης διεγεῖραι ῥᾳστώνην καὶ ἀνειμένην προαίρεσιν. Εἶτά μοι καὶ ὡς οὐδὲ πρὸς ψυχικὴν ὠφέλειαν ἀκερδὴς ὁ πόνος ἔσται, καὶ ἡ περὶ τὴν συγγραφὴν ἀσχολία, ἐλήλυθε κατὰ νοῦν. Ἠρεμοῦντι γὰρ τῷ νοῒ (5) μᾶλλον εἴωθε τῆς πονηρίας ἐπιπνέειν τὰ πνεύματα, ἐνθυμήσεών τε φαύλων καὶ λογισμῶν ἄλλοτε ἄλλων ἐπεγείρειν C κλυδώνια, καὶ καταβαπτίζειν αὐτὸν τῇ συνεχείᾳ τῶν προσβολῶν, καὶ ἢ πρὸς ἁμαρτίας ἐξολισθαίνειν ποιεῖν, εἰ καὶ μὴ πράξεσιν, ἀλλά γε συγκαταθέσεσιν, ἢ τέως ζάλην αὐτῷ πολλὴν ἐπικυμαίνειν καὶ τάραχον. Εἰ δέ τισιν ὁ νοῦς ἐνησχόληται, διαφεύγειν πέφυκεν ὡς ἐπίπαν τὰς ἐκ τῶν πολλῶν λογισμῶν τρικυμίας, καὶ τῶν πονηρῶν ἐνθυμήσεων. Διά τε τοίνυν τὴν ἐκ τῶν φίλων παράθηξιν, καὶ διὰ τὴν τῶν ῥυπαρῶν, ἢ καὶ ματαίων λογισμῶν ἀπόδρασιν, προσήγαγον ἑαυτὸν τῷ σπουδάσματι. Οὕτω μὲν οὖν μοι ἐπιβαλεῖν ἐγένετο τῷ παρόντι συγγράμματι. Εἰ δὲ μὴ διηκριβωμένην τὴν περὶ ἑκάστου τῶν ἀναγραφομένων ἱστορίαν ποιήσομαι, νέμειν μοι συγγνώμην αὐτῷ τοὺς ἐντευξομένους αὐτῇ. Οὔτε γὰρ βίβλων ἴσως μοι εὐπορῆσαι γενήσεται, ὅσαι μοι χρειώδεις D εἰσὶ πρὸς τὸ σύγγραμμα, παρὰ τῇ ἐσχατιᾷ ταύτῃ ποιουμένῳ νυνὶ τὴν διατριβὴν, οὔτε πάντες οἱ συγγραφεῖς τῶν ἱστοριῶν τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν συγγεγράφασιν, ἀλλ᾽ ἐν πολλοῖς διαφωνοῦσιν, εἰ γε μὴ ἐν τοῖς πλείοσιν. Εἰ δὲ καὶ ἀκριβοῦσθαι βουλήσομαι περὶ ἑκάστου τῶν ἱστορουμένων, καὶ δηλοῦν, τί μὲν ὅδε περὶ τοῦδε λέγει ὁ συγγραφεὺς, τί δ᾽ ἕτερος περὶ τοῦ αὐτοῦ, πολύστιχον ἂν καὶ αὐτὸς τὴν περὶ ἑκάστου πραγματείαν ποιήσομαι. Διὰ ταῦτά μοι παρεᾶν δέδοκται τὰ ἐφ᾽ οἷς ἀλλήλοις οἱ περὶ τῶν

Variæ lectiones et notæ.

(5) *Ἠρεμοῦντι γὰρ τῷ νοῒ*, etc. Anonymus monachus Ratisponensis de suis tentationibus, nuper editus a viro doctissimo Joan. Mabillonio. *Analector.* tom. IV : *Ideoque in tanta molestia tentationis, quæ eo magis imminebat, quo magis sospitas corporalis inerat, omnimodo tractare cœpi, quali studio qualique labore corpus spiritui subjicerem. Nam ea quæ communiter cum cæteris fratribus in cœnobio agere docebar : sed et illa quæ speciali devotione scribendo aut legendo, seu etiam jejunando sponte subii, non satis affligere corpus videbantur. Cumque diu tractarem, quo potissimum studio memet in tantis periculis constitutum aptissime jugiterque constringerem, occurrit animo, ut in dictamine me occuparem aliquo : quod et sæpe expertus sum mentem lascivam cujuslibet scholastici instructi in nullo posse magis constringi, quam studio dictandi.*

αὐτῶν συγγράψαντες ἠναντίωνται, εἰ μή τι τῶν **A** ἄγαν εἴη σπουδαίων, καὶ τὸ παραλιμπανόμενον περὶ τὰ καίρια λυμανεῖται τῇ συγγραφῇ. Εἰ δ' ὁ χαρακτὴρ τοῦ λόγου ποικίλλεται, καὶ μὴ δι' ὅλου ὅμοιός ἐστιν ἑαυτῷ, θαυμαζέτω μηδείς, μηδέ τις τὸν λόγον αἰτιάσθω, ἢ τὸν τούτου πατέρα με. Ἐκ πολλῶν γὰρ βίβλων τὰς ἱστορίας ἐρανισάμενος, ἔν γε πολλοῖς ταῖς τῶν συγγραφέων ἐκείνων χρησαίμην ἂν συνθήκαις καὶ φράσεσιν, ἐν ὅσοις δ' ἂν αὐτὸς παρῳδήσω ἢ παρεμφράσω, πρὸς τὸν ἐκείνων χαρακτῆρα τὴν ἰδέαν τοῦ λόγου μου μεθαρμόσομαι, ἵνα μὴ ἀσύμφωνος αὐτῇ ἑαυτῇ δοκῇ ἡ γραφή.

aut culpet orationem, aut me auctorem illius. Cum enim historiam e variis scriptoribus veluti stipem colligere necesse habeam, in multis, illorum et dictione et compositione utendum erit. Sicubi tamen ipse de meo aliquid interjecero ac inseruero: stylus ad illius, quem sequar auctorem, formam accommodabitur, ne scriptura a sese dissidere videatur.

Γ'. Ἀλλά μοι πρὸ τῆς ἱστορίας κεφαλαιωδέστερον εἰρήσθω, τινὰ τὰ ἱστορηθησόμενα, ἵν' εἰδοῖεν οἱ τῷ συγγράμματι ἐντευξόμενοι ὡς πολλῶν τε καὶ τούτων ἀναγκαιοτάτων ἱστοριῶν ἐν εἰδήσει γενήσονται. Περιέχεται γοῦν τῇ Ἐπιτομῇ ἡ Ὀκτάτευχος, καὶ ὅσα ἐν ἐκείνῃ ἱστόρηται· καὶ τῶν Βασιλειῶν αἱ **B** βίβλοι ταύτῃ συμπεριέχονται, καὶ ἐπ' αὐταῖς τὰ Παραλειπόμενα, καὶ ὅσα Ἑβραῖος Ἰώσηπος *Ἀρχαιολογιῶν*, ἢ τῶν παλαιοτέρων τις εἶπεν ἐπέκεινα, ἢ παρεκβατικώτερον ἢ καὶ ἀλλοιώτερόν πού τι παρ' ἐκείνους ἱστόρησε· καὶ τὰ τοῦ Ἔσδρα, τά τε τῶν αἰχμαλωσιῶν τῶν Ἑβραίων προτέρας μὲν τῆς τῶν δέκα φυλῶν ἢ παρὰ τοῦ Ἀσσυρίου Σαλμανασὰρ γέγονε τὴν Σαμάρειαν ἑλόντος πολιορκίᾳ, καὶ τὸ ἔθνος αἰχμαλωτίσαντος, καὶ πέραν Εὐφράτου ἀπαγαγόντος καὶ κατοικίσαντος, εἰς δὲ Σαμάρειαν μετοικίσαντος ἔθνη τινά, ἃ Χουθαῖοι ἐπωνομάζοντο· εἶτα καὶ τῆς παρὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπενενηγμένης τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ ὡς ἔρημος ἡ πόλις ἐγένετο, καὶ ὁ ναὸς ἐνεπέπρηστο, καὶ τὸ ἔθνος ἅπαν ἐξηνδραπόδιστο· καὶ ὡς μετὰ ἐνιαυτοὺς ἑβδομήκοντα κατὰ **C** τὰς προῤῥήσεις τῶν προφητῶν ἐκκεχώρηται τῷ λαῷ ὑπὸ Κύρου τοῦ τὴν τῶν Ἀσσυρίων βασιλείαν καθῃρηκότος ἀνελθεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν πόλιν ἀνεγεῖραι, καὶ ἀνακαινίσαι τὸ ἱερόν· τίς τε ἦν ὁ Κῦρος, καὶ ὅπως τὴν τῶν Ἀσσυρίων βασιλείαν κατέλυσε, καὶ τίνες μετ' ἐκεῖνον τῆς βασιλείας ἐκράτησαν, καὶ ὅπως καὶ παρὰ τίνων ἡ τῆς πόλεως ἐκωλύθη οἰκοδομή, κἀκ τίνος αὖθις ἡ ταύτης ἐξεχωρήθη ἀνέγερσις. Καὶ περὶ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, καὶ ὅπως ἔκρινε τὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ὀνείρατα, καὶ τοῦ Βαλτάσαρ τὴν ὅρασιν, ὅτ' εἶδεν ὁ βάρβαρος ἐκεῖνος τῆς χειρὸς τὸν ἀστράγαλον γράφοντα ἐν τῷ τοίχῳ, καὶ περί τινων τῶν τοῦ προφήτου ὁράσεων, ἃ πάντα μετὰ συντετμημένης ἱστόρηται ἐξηγήσεως. **D** Καὶ περὶ τῶν τριῶν παίδων, καὶ τῶν εἰς αὐτοὺς ἢ δι' αὐτῶν γεγονότων ὑπὸ Θεοῦ ἐξαισίων· περί τε τῆς Ἐσθήρ, καὶ ὅπως τὸ τῶν Ἑβραίων γένος πανωλεθρίας αὕτη ἐῤῥύσατο· καὶ περὶ Ἰουδὶθ, ἣ τὸν Ὀλοφέρνην κατασοφισαμένη ἀνεῖλε, καὶ τὴν αὐτοῦ στρατιὰν παρέδωκεν εἰς ἀπώλειαν· καὶ περὶ Τωβὶτ, καὶ ὅπως ἀορασίᾳ πληγείς, καὶ ἐξ εὐπορίας εἰς ἀκριβῆ πενίαν συνελαθείς, αὖθις δι' ἀγαθοεργίαν, Θεοῦ προνοίᾳ τετύχηκε τοῦ ὁρᾷν, καὶ πλούτου δαψίλειαν ἔλαβεν. Ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ Μακεδόνος Ἀλεξάνδρου ἐνταῦθα συντέτμηνται, μνησθείσης τῆς ἱστορίας ἀναγκαίως ἐκείνου, διά τε ἄλλα, καὶ ὅτι τῇ Ἱερουσαλὴμ μετὰ τὴν ἐν Ἰσσῷ τοῦ Δαρείου προτέραν ἧτταν ἐπιδεδήμηκε, καὶ τὸν ἀρχιερέα δια-

III. Enimvero antequam ipsam rem aggrediar, summatim ea complectenda sunt, quæ tractabuntur, ut norint lectores, quam multas, easque summe necessarias historias sint cogniturі. Continentur igitur hoc Compendio, octo primi Bibliorum libri, et quæ in illis narrantur; Regum item libri, et Paralipomena, quæque vel in Josephi Hebræi *Antiquitatibus* inveniuntur, vel ab antiquioribus aut copiosius, aut aliter paulo quam ab illis factum **7** est, referuntur; et libri Esdræ, et captivitates Hebræorum, quarum prior decem tribuum sub Assyrio Salmanassare contigit, qui Samariam gentemque obsidione cepit, eaque ultra Euphratem abducta, gentes quasdam Samariam transtulit, qui Chutæi cognominabantur; altera sub Nabuchodonosore, captis Hierosolymis, urbe deserta, et templo incenso, totaque gente in servitutem abducta; utque post annos septuaginta, secundum oracula prophetarum, a Cyro, Babylonico regno everso, populo Hierosolyma redire concessum sit, et urbem instaurare, et renovare templum; quis fuerit Cyrus, ut regnum Assyriorum everterit, qui post eum id regnum tenuerint, quemadmodum ac a quibus urbis ædificatio prohibita fuerit, a quo rursus ejus instauratio concessa. Agetur etiam de Daniele propheta, ut Nabuchodonosoris somnia exposuerit, et Balthasaris visionem, cum barbarus ille digitos manus scribentes vidit in pariete, et de quibusdam prophetæ visionibus: quæ omnia brevi enarratione adjecta recensentur. De tribus item pueris, et miraculis vel in eos, vel per eos divinitus editis; de Esthere, ut a gente Hebræorum internecionem averterit; de Juditha, quæ Holophernem fraude sustulit, et ejus exercitum ad interitum dedit: deque Tobia, ut is cæcitate percussus, et paupertate ad extremam egestatem redactus, **8** ob beneficentiam suam Dei providentia visum receperit, opumque affluentiam. Præterea res Alexandri Macedonis hic perstringuntur, cujus mentio facienda fuit cum ob alia, tum quod post priorem Darii cladem ad Issum acceptam, Hierosolyma profectus summum pontifici honorem habuit; ut Persarum regnum eversum occuparit, quandiu regnarit, ut imperium ab ejus obitu in regna quatuor fuerit divisum; quæ Judæi ab Antiocho Epiphane, uno ex posteritate successorum Alexandri, perpessi sint, ut Asamonæi illi restiterint, ac populares suos ab illius tyrannide liberarint; qui illi sint, quomodo et quandiu

populo præfuerint, ut post reditum Hierosolyma A ab Assyria captivitate, Judaica gens non regibus, sed pontificibus paruerit : ut Asamonæorum, quos diximus, posteri, summi sacerdotii honore præditi, ac genti suæ imperantes, diadema etiam assumpserint : ut Pompeius Magnus, Romanorum imperator, ad componendam Hyrcani et Aristobuli fratrum de regno contentionem accersitus, tum urbem Hierosolymorum ceperit, tum gentem Romanis subjecerit : ut deinde Herodes Antipatri filius regno Judæorum potitus sit, quis ille fuerit, unde oriundus, quantæ clades ejus domesticæ, quousque posteri illius regnum tenuerint; quomodo, quaque de causa præsides in Judæam sint missi : et quæ de **9** Servatore nostro Jesu Christo Josephus scripserit, deque Joanne Baptista : qua de causa B Judæi a Romano imperio desciverint, ut gens eorum bello a Romanis petita sit : a quo et quomodo Hierosolyma postremum excisa, nec amplius instaurata sit.

φερόντως ἐτίμησε· καὶ ὅπως τὴν Περσῶν κατέλυσε βασιλείαν, καὶ ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, καὶ ὅσον ἐβασίλευσε χρόνον, καὶ ὡς εἰς τέσσαρας ἀρχὰς, ἐκείνου θανόντος, ἡ ἐκείνου βασιλεία μεμέριστο· καὶ ὅσα τοῖς Ἰουδαίοις ἐξ Ἀντιόχου γέγονε τοῦ Ἐπιφανοῦς, τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων ἑνὸς ἀπογόνου τυγχάνοντος· καὶ ὡς οἱ Ἀσαμωναῖοι τούτῳ ἀντέστησαν, καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ τυραννίδος τοὺς ὁμογενεῖς ἐλυτρώσαντο· καὶ τίνες οὗτοι, καὶ ὅπως τῶν ὁμοφύλων καὶ ἐπὶ πόσον προέστησαν, καὶ ὡς μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς ὑπ' Ἀσσυρίων εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπανέλευσιν οὐχ ἦν τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος βασιλευόμενον, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἀρχόμενον· καὶ ὅτι οἱ τῶν εἰρημένων Ἀσαμωναίων ἀπόγονοι τὴν ἀρχιερατικὴν τιμὴν περικείμενοι, καὶ τὰ τοῦ ἔθνους ἰθύνοντες, καὶ διάδημα ἑαυτοῖς περιέθεντο· καὶ ὅπως Ὑρκανοῦ καὶ Ἀριστοβούλου τῶν ἀδελφῶν διενεχθέντων περὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς βασιλείας, ὁ Μάγνος Πομπήϊος στρατηγῶν τότε Ῥωμαίων, διαιτῆσαι μετακληθεὶς τοῖς ὁμαίμοσι, τήν τε πόλιν εἷλε τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὸ ἔθνος τοῖς Ῥωμαίοις ὑπέταξε· καὶ ὅπως Ἡρώδης Ἀντιπάτρου υἱὸς μετὰ ταῦτα τῆς τῶν Ἰουδαίων βασιλείας ἐκράτησε, καὶ τίς ἦν οὗτος, καὶ ὅθεν κατήγετο, καὶ ὅσα κατ' οἶκον ἐκείνῳ συμβέβηκε, καὶ μέχρι τίνος οἱ ἐκείνου τῆς βασιλείας ἐκράτησαν, κἀκ τίνος τρόπου, καὶ ἐξότου ἡγεμόνες ἐκ Ῥώμης εἰς Ἰουδαίαν ἐστέλλοντο, καὶ ὅσα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Ἰώσηπος συνεγράψατο· ἀλλὰ μέντοι καὶ περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, καὶ διὰ τίνας αἰτίας τοῦ τοῖς Ῥωμαίοις ὑπείκειν Ἰουδαῖοι ἀπέστησαν, καὶ ὅπως τὸ ἔθνος αὐτῶν ἐπολεμήθη παρὰ Ῥωμαίων, καὶ παρὰ τίνος ἡ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ὅπως ἐξεπορθήθη τὴν τελευταίαν, καὶ μὴ σχοῦσαν ἀνάκλησιν πόρθησιν.

IV. Facta autem Romanorum et Romæ mentione, C necessarium mihi visum est de his etiam scribere, et tradere, unde sit populus Romanus, in quos imperium habuerit, qui olim Italiæ regionem coluerint, unde Romulus in lucem prodierit, Romæ conditor; ut interfectus sit Remus frater ejus, ac post ille etiam inter mortales esse desierit; ut illa urbs principio regibus paruerit, quibus sit usa moribus et institutis : ut Tarquinius Superbus regno in tyrannidem mutato pulsus sit, quot et qualia bella Roma ob illius expulsionem sustinuerit; ut res Romana primum ab optimatibus, post etiam a populo administrata fuerit, summa rerum in consules et dictatores, mox etiam in tribunos plebis translata; quid olim fuerit consulatus, quid dictatura, quod censorum munus, quantum tem- D poris cuique magistratuum præfinitum, qualis apud illos triumphus, unde nomen hoc deductum, quæ temporibus consulatuum gesta fuerint, quamvis non omnia, ob librorum penuriam quibus illa tradita sunt, persequemur. Ut tandem Romanum imperium in unius **10** potestatem ceciderit, ut Caius Julius Cæsar mutationis hujus primus auctor, etsi non universæ fuerit, ut eo ab his qui libertatem tuebantur, in curia interfecto, Octavius Augustus Cæsar, interfecti Cæsaris ex sorore nepos, ab eoque adoptatus, interfectores patris ultus fuerit, adjutore Antonio; quem deinde, orto dissidio,

Δ'. Ῥωμαίων δὲ καὶ τῆς Ῥώμης μνησθείσης τῆς ἱστορίας, ἀναγκαῖόν μοι ἐνομίσθη καὶ περὶ τούτων συγγράψασθαι, καὶ παραδοῦναι, πόθεν τὸ τῶν Ῥωμαίων ἔθνος, κἀκ τίνος ἔσχηκε τὴν ἀρχὴν, καὶ παρὰ τίνων ἡ τῆς Ἰταλίας χώρα πρώην κατῴκιστο· ὅθεν τε προήχθη Ῥωμύλος εἰς φῶς, ὁ τῆς Ῥώμης γενόμενος οἰκιστὴρ, καὶ ὅπως ἀνῃρέθη Ῥῶμος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, εἶτα κἀκεῖνος ἐγένετο ἀφανὴς, καὶ ὅπως πρῶτον ἡ πόλις αὕτη ἐβασιλεύθη, καὶ ἔθεσιν οἵοις καὶ νομίμοις ἐχρήσατο· καὶ ὡς εἰς τυραννίδα τὴν βασιλείαν ὁ Σούπερβος Ταρκύνιος μεταγαγὼν, καθῃρέθη, καὶ ὅσους πολέμους καὶ οἵους ἡ Ῥώμη διὰ τὴν ἐκείνου καθαίρεσιν ἤνεγκε· καὶ ὡς εἰς ἀριστοκρατείαν, εἶτα καὶ δημοκρατείαν, μετηνέχθη Ῥωμαίοις τὰ πράγματα, ὑπάτων καὶ δικτατόρων, εἶτα καὶ δημάρχων τὴν τῶν κοινῶν ποιουμένων διοίκησιν· καὶ τί μὲν ἡ ὑπατεία τὸ παλαιὸν ἦν, τίς δὲ ἡ δικτατορία, τί δ' ἦν τὸ ἔργον τῶν τιμητῶν, καὶ πόσος ὥριστο χρόνος ἑκάστῃ τῶν ἀρχῶν τουτωνί· καὶ οἷος ἐγένετο παρ' ἐκείνοις ὁ θρίαμβος, καὶ ὅθεν παρήχθη τοῦτο τὸ ὄνομα· καὶ ὅσα ἐν τοῖς καιροῖς τῶν ὑπάτων ἐγένοντο, εἰ καὶ μὴ πάντα, ἐνδείᾳ βίβλων (6) τῶν ταῦτα διηγουμένων. Καὶ ὅπως ὕστερον ἐκ τούτων εἰς μοναρχίαν ἡ ἀρχὴ τοῖς Ῥωμαίοις μετέπεσε· καὶ ὡς πρῶτος ταῦτα, εἰ καὶ μὴ καθαρῶς, ὁ Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ μετεποιήσατο, εἶτα ἐπὶ βήματος ἀναιρεθέντος αὐτοῦ παρὰ τῶν τῆς ἐλευθερίας ἐξεχομένων, ὁ Αὔγουστος Ὀκτάβιος Καῖ-

Variæ lectiones et notæ.

(6) *Καὶ μὴ πάντα ἐνδείᾳ βίβλων*. Progressus enim usque ad Carthaginis et Corinthi excidium, abrupta historia, Cn. Pompei Magni res gestas statim orditur, historia annorum 60 prætermissa. W.

σαρ. ἀδελφιδοῦς ὢν τοῦ ἀνῃρημένου Καίσαρος, καὶ εἰσποιηθεὶς ἐκείνῳ, τοὺς φονεῖς τοῦ θετοῦ μετῆλθε πατρὸς, ἔχων καὶ τὸν Ἀντώνιον τοῦ ἔργου αὐτῷ συνεῤῥόμενον· μετέπειτα δὲ κἀκείνῳ διενεχθεὶς, καὶ νικήσας ναυμαχίᾳ περὶ τὸ Ἄκτιον, εἶτα καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν σὺν τῇ Κλεοπάτρᾳ φυγόντα ἐπικαταλαβὼν, εἰς τοῦτο περιέστησεν ἀνάγκης τὸν ἄνδρα, ὡς καὶ διαχειρίσασθαι ἑαυτόν· ὅση τε φθορὰ τῶν Ῥωμαίων ἐν τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις τούτοις ἐγένετο, πρότερον μὲν πρὸς Βροῦτον καὶ Κάσσιον, καὶ τοὺς ἄλλους ἀναιρέτας τοῦ Καίσαρος, τοῦ Ὀκταβίου καὶ τοῦ Ἀντωνίου ἀντικαθισαμένων, εἶτα καὶ πρὸς ἀλλήλους μαχεσαμένων αὐτῶν· καὶ ὡς ἐζωγρήθη μὲν ἡ Κλεοπάτρα ἡ τῆς Αἰγύπτου βασίλισσα, οὖσα τῶν Πτολεμαίων ἀπόγονος, ἀνεῖλε δὲ ἑαυτὴν κἀκείνη, ὡς εἰκάσθη, ἀσπίδος δήγματι· καὶ ὅτι οὕτω μετ' ἐπινικίων λαμπρῶν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπανελθὼν ὁ Ὀκτάβιος, τῆς αὐταρχίας ἀντεποιήσατο, καὶ εἰς ἀκριβῆ μοναρχίαν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν μετήνεγκε, καὶ τίνες μετ' αὐτὸν ἐμονάρχησαν, καὶ ὅπως ἕκαστος τῆς ἀρχῆς ἐπέβη, καὶ ὅπως καὶ ἐφ' ὅσον ἦρξε, καὶ οἵῳ τέλει τῆς ζωῆς συνέκυρσε· καὶ τίνες ἐπὶ τούτων, μετὰ τοὺς σεπτοὺς ἀποστόλους, τοὺς θρόνους ἐκόσμησαν τῶν τεσσάρων μεγάλων Ἐκκλησιῶν, τῆς Ῥώμης λέγω, καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας τε καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ὅσοι τούτων μαρτυρικοῦ τέλους κατηξιώθησαν· ὅπως τε μᾶλλον τῶν ἄλλων κατὰ Χριστιανῶν ἐξελύττησαν Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς ὁ Ἑρκούλιος, καὶ ὡς τὴν ἀρχὴν ἀποθέμενοι ἑτέρους ἀνθ' ἑαυτῶν ἐχειροτόνησαν Καίσαρας· ὧν εἷς Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς (7) ἦν, ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου πατὴρ, τῆς ἀρχῆς τῶν Γαλλιῶν καὶ τῆς Βρεττανίας ἀπονεμηθείσης αὐτῷ· καὶ ὡς θνήσκων ἐκεῖνος τὸν πρωτότοκον υἱὸν ἑαυτοῦ, τοῦτον δὴ τὸν ἰσαπόστολον Κωνσταντῖνον, τῆς οἰκείας ἀρχῆς διάδοχον ἐποιήσατο· καὶ ὡς μονάρχης οὗτος κατέστη, τοὺς λοιποὺς καταγωνισάμενος, ὀφθέντος αὐτῷ τοῦ σταυρικοῦ σημείου δι' ἀστέρων ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ ὡς προσεληλύθει Χριστῷ, καὶ τὴν πίστιν ἐπλάτυνε, παῤῥησίαν δοὺς τῷ κηρύγματι, καὶ ὅπως ἐν τῷ Βυζαντίῳ πόλιν ἑαυτῷ ὁμώνυμον ᾠκοδόμησε, Νέαν Ῥώμην ὀνομάσας αὐτὴν, καὶ βασιλείαν ἐκ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης εἰς ταύτην μετήνεγκε. Καὶ τίνες μετ' ἐκεῖνον ἐν αὐτῇ ἐβασίλευσαν, καὶ οἷος ἕκαστος ἦν τοὺς τρόπους, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ σέβας, καὶ ἐφ' ὅσον ἐκράτησε (8) τῆς ἀρχῆς, καὶ ὅπως μετήλλαξε τὴν ζωήν· τίνες τε τῆς ἐν Κωνσταντίνου πόλει προέστησαν Ἐκκλησίας, καὶ ἐφ' ὅσον ἕκαστος, καὶ τίνες αὐτῶν τοῦ ὀρθοῦ δόγματος ἀντείχοντο, τίνες δὲ γεγόνασιν ἑτερόδοξοι, ὅπως τῶν τῇδε μετελήλυθεν ἕκαστος, καὶ ἐπὶ τίνων αὐτοκρατόρων καὶ πατριαρχῶν, καὶ κατὰ τίνων αἱ σύνοδοι συγκεκρότηνται. Οὕτω τε κατιὼν ὁ λόγος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς γεγονότων αὐτοκρατόρων, περαίνει τὴν συγγραφὴν, πολλῶν ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἀποκρύφων ἄλλων μεμνημένος ἱστοριῶν.

A navali prælio ad Actium superatum, et fuga Alexandriam cum Cleopatra elapsum nactus, ad manus sibi ipsi afferendas compulerit; quantæ Romanorum in civilibus istis bellis strages sint editæ, primum Octavio et Antonio Cassium et Brutum, cæterosque Cæsaris percussores persequentibus, deinde inter sese bellum gerentibus; ut Cleopatra, Ægypti regina ex gente Ptolemæorum, viva in potestatem victoris venerit, et seipsam (ut conjectura fuit) morsu aspidis serpentis sustulerit; ut hoc modo victoriis illustris Octavius Romam ingressus, imperium uni sibi usurparit, principatu Romanorum plane in monarchiam commutato: qui ei successerint in imperio, ut quisque imperium susceperit, ut et quandiu B imperarit, quem vitæ exitum habuerit; qui sub his, post sanctos apostolos, quatuor magnarum Ecclesiarum thronos ornarint, Romanæ, inquam, Alexandrinæ, Antiochenæ, et Hierosolymitanæ; qui ex his in martyrum numerum et dignitatem sint recepti; ut Diocletiani **11** et Maximiani Herculii insignis præ cæteris rabies in Christianos exstiterit; ut iidem abdicato imperio, alios suo loco Cæsares surrogarint, quorum unus fuit Constantius Chlorus, Magni Constantini pater, cui Galliarum et Britanniæ imperium fuerat attributum; ut hic moriens primogenitum suum Constantinum, pietate apostolis conferendum, imperii successorem designaverit; ut hic unus rerum sit potitus, subactis C cæteris, cum quidem signum crucis per stellas in cœlo formatum ei apparuisset: ut ad Christum se contulerit, fidemque propagarit, Evangelii libere prædicandi potestate data; ut Byzantii urbem sibi cognominem ædificarit, Novæ Romæ nomine indito, atque imperium ex vetere Roma in hanc transtulerit; qui post eum ibi regnarint, quibus quisque fuerit moribus, qua pietate, quandiu tenuerit imperium, ut e vita discesserit; qui Constantinopolitanæ Ecclesiæ præfuerint, et quandiu quisque: qui ex illis rectam sententiam tenuerint, qui ab ea ad alias opiniones defecerint, ut quisque ex hac vita migrarit; sub quibus imperatoribus et patriarchis, et cum quibus concilia fuerint congregata. Sic usque ad nostri temporis impera- D tores descendens oratio, consummabit historiam, multarum interim et occultarum rerum facta mentione.

Variæ lectiones et notæ.

(7) *Κωνστάντιος ὁ Χλωρός*. Wolfius Κωνσταντῖνος ediderat, et ita habent quidam codices mss. Hunc Κώνσταντα alibi appellat, quomodo etiam scriptores aliquot, ut suo loco observamus

(8) *Καὶ ὅσον ἐκράτησε*. Ita mss. codd. Wolfius ἐφ' ὅσον legendum putat.

LIBER PRIMUS.

I. Sumendum autem mihi est hujus operis exordium ab ineffabili primo principio, causa rerum omnium, principii et temporis experte, et ab iis quæ ab illo ex nihilo producta sunt ut essent atque subsisterent, naturamque et ortum suum ab illo consecuta. Fuit igitur Deus semper, super omnem causam et potentiam effulgens, sine tempore, cum majestate suæ gloriæ ac splendoris æternum moveretur, et sine principio, neque ex alia quapiam re prius nata ortus, neque post ultro ex iis quæ non fuerant factus, aut paulatim ad suæ gloriæ complementum progressus. Sed semper est et permanet, id quod supra naturam solus novit sacrosanctus ille Spiritus, qui omnes divinitatis recessus perscrutatur, atque in iis exsultans perpetua suavitate una perfruitur. Posteaquam autem ex summa bonitate et immensa misericordia, et ineffabili benignitate, aspectabilem hunc mundum formare instituisset, atque exinde in medium producere mundum, ut opere secundum, ita **14** gratia primum et admirabilem, ut qui ad Dei sit imaginem conformatus, hominem inquam : viam ad opificium ingressus optimam, omnis ex materia concretionis expertes potestates et cœlestes centuriones prius condidit, solo mentis conceptu, cogitatione illa dicto citius in opus progressa. Est autem Deus natura nullius egens rei, seipsa contenta ad gloriam et perceptionem : quæ nec alienam gloriam desiderat, nec ab alio percipi potest : nisi quis illud percipi dicat, quod neque natura neque immensitas ejus percipi queat. Cum autem Deum dico, Patrem dico, et Filium, et Spiritum sanctum, quæ est Deitas, auctore magno Patre Gregorio Theologo. Deus igitur, hac natura præditus, primum angelicas potestates creat, ut ministri sint et celebratores cœlestis majestatis : non quod iis indigeat, sed ne sui duntaxat contemplatione moveatur, sed diffundatur et progrediatur bonum, et beneficentia latius pateat ; hoc enim summæ bonitatis fuit. Deinde mundum etiam hunc aspectabilem, quique constat ex materia, condidit. Ac initio quidem cœlum fecit, et terram. Cum autem terra lateret (nam tenebræ erant, et aqua superficiem ejus occupabat), lucem produxit Deus, lucemque ac tenebras separavit : ac illam, diem, has noctem appellavit, ejusque initio, vesperi : primo diei exortui, mane nomen fecit. Sic ex mane et vespere dies unus exstitit. Equidem scio in parva

A Α'. Ἀρκτέον δέ μοι τῆς συγγραφῆς ἀρχὴν ταύτης ποιουμένῳ τὴν ἄῤῥητον πρώτην ἀρχὴν, τῆς τῶν ὅλων αἰτίαν, τὴν ἄναρχόν τε καὶ ἄχρονον, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνης παραχθέντων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς ὑπόστασιν καὶ οὐσίωσιν, τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν γένεσιν. Ἦν οὖν ἀεὶ (9) τὸ Θεῖον, ὑπὲρ αἰτίαν πᾶσαν καὶ δύναμιν ἐκλάμπον ἀχρόνως, καὶ τῷ κάλλει τῆς οἰκείας δόξης τε καὶ λαμπρότητος ἀϊδίως κινούμενον, καὶ ἀνάρχως μήτ' ἔκ τινος ἄλλου προϋποστὰν πρότερον οὐσιώματος, μηθ' ὕστερον αὐτομάτως γενόμενον ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐπὶ μικρὸν προϊὸν, ἀλλ' ὂν ἀεὶ καὶ διαμένον, ὡς ἔγνω μόνον ὑπερφυῶς τὸ τὰ βάθη τῆς θεότητος πάντα διερευνῶν πανάγιον Πνεῦμα, καὶ τούτοις συναϊδίως ἐπεντρυφῶν καὶ συναγαλλιώμενον. B Ἐπεὶ δὲ δι' ἄκραν ἀγαθότητα, καὶ πέλαγος ἐλέους, καὶ οἰκτιρμὸν ἄφατον, τὸν ὁρατὸν τουτονὶ κόσμον εἰδοποιῆσαι προείλετο, κἀντεῦθεν ἐς μέσον παραγαγεῖν τὸν δεύτερον μὲν τῷ ποιήματι, πρῶτον δὲ καὶ ἐξαίσιον τῷ χαρίσματι κόσμον, ὅσῳ καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεπλαστούργηται, φημὶ δὴ τὸν ἄνθρωπον, οἷά τινι χρησάμενος ἀρίστῃ πρὸς τὴν δημιουργίαν ὁδῷ, τὰς ἀΰλους πρότερον Δυνάμεις καὶ οὐρανίους Ταξιάρχας (10) ὑφίστησιν ἐννοήσαν ἁπαξαπλῶς, προβεβηκυίας θᾶττον ἢ λόγος εἰς ἔργον τῆς ἐνθυμήσεως. Θεὸς δ' ἔστι μὲν ἀνενδεὴς φύσις, αὐτὴ ἑαυτῇ αὐτάρκης εἰς δόξαν καὶ εἰς κατάληψιν, οὔτε τῆς παρ' ἑτέρων δεομένη δόξης, οὔθ' ἑτέρῳ καταληπτή· εἰ μή τις φαίη καταληπτὸν εἶναι τὸ ἄπειρον αὐτῆς, C καὶ τὸ ἀκατάληπτον. Θεὸν δὲ λέγων, Πατέρα φημὶ, καὶ Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἃ ἡ θεότης, κατὰ τὸν μέγαν Πατέρα τὸν Θεολόγον Γρηγόριον. Οὕτω δ' ἔχον τὸ Θεῖον, πρῶτον μὲν τὰς ἀγγελικὰς οὐρανίους δυνάμεις λειτουργούς τε καὶ ὑμνῳδοὺς τῆς ἄνω λαμπρότητος, οὐχ ὡς τούτων δεόμενον, ἀλλ' ἵνα μὴ τῇ ἑαυτοῦ μόνον θεωρίᾳ κινοῖτο, χυθῇ δὲ καὶ ὁδεύσῃ τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἡ εὐεργεσία χωρήσῃ πρὸς πλείονας· τοῦτο γὰρ τῆς ἄκρας ἦν ἀγαθότητος. Εἶτα καὶ τόνδε τὸν κόσμον ὑφίστησι τὸν ὑλικὸν καὶ ὁρώμενον. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τῆς δὲ γῆς ἀορασίᾳ καλυπτομένης, ἐπεὶ καὶ σκότος ἦν, καὶ ὕδωρ αὐτῇ ἐπεπόλαζε, τὸ φῶς παρήγαγεν ὁ Θεὸς, καὶ διεχώρισε τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος. Καὶ τὸ μὲν, ἡμέραν ἐκάλεσε· τὸ δὲ D σκότος, νύκτα ὠνόμασεν· οὗ τῇ ἀρχῇ ἑσπέραν, πρωῒ δὲ τῇ πρώτῃ φαύσει τῆς ἡμέρας ὄνομα ἔθετο· καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωῒ, ἡμέρα μία. Οἶδα μὲν οὖν ἐν τῇ Λεπτῇ Γενέσει (11) γεγραμμέ-

Variæ lectiones et notæ.

(9) *Ἦν οὖν ἀεί.* Hæc et ea quæ sequuntur usque ad Θεὸς δ' ἐστι, desunt in codicibus Regiis et Colberteo.

(10) *Ταξιάρχας. Centuriones* vertit interpres, quæ vis est vocis Ταξιάρχης apud Tacticos : melius *cœlestis militiæ principes*, seu *duces* : nam Ἀρχιστρατηγοὶ passim indigitantur SS. Michael et Gabriel apud Græcos. Vide Gloss. med. Græcit. in Ταξίαρχος.

(11) *Λεπτῇ γενέσει.* Quam unica voce Λεπτογέ-

νον, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ καὶ αἱ οὐράνιαι Δυνάμεις πρὸ τῶν ἄλλων ὑπέστησαν παρὰ τοῦ τῶν ὅλων Δημιουργοῦ. Ἀλλ' ὅτι μὴ ταῖς παρὰ τῶν θείων Πατέρων ἐγκεκριμένοις (12) βιβλίοις τῆς Ἑβραϊκῆς σοφίας, καὶ ἡ Λεπτὴ αὕτη συνηρίθμηται Γένεσις, οὐδέν τι τῶν ἐν ἐκείνῃ γεγραμμένων λογίζομαι βέβαιον, οὐδὲ τῷ λόγῳ συντίθεμαι. Εἶτα τὸ στερέωμα ὑπεστήσατο, ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων διατείνας αὐτὸ, ὥστε τὰ μὲν ἄνω αὐτοῦ ἐναποληφθῆναι, τὰ δὲ κάτω περικεχύσθαι τῇ γῇ. Στερέωμα δὲ ἐκλήθη, ὅτι στεγανὸν τὸ σῶμα τούτου, καὶ οὐ λεπτὴν οὐδ' ἀραιὰν τὴν φύσιν ἔχει, κατὰ τὰ ὕδατα, ἐξ ὧν τὴν σύστασιν ἔσχηκεν, ὃ καὶ οὐρανὸς ὠνομάσθη. Ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐγένετο. Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ τὸ ὕδωρ, τῆς γῆς ἅπαν καλύπτον τὸ πρόσωπον, ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς συναχθῆναι, καὶ ὀφθῆναι τὴν ξηράν. Καὶ ὁ λόγος ἔργον ἐγένετο, καὶ κοιλότητες βαθεῖαι γενόμεναι τὰ ὕδατα εἰσεδέξαντο. Καὶ τὴν μὲν γῆν ξηρὰν κατωνόμασε, θαλάσσας δὲ τὰ τῶν ὑδάτων συστήματα. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἡμέραν φυτά τε γῆθεν ἀνεδόθη, καὶ σπέρματα. Ἔδει γὰρ (13) ἀκόσμον οὖσαν τὴν γῆν, κοσμηθῆναι ταῖς πόαις, καὶ τοῖς μυρίοις βλαστήμασι, καὶ τοῖς ἄνθεσι, καὶ τοῖς παντοίοις καρποῖς, καὶ τῶν δένδρων ταῖς χάρισιν. Ἡ δὲ τετάρτη ἡμέρα τὴν τῶν φωστήρων ἔσχηκε γένεσιν, ἡλίου τε καὶ σελήνης, καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων. Καὶ τούτοις τὸν οὐρανὸν ὁ Δημιουργὸς κατηγλάϊσε, καὶ τὸ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ὀφθὲν φῶς (14) τοῖς φωστῆρσι τούτοις ἐνέθετο, κινήσεις αὐτοῖς ἐπιτολάς τε καὶ δρόμους καὶ καταδύσεις διατυπώσας, ἵνα τε φωτίζοιτο δι' αὐτῶν τὸ περίγειον, καὶ ὁ χρόνος ἀπαριθμοῖτο ταῖς τούτων περιόδοις (15), παρέχοιντο δὲ δι' αὐτῶν τοῖς εὐθύτατα ταῖς αὐτῶν προσέχουσι φαύσεσι (καὶ μὴ περινενοημένως (16) σκοποῦσιν, ἢ ὡς ἂν εἴποι τις ἀκριβούμενος τὸν λόγον, ἀβέλτερον καὶ τῇ κινήσει δὴ τῶν τοιούτων ἀστέρων ἅπαντα δοξάζουσι συμπεριφέρεσθαι τὰ ἡμέτερα) μεγάλην καὶ ἀψευδῆ τὴν ἰθύτητα καὶ ὠφέλειαν. Τῇ πέμπτῃ δ' αὖθις τῶν ἡμερῶν (17) Θεοῦ κελεύσαντος, ἀνῆκε τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινά· ὧν τὰ μὲν ἐμφυλοχωροῦσι τοῖς ὕδασι, καὶ τούτοις ἐννήχονται· τὰ πετεινὰ δὲ τὸν ἀέρα τέμνουσιν, ἕρποντα ὥσπερ διὰ τούτου μετάρσια. Κατὰ δέ γε τὴν ἕκτην, ψυχὴν ζῶσαν τετράποδα καὶ θηρία καὶ ἑρπετὰ ἐξαγαγεῖν ἡ γῆ προσετέτακτο,

A Genesi scriptum, primo die cœlestes etiam potestates, ante cætera, ab universitatis Opifice esse conditas; sed quoniam parva ista Genesis a divinis Patribus non relata est in approbatos Hebraicæ sapientiæ libros, nihil quod in ea scriptum est, satis firmum judico, neque isti rationi assentior. Postea firmamentum constituit, et in medio aquarum extendit, ut aliæ supra id repositæ sint, aliæ infra terræ circumfusæ. Firmamentum autem appellatum est, eo quod corpus ejus est solidum, nec aquarum instar tenui et rara natura præditum, e quibus ortum habet, quod idem et cœlum nominatur. Tertio die jussit Deus aquam, quæ universam terræ faciem obtegebat, in unum congregari locum, et apparere aridam. Mox quod dictum erat,
B factum est: profundæque cavitates dehiscentes, aquas exceperunt. Ac terram nominavit aridam: aquarum colluviem, maria. Hoc eodem **15** die plantæ et semina e terra sunt edita. Oportebat enim terram quæ inculta esset, herbis, infinitis germinibus, floribus, omne genus fructibus, et arborum jucunditatibus exornari. Quartus dies luminum ortum habuit, solis, lunæ, ac reliquarum stellarum. Atque his Opifex rerum cœlum exornavit: et conspectam primo die lucem his luminibus imposuit, atque eis motus, exortus, cursus et occasus præformavit, ut terræ ambitus per ea illustraretur, et mensura temporis circuitibus eorum peteretur, præberentque iis qui exortus eorum rectissime
C observarent (non autem curiose spectarent, nec ut vere ac recte dici queat, inepte una cum motu harum stellarum omnia nostra circumferri putarent magnam minimeque fallacem certitudinem, et utilitatem. Die quinto, aquæ reptilia viventium animarum et volucres produxerunt, quorum illa in aquis cum voluptate innatant, hæ aerem secant: sublimesque per illum quodammodo repunt. Sexto die quadrupedia, feras et reptilia viventis animæ, terra edere jussa est: atque omnia ex divino mandato prodierunt. Viventis porro animæ productionem terræ esse imperatam Scriptura dicit, ut ea ratione humani animi discrimen ab illa declararet. Nam aliarum animantium anima e terra exstitit ex mandato: qua de causa recte terrestris et mor-
D talis habetur, cum alibi etiam Scriptura dicat,

Variæ lectiones et notæ.

νεσιν alii vocant, de qua pluribus egit vir doctissimus Joan. Baptista Cotelerius ad lib. VI *Constit. Apostol.*, cap. 16.

(12) *Ἐγκεκριμένοις*. Ita codd. Reg. et Colbert. At ἐκκεκρυμμένους habet cod. Viennensis: sed sententia repugnat, inquit interpres. Constaret tamen, si vox μὴ, quæ præponitur, abesset, ita ut in libris ἀποκρύφοις accenseatur parva ista Genesis.

(13) *Ἀνεδόθη καὶ σπέρματα· ἔδει γάρ*. Ita mss. At Constantinopolitanus codex habet: ἀνεδόθη, ὡς ἐντεῦθεν ἀναφαίνεσθαι πρότερον ἀκόσμον οὖσαν τὴν γῆν, κοσμηθεῖσαν ταῖς πόαις, etc., uti monet Wolfius.

(14) *Ὀφθὲν φῶς*. Ms. Colbert. παραχθέν. Ibidem pro διατυπώσας, διαδεξάμενος.

(15) *Ταῖς τούτων περιόδοις*. Mss. Wolfiani, ἐπιτολαῖς καὶ δύσεσι, καὶ σημεῖα περιέχοιντο δι' αὐτῶν τοῖς εὐθύτατα. Ita etiam codex Colberteus, nisi quod habet ἀνατολαῖς et παρέχοιντο.

(16) *Μὴ περινενοημένως*. Mss. Wolf. et Colbert. μὴ περιεργότερον καταστοχαζόμενος αὐτῶν, ἢ ὡς ἂν εἴποι τις, etc. Rursus pro τῶν τοιούτων ἀστέρων, τῶν οὐρανίων, quomodo etiam Colb.

(17) *Τῇ πέμπτῃ δ' αὖθις τῶν ἡμερῶν*. Constantinopolitanus codex mutilus est hoc loco; sic enim in eo legitur: Κατὰ δὲ τὴν πέμπτην ἡμέραν τὰ μὲν ὕδατα πᾶν γένος πτηνῶν προήγαγον, ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν, τετραπόδια ζῶα τὸ Θεῖον εὐξῆκτο σύμπαντα πρόσταγμα. W.

omnis jumenti animam esse sanguinem, qui utique corrumpitur.

A καὶ κατὰ τὸ Θεῖον ἐξῆκτο σύμπαντα πρόσταγμα. Ψυχῆς δὲ ζώσης ἐξαγωγὴν ἡ Γραφὴ περιέχει ποιήσασθαι κελευσθῆναι (18) τὴν γῆν, ἵν' οὕτω τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς ἐμφήνῃ πρὸς αὐτὴν τὸ διάφορον. Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ζώων γῆθεν ἐξέφυ κατὰ τὸ κέλευσμα, καὶ γεηρὰ οὖσα, εἰκότως ἂν λογίζοιτο καὶ φθαρτή· ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν ἡ Γραφή· Ψυχὴ παντὸς κτήνους τὸ αἷμα αὐτοῦ, τὸ δ' αἷμα πάντως φθειρόμενον.

II. Hominis autem animam non terra edidit, sed Deus eam Adamo inspiravit. Quamobrem divinum esse quiddam et immortale perhibetur. Sextus dies hominem etiam habuit manu Dei formatum. Nam cum optimus Artifex universa jam condidisset, et mundum ordine et ratione effecisset, unde Græco nomine Κόσμος dicitur, et tanquam ad regem excipiendum regiam quamdam instruxisset: tum demum producit hominem, quasi rerum terrenarum regem superne gubernandum, cumque non item mandato conditum, sed manibus suis informatum, ut peculiare suum opus, non simile cæteris, sed diversum et incomparabile. Nam cætera quidem omnia verbo sunt producta, hunc vero Deus opera suarum manuum est dignatus. Sumpto enim de terra pulvere, Deus (inquit liber **16** Geneseos) hominem formavit, et inspiravit ei animam viventem, ob quam etiam ad imaginem Dei homo factus esse dicitur. Nam rerum quarumdam, quæ naturæ divinæ vere insunt, imagines in hominis animo relucent, cum quidem in eo insint, non natura, sed gratia. Deus enim natura est inaspectabilis, et immortalis: idemque incomprehensibilis, et interitus expers. Eadem hæc animo etiam insunt per gratiam, non per naturam. Neque enim natura ejus vel comprehensibilis est, vel aspectabilis, prætereaque ab interitu et morte immunis: atque etiam alia, quibus natura divina describitur, in animo per gratiam cernuntur. Appellavit autem eum quem finxerat, Adamum, quod (auctore Josepho) lingua Hebraica *rufum* sonat, quod e rubra terra formatus esset. Talis enim est pura terra. Sic mundo sex diebus condito, septimo quievit, eaque de causa Hebræorum lege dies septimus, quod Sabbatum hinc appellant (Sabbatum porro eorum lingua idem quod *requies*) feriatus est. Collocavit Deus hominem in paradiso, quem ipse conseverat. Ibi fuit arbor vitæ, et arbor cognitionis, seu, ut Josephus ait, sapientiæ: eique mandavit, ut reliquis frueretur, arbore cognitionis abstineret, ac mortem fore pœnam interdicti violati denuntiavit. Irrigatur autem fluvio paradisus, qui inde egrediens quadrifariam dividitur. Ac primo fluvio nomen est Phison, quod *multitudinem* significat; Græcis Ganges est, qui Indiam præterfluit, atque in mare evolvitur. Alter Geon vocatur, quod vocabulum declarat eum qui

Β'. Τὴν δὲ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν οὐχ ἡ γῆ ἀνῆκεν, ἀλλὰ τὸ Θεῖον αὐτὴν τῷ Ἀδὰμ ἐνῆκεν ἐμφύσημα. Διὸ καὶ χρῆμά τι θεῖον εἶναι πιστεύεται, καὶ ἀθάνατον. Ἡ δ' ἕκτη τῶν ἡμερῶν, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἔσχηκε, χειρὶ διαπεπλασμένον Θεοῦ. Προϋποστήσας γὰρ ὁ Ἀριστοτέχνης τὰ σύμπαντα, καὶ παραγαγὼν τὸν κόσμον ἐν τάξει τε καὶ ῥυθμῷ, διὸ καὶ Κόσμος ὠνόμασται, καὶ ὡς ἐν ὑποδοχῇ βασιλέως, ὥσπερ βασίλεια προετοιμάσας, αὐτὸν οὕτω B παράγει τὸν ἄνθρωπον οἷά τινα βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς βασιλευόμενον ἄνωθεν, οὐ προστάγματι καὶ τοῦτον ὑποστησάμενος, ἀλλὰ χερσὶν αὐτὸν διαπλάσας, καὶ δημιουργίαν αὐτοῦ οὐχ ὁμοίαν τοῖς ἄλλοις πεποιηκώς, παρηλλαγμένην δὲ καὶ ἀσύγκριτον. Τἄλλα μὲν γὰρ πάντα παρήχθησαν ῥήματι· ὁ δὴ καὶ αὐτουργίας ἠξίωται. Χοῦν γὰρ λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς ὁ Θεὸς, ἡ βίβλος φησὶ τῆς Γενέσεως, τὸν ἄνθρωπον ἔπλασε, καὶ ἐνεφύσησεν αὐτῷ ψυχὴν ζῶσαν, δι' ἣν καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ λέγεται γενέσθαι ὁ ἄνθρωπος. Τῶν γὰρ τῇ θείᾳ φύσει οὐσιωδῶς προσόντων, τινὰ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ εἰκονίζονται, οὐ φύσει αὐτῇ ἐνόντα, ἀλλὰ χάριτι. Φύσει μὲν γὰρ τὸ Θεῖον ἀόρατον καὶ ἀθάνατον, ἀκατάληπτόν τε καὶ ἄφθαρτον. Ταῦτα δὲ καὶ τῇ ψυχῇ πρόσεισι κατὰ C χάριν, οὐ κατὰ φύσιν. Οὔτε γὰρ ἡ φύσις αὐτῆς καὶ ἡ οὐσία καταληπτὴ, οὔτε μὴν ὁρατή. Καὶ ἄφθαρτος δὲ ἐστι καὶ ἀθάνατος, καὶ ἕτερα δὲ τῆς θείας φύσεως χαρακτηριστικὰ κατὰ χάριν ἐν τῇ ψυχῇ τεθεώρηνται. Ἀδὰμ δὲ τὸν πλασθέντα ὠνόμασε· σημαίνει δὲ τοῦτο *πυῤῥὸν*, κατὰ τὴν Ἑβραΐδα διάλεκτον, ὡς φησιν Ἰώσηπος, ὅτι ἐκ πυῤῥᾶς γῆς διεπέπλαστο· τοιαύτη γὰρ ἡ παρθένος γῆ (19). Οὕτω δ' ἐν ἓξ ἡμέραις τὸν κόσμον παραγαγὼν, ἐν τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσε. Διὸ καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἡ ἑβδόμη τῶν ἡμερῶν ἄπρακτος εἶναι νενόμισται. Ὅθεν καὶ Σάββατον κέκληται· τὸ δὲ Σάββατον ἡ τῶν Ἑβραίων γλῶττα λέγει, *ἀνάπαυσιν*. Ἔθετο τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ, ὃν αὐτὸς κατεφύτευσεν, ἔνθα τὸ ξύλον ἦν τῆς ζωῆς, D καὶ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, ἢ, κατὰ τὸν Ἰώσηπον, τῆς φρονήσεως. Καὶ ἐνετείλατο αὐτῷ, τῶν μὲν λοιπῶν μετέχειν (20), ἀπέχεσθαι δὲ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως, θάνατον δὲ προεῖπε τὸ τῆς παραβάσεως ἐπιτίμιον. Ἄρδεται δὲ ποταμῷ ὁ παράδεισος, καὶ πρόεισιν ἐκεῖθεν ὁ ποταμὸς οὗτος εἰς τέσσαρα μεριζόμενος, καὶ Φεισὼν μὲν ὄνομα τῷ πρώτῳ, *πλῆθος* δὲ τοῦτο δηλοῖ· τοῖς δ' Ἕλλησι Γάγγης οὗτος ὠνόμασται, τὴν Ἰνδικὴν διιὼν (21), καὶ ἐκδιδοὺς εἰς

¹ Levit. XVII, 16.

Variæ lectiones et notæ.

(18) Ἡ Γραφὴ περιέχει ποιήσασθαι κελευσθῆναι. Ita cod. Colbert. Wolfianus, προσαγορεύει κελευσθῆναι. W.

(19) Ἡ παρθένος γῆ. Pro ἡ καθαρὰ καὶ ἀμιγὴς dictam putat Wolfius: malim *quod nondum aratro proscissa esset*.

(20) Μετέχειν. Al. ms. ἀπολαύειν W.

(21) Τὴν Ἰνδικὴν διιών. Sequentia usque ad

τὸ πέλαγος. Γηὼν δὲ καλεῖται ὁ δεύτερος· σημαίνει δὲ ἡ κλῆσις τὸν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς ἐκδιδόμενον, ὃν Νεῖλον Ἰώσηπος λέγει προσαγορεύειν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ δ' ἐπὶ τούτῳ Τίγρις ἐστιν, ὃν καὶ Διγλὰθ καλεῖσθαί φησιν ὁ αὐτὸς, καὶ τὸ μετὰ στενότητος ὀξὺ ἐμφαίνεσθαι τῷ ὀνόματι. Ὁ δὲ λοιπὸς Εὐφράτης ἐστὶν· ἤτοι *φορὰ*, ἢ *ἄνθος*, ἢ *σχεδασμός*· καὶ ἄμφω δὲ οὗτοι εἰς τὴν Ἐρυθρὰν εἰσβάλλουσι θάλασσαν. Παρίστησι δὲ τῷ Ἀδὰμ ὁ Θεὸς πάντα τὰ ζῶα· ὁ δὲ ἑκάστῳ γένει αὐτῶν ὀνόματα τίθησι. Κτίζει τε τὴν γυναῖκα (22) ὁ Θεὸς, μίαν τῶν πλευρῶν λαβὼν ὑπνώττοντος τοῦ Ἀδὰμ, καὶ προσήγαγεν αὐτὴν αὐτῷ. Ὁ δὲ ἐξ ἑαυτοῦ γενομένην ταύτην ἐγνώρισε, καὶ γυναῖκα ὠνόμασε. Τοῖς γὰρ Ἑβραίοις Εὔα καλεῖται ἡ γυνὴ, κἀκείνη Εὔα ὠνόμαστο. Ἦν μὲν οὖν ἀμφοῖν ἐν τῷ παραδείσῳ μακαρία διαγωγὴ, γυμνοῖς οὖσι τῇ ἁπλότητι, καὶ ζωῇ τῇ ἀτέχνῳ. Φθονοῦνται δὲ παρὰ τοῦ ὄφεως, ἢ μᾶλλον παρὰ τοῦ νοητοῦ δράκοντος. Καὶ πρόσεισιν ὁ ὄφις τῇ γυναικὶ, καὶ συμβουλεύει γεύσασθαι τοῦ φυτοῦ τῆς φρονήσεως· ὁμοφωνεῖν δὲ τότε φησὶν ὁ Ἰώσηπος τὰ ζῶα ἅπαντα. Ἡ δὲ πείθεται, καὶ ἡσθεῖσα τῇ βρώσει, πείθει καὶ τὸν ἄνδρα τοῦ καρποῦ μετασχεῖν. Καὶ ἔγνωσαν γυμνοὺς ἑαυτοὺς, καὶ ἐκ φύλλων συκῆς ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα. Ἐκρύπτοντό τε διὰ τὴν γύμνωσιν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀδάμ τε καὶ ἡ γυνή· καὶ ὁ Θεὸς τὴν αἰτίαν ἠρώτα, καὶ ὁ Ἀδὰμ τὴν γύμνωσιν προεβάλλετο, καὶ τὸ αἰτίαμα προσῆπτε τῇ γυναικί. Ἡ δ' ἐξηπατῆσθαι παρὰ τοῦ ὄφεως ἔλεγεν. Ὁ δὲ Θεὸς τῷ ὄφει καταρασάμενος πρότερον, ποδῶν τε αὐτὸν στερήσας, καὶ τὴν φωνὴν ἀφελόμενος, κατὰ τὸν Ἰώσηπον, καὶ ἰλυσπᾶσθαι κατὰ γῆς ἐπιτάξας, καὶ πολέμιον ἀποφήνας τὸ σπέρμα τῶν ἀπατηθέντων, πρὸς τὴν γυναῖκα τρέπεται, καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτὴν ὑποχείριον τίθησι, καὶ ταῖς ἐν τῷ τίκτειν ὠδῖσιν ἐπιτιμᾷ. Εἶτα καὶ τὸν Ἀδὰμ ὑπάγει ἐπιτιμίῳ· τόδ' ἦν ἡ πρὸς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη, ἀποστροφὴ, καὶ τὸ ἐν ἱδρῶτι τὸν ἄρτον ἐσθίειν, καὶ τὸ τὴν γῆν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατέλλειν αὐτῷ. Καὶ μετοικίζει αὐτοὺς ἐκ τοῦ παραδείσου, δερμάτινα αὐτοῖς περιθεὶς ἐνδύματα, ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον. Ἐντεῦθεν ἡμῖν ἡ μοχθηρὰ καὶ ἐπώδυνος ζωὴ, καὶ τὸ πρὸς κακίαν εὐόλισθον.

A ab Oriente prominet. Eum Josephus Nilum a Græcis appellari ait. Qui sequitur, Tigris est, quem Diglathun appellari idem auctor affirmat: quo vocabulo *acumen* sive celeritas cum angustiis significatur. Qui restat Euphrates est: declarat autem ea vox sive *impetum*, sive *florem*, sive *dissipationem*: hi ambo in Erithræum mare erumpunt. Deus porro animantes omnes ante Adamum statuit, ut is unicuique generi nomen inderet. Præterea mulierem condit, costa sumpta ab Adamo dormiente, et eam adducit illi. Is vero ex se factam agnovit, ac mulierem nominavit. Nam Evam Hebræi mulierem vocant, quo illa nomine fuerat appellata. Ac utrique vitam in paradiso beatam agebant, nudi simplicitate, et vita fraudis
B 17 expertes. Hanc invidet eis serpens, vel draco potius, qui per serpentem intelligitur. Accedit serpens, fit auctor mulieri gustandi de arbore sapientiæ (eamdem autem tum fuisse vocem Josephus tradit omnium animantium); illa paret, esuque delectata marito etiam persuadet ut fructus esset particeps. Mox nuditate sua agnita, e ficulnis foliis cingula sibi fecere, seque a conspectu Dei subducunt Adam et mulier. Cujus rei causam Deo percontante, Adamus nuditatem excusat, et culpam in mulierem transfert. Hæc vero a serpente se deceptam queritur. Deus autem serpentem prius exsecratus, privatum pedibus, ademptaque voce, et humi volutari jussum, hostem eorum
C declarat, quos decepisset: ac ad mulierem conversus, marito eam reddit obnoxiam, et partus doloribus multat. Deinde viro etiam pœnam irrogat hujusmodi, ut et in terram, unde sumptus esset, reverteretur: et in sudore pane suo vescere-tur, et terra spinas et tribulos ei gigneret. Itaque paradiso ejicit pelliceis indumentis amictos, per quæ crassior caro fortassis et mortalis ac refractaria intelligitur. Hinc laboriosa nobis et plena dolorum vita exstitit, et ad vitia propensio.

Γ'. Γίνονται τοίνυν παῖδες αὐτοῖς, ὧν Κάϊν μὲν ὁ πρότερος ἦν (*κτῆσιν* σημαίνει τὸ ὄνομα), ὅτι ἐκτήσαντο ἄνθρωπον. Ἄβελ δ' ὁ δεύτερος· δηλοῖ δὲ *πένθος* ἡ κλῆσις, ἔσεσθαι γὰρ αὐτοῖς πένθος ἔμελλε δι' αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Ἄβελ νομεὺς ἦν ποιμνίου, καὶ ἀρετῆς ἐπεμέλετο. Ὁ δὲ Κάϊν ἐγεώργει τὴν γῆν, πονηρότατος ὤν. Δόξαν δὲ αὐτοῖς ἀπαρχὰς ἐκ τῶν ἰδίων πόνων προσαγαγεῖν τῷ Θεῷ, ὁ μὲν Ἄβελ τὰ κρείττω τῶν πρωτοτόκων καὶ θρεμμάτων προσήνεγκε, Κάϊν δὲ τὰ τυχόντα προσηνηνόχει τῶν τῆς γῆς

D III. Liberos igitur suscipiunt, quorum prior Cainus (*acquisitionem* hoc significat), quod hominem acquisissent; posterior Abelus (*luctum* notat vocabulum: nam propter eum in luctu futuri erant) appellatus est. Ac Abelus quidem erat opilio, virtutisque studiosus: Cainus autem terram colebat, homo improbissimus. Porro cum eis visum esset primitias laborum suorum offerre Deo, Abelus præstantiora ex primogenitis gregis offert, Caino sine delectu de terræ fructibus offerente. Cum

Variæ lectiones et notæ.

θάλασσαν in textum immisimus, ex cod. Viennensi et ex duobus Regiis et Colberteo. Sic autem ediderat Wolfius: Τὴν Ἰνδικὴν διιὼν χώραν, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν κυκλῶν Εὐϊλάτ. Τῷ δὲ δευτέρῳ ποταμῷ Γεὼν τοὔνομα· δηλοῖ δὲ τοῦτο πολύ. Νεῖλος δ' οὗτος τοῖς Ἕλλησι κέκληται· οὗτός ἐστιν κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν Αἰθιοπίαν· Ὁ δέ γε τρίτος Τίγρις ἐπονομάζεται, τουτέστιν ἠχῶν, Ὁ δὲ λοιπὸς Εὐφράτης ἐστὶν, ἤτοι φορὰ, ἤγουν κίνησις· καὶ ἄμφω δὲ οὗτοι εἰς τὴν Ἐρυθρὰν εἰσβάλλουσι θάλασσαν.

(22) *Γυναῖκα*. Ita Reg. alter cod. Wolfianus γύναιον.

autem Deus Abeli munera, Caini oblatione repudiata, acceptasset, is illum sibi prælatum ægre ferens, occidit: et diris obligatus a Deo ad gemitum et tremorem condemnatur, et a conspectu Dei ejectus, in terra Naid habitat, ibique liberos procreat. Hic mensuras et pondera excogitavit, et primus agros limitibus distinxit, magister scelerum, atque urbem de nomine primogeniti sui Enossi condidit. Enossi filius fuit Gaidad, qui Maleleelem genuit, Maleleel Mathusalem: quo natus Lamechus, e duobus uxoribus filios suscepit LXXVII, quorum Joabel armentarius fuit, pastu **18** ovium gaudens; Jubal musicam excogitavit, et citharam ac psalterium composuit; Thobel Sela natus, faber fuit, ferro et ære tractando occupatus. Adamo post Abelis interitum annos nato CCXXX alius natus est filius, quem Sethum appellavit. Obiit Adamus, cum annos vixisset DCCCC et XXX. Sethus annos V et CC genuit Enossum. Hic primus ausus est invocare nomen Domini Dei, et Deum appellare Dominum. Sethus cum annos DCCCC et XII explevisset, defecit, filiis et filiabus relictis. Hic virtutem coluit, idemque studium posteris suis tradidit, qui doctrinam rerum cœlestium a se inventam, duabus columnis, alteri lapideæ, alteri ex latere coctili inscripserunt: quod Adamus prædixerat, universitatem rerum et igni et aqua perituram. Enosso natus est Cainan, aliique filii et filiæ. Mortuus est, cum vixisset annos V et DCCCC. Cainano orti sunt Meleleel, aliique liberi. Obiit, cum vixisset annos DCCCC et X. Meleleelis filius fuit Jared, et alii: vita excessit anno ætatis DCCCXCV. Jared pater Henochi, et præter hunc, aliorum, defunctus est, cum vixisset annos LXII supra DCCCC. Henochi filius fuit Mathusala, et alii. Acceptus autem fuit Henochus Domino, et translatus, nec repertus, annos natus CCCLXV. Mathusalæ filius Lamechus fuit, et alii. Moritur anno ætatis DCCCCLXIX. Lamecho natus est Noe. Lamechus vero mortuus est, expletis annis DCCLIII.

A καρπῶν· καὶ προσέσχεν ὁ Θεὸς τοῖς τοῦ Ἄβελ δώροις, τῇ δὲ τοῦ Κάϊν οὐ προσέσχε προσαγωγῇ. Ὁ δὲ φθονήσας ἐπὶ τῇ προτιμήσει, κτείνει αὐτὸν, καὶ ἐπάρατος γίνεται τῷ Θεῷ, καὶ στένειν καὶ τρέμειν καταδεδίκασται. Ἐκβληθεὶς δὲ ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ἐν γῇ Ναῒδ ᾤκησεν, ἔνθα καὶ παῖδας ἐγείνατο. Οὗτος μέτρα τε καὶ στάθμια ἐπενόησε. Καὶ πρῶτος ὅρους ἐπήξατο (23) γῆς, πονηρίας καθηγητὴς χρηματισθείς. Καὶ πόλιν εἰς ὄνομα τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ αὐτοῦ Ενὼς ᾠκοδόμησεν· υἱὸς δὲ τοῦ Ἐνὼς Γαϊδὰδ, υἱὸς δὲ τούτου Μαλελεὴλ, τοῦ δὲ Μαθουσάλα, οὗ Λάμεχ υἱός. Οὗτος δύο γυναῖκας ἑαυτῷ συναρμόσας, Ἀδὰν καὶ Σελὰν, παῖδας ἐξ ἀμφοῖν ἔσχεν ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτά· ὧν Ἰωαβὲλ μὲν κτηνοτρόφος ἦν, καὶ προβατείαν ἠγάπησεν· Ἰουβὰλ δὲ B Μουσικὴν ἐπενόησε, καὶ κιθάραν ἐμηχανήσατο, καὶ ψαλτήριον. Θόβελ δὲ γεγονὼς ἐκ Σελᾶς, σιδηρεὺς ἦν, ἐργάτης σιδήρου τε καὶ χαλκοῦ. Τῷ δὲ Ἀδὰμ μετὰ θάνατον Ἄβελ διακοσίων τριάκοντα γεγονότι ἐτῶν, ἕτερος ἐγεννήθη υἱὸς, ὃν ἐκάλεσε Σήθ. Τέθνηκε δὲ ὁ Ἀδὰμ, ἔτη ζήσας ἐνναχόσια καὶ τριάκοντα. Σὴθ δὲ γενόμενος ἐτῶν πέντε καὶ διακοσίων, ἐγέννησε τὸν Ἐνὼς, ὃς πρῶτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ, τόν τε Θεὸν προσαγορεῦσαι τὸν Κύριον. Δώδεκα δὲ καὶ ἐνναχόσια ἔτη τὰ πάντα ζήσας Σὴθ, καὶ υἱοὺς καὶ θυγατέρας λιπὼν, ἐξέλιπε· ὃς ἀρετὴν μετῄει, καὶ μιμητὰς τοὺς ἀπογόνους κατέλειψεν, οἳ σοφίαν τὴν περὶ τὰ οὐράνια κατενόησαν· καὶ στήλαις δυσὶ, τῇ μὲν ἐκ λίθου, τῇ C δὲ ἐκ πλίνθου ὀπτῆς πεποιημέναις, τὰ εὑρημένα ἐνέγραψαν, ἵνα καὶ τοῖς μετέπειτα σώζωνται. Ἔσεσθαι γὰρ ἀφανισμὸν τοῦ παντὸς, Ἀδὰμ προειρήκει, ἐκ πυρός τε καὶ ὕδατος. Ἐξ Ἐνὼς δὲ ἐτέχθη ὁ Καϊνὰν, ἄλλοι τε υἱοὶ καὶ θυγατέρες, καὶ ἀπέθανεν ἔτη ζήσας πέντε καὶ ἐνναχόσια. Ἐκ δὲ Καϊνὰν ἐξέφυ Μελελεὴλ καὶ ἕτεροι παῖδες, καὶ τέθνηκε ζήσας ἀριθμὸν ἐτῶν ἐνναχοσίων καὶ δέκα. Παῖς δὲ Μελελεὴλ ὁ Ἰάρεδ, καὶ ἕτεροι, ὃς κατέλυσε τὴν ζωὴν ἐπ' ἔτεσιν ὀκτακοσίοις καὶ πέντε πρὸς ἐνενήκοντα. Ἰάρεδ δὲ πατὴρ τοῦ Ἐνὼχ, καὶ παίδων ἐπὶ τούτῳ ἑτέρων, καὶ τέθνηκε βιώσας ἔτη ἐνναχόσια καὶ ἑξήκοντα πρὸς δυσίν· υἱὸς δὲ τοῦ Ἐνὼχ Μαθουσάλα καὶ ἕτεροι. Εὐηρέστησε δὲ Ἐνὼχ τῷ Κυρίῳ, καὶ μετετέθη, καὶ οὐχ εὑρίσκετο, ἐτῶν γεγονὼς τριακοσίων ἑξήκοντα καὶ πέντε. Παῖς δὲ τοῦ Μαθουσάλα Λάμεχ, καὶ ἕτεροι, καὶ θνήσκει ζήσας ἔτη ἐνναχόσια ἑξήκοντα καὶ ἐννέα. Νῶε δ' ἐτέχθη τῷ Λάμεχ, καὶ τέθνηκε Λάμεχ ἑπτακόσια ζήσας ἔτη, καὶ πεντήκοντα πρὸς τοῖς τρισί.

IV. Noe tres nati sunt filii, Semus, Chamus, Japhetus. Filii porro Dei, conspectis filiabus hominum, eas uxores duxerunt. Vocat autem Dei filios Scriptura, Sethi posteros, ob studium et cultum virtutis: quo pacto etiam filios Altissimi vocat eos, qui sunt virtute præditi. Hominum vero filias nominat, oriundas ex Caini posteritate. Josephus autem ait, angelos accepisse filias hominum, eo sic (opinor) vocatos, quod placerent Deo, illorumque vitæ rationem æmularentur. Multiplicati ho-

D Δ'. Τῷ δὲ Νῶε τρεῖς ἐγένοντο παῖδες, Σὴμ, Χὰμ, Ἰάφεθ. Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας· υἱοὺς δὲ τοῦ Θεοῦ φησιν ἡ Γραφὴ, τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σὴθ, ὡς ἀρετὴν μετιόντας, καθὸ καὶ υἱοὺς Ὑψίστου τοὺς ἐναρέτους καλεῖ. Θυγατέρας δὲ τῶν ἀνθρώπων φησὶ, τὰς ἐκ τῶν τοῦ Κάϊν ἀπογόνων καταγομένας. Ὁ δὲ Ἰώσηπος ἀγγέλους λέγει τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων λαβεῖν, οὕτω καλέσας, οἶμαι, αὐτοὺς, ὡς εὐαρεστοῦντας Θεῷ, καὶ τὴν ἐκείνων πολιτείαν

Variæ lectiones et notæ.

(23) *Ἐπενόησε, καὶ πρῶτος ὅρους ἐπήξατο.* Alter cod. hoc loco mutilus hæc duntaxat habet: Ἐπενόησε. Τούτῳ γεννᾶται παῖς Ἐνώς. Ἐξ οὗ Γαϊδὰδ, ἀφ' οὗ Μαλελεὴλ· τῷ δὲ Μαθουσάλα τίκτεται Λάμεχ υἱός. Οὗτος, etc. W.

ἐπιτηδεύοντας. Πληθυνθέντες δὲ οἱ ἄνθρωποι, πρὸς A κακίαν ἀπέκλιναν· οἷς καὶ παῖδες ἐγένοντο ὑβρισταὶ, καὶ ἀτάσθαλοι, διὰ τὴν ἐν τῇ δυνάμει πεποίθησιν. Οἷς τὸ Θεῖον προσώχθισε, καὶ τὸ μακρόβιον ὑπετέμετο, ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν ἔτεσι τὴν τῶν ἀνθρώπων περιγράψας ζωήν. Νῶε εὗρε χάριν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ εἰς θάλασσαν τῆς ἠπείρου μεταβληθείσης δι' ἐπομβρίας πολυημέρου τε καὶ σφοδρᾶς, πᾶν μὲν τὸ ἀνθρώπινον φθείρεται γένος. Νῶε δὲ μόνος σώζεται προμηθείᾳ Θεοῦ, ξυλίνῃ λάρνακι, ἣν τετράγωνον κατεσκεύασε, μῆκος μὲν ἔχουσαν πήχεων τριακοσίων, τὸ δὲ πλάτος πεντήκοντα, καὶ τὸ βάθος τριάκοντα. Ἐν ᾗ αὐτός τε καὶ οἱ παῖδες σὺν αὐτῷ, ἐμβέβηκεν, καὶ ἡ μήτηρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν, σπέρματά τε παντοῖα ἐνθέμενος, καὶ ζῶα ὁμοίως B ἐκ γένους παντὸς, πρὸς διατήρησιν τῶν γενῶν αὐτῶν, ἀνὰ δύο μὲν τῶν μὴ καθαρῶν, ἑπτὰ δ' ἐξ ἑκάστου γένους τῶν καθαρῶν. Δέκατος δ' ἦν ὁ Νῶε ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἀριθμούμενος, καὶ μετὰ χιλιάδα διπλῆν ἐτῶν πρὸς διακοσίοις τεσσαράκοντα καὶ δύο μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀνοιγέντων δὲ τῶν καταρακτῶν τοῦ οὐρανοῦ ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας, τὸ ὕδωρ ἐπὶ πήχεις πεντεκαίδεκα ὀρῶν ὑψηλότερον γέγονε. Λήξαντος δέ γε τοῦ ὑετοῦ, καὶ τοῦ ὕδατος ἐλαττουμένου μεθ' ἡμέρας ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα, ἡ λάρναξ ὄρει τινὶ τῆς Ἀρμενίας προσώκειλε, κατὰ τὸν μῆνα τὸν ἕβδομον. Ὅτε καὶ ἀνοίξας ὁ Νῶε, μεθίησι κόρακα· ὁ δὲ οὐκ ἐπανῆλθε. Καὶ μεθ' ἡμέρας ἀφῆκε περιστερὰν, ἣ πάλιν ὑπέστρεψεν. Ἑπτὰ δὲ διελθουσῶν ἡμερῶν, αὖθις ἀφῆ- C κεν αὐτὴν, ἡ δὲ κάρφος ἐλαίας φέρουσα ὑπενόστησε. Κἀντεῦθεν ἔγνω, ἐκλελοιπέναι τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἐξῆλθον Νῶε καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ σὺν ταῖς αὐτῶν γυναιξὶ, καὶ τὰ ζῶα ὅσα ἦν μετ' αὐτῶν ἐν τῇ κιβωτῷ, καὶ ἔθυσε τῷ Θεῷ. Ἀποβατήριον δὲ τὸν τόπον καλεῖσθαι τοῖς Ἀρμενίοις φησὶν ὁ Ἰώσηπος, καὶ λείψανα δείκνυσθαι τῆς λάρνακος ἐκεῖ· μεμνῆσθαι δὲ καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῆς κιβωτοῦ λέγει καὶ πολλοὺς τῶν τὰς βαρβαρικὰς ἱστορίας συγγραψαμένων, τὸν Χαλδαῖόν τε Βηρωσὸν, καὶ Ἱερώνυμον τὸν Αἰγύπτιον, ὃς τὴν ἀρχαιολογίαν τὴν Φοινικικὴν συνεγράψατο, καὶ τὸν ἀπὸ Δαμασκοῦ Μνασέαν· ὁ δὲ Θεὸς μηκέτι ἐπαγαγεῖν εἶπε τοιουτονὶ πάθος τῇ γῇ. Ἐνετείλατο δὲ πρὸς βρῶσιν κεχρῆσθαι τοῖς ζώοις, D πλὴν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς μὴ ἐσθίειν, καὶ φόνου ἀνθρώπων ἀπέχεσθαι. Σημεῖον δὲ τοῦ μηκέτι κατακλύσαι τὴν γῆν ἐν ὄμβρῳ, τὸ τόξον ἔθετο τὸ ἐν τῇ νεφέλῃ, τὴν Ἶριν διὰ τοῦ τόξου δηλῶν. Νῶε δὲ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν βιώσας ἔτη τριακόσια καὶ πεντήκοντα, θνήσκει ἐνιαυτῶν γεγονὼς ἐννακοσίων καὶ πεντήκοντα. Εἴρηται δέ γε περὶ τῆς πολυετίας τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ταῦτα τῷ Ἰωσήπῳ· *Μηδεὶς οὖν πρὸς τὸν νῦν βίον καὶ τὴν βραχύτητα τῶν ἐτῶν, ψευδῆ νομιζέτω τὰ περὶ τῶν παλαιῶν ἱστορούμενα. Οἱ μὲν γὰρ θεοφιλεῖς ὄντες, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γενόμενοι, καὶ διὰ τὸ ταῖς τροφαῖς* (24) *ἐπιτηδειοτέραις κεχρῆσθαι*

mines, ad improbitatem deflexerunt, ac liberos genuere injurios, et ex fiducia virium temerarios : quibus Deus offensus, etiam longævitatem sustulit, vita hominum centum viginti annis circumscripta. Noe vero gratiosus fuit apud Deum. **19** Itaque continente in mare vehemens et diuturnum commutata, omne humanum genus interit. Noe solus divina Providentia arca lignea conservatur, quam quadrangulam fabrefecit, longitudine cubituum ccc, latitudine L, altitudine xxx. Eam conscendit ipse cum filiis, et mater, uxoresque eorum : ac seminibus variis impositis, et animalibus cujusque generis, ad genera eorum conservanda, binis immundorum, et septenis paribus mundorum. Noe ab Adamo decimus numeratur, annis MMCCXLII elapsis usque ad diluvium. Apertis autem cœli cataractis ad dies XL totidemque noctes, aqua XV cubitis montium altissimorum cacumina superavit. Cum pluvia desiisset, et aqua post dies CL minueretur : arca ad quemdam Armeniæ montem septimo mense applicuit. Noe vero corvum per fenestram emisit, qui non reversus est. Post dies aliquot emisit columbam ; ea rediit. Septem diebus elapsis, eadem, rursus emissa, festucam olivæ retulit. Unde intellexit, aquam defecisse in terra. Itaque Noe et uxor ejus, et filii cum suis uxoribus, sunt egressi, et animalia quæ cum eis in arca fuerant, ac sacrificarunt Deo. Locum eum Exscensum vocari ab Armeniis, tradit Josephus, et arcæ reliquias ibi monstrari, ac mentionem facere diluvii et arcæ multos barbaricæ historiæ scriptores : ut Berosum Chaldæum, et Ægyptium Hieronymum, qui Phœnicias antiquitates scripserit, et Mnaseam Damascenum. Deus autem se non amplius talem cladem terræ immissurum dixit et vesci jussit animantibus (carnem tamen in sanguine animæ vetuit edere) et cæde hominum abstinere. Signum non perituræ aqua terræ, ut in diluvio factum, arcum in nube posuit, iridem per arcum intelligendo. Noe post diluvium vixit annos CCCL; moritur natus annos DCCCCL. Josephus de multitudine annorum illius ætatis hominum sic ait : *Nemo hanc vitam, annorumque paucitatem intuens, falsa existimet ea quæ de veteribus memorantur. Nam illos, cum Deo chari essent, et ab ipso Deo orti, ac cibis etiam ad diuturnitatem aptioribus uterentur, non mirum fuit, tantum temporis spatium vivere. Altera longævitatis causa fuit, utilitas rerum ab eis excogitatarum, ut astronomiæ et geometriæ : quæ deprehendi ab eis certo et explicari haud potuissent, ni* DC *annos vixissent,* **20** *quanto spatio magnus annus completur.* Hæc ille.

Variæ lectiones et notæ.

(24) *Καὶ διὰ τὸ ταῖς τροφαῖς*. Al. Καὶ διὰ τὸ τὰς τροφὰς ἐπιτηδειοτέρας πρὸς πλείονα χρόνον εἶναι. W.

πρὸς ....ον, εἰκότως ἔζων πλῆθος ἐτῶν τοσούτων. Ἔπειτα καὶ διὰ τὴν εὐχρηστίαν ὧν ἐπενόουν, ἀστρονομίας τε καὶ γεωμετρίας, ἅπερ οὐκ ἦν ἀσφαλῶς αὐτοὺς κατανοῆσαί τε καὶ εἰπεῖν μὴ ζήσαντας ἑξακοσίους ἐνιαυτούς· διὰ τοσούτων γὰρ πληροῦται ὁ μέγας ἐνιαυτός.

V. Noæ vero filii, Semus, Chamus, Japhetus, cum sedes suas e montibus in planitiem transtulissent, Noe, plantata vinea, epotoque vino inebriatus nudatur. Ibi Chamus, nuditate patris visa, rem veluti per derisum suis fratribus nuntiat. Verum illi veste in tergum rejecta, retrorsum accesserunt, et nuditatem ejus aversis oculis contexerunt. Qua de causa Noe, discussa ebrietate, illos votis remuneratur, Chamum detestatur. Campus quem incoluere Noæ filii, Sennaar vocatur; quorum cuique multis liberis natis, et in familias propagatis, multiplicati sunt eorum posteri. Nemrodus, Chami nepos, qui primus in terris gigas visus est, homo audax, et robore manuum præstans cæteris, tyrannicum imperium instituit, ac eis condendæ turris ex coctis lateribus auctor fuit. Sed Deus institutum eorum callide elusit, injecta linguarum diversitate, ut alii aliorum sermonem non intelligerent. Campus ille nunc Babylon vocatur, ob sermonum confusionem. Nam Babel Hebræis est confusio. Ob eam linguarum diversitatem ita fuere dispersi, ut omnem continentem, omnes insulas complerent. Ex illis Noæ posteris ita dissipatis, gentes conditæ et cognominatæ sunt. Japhetus quidem septem genuit filios, qui a montibus Tauro et Amano progressi sunt, in Asia usque ad Tanaim fluvium, in Europa usque ad Gades, quorum cognomina gentibus sunt indita. Gomares enim a Gomer, nunc Galatæ dicuntur. Magogos suos posteros nominavit Magog, nunc Scythæ vocantur. Ab Jovan, Iones et omnes Græci cognomen habent. A Madai Madæi, hoc est Medi, nunc vocantur. Thobel Thobelos a se cognominavit, Iberes hi sunt. Mosoch auctor fuit Meschenorum, qui nunc Cappadoces habentur. Thiras a se nominavit Thiros, qui mutato post nomine Thraces dicti sunt. Ab Japheti porro posteris hi orti sunt: Aschanaxes, Regenes dicti, ab Aschanaxo: Riphathæi (sic olim Paphlagones vocabant) genus ducere a Riphato creduntur. Thorgamæi Thorgamam auctorem jactant, post mutato nomine Phryges appellati. Elisan Alisæorum princeps exstitit, qui sunt Æolenses: et Tarseus Tharsensium, sic enim olim Cilices vocabantur: unde præcipua urbs eorum Tarsus dicitur, facta
21 unius litteræ mutatione. Sic enim Josephus de Tarso scribit. Alii dicunt, Perseum in Ciliciam profectum, ac de condenda urbe cogitantem, dum fabris locum urbis demonstraret, planta pedis terram percussisse, atque inde urbem (Τάρσος enim *plantam* Latinis significat) cognominatam. Cheti-

Ε'. Οἱ δὲ τοῦ Νῶε παῖδες, Σήμ, Χάμ, καὶ Ἰάφεθ, ἐκ τῶν ὀρῶν εἰς τὴν πεδιάδα κατῴκησαν. Νῶε δὲ φυτεύσας ἀμπελῶνα, ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη, καὶ ἐγυμνώθη. Χὰμ δὲ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς ἰδὼν, τοῖς συγγένοις ἀνήγγειλεν, οἷον ἐπεγγελῶν τῷ πατρί. Οἱ δὲ κατὰ νώτου θέμενοι τὸ ἱμάτιον, τὴν πατρικὴν ἐκάλυψαν γύμνωσιν, ὀπισθοφανῶς ἰόντες, καὶ μὴ προσβλέψαντες τῷ πατρί. Διὸ καὶ ἀνανήψας ὁ Νῶε τοὺς μὲν εὐχαῖς ἠμείψατο, τῷ δὲ Χὰμ κατηράσατο· τὸ δὲ πεδίον ὃ κατῴκουν οἱ υἱοὶ Νῶε, κέκληται Σεναάρ. Πολλῶν δὲ γενομένων ἑκάστῳ παίδων, καὶ εἰς γενεὰς προελθόντων (25), ἐπληθύνθησαν οἱ τούτων ἀπόγονοι. Νεβρὼδ δέ τις ὁ τοῦ Χὰμ υἱωνὸς, ὃς πρῶτος ὤφθη γίγας ἐπὶ τῆς γῆς, τολμηρὸς καὶ κατὰ χεῖρα γενναιότερος τῶν ἄλλων ὑπάρχων, εἰς τυραννίδα τὰ πράγματα περιέστησε, καὶ πύργον οἰκοδομεῖν αὐτοῖς ὑπέθετο ἐξ ὀπτῆς πλίνθου δεδομημένον. Ἀλλ' ὁ Θεὸς τὰς τούτων βουλὰς (26) διεσκέδασεν εὐφυῶς, ἀσυνέτους τῶν παρ' ἀλλήλων φωνῶν διὰ τοῦ τῶν γλωσσῶν μερισμοῦ τούτους ἀποφηνάμενος. Τὸ δὲ πεδίον ἐκεῖνο νῦν Βαβυλὼν καλεῖται, διὰ τὴν περὶ διάλεκτον σύγχυσιν. Ἑβραῖοι μὲν γὰρ Βαβὲλ καλοῦσι τὴν σύγχυσιν. Σκίδνανται δὲ λοιπὸν ὑπὸ τῆς ἀλλογλωσσίας, ὡς πᾶσαν ἤπειρον καὶ νῆσον πληρωθῆναι αὐτῶν. Σκεδασθέντων δὲ τῶν ἀπογόνων τοῦ Νῶε, ἐξ ἐκείνων τὰ ἔθνη συνέστησάν τε καὶ ὠνομάσθησαν. Ἑπτὰ γοῦν ὁ Ἰάφεθ υἱοὺς ἐγέννησεν, οἱ ἀπὸ τοῦ Ταύρου καὶ Ἀμάνου τῶν ὀρῶν προῆλθον, ἐπὶ μὲν τῆς Ἀσίας ἄχρι ποταμοῦ Ταναΐδος· ἐπὶ δὲ τῆς Εὐρώπης ἕως Γαδείρων, ὧν τοῖς ὀνόμασι καὶ ἔθνη ἐπεκλήθησαν. Γομαρεῖς μὲν ἀπὸ Γόμερ, οἱ νῦν Γαλάται λεγόμενοι· Μαγώγας δὲ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ὠνόμασεν ὁ Μαγὼγ, Σκύθαι δὲ νῦν καλοῦνται. Ἐκ δὲ Ἰωβὰν Ἴωνες καὶ πάντες Ἕλληνες ἐπεκλήθησαν. Ἐκ Μαδαῒ δὲ Μαδαῖοι, οἱ Μῆδοι προσαγορεύονται νῦν. Θοβὲλ, Θοβήλους τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἐπωνόμασεν· οὗτοι δ' εἰσὶν Ἴβηρές· ὁ δέ γε Μοσὸχ τοῦ γένους κατῆρξε τῶν Μεσχηνῶν, Καππαδόκαι οὗτοι νομίζονται. Θειρὰς δὲ Θείρας τοὺς ἐξ αὐτοῦ προσηγόρευσεν, οἱ Θρᾷκες μετωνομάσθησαν ὕστερον. Ἐκ δὲ τῶν ἐκγόνων Ἰάφεθ Ἀσχανάξαι μὲν οἱ κληθέντες Ῥηγῆνες, ἐξ Ἀσχανὰξ προήχθησαν. Ῥιφαθαῖοι δὲ (οὕτω πρὶν τοὺς Παφλαγόνας ἐκάλουν) ἐκ Ῥιφὰθ τὸ γένος ἕλκειν πιστεύονται· καὶ Θοργαμαῖοι τὸν Θοργαμᾶν πρόγονον ἑαυτοῖς ἐπιγράφουσιν, οἱ Φρύγες μετεκλήθησαν ὕστερον. Ἐλισὰν δὲ Ἀλισαίων ἀρχηγέτης ἐγένετο, οἵπερ εἰσὶν Αἰολεῖς. Καὶ Θαρσεὺς τῶν Θαρσέων ἐγένετο πρόγονος· τὸ γὰρ πάλαι Θαρσεῖς ἐκαλοῦντο οἱ Κίλικες. Ὅθεν καὶ ἡ τῶν παρ' αὐτοῖς πόλεων ἀξιολογωτέρα Ταρ-

Variæ lectiones et notæ.

(25) *Εἰς γενεὰς προελθόντων*. Παρελθόντων. W.

(26) *Ἀλλ' ὁ Θεὸς τὰς τούτων βουλάς*. Οὕτω δὲ μεμηνότας αὐτοὺς ὁρῶν ὁ Θεὸς, ἑτερογλώσσους εἰργάσατο. Hoc est, *Deus, cum furorem illorum cerneret, effecit ut diversis linguis loquerentur*. Et paulo post: Ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ πύργον ᾠκοδόμουν, *locus vero in quo turrem exstruebant*. Et mox, pro ἄχρι ποταμοῦ, μέχρι. W.

οὕς καλεῖται, τοῦ θῆτα μεταβληθέντος εἰς ταῦ. Οὕτως τῷ Ἰωσήππῳ γέγραπται περὶ τῆς Ταρσοῦ. Ἕτεροι δὲ τὸν Περσέα φασὶν τῇ τῶν Κιλίκων χώρᾳ ἐπιδημήσαντα, καὶ πόλιν βουληθέντα κτίσαι, καὶ τὸν τόπον τῆς πόλεως τοῖς οἰκοδόμοις δεικνύοντα, τῷ ταρσῷ τοῦ ποδὸς πατάξαι τὴν γῆν, κἀντεῦθεν ἐπικληθῆναι τὴν πόλιν Ταρσόν. Χέθιμα δὲ τὴν νῆσον συνῴκισεν ὁ Χεθίμ. Ἡ Κύπρος αὕτη ἐστὶ παρ' Ἑλλήνων οὕτω κληθεῖσα, διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς θεόν· τὴν Ἀφροδίτην γὰρ Κύπριν προσαγορεύουσιν. Οἱ δέ γε παῖδες τοῦ Χὰμ, τὴν ἀπὸ Συρίας, καὶ Ἀμάνου καὶ Λιβάνου τῶν ὀρῶν γῆν κατέσχον, καὶ ὅσα πρὸς θάλασσαν αὐτῶν ἐτέτραπτο μέχρις Ὠκεανοῦ, κατειλήφασι. Καὶ προῆλθοσαν ἐκ μὲν Χοῦς Χουσαῖοι, Αἰθίοπες οὗτοι εἰσί. Μεσρὲμ δὲ, Μεσραίων προπάτωρ ἐγένετο. Οὕτω δὲ καλοῦνται Αἰγύπτιοι, καὶ ἡ τῆς Αἰγύπτου χώρα Μεσρὴν ὀνομάζεται. Φοὺτ δὲ τὴν Λιβύην κατῴκισε, καὶ Φούτους τοὺς τῆς χώρας ἐκάλεσε, Φούτην δὲ τὴν χώραν αὐτήν. Μετεβλήθη δ' ἡ κλῆσις αὐτῆς (27) μετέπειτα εἰς Λιβύην, ἐκ Λιβύος υἱοῦ Μεσρέμ. Χαναὰν δὲ τὴν κληθεῖσαν ὕστερον Ἰουδαίαν συνοικίσας, Χαναναίαν αὐτὴν προσηγόρευσε, καὶ Χαναναίους τοὺς ἐξ αὐτῆς. Οἱ δὲ Μεσρὲμ παῖδες τὴν ἀπὸ Γάζης ἕως Αἰγύπτου κατέσχον γῆν. Μόνου δὲ Φιλιστιεὶμ τὴν ἐπωνυμίαν διεφύλαξεν ἡ ἐκείνου μερὶς, ἣν Παλαιστίνην Ἕλληνες ὠνομάκασι. Σιδώνιος δὲ παῖς πρωτότοκος Χαναὰν, ἐν Φοινίκῃ πόλιν ἀνέστησε, Σιδῶνα καλέσας αὐτήν. Ἀμαθεὶ δὲ Ἀμάθην ἔκτισε πόλιν, ἣν Μακεδόνες κατῴκισαν (28), τὴν δὲ πόλιν Πτολεμαῖος Ἐπιφανὴς λεγόμενος, Ἐπιφάνειαν μετωνόμασε. Σὴμ δὲ τῷ υἱῷ Νῶε πέντε τίκτονται παῖδες, οἳ τὴν μέχρις Ὠκεανοῦ τοῦ κατ' Ἰνδίαν οἰκοῦσιν Ἀσίαν, ἀπ' Εὐφράτου ἀρξάμενοι. Ἐλὰμ μὲν οὖν Ἐλυμαίους Περσῶν ὄντας ἀρχηγέτας κατέλιπεν. Ἀσοὺρ δὲ Νῖνον οἰκίζει πόλιν, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν Ἀσσυρίους ὠνόμασε· καὶ Ἀρφαξὰδ Χαλδαίων προπάτωρ ἦν. Ὁ Ἀρὰμ δὲ τοὺς Σύρους κληθέντας ὕστερον, Ἀραμαίους ἐξ ἑαυτοῦ προσηγόρευσεν. Ὁ δὲ Λοὺδ Λούδους προήγαγεν, οἱ Λυδοὶ μετέπειτα προσερρήθησαν. Τῶν δὲ υἱῶν Ἀρὰμ τεσσάρων ὄντων, ὁ μὲν τὴν Τραχωνῖτιν οἰκίζει, καὶ τὴν Δαμασκόν· μέση δ' ἐστὶ Παλαιστίνης καὶ Κοίλης Συρίας· ὁ δὲ Ἀρμενίαν, Βακτριανοὺς δὲ ὁ ἕτερος. Τοῦ Ἀρφαξὰδ δὲ υἱὸς Καϊνὰν, παῖς Καϊνὰν ὁ Σαλά. Οὗτος δὲ πατὴρ Ἔβερ. Ἔβερ δ' ἔτεκε τὸν Φαλὲγ, οὕτω κληθέντα διὰ τὸν τῆς γῆς μερισμόν. Ὅτε γὰρ ἡ διαίρεσις γέγονε τῶν τότε ἀνθρώπων, καὶ ὁ τῆς γῆς μερισμὸς τότε ἐτέχθη. Φάλεκ γὰρ Ἑβραῖοι τὸν μερισμὸν ὀνομάζουσιν. Ἑβραίων δὲ τὸ ἔθνος ἐκ τοῦ Ἔβερ ἀρχῆθεν ἐκλήθη. Τοῦ Φαλὲγ δὲ ὁ υἱὸς ὁ Ῥαγὰβ πατὴρ τοῦ Σεροὺχ, οὗτος δ' ἔτεκε τὸν Ναχώρ· ἐκ Ναχὼρ δὲ Θάῤῥα προῆλθε, Θάῤῥα δὲ πατὴρ Ἀβραάμ.

A mam insulam Chetim excoluit: hæc Cyprus est, quam Græci a dea sua Cypride, hoc est Venere denominant. Chami liberi Syriam et Amanum ac Libanum montes tenuere; et quidquid terræ illius mare spectat, usque ad Oceanum occuparunt. A Chuso Chusæi sunt orti, hoc est, Æthiopes. Mesrem Mesræorum (sic Ægyptii vocantur, et terra Ægypti Mesren) conditor exstitit. Phut Libyam incoluit, et regionis incolas Phutos nominavit, ipsamque regionem Phutam. Post appellatio ejus in Libyam est mutata, a Liby filio Mesremi. Chanaam Chananæam, post Judæam vocatam, incoluit, nomine a se indito: populus Chananæi dictus. Mesremi liberi terram quæ est a Gaza Ægyptum usque tenuerunt. Verum solius Philistiim nomen pars illius retinuit quam Græci Palæstinam dixerunt. Sidonius B primogenitus Chanaanis filius, urbem a se in Phœnicia conditam Sydonem appellavit. Amathes urbem Amatham, Macedonibus habitatam, condidit: cujus urbis nomen Ptolemæus cognomento Epiphanes, in Epiphaniam commutavit. Semo Noæ filio quinque nati filii, sumpto ab Euphrate initio, Asiam usque ad Indicum Oceanum incoluerunt. Elam Elymæos Persarum majores reliquit. Asur urbem Ninum condidit, et populum suum Assyrios vocavit. Arphaxad Chaldæorum fuit auctor. Aram eos qui post Syri nominati sunt, Aramæos a se vocavit. Lud Ludos dixit, qui post Lydi sunt appellati. Cum autem Arami quatuor essent filii, alius Trachonitidem et Damascum condit, quæ C inter Palæstinam et Cœlesyriam interjacet: alius Armenios, alius Bactrianos. Arphaxadi filius fuit Cainam. Cainanis Sala. Is Eberis pater. Eber Phalecum genuit, ob terræ divisionem sic appellatum: nam cum illius temporis homines dividerentur, etiam terræ facta est partitio. Hebræi autem partitionem Phalec dicunt, quæ gens ab Ebere auctore suo nomen habet. Phaleci filius **22** fuit Ragab, Ragab autem pater Seruchi. Is Nachorum genuit, Nachorus Tharam, Thara Abrahamum.

ϛ'. Τοῦ δὲ τῶν Ἑβραίων γένους προπάτωρ καὶ πατριάρχης τῶν αὐτοῦ πατριῶν ὁ μέγας οὗτος γέγονεν Ἀβραὰμ, ὃς Χαλδαῖος μὲν ἦν τὸ γένος, δέκατος ἀπὸ Νῶε γενόμενος, διακοσίων ἐτῶν καὶ ἐνενήκοντα πρὸς δυσὶ διεληλυθότων, ἐξ ὅτου τὴν γῆν ἅπασαν ὁ Θεὸς ἐπομβρίᾳ κατέκλυσεν. Οὗτος προγόνων ὢν ἀσεβῶν, πρῶτος ἔγνω Θεὸν ἕνα, τὸν τῶν ὅλων Δη-

D VI. Gentis porro Hebræorum auctor et patriarcha suæ nationis magnus iste Abrahamus exstitit, genere Chaldæus, a Noe decimus, annis ccxcii elapsis, ex quo Deus terram universam undis demerserat. Hic impiis ortus majoribus, primus cognovit Deum unum, rerum universitatis opificem, auctore ex operibus deprehenso, cui soli tribuendum ho-

Variæ lectiones et notæ.

(27) Ἡ κλῆσις αὐτῆς. Cod. Colbert. et Wolf. Ἡ κλῆσις τῆς χώρας.

(28) *Ἣν Μακεδόνες κατῴκισαν.* Ἣν Μακεδόνες ἀφ' ἑνὸς τῶν Πτολεμαίων Ἐπιφανοῦς λεγομένου Ἐπιφάνειαν μετωνόμασαν, *Cujus nomen Macedones a Ptolemæo quodam Epiphane in Epiphaniam mutarunt.* Ita codd. Wolf. Reg. et Colbert.

norem asserebat. Qua de re controversia inter eum et Chaldæos orta, demigravit illinc, auctore quem cognoverat Deo, et Chananæam tenuit. Quam cum fames premeret, abiit in Ægyptum, ibique ob sapientiam admirationi habitus, arithmeticam et astronomiam rudibus tum artium illarum Ægyptiis tradidit : quæ quidem a Chaldæis in Ægyptum, atque inde in Græciam transisse perhibentur. Assyriis autem Sodomitas aggressis, apud quos Lotus fratris Abrahami filius, et Saræ frater habitabat, ac multis Sodomitarum interfectis, cæterisque captis, Lotus etiam inter cæteros capitur. Quo Abrahamus intellecto, cum CCCXVIII vernis et III amicis Assyrios persequitur, Lotum ac Sodomitas liberat. Revertentem ab hostium persecutione, urbis Solymæ rex nomine Melchisedecus (qui Græcis *regem justum* significat) excipit. Solyma vero tum dicebatur urbs Jerusalem. Adeo vetusta illa est, atque omnes antiquitate superat. Deus approbata virtute Abrahami, remunerationem illi pollicetur. Illo autem dicente, quodvis sibi beneficium insuave fore, qui hærede careret (nequedum enim germanam sobolem susceperat, Saræ vulva obstructa), Deus etiam filium ei se daturum promittit, a quo magnus populus esset propagandus, stellis numero par : eumque una cum suis masculi sexus pudenda circumcidere jussit, ne genus ejus cum aliis gentibus confunderetur : itaque circumciduntur. Abrahamo jam centenario nascitur e Sara filius, Dei jussu Isaacus appellatus, quod *risum* significat : sive quod Sara, dato oraculo de partu suo riserat : quod ob effetam ætatem, promissioni fidem habere difficile, neque ulla spes prolis erat (nonagenaria enim Isaacum **23** peperit) : sive quod puer, risus occasio fuerit parentibus, hoc est, alacritatis et lætitiæ. Octavo post nativitatem die puer circumciditur : qui mos etiam a Judæis observatur. Arabes vero anno XIII circumcidere pueros solent, quod Ismael gentis conditor circa eam fuerit ætatem circumcisus. Nam quo tempore circumcisionem Abrahamo mandarat Deus, XIII annorum fuerat. Significat autem Ismaelis nomen *divinitus vocatum ;* quippe quod Deus Abrahamum supplicis voti compotem reddidisset, dato filio. Genuit autem hunc ex ancilla, cum qua eum Sara rem habere jusserat. Nam quia tum ex sese nihil parere poterat, a marito petiit, ut cum ancilla domestica, Ægyptia genere, cui nomen Agar erat, concumberet : e qua natum Ismaelem, pro filio sibi vendicavit. Post tamen Isaacum genitum, Agarem cum filio ex æmulatione relegavit. Cum adolevisset Isaacus, aut, ut Josephus Hebræus tradit, vir factus esset (nam Isaacum tum quindecim annorum fuisse ait), Deus periculum facit Abrahami, et filium immolare jubet, atque in monte quodam adolere unigenitum illum et dilectum. Non refragatur Abrahamus : sed filio assumpto, et in

A μιουργόν, ἐκ τῶν ποιημάτων καταλαβὼν τὴν ποιητήν, καὶ τούτῳ μόνῳ τὴν τιμὴν ἀπονέμειν δεῖν ἔλεγε. Στασιασάντων δὲ διὰ ταῦτα πρὸς αὐτὸν τῶν Χαλδαίων, μετῴκησεν ἐκεῖθεν, τοῦ γνωσθέντος αὐτῷ κελεύσει Θεοῦ, καὶ τὴν Χαναναίαν ἔσχηκε γῆν. Λιμοῦ δὲ τὴν Χαναναίαν πιέζοντος, μεταναστεύει εἰς Αἴγυπτον. Καὶ θαυμασθεὶς ἐπὶ συνέσει, τὴν ἀριθμητικὴν τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ τὰ περὶ ἀστρονομίας, ἀμαθῶς τούτων ἔχουσι, παραδίδωσιν. Ἐκ Χαλδαίων γὰρ λέγεται φοιτῆσαι ταῦτα πρὸς Αἴγυπτον, κἀκεῖθεν πρὸς Ἕλληνας (29). Ἀσσυρίων δ' ἐπελθόντων τοῖς Σοδομίταις, οἷς συνῴκει καὶ Λώτ, ἀδελφόπαις ὢν Ἀβραάμ, τῆς Σάῤῥας τε ἀδελφός, καὶ πολλῶν μὲν πεσόντων Σοδομιτῶν, αἰχμαλωτισθέντων δὲ τῶν λοιπῶν, καὶ Λὼτ τοῖς Σοδομίταις συνηχμαλώτευτο.
B Ὁ μαθὼν Ἀβραάμ, σὺν τριακοσίοις ὀκτὼ καὶ δέκα οἰκέταις αὐτοῦ, καὶ φίλοις τρισί, κατεδίωξεν ὀπίσω τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τούς τε Σοδομίτας ἔσωσε, καὶ τὸν Λώτ. Ἐπανιόντι δ' ἐκ τῆς διώξεως, ὁ τῆς Σόλυμα πόλεως βασιλεὺς αὐτὸν ὑποδέχεται, κεκλημένος Μελχισεδέκ. Σημαίνει δὲ τοῦτο μεθαρμοζόμενον εἰς τὴν Ἑλλήνων διάλεκτον, *βασιλεὺς δίκαιος*. Σόλυμα γὰρ ἦν ὄνομα τότε τῇ πόλει Ἱερουσαλήμ· οὕτως ἀρχαία λίαν ἡ πόλις, καὶ χρόνῳ τὰ πρεσβεῖα κληρωσαμένη κατὰ πασῶν. Τῆς ἀρετῆς δὲ τὸν Ἀβραὰμ ἀποδεξάμενος ὁ Θεὸς ἀμοιβὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἐπηγγέλλετο· τοῦ δὲ φαμένου ἄχαρι πᾶν αὐτῷ δοκεῖν εὐεργέτημα, μὴ ἔχοντι τὸν τοῦτο διαδεξόμενον (ἦν γὰρ ἔτι γονῆς ἀμοιρῶν γνησίας, ὅτι τὴν μήτραν ἡ Σάῤῥα
C πεπήρωτο) ὁ Θεὸς καὶ παῖδα δώσειν αὐτῷ καθυπέσχετο, καὶ ἐξ ἐκείνου μέγα προελθεῖν ἔθνος, τοῖς ἄστρασι τὸν ἀριθμὸν ἐξισούμενον· καὶ περιτμηθῆναι τὰ αἰδοῖα αὐτὸν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐκέλευσεν ἄῤῥενας, ἵν' εἴη τὸ γένος αὐτοῦ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἀνεπίμικτον, καὶ περιετμήθησαν. Γίνεται τοίνυν τῷ Ἀβραὰμ παῖς ἑκατὸν γεγονότι ἐνιαυτῶν ἐκ τῆς Σάῤῥας, ὃν ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ καλέσαι προσέταξε. Δηλοῖ δὲ τὸ ὄνομα γέλωτα, ἢ ὅτι μειδίαμα τῇ Σάῤῥᾳ ἐγένετο, τέξεσθαι αὐτὴν τοῦ Θεοῦ χρηματίσαντος, διὰ τὸ τῆς ὑποσχέσεως δύσελπι, παρήλικι οὔσῃ, καὶ μὴ προσδοκώσῃ τεκεῖν (ἐνενήκοντα γὰρ ἐτῶν τὸν Ἰσαὰκ τεκοῦσα ἐτύγχανεν) ἢ ὅτι γέλωτος ὑπόθεσις τοῖς γονεῦσι τὸ παιδίον ἐγένετο, θυμηδίας δηλαδὴ καὶ χαρᾶς. Τεχθέντα δὲ τὸν παῖδα τοῦτον, κατὰ τὴν
D ὀγδόην ἡμέραν ὁ πατὴρ περιέτεμεν. Ὅθεν οὕτω καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνενόμιστο περιτέμνεσθαι. Ἄραβες δὲ μετὰ τρισκαιδέκατον ἔτος τοὺς παῖδας περιτέμνειν εἰώθασιν, ὅτι καὶ Ἰσμαὴλ ὁ προπάτωρ αὐτῶν ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ περιετέτμητο. Τρισκαίδεκα γὰρ ἦν ἐτῶν, ὅτε τῷ Ἀβραὰμ ὁ Θεὸς ἐπέταξε τὴν περιτομήν. Σημαίνει δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο *θεόκλητον*, ὡς τοῦ Θεοῦ τῆς ἱκεσίας Ἀβραὰμ ἀκούσαντος, καὶ παῖδα δόντος αὐτῷ. Ἐγείνατο δὲ τοῦτον ἐκ παιδίσκης, ἣν ἡ Σάῤῥα αὐτῷ συγκατέκλινεν. Ἰδίας γὰρ ἀμοιροῦσα τότε γονῆς, οἰκείᾳ παιδίσκῃ, Ἄγαρ ὀνομασθείσῃ, Αἰγυπτίᾳ τὸ γένος, μιγῆναι τὸν ἄνδρα

Variæ lectiones et notæ.

(29) *Πρὸς Ἕλληνας.* Ei;. Et post αἰχμαλωτισθέντων pro αἰχμαλωτευθέντων. W.

ἠγάγετο, καὶ τεκούσης ἐκείνης τὸν Ἰσμαὴλ, ᾠκειώσατο τὸ παιδίον ἡ Σάῤῥα. Τεκοῦσα δέ γε τὸν Ἰσαὰκ, τῆς Ἄγαρ σὺν τῷ υἱῷ φυγὴν διὰ ζηλοτυπίαν κατεψηφίσατο. Ἀδρυνθέντος δὲ τοῦ Ἰσαὰκ, ἢ ἀνδρωθέντος κατὰ τὸν Ἑβραῖον Ἰώσηπον (εἴκοσι γὰρ καὶ πέντε ἐνιαυτῶν φησιν εἶναι τὸν Ἰσαὰκ τότε) πεῖραν ὁ Θεὸς ἐπάγει τῷ Ἀβραὰμ, καὶ καλέσας αὐτὸν θῦμα προσαγαγεῖν κελεύει τὸν υἱὸν, καὶ εἰς ἓν τῶν ὀρέων ἀπαγαγόντα τὸν μονογενῆ, τὸν ἀγαπητὸν, ὁλοκαυτῶσαι. Καὶ οὐκ ἀντεῖπεν ὁ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ τὸν παῖδα προσειληφὼς, καὶ εἰς τὸ ἐπιταχθὲν αὐτοῦ ὄρος ἀναγαγὼν, τὸν θεῖον αὐτῷ κοινοῦται χρησμὸν, καὶ γενναίως οἴσειν τὴν καθιέρωσιν παραινεῖ, κελεύοντος τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ πείθεται, καὶ ἑκὼν ἑαυτὸν παρέχει πρὸς καθιέρωσιν, μὴ δίκαιον εἶναι φήσας Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀντιτείνειν θελήματι. Οὕτω ταῦτα τῷ Ἰωσήπῳ ἱστόρηται. Εἶτα φείσασθαι τοῦ υἱοῦ κελεύεται Ἀβραὰμ, καὶ κριὸς αὐτομάτως εἰς ὁλοκαύτωσιν ἀντιδίδοται. Μετὰ ταῦτα θνήσκει μὲν Σάῤῥα, ἐτῶν οὖσα ἑκατὸν εἴκοσι πρὸς ἑπτά. Ὁ δ' Ἀβραὰμ ἑτέραν ἠγάγετο, κεκλημένην Χετοῦραν ἐξ ἧς υἱεῖς αὐτῷ φύονται ἕξ. Τῷ Ἰσαὰκ δὲ περὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος γεγονότι, μνηστεύεται ὁ πατὴρ Ῥεβέκκαν ἐκ Μεσοποταμίας, θυγατέρα Βαθουὴλ, υἱοῦ Ναχὼρ, ἀδελφοῦ Ἀβραάμ. Ἔπειτα τελευτᾷ μὲν ἔτη ζήσας ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ πέντε. Γήμας δὲ τὴν Ῥεβέκκαν ὁ Ἰσαὰκ, διδύμους παῖδας ἐκ ταύτης γεννᾷ· ὧν τῷ μὲν πρεσβυτέρῳ καθόλου τοῦ σώματος δασεῖα ἐφύετο θρὶξ, ὅθεν καὶ Ἡσαῦ ἐκλήθη, διὰ τὴν τρίχωσιν. Τῷ νεωτέρῳ δὲ ἡ χεὶρ εἴχετο τῆς πτέρνης τοῦ ἀδελφοῦ, τῆς μητρικῆς προεκθορόντος γαστρὸς, διὸ καὶ Ἰακὼβ ὠνομάσθη. Πτερνιστὴν δὲ τὸ ὄνομα κατ' Ἑβραίους δηλοῖ.

A designatum a Deo montem abducto, communicat oraculum: hortatus ut, quoniam Deus ita jussisset, consecrationem fortiter ferret. Paret ille, et ultro se offert victimam. Neque enim æquum esse, Dei et patris voluntati adversari. Sic ista Josephus refert. Deinde filio parcere jubetur Abrahamus, et aries ultro ad incensum substituitur. Post hæc Sara moritur, annos nata CXXVII. Abrahamus aliam uxorem ducit, Cheturam nomine, e qua filii sex ei nascuntur. Isaaco annos circiter XL nato, Rebeccam filiam Bathuelis, fratre Abrahami Nachore nati, in Mesopotamia despondet. Deinde moritur, cum vixisset annos CLXXV. Isaacus Rebecca ducta, gemellos ex ea procreat, quorum natu major, ob hirtos corpore pilos, Esau vocatus. Minor plantam majoris, qui prior B ex utero materno exsilierat, manu retinet: ob id Jacobus appellatus, quod supplantatorem notat.

Ζ'. Γηράσας ἐπὶ τούτοις ὁ Ἰσαὰκ καὶ τὰς ὄψεις πεπήρωται. Καὶ τὸν Ἡσαῦ προσκαλεσάμενος (προτετίμητο γὰρ ἐκείνῳ διὰ τὰ πρωτοτόκια) καὶ θηρᾶσαι κελεύει, καὶ ἑτοιμάσαι δεῖπνον αὐτῷ, ἵνα φαγὼν (φησὶν) *εὐλογήσω σε πρὸ τοῦ με ἀποθανεῖν*. Καὶ Ἡσαῦ μὲν ἐξήει πρὸς θήραν. Ἡ δὲ Ῥεβέκκα φιλοῦσα μᾶλλον τὸν Ἰακὼβ, καὶ τοῦτον καλέσασα, εἶπεν ἃ ὁ πατὴρ ἐπέταξε τῷ Ἡσαῦ. Καὶ σπεῦσαι παρεκελεύσατο πρὸς τὸ ποίμνιον, καὶ δύο κομίσαι ἁπαλοὺς ἐρίφους αὐτῇ, ὡς ἂν ἐκ τούτων ἐδέσματα ἑτοιμάσῃ τῷ γέροντι, οἷα φιλεῖν ἐκεῖνον ἐπίσταται, καὶ φαγὼν εὐλογήσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ ποιεῖ κατὰ τὰς μητρικὰς ἐντολάς. Ἤδη δὲ παρεσκευασμένων τῶν ἐδεσμάτων, τοὺς βραχίονας τοῦ παιδὸς περιελίσσει ταῖς τῶν ἐρίφων δοραῖς, καὶ δίδωσι τὸ δεῖπνον ἀπαγαγεῖν τῷ πατρί. Ἰσαὰκ δὲ τῇ φωνῇ τὸν Ἰακὼβ εἶναι τὸν προσιόντα αἰσθόμενος, ἔγγιστα προκαλεῖται αὐτὸν, καὶ τῶν χειρῶν ἐπαφᾶται. Τοῦ Θεοῦ δὲ πάντως τὸν Ἡσαῦ εὐλογίας ἀνάξιον κρίναντος, ἔδοξεν Ἰσαὰκ τὸν πρωτότοκον αὐτῷ παρεστάναι υἱόν. Ἠπάτητο δὲ τάχα διὰ τὸ βαθὺ τῆς τριχὸς, καὶ φαγὼν εὐλόγησε τὸν Ἰακώβ. Ἐπανῆλθε δὲ καὶ Ἡσαῦ, καὶ εἰσήγαγε δεῖπνον τῷ πατρὶ, καὶ ᾔτει τὴν εὐλογίαν. Ὁ δὲ ἔγνω τὸ σόφισμα, καὶ ἐλθὼν, ἔφη. *Ὁ ἀδελφός σου ἔλαβε τὴν εὐλογίαν σου*. Τοῦ δὲ ὀλοφυρομένου καὶ ἀξιοῦντος εὐλογηθῆναι (μηδὲ γὰρ μίαν εἶναι παρ' αὐτῷ εὐλογίαν) παρακληθεὶς, Ἰσαὰκ ὥρμησε μὲν εὐλογῆσαι. Ὅτι δὲ μὴ τῷ ἐνηχοῦντι ἐκεῖνον ἐδόκει θείῳ πνεύματι εὐλογίας τυχεῖν τὸν Ἡσαῦ, ἐπεὶ μηδ' ἄξιος ἦν αὐτῆς, εἰς ἀρὰν ἀντ' εὐλογίας ἐτυποῦτο τῷ Ἰσαὰκ ἡ φωνή. Δυσμενῶς εἶχε διὰ ταῦτα πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὁ Ἡσαῦ. Ὁ δὲ τὸν ἀδελφὸν δεδοικὼς, συμβουλῇ τῆς μητρὸς εἰς Μεσοποταμίαν ἀπέρχεται. Ἀπιὼν δὲ ἀξιοῦται καθ' ὕπ-

VII. Post senio confectus Isaacus, atque orbatus oculis, vocat Esaum (is enim ob ætatem prærogativam **24** præferebatur alteri), venatum ablegat, ut cœnam sibi pararet: *Quo* (inquit) *ante obitum meum tibi bene precer*. Esau venatum profici- C scitur. Rebecca Jacobi amantior, illi accersito, quid pater Esao jussisset, dicit. Mandat ut e grege duos teneros hædos afferat, quo ex iis edulia conficeret seni, quibus eum delectari sciebat: iisque comesis, ipsi bene precaretur ille. Paret maternis jussis Jacobus. Paratis jam eduliis, brachia filii pellibus hædorum involvit mater, et cœnam dat patri offerendam. Isaacus Jacobum ex voce agnitum, proxime se accedere jubet, manusque contrectat. Sed quia Deus Esaum faustis ominibus semel indignum judicarat, putavit Isaacus primogenitum sibi filium astitisse (pilorum forsan asperitate deceptus), ciboque sumpto bene precatus est Jacobo. Redit et Esaus, oblataque patri cœna, faustam comprecatio- D nem postulat. Agnoscit ille imposturam: et: *Frater tuus*, inquit, *illam intercepit*. Quo ejulante, et faustam comprecationem flagitante (neque enim unicam duntaxat illi esse) motus precibus Isaacus, bene precari homini instituit ille quidem, sed quia id resonanti in eo Spiritui sancto non placebat, quod tali fortuna indignus esset Esaus, Isaaci vox pro fausta precatione in exsecrationem vertebatur. His de causis infensus fratri fit Esaus: qui illius metu percussus, de concilio matris in Mesopotamiam discedit. Inter proficiscendum, ostentum illud scalæ celebratum in somnis videt, cujus una pars terræ, altera cœlo inniteretur, et futurarum cognitione rerum divinitus instruitur. Locum oblatæ visionis Bæthel vocat, quod *divinum domicilium* Græcis so-

nat. Profectus Carram, apud Labanem Rebeccæ matris fratrem divertit: a quo exceptus hospitaliter, curæ gregum præficitur. Labani porro duæ erant filiæ: natu majori Liæ, minori Rachelis nomen erat. Jacobus amore junioris corripitur, quæ sororem forma superabat: et Labanem de ea alloquitur. Is desponsurum se illam ei pollicetur, si septem sibi annos inserviat. Annuit amator, tempus elabitur, nuptias apparat socer: sed noctu filiam natu majorem Jacobo in thalamum adducit. Qui mane impostura cognita, cum socero de injuria expostulat. Ille autem Rachelem etiam ei post alterius septenii servitutem pollicetur. Eam conditionem Jacobus amore subactus denuo accipit: et alteris septem annis elapsis, Rachelis etiam matrimonio potitur. Lia jam e Jacobo liberos habebat, Rubenem primogenitum, quod ex divina misericordia is sibi contigisset. Ægre ferebat enim amorem mariti erga sororem: sperabatque se honoratiorem fore, si uterum ferret. Secundum Simeonem appellat, quod vota ipsius exaudisset Deus. Post hunc Levis nascitur, qui *conjunctionis confirmationem* significat. Hunc Judas sequitur, quod nomen *gratiarum actionem* sonat. Rachel, quia liberos non habebat, verita ne minus gratiosa esset, maritum orat, ut cum ancilla sua congrederetur: ille obtemperat. Ex eoque Jacobi cum Balla (id enim ancillæ nomen erat) congressu, Dan nascitur: *divinum judicium* hoc vocabulum significat. Rursus eadem Nephtalim parit, hoc est *astutum*: quod hoc astu fecunditati sororis se opposuisset. Lia æmulatione incitata, Zelpham ancillam suam et ipsa Jacobo despondet, quæ Gadum peperit: *fortuitus* vocari queat. Alium post hunc Asserem parit, quem *prosperum* interpreteris licet: quod Lia ob liberorum multitudinem celebris et beata per illum partum habenda esset. Cum autem Ruben Liæ filius mandragoræ mala attulisset, Rachel partem sibi dari petiit, concesso Liæ nocte illa, quæ sibi debebatur, mariti concubitu: e quo muliercula Issacharem suscipit, quod nomen *mercede genitum* significat: et alterum filium Zabulonem, hoc est, *pignus benevolentiæ* erga se; ac filiam Dinam. Nascitur et Racheli filius Josephus: id nomen accessionem rei alicujus futuræ notat.

A νους τοῦ ᾀδομένου θεάματος τῆς κλίμακος, ἧς τῶν ἄκρων τὸ μὲν τῇ γῇ, τὸ δὲ τῷ οὐρανῷ προσήρειστο, καὶ μυεῖται τὰ μέλλοντα ἐκ τοῦ κρείττονος, καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ τὸ ὅραμα εἶδε, Βαιθὴλ προσηγόρευσε· δηλοῖ δὲ *θεῖαν ἑστίαν* καθ' Ἕλληνας. Καταντήσας δὲ εἰς Κάῤῥαν, κατήχθη πρὸς Λάβαν τὸν τῆς μητρὸς τῆς Ῥεβέκκας ὁμαίμονα, καὶ ξενίας παρ' ἐκείνῳ τετύχηκε, καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ποιμνίων πιστεύεται. Δύο δὲ τῷ Λάβαν θυγατέρες ἐτύγχανον, ὧν ἡ μὲν πρεσβυτέρα Λεία, ἡ δ' ἑτέρα Ῥαχὴλ ἐπεκέκλητο. Εἰς ἔρωτα οὖν τῆς νεωτέρας ἠρέθιστο Ἰακὼβ, ἀστείας οὔσης τὸ εἶδος παρὰ τὴν ἀδελφὴν, καὶ προσάγει λόγους τῷ Λάβαν περὶ αὐτῆς. Ὁ δὲ ὁμολογεῖ κατεγγυῆσαι τῷ Ἰακὼβ τὴν Ῥαχὴλ, εἰ ἐπὶ ἔτη ἑπτὰ δουλεύσει αὐτῷ. Κατανεύει πρὸς τοῦτο B ὁ ἐραστὴς, παρέρχεται ὁ καιρὸς, ἑτοιμάζει τοὺς γάμους ὁ πενθερός. Νυκτὸς δὲ τὴν πρεσβυτέραν τῶν θυγατέρων συνευνάζει τῷ Ἰακὼβ. Γνοὺς δὲ μεθ' ἡμέραν, ὡς ἐξηπάτηται, ἀδικίαν ἐπενεκάλει τῷ πενθερῷ. Ὁ δὲ καὶ τὴν Ῥαχὴλ αὐτῷ ἐπηγγέλλετο μετὰ δουλείαν ἑτέρας ἑπταετίας. Πείθεται οὖν αὖθις δουλεῦσαι ὁ Ἰακὼβ, δουλούμενος ἔρωτι. Καὶ μεθ' ἑτέραν ἑπταετίαν καὶ τῇ Ῥαχὴλ συνευνάζεται. Τῇ μὲν οὖν Λείᾳ παῖδες ἦσαν ἐξ Ἰακώβ. Καὶ Ῥουβὴμ μὲν καλεῖ τὸν πρωτότοκον, ὅτι κατ' ἔλεον αὐτῇ γένοιτο τοῦ Θεοῦ. Ἐδάκνετο γὰρ ἐρωμένης τῆς ἀδελφῆς τῷ ἀνδρὶ, καὶ προσεδόκα μᾶλλον ἐντιμοτέρα γενήσεσθαι, εἰ σχοίη κατὰ γαστρός. Τὸν δεύτερον δὲ Συμεὼν ὀνομάζει. Δηλοῖ δὲ τοῦτο ἐπήκοον τὸν C Θεὸν γενέσθαι αὐτῇ. Καὶ ἐπὶ τούτῳ γεννᾶται Λευῒ, *κοινωνίας* τοὔνομα σημαίνει *βεβαιωτήν*. Μεθ' ὃν Ἰούδας αὐτῇ ἀποτίκτεται *εὐχαριστίας ἢ κλήσεως* δηλωτικῇ. Τῇ δὲ Ῥαχὴλ παιδίον οὐκ ἦν, καὶ δεδοικυῖα μὴ δι' ἀτεκνίαν παρευδοκιμηθῇ, δέεται τοῦ ἀνδρὸς τῇ θεραπαίνῃ αὐτῆς συνελθεῖν. Ὁ δὲ καὶ πείθεται, καὶ τῇ Βάλλᾳ συνέρχεται, καὶ παιδίον ἐξ Ἰακὼβ ἡ Βάλλα γεννᾷ, καὶ Δὰν ἐκλήθη ὁ παῖς, *θεόκριτον* εἴποιεν (30) Ἕλληνες. Κἀκ τῆς αὐτῆς αὖθις τίκτεται Νεφθαλεὶμ, *εὐμηχάνητος*, οἷον διὰ τὸ ἀντιτεχνάσασθαι πρὸς τὴν εὐτεκνίαν τῆς ἀδελφῆς. Ζηλοῖ ἐπὶ τούτοις ἡ Λεία, καὶ παρακατακλίνει κἀκείνη τῷ Ἰακὼβ Ζελφὰν τὴν ἰδίαν θεράπαιναν. Υἱὸν δὲ καὶ αὐτὴ ἐγείνατο Γάδ· *τυχαῖον* ἄν τις καλέσῃ αὐτόν. Καὶ ἐπὶ τούτῳ τίκτει καὶ ἕτερον, οὗτος D δ' ἦν ὁ Ἀσὴρ· λέγοιτο δὲ *μακαριστὴς* ὡς εὐκλείας τῇ Λείᾳ διὰ τὴν πολυτεκνίαν καὶ μακαρισμοῦ γενόμενος αἴτιος. Τῇ Λείᾳ δὲ Ῥουβὶμ τοῦ υἱοῦ μανδραγόρου μῆλα κομίσαντος, ᾔτει Ῥαχὴλ μεταδοῦναι τούτων αὐτῇ, καὶ ἀμοιβὴν προὐτίθει τῇ ἀδελφῇ τὸν κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα λέκτρον τοῦ Ἰακώβ. Ἡ γὰρ νὺξ ἐκείνη τῇ Ῥαχὴλ προσκεκλήρωτο. Καὶ συνευνάζεται διὰ τοῦτο τῇ Λείᾳ ὁ Ἰακὼβ, καὶ τίκτει παῖδας ἔτι δύο τὸ γύναιον, τὸν Ἰσάχαρ· τὸν ἐκ *μισθοῦ* δὲ *γεγονότα* σημαίνει τὸ ὄνομα· καὶ Ζαβουλών· δηλοῖ δὲ τὸν *ἠνεχυρασμένον εὐνοίᾳ* τῇ πρὸς αὐτήν· καὶ θυγατέρα κληθεῖσαν Δεῖναν. Γίνεται δὲ καὶ τῇ Ῥαχὴλ υἱὸς Ἰωσήφ· τὸ δ' ὄνομα προσθήκην τινὸς γενησομένου δηλοῖ.

VIII. Sic annis viginti Jacobus soceri opilio

Η'. Ἔτη μὲν οὖν εἴκοσι ἐποίμαινε τῷ πενθερῷ

Variæ lectiones et notæ.

(30) *Θεόκριτον εἴποιεν*. Hæc Latine satis commode reddi non possunt, sive *divinum judicium*, aut *judicem*, sive *divinitus judicatum* dicas. Εὐμηχάνητος passivæ significationis potius esse videtur: quare *arte quæsitum* vertere malui, quam *astutum*, aut *artificiosum*. Ita etiam μακαριστὴς, *beatorem*, si dicere liceat, quam *beatum* potius significat. *Prosperum* ego verti. W.

Ἰακώβ. Εἶτα ὑποχωρῆσαι θέλων, οὐ συγκεχώρητο. Ὅθεν κρύφα μετὰ τῶν γυναικῶν σὺν ταῖς θεραπαινίσι καὶ τοῖς παισὶν ἀπεδίδρασκεν, καὶ τὴν κτῆσιν προσεπαγόμενος, καὶ τῶν βοσκημάτων ἅπερ αὐτῷ τοῦ ποιμαίνειν μισθὸς προσνενέμηντο. Ῥαχὴλ δὲ καὶ τὰ εἴδωλα τοῦ πατρὸς ἐπεφέρετο, οὐχ ὡς τιμῶσα, ἀλλ' ἵν' ἔχοι ταῦτα καταφυγὴν, εἰ ἐπιδιώξας αὐτοὺς ὁ πατὴρ καταλάβοι. Τοῦ δὲ Λάβαν καθ' ἑβδόμην ἡμέραν καταλαβόντος, κατ' ὄναρ ἐπέταξεν αὐτῷ ὁ Θεὸς σπείσασθαι τῷ Ἰακώβ. Μεθ' ἡμέραν δὲ λόγοι ἀμφοῖν γίνονται, καὶ τοῦ Ἰακὼβ μηδὲν ἀδικεῖν ἀποδείξαντος περὶ τῶν πατρῴων θεῶν ἐπενεκάλει ὁ Λάβαν αὐτῷ. Ὁ δὲ μηδὲν περὶ αὐτῶν συνειδὼς, ἐρευνᾷν παρεχώρει, καὶ γίνεται ἡ ἔρευνα (51). Ἡ Ῥαχὴλ δὲ τὰ εἴδωλα τῇ ἀστράβῃ τῆς φερούσης αὐτὴν καμήλου ἐντίθησι, καὶ αὐτὴ ἐπεκάθητο, φάσκουσα τὴν τῶν ἐμμήνων ῥύσιν αὐτῇ ἐνοχλεῖν. Ὁ δὲ Λάβαν μὴ ἄν ποτε τὴν θυγατέρα μετὰ τοιούτου πάθους τοῖς θεοῖς αὐτοῦ προσελθεῖν οἰηθεὶς, παρῆλθεν αὐτήν. Καὶ ὁ μὲν ἀνέζευξεν· ὁ δὲ Ἰακὼβ, τὸν ἀδελφὸν δεδιὼς, προπέμπει, δηλῶν αὐτῷ τὴν ἐπάνοδον, καὶ δῶρα στέλλει αὐτῷ. Νυκτὸς δ' ἐπιγενομένης, φαντάσματι συντυχὼν διεπάλαιε, καὶ ἐδόκει κρατεῖν. Αἰσθόμενος δὲ ἄγγελον εἶναι Θεοῦ, εἰπεῖν αὐτῷ παρεκάλει, τίνα μοῖραν ἕξει. Ὁ δὲ τὸ κρατῆσαι θείου ἀγγέλου μεγάλων ἀγαθῶν σημεῖον ἡγεῖσθαι δεῖν ἔλεγε. Καὶ Ἰσραὴλ αὐτὸν καλεῖσθαι ἐκέλευεν. Τοῦτο δὲ οἱ μὲν ἄλλοι *νοῦς ὁρῶν Θεὸν*, ἑρμηνεύουσιν. Ἰώσηπος δὲ, τὸν ἀντιστάντα θείῳ ἀγγέλῳ, σημαίνειν φησίν. Ἰακὼβ δὲ τὸν τόπον καλεῖ Φανουὴλ, τούτεστι, *Θεοῦ πρόσωπον*. Γενομένου δ' ἐν τῇ πάλῃ τῇ πρὸς τὸν ἄγγελον ἀλγήματος αὐτῷ περὶ τὸ νεῦρον τὸ πλατὺ, ἐκεῖνός τε τὴν τούτου βρῶσιν ἀπείπατο, καὶ δι' ἐκεῖνον, καὶ τῷ ἐκείνου γένει ταυτὶ ἀπηγόρευται· ὑπαντήσαντος δὲ τῷ ἀδελφῷ τοῦ Ἡσαῦ, συνέβαλον ἀλλήλοις, καὶ ἠσπάσαντο. Εἶτα ὁ μὲν Ἡσαῦ ἀπηλλάγη, Ἰακὼβ δ' ἀφίκετο πρὸς τὰ Σίκιμα. Τῶν δὲ Σικιμιτῶν ἑορτὴν ἀγόντων, ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Δεῖνα εἰς τὴν πόλιν παρῆλθε, τὰ τῆς ἑορτῆς ἱστορήσουσα. Θεασάμενος οὖν αὐτὴν Συχὲμ ὁ τοῦ τῆς πόλεως βασιλέως υἱὸς, φθείρει δι' ἁρπαγῆς. Ἔπειτα ὁ τούτου πατὴρ ἐδέετο τοῦ Ἰακὼβ, ζευξαι τὴν Δεῖναν τῷ Συχέμ. Ὁ δὲ οὐ κατένευσε. Συμεὼν δὲ καὶ Λευὶ τῆς κόρης ὁμομήτριοι ἀδελφοὶ, διὰ τὴν ἑορτὴν εὐωχουμένων τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ καρηβαρούντων, νύκτωρ παρελθόντες, πᾶν ἄρσεν ἡβηδὸν ἀναιροῦσι, καὶ τὸν βασιλέα, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ταῦτά φησιν ὁ Ἰώσηπος. Πιθανώτερον δὲ περὶ τούτων ἡ βίβλος ἱστορεῖ τῆς Γενέσεως. Λέγει γὰρ, ὅτι Ἐμμὸρ τοῦ πατρὸς Συχὲμ ἀξιοῦντος συζευχθῆναι τὴν Δεῖναν τῷ υἱῷ αὐτοῦ, Συμεὼν καὶ Λευὶ εἶπον, ὡς Εἰ περιτμηθεῖεν οἱ ἐν τῇ πόλει ἄρρενες πάντες, δώσομεν τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν τῷ υἱῷ σου. Καὶ ὅτι κατεδέξαντο τὸν λόγον, καὶ περιετμήθησαν ἅπαντες. Κατὰ δὲ τὴν ἐκ τῆς περιτομῆς τρίτην ἡμέραν, πονηρῶς τῶν περιτμηθέντων δια-

fuit: et cum discessurus esset, non situs est. Itaque clam cum uxoribus, ancillis et liberis fugam capit, abductis una bonis suis, et pecudibus, quas pastionis mercede nactus fuerat. Rachel etiam simulacra patris abstulit: non quod illa veneraretur, sed ut ad ea confugere posset, si a patre persequente deprehensa esset. Cum autem Laban eos die septimo consecutus esset, somnio divinitus monetur, ut reconcilietur Jacobo. Postridie verbis utrinque **26** factis, etsi Jacobus demonstrarat, nullam a se ortam fuisse injuriam, Laban tamen de patriis diis eum accusabat. Qui ejus rei nescius, inquisitionem illi permittit. Inquirit ille. Sed Rachel simulacris sellæ cameli, qua vehebatur, subjectis insidens, menstruorum fluxu laborare se ait. Laban, qui filiam ad deos suos eo malo conflictantem, nunquam accessuram, persuasum haberet, ea prætcrita, domum revertitur. Jacobus vero fratrem metuens, suum reditum illi, muneribus præmissis, denuntiat. Nocte superveniente, cum spectro sibi decertare, victoriaque potiri visus, cum angelum esse Dei animadvertisset, orat, ut sibi diceret, quo fato usurus esset. Ille victoriam divini angeli, magnorum bonorum signum habendam esse asserit, et Israelem vocari jubet. Quam vocem alii *mentem, quæ Deum videat*, interpretantur. Josephus, eum qui divino angelo restiterit, significare tradit. Jacobus locum illum Phanuel, hoc est, *Dei faciem* vocat. Et quia in lucta cum angelo, poplitis dolore affectus fuerat, cum ipse illius esu abstinuit, tum omnis ejus posteritas ab eo, ut illicito, abhorret. Frater Esaus obviam illi progressus, salute dicta acceptaque recedit. Jacobus Sicima pervenit. Sicimitis autem festum celebrantibus, filia ejus Dina, spectandæ festivitatis gratia, urbem ingreditur. Quam conspectam Sychemus regius adolescens rapit, raptam stuprat. Rex adolescentis pater Jacobum orat, ut Dinam Sychemo despondeat. Re non impetrata, Symeon et Levi uterini puellæ fratres, civibus ob festivitatem convivantibus atque inebriatis, urbem noctu ingressi, mares prorsus omnes, pariterque regem cum filio trucidant. Hæc Josephus tradit. Sed liber Geneseos probabilius his de rebus disserit. Cum, inquit, Emmor Sychemi pater Dinam filio uxorem peteret, Symeonem et Levim dixisse, si mares urbis omnes circumciderentur, se filio ejus sororem suam desponsuros, qua accepta conditione, circumcisos esse omnes. Ac die inde tertio, cum ex cruciatu ardoris male haberent, ab illis trucidatos, Jacobo ignorante. Quem facinus illud graviter ferentem, bono animo **27** Deus esse jubet. Inde Bethlelem profectus Jacobus, ubi somnium viderat, rem divinam facit, ac progressus, Rachelem ex partu mortuam Ephratæ sepelit, puero ob matris ex eo dolorem Benjamine appellato. Chebronem profectus, patrem Isaacum

Variæ lectiones et notæ.

(51) *Καὶ γίνεται ἡ ἔρευνα.* Καὶ ὡς ἡ ἔρευνα γίνεται. Et paulo post, pro ἄν ποτε, ἄμποτε. W.

adhuc viventem invenit : sed Rebecca jam obierat. Nec multo post etiam Isaacus moritur, et una cum uxore in patrio monumento sepelitur, expletis vitæ annis supra CLXXXV.

A κειμένων, καὶ ὀδυνωμένων διὰ τὴν φλεγμονὴν, ἐπέθεντο αὐτοῖς, καὶ ἀνεῖλον ἅπαντας, ἀγνοοῦντος τοῦ Ἰακὼβ· ᾧ χαλεπαίνοντι διὰ ταῦτα, θαῤῥεῖν ἐκέλευσεν ὁ Θεός. Ἐλθὼν δὲ ἐν Βαιθὴλ ὁ Ἰακὼβ, ὅπου τὸν ὄνειρον ἐθεάσατο, ἔθυσεν. Καὶ προϊὼν, τὴν Ῥαχὴλ ἐκ τοκετοῦ θανοῦσαν, ἐν Ἐφρατᾶ θάπτει. Καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς παιδίον Βενιαμὶν ἐκάλεσε, διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην τῇ μητρὶ ὀδύνην. Ἐλθὼν δ' εἰς Χεβρὼν, πόλιν τῶν Χαναναίων, κατέλαβε τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰσαὰκ ἔτι ζῶντα· ἡ δὲ Ῥεβέκκα ἔφθη θανεῖν. Θνήσκει δὲ μετὰ βραχὺ καὶ ὁ Ἰσαὰκ, καὶ θάπτεται σὺν τῇ γυναικὶ παρὰ τῷ γονικῷ μνημείῳ, βιώσας ἔτη πέντε καὶ ὀγδοήκοντα πρὸς τοῖς ἑκατόν.

IX. Esaus autem Idumææ imperabat, regioni a se dato nomine. Edom enim vocatus fuerat, quod aliquando famelicus a venatu reversus, cum a fratre petiisset, ut lentem, quam ille sibi coxerat, daret, jurejurando adactus, ætatis prærogativam illi concessit. Ex eo cognominatus est Edom, ob rufum admodum lentis colorem. Edom porro Hebræis *rufum* significat. Jacobus Josephum ob et vultus elegantiam, et ingenii dexteritatem, præ cæteris diligebat. Itaque et patria charitas, et somnia quæ viderat, fratrum invidiam illi conciliarunt. Somnia hujusmodi fuerunt. Unum : Tempore messis cum fratribus metens, manipulos sibi ligare et componere, ac suos immotos stare, quos fraterni accurrentes adorarent : alterum, a sole et luna ac reliquis stellis adorari sibi videbatur. Has visiones fratribus etiam præsentibus patri referens quid sibi vellent, scire cupiebat. At ille felicitatem nato denuntiabat, ac fore tempus, quo et a parentibus et a fratribus coleretur, et adoraretur. Hæc fratres ægre ferre, et torve adolescentulum intueri. Post hæc pater Josephum ad filios, greges Sicimis pascentes, visum mittit. Quo conspecto, ad eum perimendum sunt concitati. Sed Ruben monebat, ne fraterno sanguine manus polluerent, sed in proximum puteum conjectum emori sinerent : sic levius fore facinus. Quo consilio adolescentibus probato, puerum sensim in puteum demisit. Judas vero Arabicis mercatoribus visis, auctor fit fratribus vendendi illis Josephi. Assentiuntur, eumque viginti minis vendunt, annos natum septemdecim. Ruben noctu ad puteum accedit, ut Josephum inde ereptum clam fratribus conservaret. Quo non invento, lugens, fratres criminatur : sed re ex
28 illis cognita, lugere desinit. Illi tunica adolescentis hircino sanguine polluta, ad patrem veniunt, dicentes, se Josephum nec vidisse, nec quomodo interiisset scire · sed tunicam illam reperiisse, cruentatam et laceratam. Jacobus sacco indutus, Josephum luget. At illum a mercatoribus emit Petephres, homo Ægyptius, Pharaonis regis coquis præfectus, et honorifice tractat. Herilis autem uxor, et forma et dexteritate ejus in amorem illecta, verbis ad eum de congressu factis, repulsam fert : ac nihilo tamen secius cupiditatis ardore subacta, speque persuadendi dejecta, vim parat. Ut autem adolescens veste relicta exsilit, illa tristis et perturbata sedet : maritoque reverso, Josephum accusat, demonstrans vestem, quam ille violaturus dominam, reliquisset. Petephres Josephum in car-

Θ'. Ἠσαῦ δὲ ἦρχε τῆς Ἰδουμαίας, καλέσας τὴν χώραν ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἐδὼμ γὰρ ἐκεῖνος ἐκέκλητο, ὅτι ἀπὸ θήρας ποτὲ λιμώττων ἐπανελθὼν, καὶ τὸν ἀδελφὸν εὑρὼν φακὴν ἑτοιμάσαντα ἑαυτῷ πρὸς τροφὴν, ἠξίου δοῦναι αὐτῷ. Ὁ δὲ ἀποδόσθαι αὐτῷ τὸ πρεσβεῖον ἠνάγκασεν ἀντὶ τῆς φακῆς, καὶ παραχωρεῖ τούτου B μεθ' ὅρκων διὰ τὸν λιμόν· ὅθεν Ἐδὼμ ἐπεκλήθη, διὰ τὴν ξανθότητα τῆς φακῆς· σφόδρα γὰρ ἦν τὴν χροίαν τοιαύτη. Ἐδὼμ δὲ παρ' Ἑβραίοις τὸ *ἐρυθρὸν* ὀνομάζεται. Ἰακὼβ δὲ τὸν ἐκ τῆς Ῥαχὴλ Ἰωσὴφ, διά τε τὴν τοῦ προσώπου εὐφυΐαν, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν, πλέον τῶν ἄλλων παίδων ἠγάπα. Ἥ τε γοῦν τοῦ πατρὸς στοργὴ, καὶ οἱ ὄνειροι οὓς ἐθεάσατο, εἰς φθόνον αὐτοῦ τοὺς ἀδελφοὺς κεκινήκασι. Τῶν δὲ ὀνειράτων τὸ μὲν ἦν τοιοῦτον. Ἐν ὥρᾳ θέρους ἐδόκει, μετὰ τῶν ἀδελφῶν θερίζων, δράγματα δεσμεῖν καὶ τιθέναι, καὶ τὰ μὲν αὐτοῦ ἠρεμεῖν, τὰ δὲ τῶν ἀδελφῶν προστρέχοντα προσκυνεῖν τοῖς αὐτοῦ. Τὸ δὲ, τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀστέρων προσκυνεῖν ἐδόκει αὐτῷ. Ταύτας τὰς C ὄψεις τῷ πατρὶ διηγούμενος, παρόντων καὶ τῶν συγγόνων, τὴν δήλωσιν ἐζήτει μαθεῖν. Ὁ δὲ εὐδαιμονίαν κατήγγειλε τῷ παιδί· καὶ καιρὸν ἥξειν, καθ' ὃν ὑπὸ τῶν γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν τιμηθήσεται καὶ προσκυνηθήσεται. Ταῦτα τοὺς ἀδελφοὺς ἐλύπησε τοῦ Ἰωσὴφ, καὶ ὑπεβλέποντο τὸ μειράκιον. Νεμόντων δὲ τὰ ποίμνια τῶν παίδων τοῦ Ἰακὼβ ἐν Σικίμοις, ὁ πατὴρ πέμπει τὸν Ἰωσὴφ, ἐκείνους ἐπισκεψόμενον. Οἱ δὲ τοῦτον ἰδόντες, ὥρμησαν ἀνελεῖν. Ῥουβὶμ δὲ συνεβούλευε, μὴ αὐτόχειρας γενέσθαι τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν παρακείμενον λάκκον ῥίψαι αὐτὸν, ἵνα ἀποθάνῃ ἐκεῖ, καὶ οὕτω μετριώτερον ἔσοιτο τὸ κακόν. Συναινεσάντων δὲ τῷ λόγῳ τῶν νεανίσκων, λαβὼν ὁ Ῥουβὶμ τὸ μειράκιον, ἠρέμα καθίμησεν εἰς τὸν λάκκον. Ἰούδας δὲ ἐμπόρους ἰδὼν D Ἄραβας, συνεβούλευσε τοῖς ἀδελφοῖς τὸν Ἰωσὴφ ἀπεμπολῆσαι αὐτοῖς. Καὶ δόξαν τοῦτο, τοῖς ἐμπόροις αὐτὸν ἀποδίδονται μνῶν εἴκοσι, ἐτῶν ἑπτακαίδεκα γεγονότα. Ῥουβὶμ δὲ νύκτωρ ἐπὶ τὸν λάκκον ἐλθὼν, ἵν' ἐξενέγκῃ τὸν Ἰωσὴφ, καὶ σώσῃ, τοὺς ἀδελφοὺς λαθὼν, καὶ μὴ εὑρὼν αὐτὸν, πενθῶν ᾐτιᾶτο τοὺς ἀδελφούς. Τῶν δὲ τὸ πραχθὲν φρασάντων, παύεται τοῦ πένθους. Τὸν δὲ χιτωνίσκον τοῦ μειρακίου αἵματι τράγου μολύναντες, ἧκον πρὸς τὸν πατέρα, καὶ εἶπον, τὸν μὲν Ἰωσὴφ μήτ' ἰδεῖν, μήθ' ὅπως διέφθαρται γνῶναι· χιτῶνα δὲ τοῦτον εὑρεῖν, ᾑμαγμένον καὶ διεῤῥωγότα. Ἰακὼβ δὲ ἐπὶ τῷ μειρακίῳ πενθῶν ἐκαθέζετο, καὶ σάκκον ἐνδύσας. Τὸν Ἰωσὴφ δὲ ἐκ τῶν ἐμπόρων ὠνήσατο Πετεφρῆς, ἀνὴρ Αἰγύπτιος, ἐπὶ τῶν βασιλέως Φαραὼ μαγείρων,

καὶ εἶχεν αὐτὸν ἐν τιμῇ. Τῆς δὲ τοῦ δεσπότου γυναικὸς διά τε εὐμορφίαν καὶ τὴν αὐτοῦ δεξιότητα ἐρωτικῶς διατεθείσης, καὶ λόγους περὶ μίξεως προσαγαγούσης, παρέπεμπε τὴν ἀξίωσιν. Ἡ δὲ δεινῶς πολιορκουμένη τῷ ἔρωτι, δευτέραν ἐπῆγε πεῖραν, καὶ τὸ πείθειν ἀπογνοῦσα, βιάζεσθαι ἤθελεν. Ὡς δὲ καὶ τὸ ἱμάτιον ὁ νεανίσκος καταλιπὼν, ἐξεπήδησε, καθῆστο κατηφὴς καὶ συγκεχυμένη. Ἐλθόντι δέ τ' ἀνδρὶ κατηγόρει τοῦ Ἰωσὴφ, καὶ τὸ ἱμάτιον ἐπεδείκνυεν, ὡς ὅτ' ἐπεχείρει βιάζεσθαι, καταλιπόντος αὐτό. Πετεφρῆς δὲ εἰς τὴν τῶν κακούργων εἱρκτὴν ἐμβάλλει τὸν Ἰωσὴφ, ἐν ᾗ καὶ ὁ οἰνοχόος Φαραὼ κατ' ὀργὴν ἐνεκέκλειστο, καὶ ὁ ἀρχισιτοποιός· οἷς συνήθης γενόμενος, ἠξιοῦτο φράσαι αὐτοῖς τῶν ἐνυπνίων τὴν δήλωσιν. Ὁ μὲν γὰρ οἰνοχόος ἄμπελον ὁρᾷν ἔδοξεν, ἐξ ἧς τρία ἐφύοντο κλήματα, ὧν ἀπῃώρηντο μεγάλοι καὶ πέπειροι βότρυες. Τούτους δ' ἀποθλίβειν εἰς φιάλην, καὶ προσάγειν τῷ Φαραὼ, κἀκεῖνον λαβεῖν προσηνῶς. Ἀγαθὰ γοῦν σημαίνειν αὐτῷ τὸν ὄνειρον ἐξηγεῖτο ὁ Ἰωσήφ. Ἐν γὰρ τρισὶν ἡμέραις ταῖς προσαγούσαις εἰς τὸ πρότερον ἀποκατασταθήσεται διακόνημα, καὶ ἠξίου μεμνῆσθαι αὐτοῦ, εὐπραγήσαντα. Ὁ δὲ ἀρχισιτοποιὸς τρία κανᾶ ἐδόκει φέρειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, δύο μὲν ἄρτων πλήρη, τὸ δ' ἕτερον ὄψου καὶ ποικίλων βρωμάτων. Τὰ δὲ διαρπαγῆναι ὑπὸ πτηνῶν καθιπταμένων. Ἔφη δὲ καὶ τούτῳ ὁ Ἰωσὴφ τὰ τρία κανᾶ τριῶν ἡμερῶν εἶναι σημαντικὰ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ μέλλειν αὐτὸν κρεμασθέντα, σαρκοφάγοις ἔσεσθαι βορὰν πετεινοῖς. Γέγονε δ' ἐπ' ἀμφοῖν, ὡς Ἰωσὴφ ἐξηγήσατο.

A cerem maleficorum conjici jubet, quo et pincerna Pharaonis per iracundiam conjectus fuerat, et magister pistorum: qui inita cum eo familiaritate, petebant somnia sibi ab eo sua declarari. Pincerna vitem sibi videre visus fuerat, unde tres palmites enascerentur, de quibus magnæ et maturæ uvæ dependerent, quas in phialam exprimeret, eámque Pharaoni offerret, qui benigne acceptaret. Josephus bonam somnii esse significationem asserebat: nam intra triduum pristinam ei functionem restitutum iri: petebatque, ut is rebus suis secundis, sui recordaretur. Pistorum autem magister visus sibi fuerat tria canistra in capite ferre, duo plena panibus, tertium obsonio et variis cibis refertum, quæ a devolantibus alitibus diriperentur. Dixit autem huic B etiam Josephus, tria canistra significare triduum, ac die tertia suspensum eum carnivoris alitibus fore cibum. Utrique accidere quæ Josephus prædixerat.

Γ'. Εἶτα τῷ Φαραὼ ὁ Θεὸς ὄψεις ἐνυπνίων ἐπιπέμπει διττὰς, καὶ τὰς δηλώσεις ἀμφοῖν. Ὁ δὲ τῶν μὲν ὄψεων ἐμιμνήσκετο, τῶν δ' ἐξηγήσεων ἐπελάθετο. Συγκαλεῖ τοίνυν τοὺς τῶν Αἰγυπτίων σοφοὺς, καὶ ἀπαγγέλλει αὐτοῖς τὰ ἐνύπνια, καὶ τὴν δήλωσιν ἀπαιτεῖ· ἀπορούντων δ' ἐκείνων, ὀργίζεται. Ὁ δ' οἰνοχόος, εἰ καὶ μὴ πρότερον, ἀλλὰ τότε πρὸς μνήμην ἦκε τοῦ Ἰωσὴφ, καὶ διδάσκει περὶ ἐκείνου τὸν Φαραώ. Ἄγεται τοίνυν αὐτίκα. Ὁ δὲ φησί· *Νεανία, φράσαι μοι τὴν κρίσιν τῶν ὀνειράτων, ὧνπερ τεθέαμαι. Ἔδοξα βόας εὐτραφεῖς ἑπτὰ προϊόντας τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὸ ἕλος χωρεῖν· ἑτέρους δ' ἑπτὰ ἰσχνοὺς, καὶ τετηγμένους λιμῷ τοῦ ἕλους ἐξελθόντας συναντῆσαι τούτοις, καὶ βρωθῆναι παρὰ τῶν δευτέρων τοὺς πρώτους καὶ πίονας, καὶ μένειν ἔτ' αὐτοὺς ὁμοίως ἰσχνούς. Αὖθις δ' ὁρῶ στάχυας ἑπτὰ ἐκφύντας ῥίζης μιᾶς θαλεροὺς καὶ κεκλιμένους τῷ βάρει τῷ τοῦ καρποῦ. Πλησίον δ' αὐτῶν ἰσαρίθμους ἐδόκουν ὁρᾷν στάχυας ἀδρανεῖς ὑπὸ ἀδροσίας καὶ πρὸς ὅρασιν ἀηδεῖς, οἳ καὶ ἀνήλισκον τοὺς εὐκάρπους τε καὶ ὡραίους.* Ὁ δ' Ἰωσήφ· *Κἂν διττὰ,* φησὶν, *ὦ βασιλεῦ, εἰσὶ τὰ ἐνύπνια, ἀλλὰ μίαν ἔχουσι τῶν μελλόντων τὴν δήλωσιν. Οἵ τε γὰρ βόες, ζῶον ἐπ' ἀρότρῳ πονοῦν, ὑπὸ τῶν χειρόνων κατεσθιόμενοι, καὶ οἱ θάλλοντες στάχυες ὑπὸ τῶν ἀδρανῶν δαπανώμενοι, λιμὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἔτη τῇ χώρᾳ σου καταγγέλλουσιν ἐν ἰσαρίθμοις ἐνιαυτοῖς εὐθηνηθείσῃ πρότερον τοῖς καρποῖς, ὡς τὴν τούτων εὐφορίαν ἀναλωθῆναι ὑπὸ τῶν ἔπειτα. Εἰ δὲ σὺ ταμιεύσεις τὰ τῆς προτέρας εὐδαιμονίας, εἰς τοὺς τῆς ἀφορίας ἐνιαυτοὺς, θήσεις τοῖς Αἰγυπτίοις ἀνεπαίσθητον τὸ*

X. Post hæc Deus Pharaoni bina visa in somnis offert, eorumque enarrationes. At ille visa quidem meminerat, enarrationum autem oblitus fuerat. Itaque sapientes Ægyptiorum convocat, somnia enarrat, C interpretationem expetit: quibus hæsitantibus irascitur. At pincerna, etsi pridem oblitus, tandem Josephi redit in memoriam: de eo regem edocet. Adducitur **29** ille statim. Cui rex: *Adolescens,* inquit, *somniorum quæ vidi judicium mihi declara. Vidi boves* VII *pingues e flumine ascendentes, se conferre ad paludem, quibus alii* VII *occurrerent tenues et fame confecti: atque pinguibus illis devoratis, æque tenues manerent. Rursus vidi spicas* VII, *ex uno vegeto calamo enatas, pondere granorum inclinatas: ac prope illas totidem videre videbar spicas tenues, et ob squalorem aspectu fœdas, quæ et ipsæ fecundas et pulchras consumerent.* Ad hæc Josephus: *Etsi, o rex,* inquit, *somnia bina sunt, eadem tamen est utriusque in futurum significatio. Nam et boves,* D *animal arando exerceri solitum, a deterioribus devorati, et spicæ florentes a tenuibus absumptæ, tot annorum famem tuæ regioni portendunt, cum quidem totidem annis proventus annonæ uberrimus a posterioribus sit absumendus. Tu vero, si priorem copiam in sterilitatis annos seposueris, sensum istius calamitatis Ægyptiis adimes.* Pharao Josephi sapientia obstupefactus, tum ob somniorum conjecturam, tum propter consilium: *Tu,* inquit, *ipse, rerum istarum conjector et suasor, idem etiam consiliorum administrator eris.* Itaque potestatem suam in eum confert, ut et sigillo Pharaonis uteretur, et purpuram gestaret, et curru veheretur. Accidit hoc Josepho 30 annos nato, quem Pharao Psonthomphanechum, hoc est, *occultorum interpre-*

tam vocabat : eique uxorem Asenethamn nomine, Heliopolitani pontificis filiam, despondet : e qua ante famem liberos suscipit, quorum natu majorem Manassem ab oblivione vocat, quod calamitatum oblitus esset : minorem Ephraimum, a retributione, quod majorum suorum libertas sibi restituta esset. Adventat interea penuriæ tempus : neque Ægyptum duntaxat invadit fames, sed eam quoque regionem, in qua Jacobus inquilinum agebat. Mittit igitur filios in Ægyptum, ad emendum frumentum, solo Benjamine apud se retento, ut natu minimo. Accedunt illi Josephum; qui non agnitus, agnoscit fratres, et exploratum venisse illos ait. Illi et unde venerint, et se uno patre natos esse, adhuc superstite, ac alium fratrem natu minimum esse apud patrem, dicunt. Josephus tum demum se fidem illis habiturum dicit, si fratrem minimum ad se adduxissent. **30** Dat eis frumentum : argentoque sacco cujusque clam imposito, Symeonem reditus illorum vadem retinet. Redeunt ad Jacobum filii, frumentum afferentes, et quid sibi accidisset nuntiantes. Ille retentum esse Symeonem ægre fert, Benjaminem in Ægyptum perduci se passurum negat. Frumento autem jam consumpto, cum eis alia conditione reverti in Ægyptum non liceret, nisi Benjamine etiam adducto, victus necessitate pater concedit : et duplex frumenti pretium, ac Josepho munera addit. Ut in Ægyptum venere, Josepho munera offerunt : qui Benjamine viso, miseratione commotus, ad lacrymas dissimulandas secedit. Deinde fratribus ad cœnam adhibitis, duplis Benjaminem portionibus appositis honorat : et quæstorem frumentum illis dare jubet, et pretium in saccos imponere, et in Benjaminis sarcinam scyphum argenteum conjicere. His factis discedunt fratres, recepto Symeone. Eos abeuntes circumdant equites, objicientes furtum scyphi : quem, inquisitione facta, in Benjaminis sarcina reperiunt. Benjaminem equites ad Josephum abducunt, quem fratres, scissis vestibus, plorantesque sequebantur. Josephus insectatus eos, ut ingratos, missos facit, solius Benjaminis retentione contentus : cæteri attoniti astant. Judas vero causam agere exorsus, cum multa ad commiserationem apta dixisset, affectum Josephi ita commovit, ut nec iram diutius simulare posset, et se fratribus agnoscendum præberet, et gratiam eis haberet, ut qui consiliorum Dei de se ex parte fuissent adjutores : *Abite ergo*, inquit, *et hæc significate patri : ipsoque et omni ejus cognatione assumpta, huc commigratote : nam fames adhuc quinquennium duratura est.* Hæc

A *δυστύχημα*. Φαραὼ δὲ τὴν Ἰωσὴφ ἐκπλαγεὶς σοφίαν, διά τε τὴν ἐξήγησιν καὶ τὴν συμβουλήν· *Αὐτὸς ὁ τούτων*, ἔφη, *κριτής τε, καὶ σύμβουλος, καὶ οἰκονόμος ἔσῃ τῶν βουλευθέντων*. Καὶ παρέσχεν αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ὥστε σφραγῖδι χρῆσθαι τῇ Φαραὼ, καὶ πορφύραν ἐνδύεσθαι, καὶ ἐλαύνειν ἐφ' ἅρματος. Ἦν δὲ τότε τριάκοντα γεγονὼς ἐτῶν Ἰωσήφ. Προσηγόρευσε δὲ αὐτὸν ὁ Φαραὼ Ψονθομφάνηχον (32). Σημαίνει δὲ τὸ ὄνομα, *κρυπτῶν εὑρετήν*. Συζεύγνυσι δὲ αὐτῷ καὶ γυναῖκα Ἀσενὲθ κεκλημένην, τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Ἡλίου πόλει ἱερέων πρωτεύοντος. Ἐξ ἧς αὐτῷ γίνονται παῖδες πρὸ τοῦ λιμοῦ, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦν Μανασσῆς· ἐπίληθον δὲ δηλοῖ, ὅτι λήθην εὕρατο τῶν ἀτυχημάτων. Ἐφραῒμ δὲ ὁ νεώτερος· ἀποδιδοὺς δὲ τοῦτο, B σημαίνει, διὰ τὸ ἀποδοθῆναι αὐτῷ τὴν τῶν προγόνων ἐλευθερίαν. Ἐντεῦθεν ἧκεν ὁ τῆς ἐνδείας καιρὸς οὐ μόνης δὲ τῆς Αἰγύπτου κατεκράτησεν ὁ λιμὸς, ἀλλὰ καὶ τῆς χώρας, καθ' ἣν παρῴκει ὁ Ἰακώβ. Πέμπει τοίνυν τοὺς υἱοὺς εἰς Αἴγυπτον, σῖτον ὠνησαμένους, μόνον παρ' ἑαυτῷ κατασχὼν τὸν Βενιαμὶν, ὡς νεώτατον. Οἱ μὲν οὖν προσῆλθον τῷ Ἰωσήφ. Ὁ δὲ μὴ γνωσθεὶς ἐπέγνω τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ κατασκόπους ἔλεγεν ἥκειν αὐτούς. Οἱ δὲ ὅθεν τε ἥκοιεν ἔλεγον, καὶ ὡς ἑνὸς εἶεν πατρὸς ἔτι ζῶντος, καὶ ὡς ἕτερος νεώτερος ἀδελφός ἐστι παρὰ τῷ πατρί. Πληροφορίαν δ' ἔλεγεν Ἰωσὴφ δοῦναι αὐτῷ ἀληθείας, εἰ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν κομίσουσι πρὸς αὐτόν. Δίδωσιν οὖν σῖτον αὐτοῖς, καὶ τὸ ἀργύριον τῷ ἑκάστου C σάκκῳ ἐνθέμενος λάθρα· κατέσχε δὲ τὸν Συμεὼν, τῆς ἐπανόδου ἐσόμενον ὅμηρον. Ἐπανῆλθον πρὸς τὸν Ἰακὼβ οἱ υἱοὶ, τὸν σῖτον κομίζοντες, καὶ τὰ συμβάντα ἀπήγγειλαν, καὶ λύπην αὐτῷ ἡ τοῦ Συμεὼν ἐποίει κατάσχεσις, δοῦναι τε τὸν Βενιαμὶν ἀπαχθῆναι εἰς Αἴγυπτον οὐ κατένευσεν. Ἤδη δὲ τοῦ σίτου δαπανηθέντος, ἐπεὶ μὴ ἄλλως ἐξῆν αὐτοῖς εἰς Αἴγυπτον ἀπελθεῖν, εἰ μὴ καὶ τὸν Βενιαμὶν συνεπάγοιντο, ὑπείκων ἀνάγκῃ δίδωσιν αὐτὸν ὁ πατὴρ, καὶ τὴν τοῦ σίτου τιμὴν διπλασίονα, καὶ τῷ Ἰωσὴφ δωρεάς. Ὡς δ' ἦλθον εἰς Αἴγυπτον, προσήγαγον τὰ δῶρα αὐτῷ. Ὁ δὲ τὸν Βενιαμὶν ἰδὼν, καὶ συνθρυπτόμενος, ἵνα μὴ δακρύων καταφανὴς γένοιτο, μετέστη. Εἶτα ἐπὶ δεῖπνον παραλαμβάνει τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ διπλασίοσι μοίραις ἐδεξιοῦτο τὸν Βενιαμὶν, καὶ D τὸν τοῦ σίτου ταμίαν δοῦναι σῖτον αὐτοῖς κελεύει, καὶ τὴν τιμὴν ἐνθεῖναι τοῖς σάκκοις, εἰς δὲ τὸ τοῦ Βενιαμὶν φορτίον καὶ σκύφον ἀργύρεον ἐμβαλεῖν. Τούτων δὲ γεγονότων, ἀπῄεσαν οἱ ἀδελφοὶ, λαβόντες καὶ τὸν Συμεών. Περικυκλοῦσι δὲ ἀπιόντας αὐτοὺς ἱππεῖς, ἐπεγκαλοῦντες τὴν τοῦ σκύφου κλοπὴν, καὶ ἐρευνῶντες εὗρον τὸν σκύφον παρὰ τῷ φόρτῳ Βενιαμίν. Οἱ μὲν οὖν ἱππεῖς ἦγον πρὸς τὸν Ἰωσὴφ τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(32) *Ψονθομφάνηχον*. Ita reposuimus ex Josepho lib. I, cap. 19. Wolfius perperam ediderat τοθομφάνηχον. Duo codd. Regii et Colberteus φοθομφάνηχον præferunt. Sed ut Josephus, ita et Philo Judæus in lib. *De mutat. nomin.* hanc vocem sic effert, cujus significationem ita declarat in lib. *De Josepho*· Μετονομάζει δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὀνειροκριτικῆς ἐγχωρίῳ γλώττῃ προσαγορεύσας. Paulo aliter hanc effert auctor *Chronici Alexandrini*, quo loco scribit Mosem, haud secus Josephum, eodem nomine fuisse ab Ægyptiis appellatum, quod futura prædixerit : Τὸν Μωϋσῆν μετὰ τὸ ἐπαγαγεῖν αὐτὸν τὰς πληγὰς, οἱ Αἰγύπτιοι ψομθομφαχὴ προσηγόρευσαν, ὃ ἑρμηνεύεται, ᾧ ἀπεκαλύφθη μέλλον.

Βενιαμίν. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, τὰς στολὰς διαῤῥήξαντες, ἔκλαιον καὶ συνείποντο. Ἰωσὴφ δὲ τούτους ὀνειδίσας ὡς ἀχαρίστους, ἠλευθέρου μὲν τοὺς λοιποὺς, μόνῃ δ' ἠρκεῖτο τῇ τοῦ Βενιαμὶν κατοχῇ, τοὺς δὲ ἀπορίᾳ συνεῖχεν. Ἰούδας δὲ διαλεχθεὶς καὶ πολλὰ πρὸς ἔλεον δημηγορήσας ἐπαγωγὰ, εἰς ἔλεγχον ἤγαγε τοῦ πάθους τὸν Ἰωσήφ. Ὁ δὲ μηκέτι δυνάμενος ὑποκρίνεσθαι τὴν ὀργὴν, γνωρίζει τοῖς ἀδελφοῖς ἑαυτὸν, καὶ χάριν αὐτοῖς ὡμολόγει, ὡς συναιτίοις γενομένοις τῶν τῷ Θεῷ βεβουλευμένων περὶ αὐτοῦ. *Ἄπιτε οὖν*, φησὶ, *καὶ ταῦτα δηλώσατε τῷ πατρὶ, αὐτόν τε καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν ἀναλαβόντες ἐνταυθοῖ μετοικίζεσθε· ἔτι γὰρ ἐπὶ πενταετίαν ἔσται λιμός*. Ταῦτα εἰπὼν περιβάλλει τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ δωρεαῖς δεξιοῦται. Καὶ οἱ μὲν ἀπῆλθον.

A locutus, fratres amplexus, muneribus prosequitur. Itaque illi abeunt.

ΙΑ'. Ὁ δὲ Ἰακὼβ μαθὼν τὰ περὶ Ἰωσὴφ, ὥρμησεν εὐθὺς πρὸς αὐτὸν, πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ ἐπαγόμενος. Ἦσαν δὲ ἑβδομήκοντα πέντε. Ἤδη δὲ τῆς Αἰγύπτου πλησίον ὄντι αὐτῷ, προσυπαντᾷ Ἰωσήφ. Ὁ δ' ὑπὸ χαρᾶς μικροῦ δεῖν ἐξέλιπε. Παραγεγονότα δὲ τὸν Ἰακὼβ καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον ἀκούσας ὁ Φαραὼ, χαίρων ἦν, καὶ παραγενόμενον τὸν Ἰακὼβ πρὸς αὐτὸν, ἀσπάσατο. Καὶ μαθὼν ποιμένας εἶναι τοὺς μετ' αὐτοῦ, συνεχώρησεν αὐτοῖς τὴν ἐν Ἡλίου πόλει κατοίκησιν. Τοῦ δὲ λιμοῦ ἐπιτεινομένου, χρημάτων τοῖς Αἰγυπτίοις ἀπεδίδου τὸν σῖτον ὁ Ἰωσήφ. Τούτων δ' ἐπιλειπόντων, τῶν βοσκημάτων ὠνοῦντο αὐτόν· εἶτα καὶ τῆς γῆς παρανεχώρουν, ἵνα τραφεῖεν. Οὕτω δὲ τοῦ Φαραὼ πάσης περιουσίας κυρίου γενομένου, πλὴν τῶν ἱερέων (τούτοις γὰρ ἔμενεν ἡ χώρα αὐτῶν), ὡς ἤδη ἐλώφησεν ὁ λιμὸς, συλλέγων τοὺς Αἰγυπτίους ὁ Ἰωσὴφ, ἕκαστον εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ, τήν τε γῆν αὐτοῖς ἐχαρίζετο, καὶ φιλεργεῖν παρεκάλει, τὴν πέμπτην τῶν καρπῶν τελοῦντας τῷ Φαραώ. Ἰακὼβ δὲ ἑπτακαίδεκα ἔτη ἐν Αἰγύπτῳ διαγαγὼν, νοσήσας ἐξέλιπε, προειπὼν πῶς μέλλοιεν οἱ ἐκ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ τὴν Χαναναίαν οἰκεῖν. Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις τῶν υἱῶν κτῆσιν ἀγαθῶν ἐπευξάμενος, τοῦ Ἰωσὴφ δ' ἐγκώμιον διεξελθὼν, ὅτι μὴ μνησικακήσειε τοῖς ἀδελφοῖς, προσέταξε τοῖς υἱοῖς, ἵνα τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωσὴφ Ἐφραῒμ καὶ Μανασσῆ συναριθμήσωσιν ἑαυτοῖς, συνδιαιρούμενοι τούτοις τὴν Χαναναίαν. Εὐλογηθῆναι δὲ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Ἰωσὴφ παραστήσας τῷ Ἰακὼβ, τὸν μὲν πρεσβύτερον κατὰ τὴν δεξιὰν ἔστησε χεῖρα· τὸν δὲ νεώτερον, κατὰ τὴν λαιάν. Ὁ δὲ τὰς χεῖρας ἐναλλὰξ ταῖς τῶν παίδων κεφαλαῖς ἐπιθέμενος, τὴν μὲν δεξιὰν τῷ νεωτέρῳ ἀπένειμε, τῷ πρεσβυτέρῳ δὲ τὴν εὐώνυμον. Καὶ τοῦ Ἰωσὴφ μὴ οὕτω χρῆναι τὴν ἐπίθεσιν ποιήσασθαι τῶν χειρῶν φήσαντος τῷ πατρὶ, ἐκεῖνος ἀλλοιῶσαι τὸν τῶν χειρῶν οὐκ ἐπείσθη σχηματισμόν. Οὐ γὰρ, ὡς ὑπείληφεν Ἰωσὴφ, οὐκ ᾔδει ὃ ἐποίει, τῷ βαθεῖ τοῦ γήρως βλαβεὶς τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ὡς προφήτης τὰ μέλλοντα ὑπηνίττετο, καὶ τὸν σωτήριον ἐτύπου σταυρὸν, καὶ τὸν νέον λαὸν τὸν ἐξ ἐθνῶν δηλαδὴ δεξιὸν ἐδήλου λογισθήσεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τοῦ πρεσβυτέρου προτιμηθήσεσθαι, φημὶ δῆτα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ. Τελευτᾷ δὲ Ἰακὼβ βιώσας ἔτη τριῶν δέοντα ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα. Ἰωσὴφ δὲ τοῦ Φαραὼ συγχωρήσαντος, ἄπεισιν εἰς Χεβρῶνα, καὶ θάπτει τὸν πατέρα πολυτελῶς. Τῶν δὲ ἀδελφῶν δεδιότων συνυποστρέφειν αὐτῷ, ἵνα μὴ μνησικακήσας ἀνταποδοίη αὐτοῖς, πείθει μηδὲν ὑφοράσθαι. Τελευτᾷ δὲ καὶ οὗτος, ἔτη βιώσας ἑκατὸν δέκα, ἐντειλάμενος, ὅτι μεταναστεύουσι τῆς Αἰγύπτου, οἱ ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ, ἐκκομίσαι καὶ τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν Χαναναίαν ἀπαγαγεῖν.

XI. Jacobus Josephi rebus cognitis, statim ad eum properat cum omni sua cognatione, qui omnes LXXV erant. Cum vero jam prope Ægyptum venisset, obviam ei Josephus progreditur. At ille præ gaudio pene animo linquitur. Pharao audito Jacobi cum suis in Ægyptum adventu, gaudet, B cumque secum congressum salutat : et quia illius domesticos, opiliones esse cognorat, **31** sedes eis Heliopoli assignat. Fame porro crescente, Josephus pecunia frumentum vendit Ægyptiis : ea exhausta, pecoribus id emunt. Denique agris etiam cedunt, ut haberent unde viverent. Sic Pharaone omnibus copiis potito (agris sacerdotum exceptis, qui suis possessoribus manebant) ut jam fames remiserat, Josephus Ægyptios in urbes quosque suas convocat, terram eis donat, et operi intentos esse jubet, ut quintas frugum Pharaoni penderent. Jacobus, annis XVII in Ægypto transactis, ex valetudine moritur, cum prædixisset ante, ut sui posteri in Chananæa habitaturi essent; ac cæteris quidem filiis fausta comprecatus, et Josephi laudibus C prædicatis, quod fraternæ injuriæ oblitus esset, mandat filiis, ut Josephi liberos Ephraimum et Manassem, in suum numerum referrent, et in Chananææ terræ portionem admitterent. Josephus, filiis suis ad Jacobum adductis, ut eis bene precaretur, majorem ad dextram statuit, juniorem ad lævam. At ille manibus decussatim puerorum capitibus impositis, dextram juniori admovet, sinistram majori. Ob quod factum a Josepho reprehensus, collocationem manuum mutare noluit. Neque enim (ut Josephus putabat) per errorem ita fecerat, hebescente ob senium ingenio : sed vatis instar futuros eventus per ambages denuntiabat, et salutarem crucem informabat : ac recen- D tem populum, e gentibus conflatum scilicet, dextrum a Deo judicatum iri significabat : antiquiori, Judaico nimirum, præferendum. Obiit Jacobus annos CL tribus demptis. Josephus permissu Pharaonis Chebronem proficiscitur, patremque magno sumptu sepelit : et fratribus dubitantibus an cum eo reverterentur (verebantur enim ne veterem injuriam ulcisceretur), scrupulum illum eximit. Et ipse etiam moritur, expletis annis centum et decem : cum mandasset, ut populares sui ex Ægypto remigraturi, sua etiam ossa in Chananæam terram secum asportarent.

XII Ægyptii, quia florere videbant Israelitas, A obliti Josephi, varias in eos ærumnas excogitant. Nam et Nilum in plurimas fossas derivare jusserunt, et urbes circumdare mœnibus, et aggeres excitare, **32** per quos Nili exundationes coercerentur, et pyramides exstruere. Hujusmodi igitur rebus Hebræos excruciabant. Ac longo illi tempore istas ærumnas tolerarant, cum quidam ex sacerdotibus Pharaoni nuntiat, fore ut circa id tempus quidam Israelitis nasceretur, qui si adolevisset, et Ægyptios depressurus, et populares suos evecturus esset. Qua re perterritus Pharao, omnes masculos qui Hebræis nascerentur, in flumen projectos necari jubet. Quod quicunque parentum negligerent, cum omni familia perituros : B et partus Hebræarum mulierum ab Ægyptiis obstetricibus observari jubet. Ac illi quidem in his erant. Quidam autem vir nobilis ob edictum istud angebatur (nam uxor ejus ferebat uterum) ac precatus Deum, in somnis monetur, ne desperet : *Nam et puer* (inquit Deus) *quem dixerunt Ægyptii, tuus erit, et manebit incolumis, et ignorantibus insidiatoribus educabitur : et popularibus suis ex Ægyptiaca servitute ereptis, æterna memoria celebrabitur. Frater item ejus cum suis posteris sacerdos meus semper erit.* Uxor clam custodibus puerum marem ei parit, quem tres menses parentes alunt. Sed metu tandem subacti, salutem ejus Deo committunt : ac in fiscellam bitumine illitam impositum infantem, in fluvium demittunt : Ma- C riamme pueri sorore observante, quid de eo futurum esset. Interea Thermuthis filia Pharaonis ad ripam lusitans, fiscellam videt, tolli jubet, puerumque visum ob pulchritudinem et magnitudinem diligit. Adducuntur Ægyptiæ mulieres, lactaturæ puerum : at ille mammam Ægyptiam aversatur. Tum Mariamme, quasi fortuito intervenisset : *Regina*, inquit, *si Hebræa mulier vocetur, fortassis admittet mammam infans.* Illa vocari jubet : adducitur pueri mater, cui Thermuthis alimoniam ejus mercede locat, nomine ex eventu indito. Nam aquam *mos* vocant Ægyptii; *hyses*, eos qui ex aqua eripiuntur. Ambobus igitur his verbis compositis, ad infantis nomen illa usa est. Moses ab Abrahamo septimus numeratur. Nam Amarami D filius fuit, Caathus Amarami pater, ille Levis, Levis Jacobi, Jacobus Isaaci filius, patre nati Abraamo. Mosem tres annos natum et staturæ proceritas, **33** et formæ elegantia, beneficio quodam numinis decorabant : ingenium porro supra captum ætatis in eo elucebat. Thermuthis itaque orba liberis, eum adoptat, ad patrem affert. Is puerum complectitur, et diadema per blanditias ei imponit : quod puer, ut fert illius ætatis simplicitas, humi abjicit,

ΙΒ'. Αἰγύπτιοι δὲ ἀκμάζοντας τοὺς Ἰσραηλίτας ὁρῶντες, καὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἐπιλελησμένοι, ταλαιπωρίας ποικίλας κατ' αὐτῶν ἐπένοουν. Τόν τε γὰρ ποταμὸν εἰς διώρυχας πλείστας κατατεμεῖν αὐτοῖς ἐπέταξαν, καὶ οἰκοδομῆσαι τείχη ταῖς πόλεσι, καὶ χώματα ἀνεγεῖραι, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ποταμὸς λιμνάζειν ἀνείργοιτο, καὶ ἀνιστᾷν πυραμίδας, καὶ τούτοις τοὺς Ἑβραίους ἐξέτρυχον. Χρόνον μὲν οὖν συχνὸν ἐπ' αὐταῖς διήνυσαν ταῖς κακώσεσιν. Εἶτα τῶν Ἱερογραμματέων τις ἀγγέλλει τῷ Φαραὼ, τεχθήσεσθαι τινὰ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τοῖς Ἰσραηλίταις, ὃς τραφεὶς ταπεινώσει μὲν τοὺς Αἰγυπτίους, αὐξήσει δὲ τοὺς ὁμογενεῖς. Δείσας οὖν ὁ Φαραὼ, κελεύει πᾶν ἄρσεν γενώμενον τοῖς Ἑβραίοις, ῥιπτοῦντας εἰς τὸν ποταμὸν, διαφθείρειν· τοὺς δὲ μὴ οὕτω ποιοῦντας τῶν παίδων τοκεῖς, παγγενῆ ἀναιρεῖσθαι· καὶ τοὺς τοκετοὺς δὲ τῶν Ἑβραίων γυναικῶν, τὰς Αἰγυπτίας μαίας παραφυλάττειν. Καὶ οἱ μὲν ἦσαν ἐν τούτοις. Ἀνὴρ δέ τις τῶν εὖ γεγονότων πρὸς ταῦτα διέκειτο χαλεπῶς. Ἐκυοφόρει γὰρ ἡ τούτου γυνὴ, καὶ ἐδέετο τοῦ Θεοῦ. Μὴ ἀπογινώσκειν δὲ καθ' ὕπνους προσέταξεν αὐτῷ ὁ Θεός. *Ὅ τε γὰρ παῖς, ὃν εἶπον Αἰγύπτιοι, σὸς, ἔλεγεν, ἔσται, καὶ σωθήσεται, καὶ τραφήσεται, λαθὼν τοὺς ἐπιβουλεύοντας, καὶ λύσει μὲν τῆς παρ' Αἰγυπτίοις δουλείας τοὺς ὁμοφύλους, μνήμης δὲ αἰωνίου τεύξεται. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἱεράσεταί μοι σὺν τοῖς ἐκγόνοις διαπαντός.* Τίκτει τοίνυν αὐτῷ ἡ γυνὴ παιδίον ἄῤῥεν, λαθοῦσα τοὺς φύλακας, καὶ τρέφεται παρὰ τῶν τεκόντων τὸ βρέφος ἐπὶ μῆνας τρεῖς. Δεδοικότες δὲ, ἐπὶ τῷ Θεῷ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν πεποίηνται, καὶ πλέγμα τι μηχανησάμενοι, ἀσφάλτῳ τε περιχρίσαντες, ἐντιθέασι τὸ βρέφος, καὶ ἀφιᾶσι μετὰ τοῦ ποταμοῦ (33). Ἡ δὲ τοῦ παιδίου ἀδελφὴ Μαριάμμη, παρετήρει τὸ γενησόμενον. Παίζουσα δὲ παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ ποταμοῦ Θέρμουθις, ἡ θυγάτηρ Φαραὼ, ὁρᾷ τὸ πλέγμα, καὶ στείλασα κομίζεται τοῦτο. Ἰδοῦσα δὲ τὸ παιδίον, ἠγάπησεν αὐτὸ καὶ διὰ κάλλος, καὶ διὰ μέγεθος. Καὶ παράγονται γυναῖκες Αἰγύπτιαι θηλάσουσαι αὐτό. Τὸ δὲ θηλὴν αὐτῶν οὐ προσίετο. Ἡ δὲ Μαριάμμη ὡς τάχα παρατυγχάνουσα, *Βασίλισσα*, εἶπε, *εἰ Ἑβραῒς κληθείη γυνὴ, ἴσως προσήσεται θηλὴν τὸ βρέφος ὁμογενοῦς.* Ἡ δὲ, *Κάλεσον*, ἔφη· καὶ παρήγαγε τὴν μητέρα. Καὶ ἡ Θέρμουθις τὴν τοῦ παιδὸς τροφὴν ἔμμισθον αὐτῇ ἀνατίθησι, καὶ ἐκ τοῦ συμβεβηκότος ὀνομάζει αὐτό. Τὸ γὰρ ὕδωρ *μῶς* καλοῦσιν Αἰγύπτιοι, *ὑσῆς* δὲ τοὺς ἐξ ὕδατος σωζομένους. Ἄμφω γοῦν συνθεῖσα τὰ ῥήματα εἰς κλῆσιν αὐτοῖς τοῦ βρέφους ἐχρήσατο. Ἦν δ' ἐξ Ἀβραὰμ ἕβδομος Μωϋσῆς. Ἀμαρὰμ μὲν γὰρ αὐτὸς ἦν παῖς, Καὰθ δὲ τῷ Ἀμαρὰμ ὁ πατήρ. Ὁ δὲ τοῦ Λευΐ, καὶ τοῦ Ἰακὼβ ὁ Λευΐ. Ἰακὼβ δὲ ἐτέχθη τῷ Ἰσαὰκ, Ἰσαὰκ δ' ἐξέφυ τοῦ Ἀβραάμ. Τριετεῖ δὲ τῷ παιδὶ γε-

Variæ lectiones et notæ.

(33) *Μετὰ τοῦ ποταμοῦ*. Lege κατά. Error librarii.

(34) *Βασίλισσα*. Ita Thermutim, regis filiam, *reginam* vocat Josephus, lib. II, cap. 5, unde sua hausit Zonaras. Scribit Suidas ex Aristotele, apud Cyprios regum filios ἄνακτας, ut filias ἀνάσσας appellatas. Vide Gloss. med. Lat. in *Regina*.

γονότι, καὶ τὸ τῆς ἡλικίας ἀνάστημα, καὶ τὸ τῆς μορφῆς ἀστεῖον ἐκ θειοτέρας ἐπέτρεπε χάριτος. Ἡ δὲ σύνεσις πολὺ κρείττων τῆς ἡλικίας ἐφύετο. Ἡ Θέρμουθις οὖν γνησίας ἀμοιροῦσα γονῆς, υἱοτεθεῖται αὐτὸν, καὶ κομίζει πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ δὲ τὸν παῖδα προστερνισάμενος, ἐπιτίθησιν αὐτῷ κατὰ φιλοφρόνησιν τὸ διάδημα. Καὶ ὁ παῖς αὐτὸ, κατὰ νηπιότητα δῆθεν, ῥιπτεῖ κατὰ γῆς, καὶ ἐπέβαινε τοῖς ποσίν. Ὅπερ ὁ Ἱερογραμματεὺς θεασάμενος, ὃς ἐκ τῶν Ἑβραίων γενέσθαι τινὰ, τὸν τὴν Αἰγυπτίων ἀρχὴν ταπεινώσοντα προεῖπεν, ἀνακραγών· *Οὗτος*, εἶπεν, *ἐκεῖνος ὁ παῖς, ὃν ἀνελὼν τοῖς Αἰγυπτίοις τὸ δέος περίελε.* Ἔφθη δ' αὐτὸν ἡ Θέρμουθις ἐξαρπάσασα, καὶ τὸν Φαραὼ δὲ νωθρὸν πρὸς τὸν φόνον διέθηκεν ὁ Θεός. Παρελθὼν δὲ εἰς ἡλικίαν ὁ Μωϋσῆς ἐκ τοιαύτης λαβῆς οἷος τὴν ἀρετὴν ἦν, φανερὸς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐγένετο, Πρόσοικοι ὄντες τῇ Αἰγύπτῳ Αἰθίοπες, ἐσίνοντο τὴν χώραν αὐτῶν. Οἱ δ' Αἰγύπτιοι στρατεύουσιν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἡττήθησαν. Αἰθίοπες δὲ καταφρονήσαντες αὐτῶν, τὴν ἅπασαν κατέτρεχον Αἴγυπτον. Κατὰ δὲ θεῖον χρησμὸν, αἰτεῖ τὴν θυγατέρα τὸν Μωϋσῆν Φαραὼ ἤδη ἀνδρωθέντα, κατ' Αἰθιόπων στρατηγὸν αὐτῷ γενησόμενον. Ἡ δὲ δίδωσιν, ὁρκώσασα τὸν πατέρα, μηδὲν διαθεῖναι αὐτὸν κακόν. Μωϋσῆς δὲ τὸν πόλεμον πιστευθεὶς, οὐ διὰ συνήθους ὁδοῦ ἄγει ἐπὶ τοὺς πολεμίους τὴν στρατιὰν, ἀλλὰ δι' ἀστιβήτου ἐκ πλήθους ἑρπετῶν ἰοβόλων· ἔνθα καὶ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ ἐπεδείξατο. Πλέγματα γὰρ ποιήσας, καὶ ταῦτα πληρώσας ἴβεων (πολλὰς δὲ ταύτας τρέφει καὶ χειροήθεις ἡ Αἴγυπτος), κατὰ τὴν ὁδὸν ἐκείνην ἐκόμιζεν. Αἱ δὲ ἴβεις τοῖς ἰοβόλοις τούτοις πολέμιοι. Καὶ ταύταις προηγουμέναις τῆς στρατιᾶς προμάχοις κατὰ τῶν ἰοβόλων ἐχρήσατο, καὶ μηδὲν προγνοῦσιν ἔπεισι τοῖς Αἰθίοψι. Καὶ τούτους νικᾷ, καὶ πόλεις αὐτῶν αἱρεῖ. Οἱ δὲ συνελαθέντες εἰς Σαβὰν (35), πόλιν βασίλειον οὖσαν Αἰθιοπίας, ἣν ὕστερον Καμβύσης Μερόην ὠνόμασε διὰ τὴν ὁμώνυμον ἀδελφὴν, ἐπολιορκοῦντο. Ἦν δὲ ἡ πόλις δυσπολιόρκητος. Θάρβης δὲ τοῦ Αἰθιόπων κρατοῦντος θυγάτηρ εἰς ἔρωτα ὤλισθε Μωϋσέως, καὶ διαπέμπεται πρὸς αὐτὸν περὶ γάμου. Ὁ δὲ κατένευεν, εἰ παραδοίη τὴν πόλιν αὐτῷ. Φθάνει τὸ ἔργον τοὺς λόγους, καὶ Μωϋσῆς ἐτέλει τοὺς γάμους, καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἀπήγαγεν εἰς τὴν ἑαυτῶν. Οἳ δ' ἐμίσουν αὐτὸν καὶ σωζόμενοι, καὶ ἠρέθιζον τὸν Φαραὼ κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ καὶ τοῖς ἱερογραμματεῦσι πειθόμενος, καὶ διὰ τὸν φόνον τοῦ Αἰγυπτίου, τοῦ τὸν Ἑβραῖον μαστίζοντος, ὡς τῇ βίβλῳ περιείληπται τῆς Γενέσεως (εἰ καὶ τοῦτο παρέδραμεν ὁ Ἰώσηπος) ἐπέθετο τῇ ἀναιρέσει τοῦ Μωϋσέως. Ὁ δὲ καὶ τῶν ὁδῶν φυλαττομένων λαθὼν ὑπέξεισι διὰ τῆς ἐρήμου, καὶ εἰς πόλιν ἄπεισι Μαδιὰμ, καὶ ξενίζεται παρὰ τῷ τῆς πόλεως ἱερεῖ, ὃς, διώνυμος ὢν, Ῥαγουὴλ ἐκαλεῖτο καὶ Ἰοθόρ. Ὁ δὲ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Σεπφώραν τῷ Μωϋσῇ πρὸς γάμον ἐκδίδωσιν, καὶ ποιμένα ποιεῖται τῶν ἑαυτοῦ θρεμμάτων.

pedibus insistens. Quo is sacerdos, qui ex gente Hebræorum oriturum esse dixerat, qui Ægypti regnum depressurus esset, conspecto, exclamans. *Hic*, inquit, *ille puer est: hoc interfecto, Ægyptios metu libera.* Sed Thermuthis puero erepto antevertit, et Pharaonem Deus segniorem ad cædem reddiderat. Ætate progressus Moses, qua virtute esset, tali occasione Ægyptiis innotuit. Æthiopes Ægypto finitimi regionem populantur. Ægyptii bello contra eos moto, et succumbunt, et contemptui sunt hostibus, ita ut universam Ægyptum incursarent. Pharao ex oraculo Mosem jam virum factum, a filia ducem petit. Concedit illa; sed jurejurando patrem adigit, ne quid illi noceat. Moses belli summa sibi credita, non solita via exercitum ducit contra hostes, sed per loca ob venenatarum bestiarum multitudinem invia, ibique prudentiam suam demonstrat. Nam fiscellis ibides (quarum multas, easque cicures Ægyptus alit) inclusas, contra Æthiopes portati (sunt autem ibides serpentibus infestæ) quibus propugnatricibus contra venenatas bestias usus, et Æthiopes nec opinantes aggressus, vincit, ac urbes eorum capit: qui in urbem Æthiopiæ regiam Saban, (post a Cambyse ex nomine sororis Meroe dicta est) compulsi, obsidentur, et si urbs illa haberetur inexpugnabilis. Verum Tharbo principis Æthiopum filia, capta amore Mosis, internuntios ad eum mittit de conjugio. Ille annuit, si urbem sibi traderet. Fit hoc dicto citius. Moses nuptias celebrat, Ægyptios reducit domum. At illi et oderant illum, quanquam conservati, et Pharaonem contra eum instigabant. Qui et sacerdotibus obtemperans, et cæde Ægyptii, qui Hebræum flagellarat, irritatus (ut in libro Geneseos continetur, esse Josephus hoc prætoriit) vitæ Mosis insidiatur. Tamen, ille, quamvis viæ custodirentur, clam per desertum aufugit in **34** urbem Madiam, ac sacerdotis hujus loci hospitio utitur: qui nomine duplici præditus, et Raguel et Jothor vocabatur. Is filiam suam Sephoram Mosi uxorem despondet, et curam gregum mandat.

ΙΓ'. Νέμων δ' ἐπὶ τὸ Σίναιον ὄρος ὁ Μωϋσῆς, τοῦ περὶ τὴν βάτον ἀξιοῦται ὁράματος, ἣν ἔφλεγε πῦρ, οὐ μέντοι κατέκαιεν. Εἶτα καὶ φωνῆς ἐκεῖθεν ἀκούει, ἡ μὴ προβαίνειν ἐπέταττεν, ἅτε θείου τοῦ τόπου τυγχάνοντος, καὶ τὰ ἐσόμενα προηγόρευε, καὶ ἀπιέναι αὐτῷ εἰς Αἴγυπτον ἐκέλευε, τοὺς ὁμογενεῖς τῆς ἐκεῖ κακώσεως ἀπαλλάξοντι, καὶ ἐξά-

XIII. Cum autem ad Synæum montem pasceret, cernit miraculum illud rubi: qui cum arderet, non cremabatur. Deinde vocem etiam inde audit, quæ progredi vetaret, quod locus ille divinus esset, et futura prædiceret, et abire in Ægyptum juberet, ut populares suos ex illis ærumnis eriperet: quos cum eduxisset ex Ægypto, sacra in loco illo faceret.

Variæ lectiones et notæ.

(35) *Bασdr.* Σαβάν. Ita codice Regio et Colbertino.

Hæc Mosi divinitus e flamma significantur. Cæterum is dubitabat, quo pacto vel popularibus suis persuaderet, vel a Pharaone extorqueret exitum, cum Deus ea se facillime redditurum pollicetur, in cujus rei fidem, baculum humi projiceret. Quo facto, is serpens exstitit : receptus, in baculum redit. Manum item in sinum abdere jussus, protulit instar calcis candidam : quæ mox et ipsa pristinum colorem recipit. Rursus e propinquo aquam effundere jussus, cruentam videt. His portentis confirmatus, rem citra cunctationem jubet aggredi. Assumptis igitur uxore, et ex ea susceptis liberis, Gersone, quod nomen significat, adventum in peregrinam terram, et Eleazaro, (a divino auxilio sumpta est appellatio), in Ægyptum proficiscitur. Ad limites progresso frater Aaron occurrit. Ambo Pharaonem adeunt, et Dei mandatis expositis monent, ne divino consilio adversetur. Illo verba eorum deridente, miracula edunt. Baculus projectus fit serpens. Quod incantatoribus Ægyptiorum imitatis, versis illorum etiam baculis in serpentes, rursus Moses suum baculum humi projicit : qui in serpentem mutatus, baculos Ægyptiorum, qui serpentium speciem habebant, devorat. Deinde in suam formam reversum recipit. Pharaone vero se offirmante, aquæ in cruorem mutantur, deinde ranæ omnem terram Ægypti occupant, postea pediculi e terra scaturiunt. Ac cætera quidem miracula etiam Pharaonis præstigiatores videbantur imitari : pediculorum autem spectrum quia effingere non poterant, Pharaoni dicebant, illud digitum Dei esse. Verum cum is nihil cederet, ingruerunt muscæ, et **35** perierunt pecudes. Deinde cum Moses fuligine caminorum aerem opplevisset, ulcera et pustulæ tam in hominibus quam pecudibus efferbuerunt. Rursus grando depluit, quam secutæ sunt locustæ, post quas tenebræ Ægyptios tres dies operuerunt. Denique post hæc omnia primogenitorum consecutus est interitus. Nam cum occalluisset Pharao, jussit Deus Mosem sacrificium in diem mensis XIV, apparare, qui mensis ab Hebræis Nisan, ab Ægyptiis Pharmuthi, apud Macedones Xanthicus appellatur, Latine Aprilis dicitur. Quæ dies XIV cum adesset, sacrificant omnes, et victimarum sanguine limina ædium inungunt : cœnaque peracta, reliquias comburunt. Unde ex illo tempore festum Hebræi celebrant circa id tempus, et sacrificant ; quod festum Pascha vocant ; id alii *transitum* interpretantur, Josephus, *præteritionem*, quod Deus nocte illa Hebræis præteritis, Ægyptios interitu primogenitorum afflixerit. Qua de causa congressi Ægyptii Pharaonem orant ut dimittat Hebræos. Jubet ille. Discedunt Hebræi : quorum fuere (militaris duntaxat ætatis) sexcenta millia. Egressi sunt mense Xanthico, die XV, oriente luna, annis

A ξοντι αὐτοὺς τῆς Αἰγύπτου, θυσίας τε εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον ποιεῖν ἐντέλλεται. Ταῦτα ἐκ τοῦ πυρὸς θεοχλυτεῖται ὁ Μωϋσῆς. Ὁ δ' ἠπόρει πῶς ἢ τοὺς οἰκείους πείσειεν, ἢ βιάσαιτο Φαραὼ ἐπιτρέψαι τὴν ἔξοδον. Καὶ ὁ Θεὸς ῥᾷστα ταῦτα θήσειν ἐπηγγέλλετο αὐτῷ, καὶ εἰς πίστιν τὴν βακτηρίαν εἰς τὴν γῆν ἀφεῖναι κελεύεται, καὶ ἀφέντος, δράκων ἐγένετο. Εἶτ' ἐπιλαβομένου, πάλιν βάκτρον ἦν. Καὶ καθεῖναι τὴν δεξιὰν εἰς τὸν κόλπον προσταχθεὶς, λευκὴν ὁμοίαν τιτάνῳ τὴν χρόαν ἐξήνεγκεν, εἶτα εἰς τὸ πρότερον εἶδος ἀποκατέστη. Καὶ τοῦ πλησίον ὕδατος λαβεῖν κελευσθεὶς, καὶ καταχέαι τῆς γῆς, ὁρᾷ τὸ χυθὲν αἱματῶδες. Θαῤῥεῖν οὖν ἐπὶ τούτοις παρεκελεύετο, καὶ μηκέτι μένειν. Παραλαβὼν οὖν τὴν B γυναῖκα, καὶ τοὺς παῖδας τοὺς ἐξ αὐτῆς, Γηρσὼν, ὃ σημαίνει ὅτι εἰς τὴν ξένην, καὶ Ἐλεάζαρ, δηλοῖ δὲ ὡς συμμάχῳ χρήσαιτο τῷ πατρῴῳ Θεῷ, ὥρμησεν εἰς Αἴγυπτον. Πλησιάσαντι δὲ ὁ ἀδελφὸς ὑπήντησεν Ἀαρών. Παραγίνονται οὖν ἄμφω πρὸς Φαραὼ, καὶ τὰ ἐκ Θεοῦ προστεταγμένα εἰπόντες, ἠξίουν μὴ ἀντιπράττειν τῇ θείᾳ βουλῇ. Χλευάσαντος δ' ἐκείνου, ἔργῳ τὰ σημεῖα ἐδείκνυον, καὶ ἡ ῥάβδος ὄφις ῥιφεῖσα ἐγένετο. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἐπαοιδῶν πεποιηκότων, καὶ τὰς σφετέρας βακτηρίας μεταβαλόντων εἰς δράκοντας, Μωϋσῆς τὴν βακτηρίαν αὖθις ῥιπτεῖ κατὰ γῆς, καὶ εἰς ὄφιν μεταβληθεῖσα, τὰς τῶν Αἰγυπτίων βακτηρίας, αἳ δράκοντες ἐδόκουν, κατήσθιεν. Εἶτα εἰς τὸ ἑαυτῆς σχῆμα μεταπεσοῦσαν αὐτὴν κομίζεται. Σκλη- C ρυνομένου δὲ Φαραὼ, εἰς αἷμα τὰ ὕδατα μεταβέβληται. Εἶτα βάτραχοι πᾶσαν τὴν γῆν Αἰγύπτου ἐκάλυψαν. Ἐπὶ τούτοις σκνίπες ἐκ τῆς γῆς ἀνεδόθησαν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τεράστια καὶ οἱ ἐπαοιδοὶ Φαραὼ ἐδόκουν ποιεῖν, σκνίπας δὲ φαντάσαι οὐκ ἠδυνήθησαν. Εἶπον οὖν πρὸς Φαραὼ, ὅτι δάκτυλος Θεοῦ τοῦτο ἐστίν. Ὁ δ' ἔτι ἀνένδοτος ἦν καὶ ἐγένετο κυνόμυια, καὶ μετὰ ταῦτα φθορὰ τῶν κτηνῶν. Ἔπειτα τοῦ Μωϋσέως καμιναίαν αἰθάλην τοῦ ἀέρος κατασκεδάσαντος, ἕλκη καὶ φλυκτίδες ἔν τε τοῖς κτήνεσι καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀνέζεσαν, καὶ αὖθις χάλαζα ὕσθη, καὶ μετ' αὐτὴν ἐπῆλθεν ἀκρὶς καὶ ἐπὶ ταύταις σκότος τοὺς Αἰγυπτίους ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐκάλυψε. Τελευταῖον δ' ἐπήνεκτο τούτοις ἡ τῶν πρωτοτόκων ἀπώλεια. Σκληρυνομένου γὰρ D Φαραὼ, ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς Μωϋσῇ θυσίαν παρασκευάσαι εἰς τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς, ὃς παρὰ μὲν Ἑβραίοις Νισὰν καλεῖται, παρ' Αἰγυπτίοις δὲ Φαρμουθὶ, παρὰ Μακεδόσι δὲ Ξανθικὸς, καὶ παρ' Ἕλλησιν Ἀπρίλλιος (36). Ἐνστάσης δὲ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης, ἅπαντες ἔθυον, καὶ τῷ τοῦ θύματος αἵματι τὰς φλιὰς τῶν οἰκιῶν ἔχριον, καὶ δειπνήσαντες, τῶν κρεῶν τὰ περιττεύσαντα ἔκαυσαν. Ὅθεν ἔκτοτε ἑορτὴν ἄγουσιν Ἑβραῖοι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, καὶ θύουσι, Πάσχα τὴν ἑορτὴν καλοῦντες. Τὸ δὲ Πάσχα ἄλλοι μὲν *διάβασιν*

Variæ lectiones et notæ.

(36) *Παρ' Ἕλλησιν Ἀπρίλλιος*. Imo apud Latinos, seu ut habet S. Maximus in Computo Ecclesiastico parte I, cap. 13, κατὰ Ῥωμαίους. Sed hic ut et alibi non semel Ἕλληνας vocat Zonaras, quos alii *Romanos*; contra quam Eunapius in Chrysanthio p. 89.

A σημαίνειν φασίν· Ἰώσηπος δὲ *ὑπερβασίας*, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα, τοὺς Ἑβραίους ὁ Θεὸς ὑπερβὰς, Αἰγυπτίοις ἐνέσκηψε τὴν τῶν πρωτοτόκων φθοράν. Ὅθεν συνελθόντες Αἰγύπτιοι ἐδέοντο τοῦ Φαραὼ, ἀπολύειν τοὺς Ἑβραίους. Ὁ δὲ ἀπιέναι προσέταξεν· οἱ δ' ἐξῄεσαν. Ἦν δὲ τὸ τῶν μετανισταμένων πλῆθος τὸ στρατεύσιμον ἡλικίαν ἔχον μόνον, μυριάδες ἑξήκοντα. Ἐξῆλθον δὲ μηνὸς Ξανθικοῦ (57) πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ κατὰ σελήνην, μετὰ ἔτη τετρακόσια τριάκοντα τοῦ τὸν Ἀβραὰμ εἰς Χαναναίαν ἐλθεῖν· ἐκ δὲ τῆς Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον παροικίας, μετὰ ἐνιαυτοὺς διακοσίους καὶ πεντεκαίδεκα. Ἦν δὲ Μωϋσῇ τότε ζωῆς ἔτος ὀγδοηκοστὸν, Ἀαρὼν δὲ τρισὶν ὑπερεῖχε. Συνεπήγοντο δὲ καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ Ἰωσὴφ, πληροῦντες τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀνδρός. Οἱ μὲν οὖν ἀπῄεσαν.

quadringentis et triginta postquam Abrahamus in Chananæam pervenerat, post Jacobi in Ægyptum migrationem annis ducentis et quindecim, Mose tum annos LXXX nato, quem Aaron triennio superabat: avehentes etiam ossa Josephi secum, quemadmodum ille mandarat. Sic illi proficiscebantur.

B ΙΔ'. Αἰγύπτιοι δὲ μετεμέλλοντο, καὶ λαβόντες ὅπλα ἐδίωκον. Ἑξακόσια δ' ἦσαν αὐτοῖς ἅρματα, ἱππεῖς τε πεντακισμύριοι, καὶ μυριάδες εἴκοσι πεζῶν. Ἑβραίους δ' εἰς ἀπόγνωσιν ἦγον ἐν στενῷ γεγονότα τὰ πράγματα, καὶ λίθοις βάλλειν τὸν Μωϋσῆν ἔμελλον. Ὁ δὲ παρεκάλει αὐτῷ ἕπεσθαι, καὶ ἦγεν αὐτοὺς ἐπὶ θάλασσαν, καὶ στὰς παρ' αὐτῇ, καὶ τὸν Θεὸν ἐπιβοησάμενος, τύπτει τῇ βακτηρίᾳ τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἀνεκόπη, καὶ γυμνὴν ἀφῆκε τοῖς Ἑβραίοις τὴν γῆν· κἀκεῖνοι διέβαινον σπεύδοντες. Ὁρῶντες δὲ ταῦτα Αἰγύπτιοι, καὶ αὐτοὶ προτάξαντες τὸν ἵππον, ἐδίωκον. Ἤδη δ' ἐπὶ τὴν ἀντιπέραν γῆν τῶν Ἑβραίων διασωθέντων, ἐπιχεῖται τοῖς Αἰγυπτίοις ἡ θάλασσα, τοῦ Μωϋσέως τῇ ῥάβδῳ ἐπιστρεπτικῶς (58) αὖθις τὸ ὕδωρ πατάξαντος, καὶ τὰ τούτου ἑνώσαντος κύματα. C Ἀπώλοντο οὖν οἱ Αἰγύπτιοι ἐν τοῖς ὕδασι ξύμπαντες. Καὶ οἱ μὲν Ἑβραῖοι ἐν ὕμνοις ἦσαν, καὶ ἔχαιρον. Μωϋσῆς δὲ ᾠδὴν πεποίηται πρὸς Θεὸν ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ συντεθειμένην, ὥς φησιν ὁ Ἰώσηπος. Τὰ δ' ὅπλα τῶν Αἰγυπτίων σὺν τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐκβρασθέντα τῆς θαλάσσης ὑπὸ τοῦ πνεύματος, λαβόντες Ἑβραῖοι, τούτοις ὡπλίσθησαν. Καὶ ἦγεν αὐτοὺς ὁ Μωϋσῆς εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, θύσων ἐκεῖ τὰ σῶστρα, ὡς αὐτῷ ἐνετέταλτο. Ἀγομένους δ' ἐκεῖ ἡ τῶν τροφῶν ἐλύπει σπάνις, καὶ ἡ τοῦ ὕδατος ἔνδεια. Καὶ οὕτως ἔχοντες εἰς τόπον ἀφικνοῦνται, ἐν ᾧ φρέαρ ἦν, οὗ τὸ ὕδωρ διὰ πικρίαν ἄποτον. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἡ μὲν τῆς Ἐξόδου βίβλος Μαιῤῥὰν ὀνομάζει, ὁ δ' Ἰώσηπος Μὰρ αὐτὸν κληθῆναι παρὰ τῶν Ἑβραίων D συγγράφεται, Μὰρ τὸ *πικρὸν* λέγων τοὺς Ἑβραίους καλεῖν· καὶ τοῦ δημαγωγοῦ κατεγόγγυζον. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ πρότερον δεηθεὶς, ξύλον λαβὼν, εἰς τὸ φρέαρ ἐνέβαλε, καὶ τὸ ὕδωρ ἐγλύκανεν. Ὁ δὲ Ἰώσηπος ἔοικε μὴ πιστεύων ὡς θαύματι τῇ γλυκάνσει τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ φυσικῶς αὐτὸ γλυκανθῆναι δοξάζων. Λέγει γὰρ, ὅτι τὸ ξύλον ὁ Μωϋσῆς εἰς τὸ ὕδωρ βαλὼν, ἐξαντλεῖν τὸ φρέαρ ἐκέλευε, καὶ οἱ μὲν ἐπόνουν. Τὸ δ' ὑπὸ τῶν συνεχῶν πληγῶν γεγυμνασμένον, καὶ κεκαθαρμένον, ἤδη πότιμον ἦν. Τὴν δὲ τῶν τροφῶν ἔνδειαν ἰάσατο, τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς δι' ὀρτύγων. Ἐφίπταται γὰρ τῇ τῶν Ἑβραίων παρεμβολῇ πλῆθος ὀρτύγων οὓς συλλαβόντες ἤσθιον, καὶ

XIV. At Ægyptii acti pœnitentia, correptis armis eos persequebantur, curribus sexcentis, equitibus quinquagies mille, et ducentis millibus peditum. Hebræi in angustias redacti æstuare, vix a lapidatione Mosis sibi temperare: ille hortari ut se sequerentur, ad mare ducere. Ibi in littore stans, Deo invocato, baculo mare percutit. Illud discluditur, ut nuda Hebræis tellus appareret: festinanter itaque transeunt. Quod videntes Ægyptii, equite in fronte collocato, persequuntur. Jam autem Hebræis in oppositum littus citra noxam egressis, Ægyptios aqua a Mose virga percussa, ut in suum locum regrederetur, fluctibus coeuntibus, mare obruit. Itaque Ægyptii universi in **36** undis perierunt. Hebræi vero laudibus Deum læti concelebrant. Moses etiam canticum Deo facit versibus senariis, Josepho auctore. Arma Ægyptiorum cum corporibus eorum a vento in littus ejecta capiunt, sibique accommodant. Moses eos in montem Sina ducit, ad exsolvenda vota Deo ob salutem adeptam, ut in mandatis acceperat. Dum eo ducuntur, et cibariorum penuria, et aquæ inopia laborant. Sic affecti in locum perveniunt, ubi puteus erat, cujus aqua ob amariciem potari non poterat (quem locum liber Exodi Mærran nominat, Josephus ab Hebræis Mar vocatum fuisse tradit: sic enim *amarum* dici lingua eorum) et contra ducem fremunt. Is Deum comprecatus prius, ligno quodam in puteum conjecto, aquam dulcem reddit. Josephus non credere videtur, aquæ saporem miraculo mutatum, sed naturaliter id accidisse. Ait enim Mosem ligno in aquam conjecto, exhauriri aquam jussisse: ac dum illi intenti essent operi, aquam continentibus ictibus exercitatam et expurgatam, potabilem tandem esse factam. Cibariorum item penuriæ occurrit, Deo invocato, per coturnices, quarum ingens multitudo in castra Hebræorum delata et capta, famem sedat. Deinde mannam pluit eis Deus, dulcedine melli parem, magnitudine grano coriandri similem. Est autem Manna ab eis appellata, cum dubitarent quid rei esset. Man enim lingua illa interrogationis quoque nota est: sic Josephus hæc tradit. Jussus autem erat quilibet Assaronem

Variæ lectiones et notæ.

(57) *Ξανθικοῦ πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ κατὰ σελήνην. Xanthici seu Aprilis decimo quinto secundum lunam.* Ambiguum est utrum sub ortum lunæ, an mense lunari, inquit Wolfius.

(38) *Ἐπιστρεπτικῶς.* Ita Reg. et Colbert. Ὁ ἐπιτρέψῃ, cod. alter Wolfii.

(mensuræ id genus est) ex eo colligere : quo si quis plus collegisset, postridie non erat esui, et vermibus et amaritudine corruptum. Id eo consilio factum, ne ubi robusti multum coacervassent, infirmi egerent. Hoc victu annos quadraginta sunt usi, donec e deserto excesserunt. Denuo in locum aquarum expertem progressi, nomine Raphidin, siti contra Mosem exstimulantur. Is precatus Deum, jubetur baculo percutere petram : quo facto, aquæ limpidissimæ copia erumpit. Inde Amalechitæ, finitimis etiam in auxilium evocatis, contra Hebræos procedunt. Moses bellicosis a reliqua turba segregatis, et Jesu Navis filio duce creato, ac parte exercitus ad aquarum custodiam **37** relicta, ipse montem conscendit : Jesuque mandat, ut Deo fretus, contra hostes educat copias. Conserta jam pugna, quoad Moses manus sursum tenebat, Hebræi Amalechitas male tractabant : cum remisisset, extensione illa fatigatus, iidem succumbebant. Itaque Aaroni fratri, et Ori Mariammes marito mandat, ut utrinque astantes manus sibi fulcirent. Sic Hebræi victores, Amalechitas internecione delevissent, nisi nox prælium diremisset, nullo e suis cæso.

A ἐπὶ τούτοις τὸ Μάννα ὕσεν αὐτοῖς ὁ Θεός, μέλιτι μὲν τὴν ἡδονὴν ἐμφερὲς, τὸ δὲ μέγεθος κοριάνδρου σπέρματι ὅμοιον. Μάννα δὲ παρ' ἐκείνων κληθὲν, ὡς ἀπορούντων τί ἂν εἴη αὐτό. Τὸ γὰρ Μὰν καὶ ἐπερώτησιν δηλοῖ, κατὰ τὴν ἐκείνων διάλεκτον. Οὕτω καὶ ταῦτα Ἰώσηπος. Ἐνετέταλτο δὲ ἀσσάρωνα ἐκ τούτου ἕκαστον συλλέγειν (ὁ δὲ ἀσσάρων μέτρον ἐστὶν)· εἰ δέ τις πλέον συνέλεξεν, εἰς τὴν αὔριον ἄβροτον ἦν, ὑπό τε σκωλήκων καὶ πικρίας διεφθαρμένων. Τοῦτο δὲ ᾠκονόμητο, ἵνα μὴ τῶν ἐῤῥωμένων πολὺ συναγόντων, ἐπιλείπῃ τοῖς ἀσθενέσι. Τῇ δὲ τροφῇ ταύτῃ τεσσαράκοντα ἐχρήσαντο ἔτεσιν, ἐφ' ὅσον ἦσαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Αὖθις οὖν εἰς ἄνυδρον ἦλθον τόπον, καλούμενον Ῥαφιδὶν, καὶ διψῶτες κατὰ Μωϋσέως κεκίνηντο. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ
B δεηθεὶς, κελεύεται ῥάβδῳ τὴν πέτραν πλῆξαι, καὶ πλήττει, ἧς αὐτίκα ὕδωρ ἐξεβλύσθη πολύ τε καὶ διαυγέστατον. Οἱ δὲ Ἀμαληκῖται κατὰ τῶν Ἑβραίων ἐχώρουν, τοὺς περιοίκους συμμάχους προσκαλεσάμενοι. Μωϋσῆς δὲ τὸ μάχιμον τοῦ λαοῦ τῶν ἄλλων ἀποδιελὼν, καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ ἐπιστήσας αὐτοῖς, μέρος δέ τι τῆς στρατιᾶς καταλιπὼν εἰς τὴν τοῦ ὕδατος φυλακὴν, αὐτὸς μὲν ἀνεχώρει πρὸς τὸ ὄρος· Ἰησοῦ δ' ἐνετέλλετο πεποιθέναι Θεῷ, καὶ τὸ στράτευμα κατὰ τῶν ἐναντίων ἐξάγειν. Ἤδη οὖν ὁ πόλεμος συνεῤῥήγνυτο· καὶ μέχρι μὲν Μωϋσῆς τὰς χεῖρας εἶχεν ὑψοῦ, τοὺς Ἀμαληκίτας οἱ Ἑβραῖοι κακῶς διετίθεντο. Ὁσάκις δὲ τὰς χεῖρας καθίει ὁ Μωϋσῆς, τῇ ἀνατάσει τούτων πονούμενος, καταπονηθῆναι τοὺς Ἑβραίους συνέβαινεν. Ἑκατέρωθεν οὖν τὸν ἀδελφὸν Ἀαρὼν, καὶ Ὢρ, τὸν ἄνδρα τῆς ἀδελφῆς Μαριὰμ, στήσας ἀνέχειν τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐνετείλατο· καὶ οὕτω τοὺς Ἀμαληκίτας νικῶντες Ἑβραῖοι, πάντας ἀπώλεσαν, ἂν εἰ μὴ νὺξ ἐπέσχεν αὐτούς· Ἑβραίων δὲ τέθνηκεν οὐδὲ εἷς.

XV. Ex eo loco progressi, trimestri post exitum ex Ægypto spatio, ad Sina montem perveniunt. Ibi Moses rem divinam facit : et a Raguele socero aditur, qui cum generum negotiis obrutum videret, omnibus eum adeuntibus, suadet, ut juris dicundi provinciam aliis mandet : ipse majorum rerum cura suscepta, saluti populi consulat, et præfectos designet, qui decies millenis, qui millenis, qui quingenis, centenis, quinquagenis, tricenis item, vicenis, et denis præsint. Raguelis monitis paret Moses; populum prope Sina castra locare jubet, ipse montem ascendit. Populus jussa exsequitur, cum aliis rebus immundis, cum congressu mulierum triduum abstinens. Die tertio nubes Hebræorum castra circumdat, cum fulguribus terribilibus, et impetu ventorum : quibus Hebræi perterriti, intra tabernacula se continent. Deinde Moses procedit, fiducia plenus, suoque conspectu popularibus metum adimit : quæ mandarit Deus exponit, et quæ eis instituta sint tenenda : producit populum cum uxoribus et liberis ad audiendum Deum. Audiunt illi vocem ex alto demissam. Ille rursus montem conscendit : in quo cum diutius moraretur, populus ad Aaronem confluens : *Facito*, inquit, *nobis deos : nam quid Mosi acciderit, ignoramus*. Aaron vi subactus, aureas inaures, et mundum muliebrem uxorum et filiarum eos afferre jubet. Afferunt illa, et vitulum aureum inde conflant, eique immolant. Moses de monte descendens, et

C ΙΕ'. Ἐκεῖθεν ἀπῆεσαν εἰς τὸ πρόσω, καὶ ἐν τριμήνῳ μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐξέλευσιν, παρῆσαν ἐπὶ τὸ ὄρος Σινᾶ. Καὶ ἔθυσε Μωϋσῆς ἐκεῖ τῷ Θεῷ, ὅπου καὶ Ῥαγουὴλ ὁ πενθερὸς αὐτοῦ ἀπήντησεν αὐτῷ. Θεασάμενος δὲ τὸν γαμβρὸν ἐν ὄχλῳ πραγμάτων ὄντα, πάντων ἐπ' αὐτὸν βαδιζόντων, συνεβούλευε τὴν μὲν τῶν δικῶν ζήτησιν ἑτέροις ἐπιτρέπειν, αὐτὸν δὲ τῶν μειζόνων προνοεῖν πραγμάτων, καὶ τῆς τοῦ λαοῦ σωτηρίας· καὶ κατὰ μυρίους ἄρχοντας ἀποδεικνύειν, εἶτα κατὰ χιλίους, καὶ κατὰ πεντακοσίους ἑτέρους ἐφιστᾷν, καὶ ἐπὶ τούτοις ἑκατοντάρχους καὶ πεντηκοντάρχους ποιεῖν, καὶ ἐν τριάκοντα, καὶ εἴκοσι, καὶ δέκα ἐφιστᾷν τοὺς διακοσμήσοντας. Ταῦτα τοῦ Ῥαγουὴλ συμβουλεύσαντος, Μωϋσῆς κατὰ τὴν ἐκείνου ὑποθήκην ποιεῖ. Εἶτα
D πλησίον μετασκηνῶσαι τοῦ ὄρους Σινᾶ τῷ λαῷ ἐντειλάμενος, αὐτὸς εἰς τὸ ὄρος ἀνῄει· καὶ ὁ λαὸς μετεσκήνωσεν, ἁγνεύων τήν τε ἄλλην ἁγνείαν, καὶ ἀπὸ γυναικὸς συνουσίας τρίτην ἡμέραν. Κατὰ δέ γε τὴν τρίτην ἕωθεν νεφέλη περιεκύκλου τὸ τῶν Ἑβραίων στρατόπεδον, ἀστραπαί τε ἦσαν φοβεραὶ, καὶ πνευμάτων σφοδρότης, ἃ τοὺς Ἑβραίους ἐδείμαινε ταῖς σκηναῖς προσμένοντας. Ἐπιφαίνεται δὲ ὁ Μωϋσῆς ἔμπλεως θάρσους, καὶ ὀφθεὶς ἀπαλλάττει τοῦ δέους αὐτοὺς, καὶ μηνύει σφίσιν ἃ ὁ Θεὸς ἐνετείλατο, καὶ ὅσα φυλάξουσι νόμιμα, καὶ προσάγει τὸν λαὸν ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ὡς ἀκούσαιεν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἤκουον φωνῆς ὑψόθεν γινομένης. Εἶτ' αὖθις ἄνεισιν εἰς τὸ ὄρος· καὶ χρονήσαντος

ἐκεῖ, ὁ λαὸς ἠθροίσθη πρὸς Ἀαρὼν, λέγων· *Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, ὁ γὰρ Μωϋσῆς οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν.* Ἀαρὼν δὲ βιαζόμενος, προσενεγκεῖν αὐτῷ ἐπέταξεν ἕκαστον τὰ ἐνώτια τὰ χρυσᾶ, καὶ τὸν κόσμον ὃν αἱ γυναῖκες, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῶν περιέκειντο. Οἱ δὲ προσήγαγον, καὶ ἐξ αὐτῶν μόσχον ἐποίησαν χωνευτὸν, καὶ ἔθυσαν αὐτῷ. Μωϋσῆς δὲ καταβαίνων ἀπὸ τοῦ ὄρους, καὶ τὰς δύο πλάκας τοῦ μαρτυρίου ἐν ταῖς χερσὶ φέρων, λιθίνους καταγεγραμμένας ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ὡς ἤγγισε τῇ παρεμβολῇ, ὁρᾷ τὸν μόσχον, καὶ ὀργισθεὶς τὰς πλάκας συνέτριψε, καὶ λαβὼν τὸν μόσχον κατέκαυσε, καὶ ἐλέπτυνε, καὶ βαλὼν εἰς ὕδωρ ἐπότισε τὸν λαόν. Καὶ ἐνετείλατο τοῖς υἱοῖς Λευΐ, καὶ διῆλθον διὰ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἀπέκτειναν πολλοὺς, ὡς εἰς τρισχιλίους τοὺς πεσόντας ἀριθμηθῆναι. Ὑπέστρεψε B δὲ Μωϋσῆς πρὸς τὸ ὄρος, λέγων· *Κύριε, ἡμάρτηκεν ὁ λαός σου, καὶ νῦν εἰ μὲν ἀφίῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, κἀμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου σου.* Καὶ εἶπεν αὐτῷ Κύριος· Κατάβηθι, ὁδήγησον τὸν λαὸν τοῦτον εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπόν σοι. Καὶ ἐνεφάνισε Κύριος τῷ Μωϋσῇ αἰτήσαντι ἰδεῖν αὐτὸν, τὰ ὀπίσθια αὐτοῦ. Καὶ κατέβη πρὸς τὸν λαὸν αὖθις, δύο πλάκας ἐπιφερόμενος, τοὺς δέκα λόγους γεγραμμένους ἐχούσας· καὶ ἡ ὄψις τοῦ προσώπου αὐτοῦ ὑπῆρχε δεδοξασμένη, καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀτενίσαι αὐτῷ ὁ λαὸς, καὶ περιέθετο κάλυμμα περὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ, καὶ οὕτως ὡμίλει αὐτοῖς. Καὶ ἀπήγγειλεν αὐτοῖς ἃ ἐνετείλατο ὁ Θεὸς περί τε θυσιῶν καὶ καθαρσίων, καὶ ζώων ἀκαθάρτων τε καὶ καθαρῶν, ὥστε τῶν μὲν ἀπέχεσθαι, τοῖς δὲ τρέφεσθαι, περί τε μίξεων ἀθέσμων, καὶ τίνας οἱ ἱερεῖς εἰς γάμον ἀγάγονται, καὶ οἵας οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ περὶ Σαββάτου, καὶ τοῦ ἑβδόμου ἐνιαυτοῦ, καὶ τοῦ πεντηκοστοῦ, ὃν Ἰωβηλαῖον καλοῦσι. Καὶ ὅτι ἐπέταξεν ὁ Θεὸς σκηνὴν γενέσθαι, εἰς ἣν ἂν παραγίνοιτο, συνεπαγομένην αὐτοῖς μεταβαίνουσι· καὶ μέτρα τῆς σκηνῆς ἔδειξεν αὐτῷ, καὶ σχῆμα καθ' ὃ ἂν κατασκευασθείη. Ὁ δὲ λαὸς χαίροντες ἐπὶ τούτοις, προσῆγον χρυσόν τε καὶ ἄργυρον, καὶ λίθους τιμίους καὶ χαλκὸν, καὶ ξύλα, καὶ τρίχας αἰγείας, καὶ δέρματα κριῶν, καὶ λίνον, καὶ ἔρια. Ἀρχιτέκτονας δ' ἐφίστησι τῆς σκηνῆς, τόν τε τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ τῆς Μαριὰμ υἱὸν τὸν Βεσελεὴλ, καὶ τὸν Ἐλιφάτζ.

A duas testimonii tabulas manibus ferens, lapideas, utrinque scriptas: ut castris appropinquans, vitulum videt, iratus tabulas confringit, vitulum comminutum comburit, scobe in aquam conjecta potat **38** populum. Levitis mandat, ut per castra grassentur: a quibus tribus circiter millibus hominum occisis, in montem revertitur, dicens: *Domine, populus peccavit, quod peccatum si eis condonas, bene est: sin minus, me quoque e libro tuo deleto.* Jubet Deus Mosem descendere, ac populum in locum designatum perducere: eique conspectum ejus petenti, posteriora sua conspicienda præbet. Sic rursus ad populum ille descendit, duas tabulas afferens, quibus decem illi sermones inscripti erant. Cæterum facies ejus ita fulgebat, ut eam populus intueri nequiret: eaque de causa velat eam, atque ita cum iis colloquens, mandata Dei de sacrificiis, de lustrationibus, de animalibus mundis et immundis, quorum his abstinerent, illis alerentur, de coitu illicito, de matrimoniis sacerdotum et pontificum, de Sabbato, de anno septimo et quinquagesimo, quem Jubilæum vocant, exponit. Jubet porro Deus tabernaculum fieri, in quod descenderet, quodque cum eis discedentibus transferretur: dimensiones et figuram ejus Mosi demonstrat, secundum quas id fabricandum esset. Populus iis rebus lætus, aurum, argentum, gemmas, æs, ligna, pilos caprinos, pelles arietum, linum et lanas confert. Operi tabernaculi conficiendi præficitur Beseleel, Mariæ sororis Mosis filius, et Eliphatus.

C

ΙϚ΄. Ἤδη δὲ τῆς σκηνῆς εἰργασμένης, ἔστησε ταύτην ὁ Μωϋσῆς. Εἴργαστο δὲ καὶ ἡ κιβωτὸς ἐκ ξύλων ἀσήπτων, ἁπανταχόθεν χρυσίῳ περιεκάλυπτον, ᾗ τὰς δύο πλάκας ἐνέθεντο, αἱ τοὺς δέκα λόγους εἶχον ἐγγεγραμμένους. Ὧν ὁ μὲν πρῶτος, Ἕνα Θεὸν εἶναί φησι, καὶ τοῦτον μόνον σέβεσθαι δεῖν. Ὁ δεύτερος δὲ, Μηδενὸς εἰκόνα ζώου ποιεῖν, μηδὲ προσκυνεῖν. Ὁ τρίτος, Ἐπὶ μηδενὶ ματαίῳ τὸν Θεὸν ὀμνύναι. Ὁ τέταρτος, Τὰς ἑβδομάδας παρατηρεῖν, ἀναπαυομένους ἐξ ἔργου παντός. Ὁ πέμπτος, Γονεῖς τιμᾷν. Ὁ ἕκτος, Φόνου ἀπέχεσθαι. Ὁ ἕβδομος, Μὴ μοιχεύειν. Ὁ ὄγδοος, Μὴ κλέπτειν. Ὁ ἔννατος, Μὴ ψευδομαρτυρεῖν. Ὁ δέκατος, Μηδενὸς ἀλλοτρίου ἐπιθυμεῖν. Ταύτην οὖν τὴν κιβωτὸν εἰσάγουσιν εἰς τὸ ἄδυτον. Ἐν δὲ τῷ ναῷ τιθέασι D τράπεζαν, καὶ ἐπὶ ταύτης ἄρτους ἀζύμους δώδεκα, καὶ λυχνίαν χρυσῆν, καὶ θυμιατήριον ξύλινον ἐντὸς, ἔξωθεν δὲ χρυσίῳ περικεκαλυμμένον. Καὶ πρὸ τῆς σκηνῆς βωμὸν ἱδρύσατο ξύλινον, χαλκαῖς λεπίσι περιεληλαμένον, οὗ ἄντικρυς φιάλαι καὶ κρατῆρες σὺν θυΐσκοις ἐτίθεντο, καὶ ἄλλα σκεύη, ἃ πρὸς

XVI. Tabernaculum jam confectum Moses erigit. Arcam etiam fabrefecit e lignis non putrescentibus, circumcirca inaurat: in eaque duas tabulas, quibus decalogus continebatur, condit. Unum esse Deum affirmat, eumque solum colendum. Alterum, Nullius animantis imaginem faciendam et adorandam esse. Tertium, Per Dei nomen ob nullam rem inanem esse jurandum. Quartum, Diem septimum observandum, atque in illo omni opere abstinendum. Quintum, Parentes honorandos. Sextum, Cæde abstinendum. Septimum, Non adulterandum. Octavum, Non furandum. Nonum, Non dicendum esse falsum testimonium. Decimum, Nihil alienum concupiscendum esse. Arcam hanc in adyta collocant, in æde mensam statuunt, et in ea panes non fermentatos duodecim: **39** candelabrum item aureum, et aram suffitoriam intrinsecus ligneam, foris auro incrustatam. Ante tabernaculum aram posuit ligneam, laminis ferreis circumtectam, in qua phialæ et crateres cum acerris collocabantur: aliaque vasa, quæ ad sacrificia parata erant.

ex auro omnia. Parantur et sacerdotibus ac pontifici etiam stolæ. Pontificem autem Aaronem renuntiarat Deus. Tum Moses populo convocato : *Viri*, inquit, *opus absolutum est, sacrificandi autem honore Aaronem dignatur Deus.* Deinde conferre singulos jubet Sicli semissem, ad tabernaculi ministeria sustentanda. Est autem Siclus, Hebraici numismatis genus, quod quatuor drachmas Atticas valet. Numerus eorum qui conferebant, fuit sexcentorum, quinque millium, quingentorum et quinquaginta : cum ex ingenuis ii duntaxat conferrent, qui vicesimum annum excessissent, usque ad quinquagesimum. Confectum est tabernaculum mensibus septem. Ostendit autem Deus descensu in tabernaculum suo, id opus ex animi sui sententia confectum esse. Præsentiam porro suam ita declaravit. Vapor soli tabernaculo incumbebat, neque densus et involutus, ac nubibus similis, neque omnino tenuis et rarus, ut penetraret visus, sed suavis inde ros destillabat. Moses diebus septem in tabernaculo sub dio sacrificat. Octavo, festum indicit populo, et sacris operari jubet. At illi certare inter sese liberalitate. Victimis jam aræ impositis, ignis sponte sua ortus, omnia quæ in illa erant, consumit. Post, quatuor filiorum Aaronis natu grandiores, Nadabus et Abius sacris non rite factis, pectora et facies, igni ultro exorto, adusti : cadavera eorum extra elata, et sepulta. Dehinc Moses tribum Leviticam ab aliis secretam lustrat : eisque tabernaculum et sacra vasa tradit, ut sacerdotibus ad præscriptum eorum ministrarent. His peractis, numerare populum instituit : inventique sunt, qui arma ferre possent, sexcenties mille, ter mille sexcenti et quinquaginta ex iis qui annum vicesimum excesserant, et quinquagesimum attigerant. Pro tribu autem Levitica Josephi filios Ephraimum et Manassem tribunis substituit, secundum mandatum progenitoris Jacobi. Levitarum porro numerus **40** inventus est trium et viginti millium, octingentorum et octoginta.

A ἱερουργίαν ἡτοίμαστο, χρύσεα πάντα. Γίνονται δὲ καὶ τοῖς ἱερεῦσι στολαὶ, ἀλλὰ μέντοι καὶ τῷ ἀρχιερεῖ. Ἀρχιερέα δὲ ὁ Θεὸς τὸν Ἀαρὼν ἐψηφίσατο. Συναθροίσας δὲ τὸ πλῆθος ὁ Μωϋσῆς, *Ἄνδρες*, ἔφη, *τὸ μὲν ἔργον τετέλεσται, τῆς δὲ τοῦ ἱερᾶσθαι τιμῆς ὁ Θεὸς τὸν Ἀαρὼν ἀξιοῖ.* Προσέταξε δὲ Μωϋσῆς, εἰσφέρειν ἕκαστον Σίκλου τὸ ἥμισυ, ἵν' εἰς τὰς περὶ τὴν σκηνὴν χρείας εἴη ἀνάλωμα. Ὁ δὲ Σίκλος Ἑβραίων ἐστὶ νόμισμα, Ἀττικὰς δεχόμενον δραχμὰς τέσσαρας. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν εἰσφερόντων ἦν μυριάδες ἑξήκοντα καὶ πεντακισχίλιοι πεντακόσιοι πεντήκοντα. Τὴν δ' εἰσφορὰν ἐποιοῦντο τῶν ἐλευθέρων οἱ τὸν εἰκοστὸν ὑπερβάντες ἐνιαυτὸν, ἄχρι πεντηκοστοῦ. Ἐποιήθη δὲ ἡ σκηνὴ μησὶν ἑπτά. Ἔδειξε δὲ ὁ Θεὸς κατὰ γνώμην αὐτοῦ τὸ ἔργον γενόμενον, B παρουσιάσας ἐν τῇ σκηνῇ. Οὕτω δὲ τὴν παρουσίαν ἐδήλωσεν. Ἀχλὺς ὑπὲρ τὴν σκηνὴν μόνην ἐγένετο, οὔτε βαθεῖα καὶ συμπεπιλημένη, καὶ νέφεσιν ἐμφερὴς, οὔτε πάνυ λεπτὴ τε καὶ ἀραιὰ, ὡς δι' αὐτῆς διικνεῖσθαι τὴν ὅρασιν· ἡδεῖα δὲ ἀπ' αὐτῆς ἔῤῥει δρόσος. Μωϋσῆς δὲ ἔθυσεν ἐν τῷ τῆς σκηνῆς αἰθρίῳ (39) ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ, τῇ δὲ ὀγδόῃ ἑορτὴν ἐκήρυξε τῷ λαῷ, καὶ θύειν ἐπέταξεν. Οἱ δὲ ἀλλήλοις ἡμιλλῶντο. Ἐπικειμένων δὲ τῶν ἱερῶν τῷ βωμῷ, πῦρ ἀνήφθη αὐτόματον, καὶ πάντα τὰ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἐδαπάνησεν. Οἱ δὲ πρεσβύτεροι τῶν τεσσάρων υἱῶν Ἀαρὼν, Ναδὰβ καὶ Ἀβιοὺ παρὰ τὰ διατεταγμένα θύσαντες, κατεκαύθησαν τὰ στέρνα τε καὶ τὰ πρόσωπα, πυρὸς ἐξαφθέντος αὐτομάτου, καὶ φλέξαντος C αὐτούς· ὧν τὰ σώματα ἔξω τῆς παρεμβολῆς κομισθέντα, ἐτάφησαν. Τὴν δὲ φυλὴν τοῦ Λευῒ τῶν ἄλλων διακρίνας ἥγνισε, καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὴν σκηνὴν, καὶ τὰ σκεύη τὰ ἱερὰ, ἵνα ὡς ὑφηγῶνται οἱ ἱερεῖς, ὑπηρετῶσιν αὐτοί. Μετὰ ταῦτα ἀριθμῆσαι διέγνω τὸν λαὸν, καὶ εὑρέθησαν τῶν ὅπλα φέρειν δυναμένων μυριάδες ἑξήκοντα, καὶ τρισχίλιοι, πρὸς ἑξακοσίοις καὶ πεντήκοντα. Οὗτοι δ' ἦσαν οἱ τὸν εἰκοστὸν ὑπερβάντες ἐνιαυτὸν, καὶ ἄχρι τοῦ πεντηκοστοῦ ἐφθακότες. Ἀντὶ δὲ τῆς Λευϊτικῆς φυλῆς τοῖς φυλάρχοις κατέλεξαν τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωσὴφ, τὸν Μανασσῆν καὶ τὸν Ἐφραΐμ, κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ προπάτορος Ἰακώβ. Οἱ δὲ γε Λευῖται δισμύριοι καὶ τρισχίλιοι ἀριθμηθέντες εὑρέθησαν, πρὸς ὀκτακοσίοις καὶ ὀγδοήκοντα.

XVII. Post hæc populus seditionem Mosi movet, conquerens se e bona terra in desertis oberrare coactos ab eo. Itaque ex eo loco in terram eos ducit, quæ Vallis dicebatur, Chananææ terræ propinquam : et singulos ex qualibet tribu delectos, mittit exploratum vires Chananæorum, et agri qualitatem. Ili quadraginta diebus regione peragrata, revertuntur, fructus etiam ex ea secum afferentes : ac terræ quidem bonitatem laudant, sed populo metum injiciunt, quasi obtineri nequeat, tum ob fluminum magnitudinem, tum ob ardua juga montium, tum ob urbes munitissimas. Hoc nuntio rursus irritan-

D ΙΖ'. Εἶτα στασιάζει τὸ πλῆθος τὸν Μωϋσῆν αἰτιώμενον, ὅτι γῆς ἀγαθῆς αὐτοὺς ἀποστήσας, ἐν ἐρήμῳ πλανᾶσθαι πεποίηκεν. Ἀναγαγὼν δὲ αὐτοὺς ἐκεῖθεν εἰς τὴν καλουμένην Φάραγγα, πλησίον οὖσαν τῆς Χαναναίων γῆς, ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἕνα λαβὼν, κατασκοπήσοντας ἔστειλε τήν τε δύναμιν τῶν Χαναναίων, καὶ τῆς γῆς τὴν ποιότητα (40). Οἱ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέραις διελθόντες τὴν γῆν, ὑπενόστησαν, καὶ καρποὺς ἐκ τῆς γῆς ἐκείνης κομίζοντες, καὶ τὴν μὲν χώραν ἐπῄνουν ὡς ἀγαθὴν, τὸ δὲ πλῆθος ἐφόβουν ὡς οὔσης ἀπόρου τῆς αὐτῆς κατασχέσεως, διά τε ποταμῶν μεγέθη, καὶ ὀρῶν δυσχωρίας, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(39) *Ἐν τῷ αἰθρίῳ τῆς σκηνῆς. In ea tabernaculi parte quæ patet*, vel *sub dio juxta tabernaculum*. W.

(40) *Καὶ τῆς γῆς τὴν ποιότητα. Qualitatem.* Ita Reg. et Colbert. Alter codex Wollianus habet πιότητα, *vinguedinem*, id est fertilitatem.

πόλεων ὀχυρότητας. Τὸ δὲ πλῆθος πάλιν δι' ὀργῆς A εἶχε τὸν Μωϋσῆν, καὶ ἐνενόουν καταλεῦσαι αὐτόν τε καὶ τὸν Ἀαρὼν, καὶ ὑποστρέψαι εἰς Αἴγυπτον. Μόνοι δὲ τῶν κατασκόπων Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ Χαλὲβ παρεθάῤῥυναν τὸν λαὸν, μηδὲν δυσχερὲς ἀπαντήσειν αὐτοῖς ἀπισχυριζόμενοι. Μωϋσῆς δὲ καὶ Ἀαρὼν ἱκέτευον τὸν Θεὸν, ὅπως τῆς ἀπονοίας παύσῃ τὸ πλῆθος. Παρῆν δὲ ἡ νεφέλη ἐν τῇ σκηνῇ, καὶ ἐσήμαινε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ Μωϋσῆς θαρσήσας, διελέχθη τῷ πλήθει, καὶ ὀργισθῆναι ἔφησε τὸν Θεὸν, μὴ ἀπολεῖν μέν τοι πάντας, μηδὲ τὸ γένος ἐξαφανίσειν, τὴν δὲ Χαναναίων μὴ παρέξειν αὐτοῖς, ἐᾶσαι δ' ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἐπ' ἔτη τεσσαράκοντα, παισὶ δὲ τοῖς ἐξ αὐτῶν παρέξειν τὴν γῆν. Ταῦτα τοῦ Μωϋσέως εἰπόντος, ἐν λύπῃ τὸ πλῆθος B ἐγένετο. Εἶτα συμμίξαι τοῖς Χαναναίοις ἤθελον, καὶ ταῦτα κωλύοντος τοῦ Θεοῦ, καὶ προσβαλόντες ἡττήθησαν. Καὶ οἱ μὲν ἔπεσον, οἱ δὲ εἰς τὴν παρεμβολὴν συμπεφεύγασι. Στάσις δὲ τὸ πλῆθος κατέλαβεν ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Κορὲ τῆς Λευϊτικῆς τυγχάνων φυλῆς, καὶ γένει καὶ πλούτῳ περιφανέστατος, καὶ ὁμιλεῖν πιθανώτατος, φθόνον ἔσχε πρὸς Μωϋσῆν, καὶ τοῦ ἀνδρὸς κατεβόα ὡς τυραννίδι χρωμένου· *Τίνι γὰρ λόγῳ*, ἔλεγεν, *Ἀαρὼν καὶ τοῖς αὐτοῦ υἱέσι τὴν ἱερωσύνην προσένειμεν; Εἰ μὲν ὡς ἐκ τῆς Λευϊτικῆς φυλῆς, ἐγὼ ταύτης τυχεῖν δικαιότερος, γένους μὲν ὁμοίως ἔχων, πλούτῳ δὲ καὶ ἡλικίᾳ διάφορος. Εἰ δὲ ἑτέρᾳ φυλῇ προσκληρωθῆναι δέον αὐτὴν, προτιμηθήσεται ἡ τοῦ Ῥουβὶμ διὰ πρεσβυγένειαν, καὶ λήψονται ταύτην Δαθάν τε καὶ* C *Ἀβειρών.* Ταῦτα ἐκεῖνος μὲν κακοήθως ἔλεγεν. Ἦσαν δὲ αὐτῷ συντεταγμένοι ἄνδρες τῶν πρώτων διακόσιοι, καὶ πεντήκοντα, ἀνηρέθιστο δὲ καὶ τὸ πλῆθος. Ὁ δὲ Μωϋσῆς εἰς μέσον στὰς, εἶπεν· *Ἐμοὶ, ὦ Κορὲ, καὶ σὺ, καὶ τῶν σοὶ συντεταγμένων ἕκαστος, τιμῆς ἄξιοι δοκεῖτε. Ὁ δὲ Θεὸς τὴν ἱερωσύνην τῷ Ἀαρὼν ἐψηφίσατο, καὶ νῦν αὐτὸς αὖθις κρινεῖ ὃν ἱερᾶσθαι βούλεται. Ἕωθεν οὖν, ὅσοι τῆς ἱερωσύνης ἀντιποιεῖσθε, πάριτε, ἕκαστος κομίζων θυμιατήριον οἴκοθεν, καὶ πῦρ καὶ θυμίαμα. Σὺν ὑμῖν δ' ὁμοίως παρίτω καὶ Ἀαρών. Καὶ θυμιώντων ὑμῶν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, οὗπερ ἂν τὴν θυσίαν ἥδιω κρινεῖ ὁ Θεὸς, οὗτος ἔσεται ὑμῖν ἱερεύς.* Ἐπῄνεσε ταῦτα τὸ πλῆθος, καὶ τῇ ἐπιούσῃ συνῆλθον εἰς ἐκκλησίαν. Μωϋσῆς δὲ πέμ- D ψας πρὸς Ἀβειρὼν καὶ Δαθὰν, ἐνετέλλετο ἥκειν. Οἱ δὲ μὴ πεισθέντες, καὶ κατὰ Μωϋσέως ἠπείλησαν. Μωϋσῆς δὲ ἀκολουθεῖν αὐτῷ τοὺς προβούλους κελεύσας, ἄπῄει πρὸς τὰς ἐκείνων σκηνὰς, καὶ πλησίον γενόμενος, τὰς χεῖρας ἀνέσχεν εἰς οὐρανὸν, καὶ μέγα ἐβόησεν· *Ἐπεὶ κακουργεῖν ὑποπτεύομαι, Δέσποτα, αὐτὸς ἐλθὲ δικαστὴς, καὶ παράστησον, ὅτι οὐδὲν αὐτομάτως, ἀλλὰ πάντα σῇ διοικεῖται προνοίᾳ. Καὶ εἰ σοῦ κελεύσαντος δέδωκα τὴν ἱερωσύνην τῷ Ἀαρὼν, χάνοι περὶ Δαθάν τε καὶ Ἀβειρὼν καὶ τὴν αὐτῶν γενεὰν ἐφ' ἣν ἑστήκασι γῆ. Εἰ δ' ἀληθεύοιεν κατ' ἐμοῦ, οἷς ἐπηρασάμην αὐτοῖς, ἐγὼ περιπέσοιμι.* Ταῦτα εἶπε δακρύων, καὶ σείεται μὲν ἀθρόον ἡ γῆ. Σκληροῦ δὲ ῥαγέντος ἤχου,

A tur animi popularium contra Mosem, adeo ut de eo et Aarone lapidibus obruendo, deque reditu in Ægyptum cogitarent. Verum Jesus Navis filius et Calebus, soli exploratorum confirmant populum, nullas difficultates pertimescendas esse asseverantes. Moses quoque et Aaron deprecantur Deum, ut desperationem illam vulgi sedaret. Jam nubes in tabernaculo aderat, Dei præsentiam declarans, cum Moses animo resumpto populum alloquitur, ac Deum iratum esse ait, non tamen perditurum omnes, neque totam gentem deleturum: sed nec Chananæam terram traditurum ipsis, quibus per annos quadraginta commorandum esset in deserto, sed liberis eorum. His a Mose dictis, mœrere populus. Deinde Chananæos invadere velle, quamvis vetante Deo; factaque B impressione vincuntur, aliis cæsis, aliis in castra trepide se recipientibus. Inde orta est populi seditio, hujusmodi ex causa. Core Leviticæ tribus homo, genere et opibus maxime conspicuus, auræ popularis captandæ insignis artifex, invidet Mosi, et contra eum vociferatur, ut tyrannum: *Nam qua*, inquit, *ratione Aaroni, ejusque filiis sacerdotium attribuit? Si ob tribum Leviticam, ego sum illo honore dignior: quippe et genere illi par, et opibus ac ætate superior: sin alteri tribui debetur id munus, Rubenia ob ætatis prærogativam primas feret ac Dathan et Abiron illo potientur* Hæc malitiose dicebat ille, cum et viros principes ducentos et quinquaginta instructos **41** haberet, et plebs concitata esset. At Moses in medium progressus: C *Ego*, inquit, *Core et te, et eorum qui a te stant, quemlibet honore dignos judico. Verum Deus Aaroni sacerdotium assignavit: idemque nunc denuo declarabit, a quo sacra sibi velit fieri. Mane igitur qui de sacerdotio contenditis, prodite, thuribulo quisque domo secum allato, et igne, suffituque. Una vobiscum etiam Aaron prodeat. Tum vobis in populi conspectu odoramenta incendentibus, cujus victimam suaviorem judicarit Deus, is vobis pontifex erit.* Collaudat hæc populus; postridie in concionem frequentes conveniunt. Moyses Abironem et Dathanem accersi jubet. Non parent illi, minas insuper contra Mosem adjicientes. Tum ille primoribus se sequi jussis, ad tabernaculum illorum abit: prope quod cum venisset, manibus in D cœlum sublatis, magna voce exclamat: *Quoniam, Domine, doli mali suspectus habeor, tu ipse venito judex, ac demonstra nihil fortuito geri, sed tua providentia gubernari omnia: quod si tuo jussu pontificatum Aaroni dedi, tellus cui Dathan et Abiron cum sua progenie insistunt, dehiscat. Sin vera sunt quæ contra me dicunt, quæ eis sum imprecatus, ea in caput meum redundent.* Hæc ubi lacrymans dixisset, tellus vehementer concussa, cum ingenti fragore juxta illorum tabernaculum dehiscens; cum et ipsos et eorum omnia deglutisset, iterum expletus est hiatus. His factis populus stupet. Moses eos qui sacerdotium sibi vindicabant, vocat. Conveniunt viri illustres CCL Aaron et Core ante tabernaculum cum acerris suis ea quæ ipsi attu-

ferant, suffiunt. Tum ingens flamma emicat, qualis videlicet jubente Deo incendatur, qua illi CCL una cum Core ita conflagrarunt, ut nec cadavera eorum reperirentur. Solus Aaron incolumis invenitur. Moses thuribula illorum virorum circa æneam aram reponi jubet, in rei gestæ monumentum ad posteros; ac denuo habita concione, edicit tribunis, ut nomina tribuum baculis inscripta afferant. Nam illius fore sacerdotium, in cujus baculo signum edidisset Deus. Afferunt igitur tum alii suos baculos, tum Aaron quoque suum, Levita inscripto. Eos in tabernaculo Dei reposuit Moyses, postridie protulit ac cæteri quidem, quales fuerant, tales **42** manserant: Araonis autem et ramos et fructus germinarat: quos fructus Levitici liber nuces; Josephus amygdalas fuisse dicit. Obstupuerunt igitur omnes, Aarone ter divinitus electo. Jam quia Levitica tribus bellorum et expeditionum immunis erat, ne ob rem necessariarum penuriam, sacrorum curam adjicerent, jubet Moyses Hebræis, ut Chananæa terra parta, oppida XLVIII Levitis assignarent, ut agros ante ea, et decimas annuarum frugum, tum ipsis, tum sacerdotibus penderent: aliaque plurima eis a populo tribuenda constituit, quæ qui singulatim scire desiderat in libro, qui Leviticus inscribitur inveniet.

A συνίζησε περὶ τὰς ἐκείνων σκηνάς, καὶ αὐτούς τε καὶ τὰ αὐτῶν εἰς τὸ χάσμα κατήνεγκε, καὶ οὕτως αὖθις συνῆλθε τὸ διεστώς. Ἐπὶ τούτοις ἔφριξε μὲν ὁ λαός, Μωϋσῆς δὲ καλεῖ τοὺς περὶ ἱερωσύνης ἁμιλλαμένους. Καὶ συνελθόντες πεντήκοντα καὶ διακόσιοι ἄνδρες τῶν ἐπισήμων, καὶ Ἀαρὼν καὶ Κορὲ πρὸ τῆς σκηνῆς ἐπὶ τοῖς θυμιατηρίοις καθήγιζον ἃ ἐκόμιζον. Ἐξέλαμψε δὲ πῦρ πολὺ οἷον ἂν Θεοῦ κελεύσαντος ἀναφθείη, ὑφ' οὗ οἵ τε διακόσιοι καὶ πεντήκοντα, καὶ Κορὲ διεφθάρησαν, ὡς μηδὲ τὰ σώματα αὐτῶν εὑρεθῆναι· μόνος δὲ Ἀαρὼν εὑρέθη ἀλώβητος. Μωϋσῆς δὲ τὰ θυμιατήρια τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων περὶ τὸν χάλκεον ἐκέλευσε καταθέσθαι βωμόν, ἵν' ὑπόμνησις ὦσι τῶν γεγονότων, καὶ τοῖς μετέπειτα. Ἐκκλησιάσας δὲ πάλιν προεῖπε τοῖς B φυλάρχοις ἥκειν, τὰ τῶν φυλῶν ὀνόματα βακτηρίαις ἐπιγεγραμμένα κομίζοντας, ἐκείνῳ τῆς ἱερωσύνης ἐσομένης, οὗπερ ἂν τῇ βακτηρίᾳ σημεῖον γένηται ἐκ Θεοῦ. Κομίζουσιν οὖν, οἵ τε ἄλλοι καὶ Ἀαρών, ἐπιγράψας τῇ βακτηρίᾳ Λευΐτην, ἃς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Θεοῦ κατέθετο Μωϋσῆς, τῇ δ' ἐπιούσῃ προεκόμισαν ταύτας. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι, οἷαί περ ἐτύγχανον, ἔμενον, ἡ δὲ Ἀαρὼν ἐβλάστησε κλάδους τε καὶ καρπούς. Τὸν δὲ καρπὸν ἡ μὲν τοῦ Λευϊτικοῦ βίβλος κάρυα λέγει, ἀμύγδαλα δὲ ὁ Ἰώσηπος. Ἐξεπλάγησαν οὖν πάντες, τρὶς τὸν Ἀαρὼν χειροτονήσαντος τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ πολέμων καὶ στρατείας ἡ τῶν Λευϊτῶν ἀφεῖτο φυλή, ἵνα μὴ διὰ ἀπορίαν τῶν ἀναγκαίων ἀμελοῖεν τῆς λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ, ἐκέλευε Μωϋσῆς τὴν Χαναναίαν κτησαμένους τοὺς Ἑβραίους, ὀκτὼ καὶ τεσσαράκοντα πόλεις κατανεῖμαι τοῖς Λευΐταις, καὶ γῆν πρὸ αὐτῶν, καὶ δεκάτην τῶν ἐπετείων καρπῶν αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἱερεῦσι τελεῖν, καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα τούτοις χορηγεῖν τὸν λαὸν διετάξατο, ὧν τὸ καθ' ἕκαστον ὁ ζητῶν, τὴν τοῦ Λευϊτικοῦ βίβλον ἀναπτύξας εὑρήσει.

XVIII. His rebus ordinatis, Moses cum exercitu ad Idumæam accedit, transitum petens. At rex illius terræ cum armatis copiis occurrit. Moses itaque per desertum pergit, monitus a Deo ne pugnam auspicaretur. Eo tempore etiam Mariamme moritur, Mosis soror, quadragesimo anno post exitum ex Ægypto. Populo igitur ductu Mosis per desertum et Arabiam proficiscente, Aaron etiam obit, alto monte conscenso, et pontificalibus vestibus Eleazaro filio traditis in populi conspectu, anno ætatis CXXIII. Moses ad Moabitarum et Amorrhæorum regionem progressus, petebat ut traducere liceret exercitum. Sed loci illius rex Seon transitu populum prohibebat. Cum autem Mosi oraculum consulenti, victoriæ signa dedisset Deus, Hebræi armis sumptis, in prælium vadunt. Statim in fugam vertuntur Amorrhæi, et omnes intereunt, rege etiam occiso, et captis urbibus, ac provincia occupata. Ogus item Galaditicæ et Gaulanitidis rex, qui Seoni jam interfecto suppetias veniebat, Israelitas aggreditur. Sed et ipse in prælio cadit, et exercitus ejus deletur captis urbibus, et incolis interfectis. Inde Moses copias in magnam planitiem ducit, et castra contra Hierichuntem locat, urbem beatam, ac palmarum et Balsami feracem. Balacus autem rex Balaamum vatem accersit, ut Israelitas diris devoveret. Sed iter ingresso,

C ΙΗ'. Ταῦτα δὲ διατάξας Μωϋσῆς, ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἦλθε μετὰ τῆς στρατιᾶς, καὶ ἠξίου παρελθεῖν δι' αὐτῆς. Τῆς χώρας δὲ ὁ βασιλεύς, μετὰ στρατιᾶς ἐνόπλου προϋπήντα τῷ Μωϋσῇ. Καὶ ὃς διὰ τῆς ἐρήμου ἐχώρει, μὴ ἄρχειν μάχης συμβουλεύοντος τοῦ Θεοῦ. Τότε καὶ Μαριάμμη τέθνηκε, τοῦ Μωϋσέως ἡ σύγγονος, μετὰ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἐξόδου. Τὸν δὲ λαὸν ἀπῆγε διὰ τῆς ἐρήμου, καὶ τῆς Ἀραβίας, ἔνθα καὶ Ἀαρὼν ἐτελεύτησεν εἰς ὄρος ἀναβὰς ὑψηλόν, καὶ τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν παραδοὺς τῷ υἱῷ Ἐλεάζαρ, τοῦ πλήθους ὁρῶντος, ἔτη βιοὺς ἑκατὸν πρὸς εἴκοσι καὶ τρισίν. Ἐλθὼν δὲ Μωϋσῆς ἐπὶ τὴν Μωαβιτῶν καὶ Ἀμοῤῥαίων χώραν, τῷ στρατῷ δίοδον ᾔτει. Σηὼν δὲ τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς διαβαίνειν τοὺς Ἑβραίους ἐκώ- D λυε, καὶ τοῦ Θεοῦ νίκην σημήναντος ἐρομένῳ τῷ Μωϋσῇ, τὰς πανοπλίας ἀναλαβόντες Ἑβραῖοι, πρὸς μάχην ἐχώρουν. Τρέπονται δ' αὐτίκα οἱ Ἀμοῤῥαῖοι, καὶ ἅπαντες διεφθάρησαν. Πέπτωκε δὲ καὶ Σηὼν ὁ αὐτῶν βασιλεύς, καὶ τὰς πόλεις εἷλον, καὶ τὴν γῆν ἐκείνων παρέλαβον. Ἐπιτίθεται δὲ τοῖς Ἰσραηλίταις, καὶ Ὢγ ὁ τῆς Γαλαδηνῆς καὶ τῆς Γαυλανίτιδος βασιλεὺς σύμμαχος ἐλθὼν τῷ Σηὼν ἤδη ἀπολωλότι. Αὐτός τε οὖν θνήσκει κατὰ τὴν μάχην, καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ διαφθείρεται, καὶ αἱ πόλεις ἑάλωσαν, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες ἀπώλοντο. Ἐκεῖθεν δὲ Μωϋσῆς τὴν δύναμιν κατὰ τὸ μέγα πεδίον ἄνει,

καὶ στρατοπεδεύει Ἱεριχοῦντος ἔναντι. Πόλις δ' A ἐστὶν εὐδαίμων αὕτη, φοινικάς τε φέρουσα, καὶ βάλσαμον νεμομένη. Βαλὰκ δὲ ὁ τῶν Μωαβιτῶν βασιλεὺς, μετακαλεῖται τὸν μάντεα Βαλαὰμ, ὅπως ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀρὰς ποιήσῃ παραγενόμενος. Καὶ ὁ μὲν ἀπῄει. Κατὰ δὲ τὴν ὁδὸν ἀγγέλου θείου προσβαλόντος αὐτῷ, ἡ ὄνος, ᾗ ὁ Βαλαὰμ ἐπωχεῖτο, συνεῖσα τοῦ θείου πνεύματος, οὐ προέβαινεν, οὐδὲ ταῖς πληγαῖς ἐνεδίδου· φωνήσασα δ' ἀνθρωπίνως κατὰ θεῖαν βούλησιν, ἄδικον ἐκάλει τὸν δεσπότην πληγὰς αὐτῇ ἐπιφέροντα, καὶ μὴ συνιέντα, ὅτι ἐκ Θεοῦ οἷς ἔσπευσεν ὑπηρετεῖν εἴργεται. Ταραττομένου δ' αὐτοῦ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην φωνὴν, ἐπιφανεὶς ὁ ἄγγελος, αὐτὸς τὴν ὁδὸν ἔλεγε κωλύειν τῷ κτήνει. Βουλόμενον δ' ἀναστρέφειν, χωρεῖν προσωτέρω παρώρμησεν, καὶ ὃ ἂν ἐκ Θεοῦ B ἐμπνευσθείη, τοῦτο λέγειν. Καὶ ὁ μὲν ἧκει πρὸς τὸν Βαλάκ. Καὶ εἰς ὄρος ἀχθεὶς, ἑπτά τε ταύρους ὁλοκαυτώσας, καὶ τοσούτους κριοὺς, ὡς εἶδε τροπὴν σημαινομένην, οὐ μόνον οὐ κατηύξατο τῶν Ἑβραίων, ἀλλ' ἐπιθειάσας αὐτούς τε καὶ τὸ γένος ἅπαν αὐτῶν εὐλόγησε, καὶ ἐξύμνησε. Τοῦ δὲ Βαλὰκ δυσχεραίνοντος ἐπὶ τούτοις, ἔφη ὁ Βαλαάμ· *Οὐκ ἐφ' ἡμῖν περὶ τῶν τοιούτων σιγᾷν ἢ λέγειν ἐστὶν, ὦ βασιλεῦ, ἀλλ' ὅτε ἡμᾶς τὸ τοῦ Θεοῦ λάβῃ πνεῦμα, ἃς ἐκεῖνο βούλεται φωνὰς ἀφίησι δι' ἡμῶν. Ἐμοὶ δὲ χαρίζεσθαι βουλομένῳ σοι, βωμὸν αὖθις ἑτοιμαστέον καὶ θύματα.* Θύει τοίνυν καὶ πάλιν, καὶ πεσὼν ἐπὶ στόμα, προὔλεγεν ὅσα τε βασιλεῦσιν ἔσται πάθη, καὶ ὅσα ταῖς πόλεσι. C Βαλὰκ δὲ ἀτίμως ἀποπέμπει τὸν Βαλαάμ. Εἶτα τὰς παρθένους ἐπιπέμπει τοῖς Ἰσραηλίταις, κατὰ συμβουλὴν Βαλαὰμ, αἷς οἱ τῶν Ἑβραίων παῖδες ἁλίσκονται, καὶ ταύταις συνῄεσαν, ὡς διαπαντὸς ἤδη τοῦ στρατοῦ τὴν παρανομίαν χωρεῖν ἔρωτι τῶν Μαδιανιτῶν γυναικῶν, θεοῖς αὐτῶν τῶν Ἑβραίων θυόντων, καὶ ἀσυνήθων γευομένων τροφῶν. Μωϋσῆς δὲ εἰς ἐκκλησίαν ἀγαγὼν τὸν λαὸν, οὐκ ἄξια δρᾷν ἑαυτῶν, οὐδὲ τῶν πατέρων τοὺς νέους ἔλεγε· καὶ ἐπειρᾶτο τούτους ἐπανορθοῦν. Ζαμβρὴς δὲ φύλαρχος ὢν φυλῆς τῆς Συμεωνίτιδος, καὶ Μαδιανίτιδι συνοικῶν, καὶ περιμανῶς ἐκείνης ἐρῶν, Μωϋσέως κατηναιδεύσατο, καὶ μὴ ἂν ποτε τὴν γυναῖκα καταλιπεῖν διωμόσατο. Ὁ Φινεὲς δὲ τοῦ ἀρχιερέως ὢν παῖς Ἐλεάζαρ, περιαλγήσας, D οὐκ ἀνῆκε παίων τῇ ῥομφαίᾳ τὴν Μαδιανίτιν καὶ τὸν Ζαμβρὴν, ἕως καὶ ἄμφω ἀπέκτεινεν. Ὃν καὶ ἄλλοι νέοι, οἷς ἀρετῆς ἔμελε, μιμησάμενοι, ἀνῄρουν τῶν νέων τοὺς ἐπὶ γυναιξὶν ἀλλοφύλοις παρανομήσαντας. Ἀπόλλυνται οὖν ἄνδρες οὐκ ἐλάττους μυρίων καὶ τετρακισχιλίων. Ἐντεῦθεν παροξυνθεὶς Μωϋσῆς κατὰ τῶν Μαδιανιτῶν ἐξέπεμψε στρατιὰν, στρατάρχην αὐτῆς ἀποδείξας τὸν Φινεές. Καὶ μάχης συστάσης, οἵ τε βασιλεῖς αὐτῶν πίπτουσιν, ὄντες πέντε, καὶ πλῆθος ἄγαν πολύ. Οἱ δὲ Ἑβραῖοι τὴν χώραν αὐτῶν διηρπάκασι, καὶ τοὺς οἰκήτορας σὺν γυναιξὶ διαφθείραντες, μόνας τὰς παρθένους κατέλιπον, εἰς τρισμυρίας καὶ δισχιλίας ἀριθμουμένας, ἃς τοῖς ἱερεῦσι τε καὶ Λευΐταις καὶ τῷ λαῷ διένειμε Μωϋσῆς. Γηραιὸς δὲ τυγχάνων, διάδοχον ἑαυτοῦ κατέστησε τὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν, κελεύσαντος τοῦ Θεοῦ.

A divinus angelus occurrit, quo asina, cui Balaamus insidebat, animadverso, non progrediebatur, neque cedebat verberibus : sed Dei nutu voce humana edita, expostulabat **43** cum domino, a quo vapulabat, quod non intelligeret, divinitus ea prohiberi, ad quæ properaret. Voce illa perterrito etiam angelus apparet, ac se ait jumento iter intercludere. Reverti volentem, ut pergat hortatur, et quidquid ei divinitus inspiretur, dicat. Ac venit ille quidem ad Balacum, et in montem perductus, septem tauris totidemque arietibus immolatis, cum stragem significari videret, non modo mala non imprecatus est Israelitis, sed et ipsos et omne genus eorum faustis ominibus et divinis laudibus prosecutus. Ac graviter illa ferenti Balaco : *Non* B *penes nos*, inquit, *est, o rex, ista vel loqui, vel tacere : sed cum divinus spiritus nos occuparit, quas ipse vult, per nos voces edit. Sed quia tibi gratum facere cupio, denuo instruenda erit ara et victimæ.* Rursus igitur sacrificat, et in faciem prolapsus, clades regibus et urbibus imminentes vaticinatur. Qua de causa Balacus eum sine honore dimittit. Idemque post de Balaami concilio, virgines in Israelitarum castra mittit, a quibus Hebræi ad coitum alliciebantur, ut id facinus totum exercitum pervagaretur, amore Madianiticarum mulierum, diis earum Hebræis sacrificantibus, et cibos insolitos concedentibus. Moses populo ad concionem vocato, dicebat, adolescentes neque se, neque patribus suis digna facere, eosque corrigere satage- C bat. Cæterum Zambres Simeoniæ tribus princeps, qui Madianiticam mulierem sibi nuptam insano amore deperibat, impudenter sese Mosi opposuit, neque unquam deserturum jurejurando affirmavit. Phinees autem pontificis Eleazari filius doloris acerbitate victus, non prius et Madianitidem et Zambrem gladio verberare destitit, quam utrumque occidisset. Hunc alii juvenes studiosi virtutis imitari, perimebant adolescentes qui contra leges patrias alienigenis mulieribus se contaminarant. Ita viri XIV millibus haud pauciores perierunt. Ea re Moses iratus, contra Madianitas exercitum mittit, Phineæ mandato imperio. Prælio commisso, reges eorum cadunt numero quinque, et mul- D titudo ingens. Hebræi regionem eorum diripiunt, civibus una cum uxoribus occisis, solis virginibus parcentes, quæ fuere ad XXXII millia, quas Moses sacerdotibus, **44** Levitis et populo distribuit : et quia jam senio confectus erat, successorem sibi designat Jesum Navis filium.

ΙΘ'. Αἱ φυλαὶ δὲ Γὰδ τε καὶ Ῥουβὶμ, καὶ τῆς τοῦ Μανασσῆ ἡ ἡμίσεια, ἐδέοντο Μωϋσέως, τὴν τῶν Ἀμοῤῥαίων γῆν προσκληρῶσαι αὐτοῖς. Ὁ

XIX. Cum tribus Gadia, Rubenia, et Manasseæ semissis Mosem orarent, ut Amorrhæorum terram ipsis attribueret ; itaque ille ignaviam eis opprobra

ret, ut qui belli Chananæi societatem cum popularibus detrectarent : illi se defendentes, aliam afferebant causam, quod pecora, quorum copiis abundarent, in ea regione relicturi essent, acta rei pecuniariæ, ut ipsi popularium certamina expeditius adjutarent. Collaudavit ea Moses, atque iis conditionibus Amoritidem eis Moses attribuit. Cum autem quidam Manasseæ tribus, solis relictis filiabus, decessisset, interrogatus, cujus esset illius portio, respondit : si quibus tribulium nupsissent virgines, ut una cum portione ad illos transirent : sin aliquibus alterius tribus desponderentur, portionem in patria tribu relinquerent. Sic cujusque bona in sua tribu esse retinenda constituit. Jam autem quadraginta annis (demptis triginta diebus) elapsis, ex quo Israelitæ Ægypto excesserant, Moses annos cxx natus, populo sibi mortem instare denuntiat, multis præceptis datis, legibus item et reipublicæ forma descriptis, et mandata contra Amalechitas expeditione, ac jurejurando exacto de servandis legibus, necnon imperatore ad Chananæos bello petendos incitato : *Ecce,* inquit, *ad majores nostros abeo. Nam hunc mihi diem migrationis ad illos Deus præfinivit.* His auditis, populus in lacrymas et fletum erupit inconsolabilem, ac tantum, ut affectus ille Mosi etiam vel invito lacrymas excuteret. Abeuntem eum in locum, ubi inter mortales esse desineret, prosequebantur omnes plangentes. At ille manu cæteros ulterius progredi vetans, senatoribus tantum et Pontifice Eleazaro et imperatore Jesu comitantibus, donec venit ad montem Naban et cacumen Phasenæ, quod est in conspectu Hierichuntis, unde ei Dominus terra, cujus hæreditatem adituri essent Israelitæ, monstrata dixit : *Oculis tuis istam intuere, sed ingressurus non es.* Ad montem hunc progressus, qui quidem altus est, senatu dimisso, Eleazarum solum et Jesum secum adducit : **45** atque cum eis collocutus, densaque nube circumdatus, evanuit. Scribitur autem in sacris Libris ideo mortuus, ne ob excellentem virtutem, audaciores aliqui Deum esse factum perhiberent. Summa ætatis ejus fuere anni centum et viginti : quorum trientem, uno mense minus in imperio fuit. Defunctum luxerunt dies triginta. Et hæc Josephus tradit. Sed Deuteronomii liber sic ad verbum habet : *Et obiit Moses, famulus Domini, neque in hunc diem quisquam obitum ejus novit.* Sopito jam luctu, Jesus exploratores Hierichuntem mittit, et Gadiæ, Rubeniæ, ac Manasseæ tribus principes accersitos, pacti cum Mose initi admonet : qui cum quinquaginta millibus armatorum cum ad Jordanem sequuntur. Cæterum exploratores Hierichuntem missi, urbe tota perlustrata, cogniti et regi indicati, statim comprehendi jubentur. Ea re mulier nomine Raab, ad quam confugerant, intellecta, homines

A δὲ δειλοὺς αὐτοὺς ἀπεκάλει, καὶ μὴ θέλοντας τῆς πρὸς Χαναναίους μάχης κοινωνῆσαι τοῖς ὁμοφύλοις. Ἀπελογοῦντο δ' ἐκεῖνοι μὴ τοῦτο εἶναι, ἀλλὰ πλήθει βοσκημάτων εὐθηνουμένους, βούλεσθαι ταῦτα παρὰ τῇ χώρᾳ καταλιπεῖν, ἀγαθῇ τυγχανούσῃ πρὸς τετραπόδων τροφὴν, ἵν' εἶεν αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοῖς ὁμογενέσι συνεπαίροντες εὔζωνοι. Ἐπῄνεσε ταῦτα Μωϋσῆς, καὶ τὴν Ἀμορῖτιν αὐτοῖς προσεκλήρωσεν ἐπὶ τοιαύταις συνθήκαις. Τεθνηκότος δέ τινος ἐκ τῆς Μανασσῆ φυλῆς ἐπὶ θυγατράσι μόναις, ἐρωτηθεὶς Μωϋσῆς, τίνος ὁ ἐκείνου κλῆρος ἔσοιτο; ἀπεκρίνατο· Εἰ μέν τισι τῶν φυλετῶν συνοικήσουσιν αἱ παρθένοι, μετὰ τοῦ κλήρου πρὸς ἐκείνους χωρείτωσαν· εἰ δὲ μνηστεύοιντό τισιν ἐξ ἑτέρας φυλῆς, τὸν κλῆρον ἐάτωσαν ἐν τῇ πατρῴᾳ B φυλῇ, καὶ οὕτω μένειν ἑκάστου κλῆρον ἐν ταῖς φυλαῖς διετάξατο. Ἤδη δὲ τεσσαράκοντα διεληλυθότων ἐτῶν, ἐξότου τῆς Αἰγύπτου οἱ Ἰσραηλῖται ἐξεληλύθασι, τριάκοντα ἐνδεουσῶν ἡμερῶν, ἀθροίσας τὸν λαὸν Μωϋσῆς, ἑκατὸν εἴκοσιν ἐνιαυτῶν γεγονὼς, τὸ οἰκεῖον αὐτοῖς κατήγγειλε τέλος· καὶ πολλὰ παραινέσας, καὶ νόμους δοὺς ἐν βίβλοις, καὶ τῆς σφετέρας πολιτείας διάταξιν, καὶ στρατεῦσαι κατὰ τῶν Ἀμαληκιτῶν ἐντειλάμενος, περὶ τῆς φυλακῆς τε τῶν νόμων ὅρκον ἀπαιτήσας αὐτοὺς, καὶ τὸν δημαγωγὸν Ἰησοῦν παραθήξας ἐπὶ τοὺς Χαναναίους στρατεῦσαι· *Ἰδοὺ,* φησὶν, *πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἄπειμι προγόνους. Τήνδε μοι γὰρ τὴν ἡμέραν τῆς πρὸς ἐκείνους ἀφίξεως ὥρισεν ὁ Θεός.* Τὸ δὲ C πλῆθος ἐδάκρυε, καὶ ἦν ὁ θρῆνος αὐτῶν ἀπαράκλητος, καὶ τοσοῦτος, ὡς καὶ αὐτὸν Μωϋσῆν ἐκνικηθῆναι (41) τῷ πάθει, καὶ προενεγκεῖν δάκρυα. Πορευομένῳ δ' ὅπου ἔμελλεν ἀφανὴς ἔσεσθαι, εἵποντο πάντες κοπτόμενοι. Ὁ δὲ τοὺς μὲν πόῤῥω, τῇ χειρὶ κατασείων, μένειν ἐκέλευε, μόνη δ' ἡ γερουσία προέπεμπεν αὐτὸν, καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἐλεαζὰρ, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἰησοῦς, ἕως ἐπὶ τὸ ὄρος ἦλθε Ναβᾶν, ἐπὶ κορυφὴν Φασενᾶ (42), ἥ ἐστι κατὰ πρόσωπον Ἱεριχώ· ὅθεν ἔδειξεν αὐτῷ Κύριος τὴν γῆν, ἣν ἔμελλον κληρονομῆσαι οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, εἰπὼν αὐτῷ, *Ἴδε ταύτην τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, εἰς αὐτὴν δ' οὐκ εἰσελεύσῃ.* Ἐπὶ δὲ τὸ ὄρος τοῦτο ἐλθὼν, ὑψηλὸν τυγχάνον, τὴν μὲν γερουσίαν ἀπέπεμψε· τὸν δ' Ἐλεάζαρ καὶ Ἰησοῦν ἐπήγετο· D καὶ προσομιλῶν αὐτοῖς, νέφους ἀθρόον περιλαβόντος αὐτὸν, ἐγένετο ἀφανής. Γεγράφασι δ' αὐτὸν ἐν ταῖς ἱεραῖς Βίβλοις τεθνεῶτα, ἵνα μὴ διὰ περιβολὴν τῆς περὶ αὐτὸν ἀρετῆς τολμήσωσί τινες εἰπεῖν ὡς ἀποτεθέωται. Ἐβίωσε δὲ τὴν ὅλην ζωὴν ἐνιαυτοὺς ἑκατὸν εἴκοσι, ὧν ἦρξε τὸ τρίτον μέρος, ἑνὸς λείποντος μηνὸς, καὶ ἐπένθησαν αὐτὸν ἐφ' ἡμέρας τριάκοντα. Ταῦτα μέν φησιν ὁ Ἰώσηπος. Ἡ δὲ τοῦ Δευτερονομίου βίβλος πρὸς τὸ τέλει οὕτω περιέχει πρὸς ῥῆμα· ***Καὶ ἐτελεύτησε Μωϋσῆς, οἰκέτης Κυρίου, καὶ οὐκ οἶδεν οὐδεὶς τὴν τελευτὴν αὐτοῦ,*** ἕως

Variæ lectiones et notæ.

(41) *Ἐκνικηθῆναι τῷ πάθει.* Ἐκκινηθῆναι. Wolfianus cod. νικηθῆναι, Colbert.

(42) ***Φασενᾶ.*** Φασγᾶ. Ita Wolfian. et Colbert. codd.

τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἤδη δὲ τοῦ πένθους λελωφηκότος, πέμπει κατασκόπους εἰς Ἱεριχοῦντα ὁ Ἰησοῦς. Μετακαλεσάμενος δὲ τοὺς φυλάρχους τῆς τοῦ Ῥουβὶμ φυλῆς, καὶ τῆς Γάδ, καὶ τῆς Μανασσῆ, ὑπεμίμνησκεν αὐτοὺς τῶν πρὸς Μωϋσῆν συνθηκῶν. Τῶν δὲ ἑπομένων πεντάκις μυρίοις ὁπλίταις, ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην προσῄει. Οἱ δὲ πεμφθέντες κατάσκοποι, εἰς Ἱεριχὼ παραγενόμενοι, τὴν πόλιν ἅπασαν κατενόησαν. Γνωσθέντες δὲ, τῷ βασιλεῖ τῆς χώρας μηνύονται. Ὁ δ' εὐθὺς αὐτοὺς συλληφθῆναι ἐκέλευσεν. Ὡς δὲ ἔγνω τὴν ἔφοδον τῶν ζητούντων τοὺς ἄνδρας ἡ γυνὴ, παρ' ᾗ προσπεφεύγασι, Ῥαὰβ καλουμένη, τοὺς μὲν κατέκρυψε, λίνου αὐτοῖς ἀγκαλίδας ἐπιθεμένη. Τοῖς δὲ ζητοῦσιν ἔλεγεν, ὡς οἱ ἀγνῶτες ἄνδρες ἐκεῖνοι, πρὶν δῦναι τὸν ἥλιον, παρ' αὐτῇ δειπνήσαντες, ἀπηλλάγησαν. Οἱ δ' οὕτως αὐτοὺς ὑπελθούσης τῆς γυναικὸς, ὥρμησαν ἄλλος ἀλλαχοῦ, τοὺς ἄνδρας διώκοντες. Ἡ δὲ Ῥαὰβ χωρεῖν ἐκέλευσεν ἐπὶ τὰ οἰκεῖα τοὺς ἄνδρας, καὶ μεμνῆσθαι αὐτῆς, καὶ ἀμοιβὴν ἐκτίσαι, τῆς Χαναναίων χώρας ἐπικρατήσαντας. Οἱ δὲ καὶ χάριν ἔχειν ὡμολόγουν, καὶ ἡνίκα ἂν ἡ πόλις ἁλίσκηται, τὴν κτῆσίν τε καὶ τοὺς οἰκείους εἰς τὸ καταγώγιον ἐγκαθεῖρξαι, αὐτῇ ἐνετέλλοντο, ἀπαιωρῆσαι δὲ καὶ φοινικίδα πρὸ τῶν θυρῶν, ἵν' εἴη γνώριμος ἡ οἰκία, καὶ διαφυλαχθῇ. Καὶ οἱ μὲν πρὸς τοὺς οἰκείους ἐσώθησαν, καὶ ἃ ἔπραξαν ἐδήλουν. Τοῦ Ἰορδάνου δὲ πολλοῦ ῥέοντος, οὕτω τοὺς Ἑβραίους ὁ Ἰησοῦς ἐπ' αὐτοῦ διεβίβασε. Προῄεσαν μὲν οἱ ἱερεῖς, τὴν Κιβωτὸν αἴροντες, εἶτα οἱ Λευῖται, κομίζοντες τὴν σκηνήν. Εἵποντο δὲ τούτοις ὁ λαός. Ὡς δὲ τοῖς ἱερεῦσι πρώτοις ἐμβᾶσιν, ἀνεκόπη τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ, πάντες θαῤῥούντως ἐπεραιοῦντο. Ἔστησαν δ' ἐν μέσῳ οἱ ἱερεῖς, ἕως οὗ διαβαίη τὸ πλῆθος, εἶτα κἀκεῖνοι ἐξῄεσαν, ἐλεύθερον ἀφέντες τὸ ῥεῦμα χωρεῖν, καὶ πρὸ δέκα σταδίων τῆς Ἱεριχοῦντος στρατοπεδεύονται.

Κ'. Βωμὸν δ' ἐκ τῶν λίθων ὁ Ἰησοῦς ἱδρυσάμενος, οὓς ἕκαστος τῶν φυλάρχων κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ βυθοῦ τοῦ Ἰορδάνου ἀνείλετο, ἔθυεν ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἑώρταζε. Τότε δ' αὐτοὺς καὶ τὸ Μάννα ἐπιλελοίπει, χρησαμένους αὐτῷ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη. Ἤδη γὰρ εὐπόρουν ἐκ τῆς χώρας πάντων, ὧνπερ ἐδέοντο. Τῇ δὲ πρώτῃ τῆς ἑορτῆς ἡμέρᾳ τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἱεριχοῦντος ὁ Ἰησοῦς ἐπεχείρησεν, οὕτω ταύτην διατιθέμενος. Τὴν Κιβωτὸν οἱ ἱερεῖς φέροντες, περιώδευον τὸ τεῖχος, ἑπτὰ σαλπίζοντες κέρασι. Καὶ ἡ γερουσία παρείπετο, εἶθ' ὑπενόστουν εἰς τὸ στρατόπεδον. Καὶ τοῦτο ἐπὶ ἓξ ἐποίουν ἡμέρας. Τῇ δὲ ἑβδόμῃ τὰ αὐτὰ ποιησάντων, καὶ περιελθόντων ἑπτάκις, τὸ τεῖχος κατέπεσε, καὶ ὁ λαὸς εἰσελθὼν, πάντας ἔκτειναν, καὶ τὴν πόλιν ἐνέπρησαν. Τὴν δὲ Ῥαὰβ μόνην σὺν τοῖς οἰκείοις ἔσωσαν οἱ κατάσκοποι, φοινικίδα πρὸ τῆς οἰκίας ἀπαιωρήσασαν. Καὶ Ἰησοῦς ἀγροὺς αὐτῇ ἐδωρήσατο, καὶ ἦγε διὰ τιμῆς. Κατὰ δὲ τῶν ἐγείρειν αὖθις βουληθησομένων τὴν πόλιν ἀρὰς ἔθετο, στερηθῆναι μὲν τοῦ πρώτου παιδὸς, τὸν θεμελίους βαλλόμενον, τὸν τελειώσαντα δὲ ζημιωθῆναι τὸν νεώτατον. Πολὺ δὲ πλῆθος ἐκ τῆς πόλεως ἀθροίζεται ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ, καὶ ἅπαν ἀνετέθη τῷ Θεῷ, ὡς τῶν κατωρθωμένων ἐσόμενον ἀπαρχήν. Ἀπείρητο γὰρ πᾶσιν ἐκ τούτου τι σφετερίσασθαι. Ἄχωρ δέ τις ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς, ὑφάσματι χρυσοϋφεῖ περιτυχὼν, καὶ μάζῃ χρυσοῦ ἑλκούσῃ σίκλους διακοσίους, ἰδιώσατο ταῦτα, κατορύξας ἐν τῇ σκηνῇ. Μετὰ ταῦτα πολέμου συστάντος τρέπονται οἱ Ἑβραῖοι, καὶ πίπτουσιν

A occultat sub lini fasciculis, et inquisitoribus dicit viros illos ignotos, ante solis occasum, apud se cœnatos discessisse. Illi sic a muliere elusi, alius alio dilabuntur, persecuturi eos. Tum Raab domum se recipere jubet viros, beneficii sui memores, ac terra Chananæa potitos, referre gratiam. Illi et gratias agunt, eamque ubi urbs capta esset, ut res suas et necessarios in diversorio concluderet, suspenso pro foribus purpuræ panno, monent, quo nosceretur domus, et conservaretur. Itaque ad suos incolumes reversi, quid gessissent, renuntiant. Cum autem Jordanis intumuisset, sic Jesus Hebræos per eum traduxit. Præcedebant sacerdotes, arcam ferentes. Deinde Levitæ, tabernaculum gestantes. Hos populus sequebatur. Ut autem sa-

B cerdotibus primis ingressis, impetus fluminis statim interrumpitur, omnes audacter trajecere, stantibus in medio sacerdotibus, donec populus transisset : ac tum demum ipsi etiam sunt egressi, cursu fluminis in integrum restituto. Jordane superato, castra decem stadiis ab Hierichunte locant.

C XX. Jesus in ara ex lapidibus, quos ipsius jussu quilibet tribunus ex alveo Jordanis sustulerat, immolat, et festum Paschatis celebrat. Eodemque tempore manna eos defecit, quo per annos quadraginta fuerant usi. Jam enim ex agris omnia quibus opus erat, suppetebant. Obsidionem Hierichuntis Jesus primo die festivitatis est auspicatus, re sic instructa. Sacerdotes arcam gestantes mœnia circumibant, septem cornua inflantes, senatus pone sequebatur, post in castra redibant. Idque sex diebus cum fecissent, ac die septimo repetiissent, et septies circumissent, murus concidit, populus ingressus, omnes occidit, et urbem incendit. Solam Raabem cum suis, signo illo pro foribus conspecto, exploratores conservarunt : Jesus etiam agro dona- 46

D vit, et honorifice tractavit. Si qui vero urbem instauraturi essent, eos diris hujusmodi est detestatus, ut qui fundamenta jaceret, primogenitum amitteret : qui perficeret, natu minimum filium. Magna auri et argenti copia ex manubiis urbis coacta, Deo universa consecratur, primitiæ rei bene gestæ : ac omnibus interdicitur, ne quid inde sibi usurpent. Sed Achor quidam Judaicæ tribus, textum quoddam ex auro, et auri massam, quæ siclos ducentos pendebat, nactus, retinet, ac in tabernaculo suo defodit. Post orto bello, in fugam vertuntur Hebræi, triginta sex ex eis interfectis. Eam cladem populus ægerrime tulit. Jesus in faciem prolapsus deprecatur Deum : et oraculo edoctus, sacrilegium esse factum, judicium sorti committit.

A quæ cum in Achorem incidisset, fatetur ille facinus, res subreptas profert, ipse cum suis lapidatur : Jesus Naim obsidione capit. Cæterum Gabaonitæ, eorumque finitimi, cum ad Chananæos pertinerent, veriti ne itidem ut Hierichuntii et Naitæ tractarentur, legatos ad Jesum mittunt, se longissime inde habitare dicentes, neque genere cum Chananæis conjunctos, fœdus inire cum Israelitis, et jungere amicitiam cupere. Jesus. postulatis eorum annuit. Post, ubi eos Chananeæ gentis esse intellexit : cum eis ob dolum expostulat. Illi necessitatem excusant, atque excidii metum. Tum Jesus, ne datam fidem violaret, publicos servos eos facit. Sic Josephus. Sed liber Jesu ait, eos lixas et calones totius Synagogæ et divini altaris esse factos. B Gabaonitas a rege Hierosolymorum ob fœdus cum Israelitis initum, bello petitos, Jesus defendit, hostes in fugam vertit, fugientes **47** persequitur. Quo prælio et grando solito major, et fulmina cœlitus in hostes irruerunt : et dies facta longior, cursum solis ad Jesu preces sistente Deo, ne superventu noctis hostes elaberentur. Reges etiam in quodam specu delitescentes, deprehensi, occiduntur omnes. His rebus gestis, Jesus in Chananææ montana regreditur, ibique magna cæde edita, et opima præda parta, in Galgalia castra sese recipit : quibus ex eo nomen erat factum, quod Israelitæ se et servitute Ægyptiaca et ærumnis deserti liberatos esse cognoscerent. Nam Galgala Hebræis *libertatem* significat. Cum autem Chananæi Libanum C montem accolentes, et qui in campestribus habitabant, Palæstinis in auxilium ascitis, bellum eis inferrent, atque in exercitu haberent armatorum trecenta millia, equitum decem millia, et millia curruum triginta, Deo victoriam Israelitis pollicito, prælium atrox committitur : quo hostes universi, paucis exceptis, perierunt, regibus etiam cæsis.

αὐτῶν ἄνδρες ἓξ καὶ τριάκοντα. Τοῦτο σφόδρα τὸ πλῆθος ἐλύπησε. Καὶ Ἰησοῦς ἐπὶ στόμα πεσὼν ἐδέετο τοῦ Θεοῦ. Χρηματισθεὶς δὲ κλοπὴν γενέσθαι τῶν καθιερωθέντων χρημάτων, κλήρῳ τὴν κρίσιν ἐπέτρεψεν. Ἐπὶ δὲ τὸν Ἄχωρ τοῦ κλήρου πεσόντος, ὁμολογεῖ τὴν κλοπὴν ἐκεῖνος, καὶ παράγει τὰ φώρια. Καὶ ὁ μὲν λίθοις ἀναιρεῖται, σὺν τοῖς αὐτοῦ· Ἰησοῦς δὲ πολιορκεῖ τὴν Ναῒν, καὶ ταύτην αἱρεῖ. Γαβαωνῖται δὲ καὶ οἱ ἐκείνοις περίοικοι, Χαναναίοις προσήκοντες, φοβηθέντες ὡς τοῖς Ἱεριχουντίοις καὶ τοῖς περὶ Ναῒν τὰ ὅμοια πείσονται, πρεσβείαν ἀποστέλλουσι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, πόῤῥωτάτω λέγοντες κατοικεῖν, μηδὲ γένους κοινωνεῖν Χαναναίοις, καὶ σπονδὰς πρὸς αὐτοὺς θέσθαι ζητοῦντες τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ συνθήκας φιλίας. Ἰησοῦς οὖν φιλίαν πρὸς αὐτοὺς ἐποιήσατο. Γνοὺς δ' ἔπειτα τούτους τοῦ γένους ὄντας τῶν Χαναναίων, τῆς ἀπάτης αὐτοῖς ἐνεκάλει. Οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης ἔφασαν τοῦτο πρᾶξαι, δεδιότες τὸν ὄλεθρον. Καὶ Ἰησοῦς, ἵνα μὴ παραβαίη τὸν ὅρκον, δημοσίους αὐτοὺς ἀποδείκνυσιν. Οὕτως Ἰώσηπος. Ἡ δὲ βίβλος τοῦ Ἰησοῦ περιέχει, ὅτι κατέστησεν αὐτοὺς ξυλοκόπους καὶ ὑδροφόρους πάσῃ τῇ συναγωγῇ, καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ Θεοῦ. Ἐπιθεμένου δὲ τοῖς Γαβαωνίταις τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων, διὰ τὰς πρὸς Ἑβραίους σπονδὰς, ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς συμμαχεῖ, καὶ τρέπεται τοὺς ἐναντίους, καὶ τραπέντας ἐδίωκεν. Ὅτε καὶ οὐρανόθεν χάλαζά τε τῆς συνήθους μείζων, καὶ κεραυνοὶ τοῖς πολεμίοις ἐπέπεσον· καὶ ἡ ἡμέρα ηὔξητο, τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου στήσαντος τοῦ Θεοῦ, ἐντεύξει τοῦ Ἰησοῦ, ἵνα μὴ, νυκτὸς ἐπελθούσης, διαφύγωσιν οἱ πολέμιοι. Καταλαμβάνονται δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ἔν τινι σπηλαίῳ κρυπτόμενοι, καὶ κτείνονται πάντες. Ἰησοῦς δὲ ἐπανήει πάλιν τῆς Χαναναίας ἐπὶ τὴν ὀρεινὴν, καὶ πολὺν φόνον τῶν ἐν αὐτῇ ἐργασάμενος, καὶ λείαν λαβὼν, εἰς τὸ ἐν Γαλγάλοις ἦλθε στρατόπεδον. Ἐκλήθη δ' ὁ τόπος τοῦ στρατοπέδου Γάλγαλα, ὡς ἤδη ἑαυτοὺς ἐλευθέρους τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῆς κατὰ τὴν ἔρημον ταλαιπωρίας γνόντων τῶν Ἰσραηλιτῶν. Γάλγαλα γὰρ τὴν ἐλευθερίαν Ἑβραῖοι καλοῦσι. Στρατεύουσι δ' ἐπ' αὐτοὺς οἱ περὶ Λίβανον Χαναναῖοι, καὶ οἱ ἐν τοῖς πεδινοῖς Παλαιστηνοῖς συμμαχούμενοι. Ἦν δ' ὁ στρατὸς ἐκείνων ὁπλιτῶν μυριάδες τριάκοντα, μύριοι δ' ἱππεῖς, καὶ τρισμύρια ἅρματα. Νίκην δὲ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγειλαμένου, καρτερὰ μάχη γίνεται, ὡς πᾶν τὸ στράτευμα τῶν ἐχθρῶν, πλὴν ὀλίγων, διαφθαρῆναι, καὶ τοὺς βασιλεῖς δὲ πεσεῖν.

XXI. Annus tum quintus exierat, neque Chananæorum quisquam erat reliquus, cum Jesus taber- D naculum in oppido Selomo collocat, donec templum ædificandi daretur occasio; ac populi universi concilio indicto, captas urbes enumerat, cæsosque hostium exercitus, et ut triginta eorum reges interfecti essent. Urbes autem quæ superessent munitissimas, diuturnam postulare obsidionem asserebat, et Transjordaninorum auxilia jam domum remittenda censebat. Duabus igitur tribubus et semissi, quarum viri erant quinquagies mille, ad sua redeundi potestatem facit. Illi, Jordane superato, aram in ripa constituunt. Qua de causa tumultu inter Israelitas excitato, decem honoratos viros una cum Phinee legatos mittunt, de ara exstructa expostulantes. Illi non rerum novandarum studio se aram fecisse respondent, sed ut monimento

ΚΑ'. Ἔτος δὲ πέμπτον ἤδη παρεληλύθει, καὶ Χαναναίων οὐκέτι οὐδεὶς ὑπολέλειπτο. Ἰησοῦς δὲ ἱστᾷ τὴν σκηνὴν κατὰ πόλιν Σηλὼμ, ἕως οἰκοδομῆσαι αὐτοῖς ναὸν γένηται. Συναγαγὼν δὲ τὸν λαὸν εἰς Σηλὼμ, τὰς ἑαλωκυίας τῶν πόλεων ἀπηρίθμει, καὶ ὅσαι τῶν ἐναντίων διεφθάρησαν στρατιαὶ, καὶ ὡς τριάκοντα βασιλεῖς αὐτῶν ἀπεκτάνθησαν. Τὰς δὲ περιλειφθείσας ἔτι πόλεις πολυχρονίου δεῖσθαι πολιορκίας δι' ὀχυρότητα ἔλεγε, καὶ ἠξίου τοὺς ἐκ τῆς περαίας τοῦ Ἰορδάνου συνεξορμήσαντας αὐτοῖς, ἀπολύειν ἤδη πρὸς τὰ οἰκεῖα. Καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς ἐκ τῶν δύο φυλῶν, καὶ τῆς ἡμισείας, πεντακισμυρίους ὄντας, πρὸς τὰς κληρουχίας αὐτῶν ἐπέτρεπεν ἀπελθεῖν. Οἱ δὲ διαβάντες τὸν Ἰορδάνην, βωμὸν ἐπὶ τῇ ὄχθῃ ἱδρύονται. Ὃ θόρυβον τῷ πλήθει τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐνεποίησε. Πέμπουσιν οὖν ἐπ' αὐτοὺς δέκα τῶν ἐντίμων, καὶ Φινεὲς, αἰτιώμενοι περὶ τοῦ

βωμοῦ. Οἱ δὲ μὴ κατὰ νεωτερισμὸν ἀναστῆσαι τὸν βωμὸν ἔλεγον, εἰς δὲ τεκμήριον τοῖς ἑξῆς τῆς πρὸς ὑμᾶς οἰκειότητος. Ἕνα γὰρ Θεὸν γινώσκειν, τὸν σύμπασι τοῖς Ἑβραίοις κοινόν. Ταῦτα εἰπόντων, Φινεὲς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὑπενόστησαν. Ἰησοῦς δὲ κληροδοτήσας τῷ πλήθει τὰς χώρας ἐν Σικίμοις διῆγεν. Ὑπέργηρος δὲ γεγονὼς, καὶ θνήσκειν ἤδη μέλλων, παραίνεσιν ἐποιήσατο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ ἐτελεύτησε, βιοὺς ἔτη ἑκατὸν δέκα, ὧν σὺν Μωϋσεῖ διέτριψε τεσσαράκοντα, μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελευτὴν στρατηγῶν πέντε καὶ εἴκοσι. Θνήσκει δὲ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἐλεάζαρ, Φινεὲς τῷ υἱῷ τὴν ἀρχιερωσύνην λιπών. Μετὰ δὲ ταῦτα, Χαναναῖοι ἐλπίσαντες περιγενέσθαι τοῦ τῶν Ἑβραίων γένους, θανόντος Ἰησοῦ, κατ' αὐτῶν ἐπεστράτευσαν, τῷ βασιλεῖ Ἀδωνιβεζὲκ τὴν ἡγεμονίαν πιστεύσαντες. Δηλοῖ δὲ τὸ ὄνομα *Κύριος* Βεζέκ. Ἀδωνὶ γὰρ Ἑβραϊστὶ κύριος λέγεται. Συμμίξασαι δὲ τοῖς Χαναναίοις αἱ δύο φυλαὶ, ἡ τοῦ Ἰούδα καὶ ἡ τοῦ Συμεὼν, τρέπονται αὐτοὺς, καὶ τὸν Ἀδωνιβεζὲκ αἱροῦσι, καὶ ἀκρωτηριάζουσιν. Εἷλον δὲ καὶ πόλεις πολλὰς, καὶ τῶν Ἱεροσολύμων τὴν κάτω πόλιν, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἀπέκτειναν. Τῆς δ' ἄνω δυσχερὴς ἦν ἡ πολιορκία, φύσει τε τοῦ χωρίου, καὶ τειχῶν ὀχυρότητι. Ἑλόντες δὲ καὶ τὴν Χεβρὼν, ἅπαντας διεχρήσαντο, καὶ ἔδωκαν αὐτὴν τῷ Χάλεβ εἰς κλῆρον, καθὼς Μωϋσῆς ἐνετείλατο. Καὶ τοῖς τοῦ Ἰοθὸρ ἀπογόνοις, ἀγχιστεῦσιν οὖσι Μωϋσέως, γῆν προσεκλήρωσαν, ὅτι τὴν πατρίδα καταλιπόντες, συνείποντο ἐν τῇ ἐρήμῳ τῷ τῶν Ἑβραίων λαῷ. Αἱ δὲ ἐξ Ἰούδα καὶ Συμεὼν φυλαὶ μεγάλως εὐδαιμονήσασαι, τὰ ὅπλα κατέθεντο. Τὰ Βαίθηλα δέ γε πολιορκοῦσα ἡ φυλὴ τοῦ Ἐφραὶμ, οὐδὲν ἤνυε. Συλλαβόντες δέ τινα τῶν τῆς πόλεως, πίστεις παρέσχον αὐτῷ, παραδόντα τὴν πατρίδα σώσειν, καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς συγγενεῖς. Καὶ ὁ μὲν οὕτως προδοὺς, σώζεται μετὰ τῶν οἰκείων. Οἱ δὲ, κτείναντες τοὺς οἰκοῦντας, εἶχον τὴν πόλιν. Βενιαμῖται δὲ τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως λαχούσης αὐτοῖς, φόρους τοῖς κατοίκοις ἐπέθεντο, ζῆν συγχωρήσαντες παρὰ τὴν θείαν διαταγήν. Ὁμοίως τε ἐποίουν καὶ αἱ ἄλλαι φυλαί.

esset posteris necessitudinis ejus, quæ sibi cum illis intercederet. Unum enim sese Deum agnoscere, omnibus Hebræis communem. His auditis, Phinees cum suis ad Jesum revertitur. Is provincia sorte inter populum distributa, Sicimis degebat : ac senio confectus, et jamjam moriturus, populo 48 officii admonito, obit, cum annos vixisset centum et decem, quorum cum Mose versatus fuerat quadraginta, et post ejus obitum exercitum duxerat quinque et viginti. Moritur et Eleazarus pontifex, filio Phinei sacerdotio relicto. Post obitum Jesu Chananæi, gentis Hebrææ superandæ spe concepta, bellum faciunt, Adonibezeco imperatore creato, quod nomen Hebræis Bezeci dominum sonat. Cum his duæ tribus, Judaica et Symeonia, congressæ, in fugam vertunt hostes, Adonibezecum captum mutilant. Multa item oppida cepere, et inferiorem Hierosolymorum urbem, habitatoribus occisis. Verum superioris difficilis erat obsidio, tam situ quam mœnibus permunitæ. Chebronem etiam captam, civibus interfectis, Calebo in sortem dederunt, ut mandarat Moses. Jothoris quoque posteris, Mosis affinibus, agros assignarunt, quod is patria relicta, populum Hebræorum in deserto secutus esset. At Judaica et Symeonia tribus, magnam adeptæ felicitatem, arma posuerunt; Ephraimitæ vero, Bethelis obsidione frustra tentata, cum civem ejus urbis cepissent, incolumitatem illi et cognatis ejus promittunt, si urbem proderet. Is, urbe prodita, conservatur : illi, civibus occisis, urbem occupant. Benjamitæ, quibus Hierosolymorum urbs obvenerat, tributo imposito, incolis divinum mandatum pepercerunt. Idem etiam aliæ tribus sunt imitatæ.

ΚΒ'. Ἤδη δ' εὐθηνουμένους τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ διέφθειρεν ἡ τρυφὴ, καὶ τοὺς θείους νόμους παρέβαινον, καὶ πρὸς τὸ πονεῖν διέκειντο ἀηδῶς, καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἐξέλιπε (43), καὶ ἡ γερουσία οὐχ ἀπεδείκνυτο. Ὅθεν στάσις αὐτοὺς καταλαμβάνει δεινὴ, ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Ἀνὴρ Λευΐτης τὴν σύζυγον ἐπαγόμενος, ἐκ Βηθλεὲμ οὖσαν, οἴκαδε ἀπῄει. Ἤδη δ' ὀψίας οὔσης ἐπιξενοῦται παρὰ πρεσβύτῃ τινὶ ἐν Γαβαὼ πόλει, φυλῆς τῆς Βενιαμίτιδος. Νεανίαι δὲ Γαβαωνῖταί τινες, τὸ γύναιον θεασάμενοι, ἧκον ἀπαιτοῦντες αὐτό. Τοῦ δὲ πρεσβύτου μὴ διδόντος, ἀποκτείνειν ἠπείλουν. Ὁ δὲ τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς αὐτοῖς παρεχώρει, ἵνα μή τι βίαιον ὑποσταῖεν οἱ ἐπιξενωθέντες αὐτῷ. Ἁρπάσαντες δ' ἐκεῖνοι τὸ γύναιον ἀπηλλάγησαν, καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐμφορηθέντες αὐτῆς, ἀφῆκαν ἀρχομένης ἡμέρας. Ἡ δὲ τῇ τε νυ-

XXII. Israelitas rebus secundis jam florentes, luxuria corrupit, ut et divinas leges violarent, et ad laborem segnes essent. Desierat etiam optimatum magistratus, neque amplius senatus legebatur. Itaque atrox seditio inter eos oritur, tali de causa. Levita quidam conjugem Bethleemiticam domum abducturus, apud senem quemdam Gabaone, Benjamiticæ tribus oppido, vesperi divertitur. Ibi quidam adolescentes Gabaonitæ, cum mulierculam vidissent, adsunt, eam flagitantes. Seni recusanti, necem minitantur. Ille filiam suam eis potius offert, modo hospites a vi et injuria tueatur. Verum illi non nisi rapta muliercula discedunt, eamque per totam noctem pro libidine sua subagitatam, diluculo dimittunt. At illa et nocturna ærumna, et pudore 49 mariti, et dolore oppressa, exhalat animam. Tum maritus, mortua in duodecim partes secta,

Variæ lectiones et notæ.

(43) *Καὶ ὁ τριστοκράτης ἐξέλιπε.* Magistratus ad triennium præesse solitus. Καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἐξέλιπε., rectius in Viennensi codice et in Reg. et Colb. legitur.

ad singulas tribus unam portionem mittit, | et calamitate et auctoribus illius expositis. Israelitæ igitur feciales Gabaonem mittunt, qui ei facinori affines ad supplicium exposcant. Illis non dedentibus, bellum inferunt: ac bis acie congressi, a Benjamitis in fugam vertuntur. Tandem per Phineem sacerdotem deprecantur Deum, et sic aggressi Benjamitas ita cædunt, ut tantum DC ex eis superessent, qui in vicinos montes diffugerunt. Israelitæ Gabaonem incendunt mulieres et pueros omnes perimunt, idem in cæteris etiam urbibus factum. Quin et Jabis Galaditicæ urbis incolas cum uxoribus et liberis occidunt, ob recusatam belli illius societatem, quadringentis virginibus exceptis, quas Benjamitarum reliquiis præbuerunt, ut conjuges haberent, miserti calamitatis eorum: suscepta etiam cogitatione, quemadmodum reliqui ducenti conjugibus potirentur. Pridem enim jurejurando interposito, facinoris illius odio sanxerant, ne quis filiam Benjamitæ uxorem desponderet. Ea de re deliberantibus visum, non quidem dandas illis ob jusjurandum, sed concedendum ut ipsi raperent virgines, quas sibi thalamo sociarent, ipsis neque prohibentibus, neque incitantibus. Hoc decreto facto, Benjamitæ rem exsecuti sunt. Cum autem Israelitæ longo jam tempore bellicæ rei studium intermisissent, contempserunt eos Chananæi, quibusdam urbibus ademptis. Dan tribus in montem confugit, atque inde in mediterranea sedes transtulit. Israelitis cum et Chananæorum instituta usurparent, et suam reipublicæ formam aspernarentur, Numen infensum exstitit. Itaque Chugargathaimus Assyriorum rex bellum eis infert, et gravia tributa imperat, quibus octo annos premuntur: donec vir quidam strenuus Judaicæ tribus, nomine Gothoniel, paucis sociis ex oraculo comparatis, Assyriorum apud se præsidium cædit: ac pluribus deinde confluentibus, Assyrios prælio victos amovet. Re bene gesta, imperium et judicandi potestas a populo ei decernitur. Qui cum magistratu ad annos quinquaginta functus, vitam cum morte **50** commutasset: Israelitæ sine magistratu, sine metu Numinis viventes, ab Eglone Moabitarum rege subacti, annua tributa pensitarunt. Is Hierichunte ædificata regia, dum per annos decem et octo variis illos malis exagitat, adolescens quidam Benjamiticæ tribus, nomine Aothus, quem Judam vocatum Josephus asserit, homo confidens et robustus, se in Eglonis familiaritatem insinuat, aulam ejus frequentans, et blanditiis hominem sibi devinciens. Hic aliquando cum duobus famulis, Egloni munera ferens, clam sicas gestat: cumque jam meridies esset, satellitibus ad sua digressis, nactus eum solum, pro familiaritate ingreditur, seductumque, ut arcani dicturus aliquid ictu opportuno illato tyrannum perimit. Digressus Hieri-

A κτερινῇ ταλαιπωρίᾳ, καὶ τῇ πρὸς τὸν ἄνδρα αἰσχύνῃ, καὶ τῇ λύπῃ καταβληθεῖσα, διαπεφώνηκε. Καὶ ὁ ταύτης ἀνὴρ εἰς μέρη δώδεκα διελὼν τὴν θανοῦσαν, διέπεμψε μέρος εἰς ἑκάστην φυλὴν, τό τε πάθος διδάξας αὐτοὺς, καὶ τοὺς αἰτίους τῆς συμφορᾶς. Πέμπουσιν οὖν πρὸς τὴν Γαβαὼ, τοὺς παρανομήσαντας ἐξαιτούμενοι. Οἱ δὲ οὐκ ἐξέδοσαν. Αἱ φυλαὶ δ' ἐπεστράτευον ἐπ' αὐτούς. Καὶ δὶς συμβαλόντες τοῖς Βενιαμίταις, ἡττῶνται οἱ Ἰσραηλῖται. Εἶτα διὰ Φινεὲς τοῦ ἀρχιερέως δέονται τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω συμβαλόντες τοῖς Βενιαμίταις ἐκράτησαν, ὡς πάντας πλὴν ἑξακοσίων πεσεῖν, οἳ πρὸς τὰ πλησίον ὄρη κατέφυγον. Οἱ δὲ Ἰσραηλῖται ἐνέπρησάν τε τὴν Γαβαὼ, καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας πάντας διεχειρίσαντο· καὶ ἐπὶ ταῖς ἄλλαις δὲ πόλεσιν B αὐτῶν δρῶσι τὰ ὅμοια. Καὶ Ἰαβεὶς δὲ Γαλααδίτιδος πόλεως, ὅτι μὴ συνεμάχησεν αὐτοῖς, φονεύουσι τοὺς κατοίκους σὺν τέκνοις καὶ γυναιξὶ, πλὴν τετρακοσίων παρθένων, ἃς τοῖς περισωθεῖσι τῶν Βενιαμιτῶν παρέσχον, ἵνα συνεύνους σχοῖεν αὐτὰς, τῆς συμφορᾶς αὐτοὺς κατοικτείραντες. Ἐσκόπουν δ' ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ διακόσιοι γυναικῶν εὐπορήσωσιν. Ὅρκους γὰρ ἔθεντο πρώην, διὰ τὸ τόλμημα, μηδένα δώσειν θυγατέρα πρὸς γάμον Βενιαμίτῃ. Καὶ σκοποῦσιν ἔδοξεν, αὐτοὺς μὲν μὴ διδόναι διὰ τὸν ὅρκον, τοῖς δὲ Βενιαμίταις ἐξεῖναι παρθένους ἁρπάζουσι συνοικίζειν ἑαυτοῖς, αὐτῶν μὴ κωλυόντων, μήτε προτρεπομένων. Καὶ τοῖς μὲν οὕτως ἔδοξε περὶ τούτων. Οἱ δὲ Βενιαμῖται εἰς ἔργον τὰ δόξαντα C ἤγαγον. Ἤδη δὲ πρὸ μακροῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν παυσαμένων τοῦ μάχεσθαι, κατεφρόνησαν οἱ Χαναναῖοι αὐτῶν, καὶ πόλεις ἀφείλοντο ἐξ αὐτῶν. Οἱ δὲ τῆς τοῦ Δὰν φυλῆς εἰς τὸ ὄρος κατέφυγον, κἀκεῖθεν εἰς τὴν μεσόγειον μετῳκήκασι. Τοὺς δὲ Ἰσραηλίτας μεταλαβόντας τῶν παρὰ τοῖς Χαναναίοις ἐθῶν, καὶ τῆς σφετέρας πολιτείας καταφρονήσαντας, δι' ὀργῆς τὸ θεῖον πεποίητο. Στρατεύει τοίνυν ἐπ' αὐτοὺς ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς Χουγαργαθαΐμ (44), καὶ φόρους βαρεῖς ἐπιτάσσει αὐτοῖς, οἷς ἐπὶ ὀκτὼ ἐνιαυτοὺς ἐπιέζοντο. Εἶτα δραστήριός τις ἀνὴρ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς, Γοθονιὴλ κεκλημένος, βραχεῖς τινας προσεταιρισάμενος κατὰ θεῖον χρησμὸν, τὴν παρ' αὐτοῖς τῶν Ἀσσυρίων διαφθείρει φρουράν. Συνηγμένων δὲ μετὰ ταῦτα πλειόνων, μάχῃ τοὺς Ἀσσυ- D ρίους νικήσας, ἀπώσατο, καὶ ἄρχειν ᾑρέθη διὰ τοῦτο τοῦ πλήθους, κρίνειν τε τὸν λαόν. Ὃς ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη τὴν ἀρχὴν ἀνύσας, μετήλλαξε τὴν ζωήν. Ἄναρχοι δὲ ὄντες οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ τοῦ θείου καταφρονοῦντες, παρὰ τοῦ τῶν Μωαβιτῶν βασιλέως Αἰγλὼμ αὐτοὺς ὑποτάξαντος, ἐτησίας εἰσφορὰς ἐπετάχθησαν. Ὃς ἐν Ἱεριχοῦντι βασίλεια δομησάμενος, ἐπὶ ἐνιαυτοὺς ὀκτωκαίδεκα πολυειδῶς ἐκάκου αὐτούς. Νεανίας δέ τις Βενιαμίτης Ἀὼθ τοὔνομα (Ἰώσηπος δὲ Ἰούδαν τοῦτον καλεῖσθαι λέγει), τολμητίας καὶ ῥωμαλέος, συνήθης γίνεται τῷ Αἰγλὼμ, καὶ συνεχῶς παρ' αὐτὸν ἐφοίτα θω-

Variæ lectiones et notæ.

(44) *Χουγαργαθαΐμ* Cod. alter e Wolfianis, Χουσπαραθαΐμ. Colbert. Χουσπαταθαΐμ.

πεζῶν τὸν ἄνδρα, καὶ ὑπερχόμενος. Οὗτος σὺν δυσὶν οἰκέταις ποτὲ δῶρα κομίζων τῷ Αἰγλὼμ, ξιφίδιον ἔφερεν ἀφανῶς. Καὶ τῆς ἡμέρας ἤδη μεσούσης, καὶ τῶν φυλάκων πρὸς ἑαυτοὺς ἀπεληλυθότων, μεμονωμένον εὑρὼν αὐτὸν, εἴσεισιν ὡς συνήθης, καὶ μόνον ἀπολαβὼν αὐτὸν, ὡς δή τι μυστικώτερον προσομιλήσων αὐτῷ, πλήττει καιρίως τῷ ξιφιδίῳ, καὶ ἀναιρεῖ. Ἀπελθὼν δὲ πρὸς τοὺς Ἱεριχουντίους, πείθει τῆς ἐλευθερίας ἀντιποιεῖσθαι. Καὶ οἱ μὲν ὡπλίζοντο, οἱ δὲ περὶ τὸν Αἰγλὼμ, νεκρὸν αὐτὸν εὑρόντες εἰς φυγὴν τρέπονται, καὶ διωκόμενοι διαφθείρονται. Καὶ οὕτως Ἑβραῖοι τῆς τῶν Μωαβιτῶν δουλείας ἐλευθεροῦνται. Τῷ δὲ Ἀὼθ, ἡ τοῦ πλήθους ἀρχὴ ἐγκεχείριστο, ὃς ἐπ' ἔτεσιν ὀγδοήκοντα τοῦ λαοῦ ἡγησάμενος, τὸν βίον κατέλυσε. Μετὰ δὲ τοῦτον Μεγὰρ υἱὸς Δινὰχ ἄρξας, ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ἀρχῆς ἐνιαυτῷ τετελεύτηκε, πατάξας τῶν ἀλλοφύλων πολλούς.

A chuntiis auctor fit vindicandæ libertatis. Illi arma capiunt. Eglonii satellites, rege invento mortuo, in fugam versi, a persequentibus civibus occiduntur. Sic Israelitæ ex Moabitica servitute liberantur. Aoth suffragio populi princeps creatus, cum annos octoginta præfuisset, moritur. Post hunc Megar Dinachi filius, multis Barbarorum cæsis, anno primo imperii decedit.

ΚΓ. Τοῦ δὲ λαοῦ τῶν Ἑβραίων τοὺς θείους παραβαίνοντος νόμους, ὠργίζετο ὁ Θεός· καὶ Σισάρας, ὁ τοῦ Ἰαβεὶμ βασιλέως τῶν Χαναναίων ἀρχιστράτηγος, ἐπελθὼν αὐτοῖς, ἐκάκωσέ τε σφόδρα, καὶ φόροις ὑπέβαλε, καὶ εἶχον οὕτως ἐπὶ ἐνιαυτοὺς εἴκοσι. Δευώρα δέ τις προφῆτις (δηλοῖ δὲ τὸ ὄνομα *μέλισσαν*) ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἱκέτευσεν τὸν Θεόν. Καὶ ὁ Θεὸς ἐπένευσε, καὶ στρατηγὸν αἱρεῖσθαι κελεύει Βαράκ, *ἀστραπὴν* δὲ τοῦτο σημαίνει κατὰ τὴν Ἑβραίων διάλεκτον· ἦν δ' ἐκ τῆς Νεφθαλίδος φυλῆς ὁ ἀνήρ. Καὶ ἡ Δευώρα τὸν Βαρὰκ προετρέψατο κατὰ τῶν πολεμίων ἰέναι μετὰ νέων μυρίων, τοῦτο κελεύοντος τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ κἀκείνην ἀπῄτει συστρατηγεῖν. Πείθεται ἡ γυνή, καὶ μάχης σὺν τοῖς μυρίοις συῤῥαγείσης αὐτοῖς πρὸς τὸν Σισάραν, ὄμβρος καταχεῖται πολὺς, καὶ χάλαζα καταῤῥήγνυται. Ταῦτα δὲ κατὰ πρόσωπον τῶν πολεμίων ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἠλαύνετο, καὶ ταῖς ὄψεσιν ἐπεσκότουν αὐτῶν. Κἀντεῦθεν ἐνέκλιναν εἰς φυγήν. Φεύγων δὲ καὶ Σισάρας, πρός τινα γυναῖκα κατέφυγε, κατακρύψαι αὐτὸν ἀξιῶν. Ἰαὴλ ὠνόμαστο ἡ γυνή. Ἡ δὲ δέχεται αὐτὸν, καὶ δίδωσι γάλα πιεῖν, καὶ ὃς πιὼν ὕπνωσεν. Κοιμωμένῳ δ' αὐτῷ ἐπέθετο Ἰαὴλ, καὶ ἧλον διὰ τοῦ κροτάφου αὐτοῦ ἐλάσασα, τῷ ἐδάφει προσεπαττάλευσε, καὶ τοῖς περὶ τὸν Βαρὰκ νεκρὸν τὸν πολέμιον δείκνυσι. Στρατεύσας δὲ καὶ ἐπὶ Ἰαβεὶς βασιλέα Χαναναίων ὁ Βαρὰκ, αὐτόν τε ἔκτεινε, καὶ τὴν πόλιν κατέσκαψε. Καὶ στρατηγήσας ἐπ' ἔτη τριάκοντα, τελευτᾷ καὶ Δευώρας κατὰ τὸν αὐτὸν θανούσης καιρόν. Εἶτα Μαδιανῖται σὺν Ἀμαληκίταις καὶ Ἄραψι, μάχῃ τοὺς Ἰσραηλίτας ἐτρέψαντο. Καὶ ἐπὶ ἔτη ἑπτὰ ἐπιτιθεμένων αὐτοῖς, λιμὸς ἦν, καὶ σπάνις τῶν ἀναγκαίων, καὶ ἐδέοντο τοῦ Θεοῦ. Γεδεὼν δὲ φυλῆς ὢν Μανασσῆ, δράγματα σταχύων εἰς τὸν ληνὸν ἔκοπτε κρύφα, καὶ ὁρᾷ τινὰ ἐν εἴδει νεανίσκου παρεστῶτα αὐτῷ, καὶ καλοῦντος αὐτὸν φίλον τῷ Θεῷ καὶ εὐδαίμονα. Ὁ δ' εἰρωνευόμενος, τεκμήριον ἔλεγεν εἶναι αὐτοῦ τῆς εὐδαιμονίας, τὸ κεχρῆσθαι τῷ ληνῷ ἀντὶ ἅλωνος. Καὶ ὁ νεανίας θαῤῥεῖν καὶ σπεύδειν αὐτῷ παρεκελεύετο ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν φυλετῶν. Γεδεὼν δὲ ἱκέτευσε τὸν φαινόμενον, μὴ μεταναστῆναι ἐκεῖθεν. Καὶ εἰσελθὼν ἐκόμισε θυσίαν. Καὶ ὁ ἄγγελος θεῖναι αὐτὴν παρὰ τὴν πέτραν ἐκέλευσε. Καὶ τῇ ῥάβδῳ ψαύσας τῆς πέτρας, πῦρ ἀνῆψεν αὐτόματον, καὶ τὴν θυσίαν κατέκαυσεν. Εἶτα ᾔτησε τὸν Θεὸν Γεδεὼν ἐπὶ τὸν

XXIII. Israelitis autem ob violatas divinas leges irato Deo, Sisaras Jabis Chananæorum regis B dux eos aggressus, graviter afflixit, et tributarios effecit: in quo statu annos viginti permanserunt. Tum Debora, fatidica mulier (*apem* Latinis sonat), exorato Deo, Baracum virum ex Nephthalia tribu, illius jussu ducem creat; *fulgur* Hebræis id nomen significat. Hortatur ut decem millibus virorum, quemadmodum Deus jusserit, assumptis, hostes invadat: ipsa petente illo una proficiscitur, imperii particeps. Prælio cum decem illis millibus adversus Sisaram commisso magnus imber delabitur, et grando erumpit, quæ a vento in hostium faciem acta, aspectum illis eripiunt itaque; in fugam inclinant, in qua Sisaras etiam ad mulierem quamdam Jaclem nomine confugit, ut ab ea occultaretur. Illa excipit hominem, et lac bibendum præbet: C quo epoto, Joel sopitum aggressa, caput ejus clavis humi affigit, et Baraco mortuum hostem ostendit, qui armis contra Jabim Chananæorum regem conversis, et ipsum occidit, et urbem **51** solo æquat. Moritur, cum annos triginta imperasset: Debora etiam circa idem tempus defuncta. Post, Madianitæ cum Arabibus et Amalechitis Israelitas prælio fundunt fugantque. Quorum incursionibus per septem annos fatigati, ac ad egestatem et famem redacti, divinam opem implorant. Erat tum quidam tribus Manasseæ vir Gedeon, qui manipulos spicarum in torculari secans, quemdam adolescentis habitu sibi assistentem videt; a quo cum ut Deo charus et beatus prædicaretur, ille irridens: *Hoc* D *scilicet*, inquit, *signum est beatitatis meæ, quod torculari pro area utor.* Adolescens eum bono animo esse jubet, ac propere vindicandæ popularium libertatis curam suscipere. Gedeon eum qui apparuerat, orat ne discederet, ac ingressus victimam affert. Eam angelus juxta rupem poni jubet: quam cum baculo tetigisset, ignis ultro exortus victimam combussit. Deinde petit a Deo Gedeon, ut ros in vellus descendat, et descendit. Rursus petit ut rore tellus madescat, vellus siccum maneat: itaque factum est. Paret itaque Gedeon, et decem millia virorum contra hostes armat, eosque jussu Dei sub meridiem ad flumen ducit: et qui lambendo ac festinanter circumagendo se, biberant (hi trecenti erant), eos relictis cæteris contra

hostem ducit. Noctu, uno milite secum assumpto, castra hostium ingressus, audit quemdam suo contubernali narrantem se vidisse in somnis panem hordeaceum, qui per castra volutaretur et regis atque exercitus tabernacula dejiceret: alter somnium id, exercitus interitum portendere conjicit, Gedeonem cum suis ob paucitatem et imbecillitatem pani hordeaceo comparans. His Gedeon auditis, animum recepit, et in castra reversus, suos in armis esse, exercituque in tres centurias diviso, amphoram vacuam singulos cum face ardente et arietino cornu ferre jubet. Circa vigiliam noctis quartam educit eos contra hostes: quibus cum appropinquassent, et cornibus cecinerunt, et amphoras confregerunt, et clamore sublato cum facibus irruerunt. Hæc horrorem hostibus incussere: et dum alii ab hoste cæduntur, alii, et quidem longe plures, quippe noctu, a suis trucidantur, **52** fere omnes sunt deleti, cum duobus regibus Orebo et Zebo. Reliquiæ ducum atque exercitus fugientes, a Gedeoniis comprehensi, omnes ceciderunt. Tenuit imperium Gedeon annos quadraginta, et senex obiit, filiis legitimis e pluribus uxoribus septuaginta relictis, et uno e concubina, Abimelecho: qui fratribus omnibus, uno Joathane fuga elapso, trucidatis, tyrannidem occupavit. Sicimitæ mota seditione Abimelechum urbe pellunt. Is unius civis opera adjutus, urbem dolo captam omnibus puberibus occisis solo æquat. Aliam item urbem Thebas, primo impetu capit. Multitudo urbana in unam turrem in urbe media sitam, ægre confugit. Cujus portis Abimelechum imminentem, muliercula molæ fragmine in caput dejecto occidit. Hebræorum principatus Jairo ex Manassea tribu post hunc creditur, quo ille annos duo et viginti functus obit. Tum Ammanitæ cum Palæstinis regionem diripiunt. Cum autem Ammanitæ Galaditicam vastarent, incolæ Jephtam ducem eligunt: qui cum hostibus congressurus, vovet, si victoria potiretur, quidquid redeunti sibi primum occurrisset, id se immolaturum esse. Commisso prælio vincit. Revertenti unica filiola occurrit, virgo adhuc. Suspirat ille; sed ne fidem falleret, immolat puellam et cremat. Cum autem Ephramitæ illi irascerentur, quod ad Ammaniticí belli societatem non accersiti essent, neque ullam ejus excusationem acciperent: pugna inita multos eorum cædit, et sex annos principatu administrato moritur. Ei succedit Amesas ex tribu Judaica, qui septem annis administrato imperio decedit. Post illum Labdon ex tribu Ephraimitica dux creatus, moritur senex, octavo magistratus anno.

A πόκον γενέσθαι δρόσον, καὶ ἐγένετο. Καὶ αὖθις δρόσον ᾔτησεν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν γενέσθαι, ἐπὶ τὸν πόκον δὲ ξηρασίαν· καὶ γέγονεν οὕτως. Πείθεται οὖν ὁ Γεδεὼν, καὶ σὺν μυρίοις κατὰ τῶν ἐναντίων ὡπλίζετο. Εἶτα ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ ἄγει πάντας κατὰ μεσημβρίαν, ἐπὶ τὸν ποταμόν. Καὶ τοὺς μὲν λάψαντας ἐν τῷ πίνειν, καὶ μετὰ σπουδῆς ὡς περιφόρους (45) πιόντας (τριακόσιοι δὲ ἦσαν οὗτοι) ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, ἄπεισι πρὸς τὸν πόλεμον. Τοὺς δὲ λοιποὺς καταλέλοιπεν. Νυκτὸς δὲ ἕνα τῶν στρατιωτῶν προσλαβόμενος, ἀπῆλθεν εἰς τὸ (46) τῶν ἐναντίων στρατόπεδον. Καὶ ἀκούει ἑνός τινος τῶν πολεμίων τῷ συσκηνοῦντι διηγουμένου, ὡς ἔδοξεν ὁρᾷν καθ' ὕπνους μάζαν κριθίνην διὰ τοῦ στρατοπέδου κυλιομένην, ἣ τὴν τοῦ βασιλέως σκηνὴν κατέβαλε, καὶ
B τὰς τοῦ στρατεύματος· ὁ δὲ, τοῦ στρατοῦ δηλοῦν ὄλεθρον τὸ ἐνύπνιον ἔκρινεν, ἀπεικάζων μάζῃ κριθίνῃ τὸν Γεδεὼν, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, διὰ τὴν ὀλιγότητα καὶ τὸ ἀσθενές. Τούτων ἀκούσας ὁ Γεδεὼν, ἀνεθάρσησε. Καὶ ὑποστρέψας, ἐν τοῖς ὅπλοις εἶναι τοῖς ἑαυτοῦ ἐνετείλατο. Καὶ εἰς τρεῖς ἑκατοστύας τὴν στρατιὰν διελὼν, ἀμφορέα κενὸν κομίζειν ἕκαστον καὶ λαμπάδα ἡμμένην καὶ κριοῦ κέρας ἐκέλευσε. Κατὰ τετάρτην τε φυλάκην τῆς νυκτὸς, ἐξῆγεν αὐτοὺς κατὰ τῶν ἐναντίων. Καὶ ἤδη πλησίον ὄντες αὐτῶν, ἐσάλπισαν μὲν τοῖς κέρασι, τοὺς δ' ἀμφορέας κατέαξαν, καὶ μετὰ τῶν λαμπάδων ὥρμησαν ἀλαλάξαντες. Ταῦτα δὲ τοῖς πολεμίοις πτοίαν ἐνέβαλον. Καὶ οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἐκτείνοντο· οἱ δέ γε
C πλείους ὑπ' ἀλλήλων, οὔσης νυκτὸς, διεφθάρησαν. Καὶ σχεδὸν ἅπαντες ὤλοντο, καὶ δύο τῶν βασιλέων αὐτῶν Ὠρήβ τε καὶ Ζήβ. Οἱ δὲ περιλειφθέντες τῶν ἡγεμόνων καὶ τοῦ στρατεύματος φεύγοντες, καταλαμβάνονται παρὰ Γεδεὼν καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, καὶ πεπτώκασιν ἅπαντες. Ἔσχηκε δὲ τὴν ἀρχὴν Γεδεὼν ἐν τεσσαράκοντα ἔτεσι, καὶ ἐτελεύτησε γηραιὸς, καταλιπὼν ἐκ διαφόρων γυναικῶν γνησίους υἱοὺς ἑβδομήκοντα, ἕνα δ' ἐκ παλλακῆς Ἀβιμέλεχ καλούμενον. Ὃς τοὺς ἀδελφοὺς κτείνας ἅπαντας, ἄνευ ἑνὸς Ἰωαθάνου φυγόντος, τετυράννηκεν. Ὁ δὲ λαὸς ἐπαναστάντες κατὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ ἐξελαύνουσιν αὐτὸν τῆς πόλεως τῶν Σικίμων. Ὁ δὲ συνεργούμενος ὑφ' ἑνὸς τῶν Σικιμιτῶν, δόλῳ τὴν πόλιν αἱρεῖ, καὶ τοὺς Σικιμίτας ἡβηδὸν ἀναιρεῖ, τὴν πόλιν δὲ κατα-
D σκάπτει. Ἤλαυνε δ' ἐπὶ Θήβας ἑτέραν πόλιν, καὶ εἷλεν αὐτὴν ἐξ ἐπιδρομῆς. Τὸ δὲ πλῆθος εἰς ἕνα πύργον μόγις συνέδραμεν, ὄντα ἐν μέσῳ τῆς πόλεως. Πλησιάσαντα δὲ ταῖς πύλαις τούτου τὸν Ἀβιμέλεχ, θραύσματι μύλου γύναιον ἄνωθεν κατὰ τῆς κεφαλῆς ἔβαλε καὶ ἀπέκτεινε. Τὴν δὲ τῶν Ἑβραίων ἡγεμονίαν Ἰαεὶρ ἐμπεπίστευτο, ἐκ τῆς Μανασσῆ τυγχάνων φυλῆς. Δύο δὲ καὶ εἴκοσι οὗτος ἐνιαυτοὺς ἰθύνας τὴν ἀρχὴν ἐτελεύτησεν. Ἀμμανῖται σὺν Παλαιστηνοῖς εἰσέπειτα τὴν χώραν διήρπαζον. Ληϊζομένων δὲ τὴν Γαλαδηνὴν τῶν Ἀμμανιτῶν, ἡγεμόνα τὸν Ἰεφθάε οἱ ἐπιχώριοι εἵλοντο. Ὃς συμμίξαι μέλλων τοῖς πολεμίοις, εὐχὴν ἐποιήσατο, εἰ νικήσειεν, πᾶν ὃ πρῶτον αὐτῷ συναντήσει ἐπανιόντι,

Variæ lectiones et notæ.

(45) *Περιφόρους*. Περιφόβους, *ut formidolosos*. Ita cod. Reg. et Colbert.

(46) *Εἰς τό*. Ita Colb. alter πρὸς τό.

τοῦτο ἱερουργήσειν. Καὶ συμβαλὼν νικᾷ. Ἀναστρέφοντι δ' ὑπήντησεν αὐτῷ τὸ θυγάτριον μονογενὲς ὂν αὐτῷ, καὶ ἔτι παρθενευόμενον. Ὁ δ' ἀνῴμωξεν. Ἵνα δὲ μὴ ψεύσεται τὴν ὑπόσχεσιν, ἔθυσε τὴν παῖδα, καὶ ὡλοκαύτωσε. Τῶν δὲ τῆς Ἐφραῒμ φυλῆς ὀργιζομένων αὐτῷ, ὅτι μὴ συμπαρέλαβεν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν Ἀμμανιτῶν πόλεμον, ἐπεὶ μὴ ἔπειθεν αὐτοὺς παραιτούμενος, πολλοὺς ἀνεῖλε μαχεσαμένους αὐτῷ· ἓξ δὲ τὴν ἡγεμονίαν ἀνύσας ἐνιαυτοὺς, κατέλυσε τὴν ζωήν. Παραλαμβάνει δὲ τὴν ἀρχὴν Ἀμεσὰ, ἐκ τῆς Ἰούδα τυγχάνων φυλῆς, καὶ ἐπὶ χρόνον ἑπταετῆ κρίνας τὸν Ἰσραὴλ τετελεύτηκε. Καὶ μετ' ἐκεῖνον Λαβδὼν τῆς Ἐφραῒμ προελθὼν φυλῆς, ἡγεμὼν ἀπεδείχθη. Καὶ τέθνηκε γηραιὸς, ἄρξας ἔτη ὀκτώ.

ΚΔ'. Εἶτα Παλαιστηνοὶ κρατοῦσι τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ ὑποφόρους ἔσχον αὐτοὺς, ἐπὶ ἐνιαυτοὺς τεσσαράκοντα. Τότε δὲ γεννηθεὶς ὁ Σαμψὼν (ἰσχύος δὲ ἡ κλῆσις σημαντική) τοῖς Παλαιστηνοῖς ἐπετίθετο. Ἡ δ' εἰς τὸν βίον αὐτοῦ πρόοδος τοιαύτη ἐγένετο. Μανωὲ τῆς φυλῆς ὑπάρχων τοῦ Δὰν, συνῴκει γυναίῳ στειρευόντι, καὶ ᾔτουν τὸν Θεὸν παῖδα δοθῆναι αὐτοῖς. Ὤφθη γοῦν ποτε μόνῃ οὔσῃ τῇ γυναικὶ, νεανίας μέγας τε καὶ καλὸς, τόκον παιδὸς αὐτῇ εὐαγγελιζόμενος, καὶ μὴ πιεῖν οἶνον ἢ μέθυσμα αὐτῇ ἐνετείλατο, μὴ δὲ τὴν κόμην ἀποθρίξαι τὴν τοῦ παιδός. Ναζωραῖον δὲ ἔλεγεν εἶναι τῷ Κυρίῳ τὸν παῖδα, ἅγιον δηλαδὴ, καὶ τὸν Ἰσραὴλ σωθήσεσθαι δι' αὐτοῦ ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων χειρός. Ἡ δὲ, τῷ ἀνδρὶ κατήγγειλε ταῦτα. Καὶ ὃς ὀφθῆναι καὶ αὐτῷ τὸν φανέντα τῇ γυναικὶ, ἐδέετο τοῦ Θεοῦ. Αὖθις οὖν ἧκε πρὸς τὴν γυναῖκα ὁ ἄγγελος. Ἀπῆν δὲ αὐτῆς ὁ Μανωέ. Καὶ ἡ γυνὴ προσμεῖναι αὐτὸν παρεκάλει τὴν τοῦ ἀνδρὸς παρουσίαν. Ἐλθὼν δὲ Μανωὲ ἠρώτα τὸν ἄγγελον, τί ἂν τοῦ παιδὸς γεννηθέντος ποιήσειαν; Ὁ δὲ *Οἶνον*, ἔφη, *οὐ πίεται, οὐδὲ μέθυσμα, καὶ ἀκάθαρτόν τι οὐ φάγεται, καὶ τὴν κόμην οὐ ξυρηθήσεται*. Καὶ ὁ Μανωὲ τὸ ὄνομα τοῦ ὁμιλοῦντος αὐτῷ ἐζήτει μαθεῖν. Ὁ δὲ θαυμαστὸν εἶναι τοῦτο εἰπὼν, ἀπεσιώπησεν αὐτό. Ὁ Μανωὲ δὲ ἔριφον ἐνεγκὼν ἔθυσε, καὶ ἄρτους προσήνεγκεν. Ὁ δὲ θεῖναι τὰ κρέα καὶ τοὺς ἄρτους ἐπὶ τὴν πέτραν προσέταξεν. Τεθέντων δὲ, τῇ ῥάβδῳ αὐτοῦ ἅπτεται τούτων, καὶ πῦρ ἐξαφθὲν ἐκεῖθεν, κατέκαυσεν αὐτὰ, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τῆς φλογὸς ἀνῄει ὁ ἄγγελος, ὁρώντων τοῦ Μανωὲ καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικός.

XXIV. Deinde Palæstini subactos Israelitas per annos quadraginta tributarios habuerunt. Quo tempore natus Sampson, (*robur* hoc nomen significat) illos infestavit, cujus quidem ortus hujusmodi exstitit. Manoes Daniæ tribus vir mulierem sterilem in matrimonio cum haberet, uterque sobolem orat Deum. Semel mulieri soli adolescens magnus et pulcher apparet, partum filii nuntians, eique mandat ne vinum aut quidquam quod **52** inebriaret, biberet, neve comam tonderet pueri: eum enim Nazaræum, hoc est sanctum, fore Domino, et Israelem per eum e potestate alienigenarum eripiendum esse. Mulier domum reverso marito hæc nuntiat. Tum ille, ut idem sibi quoque appareret, orat Deum. Angelus absente Manoe denuo redit ad mulierem. Illa orat, ut mariti adventum exspectet. Reversus Manoes, rogat, nato puero quid faciendum esset. At ille: *Vinum*, inquit, *non bibet, neque aliud quidquam quod inebriet, neque ulla re immunda vescetur, neque comam radet*. Tum Manoes nomen ejus quicum colloquebatur, sciscitans, non aliud responsum accipit, nisi id esse admirabile: et hædum immolat, ac panes affert. Ille carnes et panes in petra collocari jubet. Quo facto, baculo quem gerebat, ferit: ignis inde ortus illa consumit, in eaque flamma, vidente Manoe et uxore, angelus in cœlum ascendit.

Τίκτεται οὖν αὐτοῖς μετὰ ταῦτα ὁ παῖς, καὶ Σαμψὼν ὀνομάζεται. Ἡδρύνετό τε καὶ πνεῦμα Κυρίου συνεπορεύετο αὐτῷ. Ἰδὼν δὲ ἐν Θαμνᾷ πόλει τῶν Παλαιστινῶν κόρην τῶν ἀλλοφύλων, ἐρᾷ τῆς παιδός. Παραιτουμένων δὲ τῶν γονέων αὐτοῦ τὸν γάμον τῆς ἀλλοφύλου, ἐκνικᾷ γῆμαι αὐτήν. Συχνάζων δὲ πρὸς τῆς κόρης τοὺς γονεῖς, συναντᾷ λέοντι. Καὶ μή τι φέρων εἰς ἄμυναν, ταῖς χερσὶ τὸ θηρίον συνέτριψε, καὶ ἐκκλίνας τῆς ὁδοῦ, ἔρριψε πρὸς τὸ ὑλῶδες αὐτό. Καὶ μεθ' ἡμέρας αὖθις πρὸς τὴν μνηστὴν πορευόμενος, σμῆνος μελισσῶν ἐν τῷ στόματι συνηγμένον τοῦ λέοντο, εὕρηκε. Καὶ λαβὼν ἐκεῖθεν μέλιτος κηρίον ἔφαγε, καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ ἀπεκόμισεν. Ἀπελθὼν δ' εἰς τοὺς ἀλλοφύλους, πρόβλημα τοῖς αὐτῷ συνεστιωμένοις ἐν τοῖς γάμοις τριάκοντα νεανίσκοις προτίθησι· καὶ εἰ εὕροιεν ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ τὴν λύσιν, δοῦναι συνέθετο σινδόνα καὶ στολὴν ἑκάστῳ αὐτῶν· εἰ δὲ μὴ λῦσαι δυνηθεῖεν τὸ πρόβλημα, αὐτῷ δοθῆναι παρ' ἑκάστου στολὴν καὶ ὀθόνην ἀπῄτησε. Συνθεμένων δὲ καὶ τῶν νεανίσκων, προβάλετο τὸ ἐρώτημα εἰπών· *Ἐξ ἐσθίοντος*

Post hæc nascitur Sampson, grandescit, ac Spiritus Domini fertur super eo. Cum autem Thamnæ (Palæstinorum id oppidum est) puellam vidisset, amore captus, etsi parentibus alienigenæ conjugium recusantibus, tamen improbitate orandi impetrat. Dum autem puellæ parentes frequenter adit, in leonem incidit: et quia non alia ad defensionem arma suppetebant, manibus belluam conficit, et a via deflectens, in saltum abjicit. Post dies aliquot iterum ad sponsam proficiscens, examen apum in ore leonis reperit, et ipse de favo comedit, et patri ac matri affert. Reversus ad alienigenas, triginta adolescentibus inter nuptiales epulas quæstionem proponit, cujus solutionem intra dies septem si invenissent, cuique sindonem et stolam daturum pollicetur. Sin minus, tantumdem a singulis illorum stipulatur. Assensis adolescentibus, quæstionem proponit, hoc modo: *De comedente exiit cibus, et de forti dulcedo*. Illi quæstionem non intelligentes, puellam orant, ut eam ex marito cognitam sibi renuntiaret. Orat illa,

Sampson refragatur initio : tandem victus sponsæ lacrymis, rem aperit. Illa prodit adolescentibus, qui die septima Sampsoni dicunt : *Quid est melle dulcius? quid leone fortius?* Sampson igitur iratus, adolescentibus quidem dat quæ promiserat, **54** sed nuptam abdicat : quam a patre alteri desponsam ægre ferens, trecentas vulpes capit, eas facibus ardentibus caudis illarum alligatis, in Palæstinorum arva immittit, segetem jam fere adultam et vineas incendit : pro quo facto Palæstini uxorem dudum ejus, cum cognatis in ignem conjectam, concremarunt. Sampson vero, multis alienigenarum interfectis, in rupe consedit. Illi, expeditione suscepta, Israelitis edicunt, si insontes haberi vellnt, ut Sampsonem dedant. Accessere ad rupem armati ter mille. Sampson descendit, ultro se popularibus offert, qui eum Palæstinis vinctum tradunt. At ille, abruptis vinculis, et asini maxilla temere illic jacente arrepta, mille alienigenas ea perimit, reliquos fugat. Unde locus ille Maxilla dicitur. Cum autem præ siti deficiens Deum cum ploratu obtestaretur, aqua e fissura terræ, quam projecta maxilla fecerat, scaturiit. Potu refectus, Gazam adit, ubi cum Gazæi portis clausis cavere vellent, ne elaberetur, ille sub mediam noctem surgit, portam, limina et postes in humeris sublata, et in montis perlata verticem deponit. Post hæc Sampson Palæstinam metriculam deperit, nomine Dalidam. Cum ea proceres alienigenarum agunt, multa polliciti, si tantarum virium causam e Sampsone cognitam sibi renuntiasset. Illa multifariam aggressa virum, ut id eliceret, a Sampsone aliud atque aliud dicente, cum rei periculum faceret, eluditur. Sed cum illa instaret, oraretque vehementius, arcanum tandem prodit : Se Dei jussu comam alere, qui interdixerit ne eam radat, in eaque repositum esse robur suum. Mulier dormienti comam radit, imbecillem hostibus tradit, illi oculos ei effodiunt. Ita ille prius formidabilis, ludibrio habetur. Progressu temporis coma illa renascitur, viresque redeunt. Cum autem Palæstini potarent, eorumque proceres et magnates convivarentur in domo quæ columnis fulciebatur, etiam Sampson a puero ad illudendum adducitur. Ad illam domum multitudo virorum et mulierum circiter trium millium confluit, ut ludibria Sampsonis spectet. Qui cum dicteriis incesseretur et alapis cæderetur, puerum ducem jubet se ad columnas adducere, *ut defessus*, inquit, **55** *eis innitar et quiescam*. Tum duabus columnis convulsis, ædificium dejecit, cujus ruina et ipse et omnes qui in eo erant, sunt oppressi. Et hunc exitum ille habuit, cum Israelitico populo per annos viginti jus dixisset.

A *ἐξῆλθε βρῶσις, καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκύ*. Οἱ δὲ, μὴ δυνάμενοι νοῆσαι τὸ πρόβλημα, τὴν κόρην ἱκέτευσαν μαθεῖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἀπαγγεῖλαι αὐτοῖς. Ὁ Σαμψὼν δὲ παρακαλούσης αὐτὸν τῆς κόρης εἰπεῖν αὐτῇ τὸ τοῦ προβλήματος νόημα, τὸ μὲν πρῶτον ἀντεῖχε. Δακρυούσης δ' ἐκείνης, ἐξεῖπε τὸ πᾶν. Ἡ δὲ τοῖς νεανίσκοις ἀπήγγειλε. Καὶ κατὰ ἑβδόμην ἡμέραν εἶπον ἐκεῖνοι τῷ Σαμψών· *Τί γλυκύτερον μέλιτος, ἢ τί λέοντος ἰσχυρότερον;* Ὠργίσθη οὖν ὁ Σαμψὼν, καὶ τοῖς μὲν νεανίσκοις ἔδωκεν ἃ ὑπέσχετο, τὸν δὲ γάμον ἀπείπατο. Καὶ ἔδωκεν ἑτέρῳ τὸ γύναιον ὁ πατήρ. Παροξυνθεὶς δὲ ὁ Σαμψὼν διὰ τοῦτο, καὶ συλλαβὼν τριακοσίας ἀλώπεκας, λαμπάδας ἡμμένας ταῖς οὐραῖς ἐκείνων προσέδησε, καὶ ταῖς τῶν Παλαιστινῶν ἐπαφῆκεν B ἀρούραις, θέρους ἐνισταμένου. Καὶ οὕτω τὰ σφῶν κατέκαυσε λήϊα, καὶ τὰς ἀμπέλους. Παλαιστινοὶ δ' ἀντὶ τούτων τὴν γενομένην αὐτοῦ γυναῖκα, καὶ τοὺς αὐτῇ προσήκοντας ἐνέπρησαν καὶ κατέκαυσαν. Σαμψὼν δὲ πολλοὺς ἀποκτείνας τῶν ἀλλοφύλων, ἐν πέτρᾳ ἐκάθισεν, οἱ δὲ κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξεστράτευσαν, λέγοντες· Εἰ βούλεσθε ἀναίτιοι εἶναι, δότε ἡμῖν τὸν Σαμψὼν ὑποχείριον. Καὶ ἀπῆλθον ἐπὶ τὴν πέτραν ὁπλῖται τρισχίλιοι. Καταβὰς δὲ Σαμψὼν, ἑκὼν τοῖς φυλέταις παρέδωκεν ἑαυτόν. Κἀκεῖνοι δεδεμένον παρέδοσαν τοῖς Παλαιστινοῖς. Ὁ δὲ διαρῥήξας τὰ δεσμὰ, καὶ ὄνου σιαγόνα ἐκεῖ που ἐῤῥιμμένην ἁρπάσας, χιλίους τῶν ἀλλοφύλων ἀπέκτεινεν ἐν αὐτῇ. Τοὺς δὲ ἄλλους ἐτρέψατο, ὅθεν Σιαγὼν ἐξ ἐκείνου ὁ τόπος ἐκλήθη. Εἶτα ἐδίψησεν ὡς ἐκλείπειν C ἀπὸ τῆς δίψης, καὶ ἔκλαυσε δεόμενος τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Θεὸς πηγὴν ὕδατος ἀνῆκεν ἀπὸ τοῦ ῥήγματος, ὃ τὴν σιαγόνα ῥίψας κατὰ γῆς πεποίηκεν ὁ Σαμψὼν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Γάζαν. Ἐνήδρευσαν δὲ αὐτὸν οἱ Γαζαῖοι· καὶ ἵνα μὴ λάθῃ αὐτοὺς ἐξιὼν, τὰς πύλας τῆς πόλεως ἔκλεισαν. Ὁ δὲ περὶ μέσας νύκτας ἀναστὰς, τάς τε πύλας καὶ τὰς φλιὰς αὐτῶν καὶ τὰς παραστάδας ἐπωμισάμενος, εἰς τὴν τοῦ ὄρους ἀνήνεγκε κορυφὴν, κἀκεῖσε κατέθετο. Ἐρασθεὶς δ' ἑταίρας Παλαιστινῆς, Δαλιδᾶς καλουμένης, συνῆν αὐτῇ. Καὶ οἱ προύχοντες τῶν ἀλλοφύλων, πολλὰ τῇ γυναικὶ ἐπηγγείλαντο, εἰ μάθῃ παρὰ τοῦ Σαμψὼν τί τὸ αἴτιον αὐτῷ τῆς δυνάμεως, καὶ ἀπαγγείλῃ αὐτοῖς. Ἡ δὲ ποικίλως μετῄει τὸν ἄνδρα, ζητοῦσα γνῶναι, ὅθεν αὐτῷ ἡ τοσαύτη ἰσχύς. Ἐκεῖνος δὲ ἄλD λοτε ἄλλας πλαττόμενος αἰτίας τῇ γυναικὶ ἔλεγε. Καὶ ἡ γυνὴ πειρωμένη τῶν λόγων, ἀπάντας αὐτοὺς εὕρισκεν. Ἐγκειμένης δὲ καὶ δεομένης θερμότερον, τὸ κρύφιον αὐτῇ ἀνεκάλυψε· κατ' ἐντολὴν εἰπὼν τοῦ Θεοῦ τὴν κόμην τρέφειν, ἐντειλαμένου μὴ κείρειν αὐτήν· καὶ ἐν ταύτῃ προσῆναι αὐτῷ τὴν ἰσχύν. Κείρει τὴν κόμην κοιμωμένου αὐτοῦ ἡ γυνὴ, καὶ παραδίδωσι τοῖς ἐναντίοις αὐτὸν ἀσθενῆ. Ἐκκόπτουσιν ἐκεῖνοι τὰ ὄμματα τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ὁ πρὶν φοβερὸς, εἰς παίγνιον κατέστη αὐτοῖς· Προϊόντος δὲ τοῦ καιροῦ, ηὔξετο αὖθις ἡ κόμη αὐτῷ, καὶ ἡ ἰσχὺς ἐπανήρχετο. Πότου δὲ τοῖς Παλαιστινοῖς ὄντος, καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ μεγιστάνων εὐωχουμένων ὁμοῦ ἐν οἴκῳ κίοσιν ἀνεχομένῳ, ἤχθη καὶ ὁ Σαμψὼν παιχθησόμενος, καὶ παιδάριον ἐχειραγώγει αὐτόν. Συνήχθη δὲ παρὰ τὸν οἶκον πλῆθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ὡσεὶ τρισχιλίων, ἵν' ὁρῷεν τὸν Σαμψὼν παροινούμενον. Ὁ δὲ παιζόμενός τε καὶ ῥαπιζόμενος, λέγει τῷ χειραγωγοῦντι αὐτόν· Ἀπάγαγέ με παρὰ τοὺς κίο-

νας, ὡς ἂν αὐτοῖς ἐπιστηριχθῶ, δεόμενος ἀναπαύσασθαι. Δραξάμενος δὲ τῶν δύο κιόνων ἐπικατέσεισεν ἑαυτῷ τὸν οἶκον, καὶ αὐτός τε καὶ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ πάντες ἀπώλοντο. Καὶ τὸ μὲν τοιοῦτον ἐγένετο, ἐπὶ ἔτη εἴκοσι κρίναντι τὸν τῶν Ἑβραίων λαόν.

ΚΕ'. Οὐκέτι δὲ Κριταὶ ἦγον τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὁ ἀρχιερεὺς Ἡλεὶ προέστη αὐτῶν, ἐφ' οὗ λιμὸς γέγονε. Καί τις ἀνὴρ ἐκ Βηθλεὲμ, Ἀβιμέλεχ καλούμενος, σὺν τῇ γυναικὶ, καὶ δύο υἱοῖς διὰ τὸν λιμὸν εἰς τὴν Μωαβῖτιν μεταναστεύει. Ἄγεται οὖν τοῖς υἱοῖς γαμετὰς Μωαβίτιδας. Ἕνδεκα μέντοι ἐνιαυτοῖς, ὅ τε Ἀβιμέλεχ καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ τεθνήκασι. Καὶ κατελείφθησαν χῆραι, ἥ τε Νοεμὶν ἡ συνοικοῦσα τῷ Ἀβιμέλεχ, καὶ αἱ γυναῖκες ἄμφω τῶν παίδων αὐτοῦ, Ὀρφά τε καὶ Ῥούθ. Ἡ Νοεμὶν δὲ εἰς τὴν πατρίδα ὑπέστρεφε. Τῶν δέ γε νυμφῶν αὐτῆς ἡ μὲν Ὀρφὰ παρακληθεῖσα τῆς πενθερᾶς, ἔμεινε παρὰ Μωαβίταις. Ἡ δὲ Ῥοὺθ σὺν τῇ Νοεμὶν ἀπελήλυθε· καὶ ἤδη παραγενομένας εἰς Βηθλεὲμ, ξενίζει Βοὸζ, Ἀβιμέλεχ ὢν συγγενής. Προσαγορευομένη δὲ παρὰ τῶν πολιτῶν ἐξ ὀνόματος ἡ γυνή· *Μή με Νοεμὶν* (ἔλεγεν) *ἀλλὰ Μάραν καλεῖτε* (Νοεμὶν δὲ *εὐτυχίαν* δηλοῖ· Μάραν δὲ, *ὀδύνην*, καὶ *πικρασμόν*)· *πλήρης γὰρ πορευθεῖσα, κενὴ ὑπενόστησα.* Ἀμητοῦ δὲ ὄντος, ἐξήει κατὰ γνώμην τῆς πενθερᾶς καλαμησομένη ἡ Ῥοὺθ, εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ Βοόζ. Ὁ δὲ τὴν κόρην ἰδὼν, καὶ μαθὼν τίς ἐστιν, θερίζειν ὃ δύναιτο καὶ ἔχειν ἐπέτρεψεν, ἄριστόν τε παρέχειν αὐτῇ τῷ ἀγροκόμῳ ἐπέταξεν. Ἡ δὲ καὶ ἄλφιτα παρ' αὐτοῦ λαβοῦσα, τῇ πενθερᾷ συνετήρησε. Καὶ ἀπῆλθεν ὀψὲ κομίζουσα καὶ τὰς κριθὰς, ἃς συνέλεξε. Καὶ τὰ παρὰ τοῦ Βοὸζ αὐτῇ διηγήσατο. Καὶ αὖθις ἀπῄει σὺν ταῖς θεραπαινίσι Βοόζ. Ἡ Νοεμὶν δὲ συγκατακλίνειν αὐτῷ τὴν Ῥοὺθ ἐβουλεύσατο. Καὶ πέμπει τὴν νύμφην, ὑποθεμένη παρὰ τοῖς ποσὶ τοῦ ἀνδρὸς ὑπνώττοντος ἐν τῇ ἅλωνι, πεσοῦσαν ὑπνῶσαι. Καὶ ἡ μὲν οὕτω πεποίηκεν. Αἰσθόμενος δ' ὁ Βοὸζ περὶ μέσην νύκτα, ἤρετο τίς ἐστι. Καὶ μαθὼν, τότε μὲν ἡσύχασεν· ἕωθεν δ' ἐξεγείρας τὴν Ῥοὺθ, πορεύεσθαι πρὸς τὴν πενθερὰν ἐνετείλατο. Αὐτὸς δὲ, *Τὸν ἐγγύτερον ἐμοῦ ἀγχιστεύοντά σοι ἐρήσομαι· καὶ εἰ μὲν ἐκεῖνος ἀγαγέσθαι σε βούλεται, ἀπελεύσῃ πρὸς τὸν ἄνδρα· παραιτουμένου δὲ, νομίμως συνοικήσεις ἐμοί.* Ἀπῆλθεν οὖν ἡ γυνὴ, καὶ δεδήλωκε πάντα τῇ Νοεμίν. Ὁ δέ γε Βοὸζ παρὰ τῇ γερουσίᾳ τήν τε Ῥοὺθ καὶ τὸν συγγενῆ συνεκάλεσε, καὶ εἶπεν αὐτῷ· *Ἀβιμέλεχ τοῦ συγγενοῦς ἡμῶν, καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ κατέχεις κλῆρον;* Συνθεμένου δ' ἔχειν ἐκείνου, κατὰ τοὺς νόμους δι' ἀγχιστείαν· *Οὐκοῦν οὐχ ἐξ ἡμισείας*, ἔφη, *τῶν νόμων μεμνῆσθαι δεῖν, ἐπὶ πᾶσι δὲ ποιεῖν κατ' αὐτοὺς λοιπὸν, καὶ τὸ τοῦ Μαλλὼν γύναιον υἱοῦ Ἀβιμέλεχ γῆμαί σε χρὴ, ἵνα ἀναστήσῃς σπέρμα τῷ συγγενεῖ.* Ὁ δὲ παρῃτήσατο, καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῆς γυναικὸς παραχωρήσας αὐτῷ. Κατὰ γοῦν τὸν νόμον ἐνώπιον τῆς γερουσίας, ἡ Ῥοὺθ ὑπελύσατο καὶ τὸ ὑπόδημα τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, καὶ ἔπτυσεν αὐτοῦ εἰς τὸ πρόσωπον. Καὶ οὕτως αὐτὴν ἠγάγετο ὁ Βοὸζ, καὶ ἔτεκεν ἐξ αὐτῆς τὸν Ὠβήδ. Ἑλληνιστὶ δ' ἑρμηνεύεται, *δουλεύων*. Ἐξ Ὠβὴδ δὲ γίνεται Ἰεσσαὶ, καὶ ἐκ τούτου Δαβὶδ, ὃς τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἐβασί-

A XXV. Post Sampsonem non amplius Judices populo præfuerunt, sed Elei pontifex: sub quo fame ingravescente, vir quidam Bethleemiticus, Abimelechus nomine, cum uxore et duobus filiis in Moabitidem transmigrat. Ibi filiis Moabiticas uxores despondet, et intra decem annos una cum filiis moritur, relicta vidua uxore Noemide, duabusque nuribus Orpha et Rutha Noemis patriam repetit, ac Orpha nuruum altera monitu socrus apud Moabitas manet. Rutha cum Noemide proficiscitur. Bethleemæ Boozus Abimelechi cognatus eas hospitio excipit. Ibi mulier a civibus suo compellata nomine: *Ne me*, inquit, *Noemin, sed Maram appellate* (significat autem Noemis *felicitatem*, Mara *dolorem* et *acerbitatem*); B *nam cum plena discesserim, vacua sum reversa.* Tempore messis Rutha, de socrus sententia ad spicilegium in Boozi agrum egreditur. Ille agnita puella, permittit, ut quod posset, meteret et auferret, ac prandium ei præberi jubet a villico. Illa de cibo etiam quem acceperat, aliquid socrui conservat, et vesperi hordeum quod collegerat, domum ferens, ut a Boozo tractata esset, refert, ac cum Boozi ancillis denuo egreditur. Ibi Noemis consilium despondendæ Boozo Ruthæ capit, ac nurum ablegat, monitam ut ad pedes Boozi in area dormientis procumbens, somnum caperet. Obtemperat illa. Quod Boozus cum sub mediam noctem sensisset, quæ esset rogat; re cognita tum quidem quiescit; mane autem excitatam Rutham ad so- C crum ire jubet: *Ipse*, inquit, *interrogabo eum*, *qui est tibi sanguine propior: qui si te ducere voluerit, ad illum te conferes: sin recusarit, legitima mihi conjux eris.* Abit mulier, Noemidi exponit omnia. Boozus Rutham et cognatum ejus ad senatum accersit, eique dicit: *Abimelechi cognati nostri et filiorum ejus hæreditatem tenes?* Affirmante illo, tenere se ob propinquitatem ex lege: *Non ergo*, inquit, *ex semisse observandæ* **56** *sunt leges, sed in omnibus rebus illis obtemperandum? Restat igitur ut Mallonis Abimelechi filii uxorem ducas, et cognato semen excites.* Recusat ille, ac Boozo tam hæreditate quam muliere cedit. Rutha, ut lege jubebatur, soluto viri illius calceo, in faciem ejus D exspuit, itaque Boozo nubit, et filiolum ei parit Obedum (*servientem* id nomen significat). Obedo nascitur Jessæus, eoque David, qui regnum Israelitarum obtinuit, et filiis suis imperium reliquit, ad genus primum et vicesimum propagatum. Elio autem, qui, ut diximus, populum gubernabat, duo fuere filii, homines nefarii, et omni genere scelerum cooperti, Ophnis et Phinees: neque paternis monitis quidquam movebantur. Horum iniquitati iratus Deus, per Samuelem puerum adhuc, Elio significat clades ipsi liberisque et domui ejus imminentes. Erat autem Samuel viri Levitæ Helcanæ filius, qui duas habebat uxores, Annam et

Phenannam: quarum hæc liberos ex Helcana susceperat, Anna non pepererat. Viro Silonem cum uxoribus profecto, cum peractis sacris, convivii tempus adesset, ac Phenennæ liberi assiderent: Anna orbitatem suam deplorat, et propere tabernaculum Domini ingressa, Deum orat ut liberos sibi det, primogenitum se Deo consecraturam vovet. Dum precibus immoratur, Elius pro tabernaculo sedens, ebriam ratus, eam discedere jubet. At illa: *Neque vinum*, inquit, *bibi, domine, neque aliud quidquam quod inebriet: sed dolore orbitatis contabesco.* Tum sacerdos: *Abi*, inquit, *ac Deus te voti compotem reddat.* Domum reversa cum marito, concipit, et Samuelem parit, quem Deoptatum possis dicere. Puerum jam grandiusculum ex voto ad Elium ducit, Deo educandum, alentem comam, in æde vitam degentem, et aquæ potu utentem. Is duodecim natus annos, vaticinatur. Et quodam tempore dormiens, nominatim a Deo vocatus, ad pontificem accedit quasi ab eo vocatus esset; idque ter contigit. Tum Elius intelligens divinam esse vocationem, Samuelem jubet, si iterum vocetur dicere: *En adsum, Domine.* Cum ita fecisset puer, ait ei is qui vocarat, magnam cladem Israelitis imminere, Elii filios una perituros,
57 et sacerdotium in Eleazari familiam transiturum. Ea verba cum sacerdoti Samuel referre nollet, tandem jurejurando adactus, omnia quemadmodum audierat, recenset.

λευσε, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ παισὶ κατέλιπε τὴν ἀρχὴν, ἐπὶ εἴκοσι γενεὰς πρὸς μιᾷ διαρκέσασαν. Ἠλεὶ δὲ τοῦ ἀρχιερέως, ὡς ἤδη ἱστόρηται, τὸν λαὸν ἄγοντος, οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ Ὀφνὶ καὶ Φινεὲς ὑπῆρχον λοιμοὶ, παρανομοῦντες ἐν ἅπασι, καὶ παροινοῦντος τοῦ πατρὸς αὐτοῖς μὴ ἐπιστρεφόμενοι. Ὁ δὲ Θεὸς ὀργισθεὶς διὰ τὰς ἐκείνων παρανομίας, διὰ τοῦ Σαμουὴλ ἔτι παιδὸς ὄντος δεδήλωκε τῷ Ἠλεὶ, ἅπερ αὐτός τε καὶ οἱ παῖδες καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ πείσονται. Σαμουὴλ δὲ Ἐλκανᾶ Λευΐτου ἀνδρὸς ἐτύγχανε παῖς· ᾧ συνῴκουν διτταὶ γαμεταὶ, ὧν τῇ μὲν Ἄννα, τῇ δὲ Φενάννα ἦν τὰ ὀνόματα. Καὶ τῇ μὲν παῖδες ἦσαν ἐξ Ἐλκανᾶ, ἡ δὲ Ἄννα ἠμοίρει γονῆς. Ἀφικομένου δὲ τοῦ ἀνδρὸς μετὰ τῶν γυναικῶν ἀμφοῖν εἰς Σηλὼν, καὶ θύσαντος, ἐπεὶ καιρὸς ἦν εὐωχίας, καὶ τῇ Φενάννᾳ οἱ παῖδες αὐτῆς συνεκάθηντο· ὅτι ἡ Ἄννα μεμόνωτο, ἑαυτὴν ἀπεκλαίετο, καὶ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ δραμοῦσα, ἐδέετο τοῦ Κυρίου γονὴν αὐτῇ παρασχεῖν, εὐξαμένη καθιερώσειν Θεῷ τὸ πρωτότοκον. Χρονιζούσης δὲ ἐν ταῖς εὐχαῖς, πρὸ τῆς σκηνῆς Ἠλεὶ καθεζόμενος, ὡς μεθύουσαν αὐτὴν ἐλογίσατό τε καὶ ἀπεπέμπετο. Ἡ δὲ, *Οὐκ οἶνον*, ἔφη, *πέπωκα, οὐδὲ μέθυσμα, κύριε· ἀλλὰ κατώδυνος οὖσα δι' ἀπαιδίαν, ἐκτέτηκα.* Καὶ ὁ ἱερεὺς, *Πορεύου*, εἶπεν αὐτῇ, *καὶ δῴη σοι τὸ αἴτημα ὁ Θεός.* Ὑποστρέψασα δὲ σὺν τῷ ἀνδρὶ οἴκαδε, συλλαμβάνει, καὶ τίκτει τὸν Σαμουὴλ, θεαίτητον ἄν τις εἴποι. Ἀδρυνθέντος δὲ τοῦ παιδὸς προσάγει αὐτὸν τῷ Ἠλεὶ κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτῆς τῷ Θεῷ τραφησόμενον, κόμην τε τρέφοντα, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ διαιτώμενον, καὶ ὕδατι κεχρημένον εἰς πόσιν. Ἤδη δὲ δωδεκαέτης γενόμενος, προεφήτευσε. Καί ποτε κοιμώμενον αὐτὸν, ἐξ ὀνόματος ἐκάλεσεν ὁ Θεός. Ὁ δὲ τῷ ἀρχιερεῖ προσεληλύθεν, ὡς ὑπ' ἐκείνου τάχα καλούμενος. Καὶ τοῦτο τρισσάκις ἐγένετο. Ἠλεὶ δὲ συνεὶς θεόθεν εἶναι τὴν κλῆσιν, ἔφη τῷ Σαμουήλ· Εἰ ἔτι κληθῇς, εἰπὲ *Ἰδοὺ, ἐγὼ, Κύριε.* Οὕτω δὲ ποιήσαντος τοῦ παιδὸς, ἔφη αὐτῷ ὁ καλῶν, συμφορὰν ἔσεσθαι τοῖς Ἰσραηλίταις βαρεῖαν, καὶ τοὺς Ἠλεὶ παῖδας ἅμα τεθνήξεσθαι, καὶ τὴν ἱερωσύνην εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἐλεάζαρ μεταπεσεῖν. Οὐκ ἤθελε δὲ τοὺς λόγους ὁ Σαμουὴλ ἐκφῆναι τῷ ἱερεῖ. Ὅρκοις δ' ἐκβιασθεὶς, ἀπήγγειλε πάντα καθάπερ ἀκήκοεν.

XXVI. Dehinc Palæstini bellum Israelitis inferentes, pugna superiores evadunt. Populus arcam subsidio ferri postulat. Missa illa cum Elii filiis, redintegratur prælium, funduntur Hebræi, ad triginta millia cadunt, inter quos et filii pontificis, arca item in hostium potestatem venit. Elius pontifex, qui in sublimi sella sederet, strage exercitus, et cæde filiorum, arcæque captivitate cognita, præ mœrore de sella delapsus moritur, annos nonaginta natus, cum quadraginta populo præfuisset. Alienigenæ arcam in urbem Azotum perlatam, Dagoni (sic deum suum appellabant) consecrant. Mane in Dagonis ædem ingressi, simulacrum ante arcam humi projectum repererunt, idque sublatum in suam basim restituunt. Ut autem hoc sæpius factum deprehendunt, et statuam quoties erexissent, toties ante arcam adorantis specie projectam reperissent, obstupescunt, dubitantes quid rei esset. Ex hoc Azotiorum urbem et agrum lues invadit: nam et homines circa sedem laborare (dysenteriam fuisse ait Josephus) et mori complures cives et mures e terra exorti agrum omnem vastare. Sero demum arcam sibi malorum esse cau

ΚϚ'. Ἐντεῦθεν Παλαιστινοὶ κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκστρατεύουσι, καὶ ἦσαν τῇ μάχῃ ἐπικρατέστεροι. Ὁ δὲ λαὸς κομισθῆναι τὴν Κιβωτὸν αἰτοῦσιν εἰς ἀρωγήν. Πεμφθείσης δ' ἐκεῖσε τῆς κιβωτοῦ σὺν τοῖς υἱοῖς τοῦ Ἠλεὶ, συγκεκρότητο μάχη, καὶ ἥττηντο οἱ Ἑβραῖοι. Ἔπεσον δὲ ὡσεὶ τρισμύριοι, καὶ οἱ τοῦ ἀρχιερέως υἱοὶ, καὶ ἡ κιβωτὸς ἐλήφθη τοῖς πολεμίοις. Ἠλεὶ δὲ ὁ ἀρχιερεὺς ἐφ' ὑψηλοῦ καθῆστο δίφρου, καὶ μαθὼν τὰ τῆς μάχης, καὶ τὴν σφαγὴν τῶν υἱῶν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς κιβωτοῦ, περιαλγήσας, ἐξέπεσε τοῦ θρόνου, καὶ τέθνηκεν, ἐνενηκοντούτης γενόμενος, τεσσαράκοντα δὲ τούτων ἐνιαυτοὺς τοῦ Ἰσραὴλ ἡγησάμενος. Οἱ δὲ ἀλλόφυλοι εἰς Ἄζωτον πόλιν ἀπαγαγόντες τὴν κιβωτὸν, τῷ Δαγὼν (οὕτω γὰρ τὸν ἑαυτῶν ἐκάλουν Θεὸν) ἀνέθεντο. Ἕωθεν δὲ εἰς τὸν οἶκον Δαγὼν εἰσελθόντες, εὗρον κείμενον τὸ ξόανον ἐνώπιον τῆς κιβωτοῦ ἐπὶ γῆς. Καὶ ἀναστήσαντες αὐτὸ, ἐπὶ τῆς προτέρας ἔστησαν βάσεως. Ὡς δὲ συχνάκις εὗρον τοῦτο γινόμενον, καὶ πολλάκις τὸ εἴδωλον ἀνορθώσαντες, τοσαυτάκις κείμενον κατελάμβανον ἐν σχήματι προσκυνοῦντος τὴν κιβωτὸν, ἐθαμβοῦντο καὶ διηπόρουν. Ἔπειτα δ' ἐνέσκηψε τῇ τῶν Ἀζωτίων πόλει καὶ τῇ χώρᾳ φθορά. Νόσος μὲν

τοῖς ἀνθρώποις περὶ τὰς ἕδρας ἦν, δυσεντερίαν φησὶν ὁ Ἰώσηπος, καὶ ἔθνησκον συχνοὶ ἐξ αὐτῆς. Μύες δὲ τῆς γῆς ἀναδοθέντες, τὴν χώραν ἅπασαν ἐκεράϊζον. Ὀψὲ δὲ συνῆκαν τὴν κιβωτὸν αἰτίαν αὐτοῖς εἶναι τῶν παθῶν οἱ Ἀζώτιοι, καὶ πέμπουσιν αὐτὴν εἰς Ἀσκάλωνα, καὶ ἔπασχον κἀκεῖνοι τὰ ὅμοια. Καὶ οὕτω πέντε τῶν Παλαιστινῶν ἀμείβει πόλεις ἡ κιβωτὸς, καὶ πάσαις εἰς κάκωσιν γέγονεν. Συνῆλθον οὖν οἱ τῶν κακουμένων πέντε πόλεων ἄρχοντες, Γήτης, καὶ Ἀκκαρῶν, Ἀσκάλωνός τε καὶ Γάζης, καὶ Ἀζώτου. Καὶ οἱ μὲν ἄλλα περὶ τῆς κιβωτοῦ, οἱ δ' ἕτερα συνεβούλευον. Καὶ τέλος ἔδοξε πᾶσιν, ἕδρας πέντε χρυσᾶς, καὶ μύας τοσούτους χρυσοῦς ποιῆσαι, καὶ θέσθαι ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ, ἅμαξάν τε καινουργῆσαι. καὶ βόας πρωτοτοκούσας τῇ ἁμάξῃ ὑπαγαγεῖν, τοὺς δὲ μόσχους αὐτῶν κατασχεῖν. Καὶ B ἐπιθεῖναι τῇ ἁμάξῃ τὴν κιβωτὸν, τὰς βόας δ' ἀπαγαγόντας ἐπὶ τριόδου καταλιπεῖν, ἵν' ἐπ' αὐταῖς εἴη ἀπιέναι καθ' ἣν ὁρμήσουσι. Καὶ εἰ μὲν εὐθὺ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπελεύσονται, διὰ τὴν κιβωτὸν οἴεσθαι σφίσιν ἐπάγεσθαι τὰ κακὰ, καὶ μὴ κωλύειν τὴν εἰς ἐκείνους πορείαν. Εἰ δ' ἄλλοσέ πη ἀπίοιεν, ἐπιστρέψαι αὖθις τάς βόας τε καὶ τὴν ἅμαξαν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς. Ἐπιτελέσαντες τοίνυν τὰ δόξαντα, ἀφῆκαν τὰς βόας, μήκοθεν ἑπόμενοι καὶ αὐτοὶ ἵν' ὁρῷεν τὸ ἐκβησόμενον. Αἱ δὲ κατ' εὐθὺ τῶν Ἑβραίων ἀπῄεσαν, καὶ οὐ πρότερον ἔστησαν πρὶν εἰς μέγα πεδίον ἐν Βεθσαμοῖς κατηντήκασιν. Ὡς δ' εἶδον οἱ τῆς κώμης ἐκείνης ἄνδρες τὴν κιβωτὸν, ὡρμήκασιν, ἐπ' αὐτήν· καὶ καθελόντες ἐκ τῆς ἁμάξης αὐτὴν, C ἔθυσαν τὰς βόας, καὶ τοῖς ξύλοις οἷς ἡ ἅμαξα εἴργαστο, αὐτὰς ὡλοκαύτωσαν. Ὅπερ ἰδόντες οἱ Παλαιστινοὶ, ὑπενόστησαν. Τοὺς δ' ἀψαμένους τῆς κιβωτοῦ, μὴ ὄντας ἱερεῖς, ὀργισθεὶς ὁ Θεὸς ἐθανάτωσεν. Οἱ δέ γε λοιποὶ τῷ κοινῷ τῶν Ἑβραίων ἐγνώρισαν τὰ περὶ τῆς κιβωτοῦ· κἀκεῖνοι λαβόντες αὐτὴν, ἀπάγουσιν εἰς Καριαθιαρεὶμ, καὶ εἰς οἰκίαν Ἀμιναδὰβ (ἐκ τῆς Λευϊτικῆς οὗτος φυλῆς) κατατίθενται. Καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ἔτη εἴκοσι, παρὰ δὲ τοῖς ἀλλοφύλοις μῆνας τέσσαρας. Σαμουὴλ δὲ ὁ προφήτης μέγα ἤδη σχὼν ὄνομα, καὶ δόξης ἥκων ἐπὶ πολὺ, συναγαγὼν τὸν λαὸν περὶ ἐλευθερίας αὐτῷ διειλέχθη, καὶ ἔπεισε ταύτης ἀντιποιήσασθαι. Ὃ μαθόντες οἱ Παλαιστινοὶ, ἀπροσδοκήτως τοῖς Ἑβραίοις ἐπίασι. Καὶ κατεπτόησαν αὐτοὺς, ὡς τῷ Σαμουὴλ προσδραμεῖν λέγοντας, ἀπεγνῶσθαι τὴν D σωτηρίαν αὐτοῖς, εἰ μὴ αὐτὸς σφίσι τὴν ἐκ τοῦ θείου ἐπικουρίαν αἰτήσεται. Καὶ ὃς θαῤῥεῖν παρεγγυᾷ, καὶ τὸν Θεὸν ἐπαρῆξαι διαβεβαιοῦται αὐτοῖς· καὶ θύσας ἄρνα, ἐδέετο τοῦ Θεοῦ. Μήπω δὲ τὴν θυσίαν τῆς ἱερᾶς δαπανησάσης φλογὸς, προβάλλουσι τοῖς Ἑβραίοις οἱ ἀντιπόλεμοι, ῥᾷον αὐτῶν κρατήσειν ὡς ἀόπλων οἰόμενοι. Σεισμῷ δὲ τῆς γῆς κλονηθείσης ὑπὸ Θεοῦ, καταῤῥαγεισῶν τε βροντῶν, καὶ ἐξαφθεισῶν ἀστραπῶν, εἰς δειλίαν ἐνέπεσον οἱ πολέμιοι, καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Κατεδίωξε δὲ Σαμουὴλ καὶ τὸ πλῆθος ὀπίσω αὐτῶν, καὶ πολλοὺς διεφθάρκασι, καὶ οὐκέτι μετὰ τὴν πληγὴν ταύτην ἐπὶ τοὺς Ἰσραηλίτας ἐστράτευσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν ἥνπερ ἀφείλοντο, ἐπανεσώσατο αὖθις τοῖς Ἑβραίοις ὁ Σαμουήλ. Ἔκρινε δὲ τὸν λαὸν, καὶ ἦρχεν αὐτῆς.

A sam Azotii intelligentes, Ascalonem mittunt : iis etiam eadem accidunt. Sic quinque Palæstinorum urbes arca pervagata, omnibus calamitosa exstitit. Itaque magistratus quinque urbium iis malis conflictantium congressi, videlicet Getæ, Accaronis, Ascalonis, Gazæ et Azoti, aliis aliud de arca censentibus, tandem decrevere omnes, sedes quinque aureas, totidemque mures item aureos arcæ imponere, et novum fabricare currum, et vaccas quæ primum peperissent currui jungere, sed earum vitulos retinere, ac currui arca imposita, boves in trivium abductas relinquere, ut quorsum impetus tulerit eant. Quæ si versus Israelitas abeant, ob arcam mala illa se perpeti statuendum, neque prohibendum quominus illo eant : sin alio se converterint, reducendas boves et currum, et quæ in **58** eo sint. His, ut decretum fuerat, peractis, dimisere boves, eminus ipsi sequentes, ut eventum viderent. At illæ recta versus Hebræos ire, neque subsistere prius, quam in magnum campum Bethsames pervenissent. Ut autem pagi illius viri arcam viderunt, accurrunt, de curru tollunt, boves immolant : et lignis e quibus currus confectus erat, cremant. Quo Palæstini viso, retro abierunt. Deus autem iis qui arcam attigerant, cum profani essent, iratus, necem attulit. Reliqui commune Hebræorum de arca recepta certiores reddunt. Illi eam Cariathiarim abducunt, et in Aminadabi Leviticæ tribus hominis ædibus collocant, ubi annis viginti mansit, cum apud alienigenas quatuor menses fuisset. At Samuel propheta jam celebris, et magna præditus auctoritate, populo convocato, de vindicanda libertate disserit ac persuadet. Quo Palæstini cognito, inopinata aggressione Israelitas perterrefaciunt; qui ad Samuelem confugientes, de salute sua esse actum aiunt, nisi ipse numinis opem exorarit. Ille bonis animis esse jubet, et Dei auxilium pollicetur, agnoque immolato, Deum orat. Nondum flamma victimam consumpserat, cum hostes impetum in Hebræos faciunt, facilius eos inermes superari posse rati. Sed et terra divinitus concussa, et tonitribus erumpentibus, et fulguribus emicantibus perterriti, in fugam vertuntur. Fugientibus Samuel cum populo instat, ac multos cædit. Post eam cladem non amplius Israelitas invasere : sed et terram quam Hebræis ademerant, Samuel recepit. Ita is populo jus dicebat, et imperabat.

ΚΖ'. Ἤδη δὲ γεγηρακὼς, τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ τὴν τοῦ λαοῦ προστασίαν καὶ τὸ δικάζειν διένειμεν· ὄνομα τῷ πρεσβυτέρῳ Ἰωὴλ· τῷ νεωτέρῳ δὲ, Ἀβιά. Οἳ οὐκ ἐπορεύθησαν ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἀλλ' ἐκκλίναντες, δώρου τὸ δίκαιον προεδίδοσαν,

XXVII. Verum jam senex populi gubernandi munus ac juris dicundi provinciam filiis distribuit, quorum majori Joelis, minori Abiæ nomen erat : qui morem patris non secuti, ad largitionum corruptelas deflexerunt, et jus atque æquum venale

habuerunt. Hæc populus ægre ferens, ad Samuelem confluit, et : *Quoniam tu*, inquit, *per ætatem nobis præesse non potes, regem creato, qui et gentem gubernet, et adversarios nostros oppugnet*. Ea re cum Samuel tristaretur, dicit eis Deus : *Non te pro nihilo habuit populus, sed me*; *quem vero tibi monstraro, eum regem ungito*. **59** Hebræis igitur convocatis, Samuel proponit, se electurum eis esse regem, prædicens fore ut pœniteret eos, ac liberationem a regibus Deum oraturos. Illi instant, regem flagitantes, de rebus futuris securum esse jubent. Tum Samuel : *Abite nunc*, inquit, *ubi cognovero, quem vobis Deus dederit, accersam vos*. Accidit autem, ut Benjamita quidam, nomine Cis, Saulem filium, hominem statura et forma excellenti, cum servo ad asinarum quas amiserat inquisitionem mitteret. Quas ille cum passim quæsivisset, nec invenisset, Samuelem de asinabus interrogaturus, Armathaim venit. Ibi Deus Samueli revelat, eum esse quem populo Hebræorum imperare velit. De asinabus igitur rogatus, incolumes esse respondet : et Saulem hospitio exceptum mane prosequitur. Urbem egressus, cum adolescentem seduxisset, oleo caput ejus perfundit, ac deosculatus : *Unxit te Deus*, inquit, *regem populi sui, cujus unctionis illud tibi signum erit, quod circa Rachelis sepulcrum duo tibi viri occurrent, asinas repertas gratulaturi*. Adjicit et alia signa confirmandæ veritatis ergo, atque inter cætera, ubi Gabatam venerit, cum illius loci prophetis vaticinaturum. Mandat etiam, cum a se accersatur, ut Galgala veniat. Post coacto populo sortem mittere tribus jussit, ut constaret, cujus futurus esset rex. Cecidit autem sors in Benjamiticam, deinde in gentem Battarim : quæ cum viritim sortiretur, Sauli sors obvenit. Quæritur ille, nec invenitur. Samuel divinitus monstratis ejus latebris, adductum in medio statuit. Erat autem proceræ staturæ, et humeris eminebat supra omnes. Tum ad populum Propheta : *Hunc*, inquit, *regem vobis unxit Dominus, cujus inter vos omnes non est similis*. Populus gratulabundus acclamat : *Vivat rex*. Saulem ita regno potitum, multi observabant ut regem, et ut par erat honorabant. Multi etiam spernebant et irridebant. Post mensem Naas Ammanitarum rex Jaben Galaaditicæ obsidet, non alia conditione se viris parcere velle dicens, nisi dextrum oculum sibi quisque eruendum traderet. Illi septem dierum inducias petunt : iis impetratis, nuntios in Galaaditicam **60** mittunt. Auditis Ammanitæ verbis, populus luget : Saul vero ingenti ira percitus, duos boves membratim concisos in omnes fines Israelitarum mittit, comminatus, eodem modo se tractaturum eos, qui ad propulsandos Ammanitas non adessent. Concursu populi facto, numeroque inito, inventa sunt virorum septingenta millia : et Saul numine afflatus prædicit, Jabinos postridie fore salvos. Totamque noctem cum exercitu profectus, circa primam vigiliam ad Ammanitas per-

A καὶ λήμμασι τὰς κρίσεις ἐδίκαζον. Ὁ δὲ λαὸς διὰ ταῦτα πρὸς Σαμουὴλ ἀθροισθεὶς, *Ἐπεὶ μὴ οἷός τε σὺ*, ἔφησαν, *προεστάναι ἡμῶν διὰ γῆρας, ποίησον ἡμῖν βασιλέα. ὃς καὶ τοῦ ἔθνους ἡγήσεται, καὶ τοῖς ἐναντίοις ἀντιστρατεύσεται*. Λυπουμένου δ' ἐπὶ τούτοις τοῦ Σαμουὴλ, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· *Οὐ σε ἐξουθενήκασιν ὁ λαὸς, ἀλλ' ἐμέ· ἄκουσον τοίνυν αὐτῶν, καὶ ὃν ἀναδείξω σοὶ, εἰς βασιλέα χρῖσον αὐτοῖς*. Συναθροίσας δὲ τοὺς Ἑβραίους ὁ Σαμουὴλ, κατέθετο χειροτονήσειν αὐτοῖς βασιλέα. Μεταμελήσειν δὲ προέφη αὐτοῖς, καὶ αἰτεῖσθαι μέλλειν παρὰ Θεοῦ τῶν βασιλέων ἀπαλλαγήν. Οἱ δὲ ἐνέκειντο βασιλέα ζητοῦντες, καὶ ἠξίουν αὐτὸν, μὴ φροντίζειν τῶν ἐσομένων. Ὁ δὲ Προφήτης, *Ἄπιτε νῦν*, εἶπεν, *ὅταν δὲ μάθω*
B *τίνα δίδωσιν ἡμῖν ὁ Θεὸς βασιλέα, μεταπέμψομαι ὑμᾶς*. Ἀνὴρ δέ τις Βενιαμίτης (Κεῖς ὄνομα τῷ ἀνδρὶ) ὄνους ἀπολέσας, τὸν υἱὸν, ὃς ἦν αὐτῷ μέγας τε καὶ ὡραῖος, κεκλημένος Σαοὺλ, εἰς ἀναζήτησιν τῶν ὄνων σὺν ἑνὶ τῶν δούλων ἀπέστειλεν. Ὁ δὲ περιελθὼν, καὶ ζητήσας, καὶ μὴ εὑρὼν, εἰς Ἀρμαθαῒμ πρὸς τὸν Σαμουὴλ παραγέγονεν, ἐρωτήσων περὶ τῶν ὄνων. Δηλοῖ τοίνυν τῷ Σαμουὴλ ὁ Θεὸς, τοῦτον εἶναι ὃν βούλεται βασιλεῦσαι τοῦ λαοῦ τῶν Ἑβραίων. Ἐρωτηθεὶς οὖν περὶ τῶν ὄνων ὁ Σαμουὴλ, σεσῶσθαι εἶπεν αὐτάς. Καὶ ξενίσας τὸν Σαοὺλ, προέπεμψεν ἕωθεν. Καὶ ἔξω τοῦ ἄστεος σὺν αὐτῷ πορευθεὶς, μόνον τε ἰδίᾳ τὸν νεανίαν ἀπολαβὼν, ἔλαιον καταχέει τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς. Καὶ
C φιλήσας αὐτὸν, *Κέχρικέ σε Κύριος ἄρχοντα*, ἔφη, *ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ Ἰσραήλ. Καὶ ἔστω σημεῖον τοῦ χρίσματος, τὸ συναντῆσαι σοι περὶ τὸν τάφον Ῥαχὴλ, ἄνδρας δύο τὴν εὕρεσιν τῶν ὄνων εὐαγγελιζομένους σοι*. Καὶ ἄλλα δὲ σημεῖα τοῦ ἀληθεύειν εἶπεν αὐτῷ, καὶ ὅτι προφητεύσει ἐν Γαβαθᾷ γεγονὼς μετὰ τῶν ἐκεῖ προφητῶν. Καὶ ἥξειν εἰς Γάλγαλα αὐτῷ ἐνετείλατο, ἡνίκα μεταπεμφθῇ παρ' αὐτοῦ. Συνήθροισε δ' ἔπειτα τὸν λαὸν, καὶ κλήρους βαλεῖν ἐκέλευσε τὰς φυλὰς, ἵν' ἀναδειχθείη ἐκ ποίας ὁ βασιλεύσων ἔσεται. Ἔπεσεν οὖν ὁ κλῆρος εἰς τὴν Βενιαμῖτιδα, εἶτα εἰς τὴν πατριὰν Βατταρί. Κατ' ἄνδρα δὲ τῆς πατριᾶς κληρωθείσης, εἰς τὸν Σαοὺλ ὁ κλῆρος ἐξέπεσεν. Ὡς δὲ ζητούμενος οὐχ ἦν, μυεῖται ὁ Σαμουὴλ παρὰ τοῦ Θεοῦ ὅπου
D ἐκέκρυπτο· καὶ ἀχθέντα, ἔστησε μέσον. Καὶ ἦν ὑπερωμίας, καὶ πάντων ὑπερέχων κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος. Καὶ πρὸς τὸ πλῆθος ἔφησεν ὁ προφήτης, *Τοῦτον ἔχρισεν ὑμῖν εἰς βασιλέα ὁ Κύριος, ᾧ οὐκ ἔστιν ὅμοιος ἐν πᾶσιν ὑμῖν*· ὁ δὲ λαὸς ἐπευφήμησε, καὶ εἶπεν· *Ζήτω ὁ βασιλεύς*. Οὕτω δὲ τῷ Σαοὺλ βασιλεύσαντι, πολλοὶ μὲν προσεῖχον ὡς βασιλεῖ, καὶ κατὰ τὸ προσῆκον ἐτίμων αὐτὸν, πολλοὶ δὲ κατεφρόνουν τε καὶ ἐχλεύαζον. Μετὰ δὲ μῆνα, Νάας ὁ τῶν Ἀμμανιτῶν βασιλεὺς, στρατεύει ἐπὶ Ἰαβεὶς Γαλαάδ, μὴ ἄλλως λέγων φείσασθαι τῶν ἀνδρῶν, εἰ μὴ δῶσιν αὐτῷ τὸν ἑκάστου ἐξελεῖν δεξιὸν ὀφθαλμόν. Οἱ δὲ ἀνοχὴν ἐζήτησαν ἑπτὰ ἡμερῶν· καὶ λαβόντες, πέμπουσιν ἀγγέλους εἰς Γαλαάδ. Καὶ ἀκούσαντες οἱ ἐκεῖ τοὺς λόγους τοῦ

Ἀμμανίτου, ἐθρήνησαν. Ὁ δὲ Σαοὺλ ἐθυμώθη A σφόδρα· καὶ λαβὼν δύο βόας, ἐμέλισεν αὐτοὺς, καὶ ἀπέστειλεν εἰς πᾶν ὅριον Ἰσραὴλ, ἀπειλῶν οὕτω θήσειν τοὺς μὴ κατὰ τῶν Ἀμμανιτῶν συνεκστρατεύσαντας αὐτῷ. Συνδραμόντος δὲ τοῦ λαοῦ, ἠρίθμησεν αὐτοὺς, καὶ εὗρε μυριάδας ἑβδομήκοντα. Καὶ ἐφήλατο πνεῦμα Κυρίου ἐπὶ Σαοὺλ, καὶ προεφήτευσεν, εἰπὼν ὡς αὔριον ἔσται τοῖς ἀνδράσιν Ἰαβεὶς σωτηρία. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη αὐτός τε καὶ ὁ λαὸς δι' ὅλης τῆς νυκτός. Καὶ περὶ τὴν πρώτην φυλακὴν ἐπῆλθε τοῖς Ἀμμανίταις, τριχῇ τὸ στράτευμα διελών. Καὶ κυκλωσάμενος αὐτοὺς, πολλοὺς μὲν ἀπέκτεινε, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα Νάας· τοὺς δὲ περισωθέντας, ἐτρέψατο εἰς φυγὴν, καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ἐμβαλὼν, καὶ πλείστην λείαν λαβὼν, λαμπρῶς ἐπανέζευξεν. Οὐκέτι γοῦν ἠδόξει παρά τισιν, ἀλλ' ἐπ' ἀνδρείᾳ διαβεβόητο, καὶ τετίμητο καὶ τοῖς πρώην αὐτὸν χλευάζουσι. Συναγαγὼν δὲ αὖθις ὁ Σαμουὴλ τὸν λαὸν, δὶς ἀναγορεύει τὸν Σαοὺλ βασιλέα χρίσας τῷ ἐλαίῳ καὶ πάλιν αὐτόν. Μετέπεσεν οὖν ἡ τῶν Ἑβραίων πολιτεία εἰς βασιλείαν ἐξ ἀριστοκρατείας· ἐπὶ γὰρ Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ ἀριστοκρατούμενοι ἦσαν· εἶτα ἐπ' ἔτη δέκα καὶ ὀκτὼ, ἄναρχοι διετέλεσαν· εἰσέπειτα δ' ἤρχθησαν ὑπὸ τῶν καλουμένων κριτῶν, τῷ ἀρίστῳ δικάζειν περὶ τῶν ὅλων καὶ οἰκονομεῖν ἐπιτρέποντες.

venit : ac trifariam divisis copiis, hostes circumdat, multos cædit, ipsumque regem Naam. Reliquos fundit, et impressione in eorum regionem facta, opimaque præda parta, illustris domum revertitur, neque jam contemptui habetur, sed ob fortitudinem celebratur, et honoratur ab iis etiam, a quibus dudum subsannatus fuerat. Itaque Samuel rursus congregato populo, Saulem denuo regem proclamat, iterum inunctum oleo. Sic Hebræorum respublica ex optimatum imperio in regnum est mutata : nam sub Mose et Jesu parebant optimatibus, post, per annos octodecim magistratu caruerunt ; deinde sub iis fuere, qui Judices vocabantur, judiciorum et rerum omnium summa uni ex optimis permissa.

ΚΗ'. Τοῦ δὲ Σαμουὴλ ἐξορκίσαντος τὸν λαὸν B εἰπεῖν, εἴ τι ἄδικον εἰργάσατο εἰς αὐτοὺς, πάντες δικαίως αὐτὸν καὶ καλῶς προστῆναι τοῦ ἔθνους ἐβόησαν. Ὁ δὲ αὐτοῖς ἀπεκρίνατο, *Ἴστε ὡς μεγάλα ἡμαρτήκατε, βασιλέα ἑαυτοῖς αἰτησάμενοι, κἀκ τούτου παρωργίσατε τὸν Θεόν. Ἔσται δὲ τοῦτο σημεῖον ὑμῖν, τὸ θέρους ἐν ἀκμῇ χειμῶνα γενήσεσθαι.* Καὶ κατὰ τὸν προφήτου λόγον βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ γεγόνασι, κατηνέχθη τε χάλαζα, ὡς δέος ἐμπεσεῖν τῷ λαῷ, καὶ ἱκετεύειν τὸν Σαμουὴλ ἱλεώσασθαι τὸν Θεὸν αὐτοῖς ἁμαρτήσασι. Τῶν δὲ Παλαιστινῶν τοὺς Ἑβραίους καταστρεφόντων, καὶ τὰ ὅπλα σφῶν ἀφαιρουμένων, σιδήρῳ τε κεχρῆσθαι ἀπαγορευόντων, ὁ Σαοὺλ εἰς Γάλγαλα καταβὰς, ἐπ' ἐλευθερίᾳ τὸν λαὸν κατὰ τῶν Παλαιστινῶν διαναστῆναι ἠρέθιζεν, οἱ δ' ηὐλαβοῦντο διὰ τὸ πλῆθος C τῶν ἐναντίων. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν Σαμουὴλ ἐκάλει πρὸς ἑαυτόν· καὶ ὃς μεθ' ἡμέρας ἓξ παραγενέσθαι ὑπέσχετο, θύσειν τε τῇ ἑβδόμῃ, ἵν' οὕτω τοῖς ἀλλοφύλοις συμμίξωσιν. Ὁ δέ γε Σαοὺλ ὁρῶν τὸν λαὸν ὑποῤῥέοντα καὶ καταλιμπάνοντα αὐτὸν, ἔθυσεν. Ἀκούσας δὲ ἄρτι προσιόντα τὸν Σαμουὴλ, ἐξῆλθε συναντήσων αὐτῷ. Ὁ δὲ, *Τί τοῦτο ἐποίησας*, ἔφη, *παραβάς μου τὴν ἐντολήν ; Ἴσθι τοίνυν, ὡς οὐ συσταθήσεταί σου ἡ βασιλεία, ἀλλὰ ζητήσει Κύριος ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ.* Καὶ ἀνεχώρησεν Σαμουήλ. Σαοὺλ δὲ καὶ Ἰωνάθαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἧκεν εἰς Γαβαὼ, σὺν στρατιώταις ἑξακοσίοις. Εἰς τρία δὲ διαιρεθέντες οἱ ἀλλόφυλοι, τὴν χώραν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐληΐζοντο. Σαοὺλ δὲ καὶ D Ἰωνάθαν καὶ Ἀχιὰ ὁ ἀρχιερεὺς ἀφ' ὕψους ὁρῶντες τὰ δρώμενα, καὶ ἀμῦναι δι' ὀλιγανδρίαν μὴ σθένοντες, ἤχθοντο. Ὁ δὲ Ἰωνάθαν μηδὲν εἰπὼν τῷ πατρὶ, καταβὰς ἀπὸ τοῦ βουνοῦ σὺν μόνῳ τῷ ὁπλοφόρῳ αὐτοῦ, *Προσβάλλωμεν*, ἔφη, *τῇ τῶν ἀλλοφύλων παρεμβολῇ· καὶ εἰ μὲν εἴπωσιν ἡμῖν, Ἀπόστητε, οὐκ ἀναβησόμεθα πρὸς αὐτούς· εἰ δ' Ἀνάβητε πρὸς ἡμᾶς, φήσουσι, σύνθημα νίκης τὸν λόγον νομι-*

XXVIII. Samuele porro sacramento populum adigente, ut dicerent, num qua injuria illos affecisset : exclamarunt omnes, eum juste et bene genti præfuisse. Tum ille : *Scitote*, inquit, *vos rege flagitando graviter deliquisse, eaque re irritasse Deum : cujus illud vobis signum erit, quod adulta æstate tempestas orietur.* Nec mora, tonitrua et fulgura, ut Propheta dixerat, eruperunt, et grando delata est, ut populus perterrefactus Samuelem rogaret ut sibi delictorum a Deo veniam impetraret. Cum autem Palæstini Hebræos subigerent, armis ademptis et usu ferri interdicto, Saul Galgala descendit, populum ut ad vindicandam contra Palæstinos libertatem exsurgeret cohortatus. Illis vero multitudinem hostium reformidantibus, rex Samuelem ad se vocat. Is post sex dies venturum constituit, ut die septimo re divina facta cum hostibus confligant. At Saul cum videret populum clam abire, seque deseri, immolat : et audito Samuelis **61** accessu, obviam progreditur. Ibi vates : *Quid*, inquit, *istud egisti, violatis præceptis meis ? Scito igitur non stabile fore regnum tuum : sed quæsiturum esse Deum hominem ex animi sui sententia.* Ita discessit Samuel. Saul vero et Jonathas filius ejus cum sexcentis militibus Gabaonem profecti sunt. Alienigenæ autem copiis trifariam divisis, agros Israelitarum populabantur. Id Saul, Jonathas et Achia sacerdos ex alto conspicientes, et ob paucitatem ad opem ferendam impares, animis angebantur. At Jonathas, patre inconsulto, cum solo armigero de colle descendens : *Aggrediamur* inquit, *castra hostium : qui si nobis dixerint : Discedite, non ascendemus ad eos. Sin ascendere jusserint, ea verba victoriæ tessera habenda erunt.* Itaque ad castra hostium fertur. Illi : *Ascendite ad nos*, inquiunt, *est enim quod vobiscum colloquamur.* Ea vox animum auxit Jonathæ, atque inde digressus aliunde cum suo comite arrepit, hostes dormientes

invadit ; ac cæsis ad viginti, cæteris terrorem incutiunt, ut perturbati et fugientes alii ab aliis interirent. Saul castra hostium perturbata videns, et filii atque armigeri illius absentia cognita, impetum et ipse in hostes perturbatos facit. Tum qui dudum præ metu se occultarant, receptis animis cum rege se conjungunt, hostes persequuntur, cædunt. Saul diras imprecatur suis, si quis ante noctem, cæde hostium intermissa, cibum gustaret. Inter persequendum, Jonathas exsecrationis paternæ ignarus, cum in silvam esset ventum, in qua apiarium erat, favum comedit. Saul castra hostium oppugnaturus, per sacerdotem oraculum consulit, num victoriam largiatur Deus? Sed Deo nihil respondente, auctorem offensi Numinis quærit ; ac : *Ipsum Deum testor*, inquit, *me sontem occisurum, etiamsi filius meus Jonathas fuerit*. Sorte ducta, Jonathas designatur, qui rogatus quid deliquisset, se nullius peccati sibi esse conscium ait, nisi quod pridie, paternæ exsecrationis ignarus de favo gustasset. Eo pater audito, se illum occisurum jurat. Populus contra et ipse jurat se non passurum ut victoriæ auctor occidatur : eoque erepto, votis Deum placat. Saul Palæstinorum circiter sexaginta millibus occisis, regreditur : ac Ammonitis, **62** Moabitis, Pælestinis, Idumæis, Amalechitis, necnon Subæ rege subactis, Israelitas e manu exterorum eripit.

στέον ἡμῖν. Καὶ ὥρμησαν ἐπὶ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον. Καὶ αὐτοῖς οἱ ἀλλόφυλοι, *Ἀνάβητε*, ἔλεγον, *πρὸς ἡμᾶς καὶ γνωριοῦμεν ὑμῖν ῥῆμα*. Τοῦτο θάρσος ἐνῆκε τῷ Ἰωνάθαν· καὶ ἀποστὰς ἐκεῖθεν, ἑτέρωθεν ἀνερπύσας μετὰ τοῦ ἑπομένου αὐτῷ, ἔπεισι τοῖς πολεμίοις ὑπνώττουσι, καὶ κτείνουσι μὲν ὡς εἴκοσι· τοῖς δὲ λοιποῖς δειλίαν ἐνέβαλλον, οἳ θορυβούμενοί τε καὶ φεύγοντες, ὑπ' ἀλλήλων διώλλυντο. Ἰδὼν δὲ ταραττόμενον ὁ Σαοὺλ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον, καὶ ἀπόντα τὸν υἱὸν ἅμα τῷ ὁπλοφόρῳ κατανοήσας, προσβάλλει καὶ αὐτὸς τεταραγμένοις τοῖς ἐναντίοις· καὶ οἱ πρὶν δὲ διὰ φόβον κρυβέντες ἀναθαρσήσαντες, τῷ βασιλεῖ προσετίθεντο· καὶ διώκων τοὺς πολεμίους ἐκτίννυεν. Ἐπαρᾶται τοίνυν τοῖς αὐτοῦ, εἴ τις ἀποσχόμενος τοῦ φονεύειν τοὺς ἐχθροὺς, φάγοι, εἰ μὴ νὺξ αὐτοὺς παύσοι. Ἐν δὲ τῷ διώκειν κατά τινα δρυμὸν ἐν ᾧ μελισσῶν ἦν, καὶ λαβὼν ὁ Ἰωνάθαν κηρίον μέλιτος, ἔφαγεν· οὐ γὰρ ἦν ἀκηκοὼς τῆς ἀρᾶς τοῦ πατρός. Ἐπελθεῖν δὲ βουληθεὶς ὁ Σαοὺλ τῇ τῶν ἐναντίων παρεμβολῇ ἠρώτα διὰ τοῦ ἀρχιερέως τὸν Θεὸν, εἰ δίδωσι νίκην ; Τοῦ δὲ Θεοῦ μὴ δηλοῦντος, ἐζήτει τὸ αἴτιον. Καὶ, *Ὄμνυμι*, ἔφη, *αὐτὸν τὸν Θεὸν, ἀποκτείνειν τὸν ἁμαρτόντα, κἂν Ἰωνάθαν εἴη ὁ παῖς ὁ ἐμός*. Καὶ κληρωσαμένων, ἐπὶ Ἰωνάθαν ὁ κλῆρος ἔπεσεν. Ὁ δὲ περὶ ἁμαρτίας ἀνακρινόμενος, οὐδὲν εἶπεν ἑαυτῷ συνειδέναι, ἢ ὅτι χθὲς τὴν ἀρὰν ἀγνοήσας, ἐν τῷ διώκειν ἐγευσάμην κηρίου. Ἀκούσας δὲ ὁ πατὴρ, ἀποκτενεῖν αὐτὸν ὤμοσε. Καὶ ὁ λαὸς ἀντώμοσε, μὴ περιόψεσθαι τὸν αἴτιον τῆς νίκης ἀποθανούμενον. Καὶ ἐξαρπάσαντες αὐτὸν, εὐχαῖς τὸν Θεὸν ἐξιλάσκοντο. Διαφθείρας δὲ ὁ Σαοὺλ ὡσεὶ μυριάδας ἓξ τῶν Παλαιστινῶν, ἀνθυπέστρεψε. Χειροῦται δὲ Ἀμμανίτας καὶ Μωαβίτας, Παλαιστινούς τε καὶ Ἰδουμαίους καὶ Ἀμαληκίτας, καὶ τὸν βασιλέα τῆς Σουβᾶ. Καὶ ἐξείλετο τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς τῶν ἀλλοφύλων.

XXIX. Sauli filii fuere tres, Jonathas, Jesus et Melchisus : ac filiæ duæ, Meroba et Melchol. Imperatorem crearat Abenerem, Neris cognati sui filium. Dixerat autem Sauli Samuel, jubere Deum ut cæderet Amalechum, victoriaque potitus, nemini parceret, non mulieribus, non infantibus, non jumentis ; non pecudibus, sed eorum nomen funditus deleret. Itaque Saul cum Amalechitis congressus, hostes vincit, cædit omnes. Sed Agagum illius terræ regem in potestatem redactum, admiratione formæ et magnitudinis, non occidit : armenta etiam, greges, cæteraque eximia, divini mandati immemor, conservat. Proinde Samuel a Deo edoctus, pœnitere eum Saulis creati regis, occurrit regi. Is ait se gratiam habere Deo, cujus munere vicisset hostes, et ut jussus fuerit, administrasse omnia. Tum Samuel : *Vocem*, inquit, *audio jumentorum et aliarum pecudum, unde ista?* Saul respondet populum ea in victimam asservasse Deo : cæterum Amalechitas omnes, rege eorum excepto, deletos esse. Ad ea Samuel : *Quoniam*, inquit, *Dei jussis non obtemperasti, scito te regnum amissurum*. At ille, se peccasse fassus, Prophetam orat, ut per sacrificia Deum sibi recon-

ΚΘ'. Ἦσαν δὲ τῷ Σαοὺλ υἱοὶ τρεῖς, Ἰωνάθαν καὶ Ἰησουῒ καὶ Μελχισουῒ· καὶ θυγατέρες δύο, Μερὸβ καὶ Μελχόλ. Ἀρχιστρατηγὸν δὲ εἶχε τὸν Ἀβεννὴρ, υἱὸν Νὴρ συγγενοῦς αὐτοῦ. Ἔφη δὲ Σαμουὴλ τῷ Σαοὺλ, κελεύειν αὐτῷ τὸν Θεὸν πατάξαι τὸν Ἀμαλὴκ, καὶ κρατήσαντα, μηδενὸς φείσασθαι, μὴ γυναικῶν, μὴ νηπίων, μὴ ὑποζυγίων, μὴ βοσκημάτων, ἐξαλεῖψαι δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς. Καὶ ὁ Σαοὺλ τῷ Ἀμαλὴκ συμβαλὼν, κατὰ κράτος νικᾷ, καὶ κτείνει πάντας. Χειροῦται δὲ καὶ τὸν βασιλέα τῆς χώρας, Ἄγαγ ὠνομασμένον, καὶ οὐκ ἀπέκτεινεν, ἀγασθεὶς αὐτὸν διὰ κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ τὰ τῶν βουκολίων καὶ ποιμνίων, καὶ τῶν ἄλλων ἐξαίρετα περιεποιήσατο, ἀμνημονήσας τῆς θείας προστάξεως. Χρηματισθεὶς δὲ Σαμουὴλ παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἰπόντος μεταμελῆσαι (40), ὅτι ἐβασίλευσε τὸν Σαοὺλ, συνήντησε τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ εὐχαριστῆσαι ἔλεγε τῷ Θεῷ δόντι κράτος αὐτῷ κατὰ τῶν πολεμίων, καὶ πάντα δὲ τὰ κεκελευσμένα ποιῆσαι. Καὶ ὁ προφήτης, *Βοῆς*, εἶπεν, *ἀκούω ὑποζυγίων καὶ βοσκημάτων ἄλλων. Πόθεν ταῦτα ;* Σαοὺλ δὲ, τὸν λαὸν, εἶπεν, εἰς θυσίαν τετηρηκέναι αὐτὰ τῷ Θεῷ· τοὺς δὲ Ἀμαληκίτας πάντας ἐξαφανισθῆναι ἄτερ τοῦ βασιλέως αὐτῶν. Πρὸς ταῦτα ὁ Σαμουὴλ, *Ἐπεὶ τὰ κε-*

Variæ lectiones et notæ.

(47) *Μεταμελῆσαι*. Legendum μεταμεμελῆσθαι. ut præfert cod. Reg. et Colbert.

κελευσμένα σοι, ἔφη, *πρὸς Θεοῦ παραβέβηκας ἴσθι ὅτι τὴν βασιλείαν ἀφαιρεθήσῃ*. Ὁ δὲ κατετίθετο ἁμαρτῆσαι, καὶ ἱλαστήρια θῦσαι τὸν προφήτην ἐκέλευε. Καὶ ὃς ὑπεχώρει, Σαοὺλ δὲ τῆς διπλοΐδος ἐπιλαμβάνεται αὐτοῦ, καὶ διαῤῥήσσει ταύτην, βιαζόμενος αὐτὸν κατασχεῖν. Καὶ ὁ προφήτης, *Οὕτως*, ἔφη, *ἡ βασιλεία σου διαῤῥηχθήσεται, καὶ δοθήσεται ἀνδρὶ δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ*. Δεομένου δ' ἔτι τοῦ βασιλέως, πείθεται, καὶ ἀχθῆναι τὸν Ἄγαγ αἰτεῖ, καὶ κτανθέντος ἐκείνου κελεύσει αὐτοῦ, αὐτίκα εἰς Ἀρμαθαῒμ ἀποχωρεῖ, καὶ αὐτῷ ἐντέλλεται ὁ Θεὸς πρὸς Ἰεσσαὶ ἀπελθεῖν, καὶ χρῖσαι τῷ ἐλαίῳ εἰς βασιλέα ἕνα τῶν ἐκείνου υἱῶν, ὃν ἂν δείξῃ αὐτῷ. Καὶ ἀπελθὼν εἰς Βηθλεὲμ, καὶ θύσας, κέκληκε τὸν Ἰεσσαὶ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Καὶ ἰδὼν τὸν πρωτότοκον μέγαν τε καὶ καλὸν, ᾠήθη ἐπ' αὐτῷ τὸν Θεὸν εὐδοκεῖν. Ὁ δὲ Θεὸς, *Μὴ ἐπιβλέψῃς*, εἶπεν, *ἐπὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ, μηδ' εἰς τὸ τοῦ σώματος μέγεθος. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ εἰς πρόσωπον ὄψεται, ὁ δὲ Θεὸς εἰς καρδίαν*. Παρελθόντων δὲ καὶ τῶν ἄλλων παίδων τοῦ Ἰεσσαὶ, ἐπ' οὐδενὶ εὐδόκησεν ὁ Θεός. Καὶ εἶπε Σαμουήλ· *Οὐκ ἐξελέξατο Κύριος ἐν τούτοις. Καὶ εἴ ἐστιν ἔτι λοιπὸς, παρελθέτω*. Καὶ Ἰεσσαὶ, *Μικρὸς ἔτι περιλέλειπται*, ἔφη, *ποιμαίνων*. Κληθῆναι οὖν αὐτὸν ὁ προφήτης ἐκέλευσεν. Ὡς δ' ἧκε κληθεὶς ὁ Δαβὶδ, παῖς πυῤῥάκης μετὰ κάλλους ὀφθαλμῶν καὶ τἄλλα καλὸς, τοῦτον εἶναι τὸν χρισθησόμενον δηλοῖ τῷ Σαμουὴλ ὁ Θεός. Καὶ λαβὼν ἐκεῖνος τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου, ἔχρισεν αὐτὸν ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ· καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀρμαθαΐμ. Πνεῦμα δὲ θεῖον ἐφήλατο ἐπὶ Δαβὶδ, ἐκ δὲ Σαοὺλ ἀπέστη, καὶ πνεῦμα πονηρὸν μετῄει αὐτὸν, συμπνῖγον καὶ κακοῦν τὸν ἄνδρα. Ἔδοξεν οὖν, παρίστασθαί τινα τῷ βασιλεῖ, εἰδότα ψάλλειν μετὰ κινύρας, ἵν' ὅτε προσπέσοι αὐτῷ τὸ δαιμόνιον ἐκταράττον, ψάλλῃ ἐν τῇ κινύρᾳ, καὶ κατευνάζῃ τὸν τάραχον. Μεταπέμπεται τοίνυν ὡς τοιοῦτον τὸν Δαβίδ· καὶ ἠγαπήθη ὁ νεανίας σφόδρα παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ εἰς ὁπλοφόρον αὐτῷ ἐχρημάτισε. Καὶ ἐν τῷ ἐπιέναι τῷ βασιλεῖ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, κατεπῇδεν αὐτὸ καὶ ἀφίστατο, καὶ εἰς ἑαυτὸν ὁ Σαοὺλ ἐπανήρχετο. Οἱ δ' ἀλλόφυλοι κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπεστράτευσαν. Ἀντικατέστησαν δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν μεταιχμίῳ τῶν στρατευμάτων ἀμφοῖν ἀνήρ τις τῶν ἀλλοφύλων στὰς, Γολιὰθ ἐκείνῳ τὸ ὄνομα, ἀνὴρ δυνατὸς καὶ πάντων ὑπερανεστηκώς· πήχεων γὰρ ἓξ καὶ σπιθαμῆς τὸ ὕψος αὐτῷ, καὶ ὁ θώραξ αὐτῷ πεντακισχιλίων σίκλων εἷλκε σταθμὸν, καὶ τὸ δόρυ αὐτοῦ ὡς ἀντίον ὑφαινόντων, καὶ ἡ λόγχη τοῦ δόρατος σίκλων ἑξακοσίων (48)· οὗτος ἐν μέσῳ στὰς, ἀνεβόησε πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ· *Καταβήτω τις ἐξ ὑμῶν, καὶ ἀντιστήτω μοι· καὶ ἐὰν πατάξῃ με, δουλεύσομεν ὑμῖν· ἐὰν δὲ ἐγὼ καταβαλῶ αὐτὸν, ἔσεσθε ἡμῖν εἰς δούλους*. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τεσσαρά-

A ciliet. Discedit vates; quem dum Sau. per vim retinere nititur, vestem ejus abrumpit. Ibi Propheta: *Sic*, inquit, *regnum a te abrumpetur, ac viro justo et bono dabitur*. Rege autem ne sic quidem remittente preces paret; et Agago adduci occidique jusso, illico Armathaim revertitur; ac mandante Deo Jessæum accedit, ut unum ex filiis illius oleo regem inauguraret, qui sibi monstratus esset. Bethleemam cum venisset, re divina facta, Jessæum cum filiis accersit, et cum primogenitum, virum magnum formosumque vidisset, illum Deo placere opinatur Sed Deus: *Ne*, inquit, *vultum ejus intuere, nec proceritatem corporis: nam ut homo faciem spectet, animum Deus intuetur*. Prætergressis igitur Jessæi filiis omnibus, nec ullo eorum Deo B placente, Jessæ dicit Samuel: *Nullum horum elegit Deus, sed si quis alius tibi est, is prodeat*. Tum Jessæus **63**: *Parvulus adhuc restat, qui oves pascit*. Eum accersi propheta jubet. David accitus venit, rufus cum pulchritudine oculorum, cætera etiam formosus: eum esse qui ungendus esset, Samueli significat Deus. Itaque, sumpta ampulla, oleo eum in medio fratrum inungit, ac Armathaim redit. Spiritus autem divinus in Davidem insilit, ac a Saule recedit, pro quo illum malus spiritus invadit, præfocans et exagitans. Visum igitur est regi adjungere hominem cinnyra psallendi peritum, ut dæmonii insultus ac turbatio cantu illo sopiretur. Accersitur David, ut idoneus ad eam rem, et a C rege magnopere diligitur, adeo ut armiger ejus appellaretur. Quoties igitur spiritus ille malus regem invadebat, carminibus illius abigebatur, et Saul ad se redibat. Cum autem Palæstini bellum Israelitis intulissent, atque hi in procinctu starent, quidam ex alienigenis stans in medio amborum exercituum, nomine Golias, vir robustus et magnitudine corporis omnibus superior, quippe statura sex cubitorum et dodrantis, cujus thorax siclorum quinque millia pendebat, hasta instar jugi textorii erat, mucrone ferreo, sexcentorum siclorum pondere. Is igitur in medio stans, exclamat ad Israelitas: *Descendat aliquis vestrum, et mecum congrediatur. Qui si me percusserit, serviemus vobis: sin ego illum dejecero, vos nostri servi eritis*. D Idque quadraginta diebus continenter fecit. David autem a Saule ad patrem Jessæum remissus, subinde in castra missitabatur, ad afferendum fratribus militantibus commeatum. Nam tres ex natu majoribus Saulem sequebantur. Cum igitur ad fratres venisset, Golias rursus de more singulare certamen poscebat, et Hebræis exprobrabat, neminem secum congredi audere. Iis verbis auditis indignatus David, ad eo qui aderant ait, se cum illo pugnaturum. Quo nuntiato, rex Davidi, *Non*, inquit

Variæ lectiones et notæ.

(48) *Περὶ τετρακοσίους*. Postea subinde ἑξακοσίων fit mentio, quare totidem hic etiam legendi videntur, quamvis Regum lib. 1, cap. 22, non plures enumerentur. Fortassis igitur post id tempus alii CC accesserunt. W

poteris pugnam committere cum isto incircumciso, cum puer adhuc sis. Tum David, se Deo fretum esse respondet, qui sibi contra ursam vires dedisset, et contra leonem, qui gregem invasissent, et pecudes rapuissent, eos se persecutum, et rapta recuperasse et percussisse bestias atque occidisse. Eo igitur se **64** esse fretum, qui et alienigenam illum sibi perimendum sit traditurus, et ignominiam Israeliticæ gentis depulsurus. Ac ille quidem hæc dicebat. Rex autem ire permittens, sua illi arma accommodat, quibus David gravatus, uti recusat: sed baculo sublato, et quinque lapidibus in pera conditis, cum funda sua ad alienigenam properat. At ille per derisum interrogat, num ad canem cum baculo et lapidibus iret. David respondet, eum sibi cane deteriorem videri. Tum ille iratus, verbis arrogantibus se carnem ejus feris et alitibus daturum minitans, contra Davidem ruit: qui et ipse celeriter lapide fundæ imposito, frontem hostis ictu adeo vehementi ferit, ut is pronus in faciem corrueret. David accurrit, eductoque Goliæ gladio, caput illi præcidit, et spolia ejus legit. Ea re alienigenæ territi, in fugam vertuntur. Saul immisso fugientibus exercitu suo, magnam turbam occidit, plures vulnerat, castra diripit. David Goliæ caput Sauli offert, gladium Deo consecrat.

A χοντα ἐποίει ἡμέρας. Τοῦ δὲ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ πρὸς Ἰεσσαὶ ἀναπέμψαντος, ὁ πατὴρ αὐτὸν ἔσταλκεν, εἰς τὸ στρατόπεδον, τοῖς στρατευομένοις τῶν ἀδελφῶν κομιοῦντα τὰ ἐπιτήδεια. Τρεῖς γὰρ ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι τῷ Σαοὺλ συνεπόμενοι. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Δαβὶδ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, ὁ ἀλλόφυλος Γολιὰθ, πάλιν, ὡς ἔθος αὐτῷ, εἰς μονομαχίαν προὐκαλεῖτο, καὶ τοὺς Ἑβραίους ὠνείδιζεν, ὅτι μηδεὶς αὐτῷ συμμῖξαι θαῤῥεῖ. Ἀκούσας δὲ τῶν λόγων τούτων Δαβὶδ, ἠγανάκτησε, καὶ εἶπε πρὸς τοὺς παρόντας· Ἐγὼ μονομαχήσω αὐτῷ. Ἀνηγγέλη τοῦτο τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ παραστάντι αὐτῷ (49) τῷ Δαβὶδ, *Οὐ δυνήσει*, ἔφη, *διὰ μάχης χωρῆσαι πρὸς τοῦτον τὸν ἀπερίτμητον· παῖς γὰρ σὺ ἔτι*. Καὶ ὁ Δαβὶδ θαῤῥεῖν ἔλεγεν ἐπὶ τῷ Θεῷ ὃς αὐτὸν κατὰ τῆς ἄρ-
B κτου ἐνίσχυσε, καὶ κατὰ τοῦ λέοντος, ἐπερχομένων τῇ ποίμνῃ, καὶ θρέμματα ἁρπαζόντων, οὓς διῶξαι εἶπε, καὶ τὰ μὲν ἡρπαγμένα ἐπανασώσασθαι, πατάξαι δὲ τοὺς θῆρας, καὶ ἀνελεῖν. Ἐπὶ τούτῳ ἔφη θαῤῥεῖν, ὡς καὶ τὸν ἀλλόφυλον πατάξαι δώσει αὐτῷ, καὶ ἐξελεῖν ὄνειδος ἐξ υἱῶν Ἰσραήλ. Ὁ μὲν οὖν εἶπε ταῦτα. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπέτρεψέν οἱ πορεύεσθαι, καὶ περιέθετο τὰ οἰκεῖα ὅπλα αὐτῷ. Καὶ ἦσαν ἄχθος αὐτῷ, καὶ ἀπεδύσατο ταῦτα. Ἄρας δὲ τὴν βακτηρίαν, καὶ πέντε λίθους ἐν τῷ καδδίῳ ἐνθέμενος, καὶ τὴν σφενδόνην φέρων ἐν τῇ χειρὶ, πρὸς τὸν ἀλλόφυλον ὥρμησεν. Ὁ δὲ κατεγέλα αὐτοῦ, καὶ ἐπυνθάνετο, εἰ πρὸς κύνα τῇ βακτηρίᾳ καὶ τοῖς λίθοις πορεύεται; Καὶ ὁ Δαβὶδ καὶ χείρω κυνὸς ἡγεῖσθαι αὐτὸν ἀπεκρίνατο. Ἐκεῖνος δὲ ὀργισθεὶς καὶ μεγαλαυχήσας, δώσειν τὰς σάρκας αὐτοῦ τοῖς πετεινοῖς τε καὶ τοῖς θηρσὶν, ὥρμησεν ἐπ' αὐτόν. Ταχύνας δὲ ὁ Δαβὶδ, καὶ λίθον τῇ σφενδόνῃ ἐνθέμενος, ἐπὶ μέτωπον ἐπάταξε τὸν πολέμιον. Καὶ ἦν ἡ πληγὴ κραταιὰ, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον ὁ ἀλλόφυλος. Δραμὼν δὲ Δαβὶδ καὶ τὴν ἐκείνου ῥομφαίαν σπασάμενος, ἀποτέμνει τὴν κεφαλὴν Γολιὰθ, καὶ σκυλεύει τὰ ὅπλα αὐτοῦ. Τοῦτο τοῖς ἀλλοφύλοις δειλίαν ἐνέβαλε, καὶ ἔκλιναν εἰς φυγήν. Σαοὺλ δὲ τὸ οἰκεῖον αὐτοῖς ἐπάγει στράτευμα φεύγουσι, καὶ κτείνεται τῶν Παλαιστινῶν πλῆθος πολὺ, καὶ πλείονες τραυματίζονται, καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν διαρπάζεται. Τὴν κεφαλὴν δὲ Γολιὰθ προσάγει Δαβὶδ τῷ Σαοὺλ, τὴν δὲ ῥομφαίαν τῷ Θεῷ ἀνατίθησιν.

XXX. Redeunti domum exercitui occurrunt mulieres et saltantes, Saulem mille occidisse, canunt; Davidem vero decem millia delevisse, respondent virgines. Ea verba Saulem ad invidiam incitarunt, ut diceret: *Quid ei præter regnum deest?* et Davidem suspectum haberet. Itaque cum malo spiritu corriperetur, eumque David de more excantaret, lanceam contra illum mittit, idque iterato factum; sed David præsidio divino septus, ictum declinat. Deinde rex Davidem metuens, tribunum militum creat, ut inter hostes periclitetur. At ille Deo adjutore rem bene gerit, populo charus, necnon Melchol filia regis illius amore capi-

C Λ'. Ἐπανιούσης δὲ τῆς στρατιᾶς, αἱ γυναῖκες συνήντων αὐτῷ, καὶ χορεύουσαι, χιλιάδας ὀλέσαι τὸν Σαοὺλ, ᾖδον· αἱ δὲ παρθένοι, μυριάδας τὸν Δαβὶδ ἀφανίσαι, ἀντῇδον. Τοῦτο πρὸς φθόνον ἠρέθισε τὸν Σαοὺλ, φήσαντα, *Καὶ τί αὐτῷ ὑστερεῖ πλὴν ἡ βασιλεία;* Καὶ ὑπεβλέπετο τὸν Δαβίδ. Ἐπιπεσόντος δὲ τῷ Σαοὺλ πνεύματος πονηροῦ, καὶ τοῦ Δαβὶδ κατεπᾴδοντος, ὡς ἔθος αὐτῷ, τὸ δόρυ ἔβαλεν ὁ Σαοὺλ κατ' αὐτοῦ· καὶ δὶς τοῦτο ἐποίησε. Καὶ ὁ Δαβὶδ ἐξέκλινε· Κύριος γὰρ ἦν μετ' αὐτοῦ. Δεδιὼς δὲ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, χιλίαρχον ἐποιήσατο ἵν' εἰς τοὺς πολεμίους ἀπιὼν, κινδυνεύσῃ. Ὁ δὲ τῷ Θεῷ συμμαχούμενος, εὐοδοῦτο. Καὶ ὁ λαὸς ἠγάπα αὐτὸν

Variæ lectiones et notæ.

(49) *Παρεστηκὼς τότε αὐτῷ*. Ambiguum utrum sacerdoti, an Davidi, an Sauli. Sed ad Saulem si refertur, ut apparet, est περισσολογία Græca, quod genus in vertendo propter aliam Latini sermonis rationem, quo antecedentia ex iis quæ sequuntur intelligi solent, recte omittitur. Nam si ipse Degregi id factum nuntiavit, astitisse aut accessisse illum nemo dubitat. Sic paulo post, τοῖς περιστῶσιν αὐτῷ ὁπλίταις, verti, *a satellitibus occidi jubet.* Quod si quis mihi controversiam facit, participium *astantibus* non esse supervacaneum, sed habere ἐνέργειαν, concedo sane: sed illud contra dico a Latinis id ἐνεργείας genus ob participiorum alium et minus frequentem usum fere negligi: id quod ei liquido apparebit, qui eamdem sententiam a Latino et Græco scriptore tractam, quæ multæ passim exstant, contulerit: me exempla persequi occupationes et instituta brevitas hoc tempore non patiuntur. W.

καὶ ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ Μελχὸλ ἤρα Δαβίδ. Προσηγγέλθη οὖν ὁ ἔρως τῷ βασιλεῖ, καὶ ὃς εἰς λαβὴν ἐπιβουλῆς ἐχρῆτο τῷ ἔρωτι. Ἔφη γὰρ δώσειν αὐτῷ τὸ θυγάτριον, εἰ ἑκατὸν ἀκροβυστίας ἐνέγκοι αὐτῷ· οἰηθεὶς πεσεῖσθαι αὐτὸν τοῖς ἀλλοφύλοις μαχόμενον. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δαβίδ, ἐπορεύθη μετὰ τῶν ὑπ' αὐτόν, καὶ ἐπάταξεν ἐν τοῖς ἀλλοφύλοις, καὶ ἤνεγκεν ἀκροβυστίας τῷ Σαοὺλ ἑκατόν. Ὁ δὲ Ἰώσηπος οὐχ ἑκατὸν ἀκροβυστίας κομίσαι τὸν Δαβίδ, ἀλλὰ ἑξακοσίας κεφαλὰς ἀλλοφύλων. Καὶ ζευγνῦσιν αὐτῷ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Μελχόλ. Ὁρῶν δὲ τὸν Δαβὶδ καὶ τῷ θεῷ συμμαχούμενον, καὶ τῷ πλήθει φιλούμενον, ἔτι μᾶλλον ἐδεδίει, καὶ ἐπεβούλευσεν αὐτῷ, καὶ κτανεῖν ἐπεχείρει. Τῷ οὖν υἱῷ Ἰωνάθαν καὶ τοῖς πιστοτάτοις τῶν οἰκετῶν τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ ἐπιτάσσει. Ἰωνάθαν δὲ φιλῶν τὸν Δαβίδ, δηλοῖ αὐτῷ τὸ ἐπίταγμα, καὶ φυλάττεσθαι παραινεῖ, καὶ ἐπαγγέλλεται διαλεχθήσεσθαι περὶ αὐτοῦ τῷ πατρί, καὶ τὸ πᾶν ἐκφῆναι αὐτῷ. Καὶ μέντοι καὶ διελέχθη, καὶ μετήνεγκε πρὸς πρᾳότητα· μεταβαλὼν γάρ, μηδὲν ἀδικήσειν ὤμοσε τὸν Δαβὶδ ὁ Σαούλ. Ἰωνάθαν δὲ ταῦτα δεδηλωκὼς τῷ Δαβίδ, εἰσάγει πρὸς τὸν βασιλέα αὐτόν, καὶ ἦν ὡς πρώην αὐτῷ παραμένων. Τῶν δὲ Παλαιστινῶν κινηθέντων καὶ πάλιν, καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐπιόντων, ἀντιταξόμενος αὐτοῖς παρὰ Σαοὺλ ὁ Δαβὶδ ἀποστέλλεται, καὶ μετὰ νίκης ἐπάνεισι. Τοῖς δ' εὐτυχήμασι τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὁ κατ' αὐτοῦ φθόνος συνηύξετο τῷ Σαούλ, καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος αὖθις ἐπελθόντος αὐτῷ καὶ συμπνίγοντος, παρῆν ὁ Δαβὶδ τὴν κινύραν κρούων, καὶ κατεπᾴδων αὐτό. Ὁ Σαοὺλ δέ, τὸ δόρυ κατέχων, ἠκόντισεν αὐτὸ κατὰ τοῦ Δαβίδ. Ὁ δὲ προγνοὺς ἐξέκλινέ τε καὶ ἀνεχώρησεν. Ἀπέστειλε δὲ Σαοὺλ νυκτὸς φύλακας εἰς τὸν οἶκον Δαβίδ, ἵνα μεθ' ἡμέραν κτείνῃ αὐτόν. Γνοῦσα δὲ τοῦτο Μελχὸλ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, διὰ θυρίδος τὸν ἄνδρα κατήγαγε, καὶ ἀπέδρα. Ἕωθεν δὲ τοῦ Σαοὺλ πέμψαντος ἐπὶ τὸν Δαβίδ, ἡ Μελχὸλ τὴν κλίνην ἑτοιμάσασα, ὥς τινος ἐν αὐτῇ κειμένου, καὶ τοῖς ἐπιβλήμασιν ὑποθεῖσα ἧπαρ αἰγὸς νεοσφαγοῦς, ὡς ἂν τῇ τούτου κινήσει τὸ ἐπίβλημα σαλευόμενον δόκησιν παράσχῃ κεῖσθαι παρὰ τῇ κλίνῃ τινά, εἰσάγει τοὺς σταλέντας, καὶ νοσεῖν τὸν ἄνδρα φησίν. Οἱ δὲ ἀπήγγειλαν τῷ Σαούλ. Καὶ ὃς ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτὸν ἀχθῆναι διακελεύεται. Ἀπελθόντες δὲ οἱ πεμφθέντες, καὶ τῆς κλίνης ἀράμενοι τὸ ἐπίβλημα, τὸ τέχνασμα κατενόησαν, καὶ τῷ βασιλεῖ κατηγγέλκασιν. Οὕτω δὲ τὸν θάνατον ὁ Δαβὶδ ἐκφυγών, τῷ Σαμουὴλ εἰς Ἀρμαθαῒμ προσελήλυθε, καὶ σὺν ἐκείνῳ διῆγεν ἐν Ναβιὼθ εἰς Ῥαμά. Πέμπει τοίνυν κἀκεῖ ὁ Σαοὺλ τοὺς ἄξοντας τὸν Δαβίδ. Οἱ δ' ἀπελθόντες, καὶ προφητῶν ἐκκλησίαν εὑρόντες, καὶ αὐτοὶ προεφήτευον. Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεύς, ἑτέρους πέμπει· κἀκείνων σχόντων ὁμοίως, ἄλλους ἀπέστειλε. Καὶ τῶν τρίτων δὲ κατόχων γεγονότων τῷ πνεύματι, αὐτὸς ἐξώρμησεν ὑπ' ὀργῆς, καὶ πλησιάσας, προφητεύειν ἤρξατο καὶ αὐτός. Ὅτε καὶ τὸ ᾀδόμενον οἱ ἐκεῖ παρόντες ἐφθέγξαντο, τό, *Εἰ καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις;* Ἐλθὼν δὲ ὅπου ἦν Σαμουήλ, ἔκφρων ὥσπερ γενόμενος, καὶ τὴν ἐσθῆτα περιδυσάμενος, γυμνὸς ἔκειτο δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

ΛΑ'. Ὁ δὲ Δαβὶδ ἐκεῖθεν ἀπέδρα, καὶ τῷ Ἰωνάθαν τὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς μεμήνυκεν ἐπιχείρησιν· ὁ δὲ ἠπίστει. Ἠξίου δὲ αὐτὸν ὁ Δαβὶδ ἀποπει-

A tur. Quod Saul nuntiato, statuendarum insidiarum occasionem arripit, filiam ei se daturum pollicens, si centum præputia alienigenarum sibi attulisset : fore sperans ut in prælio caderet. Eo David intellecto, cum suis militibus profectus, et cæsis hostibus, centum Sauli præputia affert (Josephus non centum præputia, sed sexcenta capita attulisse narrat), itaque Melcholis conjugio potitur. Cæterum Saul, qui eum et divinitus foveri, et publice charum haberi cerneret, magis etiam formidare, insidiari, moliri **65** necem. Igitur Jonathæ filio, et famulorum fidelissimis, cædem ejus mandat. Verum Jonathas, qui Davidem amaret, mandatum patris ei refert, cavere jubet, cum patre acturum promittit, eique indicaturum omnia. B Facit ita, et patris animum ad clementiam traducit, ut mutata sententia juraret, se Davidi nullam facturum injuriam : et Davidem, his renuntiatis, ad regem adducit, ut sicut prius, ei præsto esset. Cum autem Palæstini denuo se moverent, et Hebræos invaderent, David contra eos a Saule missus, re bene gesta revertitur. Sed quo hic pluribus successibus utitur, eo graviorem regis invidiam subit. Itaque cum Sauli, quem malus genius denuo invaserat atque angebat, cum cinnyra præsto esset et excantaret, Saul hastam correptam contra eum conjicit : at ille præviso declinatoque ictu, discedit ; Saul vero satellitibus noctu in Davidis ædes missis, mane eum tollere decreverat. Quo Melchol cognito, C Davidem per fenestram demissum eripit. Mane cum David abducendus esset, Melchol ita parato lectulo, quasi aliquis in eo jaceret, et stragulis corde recens mactatæ capræ supposito, cujus motu stragula agitata opinionem afferrent, quasi aliquis in lectulo recumberet, missos introducit, maritum ægrotare dicens : quo Saul nuntiato, eum in lecto afferri jubet. Illi sublato lectulo, rejectisque operimentis, commentum deprehensum regi nuntiant. Sic David vitata morte, Armathaim ad Samuelem sese confert, cum eo Nabiothæ Ramæ degens. Saul eo quoque mittit satellites, qui Davidem abducerent : qui cum eo pervenissent, invento prophetarum conventu, vaticinari et ipsi D cœperunt. Eo cognito rex alios mittit, quibus et ipsis eodem modo affectis, iterum mittit alios : qui cum et ipsi numine afflati essent, ipse ira percitus, propere descendit; cumque prope accessisset, itidem vaticinari cœpit. Quo tempore qui ibi erant, celebratum illud protulerunt : *Nunquid et Saul inter prophetas?* Cum vero ad Samuelem accessisset, alienata mente, exutisque vestibus, totum diem totamque noctem nudus jacuit.

XXXI. David inde aufugiens, Jonathæ patris contra se conatum significat. Quod cum ille non crederet, **66** petit ut paterni animi periculum fa-

ciat, et sibi extra urbem manenti nunciet. Itaque Jonathas Davidis apud patrem facta mentione, cum eum illius sitire sanguinem intellexisset, illi clam ipse omnem rem nuntiat, et fuga salutem quærere jubet: Davidemque jurejurando sibi obstringit, ut sui recordaretur, et quod si ipse mortuus esset, liberis suis benefaceret. His Jonathas dictis revertitur, David Nabam ad Abimelechum pontificem se confert. Ei miranti cur solus iret David: *Mihi rex*, inquit, *arcani aliquid mandavit, quod ne quis resciscerel, solus adsum: hic autem convenire me famulos meos jussit.* His dictis, panes petiit. Sacerdos se nonnisi sacros habere respondit: verum si a mulieribus puri essent, acciperet atque ederet. Tum David gladium etiam dari sibi petit: sed cum sacerdos non alia arma nisi Goliæ gladium se habere diceret, quem ipse Deo consecrasset, eo David accepto, Gethain ad regem alienigenarum Anchum se confert. Ibi agnitus, et perterrefactus, insaniam simulans, quasi mentis impos et incedere et agere omnia. Sic ab alienigenis elapsus in tribum Judaicam proficiscitur, et in spelunca Odola delitescit, ubi fratres et cognati eum conveniebant. Post et alii ad eum confluxere, circiter quadringenti. Inde in Moabitidem abiens, regem orat, ut parentibus suis illic exsulare liceret, donec suæ res exitum aliquem sortirentur. Obsequitur ille, et Jessæo cum sua familia suscepto, David Gadis prophetæ jussu in terram Judaicam redit. Saul ubi cognovisset, Davidem manum fecisse, convocat amicos, cum eis expostulat, quasi cum Davide colludentibus. Doeg autem Syrus, Saulis servus, qui adfuerat, cum pontifex Davidi panes et Goliæ gladium dedisset, regi nuntiat, ut Davidem ad pontificem profectum viderit, ut pontifex ejus nomine Deum consuluerit, ut commeatum et Goliæ gladium illi dederit. Rex pontificem accersitum conjurationis cum Davide initæ accusat, et a satellitibus cum omni progenie occidi jubet. Illis cædem virorum Deo sacra offerentium reformidantibus, Doego id negotii dat. Is jussa regis exsequitur, omnibus interfectis, **67** numero quinque et trecentis: in civitatem eorum quoque grassatus, sublatis prorsus omnibus, nullo ætatis aut sexus respectu. Unus duntaxat pontificis filius Abiathar fuga elapsus, Davidi nuntiat quid accidisset. Cum autem alienigenæ Ceilam impressione facta, prædas ex agro agerent, David auctore Deo cum quadringentis eos aggressus, cædit, omnemque prædam recipit. Tum Saul copias militum ad eum occidendum mittit; sed David relicta Ceila, in desertum se confert. Saule autem ne sic quidem ab ejus occidendi consiliis discedente, Jonathas ad Davidem profectus, confirmat hominem, et spem bonam habere jubet: sed cum David in petram deserti Maanis confugisset, Saule cum ma-

A ραν ποιήσασθαι τῆς γνώμης τῆς πατρικῆς, καὶ ταύτην δηλῶσαι αὐτῷ ἔξω προσμενοῦντι τῆς πόλεως. Προσαγαγὼν οὖν λόγους ὁ Ἰωνάθαν τῷ πατρὶ περὶ τοῦ Δαβίδ, καὶ τὴν πατρικὴν προαίρεσιν ἐγνωκὼς διψῶσαν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς, ἀπαγγέλλει πάντα αὐτῷ λάθρα δι' ἑαυτοῦ, καὶ σώζειν προτρέπεται ἑαυτὸν, καὶ ὥρκισε τὸν Δαβὶδ μεμνῆσθαι αὐτοῦ· κἂν τύχῃ θανὼν, ἐνδείξασθαί τι χρηστὸν εἰς τοὺς ἐξ αὐτοῦ. Ταῦτ' εἰπὼν Ἰωνάθαν, ὑπέστρεψε. Δαβὶδ δὲ φεύγων εἰς Ναβὰ, παραγίνεται πρὸς Ἀβιμέλεχ τὸν ἀρχιερέα. Ὁ δὲ, πῶς μόνος ἥκει διεπυνθάνετο. Κἀκεῖνος *Ἐντετάλθαι τι παρὰ τοῦ βασιλέως*, εἶπεν, *ἀπόῤῥητον· καὶ ἵνα μή τις γνῷ περὶ τούτου, μεμόνωμαι· ἐνταῦθα δέ μοι συνέλθειν τοῖς παιδαρίοις ἐπέταξε.* Ταῦτα εἰπὼν, ἄρτους ᾔτησε. Καὶ
B ὁ ἀρχιερεὺς μὴ ἔχειν εἶπεν ἄλλους ἢ τοὺς ἁγίους. Καὶ, Εἰ ἀπὸ γυναικὸς ἐφυλάξασθε, λάβετε τούτους, καὶ φάγετε. Ὁ δὲ καὶ ῥομφαίαν αὐτῷ δοθῆναι ἐζήτησε. Μὴ ἔχειν μέντοι ὁ ἀρχιερεὺς ὅπλον ἕτερον ἀπεκρίνατο ἢ τὴν ῥομφαίαν τοῦ Γολιὰθ, ἣν αὐτὸς ἀνέθετο τῷ Θεῷ, καὶ ταῦτα λαβὼν ὁ Δαβὶδ, εἰς Γὲθ ἀπελήλυθε πρὸς βασιλέα τῶν ἀλλοφύλων Ἀγχοὺς (50). Καὶ γνωσθεὶς ὅστις εἴη, καὶ φοβηθεὶς, μανίαν ὑπεκρίθη, καὶ ὡς ἔκφρων ἐπορεύετό τε καὶ ἔπραττεν. Οὕτω δ' ἐκ τῶν ἀλλοφύλων διασωθεὶς εἰς τὴν Ἰούδα φυλὴν παραγίνεται, καὶ κρύπτεται εἰς τὸ σπήλαιον Ὀδολάμ· ἔνθα οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ οἱ συγγενεῖς προσῆλθον αὐτῷ. Εἶτα καὶ ἄλλοι ἐκεῖ συνεῤῥύησαν, ὡς γενέσθαι πάντας περὶ τετρακοσίους. Ἄπεισι δ'
C ἐκεῖθεν εἰς τὴν Μωαβῖτιν, καὶ παρακαλεῖ τὸν βασιλέα Μωὰβ παροικῆσαι παρ' αὐτῷ τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, ἕως ἂν εἴς τι τέλος ἥξει τὰ κατ' αὐτόν. Ὁ δὲ πείθεται, καὶ προσδέχεται τὸν Ἰεσσαὶ καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ. Καὶ ὁ Δαβὶδ ἐπορεύθη εἰς τὴν γῆν Ἰούδα, τοῦτο Γὰδ τοῦ προφήτου κελεύσαντος. Ὁ Σαοὺλ δὲ μαθὼν, ὅτι πλῆθος ἤθροισται πρὸς Δαβὶδ, συγκαλεσάμενος τοὺς φίλους, ὠνείδιζεν αὐτοὺς, ὡς ἐκείνῳ προστιθεμένους. Δοῦλος δέ τις Σαοὺλ, Σύρος τὸ γένος, Δωὴκ τοὔνομα, παρατυχὼν ὅτε τοὺς ἄρτους ὁ ἀρχιερεὺς ἔδωκε τῷ Δαβὶδ, καὶ τὴν ῥομφαίαν τοῦ Γολιὰθ, παρεστηκὼς τότε αὐτῷ, ἀπήγγειλε τῷ βασιλεῖ, ὡς εἶδε τὸν Δαβὶδ παραγενόμενον πρὸς τὸν ἀρχιερέα, καὶ ἐρωτῶντα δι' αὐτοῦ τὸν Θεὸν, καὶ ἐπισιτισμὸν λαβόντα, καὶ τὴν ῥομφαίαν. Μεταπεμ-
D ψάμενος δὲ τὸν ἀρχιερέα ὁ βασιλεὺς, ἐπενεκάλει αὐτῷ συνωμοσίαν μετὰ Δαβίδ· καὶ προσέταξε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ ὁπλίταις κτεῖναι τὸν ἀρχιερέα, καὶ πᾶσαν τὴν γενεὰν αὐτοῦ. Εὐλαβηθέντων δ' ἐκείνων ἐπενεγκεῖν χεῖρα τοῖς τῷ Θεῷ ἱερωμένοις, τῷ Δωὴκ ἐπιτρέπει τοὺς φόνους. Καὶ ὃς ἀπέκτεινεν ἅπαντας τριακοσίους ὄντας καὶ πέντε. Καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐπάταξεν, ἡβηδὸν ἅπαντας ἀνελὼν, οὐ γυναικῶν, οὐ νηπίων, οὐχ ἑτέρας ἡλικίας φεισάμενοι. Εἷς δὲ μόνος υἱὸς τοῦ ἀρχιερέως διέδρα τὸν θάνατον, Ἀβιάθαρ καλούμενος, ὃς φυγὼν πρὸς Δαβὶδ, ἀπήγγειλε τὰ γενόμενα. Τῶν δὲ ἀλλοφύλων ἐμβεβληκότων εἰς

Variæ lectiones et notæ.

(50) Ἀγχούς. Qui in Bibliis Achis dicitur. Wolfius.

Κεϊλά, καὶ τὴν χώραν ληϊζομένων, ὁ Δαβὶδ κελεύσαντος τοῦ Θεοῦ ἐπῆλθεν αὐτοῖς μετὰ τῶν τετρακοσίων, καὶ ἐπάταξεν αὐτούς, καὶ τὴν λείαν ἅπασαν ἐπανήγαγεν. Σαοὺλ δὲ στέλλει πλῆθος στρατιωτῶν ἐκεῖ αὐτὸν ἀναιρήσοντας. Ὁ δὲ ἀπῆλθεν ἐκ Κεϊλὰ εἰς τὴν ἔρημον. Καὶ Σαοὺλ οὐκ ἐπαύετο ζητῶν θανατῶσαι αὐτόν. Ἰωνάθαν δὲ ἥκει παρὰ τὸν Δαβίδ, καὶ παρεθάῤῥυνεν αὐτὸν, καὶ παρεκάλει ἐλπίδας ἔχειν χρηστάς. Ἐπεὶ δὲ Δαβὶδ ἐπὶ τὴν πέτραν κατέφυγε τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ Μαὼν, καὶ ὁ Σαοὺλ ἐπῆλθε μετὰ πλήθους πολλοῦ, ἐκινδύνευε ληφθῆναι Δαβίδ, εἰ μὴ ἄγγελος ἧκε τῷ Σαοὺλ, ὡς ἀλλόφυλοι τῇ χώρᾳ ἐπέθεντο. Καταλιπὼν γὰρ τὸν Δαβίδ, ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐξώρμησαν. Εἶτα ἀπηγγέλη αὐτῷ, ὡς ἐν τῇ ἐρήμῳ Γαδδὶ αὐλίζεται ὁ Δαβίδ, καὶ τρισχιλίους λαβὼν ἐπορεύετο. Ἀπιὼν δὲ ὑπὸ τῆς γαστρὸς ἠνωχλήθη. Καὶ ἦν τι σπήλαιον ἐκεῖ, ἐν ᾧ Δαβὶδ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἐνδότερον κατεκρύπτοντο. Τοῦτο εἰσέδυ Σαοὺλ εἰς ἀπόπατον. Καὶ Δαβὶδ ἠρεθίζετο παρὰ τῶν μετ' αὐτοῦ κτεῖναι Σαούλ. Ὁ δὲ οὐκ ἐπείσθη. Ἀλλὰ τὸ πτερύγιον τῆς διπλοΐδος αὐτοῦ λάθρα ἐκτεμὼν, ἔλαβε. Καὶ ἐξελθόντος τοῦ βασιλέως, προελήλυθεν ὁ Δαβίδ, καὶ ἐβόησεν ὀπίσω Σαούλ. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπεῖδε πρὸς τὴν φωνήν. Καὶ προσεκύνησε Δαβίδ, καὶ εἶπε· *Μὴ πίστευε ταῖς διαβολαῖς· ἰδοὺ παρέδωκέ σε Κύριος εἰς τὰς χεῖράς μου. Ὅτε γὰρ ἐν τῷ σπηλαίῳ τὸ τῆς διπλοΐδος σου πτερύγιον ἔτεμον, ῥᾷον ἦν μοι καὶ ἀνελεῖν σε.* Καὶ ἅμα τὸ τμῆμα αὐτῷ ὑπεδείκνυε, καὶ, *Δικάσαι Κύριος ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ*, ἐξεβόησε. Καὶ Σαοὺλ πρὸς ταῦτα κατανυγεὶς, ἦρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ κλαύσας, ἔφη τῷ Δαβίδ· *Δίκαιος σὺ, ἐγὼ μὲν γὰρ αἴτιός σοι κακῶν· σὺ δέ μοι ἀνταπέδωκας ἀγαθά. Ὅθεν πείθομαι, ὅτι βασιλέα σε Ἰσραὴλ τηρεῖ ὁ θεός. Δὸς δή μοι πίστεις, ὡς οὐκ ἐξολοθρεύσεις τὸν οἶκόν μου, ἀλλὰ διατηρήσεις τὸ γένος μου.* Καὶ ὤμοσε Δαβὶδ τῷ Σαοὺλ, καὶ ἀπῆλθον ἀπ' ἀλλήλων.

A gnis copiis aggresso, in periculo captivitatis fuisset, nisi nuntiata hostium in regionem impressione, Saul relicto Davide, ad sua tuenda se recepisset. Post hæc Sauli nuntiatur Davidem in deserto Gaddi versari. Assumptis igitur delectorum tribus millibus, inter eundum turbatis intestinis, in speluncam ad requisita naturæ secedit, in qua David cum sua cohorte latitabat: qui cum a suis ad occidendum Saulem incitaretur, non obsequitur, sed laciniam vestis ejus clam præcidit. Rege egresso, et ipse procedit, clamore post eum sublato: ad quem, conversum regem adorat, et sic infit: *Noli fidem adhibere, o rex, calumniis. Ecce tradidit te Dominus in manus meas. Nam cum in spelunca vestis tuæ laciniam præciderem, multo facilius teipsum* B *occidissem.* Simulque illam profert, et: *Dijudicet inter me et te Deus*, exclamat. Quæ cum regis animum perculissent, sublata voce cum ejulatu Davidi dicit: *Tu justus es, nam cum ego male de te sim meritus, tu in me beneficus exstitisti. Quare credo te ad regnum Israelis asservari a Deo. Verum dato mihi fidem te domum meam non eversurum, sed conservaturum esse genus meum.* Jurat Sauli David, itaque discedunt invicem.

ΛΒ'. Ἀπέθανε δὲ τότε καὶ Σαμουὴλ ὁ προφήτης, C ἀνὴρ δίκαιος καὶ χρηστός· ὃς ἦρξε τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τὸν Ἠλεὶ, μόνος μὲν ἔτη δώδεκα, μετὰ δὲ Σαοὺλ ὀκτωκαίδεκα. Καὶ Δαβὶδ εἰς τὴν ἔρημον ἀπῆλθε Μαὼν, καὶ ἀπέστειλε πρὸς Νάβαλ τὸν Καρμήλιον πλούσιον ἄνδρα, κείροντα τὰ ποίμνια αὐτοῦ, τοὺς προσεροῦντας αὐτῷ, καὶ ἀξιώσοντας δοῦναι τοῖς μετ' αὐτοῦ καὶ αὐτῷ, καθὼς ἂν προαιροῖτο, ἀνέπαφα τηρήσασι τὰ ποίμνια καὶ τοὺς ποιμένας αὐτοῦ. Νάβαλ δὲ, σκληρὸς τυγχάνων καὶ ἰταμὸς, ἀπανθρώπως τοῖς τοῦ Δαβὶδ ἀπεκρίθη καὶ ἀναιδῶς, *Τίς ὁ Δαβίδ; καὶ τίς ὁ υἱὸς Ἰεσσαί;* καὶ δραπέτην καλέσας αὐτόν. Ἐπὶ τούτοις θυμοῦται Δαβὶδ, καὶ ὤμοσεν ἐξολοθρεῦσαι πάντα τὰ τοῦ Νάβαλ. Καὶ ἄπεισι πρὸς ἐκεῖνον σὺν τετρακοσίοις ὁπλίταις. Ἡ δὲ τοῦ Νάβαλ γυνὴ, συνετὴ οὖσα καὶ ὡραία, μαθοῦσα ὅπως D τε Δαβὶδ προσεῖπε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, καὶ ὡς ἀσινῆ τὰ αὐτῶν συνετήρησε, καὶ ὅσα τῷ Δαβὶδ ἀνταπεκρίθη ὁ Νάβαλ βλάσφημα, μηδὲν κοινωσαμένη τῷ οἰκείῳ ἀνδρὶ, λαβοῦσα ἐπὶ τῶν ὄνων ξένια παντοῖά τε καὶ πολλὰ, πρὸς τὸν Δαβὶδ ἐπορεύετο· καὶ συναντήσασα τούτῳ, προσεκύνησεν. Ἐξεῖτο δὲ μὴ μνησικακῆσαι τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. Εἶναι γὰρ ἐκείνῳ κατὰ τὴν κλῆσιν τὸ φρόνημα, (*ἀφροσύνην* γὰρ ὁ Νάβαλ δηλοῖ) ἀφεῖναι δὲ τὴν ὀργὴν, καὶ τὰ προσαγόμενα δέξασθαι. Ὁ δὲ καὶ ἐπῄνεσε τὴν γυναῖκα καὶ συγγνώμην νείμας, ὑπέστρεψεν. Ἐπανελθοῦσα δὲ ἡ γυνὴ πρὸς τὸν Νάβαλ, τὴν τοῦ Δαβὶδ ἔφοδον ἐκείνῳ μεμήνυκε. Καὶ

XXXII. Sub id tempus Samuel etiam moritur, vir justus et bonus, qui post Elii obitum Israclitis præfuerat annos duodecim solus, cum Saule octodecim. David in desertum Maanis recedit, et ad Nabalem Carmelitam, hominem divitem qui greges suos tondebat, legatos **68** mittit, petitum ut sibi et suis, quantum ipsi visum esset, impertiretur, ob defensos et greges et pastores ejus. Nabal homo asper et ferox, Davidicis inhumaniter respondet, et impudenter: *Quis*, inquit, *est David? quis est Jessæi filius?* eumque fugitivum vocat. His contumeliis irritatus David, se Nabalem cum omnibus suis deleturum jurat, et cum quadringentis armatis adversus eum proficiscitur. Verum Nabalis uxor, matrona prudens et formosa, cum rescivisset quemadmodum David maritum allocutus esset, et bona ipsorum custodisset, atque ut maritus Davidi contumeliose respondisset, re cum illo non communicata, asinos multis et variis muneribus onerat, Davidi obviam proficiscitur. Ad quem cum pervenisset, honore præbito, rogat ut injuriæ mariti sui oblitus, cujus ingenium nomini responderet (Nabal enim *vecordiam* significat), iraque deposita, ea quæ offerrentur, acceptaret. Ille collaudata muliere, dataque venia, recedit. Reversa domum Nabali Davidis hostilem accessum indicat: quo audito, et terrore et mœrore tanto oppressus est, ut post diem decimum vitam abruperit. Quo cognito

David ad Abigæam mittit, eamque ambit. Illa, etsi talis viri conjugio se indignam esse diceret, tamen ei nubit. Interea Saul Davidi nihilominus insidiatur, cum tribus delectorum millibus juxta collem Echelam castris positis, quo in loco David cum suis quadringentis viris versabatur. Is cum Amesa noctu in castra Saulis profectus, usque in tentorium regis dormientis penetrat, ubi Amesam ad trucidandum regem incitatum inhibet, hasta duntaxat et hydria regis ablata discedunt, nemine animadvertente : quamvis Abnerus, multique alii circum regem jacerent. Itaque montis cacumine conscenso, Abnerem his verbis inclamat : *Cur non custodis regem ? Ecce vobis ignaris quidam ingressi sunt, ad eum occidendum. Quære hastam et hydriam regis, ut intelligas, quale vos periculum fefellerit.* Saul agnita voce Davidis, qui cum occidere potuisset, denuo sibi pepercisset, se peccasse fatetur, ac mentis errore affici : Davidemque bono animo esse jubet, domumque suam reverti. At ille : *Dominus*, inquit, *quem-*
69 *que pro justitia et fide sua remuneretur.* Cumque sexcentis suis ad Anchum Gethæ regem se confert, atque ibi menses quatuor commoratur. Cum autem Palæstini bellum Israelitis illaturi essent, Anchus Davidi ait : *Nunquid et tu cum tuis mecum ad bellum egredieris?* Respondet ille, se strenuam operam navaturum. Hostibus jam fines Israelitarum ingressis, Saul perturbatus, Deum consulit, utrum pugna ineunda sit : quo non respondente, Engastrimythum quærit, et mulierem convenit, mutato habitu ne agnosceretur, petitque Samuelis sibi manes elici : qui cum evocati quibusdam carminibus viderentur, Saul : *Vehementer*, inquit, *angor : nam et alienigenæ contra me convenerunt, et Deus a me recessit.* Samuelis spectrum respondet : *Fecit ea Dominus, quæ per me prædixerat, regnum abs te auferens, idque Davidi tribuens, et populum hostibus subjiciens. Tu vero filiique tui cras cadetis.* His auditis, Saul ingenti mœrore affectus, discedit. Jam castra posuerant hostes, et David cum suis sexcentis a tergo eorum stativa habebat. Verum satrapis non probabatur ea societas. Causabantur enim, metuendum esse ne qua sibi clades ab eo inferretur in bello, ad populares suos se conferente. Itaque petunt ut discedat : et Anchus satrapis obsequens, eum abire jubet. Discedit igitur cum suis David Sicelagem, ab Ancho sibi ad habitandum assignatam. Incensam reperit : uxoresque suas ambas cum omnibus qui ibi fuerant, captas ab Amalecitis. Ea clade deplorata, per Abiatharem sacerdotem Deum consulit, an persequendi sint hostes? Deo permittente, cum quadringentis persequitur, ducentos ad impedimentorum custodiam relinquit. Et sparsim comedentes bibentesque adeptus, et ex improviso aggressus, omnes

A ὃς, δείματί τε καὶ λύπῃ κατασχεθεὶς, ου πλείους τε τῶν δέκα ἐπιδιοὺς ἡμερῶν, ἀπέῤῥηξε τὴν ζωήν. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ Δαβὶδ, ἀπέστειλε πρὸς Ἀβιγαίαν μνώμενον αὐτὴν ἑαυτῷ. Ἡ δὲ οὐκ ἀξίαν εἶπεν ἑαυτὴν εἶναι πρὸς συνοίκησιν τοιούτῳ ἀνδρί. Ὅμως μέντοι ἀπῆλθε, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν εἰς γυναῖκα Δαβίδ. Ὁ δὲ Σαοὺλ ἐπεβούλευεν ἔτι αὐτῷ, καὶ μετὰ τρισχιλίων λογάδων στρατοπεδεύεται παρὰ τὸν βουνὸν Ἐχελὰτ, ὅπου διέτριβεν ὁ Δαβὶδ μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ τετρακοσίων ἀνδρῶν. Νυκτὸς δὲ ἐπορεύθη Δαβὶδ αὐτὸς καὶ Ἀμεσὰ εἰς τὴν παρεμβολὴν τοῦ Σαοὺλ, καὶ εἰσῆλθον, ὅπου ἦν καθεύδων Σαούλ. Καὶ τοῦ Ἀμεσὰ ἀνελεῖν ὡρμηκότος αὐτὸν, οὐκ εἴασεν ὁ Δαβίδ. Τὸ δόρυ δὲ τοῦ βασιλέως καὶ τὸ ἀγγεῖον τοῦ ὕδατος λαβόντες ἐξῆλθον, μή τινος αἰσθομένου· καὶ B ταῦτα τοῦ Ἀβεννὴρ τοῦ ἄρχοντος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ πολλῶν ἑτέρων κύκλῳ κειμένων τοῦ βασιλέως. Ἀνελθὼν δὲ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὄρους Δαβὶδ, ἐβόησε πρὸς τὸν Ἀβεννήρ· *Τί ὅτι οὐ φυλάσσεις τὸν βασιλέα; Ἰδοὺ γὰρ εἰσῆλθόν τινες κτεῖναι αὐτὸν, καὶ ὑμεῖς οὐκ ἐγνώκατε. Ζήτησον οὖν τὸ δόρυ, καὶ τὸν φακὸν τοῦ ὕδατος, καὶ οἷος εἴσῃ ὑμᾶς παρελήλυθε κίνδυνος.* Ἐπιγνοὺς δὲ τὴν φωνὴν Δαβὶδ ὁ Σαοὺλ, καὶ ὡς ἐφείσατο καὶ αὖθις αὐτοῦ δυνάμενον αὐτὸν ἀνελεῖν, ἁμαρτεῖν εἶπε, καὶ μεματαιῶσθαι, καὶ ἠξίου θαῤῥεῖν αὐτὸν, καὶ ἐπιστρέφειν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ὁ δὲ, *Κύριος*, ἔφη, *δώῃ ἑκάστῳ κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ.* Καὶ ἀπῆλθε μετὰ C τῶν σὺν αὐτῷ ἑξακοσίων Δαβὶδ πρὸς Ἀγχοὺς τὸν βασιλέα τῆς Γὲθ, καὶ διῆγεν ἐκεῖ τέσσαρας μῆνας. Τῶν δὲ Παλαιστινῶν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐκστρατεῦσαι βουλομένων, ἔφη πρὸς Δαβὶδ ὁ Ἀγχούς· *Συνεξελεύσῃ μοι εἰς τὸν πόλεμον σὺ, καὶ οἱ μετὰ σοῦ;* κἀκεῖνος αὐτῷ προθύμως συμμαχήσειν ὑπέσχετο. Ἤδη δὲ τῶν ἀλλοφύλων τῇ χώρᾳ προσελασάντων τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὁ Σαοὺλ τεθορύβητο, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπυνθάνετο, εἰ μαχήσεται; Μὴ ἀποκρινομένου δὲ, ἐγγαστρίμυθον ἐζήτησε, καὶ ἐπορεύθη πρὸς αὐτὴν μεταμφιασάμενος, ἵνα μὴ ὅστις εἴη ἐπιγνωσθῇ, καὶ ᾔτησεν ἀναχθῆναι αὐτῷ τοῦ Σαμουὴλ τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπῳδαῖς τισιν ἀναχθῆναι δοξάσῃ, εἶπε Σαούλ· *Θλίβομαι σφόδρα, ὅτι συνήχθησαν κατ' ἐμοῦ οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ὁ Κύριος ἀφέστηκεν* D *ἀπ' ἐμοῦ.* Τὸ δὲ τοῦ Σαμουὴλ φάντασμα ἀπεκρίθη, ὡς *Πεποίηκέ σοι ὁ Κύριος ὅσα πρὸς σὲ μεμήνυκε* (51) *δι' ἐμοῦ, καὶ ἀφαιρεῖταί σου τὴν βασιλείαν, καὶ δίδωσιν αὐτὴν τῷ Δαβὶδ, καὶ τὸν λαὸν ὑποτάσσει τοῖς πολεμίοις. Σὺ δὲ καὶ οἱ υἱοί σου αὔριον πεσεῖσθε.* Καὶ ἐλυπήθη σφόδρα τούτων ἀκούσας Σαοὺλ, καὶ ἀπῆλθε. Καὶ οἱ ἀλλόφυλοι ἐστρατοπεδεύσαντο· καὶ Δαβὶδ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἑξακόσιοι ὄπισθεν. Τοῖς δὲ σατράπαις οὐκ ἤρεσκε συστρατεύεσθαι αὐτοῖς τὸν Δαβὶδ, λέγουσι, Μή τι κακὸν ἐργάσηται εἰς ἡμᾶς, ἐν τῷ πολέμῳ τοῖς ὁμοφύλοις προσθέμενον. Καὶ ἀποστρέφειν αὐτὸν ἠξίουν.

Variæ lectiones et notæ

(51) *Ὅσα προμεμήνυκεν.* Ὅσα πρὸς σὲ μεμήνυκεν. W.

A Καὶ ὁ Ἀγχοῦς, τοῖς σατράπαις πειθόμενος, ἀπελθεῖν ἐκέλευσε τῷ Δαβίδ. Καὶ ὃς ἀπῆλθε μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ. Καὶ εὗρε τὴν Σικελὰγ, ἣν δέδωκεν αὐτῷ Ἀγχοὺς εἰς κατοίκησιν ἐμπεπυρισμένην, καὶ τὰς γυναῖκας ἑαυτοῦ ἀμφοτέρας, καὶ ὅσοι ἦσαν ἐκεῖ, αἰχμαλωτισθέντας παρὰ τῶν Ἀμαληκιτῶν. Καὶ ἀνῴμωξεν ἐπὶ τούτῳ Δαβὶδ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἠρώτησε τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἀρχιερέως Ἀβιάθαρ, εἰ καταδιώξεται ὀπίσω αὐτῶν; Ἐπιτρέψαντος δὲ τοῦ Θεοῦ, κατεδίωξε μετὰ τῶν τετρακοσίων. Τοὺς δὲ διακοσίους ἐπὶ φυλακῇ τῶν σκευῶν καταλέλοιπε. Καὶ εὑρὼν ἐσκεδασμένους αὐτοὺς, ἐσθίοντάς τε καὶ πίνοντας, καὶ αἰφνηδὸν αὐτοῖς ἐπιθέμενος, πλὴν τετρακοσίων ἐν δρομάσι πεφευγότων καμήλοις, πάντας ἀπέκτεινε, καὶ τὴν λείαν ἅπασαν διεσώσατο. B Ἀναστρέψαντες δὲ οἱ μετὰ Δαβὶδ τετρακόσιοι, οὐκ ἤθελον συμμεριστὰς αὐτοῖς καὶ τοὺς διακοσίους γενέσθαι. Ἀρκεῖσθαι δ' ἠξίουν σεσωσμέναις ταῖς ἑαυτῶν γυναιξίν. Ἄδικον δὲ τὴν γνώμην ταύτην ἔκρινεν ὁ Δαβὶδ, καὶ ἐπίσης πᾶσι δεῖν μερισθῆναι τὴν ὠφέλειαν ἀπεφήνατο. Ὃ καὶ νόμος ἔκτοτε γέγονε, συμμερίζειν κελεύων τοῖς μαχομένοις τὰ λάφυρα κατὰ τὸ ἴσον τοὺς τὰ σκεύη φυλάσσοντας. Πολέμου δὲ συῤῥαγέντος τοῖς Ἰσραηλίταις καὶ τοῖς Παλαιστινοῖς, πλεῖστοι μὲν κτείνονται τῶν Ἑβραίων, καὶ οἱ τρεῖς δὲ παῖδες Σαοὺλ ἔπεσον, καὶ αὐτὸς Σαοὺλ ἐτέτρωτο εἰς τὰ ὑποχόνδρια. Καὶ γνοὺς καιρίως βεβλημένος, καὶ οὐ ζησόμενος, εἶπε τῷ ὁπλοφόρῳ αὐτοῦ, ἐκκεντῆσαι αὐτὸν, ἵνα μὴ ζῶν ἔτι τοῖς πολεμίοις ληφθῶ. Τοῦ δὲ μὴ πειθομένου ποιῆσαι τὸ κελευόμενον, αὐτὸς ἐπέπεσεν ἐπὶ τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανεν. Καὶ ὁ ὁπλοφόρος αὐτοῦ, ὡς εἶδε πεσόντα τὸν βασιλέα, καὶ αὐτὸς ἀπέκτεινεν ἑαυτόν. Τῇ δ' ἐπαύριον σκυλεύοντες οἱ ἀλλόφυλοι τοὺς πεσόντας τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐνέτυχον τοῖς νεκροῖς τοῦ Σαοὺλ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι Γελβουὲ, καὶ ἐκτεμόντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, εἰς τὴν οἰκείαν ἔπεμψαν χώραν, πανταχοῦ θεατρίζοντες ταύτας, καὶ εὐαγγελιζόμενοι. Καὶ τὰς πανοπλίας αὐτῶν ἀνέθεντο τοῖς οἰκείοις θεοῖς, τὰ δὲ σώματα ἀνεσταύρωσαν παρὰ τὸ τεῖχος Μεθορὰμ, ἣ μετέπειτα ἐκλήθη Σκυθόπολις. Τῶν δὲ τὴν πόλιν Ἰαβεὶς οἰκούντων ἐν Γαλαὰδ μαθόντων ὅσα συνέπεσον τῷ Σαοὺλ, ἐξῆλθον οἱ δυνατώτατοι, καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς συντείναντες τὴν πορείαν, καθεῖλον τὰ σώματα Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν. Καὶ ἀπαγαγόντες εἰς Ἰαβεὶς, ἔκαυσαν ταῦτα. Καὶ τὰ ὀστᾶ συλλέξαντες, ἔθαψαν. Ἐβασίλευσε δὲ Σαοὺλ, ζῶντος ἔτι τοῦ Σαμουὴλ, ὀκτωκαίδεκα ἔτη, ἐκείνου δ' ἀποθανόντος, δύο καὶ εἴκοσι.

cædit præter quadringentos, qui cursoribus camelis effugerunt, omnemque prædam recuperat. Quadringenti Davidici reversi, manubias cum ducentis partiri recusant: bene cum illis actum dicentes, quod uxores suas recepissent. Verum David eam sententiam ut injustam damnat: et quidquid partum esset, ex æquo jubet dividi. Quæ lex eo ex tempore adhuc durat, ut ad impedimentorum custodiam relicti, in partem manubiarum veniant cum **70** iis qui pugnavere. Prælio inter Palæstinos et Israelitas commisso, plurimi ex Hebræis cadunt, et tres filii Saulis: qui et ipse lethaliter in præcordiis se vulneratum sentiens, ab armigero se confodi jubet, ne vivus in hostium potestatem veniat: quod cum ille recusaret, gladio incumbens moritur. Quo armiger viso, et ipse necem sibi consciscit. Postridie Palæstini dum interfectos Israelitas spoliant, Saulis et liberorum illius cadavera in montibus Gelboenis reperiunt, ac resecta eorum capita domum mittunt, ubique spectatum proponunt, victoriam sibi gratulantes, armis eorum diis suis dedicatis. Cadavera vero in cruces sustulerunt juxta mœnia Methoræ, quæ postea Scythopolis est appellata. Saulis clade apud Jabinos Galaaditas cognita, fortissimi quique, itinere per totam noctem continuato, Saulis et Jonathæ cadavera sublata Jabim retulere: iisque crematis, ossa sepeliverunt. Regnavit Saul, superstite adhuc Samuele, annos octodecim: eo defuncto, viginti duos.

LIBER SECUNDUS.

C Α'. Ἄρτι δ' ἐπανῆλθε Δαβὶδ ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων κοπῆς, καί τις ἀνὴρ προσῆλθεν αὐτῷ ἐπαγγέλλων τὴν ἧτταν τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σαοὺλ καὶ τοῦ Ἰωνάθαν. Ἀνακρινόμενος δὲ εἰ ἀληθῆ ἀπαγγέλλει, εἶπε καιρίαν πληγῆναι τὸν Σαοὺλ, καὶ μὴ οἷόν τε ὄντα δι' ἀσθένειαν ἑαυτὸν ἀνελεῖν, παρακαλέσαι αὐτὸν, ἵνα μὴ ζῶν τοῖς πολεμίοις ἁλῷ, ἐπιῤῥῶσαι αὐτῷ τὴν πληγὴν ἐπιπεσόντι τῇ ἰδίᾳ ῥομφαίᾳ, καὶ ποιῆσαι κατὰ τὸ ἐπίταγμα, καὶ τὸν βασιλέα διαχειρίσασθαι. Καὶ εἰς πίστιν τῶν λόγων προέτεινε τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκείνου βασίλειον στέφανον, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς βραχίοσι χρυσὸν, καὶ ἐδίδου Δαβίδ. Ἐθρήνησεν οὖν Δαβὶδ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν. Τὸν δὲ τὸν

I. Davidi recens a cæde hostium reverso, vir quidam Israelitarum stragem, et Saulis ac Jonathæ interitum nuntiat. Rogatus, num vera nuntiaret, respondet: Saulem lethali vulnere accepto, cum ipse sese ob imbecillitatem occidere non posset, suam opem implorasse, ne vivus in hostium potestatem veniret: juvisse igitur, ut qui gladio proprio jam incubuisset, eo ictu conficeretur: et sustulisse regem, ut mandasset. Quæ ut vera crederentur, regii capitis coronam et armillas aureas Davidi offert. Saulem igitur et Jonatham David cum suis luget: sed hominem illum supplicio afficit, qui uncto Domini manus attulisset. Deinde jussu Dei Chebronem ascendit, urbem Judaicam,

eum utraque uxore, Achinoa et Abigæa, ejusque milites cum omni familia. Ibi a tribu Judaica rex declaratur, et Jabinos ob sepulti Saulis et Jonathæ officium collaudat. Abenerus autem Saulis dux, reliquum herilem filium Jebosthem, totius **71** Israelitici populi, Judaica tribu excepta, regem salutat, tum annos quadraginta natum, qui biennium imperavit. Idemque Abenerus Judaicæ tribui ob Davidem regem creatum infensus, bellum infert. Cui Joabus Davidis imperator cum suis copiis occurrit, ac principio duodeni utrinque concurrunt : quibus mutua cæde sublatis, et exercitibus congressis, Abenerii succumbunt. Joabi fratres erant Abesa et Asahel, quorum hic pedum celeritate fretus, Abenerum persequebatur : monet ille, ut redeat : non obtemperantem, a tergo opportuno ictu illato, conficit. Tum perempti fratres Asahelis cæde irritati, infesto cursu Abenerum petunt. At ille in vertice collis stans, Joabum inclamat : *Ne inter populares pugnam concites : nam et Asahel, parum feliciter contemptis meis monitis, occubuit.* Joabus his verbis obtemperandum ratus, receptui cani jubet, ac persecutionem inhibet. Exstitit Hebræis hoc intestini belli exordium, quod longissimo duravit tempore, cum quidem Davidicorum vires augerentur, Saulinorum minuerentur. Davidi Chebrone habitanti, e diversis uxoribus sex nati sunt filii, quorum natu maximus fuit Ammon. Jebosthis porro indignatio propter Abeneri cum patris Saulis pellice consuetudinem, causam illi præbuit ad Davidem deficiendi. David missis ad Jebosthem legatis uxorem suam Melcholem repetitum, obtinet, ut ea sibi a marito, cui viro exsulante a Saule desponsa fuerat, avulsa, remitteretur. Interim Abenerus cum senioribus populi et centurionibus agit, ut ad Davidem se conferrent. Quo haud gravatim ab omnibus imperato, ad Davidem fide utrinque jurejurando firmata profectus, cupideque exceptus, ad convocandum populum abit, ut David ab omnibus rex consalutaretur. Joabus autem Chebronem profectus, Abeneri defectione cognita, cum virum apud Davidem multis criminibus objectis frustra calumniatus esset, clam nomine Davidis accersendum curat. Reversum, et longius a suis, tanquam arcani quid cum eo acturus, seductum, pugione in ilia impacto, perimit. Quæ res ingenti mœrore Davidem affecit, adeo ut diras ultrices interfectori **72** imprecaretur, et mortui exsequias magno cum luctu honorifice celebraret. Paulo post Jebosthes per insidias dormiens occiditur, ejusque caput a duobus qui facinus id perpetrarant, Davidi affertur. Is vero adeo gratiam eis non habendam esse censuit, ut supplicio affici juberet, ob cædem domini. Deinde omnes Israelitæ ad Davidem se conferunt, eumque regem omnium tribuum ungunt. Judaicæ tribus regnum suscepit David anno ætatis tricesimo, eique soli Chebrone annos septem imperavit, genti vero universæ tres et triginta.

A Σαοὺλ ἀνελόντα ἐκόλασεν, ὅτι τῷ χριστῷ Κυρίου τὴν χεῖρα ἐπήνεγκε. Καὶ μετὰ ταῦτα, τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος, εἰς Χεβρὼν ἀνέβη, πόλιν Ἰούδα, μετὰ ἀμφοῖν τῶν γυναικῶν αὐτοῦ, Ἀχινοὰμ καὶ Ἀβιγαίας, καὶ οἱ ἄνδρες οἱ μετ' αὐτοῦ πανοικί. Ἔνθα βασιλεὺς αἱρεῖται παρὰ τῆς Ἰούδα φυλῆς. Εὐλόγησε δὲ Δαβὶδ τοὺς ἄνδρας Ἰαβεῖς, ὡς θάψαντας τοὺς τοῦ Σαοὺλ καὶ τοῦ Ἰωνάθαν νεκρούς. Ὁ δὲ τοῦ Σαοὺλ ἀρχιστράτηγος Ἀβεννὴρ λαβὼν τὸν περίλοιπον υἱὸν τοῦ κυρίου αὐτοῦ τὸν Ἰεβοσθὲ, βασιλέα ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ, τοῦ Ἰούδα χωρὶς, ἀνηγόρευσεν. Ἦν δὲ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ὅτε ἐβασίλευσεν ὁ Ἰεβοσθὲ, καὶ δύο ἔτη τῆς βασιλείας ἐκράτησεν. Ὁ δὲ Ἀβεννὴρ δι' ὀργῆς ἐποιεῖτο τὴν τοῦ
B Ἰούδα φυλὴν ὡς βασιλεύσασαν τὸν Δαβὶδ, καὶ ὥρμησε κατ' αὐτῆς. Ἀπήντησε δ' αὐτῷ μετὰ δυνάμεως Ἰωὰβ, ὃς ἦν τοῦ Δαβὶδ ἀρχιστράτηγος. Καὶ πρῶτον μὲν δώδεκα ἐξ ἑκάστης ἐμονομάχησαν στρατιᾶς. Πάντων δὲ πεπτωκότων ἐκείνων, καὶ ἄμφω αἱ στρατιαὶ ἀλλήλαις προσέβαλον, καὶ ἡττήθησαν οἱ τοῦ Ἀβεννήρ. Ἀβεσσὰ δὲ καὶ Ἀσαὴλ ἀδελφοὶ Ἰωάβ. Ὁ δὲ Ἀσαὴλ, ἐπὶ ποδῶν ὠκύτητι σεμνυνόμενος, ἐδίωκεν ὄπισθεν Ἀβεννήρ. Ὁ δὲ ἀναστρέφειν παρῄνει· ἐπεὶ δὲ μὴ ἐπείθε, πλήξας αὐτὸν ἐξόπισθεν καιρίως, ἀπέκτεινε. Τοῦ τεθνεῶτος δ', οἱ σύγγονοι διὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ σφαγὴν ὀργιζόμενοι, μετέθεον τὸν Ἀβεννήρ· ἐκεῖνος δὲ στὰς ἐπὶ κορυφῆς ἑνὸς τῶν βουνῶν, ἐβόησε πρὸς Ἰωάβ, λέγων, *Μὴ παρόξυνε πρὸς μάχην ἄνδρας ὁμοεθνεῖς· καὶ*
C *Ἀσαὴλ γὰρ ἡμάρτηκε, μὴ πεισθείς μοι συμβουλεύοντι ἀναστρέφειν, κἀντεῦθεν τέτρωταί τε καὶ τέθνηκε.* Παράκλησιν οὖν τοὺς λόγους τούτους ὁ Ἰωὰβ ἡγησάμενος, ἀνακλητικὸν ἠχῆσαι κελεύει τὴν σάλπιγγα, καὶ τὴν δίωξιν ἔστησεν. Ἀρχὴν δὲ ἐξ ἐκείνου παρ' Ἑβραίοις ἔλαβεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, καὶ διέμεινεν ἐπὶ πλεῖστον, τῶν μὲν τοῦ Δαβὶδ κραταιουμένων, ἀσθενούντων δέ γε τῶν τοῦ Σαούλ. Ἐτέχθησαν δὲ τῷ Δαβὶδ ἐν Χεβρὼν ὄντι ἐκ γυναικῶν διαφόρων υἱοὶ ἕξ, ὧν ἦν πρωτότοκος ὁ Ἀμνών. Τοῦ δὲ Ἀβεννὴρ παλλακῇ μιχθέντος Σαοὺλ, ἠγανάκτησεν Ἰεβοσθὲ κατ' αὐτοῦ, διὰ τὴν παλλακὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Τοῦτο γέγονεν αἴτιον τοῦ προσρυῆναι τὸν Ἀβεννὴρ τῷ Δαβίδ. Ὁ δὲ Δαβὶδ, στείλας πρὸς τὸν Ἰεβοσθὲ, τὴν ἰδίαν γυναῖκα ἐζήτει Μελ-
D χόλ. Ὁ δὲ ἀποσπάσας αὐτὴν τοῦ ἀνδρὸς, ᾧ μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Δαβὶδ ἡρμόσατο αὐτὴν ὁ Σαοὺλ, ἀπέστειλε τῷ Δαβίδ. Ἀβεννὴρ δὲ, τοῖς γηραιοῖς τοῦ πλήθους τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τοῖς ταξιάρχαις διαλεχθεὶς, μεταθέσθαι συνῄνεσε πρὸς Δαβὶδ, τοῦτο καὶ πάντων προθυμουμένων. Τοῦτο δὲ ποιήσας, ἧκε πρὸς τὸν Δαβὶδ, ἐνόρκους πίστεις ληψόμενος. Καὶ δεχθεὶς ἀσμένως, ἀπῄει συναθροίσων τὸ πλῆθος, ἵνα παρὰ πάντων ἀναῤῥηθῇ ὁ Δαβίδ. Ἐλθὼν δὲ πρὸς Χεβρὼν Ἰωὰβ, καὶ μαθὼν τὰ περὶ Ἀβεννὴρ, δείσας μὴ ὑπερέξει ἐκεῖνος αὐτοῦ, κατεῖπε μὲν πολλὰ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς Δαβίδ· μὴ πείθων δὲ, στέλλει λάθρα τὸν καλέσοντα τὸν Ἀβεννὴρ ὡς ἐκ τοῦ Δαβίδ. Κἀκεῖνος ἀνέστρεψε, καὶ ὑπαντήσας αὐτῷ Ἰωὰβ, καὶ ὥς τι μυστικώτερον αὐτῷ διαλεξόμενος,

πόῤῥω τῶν οἰκείων ἀπαγαγὼν αὐτὸν κτείνει, ξίφει πατάξας ὑπὸ λαγόνα. Δαβὶδ δὲ, τοῦτο μαθὼν, ἤλγησε σφόδρα, καὶ τῷ τὸν ἄνδρα κτείναντι κατηράσατο, καὶ ἐθρήνησε τὸν θανόντα, καὶ φιλοτίμως ἐνεταφίασεν. Ἰεβοσθὲ δὲ, μετὰ μικρὸν ἐπιβουλευθεὶς, ἐσφάγη κοιμώμενος. Καὶ οἱ τοῦτον ἀνελόντες, δύο ὄντες, τὴν κεφαλὴν λαβόντες αὐτοῦ, τῷ Δαβὶδ ἀπεκόμισαν. Ὁ δὲ οὐ μόνον μὴ κεχαρισμένα πρᾶξαι αὐτῷ τοὺς ἄνδρας ἡγήσατο, ἀλλὰ καὶ ἀναιρεθῆναι προσέταξε, δίκας τοῦ φόνου πραττόμενος. Εἶτα πᾶς Ἰσραὴλ πορεύεται πρὸς Δαβὶδ, καὶ χρίουσιν αὐτὸν εἰς βασιλέα πασῶν τῶν φυλῶν. Ἦν δὲ τριακονταέτης Δαβὶδ, ὅτε ἐπὶ τὸν Ἰούδαν ἐβασίλευσεν. Καὶ ἦρξεν ἐν Χεβρὼν τῆς τοῦ Ἰούδα μόνης φυλῆς ἐνιαυτοὺς ἑπτὰ, τριάκοντα δὲ καὶ τρεῖς τοῦ παντὸς Ἰσραήλ.

Β′. Ἀπῆρε δ' ἐκ Χεβρὼν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐ- A τοῦ, καὶ παραγέγονεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Κατῴκουν δὲ τότε τὴν πόλιν καὶ τὴν γῆν ἐκείνην Ἰεβουσαῖοι, ὅθεν Ἰεβοῦς ἐκαλεῖτο ἡ πόλις. Χαναναίοις δ' ἦσαν κατὰ γένος προσήκοντες, οἳ, τοὺς τυφλοὺς καὶ χωλοὺς, καὶ ἄλλως πεπηρωμένους στήσαντες ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων ἐπὶ χλεύῃ, μὴ παραχωρεῖν αὐτοὺς ἔλεγον τῷ Δαβὶδ τῆς εἰς τὴν πόλιν εἰσόδου. Ὀργισθεὶς δὲ διὰ ταῦτα Δαβὶδ, πολιορκίᾳ τὴν πόλιν εἷλε, καὶ τοὺς Ἰεβουσαίους ἐκεῖθεν ὠσάμενος, καὶ ἀνοικοδομήσας αὐτὴν, εἰς ὄνομα οἰκεῖον πόλιν Δαβὶδ ἐπωνόμασεν, ἐπὶ Ἀβραὰμ Σόλυμα καλουμένην· καὶ διέτριβεν ἐν αὐτῇ, βασίλεια δομησάμενος. Ἐγένοντο δὲ ἔτι παῖδες αὐτῷ ἐκ γυναικῶν πλειόνων καὶ παλλακῶν. Καὶ οἱ ἀλλόφυλοι ἐστράτευσαν κατὰ τοῦ Δαβίδ. Ὁ B δὲ, τοῦ Θεοῦ ἐπινεύσαντος, ἔξεισι κατ' αὐτῶν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς, καὶ νικᾷ. Οἱ δὲ, πολὺ πλείους συναθροισθέντες, πάλιν ἐπῆεσαν. Ἐρομένου δὲ καὶ αὖθις τὸν Θεὸν τοῦ Δαβὶδ, ἐν τοῖς ἄλσεσι τοῦ Κλαυθμῶνος προσέταξεν ὁ Θεὸς αὐλίζεσθαι σὺν τῇ στρατιᾷ· καὶ μὴ ἄλλως προσβάλλειν τοῖς ἐναντίοις, πρὶν ἂν τὰ ἄλση σαλεύεσθαι ἄρξωνται. Καὶ οὕτω ποιήσας, τρέπει τοὺς πολεμίους. Καὶ ἄχρι τῶν ὁρίων αὐτῶν διώκων αὐτοὺς, ἔκτεινε. Μετὰ ταῦτα συνεκάλεσε Δαβὶδ τοὺς ἱερεῖς καὶ Λευΐτας, καὶ ἅπαντα τὸν λαὸν εἰς Καριαθιαρεὶμ. Καὶ ἐπεβίβασαν οἱ ἱερεῖς τὴν κιβωτὸν Κυρίου ἐφ' ἅμαξαν καινὴν, κατάγοντες αὐτὴν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ βασιλεὺς ᾖδον ἔμπροσθεν αὐτῆς πορευόμενοι. Ἀνατραπῆναι δὲ κινδυνευούσης τῆς Κιβωτοῦ, Ὀζὰν ὁ C υἱὸς τοῦ Ἀμιναδὰβ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, κατέσχεν αὐτὴν, καὶ ἐπεστήριζε μὴ πεσεῖν. Θνήσκει οὖν αὐτίκα, ὀργισθέντος τοῦ Θεοῦ ὅτι ἥψατο τῆς κιβωτοῦ, ἐπεὶ μὴ ἱέρωτο. Καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐντεῦθεν Διακοπή. Καὶ ηὐλαβήθη Δαβὶδ εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν πόλιν τὴν κιβωτόν. Κατέθετο δὲ αὐτὴν εἰς τὸν οἶκον Ἀβεδδαρὰ Λευΐτου ἀνδρὸς, καὶ ἦν ἐκεῖ τρεῖς μῆνας. Καὶ ἀπήλαυσεν ὁ οἶκος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου πολλῶν ἀγαθῶν. Καὶ ἀκούσας Δαβὶδ, μετεκόμισεν ἐκεῖθεν τὴν κιβωτὸν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἑαυτοῦ, ἑπτὰ χορῶν προαγόντων. Καὶ αὐτὸς τὴν κινύραν ἔκρουε, καὶ ἐχόρευε παίζων. Ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν ὀρχούμενον καὶ σκιρτῶντα ἡ γυνὴ αὐτοῦ Μελχὸλ, ἐμέμφατο αὐτῷ ὡς ἀσχημονοῦντι· ὁ δὲ οὐκ αἰδεῖσθαι εἶπεν· ἐπεὶ μὴ ἀσχημοσύνη ταῦτα, γινόμενα εἰς Θεόν. Εἰσ- D ήνεγκαν δὲ τὴν κιβωτὸν, καὶ κατέθεντο εἰς τὴν σκηνὴν, ἣν ἔπηξεν αὐτῇ ὁ Δαβίδ. Εἶτα οἶκον δομήσασθαι τῇ κιβωτῷ ἠβουλήθη. Καὶ ὁ Θεὸς τῷ προφήτῃ Νάθαν ἐντέλλεται εἰπεῖν τῷ Δαβὶδ, ὅτι *Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον, ἀλλ' ὁ υἱός σου, ὃς, σοῦ θανόντος, τὴν βασιλείαν σου διαδέξεται.* Ταῦτα τοῦ προφήτου τῷ Δαβὶδ ἀπαγγείλαντος, ἐκεῖ-

A II. Regno confirmato, Chebrone cum suis Hierosolymam proficiscitur. Jebusæi tum urbem illam et terram tenebant, cognati Chananæis, a quibus ipsa etiam urbs Jebus appellabatur. Ii cæcis et claudis, aliisque mutilatis ad propugnacula per derisum collocatis, eos aiunt urbis ingressu Davidem prohibituros. Quo ludibrio commotus David, urbem obsidione capit, et Jebusæis inde pulsis, instaurat, ac de suo nomine Davidis urbem vocat, cum Abrahami temporibus Solyma diceretur : constructaque regia ibi habitat, et alios liberos e pluribus uxoribus et concubinis suscipit. Alienigenas bellum inferentes, Dei nutu cum suis copiis egressus, vincit. Qui cum exercitu longe majori reparato, denuo adessent, David oraculo consulto, in lucis B Luctus considere jubetur cum exercitu, neque prius hostes aggredi, quam luci agitari cœpissent. Paret David, hostes fundit, et usque ad fines ipsorum cædibus persequitur. Post hæc sacerdotes et levitas omnemque populum Cariathiarim convocat; arcamque in currum novum sublatam sacerdotes Hierosolyma advehunt, populo et rege cum cantu antecedentibus : quæ cum in periculo esset ne everteretur, Oza filius Aminadabi extenta manu eam tenens, a lapsu defendit, iratoque Deo, quod homo profanus eam contrectasset, statim moritur. Unde locus ille Diacopes nomen obtinuit. Veritus itaque David in urbem introducere arcam, domi Abedaræ levitæ deposuit : apud quem tres menses man- C sit, ac viri illius domus multis bonis affecta est. Quo David audito, eam in urbem suam transfert, septem cœtibus præcedentibus, cinnyram **73** ipse pulsans, et ludibundus saltans. Quem Melchol conspicata, ut indecore se gerentem increpat. At ipse ejus facti non pudere se ait, neque indecora esse illa, ut quæ ad Dei honorem referrentur. Sic arcam intulerunt, et in tabernaculo, quod David in eum usum erexerat, collocarunt. Cæterum ædem illi exstructurum, Nathan propheta jussu Dei deterrens : *Non tu*, inquit, *ædem mihi construes, sed filius tuus, qui regnum te mortuo suscepturus est*. His David a propheta nuntiatis, ad gratiarum actionem conversus, non multo post alienigenas eorumque socios cædit fugatque, et Syriam sibi vectigalem reddit, præsi- D dio Damasci collocato. In reditu item Idumæos sternit, omnibus in servitutem redactis. Deinde recordatus icti cum Jonatha Saulis filio fœderis, quærit num quis ex ejus familia superstes sit, cognitoque, Jonathæ filium, Memphibosthem nomine, captum pedibus, superesse, accersit hominem, omnes avitas opes ei donat, victu secum communi perpetuo uti jubet, paternis etiam servis

ei traditis : quorum unum Sibam procuratorem facit, ut proventus fundorum, quos herus dono acceperat, colligeret. Sic Memphibosthes Hierosolymis habitat, mensaque regia fruitur.

A νος εἰς εὐχαριστίαν ἐτράπετο. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάταξε τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ κατετροπώσατο αὐτούς· καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν, καὶ τὴν Συρίαν ὑπόφορον ἐποιήσατο, φρουρὰν ἐν Δαμασκῷ καταστήσας. Καὶ ἐν τῷ ἐπαναζευγνύειν, ἐπάταξε τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ ἐγένοντο πάντες Ἰδουμαῖοι δοῦλοι τῷ Δαβίδ. Μνησθεὶς δὲ ὁ Δαβὶδ τῶν πρὸς Ἰωνάθαν τῶν τοῦ Σαοὺλ συνθηκῶν, ἐζήτησεν εἴ τις ἐκ τοῦ γένους τοῦ Σαοὺλ ὑπολέλειπται, καὶ μαθὼν περιεῖναι τοῦ Ἰωνάθαν υἱὸν βεβλαμμένον τοὺς πόδας, Μεμφιβοσθὲ κεκλημένον, μετεκαλέσατο αὐτὸν, καὶ ἐχαρίσατο τὴν τοῦ πάππου πᾶσαν ὕπαρξιν τῷ ἀνδρὶ, καὶ ὁμοδίαιτον ἑαυτῷ διόλου εἶναι ἐκέλευσε. Καὶ τοὺς πατρῴους οἰκέτας αὐτῷ προσαπένειμεν· ὧν ἑνὶ Σιβᾷ καλουμένῳ ἐπιτροπεύειν τῶν δεδωρημένων τῷ αὐτοῦ κυρίῳ ἐπέτρεψε, καὶ προσάγειν ἐκείνῳ τὴν ἐκεῖθεν ὠφέλειαν. Ὁ δὲ Μεμφιβοσθὲ ἐν Ἱεροσολύμοις ᾤκει, καὶ συνειστιᾶτο τῷ βασιλεῖ.

III. Sub id tempus Ammanitarum rex, Davidis amicus, moritur, Annone filio relicto, patrii regni successore. Ad eum David legatos mittit, qui luctum ejus consolarentur, simulque nunciarent, Davidem amicitiam erga illum quoque conservaturum. At ille exploratores esse legatos suspicatus, rasis ex parte barbis eorum, et semisse palliorum præsecto, dimittit homines. Quos cum sic affectos David videret, Joabum, tradita validissima parte copiarum, contra Ammonitas mittit : qui commisso prælio, et ipsos et fœderatos eorum Syros vincit. Illi post fugam denuo ascitis sociis, bellum redintegrant. Tum David cum toto exercitu eos adortus, multos cædit, Sobacum hostilium legionum ducem graviter vulnerat : quo ex illo vulnere mortuo, Syri ex Mesopotamia socii Ammanitarum deditionem faciunt. David Joabum rursus contra Ammanitas mittit, qui cum eos in illius terræ metropolim **74** compulsos obsideret, ipse interim Hierosolymis degens, cum e regia mulierem, nomine Bersaben, domi lavantem conspexisset, cum illa accersita rem habet. Quæ cum se esse gravidam regi indicasset, Uriam (sic enim maritus ejus vocabatur) ab obsidione avocat, et de exercitu percontatus, missis de cœna ferculis, domum ire jubet. Verum ille non abit : neque enim decere, cum dux et commilitones in castris ærumnas ferant, se cum uxore concumbere. Rege iterum hortante ut domum iret, et poculis fere usque ad ebrietatem urgente, ille pro regiæ foribus somnum capit. Itaque Uriam in castra remittit rex, traditis ad Joabum litteris, quibus ille jubebatur statuere Uriam, qua pugna esset asperrima, deserique ibi solum, reductis cæteris, ut ita perimeretur. Fiunt jussa regis, Urias occiditur, ab uxore lugetur, finitoque luctu mulier Davidi nubit, ac filium parit. Ob hoc facinus iratus Deus, Nathanem ad Davidem mittit, qui cum rege congressus, hunc in modum locutus est : *Duo viri fuerunt, quorum alter greges et armenta habuit, alter unam duntaxat agnam. Cum autem hospes quidam ad divitem divertisset, non de suis immolavit, sed pauperis agnam mactatam amico epulandam apposuit.* Ibi David eum qui id fecerit, quadrupli et capitis condemnat. Tum Nathan : *Contra teipsum*, inquit, *o rex*, *sententiam tulisti. Tu enim id facinus edisti*, eique adulterium et cædem commemorat, et iram Dei propter illa, et clades imminentes denuntiat : atque inter cætera, mortem filii ex adulterio geniti. David se peccasse

Γ'. Κατὰ δὲ τὸν τότε χρόνον τέθνηκεν ὁ τῶν Ἀμμανιτῶν βασιλεὺς, φίλος ὢν τοῦ Δαβὶδ, ἐπὶ υἱῷ Ἀννὼν, ὃς τὴν πατρικὴν ἀρχὴν διεδέξατο. Ἔπεμψεν οὖν πρὸς Ἀννὼν ὁ Δαβὶδ τοὺς παρηγορήσοντας τὴν B ἐπὶ τῷ πατρὶ λύπην αὐτοῦ, καὶ τηρεῖν τὴν φιλίαν ἀπαγγελοῦντας καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸν Δαβίδ. Ὁ δὲ, κατασκόπους εἶναι τοὺς πεμφθέντας ὑπειληφὼς, ξυρήσας αὐτῶν παρὰ μέρος τοὺς πώγωνας, καὶ περιτεμὼν τὰ ἡμίση τῶν ἐπωμίδων αὐτῶν, ἐξαπέστειλε τοὺς ἄνδρας. Οὓς οὕτω διακειμένους ἰδὼν ὁ Δαβὶδ, τὸ τῆς στρατιᾶς ἀκμαιότατον τῷ ἀρχιστρατήγῳ δοὺς Ἰωὰβ, κατὰ τῶν Ἀμμανιτῶν ἐξαπέστειλε. Καὶ συμβαλὼν ἐκείνοις ὁ Ἰωὰβ, αὐτούς τε καὶ τοὺς συμμάχους Σύρους ἡττᾷ· καὶ τρέπονται εἰς φυγήν. Οἱ δὲ, καὶ πάλιν συμμάχους προσειληφότες, πρὸς πόλεμον ᾖεσαν. Καὶ ὁ Δαβὶδ, σὺν πάσῃ τῇ στρατιᾷ συμβαλὼν αὐτοῖς, πολλοὺς μὲν ἀνεῖλεν· ὁ δ' ἔξαρχων τῆς τῶν ἐναντίων δυνάμεως Σωβὰκ, τρωθεὶς καιρίως ἐν C τῷ πολέμῳ, τέθνηκεν ἐκ τοῦ τραύματος. Οἱ σύμμαχοι δὲ τῶν Ἀμμανιτῶν, Σύροι ὄντες ἐκ Μεσοποταμίας, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῷ Δαβίδ. Αὖθις δὲ τὸν Ἰωὰβ ἐκπέπομφε κατὰ τῶν Ἀμμανιτῶν, ὃς συγκλείσας αὐτοὺς εἰς τὴν τῆς χώρας αὐτῶν μητρόπολιν, ἐπολιόρκει. Δαβὶδ δὲ ἐν Ἱεροσολύμοις διάγων, καὶ ἐκ τῶν βασιλείων ἰδὼν γυναῖκα κατ' οἶκον λουομένην, Βηρσαβεὲ καλουμένην, ἠράσθη αὐτῆς. Καὶ μεταστειλάμενος τὴν γυναῖκα, ἐμίγη αὐτῇ. Συλλαβοῦσα δὲ, τῷ βασιλεῖ τὸ πρᾶγμα ἐδήλωσεν. Ὁ δὲ τὸν ἄνδρα αὐτῆς ἐκ τῆς πολιορκίας ἐκάλεσεν, Οὐρίαν ὠνομασμένον. Καὶ ἐρωτήσας περὶ τῆς στρατιᾶς, καὶ ἐκ τοῦ δείπνου αὐτῷ παρασχὼν, εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν. Ὁ δὲ οὐκ ἀπῆλθε· μὴ δίκαιον εἶναι φήσας, τὸν στρατηγὸν καὶ τοὺς συστρατιώτας D ταλαιπωρεῖσθαι ἐν τῇ παρεμβολῇ, αὐτὸν δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς συνευνάζεσθαι. Πάλιν δὲ τοῦ βασιλέως προτρεπομένου αὐτὸν οἴκαδε ἀπελθεῖν, καὶ δεξιωσαμένου αὐτὸν προπόσεσιν, ὡς καὶ εἰς μέθην σχεδὸν προαχθῆναι, ἐκεῖνος πρὸ τῶν θυρῶν τῶν βασιλείων κατέδαρθεν. Ἀπέστειλεν οὖν πάλιν εἰς τὸ στρατόπεδον τὸν Οὐρίαν ὁ βασιλεὺς, καὶ γραφὴν αὐτῷ ἐγχειρίζει πρὸς Ἰωὰβ, ἐντελλομένην στῆσαι τὸν Οὐρίαν, ἔνθα τῶν πολεμίων τὸ δυσμαχώτατον, καὶ ἀποστραφῆναι τοὺς σὺν αὐτῷ, μόνον λιπόντας ἐκεῖ, ἵν' οὕτως ἀναιρεθῇ. Καὶ γέγονε κατὰ τὸ τοῦ βασιλέως ἐπίταγμα· καὶ ὁ Οὐρίας ἀπέθανεν. Ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ ἐπένθησεν ἐπὶ τῷ ἀνδρί. Παυσαμένην δὲ τοῦ πένθους, ὁ Δαβὶδ ἔλαβεν αὐτὴν εἰς γυναῖκα· καὶ ἔτεκεν αὐτῷ υἱόν. Ὁ δὲ Θεὸς ὠργίσθη, καὶ τὸν Νάθαν ἔστειλε πρὸς Δαβίδ. Ὁ δὲ, πρὸς τὸν βασιλέα

ἐλθὼν, ἔφη· *Δύο ἦσαν ἄνδρες, ὁ μὲν ἔχων ποίμνια* A *καὶ βουκόλια, ὁ δὲ μίαν ἀμνάδα ἐκέκτητο. Ξενισθέντος δέ τινος τῷ πλουσίῳ, οὐκ ἐκ τῶν οἰκείων ἔθυσεν, ἀλλὰ τὴν μίαν λαβὼν ἀμνάδα τοῦ πένητος, ἔσφαξε, καὶ τὸν φίλον εἰστίασεν.* Καὶ ὁ Δαβὶδ τὸν τοῦτο ποιήσαντα τὴν μὲν ἀμνάδα εἰς τετραπλοῦν ἀποδοῦναι, ἐκεῖνον δὲ θανεῖν κατεδίκασε. Νάθαν δὲ, *Καθ' ἑαυτοῦ τὴν ψῆφον*, εἶπεν, *ἐξήνεγκας, ὦ βασιλεῦ. Σὺ γὰρ εἶ ὁ εἰργασμένος τουτὶ τὸ ἀνόμημα.* Καὶ τὴν μοιχείαν αὐτῷ, καὶ τὸν φόνον κατέλεγε, καὶ τὴν διὰ ταῦτα ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσα πείσεται προκατήγγειλε, θανεῖσθαι δὲ καὶ τὸν υἱὸν τὸν ἐκ τῆς μοιχείας αὐτῷ γεννηθέντα. Ὁ δὲ Δαβὶδ, Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ, περιπαθῶς ἀνεβόησε. Καὶ ὁ Νάθαν, παραβιβασθῆναι αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ B τὸ ἁμάρτημα, ἀπεκρίνατο. Ἐνόσει μετέπειτα ὁ ἐκ τῆς Βηρσαβεὲ γεννηθεὶς, καὶ ἤλγει σφόδρα Δαβίδ· ἐφ' ἡμέραν τε ἑβδόμην ἀπόσιτος ἦν, καὶ μελανειμονήσας, καὶ ἐπὶ σάκκου πεσὼν, ἐδέετο τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς ζωῆς τοῦ παιδός. Τῇ δὲ ἑβδόμῃ τέθνηκεν ὁ μὲν παῖς· αὐτὸς δὲ, τοῦτο μαθὼν, ἐξανίσταται, καὶ λουσάμενος, καὶ μεταμφιασάμενος, τῷ Θεῷ ηὐχαρίστησε, καὶ τράπεζαν αὐτῷ ἑτοιμασθῆναι ἐκέλευσεν. Ὡς δ' ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς γενομένοις οἱ τοῦ βασιλέως θεράποντες, ἐκεῖνος μὲν, *Ἔτι ζῶντος τοῦ παιδὸς*, εἶπεν, *ἐλπίζων παρακληθήσεσθαι τὸν Θεὸν, ἐταπείνουν ἑαυτὸν καὶ ἱκέτευον. Ἤδη δὲ θανόντος, εἰς μάτην τὴν λύπην καὶ τὴν περὶ ἐκείνου γίνεσθαι δέησιν.* Ἔτι δὲ ἔτεκε Βηρσαβεὲ τῷ Δαβὶδ υἱὸν, καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν Σολομῶντα. Ἰωὰβ δὲ, πολιορκῶν τοὺς Ἀμμανίτας, ἐν στενῷ κομιδῇ τὴν ἅλωσιν εἶχε τῆς πόλεως, καὶ δηλοῖ τοῦτο τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ ἀπῆλθεν ἐκεῖ, καὶ τὴν πόλιν παρέλαβε, καὶ εἰς διαρπαγὴν τῇ στρατιᾷ ἀφῆκεν αὐτήν. Τὸν δὲ τοῦ βασιλέως αὐτῆς στέφανον αὐτὸς λαβὼν ἐφόρει, ἕλκοντα χρυσίου τάλαντον, καὶ λίθον ἔχοντα τῶν πολυτίμων. Τὸ δὲ τῆς πόλεως πλῆθος διέφθειραν. Οὕτως δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσι πεποίηκε τῶν Ἀμμανιτῶν· καὶ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπανέζευξεν.

A Deo cum dolore exclamat. Nathan vero, Deum ejus peccatum ab illo removisse respondet. Post hæc natus ex Bersabe filius ægrotat: David magno dolore affectus, ad septimum diem cibo abstinet, pullaque veste indutus, et in sacco jacens, Deum pro vita pueri deprecatur. Septimo die puer moritur: quo ille cognito surgit, lavat, veste mutata gratias Deo agit, et mensam parari sibi jubet. Quæ regiis ministris admirantibus, David: *Vivente*, inquit, *puero spem habebam exorandi Dei, meque humilem ac supplicem præbebam. Nunc illo mortuo, et mœror, et preces pro illo fuerint irrita.* Sed Bersabe alium Davidi **75** filium parit, quem Salomonem nominavit. Interea Joabus Ammanitas in extremas obsi- B dionis angustias esse redactos, regi significat. Qui eo profectus, urbem capit, et militibus diripiendam donat: sed coronam regis auream, talenti pondere, gemma pretiosa præditam, ipse gestandam sibi sumit, urbanam multitudinem trucidat, aliisque oppidis eodem modo tractatis, Hierosolyma regreditur.

Δ'. Ἦν δὲ τῷ Δαβὶδ θυγάτηρ Θαμὰρ ὠνομασμένη, C ὁμομήτριος ἀδελφὴ τῷ Ἀβεσαλώμ. Ταύτης ἤρα Ἀμνὼν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Δαβίδ. Καὶ ἦν ὁ ἔρως πολὺς, ὡς καὶ νοσῆσαι τὸν ἐρῶντα. Ἀφικομένου δὲ τοῦ πατρὸς πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ, ἠξίωσεν αὐτὸν παραγενέσθαι τὴν Θάμαρ εἰς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ὁ δὲ κατένευσεν. Ἧκεν οὖν ἡ Θάμαρ, καὶ ἡτοίμασεν αὐτῷ κολλυρίδας. Ὁ δὲ πάντας ἐξέπεμψε, μόνην δὲ τὴν ἀδελφὴν ὑπηρετήσασθαι ἠξίου αὐτῷ. Τῆς δὲ κόρης μόνης περιλειφθείσης, βιάζεται αὐτήν. Καὶ διακορήσας αὐτὴν, μῖσος αὐτίκα ἔσχεν ἀντίθετον τοῦ πρὶν ἔρωτος. Καὶ ἀπιέναι παραχρῆμα ἐκέλευε, καὶ κελεύει τῷ οἰκέτῃ αὐτὴν ἐκβαλεῖν. Ἐκείνη δὲ, διά τε τὴν βίαν καὶ τὴν ὕβριν περιαλγήσασα, διαῤῥήγνυσι τὸν χιτῶνα, καὶ κόνιν κατασπασαμένη τῆς κεφαλῆς, ἐπορεύετο θρηνοῦσα. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτῆς D Ἀβεσαλὼμ, ἡσυχάσαι αὐτῇ συνεβούλευσεν, ἐμηνίθη δὲ Ἀμνὼν διὰ τὴν ἀδελφήν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, μαθὼν τὸ συμβὰν, ἤχθετο μὲν, λυπῆσαι δὲ τὸν Ἀμνὼν οὐκ ἤθελεν, ὅτι πρωτότοκος ἦν αὐτῷ. Διετηρίδος δὲ παρελθούσης, κείρειν ἔμελλεν ἄρτι τὰ ἴδια πρόβατα ὁ Ἀβεσαλὼμ, καὶ εἰς πότον τοὺς ἀδελφοὺς συνεκάλεσεν. Ἐνετείλατο δὲ τοῖς ὑπηρετουμένοις αὐτῷ, προχωροῦντος τοῦ πότου, πατάξαι τὸν Ἀμνὼν, καὶ ἀποκτεῖναι. Καὶ ἐποίησαν οὕτως οἱ παῖδες Ἀβεσαλώμ. Ἰδόντες δὲ οἱ λοιποὶ τοῦ βασιλέως υἱοὶ τὸ γενόμενον, ἔφυγον. Φήμης δὲ προελθούσης, ὡς ἔκτεινε πάντας τοὺς τοῦ βασιλέως υἱοὺς Ἀβεσαλὼμ, διέῤῥηξε τὴν ἐσθῆτα αὐτοῦ ὁ Δαβὶδ, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ γῆν

IV. Habebat autem David filiam Thamarem, uterinam Absalonis sororem. Eam primogenitus Davidis filius Amnon vehementer deperibat, adeo ut ex amore in morbum incideret. Decumbentem pater invisit: orat ille ut Thamarem mittat, quo sibi ministret. Annuit pater: venit puella, placentas ei parat. Amnon omnes discedere jubet, solamque sororem sibi ministrare. Tum puellam solam nactus, vi stuprat, et confestim ardens ille amor in par odium convertitur: ac statim illam discedere, et a famulo ejici jubet. Illa et raptus et contumeliæ dolore, tunicam rumpit, et pulvere consperso capite, plorans abit. Absalon sororem quietam esse jubet, pertinaci contra Amnonem ira æstuans. Nam rex etsi facinus illud iniquo ferebat animo, filium tamen quod primogenitus esset, contristare nolebat. Elapso biennio, suas oves tonsurus Absalon, fratres ad comessationem convocat: mandato prius ministris dato, ut gliscente compotatione, Amnonem trucidarent. Parent illi; quo viso reliqui regii filii fugiunt, ortoque rumore, omnes eos ab Absalone cæsos, David vestes suas lacerat, et humi stratus lamentatur. Interea cæteri veniunt, Amnonis cædem mœsti nuntiantes. Absalon ad maternum avum Gethæ regem confugit, et triennium ibi commoratur. Regis ira spatio temporis paulo remissiore facta, Joabus Absaloni regem hujusmodi commento reconciliare nititur. Subornat mulierculam, quæ lugubri specie regem

adeat, conquerens, duos sibi fuisse filios, quorum unus alterum occiderit. Nunc cognatos superstitem ad cædem quærere, ob parricidium : orare igitur regem, ut salutem filii sibi condonet. Illa hæc apud regem perquam dolenter exponit. Rex filii salutem illi se donaturum pollicetur. **76** Tum mulier gratias agit : *Sed ut pignus*, inquit, *habeam promissi tui : tu ipse, o rex, in primis tuo filio reconciliare, neque cum cæde filii te invito facta, voluntariam conjunxeris*. Animadvertit rex, commentum esse preces mulieris, Joabo auctore excogitatum : eique Absalonis reducendi dat potestatem. Joabus igitur eum Hierosolyma reducit, ea tamen conditione, ut ne in conspectum patris veniret, donec ipse tandem eum reconciliatus vocat, data petenti venia, et oblivione injuriæ promissa. Restitutus in integrum Absalon, equis, curribus, et multis satellitibus comparatis, regiam quotidie frequentat : populumque blandis alloquiis deliniens, multorum gratiam colligit. Jam quatuor annis a reditu elapsis, fingit se religionis ergo Chebronem profecturum ad exsolvenda vota quæ in exsilio fecisset. Annuit pater. Ille digressus, passim dimittit nuntios : plurimi ad illum confluunt, ac præter cæteros Achitophel, patri ejus a consiliis. Ita rex ab omnibus salutatur. Hoc David cognito, cum iis quos circum se habebat, Hierosolyma egreditur : comitantibus etiam sexcentis illis, quorum sub Saule opera usus fuerat. Neque ulla res mœrorem et metum ejus magis auxit, quam Achitophelis transfugium : nihilominus tamen Deum invocat, et omnem illi eventum permittit. Chusus etiam Davidis amicus, de illius sententia, defectione simulata, se ad Absalonem confert. Inter proficiscendum occurrit Davidi Memphibosthis servus Siba, jugum asinorum agens, commeatum ferentium : et herum accusans, quod Hierosolymis maneret, ac regnum populi suffragiis ad se rediturum esse exspectaret. Ob quæ indignatus David, omnia quæ Memphibosthi prius donarat, Sibæ largitur. Post in itinere Semeis eum aggreditur, vir Saulis cognatus, lapides jactans contra regem, et exsecrans illum, et virum sanguinarium atque iniquum vocitans. Ad quem perimendum David suos concitatos inhibuit, divinitus illi ea mandata esse asserens, itaque missum faciendum. Ad Jordanem profectus, ibi suos defatigatos refecit.

A θρηνῶν. Ἐν τοσούτῳ δ' ἧκασιν οἱ τοῦ βασιλέως υἱοί, καὶ τὸν φόνον τοῦ Ἀμνὼν πενθοῦντες ἀπήγγειλαν. Ἀβεσαλὼμ δὲ ἀπέδρα πρὸς τὸν πάππον τὸν πρὸς μητρὸς, τὸν βασιλέα τῆς Γὲθ, καὶ ἐπὶ τριετίαν ἦν διάγων ἐκεῖ. Τῆς ὀργῆς δὲ τῷ χρόνῳ λωφησάσης, καταλλαγῆναι τὸν βασιλέα τῷ Ἀβεσαλὼμ ὁ Ἰωὰβ ἐσοφίσατο. Γύναιον γάρ τι παρεσκεύασεν, ὡς πενθοῦν τῷ βασιλεῖ προσελθεῖν, καὶ ἀποδύρεσθαι, ὅτι, δύο παίδων ὄντων αὐτῇ, καὶ θατέρου τὸν ἕτερον κτείναντος, οἱ συγγενεῖς ἀνελεῖν ζητοῦσι τὸν περιόντα διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ δέεσθαι τοῦ βασιλέως χαρίσασθαι αὐτῇ τὴν τοῦ παιδὸς σωτηρίαν. Ἡ μὲν οὖν, προσελθοῦσα τῷ βασιλεῖ, περιπαθῶς εἶπε ταῦτα. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν ζωὴν αὐτῇ χαρίσασθαι
B τοῦ παιδὸς ἐπηγγείλατο. Καὶ ἡ γυνὴ χάριτας ὡμολόγει αὐτῷ· *Ἵνα δ' ἐχέγγυον εἴη μοι τῶν ὑπεσχημένων*, εἶπε, *πρῶτος αὐτὸς τῷ οἰκείῳ υἱῷ διαλλάγηθι, καὶ μὴ τῷ φόνῳ τοῦ παρὰ γνώμην σου θανόντος υἱοῦ προσθήσεις ἑκούσιον ἕτερον*. Συνῆκεν ὁ βασιλεὺς σκῆψιν εἶναι τοὺς λόγους τῆς γυναικὸς, καὶ τούτους σοφισθῆναι παρ' Ἰωὰβ, καὶ κατάγειν αὐτῷ ἐπέτρεψε τὸν Ἀβεσαλώμ. Καὶ πορευθεὶς Ἰωὰβ, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ· εἰς ὄψιν δ' ἐλθεῖν οὐ συγκεχώρητο τῷ πατρί. Μετὰ δὲ ταῦτα κατηλλάγη ὁ βασιλεὺς τῷ Ἀβεσαλώμ· καὶ καλέσας αὐτὸν, συγγνώμην αἰτήσαντι δέδωκε, καὶ ἀμνηστίαν τοῦ ἁμαρτήματος ἐπηγγείλατο. Ἵππους δὲ καὶ ἅρματα προσκτησάμενος ὁ Ἀβεσαλὼμ, καὶ πολλοὺς ὀπαδοὺς, καθ' ἑκάστην ἀπῄει πρὸς τὰ βασίλεια. Καὶ
C πρὸς χάριν τοῖς πλήθεσιν ὁμιλῶν, εὔνοιαν αὐτῷ πολλοὺς παρεσκεύασεν. Ἤδη δὲ τετραετίας παραῤῥυείσης μετὰ τὴν κάθοδον, σκήπτεται θυσίας χάριν εἰς Χεβρὼν ἀπελθεῖν, ὡς εὐχὴν τοῦτο πεποιηκὼς, τυγχάνων ἐν τῇ φυγῇ. Καὶ ἀφείθη πρὸς τοῦ πατρός. Ἀπελθὼν δὲ, πρὸς πολλοὺς διεπέμψατο, καὶ πλεῖστοι πρὸς αὐτὸν συνεῤῥύησαν. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις καὶ Ἀχιτόφελ, ὁ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σύμβουλος, καὶ ὑπὸ πάντων βασιλεὺς ἀνεῤῥήθη. Τοῦτο γνοὺς ὁ Δαβὶδ, ἀπῆρε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ οἱ ἑξακόσιοι ἄνδρες οἱ ἐπὶ Σαοὺλ συνόντες αὐτῷ, αὖθις αὐτῷ συνεξώρμησαν. Ἠγγέλη δὲ καὶ Ἀχιτόφελ προσρυεὶς τῷ Ἀβεσαλώμ· ὃ καὶ τὸν φόβον αὐτῷ μείζονα, καὶ πλείονα τὴν λύπην ἐποίησεν. Ἐπεκαλεῖτο δὲ τὸν Θεὸν, καὶ τὴν κρίσιν ἐπὶ πᾶσιν ἐκείνῳ
D ἐπέτρεπε. Χουσὶ δ' ἑταῖρος ὢν τοῦ Δαβὶδ, κατὰ γνώμην αὐτοῦ ψευδαυτομολεῖ πρὸς Ἀβεσαλώμ. Πρόσεισι δὲ τῷ Δαβὶδ ἀπιόντι ὁ δοῦλος τοῦ Μεμφιβοσθὲ Σιβὰ, ζεῦγος ἄγων ὄνων φερόντων τὰ ἐπιτήδεια, καὶ τοῦ δεσπότου κατηγορῶν, ὡς μείναντος ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ προσδοκῶντος αὐτῷ τὴν βασιλείαν περιελεύσεσθαι, οἷα τοῦ πλήθους αἱρησομένου αὐτόν. Ἠγανάκτησεν ἐπὶ τούτοις Δαβὶδ, καὶ πάντα ὅσα τῷ Μεμφιβοσθὲ πρὶν ἐδωρήσατο, τῷ Σιβᾷ ἐχαρίσατο· Εἶτα ἔπεισιν αὐτῷ κατὰ τὴν ὁδὸν Σεμεεὶ, ἀνὴρ ἐκ τῆς συγγενείας Σαοὺλ, καὶ λίθους κατὰ τοῦ βασιλέως ἠκόντιζε, καὶ κατηρᾶτο αὐτῷ, καὶ ἄνδρα αἱμάτων ὠνόμαζε, καὶ παράνομον. Τῶν δὲ μετὰ Δαβὶδ ὁρμώντων ἀνελεῖν τὸν Σεμεεὶ, ὁ βασιλεὺς οὐκ ἀφῆκεν, εἰπών· Κύριος εἶπεν αὐτῷ ταῦτα ποιεῖν, ἄφετε αὐτόν. Καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν Ἰορδάνην, ἐκεῖ τοὺς μετ' αὐτοῦ κεκοπιακότας ἀνέψυξεν.

V. Absalon autem ubi Hierosolyma pervenit, Chuso se accedenti : *Cur*, inquit, *patre, cui amicus es*, **77** *deserto, me convenis ?* Tum ille : *Divinitus*, inquit, *electo adero, et eum sequar, qui totius populi consensu rex est declaratus*. Deinde quid agen-

Ε'. Ἀβεσαλὼμ δὲ, παραγενόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐλθόντι πρὸς αὐτὸν τῷ Χουσὶ, ἔφη· *Ἵνα τί ἑταῖρος ὢν τοῦ πατρός μου, πρὸς ἐμὲ ἥκεις ἐκεῖνον λιπών;* Ὁ δὲ, *Τῷ ἐκλελεγμένῳ παρὰ Θεοῦ συνέσομαι*, εἶπε, *καὶ συνέσομαι τῷ*

ἠρετισμένῳ παρὰ παντὸς τοῦ λαοῦ. Τί δὲ δεῖ πράττειν τὸν Ἀχιτόφελ ἤρετο ὁ Ἀβεσαλώμ. Καὶ ὃς συνεβούλευσε ταῖς τοῦ πατρὸς μίσγεσθαι παλλακαῖς· ἵν' οὕτω γνοῖεν πάντες ἄσπονδον εἶναί σοι τὴν ἔχθραν πρὸς τὸν πατέρα σου. Καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν συμβουλὴν ταύτην Ἀβεσαλώμ. Αἰτήσαντος δὲ τοῦ Ἀχιτόφελ μυρίους ἄνδρας, ὡς ἂν αὐτίκα καταδιώξῃ ὄπισθεν τοῦ βασιλέως Δαβὶδ, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, ἐκλελυμένων ὄντων ὑπὸ τοῦ κόπου, καὶ τὸν μὲν πατάξῃ, τοὺς δὲ ἐπιστρέψῃ, ὁ Ἀβεσαλὼμ ἠρώτησε τὸν Χουσὶ περὶ τῆς συμβουλῆς. Ὁ δὲ οὐκ ἀγαθὴν αὐτὴν ἀπεφήνατο, λέγων ὡς *Οὐκ ἠγνόηταί σοι ἡ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἀνδρεία καὶ ἐμπειρία. Δεῖν δὲ νομίζω ἐκ πάσης τῆς χώρας στρατιὰν συλλεξάμενον, οὕτως αὐτόν σε κατὰ τοῦ πατρὸς ὁρμῆσαι, καὶ στρατηγῆσαι τὸν πόλεμον, καὶ πάντως νικήσεις πρὸς βραχεῖς μετὰ πολλῶν συῤῥηγνύμενος.* Καὶ εἶπεν Ἀβεσαλὼμ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· Ἀγαθὴ ἡ βουλὴ Χουσὶ, ὑπὲρ τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ. Πάντα δὲ ταῦτα Χουσὶ τῷ Σαδὼκ καὶ τῷ Ἀβιάθαρ τοῖς ἱερεῦσι δηλῶσαι τῷ Δαβὶδ ἐνετείλατο. Οἱ δὲ ἐστάλκασι πρὸς Δαβὶδ ἄνδρας τοὺς γνωριοῦντας αὐτῷ τὰ γενόμενα. Ἀπηγγέλη δὲ τῷ Ἀβεσαλὼμ περὶ τῶν ἀνδρῶν, καὶ κατεδίωκεν αὐτούς. Ὁ γνόντες ἐκεῖνοι, προσφεύγουσιν ἐν οἰκίᾳ τινὸς, καὶ εἰς φρέαρ καταδύντες, ἐκρύβησάν τε καὶ ἔλαθον, καὶ τῷ Δαβὶδ, ἐκεῖθεν ἐξελθόντες, τὰ μηνυθέντα ἀπήγγειλαν. Ὁ δὲ νυκτὸς σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ διέβη τὸν Ἰορδάνην. Ἀχιτόφελ μέντοι παρευδοκιμηθεὶς, καὶ γνοὺς ὅτι κακὰ συναντήσεται τῷ Ἀβεσαλὼμ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀπήγξατο. Ἀριθμήσας δὲ τοὺς μετ' αὐτοῦ ὁ Δαβὶδ, τετρακισχιλίους εὗρε. Καὶ εἰς τρεῖς διεῖλε μοίρας τὴν στρατείαν, ἑκάστῃ τε ἐπέστησε στρατηγὸν, αὐτὸς δὲ συνεκστρατεῦσαι παρὰ τῶν φίλων οὐ συγκεχώρητο, λεγόντων, ὡς εἰ μετ' αὐτοῦ τραπεῖεν, πάσης ἐλπίδος ἐκπίπτουσιν· αὐτοῦ δὲ σωζομένου, ἔτι σφίσιν ἐλπὶς περιλέλειπται. Ἔπεμψεν οὖν τὸν λαὸν αὐτοῦ μαχησόμενον· καὶ παρεκάλει φείσασθαι τοῦ Ἀβεσαλὼμ, εἰ νικήσειαν. Μάχης δὲ συῤῥαγείσης, κρατοῦσιν οἱ τοῦ Δαβὶδ, καὶ τὸν Ἀβεσαλὼμ ἐδίωκον φεύγοντα. Φερόμενος δ' ἐφ' ἡμιόνου, καὶ εἰς δρυμὸν εἰσελθὼν, δρυῒ μεγάλῃ τῆς τριχὸς αὐτοῦ ἐμπλακείσης (ἔτρεφε γὰρ τὴν κόμην σφόδρα πολλὴν), ἀπῃώρητο τῆς δρυός· ἡ δ' ἡμίονος παρελήλυθε. Καί τις, ἀνηρτημένον οὕτω τὸν Ἀβεσαλὼμ θεασάμενος, καταμηνύει τῷ Ἰωάβ. Ὁ δὲ, βέλεσιν αὐτὸν τρισὶ κατὰ τῆς καρδίας βαλὼν, ἐθανάτωσε, καὶ τὸν τὴν νίκην ἀπαγγέλλοντα τῷ βασιλεῖ ἐξαπέστειλε. Μηνυθείσης δὲ τῆς νίκης αὐτῷ, εἰ ζῇ ὁ υἱὸς, ἐπυνθάνετο. Ἀκούσας δὲ τεθνάναι αὐτὸν, ἀπωδύρετο. Ἐλθὼν δὲ πρὸς τὸν βασιλέα ὁ Ἰωὰβ, ἔπεισεν οἷς εἶπε παύσασθαι τοῦ θρηνεῖν· παυσάμενός τε καὶ τοῖς στρατιώταις ἐμφανισθεὶς, ἐπῄνεσεν αὐτούς. Πάντες δ' ὡς πρὶν αὐτῷ ὑπετάγησαν, καὶ ἐπελήλυθεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀπιόντι δὲ συνήντησε Σεμεεὶ, συγγνώμην αἰτῶν ἐφ' οἷσπερ ἡμάρτηκεν. Ὁ δὲ κἀκείνῳ τὴν ἁμαρτίαν ὤμοσεν ἀφιέναι, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πλημμελήσασιν. Ἀπήντησε δὲ καὶ ὁ Μεμφιβοσθέ. Καὶ ὁ βασιλεὺς, τί δή ποτε μὴ τῆς φυγῆς αὐτῷ κεκοινώνηκεν, ἤρετο. Ὁ δὲ τούτου τὸν Σιβὰ αἰτιώτατον ἔλεγε, μὴ ἑτοιμάσαντά οἱ τὰ πρὸς

A dum esset, percontanti Absaloni, respondet Achitophel, constuprandas esse paternas concubinas, ut omnes, inquit, intelligant, irreconciliabiles esse tuas adversus patrem inimicitias. Obtemperat ille consilio. Sed cum idem decem millia virorum peteret ut regem Davidem cum suis e vestigio persequeretur, fatigatione enervatos, ac illum quidem tolleret, hos autem reduceret: Absalon Chusum rogat, quid de eo consilio ipsi videatur? Respondet ille, non esse id bonum: *Nec enim ignoras, inquit, patris tui et militum ejus fortitudinem, atque rei militaris usum. Ego vero censeo, e tota provincia colligendum exercitum, et ductu auspiciisque tuis patrem persequendum. Vinces nimirum, cum multis in paucos facto impetu.* Absalon B cæterique, his auditis, Chusi consilium laudant, Achitophelis improbato. Quæ Chusus omnia per Sadocum et Abiatharem sacerdotes Davidi nuntiari jubet. Mittunt illi viros qui hæc regi significent. Verum Absalon cum id rescisset, eos persequitur. At illi, animadverso periculo, domum quamdam ingressi, in puteo delitescunt: et deceptis persecutoribus, rem omnem ad Davidem perferunt. Ille noctu Jordanem transit. Cæterum Achitophel tum alium sibi prælatum ægre ferens, tum cladem Absaloni imminentem animo prævidens, domum abit, ac se suspendit. David recensens exercitum quatuor millia virorum invenit, eumque trifariam partitur, cuique parti duce præ- C posito. Verum amici eum interesse pugnæ pati noluerunt. Quod si cum illo in fugam verterentur, omni spe destituti forent: incolumi vero, spem adhuc reliquam habituri essent. Populum igitur suum ad pugnam mittit, rogans ut parcerent Absaloni, si vicissent. Commisso prælio, Davidici victores Absalonem mula fugientem persequuntur: qui nemus ingressus, coma, quam densissimam alebat, magnæ quercui implicita adhæsit, mula subter eum progressa. Ita dependentem quidam conspicatus, Joabo rem nuntiat. Is vero tribus spiculis in cor ejus conjectis, **78** eum perimit, et victoriæ nuntium ad Davidem mittit: qui audita victoria, num viveret filius percontatur, ejusque interitu cognito, lamentatur. Sed Joabus re- D gem aggressus, suadet, ut finito luctu se militum conspectui offerret: quo facto, cum eos collaudasset, cæteri omnes ad officium rediere. Hierosolyma revertenti obviam fit Semeis, delictorum veniam petens. Rex et illi se condonare culpam, et omnibus iis a quibus violatus esset, jurat. Obviam egreditur et Memphibosthes, qui rege expostulante, cur fugæ socius non fuisset, culpam omnem in Sibam transfert, qui sibi ad iter necessaria non parasset: cum ipse, pedibus læsis, sequi non posset: nec his contentum adjecisse calumnias, et nefaria mendacia. David accepta hominis excusatione, bonorum semissem ei restitui jubet.

τὴν ἔξοδον· αὐτὸν δὲ τὰς βάσεις ὄντα βεβλαμμένον, μὴ οἷόν τ' εἶναι συνέπεσθαι. Τὸν δὲ καὶ προσδιαβαλεῖν αὐτὸν κακούργως, καὶ καταψεύσασθαι. Πρὸς ταῦτα Δαβὶδ καὶ συγγνώμην αὐτῷ παρεῖχε, καὶ τὰ ἡμίση τῆς ὑποστάσεως αὐτῷ ἀποκατασταθῆναι ἐκέλευσε.

VI. Post hæc rege Galgala profecto, omnis populus Israeliticus ad eum convenit, Judaicam tribum accusans, quod clam ad illum se contulisset. At illi, non hoc sibi vitio esse dandum aiunt, quod genere conjuncti essent regi. Qui sermo durus visus est populo : et vir quidam factiosus atque improbus, nomine Sabeas, ex tribu Benjamitica, exclamat ; *Nobis nulla in Davide pars est, neque ulla in Jessæi filio hæreditas* ; inflatoque cornu, omnes a Davide ad sese abstrahit, sola tribu Judaica apud eum permanente. Rex autem Abesam imperatorem creatum, ad colligendas e Judaica tribu copias ablegat, ut intra triduum reverteretur. Verum illo cessante, Joabo mandat, ut cum iis militibus qui ad manum essent, Sabeam invaderet : *Ne*, inquit, *procrastinantibus nobis*, *inimici vires augeantur*. Statim ad bellum vadit Joabus, cui cum magnis copiis occurrit Abesa : quo accedente, gladio quo accinctus erat, de industria e vagina humi projecto, sublatoque, ad eum salutandum prope aggressus, Abesam ense in ventrem defixo occidit, et populo ejus assumpto Sabeam persequitur, qui in urbem munitam confugerat. Eam obsidente Joabo, cordata quædam mulier, de muro clamans : *Cur*, inquit, *eversurus es metropolim Israeliticam? Ob Sabeam*, respondet ille. Tum illa civibus persuadet, ut Sabeæ caput **79** ampntatum in castra projicerent. Quo facto, Joabus obsidione soluta, Hierosolyma reversus, omnium copiarum imperator eligitur. Post hæc annonæ penuria per triennium pressit populum, cujus causam requirenti regi, respondet Deus, ob Gabaonitas factam famem : eisque satisfaciendum esse pro quibusdam eorum, quos Saul contra fidem a Jesu et senatoribus eis datam, occidisset. Itaque rex Gabaonitas accersit : qua re satisfieri sibi velint, rogat. Illi septem viros e Saulia familia postulant. Eos dedit rex, ut petierant, Memphibosthe conservato. Quibus acceptis, occisis, pluviam demisit Deus. Deinde bello contra Barbaros orto, David cum suo exercitu hostes persequitur, fatigatus plane viribus destituitur. Quem sic affectum quidam ex hostibus conspicatus, ad eum occidendum accurrit. Sed Abesa Joabi frater, defenso rege, Barbarum interficit. Ob id ejus satellites jurant, se posthac non passuros eum inire bellum. Barbaris denuo arma inferentibus, rex oppositis suis copiis multos occidit, reliquos in fugam vertit. Nec multo post, iidem resumptis armis incursionem faciunt in agros Israelitarum, adducto secum giganteæ staturæ viro, qui senos manuum et pedum digitos habebat : quo Jonathas Davidis fratris filius occiso spoliatoque, popularibus suis victoriam faciliorem reddidit. Ab eo tempore bellum inferre Barbari destiterunt.

ϛ'. Παραγενομένου δὲ τοῦ βασιλέως εἰς Γάλγαλα, συνήχθη ἐκεῖ πᾶς ὁ λαὸς Ἰσραὴλ, αἰτιώμενοι τὴν Ἰούδα φυλὴν λάθρα πρὸς αὐτὸν ἐλθοῦσαν. Οἱ δὲ μηδὲν κακίζειν αὐτοὺς ἔλεγον διὰ τοῦτο οἰκείους ὄντας πρὸς γένος τῷ βασιλεῖ. Τῷ δὲ λαῷ σκληρὸς ὁ λόγος οὗτος ἐφάνη. Καί τις ἀνὴρ Βενιαμίτης στασιώδης καὶ πονηρὸς, Σαβεὲ κεκλημένος· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν μερὶς ἐν Δαβὶδ, οὐδὲ κληρονομία ἐν τῷ υἱῷ Ἰεσσαὶ*, ἀνεβόησε. Καὶ σαλπίσας ἐν κέρατι, ἀπέστησε πάντας ἀπὸ Δαβὶδ, μόνης τῆς Ἰούδα φυλῆς παραμεινάσης αὐτῷ. Ὁ βασιλεὺς δὲ, στρατηγὸν τὸν Ἀβεσὰ προβαλλόμενος, συλλέξαι στρατιὰν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐξαπέστειλε, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπανελθεῖν. Χρονίζοντος δὲ τοῦ Ἀβεσὰ, τῷ Ἰωὰβ ἐγκελεύεται τὴν ἐκεῖ παροῦσαν λαβόντα δύναμιν, ἐξορμῆσαι κατὰ τοῦ Σαβεὲ, *Ἵνα μὴ, ὑπερτιθεμένων ἡμῶν*, φησὶ, *μᾶλλον ὁ ἐχθρὸς παρασκευασθῇ*. Καὶ αὐτίκα ὁ Ἰωὰβ ἐχώρει πρὸς πόλεμον. Ἀπιόντι δὲ μετὰ μεγάλης δυνάμεως, συνηντήκει αὐτῷ Ἀβεσά· καὶ Ἰωὰβ, προσιόντος αὐτῷ τοῦ Ἀβεσὰ, τὸ ξίφος, ὃ περιέζωστο, πεποίηκε τοῦ κουλεοῦ ἐκπεσεῖν, καὶ ἦρε τοῦτο ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀσπάσασθαι προσεγγίσας τῷ Ἀβεσά, ὦσε κατὰ τῆς γαστρὸς ἐκείνου τὴν μάχαιραν, καὶ ἀπέκτεινε. Προσλαβόμενος δὲ καὶ τὸν ἐκείνου λαὸν, τὸν Σαβεὲ κατεδίωκεν. Ὁ δὲ εἰς πόλιν κατέφυγεν ὀχυρὰν, καὶ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν ὁ Ἰωάβ. Καί τις ἀπὸ τοῦ τείχους γυνὴ συνετὴ ἐβόησε πρὸς αὐτόν· *Ἵνα τί καταβαλεῖν ἐθέλεις μητρόπολιν Ἰσραήλ;* Ὁ δὲ, *Διὰ τὸν Σαβεὲ*, ἀπεκρίνατο. Ἡ δὲ, πρὸς τοὺς πολίτας ἐλθοῦσα, πείθει τεμόντας τὴν κεφαλὴν Σαβεὲ, ῥίψαι εἰς τὸ στρατόπεδον. Καὶ τούτου γεγονότος, ὁ Ἰωὰβ τὴν πολιορκίαν λύσας, ἀπῆλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀπεδείχθη πάλιν πάσης τῆς δυνάμεως ἀρχιστράτηγος. Ἐγένετο δὲ μετὰ ταῦτα λιμὸς, καὶ ἐπὶ ἔτη τρία ἐπίεζε τὸν λαόν. Ζητήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως περὶ τούτου, δεδήλωκεν ὁ Θεὸς, διὰ τοὺς Γαβαωνίτας γίνεσθαι τὸν λιμὸν, καὶ δεῖν αὐτοὺς ἐκδικίας τυχεῖν, ἀνθ' ὧν ὁ Σαοὺλ ἀπέκτεινεν ἐξ αὐτῶν, μὴ τηρήσας τοὺς παρὰ Ἰησοῦ καὶ τῆς γερουσίας γεγονότας ὅρκους αὐτοῖς. Ἐκάλεσεν οὖν τοὺς Γαβαωνίτας ὁ βασιλεὺς, καὶ τί ἂν βούλοιντο γενέσθαι αὐτοῖς ἐπύθετο εἰς ἐξίλασμα. Οἱ δὲ ἑπτὰ ἄνδρας ᾔτησαν δοθῆναι αὐτοῖς ἐκ τοῦ οἴκου Σαούλ. Καὶ δέδωκεν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς τοὺς ἑπτὰ ἄνδρας, ὡς ᾔτησαν, τοῦ Μεμφιβοσθὲ φεισάμενος. Οἱ δὲ, λαβόντες τοὺς ἄνδρας, ἀπέκτειναν, καὶ κατήνεγκεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν ὑετόν. Πολέμου δὲ μετὰ ταῦτα γενομένου πρὸς ἀλλοφύλους, ὁ Δαβὶδ μετὰ τῆς οἰκείας στρατιᾶς κατεδίωξε τοὺς πολεμίους. Καὶ κατάκοπος γεγονὼς, παρεῖτο ἐκλυθείς· καί τις τῶν ἐναντίων, οὕτως ἔχοντα τὸν βασιλέα ἰδὼν, ὥρμησε πατάξαι αὐτόν. Ἀβεσὰ δὲ ὁ ἀδελφὸς Ἰωὰβ, ὑπερασπίσας τοῦ βασιλέως, τὸν ἀλλόφυλον ἔκτεινε. Καὶ διὰ τοῦτο ὤμωσαν οἱ περὶ Δαβὶδ, μηκέτι παραχωρῆσαι αὐτὸν εἰς πόλεμον ἐξελθεῖν. Καὶ πάλιν δὲ τῶν ἀλλοφύλων στρατευσαμένων, στείλας ὁ βασιλεὺς στρατὸν ἐπ' αὐτοὺς, πολλοὺς μὲν κτανθῆναι πεποίηκε, τοὺς δὲ περιλειφθέντας φυγεῖν.

Διαλιπόντες δὲ μικρὸν οἱ ἀλλόφυλοι, ἐπῆλθον ἔτι κατὰ τῆς χώρας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ ἦν παρ' αὐτοῖς γιγαντιαῖος ἀνὴρ, ἓξ δακτύλους ἔχων ἐν ἑκατέρᾳ χειρὶ, καὶ ὁμοίως ἐν τοῖς ποσίν· ᾧ συμπλακεὶς Ἰωναθὰν ἀδελφιδοῦς τοῦ Δαβὶδ, κατέβαλεν αὐτὸν, καὶ ἐσκύλευσε, καὶ ῥοπὴν πρὸς νίκην τοῖς ὁμοφύλοις παρέσχετο. Οὐκέτι γοῦν προσέθεντο οἱ ἀλλόφυλοι τοῖς Ἑβραίοις μαχέσασθαι.

Ζ'. Εἰρήνης δὲ ἔκτοτε τυχὼν ὁ Δαβὶδ, ᾠδὰς συνέθετο πρὸς Θεὸν, καὶ ὄργανα κατασκευάσας, μετ' αὐτῶν ἐδίδαξε τοὺς Λευΐτας τοὺς ὕμνους ᾄδειν. Τοιαῦτα δ' ἦσαν τὰ ὄργανα· ἡ μὲν κιννύρα δεκάχορδος ἦν, καὶ πλήκτρῳ ἐκρούετο. Ἡ δὲ ναῦλα, δώδεκα φθόγγους ἔχουσα, τοῖς δακτύλοις ἐπλήττετο. Κύμβαλά τε ὑπῆρχον χάλκεα, μεγάλα τε καὶ πλατέα. Ἦν δὲ περὶ τὸν Δαβὶδ καὶ σύστημα γενναίων ἀνδρῶν. Οἱ δὲ τούτων ἐπισημότατοι τριάκοντα ἐτύγχανον καὶ ἑπτὰ, οἳ πολλάκις ἠρίστευσαν. Καί ποτε ἀλλοφύλων ἐπὶ Βηθλεὲμ ἐστρατοπεδευκότων, ὁ βασιλεὺς ἐκ τοῦ ἐν Βηθλεὲμ φρέατος ὕδωρ πιεῖν ἐπεθύμησε. Καὶ τρεῖς ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρείων, δραμόντες, καὶ μέσην τὴν τῶν ἐναντίων διελθόντες παρεμβολὴν, ὑδρεύσαντο ἐξ ἐκείνου τοῦ φρέατος. Καὶ αὖθις διὰ τῶν πολεμίων ἐλθόντες, καταπλαγέντων τὸ θάρσος αὐτῶν, καὶ ἠρεμούντων, τῷ βασιλεῖ τὸ ὕδωρ προσκεκομίκασιν. Ὁ δὲ, *Ἵλεώς μοι Κύριος*, εἶπεν, *οὐ πίομαι τοῦτο, αἵματι τῶν ἀνδρῶν καὶ κινδύνῳ τῶν ψυχῶν αὐτῶν κομισθέν*. Οὐκ ἔπιεν οὖν, ἀλλ' ἔσπεισεν αὐτὸ τῷ Θεῷ. Ἀπαριθμῆσαι δὲ τὸν λαὸν ἅπαντα βουληθεὶς, ἐκέλευσε τὸν Ἰωὰβ ποιῆσαι τὴν ἀπαρίθμησιν. Τοῦ δὲ μὴ ἐπαινέσαντος τὴν βουλὴν, καὶ τὴν πρᾶξιν οὐκ ἀγαθὴν λέγοντος, ὁ βασιλεὺς οὐκ ἐπείθετο. Καὶ ἀπῆλθεν Ἰωὰβ, καὶ ἠρίθμησε τὸν λαὸν, καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς Ἰσραὴλ ὀκτακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν δυνάμεως, σπωμένων ῥομφαίαν, καὶ πεντακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν μαχητῶν τῶν ἐξ Ἰούδα φυλῆς. Εἶτα μετεμέλετο ὁ Δαβὶδ, καὶ ὡμολόγει ἡμαρτηκέναι. Γὰδ δὲ ὁ προφήτης κελεύσαντος τοῦ Θεοῦ ἐπορεύθη πρὸς τὸν Δαβὶδ, καί φησιν· *Ἐκ τριῶν τούτων ἔκλεξαι ὃ πρὸς βουλῆς σοί ἐστι, πότερον αἱρῇ ἐπὶ ἔτη ἑπτὰ λιμὸν ἔσεσθαί σοι κατὰ τὴν χώραν, ἢ ἐπὶ τρεῖς μῆνας ὑπὸ πολεμίων διώκεσθαι, ἢ θάνατον ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐνσκῆψαί σου τῷ λαῷ.* Ὁ δὲ, Στενά μοι πάντοθεν, ἔφη, ἀλλὰ βέλτιόν μοι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ ἐμπεσεῖν. Καὶ ἐπῆλθε θάνατος τῷ λαῷ πρωΐθεν ἕως ὥρας ἀρίστου, καὶ ἀπέθανον ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ χιλιάδες ἑβδομήκοντα. Καὶ ὁ Δαβὶδ ἱκέτευε τὸν Θεὸν, καὶ ὁ ὀλοθρεύων ἄγγελος τῷ λαῷ, ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ. Εἶπεν οὖν ὁ βασιλεύς· *Ἐγὼ ἡμάρτηκα, Κύριε, ὁ ποιμήν· τὰ δὲ ποίμνια ὁ λαὸς οὐχ ἡμάρτοσαν· ἐγώ εἰμι κολάσεως ἄξιος, καὶ οὐχ οὗτοι.* Δυσωπηθεὶς δὲ τὴν τοῦ βασιλέως κατάνυξιν ὁ Θεὸς, ἔπαυσε τὴν φθορὰν, καὶ διὰ τοῦ προφήτου Γὰδ ἐν τῇ ἅλωνι τοῦ Ἰεβουσαίου Ὀρνᾶ θυσιαστήριον πήξασθαι ἐκέλευσε, καὶ θῦσαι ἐκεῖ. Καὶ ἐποίησεν οὕτως Δαβὶδ, ὠνησάμενος τὴν ἅλωνα ἐκ τοῦ Ὀρνᾶ. Ὡς δὲ Ἰώσηπος ἔγραψεν, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ λέγεται ἀγαγεῖν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ, ὥστε ὁλοκαυτῶσαι αὐτόν. Ἠβούλετο δὲ καὶ ναὸν οἰκοδομῆσαι Δαβὶδ ἐκεῖ τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἀπείρχθη πρὸς τοῦ Θεοῦ. Πρεσβύτης δὲ γενόμενος ὁ Δαβὶδ σφόδρα, δύσριγος ὑπὸ

A VII. Otium igitur nactus David, odas composuit, Levitasque instrumentis ad eam rem factis, hymnos canere docuit. Instrumenta hujusmodi fuerunt : cynnira, decem ornata chordis, plectro : nablum chordarum duodecim, digitis pulsabatur. Parata erant et cymbala ærea, magna, lataque. Habebat porro circa se cœtum virorum fortium quorum illustrissimi triginta et septem rem sæpenumero bene gesserant. Et cum hostes quodam tempore circa Bethleemam castra posuissent, rex e puteo, qui circa id oppidum erat, aquam desideravit. Itaque tres ex ejus satellitibus per media hostium castra profecti, aquam inde petitam, eadem regressi via, hostibus eorum audacia consternatis et quiescentibus, regi attulerunt. At ille : B *Sic propitius*, 80 inquit, *sit mihi Deus, ut aquam hanc non bibam, sanguine virorum et periculo animarum eorum allatam.* Neque bibit, sed libavit Deo. Post Joabo mandat ut populum numeret. Is etsi id consilium improbabat, et rem minime laudabat, tamen cum regem a sententia dimovere non posset, paret, numerat, invenit Israelitarum octingenta millia bellicosorum et fortium virorum, et quingenta millia Judaicæ tribus, item bellicosorum. Verum David statim facti pœnitens, se peccasse confitetur, et Gad propheta eum jussu Dei aggressus : *Trium*, inquit, *tibi rerum optio datur, num malis tu et regio per septennium fame premi, an per tres menses ab hostibus urgeri : an mortem per triduum grassari in populo.* Ibi David undique C se in angustias redactum esse queritur, sed præstare sibi incidere in manus Domini. Itaque morte grassante, a diluculo usque prandii tempus, ex omni populo septuaginta millia ceciderunt. Tum David, cum angelus populi interfector manum super Hierosolyma extendisset, Deo in hæc verba supplicavit : *Ego pastor, o Domine, peccavi : sed populus, grex meus, non peccavit. Ego pœna dignus sum, non isti.* Hac mœstitia regis placatus Deus, luem compescuit, et per Gadem prophetam in Ornæ Jebusæi area constructa ara, sacra fieri jussit : itaque fecit David empta ab Orna area, quo in loco, ut Josephus tradit, Isaacum Abrahamus immolaturus fuisse perhibetur, et David D ædem constructurus erat nisi a Deo prohibitus fuisset. Davidi cum ob senium algore vexaretur, puellam Abisagem adjunxerunt, cujus concubitu foveretur. Sed cum ea rem non habuit rex, ætate effetus. Adonias autem quartus ejus filius, homo perquam formosus, commotus patris senio, regnum sibi vindicat, Joabo imperatore et Abiathare pontifice suffragantibus. Itaque semel splendido sacrificio apparato, fratres convocat, et Judaicæ tribus principes, Abiatharem item et Joabum : Salome, Gade propheta, et

Banæa præfecto satellitum non invitatis. Ait igitur Bersabæ Nathan : *Num audisti regno potitum esse Adoniam?* Quæ ad Davidem ingressa : *Tu jurasti*, inquit, *domine mi rex, Salomonem filium tuum* **81** *in regno tibi successurum. Ecce autem Adonias te ignorante regno potitur*. Hæc nondum elocuta muliere, Nathan quoque propheta ingressus, rogat, num de illius sententia regnum Adonias occuparet? At ille Deum testatus : *Hodie*, inquit, *rex futurus est Salomon*. Vocatoque Sadoco pontifice, et Banæa, propheta quoque adhibito, et aulæ regiæ satellitibus, Salomonem in mula regis collocatum, et extra urbem ad fontem Sionem perductum, sacro oleo inaugurari, et cornibus inflatis regem proclamari, perque urbem mediam deduci jubet. Hi sine mora parent, Salomonis electio passim prædicatur : qua etiam apud Adoniam et convivas ejus cognita, cæteri suas quisque domos abeunt. Adonias autem majore perculsus metu, ad aram confugit : et vitam ea conditione a Salomone impetrat, ut si denuo in facinore deprehenderetur, capite pœnas daret. Cæterum David mortem instare sibi videns, Salomonem accersit : mandat, ut Dei præcepta observet, et secundum leges ejus vivat : *Quo*, inquit, *semen nostrum, quemadmodum promisit mihi Dominus, thronum meum æternum teneat*. Adjicit ne Joabum impunitum dimittat, ob Abenneri et Amesiæ cædem : neque Semeim, qui fugienti sibi diras imprecatus fuerit. Ac præter alia, templum construere jubet Domino, descriptione illius exhibita : ad id opus et ipsum et principes et Leviticam tribum cohortatus, quod multa ad eam rem necessaria relinqueret, videlicet auri decies, argenti centies mille talenta, smaragdos, aliosque lapides pretiosos, æs et ferrum innumerabile, aliamque materiam copiosam. Ac prius collectis se adjicere auri puri pati ter mille talenta ad adytum, et decies mille stateres, et argenti talenta totidem. [Ad hæc, si cui gemma erat, eam quisque in thesauros congerebat.] Hæc effatus, paulo post moritur, expletis vitæ annis septuaginta, cum regnasset annos Chebrone septem, Hierosolymis tres et triginta, vir omnibus rege dignis virtutibus illustris. Mortuum Salomon Hierosolymis regaliter sepelit, magnis opibus cum eo consepultis.

A τοῦ γήρως ἐτύγχανε. Διὸ νεάνιδα ἐξελέξαντο (Ἀβισὰκ ὄνομα αὐτῇ), καὶ ἦν ἡ κόρη συγκοιταζομένη τῷ βασιλεῖ, καὶ θάλπουσα αὐτόν· καὶ οὐκ ἔγνω αὐτὴν, ἀφροδισιάζειν γὰρ διὰ γῆρας οὐκ ἠδύνατο. Ἀδωνίας δὲ τέταρτος ὢν ἐν τοῖς τοῦ βασιλέως υἱοῖς, ὡραῖος πάνυ, ὁρῶν τὸν πατέρα γεγηρακότα, τῆς βασιλείας ἀντεποιεῖτο, συναντιλαμβανομένου αὐτῷ Ἰωὰβ τοῦ ἀρχιστρατήγου, καὶ Ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως. Καί ποτε θυσίαν δαψιλῆ παρασκευασάμενος, τοὺς ἀδελφοὺς συνεκάλεσε, καὶ τοὺς προέχοντας τῆς Ἰούδα φυλῆς, καὶ Ἀβιάθαρ καὶ Ἰωάβ. Σολομῶντα δὲ καὶ τὸν προφήτην Νάθαν, καὶ Βαναίαν τὸν ἄρχοντα τῶν σωματοφυλάκων, οὐ κέκληκεν. Εἶπεν οὖν πρὸς Βηρσαβεὲ Νάθαν· *Ἀκήκοας ὅτι ἐβασίλευσεν Ἀδωνίας*; B Ἡ δὲ πρὸς τὸν βασιλέα εἰσελθοῦσα, *Σὺ ὤμοσας*, εἶπε, *κύριέ μου βασιλεῦ, ὡς Σολομὼν ὁ υἱός σου βασιλεύσει μετὰ σὲ, καὶ ἰδοὺ ἐβασίλευσεν Ἀδωνίας, σὺ δὲ ἠγνόησας*. Ἔτι ταῦτα λεγούσης Βηρσαβεὲ, καὶ ὁ προφήτης Ναθὰν εἰσελθὼν ἠρώτα τὸν βασιλέα, εἰ κατὰ γνώμην αὐτοῦ βεβασίλευκεν Ἀδωνίας; Ὁ δὲ τὸν Θεὸν ὤμοσεν, ὡς *Σήμερον βασιλεὺς ἔσται ὁ Σολομῶν*. Καὶ καλέσας τὸν ἀρχιερέα Σαδὼκ καὶ Βαναίαν, κελεύει συμπαρειληφότας τὸν προφήτην, καὶ τοὺς περὶ τὴν αὐλὴν τὴν βασιλικὴν ὁπλίτας, ἀναθέσθαι τὸν Σολομῶντα ἐπὶ τὴν τοῦ βασιλέως ἡμίονον· καὶ ἀπαγαγόντας ἔξω τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν πηγὴν τὴν καλουμένην Σιὼν, χρίσαι τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ, καὶ βασιλέα ἀναγορεῦσαι, σαλπίζοντας ἐν τοῖς κέρασι, καὶ διὰ C μέσης τῆς πόλεως παραπέμψαι αὐτόν. Οἱ δὲ αὐτίκα, καθὼς ἐνετάλθησαν, πεποιήκασι· καὶ διεβοήθη πανταχοῦ ἡ τοῦ Σολομῶντος ἀνάῤῥησις. Ὡς δ' ἐγνώσθη καὶ τῷ Ἀδωνίᾳ καὶ τοῖς συνευωχουμένοις αὐτῷ, οἱ μὲν ἄλλοι πρὸς ἑαυτοὺς ἀπῆλθον· Ἀδωνίας δὲ μᾶλλον δεδιὼς, τῷ θυσιαστηρίῳ προσπέφευγε, καὶ πίστεις τῆς σωτηρίας ᾔτει παρὰ τοῦ Σολομῶντος. Ὁ δὲ τῆς μὲν τότε ἁμαρτίας ἀφῆκεν αὐτόν· εἰ δ' εἰς αὖθις κακόν τι ποιῶν εὑρεθῇ, θανατωθήσεται. Ὁρῶν δὲ Δαβὶδ ἐγγίζοντά οἱ τὸν θάνατον, προσκαλεῖται τὸν Σολομῶντα, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ φυλάττειν τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολὰς, καὶ κατὰ τοὺς νόμους αὐτοῦ πολιτεύεσθαι· *Ἵνα τὸ σπέρμα ἡμῶν*, φησὶ, *καθὼς ἐπηγγείλατό μοι ὁ Κύριος, ἕως τοῦ αἰῶνος εἴη ἐπὶ τοῦ θρόνου μου*. Καὶ προστίθησι μὴ ἐᾶσαι τὸν Ἰωὰβ ἀτιμώρητον, ἀνελόντα τὸν Ἀβεννὴρ, καὶ τὸν Ἀμεσίαν (52)· μηδὲ μέντοι τὸν Σεμεεὶ, ὅς αὐτῷ κατηράσατο φεύγοντι. Καὶ ἄλλα αὐτῷ ἐντειλάμενος, καὶ ναὸν ἐπισκήψας οἰκοδομῆσαι Κυρίῳ, καὶ τὴν διαγραφὴν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ παρέσχεν αὐτῷ, καὶ πρὸς τὸ ἔργον λόγοις διήγειρε καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὴν φυλὴν τοῦ Λευῒ, πολλὰ φήσας καταλιπεῖν εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ναοῦ, τάλαντα μὲν χρυσοῦ μύρια, μυριάδας δὲ ταλάντων ἀργύρου δέκα, σμάραγδόν τε καὶ ἄλλους λίθους πολυτελεῖς, χαλκὸν δὲ καὶ σίδηρον ἀριθμὸν ὑπερβαίνοντα, καὶ ὕλην ἑτέραν ἄφθονον· καὶ νῦν δὲ προστιθέναι τοῖς ἤδη συνειλεγμένοις χρυσοῦ καθαροῦ τρισχίλια τάλαντα εἰς τὸ ἄδυτον, καὶ μυρίους στατῆρας, ἀργύρου δὲ μύρια τάλαντα. [Καὶ εἴ τινι δὲ λίθος ἦν τῶν τιμίων, ἐκόμισεν ἕκαστος, καὶ παρέδωκεν εἰς τοὺς θησαυρούς (53)]. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐτελεύτησε Δαβὶδ, βιώσας ἐνιαυτοὺς ἑβδομήκοντα, βασιλεύσας ἐν Χεβρὼν μὲν ἔτη ἑπτὰ, ἐν Ἱερου-

Variæ lectiones et notæ.

(52) *Τὸν Ἀμεσίαν*. Ita mss. Reg. et Colb. Ἀβεσάν supra vocavit.

(53) *Καὶ εἴ τινι δὲ λίθος ἦν τῶν τιμίων, ἐκόμισεν ἕκαστος, καὶ παρέδωκεν εἰς τοὺς θησαυρούς*. Hæc ejusmodi [ ] notis interclusi, ait Wolfius, cum ad institutum minime pertineant. Quod etsi verum sit, habentur tamen in mss. Reg. et Colbert.

σαλὴμ δὲ τρία πρὸς τοῖς τριάκοντα· ἀνὴρ πᾶσαν ἀρετὴν κατορθωκὼς, προσήκουσαν βασιλεῖ. Ἔθαψε δὲ αὐτὸν ὁ παῖς Σολομῶν ἐν Ἱεροσολύμοις βασιλικῶς, καὶ πλοῦτον ἄφθονον αὐτῷ συνεκήδευσεν.

Η'. Σολομῶν δὲ, ὅτε τὴν βασιλείαν παρέλαβε, νεώτατος ἦν, δωδέκατον ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Ὁ μέντοι Ἀδωνίας πορευθεὶς πρὸς Βηρσαβεὲ τὴν μητέρα τοῦ Σολομῶντος, *Οἶδας*, εἶπε, *τὴν βασιλείαν ἐμοὶ προσήκειν, καὶ διὰ πρεσβυγένειαν, καὶ διὰ τὴν αἵρεσιν τοῦ λαοῦ. Μετέβη δὲ πρὸς Σολομῶντα τὸν ἀδελφόν μου, καὶ μοι στερκτέον τὸ γεγονὸς, ὡς γνώμῃ Θεοῦ γεγονός. Μίαν δ' αἰτῶ αἴτησιν· δοθῆναί μοι πρὸς γάμον τὴν τῷ πατρὶ συγκοιμωμένην κόρην τὴν Ἀβισάκ, ἐπεὶ μηδ' ἔγνω ταύτην ὁ πατὴρ διὰ γῆρας, ἀλλ' ἔτι παρθένος ἐστίν.* Ἡ δὲ Βηρσαβεὲ κομίζειν τοὺς λόγους ὑπέσχετο τῷ υἱῷ, καὶ καταπράξασθαι τὸν γάμον αὐτῷ σπουδαιότατα (54). Καὶ πορευθεῖσα πρὸς τὸν υἱὸν, δοῦναι τῷ ἀδελφῷ Ἀδωνίᾳ τὴν Ἀβισὰκ παρεκάλει. Ὁ δὲ ὀργισθεὶς ἐπὶ τῷ λόγῳ, θαυμάζειν εἶπεν (55), εἰ μὴ καὶ τῆς βασιλείας παραχωρῆσαι Ἀδωνίᾳ ὡς πρεσβυτέρῳ αὐτὸν ἀξιοῖ. Καὶ αὐτίκα τῷ ἐπὶ τῶν σωματοφυλάκων Βαναίᾳ κτεῖναι τὸν Ἀδωνίαν προσέταξε. Τῷ δὲ Ἀβιάθαρ εἰς τὴν ἐνεγκαμένην πορευθῆναι ἐπέταξε, καὶ διάγειν ἐν τοῖς ἀγροῖς. Θανάτου γὰρ, φησὶ, ῥύεταί σε, ὁπόσα μου συνέκαμες τῷ πατρί. Καθὼς οὖν τῷ Ἠλεὶ προείρηκεν ὁ Θεὸς, ἀφῄρητο ἡ τῆς ἱερωσύνης τιμὴ ἐξ οἴκου Ἰθάμαρ, καὶ πρὸς Σαδὼκ μεταπέπτωκεν, ἐκ τοῦ γένους ὄντα τοῦ Φινεές. Ὁ δὲ στρατηγὸς Ἰωὰβ, ταῦτα μαθὼν, καὶ περιδεὴς γενόμενος, τῷ θυσιαστηρίῳ προσπέφευγε· καὶ καλούμενος, οὐκ ἄν ποτε ἐξελθεῖν εἶπεν, ἀλλ' αὐτοῦ τεθνήξεσθαι, καὶ οὐκ ἄλλοθεν. Τοῦτο τῷ βασιλεῖ ἀγγελθὲν, πέπεικε στεῖλαι, κἀκεῖ τὸν Ἰωὰβ ἀνελεῖν. Ἐντεῦθεν Βαναίας μὲν πάσης τῆς δυνάμεως προκεχείριστο στρατηγὸς, Σαδὼκ δὲ τῆς ἀρχιερωσύνης ἠξίωτο. Τὸν δέ γε Σεμεεὶ ὁ βασιλεὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ περιώρισεν, ὥστε ταύτης μὴ ἐξιέναι· εἰ δ' οὖ, θάνατον αὐτῷ τὸ ἐπιτίμιον ἔταξεν. Ὁ δὲ, μετὰ ἔτη τρία δούλων αὐτοῦ φυγόντων, ἐπὶ ζήτησιν αὐτῶν ἐξελήλυθε. Καὶ τοῦτο γνοὺς Σολομῶν, ἀναιρεθῆναι τὸν ἄνδρα ἐκέλευσεν. Ἄγεται δὲ Σολομῶν εἰς γυναῖκα θυγατέρα Φαραὼ, καὶ τὰ τείχη τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ μεῖζον ἦρε, καὶ ὀχυρώτερα κατεσκεύασε. Καθ' ὕπνους δὲ χρηματίσας αὐτῷ ὁ Θεὸς, εἶπεν αὐτῷ αἰτῆσαι ὃ βούλοιτο. Ὁ δὲ σύνεσιν, καὶ φρόνησιν ᾔτησε δοθῆναι αὐτῷ. Καὶ ὁ Θεὸς ἀποδεξάμενος αὐτὸν τῆς αἰτήσεως, καὶ σοφίαν δώσειν αὐτῷ καὶ μέγαν νοῦν ἐπηγγείλατο, ὡς οὐχ ἑτέρῳ πρὸ αὐτοῦ, ἤ τινι μετ' αὐτόν. Προσθεῖναι δὲ καὶ ἅπερ οὐκ ᾔτησε, πλοῦτον καὶ νίκην καὶ εὔκλειαν, εἰ φυλάξειε τὰς αὐτοῦ ἐντολὰς καὶ δικαιώματα. Μετὰ ταῦτα δύο προσῆλθον αὐτῷ γυναῖκες· ὧν ἡ μία, *Βασιλεῦ*, ἔφη, *ἀλλήλαις ἡμεῖς συνῳκοῦμεν, καὶ οὐδεὶς μεθ' ἡμῶν. Ἐτέκομεν δὲ ἄμφω κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἄρρενα. Καὶ μετὰ μικρὸν αὕτη, τῷ αὐτῆς ἐπικασοῦσα υἱῷ, νεκρὸν διθανισθεῖσα εὗρεν αὐτόν. Καὶ τὸ μὲν τεθνηκὸς, ὑπνούσης ἐμοῦ, ὑποτίθησι*

VIII. Salomon suscepto regno admodum fuit adolescens, annos duodecim natus, cujus matrem 82 Bersaben Adonias sic alloquitur : *Nosti regnum ad me pertinere, tum ob ætatis prærogativam, tum ex consensu populi. Sed id ad Salomonem fratrem meum transiit : quod æquo mihi ferendum est animo, quoniam Deo ita visum est. Unum tamen peto, ut Abisag patris mei concubina, quoniam præ senio illam non attigit, ac virginem reliquit, in matrimonium mihi detur.* Bersabe, illa se relaturam ad filium, et summo studio operam daturam pollicetur, ut nuptias illi conficiat. Sed re audita, rex iratus, mirari se ait, quod ut Adoniæ tanquam natu majori regno cederet, non postularet. Ac statim per Banæam satellitum præfectum eum occidi jubet. Abiatharem quoque in patriam relegat, ut ibi ruri degat : nam ei vitam se condonare, ob exantlatos cum patre suo labores. Ita sacerdotii honos, quemadmodum Helio prædixerat Deus, Ithamariæ familiæ ereptus, ad Sadocum transiit, e genere Phineis oriundum. His cognitis, Joabus imperator perterritus, ad aram confugit. Unde cum avocaretur, negavit se discessurum, sed ibi, et non alibi moriturum. Quo rex nuntiato, ibi eum interfici jubet. Tum Banæas totius exercitus imperator designatur, et Sadocus pontificatus dignitatem consequitur. Semeim vero rex Hierosolymis exire vetuit, mortem comminatus, si secus fecisset : eumque triennio post ad fugitivos servos inquirendos urbem egressum, interfici jubet. Uxorem duxit Salomon Pharaonis filiam, et mœnia Hierosolymorum altiora et munitiora fecit. Ac in somnis a Deo jussus optare quidquid vellet, intelligentiam et sapientiam petiit: qua petitione Deus comprobata, ei se et sapientiam et mentem præstantem daturum pollicetur, qualem nec ante eum habuisset quisquam nec post habiturus esset : adjecturum porro ea etiam quæ non petiisset, opes, victoriam, gloriam, si mandata sua et jura conservaret. Post hæc, duæ mulieres eum convenere, quarum una : *Rex*, inquit, *nos in iisdem ædibus habitavimus, neque quisquam præterea nobiscum. Accidit autem, ut utraque masculum eodem tempore pareret. Paulo post, ista filium suum dormiens oppressit : et experrecta, infantem mortuum ulnis meis dormientis supponit, viventem ablatum sibi vindicat. Quo commento animadverso,* 83 *puerum repeto : illa negat. Altera, suum esse viventem puerum affirmat, adversariæ mortuum, neque eo se improbitatis progressam esse jurat.* Corona circumstantium dubitante, quo pacto verum dijudicari posset, rex puerum gladio in duas secari partes jubet, et utrique mulieri semissem dari. Eam sententiam vera infantis mater graviter ferens atque repudians, adversariæ puerum viventem tradi

Variæ lectiones et notæ.

(54) *Σπουδαιότατα*. Alii codd. σπουδαιότατον.

(55) *Θαυμάζειν εἶπεν*. Versionem hic immutavimus juxta verborum sensum, et Josephum.

orat. Quæ vero se matrem ejus falso profitebatur, collaudato judicio, dissectionem maturari flagitat. Ibi rex puerum viventem ei tradi jubet, quæ dissectionem deprecabatur : eam enim esse matrem, quæ pueri cædem tantopere reformidaret. Id populo evidens argumentum fuit sapientiæ regis, qui quidem omnes veteres ingenio prudentiaque superabat. Similitudines ter mille composuit, cantilenas quinquies mille : et a cedro auspicatus usque ad hyssopum, describendis stirpibus progressus est, naturasque animalium terrestrium, aeriorum, aquatilium, ac proprietates perquisivit et indagavit. Invenit etiam ad utilitatem hominum, excantationes dæmonum, et adjurationum rationes reliquit, quibus dæmonia fugentur. Quam curationem ad suam usque ætatem durasse Josephus asserit, et in ejus rei fidem hujusmodi experimentum narrat : Eleazarum quemdam popularem suum habuisse annulum, sub cujus pala radix esset, ex iis quas indicaverat Salomon, qui si naso dæmoniaci admoveretur, solo olfactu per nares extraheret dæmonium. Deinde Salomonis facta mentione, recitasse illius excantationes, et adjurasse dæmonium, ne in hominem reverteretur. Hoc in Vespasiani et filiorum ejus conspectu fecisse Eleazarum : et ut vim contra dæmones insitam probaret, posuisse poculum aqua plenum, et jussisse dæmonio, ut egressum ex homine id everteret : itaque factum esse, nemine cernente a quo everteretur.

A *ταῖς ἀγκάλαις μου. Τὸ δὲ ζῶν ἐξ ἐμοῦ ἀφελοῦσα, ὡς ἑαυτῆς ᾠκειώσατο. Καὶ γνοῦσα τὸ δρᾶμα, ζητῶ τὸν παῖδα. Ἡ δέ μοι οὐ δίδωσιν. Ἡ δ' ἑτέρα τὸ ζῶν εἶναι τὸ ἑαυτῆς παιδίον ἀπισχυρίζετο, τῆς δ' ἀντιδίκου τὸ τεθνηκός. Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον κακουργίας μὴ προβῆναι διώμνυτο.* Ἀπορούντων δὲ τῶν περιεστηκότων, πῶς ἂν διακριθείη τὸ ἀληθὲς, ὁ βασιλεὺς διχῇ τμηθῆναι τὸ ζῶν παιδίον μαχαίρᾳ ἐκέλευσε, καὶ ἀνὰ μέρος δοθῆναι ἑκατέρᾳ τῶν γυναικῶν. Τοῦτο ἡ μὲν ἀληθὴς τοῦ βρέφους μήτηρ βαρέως ἤνεγκε, καὶ παρῃτεῖτο τὴν ψῆφον, καὶ δοθῆναι ζῶν τὸ παιδίον τῇ ἀντιδίκῳ ἱκέτευεν. Ἡ δὲ ψευδῶς ἑαυτὴν μητέρα τοῦ παιδὸς ὀνομάζουσα, καὶ ἐπῄνει τὴν κρίσιν, καὶ ἐπέσπευδε τὴν διαίρεσιν. Καὶ ὁ βασιλεὺς δοθῆναι ζῶν τὸ παιδίον προσέταξε τῇ παραι- B τουμένῃ τὴν ἐκείνου διαίρεσιν· Αὕτη, φήσας, ἡ τούτου μήτηρ ἐστὶν, ἡ τοῦ παιδὸς σφαγῆναι μέλλοντος ὑπεραλγήσε. Τοῦτο πᾶς ὁ λαὸς ἀκριβὲς τεκμήριον ἔσχηκε τῆς τοῦ βασιλέως φρονήσεως. Πάντας δὲ τοὺς πρὶν εἰς σοφίαν καὶ φρόνησιν ὑπερβέβηκε. Συνέταξε δὲ τρισχιλίας παραβολὰς, καὶ πεντακισχιλίας ᾠδὰς, καὶ ἀπὸ τῆς κέδρου ἕως ὑσσώπου συνεγράψατο, καὶ περὶ φύσεως ζώων τῶν τε πεζῶν καὶ ἀερίων, καὶ νηκτῶν, καὶ τῶν ἰδιωμάτων αὐτῶν ἐξήτασε καὶ ἐφιλοσόφησε. Καὶ κατὰ τῶν δαιμόνων ἐξεύρηκεν ἐπῳδὰς, εἰς ἀνθρώπων ὠφέλειαν· καὶ τρόπους κατέλιπεν ἐξορκώσεων, αἷς τὰ δαιμόνια ἐδιώκοντο. Καὶ ταύτην τὴν θεραπείαν (a) φησὶν ὁ Ἰώσηπος καὶ μέχρις ἐκείνου ἰσχύειν· καί τι διηγεῖται, τοιοῦτον λόγον πιστούμενος. Ἐλεάζαρ τῶν ὁμοφύλων λέγει κεκτῆσθαί τινα δακτύλιον, ἔχοντα ὑπὸ τὴν σφραγῖδα ῥίζαν, ἐξ ὧν ὑπέδειξε Σολομῶν· καὶ τοῦτον ταῖς ῥισὶ τοῦ δαιμονῶντος προσφέρειν, καὶ τῇ ὀσφρήσει διὰ τῶν μυκτήρων τοῦ πάσχοντος ἐξέλκεσθαι τὸ δαιμόνιον. Εἶτα τοῦ Σολομῶντος μεμνημένον, ἐπῳδάς τε λέγειν ἐξ ὧν ἐκεῖνος συνέθετο, καὶ ἐξορκοῦν τὸ δαιμόνιον μηκέτι ἐπανελθεῖν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο καὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ τῶν υἱῶν ἐκείνου ἐνώπιον λέγει ποιῆσαι τὸν Ἐλεάζαρ· καὶ διδόντα τῆς κατὰ τῶν δαιμόνων ἰσχύος ἀπόδειξιν, τιθέναι ποτήριον πλῆρες ὕδατος, καὶ ἐπιτάσσειν τῷ δαίμονι ἐξερχομένῳ τοῦ πάσχοντος, ἀνατρέψαι αὐτὸ, καὶ ἀνατρέπεσθαι τὸ ποτήριον, μηδενὸς ὁρῶντος τὸν ἀνατρέποντα.

IX. Ædificationem templi auspicatus est quarto anno regni sui, anno post exitum populi ex Ægypto quadringentesimo quadragesimo. Verum de spatio, altitudine et longitudine, formaque ejus, non consentiunt Regum liber tertius, et Josephus libro *Antiquitatum* octavo, ubi de templo scribit ; sed in **84** plerisque discrepant. Quam eorum dissensionem, et alia, ut de duobus Cherubis aureis circa adyta collocatis, de arca, de mari æneo, de pelvibus, de magnitudine altaris ænei, de forma aureæ mensæ, et quæ vasa aurea et argentea templo Salomon dedicarit, qui curiosius cognoscere voluerit, is ea in tertio libro Regum, et in Josephi *Antiquitatibus* accurate descripta inveniet. Templo cum omni ornatu annis septem perfecto, populoque a rege Hierosolyma convocato, sacerdotes arcam et tabernaculum a Mose facta, et sacra vasa in templum transtulerunt, rege et omni populo præcedente, levitis libantibus et suffientibus. Arca, in qua duæ lapideæ tabulæ inerant, in adytum reposita est inter duos Cherubos. Sacerdotibus adytum egressis, domus gloria Domini repleta est, et nubes toti

C Θ'. Ἤρξατο δὲ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, μετὰ ἔτη τῆς ἐξ Αἰγύπτου ὑποχωρήσεως τοῦ λαοῦ τετρακόσια τεσσαράκοντα. Περὶ δὲ τοῦ μέτρου τοῦ ὕψους αὐτοῦ, καὶ τοῦ μήκους, καὶ τῆς τούτου κατασκευῆς, οὐχ ὁμοφωνοῦσιν ἥ τε τρίτη τῶν Βασιλειῶν καὶ Ἰώσηπος ἐν τῷ ὀγδόῳ λόγῳ τῆς *Ἀρχαιολογίας*, περὶ τοῦ ναοῦ συγγραφόμενος, ἀλλ' ἐν τοῖς πλείοσι διαφέρονται. Ὁ δὲ τὰ περὶ τῆς διαφορᾶς πρὸς βουλῆς ἀκριβώσασθαι, καὶ περὶ τῶν δύο Χερουβὶμ ἃ χρυσοῦ ποιήσας κατὰ τὸ ἄδυτον ἔστησε, καὶ περὶ τῆς κιβωτοῦ, καὶ τῆς χαλκῆς θαλάσσης, καὶ τῶν λουτρῶν, καὶ πηλίκον ἦν τὸ χάλκεον θυσιαστήριον, οἷα δ' ἡ τράπεζα ἡ χρυσῆ, καὶ ὅσα σκεύη ἀργύρεά τε καὶ D χρύσεα Σολομῶν ἀνέθετο τῷ ναῷ, καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν βίβλος, καὶ ἀρχαιολογῶν ὁ Ἰώσηπος ἀρκέσουσι παραστήσασθαι τὴν ἐφ' ἑκάστῳ ἀκρίβειαν. Ἐν ἔτεσι δὲ ἑπτὰ συντελέσας ὁ βασιλεὺς τόν τε ναὸν καὶ ὅσα περὶ ἐκεῖνον, συνεκάλεσε τὸν λαὸν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ ἄραντες τὴν κιβωτὸν οἱ ἱερεῖς, καὶ τὴν σκηνὴν ἣν ἐπήξατο Μωσῆς, καὶ τὰ ἐν ταῖς θυσίαις ὑπηρετούμενα σκεύη, πρὸς

(a) De his quæ hic Zonaras ex Josepho narrat vide Testamentum Salomonis Patrologiæ tom. CXXII.

τὸν ναὸν μετεκόμιζον, τοῦ βασιλέως προάγοντος, καὶ τοῦ πλήθους παντὸς, καὶ τῶν Λευϊτῶν σπενδόντων καὶ θυμιώντων. Καὶ κατετέθη ἡ κιβωτὸς εἰς τὸ ἄδυτον μεταξὺ τῶν δύο Χερουβὶμ, τὰς δύο λιθίνας πλάκας ἔχουσα ἔνδοθεν. Ἐξελθόντων δ' ἐκ τοῦ ἀδύτου τῶν ἱερέων, δόξης Κυρίου ὁ οἶκος ἐμπέπληστο, καὶ νεφέλη τὸν ναὸν ὅλον περιεκέχυτο· ἐξ ἧς ἐπιδημῆσαι τῷ ναῷ τὸν Θεὸν ἐφαντάζοντο, σκηνώσαντα ἐν αὐτῷ. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἡσθεὶς ἐπὶ τούτοις, εὐχαριστίαν τε πρὸς τὸν Θεὸν ἐποιήσατο, καὶ τὸν λαὸν εὐλόγησε, καὶ ἱκέτευσεν ἐπήκοον γίνεσθαι τὸ Θεῖον πᾶσι τοῖς ἐν αὐτῷ εὐχομένοις. Εἶτα τῷ βωμῷ θυσίας προσήγαγε. Καὶ ὁ Θεὸς, δεικνὺς ὡς εὐμενῶς αὐτὰς προσεδέξατο, πῦρ ἐκλάμψαι δι' ἀέρος πεποίηκεν, ἐπενεχθῆναί τε τῷ βωμῷ, καὶ τὴν θυσίαν ἅπασαν καταδαίσασθαι. Ταῦθ' ὁ λαὸς ἰδὼν, εὐλόγησε τὸν Θεόν. Καὶ ὁ βασιλεὺς ηὐχαρίστησε, καὶ πολυτελῶς ἑορτάσαντες, τὸν σύλλογον διελύσαντο. Ὄνειρος δὲ γεγονὼς τῷ βασιλεῖ ἐπακοῦσαι τῆς εὐχῆς αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἐδήλου, καὶ τὸν ναόν τε συντηρηθῆναι, καὶ αὐτὸν εἰς ἄκρον εὐδαιμονίας ἀναχθῆναι, καὶ τῆς χώρας ἄρξειν τοὺς ἐξ αὐτοῦ, εἰ αὐτός τε κἀκεῖνοι καὶ ὁ λαὸς τὰ θεῖα μὴ παραβαῖεν ἐντάλματα· εἰ δ' οὔ, πρόῤῥιζον ἐκκόψαι ἠπείλει τὸ γένος αὐτοῦ, καὶ τὸν λαὸν δουλείας, καὶ κακώσεσι μυρίαις ὑποβαλεῖν, καὶ τὸν ναὸν παραδώσειν εἰς ἐμπρησμὸν καὶ διαρπαγὴν, καὶ τὴν πόλιν εἰς κατασκαφήν τε καὶ προνομήν. Οὕτω μὲν οὖν τὰ τοῦ ναοῦ τῷ Σολομῶντι τετέλεστο. Μετὰ δὲ ταῦτα βασίλεια ἑαυτῷ ᾠκοδόμησε πολυτελῆ τε καὶ λαμπρὰ, καὶ τὰ τῶν Ἱεροσολύμων δὲ τείχη προσεπεσκεύασε, καὶ πόλεις ἄλλας προσῳκοδόμησε, καὶ τοὺς ἐν τῷ Λιβάνῳ ὄρει τῶν Χαναναίων ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, μὴ πρὶν ὑποταγέντας, ὑποφόρους κατέστησε. Σοφίσματα δὲ καὶ λόγους αἰνιγματώδεις Χειρὰμ ὁ τῶν Τυρίων βασιλεὺς αὐτῷ πέπομφεν, ἀξιῶν σαφηνίσαι αὐτά· καὶ διέλυσε, καὶ τὸν νοῦν ἐκείνων δεδήλωκε. Μεμνῆσθαι τούτων ἱστορεῖ ὁ Ἰώσηπος καὶ συγγραφεῖς ἀρχαίους, τόν τε Δῖον, καὶ πρὸς τούτῳ τὸν Μένανδρον. Διαβοηθείσης δὲ πανταχοῦ τῆς σοφίας τοῦ Σολομῶντος καὶ τῆς φρονήσεως, βασίλισσά τις Αἰγύπτου καὶ Αἰθιόπων σοφίαν φιλοῦσα καὶ ἐκζητοῦσα, εἰς Ἱεροσόλυμα παραγέγονε. Καὶ ὁ βασιλεὺς φιλοτίμως αὐτὴν προσεδέξατο, καὶ τὰ σοφίσματα ἃ προετίθει ἐκείνη, ῥᾳδίως ἐπέλυεν, ὡς ἐκπλήττεσθαι τὴν βασίλισσαν, καὶ πλέον λέγειν τῶν ἠκουσμένων ὁρᾷν. Ἐθαύμαζε δὲ καὶ τὰ βασίλεια, καὶ τῶν δείπνων τὴν πολυτέλειαν, καὶ τὴν ὑπηρεσίαν πᾶσαν τὴν βασιλικὴν, καὶ τὰς ἐν τῷ ναῷ θυσίας, καὶ τῶν θυόντων τὸ εὔτακτον. Ἐδωρήσατο δὲ τὸν βασιλέα χρυσίῳ καὶ λίθοις τῶν πολυτίμων, καὶ ἀμυθήτοις ἀρώμασι, καὶ βαλσάμου ῥίζαις, ὡς ἐξ ἐκείνης ἐν Παλαιστίνῃ φυῆναι τὸ βάλσαμον. Καὶ Σολομῶν δὲ πολλοῖς ἀγαθοῖς τὴν βασίλισσαν ἀντημείψατο, καὶ ἡ μὲν εἰς τὰ ἑαυτῆς ὑπενόστησεν.

Ι'. Ὁ δὲ βασιλεὺς, πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος ἐνδοξότατος, καὶ φρονήσει καὶ πλούτῳ διενεγκὼν, οὐκ ἐνέμεινε τοῖς θείοις θεσμοῖς. Ἀκρασίαν δὲ νοσήσας περὶ τὰ ἀφροδίσια, καὶ περὶ γυναῖκας ἐκμανεὶς, οὐ ταῖς ὁμογενέσιν ἠρκεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἀλλοφύλους ἔγημε πλείστας, καὶ χαριζόμενος ἐκείναις διὰ τὸν ἔρωτα, ἐθρήσκευσε καὶ τοὺς ἐκείνων θεούς. Ἔγημε γὰρ θυγατέρας ἀρχόντων διασήμων ἑπτακοσίας, καὶ παλλακὰς τριακοσίας, καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων. Εἶπεν οὖν ὁ Κύριος πρὸς Σολομῶντα· *Ὅτι οὐκ ἐφύλαξας ὅσα ἐνετειλάμην σοι, διαῤῥήξω τὴν βασιλείαν σου, καὶ*

templo circumfusa : unde conjiciebant, Deum templum ingressum, atque ibi habitaturum esse. Quibus rebus lætatus rex, et Deo gratias egit, et populo bene precatus, oravit ut Numen omnium eorum qui ibi precarentur, vota exaudiret. Deinde victimas aræ admovit, quas Deus se benigne accepisse declaravit, igne ex aere emisso, qui, in aram delatus, omnes victimas consumpsit. His visis, Deum laudat populus, rex gratias agit, festoque splendide celebrato, conventus dimittitur. His peractis, rex somniat Deum exaudisse preces, templum conservatum iri, se ad magnam felicitatem perventurum et regioni suos posteros imperaturos, si nec ipse, nec illi, nec populus divina præcepta violarent ; alioqui vero genus ejus radicitus exstirpaturum, et servitute populum atque aliis infinitis malis oppressurum, et templum ad incendium et direptionem daturum, urbem etiam solo æquandam et spoliandam. Sic ædificatione templi perfecta, sibi ipsi Salomon ædes construit sumptuosas et splendidas, Hierosolymorum mœnia instaurat, alias urbes condit, Chananæos montis Libani accolas insuetum subire jugum cogit ac sibi tributarios reddit. Præterea argutias et griphos a Chiramo Tyriorum rege ad se missos dissolvit atque explicat : quorum meminisse veteres historicos, Dium et Menandrum, Josephus auctor est. **85** Ejus igitur doctrina et sapientia ubique gentium celebrata, regina quædam Ægypti et Æthiopum, sapientiæ studiosa indagatrix, Hierosolyma proficiscitur. Eam rex honorifice excipit, quæstiones ab ea propositas facile solvit, ut regina, obstupescens, plura se videre diceret quam audivisset. Miratur et regiam, et cœnarum lauticias, et omnia ministeria regis, et templi sacrificia, et immolantium ordinem. Regem porro donat auro, gemmis pretiosis, ineffabilibus aromatibus, et balsami radicibus : unde ab eo tempore balsamum in Palæstina nascitur. Salomon vicissim reginam domum redituram multis bonis remuneratur.

X. Rex vero, cum esset omnium ante se regum illustrissimus, sapientia et opibus præstans, in divinis institutis non permansit : sed in libidinum intemperantiam prolapsus, insanoque mulierum amore correptus, neque popularibus suis contentus, etiam alienigenas complures duxit ; quibus ex amore obsequens, deos illarum coluit. Nam principum insignium filias septingentas matrimonio sibi junxit, concubinis trecentis ascitis, et filiam regis Ægyptiorum. Proinde Salomoni dixit Dominus : *Quoniam mandata mea non observasti, regnum tuum disrumpam, et servo tuo dabo.* Neque tamen

viventi tibi regnum eripiam, ob patrem tuum. Sed te mortuo, hæc filio tuo regnante faciam. Neque regnum omne tamen ab illo auferam, sed duabus tribubus et Hierosolymis illi relictis, ob avum Davidem, decem reliquas servo ejus dabo. Neque multum temporis intercessit, cum Ader Israelitas bello adortus est. Fuit is Idumæus, regii generis, qui, Davidis temporibus Idumæa a Joabo subacta, puer in Ægyptum aufugerat, et, a Pharaone benigne susceptus atque adamatus, sororem regis conjugis uxorem duxerat. Is igitur, vir factus, Davidis et Joabi obitu cognito, cupidus in patrium regnum redeundi, a Pharaone retinebatur, donec Salomonis, rebus turbatis, affine consentiente, in Idumæam reversus est. Sed cum ea firmis præsidiis teneretur, in Syriam se contulit; et latronum manu comparata, cum hanc occupat, tum Israelitarum agros populatur. Jeroboamum autem Nabati filium, dum puer inservit regi, **86** Salomon, generosa ejus indole animadversa, cum Hierosolymorum mœnia conderet, operis structuræ præfecerat. Qui, cum aliquando iter ingressus esset, incidit in prophetam Achiam Silonitem. Is, eo de via nonnihil seducto, vesteque sua in duodecim lacinias discissa, decem illi dat cum his verbis: *Sic regnum Salomonis discindet Dominus, ejusque filio duas in avi gratiam tribus relinquet, te autem decem tribuum regem constituet. Tu vero fac leges Domini amplecteris et justitiam colas.* Hoc oraculo elatus Jeroboamus, novis rebus studet. Sed rex, cognita re, de illo tollendo cogitat. At ille in Ægyptum fugit ibique degit usque ad Salomonis obitum. Obiit autem is, ut liber Regum narrat, anno ætatis quinquagesimo secundo, cum duodecim annos natus regnum suscepisse memoretur, et id per quadraginta tenuisse. Josephus autem tradit eum annos vixisse quatuor et nonaginta, regnasse octoginta. Vita usus est felici et gloriosa, nisi in senectute patrias leges violasset, amoribus impulsus illicitis peregrinarum mulierecularum, earumque sectatus religiones.

A *δώσω αὐτὴν τῷ δούλῳ σου. Οὐ σὲ δὲ ζῶντα τὴν ἀρχὴν ἀφαιρήσομαι διὰ τὸν πατέρα σου. Θανόντος δέ σου, ταῦτα ἐπὶ τῷ υἱῷ σου ποιήσω· καὶ οὐδὲ πᾶσαν ἐξ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἀφέλωμαι, δύο δὲ φυλὰς αὐτῷ καταλελοιπὼς, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ διὰ τὸν πάππον Δαβὶδ, τὰς δέκα τῷ δούλῳ δώσω αὐτοῦ.* Οὐ συχνὸς καιρὸς διελήλυθε, καὶ Ἄδερ εἰς πόλεμον κατέστη τῷ Ἰσραήλ. Ἦν δὲ ὁ Ἄδερ Ἰδουμαῖος ἐκ βασιλείου σπορᾶς, ὅς, τοῦ Ἰωὰβ κατὰ τοὺς χρόνους Δαβὶδ καταστρεψαμένου τὴν Ἰδουμαίαν, παιδάριον ὤν, ἀπέδρα εἰς Αἴγυπτον, καὶ φιλοφρόνως δεχθεὶς, παρὰ Φαραὼ ἠγαπήθη, καὶ τὴν ἀδελφὴν ἔγημε τῆς γυναικὸς Φαραώ. Οὗτος οὖν ἀνδρωθεὶς, καὶ θανόντας μαθὼν τὸν Δαβὶδ καὶ τὸν Ἰωὰβ, ἐπανελθεῖν ἐζήτει πρὸς τὴν πατρῴαν ἀρχήν· B ἀλλ' οὐ παρεχωρεῖτο πρὸς Φαραώ. Ἤδη δὲ τῷ Σολομῶντι τῶν πραγμάτων κακῶς ἐχόντων, παρεχωρήθη καὶ Ἄδερ, καὶ εἰς τὴν Ἰδουμαίαν ἐπανελήλυθε. Ταύτης δ' ἀσφαλῶς φρουρουμένης, εἰς τὴν Συρίαν ἀφίκετο, καὶ σύστημά τι σχὼν περὶ αὐτὸν λῃστρικὸν, ταύτην τε κατέσχε, καὶ τὴν τῶν Ἑβραίων ἐληΐζετο χώραν. Ἱεροβοὰμ δὲ υἱὸς Ναβὰτ, παιδάριον ὤν, ὑπηρέτει τῷ βασιλεῖ. Ἰδὼν δὲ Σολομῶν αὐτὸν γενναῖον τὸ φρόνημα, ὅτε τῇ Ἱερουσαλὴμ περίβολον ᾠκοδόμει, ἐπέστησεν αὐτὸν τῆς οἰκοδομῆς ἐπιμελητήν. Ἀπερχομένῳ δέ που τῷ Ἱεροβοὰμ, συνήντησε προφήτης ὁ Σηλωνίτης Ἀχία, καὶ ἐκκλίνας αὐτὸν τῆς ὁδοῦ, διέῤῥηξε τὸ ἱμάτιον εἰς δώδεκα ῥήγματα, καὶ δέδωκεν ἐκείνῳ τὰ δέκα, εἰπών· *Ὡς οὕτως* C *διαῤῥήξει τὴν βασιλείαν Σολομῶντος ὁ Κύριος, καὶ τῷ μὲν ἐκείνου υἱῷ δύο καταλείψει φυλὰς διὰ τὸν πάππον, σοὶ δὲ τὰς δέκα δώσει, καὶ βασιλεύσει σε ἐν αὐταῖς. Σὺ δὲ ἀλλὰ τῶν νόμων ἀντέχου Κυρίου, καὶ γίνου δίκαιος.* Τούτοις μέγα φρονήσας Ἱεροβοὰμ, νεωτερίζειν ἐπεχείρει. Καὶ γνοὺς τὸ πρᾶγμα ὁ βασιλεὺς, ἀνελεῖν ἐζήτει αὐτόν. Ὁ δὲ φεύγει εἰς Αἴγυπτον, κἀκεῖ διῆγεν, ἕως Σολομῶν ἐτελεύτησε. Τέθνηκε δὲ ὁ βασιλεὺς Σολομῶν, ὡς μὲν ἡ βίβλος Βασιλειῶν (56) ἱστορεῖ, ζήσας ἐνιαυτοὺς πεντήκοντα πρὸς δυσί. Δωδεκαέτης γὰρ τῆς βασιλείας ἐπιβῆναι ἱστόρηται, βασιλεῦσαι δὲ ἔτη τεσσαράκοντα. Ὡς δ' ὁ Ἰώσηπος συνεγράψατο, τέσσαρας μὲν ἐνιαυτοὺς ἐβίω καὶ ἐνενήκοντα· ὀγδοήκοντα δὲ βεβασίλευκεν, εὐτυχῶς μὲν ζήσας καὶ εὐκλεῶς, παρανομήσας μέντοι περὶ τὸ γῆρας ὑπ' ἐρώτων οὐκ εὐαγῶν ἀλλογενέσι πεισθεὶς γυναιξὶ, καὶ τοῖς ἐκείνων ἀκολουθήσας θρησκεύμασι.

XI. Successorem in regno habuit filium Roboamum, ad quem cum populus confluxisset, ac supplex petiisset, ut patre clementior servitutis jugum a Salomone cervicibus suis impositum relaxaret, ille se deliberaturum ait, et post triduum responsurum. Consulit itaque seniores ex patriis ministris, quid respondendum esset: monent, clementer, non superbe et arroganter alloquendum esse populum. Post senatum, re cum adolescentibus una secum educatis communicata, et consilio

D ΙΑ'. Διάδοχον δ' ἔσχε τῆς βασιλείας τὸν υἱὸν Ῥοβοάμ. Καὶ ὁ λαὸς συνήχθη πᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἱκέτευον ἐλαφρῦναι αὐτοῖς τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν, ὃς παρὰ Σολομῶντος αὐτοῖς ἐπενήνεκτο, καὶ τοῦ πατρὸς φανῆναι χρηστότερος. Ὁ δὲ σκέψασθαι εἶπε, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας εἰπεῖν. Καλέσας οὖν τοὺς γηραιοτέρους τῶν πατρῴων θεραπόντων, τί ἂν ἀποκριθείη τῷ λαῷ· κἀκεῖνοι διαλεχθῆναι αὐτοῖς συνεβούλευον ἠπιώτερον, μὴ δ' ὑπερηφάνως καὶ ὀγκηρῶς. Μετὰ δὲ τὴν γερουσίαν τοῖς μειρακίσκοις, οἵπερ αὐτῷ

Variæ lectiones et notæ.

(56) *Βίβλος Βασιλειῶν*. Ita *Libros Regnorum*, libros alii *Regum*, hic et alibi non semel vocat Zonaras, quomodo etiam plerosque ex Patribus Latinis appellasse notavimus in Gloss. med. Lat.

συνετρέφοντο, τοῦ σκέμματος κεκοινώνηκε, καὶ τὴν τῶν πρεσβυτέρων εἰπὼν συμβουλήν. Οἱ δὲ τραχύτερον αὐτῷ προσομιλῆσαι τῷ λαῷ συνεβούλευσαν, καὶ τοὺς λόγους ἀναλόγους τῷ τῆς ἀρχῆς ὄγκῳ ποιήσασθαι, καὶ τῷ βασιλικῷ ἀξιώματι. Καὶ ὃς τούτοις προσέθετο, καὶ ἐπεὶ τὸ πλῆθος αὖθις συνεληλύθει· *Εἰ τὸν ζυγὸν ὑμῖν ἐσκλήρυνεν ὁ πατήρ μου*, ἔφη, *τοῦτον αὐτὸς ἐπάξω βαρύτερον· καὶ εἰ μάστιξιν ἐκεῖνος ἐκέχρητο καθ' ὑμῶν, σκορπίοις ὑμᾶς κολάσω αὐτός· καὶ μου τῆς σμικρότητος παχυτέρας τῆς ὀσφύος τοῦ πατρὸς πειραθήσεσθε*. Τούτων τὸ πλῆθος ἀκοῦσαν, *Τίς ἡμῖν μερὶς ἐν Δαβίδ*, ἐξεβόησαν. Καὶ ἀποδυσπετήσαντες, ἀπῄεσαν. Πέμψαντος δὲ Ῥοβοὰμ τῶν οἰκείων ἕνα διαλεχθῆναι αὐτοῖς καὶ πραΰναι, B ἔκτειναν ὑπ' ὀργῆς τὸν ἄνδρα λιθολευστήσαντες. Ῥοβοὰμ δὲ δείσας, εἰς Ἱεροσόλυμα πέφευγε, παραμεινάσης αὐτῷ τῆς Ἰούδα φυλῆς, καὶ σὺν αὐτῇ τῆς Βενιαμίτιδος. Αἱ δέ γε λοιπαὶ ἤδη τοῦ Ἱεροβοὰμ ἐπανελθόντος ἐκ τῆς Αἰγύπτου, μετὰ τελευτὴν Σολομῶντος, καλέσασαι αὐτὸν, εἵλοντο βασιλέα. Ῥοβοὰμ δὲ ἡτοιμάζετο μαχέσασθαι τοῖς Ἰσραηλίταις περὶ τῆς βασιλείας, καὶ τῷ Ἱεροβοάμ· ἐκωλύθη δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου Σαμαία. Ἱεροβοὰμ, δείσας μὴ τὸ πλῆθος εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπιὸν, καὶ τοῖς ἐκεῖ συναναμιγνύμενον, ἐπιστραφῇ πρὸς τὸν πρότερον αὐτοῦ βασιλέα, καὶ καταλείψῃ αὐτὸν, δύο δαμάλεις εἰργάσατο ἐκ χρυσοῦ, καὶ ἔθετο τὴν μὲν ἐν Βαιθὴλ, τὴν δ' ἑτέραν ἐν Δάν. Καὶ ἐκκλησιάσας τὸ πλῆθος, *Πανταχοῦ ὁ Θεός ἐστιν*, εἶπεν, ὦ ἄνδρες, *ἀλλ' οὐ* C *μόνον ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἰδοὺ οὖν δύο δαμάλεις πεποίηκα εἰς ὄνομα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκέτι ὑμῖν ἀνάγκη πορεύεσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀπερχόμενοι δ' εἰς αὐτὰς, προσκυνεῖτε καὶ θύετε· καὶ ἱερεῖς γὰρ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀποδείξω*. Τούτοις ἐξαπατηθεὶς ὁ λαὸς, τά τε πάτρια παραβέβηκε, καὶ παρώργισε τὸν Θεὸν, ὡς καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν παραδοθῆναι τοῖς ἀλλοφύλοις τὸν Ἰσραήλ. Ποιήσας δὲ ἱερεῖς Ἱεροβοὰμ καὶ θυσιαστήριον, ἑώρτασε, καὶ ἀνέβη αὐτὸς ἐπὶ τὸν βωμὸν, καὶ περὶ αὐτὸν οἱ ἱερεῖς. Καὶ ἤδη μέλλοντι θύειν, παρέστη προφήτης σταλεὶς ἐκ Θεοῦ, καὶ εἶπε· *Τάδε λέγει Κύριος· Θυσιαστήριον, ἐκ Δαβὶδ ἔσεταί τις Ἰωσίας καλούμενος, ὃς θύσει τοὺς ἱερεῖς σου ἐπὶ σὲ, καὶ κατακαύσει τὰ ὀστᾶ αὐτῶν. Ἵνα δὲ εἴη δῆλον, ὡς οἱ* D *λόγοι μου ἀληθεύουσιν, ἰδοὺ ῥαγήσεται τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἡ ἐπ' αὐτὸ πιότης χυθήσεται κατὰ γῆς*. Καὶ αὐτίκα τό τε θυσιαστήριον διεῤῥάγη, καὶ ἡ πιότης τῶν θυμάτων ἐκκέχυτο. Ἐξέτεινε δὲ τὴν χεῖρα Ἱεροβοὰμ, συσχεθῆναι τὸν προφήτην ἐγκελευόμενος. Ἡ δὲ ξηρανθεῖσα ἀκίνητος ἔμεινε. Δεηθεὶς γοῦν Ἱεροβοὰμ τοῦ προφήτου, ἔσχεν αὖθις τὴν χεῖρα κινουμένην καὶ ἐνεργὸν, καὶ ἠξίου αὐτὸν συνδειπνῆσαι αὐτῷ. Ὁ δὲ οὐ κατένευσε, λέγων παρὰ τοῦ Θεοῦ κωλυθῆναι ἄρτον φαγεῖν, ἢ ὕδωρ πιεῖν, ἢ ὑποστρέψαι δι' ἧς ὁδοῦ εἰς τὴν πόλιν ἐλήλυθε, καὶ ἀπῄει,

A seniorum exposito, illi auctores sunt, ut asperius agat cum populo, et pro auctoritate imperii ac regiæ dignitatis fastigio verba faciat. Roboamus horum sententia comprobata, cum populus iterum convenisset: *Si pater meus*, inquit, *durum vobis jugum imposuit, id ipse exasperabo : si flagellis ille vos cecidit, ego scorpionibus in vos animadvertam : et quod in me parvum est, id crassius paternis lumbis experiemini*. His multitudo auditis : *Quæ nobis in Davide pars est ?* exclamans, rege fastidito discedit. Cum autem Roboamus quemdam suorum familiarium misisset, qui mollioribus verbis populum placaret, eum **87** ira concitati lapidibus peremerunt; quo facto, ille perterritus Hierosolyma confugit, sola Judaica et Benjamitica tribu penes se retenta. Reliquæ Jeroboamum, defuncto Salomone ex Ægypto reversum, regem crearunt. Cujus una cum Israelitis bello invadendi consilia agitantem Roboamum, Deus per Samæam vatem inhibuit. Veritus autem Jeroboamus ne multitudo, Hierosolyma profecta, illorum hominum commercio ad priorem regem, se deserto, reverteretur, duos vitulos aureos conflatiles facit, altero Bethele, Dane altero collocato; advocataque concione : *Deus*, inquit, *viri, ubique est, non Hierosolymis duntaxat. Ego igitur Dei nomine duos vitulos feci, neque posthac vobis necesse erit ire Hierosolyma, sed ad hos profecti, adorate et sacrificate : nam e vestro numero sacerdotes designabo*. His populus Israeliticus deceptus, patriis institutis violatis, iram Numinis in se provocavit, ut alienigenis in servitutem traderetur. Jeroboamus autem, sacerdotibus creatis araque exstructa, festum celebrat; conscensaque ara, cum sacerdotibus astantibus jam sacrificaturus esset, propheta a Deo missus : *Hæc*, inquit, *dicit Dominus : Heus ara, erit quidam ex David, nomine Josias, qui sacerdotes tuos supra te immolabit, et ossa eorum comburet. Ut autem verba mea vera esse constet, rumpetur ara, et pinguedo in ea sita fundetur humi*. Statim his dictis, et ara rumpitur, et pinguedo victimarum effunditur; et Jeroboami manus, quam extenderat prophetam comprehendi jubens, arida facta, mansit immobilis, donec precibus a propheta impetrasset ut in integrum restitueretur. Qui a rege ad cœnam invitatus, recusat, quod divinitus interdictum sibi esset, ne vel panem ederet, vel aquam biberet, vel eadem via reverteretur, qua urbem ingressus esset. Itaque alia via discedit. Cæterum in ea urbe quidam pseudopropheta erat, qui Jeroboamum seducebat, ejus gratiam aucupans. Is cum audisset quæ Dei propheta et dixisset et fecisset, abeuntem persequitur, et assecutus rogat ut suo hospitio utatur. Quod illo recusante ut divinitus interdictum, improbus ille vir : *Atqui et ego propheta sum*, inquit, *et ex Dei mandato adsum, ut sis mensæ meæ particeps*. Propheta, fide adhibita pseudoprophetæ **88**

Variæ lectiones et notæ.

(57) *Τὸν τῆς βασιλείας ζυγόν*. Rectius alter codex δουλείας. W. Ita etiam Reg. et Colbert.

verbis, redit: sed dum illo hospitio fruitur, divinitus audit se, propterea quod jussa exsecutus non sit, a leone interfectum iri. Domum rediturum occidit leo, atque assidens et cadaver et jumentum custodit. Quo pseudopropheta cognito, mortui corpus collectum sepelit, suisque liberis mandat ut se mortuum juxta illum sepelirent, eo utique consilio, ut, cum secundum prædictionem illius altare everteretur, et sacerdotum ac pseudoprophetarum ossa igni traderentur, eam contumeliam ipse, juxta hominem divinum situs, effugeret. Et hæc ita gesta sunt.

A ἑτέραν τραπόμενος. Ψευδοπροφήτης δέ τις ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, τὸν Ἱεροβοὰμ ἀπατῶν, καὶ πρὸς χάριν αὐτῷ ὁμιλῶν. Οὗτος, μαθὼν ὅσα ὁ τοῦ Θεοῦ προφήτης καὶ εἴρηκε καὶ πεποίηκε, καὶ ὡς ἄπεισι, κατεδίωξεν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ καταλαβὼν αὐτὸν, ἠξίου ἀναστρέψαι, καὶ παρ' αὐτῷ ξενισθῆναι. Τοῦ δὲ ἀπαναινομένου, ὡς ἀπαγορεύσαντος τοῦ Θεοῦ, *Ἀλλὰ κἀγὼ προφήτης εἰμὶ*, ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος εἶπεν ἀνὴρ, *καὶ ἥκω κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἐπιστρέψων σε τραπέζης μοι κοινωνήσοντα.* Ἐπίστευσεν ὁ προφήτης τοῖς τοῦ ψευδοπροφήτου λόγοις, καὶ ὑπενόστησε. Ξενισθέντι δ' ἐκεῖ τῷ προφήτῃ λόγος ἐγένετο Κυρίου· ἀνθ' ὧν οὐκ ἐτήρησε τὰ ἐνταλθέντα αὐτῷ, ἀναιρεθήσεσθαι κατὰ τὴν ὁδὸν παρὰ λέοντος. Καὶ ὑποστρέφοντα λέων αὐτὸν ἔκτεινε, καὶ παρακαθήμενος ἐφύλαττε τὸν νεκρὸν καὶ τὸ ὑποζύγιον. Μαθὼν δὲ τὸ γεγονὸς ὁ ψευδοπροφήτης, συνεκόμισε τὸ σῶμα τοῦ τεθνεῶτος (58), καὶ ἔθαψε, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ παισὶν ἐνετείλατο τῷ προφήτῃ συγκηδεῦσαι καὶ αὐτοῦ τὸ σῶμα θανόντος· τὶ τοῦτο μηχανησάμενος, ἵν' ὅτε κατὰ τὴν ἐκείνου προφητείαν κατασκαφῇ τὸ θυσιαστήριον, καὶ τῶν ἱερέων καὶ ψευδοπροφητῶν πυρὶ παραδοθῇ τὰ ὀστᾶ, αὐτὸς διαφύγῃ τὴν ὕβριν, εἰ τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ συγκατατεθῇ. Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως ἐγένετο.

XII. Jeroboamus autem suam impietatem adeo non minuebat, ut etiam in dies augeret, falsum illud editorum locorum sacerdotium quibusvis pretio venditans: quæ res noxæ illi fuit imputata, et in familiæ ejus perniciem et interitum vertit. Quod si profanum illud sacerdotium addicere pecunia nefas est habitum, quid de iis dicemus qui vere divinum illud sacerdotium, quo veneranda illa et incruenta victima immolatur, pretio vendunt atque redimunt? Cum autem Abias Jeroboami filius ægrotaret, rex uxorem suam, plebeia veste indutam, ad Achiam prophetam mittit, percontaturam num puer evasurus esset morbum. Sed propheta, commento agnito: *Ne te*, inquit, *dissimulato, Jeroboami uxor: sed marito tuo dicito, quia, Deo relicto, ipse sibi deos conflaverit, et regni amissionem et interitum cum omni familia ei esse exspectandum. Præterea cum populus ejus etiam impietatem sit secutus, ne illum quidem fore impunitum. Tu vero abi, mulier, filium tuum mortuum inventura, qui cum fletu sepelietur. Solus enim ex Jeroboam bonus fuit.* Mulier, digressa, filium mortuum invenit, et prophetæ verba nuntiat marito: quibus ille, quippe homo corrupti ingenii, nihilo factus est melior. Sed, Roboamo regnante Hierosolymis, Israelitici generis Levitæ et sacerdotes, et alii ex populo, quid bonum esset intelligentes, relictis suis oppidis, Hierosolyma concesserunt. Unde Roboami regnum augebatur, quamvis et ipse impietate læserit Deum, et tota Judaica domus Dei cultum neglexerit. Quamobrem Susacus Ægyptiorum rex cum magnis copiis ascendit Hierosolyma, Roboamo **89** quintum jam annum regnante; qui una cum populo in urbe conclusus, salutem a Deo votis exposcebant, delicta sua confitentes. Deus

B ΙΒ'. Ἱεροβοὰμ δὲ τῆς αὐτῆς εἴχετο ἀσεβείας, ἣ καὶ ἐπεδίδου, καθ' ἑκάστην παρανομῶν, καὶ χρημάτων τὴν ψευδῆ τῶν ὑψηλῶν ἱερωσύνην παρεῖχε τοῖς θέλουσιν ὠνεῖσθαι. Καὶ εἰς ἁμαρτίαν ἡ πρᾶξις αὕτη ἐλογίσθη αὐτῷ, καὶ εἰς ἀφανισμὸν τοῦ οἴκου αὐτοῦ γέγονε, καὶ εἰς ὄλεθρον. Εἰ δὲ τὸ τὴν ἀνίερον ἐκείνην ἱερωσύνην ἀποδίδοσθαι χρημάτων ἁμαρτία λελόγιστο, τί ἄν τις εἴποι περὶ τῶν πωλούντων καὶ ὠνουμένων τὴν θείαν ὄντως ἱερωσύνην, τὴν τῆς φρικτῆς καὶ ἀναιμάκτου θυσίας τελεστικήν; Ἐνόσησε δὲ Ἀβιὰ ὁ υἱὸς Ἱεροβοὰμ, καὶ ἔστειλε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς πρὸς Ἀχιὰ τὸν προφήτην, εἰ ζήσεται ἐρωτήσουσαν. Ἡ δὲ, ἰδιωτικὴν μεταμφιεσαμένη στολὴν, ἀπῆλθε. Καὶ ὁ προφήτης τὸ δρᾶμα γνούς·
C *Μὴ κρύπτε σαυτὴν, γύναι Ἱεροβοὰμ*, ἔφη. *Ἄπιθι δὲ, καὶ τῷ ἀνδρί σου εἰπὲ, ὅτι Ἐπεὶ καταλιπὼν τὸν Θεὸν, σεαυτῷ θεοὺς ἐποίησας χωνευτοὺς, προσδόκα τήν τε βασιλείαν ἀφαιρεθήσεσθαι, καὶ αὐτὸς παγγενῆ ἐξολοθρευθήσεσθαι. Ὅτι δέ σοι ἀσεβήσαντι καὶ τὸ πλῆθος ἐπηκολούθησεν, οὐδ' ἐκεῖνο μένει ἀτιμώρητον. Σὺ δὲ ἄπιθι, γύναι, καὶ θανόντα εὑρήσεις τὸν παῖδά σου, ὃς καὶ ταφήσεται θρηνηθείς. Μόνος γὰρ ἐξ Ἱεροβοὰμ οὗτος ἦν ἀγαθός.* Ἀπελθοῦσα δὲ ἡ γυνὴ, τὸν μὲν παῖδα εὗρε θανόντα· τῷ δὲ ἀνδρὶ τὰ παρὰ τοῦ προφήτου ἀπήγγειλεν. Οὐδὲν δὲ ἐξ ἐκείνων ἐβελτιώθη, τυγχάνων ἀσύνετος. Ῥοβοὰμ τοῦ υἱοῦ Σολομῶντος βασιλεύοντος ἐν Ἱερουσαλὴμ, οἱ παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις ἱερεῖς καὶ Λευῖται, καὶ ὅσοι τοῦ πλήθους ἦσαν συνιέντες
D τὸ ἀγαθὸν, ἀποστάντες τῶν ἰδίων πόλεων, εἰς Ἱεροσόλυμα παραγίνονται. Κἀντεῦθεν ἡ βασιλεία τοῦ Ῥοβοὰμ ηὔξητο. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἠσέβησεν εἰς Θεὸν, καὶ πᾶς ὁ οἶκος Ἰούδα τῆς τοῦ Θεοῦ θρησκείας κατωλιγώρησε. Διὸ καὶ ἀνέβη Σουσακὶμ ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ μετὰ βαρείας δυνάμεως

Variæ lectiones et notæ.

(58) *Συνεκόμισε τοῦ τεθνεῶτος.* Τὰ ὀστᾶ, aut τὰ λείψανα, deesse videtur, inquit Wolfius, quam postremam vocem immisit in textum: sed cod. Colbert. habet τὸ σῶμα τοῦ τεθνεῶτος.

(59) *Εἰ δὲ τὴν σήμερον.* Carpit hoc loco Zonaras simoniacos suæ ætatis, apud Græcos, mores, cujusmodi fuisse ea ipsamet tempestate apud Latinos observavimus in nova appendice ad Glossarium med. Lat. in v, *Præbenda.*

ἐν ἔτει πέμπτῳ τῆς βασιλείας τοῦ Ῥοβοάμ. Συγκλεί- A σας δὲ αὐτὸν Ῥοβοάμ ἐν τῇ πόλει καὶ τὸν λαὸν, ἐδέετο τοῦ Θεοῦ δοῦναι σωτηρίαν αὐτοῖς, καὶ ἃ ἥμαρτον εἰς Θεὸν ἐξωμολογοῦντο. Παρακληθεὶς δὲ ὁ Θεὸς, οὐκ ἀπολέσειν αὐτοὺς, ἀλλὰ δώσειν εἶπεν ὑποχειρίους τοῖς πολεμίοις. Δεξαμένου τοίνυν ἐν τῇ πόλει Ῥοβοάμ τὸν Αἰγύπτιον ἐπὶ συνθήκαις, παρασπονδήσας ἐκεῖνος, τοὺς τοῦ Θεοῦ τε θησαυροὺς ἐσύλησε, καὶ τοὺς βασιλικοὺς ἐξεκένωσε, καὶ τὰ χρυσᾶ ὅπλα, ἃ ἐποίησε Σολομῶν, καὶ τὰ δόρατα τὰ χρυσᾶ, ἃ ὁ Δαβὶδ ἀνέθετο, πάντα ἀφείλετο. Ἐτελεύτησε δὲ Ῥοβοὰμ ζήσας ἔτη πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ, ἐξ ὧν ἑπτακαίδεκα βεβασίλευκε, διάδοχον τὸν υἱὸν καταλιπὼν Ἀβιοὺ, καθ' οὗ Ἱεροβοὰμ ἐξεστράτευσεν, ἀεὶ καὶ τῷ Ῥοβοὰμ πολεμῶν. Ἀβιοὺ δὲ οὐκ ἔπτηξε τὴν ἔφοδον, ἀλλ' ἀντιτάξας αὐτῷ τοὺς οἰκείους, νίκην νικᾷ B περιβόητον, ὡς μηκέτι θαρσῆσαι τὸν Ἱεροβοὰμ ἀντιπαρατάξασθαι. Τελευτᾷ δὲ Ἀβιοὺ βασιλεύσας ἐν Ἱερουσαλὴμ ἔτη τρία, ποιήσας τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου. Καὶ ἐβασίλευσεν Ἀσὰ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τοὺς θείους θεσμοὺς τηρήσας κατὰ Δαβὶδ τὸν οἰκεῖον προπάτορα. Τέθνηκε δὲ καὶ Ἱεροβοὰμ ἀνύσας ἐν τῇ ἀρχῇ ἔτη δύο καὶ εἴκοσι. Καὶ διεδέξατο αὐτὸν Ναβὰτ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Κἀκεῖνος, ἀσεβὴς κατὰ τὸν πατέρα γενόμενος, ὃς πόλιν τῶν ἀλλοφύλων πολιορκῶν Γαβαθὼν, ἐπεβουλεύθη παρὰ Βαασὰν υἱοῦ Ἀχιά. Καὶ τέθνηκε, δύο ἄρξας ἐνιαυτούς. Βαασὰν δὲ, τῆς τῶν δέκα φυλῶν βασιλείας ἐγκρατὴς γεγονὼς, πᾶν τὸ γένος τοῦ Ἱεροβοὰμ ἐξωλόθρευσε. Καὶ οὗτος δὲ, ὡς Ἱεροβοὰμ, παρενόμησε, καὶ τὸν λαὸν C ὁμοίως πεποίηκεν ἁμαρτεῖν. Καὶ ἠπείλησεν αὐτῷ ὁ Θεὸς διὰ Ἰηοὺ τοῦ προφήτου διαφθερεῖν τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὡς τὸν οἶκον Ἱεροβοάμ. Τέθνηκε δὲ καὶ οὗτος ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ βασιλεύσας ἔτη ἐπὶ τέσσαρσιν εἴκοσι. Καὶ Ἠλὰ ὁ υἱὸς αὐτοῦ γέγονε τῆς πατρικῆς βασιλείας διάδοχος. Ὃν Ζαμβρῆς ὁ ἄρχων τῆς ἵππου αὐτοῦ μεθύοντα κτείνας, ἐπὶ δύο ἐνιαυτοὺς βασιλεύσαντα, τήν τε βασιλείαν ἀφείλετο, καὶ τὸ γένος ἅπαν τοῦ Βαασὰν ἐξωλόθρευσεν. Ἡ δὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν στρατιὰ πολιορκοῦσα τὴν Γαβαθὼν, μαθοῦσα ὅτι Ζαμβρῆς κτείνας τὸν Ἠλὰ ἐβασίλευσε, τὸν οἰκεῖον στρατάρχην Ζαμβρῆν ἐν τῇ παρεμβολῇ ἀνηγόρευσε, καὶ τὴν πόλιν Θερσὰ μετ' αὐτοῦ προκαταλαβοῦσα, κρατεῖ ταύτης. Ζαμβρῆς δὲ, ὁ πρότερος, εἰς τὸ μυχαίτατον τῶν βασιλείων εἰσδὺς, καὶ ἐμπρήσας D αὐτὸ, συνδιέφθειρεν ἐκείνῳ καὶ ἑαυτὸν ἑπτὰ ἡμέρας τὴν ἀρχὴν κατασχών. Εἶτα μερίζεται ὁ λαὸς, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ τὸν Ζαμβρῆν ᾕρεῖτο, τὸ δ' ἕτερον τὸν Θαμνῆν. Ἀλλ' ὑπερισχύσαντες οἱ τοῦ Ζαμβρῆ, καὶ ἀνελόντες τὸν Θαμνῆν, ἀστασίαστον τὴν ἀρχὴν τῷ Ζαμβρῇ περιεποιήσαντο. Ὃς πρότερον μὲν ἐν Θερσᾷ διῆγε βασιλεύων, ἔπειτα δ' ἐν Μαρεώνῃ τῷ ὄρει, ἐν ᾧ πόλιν ἐδομήσατο, ἣ Σαμάρεια κέκληται, αὐτοῦ Σαμαραιὸν τὸ ὄρος καλέσαντος εἰς ὄνομα Σεμειρῶν,

A exoratus, se non deleturum illos, sed dediturum hostibus, respondit. Itaque susceptus a Roboamo per conditiones Ægyptius, rupto fœdere, et sacros et regios thesauros spoliat, et aurea arma a Salomone facta, et aureas hastas a Davide dedicatas omnes rapit. Moritur Roboamus anno ætatis quinquagesimo septimo, regni decimo septimo, successore relicto filio Abio, cui bellum intulit Jeroboamus, cum et Roboamum perpetuo armis lacessisset. Abius autem impetu ejus non reformidato, sed domesticis illi copiis oppositis, celebrem victoriam reportavit, ut Jeroboamus in aciem descendere postea non auderet. Mortuus est Abius, cum triennium regnasset Hierosolymis, homo in Deum impius. B Asa vero, filius ejus, regno suscepto, divina instituta observavit, exemplo Davidis principis familiæ suæ. Mortuus est et Jeroboamus, exactis in imperio annis duobus supra viginti. Ei successit Nabat filius, homo et ipse ad exemplum patris impius: qui, dum Gabaton urbem barbaram oppugnat, per insidias Baasæ filii Achiæ occiditur, anno regni secundo. Baasas vero, regni Israelitici potitus, omne Jeroboami genus exstirpavit, vir et ipse Jeroboamo nihilo observantior legum, et populo delinquendi auctor. Quare Deus per prophetam Jebum ei comminatur, se ejus quoque familiam, ut Jeroboami, excisurum. Mortuus est et hic anno regni vicesimo quarto, Ela filio regni successore relicto, quem anno imperii secundo Zambres, ejus magister C equitum, occidit ebrium, regnoque occupato, universum Baasæ genus delevit. Cæterum Israeliticus exercitus, dum Gabaton obsidet, audito Zambris facinore et occupatione regni, Zambrem alium, ducem suum, qu in castris erat, regem salutat, et urbem Thersam ductu illius occupatam obtinet. Quare prior ille Zambres in intimam regiam sese recipit, eaque incensa, una conflagrat, cum septem dies imperium tenuisset. Facta post hoc populi secessione, alii Zambrem eligunt, alii Thamnim. Verum Zambrea factio viribus superior, Thamni
90 sublato, regnum Zambri tranquillum tradiderunt. Is principio Thersæ regnavit. Deinde Mareone monte occupato, urbem condidit nomine Samariam, cum ipse monti nomen Samarei indidisset, D de nomine Semeri, a quo eum emerat. Vicit hic improbitate superiores reges. Mortuus est Samariæ anno regni duodecimo, quod ad Achabum ejus filium devenit. Sic Israelitarum reges, alius post alium, ob patrias leges violatas, exiguo tempore perierunt. Asa vero, rex Hierosolymorum, Dei amans, regem Æthiopum cum magnis copiis invadentem, Deo adjutore invocato, aggressus, multos hostium occidit, reliquos in fugam versos persequitur, castra diripit, multis et ipse et populus spoliis

Variæ lectiones et notæ.

(60) *Ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ*. Hæc addidimus ex ms. cod.

(61) *Τὸν Θαμνῆν*. Ita codd. mss. Wolfius Θαμνί.

(62) *Σέμειρον*. Ita reposuimus ex mss. pro Σεβηρῶν, uti ediderat Wolfius. Josephus Σέμαρον habet.

auctus. Reducenti exercitum regi propheta Azarias occurrit, victoriæ Deum et ipsi et populo propter justitiæ cultum auctorem exstitisse affirmat: quod si virtutem colerent, in posterum etiam fore felices: sin Dei mandata neglexissent, multis ærumnis conflictaturos. Asa igitur vita pie acta, et longam senectutem adeptus, obiit anno regni primo et quadragesimo, filio Josaphato relicto successore.

A ἀφ' οὗ τοῦτο ἐπρίατο. Χείρων τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγονὼς, καὶ κατέστρεψε τὴν ζωὴν ἐν Σαμαρείᾳ δώδεκα βασιλεύσας ἐνιαυτούς. Ἡ δὲ βασιλεία περιῆλθεν εἰς Ἀχαὰβ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Οἱ μὲν οὖν τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεῖς ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ διὰ τὴν παρανομίαν αὐτῶν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ διεφθάρησαν. Ἀσὰ δὲ ὁ τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλεὺς θεοφιλὴς ἦν· οὗ τῷ δεκάτῳ τῆς βασιλείας ἔτει ὁ βασιλεὺς Αἰθιόπων στρατεύει κατ' αὐτοῦ μετὰ βαρείας δυνάμεως. Ὁ δὲ τὸν Θεὸν σύμμαχον ἐπεκέκλητο, καὶ συμπλακεὶς τοῖς Αἰθίοψι, πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε· τοὺς δὲ λοιποὺς φυγόντας ἐδίωξε, καὶ τὴν παρεμβολὴν ἐκείνων διήρπασε, καὶ πολλὰ αὐτὸς καὶ ὁ λαὸς ἐκομίσαντο λάφυρα. Ἀναζευγνύντι δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ τῇ στρατιᾷ ὁ προφήτης Ἀζαρίας ὑπαντήσας, τῆς νίκης τὸν Θεὸν εἶναι αὐτῷ δοτῆρα εἶπε, καὶ τῷ λαῷ, δικαιοσύνης ἐπιμελουμένοις. Καὶ μετιοῦσι μὲν ἀρετὴν εὐδαιμονίας καὶ εἰσέπειτα ἐπηγγείλατο· τῶν δὲ τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν κατολιγωρήσασι, πολλὰ συμβήσεσθαι λυπηρά. Ἀσὰ τοίνυν, ἐν εὐσεβείᾳ τὴν ζωὴν ἀνύσας, καὶ εἰς γῆρας καταντήσας βαθὺ, τέθνηκε, βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς ἐφ' ἑνὶ τεσσαράκοντα, Ἰωσαφὰτ οἰκείῳ υἱῷ τὴν ἡγεμονίαν καταλιπών.

XIII. Achabus autem Samariæ regiam incolens, antecessoribus suis impietate superior, ab uxore Jezabele magis etiam ad improbitatem exstimulabatur. Erat illa regis Tyri et Sidonis filia, muliercula ferox et audax, quæ Belo deo suo ædem condidit et lucum consecravit, sacerdotibus etiam et pseudoprophetis institutis. Elias autem urbe Thesba ortus, perversam regis et populi religionem animo iniquissimo ferens, Achabo ait: *Ita vivit Dominus, ut pluvia non descendet, nisi ad preces meas.* Hæc elocutus, ex mandato Dei ad torrentem Chorath abiit, ubi a corvis alebatur, qui mane panes, vesperi carnes illi afferebant; potum præbebat torrens: quo exsiccato, Sarephtham Deo monente abit, urbem intra Tyrum et Sidonem sitam: ante quam, cum in mulierem quamdam incidisset, orat ut aquam sibi afferat: quæ dum abit, ut panem etiam afferat petit. Illam jurantem sibi pugillum duntaxat farinæ unum esse, et pauxillum olei, proinde se abire ad colligenda sarmenta, ut exiguum cibum sibi et liberis paret, quo absumpto, fame perituri sint
91 et ipsi, propheta bono animo esse jubet: neque farinæ cistam, neque olei ampullam defecturam esse, donec pluvia descendisset. Illa igitur et prophetam hospitem, et se et liberos suos exigua illa farina alit, donec fames præterisset. Cæterum filio suo ex morbo defuncto, in prophetam blasphemat; sed ille mortuum sibi puerum dari jubet: quem in cœnaculum, in quo ipse diversabatur, allatum, in suo lectulo collocat, invocatoque Deo, et cadavere ter afflato, puerum matri gratias agenti viventem restituit. Post hæc Eliæ mandat Deus, ut Achabo prædicat fore pluviam. Invalueral autem Samariæ et in tota provincia fames. Achabus itaque cum Abdia œconomo suo, viro bono, exibat quæsitum equis suis pabulum, aliam ipse viam, aliam Abdias ingrediens, investigantes an in fontibus aut torrentibus alicubi gramen invenirent. Abdiæ obviam fit Elias, seque regi indicari jubet. At ille eum accurate ab Achabo ad cædem quæri respondet, monens ut se occultet: ac centum prophetas a se clam ali et conservari, cæteris omnibus a Jezabele interfectis. Elia vero jurante, se illo die in Achabi con-

ΙΓ'. Ἀχαὰβ δὲ ἐν Σαμαρείᾳ ἐκέκτητο τὰ βασίλεια, τοὺς πρὸ αὐτοῦ παραδραμὼν εἰς ἀσέβειαν, καὶ ὑπὸ τῆς γυναικὸς Ἰεζάβελ μᾶλλον εἰς κακίαν προβιβασθεὶς, ἣ τοῦ βασιλέως μὲν Τύρου καὶ Σιδῶνος θυγάτηρ ἦν, ἰταμὸν δὲ καὶ τολμηρὸν γύναιον. Αὕτη
B ναὸν τῷ οἰκείῳ θεῷ τῷ Βὴλ ἐδωρήσατο, καὶ ἄλσος ἐφύτευσε, καὶ ἱερεῖς αὐτῷ, καὶ ψευδοπροφήτας κατέστησεν. Ἠλιοὺ δὲ ὁ προφήτης ἐκ πόλεως Θέσβης, ζηλώσας ἐπὶ ταῖς ἀσεβείαις τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ, εἶπε πρὸς Ἀχαὰβ· *Ζῇ Κύριος, εἰ ἔσται ὑετὸς, εἰ μὴ διὰ λόγου μου.* Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπῆλθεν ἐν τῷ χειμάῤῥῳ Χορὰθ κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ· ἔνθα παρὰ κοράκων ἐτρέφετο, ἄρτους αὐτῷ κομιζόντων πρωῒ, καὶ κρέας τὸ δειλινόν· τὴν δὲ πόσιν αὐτῷ ἐχορήγει ὁ χείμαῤῥος· οὗ ξηρανθέντος, εἰς Σαρεφθὰ πόλιν οὖσαν μεταξὺ Σιδῶνος καὶ Τύρου τῷ Θεῷ πειθόμενος ἄπεισι, καὶ πρὸ τῆς πόλεως γυναικί τινι ἐντυχὼν, ὕδωρ αὐτῷ κομίσαι ἱκέτευεν. Ὡς δ' ἐπορεύετο ἡ γυνὴ, καὶ ἄρτον αὐτῷ ἐνεγκεῖν ἠξίου. Ἡ δὲ μιᾶς δρακὸς ἀλεύρου ἐξώμνυτο εὐπορεῖν, καὶ
C βραχυτάτου ἐλαίου, καὶ συλλέξασα ξυλάρια ἀπιέναι ποιήσουσα μικρὰν τροφὴν ἑαυτῇ καὶ τοῖς παισίν, ἧς ἐκλιπούσης καὶ αὐτοὺς λιμῷ ἐκλιπεῖν. Ὁ δὲ προφήτης θαῤῥεῖν αὐτῇ ἐγκελεύεται· μηδὲ γὰρ ἐκλείψειν ἄλευρον ἐκ τοῦ ἀγγείου τοῦ τοῦτο φέροντος, μηδ' ἔλαιον ἐκ τῆς ληκύθου, ἕως γένηται ὑετός. Ἡ δὲ, πορευθεῖσα, τόν τε προφήτην παρ' αὐτῇ ξενισθέντα, καὶ ἑαυτὴν, καὶ τὰ τέκνα ἐκ τοῦ βραχίστου ἐκείνου ἀλεύρου ἔτρεφεν, ἕως ὁ λιμὸς παρελήλυθε. Νοσήσαντος δὲ τοῦ υἱοῦ τῆς γυναικὸς ταύτης, καὶ θανόντος, ἐβλασφήμει κατὰ τοῦ προφήτου ἐκείνη. Ὁ δὲ δοθῆναι αὐτῷ τὸ τεθνηκὸς παιδίον ᾔτησε. Καὶ λαβὼν, εἰς τὸ ὑπερῷον ἔνθα ᾤκει ἀνήνεγκε, καὶ ἔθετο ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ· καὶ τὸν Θεὸν ἱκετεύσας, τρισσάκις ἐνεφύσησε τῷ νεκρῷ, καὶ ἀνέζησε, καὶ ἔδωκε τὸν
D παῖδα ζῶντα τῇ γειναμένῃ· ἡ δ' ηὐχαρίστει. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐνετείλατο τῷ Ἠλιοὺ ὁ Θεὸς πορευθῆναι, καὶ προειπεῖν Ἀχαὰβ, ὡς ἔσται ὑετός. Ὁ δὲ λιμὸς ἐπὶ Σαμάρειαν καὶ τὴν χώραν ἅπασαν κεκραταίωτο. Ἀχαὰβ δὲ τὸν οἰκονόμον αὐτοῦ ἄνδρα χρηστὸν παραλαβὼν, ἀπῄει εἰ εὕροι τοῖς ἵπποις χιλόν. Καὶ ὁ μὲν ἄλλην ἀπῄει ὁδὸν, ἑτέραν δὲ Ἀβδιοὺ, ἐρευνῶντες ποῦ ἂν εὕροιεν χόρτον ἐν πηγαῖς ἢ χειμάῤ-

ρης. Συναντᾷ τοίνυν τῷ Ἀβδιοὺ ὁ Ἠλίας, καὶ ᾔτει τῷ βασιλεῖ μηνύειν αὐτόν. Ὁ δὲ καὶ μάλα ζητεῖσθαι παρὰ τοῦ Ἀχαὰβ ἔλεγεν αὐτὸν, ἵνα ἀνέλοι, εἰ εὕροι. Καὶ κρύπτεσθαι συνεβούλευεν, ἔλεγέ τε καὶ αὐτὸς ἑκατὸν προφήτας κρύπτειν καὶ τρέφειν, καὶ σώζειν οὕτω, τοὺς ἄλλους πάντας τῆς Ἰεζάβελ ἀνῃρηκυίας. Ὁ δὲ ὤμοσε κατ' ἐκείνην ὀφθήσεσθαι τὴν ἡμέραν τῷ Ἀχαάβ. Ἀπῆλθεν οὖν Ἀβδιοὺ, καὶ ἀπήγγειλε περὶ τοῦ Ἠλία τῷ βασιλεῖ. Καὶ ἰδὼν τὸν προφήτην ἐκεῖνος, *Εἰ αὐτός ἐστιν*, ἤρετο, *ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραήλ; Ἠλίας δὲ, Σὺ μᾶλλον*, εἶπε, *καὶ οἶκος τοῦ πατρός σου διαστρέφετε τὸν λαὸν καταλιπόντες τὸν Κύριον, καὶ ψευδεῖς τιμῶντες θεούς. Ἀλλ' ἄθροισον εἰς τὸ Καρμήλιον τὸν λαὸν, καὶ τοὺς σοὺς προφήτας, καὶ τοὺς τῆς γυναικός.* Πάντων δὲ συνελθόντων, εἶπεν Ἠλίας, ὡς *Ἐγὼ μόνος ὑπολέλειμμαι τοῦ Θεοῦ προφήτης· οἱ δὲ ψευδοπροφῆται σφόδρα πολλοί. Δότε οὖν μοι μόνῳ βοῦν, καὶ αὐτοῖς ἅπασιν ἕτερον, καὶ θύσαντες τοὺς βόας, ἐπιθῶμεν ξύλοις τὰ θύματα· πῦρ δέ γε μὴ ἐπενέγκωμεν· καὶ ἕκαστος ἐπικαλείσθω τὸν οἰκεῖον Θεὸν, καὶ ὑφ' οὗ ἂν αὐτόματον πῦρ ἐκλάμψῃ, καὶ κατακαύσῃ τὰ ξύλα τε καὶ τὰ θύματα, ἐκεῖνος λογιζέσθω Θεὸς ἀληθής.* Ἐπῄνεσε τὸ πλῆθος τοὺς λόγους, καὶ ἐποίησαν οὕτως οἱ ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης, καὶ θύσαντες τὸν μόσχον, καὶ ἐπιθέντες ξύλοις ἄνευ πυρὸς, ἐπεκαλοῦντο τὸν Βαὰλ πρωΐθεν εἰς μεσημβρίαν. Μυκτηρίζων δὲ αὐτοὺς ὁ προφήτης, μέγα βοᾷν αὐτοῖς συνεβούλευε, μή ποτε καθεύδῃ αὐτοῖς ὁ θεὸς, ἢ τις ἀσχολία αὐτῷ ἐστιν. Ὡς δ' οὐδὲν ἐκείνοις δεομένοις πολλὰ ἐπεραίνετο, ὁ προφήτης δώδεκα λίθους λαβὼν καθ' ἑκάστην φυλὴν, ᾠκοδόμησε θυσιαστήριον, ὤρυξε δεξαμενὴν, ἐστοίβασε τὰς σχίδακας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, καὶ αὐταῖς τὰ ἱερεῖα ἐπενεγκὼν, ὕδωρ ἐπιχυθῆναι τῷ θυσιαστηρίῳ ἐκέλευσεν, ὥστε καὶ τὴν δεξαμενὴν πληρωθῆναι. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν, καὶ πῦρ οὐρανόθεν ἐπὶ τὸν βωμὸν κατενήνεκτο, πάντων ὁρώντων, καὶ τὴν θυσίαν, καὶ τὰ ξύλα καὶ τοὺς λίθους κατέφαγε, τὸ ὕδωρ τε καὶ τὸν χοῦν. Ὁ λαὸς δ' ἐκπλαγεὶς ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἕνα Θεὸν ἀληθῆ τε καὶ μέγαν ὁμολογοῦντες. Καὶ συλλαβόντες τοὺς ψευδοπροφήτας, ἀπέκτειναν, τοῦ προφήτου κελεύσαντος. Εἶπε δὲ τῷ βασιλεῖ, ὡς ὕσει μετὰ μικρὸν ὁ Θεός. Καὶ γέγονε κατὰ τὴν πρόῤῥησιν αὐτοῦ ῥαγδαῖος ὄμβρος. Ἀπειλησάσης δὲ τῆς Ἰεζάβελ ἀνελεῖν τὸν Ἠλίαν, φοβηθεὶς ὁ προφήτης, ἔφυγεν καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ γενόμενος ἀθυμῶν ἀποθανεῖν ἱκέτευε τὸν Θεόν. Κοιμηθεὶς δὲ, διυπνίσθη παρά τινος ἀναστῆναι, καὶ φαγεῖν αὐτῷ ἐπιτρέποντος. Ὁρᾷ δὲ καὶ ὀλυρίτην ἄρτον ἐκεῖ, καὶ ὕδωρ. Καὶ φαγὼν, ἐκοιμήθη πάλιν, καὶ αὖθις ὁ ἄγγελος φαγεῖν αὐτῷ ἐγκελεύεται, ὡς πολλῆς αὐτῷ προκειμένης ὁδοῦ. Καὶ πάλιν δὲ φαγὼν καὶ ἐνισχύσας ἐκ τῆς τροφῆς ἐκείνης, ἐπορεύθη ἡμέρας τεσσαράκοντα. Καὶ γενόμενος ἐν τῷ ὄρει Χωρὴβ, εἰσῆλθεν εἰς σπήλαιον, καὶ φωνῆς ἤκουσε· *Τί παραγέγονας ἐνταῦθα;* Ὁ δὲ ἔφη· *Ὅτι ζηλώσας ἔκτεινα τοὺς προφήτας τῆς Ἰεζάβελ, ἡ δὲ ζητεῖ με κτανεῖν.* Ὁ δὲ χρηματίζων εἶπεν αὖθις αὐτῷ· *Ἔξελθε αὔριον, καὶ στῆθι ἐνώπιον Κυρίου.* Καὶ ἐποίησεν οὕτως καὶ αἰσθάνεται πνεύματός τε καὶ συσσεισμοῦ, καὶ ὁρᾷ καιόμενον πῦρ. Εἶτα λεπτῆς αὔρας γενομένης.

spectum venturum, præsentiam ejus regi nuntiat. Quo ille conspecto: *Num tu*, inquit, *is es, qui depravat Israelem?* Cui Elias: *Tu potius*, inquit, *et domus patris tui, populum depravatis, relicto Domino, falsos deos venerantes. Verum populum, et tuos uxorisque tuæ prophetas in montem Carmelum convocato.* Quibus omnibus congressis, Elias ait: *Ego solus Domini propheta superstes: pseudoprophetæ autem plurimi sunt. Sed date soli mihi bovem, et illis omnibus alterum, quibus immolatis, victimas lignis imponamus, igne non adhibito, ac suum quisque Deum invocato. A quo autem ignis ultro effulserit, et ligna cum victimis cremarit, is verus judicetur Deus.* Hac oratione a populo collaudata, cum ignominiæ sacerdotes ita fecissent, et, vitulo mactato ac sine igne lignis imposito, Baalem a diluculo usque ad meridiem invocassent, propheta per derisum eos hortatur, ut magnum vociferarentur, si forsitan dormitaret illorum deus, aut aliis negotiis esset occupatus. Cum autem assidue flagitando nihil proficerent, propheta duodecim saxis pro tribuum numero sublatis, altare **92** struxit, scrobem effodit, ligna in altari digessit, victimas imposuit, aquam in altare effundi jussit, ut scrobs etiam impleretur. His peractis, invocato Numine, ignis videntibus omnibus de cœlo in aram delatus, et victimas et lapides una cum aqua et pulvere consumpsit. Quo portento consternatus populus, pronus in terram cecidit, unum esse Deum verum et magnum confitentes: et jussu prophetæ, manibus in impostores illos vates injectis, omnes occiderunt. Deinde regi dicit Elias, Deum paulo post missurum pluviam. Itaque factum est, ut prædixerat, et imber vehemens erupit. Sed Jezabele mortem illi comminata, propheta territus fugit, et in deserto agens desperabundus, mortem a Deo expetit: sopitusque a quodam excitatur, jubente surgere et vesci. Videt autem panem siligineum illic et aquam. Cum edisset, rursus obdormiit. Angelus denuo eum vesci jubet, quod ei magnum iter instet. Rursus igitur cibo sumpto, et recuperatis ex eo viribus, diebus quadraginta ambulat, et in Chorebum montem profectus, antrum ingreditur. Ibi voce audita: *Cur eo venisti?* respondet: *Cum Dei studio vates Jezabelis occiderim, illa me ad necem quæritat.* Tum is cujus vocem audierat denuo illi ait: *Cras egressus, stato coram Domino.* Cum ita fecisset, ventum sentit et concussionem, et ignem ardentem videt. Deinde levi aura exorta, ex ea vocem audit quæ reverti jubebat, et Asahelem Syriæ regem inungere, et Jehum regem Israelis, et Elisæum suo loco prophetam, qui impios deleturi essent. Regressus Elias, quemadmodum jussus fuerat, Elisæum arantem invenit: cui cum vellus suum injecisset, ille, relictis omnibus, cum sequitur, ad vaticinandi munus evectus.

ἀκούει φωνῆς ἐκεῖθεν, ἀνατρέψαι κελευούσης αὐτῷ, καὶ χρίσαι βασιλέα τῆς Συρίας τὸν Ἀζαὴλ, καὶ τὸν Ἰηοὺ βασιλέα τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἐλισσαιὲ εἰς προφήτην ἀνθ' ἑαυτοῦ, οἱ τοὺς ἀσεβεῖς ὀλοθρεύσουσιν. Ὑποστρέψας δὲ Ἠλίας ὡς ἐκελεύσθη, εὗρε τὸν Ἐλισσαῖον ἀροτριοῦντα, καὶ ἐπέῤῥιψεν αὐτῷ τὴν μηλωτὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ, καταλιπὼν πάντα, ἠκολούθησεν αὐτῷ προφητεύειν ἀξιωθείς.

XIV. Interim Achabus, vineam Nabothi suis agris conterminam vel emere vel permutato accipere cupiens, recusante possessore, in animi ægritudinem incidit. Cujus Jezabel edocta causam, sub nomine regis litteras ad proceres regionis, in qua Nabothus habitabat, conscribit, quibus illum accusare jubebantur, ut in Deum et regem contumeliosis verbis usum, ac, falsis testibus subornatis, lapidare. Eas litteras, regio sigillo appresso, ad illos mittit: **93** qui, jussa exsecuti, Nabothum lapidibus obruerunt. Quo facto, Jezabel Nabothi vineam occupare Achabum jubet: qui, etsi cædem illius ægre ferebat, tamen vineæ hæreditatem adiit. Itaque Elias ad illum missus a Deo: *Quia*, inquit, *Nabothum occidisti, vineæ illius obtinendæ ergo, propterea ait Dominus: Quo in loco sanguinem illius linxerunt canes, eodem in loco tuum uxorisque tuæ sanguinem lingent canes, et meretrices in sanguine tuo lavabunt, omnisque familia tua exstirpabitur.* Quibus verbis vehementer contristatus Achabus, lamentatus est, indutoque sacco jejunavit, facinora sua detestans. Ea regis pœnitentia motus, Deus prophetæ significat, se pœnas quas comminatus esset non ab illo expetiturum, sed temporibus filii ejus illa facturum esse. Post hæc Aderis filius, Syriæ rex, cum magnis copiis et multis auxiliaribus, Samaria obsidione cincta, legatos ad Achabum mittit, qui ei dicerent: *Divitiæ tuæ, et uxores tuæ, et liberi tui mea sunt: bello enim ea capiam. Si vero mihi quæcunque voluero concesseris, soluta obsidione discedam.* Achabus ad hæc: *Et ego*, inquit, *et mei omnes tui sumus:* ac convocatis imperii sui senioribus, hostis legationem exponit. Sed populo eum a deditione dehortato, legatis respondet, se quæ postularentur facere non posse. Eo Syriæ rex nuntiato iratus, vallo urbem circumdari et aggeribus cingi jubet. Cum autem vates quidam Achabo dixisset, se traditurum illi hostes cum pueris ducum eos invadenti, numerus eorum inventus est ducenti triginta duo, cum quibus circa meridiem, convivantibus et nebriatis hostibus, est egressus. Eos cum Syriæ rex vidisset, ministris suis imperat, ut ad se vinctos adducerent. Verum pueri, illos aggressi, multos occiderunt: quos pone secutæ copiæ Israeliticæ, derepente facto impetu, Syros in fugam conjecerunt, adeo ut ipse rex eorum vix elaberetur. Inde reversus Achabus, direptis hostium castris, Samariam redit. Cui propheta Syrorum aggressionem denuo prædicit. Itaque instante vere, Syrus Israelitis denuo bellum infert, castris in planitie positis, cum e suis audisset, Hebræorum Dei vires in montibus vigere, in vallibus non item. Verum propheta denuo promittit victoriam Achabo: *Ut*, inquit, **94** *in vallibus etiam suam potentiam demonstret Deus.* Cæteris

ΙΔ'. Ἀμπελῶνα δὲ πλησίον τῶν ἀγρῶν τοῦ βασιλέως Ἀχαὰβ κεκτημένος ὁ Ναβουθαὶ, ἠξιοῦτο πωλῆσαι αὐτὸν τῷ βασιλεῖ, ἢ ἀνταλλάξαι. Ὁ δὲ οὐκ ἐπείθετο, καὶ ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦτο λελύπητο. Μαθοῦσα δὲ Ἰεζάβελ τῆς λύπης τὸ αἴτιον, γραφὴν ἐποιήσατο ὡς ἐξ Ἀχαὰβ εἰς τοὺς προέχοντας τῆς χώρας, ἐν ᾗ κατῴκει ὁ Ναβουθαὶ, ἐγκελευομένην αὐτοῖς κατηγορῆσαι τοῦ ἀνδρὸς ὡς βλασφημήσαντος κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ βασιλέως· καί τινας παρασκευάσαι καταμαρτυρῆσαι αὐτοῦ, καὶ καταλιθάσαι αὐτόν. Ταύτην γραφὴν τῇ σφραγῖδι τοῦ βασιλέως ἐπισημηναμένη, ἔστειλε πρὸς τοὺς ἄνδρας. Κἀκείνων ποιησάντων ὡς ἐνετάλθησαν, ὁ μὲν Ναβουθαὶ κατελεύσθη καὶ τέθνηκεν· Ἡ δ' Ἰεζάβελ κληρονομῆσαι τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Ναβουθαὶ τῷ Ἀχαὰβ ἐνετέλλετο, θανόντος ἐκείνου. Ὁ δὲ ἐλυπήθη διὰ τὸν φόνον, τὸν ἀμπελῶνα δὲ ᾠκειώσατο. Καὶ Ἠλίας, κελεύσαντος τοῦ Θεοῦ, ἀπῄει πρὸς Ἀχαὰβ, λέγων, *Ὅτι ἐφόνευσας τὸν Ναβουθαὶ διὰ τὸ σχεῖν τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἔνθα οἱ κύνες τὸ ἐκείνου ἔλειξαν αἷμα, ἐκεῖ καὶ τὸ σὸν αἷμα καὶ τὸ τῆς γυναικός σου λείξουσι, καὶ αἱ πόρναι λούσονται ἐν τῷ αἵματί σου, καὶ ἅπαν τὸ γένος σου ἐξολοθρευθήσεται.* Ἀχαὰβ δ' ἐπὶ τούτοις κατανυγεὶς, ἔκλαυσε, καὶ σάκκον περιεβάλετο, καὶ ἐνήστευσεν, ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις μεταμελόμενος. Καὶ ὁ Θεὸς διὰ τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ μὴ ἐπάξειν αὐτῷ τὰ ἠπειλημένα ἐδήλωσε τῷ προφήτῃ, ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ παιδὸς αὐτοῦ ταῦτα τελέσειν. Ὁ δὲ τοῦ Ἄδερ υἱὸς βασιλεὺς Συρίας ἐστράτευσεν ἐπὶ Σαμάρειαν μετὰ βαρείας δυνάμεως καὶ συμμάχων πολλῶν. Καὶ πολιορκῶν αὐτὴν, ἔπεμψε πρὸς Ἀχαὰβ, λέγων, ὅτι *Ὁ πλοῦτός σου καὶ αἱ γυναῖκές σου, καὶ τὰ τέκνα σου, ἐμά ἐστι· λήψομαι γὰρ πολέμῳ αὐτά. Ἂν δ' ὅσα βούλωμαι παραχωρήσῃς μοι λήψεσθαι, λύσω τὴν πολιορκίαν, καὶ ἀπελεύσομαι.* Ἀχαὰβ δὲ, *Κἀγὼ*, ἔφη, *καὶ οἱ ἐμοὶ πάντες σοί ἐσμεν.* Καὶ συναθροίσας τοὺς πρεσβυτέρους τῆς γῆς, ὅσα πρὸς αὐτὸν διεπέμψατο ὁ πολέμιος ἀνεδίδαξε. Τὸ δὲ πλῆθος μὴ πεισθῆναι αὐτῷ συνεβούλευσεν. Ὁ δὲ τοῖς πρέσβεσι τῶν πολεμίων εἶπε, μὴ δύνασθαι ποιῆσαι τὸ ἀπαιτούμενον. Τοῦτο ἀγγελθὲν τῷ βασιλεῖ τῆς Συρίας, εἰς ὀργὴν ἐκεῖνον ἐκίνησε, καὶ χάρακα βαλεῖν περὶ τὴν πόλιν, καὶ χώματα ἐγείρειν ἐκέλευσε. Προφήτου δέ τινος τῷ Ἀχαὰβ φήσαντος παραδιδόναι τὸν Θεὸν τοὺς πολεμίους αὐτῷ μετὰ τῶν παιδαρίων τῶν ἡγεμόνων ἐπιόντι αὐτοῖς, ἠρίθμησε τὰ παιδάρια, καὶ εὗρε διακόσια τριάκοντα δύο. Τῶν δὲ πολεμίων εὐωχουμένων, καὶ μεθυόντων κατὰ μεσημβρίαν, ἐξῆλθεν ὁ Ἀχαὰβ παραλαβὼν τὰ παιδάρια. Ὁ βασιλεὺς δὲ Συρίας, ἰδὼν αὐτοὺς, δεδεμένους τοὺς προσιόντας παραστῆσαι αὐτῷ τισι τῶν οἰκείων προσέταξεν. Οἱ δὲ παῖδες, τοῖς ἐπιοῦσι προσμίξαντες, πολλοὺς ἀνεῖλον. Ἑπομένη δὲ ὄπισθεν τῶν παίδων ἡ πᾶσα δύναμις Ἰσραὴλ, ἐξαίφνης κατὰ τῶν Σύ-

ρων ὁρμήσασα, εἰς φυγὴν αὐτοὺς ἔτρεψεν, ὡς καὶ τὸν βασιλέα σφῶν μόλις φυγόντα σωθῆναι· καὶ ἀναστρέψας ἐκ τῆς διώξεως Ἀχαάβ, τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων διήρπασε, καὶ ἐπανῆλθε πρὸς τὴν Σαμάρειαν. Ὁ δὲ προφήτης αὖθις τοῦ Σύρου αὐτῷ προεῖπεν ἐπέλευσιν. Ἤδη δὲ ἐπιστάντος τοῦ ἔαρος, ἐπεστράτευσεν αὖθις ὁ Σύρος κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν πεδίῳ ἐσκήνωσεν. Εἶπον γὰρ αὐτῷ οἱ περὶ αὐτὸν ἐν ὄρεσι τὸν Θεὸν τῶν Ἑβραίων τὴν δύναμιν ἔχειν, οὐ μέντοι καὶ ἐν κοιλάσιν. Τοῦ δὲ προφήτου νίκην ἐπαγγελλομένου τῷ Ἀχαάβ, *Ἵνα*, φησὶ, *καὶ ἐν κοιλάσι τὴν ἰσχὺν ἐπιδείξηται ὁ Θεός*. Τὰς μὲν ἄλλας ἡμέρας ἡσύχαζον τὰ στρατόπεδα, τῇ δ' ἑβδόμῃ, μάχης συγκροτηθείσης, φεύγουσιν οἱ Σύροι· καὶ Ἀχαὰβ ἐδίωκε, καὶ ἀνῄρει αὐτούς. Πολλοὶ δὲ, περισωθέντες εἰς Ἄφεκκα τὴν πόλιν, ἐκεῖ διεφθάρησαν, τοῦ τείχους ἐπιπεσόντος αὐτοῖς. Ὁ δὲ τοῦ Ἄδερ υἱὸς μετά τινων ὀλίγων φυγὼν ἐκρύβη. Οἱ δὲ περὶ ἐκεῖνον, σάκκους ἐνδύντες, καὶ σχοίνους ταῖς κεφαλαῖς περιδήσαντες, προσῆλθον τῷ Ἀχαάβ, καὶ σώζειν τὸν αὐτῶν ἱκέτευον κύριον· ὁ δὲ κατένευσε. Κἀκεῖνοι προσήγαγον τὸν ἀρχηγὸν ἑαυτῶν ἐφ' ἅρματι ὀχουμένῳ τῷ Ἀχαάβ. Ὁ δὲ ἐπὶ τὸ ἅρμα λαμβάνει αὐτὸν, καὶ ἀσπάζεται, καὶ θαῤῥεῖν ἐγκελεύεται. Εἶτα ἐπὶ συνθήκαις ἀφῆκεν αὐτὸν ἀπελθεῖν, πολλὰ δωρησάμενος. Ὁ προφήτης δὲ Μιχαίας τινὰ τῶν ὁμοφύλων ἠξίου πατάξαι αὐτὸν κατὰ κεφαλῆς. Τοῦ δὲ μὴ πειθομένου, ὑπὸ λέοντος αὐτὸν παταχθῆναι προέφη, καὶ γέγονεν εἰς ἔργον ἡ πρόῤῥησις. Εἶθ' ἑτέρῳ τὴν αὐτὴν προσῆγεν ἀξίωσιν· πλήξαντος δ' ἐκείνου, καταδησάμενος τὴν κεφαλὴν προσῆλθε τῷ Ἀχαάβ, λέγων ἐπὶ φυλακῇ παραλαβεῖν παρὰ τοῦ ταξιάρχου αἰχμάλωτον, φυγόντος δ' ἐκείνου, τὸν ταξίαρχον ζητεῖν αὐτὸν ἀνελεῖν. Ὡς δὲ δίκαιον εἶναι τοῦτο εἶπεν ὁ Ἀχαάβ, λύσας ἐκεῖνος τὴν κεφαλὴν, ἐπεγνώσθη ὡς ὁ προφήτης Μιχαίας ἦν. Καὶ ἔφη τῷ Ἀχαάβ· *Ἐπεὶ τὸν βασιλέα Συρίας ἄνδρα ὀλέθριον ἀτιμώρητον ἀφῆκας, αὐτὸς ἀντ' ἐκείνου ἀποθανῇ, καὶ ὁ σὸς λαὸς ἀντὶ τοῦ λαοῦ ἐκείνου*. Ἐλυπήθη τούτων ἀκούσας ὁ Ἀχαάβ. Ἐπὶ δὲ τριετίαν εἰρήνην ἀγαγὼν, εἶτα βουληθεὶς τὴν πόλιν Ῥεμμάθ (63) ὡς αὐτῷ διαφέρουσαν ἀφελέσθαι τῶν Σύρων, ἠξίου καὶ τὸν βασιλέα τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸν Ἰωσαφὰθ συνεκστρατεῦσαι αὐτῷ. Κἀκεῖνος κατένευσε, καὶ συνεβούλευεν ἐρωτῆσαι τὸν Θεὸν διὰ τοῦ προφήτου, εἰ εὐδοκεῖ. Ἀχαὰβ δὲ, τοὺς ἑαυτοῦ προφήτας συγκαλεσάμενος, εἰ πορεύσεται πρὸς πόλεμον ἤρετο. Τῶν δὲ νίκην ἐπαγγελλομένων, ὁ βασιλεὺς Ἰωσαφὰτ προφήτην ἐζήτησε τοῦ Κυρίου. Ἀχαὰβ δὲ εἶναι μὲν ἔφη, προσωχθικέναι δ' ἐκείνῳ κακὰ προαγορεύοντι. Καὶ ὁ Ἰωσαφὰτ κληθῆναι αὐτὸν ἠξίου. Κληθέντα δὲ τὸν Μιχαίαν, ἠρώτα ὁ Ἀχαὰβ εἰ μαχήσεται, ἢ μή. Ὁ δέ· *Ἑώρακα τὸν Ἰσραὴλ*, ἔφη, *διεσπαρμένον ἐν τοῖς ὄρεσιν ὡς ποίμνιον ἀποίμαντον. Ὁ δὲ Κύριος εἶπέ μοι, τοὺς μὲν σωθήσεσθαι καὶ ἀναστρέψαι, σὲ δὲ μόνον πεσεῖσθαι ἐν Ῥεμμάθ.*

diebus exercitus quievere : septimo autem, prælio commisso, terga dant Syri : quos Achabus persequens, multos occidit, multi etiam Apheccam elapsi, ubi ruina murorum oppressi perierunt. Aderis porro filius cum paucis in fuga occultatur. Ejus satellites, induti saccis et funibus capita vincti, ad Achabum accessere, ut dominum suum conservaret supplicantes. Annuit rex : adducunt illi ducem suum ad Achabum curru vehentem : qui eum curru recipit, salutat, bono animo esse jubet. Deinde, fœdere icto, cum multis muneribus dimittit. Tum propheta Michæas a quodam popularium caput suum verberari jubet. Recusanti illi : *At te leo*, inquit, *verberabit*. Itaque factum est ut prædixerat. Cum idem alium jussisset, isque eum verberasset, obligato capite Achabum accessit : *A tribuno militum*, inquit, *captivus meæ custodiæ traditus, effugit, ob quod ille me ad necem quærit*. Id ubi justum esse Achabus pronuntiat, soluto capite Michæas agnitus, Achabo ait : *Quoniam Syriæ regem, hominem pestilentem, impune dimisisti, ipse illius loco morieris, et populus tuus pro illius populo.* His auditis rex turbatus est. Actaque pace per triennium, urbem Remmath, ut ad se pertinentem, Syris erepturus, a Josaphato Hierosolymitano rege petit ut una militet. Annuit ille, Deumque per prophetam consuli jubet, an expeditionem illam probet. Achabus prophetas suos convocat, an bellum sit ineundum rogat. Illis victoriam pollicentibus, Josaphatus etiam prophetam Domini quærit. Achabus esse quemdam respondet, sed sibi invisum esse, mala prædicere solitum. Josaphatus eum vocari jubet. Accersitum Achabus rogat, pugnandum sit, an non. Respondet ille : *Vidi Israelitas in montibus dispersos ut gregem sine pastore. Sed Dominus mihi dixit, illos quidem incolumes redituros, te vero solum Remmathæ casurum.* Hæc Michæa locuto, Achabus Josaphato : *Nonne dixi*, inquit, *eum mihi male ominaturum esse?* Sedechias autem quidam ex pseudoprophetis alapam dedit Michææ. Cui ille inquit : *Tu paulo post ex alio conclavi in aliud transibis, latebras quæritans.* Cæterum Achabus **95** Michæam in carcere custodiri jubet ad reditum suum. Tum ille : *Si tu*, inquit, *incolumis redieris, non locutus est per me Dominus.* Regibus jam profectis, etiam Syrorum rex aciem instruit, et suis mandat ne quem petant nisi solum Achabum. Is vero, habitu regio deposito, privatum sumpserat. Itaque Syrorum duces Josaphatum, regaliter cultum, Achabum esse putaverunt, eumque circumdederunt : sed cum non esse regem Israelitarum vidissent, reliquerunt. Achabus autem, sagitta ictus, cum lethale esse vulnus sensisset, auriga currum e pugna educere jusso, circa solis occasum moritur. Ejus obitu Syri cognito domum redierunt. Regis autem cadaver Samariam relatum

Variæ lectiones et notæ.

(63) *Ῥεμμάθ*. Ita cod. Colb. et LXX. Josephus Ἀράμανθαν habet. Wolfius Ῥύεμμαν ediderat.

sepelitur. Sed currum de cæde ejus cruentum in fonte Samariæ occultarunt. Sic et canes sanguinem ejus linxerunt, et scorta fonte illo lavabantur, ut Elias vaticinatus fuerat. Mortuus est Achabus, ut Michæas prædixerat, interitu, quamvis ante audisset, non evitato, cum regnasset annos duos et viginti. Regnum suscepit filius ejus Ochozias.

Ταῦτα τοῦ Μιχαίου εἰπόντος, ὁ Ἀχαὰβ πρὸς Ἰωσαφὰτ ἔφη· *Οὐκ εἶπόν σοι, ὡς κακά μοι ἀεὶ προφητεύει;* Σεδεκίας δέ τις τῶν ψευδοπροφητῶν ἐῤῥάπισε τὴν σιαγόνα Μιχαίου. Ὁ δὲ ἔφη αὐτῷ· *Μετ' ὀλίγον ταμεῖον ἐκ ταμείου ἀμείψεις κρυπτόμενος.* Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀχαὰβ καθειρχθῆναι αὐτὸν, καὶ φυλάττεσθαι, μέχρις ἂν αὐτὸς ὑποστρέψῃ, προσέταξε. Καὶ ὁ Μιχαίας· *Ἐὰν ὑποστρέψῃς ἐν εἰρήνῃ σὺ,* εἶπεν, *οὐκ ἐλάλησεν ἐν ἐμοὶ Κύριος.* Ἤδη δὲ πορευθέντων τῶν βασιλέων, καὶ ὁ τῶν Σύρων βασιλεὺς αὐτοῖς ἀντιπαρετάξατο, ἐντειλάμενος τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ μηδενὶ πολεμεῖν τῶν ἄλλων, εἰ μὴ μόνῳ τῷ Ἀχαὰβ τὴν βασιλικὴν ἀμείψας στολὴν, ἰδιωτικὴν ἐνεδύσατο. Ἰδόντες δὲ οἱ τῶν Σύρων στρατάρχαι τὸν Ἰωσαφὰτ κεκοσμημένον βασιλικῶς, ᾠήθησαν εἶναι τὸν Ἀχαὰβ, καὶ ἐκύκλωσαν αὐτόν. Ὡς δ' ἔγνωσαν μὴ ὄντα τὸν βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ, ἀνεχώρησαν. Εἷς δέ τις, τὸ τόξον ἐντείνας, βάλλει τὸν Ἀχαάβ. Γνοὺς δὲ καιρίως πληγῆναι, τῷ ἡνιόχῳ ἐκέλευσε τὸ ἅρμα τῆς μάχης ἐξαγαγεῖν, καὶ περὶ δύσιν ἡλίου ἐξέλιπε. Καὶ οἱ μὲν Σύροι, γνόντες τεθνηκότα τὸν Ἀχαὰβ, ἀπῆλθον πρὸς ἑαυτούς. Ὁ δὲ τοῦ βασιλέως νεκρὸς κομισθεὶς εἰς Σαμάρειαν θάπτεται. Τὸ δὲ ἅρμα καθῃμαγμένον τῷ φόνῳ τοῦ βασιλέως ἀπέκρυψαν ἐν τῇ κρήνῃ τῆς Σαμαρείας, καὶ οἵ τε κύνες τὸ αἷμα ἔλειξαν, αἵ τε πόρναι ἐπὶ τῇ κρήνῃ ἐλούοντο, ὡς Ἠλίας προειρήκει. Ἀπέθανε καὶ Ἀχαὰβ, ὅπου ὁ Μιχαίας προηγόρευσε, τὸν ὄλεθρον μὴ φυγὼν, καίτοι προῤῥηθέντα αὐτῷ, βασιλεύσας ἔτη δύο καὶ εἴκοσι. Τὴν δὲ βασιλείαν ὁ παῖς αὐτοῦ Ὀχοζίας μετ' ἐκεῖνον παρέλαβεν.

XV. Josaphatum regem Hierosolymitanum ab expeditione domum redeuntem, Jehus propheta increpat, quod homini impio opem tulisset, eumque a Deo, quamvis ea re offenso esse conservatum. Rex gratias agit: lustrataque omni ditione sua, leges observari et, judicibus passim constitutis, rite fieri judicia edixit. Cum autem, Moabitis et Ammanitis, qui etiam Arabes asciverant, Judæam aggressis, divinam opem imploraret: propheta quidam Deum pro eo pugnaturum ait, ac educere quidem exercitum jubet, non tamen invadere hostes, sed stantes divinum auxilium exspectare. Rex mane egressus exercitum stare jubet, sacerdotes cum tubis ante exercitum consistere, Levitas et cantores gratiarum actionem cantare Deo. Tum hostes concitati, mutuis sese cædibus confecerunt, ut ne unus quidem superesset. Josaphatus castra hostium exercitui diripienda concedit. Ab eo tempore Barbari, eum ut Deo adjutore nixum veriti, quieverunt. Ochozias autem, Israelitarum rex, improbitatis parentum imitator fuit. Ejus regni anno secundo Moabitæ vectigalia retinuerunt, quæ patri **96** pendere soliti fuerant. Ipse ægrotans ad Accaronensem deam, Muscam nomine, percontatum misit, an convaliturus esset? Legatis in itinere occurrit Elias, ac domum reverti jubet, eique a quo missi essent dicere, quia miserit ad Barbarorum deum, quasi Israeli Deus non esset, eum e lecto suo non surrecturum. Illi regressi audita referunt. Ochozia rogante quisnam id dixisset, atque illis ignorare se dicentibus, de forma illius hominis percontatur: quem cum illi hirsutum esse dicerent, pelliceo cingulo cinctum, Eliam esse intelligit, ac, centurione cum quinquaginta millibus misso, eum adduci jubet. Qui, cum eum in vertice montis invenisset, ad regem ire jubet. Verum ad Eliæ preces ignis de cœlo delapsus illum cum suis omnibus consumpsit. Alii porro totidem a rege missi pari exitio perierunt. Tertius ablegatus centurio cum suis militibus,

ΙΕʹ. Ἰωσαφὰτ τῷ βασιλεῖ Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τῆς πρὸς Ἀχαὰβ συμμαχίας ἐπανελθόντι Ἰηοῦς ὁ προφήτης ἐπενεκάλει, ὅτι ἀνθρώπῳ συνεμάχησεν ἀσεβεῖ· ῥυσθῆναι δ' αὐτὸν ἔλεγε παρὰ τοῦ Θεοῦ, καίτοι τῷ ἔργῳ αὐτοῦ προσοχθίσαντος. Ὁ δὲ βασιλεὺς ηὐχαρίστει. Εἶτα τὴν ὑπ' αὐτὸν περιερχόμενος χώραν, τοὺς νόμους τηρεῖν ἐνετέλλετο, καὶ κριτὰς πανταχοῦ καταστήσας, δικαίως κρίνειν προσέταττε. Μοαβιτῶν δὲ καὶ Ἀμμανιτῶν προσλαβομένων καὶ Ἄραβας ἐπελθόντων αὐτῷ, ἐπεκαλεῖτο τὸν Θεὸν εἰς βοήθειαν. Προφήτης δέ τις ὑπερμαχῆσαι αὐτοῦ τὸν Θεὸν εἶπε, καὶ κελεύει ἐξαγαγεῖν μὲν τὴν στρατιὰν, μὴ συμμῖξαι μέντοι τοῖς πολεμίοις, ἑστῶτας δ' ὁρᾷν τὴν θεόθεν ἐπικουρίαν. Ἕωθεν δ' ἐξελθὼν μετὰ τῆς στρατιᾶς ὁ βασιλεὺς, τῇ μὲν ἵστασθαι ἐνετέλλετο, τοὺς ἱερεῖς δὲ προεστάναι τοῦ στρατεύματος μετὰ τῶν σαλπίγγων, καὶ τοὺς Λευίτας καὶ τοὺς ὑμνῳδοὺς ᾄδειν εὐχαριστήριον τῷ Θεῷ. Οἱ δὲ, πολέμιοι κατ' ἀλλήλων κινηθέντες, ἀλλήλους ἀπέκτεινον, ὡς μηδένα σωθῆναι. Ἰωσαφὰτ δὲ εἰς διαρπαγὴν ἀφῆκε τῇ στρατιᾷ τὴν τῶν ἐναντίων παρεμβολήν. Ἐντεῦθεν ὡς τὸ Θεῖον ἔχοντα σύμμαχον, δείσαντες αὐτὸν, οἱ ἀλλόφυλοι ἠρέμουν. Ὀχοζίας δὲ ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεὺς, τοῖς αὐτοῦ γονεῦσιν εἰς πονηρίαν ὡμοίωτο. Περὶ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπέσχον οἱ Μοαβῖται τοὺς φόρους, οὓς εἰσέφερον τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Νοσήσας δὲ, πρὸς τὴν Ἀκκαρῶν θεὸν, Μυῖας ὠνομασμένην, ἔπεμψεν, ἐρωτῶν εἰ ἀναῤῥωσθήσεται. Ἠλίας δὲ, τοῖς ἐσταλμένοις ὑπαντήσας, ἀναστρέφειν ἐκέλευε, καὶ λέγειν τῷ πέμψαντι πρὸς τὸν τῶν ἀλλοφύλων θεὸν, ὡς τῷ Ἰσραὴλ μὴ ὄντος Θεοῦ, ὅτι ἐκ τῆς κλίνης οὐκ ἀναστήσεται. Καὶ οἱ ἄνδρες, ἐπανελθόντες, εἶπον ἃ ἤκουσαν. Ὀχοζίας δὲ, τίς ὁ ταῦτα εἰρηκὼς εἴη, ἠρώτα. Τῶν δὲ μὴ εἰδέναι φησάντων, τὸ εἶδος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου λέγειν ἀπῄτει αὐτούς. Εἰπόντων δὲ δασὺν εἶναι, καὶ ζώνην δερματίνην περιεζῶσθαι, συνῆκεν ὡς Ἠλίας ἦν. Καὶ πέμψας πεντηκόνταρχον σὺν τοῖς ὑπ' αὐτὸν, ἀχθῆναι τὸν προφήτην ἐκέλευσε. Καὶ ὁ σταλεὶς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, εὑρὼν αὐτὸν,

ἥκειν ἐκέλευε πρὸς τὸν βασιλέα. Εὐξαμένου δὲ Ἠλίου, πῦρ, οὐρανόθεν ῥυὲν, διέφθειρε τὸν πεντηκόνταρχον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἕτερον ἔστειλε πεντηκόνταρχον μετὰ τῶν πεντήκοντα· κἀκείνους ὁμοίως πῦρ οὐράνιον ἐδαπάνησε. Καὶ αὖθις τρίτος ἐπέμφθη ταξίαρχος σὺν τοῖς ὑπ' αὐτόν. Ὃς, ἐπὶ τὸν προφήτην ἐλθὼν, πεσὼν προσεκύνησε, καὶ παρῃτεῖτο τὴν ἐξ αὐτοῦ τιμωρίαν, λέγων ἄκων ἥκειν βασιλικῷ πεπεισμένος κελεύσματι, καὶ παρεκάλει αὐτὸν ἀπελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα. Ἠλίου δὲ, ἀγγέλου αὐτῷ πορευθῆναι εἰπόντος, καὶ μὴ προσεῖσθαι, κατῆλθεν ἐκ τοῦ ὄρους, καὶ ἀπελθὼν, τῷ βασιλεῖ ἔφη· *Ἐπεὶ πρὸς ἀλλότριον θεὸν ἀπέστειλας, ζητῶν εἰ ζήσεις, ἴσθι ὡς οὐκ ἀναστήσῃ ἐκ τῆς νόσου, ἀλλὰ τεθνήξῃ.* Ἀπέθανεν οὖν Ὀχοζίας κατὰ τὴν τοῦ προφήτου πρόῤῥησιν, τῷ ἀδελφῷ Ἰωρὰμ τὴν βασιλείαν καταλιπὼν, ὃς τὰς μὲν στήλας τοῦ Βάαλ, ἃς ἔστησεν Ἀχαὰβ ὁ πατὴρ αὐτοῦ συνέτριψε· τἄλλα δὲ ἀσεβὴς καὶ πονηρὸς ἦν, καὶ τοῖς γονεῦσι προσεοικώς. Ἠλίου δὲ ἀναλαμβάνεσθαι μέλλων, ἐπορεύθη μετὰ Ἐλισσαιέ. Καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν Ἰορδάνην, τῇ μηλωτῇ αὐτοῦ τὸ ὕδωρ ἐπάταξε, καὶ διῃρέθη τὸ ὕδωρ, καὶ διῆλθον ἄμφω ἐπὶ ξηρᾶς. Εἶτα, *Αἴτησαι*, εἶπε τῷ Ἐλισσαιὲ, *τί ποιήσω σοι;* Ὁ δὲ διπλῆν τὴν ἐν αὐτῷ τοῦ πνεύματος χάριν γενέσθαι ᾔτησεν ἐπ' αὐτόν. Ἠλίας δὲ φορτικὸν εἶναι εἰπὼν τὸ αἴτημα, *Πλὴν εἰ ὄψει ἀναλαμβανόμενον, γενήσεταί σοι.* Ἔτι δὲ λαλούντων αὐτῶν, ἅρμα ἔμπυρον σὺν ἵπποις ὁμοίοις ἐπέστη, καὶ ἥρπασε τὸν Ἠλίαν. Ἀναφερόμενος δὲ, τὴν μηλωτὴν αὐτοῦ ἐπέῤῥιψε τῷ Ἐλισσαιέ. Καὶ ὃς, λαβὼν αὐτὴν, μηκέτι τὸν Ἠλίαν ὁρῶν, ὑπέστρεψε· καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν Ἰορδάνην ἀπόπειραν ἐποιεῖτο εἰ ἔλαβε τὴν χάριν ὡς ᾔτησε, καὶ ἐπάταξε τὸ ὕδωρ τῇ μηλωτῇ. Τὸ δὲ οὐ διῃρεῖτο. Καὶ εἶπε, *Ποῦ ὁ Θεὸς Ἠλίου;* καὶ ἐπάταξε πάλιν· καὶ διέστη τὸ ὕδωρ, καὶ διῆλθεν. Ἰδόντες δὲ αὐτὸν υἱοὶ τῶν προφητῶν πεντήκοντα, εἶπον· *Ἐπαναπέπαυται τὸ πνεῦμα Ἠλίου ἐπὶ Ἐλισσαιέ.* Καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ, καὶ ἐζήτουν πορευθῆναι, ἐρευνήσοντες, μή ποτε ἦρε τὸν Ἠλίαν πνεῦμα Κυρίου, καὶ ἔῤῥιψεν αὐτὸν ἐφ' ἓν τῶν ὀρέων ἢ τῶν βουνῶν. Ἐλισσαιὲ δὲ οὐκ ἐπέτρεπεν. Ἐγκειμένων δ' ἐκείνων, κατένευσε. Καὶ ἐπορεύθησαν πεντήκοντα ἄνδρες, καὶ ἐζήτησαν τρεῖς ἡμέρας, καὶ οὐχ εὗρον. Ἐλισσαιὲ δὲ ἐν Ἱεριχῷ ἦν. Καὶ ἦλθον οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως πρὸς αὐτὸν, δεόμενοι μεταβληθῆναι παρ' αὐτοῦ τὰ ὕδατα τοῦ τόπου ἐκείνου, πονηρὰ ὄντα καὶ ἀτεκνοῦντα. Ὁ δὲ ἐν ἀγγείῳ καινῷ ἅλας αὐτῷ κομισθῆναι ἐζήτησε· καὶ κομισθέντος, εἰς τὴν πηγὴν τῶν ὑδάτων καθῆκεν ἅλας ἐπικαλούμενος τὸν Θεὸν, καὶ τὰ ὕδατα ἐκ πικρίας εἰς γλυκύτητα μετεβλήθησαν, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐναπέμεινε βλαβερόν. Ἀπιόντος δέ που τοῦ προφήτου Ἐλισσαιὲ, παιδάρια μικρὰ κατέπαιζον αὐτοῦ, βοῶντα· *Ἀνάβαινε, φαλακρέ.* Ἀλγήσας δ' ἐπὶ τούτῳ, κατηύξατο αὐτῶν. Καὶ ἐξῆλθον ἄρκτοι ἀπὸ τοῦ ὄρους, καὶ ἀπέκτειναν ἐκ τῶν παίδων δύο καὶ τεσσαράκοντα. Ἰωρὰμ δὲ ὁ υἱὸς Ἀχαὰβ, μέλλων κατὰ Μωαβιτῶν ἐκστρατεύειν, Ἰωσαφὰτ τὸν βασιλέα τῆς Ἰου-

A cum ad prophetam venisset, procubuit, eumque adoravit, pœnam deprecatus, quod invitus veniret, jussu regis coactus, et oravit ut ipse ad eum veniret. Elias ab angelo, amoto metu, ire jussus, de monte descendit, et regi ait: *Quoniam ad alienum deum misisti, quærens num evasurus esses, scito te de morbo non surrecturum, sed brevi moriturum.* Obiit igitur Ochozias secundum Eliæ prædictionem, Joramo fratri regno relicto, qui statuas Baalis a patre Achabo erectas comminuit, ille quidem cætera impius et improbus, atque parentum similis. Elias, in cœlum assumendus, cum Elisæo profectus ad Jordanem, vellere aquam percutit: ea percussa dirimitur, ut ambo per siccum trans-
B irent. Deinde Elisæum petere jubet, quid sibi fieri vellet. Tum ille: *Ut gratia spiritus, qui in te est, in me conduplicetur.* Elias, etsi votum id grave esse diceret: tamen, *Si me in cœlum assumi videris, compos*, inquit, *ejus fies.* Dum hæc loquuntur, currus igneus cum similibus equis Eliam abripit. Dum sursum ferretur, vellus suum Elisæo injicit: quo ille accepto, Eliam videre desiit, ac ad Jordanem reversus, periculum facit petitæ ab Elia gratiæ, aqua vellere verberata: quæ cum non divideretur: *Ubi est*, inquit, *Eliæ Deus?* Sed cum 97
denuo percussisset, divisa aqua, transiit. Eo viso, quinquaginta filii prophetarum dixerunt: *Eliæ spiritus in Elisæo consedit.* Eumque secuti sunt, quæsituri num spiritus Domini Eliam sublatum in
C montem aliquem dejecisset. Id Elisæus principio negat, sed instantibus concedit. Quare viri quinquaginta toto triduo quæsitum non repererunt. Elisæum Hierichunte habitantem cives convenerunt, rogantes ut ejus loci aquas malas et sterilitatem inducentes mutaret. Ille salem in novo sibi vase afferri jubet: allatum, invocato Dei nomine, in fontem conjicit: quo facto, aquarum amaror in dulcedinem est conversus, amissa omni vi noxia. Propheta quopiam iturus, parvos pueros per ludibrium, *Ascende, calve*, clamantes, indignatus exsecratur. Itaque ursi e montibus progressi pueros duos et quadraginta occiderunt. Joramus Achabi filius, Moabitis bellum illaturus, auxilium petit a Josaphato Judææ rege. Ille etiam Idumæo-
D rum regem, qui sibi pareret, se asciturum socium promittit. Ita tres reges, inita concordia, septem diebus per desertum abierunt. Exercitibus autem aqua destitutis, Elisæum adeuntes orant ut et se et milites conservaret. At ille Joramo: *Ad patris tui et matris prophetas*, inquit, *abito*, et jurat, si absque Josaphato esset, se ne verbum quidem ei responsurum fuisse. Deinde quemdam vocari jubet, qui psalleret. Eo psallente, spiritu Domini afflatus Elisæus, jubet multas effodi scrobes juxta torrentem; visuros enim torrentem plenum, neque vento spirante, neque imbre depluente: ac poturos ad satietatem, et hostium potituros. His prædictis, postero die mane et torrentis alveus impletus est, adeo ut redundaret et omnis illius terræ superficies stagnaret. Sole orto,

igniti ejus radii, in aquas incidentes, effecere ut A rubicundæ apparerent. Moabitæ igitur in montibus castrametati, et ex alto despicientes, sanguinem esse putavere, suspicati, orto inter reges dissidio, milites sese invicem trucidasse. Et dum incomposito agmine ad spoliorum direptionem properant, ab hostibus circumventi, alii cæduntur, alii in fugam vertuntur: quos Israelitæ persecuti, in Moabitidem **98** impressione facta, et urbes everterunt, et regionem devastarunt. Rex autem Moabitarum, in urbem reversus, filium suum primogenitum in murum adductum, ex desperatione immolatum, adolet deo. Quo reges conspecto, miserti illius eo loci redacti, obsidionem solverunt. Josaphatus autem, Hierosolyma reversus, obiit anno ætatis sexagesimo, regni vicesimo quinto, vir pius B et justus: multisque liberis relictis, natu maximum Joramum successorem designavit, Israelitico regi cognominem avunculo suo.

δαίας ἠξίου συμμαχῆσαι αὐτῷ. Ὁ δὲ καὶ τὸν Ἰδουμαίων βασιλέα ὑπείκοντα αὐτῷ προσλάβεσθαι σύμμαχον ἐπηγγείλατο. Ἑνωθέντες δ' οἱ τρεῖς βασιλεῖς, διὰ τῆς ἐρήμου ἀπῄεσαν ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ, καὶ τὸ ὕδωρ ἐπέλειψε τοῖς στρατεύμασιν. Ἦλθον οὖν πρὸς Ἐλισσαιὲ οἱ τρεῖς βασιλεῖς, καὶ ἐδέοντο σώζειν αὐτοὺς καὶ τὴν στρατιάν. Ὁ δὲ τῷ Ἰωρὰμ ἔφη· *Πρὸς τοὺς πατρός σου καὶ τῆς μητρός σου ἄπιθι προφήτας*· καὶ ὤμοσεν αὐτῷ μὴ ἂν ἀποκριθῆναι αὐτῷ εἰ μὴ δια Ἰωσαφάτ. Εἶτα ψάλλοντά τινα κληθῆναι ἐκέλευσε. Ψάλλοντος δ' ἐκείνου, πνεῦμα Κυρίου ἐνέπνευσε τῷ προφήτῃ, καὶ ἐπέταξε πολλοὺς βόθρους ὀρύξαι παρὰ τὸν χείμαῤῥον· Ὄψεσθε γὰρ, ἔφη, πλήρη τὸν χείμαῤῥον, οὔτε πνεύματος πνεύσαντος, οὐθ' ὑετοῦ γεγονότος, καὶ πίεσθε εἰς κόρον, καὶ τῶν ἐχθρῶν κυριεύσετε. Καὶ ὁ μὲν οὕτως προειρήκεν. Ἕωθεν δὲ τῇ ἐπαύριον ὁ χείμαῤῥος ὑδάτων ἐμπέπληστο· καὶ πλημμύρας γενομένης, ἅπαν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἐκείνης τὸ ὕδωρ ἐκάλυψεν. Ἀνατείλαντος δὲ τοῦ ἡλίου πυρώδους, καὶ προσβάλλοντος τοῖς ὕδασιν, ἐρυθρὰ ταῦτα πρὸς τὴν αὐγὴν τοῦ ἡλίου ἐφαίνοντο. Οἱ οὖν Μωαβῖται ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐστρατοπεδευκότες, καὶ ὑψόθεν κατασκοποῦντες, αἷμα τὸ ὕδωρ ὑπολαβόντες, καὶ νομίσαντες τοὺς βασιλεῖς πρὸς ἀλλήλους μαχέσασθαι, καὶ ἀποκτεῖναι ἀλλήλους τοὺς στρατιώτας αὐτῶν, ὥρμησαν ἀσυντάκτως εἰς τὴν τῶν σκύλων διαρπαγήν. Καὶ τῶν ἐχθρῶν περιστάντων αὐτοὺς, οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν, οἱ δὲ ἔφυγον. Οἱ δὲ Ἰσραηλῖται, διώκοντες, εἰς τὴν Μωαβῖτιν ἐνέβαλον, καὶ τάς τε πόλεις καθεῖλον, καὶ τὴν χώραν ἠρήμωσαν. Ὁ βασιλεὺς δὲ Μωὰβ εἰς τὴν πόλιν ἐπανελθὼν, τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναγαγὼν, ἐξ ἀπογνώσεως ἔθυσε, καὶ ὡλοκαύτωσε τῷ Θεῷ. Τοῦτο οἱ βασιλεῖς ἰδόντες, καὶ τῆς ἀπογνώσεως ἐκεῖνον οἰκτείραντες, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν. Ἰωσαφὰτ δὲ, ἐπανελθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα, τελευτᾷ, ζήσας μὲν ἔτη ἑξήκοντα, βασιλεύσας δ' ἐκ τούτων πέντε καὶ εἴκοσι, ἀνὴρ γενόμενος θεοσεβής τε καὶ δίκαιος. Πολλοὺς δὲ παῖδας λιπὼν, διάδοχον τῆς βασιλείας τὸν πρεσβύτατον ἐποιήσατο, Ἰωρὰμ κεκλημένον ὁμωνύμως τῷ Ἰσραηλιτῶν βασιλεῖ, μητραδέλφῳ ὄντι αὐτοῦ.

XVI. Elisæum Samariæ degentem mulier quæ- C dam vidua convenit, miserabiliter conquerens, quod solvendo non sit, liberos suos a feneratore in servitutem abripi. Eam propheta rogat, quid habeat in ædibus. Quæ cum se nihil habere nisi pauxillum olei responderet, jubet ut multa vasa utenda petat, et in omnia de oleo infundat. Quo illa facto, vasa omnia plena esse oleo prophetæ nuntiat: quo ille vendito, eam creditori satisfacere, et quod supersit ad usum domesticum conferre jubet. Idem Sunamitidi, cujus hospitio utebatur, orbæ liberis prædixerat, parituram esse filium: itaque factum est. Verum puer jam grandiusculus obiit. Itaque mulier ad Elisæum in Carmelum venit, et, pedibus ejus advoluta, calamitatem suam deplorat. D Ille discipulum Giezim, dato baculo suo, quem puero mortuo imponeret, cum ea abire jubet. Sed jurante muliere se non discessuram nisi ipse secum abiisset, paret propheta, puerum in lectulo jacentem invenit, precatus lectum conscendit, puero incubat, in eum sufflat: quod cum septies fecisset, mortuus reviviscit, et matri vivus a propheta restituitur. Inde Galgala profectum, cum fame laboraretur, filii prophetarum conveniunt: quibus cum a famulo aliquid elixari jussisset, ille ex agro herbas colligit, quibus et cucurbita silvestris (toxicum id est) admista erat, coctas apponit. Illi, cucurbita animadversa,

ΙϚ'. Ἐν Σαμαρείᾳ δὲ τῷ Ἐλισσαίῳ διάγοντι πρόσεισι γυνή τις χεῖρα ἀποκλαιομένη, ὅτι χρεωστοῦσα καὶ μὴ ἔχουσα τὸ χρέος ἀποδοῦναι, τοὺς υἱοὺς ἀφαιρεῖται παρὰ τοῦ δανειστοῦ, εἰς δούλους αὐτῷ ἐσομένους. Ὁ δὲ προφήτης, τί ἐν τῷ οἴκῳ ἔχει, ἠρώτα αὐτήν. Ἡ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἔφη ἢ βραχύτατον ἔλαιον. Καὶ ἐνετείλατο αὐτῇ χρήσασθαι ἀγγεῖα πολλὰ, καὶ ἐπιχεῖν ἐκ τοῦ ἐλαίου ἐν ἅπασι. Πεποίηκε τὰ κελευσθέντα τὸ γύναιον, καὶ πάντα ἐλαίου ἐπλήσθησαν, καὶ ἀνήγγειλε τῷ προφήτῃ τὸ γεγονός. Κἀκεῖνος ἀποδόσθαι τὸ ἔλαιον συνεβούλευσε, καὶ ἀποτίσαι τὸ χρέος, καὶ τῷ περισσῷ εἰς διοίκησιν χρήσασθαι. Ξενισθεὶς δὲ παρὰ τῆς Σουναμίτιδος, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς ἀναπαυόμενος, μὴ ἐχούσης παῖδα, προεῖπεν αὐτῇ συλλήψεσθαι καὶ τεκεῖν υἱόν. Καὶ κατὰ τὴν τοῦ προφήτου πρόῤῥησιν ἔτεκεν. Ἀδρυνθὲν δὲ τὸ παιδίον τέθνηκεν. Ἡ δὲ γυνὴ πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον εἰς τὸ Καρμήλιον ἀπελήλυθε, καὶ πεσοῦσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὴν συμφορὰν ἀπεκλαίετο. Ὁ δὲ τῷ φοιτητῇ αὐτοῦ Γιεζὶ ἐνετείλατο ἀπελθεῖν, δοὺς αὐτῷ τὴν ἑαυτοῦ βακτηρίαν, ἵνα ἐπίθηται αὐτὴν τῷ τεθνεῶτι παιδί. Καὶ ἡ γυνὴ ὤμοσε μὴ ὑποστρέψαι, εἰ μὴ αὐτὸς αὐτῇ συμπορεύσεται. Ἐπείσθη οὖν ὁ προφήτης, καὶ ἀπελθὼν εὗρε τὸ παιδάριον ἀνακεκλιμένον ἐν τῇ κλίνῃ αὐτοῦ· καὶ προσευξάμενος ἀνέβη ἐπὶ τὴν κλίνην, καὶ συνανεκλίθη τῷ παιδαρίῳ, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς αὐτό. Καὶ ἑπτάκις οὕτω τοῦ προφήτου ποιήσαντος, ἀνεζωώθη ὁ τεθνη-

χὼς, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν τῇ μητρὶ αὐτοῦ ζῶντα. Ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Γάλγαλα. Καὶ ἦν λιμὸς, καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἧκασι πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ τῷ διακόνῳ αὐτοῦ ἐπέταξεν ἑτοιμάσαι αὐτοῖς ἕψημα. Καὶ συνέλεξεν ἐκεῖνος ἐκ τοῦ ἀγροῦ λάχανα, οἷς καὶ τολύπη συνανεμέμικτο. Ἡ δὲ βοτάνη ἐστὶ δηλητήριος. Καὶ ἑψήσας προσήγαγε τοῖς ἀνδράσιν· ἐσθίοντες δὲ ἐπέγνων τὴν τολύπην, καὶ πρὸς τὸν προφήτην ὡς τεθνηξόμενοι ἐξεβόησαν. Ὁ δὲ ἄλευρον κελεύσας ἐμβαλεῖν εἰς τὸν λέβητα, ἐπέτρεψε φαγεῖν, καὶ οὐδενί τι γέγονεν ἐκ τῆς τροφῆς πονηρόν. Ἐνεγκόντος δ' αὐτῷ τινος ἄρτους εἴκοσι, καὶ παλάθας, ἐνετείλατο τῷ ὑπηρέτῃ αὐτοῦ παραθεῖναι τῷ λαῷ ταῦτα. Τοῦ δὲ, *Τί ἂν γένοιτο ταῦτα πρὸς ἄνδρας ἑκατὸν*, εἰρηκότος· Δὸς, εἶπε, *ταῦτα, καὶ ἐσθιέτωσαν· κορεσθήσονται γὰρ, καὶ καταλείψουσι περισσεύματα*. Καὶ εἰς ἔργον ὁ λόγος ἐγένετο. Νεεμὰν δὲ, μέγας ὢν παρὰ τῷ βασιλεῖ Συρίας, λελέπρωτο. Καὶ νεάνιδος αἰχμαλωτισθείσης Ἰσραηλίτιδος, ἡ γυνὴ Νεεμὰν δούλην ἔσχεν αὐτήν. Ἥτις ἔφη πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῆς, ὡς, Εἰ ἀπῆλθεν ὁ κύριός μου πρὸς τὸν προφήτην Ἐλισσαιὲ, ἀπηλλάγη ἂν τῆς νόσου αὐτοῦ. Ἡ δὲ τῷ ἀνδρὶ τοὺς λόγους ἀπήγγειλε τῆς νεάνιδος, καὶ Νεεμὰν τὰ λαληθέντα τῷ βασιλεῖ Συρίας ἀνήνεγκε. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπιστολὴν ἐκτίθεται περὶ τοῦ θεραπευθῆναι τὸν Νεεμὰν πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Ἰσραήλ. Νεεμὰν δὲ, λαβὼν δέκα τάλαντα ἀργύρου, καὶ ἑξακισχιλίους χρυσοῦς, καὶ δέκα ἀλλασσομένας στολὰς (64), ἐπορεύθη ἐπὶ Σαμάρειαν, καὶ τὴν ἐπιστολὴν τῷ βασιλεῖ ἐνεχείρισεν. Ὁ δὲ, ἀναγνοὺς αὐτὴν, διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, λέγων, ὅτι Πρόφασιν καθ' ἡμῶν ὁ βασιλεὺς Συρίας ζητεῖ. Ἐλισσαιὲ δὲ, ταῦτα μαθὼν, Ἐλθέτω πρός με ὁ Νεεμὰν, μεμήνυκε τῷ βασιλεῖ Ἰσραήλ. Καὶ ἐλθόντι στείλας δεδήλωκεν ἀπελθεῖν εἰς τὸν Ἰορδάνην, καὶ λούσασθαι ἑπτάκις, καὶ οὕτω τῆς λέπρας ἀπαλλαγήσεσθαι. Ὠργίσθη δὲ Νεεμὰν, ὅτι μὴ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ προφήτης, καὶ ηὔξατο, καὶ ἐπέθετο αὐτῷ τὴν χεῖρα. Καὶ ἀγανακτῶν ὑπεχώρει, λέγων· Οὐκ εἰσὶ ποταμοὶ παρ' ἡμῖν ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην; Πορευθεὶς λούσομαι ἐν αὐτοῖς, καὶ καθαρισθήσομαι. Ὑπερχωροῦντι δὲ εἶπον αὐτῷ οἱ θεράποντες· Ποίησον τὸν τοῦ προφήτου λόγον, ῥᾴδιον ὄντα. Καὶ κατέβη Νεεμὰν, καὶ ἐβαπτίσατο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἑπτάκις, καὶ ἐκαθαρίσθη· καὶ ἀναστρέψας ηὐχαρίστει τῷ προφήτῃ, καὶ μὴ εἶναι Θεὸν ἕτερον ὡμολόγει παρὰ τὸν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἠξίου αὐτὸν λαβεῖν τι ἐξ ὧν ἐκόμιζεν. Ὁ δὲ ἀπήνηνατο, καὶ ὑπέστρεψε Νεεμάν. Γιεζὶ δὲ κατεδίωξεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν· *Ὁ προφήτης ἀπέστειλέ με λήψεσθαι ἀπὸ σοῦ τάλαντον ἀργυρίου, καὶ δύο στολὰς, δοθησόμενα δεομένοις τισὶν ἄρτι προσελθοῦσιν* αὐτῷ. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Νεεμάν· καὶ ὑπέστρεψε Γιεζὶ πρὸς Ἐλισσαιέ. Ἔγνω δὲ ὁ προφήτης ὃ εἰρ-

A prophetam inclamarunt tanquam evestigio morituri. Ille farina in lebetem injecta eos vesci jubet. Quo facto, nihil ex eo cibo incommodi senserunt. Cum quidam ei panes viginti attulisset ac palathas, ministrum ea populo apponere jubet. **99** Qui cum diceret: *Quid ista ad centum viros? Dato*, inquit, *ut vescantur: nam et saturabuntur, et aliquid supererit.* Et ita factum est ut ille dixerat. Erat quidam Neeman nomine, magnæ apud Syriæ regem auctoritatis, lepra infectus. Cujus uxori cum mulier Israelitica bello capta serviens, dixisset, si ad Elisæum prophetam abiret herus suus, morbum ejus curatum iri, ea verba uxor marito, maritus regi Syriæ refert. Rex vero litteras scribit ad regem Israelis de Neemanis curatione. Ipse Neeman, sum- B ptis decem argenti talentis et sex mille aureis, et decem stolis lautioribus, Samariam proficiscitur, litterasque regi tradit. Quibus ille lectis, vestes suas laceravit, Syriæ regem causam contra se quærere dicens. Eo cognito, Elisæus ad se Neemanem mitti jubet: qui cum venisset, septies in Jordane lavandum esse, per nuntium ei significat, sic lepra iri liberatum. Neeman vero, iratus quod sibi propheta non obviam egressus esset ac manibus impositis vota fecisset, per indignationem discedit: quasi vero Syria non haberet flumina Jordane meliora, in quibus si lavisset, mundaretur. Sed inter abeundum, monitus a famulis ut prophetæ pareret monitis, quæ nihil difficile com- C plecterentur, obtemperat, et septies in Jordane mersus mundatur: ac reversus, gratiis prophetæ actis, confitetur non esse alium Deum præter Israeliticum, petens ut muneris aliquid acciperet. Verum illo recusante, discedit. Giezis autem eum persequens: *Propheta*, inquit, *me misit, ut argenti talentum, et duas stolas acciperem, quæ det egentibus, qui illum modo convenerunt.* Iis acceptis, Giezis ad Elisæum redit. Qui cum factum illius cognovisset, ei dixit: *Quia pecuniam et vestes a Neemane accepisti, lepra illius tibi et semini tuo adhærescet.* Sic ille leprosus exit. Prophetarum autem filiis ad Jordanem ligna cæsum profectis, ut sibi tabernacula constituerent, Elisæo comitante, cujusdam securis elapsa capulo in flumen decidit. Is D prophetam vocat, et locum monstrat ubi demersum esset ferrum. At ille, cum lignum injecisset, emersit ferrum: idque supernatans aquæ recipit is qui amiserat. Cum rex Syriæ Joramum Israelitarum regem per insidias captaret, **100** Elisæus misso nuntio eum monet ut caveat, nec venatum egrediatur. Paret ille. Ader, frustratus insidiis, suos proditionis suspectos habere: illi affirmare non se, sed Elisæum prophetam arcana regi nuntiare. Mittit igitur exercitum Dothaim ad prophetam ca-

Variæ lectiones et notæ.

(64) Ἀλλασσομένας στολάς. Vetus Bibliorum translatio, *decem mutatoria vestimentorum*. Castalio *lautiores vestes* convertit, quem secutus est Wolfius. Vide Gloss. med. Lat. in *Mutatorium*, et Gloss. med. Græcit. in Ἀλλάσσειν.

piendum, a quo minister illius urbem circumdatam videns, perterritus, rem prophetæ nuntiat. At ille timere vetat, ac Deum orat ut famulo demonstret quomodo ipse divinitus custodiatur. Quo impetrato, videt famulus prophetam curribus et equis igneis vallatum: qui denuo precatus, hostium oculos perstrinxit, et ad eos egressus: *Me sequimini*, inquit, *et tradam vobis Elisæum*. Sequuntur illi et oculis et animis obcæcatis. Quos cum Samariam perduxisset, regem jubet eos suis copiis circumdare; et Deum orat ut caliginem illorum oculis amoveret. Quo facto Syri se in hostium medio versari vident. Verum Elisæus neminem eos lædere patiebatur, sed consulebat ut accepti hospitaliter incolumes dimitterentur. Joramus rex prophetæ monitis diligenter paret: illi discedunt. Regi quid acciderit nuntiant. Syrus audita re obstupescit.

γαστο τῷ Γιεζῇ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· *Ὅτι ἔλαβες τὸ ἀργύριον καὶ τὰ ἱμάτια ἀπὸ τοῦ Νεεμὰν, ἡ λέπρα ἐκείνου κολληθήσεταί σοι καὶ τῷ σπέρματί σου.* Καὶ ἐξῆλθε λελεπρωμένος. Οἱ υἱοὶ δὲ τῶν προφητῶν οἱ μετὰ Ἐλισσαίου ἐπορεύθησαν εἰς τὸν Ἰορδάνην τεμεῖν ξύλα, ὡς ἂν ποιήσωσιν ἑαυτοῖς σκηνάς· καὶ Ἐλισσαῖος αὐτοῖς συνεπορεύετο. Τεμνόντων δὲ τὰ ξύλα, ἑνὸς τὸ τῆς ἀξίνης σιδήριον ἐνέπεσεν εἰς τὸν ποταμόν. Καὶ ὁ τῆς ἀξίνης κύριος τὸν προφήτην ἐπεκαλέσατο, καὶ τὸν τόπον ὑπέδειξεν αὐτῷ ἐν ᾧ κατέδυ ὁ σίδηρος. Ὁ δὲ, ξύλον λαβὼν, ἐνέβαλεν ἐκεῖ. Καὶ ἀνέδυ τὸ σιδήριον, καὶ ἐπιπολάσαν ἔλαβεν αὐτὸ ὁ ἀπολέσας αὐτό. Ὁ δὲ βασιλεὺς Συρίας ἐνέδραν ἐκάθισεν, ἵν' ἕλῃ τὸν βασιλέα τὸν Ἰωράμ. Ἀπέστειλε δὲ ὁ προφήτης πρὸς Ἰωρὰμ φυλάττεσθαι αὐτῷ ἐντελλόμενον, καὶ μὴ ἀπιέναι πρὸς θήραν. Καὶ ὁ μὲν οὐκ ἐξῄει. Ἄδερ δὲ, τῆς ἐπιβουλῆς ἁμαρτὼν, τοὺς οἰκείους ὑπώπτευε γίνεσθαι προδότας τῶν βεβουλευμένων αὐτῷ. Φησάντων δ' ἐκείνων οὐκ αὐτοὺς, ἀλλὰ τὸν προφήτην Ἐλισσαῖον μηνύειν αὐτῷ τὰ ἀπόρρητα, στέλλει ἐν Δωθαῒν στράτευμα, ἵν' αὐτὸν λάβοιεν. Ἰδὼν δὲ τὸν λαὸν κύκλῳ τῆς πόλεως ὁ τοῦ προφήτου διάκονος, περιδεὴς ἐγένετο, πρὸς αὐτὸν ἀναγγέλλων τὸ πρᾶγμα. Ὁ δὲ, Μὴ δεῦθι, ἔφη· καὶ ἱκέτευσε τὸν Θεὸν δεῖξαι τῷ διακόνῳ αὐτοῦ, ὅπως φυλάττεται παρ' αὐτοῦ. Καὶ δέδωκεν ὁ Θεὸς τῷ θεράποντι τοῦ προφήτου χάριν ἰδεῖν αὐτὸν ἅρμασι καὶ ἵπποις πυρίνοις κεκυκλωμένον. Ἠμαύρωσε δὲ ὁ προφήτης προσευξάμενος καὶ τὰ ὄμματα τῶν ἐχθρῶν. Καὶ ἐξελθὼν πρὸς αὐτοὺς ἔφη· *Ἀκολουθεῖτέ μοι, καὶ δώσω τὸν Ἐλισσαῖον ὑμῖν.* Οἱ δὲ εἵποντο, καὶ τὰς ὄψεις βεβλαμμένοι καὶ τὴν διάνοιαν. Ἀπαγαγὼν δὲ αὐτοὺς εἰς Σαμάρειαν, περιστῆσαι αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ δύναμιν τῷ βασιλεῖ ἐνετείλατο. Καὶ τὸν Θεὸν ᾔτει περιαιρεθῆναι τὴν ἀχλὺν ἐκ τῶν ὀμμάτων αὐτῶν. Περιαιρεθείσης δὲ, εἶδον ἑαυτοὺς οἱ Σύροι μέσον ἐμπεριειλημμένους τῶν πολεμίων. Ἐλισσαῖος δὲ οὐδένα ἐπιθέσθαι αὐτοῖς παρεχώρει, ξενίσαι δὲ μᾶλλον, καὶ ἀπολῦσαι ἀπαθεῖς συνεβούλευε. Φιλοτίμως οὖν ὁ Ἰωρὰμ ἑστιάσας αὐτοὺς, κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον ἀφῆκεν. Οἱ δὲ ἀπῆλθον, καὶ τὰ γεγονότα τῷ ἑαυτῶν βασιλεῖ διηγήσαντο· καὶ ἐξεπλάγη.

XVII. Post hæc cum omnibus suis copiis Samariam obsidet, in qua tanta fames orta est, ut caput asini quinquaginta nummis argenteis veniret, et sextarius columbini fimi, totidem. Cum autem rex Joramus mœnia circumiret, inclamat eum muliercula, conservari se petens; quam ille cibum petere suspicans, cum indignatione: *Mihi neque area est*, inquit, *neque torcular*: *quomodo te conservem?* Sed illa judicium petere se dicente, causam agere jubet. Ibi mulier: *Pepigi*, inquit, *cum vicina mea, ut filios nostros mactemus, et alternis diebus altera alteram alat. Nunc cum ego meum mactarim, illa non stat conventis.* His rex auditis, ingenti dolore affectus, et laceratis vestibus suis, prophetæ irascitur quod mala ista precibus non averteret, ac percussorem contra illum mittit. Sed Elisæus cœtui discipulorum id prædixerat: *Homicidæ*, inquit, *filius misit qui me perimat, sed vos clausis foribus aditu percussorem prohibete: sequetur enim rex mutato consilio.* Itaque factum est: nam Joramus, omissa priore cogitatione, properanter **101** ad prophetam venit, expostulans, quod ærumnarum depulsionem Deum non exoraret. At ille: *Cras*, inquit, *duo sata hordei siclo vendentur, et similaginis satum tantidem.* Tum quidam ex regis comitibus: *Incredibilia*, ait, *propheta, dicis*. Cui ille: *Quæ pollicitus sum*, inquit, *videbis: sed ob incredulitatem, iis non frueris.* Ea igitur nocte sonitum curruum,

ΙΖ'. Μετὰ ταῦτα δὲ πανστρατιᾷ παρελθὼν εἰς Σαμάρειαν ὁ βασιλεὺς Συρίας, ἐπολιόρκει αὐτήν. Καὶ ἐγένετο λιμὸς σφοδρότατος ἐν αὐτῇ, ὥστε κεφαλὴν ὄνου πεντήκοντα νομισμάτων ἀργύρου πραθῆναι, καὶ ξέστην κόπρου περιστερῶν πεντήκοντα νομισμάτων ὁμοίων. Τοῦ δὲ βασιλέως Ἰωρὰμ περιιόντος τὸ τεῖχος, ἐβόησε γύναιον· Σῶσον, ὦ βασιλεῦ. Ὁ δὲ νομίσας τροφὴν αἰτεῖν τὴν γυναῖκα, *Πόθεν σε σώσω*, *βλασφημήσας αὐτὴν*, ἔφη, *μήτε ἅλωνός μοι, μήτε ληνοῦ ὑπαρχούσης;* Τῆς δὲ κρίσιν αἰτεῖν εἰπούσης, λέγειν ἐπέτρεψε. Καὶ ἡ γυνὴ, *Συνθήκας*, εἶπεν, *ἐθέμην μεθ' ἑτέρας γυναικὸς γειτνιώσης μοι, θῦσαι τὰ τέκνα ἡμῶν, καὶ ἀνὰ μίαν ἡμέραν ἀλλήλας θρέψαι.* Κἀγὼ μὲν τὸ ἐμὸν ἔθυσα, ἡ δὲ παραβαίνει τὰ ὡμολογημένα. Τούτων ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ὑπερήλγησε, καὶ τὴν ἐσθῆτα διέῤῥηξε. Καὶ κατὰ τοῦ προφήτου ἐξώργιστο, ὅτι μὴ δέοιτο τοῦ Θεοῦ λῦσαι τὴν κάκωσιν, καὶ τὸν ἀποκτενοῦντα αὐτὸν ἔπεμψεν. Ἐλισσαῖος δὲ, τοῖς φοιτηταῖς ὁμιλῶν, προεῖπεν αὐτοῖς, ὅτι *Ὁ τοῦ φονέως υἱὸς κτανεῖν με ἀπέστειλεν· ἀλλ' ὑμεῖς, τὴν θύραν κλείσαντες, κωλύσατε τὴν εἴσοδον τῷ σφαγεῖ· ἔψεται γὰρ μεταμεμελημένος ὁ βασιλεύς.* Καὶ οἱ μὲν κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον ἐποίησαν· Ἰωρὰμ δὲ, μεταβουλευσάμενος, σπεύδων πρὸς τὸν προφήτην ἀφίκετο, καὶ ᾐτιᾶτο αὐτὸν, ὅτι μὴ δέοιτο τοῦ Θεοῦ λῦσαι σφίσι τὰ λυπηρά· Ὁ δὲ, *Αὔριον*, ἔφη, *δύο σάτα κριθῆς πραθήσεται*

σίκλου, καὶ σεμιδάλεως σάτον σίκλου. Καί τις τῶν ἑπομένων τῷ βασιλεῖ, *Ἄπιστα*, ἔφη, *λέγεις, προφῆτα.* Ὁ δὲ, *Ὄψει μὲν*, ἔφη, *τὰ ἐπηγγελμένα, οὐκ ἀπολαύσεις δὲ αὐτῶν διὰ τὴν ἀπιστίαν.* Κατὰ δὲ τὴν νύκτα ἐκείνην κτύπον ἁρμάτων, ἵππων τε καὶ ὅπλων καὶ πλήθους ἀλαλαγμῶν ἐνεποίησεν ὁ θεὸς τῶν Σύρων ταῖς ἀκοαῖς. Οἱ δὲ, συμμαχικὸν προσλαβέσθαι πολὺ τὸν Ἰωρὰμ οἰηθέντες, καὶ ἐπέρχεσθαι σφίσι, λιπόντες τὸ στρατόπεδον, περιδεῶς ἀπεδίδρασκον. Λεπροὶ δὲ τέσσαρες ἄνδρες ἔξω τῆς πόλεως ἦσαν, τοῦ νόμου τοὺς λεπροὺς κελεύοντος ἐξωθεῖσθαι τῶν πόλεων. Οἱ γοῦν λεπροὶ ἐκεῖνοι, ἤδη τῷ λιμῷ φθειρόμενοι, προσελθεῖν τῇ τῶν Σύρων παρεμβολῇ ἐβουλεύσαντο, λέγοντες ὡς *Ἢ φείσονται ἡμῶν, καὶ τραφέντες ζησόμεθα, ἢ ἀναιρεθέντες, τῶν κακῶν ἀπαλλαγησόμεθα.* Ἧκον οὖν ὄρθρου πρὸς τὸ τῶν Σύρων στρατόπεδον, καὶ οὐδεὶς αὐτοῖς ἑωρᾶτο. Παρῆλθον εἰς μίαν σκηνὴν, καὶ κενὴν ἀνθρώπων κατέλαβον. Ἐξ ἐκείνης εἰς ἑτέραν μετέβησαν, κἀκείνην ἔρημον οὖσαν εὑρήκασι. Καὶ εἰς πλείους δὲ μεταβάντες, ὡς οὐδενὶ ἐνετύγχανον, πρῶτον μὲν ἔφαγόν τε καὶ ἔπιον, εἶτα χρυσίον τε καὶ ἀργύριον καὶ ἱμάτια λαβόντες ἐκεῖθεν, ἔκρυψαν· καὶ οὕτως εἰς τὴν πόλιν ἐλθόντες, τὸ γεγονὸς ἀνέκρυπτον. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀκούσας, ἐνέδραν εἶπεν εἶναι τοῦτο τῶν πολεμίων, καὶ μὴ προϊέναι διεκελεύετο, τοὺς δὲ κατασκοπήσοντας ἔπεμψεν. Οἳ ἀπελθόντες, ἐνέτυχον μὲν οὐδενὶ παρὰ τὴν ὁδὸν, πλήρη δὲ αὐτὴν ἱματίων, καὶ σκευῶν εὕρισκον. Ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς διαρπάσαι τὴν παρεμβολὴν τῷ πλήθει ἐπέτρεψεν. Ὅθεν τοσαύτη ἀφθονία τῶν ἀναγκαίων ἐγένετο, ὡς δύο σάτα κριθῆς σίκλου πωλεῖσθαι, σάτον δὲ σεμιδάλεως. Τὸ δὲ σάτον ἐστὶν Ἰταλικὸν ἡμιμέδιμνον. Μόνης δὲ τῆς ἀφθονίας ἐκείνης οὐκ ἀπώνατο ὁ τοῦ βασιλέως τριστάτης, κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον, ὃς τῇ αὐτοῦ προῤῥήσει ἠπίστησε· συῤῥεύσαντος γὰρ τοῦ πλήθους ἐπὶ τὴν πύλην τῆς πόλεως, συνεπατήθη, καὶ τέθνηκεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς Δαμασκοῦ μετὰ ταῦτα ἐνόσησε. Καὶ ὁ Ἐλισσαῖος ἀπῆλθε τότε πρὸς Δαμασκόν· καὶ ἤκουσεν ὁ νοσῶν περὶ τοῦ προφήτου, καὶ ἀπέστειλεν Ἀσαὴλ τὸν ἐντιμότερον τῶν θεραπόντων αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν, ἐρωτῶντα εἰ ζήσεται. Ἔπεμψε δὲ αὐτῷ καὶ δῶρα πολλά. Ἐρωτηθεὶς δὲ ὁ προφήτης, τεθνήξεσθαι μὲν τὸν νοσοῦντα βασιλέα προεῖπε· τῷ δὲ Ἀσαὴλ ἐνετέλλετο μηδὲν ἐκείνῳ εἰπεῖν· αὐτὸς δὲ ἔκλαιε. Καὶ ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ Ἀζαὴλ τοῦ κλαυθμοῦ τὴν αἰτίαν, θρηνεῖν ἔφη προορῶν ὅσα ἐκ σοῦ συμβήσεται τοῖς Ἰσραηλίταις δεινά· σὺ γὰρ βασιλεὺς ἔσῃ Συρίας. Ὑποστρέψας δὲ Ἀζαὴλ πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ, ἀπήγγειλε φάναι τὸν προφήτην, ὡς ζήσεται. Τῇ δ' ἐπιούσῃ δίκτυον αὐτῷ ἐπιβαλὼν διάβροχον, τὸν μὲν ἀπέπνιξεν, αὐτὸς δὲ τῆς βασιλείας ἐπειλήπτο.

A equorum et armorum, et multitudinis fremitum in Syrorum auribus excitavit Deus. Qui, magnas auxiliares copias advenisse Joramo rati et contra se ire, castris relictis trepide aufugiunt. Leprosi autem quatuor extra urbem erant (nam iis habitare in urbibus lege interdictum est), qui, fame pene enecti, castra Syrorum ingredi decreverunt. *Nam aut parcent nobis Syri* (inquiunt), *ciboque potiti vivemus, aut interfecti malis liberabimur.* Veniunt diluculo ad castra Syrorum, vident neminem: unum tabernaculum intrant, vacuum id hominibus deprehendunt. Ex eo in aliud transeunt, illud etiam desertum inveniunt: in plura progressi, cum in neminem incidissent, primum edunt et bibunt, deinde aurum, argentum, vestem ablata, occultant: B et ingressi urbem, rem nuntiant. Qua rex audita, Syrorum insidias eas esse dicit, suos ab egressu deterret: speculatores mittit, qui in itinere in neminem inciderunt, sed castra plena vestibus et vasis repererunt. Tum rex castra populo diripienda dat: unde tanta rerum necessariarum copia exstitit, ut duo sata hordei siclo venirent, et satum similaginis tantidem. Est autem satum semimedimnus Italicus. Ejus ubertatis fructum non cœpit regis ille satelles, quemadmodum propheta dixerat, ob abrogatam verbis illius fidem; nam multitudine populi ad portam confluente, obtritus est. Post hæc rex Damasci ægrotavit. Elisæus autem tum Damascum abiit: cujus adventu æger audito, misso Azahele C ex honoratioribus ministris, percontatur an victurus esset, missis etiam muneribus multis. Respondet ille, paulo post moriturum esse ægrotantem, sed Azahelem vetat id illi dicere, et ipse plorat. Ploratus causam sciscitanti Azabeli, respondet deplorare se mala quæ ille Israelitis illaturus
102 esset: eum enim Syriæ regno potiturum. Azahel, ad dominum suum reversus, nuntiat prophetam incolumitatem illi polliceri. Postridie madido reticulo injecto eum suffocat, ipse regnum invadit.

IH'. Ὁ δὲ τοῦ Ἰούδα βασιλεὺς Ἰωρὰμ (ἡ γὰρ αὐτὴ κλῆσις ἀμφοῖν τοῖν βασιλέοιν προσῆν) εἰς ἀσέβειαν ἐξεκυλίσθη παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Γοθολίας, θυγατρὸς οὔσης τοῦ Ἀχαὰβ, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἀνεῖλε (65), καὶ τοὺς πατρῴους θεράποντας, καὶ τὸν λαὸν συνασεβεῖν αὐτῷ κατηνάγκαζεν. Οὕτω δὲ βιοῦντι ὁ προφήτης ἐπέστειλε, προμηνύων αὐτῷ τὸν ἐσόμενον ὄλεθρον, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν αὐτοῦ

D XVIII. At Joramus rex Judæorum (idem enim utrique regi nomen erat), a Gotholia uxore, Achabi filia, ad impietatem devolutus, et fratres sustulit, et paternos ministros, et populum eamdem sequi coegit impietatem. Cui ita viventi nuntium misit propheta cladis imminentis, et interitus uxorum et liberorum ejus, ob impietatem populique vexationem. Neque multo post, Arabes bello Judæos

Variæ lectiones et notæ.

(65) *Θυγατρὸς οὔσης τοῦ Ἀχαὰβ, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἀνεῖλε.* Græca ita sonant, quasi Joramus fratres suos sustulerit. Wolf.

afflixerunt, uno tantum Ochozia ex regiis filiis non interfecto, et Joramus etiam, ut propheta prædixerat, ex morbi gravitate interiit anno ætatis quadragesimo, regni octavo, Ochozia filio successore relicto. Accidit autem ut Joramus alter, Israelitarum rex, suscepta contra Syros expeditione vulneratus, Jehu Amasis filio apud exercitum cum imperio relicto, ad curandum ictum abiret. Sed Elisæus quemdam ex discipulis ad Jehum regem inungendum mittit, ut delectum a Deo. Qui Jehu seducto, ut arcani aliquid communicaturus, et conclave ingressus, caput ejus oleo perfundens, eum a Deo creari regem ait, ad Achabi genus delendum : et his dictis, subito e conclavi se proripit. Percontantibus autem suis, quid ab illo vocatus esset, qui quidem furentis gestum præ se ferret : *Recte*, inquit, *judicatis, nam verba furore plena mihi nuntiavit : dixit enim me a Deo creatum esse regem.* Quibus populus auditis, Jehum tubis inflatis regem salutat. Quo facto, ille, delectis equitibus assumptis, ad Joramum subito opprimendum proficiscitur. Cum autem speculator Joramo dixisset adventare equites, mittit quemdam qui roget quid velint. Eum Jehus, nullo dato responso, se jussit sequi. Misso et altero, nec reverso, Joramus ipse, curru conscenso cum Ochozia sororis suæ filio, qui visendi ejus gratia venerat, Jehu in agro Nabuthis occurrit, rogans ut se haberet exercitus? Qui cum maledictis eum insectaretur, **103** Joramus territus fugam capessit. Tum Jehus intento arcu eum ferit, ut curru delapsus moreretur. Sic in Nabuthis agrum est projectus, quemadmodum Elias Achabo prædixerat. Ochoziam item fugientem sagitta icit Jehus, ex quo vulnere is quoque paulo post est mortuus, cum unum regnasset annum. Jezabel autem de turri prospectans, exquisite culta, ut gratiosior esset : *Bonus*, inquit, *servus qui dominum suum sustulit.* Jehus autem eunuchis mandat ut eam superne præcipitarent, e quo casu cruentatis parietibus illa periit. Quam cum Jehus ob genus regium sepeliri juberet, ministri præter ossa nihil repererunt. Canes enim eam dilacerabant, ut Elias prædixerat. Erant Achabo Samariæ septuaginta filii. Jehus igitur magistratibus Samaritanis et puerorum educatoribus scribit, significans, ut præstantissimum illorum regem crearent. Id autem tentandi gratia faciebat. Illi rescribunt eum esse suum dominum. Rescribit igitur Jehus, si se servos suos esse faterentur, capita omnium filiorum Achabi allaturos. Exsequuntur illi jussa. Rex capita ante portam urbis duobus poni locis jubet, eoque facto progressus : *Ego*, inquit, *regem sustuli : isti secundum prophetæ prædictionem perierunt.* Et omnes Achabi cognatos conquisitos necat. Samariam autem proficiscentem Jehum Jonadabus, obviam egressus, collaudat ob exstirpatam Achabi familiam. Ne quis autem pseudoprophetarum et Baalis sacerdotum lateret Jehus, se magnifice facturum esse rem di-

A καὶ τῶν τέκνων φθορὰν διὰ τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὴν τοῦ λαοῦ κάκωσιν. Ἃ καὶ εἰς ἔργον ἐξέβησαν, Ἀράβων ἐπιστρατευσάντων τῇ Ἰουδαίᾳ, ἑνὸς τῶν υἱῶν αὐτοῦ περισωθέντος τοῦ Ὀχοζίου. Καὶ Ἰωρὰμ δὲ μετὰ ταῦτα νοσήσας, ὡς ὁ προφήτης προείρηκε, βιαίως ἐξέψυξε, ζήσας μὲν ἐνιαυτοὺς τεσσαράκοντα, βασιλεύσας δὲ ὀκτώ. Ἡ δ' ἀρχὴ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ὀχοζίᾳ περιελήλυθεν. Ἰωρὰμ δὲ τῷ ἑτέρῳ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεῖ κατὰ τῶν Σύρων στρατεύσαντι συνέβη τοξευθῆναι ἐν τῷ πολέμῳ· καὶ ὁ μὲν ἀνεχώρησε θεραπευθησόμενος τὴν πληγὴν, ἡγεμόνα τῆς στρατιᾶς καταλείψας Ἰηοῦν τὸν τοῦ Ἀμασῆ. Ἐλισσαῖος δ' ἕνα τῶν μαθητῶν ἔπεμψε, χρίσοντα εἰς βασιλέα τὸν Ἰηοῦν, ὡς τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ᾑρημένου. Ὁ δ' ἐλθὼν, ἰδίᾳ τῶν ἄλλων ἀπολαβὼν
B τὸν Ἰηοῦν, ὡς δή τι λέξων αὐτῷ μυστικώτερον, εἰς τὸ ταμιεῖον εἰσδὺς, τὸ ἔλαιον κατέχεε τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς, φήσας αἱρεῖσθαι τὸν Θεὸν εἰς βασιλέα αὐτὸν, ἵν' ἀφανίσῃ τὸ γένος τοῦ Ἀχαάβ. Καὶ ὁ μὲν ἅμα τε εἶπε, καὶ ἐκ τοῦ ταμιείου σπουδαίως ἐξέδραμε. Πυνθανομένων δὲ τῶν σὺν αὐτῷ, τί ἂν βούλοιτο ὁ καλέσας αὐτὸν, καὶ μεμηνότι παρεικαζόντων ἐκεῖνον· *Ὀρθῶς ἐκρίνατε*, ἔφη, *ἐπεὶ καὶ λόγους μοι μεστοὺς μανίας ἀπήγγειλεν.* Εἴρηκε γὰρ βασιλέα με χειροτονεῖν τὸν Θεόν. Καὶ ὁ λαὸς, ἀκούσας ταῦτα, σαλπίζων ἀνηγόρευε βασιλέα τὸν Ἰηοῦν. Ὁ δὲ, αὐτίκα τοὺς λογάδας τῶν ἱππέων παραλαβὼν, ἐξώρμησεν, ἵν' ἀθρόον ἐπέλθῃ τοῖς περὶ τὸν Ἰωράμ. Τοῦ δὲ σκοποῦ τῷ Ἰωρὰμ ἱππεῖς ἥκειν
C φήσαντος, ἔστειλέ τινα ἐκεῖνος ἐρωτῶντα τί ἂν βούλοιντο. Ἰηοῦς δὲ, μηδὲν ἀποκριθεὶς, ἕπεσθαι αὐτῷ προσετρέπετο. Εἶτα καὶ δεύτερον ἔστειλεν· οὐδ' ἐκείνου δὲ ἀναστρέψαντος, αὐτὸς ὁ Ἰωρὰμ, τοῦ ἅρματος ἐπιβὰς, σὺν Ὀχοζίᾳ, ἐλθόντι πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ἀδελφῆς αὐτοῦ ὄντι υἱῷ, συνήντησεν ἐν ἀγρῷ Ναβουθαὶ τῷ Ἰηοῦ. Καὶ ἤρετο περὶ τῆς στρατιᾶς, ὅπως ἔχει. Ὁ δὲ βλασφημίας αὐτοῦ κατέχεεν. Ἰωρὰμ δὲ στραφεὶς ἀπεδίδρασκε δεδιώς. Καὶ Ἰηοῦς, τὸ τόξον ἐντείνας, βάλλει αὐτόν. Καὶ τοῦ ἅρματος ἐκπεσὼν τέθνηκε, καὶ ἐῤῥίφη εἰς τὸν τοῦ Ναβουθαὶ ἀγρὸν, κατὰ τὴν πρόῤῥησιν Ἡλιοὺ, ἣν πρὸς Ἀχαὰβ ἐποιήσατο. Καὶ Ὀχοζίαν δὲ φεύγοντα ἐτόξευσεν Ἰηοῦς, καὶ ἐκ τῆς πληγῆς μετὰ μικρὸν ἐτελεύτησεν, ἕνα βασιλεύσας ἐνιαυτόν. Ἰεζάβελ δ'
D ἐκ τοῦ πύργου προκύπτουσα, κεκαλλωπισμένη πρὸς τὸ ἐπαγωγότερον, *Ἀγαθὸς*, εἶπε, *δοῦλος, ὃς τὸν δεσπότην ἀνεῖλεν.* Ἰηοῦς δὲ ἄνωθεν αὐτὴν ῥίψαι τοῖς εὐνούχοις προσέταξε. Καὶ καταφερομένης αὐτῆς, περιεῤῥάνθη τὸ τεῖχος τῷ αἵματι. Ἡ δὲ τέθνηκεν. Ἰηοῦ δὲ ταφῆναι αὐτὴν προστάξαντος διὰ τὸ γένος αὐτῆς τὸ βασίλειον, οἱ προσταγέντες οὐδὲν εὗρον ἐκ τοῦ σώματος αὐτῆς ἢ μόνα ὀστᾶ. Ὑπὸ γὰρ κυνῶν διεσπάρακτο, ὡς Ἡλιοὺ προεφήτευσεν. Ἦσαν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ τῷ Ἀχαὰβ υἱοὶ ἑβδομήκοντα. Ἐπέστειλεν οὖν Ἰηοῦς τοῖς ἄρχουσι Σαμαρείας, καὶ τοῖς παιδαγωγοῖς τῶν υἱῶν Ἀχαὰβ, δηλῶν τὸν κρείττω τούτων βασιλεῦσαι αὐτούς. Πειρώμενος δὲ τῶν ἀνδρῶν ἔγραφε ταῦτα. Οἱ δὲ αὐτὸν ἔχειν δεσπότην ἀντέγραψαν. Καὶ αὖθις ἐπέστειλεν Ἰηοῦς καὶ εἰ δου-

λεῖαν ὁμολογοῦσιν αὐτῷ, τὰς κεφαλὰς πάντων τῶν A παίδων τοῦ Ἀχαὰβ κομίσειν αὐτῷ. Κἀκεῖνοι τὸ ἐπιταχθὲν πεποιήκασιν. Ὁ δὲ πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως τεθῆναι τὰς κεφαλὰς ἐν δυσὶ τόποις ἐκέλευσε. Καὶ τούτου γενομένου προελθὼν, *Ἐγὼ μὲν*, εἶπε, *τὸν βασιλέα ἀνῄρηκα, οὗτοι δὲ κατὰ τὴν πρόῤῥησιν τοῦ προφήτου ἀπώλοντο*· καὶ πάντας δὲ τοὺς συγγενεῖς Ἀχαὰβ ἐρευνήσας ἀπέκτεινεν Ἰηού. Ἀπιόντι δὲ αὐτῷ εἰς Σαμάρειαν, συναντᾷ Ἰωναδὰβ, καὶ προσειπὼν εὐλόγησεν αὐτὸν, ὅτι ἐξωλόθρευσε τὸ γένος τοῦ Ἀχαάβ. Εἶτα ἵνα μή τις λάθῃ τῶν ψευδοπροφητῶν, καὶ τῶν ἱερέων τοῦ Βάαλ, θυσίαν ἐκήρυξε μέλλειν θῦσαι πολυτελῆ, καὶ πάντας τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ καὶ τοὺς προφήτας παρεῖναι ἐκέλευσεν. Εἰ δέ τις μὴ παρείη, θάνατον εἶναί οἱ ἔφη τὸ ἐπιτίμιον. Ἀθροισθεῖσι δὲ ἐνδύματα δοὺς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὸν οἶκον μετ' αὐτῶν ἀπελθὼν τοῦ Βάαλ, μή τινα αὐτοῖς ἕτερον ἀναμεμῖχθαι προσέταξεν. Τῶν δὲ μηδένα παρεῖναι φησάντων ἕτερον, στρατιώτας περιέστησεν ἔξω, κελεύσας ἀποκτεῖναι τοὺς ἔνδον. Οἱ ἐκείνους τε πάντας ἀνεῖλον, καὶ τὸν οἶκον τοῦ Βάαλ ἐνέπρησαν, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ. Τὰς δὲ χρυσᾶς δαμάλεις οὐ περιεῖλεν. Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ ἐπηγγείλατο, τὸν οἶκον ἐξαφανίσαντι Ἀχαὰβ ἐπὶ τετάρτην γενεὰν τῶν παίδων αὐτοῦ διαρκέσειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

vinam denuntiat, sacerdotes et prophetas omnes adesse jubet, mortem ei comminatus, qui non venisset. Cum convenissent, vestes eis dat, et una templum Baalis ingressus, edicit, ne quis alius iis admisceretur. Qui cum neminem alium adesse dixissent, militibus qui foris astabant mandat, ut omnes illos occiderent, et templum incenderent, et ipsam statuam: cæterum aureos vitulos non sustulit. Promisit autem ei Deus, cum Achabi domum excidisset, regnum penes filios ejus ad quartum usque genus permansurum.

ΙΘ'. Οὕτω μὲν οὖν τὸ γένος ἐξωλοθρεύθη τοῦ B Ἀχαάβ. Ἡ δὲ θυγάτηρ ἐκείνου Γοθολία, ἡ Ὀχοζίᾳ συνῴκει τῷ τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλεῖ, θανόντος ἐκείνου, τῆς βασιλείας Ἰούδα ἐγκρατὴς οὖσα, σπούδασμα ἔθετο καὶ αὐτὴ τὸ γένος ἐξολοθρεῦσαι τὸ τοῦ Δαβίδ. Καὶ χωρὶς ἑνὸς ἀπέκτεινεν ἅπαντας· ἡ γὰρ ἀδελφὴ Ὀχοζίου, Ἰωσαβεὲ καλουμένη, ἀναιρουμένων τῶν υἱῶν τοῦ ἀδέλφου αὐτῆς, ἠδυνήθη ἕνα νήπιον ὄντα, ὄνομα Ἰωὰς, ἀποκρύψαι, καὶ ἔτρεφεν αὐτὸν ἐπὶ ἔτη ἓξ λεληθότως. Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ, Ἰωδαὲ ὁ ἀρχιερεὺς, ᾧ συνῴκει ἡ Ἰωσαβεὲ, προσκαλεσάμενός τινας τῶν ἑκατοντάρχων, ὑπέδειξεν ἐκείνοις τὸν Ἰωὰς, καὶ κοινολογησάμενος τοῖς ἀνδράσι, πείθει τῇ μὲν Γοθολίᾳ ἐπαναστῆναι, τῷ δὲ παιδὶ τὴν πατρῴαν βασιλείαν ἐπανασώσασθαι. Οἳ καὶ ὅρκοις τὰς ὁμολογίας πιστώσαντες, ἀπῆλθον, καὶ συνήθροισαν C τοὺς ἱερεῖς καὶ Λευΐτας καὶ φυλάρχους πρὸς τὸν Ἰωδαέ. Ὁ δὲ αὐτοῖς τὸν Ἰωὰς ἐνεφάνισε λέγων· *Οὗτος ὑμῖν βασιλεὺς ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβίδ.* Καὶ τὸ ἱερὸν περιεκύκλωσε τῷ λαῷ· μέσον δὲ στήσας τὸν Ἰωὰς, διάδημά τε αὐτῷ περιέθετο, καὶ τὸ τῆς χρίσεως ἔλαιον καταχέας αὐτοῦ, βασιλέα ἀπέδειξε, καὶ ὁ λαὸς ἐπευφήμησε. Τῆς δὲ βοῆς ἡ Γοθολία ἀκούσασα, τῶν βασιλείων τεθορυβημένη ἐξέθορεν, ἑπομένης αὐτῇ καὶ τῆς στρατιᾶς. Ἐλθοῦσαν δὲ εἰς τὸ ἱερὸν, τὴν μὲν ἐντὸς οἱ ἱερεῖς εἰσεδέξαντο, τοῖς δὲ περὶ αὐτὴν τὸ πλῆθος ἀπεῖρξε τὴν εἴσοδον. Ἡ δὲ τὸν παῖδα ἐστεμμένον ἰδοῦσα, ἠπείλησεν τοὺς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀνελεῖν ἐπικεχειρηκότας. Ἰωδαὲ δὲ τοῖς ἑκατοντάρχαις ἐπέτρεψεν, ἔξω τὴν Γοθολίαν D ἑλκύσαντας ἀναιρεῖσθαι. Καὶ οἱ μὲν οὕτως ἐποίησαν. Ἰωδαὲ δὲ τόν τε βασιλέα καὶ τὸν λαὸν ὥρκωσε τιμᾶν τὸ Θεὸν, καὶ τοὺς νόμους τηρεῖν. Καὶ ἐπελθόντες αὐτίκα τῷ τοῦ Βάαλ ναῷ, κατέσκαψάν τε αὐτὸν, καὶ τὰ εἰδώλματα τοῦ Βάαλ συνέτριψαν, καὶ τὸν ἱερέα ἀπέκτειναν. Τὸν δὲ βασιλέα ἐγκαθιστᾶσιν εἰς τὰ βασίλεια, ἑπταέτη τότε τυγχάνοντα. Τῷ δὲ ἀρχιερεῖ Ἰωδαὲ τήν τε πρὸς τὸ Θεῖον πίστιν τηρεῖσθαι καὶ τοὺς νόμους φυλάττεσθαι σφόδρα ἐμέλησεν. Ἡβήσας μέντοι ὁ βασιλεὺς, καὶ γυναῖκας ἠγάγετο δύο. Τοῦ δὲ ναοῦ καθαιρε-

XIX. Sic Achabi familia exstirpata est. At filia ejus Gotholia, post obitum Ochoziæ mariti potita regno, **104** Davidis et ipsa genus exstirpare contendit, unoque excepto interfecit omnes. Nam Josabe Ochoziæ soror, cum filii fratris occiderentur, unum infantem nomine Joam suffurata, clam ad sexennium aluit. Anno autem septimo Joades pontifex, cui Josabe nupta erat, quibusdam centurionibus advocatis, Joam monstrat, sermoneque habito, persuadet ut a Gotholia desciscentes regnum Joæ paternum restituerent. Illi ea pactione jurejurando firmata, sacerdotes, Levitas et tribunos ad Jodaem convocant. Ille, Joa monstrato: *Hic*, inquit, *rex vester est, ex semine Davidico.* Populoque circum templum collocato, Joam in medio statuit, diademate cingit, unctionis oleo perfundit, regem declarat, populo lætis vocibus acclamante. Gotholia, clamore audito, trepidans regia erumpit, sequente exercitu. Templum ingressam sacerdotes admittunt, sed satellites ejus multitudo aditu prohibuit. Illa puerum coronatum conspicata necem comminatur iis qui regnum suum invasissent. Jodaes autem centurionibus mandat, ut Gotholiam foras protractam trucident. Quo facto, regem et populum jurejurando adigit, ut Deum venerentur, et leges servent. Statim igitur Baalis ædem demoliti sunt, ejusque simulacra comminuerunt, sacerdote interfecto, regemque septennem tum in regiam introducunt. Jodaes magnum habuit studium, ut fides erga Deum et patriæ leges servarentur. Rex cum adolevisset, duas uxores duxit, et partes templi quasdam a Gotholia dirutas instauraturus, Jodae accersito, mandat, ut per totam provinciam dimitteret, qui ad templum renovandum in singula capita sicli semissem exigerent. Jodaes vero, qui id populo fore grave intelligeret, aliam cogendæ pecuniæ rationem excogitat. Cistulam undique clausam, quæ superne foramen habebat, juxta templum collocat, in quam quantum quisque vellet, ad templi in-

staurationem conjiceret. Quia igitur collatio illa cujusque voluntati libera relinquebatur, nec gravatim contulere, et liberalitate inter sese certaverunt. Itaque multum auri et plurimum argenti est collectum : unde et templum refectum, et
105 vasa multa ad sacrificia sunt parata, quæ quidem, quoad vixit Jodae, Deo certatim offerebantur. Illo autem, anno tricesimo et centesimo ætatis juste legitimeque actæ, defuncto, rex Joas circa Dei cultum factus est negligentior, una cum illo tribunis cæterisque magistratibus corruptis, neque ab impietate recesserunt, quamvis a prophetis admoniti. Cum autem Zacharias propheta Jodaæ filius regem et populum moneret, ut ex legibus viverent, Joas iratus eum lapidari jussit. Qui cum occideretur, Deum judicem invocavit, quod ab eo vita privaretur, qui patris sui beneficio viveret. Neque diu dilatum est illud judicium. Nam cum Syriæ rex Azahel Hierosolyma obsidione cinxisset, ille omnes et divinos et regios thesauros templique donaria ei dedit : qui, pecuniæ magnitudine delectatus, obsidionem solvit. Idem Syrus Israelitas etiam graviter afflixit. Nam et Jehus eorum rex divina præcepta violarat, anno regni septimo et vicesimo defunctus.

A θέντος ἔν τισι μέρεσι παρὰ Γοθολίας, ὁ Ἰωὰς ἀνακαινίσθαι αὐτὸν προτεθύμητο. Καὶ τὸν ἱερέα καλέσας Ἰωδαὲ, ἐκέλευσε πέμψας τοὺς αἰτήσοντας ἐκ πάσης τῆς χώρας εἰς ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ ὑπὲρ ἑκάστης κεφαλῆς ἀργυρίου ἡμίσικλον. Ἰωδαὲ δὲ φορτικὸν τοῦτο τῷ λαῷ συνεὶς, λογισθήσεσθαι ἑτέρως μέτεισι τῶν χρημάτων τὸν ἔρανον. Κιβώτιον γάρ τι κατασκευάσας πάντοθεν κεκλεισμένον, τρῆμά τι πεποίηκεν ἄνωθεν ἐν αὐτῷ, καὶ ἔθετο αὐτὸ παρὰ τὸν ναόν, καὶ ἠξίου, ἐμβάλλειν διὰ τοῦ τρήματος, ὅσον ἑκάστῳ ἦν πρὸς βουλῆς εἰς ἀνακαινισμὸν τοῦ ναοῦ. Ὅτι γοῦν εἰς τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ἀνεῖτο τὸ δοθησόμενον, ἀνεπαχθῶς τε τὴν δόσιν πεποίηντο. Καὶ ἐφιλοτιμοῦντο περὶ τὴν τῶν χρημάτων καταβολὴν, ὥστε πολὺ χρυσίον ἀθροισθῆναι, καὶ πλεῖστον ἀργύριον, B ἐξ ὧν ὅ τε ναὸς ἐπεσκευάσθη, καὶ σκεύη πολλὰ πρὸς τὰς θυσίας εἰργάσθησαν, αἳ φιλότιμοι μέχρις ἐδίω Ἰωδαὲ προσήγοντο τῷ Θεῷ. Ἐκείνου δὲ δικαίως καὶ κατὰ νόμον ζήσαντος ἔτη ἑκατὸν πρὸς τριάκοντα, καὶ οὕτω τὸν βίον ἐκλελοιπότος, ἀμελῶς περὶ τὴν εἰς τὸ Θεῖον διετέθη τιμὴν ὁ βασιλεὺς Ἰωὰς, καὶ οἱ φύλαρχοι καὶ οἱ ἄλλως ἐξάρχοντες τοῦ πλήθους συνδιεφθάρησαν. Καὶ προφητῶν δὲ διαμαρτυρομένων αὐτοῖς περὶ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἀσεβείας, οἱ δ' οὐκ ἐπαύσαντο. Ζαχαρίου δὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀρχιερέως Ἰωδαὲ προφητεύοντος, καὶ παραινοῦντος τὸν βασιλέα καὶ τὸν λαὸν κατὰ νόμους ζῆν, ὁ Ἰωὰς χαλεπήνας καταλευσθῆναι αὐτὸν ἐκέλευσεν. Ἀναιρούμενος δὲ ὁ προφήτης, δικάσαι τὸν Θεὸν ηὔξατο, ἀνθ' ὅτου τῆς ζωῆς στερεῖται παρὰ τοῦ εὐεργετηθέντος ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ μέντοι καὶ ταχέως ἐδίκασεν. Ὁ γὰρ τῶν Σύρων βασιλεὺς Ἀζαὴλ ἐπελθὼν, ἐπολιόρκει τὴν Ἱερουσαλήμ· ὁ δὲ πάντας τοὺς θησαυροὺς τούς τε θείους καὶ τοὺς βασιλικοὺς ἀφελόμενος, καὶ ὅσα ἐν ἀναθήμασι τῷ Ἀζαὴλ παρέσχετο, ὃς τῷ πλήθει τῶν χρημάτων ἡσθεὶς, τῆς πολιορκίας ἀπέσχετο. Τοῖς δὲ Ἰσραηλίταις ὁ Σύρος οὗτος ἐπιτιθέμενος, ἐκάκου αὐτοὺς σφόδρα. Ἰηοῦ δὲ ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεὺς παραβάτης τῶν θείων γεγονὼς ἐντολῶν, καὶ βασιλεύσας ἔτη εἴκοσι καὶ ἑπτὰ, τέθνηκεν.

XX. Ei successit filius Joachazus, quo regnante, Syrus regioni cladem intulit, multis urbibus occupatis, et ejus exercitu cæso. Joachazus vero precatus Deum, salutem impetravit, et mitigationem calamitatum, mortuus anno regni decimo septimo, filio Joa relicto successore, Judaicæ tribus regi cognomine. Hic patri dissimilis exstitit, et vir bonus. Nam Elissæum ex morbo morientem luxit, patrem vocitans, et præsidium, ut cujus ope victoria potiretur. At propheta eum consolatur, arcuque sumpto sagittas ejaculari jubet. Qui cum ter ejaculatus desiisset, dixit propheta : *Si plures sagittas emisisses, Syrorum imperium fuisses funditus eversurus, nunc victorias sagittis numero pares adepturus, et agros tuo regno ademptos recuperaturus.* His dictis, propheta exstinctus magnifice sepelitur. Sed latrones cum quemdam interfectum in prophetæ sepulchrum conjecissent, revixit occisus, et resurrexit. Obiit et Azahel Syriæ rex, Adere filio relicto successore : cum quo rex Israe-

C Κʹ. Τῆς βασιλείας δὲ ἐπελάβετο Ἰωάχαζ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· οὗ βασιλεύοντος, ὁ τῶν Σύρων ἀρχηγὸς τὴν χώραν ἐκάκωσε· πόλεις τε πολλὰς αὐτοῦ κατασχὼν, τὴν στρατιὰν αὐτοῦ μαχαίρας ἔργον πεποίηκε. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Ἰωάχαζ τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς, σωτηρίαν εὕρατο, καὶ ἀνακωχὴν τῶν δεινῶν (66). Ἑπτακαίδεκα δὲ βασιλεύσας ἔτη, θνήσκει, διάδοχον τῆς βασιλείας ἐσχηκὼς Ἰωὰς τὸν υἱὸν, ὁμωνυμοῦντα τῷ τῆς Ἰούδα φυλῆς βασιλεύοντι. Οὐχ ὅμοιος δὲ τῷ πατρὶ ὁ Ἰωὰς οὗτος ἐγένετο, ἀγαθὸς δὲ, ὃς καὶ τοῦ Ἐλισσαίου νοσήσαντός τε καὶ θνήσκοντος ἐθρήνει, πατέρα αὐτὸν καὶ ὅπλον καλῶν, ὡς δι' αὐτοῦ κρατῶν τῶν ἐχθρῶν. Ὁ δὲ προφήτης παρεμυθεῖτο αὐτὸν, καὶ τόξον ἐκέλευε λαβόντα βέλη βαλεῖν. Τρισσάκις δὲ τοῦ βασιλέως τοξεύσαντος, καὶ παυσαμένου, εἶπεν ὁ Ἐλισ-D σαῖος· *Εἰ μὲν πλείω ἀφῆκας βέλη, ἐξέκοψας ἂν ῥιζόθεν τὴν τῶν Σύρων ἀρχήν. Νῦν δ' ἰσαρίθμους τοῖς βέλεσι νίκας νικήσεις αὐτοὺς, καὶ τὴν χώραν ἣν ἐκεῖνοι ἀφείλοντο, ἐπανασώσεις σου τῇ ἀρχῇ.* Εἶτα ὁ προφήτης ἐξέλιπε, καὶ ἔτυχε ταφῆς (67)

Variæ lectiones et notæ.

(66) *Σωτηρίαν εὕρατο καὶ ἀνακωχὴν τῶν δεινῶν.* Ἐξηγητικῶς τὴν ἀνακωχὴν adjicitur ; *salutem consecutus est et malorum inducias* : id est, periculum in præsentia evitavit, quanquam quod differebatur, non auferebatur. W.

(67) *Καὶ ἔτυχε ταφῆς.* Illius corpus translatum Alexandriam Leone M. imperante, et in ecclesia S. Pauli Leprosi depositum. Chronicon ms. Georgii Hamartoli in Leone M. Καὶ τὸ τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου σῶμα μετετέθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παύλου τοῦ Λεπροῦ· λεπρὸν γὰρ ἰάσατο, λεπρὸν ἐποίησε, καὶ εἰς τὰ τοῦ Λεπροῦ ἐτέθη.

A μεγαλοπρεποῦς. Λῃσταὶ δέ τινα ἀνελόντες, εἰς τὸν τάφον τοῦ προφήτου αὐτὸν ἔῤῥιψαν· καὶ ἀνέζησεν ὁ ῥιφεὶς, καὶ ἀνέστη. Ἀπέθανε δὲ καὶ Ἀζαὴλ ὁ βασιλεὺς Συρίας, ἐπὶ διαδόχῳ τῷ υἱῷ Ἄδερ· ᾧ συμβαλὼν Ἰωὰς, ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεὺς, καὶ τρισσάκις ἡττήσας, ἐπανεσώσατο τῷ Ἰσραὴλ τὴν χώραν καὶ τὰς πόλεις ἃς Ἀζαὴλ ἀφείλετο ὁ τοῦ Ἄδερ πατήρ. Ἰωὰς δὲ ὁ βασιλεὺς Ἰούδα ἐτῶν μὲν ὢν ἑπτὰ, ὅτε ἀνεῤῥήθη, βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς τεσσαράκοντα, ἐτελεύτησεν, ἀναιρεθεὶς παρὰ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ. Καὶ τὴν βασιλείαν τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμεσίας περιεζώσατο, εὐσεβὴς γεγονὼς, ἐτῶν ὢν, ὅτε τῆς ἀρχῆς ἐπέβη, πέντε καὶ εἴκοσι. Ἠνυκὼς δὲ τὴν βασιλείαν ἐπ' ἐνιαυτοὺς ἐννέα καὶ εἴκοσι, καὶ τοὺς ἀνελόντας τὸν πατέρα αὐτοῦ κολάσας, τοὺς B ἐκείνων παῖδας ἀθώους ἀφῆκε, κατὰ τὸν νόμον λέγοντα, *Οὐκ ἀποθανοῦνται πατέρες ὑπὲρ υἱῶν, οὐδὲ μέντοι διὰ πατέρας υἱοί.* Ὃς καὶ κατὰ τῶν Ἰδουμαίων καὶ Ἀμαληκιτῶν στρατεύσας, συμμάχους ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐμισθώσατο. Προφήτης δέ τις καταλιπεῖν τοὺς συμμάχους αὐτῷ συνεβούλευε, καὶ μετὰ μόνων τῶν οἰκείων διαθέσθαι τὸν πόλεμον. Ὧ πεισθεὶς, ἀπέλυσε τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῖς χαρισάμενος· συμβαλὼν οὖν τοῖς ἀλλοφύλοις ἐνίκησε. Οἱ δ' ἀπολυθέντες σύμμαχοι ὀργισθέντες, τήν τε χώραν τῶν Ἰουδαίων κατέδραμον, καὶ πολλοὺς ἀνεῖλον. Ἀμεσίας δὲ διὰ τὸ εὐτύχημα φρονηματισθεὶς, καὶ ἀσεβήσας εἰς Θεὸν, διεπέμψατο πρὸς Ἰωὰς τὸν βασιλέα, ἀπαιτῶν πρὸς αὐτὸν ἥξειν, C ὡς ὑποκεῖσθαι οἱ ὀφείλοντα, ἀπογόνῳ Δαβὶδ καὶ Σολομῶντος τυγχάνοντι. Ὁ δὲ ἀντεπέστειλε, μηνύων αὐτῷ, ὡς *Τὴν κέδρον ἡ ἄκανθος ἠξίου κῆδος ἐπὶ τοῖς παισὶ τοῖς οἰκείοις ποιήσασθαι· ἐν τοσούτῳ δὲ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ παρερχόμενα, συνεπάτησαν τὴν ἄκανθον, καὶ ἀπώλετο. Τοῦτό σοι ἀρκετὸν εἰς παράδειγμα· καὶ μὴ ὅτι εὐτύχησας, πατάξας τοὺς ἀλλοφύλους, μεγάλα φρόνει, μηδὲ τὸν λαόν σου καὶ ἑαυτὸν εἰς κινδύνους συνώθει.* Πρὸς ταῦτα ὀργισθεὶς Ἀμεσίας, στρατεύει κατὰ τοῦ Ἰωάς· φόβος δ' ἐμπίπτει τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ, καὶ τρέπεται εἰς φυγήν. Μονωθεὶς δὲ Ἀμεσίας, συλλαμβάνεται παρὰ τῶν πολεμίων, καὶ ἀπάγεται πρὸς τὸν Ἰωάς. Ὁ δὲ δέσμιον ἄγων αὐτὸν, ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ καθελὼν τοῦ τείχους μέρος, εἰσήλασε διὰ τοῦ καθαιρεθέντος εἰς τὴν πόλιν ἐφ' ἅρματος, καὶ ἀφείλετο τούς τε ἱεροὺς θησαυροὺς, καὶ ὅσα ἐν τοῖς βασιλείοις ἀπέκειτο. Καὶ λύσας τὸν Ἀμεσίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σαμάρειαν. Καὶ βασιλεύσας τὰ πάντα ἓξ καὶ δέκα ἔτη τελευτᾷ, καὶ ἐβασίλευσεν Ἱεροβοὰμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἀμεσίας δὲ μετὰ ταῦτα ἐπιβουλευθεὶς ἀνῃρέθη, ζήσας τέσσαρας ἐνιαυτοὺς καὶ πεντήκοντα, βασιλεύσας δὲ εἴκοσι καὶ ἐννέα. Ἐχρίσθη δὲ βασιλεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀζίας, ἐτῶν ὑπάρχων ἑξκαίδεκα.

litarum congressus, et ter victoria potitus, recuperavit Israelitarum provincias et urbes, quas eis Azahel Aderis pater ademerat. Joas autem Judæorum **106** rex declaratus septennis, anno imperii quadragesimo decessit, a famulis suis occisus: cujus filius Amesias Hierosolymitano imperio potitus est, vir pius, anno ætatis vicesimo quinto, eoque functus novem et viginti. Patris sui percussores supplicio affecit, eorum liberos indemnes dimisit, secundum legem, cujus hæc verba sunt: *Non morientur patres pro filiis, neque etiam filii pro patribus.* Idem, expeditione contra Idumæos et Amalechitas suscepta, socios ex Israeliticis stipendio conduxit. Sed cum prophetæ cujusdam monitu, Israelitis, condonato stipendio, dimissis, cum suis duntaxat popularibus administrato bello, barbaros superasset, socii ob missionem irati, et agros Judæorum incursarunt, et multos occiderunt. Amesias porro successu elatus, religioneque violata, ad Joam Israelitarum regem missitavit, postulans ut ad se veniret, cui deberet obedientiam, quippe a Davide et Salomone prognato. Ille respondet ad hunc modum: *Rubus a cedro petebat, ut ipsorum liberi affinitate jungerentur: sed interea rubus a feris conculcatus periit. Hoc tibi pro exemplo sit satis, neque efferaris ob feliciter cæsos barbaros, neque populum tuum ac teipsum in pericula conjeceris.* Ob hæc iratus Amesias, Joæ bellum infert. Sed exercitus ejus metu consternatus, in fugam vertitur; ipse a suis destitutus, capitur ab hostibus, ad Joam adducitur, quem ille vinctum ducens, Hierosolyma venit, partem muri diruit, ea curru invehitur, sacros thesauros, et quidquid in regia repositum erat, aufert, solutoque Amesia, Samariam reversus, decimo sexto regni anno moritur, relicto successore filio Jeroboamo. Amesias autem post hæc per insidias occiditur, anno ætatis quinquagesimo quarto, regni tricesimo nono. Ozias filius ejus rex inungitur annos sexdecim natus.

D ΚΑ'. Ἱεροβοὰμ δὲ ὁ υἱὸς Ἰωὰς ἀσεβὴς ἐγένετο καὶ παράνομος. Καὶ τοιοῦτος δὲ ὢν, τοῦ Θεοῦ τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ἐλεήσαντος ταπεινωθέντα, τοῖς Σύροις πολεμήσας ἐνίκησε, τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ τὴν νίκην αὐτῷ προαγορεύσαντος. Τοῦτον τὸν προφήτην ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς εἰς Νινευὶ τὴν πόλιν, κηρύξοντα καταστροφὴν αὐτῆς, καὶ τῶν Νινευϊτῶν ἐξολόθρευσιν. Ὁ δὲ οὐκ ἀπῄει, ἀλλ' ἀπεδίδρασκεν εἰς πλοῖον ἐμβάς. Κλύδωνος δὲ γεγονότος, ἡ ναῦς ἐκινδύνευε. Καὶ κλήρῳ τῶν ἐμπλεόντων πειρωμένων γνῶναι τὴν αἰτίαν, κληροῦται ὁ Ἰωνᾶς, καὶ ὅστις εἴη ἀνακρινόμενος, ἐκεῖνος τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγήσατο, καὶ ἐμ-

XXI. Jeroboamus autem Joæ filius, quamvis esset impius et legis contemptor, tamen, Deo Israelitici populi submisse se gerentis miserto, victoriam contra Syros est adeptus, a Jona propheta prædictam: quem Deus Niniven misit, urbis excidium et populi interitum annuntiaturum. Ille vero non abit, sed conscensa navi fugit. Orta autem **107** tempestate, vectoribus sortem jacientibus ad cognoscendam causam illius, sors in Jonam cecidit: qui rogatus quis esset, negotium suum exponit, seque in mare abjici jubet, neque enim aliter periculum evasuros. Eo abjecto, tempestas sedata

est : sed cetus prophetam deglutit eumque post tres dies et totidem noctes viventem et incolumen evomit : qui, petita a Deo contumaciæ venia, denuo mittitur cum eodem mandato. Profectus igitur Niniven, post triduum urbem eversam iri prædicat. Sed rex urbis et populus universus, fide prophetæ adhibita, acta pœnitentia, Deo supplicarunt, ut sui misereretur : quibus precibus lenitus Deus excidium ab eis avertit. Jeroboamus autem, cum annos unum et quadraginta regnasset, moritur, ac post eum potitur imperio Azarias filius ejus. Ozias autem rex Hierosolymorum, quia pius erga Deum et justus erga subditos erat, multos barbarorum vicit ac tributarios reddidit. Sed rebus secundis elatus, ab officio decessit : nam ritu sacerdotis ornatus, in aureo altari suffire aggressus est. A qua audacia pontifici Azariæ et sacerdotibus deterrentibus, ac monentibus, ne legem violaret, mortem comminatus est, nisi quiescerent. Interea quiddam luminis instar in æde effulsit, et in regis faciem illapsum, effecit ut in ea lepra effloresceret. Eam calamitatem indicant sacerdotes, suadentes ut urbe exiret : in quo statu cum aliquandiu vixisset, præ mœrore obiit, anno regni quinquagesimo secundo, ætatis sexagesimo octavo, tradito imperio Joathamo filio. Azarias autem Jeroboami filius sexto regni mense, vita impie acta, dolo occisus est a Selumo, quem et ipsum Manaimus, cum triginta diebus imperasset, occidit, regno Israelitico occupato : et Phuam Assyriorum regem bellum inferentem, datis mille talentis, quæ a populo collegerat, placavit. Et cum annos decem impie crudeliterque imperasset, occisus est, regno in filium Phacesiam translato : qui patris ingenium et mores referens, a Phacea Romeliæ filio occiditur, qui cum interfecto successisset, atque imperium impie ac nefarie administraret : Thæglapharasar Assyriorum rex Israeliticam regionem **108** aggressus, cum multas urbes evertit, tum captivos secum adduxit pene innumerabiles. Joathamus autem Hierosolymorum rex, vir pius et justus, et urbis et templi curam gessit, et Ammanitas prælio victor tributarios reddidit. Excidium Israelitarum ab Assyriis Nahumus propheta prædixerat, cujus verba ad rem collata sunt, post annos centum et quindecim. Joathamus obiit anno ætatis quadragesimo primo, regni decimo sexto.

A βαλεῖν αὐτὸν εἰς τὴν θάλασσαν προετρέπετο. Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως, ἔλεγε, τὸν κίνδυνον διαφύγοιτε. Ὁ μὲν οὖν ἐῤῥίφη, ὁ δὲ κλύδων ἐκόπασε. Κῆτος δὲ τὸν προφήτην καταπιὸν, μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἴσας νύκτας ζῶντα καὶ σῶον αὐτὸν ἐξήμεσεν· ὁ δὲ συγγνώμην ᾔτει τὸν Θεὸν διὰ τὴν παρακοὴν, καὶ ἐπέμφθη πάλιν κηρύξαι ἃ προσετέτακτο. Ὁ δὲ ἀπελθὼν, μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὴν Νινευῒ καταστραφῆναι ἐκήρυξεν. Ὁ δὲ τῆς πόλεως βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς ἅπας τῷ προφήτῃ πιστεύσαντες, ἀπέκλιναν εἰς μετάνοιαν, καὶ τὸν Θεὸν ἱκέτευον ἐλεῆσαι αὐτούς. Καὶ ὃς τῇ μετανοίᾳ τοῦ πλήθους καμφθεὶς, ἀπέστρεψε τὸν ὄλεθρον ἀπ' αὐτῶν. Ἱεροβοὰμ δὲ τεσσαράκοντα πρὸς τῷ ἑνὶ βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς θνήσκει. Καὶ μετ' αὐτὸν ἐκράτησε τῆς ἀρχῆς Ἀζαρίας ὁ παῖς B αὐτοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἱερουσαλὴμ Ὀζίας εὐσεβὴς τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ πρὸς τοὺς ὑπηκόους δίκαιος ἦν· διὸ καὶ πολλοὺς τῶν ἀλλοφύλων ἐνίκησε, καὶ ὑποφόρους ἐποίησεν. Εὐδαιμονήσας δὲ καὶ τυφωθεὶς, ἐκπέπτωκεν τοῦ καθήκοντος, καὶ ὡς ἱερεὺς στολισθεὶς, ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ βωμοῦ θυμιάσαι τῷ Θεῷ ἐπεχείρησεν. Κωλυόντων δ' αὐτὸν τοῦ ἀρχιερέως Ἀζαρίου καὶ τῶν ἱερέων, καὶ μὴ παρανομεῖν παραινούντων, θάνατον αὐτοῖς ἠπείλησεν, εἰ μὴ ἡσυχάσαιεν. Ἐν τούτῳ φῶς οἷον ἐπιλάμψαν ἐν τῷ ναῷ, καὶ τῇ τοῦ βασιλέως ὄψει προσβαλὸν, λέπραν ἐποίησε κατ' αὐτῆς ἐξανθῆσαι. Οἱ δ' ἱερεῖς τὴν συμφορὰν ἐδήλουν τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐξιέναι τῆς πόλεως συνεβούλευον· καὶ οὕτως ζήσας χρόνον τινὰ, ὑπ' ἀθυμίας C ἀπέθανε, βασιλεύσας ἔτη δύο τε καὶ πεντήκοντα, ζήσας δὲ τὰ πάντα ἑξήκοντα πρὸς ὀκτὼ, τὴν ἀρχὴν παραδοὺς τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰωάθαμ. Ἀζαρίας δὲ ὁ τοῦ Ἱεροβοὰμ, ἐπὶ ἓξ βασιλεύσας μῆνας τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀπέθανεν, δολοφονηθεὶς ὑπὸ Σελοὺμ, ἀσεβῶς βιούς. Ἀνῃρέθη δὲ Σελοὺμ ἐφ' ἡμέρας βασιλεύσας τριάκοντα, παρὰ Μαναῒμ, βασιλεύσαντος ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἀντ' αὐτοῦ. Αραμένου δὲ πόλεμον πρὸς αὐτὸν Φουὰ τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως, χίλια δοὺς αὐτῷ τάλαντα ἀργυρίου, ἃ ἐκ τοῦ λαοῦ ἠρανίσατο, τὸν πόλεμον διελύσατο. Ἐπὶ ἔτη δὲ βασιλεύσας δέκα ὁ Μαναῒμ, ἀσεβής τε καὶ ἀπηνὴς γεγονὼς, ἀνῃρέθη, τὴν βασιλείαν διαβιβάσας εἰς τὸν υἱὸν Φακεσίαν. Ἀσεβὴς δὲ καὶ οὗτος καὶ ὠμὸς γεγονὼς, ἀνῃρέθη δολοφονηθεὶς παρὰ Φακεὲ τοῦ υἱοῦ Ῥομελίου, βασι- D λεύσαντος ἀντὶ τοῦ ἀναιρεθέντος, ἀσεβῶς καὶ αὐτοῦ καὶ παρανόμως ἀνύσαντος τὴν ἀρχήν. Ὅτε καὶ Θαιγλαφαρασὰρ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς τῇ χώρᾳ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπελθὼν, πόλεις τε πολλὰς κατεστρέψατο, καὶ αἰχμαλωσίαν ἀπήγαγεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ χώραν, οὐκ εὐαρίθμητον. Ὁ δὲ τοῦ Ὀζίου υἱὸς Ἰωάθαμ βασιλεὺς Ἱερουσαλὴμ εὐσεβὴς τυγχάνων, καὶ δίκαιος, τῆς τε πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ ἐπεμέλετο, καὶ τοὺς Ἀμμανίτας ὑποφόρους ἔθετο, μάχῃ νικήσας αὐτούς. Ναοὺμ δὲ τότε προφητεύων, περὶ τῆς τῶν Ἀσσυρίων προεῖπε καταστροφῆς· καὶ ἡ πρόῤῥησις ἐκείνου ἔργον ἐγένετο, ἑκατὸν καὶ πεντεκαίδεκα παρελθόντων ἐνιαυτῶν. Τῷ δὲ Ἰωάθαμ ἐπέλιπε τὸ βιώσιμον, ζήσαντι μὲν ἔτη πρὸς ἑνὶ τεσσαράκοντα, δέκα δ' ἐπὶ ἓξ βασιλεύσαντι.

XXII. Hierosolymitanus principatus in filium ejus Achazum translatus est, qui impius in Deum, legibus ejus violatis, simulacra adoravit, et altaria eis struxit, et filium suum adolevit. Hunc Raason Syriæ dux, et Phaceas rex Israelitarum, inita conspiratione, diu Hierosolymis obsederunt. Ac Raa-

ΚΒ'. Μετέπεσε δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀρχὴ εἰς Ἄχαζ τὸν ἐκείνου υἱὸν, ἀσεβήσαντα πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ τοὺς αὐτοῦ νόμους παραβάντα· εἰδώλοις γὰρ προσεκύνει, καὶ βωμὸν αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀνέστησε, καὶ παῖδα οἰκεῖον αὐτοῖς ὡλοκαύτωσε. Καθ' οὗ ὁ Ῥαασὼν ὁ τῶν Σύρων ἡγεμονεύων, καὶ

ὁ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεὺς Φακεὲ συμπνεύσαντες, ἐπολιόρκουν αὐτὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ μακρόν. Καὶ ὁ μὲν Ῥαασὼν πόλεων ἑτέρων κρατήσας, τοὺς αὐτῶν οἰκήτορας ἀνελὼν, καὶ Σύρους ἐγκατοικίσας αὐταῖς, ἐπανῆλθεν εἰς Δαμασκόν. Ἄχαζ δὲ, μόνου περιλειφθέντος τοῦ Φακεὲ, συμμίξας αὐτῷ ἥττητο, δώδεκα μυριάδας ἀποβαλὼν τοῦ λαοῦ, καὶ πολλοὺς τῶν ἐπισήμων, καὶ τὸν υἱόν. Φακεὲ δὲ ἀνέζευξεν εἰς Σαμάρειαν αὐτὸς καὶ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ, αἰχμαλώτων πλῆθος πολὺ εἰς τὴν ἑαυτῶν μετοικίσαντες. Προφήτης δέ τις ἐν Σαμαρείᾳ πρὸ τῶν τειχῶν ὑπαντήσας αὐτοῖς, ὡς συγγενεῖς αἰχμαλωτίσασι, καὶ συνεβούλευεν ἐλευθερῶσαι αὐτούς. Οἱ δὲ πεισθέντες, ἀφῆκαν τοὺς αἰχμαλώτους. Ἄχαζ δὲ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα ἠξίου συμμαχῆσαι αὐτῷ κατὰ τῶν Σύρων, καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ὁ δ' ἧκε· καὶ τήν τε χώραν τῶν Σύρων ἐπόρθησε, καὶ τὴν Δαμασκὸν εἷλε, καὶ τὸν Ῥαασὼν ἀνεῖλε, καὶ τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν χώραν καταδραμὼν, πλείστους αἰχμαλώτους ἀπήγαγεν. Ὁ δὲ Ἄχαζ ἀμοιβὴν ὑπὲρ τούτων τῷ Θαιγλαφαλασὰρ τούς τε βασιλικοὺς δέδωκε θησαυροὺς καὶ ὅσα τῷ ἱερῷ ἐναπέκειντο. Ἐς τοσοῦτον δ' ἠσέβησεν, ὡς μὴ μόνον τοὺς τῶν ἀλλοφύλων σέβειν θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τὸν ναὸν ἀποκλεῖσαι, καὶ συλῆσαι τὰ αὐτοῦ ἀναθήματα. Οὕτω δὲ βιοὺς ἐτελεύτησεν ἓξ καὶ τριάκοντα ζήσας ἔτη, βασιλεύσας δ' ἑξκαίδεκα, Ἐζεκίᾳ τῷ υἱῷ τὴν βασιλείαν λιπών. Συνέβη δὲ καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλέα τότε θανεῖν κατ' ἐπιβουλὴν Ὠσηέ. Καὶ οὗτος πονηρὸς ἦν. Διὸ καὶ στρατεύσαντος κατ' αὐτοῦ τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως Σαλμανασὰρ, ἐδουλώθη αὐτῷ, φόρους τελεῖν ἐτησίως ἐπιταχθείς. Ἐζεκίας δὲ εὐσεβὴς ὢν καὶ δίκαιος, ἐκκλησιάσας τοὺς ἱερεῖς καὶ Λευΐτας, ἀνοῖξαι τὸ ἱερὸν ἐνετείλατο, καὶ θύειν ὡς νόμος αὐτοῖς, καὶ τὸν λαὸν μηδὲν τῆς τοῦ Θείου τιμῆς ἐκέλευε προτιμᾷν. Ἔστειλε μέντοι καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν χώραν, μετακαλούμενος ἅπαντας τὴν τῶν Ἀζύμων ἑορτὴν ἑορτάσοντας, ἐπὶ μακρὸν μὴ τελεσθεῖσαν διὰ τὰς τῶν κρατούντων παρανομίας. Καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις προὐτρέπετο τὸν πατρῷον σέβειν Θεὸν, κατὰ τὴν πάλαι συνήθειαν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπείσθησαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς προφήτας ταῦτα παραινοῦντας ἐφόνευσαν. Τινὲς δὲ πεισθέντες μετηνέχθησαν εἰς εὐσέβειαν, καὶ εἰς Ἱερουσαλὴμ συνέδραμον εἰς προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἐζεκίας μετὰ τῶν ἡγεμόνων τοῦ λαοῦ ἀπελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν, ἔθυσε διὰ τῶν ἱερέων θυσίας πολυτελεῖς, καὶ τῷ λαῷ μετέδωκε ζώων πρὸς εὐωχίαν πολλῶν· καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἐξελθεῖν εἰς τὴν χώραν, καὶ ἁγνίσαι αὐτὴν ἐνετείλατο. Εἶτα κατὰ τῶν ἀλλοφύλων πόλεμον ἦρε, καὶ πόλεις εἷλεν αὐτῶν. Ὁ δὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν βασιλεὺς Ὠσηὲ εἰς συμμαχίαν προσεκαλέσατο Σωβὰ τὸν βασιλέα Αἰγύπτου κατὰ τῶν Ἀσσυρίων. Ὁ γνοὺς Σαλμανασὰρ ὠργίσθη, καὶ ἐπὶ τρισὶν ἔτεσιν ἐπολιόρκησε τὴν Σαμάρειαν, καὶ κατέσχε τὴν πόλιν, καὶ τὴν βασιλείαν ἠφάνισε, καὶ τὸν λαὸν αἰχμαλωτίσας μετῴκισεν εἰς τὴν οἰκείαν χώραν, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα τῶν Ἰσραηλιτῶν Ὠσηέ. Καὶ μεταναστεύσας ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ἕτερα ἔθνη ἀπό τινος τόπου

son quidem aliis urbibus potitus, civibus abductis, et Syris in eas collocatis, Damascum rediit. Achazus autem cum solo Phacea congressus, vincitur, centum viginti millibus amissis, atque inter eos multis viris illustribus, et filio. Phaceas exercitum reducit, et magnum captivorum numerum. Sed propheta quidam Samaritanus ante mœnia progressus, eis persuadet, ut captivos quod cognati sint missos faciant. Assyriorum autem rex ab Achazo contra Syros et Israelitas in auxilium evocatus, et Syriam vastat, Raasone cæso, et in Israelitarum regionem incursionibus factis, plurimos captivos abducit. Quem Achazus remuneratus est datis thesauris regiis, et quidquid in templo repositum erat : eo progressus impietatis, ut non tantum alienos deos coleret, sed et templum clauderet, et donariis spoliaret. Obiit vita sic acta, anno ætatis tricesimo sexto, regni decimo sexto, relicto regno Ezeciæ filio. Quo tempore Israelitarum quoque rex insidiis Oseæ periit, qui cum et ipse improbus esset, a Salmanasare Assyriorum rege subactus, annua tributa pensitare coactus fuerat. Ezechias autem vir pius et justus, concione advocata, sacerdotes et Levitas templum aperire jussit, et de more sacra facere, populumque divino cultu nihil habere antiquius. Misit etiam qui ex toto regno homines convocarent ad festum Azymorum **109** celebrandum, longo tempore ob regum iniquitatem intermissum ; Israelitas etiam cohortatus, ut patrium Deum pro veteri consuetudine venerarentur. Qui adeo non obtemperavere, ut et prophetas, a quibus monebantur, occiderent. Nonnulli tamen ad veram religionem reversi, Hierosolyma ad Deum adorandum accurrerunt. Rex cum populi principibus templum ingressus, hostias magnificas per sacerdotes immolavit, et populo multas pecudes in viscerationem dedit, et sacerdotibus mandavit, ut regionem passim piacularibus sacrificiis lustrarent. Deinde barbaros aggressus, urbes eorum cepit. Oseas autem cum Sobam Ægypti regem contra Assyrios ad belli societatem evocasset, Salmanasar ea re comperta iratus, Samariam per triennium obsedit, urbe potitus regnum delevit, populum una cum rege Osea in suam provinciam captivum abduxit, et alias suæ ditionis gentes, quæ a loco quodam Chuto cognomen habent, Samariam et in regionem circumjacentem traduxit. Decem igitur Israeliticæ tribus, annis nongentis quadraginta septem, post exitum ex Ægypto, ducentis quadraginta mensibus septem, postquam relicto Roboamo Jeroboamum peculiarem sibi regem elegerant, translatæ sunt. Cæterum Chutæorum quinque populi a Persiæ loco, in quo consederant, ita cognominati, Samaria occupata, suos pristinos deos, ut soliti fuerant, coluerunt. Deus autem, ut quartus liber Regum docet, leones excitavit, a quibus eorum multi perierunt, aut (ut Josephus narrat) pestilentia conflictantes, cum ira Numinis se premi intellexissent,

regem suum orarunt, ut Israelitici generis sacerdotes sibi mitteret, a quibus Hebræorum religionem edocerentur. Quo facto, lues illa grassari desiit. Ab Hebræis Chutæi appellantur, a Græcis Samaritani.

A Χούθου καλουμένου, μετῴκισεν εἰς Σαμάρειαν καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτῆς. Μετήχθησαν οὖν αἱ δέκα φυλαὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν μετὰ ἐνναχόσια τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἔτη, ἐξότου τὴν Αἴγυπτον λιπόντες ἐξῆλθοσαν· μετά τε διακόσια τεσσαράκοντα, καὶ μῆνας ἑπτὰ, ἐξότου καταλιπόντες τὸν Ῥοβοὰμ, εἵλοντο ἑαυτοῖς εἰς βασιλέα τὸν Ἱεροβοάμ. Οἱ δὲ μετοικισθέντες εἰς τὴν Σαμάρειαν, Χουθαῖοι καλούμενοι, ἐκ τοῦ τόπου ἐν ᾧ κατῴκουν τὸ πρὶν ἐν Περσίδι, πέντε ὄντες ἔθνη, τοὺς ἰδίους θεοὺς καὶ αὖθις ἐθρήσκευον. Ὡς μὲν οὖν ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν λέγει, λέοντας ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς, καὶ διέφθειρε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν· ὡς δὲ Ἰώσηπος ἱστορεῖ, λοιμὸς αὐτοῖς ἐνέσκηψε. Γνόντες δὲ κατ' ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιέναι αὐτοῖς τὰ κακὰ, τοῦ σφετέρου βασιλέως ἐδέοντο ἱερεῖς στεῖλαι αὐτοῖς ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἵν' αὐτοὺς τὴν τῶν Ἑβραίων θρησκείαν μυήσωσιν· οὗ γενομένου, ἐπαύσατο ἡ φθορά. Καλοῦνται δὲ παρὰ μὲν τῶν Ἑβραίων Χουθαῖοι, πρὸς δὲ τῶν Ἑλλήνων Σαμαρεῖται.

XXIII. Anno Ezeciæ regis Hierosolymitani decimo quarto, Senacherim rex Assyriorum Judæam invasit : qui cum omnia oppida duarum tribuum cepisset, Ezecias Hierosolymis metuens, legatos ad eum mittit, se tributum ei pensitaturum pollicens, quod jussisset. Senacherimus autem argenti talenta **110** trecenta, auri viginti postulavit : et sacramento interposito, iis acceptis, se discessurum pollicetur. Quibus appensis, ipse quidem contra Ægyptum et Æthiopes proficiscitur, Rapsacem autem imperatorem cum aliis duobus ducibus et magno exercitu ad vastanda Hierosolyma relinquit. Qui, aggeribus ante mœnia excitatis, ad colloquium evocant Ezeciam. Verum is se committere illis non ausus, tres ex honoratis ministris suis ad illos misit. Tum illi : *Si Ægyptiis*, inquiunt, *Ezecias fretus est, delirat non minus quam qui confracto arundineo baculo innititur, a quo nec a lapsu defenditur, et manu vulneratur. Talis est Pharao Ægyptius.* Hæc Rapsaces Hebraico cum legatis colloquebatur : qui cum rogarent, ut Assyrio sermone uteretur, ne populus ea quæ dicerentur intelligeret: ille magis etiam sublata voce, ut ab omnibus exaudiri posset, rursus Hebraice dixit : *Ne seducat vos Ezecias dicens, Dominus nos liberabit : nunquid Samariam liberavit?* His Ezecias renuntiatus vestes suas laceravit, et sacco indutus, et humi stratus, in rebus desperatis opem divinam implorat, et ad prophetam Isaiam mittit, obtestans ut Dei pacem exoret populo. Prædicit ille, hostes citra dimicationem superatum iri, et Senacherimum re infecta ex Ægypto reversum, occubiturum. Scripsit et Senacherimus ad Ezeciam, in hanc sententiam : *Ne extollat te Deus, quo fretus es, quo minus Hierosolyma capturum esse me existimes : sed illud potius cum animo tuo reputa, ubi sint reges gentium, quos majores mei confecerunt.* Eam epistolam Ezecias lectam in templo reposuit, et supplicavit Deo : *Vide*, inquit, *Domine, et audi verba Senacherimi, quæ ad me scripsit in tuam contumeliam, viventis Dei, et eripe nos e manu ejus.* Isaias confirmat regem, asserens Deum exaudisse preces ejus : eaque nocte cæsa sunt ab angelo in castris Assyriorum centum et octoginta quinque millia, quorum cadavera postridie inventa sunt. Exercitus reliquiæ Hierosolymis discesserunt. Coactus est et Senacherimus obsidionem Pelusii solvere, cum mures una nocte

B ΚΓ'. Ἐν δὲ τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἐζεκίου τοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλέως, ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεύων Σεναχηρεὶμ ἐπῆλθε τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ πάσας εἷλε τὰς πόλεις τῶν δύω φυλῶν. Δείσας δὲ Ἐζεκίας περὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, διαπέμπεται πρὸς αὐτὸν, ὑπισχνούμενος διδόναι φόρον, ὃν ἂν αὐτῷ ἐπενέγκοι· Σεναχηρεὶμ δὲ τριακόσια μὲν ἀργύρου τάλαντα, χρυσοῦ δὲ τριάκοντα ᾔτησε, καὶ πίστεις ἐνομότους παρέσχεν, ἦ μὴν ἀναχωρήσειν εἰ ταῦτα λάβοι. Λαβὼν δὲ, αὐτὸς μὲν ἐπ' Αἰγυπτίους ὥρμησε καὶ Αἰθίοπας. Τὸν δὲ ἀρχιστράτηγον αὐτοῦ Ῥαψάκην σὺν δυσὶ στρατηγοῖς ἑτέροις καὶ δυνάμει βαρείᾳ κατέλιπε, τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκπορθήσοντας. Οἱ δὲ πρὸ τῶν τειχῶν βαλόμενοι χάρακα, ἐντυχεῖν ἐζήτουν τῷ Ἐζεκίᾳ. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἀπε-
C δειλίασεν ἐξελθεῖν, τρεῖς δὲ τοὺς αὐτῷ τιμωμένους τῶν ὑπ' αὐτὸν ἔπεμψε. Κἀκεῖνοι· *Εἰ ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους πέποιθεν Ἐζεκίας*, ἔφησαν, *μωραίνει ἐπίσης ἀνθρώπῳ καλαμίνῃ ῥάβδῳ ἐρειδομένῳ, καὶ αὐτῇ τεθλασμένῃ, ἣ οὐδὲν ἤμυνε τῷ κατέχοντι, ἀλλ' αὐτός τε συμπέπτωκε, καὶ ὁ κάλαμος τὴν αὐτοῦ χεῖρα διέτρησε. Τοιοῦτός ἐστι Φαραὼ ὁ Αἰγύπτιος.* Ταῦτα Ἑβραϊστὶ ὁ Ῥαψάκης τοῖς πεμφθεῖσιν ὡμίλει. Οἱ δὲ τῇ τῶν Σύρων διαλέκτῳ ὁμιλεῖν αὐτοῖς ἠξίουν αὐτὸν, ἵνα μὴ τὸ πλῆθος τῶν λεγομένων συνίησιν. Ὁ δὲ μᾶλλον τὴν φωνὴν ἐπάρας, Ἑβραϊστὶ πάλιν ἔλεγεν εἰς ἐπήκοον πάντων· *Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεκίας λέγων, Κύριος ῥύσεται ἡμᾶς· μὴ ἐῤῥύσατο Σαμάρειαν;* Καὶ
D ἀπήγγειλαν ταῦτα τῷ Ἐζεκίᾳ. Ὁ δὲ ἀκούσας, διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ περιεβάλετο σάκκον, καὶ πεσὼν, ἐδέετο τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἐπ' ἀνελπίστοις αὐτῶν· καὶ πρὸς Ἡσαΐαν τὸν προφήτην πέμψας, παρεκάλει αὐτὸν δέεσθαι τοῦ Θεοῦ, ἵν' ἵλεως ἔσοιτο τῷ λαῷ. Ὁ δὲ ἀμαχητὶ τοὺς πολεμίους προέλεγεν ἡττηθήσεσθαι, καὶ τὸν Σεναχηρεὶμ κτανθῆναι, ἄπρακτον ἀπ' Αἰγύπτου ἐπανελθόντα. Ἐπέστειλε δὲ καὶ Σεναχηρεὶμ τῷ Ἐζεκίᾳ· *Μὴ ἐπαιρέτω σε ὁ Θεός σου, ἐφ' ᾧ πέποιθας μὴ παραδοθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς χεῖράς μου· ἀναλόγισαι ποῦ εἰσιν οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν, οὓς διέφθειραν οἱ πατέρες μου.* Ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνοὺς Ἐζεκίας, κατέθετο εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἱκέτευσε τὸν Θεὸν, *Ἴδε*, λέγων, *Κύριε· καὶ ἄκουσον τοὺς λόγους Σεναχηρεὶμ, οὓς ἀπέστειλεν ὀνειδίζων σε τὸν ζῶντα Θεὸν, καὶ σῶσον ἡμᾶς ἐκ χειρὸς αὐτοῦ.* Ἡσαΐας δὲ παρεθάῤῥυνε τὸν βασιλέα, ἐπακοῦσαι

φίσκων αὐτοῦ τὸν Θεόν. Καὶ τῇ νυκτὶ ἄγγελος ἐν τῇ παρεμβολῇ τῶν Ἀσσυρίων ἀνεῖλεν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας, καὶ μεθ' ἡμέραν νεκρὰ τὰ τούτων σώματα εὑρέθησαν, καὶ ἀπῆρε τὸ περιλειφθὲν τῆς στρατιᾶς ἐξ Ἱερουσαλήμ. Σεναχηρεὶμ δὲ πολιορκῶν τὸ Πηλούσιον, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν, μυῶν ἐν νυκτὶ μιᾷ καταφαγόντων τὰ τόξα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ὅπλων αὐτῶν. Τοῦτο ἐν μὲν τῇ τῶν Βασιλειῶν οὐκ ἀναγράφεται βίβλῳ· Ἰώσηπος δὲ ἱστορεῖ ἐν Ἡροδότῳ εὑρών. Τὸν δὲ Βηρωσὸν τὰ Χαλδαϊκὰ συγγραψάμενον φάσκειν φησὶν, ὡς ἐπανελθὼν ὁ Σεναχηρεὶμ ἀπὸ τοῦ τῶν Αἰγυπτίων πολέμου, κατέλαβε τὴν σὺν τῷ Ῥαψάκῃ στρατιὰν εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ τοῦ Θεοῦ λοιμώδη νόσον ἐνσκήψαντος τοῖς Ἀσσυρίοις, ἐν μιᾷ νυκτὶ μυριάδες ὀκτωκαίδεκα φθείρονται καὶ πεντακισχίλιοι, σὺν ἡγεμόσι καὶ ταξιάρχαις. Δείσας οὖν ἐκεῖνος καὶ περὶ τῇ λοιπῇ στρατιᾷ, ἀπαίρει ἐκεῖθεν μετὰ τῆς περιλειφθείσης δυνάμεως, καὶ ἄπεισιν εἰς Νινευΐ, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπιβουλευθεὶς παρὰ τῶν πρεσβυτέρων παίδων ἀνῃρέθη· τῶν μὲν ἀνῃρηκότων αὐτὸν φυγόντων, Ναχωρδὰν (68) δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου. Ἐζεκίας δὲ τοῦ φόβου ἀπαλλαγεὶς, τῷ Θεῷ ηὐχαρίστει. Καὶ μετ' ὀλίγον νοσήσαντι αὐτῷ προσελθὼν Ἡσαΐας κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, εἶπε· *Τάξαι τῷ οἴκῳ σου· οὐ γὰρ ζήσῃ.* Τῷ δὲ ἡ τοῦ θνήσκειν ἐλπὶς, καὶ ὅτι παῖδας μὴ ἔχων ἔρημον ἔμελλε τὴν βασιλείαν καταλιπεῖν γνησίας διαδοχῆς, ἐποίει μείζω τὴν συμφορὰν, καὶ ἀθυμῶν ἐπὶ τούτοις ἔκλαυσε, ζωὴν ἐπιδαψιλευθῆναι αὐτῷ ἐξαιτούμενος τὸν Θεόν. Ἐλθὼν δὲ αὖθις Ἡσαΐας, ὑγείαν αὐτῷ μετὰ τρίτην ἡμέραν εὐαγγελίζεται, καὶ προσθήκην ζωῆς ἐτῶν πεντεκαίδεκα. Ὁ δὲ τοῦ θαύματος τὸ ὑπερφυὲς λογιζόμενος, σημεῖον ᾔτει τὸν προφήτην δεῖξαι αὐτῷ εἰς πίστωσιν τῶν ἐπηγγελμένων. Τοῦ δὲ προφήτου τὸν Θεὸν ἱκετεύσαντος σημεῖον γενέσθαι, ἤδη ἐπὶ δυσμὰς δέκα βαθμοὺς ἀποκλίνας ὁ ἥλιος, καὶ σκιὰν ποιήσας, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ὀπίσω δέκα ἀναβαθμούς. Ἐντεῦθεν Ἐζεκίας τῆς νόσου ἀπήλλακτο. Ὁ δὲ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς Βαλαδὰν πρὸς Ἐζεκίαν πρεσβείαν ποιησάμενος, καὶ δῶρα στείλας, σύμμαχον αὐτὸν καὶ φίλον ἔχειν ἠξίου. Ὁ δὲ τοῖς πρέσβεσι τοὺς θησαυροὺς ὑπέδειξε, καὶ τὰ ὅπλα, καὶ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν πολυτέλειαν, καὶ ἀνταποστείλας δῶρα τῷ Βαβυλωνίῳ, ἀπέλυσεν αὐτούς. Ἡσαΐας δὲ εἶπε τῷ Ἐζεκίᾳ· *Ἐλεύσονται ἡμέραι, καὶ ὁ πλοῦτος ὃν ἐθεάτρισας εἰς Βαβυλῶνα μετατεθήσεται, καὶ οἱ υἱοί σου ἔσονται εἰς εὐνούχους τῷ βασιλεῖ Βαβυλῶνος.* Ἐζεκίας δὲ, ἐπεὶ μὴ διαπεσεῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ δυνατόν· Ἔστω, φησὶν, *εἰρήνη ἐν ταῖς ἡμέραις μου.* Ἐπιβιοὺς δὲ τὸν προστεθέντα αὐτῷ χρόνον εἰρηνικῶς, θνήσκει, πεντηκοστὸν καὶ τέταρτον ἔτος ἀνύσας ἐν τῇ ζωῇ, ἐννέα δὲ βασιλεύσας καὶ εἴκοσι. Διαδεξάμενος δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανασσῆς, πᾶν εἶδος κακίας καὶ ἀσεβείας πρότερον ἐπεδείξατο, μιάνας τε τὸν ναὸν, καὶ μηδὲ τῶν προφητῶν φεισάμενος. Ὀργισθεὶς δὲ διὰ ταῦτα ὁ Θεὸς, τὴν τῶν Βαβυλωνίων στρατιὰν κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐκίνησεν, ἣ τήν τε χώραν ἐληΐσατο, καὶ τὸν Μανασ-

A arcus cæteraque Assyriorum arma corrosissent. Hoc in libris Regum scriptum non reperitur, sed Josephus **111** ab Herodoto mutuatus refert : et Berosum Chaldaicarum rerum scriptorem narrare ait, Senacherimum ab Ægyptiaco bello redeuntem, exercitum Rhapsacis Hierosolymis reperisse : ac pestilenti morbo divinitus in Assyrios immisso, centum et octoginta quinque millia una nocte periisse, cum ducibus et centurionibus. Qua clade perterritum, et iis qui supererant metuentem, cum reliquiis Niniven profectum : et paulo post insidiis majorum filiorum sublatum esse, percussoribus fuga elapsis, et Nachordane filio ejus regnum adepto. Ezecias adempto metu gratias agit Deo. Verum non multo post eum ægrotantem Dei jussu B convenit Isaias, *ac testamentum facere jubet, neque enim victurum esse.* At illi et exspectatio mortis, et orbitas liberorum, qui in regno succederent, exaggerabant malum. Itaque anxius flebiliter orat Deum, ut vita sibi prorogetur : cui, reversus Isaias, post triduum sanitatem pollicetur, et additamentum quindecim annorum vitæ. At ille miraculum quod veri fidem excedebat reputans, signum postulat in confirmationem pollicitationum. Quo prophetæ precibus impetrato, umbra solarii jam decem versus occasum progressa partes, totidem versus ortum regressa est. Ezecia morbo jam liberato, rex Babyloniorum Baladas legatos cum muneribus ad eum mittit, societatem ejus et amicitiam expetens. At ille thesauros et arma omnemque regiam ma- C gnificentiam legatis monstrat, eosque cum muneribus ad Babylonium remittit. Tum Isaias Ezeciæ ait : *Tempus erit, cum divitiæ quas spectandas exhibuisti Babylonem transferentur, et filii tui regis Babylonis eunuchi erunt.* Ezecias, qui verbum Domini non irritum esse posse sciret : *Pax*, inquit, *esto mea ætate.* Et adjecto sibi tempore pacate exacto, moritur anno vitæ quinquagesimo quarto, regni nono et vicesimo. Manasses autem filius ejus, suscepto regno, nullum flagitii et impietatis genus prætermisit. Nam et templum polluit, ac ne a prophetis quidem occidendis sibi temperavit. Quamobrem iratus Deus Babyloniorum exercitum contra Judæam excivit, qui et provinciam vastavit, D et Manassem cepit. **112** Qui se calamitatis esse causam intelligens, ad pœnitentiam deflexus, Deum orat, ut ærumnas depellat. Ita voti compos factus, et vinculis solvitur, et in regnum restitutus, cum ipse religionem colit, tum populo auctor est ut idem faciat : et exemplum pietatis factus, obit anno regni quinquagesimo quinto, ætatis sexagesimo septimo.

Variæ lectiones et notæ.

(68) *Ναχωρδάν.* Cod. Colb. Νασορδὰν, quem Josephus lib. x, cap 11, Ἀσσαραχόδδαν vocat.

σῆν ἐχειρώσατο. Ὁ δὲ συνεὶς ἑαυτὸν τῆς συμφορᾶς αἴτιον, ἀπέκλινεν εἰς μετάνοιαν, καὶ ἱκέτευε τὸν Θεὸν λῦσαι οἱ τὰ δυσχερῆ. Καὶ ὁ Θεὸς ἐπακούσας αὐτοῦ, λύει τε τῆς αἰχμαλωσίας αὐτὸν, καὶ εἰς τὴν βασιλείαν ἀποκαθίστησιν. Ἐπανελθὼν δὲ ἐκεῖνος, εὐσέβειαν αὐτός τε μετῄει, καὶ τὸν λαὸν μετιέναι ἀνέπειθεν. Οὕτω δὲ ζήσας, ζηλωτὸς ἐγένετο διὰ τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἐτελεύτησε, βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς πέντε πρὸς πεντήκοντα, βιώσας δὲ τοὺς πάντας ἑξήκοντα καὶ ἑπτά.

XXIV. Regnum ad filium ejus Amosum devolvitur, qui adolescentiæ paternæ imitator, anno ætatis vicesimo quarto, regni secundo per insidias occiditur: de cujus percussoribus supplicio sumpto, populus filium ejus Josiam annos octo natum regem appellat. Is pius fuit, et populum ad Dei cultum cohortatus, susceptaque templi refectione, monuit eos qui aderant, ut suo quisque arbitratu ad opus aliquid conferret. Eo pacto, pecunia coacta, et templum instauratum est, et quæ superfuerat, in crateres, calices, et phialas collata, Chelcia pontifice administratore; qui dum pecuniam ex ærario depromit, sacros libros Mosis temere illuc conjectos invenit ac per scribam regi mittit. Qui, lectis illis, vestes suas lacerat, et Chelciam sacerdotem cum aliis ad Oldam fatidicam mulierem Selumi uxorem mittit, petens ut Deum placet. Illa respondet, Numen jam suffragium tulisse contra regionem, et populum violatæ religionis reum, tamen ob regis justitiam clades non esse nunc immissurum: sed amoto illo, tum demum sententiam latam exsecuturum. Rex, his auditis, populum Hierosolyma convocat, et sacros libros audientibus omnibus recitandos curat. Deinde jurejurando obstringit omnes, ut leges servent, et Numen colant. Quare populus sacrificiis placat Deum. Post hæc simulacrorum donaria incendit, eorum sacerdotes occidit, et pseudoprophetarum ossa in ea ara cremat, quam Jeroboamus exstruxerat: quemadmodum propheta ille ei immolanti prædixerat, fore Josiam quemdam e posteritate Davidica, qui illa facturus esset: idque factum post annos trecentos sexaginta unum. Idem etiam Israelitas, qui captivitatem effugerant, monuit, ut patrium Deum colerent, et leges observarent: et sublatis ex omni provincia simulacris, populoque Hierosolyma **113** congregato, Azymorum festum, quod Pascha vocant, celebravit, ac vita tranquilla acta, tandem sagitta ictus obiit. Nam rex Ægyptiorum Nechaus, bellum Medis illaturus, cum transitu per Judæam a Josia prohiberetur, quamvis sine maleficio transiturum promitteret, pugnam instruit, et Josia, dum aciem ordinaret, sagitta icto, bellum solvit. Rex Hierosolyma reversus decedit, anno regni tricesimo primo, quod annos octo natus susceperat. Sub hoc fuit propheta Jeremias, qui cladem Hierosolymis imminentem vaticinatus, fore prædixit, ut ab Assyriis caperentur. Neque hic solum, sed et Ezechiel primus his de rebus duos libros reliquit, uterque ex tribu sacerdotali. Josia defuncto, Joachasus filius ejus annos viginti tres natus, regnare incipit, homo impius, quem Ægypti rex a bello reversus, in vincula conjecit, ac regnum seniori fratri Eliacimo dedit, mutato ejus

A ΚΔ'. Ἡ βασιλεία δὲ πρὸς Ἀμὼς μετῆλθε, τὸν παῖδα αὐτοῦ, μιμησάμενον τὰ τῆς νεότητος τοῦ οἰκείου πατρός· ἀπέθανε δὲ ἐπιβουλευθεὶς, ζήσας ἐνιαυτοὺς ἐπὶ τέσσαρσιν εἴκοσι, δύο δὲ βασιλεύσας. Τοὺς δὲ αὐτὸν ἀνελόντας ἐτιμωρήσατο ἡ πληθὺς, καὶ βασιλέα τὸν υἱὸν ἐκείνου ἀνέδειξεν Ἰωσίαν, ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἀνύοντα χρόνον, ὃς εὐσεβὴς ἐγένετο, καὶ τὸν λαὸν ἀνέπειθεν εὐσεβεῖν. Ἐπισκευάσαι δὲ βουληθεὶς τὸν ναὸν, παρῄνει τοῖς ὑπὸ χεῖρα διδόναι εἰς τὴν ἐπισκευὴν, ὅσον ἕκαστος βούλεται. Καὶ οὕτω συναχθέντων χρημάτων, ὅ τε ναὸς ἀνεκαινίσθη, καὶ τοῖς περιττεύσασιν εἰς κρατῆρας, καὶ σπονδεῖα, καὶ φιάλας ἐχρήσατο, τοῦ ἀρχιερέως Χελκίου τούτοις ἐπιστατοῦντος· ὃς ἐντυγχάνει ταῖς ἱεραῖς τοῦ Μωσέως B βίβλοις ἐν τῷ ἐξάγειν τοῦ ἱεροῦ ταμείου τὸ ἀργύριον, ἀποκειμέναις ἐκεῖ, καὶ στέλλει ταύτας διὰ τοῦ γραμματέως τῷ βασιλεῖ. Ὡς δ' ἀνεγνώσθησαν αὐτῷ, τὴν ἐσθῆτα διέῤῥηξε, καὶ πρὸς τὴν προφῆτιν Ὀλδὰν γυναῖκα Σελοὺμ, ἔπεμψε τὸν ἀρχιερέα Χελκίαν καὶ ἄλλους, ἱλεώσασθαι τὸν Θεὸν ἀξιῶν αὐτήν. Ἡ δὲ τὸ μὲν Θεῖον ἤδη ψῆφον εἶπεν ἐξενεγκεῖν κατὰ τῆς χώρας, καὶ τοῦ λαοῦ ἀσεβήσαντος, διὰ δὲ τὸν βασιλέα δίκαιον ὄντα, οὐκ ἐπάξειν νῦν τὰ κακὰ, αὐτοῦ παρελθόντος, γενήσεται τὰ ἐψηφισμένα. Ὁ δὲ τούτων ἀκούσας, συνήγαγε τὸν λαὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων τὰς ἱερὰς βίβλους ἀναγνωσθῆναι πεποίηκεν. Εἶτα ὅρκους ἐκ πάντων ἀπῄτησε, φυλάττειν τοὺς νόμους, καὶ σέβεσθαι τὸν Θεόν. Καὶ θύων ὁ λαὸς ἐξιλεοῦτο τὸν Θεόν. Ἐνέπρησε δὲ καὶ C τὰ ἀναθήματα τῶν εἰδώλων, καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν ἐθανάτωσε, καὶ τὰ τῶν ψευδοπροφητῶν ὀστᾶ πυρὶ κατέκαυσεν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, ὃν ἀνέστησεν Ἱεροβοὰμ, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου πρόῤῥησιν, ὃς θυσιάζοντι προσῆλθεν ἐκείνῳ, καὶ προεῖπε ταῦτα ποιήσειν ἀπόγονον τοῦ Δαβὶδ Ἰωσίαν μετὰ τριακόσια ἔτη καὶ ἑξήκοντα πρὸς ἑνί. Καὶ πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας δὲ πορευθεὶς Ἰωσίας, ὅσοι τὴν αἰχμαλωσίαν διέφυγον, τὸν πάτριον παρῄνει θρησκεύειν Θεὸν, καὶ κατὰ νόμους βιοῦν. Καὶ ἐξ ἁπάσης τῆς χώρας ἀφανίσας τὰ εἴδωλα, εἰς Ἱερουσαλὴμ τὸ πλῆθος συνήγαγε, καὶ τὴν τῶν Ἀζύμων ἑορτὴν, ἣν Πάσχα καλοῦσιν, ἑώρτασε. Βίον δὲ εἰρηνικὸν διαγαγὼν, τοξευθεὶς ἐπὶ τέλει, τὸν βίον κατέστρεψεν. Ὁ γὰρ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς Νεχαὼ Μήδοις πολεμήσων ἀπῄει, D εἶργε δὲ αὐτὸν Ἰωσίας διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ παρελθεῖν. Ὁ δὲ μὴ ἐπ' αὐτὸν στρατεύειν ἐδήλου αὐτῷ. Ἰωσίας δὲ οὐ μεθίετο. Ἤδη οὖν παρετάσσοντο μαχεσόμενοι, καὶ Ἰωσίαν διατάσσοντα τὸν οἰκεῖον λαὸν τοξεύσας Αἰγύπτιος, τὸν πόλεμον ἔλυσεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀναζεύξας εἰς Ἱεροσόλυμα, τελευτᾷ, βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα πρὸς ἑνὶ, ζήσας δὲ πρὸ τῆς βασιλείας ὀκτώ. Ἐπὶ τούτου Ἱερεμίας ἦν ὁ προφήτης, ὃς καὶ τὰ συμβήσεσθαι μέλλοντα τῇ Ἱερουσαλὴμ δεινὰ προηγόρευσε, καὶ τὴν ὑπὸ Ἀσσυ-

ρίων αὐτῆς ἅλωσιν (69). Οὐ μόνος δὲ οὗτος περὶ τούτων προέγραψεν, ἀλλὰ καὶ Ἰεζεκιὴλ πρῶτος περὶ τούτων δύο βιβλία κατέλιπεν· ἦσαν δὲ ἄμφω τῆς ἱερατικῆς φυλῆς. Τελευτήσαντος δὲ Ἰωσίου, Ἰωάχαζ ὁ παῖς αὐτοῦ ἦρξεν, εἴκοσιν ἐπὶ τρισὶν ἐνιαυτῶν ὤν, ἀσεβὴς γεγονώς· ὃν ἀπὸ τοῦ πολέμου ἀναζεύξας ὁ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς, ἔδησε, καὶ τὴν μὲν βασιλείαν τῷ πρεσβυτέρῳ ἀδελφῷ Ἐλιακεὶμ δέδωκεν, Ἰωακεὶμ μετονομάσας αὐτὸν, καὶ εἰσφορὰν τῇ χώρᾳ ἐπιτάξας ἑκατὸν ἀργυρίου τάλαντα, ἓν δὲ χρυσοῦ. Τὸν δὲ Ἰωάχαζ ἀπήγαγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου καὶ ἐτελεύτησεν. Ὁ δὲ χρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ τρεῖς ἦσαν μῆνες ἐπὶ δέκα ἡμέραις. Ἰωακεὶμ δὲ ἀσεβεῖ τε ὄντι, καὶ κακούργῳ, ἔτος ἤδη τῆς βασιλείας ἠνύετο τέταρτον, καὶ τὴν Βαβυλωνίων ἀρχὴν Ναβουχοδονόσορ περιεζώσατο. Οὗτος τὸν Αἰγύπτιον Νεχαὼ νικήσας πολὺ μέρος τῆς χώρας αὐτοῦ παρεσπάσατο. Ἐν ὀγδόῳ δ' ἔτει τῆς βασιλείας Ἰωακεὶμ, ἐπιστρατεύει τῇ Ἰουδαίᾳ μετὰ βαρείας δυνάμεως. Ἰωακεὶμ δὲ δείσας, ὑπόφορον ἔθετο τῷ Βαβυλωνίῳ τὴν χώραν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τρισὶ μὲν ἔτεσι προσῆγε τοὺς φόρους. Εἶτα τοὺς Αἰγυπτίους ἀκούσας κατὰ τοῦ Βαβυλωνίου χωρεῖν, ἐπέσχε τὴν τῶν φόρων καταβολὴν, καίτοι τοῦ προφήτου Ἱερεμίου προλέγοντος τὴν ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίου τῆς πόλεως ἅλωσιν, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως Ἰωακεὶμ ἀναίρεσιν, καὶ οὐ μόνον εἰπόντος, ἀλλὰ καὶ γράψαντος, καὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ πλήθους ἀναγνόντος τὴν συγγραφήν· ἣν λαβόντες οἱ ἡγεμόνες, τῷ βασιλεῖ προσήνεγκαν. Ὁ δὲ ἐπὶ τοῖς γεγραμμένοις χολωθεὶς, πυρὶ τὸ σύγγραμμα κατηθάλωσε, τὸν δὲ προφήτην καὶ Βαροὺχ τὸν γραμματέα αὐτοῦ κολάσαι ἐζήτει· ἀλλ' οἱ μὲν φυγόντες ἐξέκλιναν τὴν ὀργὴν αὐτοῦ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατ' αὐτοῦ στρατεύει ὁ Βαβυλώνιος. Ἰωακεὶμ δὲ ἀπραγμόνως αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν εἰσδέχεται. Ὁ δὲ τούς τε κρείττους τῶν πολιτῶν, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα ἐφόνευσε. Τρισχιλίους δὲ τοὺς καλλίστους αἰχμαλώτους ἀπήγαγεν, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ προφήτης Ἰεζεκιὴλ, παῖς ὤν, τὸν δὲ υἱὸν τοῦ κτανθέντος βασιλέως Ἰωακεὶμ ὀνομαζόμενον καὶ αὐτὸν, ἀναδείξας βασιλέα τῆς Ἰουδαίας. Οὕτω μὲν τέλος ἔσχεν Ἰωακεὶμ, ἐνιαυτοὺς βιώσας ἓξ καὶ τριάκοντα, βασιλεύσας δὲ ἕνδεκα. Ὁ δὲ Βαβυλώνιος ὑποπτεύσας μνησικακῆσαι τὸν υἱὸν ἐκείνου, διὰ τὸν φόνον τὸν τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποστατῆσαι, πέμψας ἐπολιόρκει αὐτόν. Ὁ δὲ μὴ θέλων τὴν πόλιν δι' αὐτὸν κινδυνεῦσαι, παραδίδωσιν ἑαυτὸν καὶ τοὺς προσήκοντας αὐτῷ τοῖς πολεμίοις, ἐπὶ συνθήκαις μή τι κακῶσαι τὴν πόλιν ἢ αὐτούς· ἃς παρέβη ὁ Βαβυλώνιος, κελεύσας τὴν ἐν τῇ πόλει πᾶσαν νεότητα καὶ τοὺς τεχνίτας ἀπαγαγεῖν πρὸς αὐτὸν, οἳ πρὸς ὀκτακοσίοις τριάκοντα δύο εἰς δέκα χιλιάδας ἠριθμηντο. Τὸν Ἰωακεὶμ δὲ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς φίλους καθείρξας ἐφύλαττε, μῆνας τρεῖς βασιλεύσας καὶ ἡμέρας δέκα.

ΚΕ'. Τὴν δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλείαν τῷ τοῦ Ἰωακεὶμ πατραδέλφῳ τῷ Σεδεκίᾳ παρέδωκεν, ὀμόσαντι μὴ εὐνοήσειν τοῖς Αἰγυπτίοις, ἀλλ' αὐτῷ φυλάξειν τὴν χώραν. Ὁ δὲ νέος ὢν (εἴκοσι γὰρ καὶ ἑνὸς ἦν ἐτῶν ὅτε παρέλαβε τὴν ἀρχὴν) καὶ ὑπερόπτης τοῦ δικαίου τε καὶ τοῦ δέοντος, παραινοῦντι τῷ Ἱερεμίᾳ τὰς ἀσεβείας καὶ τὰς παρανομίας λιπεῖν, οὐκ ἐπείθετο, οὐδ' ἐπίστευε λέγοντι τὰς μελλούσας ἔσεσθαι συμφορὰς αὐτῷ τε καὶ τῷ λαῷ, ἃς καὶ Ἰεζε-

nomine in Joachimum: imperatoque regioni centum argenti, et unius auri talentum tributo, Joachasum in Ægyptum abduxit, ubi et mortuus est. Tempus regni ejus fuere tres menses et decem dies. Joachimus autem vir impius et facinorosus, cum quartum jam annum imperaret, Nabuchodonosor Babylonium imperium suscipit, Nechaum Ægyptium victum magna parte provinciæ multat: anno Joachimi octavo cum magnis copiis Judæam ingressus, ita hominem perterrefacit, ut suam regionem Babylonio tributariam redderet, ac tributa per triennium solvit. Post, cum audiisset Ægyptios rebellantes Babylonium invasuros, ea inhibuit: quamvis Jeremias propheta prædixisset, fore ut Babylonius et urbem caperet, et Joachimum tolleret: neque prædixisset solum, sed etiam scripsisset, scripturamque populo audiente recitasset, quam duces regi obtulerunt. Ille vero iratus exussit, prophetam et Baruchum scribam ejus ad supplicium quærens: sed illi fuga iram ejus declinarunt. Neque multo post bellum infert Babylonius, et a Joachimo otiose in urbem admissus, et civium optimum quemque, et ipsum regem occidit, et tria millia formosissimorum captiva abducit, inter quos et propheta Ezechiel fuit, **114** puer adhuc. Filium autem regis interfecti, qui et ipse Joachimus vocabatur, Judæorum regem appellat. Hic finis Joachimi fuit, cum vixisset annos triginta sex, imperasset undecim. At Babylonius, veritus ne filius paternæ cædis memor desisceret, missis copiis eum obsedit. Qui cum urbem sua causa periclitari nollet, se cum necessariis eo pacto illi dedit, ut nec urbem nec ipsos violaret: quo non stetit hostis: sed omnem pubem civitatis, et artifices ad se perduci jussit, quorum numerus inventus est ad decem mille octingenta et triginta duo. Joachimum cum matre et amicis in custodia habuit.

XXV. Regnum Hierosolymitanum Sedeciæ Joachimi patruo tradidit, quem jurejurando adegit, ne studeret Ægyptiis, sed provinciam ipsi conservaret. Is vero principatum adeptus, adolescens natus annos unum et viginti, fastu elatus, æquitatis et officii nulla ratione habita, Jeremiæ ab impietate et injuriis dehortanti neque paruit, neque credidit eas sibi et populo clades imminere, quas et Ezechiel Babylone prædicens, litteris mandatas Hierosolyma

Variæ lectiones et notæ.

(69) *Καὶ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων αὐτῆς ἅλωσιν.* Legendum haud dubie ὑπὸ Χαλδαίων, aut Ἀσσυρίων, aut Βαβυλωνίων. W.

miserat. Neutri autem fidem adhibuit, fortassis ob dissensionem. Nam in cæteris quidem congruebant, de Sedecia autem videbantur discrepare, cum Ezechiel eum Babylonem non visurum prædixisset, Jeremias captivum abductum iri Babylonem vaticinaretur. Sed et illa inter se consentiebant: nam cæcatus in Judæa, et captivus abductus Babylonem non vidit. Hic Sedecias Babyloniis per octo annos servata fide ad Ægyptios inclinavit. Qua de causa Nabuchodonosor Hierosolyma obsedit, profligatis prius Ægyptiis, qui Judæis suppetias veniebant: quos dum persequeretur, negabant pseudoprophetæ hostes urbem porro obsessuros. Jeremias contra, et redituros, et capturos urbem, et eversuros affirmabat, et templum incensuros, et populi reliquias in captivitatem abducturos, ubi serviturus esset annos septuaginta, donec Persæ et Medi Babyloniorum imperium destruxissent: ac tum demum captivos dimissum iri, et templum atque urbem instauraturos. Jeremiam hæc asseverantem rex et aulici proceres **115** subsannabant. Qui cum aliquando in patriam Anathotam iret, in via a principe quodam pro transfuga comprehensus, ad magistratus adducitur: a quibus excruciatus, ad supplicium asservabatur. Anno regni Sedeciæ nono, secundum aggreditur Hierosolyma Babylonius: cumque urbem menses octodecim obsidione pressisset, ad hostilem metum fames et pestis accessit. Tum Jeremias in carcere multitudinem adhortatur, ut Babylonium recipiant, sic fore incolumes, alioqui vel fame vel gladio perituros: qui autem ad hostes transisset, mortem vitaturum. Cæterum prophetæ fidem habebat nemo; duces etiam regem contra eum instigabant: qui tempori serviens, eum illis tradit, ut suo arbitratu tractent: quem illi in lacum cœnosum conjecerunt. Unde Sedecias extractum et clam accersitum interrogat, quid de urgentibus malis sentiret? Propheta urbem Babylonio dedendam censet, regemque metum exitii causantem confirmat, si obtemperasset, nihil ei grave eventurum: itaque dimittitur. At Babylonius magna vi urbem adortus, undecimo regni Sedeciæ anno capit. Sedecias ex urbe fugiens, ab hostibus cum liberis et uxoribus capitur, a suis ducibus et amicis, aliis alio dilapsis, destitutus. Babylonius ad se perducto ingratum animum et perfidiam exprobrat, liberos atque amicos in ejus conspectu jugulari jubet, ipsum effossis oculis vinctum Babylonem adducit. Tum demum sensit, utrumque prophetam fuisse veracem. Hic postremus fuit familiæ Davidicæ regum, qui numero viginti unus fuerant universi: elapsis, ex quo Saul regnum inierat, annis quingentis et quatuordecim, mensibus sex, diebus sexdecim. Nabuzardan Nabuchodonosoris magister coquorum, jussu regis et templum et regiam incendit, et urbem evertit, omni ornatu templi spoliato. Crematum est templum anno quadringentesimo septuagesimo, mense sexto, die decimo

A κιὴλ ἐν Βαβυλῶνι προέλεγε, καὶ γράψας ἀπέσταλκεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἠπίστησε δὲ ἀμφοῖν τοῖς προφήταις ὁ Σεδεκίας, ὡς τάχα διαφωνοῦσι. Περὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων συνεφώνουν, περὶ δὲ αὐτοῦ Σεδεκίου ἐδόκουν ἐναντιοῦσθαι. Ἰεζεκιὴλ μὲν γὰρ μὴ ὄψεσθαι τὴν Βαβυλῶνα αὐτὸν προεφήτευεν, Ἱερεμίας δὲ δέσμιον αὐτὸν ἀπαχθῆναι πρὸς Βαβυλῶνα προέλεγε. Συνῳδὰ δὲ τοῖς προφήταις καὶ τὰ περὶ τούτου προειρηντο· τυφλωθεὶς γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ, καὶ δέσμιος ἀπαχθεὶς, τὴν Βαβυλῶνα οὐκ ἐθεάσατο. Οὗτος ὁ Σεδεκίας ἐπὶ ἔτη ὀκτὼ τηρήσας τὴν πίστιν τὴν πρὸς τὸν Βαβυλώνιον, πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἀπέκλινε. Διὸ στρατεύσας ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἐπολιόρκει τὴν Ἱερουσαλήμ. Τῶν δ' Αἰγυπτίων εἰς συμμαχίαν ἡκόντων τοῖς Ἰουδαίοις, προϋπαντήσας σφίσιν ὁ Βα-
B βυλώνιος, καὶ τρεψάμενος αὐτοὺς διώκει. Οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, μηκέτι τοὺς πολεμίους πολιορκήσειν αὐτοὺς ἔλεγον· Ἱερεμίας δὲ, καὶ ὑποστρέψαι αὐτοὺς, καὶ τὴν πόλιν αἱρήσειν καὶ κατασκάψειν, καὶ τὸν ναὸν ἐμπρήσειν, καὶ τὸν λαὸν τὸν τέως περιλειφθησόμενον ἀπάξειν προηγόρευε δορυάλωτον, ἐπ' ἔτη δουλεύσοντα ἑβδομήκοντα, μέχρις οὗ Πέρσαι καὶ Μῆδοι τὴν Βαβυλωνίων ἀρχὴν καταλύσουσι. Τότε δὲ λυθῆναι τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοὺς, καὶ τὸν ναὸν αὖθις καὶ τὴν πόλιν ἀνοικοδομῆσαι. Ταῦτ' ἔλεγεν Ἱερεμίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐμυκτήριζον. Ἀπιόντι δὲ τῷ προφήτῃ πρὸς Ἀναθὼθ τὴν πατρίδα, συναντήσας τις τῶν ἀρχόντων, καὶ
C κατασχὼν, ὡς αὐτόμολον ἤγαγε πρὸς τοὺς ἄρχοντας· οἱ αἰκισάμενοι αὐτὸν ἐτήρουν εἰς κόλασιν. Κατὰ δὲ τὸ ἔννατον ἔτος τῆς βασιλείας Σεδεκίου, ἔπεισι τὸ δεύτερον κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων ὁ Βαβυλώνιος· καὶ ἐφ' ἕνα πρὸς τῷ ἡμίσει ἐνιαυτὸν, κραταιῶς τὴν πόλιν πολιορκεῖ. Τῇ δὲ πολιορκίᾳ καὶ λιμὸς συνηνέχθη, καὶ ἐπὶ τούτους λοιμός. Ἱερεμίας δὲ καὶ καθειργμένος δέξασθαι τὸν Βαβυλώνιον παρεκάλει τὸ πλῆθος· σωθήσεσθαι γὰρ οὕτω· εἰ δ' οὔ, μένοντας ἀπολεῖσθαι ἢ λιμῷ ἢ μαχαίρᾳ· εἰ δέ τις προσχωρήσει τοῖς πολεμίοις, τὸν θάνατον, ἔλεγε, διαφεύξεται. Οὐδενὶ μέντοι πιστὸς ὁ προφήτης λελόγιστο. Οἱ δ' ἡγεμόνες καὶ προσηρέθιζον κατ' ἐκείνου τὸν βασιλέα. Ὁ δὲ διὰ τὸν καιρὸν αὐτοὺς θεραπεύων, ἐνέδωκεν αὐτοὺς χρήσασθαι τῷ προφήτῃ ὡς βούλονται. Κά-
D κεῖνοι αὐτὸν εἰς λάκκον βορβορώδη ἐνέβαλον. Σεδεκίας δὲ τοῦτο μαθὼν, ἀνελκυσθῆναι αὐτὸν ἐκεῖθεν ἐκέλευσε· καὶ λάθρα καλέσας, ἤρετο τί φησι πρὸς τὰ παρόντα δεινά; Ὁ δὲ παραδοῦναι τὴν πόλιν συνεβούλευε τῷ Βαβυλωνίῳ. Σεδεκίας δὲ δεδιέναι ἔλεγε μὴ ἀναιρεθῇ. Ὁ δὲ προφήτης οὐδενὸς αὐτὸν οὕτω ποιοῦντα πειραθήσεσθαι δυσχεροῦς ἰσχυρίζετο. Τὸν μὲν οὖν ὁ βασιλεὺς ἀπέλυσεν. Ὁ δέ γε Βαβυλώνιος ἐπολιόρκει τὴν πόλιν μετὰ σφοδρᾶς ἐπιθέσεως, καὶ εἷλε ταύτην τῷ ἑνδεκάτῳ ἐνιαυτῷ τῆς ἀρχῆς Σεδεκίου. Σεδεκίας δὲ μετὰ τῶν γυναικῶν, καὶ τῶν τέκνων, καὶ τῶν προσηκόντων, καὶ τῶν φίλων ἔφευγεν ἐκ τῆς πόλεως. Οἱ δὲ πολέμιοι κατεδίωξαν αὐτὸν, καὶ κατέλαβον μονωθέντα. Οἱ γὰρ ἡγεμόνες, καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ διεσπάρησαν.

Ζωγρήσαντες οὖν αὐτὸν, καὶ τὰ τέκνα, καὶ τὰς γυναῖκας, ἤγαγον εἰς τὸν Βαβυλώνιον. Ὁ δὲ ὠνείδισεν αὐτὸν εἰς ἀχαριστίαν καὶ ἀπιστίαν. Ἐκέλευσέ τε τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ τοὺς φίλους κτανθῆναι ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ· εἶτα καὶ τὰ ὄμματα πηρώσας αὐτοῦ, δέσμιον εἰς Βαβυλῶνα ἀπήγαγεν. Καὶ τότε συνῆκε. καὶ ἄμφω τοὺς προφήτας ἀληθῶς προειπεῖν. Οὗτος τέλος ἐγένετο τῶν ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ βεβασιλευκότων· εἴκοσι δὲ καὶ εἷς ἐτύγχανον ἅπαντες· ἐτῶν διελθόντων, ἐξότου τῆς βασιλείας ἐπέβη Σαούλ, πεντακοσίων δέκα καὶ τεσσάρων, μηνῶν ἕξ, ἡμερῶν δεκαέξ. Πεμφθεὶς δὲ Ναβουζαρδὰν ὁ ἀρχιμάγειρος τοῦ Βαβυλωνίου (70), τόν τε ναὸν καὶ τὰ βασίλεια ἐνέπρησε, καὶ τὴν πόλιν κατέσκαψε, καὶ τὰ τοῦ ναοῦ πάντα ἐσύλησεν. Ἐμπέπρηστο δὲ ὁ ναὸς μετὰ τετρακόσια ἔτη καὶ ἑβδομήκοντα, μῆνάς τε ἓξ καὶ ἡμέρας δέκα, ἀφ' οὗ ᾠκοδομήθη καιροῦ· ἐκ δὲ τῆς ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων μεταναστεύσεως, μετὰ ἑξήκοντα δύο ἔτη καὶ χίλια, καὶ μῆνας ἕξ, καὶ ἡμέρας δέκα· ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ, μετὰ χιλίους ἐννακοσίους πεντήκοντα ἑπτὰ ἐνιαυτοὺς, καὶ μῆνας ἕξ, καὶ ἡμέρας δέκα· ἐκ δὲ τῆς παραγωγῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου (71) μέχρις τότε, τρισχίλια πεντακόσια δέκα καὶ τρία ἔτη παρῆλθοσαν, μῆνες ἕξ, καὶ ἡμέραι δέκα.

A postquam conditum fuerat: post Israelitarum migrationem ex Ægypto annis mille sexaginta duobus, mensibus sex, diebus decem: a diluvio, annis mille nongentis, mensibus sex, diebus decem, a primo homine condito **116** in eum usque diem: annis ter mille quingentis tredecim, mensibus sex, et diebus decem.

LIBER TERTIUS.

A. Ναβουζαρδὰν δὲ κατασκάψας τὴν Ἱερουσαλὴμ, B τόν τε λαὸν, καὶ τὸν ἀρχιερέα Σαβαῖον, καὶ τὰ σκεύη τὰ ἱερὰ εἰς Βαβυλῶνα ἐκόμισε. Ναβουχοδονόσορ τὰ σκεύη τοῦ Θεοῦ τοῖς ἑαυτοῦ θεοῖς ἀνατέθεικε, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους εἰς τὴν οἰκείαν χώραν κατῴκισε. Τοὺς δ' αὐτομολήσαντας ἐν τῇ πολιορκίᾳ πρὸς τοὺς Βαβυλωνίους, ἐν Ἰουδαίᾳ καταλιπὼν ὁ Ναβουζαρδὰν, καὶ τοὺς πένητας, ἡγεμόνα τούτοις ἐπέστησε Γοδολίαν, ἄνδρα τῶν εὖ γεγονότων, ἐπιεικῆ τε καὶ δίκαιον, καὶ τὴν χώραν ἐργάζεσθαι αὐτοῖς ἐνετείλατο, καὶ δασμοφορεῖν τῷ Ναβουχοδονόσορ ἐπέταξε. Τῷ δὲ προφήτῃ Ἱερεμίᾳ εἰς Βαβυλῶνα ἀπελθεῖν προετρέπετο (72)· ὁ δὲ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς πατρίδος ἤθελε διατρίβειν, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐκεῖ, τῷ Γοδολίᾳ ἐπιτάξας, ποιεῖσθαι αὐτοῦ πᾶσαν πρόνοιαν. Ἀπέλυσε δὲ αὐτῷ καὶ τὸν φοιτητὴν Βαρούχ, τῇ πατρίῳ γλώττῃ διαφερόντως πεπαιδευμένον. C Ὅσοι δ' ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ τὴν πολιορκίαν ἀπέδρασαν, ἧκον πρὸς Γοδολίαν. Ὁ δὲ γεωργεῖν τὴν χώραν αὐτοῖς συνεβούλευε, καὶ κατοικεῖν ἣν ἕκαστος βούλεται πόλιν, καὶ ἀνοικοδομεῖν τὰ ἐρείπια. Γνόντες δὲ τὸν Γοδολίαν ἄνδρα χρηστὸν, ὑπερηγάπησαν αὐτόν. Ἐπανῆλθε δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις καί τις καλούμενος Ἰσμαὴλ, ἐκ τοῦ βασιλείου γένους ὑπάρχων, ὃς πρὸς τοὺς Ἀμμανίτας ἀπέδρα κατὰ τὸν τῆς πο-

I. Nabuzardan, Hierosolymis eversis, et populum et pontificem Sabæum et sacra vasa Babylonem transfert. Ea Nabuchodonosor suis diis dedicat, et captivis in sua regione sedes attribuit. Qui in obsidione urbis ad Babylonios transfugerant pauperes, Nabuzardan in Judæa relinquit, præposito eis Godolia viro nobili, justo et moderato: et agros colere jubet, ac Nabuchodonosori tributa pendere. Jeremiam prophetam hortatus ut Babylonem iret, cum ille in ruinis Hierosolymorum degere mallet, ibi relinquit, Godoliæ diligentissime commendatum, concesso etiam Barucho scriba, in lingua patria præclare erudito. Quotquot igitur propter obsidionem transfugerant, cum ad Godoliam se contulissent, ab eo moniti sunt ut agros colerent, et quas quique vellent urbes incolerent, ruinasque instaurarent: quem ob probitatem ejus mirifice dilexerunt. Cum autem inter cæteros Ismael quidam ex regio genere, qui tempore obsidionis ad Ammanitas confugerat, accessisset, quidam hominis occidendi potestatem a Godolia petierunt, quod ejus vitæ ab illo insidiæ struerentur. Verum Godolias fidem illis non habuit, atque etiam præstare dixit, semetipsum perire, quam occidere hominem, qui ipsius fidei se com-

Variæ lectiones et notæ.

(70) *Ἀρχιμάγειρος τοῦ Βαβυλωνίου.* Quid coquo cum belli administratione? Quare ex auctoritate Bibliorum ἀρχιστράτηγος legendum esse censeo. W.

(71) *Ἐκ τῆς παραγαγωγῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου.* Cod. Colb. τοῦ πρώτου ἐνιαυτοῦ.

(72) *Τῷ δὲ προφήτῃ προετρέπετο.* Malim, τὸν δὲ προφήτην. Etsi enim aliquot insolentiores constructiones et phrases in hoc auctore reperiuntur, eæ tamen haud scio an librariis sint imputandæ. W.

misisset. Aliquanto post, ille Ismael cum aliis a Godolia hospitio exceptus, tum ipsum, tum cæteros convivas occidit. Deinde Babylonios in urbe relictos noctu aggressus, una cum omnibus Judæis qui ibi erant perimit. Postridie viros octoginta Godoliæ dona oblaturos, paucis exceptis, qui in agris occultatam supellectilem, vestes et frumentum se ei ostensuros pollicebantur, trucidat: iisque rebus et multis captivis acceptis, reditum ad Ammanitas parat. His duces quidam Judæorum cognitis, cohortati suos, et Ismaelem persecuti, captivos recipiunt, illo cum octo viris elapso. Qui cladi illi superfuerant, Babylonios metuentes, de petenda Ægypto deliberabant. **117** Cum autem Jeremias eis manendi auctor esset (Deum enim provisurum, ne quid mali paterentur: sin abissent, deserturum eos), fidem prophetæ non habuerunt: sed spretis ejus monitis, in Ægyptum et ipsum et Baruchum secum abduxerunt. Quo propheta cum pervenisset, quid futurum esset divinitus edoctus, popularibus prædicit, Babylonium Ægyptios invasurum, Ægyptique potiturum, atque alios occisurum, alios in captivitatem abducturum: eaque de causa a popularibus suis, lapidibus obrutus occidit, sed quæ prædixerat facta sunt. Nam quinto post vastationem Hierosolymorum anno Nabuchodonosor Cœlesyria occupata, Moabitis et Ammanitis subactis, Ægyptoque in potestatem redacta, et rege obtruncato, alium provinciæ præponit: Judæos qui illic erant Babylonem traducit. Ferunt Alexandrum regem, Ægypto subacta, cum Jeremias ab Ægyptiis divinis laudibus celebraretur, ossa ejus in urbem a se conditam Alexandriam transtulisse. Propheta igitur, ut jam exposui, sic res futuras prædixit: gens autem Hebræorum talem sortita est exitum, ultra Euphratem abducta. Nam decem tribus Osea Samariæ regnante ab Assyriis, post duæ tribus cum iis qui captivitati Hierosolymorum superfuerant, a Nabuchodonosore captæ fuerunt. At Salmanasar Chutæorum gentem Persicam Samariam transtulit: Nabuchodonosor vero Judæam vastam jacere passus est, itaque mansit per annos septuaginta. Inter captivitatem tribuum Samariæ decem, et Hierosolymorum duarum, intercesserunt anni centum triginta, menses septem, et dies decem.

A λιορκίας καιρόν. Τοῦτον προσελθόντα τῷ Γοδολί τινὲς ἐπιβουλεύειν αὐτῷ ἔλεγον· εἰ δ' ἐπιτρέψει αὐ τοῖς κτεῖναι τὸν ἄνδρα, διαφεύξεται τὴν ἐπιβουλήν. Ὁ δ' ἠπίστει, ἢ καὶ βέλτιον ἔλεγεν ἡγεῖσθαι αὐτῷ ἀποθανεῖν, ἢ ἄνθρωπον κτεῖναι πιστεύσαντα αὐτῷ ἑαυτόν. Μετὰ καιρὸν δὲ σὺν ἑτέροις ὁ Ἰσμαὴλ οὗτο πρὸς Γοδολίαν ἐλθὼν, καὶ ξενισθεὶς, ἀπέκτεινε τή τε Γοδολίαν καὶ τοὺς συμποσιάζοντας. Εἶτα νυκτὸ ἐπιθέμενος τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐν τῇ πόλει Βαβυ λωνίοις, αὐτούς τε ἀνεῖλε, καὶ πάντας τοὺς ἐκε Ἰουδαίους. Τῇ ἐπαύριον δὲ ὀγδοήκοντα ἀνδρῶν ἐ τῆς χώρας σὺν δώροις πρὸς Γοδολίαν ἐλθόντων καὶ τούτους ἀνεῖλεν ὁ Ἰσμαὴλ, ἄνευ ὀλίγων τινῶν οἳ κεκρυμμένα ἐν τοῖς ἀγροῖς ἔπιπλά τε καὶ ἐσθῆ τας καὶ σῖτον ὑπέσχοντο δείξειν αὐτῷ. Λαβὼν δ B καὶ αἰχμαλωσίαν πολλὴν, ἀπῄει πρὸς Ἀμμανίτας. Ταῦτα δὲ μαθόντες ἡγεμόνες τῶν Ἰουδαίων τινε καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς παραθήξαντες, κατεδίωξαν αὐτόν καὶ τὴν μὲν αἰχμαλωσίαν ἐπανεσώσαντο, Ἰσμαὴλ δ σὺν ἀνδράσιν ὀκτὼ διαπέφευγεν. Οἱ δὲ περισωθέντε τοὺς Βαβυλωνίους δεδοικότες, ἀπιέναι πρὸς Αἴγυ πτον ἐβουλεύοντο. Καὶ τοῦ Ἰερεμίου μένειν αὐτοῖ συμβουλεύοντος (μένουσι γὰρ τὸ Θεῖον αὐτοῖς πρ μηθεύσεσθαι, μή τι πείσεσθαι κακόν· ἀπιοῦσ δὲ, μὴ συνέσεσθαι αὐτοῖς) οὐκ ἐπίστευον. Ἀλλ ἀπειθήσαντες, ἀπῆραν εἰς Αἴγυπτον, ἄγοντε καὶ τὸν Ἰερεμίαν καὶ τὸν Βαρούχ. Ἀπελθόντι ἐκεῖ τῷ προφήτῃ, δηλοῖ τὸ Θεῖον τὰ μέλλοντα. Ὁ δὲ προὔλεγε τοῖς ὁμοφύλοις, ὡς ἐπὶ τοὺ C Αἰγυπτίους στρατεύσει ὁ Βαβυλώνιος, καὶ τῆ Αἰγύπτου κρατήσει, καὶ ὡς τοὺς μὲν αὐτῶν κτενεῖ τοὺς δὲ δορυαλώτους ἀπάξει. Δι' ἃ καὶ καταλευσθεὶ ὑπὸ τῶν συμφυλετῶν, τέθνηκεν· ἃ δὲ προείρηκε γέ γονε· πέμπτον γὰρ ἔτος μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμω ἠνύετο πόρθησιν. Καὶ Ναβουχοδονόσορ κατὰ τῆ Κοίλης Συρίας ἐξώρμησε, καὶ κατασχὼν αὐτὴν, Ἀμ μανίταις ἐπῆλθε καὶ Μωαβίταις. Κἀκεῖθεν ἐπ' Αἴ γυπτον ἐξεστράτευσε, καὶ ὑποτάξας αὐτὴν, κτείν τὸν βασιλεύοντα, ἕτερον δ' ἐγκαθίστησι. Τοὺς δ' ἐκ Ἰουδαίους εἰς Βαβυλῶνα μετήνεγκεν. Ἱερεμίου ἐν Αἰγύπτῳ ταφέντος, λέγεται ὁ βασιλεὺς Ἀλέξαν δρος, κυριεύσας τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῶν ἄλλω ἐξυμνούντων τὸν προφήτην τῶν Αἰγυπτίων, μετε νεγκεῖν τὰ ὀστᾶ ἐκείνου εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ κτισθεῖ D σαν πόλιν τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ μὲν οὖν προφήτ προεῖπεν, ὡς εἴρηταί μοι, τὰ συμβησόμενα. Τὸ τῶν Ἑβραίων γένος τοιοῦτον εὕρατο τέλος, πέραν Εὐφράτου μετενεχθέν. Αἱ μὲν γὰρ δέκα φυλα Ὡσηὲ βασιλεύοντος εἰς Σαμάρειαν παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ᾐχμαλωτίσθησαν. Αἱ δὲ δύο φυλαὶ μετὰ ταῦτ παρὰ Ναβουχοδονόσορ ἐλήφθησαν δορυάλωτοι, καὶ ὅσοι μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν ὑπελείφθησα Καὶ ὁ μὲν Σαλμανασὰρ τὸ τῶν Χουθαίων ἔθνος ἐκ Περσίδος μετῴκισεν εἰς Σαμάρειαν. Ὁ δὲ Ναβουχ δονόσορ ἔρημον ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἔμεινεν οὕτως ἐπὶ ἐνιαυτοὺς ἑβδομήκοντα. Ὁ μεταξὺ δὲ τ τῶν δέκα φυλῶν αἰχμαλωσίας ἐκ Σαμαρείας, καὶ τῆς τῶν δύο ἐξ Ἱερουσαλὴμ, χρόνος ἑκατὸν τρι κοντα ἔτη, καὶ μῆνες ἕξ, πρὸς ἡμέραις δέκα ἐγένοντο.

II. Captivorum puerorum nobilissimum quemque, et regi Sedeciæ cognatum, et e cæteris robustissimos et formosissimos, Babylonius castratos pædagogis tradidit, litteris et institutis Chaldæorum erudiendos, victu de sua mensa illis constituto. Fuerunt autem quatuor pueri regii

Β'. Τοὺς δὲ εὐγενεστέρους τῶν αἰχμαλώτων πα δας, καὶ τῷ βασιλεῖ Σεδεκίᾳ προσήκοντας, καὶ τῶ ἄλλων ἀκμαιοτέρους καὶ ὡραιοτέρους ἐκτομίας ποι σας ὁ Βαβυλώνιος, καὶ παιδαγωγοῖς παραδοὺς, τ τε τῶν Χαλδαίων ἐδίδασκε γράμματα καὶ τὰ ἐπ χώρια ἐκ τῆς ἰδίας τραπέζης ἀποτάξας σφίσι τ

..ιον. Τέσσαρες δὲ τῶν παίδων ἦσαν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γεγονότες γένους, καλοὶ τὰς ὄψεις, καὶ ἀγαθοὶ τὰς φύσεις· ὧν τὸν μὲν Δανιὴλ καλούμενον, Βαλτάσαρ ὁ Βαβυλώνιος μετωνόμασε· τὸν δὲ Ἀνανίαν ὠνομασμένον Σεδράχ· Μισαὴλ δὲ τὸν ἕτερον κεκλημένον Μισάχ· καὶ τὸν λοιπὸν Ἀζαρίαν, Ἀβδεναγώ· οὓς καὶ τῶν ἄλλων ἦγεν ἐντιμοτέρους, δι' εὐφυΐαν ἐπὶ σοφίᾳ προκόπτοντας. Οὗτοι τοίνυν οἱ νεανίαι τοῦ προεστῶτος αὐτῶν εὐνούχου ἐδέοντο, μὴ τοῖς ἐκ τῆς βασιλικῆς τραπέζης χορηγουμένοις αὐτοῖς διαιτᾷν σφᾶς, ἀλλ' ὀσπρίοις καὶ φοίνιξι καὶ τοιούτοις ἄλλοις. Ὁ δὲ, δεδιέναι ἔλεγε μὴ, τοιούτοις τρεφόμενοι, λεπτωθῶσι τὰ σώματα, καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως διὰ τοῦτο αὐτὸς κακωθῇ. Οἱ δὲ ἐφ' ἡμέρας δέκα οὕτω διαιτῆσαι αὐτοὺς παρεκάλουν, καὶ εἰ μὲν μὴ μεταβάλλοιτο ἡ τῶν σωμάτων ἕξις αὐτοῖς, οὕτω διάγειν αὐτοὺς καὶ εἰς τὸ ἑξῆς· εἰ δ' ἴδοι τὰ σώματα αὐτῶν ἰσχναινόμενα, τῆς προτέρας ἔχεσθαι διαιτήσεως. Πείθεται τούτοις ὁ τῶν παίδων προεστηκὼς, καὶ οὕτω ποιήσας, ὡς οὐδὲν αὐτοὺς ἐκ τῶν τοιούτων τροφῶν παθόντας εἶδε, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τῶν ἄλλων θαλερωτέρους γεγονότας, ἀψύχους αὐτοῖς προσῆγε τροφάς. Οἱ δὲ λεπτυνθέντος αὐτοῖς τοῦ νοὸς, εἶτα κατώρθωσαν παιδείαν Χαλδαϊκὴν καὶ Ἀσσυρίαν. Ὁ δέ γε Δανιὴλ καὶ περὶ κρίσεις ὀνείρων κατέτεινε τὴν σπουδήν. Εἶτα ἐνύπνιον ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐξαίσιον θεασάμενος, καὶ τὴν κρίσιν τούτου κατὰ τοὺς ὕπνους μαθὼν, τοῦ τε ὀνείρου καὶ τῆς κρίσεως αὐτοῦ ἐπελάθετο. Ἕωθεν οὖν μεταπεμψάμενος τοὺς Χαλδαίους καὶ τοὺς μάντεις καὶ μάγους, ἀπῄτει τούτους τὸ ὄναρ τε εἰπεῖν αὐτῷ, καὶ τὴν τούτου δήλωσιν. Οἱ δὲ αὐτὸν ἤθελον πρότερον εἰπεῖν τὸ ἐνύπνιον, καὶ οὕτως αἰτεῖν ἐξ ἐκείνων τὸ σημαινόμενον. Ὠργίσθη ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς, καὶ θάνατον ἐκείνων κατεψηφίσατο, μὴ δύνασθαι λεγόντων εὑρηκέναι τὸν ὄνειρον. Τούτοις, ὡς σοφοὶ, καὶ Δανιὴλ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες καὶ συνεκλήθησαν καὶ συγκατεκρίθησαν. Πρόσεισι τοίνυν ὁ Δανιὴλ τῷ τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων ἐξάρχοντι, καὶ ἠξίωσεν ἐπὶ μίαν νύκτα τὴν ἀναίρεσιν τῶν κατακρίτων ὑπερτεθῆναι· *Ἴσως γὰρ*, ἔφη, *δι' αὐτῆς δεηθησόμεθα τοῦ Θεοῦ καὶ γνωσόμεθα τὸ ἐνύπνιον.* Ἐνένευσεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὴν αἴτησιν. Καὶ συμπαραλαβὼν ὁ Δανιὴλ καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοῦ συγγενεῖς παῖδας, ἱκέτευσε διὰ τῆς νυκτὸς τὸν Θεόν. Δηλοῦται οὖν αὐτῷ θεόθεν, καὶ τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ σημαινόμενα, καὶ μεθ' ἡμέραν ἀπῄει πρὸς τὸν βασιλέα. Καὶ οἱ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔφη γνωρισθῆναι αὐτὸ καὶ τὸ ὄναρ, καὶ τὴν αὐτοῦ δήλωσιν, ἐλεήσαντος τοὺς ἀθῴους διὰ τοῦτο ἀποθανεῖν κινδυνεύοντας· οὐδὲν δ' ἧττον καὶ σὲ τὸν κτεῖναι θέλοντα ἀναιτίως τούτους ἐξ ὧν ἀπῄτεις ἀδύνατα, ἃ μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει γνωστά. *Ἃ δ' ἐθεάσω, τοιαῦτά εἰσιν. Ἐδόκεις ὁρᾷν ἀνδριάντα μέγαν ἑστῶτα, οὗ χρυσῆ μὲν ἡ κεφαλὴ, οἱ δὲ ὦμοι καὶ οἱ βραχίονες ἀργυροῖ, ἡ δέ γε γαστὴρ μετὰ τῶν μηρῶν ἐκ χαλκοῦ, αἱ κνῆμαι δὲ καὶ οἱ πόδες ἦσαν μέρος μέν τι σιδήρεοι, μέρος δέ τι ὀστράκινοι. Εἶτα λίθος ἐξ ὄρους ἀπορραγεὶς, τῷ ἀνδριάντι ἔδοξεν ἐμπεσεῖν, καὶ συντρῖψαι*

A generis, et forma et ingeniis præstantes, quorum Danieli Balthasaris, Ananiæ Sedrachi, Misaeli Misaci, Azariæ Abdenagi nomen fecit Babylonius, et præ cæteris honorem habuit, ob indolem disciplinarum capacem. Illi igitur **118** adolescentes eunuchum cui parebant, rogarunt, ne sibi regiæ mensæ fercula præberentur, sed legumina, dactyli, et alia id genus. Ille cum se vereri diceret, ne illo cibo extenuatis eorum corporibus, ipse a rege male tractetur: tamen, pueris petentibus, ut decem diebus ita pascerentur, quod si corpora sua non mutarentur, ita pergeret: sin extenuari videret, pristinum victum præberet, obtemperat. Cumque non modo nihil eis decedere, sed vegetiores etiam cæteris reddi videret, cibos inanimes B eis præbet. Ita subtilioribus redditis ingeniis, in omni doctrina Chaldaica et Assyriaca egregie profecerunt. Daniel etiam somniis conjiciendis animum intendit. Cum autem Nabuchodonosor mirabile somnium vidisset, cum ejusdem enarratione: utriusque oblitus, mane Chaldæos vates et magos accersit, somnium et ejus explicationem ab eis flagitat. Verum illis petentibus, ut somnium prius enarraret, ac tum demum dijudicationem postularet: rex iratus, quod somnium se reperire posse negassent, omnes capitis condemnat. Inter hos et Daniel et tres pueri, ut homines eruditi, et vocati et una condemnati fuerant. Daniel igitur regiorum satellitum præfectum orat, ut cædem C damnatorum unam noctem differret. *Fortassis enim*, inquit, *precati Deum, somnium cognoscemus.* Mora impetrata, tribus cognatis adhibitis, pernox precatus Deum, et somnium et ejus significationem cognoscit: mane regem accedit, somnium et ejus significationem a Deo sibi revelatam esse indicat, miserto eorum, qui propterea insontes in capitis periculo essent: nec minus ipsius regis, qui tot occisurus esset sine culpa, a quibus ea postulasset, quæ sciri ab eis non potuissent, ac soli naturæ divinæ cognita essent. *Ea vero quæ vidisti*, inquit, *hujusmodi sunt. Visus es videre statuam magnam hominis stantem, cujus caput esset aureum, humeri et brachia argentea, venter cum femoribus æreus, crura et pedes partim ferrei,* D *partim testacei. Deinde lapis ex monte abruptus, visus illidi statuæ, eamque conterere, atque aurum, argentum, æs, ferrum, et testam ita comminuere, ut a vento dissiparentur. Lapis vero in tantum molem excrescere, ut omnem terram impleret.* **119** *Et hoc somnium vidisti, cum de regno et successore imperii sollicite cogitares: quæ vero eo significantur, hæc sunt. Aureum caput tu es, et cæteri reges Babyloniorum: nam aurum imperii tui felicitatem innuit. Duæ vero manus et humeri, duo regna repræsentant, a quibus vester principatus destruetur. Venter et femora ærea regem significant ære indutum, qui eos opprimet, a quibus vos opprimendi estis; illius porro regnum ab alio potentiore destruetur. Nam et auro et argento et ære ferrum est du-*

nis principem constituit, nomine Baltasaris (sic deus ejus vocabatur) indito.

ἐξ ἧς ὁ Δαβίδ. Λίθος δὲ ὁ Χριστὸς, τμηθεὶς ἐξ αὐτῆς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἄνευ δέ γε χειρῶν, ὅτι μὴ κατὰ τοὺς φυσικοὺς προῆλθε θεσμοὺς, ἀλλ' ἐξ ἀπειράνδρου καὶ ἁγίας γαστρός. Ὃς μικρὸς μὲν ἐδόκει πρότερον διὰ τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος, προϊὼν δὲ, τὴν οἰκουμένην πᾶσαν τῆς οἰκείας δόξης ἐπλήρωσε, καὶ ἔτι μᾶλλον πληρώσει κατὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν. Ὁ μὲν οὖν προφήτης τό τε ἐνύπνιον τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀπήγγειλε, καὶ τὴν τούτου σύγκρισιν ἀνεκάλυψεν. Ὁ δὲ θαυμάσας, ἐπὶ πρόσωπον ἔπεσε, καὶ τῷ Δανιὴλ προσεκύνησε, καὶ θύειν αὐτῷ διετάξατο, οὐκ ἐκείνῳ τὴν ἅπασαν ἀπονέμων τιμὴν ὁ ἀλαζὼν ἐκεῖνος καὶ ὑπερήφανος, ἀλλὰ τῷ παρ' ἐκείνου θρησκευομένῳ Θεῷ. Ἔφη γὰρ, *Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν οὗτός ἐστι Θεὸς θεῶν, καὶ Κύριος βασιλέων, καὶ ἀποκαλύπτων μυστήρια.* Δόματά τε αὐτῷ παρέσχε πολλὰ, καὶ πάσης τῆς Βαβυλῶνος κατέστησεν ἄρχοντα, καὶ Βαλτάσαρ αὐτὸν ἐπωνόμασε, τὴν προσηγορίαν αὐτῷ θέμενος τοῦ οἰκείου θεοῦ.

IV. Deinde auream statuam cubitos altam sexaginta, latam sex erigit, principes ex omni suo imperio convocat, auditaque tuba, prostratos illam adorare, qui non paruissent, in caminum ignis conjici jubet, quem ibi magnum et vehementem incenderat. Quam cum adorarent omnes, tres adolescentes, quos historia cognatos fuisse Danielis tradit, patria instituta violare nolentes, non adorarunt: itaque statim in caminum conjecti sunt. Verum ignis eos non attigit, sed stantes in medio flammæ intolerabilis, hymnum cecinerunt Deo. Astitit tribus illis et quartus, qui una cum eis descenderat, et ardentem illum aerem in auram roscidam commutabat. Hæc immanem et atrocem regis animum ita obstupefecerunt, ut seposito fastu accedens, adolescentes nominatim vocaret, et eorum Deo collaudato, ipsos honore afficeret, et principes omnium Judæorum qui Babylone erant crearet. Non multo post idem Assyrius aliud somnium videt hujusmodi. Arbor erat magna, extremitates terræ amplectens, foliis ornata, et fructu gravis, sub qua **122** bestiæ agrestes degebant, et volucres in ramis ejus nidificabant. Deinde Ir cernit cœlo egressum, qui contenta voce clamaret: *Excidite arborem, et ramos ejus evellite, et folia decutite, et fructum ejus dissipate: verum stirpem radicum ejus relinquite, et vinculo ferreo ligate: in herba terræ, et in rore cœlesti habitabit, deget cum bestiis, cor ejus ab hominibus alienabitur, et cor bestiæ ei dabitur, et septem tempora super eo mutabuntur.* Hac visione conspecta, rursus sapientes et magos Babylonios convocat, ejus significationem scire cupiens. Qui cum æstuarent, nec significationem somnii reperirent, iterum ad Danielem confugit, narratoque somnio, ejus expositionem requirit: id eum posse, cum sanctus Domini Spiritus in eo sit. Tum ille: *Domine mi rex*, inquit, *somnium istud in eos vertatur, qui te oderunt.* Deinde significationem ei exponit, hoc modo: *Arbor magna, quam vidisti, rex, tu es, qui magnus et potens evasisti, ac magnitudo tua cœlum attingit, et dominatus tuus ad terræ extremitates protenditur* (magnitudinem autem vocavit elationem animi et fastum). *Ir autem sanctus, qui de cœlo descendit, est divinus angelus. Nam Ir Græcis vigilantem declarat, quo natura incorporea innuitur: nam cui corpus est, is somno succumbit: qui non, natura est corporis experte. Quoniam igitur vigilantem illum clamantem vidisti, ut arbor ex-*

Δ'. Εἶτα χρύσεον ἀνδριάντα στήσας, πήχεων μὲν τὸ ὕψος ἑξήκοντα, πλάτος δὲ ἕξ, συνεκάλεσεν ἐξ ἁπάσης αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς τοὺς πρώτους, προστάξας, ὅταν ἀκούσωσι τῆς σάλπιγγος, τότε πεσόντας προσκυνεῖν τὸν ἀνδριάντα· τοὺς δ' ἀπειθήσαντας εἰς τὴν τοῦ πυρὸς ἐμβληθῆναι κάμινον, ἣν ἐκεῖ μεγάλην ἐξέκαυσε καὶ σφοδράν. Πάντων οὖν προσκυνούντων, οἱ τρεῖς νεανίαι, οὓς συγγενεῖς τοῦ Δανιὴλ ἡ ἱστορία παρέδωκε, μὴ παραβῆναι τὰ πάτρια θέλοντες, οὐ προσεκύνησαν. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὴν κάμινον αὐτίκα ἐβλήθησαν· τὸ δὲ πῦρ ἐκείνων οὐχ ἥψατο, ἀλλ' ἑστῶτες ἐν μέσῳ τῆς ἀνυποστάτου φλογὸς ἐκείνης, ὕμνον ἀνέπεμπον τῷ Θεῷ. Συνειστήκει δὲ τοῖς τρισὶν ἐκείνοις καὶ τέταρτος· ἄγγελος δ' ἦν συγκαταβὰς αὐτοῖς, καὶ τὸν φλογερὸν ἐκεῖνον ἀέρα μετατρέπων εἰς αὔραν δροσώδη. Ταῦτα ἐξέστησαν τὴν θηριώδη ψυχὴν τοῦ βασιλέως ἐκείνου καὶ ἀτεράμονα, καὶ τὸν τῦφον ἀφεὶς πρόσεισι, καὶ ἐξ ὀνόματος τοὺς νεανίας καλεῖ, καὶ τὸν Θεὸν αὐτῶν εὐλογεῖ, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τιμῆς ἀξιοῖ, καὶ ἡγεμόνας τῶν ἐν Βαβυλῶνι πάντων Ἰουδαίων καθίστησιν. Ὁρᾷ δὲ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀσσύριος ἐκεῖνος ἐνύπνιον ἕτερον· Δένδρον ἑώρα μέγα τε καὶ τῆς γῆς περιέχον τὰ πέρατα, φύλλοις ὡραϊζόμενον, καὶ βρίθον καρπῷ. Ὑπ' αὐτὸ δὲ κατεσκήνουν τὰ θηρία τὰ ἄγρια, καὶ τὰ πετεινὰ ἐν τοῖς κλάδοις κατῴκει αὐτοῦ. Εἶτα Ἲρ εἶδεν οὐρανόθεν ἐλθόντα, καὶ ἐν ἰσχύϊ φωνήσαντα· *Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, καὶ τοὺς κλάδους αὐτοῦ ἐκτίλατε, καὶ τὰ φύλλα ἐκτινάξατε, καὶ διασκορπίσατε τὸν καρπὸν αὐτοῦ, πλὴν ἐάσατε τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ, καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ ἐν τῇ χλόῃ τῆς γῆς, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἡ μερὶς αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀλλοιωθήσεται, καὶ καρδία θηρίου δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται ἐπ' αὐτόν.* Ταύτην ἰδὼν τὴν ὄψιν, συγκαλεῖ πάλιν τοὺς μάγους καὶ τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, καὶ ζητεῖ μαθεῖν τὰ δι' αὐτῆς σημαινόμενα. Ἠπόρουν δ' ἐκεῖνοι, καὶ οὐκ εἶχον λέγειν τοῦ ἐνυπνίου τὴν δήλωσιν. Εἶτα πάλιν καταφεύγει ἐπὶ τὸν Δανιὴλ, καὶ διηγεῖται αὐτῷ τὸ ἐνύπνιον, καὶ ἠξίου λέγειν τὸ σύγκριμα. Δύνασαι γὰρ, φησὶ, ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ἐν σοί. Ὁ δὲ, *Κύριέ μου*, φησὶ, *βασιλεῦ, τὸ ἐνύπνιον τοῦτο τοῖς μισοῦσί σε.* Εἶτα τὴν σημασίαν ἐξηγεῖται αὐτῷ, καί φησι· *Τὸ δένδρον τὸ μέγα ὃ ἑώρακας, σὺ εἶ, ὦ βασιλεῦ, ὅτι ἐμεγαλύνθης καὶ ἴσχυσας, καὶ ἡ μεγαλοσύνη σου ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἡ*

κυρεία σου εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. (Μεγαλοσύνην δὲ τὴν τοῦ νοὸς ἐκάλεσεν ἔπαρσιν, καὶ τοῦ φρονήματος τὸ ὑπέρογκον.) Ὅτι δὲ εἶδες Ἴρ ἅγιον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνοντα, τουτέστιν ἄγγελον θεῖον. Τὸ γὰρ Ἴρ ἐξελληνιζόμενον τὸν ἐγρηγορότα δηλοῖ, δι' οὗ τὸ ἀσώματον ὑπαινίττεται. Ὁ γὰρ σῶμα περικείμενος ὕπνῳ δουλοῦται· ὁ τούτῳ δὲ μὴ δουλεύων ἀσώματον ἔχει φύσιν. Ὅτι τοίνυν τὸν ἐγρηγορότα, φησὶν, ἐκεῖνον εἶδες φωνήσαντα, ἐκκοπῆναι τὸ δένδρον, ἐαθῆναι δὲ τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ (καὶ τὰ λοιπὰ), ἔλπιζε τῆς βασιλείας μὲν ἐκπεσεῖν, καὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους κοινωνίας ἐκδιωχθῆναι, θηρίοις δὲ συναυλίζεσθαι, καὶ χόρτον ἐσθίειν, μὴ μέντοι πάντη στερηθῆναι τῆς βασιλείας, ἐπανασωθῆναι δέ σοι αὖθις αὐτήν. Τούτου γὰρ εἶναι σημαντικὸν τὸ τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν ἐαθῆναι τοῦ δένδρου. Τοιαύτην τῷ Ναβουχοδονόσορ ὁ Δανιὴλ τὴν ἐξήγησιν τοῦ ὁράματος ἐποιήσατο, καὶ γέγονε πάντα κατὰ τὸν θεῖον χρηματισμόν. Καὶ μανίαν νοσήσας ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος διὰ τὸ ἀλαζονικόν τε καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου διατρίψας ἑπταετίαν, οὐδενὸς ἐπιθεμένου τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάλιν ἀπολαμβάνει αὐτὴν, ἱλεωσάμενος τὸν Θεόν. Ἔτη δὲ τρία βασιλεύσας καὶ τεσσαράκοντα, τελευτᾷ. Μεμνῆσθαι δὲ αὐτοῦ ὁ Ἰώσηπος λέγει καὶ πολλοὺς τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, τόν τε Βηρωσὸν, καὶ τὸν Μεγασθένη, καὶ τὸν Διοκλέα, καὶ τὸν Φιλόστρατον. Τούτου δὲ τελευτήσαντος, Εὐϊλὰδ Μαρωχὰδ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος τὴν ἀρχὴν διαδέχεται. Ὃς αὐτίκα λύει μὲν τῶν δεσμῶν τὸν βασιλέα Ἰωακεὶμ, τὸν καὶ Ἰεχονίαν καλούμενον, ὃν καθειργμένον εἶχεν ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τιμῆς ἀξιοῖ· δίδωσι δὲ καὶ δωρεὰς αὐτῷ, καὶ ὁμοδίαιτον εἶχε διαπαντός.

A *scinderetur, et stirps radicum ejus relinqueretur*, etc. *futurum est, ut regno excidas, et commercio hominum pulsus, inter bestias degas, gramine vescens. Regnum tamen non penitus amittes, sed in integrum restitutus, recipies: id enim significatur, stirpe radicum relicta.* Sic igitur visionem Nabuchodonosori Daniel exposuit, omniaque facta sunt secundum divinum oraculum: et rex furore percitus, ob arrogantiam et superbiam, post septem annos in desertis exactos, regnum interea a nemine occupatum recipit, placato Deo: et cum annos quadraginta tres regnasset, moritur. Hujus multos etiam ex veteribus historicis, Berosum, Metasthenem, Dioclem et Philostratum meminisse, Josephus refert. Huic defuncto, filius natu major Evi-
B lad Marochad in imperio successit, qui regem Joachimum (idem et Jechonias **123** appellatur), a Nabuchodonosore in vinculis habitum, solvit, et honorifice tractat, muneribus afficit, et perpetuum convictorem habet.

Ε'. Καὶ τούτου δὲ παρελθόντος, εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μετῆλθεν ἡ βασιλεία, Βαλτάσαρ καλούμενον· καθ' οὗ Κῦρος μετὰ Περσῶν τε καὶ Μήδων ἐστράτευσεν. Οὗτος γοῦν πότον ποιήσας τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῶν παλλακῶν κατακείμενός τε καὶ μεθυσκόμενος, ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι τὰ σκεύη τὰ ἱερὰ, ἃ ἐξ Ἱεροσολύμων ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐσύλησεν, καὶ τοῖς οἰκείοις θεοῖς ἀνατέθεικε. Κομισθέντων δ' ἐκείνων, οἷς ὁ πατὴρ αὐτοῦ οὐκ ἐχρήσατο, αὐτὸς ἐκέχρητο τούτοις, καὶ μεταξὺ πίνων ἐβλασφήμει κατὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁρᾷ τοίνυν ἀστράγαλον ἐκ τοῦ τοίχου προϊόντα χειρὸς ἀνθρωπίνης, καὶ γράφοντα ἐπὶ τὸ κονίαμα τοῦ τοίχου, καὶ ἐξέστη, καὶ ἡ μορφὴ αὐτοῦ ἠλλοιώθη. Καὶ τοὺς Χαλδαίους καὶ τοὺς μάγους καλέσας, τὴν τῶν γραμμάτων ἀπῄτει δήλωσιν, καὶ ἀμοιβὰς μεγάλας δώσειν ἐκήρυξε τῷ σαφηνίζοντι τὴν σημασίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἦσαν ἄγνωστα πᾶσι τὰ γεγραμμένα. Ἀθυμοῦντα δὲ τὸν βασιλέα καὶ τεταραγμένον ἰδοῦσα ἡ μάμμη αὐτοῦ, ἔφη, ὡς εἰ μεταπεμφθῇ Βαλτάσαρ ὁ Ἰουδαῖος, ὃς καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ πολλὰ ἐσήμανεν, ἃ ἕτερος ἐκφράσαι οὐδεὶς ἠδύνατο, ἐκεῖνός σοι τὸ ἀπόρρητον τούτων τῶν συλλαβῶν σημανεῖ· ἔστι γὰρ Πνεῦμα ἅγιον Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Αὐτίκα τοίνυν καλέσας τὸν Δανιὴλ ὁ κρατῶν, ἠξίου δηλοῦν αὐτῷ περὶ τῶν γραμμάτων, καὶ μὴ ὑποσταλῆναι, κἂν εἴη σκυθρωπὸν τὸ ὑπ' αὐτῶν σημαινόμενον· καὶ γέρας δώσειν αὐτῷ ἐπηγγέλλετο πορφύραν ἐνδεδύσθαι, καὶ περιαυχένιον χρύσεον καὶ τὸ τρίτον τῆς ἀρχῆς μέρος. Δανιὴλ δὲ τὰς μὲν δωρεὰς παρῃτεῖτο, μηνύειν δ' ἔλεγεν αὐτῷ τὰ γεγραμμένα τοῦ βίου καταστροφὴν, ὅτι μηδ' οἷς ὁ πατὴρ αὐτοῦ δι' ἀσέβειαν ἐκολάσθη, ἐσωφρονίσθη αὐτὸς, ἀλλὰ τοῖς

V. Eo quoque mortuo, regnum ad fratrem ejus Balthasarum transit, qui Cyri ductu et auspiciis
C a Persis et Medis est oppugnatus. Hic proceribus ad compotationem invitatis, cum concubinis suis accumbens, atque inebriatus, sacra vasa, quæ Nabuchodonosor Hierosolymis direpta, diis suis consecrarat, afferri jubet, atque iis utitur, quorum usu pater abstinuerat: dumque inter pocula blasphemat Deum, videt digitos humanæ manus e pariete prodeuntes in tectorio parietis scribere: quibus conspectis obstupefactus, toto corpore cohorruit: et Chaldæis ac magis accersitis, magnis propositis muneribus, sententiam litterarum ab eis requirit. Sed scriptura illa ignota erat omnibus. Quamobrem avia regem tristem conspicata, et perturbatum, ait: Si Baltassar Judæus accerseretur, qui et Nabuchodonosori multa significavit,
D quæ nemo alius explicare potuerit, eum arcanum syllabarum illarum declaraturum: esse enim sanctum Dei Spiritum in eo. Statim igitur rex Danielem accersi jubet, flagitans scripturæ illius declarationem, citra dissimulationem omnem, etsi triste aliquid portenderet: daturum pollicitus gestandæ purpuræ et torquis aurei jus, et tertiam regni sui partem. Daniel vero muneribus recusatis, dicebat, scripturam ei obitum portendere, quod ne paternæ quidem impietatis pœna factus esset modestior, sed divinis vasis cum concubinis ad ministerium esset usus. Litteras vero ita legebat: *Mani, Tekel, Phares:* quarum significationem sic interpretabatur: *Numeravit Deus tempus vitæ tuæ, atque imperii tui, cujus perparum superest.* Nam vocabulum

misisset. Aliquanto post, ille Ismael cum aliis a Godolia hospitio exceptus, tum ipsum, tum cæteros convivas occidit. Deinde Babylonios in urbe relictos noctu aggressus, una cum omnibus Judæis qui ibi erant perimit. Postridie viros octoginta Godoliæ dona oblaturos, paucis exceptis, qui in agris occultatam supellectilem, vestes et frumentum se ei ostensuros pollicebantur, trucidat: iisque rebus et multis captivis acceptis, reditum ad Ammanitas parat. His duces quidam Judæorum cognitis, cohortati suos, et Ismaelem persecuti, captivos recipiunt, illo cum octo viris elapso. Qui cladi illi superfuerant, Babylonios metuentes, de petenda Ægypto deliberabant. **117** Cum autem Jeremias eis manendi auctor esset (Deum enim provisurum, ne quid mali paterentur: sin abissent, deserturum eos), fidem prophetæ non habuerunt: sed spretis ejus monitis, in Ægyptum et ipsum et Baruchum secum abduxerunt. Quo propheta cum pervenisset, quid futurum esset divinitus edoctus, popularibus prædicit, Babylonium Ægyptios invasurum, Ægyptique potiturum, atque alios occisurum, alios in captivitatem abducturum: eaque de causa a popularibus suis, lapidibus obrutus occidit, sed quæ prædixerat facta sunt. Nam quinto post vastationem Hierosolymorum anno Nabuchodonosor Cœlesyria occupata, Moabitis et Ammanitis subactis, Ægyptoque in potestatem redacta, et rege obtruncato, alium provinciæ præponit: Judæos qui illic erant Babylonem traducit. Ferunt Alexandrum regem, Ægypto subacta, cum Jeremias ab Ægyptiis divinis laudibus celebraretur, ossa ejus in urbem a se conditam Alexandriam transtulisse. Propheta igitur, ut jam exposui, sic res futuras prædixit: gens autem Hebræorum talem sortita est exitum, ultra Euphratem abducta. Nam decem tribus Osea Samariæ regnante ab Assyriis, post duæ tribus cum iis qui captivitati Hierosolymorum superfuerant, a Nabuchodonosore captæ fuerunt. At Salmanasar Chutæorum gentem Persicam Samariam transtulit: Nabuchodonosor vero Judæam vastam jacere passus est, itaque mansit per annos septuaginta. Inter captivitatem tribuum Samariæ decem, et Hierosolymorum duarum, intercesserunt anni centum triginta, menses septem, et dies decem.

A λιορκίας καιρόν. Τοῦτον προσελθόντα τῷ Γοδολί
τινὲς ἐπιβουλεύειν αὐτῷ ἔλεγον· εἰ δ' ἐπιτρέψει α
τοῖς κτεῖναι τὸν ἄνδρα, διαφεύξεται τὴν ἐπιβουλή
Ὁ δ' ἠπίστει, ἢ καὶ βέλτιον ἔλεγεν ἡγεῖσθαι αὐτ
ἀποθανεῖν, ἢ ἄνθρωπον κτεῖναι πιστεύσαντα αὐ
ἑαυτόν. Μετὰ καιρὸν δὲ σὺν ἑτέροις ὁ Ἰσμαὴλ οὗτ
πρὸς Γοδολίαν ἐλθὼν, καὶ ξενισθεὶς, ἀπέκτεινε τ
τε Γοδολίαν καὶ τοὺς συμποσιάζοντας. Εἶτα νυκτ
ἐπιθέμενος τοῖς καταλειφθεῖσιν ἐν τῇ πόλει Βαβ
λωνίοις, αὐτούς τε ἀνεῖλε, καὶ πάντας τοὺς ἐκ
Ἰουδαίους. Τῇ ἐπαύριον δὲ ὀγδοήκοντα ἀνδρῶν ἐ
τῆς χώρας σὺν δώροις πρὸς Γοδολίαν ἐλθόντω
καὶ τούτους ἀνεῖλεν ὁ Ἰσμαὴλ, ἄνευ ὀλίγων τινῶ
οἳ κεκρυμμένα ἐν τοῖς ἀγροῖς ἔπιπλά τε καὶ ἐσθῆ
τας καὶ σῖτον ὑπέσχοντο δείξειν αὐτῷ. Λαβὼν δ
B καὶ αἰχμαλωσίαν πολλὴν, ἀπῄει πρὸς Ἀμμανίτας
Ταῦτα δὲ μαθόντες ἡγεμόνες τῶν Ἰουδαίων τινε
καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς παραθήξαντες, κατεδίωξαν αὐτό
καὶ τὴν μὲν αἰχμαλωσίαν ἐπανεσώσαντο, Ἰσμαὴλ δ
σὺν ἀνδράσιν ὀκτὼ διαπέφευγεν. Οἱ δὲ περισωθέντε
τοὺς Βαβυλωνίους δεδοικότες, ἀπιέναι πρὸς Αἴγυ
πτον ἐβουλεύοντο. Καὶ τοῦ Ἱερεμίου μένειν αὐτοῖ
συμβουλεύοντος (μένουσι γὰρ τὸ Θεῖον αὐτοῖς πρ
μηθεύσεσθαι, μή τι πείσεσθαι κακόν· ἀπιοῦ
δὲ, μὴ συνέσεσθαι αὐτοῖς) οὐκ ἐπίστευον. Ἀλ
ἀπειθήσαντες, ἀπῆραν εἰς Αἴγυπτον, ἄγοντε
καὶ τὸν Ἱερεμίαν καὶ τὸν Βαρούχ. Ἀπελθόντι
ἐκεῖ τῷ προφήτῃ, δηλοῖ τὸ Θεῖον τὰ μέλλοντ
Ὁ δὲ προῦλεγε τοῖς ὁμοφύλοις, ὡς ἐπὶ τοὺ
C Αἰγυπτίους στρατεύσει ὁ Βαβυλώνιος, καὶ τῆ
Αἰγύπτου κρατήσει, καὶ ὡς τοὺς μὲν αὐτῶν κτενε
τοὺς δὲ δορυαλώτους ἀπάξει. Δι' ἃ καὶ καταλευσθε
ὑπὸ τῶν συμφυλετῶν, τέθνηκεν· ἃ δὲ προείρηκε γέ
γονε· πέμπτον γὰρ ἔτος μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμω
ἠνύετο πόρθησιν. Καὶ Ναβουχοδονόσορ κατὰ τῆ
Κοίλης Συρίας ἐξώρμησε, καὶ κατασχὼν αὐτὴν, Ἀμ
μανίταις ἐπῆλθε καὶ Μωαβίταις. Κἀκεῖθεν ἐπ' Α
γυπτον ἐξεστράτευσε, καὶ ὑποτάξας αὐτὴν, κτεί
τὸν βασιλεύοντα, ἕτερον δ' ἐγκαθίστησι. Τοὺς δ' ἐκ
Ἰουδαίους εἰς Βαβυλῶνα μετήνεγκεν. Ἱερεμίου
ἐν Αἰγύπτῳ ταφέντος, λέγεται ὁ βασιλεὺς Ἀλέξα
δρος, κυριεύσας τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῶν ἄλλω
ἐξυμνούντων τὸν προφήτην τῶν Αἰγυπτίων, μετ
νεγκεῖν τὰ ὀστᾶ ἐκείνου εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ κτισθε
D σαν πόλιν τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ μὲν οὖν προφήτ
προεῖπεν, ὡς εἴρηταί μοι, τὰ συμβησόμενα. Τὸ
τῶν Ἑβραίων γένος τοιοῦτον εὕρατο τέλος, πέραν Εὐφράτου μετενεχθέν. Αἱ μὲν γὰρ δέκα φυλα
Ὠσηὲ βασιλεύοντος εἰς Σαμάρειαν παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ᾐχμαλωτίσθησαν. Αἱ δὲ δύο φυλαὶ μετὰ τῶ
παρὰ Ναβουχοδονόσορ ἐλήφθησαν δορυάλωτοι, καὶ ὅσοι μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν ὑπελείφθησα
Καὶ ὁ μὲν Σαλμανασὰρ τὸ τῶν Χουθαίων ἔθνος ἐκ Περσίδος μετῴκισεν εἰς Σαμάρειαν. Ὁ δὲ Ναβουχ
δονόσορ ἔρημον ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἔμεινεν οὕτως ἐπὶ ἐνιαυτοὺς ἑβδομήκοντα. Ὁ μεταξὺ δὲ τ
τῶν δέκα φυλῶν αἰχμαλωσίας ἐκ Σαμαρείας, καὶ τῆς τῶν δύο ἐξ Ἱερουσαλὴμ, χρόνος ἑκατὸν τρι
κοντα ἔτη, καὶ μῆνες ἕξ, πρὸς ἡμέραις δέκα ἐγένοντο.

II. Captivorum puerorum nobilissimum quemque, et regi Sedeciæ cognatum, et e cæteris robustissimos et formosissimos, Babylonius castratos pædagogis tradidit, litteris et institutis Chaldæorum erudiendos, victu de sua mensa illis constituto. Fuerunt autem quatuor pueri regii

Β'. Τοὺς δὲ εὐγενεστέρους τῶν αἰχμαλώτων πα
δας, καὶ τῷ βασιλεῖ Σεδεκίᾳ προσήκοντας, καὶ τ
ἄλλων ἀκμαιοτέρους καὶ ὡραιοτέρους ἐκτομίας πο
σας ὁ Βαβυλώνιος, καὶ παιδαγωγοῖς παραδοὺς,
τε τῶν Χαλδαίων ἐδίδασκε γράμματα καὶ τὰ ἐ
χώρια ἐκ τῆς ἰδίας τραπέζης ἀποτάξας σφίσι τ

A δίαιταν. Τέσσαρες δὲ τῶν παίδων ἦσαν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γεγονότες γένους, καλοὶ τὰς ὄψεις, καὶ ἀγαθοὶ τὰς φύσεις· ὧν τὸν μὲν Δανιὴλ καλούμενον, Βαλτάσαρ ὁ Βαβυλώνιος μετωνόμασε· τὸν δὲ Ἀνανίαν ὀνομαζόμενον Σεδράχ· Μισαὴλ δὲ τὸν ἕτερον καλούμενον Μισάχ· καὶ τὸν λοιπὸν Ἀζαρίαν, Ἀβδεναγώ· οὓς καὶ τῶν ἄλλων ἦγεν ἐντιμοτέρους, δι' εὐφυΐαν ἐπὶ σοφίᾳ προκόπτοντας. Οὗτοι τοίνυν οἱ νεανίαι τοῦ προεστῶτος αὐτῶν εὐνούχου ἐδέοντο, μὴ τοῖς ἐκ τῆς βασιλικῆς τραπέζης χορηγουμένοις αὐτοῖς διαιτᾷν σφᾶς, ἀλλ' ὀσπρίοις καὶ φοίνιξι καὶ τοιούτοις ἄλλοις. Ὁ δὲ, δεδιέναι ἔλεγε μὴ, τοιούτοις τρεφόμενοι, λεπτωθῶσι τὰ σώματα, καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως διὰ τοῦτο αὐτὸς κακωθῇ. Οἱ δὲ ἐφ' ἡμέρας δέκα οὕτω διαιτῆσαι αὐτοὺς παρεκάλουν, καὶ εἰ μὲν μὴ μεταβάλλοιτο ἡ τῶν σωμάτων ἕξις αὐτοῖς, οὕτω B διαιτᾷν αὐτοὺς καὶ εἰς τὸ ἑξῆς· εἰ δ' ἴδοι τὰ σώματα αὐτῶν ἰσχναινόμενα, τῆς προτέρας ἔχεσθαι διαίτης. Πείθεται τούτοις ὁ τῶν παίδων προεστηκὼς, καὶ οὕτω ποιήσας, ὡς οὐδὲν αὐτοὺς ἐκ τῶν τοιούτων τροφῶν παθόντας εἶδε, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τῶν ἄλλων θαλερωτέρους γεγονότας, ἀψύχους αὐτοῖς προσῆγε τροφάς. Οἱ δὲ λεπτυνθέντος αὐτοῖς τοῦ νοὸς, πᾶσαν κατώρθωσαν παιδείαν Χαλδαϊκὴν καὶ Ἀσσυρίαν. Ὁ δέ γε Δανιὴλ καὶ περὶ κρίσεις ὀνείρων ἐπέτεινε τὴν σπουδήν. Εἶτα ἐνύπνιον ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐξαίσιον θεασάμενος, καὶ τὴν κρίσιν τούτου κατὰ τοὺς ὕπνους μαθὼν, τοῦ τε ὀνείρου καὶ τῆς κρίσεως αὐτοῦ ἐπελάθετο. Ἕωθεν οὖν μεταπεμψάμενος τοὺς Χαλδαίους καὶ τοὺς μάντεις καὶ μάγους, C ἀπῄτει τούτους τὸ ὄναρ τε εἰπεῖν αὐτῷ, καὶ τὴν τούτου δήλωσιν. Οἱ δὲ αὐτὸν ἤθελον πρότερον εἰπεῖν τὸ ἐνύπνιον, καὶ οὕτως αἰτεῖν ἐξ ἐκείνων τὸ σημαινόμενον. Ὠργίσθη ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς, καὶ θάνατον ἐκείνων κατεψηφίσατο, μὴ δύνασθαι λεγόντων εὑρεῖν τὸν ὄνειρον. Τούτοις, ὡς σοφοὶ, καὶ Δανιὴλ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες καὶ συνεκλήθησαν καὶ συγκατεκρίθησαν. Πρόσεισι τοίνυν ὁ Δανιὴλ τῷ τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων ἐξάρχοντι, καὶ ἠξίωσεν ἐπὶ μίαν νύκτα τὴν ἀναίρεσιν τῶν κατακρίτων ὑπερτεθῆναι· *Ἴσως γὰρ*, ἔφη, *δι' αὐτῆς δεηθησόμεθα τοῦ Θεοῦ καὶ γνωσόμεθα τὸ ἐνύπνιον.* Ἐνέδωκεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὴν αἴτησιν. Καὶ συμπαραλαβὼν ὁ Δανιὴλ καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοῦ συγγενεῖς παῖδας, ἱκέτευσε διὰ τῆς νυκτὸς τὸν Θεόν. Δηλοῦται οὖν αὐτῷ D ἐκεῖθεν, καὶ τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ σημαινόμενα, καὶ μεθ' ἡμέραν ἄπεισι πρὸς τὸν βασιλέα. Καὶ οἱ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔφη γνωρισθῆναι αὐτὸ καὶ τὸ ὄναρ, καὶ τὴν αὐτοῦ δήλωσιν, ἐλεήσαντος τοὺς ἄλλους διὰ τοῦτο ἀποθανεῖν κινδυνεύοντας· οὐδὲν δ' ἧττον καὶ σὲ τὸν κτεῖναι θέλοντα ἀναιτίως τούτους ἐξ ὧν ἀπῄτεις ἀδύνατα, ἃ μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει γνωστά. *Ἃ δ' ἐθεάσω, τοιαῦτά εἰσιν. Ἐδόκεις ὁρᾷν ἀνδριάντα μέγαν ἑστῶτα, οὗ χρυσῆ μὲν ἡ κεφαλὴ, οἱ δὲ ὦμοι καὶ οἱ βραχίονες ἀργυροῖ, ἡ δέ γε γαστὴρ μετὰ τῶν μηρῶν ἐκ χαλκοῦ, αἱ κνῆμαι δὲ καὶ οἱ πόδες ἦσαν μέρος μέν τι σιδήρεοι, μέρος δέ τι ὀστράκινοι. Εἶτα λίθος ἐξ ὄρους ἀπορραγεὶς, τῷ ἀνδριάντι ἔδοξεν ἐμπεσεῖν, καὶ συντρίψαι*

generis, et forma et ingeniis præstantes, quorum Danieli Balthasaris, Ananiæ Sedrachi, Misaeli Misaci, Azariæ Abdenagi nomen fecit Babylonius, et præ cæteris honorem habuit, ob indolem disciplinarum capacem. Hi igitur **118** adolescentes eunuchum cui parebant, rogarant, ne sibi regiæ mensæ fercula præberentur, sed legumina, dactyli, et alia id genus. Ille cum se vereri diceret, ne illo cibo extenuatis eorum corporibus, ipse a rege male tractetur: tamen, pueris petentibus, ut decem diebus ita pascerentur, quod si corpora sua non mutarentur, ita pergeret: sin extenuari videret, pristinum victum præberet, obtemperat. Cumque non modo nihil eis decedere, sed vegetiores etiam cæteris reddi videret, cibos inanimes eis præbet. Ita subtilioribus redditis ingeniis, in omni doctrina Chaldaica et Assyriaca egregie profecerunt. Daniel etiam somniis conjiciendis animum intendit. Cum autem Nabuchodonosor mirabile somnium vidisset, cum ejusdem enarratione: utriusque oblitus, mane Chaldæos vates et magos accersit, somnium et ejus explicationem ab eis flagitat. Verum illis petentibus, ut somnium prius enarraret, ac tum demum dijudicationem postularet: rex iratus, quod somnium se reperire posse negassent, omnes capitis condemnat. Inter hos et Daniel et tres pueri, ut homines eruditi, et vocati et una condemnati fuerant. Daniel igitur regiorum satellitum præfectum orat, ut cædem damnatorum unam noctem differret. *Fortassis enim*, inquit, *precati Deum, somnium cognoscemus.* Mora impetrata, tribus cognatis adhibitis, pernox precatus Deum, et somnium et ejus significationem cognoscit: mane regem accedit, somnium et ejus significationem a Deo sibi revelatam esse indicat, miserto eorum, qui propterea insontes in capitis periculo essent: nec minus ipsius regis, qui tot occisurus esset sine culpa, a quibus ea postulasset, quæ sciri ab eis non potuissent, ac soli naturæ divinæ cognita essent. *Ea vero quæ vidisti*, inquit, *hujusmodi sunt. Visus es videre statuam magnam hominis stantem, cujus caput esset aureum, humeri et brachia argentea, venter cum femoribus æreus, crura et pedes partim ferrei, partim testacei. Deinde lapis ex monte abruptus, visus illidi statuæ, eamque conterere, atque aurum, argentum, æs, ferrum, et testam ita comminuere, ut a vento dissiparentur. Lapis vero in tantum molem excrescere, ut omnem terram impleret.* **119** *Et hoc somnium vidisti, cum de regno et successore imperii sollicite cogitares: quæ vero eo significantur, hæc sunt. Aureum caput tu es, et cæteri reges Babyloniorum: nam aurum imperii tui felicitatem innuit. Duæ vero manus et humeri, duo regna repræsentant, a quibus vester principatus destruetur. Venter et femora ærea regem significant ære indutum, qui eos opprimet, a quibus vos opprimendi estis; illius porro regnum ab alio potentiore destruetur. Nam et auro et argento et ære ferrum est du-*

rius. Aurum enim, purum putum præsertim, est argento mollius: argentum, ut auro densius, ita ære laxius: ferrum porro ære etiam solidius est. Capiti igitur regnum Assyriorum est comparatum, ut antiquius et vetustius cæteris. Altero, Medorum et Persarum regnum intelligitur, qui Assyriorum everterunt. Nam Cyrus, ut post narrabitur, Persa patre, matre Medica natus, utriusque gentis armis Assyrios devicit, eorumque regnum evertit. Duabus autem manibus duæ gentes significantur. Tertium regnum est Macedonum, æri comparatum, utpote potentius, quod Persicum imperium destruxit, ac venter quidem Alexandrum refert, duo femora divisionem regni post ejus obitum. Quartum regnum est Romanorum, cui ferrum attribuit ob soliditatem, et tibias, ratione temporis, quod cæteris magnis imperiis sit posterius, quemadmodum crura et pedes extremæ sunt partes corporis. Jam testa ferro admista significat regnum illud, etsi robustum sit, tamen fragile aliquid et imbecillum habere adjunctum, cujusmodi est testa limo constans.

A *αὐτὸν, καὶ λεπτύναι τὸν χρυσὸν, καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ τὸν χαλκὸν, καὶ τὸν σίδηρον, καὶ τὸν ὄστρακον ἐς τοσοῦτον, ὡς ὑπ' ἀνέμου ἐκλικμηθῆναι (73-74) αὐτά. Ὁ δὲ λίθος ἐδόκει αὐξῆσαι, καὶ εἰς τοσοῦτον μέγεθος προελθεῖν, ὡς πᾶσαν ὑπ' αὐτοῦ πεπληρῶσθαι τὴν γῆν. Οὗτος μὲν οὖν σοι ὁ ὄνειρος. Ἃ δὲ δηλοῦταί σοι δι' αὐτοῦ, φροντίζοντι περὶ τῆς βασιλείας, καὶ τίς ἄρξει μετὰ σὲ, ταῦτά εἰσιν. Ἡ μὲν χρυσῆ κεφαλὴ, σύ τε εἶ, καὶ οἱ λοιποὶ βασιλεῖς τῶν Βαβυλωνίων. Τὸ πολύολβον δ' ὁ χρυσὸς τῆς ἀρχῆς σου παραδηλοῖ. Αἱ δὲ δύο χεῖρες καὶ οἱ ὦμοι διττὰς εἰκονίζουσι βασιλείας, ὑφ' ὧν ἡ ὑμῶν ἡγεμονία καταλυθήσεται· ἡ χαλκῆ δὲ γαστὴρ, καὶ οἱ τοιοῦτοι μηροὶ, βασιλέα δηλοῦσι χαλκὸν ἐνδεδυμένον,*
B *ὃς τοὺς ὑμᾶς καταλύσοντας καθαιρήσει. Τὴν δ' ἐκείνου βασιλείαν αὖθις ἑτέρα καταπαύσει δυνατωτέρα. Τοῦ τε γὰρ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ τοῦ χαλκοῦ ὁ σίδηρος δυνατώτερος. Ὁ μὲν γὰρ χρυσὸς, καὶ μᾶλλον ὁ καθαρώτατος, τοῦ ἀργύρου ἐστὶ μαλακώτερος. Ὁ δ' ἄργυρος τοῦ μὲν χρυσοῦ στεγανώτερος, τοῦ δὲ χαλκοῦ τυγχάνει χαυνότερος. Ὁ δὲ σίδηρος αὖθις καὶ τοῦ χαλκοῦ στερεώτερος.* Κεφαλῇ μὲν οὖν ἡ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεία ἀπείκασται, ὡς προγενεστέρα τῶν ἄλλων, καὶ τῷ χρόνῳ προάγουσα. Δευτέραν δὲ τὴν τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν ἐκάλεσεν, αἳ τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὴν καθῃρήκασιν. Ὁ γὰρ Κῦρος, ὥσπερ ἱστορηθήσεται, Πέρσης μὲν ἦν πατρόθεν, τοῖς δὲ Μήδοις προσῆκεν ἐκ τῆς μητρός· ὃς ἄμφω τὰ ἔθνη συμπαραλαβὼν, καὶ πολεμήσας τοῖς Ἀσσυρίοις, τὴν αὐτῶν βασιλείαν κατέλυσε. Τῇ δυάδι δὲ τῶν χειρῶν, ἡ τῶν ἐθνῶν τούτων ἀμφοῖν δυὰς εἰκονίζεται. Τρίτην δὲ βασιλείαν τὴν τῶν Μακεδόνων καλεῖ. Τῷ χαλκῷ δὲ ταύτην ἀπείκασεν ὡς δυνατωτέραν, οἷα καὶ τὴν Περσικὴν ἀρχὴν καταλύσασαν. Καὶ διὰ μὲν τῆς κοιλίας, ἡ Ἀλεξάνδρου μοναρχία ὑποτυποῦται· διὰ δὲ τῶν μηρῶν, ἡ μετὰ θάνατον ἐκείνου τῆς βασιλείας διαίρεσις, καὶ ὁ αὐτὸς μερισμός. Τετάρτην δὲ βασιλείαν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐκάλεσεν, ᾗ τὸν σίδηρον ἀπένειμε, διὰ τὸ στερέμνιον. Ταῖς δὲ κνήμαις αὐτὴν εἰκόνισεν διὰ τὸ μετάχρονον. Τῶν γὰρ ἄλλων μεγάλων βασιλειῶν μεταγενεστέρα ἡ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ αἱ κνῆμαι δὲ καὶ οἱ πόδες, τελευταῖα μέρη τοῦ σώματος. Τὸ δὲ τῷ σιδήρῳ ἀναμεμίχθαι τὸ ὄστρακον, αἰνίττεται τὸ ἰσχυρὰν μὲν τὴν βασιλείαν εἶναι, ἔχειν δὲ παρ' ἑαυτῇ καὶ εὔθραυστόν τι καὶ ἄναλκι· τοιοῦτον γὰρ τὴν φύσιν τὸ ὄστρακον, συγκείμενον ἐκ πηλοῦ.

III. Quod si quis hanc visionem ad priorem reipublicæ statum, quo penes senatum, dictatores, consules, tribunos et plebem, summa rerum fuit, referat, videbit plebem sæpe motis seditionibus a patribus dissensisse, alia senatu, alia plebe decernente. Unde cum inter sese pugnarent, res eorum ex discordia nonnunquam deteriores et imbecilliores exstiterunt: ac senatus cum ferro conferri queat, ob animi gravitatem· plebs magistratibus et senatui admista, testæ, cum ob vilitatem et humilitatem, cujusmodi limus est, unde testa conficitur, tum ob levitatem et infirmitatem consilii. Est enim multitudo **120** levi sententia, et facile huc atque illuc impellitur: quæ, si quis Romanorum veteres annales evolvat, ei genti sæpissime accidisse reperiet. Hæc igitur diversæ materiæ mistionem ad primum reipublicæ statum referenti, in mentem venire queant. Sin posteriorem imperii rationem spectes, republica ex aristocratia in monarchiam commutata, et ab imperatoribus occupata, etiam

C Γ'. Εἰ μὲν οὖν πρὸς τὴν προτέραν κατάστασιν τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀναγαγεῖν τις βουληθείη τὸ ὅραμα, ὅτε ἡ γερουσία καὶ οἱ δικτάτορες καὶ οἱ ὕπατοι, καὶ οἱ δήμαρχοι καὶ ὁ δῆμος τῆς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀντείχοντο διοικήσεως, εὑρήσει πολλαχοῦ τὸν δῆμον τῇ γερουσίᾳ διαφερόμενον, καὶ στάσεις ἐγειρομένας, ἄλλα μὲν τῶν τῆς βουλῆς διαταττομένων, ἄλλα δὲ τῶν τοῦ πλήθους ἀντεισαγόντων, ὡς ἐκ τούτου μάχεσθαί τε ἀλλήλοις, καὶ σφίσι τὰ πράγματα, διὰ τὴν διχόνοιαν, ἔστιν οὗ ῥέπειν ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ ἀσθενέστερον, σιδήρῳ μὲν οὖν ἄν τις εἰκονίσῃ τὴν σύγκλητον, διὰ τὸ τῆς γνώμης στερέμνιον. Ὀστράκῳ δ' ἂν εἰκασθείη τὸ πλῆθος ἀναμεμιγμένον ὂν τοῖς ἐν τέλει καὶ τῇ βουλῇ, διά τε τὸ συρφετῶδες καὶ τὸ χαμαίζηλον (τοιοῦτον γὰρ ὁ
D πηλὸς, ὅθεν τὸ ὄστρακον γίνεται), καὶ διὰ τὸ εὐμετάβολον, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ φρονήματος. Εἴωθεν γὰρ τὸ πλῆθος ἀστατεῖν, ῥᾳδίως τε μετάγεσθαι καὶ μεταβουλεύεσθαι. Ταῦτα δέ τις εὑρήσει πλειστάκις τῇ Ῥωμαίων πολιτείᾳ συμβεβηκότα, ἐπιὼν

Variæ lectiones et notæ.

(73-74) Ἐκλικμηθῆναι. Addit Colbert. καὶ σκεδασθῆναι.

τὰ περὶ ταύτης ἀρχαῖα συγγράμματα. Εἰ μὲν οὖν A πρὸς τὴν προτέραν κατάστασιν τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας ἀναφέροι τις τὴν διαφορὰν τῶν ὑλῶν, καὶ τὴν μίξιν αὐτῶν, ταῦτ' ἂν ἴσως λογίσαιτο. Εἰ δὲ πρὸς τὴν ὑστέραν, ὅτι πρὸς μοναρχίαν ἐξ ἀριστοκρατίας μετήνεκτο Ῥωμαίοις τὰ πράγματα, εἰ καὶ πρὸς τὴν ἐπέπειτα τῆς βασιλείας κατάστασιν, καὶ τότε πλείστην ἂν καταλάβοι τῇ πολιτείᾳ προξενήσασαν βλάβην, τὴν πρὸς ἀλλήλους τῶν Ῥωμαίων διχόνοιαν. Ὅτε γὰρ Καῖσαρ τῆς μοναρχίας ὀριγνηθεὶς, ἐμφυλίους πολέμους πρὸς τὸν Μάγνον Πομπήϊον, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους οἳ τῆς ἐλευθερίας ἀντεποιοῦντο τῆς παλαιᾶς, συνεστήσατο, καὶ πρὸς τοὺς ἀνελόντας αὖθις αὐτὸν ὁμοίας μάχας ὁ Καῖσαρ ὁ Αὔγουστος καὶ ὁ Ἀντώνιος συνεκρότησαν· εἶτ' αὖθις ἄμφω πρὸς ἀλλήλους οὗτοι περὶ τῆς αὐταρχίας διαφερόμενοι, B πολέμους βαρεῖς κεκινήκασιν, ἀμφοτέρωθεν ἐν πάσαις ταῖς μάχαις φθειρομένων ὁμογενῶν, κἀντεῦθεν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐλαττουμένης δυνάμεως. Καὶ οὐδ' ἐν τοῖς μετέπειτα τὰς στάσεις λωφησάσας ἴδοι τις ἄν. Εἰ δέ τις πρὸς τὰς ὕστερον βασιλείας τὴν τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ ὀστράκου φύσιν παραβαλεῖ, εὑρήσει πῇ μὲν ἰσχυρὰν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν, πῇ δὲ ἀσθενοῦσαν (75) καὶ τὸ πλεῖστον τῆς παλαιᾶς ἀποβεβληκυῖαν ἐπικρατείας, καὶ πολλοστῷ νῦν μέρει τῆς παλαιᾶς ἐκείνης περιγεγραμμένην ἡγεμονίας. Τὰ μὲν οὖν τῶν τεσσάρων βασιλειῶν ἐν τούτοις. Ἡ δὲ λοιπή τε καὶ ἀκατάλυτος, ἣν ὁ λίθος εἰκόνιζεν, ὃς ἄνευ χειρῶν ἐτμήθη, καὶ τὰς ὕλας ἐλέπτυνεν, ἐξ ὧν συνετέθειτο ἡ εἰκὼν, καὶ τὴν γῆν ἐπλήρωσεν ἅπασαν, C ἣν εἰς τοὺς αἰῶνας ὁ προφήτης εἴρηκε μὴ διαφθαρήσεσθαι, ἡ μέλλουσα ἐπιφάνεια εἴη ἂν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἥτις τῆς σιδηρᾶς βασιλείας γινομένης ἀσθενεστέρας, διὰ τὴν τοῦ ὀστράκου ἐπιμιξίαν, ἀναφανήσεται· ὅτε αὐτῷ τὰ πάντα ὑποταγήσεται, καὶ βασιλείας ἀτελευτήτου τε καταξιώσει καὶ ἀδιαφθόρου τοὺς ταύτης ἀξίους ἑαυτοὺς καταστήσαντας. Λίθον γὰρ εἴωθεν ἡ Γραφὴ καλεῖν τὸν Χριστόν. Ὅ τε γὰρ Δαβὶδ, *Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες*, ἔφη, *οὗτος ἐγεννήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας*. Καὶ ὁ Ἡσαΐας ἐκ προσώπου φησὶ τοῦ Θεοῦ· *Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον*. Καὶ ὁ μέγας Παῦλος ἀκρογωνιαῖον καλεῖ τὸν Χριστὸν, ἐφ' ᾧ ἐποικοδομηθῆναι τοὺς πιστεύσαντας ἔγραψε. Καὶ πάλιν λέγει· *Θεμέλιον ἕτερον οὐδεὶς* D *δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός*. Καὶ αὖθις ἑτέρωθι· *Ἔπινον ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός*. Καὶ πέτρα δὲ σκανδάλου, καὶ λίθος προσκόμματος λέγεται, καὶ πολλαχοῦ ἂν εὑρεθείη λίθος καὶ πέτρα κεκλημένος ὁ Κύριος. Τὸ δ' ἄνευ χειρῶν τμηθῆναι τὴν ὑπὲρ φύσιν αὐτοῦ γέννησιν προδηλοῖ, τὴν ἄνευ σπορᾶς, τὴν γαμικῆς ὁμιλίας χωρίς. Ὄρος μὲν γὰρ ἡ τοῦ Ἰούδα νομισθείη φυλὴ,

A tum e Romanorum dissensionibus multas ortas esse calamitates deprehendas. Nam et Cæsar cupiditate regni impulsus, bellum civile cum Pompeio et cæteris antiquæ libertatis defensoribus gessit, et Cæsar Augustus atque Antonius itidem bellum ejus interfectoribus intulerunt. Qui deinde ambo inter sese, uter solus regnaret, certantes, gravia bella gesserunt, cæsis utrinque civibus in præliis, et Romanorum viribus imminutis. Imo nec deinceps quievisse seditiones videas. Jam si ferri et testæ qualitatem cum posterioribus regnis conferas, Romanum imperium ibi quoque partim firmum invenies, partim imbecillum, amissa maxima parte potentiæ veteris, vix reliquiis quibusdam retentis. Atque hæc de quatuor regnis. Restat illud, quod B non est evertendum, lapide sine manibus exciso adumbratum, comminuente materias quibus imago constabat, et universam terram implente, quodque propheta dixit nullo ævo periturum. Hoc Christi Domini nostri adventum significat, qui, cum regnum ferreum, ob testæ admistionem, factum fuerit imbecillius, apparebit, cum ei subjicientur omnia: cum regno infinito et non perituro dignabitur eos, qui se illo dignos præbuerunt. Lapidem enim Scriptura Christum solet dicere. Nam et David: *Lapis*, inquit, *quem rejecerunt ædificantes, in caput anguli translatus est* [1]. Et Isaias sub persona Dei dicit: *Ecce pono lapidem in summo angulo* [2]. Divus Paulus item angularem lapidem Christum vocat: cui C inædificatos esse credentes scribit [3]. Atque iterum: *Aliud*, inquit, *fundamentum nemo jaciet, præter id quod jactum est, Jesum Christum* [4]. Item alibi: *Biberunt de petra spirituali, eos secuta, qui est Christus* [5]. Ad hæc petra scandali, et lapis offensionis dicitur: multaque **121** præterea loca invenias, ubi Dominus petra et lapis appellatur. Quod autem is sine manibus excisus est, id ortum ejus naturam superantem indicat, sine semine et conjugali congressu. Nam mons putari queat Judaica tribus, e qua ortus fuit David. Lapis autem, Christus, secundum humanitatem ex ea excisus. Sine manibus, quia non lege naturæ prodiit, sed ex utero rudi viri et sancto: qui primum parvus est visus, ob naturam humanam, in progressu vero terram om- D nem sua gloria implevit, magis etiam impleturus futuro suo adventu. Propheta igitur et somnium Nabuchodonosori exposuit, et comparationem ejus revelavit. Qui conjecturæ solertiam admiratus, pronus in faciem cecidit, et sacrificari Danieli jussit, non ipsi omnem illum honorem tribuens homo superbus et arrogans, sed Deo, qui a Daniele colebatur. Dixit enim: *Vere Deus vester Deus est deorum, et Dominus regum, et arcanorum revelator:* datisque multis muneribus Danielem totius Babylo-

[1] Psal. cxvi, 22. [2] Isa. xxviii, 16. [3] Ephes. ii, 20. [4] I Cor. iii, 11. [5] I Cor. x, 4.

Variæ lectiones et notæ.

(75) *Πῇ δὲ ἀμελοῦσαν*. Hoc est, *partim negligentem*. Viennensis rectius habet ἀσθενοῦσαν, *imbecillem*. W.

nis principem constituit, nomine Baltasaris (sic deus ejus vocabatur) indito.

A ἐξ ἧς ὁ Δαβίδ. Λίθος δὲ ὁ Χριστὸς, τμηθεὶς ἐξ αὐτῆς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἄνευ δέ γε χειρῶν, ὅτι μὴ κατὰ τοὺς φυσικοὺς προῆλθε θεσμοὺς, ἀλλ' ἐξ ἀπειράνδρου καὶ ἁγίας γαστρός. Ὃς μικρὸς μὲν ἐδόκει πρότερον διὰ τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος, προϊὼν δὲ, τὴν οἰκουμένην πᾶσαν τῆς οἰκείας δόξης ἐπλήρωσε, καὶ ἔτι μᾶλλον πληρώσει κατὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν. Ὁ μὲν οὖν προφήτης τό τε ἐνύπνιον τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀπήγγειλε, καὶ τὴν τούτου σύγκρισιν ἀνεκάλυψεν. Ὁ δὲ θαυμάσας, ἐπὶ πρόσωπον ἔπεσε, καὶ τῷ Δανιὴλ προσεκύνησε, καὶ θύειν αὐτῷ διετάξατο, οὐκ ἐκείνῳ τὴν ἅπασαν ἀπονέμων τιμὴν ὁ ἀλαζὼν ἐκεῖνος καὶ ὑπερήφανος, ἀλλὰ τῷ παρ' ἐκείνου θρησκευομένῳ Θεῷ. Ἔφη γὰρ, *Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν οὗτός ἐστι Θεὸς θεῶν, καὶ Κύριος βασιλέων, καὶ ἀποκαλύπτων μυστήρια.* Δόματά τε αὐτῷ παρέσχε πολλὰ, καὶ πάσης τῆς Βαβυλῶνος κατέστησεν ἄρχοντα, καὶ Βαλτάσαρ αὐτὸν ἐπωνόμασε, τὴν προσηγορίαν αὐτῷ θέμενος τοῦ οἰκείου θεοῦ.

IV. Deinde auream statuam cubitos altam sexaginta, latam sex erigit, principes ex omni suo imperio convocat, auditaque tuba, prostratos illam adorare, qui non paruissent, in caminum ignis conjici jubet, quem ibi magnum et vehementem incenderat. Quam cum adorarent omnes, tres adolescentes, quos historia cognatos fuisse Danielis tradit, patria instituta violare nolentes, non adorarunt: itaque statim in caminum conjecti sunt. Verum ignis eos non attigit, sed stantes in medio flammæ intolerabilis, hymnum cecinerunt Deo. Astitit tribus illis et quartus, qui una cum eis descenderat, et ardentem illum aerem in auram roscidam commutabat. Hæc immanem et atrocem regis animum ita obstupefecerunt, ut seposito fastu accedens, adolescentes nominatim vocaret, et eorum Deo collaudato, ipsos honore afficeret, et principes omnium Judæorum qui Babylone erant crearet. Non multo post idem Assyrius aliud somnium videt hujusmodi. Arbor erat magna, extremitates terræ amplectens, foliis ornata, et fructu gravis, sub qua **122** bestiæ agrestes degebant, et volucres in ramis ejus nidificabant. Deinde Ir cernit cœlo egressum, qui contenta voce clamaret: *Excidite arborem, et ramos ejus evellite, et folia decutite, et fructum ejus dissipate: verum stirpem radicum ejus relinquite, et vinculo ferreo ligate: in herba terræ, et in rore cœlesti habitabit, deget cum bestiis, cor ejus ab hominibus alienabitur, et cor bestiæ ei dabitur, et septem tempora super eo mutabuntur.* Hac visione conspecta, rursus sapientes et magos Babylonios convocat, ejus significationem scire cupiens. Qui cum æstuarent, nec significationem somnii reperirent, iterum ad Danielem confugit, narratoque somnio, ejus expositionem requirit: id eum posse, cum sanctus Domini Spiritus in eo sit. Tum ille: *Domine mi rex*, inquit, *somnium istud in eos vertatur, qui te oderunt.* Deinde significationem ei exponit, hoc modo: *Arbor magna, quam vidisti, rex, tu es, qui magnus et potens evasisti, ac magnitudo tua cœlum attingit, et dominatus tuus ad terræ extremitates protenditur* (magnitudinem autem vocavit elationem animi et fastum). *Ir autem sanctus, qui de cœlo descendit, est divinus angelus. Nam Ir Græcis vigilantem declarat, quo natura incorporea innuitur: nam cui corpus est, is somno succumbit: qui non, natura est corporis experte. Quoniam igitur vigilantem illum clamantem vidisti, ut arbor ex-*

Δ'. Εἶτα χρύσεον ἀνδριάντα στήσας, πήχεων μὲν τὸ ὕψος ἑξήκοντα, πλάτος δὲ ἕξ, συνεκάλεσεν ἐξ ἁπάσης αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς τοὺς πρώτους, προστάξας, ὅταν ἀκούσωσι τῆς σάλπιγγος, τότε πεσόντας προσκυνεῖν τὸν ἀνδριάντα· τοὺς δ' ἀπειθήσαντας εἰς
B τὴν τοῦ πυρὸς ἐμβληθῆναι κάμινον, ἣν ἐκεῖ μεγάλην ἐξέκαυσε καὶ σφοδράν. Πάντων οὖν προσκυνούντων, οἱ τρεῖς νεανίαι, οὓς συγγενεῖς τοῦ Δανιὴλ ἡ ἱστορία παρέδωκε, μὴ παραβῆναι τὰ πάτρια θέλοντες, οὐ προσεκύνησαν. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὴν κάμινον αὐτίκα ἐβλήθησαν· τὸ δὲ πῦρ ἐκείνων οὐχ ἥψατο, ἀλλ' ἑστῶτες ἐν μέσῳ τῆς ἀνυποστάτου φλογὸς ἐκείνης, ὕμνον ἀνέπεμπον τῷ Θεῷ. Συνειστήκει δὲ τοῖς τρισὶν ἐκείνοις καὶ τέταρτος· ἄγγελος δ' ἦν συγκαταβὰς αὐτοῖς, καὶ τὸν φλογερὸν ἐκεῖνον ἀέρα μετατρέπων εἰς αὔραν δροσώδη. Ταῦτα ἐξέστησαν τὴν θηριώδη ψυχὴν τοῦ βασιλέως ἐκείνου καὶ ἀτεράμονα, καὶ τὸν τῦφον ἀφεὶς πρόσεισι, καὶ ἐξ ὀνόματος τοὺς νεανίας καλεῖ, καὶ τὸν Θεὸν αὐτῶν εὐλογεῖ, καὶ
C τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τιμῆς ἀξιοῖ, καὶ ἡγεμόνας τῶν ἐν Βαβυλῶνι πάντων Ἰουδαίων καθίστησιν. Ὁρᾷ δὲ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀσσύριος ἐκεῖνος ἐνύπνιον ἕτερον· Δένδρον ἑώρα μέγα τε καὶ τῆς γῆς περιέχον τὰ πέρατα, φύλλοις ὡραϊζόμενον, καὶ βρῖθον καρπῷ. Ὑπ' αὐτὸ δὲ κατεσκήνουν τὰ θηρία τὰ ἄγρια, καὶ τὰ πετεινὰ ἐν τοῖς κλάδοις κατῴκει αὐτοῦ. Εἶτα Ἲρ εἶδεν οὐρανόθεν ἐλθόντα, καὶ ἐν ἰσχύϊ φωνήσαντα· *Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, καὶ τοὺς κλάδους αὐτοῦ ἐκτίλατε, καὶ τὰ φύλλα ἐκτινάξατε, καὶ διασκορπίσατε τὸν καρπὸν αὐτοῦ, πλὴν ἐάσατε τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ, καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ ἐν τῇ χλόῃ τῆς γῆς, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἡ μερὶς αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀλλοιω-*
D *θήσεται, καὶ καρδία θηρίου δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται ἐπ' αὐτόν.* Ταύτην ἰδὼν τὴν ὄψιν, συγκαλεῖ πάλιν τοὺς μάγους καὶ τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, καὶ ζητεῖ μαθεῖν τὰ δι' αὐτῆς σημαινόμενα. Ἠπόρουν δ' ἐκεῖνοι, καὶ οὐκ εἶχον λέγειν τοῦ ἐνυπνίου τὴν δήλωσιν. Εἶτα πάλιν καταφεύγει ἐπὶ τὸν Δανιὴλ, καὶ διηγεῖται αὐτῷ τὸ ἐνύπνιον, καὶ ἠξίου λέγειν τὸ σύγκριμα. Δύνασαι γὰρ, φησὶ, ὅτι Πνεῦμα Θεοῦ ἅγιον ἐν σοί. Ὁ δὲ, *Κύριέ μου*, φησὶ, *βασιλεῦ, τὸ ἐνύπνιον τοῦτο τοῖς μισοῦσί σε.* Εἶτα τὴν σημασίαν ἐξηγεῖται αὐτῷ, καί φησι· *Τὸ δένδρον τὸ μέγα ὃ ἑώρακας, σὺ εἶ, ὦ βασιλεῦ, ὅτι ἐμεγαλύνθης καὶ ἴσχυσας, καὶ ἡ μεγαλοσύνη σου ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἡ*

A κυρεία σου εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. (Μεγαλοσύνην δὲ τὴν τοῦ νοὸς ἐκάλεσεν ἔπαρσιν, καὶ τοῦ φρονήματος τὸ ὑπέρογκον.) *Ὅτι δὲ εἶδες Ἴρ ἅγιον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνοντα*, τουτέστιν ἄγγελον θεῖον. *Τὸ γὰρ Ἴρ ἐξελληνιζόμενον τὸν ἐγρηγορότα δηλοῖ, δι' οὗ τὸ ἀσώματον ὑπαινίττεται. Ὁ γὰρ σῶμα περικείμενος ὕπνῳ δουλοῦται· ὁ τούτῳ δὲ μὴ δουλεύων ἀσώματον ἔχει φύσιν. Ὅτι τοίνυν τὸν ἐγρηγορότα*, φησὶν, *ἐκεῖνον εἶδες φωνήσαντα, ἐκκοπῆναι τὸ δένδρον, ἐαθῆναι δὲ τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ* (καὶ τὰ λοιπὰ), *ἔλπιζε τῆς βασιλείας μὲν ἐκπεσεῖν, καὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους κοινωνίας ἐκδιωχθῆναι, θηρίοις δὲ συναυλίζεσθαι, καὶ χόρτον ἐσθίειν, μὴ μέντοι πάντῃ στερηθῆναι τῆς βασιλείας, ἐπανασωθῆναι δέ σοι αὖθις αὐτήν.* B *Τοῦτο γὰρ εἶναι σημαντικὸν τὸ τὴν φυὴν τῶν ῥιζῶν ἐαθῆναι τοῦ δένδρου.* Τοιαύτην τῷ Ναβουχοδονόσορ ὁ Δανιὴλ τὴν ἐξήγησιν τοῦ ὁράματος ἐποιήσατο, καὶ γέγονε πάντα κατὰ τὸν θεῖον χρηματισμόν. Καὶ μανίαν νοσήσας ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος διὰ τὸ ἀλαζονικόν τε καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου διατρίψας ἑπταετίαν, οὐδενὸς ἐπιθεμένου τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάλιν ἀπολαμβάνει αὐτὴν, ἱλεωσάμενος τὸν Θεόν. Ἔτη δὲ τρία βασιλεύσας καὶ τεσσαράκοντα, τελευτᾷ. Μεμνῆσθαι δὲ αὐτοῦ ὁ Ἰώσηπος λέγει καὶ πολλοὺς τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, τόν τε Βηρωσὸν, καὶ τὸν Μεγασθένη, καὶ τὸν Διοκλέα, καὶ τὸν Φιλόστρατον. Τούτου δὲ τελευτήσαντος, Εὐϊλὰδ Μαρωχὰδ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος τὴν ἀρχὴν διαδέχεται. Ὃς αὐτίκα λύει μὲν τῶν δεσμῶν τὸν βασιλέα Ἰωακεὶμ, τὸν καὶ Ἰεχονίαν καλούμενον, ὃν καθειργμένον εἶχεν ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τιμῆς ἀξιοῖ· δίδωσι δὲ καὶ δωρεὰς αὐτῷ, καὶ ὁμοδίαιτον εἶχε διαπαντός.

scinderetur, et stirps radicum ejus relinqueretur, etc. *futurum est, ut regno excidas, et commercio hominum pulsus, inter bestias degas, gramine vescens. Regnum tamen non penitus amittes, sed in integrum restitutus, recipies: id enim significatur, stirpe radicum relicta.* Sic igitur visionem Nabuchodonosori Daniel exposuit, omniaque facta sunt secundum divinum oraculum: et rex furore percitus, ob arrogantiam et superbiam, post septem annos in desertis exactos, regnum interea a nemine occupatum recipit, placato Deo: et cum annos quadraginta tres regnasset, moritur. Hujus multos etiam ex veteribus historicis, Berosum, Megasthenem, Dioclem et Philostratum meminisse, Josephus refert. Huic defuncto, filius natu major Evilad Marochad in imperio succedit, qui regem Joachimum (idem et Jechonias **123** appellatur), a Nabuchodonosore in vinculis habitum, solvit, et honorifice tractat, muneribus afficit, et perpetuum convictorem habet.

Ε'. Καὶ τούτου δὲ παρελθόντος, εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μετῆλθεν ἡ βασιλεία, Βαλτάσαρ καλούμενον· καθ' οὗ Κῦρος μετὰ Περσῶν τε καὶ Μήδων ἐστράτευσεν. C Οὗτος γοῦν πότον ποιήσας τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῶν παλλακῶν κατακείμενός τε καὶ μεθυσκόμενος, ἐκέλευσεν ἐνεχθῆναι τὰ σκεύη τὰ ἱερὰ, ἃ ἐξ Ἱεροσολύμων ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐσύλησεν, καὶ τοῖς οἰκείοις θεοῖς ἀνατέθεικε. Κομισθέντων δ' ἐκείνων, οἷς ὁ πατὴρ αὐτοῦ οὐκ ἐχρήσατο, αὐτὸς ἐκέχρητο τούτοις, καὶ μεταξὺ πίνων ἐβλασφήμει κατὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁρᾷ τοίνυν ἀστράγαλον ἐκ τοῦ τοίχου προϊόντα χειρὸς ἀνθρωπίνης, καὶ γράφοντα ἐπὶ τὸ κονίαμα τοῦ τοίχου, καὶ ἐξέστη, καὶ ἡ μορφὴ αὐτοῦ ἠλλοιώθη. Καὶ τοὺς Χαλδαίους καὶ τοὺς μάγους καλέσας, τὴν τῶν γραμμάτων ἀπῄτει δήλωσιν, καὶ ἀμοιβὰς μεγάλας δώσειν ἐκήρυξε τῷ σαφηνίζοντι τὴν σημασίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἦσαν ἄγνωστα πᾶσι τὰ γεγραμμένα. D Ἀθυμοῦντα δὲ τὸν βασιλέα καὶ τεταραγμένον ἰδοῦσα ἡ μάμμη αὐτοῦ, ἔφη, ὡς εἰ μεταπεμφθῇ Βαλτάσαρ ὁ Ἰουδαῖος, ὃς καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ πολλὰ ἐσήμανεν, ἃ ἕτερος ἐκφράσαι οὐδεὶς ἠδύνατο, ἐκεῖνός σοι τὸ ἀπόῤῥητον τούτων τῶν συλλαβῶν σημανεῖ· ἔστι γὰρ Πνεῦμα ἅγιον Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Αὐτίκα τοίνυν καλέσας τὸν Δανιὴλ ὁ κρατῶν, ἠξίου δηλοῦν αὐτῷ περὶ τῶν γραμμάτων, καὶ μὴ ὑποσταλῆναι, κἂν εἴη σκυθρωπὸν τὸ ὑπ' αὐτῶν σημαινόμενον· καὶ γέρας δώσειν αὐτῷ ἐπηγγέλλετο πορφύραν ἐνδεδύσθαι, καὶ περιαυχένιον χρύσεον καὶ τὸ τρίτον τῆς ἀρχῆς μέρος. Δανιὴλ δὲ τὰς μὲν δωρεὰς παρῃτεῖτο, μηνύειν δ' ἔλεγεν αὐτῷ τὰ γεγραμμένα τοῦ βίου καταστροφὴν, ὅτι μηδ' οἷς ὁ πατὴρ αὐτοῦ δι' ἀσέβειαν ἐκολάσθη, ἐσωφρονίσθη αὐτὸς, ἀλλὰ τοῖς

V. Eo quoque mortuo, regnum ad fratrem ejus Balthasarum transit, qui Cyri ductu et auspiciis a Persis et Medis est oppugnatus. Hic proceribus ad compotationem invitatis, cum concubinis suis accumbens, atque inebriatus, sacra vasa, quæ Nabuchodonosor Hierosolymis direpta, diis suis consecrarat, afferri jubet, atque iis utitur, quorum usu pater abstinuerat: dumque inter pocula blasphemat Deum, videt digitos humanæ manus e pariete prodeuntes in tectorio parietis scribere: quibus conspectis obstupefactus, toto corpore cohorruit: et Chaldæis ac magis accersitis, magnis propositis muneribus, sententiam litterarum ab eis requirit. Sed scriptura illa ignota erat omnibus. Quamobrem avia regem tristem conspicata, et perturbatum, ait: Si Baltassar Judæus accerseretur, qui et Nabuchodonosori multa significavit, quæ nemo alius explicare potuerit, eum arcanum syllabarum illarum declaraturum: esse enim sanctum Dei Spiritum in eo. Statim igitur rex Danielem accersi jubet, flagitans scripturæ illius declarationem, citra dissimulationem omnem, etsi triste aliquid portenderet: daturum pollicitus gestandæ purpuræ et torquis aurei jus, et tertiam regni sui partem. Daniel vero muneribus recusatis, dicebat, scripturam ei obitum portendere, quod ne paternæ quidem impietatis pœna factus esset modestior, sed divinis vasis cum concubinis ad ministerium esset usus. Litteras vero ita legebat: *Mani, Tekel, Phares:* quarum significationem sic interpretabatur: *Numeravit Deus tempus vitæ tuæ, atque imperii tui, cujus perparum superest.* Nam vocabulum

Mani, Græcis est numerus; *Tekel*, spatium: quod Deus limitem regni ejus constituisset, quod quidem deorsum vergeret et frangeretur. Nam *Tekel* etiam *fragmen* significat lingua Græca. *Phares* divisionem interpretabatur, quod regnum ejus inter Medos et Persas a Deo distribuendum esset. Scripturam igitur parietis ita legit, itaque syllabas eas inter sese comparavit, hoc est, interpretatus est, rege mœrore affecto, nec diu post prophetæ prædictione **124** eventu comprobata, cum Cyrus Persarum rex bello illato, Babylonem capit, Balthasare in captivitate urbis interfecto. Sunt qui asserant, eadem nocte, qua visi essent digiti scribentes, et Babylonem captam, et regem cæsum esse. Cæterum post urbis captivitatem, Daniel a Dario Medo, qui et Cyaxares nominabatur, Cyri avunculus, filius Astyagis Medorum regis, in Mediam translatus, omni honore afficiebatur. Qua de causa Medorum principes ei invidentes, insidias parant vitæ ejus. Nam cum eum quotidie ter Deum adorantem viderent, Cyaxari sive Dario auctores sunt ferendæ legis, ut intra dies triginta neque deos adoret quisquam, neque ipsum regem oret: quam legem qui violasset, in caveam leonum conjiciendum. Rex qui ignoraret illud in perniciem Danielis strui, edictum hujusmodi proponit. Ac cæteris secundum edictum quiescentibus, Daniel qui de more Deo supplicabat, delatus a satrapis, bestiis objicitur. Rex lapide, quo cavea claudebatur, signato, discedit: eamque noctem insomnem agit, sollicitus et dolens. Nam etsi Danielem a bestiis non læsum iri sperabat, quippe quem sancto Dei Spiritu præditum sciret, non tamen tranquillo esse animo poterat, metuens ne quid ei accideret, nec Dei potentiam, ut homo barbarus, satis intelligens. Statim vero ut diluxerat, ad caveam leonum accedit, Danielem vocat: respondentem extrahi jubet, intactum et salvum videns obstupescit. Sed cum delatores dixissent, leones ob saturitatem illum non attigisse: improbitatis illorum odio, intellecta fraude atque insidiis, quas prophetæ struxerant, affatim bestias pasci jubet, iisque jam satiatis accusatores Danielis objicit, ut cognosceretur, an leones ob saturitatem homines non tangerent. Tum improbis illis statim dilaceratis, perspicuum fuit omnibus, vi quadam divina Danielem conservatum esse, obturatis bestiarum faucibus. Itaque rex prophetæ Deum celebrat, eique majores etiam honores habet: et hoc quidem posterius accidit.

A σκεύεσι τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν παλλακῶν εἰς διακονίαν ἐχρήσατο. Τὰ μὲν οὖν γράμματα ἀνεγίνωσκεν οὕτως· *Μανῆ, Θεκὲλ, Φαρές*. Τὴν δὲ τούτων σημασίαν ἑρμηνεύων ἔλεγεν· *Ἠρίθμησεν ὁ Θεὸς τὸν χρόνον τῆς ζωῆς σου, καὶ τῆς ἀρχῆς σου, καὶ εἰς ἄγαν βραχὺ περιέστησεν*. Ἐξελληνιζομένη καὶ ἡ λέξις λέγοιτ' ἂν ἀριθμός· οὕτω μὲν οὖν ἡρμήνευσε τὸ *Μανῆ*. Τὸ δέ γε *Θεκὲλ*, σημαίνειν ἔφη σταθμόν. Στήσας οὖν τὸν ὅρον τῆς βασιλείας σου ὁ Θεὸς, καταφέρεσθαι ταύτην δηλοῖ καὶ κεκλᾶσθαι· καὶ κλάσμα γὰρ τὸ *Θεκὲλ* σημαίνει καθ' Ἑλλάδα διάλεκτον. *Τὸ Φαρὲς*, διαίρεσιν ἑρμηνεύων ὁ προφήτης (τοῦτο γὰρ εἰς Ἕλληνα φωνὴν ἡ λέξις μεταγομένη δηλοῖ) διαιρεθῆναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἔλεγεν εἰς Πέρσας καὶ Μήδους παρὰ Θεοῦ. Τὰ μὲν οὖν ἐν τῷ B τοίχῳ γεγραμμένα οὕτως ἀνέγνω ὁ Δανιὴλ, καὶ τοιαύτην τὴν τῶν συλλαβῶν ἐκείνων ἐποιήσατο σύγκρισιν, τὴν ἑρμηνείαν δηλαδή. Τὸν δὲ βασιλέα λύπη κατέσχε. Καὶ μετ' ὀλίγον ἡ τοῦ προφήτου ἐκβέβηκε πρόῤῥησις, Κύρου τοῦ Περσῶν βασιλέως ἐπ' αὐτὸν ἐλάσαντος, ὑφ' οὗ ἥ τε Βαβυλὼν ἐλήφθη, καὶ ὁ Βαλτάσαρ ἐν τῇ ἁλώσει ἀνῄρητο. Εἰσὶ δ' οἱ κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην, καθ' ἣν τὸν ἀστράγαλον τὸν γράφοντα ἐθεάσατο, φασὶ καὶ τὴν πόλιν αἱρεθῆναι, κἀκεῖνον ἀναιρεθῆναι. Μετὰ δὲ τὴν τῆς Βαβυλῶνος ἅλωσιν ὁ προφήτης Δανιὴλ παρὰ Δαρείου τοῦ Μήδου, ὃς καὶ Κυαξάρης ὠνόμαστο, καὶ μητράδελφος ἦν τοῦ Κύρου, υἱὸς ὢν Ἀστυάγους τοῦ βασιλεύσαντος Μήδων (76), εἰς Μηδίαν μετήνεκτο, καὶ πάσης C ἠξιοῦτο τιμῆς. Οὕτω δ' ἔχων, ἐφθονήθη παρὰ τῶν ἐν Μήδοις ὑπερεχόντων, καὶ μηχανῶνται τρόπον καθ' ὃν ἤλπισαν ἀπολέσαι αὐτόν. Ὁρῶντες γὰρ αὐτὸν τρὶς τῆς ἡμέρας προσευχόμενον τῷ Θεῷ, προσίασι τῷ Κυαξάρῃ (77) τῷ καὶ Δαρείῳ, ἀξιοῦντες αὐτὸν θεῖναι νόμον, ἵνα ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας μή τις ἢ τοῖς θεοῖς προσευχόμενος εἴη, μήτ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως δεόμενος, καὶ τὸν μὴ τὸν νόμον φυλάξαντα εἰς τὸν τῶν λεόντων λάκκον ἐμβάλλεσθαι. Ὁ δὲ τὸ κατὰ τοῦ Δανιὴλ παρ' αὐτῶν τυρευόμενον ἀγνοήσας, προὐτέθεικε πρόγραμμα, τὰ εἰρημένα διαταττόμενον. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἠρέμουν κατὰ τὸ θέσπισμα· Δανιὴλ δὲ κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ ηὔχετο τῷ Θεῷ. Καὶ οἱ Σατράπαι κατεῖπον αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἀπῄτουν εἰς τὸν λάκκον αὐτὸν τῶν D λεόντων ἐμβάλλεσθαι. Βληθέντος δ' ἐκεῖ τοῦ προφήτου, τὸν ἐπὶ τοῦ στομίου λίθον σφραγίσας ὁ βασιλεὺς, ἀνεχώρησεν. Ἀγωνιῶν δὲ καὶ ἀλγῶν, ἄϋπνος τὴν νύκτα διήγαγεν. Ἤλπισε μὲν γὰρ, μὴ βλαβήσεσθαι τὸν Δανιὴλ ὑπὸ τῶν θηρίων, εἰδὼς ὅτι πνεῦμα ἅγιον Θεοῦ ἐστιν ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' ὅμως δειλιῶν ἠγωνία, μή τι αὐτῷ συμβαίη κακὸν, μὴ πάνυ γινώσκων, οἷα βάρβαρος, τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἄρτι δ' ἡμέρας ἀναλαμψάσης, τῷ λάκκῳ ἐπέστη, καὶ ἐκάλει τὸν Δανιήλ· ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· καὶ ὁ βασιλεὺς ἀνελκυσθῆναι τὸν προφήτην αὐτίκα ἐκέλευσε, καὶ ἀθιγῆ τοῦτον καὶ σῶον βλέπων, ἐξίστατο. Τῶν δὲ κατειπόντων αὐτοῦ, τροφῆς κεκορεσμένους εἶναι λεγόντων τοὺς λέοντας, καὶ διὰ τοῦτο μὴ θίξαι τοῦ Δανιὴλ, μισήσας αὐτοὺς τῆς πονηρίας ὁ βασιλεὺς, καὶ τὸ κατὰ τοῦ προφήτου μηχάνημα καὶ τὸν δόλον ἐκείνων

Variæ lectiones et notæ.

(76) *Υἱὸς τοῦ Ἀστυάγους τῶν Μήδων βασιλεύσαντος*. Hæc absunt a cod. Colb.

(77) *Κυαξάρῃ*. Cod. Colb. Ἀστυάγῃ.

συνείς, ἀφειδῆ παρατεθῆναι τροφὴν τοῖς θηρίοις προσέταξε. Κεκορεσμένων δ' ἤδη, τοὺς τοῦ προφήτου κατηγόρους εἰς τὸν λάκκον τῶν θηρῶν ἐμβληθῆναι προσέταξεν, ἵνα γνῶμεν, εἰπὼν, εἰ διὰ κόρον αὐτῶν οἱ λέοντες οὐ προψαύουσι. Διασπαραχθέντων δ' εὐθὺς τῶν πονηρῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, δῆλον ἅπασι γέγονεν, ὡς θεία τις δύναμις τὸν Δανιὴλ συνετήρησε, τοὺς θῆρας φιμώσασα. Διὸ καὶ τὸν τοῦ προφήτου Θεὸν ὁ βασιλεὺς ἐμεγάλυνε, κἀκεῖνον ἐν τιμῇ πεποίητο πλείονι. Ταῦτα μὲν οὖν συμβέβηκεν ὕστερον.

Ϛ'. Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Βαλτάσαρ ἐνύπνιον ὁ προφήτης εἶδεν· ἦν δὲ τοιοῦτον τὸ ὅραμα. Τέσσαρα ἐδόκει θηρία ἀνιέναι ἐκ τῆς θαλάσσης, ὧν τὸ πρῶτον λεαίνης εἶχε μορφὴν, καὶ πτερὰ ὡσεὶ ἀετοῦ. Ὃ καὶ ἐξήρθη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῷ. Ἡ μὲν οὖν θάλασσα τὸν ἀνθρώπινον ἐδήλου βίον, τὸν πολυκύμαντον, καὶ πλείστας καὶ συνεχεῖς μεταβολὰς δεχόμενον, καὶ περιτροπάς· τὸ δὲ θηρίον ἡ λέαινα τὴν τῶν Ἀσσυρίων βασιλείαν εἰκόνιζε· τὸ δ' ἐξαρθῆναι ἀπὸ τῆς γῆς τὴν τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἐδήλου κατάπαυσιν, καὶ τῆς ἐξουσίας τὴν περιαίρεσιν. Καὶ τὸ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου στῆναι τὸ ἴσην τοῖς ὑπηκόοις γενήσεσθαι (78) ὑπηνίττετο. Τὸ δὲ καρδίαν ἀνθρώπου δοθῆναι αὐτῇ τὸ διὰ τῆς πείρας ἀνθρώπινα φρονεῖν διδαχθῆναι, καὶ μή τι τῶν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐξ ἀλαζονείας φαντάζεσθαι. Καὶ τὰ πτερὰ γὰρ ἃ τῷ θηρίῳ παρὰ φύσιν προσεπεφύκεισαν τὴν ἔπαρσιν ἐδήλουν τῶν βασιλέων ἐκείνων, καὶ τὸ ἐξ ὑπερηφανίας τοῦ νοὸς αὐτῶν ὑπερνέφελον. Τὸ δὲ δεύτερον θηρίον ἄρκτῳ ὡμοίωτο, καὶ εἰς μέρος ἓν ἔστη, καὶ τρία εἶχε πλευρὰ ἐν τῷ στόματι. Καὶ ἐλέγετο αὐτῇ· *Ἀνάστα, φάγε σάρκας πολλάς.* Τῆς Περσῶν δὲ βασιλείας ἡ ἄρκτος ἐγένετο τύπωσις διὰ τὸ ὠμὸν τοῦ ἔθνους καὶ ἀπηνές. Πάντων γὰρ τῶν βαρβάρων οἱ Πέρσαι τιμωρήσασθαι ἀπηνέστεροι, σκαφεύσεσί τε καὶ δορᾶς ἀφαιρέσει πικροτέρας καὶ μακροτέρας τὰς κολάσεις τιθέμενοι. Εἰκὸς δέ τισιν ἀγνοεῖσθαι τὴν κόλασιν τῆς σκαφεύσεως· καλὸν οὖν καὶ ταύτην δήλην θέσθαι τοῖς ἀγνοοῦσι. Δύο σκάφας ἴσας ἀλλήλαις προσαρμόσαντες καὶ ταύτας ἐγκόψαντες, ὥστε τὴν κεφαλὴν τοῦ κολαζομένου ἐκτὸς περιλελεῖφθαι τῶν σκαφῶν, καὶ τὰς χεῖρας, ἀλλὰ μὴν καὶ τοὺς πόδας, ὕπτιον ἐντὸς τὸν τιμωρούμενον ἀνακλίνουσι, καὶ οὕτω τὰς σκάφας προσηλοῦσιν ἀλλήλαις. Εἶτα κρᾶμα ἐκ μέλιτός τε καὶ γάλακτος κερασάμενοι, ἐγχέουσιν εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀθλίου ἐκείνου, μέχρις ἂν ὑπερκορὴς ὁ ἄνθρωπος γένηται· καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου κράματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ τῶν ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν καταχέουσιν, ὕπαιθρόν τε θέντες αὐτὸν, εἱληθερεῖσθαι τῷ ἡλίῳ ποιοῦσι, καὶ οὕτως ἑκάστης ἡμέρας πράττουσιν ἐπ' αὐτῷ. Μυῖαι μὲν οὖν καὶ σφῆκες καὶ μέλισσαι διὰ τὴν τῶν καταχυθέντων γλυκύτητα ἀθροιζόμεναι, τῷ τε προσώπῳ αὐτοῦ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐφιζάνουσιν μέλεσιν, ἃ τῶν σκαφῶν ἐκτὸς, ὡς εἴρηται, περιλέλειπται, ἐνοχλοῦσαι· αἱ δὲ τὸν ἄθλιον κατατιτρώσκουσιν. Ἡ δέ γε γαστὴρ ἐκείνου πληρωθεῖσα τοῦ μέλιτος καὶ τοῦ γάλακτος, ὑγρὰ προΐησι

A VI. Cæterum primo anno regni Baltasaris, hujusmodi visum Prophetæ oblatum fuit: Quatuor animalia mari emergere videbantur, **125** quorum primum leænam referret, pennis aquilinis: idque a terra elatum, pedibus institit, accepto etiam corde humano. Mare autem significat vitam humanam fluctuantem, plurimis, iisque assiduis, mutationibus et inversionibus obnoxiam. Leæna regnum Assyriorum repræsentabat: sublatio a terra, imperii illius finem denotabat, et potestatis amissionem. Quia pedibus hominis insistebat, id subditis par fore, innuebatur. Quia cor hominis ei dabatur, notabat, fore ut experientia disceret se hominem esse: neque per arrogantiam ea sibi fingeret, quæ naturam humanam excedunt. Alæ B præter naturam bestiæ enatæ, elationem regum illorum significabant, quorum animi superbia nubes transcendebat. Alterum animal ursæ erat simile, et in una parte stabat, ac tres costas in ore habebat: cui dicebatur: *Surge, et ede carnes multas.* Ea regnum Persarum denotabat, ob sævitiam gentis, et immanitatem. Nam Persæ atrocitate pœnarum omnes Barbaros vincunt, scaphismis et excoriationibus supplicia graviora et diuturniora reddentes. Cæterum quod de scaphismo dixi, declarandum est, ob imperitiores. Duas scaphas inter sese pares conjungunt, ita incisas, ut caput, manus et pedes foras emineant, in quibus eum qui supplicio afficitur, supinum reclinant, itaque sca- C phas clavis inter se compingunt. Deinde potionem ex melle et lacte in os miseri infundunt, donec ad nauseam repleatur, eademque et faciem et pedes et brachia ejus perfundunt, et sub dio ad solem exponunt: et hoc quotidie faciunt. Ita fit, ut muscæ, vespæ et apes liquorum suavitate allectæ, faciei et reliquis membris e scaphis prominentibus insideant, miserumque vexent et pungant. At venter ejus lacte et melle distentus, liquida rejicit excrementa, e quibus putrefactis lumbrici et vermes scaturiunt: qui vero in scaphis jacet, in sordibus illis carne putrescente, a vermibus erosus, et crudelius et tardius interit. Hoc supplicii genere Parisatis, Artaxerxis et Cyri mater, eum sustulisse fertur, qui se Cyrum cum fratre de regno pugnan- D tem, interfecisse gloriatus fuerat, per dies quatuordecim excruciatum. Ac scapharum **126** supplicium hujusmodi est. Cæterum verba ista, *Surge et comede carnes*, non sunt hortantis, sed futura prædicentis. Nam quatuor Assyrii, et socii illorum

Variæ lectiones et notæ.

(78) *Τὸ ἴσην τοῖς ὑπηκόοις γενήσεσθαι.* Verteram principio, *æquitatis erga subditos observationem.* Nam τὸ, ἴσον, sæpe τὸ δίκαιον καὶ ἐπιεικὲς καὶ ἀδέκαστον significat. Sed quia de eversione regni agitur, reposui, *id subditis par fore, nullam potestatis prærogativam habiturum.* W.

plurimi, sunt a Persis interfecti. Eadem etiam ad crudelitatem gentis referri queant. Tres vero costæ vel alæ, quas ore tenebat, trium orbis terræ partium imperium denotabant. Nam Cyrus Assyrii regni eversor, orientem omnem usque ad Hellespontum subegit. Cujus filius Cambyses et Ægyptum et Æthiopiam, quæ austro obversæ jacent, obtinuit. Darius autem Hystaspis filius, Scythas vagos domuit : hi versus septentrionem habitant. Xerxes porro Darii filius expeditione suscepta, conatus quidem est Europam subigere : sed ab Atheniensibus navali pugna victus, cum dedecore domum rediit. Jam statio in parte, significat eos regnum non prorsus amissuros, sed ejus exiguam partem retenturos. Nam cum imperium illud olim totam Asiam, Æthiopiam, Ægyptum, Palæstinam, Phœniciam, ipsamque Ciliciam teneret, reliquis excidit, Media et Perside retentis. Vel statio illa in parte referri potest eo, quod Persarum regnum ad tempus otiosum et ignavum sit futurum : nam Alexandro post id subactum mortuo, ejus monarchia in quatuor regna est distracta. Cum autem successores ejus crebris inter sese præliis vires suas attrivissent, Persæ arrepta occasione, resumptaque fiducia, multum de suo imperio recuperarunt. Tertium animal pantheræ fuit simile, quatuor alis volucribus in dorso præditum, quatuor etiam capitibus in eo enatis, cui Propheta potestatem esse datam ait. Hoc animal imperium Macedonicum repræsentat. Nam pantheræ comparatus est Alexander ob celeritatem et agilitatem, quod ipsum et alæ innuebant, quarum quaternio quatuor mundi partes notabat, quas instar volucris est pervagatus, ac prope omnium potitus. Quatuor capita, divisionem imperii post ejus obitum in partes totidem declararunt. Nam Ægyptum Ptolemæus Lagi filius obtinuit, ejusque posteri usque ad Cleopatram; Syria et adjacentibus regionibus Seleucus est potitus; Antigonus Asiam subegit; Macedoniæ Antipater imperavit; **127** vel, ut quidam narrant, Aridæus frater Alexandri ex patre Philippo. Ait enim Chæronensis, Perdiccam maxima potentia præditum, statim post mortem Alexandri Aridæum, tanquam regni munimentum attraxisse, ex muliere ignobili et vulgari ortum, et mentis parum compotem : non quidem ita genitum, sed veneficio Olympiadis corruptum.

A σκύβαλα, ὧν ἐνσηπομένων, εὐλαί τε καὶ σκώληκες ἀναζέουσιν· ὁ δ' ἐγκατακείμενος τῇ ὑγρότητι, καὶ τὰς σάρκας αὐτῇ ἐνσηπόμενος, καὶ ὑπὸ τῶν σκωλήκων αὐτὰς δαπανώμενος, οὕτως οἰκτρότερόν τε θνήσκει, καὶ χρονιώτερον. Ταύτῃ τῇ κολάσει χρήσασθαι ἱστορεῖται καὶ ἡ Παρύσατις ἡ Κύρου καὶ Ἀρταξέρξου μήτηρ, κατὰ τοῦ ἀνελεῖν τὸν Κῦρον αὐχήσαντος, μαχόμενον περὶ τῆς βασιλείας τῷ ἀδελφῷ, ἐπὶ τεσσαρεσκαιδεκάτην ἡμέραν τῇ τιμωρίᾳ διαρκέσαντος τῆς σκαφεύσεως. Ἡ μὲν οὖν σκάφευσις (79) τοιάδε τις εἶναι ἱστόρηται. Τὸ δὲ *Ἀνάστα, φάγε σάρκας*, οὐκ ἐπιτρέποντός ἐστιν, ἀλλὰ προλέγοντος τὰ ἐσόμενα. Πολλὴ γὰρ φθορὰ τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν συμμαχούντων ἐκείνοις ὑπὸ Περσῶν τε καὶ Μήδων ἐγένετο. Εἴποι δ' ἄν τις καὶ τὸ, Φάγε σάρκας B πολλὰς, τῆς ὠμότητος τοῦ ἔθνους σημαντικόν. Τὰ δὲ τρία πλευρὰ ἢ πτερὰ, ἃ ἐν τῷ στόματι κατεῖχε, τὴν τῶν τριῶν τμημάτων ἀρχὴν τῆς οἰκουμένης ἦν προχαράττοντα. Κῦρος μὲν γὰρ ὁ τὴν τῶν Ἀσσυρίων βασιλείαν καθῃρηκὼς τὸ ἑῷον ἅπαν μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου ὑπέταξεν· ὁ δὲ τούτου υἱὸς Καμβύσης καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Αἰθιοπίαν ἔσχεν ὑφ' ἑαυτόν. Νότιοι δ' αἱ χῶραι αὗταί εἰσι. Δαρεῖος δὲ ὁ Ὑστάσπου καὶ τοὺς νομάδας ἐχειρώσατο Σκύθας· οὗτοι δ' οἰκοῦσι τὸ κλίμα τὸ βόρειον. Ὁ δέ γε Ξέρξης ὁ τοῦ Δαρείου, ὥρμησε μὲν κατὰ τῆς Εὐρώπης, κρατῆσαι καὶ ταύτης πειρώμενος· ἀπεκρούσθη δέ γε ναυμαχίᾳ πρὸς Ἀθηναίων ἡττηθεὶς, καὶ ἀναζεύξας κατῃσχυμμένος. Τὸ δ' ἐν μέρει (80) στῆναι τὸ θηρίον σημαντικὸν τοῦ μὴ πάντη τῆς ἀρχῆς ἐκπεσεῖν, C ὀλίγῳ δὲ μέρει ταύτης περιγραφῆναι. Πάσης γὰρ τῆς Ἀσίας πρώην κρατοῦσα ἡ βασιλεία ἐκείνη, καὶ Αἰθιόπων καὶ Αἰγυπτίων, Παλαιστίνης τε καὶ Φοινίκης, καὶ τῆς Λιβύης αὐτῆς, ἐξέπεσε μὲν τῶν λοιπῶν, περιελείφθη δ' αὐτῇ Μηδία τε καὶ Περσίς. Ἢ καὶ ἄλλως τὸ ἐν μέρει στῆναι τὸ θηρίον ἐκληφθήσεται, ἐπὶ καιρόν τινα δηλαδὴ σχολάσαι τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν, καὶ ἀπρακτῆσαι. Τοῦ γὰρ Ἀλεξάνδρου καθῃρηκότος αὐτὴν, εἶτα θανόντος, εἰς τέσσαρας ἀρχὰς ἡ ἐκείνου μοναρχία διῄρητο. Κατ' ἀλλήλων δὲ τῶν διαδόχων αὐτοῦ χωρησάντων, καὶ ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους μάχαις ἠσθενηκότων, οἱ Πέρσαι πάλιν καιροῦ λαβόμενοι ἀνεθάρσησαν, καὶ πολλὰ τῆς σφετέρας ἀρχῆς ἀνεκτήσαντο. Τὸ δὲ τρίτον θηρίον D παρδάλει ἦν ἐμφερὲς, καὶ πτερὰ εἶχε τέσσαρα πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς. Καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ τούτῳ τῷ θηρίῳ ἐπεφύκεσαν, καὶ ἐξουσίαν λέγει δοθῆναι αὐτῷ (81). Τοῦτο δὲ τὸ θηρίον τὴν Μακεδονικὴν εἰκόνιζε βασιλείαν. Παρδάλει μὲν γὰρ ἠκάσθη

Variæ lectiones et notæ.

(79) *Σκάφευσις*. Persis usitatum supplicium, illudque præ cæteris acerbissimum ac atrocissimum, ut testatur Eunapius in Maximo, pag. 105 : Μικρὰ γὰρ (ἡ συμφορὰ) καὶ ἡ Περσῶν λεγομένη σκάφευσις· *Nam scaphismus, supplicium Persis usitatum, præ tormentis huic allatis parvum fuerit*. Hinc Σκαφεύειν, apud Ctesiam in Persicis pag. II, ubi de Aspamitra qui Xerxem et Aridæum interfecerat, et apud Plutarchum in Artaxerxe, a quo hausit Zonaras quæ habet de hujusce supplicii Persici descriptione, tametsi verbis aliquantum immutatis, ubi de Mithridate qui Cyrum se interfecisse gloriabatur. Vide præterea Baron. ad Martyrol. 28 Julii, et Antonium Gallonium, *De cruciatib. martyrum*, p. 12.

(80) *Τὸ δ' ἐν μέρει στῆναι*. Ἐν μέρει, alias, *per vices, vicissim, alternis :* sed hic aliter esse vertendum sententia docet. W.

(81) *Καὶ ἐξουσίαν λέγει δοθῆναι αὐτῷ*. Λέγει, scilicet ὁ προφήτης αὐτῷ, τῷ θηρίῳ· nec enim intelligendum, ὅτι τὸ θηρίον λέγει ἑαυτῷ δοθῆναι ἐξουσίαν, *potestatem sibi esse datam :* nam in Daniele hoc tantum legitur, *eique datum est imperium*. W.

Ἀλέξανδρος διὰ τὸ ὀξύῤῥοπον καὶ εὐκίνητον, ὃ καὶ τὰ πτερὰ ἐδήλουν. Ἡ δὲ τούτων τετρακτὺς, τὰ τέσσαρα τῆς οἰκουμένης μέρη ᾐνίττετο, ἃ πτηνοῦ διῆλθε τρόπον, καὶ σχεδὸν ἁπάντων ἐκράτησεν. Αἱ δέ γε τέσσαρες κεφαλαὶ τὴν μετὰ θάνατον ἐκείνου διαίρεσιγ ἐσήμαινον τῆς ἀρχῆς. Εἰς γὰρ τέσσαρας βασιλείας ἡ ἐκείνου ἐπικράτεια διῄρητο· καὶ τῆς μὲν Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Λάγου κεκράτηκε, καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου μέχρι τῆς Κλεοπάτρας· τῆς δέ γε Συρίας καὶ τῶν αὐτῇ προσεχῶν ὁ Σέλευκος ἐκυρίευσεν· Ἀντίγονος δὲ τὴν Ἀσίαν ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο· τῆς δὲ Μακεδονίας ἦρξεν Ἀντίπατρος, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ὁ Ἀριδαῖος ἀδελφὸς ἑτεροθαλὴς ἐκ πατρὸς ὢν Ἀλεξάνδρου. Φησὶ γὰρ ὁ Χαιρωνεὺς τὸν Περδίκκαν, μετὰ θάνατον Ἀλεξάνδρου ἐν μεγίστῃ δυνάμει ὄντα, εὐθὺς τὸν Ἀριδαῖον ὥσπερ δορυφόρημα βασιλείας ἐφέλκεσθαι, γεγονότα μὲν ἐκ γυναικὸς ἀδόξου καὶ κοινῆς, ἀτελῆ δὲ τὴν φρόνησιν ὄντα, οὐ φύσει τοιοῦτον προαχθέντα, ἀλλὰ τῆς Ὀλυμπιάδος φαρμάκοις διαφθειράσης αὐτῷ τὴν διάνοιαν.

Ζʹ. Τοῦ δὲ τετάρτου θηρίου εἶδος μὲν οὐκ ἐσήμανεν ὁ προφήτης, φοβερὸν δ' εἶπε τοῦτο, καὶ ἔκθαμβον περισσῶς, ὀδόντας ἔχον μεγάλους καὶ σιδηροῦς, ἐσθίον τε καὶ λεπτῦνον, καὶ τὰ ἐπίλοιπα συμπατοῦν, καὶ τὸ διάφορον αὐτοῦ πρὸς τὰ προηγησάμενα θηρία ἔφη τυγχάνειν πολύ. Ἡ τῶν Ῥωμαίων δὲ διὰ τούτου βασιλεία σημαίνεται. Διὸ οὐδὲ εἶδος ὁ προφήτης τούτων οὐδ' ὄνομα ἔθετο. Πολυειδὴς γὰρ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ, πρότερον μὲν βασιλεῦσιν ἰθυνομένη ἀπὸ Ῥωμύλου μέχρι τῶν Ταρκυνίων· τῆς δὲ ἐκείνων τυραννίδος καταλυθείσης, ἀριστοκρατουμένη, τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ὑπάτων διοικούντων τὰ πράγματα. Ἔστι δ' ὅτε καὶ δημοκρατουμένη, τοῦ δήμου πολλάκις πρὸς τὴν σύγκλητον στασιάσαντος· μετέπειτα δ' αὖθις εἰς μοναρχίαν μεταπεσοῦσα, κἀκ ταύτης εἰς βασιλείας κλῆσιν ἐπανακάμψασα. Φοβερὸν δὲ τὸ θηρίον καὶ ἔκθαμβον εἶπεν, ὅτι δυνατωτέρα τῶν ἄλλων βασιλειῶν αὕτη γεγένηται· καὶ ὅσα ἡ Μακεδονικὴ μὴ ὑπέταξε βασιλεία, ὑφ' ἑαυτὴν αὕτη ποιησαμένη, τὴν Ἑλλάδα δηλαδὴ πᾶσαν, τὴν Καρχηδόνα σὺν τῇ Λιβύῃ. τὴν Σικελίαν, τὴν Σαρδώ τε καὶ νήσους ἄλλας, καὶ ἔθνη ἑσπέρια διάφορα ἕτερα, ὧν οὐκ ἦρξεν Ἀλέξανδρος. Ἅπερ ὁ βουλόμενος γνῶναι, τὰς βίβλους τοῦ Ῥωμαίου Δίωνος (81*) ἀναγνώτω, καὶ τὰ τοῦ Πολυβίου συγγράμματα. Φοβερὸν δὲ τὸ θηρίον, καὶ ἔκθαμβον, καὶ σιδηροῦς ὀδόντας ἔχον, ὡς τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας τῶν ἄλλων βασιλειῶν ἁπασῶν φρικωδεστέρας γεγενημένης. Καὶ ἐν τῇ εἰκόνι γὰρ τῇ κατ' ὄναρ ὀφθείσῃ τῷ Ναβουχοδονόσορ, τὸν σίδηρον τέθεικε τῆς τετάρτης βασιλείας εἰκόνισμα. Τοῖς οὖν σιδηροῖς ὀδοῦσιν ἐσθίειν τὸ θηρίον εἶπε, καὶ λεπτύνειν, καὶ τὰ λοιπὰ συμπατεῖν τοῖς ποσί. Τὸ μὲν οὖν ἐσθίειν καὶ λεπτύνειν εἰς τὴν τῶν δασμῶν ἐξείληπται εἰσφορὰν, ὡς βαρυτέρων τοῖς ὑπηκόοις φόρων ἐπιτεθέντων, οἳ τοὺς βασιλεύοντας τρέφουσι καὶ πιαίνουσι, τοὺς δὲ εἰσπραττομένους αὐτοὺς ἐκλεπτύνουσι πενητεύοντας. Οἳ δὲ δασμοφορεῖν οὐκ ἠνείχοντο, τῆς ἐλευθερίας ἀντιποιούμενοι, τούτους τοῖς ποσὶ συνεπάτει τὸ θηρίον, καὶ ἐξωλόθρευε. Διὰ τῶν ποδῶν δὲ τὸ στρατιωτικὸν ὑπαινίττεται, ὡς ἐν τούτῳ τῆς βασιλείας ἐρειδομένης καὶ βεβηκυίας, καὶ ἐξ ἑτέρων μεταβαινούσης εἰς ἕτερα. Καὶ κέρατα δ' εἶναι τῷ θηρίῳ δέκα φησὶν, ὑπεμφαίνων, ὡς εἰς πολλὰς ἡγεμονίας ἐπ' ἐσχάτων ἡ βασιλεία διαιρεθήσεται. Ἐν μέσῳ

VII. Quarti animalis formam non expressit Propheta, sed formidabile et terribile nominat, magnis ferreis dentibus vorans et comminuens, et reliqua pedibus conculcans, magno discrimine inter illud et cætera constituto. Verum id Romanorum imperium innuit: quod cum sit varium et multiforme, Propheta neque nomen ejus, neque formam posuit. Nam a Romulo usque ad Tarquinios Roma regibus paruit: quorum tyrannide eversa, optimates, senatus et consules rempublicam administrarunt. Aliquando etiam ad popularis imperii formam redacta est, seditione plebis adversus patres, post iterum unius potestate oppressa, et ad regii nominis appellationem reversa. Bestiam porro illam terribilem et formidabilem vocat, quod Romanum imperium cæteris potentius exstitit, et quæ Macedones non attigerant, ea quoque subegit, Græciam videlicet universam, Carthaginem cum Libia, Siciliam, Sardiniam, cæterasque insulas, et complures gentes occidentales, quibus non imperavit Alexander: quæ cui scire studio est, is Dionis Romani et Polybii legat historias. Ferrei dentes et bestiæ sunt attributi, quod Romanorum principatus omnibus aliis imperiis horribilior fuit: atque etiam in imagine per somnium oblata Nabuchodonosori, quartum regnum ferro comparatur. Ferreis porro dentibus edere et comminuere bestiam dixit, et reliqua conculcare pedibus: quorum priora ad tributorum exactionem referuntur, graviorem cæteris, quibus reges aluntur, et saginantur, et subditi attenuantur et ad egestatem rediguntur. Qui vero tributa detrectabant, et libertatem defendebant, eos conculcabat bestia, et exterminabat. Per pedes autem intelliguntur exercitus, ut quibus regnum insistat et innitatur, et ab aliis ad alia **128** transeat. Præterea decem cornua bestiæ, significant, id imperium postremis temporibus in multa esse regna dividendum. In medio porro decem cornuum, parvum prodire cornu, quo tria alia cornua exstirpentur: et oculos habere cornu illud, et os magniloquum et infestum sanctis. Hoc cornu quidam Antichristum interpretantur; parvum autem vocatur, quod ex parva tribu Hebræorum sit oriturum, et tres de decem regibus eversurum. Per oculos, improbitatem ejus, et calliditatem innuit, quibus multos sit seducturum.

Variæ lectiones et notæ.

(81*) *Τὰς βίβλους τοῦ Ῥωμαίου Δίωνος.* Dionem Cassium Nicæum intelligit, qui Romanorum Historiam conscripsit, et quem Zonaras integrum, non ut hodie exstat, maxima sui parte mutilum vidit, et sæpe exscribit.

Per os magniloquum, ejus arrogantia, et animi elatio declaratur. Jam belli adversus sanctos susceptio arguit, omne studium adhibiturum esse, ut omnes ad suæ improbitatis et blasphemiæ communionem pertrahat. Blasphemiam porro contra Deum illa arguunt, cum ait: *In sublime verba faciet.* His propheta subjicit: *Spectabam, donec sellis positis, longævus consedisset, cujus vestis erat niveo candore, capillus instar puræ lanæ, sedes ut flamma ignis, rotæ ejus ignis comburens, fluvius ignitus ante eum manans evolvebatur: decies centena millia ministrabant ei, et millies centena millia astabant ei, judicioque coacto libri aperti sunt.* Quæ igitur cornu facere dicitur, ea non diu esse duratura, monstratum est Danieli: sed donec longævus judicium coegerit, hoc est, judicii tempus statuerit, et facta cujusque memoria repetierit. Recordationem enim, libros vocat: et longævum, eum qui æternus est: candor autem capillorum et vestis, puritatem ejus et integritatem ostendit. Ut autem significet ea quæ ab Antichristo agentur, Deo connivente actum iri: non vero ita, quasi a divina potentia vel coerceri, vel ne prorsus non fierent, prohiberi non possent: decies centena millia ministrorum, et millies centena millia apparitorum commemorat, et sellam igneam, consimilesque rotas, et fluvium ardentem: spectavitque donec bestia tolleretur, et corpus ejus igni conflagraret. Nam ob furorem Antichristi, totum ab eo regnum auferetur: neque ipsa bestia igni tradetur, sed corpus ejus. Nam cum bestia regnum innuat, probabile est in eo fore multos qui Deum colant, et virtuti studeant. Non eos **129** igitur conflagraturos, sed maleficos, et corporis voluptatibus assidue deditos, spiritus prorsus negligentes. Post interitum bestiæ, Propheta ait, se quemdam vidisse tanquam Filium hominis in nubibus venientem, et usque ad longævum progressum, cui datum sit imperium, honos et regnum, ejusque servituti subjecti populi omnes, linguæ et tribus: et potestatem ejus æternam fore, non prægerituram, nec regnum ejus interiturum. Hæc aperte secundum adventum Servatoris nostri Jesu Christi prænuntiant. Filius enim hominis dicitur ob assumptam naturam nostram, venturus in nubibus, ex promisso ipsius, cum dixit [a], visuros Filium hominis venientem in nubibus cœli.

A δὲ τῶν δέκα μικρὸν ἀνιέναι κέρας, καὶ ἐκριζωθῆναι τῶν κεράτων τρία παρ' αὐτοῦ, καὶ ὀφθαλμοὺς ἔχειν ἐκεῖνο τὸ κέρας, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ πολεμεῖν τοῖς ἁγίοις. Τοῦτο τὸ κέρας εἰς τὸν Ἀντίχριστον ἐξειλήφασί τινες. Μικρὸν δ' ἐκλήθη, ὡς ἀπὸ μικρᾶς φυλῆς τῶν Ἑβραίων μέλλων φυήσεσθαι, τρεῖς δὲ τῶν δέκα βασιλέων καταλύσει. Διὰ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν πονηρίαν αὐτοῦ καὶ τὸ πανοῦργον ᾐνίξατο, ὡς διὰ τούτων ἐξαπατῆσον πολλούς. Διὰ δὲ τοῦ μεγάλα λαλοῦντος στόματος, τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπηρμένον ὑπενέφηνε τοῦ φρονήματος. Τὸ δὲ πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων ποιεῖν, τὸ πᾶσαν ἐνδείξασθαι σπουδὴν δηλοῖ, τῆς οἰκείας κακίας καὶ βλασφημίας ἅπαντας λαβεῖν κοινωνούς. Τῆς δὲ κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίας ἐκείνου ἐμφαντικὸν, τό· *Λόγους* B *εἰς τὸ ὕψος λαλήσει.* Ἐπὶ τούτοις ὁ προφήτης ἐπήγαγεν· *Ἐθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθισε, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιὼν, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν, ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον, ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἐκπορευόμενος ἔμπροσθεν αὐτοῦ* (82), *χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ.* Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἀνεῴχθησαν. Ἃ μὲν οὖν εἴρηται ποιοῦν τὸ κέρας, οὐκ ἐπὶ μακρὸν διαρκέσειν ἐδείχθη τῷ Δανιήλ· ἕως δὲ ὁ αἰώνιος κριτήριον ἐκάθισεν, ἀντὶ τοῦ, κρίσεως καιρὸν ἔστησε, καὶ τὴν μνήμην τῶν ἑκάστῳ πεπραγμένων ἀνέπτυ- C ξε. Βίβλους γὰρ τὰς ἀναμνήσεις ἐκάλεσε· καὶ Παλαιὸν ἡμερῶν, τὸν αἰώνιον. Ἡ δὲ λευκότης τῶν τριχῶν καὶ τοῦ ἐνδύματος, τὸ καθαρὸν αὐτοῦ πανταχόθεν καὶ ἄμωμον δείκνυσιν. Ἵνα δὲ κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ δείξῃ γενήσεσθαι τὰ παρὰ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐσόμενα, καὶ οὐχ ὡς ἀδυνατούσης τῆς θείας φύσεως ταῦτα παῦσαι, ἢ μηδὲ τὴν ἀρχὴν συγχωρῆσαι γενέσθαι, τὰς χιλίας χιλιάδας τῶν λειτουργῶν, καὶ τὰς μυρίας μυριάδας τῶν περιισταμένων εἰσήγαγε, καὶ τὸν πύρινον θρόνον, καὶ τοὺς ὁμοίους τροχοὺς, καὶ τὸν φλέγοντα ποταμὸν, καὶ ἐθεώρει ἕως οὗ ἀνῃρέθη τὸ θηρίον, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς καῦσιν ἐδόθη πυρός. Διὰ γὰρ τὴν μανίαν τοῦ Ἀντιχρίστου ἡ ὅλη βασιλεία περιαιρεθήσεται, D καὶ οὐχ αὐτὸ τὸ θηρίον εἰς καῦσιν δοθήσεται, ἀλλὰ τὸ σῶμα αὐτοῦ. Τοῦ γὰρ θηρίου τὴν βασιλείαν αἰνιττομένου, εἰκός ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ πολλοὺς εἶναι καὶ τὸν Θεὸν σέβοντας, καὶ ἀρετὴν μετιόντας. Οὐ τούτους οὖν φησιν εἰς καῦσιν δοθῆναι, ἀλλὰ τοὺς κακίας ἐργάτας, καὶ ταῖς τοῦ σώματος ἐπιθυμίαις ἐγκειμένους διαπαντὸς, καὶ μή τι φρονήσαντας πνευματικόν. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ θηρίου ἀπώλειαν, ὁρᾷν ὁ προφήτης φησὶν ὡς Υἱὸν ἀνθρώπου, ἐρχόμενον ἐπὶ νεφελῶν, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν φθάσαντα, ᾧ καὶ δοθῆναι λέγει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν βασιλείαν, καὶ αὐτῷ δουλεῦσαι τοὺς λαοὺς πάντας, καὶ τὰς γλώσσας καὶ τὰς φυλὰς, καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ αἰώνιον ἔσεσθαι, καὶ μὴ παρελεύσεσθαι καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ μὴ διαφθαρήσεσθαι. Ταῦτα σαφῶς τὴν δευτέραν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προθεσπίζουσιν. Υἱὸς μὲν γὰρ ἀνθρώπου καλεῖται διὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν, ἣν προσελάβετο.

[a] Matth. xxvi, 64.

Variæ lectiones et notæ.

(82) *Ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἐκπορευόμενον ἔμπροσθεν αὐτοῦ.* Εἷλκεν poni videtur ἀντὶ τοῦ, εἱλεῖτο, vel ἐκύμαινε, *volvebatur*, vel *undabat*. W.

Ἐπὶ δὲ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενος, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ, εἰπόντος, Ὄψεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

Η'. Ταῦτα μὲν οὖν τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας A Βαλτάσαρ ἐμυήθη ὁ Δανιήλ. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ ἑτέραν ὀπτασίαν ἑώρακεν· *Ἐν Σούσοις γὰρ ὤν, ἦρα*, λέγει, *τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἰδοὺ κριὸς ἑστηκὼς ἐπὶ τοῦ Οὐβάλ, καὶ αὐτῷ κέρατα ὑψηλά, καὶ τὸ ἓν ὑψηλότερον τοῦ ἑτέρου καὶ τὸ ὑψηλότερον ἀνέβαινεν ἐπ' ἐσχάτου, καὶ ἦν κερατίζων ἐπὶ θάλασσαν καὶ βοῤῥᾶν καὶ νότον* (83). *Καὶ πάντα τὰ θηρία στῆναι αὐτοῦ ἐνώπιον οὐκ ἠδύναντο, καὶ ἐποίησε κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐμεγαλύνθη.* Πάλιν κἀνταῦθα τὰ περὶ τῶν βασιλειῶν ὁ προφήτης διδάσκεται, καὶ κριῷ μὲν ἀπῃκάσθη ἡ ἀρχὴ τῶν Περσῶν διὰ τὸν περικείμενον αὐτῇ πλοῦτον. Ἑστὼς δ' ἦν ὁ κριὸς ἐπὶ τοῦ Οὐβάλ, ἤγουν ἐπὶ τῆς πύλης τῶν Σούσων. Αὕτη γὰρ ἦν ἡ πόλις μητρόπολις τῶν Περσῶν, καὶ ἐκεῖ τοῖς βασιλεῦσιν ἦν τὰ B βασίλεια. Καὶ ὁ προφήτης, ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διάγων, εἶδε τὸ ὅραμα. Τὰ δὲ δύο κέρατα, τὰ τὴν βασιλείαν ταύτην ἰθύναντα, δύο γένη ἐτύπουν. Τὸ μὲν γὰρ ἧττον κέρας τὸν Κῦρον, καὶ τὸν αὐτοῦ υἱὸν τὸν Καμβύσην εἰκόνιζε· μέχρις αὐτῶν γὰρ ἡ τῆς βασιλείας ἔστη ἀρχή, καὶ οὐ προῆλθε περαιτέρω τὸ Κύρου γένος· τὸ δὲ μεῖζον κέρας τὸ Δαρείου γένος ᾐνίττετο, ὃ μέχρι τοῦ τελευταίου Δαρείου προέκοψεν, ὃν κατεπολέμησεν ὁ Ἀλέξανδρος. Καμβύσου γὰρ τοῦ Κύρου παιδὸς θανόντος, οἱ μάγοι μετὰ δόλου τὴν βασιλείαν ἐσφετερίσαντο, οὓς ἐπ' ὀλίγον κρατήσαντας, καὶ γνωσθέντας οἵτινες ἦσαν, οἱ ἑπτὰ τῶν Περσῶν οἶκοι καθεῖλον. Ἐξ ὧν ἐβασίλευσεν ὁ C Ὑστάσπου Δαρεῖος, οὗ τὸ γένος μέχρι τέλους τῆς βασιλείας διήρκεσε. Τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει ὁ προφήτης, προσθείς, ὅτι τὸ ὑψηλότερον ἀνέβαινεν ἐπ' ἐσχάτου, τὸ ἐπὶ μακρὸν δηλαδὴ διαρκέσαι, καὶ ἕως τέλους τῆς Περσικῆς βασιλείας τῶν κεράτων ἑτέρον. Ἐκεράτιζε δὲ ὁ κριὸς κατὰ νότον καὶ βοῤῥᾶν καὶ θάλασσαν. Τό τε γὰρ νότιον κλίμα καὶ τὸ βόῤῥειον ἐχειρώσατο, καὶ τῶν νήσων τὰς πλείους (ταύτας γὰρ διὰ τῆς θαλάσσης ᾐνίξατο) ὑπὸ δουλείαν πεποίητο. Καὶ συνεμάχουν τῷ Ξέρξῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατεύοντι οἱ τὰς νήσους οἰκοῦντες. Διὸ καὶ κατὰ θάλασσαν τὸν κριὸν κερατίζειν ὁ προφήτης ἑώρακεν. Οὐδέν τε τῶν θηρίων ἐνώπιον αὐτοῦ στῆναι ὑπέμενε. Θηρία δὲ τὰς μερικὰς βασιλείας ἐκάλεσεν ὡς φοβερὰς τοῖς ὑπηκόοις. Εἶεν δ' ἂν αὗται ἡ Σύρων, ἡ D Κιλίκων, ἡ Ἀράβων, ἡ Αἰγυπτίων, ἡ Ἰουδαίων, καὶ ἕτεραι. Οὐδὲ μία γοῦν τούτων ἀντιστῆναι εἰς τέλος ἠδυνήθη τῇ Περσῶν ἀρχῇ, ἀλλ' ἅπαντας οἷς προσέβαλεν ὑπέταξε. *Καὶ ἐμεγαλύνθη*· ἢ ὅτι μεγάλη γέγονεν ἡ ἀρχή, πολλῶν ἐθνῶν καὶ χωρῶν κυριεύσασα· ἢ ὅτι μεγάλα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην ἐφαντάσθη φύσιν, ὀγκωθεῖσα τῇ εὐτυχίᾳ. Ἀπορῶν δὲ ὁ προφήτης περὶ τῶν ὁρωμένων, ὁρᾷ τράγον ἀπὸ λιβὸς ἐρχόμενον ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ αὐτῷ κέρας ἦν

VIII. Hæc Daniel edoctus est primo anno Baltasaris. Tertio, visum aliud vidit: *Nam cum Susis*, inquit, *essem, sublatis oculis, vidi arietem stantem in Ubale, altis cornibus, altero tamen altiore: id ad extremum surgebat, et contra mare, septentrionem et austrum arietabat, neque ulla animalia coram eo consistere poterant. Fecit igitur omnia suo arbitratu, et magnus evasit.* Hac visione propheta rursus de regnis edocetur. Nam Persarum imperium ob divitiarum affluentiam arieti comparatum est. Stabat autem is in Ubale, quæ est porta Susorum, metropolis et regiæ Persarum, in eaque degenti Prophetæ visio oblata erat. Duo cornua significabant duas familias, illius imperii gubernatrices: minus, Cyrum, et Cambysem, ejus filium, in quibus imperium constitit, non progresso ulterius Cyri genere; majus, Darii genus portendit, quod usque ad eum Darium perduravit, quem devicit Alexander. Nam Cambyse filio Cyri mortuo, Magi per fraudem regnum sibi vindicabant: quo non diu retento, agniti, a septem Persicis familiis sunt oppressi, e quarum una Darius ortus, Hystaspis filius, regno potitus est, familia ejus usque ad regni excidium propagata: id quod Propheta innuit, cum addit, altius cornu ad extremum crevisse, hoc est, diu et usque ad Persici regni excidium durasse. Arietabat autem is aries versus austrum, septentrionem et mare; nam et australem et septentrionalem plagam subegit, et insulas plerasque, quæ per **130** mare intelliguntur, in servitutem redegit. Est et Xerxes insularium auxiliis usus, bello illato Græciæ; quamobrem Propheta arietem etiam mare ferire cornibus videt, neque ullam feram consistere coram eo posse. Feras porro vocat regna singularia, quippe subditis formidabilia, cujusmodi fuerunt, regnum Syrorum, Cilicum, Arabum, Ægyptiorum, Judæorum, et cætera, quorum nullum tandem Persico imperio obsistere potuit, quin id subigeret omnes quos invasisset. *Et magnus evasit;* sive quod amplificatum est imperium, multis gentibus et provinciis subactis; sive quod magna quædam et natura humana majora sibi finxit, rebus secundis elatum. Dum Propheta de iis quæ viderat, dubitat, hircum videt ab africo venientem in omnem terram, cui cornu erat spectabile in medio oculorum: qui usque ad arietem progressus, ferociter illum perculit, et ejus cornua comminuit, et humi prostratum conculcavit pedibus, neque erat qui arietem eriperet de manu ejus. Macedonicum imperium repræsentavit hircus, ariete celerior et agilior. Veniebat autem ab Africo, quod Alexander Ægypto prius subacta, tum demum Darium invasit denuo: eoque victo, Persi-

Variæ lectiones et notæ.

(83) *Τὸ ὑψηλότερον ἀνέβαινεν ἐπ' ἐσχάτου. Altius surgebat posterius.* Propter coactam Zonaræ interpretationem visionis istius, coactus sum vertere τὸ, ἐπ' ἐσχάτου, *ad extremum*. W.

cum imperium evertit : nam eum prius etiam ad Issum profligarat, ejus uxore, filiabus, curru et arcu potitus, direptisque castris Persicis. Sed Darius fuga elapsus, et recollectis copiis, pugna cum Alexandro ex Ægypto reverso ad Arbela commissa, iterum superatus, in fuga periit. Spectabile porro cornu vocat, ut insigne et conspicuum, regnum Alexandri per id intelligens. Et in medio oculorum ejus enatum esse cornu dicit, ob solertiam et prudentiam, ac generosum animum Alexandri. *Et venit*, inquit, *hircus usque ad arietem cornigerum, et vidi eum progressum ad arietem, et efferatum contra illum : quem cum perculisset, ambo ejus cornua contrivit, ut coram eo consistere non posset, sed ab hirco prostratus humi conculcaretur. Et sunt*, inquit, *ambo arietis cornua contrita ab hirco , impetu in eum facto.* Hoc est, ambæ ejus copiæ, Persicæ et Medicæ, quibus fretus erat. Nam Persarum rex utrique genti imperabat, Cyro, ut dictum est, utrinque **131** ducente originem, et utroque regno potito, quæ gentes ambæ Assyriorum regnum everterunt. *Et hircus evasit valde magnus.* Neque enim ea duntaxat quæ Assyriis paruerant, sed alia quoque multa subegit. Indiam aggressus, Porum devicit, et Taxilem sibi conciliavit, et alias Indicæ regionis partes occupavit. Deinde non diu duraturam ejus felicitatem Propheta significans, subjungit : *Et inter vincendum comminutum est cornu illud magnum, et infra ipsum quatuor cornua sunt enata.* Nam Alexandro brevi post successus illos mortuo, ejus imperium in partes quatuor est divisum : ut jam in tertia fera dictum est, quæ in somnis Danieli visa est e mari egressa, quatuor prædita capitibus. *Et ex uno cornu exstitit cornu terribile, idque in immensum est auctum versus austrum, versus orientem, versus africum, et versus occidentem : et amplificatum est usque ad potentiam cœli, et ceciderunt stellæ etiam in terram a potentia ejus, et conculcatæ sunt.* His verbis Daniel ea prædocet, quæ sub Antiocho Epiphane contigerunt, Antiochi Magni filio, superiorum regum potentiam supergresso, qui Seleuco successerant. Is Ægypto et aliis provinciis potitus, belloque Judæis illato, et Hierosolyma et totam gentem subegit, Templum spoliavit et polluit, porcis in eo immolatis, et ara Jovi exstructa, populumque ad paganismum adegit, et pueros mares circumcidi vetuit. Nam ejus furorem contra Deum illa verba innuunt : *Et elatus est usque ad cœli potentiam.* Illa vero : *Ceciderunt a potentia ejus et stellæ in terram, et conculcavit eas*, significant eos ex Judaico populo, qui ab illo coacti religionem violarunt, et tyranno cessere, legitima divinaque vivendi ratione deserta, ab eoque conculcati sunt. Stellæ autem vocantur, vel ob pietatis puritatem et splendorem : vel quod Abrahamo promiserat Deus, se progeniem ejus stellarum cœlestium instar amplificaturum. *Et usque ad principem copiarum est elatus.* Contra ipsum Deum furorem exercuit, principem cœlestium copiarum. *Et sacrificium turba-*

A ἓν θεωρητὸν ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ ἕως τοῦ κριοῦ φθάσας, ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπαισεν αὐτὸν, καὶ συνέτριψε τὰ κέρατα αὐτοῦ, καὶ ἔρριψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν κριὸν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν ὑπετύπου ὁ τράγος· ὀξύτερος γὰρ τοῦ κριοῦ, καὶ μᾶλλον εὐκίνητος. Ἀπὸ λιβὸς δ' ἤρχετο· ὅτι τὴν Αἴ[illegible]πτον πρότερον ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος ὁ Ἀλέξανδρος, οὕτω πρὸς Δαρεῖον τὸ δεύτερον ὥρμησε, καὶ κατατροπωσάμενος αὐτὸν, τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν κατέλυσεν. Ἐν Ἰσσῷ γὰρ πρώην τῆς Κιλικίας αὐτῷ συμβαλὼν, ἥττησεν αὐτὸν, καὶ τὴν μὲν γυναῖκα καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ καὶ τὸ ἅρμα καὶ τὸ τόξον κατέσχε, καὶ διήρπασε τὸ στρατόπεδον τὸ Περσικόν. Ἔφυγε δ' B ἐκεῖθεν ὁ Δαρεῖος, καὶ αὖθις δυνάμεις συναγαγὼν, ἐμαχέσατο τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ἐξ Αἰγύπτου πρὸς ἐκεῖνον ὁρμήσαντι, καὶ πάλιν ἡττήθη ἐν Ἀρβήλοις, καὶ φεύγ[illegible]ν ἀπώλετο. Θεωρητὸν δὲ τὸ κέρας φησὶν, ἀντὶ τοῦ ἐπίσημον καὶ περίβλεπτον· τὴν Ἀλεξάνδρου δὲ καὶ διὰ τούτου αἰνίττεται βασιλείαν. Καὶ ἀνὰ μέσων τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἐκφῦναι τὸ κέρας λέγει, διὰ τὸ ἀγχίνουν καὶ τὴν σύνεσιν, καὶ τὸ γενναῖον τοῦ φρονήματος τοῦ Ἀλεξάνδρου. *Καὶ ἦλθε*, φησὶν, *ὁ τράγος ἕως τοῦ κριοῦ τοῦ τὰ κέρατα ἔχοντος, καὶ εἶδον αὐτὸν φθάσαντα ἕως τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπαισε τὸν κριὸν, καὶ συνέτριψεν ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ἰσχὺς τῷ κριῷ τοῦ στῆναι ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ* C *ἔρριψεν αὐτὸν εἰς γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτόν. Συνετρίβη δὲ*, φησὶ, *καὶ ἄμφω τὰ κέρατα τοῦ κριοῦ προσαράξαντος τοῦ τράγου αὐτῷ*· τουτέστι, καὶ ἄμφω αἱ δυνάμεις αὐτοῦ αἷς ἐπεποίθει, ἥ τε Περσικὴ καὶ ἡ Μηδική. Περσῶν γὰρ καὶ Μήδων ἦρχον οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν, ὡς τοῦ Κύρου ἐξ ἀμφοῖν, ὡς εἴρηται, φύντος, καὶ τὴν ἀμφοῖν βασιλείαν σχόντος ὑφ' ἑαυτὸν, καὶ ἄμφω ταῦτα τὰ γένη τῶν Ἀσσυρίων τὴν βασιλείαν κατέλυσαν. *Καὶ ὁ τράγος ἐμεγαλύνθη σφόδρα.* Οὐ γὰρ μόνα τὰ ὑπήκοα τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχῇ ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐχειρώσατο. Τῇ τε γὰρ Ἰνδίᾳ προσέβαλε, καὶ τὸν Πῶρον ἐνίκησε, καὶ τὸν Ταξίλην ᾠκειώσατο, καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἰνδικῆς κατέσχεν. D Εἶτα δηλῶν ὁ προφήτης, ὅτι καὶ οὗτος εὐδαιμονήσας μικρὸν, παρελεύσεται, ἐπήγαγε· *Καὶ ἐν τῷ ἰσχῦσαι αὐτὸν, συνετρίβη τὸ κέρας τὸ μέγα, καὶ τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν ἐξέκ;υ αὐτοῦ.* Τοῦ γὰρ Ἀλεξάνδρου μετὰ τὴν εὐτυχίαν ἐκείνην συντόμως θανόντος, εἰς τέσσαρα ἡ ἐκείνου διῃρέθη ἀρχὴ, ὡς εἴρηται ἤδη ἐν τῷ τρίτῳ θηρίῳ, ὃ τῷ Δανιὴλ καθ' ὕπνους ἔδοξεν ἐκ τῆς θαλάσσης ἐξέρχεσθαι, ἔχον τέσσαρας κεφαλάς. *Καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς τῶν κεράτων ἐξῆλθε κέρας φοβερὸν, καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς πρὸς νότον καὶ πρὸς ἀνατολὴν, καὶ πρὸς λίβα, καὶ πρὸς τὴν δύσιν. Καὶ ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔπεσον ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως, καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων, καὶ συνεπάτησεν αὐτούς.* Τὰ περὶ τοῦ Ἐπιφα-

νοῦς Ἀντιόχου διὰ τούτων ὁ Δανιὴλ προδιδάσκεται, ὃς Ἀντιόχου μὲν τοῦ μεγάλου υἱὸς ἦν, μᾶλλον δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ κρατυνθεὶς βασιλέων, τῶν ἀπὸ Σελεύκου δηλαδὴ, καὶ τῆς Αἰγύπτου κρατήσας, καὶ ἑτέρων χωρῶν, καὶ ἐπὶ Ἰουδαίους ἐστράτευσε, καὶ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων ἐκυρίευσε πόλεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔθνους παντός. Καὶ τόν τε ναὸν ἐσύλησε καὶ ἐμίανε, σύας ἐν αὐτῷ θύσας, καὶ τῷ Διὶ βωμὸν ἱδρυσάμενος, τὸ ἔθνος ὅλον ἑλληνίζειν ἠνάγκαζε, κωλύων αὐτοὺς περιτέμνειν τὰ ἄῤῥενα. Τὴν γὰρ κατὰ τοῦ Θεοῦ μανίαν αὐτοῦ, τὸ *Ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ*, ὑπαινίττεται. Τὸ δὲ, *Ἔπεσον ἀπὸ τῆς δυνάμεως καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτούς·* τοὺς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἀσεβήσαντας διὰ τὴν B ἐξ ἐκείνου ἐπαγομένην αὐτοῖς ἀνάγκην δηλοῖ, οἳ τῆς νομίμου καὶ θείας διαγωγῆς ἐκπεπτώκασι, τῷ τυράννῳ ὑπείξαντες, καὶ ὑπ' ἐκείνου συμπατηθέντες. Ἀστέρες δ' ἐκλήθησαν, διὰ τὸ τῆς εὐσεβείας καθαρὸν καὶ ὑπέρλαμπρον· ἢ ὅτι τῷ Ἀβραὰμ ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο πληθῦναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. *Καὶ ἕως τοῦ ἄρχοντος τῆς δυνάμεως ἱδρύθη*. Καὶ κατ' αὐτοῦ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐλύττησε τοῦ ἄρχοντος τῶν ἄνω δυνάμεων. *Καὶ θυσία ἐταράχθη πτώματι, καὶ ἐγενήθη, καὶ εὐωδώθη, καὶ ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, καὶ ἐῤῥίφη χαμαὶ δικαιοσύνη*. Ἀπηγορευμένα γὰρ θύσας, ἐτάραξε τὴν θυσίαν, ἀντὶ τοῦ, συνέχεεν, ἐμίανε. Πτώματα δὲ τοὺς σύας λέγει, καὶ ἁμαρτίαν ἐπὶ τὴν θυσίαν τὴν ἐπ' αὐτῇ παρανομίαν. Διὰ δὲ τοῦ, C Ἐῤῥίφη χαμαὶ δικαιοσύνη, ἡ τῶν νομίμων ἀθέτησις, καὶ οἱ ἄδικοι φόνοι δηλοῦνται τῶν ἀσεβῆσαι μὴ καταδεξαμένων. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα πράττων, καὶ οὕτως ἀσεβῶν ὁ Ἀντίοχος, εὐωδοῦτο, φησίν. Ἐπὶ

A *tum est cadaveribus, et factum est, ac secundis rebus usus est, et datum est ad victimam peccatum, et humi abjecta est justitia*. Nam cum interdicta sacrificasset, turbavit sacrificium, hoc est, confudit, 132
polluit. Cadavera porcos nominat: et peccatum in sacrificio, violatas ab eo leges. Projectam humi justitiam dicit, ob contempta instituta patria. Significantur etiam injustæ cædes eorum, qui ab impietate abhorruerunt. Sed quamvis, inquit, hæc ageret, tamque impie se gereret Antiochus, tamen rebus secundis usus est. His subjicit Daniel: *Et dixit unus sanctus Phelmuni, Quando tandem visio terminabitur? et sublatum sacrificium, et peccatum vastationis concessum? Is dixit ei: Usque ad vesperam et mane, dies bis mille et trecenti, tunc repurgabitur sanctum*. Ad Prophetam ex visione sollicitum mittuntur angeli, qui ei significent, finem ærumnarum fore, et tempus eum doceant, quo desituræ sint. Et alius alium interrogabat: nam Phelmuni, aliquem significat. Rogabat autem non ut ignarus, sed ut Daniel cognosceret. Qui rogabatur, respondet: Dies bis mille trecenti usque ad vesperam et mane, tum repurgabitur sanctum. Vesperam igitur vocavit principium molestiarum, aut totum tempus earum (nam molestiæ nocti et tenebris comparantur, mane, pacatum statum post calamitates. Verba igitur illa hoc volunt. A principio malorum usque ad eorum finem, tantum temporis elabetur. Dies autem in annos redacti, conficiunt sex menses, et annos totidem, secundum calculum Hebræorum. Nam tandiu viguit calamitas Judæis ad Antiocho illata. Hæc Danieli intelligere cupienti, a Gabriele archangelo sunt revelata.

τούτοις ἐπάγει ὁ Δανιήλ· *Καὶ εἶπεν εἷς ἅγιος τῷ Φελμουνί· Ἕως πότε ἡ ὅρασις στήσεται, καὶ ἡ θυσία ἡ ἀρθεῖσα, καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς ἐρημώσεως ἡ δοθεῖσα; Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἕως ἑσπέρας καὶ πρωῒ, ἡμέραι δισχίλιαι καὶ τριακόσιαι, καὶ καθαρισθήσεται τὸ ἅγιον*. Ἀγωνιῶντι τῷ προφήτῃ διὰ τὰ ὁρώμενα, ἐπιπέμπονται ἄγγελοι δηλοῦντες αὐτῷ, ὅτι τέλος ἕξουσι τὰ δυσχερῆ, καὶ τὸν καιρὸν διδάσκοντες τῆς αὐτῶν παρελεύσεως. Καὶ ἠρώτα ἕτερος τὸν ἕτερον. Τὸ γὰρ Φελμουνὶ ἐξελληνιζόμενον, τινὰ σημαίνει. Ἠρώτα δὲ οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ἵνα μάθῃ ὁ Δανιήλ. Ὁ δ' ἐρωτώμενος ἀπεκρίνατο· Ἡμέραι δισχίλιαι καὶ τριακόσιαι ἕως ἑσπέρας καὶ πρωΐ, καὶ καθαρισθήσεται τὸ ἅγιον. Ἑσπέραν μὲν οὖν ἐκάλεσε τὴν ἀρχὴν τῶν ἀνιαρῶν, ἢ καὶ ὅλον τὸν χρόνον αὐτῶν· νυκτὶ γὰρ καὶ σκότῳ τὰ λυπηρὰ ἔοικε· πρωῒ δὲ τὴν μετὰ τὰς συμφορὰς εἰρηναίαν κατάστασιν. Τοῦτο τοίνυν σημαίνει, δι' ὧν φησιν, ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν κακῶν ἀρχῆς μέχρι τέλους αὐτῶν τόσος καιρὸς παρελεύσεται. Αἱ δὲ ἡμέραι πρὸς ἐνιαυτοὺς ἀριθμούμεναι ἓξ ἀποτελοῦσι μῆνας, καὶ ἰσαρίθμους ἐνιαυτοὺς, κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων ψῆφον. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἡ ἐπ' Ἀντιόχου τοῖς Ἰουδαίοις ἐπενεχθεῖσα συμφορὰ ἐπεκράτησε. Ταῦτα παρὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ τῷ προφήτῃ ζητοῦντι σύνεσιν ἐμυήθη.

θ'. Εἶτα διὰ τὴν τῶν ὁμοφύλων αἰχμαλωσίαν, D ἐπὶ Δαρείου πάλιν τοῦ Μήδων ἄρχοντος, ὃς καὶ Κυαξάρης ὠνόμαστο, καὶ Ἀσούηρος, Ἀστυάγους ὢν υἱὸς, τοῦ προφήτου θρηνοῦντος, καὶ τοῦ Θεοῦ δεομένου, ἥψατό τις ἀνὴρ, ᾧ ὄνομα Γαβριήλ. Ἥψατο δὲ αὐτοῦ ὡσεὶ ὥραν θυσίας ἑσπερινῆς, ἢ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐν ἑσπέρᾳ λατρείας, ἢ ἐπὶ τοσαύτην ὥραν ἐφ' ὅσην ἡ ἑσπερινὴ ἐτελεῖτο λατρεία. Καὶ εἶπε τῷ Δανιήλ· *Νῦν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σοι σύνεσιν, καὶ ἀναγγεῖλαί σοι, ὅτι ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν εἶ σύ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνες ἐν τῇ ὀπτασίᾳ·* ἀντὶ τοῦ, Ἀκριβῶς πρόσχες τοῖς λεγομέ-

IX. Deinde iterum sub Dario Medorum principe, (qui et Cyaxares et Assuerus,) Astyagis filio, Prophetam popularium suorum captivitatem lamentantem, et Deum deprecantem, attigit vir quidam nomine Gabriel. Attigit autem sub tempus sacrificii vespertini, sive tempus vespertini cultus intelligatur, sive tantum spatium, quanto sacrificium vespertinum peragitur: et ait Danieli: *Nunc egressus sum ad tribuendam tibi intelligentiam, et ad annuntiandum, quia vir desideriorum es. Quare considera quæ dicuntur, et visionem intellige:* hoc est, attente ausculta. Nam verba obscura sunt,

maximamque postulant attentionem. Aliquando autem res divinæ per ambages innuuntur, ne omnium intelligentiæ **133** expositæ contemnantur. Vir autem desideriorum appellatus est Daniel, sive quod pravis desideriis fortiter et generose resisteret, sive quod scire desideraret, quid populo et tribulibus suis eventurum esset, sive quod ob studium virtutis desiderabilis esset atque amabilis. Deinde subjicit angelus : *Septuaginta hebdomades contractæ sunt super populum tuum, et super sanctam urbem tuam, donec inveterascat delictum et perficiatur peccatum, et obsignetur peccatum et expietur injustitia, et æterna justitia adducatur, et obsignetur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.* Ad Deum Propheta inter orandum dixerat : *Populus tuus et urbs tua*. Angelus autem Danieli ait : *Populus tuus et urbs tua ;* quasi indignus esset, qui populus Dei vocaretur. Eadem loquendi ratio et in Mose reperitur, cum Israelitæ vitulo a se facto sacrificarent. Nam tum etiam Prophetæ precanti sic respondet Deus. Ait igitur angelus Danieli, et Hierosolyma instauratum iri, et populum esse reversurum, et ad annos quadringentos nonaginta permansurum. Nam septuaginta hebdomades tantum conficiunt, singulis diebus pro singulis annis supputatis. Contractæ, hoc est, decretæ ac præfinitæ sunt. Donec inveterascat delictum, et peccatum consummetur, hoc est, donec durarit et auctum fuerit peccatum; hoc enim significat inveterascere : iis verbis designat audaciam Judæorum, et rabiem contra Dominum. Nam prius etiam multa scelera perpetrarant, eorumque pœnas dederant, sed revocati fuerunt. Postquam autem contra Servatorem insanierunt, et ad summum improbitatis pervenerunt, peccatumque consummarunt, non amplius revocati sunt. Obsignari peccatum, et expiari injustitiam, significat remissionem delictorum a Domino iis donatam, qui ei credunt. Hic enim est, qui tollit peccatum mundi. Nam obsignari idem est, quod desinere. Adducere justitiam æternam, est ipsum venire in mundum, qui est justitia, redemptio et sanctificatio. Obsignari visionem et prophetiam, significat, prophetiam desiisse : sive quod ea quæ a prophetis de Christo prædicta fuerunt, evenerint, sive quod prophetiæ donum apud Judæos desierit, sive utrumque. **134** Nam Christus cum venisset, prophetias obsignavit, hoc est, implevit et confirmavit, atque etiam terminavit. Neque enim jam apud eos princeps est, propheta aut dux. Et adduci justitiam æternam, est ipsius Domini et Servatoris nostri adventus, *qui*, ut Apostolus ait, *datus est nobis sapientia a Deo, justitia, sanctificatio et redemptio* [7]. Atque alibi de Evangelio scribens : *Justitia*, inquit, *in eo revelatur* [8]. Dominus porro docet, regnum Dei petendum esse, et justitiam ejus, quam ipse adduxit, suaque doctrina aperuit.

A νοις, αἰνιγματώδεσιν οὖσι, καὶ πλείονος δεομένοις σπουδῆς. Ἐνίοτε δὲ δι' αἰνιγμάτων τὰ θεῖα δηλοῦται, ἵνα μὴ πᾶσι γίνοιντο δῆλα, καὶ διὰ τοῦτο εὐκαταφρόνητα. Ἀνὴρ δ' ἐπιθυμιῶν ἐκλήθη ὁ Δανιὴλ, ἢ ὡς κατὰ τῶν σαρκικῶν παθῶν ἀνδριζόμενος, καὶ γενναίως αὐτοῖς ἀνθιστάμενος· ἢ ὡς ἐπιθυμῶν μαθεῖν τὰ τῷ λαῷ καὶ τοῖς αὐτοῦ συμφυλέταις ἐσόμενα· ἢ ὅτι ἐπιθυμητὸς ἦν καὶ ἐπέραστος, δι' ἣν μετήρχετο ἀρετήν. Εἶτα ἐπάγει ὁ ἄγγελος· *Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν σου, ἕως τοῦ παλαιωθῆναι τὸ παράπτωμα, καὶ τοῦ τελεσθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίαν, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι*
B *ὅρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρῖσαι Ἅγιον ἁγίων.* Ὁ μὲν προφήτης προσευχόμενος, *Ὁ λαός σου, καὶ ἡ πόλις σου·* ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς τὸν Δανιὴλ φησιν· *Ὁ λαός σου καὶ ἡ πόλις σου*, ὡς μὴ ἀξίου ὄντος τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι. Εὕρηται δὲ ὁμοίως καὶ ἐπὶ Μωϋσέως, ὅτε τὸν μόσχον ποιήσαντες οἱ Ἰσραηλῖται, θυσίαν αὐτῷ προσήνεγκαν. Καὶ τότε γὰρ τοῦ προφήτου δεομένου, ὁ Θεὸς ἔφη ὡσαύτως. Φησὶν οὖν ὁ ἄγγελος, ὅτι καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ οἰκοδομηθήσεται, καὶ ὁ λαός σου ἐπανελεύσεται, καὶ ἐπὶ ἔτη τετρακόσια ἐνενήκοντα διαμενοῦσιν. Αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες εἰς τοσοῦτον συμψηφίζονται ἀριθμὸν, ἑκάστην δ' ἡμέραν εἰς ἐνιαυτὸν ἐλογίσατο. Τὸ δὲ
C συνετμήθησαν, ἀντὶ τοῦ, ἐκρίθησαν καὶ ὡρίσθησαν, κεῖται. Ἕως τοῦ παλαιωθῆναι τὸ παράπτωμα, καὶ τοῦ τελεσθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, τουτέστιν, ἕως τοῦ χρονίσαι καὶ αὐξηθῆναι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ παλαιωθῆναι, καὶ τελείαν γενέσθαι τὴν ἁμαρτίαν. Διὰ τούτων δὲ τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου τόλμαν καὶ λύτταν τῶν Ἰουδαίων παρίστησιν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ πρὸ τούτου ἡμάρτοσαν, καὶ δίκας ἔτισαν, ἀλλ' ἀνεκλήθησαν αὖθις. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐμάνησαν, τὴν εἰς ἔσχατον κακίας ἀφίκοντο, καὶ ἐντελῆ τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσαντο, οὐκέτι ἀνακλήσεως ἔτυχον. Τὸ δὲ σφραγίσαι ἁμαρτίαν καὶ ἐξιλάσασθαι ἀδικίαν, τὴν ἄφεσιν δηλοῖ τῶν πταισμάτων, τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου δεδωρημένην τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Τὸ
D γὰρ σφραγίσαι τοῦ παυθῆναι σημαντικόν. Τὸ δὲ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον τὸ αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον ἐλθεῖν, ὅς ἐστι δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρωσις καὶ ἁγιασμός. Τὸ μέντοι σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην τὸ τέλος ἐσχηκέναι τὰς προφητείας δηλοῖ, ἢ ὅτι τὰ παρ' ἐκείνου περὶ τοῦ Χριστοῦ λαληθέντα ἐκβέβηκεν, ἢ ὅτι τὸ τῆς προφητείας χάρισμα τοῖς Ἰουδαίοις ἐκλέλοιπεν, ἢ καὶ ἀμφότερα. Ἐλθὼν γὰρ ὁ Χριστὸς τὰς προφητείας ἐσφράγισεν, ἐπλήρωσε δηλαδὴ, καὶ ἐβεβαίωσε, καὶ μέντοι καὶ ἔπαυσεν. Οὐκέτι γὰρ παρ' αὐτοῖς ἄρχων, καὶ προφήτης, καὶ ἡγούμενος. Καὶ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, ἥτις αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτήρ. Ὁ μὲν γὰρ

[7] I Cor. I, 30. [8] Rom. I, 17.

Ἀπόστολος, Ἐδόθη σοφία ἡμῖν, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις· καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ Εὐαγγελίου γράφων, Δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται, λέγει· ὁ δὲ Κύριος, Αἰτεῖτε, διδάσκει, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἣν αὐτὸς ἤγαγε φανερώσας ἡμῖν διὰ τῆς αὐτοῦ διδαχῆς. Καὶ τὸ χρῖσαι Ἅγιον ἁγίων, αὐτὸν δηλοῖ τὸν Δεσπότην παραγενέσθαι Χριστόν. Τίς γὰρ ἕτερος Ἅγιος ἁγίων κληθείη ἂν, εἰ μὴ ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ Σωτήρ; Ὅς, ἁγιωσύνης ὑπάρχων πηγή, χρίεται μὲν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς Ἡσαΐας προανεφώνησε, λέγων· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· καὶ ὡς Δαβὶδ ἐμελῴδησεν, εἰπών· Ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· καὶ ὡς ἡ κορυφαία τῶν ἀποστόλων ἀκρότης ὁ Πέτρος ἐδίδαξε, περὶ τοῦ Σωτῆρος γράψας, ὡς Ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει. Σφραγίζει δὲ καὶ βεβαιοῖ τὰς παλαιὰς Γραφὰς, ποιῶν ἅπαντα καὶ πάσχων, ὅσα δι' ἐκείνων προείρητο. Καὶ ἐξιλάσκεται ἀδικίαν, καταλλάσσων τοὺς ἁμαρτήσαντας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ αὐτὸν τοῖς πταίσασιν ἱλεούμενος. Εἶτα ἐπάγει ὁ θεῖος ἀρχάγγελος· Καὶ γνώσῃ καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγων τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι (84) Ἱερουσαλήμ. Ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἑξηκονταδύο. Ἤρξατο μὲν οὖν ὁ ναὸς ἐπὶ Κύρου οἰκοδομεῖσθαι. Κῦρος γὰρ πρῶτος τῆς ἐπανόδου παρεχώρησε τῷ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐπεσχέθη παρὰ Καμβύσου τοῦ Κύρου παιδὸς, φθόνῳ τῶν αὐτοῖς ὁμορούντων ἐθνῶν. Ἐπετράπη δ' αὖθις τοῖς Ἰουδαίοις ἡ τούτου ἀνέγερσις, ὅτε Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου ἐκράτησε τῆς βασιλείας Περσῶν. Ἐξ οὐδενὸς δὲ τούτων ἀριθμούμενος ὁ καιρὸς, εὑρίσκεται σώζων κατὰ τὴν τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴν, ἀλλ' ὑπερβάλλων. Εἰ δ' ἐκ τῶν χρόνων τῆς Ἀρταξέρξου βασιλείας τοῦ Μακρόχειρος ὁ καιρὸς ἀριθμοῖτο, εὑρεθείη ἂν οὔτε περιττεύων οὔτ' ἐλαττούμενος, κἀκ τούτου δέον ἀριθμεῖσθαι αὐτὸν, ὅτι τότε καὶ τῇ πόλει περιεβλήθη περίβολος, καὶ τῷ ναῷ προσετέθη τὰ λείποντα, καὶ οἰκητόρων ἡ πόλις πεπλήρωτο. Ὅτε Νεεμίας, οἰνοχοεύων τῷ Ἀρταξέρξῃ, ἐδεήθη αὐτοῦ ἐπιτραπῆναι αὐτῷ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον. Καὶ ἀπελθὼν, τήν τε πόλιν περιετείχισε καὶ συνῴκισε, καὶ τὸν ναὸν ἀτελῆ ὄντα ἀπήρτισεν. Εἰ γοῦν ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας, δι' οὗ μόνου ἄφεσις ἁμαρτημάτων ἐδόθη, καὶ δικαιοσύνη εἰσήνεκται, καὶ τῶν προφητῶν αἱ προῤῥήσεις πεπλήρωνται, ἀναποδίζων τις ἀριθμήσει τὸν χρόνον, εὑρήσει τοῦτον συμπληρούμενον ἕως τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρταξέρξου, ὅτε δηλαδὴ ὁ Νεεμίας παραχωρηθεὶς εἰς

A Ungi sanctum Sanctorum, ipsum scilicet Christum Dominum advenisse significat. Quis enim Sanctus sanctorum appellabitur, præter Dominum et Servatorem nostrum? Qui cum fons sit sanctitatis, ungitur ille quidem sancto Spiritu secundum humanitatem, ut Isaias prænuntiavit his verbis: *Spiritus Domini super me, quamobrem unxit me*[9]. Et ut David cecinit hoc modo: *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis, præ consortibus tuis*[10]. Et ut summus apostolorum apex Petrus docet, cum sic de Christo scribit: *Nam unxit eum Deus Spiritu sancto et potentia*[11]. Obsignat et confirmat veteres Scripturas, dum facit omnia, et patitur, quæ in illis prædicta fuerunt. Expiat injustitiam, dum eos qui deliquerunt Deo Patri reconciliat, eumque B placat peccatoribus. Deinde subjicit divinus archangelus: *Et cognosces et intelliges ab exitu sermonum, ut separatio fiat, et ædificentur Hierosolyma, usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duas.* Cœpit igitur ædificari templum sub Cyro, qui populo Judaico primus reditum concessit: inhibitum tamen sub Cambyse, invidia finitimorum populorum. Templi porro instauratio denuo Judæis concessa est, cum Darius Hystaspis filius Persis imperaret. A quocunque autem horum numerus inchoetur, non erit integer secundum archangeli vocem, sed redundans. Sin a temporibus regni Artaxerxis Longimani supputetur, neque plus, neque minus invenietur, ab C eoque repetendus est: quia tum et urbs cincta est mœnibus, et adjecta templo quæ deerant, et urbs habitatoribus referta, cum Neemias Artaxerxis pincerna, impetrato a rege in patriam reditu, **135** urbem munilt, et civibus frequentem reddidit, et templum imperfectum adhuc absolvit. Si quis igitur a Servatoris adventu, per quem solum remissio peccatorum data est, et justitia introducta, et prophetarum oracula completa sunt, retro tempus numeret, id expleri deprehendet anno Artaxerxis vicesimo, quo Neemiæ concessum fuit redire Hierosolyma, quæ in historiæ progressu ac serie fusius declarabuntur. Quem autem Sanctum appellavit sanctis superiorem, eum rursus Christum ducem appellat, nomine humano usurpato. D Ut enim primogenitus novæ creaturæ, et primogenitus ex mortuis dicitur, sic etiam dux appellatur. Divus etiam Petrus apostolus apud Judæos disserens, Servatorem vitæ principem vocat quemadmodum in Actis a divo Luca scribitur[12]. Ut igitur primogenitus nostrum et princeps a divo Paulo dicitur, secundum humanitatem, ita etiam dux a Gabriele archangelo nominatur.

[9] Isa. LXI, 1. [10] Psal. XLIV, 8. [11] Act. X, 38. [12] Act. III, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(84) *Τοῦ ἀποκριθῆναι καὶ οἰκοδομῆσαι.* Sic in LXX interpretibus legitur. Sed vetus translatio habet tantum: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Hierusalem.* Castalio convertit, *ab edito mandato de reditu, et de instauranda Hierosolyma.* Sed si ἀποκριθῆναι recte legitur, poni videtur pro χωρισθῆναι τοὺς Ἰουδαίους ἐξ ἀλλοφύλων, *dum Judæi a barbaris separentur.* Quanquam nihil vetat, quominus accipiatur de responso regibus Persarum dando. W.

Ἱερουσαλὴμ ἐπανῆλθεν· ἃ προϊοῦσα καθ' εἱρμὸν ἡ ἱστορία πλατύτερον διηγήσεται. Ὃν δὲ ἅγιον εἶπεν ἀνώτερον ἁγίων, τοῦτον αὖθις Χριστὸν ἡγούμενον εἴρηκεν, ὀνομάζων αὐτὸν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ὡς γὰρ πρωτότοκος τῆς κτίσεως τῆς καινῆς, καὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν λέγεται, οὕτω καὶ ἡγούμενος προσηγόρευται. Καὶ ὁ θεῖος δὲ ἀπόστολος Πέτρος ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ὠνόμασε τὸν Σωτῆρα, τοῖς Ἰουδαίοις διαλεγόμενος, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ θεῖος Λουκᾶς συνεγράψατο. Ὥσπερ δὲ πρωτότοκος ἡμῶν καὶ πρωτεύων κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον εἴρηται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, οὕτω δὴ καὶ ἡγούμενος τῷ ἀρχαγγέλῳ Γαβριὴλ προσηγόρευται.

X. Sed dubitari queat, qua gratia separatim, et non conjunctim numerentur hebdomades, in septem sexaginta duas, et unam distinctæ? Non hoc temere fit ab archangelo: sed per hæc nova quædam docet, in temporum divisionibus eventura. Nam si ab instauratione Hierosolymorum, sub Neemia facta, ut dictum est, tempora usque ad Hircanum pontificem numerentur, sub quo Asamonæorum genus fungi sacris destitit: sexaginta duarum hebdomadum numerus expletur. Nam a vicesimo anno regni Artaxerxis, qui Neemiæ redeundi Hierosolyma potestatem dedit, a quo urbs mœnibus adornata est, usque ad Darium Arsamis filium, quem delevit Alexander, anni sunt centum et quatuordecim. Ab eversione porro imperii Persici, quæ anno sexto Asiaticæ expeditionis Alexandri contigit, usque ad Caium Julium Cæsarem, qui primus Romanorum monarchiam occupavit: anni præterierunt ducenti octoginta duo. Ab ejusdem Cæsaris principatu usque ad annum decimum quintum Tiberii Cæsaris, quo Christus a Joanne Baptista baptizatus, miracula cœpit edere, anni fuerunt septuaginta tres: ut hæc summa conficiat annos quadringentos et sexaginta novem: qui quidem Hebraica supputatione **136** annorum conficiunt annos quadringentos octoginta tres. Neque enim quemadmodum nos, ita et Hebræi annos supputant, sed ad cursum lunarem diebus trecentis et quinquaginta absolvunt, ut de quolibet nostro anno dies undecim redundent: qui dies redundantes in annos redacti, explent numerum quadringentorum octoginta trium annorum Hebraicorum. Quia vero cum Daniele Hebræo colloquebatur angelus, annos utique illi notos nominavit. Proinde usque ad interitum Hircani pontificis, quem rex Herodes sustulit (qua de re copiosius agendum erit), sexaginta duæ hebdomades sunt expletæ. Ab eo tempore cum Pontificatus non per omnem ætatem ei maneret, cui contigerat, sed annuo aut etiam breviore spatio contra instituta majorum circumscriberetur, et pecunia cuilibet venalis esset, id quod a Josepho refertur, septem præterierant hebdomades. Quod archangelus his verbis innuit: *Et post hebdomades sexaginta duas exstirpabitur unctio, nec futurum est in ea judicium,* hoc est, unctio pontificatus peribit, cum ii contra

A Γ'. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, ὅτου χάριν διῃρημένως, ἀλλ' οὐχ ὁμοῦ αἱ ἑβδομάδες ἠρίθμηνται. Εἰς ἑπτὰ δὲ καὶ ἑξηκονταδύο διῄρηνται, καὶ εἰς μίαν ἑτέραν; Οὐχ ὡς ἔτυχε δὲ τοῦτο πεποίηκεν ὁ ἀρχάγγελος, ἀλλά τινα καινὰ διὰ τούτων διδάσκων ἐν ταῖς τῶν χρόνων διαιρέσεσι συμβησόμενα. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων οἰκοδομῆς τῆς ἐπὶ Νεεμίου, ὡς εἴρηται, γενομένης ἀριθμοῖντο οἱ χρόνοι μέχρις Ὑρκανοῦ τοῦ ἀρχιερέως, ἐφ' οὗ τὸ τῶν Ἀσαμωναίων γένος ἐπαύθη τοῦ ἱερᾶσθαι, ὁ τῶν ἑξηκονταδύο ἑβδομάδων ἀριθμὸς συμπεραίνεται. Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου, ὃς τῷ Νεεμίᾳ τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπάνοδον ἔδωκε τῷ ταύτην τειχίσαντι, ἕως Δαρείου τοῦ Ἀρσάμου, ὃν καθεῖλεν Ἀλέξανδρος, ἑκατὸν ἔτη εἰσὶ καὶ τεσσα-
B ρεσκαίδεκα. Ἐκ δὲ τῆς καθαιρέσεως τῆς τῶν Περσῶν βασιλείας ἐν ἕκτῳ γενομένης ἔτει τῆς Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν Ἀσίαν στρατείας μέχρις Ἰουλίου Καίσαρος Γαΐου, ὃς πρῶτος τῇ μοναρχίᾳ τῶν Ῥωμαίων ἐπικεχείρηκεν, ἔτη παρῆλθοσαν διακόσια ὀγδοήκοντα καὶ δύο. Ἐκ δὲ τῆς αὐταρχίας τοῦ Καίσαρος ἕως ἔτους πεντεκαιδεκάτου Τιβερίου Καίσαρος, ἡνίκα ὁ Χριστὸς ὑπὸ Ἰωάννου ἐβαπτίσθη, καὶ τῶν σημείων ἀπήρξατο, ἔτη ἑβδομήκοντα καὶ τρία· ὡς συμποσοῦσθαι ταῦτα εἰς ἐνιαυτοὺς ἐπὶ τετρακοσίοις ἑξήκοντα καὶ ἐννέα. Οἱ δὲ τοσοῦτοι ἐνιαυτοὶ ἀποτελοῦσιν ἔτη τετρακόσια ὀγδοήκοντα τρία, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀρίθμησιν τῶν ἐτῶν. Οὐ γὰρ ὡς ἡμεῖς οἱ Ἑβραῖοι ψηφίζουσι τὸν ἐνιαυτὸν,
C ἀλλὰ κατὰ σεληνιακὸν δρόμον ἀριθμοῦντες αὐτὸν τριακοσίων πεντήκοντα καὶ τεσσάρων ἡμερῶν, ὡς περιττεύειν ἀφ' ἑκάστου ἐνιαυτοῦ ἡμέρας ἕνδεκα (85). Καὶ τούτων γοῦν τῶν περιττῶν ἡμερῶν εἰς ἔτη συμποσουμένων τὰ τετρακόσια ὀγδοήκοντα καὶ τρία Ἑβραϊκὰ συνίστανται ἔτη. Ἑβραίῳ δὲ τῷ Δανιὴλ ὁ ἄγγελος ὁμιλῶν, πάντως τὰ αὐτῷ γνώριμα ἔλεγεν ἔτη. Ἄχρι μὲν οὖν τῆς τοῦ ἀρχιερέως Ὑρκανοῦ ἀναιρέσεως, ὃν ὁ βασιλεὺς ἀνεῖλεν Ἡρώδης (εἰρήσεται δὲ τὰ περὶ τούτου πλατύτερον) αἱ ἑξηκονταδύο ἑβδομάδες ἐξεμετρήθησαν. Ἔκτοτε δὲ τῆς ἀρχιερωσύνης οὐ διὰ βίου προσπεπηγυίας κατὰ τὸν νόμον τοῖς ταύτης ἀξιουμένοις, ἀλλ' ἐνιαυσιαίας παρανόμως διδομένης, ἢ βραχυτέρῳ χρόνῳ περιοριζομένης, καὶ χρημάτων αὐτὴν ὠνουμένων τῶν βου-
D λομένων, ὃ καὶ ὁ Ἰώσηπος ἱστορεῖ, αἱ ἑπτὰ παρῆλθοσαν ἑβδομάδες. Τοῦτο δὲ δηλῶν ὁ θεῖος ἀρχάγγε-

Variæ lectiones et notæ.

(85) *Ὡς περιττεύειν ἀφ' ἑκάστου ἐνιαυτοῦ ἡμέρας ἕνδεκα.* Quam rationem anni secutus sit Zonaras, ignoro. Ratione nunc usitata, redundarent dies amplius xv. Wolf.

λος ἔλεγε, *Καὶ μετὰ τὰς ἑβδομάδας τὰς ἑξηκονταδύο ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ.* Ἀντὶ τοῦ, Διαφθαρήσεται τὸ χρίσμα τῆς ἀρχιερωσύνης. Παρανόμως γὰρ χριομένων τῶν εἰς αὐτὴν προβιβαζομένων, οὐδὲ τὸ χρίσμα τὴν οἰκείαν εἶχεν ἰσχὺν, ἀλλὰ παρεφθαρμένον ὂν ἠμοίρει τῆς θείας χάριτος. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, τουτέστιν, οὐ κατὰ κρίσιν καὶ δοκιμασίαν γινόμενοι ἔσονται, ἀλλ' ἀκρίτως, ἢ διὰ χάριν, ἢ διὰ χρήματα. Τούτων δ' οὕτω γινομένων, καὶ αἱ ἑπτὰ παρεῤῥύησαν ἑβδομάδες, μέχρι τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιφανείας δηλαδὴ διαρκέσασαι. Ἡ μὲν οὖν διαίρεσις τῶν ἑξηκονταδύο ἑβδομάδων καὶ τῶν ἑπτὰ διὰ ταῦτα γέγονεν. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὰς ἐξ ἀρχῆς εἰρημένας ἑβδομήκοντα ἑβδομάδας ἔτι μία λοιπὴ περιλέλειπται, καὶ περὶ ἐκείνης εἴρηκεν ὁ ἀρχάγγελος B ταῦτα· *Καὶ δυναμώσει τὴν διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία, καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεται θυσία, καὶ σπονδὴ, καὶ ἐπὶ τούτοις ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν.* Ἡ λοιπὴ, φησὶν, ἑβδομὰς, ἡ μετὰ τὰς ἑξήκοντα καὶ ἐννέα, τὴν καινὴν διαθήκην εἰσάξει ἰσχυρὰν οὕτως, ὡς δι' αὐτῆς ἀρθῆναι, τουτέστιν, ἐκ μέσου γενέσθαι τὰς θυσίας, καὶ τὰς σπονδὰς ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος. Μετὰ γὰρ τὸ βάπτισμα ὁ Χριστὸς, ἐπὶ τριετίαν καὶ ἐπέκεινα διδάξας, καὶ σημεῖα ἐπιδειξάμενος, οὕτως ἐπὶ τὸ πάθος ἦλθε, καὶ αὐτοῦ τυθέντος ὑπὲρ τοῦ κόσμου παντὸς, τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἡ κατὰ C νόμον θυσία ἐπαύθη, καὶ ἡ σπονδή. Καὶ ἔθυον ἔκτοτε οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπεὶ καὶ ἔτι θύουσι παρανόμως, ἀλλ' ἀπρόσδεκτος ἦν ἡ ἐκείνων θυσία καὶ ἡ σπονδή. Καὶ ἄλλως δὲ τὸ, Δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς, ἐκληφθήσεται ἀντὶ τοῦ, Δυνατοὺς τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους εἰς τὸ κήρυγμα ἡ ἑβδομὰς ἐκείνη ἐργάσεται. Εἰς δύο γὰρ τὴν ἑβδομάδα φαίνεται διαιρῶν ὁ ἀρχάγγελος, εἰς τὸν πρὸ τοῦ Πάθους, καὶ τὸν μετὰ τὸ Πάθος καιρόν. Περὶ γὰρ τὰ τρία ἔτη πρὸς τῷ ἡμίσει κηρύξας ὁ Κύριος κατὰ τὸ τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς Εὐαγγέλιον, καὶ στηρίξας εἰς τὴν αὐτοῦ πίστιν τοὺς θείους αὐτοῦ ἀποστόλους τῇ τῶν λόγων ἀληθείᾳ καὶ τῇ τῶν θαυμασίων ἔργων ἐπιδείξει· οὕτω πρὸς τὸ Πάθος ἐχώρησε, καὶ τὸν σταυρὸν κατεδέξατο, καὶ ὑπέμεινε θάνατον. Εἶτα τὸν λοιπὸν D τῆς ἑβδομάδος χρόνον μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν πρὸς τοὺς κόλπους τοὺς Πατρικοὺς ἄνοδον, ὧν οὐ κεχώριστο πώποτε, καὶ τὴν τοῦ Παρακλήτου ἐπιφοίτησιν, καὶ θείαν ἐπίπνοιαν, οἱ ἱεροὶ αὐτοῦ μαθηταὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ θεῖον διαγγέλλοντες Εὐαγγέλιον, καὶ τὸ κήρυγμα πιστούμενοι θαύμασι, καὶ πλήθη ἀνθρώπων ἐπισπώμενοι πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ὄντως Θεοῦ, διεσπάρησαν εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ταῦτα ἐφώτισαν. Τοῦτο τοίνυν ὁ ἀρχάγγελος προδηλῶν τῷ προφήτῃ Δανιὴλ, ἔλεγε· *Δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία·* ἀντὶ τοῦ, Δύναμιν περιζώσει πολλοὺς, τοὺς μαθητὰς δηλαδὴ, τόν τε πρὸ τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου χρόνον, καὶ τὸν μετὰ τὸ Πάθος, καθ' ὃν πρότερον μὲν ἐν Ἱερουσα-

A legem ungentur, qui potiti illo fuerint. Neque enim unctio vim suam retinebat, sed ut corrupta, gratiæ divinæ erat expers. Quare adjicit, judicium non esse in ea: hoc est nullo judicio, nullaque exploratione adhibita pontifices creatum iri, sed citra delectum vel ambitu, vel gratia. Dum hæc fierent, etiam septem hebdomades sunt elapsæ, cum usque ad Christi adventum durassent. Ac sexaginta duarum et septem hebdomadum divisio hac de causa instituta est. Cum autem præter eas quæ initio sunt expositæ, adhuc una restet hebdomas, de ea quoque archangelus sic ait: *Et confirmabit testamentum multis hebdomas una, et in semisse hebdomadis tolletur sacrificium et libatio, et præter hæc abominatio vastitatis super templum: et usque ad complementum temporis, complementum dabitur super vastationem.* Reliqua, inquit, hebdomas, sexaginta novem secutura, novum testamentum introducet adeo validum, ut per id tollatur e medio sacrificium et libatio in semisse hebdomadis. Nam cum post baptismum Christus triennium et ultra docuisset, et miracula **137** edidisset, ad supplicium venit, eoque pro toto mundo immolato, qui est Agnus Dei, tollens peccata mundi, sacrificium et libatio, constituta lege, desiit. Ac sacrificarunt tum Judæi, ut et nunc, contra legem, neque eorum sacrificia et libationes acceptæ fuerunt Deo. Illud porro, Confirmabit testamentum multis, etiam aliter exponi potest, quod sanctos apostolos illa hebdomas potentes effectura sit ad prædicationem Evangelii. Nam eam hebdomadem bipertiri videtur archangelus, in id tempus quod Passionem et antecedit et sequitur. Nam cum Dominus circiter tres annos et dimidium, secundum Evangelium filii tonitrui, prædicasset, atque apud sanctos suos apostolos et sermonum veritate, et mirabilium operum effectione sibi fidem conciliasset; sic ad Passionem profectus est, et crucem suscepit, mortemque perpessus est. Reliquo hebdomadis tempore post resurrectionem a mortuis, et ascensum in sinum Paternum, a quo nunquam separatus fuit, et Paracleti visitationem, divinum afflatum, sancti ejus discipuli, cum divinum Evangelium Hierosolymis annuntiassent, et prædicationem miraculis confirmassent, et turbas hominum ad veri Dei agnitionem attraxissent, in gentes dispersi sunt, easque illuminarunt. Hoc igitur archangelus præsignificans Danieli prophetæ ait: *Confirmabit testamentum multis hebdomas una*, hoc est, vires suggeret multis, discipulis nimirum, tempus et antegressum et consecutum passionem Domini complexus, quo prius Hierosolymis prædicabant apostoli, post etiam orbis terrarum extremitates obeuntes docebant. Mox eamdem hebdomadem dividit his verbis: *In semisse hebdomadis tolletur sacrificium et libatio.* Quo declarat finem umbræ legis. Deinde subjicit: *Et super templum abominatio vastitatis*: nam cum hæc fient, templum pridem sanctum et venerabile, abominatio

judicabitur; quod post hebdomadem hanc extremam aliquid abominabile in templum introducetur, in signum vastationis ejus et urbis: quod sub Pilato accidit, qui noctu vexilla in eo collocavit, cum imagine imperatoris: quæ Judæis abominanda erant, cum interdictum esset, ne quam imaginem sive humanam sive animalis **138** alicujus haberent, aut colerent. Dominus item: *Ubi, inquit, abominationem vastitatis in loco sancto stantem videritis, scitote instare vastitatem ejus*, urbis Hierosolymorum scilicet. Alibi quoque ait Dominus: *Ecce domus vestra relinquetur deserta* [12]. Hæc Danielem præmonens archangelus, cum prædixisset legalem cultum e medio sublatum iri, subjicit: *Et super templum abominatio vastitatis*. Ne vero Judæi putarent, vastitatem ad tempus duraturam, et urbem instaurandam, ac templum reædificandum esse, cujusmodi et alia creberrime urbi et templo acciderant, subjicit: *Et usque ad complementum temporis, complementum dabitur super vastitatem*; hoc est, donec ævum expletum fuerit, mansura est etiam vastitas. Tum vero et hujus finis erit, cum non erit tempus vel urbis vel templi instaurandi. Hæc Danieli de popularibus suis per visionem oblata et revelata sunt. Idem aliis quoque visionibus et somniis divinitus eruditus est de futuris rerum humanarum mutationibus, nec de mutationibus rerum duntaxat, sed et de temporibus quibus quæque eventuræ essent: quæ quivis absolutius cognoscere poterit, lecto visionum Prophetæ libro: certoque statuere, nihil accidere casu, neque fortuito et temere quidquam geri, sed providentia divina gubernari omnia, et produci ad exitum. Atque hæc ita se habent, et piis hominibus persuasa sunt.

λὴμ προσιέμενοι, καὶ ἐκήρυσσον οἱ ἀπόστολοι. Εἶτα καὶ εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης περιῄεσαν τέρματα, καὶ ἐδίδασκον, συνάψας, αὖθις διαιρεῖ τὴν ἑβδομάδα ταύτην, λέγων· *Καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεται θυσία καὶ σπονδή*· διὰ τούτου προσημαίνων τὴν παῦλαν τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς. Εἶτα ἐπάγει· *Καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως*. Τούτων γάρ, φησί, γινομένων, τὸ πρὶν ἅγιον καὶ σεβάσμιον ἱερὸν βδέλυγμα λογισθήσεται (86), ἢ ὅτι μετὰ τὴν τελευταίαν ἑβδομάδα ταύτην βδέλυγμά τι ἐπὶ τὸ ἱερὸν εἰσαχθήσεται, σημεῖον τῆς αὐτοῦ τε καὶ τῆς πόλεως ἐρημώσεως, ὃ ἐπὶ Πιλάτου γέγονε, σημαίας νύκτωρ εἰσαγαγόντος, εἰκόνας ἐχούσας βασιλικάς, αἳ τοῖς Ἰουδαίοις βδέλυγμα ἐλογίζοντο· ἀπείρητο γὰρ αὐτοῖς ἀνθρωπίνην εἰκόνα ἢ ζώου τινὸς κεκτῆσθαι, ἢ καὶ σεβάζεσθαι. Καὶ ὁ Κύριος δέ· *Ὅταν ἴδητε*, εἶπε, *τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, γινώσκετε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς*, τῆς Ἱερουσαλὴμ δηλαδή. Καὶ ἀλλαχοῦ δ' ἔφη ὁ Κύριος· *Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. Ταῦτα προδιδάσκων τὸν Δανιὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ἐπιφέρει μετὰ τὸ προθεσπίσαι, ὡς ἐκ μέσου γενήσεται ἡ νομικὴ λατρεία, τό· *Καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως*. Ἵνα δὲ μὴ νομίζηται τοῖς Ἰουδαίοις πρόσκαιρος ἡ ἐρήμωσις, ὡς αὖθις τῆς πόλεως αὐτῆς ἀνοικοδομηθησομένης, καὶ τοῦ ἱεροῦ ἀνεγερθησομένου, οἷα καὶ ἄλλοτε πλειστάκις συμβέβηκεν ἐπί τε τῷ ναῷ καὶ τῇ πόλει, ἐπήγαγε· *Καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν*· τουτέστιν, ἕως συντελεσθῇ ὁ αἰών, μενεῖ καὶ ἡ ἐρήμωσις, καὶ τότε καὶ ταύτῃ τέλος ἔσται, ὅτε οὐκέτι καιρὸς ἢ τὴν πόλιν ἀναστῆναι, ἢ τὸν ναόν. Ταῦθ' ὁ Δανιὴλ περὶ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ τεθέαται καὶ μεμύηται, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ὀπτασίας ἑώρακε καὶ ἐνύπνια, θεόθεν αὐτῷ προδηλουμένης δι' αὐτῶν τῆς μελλούσης ἔσεσθαι τῶν κοσμικῶν πραγμάτων μεταβολῆς· καὶ οὐ τῆς ἀλλοιώσεως μόνης ἐμυεῖτο τὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς καιροὺς καθ' οὓς ἀποτελεσθήσεται ἕκαστον αὐτῶν, ἐδιδάσκετο, ἃ γνώσεται πάντως ὁ βουλόμενος τελεώτερον, ἐπιὼν τὴν βίβλον τῶν τοῦ προφήτου ὁράσεων, καὶ βεβαίαν σχοίη κατάληψιν ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδ' εἰκῇ φερόμενον, καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ πάντα τῇ θείᾳ προνοίᾳ καὶ κυβερνῶνται καὶ διεξάγονται. Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως ἔχουσι, καὶ τοῖς εὐσεβέσι δοξάζονται.

XI. Nobis autem nec viraginis Judithæ res gestæ sunt prætereundæ silentio, quæ Holopherne sublato, et urbem et gentem suam conservavit. Res vero ita se habet: Nabuchodonosor Assyriorum rex duodecimo regni sui anno bellum suscepit adversus Arphaxadum regem Medorum, finitimis gentibus in auxilium evocatis: quod cum et aliæ plures et Judæi negassent, recusata belli societate, Nabuchodonosor iratus, juravit se confecto bello Medico invasurum Ciciliam, Damascum, Syriam, Judæam et Ægyptum, ferroque et igne vastaturum et eversurum. Igitur Arphaxado Medo acie superato et capto atque interfecto, cum cæteris urbibus,

ΙΑ'. Ἡμῖν δὲ μηδὲ τὰ κατὰ τὴν ὀῤῥενόφρονα παραλειπτέον γυναῖκα Ἰουδήθ, ἣ τὸν Ὀλοφέρνην ὠλοθρεύσας, καὶ τὴν πόλιν αὐτῆς καὶ τὸ ἔθνος ἅπαν διέσωσεν. Ἔχει δ' οὕτω τὰ κατ' αὐτήν. Ἐν ἔτει δωδεκάτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχηγὸς Ναβουχοδονόσορ πρὸς Ἀρφαξὰδ τὸν βασιλέα Μήδων ἤρατο πόλεμον, καὶ τὰ πέριξ ἔθνη πρὸς συμμαχίαν αὐτοῦ μετεκέκλητο. Πολλῶν δ' ἑτέρων, καὶ αὐτῶν Ἰουδαίων τὴν πρόσκλησιν μὴ καταδεξαμένων, καὶ τὸ συμμαχῆσαί οἱ ἀπειπαμένων, ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐξώργιστο, καὶ ὤμοσεν, ἦ μήν, τὸν πρὸς τοὺς Μήδους ἀνύσας πόλεμον, ἐπελθεῖν κατά τε Κιλικίας καὶ Δαμασκοῦ, καὶ Συρίας, καὶ Ἰουδαίας, καὶ

[12] Luc. XIII, 35.

Variæ lectiones et notæ.

(86) *Βδέλυγμα λογισθήσεται, ἢ ὅτι*. Ἀνανταπόδοτον est, aut τό, ἤ, redundat, aut alterum membrum deest. W.

A τῆς Αἰγύπτου, καὶ δῃῶσαι αὐτὰς, καὶ ἐκπορθῆσαι, καὶ εἰς ἐρήμωσιν ἀγαγεῖν. Ἀντιταξάμενος οὖν πρὸς Ἀρφαξὰδ τὸν Μῆδον, καὶ κατὰ κράτος τούτου περιγενόμενος, τῶν ἄλλων τε πόλεων αὐτοῦ κρατήσας, καὶ τῶν Ἐκβατάνων αὐτῶν, ἔνθα ἦσαν τῷ Ἀρφαξὰδ τὰ βασίλεια, κἀκεῖνον ἑλών τε καὶ ἀνελὼν, τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς οἰκείας δυνάμεως καλέσας Ὀλοφέρνην, ἐνετείλατό οἱ τὸν ὅρκον ὃν ὤμοσεν ἐκπληρῶσαι, καὶ κατὰ τῶν μὴ θελησάντων συμμαχῆσαι αὐτῷ ἐπιόντι κατὰ τῶν Μήδων, ἐκστρατεῦσαι μετὰ βαρείας δυνάμεως, καὶ τοὺς μὲν ὅσοι ἑαυτοὺς αὐτῷ ὑποτάσσουσι, διατηρῆσαι, καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν ἀπορθήτους ἐᾶσαι, τῶν δ' ἀπειθούντων μὴ φείσασθαι, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀνθρώπους τῷ ξίφει ὑπαγαγεῖν, τὰς δὲ πόλεις αὐτῶν ἐκδοῦναι εἰς διαρπαγὴν καὶ εἰς ὄλεθρον. Ὁ μὲν οὖν Ναβουχοδονόσορ τοιαῦτα τῷ ἀρχισατράπῃ αὐτοῦ B ἐνετείλατο. Ὀλοφέρνης δὲ ἐκστρατεύσας, καὶ τοῖς ἔθνεσι καθ' ὧν ἀπέσταλτο ἐπελθὼν, τοὺς μὲν ἄλλους κατὰ τὰ ἐντεταλμένα διέθετο. Ἐπὶ δὲ τοὺς Ἰσραηλίτας μέλλων στρατεύειν, καὶ ὅπλα κατ' αὐτῶν αἴρειν (οὐ γὰρ προσῄεσαν αὐτῷ οὐδ' ὑπέκυπτον), ἤρετο τίνες οὗτοι, καὶ ὅτῳ θαῤῥοῦντες ἀνθίστανται; καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἀχιὼρ ὁ τῶν υἱῶν Ἀμμὼν ἀρχηγὸς τήν τε γενεαλογίαν αὐτῶν, καὶ ὅπως εἰς τὰς πόλεις ἐκείνας ἐξ ἀρχῆς κατῳκίσθησαν, καὶ τοῦ σφῶν Θεοῦ τὴν ἰσχύν. Εἶτα ἐπήγαγε· *Νῦν οὖν σκεπτέον, καὶ εἰ μὲν εἰς τὸν Θεὸν αὐτῶν ἁμαρτάνουσιν, ἀναβησόμεθα, καὶ ἐκπολεμήσομεν αὐτούς· εἰ δ' οὐ τοῦτο, παρελθέτω ὁ Κύριός μου, μή ποτε ὑπερασπίσῃ αὐτῶν ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ ἡττηθῶμεν.* C Ταῦτα τοῦ Ἀχιὼρ εἰπόντος, ὁ Ὀλοφέρνης θυμῷ ληφθεὶς ἐκέλευσε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ δῆσαι τὸν Ἀχιὼρ, καὶ ἀπαγαγεῖν, καὶ παραδοῦναι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ἵνα σὺν ἐκείνοις ληφθεὶς κολασθῇ. Οἱ δὲ συλλαβόντες τὸν ἄνδρα ἀπήγαγον εἰς Βαιτουλουά. Καὶ οἱ τῆς πόλεως σφενδόναις τοὺς προσιόντας καὶ βέλεσιν ἔβαλλον. Κἀκεῖνοι τὸν Ἀχιὼρ δεδεμένον ἔῤῥιψαν ὑπὸ τὴν ὑπώρειαν, καὶ ὑπέστρεψαν. Οἱ δὲ τῆς πόλεως ἄνδρες καταβάντες, ἔλυσαν τὸν Ἀχιὼρ, καὶ εἰς τὴν σφετέραν πόλιν ἀπήγαγον, καὶ τί τὸ συμβεβηκὸς ἐπυνθάνοντο, καὶ ὃς αὐτοῖς ἅπαντα διηγήσατο. Οἱ δὲ τὸν Θεὸν ἐκάλουν εἰς ἄμυναν. Τῇ δ' ἑξῆς Ὀλοφέρνης ἦγεν ἐπὶ Βαιτουλουὰ τὴν στρατιὰν, χιλιάδας οὖσαν πεζῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα, καὶ ἱππέων χιλιάδας δώδεκα, χωρὶς τῶν τῆς ἀποσκευῆς, καὶ ἐστρατοπεδεύσατο παρ' αὐτῇ. Εἶτα ἔγνω μὴ πολεμεῖν, ἀλλὰ τὰ ὕδατα προκαταλαβεῖν, ὅθεν ὑδρεύοντο, ἵν' ἐκλιπόντες τῇ δίψῃ διαφθαρῶσιν, ἢ τὴν πόλιν αὐτῷ παραδώσουσι. Καὶ περιέστησε μέρος τῆς στρατιᾶς τοῖς ὕδασι φύλακας. Ἐπὶ δὲ τέσσαρσι καὶ τριάκοντα ἡμέραις παρακαθημένων τῶν ἐναντίων αὐτοὺς, ἐξέλιπε σφίσι τὸ ὕδωρ, καὶ ἠθροίσθη πρὸς τοὺς ἄρχοντας ὁ λαὸς, καὶ ἠξίουν ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τοῖς ἐναντίοις, καὶ ἑαυτοὺς, ἵν' ἢ δουλεύσωσιν ἐκείνοις, καὶ ζήσωνται, ἢ κατασφαγέντες ἀπαλλαγῶσι τῶν ὀδυνῶν. Ὀζίας δὲ ὁ τῶν τῆς πόλεως πρόκριτος, *Ἔτι*, εἶπεν, *ἀδελφοὶ μείνωμεν πέντε ἡμέρας, καὶ εἰ μὲν ἥξει βοήθεια ἐκ Θεοῦ ἡμῖν· εἰ δ' οὐ, ποιήσω κατὰ τὴν συμβουλίαν ὑμῶν.*

tum ipsis Ecbatanis regia illius potitus, copiarum suarum imperatorem Holophernem jubet, sejurejurando **139** quo ipse sese obstrinxerat, solvere : et cum magnis copiis iis inferre bellum, qui Medici belli societatem detrectassent, conservatis iis qui se dederent, eorumque urbibus illæsis, contumacibus vero non parcendum, sed et ipsos cædendos, et urbes eorum diripiendas ac vastandas esse. His mandatis acceptis, Holophernes cæteras gentes tractavit ut jussus erat. Israelitas autem armis aggressurus (neque enim illius fidei supplices se committebant) rogabat, quinam illi essent, et qua re freti resisterent? Tum Achior Ammanitarum princeps, et originem eorum illi, et qua ratione urbes illas initio occupassent, et vires Dei illorum recenset. His subjicit : *Nunc igitur deliberandum est. Nam si Deo suo peccaverunt, ascendemus, eosque debellabimus : sin minus, prætereat Dominus meus, ne forte illis a Deo suo defensis, nos superemur.* Quæ cum Achior dixisset, Holophernes ira percitus satellites jubet Achiorem vinctum tradere Israelitis, ut cum illis captus supplicio afficeretur. Bethuliam itaque perducunt hominem, et cum ab oppidanis sagittis et fundis peterentur, Achiore vincto in montis radicibus abjecto, redierunt. Eum oppidani in urbem introduxerunt : et cognita ex eo illius facti causa, Deum vindicem invocarunt. Postridie Holophernes copiis ad Bethuliam adductis, peditum centum et septuaginta, et equitum duodecim millibus, castra locat. Deinde statuit non gerere bellum, sed fontes occupare, unde aquarentur, ut aut siti perirent, aut urbem traderent : partemque exercitus ad custodiam aquarum mittit. Ita cum diebus triginta quatuor ab hostibus circumsiderentur, aqua destituti cives, magistratus adeunt, petentes ut urbem et sese dederent, ut aut conservati servirent hostibus, aut occisi malis liberarentur. Ozias autem civitatis princeps : *Fratres*, inquit, *dies adhuc quinque exspectemus : quod si divinitus auxilium nobis oblatum fuerit, bene erit ; sin minus, consilium vestrum exsequar.*

ΙΒ'. Ἦν δὲ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ γυνὴ ᾗ ὄνομα D Ἰουδὴθ, καὶ ἡ γυνὴ χήρα, καὶ αὕτη σώφρων, καὶ συνετὴ, καὶ ὡραία τῇ ὄψει. Ἀκούσασα τοίνυν τὰ δεδογμένα τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἄρχουσι, μετεπέμψατο τὸν Ὀζίαν, καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς πόλεως ἄρχοντας. Καὶ ἐμέμψατο αὐτοῖς, ὡς πειράζουσι τὸν Θεὸν, ὅτι εἶπον παραδώσειν τὴν πόλιν τοῖς ἐναντίοις μετὰ πέντε ἡμέρας, εἰ μὴ ἐν αὐταῖς ἥξει τις αὐτοῖς βοήθεια ἐκ Θεοῦ. Οἱ δὲ καλῶς μὲν αὐτὴν

XII. Erat autem in ea urbe vidua nomine Juditha, mulier modesta, cordata et formosa, quæ decreto populi et magistratuum audito, **140** Oziam cæterosque magistratus accersitos objurgat, ut qui Deum tentarent, cum dicerent, nisi intra dies quinque auxilium divinitus offerretur, se urbem hostibus udituros. Illi quamvis eam recte dicere concederent, tamen populi sitim et violentiam opponebant. Tum illa, eos per noctem illam ad portas

urbis præstolari jubet : se cum ancilla sua exituram, neque dicturam prius quid cœpisset consilii, quam rem ipsam perpetrasset. Exitu impetrato, digressis illis, ad preces convertitur : et deposita lugubri ex viduitate vestitu, lota, et unguentis delibuta, amictum hilarem induit, ornamenta sumit, et exornata ad amoris illecebras ancillæ in vasis ferendum dat vinum et oleum, et peram farina, ficubus et panibus plenam : et ea comite urbem egressa, in castra Assyriorum tendit : ab excubitoribus comprehensa, ad Holophernem adducitur, qui ejus formam admiratus, securam esse jussit, nihil enim passuram mali. Tum illa : *Audi*, inquit, *domine, verba mea, et quæ Achior dixit, animo tuo non excidant. Verum enim est, Israelitas, ni peccaverint, gladio non superatum iri. Nunc autem, quia cibis et aqua destituuntur, lege interdictis vesci, et primitias frumenti, vinique decimas, quæ sacerdotibus attributa, ne attingi quidem ab aliis fas est, absumere decreverunt. Quæ dum et Hierosolymitani statuerint, legatos eo misere, veniam ejus facti petentes. Sic igitur lege violata, non defensi a Deo, in exitium ruent. Quibus ego cognitis, ex urbe profugi, ut interitum vitem, et nunc apud te manebo, domine : et egressa noctu in vallem, adorabo Deum, ut cum is mihi dixerit, quando peccarint, ego tibi renuntiem, et te per Judæam Hierosolyma usque perducam, soliumque tuum in urbis medio collocem.* Holophernes hac oratione delectatus, introduci eam jubet in cellam conclavis sui, et dari quod edat. At illa, se negat illorum cibis usuram, ne sibi fraudi essent : sed iis quos secum attulisset, victitaturam. Cum Holophernes rogaret, ubi ii defecissent, quo victura esset, respondet illi : *Ita tu vivas, Domine, ut non prius cibi hi me deficient, quam Deus mea manu id peregerit, quod decrevit.* Media nocte petiit, ut sibi in vallem egredi liceret ad precandum : concedit Holophernes. Cum **141** autem illa triduum ita fecisset, quarto die convivium apparat, et Bagoæ eunucho, qui omnibus ejus opibus præerat, mandat, ut Hebrææ mulieri persuaderet, ut ad se veniret. Sibi enim turpe fore, si talem feminam dimisisset, nulla consuetudine cum ea habita. Bagoas Judithæ ait : *Veni ad Dominum meum, ut gloriosa sis in conspectu ejus, et nobiscum compotato, eo loco futura, quo eæ sunt, quæ degunt in ædibus Nabuchodonosoris.* Juditha igitur exornata ad Holophernem ingreditur, accumbit, ea edit et bibit, quæ ab ancilla sua sibi parata erant. Holophernes obstupefactus, amore illius inflammatur : productoque convivio, et plurimo vino hausto inebriatus, in lectulo se reclinat, mero gravato capite ; digressis omnibus, Bagoas tentorium claudit, sola Juditha in eo relicta. Mandarat autem illa ancillæ, ut exitum suum observaret, egressuram enim esse ad orandum. Sed cum Holophernem vino demersum, et profundissimo somno oppressum videret, invocato Deo, stricto acinace, illius caput resecat ; egressa, ancillæ tradit : abit ut de more precatura. Cumque

A συνέθεντο λέγειν, ἀντέθεντο δὲ τὴν δίψαν τὴν τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν βίαν τὴν ἐξ αὐτοῦ. Κἀκείνη στῆναι αὐτοὺς τὴν νύκτα ἐπὶ τὴν πύλην τῆς πόλεω; ἐνετέλλετο. Αὐτὴ δὲ ἔλεγεν ἐξελεύσεσθαι μετὰ τῆς ἅβρας αὐτῆς, μὴ μέντοι αὐτοῖς ἐρεῖν τὸ παρ' αὐτῆς μελετώμενον, ἕως οὗ πρὸς πρᾶξιν κατευθυνθῇ. Καὶ εἶπον αὐτῇ, Πορεύου· καὶ οἱ μὲν ἀπῆλθον. Ἡ δὲ πρὸς παράκλησιν ἐτράπη τὴν πρὸς Θεόν. Εἶτα ἀποθεμένη τὴν πενθήρη στολὴν τῆς χηρεύσεως, καὶ τὸ σῶμα περικλύσασα ὕδατι, καὶ μύρῳ χρισαμένη, στολὴν μετενέδυ εὐφρόσυνον, καὶ κόσμον ἑαυτῇ περιέθετο. Καὶ καλλωπισθεῖσα πρὸς τὸ ἐπαγωγότερον, ἔδωκε τῇ θεραπαίνῃ φέρειν ἐν ἀγγείοις οἶνον καὶ ἔλαιον, καὶ πήραν ἀλφίτων πλήρη, καὶ παλάθης, καὶ ἄρτων, καὶ ἐξῆλθε τῆς πόλεως αὐτὴ καὶ ἡ παιδίσκη B αὐτῆς. Ἀπιοῦσα πρὸς τὴν τῶν Ἀσσυρίων παρεμβολὴν, καὶ ἐντυχοῦσα τῇ τῶν ἐναντίων προφυλακῇ, κατεσχέθη, καὶ ἤχθη πρὸς Ὀλοφέρνην. Ὁ δὲ αὐτῆς τὸ κάλλος ἐθαύμασε, καὶ εἶπεν αὐτῇ· *Μὴ φοβοῦ, ἥκεις γὰρ εἰς σωτηρίαν.* Ἔφη δὲ αὐτῷ ἡ γυνή· *Δέξαι τοὺς λόγους μου, Κύριε, καὶ ὁ λόγος ὃν ἐλάλησεν Ἀχιὼρ, ἤτω ἐν τῇ καρδίᾳ σου· ἔστι γὰρ ἀληθὲς, ὅτι ἐὰν μὴ ἁμάρτωσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐ κατισχύσει ῥομφαία αὐτῶν. Νῦν δὲ ἐπεὶ ἐξέλιπεν αὐτοὺς τὰ βρώματα, καὶ τὸ ὕδωρ, ἐβουλεύσαντο, καὶ τῶν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ἅψασθαι, καὶ τὰς ἀπαρχὰς τοῦ σίτου, καὶ τὰς δεκάτας τοῦ οἴνου τὰς τοῖς ἱερεῦσι τετηρημένας, ὧν οὐδὲ ψαῦσαι θεμιτὸν ἑτέρῳ, δαπανῆσαι κεκρίκασι. Ταῦτα δὲ, καὶ τῶν τὴν* C *Ἱερουσαλὴμ οἰκούντων βεβουλευμένων, ἐστάλκασι πρὸς τὴν ἐκεῖ γερουσίαν, ἄφεσιν ἐπὶ τούτους αἰτούμενοι. Κἂν οὕτω παρανομήσωσιν, οὐκ ἔσται σφίσιν ἄμυνα ἐκ Θεοῦ, καὶ εἰς ὄλεθρον ἐκδοθήσονται. Ἅπερ αὐτὴ ἐπιγνοῦσα, ἀποδιδράσκω τῆς πόλεως, ἵν' ἐκφύγω τὸν ὄλεθρον. Καὶ νῦν μενῶ παρά σοι, δέσποτα, καὶ ἐξελεύσομαι κατὰ τὴν νύκτα εἰς τὴν φάραγγα, καὶ προσεύξομαι πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἐρεῖ μοι πότε ἡμάρτοσαν, κἀγώ σοι ἀναγγελῶ, καὶ ἄξω σε διὰ τῆς Ἰουδαίας ἕως Ἱερουσαλὴμ, καὶ θήσω τὸν θρόνον σου ἐν μέσῳ αὐτῆς.* Καὶ ἤρεσαν Ὀλοφέρνῃ οἱ λόγοι αὐτῆς, καὶ ἐκέλευσεν εἰσαχθῆναι αὐτὴν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ταμείου αὐτοῦ, καὶ δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν. Ἡ δὲ, *Οὐ* D *φάγομαι*, ἔφη, *ἐκ τῶν ἐδεσμάτων ὑμῶν, μή μοι γένηται σκάνδαλον, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐπιφέρομαι τραφήσομαι.* Καὶ εἶπεν αὐτῇ Ὀλοφέρνης· *Εἰ δὲ ἐκλίποι ταῦτα, πόθεν σοι τοιαῦτα χορηγηθήσεται;* Ἡ δὲ, *Ζῇ ἡ ψυχή σου, Κύριέ μου*, ἀνταπεκρίνατο, *ὅτι οὐ πρότερον ἐκλείψει μοι τὰ ἐδώδιμα, πρὶν ἂν ὁ Θεὸς ἐν χειρί μου ποιήσῃ ἃ ἐβουλεύσατο.* Μεσούσης δὲ νυκτὸς, ᾐτήσατο ἐπὶ τὴν φάραγγα πρὸς προσευχὴν ἐξελθεῖν, καὶ Ὀλοφέρνης ἐπέτρεψε, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οὕτως ἐποίει. Καὶ τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ πότον ἡτοίμασεν Ὀλοφέρνης. Καὶ εἶπε τῷ εὐνούχῳ Βαγώᾳ, ὃς ἦν ἐφεστηκὼς ἐπὶ πάντων τῶν αὐτοῦ· *Πεῖσον δὴ τὴν γυναῖκα τὴν Ἑβραίαν τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς· αἰσχρὸν γὰρ ἡμῖν, εἰ γυναῖκα τοιαύτην παρήσομεν, μὴ αὐτῇ ὁμιλήσαντες.*

Καὶ ὁ Βαγώας εἶπε πρὸς Ἰουδὶθ· Ἐλθὲ πρὸς τὸν κύριόν μου, δεξασθῆναι κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ πίεσαι μεθ' ἡμῶν οἶνον, καὶ γενηθήσῃ ὡς μία τῶν παρεστηκυιῶν ἐν τῷ οἴκῳ Ναβουχοδονόσορ. Καὶ Ἰουδὴθ κοσμηθεῖσα ἀπῆλθε, καὶ εἰσελθοῦσα πρὸς Ὀλοφέρνην ἀνέπεσε, καὶ ἔφαγε καὶ ἔπιεν ἃ ἡτοίμασεν αὐτῇ ἡ παιδίσκη αὐτῆς. Ἡ δὲ καρδία Ὀλοφέρνου ἐξέστη, καὶ πρὸς ἔρωτα τῆς γυναικὸς ἐξεκέκαυτο. Καὶ τοῦ πότου παρατεθέντος, ἔπιεν ἐκεῖνος οἶνον σφόδρα πολὺν, καὶ ἐμεθύσθη. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ καρηβαρῶν ἐκ τῆς μέθης κατέκειτο· πάντες δὲ ᾤχοντο, καὶ Βαγώας συνέκλεισε τὴν σκηνὴν, μόνην τὴν Ἰουδὴθ ἐντὸς καταλελοιπώς. Ἡ δὲ τῇ θεραπαίνῃ αὐτῆς ἐνετείλατο, τὴν ἔξοδον αὐτῆς ἐπιτηρεῖν, Ἐξελεύσομαι γὰρ ἐπὶ τὴν προσευχήν. Ο μὲν οὖν Ὀλοφέρνης τῇ μέθῃ καταβεβαπτισμένος κατέκειτο, καὶ ὕπνον θανάτου διέλυτταν ἀδελφόν. Ἡ δὲ τὸν Θεὸν ἐπικαλεσαμένη, καὶ τὸν ἀκινάκην αὐτοῦ σπασαμένη, τὴν αὐτοῦ ἐκτέμε κεφαλὴν, καὶ ἐξελθοῦσα τῇ θεραπαίνῃ παρέσχεν αὐτὴν, καὶ ἀπῄει ὡς δὴ προσευξομένη κατὰ τὸ σύνηθες. Ἐγγίσασα δὲ τῇ πόλει αὐτῆς, ἐβόησε τοῖς ἐπὶ τῶν πυλῶν ἀνοῖξαι αὐτῇ. Καὶ εἰσελθοῦσα διηγήσατο, ὅσα δι' αὐτῆς ἐθαυμάτωσεν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνου προήγαγε, καὶ συνεβούλευσεν ἀπαιωρῆσαι ταύτην ἐκ τῶν ἐπάλξεων, αὐτοὺς δὲ τὰς πανοπλίας ἐνδυσαμένους ἅμα πρωῒ ἐξελθεῖν. Ἰδόντες γὰρ, φησὶν, ἡμᾶς οἱ Ἀσσύριοι, δραμοῦνται ἐπὶ τὴν τοῦ σφῶν ἀρχιστρατήγου σκηνὴν, καὶ εὑρόντες αὐτὸν ἀνῃρημένον, ἐκστήσονται, καὶ φόβος ἐπιπεσεῖται αὐτοῖς, καὶ τραπήσονται εἰς φυγὴν, καὶ ὑμεῖς ἔψεσθε ὀπίσω αὐτῶν, καὶ συγκόψετε αὐτοὺς, καὶ πληρωθήσετε τὰ πεδία νεκρῶν. Ταῦτα τοῖς πολίταις αὐτῆς συμβουλεύσασα, Καλέσατέ μοι τὸν Ἀχιώρ, εἶπεν. Καὶ ἐλθόντι τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὀλοφέρνου ὑπέδειξε, καὶ ἐξέστη ὁ ἄνθρωπος, καὶ Ἀνάγγειλόν μοι, ἔφη, ὅσα ἐποίησας; Κἀκείνη πάντων ἐνώπιον διηγήσατο, ἃ ὁ Θεὸς πεποίηκε δι' αὐτῆς, καὶ ὡς ἀμίαντον τὴν αὐτῆς σωφροσύνην καὶ χηρείαν ἐτήρησε. Καὶ ὁ Ἀχιὼρ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ περιετμήθη. Οἱ δὲ τῆς πόλεως ἄρχοντες, καὶ τὸ πλῆθος αὐτῆς, τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνου τοῦ τείχους ἀπῃωρήκασι, καὶ τἄλλα κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰουδὴθ πεποιήκασι. Καὶ τοὺς Ἀσσυρίους ὡς χόρτον συνέκοψαν, καὶ τὴν παρεμβολὴν αὐτῶν διαρπάσαντες, λαφύρων πολλῶν ἐνεπλήσθησαν. Τῇ δὲ Ἰουδὴθ ἡ σκηνὴ Ὀλοφέρνου ἐξῄρητο, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ, ἃ καὶ ἀνάθημα τῷ Θεῷ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀπελθοῦσα ἀνέθετο, καὶ ᾖσεν αὐτῷ ᾠδὴν, ἐστεφανωμένη ἐλαίας θαλλῷ, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, καὶ κατεγήρασεν ἐν σωφροσύνῃ, καὶ τέθνηκε, ζήσασα ἔτη πέντε καὶ ἑκατόν. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἰουδὴθ ἐν τούτοις.

ΙΓʹ. Ἑξῆς δ' ἱστορητέον ἐπιτετμημένως, καὶ τὰ κατὰ τὸν Τωβίτ. Τωβὶτ τοίνυν ἐκ τῆς φυλῆς μὲν κατήγετο Νεφθαλίμ, ᾐχμαλώτιστο δὲ ἐν ἡμέραις Ἐνεμεσὰρ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. Ἦν δὲ τὰ πρὸς Θεὸν εὐσεβὴς, καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαιος, καὶ τῶν συμφυλετῶν αὐτοῦ θυόντων τῇ Βάαλ, αὐτὸς ἔθυε τῷ Θεῷ πορευόμενος εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ κατὰ τὰς τοῦ νόμου διαταγὰς τὴν ζωὴν ἐρρύθμιζεν ἑαυτοῦ, καὶ αἰχμαλωτισθεὶς, οὐκ ἐχράνθη βρώμασιν ἐθνικοῖς. Γέγονε δὲ τῷ Ἐνεμεσὰρ ἔντιμος, καὶ ἐκτήσατο περιουσίαν πολλὴν, καὶ ταύτης μετεδίδου τῶν οἰκείων τοῦ γένους τοῖς χρῄζουσι. Πορευόμενος δὲ εἰς Μηδίαν παρέθετο ἑνὶ τῶν ἐκεῖ κατοικούντων ὁμοεθνῶν τῷ Γαμαὴλ ἀργυρίου δέκα τάλαντα. Καὶ λαβὼν γυναῖκα τῶν ὁμοφύλων Ἄνναν, υἱὸν ἐξ αὐτῆς ἐγείνατο Τωβίαν. Ἐνεμεσὰρ δὲ θανόντος, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σεναχηρεὶμ τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου τῶν Ἀσσυρίων, καὶ κατὰ τῆς Ἰουδαίας στρατεύσαντος, καὶ αἰσχρῶς φυγόντος ἐκεῖθεν, ἐπανελθόντος τε εἰς

urbi suæ propinquasset, portarum custodes aperire jubet : intromissa, quæ miracula Deus ipsius opera edidisset, commemorat ; Holophernis caput profert, id e propugnaculis suspendendum esse monet, et armatos mane egredi : *Nam, ubi vos*, inquit, *viderint Assyrii, ad imperatoris sui tabernaculum concurrent, et ejus cæde perterrefacti, fugam facient. Vos eos insecuti ita cædetis, ut campi cadaveribus impleantur.* Quæ cum cives suos monuisset, Achiori accersito caput Holophernis monstrat : quo ille conspecto, attonitus petebat, ut quid egisset, sibi recenseret. Cum autem illa in conspectu totius populi quæ Deus per ipsam fecisset, narraret, utque castitatem et viduitatem suam inviolatam conservasset, credidit Achior Deo, et circumcisus est. Magistratus vero et populus urbis, capite Holophernis de pinnaculo suspenso, cæteraque de Judithæ consilio exsecuti, Assyrios instar graminis ceciderunt ; magnaque copia spoliorum potiti, Judithæ tabernaculum Holophernis attribuerunt : quod illa Hierosolyma profecta, Deo consecravit, eique cum omnibus Israelitis canticum cecinit, **142** oleagino ramo coronata : et reversa domum, in castitate consenuit, mortua cum vixisset annos quinque et centum. Et hic eventus fuit Judithæ.

XIII. Nunc series narrationis postulat, ut et Tobiti historiam breviter percurramus. Is igitur ex tribu Nephthalia oriundus, captus fuerat temporibus Enemesaris regis Assyriorum : homo pius erga Deum, et justus adversus homines : cumque tribules ejus Baali immolarent, ipse Hierosolyma proficiscens sacrificabat Deo, vita ex legis mandatis instituta. In captivitate non contaminatus fuit cibis gentilibus : conciliataque sibi Enemesaris gratia, de opibus, quas magnas pararat, impertiebat egenis popularium suorum. Cum autem in Mediam proficisceretur, deposuit apud quemdam popularium suorum Gamaelum decem argenti talenta : ductaque uxore suæ gentis Anna, Tobiam filium ex ea suscepit. Enemesare mortuo, Senacherimus filius regni Assyriorum successor, cum bello Judæis illato, fœde profligatus esset, domum reversus, per iracundiam ex dolore cladis multos Israelitarum occidit. Eos Tobitus noctu sepeliebat. Quamobrem

cum imperium evertit : nam eum prius etiam ad Issum profligarat, ejus uxore, filiabus, curru et arcu potitus, direptisque castris Persicis. Sed Darius fuga elapsus, et recollectis copiis, pugna cum Alexandro ex Ægypto reverso ad Arbela commissa, iterum superatus, in fuga periit. Spectabile porro cornu vocat, ut insigne et conspicuum, regnum Alexandri per id intelligens. Et in medio oculorum ejus enatum esse cornu dicit, ob solertiam et prudentiam, ac generosum animum Alexandri. *Et venit*, inquit, *hircus usque ad arietem cornigerum, et vidi eum progressum ad arietem, et efferatum contra illum : quem cum perculisset, ambo ejus cornua contrivit, ut coram eo consistere non posset, sed ab hirco prostratus humi conculcaretur. Et sunt*, inquit, *ambo arietis cornua contrita ab hirco , impetu in eum facto.* Hoc est, ambæ ejus copiæ, Persicæ et Medicæ, quibus fretus erat. Nam Persarum rex utrique genti imperabat, Cyro, ut dictum est, utrinque **131** ducente originem, et utroque regno potito, quæ gentes ambæ Assyriorum regnum everterunt. *Et hircus evasit valde magnus.* Neque enim ea duntaxat quæ Assyriis paruerant, sed alia quoque multa subegit. Indiam aggressus, Porum devicit, et Taxilem sibi conciliavit, et alias Indicæ regionis partes occupavit. Deinde non diu duraturam ejus felicitatem Propheta significans, subjungit : *Et inter vincendum comminutum est cornu illud magnum, et infra ipsum quatuor cornua sunt enata.* Nam Alexandro brevi post successus illos mortuo, ejus imperium in partes quatuor est divisum : ut jam in tertia fera dictum est, quæ in somnis Danieli visa est e mari egressa, quatuor prædita capitibus. *Et ex uno cornu exstitit cornu terribile, idque in immensum est auctum versus austrum, versus orientem, versus africum, et versus occidentem : et amplificatum est usque ad potentiam cœli, et ceciderunt stellæ etiam in terram a potentia ejus, et conculcatæ sunt.* His verbis Daniel ea prædocet, quæ sub Antiocho Epiphane contigerunt, Antiochi Magni filio, superiorum regum potentiam supergresso, qui Seleuco successerant. Is Ægypto et aliis provinciis potitus, belloque Judæis illato, et Hierosolyma et totam gentem subegit, Templum spoliavit et polluit, porcis in eo immolatis, et ara Jovi exstructa, populumque ad paganismum adegit, et pueros mares circumcidi vetuit. Nam ejus furorem contra Deum illa verba innuunt : *Et elatus est usque ad cœli potentiam.* Illa vero : *Ceciderunt a potentia ejus et stellæ in terram, et conculcavit eas*, significant eos ex Judaico populo, qui ab illo coacti religionem violarunt, et tyranno cessere, legitima divinaque vivendi ratione deserta, ab eoque conculcati sunt. Stellæ autem vocantur, vel ob pietatis puritatem et splendorem : vel quod Abrahamo promiserat Deus, se progeniem ejus stellarum cœlestium instar amplificaturum. *Et usque ad principem copiarum est elatus.* Contra ipsum Deum furorem exercuit, principem cœlestium copiarum. *Et sacrificium turba-*

A ἐν θεωρητὸν ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ ἕως τοῦ κριοῦ φθάσας, ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπαισεν αὐτὸν, καὶ συνέτριψε τὰ κέρατα αὐτοῦ, καὶ ἔῤῥιψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν κριὸν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν ὑπεμφαίνει ὁ τράγος· ὀξύτερος γὰρ τοῦ κριοῦ, καὶ μᾶλλον εὐκίνητος. Ἀπὸ λιβὸς δ' ἤρχετο· ὅτι τὴν Αἴγυπτον πρότερον ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος ὁ Ἀλέξανδρος, οὕτω πρὸς Δαρεῖον τὸ δεύτερον ὥρμησε, καὶ καταστρεψάμενος αὐτὸν, τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν κατέλυσεν. Ἐν Ἰσσῷ γὰρ πρώην τῆς Κιλικίας αὐτῷ συμβαλὼν, ἥττησεν αὐτὸν, καὶ τὴν μὲν γυναῖκα καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ καὶ τὸ ἅρμα καὶ τὸ τόξον κατέσχε, καὶ διήρπασε τὸ στρατόπεδον τὸ Περσικόν. Ἔφυγε δ'
B ἐκεῖθεν ὁ Δαρεῖος, καὶ αὖθις δυνάμεις συναγαγὼν, ἐμαχέσατο τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ἐξ Αἰγύπτου πρὸς ἐκεῖνον ὁρμήσαντι, καὶ πάλιν ἡττήθη ἐν Ἀρβήλοις, καὶ φεύγων ἀπώλετο. Θεωρητὸν δὲ τὸ κέρας φησὶν, ἀντὶ τοῦ ἐπίσημον καὶ περίβλεπτον· τὴν Ἀλεξάνδρου δὲ καὶ διὰ τούτου αἰνίττεται βασιλείαν. Καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἐκφῦναι τὸ κέρας λέγει, διὰ τὸ ἀγχίνουν καὶ τὴν σύνεσιν, καὶ τὸ γενναῖον τοῦ φρονήματος τοῦ Ἀλεξάνδρου. *Καὶ ἦλθε*, φησὶν, *ὁ τράγος ἕως τοῦ κριοῦ τοῦ τὰ κέρατα ἔχοντος, καὶ εἶδον αὐτὸν φθάσαντα ἕως τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπαισε τὸν κριὸν, καὶ συνέτριψεν ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ἰσχὺς τῷ κριῷ τοῦ στῆναι ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ*
C *ἔῤῥιψεν αὐτὸν εἰς γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτόν. Συνετρίβη δὲ*, φησὶ, *καὶ ἄμφω τὰ κέρατα τοῦ κριοῦ προσαράξαντος τοῦ τράγου αὐτῷ*· τουτέστι, καὶ ἄμφω αἱ δυνάμεις αὐτοῦ αἷς ἐπεποίθει, ἥ τε Περσικὴ καὶ ἡ Μηδική. Περσῶν γὰρ καὶ Μήδων ἦρχον οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν, ὡς τοῦ Κύρου ἐξ ἀμφοῖν, ὡς εἴρηται, φύντος, καὶ τὴν ἀμφοῖν βασιλείαν σχόντος ὑφ' ἑαυτὸν, καὶ ἄμφω ταῦτα τὰ γένη τῶν Ἀσσυρίων τὴν βασιλείαν κατέλυσαν. *Καὶ ὁ τράγος ἐμεγαλύνθη σφόδρα.* Οὐ γὰρ μόνα τὰ ὑπήκοα τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχῇ ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐχειρώσατο. Τῇ τε γὰρ Ἰνδίᾳ προσέβαλε, καὶ τὸν Πῶρον ἐνίκησε, καὶ τὸν Ταξίλην ᾠκειώσατο, καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἰνδικῆς κατέσχεν.
D Εἶτα δηλῶν ὁ προφήτης, ὅτι καὶ οὗτος εὐδαιμονήσας μικρὸν, παρελεύσεται, ἐπήγαγε· *Καὶ ἐν τῷ ἰσχῦσαι αὐτὸν, συνετρίβη τὸ κέρας τὸ μέγα, καὶ τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν ἐξέφυ αὐτοῦ.* Τοῦ γὰρ Ἀλεξάνδρου μετὰ τὴν εὐτυχίαν ἐκείνην συντόμως θανόντος, εἰς τέσσαρα ἡ ἐκείνου διῃρέθη ἀρχὴ, ὡς εἴρηται ἤδη ἐν τῷ τρίτῳ θηρίῳ, ὃ τῷ Δανιὴλ καθ' ὕπνους ἔδοξεν ἐκ τῆς θαλάσσης ἐξέρχεσθαι, ἔχον τέσσαρας κεφαλάς. *Καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς τῶν κεράτων ἐξῆλθε κέρας φοβερὸν, καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς πρὸς νότον καὶ πρὸς ἀνατολὴν, καὶ πρὸς λίβα, καὶ πρὸς τὴν δύσιν. Καὶ ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔπεσον ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως, καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων, καὶ συνεπάτησεν αὐτούς.* Τὰ περὶ τοῦ Ἐπιφα-

νοῦς Ἀντιόχου διὰ τούτων ὁ Δανιὴλ προδιδάσκεται, A ὃς Ἀντιόχου μὲν τοῦ μεγάλου υἱὸς ἦν, μᾶλλον δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ κρατυνθεὶς βασιλέων, τῶν ἀπὸ Σελεύκου δηλαδὴ, καὶ τῆς Αἰγύπτου κρατήσας, καὶ ἑτέρων χωρῶν, καὶ ἐπὶ Ἰουδαίους ἐστράτευσε, καὶ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων ἐκυρίευσε πόλεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔθνους παντός. Καὶ τόν τε ναὸν ἐσύλησε καὶ ἐμίανε, σύας ἐν αὐτῷ θύσας, καὶ τῷ Διὶ βωμὸν ἱδρυσάμενος, τὸ ἔθνος ὅλον ἑλληνίζειν ἠνάγκαζε, κωλύων αὐτοὺς περιτέμνειν τὰ ἄῤῥενα. Τὴν γὰρ κατὰ τοῦ Θεοῦ μανίαν αὐτοῦ, τὸ *Ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ*, ὑπαινίττεται. Τὸ δὲ, *Ἔπεσον ἀπὸ τῆς δυνάμεως καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτούς·* τοὺς ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἀσεβήσαντας διὰ τὴν ἐξ ἐκείνου ἐπαγομένην αὐτοῖς ἀνάγκην δηλοῖ, B οἳ τῆς νομίμου καὶ θείας διαγωγῆς ἐκπεπτώκασι, τῷ τυράννῳ ὑπείξαντες, καὶ ὑπ' ἐκείνου συμπατηθέντες. Ἀστέρες δ' ἐκλήθησαν, διὰ τὸ τῆς εὐσεβείας καθαρὸν καὶ ὑπέρλαμπρον· ἢ ὅτι τῷ Ἀβραὰμ ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο πληθῦναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. *Καὶ ἕως τοῦ ἄρχοντος τῆς δυνάμεως ἱδρύθη*. Καὶ κατ' αὐτοῦ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐλύττησε τοῦ ἄρχοντος τῶν ἄνω δυνάμεων. *Καὶ θυσία ἐταράχθη πτώματι, καὶ ἐγενήθη, καὶ εὐωδώθη, καὶ ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτία, καὶ ἐῤῥίφη χαμαὶ δικαιοσύνη*. Ἀπηγορευμένα γὰρ θύσας, ἐτάραξε τὴν θυσίαν, ἀντὶ τοῦ, συνέχεεν, ἐμίανε. Πτώματα δὲ τοὺς σύας λέγει, καὶ ἁμαρτίαν ἐπὶ τὴν θυσίαν τὴν ἐπ' αὐτῇ παρανομίαν. Διὰ δὲ τοῦ, C Ἐῤῥίφη χαμαὶ δικαιοσύνη, ἡ τῶν νομίμων ἀθέτησις, καὶ οἱ ἄδικοι φόνοι δηλοῦνται τῶν ἀσεβῆσαι μὴ καταδεξαμένων. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα πράττων, καὶ οὕτως ἀσεβῶν ὁ Ἀντίοχος, εὐωδοῦτο, φησίν. Ἐπὶ τούτοις ἐπάγει ὁ Δανιήλ· *Καὶ εἶπεν εἷς ἅγιος τῷ Φελμουνί· Ἕως πότε ἡ ὅρασις στήσεται, καὶ ἡ θυσία ἡ ἀρθεῖσα, καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς ἐρημώσεως ἡ δοθεῖσα; Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἕως ἑσπέρας καὶ πρωῒ, ἡμέραι δισχίλιαι καὶ τριακόσιαι, καὶ καθαρισθήσεται τὸ ἅγιον*. Ἀγωνιῶντι τῷ προφήτῃ διὰ τὰ ὁρώμενα, ἐπιπέμπονται ἄγγελοι δηλοῦντες αὐτῷ, ὅτι τέλος ἕξουσι τὰ δυσχερῆ, καὶ τὸν καιρὸν διδάσκοντες τῆς αὐτῶν παρελεύσεως. Καὶ ἠρώτα ἕτερος τὸν ἕτερον. Τὸ γὰρ Φελμουνὶ ἐξελληνιζόμενον, τινὰ σημαίνει. Ἠρώτα δὲ οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ἵνα μάθῃ ὁ Δανιήλ. Ὁ δ' ἐρωτώμενος ἀπεκρίνατο· Ἡμέραι δισχίλιαι καὶ τριακόσιαι ἕως ἑσπέρας καὶ πρωῒ, καὶ καθαρισθήσεται τὸ ἅγιον. Ἑσπέραν μὲν οὖν ἐκάλεσε τὴν ἀρχὴν τῶν ἀνιαρῶν, ἢ καὶ ὅλον τὸν χρόνον αὐτῶν· νυκτὶ γὰρ καὶ σκότῳ τὰ λυπηρὰ ἔοικε· πρωῒ δὲ τὴν μετὰ τὰς συμφορὰς εἰρηναίαν κατάστασιν. Τοῦτο τοίνυν σημαίνει, δι' ὧν φησιν, ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν κακῶν ἀρχῆς μέχρι τέλους αὐτῶν τόσος καιρὸς παρελεύσεται. Αἱ δὲ ἡμέραι πρὸς ἐνιαυτοὺς ἀριθμούμεναι ἓξ ἀποτελοῦσι μῆνας, καὶ ἰσαρίθμους ἐνιαυτοὺς, κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων ψῆφον. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἡ ἐπ' Ἀντιόχου τοῖς Ἰουδαίοις ἐπενεχθεῖσα συμφορὰ ἐπεκράτησε. Ταῦτα παρὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ τῷ προφήτῃ ζητοῦντι σύνεσιν ἐμυήθη.

A *tum est cadaveribus, et factum est, ac secundis rebus usus est, et datum est ad victimam peccatum, et humi abjecta est justitia*. Nam cum interdicta sacrificasset, turbavit sacrificium, hoc est, confudit, 132 polluit. Cadavera porcos nominat: et peccatum in sacrificio, violatas ab eo leges. Projectam humi justitiam dicit, ob contempta instituta patria. Significantur etiam injustæ cædes eorum, qui ab impietate abhorruerunt. Sed quamvis, inquit, hæc ageret, tamque impie se gereret Antiochus, tamen rebus secundis usus est. His subjicit Daniel: *Et dixit unus sanctus Phelmuni, Quando tandem visio terminabitur? et sublatum sacrificium, et peccatum vastationis concessum? Is dixit ei: Usque ad vesperam et mane, dies bis mille et trecenti, tunc re-* B *purgabitur sanctum*. Ad Prophetam ex visione sollicitum mittuntur angeli, qui ei significent, finem ærumnarum fore, et tempus eum doceant, quo desituræ sint. Et alius alium interrogabat: nam Phelmuni, aliquem significat. Rogabat autem non ut ignarus, sed ut Daniel cognosceret. Qui rogabatur, respondet: Dies bis mille trecenti usque ad vesperam et mane, tum repurgabitur sanctum. Vesperam igitur vocavit principium molestiarum, aut totum tempus earum (nam molestiæ nocti et tenebris comparantur, mane, pacatum statum post calamitates. Verba igitur illa hoc volunt. A principio malorum usque ad eorum finem, tantum temporis elabetur. Dies autem in annos redacti, conficiunt sex menses, et annos totidem, secundum C calculum Hebræorum. Nam tandiu viguit calamitas Judæis ad Antiocho illata. Hæc Danieli intelligere cupienti, a Gabriele archangelo sunt revelata.

Θ. Εἶτα διὰ τὴν τῶν ὁμοφύλων αἰχμαλωσίαν, D ἐπὶ Δαρείου πάλιν τοῦ Μήδων ἄρχοντος, ὃς καὶ Κυαξάρης ὠνόμαστο, καὶ Ἀσούηρος, Ἀστυάγους ὢν υἱὸς, τοῦ προφήτου θρηνοῦντος, καὶ τοῦ Θεοῦ δεομένου, ἥψατό τις ἀνὴρ, ᾧ ὄνομα Γαβριήλ. Ἥψατο δὲ αὐτοῦ ὡσεὶ ὥραν θυσίας ἑσπερινῆς, ἢ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐν ἑσπέρᾳ λατρείας, ἢ ἐπὶ τοσαύτην ὥραν ἐφ' ὅσην ἡ ἑσπερινὴ ἐτελεῖτο λατρεία.| Καὶ εἶπε τῷ Δανιήλ· *Νῦν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σοι σύνεσιν, καὶ ἀναγγεῖλαί σοι, ὅτι ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν εἶ σύ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνες ἐν τῇ ὀπτασίᾳ·* ἀντὶ τοῦ, Ἀκριβῶς πρόσχες τοῖς λεγομέ-

IX. Deinde iterum sub Dario Medorum principe, (qui et Cyaxares et Assuerus,) Astyagis filio, Prophetam popularium suorum captivitatem lamentantem, et Deum deprecantem, attigit vir quidam nomine Gabriel. Attigit autem sub tempus sacrificii vespertini, sive tempus vespertini cultus intelligatur, sive tantum spatium, quanto sacrificium vespertinum peragitur: et ait Danieli: *Nunc egressus sum ad tribuendam tibi intelligentiam, et ad annuntiandum, quia vir desideriorum es. Quare considera quæ dicuntur, et visionem intellige:* hoc est, attente ausculta. Nam verba obscura sunt,

maximamque postulant attentionem. Aliquando autem res divinæ per ambages innuuntur, ne omnium intelligentiæ **133** expositæ contemnantur. Vir autem desideriorum appellatus est Daniel, sive quod pravis desideriis fortiter et generose resisteret, sive quod scire desideraret, quid populo et tribulibus suis eventurum esset, sive quod ob studium virtutis desiderabilis esset atque amabilis. Deinde subjicit angelus : *Septuaginta hebdomades contractæ sunt super populum tuum, et super sanctam urbem tuam, donec inveterascat delictum et perficiatur peccatum, et obsignetur peccatum et expietur injustitia, et æterna justitia adducatur, et obsignetur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.* Ad Deum Propheta inter orandum dixerat : *Populus tuus et urbs tua* Angelus autem Danieli ait : *Populus tuus et urbs tua ;* quasi indignus esset, qui populus Dei vocaretur. Eadem loquendi ratio et in Mose reperitur, cum Israelitæ vitulo a se facto sacrificarent. Nam tum etiam Prophetæ precanti sic respondet Deus. Ait igitur angelus Danieli, et Hierosolyma instauratum iri, et populum esse reversurum, et ad annos quadringentos nonaginta permansurum. Nam septuaginta hebdomades tantum conficiunt, singulis diebus pro singulis annis supputatis. Contractæ, hoc est, decretæ ac præfinitæ sunt. Donec inveterascat delictum, et peccatum consummetur, hoc est, donec durarit et auctum fuerit peccatum; hoc enim significat inveterascere : iis verbis designat audaciam Judæorum, et rabiem contra Dominum. Nam prius etiam multa scelera perpetrarant, eorumque pœnas dederant, sed revocati fuerant. Postquam autem contra Servatorem insanierunt, et ad summum improbitatis pervenerunt, peccatumque consummarunt, non amplius revocati sunt. Obsignari peccatum, et expiari injustitiam, significat remissionem delictorum a Domino iis donatam, qui ei credunt. Hic enim est, qui tollit peccatum mundi. Nam obsignari idem est, quod desinere. Adducere justitiam æternam, est ipsum venire in mundum, qui est justitia, redemptio et sanctificatio. Obsignari visionem et prophetiam, significat, prophetiam desiisse : sive quod ea quæ a prophetis de Christo prædicta fuerunt, evenerint, sive quod prophetiæ donum apud Judæos desierit, sive utrumque. **134** Nam Christus cum venisset, prophetias obsignavit, hoc est, implevit et confirmavit, atque etiam terminavit. Neque enim jam apud eos princeps est, propheta aut dux. Et adduci justitiam æternam, est ipsius Domini et Servatoris nostri adventus, *qui*, ut Apostolus ait, *datus est nobis sapientia a Deo, justitia, sanctificatio et redemptio* [7]. Atque alibi de Evangelio scribens : *Justitia*, inquit, *in eo revelatur* [8]. Dominus porro docet, regnum Dei petendum esse, et justitiam ejus, quam ipse adduxit, suaque doctrina aperuit.

A νοις, αἰνιγματώδεσιν οὖσι, καὶ πλείονος δεομένοις σπουδῆς. Ἐνίοτε δὲ δι' αἰνιγμάτων τὰ θεῖα δηλοῦται, ἵνα μὴ πᾶσι γίνοιντο δῆλα, καὶ διὰ τοῦτο εὐκαταφρόνητα. Ἀνὴρ δ' ἐπιθυμιῶν ἐκλήθη ὁ Δανιὴλ, ἢ ὡς κατὰ τῶν σαρκικῶν παθῶν ἀνδριζόμενος, καὶ γενναίως αὐτοῖς ἀνθιστάμενος· ἢ ὡς ἐπιθυμῶν μαθεῖν τὰ τῷ λαῷ καὶ τοῖς αὐτοῦ συμφυλέταις ἐσόμενα· ἢ ὅτι ἐπιθυμητὸς ἦν καὶ ἐπέραστος, δι' ἣν μετήρχετο ἀρετήν. Εἶτα ἐπάγει ὁ ἄγγελος· *Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν σου, ἕως τοῦ παλαιωθῆναι τὸ παράπτωμα, καὶ τοῦ τελεσθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίαν, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι*
B *ὅρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρῖσαι Ἅγιον ἁγίων.* Ὁ μὲν προφήτης προσευχόμενος, *Ὁ λαός σου*, πρὸς τὸν Θεὸν ἔλεγε, *καὶ ἡ πόλις σου*· ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς τὸν Δανιὴλ φησιν· *Ὁ λαός σου καὶ ἡ πόλις σου*, ὡς μὴ ἀξίου ὄντος τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι. Εὕρηται δὲ ὁμοίως καὶ ἐπὶ Μωϋσέως, ὅτε τὸν μόσχον ποιήσαντες οἱ Ἰσραηλῖται, θυσίαν αὐτῷ προσήνεγκαν. Καὶ τότε γὰρ τοῦ προφήτου δεομένου, ὁ Θεὸς ἔφη ὡσαύτως. Φησὶν οὖν ὁ ἄγγελος, ὅτι καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ οἰκοδομηθήσεται, καὶ ὁ λαός σου ἐπανελεύσεται, καὶ ἐπὶ ἔτη τετρακόσια ἐνενήκοντα διαμενοῦσιν. Αἱ γὰρ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες εἰς τοσοῦτον συμψηφίζονται ἀριθμὸν, ἑκάστην δ' ἡμέραν εἰς ἐνιαυτὸν ἐλογίσατο. Τὸ δὲ
C συνετμήθησαν, ἀντὶ τοῦ, ἐκρίθησαν καὶ ὡρίσθησαν, κεῖται. Ἕως τοῦ παλαιωθῆναι τὸ παράπτωμα, καὶ τοῦ τελεσθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, τουτέστιν, ἕως τοῦ χρονίσαι καὶ αὐξηθῆναι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ παλαιωθῆναι, καὶ τελείαν γενέσθαι τὴν ἁμαρτίαν. Διὰ τούτων δὲ τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου τόλμαν καὶ λύτταν τῶν Ἰουδαίων παρίστησιν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ πρὸ τούτου ἡμάρτοσαν, καὶ δίκας ἔτισαν, ἀλλ' ἀνεκλήθησαν αὖθις. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐμάνησαν, τὴν εἰς ἔσχατον κακίας ἀφίκοντο, καὶ ἐντελῆ τὴν ἁμαρτίαν εἰργάσαντο, οὐκέτι ἀνακλήσεως ἔτυχον. Τὸ δὲ σφραγίσαι ἁμαρτίαν καὶ ἐξιλάσασθαι ἀδικίαν, τὴν ἄφεσιν δηλοῖ τῶν πταισμάτων, τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου δεδωρημένην τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Τὸ
D γὰρ σφραγίσαι τοῦ παυθῆναι σημαντικόν. Τὸ δὲ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον τὸ αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον ἐλθεῖν, ὅς ἐστι δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρωσις καὶ ἁγιασμός. Τὸ μέντοι σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην τὸ τέλος ἐσχηκέναι τὰς προφητείας δηλοῖ, ἢ ὅτι τὰ παρ' ἐκείνου περὶ τοῦ Χριστοῦ λαληθέντα ἐκβέβηκεν, ἢ ὅτι τὸ τῆς προφητείας χάρισμα τοῖς Ἰουδαίοις ἐκλέλοιπεν, ἢ καὶ ἀμφότερα. Ἐλθὼν γὰρ ὁ Χριστὸς τὰς προφητείας ἐσφράγισεν, ἐπλήρωσε δηλαδὴ, καὶ ἐβεβαίωσε, καὶ μέντοι καὶ ἔπαυσεν. Οὐκέτι γὰρ παρ' αὐτοῖς ἄρχων, καὶ προφήτης, καὶ ἡγούμενος. Καὶ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, ἥτις αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτήρ. Ὁ μὲν γὰρ

[7] I Cor. I, 30. [8] Rom. I, 17.

Ἀπόστολος, *Ἐδόθη σοφία ἡμῖν*, φησὶν, *ἀπὸ Θεοῦ δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις*· καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ Εὐαγγελίου γράφων, *Δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται*, λέγει· ὁ δὲ Κύριος, Αἰτεῖτε, διδάσκει, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἣν αὐτὸς ἤγαγε φανερώσας ἡμῖν διὰ τῆς αὐτοῦ διδαχῆς. Καὶ τὸ χρῖσαι Ἅγιον ἁγίων, αὐτὸν δηλοῖ τὸν Δεσπότην παραγενέσθαι Χριστόν. Τίς γὰρ ἕτερος Ἅγιος ἁγίων κληθείη ἂν, εἰ μὴ ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ Σωτήρ; Ὃς, ἁγιωσύνης ὑπάρχων πηγὴ, χρίεται μὲν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς Ἡσαΐας προανεφώνησε, λέγων· *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με*· καὶ ὡς Δαβὶδ ἐμελῴδησεν, εἰπών· *Ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου*· καὶ ὡς ἡ κορυφαία τῶν ἀποστόλων ἀκρότης ὁ Πέτρος ἐδίδαξε, περὶ τοῦ Σωτῆρος γράψας, ὡς *Ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει*. Σφραγίζει δὲ καὶ βεβαιοῖ τὰς παλαιὰς Γραφὰς, ποιῶν ἅπαντα καὶ πάσχων, ὅσα δι' ἐκείνων προείρητο. Καὶ ἐξιλάσκεται ἀδικίαν, καταλλάσσων τοὺς ἁμαρτήσαντας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ αὐτὸν τοῖς πταίσασιν ἱλεούμενος. Εἶτα ἐπάγει ὁ θεῖος ἀρχάγγελος· *Καὶ γνώσῃ καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγων τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι* (84) *Ἱερουσαλήμ. Ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἑξηκονταδύο.* Ἤρξατο μὲν οὖν ὁ ναὸς ἐπὶ Κύρου οἰκοδομεῖσθαι. Κῦρος γὰρ πρῶτος τῆς ἐπανόδου παρεχώρησε τῷ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐπεσχέθη παρὰ Καμβύσου τοῦ Κύρου παιδὸς, φθόνῳ τῶν αὐτοῖς ὁμορούντων ἐθνῶν. Ἐπετράπη δ' αὖθις τοῖς Ἰουδαίοις ἡ τούτου ἀνέγερσις, ὅτε Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου ἐκράτησε τῆς βασιλείας Περσῶν. Ἐξ οὐδενὸς δὲ τούτων ἀριθμούμενος ὁ καιρὸς, εὑρίσκεται σώζων κατὰ τὴν τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴν, ἀλλ' ὑπερβάλλων. Εἰ δ' ἐκ τῶν χρόνων τῆς Ἀρταξέρξου βασιλείας τοῦ Μακρόχειρος ὁ καιρὸς ἀριθμοῖτο, εὑρεθείη ἂν οὔτε περιττεύων οὔτ' ἐλαττούμενος, κἀκ τούτου δέον ἀριθμεῖσθαι αὐτὸν, ὅτι τότε καὶ τῇ πόλει περιεβλήθη περίβολος, καὶ τῷ ναῷ προσετέθη τὰ λείποντα, καὶ οἰκητόρων ἡ πόλις πεπλήρωτο. Ὅτε Νεεμίας, οἰνοχοεύων τῷ Ἀρταξέρξῃ, ἐδεήθη αὐτοῦ ἐπιτραπῆναι αὐτῷ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον. Καὶ ἀπελθὼν, τήν τε πόλιν περιετείχισε καὶ συνῴκισε, καὶ τὸν ναὸν ἀτελῆ ὄντα ἀπήρτισεν. Εἰ γοῦν ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας, δι' οὗ μόνου ἄφεσις ἁμαρτημάτων ἐδόθη, καὶ δικαιοσύνη εἰσήνεκται, καὶ τῶν προφητῶν αἱ προῤῥήσεις πεπλήρωνται, ἀναποδίζων τις ἀριθμήσει τὸν χρόνον, εὑρήσει τοῦτον συμπληρούμενον ἕως τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρταξέρξου, ὅτε δηλαδὴ ὁ Νεεμίας παραχωρηθεὶς εἰς

A Ungi sanctum Sanctorum, ipsum scilicet Christum Dominum advenisse significat. Quis enim Sanctus sanctorum appellabitur, præter Dominum et Servatorem nostrum? Qui cum fons sit sanctitatis, ungitur ille quidem sancto Spiritu secundum humanitatem, ut Isaias prænuntiavit his verbis: *Spiritus Domini super me, quamobrem unxit me*[9]. Et ut David cecinit hoc modo: *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo exsultationis, præ consortibus tuis*[10]. Et ut summus apostolorum apex Petrus docet, cum sic de Christo scribit: *Nam unxit eum Deus Spiritu sancto et potentia*[11]. Obsignat et confirmat veteres Scripturas, dum facit omnia, et patitur, quæ in illis prædicta fuerunt. Expiat injustitiam, dum eos qui deliquerunt Deo Patri reconciliat, eumque B placat peccatoribus. Deinde subjicit divinus archangelus: *Et cognosces et intelliges ab exitu sermonum, ut separatio fiat, et ædificentur Hierosolyma, usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duas.* Cœpit igitur ædificari templum sub Cyro, qui populo Judaico primus reditum concessit: inhibitum tamen sub Cambyse, invidia finitimorum populorum. Templi porro instauratio denuo Judæis concessa est, cum Darius Hystaspis filius Persis imperaret. A quocunque autem horum numerus inchoetur, non erit integer secundum archangeli vocem, sed redundans. Sin a temporibus regni Artaxerxis Longimani supputetur, neque plus, neque minus invenietur, ab C eoque repetendus est: quia tum et urbs cincta est mœnibus, et adjecta templo quæ deerant, et urbs habitatoribus referta, cum Neemias Artaxerxis pincerna, impetrato a rege in patriam reditu, **135** urbem munivit, et civibus frequentem reddidit, et templum imperfectum adhuc absolvit. Si quis igitur a Servatoris adventu, per quem solum remissio peccatorum data est, et justitia introducta, et prophetarum oracula completa sunt, retro tempus numeret, id expleri deprehendet anno Artaxerxis vicesimo, quo Neemiæ concessum fuit redire Hierosolyma, quæ in historiæ progressu ac serie fusius declarabuntur. Quem autem Sanctum appellavit sanctis superiorem, eum rursus Christum ducem appellat, nomine humano usurpato. D Ut enim primogenitus novæ creaturæ, et primogenitus ex mortuis dicitur, sic etiam dux appellatur. Divus etiam Petrus apostolus apud Judæos disserens, Servatorem vitæ principem vocat quemadmodum in Actis a divo Luca scribitur[12]. Ut igitur primogenitus nostrum et princeps a divo Paulo dicitur, secundum humanitatem, ita etiam dux a Gabriele archangelo nominatur.

[9] Isa. LXI, 1. [10] Psal. XLIV, 8. [11] Act. X, 38. [12] Act. III, 15.

Variæ lectiones et notæ.

(84) *Τοῦ ἀποκριθῆναι καὶ οἰκοδομῆσαι.* Sic in LXX interpretibus legitur. Sed vetus translatio habet tantum: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Hierusalem.* Castalio convertit, *ab edito mandato de reditu, et de instauranda Hierosolyma.* Sed si ἀποκριθῆναι recte legitur, poni videtur pro χωρισθῆναι τοὺς Ἰουδαίους ἐξ ἀλλοφύλων, *dum Judæi a barbaris separentur.* Quanquam nihil vetat, quominus accipiatur de responso regibus Persarum dando. W.

Ἱερουσαλὴμ ἐπανῆλθεν· ἃ προϊοῦσα καθ' εἱρμὸν ἡ ἱστορία πλατύτερον διηγήσεται. Ὃν δὲ ἅγιον εἶπεν ἀνώτερον ἁγίων, τοῦτον αὖθις Χριστὸν ἡγούμενον εἴρηκεν, ὀνομάζων αὐτὸν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ὡς γὰρ πρωτότοκος τῆς κτίσεως τῆς καινῆς, καὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν λέγεται, οὕτω καὶ ἡγούμενος προσηγόρευται. Καὶ ὁ θεῖος δὲ ἀπόστολος Πέτρος ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ὠνόμασε τὸν Σωτῆρα, τοῖς Ἰουδαίοις διαλεγόμενος, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ θεῖος Λουκᾶς συνεγράψατο. Ὥσπερ δὲ πρωτότοκος ἡμῶν καὶ πρωτεύων κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον εἴρηται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, οὕτω δὴ καὶ ἡγούμενος τῷ ἀρχαγγέλῳ Γαβριὴλ προσηγόρευται.

X. Sed dubitari queat, qua gratia separatim, et non conjunctim numerentur hebdomades, in septem sexaginta duas, et unam distinctæ? Non hoc temere fit ab archangelo: sed per hæc nova quædam docet, in temporum divisionibus eventura. Nam si ab instauratione Hierosolymorum, sub Neemia facta, ut dictum est, tempora usque ad Hircanum pontificem numerentur, sub quo Asamonæorum genus fungi sacris destitit: sexaginta duarum hebdomadum numerus expletur. Nam a vicesimo anno regni Artaxerxis, qui Neemiæ redeundi Hierosolyma potestatem dedit, a quo urbs mœnibus adornata est, usque ad Darium Arsamis filium, quem delevit Alexander, anni sunt centum et quatuordecim. Ab eversione porro imperii Persici, quæ anno sexto Asiaticæ expeditionis Alexandri contigit, usque ad Caium Julium Cæsarem, qui primus Romanorum monarchiam occupavit: anni præterierunt ducenti octoginta duo. Ab ejusdem Cæsaris principatu usque ad annum decimum quintum Tiberii Cæsaris, quo Christus a Joanne Baptista baptizatus, miracula cœpit edere, anni fuerunt septuaginta tres: ut hæc summa conficiat annos quadringentos et sexaginta novem: qui quidem Hebraica supputatione **136** annorum conficiunt annos quadringentos octoginta tres. Neque enim quemadmodum nos, ita et Hebræi annos supputant, sed ad cursum lunarem diebus trecentis et quinquaginta absolvunt, ut de quolibet nostro anno dies undecim redundent: qui dies redundantes in annos redacti, explent numerum quadringentorum octoginta trium annorum Hebraicorum. Quia vero cum Daniele Hebræo colloquebatur angelus, annos utique illi notos nominavit. Proinde usque ad interitum Hircani pontificis, quem rex Herodes sustulit (qua de re copiosius agendum erit), sexaginta duæ hebdomades sunt expletæ. Ab eo tempore cum Pontificatus non per omnem ætatem ei maneret, cui contigerat, sed annuo aut etiam breviore spatio contra instituta majorum circumscriberetur, et pecunia cuilibet venalis esset, id quod a Josepho refertur, septem præterierant hebdomades. Quod archangelus his verbis innuit: *Et post hebdomades sexaginta duas exstirpabitur unctio, nec futurum est in ea judicium*, hoc est, unctio pontificatus peribit, cum ii contra

Ι'. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, ὅτου χάριν διῃρημένως, ἀλλ' οὐχ ὁμοῦ αἱ ἑβδομάδες ἠρίθμηνται. Εἰς ἑπτὰ δὲ καὶ ἑξηκονταδύο διῄρηνται, καὶ εἰς μίαν ἑτέραν; Οὐχ ὡς ἔτυχε δὲ τοῦτο πεποίηκεν ὁ ἀρχάγγελος, ἀλλά τινα καινὰ διὰ τούτων διδάσκων ἐν ταῖς τῶν χρόνων διαιρέσεσι συμβησόμενα. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων οἰκοδομῆς τῆς ἐπὶ Νεεμίου, ὡς εἴρηται, γενομένης ἀριθμοῖντο οἱ χρόνοι μέχρις Ὑρκανοῦ τοῦ ἀρχιερέως, ἐφ' οὗ τὸ τῶν Ἀσαμωναίων γένος ἐπαύθη τοῦ ἱερᾶσθαι, ὁ τῶν ἑξηκονταδύο ἑβδομάδων ἀριθμὸς συμπεραίνεται. Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου, ὃς τῷ Νεεμίᾳ τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπάνοδον ἔδωκε τῷ ταύτην τειχίσαντι, ἕως Δαρείου τοῦ Ἀρσάμου, ὃν καθεῖλεν Ἀλέξανδρος, ἑκατὸν ἔτη εἰσὶ καὶ τεσσαρεσκαίδεκα. Ἐκ δὲ τῆς καθαιρέσεως τῆς τῶν Περσῶν βασιλείας ἐν ἕκτῳ γενομένης ἔτει τῆς Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν Ἀσίαν στρατείας μέχρις Ἰουλίου Καίσαρος Γαΐου, ὃς πρῶτος τῇ μοναρχίᾳ τῶν Ῥωμαίων ἐπικεχείρηκεν, ἔτη παρῆλθοσαν διακόσια ὀγδοήκοντα καὶ δύο. Ἐκ δὲ τῆς αὐταρχίας τοῦ Καίσαρος ἕως ἔτους πεντεκαιδεκάτου Τιβερίου Καίσαρος, ἡνίκα ὁ Χριστὸς ὑπὸ Ἰωάννου ἐβαπτίσθη, καὶ τῶν σημείων ἀπήρξατο, ἔτη ἑβδομήκοντα καὶ τρία· ὡς συμποσοῦσθαι ταῦτα εἰς ἐνιαυτοὺς ἐπὶ τετρακοσίοις ἑξήκοντα καὶ ἐννέα. Οἱ δὲ τοσοῦτοι ἐνιαυτοὶ ἀποτελοῦσιν ἔτη τετρακόσια ὀγδοήκοντα τρία, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀρίθμησιν τῶν ἐτῶν. Οὐ γὰρ ὡς ἡμεῖς οἱ Ἑβραῖοι ψηφίζουσι τὸν ἐνιαυτὸν, ἀλλὰ κατὰ σεληνιακὸν δρόμον ἀριθμοῦντες αὐτὸν τριακοσίων πεντήκοντα καὶ τεσσάρων ἡμερῶν, ὡς περιττεύειν ἀφ' ἑκάστου ἐνιαυτοῦ ἡμέρας ἕνδεκα (85). Καὶ τούτων γοῦν τῶν περιττῶν ἡμερῶν εἰς ἔτη συμποσουμένων τὰ τετρακόσια ὀγδοήκοντα καὶ τρία Ἑβραϊκὰ συνίστανται ἔτη. Ἑβραίῳ δὲ τῷ Δανιὴλ ὁ ἄγγελος ὁμιλῶν, πάντως τὰ αὐτῷ γνώριμα ἔλεγεν ἔτη. Ἄχρι μὲν οὖν τῆς τοῦ ἀρχιερέως Ὑρκανοῦ ἀναιρέσεως, ὃν ὁ βασιλεὺς ἀνεῖλεν Ἡρώδης (εἰρήσεται δὲ τὰ περὶ τούτου πλατύτερον) αἱ ἑξηκονταδύο ἑβδομάδες ἐξεμετρήθησαν. Ἔκτοτε δὲ τῆς ἀρχιερωσύνης οὐ διὰ βίου προσπεπηγυίας κατὰ τὸν νόμον τοῖς ταύτης ἀξιουμένοις, ἀλλ' ἐνιαυσιαίας παρανόμως διδομένης, ἢ βραχυτέρῳ χρόνῳ περιοριζομένης, καὶ χρημάτων αὐτὴν ὠνουμένων τῶν βουλομένων, ὃ καὶ ὁ Ἰώσηπος ἱστορεῖ, αἱ ἑπτὰ παρῆλθοσαν ἑβδομάδες. Τοῦτο δὲ δηλῶν ὁ θεῖος ἀρχάγγε-

Variæ lectiones et notæ.

(85) *Ὡς περιττεύειν ἀφ' ἑκάστου ἐνιαυτοῦ ἡμέρας ἕνδεκα.* Quam rationem anni secutus sit Zonaras, ignoro. Ratione nunc usitata, redundarent dies amplius XV. Wolf.

λος Ἔλεγε, *Καὶ μετὰ τὰς ἑβδομάδας τὰς ἑξηκοντα-δύο ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ*. Ἀντὶ τοῦ, Διαφθαρήσεται τὸ χρίσμα τῆς ἀρχιερωσύνης. Παρανόμως γὰρ χριομένων τῶν εἰς αὐτὴν προβιβαζομένων, οὐδὲ τὸ χρίσμα τὴν οἰκείαν εἶχεν ἰσχὺν, ἀλλὰ παρεφθαρμένον ὂν ἠμοίρει τῆς θείας χάριτος. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, τουτέστιν, οὐ κατὰ κρίσιν καὶ δοκιμασίαν γινόμενοι ἔσονται, ἀλλ' ἀκρίτως, ἢ διὰ χάριν, ἢ διὰ χρήματα. Τούτων δ' οὕτω γινομένων, καὶ αἱ ἑπτὰ παρεῤῥύησαν ἑβδομάδες, μέχρι τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιφανείας δηλαδὴ διαρκέσασαι. Ἡ μὲν οὖν διαίρεσις τῶν ἑξηκονταδύο ἑβδομάδων καὶ τῶν ἑπτὰ διὰ ταῦτα γέγονεν. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὰς ἐξ ἀρχῆς εἰρημένας ἑβδομήκοντα ἑβδομάδας ἔτι μία λοιπὴ περιλέλειπται, καὶ περὶ ἐκείνης εἴρηκεν ὁ ἀρχάγγελος ταῦτα· *Καὶ δυναμώσει τὴν διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία, καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεται θυσία, καὶ σπονδὴ, καὶ ἐπὶ τούτοις ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν*. Ἡ λοιπὴ, φησὶν, ἑβδομὰς, ἡ μετὰ τὰς ἑξήκοντα καὶ ἐννέα, τὴν καινὴν διαθήκην εἰσάξει ἰσχυρὰν οὕτως, ὡς δι' αὐτῆς ἀρθῆναι, τουτέστιν, ἐκ μέσου γενέσθαι τὰς θυσίας, καὶ τὰς σπονδὰς ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος. Μετὰ γὰρ τὸ βάπτισμα ὁ Χριστὸς, ἐπὶ τριετίαν καὶ ἐπέκεινα διδάξας, καὶ σημεῖα ἐπιδειξάμενος, οὕτως ἐπὶ τὸ πάθος ἦλθε, καὶ αὐτοῦ τυθέντος ὑπὲρ τοῦ κόσμου παντὸς, τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἡ κατὰ νόμον θυσία ἐπαύθη, καὶ ἡ σπονδή. Καὶ ἔθυον ἔκτοτε οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπεὶ καὶ ἔτι θύουσι παρανόμως, ἀλλ' ἀπρόσδεκτος ἦν ἡ ἐκείνων θυσία καὶ ἡ σπονδή. Καὶ ἄλλως δὲ τὸ, Δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς, ἐκληφθήσεται ἀντὶ τοῦ, Δυνατοὺς τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους εἰς τὸ κήρυγμα ἡ ἑβδομὰς ἐκείνη ἐργάσεται. Εἰς δύο γὰρ τὴν ἑβδομάδα φαίνεται διαιρῶν ὁ ἀρχάγγελος, εἰς τὸν παρὰ τοῦ Πάθους, καὶ τὸν μετὰ τὸ Πάθος καιρόν. Περὶ γὰρ τὰ τρία ἔτη πρὸς τῷ ἡμίσει κηρύξας ὁ Κύριος κατὰ τὸ τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς Εὐαγγέλιον, καὶ στηρίξας εἰς τὴν αὐτοῦ πίστιν τοὺς θείους αὐτοῦ ἀποστόλους τῇ τῶν λόγων ἀληθείᾳ καὶ τῇ τῶν θαυμασίων ἔργων ἐπιδείξει· οὕτω πρὸς τὸ Πάθος ἐχώρησε, καὶ τὸν σταυρὸν κατεδέξατο, καὶ ὑπέμεινε θάνατον. Εἶτα τὸν λοιπὸν τῆς ἑβδομάδος χρόνον μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν πρὸς τοὺς κόλπους τοὺς Πατρικοὺς ἄνοδον, ὧν οὐ κεχώριστο πώποτε, καὶ τὴν τοῦ Παρακλήτου ἐπιφοίτησιν, καὶ θείαν ἐπίπνοιαν, οἱ ἱεροὶ αὐτοῦ μαθηταὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ θεῖον διαγγέλλοντες Εὐαγγέλιον, καὶ τὸ κήρυγμα πιστούμενοι θαύμασι, καὶ πλήθη ἀνθρώπων ἐπισπώμενοι πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ὄντως Θεοῦ, διεσπάρησαν εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ταῦτα ἐφώτισαν. Τοῦτο τοίνυν ὁ ἀρχάγγελος προδηλῶν τῷ προφήτῃ Δανιὴλ, ἔλεγε· *Δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία*· ἀντὶ τοῦ, Δύναμιν περιζώσει πολλοὺς, τοὺς μαθητὰς δηλαδὴ, τόν τε πρὸ τοῦ Πάθους τοῦ Κυρίου χρόνον, καὶ τὸν μετὰ τὸ Πάθος, καθ' ὃν πρότερον μὲν ἐν Ἱερουσα-

legem ungeatur, qui potiti illo fuerint. Neque enim unctio vim suam retinebat, sed ut corrupta, gratiæ divinæ erat expers. Quare adjicit, judicium non esse in ea: hoc est nullo judicio, nullaque exploratione adhibita pontifices creatum iri, sed citra delectum vel ambitu, vel gratia. Dum hæc fierent, etiam septem hebdomades sunt elapsæ, cum usque ad Christi adventum durassent. Ac sexaginta duarum et septem hebdomadum divisio hac de causa instituta est. Cum autem præter eas quæ initio sunt expositæ, adhuc una restet hebdomas, de ea quoque archangelus sic ait: *Et confirmabit testamentum multis hebdomas una, et in semisse hebdomadis tolletur sacrificium et libatio, et præter hæc abominatio vastitatis super templum: et usque ad complementum temporis, complementum dabitur super vastationem*. Reliqua, inquit, hebdomas, sexaginta novem secutura, novum testamentum introducet adeo validum, ut per id tollatur e medio sacrificium et libatio in semisse hebdomadis. Nam cum post baptismum Christus triennium et ultra docuisset, et miracula 137 edidisset, ad supplicium venit, eoque pro toto mundo immolato, qui est Agnus Dei, tollens peccata mundi, sacrificium et libatio, constituta lege, desiit. Ac sacrificarunt tum Judæi, ut et nunc, contra legem, neque eorum sacrificia et libationes acceptæ fuerunt Deo. Illud porro, Confirmabit testamentum multis, etiam aliter exponi potest, quod sanctos apostolos illa hebdomas potentes effectura sit ad prædicationem Evangelii. Nam eam hebdomadem bipertiri videtur archangelus, in id tempus quod Passionem et antecedit et sequitur. Nam cum Dominus circiter tres annos et dimidium, secundum Evangelium filii tonitrui, prædicasset, atque apud sanctos suos apostolos et sermonum veritate, et mirabilium operum effectione sibi fidem conciliasset; sic ad Passionem profectus est, et crucem suscepit, mortemque perpessus est. Reliquo hebdomadis tempore post resurrectionem a mortuis, et ascensum in sinum Paternum, a quo nunquam separatus fuit, et Paracleti visitationem, divinum afflatum, sancti ejus discipuli, cum divinum Evangelium Hierosolymis annuntiassent, et prædicationem miraculis confirmassent, et turbas hominum ad veri Dei agnitionem attraxissent, in gentes dispersi sunt, easque illuminarunt. Hoc igitur archangelus præsignificans Danieli prophetæ ait: *Confirmabit testamentum multis hebdomas una*, hoc est, vires suggeret multis, discipulis nimirum, tempus et antegressum et consecutum passionem Domini complexus, quo prius Hierosolymis prædicabant apostoli, post etiam orbis terrarum extremitates obeuntes docebant. Mox eamdem hebdomadem dividit his verbis: *In semisse hebdomadis tolletur sacrificium et libatio*. Quo declarat finem umbræ legis. Deinde subjicit: *Et super templum abominatio vastitatis*: nam cum hæc fient, templum pridem sanctum et venerabile, abominatio

judicabitur; quod post hebdomadem hanc extremam aliquid abominabile in templum introducetur, in signum vastationis ejus et urbis: quod sub Pilato accidit, qui noctu vexilla in eo collocavit, cum imagine imperatoris: quæ Judæis abominanda erant, cum interdictum esset, ne quam imaginem sive humanam sive animalis **138** alicujus haberent, aut colerent. Dominus item: *Ubi*, inquit, *abominationem vastitatis in loco sancto stantem videritis, scitote instare vastitatem ejus*, urbis Hierosolymorum scilicet. Alibi quoque ait Dominus: *Ecce domus vestra relinquetur deserta* [13]. Hæc Danielem præmonens archangelus, cum prædixisset legalem cultum e medio sublatum iri, subjicit: *Et super templum abominatio vastitatis.* Ne vero Judæi putarent, vastitatem ad tempus duraturam, et urbem instaurandam, ac templum reædificandum esse, cujusmodi et alia creberrime urbi et templo acciderant, subjicit: *Et usque ad complementum temporis, complementum dabitur super vastitatem;* hoc est, donec ævum expletum fuerit, mansura est etiam vastitas. Tum vero et hujus finis erit, cum non erit tempus vel urbis vel templi instaurandi. Hæc Danieli de popularibus suis per visionem oblata et revelata sunt. Idem aliis quoque visionibus et somniis divinitus eruditus est de futuris rerum humanarum mutationibus, nec de mutationibus rerum duntaxat, sed et de temporibus quibus quæque eventuræ essent: quæ quivis absolutius cognoscere poterit, lecto visionum Prophetæ libro: certoque statuere, nihil accidere casu, neque fortuito et temere quidquam geri, sed providentia divina gubernari omnia, et produci ad exitum. Atque hæc ita se habent, et piis hominibus persuasa sunt.

A λὴμ προσεῖμενον, καὶ ἐκήρυσσον οἱ ἀπόστολοι. Εἶτα καὶ εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης περιῆεσαν πέρματα, καὶ ἐδίδασκον, συνάψας, αὖθις διαιρεῖ τὴν ἑβδομάδα ταύτην, λέγων· *Καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεται θυσία καὶ σπονδή*· διὰ τούτου προσημαίνων τὴν παῦλαν τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς. Εἶτα ἐπάγει· *Καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως.* Τούτων γάρ, φησί, γινομένων, τὸ πρὶν ἅγιον καὶ σεβάσμιον ἱερὸν βδέλυγμα λογισθήσεται (86), ἢ ὅτι μετὰ τὴν τελευταίαν ἑβδομάδα ταύτην βδέλυγμά τι ἐπὶ τὸ ἱερὸν εἰσαχθήσεται, σημεῖον τῆς αὐτοῦ τε καὶ τῆς πόλεως ἐρημώσεως, ὃ ἐπὶ Πιλάτου γέγονε, σημαίας νύκτωρ εἰσαγαγόντος, εἰκόνας ἐχούσας βασιλικάς, αἳ τοῖς Ἰουδαίοις βδέλυγμα ἐλογίζοντο· ἀπείρητο γὰρ αὐτοῖς ἀνθρωπίνην εἰκόνα ἢ
B ζῴου τινὸς κεκτῆσθαι, ἢ καὶ σεβάζεσθαι. Καὶ ὁ Κύριος δέ· *Ὅταν ἴδητε*, εἶπε, *τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, γινώσκετε ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς*, τῆς Ἱερουσαλὴμ δηλαδή. Καὶ ἀλλαχοῦ δ' ἔφη ὁ Κύριος· *Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ἡμῶν ἔρημος.* Ταῦτα προδιδάσκων τὸν Δανιὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ἐπιφέρει μετὰ τὸ προθεσπίσαι, ὡς ἐκ μέσου γενήσεται ἡ νομικὴ λατρεία, τό· *Καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως.* Ἵνα δὲ μὴ νομίζηται τοῖς Ἰουδαίοις πρόσκαιρος ἡ ἐρήμωσις, ὡς αὖθις τῆς πόλεως αὐτῆς ἀνοικοδομηθησομένης, καὶ τοῦ ἱεροῦ ἀνεγερθησομένου, οἷα καὶ ἄλλοτε πλειστάκις συμβέβηκεν ἐπί τε τῷ ναῷ καὶ τῇ πόλει, ἐπήγαγε· *Καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν*· τουτέστιν, ἕως συντε-
C λεσθῇ ὁ αἰών, μενεῖ καὶ ἡ ἐρήμωσις, καὶ τότε καὶ ταύτῃ τέλος ἔσται, ὅτε οὐκέτι καιρὸς ἢ τὴν πόλιν ἀναστῆναι, ἢ τὸν ναόν. Ταῦθ' ὁ Δανιὴλ περὶ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ τεθέαται καὶ μεμύηται, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ὀπτασίας ἑώρακε· καὶ ἐνύπνια, θεόθεν αὐτῷ προδηλουμένης δι' αὐτῶν τῆς μελλούσης ἔσεσθαι τῶν κοσμικῶν πραγμάτων μεταβολῆς· καὶ οὐ τῆς ἀλλοιώσεως μόνης ἐμυεῖτο τὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς καιροὺς καθ' οὓς ἀποτελεσθήσεται ἕκαστον αὐτῶν, ἐδιδάσκετο, ἃ γνώσεται πάντως ὁ βουλόμενος τελεώτερον, ἐπιὼν τὴν βίβλον τῶν τοῦ προφήτου ὁράσεων, καὶ βεβαίαν σχοίη κατάληψιν ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδ' εἰκῇ φερόμενον, καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ πάντα τῇ θείᾳ προνοίᾳ καὶ κυβερνῶνται καὶ διεξάγονται. Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως ἔχουσι, καὶ τοῖς εὐσεβέσι δοξάζονται.

XI. Nobis autem nec viraginis Judithæ res gestæ sunt prætereundæ silentio, quæ Holopherne sublato, et urbem et gentem suam conservavit. Res vero ita se habet: Nabuchodonosor Assyriorum rex duodecimo regni sui anno bellum suscepit adversus Arphaxadum regem Medorum, finitimis gentibus in auxilium evocatis: quod cum et aliæ plures et Judæi negassent, recusata belli societate, Nabuchodonosor iratus, juravit se confecto bello Medico invasurum Ciciliam, Damascum, Syriam, Judæam et Ægyptum, ferroque et igne vastaturum et eversurum. Igitur Arphaxado Medo acie superato et capto atque interfecto, cum cæteris urbibus,

ΙΑ'. Ἡμῖν δὲ μηδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀῤῥενόφρονα παραλειπτέον γυναῖκα Ἰουδήθ, ἣ τὸν Ὀλοφέρνην ὀλο-
D θρεύσασα, καὶ τὴν πόλιν αὐτῆς καὶ τὸ ἔθνος ἅπαν διέσωσεν. Ἔχει δ' οὕτω τὰ κατ' αὐτήν. Ἐν ἔτει δωδεκάτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχηγὸς Ναβουχοδονόσορ πρὸς Ἀρφαξὰδ τὸν βασιλέα Μήδων ἤρατο πόλεμον, καὶ τὰ πέριξ ἔθνη πρὸς συμμαχίαν αὐτοῦ μετεκέκλητο. Πολλῶν δ' ἑτέρων, καὶ αὐτῶν Ἰουδαίων τὴν πρόσκλησιν μὴ καταδεξαμένων, καὶ τὸ συμμαχῆσαί οἱ ἀπειπαμένων, ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐξώργιστο, καὶ ὤμοσεν, ἦ μήν, τὸν πρὸς τοὺς Μήδους ἀνύσας πόλεμον, ἐπελθεῖν κατά τε Κιλικίας καὶ Δαμασκοῦ, καὶ Συρίας, καὶ Ἰουδαίας, καὶ

[13] Luc. XIII, 35.

Variæ lectiones et notæ.

(86) *Βδέλυγμα λογισθήσεται, ἢ ὅτι.* Ἀνανταπόδοτον est, aut τό, ἤ, redundat, aut alterum membrum deest. W.

τῆς Αἰγύπτου, καὶ δῃῶσαι αὐτὰς, καὶ ἐκπορθῆσαι, A καὶ εἰς ἐρήμωσιν ἀγαγεῖν. Ἀντιταξάμενος οὖν πρὸς Ἀρφαξὰδ τὸν Μῆδον, καὶ κατὰ κράτος τούτου περιγενόμενος, τῶν ἄλλων τε πόλεων αὐτοῦ κρατήσας, καὶ τῶν Ἐκβατάνων αὐτῶν, ἔνθα ἦσαν τῷ Ἀρφαξὰδ τὰ βασίλεια, κἀκεῖνον ἑλών τε καὶ ἀνελὼν, τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς οἰκείας δυνάμεως καλέσας Ὀλοφέρνην, ἐνετείλατό οἱ τὸν ὅρκον ὃν ὤμοσεν ἐκπληρῶσαι, καὶ κατὰ τῶν μὴ θελησάντων συμμαχῆσαι αὐτῷ ἐπιόντι κατὰ τῶν Μήδων, ἐκστρατεῦσαι μετὰ βαρείας δυνάμεως, καὶ τοὺς μὲν ὅσοι ἑαυτοὺς αὐτῷ ὑποτάσσουσι, διατηρῆσαι, καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν ἀπορθήτους ἐᾶσαι, τῶν δ' ἀπειθούντων μὴ φείσασθαι, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀνθρώπους τῷ ξίφει ὑπαγαγεῖν, τὰς δὲ πόλεις αὐτῶν ἐκδοῦναι εἰς διαρπαγὴν καὶ εἰς ὄλεθρον. Ὁ μὲν οὖν Ναβουχοδονόσορ τοιαῦτα τῷ ἀρχισατράπῃ αὐτοῦ B ἐνετείλατο. Ὀλοφέρνης δὲ ἐκστρατεύσας, καὶ τοῖς ἔθνεσι καθ' ὧν ἀπέσταλτο ἐπελθὼν, τοὺς μὲν ἄλλους κατὰ τὰ ἐντεταλμένα διέθετο. Ἐπὶ δὲ τοὺς Ἰσραηλίτας μέλλων στρατεύειν, καὶ ὅπλα κατ' αὐτῶν αἴρειν (οὐ γὰρ προσῄεσαν αὐτῷ οὐδ' ὑπέκυπτον), ἤρετο τίνες οὗτοι, καὶ ὅτῳ θαρροῦντες ἀνθίστανται; καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἀχιὼρ ὁ τῶν υἱῶν Ἀμμὼν ἀρχηγὸς τήν τε γενεαλογίαν αὐτῶν, καὶ ὅπως εἰς τὰς πόλεις ἐκείνας ἐξ ἀρχῆς κατῳκίσθησαν, καὶ τοῦ σφῶν Θεοῦ τὴν ἰσχύν. Εἶτα ἐπήγαγε· *Νῦν οὖν σκεπτέον, καὶ εἰ μὲν εἰς τὸν Θεὸν αὐτῶν ἁμαρτάνουσιν, ἀναβησόμεθα, καὶ ἐκπολεμήσομεν αὐτούς· εἰ δ' οὐ τοῦτο, παρελθέτω ὁ Κύριός μου, μή ποτε ὑπερασπίσῃ αὐτῶν ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ ἡττηθῶμεν.* C Ταῦτα τοῦ Ἀχιὼρ εἰπόντος, ὁ Ὀλοφέρνης θυμῷ ληφθεὶς ἐκέλευσε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ δῆσαι τὸν Ἀχιὼρ, καὶ ἀπαγαγεῖν, καὶ παραδοῦναι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ἵνα σὺν ἐκείνοις ληφθεὶς κολασθῇ. Οἱ δὲ συλλαβόντες τὸν ἄνδρα ἀπήγαγον εἰς Βαιτουλουά. Καὶ οἱ τῆς πόλεως σφενδόναις τοὺς προσιόντας καὶ βέλεσιν ἔβαλλον. Κἀκεῖνοι τὸν Ἀχιὼρ δεδεμένον ἔρριψαν ὑπὸ τὴν ὑπώρειαν, καὶ ὑπέστρεψαν. Οἱ δὲ τῆς πόλεως ἄνδρες καταβάντες, ἔλυσαν τὸν Ἀχιὼρ, καὶ εἰς τὴν σφετέραν πόλιν ἀπήγαγον, καὶ τί τὸ συμβεβηκὸς ἐπυνθάνοντο, καὶ ὃς αὐτοῖς ἅπαντα διηγήσατο. Οἱ δὲ τὸν Θεὸν ἐκάλουν εἰς ἄμυναν. Τῇ δ' ἑξῆς Ὀλοφέρνης ἦγεν ἐπὶ Βαιτουλουὰ τὴν στρατιὰν, χιλιάδας οὖσαν πεζῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα, καὶ ἱππέων χιλιάδας δώδεκα, χωρὶς τῶν τῆς ἀποσκευῆς, καὶ ἐστρατοπεδεύσατο παρ' αὐτῇ. Εἶτα ἔγνω μὴ πολεμεῖν, ἀλλὰ τὰ ὕδατα προκαταλαβεῖν, ὅθεν ὑδρεύοντο, ἵν' ἐκλιπόντες τῇ δίψῃ διαφθαρῶσιν, ἢ τὴν πόλιν αὐτῷ παραδώσουσι. Καὶ περιέστησε μέρος τῆς στρατιᾶς τοῖς ὕδασι φύλακας. Ἐπὶ δὲ τέσσαρσι καὶ τριάκοντα ἡμέραις παρακαθημένων τῶν ἐναντίων αὐτοὺς, ἐξέλιπε σφίσι τὸ ὕδωρ, καὶ ἠθροίσθη πρὸς τοὺς ἄρχοντας ὁ λαὸς, καὶ ἠξίουν ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τοῖς ἐναντίοις, καὶ ἑαυτοὺς, ἵν' ἢ δουλεύσωσιν ἐκείνοις, καὶ ζήσωνται, ἢ κατασφαγέντες ἀπαλλαγῶσι τῶν ὀδυνῶν. Ὀζίας δὲ ὁ τῶν τῆς πόλεως πρόκριτος, *Ἔτι*, εἶπεν, *ἀδελφοὶ μείνωμεν πέντε ἡμέρας, καὶ εἰ μὲν ἥξει βοήθεια ἐκ Θεοῦ ἡμῖν· εἰ δ' οὐ, ποιήσω κατὰ τὴν συμβουλίαν ὑμῶν.*

tum ipsis Ecbatanis regia illius potitus, copiarum suarum imperatorem Holophernem jubet, sejurejurando **139** quo ipse sese obstrinxerat, solvere: et cum magnis copiis iis inferre bellum, qui Medici belli societatem detrectassent, conservatis iis qui se dederent, eorumque urbibus illæsis, contumacibus vero non parcendum, sed et ipsos cædendos, et urbes eorum diripiendas ac vastandas esse. His mandatis acceptis, Holophernes cæteras gentes tractavit ut jussus erat. Israelitas autem armis aggressurus (neque enim illius fidei supplices se committebant) rogabat, quinam illi essent, et qua re freti resisterent? Tum Achior Ammanitarum princeps, et originem eorum illi, et qua ratione urbes illas initio occupassent, et vires Dei illorum recenset. His subjicit: *Nunc igitur deliberandum est. Nam si Deo suo peccaverunt, ascendemus, eosque debellabimus: sin minus, prætereat Dominus meus, ne forte illis a Deo suo defensis, nos superemur.* Quæ cum Achior dixisset, Holophernes ira percitus satellites jubet Achiorem vinctum tradere Israelitis, ut cum illis captus supplicio afficeretur. Bethuliam itaque perducunt hominem, et cum ab oppidanis sagittis et fundis peterentur, Achiore vincto in montis radicibus abjecto, redierunt. Eum oppidani in urbem introduxerunt: et cognita ex eo illius facti causa, Deum vindicem invocarunt. Postridie Holophernes copiis ad Bethuliam adductis, peditum centum et septuaginta, et equitum duodecim millibus, castra locat. Deinde statuit non gerere bellum, sed fontes occupare, unde aquarentur, ut aut siti perirent, aut urbem traderent: partemque exercitus ad custodiam aquarum mittit. Ita cum diebus triginta quatuor ab hostibus circumsiderentur, aqua destituti cives, magistratus adeunt, petentes ut urbem et sese dederent, ut aut conservati servirent hostibus, aut occisi malis liberarentur. Ozias autem civitatis princeps: *Fratres*, inquit, *dies adhuc quinque exspectemus: quod si divinitus auxilium nobis oblatum fuerit, bene erit; sin minus, consilium vestrum exsequar.*

ΙΒ'. Ἦν δὲ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ γυνὴ ᾗ ὄνομα D Ἰουδὴθ, καὶ ἡ γυνὴ χήρα, καὶ αὕτη σώφρων, καὶ συνετὴ, καὶ ὡραία τῇ ὄψει. Ἀκούσασα τοίνυν τὰ δεδογμένα τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἄρχουσι, μετεπέμψατο τὸν Ὀζίαν, καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς πόλεως ἄρχοντας. Καὶ ἐμέμψατο αὐτοῖς, ὡς πειράζουσι τὸν Θεὸν, ὅτι εἶπον παραδώσειν τὴν πόλιν τοῖς ἐναντίοις μετὰ πέντε ἡμέρας, εἰ μὴ ἐν αὐταῖς ἥξει τις αὐτοῖς βοήθεια ἐκ Θεοῦ. Οἱ δὲ καλῶς μὲν αὐτὴν

XII. Erat autem in ea urbe vidua nomine Juditha, mulier modesta, cordata et formosa, quæ decreto populi et magistratuum audito, **140** Oziam cæterosque magistratus accersitos objurgat, ut qui Deum tentarent, cum dicerent, nisi intra dies quinque auxilium divinitus offerretur, se urbem hostibus tradituros. Illi quamvis eam recte dicere concederent, tamen populi sitim et violentiam opponebant. Tum illa, eos per noctem illam ad portas

urbis præstolari jubet : se cum ancilla sua exituram, neque dicturam prius quid cœpisset consilii, quam rem ipsam perpetrasset. Exitu impetrato, digressis illis, ad preces convertitur : et deposita lugubri ex viduitate vestitu, lota, et unguentis delibuta, amictum hilarem induit, ornamenta sumit, et exornata ad amoris illecebras ancillæ in vasis ferendum dat vinum et oleum, et peram farina, ficubus et panibus plenam : et ea comite urbem egressa, in castra Assyriorum tendit : ab excubitoribus comprehensa, ad Holophernem adducitur, qui ejus formam admiratus, securam esse jussit, nihil enim passuram mali. Tum illa : *Audi*, inquit, *domine, verba mea, et quæ Achior dixit, animo tuo non excidant. Verum enim est, Israelitas, ni peccaverint, gladio non superatum iri. Nunc autem, quia cibis et aqua destituuntur, lege interdictis vesci, et primitias frumenti, vinique decimas, quæ sacerdotibus attributa, ne attingi quidem ab aliis fas est, absumere decreverunt. Quæ dum et Hierosolymitani statuerint, legatos eo misere, veniam ejus facti petentes. Sic igitur lege violata, non defensi a Deo, in exitium ruent. Quibus ego cognitis, ex urbe profugi, ut interitum vitem, et nunc apud te manebo, domine : et egressa noctu in vallem, adorabo Deum, ut cum is mihi dixerit, quando peccarint, ego tibi renuntiem, et te per Judæam Hierosolyma usque perducam, soliumque tuum in urbis medio collocem.* Holophernes hac oratione delectatus, introduci eam jubet in cellam conclavis sui, et dari quod edat. At illa, se negat illorum cibis usuram, ne sibi fraudi essent : sed iis quos secum attulisset, victitaturam. Cum Holophernes rogaret, ubi ii defecissent, quo victura esset, respondet illi : *Ita tu vivas, Domine, ut non prius cibi hi me deficient, quam Deus mea manu id peregerit, quod decrevit.* Media nocte petiit, ut sibi in vallem egredi liceret ad precandum : concedit Holophernes. Cum **141** autem illa triduum ita fecisset, quarto die convivium apparat, et Bagoæ eunucho, qui omnibus ejus opibus præerat, mandat, ut Hebrææ mulieri persuaderet, ut ad se veniret. Sibi enim turpe fore, si talem feminam dimisisset, nulla consuetudine cum ea habita. Bagoas Judithæ ait : *Veni ad Dominum meum, ut gloriosa sis in conspectu ejus, et nobiscum compotato, eo loco futura, quo eæ sunt, quæ degunt in ædibus Nabuchodonosoris.* Juditha igitur exornata ad Holophernem ingreditur, accumbit, ea edit et bibit, quæ ab ancilla sua sibi parata erant. Holophernes obstupefactus, amore illius inflammatur : productoque convivio, et plurimo vino hausto inebriatus, in lectulo se reclinat, mero gravato capite ; digressis omnibus, Bagoas tentorium claudit, sola Juditha in eo relicta. Mandarat autem illa ancillæ, ut exitum suum observaret, egressuram enim esse ad orandum. Sed cum Holophernem vino demersum, et profundissimo somno oppressum videret, invocato Deo, stricto acinace, illius caput resecat ; egressa, ancillæ tradit : abit ut de more precatura. Cumque

A συνέθεντο λέγειν, ἀντέθεντο δὲ τὴν δίψαν τὴν τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν βίαν τὴν ἐξ αὐτοῦ. Κἀκείνη στῆναι αὐτοὺς τὴν νύκτα ἐπὶ τὴν πύλην τῆς πόλεω; ἐνετέλλετο. Αὐτὴ δὲ ἔλεγεν ἐξελεύσεσθαι μετὰ τῆς ἄβρας αὐτῆς, μὴ μέντοι αὐτοῖς ἐρεῖν τὸ παρ' αὐτῆς μελετώμενον, ἕως οὗ πρὸς πρᾶξιν κατευθυνθῇ. Καὶ εἶπον αὐτῇ, Πορεύου· καὶ οἱ μὲν ἀπῆλθον. Ἡ δὲ πρὸς παράκλησιν ἐτράπη τὴν πρὸς Θεόν. Εἶτα ἀποθεμένη τὴν πενθήρη στολὴν τῆς χηρεύσεως, καὶ τὸ σῶμα περικλύσασα ὕδατι, καὶ μύρῳ χρισαμένη, στολὴν μετενέδυ εὐφρόσυνον, καὶ κόσμον ἑαυτῇ περιέθετο. Καὶ καλλωπισθεῖσα πρὸς τὸ ἐπαγωγότερον, ἔδωκε τῇ θεραπαίνῃ φέρειν ἐν ἀγγείοις οἶνον καὶ ἔλαιον, καὶ πήραν ἀλφίτων πλήρη, καὶ παλάθης, καὶ ἄρτων, καὶ ἐξῆλθε τῆς πόλεως αὐτὴ καὶ ἡ παιδίσκη
B αὐτῆς. Ἀπιοῦσα πρὸς τὴν τῶν Ἀσσυρίων παρεμβολὴν, καὶ ἐντυχοῦσα τῇ τῶν ἐναντίων προφυλακῇ, κατεσχέθη, καὶ ἤχθη πρὸς Ὀλοφέρνην. Ὁ δὲ αὐτῆς τὸ κάλλος ἐθαύμασε, καὶ εἶπεν αὐτῇ· *Μὴ φοβοῦ, ἥκεις γὰρ εἰς σωτηρίαν. Ἔφη δὲ αὐτῷ ἡ γυνή· Δέξαι τοὺς λόγους μου, Κύριε, καὶ ὁ λόγος ὃν ἐλάλησεν Ἀχιὼρ, ἤτω ἐν τῇ καρδίᾳ σου· ἔστι γὰρ ἀληθὲς, ὅτι ἐὰν μὴ ἁμάρτωσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐ κατισχύσει ῥομφαία αὐτῶν. Νῦν δὲ ἐπεὶ ἐξέλιπεν αὐτοὺς τὰ βρώματα, καὶ τὸ ὕδωρ, ἐβουλεύσαντο, καὶ τῶν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ἅψασθαι, καὶ τὰς ἀπαρχὰς τοῦ σίτου, καὶ τὰς δεκάτας τοῦ οἴνου τὰς τοῖς ἱερεῦσι τετηρημένας, ὧν οὐδὲ ψαῦσαι θεμιτὸν ἑτέρῳ, δαπανῆσαι κεκρίκασι. Ταῦτα δὲ, καὶ τῶν τὴν*
C *Ἱερουσαλὴμ οἰκούντων βεβουλευμένων, ἐστάλκασι πρὸς τὴν ἐκεῖ γερουσίαν, ἄφεσιν ἐπὶ τούτους αἰτούμενοι. Κἂν οὕτω παρανομήσωσιν, οὐκ ἔσται σφίσιν ἄμυνα ἐκ Θεοῦ, καὶ εἰς ὄλεθρον ἐκδοθήσονται. Ἅπερ αὐτὴ ἐπιγνοῦσα, ἀποδιδράσκω τῆς πόλεως, ἵν' ἐκφύγω τὸν ὄλεθρον. Καὶ νῦν μενῶ παρά σοι, δέσποτα, καὶ ἐξελεύσομαι κατὰ τὴν νύκτα εἰς τὴν φάραγγα, καὶ προσεύξομαι πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ ἐρεῖ μοι πότε ἡμάρτοσαν, κἀγώ σοι ἀναγγελῶ, καὶ ἄξω σε διὰ τῆς Ἰουδαίας ἕως Ἱερουσαλὴμ, καὶ θήσω τὸν θρόνον σου ἐν μέσῳ αὐτῆς.* Καὶ ἤρεσαν Ὀλοφέρνῃ οἱ λόγοι αὐτῆς, καὶ ἐκέλευσεν εἰσαχθῆναι αὐτὴν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ταμείου αὐτοῦ, καὶ δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν. Ἡ δὲ, *Οὐ*
D *φάγομαι*, ἔφη, *ἐκ τῶν ἐδεσμάτων ὑμῶν, μή μοι γένηται σκάνδαλον, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐπιφέρομαι τραφήσομαι.* Καὶ εἶπεν αὐτῇ Ὀλοφέρνης· *Εἰ δὲ ἐκλίποι ταῦτα, πόθεν σοι τοιαῦτα χορηγηθήσεται;* Ἡ δὲ, *Ζῇ ἡ ψυχή σου, Κύριέ μου,* ἀνταπεκρίνατο, *ὅτι οὐ πρότερον ἐκλείψει μοι τὰ ἐδώδιμα, πρὶν ἂν ὁ Θεὸς ἐν χειρί μου ποιήσῃ ἃ ἐβουλεύσατο.* Μεσούσης δὲ νυκτὸς, ᾐτήσατο ἐπὶ τὴν φάραγγα πρὸς προσευχὴν ἐξελθεῖν, καὶ Ὀλοφέρνης ἐπέτρεψε, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οὕτως ἐποίει. Καὶ τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ πότον ἡτοίμασεν Ὀλοφέρνης. Καὶ εἶπε τῷ εὐνούχῳ Βαγώᾳ, ὃς ἦν ἐφεστηκὼς ἐπὶ πάντων τῶν αὐτοῦ· *Πεῖσον δὴ τὴν γυναῖκα τὴν Ἑβραίαν τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς· αἰσχρὸν γὰρ ἡμῖν, εἰ γυναῖκα τοιαύτην παρήσομεν, μὴ αὐτῇ ὁμιλήσαντες.*

Καὶ ὁ Βαγώας εἶπε πρὸς Ἰουδὴθ· *Ἐλθὲ πρὸς τὸν κύριόν μου, δοξασθῆναι κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ πίεσαι μεθ' ἡμῶν οἶνον, καὶ γενηθήσῃ ὡς μία τῶν παρεστηκυιῶν ἐν τῷ οἴκῳ Ναβουχοδονόσορ.* Καὶ Ἰουδὴθ κοσμηθεῖσα ἐπῆλθε, καὶ εἰσελθοῦσα πρὸς Ὀλοφέρνην ἀνέπεσε, καὶ ἔφαγε καὶ ἔπιεν ἃ ἡτοίμασεν αὐτῇ ἡ παιδίσκη αὐτῆς. Ἡ δὲ καρδία Ὀλοφέρνου ἐξέστη, καὶ πρὸς ἔρωτα τῆς γυναικὸς ἐξεκέκαυτο. Καὶ τοῦ πότου παραταθέντος, ἔπιεν ἐκεῖνος οἶνον σφόδρα πολὺν, καὶ ἐμεθύσθη. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ καρηβαρῶν ἐκ τῆς μέθης κατέκειτο· πάντες δὲ ᾤχοντο, καὶ Βαγώας συνέκλεισε τὴν σκηνὴν, μόνην τὴν Ἰουδὴθ ἐντὸς καταλελοιπώς. Ἡ δὲ τῇ θεραπαίνῃ αὐτῆς ἐνετείλατο, τὴν ἔξοδον αὐτῆς ἐπιτηρεῖν, Ἐξελεύσομαι γὰρ ἐπὶ τὴν προσευχήν. Ὁ μὲν οὖν Ὀλοφέρνης τῇ μέθῃ καταβεβαπτισμένος κατέκειτο, καὶ ὕπνον θανάτου ὑπνώττεν ἀδελφόν. Ἡ δὲ τὸν Θεὸν ἐπικαλεσαμένη, καὶ τὸν ἀκινάκην αὐτοῦ σπασαμένη, τὴν αὐτοῦ ἐπέτεμε κεφαλὴν, καὶ ἐξελθοῦσα τῇ θεραπαίνῃ παρέσχεν αὐτὴν, καὶ ἀπῄει ὡς δὴ προσευξομένη κατὰ τὸ σύνηθες. Ἐγγίσασα δὲ τῇ πόλει αὐτῆς, ἐβόησε τοῖς ἐπὶ τῶν πυλῶν ἀνοῖξαι αὐτῇ. Καὶ εἰσελθοῦσα διηγήσατο, ὅσα δι' αὐτῆς ἐθαυμάστωσεν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνου προήγαγε, καὶ συνεβούλευσεν ἀπαιωρῆσαι ταύτην ἐκ τῶν ἐπάλξεων, αὐτοὺς δὲ τὰς πανοπλίας ἐνδυσαμένους ἅμα πρωῒ ἐξελθεῖν. *Ἰδόντες γὰρ*, φησὶν, *ἡμᾶς οἱ Ἀσσύριοι, δραμοῦνται ἐπὶ τὴν τοῦ σφῶν ἀρχιστρατήγου σκηνὴν, καὶ εὑρόντες αὐτὸν ἀνῃρημένον, ἐκστήσονται, καὶ φόβος ἐπιπεσεῖται αὐτοῖς, καὶ τραπήσονται εἰς φυγὴν, καὶ ὑμεῖς ἕψεσθε ὀπίσω αὐτῶν, καὶ συγκόψετε αὐτοὺς, καὶ πληρωθήσετε τὰ πεδία νεκρῶν.* Ταῦτα τοῖς πολίταις αὐτῆς συμβουλεύσασα, Καλέσατέ μοι τὸν Ἀχιὼρ, εἶπεν. Καὶ ἐλθόντι τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὀλοφέρνου ὑπέδειξε, καὶ ἐξέστη ὁ ἄνθρωπος, καὶ *Ἀνάγγειλόν μοι*, ἔφη, *ὅσα ἐποίησας;* Κἀκείνη πάντων ἐνώπιον διηγήσατο, ἃ ὁ Θεὸς πεποίηκε δι' αὐτῆς, καὶ ὡς ἀμίαντον τὴν αὐτῆς σωφροσύνην καὶ χηρείαν ἐτήρησε. Καὶ ὁ Ἀχιὼρ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ περιετμήθη. Οἱ δὲ τῆς πόλεως ἄρχοντες, καὶ τὸ πλῆθος αὐτῆς, τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνου τοῦ τείχους ἀπῃωρήκασι, καὶ τἄλλα κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰουδὴθ πεποιήκασι. Καὶ τοὺς Ἀσσυρίους ὡς χόρτον συνέκοψαν, καὶ τὴν παρεμβολὴν αὐτῶν διαρπάσαντες, λαφύρων πολλῶν ἐνεπλήσθησαν. Τῇ δὲ Ἰουδὴθ ἡ σκηνὴ Ὀλοφέρνου ἐξῄρητο, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ, ἃ καὶ ἀνάθημα τῷ Θεῷ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀπελθοῦσα ἀνέθετο, καὶ ᾖσεν αὐτῷ ᾠδὴν, ἐστεφανωμένη ἐλαίας θαλλῷ, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, καὶ κατεγήρασεν ἐν σωφροσύνῃ, καὶ τέθνηκε, ζήσασα ἔτη πέντε καὶ ἑκατόν. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἰουδὴθ ἐν τούτοις.

urbi suæ propinquasset, portarum custodes aperire jubet : intromissa, quæ miracula Deus ipsius opera edidisset, commemorat ; Holophernis caput profert, id e propugnaculis suspendendum esse monet, et armatos mane egredi : *Nam, ubi vos*, inquit, *viderint Assyrii, ad imperatoris sui tabernaculum concurrent, et ejus cæde perterrefacti, fugam facient. Vos eos insecuti ita cædetis, ut campi cadaveribus impleantur.* Quæ cum cives suos monuisset, Achiori accersito caput Holophernis monstrat : quo ille conspecto, attonitus petebat, ut quid egisset, sibi recenseret. Cum autem illa in conspectu totius populi quæ Deus per ipsam fecisset, narraret, utque castitatem et viduitatem suam inviolatam conservasset, credidit Achior Deo, et circumcisus est. Magistratus vero et populus urbis, capite Holophernis de pinnaculo suspenso, cæteraque de Judithæ consilio exsecuti, Assyrios instar graminis ceciderunt ; magnaque copia spoliorum potiti, Judithæ tabernaculum Holophernis attribuerunt : quod illa Hierosolyma profecta, Deo consecravit, eique cum omnibus Israelitis canticum cecinit, **142** oleagino ramo coronata : et reversa domum, in castitate consenuit, mortua cum vixisset annos quinque et centum. Et hic eventus fuit Judithæ.

ΙΓ'. Ἑξῆς δ' ἱστορητέον ἐπιτετμημένως, καὶ τὰ κατὰ τὸν Τωβίτ. Τωβὶτ τοίνυν ἐκ τῆς φυλῆς μὲν κατήγετο Νεφθαλίμ, ᾐχμαλώτιστο δὲ ἐν ἡμέραις Ἐνεμεσὰρ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. Ἦν δὲ τὰ πρὸς Θεὸν εὐσεβὴς, καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαιος, καὶ τῶν συμφυλετῶν αὐτοῦ θυόντων τῇ Βάαλ, αὐτὸς ἔθυε τῷ Θεῷ πορευόμενος εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ κατὰ τὰς τοῦ νόμου διαταγὰς τὴν ζωὴν ἐρρύθμιζεν ἑαυτοῦ, καὶ αἰχμαλωτισθεὶς, οὐκ ἐχράνθη βρώμασιν ἐθνικοῖς. Γέγονε δὲ τῷ Ἐνεμεσὰρ ἔντιμος, καὶ ἐκτήσατο περιουσίαν πολλὴν, καὶ ταύτης μετεδίδου τῶν οἰκείων τοῦ γένους τοῖς χρῄζουσι. Πορευόμενος δὲ εἰς Μηδίαν παρέθετο ἑνὶ τῶν ἐκεῖ κατοικούντων ὁμοεθνῶν τῷ Γαμαὴλ ἀργυρίου δέκα τάλαντα. Καὶ λαβὼν γυναῖκα τῶν ὁμοφύλων Ἄνναν, υἱὸν ἐξ αὐτῆς ἐγείνατο Τωβίαν. Ἐνεμεσὰρ δὲ θανόντος, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σεναχηρεὶμ τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου τῶν Ἀσσυρίων, καὶ κατὰ τῆς Ἰουδαίας στρατεύσαντος, καὶ αἰσχρῶς φυγόντος ἐκεῖθεν, ἐπανελθόντος τε εἰς

XIII. Nunc series narrationis postulat, ut et Tobiti historiam breviter percurramus. Is igitur ex tribu Nephthalia oriundus, captus fuerat temporibus Enemesaris regis Assyriorum : homo pius erga Deum, et justus adversus homines : cumque tribules ejus Baali immolarent, ipse Hierosolyma proficiscens sacrificabat Deo, vita ex legis mandatis instituta. In captivitate non contaminatus fuit cibis gentilibus : conciliataque sibi Enemesaris gratia, de opibus, quas magnas pararat, impertiebat egenis popularium suorum. Cum autem in Mediam proficisceretur, deposuit apud quemdam popularium suorum Gamaelum decem argenti talenta : ductaque uxore suæ gentis Anna, Tobiam filium ex ea suscepit. Enemesare mortuo, Senacherimus filius regni Assyriorum successor, cum bello Judæis illato, fœde profligatus esset, domum reversus, per iracundiam ex dolore cladis multos Israelitarum occidit. Eos Tobitus noctu sepeliebat. Quamobrem

delatus apud regem, eum quæreretur, ipse fugam capit, et facultates ejus omnes diripiuntur. Necdum dies quinquaginta exierant, cum Senacherimo a suis filiis occiso, parricidæ perterriti in exsilium profugiunt: et alius ejus filius Nachordan regnum paternum suscipit, qui Tobiti cognatum, Achiacharum nomine, suarum rerum procuratorem constituit, cujus intercessione Tobitus rege exorato Ninyen revertitur. Festo Pentecostes, quod septenis hebdomadibus Judæi celebrabant, Tobitus lauto prandio apparato, filio mandat, ut quemcunque fratrum inopem et Domini memorem videret, eum ad epulas adduceret. Tobias egressus revertitur, patri nuntians, popularium quemdam strangulatum in foro jacere. Statim abit Tobitus, cadaver sublatum domum portat, et post solis occasum sepelit. A sepultura reversus, domum non ingreditur: ut qui ex lege impurus esset, contacto cadavere. Sed juxta parietem in atrio dormit, in quo passerculi nidulati, excrementa alvi in
143 oculos dejecerunt. Unde cæcatus Tobitus, et ad egestatem redactus, ab uxore nente alebatur: quæ aliquando mercede accepta, auctarii vice hædum etiam retulerat, cujus balatu audito, rogabat, num furto sublatus esset? Respondente illa dono sibi datum esse, instabat, si furtivus esset, ut suis dominis restitueretur. Mulier dolore commota, et maritum ob nimium justitiæ studium veluti subsannans: *Ubi*, inquit, *sunt eleemosynæ tuæ, et justitia tua?* Iis verbis Tobitus perturbatus et lacrymans, mortem a Deo exoptat. Cæterum accidit, ut eodem die Ecbatanis Mediæ Sara filia Raguelis a paternis ancillis maledictis lacesseretur, quasi maritos suos suffocaret, cum septies desponsa, neque ulli nupta fuisset. Nam dæmonium quoddam, nomine Asmodæus, illos ad eam ingredientes, suffocabat. Ea contumeliæ impatiens, de suspendio deliberabat. Sed ne patri suo luctui et dedecori esset, ab eo sibi temperat; et ad preces conversa, Deum invocat, mortem optans, et liberationem ab opprobriis, aut clementem melioris fortunæ adeptionem, qua et ipsa ignominiam effugeret. Utriusque autem preces exauditæ sunt: missusque a Deo Raphael archangelus, qui et Tobiti cæcitatem curaret, et Saram Tobiæ desponderet, et Asmodæum malum dæmonium vinciret, ne quid Tobiæ noceret, Sara ducta. Tobitus igitur filium Tobiam vocat, multa monet, denique exponit: se apud Gamaelum Gobriæ filium qui Ragis Medicis degat, decem argenti talenta deposuisse, jubet ut ea recipiat, reddito chirographo, et comitem mercede conducat. Is dum comitem quærit, in Raphaelem archangelum incidit, qui virili specie illi oblatus, profitebatur se scire viam et ædes Gamaeli, et ejus fore comitem. Eo igitur adhibito, quasi homo esset, Azarias nomine, iter ingreditur: juxta Tigrim fluvium pernoctant. Cum autem Tobias fluvium ingressus esset ut se ablueret, exsilit inde piscis, adolescentem devoraturus. At angelus ut piscem apprehendat, et pertra-

A τὰ οἰκεῖα, καὶ θυμῷ διὰ τὴν ἧτταν ἀποκτιννύντος πλείστους τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἔθαπτεν αὐτοὺς νυκτὸς ὁ Τωβίτ. Γνωσθεὶς δὲ τοῦτο ποιῶν, καὶ ζητούμενος, ἔφυγε, καὶ τὰ τῆς οἰκίας αὐτοῦ διήρπαστο ξύμπαντα. Οὔπω δὲ πεντήκοντα παρελθουσῶν ἡμερῶν, ὁ μὲν Σεναχηρεὶμ ὑπὸ τῶν υἱέων ἀνῄρητο, καὶ οἱ μὲν πατροκτόνοι δείσαντες ἔφυγον. Ἕτερος δὲ παῖς ἐκείνου Ναχορδὰν τὴν βασιλείαν τὴν πατρικὴν διεδέξατο, ὃς συγγενῆ τοῦ Τωβὶτ κατέστησε τῶν αὐτοῦ πραγμάτων διοικητὴν, Ἀχιάχαρ καλούμενον. Κἀκεῖνος ἐδεήθη τοῦ βασιλέως περὶ Τωβὶτ, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Νινευΐ. Ἐνστάσης δὲ Πεντηκοστῆς, ἣν καθ' ἑπτὰ ἑβδομάδας ἑώρταζον Ἰουδαῖοι, ἄριστον ἡτοίμαστο τῷ Τωβὶτ δαψιλές. Λέγει οὖν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίᾳ· Πορεύθητι, τέκνον, καὶ ἄγαγε ὃν ἂν
B εὕρῃς τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐνδεῆ μεμνημένον τοῦ Κυρίου, μεθέξοντα τραπέζης ἡμῖν. Ὁ δὲ πορευθεὶς, ἀντέστρεψε, λέγων· Εἷς ἐκ τοῦ γένους ἡμῶν ἐστραγγαλωμένος ἔρριπται ἐν τῇ ἀγορᾷ. Καὶ ὁ Τωβὶτ εὐθὺς ἀπῆλθε, καὶ ἀνελόμενος τὸν νεκρὸν, εἰς τὴν οἰκίαν ἐκόμισε. Δύντος δὲ τοῦ ἡλίου ἔθαψεν αὐτὸν, καὶ ἐπανελθὼν, οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, οἷα κατὰ τὸν νόμον ἀκάθαρτος, ὡς ἁψάμενος τοῦ νεκροῦ, ἀλλ' ἐκοιμήθη παρὰ τὸν τοῖχον ἐν τῇ αὐλῇ. Στρουθία δὲ ἐν τῷ τοίχῳ διανυκτερεύοντα, ἀφώδευσαν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἐξ' ὧν λευκώματα συνέβησαν ἐν αὐτοῖς, κἀκ τούτων πεπήρωτο ὁ Τωβίτ. Ἐν ἐνδείᾳ δὲ γεγονὼς, ὑπὸ τῆς γυναικὸς μισθῷ νηθούσης ἐτρέφετο. Καί ποτε μισθὸν λαβοῦσα, καὶ ἐπ'
C αὐτῷ προσειληφυῖα καὶ ἔριφον, ἧκε πρὸς τὸν Τωβίτ. Καὶ ἀκούσας τῆς κραυγῆς τοῦ ἐρίφου, ἠρώτα μή ποτε κλοπιμαῖος εἴη. Ἡ δὲ, *Δῶρον*, εἰπὲ, *μοι δέδοται ἐπὶ τῷ μισθῷ*. Καὶ ὃς ἐνέκειτο λέγων, *Εἰ κλοπιμαῖόν ἐστιν, ἀποδοθήτω τοῖς κυρίοις αὐτοῦ*. Περιαλγήσασα δὲ ἡ γυνὴ, καὶ οἱονεὶ τὸν ἄνδρα ἐπὶ τῇ ἀκριβείᾳ τοῦ δικαίου ἐπιχλευάζουσα, *Ποῦ εἰσιν αἱ ἐλεημοσύναι σου, καὶ αἱ δικαιοσύναι σου;* ἔφη. Καὶ ὁ Τωβὶτ ἐδάκρυσε συγχυθεὶς, καὶ ᾔτει τὸν Θεὸν ἀπαλλαγῆναι τοῦ ζῆν. Καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐν Ἐκβατάνοις τῆς Μηδίας συνέπεσεν ὀνειδισθῆναι Σάῤῥαν τὴν θυγατέρα Ῥαγουὴλ ὑπὸ παιδισκῶν τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ὡς τοὺς ἄνδρας αὐτῆς ἀποπνίγουσαν, καὶ ἑπτὰ μὲν συζευχθεῖσαν, οὐδενὶ δὲ αὐτῶν γενομένην. Δαιμόνιον γάρ τι, Ἀσμοδαῖος
D καλούμενον, ἐθανάτου αὐτοὺς πρὸς αὐτὴν εἰσιόντας. Ἡ δὲ μὴ φέρουσα τὸν ὀνειδισμὸν, ἀπάγξασθαι ἐβουλεύσατο. Ἀλλ' ἵνα μὴ πένθος καὶ ὄνειδος δῷ τῷ πατρὶ αὐτῆς, τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν· εἰς προσευχὴν δὲ στᾶσα, ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν, αἰτουμένη θανεῖν, καὶ ἀπαλλαγῆναι τῶν ὀνειδισμῶν, ἢ οἰκτειρηθῆναι, καὶ οὕτως αὖθις τὸ ὄνειδος ἐκφυγεῖν. Εἰσηκούσθη οὖν ἡ προσευχὴ καὶ ἀμφοῖν. Καὶ ἀπεστάλη πρὸς τοῦ Θεοῦ Ῥαφαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ἰάσασθαι μὲν τὴν πήρωσιν τῷ Τωβὶτ, τὴν Σάῤῥαν δὲ τῷ Τωβίᾳ μνηστεύσασθαι, καὶ δῆσαι τὸν Ἀσμοδαῖον τὸ πονηρὸν δαιμόνιον, ὥστε μή τι κακὸν τῷ Τωβίᾳ ἐργάσασθαι, εἰ τὴν Σάῤῥαν ἀγάγοιτο. Καλέσας δὲ ὁ Τωβὶτ τὸν Τωβίαν τὸν παῖδα αὐτοῦ, καὶ παραινέσας πολλὰ, τέλος ἔφη αὐτῷ· Δέκα τάλαντα ἀργυρίου παρ-

εἰλήμην Γαμαὴλ τῷ τοῦ Γωβρία ἐν Ῥάγοις τῆς Μηδίας. Πορευθεὶς οὖν λάβε ταῦτα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὸ περὶ τούτων χειρόγραφον, καὶ ἐνετείλατο ζητῆσαι ἄνθρωπον, ὃς μισθοῦ αὐτῷ συμπορεύσεται. Καὶ ζητῶν συνοδοιπόρον, ἐντυγχάνει τῷ ἀρχαγγέλῳ Ῥαφαήλ, ἐν εἴδει ἀνδρὸς φανέντι αὐτῷ, καὶ ἐπαγγελλομένῳ εἰδέναι τὴν ὁδὸν, καὶ τὸν οἶκον τοῦ Γαμαὴλ, καὶ σὺν αὐτῷ πορευθῆναι. Καὶ παραλαβὼν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον Ἀζαρίαν καλούμενον, ἀπῄει. Καὶ ἦλθον ἑσπέρας ἐπὶ τὸν Τίγρην τὸν ποταμὸν, καὶ ηὐλίσθησαν ἐκεῖ. Τωβίας δὲ εἰσέδυ τὸν ποταμὸν περικλύσασθαι, καὶ ἀνέθορεν ἐκεῖθεν ἰχθὺς καταπιεῖν τὸ μειράκιον. Ὁ δὲ ἄγγελος ἐπιλαβέσθαι αὐτῷ τοῦ ἰχθύος παρεκελεύσατο, καὶ ἑλκυσθέντα αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ἀνατμηθῆναι εἶπε, καὶ λαβεῖν ὑπέθετο τῷ Τωβίᾳ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ τὸ ἧπαρ καὶ τὴν χολὴν, καὶ διατηρεῖν ἀσφαλῶς.

A etum in terram dissecet, hortatur ejusque cor, jecur et fel diligenter asservet.

ΙΔ'. Ὡς δ' ἐπορεύοντο, καὶ ἤγγιζον Ἐκβατάνοις, ἔφη Τωβίας· *Ἀδελφὲ Ἀζαρία, εἰς τί χρησιμεύσουσιν ἡμῖν ἡ καρδία τοῦ ἰχθύος, καὶ τὸ ἧπαρ καὶ ἡ χολή;* Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· Ἡ καρδία, καὶ τὸ ἧπαρ θυμιώμενα, διώκουσι δαίμονας, ἐάν τινι ἐνοχλῶσιν. Ἡ δὲ χολὴ ἐγχριομένη ὄμμασι λευκώματα ἔχουσι, καθαίρει ταῦτα, καὶ δίδωσι τὸ ὁρᾷν. Ἤδη δὲ τοῖς Ἐκβατάνοις προσήγγισαν· καί φησι τῷ Τωβίᾳ ὁ ἄγγελος· Σήμερον αὐλισθησόμεθα παρὰ Ῥαγουὴλ συγγενεῖ σου τυγχάνοντι, ᾧ θυγάτηρ Σάῤῥα ἐστὶ, φρονίμη τε καὶ καλὴ, καὶ λαλήσω περὶ αὐτῆς δοθῆναί σοι εἰς γυναῖκα. Ὁ δὲ, *Ἀκήκοα*, ἔφη, *τὸ κοράσιον ἐκδεδόσθαι ἀνδράσιν ἑπτὰ, καὶ πάντας ἐν τῷ νυμφῶνι θανεῖν, ὅτι ἐρᾷ τούτου δαιμόνιον, καὶ τοὺς αὐτὸ μνηστευσαμένους ἀπόλλυσι, καὶ δέδοικα μὴ καὶ αὐτὸς ἀναιρεθῶ παρ' αὐτοῦ.* Καὶ ὁ ἄγγελος, *Ἄκουσόν μου*, φησὶ, *καὶ μηδείς σοι τοῦ δαιμονίου λόγος. Ἐὰν γὰρ ἔλθῃς εἰς τὸν νυμφῶνα, ἄνθραξιν ἐπίθες ἐκ τῆς καρδίας τοῦ ἰχθύος, καὶ ἐκ τοῦ ἥπατος, καὶ φεύξεται τὸ δαιμόνιον τὴν ὀσμὴν αὐτῶν ὀσφρανθὲν, καὶ οὐκέτι ἐπανελεύσεται.* Καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον Ῥαγουὴλ, καὶ μαθὼν ἐκεῖνος περὶ Τωβία, ὅτι υἱός ἐστι τοῦ Τωβὶτ, κατεφίλησεν αὐτόν. Καὶ ἀκούσας ὅτι πεπήρωται ὁ Τωβὶτ, ἔκλαυσε, καὶ ἀσμένως αὐτοὺς ἐδέξατο. Ὁ δὲ ἄγγελος ἔφη τῷ Ῥαγουὴλ, συζεῦξαι αὐτῷ τὴν Σάῤῥαν. Κἀκεῖνος κατένευσε· καὶ καλέσας τὴν θυγατέρα, καὶ τῆς χειρὸς αὐτῆς λαβόμενος, παρέδωκεν αὐτὴν τῷ Τωβίᾳ· καὶ λαβὼν βιβλίον, ἔγραψε συγγραφήν. Μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον εἰσήγαγον εἰς τὸ ταμιεῖον πρὸς αὐτὴν τὸν Τωβίαν. Ὁ δὲ ἀπιὼν, ἔλαβεν ἄνθρακας, καὶ ἐπιθεὶς ἐκ τῆς καρδίας καὶ τοῦ ἥπατος τοῦ ἰχθύος, ἐκάπνισε, καὶ ἡ ὀσμὴ τούτων ἐφυγάδευσε τὸ δαιμόνιον. Ῥαγουὴλ δὲ μεθ' ἡμέραν ἔστειλε μίαν τῶν παιδισκῶν ἰδεῖν, εἰ ζῇ ὁ Τωβίας. Τῆς δὲ ἀναστρεψάσης, καὶ ζῆν λεγούσης αὐτὸν, εὐλόγησεν ὁ Ῥαγουὴλ τὸν Θεόν. Εἶπε δὲ πρὸς Τωβίαν· *Ἑορτάσωμεν τοὺς γάμους ἐφ' ἡμέρας δέκα καὶ τέσσαρας, καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ἐντεῦθεν πρὸ τοῦ ταύτας παρελθεῖν. Καὶ τότε λαβὼν τὴν ἡμίσειαν μοῖραν τῶν ὑπαρχόντων μοι, πορεύου· τὰ δέ γε λοιπὰ λήψεσθε θανόντος ἐμοῦ, καὶ τῆς τοῦ βίου μοι κοινωνοῦ.* Φησὶν οὖν ὁ Τωβίας πρὸς Ῥαφαήλ· *Ἀδελφὲ Ἀζαρία, λάβε μοι τὸ χειρόγραφον, καὶ πορεύθητι ἐν Ῥάγοις παρὰ Γαμαὴλ, καὶ κόμισον τὸ ἀργύριον· εἰ γὰρ χρονίσομεν, ὁ πατήρ μου σφόδρα ὀδυνηθήσεται.* Καὶ ἀπῆλθεν ὁ ἄγγελος, καὶ ἐνεχείρισε τῷ Γαμαὴλ τὸ χειρόγραφον, καὶ ἔλαβε τὸ ἀργύριον, καὶ ὑπέστρεψεν. Ἤδη δὲ παρελ-

XIV. Cum prope Ecbatana venissent, Tobias, *Frater Azaria*, inquit, **144** *quis nobis usus est cordis, jecoris et fellis piscis?* Respondet ille, cordis et jecoris suffitu fugari dæmones, si cui sint molesti; fel inunctum oculis, albuginem detrahere, B et restituere visum. Præterea Tobiæ ait, se in urbe apud Raguelem cognatum ejus pernoctaturos, cui filia sit Sara, cordata et formosa: eam se illi uxorem petiturum. Tum adolescens: *Audivi*, inquit, *puellam septem viris fuisse elocatam, qui omnes in thalamo nuptiali perierint. Nam a dæmonio adamari, quod sponsos illius perimat. Vereor itaque, ne et mihi idem usu veniat.* Cui angelus, *Me*, inquit, *audi, neque ulla dæmonii ratione habita: ubi in thalamum veneris, portionem de corde et jecore piscis carbonibus imponito. Dæmonium enim odore illo profligatum, nunquam redibit.* Cum ingressi essent ædes, et Raguel Tobiam Tobiti filium esse cognovisset, utrumque humaniter excipit, adolescentem deosculatur, C et patris ejus calamitatem deplorat. Angelo autem a Raguele petente, ut Tobiæ Saram desponderet: cum annuisset pater, et filiam accersisset, puellam manu prehensam Tobiæ tradit, et libellum matrimonii conficit. A cœna Tobias in conclave ad illam introductus, corde et jecore piscis carbonibus imposito, cubiculum suffumigat, eoque nidore fugat dæmonium. Raguel autem, cum diluxisset, ancillam misit, visum an adhuc viveret Tobias: quæ cum eum salvum esse renuntiasset, laudato Deo, Tobiæ ait: *Nuptias per quatuordecim dies celebrabimus, nec ante eos elapsos te dimittam: post, accepto meorum opum semisse, discedes; reliqua, me, vitæque meæ socia defuncta, accipietis.* Tobias igitur ad Raphaelem ait: *Frater Azaria, cape chi-* D *rographum meum, et Raga Mediæ profectus, ad Gamaelum, argentum affer. Nam si diu morabimur, pater meus vehementer angetur.* Abit angelus, dato Gamaeli chirographo, argentoque accepto revertitur. Elapsis nuptiarum diebus, Tobias petita a Raguele venia, uxoreque sua, cum semisse bonorum soceri accepta, discedit. Cum autem jam Ninivæ appropinquarent, angelus ei ait: *Præcurramus, et præparemus ædes: tu vero fel piscis in manus sumito, ut aperiantur oculi patris tui. Nam ubi tu eos inunxeris, et ille ex morsu confricuerit, albuginem* **145** *detrahet.* Mater porro ejus sedebat, reditum filii exspectans: eo conspecto, adventum ejus Tobito nuntiat, propereque accurrens, filium deosculata: *Vidi te*, inquit, *fili, neque mihi posthac mors curæ*

est. Tobitus vero ad januam exiens impingit; sed Tobias eo apprehenso, felle inunxit ejus oculos: quos ubi ille compunctos defricuit, albugo inde squamarum instar decidit. Viso igitur filio laudat Deum: cumque audisset, quid ei apud Medos accidisset, egressus est sponsæ obviam, et bene precatus. Ninivitæ autem, cum eum videre cernerent, et magnifica Dei opera audirent, mirabantur. Dixit autem Tobitus filio, ut suo comiti mercedem cum auctario daret. Verum Tobias: *Pater*, inquit, *æquum est eum semissem eorum omnium quæ attulit, accipere.* Et Raphaeli ait: *Mi frater Azaria, sume dimidium eorum omnium quæ attulisti, et bene ambula.* Tum angelus utrumque seducit, et eis opera Dei magnifica recensens, se Raphaelem esse ait: nec sua sponte venisse, sed a Deo esse missum: monet ut Deum celebrent, ejusque in se beneficentiam prædicent. *Nam arcanum*, inquit, *regis celare bonum est; Dei autem opera sunt celebranda et extollenda.* Illi his auditis, ad pedes ejus sunt prolapsi: sed cum surrexissent, eum non viderunt amplius, et prædicarunt miracula divinitus in se edita. Natus erat Tobitus, cum visum amitteret, annos quinquaginta octo, eumque post annos octo recuperavit, et ab eo tempore magis etiam veritus est Deum, et majus virtutis studium habuit. Cum plane consenuisset, Tobiæ dixit: *Ego, fili, plane consenui, jamjam moriturus. Tu vero cum liberis tuis proficiscere in Mediam. Persuasum enim habeo, ea quæ Jonas de Ninives excidio prædixit, eventura esse. Hierosolyma item fore deserta, et templum combustum iri: sed Deo urbi reconciliato, populum reversurum, et eam instauraturum. Tu vero legem observato, et misericors esto et justus.* His filio mandatis exspiravit, annos centum quinquaginta octo natus. Eo Tobias una cum matre honorifice sepulto, cum uxore Ecbatana Mediæ ad socerum Raguelem proficiscitur: quem cum et ipsum natu grandem sepelisset, hæreditatem ejus adit. Mortuus est et Tobias,
146 annos natus centum viginti septem, audivitque, priusquam obiret, excidium Ninives a Nabuchodonosore et Assyriis captæ.

A θουσῶν τῶν τοῦ γάμου ἡμερῶν, Ἐξαπόστειλόν με, τῷ Ῥαγουὴλ ὁ Τωβίας φησί. Καὶ λαβὼν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὸ ἥμισυ τῶν ὑπαρχόντων τῷ Ῥαγουὴλ, ἀπῄει. Ἄρτι δὲ πλησίον γενομένων τῆς Νινευῒ, φησὶν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτόν· *Προδράμωμεν ἔμπροσθεν, ἑτοιμάσωμεν τὴν οἰκίαν. Λάβε δὲ μετὰ χεῖρας τὴν χολὴν τοῦ ἰχθύος, καὶ ἀνοίξει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὁ πατήρ σου· σὺ δὲ ἔγχρισον αὐτοὺς τῇ χολῇ, καὶ δηχθεὶς διατρίψει αὐτοὺς, καὶ ἀποβαλεῖ τὰ λευκώματα.* Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἐκάθητο τηροῦσα τὴν ὁδόν· καὶ ὡς ἔγνω τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐρχόμενον, σπεύσασα, φησὶ τῷ Τωβίτ· Ἔρχεται ὁ υἱός σου. Καὶ προσδραμοῦσα, κατεφίλησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν· *Εἶδόν σε, παῖ, καὶ νῦν, εἰ θανοῦμαι, οὐ μέλον μοι.* Τωβὶτ δὲ ἐξῄει πρὸς τὴν θύραν
B προσκόπτων, καὶ ὁ Τωβίας αὐτοῦ ἐπελάβετο, καὶ ἐπέχρισε τὴν χολὴν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ συνεδήχθησαν, καὶ διέτριψεν αὐτούς, καὶ ἐλεπίσθη ἀπ' αὐτῶν τὰ λευκώματα. Καὶ ἰδὼν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, εὐλόγησε τὸν Θεόν. Καὶ ὡς ἀπηγγέλη τῷ Τωβὶτ τὰ γεγονότα τῷ Τωβίᾳ ἐν Μηδίᾳ, ἐξῆλθε Τωβὶτ εἰς συνάντησιν τῆς νύμφης αὐτοῦ. Καὶ ἰδὼν αὐτὴν, εὐλόγησεν αὐτήν. Οἱ δὲ ἐν τῇ Νινευῒ ὁρῶντες αὐτὸν βλέποντα, καὶ ἀκηκοότες ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς μεγαλεῖα, ἐθαύμαζον. Εἶπε δὲ Τωβὶτ τῷ υἱῷ αὐτοῦ· Δὸς δὴ, τέκνον, τὸν μισθὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ συνελθόντι σοι, μᾶλλον μέντοι καὶ προσθεῖναι αὐτῷ δεῖ. Ὁ δὲ, *Πάτερ*, ἔφη, *τὰ ἡμίση λαβεῖν ὧν ἐνήνοχε, δίκαιός ἐστι.* Καὶ εἶπε τῷ Ῥαφαήλ· *Λάβε*
C *μοι, ἀδελφὲ Ἀζαρία, τὸ ἥμισυ πάντων ὧν ἐνηνόχαμεν, καὶ πορεύου ὑγιαίνων.* Τότε καλέσας κατὰ μόνας τοὺς δύο ὁ ἄγγελος ἀπήγγειλεν ἅπαν τὸ μεγαλεῖον, ὃ ἐποίησε μετ' αὐτῶν ὁ Θεός. Καὶ εἶπεν εἶναι ὁ Ῥαφαὴλ, καὶ μὴ ἀφ' ἑαυτοῦ παραγενέσθαι, ἀλλὰ σταλῆναι ὑπὸ Θεοῦ. Καὶ παρῄνεσεν αὐτοὺς εὐλογεῖν τὸν Θεὸν, καὶ ἐξομολογεῖσθαι ὅσα ἐποίησε μετ' αὐτῶν. *Μυστήριον μὲν γὰρ βασιλέως*, ἔφη, *κρύπτειν καλόν· τὰ δὲ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀνακηρύττειν ἔνδοξον* (87). Οἱ δὲ, ἀκούσαντες ταῦτα, ἔπεσον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἀναστάντες οὐκέτι αὐτὸν εἶδον, καὶ ἀνθωμολογοῦντο τῷ Θεῷ ἀνθ' ὧν μετ' αὐτῶν θαυμασίων ἐποίησεν. Ἦν δὲ Τωβὶτ, ὅτε τὴν ὅρασιν αὐτοῦ ἀπώλεσεν, ἐτῶν πεντήκοντα καὶ ὀκτὼ, καὶ μετὰ ἔτη ὀκτὼ ἀποκατέστη πάλιν εἰς τὸ ὁρᾷν, καὶ ἦν μᾶλλον ἔκτοτε φοβούμενος τὸν Θεὸν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐργαζόμενος. Γεγηρακὼς δὲ εἰς ἔσχατον, λέγει τῷ υἱῷ αὐτοῦ· *Τέκνον, ἰδοὺ γεγήρακα, καὶ πρὸς τῷ θανεῖν εἰμι· σὺ δὲ λάβε τοὺς υἱούς σου, καὶ ἄπελθε εἰς Μηδίαν. Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι ὅσα προεῖπεν Ἰωνᾶς περὶ Νινευῒ, ὡς καταστραφήσεται, γενήσονται, καὶ ὅτι Ἱεροσόλυμα ἔρημα ἔσται, καὶ ὁ ναὸς κατακαυθήσεται, καὶ πάλιν ἐλεήσει τὴν πόλιν ὁ Θεὸς, καὶ ἐπιστρέψει ὁ λαὸς, καὶ οἰκοδομήσει αὐτήν. Σὺ δὲ τήρησον τὸν νόμον, καὶ γίνου ἐλεήμων καὶ δίκαιος.* Καὶ τοιαῦτα ἐντειλάμενος τῷ υἱῷ αὐτοῦ, ἐξέλιπεν, ἐτῶν γενόμενος ἑκατὸν πεντήκοντα καὶ ὀκτώ· καὶ ἔθαψεν αὐτὸν ἐντίμως Τωβίας, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἀπῆλθε μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εἰς Ἐκβάτανα πρὸς Ῥαγουὴλ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ, καὶ ἔθαψε κἀκεῖνον γηράσαντα, καὶ ἐκληρονόμησεν αὐτόν. Ἀπέθανε δὲ Τωβίας ἐτῶν ἑκατὸν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἐν Ἐκβατάνοις τῆς Μηδίας, καὶ ἤκουσε πρὸ τοῦ θανεῖν τὴν ἀπώλειαν Νινευῒ, αἰχμαλωτισθείσης ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ καὶ Ἀσσυρίων.

XV. Omnis igitur Hebræorum populus, ut jam

ΙΕ'. Τὸ μὲν οὖν σύμπαν τῶν Ἑβραίων ἔθνος, ὡς

Variæ lectiones et notæ.

(87) *Ἀνακηρύττειν ἔνδοξον.* Alter codex et mss. Reg. et Colb. habent ἐνδόξως. Utrumque commode legi potest, si ἐνδόξως ad verbum ἀνακηρύττειν et καλὸν per zeugma repetatur, inquit Wolfius.

ἤδη ἱστόρηται, δορυάλωτον παρὰ τῶν Ἀσσυρίων A γενόμενον, μετῳκίσθη, καὶ ἔρημος ἡ Ἱερουσαλὴμ κατελέλειπτο, οὐ πρότερόν τε τῆς αἰχμαλωσίας ἐλύθη, πρὶν ἡ τῶν Ἀσσυρίων κατελύθη ἀρχὴ κατὰ τὴν προφητικὴν προαγόρευσιν ὑπὸ Μήδων τε καὶ Περσῶν, καὶ οἱ ἑβδομήκοντα παρῆλθον ἐνιαυτοὶ, οὓς ὁ προφήτης Ἱερεμίας προανεφώνησεν. Οὐκ ἄκαιρον δ' ἂν εἴη καὶ τῆς τῶν Ἀσσυρίων βασιλείας ἐπιτετμημένως διεξελθεῖν τὴν καθαίρεσιν, καὶ δεῖξαι τὴν προφητικὴν ἀληθεύουσαν πρόῤῥησιν, τὴν ὑπὸ Μήδων καὶ Περσῶν μέλλειν αὐτὴν καταλυθήσεσθαι (88) προθεσπίσασαν· ἔχει τε οὕτως. Βασιλεῖαι καθ' ἑαυτὰς ἦσαν ἡ τῶν Μήδων καὶ ἡ Περσῶν· καὶ τῆς μὲν ἦρχεν ὁ Ἀστυάγης, ὁ Καμβύσης δὲ τῆς Περσῶν. Συνῴκει δ' οὗτος τῇ Ἀστυάγους B θυγατρὶ καλουμένῃ Μανδάνῃ, ἥτις παῖδα τῷ Καμβύσῃ τὸν Κῦρον ἐγείνατο, ὃς τοῖς τῶν Περσῶν νόμοις τραφεὶς, ἀνδρειότατός τε καὶ σωφρονέστατος, νουνεχής τε καὶ δικαιότατος γέγονε. Τὰ δὲ νόμιμα τῶν Περσῶν τοιάδε ἦσαν, ὡς Ξενοφῶν συνεγράψατο. Ἦν αὐτοῖς ἀγορὰ (89) ἐλευθέρα καλουμένη, καθ' ἣν τά τε βασίλεια σφίσι, καὶ τὰ ἄλλα ἀρχεῖα πεποίηντο, ὧν τὰ ὤνια καὶ οἱ ἀγοραῖοι καὶ ἡ τούτων τύρβη καὶ αἱ φωναὶ ἀπελήλαντο, ἵνα μὴ τῇ τῶν πεπαιδευμένων εὐκοσμίᾳ μιγνύηται. Διῄρητο δὲ ἡ ἐλευθέρα ἀγορὰ εἰς τετρακτὺν ἀρχείων· τούτων τὸ ἐν παισὶν, ἄλλο δ' ἐφήβοις ἀφώριστο, τελείοις δὲ ἀνδράσι τὸ ἕτερον, τοῖς δ' ὑπὲρ τὰ στρατεύσιμα γεγονόσιν ἔτη ἀπονενέμητο τὸ λοιπὸν, καὶ εἰς τὰς ἑαυτῶν χώρας παρῆσαν ἕκαστοι. Τοὺς δ' ἐφήβους C καὶ περὶ τὰ ἀρχεῖα καταδαρθάνειν σὺν τοῖς ὅπλοις τοῖς γυμνικοῖς (90) ἐνενόμιστο, πλὴν τῶν γεγαμηκότων. Οὗτοι δὲ οὔτε ἐπεζητοῦντο, εἰ μὴ προείρετο, οὔτ' ἀπεῖναι συχνάκις αὐτοῖς συγκεχώρητο. Ἦσαν δ' ἑκάστοις ἄρχοντες δώδεκα· εἰς γὰρ δώδεκα φυλὰς οἱ Πέρσαι διῄρηντο. Οἱ μὲν δὴ παῖδες, εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶντες, δικαιοσύνην ἐμάνθανον, τῶν ἀρχόντων αὐτῶν τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας δικαζόντων αὐτοῖς. Ἐγίνοντο γὰρ δὴ καὶ παισὶ πρὸς ἀλλήλους ὥσπερ ἀνδράσιν ἐγκλήματα, καὶ κλοπῆς, καὶ βίας, καὶ ἁρπαγῆς, καὶ ἀπάτης, καὶ ὕβρεως, καὶ ἄλλων τινῶν. Οὓς δ' ἂν ἔγνων τούτων ἀδικοῦντας, ἐτιμωροῦντο· καὶ οὓς δ' ἂν εὕρισκον ἀδίκως ἐγκαλοῦντας, ἐκόλαζον. Ἐδίδασκον δὲ τοὺς παῖδας σω- C φροσύνην, προσέχοντας τοῖς πρεσβυτέροις σωφρόνως διάγουσιν. Ἐδίδασκον δὲ καὶ τροφῆς ἐγκράτειαν, καὶ ποτοῦ. Καὶ ὅτε τραφήσεσθαι ἔμελλον οἱ παῖδες, παρὰ τῷ διδασκάλῳ ἦσαν σιτούμενοι, ἄρτον φέροντες οἴκοθεν, καὶ κάρδαμον ὄψον· καὶ ποτὸν ἐλάμβανον ποταμίου ὕδατος κώθωνα. Ἐμάνθανον δὲ πρὸ τοῦ σιτεῖσθαι (91) τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν μέχρι δὴ ἓξ ἐτῶν ἢ ἑπτὰ πρὸς τοῖς δέκα. Ταῦτα οἱ παῖδες ἔπραττον. Ἐκ τούτου δ' εἰς τοὺς ἐφήβους ἐτάττοντο, καὶ δέκα ἔτη περὶ τὰ ἀρχεῖα ἐκάθευδον· παρεῖχον

expositum est, ab Assyriis captus, et alio translatus est, desertis Hierosolymis: neque prius dimissus, quam Assyriorum imperium, ut prophetæ prædixerant, a Medis et Persis esset eversum, annique septuaginta ab Jeremia designati præterissent. Neque vero alienum hoc loco fuerit, Assyrii regni excidium breviter perstringere, atque ostendere, vere prædictum fuisse a prophetis, id a Medis et Persis eversum iri. Cæterum res ita se habet. Medorum et Persarum distincta regna fuerunt, quorum illud Astyages, hoc Cambyses tenuit, qui Mandanen Astyagis filiam in matrimonio habebat; ex eaque Cyrum filium procreavit. Is Persarum institutis educatus, in virum fortissimum, modestissimum, cordatum et justissimum evasit. Persarum autem instituta, Xenophonte auctore, hujusmodi fuerunt. Forum habuere, quod liberum vocabatur, in quo et regia, et cæteræ curiæ exstructæ erant, repulsis inde rebus venalibus et circumforaneis hominibus, eorumque turbis et vociferationibus, ne iis hominum bene institutorum disciplina turbaretur. Divisum erat id forum in quatuor curias, quarum una pueris, altera adolescentibus, tertia viris, quarta iis qui ætatem militarem excesserant, erat attributa. Suam igitur quæque ætas curiam frequentabat. Verum adolescentibus cum armis gymnicis juxta curias excubare moris erat, exceptis iis qui uxores duxerant. Iis vero neque adesse, nisi denuntiatum esse, necesse erat: neque crebrius abesse concessum. Curia quælibet duodecim principes habebat, pro numero Persarum tribuum. Pueri qui ludos frequentabant, justitiam discebant, eorumque principes maximam diei partem jure dicundo consumebant. Nam inter pueros æque ac viros controversiæ nascuntur, de furto, vi, rapina, dolo malo, injuria, et aliis. Quos ex his peccasse cognorant, multabant: eos item, qui falsum aliis crimen intenderant. Docebant item eos temperantiam exemplo seniorum, et continentiam in cibo et in
147 potu. Nam apud magistrum capiebant cibum domo secum panem et obsonii vice nasturtium afferentes: potus eis erat cothon (poculi genus est) profluentis aquæ. Ante cibum sagittare et jaculari discebant: et hæc usque ad annum ætatis decimum sextum, aut decimum septimum. Ex eo inter adolescentes referebantur: et decennium juxta curias somnum capiebant, et interim quoque magistratibus, cum opus erat, in publicis negotiis operam navabant. Rex item venatum exiturus, semissem eorum educebat. Venabantur communiter, quod illa exercitatio rei militari non absimilis videretur. Assuefaciebat eos ante lucem surgere, frigus et æstum ferre: itineribus et cursibus exercebat,

Variæ lectiones et notæ.

(88) *Καταλυθήσεσθαι*. Cod. Colbert. καταληφθήσεσθαι. Mox, ἔχει δὲ οὕτως, desunt in eodem cod.

(89) *Ἦν αὐτοῖς ἀγορά*. Ex Xenophonte lib. I. Vide Brissonium de regno Persarum lib. II, pag. 240.

(90) *Τοῖς γυμνωτικοῖς*. Leg. γυμνικοῖς. W.

(91) *Σιτεῖσθαι*. Cod. Colb. σιτίσασθαι.

feram vel sagitta vel jaculo ferire docebat, et fero- A ciores etiam bestias subsistere. In venatu secum ferebant prandium, puerili copiosius, cætera simile: neque prandebant in venatu, nisi vel feræ causa diutius manendum esset, vel alioqui venatui immorari liberet. Eo prandio in cœna consumpto, postridie usque ad cœnam venabantur, utrumque diem pro uno numerantes. Id eo faciebant, ut et militiæ, si esset opus, idem facere possent. Obsonium erat, quod ceperant. Si nihil cepissent, nasturtium. Tribus quæ manebant domi, præter cætera sagittando et jaculando exercebantur, et inter sese decertabant. Adolescentes qui manebant, inserviebant magistratibus in iis negotiis publicis, quæ vires et celeritatem desiderabant. Sic decem B annis exactis, in virorum cœtum transferebantur, in eoque annos viginti quinque permanebant. Cumque militandum erat, non amplius gerebant arcum et pila: sed arma quibus cominus pugnatur, pectus thorace munitum, scutum læva manu, dextra gladium aut securim. Ex his omnes magistratus legebantur. Iis viginti quinque annis exactis, utrique jam quinquagesimo ætatis anno superato, in seniorum classem transibant. Ii ad extera bella non proficiscebantur, sed domi jus dicebant, de omnibus rebus et publicis et privatis, et causis capitalibus etiam. Iidem magistratus omnes creabant. Quod si quis sive adolescens sive vir instituta violasset, cum seniores curia ejiciebant:
148 ejectus per omnem ætatem ignominiosus erat. C Turpe habebatur apud Persas expuere, emungi, aut anhelare coram aliis, aut urinam reddere, alvumve dejicere publice. Quæ cavere non potuissent, nisi et moderato victu essent usi, et labore humiditates consumpsissent.

δὲ καὶ τὴν ἡμέραν ἑαυτοὺς τοῖς ἄρχουσι κεχρῆσθαι ὅπῃ ἐδέοντο σφῶν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ. Ὅταν δὲ ἐπὶ θήραν ἐξίῃ ὁ βασιλεύς, ἐξῆγε τῆς μοίρας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν· ἐθήρων δὲ κοινῇ, ὅτι συγγενὴς αὐτοῖς ἐδόκει αὐτοῖς ἡ μελέτη τῇ ἀσκήσει τῇ πρὸς τὸν πόλεμον. Καὶ εἴθιζεν ἀνίστασθαι πρωϊαίτερον, καὶ ψύχους καὶ θάλπους ἀνέχεσθαι. Καὶ ὁδοιπορίαις καὶ δρόμοις ἐγύμναζε, καὶ τοξεῦσαι θηρίον καὶ ἀκοντίσαι ἐδίδασκε, καὶ πρός τι τῶν ἀλκίμων θηρίων ἀνταγωνίσασθαι παρεσκεύαζεν. Ἐφέροντο δὲ θηρῶντες ἄριστον πλεῖον μὲν τῶν παίδων, τἄλλα δὲ ὅμοιον. Καὶ οὐκ ἠρίστων θηρῶντες, εἰ μὴ ἐδέησεν ἢ θηρὸς ἕνεκα ἐπιμεῖναι, ἢ ἄλλως διατρίψαι περὶ τὴν θήραν ἠθέλησαν. Τὸ οὖν ἄριστον τοῦτο δειπνήσαντες, τὴν ὑστέραν μέχρι δείπνου ἐθήρευον, καὶ μίαν τὰς ἡμέρας ταύτας ἐλογίζοντο ἀμφω. Τοῦτο δ' ἐποίουν, ἵνα, κἂν ἐν πολέμῳ δεήσῃ, δύνωνται τοῦτο ποιεῖν. Ὄψον δὲ εἶχον ὃ ἂν ἐθήρασαν· εἰ δ' οὔ, τὸ κάρδαμον. Αἱ δὲ μένουσαι φυλαὶ διέτριβον μελετῶσαι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν, καὶ πρὸς ἀλλήλους ταῦτα διαγωνίζεσθαι. Τοῖς δὲ μένουσι τῶν ἐφήβων ἐκέχρηντο αἱ ἀρχαὶ πρὸς ἰσχύος, ἢ τάχους ἔργα δημόσια. Ἐπειδὰν δ' ἐπὶ τούτοις οἱ ἔφηβοι δέκα ἔτη διήγαγον, ἐτέλουν εἰς τοὺς τελείους ἄνδρας, καὶ ἐκ τοτε πέντε καὶ εἴκοσι οὕτω διῆγον ἐνιαυτούς. Καὶ εἰ ἔδει στρατεύεσθαι, τόξα μὲν οὐκέτι ἔχοντες, οὐδὲ παλτὰ ἐστρατεύοντο· τὰ δὲ ἀγχέμαχα ὅπλα καλούμενα, θώρακα περὶ τοῖς στέρνοις, καὶ γέρρον ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ μάχαιραν, ἢ κοπίδα. Καὶ αἱ ἀρχαὶ δὲ πᾶσαι ἐκ τούτων καθίσταντο. Ἐπειδὰν δὲ τὰ πέντε καὶ εἴκοσι διετέλεσαν ἔτη, ἦσαν μὲν γεγονότες πλειόνων ἐνιαυτῶν ἢ πεντήκοντα ἀπὸ γενεᾶς, ἐξήρχοντο δὲ τηνικαῦτα εἰς τοὺς γεραιτέρους. Οἱ δὲ γεραίτεροι ἐστρατεύοντο μὲν οὐκέτι ἔξω τῆς ἑαυτῶν· μένοντες δ' οἴκοι, ἐδίκαζον τά τε κοινὰ καὶ τὰ ἰδιωτικὰ ξύμπαντα, καὶ τὰ θανατικὰ δ' ἐκεῖνοι ἔκρινον, καὶ τὰς ἀρχὰς ἁπάσας ᾑροῦντο. Καὶ ἦν τις ἢ ἐν ἐφήβοις ἢ ἐν ἀνδράσι παρέβη τι τῶν νομίμων, οἱ γεραίτεροι αὐτὸν ἐξέκρινον. Ὁ δ' ἐκκριθεὶς ἄτιμος διετέλει τὸ λοιπὸν τοῦ βίου. Αἰσχρὸν δὲ παρὰ Πέρσαις λελόγιστο καὶ τὸ ἀποπτύειν, καὶ τὸ ἀπομύττεσθαι, καὶ τὸ φύσης ὤφθαι μεστούς, καὶ τὸ φανερὸν γενέσθαι τινὰ οὐροῦντα, ἢ κοιλίας ποιούμενον ἔκκρισιν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἠδύναντο ποιεῖν, εἰ μὴ μετρίᾳ διαίτῃ ἐχρῶντο, καὶ τὸ ὑγρὸν ἐκπονοῦντες ἀνήλισκον. Ταῦτα μὲν τὰ ἔθη τῶν Περσῶν, καὶ τὰ νόμιμα.

XVI. Cyrus igitur hujusmodi Persarum disciplina enutritus et educatus, cum adolescentiæ annos egressus, in virorum numerum relatus esset: omnibus in rebus laudem eximiam est consecutus. D Avo ejus materno Astyage defuncto, Cyaxares, qui et Darius dicitur, Cyri avunculus, paternum regnum suscepit. Cæterum rex Assyriorum, imperio in immensum aucto (nam præter ingentem suæ nationis multitudinem, Arabes et Hyrcanos subegerat, et Syros tributarios fecerat: et Hebræis jam eversis, Bactrianos obsidebat, et, plurimas alias gentes in sua potestate habebat), putabat, si Medorum vires fregisset, se omnes circumjacentes populos facilius oppressurum. Hac cogitatione suscepta, suos instruit: legatos ad Crœsum Lydorum regem, et ad utrosque Phryges, ad Paphlagones et Indos, ad Cares et Cilices mittit, petens, ut belli quod contra Medos moliretur, ipsis quoque utile futurum, socii

ΙϚ'. Κῦρος δὲ, τούτοις τραφεὶς τε καὶ παιδευθεὶς, καὶ τὴν ἐφηβον ὑπερβὰς ἡλικίαν, καὶ τοῖς ἀνδράσι καταλεγεὶς, ἐν ἅπασιν εὐδοκίμησεν. Ἤδη δὲ τοῦ μητροπάτορος αὐτοῦ, τοῦ τῶν Μήδων βασιλεύοντος Ἀστυάγους, τὴν ζωὴν μεταλλάξαντος, ὁ παῖς ἐκείνου Κυαξάρης, οὗτος δὲ καὶ Δαρεῖος ὠνόμαστο, τὴν πατρικὴν ἀρχὴν διεδέξατο, τοῦ Κύρου τυγχάνων μητράδελφος. Ὁ δὲ τῶν Ἀσσυρίων κρατῶν, εἰς μέγα τῆς βασιλείας αὐξηθείσης αὐτῷ, καὶ ἄρχων μὲν τοῦ φύλου τῶν Ἀσσυρίων, ὄντος πολυπληθοῦς, ὑφ' ἑαυτὸν δὲ πεποιημένος τοὺς Ἄραβας, ὑπηκόους δὲ καὶ τοὺς Ὑρκανίους κτησάμενος, καὶ τοὺς Σύρους ὑποφόρους, τούς γε μὴν Βακτρίους πολιορκῶν, καὶ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἤδη καταστρεψάμενος, καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν θέμενος ἑαυτῷ ὑποχείρια, ᾤετο εἰ τοὺς Μήδους ἀσθενώσειε, πάντων γε τῶν πέριξ ῥᾷον κρατήσειν. Ταῦτα δὲ διανοηθεὶς, τούς τε ὑφ' ἑαυτὸν ἡτοίμαζεν· ἔπεμψε δὲ καὶ πρὸς Κροῖσον

τὴν βασιλέα Λυδῶν, καὶ πρὸς ἄμφω τοὺς Φρύγας, A καὶ πρὸς Παφλαγόνας τε καὶ Ἰνδούς, καὶ πρὸς Κᾶρας καὶ Κίλικας, αἰτῶν συμμαχήσειν αὐτῷ κατὰ Μήδων ὡρμημένῳ, ὡς καὶ αὐτοῖς τοῦ πολέμου συμφέροντος, δυνατὸν εἶναι τὸ ἔθνος λέγων, ἐπιγαμίαν τε πρὸς Πέρσας πεποιημένον, καὶ τὴν παρ' ἐκείνων προσκτήσασθαι ἀρωγήν, καὶ θάτερον συγκροτεῖσθαι παρὰ θατέρου. Ὥστε εἰ μή τις αὐτοὺς φθάσας ἀσθενώσει, ἑκάστῳ τῶν ἐθνῶν ἐπιόντας κρατήσειν αὐτῶν. Ὁ μὲν οὖν τοιούτους λόγους πρὸς ἕκαστον τῶν ἐθνῶν διεπέμπετο· τῶν δὲ τὰ μὲν τοῖς λόγοις τούτοις παρακινούμενα, τὰ δὲ καὶ χρήμασι δώροις ἀναπειθόμενα, ἔνια δὲ καὶ φόβῳ τοῦ Ἀσσυρίου κρατούμενα, συμμαχήσειν κατέθεντο. Κυαξάρης δὲ ταῦτα μαθών, αὐτός τε παρεσκευάζετο, καὶ εἰς Πέρσας ἀπέστειλε B πρός τε τὸ κοινόν, καὶ πρὸς τὸν σφῶν βασιλέα Καμβύσην, συμμαχίαν αἰτῶν, καὶ τὸν Κῦρον τὸν ἀδελφιδοῦν ἄρχοντα τῶν συμμάχων ἐλεύσεσθαι ἀξιῶν· ἤδη γὰρ ἐν τοῖς τελείοις ἠρίθμητο. Συμμαχήσειν οὖν τῶν Περσῶν καταθεμένων, οἱ γεραίτεροι ἄρχοντα τὸν Κῦρον αἱροῦνται τῆς εἰς Μήδους στρατιᾶς, καὶ τρισμυρίους αὐτῷ ἔδοσαν πελταστὰς καὶ τοξότας καὶ σφενδονήτας. Ὡς οὖν ᾑρέθη τῷ πατρὶ συνταξάμενος, ἀπῄει πρὸς Μήδους σὺν τῷ στρατεύματι. Ἐπεὶ δὲ ἀφίκετο (οὔπω δὲ παρῆν ὁ Ἀσσύριος) ἀσκεῖν ἐπέταττε τοῖς ἑαυτοῦ τὰ πολέμια. Ἐν τούτοις δὲ παρὰ Κυαξάρου ἧκεν ἄγγελος, λέγων, ὅτι, Ἰνδῶν παρῄει πρεσβεία, καὶ δεῖ παρεῖναι καί σε, φέρω δέ σοι καὶ στολὴν τὴν καλλίστην· βούλεται γάρ σε προσάγειν ἐστολισμένον λαμπρότατα, ἵν' οὕτω τοῖς Ἰνδοῖς ὀφθείης. Ὡς C δ' ἀφίκετο ἐπὶ τὰς Κυαξάρου θύρας μετὰ τῆς στρατιᾶς, καὶ Περσικῶς ἐσταλμένος εἰσῄει πρὸς αὐτόν, ἠχθέσθη ἐκεῖνος τῇ λιτότητι (91) τῆς στολῆς. Κληθέντες δὲ οἱ Ἰνδοὶ εἶπον, ἐστάλθαι παρὰ τοῦ σφετέρου βασιλέως, ἐρωτῶντος, ἐξ οὗ ὁ πόλεμος εἴη Μήδοις τε καὶ τῷ Ἀσσυρίῳ; Τὰ αὐτὰ δὲ πυθέσθαι κἀκείνου, καὶ ἀμφοτέροις εἰπεῖν, ὅτι ὁ Ἰνδῶν βασιλεὺς τὸ δίκαιον σκεψάμενος, μετὰ τοῦ ἠδικημένου ἔσεται. Πρὸς ταῦτα ὁ Κυαξάρης ἔφη· Ἡμεῖς μὲν ἀδικοῦμεν οὐδὲν τὸν Ἀσσύριον· ἐκείνου δὲ ὅ τι λέγει, πυνθάνεσθε. Ὁ δὲ Κῦρος εἶπεν· *Εἰ παρ' ἡμῶν ἀδικεῖσθαί φησιν ὁ Ἀσσύριος, ὦ Ἰνδοί, αὐτὸν αἱρούμεθα δικαστὴν τὸν βασιλέα ὑμῶν.* Οἱ μὲν D δὴ ταῦτα ἀκούσαντες, ᾤχοντο. Ὁ δὲ Κῦρος, μὴ θέλων ἄπρακτον καθῆσθαι τὴν ἑαυτοῦ στρατιάν, τῷ Κυαξάρῃ φησίν· *Ἔναγχος μέμνημαί σου ἀκούσας, ὡς ὁ Ἀρμένιος οὔτε στράτευμα πέμπει σοι, οὔτε τὸν δασμὸν δίδωσι, τὰς συνθήκας ἠθετηκώς. Εἰ οὖν βούλει, πέμψον ἐμέ, ἱππέας μοι μετρίους προσθέμενος· καὶ οἶμαι σὺν τοῖς θεοῖς ὡς καὶ τὸ στράτευμα πέμψει, καὶ ἀποδοίη καὶ τὸν δασμόν.* Ὡς δὲ ἐφῆκεν ὁ Κυαξάρης, ὑποσχόμενος ὅτε τοῖς ὅροις πλησιάσει τῆς Ἀρμενίας, πέμψειν αὐτῷ τοὺς ἱππέας, ἀπῄει ὁ Κῦρος ὡς πρὸς θήραν ἐξιών. Καὶ γὰρ εἰώθει θηρᾶν μέσον τῶν ὁρίων ἀμφοῖν,

esse vellent. Nam eam gentem potentem esse: et affinitate cum Persis juncta, illorum quoque vires ascivisse, et utramque ab altera firmari. Ac nisi mature vires eorum premerentur, ordine omnes gentes oppressuros. Ille igitur hujusmodi sermonibus, passim jactandis, quosdam verbis, nonnullos muneribus, quosdam etiam metu sui adduxit, ut auxilia pollicerentur. Cyaxares eo motu cognito, et ipse sese parat, et missis ad commune et regem Persarum Cambysem legatis, auxilia petit, et Cyrum sororis filium auxiliorum ducem: nam in classem virorum jam transierat. Persis belli societatem pollicitis, seniores Cyrum expeditionis Medicæ ducem creant, triginta millibus scutatorum, sagittariorum et funditorum delectis. Creatus imperator, re cum patre communicata, ad Medos abit cum exercitu. Quo cum ante Assyriorum adventum pervenisset, bellicas exercitationes **149** suis militibus imperat. Interea a Cyaxare accersitur, ut Indicæ legationi audiendæ adesset, missa veste pulcherrima, ut summo in splendore ab Indis conspiceretur. Cum autem Cyrus ad januam Cyaxaris habitu Persico venisset, ægre tulit ille vestis tenuitatem. Indi vocati referunt, se a suo rege missos esse, ut cognoscerent, quæ causa belli esset inter Medos et Assyrium: eademque ex illo etiam percontarentur, et utrisque dicerent, regem Indorum, æquitate cognita, iis fore adjutorem, qui injuriis afficerentur. Ad hæc respondit Cyaxares, se quidem nullam Assyrio facere injuriam: quid autem ille dicat, id eis ex ipso esse cognoscendum. Cyrus item: *Si quam, inquit, Indi, Assyrius injuriam sibi a nobis esse ortam queritur, ipsum regem vestrum judicem sumimus.* His legati auditis, abierunt. Cyrus vero, ne suus exercitus desideret otiosus, Cyaxari ait: *Memini me nuper ex te audivisse, Armenium neque milites, neque tributa tibi mittere, pactis violatis. Quod si vis, mediocrem equitum numerum mihi adjungito: effecturum enim confido, adjutore Deo, ut et copias et tributa tibi mittat.* Assenso Cyaxare, pollicitoque, ubi ad Armeniæ fines accessisset se illi equites missurum, Cyrus proficiscitur, quasi venatum exiret: nam venari consueverat intra fines amborum, Medorum, inquam, et Armeniorum. Inter venandum igitur montes Armeniæ conscendit, et paulatim ulterius progreditur. Quo Cyaxares cognito, equites illi mittit. Quibus acceptis, tribunos convocat, arcanum profert: se adesse propter Armenii iniquitatem, qui datam Cyaxari fidem violet. Chrysantæ mandat, ut semisse Persarum accepto, Armeniæ montes occupet: et caveat, ne cognoscatur, exercitum in eis versari, sed quosdam præmittat et numero et habitu prædonibus similes: ut si qui forte in illos inciderint, latrones esse existiment. Ita Chrysantas montes conscendit. Cyrus legatis ad Armenium missis, imperat, ut quamprimum et tri-

Variæ lectiones et notæ.

(91) Τῇ λιθότητι. Cod. Colb. φαυλότητι

buta et milites adducat, ipse instructo exercitu A proficiscitur. Armenius his auditis perculsus, et copias contrahit, et uxores ac filium juniorem cum pecuniis in montes mittit: neque enim regiam habebat munitam Qui cum in eos incidissent, 150 qui illic in insidiis erant, capiuntur uxores regiæ, filius et filiæ, ipse quoque animo æstuans, Cyro se dedit.

τῶν τε Μήδων φημὶ καὶ τῶν Ἀρμενίων. Καὶ ἀπελθὼν ἔθυσα, καὶ ἐπέβαινε τῶν ὀρῶν τῆς Ἀρμενίας ἐπὶ τὸ πρόσω χωρῶν ἠρέμα. Ὡς δ' ᾔσθετο ταῦτα ὁ Κυαξάρης, ἀπέστειλεν αὐτῷ τοὺς ἱππεῖς. Ἐλθόντων δ' ἐκείνων, συγκαλέσας τους ταξιάρχας, ἐξέφηνε τὸ ἀπόῤῥητον, καὶ ἥκειν ἔφη διὰ τὸν Ἀρμένιον ἀγνωμονήσαντα πρὸς τὸν Κυαξάρην. Καὶ τῷ μὲν Χρυσάντα ἐνετέλλετο τοὺς ἡμίσεις λαβεῖν τῶν Περσῶν, καὶ εἰς τὰ ὄρη τῶν Ἀρμενίων γένεσθαι, φυλάττεσθαί τε μὴ γνωσθῆναι ὅτι στράτευμα εἴη ἐν τούτοις, ἀλλά τινας προπέμπειν λησταῖς ἐοικότας, καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὰς στολάς· ὥς τε εἴ τινες τούτοις ἴσως ἐντύχοιεν, κλῶπας νομίζειν εἶναι. Καὶ ὁ μὲν Χρυσάντας μετὰ τῶν Περσῶν ἐπὶ τὰ ὄρη ἐχώρει. Ὁ δὲ Κῦρος πέμψας πρὸς τὸν Ἀρμένιον, ἐκέλευεν ὡς τάχιστα οἴσειν καὶ τὸν δασμὸν καὶ τὸ στράτευμα, καὶ αὐτὸς ἀπῄει συντεταγμένος. Ὡς δ' ἤκουσε ταῦτα ὁ Ἀρμένιος, ἐξεπλάγη, καὶ ἔπεμπε μὲν ἀθροίζων τὴν ἑαυτοῦ στρατιὰν, ἔπεμπε δὲ καὶ τὰς γυναῖκας, τόν τε νεώτερον υἱὸν, καὶ τὰ χρήματα εἰς τὰ ὄρη· οὐ γὰρ τεῖχος τῇ σφῶν κατοικίᾳ περιεβέβλητο. Ἐπεὶ δὲ οἱ πρὸς τὰ ὄρη πεμφθέντες ἐνέπεσον τοῖς ἐκεῖ ἐφεδρεύουσι, καὶ αἵ τε γυναῖκες καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρμενίου, καὶ αἱ θυγατέρες ἑάλωσαν, ἀπορῶν αὐτὸς, καὶ ἑαυτὸν τῷ Κύρῳ παρέδωκεν.

XVII. Interea natu major etiam Armenii filius B Tigranes qui, peregre abfuerat, et aliquando in venatione cum Cyro fuerat, reversus, cognito suorum casu, statim sine ulla cunctatione Cyrum convenit: cumque patrem et matrem et sorores, uxoremque suam captivas vidisset, lacrymat. Cui Cyrus: *Tempestive*, inquit, *ades*: longoque sermone cum Armenio habito, ejusque perfidia convicta, tandem dicere jubet, quantas habeat copias, quantum item pecuniæ? Cum ille responderet, equitum octo peditum quadraginta millia: pecuniæ, si ad argenti rationem computaretur, ultra tria millia talentum: ibi Cyrus, exercitus semissem secum mitti jubet: de pecunia, pro quinquaginta talentis annui tributi, duplum Cyaxari mitti, et sibi tantumdem mutuo dari. His dictis, uxorem et liberos C Armenio donat: Tigrani item conjugem suam reddit, recens nuptam, et omnes dimittit. Inter Chaldæos porro et Armenios, ut inter vicinos solet, assiduæ contentiones et pugnæ erant: quibus inter se reconciliatis, Cyrus recedit, ac milites ab Armenio acceptos ad Cyaxarem mittit: et in Mediam reversus, pecuniaque inter tribunos distributa, cum Cyaxare impressionem in agrum hostilem facit, castrisque positis, magna præda potitur. Ut autem Assyrios etiam accedere cognoverunt, instructa acie progressi, intervallo parasangæ ab hostibus castra metantur. Postridie Cyrus suos milites eductos ordinat, Cyaxares cum Medis alterum cornu D occupat. Ex adverso idem et Assyrii cum suis fœderatis faciunt. Persæ inter sese cohortati, ipseque Cyrus, cursu feruntur in hostes. At illi, vitato illorum impetu, ad munitiones se recipiunt. Instant Persæ, et dum alii alios urgent, multos sternunt: et eos etiam qui in fossas inciderant, saltu consecuti cædunt. Medorum item equites, hostium equites invadunt: cedunt illi, fit fuga et equorum et virorum, et utrorumque cædes Quæ cum Assyriorum et fœde-

ΙΖ'. Ἐν τούτοις δὲ ὁ πρεσβύτερος τοῦ Ἀρμενίου παῖς Τιγράνης ἀπόδημος ὢν, προσῄει ὅς ποτε σύνθηρος τῷ Κύρῳ ἐγένετο, καὶ γνοὺς τὰ συμβάντα, εὐθὺς ὡς εἶχε πρὸς τὸν Κῦρον ἀπῄει· καὶ ἰδὼν τόν τε πατέρα, καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὰς ἀδελφὰς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα αἰχμαλώτους, ἐδάκρυσεν. Ὁ δὲ Κῦρος, *Εἰς καιρὸν ἥκεις*, ἔφη. Καὶ πολλὰ τῷ Ἀρμενίῳ διαλεχθεὶς, καὶ ἀδικοῦντα ἐλέγξας, τέλος ἔφη· Λέγε μοι, πόση σοι δύναμίς ἐστι, πόσα δὲ χρήματα; τοῦ δὲ εἰπόντος, ἱππεῖς μὲν ὀκτακισχιλίους εἶναι, πεζῶν δὲ μυριάδας τέσσαρας, χρήματα δὲ εἰς ἀργύριον λογισθέντα πλείω τρισχιλίων ταλάντων· ὁ Κῦρος, Τῆς μὲν στρατιᾶς, ἔφη, τοὺς ἡμίσεις μοι σύμπεμψον· τῶν δὲ χρημάτων ἀντὶ μὲν τῶν πεντήκοντα ταλάντων τοῦ ἐτησίου δασμοῦ, διπλάσια Κυαξάρῃ ἀπόδος· ἐμοὶ δ', ἔφη, ἄλλα ἑκατὸν (92) δάνεισον. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, τήν τε γυναῖκα τῷ Ἀρμενίῳ, καὶ τοὺς παῖδας δῶρον ἔδωκε, καὶ τῷ Τιγράνῃ τὴν οἰκείαν νεογάμῳ, ὄντι, καὶ ἀφῆκε πάντας. Ἀρμενίοις δὲ καὶ Χαλδαίοις ὁμοροῦσι διαφοραὶ ἦσαν ἀεὶ καὶ μάχαι. Τούτους δ' ἀλλήλοις ὁ Κῦρος κατήλλαξε, καὶ οὕτως ἀπῄει· καὶ τὸ μὲν στράτευμα, ὃ ἐκ τοῦ Ἀρμενίου ἔλαβεν, ἔπεμψε πρὸς Κυαξάρην. Ἐπεὶ δ' ἀφίκετο εἰς Μήδους, μετέδωκε τῶν χρημάτων τοῖς αὐτοῦ ταξιάρχαις. Εἶτα σὺν τῷ Κυαξάρῃ ἐνέβαλεν εἰς τὴν πολεμίαν, καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο, καὶ λείαν πολλὴν ἐκεῖθεν συνήγαγον. Ὡς δὲ προσιόντας καὶ τοὺς Ἀσσυρίους ἐπύθοντο, συντεταγμένοι προσῄεσαν, καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο, ἀλλήλων παρασάγγην ἀπέχοντες. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἐξαγαγὼν ὁ Κῦρος τὸ ἑαυτοῦ στράτευμα, παρετάξατο, καὶ καθ' ἕτερον κέρας σὺν τοῖς Μήδοις ὁ Κυαξάρης, ἑτέρωθεν δ' οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ συμμαχοῦντες αὐτοῖς. Καὶ παραθήξαντες ἀλλήλους οἱ Πέρσαι, ὁμόσε δρόμῳ ἐφέροντο, καὶ ὁ Κῦρος αὐτός. Οἵ γε μὴν πολέμιοι οὐκ ἔτ' ἔμενον, ἀλλ' ἔφευγον εἰς τὸ ἔρυμα. Καὶ οἱ Πέρσαι αὐτοῖς ἐφεπόμενοι, ὠθουμένων αὐτῶν, πολλοὺς κατεστρώννυσαν, τοὺς δὲ εἰς τάφρους ἐμπί-

Variæ lectiones et notæ.

92) *Ἐμοὶ δ' ἔφη ἄλλα ἑκατόν*. Viennensis cod. addit, δάνεισον, et est in Xenophonte, unde hæc descripta sunt. W.

πτοντας ἐπεισπηδῶντες ἐφόνευον· καὶ οἱ τῶν Μήδων A δὲ ἱππεῖς εἰς τοὺς τῶν πολεμίων ἱππέας ἤλαυνον. Οἱ δ' ἐνέκλινον, ἔνθα δὴ καὶ ἵππων διωγμὸς ἦν καὶ ἀνδρῶν, καὶ φόνος ἐξ ἀμφοτέρων. Ἰδοῦσαι δὲ αἱ γυναῖκες τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν συμμάχων ταῦτα, ἀνέκραγον, καὶ ἔθεον ἐκπεπληγμέναι, καὶ τοὺς πέπλους περιρηγνύμεναι καὶ δρυπτόμεναι, ἱκέτευον πάντας ἀμῦναι καὶ αὑταῖς, καὶ τέκνοις, καὶ σφίσιν αὐτοῖς. Ἔνθα δὴ καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ σὺν τοῖς πιστοτάτοις στάντες ἐπὶ τὰς εἰσόδους ἐμάχοντο, καὶ τοῖς ἄλλοις παρεκελεύοντο. Δείσας δ' ὁ Κῦρος, μὴ ὀλίγοι ὄντες εἰ βιάσαιντο εἰς τὸ χαράκωμα εἰσελθεῖν, ὑπὸ πολλῶν σφαλεῖεν, παρηγγύησεν ὑπὸ πόδα ἀνάγειν ἔξω βελῶν. Καὶ ταχὺ τὸ κεκελευσμένον ἐποίησαν. Εἶτ' ἀπήγαγε τοὺς οἰκείους, ὅσον ἐδόκει καλῶς ἔχειν, καὶ ἐστρατοπεδεύσατο. B Οἱ δ' Ἀσσύριοι καὶ τεθνηκότος τοῦ ἄρχοντος, καὶ σχεδὸν σὺν αὐτῷ τῶν βελτίστων, ἠθύμουν. Ὁρῶντες δὲ ταῦτα ὅ τε Κροῖσος καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι σφῶν, πάντες ἤλγουν. Ἐντεῦθεν ἐκλείπουσι τὸ στρατόπεδον, καὶ ἀπέρχονται τῆς νυκτός. Ὡς δὲ μεθ' ἡμέραν ἔρημον ἐφάνη τὸ τῶν πολεμίων χαράκωμα, διαβιβάζει τοὺς Πέρσας ὁ Κῦρος πρώτους. εἶτα καὶ οἱ ἀμφὶ Κυαξάρην διέβαινον. Τῷ μὲν οὖν Κύρῳ διώκειν τοὺς πολεμίους ἐδόκει, τῷ δέ γε Κυαξάρῃ τοὐναντίον ἅπαν ἦν αἱρετόν. Καὶ ὁ Κῦρος, Δὸς δή μοι τῶν Μήδων, ἔφη, τινὰς συμπορευομένους μοι, ἐκείνους δή, ὅσοι μοι ἐθελονταὶ συνέψεσθαι προθυμήσονται. Καὶ ὁ Κυαξάρης ἐφῆκε, καὶ τὸν ἀγγελοῦντα ταῦτα τοῖς Μήδοις, τῷ Κύρῳ συνέπεμψεν. C Ἐν τοσούτῳ δὲ ἄγγελοι ἐκ τῶν Ὑρκανίων ἀφίκοντο. Οἱ δ' Ὑρκάνιοι ὅμοροι τῶν Ἀσσυρίων εἰσὶν, ἔθνος οὐ πολὺ, διὸ καὶ ἦσαν τῶν Ἀσσυρίων ὑπήκοοι· ἐχρῶντο δ' αὐτοῖς οὔτ' ἐν πόνοις, οὔτ' ἐν κινδύνοις αὐτῶν φειδόμενοι. Καὶ τότε δὲ οὐραγεῖν ἐτετάχατο, ἱππεῖς ὄντες ὡς χίλιοι, ὅπως εἴ τι ὄπισθεν εἴη δεινὸν, ἐκείνοις τοῦτ' ἐνσκήψειε πρὸ αὐτῶν. Οἱ δὲ οἷα πάσχουσιν ἐννοούμενοι, ἔπεμψαν ἀγγέλους πρὸς Κῦρον, ἐροῦντας, ὡς μισοῖντο δικαίως παρ' αὐτῶν οἱ Ἀσσύριοι· καὶ εἰ βούλοιτο ἰέναι ἐπ' αὐτοὺς, καὶ σφεῖς ἔσοιντο σύμμαχοι, καὶ ἡγήσοιντο. Ὁ δὲ ἤρετο, εἰ καταλήψοιτο αὐτούς· καὶ οἱ Ὑρκάνιοι εἶπον, ὅτι κἂν αὔριον ἕωθεν πορεύοιντο εὔζωνοι, καταλήψοιντο σφᾶς. Καὶ ὁ Κῦρος πίστεις ᾔτει, ὡς ἀληθεύοιεν. Οἱ δὲ ὁμήρους κατέθεντο παρασχεῖν, εἰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς D δεξιὰν δοίη, καὶ πιστὰ θεῶν ποιήσαιτο. Καὶ ὁ μὲν Κῦρος δίδωσιν αὐτοῖς πιστὰ, ἦ μὴν ἐὰν ἃ λέγουσιν ἐμπεδώσωσιν, ὡς φίλοις καὶ πιστοῖς χρῆσθαι αὐτοῖς, καὶ μήτε Περσῶν μήτε Μήδων μεῖον ἔχειν τι παρ' αὐτῷ. Ἐπὶ τούτοις ὁ Κῦρος ἔτι φάους ὄντος ἐξῆγε τὸ στράτευμα, καὶ ὁ Τιγράνης μετὰ τῶν Ἀρμενίων συνῆν, καὶ τοὺς Ὑρκανίους δὲ περιμένειν ἐκέλευσεν, ἵν' ἅμα ἴοιεν. Τῶν δὲ Μήδων σχεδὸν ἅπαντες συνεξῆεσαν τῷ Κύρῳ.

Ἡγεῖσθαι οὖν τοὺς Ὑρκανίους ἐκέλευε· καὶ πολλὴν ὁδὸν διανύσας, πλησίον γίνεται τοῦ τῶν Ὑρκανίων στρατεύματος. Καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦτο τὸν Κῦρον ἐδίδασκον, καὶ ὃς ἐκέλευσεν, εἰ φίλοι εἰσὶν ὡς τάχιστα ὑπαντᾶν τὰς δεξιὰς ἀνατείναντας. Καὶ οἱ Ὑρκάνιοι ταῦτα ἐνωτισάμενοι, παρῆσαν εὐθὺς, τὰς δεξιὰς, ὥσπερ εἴρητο, ἀνατείνοντες. Δεξιωσάμενος δὲ αὐτοὺς, Εἴπατέ μοι, φησὶ, πόσον ἀπέχει ἐνθένδε ἔνθα αἱ ἀρχαὶ τῶν πολεμίων εἰσὶ, καὶ τὸ ἀθρόον αὐτῶν; οἱ δ' ἔφασαν, ὀλίγῳ πλέον ἢ παρασάγγην. Ἡγεῖσθαι οὖν τοὺς Ὑρκανίους ἐπέταττε· καὶ οἱ μὲν ἡγοῦντο· αὐτὸς δὲ σὺν τοῖς Πέρσαις τὸ μέσον

A ratorum uxores viderent, exclamant, et consternatæ **151** currunt, et vestes lacerantes plangentesque, viros obtestantur, ut semetipsos, ut uxores, ut liberos defendant. Ibi reges cum fidissimis aditu castrorum occupato, pugnam et ipsi cient, et cæteros cohortantur. Veritus igitur Cyrus, ne si vi penetrarent in hostile vallum, pauci a multis circumvenirentur, signum receptui dat, ut milites paulatim extra teli jactum recederent : quod cum celeriter fecissent, suos tantum abducit, quantum rectum esse videbatur, et castra locat. Assyrii vero, cum et imperator et fortissimus quisque cecidisset, animis angi, Crœsus et alii fœderati dolere, castrisque noctu desertis, discedere. Mane cum viderent vallum hostium esse vacuum, B Cyrus Persas primos traducit, Cyaxaris copiis sequentibus : cumque persequi hostes consultum putaret, Cyaxares autem quidvis mallet : petit ut Medos, qui sponte sequi vellent, sibi traderet. Annuit Cyaxares, et præconem cum Cyro mittit, qui Medis ea nuntiet. Interea nuntii ab Hyrcanis veniunt : Assyriorum hi vicini sunt, gens ob paucitatem subjecta Assyriis, qui ita eis utebantur, ut nec in laboribus, nec in periculis eis parcerent. Tum autem agmen claudere jussi erant, equites circiter mille, ut si quid a tergo periculi esset, id in eos primos verteretur. Hi igitur ærumnis suis consideratis, legatos ad Cyrum mittunt, qui dicerent Assyrios sibi jure invisos esse : si vellet, se C duces fore et adjutores ad eos persequendos. Cyrus rogat an eos adipisci possit? Respondent Hyrcani, si vel postridie mane cum expeditis copiis proficiscatur, assecuturum illos. Tum Cyrus petit firmari sibi fidem ab eis : pollicentur illi se obsides daturos, si vicissim dexteras daret, et sacramento firmaret fidem. Annuit Cyrus : quod si re præstarent, quæ verbis profiterentur, se eis pro fidis amicis usurum : neque deteriore loco futuros, quam Persas aut Medos. His actis, cum adhuc luceret, educit exercitum, Tigrane cum Armeniis comitante : et Hyrcanos etiam exspectare jubet, ut una irent. Medi vero fere omnes Cyrum sequebantur. Jubet igitur Hyrcanos præcedere, multoque itinere confecto, eorum exercitui appro- D pinquat : de quo **152** a legatis admonitus, jubet, si amici sint, citra moram occurrere sublatis dexteris. Faciunt illi, ut jussi erant : quos Cyrus benigne acceptos, dicere sibi jubet, quantum absint hostium duces et universæ copiæ. Cum responderent, paulo plus parasanga, jubet ducere, ipse cum Persis in medio proficiscitur, alis equitum utrinque adjunctis. Cum diluxisset, hostes re cognita, partim fugere, partim sine pugna cædi.

ἔχων ἐπορεύετο, τοὺς δὲ ἱππεῖς ἑκατέρωθεν ἔταξεν. Ἐπεὶ δὲ φῶς ἐγένετο, καὶ ἔγνων τὰ δρώμενα οἱ πολέμιοι, οὐδεὶς ἐμάχετο, ἀλλ' οἱ μὲν ἔφευγον, οἱ δὲ καὶ ἀμαχεὶ ἀπώλλυντο.

XVIII. Crœsus autem, Lydorum rex, mulieres cum curribus noctu ablegarat, ut in frigore proficiscerentur (æstas enim erat), et ipse cum equitibus sequebatur. Idem et Hellespontiacæ Phrygiæ ducem fecisse memorant. Quos cum ii qui fugerant, assecuti, quo loco res esset, docuissent, et ipsi fugere incipiunt. Hyrcani autem Cappadocum regem in propinquo adhuc deprehensum occidunt. Ac cæteri quidem persequendis hostibus intenti erant. Cyrus autem suos castra circumvehi jubet, et qui armati egrederentur, occidere, qui intra munitiones erant, ut arma in unum conferrent, et equos ad tabernacula relinquerent, per præcones edicit : qui secus fecerit, capitale fore. Itaque arma abjiciunt. Ea in unum acervum congesta, quibus id negotii datum erat, cremant. Deinde recordatus Cyrus, se neque cibaria neque potum attulisse, omnes tentoriorum curatores convocat, et in omnibus tabernaculis duplum ejus quod dominis, eorumque servitiis pararint, instruere jubet. Dum illi jussa exsequuntur, Medi qui longius excurrerant, alii currus commeatu plenos adducunt, alii carpenta, in quibus lectissimæ feminæ erant : iisque Cyro ostensis, ad prædam redeunt. Mordebat ea res Cyrum : et ipse sibi iratus, tribunos convocat, suadet ut et ipsi equitatum instituant, quo equites persequi et fugientes capere possint. Assensere cæteri. Interea Hyrcani et Medi, cum jam ultra meridiem esset, captivos et viros et equos adducunt. Captivos jubet, relictis equis, domum reverti, agros colere, ædes suas tenere, et suis uxoribus liberisque frui, ac idem nuntiare cæteris. Unum duntaxat eis fore novum, quod non idem imperaturus esset qui prius, cætera futura **153** eadem esse omnia. Illi adorato rege, discedunt. Cyrus autem, Medis et Armeniis : *Cœnæ*, inquit, *tempus est, eaque parata, viri optimi, ut licuit. Vos autem, Hyrcani, deducite eos in tabernacula, principes in maxima, cæteros prout rectum vobis videbitur. Cœnatote et ipsi, nam vestra tentoria salva sunt, et inviolata.* Dum hi jussa exsequuntur, Cyrus Persarum multos mittit, qui castra undique servarent, ut et si quis foris accederet, non lateret : et qui intus aufugerent, deprehenderentur. Postridie spolia dividi jubet inter milites, et equos Persis dari, ut et ipsi equites evaderent : et Cyaxari ea eximi, quæ ei grata esse scirent. Persas suos iis fore contentos, quæ superessent : *Neque enim nos*, inquit, *delicate sumus educati : et fortasse derideretis nos, si quid elegans nobis tribueritis, quemadmodum novi multam risus materiam præbituros, ubi equis insederimus, atque etiam in terram deciderimus.* Vocatis tribunis, equos sorte æqualiter inter eos distribui jubet.

A IH'. Κροῖσος δὲ, ὁ Λυδῶν βασιλεὺς, τὰς γυναῖκας σὺν ταῖς ἁρμαμάξαις νυκτὸς προέπεμψεν, ὡς ῥᾷον κατὰ ψύχος πορεύοιντο, θέρος γὰρ ἦν), καὶ αὐτὸς τοὺς ἱππεῖς ἔχων ἐπηκολούθει, καὶ τὸν τῆς παρ' Ἑλλήσποντον ἄρχοντα Φρυγίας τὰ αὐτὰ ποιῆσαι φασίν. Ὡς δ' οἱ φεύγοντες αὐτοὺς κατελάμβανον, καὶ τὸ γινόμενον ἔγνων, ἔφευγον καὶ αὐτοί· τὸν δὲ τῶν Καππαδοκῶν βασιλέα ἐγγὺς ὄντα ἔτι, κατακαίνουσιν οἱ Ὑρκάνιοι· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐδίωκον. Ὁ δὲ Κῦρος τοὺς σὺν αὐτῷ περιελαύνειν ἐκέλευε τὸ στρατόπεδον, καὶ κτείνειν μὲν τοὺς ἐξιόντας σὺν ὅπλοις, τοῖς δὲ μένουσι ἐκήρυξεν ἀποφέρειν τὰ ὅπλα συνδεδεμένα, τοὺς δ' ἵππους ἐπὶ ταῖς σκηναῖς καταλείπειν· τὸν δὲ μὴ οὕτω ποιοῦντας, τῆς κεφαλῆς στερεῖσθαι. Οἱ μὲν δὴ τὰ ὅπλα ἔχοντες ἐρρίπτουν B ἀποφέροντες εἰς ἓν χωρίον, καὶ ταῦτα οἱ τεταγμένοι κατέκαιον. Ὁ δὲ Κῦρος ἐννοήσας ὡς ἦλθον οὔτε σῖτα οὔτε ποτὰ ἔχοντες, ἐκήρυξε τοὺς τῶν σκηνῶν ἐπιτρόπους παρεῖναι πάντας, καὶ ὡς παρῆσαν, Ἄγετε, ὦ ἄνδρες, ἔφη, διπλάσια ἐν ἑκάστῃ σκηνῇ σῖτα παρασκευάσατε, ἢ τοῖς δεσπόταις καὶ τοῖς οἰκέταις αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἐποιεῖτε. Καὶ οἱ μὲν ὡς παρηγγέλθησαν, ἔπραττον. Τῶν δὲ Μήδων τινες οἱ μὲν ἁμάξας προωρμημένας καταλαβόντες, καὶ ἀποστρέψαντες μεστὰς ὧν δεῖται στρατιὰ, προσήλαυνον· οἱ δὲ καὶ ἁρμαμάξας γυναικῶν τῶν βελτίστων προῆγον, καὶ ἐπιδεικνύντες Κύρῳ ἃ ἦγον, πάλιν ἀπήλαυνον. Ὁ δὲ Κῦρος ἐπὶ τούτοις ἐδάκνετο, καὶ κατεμέμφετο ἑαυτοῦ· καὶ συγκαλέσας τοὺς ταξιάρχας, C συνεβούλευεν ἱππικὸν καὶ τοὺς Πέρσας κτήσασθαι, ἵνα τούτῳ τοὺς ἱππότας διώκοιεν, καὶ τοὺς φεύγοντας καταλαμβάνοιεν, καὶ οἱ ἄλλοι συνῄνεσαν. Ἤδη δ' ὑπερμεσούσης ἡμέρας, προσήλαυνον οἱ ἱππεῖς οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Ὑρκάνιοι, ἵππους τε ἄγοντες αἰχμαλώτους καὶ ἄνδρας. Τοῖς μὲν οὖν αἰχμαλώτοις ἀνδράσιν, Ἄπιτε, εἶπε, τήν τε χώραν ὑμῶν ἐργαζόμενοι, καὶ τὰς οἰκίας οἰκοῦντες, καὶ γυναιξὶ ταῖς ὑμετέραις συνοικοῦντες, καὶ παίδων τῶν ὑμετέρων ἀπολαύοντες, καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ διαγγέλλετε ταῦτα. Ἓν γάρ τι καινὸν ἔσται ὑμῖν, ὅτι οὐχ ὁ αὐτὸς ὑμῶν ἄρξει, ὥσπερ καὶ πρότερον· τὰ δ' ἄλλα τὰ αὐτὰ ἔσται πάντα ὑμῖν. Οἱ μὲν οὖν προσκυνοῦντες ἀπῆεσαν· Ὁ δὲ Κῦρος ἔφη, *Ὥρα δὴ, ὦ Μῆδοι τε καὶ Ἀρμένιοι, δειπνεῖν· παρεσκεύασθαι δὲ ὑμῖν* D *δεῖπνα, ὡς ἡμεῖς, ὦ βέλτιστοι, ἠδυνάμεθα. Καὶ ὑμεῖς δὲ, ὦ Ὑρκάνιοι, ἔφη, διαγάγετε αὐτοὺς ἐπὶ τὰς σκηνὰς, τοὺς μὲν ἄρχοντας ἐπὶ τὰς μεγίστας, τοὺς δ' ἄλλους ὡς ἂν δοκῇ κάλλιστα ἔχειν, καὶ αὐτοὶ δὲ δειπνεῖτε· σῶαι γὰρ ὑμῖν αἱ σκηναὶ, καὶ ἀκέραιοι.* Καὶ οἱ μὲν ἐποίουν ὡς ἐκελεύσθησαν· ὁ δὲ Κῦρος πολλοὺς τῶν Περσῶν διέπεμψε κύκλῳ τηρεῖν τὸ στρατόπεδον, ἵνα, εἴ τίς τε ἔξωθεν προσίοι, μὴ λάθῃ· καὶ εἴ τις τῶν ἐντὸς ἀποδιδράσκει, ἁλώσοιτο. Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι οὕτω διῆγον. Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ τὰ λάφυρα τοῖς στρατιώταις διανεμηθῆναι προσέταξε, τοὺς δ' ἵππους τοῖς Πέρσαις δοθῆναι, ἵνα ἱππεῖς καὶ αὐτοὶ ἔσοιντο, καὶ τῷ Κυαξάρῃ δὲ, Ἐκλέξασθε, ἔφη, ὁποῖα οἴδατε κεχαρισμένα αὐτῷ· Πέρσαις δὲ, ἔφη· *Τοῖς μετ' ἐμοῦ ὅσα ἂν περισσὰ γένηται, ταῦτα ἀρκέσει. Οὐ γὰρ ἡμεῖς ἐν*

χλιδῇ τεθράμμεθα, ὥς τε ἴσως ἂν καὶ καταγελάσητε ἡμῶν, εἰ ἄσεμνον ἡμῖν περιθείητε· ὥσπερ οἶδ' ὅτι πολὺν ὑμῖν γέλωτα παρέξομεν, καὶ ἐπὶ τῶν ἵππων καθήμενοι, οἶμαι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καταπίπτοντες. Καὶ τοὺς ταξιάρχας καλέσας, τοὺς ἵππους λαμβάνειν ἐκέλευσε, καὶ κληρωσαμένους ἴσους λαμβάνειν ἑκάστους.

ΙΗ'. Ἐν τούτῳ δὲ παρῆν Γωβρύας Ἀσσύριος, πρεσβύτης ἀνὴρ, σὺν ἱππικῇ θεραπείᾳ, καὶ τὸν Κῦρον ᾔτει θεάσασθαι. Ἤχθη οὖν πρὸς αὐτὸν, καὶ εἶπεν· *Ὦ δέσποτα, ἐγὼ εἰμι τὸ μὲν γένος Ἀσσύριος, ἔχων καὶ τεῖχος ὀχυρὸν, καὶ χώρας ἄρχω πολλῆς. Ἔχω δὲ καὶ ἵππον εἰς χιλίαν, ἣν τῷ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖ παρειχόμην, καὶ φίλος ἦν ἐκείνῳ ὡς μάλιστα. Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν τέθνηκεν ὑφ' ὑμῶν, ὁ δὲ παῖς ἐκείνου τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἔχθιστος ὢν ἐμοὶ, ὅτι τὸν μόνον μοι καὶ φίλον παῖδα φθονήσας ἀπέκτεινεν, ἥκω πρὸς σὲ, καὶ δίδωμί σοι ἐμαυτὸν δοῦλον καὶ σύμμαχον, σὲ δὲ τιμωρὸν αἰτοῦμαι γενέσθαι μοι.* Κῦρος δὲ ἀπεκρίνατο· *Ἤνπερ, ὦ Γωβρύα, ὅσα φῂς καὶ φρονεῖς, δέχομαί τε ἱκέτην σε, καὶ τιμωρήσειν σοι τοῦ παιδὸς τὸν φόνον σὺν θεοῖς ὑπισχνοῦμαι.* Ὁ δέ· *Ἐπὶ τούτοις*, ἔφη, *ἀληθεύων ἐγὼ, δίδωμί σοι τὴν ἐμὴν καὶ λαμβάνω τὴν σὴν δεξιάν.* Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἐπράχθη, ἀπιέναι κελεύει τὸν Γωβρύαν, ἔχοντα καὶ τὰ ὅπλα· καὶ ὁ μὲν ἀπῄει. Οἱ δὲ Μῆδοι παρῆσαν ἐξῃρηκότες Κύρῳ τὴν καλλίστην σκηνὴν, καὶ τὴν Σουσίδα γυναῖκα, ἣ καλλίστη λέγεται ἐν τῇ Ἀσίᾳ γυνὴ γενέσθαι, καὶ μουσουργοὺς δὲ δύο τὰς κρατίστας. Καὶ Κυαξάρῃ τὰ δεύτερα, τὰς δὲ περισσὰς σκηνὰς Κύρῳ παρέδοσαν, ὡς τοῖς Πέρσαις γένοιντο. Ὁ δὲ Κῦρος τὰ μὲν τοῦ Κυαξάρου φυλάττειν ἐκέλευσε τοὺς ἐκείνου οἰκειοτάτους, καὶ ὅσα ἐμοὶ δίδοται, ἡδέως, ἔφη, δέχομαι. Καλέσας δὲ Ἀράσπην Μῆδον, ὃς ἦν αὐτῷ ἐκ παίδων ἑταῖρος, ἐκέλευσε διαφυλάξαι αὐτῷ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν σκηνήν. Ἦν δὲ αὕτη μὲν γυνὴ Ἀβραδάτου τοῦ Σούσων βασιλέως, ὃς ἁλισκομένου τοῦ στρατοπέδου οὐ παρῆν, πεμφθεὶς περὶ συμμαχίας παρὰ τοῦ Ἀσσυρίου πρὸς τὸν Βακτρίων βασιλέα, ξένος ὢν ἐκείνῳ. Πρωῒ δὲ ἀναστάντες ἐπορεύοντο πρὸς Γωβρύαν Κῦρος ἔφιππος, καὶ Περσῶν ἱππεῖς, γενόμενοι εἰς δισχιλίους. Δευτεραῖοι δὲ ἀμφὶ δείλην γίνονται εἰς τὸ Γωβρύα χωρίον αὐτοὶ καὶ οἱ σύμμαχοι. Μαθὼν οὖν ἐκεῖ, ὅτι τοῖς Ἀσσυρίοις ἐν Βαβυλῶνι πολλαπλασία τῆς πρώην δυνάμεως παρεσκεύασται, Ἄγε ἡμᾶς τὴν ἐπὶ Βαβυλῶνα, ἔφη. Ὡς δὲ πορευόμενοι τεταρταῖοι πρὸς τοῖς ὁρίοις τῆς Γωβρύου χώρας ἐγένοντο, καὶ ἐν τῇ πολεμίᾳ ἤδη ἐτύγχανον, τοὺς μὲν πεζοὺς καί τινας τῶν ἱππέων κατέσχε πρὸς ἑαυτὸν, τοὺς δ' ἄλλους ἱππεῖς ἀφῆκε καταθεῖν, κελεύσας τοὺς μὲν ὅπλα ἔχοντας τῶν ἐντυγχανόντων αὐτοῖς κατακαίνειν, τοὺς δ' ἄλλους καὶ λείαν ὅσην ἂν λάβωσι πρὸς αὐτὸν ἄγειν. Ἐκέλευσε δὲ καὶ τοὺς Πέρσας συγκαταθεῖν, καὶ ἧκον πολλοὶ μὲν αὐτῶν κατακεκυλισμένοι ἀπὸ τῶν ἵππων, πολλοὶ δὲ λείαν ὅτι πλείστην ἄγοντες. Εἶτα πρὸς Βαβυλῶνα ᾔει ὥσπερ ἐν μάχῃ παραταξάμενος. Ὡς δ' οὐκ ἀντεξῄεσαν οἱ Ἀσσύριοι ἐκέλευσεν ὁ Κῦρος τὸν Γωβρύαν προσελάσαντα εἰπεῖν· *Εἰ βούλεται ὁ βασιλεὺς ἐξιὼν ὑπὲρ τῆς χώρας μάχεσθαι, καὶ αὐτὸς σὺν ἐκείνῳ*

A XIX. Interea Gobryas Assyrius, homo senex, cum equestri comitatu, se ad Cyrum spectandum admitti petens, ad eum adductus: *Domine*, inquit, *ego sum genere Assyrius arcemque validam habeo, et ampliæ ditioni impero. Sunt mihi et ad mille equites, quos regi Assyriorum præbere fui solitus, cujus summa amicitia fui usus. Postquam vero is a vobis interiit, ejus vero filius mihi inimicissimus, ob filium meum unicum et charissimum ex invidia interfectum, regnum suscepit: ad te venio, meque tibi trado servum et commilitonem, petens ut injuriam mihi factam ulciscaris.* Cyrus respondet: *Si, Gobrya, ita sentis ut loqueris, te et supplicem suscipio: et cædem filii tui me ulturum, Deo juvante, polliceor.* B Tum Gobryas: *Quia hæc vere dico, do tibi meam dextram, et accipio tuam.* His actis, et Gobrya cum armis dimisso, Medi aderant, qui Cyro pulcherrimum tabernaculum, et Susianam mulierem, quæ Asianarum pulcherrima fuisse traditur, et duas musicas præstantissimas, Cyaxari vero secundaria munera elegerant. Supervacua tabernacula Cyro tradiderunt, ut eis Persæ uterentur. Cyrus quæ Cyaxari destinarant, ab illius intimis asservari jubet: quæ sibi data essent, grato animo se accipere **154** ait. Et Araspi Medo a puero amico custodienda tradit, et tabernaculum et mulierem. Erat ea uxor Abradatæ Suziorum regis qui dum castra caperentur, abfuerat legatus ad petendam Bactrianorum regis societatem, hospitis sui. C Mane Cyrus, eques cum Persarum duobus millibus, qui et ipsi equites facti erant, ad Gobryam proficiscitur, ac die altero et ipsi et eorum socii in Gobryæ arcem perveniunt. Ibi cum didicisset, Assyrios Babylone longe majores copias, quam prius habuissent, comparasse, Babylonem se duci jubet. Quarto die cum ad fines Gobryanæ ditionis pervenissent, et jam in hostili agro versarentur, pedites et equitum nonnullos apud se retinet: reliquos equites excurrere jubet, et quos armatos invenerint, occidere, cæteros et omnem prædam ad se adducere. Cum iis Persarum etiam quosdam emisit, quorum multi equis devoluti, multi etiam maxima præda parta redierunt. Deinde versus Babylonem progreditur, D instructa velut ad prælium acie. Cum Assyrii non egrederentur, jubet Gobryam adequitare ad mœnia, et dicere: *Si velit rex egredi in aciem, et pro regione dimicare, se illi pugnæ copiam facturum. Sin regionem non defenderit, necesse fore ut pareat victoribus.* Quæ cum Gobryas dixisset, Assyrius misit qui ei diceret: *Dominus tuus, Gobrya, respondet: Si pugnare velitis, ut in diem tricesimum redeatis: nondum enim nobis esse otium qui adhuc instruamur.* His renuntiatis, Cyrus exercitu reducto, Gobryam de Gadata rogat: qui cum regis filius, et Assyrii sodalis esset.

in convivio ab illo comprehensus et castratus, patre mortuo regnum eunuchus tenebat. Ad eum igitur adducendum mittit Gobryam, qui jussa et mandata regis exsecutus rediit. Gadatas autem cum Assyrii societatem simularet, et castellum quoddam Assyrii occupasset, bellum inferenti impedimento futurum : eo tradito, humaniter a Cyro excipitur, cum hac oratione : *Assyrius tibi, Gadata, procreandi liberos facultatem ademit, non etiam parandi amicos.* Eo castello subacto, Caddusii, Sacæ, et plures Hyrcani se ad Cyrum conferunt. Sed Gadatas nuntiat, Assyrium ob jacturam illam iratum, suæ ditioni **155** bellum illaturum. Si dimitteretur, se loca munita defensurum, de cæteris minus esse sollicitum. Rogatus quanto tempore suum regnum attingere posset, atque ipse cum exercitu consequi ? Respondet : *Se quidem intra triduum ibi cœnaturum : ipsum vero ante septem aut octo dies eo pervenire non posse.* Tum Cyrus : *Tu*, inquit, *quam cellerrime abi, ego vero ut potero proficiscar :* et convocatis sociorum principibus, Gadatæ, homini bene merito, qui ab Assyrio oppugnaretur, opem esse ferendam ait, iis assensis : *Quia*, inquit, *vobis idem videtur, eamus, sumptis et viris et equis fortissimis, ac tridui commeatu, ut expediti simus.* Sic parati, media nocte, Gobrya duce, ingrediuntur.

A *μάχοιτο ἄν. Εἰ δὲ μὴ ἀμυνεῖ τῇ χώρᾳ, ὅτι ἀνάγκη τοῖς κρατοῦσι πείθεσθαι.* Ὁ μὲν δὴ Γωβρύας προσελάσας ταῦτα εἶπεν, ὁ δ' Ἀσσύριος πέμψας ἔλεγεν· *Ὁ δεσπότης ὁ σὸς, ὦ Γωβρύα, ἀνταποκρίνεται· ἐὰν βούλησθε μάχεσθαι, ἥκετε εἰς τριακοστὴν ἡμέραν· νῦν δ' οὔπω ἡμῖν σχολή· ἔτι γὰρ παρασκευαζόμεθα.* Καὶ ὁ μὲν ἀπήγγειλε ταῦτα τῷ Κύρῳ, ὁ δὲ ἀπήγαγε τὸ στράτευμα, καὶ τὸν Γωβρύαν περὶ τοῦ Γαδάτα ἠρώτα. Ὁ δὲ Γαδάτας βασιλέως τινὸς ἦν υἱὸς, ἑταῖρος τοῦ Ἀσσυρίου, ὃν συμπίνοντα αὐτῷ συλλαβὼν ἐξέτεμε, καὶ ἐκτομίαν ἐποίησεν, ὃς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τελευτήσαντος, τότε τὴν βασιλείαν εἶχεν εὐνοῦχος ὤν. Πρὸς τοῦτον οὖν ἀπιέναι τὸν Γωβρύαν ἤθελε, καὶ ἄγειν πρὸς ἑαυτὸν, ὁ δὲ ἀπῆλθε, καὶ ἐντυχὼν, καὶ ὅσα περὶ B Κύρου ἐνετάλθη εἰπὼν, ὁ μὲν ἐπανῆλθεν. Ὁ δὲ Γαδάτας τῷ Ἀσσυρίῳ συμμαχεῖν προσποιούμενος, καὶ φρούριόν τι τοῦ Ἀσσυρίου, πρόβολον ὂν τοῦ πολέμου δόλῳ κατασχὼν, καὶ τῷ Κύρῳ αὐτὸ παραδοὺς, ἦλθε καὶ αὐτὸς πρὸς Κῦρον. Καὶ δεξιωθείς· *Ὦ Γαδάτα, ἤκουσε, παῖδας μὲν, ὡς ἔοικε, ποιεῖσθαι σε ἀφείλετο ὁ Ἀσσύριος, οὐ μέντοι καὶ κτᾶσθαι φίλους ἐστέρησεν.* Ὁ μὲν οὖν τοιαῦτα εἶπε, τοῦ δὲ φρουρίου ὑπὸ τὸν Κῦρον γεγενημένου, καὶ Καδδούσιοι (93) καὶ Σάκαι καὶ Ὑρκάνιοι πλείους συνεστρατεύοντο αὐτῷ. Ἐπὶ τούτοις προσέρχεται Κύρῳ ὁ Γαδάτας λέγων, ὡς ὁ Ἀσσύριος περὶ τοῦ φρουρίου πυθόμενος καὶ χαλεπήνας, συσκευάζοιτο εἰς τὴν ἐμὴν ἐμβαλεῖν χώραν. Ἐὰν οὖν ἀφῇς με, τὰ τείχη ἂν πειραθείην διασῶσαι. Τῶν δ' ἄλλων μείων μοι λόγος. Ἤρετο οὖν ὁ Κῦρος· *Ἐὰν ἴῃς, πότε ἔσῃ οἴκοι;* ὁ δέ· *Εἰς τρίτην*, ἔφη, *δειπνήσω ἐν τῇ ἡμετέρᾳ.* *Ἐγὼ* δὲ, ἔφη ὁ Κῦρος, *ποσταῖος ἂν ἐκεῖσε ἀφικοίμην σὺν τῷ στρατεύματι.* Καὶ ὁ Γαδάτας· *Οὐκ ἂν δύναιο*, ἀπεκρίνατο, *δέσποτα, εἰ μὴ ἐν ἓξ ἢ ἑπτὰ ἡμέραις ἐλθεῖν.* Καὶ ὁ Κῦρος· *Σὺ τοίνυν*, ἔφη, *ἄπιθι τάχιστα· ἐγὼ δ' ὡς ἂν δυναίμην πορεύσομαι.* Καὶ ὁ μὲν Γαδάτας ἀπῄει. Ὁ δὲ Κῦρος τοῖς ἄρχουσι τῶν συμμάχων εἶπε δεῖν τῷ Γαδάτᾳ ἐπαμύναι παρὰ τοῦ Ἀσσυρίου πολεμουμένῳ, ἀνδρὶ εὐεργέτῃ. Καὶ πάντες συνέφασαν. Ὁ δέ· *Ἐπεὶ καὶ ὑμῖν συνδόκει*, ἔφη, *ἄγετε, πορευσώμεθα, ἵππων τε καὶ ἀνδρῶν τοὺς δυνατωτάτους λαβόντες, καὶ τριῶν ἡμερῶν τὰ ἐπιτήδεια, ἵν' εὔζωνοι ἴωμεν* (94). Οὕτω καὶ συσκευασάμενοι, μέσων νυκτῶν τῆς ὁδοῦ εἴχοντο, τοῦ Γωβρύου σφῶν ἡγουμένου. Καὶ ὁ μὲν Κῦρος οὕτως ἀπῄει.

XX. Gadatæ vero quidam ex ejus magnatibus insidiatus, Assyrio vires ejus nuntiat, monet ut eum per insidias cum suis comprehendat. Assyrius his auditis, insidias ponit : ad quas cum Gadatas pervenisset, jamque capi posse videretur, insidiator exsurgit, et humerum ejus ferit, non tamen lethali vulnere illato : et statim ad Assyrium profectus, cum eo Gadatam persequitur : cujus equites partim capiuntur, partim conversis frenis fugientes, Cyrum adventare vident. Is re cognita, ducit contra hostes, qui illum conspicati vertuntur in fugam. Cyrus persequitur. capiuntur multi et currus et viri, multi occiduntur : et inter alios is etiam, qui Gadatam vulnerarat. Reliqui, et ipse Assyrius, in urbem quamdam magnam se recipiunt. Illis peractis, Cyrus in Gadatæ regionem pergit, eum invisurus : sed Gadatas obligato vulnere ei

C Κ'. Ἀπιόντι δὲ τῷ Γαδάτᾳ τῶν τις παρ' αὐτῷ δυνατῶν ἐπεβούλευσεν ἐκείνῳ, καὶ πέμψας πρὸς τὸν Ἀσσύριον, ἐδήλου τὴν τοῦ Γαδάτα δύναμιν, καὶ ὡς ἥκειν καὶ ἐνεδρεῦσαι αὐτῷ ἐνετέλλετο, ἵν' οὕτως αὐτόν τε συλλάβοι τὸν Γαδάταν, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ· ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἤκουσεν ὁ Ἀσσύριος, ἐνήδρευσεν. Ὡς δ' ἐγγὺς ὁ Γαδάτας τῆς ἐνέδρας ἐγένετο, καὶ ἤδη ἐδόκει εἶναι ἁλώσιμος, ἀνίσταται ἐκ τῆς ἐνέδρας. Ὁ δὲ τῷ Γαδάτᾳ ἐπιβουλεύων ἐν τούτῳ παίει αὐτὸν, καὶ πλήττει κατὰ τὸν ὦμον, οὐ μέν τοι καιρίως. Ποιήσας δὲ τοῦτο πρὸς τὸν Ἀσσύριον παραχρῆμα ἀποχωρεῖ, καὶ ἐδίωκε σὺν αὐτῷ. Οἱ μὲν οὖν τοῦ Γαδάτα ἡλίσκοντο, οἱ δ' ἔφευγον τοὺς χαλινοὺς τρέψαντες, καὶ ἤδη προσιόντα καθορῶσι τὸν Κῦρον. Ὁ δὲ, ὡς ἔγνω τὸ πρᾶγμα, ἐναντίος αὐτοῖς ἦγε τὴν D στρατιάν. Καὶ οἱ πολέμιοι, τοῦτον ἰδόντες, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ ὁ Κῦρος διώκειν ἐκέλευσεν.

Variæ lectiones et notæ.

(93) *Καδδουσίοις*. Cod. ms. Καδουσίοις. Ita infra.

(94) *Ἵν' εὔζωνοι ὦμεν*. Ἴωμεν. Et paulo post, καὶ ὡς ἥκειν, etc. τὸ, ὡς, redundare videtur. W.

A Ἠλίσκοντο τοίνυν καὶ ἄνδρες καὶ ἅρματα, καὶ πολλοὶ δὲ ἐκτείνοντο, καὶ αὐτὸς ὁ τὸν Γαδάταν πλήξας. Οἱ δ' ἄλλοι, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀσσύριος, εἰς πόλιν αὐτοῦ τινα μεγάλην κατέφυγον. Καὶ ὁ Κῦρος ταῦτα διαπραξάμενος, εἰς τὴν Γαδάτα χώραν ἀναχωρεῖ, καὶ ἧκε τὸν Γαδάταν ἐπισκεψόμενος. Καὶ οἱ ὁ Γαδάτας ἀπήντησεν, ἐπιδεδεμένος τὸ τραῦμα, καὶ χάριτας ὡμολόγει λέγων· ὡς, Ἐγώ γε τὸ μὲν ἐπ' ἐμοὶ οἴχομαι, τὸ δὲ ἐπὶ σοὶ σέσωσμαι, προθύμως, οὕτω μοι βοηθήσαντι. Οἱ δέ γε Καδδούσιοι ὀπισθοφυλακεῖν τεταγμένοι τότε παρὰ τοῦ Κύρου, καὶ μὴ μετασχόντες τῆς διώξεως, βουλόμενοι δὲ καὶ αὐτοὶ λαμπρόν τι ποιῆσαι, οὐδὲν τῷ Κύρῳ κοινωσάμενοι, καταθέουσι τὴν Βαβυλωνίαν. Ἀπιὼν δὲ ὁ Ἀσσύριος ἐκ τῆς πόλεως οὗ κατέφυγε, συντυγχάνει αὐτοῖς· καὶ γνοὺς μόνους ὄντας, ἐπιτίθεται, καὶ τόν τε ἄρ- B χοντα σφῶν ἀποκτείνει, καὶ ἄλλους πολλούς. Καὶ διώξας μέχρι τινός, ἀπετράπετο. Οἱ δὲ τῶν Καδδουσίων ἐσώζοντο περὶ δείλην ἦλθον εἰς τὸ στρατόπεδον. Ὁ δὲ Κῦρος τοῖς μὲν θεραπεύσουσι τοὺς τετρωμένους παρεδίδου, τοῖς δ' ἄλλοις αὐτὸς προσῆγεν ἐν λόγοις παράκλησιν. Καὶ ἄρχοντα ἑαυτοῖς ἐξ ἑαυτῶν παρῄνει αἱρήσεσθαι, καὶ οἱ μὲν εἵλοντο. Ὁ δὲ Γαδάτας ἧκε κομίζων τῷ Κύρῳ δῶρα παντοῖά τε καὶ πολλά, καὶ πλείστους ἵππους. Ὁ δὲ Κῦρος τοὺς μὲν ἵππους ἔφη δέχεσθαι, ἵν' ἐκπληρώσῃ τὸ Περσικὸν ἱππικόν, καὶ εἰς μυρίους περιστᾶιεν αὐτῷ οἱ ἱππεῖς. Τὰ δὲ χρήματα ἀπαγαγεῖν αὐτῷ ἐνετέλλετο. Καὶ φυλάττειν ἔστ' ἂν καὶ αὐτὸν ἀντιδωρεῖσθαι γνοίη δυνάμενον. Καὶ παρῄνει τὴν πόλιν αὐτοῦ C ὑπὸ φυλακὴν ποιήσασθαι ἀσφαλῆ, αὐτὸν δὲ αὐτῷ συστρατεύεσθαι. Καὶ ὁ Γαδάτας ἥσθη τῇ συμβουλῇ, συσκευαζόμενός τε τῷ Κύρῳ συνείπετο. Ἐπεὶ δὲ πορευόμενος οὕτως εἰς τὰ μεθόρια τῶν Σύρων καὶ Μήδων ἀφίκετο, ἐνταῦθα, τρία ὄντα τὰ τῶν Σύρων φρούρια, τὸ μὲν ἐν αὐτοῖς προσβαλὼν καὶ βιασάμενος ἔλαβε· τὰ δὲ δύο φοβῶν μὲν ὁ Κῦρος, πείθων δὲ ὁ Γαδάτας, παρεσκεύασαν παραδοῦναι τοὺς φυλάσσοντας. Εἶτα πέμπει πρὸς Κυαξάρην, ἀξιῶν ἥκειν εἰς τὸ στρατόπεδον, ὅπως περὶ ὧν ἂν δέοιντο, βουλεύσαιντο. Καὶ ὁ μὲν ἄγγελος ᾤχετο. Ὁ δὲ Κῦρος ἐκέλευσε τὴν σκηνήν, ἣν οἱ Μῆδοι τῷ Κυαξάρῃ ἐξεῖλον, κατασκευάσαι ὡς βέλτιστα τῇ τε ἄλλῃ παρασκευῇ, καὶ τῷ γυναῖκα εἰσαγαγεῖν εἰς τὸν γυναικῶνα τῆς σκηνῆς, καὶ σὺν ταύτῃ τὰς μουσουργούς, D αἵπερ τῷ Κυαξάρῃ ἐξῄρηντο. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ ἄγγελος τὰ παρὰ τοῦ Κύρου τῷ Κυαξάρῃ ἀπήγγειλε· καὶ ὃς ἐπορεύετο σὺν τοῖς παραμείνασιν αὐτῷ τῶν Μήδων ἱππεῦσιν. Ὡς δ' ἔγνω προσιόντα αὐτὸν ὁ Κῦρος, λαβὼν τούς τε τῶν Περσῶν ἱππέας, πολλοὺς ἤδη ὄντας, καὶ τοὺς Μήδους παρόντας, καὶ τοὺς Ἀρμενίους, καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων τοὺς εὐιπποτάτους, ἀπήντα, ἐπιδεικνὺς τῷ Κυαξάρῃ τὴν δύναμιν. Ὁ δὲ ἰδὼν τῷ Κύρῳ μὲν πολλούς τε καὶ ἀγαθοὺς ἑπομένους, ἑαυτῷ δὲ ὀλίγην τε καὶ ὀλίγου ἀξίαν θεραπείαν, ἄτιμόν τι αὐτῷ ἔδοξεν εἶναι, καὶ ἄχος αὐτὸν ἔλαβε, καὶ εἰς φανερὰ κατήνεκτο δάκρυα. Ὁ δὲ Κῦρος ἰδίᾳ τοῦτον ἀπολαβόμενος, καὶ παρακαθίσας,

occurrit: et gratiis actis, se, quantum in se fuerit periisse, sed strenua illius ope conservatum esse, profitetur. Caddusii vero a Cyro in subsidiis collocati, cum persecutioni hostium non interfuissent, volentes et ipsi egregium facinus edere, Cyro inconsulto, in provinciam Babyloniam incursionem faciunt. At Assyrius egressus urbem, quo confugerat, obviam factus, cum solos esse vidisset, eos invadit, et principem eorum cum multis aliis occidit, atque aliquandiu persequitur. Qui ex Caddusiis evaserant, sub vesperam in castra revertuntur. Cyrus vulneratos tradit medicis: alios **156** ipse consolatus, monet ut suæ gentis ducem eligant. Interea Gadatas multa et omnis generis munera offert, et equos plurimos. Cyrus equos se accipere ait, ut equitatum Persicum ad numerum decem millium expleat: pecuniam auferre jubet, et servare, donec et ipse eum remunerari posset. Suadet, ut urbem suam accurate custodiat, ipse vero secum proficiscatur. Gadatas consilio delectatus, compositis suis rebus, Cyrum comitatur. Cum ad confinia Syrorum et Medorum perventum esset, ubi tria erant Syrorum castella, unum Cyrus vi capit: reliqua duo ipse perterrefacit. Gadatas vero custodibus persuadet, ut ea tradant. His factis, ad Cyaxarem mittit, ut in castra veniat, quo quid facto opus esset, deliberarent, et tabernaculum ei a Medis attributum cum cæteris rebus, tum muliere cum duabus musicis in peculiare conclave introducta, quam pulcherrime exornari jubet. Accepto nuntio Cyaxares, cum Medis equitibus, qui manserant, proficiscitur. Ejus adventu cognito, Cyrus cum Persicis equitibus, qui multi jam erant, et Medis qui aderant, et Armeniis, cæterorumque sociorum equitibus optimis obviam progreditur, ut copias Cyaxari ostentaret. Is vero cum illum multos viros præstantes sequi, sibi vero exiguum et vilem esse comitatum videret, ignominiosum quiddam esse ratus, præ dolore in manifestas lacrymas erupit. Cyrus eo seducto, causam iræ et doloris quærit, et multis verbis ultro citroque factis, denique: *Per deos*, inquit, *avuncule, desine me in præsentia culpare: sed ubi expertus fueris, quomodo erga te affecti simus, tum mihi vel gratias agito, vel injuriam exprobrato.* His verbis delinitum hominem osculatur. Quo viso Medi, Persæ et cæteri supra modum sunt gavisi. Cyrus autem et Cyaxares conscensis equis in castra pervenerunt. Cyaxari in tabernaculum suum perducto, Medi ordine munera offerunt, unum saltem ex iis quæ quisque pulcherrima nactus erat. Cum cœnæ tempus esset, Cyaxares epulis indulgebat: Cyrus autem de retinendis sociis sollicitus, convocatis amicis ad rem bene gerendam idoneis, petebat ut elaborarent, ne socii discederent: sed **157** diutius manerent, atque auxilio essent. Postridie ad Cyaxarem omnes conveniunt, quem prius quam alloquerentur, Cyro amici alius aliam gentem adducebant,

orantes ut permanerent, et belli conficiendi adjutores essent.

A διελέχθη, καὶ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς λύπης ἠρώτα τὸ αἴτιον. Καὶ πολλά τε εἰπὼν καὶ ἀκούσας, τέλος· *Πρὸς θεῶν*; ἔφη, *ὦ θεῖε, παῦσαι τὸ νῦν ἔχον μεμφόμενός μοι. Ἐπειδὰν δὲ πεῖραν ἡμῶν λάβῃς πῶς ἔχομεν πρὸς σὲ, τότε μοι ἢ χάριτας ὁμολόγει, ἢ μέμφου.* Καὶ ὁ Κυαξάρης κατέθετο· ὁ δ' ἐφίλησεν αὐτὸν προσελθών. Καὶ ὡς εἶδον οἱ Μῆδοι τε καὶ οἱ Πέρσαι καὶ οἱ λοιποὶ, ὑπερήσθησαν. Ἀναβάντες οὖν τοὺς ἵππους ὁ Κῦρος καὶ ὁ Κυαξάρης, ἀπῄεσαν ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, καὶ ἐπὶ τὴν ἐξῃρημένην αὐτῷ σκηνὴν τὸν Κυαξάρην ἀπήγαγον. Οἱ δὲ Μῆδοι ἐξῄεσαν πρὸς αὐτὸν, δῶρα ἄγοντες, ἕκαστος ἕν γέ τι ὧν εἰλήφει τὸ κάλλιστον. Ἐπεὶ δὲ ὥρα δείπνου ἦν, ὁ μὲν Κυαξάρης ἀμφὶ δεῖπνον εἶχεν. Ὁ δὲ Κῦρος ὡς ἂν αὐτῷ παραμείνοιεν οἱ σύμμαχοι, ἐφρόντιζε, καὶ συλλέξας τῶν φίλων τοὺς ἱκανοὺς τὰ δέοντα συμπράττειν αὐτῷ, μηχανᾶσθαι ἠξίου ὅπως πείσαιεν τοὺς συμμάχους μὴ ἀποστῆναι αὐτῶν, ἀλλ' ἐπαρήγειν ἔτι. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ πρὸς Κυαξάρην ἅπαντες συνελέγησαν, καὶ πρὶν ἐντυχεῖν ἐκείνῳ, προσῆγον οἱ φίλοι τῷ Κύρῳ ἄλλος ἄλλο τῶν ἐθνων τῶν συμμάχων, δεόμενοι αὐτοῦ μένειν, καὶ συμμετέχειν τοῦ πολέμου αὐτῷ.

XXI. Interea Cyaxares tabernaculo egressus : *Socii*, inquit, *deliberandum est, utrum adhuc militandi tempus esse videatur, aut exercitus jam sit dimittendus?* Singuli igitur progressi sententias dixere, et omnes militandum esse decreverunt. Post omnes Cyrus : *Non me latet*, inquit, *viri, si copias dimiserimus, nostras opes tenuiores, hostium auctiores fore. Sed video nos ab hostibus invadi, quibus pares esse non poterimus. Instat enim hiems, et penuria commeatus. Nam alia sunt a nobis absumpta, alia proper nos ab hostibus in munitiones comportata. Quis autem, si cum frigore et fame pugnandum sit, militare queat? Ego vero arces hostium intercipiendas, nobis vero quamplurimas munitiones parandas esse censeo. Nam si nos castella habuerimus, ea et provinciam hostibus adiment, et nobis opportuna erunt.* His et pluribus in hanc sententiam dictis, omnes se strenuos fore adjutores dixerunt : ipseque Cyaxares, et machinas obsidionales moliri decreverunt. Cyrus vero qui eam rem brevi confici non posse videret, exercitum in tuta deductum, prædatum eduxit, ut et victus abunde suppetere, et labore valetudo militum firmaretur, et disciplina militaris conservaretur. Interea transfugæ Babylonii nuntiant, Assyrium in Lydiam proficisci, et multum auri argentique et omnis generis ornamenta secum avehere. Id cum turba militaris ita interpretaretur, quasi metuens sibi, opes suas apud amicos deponeret : Cyrus contra, eum socios quæsitum abisse dicens, se ad pugnam instruebat, exploratorem in Lydiam missurus Araspem (nam is eam ad rem aptissimus videbatur), qui amore captus formosæ mulieris, quam custodiebat, frustra illam appellarat, fidei conjugalis erga maritum etiam absentem, non oblitam. Neque tamen id Cyro mulier ante dixit, quam amator comminatus esset, si ultro nollet obsequi, vel invitam facturam. Tum demum vim verita, per eunuchum Cyro nuntiat omnia : qui re audita, risit, et Artabazo **158** cum eunucho misso, mandat, ne tali matronæ vim inferat : sed si persuadere possit, se non obstare. Ob hæc Araspem partim pudore, partim metu pertubatum, et mœ-

B ΚΑ'. Ἐν τούτῳ δὲ Κυαξάρης, τῆς σκηνῆς ἐξελθὼν, *Ἄνδρες σύμμαχοι*, ἔφη, *σκοπεῖν δέον, πότερον στρατεύεσθαι ἔτι καιρὸς εἶναι δοκεῖ, ἢ διαλύειν ἤδη τὴν στρατιάν.* Ἕκαστος οὖν παριὼν ἔλεγε, καὶ πάντας στρατεύεσθαι δεῖν γνώμην ἔδοσαν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Κῦρος εἶπεν· *Οὐδ' ἐμὲ λανθάνει, ὦ ἄνδρες, ὡς, εἰ διαλύσομεν τὸ στράτευμα, τὰ μὲν ἡμέτερα γένοιτ' ἂν ἀσθενέστερα, τὰ δὲ τῶν πολεμίων αὐξήσεται. Ἀλλ' ὁρῶ ἡμῖν ἀντιπάλους προσιόντας, οἷς οὐ δυνησόμεθα μάχεσθαι. Προσέρχεται γὰρ χειμὼν, καὶ τῶν ἐπιτηδείων ἔλλειψις. Τὰ μὲν γὰρ ἀνήλωται παρ' ἡμῶν, τὰ δὲ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἀνακεκόμισται εἰς ἐρύματα. Τίς οὖν λιμῷ καὶ ῥίγει μαχόμενον στρατεύεσθαι δύναιτ' ἄν; Δοκῶ δὲ χρῆναι τὰ μὲν* C *τῶν ἐναντίων παραιρεῖν ὀχυρώματα, ἑαυτοῖς δὲ πλεῖστα ποιήσασθαι ὀχυρά. Ἐὰν γὰρ φρούρια ἡμῖν γένηται, ταῦτα τοῖς μὲν πολεμίοις ἀλλοτριώσει τὴν χώραν, ἡμῖν δὲ εἰς λυσιτέλειαν ἔσται.* Ὡς δὲ ταῦτά τε καὶ πλείω ἐῤῥήθη τοιαῦτα, πάντα συμπροθυμήσεσθαι (95) ταῦτ' ἔφασαν, καὶ ὁ Κυαξάρης αὐτὸς, καὶ μηχανὰς ποιήσειν κατέθεντο πολιορκητικάς. Κῦρος δὲ γνοὺς διατριβὴν ἔσεσθαι ἀμφὶ ταῦτα, τὸ μὲν στράτευμα ἐν ἀσφαλεῖ ἐποιήσατο, ἐξῆγε εἰς προνομὰς, ἵνα τε ἄφθονα ἔχοιεν τὰ χρειώδη, καὶ ἵνα μᾶλλον ὑγιαίνοιεν κοπιῶντες, καὶ ὅπως τῆς εὐταξίας ὑπομιμνήσκοιντο. Ἐκ δὲ Βαβυλῶνος ἰόντες αὐτόμολοι, ἔλεγον ὡς ὁ Ἀσσύριος οἴχοιτο ἐπὶ Λυδίαν, πολλὰ τάλαντα χρυσίου καὶ ἀργυρίου ἄγων, καὶ κόσμον παντοδαπόν. D Ὁ μὲν οὖν ὄχλος ὁ στρατιωτικὸς ἔλεγεν, ὑπεκτίθεσθαι αὐτὸν ἤδη δεδιότα τὰ χρήματα· ὁ δὲ Κῦρος ἔλεγεν οἴχεσθαι τὸν Ἀσσύριον συμμάχους ζητοῦντα, καὶ ὡς μάχης ἔτι δεῆσον ἀντιπαρεσκευάζετο. Ἔδοξε δ' αὐτῷ καὶ κατάσκοπον ἐπὶ Λυδίαν πέμψαι, ἵν' ὅ τι πράττῃ ὁ Ἀσσύριος γνῷ. Καὶ πρὸς τοῦτο ἐπιτήδειος αὐτῷ ὁ Ἀράσπας ἐδόκει, ὁ τὴν καλὴν γυναῖκα φυλάττων, ὃς, ληφθεὶς ἔρωτι τῆς γυναικὸς, προσήγαγε λόγους αὐτῇ. Ἡ δὲ ἀπέφησε, καὶ ἦν πιστὴ τῷ ἀνδρὶ καὶ ἀπόντι. Οὐ μέντοι κατεῖπε τοῦ Ἀράσπου πρὸς Κῦρον. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἐρῶν ἠπείλει αὐτῇ, ὡς, εἰ μὴ ἑκοῦσα ἐνδοίη, ἄκουσα ποιήσει τοῦτο· δείσασα τὴν βίαν, πέμπει τὸν εὐνοῦχον πρὸς τὸν Κῦρον, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(95) *Πάντα συμπροθυμήσεσθαι.* Malim πάντες. W.

κελεύει πάντα εἰπεῖν. Ὁ δὲ ἀκούσας ἐγέλασε, καὶ A πέμπει Ἀρτάβαζον σὺν τῷ εὐνούχῳ, κελεύσας εἰπεῖν αὐτῷ μὴ βιάζεσθαι τοιαύτην γυναῖκα, πείθειν δὲ, εἰ δύναιτο, οὐκ ἔφη κωλύειν. Ὁ δὲ Ἀράσπας, ἀκούσας ταῦτα, τὸ μὲν ὑπ' αἰσχύνης, τὸ δ' ὑπὸ φόβου τῇ λύπῃ κατεβεβάπτιστο. Ὁ οὖν Κῦρος, γνοὺς τοῦτο, ἐκάλεσεν αὐτὸν ἰδίᾳ, καὶ ἔφη· *Παῦσαι, ὦ Ἀράσπα, φοβούμενός τε καὶ αἰσχυνόμενος. Ἐγὼ γὰρ θεούς τε ἀκούω ἔρωτος ἡττᾶσθαι, καὶ ἀνθρώπους οἶδα καὶ μάλα φρονίμους οἷα πεπόνθασιν ὑπὸ ἔρωτος. Καί σοι δὲ τούτου ἐγώ εἰμι αἴτιος, ὃς σε τοιούτῳ ἀμάχῳ συγκαθεῖρξα πράγματι.* Καὶ ὁ Ἀράσπας ὑπολαβὼν εἶπεν· *Ἀλλὰ σὺ μὲν, ὦ Κῦρε, καὶ ταῦτα πρᾶος εἶ, καὶ συγγνώμων τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων. Ἐμὲ δὲ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι καταδύουσι τῷ ἄχει. Οἱ μὲν γὰρ ἐχθροὶ ἐφήδονταί μοι, οἱ δὲ φίλοι συμβουλεύουσιν ἐκποδὼν γενέσθαι μή τι καὶ πάθω ὑπὸ σοῦ.* B Καὶ ὁ Κῦρος εἶπεν· *Εὖ τοίνυν ἴσθι, ὅτι ταύτῃ τῇ δόξῃ ἐμοί τε χαρίσασθαι δυνήσῃ, καὶ τοὺς συμμάχους ὠφελῆσαι. Εἴθε γὰρ,* ὁ Ἀράσπας ἔφη, *γενοίμην σοι χρήσιμος ἐν καιρῷ. Εἰ τοίνυν,* ἔφη, *προσποιησάμενος ἐμὲ φεύγειν, εἰς τοὺς πολεμίους, ἔλθοις, πιστευθήσῃ ὑπ' ἐκείνων. Ναὶ μὰ Δί',* ἔφη ὁ Ἀράσπας, *καὶ ὑπὸ τῶν φίλων. Ἔλθοις ἂν τοίνυν,* ἔφη, *πάντα ἡμῖν τὰ τῶν πολεμίων ἀγγέλλων.* Ἀράσπας μὲν οὖν οὕτως ἐξελθὼν, καὶ παραλαβὼν τοὺς πιστοτάτους θεράποντας, ᾤχετο. Ἡ δὲ Πάνθεια, μαθοῦσα τοῦτο, πέμψασα πρὸς τὸν Κῦρον, εἶπε· Μὴ λυποῦ, ὦ Κῦρε, ὅτι Ἀράσπας τοῖς πολεμίοις προσῆλθεν. Εἰ γὰρ ἐμὲ ἐάσεις πέμψαι πρὸς τὸν ἐμὸν C ἄνδρα, ἥξει σοι φίλος Ἀράσπου πιστότερος. Καὶ ὁ Κῦρος ἐκέλευσε πέμπειν. Ἡ δὲ ἔπεμψε, καὶ ὁ Ἀβραδάτας, ὡς ἔγνω τὰ παρὰ τῆς γυναικὸς σύμβολα, ἄσμενος πρὸς τὸν Κῦρον ἐχώρησεν. Ὡς δ' ἦν πρὸς τοῖς σκοποῖς πέμπει πρὸς τὸν Κῦρον εἰπὼν ὃς ἦν. Ὁ δὲ Κῦρος ἄγειν αὐτὸν πρὸς τὴν γυναῖκα ἐκέλευσεν. Ὡς δ' εἰδέτην ἀλλήλω ἡ γυνὴ καὶ ὁ Ἀβραδάτας, ἠσπάζοντο ἀλλήλους ἐκ δυσελπίστων. Εἶτα ἔφη ἡ Πάνθεια τοῦ Κύρου τὴν ὁσιότητα, καὶ τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν κατοίκτισιν. Ἐκ τούτου ἔρχεται πρὸς τὸν Κῦρον ὁ Ἀβραδάτας, καὶ λαβόμενος τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς, εἶπεν, *Ἀνθ' ὧν εὖ πεποίηκας ἡμᾶς, ὦ Κῦρε, φίλον σοι ἐμαυτὸν δίδωμι, καὶ θεράποντα καὶ σύμμαχον.* Καὶ ὁ Κῦρος εἶπε· *Κἀγὼ δέ σε δέχομαι.*

A rore oppressum, Cyrus aggressus : *Araspa*, inquit, *desine timere et verecundari. Ego enim et deos cedere amori audio, et quæ is vel cordatissimos homines impellere soleat, novi : atque istius culpæ ipse tibi sum auctor, qui te cum re tam invicta concluserim.* Ad hæc Araspes : *Tu quidem*, inquit, *Cyre, in his facilis es, et ad errata humana connivere soles : verum alii homines dolore me opprimunt. Nam et inimici insultant, et amici auctores mihi sunt excedendi e medio, ne tu quid gravius in me consulas.* Cui Cyrus : *Scito*, inquit, *te ista opinione et mihi gratificari, et exercitui prodesse posse. Utinam vero*, inquit Araspes, *in tempore tibi utilis esse possim. Si igitur*, inquit Cyrus, *te iram meam fugere simulans, ad hostes abieris, fides tibi ab illis habebitur.* B *Imo*, inquit Araspes, *etiam ab amicis : atque omnia*, inquit Cyrus, *hostium consilia nobis renuntiabis.* Sic Araspes cum fidissimis suorum ministrorum abit. Panthia vero discessu illius cognito, Cyrum nuntio misso hortatur, ne defectione illius doleat. Nam si se ad maritum mittere nuntium pateretur, venturum ei amicum Araspe fideliorem. Quod cum Cyrus permisisset, atque Abradatas notas uxoris agnovisset : cupide profectus, cum prope speculas venisset, Cyro nuntiandum curat, quis sit ; Cyrus eum ad uxorem deduci jubet. Cum sese vidissent conjuges, et post desperatam conjunctionem consalutassent : Panthia marito Cyri sanctitatem, modestiam et clementiam erga se prædicat. Deinde Cyrum convenit Abra- C dates, ejusque dextera prehensa ait : *Pro beneficiis in me collatis, meipsum tibi amicum, ministrum et socium trado.* Cui Cyrus : *Et ego*, inquit, *te recipio.*

KB'. Ἦλθον δὲ τῷ Κύρῳ παρὰ τοῦ Ἰνδοῦ χρήματα. Καὶ οἱ ἄγοντες αὐτὰ ἀπήγγελλον αὐτῷ, ὅτι ὁ Ἰνδὸς λέγει, ὡς Ἥδομαι, ὦ Κῦρε, ὅτι μοι περὶ ὧν ἐδέου ἐδήλωσας, καὶ βούλομαί σοι ξένος εἶναι. Καὶ πέμπω σοι χρήματα· κἂν ἄλλων δέῃ, μεταπέμπου. D Ἐντέταλται δὲ τοῖς παρ' ἐμοῦ ποιεῖν ἃ ἂν σὺ κελεύῃς. Ὁ δὲ Κῦρος εἶπε· Κελεύω τοίνυν τοὺς μὲν ἄλλους μένοντας ἔνθα κατεσκηνώσατε φυλάττειν τὰ χρήματα· τρεῖς δέ μοι ἐλθόντες ὑμῶν εἰς τοὺς πολεμίους, ὡς παρὰ τοῦ Ἰνδοῦ περὶ συμμαχίας, καὶ τὰ ἐκεῖ μαθόντες, ὅ τι ἂν λέγωσί τε καὶ ποιῶσιν, ὡς τάχιστα ἀπαγγείλατε ἐμοί τε καὶ τῷ Ἰνδῷ. Οἱ μὲν δὴ Ἰνδοὶ συσκευασάμενοι, τῇ ὑστεραίᾳ ἐπορεύοντο. Ὁ δὲ Κῦρος τὰ πρὸς τὸν πόλεμον παρεσκευάζετο μεγαλοπρεπῶς. Καὶ γὰρ οἱ Πέρσαι ἱππεῖς ἐκπλέῳ ἤδη ἦσαν εἰς τοὺς μυρίους, καὶ ἅρματα δρεπανηφόρα εἰς ἑκατὸν, καὶ ὁ Ἀβραδάτας ἕτερα κατεσκεύασεν ἑκατὸν, καὶ τὰ Μηδικὰ ἅρματα ἕτερα συνέστησαν ἑκατὸν, μετα-

XXII. Eodem tempore legati ab Indo venere, qui se gaudere aiebat, quod quibus rebus egeret, significasset, et pecuniam mittere : si majore opus esset, ut peteret, et hospitium suum illi offerebat. Man- D darat præterea suis, ut quidquid a Cyro juberentur, facerent. Ad hæc Cyrus cæteros in suis tabernaculis pecuniam custodire jubet, tres autem 159 ex eorum numero proficisci ad hostes, quasi ab Indo ad expetendam illorum societatem missos, rebus illorum cognitis, quamprimum et sibi et Indo renuntiare quid molirentur. Igitur Indis, compositis rebus suis. Postridie profectis, Cyrus omnia quæ ad rem bellicam pertinerent, magnifice apparat. Erat numerus Persicorum equitum ad decies mille jam expletus, et falcati currus circiter centum confecti. Medicique totidem ad eamdem redacti formam, cum prius ad Trojanam et Libycam aurigationem accommodati essent, camelis etiam bini sagittarii attributi. Cyro his rebus occupato,

Indi ab hostibus reversi nuntiant, Crœsum imperatorem exercitus esse delectum, multosque reges et populos, atque etiam Græcos paratos esse ad opem illi ferendam. His in exercitu vulgatis, milites solliciti esse cœperunt: sed Cyrus ut metum per castra vagari sensit, habita concione suos animosiores reddidit, consultum sibi videri dicens, ut hostes quamprimum invaderet. Assensis omnibus, Cyaxares cum tertia Medorum parte remansit, ne suum regnum omni præsidio destitutum esset. Cyrus autem summa celeritate proficiscitur: cumque speculatores præmissi fumum aut pulverem excitatum, et homines sibi videre viderentur, qui pabulum et ligna colligerent: hostilem exercitum in propinquo esse conjecerunt, idque Cyro nuntiarunt. Is eos in speculis manere, et præmissa equitum ala ab iis decursione in planitiem facta, capi aliquos jussit, e quibus ubi cognovit, exercitum in quo et ipsi fuerint, ad duas parasangas abesse, et de se multa verba fieri ab hostibus, adventu suo minime lætis, atque aciem instrui a Crœso et Græco ac Medo quodam, qui profugisse a suis diceretur. Cyrus: *Utinam*, inquit, *illum ita capiam, ut volo:* Et captivos abire jubet, neque multo post de reditu exploratoris Araspis fit certior, eumque lætitiæ exsultans obviam egressus amplectitur. Quod cum omnes mirarentur: *Amici*, inquit, *adest vir optimus, qui nulla turpi de causa, nec mei metu abierat, sed a me ablegatus, ut hostium res cognitas nobis certo renuntiaret. Ab omnibus igitur ei* **160** *honos est habendus, quod nostri boni causa et ignominiam et pericula subiit.* Ita salutatus ab omnibus Araspes, quæ vidisset exponit, copias hostium, stationes, consilia. Quibus auditis. Cyrus quemque arma sua et equos curare jubet, et mane ad pugnam paratos esse. Parent illi: cumque postridie omnes armarentur, Abradatam, cui sorte obvenerat, ut contra Ægyptios locaretur, Panthia galea aurea exornat, et armillis, purpureaque veste ad talos usque demissa, et cono hyacinthini coloris, quæ ipsa ei fecerat, suis ornamentis conflatis, quod maritum sibi maximum esse ornamentum diceret. Dumque ei arma indueret, etsi ploratum dissimulare studebat, tamen lacrymæ per genas manabant: jamque conscensuro currum, cæteris discedere jussis: *Abradata*, ait, *te, vitæ etiam meæ anteponi a me, nosse arbitror: tamen mutuum amorem nostrum testor, malle me si te virum fortem præbueris, eadem terra tecum tegi, quam ignominiosam cum ignominioso vivere. Nam Cyro quidem magnam debemus gratiam, quod me captivam, et sibi attributam, non pro ancilla, aut ingenua parum honorata tractavit, sed tibi conservavit, haud secus ac si fratris uxorem cepisset. Præterea cum Araspes custos meus ab eo defecisset, pollicita ei fui, si te arcessi pateretur, te illo multo et meliorem et fideliorem ei futurum.* His verbis delectatus Abradatas, Jovem precatus, ut sibi daret, ut et Panthiæ conjugio, et Cyri amicitia dignus videretur, currum conscendit.

A σκευασθέντα εἰς τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ τῆς Τρωϊκῆς καὶ τῆς Λιβυκῆς διφρείας· καὶ ἐπὶ τὰς καμήλους δὲ τεταγμένοι ἦσαν δύο ἐφ' ἑκάστην τοξόται. Οὕτω δὲ διατιθεμένων τῷ Κύρῳ τῶν τοῦ πολέμου, ἧκον οἱ Ἰνδοὶ ἐκ τῶν πολεμίων, καὶ ἔλεγον ὅτι Κροῖσος ἡγεμὼν καὶ στρατηγὸς ᾕρηται· καὶ πολλοὶ μὲν βασιλεῖς, πολλὰ δ' ἔθνη καὶ Ἕλληνες συμμαχήσειν ἡτοίμασται.. Ὡς οὖν ταῦτα ἤκουσεν ὁ τοῦ Κύρου στρατὸς, ἐν φροντίδι ἐγένετο. Ὡς δὲ ᾔσθετο ὁ Κῦρος φόβον διαθέοντα ἐν τῇ στρατιᾷ, διελέχθη αὐτοῖς, καὶ μετέβαλε πρὸς τὸ εὐθυμότερον. Εἶτα εἶπε· Δοκεῖ μοι, ὦ ἄνδρες, ἐπ' αὐτοὺς ἰέναι ὡς τάχιστα. Καὶ ἅπαντες συνηγόρευον. Κυαξάρης μὲν οὖν, τῶν Μήδων ἔχων τὸ τρίτον μέρος, κατέμενεν, ὡς μηδὲ τὰ οἴκοι ἔρημα εἴη· ὁ δὲ Κῦρος ἐπορεύετο ὡς
B ἠδύνατο τάχιστα. Ὡς δ' οἱ προϊόντες σκοποὶ ἐδόκουν μανθάνειν μετεωριζόμενον καπνὸν, ἢ κονιορτὸν, καὶ ἀνθρώπους ὁρᾷν χιλὸν καὶ ξύλα λαμβάνοντας, εἴκαζον εἶναί που πλησίον τῶν πολεμίων τὸ στράτευμα, καὶ τῷ Κύρῳ κατήγγελλον. Ὁ δὲ ἐκείνους μὲν ἐκέλευσεν ἐπὶ ταῖς σκοπαῖς μένοντας, ὅ τι ἂν ὁρῷεν, ἀπαγγέλλειν· τάγμα δ' ἱππέων ἔπεμψεν εἰς τὸ πρόσθεν, ἵνα τινὰς συλλάβοιεν. Οἳ, καταδραμόντες εἰς τὸ πεδίον, συνέλαβον ἀνθρώπους, καὶ ἤγαγον· καὶ ἔλεγον οἱ συλληφθέντες, ὡς ἐκ τοῦ στρατοπέδου εἶεν. Καὶ ὁ Κῦρος, Πόσον, ἔφη, ἄπεστιν ἐντεῦθεν τὸ στράτευμα; Οἱ δ' ἔλεγον· Ὡς δύο παρασάγγας. Καὶ προσεπήρετο· Ἡμῶν δὲ λόγος τίς ἦν παρ' αὐτοῖς; Ναὶ νὴ Δία, ἔφασαν, καὶ πολύς γε, ὡς ἤδη
C ἐγγὺς ἦτε προσιόντες. Τί οὖν, ἔφη ὁ Κῦρος, καὶ ἔχαιρον ἀκούοντες ἡμᾶς προσιόντας; Οὐ μὰ Δία, εἶπον ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ μάλα ἠνιῶντο. Τίς δὲ ὁ τούτους τάσσων ἐστίν; ὁ Κῦρος εἶπεν. Οἱ δὲ, Αὐτός τε Κροῖσος, ἀπεκρίναντο, καί τις Ἕλλην ἀνὴρ, καὶ Μῆδός τις, ὃς λέγεται φυγὰς εἶναι παρ' ὑμῶν. Καὶ ὁ Κῦρος πρὸς τοῦτο· Ἀλλ', ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μοι γένοιτο αὐτὸν, ὡς ἐγὼ βούλομαι. Τοὺς μὲν οὖν αἰχμαλώτους ὑπάγειν ἐκέλευσεν· οὐ πολὺ δὲ τὸ ἐν μέσῳ καὶ ὁ πεμφθεὶς πάλαι κατάσκοπος, ὁ Ἀράσπας δηλαδὴ, ἀγγέλλεται προσελαύνων. Ὁ μὲν οὖν Κῦρος, ὡς ἤκουσεν, ἀναπηδήσας ὑπήντα αὐτῷ, καὶ ἐδεξιοῦτο. Οἱ δ' ἄλλοι τῷ πράγματι ἐξεπλήττοντο, ἕως ὁ Κῦρος ἔφη· *Ἄνδρες φίλοι, ἥκει ἡμῖν ἀνὴρ ἄριστος, ὃς οὐκ αἰσχροῦ τινος ἡττηθεὶς ᾤχετο,*
D *ὡς ἐμὲ δεδιὼς, ἀλλ' ὑπ' ἐμοῦ πεμφθεὶς, ὅπως μαθὼν τὰ τῶν πολεμίων, σαφῶς τιμᾶν. Ἐπὶ γὰρ τῷ ἡμετέρῳ ἀγαθῷ καὶ ἀτιμίαν ὑπέσχε, καὶ ἐκινδύνευσεν.* Ἐντεῦθεν πάντες ἠσπάζοντο τὸν Ἀράσπαν. Καὶ ὁ Κῦρος, Διηγοῦ, ἔφη, Ἀράσπα· ὁπόσα ἑώρακας. Κἀκεῖνος διηγεῖτο τό τε πλῆθος τῶν πολεμίων, καὶ τὸν τόπον τῆς παρατάξεως, καὶ τὰ τῶν ἐναντίων βουλεύματα. Καὶ ὁ Κῦρος ἀπελθεῖν ἕκαστον ἐκέλευσε, καὶ τά τε ὅπλα καὶ τοὺς ἵππους αὐτῶν ἐπισκέψασθαι, ἕωθεν δὲ πρὸς πόλεμον ἑτοιμάσασθαι. Τότε μὲν οὖν ἀπῆλθον· τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἐξωπλίζοντο ἕκαστοι, καὶ ὁ Ἀβραδάτας κλήρῳ λαχὼν ἀντίος τετάχθαι τοῖς Αἰγυπτίοις. Ὁπλιζομένῳ δὲ προσῆγεν ἡ Πάνθεια χρυσοῦν κράνος καὶ περιβραχιόνια καὶ ψέλλια περὶ τοὺς καρποὺς τῶν χειρῶν,

καὶ χιτῶνα ποδήρη πορφύρεον, καὶ λόφον ὑακινθινοβαφῆ, ἃ αὐτὴ πεποίηκε τῷ ἀνδρί. Ὁ δὲ ἰδὼν ἔφη· Σὺ δήπου, ὦ γύναι, συγκόψασα τὸν σαυτῆς κόσμον, τὰ ὅπλα μοι ἐποιήσω. Νὴ Δία, ἔφη ἡ Πάνθεια, σὺ γὰρ ἔμοι γε κόσμος μέγιστος εἶ· καὶ ταῦτα λέγουσα, ἐνέδυε τὸν ἄνδρα τὰ ὅπλα, καὶ λανθάνειν κλαίουσα ἐπειρᾶτο, ἐλείβετο δὲ τὰ δάκρυα κατὰ τῶν αὐτῆς παρειῶν. Ὡς δὲ ἤδη ἐπὶ τὸ ἅρμα ἀναβῆναι ἡτοίμαστο ὁ Ἀβραδάτας, ἀποχωρῆσαι κελεύσασα τοὺς παρόντας, ἡ Πάνθεια εἶπεν· *Ὅτι μὲν, ὦ Ἀβραδάτα, καὶ τῆς ἑαυτῆς προτιμῶ σε ψυχῆς, οἶμαί σε γινώσκειν. Ὅμως οὕτως ἔχουσα πρὸς σὲ, ἐπόμνυμι τὴν ἐμὴν καὶ σὴν φιλίαν, ἦ μὴν βούλεσθαι μετὰ σοῦ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ γενομένου κοινῇ γῆν ἐπιέσασθαι* (96) *μᾶλλον, ἢ ζῆν μετὰ αἰσχυνομένου αἰσχυνομένη. Καὶ Κύρῳ δὲ δοκῶ μεγάλην ἡμᾶς χάριν ὀφείλειν, ὅτι μοι γενομένῃ αἰχμαλώτῳ, καὶ ἐξαιρεθείσῃ αὐτῷ, οὔτε ὡς δούλῃ ἐχρήσατο, οὔτε ὡς ἐλευθέρᾳ ἐν ἀτίμῳ ὀνόματι. Διεφύλαξε δέ σοι ὥσπερ ἀδελφοῦ γυναῖκα λαβών. Πρὸς δὲ, καὶ ὅ τε Ἀράσπας ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ὁ ἐμὲ φυλάσσων, ὑπεσχόμην αὐτῷ, εἴ με ἐάσειε πρὸς σὲ πέμψαι, ὥστε σε ἥξειν, καὶ πολὺ Ἀράσπου πιστότερόν σε καὶ ἀμείνονα ἔσεσθαι.* Ἡ μὲν οὖν ταῦτα εἶπεν. Ὁ δὲ Ἀβραδάτας ἀγασθεὶς τοῖς λόγοις, ἐπηύξατο, Δός μοι, ὦ Ζεῦ, φανῆναι ἀξίῳ μὲν Πανθείας ἀνδρὶ, ἀξίῳ δὲ Κύρου φίλῳ. Ταῦτ' εἰπὼν, ἐπὶ τὸ ἅρμα ἀνέβαινεν.

ΚΓ. Ὁ δὲ Κῦρος συγκαλέσας τοὺς ἡγεμόνας, A ἐθαῤῥήγορησε, παραθαῤῥύνων αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον, καὶ οὕτως ὡρμᾶτο ἀπιέναι. Ἐπεὶ δὲ προσήγγισαν τοῖς ἀντιπολέμοις, ὡς ἀλλήλους ὁρᾷν συνέταξε τοὺς οἰκείους ὁ Κῦρος ὡς κάλλιστα· καὶ παριὼν τὰς τάξεις (97), λόγοις τοὺς ἄνδρας πρὸς τὴν μάχην παρέθηγεν. Ὁ δὲ Κροῖσος τὴν αὐτοῦ στρατιὰν ἀντίαν στήσας πρὸς τὸ τοῦ Κύρου στράτευμα, ἐσήμαινεν αὐτοῖς πρὸς τοὺς πολεμίους πορεύεσθαι. Καὶ προσῄεσαν τρεῖς φάλαγγες, ἡ μὲν μία κατὰ πρόσωπον, τῶν δὲ δύο ἡ μὲν κατὰ τὸ δεξιὸν, ἡ δὲ κατὰ τὸ εὐώνυμον, ὥστε φόβον παρεῖναι πάσῃ τῇ Κύρου στρατιᾷ. Πάντοθεν γὰρ περιείχετο ὑπὸ τῶν πολεμίων, πλὴν ἐξόπισθεν. Ὅμως δὲ καὶ οἱ τοῦ Κύρου, ἐπεὶ παρήγγειλε, πάντες ἐστράφησαν ἀντιπρόσωποι τοῖς πολεμίοις, καὶ ἦν μὲν B πολλὴ τέως πανταχόθεν σιγή. Ἡνίκα δὲ ἔδοξε τῷ Κύρῳ καιρὸς εἶναι, ἐξῆρχε παιᾶνα, συνεπήχησε δὲ πᾶς ὁ στρατὸς, καὶ ἐξανίσταται ὁ Κῦρος, καὶ μετὰ τῶν ἱππέων τοῖς ἐναντίοις συνεμίγνυεν. Οἱ δὲ πεζοὶ αὐτῷ συντεταγμένοι ἐφείποντο. Καὶ Ἀρταγέρσης δὲ ὁ τῶν ἐπὶ ταῖς καμήλοις (98) ἄρχων, ἐπιτίθεται κατὰ τὰ εὐώνυμα, προεὶς τὰς καμήλους, ὡς ὁ Κῦρος ἐκέλευσεν. Οἱ δ' ἵπποι πόῤῥωθεν αὐτὰς οὐκ ἐδέχοντο, ἀλλ' οἱ μὲν ἔφευγον, οἱ δὲ ἐξήλλοντο, οἱ δ' ἀλλήλοις ἐνέπιπτον. Καὶ τὰ ἅρματα δὲ κατὰ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ εὐώνυμον ἅμα ἐνέβαλε, καὶ πολλοὶ ταῦτα φεύγοντες, ἡλίσκοντο ὑπ' αὐτῶν. Καὶ Ἀβραδάτας βοήσας· Ἄνδρες φίλοι, ἕπεσθε, ἐνίει οὐδὲν τῶν ἵππων φειδόμενος. Συνεξώρμησαν δὲ καὶ οἱ C ἄλλοι ἁρματηλάται. Καὶ ὁ μὲν Ἀβραδάτας εἰς τὴν τῶν Αἰγυπτίων φάλαγγα ἐμβάλλει, συνεισέβαλον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ ἐγγύτατα τεταγμένοι. Οἱ δ' ἄλλοι ἐξέκλιναν κατὰ τὰ φεύγοντα ἅρματα. Οἱ δὲ ἀμφὶ Ἀβραδάτην τοὺς μὲν τῇ ῥύμῃ τῶν ἵππων παίοντες ἀνέτρεπον, τοὺς δὲ πίπτοντας κατηλόων. Ὅσων δὲ τὰ δρέπανα ἐπελάβοντο, πάντα βίᾳ διεκόπτετο καὶ ὅπλα καὶ σώματα. Ἐν δὲ τῷ ἀδιηγήτῳ τούτῳ ταράχῳ ὑπὸ τῶν παντοδαπῶν σωρευμάτων ἐξαλλομένων τῶν τροχῶν, ἐκπίπτει ὁ Ἀβραδάτας, καὶ ἄλλοι

XXIII. Cyrus autem duces ad rem fortiter gerendam cohortatus, proficiscitur. Cum in hostium conspectum ventum esset, suis quam pulcherrime instructis, singulos ordines obiens, milites ad pugnam acuit. Crœsus contra suas copias Cyri exercitui opponit, et signa canere jubet. Procedunt igitur tres phalanges, una a fronte, altera dextra, tertia læva, ut omnis Cyri exercitus terreretur, undique præterquam a tergo circumventus: nihilo tamen secius signo dato, omnes se ad hostes convertunt. Ac
161 magnum erat silentium, donec Cyro, cum tempus videretur, pæanem auspicato, omnis exercitus succinuit. Eumdem cum equitibus hostes aggressum, pedites instructi sequuntur. Artagerses porro camelis præfectus, lævam hostium aciem emissis belluis aggreditur: equi vero eas ne eminus quidem ferentes, alii fugere, alii exsilire, alii inter sese permisceri. Eodem tempore et currus dextra lævaque irruebant, a quibus in fuga multi capiebantur. Abradates milites cohortatus, nihil equis parcens instat, provectis una cum eo cæteris quoque curribus, et cum sibi proximis in Ægyptiorum phalangem irrumpit: ac cæteri quidem ad currus fugientes persequendos declinarunt. Qui vero cum Abradata erant, obvios impetu equorum prosternunt, prostratos cædunt. Nam quocunque falcati currus agebantur, omnia et arma et corpora dissecabant. In eo inexplicabili tumultu, rotis in tam varia strage exsilientibus, Abradatas cæterique curribus excussi, cæduntur. At Persæ insecuti, Ægyptiorum turbatos cædunt, iis qui ordines servabant resistentibus. Ibi vero atrox prælium exoritur. Nam Ægyptii et multitudine et armis superiores erant, neque Persæ stare poterant: sed paulatim recedentes, et cædebant, et cædebantur, donec ad machinas esset ventum. Ibi rursus Ægyptii e curribus cædebantur, et multa hominum cædes edebatur, magnus armorum strepitus, magnus clamor. Interea Cyrus aciem adversam persequens, cum Persas loco motos videret indoluit; et iis

Variæ lectiones et notæ.

(96) *Γῆν ἐπιέσασθαι*. Ἀντὶ τοῦ ἐνδύσασθαι, aut potius ὑποδῦναι, κατὰ μεταφοράν. W.

(97) *Καὶ παριὼν τὰς τάξεις*. Malim περιὼν, vel ἐπιών.

(98) *Τῶν ἐν ταῖς καμήλοις*. Ἐπί. W.

quos secum habebat sequi jussis, hostes a tergo aggressus, multos cædit: quo animadverso, Ægyptii convertuntur. Ita confusa pugna oritur equitum et peditum: ac Cyrum, equus a quodam jacente, in ventre vulneratus, exsiliens, excutit. Quo facto, statim exclamant omnes, et cum impetu cient pugnam. Sed quidam e Cyri ministris, dominum in suum equum attollit: quo is conscenso, videt Ægyptios passim cædi: et ad machinas provectus, turri conscensa, prospicit campum plenum equorum, hominum, curruum, fugientium, persequentium, vincentium, victorum, neque quidquam amplius cernere poterat, quod maneret, præter **162** aciem Ægyptiorum, qui undique circumdati, sub clypeis sedebant: cumque jam nihil agerent, multa acerba perpetiebantur. Miratus igitur, et misertus eorum, quod viri fortes interirent, suos a pugna cohibet, ac præconibus dimissis rogat, num perire malint, an conservari. Iis quærentibus, qua mercede salutem redimere possunt? Respondet Cyrus, si arma sibi traderent, qui cum eos perdere posset, conservatos mallet: quo Ægyptii audito, fidem dederunt et acceperunt. His rebus gestis, Cyrus jam tenebris obortis, reducto exercitu, in castra se recipit, milites cœnati somnum capiunt. Verum Crœsus cum exercitu statim Sardes fugit: cæteræ gentes noctu, quo quæque poterat, abierunt.

δὲ τῶν συνεισβαλόντων. Καὶ οὗτοι μὲν κατεκόπησαν. Οἱ δὲ Πέρσαι συνεπισπώμενοι (99), τοὺς μὲν τεταραγμένους τῶν Αἰγυπτίων ἐφόνευον· οἱ δὲ συνεστηκότες, ἐναντίον τοῖς Πέρσαις ἐχώρουν, ἔνθα δὴ δεινὴ μάχη ἦν. Ἐπλεονέκτουν δὲ οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ πλήθει, καὶ τοῖς ὅπλοις. Οἱ δὲ Πέρσαι οὐκ ἠδύναντο ἀντέχειν, ἀλλ' ἐπὶ πόδα ἀνεχάζοντο, παίοντες καὶ παιόμενοι, ἕως ὑπὸ ταῖς μηχαναῖς ἐγένοντο. Ἐπειδ' ἐνταῦθα ἦλθον, ἐπαίοντο αὖθις οἱ Αἰγύπτιοι ἐκ τῶν πύργων. Ἦν δὲ πολὺς μὲν ἀνδρῶν φόνος, πολὺς δὲ κτύπος ὅπλων, πολλὴ δὲ βοή. Ἐν δὲ τούτῳ Κῦρος διώκων τοὺς κατ' αὐτὸν, παραγίνεται. Καὶ ἰδὼν τοὺς Πέρσας ἐκ τῆς χώρας ἐωσμένους, ἤλγησε, καὶ παραγγείλας τοῖς μετ' αὐτοῦ ἕπεσθαι, παρήλαυνεν εἰς τὰ ὄπισθεν, καὶ εἰσπεσόντες, πολλοὺς κατέκαινον. Ὡς δ' ᾔσθοντο οἱ Αἰγύπτιοι, ἐστρέφοντο, καὶ φύρδην ἐμάχοντο καὶ πεζοὶ καὶ ἱππεῖς. Πεπτωκὼς δέ τις ὑπὸ τοῦ Κύρου, καὶ πατούμενος, παίει μαχαίρᾳ κατὰ τὴν γαστέρα τὸν ἵππον αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἵππος ἐκ τῆς πληγῆς σφαδάζων, ἀποσείεται τὸν Κῦρον· καὶ εὐθὺς ἀνεβόησαν ἅπαντες, καὶ προσπεσόντες ἐμάχοντο. Καί τις τῶν τοῦ Κύρου ὑπηρετῶν καταπηδήσας, ἀναβάλλει αὐτὸν ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ ἵππον. Ὡς δ' ἀνέβη, κατεῖδε πανταχόθεν ἤδη παιομένους τοὺς Αἰγυπτίους. Ὡς δ' ἐγίνετο παρελαύνων παρὰ τὰς μηχανὰς, ἐπί τινα τῶν πύργων ἀνέβη, καὶ κατεῖδε μεστὸν τὸ πεδίον ἵππων, ἀνθρώπων, ἁρμάτων, φευγόντων, διωκόντων, κρατούντων, κρατουμένων, μένον δὲ οὐδαμοῦ οὐδὲν ἔτι ἰδεῖν ἠδύνατο, πλὴν τὸ τῶν Αἰγυπτίων. Οὗτοι δὲ πανταχόθεν κυκλωθέντες ὑπὸ ταῖς ἀσπίσιν ἐκάθηντο, ποιοῦντες μὲν οὐδὲν ἔτι, πάσχοντες δὲ πολλὰ καὶ δεινά. Ἀγασθεὶς δὲ ὁ Κῦρος αὐτοὺς, καὶ οἰκτείρων, ὅτι ἄνδρες ἀγαθοὶ ὄντες ἀπόλλοιντο, μάχεσθαι οὐδένα ἔτι εἴα αὐτοῖς. Διακηρυκεύεται δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐρωτῶν, πότερον βούλονται ἀπολέσθαι πάντες, ἢ σωθῆναι. Οἱ δὲ ὅτι καλλὸν ἂν ποιοῦντες σωθείημεν, ἔφασαν. Καὶ ὁ Κῦρος, εἰ τὰ ὅπλα ἡμῖν παραδοίητε τοῖς αἱρουμένοις ὑμᾶς σῶσαι, ἐξὸν ἀπολέσαι. Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ἔδοσαν πίστεις, καὶ ἔλαβον. Ταῦτα διαπραξάμενος ὁ Κῦρος, ἤδη σκοταῖος ἀναγαγὼν, ἐστρατοπεδεύσατο, καὶ οἱ ἀμφὶ τὸν Κῦρον δειπνήσαντες ἐκοιμήθησαν. Κροῖσος μέντοι εὐθὺς ἐπὶ Σάρδεις σὺν τῷ στρατεύματι ἔφευγε, τὰ δ' ἄλλα φῦλα ἐν τῇ νυκτὶ, ὅπῃ ἠδύναντο, ἀπεχώρουν.

XXIII. Mane Cyrus versus Sardes ducit. Cum urbem attigisset, machinas erigit, scalas profert. Insecuta nocte Chaldæos et Persas adducit ad præruptissimam petram propugnaculi Sardianorum, via monstrata per quemdam Persam, qui cujusdam ex arcis Sardianæ custodibus servus fuerat. Arce occupata, Lydi mœnia deserunt. Cyrus orta luce urbem ingreditur, atque edicit, ne quis aciem deserat. Crœsus autem in regia conclusus, Cyrum inclamat: qui nonnullis ad illius custodiam relictis, et suis in castra deductis, ad illum redit: quo viso Crœsus: *Salve*, inquit, *Domine. Et tu, Crœse*, inquit Cyrus. *Verum, nunquid consilii mihi dare velis?* Inquit ille, *Modo possim.* Tum Cyrus: *Milites meos*, inquit, *Crœse, fatigatos, et plurimis periculis defunctos, capta urbe post Babylonem Asianarum opulentissima, spem habere video emolumentorum. Ego vero etsi eos remunerari cupio, tamen urbem diripiendam non dabo.* Ad hæc Crœsus: *Si*

ΚΓ'. Ἕωθεν δὲ ἐπὶ Σάρδεις, καὶ ὁ Κῦρος ἡγε· καὶ πρὸς τῇ πόλει γενόμενος, τάς τε μηχανὰς ἀνίστη, καὶ ἡτοίμαζε κλίμακας. Τῆς δ' ἐπιούσης νυκτὸς ἀναβιβάζει Χαλδαίους τε καὶ Πέρσας κατὰ τὰ ἀποτομώτατα δοκοῦντα εἶναι τοῦ Σαρδιανῶν ἐρύματος. Ἡγήσατο δὲ τῆς ὁδοῦ τούτοις Πέρσης ἀνὴρ, δοῦλος τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει φρουρῶν ἑνός. Ὡς δὲ τὰ ἄκρα εἴχετο, ἔφευγον οἱ Λυδοὶ ἀπὸ τῶν τειχῶν. Κῦρος δὲ ἅμα τῇ ἡμέρᾳ εἰσῄει εἰς τὴν πόλιν, παραγγείλας ἐκ τῆς τάξεως μηδένα κινεῖσθαι. Ὁ δὲ Κροῖσος κατακλεισάμενος ἐν τοῖς βασιλείοις, Κῦρον ἐβόα. Ὁ δὲ Κῦρος τοῦ μὲν Κροίσου κατέλιπε φύλακας· καταστρατοπεδεύσας δὲ τοὺς ἑαυτοῦ, ἀπῄει πρὸς Κροῖσον. Καὶ ἰδὼν αὐτὸν ὁ Κροῖσος, Χαῖρε, ὦ Δέσποτα, ἔφη. *Καὶ σύ γε*, ὁ Κῦρος εἶπεν, *ὦ Κροῖσε· ἀτὰρ ἐθελήσεις ἂν συμβουλεῦσαί μοι ἄν τι; Βουλοίμην ἂν*, ἔφη, *ὦ Κῦρε*. Τοίνυν ἐγὼ, *Κροῖσε, τοὺς στρατιώτας ὁρῶν πεπονηκότας, καὶ πλεῖστα κεκινδυνευκότας, καὶ νῦν νομίζον-*

Variæ lectiones et notæ.

(99) *Συνεπισπώμενοι*. Cod. Colb. ἐπισπώμενοι. W.

τας πόλιν ἔχειν τὴν πλουσιωτάτην τῶν ἐν Ἀσίᾳ μετὰ Βαβυλῶνα. ἀξιῶ ὠφεληθῆναι τοὺς στρατιώτας, ἐξεῖναι δ' αὐτοῖς διαρπάσαι τὴν πόλιν εὖ βούλομαι. Ὁ δὲ Κροῖσος· Ἀλλ' ἐμέ, ἔφη, ἔασον λέξαι πρὸς οὓς ἂν ἐγὼ Λυδῶν ἐθέλω, ὅτι μὴ γενέσθαι ἁρπαγὴν παρὰ σοῦ διαπέπραγμαι, καὶ ἴσθι σοι ἔσεσθαι παρ' ἑκόντων Λυδῶν, πᾶν ὅ τι ἐν Σάρδεσι τίμιον. Πρῶτον δὲ ἐπὶ τοὺς ἐμούς, εἶπε, θησαυροὺς πέμπε, καὶ λάμβανε ὅσα βούλει. Ταῦτα μὲν οὖν οὕτω ποιήσειν ὁ Κῦρος κατέθετο, καὶ τότε ἐπὶ τούτοις τὴν ἡμέραν διήγαγον. Τῇ δ' ἑξῆς καλέσας ὁ Κῦρος τῶν φίλων τινάς, τοὺς μὲν τοὺς θησαυροὺς παραλαμβάνειν ἐκέλευσε, τοὺς δὲ ὁπόσα παραδοίη ὁ Κροῖσος χρήματα. Εἶτα εἴ τις ἑώρακε τὸν Ἀβραδάταν ἤρετο; εἰπόντος δέ τινος τῶν ὑπηρετῶν, ὅτι ἐν τῇ μάχῃ ἀπέθανεν, ἐπαίσατο τὸν μηρόν, καὶ ἀναπηδήσας ἐπὶ ἵππον, ἤλαυνεν ἐπ' ἐκεῖνον. Καὶ ὡς εἶδε τὴν Πάνθειαν χαμαὶ καθημένην, καὶ τὸν νεκρὸν κείμενον, ἐδάκρυσε καὶ εἶπε, *Φεῦ, ὦ ἀγαθὴ καὶ πιστὴ ψυχή*. Ἡ δὲ γυνή, *Οἶδ' ὅτι δι' ἐμέ*, ἔφη, *ταῦτα ἔπαθεν, ἴσως δ' ὦ Κῦρε, καὶ διὰ σέ. Ἐγώ τε γὰρ ἡ μωρὰ πολλὰ διακελευομένη αὐτῷ, ὅπως σοι φίλος ἄξιος λόγου φανείη, αὐτός τε τί ἂν ποιήσας χαρίσοιτό σοι ἐνενόει· καὶ οὗτος μὲν ἀμέμπτως τετελεύτηκεν, ἐγὼ δ' ἡ παρακελευομένη, ζῶσα παρακάθημαι.* Καὶ ὁ Κῦρος χρόνον μέν τινα σιωπῇ κατεδάκρυεν, ἔπειτα πολλὰ τοῦ πάθους εἶπε παρηγορήματα, εἶτ' ἀπῄει. Ἡ δὲ γυνὴ τοὺς μὲν εὐνούχους ἐκέλευσεν ἀποστῆναι, τῇ δὲ τροφῷ εἶπε παραμένειν, καὶ ἀποθανοῦσαν περικαλύψαι αὐτήν τε καὶ τὸν ἄνδρα ἑνὶ ἱματίῳ. Ἡ μὲν οὖν τροφὸς ἐκάθητο κλαίουσα· ἡ δὲ σφάττει ἑαυτήν, καὶ ἐπιθεῖσα ἐπὶ τὰ στέρνα τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἑαυτῆς κεφαλήν, ἀπέθνησκεν. Ἡ δὲ τροφὸς ἀνωλοφύρατό τε καὶ περιεκάλυπτεν ἄμφω· Καὶ οἱ εὐνοῦχοι γνόντες τὸ γεγενημένον, τρεῖς ὄντες, σπασάμενοι τοὺς ἀκινάκας σφάττονται. Ὁ δὲ Κῦρος ὡς ᾔσθετο τὸ ἔργον τῆς γυναικός, ἠγάσθη τε αὐτὴν καὶ κατωλοφύρατο, καὶ μνῆμα αὐτοῖς ἔχωσεν ὑπερμέγεθες, θάψας αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς.

me apud Lydos quosdam dicere siveris, me impetrasse a te urbis incolumitatem, scito eos ultro quidquid Sardibus est pretiosum, ad te allaturos: in primis autem ex meis thesauris sumito, quantum voles. Cyro assenso, ea re occupati diem transegerunt. Postridie alios ex amicis thesauros, alios pecunias quæ a Crœso præberentur, accipere jubet. Inde percontatur: *Num quis Abradatan vidisset?* Cumque ex ministris quidam dixisset, eum in prælio cecidisse, femore percusso, conscensoque equo ad **163** illum properat. Utque Panthiam humi sedentem juxta mariti cadaver videt, lacrymans ait: *O fortem et fidelem animum.* Ad hæc mulier: *Hoc*, inquit, *ei accidisse propter me scio: et forsitan etiam propter te, Cyre. Nam et ego demens sedulo eum hortabar, ut amicitia tua se dignum præberet: et ipse cogitabat, qua re gratum tibi faceret. Ac ille quidem honeste occubuit, ego vero hortatrix illius viva assideo.* Cyrus, cum aliquandiu tacite lacrymasset, multaque deinde ad levandum luctum attulisset, discedit. Mulier eunuchis secedere jussis, nutrici mandat, ut se mortuam eadem cum marito veste tegat: eaque plorante, seipsam jugulat, et capite suo pectori mariti imposito, moritur. Quo facto nutrix sublata voce lamentatur, amboque tegit. Tres autem eunuchi, dominæ cæde cognita, strictis gladiis et ipsi sese perimunt. Cyrus cognita cæde, mulierem admiratus deplorat, ac ingenti tumulo excitato, magnifice et ipsam et maritum sepelit.

ΚΔ'. Οἱ δὲ Κᾶρες στασιάσαντες, καὶ πολεμοῦντες ἀλλήλοις, παρέδοσαν ἑαυτοὺς τῷ Κύρῳ ἑκάτεροι. Καὶ οἱ ἐπὶ Φρυγίαν δὲ τὴν ἐπὶ Ἑλλήσποντον (1) δῶρα πλεῖστα τῷ Κύρῳ παρέσχον, ὥστε μὴ εἰς τὰ τείχη Βαρβάρους εἰσδέξασθαι, δασμὸν δὲ ἀποφέρειν αὐτῷ, καὶ στρατεύειν ὅπη Κῦρος κελεύει. Ὁ δὲ τῶν Φρυγῶν βασιλεὺς παρεσκευάζετο, ὡς οὐ σπεισόμενος. Ἐπεὶ δὲ ἀφίσταντο αὐτοῦ οἱ ὕπαρχοι, εἰς χεῖρας ἦλθεν Ὑστάσπα. Καὶ ὁ Ὑστάσπας καταλιπὼν ἐν ταῖς ἄκραις φρουρὰς Περσῶν, ἀπῄει ἄγων σὺν τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ Φρυγῶν πολλοὺς ἱππέας καὶ πελταστάς. Ὁ δὲ Κῦρος ὡρμᾶτο ἐκ Σάρδεων, φρουρὰν μὲν λιπὼν ἐν Σάρδεσι, Κροῖσον δ' ἔχων σὺν ἑαυτῷ, ἄγοντα πλείστας ἁμάξας μεστὰς πολλῶν καὶ παντοδαπῶν χρημάτων, καὶ γεγραμμένα ἔχοντα (2) ἀκριβῶς, ὅσα ἦν ἐν ἑκάστῃ ἁμάξῃ, ὃς καὶ ἐδίδου τῷ Κύρῳ τὰ γράμματα. Ὁ δὲ Κῦρος εἶπε· *Σὺ μὲν καλῶς ἐποίησας, ὦ Κροῖσε· οἱ δὲ τὰ χρήματα εἰληφότες, πάντως μοι ἄξουσι ταῦτα, ἢν δέ τι καὶ κλέψωσι, τὰ ἑαυτῶν κλέψονται.* Ἦγε δὲ καὶ Λυδῶν ὁ Κροῖσος πολλούς, καὶ λαμπρῶς ὡπλισμένους. Ἰὼν

XXIV. Interea Cares, seditione inter ipsos orta, utrique Cyro sese dedunt: Phryges item ad Hellespontum habitantes, plurima dona obtulerunt, ne Barbaros intra mœnia recipere cogerentur, sed tributa duntaxat penderent. Phrygiæ vero rex se parabat, ut pacem repudiaturus. Cum autem præfecti deficerent, Hystaspæ se dedidit. Qui præsidio castellis imposito, multos etiam Phryges equites et parmatos cum suis adduxit. Cyrus quoque relicto Sardibus præsidio, Crœsoque secum abducto, qui plurimos currus vehebat, plenos magnis et variis opibus, et accurate descriptum habebat quid in quolibet curru esset, discessit: eaque descriptione accepta: *Tu quidem*, inquit, *recte fecisti, Crœse, sed qui pecunias acceperunt, ii omnino eas mihi vehent. Quod si quid furati fuerint, sua furabuntur.* Idem Crœsus plurimos etiam Lydos, splendidis armis exornatos, secum duxit. Cyrus autem dum Babylonem proficiscitur, magna Phygia, Cappadocia et Arabia subactis: e spoliis devictorum equites Persicos haud pauciores quadragies mille

Variæ lectiones et notæ.

(1) *Τὴν ἐπὶ Ἑλλήσποντον*. Vox ἐπὶ abest a Colbert.

(2) *Καὶ γεγραμμένα ἔχοντα*. Τὸ, ἔχοντα refertur ad Κροῖσον, ut et ἄγοντα. W.

instruxit, et omnibus sociis multos captivorum equos distribuit et multis equitibus, multis sagittariis et ferentariis, **164** ac funditoribus innumerabilibus Babylonem adductis, urbem copiis cingit: et cum principibus atque amicis mœnia contemplatus, adducit exercitum, et circum urbem castra locat. Cum autem vidisset flumen Babylonem perfluere mediam, consilio suo cum nemine communicato, castra cingi jubet fossa lata et profundissima, forsitan ut custodibus quam paucissimis esset opus. Ei operi milites intenti, mediocri a flumine spatio fodiunt, egestamque humum versus castra conjiciunt. Babylonii vero deridebant obsidionem, ut qui amplius viginti annorum commeatum haberent. Fossa jam absoluta, Cyrus observato tempore quo Babylonios per totam noctem potare et comessari cognoverat, fossam versus fluvium (is Euphrates est, ut Herodotus tradit) aperuit: aquaque in eam noctu traducta, factum est, ut alveus fluminis in urbe ab hominibus transiri posset. Tunc igitur ministros et pedites et equites vadum periclitari jussit, atque interea duces multitudinis ad rem capessendam exhortatus, arma capere, ac se ducem sequi: Gobryam et Gadatam, quibus urbs nota esset, ubi in eam pervenissent, viam monstrare, qua recta ad regiam iretur, jussit. Summa igitur festinatione Gobryas et Gadatas cum suis ad regiam usque progressi, portas clausas reperiunt, et custodes potantes opprimunt. Sublato clamore et strepitu, qui in regia erant, jussu regis visuri quid rei esset, portas aperiunt: irrumpunt hostes, ad regem usque penetrant, eum stricto jam acinace astantem Gobryas et Gadatas capiunt: satellites partim repugnantes, partim fugientes cædunt. Cyrus turmas equitum in vias dimittit, cum mandato, ut quos foris deprehenderint, occidant: cæteris per Syriæ linguæ peritos denuntient, ut intra ædes se contineant. Qui egressus fuerit, occisum iri. Interea Gadatas et Gobryas adsunt, atque nefarii regis ultionem primum diis immortalibus acceptam ferunt. Deinde Cyri pedes et manus deosculantur. Xenophon in Cyri historia, capti Assyriorum regis nomen haud ponit. Sed Josephus libro x *Antiquitatum*, Baltassarem illum esse tradit, cui manus **165** visa sit, quæ ex pariete exstiterit, eaque scripserit quæ jam exposita sunt et a Daniele declarata.

A δ' ὁ Κῦρος τὴν ἐπὶ Βαβυλῶνα κατεστρέψατο Φρύγας τοὺς ἐν τῇ μεγάλῃ Φρυγίᾳ. Κατεστρέψατο δὲ Καππαδόκας, ὑποχειρίους δὲ ἐποιήσατο Ἀραβίους, ἐξώπλισε δὲ ἀπὸ πάντων τούτων Περσῶν μὲν ἱππέας οὐ μεῖον τετρακισμυρίων, καὶ πᾶσι δὲ τοῖς συμμάχοις ἵππους πολλοὺς τῶν αἰχμαλώτων διέδωκεν. Ἀφίκετο μέντοι πρὸς Βαβυλῶνα, πολλοὺς μὲν ἱππέας ἄγων, παμπόλλους δὲ τοξότας καὶ ἀκοντιστὰς, σφενδονήτας δὲ ἀναριθμους. Ἐπεὶ δ' ἐν Βαβυλῶνι ἐγένετο, περιέστησε μὲν τὴν στρατιάν. Αὐτὸς δ' ἐπιὼν σὺν τοῖς ἄρχουσι τῶν συμμάχων καὶ τοῖς φίλοις κατεθεᾶτο τὰ τείχη. Εἶτα ἐπήγαγε τὴν στρατιὰν, καὶ περὶ τὴν πόλιν ἐστρατοπεδεύσατο. Ἰδὼν δὲ τὸν ἐκεῖ ποταμὸν ἔνδον τῆς Βαβυλῶνος εἰσρέοντα καὶ μέσην διϊόντα τὴν πόλιν, οὐδενὶ μὲν τὸ βούλευμα
B ἐξεκάλυψε· τάφρον δ' ἐκέλευσεν ὀρύσσειν περὶ τὸ στρατόπεδον εὐρεῖαν καὶ βαθυτάτην, ἵν' ἐλαχίστων τάχα τῶν φυλάκων ἐν τῷ στρατοπέδῳ δέοιντο. Οἱ μὲν οὖν τὴν τάφρον ποιοῦντες, ὤρυσσον, μέτριόν τι τοῦ ποταμοῦ ἀφιστάμενοι, τὸν δὲ χοῦν ἀνέβαλον πρὸς τὸ στρατόπεδον. Οἱ δέ γε Βαβυλώνιοι κατεγέλων τῆς πολιορκίας, ὡς πλέον ἢ ἐτῶν εἴκοσι τὰ ἐπιτήδεια ἔχοντες. Ἤδη δὲ τῆς τάφρου ὀρωρυγμένης, φυλάξας ὁ Κῦρος νύκτα ἐν ᾗ ἑορτὴν ἔγνω τοὺς Βαβυλωνίους ἄγειν, ὅλην τὴν νύκτα πίνοντας καὶ κωμάζοντας, ἐν ταύτῃ πλῆθος ἀθροίσας, ἀνεστόμωσε τὰς τάφρους πρὸς τὸν ποταμὸν (Εὐφράτης οὗτός ἐστιν, ὡς Ἡρόδοτος ἱστορεῖ) καὶ τὸ ὕδωρ εἰς τὰς τάφρους ἐχώρει ἐν τῇ νυκτί. Ἡ δὲ διὰ τῆς πόλεως
C τοῦ ποταμοῦ ὁδὸς, πορεύσιμος ἀνθρώποις ἐγίνετο, μετοχετευθέντος τοῦ ὕδατος. Τότε δὴ καταβιβάσας εἰς τὸ ξηρὸν τοῦ ποταμοῦ ὑπηρέτας καὶ πεζοὺς καὶ ἱππέας, ἐκέλευσε σκέψασθαι, εἰ πορεύσιμον εἴη. Ἐν τούτῳ δὲ διαλεχθεὶς τοῖς ἡγεμόσι τοῦ πλήθους, καὶ διεγείρας πρὸς τοὔργον, τέλος ἔφη· Ἀλλ' ἄγετε, λαμβάνετε ὅπλα, ἡγήσομαι δ' ἐγὼ, ὑμεῖς δ', ὦ Γαδάτα, καὶ Γωβρύα, δεικνύετε τὰς ὁδοὺς, εἰδότες ταύτας. Ὅταν δ' ἐντὸς γενώμεθα, τὴν ταχίστην ἄγετε ἐπὶ τὰ βασίλεια. Ἐπὶ τούτοις ἐπορεύοντο. Καὶ ἰόντες, ὡς ἠδύναντο, τάχιστα ἐπὶ τοῖς βασιλείοις ἐγένοντο οἱ σὺν τῷ Γωβρύᾳ, καὶ τῷ Γαδάτᾳ, καὶ τὰς πύλας κεκλεισμένας εὑρίσκουσι, πίνουσι δὲ τοῖς φύλαξιν ἐπεισπίπτουσιν. Ὡς δὲ κραυγὴ, καὶ θροῦς ἤρθη, αἰσθόμενοι οἱ ἔνδον, κελεύσαντος τοῦ βασι-
D λέως σκέψασθαι τί εἴη τὸ πρᾶγμα, ἠνοίξαν τὰς πύλας, εἰς ἃς εἰσπίπτουσιν οἱ πολέμιοι, καὶ ἀφικνοῦνται πρὸς τὸν βασιλέα. Καὶ ἤδη ἑστηκότα αὐτὸν καὶ ἐσπασμένον ὃν εἶχεν ἀκινάκην, εὑρίσκουσι· Καὶ τοῦτον μὲν οἱ σὺν Γαδάτᾳ καὶ Γωβρύᾳ ἐχειροῦντο. Οἱ δὲ σὺν αὐτῷ ἔθνησκον, οἱ μὲν ἀμυνόμενοι, οἱ δὲ φεύγοντες. Ὁ δὲ Κῦρος διέπεμπε τὰς τῶν ἱππέων τάξεις κατὰ τὰς ὁδοὺς, προειπὼν, οὓς μὲν ἔξω λαμβάνοιεν, κτείνειν, τοὺς δ' ἐν ταῖς οἰκίαις κηρύττειν τοὺς Συριστὶ ὁμιλεῖν ἐπισταμένους, ἔνδον μένειν· εἰ δέ τις ἔξω ληφθείη, ὅτι θανεῖται. Ἐν τοιούτῳ δὲ Γαδάτας καὶ Γωβρύας ἧκον, καὶ ὅτι τὸν ἀνόσιον βασιλέα ἐτιμωρήσαντο, πρῶτον μὲν θεοὺς προσεκύνουν, ἔπειτα Κύρου κατεφίλουν χεῖρας καὶ πόδας. Ὁ μὲν οὖν Ξενοφῶν (3) τὰ περὶ τοῦ Κύρου ἱστορῶν, τὸ ὄνομα τοῦ ἁλόντος βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων οὐ λέγει. Ὁ δὲ Ἰώσηππος ἐν τῷ δεκάτῳ λόγῳ τῆς *Ἀρχαιολογίας*, τὸν Βαλτάσαρ τοῦτον εἶναι ἱστορεῖ, ᾧ καὶ ἡ χεὶρ ἐφάνη ἐκ τοῦ τείχους προϊοῦσα, καὶ γράφουσα τὰ ἤδη προγραφέντα γράμματα, ὧν τὴν δήλωσιν ἡρμήνευσεν ὁ Δανιήλ.

Variæ lectiones et notæ.

(3) *Ὁ μὲν οὖν Ξενοφῶν*, etc. Absunt hæc pariter a ms. Colb.

ΚΕ΄ Ἡμέρας δὲ γενομένης, ὡς ᾔσθοντο οἱ τὰς A ἄκρας ἔχοντες, ἑαλωκυῖαν τὴν πόλιν, καὶ τὸν βασιλέα σφῶν τεθνηκότα, παραδιδόασι καὶ τὰς ἄκρας. Ὁ δὲ Κῦρος εἰς αὐτὰς φρουράρχους καὶ φρουροὺς ἔπεμπεν. Εἶτα τοὺς μάγους καλέσας, ὡς δορυαλώτου τῆς πόλεως οὔσης, ἀκροθίνια τοῖς θεοῖς ἐκέλευσεν ἐξελεῖν, καὶ οἰκίας δὲ διεδίδου, καὶ ἀρχεῖα τοῖς κοινωνήσασι τῶν πεπραγμένων αὐτῷ, καὶ ἑαυτῷ δὲ κατασκευάσαι διανενόητο δίαιταν πρέπουσαν βασιλεῖ. Ἵνα δὲ μὴ τοῖς φίλοις ἐπίφθονος γένηται, σὺν γνώμῃ αὐτῶν τοῦτο ποιῆσαι ἠθέλησε. Καὶ διαλεχθεὶς αὐτοῖς, δι' ὧν εἶπεν ἔπεισεν ἐκείνους τοῦτο αἰτήσασθαι, κἀντεῦθεν εἰς τὰ βασίλεια εἴσεισι, καὶ φύλακας περὶ ἑαυτὸν ποιεῖται, καὶ τοὺς περὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα θεραπευτῆρας ἐξέτεμε, καὶ εὐνούχους πεποίηκε. B Δορυφόρους δ' εἵλετο Πέρσας περὶ μυρίους, καὶ ἐν τῇ πόλει δὲ φρουροὺς ἔταξεν ἱκανούς. Ταῦτα δὲ ποιήσας, τοὺς ἐντιμοτέρους τῆς στρατιᾶς ἐξήσκει, μὴ ἀπόνως βιοῦν, καὶ καθ' ἡδυπάθειαν· καὶ τῶν μὲν ἄλλων πραγμάτων ἄλλους ἐπιμελητὰς κατεστήσατο, προσόδων ἀποδεκτῆράς φημι, καὶ δοτῆρας δαπανημάτων, ἔργων τε ἐπιστάτας, καὶ κτήσεων φύλακας, καὶ τῶν ἐπιτηδείων ἐπιμελητὰς τῶν πρὸς δίαιταν, καὶ ἵππων καὶ κυνῶν φροντιστάς. Οὓς δ' ᾤετο χρῆναι φύλακας τῆς εὐδαιμονίας ἔχειν, ἑαυτῷ τὴν τούτων προσέταττεν ἐπιμέλειαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ χρήμασιν εὐεργετεῖν αὐτῷ προσεγένετο, ἔγνω ὡς οὐδέν ἐστιν εὐεργέτημα ἀνθρώποις εὐχαριτώτερον, ἢ σίτων καὶ ποτῶν μετάληψις. Διὸ καὶ ὑπέταξε πολλὰ αὐτῷ παρατίθεσθαι ὅμοια, οἷς αὐτὸς σιτοῖτο, καὶ ἱκανὰ C παμπόλλοις ἐσόμενα. Καὶ τὰ παρατιθέμενα, πλὴν οἷς αὐτὸς καὶ οἱ σύνδειπνοι χρήσαιντο, διεδίδου, καὶ φιλοδωρότατος ἀνθρώπων ἐγένετο. Ἀλλὰ τὸ μὲν μεγέθει δώρων ὑπερβάλλειν πλουσιώτατον ὄντα, οὐ θαυμαστόν· τὸ δὲ τῇ θεραπείᾳ καὶ ἐπιμελείᾳ τῶν φίλων βασιλεύοντα περιγίνεσθαι, τοῦτο ἀξιολογιώτερον. Καὶ λόγος δὲ αὐτοῦ ἀπομνημονεύεται, παραπλήσια ἔργα εἶναι νομέως ἀγαθοῦ καὶ βασιλέως. Τόν τε γὰρ νομέα ἔλεγε χρῆναι εὐτραφῆ τὰ κτήνη ποιοῦντα χρῆσθαι αὐτοῖς ἤδη· τόν τε βασιλέα ὡσαύτως εὐδαίμονας πόλεις καὶ ἀνθρώπους ποιοῦντα, χρῆσθαι αὐτοῖς. Λέγεται δὲ καὶ τὸν Κροῖσον εἰπόντα ποτὲ πρὸς αὐτὸν, ὡς διὰ τὸ πολλὰ διδόναι πένης ἔσοιτο, ἐρωτηθῆναι παρὰ Κύρου, Πόσα ἂν ἤδη μοι χρήματα οἴει εἶναι, εἰ χρυσίον ὡς σὺ κελεύεις συν- D έλεγον, ἐξότου ἐν τῇ ἀρχῇ εἰμι; καὶ τὸν Κροῖσον εἰπεῖν, πολύν τινα ἀριθμόν. Τὸν δὲ Κῦρον φάναι· *Ἄγε δὴ, ὦ Κροῖσε, σύμπεμψον ἄνδρα σὺν Ὑστάσπᾳ τούτῳ. Σὺ δὲ, Ὑστάσπα, περιελθὼν τοὺς φίλους, λέγε αὐτοῖς, ὅτι δέομαι χρυσίου πρὸς πρᾶξίν τινα, καὶ κέλευε αὐτοὺς, ὁπόσα ἂν ἕκαστος δύναιτο, πορίσαι μοι χρήματα, καὶ γράψαντας καὶ κατασημηναμένους δοῦναι τὰς ἐπιστολὰς τῷ Κροίσου θεράποντι.* Ταῦτα δὲ ὅσα ἐνετέλλετο τῷ Ὑστάσπᾳ γράψας καὶ σημηνάμενος, δέδωκεν αὐτῷ φέρειν πρὸς τοὺς φίλους. Ἔγραψε δὲ πρὸς πάντας, καὶ Ὑστάσπαν ὡς φίλον αὐτοῦ δέχεσθαι. Ἐπεὶ δὲ περιῆλθε, καὶ ἤνεγκεν ὁ Κροίσου θεράπων τὰς ἐπιστολὰς, ὁ Ὑστάσπας εἶπεν· *Ὦ Κῦρε βασι-*

XXV. Cum diluxisset, et castellani urbis captivitatem et sui regis ædem cognovissent: arces Cyro tradunt, qui præfectos et præsidia in eas misit. Deinde magis accersitis, ut urbe expugnata diis primitias immolat, ædes et palatia rerum gestarum sociis assignat, atque ipse etiam vitæ rationem rege dignam instituit: eamque, quominus invidiosa esset, de amicorum sententia inchoat ac dicendo consequitur, ut ipsi id a se postularent. Regiam ingressus, satellites legit, sui corporis ministros castrat ac eunuchos facit: satellites Persarum circiter x millia legit, urbem justo præsidio firmat. His factis, qui honoratiores erant in exercitu, eos ita ornat, ne ignavam et luxuriosam vitam agerent, ac aliarum rerum curam aliis mandat, alios reditus accipere, alios sumptibus, alios operis præesse, alios possessiones custodire, alios commeatus et annonam, alios equos et canes curare. Eorum autem curam, qui felicitatem tueri debeant, ipse suscipit. Eas porro facultates consecutus, ut liberalis in alios esse posset, nullum mortalibus beneficium jucundius esse cogitans cibi et potus communione, plurima sibi fercula iis similia quibus ipse vesceretur, apponi jussit, quam plurimis suffectura: eaque exceptis iis quibus ipse cum convictoribus suis frueretur, distribuebat. Ac eum liberalissimum et munificentissimum fuisse, minus est in tantis opibus mirandum: sed regem observantia et cura superare amicos, id vero magis est memorabile. Qua de re dictum ejus quoddam refertur, consimilia esse munera boni pastoris et regis. Nam et pastorem decere saginatis in primis a se jumentis uti: et regi urbes et homines, quos bearit inservire. Fertur et Crœsum, qui eum ob crebras donationes pauperem fore dixerat, rogasse, quantum sibi pecuniæ esse putaret, si aurum, ut ipse censeat, ex quo regnare cœperit, collegisset? Cumque ille ingentem summam nominasset, dixisse: *Age igitur, Crœse, mitte aliquem cum* **166** *Hystaspe. Tu vero, Hystaspe, adito amicos meos, eisque dicito mihi ad rem quamdam conficiendam auro esse opus, ut quisque quam plurimum possit comparet, idque litteris inscribat atque obsignet, et epistolas Crœsi ministro tradat.* Eadem quæ mandarat, litteris inscripta omnia, et obsignata, Hystaspæ tradidit, cumque ab omnibus ut amicum suum tractari jussit. Cum circumissent, et Crœsi minister epistolas attulisset, Histaspes dixit: *Rex Cyre, me quoque nunc utere ut divite. Nam propter commendationem tuam et ipse plurimis affectus sum muneribus.* Tum Cyrus, *Et hic*, inquit, *Crœse, unus est ex thesauris nostris. Tu vero cæteros contemplatus, supputa quanta mihi pecunia sit si fuerit opus.* Is vero longe majorem summam reperiisse fertur, quam in thesauris eum habiturum fuisse dixerat, si collegisset, ac Cyrum dixisse: *Viden', Crœse, et mihi thesauros esse?* Cum autem in animo haberet, ad pulvinaria deorum immortalium supplicatum ire: vocatis principibus Persarum et cæterorum, stolas Medicas inter eos di-

[ind]uit, quas Persæ tum primum induerunt. Stolis optimis inter optimos distributis, etiam aliis Medicis stolis prolatis (ut enim plurimas pararet, neque purpureis, neque orphninis, neque carycinis, neque puniceis pannis pepercerat) cuique ducum partem earum tradidit, quibus et illi suos exornarent. Rogatus autem a quodam, quando ipse sese ornaturus esset : *Nonne*, inquit, *vobis nunc ornatus esse videor, cum vos ornavi? Nam ubi de amicis fuero bene meritus, qualibet in veste formosus ero.* Supplicatione absoluta et victimis immolatis, cum familiaribus cœnatus est, amicis honoratissimis ad lævam collocatis, ut quæ magis opportuna sit insidiis: cæteris ad dextram. A cœna eos qui ultro in bellis secuti fuerant, dimisit domum, præter eos qui sponte manere vellent : iis vero et agros et ædes dedit, discedentibus tam militibus quam ducibus plurima donavit. Dedit et suis militibus multa de Sardianis pecuniis, pro dignitate cujusque. Qui ut ea acceperant, alii dixere, nimirum ipsum Cyrum habere plurima, qui tam multa largitus esset : alii non id esse Cyri ingenium, ut pecuniam **166** faceret, qui dando quam accipiendo delectetur magis. Quibus Cyrus animadversis, amicis et aliis idoneis advocatis: *Apertissimi*, inquit, *ingenii mihi esse videtur, ut princeps copiis suis palam expositis, de laude bonitatis certet. Et ego igitur, quidquid mearum opum est, quod monstrari possit, ostendam : quæ ostendi nequeunt, enarrabo.* His dictis res multas et præclaras deprompsit. Quæ vero reposita erant, nec proferri facile poterant, recensuit : *Et hæc*, inquit, *viri, non tam mea sunt existimanda, quam etiam vestra. Nam ea colligo, ut qui honeste se erga nos gesserit, eum remunerari queam: et si cui vestrum quid opus fuerit, a me uti petat.*

A *λεῦ, καὶ ἐμοὶ ἤδη ὡς πλουσίῳ χρῶ. Πάμπολλα γὰρ ἔχων πάρειμι δῶρα, διὰ τὰ σὰ [illegible].* Καὶ ὁ Κῦρος· *Εἷς μὲν τοίνυν, ὦ Κροῖσε, εἷς, καὶ οὗτος ἡμῖν θησαυρός. Τοὺς δὲ ἄλλους [illegible], καὶ λόγισαι πόσα μοί ἐστιν ἕτοιμα χρήματα, ἤν τι δέωμαι χρῆσθαι.* Λέγεται δὴ λογιζόμενος ὁ Κροῖσος πολλαπλάσια εὑρεῖν, ἢ ἔφη Κύρῳ ἂν εἶναι ἐν τοῖς θησαυροῖς, εἰ συνέλεγεν. Ἐπὶ τούτοις δὲ τὸν Κῦρον εἰπεῖν· *Ὁρᾷς, ὦ Κροῖσε, ὡς εἰσι καὶ ἐμοὶ θησαυροί.* Δόξαν δὲ αὐτῷ εἰς τοῖς θεοῖς ἐξῃρημένα τεμένη, ποιήσασθαι προπομπὴν (4), καλέσας τοὺς τὰς ἀρχὰς ἔχοντας Περσῶν τε καὶ τῶν ἄλλων, διέδωκεν αὐτοῖς στολὰς Μηδικὰς, καὶ τότε πρῶτον Πέρσαι Μηδικὴν στολὴν ἐνεδύσαντο. Ἐπεὶ δὲ τοῖς κρατίστοις διέδωκε τὰς κρατίστας στολὰς, ἐξέφερε, καὶ B ἄλλας Μηδικὰς στολὰς, παμπόλλας γὰρ παρεσκευάσατο, οὔτε πορφυρίδων φειδόμενος, οὔτε ὀρφνίνων, οὔτε φοινικίδων (5), οὔτε καρυκίνων ἱματίων· νείμας δ' ἑκάστῳ τῶν ἡγεμόνων μέρος αὐτῶν, ἐκέλευσε τούτοις τοὺς ὑπ' αὐτοὺς κοσμεῖν. Καί τις τῶν παρόντων ἐπήρετο αὐτόν· *Σὺ δὲ, ὦ Κῦρε, πότε κοσμήσῃ;* Ὁ δὲ, *Οὐ γὰρ νῦν*, ἔφη, *δοκῶ ὑμῖν αὐτὸς κοσμεῖσθαι, ὑμᾶς κοσμῶν; ἢν γὰρ δύνωμαι τοὺς φίλους ποιεῖν εὖ, ὁποίαν ἂν ἔχω στολὴν ἐγὼ, ἐν ταύτῃ καλὸς φανοῦμαι.* Ποιήσας δὲ τὴν προπομπὴν, καὶ θύσας τοῖς θεοῖς μετὰ τῶν φίλων ἐδείπνει, οὓς μὲν μάλιστα ἐτίμα, παρὰ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καθίσας, ὡς εὐεπιβουλευτέρας ταύτης οὔσης ἢ τῆς δεξιᾶς· τοὺς δ' ἄλλους παρὰ τὴν δεξιάν. Μετὰ C δὲ γε τὸ δεῖπνον τοὺς ἐθελουσίους αὐτῷ συμμαχήσαντας ἀπέπεμψεν οἴκαδε, πλὴν τῶν βουληθέντων παρ' αὐτῷ καταμεῖναι. Τούτοις δὲ καὶ χώραν καὶ οἴκους ἔδωκε. Τοῖς δ' ἀπιοῦσι καὶ στρατιώταις καὶ ἄρχουσι πολλὰ ἐδωρήσατο, εἶτα καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν στρατιώταις καὶ ἡγεμόσι πολλὰ διένειμεν, ὅσα ἐκ Σάρδεων ἔλαβε χρήματα, πρὸς τὴν ἀξίαν ἑκάστῳ.

Ὡς δὲ εἰλήφεσαν τὰ δοθέντα, ἔλεγον περὶ τοῦ Κύρου· Ἦπου αὐτός γε πολλὰ ἔχει, ὅτι καὶ ἡμῶν ἑκάστῳ τοσαῦτα δέδωκεν. Οἱ δ' ἔλεγον, Οὐχ ὁ Κύρου τρόπος τοιοῦτος, ὡς χρηματίζεσθαι, ἀλλὰ διδοὺς μᾶλλον ἢ κτώμενος ἥδεται. Αἰσθόμενος δὲ ταῦτα ὁ Κῦρος, συνέλεξε τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐπικαιρίους ἅπαντας, καὶ εἶπεν· *Ἀπλουστάτου μοι δοκεῖ εἶναι ἤθους, τὸ τὴν δύναμιν τὸν ἄρχοντα φανερὰν ποιησάμενον ἐκ ταύτης ἀγωνίζεσθαι περὶ καλοκαγαθίας. Κἀγὼ οὖν*, ἔφη, *βούλομαι ὑμῖν, ὅσα μὲν οἷόν τε ἐστὶ τῶν ἐμοὶ ὄντων ἰδεῖν, δεῖξαι· ὅσα δὲ μὴ οἷόν τε ἰδεῖν, διηγήσασθαι.* Ταῦτα εἰπὼν, τὰ μὲν ἐδείκνυ πολλὰ καὶ καλὰ χρήματα· τὰ δὲ κείμενα, ὡς μὴ ῥᾴδιον εἶναι ἰδεῖν, διηγήσατο· Καὶ εἶπεν, *Ὦ ἄνδρες, ταῦτα οὐδὲν μᾶλλον ἐμὰ δέον ἡγεῖσθαι, ἢ καὶ ὑμέτερα. Ἐγὼ γὰρ ταῦτα ἀθροίζω, ὅπως ἔχω τῷ καλόν τι ὑμῶν ποιοῦντι διδόναι· καὶ ὅπως, ἤν τις ὑμῶν τινὸς δέηται, λάβῃ πρός με ἰών.*

XXVI. Rebus Babylone compositis, reditum in Persiam parat. In Mediam progressus, se ad Cyaxarem convertit : eoque salutato, et multis egre-

D ΚϚ'. Ὅτε δὲ τὰ ἐν Βαβυλῶνι εὖ κατεστήσατο, εἰς Πέρσας ἀπελθεῖν ἡτοιμάζετο. Ἐπεὶ δὲ πορευόμενος γίνεται κατὰ τὴν Μηδικὴν, τρέπεται ὁ Κῦρος πρὸς

Variæ lectiones et notæ.

(4) *Προπομπήν*. Supra, εἶτα τοὺς μάγους καλέσας, ὡς δοριαλώτου τῆς πόλεως οὔσης, ἀκροθίνια τοῖς θεοῖς ἐκέλευσεν ἐξελεῖν. Locus paulo intricatior est. Ποιήσασθαι προπομπὴν εἰς τὰ τεμένη, est *ire supplicatum ad pulvinaria deorum*. Sed τὰ τοῖς θεοῖς ἐξῃρημένα τεμένη, videntur esse fana de manubiis constructa ; nisi forte non ædificia, sed luci diis consecrati intelligantur. W.

(5) *Οὔτε ὀρφνίνων, οὔτε καρυκκίνων ἱματίων.* Ms. cod. καρυκίνων, atque ita reposuimus; ὄρφνινον, esse colorem nigricantem, qualis sit combustæ purpuræ, Joach. Camerarius ex Platone in *Timæo* adnotat. Philadelphus in Xenophonte Ferrugineum vertit. Pollux τὰ μέλανα ἱμάτια dicta fuisse ὄρφνινα tradit; unde Hesychio ὀρφνίον et ὀρφνὸς μέλαν ἱμάτιον exponitur. De carycino colore agimus in Gloss. med. Græcit.

Κυαξάρην, καὶ ἀσπασάμενος αὐτὸν εἶπεν, ὅτι οἶκος αὐτῷ ἐν Βαβυλῶνι ἐξῄρηται· καὶ δῶρα παρέσχεν αὐτῷ πολλὰ καὶ καλά. Ὁ δὲ Κυαξάρης προσέπεμψεν αὐτῷ τὴν θυγατέρα στέφανόν τε χρυσοῦν, καὶ ψέλλια φέρουσαν, καὶ στρεπτὸν, καὶ στολὴν Μηδικὴν καλλίστην· καὶ ἡ μὲν παῖς ἐστεφάνου τὸν Κῦρον. Ὁ δὲ Κυαξάρης· *Δίδωμί σοι*, ἔφη, *ὦ Κῦρε, καὶ αὐτὴν ταύτην γυναῖκα, θυγατέρα οὖσαν ἐμὴν, ἐπιδίδωμι δὲ αὐτῇ καὶ φερνὴν Μηδίαν πᾶσαν· οὐδὲ γάρ ἐστί μοι ἄῤῥεν παῖς γνήσιος.* Ὁ δὲ Κῦρος· Τὸ μὲν γένος, ὦ Κυαξάρη, ἐπαινῶ, εἶπε, καὶ τὴν παῖδα, καὶ τὰ δῶρα. Βούλομαι δὲ σὺν γνώμῃ τοῦ πατρός τε καὶ τῆς μητρὸς γῆμαι αὐτήν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, εἰς Πέρσας ἐπορεύετο. Ἐν δὲ τοῖς Περσῶν ὁρίοις ἐλθὼν, τὸ μὲν στράτευμα ἐκεῖ κατέλιπεν. Αὐτὸς δὲ σὺν τοῖς φίλοις τὴν πόλιν εἰσῄει, ἱερεῖα ἄγων πᾶσι Πέρσαις ἱκανὰ θύειν καὶ ἑστιᾶσθαι· δῶρα δὲ τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ ἔφερεν οἷα εἰκὸς ἦν, καὶ τοῖς φίλοις, οἷα δ' ἔπρεπεν ἀρχαῖς καὶ γεραιτέροις. Ἔδωκε δὲ καὶ πᾶσι Πέρσαις, ἀλλὰ μὴν καὶ Περσίσι, καὶ χρόνον τινὰ τοῖς τεκοῦσι συνδιατρίψας, ἀπῄει. Καὶ γενόμενος ἐν Μήδοις, συνδόξαν τῷ πατρὶ, γαμεῖ τὴν Κυαξάρου θυγατέρα. Γήμας δ' εὐθὺς ἔχων αὐτὴν ἀνεζεύγνυεν. Ὡς δ' ἧκεν εἰς Βαβυλῶνα, σατράπας ἐπὶ τὰ κατεστραμμένα ἔπεμπεν ἔθνη, εἰς Ἀραβίαν δηλαδὴ καὶ Καππαδοκίαν, εἰς Φρυγίαν τε τὴν μεγάλην, εἰς Λυκίαν τε καὶ Ἰωνίαν, εἰς Καρίαν, εἰς Φρυγίαν τὴν παρ' Ἑλλήσποντον, καὶ Αἰολίδα. Κίλιξι δὲ καὶ Κυπρίοις καὶ Παφλαγόσιν οὐκ ἔπεμψε σατράπας, ὅτι ἑκόντες ἐδόκουν αὐτῷ συστρατεύσασθαι. Δασμοὺς μέντοι καὶ οὗτοι ἀπέφερον. Ἵνα δὲ, μεγάλης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς οὔσης, ταχέως καὶ πόῤῥωθεν οἱ κομίζοιντο ἀγγελίαι, ἐσκέψατο πόσην ἂν ὁδὸν ἵππος ἐλαυνόμενος ἀνύῃ, καὶ ἱππῶνας τοσοῦτον ἀλλήλων διέχοντας ἐποιήσατο, καὶ ἵππους κατέστησεν ἐν αὐτοῖς, καὶ τοὺς αὐτῶν ἐπιμελομένους, καὶ ἄνδρα ἐφ' ἑκάστῳ ἔταξε τὸν ἐπιτήδειον παραδέχεσθαι τὰ φερόμενα γράμματα, καὶ παραδιδόναι, καὶ παραλαμβάνειν τοὺς ἀπειρηκότας ἵππους, καὶ ἄλλους πέμπειν νεαλεῖς. Ἤδη δὲ παρελθόντος ἐνιαυτοῦ, στρατείαν ἐποιήσατο, ἐν ᾗ λέγεται καταστρέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα Συρίαν εἰσβάντι οἰκεῖ, μέχρις Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Μετὰ δὲ ταῦτα στρατεύει ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ καταστρέφεται καὶ αὐτὴν, ὡς ἐντεῦθεν ὁρίζειν αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν πρὸς ἕω μὲν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν· πρὸς ἄρκτον δὲ, τὸν Πόντον τὸν Εὔξεινον· πρὸς δ' ἑσπέραν, Κύπρον καὶ Αἴγυπτον· τὴν δ' Αἰθιοπίαν πρὸς μεσημβρίαν. Αὐτὸς δ' ἐν μέσῳ τούτων πεποιημένος τὴν δίαιταν, ἐν Βαβυλῶνι μὲν μῆνας διῆγεν ἑπτὰ, τὸν χρόνον δὴ τὸν χειμέριον· ἀλεεινὴ γὰρ αὕτη ἡ χώρα· τρεῖς δὲ μῆνας τοὺς ἀμφὶ τὸ ἔαρ ἐν Σούσοις. Ἐν δ' Ἐκβατάνοις δύο διῆγε μῆνας τὴν τοῦ θέρους ἀκμήν. Οὕτω δὲ ζήσας ὁ Κῦρος, καὶ μάλα πρεσβύτης γενόμενος, ἀφικνεῖται εἰς Πέρσας τὸ ἕβδομον, πάλαι τῶν τοκέων τετελευτηκότων αὐτῷ. Καὶ κοιμωμένῳ κατὰ τὰ βασίλεια, ἔδοξεν αὐτῷ κατ' ὄναρ τις προσελθεῖν κρείττων ἢ κατὰ ἄνθρωπον, λέγων· *Συσκευάζου, ὦ Κῦρε, ἤδη γάρ σε μεταπέμπονται οἱ θεοί.* Ἐκ τούτου δ' εἴκαζεν, ὅτι

A gis muneribus affecto, ait, domum etiam illi Babylone assignatam esse. At Cyaxares filiam ad eum mittit, cum aurea corona, armillis, torque et veste Medica pulcherrima; illa Cyrum coronat. Rex vero: *Hanc*, inquit, *Cyre, filiam meam, uxorem tibi do, et totam Mediam doti dico. Neque enim mihi sunt mores liberi germani.* Ad hæc Cyrus, se et genus laudare, et puellam et munera, sed eam de sententia patris et matris ducturum esse. His dictis, in Persiam contendit, relictoque in finibus exercitu, ipse cum amicis urbem ingreditur, victimas adducens, quæ et ad sacrificandum et ad convivandum Persis omnibus satis essent: parentibus atque amicis munera affert, qualia par erat, et qualia magistratus ac seniores decebant,
B nec non Persis omnibus eorumque uxoribus et liberis. Aliquandiu apud parentes commoratus, in Mediam revertitur: probatoque a patre conjugio, Cyaxaris filiam ducit. Celebratis nuptiis, statim cum ea Babylonem proficiscitur. Inde satrapas ad gentes subactas mittit, ut in Arabiam, Cappadociam, Phrygiam majorem, Lyciam, Ioniam, Cariam, Phrygiam Hellespontiacam et Æoliam. Ad Cilices vero, Cyprios et Paphlagones satrapas non misit, eo quod ultro se ad illum contulisse videbantur; nihilominus tamen et hi tributa pensitabant. Ut **168** autem in tanta imperii amplitudine nuntii celeriter ad se perferrentur, consideravit, quantum itineris equus uno die cursu conficere
C posset: ac tanto intervallo distincta diversoria struxit, equis et equisonibus in iis collocatis, quorum cuique præfecit virum ad recipiendas litteras quæ afferrentur idoneum, qui et traderet et acciperet fatigatos equos, et alios mitteret integros. Anno jam elapso, expeditionem suscepit, in qua omnes gentes quæ ab ingressu Syriæ usque ad mare Rubrum incolunt, subegisse fertur, deinde Ægyptum etiam, ut ejus imperium versus orientem Rubro mari, versus septentrionem, Ponto Euxino: ab occasu, Cypro et Ægypto, versus meridiem Æthiopia terminaretur. Ipse in medio constitutus, septenos menses hiberno tempore, ob regionis teporem, Babylone degit: ternos menses vernos, Susis: Ecbatanis binos æstivo tempore. Vita igitur
D sic acta, senex admodum in Persiam septimum venit, parentibus jam olim defunctis. Ibi in regia dormienti, visus est in somnis apparere vir quidam humana conditione major, qui diceret: *Para te, Cyre, nam dii te nunc accersunt.* Unde conjiciebat, sibi vitæ finem instare: ac tertio die post, filiis (nam cum comitati fuerant), amicis et Persarum magistratibus accersitis: *Mihi*, inquit, *jam vitæ finis instat. Est autem declarandum, cui relinquam imperium, ne controversiæ de eo ortæ vobis negotium facessant. Tu igitur, Cambyse, qui natu major es, regnum teneto, quod tibi et a diis et a me tribuitur. Te vero, Tanaoxare, satrapam constituo Medorum, Armeniorum et Cadusiorum.* Hæc ubi filiis mandarat, multaque præceperat, affatus eos

qui aderant, ac dextra porrecta omnibus, contecta facie, exspiravit. Eo defuncto, statim filii seditionem moverunt, urbes ac provinciæ defecerunt, ac in pejus ruebant omnia. Atque hæc a Xenophonte de Cyro prodita sunt. Sed Herodotus Halicarnasseus ea de Cyri educatione, obitu, totaque vita narrat, quæ recensere prolixum fuerit. Mihi vero compendium historiarum scribenti, non convenit verbosum opus contexere : sed satis est ea consectari, quæ probabiliora videntur. **169** Cui vero etiam Herodoti de illo narrationes evolvere libet, is hæc libro primo, cui Clionis Musæ primæ titulum indidit, inveniet.

A παρείη τοῦ βίου ἡ τελευτή, καὶ τριταῖος τοὺς παῖδας ἐκάλεσε (συνείποντο γὰρ αὐτῷ) καὶ τοὺς φίλους καὶ τὰς Περσῶν ἀρχάς, καὶ εἶπεν· *Μοὶ μὲν τοῦ βίου τὸ τέλος ἤδη πάρεστι, δεῖ δὲ σαφηνίσαι περὶ τῆς βασιλείας, τίνι ἔσεται μετ' ἐμὲ, ἵνα μὴ πράγματα ὑμῖν παράσχῃ, γενομένη ἀμφίλογος. Σὺ μὲν οὖν, ὦ Καμβύση, πρεσβύτερος ὢν, τὴν βασιλείαν ἔχε, θεῶν διδόντων, κἀμοῦ. Σοὶ δὲ, ὦ Ταναοξάρη* (6), *εἶναι σατράπῃ δίδωμι Μήδων τε καὶ Ἀρμενίων καὶ Καδδουσίων*. Ταῦτα τοῖς παισὶν ἐντειλάμενος, καὶ παραινέσας πολλὰ, καὶ προσειπὼν τοὺς παρόντας, καὶ πάντας δεξιωσάμενος, συνεκαλύψατο, καὶ οὕτως ἐξέλιπεν. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἀπῄει, εὐθὺς οἱ παῖδες αὐτοῦ ἐστασίαζον, πόλεις δὲ καὶ ἔθνη ἀφίσταντο, πάντα δ' ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐτρέπετο. Ταῦτα μὲν οὖν τῷ Ξενοφῶντι περὶ Κύρου ἱστόρηται. Ὁ δ' Ἁλικαρνασεὺς Ἡρόδοτος ἄλλα περὶ τῆς Κύρου φησὶν ἀναγωγῆς τε καὶ τελευτῆς, καὶ τῆς λοιπῆς βιοτῆς, ἃ μακρὸν ἂν εἴη διηγεῖσθαι. Ἐμοὶ δ' ἐπιτομὴν ἱστορίας πεποιημένῳ, οὐκ ἐπέοικε τὴν πραγματείαν θέσθαι πολύστιχον, ἀλλ' αὐτὸς μὲν τὰ πιθανώτερα ἔγραψα. Ὅτῳ δ' εἰδέναι βούλημα, καὶ ἅπερ Ἡρόδοτος περὶ αὐτοῦ συνεγράψατο, τὴν ἐκείνου μεταχειρισάμενος βίβλον, εὑρήσει ταῦτα κατὰ τὸν πρῶτον λόγον, ᾧ τὴν πρώτην τῶν Μουσῶν ἐπέγραψε τῇ βίβλῳ τὴν Κλειώ.

LIBER QUARTUS.

I. Cyrus igitur Assyriorum regnum sic evertit, B et primo sui imperii anno, a captivitate Hebraicæ gentis septuagesimo, Judæis qui Babylone degebant, redire Hierosolyma, urbemque et templum instaurare permisit, id quod propheta Jeremias prædixerat, et ante illum Isaias. Nam ille tum vixit, cum urbs caperetur : hic ante captivitatem urbis, et templi eversionem, annis centum quadraginta. Neque vero hæc duntaxat concessit, sed et sacra vasa, a Nabuchodonosore Babylonem translata, per Mithridatem quæstorem suum et Zorobabelem una remisit. Et Syriacis satrapis mandavit, ut eis ad ædificationem adjumento essent, et omnes sumptus de regia pecunia suppeditarent. His a Cyro constitutis, duarum tribuum C Judaicæ et Benjamiticæ principes, Levitæ et sacerdotes Hierosolyma contenderunt. Multi etiam Babylone manere, quam suas possessiones relinquere maluerunt. Quo cum pervenissent, Cyri satrapæ omnes ad ædificationem eis (fuere autem quadraginta duo millia et sexcenta) adjumento fuerunt. Jam in urbis et templi instaurationem intentis, finitimæ gentes, Chuthæi præsertim, quos Salmanasar, captis Israelitis Samariam traduxerat, invidentes, satrapas in primis sibi conciliant, ne ædificationem promoverent. Deinde Cyro defuncto, apud Cambysem filium et successorem ejus, Hebræos, ut gentem perfidam et rebellem, per litteras criminantur. Quod si urbem et templum perfecerint, neque tributa pensuros, neque dicto audien- D tes futuros. His et pluribus aliis scriptis ei persua-

Α'. Κῦρος μὲν οὖν οὕτω τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὴν καταλέλυκε. Τῷ δὲ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἑβδομηκοστῷ ὄντι ἐξότου Ἑβραῖοι εἰς Βαβυλῶνα ἐξ Ἱερουσαλὴμ μετηνέχθησαν, ἐπέτρεψε τοῖς ἐν Βαβυλῶνι οὖσιν Ἰουδαίοις ἀπελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἀνοικοδομῆσαι τήν τε πόλιν καὶ τὸν ναὸν, ὡς ὁ προφήτης Ἱερεμίας προανεφώνησε, καὶ πρὸ ἐκείνου ὁ Ἠσαΐας προείρηκεν. Ὁ μὲν γὰρ ἦν, ὅτε ἡ πόλις ἥλω, καὶ ὁ ναὸς κατεσκάφη, ὁ δ' Ἠσαΐας ἔτεσιν ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα πρότερον ἦν, ἢ τὴν πόλιν ἁλῶναι, καὶ κατασκαφῆναι τὸ ἱερόν. Οὐ μόνον δ' ἐφῆκε τοῖς αἰχμαλώτοις τὴν ἐπάνοδον, καὶ τὴν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ ἐξανάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σκεύη τὰ τοῦ ναοῦ ἃ Ναβουχοδονόσορ εἰς Βαβυλῶνα ἐκόμισε, συνέπεμψε, παραδοὺς ταῦτα φέρειν Μιθριδάτῃ τῷ αὐτοῦ γαζοφυλάκι, καὶ τῷ Ζοροβάβελ. Ἐπέστειλε δὲ καὶ τοῖς ἐν Συρίᾳ σατράπαις, συναίρεσθαι αὐτοῖς ἐπὶ τῇ τῶν ἔργων οἰκοδομῇ, καὶ τὴν δαπάνην αὐτοὺς χορηγεῖν πᾶσαν ἐκ τῶν βασιλικῶν χρημάτων. Ταῦτα τοῦ Κύρου θεσπίσαντος, ἐξώρμησαν οἱ τῶν δύο φυλῶν ἄρχοντες τῆς τε τοῦ Ἰούδα καὶ τῆς Βενιαμίτιδος, οἵ τε Λευῖται καὶ οἱ ἱερεῖς. Πολλοὶ δὲ ἐν τῇ Βαβυλῶνι κατέμειναν, τὰς κτήσεις καταλιπεῖν οὐχ αἱρούμενοι. Παραγενομένοις δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα, οἱ τοῦ Κύρου πάντες συνήργουν αὐτοῖς εἰς τὰς οἰκοδομὰς, καὶ συνέπραττον. Ἦσαν δ' οἱ ἐπανελθόντες μυριάδες τέσσαρες, δισχίλιοί τε καὶ ἑξακόσιοι. Ἤδη δὲ περὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς πόλεως σπευδόντων, καὶ τοῦ ναοῦ, τὰ πέριξ ἔθνη, καὶ μάλιστα τὸ Χουθαίων οὓς Σαλμανασὰρ μετῴκισεν εἰς Σαμάρειαν, ὅτε τοὺς Ἰσραηλίτας ἐξῃχμαλώτισε, φθονοῦντες, τοὺς σατρά-

Variæ lectiones et notæ.

(6) *Ταναοξάρη*. Ita Xenophon ; at cod. Colb. Ταναζάρη præfert.

τας ἐδεξιώσαντο πρότερον, μὴ ἐπαρήγειν τοῖς Ἰουδαίοις εἰς τὴν οἰκοδομήν. Εἶτα τοῦ Κύρου τὴν ζωὴν καταλύσαντος, Καμβύσου δὲ τοῦ παιδὸς ἐκείνου τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου, γράφουσι τῷ Καμβύσῃ, διαβάλλοντες τοὺς Ἑβραίους ὡς ἔθνος ἀποστατικόν τε καὶ ἀνυπότακτον, καὶ εἰ τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν ἐκτελέσουσι, λέγοντες, οὔτε φόρους δώσουσιν, οὔθ' ὑπακούσονται. Ταῦτα, καὶ πλείω τοιαῦτα γράψαντες, ἔπεισαν αὐτὸν κωλῦσαι τὴν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ ἀνοικοδόμησιν, καὶ ἐπεσχέθη τὰ ἔργα μέχρι τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς βασιλείας Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, ἐπ' ἔτη ἐννέα. Καμβύσης γὰρ ἑπτὰ βασιλεύσας ἔτη, καὶ καταστρεψάμενος ἐν τούτοις τὴν Αἴγυπτον, ὑποστρέψας ἐν Δαμασκῷ ἐτελεύτησε, τῶν Μάγων τῆς βασιλείας ἐγκρατῶν γενομένων. Καλὸν δὲ καὶ τὴν περὶ τούτων διήγησιν ποιήσασθαι ἐν ἐπιτομῇ. Τῷ Καμβύσῃ ἦν ἀδελφὸς, κατὰ μὲν τὸν Ξενοφῶντα Τανaοξάρης, κατὰ δὲ τὸν Ἡρόδοτον Σμέρδης ὀνομαζόμενος. Ἔδοξεν οὖν ἐν Αἰγύπτῳ τῷ Καμβύσῃ τυγχάνοντι καθ' ὕπνους τις ἐπιστὰς λέγειν, ὡς ἐς τὸν βασιλικὸν καθίσας θρόνον ὁ Σμέρδης, τῇ κεφαλῇ τοῦ πόλου προσψαύσειε. Δείσας οὖν περὶ τῇ βασιλείᾳ, τὸν Πρηξάσπην παραυτίκα παραπέμπει ἐς Σοῦσα, κτενοῦντα λάθρα τὸν ἀδελφόν. Καὶ ὁ μὲν οὕτω διέφθαρτο· ὁ δὲ Καμβύσης τὸ χρεὼν οὐκ ἐξέφυγε. Δύω γὰρ ἦσαν ἀδελφοὶ Μῆδοι, μάγοι κεκλημένοι, ὧν τῷ μὲν Κατιζίθης, τῷ δὲ Σμέρδης ἦν τὰ ὀνόματα. Ὁ δὲ Σμέρδης οὐ τοῦ ὀνόματος ἐκοινώνει μόνον Σμέρδῃ τῷ Κύρου παιδὶ, ἀλλὰ καὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Τούτων τὸν ἕτερον φροντιστὴν τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων ὁ Καμβύσης ἐκέκτητο. Χρονίζοντος δ' ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῦ, γνοὺς τὸν φόνον τοῦ Σμέρδου τοῦ τοῦ Κύρου παιδὸς ὁ Κατιζίθης, καὶ ὡς ὀλίγοις ὁ ἐκείνου θάνατος ἔγνωσται, ἐπιθέσθαι τῇ βασιλείᾳ ἐσκέψατο· καὶ τὸν ἀδελφὸν ὁμωνυμοῦντα τῷ Σμέρδῃ, καὶ πολλὴν πρὸς ἐκεῖνον ἐμφέρειαν ἔχοντα, εἰς τὸν θρόνον ἐκάθισε τὸν βασίλειον, οὐχ ὡς οἰκεῖον ὅμαιμονα, ἀλλ' ὡς τοῦ Κύρου υἱὸν, καὶ τοῦ Καμβύσου ὁμόγνιον· καὶ κήρυκας διέπεμψε πανταχοῦ, βασιλέα τὸν Κύρου Σμέρδην ἀγγέλλοντας. Μαθὼν οὖν ταῦτα καὶ ὁ Καμβύσης, τὸν Πρηξάσπην ἀνέκρινεν, ὡς μὴ πληρώσαντά οἱ τὸ κελευσθέν. Ὁ δὲ διεβεβαίου, μὴ τὸν ἀδελφὸν ἐπαναστῆναι αὐτῷ· Ἐκεῖνον γὰρ ἐγὼ, ἔλεγεν, ὡς σὺ ἐνετείλω, ἔκτανόν τε καὶ ἔθαψα. Συλληφθῆναι τοίνυν κελεύει Καμβύσης τὸν ἐν τῷ στρατῷ κηρύσσοντα, τὸν τοῦ Κύρου Σμέρδην βασιλεῦσαι Περσῶν. Καὶ συλληφθεὶς ἠρωτᾶτο, εἰ αὐτὸς τὸν Σμέρδην ἑώρακε, καὶ εἰ ἐκεῖνος αὐτῷ ἐνετείλατο λέγειν ἅπερ φησίν; Ὁ δὲ μὴ θεάσασθαι τὸν Σμέρδην ἀνταπεκρίνατο, παρὰ δὲ τοῦ Μάγου τοῦ τῶν βασιλείων ἐπιτροπεύοντος, ταῦτα λέγειν ἐπιταχθῆναι. Γνοὺς οὖν ἐντεῦθεν ὁ Καμβύσης τὸ ἀληθὲς, ἐθρήνησε μὲν ὡς μάτην κτείνας τὸν ἀδελφὸν, ὥρμησε δ' αὐτίκα κατὰ τῶν μάγων στρατεύεσθαι. Ἀναθρώσκοντι δέ οἱ ἐπὶ τὸν ἵππον, τοῦ κωλέου τοῦ ξίφους ὁ μύκης ἐξέπεσε, καὶ γυμνωθὲν τὸ ξίφος παίει αὐτοῦ τὸν μηρὸν καιρίως. Ἤρετο οὖν, ὅπως ἡ πόλις καλοῖτο; καὶ μαθὼν ὡς Ἐκβάτανα, εἶπεν, ὡς Ἐνταῦθά μοι πέπρωται τελευτᾶν. Ἐκέχρητο γὰρ αὐτῷ ἐν Ἐκβατάνοις μέλλειν θανεῖν. Καὶ ὁ μὲν παρὰ τοῖς ἐν Μηδίᾳ Ἐκβατάνοις ἐδόκει πρώην τὸ τέλος αὐτὸν καταλήψεσθαι. Ὁ δὲ χρησμὸς οὐκ ἐκεῖνα ἐδήλου, ἀλλὰ τὰ ἐν Συρίᾳ Ἐκβάτανα. Ὁ μὲν οὖν μεθ' ἡμέρας τινὰς τελευτᾷ ἄπαις, βασιλεύσας ἐπ' ἔτη ἑπτὰ, ἐπὶ πέντε μησίν.

A serunt, ut urbis et templi instaurationem prohiberet. Ita opus impeditum est usque ad secundum annum Darii regis, filii Hystaspis per annos novem. Nam Cambyses cum septem regnasset annos, et Ægyptum subegisset, inde reversus Damasci obiit, regno a magis occupato, de quibus et hic breviter est dicendum. **170** Cambyses fratrem habuit, quem Xenophon Tanaoxarem, Herodotus Smerdim appellat. Visus igitur est in somnis Cambysi in Ægypto agenti quidam dicere, Smerdim, regio throno occupato, capite cœlos attingere. Regno igitur metuens, Prexaspem Susa mittit, qui fratrem clanculum perimeret. Ac ille quidem ita periit, sed Cambyses fati vim non effugit. Fuerunt enim duo fratres Medi, quorum alter Catizithes,
B alter Smerdis vocabatur, professione magi. Ac Smerdis non tantum nomen, sed formam etiam cum Smerdi Cyri filio communem habebat. Alterum Cambyses suarum rerum curatorem delegerat. Dum igitur rex in Ægypto morabatur, Catizithes cæde Smerdis, quam pauci norant, cognita, regnum invadere destinat: idque fratri qui Smerdi et nomine et lineamentis corporis persimilis esset, tradit, non ut fratri suo, sed ut Cyri filio, fratri Cambysis, et præcones passim dimittit, qui Smerdim Cyri filium regem proclament. Ea re cognita, Cambyses Prexaspen incusat, ut mandata non exsecutum: qui cum affirmaret, fratrem, quem ipse et occidisset et sepelisset, ei non movere seditio-
C nem: præconem qui Smerdim, Cyri filium, regem in exercitu proclamabat, comprehensum rogat, num ipse Smerdim viderit, et num de illius mandato ista proclamet? Respondet homo, se Smerdim non vidisse, sed jussu Magi regiæ magistri ea proclamare. Cambyses igitur veritate inde cognita, fratrem a se temere occisum luget, et bellum inferre magis parat. Sed dum in equum insilit, elapso vagina gladio lethaliter in femore vulneratus, quod illius loci nomen esset, rogat? Cum Ecbatana dici, responsum esset: ibi sibi fatale esse mori, respondet. Acceperat enim oraculum, se Ecbatanis moriturum: et hactenus putarat, se Ecbatanis Medicis obiturum, cum oraculum de Ecbatanis Syriæ locutum esset. Ita moritur orbus
D liberis, cum annos septem et quinque menses regnasset.

Β'. Ὁ δὲ Μάγος, τοῦ Καμβύσου θανόντος, ἀδεῶς ἐβασίλευσεν, ἑαυτῷ τὸν τοῦ Κύρου Σμέρδην ἐπιγραφόμενος· καὶ πέμψας εἰς πᾶν ἔθνος ὧν ἦρχεν, ἀτέ-

II. Eo mortuo, Magus securus tenebat imperium, usurpans Smerdis Cyri filii nomen: et missis in
171 omnes provincias legatis, triennii immunita-

A tem proclamat. Cum autem jam menses septem regnasset, hoc modo est agnitus. Otanes nobilitate et opibus Persicorum principum nullo inferior, filiam habebat Phædymiam, Cambysi nuptam. Eadem Magus, ut et cæteris regiis concubinis, utebatur. Ab ea pater clam per internuntium quærit, num eum Smerdi Cyri filio concumbat? illa respondet se nec vidisse Cyri Smerdim, neque scire quis sit is cum quo dormiat. Pater denuo ad eam mittit, ut suum mandatum vel cum periculo exsequatur, si sit opus: ac monet ut, quando cum rege dormiat, ejus dormientis aures contrectet. Nam si habeat aures, sciendum eam cum Smerdi Cyri filio concumbere: sin minus, Magum Smerdim existimandum esse. Paret Phædymia patri: eumque carere auribus, qui rem secum haberet, B patri significat. Præciderat autem ei Cyrus aures, ob delictum quoddam. Otanes arcanum illud cum amicis, Aspathine et Gobrya, Persarum principibus communicat: qui cum idem prius essent suspicati, statim fidem habent. Statuunt igitur alios quoque sibi adjungere: Otanes Intaphernem, Gobryas Megabyzum, Aspathines Hydarnem et Darium Hystaspis filium, qui recens ex Persia Susa pervenerat. Qui cum rem cupide audivisset, ejus statim aggrediendæ fit auctor: quod si vel illum diem ignavum elabi paterentur, se insidias Mago indicaturum. Consilio ejus et cæteri assensi, negotium capessunt. Nam et alia conatus maturandi causa C inciderat. Cum enim scirent magi, Prexaspem, Smerdis Cyri filii perpetrasse cædem, atque ob id facinus male audire a Persis: amicitia cum eo inita, magnaque polliciti, jurejurando hominem obstrinxerant, ne cui commentum illud detegeret. Quæ cum ille promisisset, subjunxerunt, se advocaturos populum ad mœnia regiæ; ei, turri conscensa, proclamandum, omnibus exaudientibus, Smerdim Cyri filium, et non alium, esse regem. Nam se illi pepercisse, nec occidisse, ut Cambyses jussisset. Cum et hæc promisisset, convocatur populus: Prexaspes turrim **172** conscendit, beneficia a Cyro in Persas collata commemorat. Filium ejus Smerdin se a Cambyse coactum occidisse, magos tenere imperium affirmat: Persas exsecratur, si id facinus inultum sinant. His dictis, se de D turre præcipitavit, ac mortuus est. Septem igitur illi ea re audita, statim ad regiam feruntur, non prohibentibus custodibus, dignitatem eorum reveritis. Progressi in aulam, in eunuchos, qui nuntios ultro citroque perferebant, incidunt. Eos, rogati quid venirent, et ulteriore progressu prohibiti, occidunt, et propere ingrediuntur. Magi, qui intus eunuchorum tumultum cognorant, ad vim propulsandam se parant: atque alter qui hastam arripuerat, Aspathinem in femore, Intaphernem in facie vulnerat, unde læsus ei est oculus: alteri arcus fuit inutilis, cum res cominus gereretur. Itaque in thalamum se proripit, insequitur Gobryas et Darius: ac ille magum amplectitur: hic veritus

A λειαν πᾶσιν ἐπ' ἔτη τρία ἐκήρυξεν. Ἤδη δὲ μῆνας ἄρξας ἑπτὰ, ὅστις ἦν ἐγνώσθη· ἐγνώσθη δ' οὕτως. Ὀτάνης ἦν γένει καὶ πλούτῳ Περσῶν τοῖς πρώτοις ἐνάμιλλος. Τούτου θυγατέρα Καμβύσης ἔσχεν, ἣ Φαιδυμίη ἐκέκλητο. Ταύτῃ καὶ ὁ Μάγος ἐκέχρητο, ὥσπερ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἃς εὗρεν, εἰς τὰ βασίλεια. Πέμψας οὖν ὁ πατὴρ, ἠρώτα αὐτὴν λάθρα, εἰ τῷ Κύρου Σμέρδῃ, εἴθ' ἑτέρῳ τινὶ συνευνάζοιτο. Ἡ δὲ μήτ' ἰδέσθαι τὸν Κύρου Σμέρδην ἀνταπεκρίνατο, μήτ' εἰδέναι ᾧτινι συγκοιτάζοιτο. Ὁ δὲ καὶ πάλιν στέλλει παρ' αὐτὴν, κινδυνεύειν αὐτῇ ἐντελλόμενος, εἰ δεήσειεν, ἵνα πληρώσῃ πατρικὴν ἐντολήν. Καὶ ὑποτίθεις, ὁπηνίκα συγκοιμῷτο τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπνώττοντα αὐτὸν γνῷ, ψαῦσαι τῶν ὤτων αὐτοῦ. Καὶ εἰ μὲν ἔχοντα ὦτα γνοίη, εἰδέναι ὡς τῷ Κύρου B Σμέρδῃ συγγίνεται· εἰ δὲ μὴ ἔχοι, τὸν Μάγον Σμέρδην αὐτὸν νομίζειν. Πείθεται τῷ πατρὶ ἡ Φαιδυμίη, καὶ γνοῦσα τὸν αὐτῇ συγγινόμενον ὦτα μὴ ἔχοντα, ἐσήμηνε τῷ πατρί. Οὐκ εἶχε δ' ὦτα, ὅτι ὁ Κῦρός ποτε ταῦτα δι' ἁμάρτημά τι ἀπέτεμεν. Ὁ δὲ Ὀτάνης Ἀσπαθίνῃ καὶ Γωβρύᾳ πρωτεύουσι τῶν Περσῶν καὶ αὐτῷ φιλουμένοις, κοινοῦνται δὴ τὸ ἀπόρρητον. Οἱ δὲ καὶ πρώην ἐν ὑποψίᾳ ὄντες τοῦ πράγματος, εὐθὺς τοὺς λόγους ἐδέξαντο. Ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς καὶ ἑτέρους προσεταιρίσασθαι. Καὶ Ὀτάνης μὲν ἐπάγεται Ἰνταφέρνην, Γωβρύας δὲ Μεγάβυζον, Ὑδάρνην δὲ Ἀσπαθίνης, καὶ Δαρείῳ δὲ τῷ Ὑστάσπου υἱῷ ἄρτι πρὸς Σοῦσα ἐκ Περσίδος ἐλθόντι, τὸ ἀπόρρητον ἐκοινώσαντο. Ὁ δὲ καὶ ἐδέξατο τὸν λόγον, καὶ πρὸς C τὴν πρᾶξιν αὐτίκα ὁρμᾷν συνεβούλευεν· ἢ τῆς παρούσης ἡμέρας διακενῆς παρερχομένης, αὐτὸς ἔλεγε γενέσθαι τῷ Μάγῳ μηνυτὴς τῆς ἐπιβουλῆς. Ἐπείσθησαν τῇ συμβουλῇ τοῦ Δαρείου, καὶ οἱ λοιποὶ, καὶ τοῦ ἔργου εἴχοντο· Συνέβη δέ τι καὶ ἕτερον, ὃ ἐπισπεῦσαι αὐτοὺς ἠρέθισε τὴν ἐγχείρησιν. Εἰδότες γὰρ οἱ μάγοι, ὅτι Πρηξάσπης ἐχειρούργησε τὸν Σμέρδου φόνον τοῦ Κύρου παιδὸς, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο καὶ ἐν αἰτίᾳ τοῖς Πέρσαις ἐστὶν, προσκαλεσάμενοι αὐτὸν, φίλον τε ἐποιοῦντο, καὶ ὅρκοις προκατελάμβανον, καὶ λαμπραῖς ὑποσχέσεσι, μή τινι αὐτῶν ἐκφῆναι τὸ σόφισμα. Καταθεμένου δ' ἐκείνου ποιήσειν ταῦτα, προσεπῆγον συγκαλέσειν τὸ πλῆθος ὑπὸ τὸ τεῖχος τῶν βασιλείων, αὐτὸν δ' ἐπὶ πύργον ἀναβάντα, εἰς ἐπήκοον πᾶσιν ἐκβοῆσαι, ὡς ὑπὸ Σμέρδου τοῦ Κύρου D υἱέος, οὐχ ὑφ' ἑτέρου δὲ βασιλεύονται. Φείσασθαι γὰρ αὐτοῦ, καὶ μὴ κτεῖναι αὐτὸν, ὡς ὁ Καμβύσης αὐτῷ ἐνετείλατο. Συνθεμένου δὲ καὶ ταῦτα ποιήσειν, συνῆκτο μὲν τὸ πλῆθος, Πρηξάσπης δὲ ἐπὶ τὸν πύργον ἀνῄει, καὶ ἔλεξεν ὅσα τοῖς Πέρσαις ἀγαθὰ παρὰ Κύρου γεγόνασι. Προσετίθει δὲ, ὡς τὸν ἐκείνου παῖδα τὸν Σμέρδην αὐτὸς ἀνέλοι, τοῦ Καμβύσου βιάσαντος. Τοὺς μάγους δὲ τὴν βασιλείαν ἔχειν ἐπληροφόρει. Καὶ ἐπηρᾶτο Πέρσαις, εἰ μὴ αὐτοὺς τίσαιντο. Ταῦτα εἰπὼν, ἑαυτὸν κατεκρήμνισε, καὶ ἀπέθανεν. Οἱ δὲ ἑπτὰ ἄνδρες ἐν τῇ ὁδῷ τὰ κατὰ τὸν Πρηξάσπην μαθόντες, ὥρμησαν εὐθὺς ἐπὶ τὰ βασίλεια, καὶ εἰσῄεσαν, παρὰ τῶν φυλάκων μὴ κωλυόμενοι· ᾐδοῦντο γὰρ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἀνδρῶν. Παρελθόντες δ' εἰς τὴν αὐλὴν, ἐνέτυχον τοῖς ἀγγελιαφό-

[illegible], οἱ σφᾶς ἠρώτων, ὅπου χρήζοντες **A** [illegible], [illegible] τε προσωτέρω ἰέναι. Οἱ δὲ τοὺς μὲν ἐκεῖ [illegible], αὐτοὶ δὲ δρομαίως εἰσῄεσαν. Οἱ μάγοι δ' ὄντες ἔνδον, καὶ τῶν εὐνούχων γνόντες τὸν θόρυβον, ἐτράποντο πρὸς ἀλκήν. Καὶ ὁ μὲν τὴν αἰχμὴν, ὁ δὲ τὸ τόξον μετεχειρίσαντο, καὶ θάτερος μὲν τῇ αἰχμῇ Ἀσπαθίνην παίει κατὰ μηρὸν, τὸν δ' Ἰνταφέρνην κατ' ὄψιν, ὅθεν ἐκεῖνος ἐβλάβη τὸν ὀφθαλμόν. Τὰ τόξα δ' ἦν ἄπρακτα, χερσὶν ἐγγύθεν αὐτοῖς χρωμένοις. Καὶ ὁ ταῦτα κατέχων εἰσέδυ πρὸς θάλαμον. Συνεισπίπτουσι δ' αὐτῷ Γωβρύας τε καὶ Δαρεῖος. Καὶ ὁ μὲν συνεπλάκη τῷ Μάγῳ· Δαρεῖος δὲ ἀπορῶν διὰ σκότος, καὶ δεδιὼς μὴ τὸν ἑταῖρον πλήξῃ, ἵστατο ἄπρακτος. Γωβρύας δὲ ἤρετο ὅτου χάριν ἀργὸς ἵσταται; ὁ δ' εἶπε τὸ αἴτιον· καὶ ὅς, Ὤθει τὸ ξίφος καὶ δι' ἀμφοῖν, ἔφησε. Καὶ ὁ Δαρεῖος ὦσε τὸ ἐγχειρίδιον, καὶ τοῦ Μάγου ἐπέτυχε. Κτείναντες οὖν καὶ τὸν ἕτερον, οἱ λοιποὶ ἔτεμον τὰς κεφαλὰς καὶ ἀμφοῖν, καὶ τοὺς μὲν δύο τοὺς τραυματίας αὐτῶν διά τε τὰ τραύματα, καὶ τὴν τῆς ἀκροπόλεως φυλακὴν, κατέλιπον ἐν αὐτῇ· οἱ δὲ λοιποὶ τὰς κεφαλὰς ἐπιφερόμενοι τῶν μάγων, ἐξέθεον, καὶ Πέρσαις ταύτας ἐδείκνυον, καὶ ἐξηγοῦντο τὸ γεγονός. Οἱ δὲ τὴν ἀπάτην μαθόντες, ἔκτεινον ᾧ ἂν τῶν μάγων ἐνέτυχον.

ne amicum in tenebris interficeret, astat otiosus. Ob eam rem a Gobrya objurgatus, et vel utrumque trajicere jussus, pugione Magum ferit. Cæteri etiam, altero occiso, capita utriusque amputant, eaque ferentes, relictis duobus, tum ob vulnera, tum ad regiæ custodiam, excurrunt, cæsorum capita Persis ostendunt, rem gestam narrant. Illi fraude intellecta, magos omnes obvios occidunt.

Γ. Ἐπεὶ δὲ κατέστη ὁ θόρυβος, καὶ ἤδη τινὲς **B** ἡμέραι παρῆλθοσαν, ἐβουλεύοντο περὶ τῆς τῶν πραγμάτων οἰκονομίας. Καὶ Ὀτάνης μὲν δημοκρατείαν εἶναι προῄρει, ἀριστοκρατείαν δὲ ὁ Μεγάβυζος, ὁ δέ γε Δαρεῖος βασιλείαν καὶ αὖθις αἱρήσεσθαι συνεβούλευε. Συνέθεντο οὖν τῇ τούτου γνώμῃ καὶ οἱ τέσσαρες οἱ λοιποί. Καὶ ἔδοξεν αὐτοῖς, ἐπιβῆναι τῶν ἵππων, καὶ ὅτου ἂν ὁ ἵππος, ἡλίου ἀνατείλαντος, χρεμετίσῃ ἐν τῷ προαστείῳ γενομένων, τοῦτον ἔχειν τὴν βασιλείαν. Δαρεῖος δὲ τὴν βουλὴν τῷ ἱπποκόμῳ αὐτοῦ ἐξηγήσατο. Ἦν δὲ σοφὸς ὁ ἀνὴρ, καὶ, Θάῤῥει, ὦ δέσποτα, ἔφη, ὡς σὴ ἔσται ἡ βασιλεία. Γενομένης οὖν νυκτὸς, θήλειαν ἵππον λαβὼν ἣν ὁ Δαρείου ἔστεργεν ἵππος, καὶ δήσας εἰς τὸ προάστειον ἐπήγαγε τὸν ἵππον, καὶ περιῆγεν αὐτὸν ἀγχοῦ τῇ θηλείᾳ, καὶ τέλος ἐφῆκεν ὀχεῦσαι τὴν ἵππον. **C** Ἕωθεν δὲ τῶν ἑπτὰ παραγενομένων εἰς τὸ προάστειον, καὶ διεξελαυνόντων ἐν αὐτῷ, ὡς ἐκεῖ γεγόνασιν ἔνθαπερ ἡ θήλεια ἵππος ἐδέδετο, εἰς μνήμην ταύτης ὁ Δαρείου ἵππος ἦλθ' ἐχρεμάτισεν, κἀκ τούτου τῷ Δαρείῳ ἡ βασιλεία προσγέγονεν. Οἱ μὲν οὖν τοῦτό φασι μηχανήσασθαι τὸν Οἰβαρέα (τοῦτο γὰρ τῷ τοῦ Δαρείου ἱπποκόμῳ ὄνομα ἦν)· οἱ δ' ἑτεροῖον εἶναί φασι τὸ τούτου μηχάνημα. Τῆς γὰρ ἵππου ἐκείνης, ἣν ὁ Δαρείου ἵππος ἐφίλει, τῶν ἄρθρων ἐπιψαῦσαι τῇ χειρὶ καὶ τὴν χεῖρα κρύπτειν ἐν τῇ ἀναξυρίδι. Ἤδη δὲ τοῦ ἡλίου ἀνίσχοντος, καὶ τοὺς ἵππους ἀναβαινόντων τῶν ἑπτὰ ἐκείνων ἀνδρῶν, προσαγαγεῖν αὐτὸν τὴν χεῖρα τοῖς τοῦ ἵππου τοῦ Δαρείου μυκτῆρσι, καὶ τὸν αὐτίκα αἰσθόμενον φριμάξασθαί τε καὶ χρεμετίσαι. Εἴθ' οὖν οὕτως, εἴτ' ἐκείνως, ὁ Δαρεῖος τῆς βασιλείας ἐπέτυχεν. Οὗτος **D** ὢν ἰδιώτης ὢν, ηὔξατο τῷ Θεῷ, εἰ γένοιτο βασιλεὺς, πάντα τὰ σκεύη τοῦ Θεοῦ, ὅσα ἦν ἔτι ἐν Βαβυλῶνι, πέμψειν εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναόν. Ἦν δὲ αὐτῷ πάλαι καὶ πρὸς τὸν Ζοροβάβελ φιλία, δι' ἣν καὶ σωματοφυλακεῖν μεθ' ἑτέρων δύο ἠξίωτο, ἄρτι ἐξ Ἱεροσολύμων πρὸς αὐτὸν ἀφικόμενος. Τῷ δὲ πρώτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας πότον τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ Δαρεῖος ἡτοίμασεν. Ὡς δ' εὐωχηθέντες ἀνέλυσαν, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ κοίτῃ κατέδαρθε· μικρὸν δ' ὑπνώσας, ἀφύπνωσε, καὶ μετὰ τῶν σωματοφυ

III. Sepito post aliquot dies tumultu, de componendis rebus deliberant. Ac Otanes democratiam instituendam, Megabysus aristocratiam, Darius iterum eligendum esse regem censet. Cujus sententiæ et cæteri quatuor principes suffragati, decrevere, conscendendos esse equos: et cujus equus, exorto sole, cum in suburbium pervenerint, primus hinnierit, ejus esse regnum. Id decretum Darius suo equisoni aperit: qui cum vir prudens esset, bono animo dominum esse jubet, ejus enim regnum fore. Noctu equam a Darii equo adamatam in suburbio alligat, equum prope illam adducit, ac denique ad coitum admittit. Mane cum septem viri in suburbium convenissent, quaque equa alligata fuerat, transirent, 173 Darii equus illius recordatus hinnivit: itaque Darius regno potitus est. Nonnulli igitur Darii equisonem Œbarem hoc machinatum esse ferunt, alii diversum quiddam tradunt. Nam equæ a Darii equo adamatæ genitalia contrectasse manu, eaque intra subligaculum condita, cum sole jam oriente septem viri equos conscenderent, Darii equi nares palpasse: qui percepto odore, statim cum fremitu hinnierit. Hoc sive ita, sive aliter factum fuerit, regno certe potitus est Darius: qui privatus adhuc votum fecerat Deo, si rex esset factus, se vasa reliqua, quæ adhuc Babylone essent, omnia, in templum Hierosolymitanum remissurum esse. Et quia vetustate amicitiæ cum Zorobabele conjunctus erat, eum recens Hierosolymis profectum cum aliis duobus ad custodiam sui corporis adhibuerat. Cum autem primo sui regni anno convivio magnates excepisset, ac post eorum abitum, parum in lectulo dormisset, experrectus, cum suis custodibus colloquitur, et singulis singulas quæstiones proponit. Primo, an vinum omnia vincat? alteri, an rex? tertio (is Zorobabel fuit) an mulieres, easque veritas? pollicitus victori præmia, ut purpuram, cydarim byssinam, et torquem aureum gestaret, ac potestatem haberet ex auro bibendi, et in lecto aureo dormiendi, et curru aureis frenis vehendi: utque proximum a se locum teneret, et suus cognatus vocaretur. Mane proceribus accersitis, quemque satellitum quæstionem

suam declarare jubet. Primus igitur vini potentiam extollit, quod animos abutentium deciperet, affectus mutaret, et ebrios variis modis transformaret. Alter regem præstare omnibus disputat, cum homines ob sapientiam cæteris omnibus antecellant: iis autem quibus alia pareant, reges imperent. At Zorobabel majus esse robur mulierum asserit: nam ex eis et reges nasci, et vinitores: eas ab omnibus et parentibus et patriæ et charissimis quibusque anteponi: eas ipsis regibus imperare, qui se submittant et adulentur si quid illas ægre ferre cognorint. Sed veritatem tamen potentiorem esse mulieribus. 174 Ipsum enim Deum veracem et esse et perhiberi: cumque cætera caduca sint, veritatem esse immortalem et æternam. In hujus sententiam cum ivissent omnes, ut qui de veritate rectissime disseruisset: Darius ei permisit, ut præter promissa præmia, quidvis etiam postularet. At ille regem admonet, quemadmodum vovisset si regno potiretur, se et templum Hierosolymitanum instauraturum, et vasa quæ Babylone reliqua essent, remissurum: *Et hæc*, inquit, *peto*. His rex delectatus, scribit ad satrapas, ut cedrina ligna præbeant ad templi structuram, et ad urbis instaurationem Zorobabeli sint adjumento: omnes Israelitas, qui in Judæam abeant, libertate et immunitate donat: ad templum instaurandum L talenta largitur, vasa quæ penes ipsum erant, mittit: et quæcunque Cyrus de Judæis promulgarat, eadem et ipse confirmat.

A λάχων ὡμίλει, καὶ τούτων ἑκάστῳ ἀγῶνα λόγου προτίθησι· τῷ πρώτῳ μὲν, εἰ ὁ οἶνος πάντων κρατεῖ· τῷ δευτέρῳ δὲ, εἰ οἱ βασιλεῖς· τῷ δὲ γε λοιπῷ (οὗτος δὲ ὁ Ζοροβάβελ ἦν) εἰ αἱ γυναῖκες, καὶ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια· καὶ τῷ νικήσαντι γέρας δώσειν ὑπέσχετο νικητήριον, πορφύραν φορεῖν, καὶ κίδαριν βυσσίνην, καὶ περιαυχένιον χρύσεον, καὶ ἐν ἐκπώμασι πίνειν χρυσοῖς, καὶ ἐπὶ χρυσίου καθεύδειν, καὶ ἅρμα χρυσοχάλινον ἔχειν, καὶ μετ' αὐτὸν προεδρεύειν, καὶ συγγενῆ καλεῖσθαι αὐτοῦ. Ὄρθρου τοίνυν τοὺς μεγιστᾶνας μεταπεμψάμενος, τῶν σωματοφυλάκων ἕκαστον ἐκέλευε περὶ τοῦ προβλήματος ἀποφαίνεσθαι, καὶ ὁ μὲν τὴν ἰσχὺν ἐξῆρε τοῦ οἴνου, ὡς τὴν τῶν καταχρωμένων ἀπατῶντος διάνοιαν, καὶ τὰς τῶν ψυχῶν διαθέσεις μεταποιοῦντος, καὶ ἄλλους ἐξ ἄλλων ἐργαζομένου τοὺς οἰνωθέντας. B Ὁ δὲ τὸν βασιλέα πάντων ὑπερέχειν ἐφιλοσόφησεν, ὡς τῶν ἀνθρώπων κρατούντων τῶν ἄλλων ἁπάντων διὰ σοφίας, τούτων δ' αὖ οἷς ἅπαντα ὑποτάσσεται, κυριευόντων τῶν βασιλέων. Ὁ δέ γε Ζοροβάβελ, τὰς γυναῖκας κρειττονεύειν τὴν ἰσχὺν ἀπεφήνατο, ὡς καὶ τῶν βασιλέων δι' αὐτῶν γενομένων, καὶ τῶν τὰς ἀμπέλους δὲ φυτευόντων, καὶ πάντων αὐτὰς γονέων τε προτιμώντων, καὶ τῶν πατρίδων καὶ τῶν φιλτάτων αὐτῶν· καὶ τῶν βασιλέων δ' αὐτῶν κρατεῖν τὰς γυναῖκας κολακευόντων αὐτὰς, καὶ ταπεινουμένων, εἰ κατά τι δυσχεραινούσας γνοῖεν αὐτάς. Μᾶλλον δὲ τούτων δύνασθαι τὴν ἀλήθειαν, ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστι, καὶ οὕτω καλεῖται, καὶ τὰ μὲν ἄλλα θνητά· ἀθάνατον δὲ χρῆμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, καὶ ἀΐδιον. Πάντων δὲ τῇ γνώμῃ τούτου θεμένων, ὡς ἄριστα περὶ τῆς ἀληθείας φιλοσοφήσαντος ὁ Δαρεῖος αἰτήσασθαι ὃ βούλεται, πάρεξ τῶν ὑπεσχημένων, ἐπέτρεψεν. Ὁ δὲ τῆς εὐχῆς αὐτὸν ἀνέμνησεν, ἣν, εἰ λάβοι τὴν βασιλείαν, πεποίητο. Αὕτη δὲ ἦν, τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις τοῦ Θεοῦ κατασκευάσαι ναὸν, ἀποκαταστῆσαι δὲ καὶ τὰ σκεύη, ὅσα ἔτι ἐν Βαβυλῶνι περιελέλειπτο. *Καὶ τοῦτο*, ἔφη, *τὸ αἴτημα τὸ ἐμόν*. Ἡσθεὶς δ' ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς, γράφει τοῖς σατράπαις, κέδρινα ξύλα χορηγεῖν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ, καὶ συγκατασκευάζειν τὴν πόλιν τῷ Ζοροβάβελ, καὶ πάντας τοὺς εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπελθόντας αἰχμαλώτους τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀτελεῖς, καὶ τάλαντα δοθῆναι πεντήκοντα εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ. Καὶ τὰ σκεύη δὲ πάντα ὅσα ἦν παρ' αὐτῷ, ἔπεμψε, καὶ ὅσα Κῦρος περὶ τῶν Ἰουδαίων ἐθέσπισε, ταῦτα καὶ Δαρεῖος προσδιετάξατο.

IV. His peractis, Zorobabel Babylonem proficiscitur, et popularibus suis lætum affert de regis benignitate nuntium. Quibus igitur cordi erat reditus, ii Hierosolyma se conferunt, quorum summa fuit myriades CCCCLXII et millia VIII absque Levitis et janitoribus et sacris servis ac ministris, qui reducem populum sequebantur. Horum dux fuit Zorobabel, Salathielis filius, ex tribu Judaica et Davidis posteritate, et Jesus Josedeci pontificis filius. Præter hos et Mardochæus et Gerebus, delecti a populo: urbem ingressi, victimis immolatis templi ædificationem auspicantur, eaque celeriter

C Δ'. Ἧκεν οὖν, τούτων γεγονότων εἰς Βαβυλῶνα ὁ Ζοροβάβελ, καὶ τοῖς ὁμοφύλοις τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως εὐηγγελίσατο· καὶ ὅσοι προτεθύμηντο ἐπανελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀπῄεσαν. Τὸ δὲ κεφάλαιον τῶν ἀπιόντων ἦν μυριάδες τετρακόσιαι (7) ἑξήκοντα δύο καὶ ὀκτακισχίλιοι, ἄτερ Λευϊτῶν τε καὶ Πυλωρῶν καὶ δούλων ἱερῶν καὶ θεραπόντων, οἳ τοῖς ἀναβαίνουσιν εἵποντο. Ἡγεμὼν δὲ τούτων ἦν Ζοροβάβελ, Σαλαθιὴλ παῖς, ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἀπόγονος τοῦ Δαβὶδ, καὶ Ἰησοῦς υἱὸς Ἰωσεδὲκ τοῦ ἀρχιερέως· πρὸς τούτοις δὲ Μαρδοχαῖος καὶ Γερὲβ ἐκ τοῦ πλήθους κεχρισμένοι ἄρχοντες (8) ἦσαν. Ἀπελθόντες δὲ

Variæ lectiones et notæ.

(7) *Μυριάδες τετρακοσίαι*. Ita cod. ms. quater millies mille sexcenties mille, vicies octies mille. Immensus hic est numerus, et fortasse falsus, ex imperitia scriptoris atque oscitantia, qui pro μ, 40, posuit υ, 500, et pro χιλιάδες, μυριάδες. Apud Josephum quidem lib. *Antiquit.*, XI tantumdem legitur. Sed Esdræ lib. III, cap. 5, ex conversione D Castalionis numerantur 40000 Israelitarum; quibus cum servi, ancillæ, cantores, psaltriæ adduntur, fiunt 49952. Vetus translatio numerat Israelitas 42340, servos et ancillas 7339, cantores et cantatrices 365, qui faciunt 49942. W.

(8) *Κεχρισμένοι ἄρχοντες*. Ita cod. ms. *uncti magistratus*. Josephus habet κεχριμένοι.

εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔθυσαν, καὶ τῆς οἰκοδομῆς ἀπήρξαντο τοῦ ναοῦ. Καὶ ὁ μὲν ναὸς θᾶττον ἔλαβε τέλος. Ἀπαρτισθέντος δ' ἤδη τοῦ ἱεροῦ, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ Λευῖται καὶ οἱ Ἀσὰφ παῖδες ὕμνουν τὸν Θεόν. Τῶν δὲ πατριῶν οἱ πρεσβύτεροι τὸν πρὶν ναὸν ταῖς μνήμαις ἀναπολοῦντες, καὶ τὸν ἄρτι γεγενημένον ἐνδεέστερον ὁρῶντες τοῦ πάλαι, εἰς δάκρυα καὶ θρήνους προήγοντο, καὶ ἡ τούτων οἰμωγὴ ὑπερεφώνει τὴν τῶν σαλπίγγων ἠχήν. Προσίασι δ' οἱ Σαμαρεῖται τῷ Ζοροβάβελ, ἔτι τοῦ ναοῦ ἀνεγειρομένου, ἀξιοῦντες συγκοινωνῆσαι αὐτοῖς τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ. Ὁ δὲ τῆς μὲν οἰκοδομῆς αὐτοὺς μετασχεῖν οὐ προσήκατο, προσκυνεῖν δ' ἐν αὐτῷ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐφιέναι. Πρὸς ταῦτα οἱ Σαμαρεῖται ἠχθέσθησαν, καὶ πείθουσι τὰ ἐν Συρίᾳ ἔθνη, δεηθῆναι τῶν σατραπῶν, ἐπισχεῖν τοῦ ναοῦ τὴν ἀνέγερσιν. Ἀναβάντες δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα οἱ Συρίας ἐπάρχοντες καὶ Φοινίκης, ἠρώτων, τίνος συγχωρήσαντος ὡς φρούριον τὸν ναὸν ἀνεγείρουσι, καὶ τῇ πόλει τείχη σφόδρα περιβάλλουσιν ἰσχυρά; Ζοροβάβελ δὲ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἰησοῦς, ἐκ Κύρου πρῶτον ἐπιτραπῆναι τὴν οἰκοδομὴν ἔφασαν, εἶθ' αὖθις ἐκ τοῦ Δαρείου. Οἱ δ' ἔπαρχοι τῶν τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης χωρῶν, τὴν μὲν τῶν ἔργων οἰκοδομὴν ἐπισχεῖν οὐκ ἔκριναν, Δαρείῳ δὲ παραχρῆμα ἔγραψαν. Τῶν δὲ Ἰουδαίων κατεπτηχότων, μὴ μεταδόξῃ τῷ βασιλεῖ περὶ ὧν ᾠκονόμησεν, Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας οἱ προφῆται θαῤῥεῖν αὐτοὺς παρώρμων, καὶ μηδὲν ὑφοράσθαι ἀβούλητον. Πιστεύοντες οὖν τοῖς προφήταις, ἐντεταμένως εἴχοντο τῆς οἰκοδομῆς. Δαρεῖος δὲ τὰς ἐπιστολὰς δεξάμενος, καὶ τὰς τῶν Σαμαρειτῶν κατηγορίας, ὅτι τήν τε πόλιν ὀχυροῦσιν Ἰουδαῖοι, καὶ τὸν ναὸν οἰκοδομοῦσιν ὡς φρούριον, καὶ ὅτι Καμβύσης τὴν τούτων ἐκώλυσεν οἰκοδομὴν, προσέταξεν ἐν τοῖς βασιλικοῖς ὑπομνήμασι ζητηθῆναι τὰ περὶ τούτου, καὶ εὑρέθη ἐν Ἐκβατάνοις τῇ βάρει τῇ ἐν Μηδίᾳ γεγραμμένον, ὡς τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας Κῦρος ἐκέλευσε τὸν ναὸν οἰκοδομηθῆναι τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ τὴν εἰς ταῦτα δαπάνην ἐκ τῶν βασιλικῶν διετάξατο γίνεσθαι, καὶ τὰ τοῦ ναοῦ σκεύη ἀποδοθῆναι, καὶ συλλαβέσθαι πρὸς τὸ ἔργον τοῖς ἐκεῖσε ἄρχουσιν ἐκέλευσε, καὶ τελεῖν τοῖς Ἰουδαίοις εἰς θυσίαν ταύρους καὶ κριοὺς καὶ ἄρνας καὶ ἐρίφους, σεμίδαλίν τε καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον. Ταῦτα ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Δαρεῖος εὑρὼν, ἀντέγραψε τοῖς ἐπεσταλκόσι· *Τὸ ἀντίγραφον ὑμῖν τῆς ἐπιστολῆς, ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εὑρὼν τοῖς Κύρου, ἀπέσταλκα, καὶ βούλομαι γενέσθαι πάντα, ὡς περιέχει αὐτή. Ἔῤῥωσθε.* Γνόντες δὲ τὴν τοῦ βασιλέως προαίρεσιν οἱ τῶν χωρῶν ἐκείνων ἐπιτροπεύοντες, συνήργουν τοῖς Ἰουδαίοις. Καὶ ᾠκοδομήθη ἐν ἔτεσιν ἑπτὰ ὁ ναὸς, καὶ ἔθυσαν οἱ Ἰσραηλῖται θυσίας ἀνανεωτικὰς τῶν προτέρων ἀγαθῶν. Τῆς δὲ τῶν Ἀζύμων ἑορτῆς ἐνστάσης, συνεῤῥύη πᾶς ὁ λαὸς ἐκ τῶν κωμῶν εἰς τὴν πόλιν, καὶ τὴν ἑορτὴν ἤγαγον, καὶ τὴν Πάσχα προσαγορευομένην θυσίαν ἐτέλεσαν. Κατῴκησαν δ' ἐν Ἱεροσολύμοις πολιτείᾳ χρώμενοι ἀριστοκρατικῇ μετὰ ὀλιγαρχίας. Οἱ γὰρ ἱερεῖς προεστήκεσαν τῶν πραγμάτων, ἄχρις οὗ τοὺς Ἀσαμωναίου συνέβη βα-

A absoluta, sacerdotes, Levitæ et Asaphi liberi Deum celebrant. Tribuum vero seniores, repetita prioris templi magnificentia, quod recens illud longe inferius esse cernerent, ita illacrymant atque lugent, ut eorum ejulatus sonum tubarum superaret. Dum templum conderetur, Samaritani Zorobabelem adeunt, petentes se in structuræ societatem admitti. Id ille recusat : cæterum ea absoluta, si in templo adorare velint, licere. Ea repulsa homines irritati, Syriæ gentibus auctores sunt petendi a satrapis, ut templi ædificationem prohibeant. Itaque præsides Syriæ **175** et Phœniciæ Hierosolyma profecti, rogant, cujus concessu templum instar castelli ædificent, et urbem muris fortissimis cingant? Zorobabel et pontifex Jesus id primum a Cyro, B deinde a Dario etiam permissum esse, respondent. Quo illi audito, non impedienda opera censuerunt, sed Dario statim scripserunt. Judæos autem perterritos ac metuentes, ne regem liberalitatis suæ pœniteret, Aggæus et Zacharias prophetæ bonis animis esse jubent, neque molesti quidquam suspicari. Igitur prophetis freti, continenter instant operi. Darius autem litteris et Samaritanorum accusationibus acceptis, quod Judæi urbem munirent, et templum castelli instar exstruerent, cum eorum ædificatio a Cambyse prohibita fuerit, hæc in regiis monumentis inquiri jubet ; ac inventum est Ecbatanis (id Mediæ castellum est) in turri scriptum, Cyrum anno regni sui primo jussisse, templum et sacrarium Hierosolymitanum exstrui, C et sumptus ad eam rem ex regia suppeditari, templique vasa restitui, et vicinos prætores opus illud adjuvare : et Judæis ad sacrificia pendere tauros, arietes, agnos et hædos, similamque, vinum et oleum. Hæc Darius cum in commentariis invenisset, præsidibus in hanc sententiam rescripsit : *Exemplum vobis mandati Cyri in monumentis repertum mitto : atque omnino id fieri volo, quod illo continetur. Valete.* Regis voluntate cognita, provinciarum illarum prætoribus Judæos adjuvantibus, temploque annis septem absoluto, Israelitæ victimas immolarunt, pristinorum bonorum renovatrices. In festo Azymorum omnes e pagis in urbem confluxerunt : peractoque sacrificio, quod Pascha D dicitur, festivitatem concelebrarunt. Qui Hierosolymis consederant, formam reipublicæ tenuerunt ex optimatum et paucorum potestate contemperatam. Summa rerum enim usque ad regnum Asamonæorum penes sacerdotes fuit. Nam ante captivitatem quidem regibus per annos DXXXII menses VI et dies X paruerunt. Ante reges, magistratus ii præfuere, qui judices vocabantur, et dictatores : sub quibus et ipsis annos **176** amplius D post Mosem et Jesum egerunt. Samaritani tamen infesti Judæis, multa mala dederunt. Quamobrem Zorobabel et alii IV ex magistratibus cum eo Hierosolymis legati ad Darium iverunt. Quorum rex querelis cognitis, ad magistros equitum et senatum Samariæ scripsit : ne molesti essent Judæis, sed

e regio fisco tributorum Samariæ, omnia suppeditarent ad sacrificia necessaria.

σιλεύειν ἐκγόνους. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας, ἐβασιλεύοντο ἐπὶ ἔτη πεντακόσια τριακονταδύο, μῆνας ἕξ, ἡμέρας δέκα. Πρὸ δὲ τῶν βασιλέων ἄρχοντες αὐτοὺς διεῖπον οἱ προσαγορευόμενοι κριταὶ, καὶ μόναρχοι. Καὶ τοῦτον πολιτευόμενοι τὸν τρόπον ἐπ' ἔτεσι πλείοσιν ἢ πεντακοσίοις διήγαγον, μετὰ Μωϋσῆν τε καὶ Ἰησοῦν. Οἱ δέ γε Σαμαρεῖς ἀπεχθῶς πρὸς αὐτοὺς διακείμενοι, πολλὰ κακὰ τοὺς Ἰουδαίους εἰργάζοντο. Πρέσβεις οὖν ἐξ Ἱεροσολύμων πρὸς Δαρεῖον ἐστάλησαν, Ζοροβάβελ, καὶ τῶν ἀρχόντων ἕτεροι τέσσαρες. Μαθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ κατὰ τῶν Σαμαρέων αἰτιάματα, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἱππάρχους (9) τῆς Σαμαρείας καὶ τὴν βουλὴν, μήτ' ἐνοχλεῖν Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ χορηγεῖν αὐτοῖς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γαζοφυλακίου τῶν φόρων τῆς Σαμαρείας, πάνθ' ὅσα πρὸς τὰς θυσίας αὐτοῖς ἐστι χρήσιμα.

V. Dario mortuo, Xerxes filius paterni et regni et pietatis successor, erga Judæos optime affectus fuit. Erat autem eo tempore Babylone Esdras, vir bonus, et Mosaicæ legis peritissimus. Is cum se in regis amicitiam insinuasset, atque ascendere Hierosolyma, Judæis quibusdam Babyloniis secum adductis, cuperet, regem oravit, ut se per litteras satrapis commendaret. Rex igitur hujusmodi scribit litteras : *Meæ humanitatis esse ratus, ut qui ex Israelitis voluerint, Hierosolyma discedant : hoc negotium Esdræ Scribæ et divinæ legis lectori dedi. Qui igitur voluerit, abeat : et quidquid auri atque argenti in regione Babyloniorum inventum fuerit, Deo consecratum, id omne jubeo perferri Hierosolyma. Tu vero, Esdra, quæcunque tibi visa fuerint, ea perficito, impensis e fisco regio sumptis. Sacerdotibus porro, Levitis, et omnibus templi ministris neque tributum, neque quidqam aliud molestum imperari volo. Tuque, Esdra, pro divina tua sapientia designato judices legis peritos, qui in Syria totaque Phœnicia jus dicant, et ignorantibus legem cognoscendam exhibeto.* Hanc epistolam Esdras Judæis Babylone degentibus legit, et exempla ejus in omnes provincias ad populares suos misit : qui omnes supra modum exhilarati sunt, quidam etiam cum sua re familiari se Babylonem contulerunt, ut redirent Hierosolyma. Sed universus Israelitarum populus illic mansit. Ea de causa Josephus ait, duas tantum tribus tam in Europa quam in Asia parere Romanis : decem vero ultra Euphratem esse, quarum infinita sit multitudo, cujus iniri nullus queat numerus. Esdras igitur multis Hierosolyma secum profectis, munera quæ Xerxes, ejusque consiliarii et Babylonii Israelitæ Deo donarant, magnam argenti et æris summam gazæ custodibus, provinciarum prætoribus litteras regis reddit, qui genti honorem habuerunt, omnibusque rebus adjumento fuerunt. Postea cum intellexisset quosdam e populo, sacerdotibus et Levitis alienigenas duxisse uxores : eos multis lacrymis et crebris monitis impulit, ut eas una cum liberis ejicerent. Festo tabernaculorum omnis fere populus congregatus, ab Esdra petiit, ut leges Mosaicas legeret : quibus auditis, commissa piacula deplorarunt. Sed Esdras, in festo non esse lacrymandum, dixit : sed operandum sacris, et convivandum, ac leges in posterum

Ε'. Δαρείου δὲ τελευτήσαντος, παραλαβὼν τὴν βασιλείαν ὁ παῖς αὐτοῦ Ξέρξης, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν εὐσέβειαν διεδέξατο, καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔσχε φιλοτιμότατα. Ἦν δ' ἐν Βαβυλῶνι τότε Ἔζρας, ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ τῶν νόμων Μωσέως εἰς ἐμπειρίαν ἀκριβέστατος. Οὗτος φίλος τῷ Ξέρξῃ γίνεται, καὶ ἀναβῆναι θελήσας εἰς Ἱεροσόλυμα, καί τινας ἐπαγαγέσθαι τῶν ἐν Βαβυλῶνι Ἑβραίων, ἐδεήθη τοῦ βασιλέως διὰ γραμμάτων αὐτοῦ γνωρίσαι τοῖς σατράπαις αὐτόν. Ὁ δὲ γράφει ταῦτα· *Τῆς ἐμαυτοῦ φιλανθρωπίας ἔργον εἶναι νομίσας, τὸ τοὺς βουλομένους τῶν Ἰσραηλιτῶν συναπαίρειν εἰς Ἱεροσόλυμα, Ἔζρᾳ ἱερεῖ καὶ ἀναγνώστῃ τοῦ θείου νόμου τοῦτο προσέταξα, καὶ ὁ βουλόμενος ἀπίτω. Καὶ ἄργυρος καὶ χρυσὸς, ὅσος ἂν εὑρεθείη ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Βαβυλωνίων ὠνομασμένος* (10) *τῷ Θεῷ, τοῦτον πάντα κελεύω εἰς Ἱεροσόλυμα κομισθῆναι. Καὶ ὅσα ἂν ἐννοήσῃς, ὦ Ἔζρα, καὶ ταῦτα ἐργάσαι, τὴν εἰς αὐτὰ δαπάνην ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γαζοφυλακίου ποιούμενος· καὶ τοῖς ἱερεῦσι δὲ καὶ Λευΐταις καὶ πᾶσι τοῖς τοῦ ἱεροῦ δουλευταῖς, μήτε φόρους μήτε ἄλλο τι φορτικὸν ἐπιταγῆναι κελεύω. Καὶ σὺ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, Ἔζρα, ἀπόδειξον κριτὰς, ὅπως δικάζωσιν ἐν Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ πάσῃ, τοὺς ἐπισταμένους τὸν νόμον· καὶ τοῖς ἀγνοοῦσι παρέξεις αὐτὸν μαθεῖν.* Λαβὼν δὲ ταύτην Ἔζρας τὴν ἐπιστολὴν, ἀνέγνω ἐν Βαβυλῶνι τοῖς ἐκεῖ Ἰουδαίοις, καὶ τὸ ἀντίγραφον αὐτῆς πρὸς πάντας ἔπεμψε τοὺς ὁμοεθνεῖς· οἳ ἅπαντες ὑπερήσθησαν. Πολλοὶ δ' αὐτῶν καὶ τὰς κτήσεις ἀναλαβόντες, ἦλθον εἰς Βαβυλῶνα, ἵν' ἐπανέλθωσιν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὁ δὲ πᾶς λαὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ χώραν ἔμεινε· διὸ καὶ δύο φυλὰς ἐπί τε τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης Ῥωμαίοις ὑπηκόους εἶναι, φησὶν ὁ Ἰώσηπος, τὰς δὲ δέκα φυλὰς πέραν εἶναι τοῦ Εὐφράτου, μυριάδας οὔσας ἀπείρους, καὶ ἀριθμῷ γνωσθῆναι μὴ δυναμένας. Πρὸς Ἔζραν δὲ πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν ἀφικνοῦνται, καὶ σὺν αὐτῷ παραγίνονται εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ παραδέδωκεν ὁ Ἔζρας τοῖς γαζοφύλαξιν, ἃ ὁ Ξέρξης καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ ἐν Βαβυλῶνι Ἰσραηλῖται, τῷ Θεῷ ἐδωρήσαντο, εἰς πολλὰ τάλαντα ἀργυρίου καὶ χαλκοῦ συμποσούμενα, καὶ τοῖς τῶν χωρῶν ἐπιτροπεύουσι τὰ γράμματα τοῦ βασιλέως ἐπέδωκεν. Οἱ δὲ τὸ ἔθνος ἐτίμησαν, καὶ πρὸς πᾶσαν χρείαν συνήργησαν. Γνοὺς δ' ἔπειτα, ὥς τινες τοῦ

Variæ lectiones et notæ.

(9) *Τοὺς ἱππάρχους.* Ita cod. ms. et Josephus. Wolfius reposuerat ὑπάρχους, præfectos.

(10) *Ὠνομασμένος τῷ Θεῷ. Nominatum Deo*, pro dedicatum. Ἀφιερωμένος, καθωσιωμένος. W.

πλῆθους καὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν Λευϊτῶν ἀλλοεθνεῖς γυναῖκας ἠγάγοντο, ἔπεισεν αὐτοὺς δάκρυσι πολλοῖς καὶ πυκναῖς παραινέσεσιν, ἐκβαλεῖν τὰς ἀλλοεθνεῖς, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν γεννηθέντα. Τῆς ἑορτῆς δὲ τῆς Σκηνοπηγίας ἐπιστάσης, σχεδὸν ἅπαν τὸ τοῦ λαοῦ πλῆθος συνεληλυθὸς εἰς αὐτὴν, ἠξίωσαν τὸν Ἔζραν, τοὺς νόμους ἀναγνωσθῆναι τοῦ Μωϋσέως. Καὶ ἀκούσαντες τούτων, εἰς δάκρυα προήχθησαν, δυσφοροῦντες περὶ τῶν παρελθόντων. Ἔζρας δὲ, μὴ δεῖν ἔφη θρηνεῖν, ἑορτῆς οὔσης· ἑορτάζειν δὲ, καὶ εὐωχεῖσθαι, καὶ τηρεῖν τοὺς νόμους εἰς τὸ μέλλον. Καὶ ὁ μὲν γηραιὸς ἐτελεύτησεν. Τῶν δ' αἰχμαλώτων τις Νεεμίας τὴν κλῆσιν, οἰνοχόος ὢν τοῦ Ξέρξου, πρὸ τῶν Σούσων περιπατῶν, ξένους εἶδέ τινας εἰσιόντας τὴν πόλιν· καὶ ἀκούσας αὐτῶν Ἑβραϊστὶ ὁμιλούντων, προσελθὼν ἐπυνθάνετο, πόθεν εἶεν; Ἥκειν B δ' ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων, εἰπόντων, πῶς αὐτῶν ἔχει τὸ πλῆθος, καὶ ἡ μητρόπολις Ἱεροσόλυμα, προσηρώτησεν· ἀποκριναμένων δὲ, κακῶς ἔχειν· πολλὰ γὰρ δεινὰ τὰ πέριξ ἔθνη αὐτοῖς ἐπάγειν, ἐδάκρυσεν ὁ νεανίας (11)· καὶ τῆς ὥρας ἐπιστάσης, ὡς εἶχε, διακονήσων τῷ βασιλεῖ, εἰσελήλυθεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς σκυθρωπὸν αὐτὸν θεασάμενος, ἤρετο διότι κατηφιᾷ· ὁ δὲ τῆς λύπης αἰτίαν εἶπε, τὰ τῆς πατρίδος αὐτοῦ δυστυχήματα. Καὶ ἐδέετο συγχωρηθῆναι αὐτῷ πορευθῆναι, καί τό τε τεῖχος ἀνεγεῖραι, καὶ τοῦ ἱεροῦ τὸ λεῖπον ἀναπληρῶσαι. Καὶ ὁ βασιλεὺς κατένευσε πρὸς τὴν αἴτησιν· καὶ δίδωσιν αὐτῷ τῇ ἐπιούσῃ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν τῆς Φοινίκης καὶ Συρίας καὶ Σαμαρείας ἐπίτροπον ἐντελλομένην αὐτῷ, τιμῆσαι C τὸν Νεεμίαν, καὶ χορηγῆσαι τὰς εἰς τὴν οἰκοδομίαν δαπάνας. Ἧκεν οὖν εἰς Ἱεροσόλυμα, πολλῶν αὐτῷ ἐκ τῶν ὁμοφύλων συνεπομένων, πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος βασιλεύοντος Ξέρξου, καὶ τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἐπιτρόπῳ τῶν ῥηθεισῶν χωρῶν ἐπιδέδωκε. Τὴν δὲ τοῦ τείχους οἰκοδομὴν διένειμε τῷ λαῷ κατὰ κώμας καὶ πόλεις, ἵν' ὅτι τάχιστα ἀνυσθῇ. Καὶ Ἰουδαῖοι μὲν πρὸς τὸ ἔργον παρεσκευάζοντο, οὕτω κληθέντες, ἐξ ἧς ἡμέρας ἐκ Βαβυλῶνος ἀνέβησαν. Ἀπὸ γὰρ τῆς Ἰούδα φυλῆς πρώτης ἐλθούσης εἰς ἐκείνους τοὺς τόπους, αὐτοί τε Ἰουδαῖοι καὶ ἡ χώρα ὁμοίως ἐξ αὐτῶν μετωνόμαστο. Ἀμμανῖται δὲ καὶ Μωαβῖται καὶ Σαμαρεῖται, τῇ τῶν τειχῶν οἰκοδομῇ ἤχθοντο, καὶ αὐτοῖς ἐπετίθεντο. Καὶ πλείστους ἐκτίννυον, καὶ αὐτῷ τῷ Νεεμίᾳ ἐπεβούλευον. Καὶ τὸ μὲν πλῆθος τούτοις ἐκταραττόμενον, μικροῦ τῆς οἰκοδομῆς ἂν ἀπέστη. Νεεμίας δὲ στῖφός τι φυλακῆς ἕνεκα τοῦ σώματος προστησάμενος, ἀτρύτως ἐπέμενε νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, τῆς πόλεως τὸν κύκλον περιιών, καὶ ταύτην τὴν ταλαιπωρίαν ὑπέμεινεν ἐπὶ διετίαν καὶ μῆνας τέσσαρας. Ἐν τοσούτῳ γὰρ χρόνῳ τοῖς Ἱεροσολύμοις τὸ τεῖχος ἀπήρτιστο, ὀγδόῳ καὶ εἰκοστῷ τῆς Ξέρξου βασιλείας ἔτει, μηνὶ ἐννάτῳ. Νεεμίας δὲ τὴν πόλιν ὀλιγανδροῦσαν ὁρῶν, παρεκάλεσε τοὺς ἱερεῖς καὶ Λευΐτας, τὴν χώραν ἐκλειπόντας, εἰς τὴν πόλιν μετανάστεῦσαι. Ἐτελεύτησε δὲ Νεεμίας γηραιὸς ἀνὴρ χρηστὸς τὸν τρόπον, καὶ δίκαιος, καὶ φιλοτιμότατος πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς.

A observandas. Et hic quidem senex obiit. Quidam autem ex captivis, Xerxis pincerna, ante mœnia Susorum deambulans, cum hospites quosdam urbem ingredientes, qui Hebraice colloquebantur, vidisset, rogat qui sint? Cum se Hierosolymis venisse responderent, de statu populi et metropolis percontatur : cumque intellexisset, res male se habere, et multis malis affici Judæos a vicinis gentibus, lacrymat : et hora instante regi ministraturus, ita uti erat, cœnaculum ingreditur. Qui cum tristitiæ causam percontaretur, patriæ calamitates commemorans Neemias, orat regem ut sibi liceat eo proficisci, et muros exstruere, et quod templo adhuc desit, perficere. Rex postulatis annuit, et postridie litteras ei dat ad Phœniciæ, Syriæ et Samariæ præsidem, quibus jubebatur honorem habere adolescenti, et sumptus ædificationis præbere. Venit igitur Hierosolyma, cum magno popularium comitatu, anno regni Xerxis xxv redditis præsidis litteris : et ædificationem oppidatim et vicatim distribuit, ut ea quam primum absolveretur. Judæi igitur operi accinguntur, sic nominati, ex quo die Hierosolyma Babylone redierunt. Nam tribu Judaica primum in loca illa reversa, et ipsi Judæi vocati sunt, et nomen regioni indiderunt. Cæterum Ammonitæ, Moabitæ et Samaritani mœnium structuram ægre ferentes, aggressi Judæos, multos occiderunt, ipsi etiam Neemiæ insidiati. Ac populus iis rebus perturbatus, parum abfuit **178** quin opus inchoatum desereret. Verum Neemias satellitibus præsidii causa ascitis, constanter perseverans, noctu et interdiu mœnia urbis obibat. Eamque ærumnam per biennium et menses quatuor toleravit, donec muri absoluti essent, anno imperii Xerxis xxviii, et mense ix. Cumque urbem infrequenter habitari videret, persuasit sacerdotibus et Levitis, ut agris relictis in eam se conferrent. Obiit Neemias senex, vir bonus et justus, suorumque popularium studiosissimus.

ϛ'. Τελευτήσαντος δὲ Ξέρξου, ἡ βασιλεία εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κῦρον, ὃν καὶ Ἀρταξέρξην καλοῦσι, μετέπεσε. Τῷ γοῦν τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τοὺς ἡγεμόνας αὐτοῦ καὶ τοὺς σατράπας τῶν οἰκείων καλέσας ἐθνῶν, ἐφ' ἡμέρας πολλὰς εἱστία τούτους πολυτελῶς. Καὶ ἡ βασίλισσα δὲ Οὐάστη, ταῖς γυναι-

D VI. Xerxe quoque mortuo, filius ejus Cyrus, quem et Artaxerxem vocant, regno potitus, tertio imperii sui anno, duces et satrapas provinciarum suarum per multos dies magnificis conviviis excepit. Regina quoque Vasta matronis epulum præbuit : quam forma præstantem omnibus, rex con-

Variæ lectiones et notæ.

(11) Ἐδάκρυσεν ὁ νεανίας. Credo legendum ὁ Νεεμίας, sicut paulo post Viennensis codex pro νεανίαν habet Νεεμίαν. W.

vivis suis ostentare cupiens, ad convivium accersi jubet. Illa recusante, et nuntios complures infecta re dimittente: iratus, uxoris contumaciam cum septem Persarum senatoribus communicat: hi ejus ejiciendæ auctores sunt. Ejectæ vero desiderium iniquo animo ferenti, suadent amici, ut formosas virgines colligat, earumque præstantissimam uxorem ducat. Paret consilio rex: multisque virginibus collectis, Babylone puella, Judæa genere, inventa est, ex tribu Benjamitica, ambobus orba parentibus, quæ a patruo Mardochæo principe Judæorum educabatur, Esthera nomine. Eam rex, lepore ejus captus, uxorem ducit, et diademate ornat. Patruus item ejus Mardochæus Babylone Susa commigravit, ut regiam frequentaret, et de nepte sua percontaretur. Neque enim illa unde nata esset, indicarat: neque ipse, aliquam cum illa necessitudinem sibi intercedere ostendebat. Tulerat autem rex legem, ne quis ad se in solio sedentem accederet invocatus: qui secus fecisset, statim ab apparitoribus securi feriretur, nisi ipse virgam quam manu teneret, illi porrexisset: eam enim qui attigerat, indemnis erat. Cum autem duo eunuchi regi insidias struerent, Barnabazus Judæus, servus alterius eunuchi, iis animadversis, rem ad Mardochæum defert. **179** Ille per Estheram ad regem: qui eunuchis in crucem actis, Mardochæum in commentarios inscribi, et in regia manere jubet. Amanem porro amicum summum regis, omnes adorabant: quod cum Mardochæum propter legem Judaicam prætermittere cognovisset, indignatus ei dixit, se a Persis ingenuis adorari: cur ille, qui servus esset, idem non faceret? totaque gente apud regem accusata, petiit ut ea funditus exstirparetur, ita ut nullæ reliquiæ superessent. Ne vero tributis rex fraudaretur, ipse quadraginta argenti millia se daturum est pollicitus. Rex Amani et pecuniam et homines condonat, ut eos suo arbitratu tractet. Is igitur statim edictum nomine regis in omnes provincias mittit, his verbis: *Eos qui ab altero patre meo Amane judicantur, omnes cum uxoribus et liberis interfici volo, idque fieri* XIV *die mensis* XII *hoc anno.* His litteris in urbes et provincias perlatis, internecio Judæis parabatur. Idem Susis etiam agitabatur. Mardochæus autem, cum quid actum esset cognovisset, saccum indutus, et pulvere oppleto capite, clamitans, gentem immeritam deleri, ante regiam astabat. Neque enim eo habitu ingredi decere arbitrabatur. Quod cum ad reginam Estheram perlatum esset, misso eunucho, causam luctus ex eo quærit. Ille quid accidisset, eunucho narrat, petit ut illa apud regem pro populo intercedat. Cui Esthera vicissim nuntiat, vereri se, si invocata ad regem accesserit, ne occidatur. Respondet Mardochæus, non illi privatam, sed gentis publicam salutem esse spectandam: id nisi fecerit, populum utique divinitus iri conservatum, ipsam vero cum paterna domo interituram. Proinde regina eum

A ξὶν ὁμοίως συνεκρότει συμπόσιον, ἣν κάλλει πάσας νικῶσαν, ἠθέλησεν ὁ βασιλεὺς τοῖς αὐτῷ συμποσιάζουσιν ἐπιδεῖξαι· καὶ πέμψας ἥκειν αὐτὴν ἐκέλευε παρὰ τὸ συμπόσιον. Ἡ δὲ οὐκ ἐπείθετο, καὶ πολλάκις στείλαντος, ἀνένδοτος ἦν. Ὠργίσθη οὖν ὁ βασιλεὺς διὰ τὴν ἀπείθειαν, καὶ κοινοῦται τοῖς ἑπτὰ τῶν Περσῶν συμβούλοις τῆς γυναικὸς τὴν ἀπείθειαν. Οἱ δ' ἐκβαλεῖν αὐτὴν δεῖν ἔκριναν. Καὶ ἡ μὲν ἐξεβέβλητο· ὁ δ' ἤχθετο, πρὸς αὐτὴν ἐρωτικῶς διακείμενος. Οὕτω δ' ἔχοντι συνεβούλευον οἱ φίλοι, παρθένους εὐπρεπεῖς πανταχόθεν συναγαγεῖν, καὶ τὴν προκριθεῖσαν ἕξειν γυναῖκα. Πείθεται τῇ συμβουλῇ ταύτῃ· καὶ πολλῶν παρθένων ἀθροισθεισῶν, εὑρέθη ἐν Βαβυλῶνι κόρη τις, Ἰουδαία τὸ γένος, ἐκ φυλῆς τῆς Βενιαμίτιδος, ὀρφανὴ καὶ ἀμφοῖν τῶν γονέων, παρὰ
B τῷ θείῳ Μαρδοχαίῳ τρεφομένη, τῶν πρώτων παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις· Ἐσθὴρ ἦν τῇ κόρῃ τὸ ὄνομα. Ἡσθεὶς οὖν ταύτῃ ὁ βασιλεύς, εἰς γυναῖκα ταύτην ἠγάγετο, καὶ περιτίθησιν αὐτῇ τὸ διάδημα, καὶ ὁ θεῖος αὐτῆς ἐκ Βαβυλῶνος εἰς Σοῦσα μετῴκησε, περὶ τὰ βασίλεια διατρίβων, καὶ περὶ τῆς ἀδελφιδῆς πυνθανόμενος. Οὔτε γὰρ ἐκείνη δῆλον τὸ ἔθνος, ἐξ οὗπερ ἐτύγχανεν, ἔθετο, οὔτε ὁ Μαρδοχαῖος τὴν πρὸς αὐτὴν ὡμολόγει συγγένειαν. Ἔθετο δὲ νόμον ὁ βασιλεύς, ὥστε μηδένα οἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθημένῳ ἄκλητον προσιέναι, ἢ θνήσκειν τὸν οὕτω προσιόντα ὑπὸ τῶν αὐτῷ περισταμένων πελεκυφόρων, εἰ μὴ ἐκεῖνος ὃν ἐν χερσὶ κατεῖχε λύγον ἐξέτεινε πρὸς αὐτόν· ὁ γὰρ τοῦ λύγου ἁπτόμενος, ἀκίνδυνος ἦν. Ἐπιβουλευσάν-
C των δὲ τῷ βασιλεῖ Ἀρταξέρξῃ δύο εὐνούχων αὐτοῦ, Βαρνάβαζος οἰκέτης τοῦ ἑτέρου, τὸ γένος ὢν Ἰουδαῖος, συνεὶς τὴν ἐπιβουλήν, τῷ Μαρδοχαίῳ ἀπήγγειλε, καὶ ὃς διὰ τῆς Ἐσθὴρ τῷ βασιλεῖ τοὺς ἐπιβούλους ἐμήνυσεν. Ὁ δὲ τοὺς μὲν εὐνούχους ἀνεσταύρωσε, τοῦ δὲ Μαρδοχαίου τὸ ὄνομα ἐκέλευσεν ἐγγραφῆναι τοῖς ὑπομνήμασι, καὶ προσμένειν τοῖς βασιλείοις αὐτόν. Ἀμὰν δὲ φίλον ὄντα τῷ βασιλεῖ ὡς τὰ μάλιστα ἅπαντες προσεκύνουν. Μαρδοχαίου δὲ μὴ προσκυνοῦντος διὰ τὸν νόμον αὐτόν, μαθὼν ὡς Ἰουδαῖός ἐστιν, ἠγανάκτησε καὶ εἶπεν αὐτῷ, ὡς οἱ μὲν ἐλεύθεροι Πέρσαι προσκυνοῦσιν αὐτόν, ὁ δὲ δοῦλος ὤν, ἀπαξιοῖ τοῦτο ποιεῖν. Προσελθὼν οὖν τῷ βασιλεῖ κατηγόρει τοῦ ἔθνους παντός, καὶ ᾔτει κελεῦσαι πρόρριζον ἀπολέσθαι αὐτό, καὶ μή τι λείψα-
D νον αὐτοῦ καταλιπεῖν. Ἵνα μέν τοι μὴ ζημιωθῇ τοὺς φόρους αὐτῶν, αὐτὸς ἐπηγγείλατο δώσειν μυριάδας ἀργυρίου τέσσαρας. Ὁ μὲν οὖν Ἀμὰν ᾔτει ταῦτα. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ τὸ ἀργύριον αὐτῷ χαρίζεται καὶ τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε χρῆσθαι τούτοις ὡς βούλεται. Αὐτίκα οὖν διάταγμα παρὰ τοῦ Ἀμὰν ἐπέμφθη εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ὡς ἐκ τοῦ βασιλέως, περιέχον ταῦτα· *Τοὺς δηλουμένους ὑπὸ τοῦ δευτέρου μου πατρὸς Ἀμάν, κελεύω πάντας σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἀπολέσθαι, καὶ τοῦτο γενέσθαι βούλομαι τῇ τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ τοῦ δωδεκάτου μηνὸς τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους.* Τούτου κομισθέντος τοῦ γράμματος εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας, ἡ τῶν Ἰουδαίων ἀπώλεια ἡτοιμάζετο. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ἐν τοῖς Σούσοις ὁμοίως. Ὁ δὲ Μαρδοχαῖος μαθὼν τὸ γενό-

μενον, σάκκον ἐνδὺς, καὶ καταχεάμενος σποδιάν, A ἐβόα, ὅτι μηδὲν ἀδικῆσαν ἔθνος ἀναιρεῖται. Καὶ πρὸς τὰ βασίλεια ἐλθὼν, ἐκτὸς ἵστατο. Οὐ γὰρ ἠξίου μετὰ τοιούτου σχήματος εἰσελθεῖν. Γνοῦσα δὲ τοῦτο Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα, εὐνοῦχον πρὸς Μαρδοχαῖον ἀπέστειλε, γνωσόμενον ὅτου χάριν πενθεῖ. Ὁ δὲ τὰ συμβάντα τῷ εὐνούχῳ ἐγνώρισε, καὶ περὶ τούτων δεηθῆναι τοῦ βασιλέως τῇ Ἐσθὴρ ἐνετέλλετο. Ἡ δὲ μαθοῦσα ταῦτα, δηλοῖ αὐτῷ, ὅτι μὴ κληθεῖσα παρὰ τοῦ βασιλέως, δέδοικεν ὡς ἀποθανεῖται, εἰ ἄκλητος αὐτῷ προσέλθοι. Μαρδοχαῖος δὲ ἐδήλου αὐτῇ, μὴ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν σκοπεῖν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἔθνους. Εἰ δ' οὖ, ἔσεσθαι μὲν πάντως ἐκείνῳ (12) βοήθειαν ἐκ Θεοῦ, αὐτὴν δὲ καὶ τὸν πατρῷον οἶκον αὐτῆς διαφθαρήσεσθαι. Ἡ δὲ ἐνετέλλετο αὐτῷ εἰς Σοῦσα πορευθέντι, B παρασκευάσαι τοὺς ἐκεῖ Ἰουδαίους νηστεῦσαι τρεῖς ἡμέρας ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ Μαρδοχαῖος μὲν οὕτως ἐποίησεν. Ἡ δ' Ἐσθὴρ ῥίψασα κατὰ γῆς ἑαυτὴν μετὰ πενθίμου ἐσθῆτος, καὶ ἄτροφος ἐπὶ τρισὶν ἡμέραις διαμείνασα, ἐδέετο τοῦ Θεοῦ. Μετὰ δὲ τὰς τρεῖς ἡμέρας κόσμον μεταμφιασαμένη βασίλειον, σὺν δυσὶ θεραπαινίσιν, ὧν τῇ μὲν κούφως ἦν ἐπερειδομένη, ἡ δὲ τὸ βαθὺ τοῦ χιτῶνος καὶ μέχρι τῆς γῆς κεχυμένου ἄκροις ἀπῃώρει δακτύλοις, ἧκε πρὸς τὸν κρατοῦντα, εἰσῄει δὲ μετὰ δέους. Ὡς δὲ κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου βασιλικῶς καθεζομένου ἐγένετο, προσιδόντος αὐτὴν βλοσυρῶς, πάρεσις ὑπὸ τοῦ δέους λαμβάνει αὐτὴν, καὶ τῇ περὶ πλευρὰν ἰούσῃ ἐπέπεσεν ἀχανής. Ὁ δὲ βασιλεὺς δείσας περὶ τῇ γυναικὶ, τοῦ Θεοῦ προμηθευσαμένου C τοῦτο, ἀνεπήδησεν ἐκ τοῦ θρόνου, καὶ ταῖς ἀγκάλαις αὐτὴν ὑπολαβὼν ἀνεκτᾶτο κατασπασάμενος, καὶ θάρρεῖν ἐγκελευόμενος, καὶ τὴν ῥάβδον ἐκτείνας αὐτοῦ τὴν χρυσῆν, καὶ τὸ σκῆπτρον ἐνθέμενος ταῖς χερσὶν αὐτῆς. Ἡ δὲ ἐντεῦθεν ἀναθαρσήσασα, ἐφ' ἑστίασιν αὐτὸν μετὰ τοῦ Ἀμὰν πρὸς αὐτὴν ἠξίου ἐλθεῖν. Ὡς δὲ ἐπένευσε, καὶ παρῆσαν, ἐκέλευσεν ἐκείνῃ ὁ βασιλεὺς δηλοῦν ὅ τι βούλεται, μηδενὸς γὰρ ἀτευκτήσειν. Ἡ δὲ εἰς τὴν ἐπιοῦσαν φράζειν αὐτῷ τὴν βούλησιν ἔλεγεν, εἰ πάλιν πρὸς αὐτὴν μετὰ τοῦ Ἀμὰν ἐφ' ἑστίασιν ἔλθοι. Τοῦ δὲ βασιλέως ὑποσχομένου, περιχαρὴς ὁ Ἀμὰν ἐξῄει· καὶ ἰδὼν τὸν Μαρδοχαῖον ἐν τῇ αὐλῇ, ἠγανάκτησεν, ὅτι μὴ αὐτῷ προσεκύνησε. Καὶ οἴκοι ἐλθὼν πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς φίλους, διηγεῖτο οἵας καὶ παρὰ τῆς βασιλίσσης ἀπο- D λαύει τιμῆς, καὶ ὡς ὄχθεται τὸν Μαρδοχαῖον βλέπων ἐν τῇ αὐλῇ. Τῆς δὲ γυναικὸς αὐτοῦ φησάσης, κελεῦσαι κοπῆναι ξύλον πεντήκοντα πήχεων, καὶ πρωῒ παρὰ τοῦ βασιλέως αἰτησάμενον ἀνασταυρῶσαι τὸν Μαρδοχαῖον, τὴν γνώμην ἀποδεξάμενος, προσέταξε τοῖς οἰκέταις, ξύλον ἑτοιμάσαι, καὶ στῆσαι τοῦτο ἐν τῇ αὐλῇ πρὸς τιμωρίαν Μαρδοχαίου. Καὶ τὸ μὲν ἦν ἕτοιμον· ὁ δὲ Θεὸς τῆς νυκτὸς ἐκείνης ἀφαιρεῖται τὸν ὕπνον τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἀγρυπνῶν, τὸν γραμματέα κομίσαντα τῶν ἰδίων πράξεων τὰ ὑπομνήματα (13) ἀναγινώσκειν ἐκέλευσε. Καὶ ἀναγινωσκο-

Susa ire, et Judæis Susiis tridui jejunium pro sese indicere jubet. Paret Mardochæus: ipsa prostrata humi, veste lugubri induta, per tres dies cibo non gustato, Deum orat. Iis elapsis, ornatu regio culta, cum duabus ancillis, quarum alteri leviter innitebatur, altera promissam vestem et humi fusam summis digitis allevabat, regem adit, perculsa metu: cumque in conspectum ejus in regio throno **180** sedentis, ac torvum tuentis venisset, exanimata metu, in ancillam lateri adhærentem procumbit. Rex autem, divina providentia sic eventum moderante, solio exsilit, mulieri metuens: eamque ulnis exceptam complectens, et bono esse animo jubens, reficit, porrecta virga aurea, sceptroque in manus ei tradito. Illa resumpta fiducia, petit, ut cum Amane ad se comessatum veniat. Annuit rex: cumque venisset, jubet eam dicere quid velit? nam nihil non impetraturam. Illa se postridie dicturam ait, si denuo cum Amane ad convivium veniret. Rege assenso, Aman lætitia exsultans egreditur: visoque in aula Mardochæo, indignatur, se ab eo non adorari. Domi uxori suæ et amicis refert, quantus a regina etiam sibi sit honos habitus, quamque graviter Mardochæi conspectum in aula ferat. Cumque ab uxore esset monitus, ut lignum L cubitorum excidendum curaret, et mane a rege peteret, ut Mardochæum in crucem agere liceret: approbato consilio, servos lignum parare jubet, idque in aula erigere ad Mardochæi supplicium. Eo parato, Deus noctu regi somnum adimit; qui cum vigilaret, privatarum rerum commentarios scribam afferre et recitare jubet: in quibus cum lectum esset, Mardochæum detulisse eunuchos insidiatores regis, et scriba statim ad aliud caput properaret, rex eum inhibuit, percontans, an scriptum esset præmium quo donatus esset? Illo negante, quota hora noctis esset rogat: cum audisset diluculum esse, quemcunque amicorum ante regiam invenirent, intro vocari jubet. Inventus autem est Aman, qui aderat, ut Mardochæum posceret. Ei accersito rex: *Consule mihi*, inquit, *quo honore sit afficiendus quidam mihi dilectus?* Ille ratus quam sententiam dixisset, eam in suam rem dicturum, qui regi charior esset cæteris: *Eum*, inquit, *si illustrem reddere volueris, facito ut equo vehatur, pari tecum veste indutus, et aureo torque ornatus, et aliquis ex necessariis amicis tuis antecedens, per totam urbem proclamet: Tali honore affici eum, quem rex honore afficiat.* Consilio delectatus rex: **181** *Quære*, inquit, *Mardochæum Judæum, datoque equo et veste, et torque, illum antecede et proclama: tu enim amicus es meus maxime necessarius. Hæc autem illi a me tribuentur, ob conservatam vitam meam.* His Aman auditis, perturbatus, et animo æstuans, tamen egreditur, equum adducit, et purpuram atque torquem. Cumque Mardochæum

Variæ lectiones et notæ.

(12) *Πάντως ἐκείνῳ*. Cod. Colb. ἐκείνη.
(13) *Τῶν ἰδίων πράξεων τὰ ὑπομνήματα*. Vide Gloss. med. Græcit. in Ἀναμνήσεις.

ante regiam invenisset sacco indutum, purpuram indnere jubet. At ille, *Pessime*, inquit, *mortalium, itane nostris malis insultas?* Sed cum intellexisset ea sibi tribui munera a rege, cujus vitam, indicatis eunuchorum insidiis, conservasset: purpuram induit, collo torquem accommodat, et equo conscenso passim urbem circuit, præcedente Amane, et proclamante: *Sic honorare regem eum quem diligat.* Ita Mardochæus urbem circumvectus, ad regem redit.

A μένων, εὑρέθη μηνυτὴς Μαρδοχαῖος γενόμενος τῷ βασιλεῖ ἐπιβουλῆς εὐνούχων. Φράσαντος δὲ τοῦτο μόνον τοῦ γραμματέως, καὶ μεταβάντος ἐφ' ἑτέραν πρᾶξιν, ἐπέσχεν ὁ βασιλεύς, πυθόμενος εἰ ἔχει γέρας αὐτῷ δοθὲν ἀναγεγραμμένον. Ὡς δ' ἤκουσε μηδὲν εἶναι, τίς δὲ εἴη τῆς νυκτὸς ὥρα ἤρετο; Μαθὼν δὲ, ὡς ὄρθρος ἤδη ἐστὶν, ἐκέλευσε τῶν φίλων ὃν ἂν πρὸ τῆς αὐλῆς εὕρωσιν, εἰσκαλεῖν. Εὑρέθη δὲ ὁ Ἀμὰν ταχύνας, ἵνα τὸν Μαρδοχαῖον αἰτήσηται. Κληθέντι δὲ εἶπεν ὁ βασιλεύς· *Συμβούλευσόν μοι, πῶς ἂν τιμήσαιμί τινα στεργόμενον ὑπ' ἐμοῦ;* Ὁ δὲ λογισάμενος, ἣν ἂν δῷ γνώμην ὑπὲρ ἑαυτοῦ ταύτην δώσειν (στέργεσθαι γὰρ αὐτὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν ἄλλων μᾶλλον), *Εἰ βούλοιο*, ἔφη, *τοῦτον δοξάσαι, ποίησον ἐφ' ἵππου βαδίζειν, τὴν αὐτήν σοι ἐσθῆτα φοροῦντα, καὶ περιαυχένιον χρυσοῦν ἔχοντα, καὶ προϊόντα τῶν ἀναγκαίων σου φίλων ἕνα κηρύσσειν δι' ὅλης τῆς πόλεως, ὅτι Ταύτης τυγχάνει τῆς τιμῆς, ὃν ἂν βασιλεὺς τιμήσῃ.* Ἡσθεὶς οὖν τῇ παραινέσει ὁ βασιλεύς· *Ἐπιζήτησον*, φησὶ, *Μαρδοχαῖον τὸν Ἰουδαῖον, καὶ δοὺς ἐκείνῳ τὸν ἵππον, καὶ τὴν στολὴν, καὶ τὸν στρεπτὸν, προάγων αὐτοῦ καὶ κήρυττε· σὺ γάρ μοι φίλος ἀναγκαιότατος. Ταῦτα δὲ αὐτῷ παρ' ἐμοῦ ἔσται, σώσαντί μου τὴν ψυχήν.* Τούτων ἀκούσας συνεχύθη, καὶ πληγεὶς ὑπὸ ἀμηχανίας, ὅμως ἔξεισιν ἄγων τὸν ἵππον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸν στρεπτόν. Καὶ τὸν Μαρδοχαῖον πρὸ τῆς αὐλῆς εὑρὼν σάκκον ἐνδεδυμένον, ἐκέλευσεν ἐνδύσασθαι τὴν πορφύραν. Ὁ δὲ, *Κάκιστε*, εἶπεν, *ἀνθρώπων, οὕτως ἡμῶν ταῖς συμφοραῖς ἐγγελᾷς;* Γνοὺς δὲ, ὡς γέρας αὐτῷ ταῦτα ἀντὶ τῆς σωτηρίας παρέσχεν ὁ βασιλεὺς, μηνύσαντι τὴν τῶν εὐνούχων ἐπιβουλὴν, ἐνδύεται τὴν πορφύραν, καὶ περιτίθεται τὸ περιαυχένιον, καὶ ἐπιβὰς τὸν ἵππον, ἐν κύκλῳ περιῄει τὴν πόλιν, προϊόντος Ἀμὰν καὶ κηρύσσοντος, ὅτι *Οὕτως τιμᾷ βασιλεὺς ὃν ἂν στέρξῃ.* Ὁ μὲν οὖν τὴν πόλιν περιελθὼν, πρὸς τὸν βασιλέα ἐπάνεισιν.

VII. Amanus vero domum regressus, casum illum plorans uxori exponit. Interea veniunt eunuchi ab Esthera, qui Amanem propere ad cœnam ire jubent. Quorum unus cruce in ejus ædibus visa, cum e famulo didicisset, eam ab Amane ad Mardochæi supplicium, quem a rege postulaturus esset, paratam esse: tum quidem abit. Convivio vero prope finito, rex dicere jubet reginam quid velit? At illa gentis suæ interitum deplorat, seseque una cum illa exitio destinatam esse refert, eaque Amanem petiisse. Ob quæ rex perturbatus, e convivio se proripit. Aman Estheram orat, cumque in lectum prolapsus esset, reginæ supplicans, rex ingressus: *Pessime*, inquit, *etiam vim uxori meæ inferre paras?* Mox eunuchus quoque adest, et de cruce refert, quam in Amanis ædibus Mardochæo paratam viderat. Rex vero Amanem e vestigio de ea suspendi jubet: itaque ille periit, et opes ejus reginæ donat. Cognitaque cognatione Mardochæi et Estheræ, eum annulum, quem prius Aman habuerat, ei dat. Eidem et regina facultates Amanis largitur, et regem orat, ut Hebræorum gentem periculo liberet. Tum ille suo nomine eam scribere permisit, quidquid velit. Litteræ porro hæc continebant: Amanem **182** ut improbum et ingratum accusabant, quod insontis populi exitium postulasset. Mardochæum servatorem nominabant. Judæos celebrabant, ut qui optima reipublicæ forma uterentur, et Deum colerent: neque supplicio tantum ab Amane præparato eos liberabant, sed et honore afficiebant, et suis legibus pacate vivere sinebant: data potestate, ut XIII die mensis XII qui est Adar, ulciscerentur eos a quibus læsi essent. Mandabantque provinciarum satrapis, ut eis adjumento essent, ad ulciscendos inimicos. Cæterum Susiani Judæi, Mardochæi

B Ζ'. Ἀμὰν δὲ οἴκοι ὑπέστρεψε, καὶ τὰ συμβάντα κλαίων τῇ γυναικὶ διηγεῖτο. Ἐν τούτοις ἧκον ἐκ τῆς Ἐσθὴρ εὐνοῦχοι, ἐπὶ τὸ δεῖπνον τὸν Ἀμὰν ἐπισπεύδοντες. Εἷς δὲ τούτων ἰδὼν τὸν σταυρὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, καὶ μαθὼν παρά του τῶν οἰκετῶν, ὡς ἐπὶ Μαρδοχαῖον τοῦτον ἡτοίμασαν πρὸς τιμωρίαν αἰτηθησόμενον, τότε μὲν ἀπῆλθεν. Ὡς δ' ἡ εὐωχία πρὸς τέλος ἦν, ἐπέτρεπε τῇ βασιλίσσῃ λέγειν ὁ βασιλεὺς τίνα αἰτεῖ; Ἡ δὲ τὸν τοῦ λαοῦ κίνδυνον ἀπωδύρετο, καὶ μετὰ τοῦ ἔθνους ἔλεγεν ἐκδεδόσθαι καὶ αὐτὴ πρὸς ἀπώλειαν, καὶ τὸν Ἀμὰν ταῦτα ἐπῆγεν αἰτήσασθαι. Ταραχθέντος δὲ πρὸς τοῦτο τοῦ βασιλέως, καὶ ἐκπεπηδηκότος τοῦ συμποσίου, τῆς Ἐσθὴρ ὁ Ἀμὰν ἐδέετο, καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης πεσόντος καὶ ἱκετεύοντος τὴν βασίλισσαν, ἐπεισελθὼν ὁ βασιλεὺς, C *Ὦ κάκιστε*, εἶπε, *καὶ βιάζεσθαί μου τὴν γυναῖκα ἐπιχειρεῖς;* Ἐν τούτοις παρὼν ὁ εὐνοῦχος, περὶ τοῦ σταυροῦ, εἶπεν, ὃν εἶδεν ἐπὶ Μαρδοχαῖον ἡτοιμασμένον. Καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτίκα κελεύει τὸν Ἀμὰν ἐπ' ἐκείνου τοῦ σταυροῦ κρεμασθῆναι. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἀπώλετο, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτοῦ δῶρον ἔσχηκεν ἡ βασίλισσα. Γνοὺς δὲ τὴν πρὸς Ἐσθὴρ τοῦ Μαρδοχαίου συγγένειαν ὁ βασιλεὺς, δίδωσιν αὐτῷ τὸν δακτύλιον, ὃν ἔδωκε πρὶν τῷ Ἀμάν. Καὶ ἡ βασίλισσα τὴν ἐκείνου κτῆσιν τῷ Μαρδοχαίῳ παρέχετο, καὶ τοῦ κινδύνου ἀπαλλάξαι τὸ τῶν Ἑβραίων ἔθνος τοῦ βασιλέως ἐδέετο. Καὶ ὃς γράφειν ἃ βούλεται ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ ἐφῆκε περὶ τοῦ ἔθνους. Τὰ δὲ γραφέντα ἦσαν τοιαῦτα· Τοῦ μὲν D Ἀμὰν κατηγόρουν, ὡς πονηροῦ καὶ ἀγνώμονος, καὶ αἰτησαμένου ἔθνους ἀπώλειαν, μηδὲν ἀδικήσαντος. Τὸν δέ γε Μαρδοχαῖον σωτῆρα ἐκάλουν, καὶ τοὺς Ἰουδαίους τὸν ἄριστον πολιτευομένους τρόπον, καὶ τὸν Θεὸν σεβομένους· καὶ οὐ μόνον σφᾶς τῆς τιμωρίας ἀπέλυον εἰς ἣν ὁ Ἀμὰν αὐτοὺς ἐξῃτήσατο, ἀλλὰ καὶ τιμῆς ἠξίουν, καὶ τοῖς ἰδίοις νόμοις χρω-

μένους, ζῆν μετ' εἰρήνης ἐπέτρεπον· καὶ ἐδίδουν ἀμύνεσθαι τῇ τρισκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ δωδεκάτου μηνὸς, ὅς ἐστιν Ἄδαρ, τοὺς αὐτοὺς ἀδικήσαντας. Καὶ τοῖς τῶν χωρῶν σατράπαις ἐκέλευον βοηθεῖν αὐτοῖς, ἵνα τοὺς ἐχθροὺς μετελεύσωνται. Οἱ δὲ ἐν Σούσοις Ἰουδαῖοι τὰ κατὰ τὸν Μαρδοχαῖον γνόντες, κοινὴν τὴν εὐπραγίαν ἡγήσαντο, καὶ κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην τοῦ Ἄδαρ μηνὸς, ὃς κατὰ Μακεδόνας Δύστρος ὠνόμασται, οἵ τε ἐν Σούσοις Ἰουδαῖοι περὶ πεντακοσίους ἀπέκτειναν τῶν ἐχθρῶν, καὶ οἱ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσί τε καὶ χώραις ἑπτακισμυρίους πεντακισχιλίους ἀπώλεσαν. Οἱ δ' ἐν Σούσοις καὶ τῇ καὶ ἑξῆς ἡμέρᾳ τριακοσίους διέφθειραν, τοῦτο αἰτησαμένης Ἐσθήρ· καὶ οἱ δέκα τοῦ Ἀμὰν παῖδες ἀνεσταυρώθησαν, χαρισαμένου καὶ τοῦτο τοῦ βασιλέως αὐτῇ. Τὴν δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς ἑορτάσιμον τὸ ἔθνος ἅπαν ἐποίησε, καὶ ἔκτοτε τὰς ἡμέρας καὶ ἄμφω ἑορτάζουσι, Φρουραίας ταύτας προσαγορεύοντες. Ὁ δὲ Μαρδοχαῖος μέγας τε ἦν, καὶ συνδιεῖπε τῷ βασιλεῖ τὴν ἀρχήν. Τῆς δ' ἀρχιερωσύνης εἰς Ἰωάνναν μεταπεσούσης τὸν υἱὸν Ἰωδαὲ, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰησοῦς φίλος ὢν Βαγώα τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀρταξέρξου δυνάμεως, ὑπόσχεσιν ἔσχε τὴν ἀρχιερωσύνην λαβεῖν. Διὰ ταύτην γοῦν τὴν αἰτίαν ὁ Ἰωάννας παροξυνθεὶς, ἐν τῷ ναῷ ἀνεῖλε τὸν ἀδελφόν. Καὶ ὁ Βαγώας εὐθὺς ἐπιστὰς, εἰς τὸν ναόν τε εἰσῆλθεν, εἰπὼν, ὡς *Εἰ οἱ τὸν φόνον ἐν τῷ ναῷ τολμήσαντες, εἰσέρχονται ἐν αὐτῷ, κἀγὼ εἰσελεύσομαι καθαρώτερος τυγχάνων αὐτῶν*. Καὶ ἐπ' ἔτεσιν ἑπτὰ τοὺς Ἰουδαίους ἐκάκωσε. Τοῦ Ἰωάννα δὲ τὴν ζωὴν καταστρέψαντος, διαδέχεται τὴν ἀρχιερωσύνην ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάδ. Ἦν δὲ καὶ τούτῳ ἀδελφὸς Μανασσῆς, ᾧ Σαναβαλέτης Δαρείου σατράπης τοῦ τελευταίου βασιλέως Περσῶν, τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα συνῴκισε, Νικασὼ καλουμένην. Οἱ δὲ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν λογάδες ἐστασίαζον, ὅτι ἀλλοφύλῳ συνῴκησεν ὁ τοῦ ἀρχιερέως ἀδελφὸς, καὶ ἢ διαζεύγνυσθαι ταύτης ἐκέλευον, ἢ τοῦ θυσιαστηρίου ἀπέχεσθαι. Ὁ δὲ πρὸς τὸν πενθερὸν ἀφικόμενος, διηγήσατο ταῦτα. Τοῦ δὲ Σαναβαλέτου, καὶ τὴν ἱερωσύνην αὐτῷ συντηρήσειν ὑπισχνουμένου, καὶ ἀρχιερέα ἀποδείξειν, καὶ ἡγεμόνα, ὧν αὐτὸς ἦρχε τόπων, εἰ τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς μὴ ἀπόσχοιτο, καὶ ναὸν οἰκοδομήσειν ἐπὶ τοῦ Γαριζὶν ὄρους, ὃ τῶν κατὰ Σαμάρειαν ἐστὶν ὀρῶν ὑψηλότατον, τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις κρείττονα ἐπαγγελλομένου μετὰ γνώμης τοῦ βασιλέως Δαρείου· ἐπαρθεὶς τούτοις ὁ Μανασσῆς, κατέμενε παρὰ τῷ Σαναβαλέτῃ. Πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἱερέων καὶ Ἰσραηλιτῶν τοιούτοις γάμοις ἐμπεπλεγμένων πάντες συνῆεσαν πρὸς τὸν Μανασσῆν. Ὁ μὲν οὖν Σαναβαλέτης τῷ βασιλεῖ Δαρείῳ τὴν περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ ἐν Γαριζὶν ἀξίωσιν προσάγειν ἡτοίμαστο. Ὁ δὲ τῷ Ἀλεξάνδρῳ συμβαλὼν ἐν Ἰσσῷ τῆς Κιλικίας, καὶ ἡττηθεὶς ἔφυγεν. Ἀπογνοὺς οὖν ὁ Σαναβαλέτης Δαρεῖον, τῷ Ἀλεξάνδρῳ πρόσεισι σὺν ὀκτακισχιλίοις τῶν ὑπ' αὐτὸν, καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς τόπους ὧν ἦρχεν ἔλεγε παραδιδόναι αὐτῷ. Προσδεξαμένου δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτὸν, θαῤῥῶν ἤδη περὶ τοῦ γαμβροῦ, καὶ τῆς τοῦ ναοῦ ἀνεγέρσεως ἐν τῷ Γαριζὶν, προσῆγεν ἀξίωσιν. Καὶ ἐπιτραπεὶς τὴν οἰκοδομὴν, σὺν πάσῃ σπουδῇ τὸν ναὸν ᾠκοδόμησε, καὶ Μανασσῆν τὸν γαμβρὸν ἀρχιερέα κατέστησεν.

A eventu cognito, felicitatem eam publicam esse judicarunt, et XIII die mensis Adar, qui a Macedonibus Dystrus dicitur, circiter D ex inimicis occiderunt : qui vero in aliis urbibus et provinciis degebant, LXXV millia sustulerunt. Iidem Susiani etiam postridie CCC jussu Estheræ interfecerunt, X Amanis liberis in cruces actis : ea quoque re a rege concessa conjugi. XIV vero diem tota gens festum esse jussit : atque ab eo tempore ambos hos dies festos ducunt, et præsidiarios appellant. Mardochæus autem magnus evasit, et regis in administrando imperio socius. Cum vero sacerdotium ad Joannam Jodais filium rediisset : fratri ejus Jesu, amico Bagoæ ducis copiarum Artaxerxis B id promissum fuerat. Qua re Joannas irritatus, fratrem in æde sustulit. Bagoas igitur statim adest, ac templum ingressus : *Si ii qui cædem in templo commiserunt*, inquit, *templum ingrediuntur, et ego ingrediar, qui sum illis purior*, et Judæos per annos VII vexavit. Joannæ defuncto Joad filius in pontificatu succedit. Is fratrem habuit Manassem, cui Sanabaletes Darii postremi Persarum regis satrapes, filiam Nicasom in matrimonium dederat. Sed cum Hierosolymitani proceres tumultuarentur, quod pontificis frater peregrinam uxorem haberet, eamque vel repudiare, vel sacrario abstinere juberent : Manasses socero negotium exposuit. Cui ille pollicetur, se ei et sacerdotium conservaturum, atque etiam pontificem et ducem C eorum locorum quibus ipse imperaret, creaturum si filiam **183** suam retineret : et in Garizino, Samaritanorum montium altissimo, de sententia Darii regis Persarum, templum Hierosolymitano illustrius esse conditurum. His pollicitationibus Manasses adductus, apud Sanabaletem mansit : ad eumque se multi etiam alii sacerdotes Israelitici, talibus implicati conjugiis, contulerunt. Ac Sanabaletes quidem in eo erat, ut a Dario templi in Garizino condendi facultatem impetraret. Sed rege ad Issum ab Alexandro profligato, desperatis illius rebus, cum octo millibus, quibus præerat, ad Alexandrum profectus, seipsum et provincias ei tradit. A quo receptus, jam audacter causam generi et templi Garizinii proponit. Voti compos D factus, omnique studio structura absoluta, generum pontificem constituit.

Η'. Ἐπεὶ δὲ μνείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ τῆς ἱστορίας λόγος πεποίηται, καλὸν καὶ τούτου τὰς πράξεις τε καὶ τὰ ἤθη, καὶ ὅθεν καὶ τίνων ἔφυ, κατ' ἐπιδρομὴν διηγήσασθαι, καὶ οὕτως αὖθις ἐπαναγαγεῖν τὸν λόγον πρὸς τὴν συνέχειαν. Καὶ μᾶλ-

VIII. Sed quia in Alexandri mentionem incidimus, non alienum fuerit, hujus etiam res gestas, mores et natales perstringere breviter : eoque facto, ad institutæ historiæ seriem redire : vel ea de causa, quod Hierosolyma adiit et ab eo

aliquid admiratione dignum et pontifici et populo accidit, atque ipse divinam quamdam visionem exposuit, ut Josephus refert, quæ in progressu ejus historiæ referentur. Hic Philippi regis Macedonum filius fuit, natus ex Olympiade. Cæterum fabulantur eum Hammone satum esse, qui specie draconis Olympiadem fuerit amplexus. Hammonem autem Jovem appellant : sed hoc fabulosum est. Illud autem fertur, matrem ejus ante eam noctem qua cum Philippo concubuerit, somnio putasse, fulmen in uterum suum illapsum esse, atque inde magnam exstitisse flammam : quæ cum passim vagaretur, evanesceret. Post nuptias, putabat Philippus se imprimere sigillum utero uxoris, leonis imagine. Id somnium conjectoribus aliis aliter interpretantibus, Aristander reginam ferre uterum respondit : neque enim obsignari solere inania : puerum vero qui ex eo conceptu exspectaretur, fore animosum, et leonino ingenio. Natus est eo die, quo Ephesiæ Dianæ templum conflagravit : **184** et Magi quidam illic circumcursantes, exclamarunt, magnum Asiæ malum et calamitatem eo die natum esse. Fuit colore ita candido, ut is circa faciem et pectus maxime purpurasceret. Suavis item e corpore et ore ejus fragrabat odor : cujus utique causa fuit calor et ardor corporis, quo humores, unde putere corpora queant, consumebantur. Animi gravitatem puer etiamnum præ se tulit. Nam cum celeritate pedum valeret, rogatus, an Olympiæ in stadio decursurus esset? respondit se facturum, si reges concertatores haberet. Cum vel urbs insignis capta, vel illustris victoria parta a Philippo nuntiabatur, quasi ægre ferens, ad æquales dicebat : *Pater nullius egregiæ rei vobiscum gerendæ occasionem mihi relicturus est.* Bucephala equo ad Philippum allato, qui tredecim talentis æstimabatur, nec sessorem tum admittebat, nec vocem ferebat, cum Philippo ostenderetur, ob eamque rem inutilis putaretur : *Qualem*, inquit, *equum ob tractandi imperitiam rejiciunt?* Quod dictum pater reprehendens : *Tu vero*, inquit, *eum tractare poteris?* Tum ille : *Rectius utique quovis alio;* permissuque patris, prehensis habenis, eum ad solem convertit : quod fortassis animadverterat, eum umbræ ante oculos agitatione perturbari. Cumque eum paululum demulsisset manu, insiliit atque insedit : et parumper cohortatus, ad cursum dimisit. Quod qui videbant, solliciti erant. Ut autem alacer et lætus revertebatur, Philippi comites exclamabant : ipse vero rex præ lætitia lacrymabundus, puerum deosculatus : *Quærito*, inquit, *fili, regnum tibi par :*

A λαν, ὅτι καὶ τοῖς Ἱεροσολύμοις οὗτος ὁ βασιλεὺς ἐπεδήμησε, καί τι θαύματος ἄξιον γέγονε πρὸς τὸν ἀρχιερέα καὶ τὸν λαὸν ἐξ αὐτοῦ. Καὶ αὐτός τι θεῖον ὅραμα διηγήσατο, ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ, ἃ προϊὼν ὁ λόγος μετὰ τὴν περὶ αὐτοῦ ἱστορίαν (14) διδάξει. Οὗτος Φιλίππου μὲν ἦν τοῦ Μακεδόνων βασιλέως υἱὸς, ἐξ Ὀλυμπιάδος αὐτῷ γεννηθείς. Μυθεύεται δὲ Ἄμμωνος εἶναι υἱὸς, ἐν εἴδει δράκοντος τῇ Ὀλυμπιάδι συνευνασθέντος. Ἄμμωνα δὲ τὸν Δία φασίν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν μῦθος. Λέγεται δὲ τὴν μητέρα αὐτοῦ πρὸ τῆς νυκτὸς, ᾗ τῷ Φιλίππῳ συγκατηυνάσθη, ἐν ὀνείρῳ δόξαι κεραυνὸν ἐμπεσεῖν αὐτῆς τῇ γαστρὶ, κἀκ τούτου πῦρ ἐξαφθῆναι πολὺ, καὶ τοῦτο πάντη φερόμενον διαλυθῆναι. Μετὰ δὲ τὸν γάμον ὁ Φίλιππος καθ' ὕπνους ἐδόκει, σφραγῖδα τῇ γαστρὶ τῆς γυναικὸς ἐπιβαλεῖν, ἐγγεγλύφθαι δὲ τῇ σφραγῖδι λέοντα.
B Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι μάντεις ἄλλως τὸν ὄνειρον ἔκρινον. Ἀρίστανδρος (15) δὲ κύειν ἔφη τὴν σφραγισθεῖσαν· μὴ γὰρ δὴ σφραγίζεσθαι τὰ κενὰ, θυμοειδῆ δ' ἀποβήσεσθαι καὶ λεοντώδη τὸν τεχθησόμενον. Ἐγεννήθη δὲ καθ' ἣν ἡμέραν ἐν Ἐφέσῳ ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐνεπέπρηστο· ὅτε καί τινες ἐκεῖ παρόντες τῶν μάγων, διαθέοντες ἄτην καὶ συμφορὰν βαρεῖαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῇ Ἀσίᾳ τεκεῖν ἔλεγον. Ἦν δὲ τὴν χρόαν λευκὸς ὁ Ἀλέξανδρος· ἡ λευκότης δ' ἐφοινίσσετο περὶ τὸ στῆθος μάλιστα καὶ τὸ πρόσωπον· καὶ ἡδεῖά τις ἐκ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἀπέπνει ἀποφορὰ, κἀκ τοῦ στόματος. Τούτου δ' αἴτιον ἡ θερμότης ἂν εἴη τοῦ σώματος· πυρῶδες γὰρ ὂν, καὶ
C πολύθερμον, ἀνήλισκε τὰ ὑγρὰ, καὶ οὐδὲν ἐπιπολάζειν αὐτοῦ τῷ σώματι σηπεδονῶδες εἴα. Παρενέφαινε δὲ παιδόθεν τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ φρονήματος. Ποδώκης γὰρ ὢν, πρὸς τοὺς ἐρομένους εἰ Ὀλυμπιάσιν ἀγωνίσεται στάδιον, εἶπεν, εἰ βασιλεῦσιν ἀνταγωνίσασθαι ἔμελλεν. Εἰ δὲ πόλις τις τῶν ἐπιφανῶν ἁλοῦσα παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῷ ἀπηγγέλη, ἢ ἐν μάχῃ νίκη γεγονυῖα περιφανὴς, ὥσπερ ἀχθόμενος τοῖς ἥλιξιν ἔλεγεν, ὡς *Οὐδὲν ἐμοὶ σὺν ὑμῖν ὁ πατὴρ ἀπολείψει λαμπρόν τι ἔργον ἐνδείξασθαι.* Τοῦ Βουκεφάλα (16) δ' ἵππου κομισθέντος Φιλίππῳ τρισκαίδεκα ταλάντων τιμῆς, καὶ μήτε ἀναβάτην προσιεμένου, ὡς τῷ Φιλίππῳ ἐδείκνυτο μή τε φωνὴν ὑπομένοντος, κἀντεῦθεν δυσχρήστου δόξαντος κομιδῇ· *Οἷον ἵππον*, ὁ Ἀλέξανδρος ἔφη, *μὴ εἰδό-*
D *τες χρήσασθαι, ἀποπέμπονται!* Καὶ ὁ πατὴρ ἐπιτιμῶν αὐτῷ, εἶπε· *Σὺ δὲ χρήσασθαι δυνήσῃ αὐτῷ;* Ὁ δ' ἀπεκρίθη· *Βέλτιον ἂν ἑτέρου τούτῳ χρησαίμην.* Καὶ χρήσασθαι τῷ ἵππῳ ἐπιτραπεὶς, παραλαβὼν τὴν ἡνίαν, ἐπέστρεψε πρὸς τὸν ἥλιον· συνεὶς ἴσως, ὅτι τῇ σκιᾷ πρὸ αὐτοῦ σαλευομένῃ διεταράττετο. Βραχὺ δὲ καταψήσας, αὐτὸν ἀνέθορε καὶ ἐπέβη αὐτοῦ. Καὶ παρακαλπάσας (17) μικρὸν,

Variæ lectiones et notæ.

(14) *Μετὰ τὴν περὶ αὐτοῦ ἱστορίαν.* Malim κατά. W.

(15) Ἀρίσταρχος. Ita codd. mss. sed legendum ex Plutarcho et aliis Ἀρίστανδρος.

(16) *Βουκεφάλα.* Quem alii Βουκέφαλον vocant. Constantinus Manasses p. 170 ex codd. Allatiano et Reg. p. 146 et 170. Καθάπερ τὸν Ἀλέξανδρον ἵππος ὁ Βουκεφάλας. Ita etiam appellatur ab Eustathio in *Iliad.* β', p. 509 et aliis.

(17) *Παρακαλπάσας.* Vide Gloss. med. Græcit. in Κάλπη.

ἀφῆκε πρὸς δρόμον. Ἠγωνίων δ' οἱ βλέποντες. Ἤδη A δ' ἐπιστραφέντος σὺν φρονήματι καὶ χαρᾷ, οἱ μὲν περὶ Φίλιππον ἀνεβόησαν, ἐκεῖνος δὲ χαρμόσυνα προήνεγκε δάκρυα, καὶ φιλήσας τὸν παῖδα, *Ζήτει, τέκνον*, ἔφη, *σοὶ βασιλείαν ἀνάλογον, Μακεδονία γάρ σε οὐ χωρεῖ.* Ἦν δὲ ἡ φύσις αὐτῷ δυσκίνητος μὲν ἐπιτασσομένῳ· εἰ δὲ λόγῳ τις αὐτὸν καὶ πειθοῖ μετῄει, πειθήνιος. Ὡμίλησε δὲ τῷ Ἀριστοτέλει, μετασχὼν οὐ μόνον τοῦ ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποῤῥητοτέρων, οὓς οὐκ ἐκοινοῦντο πολλοῖς, ἐποπτικοὺς καὶ ἀκροαματικοὺς καλοῦντες αὐτούς. Φέρεται γὰρ πρὸς Ἀριστοτέλη αὐτοῦ ἐπιστόλιον, οὕτως ἔχον· *Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας, ἐκδοὺς τοὺς ἀκροαματικοὺς τῶν λόγων. Τίνι γὰρ τῶν ἄλλων διοίσομεν, εἰ καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί;* Ὁ δὲ ἀντεπέστειλεν, ὡς *Ἐκδέδονται, καὶ οὐκ ἐκδέδονται·* B διὰ τούτων δηλῶν τὴν ἀσάφειαν, καὶ τὸ δυσκατάληπτον. Καὶ τῆς ἰατρικῆς δὲ οὐ τὸ θεωρητικὸν μετῄει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν πρᾶξιν αὐτήν. Ἑξκαιδεκέτης δὲ γεγονώς, καὶ τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς ἀνδρείας ἀπόπειραν ἤδη διδούς, ὑπερηγαπᾶτο πρὸς τοῦ πατρός· διὰ δὲ τοὺς παρ' ἡλικίαν ἔρωτας τοῦ Φιλίππου, καὶ τὸ τῆς μητρὸς ζηλότυπον καὶ βαρύθυμον, ὁ Ἀλέξανδρος ἔσχε πρὸς τὸν πατέρα διαφοράς.

A *nam te Macedonia non capiet.* Ingenio fuit ad imperata contumaci, sed rationibus et suasionibus tractabili. Magistro usus est Aristotele : nec doctrinam de moribus duntaxat, gerendaque republica percepit, sed et arcanarum rerum scientiam : quæ quod paucis communicaretur, epoptica et acroamatica dicebatur, quarum vocum altera inspiciendi, altera auscultandi notionem habet. Ac circumfertur ejus epistolium ad Aristotelem, in hanc sententiam : *Non* **185** *recte fecisti, acroamaticis disputationibus editis. Num qua re aliis præcellemus, si ea doctrina qua eruditi sumus, communis erit omnibus?* At ille respondit : *Et editas esse, et non editas.* Quibus verbis obscuritatem illarum rerum, et intelligendi difficultatem significabat. B Medicinæ non scientiam duntaxat, sed ipsam etiam actionem tractavit. Annos natus XVI eum generosi et fortis animi jam specimina ederet, supra modum a patre amabatur. Cum quo tamen ei non optime convenit, ob amores illius ætati indecoros, et matris zelotypiam et asperitatem.

θ'. Παυσανίου δὲ τὸν Φίλιππον κτείναντος, παρέλαβε τὴν βασιλείαν εἴκοσι τυγχάνων ἐτῶν. Καὶ τεταραγμένων πάντοθεν τῇ ἀρχῇ τῶν πραγμάτων, τόλμῃ καὶ βάρει φρονήματος αὐτὰ ταχὺ κατεστήσατο, τὰς μὲν Θήβας ἑλὼν καὶ κατασκάψας, καὶ τοὺς ἁλόντας C τῶν Θηβαίων ἀποδόμενος, Ἀθηναίοις δέ γε σπεισάμενος. Ὅτε καὶ Τιμόκλειαν γυναῖκα Θηβαίαν, καὶ τῶν ἐπιφανῶν Θρᾴξ τις τῶν ἡγεμόνων κατῄσχυνε βιασάμενος, εἶτα περὶ χρημάτων ἀνέκρινεν. Ἡ δὲ μόνον αὐτὸν ἀπολαβοῦσα εἰς φρέαρ ἀπήγαγεν, ἐν τούτῳ φαμένη τῶν κειμηλίων κατακρύψαι τὰ κάλλιστα. Τοῦ δ' ἡγεμόνος ἐπικλιθέντος τῷ στομίῳ τοῦ φρέατος, ὦσεν αὐτὸν ἡ γυνὴ κατ' αὐτοῦ, καὶ λίθους ἄνωθεν βαλοῦσα ἔκτεινεν. Ἣν δέσμιον πρὸς αὐτὸν ἀχθεῖσαν ἐρώτησεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἥτις εἴη; Ἡ δὲ ἀτρέπτως, Θεαγένους εἰμὶ ἀδελφή, ἀπεκρίνατο, ὃς πρὸς Φίλιππον ᾑρέθη στρατηγός, καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλήνων ἀγωνιζόμενος ἐλευθερίας, ἔπεσεν. Ἀγάμενος οὖν τήν τε μεγαλοφροσύνην τῆς γυναικὸς ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ τὸ παράστημα τῆς ψυχῆς, ἐλευθέραν σὺν D τοῖς τέκνοις ἀπέλυσε. Πρὸς Διογένην δὲ τὸν Σινωπέα περὶ Κόρινθον διατρίβοντα ἀπελθών, καὶ ἡλίῳ θαλπόμενον εὑρηκώς, ἠσπάσατό τε τὸν ἄνδρα, καὶ εἴ τινος δέοιτο, ἤρετο. Ὁ δὲ τῆς τοῦ ἡλίου εἶπεν ἀλέας δεῖσθαι, καὶ μεταστῆναι αὐτὸν ἠξίου. Ἀπιόντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ περὶ αὐτὸν κατεγέλων τοῦ Διογένους. Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, θαυμάζων τὸ ὑπεροπτικὸν τοῦ ἀνδρός, ὡς Εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην. Ὁρμήσας δὲ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀσίᾳ στρατείαν (18), οὐ πρότερον τῆς νηὸς ἐπέβη, πρὶν τῷ μὲν τῶν ἑταίρων ἀγρὸν ἀπονεῖμαι, τῷ δὲ κώμην,

IX. Philippo a Pausania interfecto, in regno successit, annos XX natus : et quamvis res imperii undique turbatæ essent, eas tamen audacia et consilii gravitate celeriter composuit : Thebis captis C et eversis, captivisque venditis, et pace cum Atheniensibus facta, in Thebarum excidio Thrax quidam dux illustrem matronam Timocleam vi constupravit : ac deinde, ubi pecunia ejus esset, percontatus est, quem illa solum ad puteum quemdam deduxit, in eoque se ornamenta sua pulcherrima abscondisse dixit : cumque dux ad orificium putei sese inclinasset, mulier eum impulit, ac dejectum saxis injectis interfecit. Eam Alexander vinctam ad se perductam interrogavit, quæ esset? Respondit illa intrepide, se Theagenis esse sororem, qui dux contra Philippum electus, pro defensione libertatis Græcorum occubuerit. Ejus igitur indolem et animi magnitudinem admiratus, liberam cum liberis suis dimisit. Cum ad Diogenem Sinopensem, D qui Corinthi degebat, venisset, eumque dicta salute rogasset : Num qua re egeret? respondit ille, sibi opus esse calore solis; utque inde discederet, petiit. Alexandro digresso, comites ejus Diogenem deridebant. Quibus ille sublimem viri animum admiratus, dixit se, nisi Alexander esset, Diogenem esse velle. Cum Asiaticam expeditionem moliretur, navem non conscendit prius, quam amicorum aliis agros, aliis pagos, aliis reditus aliquos donasset. A Perdicca rogatus, *quid sibiipsi reservaret? Spem*, inquit. Cum Hellespontum trajecisset, satrapæ Darii circa transitum Granici cum **186**

Variæ lectiones et notæ.

(18) *Εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀσίᾳ στρατείαν.* Ita habent mss., at Wolfius legendum putabat ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Hæcque subdit : *Auctor noster non adeo barbarus est, sed est multis in locis depravatus*, ut me collatio codicum docuit.

magnis copiis occurrerunt. Militibus autem profunditatem et impetum fluminis, atque etiam hostium aggressionem reformidantibus, ipse cum XIII equitum turmis flumen est ingressus, eademque opera et ipsum et hostes et ripas altiores ac præruptas est periclitatus, ut furiose magis quam prudenter transisse putaretur. Flumine ad hunc modum superato, tumultuariam pugnam committere est coactus : et multis contra se ruentibus (erat enim ex armis notus), jaculis non est vulneratus : sed quidam ejus galeæ tantum ictum gladio intulit, ut capillos etiam perstringeret. Dum pugna ita committeretur, Macedonicæ copiæ Granicum transierunt, quarum vim Darii milites non ferentes, fugæ se mandarunt. Ejus prælii successus Alexandro magnæ felicitatis fuit occasio. Nam et Sardeis in deditionem accepit, et reliqua se cum eo conjunxerunt. Inde ad oram maritimam conversus, Pamphyliam, Ciciliam et Phœniciam occupavit, Pisidiamque et Phrygiam. Deinde Paphlagones et Cappadoces subegit. Darius autem Susis profectus est cum DC millibus, tum exercitus magnitudine elatus, tum eo fretus, quod Alexandrum ob longiorem in Cicilia moram timere arbitrabatur. Id vero ob morbum fiebat : cujus curatione a cæteris omnibus medicis desperata, solus Philippus Acarnan ei medicinam adhibere ausus est : cum quidem Parmenio scripsisset, illum a Dario corruptum esse ingentibus muneribus et pollicitationibus, si eum sustulisset. Ea epistola Alexander lecta, asservataque, ac re nemini communicata, calicem medicamenti a Philippo oblatum accepit alacer : illi vero epistolam dedit. Sic alter bibit, alter legit, uterque alterum intuens : Alexander vultu jucundo et hilari, Philippus sollicito et perturbato. Cum autem Darius contra Alexandrum festinaret, ne, ut dicebat, hostes aufugerent, Amyntas Macedo transfuga bono animo eum esse jussit : neque enim fugiturum Alexandrum, sed statim contra ipsum iturum esse. Commisso autem in Isso Ciliciæ prælio, magnum quidem et ipsius loci angustiæ momentum **187** Alexandro ad victoriam attulerunt, sed ipsius dexteritas et solertia longe majus. Tunc inter principes pugnans, ense femur est vulneratus. Victoriam illustrem adeptus, Dario fuga elapso, curru et arcu ejus est potitus : castra a Macedonibus direpta sunt, ac Darii tentorium cum ministeriis, opibus, omnique apparatu Alexandro exemptum. Deinde cum ei nuntiaretur, Darii matrem, uxorem et duas filias captivas duci, Darium pro mortuo deplorantes, quod ejus currum et arcum captum vidissent : commotus eo nuntio propter fortunæ inconstantiam, quemdam ad mulieres mittit, qui eis indicet, Darium vivere, neque eis quidquam molestiæ illatum iri. Neque enim se Darium hostem judicare, sed cum eo de imperio certare : neque de ministeriis quæ habebant quidquam eis detraxit, neque in conspectum earum venit, neque passus est ut ab ullo quidquam indignum vel sustinerent, vel exspectarent.

A τῷ δὲ πρόσοδον ἄλλην. Τοῦ δὲ Περδίκκου, *Τί δ', ὦ βασιλεῦ, σεαυτῷ καταλείπεις;* εἰπόντος, Τὰς ἐλπίδας ἐκεῖνος ἀντέφησε. Διαβάντι δὲ τὸν Ἑλλήσποντον, οἱ τοῦ Δαρείου σατράπαι μετὰ βαρείας δυνάμεως περὶ τὴν τοῦ Γρανικοῦ διάβασιν αὐτῷ συνηντήκεισαν. Τῶν δὲ περὶ αὐτὸν τὸ βάθος δεδιότων τοῦ ποταμοῦ, τοῦ ῥοθίου τε τὴν φορὰν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις τῶν πολεμίων ἐπίθεσιν, ἐκεῖνος σὺν ἴλαις ἱππέων τρισκαίδεκα ἐμβάλλει τῷ ῥεύματι, πρὸς αὐτὸ ἀποκινδυνεύων, καὶ πρὸς τοὺς ἐναντίους, καὶ πρὸς ἀποβάσεις ὀχθώδεις καὶ ἀποῤῥῶγας. Διὸ καὶ μανικῶς μᾶλλον, ἀλλ' οὐ στρατηγικῶς ἔδοξε τότε ποιήσασθαι τὴν διάβασιν. Οὕτω δὲ διαβὰς, φύρδην ἠναγκάζετο μάχεσθαι. Καὶ πολλῶν πρὸς αὐτὸν ὡρμηκότων (ἦν γὰρ ἐκ τῶν ὅπλων διάδηλος), ἀκοντισθεὶς μὲν οὐκ ἐ- B τρώθη, κοπίδι δὲ τὸ κράνος αὐτοῦ πλήξαντός τινος, μέχρι τοσούτου τοῦ κράνους καθίκετο ἡ πληγὴ, ὡς καὶ τῶν τριχῶν αὐτοῦ παραψαῦσαι τὴν κοπίδα. Τῆς μάχης δ' οὕτω συνισταμένης, τὸν Γρανικὸν αἱ Μακεδονικαὶ δυνάμεις διαβεβήκασι· καὶ οἱ τοῦ Δαρείου οὐκέτι ἀντεῖχον, ἀλλ' ἔκλιναν εἰς φυγήν. Ἐκ γοῦν τῆς μάχης ταύτης πολλή τις ἐγένετο πρὸς εὐτυχίαν τῷ Ἀλεξάνδρῳ φορά. Αἵ τε γὰρ Σάρδεις οἱ προσεχώρησαν, καὶ τἄλλα προσέθεντο. Ἐντεῦθεν εἰς τὴν παραλίαν ἐτράπετο, καὶ τήν τε Παμφυλίαν ἔσχε, καὶ Κιλικίαν τε καὶ Φοινίκην, Πισιδίαν τε καὶ Φρυγίαν· εἶτα Παφλαγόνας καὶ Καππαδόκας ἐχειρώσατο. Δαρεῖος δὲ ἐκ Σούσων σὺν ἑξήκοντα μυριάσιν ὥρμησε, τῷ τε πλήθει τῆς στρατιᾶς ἐπηρμένος, καὶ θάρσος ἔχων, ὡς δειλιῶντος Ἀλεξάνδρου, ὅτι ἐπὶ μα- C κρὸν ἐκεῖνος ἐν Κιλικίᾳ διέτριβε· τὸ δὲ διὰ νόσον ἦν, ὅτε πρὸς τῶν ἄλλων μὲν ἀπέγνωστο ἰατρῶν, Φίλιππος δὲ μόνος ὁ Ἀκαρνὰν ἐθάρσησε φαρμακεῦσαι αὐτόν. Τοῦ δὲ Παρμενίωνος φθάσαντος ἐπιστεῖλαι αὐτῷ, ὑπὸ Δαρείου διεφθάρθαι τὸν Φίλιππον δωρεαῖς μεγάλαις καὶ ὑποσχέσεσιν, εἰ αὐτὸν ἀνέλοι· τὴν ἐπιστολὴν ἐπῆλθε, καὶ μηδενὶ περὶ αὐτῆς ἐκφήνας, εἶχε παρ' ἑαυτῷ. Ἄρτι δὲ τοῦ Φιλίππου τὴν κύλικα τοῦ φαρμάκου προσαγαγόντος αὐτῷ, αὐτὸς μὲν θαῤῥῶν ἐδέξατο ταύτην, ἐκείνῳ δὲ τὴν ἐπιστολὴν ἐνεχείρισε. Καὶ ὁ μὲν ἔπινεν, ὁ δὲ ἀνεγίνωσκεν, ἐνορῶντες ἀλλήλοις, ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἐν ὄψει χαριέσσῃ καὶ ἱλαρᾷ, ὁ δὲ Φίλιππος ἐν περιδεεῖ καὶ τεθορυβημένῃ. Τοῦ δὲ Δαρείου σπεύδοντος ἐπ' Ἀλέξανδρον, ἵν', ὡς ἔλεγε, μὴ ἀποδράσωσιν οἱ πολέμιοι, D Μακεδὼν Ἀμύντας ὢν αὐτόμολος παρ' αὐτῷ, Θάῤῥει, ἔφη, ὦ δέσποτα, οὐ γὰρ φεύξεται ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' ὅσον ἤδη βαδιεῖται πρὸς σέ. Ἐν Ἰσσῷ δὲ τῆς Κιλικίας τῆς μάχης συγκροτηθείσης, πολλὴν μὲν καὶ ὁ τόπος διὰ τὴν στένωσιν παρέσχε ῥοπὴν τῷ Ἀλεξάνδρῳ, πλείω δ' αὐτὸς ἑαυτῷ δεξιῶς στρατηγήσας, ὅτε καὶ τὸν μηρὸν ἐπλήγη ξίφει, ἐν τοῖς προμάχοις ἀγωνιζόμενος. Περιφανῶς δὲ νικήσας, Δαρεῖον μὲν οὐχ εἷλε φυγόντα, τὸ ἅρμα δὲ καὶ τὸ τόξον αὐτοῦ ἔλαβε. Τὸ δὲ Δαρείου στρατόπεδον διηρπάγη παρὰ τῶν Μακεδόνων, ἡ μέντοι τοῦ Δαρείου σκηνὴ τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἐξῄρητο μετὰ τῆς θεραπείας, καὶ τοῦ πλούτου, καὶ τῆς ἄλλης παρασκευῆς. Εἶτα τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα Δαρείου, καὶ δύω θυγατέρας αἰχμαλώτους ἄγεσθαί τις ἀγγέλλει αὐτῷ,

ὀλολυζούσας ὡς τεθνηκότος Δαρείου, ἐπεὶ τὸ ἅρμα ἐκείνου καὶ τὰ τόξα ληφθέντα τεθέανται. Περιπαθήσας δὲ πρὸς τὴν ἀγγελίαν, διὰ τὸ τῆς τύχης ἀστάθμητον, πέμπει τινὰ πρὸς τὰς γυναῖκας, ἐροῦντα, ὅτι τε ζῇ Δαρεῖος, καὶ ὅτι αὐταῖς οὐδὲν ἀηδὲς ἀπαντήσεται. Οὐ γὰρ ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι Δαρεῖον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτῷ διαφέρεσθαι· οὔτε δὲ τῆς θεραπείας ἣν εἶχον ἀφείλετό τι, οὔτε εἰς ὄψιν ἦλθεν αὐταῖς, οὔτε ἀνάξιόν τι παρὰ τοῦ ταύτας παθεῖν, ἢ προσδοκῆσαι ἠνέσχετο.

Ι'. Ἤδη δὲ νενικηκὼς ἐν Ἰσσῷ, γέγονεν ἐγκρατὴς A καὶ τῆς Δαμασκοῦ, ἔνθα οἱ Πέρσαι καὶ Δαρεῖος αὐτὸς τά τε χρήματα καὶ τῆς ἀποσκευῆς τὰ πλείω κατέλιπον. Μετὰ δὲ ταῦτα ἥ τε Κύπρος καὶ ἡ Φοινίκη, τῆς Τύρου χωρίς, αὐτῷ ἐγκεχείριστο. Ἡ δὲ Τύρος πολιορκίᾳ ἑάλω, διττοὺς ὀνείρους ἐν τῷ ταύτην πολιορκεῖν τοῦ Ἀλεξάνδρου θεασαμένου. Ἐδόκει γὰρ ὁ Ἡρακλῆς, καλῶν αὐτὸν ἐκ τοῦ τείχους καὶ δεξιούμενος. Ὁ δὲ ἕτερος ὄνειρος Σάτυρον αὐτῷ ἐδείκνυ προσπαίζοντα, καὶ βουλομένῳ συσχεῖν, διαφεύγοντα, ὀψὲ δὲ εἰς χεῖρας ἐλθόντα αὐτῷ. Ἐκρίθη δ' οὗτος ὁ ὄνειρος δηλοῦν αὐτῷ κατὰ διαίρεσιν τοῦ ὀνόματος, ὡς *Σὰ Τύρος* ἔσται. Εἶτα τὴν Γάζαν πολιορκῶν, πόλιν τῆς Συρίας μεγάλην, ἐπλήγη τὸν ὦμον λίθῳ, τὴν δὲ πόλιν κατέσχε. Κυριεύσας δὲ τῆς Αἰγύπτου, ἠβουλήθη πόλιν ἐν αὐτῇ B Ἑλληνίδα εἰς ὄνομα οἰκεῖον ἱδρύσασθαι, καί τινα τόπον ἤδη τῇ πόλει ἀφώρισε. Κοιμωμένῳ δὲ ἀνὴρ ἔδοξεν ἐπιστῆναι πολιός τε καὶ γεραρός, εἶναι δὲ τὸν φανέντα τὸν Ὅμηρον (19), καὶ λέγειν τὰ ἔπη ταῦτα·

Νῆσος ἔπειτά τις ἔστι πολυκλύστῳ ἐνὶ Πόντῳ,
Αἰγύπτου προπάροιθε, Φάρον δέ ἑ κικλήσκουσιν.

Ἀναθορὼν οὖν, αὐτίκα πρὸς τὴν Φάρον ἀφίκετο, καὶ τῇ τοῦ τόπου ἀρεσθεὶς εὐφυΐᾳ, ἐκεῖ τὴν πόλιν ἱδρύσατο, ἠπειρώσας αὐτὴν διὰ χώματος, νῆσον οὖσαν τὸ πρότερον. Λέγεται δὲ ὡς ἡσθεὶς τῇ τοῦ τόπου φυσικῇ ἐπιτηδειότητι, ἔφη, ὡς Ὅμηρος ἄρα τἆλλα τε μέγας ἦν, καὶ ἀρχιτέκτων σοφός. Εἰς Ἄμμωνος C δὲ ἱερὸν ἀπιὼν δι' ἀνύδρου καὶ ἀμμώδους τόπου, τὴν αὐτῷ παρομαρτοῦσαν ἐν ἅπασιν εὐτυχίαν εὗρε κἀκεῖ, τὸ ἐργῶδες τῆς πορείας ἐκείνης ἐπικουφίζουσαν. Ὑετοὶ γὰρ γενόμενοι, τὸν ἐκ τῆς ἀνυδρίας κίνδυνον διεκρούσαντο, καὶ τὸν ἀέρα εὔκρατῆ πεποιήκασιν, ὑγρανθείσης τῆς ἄμμου, καὶ συμπιληθείσης ἐκ τῆς ὑγρότητος. Τῶν δὲ τῆς ὁδοῦ γνωρισμάτων συγχυθέντων, οἱ ταύτης ἡγεμόνες πεπλάνηντο. Κόρακες δὲ ὑπεριπτάμενοι, τῆς πορείας ἡγοῦντο τοῖς μετ' αὐτοῦ· καὶ εἴ τινες βραδυποροῦντες ὑπελιμπάνοντο, νυκτὸς ἐκείνους ταῖς κλαγγαῖς ἀνεκόμιζον. Οὕτω δὲ διελθόντι τῆς πορείας τὸ δύσεργον, καὶ εἰς Ἄμμωνος φθάσαντι, ὁ ἐκεῖ προφήτης Ἕλληνι φωνῇ (20) θέλων προσφωνῆσαι αὐτῷ, ἐβαρβάρισε περὶ τὸ τέλος τὸ πρόσρημα, Ὦ παῖ D Διός, ἀντὶ τοῦ Παιδίον εἰπών. Καὶ ὁ βαρβαρισμὸς δόξαν πολλοῖς παρέσχε, τοῦ ἐκ θεῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου γεγονέναι τὴν γένεσιν, λόγου διαδοθέντος, ὅτι

X. Post Issicam victoriam, etiam Damasci est potitus, ubi Persæ et ipse Darius pecunias et maximam impedimentorum partem reliquerant. Post hæc Cyprus et Phœnicia, excepta Tyro, sunt ei traditæ. Tyrus obsidione capta est, quam dum oppugnaret, duo somnia vidit: altero putabat se ab Hercule de mœnibus vocari, porrigente dexteram: alterum ei satyrum ostendebat, secum colludentem, qui jamjam comprehendendus, effugeret, ac sero tandem in manus suas veniret. Id conjectores interpretati sunt significare Tyri possessionem: nam Satyrus, si vocabulum dividas, notat, *Tua Tyrus*. Deinde cum Gazam urbem Syriæ magnam oppugnaret, saxo humerum ictus est, urbem vero cepit. Ægypto in potestatem suam redacta, urbem in ea Græcam de suo nomine condere voluit, et locum quemdam ad structuram designavit. Dormienti autem visus est astare vir canus et venerabilis, qui Homerus esset, et hos versus recitaret:

Insula fluctivago quatitur circumflua Ponto:
Ægyptum jacet ante, Pharon quam nomine dicunt.

188 Statim igitur exsiliit, Pharumque profectus, et loci opportunitate captus, illic urbem exstruxit, aggeribus insula in continentem redacta. Ac naturali loci commoditate delectatus, dixisse fertur: Homerum cum cætera magnum, tum vero egregium architectum fuisse. Ad Ammonis templum per loca sicca et arenosa proficiscens, comitem individuam felicitatem ibi quoque reperit, itineris illius difficultates sublevantem. Nam pluviæ delatæ sitis periculum dispulerunt, aeremque temperarunt, humefacta arena, et ex humore adensata. Cum autem confusis itineris notis, aberrassent duces, corvi supervolantes viam eis monstrarunt: iidemque eos qui tardius incesserant, exercitum non consecuti, noctu crocitando revocarunt. Sic difficultate itineris superata, ad Ammonis templum progressus est. Ubi cum eum propheta Græce filium appellare vellet, in une verbi lapsus est, et unius litteræ errore Alexandrum filium Jovis appellasse visus. Unde a nonnullis divina ejus origo credita, qua apud barbaros ita gloriabatur, ut et Olympias diceret: *Non desinet me Alexander apud Junonem calumniari?* apud Græcos vero ea oratione abstinuit. Aliquando

Variæ lectiones et notæ.

(19) *Τὸν Ὅμηρον*. Vide Eustathium in Iliad. β', p. 259.

(20) *Ἕλληνι φωνῇ*. Ita mss. cod. Wolfius Ἑλληνίδι mavult, ut infra legitur lib. IV, n. 16, ubi etiam Ἑλλάδα διάλεκτον dixit. Observat Eustathius Il. ω' Atticos et Dorienses τοῖς κυριωτέροις uti solitos, ἀντὶ κτητικῶν, ὥς φασιν οἱ παλαιοί, οἷον Ἕλληνα στρατόν, τὸν Ἑλληνικόν· ἄνθρωπον ἦθος, ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπινον· Ἑλλάδα διάλεκτον, δοῦλον γένος, etc.

Sagitta ictus, manante sanguine dixit : Sanguis hic quidem est, non Ichor,

Qualis de superis solet emanare beatis.

Cum Darius ei x millia talentum pro redemptione suorum charissimorum obtulisset, et omni provincia extra Euphratem ei cederet, affinitatem filia desponsa cum eo juncturus : Parmenion dixit : *Si Alexander essem, acciperem ista : Et ego*, inquit, *profecto, si Parmenio essem ;* Darioque rescripsit, si ad se veniret, eum nullum humanitatis officium desideraturum. Regina ex partu mortua, quidam ex eunuchis elapsus, ejus obitum Dario nuntiavit : quo audito lamentatus est, quod non tantum captiva fuisset, sed et regia sepultura caruisset. Ibi eunuchus : *Bono*, inquit, *animo esto, domine. Neque enim vivens domina mea et mater tua liberique ullum malum sunt perpessæ, neque illa mortua honesta sepultura caruit, sed hostium quoque lacrymis est ornata.* Ex iis verbis Darius suspicionibus sinistris obortis, **189** eunuchum seductum jurejurando adegit, ut sibi diceret, an Alexander uxoris amore captus fuisset ? *Nam alioqui cur*, inquit, *et ab hoste et ab adolescente honorata est ?* Sed eunuchus, sermone interrupto : *Domine, bona verba*, inquit, *neque tu vel uxorem probro affeceris, vel Alexandrum accusaris, qui modestiam suam Persicis mulieribus magis declaravit, quam Persis fortitudinem ;* cujus continentiam cæterasque virtutes dum prædicaret, orationem suam jurejurando confirmavit. Darius igitur optavit, ut aut Alexandro gratiam referre posset pro beneficiis in suos charissimos collatis, aut ut ne alius, quam ille in Cyri solio sederet.

XI. Alexander autem provinciis intra Euphratem jam potitus, contra Darium ibat, decies centena hominum millia secum trahentem. Ut in conspectum venerant exercitus, et noctu barbarorum pyræ planitiem interjectam collustrabant, eque castris eorum magnus tumultus resonabat : Parmenio et quidam ex amicis multitudine perterriti, Alexandro suadent, ut noctu hostes invadat, neque enim posse justa acie cum tanto exercitu decertari. Is vero se furari velle victoriam negavit. Postridie pugna commissa, ut quidam aiunt, Arbelis, ut alii, Gausamelis, barbari terga dederunt, eosque victores persecuti sunt. Alexander autem cum Darium eminus in sublimi curru plurimis equitibus splendide armatis circumdatum vidisset, fugientes eo compulit : quibus eos etiam qui loca sua non deseruerant, perturbavit, mul-

A Παῖ Διὸς ὁ προφήτης εἶπεν αὐτῷ. Κἀκεῖνος πρὸς μὲν τοὺς βαρβάρους ἐμεγαλαύχει τὴν γένεσιν τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὡς καὶ τὴν Ὀλυμπιάδα λέγειν· *Οὐ παύσεται διαβάλλων με πρὸς τὴν Ἥραν ὁ Ἀλέξανδρος;* πρὸς δὲ τοὺς Ἕλληνας τοῦ λόγου ἐφείδετο. Βέλει δέ ποτε τρωθεὶς, αἵματος ἐκ τῆς πληγῆς καταῤῥέοντος, Τὸ ῥέον, εἶπεν, αἷμα, καὶ οὐκ

Ἰχὼρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν.

Ὡς δὲ ὁ Δαρεῖος ἐπέστειλεν αὐτῷ μύρια μὲν τάλαντα, διδοὺς λύτρον τῶν φιλτάτων αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐντὸς Εὐφράτου (21) πάσης αὐτῷ ἐξιστάμενος, καὶ φίλον αὐτὸν ποιούμενος, μίαν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ γήμαντα· ὁ Παρμενίων, *Εἰ Ἀλέξανδρος*, εἶπεν, *ἤμην, ἔλαβον ἂν ταῦτα· Κἀγὼ*, ἔφη, *νὴ Δία, εἰ Παρμενίων.* Ἀντεπέστειλε δὲ τῷ Δαρείῳ, εἰ πρὸς αὐτὸν ἀφίκηται, μή τινος ἀτυχῆσαι τῶν φιλανB θρώπων. Ἀποδρὰς δέ τις τῶν εὐνούχων τῆς γυναικὸς Δαρείου, καὶ πρὸς ἐκεῖνον διασωθεὶς, τὸν θάνατον τῆς βασιλίσσης ἀπήγγειλεν· ἔφθη γὰρ θανοῦσα ἐκ τοκετοῦ. Δαρεῖος δὲ ἀνεκλαύσατο, φήσας ὅτι οὐ μόνον αἰχμάλωτος ἡ βασίλισσα γέγονεν, ἀλλὰ καὶ ταφῆς βασιλικῆς οὐ τετύχηκε. Καὶ ὁ εὐνοῦχος, *Ἀλλὰ θάῤῥει*, ἔφη, *ὦ δέσποτα. Οὔτε γὰρ ζῶσά μου ἡ δέσποινα καὶ ἡ μήτηρ ἡ σὴ καὶ τὰ τέκνα κακοῦ τινος ἐπειράθησαν, οὔτ' ἀποθανοῦσα ταφῆς ἐκείνη πρεπούσης ἠμοίρησεν, ἀλλὰ καὶ πολεμίων τετίμηται δάκρυσι.* Τούτοις ὁ Δαρεῖος εἰς ὑποψίας ἀτόπους ἐνέπεσε, καὶ τὸν εὐνοῦχον ἰδίᾳ παραλαβὼν, ὅρκοις προκατελάμβανεν, εἰπεῖν, εἴ τις περὶ τὴν γυναῖκα γέγονε τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἐμC πάθεια; *Πῶς γὰρ*, ἔλεγε, *παρ' ἐχθροῦ καὶ νέου ἀνδρὸς πολεμίου γυνὴ, ὡς ἔφης, οὕτω τετίμηται;* Ὁ δ' εὐνοῦχος τὸν λόγον ἐγκόψας, *Εὐφήμει, δέσποτα*, ἔφη, *καὶ μήτε τὴν γυναῖκα καταίσχυνε, μὴ δ' αὖ κατηγόρει Ἀλέξανδρον, ὃς πλέον ταῖς Περσίσι τὸ σῶφρον, ἢ τοῖς Πέρσαις τὸ γενναῖον ἐνέφηνε*· καὶ ὅρκοις τοὺς λόγους ἐβεβαίου, περὶ τῆς ἐγκρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς διηγούμενος. Καὶ ὁ Δαρεῖος ηὔχετο δυνηθῆναι ἀμείψασθαι τὸν Ἀλέξανδρον, ὧν εἰς τὰ φίλτατα καλῶν ἐνεδείξατο, ἢ μὴ ἄλλον εἰς τὸν Κύρου καθίσαι θρόνον, ἢ τὸν Ἀλέξανδρον.

ΙΑ'. Ἤδη δὲ τὴν ἐντὸς Εὐφράτου χώραν παραλαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπὶ Δαρεῖον ἀπῄει, ἑκατὸν μυριάδας στρατοῦ ἐπαγόμενος. Ὡς δ' ἐν ὄψει ἀλλήλων ἐγένοντο τὰ στρατεύματα, καὶ νὺξ ἦν, καὶ τὸ D μεταξὺ πεδίον τὰ πυρὰ τῶν βαρβάρων κατέλαμπον, καὶ θόρυβος ἐκ τοῦ στρατοπέδου προσῄει πολὺς, Παρμενίων καὶ τῶν ἑταίρων τινὲς ἐκπλαγέντες τὸ πλῆθος, συνεβούλευον Ἀλεξάνδρῳ νυκτὸς ἐπιθέσθαι τοῖς πολεμίοις· μὴ γὰρ ἂν δυνηθῆναι κατὰ συστάδην ἀντιστῆναι τοσούτῳ στρατεύματι. Ὁ δὲ, Οὐ κλέπτω τὴν νίκην, εἶπε· τῇ δ' ἐπιούσῃ τῆς μάχης συγκροτηθείσης, ὡς μέν τινές φασιν ἐν Ἀρβήλοις, ὡς δ' ἕτεροι ἐν Γαυσαμήλοις, οἱ βάρβαροι ἐνέκλιναν, καὶ ἦν αὐτῶν διωγμός. Ἀλέξανδρος δὲ πόῤῥωθεν τὸν Δαρεῖον ἰδὼν ἐφ' ἅρματος ὑψηλοῦ, ἱππόταις πλείστοις καὶ λαμπρῶς ὡπλισμένοις περικυκλούμε-

Variæ lectiones et notæ.

(21) *Ἐκτὸς Εὐφράτου.* Viennensis, Regii et Colbert. ἐντὸς habent, ut referatur ad Macedoniæ situm et ad Alexandrum. Sequitur non ita multo post : τὴν ἐντὸς Εὐφράτου χώραν παραλαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος. Si ἐκτὸς legitur, ut referatur ad Darium et Persidis situm.

νον, ἐκεῖ συνώθει τοὺς φεύγοντας, ὥς τε τούτοις (A) συνταράξαι τοὺς μένοντας, καὶ πολλοὺς σκεδάσαι αὐτῶν. Πολλῶν δὲ πεσόντων τοῦ Δαρείου ἐνώπιον, ὡς οὐκ ἦν ἐξελάσαι τὸ ἅρμα τοῖς πτώμασι συνεχόμενον, τούτου μὲν ἀπέβη Δαρεῖος· θήλειαν δ' ἵππον ἀναδεχηκὼς, ἔφυγεν. Ἑάλω δ' ἄν, εἰ μὴ Παρμενίων τὸν Ἀλέξανδρον μετεπέμψατο, ἐπαρήξοντα τῷ κατ' αὐτὸν κέρατι πονουμένῳ. Ἡ μὲν οὖν νίκη λαμπρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ προσγέγονεν. Ἡ δὲ Περσῶν βασιλεία ἐντεῦθεν καθῄρητο, Ἀλέξανδρος δὲ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς ἀνηγόρευτο, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἡ Βαβυλωνία πᾶσα ἐγένετο. Σούσων δὲ κρατήσας, τετρακισμύρια τάλαντα νομίσματος κατὰ τὰ βασίλεια εὕρηκε, καὶ ἄλλων χρημάτων ἀμυθήτων πολυτέλειαν. Κυριεύσας δὲ καὶ τῆς Περσίδος, νομίσματος εὗρε πλῆθος ὅσον ἐν Σούσοις. Τὸν ἄλλον δὲ πλοῦτον ἱστο- (B) ροῦσιν ἐκκομισθῆναι μυρίοις ὀρικοῖς ζεύγεσι, καὶ πεντακισχιλίοις καμήλοις. Ἐμπρήσας δὲ τὰ βασίλεια, ταχὺ μετεμελήθη, καὶ κατασβεσθῆναι ταῦτα προσέταξε. Μεγαλόδωρος δὲ τυγχάνων, ἔτι μᾶλλον ἐπεδίδου πρὸς τοῦτο, τῶν πραγμάτων αὐξανομένων αὐτῷ. Ὁρῶν δὲ τοὺς περὶ αὐτὸν τρυφῶντας, καὶ ταῖς διαίταις πολυτελεῖς, καθήψατο πράως αὐτῶν, θαυμάζειν εἰπὼν, εἰ μὴ ἔμαθον ἐκ συγκρίσεως τοῦ τῶν Περσῶν βίου πρὸς τὸν σφέτερον, ὅτι δουλικώτατον μέν ἐστι τὸ τρυφᾷν, τὸ δὲ πονεῖν ἀρχικώτατον. Αὐτὸς μέντοι οὐκ ἐνεδίδου, καὶ στρατείαις καὶ θήραις πονῶν. Οἱ δ' ἑταῖροι αὐτοῦ διὰ πλοῦτον τρυφᾷν βουλόμενοι, συνέπεσθαι δέ οἱ ἀναγκαζόμενοι, εἰς τὸ βλασφημεῖν αὐτὸν προῄεσαν. Ὁ δὲ πράως ἔφερε (C) περὶ τὴν ἀρχὴν τὰς βλασφημίας, λέγων, βασιλικὸν εἶναι τὸ κακῶς ἀκούειν εὐεργετοῦντα. Ὕστερον μέντοι αὐτὸν αἱ πολλαὶ διαβολαὶ ἐξετράχυναν, καὶ πρὸς τοὺς βλασφημοῦντας αὐτὸν χαλεπὸν γενέσθαι καὶ ἀπαραίτητον παρεσκεύασαν. Καί τοι πρώην καὶ θανατικῶν ἠκροᾶτο δικῶν, εἰώθει τῷ ἑνὶ τῶν ὤτων τὴν χεῖρα ἐπιτιθέναι, ὡς ἄψαυστον αὐτὸ τῷ κατηγορουμένῳ τηρῶν, καὶ τῆς κατηγορίας ἀμέθεκτον. Ἐξελαύνων δ' ἐπὶ Δαρεῖον, μετὰ τρισχιλίων, ἐφ' ἡμέρας πλείους ἐδίωκεν, ὡς ἀπαγορεῦσαι τοὺς πλείονας, διά τε τὴν χαλεπότητα τῆς ὁδοῦ καὶ τὴν ἀνυδρίαν. Ὅτε Μακεδόνες τινὲς ἐν ἀσκοῖς ὕδωρ κομίζοντες αὐτῷ συνήντησαν, καὶ πλήσαντες κράνος, προσήνεγκαν αὐτῷ κακῶς ὑπὸ δίψης διακειμένῳ· ὁ δὲ τὸ κράνος λαβὼν, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν πρὸς αὐτὸν (D) ἰδὼν ἀποβλέποντας, οὐκ ἔπιεν, ἀλλ' ἐπέδωκε τοῖς δοῦσιν αὐτὸ, εἰπὼν, ὡς *Εἰ ἐγὼ πίομαι μόνος, ἀθυμήσουσιν οὗτοι.* Ἐμβαλὼν δὲ ἤδη τοῖς πολεμίοις, τὸ μὲν στρατόπεδον αὐτῶν παρῆλθε, τὸν δὲ Δαρεῖον ἠπείγετο καταλήψεσθαι. Ὁ δ' ἔκειτο ἐν ἁρμαμάξῃ τραυμάτων κατάπλεως, καὶ ἤδη ἐκλείπων. Αἰτήσας δὲ ὕδωρ, καὶ πιὼν, εἶπε πρὸς τὸν δόντα Πολύστρατον· *Τοῦτό μοι πέρας δυστυχίας ἁπάσης, ὅτι εὖ παθὼν, ἀμείψασθαί σε οὐ δύναμαι. Ἀλέξανδρος δέ σοι τὴν χάριν ἀνταποδοίη. Ἀλεξάνδρῳ δ' οἱ θεοὶ τῆς εἰς μητέρα καὶ γυναῖκα καὶ παῖδας τοὺς ἐμοὺς ἐπιεικείας.* Καὶ ἐπὶ τούτοις ἐξέλιπεν. Ἐπιστὰς δὲ αὐτῷ θανόντι Ἀλέξανδρος, τῇ ἑαυτοῦ χλαμύδι τὸν ἐκείνου νεκρὸν περιέστειλε, καὶ πρὸς τὴν

A tosque dissipavit. Multis autem in conspectu Darii cæsis, cum is præ cadaveribus currum agere non posset: eo relicto, et equa conscensa, fugæ se mandat; in qua captus etiam fuisset, nisi Parmenio Alexandrum accersisset, ut suo cornu laboranti subveniret. Hac illustri parta victoria, Persarum regno everso, Alexander Asiæ rex declaratus, omni Babylonia potitus est. Susis captis, XL millia talentum signatæ pecuniæ, et alias infinitas opes maximi pretii in regia invenit. Persia quoque subacta, tantumdem quantum Susis invenit; aliasque præterea divitias exportatas esse **190** memorant, decies mille jugis mulorum, et quinquies mille camelis. Regiæ incensæ statim eum pœnituit, atque ignem exstingui jussit. Porro cum natura magni-

B ficus esset, auctis fortunis, etiam ejus aucta est liberalitas. Suos delicate vivere videns, leniter castigavit: seque mirari dixit, eos ex comparatione suæ et Persicæ vitæ non dedicisse, deliciis nihil esse servilius, labore nihil regalius. Ipse quidem de expeditionum et venationum laboribus nihil remisit: amici vero, qui propter divitias genio indulgere cupiebant, eum sequi coacti, maledictis non abstinebant. Quæ ille principio æquo ferebat animo, regium esse dicens, male audire cum benefaceret: sed tandem frequentibus calumniis exasperatus, sævus et inexorabilis exstitit erga maledicos. Prius autem cum pro tribunali capitales causas cognosceret, alteri auri manum admovere

C solebat, ut eam reo intactam conservaret, et accusationis expertem. Cum Darium per dies complures tribus millibus assumptis persequeretur, plerique et itinerum difficultatibus et aquæ inopia defatigati sunt. Tum ei Macedones quidam occurrerunt, aquam in utribus ferentes: impletamque galeam obtulerunt ex siti male affecto. Qua accepta, cum se a comitibus aspici videret, non bibit, sed iis qui dederant illa reddita, dixit: *Si ego solus bibero, hi deficient animis.* Hostes jam assecutus, castris præteritis, ad Darium capiendum properavit. Is vero in curru jacebat moribundus, et confectus vulneribus, cumque petita aqua bibisset, ad Polystratum dixit, qui eam dederat: *Hoc extremum est calamitatum mearum omnium, quod tibi de*

D *me bene merito gratiam referre non possum. Sed et Alexander tibi gratiam referet, et Alexandro dii immortales, pro clementia, qua erga matrem uxoremque et liberos meos usus est.* His dictis, exspiravit: cui Alexander morienti astans, sua chlamyde cadaver tectum, et regaliter ornatum, ad matrem ejus misit. Bessum vero a quo occisus fuerat, duabus arboribus vi inflexis alligari jussit, quibus laxatis, cum utraque vehementi impetu ad suam naturam rediret, homo discerptus est. **191** Cum in Hyrcaniam abiret, et barbari quidam circa pelagus Hircanum, quod et Caspium dicitur, equum ejus Bucephalam rapuissent, ægre tulit, eisque per nuntios comminatus est, ni equum redderent, se omnes occisurum. At illi et equum reddiderunt, et semetipsos ei dediderunt.

μητέρα βασιλικῶς κεκοσμημένον ἀπέστειλε. Τὸν δὲ Βῆσσον, ὃς ἐκεῖνον ἀνεῖλε, διεσφενδόνησε, δυσὶ βίᾳ κλιθεῖσι δένδροις προσαρτηθῆναι κελεύσας αὐτὸν, εἶτα μεθεῖναι τὰ δένδρα, καὶ οὕτω διασπασθῆναι τὸν ἄνθρωπον, ἑκάστου τῶν δένδρων μετὰ σφοδρότητος εἰς τὴν κατὰ φύσιν ὡρμηκότος ἀνάτασιν. Εἰς Ὑρκανίαν δὲ ἀπιὼν περὶ τὸ Ὑρκάνιον πέλαγος, ὃ καὶ Κάσπιον λέγεται, βαρβάρων τινῶν τὸν ἵππον αὐτοῦ τὸν Βουκεφάλαν ἀφελομένων, ἐβαρυθύμησε, καὶ πέμψας ἠπείλησε πάντας ἀποκτενεῖν, εἰ μὴ τὸν ἵππον αὐτῷ ἀναπέμψειαν· οἱ δὲ καὶ τὸν ἵππον, καὶ ἑαυτοὺς αὐτῷ ἐνεχείρισαν.

XII. Inde in Parthicam est profectus, ubi primum barbaricam vestem induit, Medica minus superbam, Persica insolentiorem, quod spectaculum arrogans visum est Macedonibus. E captivis tricies mille pueros delectos, et Græcis litteris erudiri, et ritu Macedonum armari jussit. Roxanæ formosæ mulieris amoribus eatenus indulsit, ut eam legitimo sibi matrimonio jungeret. Ex amicis Hephæstionem, qui vestitum ejus laudabat, similemque vestem et ipse induerat, Alexandri amantem; Craterum vero, qui a patriis institutis non recedebat, regis amantem appellabat: illoque apud barbaros utebatur, per Craterum Macedonibus et Græcis respondebat. Philotam Parmenionis filium, rerum gestarum gloriam sibi et patri vindicantem, et Alexandrum adolescentem appellantem, deprehensis etiam insidiis, sustulit. Patrem quoque ejus Parmenionem in Media occidendum curavit. Et amicum Clitum, cum in convivio poemata in duces quosdam recens victos a barbaris facta canerentur, eaque Alexander libenter audiret, præ insolentia et ebrietate refragantem et indignantem et gloriantem, maledictaque ingerentem, primum malo petiit. Sed cum ne sic quidem impudentiæ et audaciæ suæ modum ille statuens, Euripidis iambum:

A IΒ'. Ἐντεῦθεν εἰς τὴν Παρθικὴν ἀναζεύγνυσιν, ἔνθα πρῶτον βαρβαρικὴν στολὴν ἐνεδύσατο, καὶ τῆς μὲν Μηδικῆς ἀτυφοτέραν, τῆς δὲ Περσικῆς σοβαρωτέραν. Ἐδόκει δὲ τοῖς Μακεδόσι τὸ θέαμα φορτικόν. Ἐπιλεξάμενος δὲ τρισμυρίους παῖδας τῶν αἰχμαλώτων, ἐκέλευσε γράμματα σφᾶς Ἑλληνικὰ ἐκδιδάσκεσθαι, καὶ κατὰ Μακεδόνας ὁπλίζεσθαι. Τῆς Ῥωξάνης δὲ ὡραίας ἐρασθεὶς γυναικὸς, οὐκ ἄλλως αὐτῇ προσῆλθεν ἢ κατὰ νόμον. Τῶν δὲ φίλων αὐτοῦ τὸν μὲν Ἡφαιστίωνα ἐπαινοῦντα τὴν στολὴν ἣν ἐνέδυ, καὶ ὁμοίως αὐτῷ μεταμφιασάμενον, Φιλαλέξανδρον ἐκάλει, τὸν Κρατερὸν δὲ μὴ παρεξιόντα τὰ πάτρια, Φιλοβασιλέα· καὶ τὸ μὲν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐκέχρητο, διὰ δὲ τοῦ Κρατεροῦ τοῖς Μακεδόσι καὶ τοῖς Ἕλλησιν ἐχρημάτιζε. Φιλώταν δὲ τὸν υἱὸν Παρ-B μενίωνος μεγαλαυχοῦντα, ὡς παρ' αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τῶν κατορθωμάτων γινομένων, καὶ μειράκιον τὸν Ἀλέξανδρον ὀνομάζοντα, εἶτα καὶ ἐπιβουλεύοντα γνοὺς, ἀνεῖλε. Πέμψας δὲ εἰς Μηδίαν, καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ (ἐκεῖ γὰρ ἦν) προσαπέκτεινε. Καὶ τὸν Κλεῖτον δὲ τῶν ἑταίρων ἕνα τυγχάνοντα παρὰ πότον, ᾀδομένων ποιημάτων εἴς τινας στρατηγοὺς πεποιημένων ἔναγχος, ἡττηθέντας ὑπὸ βαρβάρων, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡδέως αὐτῶν ἀκούοντος, τραχυνόμενον καὶ ἀγανακτοῦντα καὶ μεγαλαυχοῦντα ὑπὸ αὐθαδείας καὶ μέθης, καὶ κατ' αὐτοῦ βλασφημοῦντα, πρῶτον μὲν μήλῳ ἔβαλεν. Ἔτι δ' ἀναιδευόμενόν τε καὶ θρασυνόμενον, καὶ τὰ τοῦ Εὐριπίδου ἰαμβεῖα λέγοντα·

Heu quam perversa consuetudo Græciæ est!

C *Οἴ μοι καθ' Ἑλλάδ' ὡς κακῶς νομίζεται!*

et qui sequuntur, recenseret: bile effervescente hasta trajectum interfecit, iraque mox sopita, ejus facinoris pœnitens, sibiipsi manus attulisset, nisi a satellitibus cohibitus fuisset. In thalamum illatus, eam noctem et secutam in lacrymis egit, jacuitque desperabundus et tacitus, tantum gravissime suspirans. Neque ullius amici orationem admittebat, donec Aristander augur eum visionis de Clito oblatæ, et de ominibus quibusdam admonuit, quibus fatalem illius **192** casum fuisse arguebat. Tum demum enim minuere luctum cœpit. Impressionem in Indiam facturus, cum apparatos currus videret, primum suis, deinde amicorum injecto igne, postremo etiam Macedonum, comburi jussit. Id factum paucis molestum fuit. Reliqui vero, cum clamore, et quasi afflatu quodam numinis concitati essent, profectionem aggressi, Alexandrum alacritatis ad capessendam militiam impleverunt. Cum vero jam et formidabilis esset, ac delinquentibus inexorabilis, in multa pericula in præliis incidit, et insignia vulnera accepit. Maxima tamen exercitui pernicies e penuria commeatus et aeris intemperie provenit. Sed ipse ea erat audacia, ut nihil viris fortibus obsistere posse, nihil ignavis tutum

καὶ τὰ λοιπὰ, ὑπερζέσας θυμῷ ὁ Ἀλέξανδρος, αἰχμῇ διελάσας ἀπέκτεινεν. Αὐτίκα δὲ τοῦ θυμοῦ παυθέντος μεταμεληθεὶς, ὥρμησε καὶ ἑαυτὸν ἀνελεῖν, ἐπεσχέθη μέντοι παρὰ τῶν σωματοφυλάκων, καὶ εἰσηνέχθη πρὸς θάλαμον, ἔνθα τὴν νύκτα καὶ τὴν μετ' αὐτὴν ἡμέραν ἐν θρήνοις διαγαγὼν, ἀπειρηκὼς ἔκειτο, ἄναυδος, στένων μόνον βαρύτατα. Καὶ τῶν φίλων εἰσιόντων πρὸς αὐτὸν, οὐ προσίετο τοὺς λόγους αὐτῶν. Ἀριστάνδρου δὲ τοῦ μάντεως ὄψεως αὐτὸν ἀναμνήσαντος, ἣν εἶδε περὶ τοῦ Κλείτου, καί τινων σημείων ἐκείνῳ γενομένων, καὶ εἱμαρτὸν εἶναι τὸ γενόμενον λέγοντος, ἤρξατο ἐνδιδόναι. Μέλλων δὲ εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἐμβάλλειν, συνεσκευασμέ-D νων τῶν ἁμαξῶν, πρώταις μὲν ταῖς οἰκείαις ἐνῆκε πῦρ, εἶτα καὶ ταῖς τῶν φίλων, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ τὰς τῶν Μακεδόνων καταπρῆσαι ἐκέλευσε. Τοῦτο δὲ γεγονὸς, ὀλίγους μὲν ἐλύπησεν· οἱ δὲ λοιποὶ βοῇ καὶ ἐνθουσιασμῷ πρὸς τὸ ἔργον ὡρμήκασι, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον προθυμίας πρὸς τὴν στρατείαν ἐνέπλησαν. Ἤδη δὲ καὶ φοβερὸς ἦν, καὶ ἀπαραίτητος κολαστὴς τῶν πλημμελούντων. Πολλοὶ μὲν οὖν κατὰ τὰς μάχας αὐτῷ συνέπεσον κίνδυνοι, καὶ νεανικοῖς ἀπήντησε τραύμασι. Τὴν δὲ πλείστην φθορὰν τῆς στρατιᾶς ἀπορίαι τῶν ἀναγκαίων καὶ δυσκρασίαι

τοῦ περιέχοντος ἀπειργάσαντο. Αὐτὸς δὲ διὰ τόλμαν A οὐδὲν ᾤετο τοῖς θαρσαλέοις ἀνάλωτον, οὐδέ τι ὀχυρὸν τοῖς ἀτόλμοις. Πέτρᾳ δέ τινι ἀποτόμῳ προσβαλὼν σὺν τοῖς νεωτέροις τῶν Μακεδόνων, Ἀλέξανδρόν τινα ἐν τούτοις καλούμενον προσαγορεύσας, *Ἀλλά σοί γε*, εἶπε, *καὶ διὰ τὴν κλῆσιν ἀνδραγαθεῖν προσήκει*. Ποταμὸν δὲ βαθὺν τῶν Μακεδόνων περᾷν ὀκνούντων, *Τί γάρ*, εἶπεν, *ὁ κάκιστος ἐγὼ νεῖν οὐκ ἔμαθον;* Ὡς δὲ παρῆσαν πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῶν πολιορκουμένων πόλεων, ὁ πρεσβύτατος αὐτῶν, Ἄκουφις τοὔνομα, ἠρώτησε, *τί ἂν ποιοῦντες φίλοι αὐτοῦ λογίζοιντο;* Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, *Εἰ σὲ μὲν*, εἶπεν, *αἱρήσονται ἄρχοντα, ἐμοὶ δὲ πέμψουσιν ἄνδρας ἑκατὸν τοὺς ἀρίστους*. Γελάσας οὖν πρὸς ταῦτα ὁ Ἄκουφις, *Ἀλλὰ βέλτιον*, εἶπεν, *ἄρξω, ὦ βασιλεῦ, εἰ τοὺς κακίστους σοι, καὶ μὴ τοὺς ἀρίστους στείλω*.

ΙΓ. Ὁ μέντοι Ταξίλης μοίρας ἄρχων τῆς Ἰνδικῆς παμφόρου τε καὶ εὐδαίμονος, οὐκ ἀποδεούσης Αἰγύπτου, σοφὸς δὲ ὢν ἀνὴρ, πέμψας ἠσπάσατο τὸν B Ἀλέξανδρον, καὶ, *Τί δεῖ πολέμων ἡμῖν*, ἔφη, *εἰ μήτε ὕδωρ ἀφαιρησόμενος ὑμῶν ἀφῖξαι, μήτε τροφὴν ἀναγκαίαν; τοῖς δ' ἄλλοις εἰ μὲν κρείττων ὦ, ἕτοιμός εἰμι εὖ ποιεῖν· εἰ δὲ ἥττων, οὐ φεύγω χάριν ἔχειν εὖ παθών*. Ἡσθεὶς οὖν ἐπὶ τούτοις ὁ Ἀλέξανδρος, *Ἐγὼ*, φησὶν, *ἀγωνιοῦμαι πρὸς σὲ, καὶ διαμαχοῦμαι ταῖς χάρισιν, ὥς μου χρηστὸς ὢν μὴ περιγένῃ*. Λαβὼν δὲ δῶρα πολλὰ, καὶ πλείονα παρασχὼν, τέλος χίλια τάλαντα νομίσματος αὐτῷ ἐδωρήσατο. Σπεισάμενος δέ τινι πόλει τῶν Ἰνδικῶν, ἀπιόντας ἐκεῖθεν τοὺς ἐν αὐτῇ μισθοφοροῦντας τῶν μαχιμωτάτων Ἰνδῶν, ἀπέκτεινεν C ἅπαντας· ὃ τοῖς αὐτοῦ πολεμικοῖς ἔργοις ὥσπερ τι κηλὶς πρόσεστιν. Εἶτα πρὸς Πῶρον ἐμαχέσατο, καὶ τοῦτον χώρας Ἰνδικῆς βασιλεύοντα, τὸ μέγεθος τοῦ σώματος ἔχοντα εἰς τέσσαρας πήχεις ἀνατρέχον καὶ σπιθαμὴν. Τοῦτον νικήσας καὶ ζῶντα λαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος, ἠρώτησε, πῶς ἂν αὐτῷ χρήσαιτο· ὁ δὲ, *Βασιλικῶς*, ἀπεκρίνατο. Πυνθανομένου δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἴ τι καὶ ἕτερον λέγει, ὁ Πῶρος, *Πάντα*, ἔφη, *τῷ βασιλικῶς ἔνεστιν*. Ἀφῆκεν οὖν αὐτὸν, καὶ ἄρχειν δέδωκε, σατράπην ὀνομαζόμενον, οὐ μόνον ὧν ἦρχε πρώην, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ καὶ ὁ Βουκεφάλας τρωθεὶς, μετὰ καιρὸν ἐτελεύτησεν, ἤδη ὑπέργηρως γεγονώς. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἤλγησεν, ὥς τινα φίλον ἀποβαλών. D Οἱ μέντοι Μακεδόνες ἐν τῇ πρὸς Πῶρον μάχῃ πεπονηκότες, οὐκ ἐπείθοντο Ἀλεξάνδρῳ, καὶ τὸν Γάγγην ποταμὸν περάσαι βιαζομένῳ, εὖρος μὲν ἔχοντα σταδίους ἑξήκοντα πρὸς δυσὶ (22), βάθος δὲ ὀργυιὰς ἑκατόν. Ὁ δὲ δυσθυμήσας ἀπρόϊτος (23) ἐν τῇ σκηνῇ ἔμενεν, ἥττης λογιζόμενος συγκατάθεσιν τὸ τὸν Γάγγην μὴ παρελθεῖν. Τῶν δὲ φίλων παρακαλούντων, καὶ τῶν στρατιωτῶν ἀντιβολούντων μετὰ κλαυθμοῦ, ἐνδέδωκέ τε καὶ ἀνεζεύγνυε. Πολλὰ δὲ

A esse arbitraretur. Petram quamdam præruptam cum junioribus Macedonum aggressus, quemdam inter eos nomine Alexandrum cohortatus: *At te*, inquit, *vel propter nomen, strenuum esse decet*. Macedonibus profundum quemdam fluvium transire dubitantibus: *Cur*, inquit, *ego omnium mortalium ignavissimus natare non didici?* Cum legati urbium quas obsidebat, ad eum venissent, eorumque natu maximus Acuphis rogaret, *quibus rationibus ejus amicitiam sibi conciliarent?* Alexander respondit: *Si te principem crearint, et mihi viros præstantissimos centum miserint*. Ad hæc ridens Acuphis: *Atqui*, inquit, *rex melius imperabo, si tibi non optimos, sed pessimos misero*.

B XIII. Taxiles, qui Indiæ parti omnis generis fructuum feraci ac beatæ, quæque Ægypto nihil cederet, imperabat, vir sapiens, missis legatis Alexandro salutato: *Quid*, inquit, *bello nobis opus est, si huc venisti, ut nobis neque aquam, neque victum necessarium eriperes? cæteris autem rebus, si plus possum, paratus sum ad benefaciendum. Si minus, non recuso pro acceptis beneficiis habere gratiam*. His Alexander delectatus: *Ego*, inquit, *certabo tecum beneficiis, et ne tua benignitate vincar elaborabo*. Acceptisque multis muneribus, pluribus datis, denique mille talenta ei donavit. Pace cum urbe quadam Indica facta, milites qui præsidii causa conducti fuerant e bellicosissimis Indis, C **193** ex ea discedentes, universos occidit: quod bellicis ejus operibus ignominiæ veluti maculam quamdam impressit. Deinde cum Poro et ipso Indiæ rege pugnavit, qui staturæ erat quatuor cubitorum et spithamæ. Quem cum victum captumque rogasset, quomodo tractandus esset: Regaliter, inquit. Percontante Alexandro, nunquid aliud vellet, respondit, in regali tractatione inesse omnia. Eum igitur dimissum, satrapen appellavit non earum duntaxat provinciarum quibus prius imperarat, sed et aliarum multarum. In ea pugna Bucephalas etiam vulneratus, paulo post, jam admodum senex, obiit: cujus obitum Alexander non secus doluit, ac si amicum amisisset. Cum Macedones pugna cum D Poro commissa fatigati, Alexandro Gangem etiam, cujus latitudo versus occasum stadiorum LXII, profunditas C orgyarum erat, vi transituro, non parerent: animo æger, in tabernaculo desidens, non prodiit in publicum, perinde esse judicans, si Gangem non transisset, ac si victum se confiteretur. Sed amicis obtestantibus et militibus cum ploratu supplicantibus, tandem cessit, exercituque reducto, multa navigia et rates fabricavit, quibus flumina trajiceret, exterius quoque mare inspecturus,

Variæ lectiones et notæ.

(22) *Ἑξήκοντα πρὸς δυσίν*. Cod. ms. λ' πρὸς δυσί. Arrianus in lib. *Rer. indicar.* scribit patere Gangem, qua maxime angustus est, ad centum stadia.

(23) *Ἀπρόϊτος*. Ita mss. codd. Reg. et Colb. Viennensis ἀπρόσιτος. Sed priorem lectionem secutus est ut meliorem interpres.

et prætemavigando urbes subegit. Cum autem ad Mallos pervenisset, Indorum pugnacissimos, parum ab interitu abfuit. Nam cum primus per scalas murum conscendisset, iisque comminutis ab hostibus peteretur, impetu in medios hostes desiliit, et casu rectus stetit, ac barbari primum dispersi sunt: sed eum solum esse cum duobus duntaxat armigeris conspicati, ad defensionem conversi, cominus eum feriebant. Quidam vero longius absistens, sagittam ex arcu emissam in ossibus circa mammam defixit: quæ plaga sic eum perculit, ut cederet atque inclinaretur, is vero qui eum icerat, stricto gladio accurreret. Sed Peucestas et Lemnæus regem defendentes, ambo sunt vulnerati, alter etiam mortuus. Alexander autem, propugnante adhuc Peucesta, barbarum a quo vulneratus erat, occidit: multisque vulneribus acceptis, **194** cum in collo etiam tragula ictus esset, ad murum inclinatus, barbaros intuetur. Interim a Macedonibus conglobatis raptus, sensuque destitutus exportatur. Cum autem acies sagittæ ossi inhæreret, in extrahendo telo acerrimis doloribus affectus, in animi deliquia incidit, ut de vita ejus actum putaretur. Tamen periculo evitato, cum longiore tempore curaretur, Macedonibus ejus videndi desiderio tumultuantibus, in medium processit.

A πορθμεῖα καὶ σχεδίας πηξάμενος, ἐκομίζετο διὰ τῶν ποταμῶν, θέλων τὴν ἔξω θάλασσαν ἐπιδεῖν· καὶ παραπλέων ἀπέβαινε, καὶ πόλεις ἐχειροῦτο. Ἐν δὲ Μαλλοῖς γεγονὼς, μαχιμωτάτοις οὖσιν Ἰνδῶν, μικροῦ ἐκινδύνευσε. Πρῶτος γὰρ διὰ κλίμακος ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναβὰς, τῆς κλίμακος συντριβείσης, καὶ τῶν πολεμίων ἐπιτιθεμένων καὶ βαλλόντων αὐτὸν, συστρέψας ἑαυτὸν εἰς μέσους ἄνωθεν ἀφῆκε τοὺς ἐναντίους· καὶ κατὰ τύχην ὀρθὸς ἔστη, καὶ τὸ μὲν πρῶτον οἱ βάρβαροι ἐσκεδάσθησαν. Ἰδόντες δὲ αὐτὸν καὶ δύω μόνους ὑπασπιστὰς, ἐπαναστραφέντες ἠμύνοντο, καὶ ἀγχεμάχοις ὅπλοις ἐτίτρωσκον. Εἷς δ' ἀποστὰς βέλει ἐκ τόξου βαλὼν αὐτὸν, τοῖς περὶ τὸν μαζὸν ὀστέοις τὸ βέλος ἐνέπειρε, καὶ οὕτως αὐτοῦ καθίκετο ἡ πληγὴ, ὡς ἐνδοῦναί τε καὶ καμφθῆναι· ὅθεν ὁ βα-
B λὼν αὐτὸν, μετὰ ξίφους ἐπέδραμε. Πευκέστας δὲ καὶ Λημναῖος ὑπερασπίσαντες, καὶ ἄμφω ἐτρώθησαν, καὶ ὁ μὲν τέθνηκε· Πευκέστας δὲ ἔτι ἠμύνετο, τὸν δὲ τρώσαντα αὐτὸν βάρβαρον ἀνεῖλεν Ἀλέξανδρος. Πολλαχοῦ δὲ τρωθεὶς, εἶτα καὶ κατὰ τοῦ τένοντος ὑπέρῳ βληθεὶς, τῷ τείχει προσερεισθεὶς πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀπέβλεπεν. Ἐν τοσούτῳ δ' ἀθροισθέντων τῶν Μακεδόνων, ἁρπασθεὶς εἰς τὴν σκηνὴν ἀναισθητῶν ἐκομίζετο. Ἐνὶ δὲ τῶν ὀστέων τῆς ἀκίδος ἐμπαγείσης, τοῦ οἰστοῦ ἑλκομένου, ὀδύναι δριμεῖαι καὶ λειποθυμίαι ἐγίνοντο, ὡς καὶ θανεῖν ἐκεῖνον ἐλπίζεσθαι (24). Ὅμως μέντοι τὸν κίνδυνον διαδρὰς, καὶ χρόνον πλείω θεραπευόμενος, εἰς θόρυβον τοὺς Μακεδόνας ἐνέβαλε, ποθοῦντας ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ προσῆλθεν.

XIV. Confirmata valetudine ulterius pergendo, multas provincias et urbes subegit. Cumque quosdam Gymnosophistas cepisset, eisque multas difficiles quæstiones proposuisset, muneribus datis, homines dimisit. Taxiles vero, uni inter illos celebri Calano persuasit, ut Alexandrum conveniret. Is corium aridum projecit, et ejus extrema per vices calcavit: quod dum fieret, aliæ partes attollebantur. Cum autem medium calcasset ac compressisset, totum corium quietum mansit et immobile. Quo exemplo monebat Alexandrum ne in regni extremitatibus se contineret, sed media occuparet, ut et circumjacentia loca in officio continerentur. Septem mensibus per flumina in mare devectus, fertur navibus Oceanum ingressus, indeque reversus, navibus dextram Indicæ regionis oram legere jussis, ipse pedestri itinere proficiscens, in extremam inopiam incidisse: tantamque multitudinem amisisse, ut non quarta exercitus pars, ob morbos, malum victum, æstum et famem, ex Indis reverteretur. Inopem enim provinciam pertransibat, quæ paucas oves habebat, marinis piscibus ali solitas, insuavi et fœtenti carne. Cæterum ea diebus LX superata, cum Gedrosiam copiosam regionem attigisset, et exercitum et semetipsum comessationibus refecit. Deinde ad mare descendit, et improbos duces multavit. Nam superior expeditio, et ad Mallos acceptum vulnus, et mul-

C ΙΔ'. Ἀναῤῥωσθεὶς δὲ αὖθις παρεκομίζετο, χώραν τε πολλὴν καὶ πόλεις χειρούμενος. Τῶν δὲ γυμνοσοφιστῶν τινας συλλαβὼν, καὶ ἐρωτήσεις αὐτοῖς ἀπόρους προθέμενος, ἐδωρήσατο, καὶ ἀφῆκεν. Ἕνα δὲ τῶν ἐν δόξῃ παρ' αὐτοῖς ὄντων, Κάλανον κεκλημένον, ἔπεισεν ὁ Ταξίλης πρὸς Ἀλέξανδρον ἀφικέσθαι. Οὗτος βύρσαν ξηρὰν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καταβαλὼν, περιῄει τὰ ἄκρα ταύτης πατῶν· ἡ δὲ ἐν μέρει τῶν ἄκρων πιεζομένη τῇ συμπατήσει, τοῖς ἄλλοις ᾔρετο μέρεσιν. Εἶτα μέσον αὐτῆς πατήσαντος καὶ συσχόντος, ἡ ὅλη βύρσα ἠτρέμει καὶ ἀκίνητος ἦν. Παρῄνει δὲ διὰ τοῦ ὑποδείγματος, τὸν Ἀλέξανδρον μὴ τοῖς ἄκροις τῆς ἀρχῆς ἐμφιλοχωρεῖν. τὰ μέσα δὲ κατέχειν, ἵν' οὕτω καὶ τὰ πέριξ ἠρέμα ᾖ. Ἑπτὰ δὲ μησὶ διὰ τῶν ποταμῶν εἰς τὴν θάλασσαν ὑπαχθεὶς, λέγε-
D ται ταῖς ναυσὶν εἰς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβαλεῖν. Εἶτα ἀναστρέφων, τὰς μὲν ναῦς παραπλεῖν ἐν δεξιᾷ τὴν Ἰνδικὴν ἐχούσας, ἐκέλευσεν. Αὐτὸς δὲ πεζῇ πορευόμενος, εἰς ἐσχάτην ἀπορίαν κατήντησε, καὶ πλῆθος τοσοῦτον ἀπώλεσεν, ὥστε τῆς στρατιᾶς μηδὲ τὸ τέταρτον ἐκ τῆς Ἰνδικῆς ἀνακομισθῆναι διὰ νόσους καὶ πονηρὰς διαίτας, καὶ καύματα καὶ λιμόν. Ἄπορον γὰρ διῄει χώραν, ὀλίγα πρόβατα ἔχουσαν, καὶ ταῦτα θαλαττίοις ἰχθύσι τρεφόμενα, καὶ σάρκα μοχθηρὰν ἔχοντα καὶ δυσώδη. Ἐν ἑξήκοντα δ' ἡμέραις διελθὼν τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ τῆς Γεδρωσίας ἁψάμενος, ἐν ἀφθόνοις ἐγένετο, καὶ τήν τε δύναμιν ἀνεκτᾶτο, καὶ αὐτὸς ἐκώμαζε. Καταβαίνων δ' ἐπὶ θά-

Variæ lectiones et notæ.

(24) *Ἐλπίζεσθαι*. Vide Gloss. med. Græcit. in hac voce.

ἰασσαν, ἐκόλαζε τοὺς πονηροὺς τῶν στρατηγῶν. Ἡ γὰρ ἄνω στρατεία, καὶ τὸ περὶ Μαλλοὺς τραῦμα, καὶ ἡ τοῦ πλήθους φθορὰ, ἀπιστεῖν τῇ σωτηρίᾳ αὐτοῦ παρεσκεύασε, καὶ τοὺς στρατηγοὺς καὶ σατράπας εἰς ὕβριν καὶ ἀδικίαν ἠρέθισεν· οἱ δὲ πρὸς ἀποστασίαν τοὺς ὑποφόρους ἐκίνησαν. Ἀβουλίτου δὲ τῶν σατραπευόντων ἑνὸς μή τι τῶν ζωαρκῶν ἑτοιμάσαντος, νομίσματα δὲ προσαγαγόντος αὐτῷ τρισχίλια τάλαντα, παραθεῖναι ταῦτα τοῖς ἵπποις ἐκέλευσε. Μὴ ἐσθιόντων δὲ, *Τί ὄφελος*, ἔφη, *τούτων ἡμῖν;* Ἐν δὲ Πέρσαις γενόμενος, καὶ τὸν Κύρου τάφον ὀρωρυγμένον ἰδὼν, ἀπέκτεινε τὸν ὀρύξαντα Πελλαῖον ὄντα, καὶ οὐδὲ τῶν ἀσήμων. Εἶχε δὲ ὁ Κύρου τάφος ἐπιγεγραμμένα ταυτί· *Ὦ ἄνθρωπε, ὅστις εἶ, καὶ πόθεν ἥκεις, ὅτι γὰρ ἥξεις οἶδα, ἐγὼ Κῦρός εἰμι, ὁ Πέρσαις κτησάμενος τὴν ἀρχήν. Μὴ οὖν τῆς ὀλίγης μοι ταύτης τῆς γῆς φθονήσῃς, ἣ τοὐμὸν σῶμα περικαλύπτει.* Ταῦτα δ᾽ ἀναγνωσθέντα τὸν Ἀλέξανδρον περιπαθῆ πεποιήκασι, λογισάμενον τὸ τῶν πραγμάτων ἀστάθμητον. Τὴν δὲ θυγατέρα Δαρείου τὴν Στάτειραν ἑαυτῷ μνηστευσάμενος, καὶ τοὺς γάμους τελῶν, ἑκάστῳ τῶν ἑστιωμένων ἐννακισχιλίων ὄντων φιάλην χρυσῆν ἐδωρήσατο, καὶ τἄλλα τε ἐλαμπρύνατο, καὶ τὰ χρέα ὑπὲρ τῶν ὀφειλόντων κατέβαλεν, ὀλίγῳ δέοντα μυρίων ταλάντων. Ὅτε καὶ Ἀντιγένης τῶν ἡγεμόνων εἰς ὀφείλειν πλασάμενος, καί τινα παραγαγὼν ψευδῶς δανειστὴν, καὶ λαβὼν τὸ ἀργύριον, ἐφωράθη. Ὀργισθεὶς οὖν ὁ βασιλεὺς, ἀπήλασεν αὐτὸν τῆς αὐλῆς, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀφείλετο. Τοῦ δὲ ὑπὸ λύπης ἑαυτὸν ὑποπτευομένου διαχειρίσασθαι, δείσας ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ τὴν ὀργὴν ἀνῆκεν αὐτῷ, καὶ ἀφῆκε τὰ χρήματα. Τῶν δὲ παίδων τῶν τρισμυρίων, οὓς διδάσκεσθαι ἐκέλευσε, καὶ γενναίων ἀποβάντων καὶ εὐπρεπῶν, καὶ οὐκ ἀφυῶν ταῖς ἀσκήσεσιν, ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἥδετο, οἱ δὲ Μακεδόνες ἐδάκνοντο. Καταπέμποντος δὲ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πεπηρωμένους ὡς εἰς θάλασσαν, ὕβριν ἡγεῖσθαι τοῦτ᾽ ἔλεγον καὶ προπηλακισμὸν, καὶ πάντας ἐκέλευον ἀφιέναι, καὶ τοῖς νέοις ἀρκεῖσθαι πυῤῥιχισταῖς. Ὀργισθεὶς δ᾽ ἐπὶ τούτοις Ἀλέξανδρος, τοῖς Πέρσαις τὰς φυλακὰς παραδέδωκε. Ταπεινωθέντας δ᾽ αὖθις τοὺς Μακεδόνας προσήκατο, καὶ ἀπέλυσε τοὺς ἀχρήστους, δωρησάμενος μεγαλοπρεπῶς· καὶ τῷ Ἀντιπάτρῳ ἐπέστειλε παρὰ τοὺς ἀγῶνάς τε καὶ τὰ θέατρα προεδρεύειν αὐτοὺς, καὶ ἐστεφανωμένους καθέζεσθαι. Ἐν Ἐκβατάνοις δὲ γενομένου αὐτοῦ, ὁ Ἡφαιστίων ἐπύρεττε, καὶ ἐξ ἀκολάστου διαίτης τῆς νόσου κρατυνθείσης, ἐξέλιπεν· οὐκ ἤνεγκεν οὖν λογισμῷ τὸ πάθος Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ τὸν μὲν ἰατρὸν ἀνεσταύρωσεν, ἵππους δὲ κεῖραι καὶ ἡμιόνους προσέταξε, καὶ τὰς ἐπάλξεις περιεῖλε τῶν πόλεων, καὶ μουσικὴν καὶ αὐλοὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ πολὺν χρόνον κατέπαυσεν. Ἀπιόντος δὲ εἰς Βαβυλῶνα, Νέαρχος ἐπανῆλθεν, εἰσπλεύσας αὖθις εἰς τὸν Εὐφράτην ἐκ τῆς μεγάλης θαλάσσης, λέγων, Χαλδαίους αὐτῷ συγγενέσθαι, βουλεύοντας ἀπέχεσθαι τῆς Βαβυλῶνος Ἀλέξανδρον. Ὁ δὲ μὴ προσχὼν τῷ λόγῳ ἀπῄει. Καὶ πρὸς τοῖς τείχεσι γενομένου, κόρακες ἀλλήλοις μαχόμενοι ἐνώπιον αὐτοῦ

A titudinis interitus, efficiebant ut Alexander superstes esse non crederetur. Unde ducibus et satrapis insolentioribus factis et injustis, populi vectigales ad defectionem spectaverunt. Cum ex satrapis quidam Abulitus nullum commeatum **195** parasset, sed ter mille talenta attulisset, ea equis proponi jussit; qui cum non ederent: *Quæ*, inquit, *nobis est istorum utilitas?* In Persiam profectus, dum Cyri sepulcrum effossum vidisset, effossorem, quamvis non obscurum hominem Pellæum, occidit. Erant autem hæc inscripta sepulcro Cyri: *O homo quisquis es, et undecunque venis (nam te venturum esse scio), ego Cyrus sum, qui Persis imperium peperi. Ne igitur exiguam hanc terram mihi invideas, quæ meum corpus contegit.* Quæ lecta Alexandrum
B moverunt, rerum humanarum inconstantiam reputantem. Darii filia Statira uxore ducta, nuptias celebrans, singulis convivis, qui novies mille fuerunt, phialam auream donavit. Et cum cæteris in rebus splendide se gessit, tum æs alienum pro debitoribus dissolvit, cujus summa circiter x mille talentum fuit. Tum Antigenes quidam ex ducibus, creditore subornato, et ob æris alieni simulationem accepta pecunia, a rege per iracundiam et ducatu privatus est, et aula ex ctus. Qui cum ex mœstitia sibi manus illaturus esse putaretur, id veritus Alexander, ira posita, pecuniam ei reliquit. Cum autem pueri tricies mille, quos doceri jusserat, in viros fortes et decoros, et in exercitationibus non
C sinistros evasissent, iis ut Alexander delectabatur, ita Macedones mordebantur. Cumque infirmos et mutilatos ad mare mitteret: contumeliam et insectationem id factum interpretabantur, petebantque ut se omnes dimitteret, novis istis saltatoribus contentus. Ob id iratus Alexander, Persis custodias mandavit: sed Macedonibus culpam deprecantibus in gratiam receptis, inutiles magnifice donatos dimisit, atque Antipatro scripsit ut eis in certaminibus et theatris principem locum, et coronas gestandi potestatem daret. Ut Ecbatana venerat, Hephæstion febricitare cœpit, auctoque intemperantia morbo decessit. Eum casum Alexander, non ut ratio postulat, tulit: sed medicum in crucem egit, equos et mulos tonderi jussit, et pin-
D nacula dempsit civitatibus, et musicam atque tibias longo tempore in castris inhibuit. Babylonem proficiscenti Nearchus **196** occurrit, navigiis e magno mari in Euphratem revectus: qui nuntiabat, se congressum esse cum Chaldæis, qui Alexandro vitandam esse Babylonem censerent. Verum ille neglecta ea admonitione, pergebat. Cum autem mœnibus propinquasset, corvi inter se dimicantes, coram eo conciderunt. Nuntiatum ei porro est, Apollodorum prætorem Babylonis, pro eo rem divinam fecisse. Quod cum Pythagoras aruspex, qui id sacrum fecerat, non negaret, et de modo sacrificii rogatus, jecur sine capite fuisse dixisset: *Papæ*, inquit, *ut grave istud prodigium est!* aruspicemque indemnem dimisit. Inter alia prodigia

etiam illud fuit: cum vestes deposuisset ut ungeretur, et pila luderet, adolescentes, collusores ejus, et ipsi vestes exuturi, vident quemdam in regio solio tacite sedentem, regia veste indutum, et diademate ornatum. Qui cum rogaretur quis esset? diu nulla voce edita, vix tandem respondit, se Dionysium vocari, genere Messenium, et captivum adductum esse propter objecta crimina: sed Serapidem sibi vincula solvisse, et huc perductum jussisse, veste et diademate sumptis, tacite sedere. Eo homine Alexander de vatum consilio e medio sublato, æger animo, sollicitus et perturbatus, nihil non in omen vertebat. Lotus ad Mediam comessatum abiit, ibique nocte in poculis acta, postridie febricitare cœpit. Cumque vehementer sitiret, hausto vino phreneticus decessit. Quidam igitur hoc modo eum obiisse tradunt. Alii narrant, cum dies plures febricitasset, lavisse, itaque aucto morbo mutum jacuisse. Macedones vero, tanquam eo mortuo perturbatos vociferatos esse contra duces, donec apertis foribus Alexandrum in lecto jacentem viderint: qui tum demum decesserit. Quidam aiunt postea rumorem exstitisse veneno exstinctum, quod suasu et ingenio Aristotelis pararit Antipater. Aquam autem esse gelidam et glacialem e petra Nonacrina, tenuis roris instar exundantem, quam ungula asini excipiant. Neque enim ullo alio vase contineri, quin frigiditate et acrimonia ejus rumpatur. Sed plerique hoc ut commentitium refellunt: indicio **197** esse quod cadaver ejus, cum dies complures in locis calidis neglectum jaceret, ducibus inter sese rixantibus, nullam veneni notam habuerit, sed purum manserit, quasi recens esset. Fertur, cum instare sibi necem animadverteret, voluisse clam se in Euphratem demergere, ut e conspectu sublatus opinionem afferret hominibus, se, ut diis genitus esset, ita ad deos rediisse, sed cum Roxane, consilio ejus cognito, obstitisset, cum gemitu dixisse: *Invides mihi, mulier, divinitatis gloriam et immortalitatis.* Sic Alexander ad tantum fortunæ fastigium evectus, decessit.

A ἔπεσον. Ἠγγέλη δ' αὐτῷ, ὡς Ἀπολλόδωρος ὁ στρατηγὸς Βαβυλῶνος, εἴη περὶ αὐτοῦ θύσας· τοῦ δὲ θύσαντος μάντεως, ὃς Πυθαγόρας ὠνόμαστο, μὴ ἀρνησαμένου, ἠρώτησε τὸν τρόπον τοῦ θύματος. Τοῦ δὲ φήσαντος, ἄλοβον εἶναι τὸ ἧπαρ, *Παπαί*, εἶπεν, *ἰσχυρὸν τὸ σημεῖον*. Καὶ τὸν μάντιν ἀθῷον ἀφῆκε. Σημεῖα δ' αὐτῷ καὶ ἄλλα γεγόνασι, καὶ τοῦτο δέ· ἀποδυσαμένου γὰρ πρὸς ἄλειμμα καὶ σφαῖραν αὐτοῦ, οἱ νεανίσκοι οἱ σφαιρίζοντες ἐκδύεσθαι μέλλοντες, ὁρῶσί τινα ἐν τῷ τοῦ βασιλέως θρόνῳ καθήμενον σιωπῇ, ἐνδεδυμένον τὴν στολὴν τὴν βασίλειον, καὶ τὸ διάδημα περικείμενον. Ὃς ἀνακρινόμενος ὅστις εἴη, ἐπὶ πολὺ μὲν ἄφωνος ἦν, μόλις δέ ποτε Διονύσιος ἔφη καλεῖσθαι, τὸ δὲ γένος εἶναι Μεσσήνιος, δέσμιος δ' ἀχθῆναι διὰ κατηγορίαν, λῦσαι δὲ οἱ
B τὸν Σάραπιν τὰ δεσμά· καὶ ἀγαγόντα δεῦρο, κελεῦσαι τὴν στολὴν καὶ τὸ διάδημα περιθέσθαι, καὶ καθέζεσθαι σιωπῇ. Τὸν μὲν οὖν ἄνθρωπον ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς οἱ μάντεις ὑπετίθουν, ἠφάνισεν· αὐτὸς δὲ ἠθύμει, καὶ περιδεὴς καὶ ταραχώδης γενόμενος, οὐδὲν ἦν ὃ μὴ τέρας πεποίητο. Λουσάμενος δὲ, καὶ πρὸς Μηδίαν πορευθεὶς κωμασόμενος, κἀκεῖ τὴν νύκτα διαγαγὼν ἐν τῷ κώμῳ, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν, ἤρξατο πυρέσσειν. Πυρέττων δὲ καὶ διψήσας σφοδρῶς, ἔπιεν οἶνον, καὶ φρενιτιάσας ἀπέθανεν. Εἷς μὲν οὖν ὁ τῆς ἐκείνου τελευτῆς λόγος οὗτος. Ἕτερος δ' ἔχει, ἐφ' ἡμέρας αὐτὸν πυρέττειν πλείους καὶ λούεσθαι, οὕτω δὲ κραταιωθῆναι τὸν πυρετὸν, ὡς ἄφωνον κεῖσθαι αὐτόν· τοὺς δὲ Μακεδόνας
C θορυβεῖσθαι ὡς θανόντος αὐτοῦ, καὶ καταβοᾷν τῶν ἡγεμόνων, ἕως αὐτοῖς αἱ θύραι ἠνοίχθησαν, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐν τῇ κλίνῃ κατεῖδον, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξέλιπε. Φασὶ δέ τινες μετέπειτα λόγον γενέσθαι, ὡς ὑπὸ φαρμάκου διέφθαρτο, καὶ τὸν Ἀριστοτέλη Ἀντιπάτρῳ σύμβουλον γενέσθαι τῆς πράξεως, καὶ δι' ἐκείνου κομισθῆναι τὸ φάρμακον. Τὸ δὲ ὕδωρ εἶναι ψυχρὸν καὶ παγετῶδες ἀπὸ πέτρας τινὸς ἐν Νωνακρίδι οὔσης, ὃ δρόσον ὥσπερ λεπτὴν ἀναλαμβάνοντες, εἰς ὄνου χηλὴν ἀποτίθενται· οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἀγγεῖον στέγει αὐτὸ, ἀλλ' ὑπὸ ψυχρότητος καὶ δριμύτητος διακόπτεται.

Οἱ δὲ πλείους πεπλάσθαι φασὶ, τῷ φαρμάκῳ θανεῖν τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ τοῦτο τεκμηριοῦνται ἐκ τοῦ τὸ σῶμα ἐφ' ἡμέρας πλείονας κείμενον ἐν τόποις θερμοῖς ἀτημέλητον, τῶν ἡγεμόνων πρὸς ἀλλήλους στασιασάντων, μηδὲν ἐμφῆναι τοιαύτης φθορᾶς σημεῖον, ἀλλὰ καθαρὸν διαμεῖναι, καὶ δοκεῖν πρόσφατον. Λέγεται δὲ, ὡς γνοὺς ἤδη ἐκλείπειν αὐτῷ τὸ βιώσιμον, ἐβουλήθη ἐς τὸν Εὐφράτην καταποντῶσαι λαθρηδὸν ἑαυτὸν, ἵνα γενόμενος ἀφανὴς, παράσχῃ δόξαν ὡς εἰς θεοὺς μετελήλυθεν, ἐξ ἐκείνων γενόμενος. Ἡ δὲ Ῥωξάνη τοῦτο γνοῦσα, εἶργεν αὐτῷ τὸ ἐγχείρημα. Ὁ δὲ μετ' οἰμωγῆς ἔφη, ὡς *Ἐφθόνησας ἄρα, γύναι, μοι δόξης τοῦ θεωθῆναι, καὶ μὴ θανεῖν*; Ὁ μὲν οὖν Ἀλέξανδρος οὕτως εἰς μέγα τύχης προαχθεὶς, ἐτελεύτησεν.

XV. Hic porro dum Tyrum obsidebat, per litteras a pontifice Judæorum petiit, auxilia sibi mitti, et forum præberi exercitui, sibique ea dari, quæ pensitare Dario soliti essent. Cum autem pontifex se jurejurando obstrictum esse Dario, ne arma contra illum ferret, dixisset, idque vivente illo violaturum negasset: Alexander iratus, se bello petiturum Hierosolyma comminatur, captaque Tyro, contra urbem proficiscitur. At pontifex Joannes ob regis iram anxius, Deum orat, ne populum

D ΙΕ'. Ὅτε δὲ τὴν Τύρον ἐπολιόρκει, ἐπιστείλας τῷ τῶν Ἰουδαίων ἀρχιερεῖ, ἠξίου συμμαχίαν αὐτῷ πέμπειν, καὶ ἀγορὰν τῷ στρατεύματι, καὶ ὅσα Δαρείῳ ἐδασμοφόρουν αὐτῷ διδόναι. Τοῦ δὲ ἀρχιερέως ὅρκους Δαρείῳ δοῦναι φήσαντος, μὴ ἆραι κατ' αὐτοῦ ὅπλα, καὶ τούτους ζῶντος Δαρείου μὴ παραβήσεσθαι· ὀργίσθη Ἀλέξανδρος, καὶ ἠπείλησε στρατεύειν κατὰ τῆς Ἰουδαίας. Ἄρτι δὲ τὴν Τύρον παρειληφὼς, ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὥρμησεν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἰωάδ ἐν ἀγωνίᾳ ἦν διὰ τὴν τοῦ βασιλέως ὀργὴν, καὶ τοῦ

Θεοῦ ἐδεῖτο, μὴ ἀποστῆναι τοῦ ἔθνους. Ὁ δὲ Θεὸς A καθ' ὕπνους αὐτῷ ἐχρημάτισε θαῤῥεῖν, καὶ κοσμήσαντας τὴν πόλιν ἀνοῖξαι τὰς πύλας, καὶ αὐτὸν μὲν μετὰ τῶν ἱερέων ταῖς συνήθεσι στολαῖς ὑπαντῆσαι τῷ βασιλεῖ, τὸ δὲ πλῆθος ἐσθῆσι λευκαῖς. Καὶ ὁ μὲν ἐποίησεν ὡς αὐτῷ κεχρημάτιστο. Καὶ ἤδη τοῦ Ἀλεξάνδρου τῇ πόλει προσάγοντος, πρόεισι μετὰ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ πλήθους τῆς πόλεως, εἰς τόπον τινὰ, ὅθεν ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καθώρατο. Τῶν δ' ἑπομένων τῷ βασιλεῖ, διαρπάζειν κελευσαι αὐτὸν τὴν πόλιν οἰομένων, καὶ τὸν ἀρχιερέα διαφθεῖραι, ὁ Ἀλέξανδρος πόῤῥωθεν ἰδὼν καὶ τοὺς ἱερεῖς κεκοσμημένους, καὶ τὸ πλῆθος, ὡς εἴρηται, τὸν δὲ ἀρχιερέα ἐνδεδυμένον τὴν ὑακίνθινον στολὴν καὶ διάχρυσον, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν κίδαριν ἔχοντα, καὶ τὸ χρυσοῦν ἐπ' αὐτῆς ἔλασμα, ᾧ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα B ἐπεγέγραπτο, μόνος προσελθὼν, προσεκύνησε, καὶ τὸν ἀρχιερέα ἠσπάσατο. Ἐπὶ τούτῳ οἱ μὲν ἄλλοι ξύμπαντες κατεπλάγησαν. Παρμενίων δὲ καὶ ἠρώτησε, τί δή ποτε τὸν τῶν Ἰουδαίων προσεκύνησεν ἀρχιερέα; Ὁ δέ· Οὐ τοῦτον, εἶπε, τὸν δὲ Θεὸν προσεκύνησα, οὗ τῇ ἀρχιερωσύνῃ οὗτος τετίμηται. *Τοῦτον γὰρ ἐν τοῖς ὕπνοις εἶδον, ἐγγὺς ὢν ἔτι Μακεδονίας, ἐν τῇ στολῇ ταύτῃ· καί μοι φροντίζοντι πῶς ἂν τῆς Ἀσίας κρατήσαιμι, μὴ μέλλειν παρεκελεύετο, καὶ αὐτὸς ἡγεῖσθαί μοι τῆς στρατιᾶς ἐπηγγέλλετο, καὶ τὴν Περσῶν παραδώσειν ἀρχήν. Οὐδένα οὖν ἐν τοιαύτῃ στολῇ θεασάμενος, ἀλλ' ἢ τοῦτον, ἄρτι τῆς ὄψεώς τε τοῦ ἐνυπνίου ἐμνήσθην, καὶ σὺν Θεῷ τὴν στρατείαν νομίζω πεποιημένος, τὸν Δαρεῖον ἡττήσειν, καὶ* C *τὴν Περσῶν ἀρχὴν καταχτήσασθαι.* Ταῦτα εἰπὼν, καὶ τὸν ἀρχιερέα δεξιωσάμενος, τὴν πόλιν εἰσελήλυθε· καὶ εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβὰς, ἔθυσε τῷ Θεῷ, ὡς ἀφηγεῖτο ὁ ἀρχιερεύς. Καὶ τὴν Δανιὴλ εἶδε βίβλον, ἐν ᾗ τινα τῶν Ἑλλήνων τὴν Περσῶν βασιλείαν καταλύσειν ἐγγέγραπται, καὶ ἥσθη ἐπ' αὐτῇ. Καὶ ὅσα ᾐτήσαντο Ἰουδαῖοι, ἐπλήρωσε. Ταῦτα ἰδόντες οἱ Σαμαρεῖται, καὶ αὐτοὶ οὐ πόῤῥω τῶν Ἱεροσολύμων τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὑπήντησαν, ἐσκευασμένοι λαμπρῶς, καὶ παρεκάλουν τιμῆσαι αὐτὸν τῇ παρουσίᾳ καὶ τὸ παρ' αὐτοῖς ἱερόν. Ὁ δὲ, Ἥξω, ἔφη, ὅθ' ὑποστρέφω. Αἰτουμένων δὲ χαρίσασθαι αὐτοῖς ὅσα τοῖς Ἰουδαίοις, τίνες εἰσὶν, ἐπυνθάνετο. Οἱ δὲ Ἑβραῖοι ἔφασαν εἶναι, χρηματίζειν δὲ οἱ ἐν Σικίμοις Σιδώνιοι. Καὶ D δὴ, εἰ Ἰουδαῖοι εἶεν, πάλιν ἠρώτησεν. Ὡς δ' οὐκ εἶναι κατέθεντο, Ἔγωγε, εἶπεν, Ἰουδαίοις ἐχαρισάμην ἃ αἰτεῖσθε ὑμεῖς. Τὸ δὲ ἐν τῷ Γαριζὶν ὄρει ἱερὸν εἰς καταφύγιον τῶν παρανομούντων ἐγίνετο· εἰ γάρ τις κοινοφαγήσας, ἢ ἄλλο τι παρανομήσας ὑπὸ αἰτίαν ἐγίνετο, παρὰ τοὺς Σικιμίτας κατέφευγε. Τοῦ δὲ ἀρχιερέως Ἰωὰδ τελευτήσαντος Ὀνίας ὁ παῖς αὐτοῦ τὴν ἀρχιερωσύνην παρείληφε.

destituat : quem Deus in somnis bono animo esse jubet : ac portis apertis et urbe exornata ipsum cum sacerdotibus solito habitu, populum candidis vestibus regi obviam prodire. Facit ille, ut jussus erat. Alexandro jam appropinquante, cum sacerdotibus et urbana multitudine in locum quemdam prodit, unde et urbs et templum conspiciebatur. Militibus autem opinantibus regem jussurum urbem diripi, et pontificem occidi : Alexander cum sacerdotes et populum, ut ante dictum est, ornatos vidisset, ac pontificem hyacinthina et inaurata stola indutam, cidari capiti imposita, et auream in eo laminam, cui Dei nomen inscriptum erat : solus accessit, atque adoravit, pontificemque salutavit. Eo facto cum cæteri omnes obstupuissent, Parmenio etiam rogare ausus est, cur Judæorum pontificem adorasset? Cui respondit se non illum, sed Deum, cujus ille sacerdotio ornatus esset, adorasse : *Nam hunc*, inquit, *in somnis vidi, dum adhuc parum a Macedonia recessissem, in hoc habitu. Is me de Asia subigenda cogitantem* **198** *hortabatur, ne cunctarer, et promittebat seipsum fore ducem exercitus, et regnum Persarum mihi traditurum. Cum autem neminem adhuc, præter istum modo, tali habitu viderim, tum visionis nocturnæ sum recordatus, tum Deo auctore bello moto me Darium superaturum confido, et regno Persarum potiturum.* His dictis, et dextera sacerdoti porrecta, urbem est ingressus. Cumque in templum ascendisset, Deo victimas ex præscripto pontificis immolavit : ac Danielis libro viso, quo scriptum est, regnum Persicum a Græco evertendum esse, lætatus : omnibus Judæorum postulatis annuit. Quo Samaritani viso, et ipsi prope Hierosolyma Alexandro occurrerunt, splendide ornati, petentes, ut suum quoque templum præsentia sua ornare vellet. Id se in reditu facturum promisit Alexander. Cum autem rogarent ut sibi quæ Judæis tribuisset, concederet, qui essent, rogavit. Illis respondentibus, se Hebræos esse, cæterum Sicimatas Sidonios appellari : denuo rogavit, an Judæi essent? Negantibus illis, dixit se quæ illi peterent, Judæis concessisse. Templum porro Garizinium, refugium erat eorum qui patrias leges violarant. Nam si quis immundis cibis usus esset, aut alioqui a more majorum recessisset, ad Sicimitas se recipiebat, Pontifice Joado mortuo, Onias filius ejus pontificatum iniit.

ΙϚʹ. Θανόντος δὲ Ἀλεξάνδρου (25), εἰς τέσσαρας

XVI. Post Alexandri porro obitum, ejus impe-

Variæ lectiones et notæ.

(25) *Θανόντος δὲ Ἀλεξάνδρου.* Hanc post Alexandri obitum provinciarum direptionem ex Satyro, veteri scriptore, ut et Ptolemæorum genealogiam, attigit præ cæteris Eudocia Augusta, Diogenis Romani imp. uxor, in Ioniis, ex quibus, quia inedita, haud ingratum forte lectori videbitur, si qualiacunque sunt hoc loco describantur (a). Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν τῶν Πτολεμαίων προσηγορίαν κατηντήσαμεν, φέρε καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς τοῦ γένους αὐτῶν κατα γωγὴν τε καὶ διαδοχὴν παρεκβατικώτερόν πως διεξέλθωμεν· Ἡρακλεῖδαι γὰρ καὶ αὐτοί· Σάτυρος τοὺς τῶν Ἀλεξανδρέων δήμους ἱστορῶν, ἀρξάμενος

(a) Nonnihil differunt ab editis Villoisoni *Anecdot. Gr.* I. 366.

rium in partes quatuor est distractum : ac Asia potitus Antigonus, reliquis partibus ii quorum supra facta est mentio. Qui cum inter sese dissiderent, et bella continua exsistebant, et urbes vexabantur. Ptolemæus autem Lagus, qui et Servator vocabatur, longe aliter quam pro cognomento suo tractavit Syriam, et Hierosolyma dolo occupavit. Nam urbem, per speciem sacrificandi Sabbato ingressus, sine labore domuit ; Judæis voluntatem ejus ignorantibus, et propter Sabbatum non resistentibus. Gente autem ad hunc modum subacta, acerbissime imperavit, et multos captivos in Ægyptum abduxit. Inter Samaritanos porro et Hierosolymitanos contentiones fuere, cum utrique sui templi sanctitatem celebrarent, in eo-
199 que victimas immolari oportere dicerent. Ptolemæo, quadragesimo Ægyptiaci regni anno defuncto, filius Philadelphus successit. Qui operam dedit, ut Scripturæ Hebraicæ in linguam Græcam transferrentur : et Hierosolymitas qui in Ægypto serviebant, liberavit. Nam cum in libris conquirendis multum studii poneret : Demetrium Phalereum bibliothecæ præposuit. Qui aliquando a rege interrogatus, quot librorum millia comparasset ? circiter xx respondit esse jam collecta. Esse autem apud Hebræos etiam libros de illorum

A ἀρχὰς ἡ ἐκείνου βασιλεία διῄρητο, καὶ τῆς μὲν Ἀσίας Ἀντίγονος ἦρξε, τῶν δὲ λοιπῶν οἱ προγεγραμμένοι (26). Τούτων δὲ πρὸς ἀλλήλους στασιαζόντων, πόλεμοί τε συνεχεῖς ἦσαν, καὶ ἐκακοῦντο αἱ πόλεις. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος ὁ Λάγος ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεύων, ὃς καὶ Σωτὴρ ἐχρημάτιζε, τῇ τε Συρίᾳ τἀναντία τῇ ἐπικλήσει αὐτοῦ γέγονε, καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα δόλῳ κατέσχεν. Εἰσελθὼν γὰρ εἰς τὴν πόλιν Σαββάτῳ ὡς θύσων, ἀπόνως ταύτης ἐκράτησεν. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι μή τε τὴν διάνοιαν εἰδότες αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἡμέραν ἐν ἀργίᾳ ὄντες οὐκ ἀντέστησαν· κρατήσας δ' οὕτω τοῦ ἔθνους, πικρότατα ἦρχε, καὶ πολλοὺς λαβὼν αἰχμαλώτους εἰς Αἴγυπτον ἀπήγαγε, καὶ κατῴκισε. Τοῖς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις στάσεις πρὸς τοὺς Σαμαρείτας ἐγένοντο, τῶν μὲν Ἱεροσολυμιτῶν
B τὸ παρ' αὐτοῖς ἱερὸν καλούντων ἅγιον, καὶ τὰς θυσίας ἐν αὐτῷ γενέσθαι δεῖν λεγόντων, τῶν δὲ Σικιμιτῶν τὸν ἐν τῷ Γαριζὶν ὄρει σεμνυνόντων ναόν. Τεσσαράκοντα δ' ἔτη τοῦ Λάγου Πτολεμαίου βασιλεύσαντος τῆς Αἰγύπτου, καὶ τελευτήσαντος, ὁ παῖς αὐτοῦ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος διεδέξατο τὴν ἀρχήν, ὃς τάς τε Γραφὰς τὰς Ἑβραϊκὰς (27) ἐκ τῆς πατρίου γλώττης εἰς Ἑλλάδα μεταβληθῆναι διάλεκτον ἔσπευσε, καὶ τοὺς δουλεύοντας ἐν Αἰγύπτῳ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ἠλευθέρωσε. Συλλογὴν γὰρ βιβλίων ποιήσασθαι βουληθεὶς, καὶ περὶ ταύτην φιλοτιμού-

Variæ lectiones et notæ.

ἀπὸ τοῦ Φιλοπάτορος τοῦ καὶ Πτολεμαίου προσαγορευθέντος, τούτου μηνύει Διονύσιον ἀρχηγέτην γεγονέναι. Λέγει οὖν ὁ Σάτυρος οὕτως· Διονύσου καὶ Ἀλθαίας τῆς Θεστίου γεγενῆσθαι Δηϊάνειραν. Τῆς δὲ καὶ Ἡρακλέους τοῦ Διὸς Ὕλλον· τοῦ δὲ Ἀριστόμαχον· τοῦ δὲ Τήμενον· τοῦ δὲ Χειστόν· τοῦ δὲ Μάρωνα· τοῦ δὲ Θέστιον· τοῦ δὲ Ἀκοόν· τοῦ δὲ Ἀριστομήδαν· τοῦ δὲ Καρανόν· τοῦ δὲ Κοινόν· τοῦ δὲ Τυρίμμαν· τοῦ δὲ Περδίκκαν· τοῦ δὲ Φίλιππον· τοῦ δὲ Ἀέροπον· τοῦ δὲ Ἀλκετάν· τοῦ δὲ Ἀμύνταν· τοῦ δὲ Βόκρον· τοῦ δὲ Μελέαγρον· τοῦ δὲ Ἀλσινόην· τῆς δὲ καὶ Λάγου Πτολεμαῖον καὶ Σωτῆρα· τοῦ δὲ καὶ Βερονίκης Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον· τοῦ δὲ καὶ Ἀρσινόης Πτολεμαῖον τὸν Εὐεργέτην· τοῦ δὲ καὶ Βερονίκης τῆς Μέγα τοῦ ἐν Κυρήνῃ βασιλεύσαντος Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον. Ἡ μὲν οὖν πρὸς Διόνυσον τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βασιλεύσασι συγγένεια οὕτω περιέχει. Ἡ δὲ τῆς Πτολεμαίου βασιλείας ἀρχὴ τοιουτοτρόπως τὴν πρόφασιν ἔσχε. Μετὰ Δάρειον
C ἐβασίλευσεν Ἀρταβάνης μῆνας ἑπτά. Μετὰ δὲ Ἀρταβάνην ἐβασίλευσεν Ἀρταξέρξης ὁ Μακρόχειρ ἔτος τεσσαρακοστὸν πρῶτον· ἐφ' οὗ Σοφοκλῆς, καὶ Ἡράκλειτος, καὶ Ἀναξαγόρας, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Θουκιδίδης, καὶ Εὐριπίδης, καὶ Ἡροδότης, καὶ Ἐμπεδοκλῆς, καὶ Διογένης, καὶ Ζήνων, καὶ Φερεκύδης, καὶ Ἀρίσταρχος, καὶ Ἱπποκράτης, καὶ Παρμενίδης, καὶ Πλάτων, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ Δημοσθένης κατά τινας ἐγνωρίζοντο. καὶ Σωκράτης ὃς φαυλίσας τοὺς νόμους τῶν Ἑλλήνων, θανατοῦται, τὸ κώνειον πιὼν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Μετὰ δὲ Ἀρταξέρξην ἐβασίλευσεν ἄλλος Ἀρταξέρξης, καὶ οἱ καθεξῆς ἕως Δαρείου Ἀλσάμου· ὃν Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς ἕκτον ἄγων ἔτος τῆς βασιλείας χειρωσάμενος, καθεῖλε τὴν Περσῶν βασιλείαν διαρκέσασαν ἀπὸ Κύρου μέχρι Δαρείου ἔτη σλ'. Τῆς δὲ τῶν Μακεδόνων βασιλείας κατασχούσης ἀπὸ Κραναοῦ ἕως Ἀλεξάνδρου ἔτη φιη', καὶ τούτου τελευτήσαντος ἐν Βαβυλῶνι, διαιροῦνται τὴν βασιλείαν οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ μεγιστᾶνες· τῆς μὲν Μακεδονίας Φίλιππος ἐβασίλευσε, τῆς δὲ Ἀσίας πάσης Ἀντίγονος ἐκράτησε. Τῆς δὲ Συρίας καὶ Βαβυλωνίας καὶ Παλαιστίνης Σέλευκος ἐβασίλευσεν ὁ Νικάνωρ. Ὃς καὶ πόλεις κτίσας δύο εἰς τὰ μέρη Κιλικίας, καὶ ἄλλην ἐν Συρίᾳ τὴν μὲν Σελευκίαν ὠνόμασε· τὴν δὲ Ἀντιόχειαν, τὴν δὲ Λαοδίκειαν εἰς τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα, καὶ τοῦ αὐτοῦ υἱοῦ Ἀντιόχου, καὶ τῆς θυγατρὸς Λαοδικίας. Καὶ οἱ μὲν τῆς Συρίας βασιλεύσαντες μετὰ Ἀλέξανδρον, οὗτοί εἰσι, μετὰ Σέλευκον τὸν Νικάνορα, Ἀντίοχος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ ἐπικληθεὶς Σωτὴρ, Ἀντίοχος ὁ Νόθος, Σέλευκος ὁ Καλλίνικος, Ἀλέξανδρος, Ἀντίοχος, Σέλευκος ὁ Φιλοπάτωρ, Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς, Ἀντίοχος ὁ Εὐπάτωρ, Δημήτριος. Σέλευκος, Ἀλέξανδρος ὁ τοῦ Βαλὰ, Δημήτριος ὁ Νικάνωρ, Ἀντίοχος, Τρύφων, Πτολεμαῖος, Ἀντίοχος ὁ Σιδήτης, Δημήτριος, Ἀντίοχος ὁ Γρυπὸς, Ἀντίοχος ὁ Κυζικηνὸς, Σέλευκος ὁ τοῦ Γρυποῦ, ἐφ' οὗ ἡ Ἀντιόχεια ὑπὸ Ῥωμαίων ἥλω, καὶ ἡ τῆς Συρίας ἀρχὴ κατελύθη, διαρκέσασα ἔτη σν'. Τῆς δὲ Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ἐβασίλευσεν ὁ Λάγου, καὶ οἱ καθεξῆς Πτολεμαῖοι, ἕως Κλεοπάτρας θυγατρὸς Διονύσου· οἱ δὲ τῆς Αἰγύπτου βασιλεύσαντες μετὰ Ἀλέξανδρόν εἰσιν οἵδε· Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ἐφ' οὗ Μένανδρος ὁ Κωμῳδοποιὸς ἐγνωρίζετο, καὶ Θεόφραστος ὁ Φιλόσοφος·
D Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, ἐφ' ᾧ οἱ ἑβδομήκοντα Ἑβραίων σοφοὶ τὸν νόμον ἡρμήνευσαν· Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης, Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανὴς, Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ, Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης, Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ, Πτολεμαῖος ὁ Ἀλέξανδρος, Πτολεμαῖος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, Πτολεμαῖος ὁ Διόνυσος, Κλεοπάτρα ἡ τούτου θυγάτηρ, ἣν Αὔγουστος ἀνελὼν ἐν ἔτει κδ' τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας, ἐκράτησε τῆς Αἰγύπτου, καθελὼν τὴν βασιλείαν τῶν Πτολεμαίων διαρκέσασαν ἔτη σ'.

(26) *Τῶν δὲ λοιπῶν οἱ προγεγραμμένοι.* Scilicet Seleucus, Ptolemæus, Antigonus, Antipater, Aridæus, Perdiccas, de quibus supra egit. W.

(27) *Περὶ εἴκοσιν.* Sic quod ms. Wolfius verterat cc reposuimus xx ut est in textu Græco.

μενος, τὸν Φαληρέα Δημήτριον ἐπὶ τῶν βιβλιοθηκῶν εἶχε. Καί ποτε τοῦ Πτολεμαίου τὸν Δημήτριον ἐρωτήσαντος, πόσας ἤδη ἔχει μυριάδας βιβλίων; Περὶ εἴκοσιν (28) εἶπεν εἶναι τὰ συνειλεγμένα ἐκεῖνος. Εἶναι δὲ καὶ παρ' Ἑβραίοις τῶν παρ' αὐτοῖς νομίμων συγγράμματα σπουδῆς ἄξια, καὶ δεῖν καὶ ταῦτα κτήσασθαι. Γράφει τοίνυν ὁ βασιλεὺς περὶ τούτων. Ἀρισταῖος δὲ φίλος τυγχάνων, *Τοὺς τῶν Ἰουδαίων νόμους*, εἶπεν, *οὐ μεταγράψαι μόνον, ἀλλὰ καὶ μεθερμηνεῦσαι διεγνωκότες, πῶς ἂν τοῦτο διαπραξώμεθα, πολλῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ σῇ βασιλείᾳ δούλων ὄντων; Ἀπόλυσον οὖν αὐτούς, βασιλεῦ, τῆς δουλείας, καὶ οὕτω πρόθυμον τὸ ἔθνος ποιήσεις εἰς τὸ τὰς γραφὰς καὶ μεταγράψασθαι καὶ μεθερμηνεῦσαι.* Ὁ γοῦν βασιλεύς, τῷ λόγῳ τοῦ Ἀρισταίου πεισθείς, ἐκέλευσε πάντας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ δουλεύοντας Ἰουδαίους ἐλευθέρους ἀπολυθῆναι, πριάμενον ἕκαστον ἐκ τῶν δεσποτῶν αὐτῶν δραχμῶν ἑκατὸν εἴκοσι. Τὸ δὲ τῶν ἐλευθερωθέντων πλῆθος εἰς μυριάδας ἠρίθμητο ὑπὲρ δέκα. Τὰ δὲ ὑπὲρ τιμήματος αὐτῶν δοθέντα τετρακόσια καὶ ἑξήκοντα γεγόνασι τάλαντα. Γράφει γοῦν Πτολεμαῖος πρὸς Ἐλεάζαρ τὸν ἀρχιερέα (τελευτήσαντος γὰρ τοῦ ἀρχιερέως Ὀνίου, ὁ παῖς αὐτοῦ Σίμων αὐτὸν διεδέξατο, ὃς καὶ δίκαιος ἐπεκέκλητο. Τούτου δὲ θανόντος ἐπὶ νηπίῳ υἱῷ Ὀνίᾳ καλουμένῳ, ὁ τοῦ Σίμωνος ἀδελφὸς Ἐλεάζαρ τὴν ἀρχιερωσύνην εἶχε)· τούτῳ τοίνυν ὁ Πτολεμαῖος ἐπέστειλε, τήν τε τῶν δουλευόντων Ἰουδαίων ἐλευθερίαν καταγγέλλων, καὶ τὴν εἰς τὸ ἔθνος διάθεσιν. Καὶ ἀξιῶν τούς τε νόμους αὐτοὺς πεμφθῆναι, καὶ ἄνδρας ἐξ ἀφ' ἑκάστης φυλῆς, τήν τε πάτριον ἠσκημένους διάλεκτον εἰς ἀκρίβειαν, καὶ τὴν Ἑλληνίδα φωνήν, ἵνα παρ' ἐκείνων εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν μεταβληθεῖεν αἱ παρ' αὐτοῖς γραφαί. Ἔστειλε δὲ καὶ εἰς τὸ ἱερὸν ἀναθήματα, ἀργυρίου τάλαντα ἑκατόν, φιάλας χρυσᾶς εἴκοσι, καὶ ἀργυρᾶς τριάκοντα, καὶ κρατῆρας πέντε, καὶ τράπεζαν χρυσῆν. Ὁ γοῦν Ἐλεάζαρ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πτολεμαίου, καὶ τὰ ἀναθήματα κομισάμενος, ἐπελέξατο ἄνδρας ἐκ φυλῆς ἑκάστης ἕξ, καὶ πέπομφε, φέροντας καὶ τὸν νόμον. Ὧν εἰς Ἀλεξάν-

A legibus et institutis non contemnendos, eos quoque comparandos esse. Rege eam rem per litteras petituro, Aristæus regis amicus: *Cum*, inquit, *Judæorum leges non modo transcribere, sed etiam interpretari statuerimus, quo pacto id consequemur, cum multi Judæi in regno tuo serviant? Eos igitur libertate donatos rex dimittito, ut gentem alacriorem reddas ad scripturas et transcribendas, et interpretandas.* Hoc consilium secutus rex, omnes Judæos in Ægypto servientes missos fieri jubet, singulos a dominis suis drachmis centenis vicenis mercatus. Manumissorum multitudo supra centena millia numerata est. Pretium redemptionis eorum talenta CCCC et LX confecit. Ptolemæus igitur ad B Eleazarum pontificem scribit (nam Oniæ defuncto filius Simon, cognomento Justus, successerat. Eo mortuo, infante filio Onia relicto, Simonis frater Eleazarus sacerdotium obtinebat) eique et servientium Judæorum manumissionem, et suam erga populum voluntatem significat: petitque et ipsas leges sibi mitti, et viros senos e qualibet tribu, tum patriæ tum Græcæ linguæ peritissimos, à quibus scripta illorum in linguam Græcam converterentur. Misit et in templum donaria talentorum argenti C, phialas aureas XX, argenteas XXX, crateras V, et mensam auream. Eleazarus autem litteris et donariis Ptolemæi acceptis, e qualibet tribu viros senos delectos ablegavit, legem secum portantes. Qui cum Alexandriam pervenissent, et legem regi aureis litteris in membra- C nis descriptam, una cum missis a pontifice muneribus, attulissent: rex magnopere lætatus, viros humaniter exceptos suæ mensæ adhibuit, **200** et terna eis talenta distribuit, diversoriis amœnissimis assignatis. Deinde a Demetrio in unam tranquillam domum omnes sunt deducti, hortante, ut operi instarent. Hi pro virili accuratoque studio conversionem absolvunt. Qua intra dies LXXII perfecta, exscripta et recitata, rex et voluntati suæ satis esse factum est gavisus, et legislatoris ingenium et sapientiam supra modum est admiratus. Sed illud ei scrupulum injiciebat, quod nemo vel

Variæ lectiones et notæ.

(28) *Ὃς δὲ τὰς γραφὰς τὰς Ἑβραϊκάς*, etc. In his sacris Libris a LXX conversis, Danielis librum Visionum exstitisse fingunt Græci, de quo sequentia ex codice ms. Bibliothecæ Regiæ exscripsimus. Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου ὑπῆρχε βασιλεύσας ἔτη λη', ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ. Οὗτος, Ἑβραίους καταδουλωσάμενος, εἰς τὴν Ἑλληνίδα μεταβαλεῖν ἠνάγκαζε φωνὴν ἐκ τῆς Ἑβραΐτιδος πάσας τὰς θείας Γραφάς, καὶ ποιοῦντες τὴν ἑρμηνείαν ἄνδρες ο' ἐν σοφίᾳ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐπαινούμενοι. Ἐν τούτοις ἅπασιν ἦν καὶ ἡ βίβλος ἥδε Δανιὴλ τοῦ προφήτου ὀπτασιῶν, ὑπάρχουσα βίβλος θαυμαστὴ καὶ ἔγκριτος, τὰ ἐπερχόμενα ἀναγγέλλουσα μέχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου, κατὰ τύχην τῶν συμβαινόντων αἰθερίων τεράτων. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις Κώνστα τοῦ βασιλέως Κωνσταντινουπόλεως, ἐγγόνου δὲ Ἡρακλείου, Μααβίας ὁ τῶν Ἀράβων ἀρχηγός, μετὰ δυνάμεως πλείστης ἐξελθών, κατῆλθε μέχρι καὶ τῆς Ῥόδου, τὴν γῆν τῶν Ῥωμαίων ληΐζων, ὃς καὶ ταύτην κατέστρεψε, καὶ πᾶσαν τὴν παραλίαν ταύτης ἐληλάτει. Ὁ δὲ βασιλεύς, ταῦτα ἀκούσας, λαὸν συναθροίσας, ἦλθεν εἰς Φοίνικα, πρὸς τοῦτον τὸν Μααβίαν ἀντιπαρατάξασθαι, καὶ πόλεμον συνάψας, ἡττῶνται Ῥωμαῖοι. Ὁ δὲ αὐτὸς Κώνστας μόλις διασωθεὶς ὑπέστρεψεν ἐν τῇ πόλει μετ' αἰσχύνης. Ὁ δὲ Μααβίας ἐπαρθεὶς τῇ νίκῃ ἐπήρθη, κατασκάψας τὴν περίχωρον μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὅς, καὶ τὴν βίβλον ταύτην ἐντυχών, καὶ τὰ γεγραμμένα θαυμάσας, δοὺς τοῖς Ἄραψιν μετέφρασε τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, μείνασαν ἐν τούτοις μέχρι καὶ τὴν σήμερον· ἐν δὲ τῷ ,ςψνγ' (Chr. 1145) ἔτει ἐντυχών, τήνδε Ἀλέξιός τις ἀπὸ Βυζαντίων δοῦλος αἰχμητὸς ὑπάρχων βασιλεῦσι Ἀράβων τὰς γραφὰς καὶ τὴν διάλεκτον ἄμφω γινώσκων, καὶ τὴν διήγησιν ἀναγνούς, ἐπόθησε τοῦ φράσαι ταύτην Ῥωμαίαν, καθὼς ὑπόκειται, συμμαρτυροῦντα καὶ συμφωνοῦντα αἴγλων τὴν τῶν Ἀράβων πεζικὴν γλῶτταν, ὃς καὶ εὔχησε τοῦ δωρηθῆναι αὐτῷ παρὰ Θεοῦ προθυμίας τοῦ εἰς τέλος ταύτην ἐξάγειν, etc.

historicorum vel sapientum ejus meminisset. Cui Demetrius dixit, neminem fuisse ausum legum illarum descriptionem suscipere, eo quod divinæ sint, et nonnullos temerarii conatus pœnas dedisse divinitus irrogatas. Nam Theopompum eas describturum, errore mentis ultra dies triginta fuisse affectum : cujus amentiæ causa cognita, per intervalla morbi placasse Deum : ac somnio monitum, illius mali causam esse curiosam rerum divinarum tractationem, et profanis hominibus eas invulgandi studium, omisso eo opere, ad sanam mentem reversum esse. Theodocten quoque poetam tragicum in fabula quadam sacrarum litterarum mentionem facturum, ex oculorum dolore cæcatum ; causaque cognita, exorato Deo, visum recepisse. Rex libros acceptos adoravit : et viros munificentissime donatos, donariis templo, et pulcherrimis muneribus pontifici missis, Hierosolyma remisit. Ac Hebraicas scripturas hoc modo fuisse conversas Josephus tradit. Alii vero auctores sunt interpretes non uno in loco congregatos, conversioni vacasse, sed binos fuisse distributos, et in peculiaribus conclavibus suo munere functos, finitaque interpretatione convenisse ; et singulorum scripturam collatione facta cum cæteris, neque sententiis neque verbis discrepantem, per omnia consensisse. Ac interpretationis ratio sub Ptolemæo Philadelpho sive hæc, sive illa fuit.

A δρειαν παραγενομένων, καὶ τῷ βασιλεῖ τάς τε διφθέρας χρυσοῖς γράμμασι τὸν νόμον ἐχούσας ἐγγεγραμμένον, καὶ τὰ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῷ σταλέντα δῶρα προσκεκομικότων, ὁ βασιλεὺς ἥσθη διαφερόντως, καὶ ἠσπάσατο τοὺς ἄνδρας, καὶ συνειστιάθη αὐτοῖς, καὶ ἀνὰ τρία δέδωκε τάλαντα, καὶ καταλύσεις αὐτοῖς ἡτοίμασε καλλίστας· εἶτα παραλαβὼν αὐτοὺς ὁ Δημήτριος, καὶ εἰς ἕνα οἶκον ἀπαγαγὼν ἤρεμον, ἔργου ἔχεσθαι παρεκάλει. Οἱ δὲ ὡς ἐνῆν φιλοτίμως ἀκριβῆ τὴν ἑρμηνείαν ἐτίθεντο. Τοῦ δ' ἔργου ἐν ἑβδομήκοντα καὶ δυεῖν ἡμέραιν τετελεσμένου, καὶ τῶν μεταγραφέντων ἀναγνωσθέντων τῷ βασιλεῖ, ἐκεῖνος καὶ ἔχαιρεν, ὅτι εἰς ἔργον αὐτοῦ προήχθη τὸ βούλημα, καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ νομοθέτου καὶ τὴν σοφίαν ὑπερεθαύμαζε· καὶ ἠπόρει, πῶς οὐ- B δεὶς οὔτε τῶν ἱστορικῶν οὔτε τῶν ἄλλων σοφῶν αὐτῆς ἐπεμνήσθη. Ἔφη δὲ αὐτῷ ὁ Δημήτριος μηδένα τολμῆσαι τῆς τῶν νόμων τούτων ἀναγραφῆς ἅψασθαι, διὰ τὸ θείαν αὐτὴν εἶναι· καὶ ὅτι τινὲς ἐγχειρήσαντες τούτοις, ἐβλάβησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Θεόπεμπτος γάρ, βουληθεὶς περὶ τούτων συγγράψασθαι, ἐβλάβη τὰς φρένας ἐφ' ἡμέραις πλείοσι τῶν τριάκοντα· καὶ συνεὶς ὅθεν αὐτῷ ἡ παραφροσύνη ἐγένετο, ἐν τοῖς διαλείμμασιν ἐξιλάσκετο τὸν Θεόν. Ὄναρ τε εἶδεν, ὡς αὐτῷ τὸ πάθος συμβέβηκε, περιεργαζομένῳ τὰ θεῖα, καὶ εἰς κοινοὺς ἀνθρώπους ἐκφέρειν ταῦτα θελήσαντι. Ἀποσχόμενος οὖν τοῦ ἔργου, κατέστη τὸν νοῦν. Ἀλλὰ καὶ Θεόδεκτος, εἶπεν, ὁ τῶν τραγῳδιῶν ποιητής, θέλων ἔν τινι δράματι τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ βίβλῳ γεγραμμένων μνησθῆναι, ἀλγήσας τὰ ὄμματα ἐπηρώθη· καὶ τὸ αἴτιον γνούς, ἀπηλλάγη τῆς συμφορᾶς, δεηθεὶς τοῦ Θεοῦ. Λαβὼν οὖν τὰς βίβλους ὁ βασιλεύς, καὶ προσκυνήσας αὐταῖς, καὶ δωρησάμενος τοῖς ἀνδράσι φιλοτιμότατα, καὶ ἀναθήματα στείλας ἐν τῷ ναῷ, καὶ δῶρα κάλλιστα τῷ ἀρχιερεῖ, ἐπανελθεῖν ἀφῆκεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Οὕτω μὲν τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν γενέσθαι ἱστόρησεν ὁ Ἰώσηπος· ἕτεροι δὲ μὴ ὁμοῦ συνελθόντας φασὶ τοὺς ἑρμηνεῖς τῶν Γραφῶν ποιήσασθαι τὴν παράφρασιν, ἀλλ' ἀνὰ δύω διαιρεθῆναι αὐτούς, καὶ ἐν ἰδιαζούσαις διαίταις ὄντας ἐκθέσθαι τὴν ἑρμηνείαν· καὶ μετὰ τὸ τέλος ὁμοῦ συνελθεῖν, καὶ τὰς ἑκάστων συγγραφάς, παραβληθείσας ἀλλήλαις, εὑρεθῆναι μήτε κατὰ νοῦν, μήτε μὴν κατὰ λέξεις διαφωνούσας, ἀλλὰ συμφώνους ἐν ἅπασιν. Ἡ μὲν οὖν ἑρμηνεία ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου οὕτως ἢ ἐκείνως ἐγένετο.

XVII. Judæi autem Antiocho Magno Asiæ imperante, et cum Eupatore Ptolemæo et ejus filio Ptolemæo Epiphane bellum gerente, graviter sunt afflicti, seque cum Antiocho victore conjunxerunt. Sed eum Ptolemæus Epiphanes **201** post patris obitum, ingentibus copiis in Cœlesyriam missis, multas urbes subegisset, bello urgente partes illius secuti, ad Antiochum rursus victorem ultro transierunt, eique amicitia inita in urbem recepto adjumento fuerunt ad Ptolemæi præsidium in arce obsidendum. Deinde pace et affinitate Antiochus cum Ptolemæo juncta, filiam ei Cleopatram despondet, doti data Cœlesyria, Phœnicia, Judæa et Samaria. Hæc Onia pontifice acciderant : nam Eleazaro defuncto successit patruus Manasses, post quem pontificatus in Oniam est collatus, Simonis Justi filium. Simon porro Eleazari frater fuit,

C ΙΖʹ. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου (29) βασιλεύοντος τῆς Ἀσίας, καὶ μαχομένου πρὸς τὸν Εὐπάτορα Πτολεμαῖον, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνου υἱὸν τὸν Ἐπιφανῆ Πτολεμαῖον, σφοδρῶς ἐκακώθησαν. Νικήσας δὲ ὁ Ἀντίοχος, τὴν Ἰουδαίαν προσάγεται. Τοῦ δ' Ἐπιφανοῦς Πτολεμαίου μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Κοίλην Συρίαν μεγάλην στείλαντος δύναμιν, καὶ πολλὰς λαβόντος πόλεις, καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος πολεμούμενον προσέθετο τῷ Ἐπιφανεῖ. Αὖθις δὲ τοῦ Ἀντιόχου νικήσαντος, ἑκουσίως Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτὸν μετετέθησαν, καὶ εἰς τὴν πόλιν αὐτὸν εἰσεδέξαντο, καὶ τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει φυλάσσοντας τοῦ Πτολεμαίου στρατιώτας πολιορκοῦντι συνεμάχησαν. Κἀντεῦθεν φίλιον αὐτῷ τὸ ἔθνος ἐγένετο. Εἶτα σπένδεται μὲν τῷ Πτολεμαίῳ D Ἀντίοχος, καὶ κῆδος τίθεται πρὸς αὐτόν, τὴν θυγατέρα δοὺς αὐτῷ Κλεοπάτραν· καὶ εἰς φερνὴν παρ-

Variæ lectiones et notæ.

(29) *Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου*. Cujus res gestas, et pugnam cum Galatis ab eo commissam, cum ejus equitatum cum elephantis profligarunt, ut est in Ioniis mss. Eudociæ Augustæ, et apud Suidam

ἰσχε τήν τε Κοίλην Συρίαν, καὶ Φοινίκην, καὶ Ἰουδαίαν, ἀλλὰ μὴν καὶ Σαμάρειαν. Ταῦτα δὲ συνέβη ἐπὶ ἀρχιερέως Ὀνίου. Τὸν γὰρ Ἐλεάζαρ θανόντα ὁ θεῖος αὐτοῦ διεδέξατο Μανασσῆς. Μεθ' ὃν τῆς ἀρχιερωσύνης Ὀνίας ἠξίωτο, Σίμωνος ὢν υἱὸς τοῦ Δικαίου. Σίμων δὲ τοῦ Ἐλεάζαρ ἦν ἀδελφὸς, ὡς ἱστόρηται. Ὁ γοῦν εἰρημένος Ὀνίας, διὰ φιλοχρηματίαν καὶ διανοίας ἀσθένειαν μὴ δοὺς τῷ Πτολεμαίῳ τὸν δασμὸν τὸν ἐτήσιον, ὃν οἱ πρὸ αὐτοῦ τοῖς βασιλεῦσιν ἐδασμοφόρουν, ἠρέθισεν αὐτὸν εἰς ὀργήν· πέμψας οὖν ὁ Πτολεμαῖος, ἠπείλει κακῶς διαθήσειν καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὴν πόλιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς ἡττώμενος χρημάτων ἀδυσώπητος ἦν. Ἰωσὴφ δὲ υἱὸς Τωβίου, τοῦ δ' ἀρχιερέως ἀδελφιδοῦς, ἠρώτησε τὸν θεῖον, εἰ δίδωσιν αὐτῷ πρὸς τὸν Πτολεμαῖον πρεσβεῦσαι. Τοῦ δὲ ἐπιτρέψαντος, τὸν ἐκ τοῦ Πτολεμαίου σταλέντα ξενίζει φιλοτιμότατα· καὶ δωρεὰς αὐτῷ πολυτελεῖς παρασχὼν, προέπεμψεν, ἕψεσθαι καὶ αὐτὸς ὑποσχόμενος. Καὶ ὁ μὲν ἐπανῆλθε πρὸς Πτολεμαῖον τὰ γεγονότα μηνύων, καὶ τὴν τοῦ Ἰωσὴφ χρηστότητα διηγούμενος, καὶ λέγων τὸν ἄνδρα ἀφίξεσθαι πρεσβευσόμενον, καὶ πολλὰ τούτου πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν διεξιὼν ἐγκώμια. Ὁ δὲ Ἰωσὴφ παρασκευασάμενος μετὰ ταῦτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν παραγέγονεν. Ἀκούσας δὲ ἐν Μέμφει τὸν Πτολεμαῖον εἶναι, ἀπῄει ὑπαντήσων αὐτῷ. Ἔτυχε δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ ὀχήματος μετὰ τῆς γυναικὸς καθεζόμενος· παρῆν δὲ καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰωσὴφ ξενισθείς. Ὃς ἰδὼν αὐτὸν, Οὗτος, ἔφη τῷ βασιλεῖ, περὶ οὗ σοι ἀπήγγειλα, ὡς ἀγαθός ἐστι καὶ φιλότιμος νεανίας. Καὶ ὁ Πτολεμαῖος, ἀκούσας, πρῶτός τε αὐτὸν προσηγόρευσε, καὶ ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ ὄχημα παρεκέλευσεν. Αἰτιωμένου δὲ τὸν ἀρχιερέα τοῦ βασιλέως, Συγγίνωσκε, ἔλεγε, διὰ τὸ γῆρας αὐτῷ. Τοῖς τε γὰρ πρεσβύταις καὶ τοῖς νηπίοις ὁμοία ἐστὶν ἡ διάνοια· ἡμεῖς δέ σοι οἱ νέοι πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν καταθήσομεν. Ἐκ τούτων ἐπὶ πλέον ἡ πρὸς αὐτὸν ἐπεδίδου ἡ τοῦ βασιλέως διάθεσις. Γενομένου δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοῦ βασιλέως, ἰδόντες οἱ πρῶτοι τῆς Συρίας (ἔτυχον γὰρ ἐλθόντες, ἵνα τὰ τέλη τῶν πόλεων ἐξωνήσωνται, κατ' ἔτος τοῦ βασιλέως ταῦτα τοῖς τῶν πόλεων πιπράσκοντος δυνατοῖς) τὸν Ἰωσὴφ αὐτῷ συγκαθήμενον, ἐδυσχέραινον. Εἰς ὀκτακισχίλια δὲ τάλαντα τὰ τῆς Κοίλης Συρίας τέλη, καὶ τὰ τῆς Φοινίκης, καὶ Ἰουδαίας, καὶ Σαμαρείας ὠνουμένων τῶν ἐν ταῖς πόλεσι δυνατῶν, ὁ Ἰωσὴφ διπλασίονα δώσειν ὑπισχνεῖτο. Τοῦ δὲ βασιλέως κατανεύσαντος, ἐρομένου δὲ, εἰ τοὺς ἐγγυησομένους αὐτὸν ἔχει· Δώσω, εἶπεν, ἀνθρώπους, οἷς οὐκ ἀπιστήσετε. Καὶ, Τίνες οὗτοι; πυνθανομένου, Σὲ, εἶπεν, ὦ βασιλεῦ, καὶ τὴν γυναῖκα τὴν σὴν ἐγγυησομένους μοι δίδωμι. Γελάσας δὲ ὁ Πτολεμαῖος, συνεχώρησεν αὐτῷ τῶν φόρων τὴν εἴσπραξιν. Λαβὼν οὖν στρατιώτας ὡς δισχιλίους, εἰς Συρίαν ἐξώρμησε. Γενόμενος δ' ἐν Ἀσκάλωνι, ὡς οὐδὲν ἐδίδουν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ προσύβριζον, συλλαβὼν τοὺς πρωτεύοντας ἔκτεινε, καὶ τὰς οὐσίας δημεύσας αὐτῶν, τῷ βασιλεῖ ἔπεμψεν ὡς δισχίλια τάλαντα. Ὁ δὲ, τὰ πεπραγμένα ἐπαινέσας, ἐφίησιν αὐτῷ ποιεῖν ὃ τι βούλεται. Τοῦτο φόβον τοῖς Σύροις ἐνέβαλε, καὶ ἐδέχοντο προθύμως τὸν Ἰωσὴφ, καὶ τοὺς φόρους ἐδίδουν. Κερδήσας δ' ἐκ τούτων πολλὰ, μεγάλα τῷ βασιλεῖ καὶ τῇ Κλεοπάτρᾳ ἔστελλε δῶρα, καὶ πᾶσι τοῖς περὶ αὐτούς, ὅθεν ἐπὶ ἔτη δύο καὶ

A ut est expositum. Is igitur Onias ex avaritia et ingenii imbecillitate non dato tributo annuo, quem ejus decessores regibus pendere soliti fuerant, Ptolemæi contra se iracundiam concitavit, ut misso quodam minitaretur, se et populum et urbem male tractaturum. Cæterum cum pontifex præ amore pecuniæ nihil iis minis moveretur, et Josepho fratris sui Tobiæ filio petenti concessisset, ut ad Ptolemæum iret: ille regis legatum hospitio magnifice exceptum, et muneribus pretiosis donatum præmisit, se consecuturum pollicitus. Qui ad Ptolemæum reversus, quæ facta sint commemorat, Josephi bonitatem exponit: eumque, multis ejus laudibus apud regem et reginam commemoratis, legatum adfore dicit. Deinde cum Josephus paratis rebus suis B Alexandriam venisset, ac Ptolemæum Memphi esse audivisset: obviam illi proficiscitur, una cum uxore in curru sedenti, eo quoque præsente quem hospitio acceperat, et regi dicente, eum adolescentem esse, cujus bonitatem et liberalitatem commendasset. Ptolemæus igitur prior Josephum allocutus, currum conscendere jubet, et de pontifice queritur. Josephus vero ætatem excusans, petit ut ei rex veniam det. Nam senes et pueros eadem esse sententia: se vero adolescentes, quidquid deberetur, persoluturos. Hinc magis etiam aucta est regis erga illum benevolentia. Rege Alexandriam reverso, proceres Syriæ (venerant enim ad redimenda vectigalia, quæ potentibus civibus rex quotannis vendere solebat) **202** C conspicati Josephum illi assidere, indignati sunt: cumque octies mille circiter talentis vectigalia Cœlesyriæ, Phœniciæ, Judææ et Samariæ licerentur, Josephus duplum obtulit. Non abnuente rege, sed an sponsores haberet, rogante: respondit se eos prædes daturum, quibus fidem non abrogaturus esset. Pergente interrogare quinam ii essent? *Te*, inquit, *rex, uxoremque tuam sponsores do.* Ac Ptolemæus cum risu exactionem vectigalium illi promittit. Acceptis igitur militum circiter duobus millibus, in Syriam contendens, cum Ascalonem venisset, ac a civibus non modo nihil impetraret, sed contumeliis etiam afficeretur: primoribus comprehensis et occisis, eorumque opibus publicatis, regi ad duo D millia talentorum mittit: qui actis collaudatis, ei quidquid velit facere permittit. Ea re Syri territi, Josepho alacriter suscepto, tributa pependerunt. Unde magno lucro facto, magnis muneribus Ptolemæo, Cleopatræ, et aulicis eorum omnibus missis, ea felicitate per annos duos et viginti est usus. Cum autem duas uxores duxisset, e priore septem liberos, ex altera fratris sui filia unam duntaxat prolem suscepit, quam hac ratione duxit.

εἴχοσι τῆς εὐτυχίας ταύτης ἀπήλαυσε. Γυναιξὶ δὲ δυεῖν συνοικήσας, ἐκ μὲν τῆς μιᾶς παῖδας ἔσχεν ἑπτὰ, ἐκ δὲ τῆς λοιπῆς ἕνα (ἦν δ' αὕτη ἀδελφόπαις αὐτοῦ), ἥπερ οὕτως συνῴκησε.

XVIII. Cum saltatriculam quamdam deperiret, atque animi ægritudinem fratri aperuisset; ille se amoris ministrum fore pollicitus, noctu filiam suam ad eum deduxit. Quo sæpius facto, atque amore aucto, arcanoque cognito, fratris filiam matrimonio sibi junxit, ex eaque filium Hyrcanum suscepit. Qui annos tredecim natus, et prudentiam et acrimoniam suam demonstravit. Nam missus a patre cum CCC boum jugis ad prædium quoddam biduum dissitum itinere, excolendum, jugorum loris non acceptis: cum bulbuci hortarentur, ut ea per nuntium a patre peteret, eorum consilio non acquievit, sed X boum jugis immolatis, carnes inter operarios distribuit, et tergoribus concisis boves alligavit: atque ita opere confecto domum rediit. At pater eam calliditatem admiratus, illum præ cæteris filiis, ægre id ferentibus, et amavit et magni fecit. Nato autem filio Ptolemæo, principes provinciarum illi parentium Alexandriam ibant ad **203** natalitium festum celebrandum. Josephus autem ob ætatem tardus, aliquem ex filiis eo ire jubebat. Cæteris autem recusantibus, Hyrcanus se iturum recipit, ac patri auctor est, ne munera illo mittat, sed Alexandrino procuratori scribat, ut aurum sibi det, quo munera comparet. Ille, collaudato filii consilio, procuratori scribit, qui non minus tribus millibus talentum administrabat, ut det filio quantum ei opus sit. Neque vero putabat ultra X talenta petiturum ad munera regi offerenda. Illo, acceptis litteris, Alexandriam eunte, reliqui Josephi liberi paternis amicis scribunt, ut Hyrcanum per insidias e medio tollant. Sed puer reddita procuratori epistola, quot talentis opus esset, rogatus, cum mille petiisset, ac X tantum accepisset, iratus hominem in vincula conjicit. Ptolemæus vero misit ad eum, seque mirari dixit, cur in conspectum suum non venisset, ac paternum procuratorem vinxisset? Illo respondente, se venire noluisse donec munera parasset, ac servum ob contumaciam multasse: risit rex, pueri magnanimitatem admiratus. Enimvero procurator, cum intelligeret opem sibi ferri a nemine, datis mille talentis, vinculis liberatur. Hyrcanus autem C pueros robustissimos et litterarum gnaros talento singulos emit, et totidem virgines tantidem. Aliis igitur dena talenta regi offerentibus, iis vero qui munificentiores esse studebant, vicena non supergressis: Hyrcanus pueros et virgines regi et Cleopatræ obtulit, quorum quilibet singula talenta afferrent. Regiis porro amicis et ministris multorum talentum munera dedit. Ptolemæus autem puerum admiratus, hortatus est, ut peteret quæ vellet. Is vero non aliud petiit, nisi ut patri et fratribus de se scriberet. Id fecit Ptolemæus, eumque regaliter de-

A IH'. Ὀρχηστρίδος ἠράσθη τινὸς, καὶ τῷ ταύτης ἔκαμνεν ἔρωτι. Μηνύει δὲ τὸ πάθος τῷ ἀδελφῷ· ὁ δὲ διακονήσασθαί οἱ πρὸς τὸν ἔρωτα ἐπηγγείλατο· καὶ νυκτὸς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀγαγὼν συγκατέκλινε. Καὶ τούτου γενομένου πολλάκις, ἤρα σφοδρότερον. Τοῦ δὲ ἀδελφοῦ τὸ κεκρυμμένον αὐτῷ φανερώσαντος, συνῴκησε τῇ ἀδελφιδῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς υἱὸν ἔσχεν, Ὑρκανὸν καλέσας αὐτόν. Τρισκαίδεκα δὲ γεγονὼς ἐτῶν οὗτος, τήν τε σύνεσιν ἐδείκνυ καὶ τὴν ἐντρέχειαν. Δοὺς γὰρ αὐτῷ ὁ πατὴρ ζεύγη βοῶν τριακόσια, ἐξέπεμψεν εἰς χώραν δυεῖν ἡμέραιν ἀπέχουσαν, τὴν γῆν ἐργασόμενον, τοὺς ἱμάντας τῶν ζυγῶν παρακατασχών. Ὁ δὲ, γενόμενος ἐκεῖ, καὶ μὴ ἔχων ἱμάντας, τῶν βοηλατῶν στέλλειν πρὸς τὸν πατέρα τοὺς αἰτήσοντας αὐτοὺς
B δεῖν λεγόντων, τῇ μὲν ἐκείνων συμβουλῇ οὐ προσέσχεν, αὐτὸς δὲ δέκα ζεύγη καταθύσας, τὰ μὲν κρέα τοῖς ἐργάταις διένειμε, τὰς δὲ δορὰς κατατεμὼν τούτοις προσέδησε τοὺς ζυγοὺς, καὶ οὕτω τὴν ἐργασίαν ποιήσας ἐπανελήλυθεν. Ὁ δὲ πατὴρ, τὴν ἐπίνοιαν αὐτοῦ γνοὺς, καὶ ἐθαύμασεν αὐτὸν καὶ ἠγάπησε, καὶ τῶν ἄλλων προετίμα υἱῶν· οἱ δὲ ἤχθοντο. Τῷ δὲ Πτολεμαίῳ γεννηθέντος υἱοῦ, οἱ πρῶτοι τῶν ὑπ' αὐτὸν χωρῶν ἑώρταζον τὰ γενέθλια, ἀπιόντες εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἰωσὴφ δὲ, τῷ γήρᾳ δυσκόμιστος (30) γεγονὼς, τῶν παίδων ἕνα ἐκεῖ ἀπελθεῖν προετρέπετο. Τῶν δὲ πρεσβυτέρων παραιτουμένων, ὁ Ὑρκανὸς κατέθετο ἀπελθεῖν, καὶ συνεβούλευσε τῷ πατρὶ μὴ πέμπειν αὐτόθεν δῶρα τῷ βασιλεῖ,
C ἐπιστεῖλαι δὲ τῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ οἰκονόμῳ παρασχεῖν αὐτῷ χρυσίον, ἵνα δι' αὐτοῦ πρίηται δῶρα. Ὁ δὲ, τὸν υἱὸν ἐπαινέσας τῆς συμβουλῆς, γράφει τῷ οἰκονόμῳ, τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χρημάτων οὐκ ἐλαττόνων ὄντων τρισχιλίων ταλάντων, δοῦναι τῷ υἱῷ χρήματα ὅσων ἂν δεηθῇ, ἐλπίσας μὴ πλείω δέκα ἔσεσθαι ταλάντων τὴν ἐπὶ τῇ δωρεᾷ τοῦ βασιλέως δαπάνην. Λαβὼν οὖν τὴν ἐπιστολὴν Ὑρκανὸς, ἄπεισι πρὸς Ἀλεξάνδρειαν· οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ Ἰωσὴφ παῖδες γράφουσι τοῖς πατρικοῖς ἑταίροις ἐπιβουλεῦσαι τῷ Ὑρκανῷ, καὶ διαφθεῖραι αὐτόν. Γενόμενος δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πατρὸς τῷ οἰκονόμῳ ἐπέδωκεν· ὁ δὲ ἤρετο πόσων χρήζει ταλάντων, καὶ ὃς, Χιλίων· ὁ δ' οἰκονόμος οὐ πλείω
D δέκα παρεῖχεν· ὀργισθεὶς δὲ ὁ παῖς, τὸν οἰκονόμον ἐδέσμησε. Καὶ ὁ Πτολεμαῖος, στείλας πρὸς Ὑρκανὸν, θαυμάζειν ἔλεγε, πῶς οὔτε ὤφθη αὐτῷ, καὶ τὸν τοῦ πατρὸς ἔδησεν οἰκονόμον. Ὁ δὲ μὴ ἐλθεῖν ἔφη, περιμένων ἑτοιμάσαι τὰ δῶρα· τὸν δὲ δοῦλον κολάσαι, οἷς ἐπέταξεν ἀπειθήσαντα· διὰ ταῦτα ὁ βασιλεὺς καὶ ἐγέλασε, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς μεγαλοφροσύνην ἐθαύμασεν. Ὁ δὲ Ἀρίων ὁ οἰκονόμος, γνοὺς ὡς οὐκ ἔστιν αὐτῷ ἀρωγὴ, δοὺς τὰ χίλια τάλαντα, τῶν δεσμῶν ἐλύθη. Ὁ Ὑρκανὸς δὲ παῖδας ἑκατὸν ἀκμαιοτάτους καὶ γράμματα εἰδότας ὠνη-

Variæ lectiones et notæ.

(30) Δυσκόμιστος. Phrasis nostris usitata, *qui n'estoit pas portatif.*

σατο. ταλάντου πριάμενος ἕκαστον, καὶ παρθένους A τοσαύτας ἰσοταλάντου τιμῆς. Τῶν γοῦν ἄλλων ἁπάντων τῶν μὲν ἀνὰ δέκα τάλαντα προσαγόντων τῷ βασιλεῖ, τῶν δὲ μείζω δωρουμένων οὐχ ὑπερβάντων τὰ εἴκοσιν, ὁ Ὑρκανὸς τοὺς παῖδας καὶ τὰς παρθένους τῷ βασιλεῖ καὶ τῇ Κλεοπάτρᾳ προσήνεγκεν, ὧν ἕκαστος καὶ τάλαντον ἔφερε. Καὶ τοῖς φίλοις δὲ τοῦ βασιλέως, καὶ τοῖς περὶ τὴν θεραπείαν αὐτοῦ πολλῶν ταλάντων δῶρα παρέσχετο. Θαυμάσας δὲ Πτολεμαῖος τὸν παῖδα, αἰτεῖν ἃ βούλεται προετρέπετο. Ὁ δὲ οὐδὲν ᾔτησεν ἢ τῷ πατρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς γράψαι περὶ αὐτοῦ. Ὁ ποιήσας ὁ βασιλεὺς, καὶ βασιλικῶς αὐτῷ δωρησάμενος, ἐξέπεμψεν. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ, μαθόντες ἐπανιόντα μετὰ τιμῆς, ἐξῆλθον ὑπαντήσοντες αὐτῷ καὶ διαφθεροῦντες, μηδὲ τοῦ πατρὸς κωλύσαντος ὑπ' ὀργῆς τῆς διὰ τὴν τῶν χρημάτων δαπάνην. Ἐπιθεμένων δέ οἱ τῶν ἀδελφῶν, πολλοί τε τῶν σὺν αὐτοῖς ἔπεσον, καὶ ἐξ αὐτῶν δύο. Δείσας οὖν διὰ ταῦτα, εἰς τὸ πέραν ἀπῆλθε τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἐπολέμει τοῖς Ἄραψι, καὶ βάριν ἐκεῖ πολυτελῆ ᾠκοδόμησε, καὶ κατέσχε τὰ ἐκεῖ μέρη ἐπὶ ἔτη ἑπτὰ, ἐφ' ὅσον ὁ τοῦ μεγάλου Ἀντιόχου υἱὸς Σέλευκος τῆς Συρίας ἐκράτησε. Τούτου δὲ θανόντος, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀντιόχου τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου, τοῦ Ἐπιφανοῦς καλουμένου, φοβηθεὶς ὁ Ὑρκανὸς αὐτὸν, αὐτόχειρ ἑαυτοῦ γίνεται, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ ὁ Ἀντίοχος ἔλαβε.

natum ablegavit. Fratres vero cognito honorifico ejus reditu, obviam egressi sunt, ejus perimendi causa, ne patre quidem refragato ex iracundia ob insumptam pecuniam. Fratribus eum adortis, cum ex eorum satellitibus multi, tum ipsorum duo ceciderunt. Quamobrem territus, et ultra Jordanem profectus, bellum Arabibus **204** intulit : et sumptuoso castello exstructo, partes illas per septem annos tenuit, quandiu Magni Antiochi filius Seleucus Syriæ potitus est. Cui cum frater Antiochus Epiphanes successisset : præ metu illius, necem sibi conscivit, cujus pecuniam Antiochus accepit.

ΙΘ'. Τελευτᾷ δὲ καὶ ὁ Ἐπιφανὴς Πτολεμαῖος, ὁ B τῆς Αἰγύπτου κρατῶν, δύο παῖδας νεωτάτους πάνυ καταλιπών· ὧν ὁ μὲν Φιλομήτωρ ἐκέκλητο, Φύσκων δέ γε ὁ ἕτερος· τούτων καταφρονήσας Ἀντίοχος στρατεύει ἐπ' Αἴγυπτον· ἀλλ' ἀπεκρούσθη ταύτης, τῶν Ῥωμαίων ἀπέχεσθαι τῆς χώρας ἐντειλαμένων αὐτῷ. Ἐκεῖθεν δ' ἐπανιὼν, ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὥρμησε, καὶ κατέσχε τὴν πόλιν ἀμαχητὶ, ἀνοιξάντων αὐτῷ τὰς πύλας, ὅσοι τῆς ἐκείνου γνώμης ἐτύγχανον. Θανόντος γὰρ Ὀνίου τοῦ ἀρχιερέως, τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Ἀντίοχος τὴν τιμὴν παρέσχεν· ὀργισθεὶς δὲ αὐτῷ, αὖθις τῷ νεωτέρῳ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπένειμεν ἀδελφῷ, Ὀνίᾳ καλουμένῳ. Σίμωνι γὰρ τριῶν γενομένων παίδων, καὶ εἰς τοὺς τρεῖς ἡ ἀρχιερωσύνη περιελήλυθε· καὶ ὁ μὲν C Ἰησοῦς Ἰάσωνα μετωνόμασεν ἑαυτὸν, ὁ δὲ Ὀνίας Μενέλαον· στασιάσαντος οὖν τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Ὀνίαν, τὸν καὶ Μενέλαον, καὶ ὁ λαὸς ἐμερίσθη· καὶ οἱ μὲν πλείους τῷ Ἰάσωνι προσετίθεντο, οἱ δ' ἄλλοι τῷ Μενελάῳ, ᾧ καὶ οἱ Τωβίου παῖδες ἦσαν συνεπαρήγοντες. Καταπονούμενοι δὲ τοῖς πλείοσιν, οὗτοί τε καὶ ὁ Μενέλαος πρὸς Ἀντίοχον ἀνεχώρησαν, καὶ τοὺς πατρίους νόμους λιπόντες, ἡλλήνισαν, καὶ τὴν τῶν αἰδοίων περιτομὴν ἐπεκάλυψαν ἐπισπάσαντες. Τῶν γοῦν τῆς τούτων μοίρας ἀνοιξάντων τὰς πύλας τῆς πόλεως τῷ Ἐπιφανεῖ Ἀντιόχῳ, ἐγκρατὴς ἐκεῖνος τῆς πόλεως γέγονε, καὶ πολλοὺς μὲν ἀπέκτεινε, χρήματα δὲ πολλὰ συλήσας, εἰς Ἀντιόχειαν ἐπανέζευξε. Μετὰ δὲ δύο ἔτη αὖθις εἰς Ἱεροσόλυμα ἀνέβη Ἀντίοχος, καὶ ἀπάτῃ κρατήσας τῆς D πόλεως, οὐδὲ τῶν εἰσδεξαμένων αὐτὸν ἐφείσατο, ἀλλὰ καὶ τὸν ναὸν συλήσας, καὶ τοὺς ἀποκρύφους θησαυροὺς ἀφελόμενος, τάς τε νομίμους θυσίας κωλύσας, καὶ τὴν πόλιν διαρπάσας, καὶ τοὺς μὲν τοῦ λαοῦ κτείνας, τοὺς δ' αἰχμαλώτους ἀπαγαγὼν, καὶ ἐμπρήσας τὰ τῆς πόλεως κάλλιστα, καὶ σύας θύσας ἐν τῷ ναῷ, τέλος καὶ τὰ τείχη καθεῖλε, καὶ τὴν ἐν τῇ κάτω πόλει ἄκραν οἰκοδομήσας, φρουρὰν

XIX. Ptolemæo quoque Epiphane Ægypti rege mortuo, duobus parvulis filiolis relictis, quorum alter Philometor, alter Physcon vocabatur : Antiochus, ætate puerorum contempta, Ægyptum bello petit, ab eaque repulsus est, Romanis edicentibus, ut illa provincia abstineret. Inde rediens, Hierosolyma contendit, urbeque citra dimicationem potitur, apertis portis per ipsius studiosos receptus. Nam post obitum Oniæ pontificis, Antiochus dignitatem illam in Jesum fratrem illius contulerat : eique iratus, fratri ejus minori tradiderat, nomine Oniæ. Nam cum Simon tres filios suscepisset, sacerdotium ad eum omnes pervenit : ac Jesus se Jasonem nominavit, Onias Menelaum, ortoque dissidio inter hos, populi quoque secessione facta, plures a Jasone steterunt, cæteri a Menelao, cui et Tobiæ liberi opem tulerunt. Sed cum a majori parte opprimerentur, ad Antiochum se contulerunt, et patriis institutis desertis, Græcorum mores sunt amplexi : ascitoque præputio, pudendorum circumcisionem velare studuerunt. Ab horum igitur factione portis apertis, urbe potitus Antiochus Epiphanes, multis occisis, magna pecunia rapta, Antiochiam rediit. Biennio post denuo Hierosolyma ascendit, et urbe dolo occupata, ne iis quidem pepercit, a quibus receptus fuerat : sed et templo spoliato, et absconditis thesauris ablatis, et legitimis sacrificiis interdictis, et urbe direpta, et populo partim cæso, partim capto, et pulcherrima urbis parte incensa, et porcis in templo immolatis, tandem mœnia quoque diruit : exstructaque arce inferioris urbis, et Macedonico præsidio imposito, populum coegit suos deos colere, et circumcisione puerorum abstinere, relictis ibi, qui ad ista facienda cives vi compellerent. Quo tempore Eleazarus sacerdos, ejusque discipuli Machabæi, cum matre sua pro divinarum **205** legum observantia certamina obierunt. Ac ii qui vim sustinere non poterant, impe-

rata faciebant : qui vero generosis præditi animis, iniquis edictis adversabantur, acerbis cruciatibus interibant, aut semineces in cruces agebantur. Eorum vero uxores, pueris quos circumcidissent, de collis earum suspensis, tyrannici satellites laqueo præfocabant. Quod sicubi librum Hebraicæ Scripturæ invenissent, eum abolebant, possessore miserabiliter interfecto. Itaque Samaritani non jam se Judæorum cognatos profiteri, sed Sidonios sese nominare, et Garizinlam ædem Græcanici Jovis appellare. Cæterum erat tum sacerdos nomine Mattathias, filius Joannis, Symonis nepos, Asamonæi pronepos, quinque filiorum pater, Joannis cognomento Gaddis, Simonis Tathis, Judæ Macbabæi, Eleazari Auræ, Jonathæ Apphi. Cum autem regii satellites in eorum vicum venissent, et Mattathiam primum, ut aliorum principem, ritu Græco rem divinam facere jussissent : ipse cum filiis renuit, et alio qui sacrificarat, et duce Apelle tyrannici edicti ministro per indignationem interfectis, araque eversa, in solitudinem contendit. Quorum æmulatione alii quoque multi incitati, cum uxoribus et liberis eodem profugientes, in speluncis vitam egerunt. Verum Antiochi duces contractis copiis eos in Sabbato aggressi, multos in speluncis, non repugnantes ob festi otium, combusserunt. Qui cladi superfuerant, ad Mattathiam confugerunt. Is eos hortatus, ut in Sabbatis etiam pugnarent, ne ab hostibus occasionem festi captantibus impune cæderentur, collectis viribus, et aras evertit, et nefariis sacris pollutos occidit, et pueros circumcidi jussit. Ita imperio per unum annum gesto, filios ad concordiam et sui æmulationem cohortatus, ut, si opus esset, pro lege nec mortem oppetere dubitarent, ex morbo decessit.

A Μακεδόνων ἐν ταύτῃ κατέστησεν· ἠνάγκαζε δὲ καὶ τὸ πλῆθος τοὺς ὑπ' αὐτοῦ νομιζομένους θεοὺς σέβεσθαι, καὶ τὰ τέκνα μὴ περιτέμνειν· καὶ τοὺς βιαζομένους ταῦτα πράττειν κατέλιπεν. Ὅτε καὶ Ἐλεάζαρ ὁ ἱερεὺς, καὶ οἱ τούτου φοιτηταὶ, οἱ Μακκαβαῖοι δηλαδὴ, σὺν τῇ σφετέρᾳ μητρὶ τῆς τῶν θείων νόμων φυλακῆς ὑπερήθλησαν. Οἱ μὲν οὖν τῇ βίᾳ νικώμενοι, τοῖς ἐπιτεταγμένοις ἐπείθοντο· ὅσοι δὲ τὰς ψυχὰς ἐτύγχανον εὐγενεῖς, μὴ ὑπείκοντες ταῖς παρανόμοις ἐπιταγαῖς, πικρῶς ἐν βασάνοις ἀπέθνησκον, ἢ ἔτι μικρὸν ἐμπνέοντες ἀνεσταυροῦντο. Τὰς δὲ γυναῖκας αὐτῶν, καὶ τοὺς παῖδας οὓς περιέτεμνον, ἐκ τῶν τραχήλων αὐτῶν ἐξαρτῶντες ἀπῆγχον οἱ τοῦ τυράννου ὑπηρέται. Καὶ εἴ που βίβλος εὑρέθη τῆς Ἑβραϊκῆς Γραφῆς, αὐτήν τε ἠφάνιζον, καὶ B τοὺς ἔχοντας οἰκτρῶς ἀπώλλυον. Διὰ ταῦτα οἱ Σαμαρεῖται οὐκέτι ἑαυτοὺς τῶν Ἰουδαίων συγγενεῖς ὡμολόγουν, ἀλλὰ Σιδωνίους ὠνόμαζον ἑαυτοὺς, καὶ τὸ ἐν τῷ Γαριζὶν παρ' αὐτοῖς ἱερὸν Ἑλληνίου Διὸς προσηγόρευσαν. Ἦν δέ τις τότε ἱερεὺς ὀνόματι Ματταθίας, υἱὸς Ἰωάννου, τοῦ Συμεῶνος, τοῦ Ἀσαμωναίου, ᾧ ἦσαν υἱοὶ πέντε, Ἰωάννης ὁ καλούμενος Γαδδῆς, Σίμων ὁ κληθεὶς Θαθῆς, Ἰούδας ὁ καλούμενος Μακκαβαῖος, Ἐλεάζαρ ὁ λεγόμενος Αὔραν, Ἰωνάθαν ὁ κεκλημένος Ἀφφοῦς. Ἐλθόντων οὖν εἰς τὴν κώμην αὐτῶν τῶν βασιλικῶν, καὶ θύειν κελευόντων καθ' Ἕλληνας τὸν Ματταθίαν πρῶτον, ὡς τῶν ἄλλων πρωτεύοντα, ἐκεῖνος ἀνένευεν· ὡς δ' ἔθυσεν ἕτερος, ζήλου πλησθεὶς ὁ Ματταθίας σὺν τοῖς C υἱέσι, τόν θύσαντά τε ἀπέκτεινε, καὶ τὸν στρατηγὸν Ἀπελλῆν, ὃς θύειν ἠνάγκαζε, καὶ τὸν βωμὸν καθελὼν, μετὰ τῶν υἱῶν ἐξώρμησεν εἰς τὴν ἔρημον. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι, τούτους ζηλώσαντες, μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων ἔφυγον εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἐν σπηλαίοις διῆγον. Οἱ τοῦ Ἀντιόχου δὲ στρατηγοὶ, δύναμιν ἀθροίσαντες, ἐπῆλθον αὐτοῖς, καὶ προσβάλλουσιν ἐν Σαββάτῳ, καὶ πολλοὺς ἐν τοῖς σπηλαίοις κατέφλεξαν, οὐδὲ ἀμυνομένους διὰ τὸ τῆς ἡμέρας ἀργόν. Οἱ δὲ διασωθέντες, τῷ Ματταθίᾳ προσέθεντο. Ὁ δὲ καὶ ἐν Σαββάτοις αὐτοὺς παρῄνει μάχεσθαι, ἵνα μὴ ἀπόνως αὐτοὺς διαφθείρωσιν οἱ πολέμιοι ἐπιόντες κατὰ τὰ Σάββατα· συναγαγὼν οὖν δύναμιν ὁ Ματταθίας, τούς τε βωμοὺς καθεῖλε, καὶ τοὺς ἀσεβήσαντας ἔκτεινε, καὶ τοὺς μὴ περιτμηθέντας τῶν παίδων ἐκέλευσε περιτέμνεσθαι. Ἄρξας δὲ ἐπ' ἐνιαυτὸν, καὶ νοσήσας, τοῖς παισὶ τὸν αὐτοῦ ζῆλον μιμεῖσθαι παρῄνεσε, καὶ ὑπὲρ τῶν νόμων, εἰ δεήσει, θανεῖν, καὶ ἀλλήλοις ὁμονοεῖν. Ταῦτα αὐτοῖς ἐντειλάμενος, ἐτελεύτησε.

XX. Judas illius filius qui et Machabæus, rerum administratione suscepta, fratrum et aliorum ope hostibus Judæa expulsis, populares a quibus leges violatæ erant, suppliciis affecit, et Apollonium Samariæ prætorem cum maxima **206** exercitus parte cecidit. Quo Ciliciæ prætor cognito, cum aggressus est : sed profligatus, in fuga cum multis suorum cecidit. Quamobrem iratus Antiochus, Lysiæ suarum rerum curatori jussit, ut Judæam subigat, Hierosolyma evertat, et gentem sub corona vendat. Is cum tres duces cum ingentibus copiis misisset, Judas hostium multitudine conspecta, suos milites fiduciam in Deo collocare jussit : et vesperi cœnatus, crebris pyris in castris accensis, nocturnoque itinere facto, circa diluculum hostes adortus, in pugna et fuga ultra tria millia interfecit. A cæde hostium reversus, castra diripuit : et opima præda

Κ'. Τὴν δὲ τῶν πραγμάτων προστασίαν ὁ παῖς αὐτοῦ Ἰούδας, ὁ καὶ Μακκαβαῖος, περιεζώσατο, καὶ D συναραμένων αὐτῷ τῶν τε συγγόνων καὶ ἄλλων, τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς χώρας ἀπώσατο, καὶ τοὺς παρανομήσαντας τῶν ὁμοφύλων ἐκόλασεν. Ἀπολλώνιος δὲ ὁ τῆς Σαμαρείας στρατηγὸς, κατὰ τοῦ Ἰούδα στρατεύσας, αὐτός τε πίπτει, καὶ πλεῖστοι τῶν σὺν αὐτῷ. Ἅπερ ὁ τῆς Κιλικίας μαθὼν στρατηγὸς, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Μακκαβαίου, καὶ συμβαλὼν τρέπεται, καὶ θνήσκει· οἱ δ' ὑπ' αὐτὸν ἔφυγον. Ἐπιδιώξας δὲ ὁ Ἰούδας, πολλοὺς αὐτῶν ἀπέκτεινε. Διὰ ταῦτα τοίνυν ὀργισθεὶς ὁ Ἀντίοχος, Λυσίᾳ τῷ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ ἐπιτρόπῳ καταστρέψασθαι τὴν Ἰουδαίαν ἐκέλευσε, καὶ τὸ ἔθνος ἀνδραποδίσασθαι, καὶ κατασκάψαι τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὁ δὲ, τρεῖς ἐπιλεξάμενος στρατηγοὺς, ἔπεμψε μετὰ βαρείας δυνάμεως. Ἰούδας δὲ, τὸ πλῆθος τῶν ἐναντίων ἰδὼν, ἐπὶ τὸν Θεὸν τιθέ-

ναι τὰς ἐλπίδας παρῄνει τοῖς μετ' αὐτοῦ. Καὶ δειπνήσας ἑσπέρας, πυρά τε πολλὰ ἐν τῷ στρατοπέδῳ λιπὼν, διὰ τῆς νυκτὸς ὁδεύσας, ἐπιτίθεται τοῖς τοῦ Ἀντιόχου περὶ τὸν ὄρθρον· καὶ πολλοὺς μὲν μαχόμενος ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ λοιποὺς διώκων, ὡς ὑπὲρ τρισχιλίους πεσεῖν. Καὶ μετὰ τὴν ἧτταν τῶν ἐναντίων ἐπανελθὼν ὁ Ἰούδας, ἐσκύλευσε τὸ τούτων στρατόπεδον, καὶ λείαν πολλὴν πλοῦτόν τε λαβὼν ἄφθονον, εἰς τὴν οἰκείαν ὑπέστρεψε χαίρων. Τῷ δ' ἐπιόντι ἐνιαυτῷ στράτευμα πλεῖον ὁ Λυσίας ἀθροίσας, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Καὶ τοῖς προδρόμοις τούτου συμμίξας ὁ Ἰούδας, νικᾷ. Διὸ τὴν λοιπὴν δύναμιν ὁ Λυσίας ἀναλαβὼν, εἰς Ἀντιόχειαν ἐπανέζευξε, καὶ παρεσκευάζετο μετὰ μείζονος στρατιᾶς εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐμβαλεῖν. Ὅ γε μὴν Ἰούδας, εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβὰς, ὥστε τὸν ναὸν ἐκκαθᾶραι, καὶ ἔρημον αὐτὸν εὑρηκὼς, καὶ ἔν τισι καταπεπρησμένον, ἐθρήνησε. Καθάρας δὲ αὐτὸν, σκεύη καινὰ εἰσεκόμισε, λυχνίαν, τράπεζαν, βωμὸν, χρύσεα, καὶ θυσιαστήριον καινὸν ἐκ λίθων, οὐ σιδήρῳ, τετμημένον ἀνῳκοδόμησεν, ἐθυμίασέ τε καὶ ὡλοκαύτωσε, καὶ ἄρτους ἐπὶ τὴν τράπεζαν ἔθηκε. Γέγονε δὲ ταῦτα κατὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ ναὸς ἐμιάνθη, καὶ ἡ θρησκεία ἐβεβηλώθη, τριῶν παρελθόντων ἐνιαυτῶν κατὰ τὴν τοῦ Δανιὴλ πρόῤῥησιν, πρὸ τετρακοσίων καὶ ὀκτὼ γενομένην ἐτῶν. Καὶ ἔκτοτε ἑορτάζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν ἀνάκτησιν τῆς θρησκείας, Φῶτα καλοῦντες αὐτήν. Τειχίσας δὲ τὴν πόλιν, φύλακας ἐγκατέστησεν. Ὡς δὲ τὰ πέριξ ἔθνη πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων διέφθειρεν, ἐνεδρεύοντα διὰ βασκανίαν, πολέμοις αὐτοὺς ὁ Ἰούδας ἠμύνετο καὶ ἀνέστελλεν. Ὁ δ' Ἀντίοχος, μαθὼν πόλιν εἶναι ἐν τῇ Περσίδι πλούτῳ κομῶσαν Ἐλυμαΐδα ὠνομασμένην, καὶ ἱερὸν Ἀρτέμιδος ἐν αὐτῇ πλῆρες ἀναθημάτων πολυτελῶν, ὥρμησεν ἐπ' αὐτὴν καὶ ἐπολιόρκει. Ἀποκρουσθεὶς δὲ παρὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐπεξελθόντων, φεύγων ἧκεν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ τῆς στρατιᾶς πλείστους ἀπέβαλεν. Ἀλγοῦντι δὲ διὰ τοῦτο τῷ Ἀντιόχῳ ἀγγέλλεται ἡ τῶν στρατηγῶν ἧττα, ἡ ὑπὸ Ἰουδαίων. Καὶ τοῦ ἀλγήματος προστεθέντος, ἐνόσησε· καὶ γνοὺς ὡς ἀποβιώσεται, τοὺς ὑπ' αὐτὸν συνεκάλεσε, καὶ πάσχειν οὕτως εἶπεν, ὅτι τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἐκάκωσε, καὶ ἐσύλησε τὸν ναόν. Ταῦτα λέγων, ἐξέπνευσε, Φίλιππον τῶν φίλων ἕνα καταλιπὼν τῆς βασιλείας ἐπίτροπον, καὶ δοὺς αὐτῷ τὸ διάδημα καὶ τὸν δακτύλιον, ἵνα ταῦτα κομίσῃ τῷ υἱῷ Ἀντιόχῳ. Ὁ δὲ Λυσίας, θανόντα μαθὼν τὸν Ἀντίοχον, τὸν ἐκείνου υἱὸν ἀπέδειξε βασιλέα, καλέσας Εὐπάτορα.

magnisque opibus partis, lætus domum se recepit. Sequenti anno Lysias, pluribus copiis accitis, in Judæam impressionem fecit, quorum præcursoribus a Juda superatis, reliquum exercitum Antiochiam reduxit, ut cum majori numero Judæam repeteret. Judas autem ad repurgandum templum Hierosolyma profectus, cum id desertum et alicubi crematum reperisset, flevit, eoque repurgato, vasa nova aurea intulit, candelabra, mensam, aram : et novum sacrarium ex lapidibus ferro non excisis exstruxit, suffiit, holocausta obtulit, panes in mensa apposuit. Hæc eadem die facta sunt, quo templum pollutum fuerat, et cultus profanatus, triennio elapso, secundum Danielis oraculum, annis ante cccc et viii editum. Ab eo tempore festum agunt Judæi instauratæ religionis, quod *Lumina* vocant. Præterea urbem mœnibus circumdedit, et præsidio muniit. Jam quia finitimæ gentes ex invidia multos Judæos per insidias cædebant : eas Judas bellis ulciscebatur ac reprimebat. Cæterum Antiochus cum audivisset urbem in Persia esse Elymaidem opibus abundantem, et fanum in ea Dianæ pretiosis donariis refertum : contra eam proficiscitur. Sed a civibus in aciem egressis ab obsidione repulsus, fuga se Babylonem recepit, plurimis militibus amissis. Eam cladem dolenti, ut sui duces etiam a Judæis victi essent, nuntiatur. Unde mœrore aucto in morbum incidit, ex quo cum sibi moriendum esse videret, suis ministris convocatis id sibi accidere dixit **207** ob gentem Judaicam infestatam, et templum spoliatum. His dictis exspiravit, regni curatore relicto Philippo quodam ex amicis, cui annulum et diadema, filio suo Antiocho apportanda, dedit. De cujus obitu Lysias certior redditus, filium ejus regem declaravit, Eupatoris nomine indito.

ΚΑ'. Οἱ δ' ἐν τῇ ἄκρᾳ τῶν Ἱεροσολύμων Μακεδόνες ἐκάκουν τοὺς Ἰουδαίους, ἀνιόντας εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τῷ θῦσαι. Διὸ ἐξελεῖν ἔσπευδε τὴν φρουρὰν ὁ Ἰούδας, καὶ καρτερῶς ἐπολιόρκει αὐτήν. Ὁ μαθὼν ὁ παῖς Ἀντίοχος ὠργίσθη, καὶ μετὰ μεγάλης δυνάμεως ἐξώρμησε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ. Ἰούδας δὲ, ἀπαντήσας αὐτῷ, τῶν προδρόμων περὶ ἑξακοσίους ἀναιρεῖ. Καὶ Ἐλεάζαρ ὁ τοῦ Ἰούδα ὅμαιμων, ὁ καὶ Αὔραν καλούμενος, τῶν ἐλεφάντων τὸν ὑψηλότατον ἰδὼν ὡπλισμένον θώραξι βασιλικοῖς, καὶ οἰηθεὶς αὐτῷ ἐποχεῖσθαι τὸν βασιλέα, μετὰ σφοδρᾶς ὁρμῆς ἐπῆλθεν αὐτῷ, καὶ ὑπὸ τὴν γαστέρα τοῦ θηρίου γενόμενος, ἔπληξεν αὐτὸν, καὶ ἀπέκτεινεν. Ὁ δ' ἐπικατασεισθεὶς τῷ Ἐλεαζάρῳ, καὶ πιέσας αὐτὸν τῷ βάρει τοῦ σώματος, ἔφθειρεν. Ὁρῶν δὲ τὴν τῶν πολεμίων ἰσχὺν ὁ Ἰούδας, εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπανῆλθε, καὶ πρὸς πολιορκίαν παρεσκευάζετο. Ἀντίοχος δὲ εἰς Ἱεροσό-

XXI. Cæterum Macedonibus qui Hierosolymis in præsidio relicti erant, Judæos qui in templum sacrificandi ergo ascendebant, infestantibus, Judas tollendi præsidii cupidus, castellum fortiter oppugnabat. Eo puer Antiochus nuntiato iratus, ingentes copias contra Judæam et Hierosolyma ducit : cui Judas obviam profectus, ex propugnatoribus ad DC occidit. Eleazarus vero cognomento Aura, Judæ frater, in altissimum elephantum, regiis thoracibus armatum, ratus ei regem insidere, magno impetu invectus, belluæ ventrem subiit, cujus interfectæ ruina oppressus, et ipse interiit. Judas autem viribus hostium visis, Hierosolyma rediit, ad tolerandam obsidionem se paraturus. Antiocho igitur urbem oppugnante, et defensoribus hostem strenue propulsantibus, ob commeatus inopiam multi

diffugiebant. Sed cum Lysias dux et Antiochus intellexissent, Philippum, quem moriens Antiochus regni curatorem reliquerat, imperium sibi vindicare : iis conditionibus cum obsessis pepigerunt, ut eis patriis legibus uti liceret. Antiochus vero in urbem receptus, cum templum munitissimum esse vidisset, spreto jurejurando, everso muro, abductoque Onia pontifice, qui et Menelaus dicebatur, qui patri suo cogendi Judæos ad patria instituta violanda auctor fuisset, multisque malis causam præbuisset, discessit : eumque Berrœam missum denique sustulit, hominem impium, cum annos x sacerdotio functus esset. Pontificem vero designavit Alcimum, qui et Joachimus dicebatur. Philippum quoque superatum et captum occidit. Cæterum Onias, Simonis Justi filius, quem pater moriens, ut dictum est, puerum reliquerat, cum Antiochus pontificatum Alcimo a familia pontificia alieno dedisset, in Ægyptum confugit, atque a Ptolemæo honorifice susceptus, loco in **208** Heliopolitana regione capto, templum instar Hierosolymitani condidit. Demetrius porro Seleuci filius, cum Roma in Syriæ Tripolim profugisset, Antiocho et Lysia comprehensis, utrumque occidit, secundo anno regni Antiochi. Apud hunc Demetrium Alcimus pontifex, et Judæorum exsules ac improbissimi quique, Judam Machabæum et totam gentem de interfectis regis amicis accusarunt. Qua criminatione irritatus, Bacchidem intimum amicum cum maximis copiis misit, mandavitque ut Judam et suos occideret. Is in Judæam profectus, Judam et fratrem ejus ad pacem provocavit. Sed illis fidem ei non habentibus, quidam plebeii homines jurejurando accepto, ad illum transfugerunt, qui spreta religione, LX eorum interfectis, cæteros a transfugio deterruit : et iis qui regionem incolebant, Alcimo pontifici parere jussis, Antiochiam rediit. Alcimus vero singulos blande alloquendo, et omnibus sibi conciliatis, celeriter magnum exercitum exsulum majori ex parte, et impiorum hominum, contraxit, quibus ad Judæ studiosos trucidandos utebatur. Quod exemplum cum Judas in adversam factionem retorqueret, Alcimus Demetrium perpulit, ut Nicanorem cum ingentibus copiis contra Judam mitteret, mandaretque, ne genti parceret. Is in Judæam profectus, Judam per speciem pacificationis dolo capere instituit : a quo fide data acceptaque, cum copiis in urbem receptus, inter salutandum et colloquendum signum dat suis, ut virum comprehendant. At ille insidiis animadversis, ad Judæos prosiliens, effugit. Nicanor igitur eo conatu frustratus, jam aperto Marte rem gerens, superior factus, Juda in arcem Hierosolymitanam compulso, minatur populo, ni illum dedant, se templum eversurum. Judas vero suos M viros ad rem fortiter gerendam cohortatus, impetum in hostes facit, multos cædit, ac inter alios ipsum quoque Nicanorem : reliqui in fuga omnes

A λυμα ἐλθὼν, ἐπολιόρκει αὐτὴν, καρτερῶς τῶν ἔνδον ἀμυνομένων. Ἀλλὰ τροφῆς ἐπιλιπούσης αὐτοῖς, πολλοὶ ἀπεδίδρασκον. Τοῦ μέντοι Φιλίππου, ὃν ἐπίτροπον τῆς βασιλείας θνήσκων ὁ Ἀντίοχος εἴασε, σφετεριζομένου τὴν βασιλείαν, Λυσίας ὁ στρατηγὸς καὶ Ἀντίοχος, γνόντες τοῦτο, τοῖς πολιορκουμένοις ἐσπείσαντο, ὥστε αὐτοὺς τοῖς πατρῴοις κεχρῆσθαι νόμοις. Εἰσδεχθεὶς οὖν εἰς τὴν πόλιν Ἀντίοχος, καὶ ἰδὼν τὸν ναὸν ὀχυρώτατον, τοὺς ὅρκους ἠθέτησε, καὶ τὸ τεῖχος κατέσκαψε, καὶ οὕτως ὑπέστρεψε· καὶ τὸν ἀρχιερέα Ὀνίαν ἐπαγόμενος, ὃς καὶ Μενέλαος ἐκαλεῖτο, ὡς πείσαντα τὸν πατέρα αὐτοῦ τοὺς Ἰουδαίους βιάζεσθαι παραβῆναι τὰ ἔθη τὰ πάτρια, καὶ πολλῶν κακῶν γενόμενον αἴτιον, ὃν καὶ πέμψας εἰς Βέῤῥοιαν τῆς Συρίας διέφθειρεν, ἔτη δέκα τῆς ἀρχιερωσύνης B κρατήσαντα, γεγονότα δὲ ἀσεβῆ. Ἀρχιερεὺς δὲ γέγονεν Ἄλκιμος, ὃς καὶ Ἰωακεὶμ ἐκαλεῖτο. Ὁ δ' Ἀντίοχος, πολεμήσας πρὸς Φίλιππον, καὶ χειρωσάμενος αὐτὸν, ἔκτεινεν. Ἰδὼν δὲ ὁ τοῦ ἀρχιερέως Σίμωνος τοῦ Δικαίου υἱὸς Ὀνίας, ὃν παιδίον ὁ πατὴρ τελευτῶν, ὡς εἴρηται, καταλέλοιπεν, ὅτι τὴν ἀρχιερωσύνην Ἀλκίμῳ δέδωκεν ὁ Ἀντίοχος, μὴ τῷ γένει τῷ ἀρχιερατικῷ προσήκοντι, φεύγει πρὸς Πτολεμαῖον εἰς Αἴγυπτον· καὶ τιμηθεὶς, λαμβάνει τόπον ἐν τῷ Ἡλιουπολίτῃ νομῷ, καὶ ἱερὸν ἐκεῖ ᾠκοδόμησε τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις παρεμφερές. Δημήτριος δὲ, φυγὼν ἐκ Ῥώμης, ὁ Σελεύκου υἱὸς, καὶ καταντήσας τῆς Συρίας εἰς Τρίπολιν, τόν τε Ἀντίοχον καὶ τὸν Λυσίαν συλλαβὼν, καὶ ἄμφω διέφθειρεν, ἐπὶ δύο ἐνιαυ- C τοὺς τοῦ Ἀντιόχου βασιλεύσαντος. Τούτῳ τῷ Δημητρίῳ ὁ ἀρχιερεὺς Ἄλκιμος προσελθὼν, καὶ τῶν Ἰουδαίων πολλοὶ φυγάδες καὶ πονηροὶ, κατηγόρουν Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου, καὶ τοῦ ἔθνους παντὸς, ὡς τοὺς αὐτοῦ φίλους ἀπεκτονότων. Ὁ δὲ, παροξυνθεὶς, πέμπει Βακχίδην αὐτῷ οἰκειότατον μετὰ μεγίστης δυνάμεως, ἐντειλάμενος αὐτῷ κτεῖναι καὶ τὸν Ἰούδαν, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ὃς, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐλθὼν, ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς αὐτοῦ ἀδελφοὺς, ἐπὶ εἰρήνην αὐτοὺς καλῶν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ. Τινὲς δὲ τῶν τοῦ δήμου, λαβόντες ὅρκους παρὰ Βακχίδου, προσῆλθον αὐτῷ, ὃς, τῶν ὅρκων καταφρονήσας, ἑξήκοντα τούτων ἀπέκτεινε, καὶ οὕτω τῶν λοιπῶν τὴν ὁρμὴν τοῦ αὐτῷ προσιέναι ἀνέκοψε. Τοῖς δ' ἐν τῇ χώρᾳ πᾶσι προσέταξεν ὑπακούειν τοῦ D ἀρχιερέως Ἀλκίμου. Καὶ ταῦτα διαπραξάμενος, εἰς Ἀντιόχειαν ἐπανῆλθεν. Ἄλκιμος δὲ, πρὸς χάριν ὁμιλῶν ἑκάστῳ, καὶ πάντας ὑποποιούμενος, ταχὺ πολλὴν συνέλεξε δύναμιν, ὧν οἱ πλείους ἐκ τῶν φυγάδων ἦσαν καὶ ἀσεβῶν, δι' ὧν τοὺς τὰ Ἰούδα φρονοῦντας ἐκτίννυε· καὶ Ἰούδας δ' ἑτέρωθεν τοὺς τὰ Ἀλκίμου πράττοντας διέφθειρεν, ὁ δὲ τὸν Δημήτριον κατὰ τοῦ Ἰούδα ἠρέθιζε. Πέμπει τοίνυν αὖθις ὁ βασιλεὺς Νικάνωρα μετὰ μεγίστης χειρὸς, ἐντειλάμενος τοῦ ἔθνους μὴ φείσασθαι. Κἀκεῖνος, ἀπελθὼν, δόλῳ κατασχεῖν ἐπεχείρησε τὸν Ἰούδαν, καὶ πρὸς εἰρήνην προεκαλεῖτο αὐτόν· ὁ δὲ, πίστεις δοὺς καὶ λαβὼν, τὸν Νικάνωρα μετὰ τῆς δυνάμεως εἰσεδέξατο, καὶ ἀσπασάμενος αὐτὸν ὁ Νικάνωρ καὶ προσομιλῶν, σημεῖον

τοῖς ἑαυτοῦ δέδωκε συλλαβεῖν τὸν Ἰούδαν. Γνοὺς δὲ A τὴν ἐπιβουλὴν ὁ ἀνὴρ, πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐκπηδήσας, ἐξέφυγε. Γνωσθείσης δὲ τῆς ἐνέδρας, φανερὰν μάχην συνεκρότησεν ὁ Νικάνωρ, καὶ νενίκηκεν. Ἐντεῦθεν Ἰούδας εἰς τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἀκρόπολιν κατέφυγε. Νικάνωρ δὲ ἠπείλησε τῷ λαῷ, εἰ μὴ παραδῴη αὐτῷ τὸν Ἰούδαν, καταβαλεῖν τὸν ναόν. Ὁ δὲ Ἰούδας τοῖς μετ' αὐτοῦ χιλίοις οὖσι διαλεχθεὶς, παρώρμησε σφᾶς εἰς ἀλκὴν, καὶ συμβαλὼν τοῖς πολεμίοις, ἐνίκησε, πολλῶν πεσόντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Νικάνορος. Οἱ δὲ λοιποὶ ἔφευγον, καὶ πάντες ἐφθάρησαν καταλαμβανόμενοι· καὶ οὕτω πρὸς ὀλίγον Ἰουδαῖοι ἐκ τῶν πολέμων ἀνεπαύσαντο.

cadunt. Sic Judæis aliquantisper a bellis quies parta est.

ΚΒʹ. Τοῦ δὲ ἀρχιερέως Ἀλκίμου, τοῦ καὶ Ἰωακεὶμ, θεηλάτῳ βληθέντος πληγῇ, καὶ οὕτω τὴν ζωὴν ἀπορρήξαντος μετὰ ἔτη τέσσαρα τοῦ ἀρχιερατεῦσαι, τῷ Ἰούδᾳ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπένειμεν ὁ λαός. Ἀκούσας δὲ Ἰούδας μέγα δύνασθαι τοὺς Ῥωμαίους, B καὶ χειρώσασθαι Γαλάτας, καὶ Ἴβηρας καὶ Καρχηδονίους, καὶ Λίβυας, καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, καὶ τοὺς βασιλεῖς Περσέα καὶ Φίλιππον, καὶ Ἀντίοχον, ἔπεμψε φιλίαν αἰτῶν. Καὶ Δημητρίῳ γράψαι ἠξίου μὴ πολεμεῖν Ἰουδαίοις. Ἡ δὲ σύγκλητος καὶ φιλίαν ὡμολόγησε, καὶ συμμαχεῖν Ἰουδαίοις κατένευσε. Δημήτριος δὲ, τὸν θάνατον μαθὼν τοῦ Νικάνορος, καὶ τῆς στρατιᾶς τὴν ἀπώλειαν, πάλιν τὸν Βακχίδην ἀπέστειλεν. Ὁ δὲ πρὸς τὸν Ἰούδαν ἠπείγετο, ἐστρατοπεδευκότα ἔν τινι κώμῃ μετὰ χιλίων. Οἱ τὸ μετὰ Βακχίδου δείσαντες στράτευμα, συνεβούλευον αὐτῷ ἀναχωρεῖν καὶ σώζεσθαι. Ὡς δ' ἐκεῖνος, *Μὴ τοῦτο*, εἶπεν, *ἴδοι γινόμενον ἥλιος, ὥστε με νῶτα δοῦναι τοῖς ἐναντίοις*, πολλοὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἔφυγον. Συμβαλὼν δὲ τῷ Βακχίδῃ, μέχρι πολλοῦ ἀγχωμάλως C ἐμάχετο. Περὶ δέ γε δυσμὰς ἐπιβρίσας μετὰ τῶν εὐψυχοτάτων ἐν τῷ δεξιῷ κέρατι, ὅπου καὶ ὁ Βακχίδης ἦν, τὴν φάλαγγα διασπᾷ, καὶ ἐτρέψατο εἰς φυγήν· ἐπελθόντες δ' οἱ κατὰ τὸ εὐώνυμον, ἐκύκλωσαν τὸν Ἰούδαν. Ὁ δὲ στὰς ἐμάχετο μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, καὶ πολλοὺς κτείνας, τέλος καὶ αὐτὸς ἔπεσεν· οὗ πεσόντος, οἱ σὺν αὐτῷ ἔφυγον. Ἐπὶ τρίτον δ' ἔτος τῇ ἀρχιερωσύνῃ ἐμπρέψας, καὶ γενναῖος ἀνὴρ γεγονὼς, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους πάντα καὶ δρᾶσαι καὶ παθεῖν ἕτοιμος γεγονὼς, ἀπέθανε. Θανόντος δ' ἐκείνου, τοῖς ἀσεβήσασι τῶν Ἰουδαίων καὶ παραβεβηκόσι τὰ πάτρια τὴν τῆς χώρας ἐπιμέλειαν ὁ Βακχίδης ἀνέθετο. Οἱ δὲ παντοίως τοὺς ὁμοφύλους ἐκάκουν, καὶ τοὺς Ἰούδα D ὁμόφρονας συλλαμβάνοντες, τῷ Βακχίδῃ προσῆγον, καὶ ὃς αἰκίζων αὐτοὺς πρότερον, εἶτα διέφθειρεν. Οἱ δέ γε περίλοιποι τῶν ἑταίρων Ἰούδα Ἰωνάθην τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου πείσαντες τῶν Ἰουδαίων ἀποδεικνύουσι στρατηγόν. Καὶ ὁ Βακχίδης ἀποκτεῖναι δόλῳ τὸν Ἰωνάθην ἐζήτει· ὁ δὲ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Σίμωνος καὶ τῶν ἑταίρων εἰς ἔρημον ἔφυγε, καὶ ἐπ' αὐτοὺς ὁ Βακχίδης ὡρμήκει. Ὁ δ' Ἰωνάθης τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννην πρὸς τοὺς Ναβαταίους Ἄραβας ἔπεμψεν (ἦσαν γὰρ φίλοι) παραθησόμενον αὐτοῖς τὴν ἀποσκευήν. Ἀπιόντα δὲ τοῦτον οἱ Ἀμαραίου παῖδες, λοχήσαντες, κτείνουσι σὺν τοῖς ἑπομένοις, καὶ τὰ νομιζόμενα διηρπάκασι. Βακχίδης δὲ ἐν Σαββάτῳ τὸν Ἰωνάθαν ἐζήτει, καὶ ἐπῆλθεν (31)

XXII. Pontifice Alcimo, sive Joachimo, ex plaga divinitus immissa post quartum sacerdotii annum mortuo, populus Judæ pontificatum **209** decrevit. Qui cum audisset, magnam esse Romanorum potentiam, eosque subegisse Galatas, Hispanos, Carthaginenses, Libyam, totam Græciam, et Perseum, Philippum atque Antiochum reges: legatos societatis petendæ causa misit, rogavitque ut Demetrio scriberent, ne Judæis bellum inferret. Ac Romani quidem et amicitiam et societatem Judæis promiserunt. Demetrius autem morte Nicanoris, et internecione exercitus cognita, denuo Bacchidem misit: qui cum ad Judam properaret, in quodam vico cum suis mille viris castrametatum, ii metu copiarum illius, Judæ recedendi et salutis quærendæ auctores fuerunt. Ipse vero dixit: *Absit ut sol videat me tergum dare hostibus.* Et quamvis multi e suis profugissent, tamen diu æquo Marte cum hoste certavit: et circa solis occasum, cum audacissimis impetu in cornu dextrum facto, in quo Bacchides curabat, phalangem disjectam in fugam compulit. Qui autem in sinistro cornu erant, Judam circumvenerunt: qui dum pugnam cum suis ciet, multis cæsis, tandem et ipse cadit. Post ducis interitum milites quoque fugerunt. Obiit tertio pontificatus præclare gesti anno, cum quidem se virum fortem præstitisset, pro libertate patriæ quidvis et facere et perpeti paratus. Post illius interitum, Judæis impiis et patriarum legum violatoribus Bacchides provinciæ administrationem mandavit: qui populares suos variis modis afflixere, et Judæ amicos comprehensos ad Bacchidem adduxerunt, quos ille prius excruciatos necavit. Sed cum reliquiæ amicorum Judæ, fratri ejus Jonathæ persuasissent, ut Judæorum dux esse vellet: Bacchides insidias ei tetendit, et cum sociis in desertum profugum persequi maturavit. Jonathas vero fratrem Joannem, ad Nabathæos Arabes amicos, ut impedimenta illorum fidei crederet, misit: quem una cum comitibus Amaræi liberi in itinere sarcinis direptis, per insidias occiderunt. Bacchides vero cum Jonatham Sabbato quæreret, ratus propter festum non pugnaturum, deceptus est. Nam cum salutem civium agi diceret, acie instructa, multis occisis, stricto ense impetum in Bacchidem fecit. Sed **210** cum aberrasset, cum suis sociis in amnem desiluit, eumque tranavit. Bacchides in castellum Hierosolymitanum reversus, principum Ju-

Variæ lectiones et notæ.

(31) *Ἐν Σαββάτῳ τὸν Ἰωνάθαν ἐζήτει, καὶ ἐπῆλθεν.* Cod. al. ἐν Σαββάτῳ τῷ Ἰωνάθᾳ ἐπῆλθεν.

dæorum filios obsides sumptos in arce conclusit. Jonathas porro cædem fratris Joannis ulturus, cum Amaræi filii nuptias celebrantes, sponsum et sponsam cum sumptuoso comitatu ex urbe in urbem ducerent: insidiis in monte quodam collocatis, omnes interficit, et ea quæ ferebant diripit. Degebat autem cum fratre in fluminis paludibus. Bacchides autem relicto in Judæa præsidio, ad Demetrium est reversus. Ab eo tempore, populo ad biennium quiete concessa, Jonathas et sui metus experles in Judæa versati sunt. Qua de causa Judæi desertores regi Demetrio significant, si quis contra Jonatham mittatur, hominem sine labore comprehensum iri. Bacchides igitur in Judæam missus, cum omni adhibito studio eum capere non posset, L selectos ex iis qui rem falso ad regem detulissent, occidit. Jonathas vero cum Simone et sociis in turribus quas in deserto struxerat, se tenebat. Quas dum Bacchides oppugnat, fratre Simone in castello relicto, clam egreditur: et multis ex agro conductis, noctu in hostes impetum facit, ac multos ipse, multos Simon cædit, clam et ipse castello egressus, obsidionalibus machinis incensis. Ea clade Bacchidem mœstum recedendi causam honestam quærere cum intellexisset Jonathas, per legatos illius amicitiam petit. Quam cum Bacchides ea conditione accepisset, ut captivis utrinque redditis, jurejurando affirmarent, neutrum alteri deinceps arma illaturum: digressus, non amplius Judæos invasit. Jonathas vero popularium rempublicam securus administravit, ac supplicium de impiis sumpsit.

A αὐτῷ, ὡς τάχα διὰ τὸν νόμον μὴ μεχθομένῳ. Ὁ δὲ περὶ ψυχῶν εἶναι φήσας τὸν κίνδυνον, ἀντετάξατο, καὶ πολλοὺς ἀποκτείνας, καὶ κατὰ Βακχίδου ὁρμήσας ὡς πλήξων αὐτὸν, καὶ ἀποτυχὼν, εἰς τὸν ποταμὸν ἥλατο μετὰ τῶν ἑταίρων, καὶ διενήξατο. Καὶ ὁ Βακχίδης εἰς τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἄκραν ὑπέστρεψε, καὶ τῶν πρώτων τῆς Ἰουδαίας παῖδας ὁμήρους λαβὼν, εἰς τὴν ἄκραν ἐνέκλεισεν. Ἰωνάθῃ δ' ἐμέλησε τὸν φόνον τιμωρῆσαι τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου. Γάμον δὲ τῶν τοῦ Ἀμαραίου παίδων τελούντων, καὶ ἐκ πόλεως εἰς ἑτέραν τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην ἀγόντων μετὰ πολυτελοῦς προπομπῆς, ἐνεδρεύσας ἐκεῖνος ἐν ὄρει μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, ἐπιτίθεται τοῖς ἐν τῇ πομπῇ, καὶ διέφθειρεν ἅπαντας, καὶ ἃ ἔφερον διήρπαξε ξύμπαντα. Διῆγον δ' Ἰωνά-
B θης καὶ Σίμων μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς εἰς τὰ ἕλη τοῦ ποταμοῦ. Βακχίδης δὲ, φρουρὰν εἰς Ἰουδαίαν καταλιπὼν, πρὸς τὸν Δημήτριον ἐπανῆλθεν. Ἠρεμοῦντος δ' ἔκτοτε τοῦ ἔθνους ἐπ' ἔτη δύο, Ἰωνάθης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν σὺν ἀδείᾳ ἐν τῇ χώρᾳ διέτριβον. Οἱ οὖν ἀσεβήσαντες Ἰουδαῖοι πρὸς τὸν βασιλέα Δημήτριον πέμπουσι, δηλοῦντες ἀπόνως τὸν Ἰωνάθην, εἰ πεμφθείη τις ἐπ' αὐτὸν, συλληφθήσεσθαι. Καὶ πέμπει τὸν Βακχίδην ὁ βασιλεύς. Ὁ δὲ, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐλθὼν, καὶ συλλαβέσθαι τὸν Ἰωνάθην, καίτοι σπουδάσας, οὐχ οἷός τε ὢν, πεντήκοντα ἐκ τῶν περὶ Ἰωνάθην τῷ βασιλεῖ τὴν ἀναφορὰν ποιησάντων τοὺς προκρίτους ὡς ψευσαμένους, ἀπέκτεινεν. Ἰωνάθης δὲ καὶ Σίμων καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς, εἰς τὴν ἔρημον ἀνεχώρησαν, ἔνθα πύργους οἰκοδομήσας, προσέμενε·
C καὶ ὁ Βακχίδης ἐλθὼν, ἐπολιόρκει αὐτόν. Ἰωνάθης δὲ, τὸν ἀδελφὸν ἐκεῖ λιπὼν Σίμωνα, αὐτὸς λάθρα ἐξελθὼν, καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς χώρας συναγαγὼν, νύκτωρ τῷ Βακχίδῃ καὶ τῇ αὐτοῦ προσέβαλε στρατιᾷ. Καὶ πολλοὺς μὲν αὐτὸς ἀνεῖλε, πολλοὺς δὲ καὶ ὁ Σίμων, ὑπεξελθὼν κἀκεῖνος ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων, ἐμπρήσαντες καὶ τὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Ἀθυμήσας δὲ διὰ ταῦτα ὁ Βακχίδης, ἤθελεν ἀναζεῦξαι. Ἐζήτει δ' αἰτίαν τῆς ἀναζυγῆς εὐπρεπῆ. Καὶ ὁ Ἰωνάθης, τοῦτο μαθὼν, πρεσβεύεται περὶ φιλίας, ἵνα ἑκάτεροι ἀλλήλοις ἀντιδῶσιν, οὓς εἶχον, αἰχμαλώτους. Δεξάμενος οὖν τὴν πρεσβείαν ὁ Βακχίδης, σπένδεται. Καὶ ὤμοσαν μηκέτι κατ' ἀλλήλων στρατεύειν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἠλλάξαντο. Καὶ ὁ μὲν Βακχίδης, ὑποστρέψας, οὐκέτι κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐπῆλθεν· ὁ δὲ Ἰωνάθης ἀδείας τυχὼν, τὰ τῶν ὁμοεθνῶν διίθυνε πράγματα, ἐκόλαζέ τε τοὺς ἀσεβήσαντας.

XXIII. Cæterum Alexander Antiochi Epiphanis filius, Ptolemaide per proditionem occupata, Demetrium perturbavit, ut copias contraheret, et Jonathæ amicitiam societatemque expeteret, potestate data exercitus conscribendi, et pueros obsides a Bacchide in castello conclusos recipiendi. Jonathas igitur Hierosolyma profectus, regis epistola populo et militibus præsidiariis audientibus recitata, **211** pueros ex arce receptos parentibus restituit, atque urbem renovat, mœnia instaurat. Alexandro quoque societatem ejus expetente, et amicitiam suam cum pontificatu, muneribus missis, offerente: pontificia stola in festo Tabernaculorum, quarto post Judæ fratris interitum anno induta, milites et arma parat. Alexander vero Demetrio acie victo (uam is in palustrem locum cum equo illapsus, unde emergere haud facile poterat, ab hostibus circumventus, et vulneribus confectus, multis prius interfectis, anno regni XI interiit) regno Syriæ

ΚΓ'. Ἀλέξανδρος δὲ τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀντιόχου υἱὸς, τὴν Πτολεμαΐδα ἐκ προδοσίας παρειληφὼς, ἐτάραξε τὸν Δημήτριον, ὥστε καὶ τὰς δυνάμεις ἀθροίζειν καὶ πέμψαι πρὸς Ἰωνάθην περὶ εὐνοίας καὶ συμμα-
D χίας. Ἐπέτρεπέ τε αὐτῷ στράτευμα συνιστᾷν, καὶ οὓς ἐν τῇ ἄκρᾳ κατέκλεισεν ὁ Βακχίδης παῖδας ὡς ὁμηρεύοντας, παρεχώρει ἀπολαβεῖν. Δεξάμενος οὖν τὴν ἐπιστολὴν Ἰωνάθης τοῦ βασιλέως, εἰς Ἱεροσόλυμα παραγέγονε· καὶ ταύτην εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ καὶ τῶν φυλάκων ἀνέγνω, καὶ τοὺς παῖδας λαβὼν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τοῖς γονεῦσιν ἀπέδωκεν, ἑκάστῳ τὸν ἴδιον. Καὶ αὐτὸς ἐν Ἱεροσολύμοις διέτριβε, καινίζων τὴν πόλιν, καὶ τὰ τείχη αὐτῆς ἀνοικοδομῶν. Γράφει δὲ καὶ Ἀλέξανδρος Ἰωνάθῃ, εἰς συμμαχίαν καλῶν αὐτὸν, καὶ φίλον ποιούμενος, καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην αὐτῷ παρασχὼν, καὶ δῶρα πεπομφώς. Ὁ δὲ, δεξάμενος τὴν ἐπιστολὴν, τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν περιβάλλεται κατὰ τὴν τῆς Σκηνοπηγίας ἑορτὴν, τεσσάρων ἐκμετρηθέντων ἐνιαυτῶν,

ἐξ οὗ τέθνηκεν Ἰούδας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ· δύναμίν τε συνήγαγε, καὶ ὅπλα ἡτοίμασε. Συμμίξας δὲ τῷ Δημητρίῳ Ἀλέξανδρος, νικᾷ, τοῦ Δημητρίου εἰς τέλμα βαθὺ ἐμπεσόντος μετὰ τοῦ ἵππου, καὶ δυσεκπόρευτον. Ἔνθα περιστάντων τῶν πολεμίων αὐτὸν, κατατρωθεὶς ἔπεσε, πολλοὺς καὶ αὐτὸς ἀνελών. Ἔτη δὲ ἐβασίλευσεν ἕνδεκα. Τὴν δὲ τῆς Συρίας παραλαβὼν βασιλείαν Ἀλέξανδρος, τὴν τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος θυγατέρα Κλεοπάτραν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα μνηστεύεται. Καὶ τῶν γάμων τελουμένων, ἔγραψεν Ἰωνάθῃ πρὸς Πτολεμαΐδα παραγενέσθαι. Ἀφικόμενος δ' ἐτιμήθη παρὰ Πτολεμαίου καὶ παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Δημητρίου δὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ τελευτήσαντος Δημητρίου καταπλεύσαντος ἐκ Κρήτης εἰς Κιλικίαν μετὰ βαρείας χειρὸς, ἐναγώνιος ἦν ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ὁ μὲν εἰς Ἀντιόχειαν ἔσπευσεν, ἀσφαλισάμενος τὰ ἐκεῖ, τῆς δὲ Συρίας ἐπίτροπον Ἀπολλώνιον τὸν Δάον κατέλιπεν. Ὃς πρὸς Ἰωνάθην στείλας, ἄδικον ἔλεγεν εἶναι, μόνον αὐτὸν μὴ ὑπείκειν τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς μάχην προεκαλεῖτο αὐτὸν, καὶ εἰς ἀνανδρίαν τὸ ἔθνος ὠνείδιζε. Τούτοις παροξυνθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς, συνάπτει πρὸς Ἀπολλώνιον πόλεμον, καὶ νικᾷ, καὶ πολλοὺς τῶν ἐναντίων ἀναιρεῖ, καὶ πόλεις τῆς Συρίας αἱρεῖ, καὶ μετὰ λείας πολλῆς ἀναζεύγνυσιν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, ταῦτα μαθὼν, πέμπει πρὸς Ἰωνάθην, χαίρειν λέγων ἐπὶ τῇ ἥττῃ Ἀπολλωνίου, ὡς παρὰ γνώμην αὐτοῦ μαχεσαμένου αὐτῷ φίλῳ καὶ συμμάχῳ ὄντι. Ὅ γε μὴν Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ, πρὸς συμμαχίαν ἀπιὼν Ἀλεξάνδρου σὺν δυνάμει ναυτικῇ καὶ πεζῇ, καὶ εἰς Πτολεμαΐδα γενόμενος, μικροῦ ἂν ἐκινδύνευσε, τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτῷ διά τινος τῶν φίλων Ἀμμωνίου ἐπιβουλεύσαντος. Διαδρὰς δὲ τὴν ἐπιβουλὴν, ᾔτει πρὸς κόλασιν τὸν Ἀμμώνιον· οὐκ ἐξεδίδου δὲ αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος. Ὅθεν γνοὺς ὁ Πτολεμαῖος συνίστορα τῆς ἐπιβουλῆς τὸν Ἀλέξανδρον, τῆς τε συμμαχίας ἀπέσχετο, καὶ τὴν ἀγχιστείαν διέλυσε. Τὴν γὰρ θυγατέρα ἀποσπάσας αὐτοῦ, διαπέμπεται πρὸς Δημήτριον, συμμαχήσειν αὐτῷ ὑπισχνούμενος, καὶ συζεῦξαι τὴν θυγατέρα, καὶ εἰς τὴν πατρῴαν βασιλείαν ἐγκαθιδρύσαι. Καὶ ὁ Δημήτριος ἀσμένως τὸν γάμον καὶ τὴν συμμαχίαν προσίεται. Πτολεμαίῳ δὲ σπούδασμα ἦν πεῖσαι τοὺς Ἀντιοχεῖς δέξασθαι τὸν Δημήτριον. Καὶ ἤνυσε ῥᾳδίως τὸ σπουδαζόμενον, τῶν Ἀντιοχέων μισούντων τὸν Ἀλέξανδρον διά τε τὸν πατέρα αὐτοῦ παρανομήσαντα εἰς αὐτοὺς, καὶ διὰ τὸν Ἀμμώνιον· οἳ ταχέως αὐτὸν ἐκ τῆς Ἀντιοχείας ἐξέβαλον. Καὶ ὁ μὲν, ἐκβληθεὶς ἐκεῖθεν, εἰς Κιλικίαν ἧκεν· οἱ δ' Ἀντιοχεῖς τὸν Πτολεμαῖον ἀνέδειξαν βασιλέα, καὶ δύο περιθέσθαι (32) ἠνάγκασαν διαδήματα, ἅτε δὴ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ἄρχοντα. Ὁ δὲ λογίσασθαι τὰ μέλλοντα οἷός τε ὢν διὰ σύνεσιν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς Ῥωμαίοις, ἤδη μέγα δυναμένοις, ἐπίφθονος, πείθει τοὺς Ἀντιοχεῖς, δέξασθαι τὸν Δημήτριον. Τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου κατὰ τῆς Συρίας ἐπιόντος σὺν πολλῇ στρατιᾷ, καὶ τὴν τῶν Ἀντιοχέων χώραν δῃώσαντος, ὁ Πτολεμαῖος σὺν Δημητρίῳ, ἤδη αὐτῷ τὴν θυγατέρα γαμικῶς ἁρμοσάμενος, ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος, ἡττηθεὶς, εἰς Ἀραβίαν προσπέφευγεν. Ὁ δέ γε Πτολεμαῖος, ἐκ τοῦ ἵππου ἐκπεπτωκὼς, δι' ἐλέφαντος βοὴν ταραχθέντος, καὶ ἀποσεισαμένου αὐτὸν, πολλὰ κατὰ τῆς κεφαλῆς ἐδέξατο τραύματα, τῶν πολεμίων περι-

A potitus, Cleopatram Ptolemæi Philometoris filiam ducit, Jonatha etiam ad nuptias invitato. Qui cum Ptolemaidem venisset, tam a Ptolemæo quam ab Alexandro honorifice est exceptus. Demetrio porro, defuncti Demetrii filio cum ingentibus copiis ex Creta in Ciliciam profecto, Alexander sollicitus Antiochiam properat, ad loca illa in tuto collocanda, Syria Apollonio Dao mandata. Qui cum Jonatha expostulans, quod solus regi non pareret, objecta ignavia, ad pugnam eum provocavit. His verbis commotus pontifex, prælium cum Apollonio committit: et multis hostium cæsis, atque urbibus Syriæ captis, cum luculenta præda victor Hierosolyma revertitur. Quo cognito Alexander Jonathæ nuntiari jubet se gaudere clade Apollonii, qui con- B tra suam sententiam ei amico et socio arma intulerit. Sed Ptolemæus Philometor Alexandro classe et pedestribus copiis opem ferens, Ptolemaide insidiis generi, quas per Ammonium e suis amicis quemdam struxerat, pene interisset: quibus evitatis, dedi sibi postulavit Ammonium, quod Alexandro detrectante, eum insidiarum fuisse conscium judicans, et belli societate abstinuit, et affinitatem diremit, et filiam ab eo avulsam, et auxilia Demetrio per legatos pollicetur: quarum conditionum utramque illo alacriter amplexo, Antiochenis persuadere conatus est, ut Demetrium reciperent, idque ob Alexandri odium propter paternas injurias et Ammonium, facile impetratum. Illo igitur C ejecto, atque in **212** Ciciliam profecto, Antiocheni Ptolemæum regem declararunt, et bina diademata, ut et Ægypti et Syriæ regem, gestare coegerunt. At ille ut homo prudens futura considerans, ne Romanorum odia, quorum opes magnæ essent, susciperet, Antiochenis persuadet, ut Demetrium recipiant: et Alexandrum Syriam cum ingenti exercitu invadentem, et Antiochenum agrum urentem, Demetrio socio, cui jam filiam desponderat, prælio commisso profligat. Alexander itaque victus, in Arabiam confugit. Ptolemæus, equo elephanti barritu perterrito excussus, et ab hostibus circumdatus, multa in capite vulnera accepit, et a satellitibus ægre ereptus, quatuor dies sensu et sermone destitutus jacuit. Quinto die non- D nihil recreatus, et capite Alexandri accepto, ab Arabiæ dynasta misso, interitu inimici delectatus, ipse quoque paulo post obiit.

Variæ lectiones et notæ

(32) Περιθέσθαι. Colb. παραθέσθαι.

στάντων αὐτὸν, μόλις δ' ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων ἐξαρπασθεὶς, ἐφ' ἡμέρας ἔκειτο τέσσαρας, μήτε συνιεὶς, μήτε μέντοι φθεγγόμενος. Ἀνενεγκὼν δὲ τῇ πέμπτῃ τῶν ἡμερῶν, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου δεξάμενος κεφαλὴν, παρὰ τοῦ τῶν Ἀράβων δυνάστου πεμφθεῖσαν αὐτῷ, καὶ ἡδυνθεὶς ἐπὶ τῇ ἐκείνου φθορᾷ, καὶ αὐτὸς μετὰ μικρὸν ἐτελεύτησε.

XXIV. Demetrius Nicanor Asia potitus, cum A post Alexandrum annos quinque regnasset, milites Ptolemæi corrumpere cœpit, et societatis et affinitatis immemor: qui cum elusa illius calliditate, Alexandriam redirent, elephantis ipse potitus est. Jonatha vero arcem Hierosolymitanam, in qua Macedonum et Judæorum desertorum præsidium erat, oppugnante: quidam noctu elapsi, Demetrio obsidionem nuntiarunt. Is cum exercitu Ptolemaidem profectus, Jonatham per litteras ad se accersit. Ille vero non omissa obsidione, sacerdotibus et populi senioribus assumptis, illataque magna pecunia, Demetrium placat: a quo honos ei habitus est, et pontificia dignitas confirmata. Cum vero Demetrium rebus pacatis nullum bellum B timentem, ob imminuta stipendia, militum odia suscepisse, quidam ex Alexandri ducibus Tryphon cognovisset, a Malcho Arabe Alexandri filium Antiochum, qui ibi educabatur, aufert, quod ei paternum imperium se velle restituere diceret. Demetrius autem Jonathæ societate multis pollicitationibus impetrata, ac tribus millibus militum ab eo acceptis, Antiochenos, qui ob acceptas injurias succensentes, seditionem moverant, in fugam vertit, urbem incendit, multos occidit: donec arma ponere, et se **213** illius fidei permittere sunt coacti. Seditione hoc modo compressa, Judæos donis affectos Hierosolyma remisit, Jonathæ gratias egit. Sed post adeo promissis non stetit, ut et bellum ei minatus fuerit: idque re ipsa C intulisset, nisi Tryphon ex Arabia in Syriam reversus, Antiochum tum adolescentulum diademate ornasset, ac Demetrio bellum intulisset, acceptis iis militibus, qui ob stipendiorum imminutionem illum reliquerant. Is Tryphon prælio victor, cum Antiochiam et elephantes cepisset, Demetrius in Ciliciam abit. Jonathas vero ab Antiocho puero ad belli societatem accersitus, ei se et socium et amicum fore, et Demetrio bellum illaturum pollicetur. Et rem statim aggressus, effecit ut multæ urbes Syriacæ a Demetrio ad illum deficerent. Deinde Simone fratre in Judæa relicto, contra Demetrii duces est profectus. Simon quoque Besura Judææ oppidum, in quo Demetrii præsidium erat, in eas angustias obsidione compulit, ut D fide accepta milites discederent, et suum illi præsidium imposuit. Jonathas vero Demetrii ducibus profligatis, et ad duo millia hostium cæsis, Hierosolyma reversus, legatos Romam misit ad pristinam amicitiam renovandam. Qui prioribus decretis a senatu confirmatis, in reditu Spartam venerunt (nam id quoque mandarat Jonathas) et a Spartanis amanter excepti sunt, Judæis amicitia et societate promissa. Demetrii duces acceptam cladem resarcire cupientes, majores copias contra

ΚΔ'. Παραλαβὼν δὲ τὴν τῆς Ἀσίας βασιλείαν Δημήτριος ὁ Νικάνωρ μετὰ Ἀλέξανδρον ἔτη βασιλεύσαντα πέντε, ἤρξατο διαφθείρειν τὸ τοῦ Πτολεμαίου στρατιωτικὸν, τῆς τε συμμαχίας καὶ συγγενείας ἀμνημονήσας. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται, τὴν πεῖραν ἐκείνου διακρουσάμενοι, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀνεχώρησαν, τῶν δ' ἐλεφάντων ἐκράτησεν. Ἰωνάθης δὲ ὁ ἀρχιερεὺς ἐπολιόρκει τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἀκρόπολιν, ἔχουσαν ἔνδον Μακεδόνας φρουροὺς, καὶ τῶν ἀσεβησάντων Ἰουδαίων τινάς· ὧν τινες, νυκτὸς ἐξελθόντες, τῷ Δημητρίῳ τὴν πολιορκίαν ἀπήγγειλαν. Καὶ ὃς ἧκε σὺν δυνάμει πρὸς Ἰωνάθην, καὶ ἐν Πτολεμαΐδι γενόμενος, γράφει αὐτῷ πρὸς αὐτὸν ἀφικέσθαι. Ὁ δὲ τὴν πολιορκίαν οὐκ ἔπαυσε, τοὺς ἱερεῖς δὲ καὶ τοὺς τοῦ λαοῦ πρεσβυτέρους παραλαβὼν, καὶ χρήματα πολλὰ κομίζων, ἧκε πρὸς τὸν Δημήτριον. Καὶ τούτοις αὐτὸν θεραπεύσας, ἐτιμήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην ἐβεβαιώσατο. Ὡς δὲ μή τινος ἐπικειμένου πολέμου, τὸν μισθὸν τῶν στρατιωτῶν ἠλάττωσεν ὁ Δημήτριος, κἀντεῦθεν ἦν αὐτοῖς μισητός. Γνοὺς τὸ πρὸς αὐτὸν μῖσος Ἀλεξάνδρου τις στρατηγὸς, Τρύφων ἐπικληθεὶς, πρὸς Μάλχον τὸν Ἄραβα παραγίνεται, καὶ παῖδα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀντίοχον τρεφόμενον παρ' αὐτῷ ἐζήτει, λέγων ἀποκαταστήσειν αὐτῷ τὴν πατρῴαν ἀρχήν· καὶ ὃς δίδωσι. Δημήτριος δὲ, πρὸς Ἰωνάθην στείλας, συμμαχίαν ἐζήτει, πολλὰς αὐτῷ ἐπαγγελλόμενος χάριτας. Πέμπει τοίνυν αὐτῷ τρισχιλίους, δι' ὧν ἐπαναστάντας αὐτῷ τοὺς Ἀντιοχεῖς δι' ἀπέχθειαν, ἣν ἔτρεφον, ὅτι κακῶς ἔπασχον ὑπ' αὐτοῦ, ἐτρέψατο, καὶ τὴν πόλιν ἐνέπρησε, καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἔκτεινε, μέχρις ἐβιάσθησαν ἀποθέσθαι τὰ ὅπλα, καὶ ἑαυτοὺς αὐτῷ παραδοῦναι. Ἡ μὲν οὖν στάσις οὕτως ἐπαύθη· ὁ δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἀνέπεμψε πρὸς Ἰωνάθην, αὐτοῖς μὲν δωρησάμενος, ἐκείνῳ δὲ χάριτας ὁμολογῶν. Ὕστερον δὲ καὶ τὰς ὑποσχέσεις ἐψεύσατο, καὶ πόλεμον ἠπείλησεν αὐτῷ. Καὶ ἤγαγεν ἂν εἰς ἔργον τὰς ἀπειλὰς, εἰ μὴ Τρύφων, ἐκ τῆς Ἀραβίας εἰς τὴν Συρίαν ἐπανελθὼν, τῷ Ἀντιόχῳ, μειρακίῳ τότε τυγχάνοντι, διάδημα περιέθετο, καὶ πόλεμον πρὸς τὸν Δημήτριον συνεκρότησε, προσχωρησάντων αὐτῷ τῶν στρατιωτῶν, ὅσοι διὰ τὴν μείωσιν τοῦ μισθώματος καταλελοίπασι τὸν Δημήτριον. Ἐπικρατέστερος οὖν ὁ Τρύφων ἐν τῇ μάχῃ γενόμενος, καὶ τὴν Ἀντιόχειαν λαμβάνει, καὶ τοὺς ἐλέφαντας. Ὁ δὲ Δημήτριος εἰς Κιλικίαν ἀπῆλθε, καὶ ὁ παῖς Ἀντίοχος εἰς συμμαχίαν τὸν Ἰωνάθην μετεκαλέσατο. Ὁ δὲ φίλος εἶναι καὶ σύμμαχος ὡμολόγει, καὶ πολεμήσειν τῷ Δημητρίῳ κατέθετο, καὶ ὥρμησε πρὸς ἔργον εὐθύς. Καὶ πρῶτον πόλεις πολλὰς προσχωρῆσαι τῷ Ἀντιόχῳ πεποίηκεν, ἀποστάσας τοῦ Δημητρίου, εἶτα ἀδελφὸν Σίμωνα ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ καταλιπὼν, κατὰ τῶν τοῦ Δημητρίου ἐχώρησε στρατηγῶν. Καὶ ὁ Σίμων Βέσουρα ἐπολιόρκει τῆς Ἰουδαίας χωρίον, ὑπὸ τῶν τοῦ Δημητρίου κατεχόμενον, οἳ τῇ

πολιορκίᾳ στενοχωρηθέντες, πίστεις λαβόντες, ἐξέλιπον τὸ χωρίον. καὶ φρουρὰν ἰδίαν ὁ Σίμων κατέστησεν ἐν αὐτῷ. Ἰωνάθης δὲ, τοῖς στρατηγοῖς συμμίξας τοῦ Δημητρίου, εἰς φυγήν τε αὐτοὺς τρέπεται, καὶ περὶ δισχιλίους ἀνελὼν ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ εἰς Ῥώμην πρεσβείαν ἐποιήσατο, τὴν προτέραν φιλίαν ἣν πρὸς τὸ ἔθνος εἶχον, ἀνανεώσασθαι. Οἱ δὲ τῆς βουλῆς τὰ πρότερον ἐψηφισμένα καὶ αὖθις ἐκύρωσαν. Ἐπανερχόμενοι δὲ οἱ πρέσβεις, καὶ εἰς τὴν Σπάρτην ἀφίκοντο, καὶ τοῦτο ἐντεταλμένον ἔχοντες παρὰ τοῦ Ἰωνάθου. Καὶ οἱ Σπαρτιᾶται δὲ τοὺς πρεσβευτὰς φιλοφρόνως προσήκαντο, καὶ ψήφισμα περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας πρὸς Ἰουδαίους ἔθεντο. Τοῦ Δημητρίου μέντοι οἱ στρατηγοὶ τὴν ἧτταν ἀναμαχέσασθαι σπεύδοντες, μετὰ δυνάμεως πλείονος ἦλθον κατὰ τοῦ Ἰωνάθου (53). Ὁ δὲ αὖθις αὐτοῖς ὀξέως ἀπήντησεν. Ἀποδειλιάσαντες δὲ πρὸς φανερὰν μάχην ἀντικαταστῆναι αὐτῷ, νυκτὸς ἔφυγον. Μεθ' ἡμέραν δὲ γνοὺς τὴν φυγὴν Ἰωνάθης, ἐπεδίωξε μὲν, οὐ κατέλαβε δέ· ἀλλ' εἰς Ἀραβίαν ἐλθὼν, καὶ τοῖς Ναβατηνοῖς ἐπελθὼν, καὶ λείαν ἐκεῖθεν ἀπελάσας πολλὴν, καὶ αἰχμαλώτους λαβὼν, ἐπανῆλθε. Συναγαγὼν δὲ τὸν λαὸν, συνεβούλευε τὰ τείχη τῶν Ἱεροσολύμων ἀνακαινίσαι, καὶ ἀνορθῶσαι ὅσον τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ καθῄρητο. Καὶ ἀρεσάσης πᾶσι τῆς συμβουλῆς, αὐτὸς μὲν ἔργου εἴχετο, τὸν δὲ ἀδελφὸν Σίμωνα ἔπεμψε τὴν χώραν ἀσφαλισόμενον. Ὁ δέ γε Δημήτριος εἰς Μεσοποταμίαν ἧκεν, ὡς τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὰς ἄνω σατραπείας παραληψόμενος. Οἱ γὰρ ταύτας κατοικοῦντες Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες παραδώσειν ἑαυτοὺς αὐτῷ ἐπηγγέλλοντο, καὶ συγκαταπολεμήσειν Ἀρσάκην τὸν Πάρθων βασιλέα. Καὶ ἐδέξαντο τοίνυν αὐτόν. Καὶ τῷ Ἀρσάκῃ συμβαλὼν, τὴν ἅπασαν ἀπέβαλε στρατιὰν, καὶ αὐτὸς ἐλήφθη. Τρύφων δὲ γνοὺς τοιαῦτα τὰ περὶ τὸν Δημήτριον, ἐπεβούλευεν Ἀντιόχῳ, ἀποκτεῖναι αὐτὸν μελετῶν, καὶ τὴν ἀρχὴν σφετερίσασθαι. Ἐδεδοίκει μέντοι τὸν Ἰωνάθην, ὄντα φίλον τῷ Ἀντιόχῳ. Καὶ ἔσπευδεν αὐτὸν πρῶτον ἀπάτῃ ἑλεῖν, καὶ οὕτως ἐπιχειρῆσαι τοῖς κατὰ τὸν Ἀντίοχον. Διὸ καὶ εἰς Σκυθόπολιν ἄπεισιν, ἔνθα καὶ Ἰωνάθης αὐτῷ σὺν τέσσαρσι μυριάσι μαχίμων ἀπήντησεν. Ὁ δὲ ὑπούλως αὐτὸν ὑπέρχεται, δώροις τε καὶ τιμαῖς δεξιούμενος, πᾶσαν θέλων ὑπόνοιαν ἐξελεῖν, ἵν' αὐτὸν ἀφύλακτον λήψεται. Καὶ συνεβούλευε τὴν μὲν στρατιὰν ἀπολῦσαι, αὐτὸς δὲ μετ' ὀλίγον εἰς Πτολεμαΐδα συναφικέσθαι αὐτῷ, τὴν πόλιν παραληψόμενος, καὶ πάντα τὰ ἐκεῖ ὀχυρώματα. Καὶ Ἰωνάθης, μηδὲν ὑποτοπήσας, τὸ στράτευμα ἔστρεψε· χιλίους δ' ἔχων μόνους ἀπῄει. Εἰς δὲ Πτολεμαΐδα κατακλεισθεὶς, αὐτὸς μὲν ζωγρεῖται, οἱ δὲ σὺν αὐτῷ διαφθείρονται. Ἅπερ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις μαθόντες, εἰς δέος ἐνέπεσον διὰ τὰ πέριξ ἔθνη, ἃ γνόντα τὴν Ἰωνάθου σύλληψιν κατὰ τῶν Ἰουδαίων κεκίνητο. Σίμων δὲ τῷ πλήθει ὁμιλήσας, καὶ παραθαρρύνας αὐτὸ, ἡγεμὼν ὑπ' αὐτοῦ αἱρεῖται, καὶ συναθροίσας τὸ μάχιμον τοῦ

A Jonatham eduxerunt: qui cum repente eis occurrisset, non ausi aperto Marte cum eo congredi, noctu fugerunt. Quos cum, fuga cognita interdiu, persequens non adeptus esset, ex Arabia Nabathæorum magna præda et multis captivis abductis, recedit: ac populo convocato suadet, ut urbis mœnia renovent, et ruinas murorum templi restituant. Eo consilio omnibus probato, ipse ei operi intentus, Simonem fratrem ablegat, ut regionem in tuto collocet. Demetrius in Mesopotamiam profectus, ut Babylonem et superiores satrapias acciperet, ab incolis Græcis **214** et Macedonibus deditionem et operam ad debellandum Arsacem Parthorum regem pollicentibus, susceptus: prælio cum Parthis commisso, omnibus copiis amissis, B ipse capitur. Eo Demetrii casu cognito, Tryphon cupiditate regni occupandi, vitæ Antiochi insidiatur. Sed quia Jonathæ amicitiam cum rege formidabat, eo prius per dolum capto, tum demum invadere Antiochum in animo habebat. Itaque Scythopolim abit, ubi Jonatham cum quadraginta bellicosorum millibus obviam egressum fraude circumvenit, muneribus et honoribus conciliatum, ut omni suspicione adempta, incautum opprimeret. Suadet igitur ut exercitum missum faciat. Nam se paulo post cum ipso Ptolemaidem iturum, ad urbem et omnia circumjacentia castella accipienda. Jonathas nihil mali suspicatus, exercitum dimittit: ac mille duntaxat viris retentis, Ptolemaide conclusus, C capitur, comites ejus occiduntur. Quæ Hierosolymis nuntiata populo terrorem incusserunt, ob gentes finitimas, Jonatha capto, contra Judæos tumultuantes. Sed Simon, oratione habita, populum confirmat: ab eoque dux electus, militiæ idoneis convocatis, mœnibus urbis, et omnibus quæ ad securitatem pertinerent, curatis, Tryphoni Jonatham captivum in Judæam adducenti, cum exercitu occurrit: eique, centum argenti talenta et duos Jonathæ filios obsides postulanti, si fratrem solvi vellet: etsi hominis improbitatem intelligebat, tamen, ne sibi fratris salus neglecta crimini daretur, et pecuniam et pueros misit. Quibus Tryphon acceptis, pactis non stetit: sed cum exercitu Hierosolyma contendit, subsequente Simone, et ex adverso castra locante. Verum copia D nivis impeditus, in Syriam converso itinere, Jonatham interfecit. Fratre post tertium annum pontificatus mortuo, Simon populi suffragiis pontifex declaratus, Macedonibus tributa pensitare destitit. Ac Judaica gens sub ejus principatu perquam fortunata fuit, et finitimis populis dominata, multas urbes evertit, ne hostium receptacula essent: montem altissimum, in quo arx ædificata fuerat, continenti triennii labore **215** in planitiem redegit, ut templum emineret.

Variæ lectiones et notæ.

(53) *Καὶ ὃς ἧκε σὺν δυνάμει πρὸς Ἰωνάθην*. Pro κατὰ Ἰωνάθου. W.

λαοῦ, τῶν τειχῶν ἐπεμελεῖτο τῆς πόλεως, καὶ παντὸς τοῦ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πραγμάτων ἐφρόντιζεν. Ὁ μέντοι Τρύφων εἰς Ἰουδαίαν ἀφίκετο, καὶ τὸν Ἰωνάθην δέσμιον ἄγων, καὶ ὁ Σίμων αὐτῷ σὺν δυνάμει ἀπήντησεν. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν ἔπεμψε, δηλῶν ἑκατὸν ἀργυρίου τάλαντα δοῦναι, καὶ δύο τῶν Ἰωνάθου παίδων ὁμήρους, εἰ βούλεται λυθῆναι τὸν ἀδελφόν. Ὁ Σίμων δὲ συνῆκε μὲν τὴν κακουργίαν τοῦ Τρύφωνος, ἵνα δὲ μὴ αἰτίαν σχοίη, ὡς μὴ θέλων σῶσαι τὸν ἀδελφὸν, καὶ τὰ χρήματα ἔπεμψε, καὶ τοὺς παῖδας. Ἀλαβὼν ὁ Τρύφων, οὐκ ἐφύλαξε τὰς συνθήκας, ἀλλὰ μετὰ τῆς στρατιᾶς ἀνῄει πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Παρωμάρτει δὲ καὶ ὁ Σίμων, ἀεὶ ἐναντίον καταστρατοπεδευόμενος. Χιὼν δὲ πολλὴ πεσοῦσα διεκώλυσεν αὐτῷ τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα ἄφιξιν, καὶ εἰς Συρίαν ἐτράπετο· καὶ ἀπιὼν τὸν Ἰωνάθην ἀπέκτεινε. Σίμων δὲ θανόντος τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωνάθου, μετὰ τριετίαν τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτὸς ἀρχιερεὺς ὑπὸ τοῦ πλήθους προὐβέβλητο, καὶ οὐκέτι φόρους τοῖς Μακεδόσι παρέσχετο. Εὐτύχησε δὲ τὸ ἔθνος ἐπ' αὐτοῦ σφόδρα, καὶ τῶν τε περιοίκων ἐθνῶν ἐκυρίευσαν, καὶ πολλὰς τῶν πόλεων κατεστρέψαντο, ἵνα μὴ εἶεν τοῖς ἐχθροῖς ὁρμητήρια. Καὶ τὸ ὄρος, ἐφ' οὗ ἡ ἀκρόπολις ᾠκοδόμητο, λίαν ὂν ὑψηλὸν, ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐνδελεχῶς πονοῦντες, εἰς πεδιάδα μετήνεγκαν, ὡς ἂν εἴη τὸ ἱερὸν ὑπερκείμενον.

LIBER QUINTUS.

I. Tryphon autem Antiochum cognomento Deum, A cujus tutor erat, quarto regni anno interfecit, et eum esse mortuum vulgabat: et militibus pecuniam pollicebatur, si se regem creassent, qui spe magni lucri impulsi, voluntati ejus satisfecerunt. Sed Tryphon voti compos factus, simulatione detecta, militum animos a se alienavit, ut eo deserto ad Cleopatram, Demetrii uxorem, Seleuciæ inclusam irent. Quæ Antiochum oberrantem, qui Servator vocabatur, Demetrii fratrem, atque ob Tryphonem passim exclusum, spe nuptiarum et regni ad se accersivit: verita, ne Seleuciani urbem Tryphoni traderent. Qui cum Seleuciam venisset, contra Tryphonem proficiscitur, eumque victum, et Syria superiore ejectum, in castello B quodam, quo confugerat, obsidet, Simone pontifice ad amicitiam suam invitato, quam ille amplexus, cibaria militibus suppeditat. Sed Tryphon, cum inde Apameam profugisset, urbe expugnata, captus occiditur, cum triennium regnasset. Antiochus vero meritorum Simonis oblitus, Cendebæum ad vastandam Judæam, et Simonem comprehendendum mittit: quo Simon devicto, reliquum ætatis pacate exigit, cum Judææ annos VIII præfuisset. Periit autem insidiis Ptolemæi generi sui, uxore et duobus filiis in vincula conjectis. Nam tertius Joannes, qui etiam Hyrcanus vocabatur, effugerat: et ob paterna beneficia ab Hierosolymitis receptus est, Ptolemæo non admisso. Is paterno sacerdotio potitus, Ptolemæo bellum C intulit, in castello Dagone agenti: at ut obsidione prævalebat, sic misericordia matris et fratrum vincebatur. Hos Ptolemæus in murum productos, in conspectu illius cruciabat: quamvis matre obtestante, ne sua causa segnius ageret. Dum obsidio ita trahitur, septimus annus instat, quo Judæis otium agere solitum est: eaque de causa bello intermisso, Ptolemæus occisa matre et fratribus Hyrcani, ad Zenonem Cotylam Philadelphiæ 216 tyrannum confugit. Antiochus vero Simoni ob acceptam cladem iratus, Judæam invasit: et

Α'. Ὁ δέ γε Τρύφων τὸν Ἀντίοχον, ὃς καὶ Θεὸς ἐπεκλήθη, τέσσαρα βασιλεύσαντα ἔτη, διέφθειρεν, ἐπιτροπεύων αὐτοῦ. Καὶ τὸν μὲν ὡς ἀποθάνοι διήγγελλε, τοῖς δὲ στρατιώταις ἐπηγγέλλετο χρήματα, εἰ αὐτὸν βασιλεύσουσιν. Οἳ, κερδῆσαι πολλὰ ἠλπικότες, εἵλοντο αὐτὸν ἄρχοντα. Λαβὼν δὲ τὴν βασιλείαν ὁ Τρύφων, ἀπεδύσατο τὴν ὑπόκρισιν, καὶ μισῆσαν αὐτὸν τὸ στρατιωτικὸν, πρὸς Κλεοπάτραν ἀφίστατο, τὴν τοῦ Δημητρίου γυναῖκα, ἐγκεκλεισμένην ἐν Σελευκείᾳ τυγχάνουσαν. Ἀλωμένου δὲ Ἀντιόχου, ὃς ἐκαλεῖτο Σωτὴρ, Δημητρίου δὲ ἦν ἀδελφὸς, καὶ ἐκκλειομένου πάντοθεν διὰ Τρύφωνα, πέμπει πρὸς αὐτὸν ἡ Κλεοπάτρα, καλοῦσα ἐπὶ γάμῳ καὶ βασιλείᾳ. Ἐδεδίει γὰρ μὴ τὴν πόλιν οἱ Σελευκεῖς τῷ Τρύφωνι δώσουσι. Γενόμενος οὖν ἐν τῇ Σελευκείᾳ B ὁ Ἀντίοχος, κατὰ τοῦ Τρύφωνος ὥρμησε· καὶ νικήσας αὐτὸν, τῆς ἄνω Συρίας ἐξέβαλε, καὶ εἴς τι φρούριον καταφυγόντα ἐπολιόρκει, καὶ τὸν ἀρχιερέα Σίμωνα εἰς φιλίαν προσεκαλεῖτο. Ὁ δὲ ἐδέξατο τὴν πρόκλησιν, καὶ τοῖς πολιορκοῦσι τὸν Τρύφωνα τροφὰς ἐχορήγησε. Φυγὼν δ' ἐκεῖθεν ὁ Τρύφων, καὶ γενόμενος εἰς Ἀπάμειαν, πολιορκηθεὶς ἐλήφθη, καὶ διεφθάρη, ἐπ' ἔτεσι βασιλεύσας τρισίν. Ὁ Ἀντίοχος δὲ, λήθην τῶν ὑπὸ Σίμωνος αὐτῷ γενομένων ποιησάμενος, στέλλει Κενδεβαῖον τὴν Ἰουδαίαν πορθῆσαι, καὶ τὸν Σίμωνα κατασχεῖν ἐντειλάμενος. Σίμων δὲ αὐτῷ ἀντικαταστὰς, νικᾷ. Καὶ εἰρηνικῶς τὸ λοιπὸν διήγαγε τῆς ζωῆς, ἄρξας τῆς Ἰουδαίας ἔτη ὀκτώ. Τελευτᾷ δὲ παρὰ Πτολεμαίου τοῦ γαμβροῦ C ἐπιβουλευθείς. Καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Σίμωνος, καὶ οἱ δύο παῖδες, συλληφθέντες, ἐδέθησαν. Ὁ τρίτος Ἰωάννης διέφυγεν, ὃς καὶ Ὑρκανὸς ἐκαλεῖτο. Καὶ προσεδέχθη παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν διὰ τὰς τοῦ πατρὸς εὐεργεσίας, ἀπωσαμένων ἐλθόντα τὸν Πτολεμαῖον. Ἀπολαβὼν δὲ τὴν πάτριον ἱερωσύνην ὁ Ὑρκανὸς ἐπὶ τὸν Πτολεμαῖον ἐστράτευσεν, εἴς ἔρυμά τι Δαγὼν λεγόμενον ὄντα. Καὶ ἐκράτει μὲν τῇ πολιορκίᾳ, ἡττᾶτο δὲ τῷ πρὸς τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς οἴκτῳ. Ὁ γὰρ Πτολεμαῖος, ἀνάγων ἐπὶ τὸ τεῖχος αὐτοὺς, ἐξ ἀπόπτου ᾐκίζετο· ἡ μέντοι μήτηρ ἱκέτευε μὴ μαλακίζεσθαι δι' αὐτήν. Τριβομένης δ' οὕτω τῆς

πολιορκίας, ἐνίσταται τὸ ἕβδομον ἔτος, καθ' ὃ εἴθισται τοῖς Ἰουδαίοις ἀργεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο Πτολεμαῖος ἀνεθεὶς τοῦ πολέμου, κτείνει τὴν μητέρα τοῦ Ὑρκανοῦ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ φεύγει πρὸς Ζήνωνα τὸν Κοτυλᾶν, τὸν τῆς Φιλαδελφείας τύραννον. Ἀντίοχος δὲ, χαλεπαίνων τῷ Σίμωνι, δι' ἃ πέπονθε, τῇ Ἰουδαίᾳ ἐπῆλθε, καὶ τὴν χώραν καταδραμὼν, ἐπολιόρκει τὸν Ὑρκανόν· καὶ πύργους ἀνεγείρας ὑψηλοτάτους κατὰ τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως, ἐξ αὐτῶν τῷ τείχει προσέβαλλεν. Ἤνυε δ' οὐδὲν διά τε γενναιότητα τῶν ἐντὸς, καὶ διὰ ὀχυρότητα τῶν τειχῶν, καὶ ὕδατος ἀφθονίαν, ἐξ ἐπομβρίας ἄρτι συμβᾶσαν. Δείσας δὲ ὁ Ὑρκανὸς μὴ ἐπιλίποιεν αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα, μόνον τὸ μάχιμον τοῦ πλήθους ἀπολεξάμενος, τοὺς ἄλλους ἐξέωσε τῆς πόλεως· οὓς ὁ Ἀντίοχος ἀπελθεῖν ἐκεῖθεν οὐκ εἴα· οἳ, καὶ ἔξω B τῶν τειχῶν προσμένοντες, διὰ τοῦτο ἀπέθνησκον· οἱ δ' ἐντὸς, ἐλεοῦντες αὐτοὺς, εἰσεδέξαντο αὖθις. Τῆς Σκηνοπηγίας δὲ ἐνστάσης, ὁ Ὑρκανὸς, στείλας πρὸς τὸν Ἀντίοχον, ἀνοχὴν ἐζήτει γενέσθαι, διὰ τὴν ἑορτὴν ἐφ' ἡμέρας ἑπτά. Ὁ δὲ καὶ τὴν ἀνοχὴν ἔδωκε, καὶ θυσίαν πολυτελῆ σὺν ἀναθήμασιν ἔπεμψεν, ὃν διὰ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον εὐσέβειαν καὶ Εὐσεβῆ ἐκάλεσεν. Γνοὺς δὲ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἀντιόχου αἰδῶ Ὑρκανὸς, ἐπρεσβεύσατο, τὴν πάτριον αὐτοῖς ἀποδοθῆναι πολιτείαν αἰτούμενος. Ὁ δὲ, εἰ παραδοῖεν τὰ ὅπλα, εἶπε, καὶ φόρους τελεῖν ὑπὲρ τῶν ἄλλων κατάσχοιντο πόλεων, ἄτερ τῆς Ἰουδαίας, καὶ φρουρὰν δέξαιντο, καὶ τοῦ πολέμου ἀφέξεσθαι, καὶ τἄλλα ποιήσειν, ἃ ἀξιοῦσιν. Ἰουδαῖοι δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἐδέχοντο, ἐπὶ δὲ τῇ φρουρᾷ οὐ κατένευον, ἀλλ' ἀντὶ ταύτης ὁμήρους ἐδίδοσαν, καὶ ἀργυρίου τάλαντα πεντακόσια. Ἐνδόντος δ' ἐπὶ τούτοις τοῦ Ἀντιόχου, ἡ πολιορκία ἐλύθη. Ὑρκανὸς δὲ, τὸν τοῦ Δαβὶδ ἀνοίξας τάφον, τρισχίλια ἐκεῖθεν ἀργυρίου τάλαντα ἔλαβε· φιλίαν δὲ πρὸς Ἀντίοχον ποιησάμενος, ἐν τῇ πόλει αὐτὸν εἰσεδέξατο. Καὶ ἐπὶ Πάρθους στρατεύοντι συνεξώρμησεν, ἔνθα τῷ Ἀρσάκῃ πολεμήσας Ἀντίοχος, τῷ πλείονι τῆς στρατιᾶς καὶ αὐτὸς συναπώλετο.

A agros populatus, Hyrcanum obsidet, ex turribus altissimis, quas ad septentrionem excitarat, impetum in mœnia faciens. Sed nihil proficiebat, tum ob defensorum fortitudinem, tum ob murorum firmitatem, aquarumque copiam ex imbre modo collectam. Cæterum Hyrcanus veritus ne commeatu deficeretur, bellicosis duntaxat retentis, reliquam multitudinem urbe expulit: qui cum ab Antiocho abire non sinerentur, extra mœnia moriebantur. Quos ii qui intus erant miserati, in urbem receperunt. Sed cum festum Tabernaculorum instaret, Hyrcanus ab Antiocho septem dierum inducias, ad festum celebrandum, petiit: quas ille non modo concessit, sed et victimas sumptuosas cum donariis misit, ob eam pietatem Pii cognomentum adeptus. B Quæ eadem Hyrcano causa fuit, ut per legatos ab illo peteret, ut patriam suis civibus rempublicam restitueret. Cui respondit Antiochus, si arma traderent, et de civitatibus extra Judæam sitis tributa penderent, et præsidium acciperent, se et bello abstinere, et postulatis eorum annuere velle. Judæi vero cætera amplexi, præsidium repudiarunt: ac pro eo dederunt obsides, argentique talenta quingenta. Hac ratione mitigato Antiocho, solutaque obsidione, Hyrcanus e monumento Davidis tria millia talentum deprompsit: initaque cum Antiocho amicitia, eum in urbem recepit, et contra Parthos ducentem comitatus est: ubi cum Arsace congressus Antiochus, cum majore parte exercitus et ipse periit.

Β'. Γίνεται δὲ τῆς τῶν Σύρων βασιλείας διάδοχος ὁ C ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος, λύσαντος Ἀρσάκου αὐτὸν, ἡνίκα τοῖς Πάρθοις ἐπῆλθεν Ἀντίοχος. Ὑρκανὸς δὲ, Ἀντιόχου θανόντος, πολλὰς τῶν τῆς Συρίας πόλεων εἷλε, καὶ τῆς Ἰδουμαίας ἑτέρας. Καὶ ὑποτάξας τοὺς Ἰδουμαίους, ἐπέτρεπεν αὐτοῖς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ διατριβὴν, εἰ περιτέμνοιντο, καὶ χρῶνται ἔθεσιν Ἰουδαϊκοῖς. Οἱ δὲ διὰ τὰς πατρίδας καὶ τὴν περιτομὴν καὶ τἄλλα ὑπήνεγκαν. Δημήτριος δὲ στρατεύειν ἐγνωκὼς ἐπὶ Ὑρκανὸν, ἀνεκόπη, τῶν Σύρων καὶ τῶν στρατιωτῶν μισούντων αὐτὸν διὰ πονηρίαν, καὶ διακηρυκευσαμένων πρὸς Πτολεμαῖον τὸν Φύσκωνα δοῦναι αὐτοῖς τινα τῶν τῷ Σελεύκῳ προσηκόντων, τῆς βασιλείας ἀντιληψόμενον. Ὡς Ἀλέξανδρον ἔπεμψε τὸν λεγόμενον Ζεβινᾶν. Μάχης οὖν D μέσον αὐτοῦ καὶ Δημητρίου συγκροτηθείσης, τρέπεται Δημήτριος, καὶ φεύγει εἰς Πτολεμαΐδα. Μὴ δεχθεὶς δὲ παρὰ Κλεοπάτρας τῆς γυναικὸς, εἰς Τύρον ἀπέδρα. Ἁλοὺς δὲ, καὶ πολλὰ παθὼν, διεφθάρη. Ἀλέξανδρος δὲ τὴν βασιλείαν παραλαβὼν, φιλίαν ποιεῖται πρὸς Ὑρκανόν. Ἐπαναστάντος δὲ αὐτῷ Ἀντιόχου τοῦ Γρυποῦ, τοῦ παιδὸς Δημητρίου, ἡττηθεὶς, ἐν τῇ μάχῃ ἀπώλετο. Βασιλεὺς δὲ Συρίας

II. Ei in regno Syriæ Demetrius frater, sub expeditionem Antiochi solutus ab Arsace, successit. Cæterum post Antiochi interitum, Hyrcanus multas Syriacas urbes, Idumææ multas cepit: et subactis Idumæis ea conditione in patria versari concessit, si circumciderentur et moribus Judaicis uterentur. Qui amore natalis soli, et circumcisionem, et reliqua tolerarunt. Cum autem Demetrius bellum inferre Hyrcano statuisset, ea re impeditus est, quod Syri et milites, ejus improbitatem detestati, per 217 caduceatores a Ptolemæo Physcone petierant, ut sibi ex Seleuci familia daret aliquem, qui regnum susciperet. Is Alexandrum Zebinam misit, a quo Demetrius victus, Ptolemaidem se recepit: sed ab uxore Cleopatra exclusus, Tyrum confugit, ubi captus et excruciatus periit. Alexander autem regno potitus, amicitiam cum Hyrcano pepigit: sed ab Antiocho Grypo Demetrii filio regnum sibi vindicante victus, in pugna occubuit. Is Antiochus, suscepto Syriæ regno, cum fratre Antiocho cognomento Cyziceno, quod Cyzici educatus esset, per multos annos bellum gessit. Erat autem is Antiochi a

Parthis interfecti. Demetrii fratris, filius, uterinus Antiochi Grypi frater. Nam Cleopatra duobus fratribus nupta fuit : primum Demetrio, deinde Antiocho, ut ante scripsimus. Ac e Demetrio Antiochum Grypum : ex Antiocho Servatore, Demetrii fratre, Cyzicenum Antiochum suscepit. Qui dum inter sese digladiantur, Hyrcanus quiete fruens, utroque contempto, defecit, neque quidquam amplius eis pependit : ac Judææ fructibus per otium perceptis, infinitam pecuniam coegit. Cum autem Samariam per filios suos Aristobulum et Antigonum obsideret, Samaritani urgente fame, Antiochi Cyziceni opem implorarunt, qui cum Aristobulo congressus vincitur. Deinde redintegratis copiis Hyrcani agros vastat, ut ea ratione obsidionem solvere cogeretur. Sed dum multis suorum amissis Tripolim recedit, Hyrcanus Samariam captam penitus delet. Fertur autem, eo die quo duo ejus filii cum Antiocho pugnarunt, dum solus ut pontifex in sacrario suffiret, audisse vocem, quæ diceret, Antiochum modo a suis filiis esse victum, idque egressus nuntiasse populo : nec deceptus est. Sed dum prosperis fortunæ flatibus utitur, invidiam Judæorum effugere non potuit, Pharisæis maxime invisus, qui sunt ex tribus Judæorum sectis : et cum fatum affirment, tamen quædam in nostra esse potestate, ac fortuito evenire, nec omnia fieri necessario statuunt. Esseni contra fatum rerum omnium dominum constituunt, et hominibus omnia fato contingere censent. Sadducæi fato repudiato, **218** nostræ voluntati ascribunt omnia, et causas bonorum a nobis pendere, et nos temeritate nostra ultro amplecti deteriora existimant. Pharisæi porro, quorum magna erat apud populum auctoritas, cum pridem amici essent Hyrcano, quippe quem discipulum habuerant, post nescio qua de causa orta simultate, ab iis avulsus, in Sadducæorum sententiam concessit, ac ritus ab illis traditos abolere instituit. Nam Sadducæi ea pro legibus habenda affirmabant, quæ in scripta relata essent : quæ vero quasi per manus traderentur, ea non observanda esse. Et hac de causa Pharisæis invisus fuit : qui annis uno et triginta feliciter exactis obiit, filios natu maximos imperium amissuros esse.

A ὁ Ἀντίοχος οὗτος γενόμενος, ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσι μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἀντιόχου, τοῦ ἐπικληθέντος Κυζικηνοῦ, ὅτι ἐν Κυζίκῳ ἐτράφη, περὶ τῆς βασιλείας ἐμάχετο. Ἦν δὲ οὗτος υἱὸς Ἀντιόχου τοῦ θανόντος ἐν Πάρθοις, τοῦ ἀδελφοῦ Δημητρίου, ὡς ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς ὑπάρχων τοῦ Γρυποῦ Ἀντιόχου. Ἡ γὰρ Κλεοπάτρα τοῖς δυσὶ συνῴκησεν ἀδελφοῖς, τῷ Δημητρίῳ δὲ πρότερον, καὶ τῷ Ἀντιόχῳ μετέπειτα, ὡς προγέγραπται. Καὶ ἐκ μὲν Δημητρίου τὸν Γρυπὸν Ἀντίοχον ἔτεκεν· ἐξ Ἀντιόχου δὲ τοῦ Σωτῆρος τοῦ ἀδελφοῦ Δημητρίου τὸν Κυζικηνὸν Ἀντίοχον ἐγείνατο. Ἐν ὅσῳ δὲ οὗτοι πρὸς ἀλλήλους ἐμάχοντο, ὁ Ὑρκανὸς ἠρέμει, καὶ καταφρονήσας τῶν Ἀντιόχων ἀπέστη, μηδὲν ἔτι παρέχων αὐτοῖς· καὶ κατὰ σχολὴν ἐκαρποῦτο τὴν Ἰουδαίαν, ὡς ἄπειρόν τι πλῆθος χρημάτων B συναγαγεῖν. Στρατεύσας δὲ καὶ ἐπὶ Σαμάρειαν, ἐπολιόρκει αὐτὴν διὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἀριστοβούλου καὶ Ἀντιγόνου. Λιμοῦ δὲ τὴν πόλιν πιέζοντος, οἱ Σαμαρεῖς εἰς συμμαχίαν μετεκαλέσαντο τὸν Ἀντίοχον τὸν Κυζικηνὸν, ὃς τοῖς περὶ Ἀριστόβουλον συμβαλὼν ἡττᾶται. Εἶτ' αὖθις συλλέξας πλῆθος, τὴν χώραν ἐπόρθει τοῦ Ὑρκανοῦ, ἵν' οὕτως ἀναγκάσῃ αὐτὸν λῦσαι τὴν πολιορκίαν. Πολλοὺς δὲ τῶν σὺν αὐτῷ ἀποβάλλων, ἀπῆρεν εἰς Τρίπολιν. Ὑρκανὸς δὲ, τὴν Σαμάρειαν ἑλὼν, πᾶσαν ἠφάνισε. Λέγεται δὲ καθ' ἣν ἡμέραν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τῷ Ἀντιόχῳ ἐμάχοντο, αὐτὸς ὡς ἀρχιερεὺς μόνος ἐν τῷ ναῷ θυμιῶν, ἀκοῦσαι φωνῆς, ὡς οἱ παῖδες αὐτοῦ ἄρτι νενικήκασι τὸν Ἀντίοχον· καὶ ἐξελθὼν ἀπήγγειλε τῷ πλήθει τὸ ἀκουσθέν. Καὶ γέγονεν οὕτως. Εὐπραγήσας δὲ Ὑρ- C κανὸς, ἐφθονήθη παρὰ τῶν Ἰουδαίων, μάλιστα δ' ἐμισεῖτο παρὰ τῶν Φαρισαίων· οἱ δ' εἰσὶ μία τῶν παρὰ Ἰουδαίοις αἱρέσεων, τριῶν οὐσῶν. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ Φαρισαῖοι εἱμαρμένην δοξάζουσι, τινὰ δὲ καὶ ἐφ' ἡμῖν εἶναι, συμβαίνειν τε καὶ μὴ γίνεσθαι. Ἐσσηνοὶ δὲ πάντων κυρίαν τὴν εἱμαρμένην νομίζουσιν εἶναι, καὶ πάντα τοῖς ἀνθρώποις ἐξ ἐκείνης συμβαίνειν. Σαδδουκαῖοι δὲ τὴν μὲν εἱμαρμένην ἐκβάλλουσι, πάντα δὲ ἐφ' ἡμῖν τίθενται, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἡμᾶς ἑαυτοῖς αἰτίους εἶναι διδάσκοντες, καὶ τὰ χείρω δι' ἀβουλίαν ἀφ' ἑαυτῶν αἱρεῖσθαι. Τῶν γοῦν Φαρισαίων πρότερον φιλίως ἐχόντων πρὸς Ὑρκανὸν, (μαθητὴς γὰρ αὐτῶν ἐγεγόνει) συνέβη ἐξ αἰτίας τινὸς ἔχθραν κτήσασθαι πρὸς αὐτόν. Ἠδύναντο δὲ οὗτοι παρὰ τῷ πλήθει σφόδρα. Ὑρκανὸς δὲ τῇ τῶν Σαδδουκαίων προστίθει μοίρᾳ, τῶν Φαρισαίων ἀπορραγεὶς, καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν παραδοθέντα νόμιμα καταλῦσαι προίθετο. Οἱ Σαδδουκαῖοι γὰρ ἐκεῖνα δεῖν ἡγεῖσθαι νόμιμα ἔλεγον, τὰ γεγραμμένα· τὰ δὲ ἐκ παραδόσεως μὴ τηρεῖν. Διὰ ταῦτα μεμίσητο παρὰ τῶν Φαρισαίων ὁ Ὑρκανός. Βιώσας δὲ εὐτυχῶς ἐπὶ ἔτη τριάκοντα πρὸς ἑνὶ, ἐτελεύτησεν ἐφ' υἱοῖς πέντε. Λέγεται δὲ καὶ προφητείας ἀξιωθῆναι, καὶ προειπεῖν περὶ τῶν δύο αὐτοῦ παίδων τῶν πρεσβυτέρων, ὡς οὐ μενοῦσι τῶν πραγμάτων κύριοι.

III. Hyrcano defuncto, principatum suscepit Aristobulus : quem cum in regnum commutare ei placuisset, diadema sumpsit CCCCLXXXI annis post quam populus Babylone Hierosolyma redierat : ac cæteros fratres et matrem de principatu contendentem, in vincula conjecit, Antigonum autem ætate sibi proximum dilexit, pari honore dignatus. Tandem matrem fame necavit. Adjecit et Antigoni cædem, calumniis impulsus. Nam cum his, ægro-

D Γ'. Τελευτήσαντος δὲ Ὑρκανοῦ, Ἀριστόβουλος τὴν ἀρχὴν διεδέξατο, καὶ εἰς βασιλείαν μεταθεῖναι ταύτην δόξαν αὐτῷ, διάδημα περιτίθεται, μετὰ τετρακόσια ἔτη καὶ ὀγδοήκοντα πρὸς ἑνὶ, ἐξότου ἐκ Βαβυλῶνος ὁ λαὸς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπανῆλθεν. Οὗτος τοὺς μὲν ἄλλους τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν μητέρα περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῷ διενεχθεῖσαν, καθεῖρξε· τὸν δὲ μετ' αὐτὸν Ἀντίγονον ἠγάπα, καὶ τῶν ὁμοίων ἠξίου. Τὴν μὲν οὖν μητέρα λιμῷ διέφθειρε. Προσέθετο δὲ καὶ

τὸν ἀδελφὸν τὸν Ἀντίγονον, διαβολαῖς πιστεύσας. A Λαμπρῶς γὰρ αὐτοῦ ἀπὸ στρατείας ἐπανελθόντος, ἐνόσει ὁ Ἀριστόβουλος. Ἑορταζομένης δὲ τῆς Σκηνοπηγίας, ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν ὁ Ἀντίγονος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὁπλιτῶν, κεκοσμημένος λαμπρῶς. Οἱ δὲ τοῦτον πρὸς τὸν ἀδελφὸν διαβάλλοντες, μὴ κατ' ἰδιώτην αὐτὸν ἔλεγον ἐλθεῖν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀλλὰ βασιλικῇ κεχρημένον λαμπρότητι· καὶ ὅτι μετὰ τοσαύτης δορυφορίας στρατιωτῶν ἀνελθὼν, βουλεύεται κατ' αὐτοῦ. Ἀριστόβουλος δὲ, καὶ τῆς οἰκείας ἀσφαλείας φροντίζων, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ προνοῶν, ἔν τινι τῶν ὑπογείων ἀφεγγεῖ τοὺς σωματοφύλακας ἵστησιν, ἐντειλάμενος ἀόπλου μὲν τοῦ ἀδελφοῦ φείδεσθαι, κτείνειν δὲ αὐτὸν μετὰ τῶν ὅπλων ἐρχόμενον. Πέμπει δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ἄοπλον αὐτὸν κελεύων ἥκειν. B Ἡ δὲ τοῦ Ἀριστοβούλου γυνὴ καὶ οἱ ταύτῃ συμφρονοῦντες κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, ἔπεισαν τὸν σταλέντα λέγειν τῷ Ἀντιγόνῳ, ὡς Ἀκούσας ὁ ἀδελφός σου, ὅτι ὅπλα καινὰ κατεσκεύασας, ἀξιοῖ ὡπλισμένον ἐλθεῖν σε, ἵν' ἴδοι αὐτά. Ὁ δὲ, μηδὲν ὑποπτεύσας, ἐνδεδυμένος τὴν πανοπλίαν, ἀπῄει. Καὶ γενόμενος κατὰ τὸν Στράτωνος πύργον, ὅπου ὁ τόπος ἀφώτιστος ἦν, κτείνεται παρὰ τῶν σωματοφυλάκων. Ἰούδας δέ τις Ἐσσαῖος τὸ γένος, πολλὰ προλέγων καὶ ἀληθεύων, ἰδὼν τότε τὸν Ἀντίγονον παριόντα τὸ ἱερὸν, ἀνεβόησεν, ἀποθανεῖν ἐπευχόμενος, ὡς διεψευσμένος· προεῖπε γὰρ αὐτὸν ζῶντος τοῦ Ἀντιγόνου κατ' ἐκείνην θανούμενον τὴν ἡμέραν ἐν τῷ Στράτωνος πύργῳ· τὸν δὲ σταδίους ἀπέχειν ἑξακοσίους, ὡς ἀδύνατον εἶναι τὸν Ἀντίγονον C ἐκεῖ γενήσεσθαι, ἤδη τῆς ἡμέρας κλινούσης. Ταῦτα λέγοντος τοῦ Ἰούδα, ἀγγέλλεται κτανθεὶς Ἀντίγονος ἐν τῷ ὑπογείῳ, ὃ καὶ αὐτὸ Στράτωνος ὠνόμαστο πύργος ὁμωνύμως τῇ παραλίῳ Καισαρείᾳ. Τῷ μὲν οὖν Ἀντιγόνῳ τοιοῦτο γέγονε τέλος· τὸν δὲ Ἀριστόβουλον εὐθὺς ἡ δίκη μετῆλθε τῆς ἀδελφοκτονίας, καὶ διαφθαρέντων αὐτῷ τῶν ἐντὸς, αἷμα ἀνέφερεν, ὅ τις τῶν ἐκείνῳ ὑπηρετούντων ἐκκομίζων, ὤλισθεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ὁ Ἀντίγονος ἐσφάγη, ἔτι τοῦ αἵματος ἐκείνου ἔχοντα σπίλους, καὶ ἐξέχεεν, ὡς ἀναμεμίχθαι ἀμφοτέρων τὰ αἵματα. Γενομένης δὲ βοῆς παρὰ τῶν ἰδόντων, μαθὼν τὸ συμβὰν Ἀριστόβουλος, οἰμώξας προήχθη εἰς δάκρυα, καὶ Οὐκ ἄρα λήσειν, εἶπεν, ἔμελλον τὸν Θεὸν ἐπ' ἀσεβέσιν οὕτω τολμήμασι. Καὶ ἄλλα δὲ ἐπειπὼν, ἀποθνήσκει, βασιλεύσας ἐνιαυτόν.

Δ'. Σαλώμη δὲ ἡ ἐκείνου γυνὴ, ἣ καὶ Ἀλεξάνδρα ἐπέκλητο, λύσασα τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ ἀνδρὸς (δεδεμένους γὰρ εἶχεν αὐτοὺς Ἀριστόβουλος) βασιλέα D καθίστησιν Ἰαννέαν, τὸν καὶ Ἀλέξανδρον, προὔχοντα καθ' ἡλικίαν, καὶ μετριώτατον. Ὃς τὴν βασιλείαν παραλαβὼν, κτείνει μὲν νεωτερίζοντα τὸν ἕνα τῶν ἀδελφῶν· τὸν δ' ἕτερον ἀπραγμόνως ζῶντα ἐτίμα. Πολέμους δέ τινας ποιησάμενος πρός τινας, καὶ πῇ μὲν κρατήσας, ἔστι δ' ὅπου καὶ ἡττηθεὶς, τέλος καὶ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἦρεν ὅπλα, κατ' αὐτοῦ στασιάσαντας. Ἑορτῆς γὰρ οὔσης, καὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἀνελθόντος ὡς θύσοντος, κιτρίοις αὐτὸν τὸ πλῆθος ἔβαλλον (ἔθους ὄντος ἐν τῇ Σκηνοπηγίᾳ θύρσους φοινίκων καὶ κιτρίων ἐν χεροῖν ἔχειν), καὶ ὕβρεις αὐτοῦ κατέχεον. Οἷα παροξυνθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος, κτείνει περὶ ἑξακισχιλίους αὐτῶν. Εἶτα συνάψας μάχην πρὸς Ἄραβας, καὶ ἡττηθεὶς, φεύγων εἰς Ἱεροσόλυμα

tante Aristobulo, victor ab expeditione reversus, Tabernaculorum festo magnifice ornatus cum suis satellitibus in templum ascendisset : id factum calumniatores ita interpretabantur, eum ad festum non more plebeio venisse, sed regio splendore usum esse, et quia cum tanta militum manu ascenderit, consilia contra regem agitare. Aristobulus, qui et suæ securitati et fratris rationibus consultum vellet, satellitibus suis, in quodam obscuro subterraneo loco constitutis, mandat, ut fratri inermi parcant, armatum occidant. Mittit et ad Antigonum, eumque inermem venire jubet. Sed ejus uxor, et qui cum ea contra Antigonum conspirarant, nuntio persuaserunt ut diceret, fratrem, quod audierit eum nova arma parasse, petere ut armatus se spectandum ipsi præbeat. At ille nihil mali suspicans, panopliam indutus abit : et 219 cum ad Stratonis turrim venisset, ubi obscurus ille locus erat, a satellitibus occiditur. Judas vero quidam Essæus, multa vere prædicere solitus, cum Antigonum templum præterire tum videret, exclamavit, mortem sibi ipsi imprecatus, quod ille viveret, quem eo die in Stratonis turri moriturum falso dixisset : quæ cum sexcentis stadiis abesset, non posse Antigonum, die jam inclinante, illuc pervenire. Quæ dum Judas diceret, nuntiatur Antigonus in illo specu, qui et ipse, quemadmodum maritima Cæsarea, Stratonis turris vocabatur, interfectus. Eo ad hunc modum sublato, vindicta statim fraternæ cædis pœnas exegit ab Aristobulo. Nam cum ex intestinis corruptis sanguinem rejecisset, cum minister efferens, in eo loco ubi Antigonus cæsus erat, cruore adhuc consperso, lapsus effudit, ut eum illo misceretur. Quo Aristobulus ex eorum qui id viderant clamore cognito, lacrymans, præter alia illud quoque effatus, impia sua facta utique Deum latere non potuisse, moritur, cum unum regnasset annum.

IV. Salome autem, quæ et Alexandra vocabatur, fratres mariti vinculis solvit, et Janneam, qui et Alexander, grandiorem et moderatiorem cæteris, regem constituit : qui regno suscepto, alterum ex fratribus rebus novis studentem occidit, alterum, quieti ingenii hominem, honoravit. Bellis contra quosdam gestis, alias victor, alias victus, tandem ob motam seditionem, contra populares quoque arma cepit. Nam cum in festo immolaturus aram conscendisset, populus eum thyrsis cedrorum petiit (moris enim erat, ut in festo Tabernaculorum thyrsos palmarum et cedrorum in manibus gestarent) et convitiis incessit : quibus commotus, circiter VI millia occidit. Deinde prælio victus ab Arabibus, Hierosolyma refugit. Ad eam cladem accessit populi seditio, cum quo per annos VI dimicando, per stipendia-

rios Cilices et Pisidas, non pauciores L millibus occidit. Qua de causa hominum in eum odia augebantur, adeo ut cum interrogaret, quid sibi agendum esset ad abolendas inimicitias, multitudo responderet, ei moriendum esse. **220** Post hæc Judæi plurimi, suscepto cum Alexandro bello, perierunt, et cum urbem quamdam expugnasset, in quam potentissimi confugerant, eos Hierosolyma perduxit: et eminus convivium cum mulieribus celebrans, per summam crudelitatem DCCC in cruces sublatis, liberos uxoresque eorum in conspectu illorum adhuc viventium mactat. Hoc immani facinore id consecutus est, ut adversariorum ad VIII millia exsulatum irent, ut ipse deinceps otio frueretur: donec Antiochus cognomento Dionysius expeditione contra Judæos suscepta, et gravi prælio commisso, cum laboranti cornu subvenit, victor cadit: quo mortuo in fugam versus exercitus ejus, fame periit. Post Antiochum Aretas Cœlesyriæ rex, Alexandro acie victo, per conditiones recedit. Post hæc Alexander multis urbibus Idumæorum, Cilicum, Phœnicum et Syrorum triennio expugnatis, Hierosolyma reversus, a Judæis ob res bene gestas alacriter est susceptus. Deinde morbo ex ebrietate contracto, et tribus annis cum febri quartana conflictatus, expeditionibus non abstinuit. Quem cum regina jam deploratum videns, suam et liberorum sortem miseraretur: eam ille monuit, ut mortem suam ad milites celaret, ut castellum, quod obsidebat, expugnarent: deinde victrix Hierosolyma regressa, potestatis aliquid Pharisæis impertiretur, qui ei populi studia reconciliare possent, ob quos ipse contumeliose tractatos gentis odia incurrisset: *Tu igitur*, inquit, *accersitis eorum principibus permittito, ut de meo cadavere, qui multis illos injuriis oneratim, sua arbitratu statuant, teque nihil præter eorum voluntatem acturam pollicetor. Quæ si dixeris, et ego honorifice sepeliar, et tu secura imperabis.* Ubi hæc uxorem monuisset, decedit anno regni XXVII, ætatis XLIX. Alexandra vero de mariti consilio omnia exsecuta, tum Pharisæorum benevolentiam sibi adjunxit, tum regnum constabilivit, tum mariti funus luculentius quam pro regum superiorum consuetudine effecit.

παραγίνεται, καὶ πρὸς τὴν κακοπραγίαν αὐτῷ τοῦ ἔθνους ἐπιθεμένου, ἔτεσιν ἓξ μαχόμενος πρὸς αὐτὸ (ἔτρεφε γὰρ Πισίδας καὶ Κίλικας), οὐκ ἐλάττους ἀναιρεῖ μυριάδων πέντε. Δι' ἃ ἔτι μᾶλλον μεμίσητο, ὥστε πρὸς αὐτὸν, τί δεῖ γενέσθαι, πυνθανόμενον, ὥστε παύσασθαι τὴν δυσμένειαν, τὸ πλῆθος ἀποθανεῖν αὐτὸν ἐξεβόησε. Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ Ἰουδαῖοι τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἐμάχοντο, καὶ πλεῖστοι ἀπώλλυντο. Κατακλείσας δὲ τοὺς δυνατωτάτους αὐτῶν ἔν τινι πόλει, ἐπολιόρκει· καὶ κρατήσας αὐτῶν, ἀπήγαγεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ ἐν ἀπόπτῳ μετὰ τῶν γυναικῶν ἑστιώμενος, ὠμότατον ἔργον πεποίηκεν, ἀνασταυρώσας αὐτῶν ὀκτακοσίους, καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν καὶ τὰς γυναῖκας ἐπ' ὄψεσι σφῶν ἔτι ζώντων ἀπέσφαττε. Τοῦτο τὸ ἀπηνὲς ἔργον ἔπεισε τοὺς ἀντιστασιώτας αὐτοῦ περὶ ὀκτακισχιλίους ὄντας φυγεῖν. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἔκτοτε ἠρεμίας ἀπήλαυσεν. Ἔπειτα Ἀντίοχος, ὁ κληθεὶς Διονύσιος, κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐστράτευσε. Καὶ μάχης καρτερᾶς γενομένης πρὸς Ἰουδαίους, ἀπέθανεν ἐν τῷ πολέμῳ Ἀντίοχος νικῶν, καὶ τῷ πονοῦντι μέρει συνεκαρήγων. Θανόντος δ' ἐκείνου, τὸ στράτευμα φεύγει, καὶ λιμῷ διαφθείρεται. Βασιλεύει δὲ μετ' Ἀντίοχον τῆς Κοίλης Συρίας Ἀρέτας, καὶ στρατεύσας ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν, καὶ μάχῃ νικήσας Ἀλέξανδρον, ἐπὶ συνθήκαις ἀνακεχώρηκεν. Ὁ μέντοι Ἀλέξανδρος μετὰ ταῦτα πόλεις ἑλὼν πολλὰς Ἰδουμαίων καὶ Κιλίκων, καὶ Φοινίκων, καὶ Σύρων, καὶ τρίτον ἔτος ἐν τῇ στρατείᾳ διηνυκὼς, ἐπανῆλθε, προθύμως αὐτὸν διὰ τὴν εὐπραγίαν δεχομένων τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα ἐκ μέθης νοσήσας, καὶ τρισὶν ἔτεσι τεταρταίῳ πυρετῷ προσπαλαίων, τῶν στρατειῶν οὐκ ἀπέσχετο. Ὁρῶσα δὲ αὐτὸν ἡ βασίλισσα ἤδη ἀπεγνωσμένον, ἑαυτήν τε καὶ τοὺς παῖδας ὠδύρετο. Ὁ δὲ κρύψαι τὸν θάνατον αὐτοῦ πρὸς τοὺς στρατιώτας, ταύτῃ ὑπέθετο, ἕως ἂν ἐξέλῃ τὸ χωρίον (ἔτυχε γάρ τι πολιορκῶν), ἔπειτα ὡς ἀπὸ νίκης εἰς Ἱεροσόλυμα παραγενομένην, τοῖς Φαρισαίοις ἐξουσίας μεταδοῦναί τινος. Δύνασθαι γὰρ αὐτοὺς θέσθαι τὸ ἔθνος εὔνουν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς δὲ διὰ τούτους ἔλεγε τῷ ἔθνει προσκροῦσαι, ὑβρισθέντας ὑπ' αὐτοῦ. *Σὺ τοίνυν*, ἔφη, *μεταπεμψαμένη τοὺς ἄρχοντας σφῶν, ἐπίτρεπε χρῆσθαί μου, ὡς βούλονται, τῷ νεκρῷ, ὡς πολλὰ εἰς αὐτοὺς ἐξυβρίσαντος, καὶ μηδὲν παρὰ τὴν ἐκείνων γνώμην ποιεῖν ὑπισχνοῦ. Οὕτω δὲ σοῦ εἰπούσης, ἐγώ τε πολυτελῶς ταφήσομαι, καὶ σὺ βεβαίως ἄρξεις.* Ταῦτα τῇ γυναικὶ ὑποθέμενος, τετελεύτηκεν, ἄρξας ἔτη εἴκοσι καὶ ἑπτὰ, πεντήκοντα δέ γε ζήσας, ἑνὸς δέοντος. Ἡ δὲ Ἀλεξάνδρα, πάντα κατὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς συμβουλὴν θεμένη, τούς τε Φαρισαίους εὔνους ἐποίησεν ἑαυτῇ, καὶ τὴν βασιλείαν ἐβεβαιώσατο, καὶ τὴν ταφὴν τοῦ ἀνδρὸς λαμπροτέραν τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων εἰργάσατο.

V. Jam cum Alexander duos filios reliquisset, Hyrcanum et Aristobulum, quorum ille tardo erat ingenio, et ad res gerendas inepto, **221** hic animo excitato et alacri, mater Hyrcano, quem ob socordiam pontificem designarat, et Pharisæis, quibus summam rerum mandarat, populum parere jubet. Ita cum regni nomen penes ipsam, auctoritas penes Pharisæos esset, regio pacata fuit, nisi quod Pharisæi reginam turbabant, et irritabant, ut eos occideret, qui Alexandro auctores fuissent DCCC

Ε'. Δύο δὲ παίδων γενομένων τῷ Ἀλεξάνδρῳ, Ὑρκανοῦ καὶ Ἀριστοβούλου, ὁ μὲν Ὑρκανὸς νωθὴς τὸ ἦθος ἦν, καὶ πρὸς πραγμάτων διοίκησιν ἀποπεφυκώς· ὁ δὲ νεώτερος δραστήριος ἦν. Ἡ δὲ τούτων μήτηρ ἀρχιερέα τὸν Ὑρκανὸν διὰ τὸ ἄπραγμον ἀποδείκνυσι, καὶ πάντα τοῖς Φαρισαίοις ἐπιτρέπει, καὶ τῷ πλήθει τούτοις ἐκέλευσε πείθεσθαι. Καὶ αὐτὴ μὲν εἶχε τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα, οἱ Φαρισαῖοι δὲ τὴν ἰσχύν. Ἠρέμει δὲ ἡ χώρα, μόνων τῶν Φαρισαίων τὴν βασίλισσαν ταραττόντων, καὶ πει-

A θόντων κτείνειν τοὺς συμβουλεύσαντας Ἀλεξάνδρῳ τὴν τῶν ὀκτακοσίων διαφθοράν. Ἕνα δὲ τέως αὐτοὶ σφάττουσι, καὶ ἐπ' ἐκείνῳ ἄλλους ἐπ' ἄλλοις, ἕως οἱ δυνατοὶ παρελθόντες εἰς τὰ βασίλεια, καὶ Ἀριστόβουλος σὺν αὐτοῖς (οὐ γὰρ ἠρέσκετο τοῖς δρωμένοις) πολλὰ εἰπόντες, καὶ τοὺς ἤδη φθαρέντας ἀποκλαυσάμενοι, εἰς οἶκτον τῶν κινδυνευόντων τοὺς παρόντας ἐκίνησαν, καὶ εἰς δάκρυα. Ἀριστόβουλος δὲ τὴν μητέρα διὰ ταῦτα κατῃτιᾶτο. Ἡ δὲ οὐκ εἶχεν ὅ τι καὶ πράξειε. Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀγγέλλεται Τιγράνης σὺν στρατιᾷ μεγάλῃ εἰς τὴν Συρίαν ἐμβεβληκὼς, καὶ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ἀφιξόμενος. Τοῦτο ἐφόβησε καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὴν βασίλισσαν, καὶ δῶρα πολλὰ καὶ πολλοῦ ἄξια καὶ πρέσβεις αὐτῷ πέμπουσι, τὴν Πτολεμαΐδα πολιορκοῦντι. Ὁ δὲ ταῦτά τε ἐδέξατο, καὶ χρηστὰ ἐπηγγέλλετο. Ἄρτι B δὲ τὴν Πτολεμαΐδα πορθήσαντι, ἀγγέλλεταί οἱ Ἀκέλαος εἰς Ἀρμενίαν ὁρμήσας, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεχώρει πρὸς τὴν οἰκείαν. Τῆς δὲ βασιλίσσης δεινῶς νοσησάσης, Ἀριστόβουλος λάθρα ὑπεξελθὼν, ᾔει ἐπὶ τὰ φρούρια, ὅπου οἱ πατρῷοι κατεστάθησαν φίλοι, μόνης τῆς γυναικὸς αὐτοῦ συνειδυίας τῇ πράξει, καὶ ὑπεδέχθη παρ' αὐτῶν. Αἰσθομένη δὲ ἡ μήτηρ αὐτοῦ τὴν ἀπόδρασιν, καὶ ὅτι πάντα τὰ φρούρια ὑπηγάγετο, ἐν μεγάλῃ ἦν ταραχῇ καὶ αὐτὴ καὶ τὸ ἔθνος· ἔθεντο δὲ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τοὺς παῖδας εἰς τὸ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ φρούριον. Ὑρκανὸς δὲ καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων πρεσβύτεροι, μαθόντες ὡς ἐν ἡμέραις πεντεκαίδεκα χωρίων εἴκοσι καὶ δύο ἐκράτησεν ὁ Ἀριστόβουλος, καὶ πολλὰ συνήγαγε χρήματα, καὶ C συνήθροιζε στράτευμα, ἐδέοντο τῆς βασιλίσσης ὑποθέσθαι γνώμην περὶ Ἀριστοβούλου. Ἡ δὲ οὐκέτι μέλειν αὐτῇ τῶν πραγμάτων εἰποῦσα, ὡς ἤδη ἐκλείπουσα, ἀφῆκε πράττειν αὐτοῖς, ὃ συμφέρον κρινοῦσι. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τετελεύτηκε, βασιλεύσασα ἔτη ἐννέα, βιώσασα δὲ τρία καὶ ἑβδομήκοντα. Τῆς Ἀλεξάνδρας μέντοι θανούσης, εὐθὺς πόλεμον κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ ὁ Ἀριστόβουλος ἤρατο, καὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν Ὑρκανοῦ αὐτομολοῦσι πρὸς Ἀριστόβουλον. Ὁ δὲ φεύγει πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, ἔνθα καὶ ἡ Ἀριστοβούλου γυνὴ καὶ οἱ παῖδες πρὶν κατεκλείσθησαν. Εἰς λόγους δὲ ἐλθόντες οἱ ἀδελφοὶ, λύουσι τὴν ἔχθραν, ὥστε βασιλεύειν μὲν τὸν Ἀριστόβουλον, Ὑρκανὸν δὲ ζῆν ἀπραγμόνως. Ὅρκοις οὖν ἐμπεδώσαντες τὰς συνθήκας, ὁ μὲν ἀνεχώρησεν εἰς D τὰ βασίλεια, εἰς δὲ τὴν οἰκείαν Ἀριστοβούλου ὁ Ὑρκανός. Ἀντίπατρος δέ τις Ἰδουμαῖος, φίλος ὢν Ὑρκανοῦ, στασιώδης δὲ καὶ δραστήριος, καὶ εὐπορῶν χρημάτων πολλῶν, λάθρα τοῖς δυναστεύουσι τῶν Ἰουδαίων διαλεγόμενος, καὶ πρὸς Ὑρκανὸν διαβάλλων τὸν Ἀριστόβουλον, ὡς κτεῖναι αὐτὸν βουλευόμενον, πείθει πρὸς Ἀρέταν βασιλέα τῶν Ἀράβων φυγεῖν. Καὶ πέμπει τὸν Ἀντίπατρον πρὸς Ἀρέταν ὁ Ὑρκανὸς, πίστεις ληψόμενον, ὡς οὐκ ἐκδώσει αὐτὸν τοῖς ἐχθροῖς, προσελθόντα αὐτῷ. Λαβὼν δὲ πίστεις, ὑπέστρεψεν ὁ Ἀντίπατρος, καὶ συμπαραλαβὼν τὸν Ὑρκανὸν νύκτωρ, ἧκεν ἄγων αὐτὸν εἰς τὴν καλουμένην Πέτραν πρὸς τὸν Ἀρέταν. Παρεκάλει οὖν ὁ Ὑρκανὸς αὐτὸν καταχθῆναι ὑπ'

A illos perimendi. Ac initio uno occiso, post alios atque alios trucidabant : donec viri potentes cum Aristobulo, cui illa non placebant, regiam ingressi, multis verbis factis, et occisis deploratis, eos qui ibi erant ad misericordiam periclitantium, et ad lacrymas commoverunt. Aristobulus etiam cum matre propterea expostulavit; ea vero quod faceret non habebat. Sub id tempus nuntiatur, Tigranem cum ingenti exercitu impressionem fecisse in Syriam, et in Judæam venturum. Ea fama et populus et regina territi, multa munera magni pretii per legatos ad eum Ptolemaidem obsidentem mittunt. Quibus ille acceptis, eos bonis animis esse jussit. Sed modo Ptolemaide, de Acelai in Armeniam impressione certior factus, domum se ad sua tuenda B recipit. Cum autem regina graviter ægrotaret, Aristobulus clam egressus, castella adiit, quibus paterni amici præerant, sola uxore ejus rei conscia, et ab iis susceptus est. Cujus fuga et castellorum omnium occupatione mater cognita, non ipsa tantum, sed populus etiam admodum perturbati, uxorem ejus et liberos in castellum quod supra templum est, transtulerunt. Hyrcanus vero et Judæorum seniores, ubi didicerunt Aristobulum diebus xv castellis xxII potitum esse, ac magnam pecuniam et exercitum coegisse, reginam orarunt, ut exponeret quid de illo statuendum esset? Ea vero se res non amplius curare, ut quæ jamjam moritura esset, dixit, et ipsis permisit, ut C ea agerent quæ ex re publica esse judicarent. Nec multo post exstincta est, anno regni IX, ætatis m et LXX. Matre defuncta, Aristobulus statim Hyrcano fratri, militibus illius multis ad ipsum deficientibus, bellum infert : qui cum in arcem, in qua dudum Aristobuli uxor et liberi conclusi fuerant, 222 confugisset, fratres colloquio habito, inimicitias ea conditione ponunt, ut Aristobulus regnum teneat, Hyrcanus in otio degat. His pactis jurejurando sancitis, Aristobulus in regiam se confert, in Aristobuli ædes Hyrcanus. Cæterum Idumæus quidam Antipater, Hyrcani amicus, homo factiosus, strenuus, et pecuniis abundans, clam cum Judæorum proceribus colloquendo, et Aristobulum quasi vitæ fratris insidiantem calumniando, D auctor est Hyrcano, ad Arabiæ regem Aretam confugiendi. Itaque Hyrcanus Antipatrum illo mittit, ut fidem ab eo accipiat, se non deditum iri hostibus, si ad illum se receperit. Ea impetrata reversus Antipater, Hyrcanum noctu secum Petram perducit : regem orat Hyrcanus, ut in Judæam reductum, in regnum restituat. Quod si fiat, pollicetur se ei et provinciam et XII urbes redditurum, quas pater suus Alexander Arabibus ademerit. Aretas igitur expeditione suscepta, Aristobulum acie victum, multis ad Hyrcanum deficientibus, Hierosolyma compellit : impetuque facto, in templo obsidet, etiam plebe Hyrcani partes secuta, solis sacerdotibus Aristobulum defendentibus. Cum autem Judæi Oniam, virum justum et Deo charum

qui aliquando in æstu et siccitate imbrem a Deo precibus impetrarat, rogarent, ut Aristobulum cum sua factione devoveret, non paruit, sed cum cogeretur: *O Deus rex universi*, inquit, *quia et ii qui mihi astant, tui sunt, et sacerdotes qui obsidentur, iidem tui: oro, ut neque his contra illos, neque his contra hos opem feras*. Hac precatione peracta, statim virum lapidibus obruerunt. Neque vero multo post numen ejus impietatis pœnas exegit, violento turbine frugibus regionis vastatis.

A αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ εἰς τὴν βασιλείαν ἀποκατασταθῆναι, ὑπισχνούμενος, εἰ ταῦτα γένοιτο, δώσειν αὐτῷ τήν τε χώραν καὶ τὰς δώδεκα πόλεις, ἃς Ἀλέξανδρος ὁ πατὴρ αὐτοῦ τῶν Ἀράβων ἀφείλετο. Καὶ ὁ Ἀρέτας ἐστράτευσεν ἐπὶ τὸν Ἀριστόβουλον, καὶ τῆς μάχης κρατεῖ. Πολλῶν οὖν πρὸς τὸν Ὑρκανὸν αὐτομολησάντων, εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἀριστόβουλος ἔφυγε. Καὶ ὁ Ἄραψ, τῷ ἱερῷ προσβαλὼν, ἐπολιόρκει τὸν Ἀριστόβουλον, προστιθεμένου καὶ τοῦ δήμου τῷ Ὑρκανῷ, μόνων τῶν ἱερέων τῷ Ἀριστοβούλῳ παραμενόντων. Ὀνίαν δέ τινα, ἄνδρα δίκαιον καὶ θεοφιλῆ, ὃς, αὐχμοῦ ποτε γενομένου, εὐχῇ τὸν Θεὸν δυσωπήσας, ἔλυσε τὴν ἀνομβρίαν, ἠξίουν οἱ Ἰουδαῖοι εὔξασθαι κατὰ Ἀριστοβούλου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ. Ὁ δ' οὐκ ἐπείθετο. Ὡς δὲ ἐβιάσθη, *Ὦ Θεὲ βασιλεῦ τῶν ὅλων*, εἶπεν, *ὅτι καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ ἑστηκότες σοί εἰσι, σοὶ δὲ καὶ οἱ πολιορκούμενοι ἱερεῖς, δέομαι, μήτε κατὰ τούτων ἐκείνοις ἐπαρήξῃς, μήτε κατ' ἐκείνων τούτοις*. Καὶ αὐτίκα τὸν ἄνδρα περιστάντες, κατέλευσαν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τὸ Θεῖον δίκας αὐτοὺς εἰσεπράξατο τῆς ἀσεβείας, πνεύματος βιαίου πνεύσαντος, καὶ τὸν τῆς χώρας καρπὸν διαφθείραντος.

VI. Scaurus porro a Pompeio in Armenia bellum cum Tigrane gerente, in Syriam missus, legatos ab Aristobulo et Hyrcano accepit, utroque auxilia postulante, et Aristobulo se conjunxit, CCCC talentis acceptis: jussoque Areta discedere, alioqui a Romanis hostem judicatum iri, obsidionem discussit. Ea soluta, Aristobulus moto contra Aretam et Hyrcanum bello, utrumque vincit. Non multo post **223** Pompeio Damascum profecto, cum multis aliis ex locis, tum ex Judæa legati venerunt, Aristobuli munus vitem auream D talentum ferentes: quam se Josephus Romæ vidisse asserit, in Capitolio dedicatam. Legatis denuo venientibus, Antipatro pro Hyrcano, Nicodemo pro Aristobulo, Pompeius ipsos inter quos controversia sit, adesse jubet. Cum autem Judæi, eorumque duces Damascum venissent, alii regnum detrectabant, patrium enim esse, ut pontificibus pareant: illos vero, quamvis sacerdotalis sint generis, sacerdotium regno commutasse. Hyrcanus vero fratrem accusabat, quod principatu ob ætatis prærogativam sibi attributo, ab illo spoliatus esset, multis etiam aliis criminibus in illum congestis, Antipatri opera amplius mille probatissimorum Judæorum suffragantibus. Aristobulus contra, Hyrcanum ob ignaviam ingenii, quæ contemptum ei facile pareret, imperium amisisse, quod sibi necessario vindicandum fuerit, ne ab aliis occuparetur: neque se alium quam quo pater usus esset, titulum usurpare. Pompeius vim quidem fecisse Aristobulum decernit: sed tum clementer eos allocutus, interim quiescere jubet, donec ipse in Judæam veniret: tum enim se ordinaturum esse omnia. Sed cum Aristobulus eo non exspectato, in Judæam recessisset, et Alexandrium castellum occuparet: Pompeius iratus, bello suscepto, cum ad se venire jussit. Ille hortantibus amicis ne Romanis adversaretur, descendit, causaque dicta, eo unde venerat, rediit. Ac Pompeio jubente ut muniliones

B Ϛ'. Πεμφθεὶς δὲ παρὰ Πομπηΐου ἐν Ἀρμενίᾳ πολεμοῦντος Τιγράνῃ, Σκαῦρος εἰς Συρίαν πρέσβεις ἐδέξατο παρά τε Ἀριστοβούλου καὶ Ὑρκανοῦ, συμμαχεῖν ἀξιοῦντος ἑκατέρου. Λαβὼν οὖν ὑπ' Ἀριστοβούλου τετρακόσια τάλαντα, αὐτῷ προσετέθη. Καὶ κελεύσας ἀναχωρεῖν τὸν Ἀρέταν, ἢ πολέμιον Ῥωμαίων κριθήσεσθαι, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν. Ἧς λυθείσης, ὁ Ἀριστόβουλος ἐπὶ Ἀρέταν καὶ Ὑρκανὸν ἐξεστράτευσε, καὶ συμβαλὼν νικᾷ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ Πομπηΐου ἀφικομένου εἰς Δαμασκὸν, ἧκον πρέσβεις πολλαχόθεν τε καὶ ἐξ Ἰουδαίας, δῶρον ἐξ Ἀριστοβούλου μέγα κομίζοντες, ἄμπελον χρυσῆν ἐκ πεντακοσίων ταλάντων. Ταύτην φησὶν ὁ Ἰώσηπος ἐν Ῥώμῃ θεάσασθαι, τῷ ἐν Καπιτωλίῳ (34) ἀνατιθεμένην Διΐ. Καὶ αὖθις ἧκον πρὸς αὐτὸν Ἀντίπατρος μὲν ὑπὲρ C Ὑρκανοῦ, ὑπὲρ δὲ Ἀριστοβούλου Νικόδημος. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἐλθεῖν τοὺς διαμφισβητοῦντας ἐκέλευσεν. Ἀφικομένων δέ γε εἰς Δαμασκὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, οἱ μὲν ἠξίουν μὴ βασιλεύεσθαι· πάτριον γὰρ εἶναι αὐτοῖς παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἄρχεσθαι· τούτους δὲ τοῦ γένους ὄντας ἐκείνου, εἰς βασιλείαν τὴν ἀρχὴν μεταθεῖναι. Ὑρκανὸς δὲ κατηγόρει τοῦ ἀδελφοῦ, ὅτι τῆς ἀρχῆς αὐτῷ νεμηθείσης διὰ τὴν πρεσβυγένειαν, ὑπ' ἐκείνου ταύτην ἀφῄρητο, καὶ ἄλλα κατ' αὐτοῦ συνείρων πολλὰ αἰτιάματα. Συνεφθέγγοντο δὲ αὐτῷ ταῦτα λέγοντι καὶ τῶν δοκιμωτάτων Ἰουδαίων πλείους ἢ χίλιοι, Ἀντιπάτρου παρασκευάσαντος. Ἀριστόβουλος δὲ τοῦ μὲν ἐκπεσεῖν τῆς ἀρχῆς τὸν Ὑρκανὸν τὴν ἐκείνου φύσιν D αἰτίαν εἰσήγαγεν, ἄπρακτον οὖσαν, καὶ διὰ τοῦτο εὐκαταφρόνητον· αὐτὸς δ' ἐξ ἀνάγκης ἔλεγεν αὐτὴν ὑπελθεῖν, φόβῳ τοῦ μὴ πρὸς ἄλλους γενέσθαι αὐτὴν, ὀνομάζεσθαι δὲ ὅπερ καὶ ὁ πατήρ. Πομπήϊος δὲ βίαν μὲν κατέγνω Ἀριστοβούλου, πράως δὲ τότε προσομιλήσας αὐτοῖς, ἡσυχίαν τέως ἄγειν ἐκέλευσεν· ἐλθὼν δ' εἰς τὴν χώραν, διατάξειν ἕκαστα ἐπηγγέλλετο. Οὐκ ἀναμείνας μέντοι ὁ Ἀριστόβουλος, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπῆρε. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ Πομπήϊος, ἐστράτευσε κατ' αὐτοῦ. Συμπεφευγότος

Variæ lectiones et notæ.

(34) *Τῷ ἐν Καπιτωλίῳ*. Ms. τῷ Καπιτωλίῳ, *Jovi Capitolino*.

δ' εἰς ἔρυμα, καλούμενον Ἀλεξάνδριον, ἐκέλευε πρὸς αὐτὸν ἥκειν. Ὁ δὲ τῶν φίλων μὴ πολεμεῖν Ῥωμαίοις ἀξιούντων, κάτεισι· καὶ δικαιολογησάμενος, πάλιν ὅθεν ἧκεν ὑπέστρεψε. Κελεύοντος δὲ Πομπηΐου παραδιδόναι τὰ ἐρύματα, καὶ αὐτοχείρως ἐπιστεῖλαι τοῖς φρουράρχοις (ἀπείρητο γὰρ τούτων ἄλλως ἐξίστασθαι), πείθεται μὲν, δυσανασχετῶν δὲ ἀνεχώρησεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ πολεμεῖν ἡτοιμάζετο. Πομπηΐῳ δὲ στρατεύοντι ἐπ' αὐτὸν ἡ Μιθριδάτου μεμήνυτο τελευτὴ, ἐκ Φαρνάκου τοῦ παιδὸς αὐτοῦ γενομένη. Περὶ Ἱεριχοῦντα δὲ γεγονότι, οὗ τὸ ὀποβάλσαμον τρέφεται, τῶν μύρων τὸ ἀκρότατον, ὃ τῶν θάμνων τεμνομένων ὀξεῖ λίθῳ ἀναπιδύει ὥσπερ ὀπὸς, πρόσεισιν ὁ Ἀριστόβουλος αὐτῷ, καὶ ἱκέτευε παύσασθαι τοῦ πολέμου, χρήματά τε διδοὺς, καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα αὐτὸν εἰσδεχόμενος, ὥστε πράττειν ὃ βούλεται. Ὁ δὲ, συγγνοὺς αὐτῷ, πέμπει Γαβήνιον ἐπὶ τὰ χρήματα καὶ τὴν πόλιν. Τῶν δὲ Ἀριστοβούλου σρτατιωτῶν οὐκ ἐώντων τὰς συνθήκας πληρωθῆναι, ἄπρακτος ἐπανῆλθεν ὁ Γαβήνιος· ἥκει δὲ ἐπὶ τὴν πόλιν Πομπήϊος, καθείρξας τὸν Ἀριστόβουλον. Οἱ δ' ἔνδον οὐχ ὡμονόουν. Τοῖς μὲν γὰρ ἐδόκει δέχεσθαι τὸν Πομπήϊον, τοῖς δ' Ἀριστοβούλου τοὐναντίον, οἳ, καὶ τὸ ἱερὸν κατειληφότες, εἰς πολιορκίαν παρεσκευάζοντο. Οἱ δ' ἄλλοι τὴν πόλιν ἐγχειρίζουσι Πομπηΐῳ, καὶ τὰ βασίλεια. Ὁ δὲ ἐντὸς στρατοπεδευσάμενος, ἐπολιόρκει τὸ ἱερόν. Ἁλόντος δὲ περὶ τρίτον μῆνα, ἐπεισφρήσαντες οἱ πολέμιοι, ἔσφαζον τοὺς ἐν αὐτῷ. Οἱ δὲ οὐδὲν ἧττον ἦσαν ἱερουργοῦντες καὶ θύοντες, φόνου δὲ πάντα μεμέστωτο. Οἱ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ Ῥωμαίων, οἱ δ' ὑπ' ἀλλήλων ἐσφάττοντο, ἢ καὶ ἑαυτοὺς κατεκρήμνιζον. Παρῆλθε δὲ εἰς τὸ ἐντὸς τοῦ ναοῦ τὸ ἄβατον ὁ Πομπήϊος, καὶ τῶν περὶ αὐτόν τινες, καὶ εἶδον ὅσα τοῖς ἄλλοις πλὴν τῶν ἀρχιερέων ἦσαν ἀθέατα. Οὐδενὸς μέντοι τῶν ἐν αὐτῷ ἀναθημάτων ἢ τῶν χρημάτων ἥψατο δι' εὐσέβειαν. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ καθᾶραι παραγγείλας τὸ ἱερὸν, καὶ θύειν νομίμως, τὴν ἀρχιερωσύνην παρέδωκεν Ὑρκανῷ, τοὺς αἰτίους τοῦ πολέμου πελέκει διαχρησάμενος, καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ποιήσας Ῥωμαίοις ὑπόφορα. Πομπήϊος δὲ ἐπὶ Ῥώμην ἀπιὼν, ἐπήγετο τὸν Ἀριστόβουλον δεδεμένον, καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ αὐτῷ δύο θυγάτρια, καὶ τοσοῦτοι υἱοὶ, ὧν ὁ πρεσβύτερος Ἀλέξανδρος ἀπέδρα, καὶ τὴν Ἰουδαίαν κατέτρεχεν, ὕστερον μὴ δυναμένου τοῦ Ὑρκανοῦ αὐτῷ ἀντικαθίστασθαι.

traderet, et castellorum præsidibus sua manu scriberet (alioqui enim iis cedere non licebat), paret ille quidem, sed indignabundus Hierosolyma profectus, ad bellum se parat. Pompeio contra illum ducenti, Mithridati cædes a filio Pharnace patrata nuntiatur : et ad Hierichunta progresso, ubi opobalsamum nascitur, unguentorum præstantissimum, quod fruticibus acuto lapide incisis, instar succi exsudat, Aristobulus occurrit, supplicans, ut bellum omittat : se pecuniam ei daturum, et Hierosolymis recepturum esse pollicens, quidvis agendi potestate permissa. Ille data venia, **224** Gabinium ad pecuniam et urbem accipiendam mittit. Quo, Aristobuli militibus pacta perfici prohibentibus, re infecta reverso, ipse Pompeius Aristobulo in vincula conjecto, ad civitatem venit non consentientem, aliis Pompeium recepturis, Aristobuli vero factione contrarium censente, quæ templo occupato, ad tolerandam obsidionem se parabat. Urbe autem et regia a cæteris Pompeio traditis, et castris in ipsa urbe positis, ac templo tertio mense expugnato, milites eos qui intus erant, trucidabant, nihilo secius sacris operantes, et victimas immolantes : ac cædibus referta erant omnia, Judæis partim a Romanis, partim a sese intereuntibus, vel gladio vel præcipitatione. Pompeius vero cum quibusdam ex suis adytum templi ingressus est, eaque vidit quæ non nisi pontificibus videre fas est : neque tamen, qua erat pietate, quidquam vel ex donariis, vel ex pecuniis attigit. Postridie populum hortatus, ut templum repurgarent, et rite immolarent, Hyrcano pontificatum restituit : bellique auctoribus securi percussis, et tributo Hierosolymis imposito, Romam rediens Aristobulum vinctum cum duabus filiabus, totidemque filiis secum abduxit. Quorum natu major Alexander arrepta fuga, post Judæam incursavit, neque ei resistere Hyrcanus potuit.

Ζ'. Ὡς δὲ Γαβήνιος εἰς Συρίαν ἧκε, πέμπει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ἀντώνιον Μάρκον μετὰ στρατεύματος. Καὶ γενομένης μάχης, κτείνουσιν οἱ Ῥωμαῖοι τῶν πολεμίων περὶ τρισχιλίους, καὶ οὐκ ἐλάττους ζωγροῦσι. Καταφυγόντος δὲ Ἀλεξάνδρου ἐπί τι ἔρυμα, λεγόμενον Ἀλεξάνδριον, ἐπολιόρκει τοῦτο. Διαπρεσβεύεται οὖν πρὸς Γαβήνιον ὁ Ἀλέξανδρος, συγγνώμην αἰτῶν, καὶ παραδίδωσιν ἃ κατεῖχεν ἐρύματα. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ὑρκανὸς εἰς Ἱεροσόλυμα κατήχθη παρὰ τοῦ Γαβηνίου. Ὁ μέντοι Ἀριστόβουλος, διαδρὰς ἐκ Ῥώμης, καὶ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐλθὼν, τειχίζειν ἐπειρᾶτο τὸ Ἀλεξάνδριον, ἄρτι κατεσκαμμένον. Ὁ δὲ Γαβήνιος στέλλει τοὺς κωλύσοντας αὐτὸν, ἢ καὶ συλληψομένους. Πολλοὶ δὲ τῷ Ἀριστοβούλῳ τῶν Ἰουδαίων προσέῤῥεον, ὧν οἱ πλείους ἐτύγχανον ἄοπλοι. Τοιούτους μὲν οὖν ἀπέλυσεν Ἀριστόβουλος, τοὺς δ' ὡπλισμένους ὄντας περὶ ὀκτακισχιλίους εἶχε μεθ'

VII. Gabinius autem cum in Syriam venisset, M. Antonium cum exercitu contra Alexandrum mittit, qui prælio commisso hostium ad tria millia cecidit, non paucioribus captis. Alexander autem in castello, quod Alexandrium vocabatur, obsessus, veniam a Gabinio per legatos impetrat, munitionibus quas tenebat traditis, Hyrcanusque pontifex ab eodem Gabinio Hierosolyma reducitur. Aristobulus vero cum Roma in Judæam profugisset, ac Alexandrium modo eversum instaurare conaretur: Gabinius copias misit, quæ id prohiberent, aut ipsum etiam comprehenderent. Sed cum multi Judæi majori ex parte inermes ad Aristobulum confluerent, cæteris dimissis, solos armatos qui ad VIII millia fuere, retinuit : ii a Romanis prælio victi, partim cæduntur, partim dissipantur. Aristobulus vero **225** cum mille viris Machærunteni se

contulit : ac biduo post sauciatus et captus, una cum Antigono filio fugæ socio ad Gabinium perducitur, et denuo Romam missus, in vinculis tenetur, regno et pontificatu triennium functus. Gabinius vero Ægyptum profectus, atque inde reversus, reperit Alexandrum cum magno exercitu Judæam obeuntem, et obvios quosque Romanos trucidantem. Cum eo igitur triginta Judæorum millia ducente, juxta montem Itabyrium congressus, circiter decem millia occidit, et Hierosolymitanis rebus ex Antipatri sententia constitutis, et aliis magni imperatoris operibus editis, provincia Crasso tradita, Romam discessit. Crassus autem Judæam ingressus, templi Hierosolymitani pecuniam, quæ bis mille talenta erant, abstulit, atque omnem templi ornatum spoliavit, qui ad talenta auri octies mille æstimabatur. Rapuit et trabem ex auri ccc minis fabrefactam. Mina porro Judaica libras binas et semissem pendit. His acceptis, contra Parthos profectus, cum exercitu interiit. Unde Cassius fuga elapsus, in Judæam ascendit. Apud quem, ut et apud Idumæos, multum potuit Antipater : ibique uxore Arabica ducta, nomine Cypro, quatuor suscepit filios, Phasaelum, Herodem, Josephum, Pheroram, et filiam Salomen. Aliquanto post Caius Julius Cæsar, post Pompeii et maximæ partis senatus fugam, Aristobulum vinculis solutum cum exercitu in Syriam mittit : qui antequam eo venisset, a Pompeianis veneno sublatus est, Alexander ejus filius, jussu Pompeii, a Scipione securi percussus. Post Pompeii interitum Antipater Cæsari in Ægypto gerenti bellum, strenuam operam totius belli tempore navavit, ubi etiam vulnus accepit : et cum Antigonus quoque Aristobuli filius ad Cæsarem venisset, petens ut sui misereretur principatu dejecti, et patris sui memoriam ob illum interfecti renovaret : Antipater, qui tum ibi aderat, sua defensione id effecit, ut Cæsar Hyrcano, qui causa meliore niti videretur, sacerdotium confirmaret, et ipse Judææ procurator constitueretur. Itaque Cæsare Romam abeunte, suscepta 226 rerum Judææ cura, quia Hyrcanum tardum et socordem esse cernebat, Phasaelum filium natu maximum Hierosolymorum et finitimarum civitatum prætorem designat : Herodem, illi ætate proximum, admodum adolescentem, Galilææ præficit. Qui cum generoso esset animo, magistratu in virtutis materiam converso, Ezechiam latronum ducem cum magno globo Syriam finitimam prædantem, comprehensum, ejusque sociorum plurimos occidit. Unde Syris charus, etiam in Sexti Cæsaris, qui cognatus Magni Cæsaris Syriæ præturam gerebat, notitiam pervenit. Est et Phasaelus fratrem æmulatus. Quæ res effecerunt, ut Antipater et a gente Judaica regio honore coleretur, et una cum filiis procerum invidiam susciperet, metuen-

A ἑαυτοῦ. Καὶ μάχης αὐτοῖς πρὸς Ῥωμαίους συγκροτηθείσης, ἡττῶνται Ἰουδαῖοι, καὶ φεύγουσι· καὶ οἱ μὲν κτείνονται, σκεδάννυνται δὲ οἱ λοιποί. Ἀριστόβουλος δὲ μετὰ χιλίων εἰς Μαχαιροῦντα συνέφυγε μετὰ τοῦ παιδὸς Ἀντιγόνου, συναποδράντος ἐκ Ῥώμης αὐτῷ. Μετὰ δὲ δύω ἡμέρας τραυματισθεὶς ἑάλω, καὶ σὺν τῷ υἱῷ Ἀντιγόνῳ αἰχμάλωτος πρὸς Γαβήνιον ἄγεται, καὶ ἀναπέμπεται αὖθις εἰς Ῥώμην, καὶ δεθεὶς κατείχετο, βασιλεύσας καὶ ἀρχιερατεύσας ἔτη τρία. Γαβήνιος δὲ ἀπῄει εἰς Αἴγυπτον. Ἐπανελθὼν δὲ ἐκεῖθεν, εὗρε τὸν Ἀριστοβούλου παῖδα Ἀλέξανδρον, στρατεύματι μεγάλῳ τὴν χώραν ἐπιόντα, καὶ ὅσοις ἐντύχοι τῶν Ῥωμαίων πάντας κτιννύοντα. Συμβαλὼν οὖν τούτῳ περὶ τὸ Ἰταβύριον ὄρος, τρισμυρίους ἄγοντι Ἰουδαίους, κτείνει περὶ μυρίους. Καταστησά-B μενος δὲ τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις, ὡς ὁ Ἀντίπατρος ἤθελε, καὶ ἄλλα δὲ στρατηγήσας ἔργα μεγάλα, εἰς Ῥώμην ἀπῆρε, Κράσσῳ παραδοὺς τὴν ἀρχήν. Οὗτος δὲ ὁ Κράσσος, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐλθὼν, τὰ ἐν τῷ ἱερῷ χρήματα, ὧν οὐχ ἥψατο ὁ Πομπήϊος (ἦσαν δὲ δισχίλια τάλαντα), πάντα ἀφείλετο, καὶ τὸν ναὸν περιδύσας τὸν κόσμον πάντα ἐσύλησεν, εἰς τάλαντα χρυσοῦ ὀκτακισχίλια ἀριθμούμενον. Ἔλαβε δὲ καὶ δοκὸν σφυρήλατον, ἐκ χρυσοῦ μνῶν τριακοσίων πεποιημένην. Ἡ δὲ μνᾶ παρ' Ἰουδαίοις ἕλκει λίτρας δύω καὶ ἡμίσειαν. Ταῦτα λαβὼν, ἐπὶ Πάρθους ἐξώρμησε, καὶ ἐφθάρη σὺν τῷ στρατεύματι. Κάσσιος δὲ, εἰς Συρίαν ἐκεῖθεν φυγὼν, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀνέβη. Μέγα γοῦν παρ' αὐτῷ δεδύνητο ὁ Ἀντίπατρος, καὶ C παρὰ Ἰδουμαίοις, παρ' οἷς ἄγεται (35) γυναῖκα ἐξ Ἀραβίας, Κύπρον ὄνομα, ἐξ ἧς αὐτῷ τέσσαρες ἐγένοντο υἱοὶ, Φασάηλος καὶ Ἡρώδης, Ἰωσὴφ καὶ Φερώρας, καὶ θυγάτηρ Σαλώμη. Χρόνῳ δὲ ὕστερον Καῖσαρ Ἰούλιος Γάϊος κατασχὼν τὴν Ῥώμην, μετὰ τὸ Πομπήϊον καὶ τὸ πλέον τῆς συγκλήτου ἐκεῖθεν φυγεῖν, λύσας τὸν Ἀριστόβουλον, εἰς Συρίαν ἔπεμψε σὺν στρατεύματι. Ἀλλὰ φθάσαντες οἱ τὰ Πομπηΐου φρονοῦντες φαρμάκῳ τὸν Ἀριστόβουλον διαφθείρουσι. Σκηπίων δὲ, ἐπιστείλαντος αὐτῷ Πομπηΐου, τὸν Ἀριστοβούλου Ἀλέξανδρον ἐπελέκισε. Μετὰ δὲ τὸν Πομπηΐου θάνατον Καίσαρι πολεμοῦντι κατ' Αἴγυπτον, εἰς πολλὰ χρήσιμον ἑαυτὸν παρέσχεν Ἀντίπατρος, ὥστε τὸν Καίσαρα κεχρῆσθαι αὐτῷ εἰς πάντα τὸν πόλεμον, ὅπου καὶ τρωθῆναι συμβέβηκεν D αὐτόν. Ἐλθὼν δὲ καὶ Ἀντίγονος τότε ὁ Ἀριστοβούλου πρὸς Καίσαρα, ἐδεῖτο λαβεῖν οἶκτον αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς ἐκβεβλημένου, καὶ τοῦ πατρὸς ἀνεμίμνησκε, καὶ ὡς δι' αὐτὸν ἀποθάνοι. Παρὼν δὲ καὶ ὁ Ἀντίπατρος ἀπελογεῖτο. Δοξάντων δὲ τῶν λόγων αὐτοῦ ἐπικρατεστέρων, ὁ Καῖσαρ Ὑρκανῷ μὲν τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπεβεβαίωσεν, Ἀντίπατρον δὲ ἀπέδειξε τῆς Ἰουδαίας ἐπίτροπον. Ὡς δὲ Καῖσαρ εἰς τὴν Ῥώμην ἀπῄει, ὁ Ἀντίπατρος τὰ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν καθίστα. Βραδὺν δὲ ὁρῶν καὶ νωθῆ τὸν Ὑρκανὸν, Φασάηλον μὲν τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων, Ἱεροσολυμιτῶν καὶ τῶν πέριξ στρατηγὸν ἀποδείκνυσι· τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(35) *Παρ' οἷς ἄγεται.* Ita mss. et Josephus lib. XIV, παρ' ὧν.

δὲ μετ' αὐτὸν Ἡρώδην, ὄντα λίαν νεώτατον, τῆς **A** Γαλιλαίας προὐστήσατο. Γενναῖος δ' ὢν ὁ Ἡρώδης τὸ φρόνημα, ἀφορμὴν εἰς ἐπίδειξιν ἀρετῆς τὴν ἀρχὴν ἐποιήσατο, καὶ τὸν ἀρχιλῃστὴν Ἐζεκίαν σὺν μεγάλῳ στίφει τὰ προσεχῆ τῆς Συρίας ληϊζόμενον συλλαβὼν, κτείνει, καὶ πλείστους τοὺς σὺν αὐτῷ· ὅθεν τοῖς Σύροις πεφίλητο. Ἐγένετο δὲ διὰ τοῦτο καὶ Σέξτῳ Καίσαρι γνώριμος, ὄντι τοῦ μεγάλου Καίσαρος συγγενεῖ, καὶ ἄρχοντι τῆς Συρίας. Ζηλοῖ δὲ τὸν ἀδελφὸν καὶ Φασάηλος. Ταῦτα δὲ ἐποίει τιμῆς ὑπὸ τοῦ ἔθνους τυγχάνειν βασιλικῆς τὸν Ἀντίπατρον. Οἱ δὲ ἐν τέλει τῶν Ἰουδαίων διὰ ταῦτα ἐβάσκαινον τῷ Ἀντιπάτρῳ καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ ἐδεδίεσαν, ὁρῶντες βίαιον καὶ τολμηρὸν τὸν Ἡρώδην, καὶ τυραννίδος ἐρῶντα, καὶ κατηγόρουν Ἀντιπάτρου πρὸς Ὑρκανὸν, καὶ ἠρέθιζον κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων **B** αὐτοῦ, λέγοντες μὴ ἐπιτρόπους εἶναι τῶν τῆς βασιλείας πραγμάτων, ἀλλὰ δεσπότας. Καὶ γὰρ τὸν Ἡρώδην κτεῖναι τὸν Ἐζεκίαν, καὶ πολλοὺς τῶν σὺν ἐκείνῳ, τοῦ νόμου ἀπειρηκότος, ἄνθρωπον ἀναιρεῖσθαι, κἂν πονηρὸς εἴη, εἰ μὴ πρότερον ὑπὸ τοῦ συνεδρίου κατακριθῇ. Ὑρκανὸς δὲ τούτοις ἠρέθιστο εἰς ὀργήν· προσεξῆψαν δὲ τὴν ὀργὴν καὶ αἱ μητέρες τῶν ὑπὸ Ἡρώδου πεφονευμένων, παρακαλοῦσαι ἵνα δίκας ὑπόσχῃ τῶν πεπραγμένων. Κινηθεὶς οὖν ὁ Ὑρκανὸς, Ἡρώδην ἐκάλει δικασόμενον. Ὁ δὲ ἧκε μετὰ στίφους ἀποχρῶντος αὐτῷ, ὥστε μὴ γυμνὸν καὶ ἀφύλακτον ἰέναι πρὸς δίκην. Ἐλθὼν δὲ ἐν τῷ συνεδρίῳ μετὰ τοῦ στίφους, κατέπληξεν ἅπαντας, καὶ οὐδεὶς ἐθάῤῥει κατηγορεῖν αὐτοῦ, ἀλλ' ἦν ἀπορία τοῦ τί χρὴ ποιεῖν. **C** Εἷς δέ τις, Σαμαῖος ὀνόματι, δίκαιος ἀνὴρ, καὶ πεποιθὼς ὡς λέων, εἶπεν· *Ὦ ἄνδρες, οὐκ οἶδά τινα τῶν κεκλημένων εἰς δίκην οὕτω παραστάντα, οὔτε ὑμεῖς, οἶμαι. Ἀλλὰ πᾶς κριθησόμενος, δεδιότος παρίσταται σχήματι. Ὁ δὲ βέλτιστος Ἡρώδης, φόνων δίκην φεύγων, ἕστηκε, περὶ αὐτὸν ἔχων ὁπλίτας, εἰ κατακριθείη κατὰ τὸν νόμον, κτενοῦντας ἡμᾶς. Ἀλλ' Ἡρώδην μὲν οὐ μεμψαίμην, ὑμᾶς δὲ τοσαύτην ἄδειαν παρασχόντας αὐτῷ. Ἴστε τοίνυν δίκαιον τὸν Θεὸν, καὶ ὡς οὗτος ὃν νῦν διʼ Ὑρκανὸν ἀπολῦσαι βούλεσθε, κολάσει ὑμᾶς ποτε, καὶ αὐτὸν Ὑρκανόν.* Ὅτι δὲ ταῦτα εἰς ἔργον ἐξέβη, δηλώσει προϊὼν ὁ λόγος. Ὑρκανὸς δὲ εἰς ἄλλην ἡμέραν τὴν δίκην ὑπερέθετο, καὶ λάθρα ὑπέθετο τῷ Ἡρώδῃ τὴν πόλιν ὑπεξελθεῖν. Καὶ ὁ μὲν ἀπῄει, οἱ δὲ τοῦ συνεδρίου ἠγανάκτουν. Σέξτου δὲ τὴν στρατηγίαν τῆς Κοίλης Συρίας χρημάτων τῷ Ἡρώδῃ ἀποδομένου, οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ παρῆλθε. Καὶ ἧκεν Ἡρώδης σὺν στρατιᾷ ὀργιζόμενος κατὰ Ὑρκανοῦ, ὅτι ὅλως εἰς δίκην ἐκλήθη. Ἐκώλυσαν δὲ αὐτὸν τοῖς Ἱεροσολύμοις προσβαλεῖν ὁ πατὴρ καὶ ὁ ἀδελφός.

A tium Herodem, quem violentum, audacem, atque imperii cupidum cernerent. Itaque Antipatrum apud Hyrcanum accusant, et hominem contra illum et filios ejus concitant: neque enim curatores esse regiarum functionum, sed dominos. Nam ab Herode Ezechiam cum multis occisum esse: cum legibus cautum sit, ne quis, quamvis improbus, sine concilii sententia condemnetur. Hyrcanus cum his verbis, tum matrum interfectorum querelis illum ad supplicium flagitantium, ira commotus, Herodem ad causam dicendam accersit. Is vero cum justa cohorte venit, ne nudus et incustoditus in jus iret: et sic prætorium ingressus, ita omnes terruit, ut nemine accusare auso, omnes ambigerent quid agendum esset. Unus tamen nomine Semeas, vir **B** justus, et leonina præditus fiducia, dixit: *Equidem, viri, non memini quemdam in jus vocatum sic astitisse: nec vos, opinor. Omnes enim rei habitum metuentium præ se ferre solent. At Herodes ob cædes perpetratas in judicium vocatus, armatos secum adduxit, qui nos, si ex lege damnatus fuerit, occidant: Ego tamen non illum reprehenderim, sed vos, qui tantam ei licentiam dederitis. Scitote igitur, justum esse Deum: et quem vos nunc in Hyrcani gratiam absolvetis, ei et vos et ipsum Hyrcanum olim pœnas daturos.* Hanc orationem ipso eventu esse comprobatam, in progressu historiæ **227** apparebit. Hyrcanus vero judicio in alium diem rejecto, Herodem monuit ut urbe excederet: quo abeunte, **C** concilium indignabatur. Sed Herodes, redempta a Sexto Syriæ prætura, non multo post cum exercitu venit, Hyrcano iratus quod omnino in jus vocatus esset, Hierosolyma oppugnaturus, ni pater et frater ejus impetum repressissent.

Η'. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐν τούτοις ἦν· **D** τὰ δὲ κατὰ τὴν Συρίαν τετάρακτο ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Βάσσος Κικίλιος, εἷς τῶν τὰ Πομπηΐου φρονούντων, κτείνει μὲν Σέξτον Καίσαρα δι' ἐπιβουλῆς, αὐτὸς δὲ τῶν πραγμάτων ἐκράτει. Τῶν δὲ Καίσαρος Ἰουλίου στρατηγῶν κατὰ Βάσσου ὡρμηκότων ὁ Ἀντίπατρος αὐτοῖς διὰ τῶν υἱῶν συνεμάχησε, μεμνημένος ὧν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος εὐηργέτητο. Τριβομένου δὲ τοῦ καιροῦ ἐν τῷ πολέμῳ, Μάρκος ἦλθεν ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν Σέξτου ἀρχήν. Ὁ δέ γε Καῖσαρ ὑπὸ τῶν περὶ Βροῦτον καὶ Κάσσιον ἐν Ῥώμῃ κτείνεται. Πολέμου δὲ συνεῤῥωγότος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Καίσαρος, καὶ τῶν ἐν τέλει ἐπὶ στρατιᾶς συλλογὴν ἄλλων ἀλλαχῆ διεσπαρμένων, Κάσσιος ἀφικνεῖται εἰς Συρίαν, καὶ περιιὼν ταύτην, ὅπλα καὶ στρατιώτας συνήθροιζε, καὶ ἐφορολόγει βαρύτατα, καὶ ἐξ Ἰου-

VIII. Hoc Judææ statu Syria turbata est tali de **D** causa. Bassus Cæcilius, Pompeianæ factionis, Sexto Cæsare per insidias occiso, rerum potiebatur: quem cum Julii Cæsaris duces persequerentur, Antipater Cæsariani beneficii memor, opem eis per filios tulit. Dum autem eo bello tempus teritur, Marcus ad Sexti præturam suscipiendam Roma venit, ubi Cæsar interea per Brutum et Cassium occiditur: ob cujus necem bello exorto, et proceribus ad colligendos exercitus aliis alio dispersis, Cassius in Syriam venit ad arma et milites comparandos, maxima tributa, et e sola Judæa DCC talenta postulans, quorum exactionem Antipater utrique filio scorsim mandavit. Ac Herodes cum prior, quantum jussus fuerat, Cassio obtulisset, in amicitiam ejus est receptus. Malichus vero a Cas-

sio fuisset occisus, nisi Hyrcanus ejus iram, intercessore Antipatro, c talentis placasset. Verum Cassio jam ex Judæa digresso Malichus Antipatro insidias struit, quod eo sublato Hyrcani principatus in tuto collocandus esset. Quod cum Antipatrum haud lateret, quamvis ille ejuraret facinus, se contra illum muniebat. Marcus etiam Syriæ præter parum abfuit quin Malichum tolleret, ni is quoque salutem ejus precibus Antipatri condonasset. Cassius porro et Marcus exercituum quos coegerant cura Herodi mandata, promiserunt, se confecto bello, quod tum adversus Antonium et adolescentem Cæsarem parabatur, eum Judææ regem creaturos. Eodem tempore Malichus corrupto Hyrcani, apud quem uterque epulabatur, pincerna, Antipatrum veneno sustulit: sed cum filii ejus insidias cognovissent, inficiatus est facinus. Cum autem Herodes necem patris statim ulcisci vellet, Phasaelus dolo **228** Malichum circumvenire potius duxit, ne intestini belli causam præberent. Se igitur inficiationi Malichi fidem habere simulant. Herodem vero ad festum cum exercitu venientem, Hyrcanus Malichi impulsu, urbis ingressu prohibuit, per eam causam, ne turba peregrina populo puritatem servanti misceretur. At ille, spretis illius verbis, noctu urbem ingreditur: et Malichus simulationem adhuc urget, Antipatrum deplorando, et ut amicum inclamando, sed clam custodia corpus munit. Laodicæa porro capta a Cassio, uterque ad eum proficiscitur: ac Herodes id operam dabat, ut Malichus ibi pœnas lueret. Ille vero id agi suspicatus, filium qui Tyri obses erat, suffurari, ac in Judæam proficisci et regnum occupare cogitabat. Sed Herodes Malichi consilio sagaci conjectura indagato, nuntio clam Tyrum misso, tribunis militum persuadet, ut ad illum egrediantur, eumque occidant. Nam a Cassio jam præscriptum habebant, ut Herodi ad res justas adjumento essent. Ita Malicho ab eis prope urbem confosso, Hyrcanus præ metu obmutuit. Deinde cum sibi reddito, id Cassii jussu factum esse responderetur, probavit cædem, illum improbum fuisse hominem et patriæ insidiatorem testatus.

A δαίας ἑπτακόσια τάλαντα ἀργυρίου ἐπράξατο, ὧν τὴν εἴσπραξιν ὁ Ἀντίπατρος τοῖς υἱοῖς ἀμφοῖν κατεμέρισεν. Ὁ οὖν Ἡρώδης πρῶτος ὅσα ἦν αὐτῷ προστεταγμένον, Κασσίῳ προσενεγκών, φίλος ἦν αὐτῷ ἐς τὰ μάλιστα. Ἀνῃρέθη δ' ἂν ὑπὸ Κασσίου ὁ Μάλιχος (36), εἰ μὴ ὁ Ὑρκανὸς ἐπέσχεν αὐτῷ τὴν ὁρμήν, ἑκατὸν ταλάντοις δεξιωσάμενος δι' Ἀντιπάτρου αὐτόν. Ἤδη δὲ Κασσίου μεταστάντος τῆς Ἰουδαίας, Ἀντιπάτρῳ Μάλιχος ἐπεβούλευεν, ὡς εἰ οὗτος φθαρείη, ἀσφαλείας ἐσομένης τῷ Ὑρκανῷ περὶ τὴν ἀρχήν. Ταῦτα δ' οὐκ ἐλάνθανε τὸν Ἀντίπατρον, ἀλλ' ἠσφαλίζετο ἑαυτόν, καὶ ὁ Μάλιχος ἠρνεῖτο μεθ' ὅρκων. Μάρκος δ' ἐν τῇ Συρίᾳ στρατηγῶν (37) μικροῦ ἀνεῖλεν ἂν τὸν Μάλιχον, εἰ μὴ Ἀντίπατρος παρακαλέσας αὐτὸν περιέσωσε. Κάσσιός γε μὴν καὶ Μάρκος,
B ἀθροίσαντες στρατιάν, τῷ Ἡρώδῃ τὴν ἐπιμέλειαν ἐνεχείρισαν, στρατηγὸν αὐτὸν Κοίλης Συρίας ποιήσαντες, ὑποσχόμενοι καὶ βασιλέα τῆς Ἰουδαίας ἀναδεῖξειν μετὰ τὸν πόλεμον, ὃς τότε πρὸς Ἀντώνιον καὶ τὸν νέον Καίσαρα συγκεκρότητο· ὅτε καὶ Μάλιχος, τὸν Ὑρκανοῦ οἰνοχόον χρήμασιν ὑπελθών, φαρμάκῳ κτείνει Ἀντίπατρον. Παρὰ γὰρ Ὑρκανῷ εἱστιῶντο ἑκάτεροι. Γνόντων δὲ τὴν ἐπιβουλὴν τῶν Ἀντιπάτρου υἱῶν, ὁ Μάλιχος ἔξαρνος ἦν. Τῷ μὲν οὖν Ἡρώδῃ εὐθὺς ἐδόκει τὸν φόνον τοῦ πατρὸς ἐκδικεῖν· ὁ δέ γε Φασάηλος δόλῳ μᾶλλον ἤθελε τὸν Μάλιχον μετελθεῖν, ἵνα μὴ ἐμφυλίου πολέμου γένωνται αἴτιοι. Πιστεύειν οὖν τῇ ἀρνήσει τοῦ Μαλίχου ὑπεκρίνοντο. Ἐνστάσης ἑορτῆς ἐν Ἱεροσολύμοις, ἦκεν
C Ἡρώδης μετὰ στρατιᾶς εἰς τὴν πόλιν· Ὑρκανὸς δέ, Μαλίχῳ πεισθείς, ἐκώλυεν αὐτῷ τὴν εἰς τὴν πόλιν εἴσοδον, προφάσει τοῦ μὴ δεῖν ὄχλον ἀλλοδαπὸν ἀναμίγνυσθαι τῷ πλήθει ἁγνεύοντι. Ὁ δέ, μὴ φροντίσας τῶν λόγων, εἴσεισι νυκτὸς εἰς τὴν πόλιν. Μάλιχος δ' ἔτι τῆς ὑποκρίσεως εἴχετο, δακρύων τὸν Ἀντίπατρον, καὶ ὡς φίλον ἀνακαλούμενος, κρύφα δὲ ἐποιεῖτο τοῦ σώματος φυλακήν. Ἑλόντος δὲ Κασσίου τὴν Λαοδίκειαν, ἄμφω πρὸς αὐτὸν ἀπῄεσαν· καὶ Ἡρώδης μὲν ἐκεῖ τίσαι δίκας τὸν Μάλιχον ἐταμίευεν· ὁ δὲ ὑποπτεύσας τὸ πρᾶγμα τοῦ παιδὸς αὐτῷ ὁμηρεύοντος ἐν Τύρῳ, ἐμελέτησε τοῦτον ὑποκλέψαι, καὶ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπᾶραι, καὶ τὴν ἀρχὴν κατασχεῖν. Ἡρώδης δὲ τὴν γνώμην τοῦ Μαλίχου ὑπονοήσας, προπέμψας εἰς Τύρον λάθρα, πείθει τοὺς χιλιάρχους πρὸς Μάλιχον ἐξελθεῖν, καὶ διαφθεῖραι αὐτόν. Ἤδη γὰρ αὐτοῖς παρὰ Κασσίου προώριστο συμπράττειν Ἡρώδῃ ἐπὶ δικαίαν πρᾶξιν. Οἱ δέ, πλησίον τῆς πόλεως αὐτῷ ὑπαντήσαντες, κατακεντοῦσιν αὐτόν. Ὑρκανὸς δὲ ὑπὸ φόβου ἄφωνος ἦν. Ἀνενεγκὼν δὲ ἠρώτα, ὅπως ἀνῄρηται Μάλιχος· καὶ ἀκούσας ὅτι Κασσίου προστάξαντος, ἐπῄνεσε τὴν πρᾶξιν, πονηρὸν εἰπὼν εἶναι καὶ τῆς πατρίδος ἐπίβουλον.

IX. Cassio ex Syria adversus Antonium profecto, Herodes variis in locis rem bene gessit, et Antigonum Aristobuli filium fines Judææ jam in-

D Θ'. Κασσίου δὲ ἐκ Συρίας ἀπάραντος πρὸς Ἀντώνιον, ὁ Ἡρώδης ἐν διαφόροις ἠρίστευσε. Καὶ τῷ Ἀριστοβούλου δὲ υἱῷ Ἀντιγόνῳ ἄρτι τῶν ἄκρων

Variæ lectiones et notæ.

(36) *Ἀνῃρέθη δ' ἂν ὑπὸ Κασσίου ὁ Μάλιχος.* Josephus lib. XIV: Τὰ δὲ Μαλίχῳ κακοήθως πρὸς αὐτὸν διακειμένῳ, τὰ δ' ἄλλοις προσέταξεν εἰσπράττεσθαι. *Pecuniam partim Malicho, a quo insidiæ et struebantur, partim aliis exigendam mandavit.* Noster auctor (si nihil deest) ex abrupto hanc clausulam nescio quo pacto inseruit, ut non intelligatur, cur Malicho iratus fuerit Cassius. Sed ex Josepho apparet, pecuniam segnius exactam causam fuisse iracundiæ. W.

(37) *Μάρκος δ' ἐν τῇ Συρίᾳ στρατηγῶν.* Quis Marcus? inquit Wolfius. Antonius, an Brutus, an alius? Josephus etiam tantum prænomen hoc posuit.

ἐπιβάντι τῆς Ἰουδαίων γῆς (38) ὑπαντήσας, μάχῃ A ἐνίκησε, καὶ τῶν ὁρίων ταύτης ἐξέωσεν. Ὅθεν ἀφικόμενον εἰς Ἱεροσόλυμα ἐστεφάνου ὅ τε δῆμος καὶ Ὑρκανός· μνηστεύεται δὲ καὶ τὴν Ὑρκανοῦ θυγατριδῆν, Ἀλεξάνδρου δὲ θυγατέρα, τοῦ Ἀριστοβούλου παιδός. Εἶχε δὲ πρότερον ἑτέραν γυναῖκα δημότιν, Δωρίδα καλουμένην, ἐξ ἧς αὐτῷ παῖς Ἀντίπατρος γίνεται, τῶν ἄλλων πρεσβύτερος. Ἀντωνίου δὲ καὶ Καίσαρος Κάσσιον καὶ Βροῦτον περὶ Φιλίππους νενικηκότων, ὁ μὲν ἐπὶ Γαλλίας ἐχώρει, πρὸς δὲ τὴν Ἀσίαν Ἀντώνιος. Γενομένῳ δ' ἐν Βιθυνίᾳ, πανταχόθεν ἀπήντων πρεσβεῖαι. Παρῆσαν δὲ καὶ Ἰουδαῖοι, κατηγοροῦντες Φασαήλου τε καὶ Ἡρώδου. Ἐλθόντα δὲ τὸν Ἡρώδην ἐπὶ ἀπολογίᾳ, διὰ τιμῆς ἦγεν Ἀντώνιος. Καὶ οὐδὲ λόγου ἠξίωντο οἱ κατήγοροι, χρή- B μασι ταῦτα τοῦ Ἡρώδου πριαμένου παρ' Ἀντωνίου. Ἐλθόντι δ' εἰς Ἔφεσον Ἀντωνίῳ ἔπεμψεν Ὑρκανὸς στέφανον χρυσοῦν, καὶ ἠξίου τοὺς Ἰουδαίους οὓς ᾐχμαλώτισε Κάσσιος, οὐ νόμῳ πολέμου, ἐλευθέρως ἀπολυθῆναι, καὶ τὴν χώραν ἀποδοθῆναι, ἣν αὐτοὺς ἀφείλετο Κάσσιος. Δικαίαν οὖν εἶναι κεκρικὼς τὴν ἀξίωσιν, εἰς ἔργον ἐκβῆναι προσέταξε. Μετὰ ταῦτα εἰς Συρίαν παραγενομένῳ τῷ Ἀντωνίῳ, καὶ ὑπὸ τῶν τῆς Κλεοπάτρας ἐρώτων κεκρατημένῳ προσίασιν ἄνδρες ἑκατὸν, Ἰουδαίων οἱ δυνατώτατοι, καὶ κατηγόρουν Ἡρώδου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, παρόντος καὶ Ὑρκανοῦ. Ἀντώνιος δὲ πυνθάνεται Ὑρκανοῦ, πότεροι τοῦ ἔθνους προΐστανται ἄμεινον· καὶ ὃς τοὺς περὶ Ἡρώδην εἶπεν, ὧν αὐτῷ κηδεστής. Ὁ γοῦν Ἀντώνιος, οἰκείως πρὸς αὐτοὺς ἔχων διὰ τὴν τοῦ C πατρὸς αὐτῶν ξενίαν, καὶ ἄμφω τετράρχας ὠνόμασε, καὶ τὰ Ἰουδαίων αὐτοῖς ἐπέτρεψε πράγματα· καὶ δέκα δήσας τῶν κατηγόρων, ἔκτεινεν ἂν αὐτοὺς, εἰ μὴ οἱ ἀδελφοὶ παρῃτήσαντο. Αὖθις δὲ χίλιοι περὶ Τύρον τῷ Ἀντωνίῳ ὑπήντησαν. Ὁ δὲ δώροις προκατειλημμένος, τῷ κατὰ τόπον ἄρχοντι κολάσαι τοὺς Ἰουδαίους ἐκέλευσεν, ὡς νεωτερίζοντας. Ὁ δὲ Ἡρώδης ἀπιέναι ταχὺ αὐτοῖς συνεβούλευεν, ἵνα μὴ μεγάλου πειρασθῶσι κακοῦ. Ὡς δ' οὐχ ὑπήκουον, ἐκδραμόντες οἱ Ῥωμαῖοι, τινὰς μὲν ἀπέκτειναν, πολλοὺς δ' ἐτραυμάτισαν· καὶ οἱ λοιποὶ διαφυγόντες ἡσύχαζον. Τοῦ δὲ δήμου καταβοῶντος Ἡρώδου, παροξυνθεὶς ὁ Ἀντώνιος τοὺς δεδεμένους ἀπέκτεινεν. Ἀντίγονος δὲ Πακόρῳ τῷ Πάρθων βασιλεῖ ὑπισχνεῖται D χίλια δώσειν τάλαντα, καὶ γυναῖκας πεντακοσίας, εἰ τὴν ἀρχὴν Ὑρκανὸν ἀφέλωνται, καὶ παραδῶσιν αὐτῷ, καὶ τοὺς περὶ Ἡρώδην ἀνέλοιεν. Διὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν κατάγοντες Ἀντίγονον οἱ Πάρθοι ἐστράτευσαν· οἷς πολλάκις οἱ περὶ Ἡρώδην συμμίξαντες ἐκράτουν. Ὁ δὲ τῶν Πάρθων βασιλεὺς (39) σὺν ὀλίγοις ἱππεῦσιν εἰς τὴν πόλιν ἧκεν, ὡς τάχα κατευνάσων τὴν στάσιν, τὸ δ' ἀληθὲς ὡς Ἀντιγόνῳ συμπράξων. Φασαήλου δὲ ξενίσαντος

gressum, prælio victor, finibus regionis expulit. Unde Hierosolyma veniens, et a populo et ab Hyrcano coronatur: cujus ex filia neptem, Alexandri Aristobuli filii natam, uxorem ducit, cum prius etiam Doridem popularem suam uxorem haberet, e qua filium natu maximum Antipatrum susceperat. Antonius et Cæsar Bruto et Cassio ad Philippos victis, alter in Galliam abit, Antonius in Asiam: qui cum Bithyniam attigisset, undique legationes ad eum venerunt. Aderant et Judæi, Phasaelum et Herodem accusaturi. Herodem vero sui defendendi causa eo profectum, et munera offerentem, Antonius honorifice excepit, ne dicendi quidem potestate data accusatoribus. Inde Ephesum progresso Antonio, Hyrcanus auream 229 coronam misit, petens, ut Judæos, quos Cassius contra belli morem cepisset, liberaret, et agros ab eodem ademptos restitueret. Cujus postulatis, qui ea æqua judicaret, Antonius satisfieri jussit. Deinde in Syriam profectum, et Cleopatræ amore captum, Judæorum centum viri potentissimi conveniunt, Herodem et Phasaelum accusantes, Hyrcano etiam præsente. Qui rogante Antonio, utri populo rectius præessent, respondit, Phasaelum et Herodem, ut cujus socer esset. Proinde Antonius, ob paternum hospitium eis amicus, utrumque tetrarcham appellavit, Judææ administratione illis mandata: ac decem ex accusatoribus in vincula conjectos occidisset, nisi fratres pro eis deprecati essent. Rursus mille viri circa Tyrum Antonio occurrerunt. Is vero muneribus jam ante conciliatus, ejus loci præfecto mandavit, ut Judæos tanquam novis rebus studentes supplicio afficeret. Herodes vero eos monuit, ut abire maturarent, ne grave malum experirentur: qui cum non auscultassent, Romani impetu in eos facto quosdam occiderunt, multos vulnerarunt, maxima vero pars evitato periculo quievit. Populo autem contra Herodem vociferante, irritatus Antonius, vinctos interfecit. Enimvero Antigonus Pacoro Parthorum regi mille talenta et D mulieres pollicitus, si principatum Hyrcano ademptum sibi daret, et Herodem cum suis tolleret: a Parthis in Judæam reductus est, quos Herodiani sæpius vicerunt. Sed rex Parthorum cum paucis equitibus urbem ingressus, per speciem componendæ seditionis, revera ut Antigono opem ferret, Phasaelo hospiti suo persuadet ut ad Barzapharmanem legatus eat. Phasaelus et Hyrcanus legati eunt, duce eos comitante, sed Herode non probante. Ac principio a Barzapharmane sincere accepti, post insidiis appetiti sunt, Phasaelo suspectos habente barbaros, cum se noctu clam custodiri animad-

Variæ lectiones et notæ.

(38) *Ἄρτι τῶν ἄκρων ἐπιβάντι τῆς Ἰουδαίων γῆς.* Ἄκρα, sive montana, sive extremos fines et limites significant. W.

(39) *Ὁ δὲ τῶν Πάρθων βασιλεύς.* Josephus æque obscurus est in hac Parthica expeditione, ut videatur κυκεῶνα potius miscuisse, quam rem explicasse. W.

vertorent, atque etiam indicatum esset, fuisse comprehendendos, nisi id barbari distulissent, donec Herodes a Parthis qui Hierosolymis essent caperetur, ne cognito ipsorum statu elaberetur. Ac Phasaelo quidam suaserunt, ut statim **230** aufugeret. Ophellius etiam, quod mare in propinquo esset, naves ad fugam pollicebatur. Sed cum is Hyrcanum deserere nollet, ambo comprehensi vinciuntur. Quo Herodes cognito, militibus suis, matre, sorore, desponsa sibi Hyrcani filia, ejusque matre noctu assumptis, cum omni comitatu versus Idumæam abit, deceptis hostibus. Cum autem vehiculo in itinere everso, mater ejus de vita periclitaretur, parum abfuit quin sibi ipsi manus afferret. Qua recreata, et ut tempus ferebat, curata, ad Masadam castellum strenue pergit : interim etiam et Parthis persequentibus, et Judæis insidiantibus superatis. Jam quia tanta multitudo eum comitabatur, quam Masada castellum, quo properabat, omnem capere non posset : majori parte dato viatico dimissa, cum expeditis et maxime necessariis castellum ingreditur, ibique mulieribus et ministris cum sufficienti commeatu relictis, ipse ad Arabiæ Petram contendit. Mane Parthi cum aliis Hierosolymitarum ædibus, tum ipsa regia direptis, sola Hyrcani pecunia, quæ ad LXXX talenta erat, intacta, agros quoque vastarunt.

A αὐτὸν, πεἰθει τὸν Φασάηλον, παρὰ Βαρζαφαρμάνην ἐλθεῖν πρεσβεύοντα. Καὶ ᾤχοντο Ὑρκανὸς καὶ Φασάηλος πρεσβεύοντες, Ἡρώδου μὴ συναινοῦντος· ὁ δὲ στρατηγὸς προὔπεμπε σφᾶς. Καὶ ὁ Βαρζαφαρμάνης (40) τὸ μὲν πρῶτον γνησίως σφᾶς ὑπεδέξατο, ἔπειτα ἐπεβούλευε. Καὶ οἱ περὶ Φασάηλον ἐν ὑποψίαις ἦσαν κατὰ τῶν βαρβάρων. Ἔγνων δὲ καὶ νύκτωρ λάθρα παρ' αὐτῶν φυλασσόμενοι. Μεμήνυτο δ' αὐτοῖς ὅτι καὶ συνελήφθησαν ἄν, εἰ μὴ ὑπερετίθεντο οἱ βάρβαροι, μέχρις ἂν Ἡρώδης τοῖς ἐκεῖ Πάρθοις ληφθείη, μὴ τὰ περὶ αὐτῶν μαθὼν διαφύγοι. Φασαήλῳ μὲν οὖν τινες συνεβούλευον εὐθὺς παριππάσασθαι· Ὀφέλλιος δὲ καὶ πλοῖα πρὸς τὴν φυγὴν ὑπισχνεῖτο, ἐγγὺς γὰρ ἡ θάλασσα ἦν. Ὁ δὲ Ὑρκανὸν ἀπολιπεῖν οὐκ ἐβούλετο. Συλλαμβάνονται B οὖν, καὶ δεσμοῦνται. Ἡρώδης δὲ, ταῦτα μαθὼν, οὓς εἶχεν ὁπλίτας παραλαβὼν νυκτὸς, καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν ἀδελφὴν, καὶ τὴν ἐγγεγυημένην αὐτῷ παῖδα τῆς Ὑρκανοῦ θυγατρὸς, καὶ τὴν τῆς μνηστῆς ταύτης μητέρα, τήν τε θεραπείαν πᾶσαν, τὴν ἐπὶ Ἰδουμαίαν ἄπῄει, τοὺς πολεμίους λαθών. Τοῦ ζεύγους δὲ περιτραπέντος ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ κινδυνευούσης ἀποθανεῖν, μικροῦ ἑαυτὸν διεχρήσατο. Ἀνακτησάμενος οὖν τὴν μητέρα, καὶ θεραπείας, ὡς ὁ καιρὸς ἤπειγεν, ἀξιώσας, ἐβάδιζε συντονώτερον πρὸς Μασάδαν τὸ ἔρυμα. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ καὶ πρὸς Πάρθους διώκοντας μαχεσάμενος, καὶ πρὸς Ἰουδαίους αὖθις ἐπιθεμένους αὐτῷ, ἐνίκησε καὶ ἐκράτησε. Τοῦ μέντοι πλήθους τοῦ συνεπομένου αὐτῷ πολλοῦ ὄντος, Τοῦ δὲ τῆς Μασάδας φρουρίου, πρὸς ὅπερ ἠπείγοντο, οὐκ ἐξαρκοῦντος ἅπαντας ὑποδέξασθαι, τοὺς μὲν πλείους ἀπέλυσε, δοὺς σφίσιν ἐφόδια, ὅσοι δὲ ἦσαν κοῦφοι, καὶ τοὺς ἀναγκαιοτάτους ἔχων, εἰς τὸ ἔρυμα παραγίνεται· καὶ ἀφεὶς αὐτόθι τάς τε γυναῖκας καὶ τὴν θεραπείαν ἀρκοῦντα τὰ ἐπιτήδεια ἔχοντας, αὐτὸς ἐπὶ τὴν Πέτραν τῆς Ἀραβίας ἐξώρμησεν. Ἕωθεν δὲ τὰ μὲν ἄλλα τῶν Ἱεροσολυμιτῶν οἱ Πάρθοι διήρπαζον, καὶ αὐτὰ τὰ βασίλεια· μόνων δὲ ἀπείχοντο τῶν Ὑρκανοῦ χρημάτων, ὄντων εἰς ὀγδοήκοντα τάλαντα, καὶ τὴν χώραν δὲ ἐκάκουν οἱ Πάρθοι.

X. Antigonus autem hoc modo in Judæam reductus, Hyrcanum et Phasaelum captivos accipit ; et quia timebat ne populus regnum Hyrcano restitueret, aures ei præcidit, cum lex sacrorum antistites integros esse jubeat. Phasaelus autem cum intellexisset se jugulatum iri, quia manus in vinculis erant, capite saxo illiso necem sibi conscivit, prærepta hosti occidendi voluptate. Sed cum paulo ante quam exspiraret, Herodem fratrem e manibus hostium evasisse audivisset, hilariter est mortuus, ultore et vindice relicto. Herodes autem ad Malchum Arabiæ regem properabat, suo beneficio devinctum, ut ab eo pecuniam ad redimendum fratrem acciperet, quem mortuum esse adhuc ignorabat. Sed cum Malchus ei denuntiasset, ne veniret, sibi enim interdictum esse a Parthis ne illum reciperet : respondit se non adesse ut ei molestiam pareret, sed ut de rebus maxime necessariis colloqueretur. His dictis, in Ægyptum abiit. Atque in eo itinere, quomodo cum fratre **231** actum esset, cognovit. Cum autem Malchus mutata sententia

C Ι'. Ἀντίγονος μὲν οὖν οὕτω καταχθεὶς εἰς τὴν Ἰουδαίαν, Ὑρκανὸν καὶ Φασάηλον δεσμώτας παραλαμβάνει. Φοβούμενος δὲ τὸν Ὑρκανὸν, μὴ τὸ πλῆθος αὐτῷ τὴν βασιλείαν ἀποκαταστήσῃ, ἀποτέμνει αὐτοῦ τὰ ὦτα, τοῦ νόμου τοὺς ἱερᾶσθαι μέλλοντας ὁλοκλήρους εἶναι κελεύοντος. Φασάηλος δὲ, γνοὺς ἑαυτὸν μέλλοντα σφάττεσθαι, ἐπεὶ τὰς χεῖρας δεδέσμητο, πέτρᾳ προσαράξας τὴν κεφαλὴν, ἑαυτὸν ἐξήγαγε τοῦ βίου, τὴν δ' ἐκ τοῦ κτεῖναι αὐτὸν ἡδονὴν ἐστέρησε τὸν πολέμιον. Πρὸ δέ γε τοῦ πάνυ ἐκλιπεῖν ἀκούσας, ὡς διέδρα τοὺς πολεμίους Ἡρώδης ὁ ἀδελφὸς, εὐθύμως ἀπέθανε, καταλιπὼν ἐκδικητὴν καὶ τῶν ἐχθρῶν τιμωρόν. Ἡρώδης δὲ πρὸς Μάλχον τῶν Ἀράβων ἔσπευδε βασιλέα, εὐεργετηθέντα πρόσθεν ὑπ' αὐτοῦ, ὡς παρ' αὐτοῦ ληψόμενος D χρήματα εἰς λύτρον τοῦ ἀδελφοῦ. Οὔπω γὰρ ἦν τὰ κατ' ἐκεῖνον μαθών. Ἀγγείλαντος δὲ τοῦ Μάλχου αὐτῷ διά τινων ἀναχωρεῖν, ὡς τῶν Πάρθων παραγγειλάντων μὴ δέχεσθαι αὐτὸν, ἀπεκρίνατο μηδὲν ἐνοχλήσων ἥκειν, διαλεξόμενος δὲ περὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἄπῄει (41) ἐπ'

Variæ lectiones et notæ.

(40) *Βαρζαφαρμάνης*. Josephus, Βαρζαφάρνης.

(41) *Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπῄει*. Ms. καὶ ὃς ἀπῄει

Αἴγυπτον, καὶ ἀπιὼν τὰ κατὰ τὸν ἀδελφὸν ἤκουσε. A Μάλχῳ δὲ μετεμέλησε, καὶ ἔστειλε τοὺς ἀναστρέψοντας τὸν Ἡρώδην. Ὁ δὲ ποῤῥωτάτω ἦν, καὶ εἰς Αἴγυπτον καταχθεὶς, κἀκεῖθεν εἰς Ῥώμην ἀφικόμενος, Ἀντωνίῳ φράζει τὰ αὐτῷ καὶ τῷ Φασαήλῳ συμβεβηκότα, καὶ ὡς Ἀντίγονος ὑπὸ Πάρθων εἰς τὴν βασιλείαν εἰσήχθη, χρημάτων ὑποσχέσει καὶ γυναικῶν, καὶ τἄλλα ὅσα ἔδρασέ τε καὶ ἔπαθεν. Ἀντώνιον δὲ οἶκτος εἰσέρχεται τῆς Ἡρώδου μεταβολῆς. Καὶ Καῖσαρ διά τε ἄλλα, καὶ χαριζόμενος Ἀντωνίῳ τοῦ Ἡρώδου ὑπεραλγοῦντι, πρὸς συνεργίαν ἑτοιμότερος ἦν. Παραστησάμενος οὖν τῇ βουλῇ τὸν Ἡρώδην, τάς τε τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διεξῄεσαν εὐεργεσίας, καὶ τὴν αὐτοῦ πρὸς Ῥωμαίους ἔλεγον εὔνοιαν. Κατηγόρουν δὲ Ἀντιγόνου, καὶ πολέμιον B ὠνόμαζον καὶ ἄλλοθεν μὲν, καὶ ὅτι παρὰ Πάρθων ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, τοὺς Ῥωμαίους ὑπεριδών. Προσετίθει δὲ ὁ Ἀντώνιος ὅτι καὶ πρὸς τὸν κατὰ Πάρθων πόλεμον Ἡρώδην βασιλεύειν συμφέρει. Καὶ δόξαν πᾶσι, τοῦτο ψηφίζονται. Καὶ ὁ μὲν οὕτω τὴν βασιλείαν εἰλήφει· Ἀντίγονος δὲ τὴν Μασάδαν διόλου ἐπολιόρκει. Οἱ δὲ ἐντὸς αὐτῆς ἐσπάνιζον ὕδατος, ὡς καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἡρώδου τὸν Ἰωσὴφ ἀποδράναι βουλεύεσθαι σὺν διακοσίοις πρὸς Ἄραβας, ἀλλ' ἐπεσχέθη, νυκτὸς γενομένου ὑετοῦ. Βενδίδιος δὲ ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς πεμφθεὶς ἐκ Συρίας Πάρθους ἀνείργειν (42), εἰς Ἰουδαίαν παρέβαλεν, ὡς συμμαχήσων δῆθεν τοῖς πολιορκουμένοις, τὸ δ' ὅλον ὡς παρὰ Ἀντιγόνῳ χρηματισόμενος. Ὁ μὲν οὖν, πληρώσας τὸ βούλημα, ἀνεχώρησε· Σίλωνα δὲ μετὰ μέρους τῆς C στρατιᾶς καταλέλοιπεν, ἵνα μὴ γένηται τὸ λῆμμα κατάφωρον· Ἡρώδης δὲ, ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς Πτολεμαΐδα καταπεπλευκὼς, ἤλαυνεν ἐπ' Ἀντίγονον, δύναμιν ἀθροίσας. Ἑλὼν δ' ἐν τῷ μέσῳ τὴν Ἰόππην, ἵνα μηδὲν εἴη τοῖς ἐχθροῖς ἔρυμα, ἔσπευδεν εἰς Μασάδαν, τοὺς οἰκείους ῥυσόμενος· καὶ τούτους ἀναλαβὼν, πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα παραγίνεται. Συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ τὸ μετὰ Σίλωνος στρατιωτικὸν, καὶ ἐκτὸς ἐστρατοπεδεύσαντο· οἱ δ' ἐντὸς ἀπὸ τοῦ τείχους μαχόμενοι, ἀνεῖργον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πύργων. Καὶ ὁ Σίλων δὲ τῶν οἰκείων στρατιωτῶν τινας καταβοὴν τοῦ Ἡρώδου ἐποίησε διὰ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων, ἐκίνει τε τὸ στρατόπεδον ὡς ἀναχωρήσων. Ταῦτα δ' ἐποίει, τὸν Ἀντίγονον διὰ τὴν δωροδοχίαν αἰδούμενος. D Ἡρώδης δὲ ἠξίου μένειν αὐτὸν, καὶ ἐξορμήσας πλῆθος ἐπιτηδείων ἐκόμισεν, ὥστε μηκέτι ὑπολιπεῖν Σίλωνι τῆς ἀναχωρήσεως πρόφασιν· καὶ οἱ μὲν ἐν ἀφθόνοις ἦσαν. Ἡρώδης δὲ, παραγενόμενος εἰς Σαμάρειαν, ἐκεῖ τήν τε μητέρα καὶ τοὺς ἄλλους οἰκείους κατέθετο. Αὐτὸς δὲ ἐπὶ Γαλιλαίαν ᾤχετο, καὶ προσάγεται πᾶσαν αὐτὴν πλὴν τῶν ἐν τοῖς σπηλαίοις κατοικούντων. Ἦν δὲ τὰ σπήλαια ἐν ὄρεσι πάντῃ ἐξεῤῥωγόσι καὶ πέτραις ὀξείαις ἐμπεφραγμένα. Καὶ τούτων δὲ δυσχερῶς μὲν, ἀλλ' ὅμως ἐκράτησε. Καταστήσας δὲ τὰ αὐτόθι ὁ βασιλεὺς, εἰς

misisset, qui Herodem iter convertere compulerent: ille jam longissime abierat, et ex Ægypto Romam profectus, suos et Phaseli casus Antonio exponit, et ut Antigonus a Parthis in regnum collocatus sit pecuniarum et mulierum pactione, cæteraque quæ ipse tum fecisset, tum perpessus esset. Motus est ob eam fortunæ commutationem Herodis misericordia Antonius. Cæsar quoque tum ob alia, tum in Antonii gratiam casum Herodis perquam dolenter ferentis, alacrior factus ad suffragandum. Igitur Herode in senatum adducto, paterna beneficia, et ipsius erga Romanos benevolentiam commemorant. Antigonum vero ut hostem accusant, cum ob alia, tum quod despectis Romanis regnum a Parthis accepisset: Antonio illud etiam adjiciente, e re publica esse, ob Parthicum bellum, Herodem rerum potiri. Hac sententia ab omnibus approbata, regnum Herodi decernitur: Antigono interea Masadam continenter obsidente. Obsessos aqua jam defecerat: et Josephus Herodis frater cum CC ad Arabes aufugere decreverat, sed nocturna pluvia consilium id discussit. Ventidius porro prætor a Romanis missus ad Parthos Syria pellendos, in Judæam abiit, per speciem obsessis auxiliandi, revera ut ab Antigono pecuniam caperet: ac voti compos factus, recessit, Silone cum parte copiarum relicto, ne largitio deprehenderetur. Herodes vero ex Italia Ptolemaidem transvectus, collecto exercitu, contra Antigonum ducens, obiter Joppe capta, ne qua hostibus munitio relinqueretur, Masadam ad suos tutandos properabat. Iisque receptis, adjunctis etiam Silonis cohortibus, extra Hierosolyma castrametatur. Iis autem qui in urbe erant, ex propugnaculis hostes arcentibus, etiam Silo quosdam e suis subornavit, ut ob commeatus penuriam contra Herodem vociferarentur, castraque movit tanquam recessurus. Id eo faciebat, quod Antigonum ob largitionem verebatur. Herodes vero ab illo petiit, ut maneret, et commeatus copiam attulit, ne qua Siloni causa discessus relinqueretur. **232** Cum exercitui abunde prospectum esset, matre cæterisque necessariis Samariæ collocatis, Galilæam omnem sibi adjungit: iis exceptis qui speluncas incolunt, undique acutis et præruptis petris obseptas. Tandem iis quoque licet difficulter potitus, rebus ibi ordinatis, Samariam rediit, ut acie cum Antigono decerneret. Interea Pacoro in prælio cæso, Parthisque a Romanis profligatis, Ventidius Herodi Machæram cum legionibus auxilio mittit, apud quem Herodes fratre Josepho relicto, mandat ne Martis aleam experiatur, neve cum Machæra contendat: ipse ad Antonium abit, Samosata urbem ad Euphratem sitam, oppugnantem. Cui cum appropinquasset, Antonius exercitum ei obviam mittit, præsentemque am-

Variæ lectiones et notæ.

(42) *Πεμφθεὶς ἐκ Συρίας Πάρθους ἀνείργειν*. Ambiguum utrum τὸ ἐκ Συρίας, ad τὸ πεμφθεὶς, an ad τὸ ἀνείργειν referatur. W.

plexus, Sossium ei opitulatum ire jubet. Josephus vero frater Herodis dum Hierichuntem properat, ab Antigoni militibus in angustiis exceptus, fortiter pugnans occumbit, omni amisso exercitu: cujus caput amputatum Antigonus fratri illius quinquaginta talentis vendidit.

Σαμάρειαν ὥρμησεν, ὡς μάχῃ κριθησόμενος πρὸς Ἀντίγονον. Ἐν τούτοις δὲ πεσόντος Πακόρου ἐν πολέμῳ, καὶ τῶν Πάρθων τραπέντων ὑπὸ Ῥωμαίων, πέμπει τῷ Ἡρώδῃ βοηθὸν Μαχαιρᾶν σὺν στρατιᾷ ὁ Βεντίδιος. Καὶ τούτῳ μὲν ὁ Ἡρώδης τὸν ἀδελφὸν Ἰωσὴφ καταλέλοιπεν, ἐντειλάμενος μὴ ἀποκινδυνεύειν, μηδὲ τῷ Μαχαιρᾷ διαφέρεσθαι· αὐτὸς δὲ πρὸς Ἀντώνιον ἔσπευδε, πολιορκοῦντα Σαμόσατα, πόλιν τῶν παρευφρατιδίων. Ὡς δὲ ἤγγιζεν ὁ Ἡρώδης, πέμπει τὸ στράτευμα ὑπαντησόμενον αὐτῷ ὁ Ἀντώνιος, καὶ παρόντα ἠσπάζετο, καὶ Σοσσίῳ συμμαχεῖν αὐτῷ ἐνετέλλετο· καὶ ὃς τὸ κεκελευσμένον ἐπλήρου. Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀδελφὸς Ἡρώδου, ἐπὶ Ἱεριχοῦντα σπεύδων, περιπίπτει τοῖς Ἀντιγόνου, καὶ ἐν δυσχωρίαις ἀποληφθεὶς, θνήσκει γενναίως μαχόμενος, καὶ ἅπαν ἀπέβαλε τὸ στράτευμα. Ἀντίγονος δὲ, τὴν αὐτοῦ τεμὼν κεφαλὴν, τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Φερώρᾳ ἀποδίδωσι ταλάντων πεντήκοντα.

XI. Galilæi quoque per defectionem Herodianos in lacu demerserunt, multaque in Judæa novata sunt. Quibus rebus una cum cæde fratris in Daphne Antiochiæ nuntiatis, Herodes propere in Galilæam profectus, hostibus profligatis, et in castellum quoddam compulsis, Hierichuntem contendit ad necem fratris ulciscendam. Antigonus vero Pappo duce cum copiis ad Samariam misso, opinionem hostibus eam afferre voluit, quasi in opum affluentia bellum gereret. Sed Herodes illos acie victos in vicum persecutus, omnes occidit quos adipisci potuit: cumque ædes armatis complerentur, et multi in superiora confugerent, tectis ædium destructis, lapidibus milites qui infra erant obruit. Ea re hostium animos ita fregit, ut statim cum exercitu Hierosolyma intrare potuerit, nisi tempestate magna impeditus esset. Et quia jam serum erat, in domuncula quadam lavit, uno tantum puero ministrante: in cujus interiorem partem aliquot ex hostibus armati se abdiderant. Dum igitur rex lavat, unus stricto gladio progreditur, deinde alter, post **233** alius, eodem modo armati: neque tamen quemquam percusserunt, ut in metu salutem quæsivisse contenti. Hujusmodi periculo evitato, postridie Pappi jam interfecti caput amputatum, Pheroræ fratri pro Josephi capite misit, Pappi manibus interfecti. Tempestate sedata, castris proxime Hierosolyma collocatis, et cura parandæ obsidionis certis hominibus mandata, Samariam abit, ut cum Alexandri filia sponsa sua concumberet. Nuptiis absolutis, et ipse et Sossius cum exercitu ad Hierosolymorum mœnia profecti, aggeribus excitatis, adductisque machinis muro dejecto, iis qui intus erant ex desperatione magis quam consilio resistentibus: primum viginti lecti milites, deinde Sossii centuriones mœnia conscendere. Ac prior murus diebus quadraginta, posterior quindecim est expugnatus. Capto etiam exteriore templo, et urbe inferiore, in templum interius et superiorem urbem confugerunt. Iis quoque expugnatis, cædibus referta fuerunt omnia. Antigonus vero neque præsentis neque pristinæ fortunæ memor, turri relicta, Sossio supplex accidit. Quem ille, tantæ mutationis nihil misertus, cum plausu manuum, Antigonem appellat, et vinctum in custodiam tradit. Herodes socios ad templum et sacrorii adytum spectandum properantes, partim

ΙΑ'. Ἀποστάντες δὲ οἱ Γαλιλαῖοι, τοὺς τὰ Ἡρώδου φρονοῦντας ἐν τῇ λίμνῃ κατεπόντωσαν, καὶ τῆς Ἰουδαίας ἐνεωτερίσθη πολλά. Ἠγγέλη δὲ ταῦτα Ἡρώδῃ καὶ ἡ τοῦ ἀδελφοῦ τελευτὴ ἐν Δάφνῃ τῆς Ἀντιοχείας. Ἐπειγομένῳ οὖν, ὡς κατὰ Γαλιλαίαν ἐγένετο, συνήντησαν αὐτῷ οἱ πολέμιοι, καὶ ἡττηθέντες, κατεκλείσθησαν εἴς τι χωρίον. Ὁ δὲ ἔσπευδεν εἰς Ἱεριχοῦντα, τιμωρήσασθαι θέλων αὐτοὺς διὰ τὸν ἀδελφόν. Ἀντίγονος δὲ ἐπὶ τὴν Σαμάρειαν πέμπει στρατηγὸν Πάππον ὄνομα σὺν δυνάμει, παρέχων τοῖς ἐναντίοις δόξαν πολεμοῦντος ἐκ περιουσίας. Καὶ Ἡρώδης ἦλθεν ἐπὶ τὸν Πάππον, καὶ συμβαλὼν τοῖς πολεμίοις κρατεῖ, καὶ εἵπετο φεύγουσιν εἰς τὴν κώμην, κτείνων οὓς ἂν καταλάβοι. Πεπληρωμένων δὲ τῶν οἰκιῶν ὁπλιτῶν, καὶ πολλῶν ἐπὶ τὰς στέγας ἀναφευγόντων, τοὺς ὀρόφους τῶν οἴκων καθαιρῶν, ἐκράτει τούτων. Καθαιρουμένων δὲ τῶν ὀρόφων, ἔμπλεα ἑωρῶντο τὰ κάτω στρατιωτῶν, οὓς λίθοις ἄνωθεν βαλόντες ἔκτεινον. Τοῦτο τὰ τῶν πολεμίων φρονήματα ἔθραυσε· καὶ ἧκεν ἂν εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἡρώδης μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτίκα, καὶ τὸ πᾶν ἐξειργάσατο, εἰ μὴ χειμὼν ἐπέσχε βαθύς. Τότε ὀψίας οὔσης, ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, εἴς τι δωμάτιον εἰσελθὼν, περὶ λουτρὸν ἦν, καὶ ἀποδυσάμενος ἐλούετο, ἑνὸς αὐτῷ ὑπηρετουμένου παιδός· κατὰ δέ γε τὸ ἐνδότερον οἴκημα τῶν πολεμίων τινὲς συμπεφευγότες ὡπλισμένοι, ἐκεῖ διὰ φόβον ἐκρύπτοντο. Καὶ μεταξὺ λουομένου τοῦ βασιλέως, εἷς τις ἐπεξέρχεται ξίφος ἔχων γυμνὸν, καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλος, καὶ αὖθις ἕτερος, ὁμοίως ὡπλισμένοι, οὐδένα πλήξαντες ὑπὸ δέους, ἀγαπῶντες δὲ εἰ αὐτοὶ σωθεῖεν. Τοιοῦτον ἔφυγε κίνδυνον ὁ Ἡρώδης. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ τὴν τοῦ Πάππου τεμὼν κεφαλὴν, ἤδη ἀνῃρημένου, ἔπεμψε Φερώρᾳ τῷ ἀδελφῷ ἀντὶ τῆς τοῦ Ἰωσὴφ κεφαλῆς· οὗτος γὰρ ἦν ὁ Πάππος, αὐτόχειρ ἐκείνου γενόμενος. Λήξαντος δὲ τοῦ χειμῶνος, ἀφίκετο πρὸς Ἱεροσόλυμα, καὶ στρατοπεδεύεται τῆς πόλεως ἔγγιστα· καὶ καταλιπὼν ἐκεῖ τοὺς τὰ πρὸς τὴν πολιορκίαν ἑτοιμάσοντας, αὐτὸς εἰς Σαμάρειαν ᾤχετο, τῇ Ἀλεξάνδρου θυγατρὶ συνευνασθησόμενος, ἤδη κατεγγυηθείσῃ αὐτῷ, ὡς ἱστόρηται. Μετὰ δὲ τοὺς γάμους ἀφίκετο ἐκ Σαμαρείας. Ἧκε δὲ σὺν στρατιᾷ καὶ ὁ Σόσσιος, καὶ πρὸς τὸ τεῖχος τῶν Ἱεροσολύμων ἠθροίζοντο, καὶ χώματα ἐγείραντες, καὶ πολιορκητικὰς μηχανὰς προσάγοντες, τὸ τεῖχος κατέσειον. Καὶ οἱ ἐντὸς δὲ ἀπονοίᾳ μᾶλλον ἢ προνοίᾳ ἀντικαθίσταντο στρατηγούμενοι· ἀναβαίνουσι

ἐπὶ τὸ τεῖχος πρῶτον μὲν λογάδες εἴκοσιν, εἶτα A ἑκατοντάρχαι Σοσσίου. Ἡρέθη δὲ τὸ μὲν πρῶτον τεῖχος ἡμέρας τεσσαράκοντα, τὸ δὲ δεύτερον πεντεκαίδεκα. Ἁλόντος δὲ τοῦ ἔξωθεν ἱεροῦ, καὶ τῆς κάτω πόλεως, εἰς τὸ ἐντὸς ἱερὸν καὶ τὴν ἄνω πόλιν Ἰουδαῖοι συνέφυγον. Ἑάλω δὲ καὶ ταῦτα, καὶ ἦν ἅπαντα φόνων μεστά. Ὁ δ' Ἀντίγονος μήτε τῆς τότε τύχης μήτε τῆς πάλαι μεμνημένος (43), κάτεισιν ἐκ τῆς βάρεως, καὶ προσπίπτει τοῖς Σοσσίου ποσί. Κἀκεῖνος μηδὲν αὐτὸν οἰκτείρας πρὸς τὴν μεταβολὴν, καὶ ἐπεκρότησε, καὶ Ἀντιγόνην ἐκάλεσε, καὶ δήσας ἐφύλαττεν. Ὡρμηκότων δὲ τῶν συμμάχων ἐπὶ θέαν τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν κατὰ τὸν ναὸν ἁγίων, ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης τοὺς μὲν παρακαλῶν, τοῖς δὲ ἀπειλῶν, ἐνίους δὲ καὶ τοῖς ὅπλοις ἀνέστελλεν, ἐκώλυσέ τε καὶ τὰς κατὰ τὴν πόλιν ἁρ- B παγὰς, αὐτὸς τοὺς μισθοὺς διανεμεῖν ἑκάστοις οἴκοθεν ὑπισχνούμενος. Καὶ οὕτω τὸ λοιπὸν περισώσας τῆς πόλεως, τὰς ὑποσχέσεις ἐπλήρωσεν. Αὐτῷ δὲ Σοσσίῳ βασιλικώτατα ἐδωρήσατο, ὃς ἀνέζευξεν ἐξ Ἱεροσολύμων τῷ Ἀντωνίῳ δεσμώτην ἄγων Ἀντίγονον. Δείσας δ' Ἡρώδης μὴ, κομισθεὶς εἰς Ῥώμην Ἀντίγονος δικαιολογήσηται πρὸς τὴν σύγκλητον, ἑαυτὸν μὲν ἐκ βασιλέων ἀποδεικνύων, Ἡρώδην δὲ ἰδιώτην, καὶ ὡς, κἂν αὐτὸς εἰς Ῥωμαίους ἐξήμαρτε, προσῆκεν ἡ βασιλεία τοῖς αὐτοῦ παισί· πείθει χρήμασι πολλοῖς τὸν Ἀντώνιον ἀνελεῖν τὸν Ἀντίγονον. Καὶ ὁ μὲν ἀνῄρητο, ἡ δὲ ἀρχὴ ἐκ τοῦ τῶν Ἀσαμωναίων γένους ἀφῄρητο, ἐπ' ἔτεσιν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι διαρκέσασα· μετέβη δὲ εἰς Ἡρώδην τὸν Ἀντιπάτρου, ἰδιωτικοῦ τυγχάνοντα γένους, καὶ οἰκίας δημότιδος.

rogando, partim minitando, partim armis sustinuit, et direptionem urbis prohibuit, se de suo stipendia soluturum omnibus pollicitus. Reliquiis urbis ita conservatis, promissa præstitit, ipsum Sossium plusquam regia liberalitate prosecutus: qui cum Hierosolymis recedens, Antigonum ad Antonium in vinculis duceret, veritus Herodes, ne ille Romam perductus apud patres conscriptos pro sua defensione afferret, se regibus esse oriundum, Herodem vero hominem privatum, ac ut ipse in Romanos deliquerit, regnum tamen ad suos filios pertinere: magna pecunia data, ab Antonio impetrat ut Antigonum occidat. Eo sublato, principatus Asamonæorum familiæ ademptus, quem per annos c et xx tenuerat, ad Herodem transiit, Antipatri filium, ex genere privato et plebeia domo orti.

IB'. Οὕτω δὲ τῆς ὅλης Ἰουδαίας Ἡρώδης ἀναθέμενος τὴν ἀρχὴν, τοὺς μὲν τὰ αὐτοῦ φρονοῦντας προσηγετο, τοὺς δ' ἐναντιουμένους ἐκόλαζεν. Ἐτίμα δὲ μάλιστα Πολλίωνα τὸν Φαρισαῖον, καὶ Σαμαίαν τὸν τούτου μαθητήν. Τῆς γὰρ πολιορκίας συνισταμένης, συνεβούλευον οὗτοι δέξασθαι τὸν Ἡρώδην. C Ὁ δὲ Σαμαίας οὗτος, ὡς ἤδη ἔμπροσθεν εἴρηται, καὶ προεῖπεν Ὑρκανῷ τε καὶ τοῖς δικάζουσιν ὡς περισωθεὶς Ἡρώδης ἅπαντας αὐτοὺς μετελεύσεται. Ἀπέκτεινε δὲ τῶν περὶ τὸν Ἀντίγονον τεσσαράκοντα τοὺς πρώτους, καὶ τὰς αὐτῶν οὐσίας ἀφείλετο, πέρας τε κακῶν ἦν οὐδέν. Ὑρκανὸς μέντοι, παρὰ Πάρθοις αἰχμάλωτος ὢν, ἐπιεικοῦς ἔτυχε τοῦ Πάρθων βασιλέως Φραάτου· καὶ λυθεὶς τῶν δεσμῶν, ἐν Βαβυλῶνι διάγειν παρεχωρήθη, ἔνθα καὶ πλῆθος ἦν Ἰουδαίων, οἳ τὸν Ὑρκανὸν ὡς ἀρχιερέα καὶ βασιλέα ἐτίμων. Μαθὼν δὲ τὸν Ἡρώδην παρειληφέναι τὴν βασιλείαν, διενοεῖτο μεταχωρῆσαι πρὸς αὐτὸν διά τε τὸ κῆδος, καὶ μνησθήσεσθαι οἰηθεὶς αὐτὸν, ὅτι κρινόμενον ἐπὶ φόνοις τοῦ κινδύνου ἐρρύσατο. D Οἱ δ' ἐν Βαβυλῶνι Ἰουδαῖοι μένειν ἠξίουν αὐτὸν, ὡς ἀρχιερέα καὶ βασιλέα τιμώμενον παρ' αὐτῶν, καὶ ὅτι καὶ ἀπελθὼν τυχεῖν τῆς ἀρχιερωσύνης ἀδυνατεῖ, λελωβημένος τὸ σῶμα ὑπ' Ἀντιγόνου. Οἱ μὲν οὖν ἐκώλυον· ὁ δὲ οὐκ ἐπείθετο, αὐτός τε ποθῶν ἐπανελθεῖν, καὶ παρὰ Ἡρώδου παρακαλούμενος. Ἡρώδης δὲ καὶ πρὸς Φραάτην πρεσβείαν ἐποιήσατο, καὶ δῶρα ἔπεμψεν, ἀξιῶν μὴ κωλῦσαι τὰς εἰς τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ χάριτας. Ἦν δὲ οὐχ ὑπὲρ Ὑρκανοῦ

XII. **234** Sic Herodes totius Judææ imperio potitus, sui-studiosos fovit, adversarios suppliciis affecit. Pollioni Pharisæo et Samææ illius discipulo honorem in primis habuit: qui cum urbs obsideretur, deditionis faciendæ auctores fuerant. Samæas porro, ut supra narratum est, Hyrcano et judicibus prædixerat, Herodem conservatum, ipsos omnes ulturum esse. Occidit autem ex Antigoni factione circiter XL principes, bonis etiam ereptis, nec malorum ullus finis fuit. Enimvero Phraates Parthorum rex Hyrcanum captivum benigne habuit, et vinculis solutum Babylone degere permisit, ubi a gente Judaica et pontificio et regio honore colebatur. Sed cum Herodem regnum suscepisse audivisset, discedere statuit: illum cum ob affinitatem tumque cædis reum periculo exemisset, sui rationem habiturum esse ratus. Quod etsi Babylonii Judæi dissuadebant, tumque a se pro rege et pontifice coleretur, tumque Hierosolyma reversus, ob mutilatum ab Antigono corpus sacerdotio fungi non posset: tamen suum desiderium, et Herodis preces, illorum monitis prætulit. Nam Herodes etiam a Phraate per legatos missis muneribus petierat, ne obstaret quominus viro de se bene merito gratiam referret. Neque vero Hyrcani commodum spectabat: sed quia regnum alienum tenebat, mutationes haud ab re veritus, id dabat operam, ut aut Hyrcanum e medio tolleret, aut in sua potestate haberet. Reditu a Parthis impetrato, Hyrcanus perquam

Variæ lectiones et notæ.

(43) *Μήτε τῆς τότε τύχης, μήτε τῆς πάλαι μεμνημένος*. Josephus pro μεμνημένος, ponit ἔννοιαν λαβὼν, quod tantumdem est. Sed videtur Antigonus præsentis fortunæ rationem habuisse. Quid enim victo relinquitur, nisi ut deditionem faciat, aut (idque fortassis eum decuisse Josephus censet) necem sibi consciscat? W.

honorifice ab Herode habebatur, cum et pater appellaretur, et prior accumberet in conviviis, et omni genere calliditatis deciperetur, ne insidias parari sibi animadverteret. Herodes porro aliquem ex illustrioribus pontificem designare veritus, Anaeli cuidam obscuro sacerdoti, quem Babylone accersierat, pontificatum tradit. Alexandra vero socrus Herodis, filium suum Aristobulum, puerum formosissimum, Alexandro Aristobuli filio natum, præteritum esse ægre ferens, a Cleopatra petit ut filio pontificatum impetret ab Antonio : quibus precibus segnius ab illo acceptis, Dellius in Judæam profectus, **235** Aristobuli et Mariamnæ conjugis Herodis formam admiratus, Alexandræ persuadet, ut amborum liberorum imagines Antonio mittat : quibus ille conspectis, nihil non concessurus esset. Antonius imaginibus acceptis, puellam Herodi nuptam accersere verecundatus, etiam Cleopatræ criminationes declinans, ad Herodem scribit, ut sibi puerum mittat, cum hac appendice : nisi grave ipsi videretur. Herodes vero minime e re sua esse ratus, si Aristobulus adolescens formosissimus et nobilissimus ad Antonium Romanorum potentissimum, qui facile amoribus irretiretur, et ad voluptates propensus esset, mitteretur : rescripsit, si adolescens Judæa excessisset, omnia tumultu fore plena, itaque se Antonio excusavit ; et amicis convocatis, Alexandram incusavit, tanquam regnum sibi fraude eripere conantem. Se tamen propterea non injustum fore dixit, sed jam adolescenti pontificatum daturum : qui cum pridem plane puer esset, propterea se alium pontificem interea designasse. Quæ cum dixisset, Alexandra et lætitia et metu affecta est. Lætitia, ob filii honorem ; timore, ob Herodis suspicionem. Seque cum lacrymis excusavit, se pontificatum quidem appetivisse, regnum autem non affectasse : ac jam honorem filio tributum amplecti, et morigeram in omnibus ei se futuram pollicita est. Sic inter se collocuti, discesserunt.

A ἡ σπουδή, ἀλλ' ὅτι μὴ κατ' ἀξίαν ἦρχεν, ἐδεδοίκει τὰς ἐξ εὐλόγων μεταβολάς, καὶ ἔσπευδεν ἢ ἐκ ποδῶν θέσθαι τὸν Ὑρκανόν, ἢ τέως ἐν χερσὶν ἔχειν. Ἐνδεδωκότος δὲ τοῦ Πάρθου τὴν ἀναχώρησιν, ἀπελθὼν Ὑρκανὸς διὰ πάσης ἤγετο τιμῆς πρὸς Ἡρώδου, πατήρ τε καλούμενος, καὶ παρὰ τὰς ἑστιάσεις προκατακλινόμενος, καὶ παντοίως ἐξαπατώμενος, ἵνα μὴ ἐπιβουλευόμενος αἴσθηται. Εὐλαβούμενος δὲ ὁ Ἡρώδης τῶν ἐπισήμων τινὰ ἀποδεῖξαι ἀρχιερέα, ἐκ Βαβυλῶνος μεταπεμψάμενος ἱερέα τῶν ἀσημοτέρων, Ἀνανὴλ ὄνομα, τούτῳ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπένειμεν. Ἀλεξάνδρα δὲ ἡ πενθερὰ Ἡρώδου, παῖδα ἔχουσα Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀριστοβούλου, ὡρᾳ κάλλιστον, καλούμενον Ἀριστόβουλον, χαλεπῶς ἔφερε τὴν παρόρασιν τοῦ υἱοῦ· καὶ γράφει τῇ Κλεοπάτρᾳ, B αἰτήσασθαι τῷ παιδὶ παρ' Ἀντωνίου τὴν ἀρχιερωσύνην. Ἀντωνίου δὲ νωθέστερον διατεθέντος περὶ τὴν αἴτησιν, εἰς Ἰουδαίαν ἐλθὼν Δέλλιος, καὶ ἰδὼν τὸν Ἀριστόβουλον, ἠγάσθη, οὐχ ἧττον δὲ τὴν Μαριάμμην τὴν συνοικοῦσαν τῷ βασιλεῖ· καὶ πείθει τὴν Ἀλεξάνδραν ἀμφοτέρων τῶν παίδων εἰκόνας τῷ Ἀντωνίῳ στεῖλαι· θεασαμένου γὰρ εἶπε μή τινος ἀτυχήσειν ὧν ἀξιοῖ. Ἡ μὲν οὖν πέμπει τὰς εἰκόνας τῷ Ἀντωνίῳ· ὁ δὲ τὴν μὲν κόρην ᾐδέσθη μεταπέμψασθαι γεγαμημένην Ἡρώδῃ, καὶ ἅμα τὰς εἰς Κλεοπάτραν διαβολὰς ὑπεξέκλινεν, ἐπέστειλε δὲ τῷ Ἡρώδῃ πέμπειν τὸν παῖδα, προσθέμενος, εἰ μὴ δοκοίη βαρύ. Ἡρώδης δὲ, ἀσύμφορον ἑαυτῷ κρίνας, ὡραιότατον ὄντα τὸν Ἀριστόβουλον, καὶ γένει C προὔχοντα, πρὸς Ἀντώνιον ἥκειν, ἰσχύοντα ὡς οὐδεὶς Ῥωμαίων, ἕτοιμον δὲ πρὸς ἔρωτας, καὶ πρὸς ἡδονὰς εὐκατάφορον, ἀντέγραψεν ὡς, εἰ ἐξέλθῃ τῆς χώρας τὸ μειράκιον, ἅπαντα ταραχῆς ἐμπλησθήσεται. Καὶ οὕτω μὲν παρῃτήσατο τὸν Ἀντώνιον· τοὺς δὲ φίλους ἀθροίσας, ᾐτιᾶτο τὴν Ἀλεξάνδραν, ὡς ἐπιβουλεύουσαν, ἵν' αὐτὸς ἀφαιρεθῇ τὴν ἀρχήν· Ἀλλ' οὐκ αὐτὸς, ἔφη, διὰ τοῦτο ἄδικος ἔσομαι, ἀλλὰ νῦν δίδωμι τὴν ἱερωσύνην τῷ μειρακίῳ· παιδὸς γὰρ ὄντος παντάπασι πρώην, διὰ τοῦτο ἕτερον ἀρχιερέα ἐποίησα. Οὕτως εἰπόντος, χαρά τε ἅμα καὶ δέος τὴν Ἀλεξάνδραν εἶχε· χαρὰ μὲν διὰ τὴν τιμὴν τοῦ παιδὸς, δέος δὲ διὰ τὴν ὑποψίαν Ἡρώδου. Καὶ ἀπελογεῖτο δακρύουσα, περὶ μὲν τῆς ἱερωσύνης σπουδάσαι, βασιλείᾳ δὲ μὴ ἐπιχειρῆσαι· καὶ νῦν δέχεσθαι εἰς τὸν υἱὸν τὴν τιμὴν, ἔσεσθαι δὲ πρὸς πᾶν ὑπήκοος διεβεβαιοῦτο. Οὕτως ὁμιλήσαντες ἀπελύοντο.

XIII. Omni suspicione sublata, et pontificatu D puero Aristobulo tradito, Herodes res domesticas constituendi cupidus, Alexandram, quam suspectam habebat, in regia degere jussit, neque suapte auctoritate quidquam agere. Quæ cum accurate a quibusdam observaretur, exasperata, et quidvis potius tolerandum rata, quam vitam servilem et sollicitam, Cleopatræ opem implorat, statu rerum suarum exposito. Quæ cum eam cum filio ad se confugere jussisset : duabus cistis quasi ad efferendum funus præparatis, in eas se et filium includere statuit, quas servis rei consciis mandavit, ut noctu ad mare deferrent, ubi paratam navim habebant, qua in Ægyptum navigarent. Id consilium **236** Herodes e quodam servorum illius cognitum,

ΙΓ'. Πάσης ἔνθεν ὑποψίας ἐξῃρημένης, τῆς δὲ ἀρχιερωσύνης τῷ παιδὶ δοθείσης Ἀριστοβούλῳ, ἔδοξε τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν θεραπευθῆναι. Ἡρώδῃ δὲ ἡ Ἀλεξάνδρα ὕποπτος ἦν, καὶ ἐν τοῖς βασιλείοις διατρίβειν αὐτὴν ἀπῄτει, καὶ μηδὲν ἐπ' ἐξουσίας δρᾶν, καὶ ἐπιμελῶς αὐτὴν ἦσάν τινες φυλάσσοντες. Ἡ δ' ἐξηγριοῦτο, πᾶν ὁτιοῦν ὑπομεῖναι προκρίνουσα ἢ μετὰ δουλείας καὶ φόβου βιοῦν. Καὶ τὴν Κλεοπάτραν παρεκάλει ἐπικουρεῖν, τὰ ἐν οἷς εἴη δηλώσασα. Ἡ δὲ σὺν τῷ παιδὶ πρὸς αὐτὴν ἀποδιδράσκειν ἐκέλευε. Δύο γοῦν λάρνακας παρασκευασαμένη ὡς εἰς ἐκκομιδὴν σωμάτων νεκρῶν, ταύταις ἔμελλεν ἑαυτὴν καὶ τὸν υἱὸν ἐμβαλεῖν, ἐπιτάξασα τοῖς συνειδόσι τῶν οἰκετῶν νυκτὸς ἐκφέρειν καὶ κομίζειν πρὸς θάλασσαν, ὅπου καὶ πλοῖον αὐτοῖς ᾗ

πλεῖν ἐπὶ Αἴγυπτον ἔμελλον παρεσκεύαστο. Ταῦτα A ὁ Ἡρώδης ἔκ τινος τῶν οἰκετῶν ἐκείνης μαθὼν, καὶ προελθεῖν ἐάσας μέχρι τῆς ἐγχειρήσεως, ἐπ' αὐτῇ τῇ πράξει τοῦ δρασμοῦ συνέλαβε. Παρῆκε δὲ τὸ ἁμάρτημα φόβῳ τῆς Κλεοπάτρας, ἀλλ' οὐκ ἐπιεικείᾳ. Ἐδέδοκτο δ' αὐτῷ ἐκποδὼν ποιήσασθαι τὸ μειράκιον. Ἕβδομον οὖν καὶ δέκατον γεγονὼς ἔτος, ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν βωμὸν, θύσων κατὰ τὴν τῆς Σκηνοπηγίας ἑορτὴν, ἐστολισμένον ἀρχιερατικῶς. Ὁρμὴ δὲ τῷ πλήθει πρὸς αὐτὸν εὐνοίας ἐγένετο διά τε τὸ κάλλος, καὶ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος, καὶ τὸ τοῦ γένους ἀξίωμα, ἔχαιρόν τε ἅμα καὶ συνεχέοντο, καὶ φωνὰς εὐφήμους ἠφίουν εὐχαῖς μεμιγμένας. Τούτοις κινηθεὶς Ἡρώδης, μᾶλλον ἔθετο τῷ κατὰ τοῦ μειρακίου σκοπῷ. Καὶ τῆς ἑορτῆς παρελθούσης, μεθ' ἑστίασιν φιλοφρονούμενος τὸ μειράκιον, ἐνεανιεύετο B καὶ προσέπαιζεν αὐτῷ χαριζόμενος, κἀν ταῖς κολυμβήθραις ἐνήχοντο. Οἱ δ' Ἡρώδου φίλοι, συννηχόμενοι ὡς ἐν παιδιᾷ, οἳ συνῄδεσαν τὸ ἀπόρρητον, οὐκ ἀνῆκαν συμπιέζοντες ἀεὶ τὸν Ἀριστόβουλον καὶ βαπτίζοντες, μέχρι τοῦ ἀποπνῖξαι. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ὤλετο, οὔπω τὸν ὀκτωκαιδέκατον ἀνύσας ἐνιαυτόν, ὥστε δὲ τὸ πάθος οἰκεία νενόμισται συμφορά. Καὶ Ἀλεξάνδρα, συνεῖσα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπωλείας, ἔτι μᾶλλον τῷ πάθει συνείχετο, ἐνεκαρτέρει δὲ φόβῳ κακῶν ἑτέρων. Ἡρώδης δὲ πάντα ἐπετήδευεν, ἀποσκευαζόμενος τὴν ὑπόνοιαν, καὶ δακρύων, καὶ συγκεχυμένος, καὶ πολυτελῆ τὴν ἐκφορὰν ἐνδεικνύμενος. Ἀλεξάνδρα δὲ τούτων οὐδενὶ ἐμαλάττετο, ἀλλὰ τῇ Κλεοπάτρᾳ γράφει τὴν ἐξ ἐπιβουλῆς Ἡρώδου τοῦ C υἱέος ἀπώλειαν. Ἡ δὲ τὸν Ἀντώνιον ἠρέθιζε τίσασθαι τὸν τοῦ παιδὸς φόνον. Πέμπει οὖν Ἀντώνιος, κελεύων ἐλθεῖν Ἡρώδην εἰς Λαοδίκειαν, καὶ ἀπολογήσασθαι. Ὁ δὲ τὴν αἰτίαν δεδοικὼς, καὶ τὴν Κλεοπάτρας δυσμένειαν, ἀπιὼν, Ἰωσὴφ τὸν θεῖον αὐτοῦ ἐπίτροπον τῶν ἐκεῖ πραγμάτων κατέλιπεν, ἐντειλάμενος λάθρα, εἰ πάθοι τι παρ' Ἀντωνίου αὐτὸς, αὐτίκα τὴν Μαριάμ ἀνελεῖν, ἵνα μὴ, τεθνηκότος αὐτοῦ, ἑτέρῳ διὰ τὴν ὡραιότητα γένηται. Ἡρώδης μὲν οὖν ἀπῄει. Ἰωσὴφ δὲ, τὰ τῆς ἀρχῆς διοικῶν, καὶ συνεχῶς ἐντυγχάνων τῇ Μαριὰμ καὶ τῇ Ἀλεξάνδρᾳ, τὴν πρὸς τὴν Μαριὰμ διηγεῖτο τοῦ βασιλέως διάθεσιν. Εἰρωνευομένων δ' ἐκείνων πρὸς τοὺς λόγους, προήχθη καὶ τὸ τῆς ἐντολῆς ἐκφῆναι ἀπόρρητον. Ὃ δὲ μᾶλλον εἰς πλείω τὰς γυναῖκας ἐνῆγεν ἀπό- D νοιαν. Γίνεται δὲ καὶ λόγος παρὰ τῶν ἀπεχθανομένων Ἡρώδῃ, ὡς κτείνειεν αὐτὸν ὁ Ἀντώνιος. Ἐν τούτοις γράμματα ἐξ Ἡρώδου ἀφίκετο, τὴν Ἀντωνίου τιμὴν τὴν πρὸς αὐτὸν διηγούμενα, καὶ ὡς συνεδρεύει αὐτῷ ἐν ταῖς διαγνώσεσι, καὶ ὡς συνεστιᾶται, καὶ ὅτι τούτων τυγχάνει, καὶ ταῦτα τῆς Κλεοπάτρας χαλεπῆς οὔσης αὐτῷ πρὸς διαβολήν. Τούτων τῶν γραμμάτων κομισθέντων, ἡ ψευδὴς ἐπαύσατο φήμη.

A eo usque progredi passus est, donec in ipsa fuga deprehenderentur : ac delictum id non tam humanitate, quam Cleopatræ metu adductus, illis condonavit. Sed cum omnino in animo haberet e medio tollere adolescentem, accidit ut is annum ætatis XVII agens, in festo Tabernaculorum pontificia stola ornatus, aram ad immolandas victimas conscenderet, ac populus impetu quodam ad ejus benevolentiam ferretur, tum ob formam et corporis magnitudinem, tum ob familiæ dignitatem, ac simul et gauderet et mœreret, et faustis acclamationibus preces misceret. Iis rebus commotus Herodes, magis etiam id consilium ursit, quod contra illum ceperat. Festoque peracto, post convivium ei se jucundum præbuit, juveniliter ac B festive collusit, ac in piscina una cum eo natavit. Verum Herodis amici, arcani conscii, quasi per jocum Aristobulum premere et mergere non prius destiterunt, quam suffocassent. Eo nondum annos nato XVIII sic enecato, casum illum quisque non secus ac suam calamitatem ferebat. Alexandræ vero dolor, causa quoque interitus cognita, magis etiam augebatur, et quanquam Herodes ad eam suspicionem a se amovendam nihil non faceret, flendo, lugendo, et funus magnifice efferendo, mater tamen nulla rerum earum mitigata, Cleopatræ scribit, ut Herodis insidiis suus filius interiisset, a qua incitatus Antonius, illum ad causam dicendam Laodiceam vocat. Ille et crimen et Cleopatræ inimicitias, cum C abiret, veritus, Josephum patruum suum rerum administrationi præficit : clamque mandat, si quid sibi ab Antonio accidisset, ut Mariammen statim tolleret, ne se mortuo alteri ob formæ elegantiam nuberet. Josephus post Herodis discessum rebus gerendis intentus, crebro cum Alexandra et Mariamme congressus, ut rex erga hanc affectus sit commemorat, Illis vero ea verba per dissimulationem eludentibus, sibi non temperavit quominus arcanum mandatum effutiret. Ea oratio majorem desperationem mulieribus attulit. Sparso autem rumore ab Herodis inimicis, eum ab Antonio occisum esse : litteræ 237 ab ipso afferuntur, quibus exponebat quam honorifice ab illo tractaretur, ut pro tribunali illi assideret, ut ejus conviviis interesset : eaque sibi D tribuerentur, quamvis Cleopatra graviter criminante. Iis litteris falsum rumorem abolevit.

ΙΔ'. Ἐπεὶ δὲ προπέμψας ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης τὸν Ἀντώνιον ἐπὶ Πάρθους, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὑπέστρεψεν, εὐθὺς ἡ ἀδελφὴ Σαλώμη καὶ ἡ μήτηρ αὐτῶν κατηγόρουν Ἀλεξάνδρας καὶ Μαριάμ. Ἡ δὲ Σαλώμη καὶ κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἑαυτῆς λόγον εἰσῆγεν, ὡς μεμιγμένου τῇ Μαριάμ· οὗτος δ' ἦν Ἰωσὴφ, ὁ τῶν τῆς βασιλείας πραγμάτων ἐπίτροπος. Ἔλεγε δὲ ταῦτα, ἐκ πλείονος αὐτῇ χαλεπαίνουσα, ὅτι τὴν αὐτῶν δυσγένειαν ἐξωνείδιζεν. Ἡρώδης δὲ εὐθὺς ἐταράττετο,

XIV. Cum autem Antonium in Parthos proficiscentem prosecutus, Hierosolyma rediisset, statim Salome soror, et mater ejus, Alexandram et Mariammen accusarunt. Salome etiam verba interjecit, maritum suum Josephum, regiorum negotiorum procuratorem, cum Mariamme rem habere. Hæc dicebat ex inveterato odio, propter objectam sibi a Mariamme ignobilitatem. Herodes vero statim perturbatus, ex æmulatione Mariammen seorsim

percuntatur. Illa crimen ejerante, remissa iracundia victus amore, suum erga illam affectum testatur. Illa vero respondet, mandatum illud non esse amantis, quo si quid ipsi accidisset ab Antonio gravius, se quoque interfici jussisset. Id dictum Herodem ita perculit, ut exclamaret, ex eo constare de Josephi erga illam amore. Neque enim arcanum fuisse proditurum, nisi magnus eos affectus copulasset. Ac statim uxorem occidisset, nisi amore illius subactus fuisset. Josephum certe quidem, nec in conspectum suum admissum, interfici jussit: Alexandram, ut malorum omnium auctorem, in vincula conjectam asservavit. Antonius porro amore, ac potius veneficiis Cleopatræ corruptus, cupiditatibus illius serviebat. Ea fratrem, ad quem regnum pertinebat, veneno sustulerat; sororem Arsinoem per Antonium occiderat: Antonium ipsum cogere nitebatur, ut sibi Judæam et Arabiam attribueret. Qui ut et manifestam injuriam velaret, et mulieris amoribus ac potius præstigiis indulgeret, ablatis ab utraque provincia partibus, insatiabilem illius cupiditatem mitigavit. Antonio in Armeniam ducente exercitum, Cleopatra in reditu cum Herode in Judæam venit, familiaritate in tantum aucta, ut eum etiam ad cubile invitarit, sive ex effrenata libidine, sive ex illius amore, sive quod probabilius est, ut principium insidiarum ex illo congressu contra hominem
238 captaret. Sed Herodes, verbis illius elusis, muneribus placatam in Ægyptum deduxit. Septimo Herodis anno Judæa tanto terræmotu est concussa, quanto nunquam alias: nec jumenta duntaxat multa perierunt, sed et hominum ad xxx millia ruinis ædificiorum sunt oppressa. Herodes vero redemptis vectigalibus earum provinciarum, quæ in Arabia et Judæa Cleopatræ attributæ erant, cum Arabs in pendendis tributis parum æquum se præberet, bellum ei Antonii permissu inferre constituit; ac multis præliis factis, tandem victor gente supplice in clientelam accepta, domum revertitur, ob rem fortiter gestam nomine magno parto, et plenus animorum. Sed Antonio recens ad Actium a Cæsare superato, res ejus turbatæ sunt, ac potius plane deploratæ. Neque enim sperari poterat, eum in tanta Antonii amicitia, nullam a Cæsare cladem accepturum. Cum autem jam ante in animo habuisset, Hyrcanum e medio tollere: tum magis etiam id consilium probabat, ne vir superesset regno se dignior, idque tali casu est confirmatum. Nam Alexandra, contentiosa muliercula, non prius urgere patrem destitit, ut ad Malchum Arabum principem confugeret, quam principio refragantem denique impulisset, ut per litteras ab illo se suscipi peteret, iis Dositheo amico ut perferret datis. Is vero cum epistolam Herodi tradidisset, jussus est ea ad Malchum perlata, responsum illius afferre. Quo per Dositheum confecto, rescripsit Arabs, se et Hyrcanum et omnes illius necessarios esse recepturum. Ea epistola recepta,

A καὶ ζηλοτυπῶν, ἰδίᾳ τὴν Μαριὰμ ἀνέκρινεν. Ἀπομνυμένης δ' ἐκείνης, ἐχάλα τὴν ὀργὴν, καὶ τοῦ ἔρωτος ἥττητο, καὶ τὴν εἰς αὐτὴν ἐπιστοῦτο φιλοστοργίαν. Ἡ δὲ, Οὐ στέργοντος εἶπεν εἶναι τὸ κἀμὲ ἀπολέσθαι ἐντείλασθαι, εἴ γέ σοι παρ' Ἀντωνίου χαλεπόν τι ἐπενεχθῇ. Οὗτος ὁ λόγος τὸν Ἡρώδην ἐτάραξε, καὶ ἐβόα, σαφῶς ἐκ τούτου πεφωρᾶσθαι τὸν τοῦ Ἰωσὴφ πρὸς αὐτὴν ἔρωτα. Οὐ γὰρ ἂν ἐξεῖπε τὸ ἀπόῤῥητον, ἔλεγεν, εἰ μὴ μεγάλης συναψάσης αὐτοὺς διαθέσεως. Καὶ ἀπέκτεινεν ἂν τὴν γυναῖκα αὐτίκα, εἰ μὴ τῷ αὐτῆς δεδούλωτο ἔρωτι. Τὸν Ἰωσὴφ δὲ, μηδ' εἰς ὄψιν αὐτοῦ ἀγαγὼν, προσέταξε διαχρήσασθαι, καὶ τὴν Ἀλεξάνδραν ὡς ἁπάντων αἰτίαν δήσας ἐφύλαττεν. Ἀντώνιος δὲ τῷ Κλεοπάτρας ἔρωτι, μᾶλλον δὲ φαρμακείαις διεφθαρμένος, ταῖς ἐκείνης θελήσεσιν
B ἐδεδούλωτο. Ἡ τὸν μὲν ἀδελφὸν, ᾧ ἡ βασιλεία διέφερε, φαρμάκῳ διέφθειρε· τὴν δ' ἀδελφὴν Ἀρσινόην, δι' Ἀντωνίου ἀπέκτεινε· τὸν μέντοι Ἀντώνιον ἐβιάζετο τὴν Ἰουδαίαν αὐτῇ καὶ τὴν Ἀραβίαν προσνεῖμαι. Ὁ δὲ, τὸ προφανὲς τῆς ἀδικίας δυσωπούμενος, ἐκείνῃ τε χαρίζεσθαι διὰ τοὺς ἔρωτας καὶ τὰς γοητείας ἀναγκαζόμενος, ἐξ ἑκατέρων τῶν χωρῶν μέρη ἀποτεμόμενος, τούτοις αὐτῆς τὴν ἀπληστίαν παρεμυθήσατο. Ὁ μὲν οὖν Ἀντώνιος εἰς Ἀρμενίαν ἐστράτευσεν· ἡ δὲ, ὑποστρέφουσα, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐγένετο, συντυχόντος αὐτῇ τοῦ Ἡρώδου. Συνηθείας δὲ αὐτῇ πρὸς Ἡρώδην γενομένης, προσεκαλεῖτο αὐτὸν εἰς εὐνὴν, ἀκρατῶς πρὸς μῖξιν διακειμένη, τάχα δέ τι καὶ παθοῦσα πρὸς ἐκεῖνον ἐρωτικὸν, ἢ τὸ πι-
C θανώτερον, ἀρχὴν ἐνέδρας τὴν ἐπ' αὐτῇ ὁμιλίαν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς συσκευάζουσα. Ἡρώδης δὲ τοὺς μὲν λόγους αὐτῆς διεκρούσατο, δωρεαῖς δὲ θεραπεύσας, ἐπ' Αἴγυπτον προὔπεμψεν. Ἑβδόμου δὲ ἤδη ἔτους Ἡρώδου τῆς βασιλείας ἐνεστηκότος, ἐσείσθη τῶν Ἰουδαίων ἡ γῆ, ὡς οὐκ ἄλλοτε. Καὶ τῶν τε κτηνῶν φθορὰ πολλὴ γέγονε, καὶ τῶν ἀνθρώπων ὡσεὶ τρισμύριοι ἐν ταῖς καταπεπτωκυίαις οἰκίαις συγκατεχώσθησαν. Τοὺς φόρους δὲ τῶν ἀπονεμηθεισῶν τῇ Κλεοπάτρᾳ χωρῶν ἐξ Ἀραβίας καὶ Ἰουδαίας Ἡρώδου μισθωσαμένου, ὁ Ἄραψ περὶ τὴν τοῦ δασμοῦ καταβολὴν ἠγνωμόνει. Ἔγνω οὖν ὁ βασιλεὺς χωρῆσαι κατὰ τοῦ Ἄραβος, καὶ ὑπ' Ἀντωνίου τοῦτο ἐπιτραπεὶς, καὶ συμβαλὼν πολλάκις, τελευταῖον νικᾷ, καὶ προστατεῖν τοῦ ἔθνους ὑπὸ τῶν Ἀράβων ᾑρέθη.
D Καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὰ οἰκεῖα, μέγα διὰ τὰ ἀνδραγαθήματα κτησάμενος ὄνομα, καὶ φρονήματος ἔμπλεως. Ἄρτι δὲ Καίσαρος τὸν Ἀντώνιον ἐν Ἀκτίῳ μάχῃ νικήσαντος, Ἡρώδῃ τὰ πράγματα τεθορύβητο, ἢ καὶ ἀπέγνωστο τέλεον. Οὐ γὰρ ἦν ἐλπὶς τοσαύτης αὐτῷ πρὸς Ἀντώνιον φιλίας γενομένης, μὴ κακωθῆναι ὑπὸ τοῦ Καίσαρος. Ἡρώδης δὲ, τὸν Ὑρκανὸν ἐκ μέσου ποιῆσαι διανοούμενος, τότε μᾶλλον ᾤετο συμφέρειν αὐτῷ τὴν ἐγχείρησιν, ἵνα μὴ ἀνὴρ περισῴζοιτο, τυχεῖν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀξιώτερος. Ἡρώδης μὲν οὖν οὕτω διανενόητο· ἠρέθισε δέ τι συμβὰν πρὸς τὴν πρᾶξιν πλέον αὐτόν. Ἡ γὰρ Ἀλεξάνδρα, φιλόνεικον ὑπάρχουσα γύναιον, οὐκ ἀνίει ἀναπείθουσα τὸν πατέρα, Μάλχῳ προσχωρῆσαι τῷ τὴν Ἀραβίαν ἔχοντι. Ὁ δὲ πρῶτον μὲν διωθεῖτο τοὺς

λόγους. Ἐγκειμένης δ' ἐκείνης, τέλος ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μάλχον ἐγχαράττει περὶ τοῦ δέξασθαι σφᾶς, καὶ Δοσιθέῳ τινὶ τῶν φίλων δίδωσι ταύτην. Καὶ ὃς Ἡρώδῃ τὴν ἐπιστολὴν ἐνεχείρισεν. Ὁ δὲ ἀποδοῦναι τῷ Μάλχῳ τὴν γραφὴν ἠξίωσε τὸν Δοσίθεον, καὶ τὰ παρ' ἐκείνου γράμματα ἐνεγκεῖν. Ταῦτα δὲ τοῦ Δωσιθέου πληρώσαντος, ἀντεπέστειλεν ὁ Ἄραψ αὐτόν τε τὸν Ὑρκανὸν δέξασθαι, καὶ πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ. Ταύτην οὖν Ἡρώδης δεξάμενος τὴν ἐπιστολὴν, μεταπέμπεται Ὑρκανὸν, καὶ περὶ τῶν πρὸς τὸν Μάλχον ἀνέκρινε συνθηκῶν· ἀρνουμένου δὲ, τὰς ἐπιστολὰς δείξας τῷ συνεδρίῳ, τὸν ἄνδρα διεχειρίσατο. Πολλοὶ δὲ σκῆψιν Ἡρώδου τὰ κατὰ τὸν Ὑρκανὸν γενέσθαι φασὶ, βουλομένου αὐτὸν ποιήσασθαι ἐκποδών. Καὶ τούτου ποιοῦνται τεκμήριον τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐπιείκειαν ἢ ἀφέλειαν, καὶ τὸ μηδὲ ἐν νεότητι θράσους τι ἢ προπετείας ἐνδείξασθαι· τότε δὲ ἦν ἐτῶν ὀγδοήκοντα πρὸς ἑνί.

A Herodes Hyrcanum accersit, de fœdere cum Malcho icto quærit, inficias euntem, litteris in concilio prolatis, interficit. Sunt qui Herodem hoc contra Hyrcanum commentum esse arbitrentur, ut hominem e medio tollere posset, argumento ex facilitate et simplicitate viri sumpto: qui ne adolescens quidem, quidquam audax aut temerarium tentarit, nedum tunc LXXXI ætatis annum agens.

ΙΕ'. Ἡρώδης δὲ, σπεύδων πρὸς Καίσαρα, τὴν μὲν μητέρα καὶ τὴν ἀδελφὴν καὶ πᾶσαν τὴν γενεὰν ἐν Μασάδοις κατέστησε· Μαριὰμ δὲ τὴν γυναῖκα σὺν Ἀλεξάνδρᾳ τῇ μητρὶ εἰς Ἀλεξάνδριον ἤγαγε, προφάσει τιμῆς φρουροὺς ἐγκαταστήσας αὐταῖς, Ἰωσὴφ τὸν ταμίαν καὶ τὸν Ἰτουραῖον Σόεμον, πιστοτάτους αὐτῷ, ἐντειλάμενος αὐτοῖς, εἴ τι περὶ αὐτοῦ πύθοιντο δυσχερὲς, ἐξ αὐτῆς καὶ ἄμφω διαχειρίσασθαι, τὴν δὲ βασιλείαν τοῖς παισὶν αὐτοῦ καὶ τῷ ἀδελφῷ Φερώρᾳ διατηρεῖν. Τοιαύτας δοὺς ἐντολὰς, εἰς Ῥόδον ἠπείγετο πρὸς τὸν Καίσαρα. Καταπλεύσας δὲ, περιελὼν μὲν τὸ διάδημα, τοῦ ἄλλου δ' ἀξιώματος οὐδὲν ὑφῆκεν· ἀλλὰ καὶ κοινωνήσας λόγου τῷ Καίσαρι, τὸ μεγαλεῖον ἐνέφηνε τοῦ φρονήματος, οὔτε πρὸς ἱκεσίας τραπόμενος, καὶ τὸν λογισμὸν τῶν πεπραγμένων οὐ μεθ' ὑποστολῆς ἀποδούς. Οὐ μετρίως οὖν ἐπεσπάσατο τὸν Καίσαρα, καὶ τό τε διάδημα πάλιν ἀποκατέστησεν αὐτῷ, καὶ ἦγε διὰ τιμῆς. Οὕτω δὲ παρ' ἐλπίδα ἐσχηκὼς βεβαιοτέραν τὴν βασιλείαν, παρέπεμψεν ἐπ' Αἴγυπτον Καίσαρα, δωρησάμενος αὐτόν τε καὶ τοὺς φίλους φιλοτιμότατα. Ἐπανήει δὲ πρὸς τὴν Ἰουδαίαν πλείονι τιμῇ καὶ παῤῥησίᾳ, καὶ τεταραγμένην αὐτῷ τὴν οἰκίαν κατέλαβεν. Οἰηθεῖσαι γὰρ ἥ τε Μαριὰμ καὶ ἡ Ἀλεξάνδρα, ὅπερ ἦν, ὅτι ὡς ἐν φρουρᾷ κατεκλείσθησαν εἰς τὸ Ἀλεξάνδριον, ἵνα μηδ' ἑαυτῶν ἐξουσίαν ἔχοιεν, χαλεπῶς ἔφερον, καὶ διὰ θεραπείας τοὺς φρουροὺς ἐπεποίηντο, καὶ μᾶλλον τὸν Σόεμον, λόγοις αὐτὸν καὶ δωρεαῖς θεραπεύουσαι. Ὁ δ' ἡττᾶτο κατὰ μικρὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ βασιλέως ταύταις ἐξέφηνεν. Αἱ δὲ χαλεπῶς πρὸς ταῦτα διέκειντο, καὶ μᾶλλον ἡ Μαριάμ. Ἡρώδου γὰρ πρώτῃ τῇ γυναικὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν, ὡς εἰκὸς, εὐαγγελιζομένου, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀσπαζομένου, ἡ δὲ πρὸς μὲν τοὺς ἀσπασμοὺς ἔστενε, πρὸς δὲ τὰς εὐτυχίας ἀχθομένῃ ἐῴκει, ὡς ἐκταράττεσθαι τὸν βασιλέα, καὶ ἀδημονεῖν διὰ τὸ τοῦ μίσους παράλογον· καὶ ὁρμῆσαι μὲν πολλάκις εἰς ἄμυναν τῆς ὑπεροψίας αὐτῆς, ἀνακόπτεσθαι δὲ ὅτι προκατείληπτο ὑπὸ ἔρωτος. Τὸ δὲ σύμπαν ἐδεδοίκει μὴ λάθῃ, κολάσας ἐκείνην, μᾶλλον ἑαυτὸν κακῶς διαθέμενος, τῆς ἐρωμένης οὐκ οὔσης. Ἡ δέ γε μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ παρώξυνον τὸν Ἡρώδην διαβολαῖς, ζηλοτυπίαν αὐτῷ καὶ μῖσος ἐνιεῖσαι. Καὶ ὃς χεῖρον εἶχεν ἀεὶ πρὸς αὐτὴν, τῆς μὲν οὐκ ἀποκρυπτούσης τὴν πρὸς ἐκεῖνον διάθεσιν, τοῦ δὲ τὸν ἔρωτα πρὸς ὀργὴν ἀεὶ μεταβάλλοντος. Καὶ εἰ μὴ

XV. Herodes vero ad Cæsarem festinans, matrem, sororem, et omnes liberos Masadis collocavit: B **239** Mariammen uxorem cum ejus matre Alexandra Alexandrium duxit, custodibus per speciem honoris adhibitis, Josepho quæstore et Ituræo Soemo fidissimis suis, cum hoc mandato, si quid de se adversi audivissent, ut ambabus interfectis, regnum suis filiis et fratri Pheroræ conservarent. Deinde ad Cæsarem Rhodum profectus, solo diademate posito, aliis in rebus nihilo se humilius gessit: ac in colloquio cum Cæsare magnitudinem animi præ se tulit, non ad preces conversus, et ratione actorum suorum citra submissionem reddita. Qua Cæsar non mediocriter ei conciliatus, et diadema restituit, et honorem habuit. Sic regno præter opinionem suam firmato, C Cæsarem cum amicis munificentissime donatum, in Ægyptum prosecutus est. Inde in Judæam majore cum honore et fiducia regressus, domum suam turbatam reperit. Nam Alexandra et Mariamme ratæ, id quod res erat, se in Alexandrio tanquam in custodia conclusas esse, ut nec in semetipsas potestatem haberent, graviter id tulerunt, ac custodibus, Soemo præsertim, tum verbis, tum muneribus conciliatis, hominem paulatim, eo usque impulerunt, donec regis mandata eloqueretur. Quibus auditis commotæ sunt, Mariamme potissimum. Cui cum Herodes primæ, ut uxori par est, statum suum nuntiasset, et præ cæteris salutem dixisset, illa ad salutationes ingemuit, ad felicitatis commemorationem mœrorem præ se tulit, ut D percelleretur rex, et ad eam insolentiam vindicandam sæpius concitaretur: sed amoris vehementia impetum illius retardavit. Ad summam, veritus est, ne dum per imprudentiam adamatam mulctaret, in seipsum gravius amissa illa animadverteret. Sed quoniam a matre et sorore calumniis ad zelotypiam et odium exstimulabatur, in dies pejus erga eam est affectus, illa suum animum non dissimulante, ipso amorem ira commutante. Quod si ad Cæsarem
43 victorem in Ægyptum non festinasset, Antonio et Cleopatra jam mortuis, statim fortasse facinus perpetratum esset. Nunc rebus domesticis relictis, maxima a Cæsare in **240** Ægypto est consecutus, majorique cum splendore reversus. Mariamme vero, quam ardentissime amabat, alias casta erat et fida

illi, sed amore subacto interdum contumeliose insultabat, et matri ac sorori ejus ignobilitatem per derisum objiciebat. Odium porro hac occasione erupit. Rex meridiano tempore thalamum ingressus ut quiesceret, Mariammen vocavit : ea vero illi male dixit, ob fratrem et avum suum interfectos. Quod illo graviter ferente, Salome opportuno tempore arrepto, pinçernam, quem ante corruperat ut Mariammen accusaret, impulit ut tum regem conveniret, et ea quæ ab ipsa edoctus esset, proferret. Ille vero sibi munera ab illa oblata esse asserebat, ut philtrum ei propinaret : id vero esse venenum quoddam, cujus ipse vires ignoraret. His rex auditis, iracundia majore inflammatus, de pincerna uxoris, quem ei fidissimum esse sciebat, quæstiones habuit. Is cum de iis ob quæ torquebatur, neque sciret neque diceret quidquam, odium mulieris e Soemi verbis ortum ducere asserebat. Nondum eam orationem finierat, cum Herodes magna voce exclamavit, Soemum mandata sua non fuisse pro nihilo habiturum, nisi aliquid rei cum muliere habuisset, eumque statim interfici jussit, uxorem vero intimis suis convocatis, de poculis amatoriis et veneficiis iratus accusavit. Quam ii qui aderant, ut rex affectus esset cernentes, capitis condemnarunt. Dum ad necem abducitur, Alexandra mater ejus jam suæ quoque vitæ timens, et ignorationem criminum, quæ Mariammæ objecta essent, præ se ferens, exsiliit, filiamque malam et ingratam erga maritum appellavit. Illa vero neque perturbata ea re, neque ullum effata verbum vultu intrepido, et forti animo ad mortem ivit, generosam indolem in extremis etiam præ se ferens.

A πρὸς Καίσαρα ἔσπευδεν, ἤδη κεκρατηκότα, Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας θανόντων, εἰς Αἴγυπτον, τάχα εὐθὺς ἂν ἐπράχθη τὸ δεινόν. Νῦν δὲ τὰ περὶ τὴν οἰκίαν ὡς εἶχε κατέλιπε, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀφικόμενος, μεγίστων ἠξιώθη παρὰ τοῦ Καίσαρος, καὶ ἐπανῆει λαμπρότερος. Ἤρα δὲ τῆς Μαριὰμ καὶ σφόδρα διακαῶς· ἡ δὲ τὰ μὲν ἄλλα σώφρων ἦν αὐτῷ καὶ πιστὴ, κατατρυφῶσα δὲ τοῦ ἀνδρὸς δεδουλωμένου δι' ἃ τὸν ἔρωτα, πολλάκις μὲν ἐξύβριζεν εἰς αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ δὲ μητέρα καὶ τὴν ἀδελφὴν ἐπὶ δυσγενείᾳ ἐχλεύαζεν. Ἐξεῤῥάγη δὲ τὸ μῖσος εἰς τοὐμφανὲς ἐκ τοιαύτης λαβῆς. Μεσημβρίας οὔσης ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν θάλαμον εἰσῄει ἀναπαυσόμενος, καὶ ἐκάλει τὴν Μαριάμ· ἡ δὲ, εἰσελθοῦσα, ἐλοιδορεῖτο αὐτῷ, ὡς τὸν πάππον αὐτῆς καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀποκτείναντι. Ἐχαλέπαινε B δὲ ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεύς. Καὶ ἡ Σαλώμη, τοῦ καιροῦ δραξαμένη τὸν οἰνοχόον προδιαφθείρασα, κατηγορῆσαι τῆς Μαριὰμ, πείθει τοῦτον τότε τῷ βασιλεῖ προσελθεῖν, καὶ ἃ παρ' ἐκείνης ἐδιδάχθη, αὐτῷ διαλέξασθαι. Ὁ δὲ δώροις ἔλεγε παρὰ τῆς Μαριὰμ δεξιωθῆναι, ἀναπειθούσης φίλτρον αὐτῷ δοῦναι· τὸ δ' εἶναί τι φάρμακον, οὗ τὴν δύναμιν ἰσχυρίζετο ἀγνοεῖν. Τούτων ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ἔτι μᾶλλον κεκίνητο εἰς ὀργήν· καὶ τὸν τῆς γυναικὸς οἰνοχόον, πιστότατον ὄντα αὐτῇ, ἐβασάνιζεν. Ὁ δὲ οὐδὲν περὶ ὧν ἐβασανίζετο οὔτ' ᾔδει, οὔτ' ἔλεγεν, ἀλλὰ τὸ μῖσος τῆς γυναικὸς ἔφασκε γενέσθαι διὰ τοὺς λόγους, οὓς ὁ Σόεμος αὐτῇ φράσειεν. Οὔπω τὸν λόγον ἐκεῖνος εἰς τέλος ἤνεγκε, καὶ μέγα βοήσας Ἡρώδης· C Οὐκ ἂν, ἔφη, Σόεμος τὰς ἐντολὰς ἐξεφαύλισεν (14), εἰ μή τις αὐτῷ πρὸς τὴν γυναῖκα κοινωνία ἐγένετο. Τὸν μὲν οὖν Σόεμον εὐθὺς κτανθῆναι ἐκέλευσε· τῆς δὲ γυναικὸς κατηγόρει, τοὺς οἰκειοτάτους συναγαγὼν, περὶ φίλτρων καὶ φαρμάκων, καὶ ὀργίλως κατ' αὐτῆς διέκειτο. Οὕτω δ' ἔχοντα ὁρῶντες αὐτὸν οἱ παρόντες, θάνατον ἐκείνης κατεψηφίσαντο. Καὶ ἡ μὲν ἤγετο τὴν ἐπὶ θανάτῳ· Ἀλεξάνδρα δ' ἡ μήτηρ αὐτῆς, ἤδη καὶ περὶ ἑαυτῆς δεδοικυῖα, καὶ τὴν ἄγνοιαν ὧν ἡ Μαριὰμ κατηγορήθη ἐμφαίνουσα, ἐκπηδήσασα, κακὴν καὶ ἀχάριστον πρὸς τὸν ἄνδρα τὴν θυγατέρα ἐκάλει, καὶ δίκαια πάσχειν ἔλεγεν. Ἡ δὲ, οὔτε ταραχθεῖσα πρὸς ταῦτα, οὔτε λόγον δοῦσα, ἀπῄει πρὸς τὸν θάνατον ἀτρεμαίῳ τῷ καταστήματι καὶ γενναίῳ φρονήματι, καὶ τὴν εὐγένειαν κἀν τοῖς ἐσχάτοις ἐμφαίνουσα.

XVI. Cum Mariamne, interitu a Salome maturato, ita periisset, Herodes amore illius magis exarsit, sæpe nomine eam inclamavit, indecore lamentatus, et usque adeo affectu illo victus, ut per ministros Mariammen vocari juberet. Denique in deserta egressus, **241** ibique mœrori indulgens, in gravem morbum incidit, qui erat inflammatio et putrefactio cervicis, et mentis alienatio. Alexandra vero Hierosolymis degens, cum regem iis malis conflictari audivisset, duo suburbana castella occupare conata, jussu ejus statim occiditur : qui cum mortis periculum ægre evitasset, sævum se præbuit et implacabilem, ad vindictam et cædes propensus, non vulgi duntaxat, sed intimorum etiam amicorum. Patria quoque instituta violavit, et peregrinis moribus veterem statum corrupit. Quibus re-

ΙϚ'. Καὶ ἡ μὲν οὕτως ἀπέθανε, τῆς Σαλώμης αὐτῇ κατεπειξάσης τὸν θάνατον. Ἡρώδης δὲ τότε μᾶλλον ἐξῆπτο πρὸς τὸν ἐκείνης ἔρωτα, καὶ πολλάκις ἀνακλήσεις ἦσαν αὐτῆς, καὶ θρῆνοι ἀσχήμονες. Καὶ οὕτως αὐτοῦ τὸ πάθος ἐκράτησεν, ὡς καὶ καλεῖν τὴν Μαριὰμ κελεύειν τοῖς ὑπηρέταις. Καὶ τέλος ταῖς D ἐρήμοις ἐκδοὺς ἑαυτὸν, καὶ ταύταις ἐναδημονῶν, δεινῇ περιπίπτει νόσῳ· ἡ δὲ φλόγωσις ἦν καὶ πεῖσις ἰνίου, καὶ τῆς διανοίας παραλλαγή. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἐνοσηλεύετο. Ἡ Ἀλεξάνδρα δὲ, ἐν Ἱεροσολύμοις διάγουσα, καὶ τὰ τῶν νόσων πυθομένη τοῦ βασιλέως, τῶν περὶ τὴν πόλιν δύο φρουρίων ἐπειρᾶτο κρατῆσαι. Ὁ μαθὼν Ἡρώδης, αὐτίκα αὐτὴν ἀποκτεῖναι προσέταξεν· αὐτὸς δὲ μόλις διαφυγὼν τὸν ἐκ τοῦ νοσεῖν κίνδυνον, χαλεπὸς ἦν, καὶ δυσάρεστος, καὶ πρὸς τιμωρίας καὶ φόνους ἕτοιμος, καὶ οὐ τῶν πο-

Variæ lectiones et notæ.

(14) *Τὰς ἐντολὰς ἐξεφαύλισεν*. Fortassis ἐξεφάνησεν. Josephus : Οὐκ ἂν καταπροδοῦναι τὰς ἐντολάς. W.

A λῶν μόνον ἐγίνοντο φόνοι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων φίλων αὐτοῦ. Παρέβαινε δὲ καὶ τὰ ἔθη τὰ πάτρια, καὶ ξενικοῖς ἐπιτηδεύμασι διέφθειρε τὴν πάλαι κατάστασιν. Πρὸς ἃ τὸ πλῆθος τετάρακτό τε καὶ ἐχαλέπαινε. Δέκα δὲ ἄνδρες τῶν πολιτῶν συνωμοσάμενοι, καὶ ξιφίδια τοῖς ἱματίοις ὑποβαλόντες, εἰς τὸ θέατρον ἐχώρουν ἀπὸ συνθήματος, ἢ καὶ αὐτὸν τὸν Ἡρώδην διαχρησόμενοι, ἢ τέως τῶν περὶ ἐκεῖνον πολλούς. Φωραθέντες δὲ, καὶ μήτ' ἀρνησάμενοι τὸ βούλευμα, ἀλλὰ καὶ τὰ ξίφη ἀναδείξαντες, πᾶσαν αἰκίαν ὑπομείναντες διεφθάρησαν. Τὸν δὲ τούτους καταμηνύσαντα μετὰ μικρόν τινες διαρπάσαντες, καὶ μελιστὶ διελόντες, κυσὶν ἐπέρριψαν. Οὓς εὑρηκὼς Ἡρώδης, ἐτιμωρήσατο πανοικί. Ἡ δὲ τοῦ πλήθους μῆνις ἐπέμενε. Συνέβη δὲ κατὰ τὴν χώραν τότε B πάθη δεινότατα, λιμός τε καὶ νόσος σωμάτων ἐξ ἀσυνήθους διαίτης, δι' ἔνδειαν σιτίων γινομένης, καὶ ἐπὶ τούτοις πᾶσι λοιμός. Ἡρώδης δὲ τῷ καιρῷ βοηθεῖν προθυμούμενος, οὔτε χρημάτων εὐπόρει, προκαταναλώσας αὐτὰ δι' ἐπίδειξιν εἰς πόλεων ἐπισκευὰς, οὔτε αἱ πλησιάζουσαι χῶραι σῖτον εἶχον, τῆς αὐτῆς ἐνδείας καὶ ἐν ἐκείναις ἐπικρατούσης. Τέως δὲ, ὡς ἂν δύναιτο βοηθεῖν ἐγνωκὼς, τὸν ὄντα κατὰ τὰ βασίλεια κόσμον συγκόψας εἰς νόμισμα, ἔπεμπεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ σῖτον ἐκεῖθεν ὠνεῖτο. Οὗ κομισθέντος, τοῖς μὲν δυναμένοις δι' ἑαυτῶν τὰ περὶ τὰς τροφὰς ἐκπονεῖν σῖτον διένειμεν· οἳ δὲ διὰ γῆρας ἢ δι' ἑτέραν ἀσθένειαν οὐχ οἷοί τε ἦσαν ἑαυτοῖς ἑτοιμάζειν σιτία, τούτων προὐνόει καταστήσας C ἀρτοποιοὺς, καὶ τὰς τροφὰς ἑτοίμους πορίζων αὐτοῖς. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον τὰς γνώμας μετέβαλε τῶν πρὶν χαλεπαινόντων αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πρὸς εὔνοιαν αὐτὰς μετεστήσατο. Καὶ οὕτω κακωθεῖσαν αὐτῷ ἀνακτησάμενος τὴν ἀρχὴν, οὐχ ἧττον καὶ τοὺς πέριξ δυσπραγοῦντας ἐπίσης τῆς συμφορᾶς ἐπεκούφισεν, ὥστε γενέσθαι τοὺς μὲν ἔξω τῆς ἀρχῆς δοθέντας σίτου κόρους μυρίους, τοὺς δὲ εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν περὶ ὀκτακισμυρίους. Ὁ δὲ κόρος δύναται κατὰ τὸν Ἰώσηπον μεδίμνους ἀττικοὺς δέκα. Τοῦτο τὸ φιλοτίμημα, καὶ τὸ τῆς χάριτος εὔκαιρον, καὶ τοὺς Ἰουδαίους εἰς ἀγάπην ἐξ ἀπεχθείας μετήνεγκε, καὶ παρὰ τῶν ἔξωθεν αὐτῷ προὐξένησεν εὔκλειαν. Προσκατειργάσατο δὲ καὶ γάμον ἑαυτῷ ἐξ ἐρωτικῆς ἐπιθυμίας. Ἱερεύς γάρ τις Σίμων ἐν Ἱεροσολύμοις D θυγατέρα εἶχε καλλίστην· ταύτης ὁ Ἡρώδης ἧκεν εἰς ἔρωτα. Ὄντος δὲ τοῦ Σίμωνος ἀνοικείου πρὸς κῆδος, δι' ἀδοξίαν, ἀφαιρεῖται μὲν τὴν ἱερωσύνην τὸν ταύτην ἔχοντα τότε, Ἰησοῦν τὸν τοῦ Φάβητος, ἀρχιερέα δὲ ποιεῖται τὸν Σίμωνα, καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα γαμεῖ. Πάντων δὲ αὐτῷ προσκεχωρηκότων εἰς δέον περιεβάλλετο τὴν ἔξωθεν ἀσφάλειαν, πόλεσί τε δεξιῶς ὁμιλῶν, καὶ τοὺς δυνάστας θεραπεύων, ὥστε αὐτῷ πάντα διὰ πάντων αὔξεσθαι. Ὑπὸ δὲ τῆς εἰς τοῦτο φιλοτιμίας, καὶ τῆς εἰς Καίσαρα καὶ τοὺς εἰς πλεῖστον δυναμένους Ῥωμαίων θεραπείας, καὶ τὰ ἔθη παρέβαινε, καὶ τὰ νόμιμα παρεχάραττε, πόλεις τε κτίζων, καὶ ναοὺς ἐγείρων οὐκ ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων, τῇ δ' ἔξω χώρᾳ, Ἰουδαίοις μὲν ἀπολογούμενος ἐκ προσταγμάτων ταῦτα ποιεῖν, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, Καίσαρι δὲ καὶ Ῥωμαίοις χάριτας νέμων τῷ καὶ τῶν πατρίων ἐκβαίνειν ἐθῶν διὰ τὴν ἐκείνων τιμήν. Ἀγάλματά τε γὰρ ἀνίστα, καὶ τύπους μεμορφωμένους, καὶ πόλεις ᾠκοδόμει, καὶ λιμένας εὐρεῖς καὶ ἀκλύστους, καὶ βασίλεια πολυτελῆ, καὶ διαίτας λαμπράς.

lus populo turbato et concitato, cives decem conjurati, sicas sub vestibus gestantes, theatrum ex composito ingressi sunt, vel ipsum Herodem, vel satellitum ejus multos interfecturi. Cæterum deprehensi, nec inficiati consilium suum, sed et sicis prolatis, omni supplicii genere tolerato perierunt. Delatorem vero quidam paulo post membratim discerptum canibus objecerunt. Eos Herodes compertos cum omni familia ultus est, indignatione populi haud quidquam imminuta. Oppresserunt autem mala gravissima Judæam, fames, et morbus ex cibis ob penuriam insolitis, et pestilentia denique. Herodes qui opem ferre tali tempore cuperet, cum pecunia destitueretur, quam per ostentationem in urbibus instaurandis insumpserat, nec finitimæ regiones frumentum haberent, eadem inopia conflictantes: tamen ut pro virili opem ferret, ex ornatu regio percussis nummis, in Ægypto annonam mercatus est: qua allata, iis qui ipsi cibos sibi conficere poterant, frumentum largitus est. Qui vero vel ob senectam, vel ex alia imbecillitate id non poterant, eorum rationem habuit, pistoribus conductis, qui cibos eis paratos offerrent. Hæc animos eorum qui prius illi succensebant, non modo mitigarunt, sed ad benevolentiam quoque traduxerunt. Regno suo afflicto sic refocillato, finitimorum non minus laborantium calamitatem ex æquo sublevavit, extra regnum decies mille, in ipso regno octogies mille coros dimensus. Continet autem corus, auctore Josepho, x medimnos Atticos. Ea liberalitas tamque opportuna beneficentia, et **242** Judæos ex inimicis amicos ei reddidit, et apud exteros gloriam conciliavit. Adornavit sibi quoque nuptias, amoris impulsu. Nam Simon quidam Hierosolymitanus sacerdos filiam habuit formosissimam, cujus lepore captus, quia pater ob humilitatem tantæ affinitati minime par erat, pontificatum Jesu Fabetis filio, a quo tum gerebatur, ademptum, in illum contulit, et filiam ejus duxit. Cum autem ei domi omnia ex sententia succederent, etiam foris se muniit, tum urbes comiter tractando, tum dynastas officiis adjungendo, ut res ejus undique incrementa caperent. Verum ambitione illa, et Cæsaris ac potentissimorum Romanorum cultu atque observantia fiebat, ut receptos mores et patria instituta violaret, urbibus condendis, et templis ædificandis, non quidem in Judæa, sed in externis provinciis. Judæis quoque se excusabat facere illa non suapte sponte, sed ex mandatis, et in gratiam et honorem Cæsaris et Romanorum. Nam et statuas collocabat, et exculpta insignia, et urbes condebat, et portus amplos ac tutos, et regias sumptuosas, et ædes splendidas.

XVII. His rebus occupatus, filios Alexandrum et Aristobulum Romam ad salutandum Cæsarem misit. Quibus Cæsar humaniter susceptis, Herodi potestatem dedit, cui vellet ex filiis relinquendi regni: et alias ei ditiones adjecit, et in Syriæ procuratores retulit: quibus mandavit, ut omnia illo consentiente agerent. Tantam felicitatem adeptus, fratri Pheroræ tetrarchiam a Cæsare petiit, et subditis trientem tributorum remisit: sive ut, quod ipse dicebat, populus ex annonæ charitate recrearetur, sive quemadmodum aliis videbatur, ut odium a se amoveret. Judæi enim patriorum rituum mutationem iniquis ferebant animis. Quamobrem libertatem eis adimebat, subinde laboribus imperandis, et conciliis prohibendis, deambulationibus etiam et diversoriis observandis, et iis qui deprehensi essent, gravissime puniendis. Erant enim tam in urbe, quam in itineribus qui congressus hominum observarent. Quidam etiam auctores sunt, eum ipsum privati habitu se **243** interdum noctu turbis immiscuisse, quid de imperio sentirent, animos eorum periclitantem. Contumaces omnibus modis ulciscebatur: a plebe postulabat, ut sacramento fidem sibi firmaret, ac plebecula postulatis ejus annuebat, refragantes autem quavis ratione tollebat. Petiit a Pollione Pharisæo quoque, et Samæa, eorumque discipulis plerisque, ut jurarent. Sed hi neque jurarunt, neque puniti sunt, ob regis erga Pollionem reverentiam. Sunt et Esseni ea necessitate liberati, gens Pythagorici instituti in victu æmulatrix, quos ob Manaimum illius sectæ hominem, cum cætera bonum, tum futurorum præscium, honorabat. Is Herodem adhuc puerum scholam frequentantem, regem Judæorum salutavit: qui cum se privatæ conditionis esse diceret, Manaimus leniter arridens, cumque sensim percutiens: *Atqui et regnabis*, inquit, *et imperium felicissime geres: horum igitur verberum memento. Eris autem optimus, si justitiæ et pietati erga Deum, et erga populum clementiæ studueris. Enimvero scio te talem non fore.* Herodes regno potitus, Manaimum accersitum de imperii diuturnitate percontatus, tacente illo, dixit: An annis x, an xx, an xxx regnaturus esset? atque illo terminum non adjiciente: vel his contentus, Manaimo porrecta dextera dimisso, propter illum Essenos omnes honoravit. Anno autem regni xviii consilium templi mutandi, idque altius et magnificentius exstruendi cœpit. Populo autem ab illo conatu abhorrente, se non prius id diruturum esse dixit, quam omnia ad opus necessaria præparasset. Quæ cum in promptu essent omnia, veteribus fundamentis sublatis, novisque jactis, templum inchoavit longitudine c cubitorum, altitudine cxx: structuræ adhibuit saxa candida et robusta, singula circiter xxv cubitos longa, alta viii, lata xii. Ad septentrionale latus

A IZ'. Ἐν τοιούτοις δὲ ὤν, τοὺς παῖδας Ἀλέξανδρόν τε καὶ Ἀριστόβουλον εἰς Ῥώμην ἀπέστειλεν, ἐντευξομένους τῷ Καίσαρι. Τούτους ὁ Καῖσαρ φιλανθρώπως ἐδέξατο, καὶ δίδωσιν Ἡρώδῃ ὅτῳ βούλεται τῶν ἐξ αὐτοῦ γεγονότων ἀπονεῖμαι τὴν βασιλείαν· ἐγκαταμίγνυσι δὲ αὐτὸν καὶ τοῖς τῆς Συρίας ἐπιτροπεύουσιν, ἐντειλάμενος πάντα μετὰ τῆς ἐκείνου γνώμης ποιεῖν. Τοσαῦτα δ' εὐτυχήσας, τῷ μὲν ἀδελφῷ Φερώρᾳ τετραρχίαν ᾐτήσατο παρὰ Καίσαρος, τὸ δὲ τρίτον μέρος τῶν φόρων ἀφῆκε τοῖς ἐν τῇ βασιλείᾳ, ὡς μὲν ἐκεῖνος ἔλεγεν, ἵνα ἀνακτηθεῖεν ἐκ τῆς ἀφορίας, ὡς δὲ τοῖς ἄλλοις ἐδόκει, ἵνα τὴν τοῦ πλήθους εἰς ἑαυτὸν θεραπεύσῃ δυσμένειαν. Μετακινουμένων γὰρ αὐτοῖς τῶν ἐθῶν, χαλεπῶς ἔφερον. Διὸ B καὶ ἀφῃρεῖτο τὰς ἀδείας αὐτῶν, ἀεὶ καμάτους ἐπιτάττων αὐτοῖς, καὶ τὰς συνόδους κωλύων, καὶ τοὺς περιπάτους, καὶ τὰς διαίτας ἐπιτηρῶν, καὶ τοὺς φωραθέντας κολάζων βαρύτατα. Κἀν τῇ πόλει κἀν ταῖς ὁδοιπορίαις ἦσαν οἱ τοὺς εἰς ταυτὸν συνιόντας (45) ἐπισκοποῦντες. Τινὲς δέ φασι καὶ αὐτὸν ἰδιώτου σχῆμα λαμβάνοντα ἐνίοτε νύκτωρ τοῖς ὄχλοις ἐγκαταμίγνυσθαι, καὶ ἀποπειρᾶσθαι αὐτῶν τὴν διάνοιαν, ἣν περὶ τῆς ἀρχῆς εἶχον. Καὶ τοὺς μὲν ἐξαυθαδιαζομένους ἐπεξῄει ἅπασι τρόποις, τὸ δὲ πλῆθος ὅρκοις ἠξίου τὴν πίστιν αὐτῷ βεβαιοῦν. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ εἶκον, τούς γε μὴν δυσχεραίνοντας ἠφάνιζεν ἐκ παντός. Συνέπειθε δὲ καὶ τοὺς περὶ Πολλίωνα τὸν Φαρισαῖον, καὶ Σαμαίαν, καὶ τῶν συμφοιτώντων αὐτοῖς τοὺς πλείστους ὀμνύειν. Οἱ δὲ C οὔτε ἐπείσθησαν, οὔτ' ἐκολάσθησαν, διὰ τὸν Πολλίωνα, ὑπὸ τοῦ βασιλέως αἰδούμενον. Ἀφείθησαν δὲ ταύτης τῆς ἀνάγκης καὶ οἱ Ἐσσαῖοι καλούμενοι· γένος δὲ τοῦτο διαίτῃ χρώμενον Πυθαγορικῇ· ἐτίμα δὲ τούτους διὰ τὸν Μαναῖμ· ἦν δ' οὗτος εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀνὴρ τἄλλα τε ἀγαθὸς, καὶ τὰ μέλλοντα προορῶν. Ὃς, ἔτι παῖδα τὸν Ἡρώδην ἐς διδασκάλου φοιτῶντα ἰδὼν, βασιλέα Ἰουδαίων προσεῖπεν· ὁ δὲ ἰδιώτης ἔλεγεν εἶναι· Μαναῒμ δὲ μειδιάσας, καὶ τύπτων αὐτὸν ἠρέμα· *Ἀλλὰ καὶ βασιλεύσεις*, ἔφη, *καὶ τὴν ἀρχὴν ἀνύσεις εὐδαιμονέστατα, καὶ μέμνησο τῶν ἐμῶν τούτων πληγῶν. Ἄριστος δ' ἔσῃ, εἰ δικαιοσύνην ἀγαπήσειας, καὶ εὐσέβειαν πρὸς Θεὸν, καὶ πρὸς τοὺς πολίτας ἐπιείκειαν. Ἀλλ' οὐ γὰρ οἶδά σε τοιοῦτον ἔσεσθαι.* Βασιλεύσας δὲ D ὁ Ἡρώδης μετακαλεῖται τὸν Μαναῒμ, καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς ἐπυνθάνετο· ὡς δὲ, σιωπῶντος ἐκείνου, αὐτὸς εἰ δέκα γενήσονται τῆς βασιλείας ἠρώτα ἐνιαυτοὶ, ἢ εἴκοσιν, ἢ τριάκοντα, ὁ δὲ ὅρον οὐκ ἐπέθηκε τῷ τέλει τῆς προθεσμίας, Ἡρώδης καὶ τούτοις ἀρκεσθεὶς, τόν τε Μαναῒμ ἀφῆκε δεξιωσάμενος, καὶ πάντας δι' ἐκεῖνον ἐτίμα τοὺς Ἐσσηνούς. Ἤδη δὲ ὀκτωκαιδέκατον ἀνύων ἐνιαυτὸν, τὸν νεὼν ἔγνω μετασκευάσαι, καὶ πρὸς ὕψος ἆραι μεῖζον, καὶ ἀξιοπρεπέστερον ἐκτελέσαι. Τὸ δὲ πλῆθος ὤκνει πρὸς τὴν ἐγχείρησιν· ὁ δὲ οὐ πρότερον ἔφη τὸν ναὸν καθαιρήσειν, πρὶν ἂν πάντα ὧν ἂν

Variæ lectiones et notæ.

(45) *Εἰς ταυτὸν συνιόντας*. Ms. εἰς αὐτόν.

βοιτο εἰς τὸ ἔργον, παρασκευάσηται. Ἤδη δὲ ἡτοιμασμένων αὐτῷ πάντων, καθελὼν αὐτὸν, καὶ θεμελίους ἄλλους καταβαλόμενος, τὸν ναὸν ἤγειρε μήκει πήχεων ἑκατὸν, τὸ δ' ὕψος ἐπέκεινα εἴκοσιν· ᾠκοδομήθη δὲ λίθοις λευκοῖς τε καὶ κραταιοῖς, ὧν ἑκάστῳ περὶ πέντε καὶ εἴκοσι τὸ μῆκος πήχεις, τὸ δ' ὕψος ὀκτὼ, εὖρος δὲ περὶ δώδεκα. Κατὰ δὲ τὴν βόρειον πλευρὰν ἀκρόπολις ἐγγώνιος εὐερκὴς ἐντετείχιστο, διάφορος ὀχυρότητι, ἣν οἱ ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἀσαμωναίων γεγονότες βασιλεῖς ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεῖς ᾠκοδόμησαν, καὶ Βάριν ἐκάλεσαν, ὥστε τὴν ἀρχιερατικὴν ἀποκεῖσθαι στολὴν ἐν αὐτῇ. Καὶ ταύτην οὖν τὴν Βάριν Ἡρώδης ἐπισκευάσας ὀχυρωτέραν ἐπ' ἀσφαλείᾳ τοῦ ἱεροῦ, εἰς μνήμην Ἀντωνίου προσηγόρευσεν Ἀντωνίαν. Αὐτὸς δὲ ὁ ναὸς, καὶ πάντα τὰ περὶ τὸν ναὸν, ἐν ὀκτὼ δεδόμητο ἔτεσι. B Παραδέδοται δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ὅτε αὐτὸς ὁ ναὸς ἀνεγείρετο (ἐν ἐνιαυτῷ γὰρ ἑνὶ καὶ μησὶν ἓξ ᾠκοδομήθη) τὰς μὲν ἡμέρας μὴ ὕειν, γίνεσθαι δὲ τοὺς ὄμβρους ἐν ταῖς νυξὶν, ἵνα μὴ τὰ ἔργα κωλύωνται. Τὰς ἀδικίας δὲ ἀναστέλλειν πειρώμενος ὁ Ἡρώδης, τίθησι νόμον τοὺς τοιχωρύχους ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς χώρας πιπράσκεσθαι· ὃ καὶ πρὸς τιμωρίαν τῶν πασχόντων ἦν φορτικὸν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τῶν νόμων κατάλυσις. Τὸ γὰρ ἀλλοφύλοις δουλεύειν, καὶ βιάζεσθαι κατὰ τὰ ἐκείνων ἔθη βιοῦν, τῆς θρησκείας ἦν, ὅσον ἐπ' ἐκείνοις, κατάλυσις. Πιπράσκεσθαι μὲν γὰρ οἱ νόμοι τοὺς φῶρας ἐκέλευον, εἰ μὴ ἔχοιεν κατὰ τὸ τετραπλοῦν ἐκτιννύειν τὰ φώρια, ἀλλ' οὐ πρὸς ἀλλοφύλους, πρὸς δέ γε ὁμοεθνεῖς, ἵνα μήτε τῆς θρησκείας ἐκπίπτοιεν, μήτε παρ' ὅλον τὸν βίον δουλεύοιεν, ἀλλὰ τυγχάνοιεν μετὰ ἑξαετίαν ἀφέσεως. Ταῦτα μέρος ἦν τῶν κατ' ἐκείνου διαβολῶν, καὶ τῆς δυσνοίας τοῦ πλήθους τῆς ἐπ' αὐτῷ.

A arx angularis, firma et munitissima inædificata erat, quam reges, iidemque pontifices ex Asamonæorum familia structam. Barin vocarant, ut pontificia stola in ea reponeretur. Eam igitur Barim Herodes instauratam, et pro templi defensione munitiorem redditam, in Antonii **244** memoriam Antoniam vocavit. Ipsum porro templum, et quæ in circuitu ejus sunt omnia, VIII annis sunt absoluta. Traditum autem est, eo tempore quo ipsum templum strueretur (id quod uno anno et mensibus sex perfectum est) interdiu non pluisse, sed imbres noctu esse factos, ne opera impedirentur. Deinde Herodes ad facinora comprimenda legem tulit, ut fures peregre venderentur: quæ res et facinorosis gravis, et legibus evertendis erat. Nam exteris servire, eorumque ritu necessario vivere, quod ad illos quidem attinebat, religionis erat abrogatio. Lex enim fures, ni quadruplum solvere possent, vendi jubebat, sed popularibus, ne et religione exciderent, et per omnem ætatem servirent, sed post sexennium manumitterentur. Hoc in parte erat criminationum et adversus illum odii popularis.

ΙΗ'. Εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον C παραγενόμενος Ἡρώδης, ἵνα Καίσαρί τε προσομιλήσῃ, καὶ τοὺς παῖδας ἐν τῇ Ῥώμῃ διατρίβοντας ὄψηται, φιλοφρόνως τε ὑπεδέχθη παρὰ τοῦ Καίσαρος, καὶ τοὺς παῖδας ὡς ἤδη τελειωθέντας ἐν τοῖς μαθήμασιν ἔλαβεν, ἄγειν εἰς τὰ οἰκεῖα. Ὡς δ' ἐπανῆλθον, περίοπτοι γεγόνασι τῷ τε τῆς ψυχῆς παραστήματι, καὶ τῇ κατὰ τὰς μορφὰς ὡραιότητι· ἐπίφθονοί τε ἦσαν Σαλώμῃ τῇ τοῦ βασιλέως ὁμαίμονι, καὶ τοῖς τὴν αὐτῶν μητέρα κατεργασαμένοις διαβολαῖς. Καὶ ἤδη καὶ κατ' ἐκείνων τὰ ὅπλα ἡτοίμαζον, δι' ὧν καὶ τὴν αὐτοὺς γειναμένην κατηγωνίσαντο, λογοποιοῦντες ἀηδῶς τῷ πατρὶ προσφέρεσθαι τὰ μειράκια διὰ τὸν φόνον τῆς μητρὸς, κἀντεῦθεν μῖσος φῦναι τῷ πατρὶ πρὸς τοὺς παῖδας, ὡς ἐνὸν, κατεσκεύαζον. Τέως μέντοι φιλοστόργως ἔτι πρὸς αὐτὰ ὁ πατὴρ διακείμενος, καὶ τιμῆς μετεδίδου, καὶ γυναῖκας ἐν ἡλικίᾳ γεγονόσιν ἐζεύγνυεν· Ἀριστοβούλῳ μὲν τὴν Σαλώμης θυγατέρα Βερενίκην, Ἀρχελάου δὲ τοῦ Καππαδοκῶν βασιλέως τὴν παῖδα Γλαφύραν τῷ D Ἀλεξάνδρῳ. Τῇ δὲ Σαλώμῃ ταῦτα τὴν κατὰ τῶν νεανίσκων δυσμένειαν μᾶλλον ὑπέτρεφεν, οἰκειουμένῃ καὶ πάντας ὅσοιπερ αὐτῇ τὸν τῆς Μαριάμμης φόνον συνεξειργάσαντο. Διδόντων δέ τινας καὶ τοῖν νεανίσκοιν λαβὰς μνήμῃ τε τῆς μητρὸς καὶ τῇ τοῦ κράτους ἐπιθυμίᾳ· βλασφημίαι μὲν ἐκείνων εἰς τὴν Σαλώμην καὶ τὸν Φερώραν ἐγίνοντο, πρὸς ἐκείνους δ' ἡ τούτων ἐπηύξητο δύσνοια, καὶ διαβολαὶ κακοήθεις κατ' αὐτῶν προὔβαινον, παρ' αὐτῶν ἐκείνων

XVIII. Sub id tempus in Italiam profectus Herodes, ut cum Cæsare colloqueretur, et filios Romæ degentes viseret, benigne a Cæsare susceptus, filios ut absolute jam in disciplinis institutos, domum reduxit. Qui in patriam reversi, cum animorum magnitudine, tum formæ elegantia vulgo conspicui, Salomæ regis sorori, et iis qui matrem eorum calumniis sustulerant, invisi fuerunt. Itaque jam contra ipsos etiam arma eadem expediverunt, quibus genitricem eorum confecerant: rumore sparso, adolescentes abhorrere a patris consuetudine, ob matris necem, et ita patre ad odium filiorum pro virili instigato. Is vero eos et dilexit, et honoris participes aliquandiu fecit, et adultis uxores dedit, Aristobulo Salomæ filiam Bernicem: Archelai Cappadocum regis filiam Glaphyram, Alexandro. Quibus rebus Salomes inimicitiæ contra adolescentes magis alebantur, omnes eos sibi adjungentis, qui cædis Mariammes adjutores fuerant: adolescentibus etiam causas nonnullas suppeditantibus, dum tam ex recordatione matris quam ex imperii cupiditate maledictis et ipsam et Pheroram insectantur: quibus illorum malevolentia augebatur, et subdolæ calumniæ, causa ab ipsis suppeditata, contra eos adornabantur. Nam cum nefaria **245** Salome et matri et ipsis conviciaretur, ut eos ad respondendum irritaret: illi et interitum matris et suas fortunas miserabantur, qui parricidarum illius consuetudine uti cogerentur. Hæc absente rege

acta. Reverso Pheroras et Salome statim ea verba insusurrant, se in magno versari periculo, adolescentibus se necem matris ulturos, aperte minitantibus. Herodes his per alios quoque nuntiatis turbatus, alium filium Antipatrum, in privata vita susceptum, ad coercendos adolescentes sibi conciliare statuit, eique honorem habuit, ut Mariammæ filiorum audaciam reprimeret, cum intelligerent, non sibi solis, neque necessario regni successionem deberi. Itaque Antipatrum, tanquam spectatorem certaminis ad dimicandum paratum, introduxit. Qui, ut homo callidus, data occasione, unum sibi negotium esse ratus est patri adhærere, eumque per calumnias a fratribus alienare: quibus calumniis illi ansas dabant, sui contemptum deplorando, et matrem invocando, et patrem aperte injustum vocitando. Ea verba cum additamento renuntians Antipater, patris erga illos simultatem malitiose augebat: ab eoque ut Mariammæ filios premeret, amplioribus honoribus auctus, denique matre ipsius etiam introducta, cum multis muneribus Romam mittitur, Cæsarique commendatur, ut jam penes illum esse omnia, adolescentes vero spe imperii plane dejecti viderentur. Cæterum Antipater veritus, ne se absente pater Mariammæ filiis æquior fieret: nec in itinere subinde ad eum scribere destitit, et ejus inimicitias contra fratres exacuere: donec perpulit, ut ipse Romam navigaret, filios apud Cæsarem accusatum. Quos cum secum adduxisset, de eorum deplorata indole querebatur, qui patrem exosi ejusque perimendi avidi, regnum affectarent. Adolescentes vero patre quoque adhuc dicente flebant: et tandem suspirabant, veriti ne silentium suum confessio criminis et conscientiæ argumentum haberetur. Ut autem et Cæsaris benevolentiam, et aliorum lacrymas et commiserationem omnium animadverterunt: Alexander oratione ad patrem instituta, crimina **246** diluere exorsus, cum probabiliter disseruisset: Cæsar, qui ante quoque illorum criminationibus non credidisset, magis in ea sententia confirmatus, Herodem continenter intuetur: quem cum et ipsum subtristem cerneret, ac spectatoribus æstuantibus, adolescentibus ait: Etsi sese criminis omnino expertes esse putarent, tamen idipsum eos delinquere, quod patrem non ita colerent, ne quis de ipsis rumor spargi posset. Herodem autem hortatus est, ut omni suspicione abjecta, filiis reconciliaretur. Nam talia contra liberos credere, iniquum esse. Dum hæc monet, innuit adolescentibus, ut coram patre procumbant. Quod cum alacriter facturi essent, pater prior eos lacrymantes salutavit, et utrumque amplexus est. Ac tum gratiis actis Cæsari, una discesserunt, Antipatro etiam comitante, qui se illorum reconciliatione gaudere simulabat. Postridie Cæsar Herodi liberum fecit, quem vellet e filiis successorem designare, aut regnum inter eos dividere, sed post obitum demum. Nam dum viveret, eum et regnum et imperium in filios tenere jussit. In re-

A τὰς αἰτίας λαμβάνουσι. Κακῶς γὰρ τῆς μιαρᾶς Σαλώμης καὶ σφᾶς καὶ τὴν μητέρα λεγούσης, καὶ πρὸς λόγους ἐκκαλουμένης αὐτοὺς, ἐκεῖνοι ἐλεεινὴν ἀπέφαινον τὴν καταστροφὴν τῆς μητρὸς ἀθλίους δ' ἑαυτοὺς ἐκάλουν τοῖς ἐκείνης φονεῦσιν ἀναγκαζομένους συζῆν. Ταῦτα ἦν ἀποδημοῦντος τοῦ βασιλέως. Ἐπανελθόντι δ' εὐθὺς παρά τε Φερώρα καὶ τῆς Σαλώμης οἱ λόγοι προσήγοντο, λεγόντων μέγαν αὐτοῖς ἐπηρτῆσθαι τὸν κίνδυνον, ἀναφανδὸν ἀπειλουμένων τῶν νεανίσκων, τὸν φόνον τίσασθαι τῆς μητρός. Ἡρώδης δὲ ταῦτα καὶ ἄλλων ἀπαγγελλόντων τετάρακτο. Οὕτω δὲ διατεθεὶς, ἔγνω ἐπὶ καθαιρέσει τῶν νέων, ἕτερον υἱὸν Ἀντίπατρον ὄνομα, ἰδιωτεύοντι ἔτι αὐτῷ γεγονότα, προσοικειώσασθαι· καὶ τοῦτον ἐδόκει τιμᾷν, ἵνα καταστείλῃ τὸ θράσος
B τοῖς ἐκ τῆς Μαριὰμ γνοῦσιν, ὡς οὐ μόνοις αὐτοῖς, οὐδ' ἐξ ἀνάγκης ἡ διαδοχὴ τῆς βασιλείας ὀφείλεται. Ὅθεν ὡς ἔφεδρόν τινα τὸν Ἀντίπατρον ἐπεισήγαγεν. Ὁ δὲ δεινὸς ὢν, ἐπεὶ παῤῥησίας ἐλάβετο, μίαν ἔσχεν ὑπόθεσιν, ἔχεσθαι τοῦ πατρὸς, καὶ τῶν ἀδελφῶν ἀλλοτριοῦν ταῖς διαβολαῖς. Κἀκεῖνοι δ' ἔτι ἐδίδοσαν ἀφορμὰς, καὶ δακρύοντες ὡς ἀτιμαζόμενοι, καὶ τὴν μητέρα ἀνακαλούμενοι, καὶ τὸν πατέρα φανερῶς οὐ δίκαιον λέγοντες. Ἅπερ κακοήθως οἱ περὶ τὸν Ἀντίπατρον Ἡρώδῃ μετὰ προσθήκης ἐξαγγέλλοντες, μείζονα τὴν πρὸς ἐκείνους ἐνεποίουν ἀπέχθειαν. Βουλόμενος δὲ ὁ πατὴρ ταπεινῶσαι τοὺς ἐκ τῆς Μαριὰμ, πλείονος Ἀντιπάτρῳ μετεδίδου τιμῆς. Τέλος δὲ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ ἐπεισήγαγε, καὶ Καίσαρι συνίστησιν αὐτὸν γράφων ὑπὲρ
C αὐτοῦ, καὶ εἰς Ῥώμην αὐτὸν μετὰ πολλῶν δώρων ἀπέστειλεν, ὥστε ἤδη ἐπ' ἐκείνῳ δοκεῖν πάντα, παρεῶσθαι δ' ἐκ τῆς ἀρχῆς παντάπασι τὰ μειράκια. Ἀντίπατρος δὲ δεδοικὼς μὴ, αὐτοῦ ἐκδημήσαντος, ἐπιεικέστερος εἰς τοὺς ἐκ Μαριὰμ γένηται ὁ πατὴρ, καὶ ἀποδημῶν οὐκ ἀνίει συνεχῶς ἐπιστέλλων κατὰ τῶν ἀδελφῶν τῷ πατρὶ, καὶ προσερεθίζων πρὸς τὴν δυσμένειαν, ἕως εἰς τοῦτο προήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ πλεῦσαι πρὸς Ῥώμην, κἀκεῖ τῶν παίδων κατηγορεῖν παρὰ Καίσαρι. Ἀπελθὼν δ' εἰς Ῥώμην σὺν τοῖς παισὶ παρεστήσατο μὲν αὐτοὺς τῷ Καίσαρι, ᾐτιᾶτο δὲ τῆς ἀπονοίας, ὡς τὸν ἑαυτῶν πατέρα μισοῦντας, καὶ διαχειρίσασθαι μελετῶντας αὐτὸν, καὶ οὕτω τὴν βασιλείαν λαβεῖν.
D Τῶν δὲ νεανίσκων, καὶ λέγοντος ἔτι τοῦ πατρὸς, δάκρυα ἦν, καὶ τέλος οἰμωγὴ, δεδοικότων, ὡς, εἰ σιγῷεν, δόξουσιν ἐκ τοῦ συνειδότος μηδ' εὐπορεῖν ἀπολογίας. Ὡς δ' ἔγνων εὐμένειαν παρὰ Καίσαρος, τῶν δ' ἄλλων τοὺς μὲν συνδακρύοντας, συναλγοῦντας δὲ ἅπαντας, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρει διαλύειν τὰς αἰτίας, πρὸς τὸν πατέρα λόγους ποιούμενος. Καὶ διαλεχθέντος πρὸς τὸ ἐπαγωγότερον, ὁ Καῖσαρ οὐδὲ πρότερον ταῖς κατ' αὐτῶν πιστεύων διαβολαῖς, ἔτι μάλιστα ἐξηλλάττετο, καὶ συνεχῶς εἰς τὸν Ἡρώδην ἀπέβλεπεν, ὁρῶν κἀκεῖνον ὑποσυγκεχυμένον, καὶ ἠγωνία τὸ θέατρον. Καῖσαρ δὲ, τοὺς μὲν νεανίσκους, εἰ καὶ τῶν διαβολῶν πόῤῥω δοκοῦσιν, αὐτὸ τοῦτο ἁμαρτεῖν ἔφη, τὸ μὴ τοιούτους ἑαυτοὺς τῷ πατρὶ παρασχεῖν, ὡς μηδὲ γενέσθαι τὸν ἐπ' αὐτοῖς λόγον·

Ἡρώδην δὲ παρεκάλει διαλλάττεσθαι τοῖς παισὶν, ἀπελόντα πᾶσαν ὑπόνοιαν· καὶ τὰ πιστὰ γὰρ ἡγεῖσθαι ταῦτα κατὰ τῶν παίδων οὐ δίκαιον ἔκρινε. Τοιαῦτα συμβουλεύων, ἔνευσε τοῖς νεανίσκοις, προσπεσεῖν τῷ πατρί. Κἀκείνων ὡρμηκότων, προλαβὼν αὐτοὺς ὁ πατὴρ δακρύοντας ἠσπάζετο, ἀγκαλιζόμενος ἕκαστον. Τότε μὲν οὖν εὐχαριστήσαντες Καίσαρι, μετ' ἀλλήλων ἀπῄεσαν, καὶ Ἀντίπατρος μετ' αὐτῶν, ταῖς διαλλαγαῖς ὑποκρινόμενος ἥδεσθαι. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ περὶ τῆς βασιλείας τῷ Ἡρώδῃ τὴν ἐξουσίαν ἀφῆκεν ὁ Καῖσαρ, ὃν ἂν αἱροῖτο τῶν παίδων, διάδοχον καθιστᾶν ἢ καὶ διανέμειν ἅπασι ταύτην, μετὰ θάνατον μέντοι. Ζῶντι δὲ οὐκ ἐπέτρεπε τὴν διανομὴν, ἀλλὰ καὶ τῶν παίδων ἤθελεν αὐτὸν καὶ τῆς βασιλείας κρατεῖν. Ἐπανιόντι δὲ περὶ Κιλικίαν, Ἀρχέλαος ὁ πενθερὸς Ἀλεξάνδρου συναντᾷ τῷ Ἡρώδῃ, συνηδόμενος ἐπὶ ταῖς τῶν παίδων διαλλαγαῖς. Ἐντεῦθεν Ἡρώδης, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ἐλθὼν, καὶ συναγαγὼν ἐκκλησίαν, τὰ κατὰ τὴν ἀποδημίαν αὐτῷ πεπραγμένα διηγεῖτο, καὶ ἐπὶ νουθεσίᾳ τῶν παίδων τὸν λόγον κατέστρεψε, καὶ τοῖς υἱοῖς προεῖπε τὴν βασιλείαν καταλιμπάνειν, πρώτῳ μὲν Ἀντιπάτρῳ, εἶτα καὶ τοῖς ἐκ Μαριάμ. Ταῦτα εἰπὼν, τὸν σύλλογον διελύσατο.

A ditu Archelaus Alexandri socer ei circa Ciliciam occurrit, filiorum reconciliationem gratulans. Inde in Judæam reversus, indicto concilio, ut in itinere secum esset actum, exposuit, orationemque filiorum admonitione conclusit: quibus cum denuntiasset, se regnum relinquere primum Antipatro, deinde Mariamnæ quoque filiis, concilium dimisit.

ΙΘ'. Ὑπῆρχε δὲ τὴν γνώμην πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους B φιλοτιμότατός τε καὶ εὐεργετικώτατος, πρὸς δὲ τοὺς ὑπηκόους ἐπαχθής τε καὶ ἀδικώτατος, πρὸς δὲ τοὺς οἰκείους καὶ φίλους κολαστὴς ἀπαραίτητος. Ἡ δὲ αἰτία τούτων φιλοδοξία καὶ φιλαρχία. Ὑπὸ μὲν γὰρ φιλοδοξίας, εἰ μνήμης ἔμελλε τυγχάνειν εἰσαῦθις ἢ εὐφημίας κατὰ τὸ ἐνεστὸς, οὐκ ἐφείδετο δαπανῶν. Πολυδάπανος δ' ὢν, βαρείαις εἰσπράξεσι τοὺς ὑποτεταγμένους ἐπίεζε, καὶ χαλεπὸς ἦν αὐτοῖς. Ὑπὸ δὲ φιλαρχίας, εἰ κατά τινος ὑπόνοιαν ἔσχεν ἐφίεσθαι τῆς ἀρχῆς, ἤ τι περὶ αὐτὴν παρακινεῖν, ἴσα πολεμίοις αὐτῷ προσεφέρετο. Κἀντεῦθεν συγγενεῖς τε καὶ φίλους ἐτιμωρήσατο ἀφειδῶς, μόνος θέλων τετιμῆσθαι. Τεκμήριον δὲ τοῦ πάντοθεν χρηματίζεσθαι θέλειν διὰ τὸ πολυδάπανον, ὅτι, ἀκηκοὼς ὡς C Ὑρκανὸς ὁ πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσας, ἀνοίξας τὸν τάφον Δαβίδ, ἀργυρίου λάβοι τάλαντα τρισχίλια, νυκτὸς ἀνοίξας τὸν τάφον εἰσέρχεται, τοὺς πιστοτάτους τῶν φίλων παρειληφὼς, ἵν' ἀνέκφορον εἴη τὸ δρώμενον. Καὶ χρήματα μὲν οὐχ εὗρεν, ἀργύρια δηλαδὴ, κόσμον δὲ πολὺν κειμηλίων χρυσῶν, ὃν ἀνείλετο πάντα. Ἔσπευδεν οὖν καὶ ἐνδοτέρω χωρεῖν κατὰ τὰς θήκας, ἐν αἷς τῶν βασιλέων Δαβὶδ καὶ Σαλομῶντος τὰ σώματα τεθησαύριστο. Ὡς δὲ ἐβιάζετο εἰσιέναι, δύο μὲν αὐτῷ τῶν δορυφόρων ἐφθάρησαν, φλογὸς ἔνδοθεν ἀπαντησάσης, ὡς λόγος, αὐτοῖς· αὐτὸς δὲ περιδεὴς ἐξῄει, καὶ διὰ τὴν ἐπιχείρησιν χεῖρον ἔχειν ἐδόκει τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν αὐτῷ. Ἐμφυλίῳ γὰρ ἐῴκει πολέμῳ τὰ κατὰ τὴν αὐλὴν τὴν βασιλικήν. Ἐστρατήγει δὲ ἀεὶ κατὰ τῶν ἀδελφῶν ὁ D Ἀντίπατρος, δεινὸς ὢν, δι' ἄλλων μὲν αὐτοὺς περιβάλλων αἰτίαις, αὐτὸς δὲ πολλάκις ὑπεραπολογούμενος, ἵνα, δοκῶν εὔνους ἐκείνοις, ἀνύποπτος εἴη τῷ πατρὶ πρὸς τὰς ἐγχειρήσεις, καὶ μόνος τῆς ἐκείνου σωτηρίας φροντίζειν δοκῇ. Καὶ ὁ μὲν τὰ πάντα ἦν τῷ πατρί· οἱ δὲ ἐκ τῆς Μαριάμ χαλεπώτερον ἀεὶ διετίθεντο, καὶ τὴν ἀτιμίαν οὐκ ἔφερον ὑπ' εὐγενείας, παρεωσμένοι καὶ τάξιν ἀτιμοτέραν ἔχοντες. Αἵ τε γυναῖκες, ἡ μὲν Ἀλεξάνδρῳ συνοικοῦσα Γλαφύρα ἡ Ἀρχελάου μῖσος εἶχεν εἰς τὴν Σαλώμην διά τε τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα διάθεσιν, καὶ διὰ τὴν ἐκείνης θυγατέρα συνοικοῦσαν Ἀριστοβούλῳ, ἥπερ ὑπερηφάνως προσεφέρετο ἡ Γλαφύρα, καὶ τὴν ἰσο-

XIX. Fuit Herodes erga alios liberalissimus et beneficentissimus, subditis vero gravis et iniquissimus, cognatorum et amicorum punitor inexorabilis. In causa fuit gloriæ imperiique cupiditas. Nam gloriæ gratia si vel posteritatis memoriam, vel in præsentia nominis celebritatem consecuturus esset, nullis parcebat impensis: quas cum multas requireret, gravibus exactionibus subditos cum sævitia onerabat. Imperii porro cupiditas in causa erat, ut si quam contra aliquem suspicionem regni affectati aut studii novarum rerum concepisset, eum pro hoste ulcisceretur. Itaque cum solus honorari vellet, cognatos et amicos inclementer suppliciis afficiebat **247** Ejus avaritiæ ex profusionibus ortæ illud argumentum est, quod cum audisset Hyrcanum decessorem suum, aperto Davidis monumento tria millia talentum argenti abstulisse: noctu fidissimis amicorum adhibitis, ne res efferretur, idem monumentum aperit, ingreditur, ac argentum quidem, ut Hyrcanus, non reperit, sed multum aurei ornatus, quo omni sublato, ad cellas interiores, quibus Davidis et Salomonis regum cadavera condita erant, properat. Quo dum penetrare contendit, duo ejus satellites perierunt, flamma, ut fertur, erumpente: ipse perterritus discessit, atque ob id facinus res ejus domesticæ laborare videbantur. Nam quæ in regia gerebantur, belli civilis faciem præ se ferebant. Antipater enim homo callidus bellum instruebat contra fratres: quos cum per alios criminaretur, ipse aliquando defendebat, ut per benevolentiæ speciem amota insidiarum suspicione patrem falleret, et solus salutem ejus curare videretur. Ac in eo patri erant omnia; Mariamnæ vero filii in dies magis exasperabantur, ignominiam, ut generosis erant animis, non ferentes, cum repulsi ac quasi in ordinem coacti essent. Eo incitabantur ab uxoribus etiam. Nam Alexandri conjux Glaphyra Salomen oderat, ob ejus in maritum suum malevolentiam; et ob filiam illius Aristobuli uxorem, quam superbe tractabat, et sibi dignitate æquatam esse indignabatur. Pheroras quoque frater in regis suspicionem et odium venit, hoc modo. Cum ei regis filia de-

sponsa esset, mulierem ancillam insano amore deperibat, neglectaque conjuge, servæ amplexibus indulgebat. Id Herodes ægre ferens, puellam Phaseli filio jungit : sed aliquanto post tum de priore delicto expostulat, tum ut alteram filiam ducat postulat, ancillæ amorem jam deferbuisse ratus. Ille ancilla et puero ex ea nato dimissis, se regis filiam ad diem tricesimum ducturum pollicetur. Quo tempore elapso, tantus ejus amoris ardor erga ancillam fuit, ut pactis conventis neglectis, in adamatæ mulierculæ stupris volutaretur. Id Herodis furorem accendit : ac subinde novi aliquid exortum est, quod **248** eum quietum esse non pateretur. Ad hæc Salome filiis Mariamnes infesta, filiæ quoque suæ Aristobulo nuptæ suasit, ne marito bene cuperet, sed si quid arcani loqueretur, id sibi renuntiaret. Ea vero dicebat, adolescentes meminisse matris, patrem odisse : minitari se regno potitos Herodis liberos ex aliis mulieribus natos, paganos scribas effecturos, ut ne solem quidem intuerentur. Quæ cum rex ex improbissimæ Salomæ indicio cognosceret, dolenter ferebat, ac corrigere conabatur, auditaque filiorum defensione mitigabatur.

A τιμίαν αὐτῆς ἀνηξιοπάθει. Γέγονε δέ τις ὑπόθεσις, καὶ τὸν τοῦ βασιλέως ἀδελφὸν Φερώραν εἰς ὑποψίαν καὶ μῖσος τῷ ἀδελφῷ φέρουσα. Κατηγγυήθη μὲν γὰρ αὐτῷ ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ· ὁ δὲ, δουλευούσης αὐτῷ γυναικὸς ἡττώμενος, καὶ περιμανῶς τοῦ γυναίου ἐρῶν, τῇ μὲν τοῦ ἀδελφοῦ θυγατρὶ οὐ προσεῖχε, τῇ δὲ δούλῃ προσέκειτο. Ἤχθετο δὲ διὰ τοῦτο Ἡρώδης, καὶ τὴν μὲν κόρην υἱῷ Φασαήλου ζεύγνυσι· χρόνου δὲ διελθόντος, περί τε τῶν πρώτων ᾐτιᾶτο τὸν ἀδελφὸν, καὶ τὴν δευτέραν ἠξίου λαμβάνειν, παρηκμακέναι ἤδη αὐτῷ οἰόμενος τῆς δούλης τὸν ἔρωτα. Ὁ δὲ τὴν μὲν δούλην καὶ παῖδα ἐξ αὐτῆς σχὼν ἀποπέμπεται, τὴν δὲ τοῦ βασιλέως θυγατέρα μετὰ τριακοστὴν ἡμέραν κατέθετο λήψεσθαι. Διελθούσης δὲ τῆς προθεσμίας, τοσοῦτον πρὸς τὸν τῆς B δούλης ἔρωτα ἐμεμήνει, ὡς ἀθετῆσαι τὰ ὡμολογημένα, τῇ δὲ προτέρᾳ συμφθείρεσθαι. Ταῦτα τὸν Ἡρώδην ἐξέμαινε· καὶ ἀεὶ δέ τι καινὸν προσπῖπτον, ἀτρεμεῖν αὐτὸν οὐκ εἴα. Καὶ ἡ Σαλώμη δὲ, χαλεπὴ τοῖς ἐκ Μαριὰμ οὖσα, καὶ τὴν ἑαυτῆς θυγατέρα Ἀριστοβούλῳ συνοικοῦσαν ἀνέπειθε μὴ εὐνοϊκῶς πρὸς τὸν ἄνδρα διακεῖσθαι, ἀπαγγέλλειν δὲ αὐτῇ, εἴ τι κατ' ἰδίαν λαλήσειεν. Ἡ δὲ μεμνῆσθαι τοὺς νεανίσκους ἔλεγε τῆς μητρὸς, τὸν δὲ πατέρα στυγεῖν, ἀπειλεῖν δὲ, τῆς ἀρχῆς τυχόντας, τοὺς μὲν ἐκ τῶν ἄλλων γυναικῶν παῖδας Ἡρώδου κωμογραμματεῖς καταστήσειν, τὰς δὲ γυναῖκας καθείρξειν ὡς μηδὲ τὸν ἥλιον βλέπειν. Ταῦτα διὰ τῆς κακίστης Σαλώμης τῷ βασιλεῖ ἀπηγγέλλετο, κἀκεῖνος ἤκουεν ἀλγεινῶς, ἐπειρᾶτό τε διορθοῦν. Τῶν δὲ παίδων ἀπολογησαμένων, ῥᾴων ἐγίνετο.

XX. Pheroras deinde res denuo turbavit. Dixit enim Alexandro, se ex Salome audivisse, Herodem Glaphyræ amore captum esse. Qua oratione turbatus Alexander, ac zelotypiæ dolorem non ferens, quod ex illo audierat, patri indicavit. Herodes vero magno dolore affectus et ementitæ calumniæ impatiens ac turbatus, accersito Pherora : *Pessime*, inquit, *istis contra nos dictis utrum te verba infigere animo filii, an dextram ejus armare gladio censes ?* Pheroras respondit, commentum id Salomes esse : cui quamvis neganti, et capillum vellicanti, et pectus plangenti, ob insitam morum improbitatem fides non habebatur. Tandem rex et fratrem et sororem ablegat, filio ob continentiam et relatos ad se sermones collaudato. Cæterum aliud quiddam accidit, quo tumultus in ædibus regiis est renovatus. Habebat Herodes eunuchos ob formæ elegantiam charos, quorum uni pincernæ, alteri dapiferi munus assignarat, tertius ipsi a somnis erat. Ii ab Alexandro pecunia corrupti esse dicebantur, et quæstionibus adhibiti, rem secum habuisse adolescentem confessi sunt, sed de patre nullius consilii se conscios esse Alexandro affirmarunt. Verum tortoribus flagra intendentibus, adjecerunt, intercedere Alexandro inimicitias et odium cum patre, seque ab eo monitos, ut Herode ob senectutem destituto, sibi auscultarent, ad quem regnum vel invito patre venturum esset, tum ob genus tum propter ducum et amicorum

Κ'. Φερώρας δ' αὖθις τὰ πράγματα συνετάραξεν, εἰπὼν Ἀλεξάνδρῳ ἀκηκοέναι Σαλώμης, λεγούσης ἐρᾷν τὸν Ἡρώδην Γλαφύρας. Ἀλέξανδρος δὲ πρὸς C τὸν λόγον ἐκ ζηλοτυπίας τετάρακτο. Καὶ τὴν ὀδύνην οὐκ ἐνεγκὼν, τὰ ὑπὸ τοῦ Φερώρα λεχθέντα τῷ πατρὶ κατεμήνυσεν. Ὁ δ' Ἡρώδης, περιπαθήσας, καὶ τὸ τῆς διαβολῆς ἐψευσμένον οὐ φέρων, θορυβηθείς τε, μεταπέμπεται τὸν Φερώραν, καὶ, *Κάκιστε*, εἶπε, *τοιαῦτα καθ' ἡμῶν λαλήσας, πότερον οἴει λόγον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς, ἢ ξίφος εἰς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ἐμβαλεῖν ;* Φερώρας δὲ Σαλώμην ἔφη ταῦτα συνθεῖναι (46) κἀκείνης εἶναι τοὺς λόγους. Ἡ δὲ ἀπηρνεῖτο, καὶ τῶν τριχῶν ἀπεδράττετο, καὶ ἐστερνοτυπεῖτο. Διὰ δὲ τὴν τῶν τρόπων οὐκ ἐπιστεύετο κακοήθειαν. Τέλος δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν ἀδελφὸν καὶ τὴν ἀδελφὴν ἀπεπέμπετο, τὸν υἱὸν δὲ τῆς ἐγκρατείας ἐπῄνεσε, καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν τοὺς λόγους ἀνενεγκεῖν. Ἕτερον δέ τι συνέπεσε ταραχὰς D αὖθις ἐγεῖραν κατὰ τὴν οἰκίαν τῷ βασιλεῖ. Ἦσαν αὐτῷ εὐνοῦχοι, διὰ κάλλος σπουδαζόμενοι, ὧν ὁ μὲν οἰνοχοεῖν, ὁ δὲ δεῖπνον προσφέρειν, ὁ δὲ κατευνάζειν αὐτὸν ἐτέτακτο. Τούτους ὑπ' Ἀλεξάνδρου χρήμασι διαφθαρῆναι μηνύεται, καὶ βασάνοις ἐκδοθέντες οἱ ἐκτομίαι, μίξιν μὲν αὐτῶν γενέσθαι πρὸς τὸν νεανίαν ἀνωμολόγουν, ἄλλο δὲ οὐδὲν κατὰ τοῦ πατρὸς συνειδέναι τῷ Ἀλεξάνδρῳ. Ἐπιτεινόντων δὲ τῶν βασανιζόντων τὰς μάστιγας, ἔλεγον, ὡς εἴη δυσμένεια καὶ μῖσος Ἀλεξάνδρῳ πρὸς τὸν πατέρα, παραινοίη δὲ Ἡρώδην μὲν ἀπεγνωκέναι διὰ τὸ γῆρας, αὐτῷ δὲ

Variæ lectiones et notæ.

(46) *Σαλώμην ἔφη ταῦτα συμπεῖσειν.* Josephus habet συνθῆσαι. Legendum aut συμπεῖσαι, aut συνθεῖναι. W.

προσέχειν, ὡς τῆς βασιλείας αὐτῷ περιελευσομένης, ἂν μὴ βούληται ὁ πατὴρ, καὶ διὰ τὸ γένος, καὶ διὰ τὴν τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν φίλων διάθεσιν. Τούτων ἀκούσας Ἡρώδης, περίφοβος ἦν, καὶ πρὸς πάντας ὑποψίας εἶχε καὶ μίση, πολλοῖς δὲ τῶν φίλων καὶ τὴν εἰς τὰ βασίλεια πρόσοδον ἀπηγόρευσε. Πάντων δ' αἴτιος ἐτύγχανεν ὁ Ἀντίπατρος. Πρῶτον μὲν οὖν ὅσους ᾤετο πιστοὺς Ἀλεξάνδρῳ, βασάνοις ὁ Ἡρώδης ἐξήταζεν, εἴ τι κατ' αὐτοῦ τολμηθὲν εἰδεῖησαν. Οἱ δὲ ἀπέθνησκον, οὐδὲν ἔχοντες λέγειν. Εἷς δέ τις τὰς βασάνους μὴ φέρων, εἶπε λέγειν Ἀλέξανδρον, ἐπαινούμενον διὰ τὸ τοῦ σώματος μέγεθος, καὶ τὸ εὐστόχως βάλλειν ἐκ τόξου, καὶ τἆλλα, ὅτι, *Εἴ τι παρὰ τῆς φύσεως αὐτῷ δέδοται καλὸν, ἢ ἐξ ἀσκήσεως προσεγένετο, εἰς δυστύχημα περιίσταται· ἄχθεσθαι γὰρ ἐπὶ τοῖς καλοῖς αὐτοῦ τὸν πατέρα.* Προσετίθει δὲ ὡς καὶ βουλεύσαιτο σὺν Ἀριστοβούλῳ ἐν κυνηγεσίῳ ἀνελεῖν τὸν πατέρα, καὶ εἰς Ῥώμην φυγεῖν, τὴν βασιλείαν μετελευσόμενος. Εὑρέθη δὲ καὶ γράμματα Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν ὁμαίμονα, μὴ δίκαια λέγοντα ποιεῖν τὸν πατέρα, προτιμῶντα τὸν Ἀντίπατρον. Ἐπὶ τούτοις συλλαβὼν ἔδησε τὸν Ἀλέξανδρον· ἔσπευδε δὲ καὶ μεῖζόν τι λαβεῖν τεκμήριον κατὰ τοῦ υἱοῦ, ἵνα μὴ προπετῶς δόξῃ αὐτὸν δεδεκώς (47). Πολλοὺς οὖν καὶ τῶν ἐν τέλει βασανίζων διέφθειρε, μηδὲν εἰπόντας, οἷον ἐκεῖνος ᾤετο. Ὡς δέ τις τῶν νεωτέρων ἐν ταῖς ἀνάγκαις ἐγένετο, ἐπιστέλλειν ἔλεγε τὸν Ἀλέξανδρον τοῖς ἐν Ῥώμῃ φίλοις, ἀξιοῦντα κληθῆναι ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, μηνύσαντα, Μιθριδάτην τὸν βασιλέα Πάρθων τῷ πατρὶ φιλιωθέντα κατὰ Ῥωμαίων, εἶναι δὲ αὐτῷ καὶ φάρμακον κατεσκευασμένον ἐν Ἀσκάλωνι. Ταῦτα Ἡρώδης τῆς προπετείας ἐλογίζετο παραμύθιον· τὸ μέντοι φάρμακον εὐθὺς ζητηθὲν, οὐχ εὑρέθη. Διὰ δὲ τὴν τῶν κακῶν ὑπερβολὴν ὁ Ἀλέξανδρος φιλονείκως διατεθεὶς, καὶ βουληθεὶς ἀμύνασθαι τοὺς ἐχθροὺς, ἵν' αὐτῷ συναπόλωνται, γράμματα πέπομφε τῷ πατρὶ, ὡς οὐδὲν δεῖ βασανίζειν· μελετηθῆναι γὰρ τὴν ἐπιβουλὴν, καὶ ταύτης μετέχειν τόν τε Φερώραν καὶ τοὺς πιστοτάτους αὐτῷ τῶν φίλων. Σαλώμην δὲ καὶ νύκτωρ ἐπεισελθοῦσαν αὐτῷ μιγῆναι καὶ ἄκοντι· ἀλλὰ καὶ πάντας εἰς ταυτὸν ἥκειν, ἵν' ἐκ μέσου αὐτοῦ γεγονότος ἀπαλλαγεῖεν τοῦ ἀεὶ φθαρήσεσθαι προσδοκᾶν. Ἀρχέλαος δὲ ὁ τῶν Καππαδοκῶν βασιλεὺς ταῦτα μαθὼν, καὶ ἀγωνιῶν ὑπέρ τε τῆς θυγατρὸς καὶ τοῦ κηδεστοῦ, παραγέγονε, καὶ εὐφυῶς μετῄει τῶν λυπούντων τὴν ἐπανόρθωσιν, τοῦ μὲν νεανίσκου καταγινώσκων, ἐπιεικῆ δὲ τὸν Ἡρώδην ἀποκαλῶν, τόν τε γάμον διαλύειν ἔλεγε. Τοιαῦτα δὲ λέγοντος τοῦ Ἀρχελάου, ἐνεδίδου τῆς χαλεπότητος Ἡρώδης, καὶ κατήνεκτο πρὸς λύπην καὶ δάκρυα· ἐδεῖτό τε μὴ λύειν τὸν γάμον, ἀλλὰ χαλᾶν τὴν ὀργὴν, ἐφ' οἷς ὁ νεανίσκος ἡμάρτηκεν. Ἀρχέλαος δὲ, ἤδη μαλαχθέντα τὸν Ἡρώδην θεώμενος, εἰς ἄλλους τὰς αἰτίας μετέφερε, καὶ μᾶλλον εἰς τὸν Φερώραν. Ὁ δὲ πρὸς Ἀρχέλαον ἐτράπετο, ἵν'

A erga se benevolentiam. His auditis Herodes in metu fuit, omnes suspectos atque **249** invisos habuit, multis amicorum aditu regiæ interdixit: quarum rerum omnium causa erat Antipater. Primum igitur quos Alexandro fidos esse putabat, quæstionibus adhibitos examinabat, nunquid ei facinoris alicujus, quo ipse peteretur, conscii essent? Illi vero cum quod dicerent non haberent, cruciatibus immoriebantur. Quidam tamen tormentorum dolore victus, dixit, Alexandrum, cum ob proceritatem corporis, sagittandi peritiam, cæterasque dotes laudaretur, dixisse: *Si quid sibi præclari vel a natura tributum, vel studio comparatum esset, id sibi calamitati esse, quod pater suis bonis doleret.* Adjecit, eum cum
B Aristobulo consilia agitasse de patre in venatione occidendo, et vendicandi regni causa Romam confugiendo. Sunt et litteræ Alexandri inventæ, quibus ad fratrem scribebat, patrem inique facere, qui Antipatrum ipsis anteferret. Ob hæc Alexandrum in vincula conjecit: sed evidentius argumentum quæsivit, ne filium temere vinxisse videretur, ac multos insignes viros in quæstionibus occidit, nihil tale elocutos, quale exspectabat. Sed quidam adolescens, fidiculis contentis, dixit, Alexandrum ab amicis Romanis petiisse, ut a Cæsare vocaretur, ad indicium faciendum de Mithridate Parthorum rege, qui cum patre amicitiam contra Romanos iniisset: eumdem habere venenum Ascalone præparatum. Hæc temeritatem
C Herodis consolata sunt. Ac venenum statim quæsitum est, sed non inventum. Alexander autem malorum magnitudine exacerbatus, ut inimicos ulcisceretur, et una secum in exitium traheret, ad patrem scripsit, nihil opus esse quæstionibus. Nam se insidias cogitasse, earumque socios esse Pheroram, et intimos ejus amicos. Salomen vero etiam noctu cubiculum ingressam, secum invito rem habuisse: enimvero omnes in eo consentire, ut ipso e medio sublato, perpetuo exitii metu liberentur. Cæterum Archelaus Cappadocum rex, iis cognitis, de filia et genero sollicitus, Hierosolyma venit, artificiose molestias sedare conatus. Nam adolescentem accusabat, et Herodem æquum vocabat, seque diremturum esse conjugium **250**
D profitebatur. Illo ea dicente, Herodes sævitia remissa, in mœrorem et lacrymas erupit: eumque rogavit, ne matrimonium dirimeret, sed omissa iracundia, delictis adolescentis veniam daret. Archelaus, cum Herodem jam mitigatum videret, culpam in alios transferebat, Pheroram præsertim. Cui roganti ut pro se apud Herodem intercederet, suasit ut ipse fratrem conveniret ac oraret, et culpam omnem agnosceret. Sic enim iracundiæ rigorem facilius mitigaturum, seque illi affore est pollicitus. Paret Pheroras, per Archelaum Herodi reconciliatur, etiam Alexandro crimine liberato.

Variæ lectiones et notæ.

(47) Δεδεκώς. Alter e Reg. δεδυκώς. Colbert. δεδοικώς.

ἔσοιτο πρὸς Ἡρώδην αὐτῷ διαλλακτής. Καὶ ὃς συνεβούλευεν αὐτῷ, βέλτιον δι' ἑαυτοῦ προσιέναι τῷ ἀδελφῷ, καὶ δεῖσθαι πάντων ὁμολογοῦντα αἴτιον ἑαυτόν· μαλάξαι γὰρ οὕτω τὸ σκληρὸν τῆς ὀργῆς. Καὶ αὐτὸς δὲ παρὼν συλλήψεσθαι ἐπηγγέλλετο. Πείθεται ὁ Φερώρας, καὶ Ἀλέξανδρος μὲν τῶν αἰτιῶν ἀπελύετο, Ἀρχέλαος δὲ τῷ Ἡρώδῃ τὸν Φερώραν διήλλαξε.

XXI. Verum longo tempore post liberi et res A domesticæ Herodis longe pejus habuerunt. Nam Eurycles Lacedæmonius, homo apud suos non obscurus, sed pessimi animi, Herodi muneribus oblatis, et pluribus acceptis, in regis intimam amicitiam est receptus. Diversabatur autem apud Antipatrum : sed et Alexandri ædes frequentabat, se Archelao quoque notum esse asserens, eaque de causa Glaphyram colere simulabat. Huic in familiaritatem recepto, Alexander suas tragœdias et matris interitum referebat, ac non ferenda esse illa dicebat. Quæ cum dolenter effaretur, Eurycles omnia narrabat Antipatro : ab eoque muneribus acceptis, ut eadem patri referret, sic regem commovit, ut odio implacabili arderet. Hac ratione B partis opibus discessit. Herodes vero tanta iracundia contra filios efferbuit, ut calumniatoribus jam nihil esset opus, sed ipse dicta factaque eorum omnia curiose indagaret atque observaret. Cum autem duo ex regis satellitibus per iracundiam expulsi, cum Alexandri ministris equitarent, ab eoque munera accepissent : Herodes statim sinistri aliquid suspicatus, quæstiones de iis habuit. Ii vero principio cruciatus tolerantes, deinde narrarunt, Alexandrum a se petiisse ut Herodem in venatu occiderent. Sunt et de Alexandrii castelli præfecto quæstiones habitæ, quasi promisisset, se adolescentes castello recepturum. Illo autem nihil confitente, filius ejus ita factum esse affirmavit, et litteras ea de re obtulit, quæ Alexandri manu C scriptæ **251** viderentur. Tum vero Herodes non jam dubitabat de filiorum insidiis, licet Alexandro Antipatri dolo id scriptum esse concinnatum affirmante. Adolescentes igitur tum observabantur, atque in ignominia et metu damnatorum erant. Aristobulus autem socrum Salomen vicem suam dolere, et eum odisse qui talia crederet, putans : *Hæc*, inquit, *tibi quoque periculum denuntiant*, *cui spes nuptiarum Sylæi crimini datur*. Ea verba mulier statim ad fratrem defert. Qui utrumque filium vinctum seorsim custodiri, ac singulatim scribere jubet, quæ contra patrem meditatus esset. Illi scribunt se insidias contra patrem neque animis agitasse, neque comparasse : sed fugam spectasse D necessario, quod vitam sollicitam et suspectam degerent. Tum igitur Alexandrum vinctum eduxit, præsente et audiente Archelai legato, et de fuga percontatus est, quo et quomodo discedere voluerit? Ille vero, Ad Archelaum, respondit, qui pollicitus esset, se eum inde Romam missurum, nihil autem aliud gravius in patrem cogitasse. His dictis, rex duos e suis Romam ad Cæsarem cum litteris misit, ac jussit navi ad Ciliciam appulsa cum Archelao expostulare, quod insidiarum filiis

ΚΑ'. Μετὰ καιρὸν δὲ πολὺν χεῖρον ἔσχε τὰ κατὰ τοὺς παῖδας καὶ τὴν οἰκίαν Ἡρώδῃ. Εὐρυκλῆς γὰρ ἀπὸ Λακεδαίμονος, οὐκ ἄσημος τῶν ἐκεῖ, κάκιστος δὲ τὴν προαίρεσιν ἄνθρωπος, ἐπιδημήσας πρὸς Ἡρώδην, δίδωσιν αὐτῷ δῶρα, καὶ πλείω λαβὼν, γέγονε φίλος ἐν τοῖς μάλιστα τοῦ βασιλέως. Ἦν δὲ αὐτῷ καταγωγὴ ἐν τοῖς Ἀντιπάτρου· προσῄει δὲ καὶ Ἀλεξάνδρῳ, γνωστὸς εἶναι λέγων καὶ Ἀρχελάῳ, ὅθεν καὶ τὴν Γλαφύραν τιμᾷν ὑπεκρίνετο. Τούτῳ συνήθει γεγονότι Ἀλέξανδρος τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐξετραγῴδει καὶ τὰ κατὰ τὴν μητέρα ἐδίδασκε, καὶ ἔλεγε μὴ δοκεῖν ἀνεκτά. Καὶ ὁ μὲν ἀλγῶν τοιούτους λόγους πεποίητο πρὸς τὸν Εὐρυκλῆν· ὁ δὲ πάντα τῷ Ἀντιπάτρῳ ἀνέφερεν. Ἀντίπατρος δὲ δώροις αὐτὸν ἐδεξιοῦτο, καὶ ἠξίου πρὸς τὸν πατέρα τοὺς λόγους φράζειν. Ὁ δὲ οὕτω τὸν βασιλέα διέθηκεν, ὡς ἀμετάγνωστον ποιῆσαι τὸ μῖσος. Καὶ ὁ μὲν ἀπῄει χρηματισάμενος. Ἡρώδης δὲ τοσοῦτον πρὸς τοὺς παῖδας ἐξώργιστο, ὡς μηκέτι δεῖσθαι διαβολῶν, ἀλλ' αὐτὸς περιεργάζεσθαι τὰ ἐκείνων καὶ παρατηρεῖν ἕκαστα. Δύω γοῦν τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως κατ' ὀργὴν αὐτοῦ ἀπεωσμένοι, τοῖς περὶ Ἀλέξανδρον συνιππάζοντο, καὶ δῶρα ἐξ ἐκείνου ἐλάμβανον. Ὑποπτεύσας οὖν τούτους Ἡρώδης, εὐθὺς ἐβασάνιζεν. Οἱ δὲ τὸ μὲν πρῶτον διεκαρτέρουν, εἶτ' ἀπήγγελλον ὡς πείθοι αὐτοὺς κτεῖναι θηρῶντα τὸν Ἡρώδην Ἀλέξανδρος. Καὶ ὁ φρούραρχος δὲ τοῦ Ἀλεξανδρίου ἠτάζετο, ὡς ἐπαγγειλάμενος δέξασθαι τοὺς νεανίσκους ἐν τῷ φρουρίῳ. Κἀκεῖνος μὲν οὐδὲν ὡμολόγει, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ ταῦτα γενέσθαι κατέθετο, καὶ γράμμα ἐπέδωκε περὶ τούτων, ὡς εἰκάσαι τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου χειρός. Ὁ μὲν οὖν Ἡρώδης οὐκέτι ἐνδοιάσιμος ἦν περὶ τῆς τῶν παίδων ἐπιβουλῆς. Ἀλέξανδρος δὲ δι' Ἀντιπάτρου τὸ γραμματίδιον κακουργηθῆναι διισχυρίζετο. Τότε μὲν οὖν φυλακὴ τῶν νεανίσκων ἐγίνετο, καὶ καταδίκων εἶχον ἀδοξίαν καὶ δέος. Ὁ δὲ Ἀριστόβουλος τὴν ἑαυτοῦ πενθερὰν Σαλώμην συναλγεῖν οἰόμενος, καὶ μισεῖν τὸν τὰ τοιαῦτα πειθόμενον. *Ταῦτα καὶ σοὶ*, ἔφη, *κίνδυνον προμηνύει*, *διαβεβλημένῃ κατ' ἐλπίδα γάμων Συλαίου*. Τούτους ἐκείνη τοὺς λόγους εὐθὺς προσφέρει τῷ ἀδελφῷ. Ὁ δὲ δεθῆναι κελεύει καὶ ἄμφω τοὺς υἱοὺς, καὶ ἀπ' ἀλλήλων διαστῆναι, γράψαι τε ἕκαστον ὅσα κατὰ τοῦ πατρὸς ἐμελέτησαν. Οἱ δὲ γράφουσιν, ἐπιβουλὴν μὲν οὔτ' ἐννοῆσαι κατὰ τοῦ πατρὸς, οὔτε μὴν συσκευάσασθαι, δρασμὸν δὲ μελετῆσαι, καὶ τοῦτον δι' ἀνάγκην, ὑπόπτου καὶ περιδεοῦς οὔσης αὐτοῖς τῆς ζωῆς. Τότε τοίνυν, ἥκοντος ἐξ Ἀρχελάου πρεσβευτοῦ, ἐξῆγε τὸν Ἀλέξανδρον δεσμώτην, καὶ περὶ τῆς φυγῆς ἐπυνθάνετο ἐπ' ἀκροάσει τοῦ πρεσβευτοῦ, ὅπου καὶ πῶς ἐγνώκασιν ἀποχωρεῖν· ὁ δὲ πρὸς Ἀρχέλαον ἔφη, ἐκεῖθεν εἰς Ῥώμην συνθέμενον διαπέμψειν, ἄλλο δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἢ δυσχερὲς λογίσασθαι κατὰ τοῦ πατρός. Τούτων οὕτω ῥηθέντων, ὁ βασιλεὺς, γράμματα πρὸς

Καίσαρα δοὺς, δύο τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐκέλευσεν, ἐν A παράπλῳ τῇ Κιλικίᾳ προσχόντας (48), ἐντυχεῖν Ἀρχελάῳ, καὶ μέμψασθαι, ὅτι τῆς ἐπιβουλῆς τοῖς παισὶ συνεφάψαιτο. Ἀρχέλαος μέντοι ἀπελογεῖτο ὑπέσθαι τοὺς νεανίας συνθέσθαι διὰ τὸ συμφέρον ἐκείνοις καὶ τῷ πατρὶ, οὐ μὴν πρὸς Καίσαρα πέμψειν. Εἰς Ῥώμην δὲ ἀποκομισθέντες οἱ τῶν ἐπιστολῶν κομισταὶ, ταύτας δεδώκασι Καίσαρι. Ὁ δὲ ἀντεπέστειλεν, ἄχθεσθαι ἐπὶ τοῖς παισὶν, ἐπ' ἐκείνῳ δὲ τὴν πᾶσαν ἐξουσίαν ποιεῖν. Καὶ εἰ μέν τι ἀνόσιον πεποιήκασιν, ἐπεξιέναι ὡς πατραλοίας· εἰ δὲ δρασμὸν ἐνενόησαν, ἄλλως νουθετήσαντα μηδὲν ἀνήκεστον διαπράξασθαι. Συμβουλεύειν δ' αὐτῷ, περὶ Βηρυτὸν συναγαγόντα συνέδριον, καὶ παραλαβόντα B τούς ἡγεμόνας καὶ τὸν τῶν Καππαδοκῶν βασιλέα Ἀρχέλαον, καὶ ὅσους τῶν ἄλλων οἶδεν ἐπιφανεῖς ἀξιώμασι, μετ' ἐκείνων τὸ δέον σκοπεῖν.

ΚΒ'. Ταύτην δεξάμενος τὴν ἐπιστολὴν ὁ Ἡρώδης, ἐκάλει πρὸς τὸ συνέδριον οὓς ἐβούλετο, Ἀρχέλαον δι' ἔχθραν παραιτησάμενος, ἢ καὶ ἐναντιωθήσεσθαι τῇ γνώμῃ νομίζων αὐτοῦ. Ἤδη δὲ συνηγμένων τῶν τε ἡγεμόνων καὶ τῶν ἄλλων, κατηγόρει τῶν παίδων ὁ βασιλεὺς, καὶ τὰ δι' αὐτῶν ἐκείνων γραφέντα ὑπανεγίνωσκεν, ἐν οἷς οὐδὲν ἐγέγραπτο ἕτερον ἢ ὅτι φυγεῖν βουλεύοιντο, καὶ λοιδορίαι τινὲς εἰς αὐτὸν, ὀνείδη διὰ τὴν δύσνοιαν ἔχουσαι. Καὶ τέλος εἰπὼν, καὶ ἐκ τῆς φύσεως καὶ ἐκ τοῦ Καίσαρος αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν δοθῆναι, καὶ νόμον προσέθηκε πάτριον, ὃς ἐκέλευεν, εἴ του κατηγορήσαντες οἱ γονεῖς, ἐπιθεῖεν τὰς χεῖρας τῇ κεφαλῇ, τοὺς περιεστῶτας τοῦτον ὀφείλειν λιθολευστεῖν, καὶ οὕτως ἀποκτείνειν. C Ὅπερ ἔλεγε δύνασθαι καὶ αὐτὸς ἐν τῇ πατρίδι καὶ τῇ βασιλείᾳ ποιεῖν, ἀναμεῖναι δὲ τὴν ἐκείνων κρίσιν. Ταῦτα τοῦ Ἡρώδου εἰπόντος οἱ συνεδριάζοντες τὴν ἐξουσίαν ἐκύρουν αὐτῷ, τῶν νεανίσκων μηδὲ παρηγμένων εἰς τὸ συνέδριον· καί τινες μὲν κατεψηφίζοντο τῶν Ἡρώδου υἱῶν, ἀλλ' οὐ μέντοι καὶ κτείνειν· οἱ δέ γε πλείους καὶ θανάτῳ κολάζειν αὐτοὺς ἀπεφαίνοντο. Καὶ ἐπὶ τούτοις διελέλυτο τὸ συνέδριον. Ἡρώδης δὲ ἧκεν εἰς Τύρον, καὶ τοὺς παῖδας ἄγων. Ὡς δὲ ἦλθον εἰς Καισάρειαν, μετέωροι πάντες ἦσαν, ποῖ τὰ κατὰ τοὺς νεανίας χωρήσειεν, ἐκδεχόμενοι· καὶ τοῖς μὲν γινομένοις ἐδυσχέραινον· οὐκ ἦν δὲ ἀκίνδυνον οὔτε τι ὑπὲρ ἐκείνων εἰπεῖν, οὔτ' ἀκούειν ἑτέρου λέγοντος. Ἀλλ' ὀδυνηρῶς μὲν, ἀναύδως δὲ τοῦ πάθους ἔφερον τὴν D ὑπερβολήν. Στρατιώτης δέ τις ὀνόματι Τήρων, υἱοῦ αὐτοῦ καθ' ἡλικίαν ὄντος Ἀλεξάνδρῳ φίλου, πολλὰ καὶ πρὸς τὸ πλῆθος ἔλεγε, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα δὲ παῤῥησιασάμενος, μόνος μόνῳ ἐντυχεῖν ἠξίου. Καὶ ἐνδόντος, *Ποῖ ποτέ σοι*, ἔφη, *ὁ περιττὸς ἐκεῖνος νοῦς; Τίς δὲ ἡ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν ἐρημία; Εἶτα οὐ σκέψῃ, τί τὸ πραττόμενον, εἰ δύο νεανίας ἐκ βασιλίδος σοι γυναικὸς γενομένους, εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἄκρους ἀναιρήσεις, σεαυτὸν ἐν*

suis adjutor fuisset. Archelaus vero respondit, se promisisse adolescentes suscepturum, propter et ipsorum et patris utilitatem, sed ad Cæsarem missurum fuisse negavit. Illi Romam profecti Cæsari litteras reddiderunt: qui rescripsit, se dolere propter ejus filios, sed omnem ipsi auctoritatem dare: qui si facinus impium in se admiserint, puniendos pro parricidis: sin fugam duntaxat cogitarint, in eos verbis castigatos nihil gravius consulendum. Consultum autem videri sibi, ut convocato Beryti concilio, et ducibus atque Cappadocum rege Archelao, et aliis viris dignitate illustribus adhibitis, quid statuendum esse videatur, deliberet.

XXII. Herodes hac epistola accepta, ad concilium vocavit quos voluit: Archelao, sive quod cum oderat, sive quod voluntati suæ refragaturum putabat, prætermisso. Ducibus et cæteris jam congregatis, rex filios accusat, recitatis **252** ipsorum scriptis, quæ nihil aliud continebant, præter fugæ consilium, et convitia quædam patri malevolentiam exprobrantia. Postremo dixit, et a natura et a Cæsare potestatem sibi datam esse: legemque patriam adjecit, quæ juberet, si quem parentes, manibus illius capiti impositis, accusarent, eos qui circumstarent, necessario lapidibus reum occidere. Quod cum ipse domi in patria facere potuisset, illorum tamen suffragia exspectasse. Hæc Herode locuto, qui in concilio aderant, adolescentibus nec in medium productis, auctoritatem ei confirmarunt: ac nonnulli sane adolescentes condemnarunt, non tamen capitis: plerique capitis etiam eos condemnarunt. Concilio sic dimisso, Herodes adductis filiis Tyrum venit, inde Cæsaream, ubi omnes exspectatione suspensi fuere, quo tandem res illorum evasuræ essent: quamvis autem ea graviter ferrent, non tutum tamen erat, vel quidquam de illis loqui, vel aliis dicentibus audire. Itaque casum illum mœsto silentio dissimulabant. Verum miles quidam nomine Teron, qui filium Alexandro æqualem atque amicum habebat, multa in populi frequentia locutus, etiam a rege petere ausus est cum eo solo colloquendi facultatem: qua impetrata: *Quo tandem*, inquit, *excellens ista prudentia abiit? Quæ est ista ab amicis et cognatis solitudo? Non aliquando considerabis, quo res evasura sit, si duobus adolescentibus ex matre regina susceptis, omni virtutum genere præstantibus, interfectis, tua senectus uni filio innitetur, et cognatis, quos ipse toties capitis condemnasti? Non cogitabis silentii populi causam esse doloris magnitudinem, totumque exercitum in calamitosos misericordiam, in calamitatis auctores odium*

Variæ lectiones et notæ.

(48) Ἐν παράπλῳ τῇ Κιλικίᾳ προσχόντας. Josephus ἐν παράπλῳ μὲν Ἐλούσης τῆς Κιλικίας προσχόντας. Ubi τὸ μὲν Ἐλούσης depravatum esse apparet. Gelenius vertit, *ut inter navigandum appellerent ad Eleusam oppidum Ciliciæ.*

gerere? Rex illa principio non iracunde audiebat. Sed Teronis immoderata et militari libertate et militum indignatione commotus, Teronem in vinculis asservari jussit. Qua occasione arrepta, Tryphon regis tonsor dixit se a Terone sæpius sollicitatum, ut regis gulam novacula abscinderet: quo facto, principem locum apud Alexandrum habiturus esset. His dictis et ipse comprehenditur: quæstiones de Terone, ejus filio, et tonsore **253** habentur. Quam necessitatem patre fortiter tolerante, filius, qui quam is misere affectus esset, cerneret, dixit se regi veritatem indicaturum, si patrem et se illis cruciatibus liberare vellet. Fide accepta, convenisse ait, ut Teron suis manibus regem occidat: His dictis, patrem ærumna liberat. Herodes vero omni dubitatione paterni animi repudiata, decretum suum exsequi statuit. Itaque Alexander et Aristobulus Sebasten perducti, illius jussu laqueo præfocantur. Sunt et ccc duces rei, et Teron cum filio et tonsore producti atque accusati, quos populus telis obiter arreptis interfecit. Antipatro, cum fratres sustulisset, difficilior facta est regni adeptio, susceptis popularium odiis, ac militum in primis: sed regni fuit interea cum patre particeps, qui ei fidem habebat. Alexandri uxorem ad patrem remisit Herodes, interfectorum liberos magno studio aluit. Susceperat enim Alexander ex Glaphyra duos mares: Aristobulus e Bernice tres filios, et duas filiolas. Natus est et regi e pontificis filia Herodes. Habuit enim IX mulieres in matrimonio: idque more gentis, apud quam receptum erat, eodem tempore plures uxores alere, inter quas fuere Antipatri mater, et filia pontificis: e qua, ut dictum est, filium sibi cognominem procreavit. Fuit ei et fratris filia nupta, et consobrina cum ea, præterea Samaritana quædam, cujus filii fuere Antipas et Archelaus et Olympias filia. Inter ejus uxores etiam Cleopatra Hierosolymitana numerabatur, cujus filii fuerunt Herodes et Philippus. Præterea Pallas, e qua Phasaelum suscepit: ac Phædra et Elpis, quæ ei Roxanem et Salomen filiam pepererunt. Susceperat et e Mariamme duas filiolas.

γῆρα καταλιπὼν ἐφ' ἑνὶ παιδὶ καὶ συγγενέσιν, ὧν αὐτὸς τοσαυτάκις κατέγνως θάνατον; Οὐκ ἐννοήσεις, ὅτι καὶ τῶν ὄχλων ἡ σιωπὴ διὰ μέγεθος τοῦ πάθους ἐστὶ, καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ ἔλεον μὲν τῶν ἀτυχούντων, μῖσος δὲ τῶν ταῦτα ἐργαζομένων ἐσχήκασιν; Ἤκουε ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἐν ἀρχῇ οὐκ ἀγνωμόνως. Ὁ δὲ Τήρων, ἀμέτρῳ καὶ στρατιωτικῇ χρώμενος παῤῥησίᾳ, τὸν Ἡρώδην ἐτάραξε, καὶ πρὸς τὴν τῶν στρατιωτῶν κεκίνητο ἀγανάκτησιν. Καὶ προστάττει, τὸν Τήρωνα δήσαντας, ἔχειν ἐν φυλακῇ. Ἐπιτίθεται δὲ τῷ καιρῷ καὶ Τρύφων τοῦ βασιλέως κουρεὺς, εἰπὼν ὡς ἀναπείθοιτο πολλάκις ὑπὸ τοῦ Τήρωνος ξυρῷ τὸν λαιμὸν τοῦ βασιλέως τεμεῖν· ἔσεσθαι γὰρ ἐν πρώτοις τῷ Ἀλεξάνδρῳ. Ταῦτα εἰπὼν, καὶ αὐτὸς συλλαμβάνεται· καὶ ἐν βασάνοις ἦσαν ὁ Τήρων τε καὶ ὁ παῖς αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ κουρεύς. Διακαρτεροῦντος δ' ἐν ταῖς βασάνοις τοῦ Τήρωνος, ὁρῶν ὁ παῖς τὸν πατέρα χαλεπῶς διακείμενον, ἔφη μηνύσειν τῷ βασιλεῖ τὴν ἀλήθειαν, εἰ μέλλει ῥύσασθαι τῶν βασάνων τὸν πατέρα καὶ ἑαυτόν. Λαβὼν δὲ πίστεις, ἔλεγεν εἶναι συνθήκην ἐπιθέσθαι τῷ βασιλεῖ δι' αὐτοχειρίας τὸν Τήρωνα. Ταῦτα εἰπὼν, ἐξαιρεῖται τὸν πατέρα τῆς ἀνάγκης. Ὁ δ' Ἡρώδης, οὐδὲν ἔτι ἐνδοιάσιμον τῇ ψυχῇ καταλελοιπὼς περὶ τὴν τεκνογονίαν, τέλος τῇ προαιρέσει ἐπέθετο. Καὶ ἀχθέντες εἰς Σεβαστὴν Ἀλέξανδρός τε καὶ Ἀριστόβουλος, ἐπιτάξαντος τοῦ πατρὸς στραγγάλῃ ἀπηγχονήθησαν. Προαγαγὼν δ' εἰς τὸ πλῆθος τριακοσίους τῶν ἡγεμόνων τοὺς ἐν αἰτίᾳ γενομένους, καὶ τὸν Τήρωνα σὺν τῷ παιδὶ, καὶ τὸν κουρέα, κατηγόρει αὐτῶν, οὓς οἱ τοῦ πλήθους βάλλοντες τοῖς παρατυχοῦσιν ἀπέκτειναν. Ἀντιπάτρῳ δὲ κατεργασαμένῳ τοὺς ἀδελφοὺς ἐργωδεστέρα ἦν ἡ τῆς βασιλείας ἐπιτυχία, μίσους τῷ ἔθνει φύντος πρὸς αὐτὸν, καὶ μάλιστα τῷ ὁπλιτικῷ. Τέως δὲ συνῆρχε τῷ πατρὶ, καὶ ἐπιστεύετο παρ' αὐτοῦ. Τὴν δὲ Ἀλεξάνδρου γυναῖκα Ἡρώδης πρὸς τὸν πατέρα ἀνέπεμψεν, ἔθρεψε δὲ τὰ τῶν θανόντων τέκνα πάνυ ἐπιμελῶς. Ἦσαν δὲ Ἀλεξάνδρῳ μὲν ἐκ Γλαφύρας ἄρσενες δύω· Ἀριστοβούλῳ δὲ ἐκ Βερενίκης υἱοὶ τρεῖς, καὶ δύο θυγάτρια· γέγονε δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ ἐκ τῆς ἀρχιερέως θυγατρὸς Ἡρώδης υἱός. Ἐννέα γὰρ τῷ βασιλεῖ συνῴκουν γυναῖκες, πάτριον ὂν καὶ πλείοσι κατὰ αὐτὸν συνοικεῖν. Ἦσαν δὲ ἥ τε τοῦ Ἀντιπάτρου μήτηρ, καὶ ἡ τοῦ ἀρχιερέως θυγάτηρ, ἐξ ἧς, ὡς εἴρηται, παῖς αὐτῷ ἐγεννήθη ὁμώνυμος. Ἦν δὲ καὶ ἀδελφοῦ παῖς αὐτῷ μία γεγαμημένη, καὶ ἀνεψιὰ σὺν αὐτῇ, ἐξαδέλφη δηλαδή· τὰς γὰρ ἐξαδέλφας ἀνεψιὰς ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ, ὡς ἔστιν εὑρεῖν πολλαχοῦ καὶ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ, καὶ παρὰ ταῖς βίβλοις ταῖς νομικαῖς. Ἦν δ' ἐν ταῖς γυναιξὶν Ἡρώδου κἀκ τοῦ ἔθνους τῶν Σαμαρέων μία, ἧς ἦσαν παῖδες Ἀντίπας τε καὶ Ἀρχέλαος, καὶ θυγάτηρ Ὀλυμπιάς· καὶ Κλεοπάτρα δὲ Ἱεροσολυμῖτις ταῖς τούτου γυναιξὶ συνηρίθμητο. Καὶ ταύτης παῖδες Ἡρώδης καὶ Φίλιππος. Καὶ Παλλὰς δὲ ἦν ἐν ταῖς αὐτοῦ γαμεταῖς, Φασάηλον πεποιημένη παῖδα αὐτῷ, καὶ ἐπὶ ταῖς λοιπαῖς Φαίδρα καὶ Ἐλπίς συνῴκουν αὐτῷ. Ἦσαν δὲ Ἡρώδῃ καὶ δύο θυγάτρια ἐκ Μαριάμ· καὶ ἐκ Φαίδρας δὲ καὶ Ἐλπίδος ἔφυσαν αὐτῷ θυγατέρες Ῥωξάνη καὶ Σαλώμη.

XXIII. Atque hæc familia Herodis fuit: sed summa rerum ad solum Antipatrum spectabat, omnibus formidabilem, non tam potestate, quam morum improbitate: quem Pheroras maxime colebat, et ab eo vicissim colebatur. Salome vero eis adversabatur, quæ rebus suo nomini contrariis (id enim pacem significat) semper studebat, non pacifica,

ΚΓ'. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ γένος Ἡρώδου. Τὰ δὲ πράγματα πρὸς μόνον τὸν Ἀντίπατρον ἀφεώρων, καὶ ἦν ἅπασι φοβερὸς, οὐ τοσοῦτον τῇ δυναστείᾳ, ὅσον τῇ τῶν τρόπων κακότητι. Μάλιστα δὲ αὐτὸν Φερώρας ἐθεράπευε, καὶ ἀντεθεραπεύετο. Ἠναντίωτο δὲ αὐτοῖς ἡ Σαλώμη, ἐναντίως ἀεὶ πρὸς τὴν τῆς κλήσεως αὐτῆς σημασίαν διακειμένη. Ἡ μὲν

γὰρ εἰρήνης σημαντικὸν, καὶ εἰρηνικὴν εἶναι τὴν A οὕτω κεκλημένην ἐδήλου. Ἡ δὲ καὶ σφόδρα μάχιμος ἦν, καὶ ἑτέρους πρὸς στάσεις καὶ μάχας καὶ συγγενείας ἀλλοτρίωσιν διεγείρουσα. Αὕτη, κατασκοποῦσα τὴν Ἀντιπάτρου καὶ Φερώρου οἰκείωσιν, ἔλεγε τῷ Ἡρώδῃ, ἐπὶ κακῷ τῷ αὐτοῦ τὴν τούτων γενέσθαι εὔνοιαν. Γνόντες οὖν ἐκεῖνοι τὴν τῆς Σαλώμης διαβολὴν, ἐν τῷ φανερῷ μὲν μῖσος κατ' ἀλλήλων καὶ λοιδορίας ἦσαν ἐπιτηδεύοντες, κεκρυμμένως δὲ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐτήρουν ὁμόνοιαν. Τὴν Σαλώμην δ' οὐκ ἐλάνθανον, πάντα τε ἀνιχνεύουσαν καὶ τῷ βασιλεῖ ἀπαγγέλλουσαν συνόδους λαθραίας, συμπόσιά τε καὶ ἀνέκφορα βουλευτήρια. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς τὰ πολλὰ συνίει. Φαρισαῖοι δὲ, τὴν γυναικωνῖτιν οἰκειούμενοι, ἄνθρωποι μέγα φρονοῦντες ἐπ' ἀκριβώσει τοῦ πατρίου νόμου, καὶ βασιλεῖ ἀντιπράττοντες, οἱ πάντων ὀμωμοκότων B Καίσαρι εὐνοεῖν καὶ τῷ βασιλεῖ Ἡρώδῃ, αὐτοὶ οὐκ ἐπείσθησαν, ὄντες ὑπερεξακισχίλιοι. Τῇ δὲ γυναικὶ Φερώρου εὐνοοῦντες προὔλεγον, Ἡρώδῃ τέλος τῆς ἀρχῆς κατεψηφίσθαι παρὰ Θεοῦ, νεμηθῆναι δὲ αὐτὴν Φερώρᾳ τε καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ. Οὐδὲ ταῦτα τὴν τῆς Σαλώμης μοχθηρίαν διέδρα, καὶ αὐτίκα τῷ βασιλεῖ ἀπηγγέλλοντο. Τῶν μὲν οὖν Φαρισαίων οἱ ἐπὶ τούτοις ἐληλεγμένοι ἀνῄρηντο, καὶ ὁ εὐνοῦχος Βαγώας, Κάρος τέ τις ἐπὶ σώματος κάλλει διαπρεπὴς, καὶ Ἡρώδου ὢν παιδικὰ, καὶ ἕτεροι τῶν περὶ τὸν βασιλέα, ὡς συνίστορες. Εἶτα συνέδριον καθίσας ὁ βασιλεὺς, τῆς Φερώρου γυναικὸς κατηγόρει, καὶ ἀπηρίθμει πολλὰ αἰτιάματα, καὶ τέλος πρὸς τὸν Φερώραν τὸν λόγον τρέψας, C *Δεῖν*, ἔλεγε, *καὶ πρὶν αὐτοκέλευστόν σε διὰ ταῦτα τὸ γύναιον ἀποπέμψασθαι. Νῦν γοῦν, εἰ τῆς ἐμῆς συγγενείας ἀντιποιῇ, τὴν μετ' αὐτῆς συμβίωσιν παραιτοῦ.* Ὁ δὲ πρότερον θανεῖν αἱρεῖσθαι ἀνταπεκρίνατο, ἢ ζῶν ἀπεστερῆσθαι τῆς γυναικός. Ἐντεῦθεν Ἡρώδης Ἀντιπάτρῳ καὶ τῇ ἐκείνου μητρὶ Φερώρᾳ συνομιλεῖν ἀπηγόρευσεν, ἢ ταῖς γυναιξὶ συνιέναι. Οἱ δὲ κατετίθεντο, συνῄεσαν δὲ ἀλλήλοις καὶ συνεκώμαζον ᾗ καιρός. Ἀντίπατρος δὲ, τὴν ὀργὴν τοῦ πατρὸς ὑφορώμενος, γράφει τοῖς ἐν Ῥώμῃ φίλοις, ἐπιστέλλειν Ἡρώδῃ, στέλλειν πρὸς Καίσαρα τὸν Ἀντίπατρον. Πέμπεται γοῦν εἰς Ῥώμην μετὰ δώρων Ἀντίπατρος φέρων καὶ διαθήκην Ἡρώδου αὐτῷ τὴν ἀρχὴν διδοῦσαν. Εἰ δὲ φθάσει θανὼν, Ἡρώδῃ τῷ ἐκ τῆς ἀρ- D χιερέως γενομένῳ θυγατρός. Φερώραν δὲ μὴ ἀφιέντα τὴν γυναῖκα, ἀναχωρεῖν ἐπέταττεν ὁ Ἡρώδης. Καὶ ὃς ἐπὶ τὴν τετραρχίαν ἀπῆρεν, ὀμόσας οὐ πρότερον ἥξειν, ἢ πύθοιτο τελευτῆσαι τὸν ἀδελφόν. Ὥστε καὶ νοσήσαντος τοῦ βασιλέως κληθεὶς, οὐχ ὑπήκουσεν, ἵνα μὴ παραβαίη τὸν ὅρκον. Ἡρώδης δ' ὕστερον, Φερώρα νοσήσαντος, ἧκε πρὸς ἐκεῖνον αὐτόκλητος, καὶ θανόντα ἐτίμησεν. Ἡ δὲ Φερώρου τελευτὴ ἀρχὴ κακῶν τῷ Ἀντιπάτρῳ ἐγένετο, τιννυμένου τοῦ Θείου τῆς ἀδελφοκτονίας αὐτόν. Ἀπελεύθεροι γὰρ δύο τῶν Φερώρᾳ τιμίων ἠξίουν Ἡρώδην μὴ ἐάσαι τὸν ἀδελφὸν ἀνεκδίκητον, φαρμάκῳ διαφθαρέντα. Ταῦτα, πιστὰ δοκοῦντα, εἰς ἐξέτασιν τὸν βασιλέα ἐκίνησαν· καὶ ἐβασανίζοντο γυναῖκες δοῦλαι τε καὶ ἐλεύθεραι.

A sed pugnax admodum, et alios ad seditiones, **254** ad pugnas, ad jura cognationis et necessitudinis dirimenda incitare solita. Ea explorata Antipatri et Pheroræ conjunctione, Herodi ait, eorum benevolentiam in ipsius fraudem tendere. Cujus illi calumnia intellecta, quamvis clam concordiam colerent, publice autem mutuis odiis et conviciis certarent: Salomen tamen non fefellerunt, indagantem omnia, et regi nuntiantem, occulta conciliabula, compotationes et concilia arcana: quæ ipse etiam pleraque intelligebat. Pharisæi vero gynæconitide sibi conciliata, homines accurata patriæ legis observatione tumidi, regi adversabantur. Nam cum cæteri omnes in fidem Cæsaris et regis Herodis jurassent, illi soli refragati sunt, sex B millium numero: et quia Pheroræ conjugi bene cupiebant, prædixerunt regnum Herodi divinitus abrogatum, Pheroræ ejusque posteris attributum esse. Ne hæc quidem Salomes improbitatem latuerunt, quin statim regi renuntiarentur. Pharisæi autem orationis illius convicti, eunuchus Bagoas, Cerus quidam excellenti forma Herodis amasius, atque alii regii, tanquam arcanorum conscii, interfecti sunt. Deinde rex indicto concilio Pheroræ conjugem, multis criminibus in medium adductis, accusavit, ac denique oratione ad Pheroram conversa: *His de causis*, inquit, *muliercula pridem ultro tibi repudianda fuit. At nunc saltem, si fratrem meum perhiberi cupis, illius consuetudinem vitato.* C Ille vero se mortem præoptare potius respondit, quam ut vivens uxorem desereat. Ex eo Herodes Antipatro et matri ejus Pheroræ consuetudinem, et mulieribus ne inter se convenirent, interdixit. Qui etsi id pollicerentur, tamen per tempus comessatum conveniebant. Antipater vero patris iram metuens, ab amicis petit ut Herodi scribant, ut se Romam mittat. Ita pater eum cum muneribus in Urbem mittit, testamentum ferentem, quo ei regnum legabatur; sin ipsi aliquid accidisset, Herodi ex filia pontificis genito. Pheroram, cum uxorem non repudiaret, discedere jussit. Is vero cum in tetrarchiam suam abiret, juravit se ante auditum fratris obitum reverti nolle. Unde factum, ut nec **255** rege ægrotante accersitus venerit, ne jusju- D randum violaret. Herodes vero post, Pheroram ægrotantem ultro invisit, et mortuo honorem habuit. Cæterum Pheroræ exitium Antipatro malorum fuit initium, Numine fratricidium ejus ulciscente. Nam duo honorati Pheroræ liberti rogarunt Herodem, ne fratris necem veneno sublati inultam esse pateretur. Quod cum probabile videretur, regem ad rem certius indagandam permovit: habitæ sunt quæstiones de mulieribus, una quædam nihil aliud dixit, nisi quod Deum precata est ut Antipatri mater, malorum auctor, tali necessitate urgeretur. Ea oratio regem ad diligentiorem inquisitionem pepulit: ac mulieres cruciatibus auctis, arcana omnia detexerunt, comessationes, occultos congressus, sermones Antipatri cum Pheroræ mulieribus.

habitos, odium patris, lamentationes apud matrem, quod pater diutissime viveret, itaque se suavitatis imperii sensu cariturum, si quando id adipisceretur, ob urgentem jam senectutem. Hæc atque alia plura, quæ patrem quoque tangerent, mulieres referebant. Ob quæ rex, Antipatro jam apud animum suum condemnato, matrem ejus Doridem repudiat, et omnem ei mundum eripit, pretii multorum talentum. In primis tamen Herodem contra filium inflammavit Antipater procurator illius : cum alia in quæstionibus confessus, tum illud, eum Pheroræ venenum dedisse, ac mandasse ut id patri per absentiam suam, quominus suspectus esset, offerret. Pheroram autem id uxori asservandum dedisse. Mulier id fatebatur, atque ad venenum afferendum egressa, de tecto se præcipitem dedit, nec tamen illo casu mortua est. Recreata igitur, et denuo a rege interrogata, juravit, se rem omnem, ut gesta esset, expolituram. Dixit autem, *se venenum a marito accepisse, ab Antipatro contra ipsum patrem præparatum : sed cum ægrotante Pherora, ipse rex fratrem coram coluisset, Pheroram, ejus benevolentia perspecta, sibi dixisse, ut venenum afferret, atque in conspectu suo cremaret. Se statim dicto audientem, maxima parte in ignem conjecta,* **256** *parum sibi reservasse, quo uteretur, si post mariti obitum a rege male tractaretur.* Ipsam quoque pyxidem cum veneno in medium protulit. Accusata est et regis uxor, pontificis filia, quam statim ejecit ejusque filium ex testamento delevit, in quo ut regis, ejus mentio fiebat : et socero Simoni Boethi filio, pontificatu abrogato, Matthiam Theophili filium successorem dedit.

A Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι ἐνεκαρτέρουν ἐχεμυθοῦσαι, μία δέ τις ἄλλο μὲν ἔφη οὐδὲν, Θεὸν δ' ἐπεκαλεῖτο, τοιαύταις ἀνάγκαις τὴν Ἀντιπάτρου μητέρα περιπεσεῖν, ὡς κακῶν αἰτίαν. Τοῦτο εἰς πλείονα τὸν Ἡρώδην ἐκίνησεν ἔρευναν· καὶ πάντα, σφοδροτέραις βασάνοις αἱ γυναῖκες περιβληθεῖσαι, πεποιήκασιν ἔκπυστα, τοὺς κώμους καὶ τὰς κρυπτὰς συνόδους, καὶ λόγους Ἀντιπάτρου πρὸς τὰς γυναῖκας γενομένους Φερώρου, μῖσος πρὸς τὸν πατέρα, ὀλοφύρσεις πρὸς τὴν μητέρα ὅτι ἐπιμήκιστον ἡ ζωὴ παρατέταται τῷ πατρὶ, ὡς μηδ' αἰσθέσθαι τῶν τῆς βασιλείας ἡδέων, εἴποτε αὐτῷ γένηται, διὰ γῆρας ἤδη αὐτῷ ἐπικείμενον· καὶ ἄλλα δὲ πλείω, καὶ τοῦ πατρὸς καθαπτόμενα, αἱ γυναῖκες ἔλεγον. Τούτοις ἤδη καταγνοὺς Ἀντιπάτρου ὁ βασιλεὺς, ἀφαιρεῖται μὲν τὴν ἐκείνου B μητέρα τὴν Δωρίδα τὸν περὶ αὐτὴν πάντα κόσμον ταλάντων ὄντα πολλῶν, αὐτὴν δὲ ἀποπέμπεται. Μάλιστα δ' ἐξώτρυνε κατὰ τοῦ υἱοῦ τὸν Ἡρώδην ἐπίτροπος ἐκείνου Ἀντίπατρος, ἄλλα τε κατειπὼν ἐν τῷ βασανίζεσθαι, καὶ ὅτι φάρμακον δοίη Φερώρᾳ, ἐντειλάμενος δοῦναι αὐτὸ τῷ πατρὶ παρὰ τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ, ἵν' εἴη ἀνύποπτος μὴ παρὼν, καὶ τοῦτο τὸν Φερώραν φυλάσσειν δοῦναι τῇ γυναικί. Καὶ ἡ γυνὴ δὲ ὡμολόγει, καὶ ἀπιοῦσα κομίσαι τὸ φάρμακον, ἐκ τοῦ τέγους ἔρριψεν ἑαυτὴν, οὐ μὴν ἐτελεύτησε. Καὶ ἀνακτηθεῖσαν πάλιν ἠρώτα ὁ βασιλεύς· ἡ δὲ ὤμοσε πάντα ἐρεῖν, ὡς ἐπέπρακτο. *Καὶ λαβεῖν ἔφη τὸ φάρμακον παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, ἡτοιμασμένον ἐπ' αὐτὸν τὸν πατέρα ὑπ' Ἀντιπάτρου. Νοσήσαντος δὲ Φερώρα, ἐπεὶ ἐλθὼν αὐτὸς ἐθεράπευε τὸν ἀδελφὸν, ὁρῶν σου τὴν εὔνοιαν ἐκεῖνος, Πρὸς ἐμὲ, ἔφη, κόμισον, ὦ γύναι,* C *τὸ φάρμακον, καὶ κατάκαυσον ἐπ' ὄψει ἐμῇ. Κἀγὼ αὐτίκα ὡς ἐκεῖνος ἐνετέλλετο ἔπραττον, τὸ μὲν πλεῖστον πυρὶ παραδοῦσα, ἑαυτῇ δ' ὑπολειπομένη ὀλίγον, ἵν' αὐτῷ χρησαίμην, εἰ μεταστάντος Φερώρου κακά μοι παρὰ σοῦ ἀπαντῷ.* Παρῆγε δὲ εἰς τὸ μέσον τὴν πυξίδα τε καὶ τὸ φάρμακον. Κατηγορεῖτο δὲ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γυνὴ, ἡ τοῦ ἀρχιερέως θυγάτηρ, ὡς συνίστωρ ἁπάντων· ἣν αὐτίκα ἐξέβαλε, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἀπήλειψε τῶν διαθηκῶν, εἰς τὸ βασιλεῦσαι μεμνημένων ἐκείνου. Καὶ τὸν πενθερὸν Σίμωνα τῶν τοῦ Βοηθοῦ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀφείλετο, ἕτερον δὲ καθιστᾷ τὸν τοῦ Θεοφίλου Ματθίαν.

XXIV. Interea Bathylus Antipatri libertus Roma adest, patroni matri et Pheroræ venenum ferens : qui in tormentis dixit, id missum esse, ut si prius patrem non attigisset, vel hoc eum conficeret. Afferebat etiam litteras Roma ab amicis Herodis, quibus Archelaus et Philippus, Romæ studiorum gratia degentes, accusabantur, quasi patrem fraternarum cædium reum agerent, ac sibi ipsis timerent. Eæ litteræ magnis largitionibus Antipatro constiterunt. Herodes vero ira occultata, eum maturare jussit, et de matre ejus quædam conquestus, eum se arbitrum sumpturum dixit, ubi redisset. Eas litteras in Cilicia accepit : sed Pheroræ obitum Tarenti cognitum ægerrime tulit, non ex benevolentia, sed quod ille Herodem non, ut receperat, ante suum obitum sustulisset. Cum in portu Augusto, cui id nomen a Cæsare est inditum, appulisset, mala sua in conspectu habuit, nemine obviam eunte, nemine alloquente. Venit autem Hierosolyma, Varo Syriæ prætore, in concilio assidente, quem Hero-

ΚΔ'. Ἐν τούτῳ δὲ ἀπελεύθερος Ἀντιπάτρου Βάθυλος ἀπὸ Ῥώμης παρῆν φάρμακον κομίζων τῇ τοῦ Ἀντιπάτρου μητρὶ καὶ Φερώρᾳ· ὃς ἐταζόμενος ἔλεγε πεμφθῆναι αὐτὸ, ἵν' εἰ μὴ τὸ πρότερον ἅπτοιτο τοῦ πατρὸς, τούτῳ γοῦν κατεργασθείη. Ἐπεφέρετο δὲ καὶ γράμματα παρὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ τῷ Ἡρώδῃ D φίλων, κατηγορίαν ποιούμενα Ἀρχελάου καὶ Φιλίππου, ἐν Ῥώμῃ διαγόντων ἐπὶ μαθήμασιν, ὡς τάχα τὸν πατέρα κατηγορούντων ἐπὶ τῷ φόνῳ τῶν ἀδελφῶν, καὶ δεδοικότων καὶ περὶ ἑαυτοῖς. Ταῦτα ἐκ μεγάλων μισθῶν τῷ Ἀντιπάτρῳ ἐγένετο. Ἡρώδης δ' ἐπικρυψάμενος τὴν ὀργὴν, ἐκέλευε μὴ βραδύνειν, καὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ μέμψεις ἐπάγων, ἐπηγγέλλετο ἀναθήσεσθαι ταύτας αὐτῷ, ὁπότε ἀφίκοιτο. Τούτοις τοῖς γράμμασι περὶ Κιλικίαν ἐνέτυχεν. Ἐν Τάραντι δὲ τοῦ Φερώρου μαθὼν τελευτὴν, δεινῶς ἤνεγκεν, οὐ δι' εὔνοιαν, ἀλλ' ὅτι μὴ φθάσας, ὡς ὑπέσχετο, τὸν Ἡρώδην ἀναιρῆσαι ἀπέθανε. Καταχθεὶς δὲ εἰς τὸν λεγόμενον Σεβαστὸν λιμένα, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Καίσαρος οὕτω καλούμενον, ἐν προὔπτοις ἦν ἤδη τοῖς

κακῶς, μή τινος αὐτῷ προσιόντος, μήτε προσαγορεύοντος. Παρῆν δ' ἐν Ἱεροσολύμοις, Οὐάρου τοῦ τῆς Συρίας ἡγεμονεύοντος συνεδρεύοντος Ἡρώδῃ, κληθέντος ἐπὶ συμβουλῇ περὶ τῶν ἐνεστηκότων. Καὶ εἰσῄει τὰ βασίλεια πορφυρίδα ἔτι φορῶν. Οἱ γοῦν ἐπὶ ταῖς θύραις δέχονται μὲν τὸν Ἀντίπατρον, τοὺς δὲ φίλους ἀνείργουσιν. Ἐθορυβεῖτο δὲ, ἤδη κατανοῶν οἷ ἐληλύθει, ἐπεὶ καὶ ὁ πατὴρ αὐτὸν ἀσπάσασθαι προσιόντα ἀπώσατο, ἀδελφοκτόνον τε καλῶν καὶ ἐπίβουλον αὐτοῦ τῇ ζωῇ, ἀκροατήν τε τούτων καὶ δικαστὴν ἔσεσθαι τὴν αὔριον τὸν Οὔαρον ἔλεγε. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τοιούτοις κακοῖς ᾤχετο. Ὑπαντῶσι δ' αὐτῷ ἥ τε μήτηρ καὶ ἡ γυνὴ (αὕτη δὲ ἦν παῖς Ἀντιγόνου, τοῦ πρὸ Ἡρώδου βασιλεύσαντος) παρ' ὧν ἅπαντα ἐκμαθὼν, πρὸς τὸν ἀγῶνα παρεσκευάζετο. B Τῇ δ' ἑξῆς συνήδρευον Ἡρώδης καὶ Οὔαρος. Συνῆλθον δὲ καὶ οἱ ἀμφοῖν φίλοι, καὶ οἱ συγγενεῖς Ἡρώδου, καὶ οἱ μηνυταὶ τῶν Ἀντιπάτρῳ μελετωμένων, καὶ δοῦλοι μητρῷοι τοῦ Ἀντιπάτρου, ἐπιστολὴν φέροντες αὐτῆς, μὴ ἐπανήκειν ὡς πάντων τῷ πατρὶ πιστῶν ἡγουμένων (49), μόνην τε ἂν καταφυγὴν αὐτῷ λείπεσθαι Καίσαρα, καὶ τὸ μὴ γενέσθαι τῷ πατρὶ ὑποχείριον. Ἀντιπάτρου δὲ προσπεσόντος τῷ πατρὶ, καὶ δεομένου ἀκροάσασθαι αὐτοῦ, καὶ οὕτω ψηφίσασθαι, τοῦτον μὲν εἰς μέσον ἀπάγειν ἐκέλευεν· αὐτὸς δὲ ὠλοφύρατο τὴν τῶν παίδων διάθεσιν, καὶ ὅτι τὸ γῆρας αὐτοῦ περιέστηκεν εἰς Ἀντίπατρον. Τεθηπέναι τε ἔλεγεν, ὅπως Ἀντίπατρος ἐπὶ τοιαῦτα χωρήσειε, διάδοχος μὲν τῆς ἀρχῆς γεγραμμένος, ζῶντος δ' αὐτοῦ τὰ πάντα δυνάμενος, C καὶ ἀντὶ τούτων πρὸς τὸν αὐτοῦ φόνον ἐρεθίζων τοὺς συγγενεῖς. Ταῦθ' ἅμα λέγων εἰς δάκρυα τρέπεται. Καὶ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνὸς, τοῦ βασιλέως ἐπιτρέψαντος, κατηγόρει τοῦ Ἀντιπάτρου, πάντα ἑξῆς διηγούμενος. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι κατ' Ἀντιπάτρου αὐτεπάγγελτοι ἔλεγον. Οὔαρος δὲ, Νικολάου παυσαμένου τῶν λόγων, ἐκέλευε τὸν Ἀντίπατρον ἀπολογεῖσθαι. Ὁ δ' ἐπὶ στόμα ἔκειτο ἀνατετραμμένος, τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενος ἐπιμαρτυρῆσαι αὐτῷ μηδὲν ἀδικεῖν. Ὡς δ' οὐδὲν παρ' Ἀντιπάτρου ἐλέγετο πλὴν τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Θεοῦ, τὸ φάρμακον εἰς τὸ μέσον ἐνεχθῆναι ἐκέλευσε. Καὶ κομισθέντος, τῶν ἐπὶ θανάτῳ τις ἑαλωκότων πίνειν κεκέλευστο, καὶ πιὼν εὐθὺς ἔθανε. Καὶ Οὔαρος ἐξαναστὰς ἀπῄει τοῦ συνεδρίου. Ἡρώδης δὲ αὐτίκα ἔδησε τὸν Ἀντίπατρον, καὶ εἰς Ῥώμην ὡς Καίσαρα γράμματα πέμπει περὶ αὐτοῦ.

A des accersierat, ut de rebus præsentibus eum consultaret. Regiam ingreditur purpuratus adhuc: a janitoribus admittitur, amicis ejus exclusis. Et quo redactus esset, cogitans turbatur: præsertim cum a patre, ad quem salutandum accedebat, repelleretur, et fratricida atque insidiator vocaretur, quarum rerum auditorem et judicem postridie Varum fore. Cum in totis malis abiret, occurrunt ei mater et uxor, filia Antigoni, ejus qui ante Herodem regnavit; e quibus tanto negotio cognito, se ad judicium parabat. Postridie Herodes et Varus consederunt, convenerunt utriusque amici, et cognati Herodis, et consiliorum Antipatri indices, et materni servi Antipatri, **257** epistolam mulieris ferentes, qua filium monebat, ne rediret, patrem enim rescisse omnia, et unum ei confugium superesse Cæsarem: caveret, ne in patris manus incideret. Cum autem Antipater supplex ante patrem procubuisset, obtestans, ut se audito demum sententiam ferret: Herodes eum in medium produci jubet, ipse filiorum in se scelus et senectutem suam deplorat, quæ in Antipatrum impegisset. Ac se mirari dixit, quo consilio talia facinora suscepisset Antipater, qui et successor in testamento scriptus esset, et se vivente posset omnia: ac tanta beneficia sic remuneraretur, ut cognatos ad cædem suam instigaret. Hæc dicenti lacrymæ eruperunt. Nicolaus vero Damascenus jussu regis Antipatrum accusavit, cunctis ordine commemoratis: sed et alii multi ultro in illum orationes habuerunt. Varus, postquam Nicolaus peroraverat, Antipatrum se defendere jussit. Ille vero pronus humi jacens, Deum invocabat, ut suam innocentiam testaretur. Cum autem nihil præter Dei obtestationem afferret, venenum in medium afferri, et cuidam capitis condemnato dari jussit; qui eo epoto, statim exanimis concidit. Quo facto, Varus surrexit, et e concilio abiit. Herodes vero statim vinxit Antipatrum, et Romam ad Cæsarem de eo scripsit.

ΚΕ'. Ἑάλω δὲ τότε καὶ ἐπιστόλιον, ὑπ' Ἀντιφίλου D σταλὲν πρὸς Ἀντίπατρον, φράζον· *Ἔπεμψά σοι τὴν παρὰ Ἀκμῆς ἐπιστολὴν, μὴ φεισάμενος τῆς ἐμῆς ψυχῆς. Οἶσθα γὰρ ὅτι αὖθις* (50) *κινδυνεύω ὑπὸ δύο οἰκιῶν, εἰ γνωσθείην. Σὺ δ' εὐτυχοίης περὶ τὸ πρᾶγμα.* Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ τὴν ἑτέραν ἐζήτει ἐπιστολὴν, καὶ ὁ τοῦ Ἀντιφίλου δοῦλος μὴ λαβεῖν ἑτέραν ἀπισχυρίζετο. Ἰδὼν δέ τις τὸν ἐντὸς τοῦ δούλου χιτῶνα ὑπεῤῥαμμένον, εἴκασεν ἐκεῖ κεκρύφθαι τὸ γραμμάτιον, καὶ εἶχεν οὕτως. Λαμβά-

XXV. Interceptum est eodem tempore epistolium, ab Antiphilo ad Antipatrum missum, in hanc sententiam: *Misi tibi Acmes epistolam, vitæ meæ nulla ratione habita. Nosti enim, mihi, si deprehensus fuero, a duabus familiis imminere periculum. Tibi, quod agis, velim bene vertat.* Rege alteram Antiphili epistolam requirente, servus illius negabat se alteram accepisse. Sed quidam conspicatus servi tunicam subsutam, illic latere epistolium recte conjectavit, quod ita habebat: *Acme*

Variæ lectiones et notæ.

(49) *Ὡς πάντων τῷ πατρὶ πιστῶν ἡγουμένων.* Josephus: ὡς πάντων τῷ πατρὶ ἡκόντων εἰς πίστιν. Sed apud Josephum puto legendum πύστιν per υ, a πυνθάνομαι, in Zonara ἐκπύστων γενομένων. W.

(50) *Οἶσθα γὰρ ὅτι αὖθις*, etc. Abest hoc comma a cod. Colb. Sequitur σὺ δ' εὐτυχοίης.

Antipatro. Scripsi patri tuo litteras quales voluisti : et exemplum litterarum, quas Salome ad dominam meam scripserit, misi : qua lecta, scio ei Salomen pœnas daturam. Epistola vero ad Herodem hujusmodi fuit : *Cum in eo elaborem, ne quid earum rerum quæ contra te parantur, ignores : Salomes epistolæ ad dominam meam contra te scriptæ* 258 *exemplum tibi misi, cum periculo meo, fructuque tuo.* Erat autem Acme Judæa genere, sed Liviæ Cæsaris uxori serviebat : et illa agebat, magna pecunia ab Antipatro conducta. Herodes etsi concitatus erat ad Antipatrum statim tollendum, ut magnarum rerum perturbatorem, et a Salome irritabatur, quæ pectus tunderet, seque occidi juberet, si quod argumentum fide dignum contra se deprehenderetur : tamen se repressit, et filium accersitum, nihil metuentem respondere jussit. Qui cum omnem culpam in Antiphilum conferret, ab Herode denuo per litteras apud Cæsarem accusatur, etiam Acmes fraudibus detectis, et exemplis litterarum illius adjectis. Interea rex morbo oppressus, testamentum scripsit, in quo filio natu minimo regnum reliquit, Archelao et Philippo ex Antipatri calumniis infensus. Et longiore vita desperata, cum annum septuagesimum ageret, seque contemni, ac suis infortuniis lætari omnes putaret, efferatus est hujusmodi occasione. Herodes cum multa contra legem fecisset, inter alia in magno templi vestibulo auream aquilam dedicarat, lege imagines hominum aut animantium dedicari vetante. Eam aquilam Judas et Matthias Judæorum doctissimi, et plebi ob adolescentum institutionem charissimi, revelli jusserunt. Nam etsi periculum ex eo alicui crearetur, tamen beatum esse, qui pro defensione legum interiret. Cum hujusmodi sermones adolescentum auribus insusurrarent, rumor oritur de regis obitu : aquila sub meridiem revellitur, securibus conciditur. Comprehenduntur multi adolescentes, et Judas ac Matthias facinoris auctores, et quasi lanistæ : ac ad Herodem perducti rogantur, an ausi fuerint suum donarium revellere ? Illi respondent, *factum esse : neque vero mirandum, si Mosis leges, divinitus edocti, ipsius decretis anteferrent.* Eos igitur vinctos Hierichuntem misit : et primoribus Judæorum accersitis, in lectulo recubans, suorum beneficiorum et templi ædificati memoriam refricuit, exclamans, sibi adhuc viventi contumeliam fieri detractis suis donariis, ac populum, dum sibi insultare studeat, sacrilegio se obstringere. At illi crudelitatem 259 ejus veriti, eos qui id ausi essent, supplicium esse meritos dixerunt. Rex cæteris clementius tractatis, pontificatum Matthiæ ademptum Jozato suæ conjugis fratri dedit, Matthiam seditionis auctorem et quosdam ex seditiosis viventes cremavit.

A νουσιν οὖν τὴν ἐπιστολὴν, δηλοῦσαν ὡς Ἀκμὴ Ἀντιπάτρῳ (51). *Ἔγραψα τῷ πατρί σου οἵαν ἤθελες ἐπιστολήν. Καὶ ἀντίγραφον ποιήσασα τῆς πρὸς τὴν ἐμὴν κυρίαν, ὡς παρὰ Σαλώμης ἐσταλμένης, ἔπεμψα· ὃ ἐπελθὼν οἶδα ὡς τιμωρήσεται Σαλώμην.* Ἡ δὲ πρὸς Ἡρώδην ἐπιστολὴ τοιάδε ἦν· *Ἔργον ἐγὼ ποιουμένη μηδέν σε λανθάνειν τῶν κατὰ σοῦ γενομένων, εὑροῦσα ἐπιστολὴν Σαλώμης πρὸς τὴν ἐμὴν κυρίαν κατὰ σοῦ, τὸ ἀντίγραφόν σοι αὐτῆς ἔστειλα ἐπικινδύνως ἐμοὶ, ὠφελίμως δὲ σοί.* Ἦν δὲ ἡ Ἀκμὴ Ἰουδαία τὸ γένος, ἐδούλευε δὲ Λιβίᾳ (52) τῇ Καίσαρος γυναικί· καὶ ἔπρασσε ταῦτα, χρήμασι πολλοῖς ὠνηθεῖσα ὑπ' Ἀντιπάτρου. Ἡρώδης δὲ ὥρμησε μὲν εὐθὺς ἀνελεῖν τὸν Ἀντίπατρον, ὡς κύκηθρον μεγάλων πραγμάτων· ἐξώτρυνε δὲ αὐτὸν B ἡ Σαλώμη στερνοτυπουμένη, καὶ κτείνειν αὐτὴν ἀξιοῦσα, εἰ εὕροι πίστιν τινὰ ἐπὶ τοῖς κατ' αὐτῆς ἀξιόχρεων. Κατασχὼν δ' ἑαυτὸν, μετεπέμψατο τὸν υἱὸν, κελεύων ἀντειπεῖν μηδὲν ὑπιδόμενον. Ὁ δὲ Ἀντιφίλῳ τὴν πάντων αἰτίαν ἀνετίθει. Ἡρώδης δ' αὖθις γράμματα πρὸς Καίσαρα ἔστειλεν ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ Ἀντιπάτρου, δηλοῦντα καὶ ὅσα ἡ Ἀκμὴ συγκακουργήσασα εὕρητο· ἔστειλε δὲ καὶ τῶν ἐκείνης ἐπιστολῶν τὰ ἀντίγραφα. Εἰς νόσον δὲ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς ἐμπεσὼν, διαθήκας γράφει, τῷ νεωτάτῳ τῶν υἱῶν τὴν βασιλείαν διδοὺς, μίσει τῷ πρὸς Ἀρχέλαον καὶ Φίλιππον ἐκ τῶν Ἀντιπάτρου διαβολῶν. Ἀπεγνωκὼς δὲ βιῶναι, ἔτι περὶ ἔτος ὢν ἑβδομηκοστὸν, ἐξηγρίωτο· αἴτιον δ' ἦν ὅτι καταφρονεῖσθαι ἐδόκει, καὶ ἥδεσθαι πάντας ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ δυστυχήμασιν. C Εἰς τοῦτο δ' ἐκ τοιοῦδε παρώρμητο. Πολλὰ παρὰ τὸν νόμον Ἡρώδῃ πεποίηντο, ὧν ἓν ἦν καὶ ὁ παρὰ τὸν μέγαν τοῦ ναοῦ πυλῶνα ἀνατεθεὶς χρυσοῦς ἀετός. Κωλύει δὲ ὁ νόμος εἰκόνων ἀναθέσεις ἢ ζώων ἐπιτηδεύεσθαι. Τοῦτον τὸν ἀετὸν Ἰούδας καὶ Ματθίας Ἰουδαίων λογιώτατοι, καὶ δήμῳ προσφιλεῖς διὰ παιδείαν τῶν νεωτέρων, ἐκέλευον κατασπᾶν. Κἂν γάρ τινι κίνδυνος διὰ τοῦτο γένηται, ἔλεγον· Μακάριός ἐστιν ἐκεῖνος ὑπὲρ τῶν νόμων θανούμενος. Τοιούτοις οὖν λόγοις ἐπαλειφόντων τὴν νεότητα, γίνεται λόγος τεθνάναι τὸν βασιλέα. Καὶ αὐτίκα μεσούσης ἡμέρας κατέσπων τὸν ἀετὸν, καὶ συνέκοπτον τοῖς πελέκεσι. Συλλαμβάνονται τοίνυν καὶ τῶν νέων πολλοὶ, καὶ Ἰούδας καὶ Ματθίας οἱ D τοῦ τολμήματος εἰσηγηταὶ, καὶ ἀλεῖπται τῶν τοῦτο ἐργασαμένων, καὶ ἀνήχθησαν πρὸς Ἡρώδην. Ὁ δὲ ἤρετο, εἰ ἐτόλμησαν καθελεῖν αὐτοῦ τὸ ἀνάθημα. Καὶ οἱ ἄνδρες, *Πέπρακται*, εἶπον, *καὶ θαυμάζειν οὐ χρὴ, εἰ τῶν σῶν δογμάτων τοὺς νόμους, οὓς Μωσῆς ἡμῖν καταλέλοιπεν ἐκ Θεοῦ διδαχθεὶς, προτιμώμεθα.* Τοὺς μὲν οὖν δεδεμένους ἔπεμψεν εἰς Ἱεριχώ· καλέσας δὲ τοὺς ἐν τέλει τῶν Ἰουδαίων κατακεκλιμένος ἐν κλινιδίῳ, τῶν εἰς αὐτοὺς εὐποιιῶν ἀνεμίμνησκε, καὶ τῆς δομήσεως τοῦ ναοῦ, καὶ κατεβόα, ὅτι καὶ ἔτι ζῶντα ἐξυβρίζοιεν, καθαιροῦντες

Variæ lectiones et notæ.

(51) Ἀκμὴ Ἀντιπάτρῳ. Desunt hæc verba in cod. Colb.

(52) *Λιβίᾳ.* Ita restituit Wolfius : perperam enim ms. omnes Ἰουλίᾳ.

τὰ αὐτοῦ ἀναθήματα, ὡς δοκεῖν μὲν αὐτὸν ὑβρίζειν, κατὰ δέ γε τὸ ἀληθὲς ἱεροσυλεῖν. Οἱ δὲ, δεδιότες τὴν ἐκείνου ὠμότητα, τοὺς τοῦτο τολμήσαντας ἀξίους εἶναι κολάσεως ἔφασκον. Καὶ ὁ βασιλεὺς τοῖς μὲν ἄλλοις πρᾳότερον προσεφέρετο, Ματθίαν δὲ τὸν ἀρχιερέα τὴν τιμὴν ἀφελόμενος, ἕτερον εἰς τὸ ἱερᾶσθαι κατέστησεν, Ἰώζαρον ἀδελφὸν (53) τῆς αὐτοῦ γυναικός. Ματθίαν δὲ τὸν τὴν στάσιν ἐγείραντα, καί τινας τῶν στασιαζόντων κατέκαυσε ζῶντας.

ΚϚʹ. Ἡ μέν τοι νόσος ἐπὶ μᾶλλον ἐκείνῳ ἐνεπικραίνετο, δίκην ὧν παρηνόμησε τίνοντι. Πῦρ γὰρ μαλθακὸν τὰ ἐντὸς ἐκάκου αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐντέρων ἦσαν ἑλκώσεις, καὶ μάλιστα τοῦ κώλου ἀλγήματα, καὶ φλέγμα περὶ τοὺς πόδας ὑγρόν τε καὶ διαυγὲς, τοῦ ἤτρου τε κάκωσις, καὶ τοῦ αἰδοίου σῆψις γεννῶσα σκώληκας, καὶ ἐπὶ τούτοις ὀρθόπνοια, τῇ τε ἀποφορᾷ ἀηδὴς καὶ τῷ τοῦ ἄσθματος συνεχεῖ, καὶ σπασμοὶ περὶ πᾶν αὐτοῦ μέλος ἐγίνοντο. Ὁ δὲ, καὶ οὕτω κακῶς διακείμενος, ἐν ἐλπίδι ζωῆς ἦν, οὐδὲ ἀποτετραμμένοις κεχρῆσθαι ἀπαναινόμενος (54). Περάσας δὲ καὶ τὸν Ἰορδάνην, τοῖς κατὰ Καλλιρρόην ἐχρῆτο θερμοῖς, ἃ σὺν τῇ λοιπῇ ἀρετῇ τυγχάνει καὶ πότιμα. Ἔνθα εἰς πύελον ἐλαίου πλέων παρὰ τῶν ἰατρῶν ἐμβληθεὶς, ἔδοξεν ἐκλιπεῖν. Ἀνενεχθεὶς δὲ εἰς Ἱεριχοῦντα κεκόμιστο, ἔνθα μέλαινα αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν ᾕρει χολή. Τελευτῶν δὲ ἀνοσίαν πρᾶξιν ἐπινοεῖ. Προστάγματι γὰρ αὐτοῦ ἐκ παντὸς τοῦ ἔθνους τῶν ἐντιμοτέρων ἀφικομένων ἐκεῖ, συγκλείσας πάντας ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ, τῇ ἀδελφῇ Σαλώμῃ καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς Ἀλεξᾷ ἐνετέλλετο, ἐπὰν αὐτὸς ἀφῇ τὴν ψυχὴν, τοὺς καθειργμένους ἅπαντας ἀνελεῖν, *Ἵνα μὴ ἐφήδοιντό μου*, λέγων, *οἱ δῆμοι τῇ τελευτῇ, μηδ' ἐπικροτοῖεν, ἀλλ' ἑκάστων θρηνούντων τοὺς ἑαυτῶν οὕτως καὶ αὐτὸς δόξω θρηνεῖσθαι* (55), *καὶ πολλοῖς ἡ ἔξοδός μου τιμηθείη τοῖς δάκρυσι*. Καὶ ὁ μὲν ἐπέσκηπτε ταῦτα δακρύων καὶ ποτνιώμενος, οἱ δὲ μὴ παραβήσεσθαι τὴν ἐντολὴν ἐπηγγέλλοντο. Ἐν τούτοις γράμματα ὑπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἀπεσταλμένα κεκόμιστο, τήν τε Ἀχμὴν ἀνῃρημένην δηλοῦντα, καὶ τὰ περὶ τὸν Ἀντίπατρον τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ ἀνατιθέμενα. Τούτων ἀκούσας Ἡρώδης ἥσθη, καὶ βραχύ τι ἀνήνεγκε. Τῶν δ' ἀλγηδόνων εἰς μέγα ἠρμένων, ἀπείχετο μὲν σιτίων· μῆλον δ' αἰτήσας, καὶ μάχαιραν, γνώμης ἦν ἑαυτὸν ἀναιρήσων, καὶ πέπραχεν ἂν τὸ ἐνθύμημα, εἰ μή τις αὐτοῦ προγνοὺς κατέσχε τὴν δεξιάν· καὶ μέγα ἀνακραγόντος, οἰμωγή τε ἦν καὶ θόρυβος μέγας, ὡς οἰχομένου τοῦ βασιλέως. Καὶ ὁ Ἀντίπατρος, ὡς ἤδη θανόντος, ἀνεθάρσησε, καὶ τῷ δεσμοφύλακι ἀφεῖναι αὐτὸν ἠξίου, μεγάλα ὑπισχνούμενος. Ὁ δὲ τῷ βασιλεῖ γνωρίζει τὴν ἐκείνου διάνοιαν· καὶ ὃς ἀνεβόησέ τε καὶ πέμπει τινὰς, τοὺς αὐτίκα κτενοῦντας αὐτόν. Μεταποιεῖ δὲ αὖθις τὰς διαθήκας, Ἀντίπᾳ μὲν τετραρχίαν διδοὺς, Γαλιλαίαν τε καὶ Περαίαν· Ἀρχελάῳ δ' ἀπονέμων τὴν βασιλείαν· τὴν δὲ Γαυλανῖτιν

XXVI. Enimvero morbus exasperabatur, ut pœnas scelerum daret; ignis enim lentus ejus viscera torrebat : intestina exulcerata erant; in primis coli doloribus cruciabatur, et pituita mollis ac pellucida pedes vexabat. Accedebat imi ventris dolor, et pudendorum putredo vermibus scatens : necnon orthopnœa, et fœtor teter, et crebrum anhelitum convulsiones omnium membrorum comitabantur. Etsi autem in tantis malis versabatur, tamen vitæ spem alebat, nec ab ullo medicamenti genere abhorrebat. Itaque Jordane trajecto, calidis aquis Callirrhoes usus est, quæ præter cæteras virtutes etiam potui sunt. Ibi a medicis in alveum oleo plenum injectus, animam agere visus est. Sed recepto spiritu Hierichuntem perlatum, ad cætera mala atra bilis accessit. Moriturus nefarium consilium capit. Nam cum totius gentis primores edicto convocasset, omnes in Hippodromo conclusit : et sorori Salomæ, ac ejus marito Alexæ mandavit, ubi animam exhalarit, ut eos omnes tollerent : *Ne*, inquit, *populi meam mortem sibi gratulentur, neve applaudant : sed singulis suos deplorantibus, ipse quoque deplorari videar, et obitus meus multis lacrymis honoretur*. Quæ cum flens et Deum obtestans diceret, illi se mandatum non neglecturos pollicentur. Interea litteræ Roma afferuntur, quibus certior reddebatur, Acmen esse interfectam, et negotium Antipatri patris arbitrio permitti. Quibus Herodes lætatus est, et nonnihil recreatus. Sed doloribus in immensum auctis, cibo abstinuit : ac malo et cultello petito, in animo habuit semetipsum occidere. Ac fecisset, nisi quidam animadverso consilio, dexteram ejus inhibuisset : qui cum exclamasset, gemitus et tumultus magnus fuit, quasi rege mortuo. Eaque spe Antipater animis receptis, a carceris custode, magnis muneribus promissis, petiit se dimitti. Quo indicato, rex exclamavit, ac **260** statim spiculatoribus missis qui illum interficerent, testamentum denuo mutavit, Antipæ tetrarchia Galilææ et Perææ legata, Archelao regno assignato; Philippo filio Archelai fratri tetrarchia Gaulanitidis, Trachonitidis, Batanææ, et Paneadis concessa; Jamniam vero, Azotum et Phasaelidem Salomæ sorori donavit. His actis, ac Cæsari et uxoris ejus Liviæ muneribus multorum talentum relictis, quinto post occisum Antipatrum

Variæ lectiones et notæ.

(53) *Ἰώζαρον ἀδελφὸν τῆς αὐτοῦ γυναικός.* Josephus ἀδελφὸν γυναικὸς τῆς αὐτοῦ. Ambiguum est utrum Jozari sororem in matrimonio habuerit Herodes an Matthias. W.

(54) *Οὐδὲ ἀποτετραμμένοις κεχρῆσθαι ἀπαναινόμενος.* Josephus habet : Ὁπόσα ἀρωγὰ ὑπαγορεύσειαν χρῆσθαι ἀποτετραμμένος, *quæ medici profutura dicerent, ab eorum usu non abhorrebat*. Verba Zonaræ Wolfio mendosa videntur, tametsi ita etiam præferant tres mss. Regii et Colberteus : Ἀποτετραμμένος et ἀπαναινόμενος, idem fere significant: sed si lectio non fallit, inquit ille, ἀποτετραμμένοις posuit Zonaras pro ἀπειρημένοις, *remediis interdictis*.

(55) *Δόξω θρηνεῖσθαι*. Ms. Δόξῃ.

die obiit. Regnavit post sublatum Antigonum annos IV et XXX, postquam a Romanis rex appellatus fuerat, XXXVII. Salome vero et Alexas, priusquam ejus mors vulgo innotesceret, eos qui in Hippodromo conclusi erant, emittunt, dicentes: regem jubere, ut in agros egressi, rebus suis fruantur, idque summum eorum in gentem beneficium exstitit. Deinde regis obitu publicato, lectum est testamentum, quod Archelao regnum assignabat. Ptolemæus vero, cui sigillum regis erat creditum, negavit id nisi Cæsaris auctoritate ratum fore. Tum statim sublato clamore Archelaus rex est salutatus, post regi funus magnifice factum. Atque ita Herodes naturæ debitum exsolvit.

καὶ Τραχωνῖτιν καὶ Βαταναίαν καὶ Πανιάδα· Φιλίππῳ παιδὶ μὲν αὐτοῦ, Ἀρχελάου δὲ ἀδελφῷ, τετραρχίαν ἀποκληρῶν· Ἰάμνειαν δὲ καὶ Ἄζωτον καὶ Φασαηλίδα Σαλώμῃ τῇ ἀδελφῇ χαριζόμενος. Ταῦτα πράξας, καὶ Καίσαρι καὶ τῇ ἐκείνου γαμετῇ Λιουίᾳ δωρεὰς πολυταλάντους καταλιπών, ἡμέρᾳ πέμπτῃ μεθ' Ἀντίπατρον κτεῖναι, τελευτᾷ, βασιλεύσας μεθ' ὃν ἀνεῖλεν Ἀντίγονον ἔτη τέσσαρα καὶ τριάκοντα, μεθ' ὃ δ' ὑπὸ Ῥωμαίων ἀποδέδεικτο βασιλεὺς ἑπτὰ καὶ τριάκοντα. Σαλώμη δὲ καὶ Ἀλεξᾶς, πρὶν ἔκπυστον γενέσθαι τὸν αὐτοῦ θάνατον, τοὺς ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ κατακεκλεισμένους ἐκπέμπουσι, λέγοντες τὸν βασιλέα κελεύειν ἀπιοῦσιν αὐτοῖς ἐπὶ τοὺς ἀγροὺς νέμεσθαι τὰ οἰκεῖα. Καὶ μεγίστη αὕτη εὐεργεσία παρ' αὐτῶν εἰς τὸ ἔθνος ἐγένετο. Εἶτα ὁ θάνατος τοῦ βασιλέως ἐδημοσιεύετο, καὶ αἱ διαθῆκαι ἀνεγινώσκοντο τὴν βασιλείαν ἀποκληροῦσαι τῷ υἱῷ Ἀρχελάῳ. Πτολεμαῖος δὲ, τὸν σημαντῆρα τοῦ βασιλέως πεπιστευμένος δακτύλιον, οὐκ ἄλλως ἔλεγε κυροῦσθαι τὰς διαθήκας ἢ διὰ Καίσαρος. Βοὴ δ' εὐθὺς ἦν εὐφημούντων Ἀρχέλαον βασιλέα καὶ ἐπὶ τούτοις ἡ τοῦ βασιλέως ἐκφορὰ ἐτελεῖτο πολυτελής. Καὶ ὁ Ἡρώδης μὲν οὕτως ἀπέτισε τὸ χρεών.

LIBER SEXTUS.

I. Archelaus vero cum lætis acclamationibus in templum ascendit, et in solio aureo considens, populum humaniter est allocutus; sed coronam regiam a militibus accipere recusavit, ni Cæsar prius testamentum patris confirmasset, factaque re divina convivium celebravit. Cæterum Judæi quidam congressi, Matthiam et cæteros ob revulsam auream aquilam ab Herode suppliciis affectos lamentati sunt cum magno ejulatu, et, conciliabulo indicto, ab Archelao postularunt, ut punitis iis qui apud Herodem auctoritate valuissent, necem illorum ulcisceretur, ac in primis pontifici sacerdotium abrogaret, et alium secundum leges crearet, eo honore digniorem. Annuit Archelaus, ad impetum eorum reprimendum, quanquam moleste ferens: ac per præfectum militum populo dici jussit ea nunc intempestiva esse, 261 ac tum rectius actum iri, cum sibi regnum Cæsaris auctoritate confirmatum esset. Sed illi vociferantes et tumultuantes, neque ducem neque alium quemquam dicere quidquam passi sunt, quod ad castigationem et seditionis repressionem pertineret; atque in festo Azymorum magna multitudo in templum confluxit, seditionis amplificandæ studiosa. Qua territus Archelaus, tribunum cum cohorte misit, ad populi motum sedandum. Verum seditiosi, impetu in milites facto, plerosque lapidibus obruerunt, pauci admodum et tribunus vulnerati effugerunt. Cum igitur perspiceret, nisi populus concitatus reprimeretur, magnum e seditione malum oriturum, misit omnem exercitum, a quo tribus circiter millibus cæsis, cæteri dissipati in montes confugerunt, et ex regis edicto festivitate omissa, ad sua quique redierunt. Archelaus vero cum matre et Herodis sorore Salome Romam abiit, summa rerum interea Philippi

Α'. Ἀρχέλαος δὲ, εἰς τὸ ἱερὸν ἀνελθὼν, καὶ εὐφημηθεὶς, ἐπὶ θρόνου τε καθίσας χρυσοῦ, ἐδεξιοῦτο τὸ πλῆθος. Τοῦ μέντοι στρατεύματος καὶ τὸ διάδημα περιτιθέντος αὐτῷ, οὐκ ἐδέξατο, εἰ μὴ πρότερον Καῖσαρ τὰς πατρικὰς διαθήκας ἐπικυρώσει, καὶ θύσας ἐπ' εὐωχίαν ἐτράπετο. Συνελθόντες οὖν τῶν Ἰουδαίων τινὲς, Ματθίαν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ κολασθέντας ὑπὸ Ἡρώδου διὰ τὴν τοῦ χρυσοῦ ἀετοῦ κατάσπασιν, ὠλοφύροντο, ἐπὶ μέγα τὴν οἰμωγὴν αἴροντες· συνόδου τε αὐτοῖς γενομένης, ἠξίουν τοὺς ὑφ' Ἡρώδου τιμωμένους κολάσαντα τὸν Ἀρχέλαον, ἐκδικῆσαι τοὺς τεθνεῶτας, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τὸν Ἀρχιερέα παῦσαι, ἕτερόν τε καταστήσασθαι νομιμώτερον. Τούτοις Ἀρχέλαος καίπερ ἀχθόμενος, τὴν ὁρμὴν αὐτῶν ἐπέχων, ἐπένευε· καὶ τὸν στρατηγὸν τῷ πλήθει διαλεξόμενον ἔστειλεν, ὡς οὐ νῦν τούτων καιρὸς, ἀλλ' ὅτε αὐτῷ ἡ ἀρχὴ βεβαιωθῇ ἐπινεύσει τοῦ Καίσαρος. Οἱ δὲ, βοῶντες καὶ θορυβοῦντες, οὐκ εἴων λέγειν τὸν στρατηγὸν, οὐδέ τινα ἄλλον ἠνείχοντο, ἐπὶ σωφρονισμῷ καὶ ἀποτροπῇ τῶν στάσιν ὡρμημένων λέγειν αὐτοῖς. Ἀρτι δὲ τῆς τῶν Ἀζύμων ἑορτῆς ἐνεστηκυίας, καὶ πλήθους πάντοθεν συῤῥεύσαντος εἰς τὸ ἱερὸν, ἐπὶ μέγα τὴν στάσιν ἐξᾶραι προεθυμοῦντο. Ὃ δείσας Ἀρχέλαος, χιλίαρχον μετὰ σπείρας ἐξέπεμψε, τὴν ὁρμὴν καταστελοῦντα τοῦ δήμου τοῦ στασιάζοντος. Καὶ οἱ στασιασταὶ παραχρῆμα ἐπὶ τοὺς στρατιώτας ὡρμήκασι, καὶ κατέλευσαν τοὺς πλείστους αὐτῶν, ὀλίγοι δέ τινες καὶ ὁ χιλίαρχος τραυματίαι διέφυγον. Ἀρχέλαος δὲ, συνιδὼν ὡς, εἰ μὴ τὸ τῆς πληθύος ὅρμημα κωλυθῇ, εἰς μέγα κακὸν τὰ τῆς στάσεως ἀποβήσεται, ἐκπέμπει πᾶν τὸ στρατόπεδον καὶ εἰς μὲν τρισχιλίους ἀνῃρέθησαν, οἱ δέ γε λοιποὶ ἐπὶ τὰ ὄρη διεσκεδάσθησαν, καὶ κήρυγμα γέγονε πάντας ἀναχωρεῖν ἐπὶ τὰ οἰκεῖα· οἱ δὲ, τὴν ἑορτὴν λιπόντες, ἀπῄεσαν.

Ἀρχέλαος δὲ ἐπὶ Ῥώμην ἐξέπλει σὺν τῇ μητρί, A Φιλίππῳ τῷ ἀδελφῷ πιστεύσας τὰ πράγματα· συνεξῄει δὲ αὐτῷ καὶ Σαλώμη ἡ ἀδελφὴ Ἡρώδου. Καὶ Ἀντίπας δὲ ὁ Ἡρώδου υἱὸς ἑτέρωθεν ἐπὶ Ῥώμην ὥρμητο, καὶ αὐτὸς τῆς βασιλείας ἀντιληψόμενος, ὡς ἐν προτέραις διαθήκαις καταγεγραμμένης αὐτῷ· ἐπτέρου δὲ τοῦτον πρὸς τὰς ἐλπίδας Σαλώμη. Ἐπεὶ δὲ εἰς Ῥώμην ἀφίκοντο, καὶ παρέστησαν Καίσαρι, οἱ μὲν ὑπὲρ Ἀρχελάου τοὺς λόγους πεποίηντο, οἱ δὲ ὑπὲρ Ἀντίπα, τοῦ Ἀρχελάου κατηγοροῦντες. Καῖσαρ δὲ μᾶλλον ὑπὲρ Ἀρχελάου ῥοπὴν ἐδείκνυ. Ἐν τούτοις δὲ ἀγγέλλεται Καίσαρι τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος στασιάσαν, καὶ τοὺς ἐκεῖ Ῥωμαίους πολιορκοῦν. Κατὰ γὰρ τὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτὴν μυριάδων πολλῶν συναθροισθεισῶν πανταχόθεν, ὑπ' αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι συγκατεκλείσθησαν, καὶ αὐτὸς Σαβῖνος (στρατηγὸς B δὲ ἦν οὗτος Ῥωμαίων) καὶ μάχη ἦν καρτερά, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκράτουν. Περιοδεύσαντες οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπὶ τὰς στοὰς ἀνῆλθον τὰς ἔξω τοῦ ἱεροῦ, κἀντεῦθεν ἐξ ὑπερδεξίων βάλλοντες, μεγάλα ἔβλαπτον τοὺς Ῥωμαίους. Οἱ δὲ πῦρ ταῖς στοαῖς ἐνιᾶσι, καὶ τοῦτο ὑπέτρεφον ὕλαις, ἐγείρειν φλόγα πεφυκυίαις· καὶ ταχὺ ἥπτετο τοῦ ὀρόφου· καὶ οἱ ἐπὶ τῶν στοῶν οἱ μὲν τῷ ὀρόφῳ καταῤῥηγνυμένῳ συγκατεφέροντο, τοὺς δὲ περισταδὸν ἔβαλλον οἱ πολέμιοι, οἱ δὲ εἰς τὸ πῦρ ἐνίεσαν ἑαυτούς, οἱ δὲ τοῖς ἑαυτῶν ἐκτείνοντο ξίφεσιν, ἐσώθη τε τῶν ἐν ταῖς στοαῖς ἀνελθόντων οὐδ' ὁστισοῦν. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκράτουν τοῦ ἱεροῦ θησαυροῦ· καὶ πολλὰ μὲν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διήρπαστο, Σαβῖνος δὲ εἰς τὸ φανερὸν τριακόσια C περιέσωσε τάλαντα. Οἵ γε μὴν περιλελειμμένοι τῶν μαχομένων, τὸ βασίλειον περισχόντες, πῦρ ἐμβαλεῖν αὐτῷ ἠπείλουν, καὶ ἅπαντας κτεῖναι· εἰ δ' ἀπίοιεν, ἄδειαν τοῖς Ῥωμαίοις ἐπηγγέλλοντο, καὶ Σαβίνῳ, καὶ πολλοὶ τῶν βασιλικῶν πρὸς αὐτοὺς ηὐτομόλησαν. Ῥοῦφος δὲ καὶ Γράτος, τρισχιλίους τοῦ Ἡρώδου στρατεύματος ἔχοντες ἄνδρας ἐῤῥωμένους τοῖς σώμασι, Ῥωμαίοις προστίθενται. Ἰουδαῖοι δὲ οὐ μεθίεντο τῆς πολιορκίας, καὶ Σαβῖνος ἐκαρτέρει πολιορκούμενος. Ἐπὶ τούτοις καὶ ἕτεροι θόρυβοι τὴν Ἰουδαίαν κατέλαβον. Ἰούδας γὰρ Ἐζεκίου τοῦ ἀρχιληστοῦ υἱός, τοῦ ὑφ' Ἡρώδου μεγάλοις ληφθέντος πόνοις, συστησάμενος πλῆθος, τῷ περὶ Σέπφωριν τῆς Γαλιλαίας ἐπέδραμε βασιλείῳ, καὶ τῶν ἐκεῖ κρατήσας ὅπλων, ὥπλισε τοὺς περὶ αὐτόν, φοβερός D τε ἅπασιν ἦν. Ἀλλὰ καὶ Σίμων δοῦλος μὲν Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, ἀνὴρ δ' εὐπρεπής, καὶ μεγέθει σώματος καὶ ῥώμῃ προὔχων, ἀρθεὶς τῇ ταραχῇ τῶν πραγμάτων, ἐτόλμησε περιθέσθαι διάδημα. Καὶ πλήθους συστάντος περὶ αὐτόν, βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ἀναῤῥηθείς, τὸ ἐν Ἱεριχοῦντι βασίλειον πίμπρησι, καὶ ἄλλους δὲ τῶν βασιλικῶν οἴκων, διαρπάσας τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἀλλὰ τούτῳ Γράτος μάχην συνάψας, τό τε πολὺ τοῦ μετ' αὐτοῦ πλήθους διέφθειρε, καὶ αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος τὴν κεφαλὴν κρατήσας ἀπέτεμε. Καὶ ἄλλοι δὲ στασιασταὶ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐγένοντο, κακοῦντες καὶ Ῥωμαίους καὶ τοὺς βασιλικούς.

A fratris fidei commissa. Alia ex parte Antipas Herodis filius eodem contendebat, regnum et ipse vindicaturus, ut quod sibi ex priore testamento deberetur: eam spem ejus Salome incitante. Cum in urbem venissent, aliis Archelao, aliis Antipæ patrocinantibus, Cæsar suffragium pro Archelao tulit. Dum hæc geruntur, Judæorum seditio nuntiatur. Nam in festo Pentecostes multis millibus undique congregatis, Romani cum prætore Sabino sunt obsessi; et acri pugna commissa vicerunt. Judæi vero porticibus, quæ extra templum sunt, occupatis, et inde telis ex superiore loco conjectis, multum Romanis nocuerunt. At illi ignem porticibus injecerunt, eumque materia aluerunt, quæ flammam excitare posset. Ea celeriter in B altum elata, alii una cum tectis corruerunt, alios hostes circumfusi jaculis confecerunt, alii se in ignem conjecerunt, alii in suos enses incubuerunt: nemo denique ex iis qui porticus conscenderant, evasit. Romani autem sacro thesauro sunt potiti: et quanquam magna pecunia direpta a militibus, Sabinus tamen ccc talenta conservata in apertum protulit. Sed qui ex pugnantibus superfuere, regiam circumdederunt, **262** eam se crematuros esse minati, atque omnes occisuros: sin abirent, impunitatem Romanis et Sabino pollicebantur, ac multi regii satellites ad illos defecerunt. Rufus autem et Gratus, qui tria millia ex Herodis exercitu virorum robustorum habebant, ad Romanos C se contulere: nec tamen obsidionem Judæi solverunt, quam Sabinus fortiter toleravit. Præter hæc alii quoque tumultus orti sunt. Nam Judas Ezechiæ latronum ducis filius, quem Herodes ægre ceperat, in Galilææ regiam juxta Sephorim facto impetu, armis quæ ibi erant suos instruxit, et omnibus fuit formidabilis. Sed et Simon Herodis regis servus, cæterum vir pulcher, et magnitudine et robore corporis præcellens, rerum turbis impulsus, diadema sumere ausus, multitudinis concursu et ipse rex appellatus, Hierichuntiam et alias multas domos regias incendit atque diripuit. Verum Gratus prælio commisso, plerosque cecidit, ipsiusque Simonis caput amputavit. Atque alii quoque illo tempore seditionibus motis, et regios et Romanos D infestarunt.

Β'. Οὔαρος δέ, ἐν Συρίᾳ μαθὼν τὰ κατὰ τὸν Σαβῖνον, ἠπείγετο τοῖς ἐν Ἰουδαίᾳ πολιορκουμένοις ἀλέξασθαι. Ἀθροισθείσης δὲ ἐν Πτολεμαΐδι τῆς αὐτοῦ δυνάμεως πάσης, μέρος τι ταύτης τῷ υἱῷ παραδούς, Γαλιλαίοις ἐξέπεμψε πολεμεῖν· ὃς συμβαλὼν ἐκείνοις, ἐκράτησεν. Οὔαρος δέ, τῷ λοιπῷ τοῦ στρατεύματος προσιὼν εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰς δειλίαν τοὺς

II. Varus autem cum in Syria audivisset, quo loco res Sabini essent, opem obsessis in Judæa ferre maturabat, et omnibus legionibus suis Ptolemaide coactis, filium cum parte ad bellum in Galilæa gerendum ablegavit, eoque victoriam adepto cum reliquo exercitu Hierosolyma profectus, Judæis terrorem incussit, ut omissa obsi-

dione abirent. Hierosolymitani vero a Varo ob bellum factum accusati, responderunt, populi conventum ob festivitatem esse factum, bellum vero ab advenis esse excitatum. Itaque Varus militibus in agros missis, auctores seditionis inquisivit: et nonnullis repertis, ad II millia in cruces egit. Sed et alii circiter decies mille Varo contra eos ducenti se dediderunt, quorum principibus Romam missis, Herodis duntaxat cognati qui cum seditiosis militarant, suppliciis affecti sunt. Post hæc Judæorum legati Romam profecti sunt, qui indicto a Cæsare concilio, Judæorum circiter VIII millibus qui Romæ degebant, suffragantibus libertatem postularunt: et ad iniquitatis Herodianæ accusationem conversi, **263** eum non regem, sed tyrannum vocabant: nam cum Judaica gens sæpe graviter afflicta esset, nullas tamen ærumnas cum iis esse conferendas, quas sub illo tolerassent. Cum autem Archelaum, quem rerum potitum Herode moderatiorem fore putassent, cupide regem appellassent: eum veritum, ne non germanus Herodis filius haberetur, si mitiorem Judæis se præberet, trium millium virorum cædem in templo edidisse, idque regno a Cæsare nondum confirmato. His dictis petierunt, ut regno et id genus imperiis liberati, et Syriæ attributi, Romanorum prætoribus eo mitti solitis, parere juberentur. Quæ cum Judæi postularent, Archelai patroni, utriusque regis, tam patris quam filii, defensione suscepta, et objectis criminibus refutatis, Judæis seditiones novarumque rerum studium objecerunt. Cæsar autem Archelaum non declaravit regem, sed paterni principatus semisse concesso, pollicitus est, si bene imperaret, se eum etiam regem appellaturum esse. Fuit autem proventus ditionis illi attributæ DC talentum: alterum semissem, in duas partes divisum, Antipæ et Philippo, aliis Herodis liberis, distribuit, unde hic C, ille CC talentum reditus percipiebat. Salomæ legata Herodis reliquit, et Ascalonem regiam attribuit, ex quibus omnibus LX talenta ad eam redibant. His ita ordinatis, Judæus quidam adolescens, quia Alexandro Herodis interfecto filio facie similis erat, ascito quodam populari suo, viro improbo et turbulento, Alexandrum Herodis filium se professus est. Nam cum quidam ad utrumque fratrem tollendum missi essent, alios esse interfectos, ipsos vero conservatos, et clam subductos asserebat. Qua oratione imponebat hominibus, et maxima pecunia sic coacta, Romam properavit. Cæsar vero, qui non temere deceptum esse Herodem crederet, Alexandro fictitio in conspectum adducto, non deceptus est: nam facie quidem similis erat Herodis Alexandro sed opere manuum factus asperior, et corpore rigidiore, non, ut ille, delicato et molli. Cæsare

A πολιορκοῦντας τῶν Ἰουδαίων ἐνέβαλε, καὶ λιπόντες τὴν πολιορκίαν ἡμίεργον, ᾤχοντο. Οὐάρου δὲ τοῖς Ἱεροσολυμίταις ἐγκαλοῦντος διὰ τὸν πόλεμον, ἐκεῖνοι τὴν τοῦ πλήθους σύνοδον διὰ τὴν ἑορτὴν ἔλεγον γεγονέναι, τὸν δὲ πόλεμον παρὰ τῶν ἐπηλύδων. Καὶ ὁ Οὔαρος, πέμψας κατὰ τὴν χώραν, ἐπεζήτει τοὺς αἰτίους τῆς στάσεως, καὶ εὑρὼν ἐνίους ἐκόλασε· δισχίλιοι γὰρ ἐσταυρώθησαν· καὶ ἕτεροι δὲ περὶ μυρίους Οὐάρῳ κατ' αὐτῶν ὡρμηκότι παρέδωκαν ἑαυτούς· ὁ δὲ πρὸς Καίσαρα πέμπει τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν· Καῖσαρ δὲ μόνους ἐκόλασεν, ὅσοι συγγενεῖς ὄντες Ἡρώδου συνεστράτευον τοῖς στασιασταῖς. Εἰς δὲ Ῥώμην ἐξ Ἰουδαίας πρέσβεις ἀφίκοντο, καὶ τοῦ Καίσαρος συστησαμένου συνέδριον, οἱ πρέσβεις συνισταμένους ἔχοντες τῶν ἐπὶ Ῥώμης Ἰουδαίων περὶ B ὀκτακισχιλίους, αὐτονομίαν ᾔτουν, καὶ ἐπὶ κατηγορίαν τῶν Ἡρώδη τρέπονται παρανομηθέντων· οὐ γὰρ βασιλέα, τύραννον δ' ἐκεῖνον ἐκάλουν. Πολλῶν γὰρ πολλάκις κακώσεων τῷ ἔθνει ἔφησαν συμβεβηκυιῶν, οὐδὲ μίαν ἐξισοῦσθαι ταῖς αὐτῷ ἐπενηνεγμέναις παρ' ἐκείνου κακώσεσιν. Οἰόμενοι οὖν πάντα τῆς βασιλείας κρατήσαντα Ἡρώδου ἔσεσθαι μετριώτερον, ἀσμένως τὸν Ἀρχέλαον προσειπεῖν βασιλέα. Ὁ δὲ, δείσας, ὥσπερ μὴ οὐχ Ἡρώδου νομίζοιτο παῖς, εἰ τοῖς Ἰουδαίοις ἠπιώτερος φαίνοιτο, τρισχιλίων ἀνδρῶν σφαγὴν κατὰ τὸ τέμενος ἐποιήσατο, καὶ ταῦτα μηδέπω σοῦ, Καῖσαρ, αὐτῷ τὴν ἀρχὴν βεβαιώσαντος. Καὶ ταῦτα λέγοντες, ἠξίουν βασιλείας καὶ τοιῶνδε ἀρχῶν ἀπηλλάχθαι, προσθήκην δὲ γεγονέναι Συρίας, καὶ τοῖς ἐκεῖ στελλομένοις C Ῥωμαίων στρατηγοῖς ὑποκεῖσθαι. Οἱ μὲν οὖν ταῦτα ᾐτοῦντο, οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀρχέλαον, ἀπολογούμενοι, τούς τε βασιλεῖς, τὸν πατέρα λέγω καὶ τὸν υἱὸν, τῶν ἐγκλημάτων ἀπέλυον, καὶ Ἰουδαίοις ἐπενεκάλουν στάσεις καὶ νεωτερισμούς. Ὁ μέντοι Καῖσαρ βασιλέα μὲν οὐκ ἀποδείκνυσι τὸν Ἀρχέλαον, τὸ δ' ἥμισυ δίδωσι τῆς πατρικῆς ἀρχῆς, ἐπαγγελλόμενος ὀνομάσειν καὶ βασιλέα, εἰ καλῶς ἄρχοι. Ἦν δὲ ὁ τῆς αὐτῷ νεμηθείσης χώρας δασμὸς ἐτήσιος ἑξακόσια τάλαντα. Τὴν δ' ἑτέραν ἡμίσειαν μοῖραν διχῇ διελὼν Ἀντίπᾳ καὶ Φιλίππῳ παισὶν ἑτέροις Ἡρώδου διένειμε· καὶ τῷ μὲν Ἀντίπᾳ ἡ νεμηθεῖσα χώρα εἰσφορὰν ἐποιεῖτο διακόσια τάλαντα, Φιλίππῳ δὲ ἡ παραδοθεῖσα μερὶς ἑκατὸν εἰσέφερε τάλαντα. Τῇ δὲ D Σαλώμῃ ἐφ' οἷς ὁ Ἡρώδης κατέλιπε, καὶ τὸ ἐν Ἀσκάλωνι βασίλειον δίδωσιν· ἐκ πάντων δ' εἰσήγετο ταύτῃ δασμὸς ἑξήκοντα τάλαντα. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως διῴκητο· νεανίας δέ τις Ἰουδαῖος εἰσῴκισεν ἑαυτὸν εἰς τὴν Ἡρώδου συγγένειαν, ἐπεὶ τὴν μορφὴν ὡμοίωτο Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἀνῃρημένῳ υἱῷ Ἡρώδου. Καί τινα παραλαβὼν ὁμόφυλον, ἄνδρα πονηρόν τε καὶ συγχέαι (56) δυνάμενον πράγματα, Ἀλέξανδρον ὠνόμαζεν ἑαυτὸν τὸν Ἡρώδου υἱὸν, ὡς ὑπό τινων τῶν ἀνελεῖν ἄμφω τοὺς ἀδελφοὺς ἐσταλμένων, ἄλλων ἀνῃρημένων, αὐτῶν δὲ περισωθέν-

Variæ lectiones et notæ.

(56) *Συγχέαι δυνάμενον. Turbulentum* verti. Quod si quis τὸ συγχέαι pro ἀπατῆσαι intelligere mavult, reponat *vafrum*, vel *callidum*. W.

των καὶ διακεκλεμμένων. Καὶ λόγοις τοιούτοις ἠπάτα τοὺς ἐντυγχάνοντας, κἀντεῦθεν πλεῖστα συναγαγὼν χρήματα, εἰς Ῥώμην ἠπείγετο. Καῖσαρ δὲ ἠπίστει μὲν ῥᾳδίως ἀπατηθῆναι Ἡρώδην, ἀγαγὼν δ' εἰς ὄψιν αὐτῷ τὸν ψευδαλέξανδρον, οὐκ ἠπάτητο. Τὸ μὲν γὰρ εἶδος εἶχεν ἐμφερὲς πρὸς τὸν Ἡρώδου Ἀλέξανδρον, ὑπ' αὐτουργίας δ' ἐτετράχωτο, καὶ πρὸς τὸ σκληρότερον αὐτῷ ἐπεφύκει τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ ἐκείνου ὑπὸ τρυφῆς μεμαλάκιστο. Ἐξήταζεν οὖν ὁ Καῖσαρ περὶ Ἀριστοβούλου, ποῖ ἂν εἴη· φαμένου δ' ἐκείνου ἐν Κύπρῳ καταλελεῖφθαι, ἵν' εἴ τι περὶ ἐμὲ συμβαίη δεινὸν, μὴ πάντη τὸ τῆς Μαριὰμ ἐπιλίπῃ γένος· κατὰ μόνας ὁ Καῖσαρ τὸν ψευδαλέξανδρον ἀπολαβὼν, τὸ ἀληθὲς ἐρεῖν αὐτῷ προετρέπετο ἐπὶ μισθῷ τοῦ τυχεῖν σωτηρίας. Ὁ δὲ ἐκφαίνει τῷ Καίσαρι τὸ σκαιώρημα. Ὁ Καῖσαρ δὲ ἐῤῥωμένον, αὐτὸν πρὸς αὐτουργίαν ὁρῶν, τοῖς ἐρέταις συνέταξε· τὸν δ' ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ συμπλέοντα ἔκτεινεν· Ἀρχέλαος δὲ, τὴν ἐθναρχίαν παραλαβὼν, ἀφαιρεῖται τὴν ἀρχιερωσύνην ἐξ Ἰωαζόρου τοῦ Βοηθοῦ, καὶ ἀντικαθίστησιν Ἐλεάζαρ τὸν ἐκείνου ἀδελφὸν, καὶ Γλαφύραν ἄγεται πρὸς γάμον τὴν Ἀρχελάου παῖδα, Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ γαμετὴν, ἀφ' οὗ καὶ τέκνα ἦν αὐτῇ, ἀπειρημένου τῷ νόμῳ ἀδελφῶν ἄγεσθαι γυναῖκας, παῖδας ἐκ τῶν τεθνεώτων ἐχούσας. Καὶ τὸν Ἐλεάζαρ δὲ μετὰ μικρὸν ἐκβαλὼν, Ἰησοῦν ἀντεισήγαγε, τὸν παῖδα Σεέ. Ἀνύων δ' ἔτος ἐν τῇ ἀρχῇ δέκατον, κατηγορήθη παρὰ Καίσαρι πρὸς τῶν ὑπηκόων, ὡς ὠμῶς καὶ τὸ ὅλον τυραννικῶς κεχρημένος τοῖς πράγμασιν. Ὁ τοίνυν Καῖσαρ μετακαλεῖται ταχέως αὐτόν. Καὶ ἀκροασάμενος τῶν κατηγόρων κἀκείνου, ἐκείνου μὲν φυγαδείαν καταψηφίζεται, τὰ δὲ χρήματα ἀπηνέγκατο. Ὀνείρῳ δὲ τὸ μέλλον ἐδηλώθη τῷ Ἀρχελάῳ. Ἐδόκει γὰρ στάχυας ὁρᾷν δέκα ἀκμαίους καὶ πλήρεις σίτου, βιβρωσκομένους ὑπὸ βοῶν. Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλως ἐξηγοῦντο τὸν ὄνειρον· Σίμων δὲ τὸ μὲν γένος Ἐσσαῖος, μεταβολὴν πραγμάτων ἔλεγε φέρειν Ἀρχελάῳ τὴν ὄψιν, οὐ μέντοι ἐπ' ἀγαθῷ. Τοὺς μὲν γὰρ βόας κακοπαθείας σύμβολον εἶναι, ζῶα ἐπ' ἔργοις ταλαιπωρούμενα, καὶ δηλωτικὰ πραγμάτων μεταβολῆς, ὅτι δι' αὐτῶν ἀρουμένη ἡ γῆ, οὐκ ἐᾶται μένειν ἀκίνητος, τοὺς δὲ δέκα στάχυας σημαίνειν ἐτῶν ἀριθμόν· περιόδῳ γὰρ ἐνιαυτοῦ πληροῦσθαι τούτους, καὶ ἀπαρτίζεσθαι θέρος, καὶ τὸν τῆς ἡγεμονίας χρόνον ἐξήκειν τῷ Ἀρχελάῳ. Καὶ τῇ γυναικὶ δὲ τοῦ Ἀρχελάου Γλαφύρᾳ ὄνειρος τεθέαται ἕτερος. Αὕτη γὰρ, ὡς ἱστόρηται, Ἀλεξάνδρῳ πρότερον συνῴκει, Ἀρχελάου ὁμαίμονι· ἀναιρεθέντος δὴ ἐκείνου, Ἰόβᾳ τῷ Λιβύων γεγάμητο βασιλεῖ· κἀκείνου δὲ τὴν ζωὴν μεταλλάξαντος, Ἀρχελάῳ γίνεται τὴν συνοικοῦσαν αὐτῷ Μαριὰμ ἀποπεμψαμένῳ, καὶ ταῦτα παῖδας ἐξ Ἀλεξάνδρου ἔχουσα. Ἐδόκει γοῦν ἡ γυνὴ τὸν Ἀλέξανδρον αὐτῇ ἐπιστάντα, μέμφεσθαί τε αὐτῇ καὶ λέγειν· *Γλαφύρα, ἀληθεύειν ἄρα τὸν λόγον ἀπέδειξας, ὃς ἀπίστους εἶναι τοῖς ἀνδράσι τὰς γυναῖκάς φησι. Παρθένος γάρ μοι συνοικήσασα, καὶ παῖδας γεννήσασα ἐξ ἐμοῦ, λήθῃ τῶν ἐμῶν ἐρώτων, δευτέροις γάμοις συνωμίλησας· καὶ οὐδ' οὕτως σοι κόρος τῆς εἰς ἡμᾶς ἐγένετο ὕβρεως, ἀλλὰ καὶ τρίτον σαυτῇ νυμφίον παρακατέκλινας, καὶ ταῦτα ἐμὸν ἀδελφόν. Ἀλλ' ἐγώ σε αὖθις ἐμὴν ποιησάμενος, τῆς ἐπὶ τούτῳ ἀπαλλάξω αἰσχύνης.* Ταῦτα διηγησαμένη πρὸς τὰς συνήθεις τῶν γυναικῶν, μετὰ μικρὸν τελευτᾷ.

vero quærente, ubi Aristobulus esset? respondit, in Cypro esse relictum, ut si quid sibi **264** accidisset, Mariammæ genus non penitus interiret. Cæsar vero hominem seductum hortatus est, ut veritatem sibi diceret, impunitate promissa. Qui cum imposturam exposuisset, Cæsarque illum tolerando labori aptum videret, in remiges retulit: ejus vero socium occidit. Archelaus ethnarchia suscepta, sacerdotium Joazaro Boethi filio ereptum, in fratrem ejus Eleazarum transfert. Et Glaphyram matrimonio sibi jungit, Archelai filiam, Alexandri fratris, e quo illa susceperat liberos, viduam. Est autem lege interdictum, ne mortuorum fratrum uxores, e quibus illi susceperint liberos, fratribus nubant. Sed et Eleazaro paulo post ejecto, Jesum Seis filium in ejus locum substituit. Decimo imperii anno accusatus est a subditis apud Cæsarem, quod crudelem ac plane tyrannum se præberet: ab eoque celeriter accersitus, causa dicta, opibus ademptis in exsilium missus est: cum quidem ex somnio eum eventum ante cognovisset. Visus erat sibi decem spicas robustas, et frumento plenas videre, quæ a bobus comederentur. Id somnium aliis aliter interpretantibus, Simon professione Essæus visione illa mutationem ei portendi, eamque non felicem, dixit. Boves enim ærumnarum esse symbolum, animal quod laboribus urgeatur: et rerum vicissitudinem designare, propterea quod terra ab iis arando invertatur. Decem vero spicas totidem annos significare, quibus tanto spatio completis messis absolvatur, ac tum principatus Archelai finem fore. Atque etiam Glaphyræ conjugi ejus, visum quoddam in somnis est oblatum: quæ, ut antea dictum est, maritum habuit Alexandrum, Archelai fratrem. Eo mortuo, Jubæ Libyæ regi, qui uxorem Mariammen repudiarat, nupsit: idque cum liberos ex Alexandro suscepisset. Visus igitur est Alexander astare mulieri, et cum ea expostulare his verbis: *Utique verum illud verbum esse demonstrasti, Glaphyra, uxores infidas esse maritis. Nam tu cum mihi virgo nupta fueris, et liberos pepereris, secundas nuptias experta es: nec ea nostri contumelia contenta, cum tertio sponso concubuisti, eoque fratre meo. Sed ego te rursus mihi vindicatam, isto dedecore liberabo.* Hæc ubi mulieribus **265** familiaribus exposuit, paulo post decessit.

Γ. Ἡ δὲ Ἀρχελάῳ ὑπήκοος χώρα τῇ Συρίᾳ προσενεμήθη. Ἐπέμφθη δὲ καὶ Κυρήνιος ἀπογραφόμε-

III. Regio vero quæ Archelao paruerat, Syriæ est attributa: ac Cyrenius missus, qui Syriam,

ipsamque Judæam, Syriæ additamentum, describeret. Ac Judæi qui pridem ne nomen quidem descriptionis audire voluerant, suasu Joazari pontificis refragari destiterant. Verum quidam Gaulanites, Sadoco Pharisæo ascito, bellis et latrociniis Judæam implevit. Dicebant enim, facultatum æstimationem nihil esse aliud nisi manifestam servitutem : ac prætendebant illi quidem reipublicæ curam, sed revera privatorum emolumentorum occasiones captabant : unde seditiones et multorum cædes, principum etiam virorum, exstiterunt, partim ex intestinis bellis, partim ab hostibus. Accessit fames, urbium expugnationes, excidia, et templi conflagratio. Nam cum antiquitus tria essent apud Judæos philosophiæ genera, Essenorum, Pharisæorum, et Sadducæorum, quartum hoc et novum a Juda et Sadoco introductum est. Nam Pharisæi, vili victu utentes, ad mollitiem se non deflectunt, observatores legum et rituum accurati : senibus honorem præbent, neque confidenter illorum auctoritati adversantur. Fatum esse docent, hoc tamen hominibus tribuentes, ut illius impulsus vincere possit, si serio renitantur : animos immortales, et sub terra vitæ actæ rationes reddendas esse censent. Qua de causa et apud populum plus auctoritate valent, et ad vota, ad sacra peragenda tanquam interpretes adhibentur. Sadducæi mortales esse animos arbitrantur, atque una cum corporibus interire, neque quidquam nisi leges observant : senioribus ac magistris refragari, in parte virtutis ponunt. Si qui vero illorum ad magistratus adhibentur, vel inviti assentiuntur Pharisæis, alioqui enim a populo non tolerarentur. Esseni Deo ascribunt omnia, animorum immortalitatem credunt, justitiam colunt : donaria in templum mittunt, sed in eo non immolant, de expiationibus a cæteris dissentientes. Unde cum a communi sacrario arceantur, privatim sacrificant, labores agriculturæ capessunt, res communes habent. **266** Quare dives omnium pauperrimo nihilo vivit lautius : neque uxores ducunt, neque servos emunt : hoc iniquum esse rati, illud discordiæ incitamentum ; sed vitam agentes solitariam, alii aliis ministrant. Quæstores et terræ frugum, et eorum quæ aliunde afferuntur, designant. Quarta secta cum Pharisæis cætera consentit, sed libertatis alte infixum amorem gerit : cujus alumni, solum principem et Dominum Deum appellant, ea nomina tribuere homini dedignantes : imo nec mortes, nec supplicia varia et atrocia recusantes, ne ab instituto suo recedant. Hinc populus Judaicus ex amentiæ morbo in des-

A νος τὴν Συρίαν, καὶ αὐτὴν Ἰουδαίαν προσθήκην ἐκείνης γεγενημένην. Ἰουδαῖοι δὲ, καίπερ πρότερον καὶ μέχρις ἀκοῆς τὴν ἀπογραφὴν δυσχεραίνοντες, τότε, τοῦ ἀρχιερέως Ἰωαζάρου (57) πείσαντος αὐτοὺς, ἐνέδοσαν. Γαυλανίτης δέ τις ἀνὴρ, Σαδὼκ Φαρισαῖον προσεταιρισάμενος, πολέμων καὶ ληστηρίων τὸ ἔθνος ἐνέπλησαν· λέγοντες οὐδὲν ἕτερον εἶναι τὴν τῶν οὐσιῶν ἀποτίμησιν ἢ δουλείαν ἄντικρυς· καὶ ἐδόκουν μὲν ἐπὶ διορθώσει τῶν κοινῶν κεκινῆσθαι, τῇ δ' ἀληθείᾳ οἰκείων ἔσπευδον κερδῶν ἀφορμάς· ἐξ ὧν στάσεις ἐφύησαν καὶ φόνος πολλῶν, καὶ αὐτῶν τῶν πρώτων ἀνδρῶν, ὁ μὲν ἐμφυλίοις σφαγαῖς, ὁ δὲ τῶν πολεμίων, λιμός τε καὶ πόλεων ἁλώσεις καὶ κατασκαφαὶ, καὶ τοῦ ἱεροῦ ἐμπρη- B σμός. Τριῶν γὰρ οὐσῶν ἐκ παλαιοῦ τοῖς Ἰουδαίοις φιλοσοφίας ὁδῶν (ὡς καὶ πρόσθεν εἴρηται) τῆς τῶν Ἐσσηνῶν, τῆς τῶν Φαρισαίων, καὶ τῆς τῶν Σαδδουκαίων, τετάρτη αὕτη ἐπείσακτος παρὰ Σαδὼκ καὶ Ἰούδα κεκαίνισται. Οἱ μὲν γὰρ Φαρισαῖοι εὐτελῶς διαιτῶνται, οὐδ' ἐπικλίνονται πρὸς τὸ μαλακώτερον, περί τε τῶν νομίμων φυλακὴν εἰσιν ἀκριβεῖς, καὶ τοῖς ἐν γήρᾳ παραχωροῦσι τιμῆς, οὐδ' ἀντιλέγουσι θρασέως τοῖς παρ' ἐκείνων εἰσηγουμένοις. Εἱμαρμένην τε δογματίζοντες, καὶ τοῖς ἀνθρώποις διδόασι μὴ εἴκειν ταῖς ταύτης ὁρμαῖς, μετὰ σπουδῆς ἀντιπράττουσιν· ἀθανασίαν τε ταῖς ψυχαῖς ἀπονέμουσι, καὶ δικαιώσεις ὑποχθονίους τῶν βεβιωμένων δοξάζουσι· δι' ἃ τοῖς τε δήμοις εἰσὶ πιθανώτεροι (58), καὶ ἐν εὐχαῖς καὶ ποιήσεσιν ἱερῶν ἐκείνοις C χρῶνται ἐξηγηταῖς. Σαδδουκαῖοι δὲ θνητὰς δοξάζουσι τὰς ψυχὰς, καὶ ταύτας τοῖς σώμασι συνδιαφθείρεσθαι λέγουσι. Καὶ ἡ τῶν νόμων αὐτοῖς οὐ παρατηρεῖται παράβασις (59), καὶ τὸ πρὸς τοὺς γεραιτέρους καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτοὺς ἀντιλέγειν ἀρετὴν οἴονται. Εἰ δέ τινες αὐτῶν εἰς ἀρχὰς ἔλθοιεν, προσχωροῦσι τοῖς τῶν Φαρισαίων λόγοις καὶ ἄκοντες· οὐ γὰρ ἄλλως ἀνεκτοὶ δοκοῦσι τοῖς πλήθεσιν. Ἐσσηνοὶ δὲ ἐπὶ Θεῷ τὰ πάντα πεποίηνται· ἀθανάτους ἥγηνται τὰς ψυχάς· τοῦ δικαίου ἀντέχονται. Ἀναθήματα μὲν εἰς τὸ ἱερὸν στέλλουσιν, οὐ μήν γε καὶ θύουσι, διαφερόμενοι τοῖς ἄλλοις περὶ ἁγνισμῶν. Διὸ καὶ εἰργόμενοι τοῦ κοινοῦ τεμενίσματος, ἐφ' ἑαυτῶν θύουσι· καὶ ἐπὶ πόνους γεωργικοὺς τρέπονται, κοινὰ τὰ χρήματα ἔχουσιν. Ὅθεν οὐδέν τι πλέον ὁ πλούσιος τῶν D οἰκείων ἀπολαύει παρὰ τὸν πάνυ πενέστατον. Καὶ οὔτε γαμετὰς εἰσάγονται, οὔτε δούλους κτῶνται, τὸ μὲν ἀδικίαν οἰόμενοι, τὴν δὲ τῶν γυναικῶν ἐπεισαγωγὴν στάσεως ἀφορμήν· καθ' ἑαυτοὺς δὲ βιοῦντες, ἀλλήλοις ὑπηρετοῦσι, καὶ ἀποδέκτας τῶν τῆς γῆς καρπῶν καὶ τῶν ἄλλοθεν κομιζομένων αὐτοῖς προχειρίζονται. Ἡ δὲ τετάρτη, ἧς ὁ Γαλιλαῖος

Variæ lectiones et notæ.

(57) *Τοῦ ἀρχιερέως Ἰώας*. Ita etiam cod. Reg. et Colbert., supra etiam pro Ἰώζαρος, sed Josephus ibi Ἰώζαρος habebat, et postremus Archelai pontifex non Ἰώας, sed Ἰησοῦς τοῦ Σιε supra dicitur. Josephus vero iterum Joazarum appellat his verbis : Πείσαντος αὐτοὺς τοῦ ἀρχιερέως Ἰωαζάρου, Βοηθοῦ δὲ οὗτος υἱὸς ἦν. W.

(58) *Πιθανώτεροι*. Cod. Colb. πιθανώτατοι. Ita infra pro γεραιτέρους, πρεσβυτέρους. Et pro ἔλθοιεν, περιπέσοιεν.

(59) *Καὶ ἡ τῶν νόμων αὐτοῖς οὐ παρατηρεῖται παράβασις*. Fortasse, νομίμων παράδοσις, *rituum traditiones non observant*. Josephus habet : Φυλακῆς δὲ οὐδαμῶν τινῶν μεταποίησις αὐτοῖς ἢ τῶν νόμων. Quem in vertendo secutus sum. W.

Ἰούδας γέγονεν ἡγεμὼν, τὰ μὲν ἄλλα τοῖς Φαρισαίοις ὁμογνώμων ἐστὶ, τῆς δ' ἐλευθερίας αὐτῇ δριμὺς ἔρως ἐντέτηκεν, ἧς οἱ τρόφιμοι μόνον ἡγεμόνα καὶ Δεσπότην τὸν Θεὸν ὀνομάζουσιν, ἀνθρώπῳ τῶν ὀνομάτων τούτων μεταδιδόναι μὴ ἀνεχόμενοι· ἀλλὰ καὶ θανάτους καὶ τιμωρίας ποικίλας τε καὶ δεινὰς ὑφίστασθαι μὴ ἀπαναινόμενοι, ἵνα μὴ τῆς σφετέρας ἐκπαίεν ἐνστάσεως. Ἐντεῦθεν ἤρξατο τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος νοσεῖν ἐξ ἀνοίας ἀπόνοιαν, Γεσίου Φλώρου τοῦ ἡγεμόνος εἰς ταύτην αὐτοὺς ἐρεθίσαντος ὕβρεσιν. Ὁ μέντοι Κυρήνιος τῆς ἀπογραφῆς καὶ τῶν ἀποτιμήσεων περαιωθεισῶν, αἳ ἐγένοντο ἐν ἔτει τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ ἧτταν τοῦ Ἀντωνίου ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, Ἰωάζαρον τὸν ἀρχιερέα καταστασιασθέντα ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀφελόμενος τὴν τιμὴν, Ἄνναν τὸν Σεθεὶ (60) ἀρχιερέα καθίστησι. Κυρηνίου δὲ εἰς Ῥώμην ἀπάραντος, Κοπώνιος τὴν Ἰουδαίαν διεῖπε. Τούτῳ δὲ διάδοχος γίνεται Μάρκος Ἀμβιβοῦχος (61)· καὶ τὸν Μάρκον Ῥοῦφος διαδέχεται Ἄννινος· ἐφ' οὗ δὴ τελευτᾷ Καῖσαρ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ἄρξας ἔτη ἑπτὰ καὶ πεντήκοντα, μῆνάς τε ἓξ ἐφ' ἡμέραιν δυοῖν, ἀφ' ὧν τεσσαρεσκαίδεκα ἔτη αὐτῷ συνῆρξεν Ἀντώνιος, ὡς εἶναι τὸν τῆς μοναρχίας αὐτοῦ χρόνον ἐνιαυτοὺς τεσσαράκοντα πρὸς τρισὶ, κατὰ δέ τινας τέσσαρσιν (62). Ἐβίω δὲ ἔτη ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτά. Ἡ δὲ μοναρχία μετήνεκτο εἰς Τιβέριον, τῆς τοῦ Καίσαρος γυναικὸς Λιβίας υἱόν· ὑφ' οὗ Γράτος Οὐαλλέριος εἰς Ἰουδαίαν ἔσταλτο ἡγεμὼν, ὃς παύσας τὸν Ἄνναν τῆς ἀρχιερωσύνης, Ἰσμαὴλ ἀποδείκνυσι τὸν τοῦ Φαβί. Καὶ τοῦτον δὲ μεταστήσας μετ' οὐ πολὺ, Ἐλεάζαρ τῷ τοῦ Ἄννα υἱῷ ἀπονέμει τὴν τοῦ ἱερᾶσθαι τιμὴν, καὶ μετ' ἐνιαυτὸν ἀντεισάγει Σίμωνα τὸν Καμίθου. Καὶ τούτῳ τὸν ἴσον χρόνον ἱερασαμένῳ Ἰωσὴφ ὁ Καϊάφας διάδοχος ἦν.

perationem est delapsus, Gesii Flori contumeliis irritatus. Nam Cyrenius descriptione ac censu peracto, tricesimo septimo anno post Cæsaris Actiacam Antonii victoriam, Joazaro pontifici, factione populi oppresso, ademptam dignitatem in Annam Sethei filium contulit. Cyrenio Romam reverso, Coponius Judæam administravit. Ei successit Marcus Ambibuchus; Marco Rufus Annius, sub quo Romanorum imperator obiit, regni anno quinquagesimo septimo, mense VI, diebus II. Collegam Antonium habuit annis quatuordecim. Solus imperavit annos XLIII, aut XLIV, ut quidam tradunt. Vixit annos septuaginta septem. Monarchia vero translata est in Tiberium, Cæsaris ex Livia privignum, a quo Valerius Gratus dux in Judæam missus est: qui pontificatu Annæ abrogato, Ismaelem Fabii filium summum sacerdotem designavit. Et hoc etiam non multo post in ordinem coacto, Eleazaro Annæ filio sacerdotii honorem largitus est: annoque elapso, Simonem Camithi filium illi substituit. Huic pari tempore sacris operato, Josephus Caiaphas successor fuit.

Δ'. Καὶ Γράτος, ἐπὶ ἕνδεκα ἔτη τῆς Ἰουδαίας ἄρξας, καὶ ταῦτα πράξας, εἰς Ῥώμην ὑπανεχώρησε· Πόντιος δ' ἧκε Πιλάτος τὴν ἡγεμονίαν ἀναδεξάμενος. Ὁ δὲ τετράρχης Ἡρώδης, φίλος τῷ Τιβερίῳ χρηματίζων πρὸ τῆς ἀρχῆς, οἰκοδομεῖ μετὰ τὴν μοναρχίαν πόλιν αὐτῷ ἐπώνυμον ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐπὶ τῇ λίμνῃ Γενησαρὲτ, Τιβεριάδα καλέσας αὐτήν. Πιλᾶτος δὲ, στρατιὰν ἐκ Καισαρείας μεθιδρύσας χειμαδιοῦσαν ἐν Ἱεροσολύμοις, σημαίας εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ νύκτα εἰσήγαγεν, εἰκόνας ἐχούσας Καίσαρος, ἀπαγορεύοντος Ἰουδαίοις τοῦ νόμου εἰκόνας ἔχειν. Ἐπεὶ δ' ἐγνώσθη τὸ πεπραγμένον, πλῆθος ὥρμησεν εἰς Καισάρειαν, αἰτούμενον τὴν τῶν εἰκόνων μετάθεσιν, καὶ πενθημέρους ἱκετείας διὰ τοῦτο πεποίηντο. Μὴ συγχωροῦντος δὲ Πιλάτου, ὡς ἐντεῦθεν ἄλλως ὑβριζομένου τοῦ Καίσαρος, ἐπεὶ τὸ πλῆθος οὐκ ἀνίει δεόμενον, κατὰ τὴν ἕκτην ἡμέραν περιστήσας στρατιώτας ἐνόπλους σφίσιν, ἠπείλει θάνατον, εἰ μὴ παύσοιντο θορυβεῖν. Οἱ δὲ πρηνεῖς καταβαλόντες ἑαυτοὺς, σὺν ἡδονῇ δέξασθαι τὸν θάνατον ἔλεγον. Καὶ θαυμάσας Πιλᾶτος τὸ γενναῖον αὐτῶν καὶ πρόθυμον ἐπὶ τηρήσει τῶν νόμων, παραχρῆμα τὰς εἰκόνας ἐπανεκόμισεν εἰς Καισάρειαν. Ὑδάτων δ' εἰσαγωγὴν ποιούμενος εἰς Ἱεροσόλυμα, τὰ ἱερὰ πρὸς ταύτην ἀνήλισκε χρήματα. Συνελθόν-

IV. Grato, cum Judææ per annos undecim præfuisset, his actis Romam reverso, Pontius Pilatus successit. Herodes tetrarcha Tiberii privati adhuc usus amicitia, eo rerum potito, urbem de illius nomine Tiberiadem ad Genesarethæ lacum condidit. Pilatus exercitum Cæsarea, ut Hierosolymis hibernaret, traducturus, nocte vexilla cum Cæsaris imaginibus in urbem intulit, quibus lege Judæis interdictum **267** est. Quo cognito, multitudo propere Cæsaream accurrit, petentes ut illa transferrentur, supplicatione per dies quinque continuata. Cui cum Pilatus refragaretur, ea enim re lædi majestatem Cæsaris, nec populus orare desisteret: die sexto militibus armatis circumpositis, mortem eis comminatus est, nisi tumultuandi finem facerent. At illi proni prostrati, se mortem cum voluptate oppetituros dixerunt. Pilatus igitur fortitudinem eorum et alacritatem observandæ legis admiratus, evestigio Cæsaream imagines retulit. Ad aquæductum vero Hierosolymis struendum sacram pecuniam insumpsit. Ob eam rem multi convenere, cum clamoribus atque etiam per convicia postulantes, ut desineret. At ille cohortes militum sub stolis Judaicis flagella gerentes circumire tumultuantes, atque ita Judæos abire jussit: ut vere

Variæ lectiones et notæ.

(60) *Σεθεί*. Ms Reg. et Colbert. Σεθί.

(61) *Ἀμβιβοῦχος*. Haud scio an recte ita legatur. W.

(62) *Κατὰ δέ τινας τέσσαρσιν*. Hæc desunt in cod. Colb.

maledicere cœperunt, signo militibus dato, verberibus eos castigare instituit. Illi vero quamvis inermes cæderentur, de pertinacia nihil remittebant, sed multi cadebant, multi vulneribus affecti recedebant. Hoc tempore Dominus quoque noster et Deus Jesus Christus in Judæa visus est, de quo hæc Josephi verba in XVIII libro *Antiquitatum* exstant: *Nascitur hoc tempore Jesus, vir sapiens, si modo vir dicendus est. Fuit enim mirabilium operum effector, et magister hominum qui veritatem amplectuntur, ac multos Judæos, multos ex gentibus sibi conciliavit. Christus ille fuit, quem cum a principibus apud nos viris delatum cruci Pilatus affixisset, eum ii qui principio adamarant, colere non destiterunt. Nam triduo post eis vivens iterum apparuit: id quod, aliaque infinita et admiranda vates divini de eo prædixerunt. Ac natio Christianorum, nomine ex illo accepto, vel hodie non defecit.* Hæc in *Antiquitatibus* Josephus de Christo scripsit. In oratione vero sua ad Græcos, quæ et contra Platonem inscribitur, de causa universitatis, cujus etiam sanctus Joannes Damascenus in *Parallelis* suis meminit, hæc dicit: *Omnes justi et injusti ad Dei verbum adducentur. Huic enim Pater judicium dedit, atque ipse Patris voluntatem exsequens, judex adventat, quem Christum appellamus. Neque enim Minos aut Rhadamanthus,* **268** *o Græci, quemadmodum vestra fert opinio, sententiam ferent: sed is, quem Deus et Pater gloria ornavit. De quo alibi subtilius disseruimus ad eos qui veritatem inquirunt. Is de Patris sententia justum de unoquoque judicium faciens, jus unicuique pro factis suis reddet. Cujus judicio omnes homines, angeli et dæmones astantes, una voce clamabunt: Justum tuum est judicium. Post quam vocem, ita ut æquum est, remunerabitur utrosque eos qui virtutem rite coluerunt, æterna beatitate; improbitatis amatores, æterno supplicio. Et hos ignis æternus atque infinitus manet, et vermis quidam ignitus immortalis et corpus non perimens, cum perpetuo cruciatu e corpore erumpens, infestabit.* His alia quoque subjungit. Ac de Christo ad hunc modum Josephus scripsit.

τες οὖν πολλοί, κατεβόων Πιλάτου, παύσασθαι ἀξιοῦντες, τινὲς δὲ καὶ λοιδορίαις ἐκέχρηντο κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ στολαῖς Ἰουδαϊκαῖς πλῆθος στρατιωτῶν κεχρημένον, σκυτάλας τε ὑπὸ ταῖς στολαῖς ἔχον, περιελθεῖν κύκλῳ τῶν θορυβούντων ἐκέλευσε, καὶ οὕτως ἀναχωρεῖν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπέταττεν. Ὡς δ' ἤρξαντο λοιδορεῖν, τοῖς στρατιώταις δίδωσι σύνθημα. Οἱ δὲ πληγαῖς τοὺς θορυβοῦντας ἐκόλαζον. Ἐκεῖνοι δὲ, ἄοπλοι ὄντες καὶ πληττόμενοι, οὐδὲν ἐνδόσιμον ἐφρόνουν, ἀλλὰ πολλοὶ μὲν ἔπιπτον, οἱ δ' ἄλλοι τραυματίαι ἀπῄεσαν. Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Ἰουδαίᾳ ἐφάνη, περὶ οὗ ταῦτα κατὰ λέξιν φησὶν ὁ Ἰώσηπος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ λόγῳ τῆς Ἀρχαιολογίας· *Γίνεται δὴ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνὴρ, εἴγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητὴς, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν σὺν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων. Καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον αὐτὸν ἀγαπήσαντες. Ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν, πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων. Εἰσέτι τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον.* Καὶ ταῦτα μὲν ἀρχαιολογῶν ὁ Ἰώσηπος ἔγραψε περὶ τοῦ Χριστοῦ· ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἕλληνας αὐτοῦ λόγῳ, ὃς κατὰ Πλάτωνος ἐπιγέγραπται (63) περὶ τῆς τοῦ παντὸς αἰτίας, οὗ καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς μνείαν πεποίηται ἐν τῇ πονηθείσῃ αὐτῷ βίβλῳ τῇ καλουμένῃ *Παράλληλα*, ταῦτά φησι· *Πάντες γὰρ δίκαιοί τε καὶ ἄδικοι, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀχθήσονται. Τούτῳ γὰρ ὁ Πατὴρ τὴν κρίσιν δέδωκε, καὶ αὐτὸς βουλὴν Πατρὸς ἐπιτελῶν, κριτὴς παραγίνεται, ὃν Χριστὸν προσαγορεύομεν. Οὐδὲ γὰρ Μίνως καὶ Ῥαδάμανθυς κριταὶ καθ' ὑμᾶς, Ἕλληνες, ἀλλ' ὃν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐδόξασε. Περὶ οὗ ἐν ἑτέροις λεπτομερέστερον διεληλύθαμεν, πρὸς τοὺς ζητοῦντας τὴν ἀλήθειαν. Οὗτος τὴν Πατρὸς ἑκάστῳ δικαιοκρισίαν ποιούμενος* (64), *πᾶσι κατὰ τὰ ἔργα παρασκευάσει τὸ δίκαιον. Οὗ κρίσει παραστάντες πάντες ἄνθρωποί τε καὶ ἄγγελοι καὶ δαίμονες, μίαν ἀποφθέγξονται φωνὴν, οὕτω λέγοντες· Δικαία σου ἡ κρίσις. Ἧς φωνῆς τὸ ἀνταπόδομα ἐφ' ἀμφοτέροις ἐπάγει τὸ δίκαιον, τοῖς μὲν εὖ πράξασι δικαίως τὴν ἀΐδιον ἀπόλαυσιν παρασχόντος, τοῖς δὲ τῶν φαύλων ἐρασταῖς τὴν αἰώνιον κόλασιν ἀπονείμαντος. Καὶ τούτοις μὲν τὸ πῦρ ἄσβεστον διαμένει, καὶ ἀτελεύτητον, σκώληξ δέ τις ἔμπυρος μὴ τελευτῶν, μηδὲ σῶμα διαφθείρων, ἀπαύστῳ δ' ὀδύνῃ ἐκ σώματος ἐκβράσσων, παραμένει.* Καὶ ἄλλα δ' ἐπὶ τούτοις φησίν. Οὕτω μὲν οὖν περὶ Χριστοῦ γέγραφεν ὁ Ἰώσηπος.

V. Romæ autem Paulina quædam, et generis splendore, et morum integritate præstans, et opibus abundans, et vultu venusto, et ætate integra, et modestia ornata, nupta erat Saturnino, viro nullo bonorum genere ipsa inferiori. Hujus amore

Ε'. Ἐν δὲ Ῥώμῃ τότε Παυλῖνά τις ἦν, καὶ γένους περιφανείᾳ καὶ τρόπων χρηστότητι διαφέρουσα καὶ πλούτου περιττῶς ἔχουσα, οὖσα δὲ καὶ τὴν ὄψιν χαρίεσσα, καὶ τῆς ἡλικίας ἐν ᾗ γυναῖκες ἀγάλλονται σωφροσύνῃ κεκόσμητο. Συνῴκει δὲ Σατορνίνῳ,

Variæ lectiones et notæ.

(63) *Ὃς κατὰ Πλάτωνος ἐπιγέγραπται.* Quid si κατὰ Πλάτωνα, *more Platonis.* W.

(64) *Οὗτος τὴν πατρὸς ἑκάστῳ δικαιοκρισίαν ποιούμενος.* Mendosus videtur hic locus. W.

ἀνδρὶ μηδὲν αὐτῆς εἰς ἕκαστον τῶν καλῶν ἀποδέοντι. Ταύτης ἑάλω τῷ ἔρωτι Δέκιος Μοῦνδος, ἐν ἀξιώματι ὢν μεγάλῳ τῶν τότε ἱππέων, καὶ ἐπείρα δώροις. Εἴκοσι γὰρ μυριάδας δραχμῶν Ἀττικῶν εὐνῆς ἐδίδου μιᾶς. Ἡ δὲ οὐκ ἠνείχετο. Κἀκεῖνος ἐξῆπτο πλέον εἰς ἔρωτα, ὥστε βρώσεως ἀποχῇ ἑαυτῷ μνηστεύεσθαι θάνατον. Ἦν δὲ τούτῳ ἀπελευθέρα πατρῴα Ἴδη καλουμένη, παντοίων ἴδρις κακῶν. Αὕτη οὕτως ἔχοντα τὸν νεανίαν ὁρῶσα, ἀναθαρσύνει λόγοις, καὶ ἀναζωπυρεῖ ὑποσχέσεσι, πέντε μυριάδων αὐτῇ δεήσειν λέγουσα μόνων, ὥστε τὴν πρᾶξιν αὐτῷ κατεργάσασθαι. Καὶ λαβοῦσα τὸ αἰτηθὲν ἀργύριον, ἐπεὶ οὐχ ἁλωτὴν ἑώρα τὴν Παυλῖναν τοῖς χρήμασι, τῇ δὲ θεραπείᾳ τῆς Ἴσιδος (θεὸς δ' αὕτη τοῖς Ῥωμαίοις τότε νενόμιστο) ᾔδει ταύτην προσκειμένην θερμότατα, πρόσεισι τῶν τῆς ψευδοῦς **B** ἐκείνης θεοῦ ἱερέων τισὶ, καὶ χρήμασιν ἀναπείθει τὴν Παυλῖναν ἐξαπατῆσαι, αἷς δύναιντο μηχαναῖς, καὶ τῷ Μούνδῳ συγκατακλῖναι. Οἱ δὲ, θελχθέντες τοῖς χρήμασι, τῇ πράξει ἐπέβαλον. Καὶ αὐτῶν ὁ γεραίτατος, πρὸς τὴν Παυλῖναν ἐλθὼν, καὶ ἰδίᾳ αὐτῇ ἐντυχὼν, ἔλεγεν ἥκειν πεμπτὸς ὑπὸ τοῦ Ἀννούβιδος, κελεύοντος τοῦ θεοῦ πρὸς αὐτὸν ἥκειν, αὐτῆς ἐρῶντα. Τῇ δὲ ὁ λόγος ἔδοξεν εὐκταιότατος, εἰ ἐρῷτο ὑπὸ θεοῦ· καὶ τῷ ἀνδρὶ κοινοῦται τὸ ἀγγελθὲν, κἀκεῖνος συνεχώρει, τὴν σωφροσύνην γινώσκων τῆς γυναικός. Ἀπῆλθεν οὖν εἰς τὸ τέμενος, καὶ ὡς ὕπνου καιρὸς ἦν, ἔνδον ἐν τῷ ναῷ τῇ γυναικὶ καθευδῆσαι ἡτοίμαστο, καὶ τὰ λύχνα κατέσβεστο. Ὁ γοῦν Μοῦνδος **C** (προεκέκρυπτο γὰρ ἐκεῖ) παννύχιον ἐνεφορήθη αὐτῆς, ὡς Ἄννουβις αὐτῇ προσφερόμενος. Εἶτα ὁ μὲν ἀπῆλθεν· ἡ δὲ, πρὸς τὸν ἄνδρα φοιτήσασα, διηγεῖτο αὐτῷ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Ἀννούβιδος, καὶ πρὸς τὰς συνήθεις ἐνελαμπρύνετο, ὡς ὁμιλίας ἀξιωθεῖσα θεοῦ. Τρίτῃ δὲ μετὰ τὴν πρᾶξιν ἡμέρᾳ συναντήσας ὁ Μοῦνδος αὐτῇ· *Παυλῖνα*, φησὶ, *καὶ τὰς εἴκοσι μυριάδας ἔχω, καὶ σύ μοι τούτων διηκονήσω χωρίς. Ἃ δὲ πρὸς Μοῦνδον ἐξύβριζες, τούτων οὐδέν μοι προσῆπτετο, Ἄννουβιν ὄνομα θεμένῳ αὐτῷ*. Ἐκ τούτων εἰς ἔννοιαν ἐλθοῦσα τοῦ τολμήματος ἡ γυνὴ, περιῤῥήγνυται τὴν στολὴν, καὶ τῷ ἀνδρὶ ἐδήλου τὸ ἐπιβούλευμα. Ὁ δὲ τῷ Τιβερίῳ προσῆλθε. Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ἐξετάσας τὸ γεγονὸς, τοὺς μὲν ἱερεῖς ἀνεσταύρωσε, καὶ τὴν Ἴδην, τόν τε ναὸν καθεῖλε, **D** καὶ τὸ τῆς Ἴσιδος ἄγαλμα εἰς τὸν Θύβριν (65) ποταμὸν κατεπόντισε, τὸν δὲ Μοῦνδον φυγῇ ἐδικαίωσε, συγγνώμην νείμας αὐτῷ, ὥστε μὴ μεῖζον κολασθῆναι διὰ τὴν βίαν τοῦ ἔρωτος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπέπρακτο· ἐν δὲ Σαμαρείᾳ συμβέβηκε θόρυβος. Ἀνὴρ γάρ τις ἐκέλευε τοὺς Σαμαρεῖς ἐπὶ τὸ Γαρίζιν ὄρος αὐτῷ συνελθεῖν (ἁγνότατον δὲ τοῦτο αὐτοῖς ὑπείληπται τῶν ὀρῶν), καὶ ἀφικομένοις ἐπηγγέλλετο ἱερὰ σκεύη ἐμφανίσαι, κατορωρυγμένα ἐκεῖ

A captus Decius Mundus, inter equites dignitate præstans, mulieris pudicitiam muneribus sollicitabat, cc millia drachmarum Atticarum pro uno concubitu pollicens. Eaque recusante, amore magis inflammabatur, adeo ut abstinentia ciborum necem sibi consciscere institueret. Habebat autem paternam libertam nomine Iden, omnis generis malorum peritam. Ea adolescentem sic affectum verbis confirmat, et pollicitationibus refocillat, ac sibi duntaxat quinquagies mille drachmis opus esse dicit ad rem conficiendam. Quibus acceptis, cum illam pecunia non expugnari posse cerneret, sed cultui Isidis (ea tum a Romanis pro diva colebatur) esse deditissimam: quosdam falsæ illius deæ sacerdotes convenit, pecuniam offert, ut Paulinam quibus possint dolis circumventam, Mundo sui copiam facere cogant. Illi pecunia deliniti, facinus aggrediuntur: eorum natu maximus Paulinam seorsim convenit, se ab Anubide, ipsius amore capto, missum esse profitetur ut eam accerseret. Mulieri ea verba optatissima acciderunt, si a deo amaretur: et nuntium illum cum marito communicat, **269** qui gnarus modestiæ conjugis eam abire sinit. Cum in templum venisset, sub somni tempus mulieri in ipsa æde lectus paratur, lucernæ extinguuntur. Mundus jam antea ibi abditus, per totam noctem, sub Anubidis nomine libidine sua expleta, discedit. Illa reversa, Anubidis apparitionem marito narrat, apud familiares de congressu dei gloriatur. Sed tertio post id facinus die, Mundus ei obviam factus: *Paulina*, inquit, *et ducenta millia habeo, et tu mihi gratis gessisti morem. Tua vero erga Mundum injuria me non attigit, qui Anubidis nomen ipse mihi fecerim*. E quibus verbis mulier intellecto facinore, vestibus laceratis marito insidias indicat. Is apud Tiberium conqueritur. Imperator facinore comperto, sacerdotes et Iden in cruces tollit, ædem diruit; Isidis simulacrum in Tiberim demergit, Mundum in exsilium agit, pœnam graviorem ob amoris vim clementia moderatus. Hæc Romæ acta sunt. Samariæ vero tumultus hac de causa exstitit. Quidam Samaritanos Garizinium montem sanctitatis opinione celeberrimum secum conscendere jussit: nam ibi se eis sacra vasa a Mose defossa, ostensurum esse. Qui cum armati convenissent, Pilatus, exercitu misso, alios occidit, alios in fugam vertit, et captivorum præcipuos interfecit. Samaritani vero Vitellium Syriæ prætorem conveniunt, Pilatum ob popularium suorum cædem accusantes. Is, Marcello Judæis præposito, Romam ire Pilatum jubet, ad causam apud Cæsarem dicendam. Abit ille, cum decennium Judæis præfuisset. Sed antequam Romæ appropinquaret,

Variæ lectiones et notæ.

(65) Θύβριν. Sic mss. omnes cum Θ. *Tiberim* efferunt. Claudianus, lib. II *in Eutropium*:

Ni memor imperii Stilico, morumque priorum
Turpe relegasset defenso a Thybride nomen,
Servatamque novo servasset crimine Romam.

Pæanius in Metaphrasi Eutropii, lib. I Πρὸς ταῖς τοῦ Θύμβριδος ἐμβολαῖς.

Tiberius jam obierat. Vitellius vero in festo Paschatis Hierosolymis magnifice exceptus, vectigalia frugum Hierosolymitanis remisit, et stolam pontificis in templo reponi, ac penes sacerdotes esse ut olim passus est, cum ea tempestate in Antonia servaretur. Nam primus Hyrcanus pontifex proxime templum ædificavit turrim, in qua vitam egit, stolamque pontificiam, ut quæ ad se ex officio pertineret, asservavit. Idem etiam ejus successores imitati sunt. Sed Herodes turrim illam magnificentius adornatam, de Antonii amici nomine **270** appellavit : et stolam ibi repertam in ea detinuit. Idem Archelaus fecit : idem Romani illum secuti de stola statuerunt, quæ illic sub sigillis sacerdotum et gazæ custodum reponebatur. Eam igitur, cum in festivitatibus pontifici restitueretur, et post unum festi diem ibidem reponeretur, Vitellius populo concessit. Josepho vero, qui et Caiphas, pontificatum ademptum Jonathæ dedit, pontificis Annæ filio. Idem jussu Tiberii cum Artabano Parthorum rege pacem fecit, qui Darium filium cum multis muneribus obsidem miserat. Ei pacificationi Herodes quoque tetrarcha interfuit, ac ad Cæsarem quæ acta essent scripsit. Quæ cum post Vitellius quoque per litteras exposuisset, Cæsar ei rescripsit se ex Herode cognovisse omnia. Ea re Vitellius contra Herodem irritatus, clam iram aluit, eumque Caio demum imperante ultus est.

A ὑπὸ Μωϋσέως· οἱ δὲ ἠθροίζοντο, καὶ ἐν ὅπλοις ἦσαν. Πιλᾶτος δὲ, στρατιώτας πέμψας, τοὺς μὲν ἔκτεινε, τοὺς δὲ ἐτρέψατο εἰς φυγὴν, καὶ τῶν ζωγρηθέντων τοὺς κορυφαίους διέφθειρεν. Οἱ δὲ Σαμαρεῖς πρὸς Οὐϊτέλλιον ἦλθον Συρίας ἡγεμονεύοντα, Πιλάτου κατηγοροῦντες ἐπὶ τῇ τῶν ὁμοφύλων σφαγῇ. Καὶ Οὐϊτέλλιος, Μάρκελλον πέμψας τῶν Ἰουδαίων προνοησόμενον, ἐπὶ Ῥώμην ἀπιέναι τὸν Πιλᾶτον ἐκέλευεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπολογησόμενον, ἐφ' οἷς ἐγκαλεῖται. Καὶ ὁ μὲν ἀπῄει ἐπὶ δέκα ἔτεσιν ἡγεμονεύσας τῆς Ἰουδαίας. Πρὶν δὲ τῇ Ῥώμῃ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἔφθη Τιβέριος μεταστάς. Οὐϊτέλλιος δὲ, εἰς Ἱεροσόλυμα ἐλθὼν τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς τελουμένης, ὑπεδέχθη μεγαλοπρεπῶς, καὶ τὰ τέλη τῶν γεωργουμένων, καρπῶν τοῖς Ἱεροσολυμίταις ἀνίησι, καὶ τὴν B στολὴν τοῦ ἀρχιερέως εἰς τὸ ἱερὸν συνεχώρησε κεῖσθαι, καὶ παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν εἶναι, καθάπερ καὶ πρότερον· τότε δὲ ἐν τῇ Ἀντωνίᾳ ἀπέκειτο. Τῶν γὰρ ἀρχιερέων τις, ὁ πρῶτος δηλαδὴ Ὑρκανὸς, ἔγγιστα τοῦ ἱεροῦ βάριν ἐγείρας, καὶ ἐν αὐτῇ διαιτώμενος, ἐκεῖ καὶ τὴν στολὴν τὴν ἀρχιερατικὴν εἶχεν, αὐτῷ ἀνήκουσαν ὡς ἀρχιερεῖ. Τὰ αὐτὰ δὲ ἐκείνῳ καὶ τοῖς μετ' ἐκεῖνον ἐπράσσετο. Ἡρώδης δὲ τὴν βάριν ἐκείνην ἐπικατασκευάσας ἐπὶ τὸ πολυτελέστερον, φίλος ὢν Ἀντωνίου, ἐπὶ τῷ ἐκείνου ταύτην ὀνόματι μετωνόμασε. Καὶ τὴν στολὴν ἐν αὐτῇ εὑρηκὼς, κατεῖχεν ἐκεῖ. Τοῦτο δὲ ἐποίει καὶ ὁ Ἀρχέλαος, καὶ μετ' ἐκεῖνον οἱ Ῥωμαῖοι τὰ αὐτὰ ἐπὶ τῇ στολῇ ἔπραττον, ἀποκειμένῃ ἐκεῖ ὑπὸ σφραγῖσι τῶν ἱερέων καὶ τῶν γαζοφυλάκων. Ἑορτῆς δ' ἐφεστώσης ἐπεδίδοτο τοῖς ἀρχιερεῦσιν ὑπὸ τοῦ φρουράρχου, καὶ μετὰ μίαν τῆς ἑορτῆς ἡμέραν αὖθις ἐκεῖ ἀπετίθετο. Οὐϊτέλλιος δὲ παραχωρεῖ τῆς στολῆς τῷ ἔθνει· τὸν δὲ ἀρχιερέα Ἰωσήφ, τὸν καὶ Καϊάφαν, ἀφῃρηκὼς τὴν ἱερωσύνην, Ἰωνάθῃ δίδωσι ταύτην τῷ Ἄννα τοῦ ἀρχιερέως υἱῷ. Κατ' ἐντολὰς δὲ Τιβερίου σπένδεται Οὐϊτέλλιος Ἀρταβάνῳ τῷ Πάρθων βασιλεῖ, πέμψαντι τὸν υἱὸν Δαρεῖον μετὰ δώρων πολλῶν ὁμηρεύσοντα. Παρὼν δ' ἐν ταῖς σπονδαῖς καὶ ὁ τετράρχης Ἡρώδης, ἐκπέμπει πρὸς Καίσαρα παραχρῆμα, γράψας τὰ γεγονότα. Εἶτα τοῦ Οὐϊτελλίου περὶ τούτων ἐπιστείλαντος Τιβερίῳ, ἐκεῖνος ἀντέγραψε μαθεῖν πάντα παρὰ Ἡρώδου. Τοῦτο εἰς ὀργὴν τὸν Οὐϊτέλλιον κατὰ τοῦ Ἡρώδου κεκίνηκεν· ἐδυσωδούμενος δὲ τὸν θυμὸν, καὶ μετῆλθεν αὐτὸν Γαΐου κρατήσαντος.

VI. Tunc Philippus quoque hujus Herodis frater, C diem suum obiit, vicesimo imperii Tiberii anno, cum annis XXXVII rerum potitus esset : vir quieti ingenii, moderatus erga subditos, cum paucis delectis in publicum prodire solitus. Quod si quis inter eundum opem ejus implorasset, statim eo ipso in loco sella posita (nam qui eam ferrent, sequebantur) audiebat, injurios pœnis afficiebat, iniquis criminibus circumventos absolvebat. Ditionem ejus, quia liberis orbus decesserat, Tiberius provinciæ Syriæ adjecit. Herodes vero tetrarcha Romam proficiscens, apud Herodem fratrem, ex Simonis pontificis filia Herodi regi natum, divertit : ac amore captus est Herodiadis, quam frater in matrimonio habebat, Aristobulo fratre ipsorum natam, Magni Agrippæ sororem, ac de conjugio D mulierem appellavit. Illa vero se ad illum transituram pollicita est, si Aretæ filiam repudiasset. Ea pactione inita, Romam ille proficiscitur : unde cum rediisset, uxor ejus Aretæ filia, re illa comperta, se Machæruntem (id castellum fuit in confinio ditionis Herodis et Aretæ) mitti petiit. Annuit Herodes,

ϛʹ. Τότε καὶ Φίλιππος Ἡρώδου τούτου ὢν ἀδελφὸς τετελεύτηκεν εἰκοστῷ ἐνιαυτῷ τῆς Τιβερίου ἀρχῆς, ἄρξας ἑπτὰ καὶ τριάκοντα ἔτη. Ἦν δὲ τὸν τρόπον ἀπράγμων, καὶ μέτριος τοῖς ἀρχομένοις. προόδους σὺν ὀλίγοις τῶν ἐπιλέκτων ποιούμενος. Καὶ εἴ τις προϊόντι προσῄει δεόμενος βοηθείας, εὐθὺς αὐτῷ κατὰ τὸν τόπον τοῦ θρόνου τιθεμένου (εἵποντο γὰρ οἱ τοῦτον φέροντες) καθήμενος ἠκροᾶτο, καὶ ἐποινηλάτει τοὺς ἀδικοῦντας, καὶ τοὺς ἀδίκως αἰτιωμένους ἀπέλυε. Τὴν δὲ ἀρχὴν ὁ Τιβέριος (παῖδες γὰρ Φιλίππῳ οὐκ ἦσαν) τῇ τῶν Σύρων ἐπαρχίᾳ προσέθετο. Ἡρώδης δὲ τετράρχης, ἐπὶ Ῥώμην στελλόμενος, κατέλυσεν ἐν Ἡρώδου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὃν ἡ τοῦ Σίμωνος τοῦ ἀρχιερέως θυγάτηρ τῷ βασιλεῖ Ἡρώδῃ ἐγείνατο. Ἐρασθεὶς δὲ Ἡρωδιάδος τῆς τοῦ ἀδελφοῦ γυναικὸς, θυγατρὸς Ἀριστοβούλου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν, ἀδελφῆς δὲ τοῦ μεγάλου Ἀγρίππα, λόγους περὶ γάμων πρὸς αὐτὴν ἐποιήσατο. Καὶ δεξαμένη, συνέθετο μετοικήσασθαι πρὸς αὐτὸν, εἰ τὴν Ἀρέτα θυγατέρα ἐκβάλοι. Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ Ῥώμην ἔπλει ἐπὶ τοιαύταις συνθήκαις. Ὡς δ' ἐπανῆλθε, γνοῦσα ἡ γυνὴ αὐτοῦ, τοῦ δὲ Ἀρέτα θυγάτηρ, τὰς

πρὸς Ἡρωδιάδα συνθήκας, ᾔτει πρὸς Μαχαιροῦντα πεμφθῆναι τὸ φρούριον, (μεθόριον δὲ τοῦτο ἦν τῆς Ἀρέτα καὶ τῆς Ἡρώδου ἀρχῆς) καὶ ὁ Ἡρώδης ἐξέπεμψε, μὴ γινώσκων ὅ τί ἐστιν αὐτῇ τὸ βουλευόμενον. Ἡ δὲ ἐκεῖθεν πρὸς Ἀραβίαν πρὸς τὸν πατέρα ἐξώρμησε, καὶ τὴν Ἡρώδου διηγεῖτο γνώμην περὶ αὐτήν. Κἀκεῖνος ἔσχε τοῦτο ἔχθρας ὑπόθεσιν, καὶ μάχη μέσον ἀμφοῖν συγκεκρότητο διὰ στρατηγῶν, καὶ οἱ Ἡρώδου ἡττήθησαν, καὶ ἅπαν τὸ ἐκείνου στράτευμα πέπτωκε. Ταῦτα διὰ γραφῆς Ἡρώδης μηνύει τῷ Τιβερίῳ. Ὁ δὲ γράφει πρὸς Οὐϊτέλλιον, πόλεμον πρὸς Ἀρέταν ποιήσασθαι, καὶ ἢ ζωγρηθέντα δέσμιον ἀναπέμψαι εἰς Ῥώμην, ἢ ἀνῃρημένου στεῖλαι τὴν κεφαλήν. Τισὶ δὲ ὑπὸ Θεοῦ τὴν Ἡρώδου στρατιὰν ὀλέσθαι ἐδόκει, δίκας τιννύντος διὰ τὸν φόνον τοῦ προφήτου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Ταῦτα γὰρ καὶ περὶ τούτου κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος ἔγραψε. Κτείνει γὰρ τοῦτον Ἡρώδης ἀγαθὸν ἄνδρα, καὶ τοὺς Ἰουδαίους κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦντας, καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνῃ καὶ τὰ πρὸς Θεὸν εὐσεβείᾳ χρωμένους βαπτισμῷ συνιέναι· οὕτω γὰρ καὶ τὴν βάπτισιν αὐτῷ φανεῖσθαι ἀποδεκτήν. Δείσας δὲ Ἡρώδης τὸ ἐπὶ τοσοῦτον πιθανὸν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις μὴ ἐπὶ στάσει φέροι τινὶ (πάντα γὰρ ἐοίκασι συμβουλῇ τῇ ἐκείνου πράξοντες) πολὺ κρεῖττον ἡγεῖται, πρίν τι νεώτερον ἐξ αὐτοῦ γενέσθαι, προλαβὼν ἀνελεῖν, τοῦ μεταβολῆς γενομένης μὴ εἰς πράγματα ἐμπεσὼν μετανοεῖν. Καὶ ὁ μὲν ὑποψίᾳ τοῦ Ἡρώδου δέσμιος εἰς Μαχαιροῦντα πεμφθεὶς, ταύτῃ κτίννυται· τοῖς δὲ Ἰουδαίοις δόξαν ἐπὶ τιμωρίᾳ τῇ ἐκείνου τὸν ὄλεθρον τοῦ στρατοῦ γενέσθαι, τοῦ Θεοῦ κακῶσαι Ἡρώδην θέλοντος. Οὐϊτέλλιος δὲ πρὸς Ἀρέταν πολεμήσων ἠπείγετο. Ὡρμημένῳ δὲ διὰ τῆς Ἰουδαίων διέρχεσθαι, παρῃτοῦντο οἱ πρῶτοι αὐτῶν τὴν διὰ τῆς χώρας ὁδόν· οὐ γὰρ πάτριον εἶναι αὐτοῖς εἰκόνας φέρεσθαι διὰ τῆς χώρας αὐτῶν, πολλὰς δ' ἐπικεῖσθαι ταῖς σημαίαις εἰκόνας. Πεισθεὶς οὖν, διὰ τοῦ μεγάλου πεδίου διεβίβαζε τὸ στρατόπεδον. Αὐτὸς δὲ μετ' Ἡρώδου εἰς Ἱεροσόλυμα ἀνῄει, θύσων τῷ Θεῷ. Καὶ τρεῖς ἐπιμείνας ἡμέρας ἐκεῖ, Ἰωνάθην μὲν τῆς ἀρχιερωσύνης μεθίστησι, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόφιλον ἐγκαθίστησιν εἰς αὐτήν. Τῇ τετάρτῃ δὲ γραμμάτων αὐτῷ κομισθέντων περὶ τῆς Τιβερίου τελευτῆς, ὥρκισε τὸ πλῆθος εὐνοεῖν τῷ Γαΐῳ, ἀνεκάλει δὲ καὶ τὸ στράτευμα. Λέγεται δὲ καὶ τὸν Ἀρέταν οἰωνοσκοπησάμενον φάναι ἀμήχανον εἶναι τῷ στρατῷ πολεμῆσαι. Τεθνήξεσθαι γὰρ τῶν ἡγεμόνων ἢ τὸν κελεύσαντα πολεμεῖν, ἢ τὸν κελευσθέντα, ἢ καθ' οὗ τὸ κέλευσμα γέγονε.

Ζ. Καὶ Οὐϊτέλλιος μὲν εἰς Ἀντιόχειαν ἀνεχώρησεν, Ἀγρίππας δὲ ὁ Ἀριστοβούλου υἱὸς ἐπὶ Ῥώμης ἔτυχεν ὢν, τοῦ Τιβερίου θνήσκοντος. Οὗτος γὰρ, πρὸ μικροῦ τῆς Ἡρώδου τοῦ μεγάλου τοῦ πάππου αὐτοῦ τελευτῆς ἐν τῇ Ῥώμῃ τρεφόμενος, συνήθης ἐγένετο Δρούσῳ τῷ Τιβερίου υἱῷ, καὶ Ἀντωνίᾳ τῇ Δρούσου τοῦ μεγάλου γυναικὶ γνωστὸς γέγονε, Βερενίκης τῆς αὐτοῦ μητρὸς τιμωμένης παρ' αὐτῆς. Μεγαλοπρεπὴς δὲ ὢν Ἀγρίππας, καὶ δωρεῖσθαι πολυτελὴς, τῆς μητρὸς αὐτοῦ θανούσης, τὰ μὲν τῶν χρημάτων εἰς ἑαυτὸν ἀνάλωσε, πολυτελῶς διαιτώμενος, τὰ δὲ εἰς δωρεὰς, τὰ πλείω δ' εἰς τοὺς ἀπελευθέρους τοῦ Καίσαρος, καὶ ταχὺ ἐν ἐνδείᾳ ἐγένετο. Θανόντος δὲ τοῦ υἱοῦ Τιβερίου, ἀπείρηκεν ἐκεῖνος εἰς ὄψιν αὐτοῦ

ignarus quid consilii mulier cepisset. Illa vero inde in Arabiam ad patrem properavit, eique quid Herodes de se animo **271** agitaret, exposuit. Unde Aretas inimicitiarum occasionem arripuit : pugna per utriusque duces commissa, Herodiani victi sunt et omnis ejus exercitus cæsus. Quæ cum Herodes Tiberio per litteras significasset, ille Vitellio scribit, ut Aretæ bellum inferat, et aut viventem in vinculis, aut interfecti caput Romam mittat. Quidam credidere, Herodis exercitum ira Numinis interiisse, ob cædem prophetæ et Baptistæ Joannis. De quo Josephus his verbis scribit : Hunc Herodes interfecit virum bonum, qui Judæos virtutem colere, atque inter sese justitiæ et religioni erga Deum dare operam jussit, ac sic ad baptismum accedere, tum demum futurum acceptum. Herodes autem veritus, ne tanta ejus in vulgus auctoritas ad seditionem spectaret, quod nihil non eo mandante facturum videretur : consultius esse duxit, eum antequam res novas moliretur, e medio tollere, ne sese mutatione facta negotiis et molestiis conflictantem tarditatis suæ pœniteret. Sic ex Herodis suspicione Machæruntem missus Joannes, occiditur. Judæi vero credidere, in ultionem necis ejus, exercitum periisse, Deo in Herodem animadvertente. Cæterum Vitellius bellum Aretæ illaturus, cum Judæam pertransire vellet : a Judæorum proceribus, ne per eam iret, quod in vexillis multas haberet imagines, quas per suam regionem ferri patria lege nefas esset, exoratus, copias per magnam planitiem traduxit. Ipse cum Herode Hierosolyma ascendit, ut sacrificaret Deo : ibique triduo exacto, Jonatham pontificatu movet, et fratrem ejus Theophilum in eo collocat. Quarto vero die litteris de obitu Tiberii acceptis, populo jurejurando adacto ut Caio faveret, exercitum revocavit. Ferunt Aretam quoque consultis auguriis dixisse, non posse exercitum illum bellum gerere : brevi enim moriturum esse ducem, vel qui jussisset, vel qui jussus esset, vel eum contra quem jussa esset expeditio.

VII. Ac Vitellius Antiochiam recessit. Agrippa vero Aristobuli filius, moriente Tiberio, Romæ vixit. Ubi cum paulo ante obitum magni Herodis avi sui educaretur, in familiaritatem Drusi, Tiberii filii, **272** atque Antoniæ Drusi majoris uxoris notitiam pervenerat, ob honorem matris suæ Berenices. Et quia magnificus atque munificentissimus erat, defuncta matre, pecunia partim in semetipsum (nam sumptuose vivebat) partim in donationes, majori tamen ex parte in Cæsaris libertos insumpta, celeriter ad egestatem est redactus. Mortuo vero filio Tiberii, is edixit, ne pueri familiares in conspectum suum venirent, ne per illos, renovata defuncti memoria, luctus suus redintegraretur.

Agrippa igitur cum ea de causa, tum ob pecuniæ inopiam afflictus, in Judæam rediit : et cum a multis creditoribus æs alienum repetentibus, nummis omnino destitutus urgeretur, de manibus sibi ipsi afferendis cogitavit. Id ejus consilium uxor Cyprus animadvertit, Phasaeli filia, Herodis regis ex fratre nepotis nata, ex Salampsione Herodis filia, quam ex Mariamme ab ipso, ut expositum est, occisa susceperat. Hæc igitur Cyprus mariti conatu inhibito, Herodiadi Herodi tetrarchæ nuptæ, Agrippæ sorori, fratris institutum nuntiat, petens ut adjuvet, maritumque ad opem ferendam exhortetur. Illi vero ei Tiberiadem habitandam tradiderunt, assignata etiam pecunia unde viveret. Aliquanto post Agrippa controversia inter ipsum et Herodem orta, ad Flaccum Syriæ prætorem migrat, a quo ob familiaritatem Romæ contractam amice est susceptus. Sed per fratris Aristobuli, a quo dissidebat, calumnias Flacci inimicitiis susceptis, inde ejectus, et ad extremam inopiam redactus, in Italiam navigare statuit, ac Marsyam libertum alicunde mutuam sumere pecuniam jussit. Is Petrum Berenices Aprippæ matris libertum adit, a quo Agrippa syngrapha data de xx millibus Atticarum drachmarum, bis mille et D minus acceptis, navigaturus, ab Herennio Capitone Jamneæ procuratore manere jubetur, dum CCC millia argenti, quæ Cæsari deberet, solveret. Ille se obtemperaturum simulans, noctu solvit : et Alexandriam profectus, ab Alexandro Alabarcho CC millia mutuo petit. Qui illo repudiato, eam pecuniam Cypro ejus uxori cum propter conjugalem amorem, tum ob **273** cæteras ejus virtutes dedit. Qua accepta, Agrippa in Italiam profectus, Cypro cum suis liberis in Judæam reversa, a Cæsare humaniter excipitur. Sed Capitonis Herennii litteris allatis ut fugam cepisset, cum CCC millia æris alieni ab eo poscerentur, Cæsar iratus, non prius ei aditum ad se permitti jussit, quam eam pecuniam numerasset. Qua mutuo sumpta et dissoluta, rursus Tiberii aulam frequentavit. Sed a Cæsare se ad suum nepotem conferre, eumque colere jussus, magis erga Caium propensus fuit, Antoniæ nepotem, Germanici et Claudii, qui post Caium imperavit, matris : et observantia sua Caii erga se amorem emeruit. Cum autem aliquando inter prodeundum Tiberii mentio incidisset, atque Agrippa Deo invocato optasset, ut Tiberius Caio quam primum imperio cederet : Eutychus libertus, iis Agrippæ verbis auditis, Cæsarem adiit, ut nuntiaturus aliquid quod ad salutem ejus pertineret. Ille vero ut lentus erat in rebus omnibus, eos etiam despiciebat, qui aliquid quod ipsius interesset, nuntiabant : neque etiam legatis celeriter respondebat, ne eis cito digressis, alii sibi negotium facesserent. Neque ducibus et procuratoribus a se missis successores dabat, nisi

A φοιτᾷν τοὺς συνήθεις τοὺς τοῦ παιδὸς, ἵνα μὴ δι' αὐτῶν εἰς ἀνάμνησιν ἐκείνου ἰὼν, εἰς λύπην ἀνερεθίζηται. Διά τε γοῦν τοῦτο, καὶ ὅτι χρημάτων ἠπόρησεν, εἰς Ἰουδαίαν κακοπραγῶν ἐπανῆλθεν. Ἀποτίσαι δὲ καὶ τοῖς δανεισταῖς τὰς ὀφειλὰς βιαζόμενος, πολλοῖς οὖσι, καὶ μὴ ἔχων, εἰς ἔννοιαν ἦλθεν αὐτοχειρίας. Συνῆκε δὲ τὸ ἐννόημα ἡ γυνὴ αὐτοῦ Κύπρος, ἡ θυγάτηρ ἦν Φασαήλου, τοῦ ἀδελφόπαιδος τοῦ βασιλέως Ἡρώδου, ἐκ Σαλαμψιοῦς αὐτῷ γεννηθεῖσα, τῆς Ἡρώδου θυγατρὸς, ἣν ἔσχεν ἐκ Μαριὰμ τῆς ὑπ' ἐκείνου ἀνῃρημένης, ὡς δεδιήγηται. Αὕτη γοῦν ἡ Κύπρος (66), συνοικοῦσα τῷ Ἀγρίππᾳ, καὶ αἰσθομένη τὸ βούλευμα, ἀπεῖργε τοῦτον αὐτοῦ. Διαπέμπεται δὲ πρὸς Ἡρωδιάδα τὴν τῷ τετράρχῃ συνοικοῦσαν Ἡρώδῃ, Ἀγρίππᾳ τυγχάνουσαν ἀδελφὴν, δηλοῦσα B τὴν ἔννοιαν τοῦ συγγόνου, καὶ βοηθεῖν ἀξιοῦσα, καὶ τὸν οἰκεῖον ἄνδρα πρὸς ἐπικουρίαν παρακαλεῖν. Οἱ δὲ μετεπέμψαντό τε αὐτὸν, καὶ οἰκητήριον τὴν Τιβεριάδα δεδώκασι, καί τι καὶ ἀργύριον ἀπέταξαν αὐτῷ εἰς τὴν δίαιταν. Μετὰ καιρὸν δὲ διαφορᾶς γενομένης Ἡρώδῃ τε καὶ Ἀγρίππᾳ, πρὸς Φλάκκον Συρίας ἡγούμενον ὁ Ἀγρίππας μεθίσταται, φιλίως ἐκ Ῥώμης πρὸς αὐτὸν διακείμενον, κἀκεῖ διέτριβε δεξαμένου τοῦ Φλάκκου. Ὢν δὲ ἐκεῖ καὶ ὁ Ἀγρίππου ἀδελφὸς Ἀριστόβουλος, διαφερόμενός τε τῷ ἀδελφῷ διαβολαῖς αὐτὸν πρὸς Φλάκκον ἐξεπολέμωσε, καὶ ἐξωθεῖται ἐκεῖθεν Ἀγρίππας. Ὁ δὲ, εἰς ἐσχάτην περιστὰς ἀπορίαν, εἰς Ἰταλίαν ἐκπλεῖν ἐβούλετο, καὶ ἠξίου Μαρσύαν αὐτοῦ ἀπελεύθερον χρήματά οἱ πορίσαι ποθὲν δανεισάμενον. Ἐκεῖνος δὲ Πέτρῳ πρόσ- C εισιν ἀπελευθέρῳ Βερενίκης τῆς Ἀγρίππου μητρὸς, καὶ ὁ Πέτρος συμβόλαιον ἔλεγε ποιησάμενον δύω μυριάδων Ἀτθίδων λαβεῖν τὰς μυριάδας, πεντακοσίαις καὶ δισχιλίαις ἐλασσουμένας. Καὶ ὁ Ἀγρίππας συνέθετο, καὶ λαβὼν τὸ δάνεισμα ἀποπλεῖν ἔμελλεν. Ἐῤῥένιος δὲ Καπίτων, Ἰαμνείας ἐπίτροπος, τριάκοντα μυριάδας ἀργυρίου ὀφειλομένας τῷ Καίσαρι ἔπραττεν ἐπ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μένειν ἐκέλευεν. Ἀγρίππας δὲ, προσποιησάμενος πείθεσθαι, νυκτὸς ᾤχετο. Καὶ καταπλεύσας εἰς Ἀλεξάνδρειαν, Ἀλεξάνδρου δεῖται τοῦ Ἀλαβάρχου, μυριάδας εἴκοσι δάνειον αὐτῷ παρασχεῖν. Ὁ δ' ἐκείνῳ μὲν οὐκ ἂν, ἔφη, παρασχεῖν, Κύπρῳ δὲ τῇ αὐτοῦ γυναικὶ παρεῖχε διά τε τὴν φιλανδρίαν αὐτῆς καὶ τὴν λοιπὴν ἀρετήν. Δεξαμένης δὲ τὸ δάνειον ἐκείνης, ὁ μὲν Ἀγρίππας D εἰς Ἰταλίαν ἀπέπλευσε, Κύπρος δὲ μετὰ τῶν τέκνων εἰς Ἰουδαίαν ἀνέζευξε. Καὶ Καίσαρι Τιβερίῳ προσελθὼν, φιλανθρώπως ἐδέχθη. Γραφῆς δὲ τοῦ Καπίτωνος Ἐῤῥενίου κομισθείσης τῷ Καίσαρι, ὡς ἀπέδρα Ἀγρίππας τριάκοντα μυριάδας πραττόμενος δάνειον, ὠργίσθη· καὶ μὴ συγχωρεῖσθαι αὐτῷ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐκέλευσεν εἴσοδον, ἄχρι δὴ τὸ χρέος καταβαλεῖ. Ὁ δὲ, δανεισάμενος, ἀπέδοτο τὸ ὀφείλημα, καὶ αὖθις εἰσῄει πρὸς τὸν Τιβέριον. Καὶ ὁ Καῖσαρ ἐκέλευεν αὐτὸν τῷ υἱωνῷ αὐτοῦ παρατυγχάνειν, καὶ θεραπεύειν αὐτόν. Ἀγρίππας δὲ πρὸς Γάϊον μᾶλλον

Variæ lectiones et notæ.

(66) *Αὕτη γοῦν ἡ Κύπρις*. Vide observata a Scaligero ad Eusebium, p. 162, IIᵉ edit.

ἐπίνευεν, Ἀντωνίας τυγχάνοντα υἱωνὸν, τῆς Γερμανικοῦ μητρὸς (67), καὶ Κλαυδίου, τοῦ μετὰ Γάϊον μοναρχήσαντος. Τοῦτον θεραπεύων, πεφίλητο ὑπ' αὐτοῦ. Καί ποτε συμπροϊοῦσιν ἀμφοῖν περὶ Τιβερίου λόγος ἐγένετο. Καὶ ὁ Ἀγρίππας, θεοκλυτῶν, τάχος ὑπεκστῆναι Τιβέριον τῆς ἀρχῆς Γαΐῳ ἐπηύχετο. Εὔτυχος δὲ ἀπελεύθερος Ἀγρίππου τῶν λόγων ἀκροασάμενος Καίσαρι πρόσεισιν, ὡς δή τι λέξων αὐτῷ σωτήριον. Ὁ δὲ βραδὺς εἰς πάντα γενόμενος, καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ τι προσαγγελλόντων κατεφρόνει. Οὔτε γὰρ πρέσβεσι τάχιστα ἐχρημάτιζε, λέγων, ἵνα μὴ ἐπανιόντων συντόμως, προσίοιεν ἕτεροι, καὶ ὄχλος αὐτῷ γένοιτο· οὔτε μὴν ἡγεμόσι καὶ ἐπιτρόποις παρ' αὐτοῦ σταλεῖσι διαδόχους ἀντικαθίστα, εἰ μὴ φθάσαιεν τελευτήσαντες. Τοῦτο δὲ ποιεῖν ἔφασκε προμηθείᾳ τῶν ὑπηκόων, ἵνα αὐτάρκως τῷ χρόνῳ σχόντες κερδῶν, ἀμβλύτεροι πρὸς ἀδικήματα εἶεν. Παράδειγμά τε τραυματίου πεποίητο, ᾧ μυῖαι περιεκάθηντο τὰς πληγὰς, καί τις οἰκτείρων αὐτὸν, ἀποσοβεῖν αὐτὰς ἐπεχείρει· ἐπιτρέψαντος δὲ ἐκείνου, ἤρετο τὴν αἰτίαν ὁ διώκειν τὰς μυίας πειρώμενος. Ὁ δέ γε τραυματίας, Αὗται μὲν, ἀπεκρίνατο, τοῦ αἵματος ἐμπλησθεῖσαι, οὐ πάνυ μοι δι' ὄχλου εἰσίν· εἰ δ' ἀποσοβηθεῖεν αὗται, ἥξουσι νεαλεῖς, καὶ λιμώττουσαι, μᾶλλον με ὀδυνήσουσι. Τῆς δὲ πρὸς ταῦτα βραδύτητος τοῦ Τιβερίου, καὶ τόδε μαρτύριον, ὅτι δύο καὶ εἴκοσιν ἀνύσας ἐπὶ τῇ αὐταρχίᾳ ἐνιαυτοὺς, δύω τοῖς Ἰουδαίοις ἐξέπεμψεν ἄρχοντας τοῦ ἔθνους αὐτῶν, Γράτον τε καὶ Πιλᾶτον. Τοιοῦτος οὖν τυγχάνων ἐν ἅπασιν, οὐδὲ τὸν Εὔτυχον ἠξίου ἀκροάσεως.

A illi decessissent. Idque se propter subditorum commodum facere dicebat, ut diuturnitate temporis expleta avaritia, ad injurias tardiores essent. Ac vulnerati exemplo utebatur, qui, cum quidam misericordia motus, ei muscas, ictus circumsidentes, abigere vellet, id prohibuerit: causamque rogatus dixerit, eas sanguine plenas, non adeo sibi molestas esse: quæ si abigantur, venturas recentes et famelicas, gravius afflicturas. Ac tarditatis ejus in hoc genere illud argumentum est, quod annos XXII rerum potitus, in Judæam duos duntaxat præsides misit, Gratum et Pilatum. Talem igitur in rebus omnibus se præbens, nec Eutychum audire voluit.

H'. Ἀγρίππας δὲ τὴν Ἀντωνίαν ἱκέτευε, παρασκευάσαι τὸν Καίσαρα, ἀκροάσασθαι τοῦ Εὐτύχου. Ἡ δ' Ἀντωνία διὰ τιμῆς ἦν Τιβερίῳ, καὶ ὡς γαμετὴ γενομένη Δρούσου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ διὰ τὸ σῶφρον ὡς μάλιστα. Νέα γὰρ χηρεύσασα, τῇ χηρείᾳ παρέμεινε, καὶ γάμον ἀπώσατο δεύτερον, καίπερ τοῦ αὐτοκράτορος αὐτὴν ἐπιτρέποντος· καὶ οὕτω τὸν βίον διήνυσεν, ὡς καὶ λοιδοριῶν ἀνωτέρα γενέσθαι. Διὰ δὲ ταῦτα τῷ Τιβερίῳ τετίμητο, καὶ ὅτι καὶ εὐεργέτις αὐτῷ γέγονεν, ἐπιβουλὴν παρὰ πολλῶν καὶ δυνατῶν συστᾶσαν μηνύσασα. Ὑπὸ ταύτης οὖν ἀξιούμενος ἐξετάσαι τὸν Εὔτυχον, ἔφη, *Ἴστωσαν οἱ θεοὶ, Ἀντωνία, ὅτι οὐ κατὰ γνώμην ἐμὴν τὰ πραχθησόμενα ἔσονται, ἐκ δέ γε σῆς παρακλήσεως.* Καὶ τὸν Εὔτυχον ἀχθῆναι κελεύει, καὶ παραστὰς ἔλεγεν, ὡς *Γάϊός τε καὶ Ἀγρίππας, ὦ δέσποτα, συνωμίλουν.* Καὶ Ἀγρίππας ἔφη· *Εἴθε γὰρ ἀφίκοιτό ποτε ἡμέρα, ᾗ μεταστὰς οὗτος ὁ γέρων, χειροτονοίη σε ἡγεμόνα τῆς οἰκουμένης· οὐδὲν γὰρ ἔσται ἡμῖν ἐμποδὼν Τιβέριος ὁ αὐτοῦ υἱωνὸς, ὑπὸ σοῦ τελευτῶν, καὶ ἥ τε οἰκουμένη γένοιτ' ἂν μακαρία, καὶ πρὸ ταύτης ἐγώ.* Τιβερίῳ δὲ οἱ λόγοι ἡγηντο ἀληθεῖς· ἅμα δὲ καὶ μῆνιν Ἀγρίππᾳ τηρῶν, ὅτι μὴ τὸν υἱωνὸν αὐτοῦ θεραπεύειν εἵλετο, ὡς δὲ μετέπεσε πρὸς τὸν Γάϊον, ἑνὶ τῶν παρεστηκότων δῆσαι αὐτὸν ἐκέλευσε. Καὶ ἤγετο δέσμιος ἐν πορφυρίσιν ὢν ἔτι, καὶ πρὸ τοῦ βασιλείου εἱστήκει, δένδρῳ ὑπ' ἀθυμίας ἐπικλιθείς. Ἦσαν δ' ἐκεῖ καὶ ἕτεροι ἐν δεσμοῖς, καὶ ὀρνέου πρὸς τὸ δένδρον ἐκεῖνο καταπταμένου (Βούβωνα τὸν ὄρνιν Ῥωμαῖοι καλοῦσι) τῶν δεσμωτῶν τις θεασάμενος, ἤρετο τὸν αὐτὸν τηροῦντα στρατιώτην, ὅστις εἴη ὁ ἐν τῇ πορφυρίδι· καὶ μαθὼν, ἠξίωσε τὸν συνδεδεμένον αὐτῷ στρατιώτην πλησίον ἐλθεῖν, καὶ τυχὼν, *Ὦ νεανία*, φησὶν,

B VIII. Agrippa vero Antoniam oravit, ut efficeret ut Eutychus a Cæsare audiretur. Tiberius enim eam cum ut Drusi fratris conjugem, tum ob pudicitiam multo magis honorabat. Nam cum maritum adolescentula amisisset, vidua mansit, **274** repudiatis secundis nuptiis, quanquam ad eas hortante Cæsare: itaque vitam exegit, ut fama de ea mentiri vereretur. Erat igitur in honore apud Tiberium tum ob hæc, tum ob beneficium indicatæ multorum potentum conspirationis. Hac rogante ut Eutychum examinaret: *Testor deos*, inquit Tiberius, *Antonia, ea quæ fient, non ex animi mei sententia futura esse, sed propter preces tuas.* Ac Eutychum adduci jubet. Is dixit: *Agrippa, o domine, in colloquio cum Caio dixit: Utinam tandem veniat* C *dies, qua senex iste decedens, te principem orbis terrarum designet! Nam Tiberius, ejus nepos, impedimento nobis haud fuerit, si a te tollatur. Tum et orbis terrarum floreret, atque ego in primis.* Ea verba Tiberio vera esse visa; simul etiam Agrippæ succenseba, quod nepotem ipsius colere noluisset, et totus se ad Caium contulisset: eumque a quodam astante vinciri jussit. Sic ille, purpuratus adhuc, vinctus abducitur. Et dum ante regiam astat, ad arborem, ubi etiam alii vincti erant, præ animi ægritudine inclinatus, bubo in eam devolat: quo captivorum quidam conspecto, militem Agrippæ custodem rogat, quis ille purpuratus esset? eoque cognito, cum a concaptivo milite ut secum propius D ad illum accederet impetrasset: *Adolescens*, inquit, *nuntio tibi celerem vinculorum liberationem, et maximæ dignitatis et potentiæ adeptionem. Felicem te prædicabunt, qui nunc miserantur: in prosperitate obibis, et opes tuis liberis relinques. Sed cum*

Variæ lectiones et notæ.

(67) *Τῆς Γερμανικοῦ μητρός.* Colbert. Γερμ. υἱοῦ.

istam volucrem denuo videris, te scito quinque diebus A *post esse moriturum. Cum autem ut nos tibi prædicimus, fortunatus fueris, nostri quoque rationem habeto, ut calamitatem cum qua nunc confliçtamur, effugiamus.* Qui hæc dicebat, tum derisus fuit : post admiratione dignus est habitus. Agrippa vero in vinculis fuit ad menses VI. Tiberius invalescente morbo debilitatus, Evodum libertum, quem maximi faciebat, liberos ad se adducere jussit, ut eos ante obitum alloqueretur. Neque vero habebat liberos, nam filius ejus Drusus obierat, sed nepotem ex eo habebat, Tiberium Gemellum, et nepotem ex fratre Caium Germanici filium, illius patruelem. **275** Qui jam adolescens et disciplinis eruditus, a populo et amabatur et colebatur, ob patris virtutem. Cum autem Tiberius pueros postridie B mane ad se adduci jussisset, atque in animo haberet, imperium nepoti relinquere, id augurium sibi duxit, deos imperium ei tradituros, qui ad se prior accessisset : ac pædagogo nepotis mandavit, ut puerum maturius ad se adduceret. Cum autem jam diluxisset, Evodum mittit, ut puerum qui adsit intro vocet. Is Caium ante conclave inventum, ad Tiberium adducit : qui divina potentia considerata, nepotem pro perdito deplorat, et quanquam ea re turbatus, tamen Caio ait : *Fili, etsi mihi Tiberius genere proprior est, ego tamen et meopte judicio et deorum suffragio Romanum imperium tibi trado : petoque ne ejus necessitudinis, qua Tiberio conjunctus es, obliviscaris, sed ejus ut cognati rationem habeas. Nam divina providentia non inulta ea esse patitur, quæ præter jus et æquum fiunt.* Tiberius Caio C principatus successore declarato, paucis post diebus obiit. Regnavit annos II et XX, menses VII, et dies totidem.

A *ἀπαλλαγὴν τέ σοι τῶν δεσμῶν ταχίστην εὐαγγελίζομαι, καὶ προκοπὴν ἐπὶ μήκιστον ἀξιώματος καὶ δυνάμεως, καὶ ὡς ζηλωτὸς ἔσῃ τοῖς ἄρτι οἰκτιζομένοις σε, καὶ ἐν εὐδαιμονίᾳ τελευτήσεις, παισὶ τὸν ὄλβον λιπών. Ὅτε δ' εἰσαῦθις τὴν ὄρνιν τοῦτον θεάσαιο, ἴσθι σου τηνικαῦτα μετὰ πέντε ἡμέρας ἐσομένην τὴν τελευτήν. Εὐδαιμονήσας μέντοι κατὰ τὴν ἡμετέραν πρόῤῥησιν, μνήμην ποιοῦ καὶ ἡμῶν, ὡς διαφευξόμεθα τὴν δυστυχίαν, ᾗ ταντῦν σύνεσμεν.* Καὶ ὁ μὲν ταῦτα εἰπὼν, τότε μὲν γέλωτα ὦφλεν, ὕστερον δ' ἐφάνη θαύματος ἄξιος. Ἦν οὖν ἐν τοῖς δεσμοῖς ὁ Ἀγρίππας ἐπὶ μῆνας ἕξ. Τιβέριος δὲ, μαλακιζόμενος τῆς νόσου κραταιουμένης, Εὔοδον κελεύει, ὃς τῶν ἀπελευθέρων ἦν αὐτῷ τιμιώτατος, τὰ τέκνα προσαγαγεῖν αὐτῷ, διαλεξομένῳ σφίσι πρὶν τελευτᾶν. B Οὐκ ἦσαν δὲ παῖδες αὐτῷ· ὁ γὰρ υἱὸς αὐτοῦ Δροῦσος ἔτυχε τεθνεὼς, υἱωνὸς δ' ἐξ ἐκείνου αὐτῷ ἦν Τιβέριος Γέμελλος, καὶ ἀδελφιδοῦς Γάϊος Γερμανικοῦ παῖς, συγγενὴς ὢν αὐτοῦ (68), νεανίας ἤδη, καὶ παιδείᾳ ἐσχολακὼς, καὶ παρὰ τοῦ δήμου φιλούμενος, καὶ τιμώμενος διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἀρετήν. Κελεύσας οὖν ὁ Τιβέριος ἕωθεν τοὺς παῖδας εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν αὔριον (ἦν δ' αὐτῷ τὸ βουλόμενον, τῷ υἱωνῷ μάλιστα καταλιπεῖν τὴν ἀρχὴν, τέως δ' οὖν οἰώνισμα ἔθετο, εἰς ἐκεῖνον βούλεσθαι τὸ θεῖον παρελθεῖν τὴν ἀρχὴν, ὃς ἂν πρὸς αὐτὸν ἀφίκοιτο πρότερον) πέμπει κελεύων τῷ παιδαγωγῷ τοῦ υἱωνοῦ, πρωϊαίτερον ἄγειν τὸν παῖδα. Καὶ ἤδη γεγονυίας ἡμέρας, πέμπει τὸν C Εὔοδον, εἰσκαλεῖν τὸν παρόντα τῶν παίδων. Ἐκεῖνος δὲ τὸν Γάϊον πρὸ τοῦ δωματίου καταλαβὼν, εἰσήγαγε πρὸς Τιβέριον. Ὁ δὲ τῆς τοῦ θείου δυνάμεως εἰς ἔννοιαν ἐλθὼν, κατωλοφύρατο ὡς ἐπ' ἀπολωλότι τῷ υἱωνῷ. Καίπερ δὲ διὰ τοῦτο τεταραγμένος, φησὶ πρὸς τὸν Γάϊον· *Ὦ παῖ, εἰ καὶ Τιβέριος συγγενέστερός μοι ἐστιν ἢ σὺ, ἀλλ' αὐτὸς καὶ κατὰ γνώμην ἐμὴν καὶ κατὰ ψῆφον θεῶν σοι τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐγχειρίζω ἀρχὴν, καὶ ἀξιῶ μὴ ἀμνημονῆσαι τῆς συγγενείας τῆς πρὸς Τιβέριον, κήδεσθαι δὲ τούτου ὡς συγγενοῦς. Οὐ γὰρ ἀτιμώρητα τῇ θείᾳ προνοίᾳ, ὅσα παρὰ δίκην πράσσοιτο.* Τιβέριος μὲν οὖν, τὸν Γάϊον ἀποδείξας τῆς ἡγεμονίας διάδοχον, ὀλίγας ἐπιβιοὺς ἡμέρας, θνήσκει, ἄρξας ἐπὶ ἐνιαυτοῖς εἴκοσι καὶ δυοῖν μῆνας ἑπτὰ καὶ ἡμέρας ἴσας.

IX. Caio imperatore designato, Romani præ cupiditate, Tiberii obitum credere non potuerunt, qui patricios Romanos plurimis cladibus affecerat, homo iracundus, et levissima quæque delicta ca- D pitalibus suppliciis vindicare solitus. Marsyas vero Agrippæ libertus, audita Tiberii morte, ad patronum accurrit, et Hebraico sermone leonem esse mortuum dixit. Ille vero, cum gratiam ei se habere diceret, si vera nuntiaret : centurio qui Agrippam lætum videret, suspicatus aliquid accidisse novi, rogat quid nuntiatum sit? Is jam viro familiaris factus, arcanum detegit. Ille vero voluptate cum eo communi fruens, cœnam ei apponit. Dum convivantur, adest qui dicat, Tiberium superstitem esse. Itaque centurio territus, quod captivi imperatorii consuetudine usus esset, hominem de in-

Θ'. Γάϊος δὲ αὐτοκράτωρ περιελέλειπτο, ἠγγέλλετο δὲ Ῥωμαίοις τοῦ Τιβερίου ἡ ἀποβίωσις, οἱ δὲ ἠπίστουν τῷ λόγῳ, ὑπὸ τοῦ πάνυ τὸ πρᾶγμα βούλεσθαι· πλεῖστα γὰρ ἐκεῖνος δεινὰ Ῥωμαίων τοὺς D εὐπατρίδας εἰργάσατο, δύσοργος ὢν, καὶ θανάτῳ καὶ τὰ κουφότατα τῶν πταισμάτων τιμώμενος. Μαρσύας δὲ, τοῦ Ἀγρίππου ἀπελεύθερος, πυθόμενος τοῦ Τιβερίου τὴν τελευτὴν, ἔδραμε πρὸς αὐτὸν, καὶ Ἑβραΐδι φωνῇ, *Τέθνηκεν ὁ λέων*, φησίν. Ὁ δὲ χάριτας ὡμολόγει αὐτῷ, εἰ κατήγγειλεν ἀληθῆ, καὶ ὁ ἑκατόνταρχος, ὁρῶν τὸν Ἀγρίππαν ἐν χάρματι, ὑπετόπησέ τι γεγονέναι καινὸν, καὶ ἤρετο τί ἂν εἴη τὸ ἀγγελθέν; Καὶ ὁ Ἀγρίππας, ἤδη συνήθης γενόμενος, τῷ ἀνδρὶ, τὸ ἀπόῤῥητον ἀνεκάλυψεν. Ὁ δὲ ἐκοινοῦτο τὴν ἡδονὴν, καὶ προυτίθει δεῖπνον. Εὐωχουμένων δὲ, παρῆν τις, περιεῖναι λέγων Τιβέ-

Variæ lectiones et notæ.

(68) *Συγγενὴς ὢν αὐτοῦ.* Colbert. συγγόνου αὐτοῦ.

ριον. Καὶ ὁ ἑκατόνταρχος δείσας, ὅτι συνδιῃτᾶτο δεσμώτῃ τοῦ αὐτοκράτορος, κελεύει δῆσαι αὐτὸν, λελυκὼς ἤδη. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ λόγος τε ἦν πλατὺς περὶ τῆς τελευτῆς Τιβερίου, καὶ ἐπιστολαὶ παρὰ Γαΐου ἐπέμφθησαν, ἡ μὲν πρὸς τὴν σύγκλητον, τὸν Τιβερίου θάνατον καταγγέλλουσα, καὶ τὴν αὐτοῦ τῆς ἡγεμονίας διαδοχήν· ἡ δὲ πρὸς Πείσωνα, τὸν τῆς πόλεως φύλακα, ἐπιτρέπουσα τὸν Ἀγρίππαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου μεταγαγεῖν εἰς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ πρὸ τοῦ δεθῆναι ἦν. Γάϊος δὲ εἰς Ῥώμην τὸν τοῦ Τιβερίου νεκρὸν ἀγαγὼν, καὶ θάψας πολυτελῶς, αὐτίκα λῦσαι τὸν Ἀγρίππαν ἐβούλετο· ἡ δ' Ἀντωνία κεκώλυκεν, οὐ μίσει τοῦ λυθησομένου, φροντίδι δέ γε τοῦ λύσαντος, ἵνα μὴ δοκῇ τῇ μεταστάσει τοῦ αὐτοκράτορος ἡσθέμενος, ἐκ τοῦ λῦσαι τὸν ἐκείνου δέσμιον τάχιστα. Ἡμερῶν δὲ τριῶν (69) παρελθουσῶν μεταπέμπεται τὸν Ἀγρίππαν, κείρει τε τὸ περιττὸν τῆς τριχὸς, καὶ μεταμφιέννυσιν, εἶτα καὶ τὸ διάδημα περιτίθησι, καὶ βασιλέα τῆς Φιλίππου τετραρχίας καθίστησι, προσθέμενος καὶ τὴν Λυσανίου τετραρχίαν εἰς αὔξησιν, καὶ χρύσεα χαλκείων ἀλλάττει, ἀντὶ τῆς σιδηρᾶς ἁλύσεως μεθ' ἧς ἐδέδετο, χρυσῆν ἰσόρροπον αὐτῷ παρασχόμενος. Τῷ δὲ δευτέρῳ ἐνιαυτῷ τῆς μοναρχίας Γαΐου, ἠξίου Ἀγρίππας ἐγχωρηθῆναι αὐτῷ, ἀφικέσθαι πρὸς τὰ οἰκεῖα, καὶ αὖθις ἐπανελθεῖν κατετίθετο, οἰκονομησάμενος εἰς δέοντα τῆς ἀρχῆς· καὶ ἐνδόντος Γαΐου, ἐξέπλευσε. Ἡρωδιὰς δὲ ἡ αὐτοῦ ἀδελφὴ, ἐφθόνει τῆς εὐπραγίας τῷ ἀδελφῷ, καὶ μάλιστα ὁπότε μετὰ τῶν τῆς βασιλείας παρασήμων ἑώρα αὐτὸν τοῖς πλήθεσι χρηματίζοντα· ἐξηρέθιζέ τε τὸν ἄνδρα, ἐπὶ Ῥώμης πλεῖν, καὶ ἴσην ἀρχὴν μνηστεύσασθαι ἑαυτῷ. Ὁ δὲ ἡσυχάζειν ἐβούλετο· καὶ ἡ γυνὴ σφοδρότερον ἠνώχλει τἀνδρὶ, πάντα πράσσειν ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ κελεύουσα καὶ οὐκ ἀνῆκεν, ἕως καὶ ἄκοντα τὸν Ἡρώδην ἑαυτῇ πεποίηκεν ὁμογνώμονα· ἀνήγετο οὖν σὺν τῇ γυναικὶ ἐπὶ Ῥώμης. Ἀγρίππας δὲ καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν Ῥώμην παρεσκευάζετο· προὔπεμψε δὲ τῶν ἀπελευθέρων ἕνα, δῶρα τῷ αὐτοκράτορι κομίζοντα, καὶ ἐπιστολὰς κατὰ τοῦ Ἡρώδου, καὶ καταλαμβάνουσι τὸν Γάϊον ἐν Βαΐαις πολιχνίῳ τῆς Καμπανίας· ἅμα τε τῷ Ἡρώδῃ εἰς ὄψιν ἧκεν ὁ Γάϊος, καὶ ἅμα τὰς Ἀγρίππου ἐπιστολὰς ἐπῄει, κατηγορούσας ἐκείνου πρὸς Σηϊανὸν ὁμολογίαν κατὰ τῆς Τιβερίου ἀρχῆς, καὶ πρὸς Ἀρτάβανον αὖθις τὸν Πάρθον τότε κατὰ τῆς αὐτοῦ Γαΐου· τεκμήριον δ' ἐποιεῖτο τοῦ λόγου, ὅπλων ἀπόθεσιν ἐν ταῖς ὁπλοθήκαις Ἡρώδου, μυριάσιν ὁπλιτῶν ἀρκούντων ἑπτά. Ἐκινεῖτο δ' ὑπὸ τῶν ἐπεσταλμένων ὁ Γάϊος, καὶ ἠρώτα τὸν Ἡρώδην, εἰ ἀληθὴς ὁ περὶ τῶν ὅπλων λόγος; τοῦ δὲ καταθεμένου, πιστεύσας τῇ ἀποστάσει αὐτοῦ, τὴν τετραρχίαν ἀφαιρεῖται, καὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ Ἀγρίππα προστίθησι, καὶ τὰ χρήματα ὁμοίως αὐτῷ δωρεῖται, τὸν δὲ Ἡρώδην ἀειφυγίᾳ κατέκρινεν.

tegro vinciri jubet. Postridie rumor de Tiberii obitu latius manavit, et epistolæ a Caio missæ sunt: ad senatum una, Tiberii mortem, et suam imperii successionem nuntians: altera ad Pisonem urbis præfectum, qua jubebat Agrippam e castris in eas ædes transferri, in **276** quibus fuisset antequam vinciretur. Caius vero Tiberii cadavere Romam perducto, et sumptuose sepulto, Agrippam statim solvere voluit: sed Antonia prohibuit, non odio solvendi, sed cura soluturi, ne is imperatoris decessu lætari videretur, vincto illius celerrime soluto. Sed triduo elapso Agrippam accersit, promissiores capillos tondet, alias vestes induit; deinde imposito diademate, Philippi tetrarchiæ regem constituit, additamenti vice Lysaniæ quoque tetrarchia adjecta, et ære in aurum commutato, tanti ponderis auream torquem ei dedit, quanti ferrea catena fuerat, quam vinctus gestarat. Anno autem monarchiæ Caii secundo petiit Agrippa facultatem ad sua abeundi, seque rediturum promisit, regno suo rite constituto; ea impetrata, solvit. Herodias vero soror eam felicitatem fratri invidebat, præsertim quando eum regiis insignibus ornatum cum populo agere vidit; ac maritum exstimulavit, ut Romam profectus parem honorem ambiret. Qui cum quietus esse mallet, mulier vehementius instat, regni causa nihil non facere jubens; neque destitit prius, quam Herodem, etiam invitum, in suam sententiam pertraxisset. Romam igitur cum uxore pergit. Sed et Agrippa ad idem iter se parans, unum ex libertis præmisit, imperatori munera et litteras contra Herodem afferentem. Caius vero tum Baiis in Campaniæ oppidulo degens, eodem tempore et Herodi in conspectum prodiit, et Agrippæ litteras legit, quibus ille accusabatur quod cum Sejano contra Tiberii imperium conspirasset, ac cum Artabano Parthorum rege contra ipsum Caium; argumento esse arma in armamentariis ab Herode reposita, quibus LXX virorum millia armari possint. Caius eo scripto motus, Herodem rogat, an vera essent quæ de armis dicerentur. Illo affirmante, credito defectionis crimine, tetrarchiam et pecuniam ejus Agrippæ donat, ipsum perpetuo exsilio multat. Herodiadi vero pecuniam quæ ad ipsam pertineret, concessit, neque exsilii mariti participem esse voluit, ob fratrem Agrippam. Illa vero Caio gratiis actis, non æquum esse dixit, maritum in rebus adversis **277** deserere, cui rerum secundarum socia et particeps fuisset. Cæterum Caius, anno primo et secundo moderatius se gessit, sed temporis progressu se ipsum pro deo et haberi et coli voluit. Orta porro inter Alexandrinos, Judæos et Græcos seditione, terni ab utraque factione legati ad Caium iverunt.

Ἡρωδιάδι δὲ, ὡς Ἀγρίππου ὁμαίμονι, τά τε χρήματα, ὅσα ἐκείνῃ διέφερεν, ἐδίδου· καὶ μηδὲ κοινωνεῖν ἐκέλευε τῆς φυγῆς τῷ ἀνδρὶ, διὰ τὸν Ἀγρίππαν. Ἡ δὲ χάριτας μὲν ὡμολόγει Γαΐῳ, οὐ

Variæ lectiones et notæ.

(69) *Ἡμερῶν δὲ τριῶν*. Ms. μετρίων δέ.

δίκαιον δ' ἔλεγεν εἶναι, τῆς εὐδαιμονίας τῷ ἀνδρὶ κοινωνήσασαν ἐγκαταλιπεῖν ἐπὶ ταῖς δυσπραγίαις αὐτόν. Ὁ μέντοι Γάϊος τὸν μὲν πρῶτον ἐνιαυτὸν καὶ τὸν ἐφ' ἑξῆς μετριώτερον ἐχρῆτο τοῖς πράγμασι· προϊὼν δὲ ἐξεθείαζεν ἑαυτὸν, καὶ θεοῦν ἐπεχείρει. Καὶ δὴ στάσεως γεγονυίας τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, τρεῖς ἀφ' ἑκατέρου μέρους παρῆσαν πρὸς Γάϊον πρεσβευταί.

X. Apio vero Alexandrinorum legatorum unus cum alia Judæis objecit, tum illud, cum omnes Romanæ provinciæ Caio templa et aras ædificent, divinosque honores decernant, eos solos ignominiosum ducere, eum statuis honorare, ac per ejus nomen jurare. Philonem vero Judaicæ legationis principem, virum illustrem, et philosophiæ non expertem, populares suos defendere paratum, Caius verba facere non passus, e medio excedere jussit: ac satis præ se tulit, se cladem Judæis illaturum. At Philo contumeliose habitus, Judæos qui foris astabant, bonis animis esse jussit. Caium enim non ipsis, sed ipsi Deo insultasse. Verum Imperator non ferendum ratus, si a Judæis pro deo non colcretur, Petronium Vitellio successorem mittit, et cum magna manu in Judæam profectum, suam imaginem in templo Dei collocare jubet. Quod si volentes concedere nolint, ut per vim et armis id faciat. Petronius Syriæ prætura suscepta, imperatoris exsequi jussa properabat. Sed cum Ptolemaidem venisset, Judæorum multa millia eum adierunt, orantium ne ad patria instituta violanda cogerentur. Sin nullis precibus moveretur, ut se prius interfectis, ita demum statuam collocaret. Petronius respondit, si suapte autoritate illa ageret, jure secum agi posse; sed quia Cæsar jussisset, decretis illius necessario acquiescendum esse. Ilis dictis Tiberiadem venit, Judæorum animos exploraturus. Sed ibi quoque multa Judæorum millia ei occurrerunt, itidem orantium, ne sibi vim afferret, neve urbem simulacro pollueret; qui a Petronio rogati, num bellum gesturi essent, se bellum gesturos esse negarunt, sed statim mortem oppetituros potius, quam commissuros ut patria instituta violarent, ac jugulos porrexerunt. His per dies XL actis, Aristobulus Agrippæ frater, et alii **278** delecti, Petronium precati sunt, ne rebus novandis populum ad desperationem impelleret, sed ad Caium scriberet, quemadmodum Judæi nullis rationibus ad statuam recipiendam adduci possent. Fortassis enim eum mitigatum iri, et sententiam mutaturum esse. Sin in proposito perseveraret, tum et ipse rem aggrederetur. His Petronius obsecutus, ad Caium ea de re scripsit. Regis vero Agrippæ Romæ degentis cum Caio familiaritas magis ac magis augebatur; qui convivio ab eo exceptus, et cœnæ sumptus ac magnificentiam admiratus, eum petere jussit quidquid vellet. Ibi Agrippa: *Nihil*, inquit, *petam, quo opes meæ augeantur: sed id, quod et tibi pietatis opinionem, et mihi gloriam parabit. Oro igitur, ut statuæ dedicationem in templo Judaico Petronio mandata, mea causa omittas.* Id Caius, coram

A Ι'. Ἀπίων (70) δὲ τῶν Ἀλεξανδρέων πρεσβέων εἷς, ἄλλα τε κατηγόρει τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὡς πάντων τῶν ὑπὸ Ῥωμαίους, βωμοὺς τῷ Γαΐῳ καὶ ναοὺς ἀνιστώντων, καὶ ὡς θεὸν τιμώντων, οὗτοι μόνοι ἄδοξον ἥγηνται ἀνδριᾶσι τιμᾷν αὐτὸν, καὶ ὅρκιον αὐτοῦ ποιεῖσθαι τὸ ὄνομα. Ἐπὶ τούτοις Φίλων, τῆς τῶν Ἰουδαίων πρεσβείας προεστηκὼς, ἀνὴρ ἔνδοξος καὶ φιλοσοφίας οὐκ ἄπειρος, ἕτοιμος ἦν ὑπεραπολογήσασθαι τῶν ὁμοεθνῶν· ὁ δὲ Γάϊος οὐκ ἠνέσχετο, κελεύσας ἐκποδὼν ἀπελεύσεσθαι, δῆλός τε ἦν κακώσων αὐτούς. Καὶ ὁ Φίλων ἐξελθὼν περιυβρισμένος, φησὶ πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν Ἰουδαίους, ὡς χρὴ θαῤῥεῖν, οὐ γὰρ εἰς αὐτοὺς ὁ Γάϊος πεπαρῴνηκεν, εἰς δὲ τὸ Θεῖον αὐτό. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ δεινὸν ἡγούμενος, ὑπὸ Ἰουδαίων μὴ ὡς θεὸς B σεβασθῆναι, Πετρώνιον ἐκπέμπει διάδοχον τῆς Οὐϊτελλίου ἀρχῆς, κελεύσας χειρὶ πολλῇ ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἱστᾷν αὐτοῦ ἀνδριάντα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ μὴ ἑκόντες παραχωροῖεν, πολέμῳ κρατήσαντα τοῦτο ποιεῖν. Καὶ ὁ Πετρώνιος τὴν τῆς Συρίας παρειληφὼς ἀρχὴν, ἠπείγετο πληρώσων τὰς τοῦ Καίσαρος ἐντολάς. Καὶ εἰς Πτολεμαΐδα γενομένῳ προσῆλθον Ἰουδαίων πολλαὶ μυριάδες, δεόμεναι μὴ βιάζεσθαι σφᾶς ἐπὶ παραβάσει τῶν πατρίων. Εἰ δ' ἀπαραίτητος εἴη, ἔλεγον πρότερον ἡμᾶς διαχειρισάμενος, οὕτως ἵστα τὸ ἄγαλμα. Πετρώνιος δ' ἀπεκρίνατο ὡς· Εἰ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ταῦτ' ἔπραττεν, δίκαιος ἦν πρός με ὑμῖν ὁ λόγος· Καίσαρος δὲ κελεύσαντος, πᾶσα ἀνάγκη τὰ ἐκείνῳ δεδογμένα πλη- C ροῦν. Ταῦτα εἰπὼν, ἐπὶ Τιβεριάδα ἀφίκετο, κατανοήσων ὡς γνώμης ἔχουσιν Ἰουδαῖοι καὶ πολλαὶ μυριάδες συνήντων αὐτῷ, ἱκετεύουσαι, μὴ εἰς ἀνάγκας αὐτοὺς καθιστᾷν, μηδὲ μιαίνειν ἀνδριάντι τὴν πόλιν. Καὶ ὁ Πετρώνιος ἔφη, Πολεμήσετε ἄρα; Οἱ δ' Οὐ πολεμήσομεν, ἔφασαν, τεθνηξόμεθα δὲ πρότερον, ἢ παραβῆναι τὰ πάτρια· καὶ παρεῖχον ἑαυτοὺς ἀποσφάττεσθαι. Καὶ ταῦτα ἐφ' ἡμέρας ἐπράττετο τεσσαράκοντα. Ἀριστόβουλος δὲ ὁ Ἀγρίππου ἀδελφὸς καὶ ἄλλοι τῶν ἐκκρίτων, ἐδέοντο Πετρωνίου, μηδὲν εἰς ἀπόνοιαν τοῦ πλήθους παρακινεῖν, ἀλλὰ γράφειν πρὸς Γάϊον τὸ ἀνήκεστον αὐτῶν πρὸς τὴν τοῦ ἀνδριάντος ὑποδοχήν. Ἴσως γὰρ μαλαχθέντα αὐτὸν, ἀποστῆναι τοῦ δόξαντος. Εἰ δ' ἐμμένοι καὶ αὖθις τῇ ψήφῳ, τότε καὶ αὐτὸν τοῦ πράγματος D ἅπτεσθαι. Πετρώνιος δὲ πεισθεὶς, ἐπέστειλε τῷ Γαΐῳ περὶ τῆς πράξεως. Ἀγρίππας δὲ ὁ βασιλεὺς ἐν Ῥώμῃ διάγων, προέκοπτε τῇ πρὸς Γάϊον οἰκειώσει· θαυμασθείς τε ἐν τῷ δειπνίζειν τὸν αὐτοκράτορα τῆς πολυτελείας χάριν καὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς, αἰτήσασθαι προετρέπετο, ὃ ἂν αὐτῷ πρὸς βουλῆς. Ὁ δέ· *Αἰτήσομαί σε*, ἔφη, *τῶν μὲν ὄλβον περιποιούντων οὐδὲν, ὃ δ' ἂν σοί τε πρὸς δόξαν*

Variæ lectiones et notæ.

(70) Ἀπίων. Colb. Ἀπιών.

εὐσεβείας, κἀμοὶ πρὸς εὔκλειαν γένηται. Ἀξιῶ σε γὰρ, τὴν τοῦ ἀνδριάντος ἀνάθεσιν, ἣν ποιήσασθαι κελεύεις Πετρώνιον εἰς τὸ Ἰουδαίων ἱερὸν, δι' ἐμὲ καταλείψειν. Γάϊος δὲ αἰσχυνθεὶς, ἐπὶ τοσῶνδε μαρτύρων, μὴ δόξαι ψευδόμενος, συνεχώρει, καὶ γράφει πρὸς τὸν Πετρώνιον, εἰ μὲν ἤδη τὸν ἀνδριάντα ἔφθασε στῆσαι, μὴ καθελεῖν· εἰ δὲ μήπω πεποίηται τὴν ἀνάθεσιν, μηκέτι πειρᾶσθαι ποιήσασθαι· Οὐ γὰρ ἔτι βούλομαι τοῦτον στῆναι, διὰ τὸν Ἀγρίππαν, ἄνδρα τιμώμενον παρ' ἐμοί. Γαῖος μὲν οὖν ταῦτα πρὸς Πετρώνιον γράφει, πρὶν ἐντυχεῖν ταῖς ἐκείνου ἐπιστολαῖς, ἐμφαινούσαις πρὸς ἀποστασίαν τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὸν ἀνδριάντα ἐπείγεσθαι. Περιαλγήσας δὲ διὰ ταῦτα, γράφει αὖθις τῷ Πετρωνίῳ· Ἐπεὶ σοι τὰ τῶν Ἰουδαίων δῶρα ἐν μείζονι γεγόνασι λόγῳ τῶν ἐμῶν ἐντολῶν, σὺ τῶν περὶ σεαυτοῦ τὸ ποιητέον συλλόγισαι. Παράδειγμα γάρ σε ποιήσομαι τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα, μὴ ἀκυροῦν ἐντολὰς αὐτοκράτορος. Ταύτην τὴν ἐπιστολὴν οὐκ ἔφθη ζῶντος Γαΐου δεδεγμένος Πετρώνιος, ἀλλὰ πρότερον τὰ περὶ τῆς ἐκείνου τελευτῆς ἐδέξατο γράμματα, καὶ οὕτω τὰ πρὸς αὐτὸν τοῦ Γαΐου. Ὁ μὲν οὖν Γαῖος κάκιστος γεγονὼς, ὤλετο ἐξ ἐπιβουλῆς ἀνῃρημένος· τὸν δὲ τρόπον τῆς κατ' ἐκείνου ἐπιβουλῆς, καὶ παρὰ τίνων ἀνῄρηται, ὅτε τὰ περὶ τῶν αὐτοκρατόρων ὁ λόγος διέξεισι, διηγήσεται. Ἤδη δὲ φθαρέντος, Κλαύδιος κρυπτόμενος διὰ φόβου ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐξάγεται, καὶ αὐτοκράτωρ ἀνακηρύττεται, πολλὰ πρὸς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀγρίππα σπουδάσαντος. Ἄρτι δὲ βεβαιωθείσης τῆς αὐταρχίας αὐτῷ, τήν τε ἀρχὴν ἐκύρωσε τῷ Ἀγρίππᾳ, καὶ δι' ἐγκωμίων ἐποιεῖτο αὐτὸν, προσθήκην τε αὐτῷ ἔθετο πᾶσαν, ἧς ἦρξεν ὁ βασιλεὺς καὶ πάππος αὐτοῦ Ἡρώδης· ὁ δὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ Ἡρώδῃ τὴν βασιλείαν Χαλκίδος παρὰ Κλαυδίου ᾐτήσατο, καὶ ἐδόθη ἐκείνῳ παρὰ τοῦ Καίσαρος.

tam multis mentiri veritus, concessit, ac ad Petronium scripsit : Si statuam jam erexisset, ne tolleret; sin nondum collocasset, ut eo conatu abstineret. Neque enim se amplius eam erecturum, propter Agrippam, virum quem magnifaceret. Hæc ad Petronium scripsit, litteris illius nondum lectis, quæ significabant, Judæos ob statuam illam ad seditionem concitatos esse. Quibus irritatus, Petronio rescripsit : *Quoniam Judæorum munera meis mandatis prætulisti : tu quid tibi agendum sit, videto. Exemplum enim in te edam, quo et præsentes et posteri moneantur, edicta imperatoris non esse negligenda.* Has litteras vivente Caio Petronius non accepit, sed tum demum, cum illius obitum ex aliis litteris cognovisset. Caio viro pessimo per insidias interfecto, quarum modum et auctorem in opere de imperatoribus exponemus, Claudius præ metu occultatus, a militibus e latebris extractus est, et imperator salutatus : quam ad rem Agrippa quoque non parvo adjumento fuit. Is recens firmato imperio, etiam Agrippæ regnum confirmavit, eique collaudato omnem eam ditionem, quam rex Herodes avus ejus tenuerat, adjecit : ejusdemque rogatu, fratri Herodi Chalcidis regnum concessit.

ΙΑ'. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον στασιάζουσιν πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς οἱ ἐκεῖ Ἰουδαῖοι. Ὃν γὰρ εἴρηται τρόπον κακῶς Γαΐου διατεθέντος πρὸς αὐτοὺς, ἐκακοῦντο μοναρχοῦντος ἐκείνου παρὰ τῶν ἐν τῇ πόλει Ἑλλήνων. Γαΐου δὲ τελευτήσαντος, ἀνεθάρσησαν, καὶ ἦσαν ἐν ὅπλοις, Κλαύδιος δὲ τῷ ἱππαρχοῦντι κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐπέστειλε, καταστεῖλαι τὴν στάσιν. Ἔπεμψε δὲ καὶ διάταγμα ἐκ παρακλήσεως τοῖν βασιλέοιν Ἀγρίππου τε καὶ Ἡρώδου εἰς Συρίαν καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ εἰς τὴν ἄλλην οἰκουμένην ὅση Ῥωμαίοις ὑπήκοος, φράζον, ὅτι· Τῶν Ἰουδαίων ἀνέκαθεν ἴσης πολιτείας τοῖς Ἀλεξανδρεῦσι καὶ τοῖς τῶν λοιπῶν πόλεων πολίταις ἀξιωθέντων, ὁ Γαῖος ἐξ ἀπονοίας, ὅτι μὴ θεὸν προσαγορεύειν αὐτὸν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἠνέσχετο, αὐτοὺς ἐταπείνωσεν. Ἐγὼ δὲ μηδενὸς διὰ τὴν ἐκείνου παραφροσύνην τῶν παλαιῶν δικαίων τὸ ἔθνος ἐκπεσεῖν διατάσσομαι, συντηρεῖσθαι δὲ σφίσι τὰ πρότερον δίκαια τοῖς Ἰουδαίων νομίμοις ἐμμένουσι, ταῦτά με αἰτησαμένων τῶν βασιλέων Ἀγρίππα καὶ Ἡρώδου, τῶν φιλτάτων μοι. Ἐξέπεμψε δὲ καὶ Ἀγρίππαν ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, λαμπροτέραν γεγενημένην. Κἀκεῖνος ἐλθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα, χαριστήρια ἔθυσε, καὶ τὴν χρυσῆν ἅλυσιν τὴν ὑπὸ Γαΐου δοθεῖσαν αὐτῷ, ὑπὲρ τὸ γαζοφυλάκιον ἀπῃώρησε, δεῖγμα τῆς τοῦ Θεοῦ δυναστείας, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων μεταβολῆς, καὶ ὅτι καὶ τὰ μεγάλα πίπτει ποτὲ, καὶ

XI. Hoc tempore orta est inter Alexandrinos et Judæos, ibi degentes, seditio. Nam cum Caius, **279** ita ut dictum est, erga eos affectus esset, illo imperante a Græcis vexabantur. Eo vero defuncto, cum receptis animis arma sumpsissent, Claudius magistro equitum Ægyptio scripsit, ut seditionem comprimeret. Edictumque rogatu Agrippæ et Herodis regum in Syriam, Alexandriam, et alias orbis partes quæ Romanis parent, misit, in hanc sententiam : *Cum olim Judæi eodem jure, quo Alexandrini, et aliarum urbium cives, fruerentur, Caius per summam temeritatem, quod Judaica gens eum pro deo colere detrectasset, eos depressit. Ego vero, ne ea ob illius vecordiam veteribus juribus spolietur, sed pristina eis privilegia, Judæorum ritus observantibus, conserventur, constituo, Regum Agrippæ et Herodis amicissimorum meorum rogatu.* Agrippam quoque in regnum suum splendidius factum dimisit. Qui Hierosolyma profectus, victimas pro gratiarum actione immolavit : et auream catenam a Caio sibi datam, supra gazophylacium suspendit, divinæ potentiæ specimen et vicissitudinis rerum, magna labefactantis, et humilia erigentis. Sacrificio magnifice peracto, Theophilo Annæ sacerdotium abrogavit, et Boethi filio Simoni cognomento Cantheræ honorem illum tribuit. Is Simon duos fratres habuit, et patrem Boethum; cujus filia Herodi regi, ut supra dictum est, nupta

fuit. Hierosolymitanorum erga se benevolentiam remuneratus est condonatione tributi, quod pro singulis ædibus pendebatur. Toti exercitui præfecit Silam, qui multarum ærumnarum ei particeps fuerat. Cum autem Doritani adolescentes audaces et temerarii, Cæsaris statuam in Judæorum synagoga collocassent: Agrippa turbatus, statim Syriæ prætorem P. Petronium convenit, et Doritanos accusat. Is misso centurione, eos qui id facinus ausi essent, ad se adduci jussit: et Doritanis magistratibus mandavit, ut centurioni sontes demonstrarent, nisi in eodem crimine esse vellent. Agrippa vero sacerdotium Simoni Cantheræ ademptum, rursus in Jonatham Ananiæ filium contulit. Quo ille recusato, satis sibi esse dixit, quod semel pontificatu functus fuerit: fratremque Matthiam ad eum honorem, **280** quo dignus esset, promoveri petiit, idque impetravit a rege. Sila vero præfectus militum Agrippæ, fretus meritis suis, importunæ dicendi libertati studuit, ac molestus fuit, molestæ fortunæ memoria renovanda, suoque illorum temporum studio et fide jactandis. Eam effrenem licentiam cum Agrippa ægre ferret, neque Sila quidquam de ea remitteret, rex ita commotus, eum non modo præfectura privavit, sed etiam vinxit. Verum ita tempore mitigata, et consideratis ejus sua causa exhaustis laboribus, cum natalem suum celebraret, hominem ad epulas invitavit. Ille vero detrectavit: *Nam ad quem*, inquit, *me honorem Agrippa vocat, evestigio periturum? Num libertatem meam desiisse censet? Ego vero nunc magis clamabo, e quibus eum periculis eripuerim: quos labores, quæ discrimina pro ejus dignitate et salute adierim. Pro quibus officiis me vinculis et obscuro carcere remuneratur, quorum nunquam obliviscar.* Quibus rex cognitis, insanabili ingenio hominem in custodia reliquit. Beneficus fuit hic rex non minus avo Herode, qui quidem in exteros liberalitatem exercuit, non etiam in Judæos; hic promiscue de omnibus benemereri studuit, omnibus se clementem præbuit. Itaque libenter Hierosolymis perpetuo vixit, et patrias leges inviolatas observavit. Exstitit tamen Simon quidam legis peritia celebris, qui cœtu coacto, regem Cæsaream profectum deferre non dubitavit. Quo cognito Aggripa illum accersitum rogat, in quo leges a se violatæ essent? quod ille cum dicere non haberet, veniam rogavit: eaque præter exspectationem impetrata, donatus abiit. Pontificatum Matthiæ ademptum, Elionæo Cithæri filio contulit. Cum autem triennium toti Judææ dominatus esset in urbe Cæsarea, quæ prius Stratonis turris appellata fuit, spectacula edidit: quorum die secundo veste argentea indutus, sub auroram theatrum ingreditur, atque argentum primo solarium radiorum ortu illustratum, mirabiliter resplenduit, cum horrore quodam intuentium. Statim igitur adulatores alius aliunde exclamarunt, eumque deum appellarunt, utque

A ὑψοῦται τὰ ταπεινά. Θύσας οὖν πολυτελῶς, Θεόφιλον μὲν τὸν Ἄνναν τῆς ἀρχιερωσύνης μεθίστησι· τῷ δὲ Βοηθοῦ Σίμωνι, ᾧ Κανθηρᾶς ἡ ἐπίκλησις, ἀπένειμε τὴν τιμήν. Δύω δ' ἦσαν τῷ Σίμωνι ἀδελφοὶ, καὶ πατὴρ ὁ Βοηθὸς, οὗ τῇ θυγατρὶ ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης συνῴκησεν, ὡς ἱστόρηται. Τοὺς δὲ Ἱεροσολυμίτας τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας ἠμείψατο, ἀφεὶς αὐτοῖς τὰ ὑπὲρ ἑκάστης οἰκίας. Ἵππαρχον δὲ παντὸς τοῦ στρατεύματος τὸν Σίλαν ἀπέδειξεν, ἄνδρα πόνων αὐτῷ συμμετασχόντα πολλῶν. Νεανίσκοι μέντοι Δωρῖται παράβολοι καὶ θρασεῖς, Καίσαρος ἀνδριάντα εἰς τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν κομίσαντες ἔστησαν· τοῦτο τὸν Ἀγρίππαν ἐτάραξε· καὶ αὐτίκα πρὸς τὸν τῆς Συρίας ἡγεμονεύοντα Πούπλιον B Πετρώνιον παραγίνεται, καὶ κατηγορεῖ τῶν Δωριτῶν. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχον στείλας, τοὺς μὲν τὸ τόλμημα πράξαντας ἐπ' αὐτὸν ἀχθῆναι προσέταξε, τοῖς δὲ τῶν Δωριτῶν ἄρχουσιν, ἐπιδεῖξαι τῷ ἑκατοντάρχῳ τοὺς αἰτίους, ἐπέστειλεν, εἰ μὴ βούλοιντο δοκεῖν συνεργάται τῆς πράξεως. Ἀγρίππας δὲ ἀφελόμενος τὴν ἱερωσύνην τὸν Κανθηρᾶν Σίμωνα, Ἰωνάθην αὖθις ἐπ' αὐτὸν ἦγε τὸν Ἀνανίου. Ὁ δὲ παρῃτεῖτο, ἀρκεῖσθαι λέγων ἅπαξ τὴν ἀρχιερωσύνην λαχών, τὸν δὲ ἀδελφὸν Ματθίαν πρὸς ταύτην ἠξίου προάγεσθαι, ὡς ἄξιον τῆς τιμῆς. Πεισθεὶς οὖν ὁ βασιλεὺς, τῷ Ματθίᾳ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπένειμε. Σίλας δὲ ὁ Ἀγρίππου ἵππαρχος, πεποιθὼς οἷς ὑπὲρ αὐτοῦ κεκινδύνευκεν, ἀκαίρου παῤῥησίας ἀντεποιεῖτο, καὶ ἦν φορτικὸς, τὰ φορτικὰ τῆς τύχης εἰς μνήμην C ἄγων αὐτῷ, καὶ ἑαυτὸν σεμνύνων ἐκ τῆς τότε σπουδῆς τε καὶ πίστεως. Ἀηδῶς οὖν πρὸς τὴν ἀταμίευτον αὐτοῦ παῤῥησίαν ὁ Ἀγρίππας διέκειτο, τοῦ δὲ Σίλα μὴ ἐνδιδόντος, εἰς ὀργὴν ὁ βασιλεὺς ἀνηρέθιστο, καὶ οὐ μόνον τῆς ἱππαρχίας αὐτὸν μετέστησεν, ἀλλὰ μέντοι καὶ δέδεκε. Χρόνῳ δὲ τὸν θυμὸν ἀμβλυνθεὶς, καὶ λογισάμενος ὅσους ὑπὲρ ἐκείνου ἀνέτλη πόνους, ἡμέραν ἑορτάζων ἑαυτοῦ γενέθλιον, ἐκάλει τὸν Σίλαν αὐτῷ συνέστιον ἐσόμενον. Ὁ δὲ οὐκ ἐπείθετο· *Ἐπὶ τίνα*, λέγων, *ὁ βασιλεὺς ἀνακαλεῖ με τιμὴν, τὴν ὅσον ἤδη ἀπολουμένην; Ἢ πεπαῦσθαί με νομίζει τῆς παῤῥησίας; Νῦν βοήσομαι μᾶλλον ὅσων αὐτὸν ἐξεῤῥυσάμην δεινῶν, ὅσους ἤνεγκα πόνους, ἐκείνῳ πορίζων σωτηρίαν* D *καὶ τιμήν. Ὧν γέρας μοι δεσμὰ καὶ σκότιος εἱρκτὴ, ὧν οὔποτε λήσομαι.* Ὁ δὲ βασιλεὺς ταῦτα μαθὼν, καὶ ἀνιάτως συνιδὼν διακείμενον, αὖθις εἴασεν ἐν φρουρᾷ. Ἦν δὲ εὐεργετικὸς ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐν δωρεαῖς, οὐδὲν ἧττον Ἡρώδου τοῦ πάππου, ἐκείνου μέντοι εἰς ἀλλοφύλους τὸ φιλότιμον ἐπιδεικνυμένου, οὐ μὴν καὶ εἰς Ἰουδαίους· οὗτος πρὸς πάντας ὁμοίως ἦν εὐεργετικὸς, καὶ τὸν τρόπον πρᾶος. Ἡδεῖα οὖν αὐτῷ δίαιτα συνεχὴς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἦν, καὶ τὰ πάτρια καθαρῶς ἐτήρει. Καὶ δή τις Σίμων ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀκριβὴς δοκῶν τὰ νόμιμα· οὗτος πλῆθος ἀθροίσας, ἐτόλμησε τοῦ βασιλέως κατειπεῖν, ἀποδημήσαντος εἰς Καισάρειαν. Τοῦτο τὸν Ἀγρίππαν οὐκ ἔλαθε· μεταπέμπεται οὖν τὸν Σίμωνα, καὶ φησιν, Εἰπέ μοι, τί τῶν γινομένων ἐστὶ παράνομον; Ὁ δὲ μὴ ἔχων εἰπεῖν,

ἐδεῖτο συγγνώμης τυχεῖν· καὶ ὁ βασιλεὺς παρὰ A προσδοκίαν αὐτῷ διηλλάττετο, καὶ ἐξέπεμψε δωρησάμενος. Τὴν ἀρχιερωσύνην δὲ Ματθίαν ἀφελόμενος, Ἐλιωναίῳ τῷ τοῦ Κιθαίρου παιδὶ παρέσχεν αὐτήν. Βασιλεύσας οὖν ἐπὶ τρεῖς ἐνιαυτοὺς τῆς ὅλης Ἰουδαίας, εἰς πόλιν Καισάρειαν, ἣ πρότερον Στράτωνος ἐκαλεῖτο πύργος, θεωρίας ἐτέλει· δευτέρᾳ δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ στολὴν ἐνδὺς ἐξ ἀργύρου πεποιημένην, παρῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας, καὶ ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιτολαῖς ὁ ἄργυρος καταυγασθεὶς θαυμασίως ἀπέστιλβε, μαρμαίρων τι φοβερὸν τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίζουσιν. Εὐθύς τε οἱ κόλακες ἄλλος ἄλλοθεν ἀνεβόων, θεὸν προσαγορεύοντες, Εὐμενὴς τε εἴης, ἐπιλέγοντες· εἰ γὰρ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἄνθρωπον ἐφοβήθημεν, ἀλλὰ τοὐντεῦθεν ὁμολογοῦμεν θνητῆς B σε φύσεως κρείττονα. Οὐκ ἐπέπληξε τούτοις ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακείαν ὡς ἀσεβοῦσαν ἀπετρίψατο. Ἀνακύψας οὖν μετ' ὀλίγον, ὁρᾷ τὸν βουβῶνα τὸν ὄρνιν τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ὑπερθεν. Ἄγγελόν τε κακῶν τοῦτον ἐνενόησε τότε, ὡς ποτὲ τῶν ἀγαθῶν μηνυτήν· καὶ διακάρδιον ἔσχεν ὀδύνην, καὶ τῆς κοιλίας ἀθρόον ἐπιγέγονεν ἄλγημα. Καὶ πρὸς τοὺς φίλους φησίν· *Ὁ θεὸς ὑμῖν ἐγὼ, ἤδη καταστρέφω τὸν βίον· καὶ ὁ κληθεὶς ἀθάνατος παρ' ὑμῶν, θανεῖν ἐπείγομαι.* Ταῦτα λέγων, τῆς ὀδύνης ἐπιτεινομένης κατεπονεῖτο, καὶ μετὰ σπουδῆς ἀνεκομίσθη πρὸς τὸ βασίλειον. Λόγου δὲ γενομένου θνήσκειν αὐτὸν, ἡ πληθὺς αὐτίκα σὺν γυναιξὶ, καὶ παισὶν ἐπὶ σάκκῳ καθεσθεῖσα τῷ πατρῴῳ νόμῳ, τὸν θεὸν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ἱκέτευε, καὶ πάντες ἐθρήνουν. Ἐν ὑψηλῷ δὲ ὁ Ἀγρίππας κατακείμενος δωματίῳ, καὶ κάτω βλέπων αὐτοὺς πρηνεῖς προσπίπτοντας, οὐδὲ αὐτὸς ἄδακρυς ἦν. Ἐφ' ἡμέρας δὲ πέντε τῷ τῆς γαστρὸς ἀλγήματι κατεργασθεὶς, κατέστρεψε τὴν ζωὴν, βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, βασιλεύσας δ' ἑπτὰ ἐπὶ Γαΐου μὲν τέσσαρα, τρία δ' ἐπὶ Κλαυδίου.

ΙΒ'. Ἀγνοουμένης γε μὴν ἔτι τοῖς πλήθεσι τῆς αὐ- C τοῦ τελευτῆς, συμφρονήσαντες Ἡρώδης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ τῆς Χαλκίδος ἄρχων, καὶ Ἑλκίας ὁ ἵππαρχος, πέμψαντες, τὸν Σίλαν ἐχθρὸν αὐτοῖς ὄντα κατέσφαξαν, ὡς τάχα τοῦ βασιλέως κελεύσαντος. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἀγρίππας ἀπεβίω, υἱὸν Ἀγρίππαν καταλιπὼν ἐτῶν ἑπτακαίδεκα· τρεῖς δὲ θυγατέρας, ὧν ἡ μὲν Ἡρώδῃ τοῦ πατρὸς ἀδελφῷ γεγάμητο, Βερενίκη δ' ἐκέκλητο, παρθένοι δ' ἦσαν αἱ δύο Μαριὰμ καὶ Δρουσίλλα. Γνωσθέντος δὲ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως, Καισαρεῖς καὶ Σεβαστηνοὶ, ἐπιλελησμένοι τῶν αὐτοῦ εὐποιιῶν, ἐβλασφήμουν τε εἰς αὐτὸν, καὶ τὰ τῶν τοῦ βασιλέως θυγατέρων ἀγάλματα ἁρπάσαντες εἰς τὰ πορνεῖα ἐκόμισαν, καὶ ἀφύβριζον εἰς αὐτά· καὶ πανδήμους ἑστιάσεις ἐποίουν, στεφανούμενοι καὶ μυριζόμενοι, καὶ σπένδοντες τῷ Χάροντι. Ὁ δὲ τοῦ D τεθνεῶτος υἱὸς Ἀγρίππας ἐν Ῥώμῃ τότε διῆγε, παρὰ Κλαυδίῳ τρεφόμενος Καίσαρι, ὃν αὐτίκα πέμπειν ὥρμητο τὴν βασιλείαν διαδεξόμενον. Ἀπήγαγον δ' αὐτὸν τοῦ σκοποῦ οἱ περὶ αὐτὸν, σφαλερὸν εἶναι λέγοντες, κομιδῇ νέῳ βασιλείας ἐπιτρέπειν μέγεθος τόσον· ἀπέστειλεν οὖν Κούσπιον Φάδον τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς βασιλείας ἁπάσης ἐπιτροπεύοντα, ἐντειλάμενος αὐτῷ καὶ Καισαρεῦσι, καὶ Σεβαστηνοῖς ἐπιπλῆξαι τῆς εἰς τὸν κατοιχόμενον ὕβρεως. Ἀφικόμενος δὲ Φάδος εἰς τὴν Ἰουδαίαν, στάσιν τότε γενομένην κατέστειλε, καὶ ληστηρίων τὴν χώραν ἐκάθηρε, καὶ τὴν τοῦ ἀρχιερέως στολὴν εἰς τὴν Ἀντωνίαν τὸ φρούριον ἀποτεθῆναι προσέταξεν, ὡς

propitius esset, petiverunt. Nam **281** ut hactenus eum ut hominem timuissent, at in posterum se confessuros eum natura mortali præstantiorem esse. Ea verba rex non castigavit, neque impiam adulationem rejecit; ac paulo post cum se erexisset, bubonem supra caput suum vidit, eumque malorum esse nuntium intellexit, qui aliquando bonorum significator exstitisset. Igitur cordis cruciatibus affectus, et ventriculi doloribus subito oppressus, amicis ait: *En ego deus vester jam vitam relinquo: et quem vos immortalem vocastis, ad mortem rapior.* Dum hæc diceret, doloribus fatigatus, festinanter in regiam est reportatus: ortoque rumore, eum animam agere, populus lacrymis oppletus, statim cum uxoribus et liberis patrio ritu saccis insidens, Deo pro rege supplicavit: quæ Agrippa in alto conclavi decumbens nec ipse siccis oculis spectavit ac diebus v cruciatu ventris subactus, mortem cum vita commutavit. Vixit annos LIV, regnavit VII, sub Caio IV, sub Claudio III.

XII. Obitu ejus vulgo adhuc incognito, Herodes frater ejus Chalcidis princeps, et Helcias equitum magister, Silam, cui inimici erant, quasi rex id jussisset, occidendum curaverunt. Agrippa hoc modo vita finita, filium Agrippam reliquit, annos natum XVII, et tres filias quarum una Herodi ejus patruo nupta fuit, eaque Berenice vocabatur, duæ virgines fuerunt, Mariamne et Drusilla. Cæterum regis obitu cognito, Cæsarienses et Sebasteni beneficiorum obliti, eum maledictis insectati sunt, et filiarum ejus statuas in lupanaria abreptas ludibrio habuerunt: publicaque convivia coronati et unguentis delibuti celebrantes, Charonti libaverunt. Cum autem Agrippæ defuncti filium Romæ, apud se degentem, Claudius Cæsar statim ad regni successionem ablegare in animo haberet: propter familiarium sermones, periculose tantum regnum, admodum adolescenti committi asserentium, consilio mutato, Cuspium Fadum Judææ totiusque regni procuratorem misit, cum mandato, ut Cæsarienses et Sebastenos ob contumeliam defuncto factam objurgaret. Fadus in Judæam profectus, seditionem tum ortam **282** compressit, latrociniis provinciam repurgavit, et pontificis stolam in Antonia castello, ut olim, reponi jussit. Sacerdotes vero et proceres Hierosolymitani refragari non ausi, rogarunt, ut sibi liceret eam rem a Cæsare petere: quo concesso, legati Romam profecti, intercessione junioris Aggrippæ, quod

voluere, a Claudio datis ad Fadum litteris, impetrarunt. Herodes quoque Agrippæ frater, Chalcidis princeps, a Cæsare templi potestatem, sacræque pecuniæ, et creandi Pontificis auctoritatem obtinuit: atque ab illo omnibus ejus posteris ea potestas usque ad urbis excidium mansit. Igitur loco moto Canthera, Josepho Cami filio pontificatum tribuit.

A καὶ πρότερον. Οἱ δ' ἱερεῖς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀντιλέγειν μὲν οὐκ ἐτόλμων· παρεκάλουν δὲ ὅμως ἐπιτρέψαι αὐτοῖς πρέσβεις πέμψαι πρὸς τὸν Καίσαρα, τοὺς αἰτησομένους τὴν ἱερὰν στολὴν παρ' αὐτοῖς εἶναι· καὶ ἐπετράπησαν. Παραγενομένων δὲ εἰς τὴν Ῥώμην τῶν πρέσβεων, καὶ ὁ τοῦ Ἀγρίππου παῖς ὁ νεώτερος Ἀγρίππας ἐκεῖ διάγων, ὡς εἴρηται, παρεκάλεσε τὸν Καίσαρα, συγχωρηθῆναι τοῖς Ἰουδαίοις ἔχειν τὴν ἱερὰν στολήν. Καὶ ὁ Κλαύδιος συνεχώρησε, καὶ τῷ Φάδῳ περὶ τούτων ἐπέστειλε. Καὶ Ἡρώδης δὲ ὁ τοῦ Ἀγρίππου ἀδελφὸς, τῆς δὲ Χαλκίδος ἄρχων, ᾐτήσατο παρὰ Καίσαρος τὴν τοῦ ναοῦ ἐξουσίαν, καὶ τῶν ἱερῶν χρημάτων, καὶ τὴν τῶν ἀρχιερέων χειροτονίαν. Καὶ ἔτυχε τῆς αἰτήσεως, καὶ ἐξ ἐκείνου πᾶσι τοῖς ἀπογόνοις αὐτοῦ ἡ ἐξουσία παρέμεινε, μέχρι τῆς τῶν Ἱεροσολύμων ἁλώσεως. Καὶ δὴ μεθίστησι τῆς ἀρχιερωσύνης τὸν Κανθηρᾶν, Ἰωσὴφ ἀντεισαγαγὼν τὸν τοῦ Καμεί.

XIII. Hoc tempore Adiabenorum regina Helena, et filius ejus Izates, religionem Judaicam sunt amplexi. Monabazus enim Adiabenorum rex, cognomento Bazæus, Helenam sororem amore captus uxorem ducit: ac aliquando cum ea prægnante cubans, manum ejus ventri imposuit, ac sopitus audire vocem visus est, quæ manum a ventre tollere juberet, ne infantem qui eo gestaretur, læderet, Dei providentia et regnaturum, et felicem finem consecuturum. Ea voce turbatus, uxori quid audisset, narrat: et natum filium Izaten vocat, quem præ aliis omnibus tum ex Helena, tum ex aliis mulieribus ante eum susceptis liberis, tanquam unicum dilexit. Ac fratrum ejus invidiam veritus, adolescentem ad Abennerigum Spasini valli regem misit: a quo amanter susceptus, et gener ascitus est, assignata ditione. Monobazus autem cum senuisset, Izaten ante obitum suum videre desideravit: eique ditionem attribuit, in qua is usque ad patris obitum vitam egit. Quo defuncto, Helena regina magnatibus et satrapis accersitis; *Non vos latet*, inquit, *maritum meum, Izaten regni successorem designasse. Sed cum beatum esse sciam, non qui ab uno, sed qui a pluribus iisque volentibus regnum acceperit: negotium hoc vestro quoque judicio permitto.* Illi statim regis judicium amplectendum esse, seque ultro Izati, recte et votis omnium fratribus prælato, parere velle, et fratres ac cognatos ejus, ut secure imperaret, in primis occidendos **283** esse, dixerunt. Helena vero sententiam de cæde cognatorum differendam esse censuit, donec ille venisset, ac eamdem comprobasset. Proceres vero illos interea in vinculis habendos esse monuerunt, donec ille venisset. Regina vero filium natu maximum summæ rerum præfecit, paterni sigilli annulo dato, qui Izati reverso regno cessit. Sed Judæus quidam nomine Ananias, Izati peregre agenti familiaris factus, doctrinam de Deo et Judæorum legibus tradidit. Accidit porro, ut et Helena ab alio Judæo instituta, Judaicas cæremonias amplecteretur. Izates cum venisset, ac cognatos in vinculis reperisset, id ægre tulit: ac solutos, ne suspecti essent, partim obsides Romam mi-

ΙΓ'. Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἡ τῶν Ἀδιαβηνῶν βασιλὶς Ἑλένη, καὶ ὁ παῖς αὐτῆς Ἰζάτης, εἰς τὰ Ἰουδαίων τὴν διαγωγὴν μετέβαλον νόμιμα. B Μονόβαζος γὰρ ὁ τῶν Ἀδιαβηνῶν βασιλεὺς, ᾧ καὶ Βαζαῖος ἐπίκλησις ἦν, τῆς ἀδελφῆς Ἑλένης ἁλοὺς ἔρωτι, ἄγεται ταύτην. Καί ποτε συγκαθεύδων αὐτῇ οὔσῃ ἐγκύμονι, τῇ ἐκείνης γαστρὶ τὴν χεῖρα ὑπερέθετο. Καὶ ὑπνώσας ἔδοξεν ἀκούειν φωνῆς, ἆραι κελευούσης ἐκ τῆς νηδύος τὴν χεῖρα, καὶ μὴ θλίβειν τὸ ἐν αὐτῇ βρέφος, Θεοῦ προνοίᾳ καὶ ἄρξον, καὶ τέλους τευξόμενον εὐτυχοῦς. Ταραχθεὶς οὖν ὑπὸ τῆς φωνῆς, ἔφραζε ταῦτα τῇ γυναικί· καὶ τὸν υἱὸν τεχθέντα Ἰζάτην ὠνόμασεν. Ἦν δ' ἕτερος τούτου πρεσβύτερος ἐκ τῆς Ἑλένης αὐτῷ γεννηθεὶς, ἄλλοι τε παῖδες ἐκ γυναικῶν ἑτέρων, ἔστεργε δὲ τὸν Ἰζάτην ὥσπερ μονογενῆ. Ἐφθόνουν τοίνυν οἱ ἀδελφοί. Ὁ δὲ πατὴρ, δεδοικὼς περὶ τούτῳ, ἐκπέμπει πρὸς Ἀβεννήριγον C τὸν Σπασίνου χάρακος βασιλέα. Καὶ ὃς ἀσμένως τὸν Ἰζάτην ἐδέξατο, καὶ κηδεστὴν ἐπὶ θυγατρὶ ἐποιήσατο, καὶ χώραν αὐτῷ παρέσχε. Γεγηρακὼς δὲ ὁ Μονόβαζος, ἰδεῖν ἐπεθύμει τὸν Ἰζάτην πρὸ τοῦ θανεῖν. Μεταπεμψάμενος οὖν αὐτὸν, φιλοφρόνως ἀσπάζεται, καὶ χώραν αὐτῷ ἀπεκλήρωσεν, ἐν ᾗ καὶ διέτριψε μέχρι τελευτῆς τοῦ πατρός. Ἐκλιπόντος δὲ Μονοβάζου, ἡ βασιλὶς Ἑλένη μετεπέμψατο τοὺς μεγιστᾶνας καὶ τοὺς σατράπας· οἷς ἀφικομένοις, *Οὐ λέληθεν*, εἶπεν, *ὑμᾶς ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐμὸς τὸν Ἰζάτην ἤθελε τῆς βασιλείας γενέσθαι διάδοχον. Εἰδυῖα δὲ μακάριον τὸν μὴ παρ' ἑνὸς, ἀλλὰ τῶν πλειόνων, καὶ τούτων ἑκόντων τὴν βασιλείαν λαμβάνοντα, καὶ ὑπὸ τὴν ὑμῶν τὸ πρᾶγμα κρίσιν πεποίημαι.* Οἱ δ' αὐτίκα καὶ τὴν D τοῦ βασιλέως κρίσιν ἀσπασίαν ἡγεῖσθαι (71) ἔλεγον, καὶ ὑπείξειν ἑκόντες Ἰζάτῃ, δικαίως προκεχειρισμένῳ τῶν ἀδελφῶν, καὶ κατὰ τὰς ἁπάντων εὐχὰς, καὶ δεῖν προαποκτεῖναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ τοὺς συγγενεῖς, ἵν' ἀσφαλῶς ἐκεῖνος ἄρχοι. Ἡ δὲ βασιλὶς τὴν περὶ τῆς ἀναιρέσεως τῶν προσηκόντων τῷ Ἰζάτῃ γνώμην ἐπισχεῖν συνεβούλευε, μέχρις ἂν ἐκεῖνος συνδοκιμάσῃ παραγενόμενος. Οἱ δὲ δεσμεῖν τέως αὐτοὺς παρῄνουν μέχρι τῆς ἐκείνου ἐπιδημίας. Καθίστησι δὲ τὸν πρεσβύτατον υἱὸν ἡ βασίλισσα ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἕως ἂν ἐπανέλθῃ ὁ ἀδελφὸς, δίδωσι δὲ καὶ τὸν τοῦ πατρὸς σημαντῆρα

Variæ lectiones et notæ.

(71) *Ἀσπασίαν ἡγεῖσθαι.* Colb. βεβαιοῦν pro his verbis habet.

δακτύλιον. Ἧκεν οὖν ὁ Ἰζάτης, καὶ ὁ ἀδελφὸς ὑπεδέξατο, καὶ ὑπεξέστη αὐτῷ τῆς ἀρχῆς. Ὄντι δ' αὐτῷ ἐν τῇ ἀποδημίᾳ, Ἰουδαῖός τις Ἀνανίας καλούμενος, γνωστὸς γεγονὼς, ἐδίδασκεν αὐτὸν τὸν Θεὸν, καὶ τὰ τῶν Ἰουδαίων νόμιμα. Συνέβη δὲ καὶ τὴν Ἑλένην ὑφ' ἑτέρου Ἰουδαίου κατηχηθεῖσαν εἰς τὰ Ἰουδαϊκὰ ἔθη μετατεθῆναι. Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰζάτης, καὶ δεδεμένους τοὺς συγγενεῖς εὑρηκὼς, ἐδυσχέρανε· καὶ ἔλυσε μὲν, ἔπεμψε δὲ, ἵνα μὴ ὕποπτοι παρόντες εἶεν, τοὺς μὲν εἰς Ῥώμην ὁμηρεύσοντας, τοὺς δὲ πρὸς Πάρθους. Γνοὺς δὲ τὴν μητέρα τὰ Ἰουδαίων ἀσπασαμένην, ἔσπευσε καὶ αὐτὸς εἰς ἐκεῖνα μετατεθῆναι, καὶ περιτμηθῆναι ἕτοιμος ἦν. Ἡ δὲ μήτηρ ἐκώλυε, λέγουσα, εἰς δυσμένειαν τοὺς ὑπηκόους διὰ τοῦτο ἐλθεῖν, οὐκ ἀνέξεσθαί τε ὑπὸ Ἰουδαΐζοντος βασιλεύεσθαι. Ὁ δὲ εἰς τὸν Ἀνανίαν παρόντα τοὺς B
λόγους ἀνέφερε· τούτου δὲ τὰ αὐτὰ συμβουλεύσαντος, ἐπείσθη μὲν τότε ὁ βασιλεύς· ἕτερος δ' αὖθις ἐκ Γαλιλαίας Ἰουδαῖος Ἐλεάζαρ ἀφικόμενος, καὶ καταλαβὼν αὐτὸν τὸν Μωσέως νόμον ἀναγινώσκοντα, *Οὐ λόγους μόνον ἀναγινώσκειν σε δεῖ, βασιλεῦ*, ἔφη, *ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν διατεταγμένα ποιεῖν· μέχρι τίνος ἀπερίτμητος μένεις;* Ὁ δὲ οὐχ ὑπερεβάλετο τὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ περιετμήθη· καὶ τῇ μητρὶ καὶ τῷ Ἀνανίᾳ πεπρᾶχθαι τὸ ἔργον ἐδήλου. Οἱ δ' εἰς φόβον ἐνέπεσον, μὴ καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ αὐτοὶ κινδυνεύσωσιν. Ὁ δὲ Θεὸς τὸν φόβον ἐλθεῖν εἰς τέλος οὐ συνεχώρησεν. Ἑλένη δὲ ἐπιθυμίαν ἴσχεν εἰ Ἱεροσόλυμα ἀφικέσθαι, καὶ προσκυνῆσαι τὸ τοῦ θεοῦ ἱερόν. Καὶ τοῦ υἱοῦ ἐπιτρέψαντος, καὶ χρήματα C
πλεῖστα δόντος, ἄπεισιν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ λιμῷ φθειρομένους πολλοὺς εὑροῦσα ἐκεῖ, σῖτόν τε ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐκόμισε, καὶ ἰσχάδων φόρτον ἐκ Κύπρου πολλῶν χρημάτων πριαμένη, τοῖς ἀπορουμένοις ἔνειμε. Καὶ ὁ παῖς δὲ αὐτῆς πολλὰ χρήματα τοῖς πρώτοις τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ἔπεμψεν, ἵν' οἱ λιμώττοντες διὰ τούτων, ὡς ἐνὸν, ἐπικουρηθῶσι. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· Ἀρταβάνης δὲ τῶν Πάρθων ὁ βασιλεὺς, ἐπιβουλὴν γνοὺς τοὺς σατράπας κατ' αὐτοῦ μελετήσαντας, ἀφικνεῖται πρὸς Ἰζάτην, συγγενῶν τε καὶ οἰκετῶν περὶ χιλίους ἐπαγόμενος. Καὶ καθ' ὁδὸν τῷ Ἰζάτῃ ἐνέτυχε, καί φησι· *Μή με παρίδῃς, ὦ βασιλεῦ, ταπεινὸν ἐκ μεταβολῆς γεγονότα, καὶ ἰδιώτην ἐκ βασιλέως, ἀλλ' ἐπικούρησον.* Ταῦτα σὺν δάκρυσιν ἔλεγεν. Ὁ δὲ Ἰζάτης, ἀκούσας D
τὸ ὄνομα, κατεπήδησε τοῦ ἵππου, καὶ, *Θάρσει*, ἔφη, *ὦ βασιλεῦ· ἢ γὰρ εἰς τὴν Πάρθων βασιλείαν σε καταστήσω, ἢ τῆς ἐμῆς σοι ἐκστήσομαι.* Ταῦτα εἶπε, καὶ ἐπὶ τὸν ἵππον αὐτὸν ἀνεβίβασεν, αὐτὸς δὲ πεζὸς παρείπετο. Καὶ ὁ Ἀρταβάνης ὤμοσεν, εἰ μὴ κἀκεῖνος ἀναβαίη τὸν ἵππον, καὶ προηγοῖτο, ἀποβήσεσθαι καὶ αὐτός. Πεισθεὶς δ' ὁ Ἰζάτης, ἐπὶ τὸν ἵππον ἥλατο, καὶ πᾶσαν τιμὴν ἀπένειμε τῷ Πάρθῳ εἰς τὰ βασίλεια ἀγαγών. Γράφει τε πρὸς τοὺς Πάρθους, τὸν Ἀρταβάνην δέξασθαι. Τῶν δὲ Πάρθων δέξασθαι μὲν συντεθειμένων, μὴ δύνασθαι δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀπονεῖμαι, ἤδη ἑτέρῳ πεπιστευμένην, ὁ Κινάμμωμος (οὕτω γὰρ ὠνόμαστο ὁ τὴν βασιλείαν παρειληφὼς) γράφει τῷ Ἀρταβάνῳ (ὑπ' αὐτοῦ γὰρ

sit, partim ad Parthos, et quia matrem Judaismo studere videbat, ipse quoque eosdem ritus suscipere properabat, etiam circumcidi paratus. Sed mater id prohibuit: subditorum enim odium suscepturum, neque laturos illos imperium regis judaizantis. Cumque eam orationem cum Anania qui tum aderat, communicasset, isque idem suaderet, tum quidem paruit. Post cum alius ex Galilæa Judæus venisset Eleazarus, eumque legem Mosaicam legentem deprehendisset: *Non verba tantum, rex*, inquit, *legenda tibi sunt, sed mandata etiam, quæ illis continentur, exsequenda. Quandiu tandem incircumcisus manebis?* Rex igitur nulla interposita mora, circumcisus est. Quod cum matri et Ananiæ significasset, veriti sunt, ne ex ea re et sibi et regi pericula crearentur: sed eum metum Deus avertit. Helena porro visendi Hierosolyma et sancti Dei templi adorandi cupida, permissu filii cum maxima pecunia in urbem proficiscitur. Ubi cum multos fame pereuntes invenisset, frumentum Alexandria advectum, et sarcinas ficuum in Cypro emptas, inter egentes distribuit. Filius quoque ejus, principibus Hierosolymitanis multum pecuniæ misit, quo pauperes juvarentur: atque hæc ita gesta sunt. Artabanus autem Parthorum rex, cognitis insidiis, quas sibi pararent satrapæ, ad Izaten venit, cum cognatis et famulis circiter mille. Atque in itinere illum adeptus: *Ne me*, inquit, *rex, mutata* 284
fortuna depressum, et e regio fastigio ad privatam conditionem redactum neglexeris, sed opem ferto. Quæ illo cum lacrymis dicente, Izates, ejus nomine audito, equo desiluit, ac: *Bono*, inquit, *animo esto, rex. Aut enim in Parthorum regnum te reducam, aut meo tibi cedam.* His dictis illum in equum sustulit, ipse pedes secutus est. Artabanus vero juravit, nisi et ille equum conscendisset, atque anteiret, se quoque descensurum. Izates igitur ei obsecutus, in equum insiluit, et Partho in regiam perducto omnem honorem habuit. Scripsit etiam ad Parthos, ut Artabanum recipiant. Qui cum se illum quidem recepturos, sed in regnum restituere non posse, jam alteri creditum, responderent: Cinnamomus (id enim ei nomen erat, qui regnum susceperat) vir bonus, Artabanum a quo educatus fuerat, per litteras hortatus est, ut sua fide veniat, atque imperium recipiat. Artabano redeunti obviam progreditur, eum adorat, regem appellat: diadema suo capiti demptum, illius imponit. Sic ab Izate sex annis in regnum restitutus Artabanus, meritorum ejus non fuit immemor, sed ea remuneratus est. Verum aliquanto post eo mortuo, Bardanes ejus filius regno potitus, ad Izatem venit, ab eoque petiit ut secum belli societatem contra Romanos coiret. Qui cum refragaretur, eumque hortaretur ut illam expeditionem omitteret, neque eos aggrederetur quæ fieri non possent: Bardanes bellum Izati indicit, sed Parthi ejus consilio intellecto, eum occidunt, et regnum fratri ejus Icotardæ deferunt: cui per insidias cæso, Vologesos frater

A succedit. At Izatis frater Monobazus, et cognati, Judaismi amore capti, cum desiderium suum explevissent, subditi re animadversa, Abiæ Arabum regi per litteras magnam pecuniam promiserunt, si regi bellum inferret : eum se quoque in primo congressu relicturos polliciti. Paret Arabs, et cum magnis copiis Izaten adoritur : qui in primo congressu a suis ex composito desertus, tergis obversis fugientibus, magnatum proditione cognita, in castra recedit, auctoribus sceleris supplicio affectis. Postridie Arabes vincit, fugatque : et **285** regem eorum in castellum quoddam compellit, qui ne in hostium manus veniret, ipse sibi necem conscivit : quo castello capto atque direpto, Izates ad sua rediit. Cæterum cum Adiabenorum satrapæ a Vologese Parthorum rege per litteras petiissent, ut Izate B interfecto, dynasten Parthicum sibi præficeret : se enim odisse regem suum peregrinam superstitionem amplexum, Parthus statim cum maximis copiis irruit, Izates ex adverso castra locat. Ei quidam a Partho missus narrat, quantæ sint Parthorum vires, et ut Vologeses minitetur, se pœnas ab eo exacturum ingrati animi erga dominos : ac ne Deum quidem quem colat, eum e manibus Vologesis eripere posse. Ad hæc Izates, se Parthorum nosse vires, respondet : sed Deum hominibus potentiorem esse, scire. His dictis, supplicavit Deo. Vologeses autem ea nocte per litteras edoctus, hostes Parthiam vastare, statim re infecta discessit. Sic Izates providentia Dei, Parthi minis evitatis, C aliquanto post moritur, anno ætatis LV, regni XXIV, relictis XXIV filiis, et totidem filiabus, regno vero fratri Monobaso relicto.

ἐτέθραπτο, καὶ ἦν ἀγαθὸς) παρακαλῶν αὐτὸν ἀφικέσθαι πιστεύσαντα, καὶ τὴν ἀρχὴν παραλήψεσθαι. Καὶ ὁ Ἀρτάβανος πιστεύσας ἀπῄει. Ὑπήντα οὖν αὐτῷ ὁ Κινάμωμος, ὃς δὴ προσκυνήσας καὶ βασιλέα προσαγορεύσας, περιτίθησιν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ τὸ διάδημα, τῆς ἑαυτοῦ ἀφελόμενος. Οὕτω δὲ χρόνῳ ἐξετεῖ εἰς τὴν ἀρχὴν ἀποκαταστὰς ὁ Ἀρτάβανος, οὐκ ἠμνημόνησε τῶν Ἰζάτου καλῶν, ἀλλ' ἀμείβεται τοῦτον. Μετὰ δέ τινα χρόνον Ἀρταβάνου θανόντος, Οὐαρδάνης ὁ παῖς ἐκείνου τὴν βασιλείαν περιεζώσατο· καὶ πρὸς Ἰζάτην ἐλθὼν, συμμαχῆσαι αὐτῷ ἠξίου κατὰ Ῥωμαίων. Ὁ δὲ οὐκ ἐπείθετο, ἀλλὰ καὶ συνεβούλευε παύσασθαι τῆς ἐπ' ἐκείνους στρατείας, καὶ μὴ ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖν. Ὁ δὲ πόλεμον τῷ Ἰζάτῃ μὴ πειθομένῳ κατήγγειλεν. Ἀλλ' οἱ Πάρθοι μαθόντες, ὡς ἐπὶ Ῥωμαίους στρατεύσειν βούλεται, αὐτὸν μὲν ἀναιροῦσι, τὴν δὲ βασιλείαν τῷ ἀδελφῷ Ἰκοτάρδῃ διδόασιν, ὃν ἐξ ἐπιβουλῆς τελευτήσαντα διαδέχεται Οὐολογέσης ὁ ἀδελφός. Ὁ δὲ τοῦ Ἰζάτου ἀδελφὸς Μονόβαζος, καὶ οἱ συγγενεῖς Ἰουδαΐσαι καὶ αὐτοὶ ἐπεθύμησαν, καὶ τὴν ἔφεσιν εἰς ἔργον ἐξήνεγκαν. Γίνεται δ' ἡ πρᾶξις αὐτῶν τοῖς ὑπηκόοις κατάφωρος. Καὶ γράφουσι πρὸς Ἀβίαν τῶν Ἀράβων βασιλέα, εἰ στρατεύσοιτο κατὰ τοῦ σφετέρου βασιλέως, χρήματα πολλὰ παρασχεῖν αὐτῷ, ἐπαγγελλόμενοι περὶ τὴν πρώτην συμβολὴν καὶ αὐτοὶ καταλείψειν αὐτόν. Πείθεται τούτοις ὁ Ἄραψ· καὶ πολλὴν ἐπαγόμενος δύναμιν, ἧκεν ἐπὶ τὸν Ἰζάτην. Καὶ συμβολῆς γενομένης, καταλείπουσι τὸν Ἰζάτην οἱ αὐτοῦ, ἐκ συνθήματος, καὶ νῶτα τρέψαντες ἔφευγον. Γνοὺς δὲ τὴν προδοσίαν Ἰζάτης γενομένην ὑπὸ τῶν μεγιστάνων, εἰς τὸ στρατόπεδον ὑπεχώρησε, καὶ εὑρὼν τοὺς αἰτίους ἐκόλασε. Τῇ δ' ἐπιούσῃ συμβαλὼν νικᾷ, καὶ εἰς φυγὴν τοὺς Ἄραβας ἔτρεψε, τὸν δὲ βασιλέα αὐτῶν εἰς φρούριόν τι συνήλασε διωκόμενον. Καὶ ὁ μὲν ἑαυτὸν ἀνεῖλεν, ἁλισκόμενος ἤδη. Τὸ δὲ φρούριον ἑάλω, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ διηρπάγη, καὶ Ἰζάτης εἰς τὰ οἰκεῖα ἐπέστρεψεν. Οἱ δὲ τῶν Ἀδιαβηνῶν μεγιστᾶνες Οὐολογέσῃ τῷ Πάρθων γράφουσι βασιλεῖ, καὶ ἀξιοῦσιν ἀποκτεῖναι μὲν τὸν Ἰζάτην, καταστῆσαι δὲ σφίσι δυνάστην ἐκ Πάρθων· μισεῖν γὰρ τὸν ἑαυτῶν βασιλέα ξένῃ θρησκείᾳ προσηλυτεύσαντα. Ὁ γοῦν Πάρθος αὐτίκα μετὰ πλείστης δυνάμεως ὥρμησε, καὶ ὁ Ἰζάτης ἀντεστρατοπεδεύσατο. Σταλεὶς δέ τις ἐκ τοῦ Πάρθου, ἔλεγε τῷ Ἰζάτῃ, ὁπόση ἐστὶ τῶν Πάρθων ἡ δύναμις, καὶ ὡς Οὐολογέσης ἀπειλεῖ, δίκας εἰσπράξειν αὐτὸν, ἀχάριστον περὶ δεσπότας γενόμενον· ῥύσασθαι γὰρ αὐτὸν τῶν αὐτοῦ χειρῶν οὐδὲ τὸν Θεὸν ὃν σέβει δυνήσεσθαι· πρὸς ταῦτα ὁ Ἰζάτης, τὴν μὲν δύναμιν τῶν Πάρθων γινώσκειν, ἀνταπεκρίνατο, εἰδέναι δ' ἀνθρώπων τὸν Θεὸν δυνατώτερον. Ταῦτα εἶπε, καὶ ἱκέτευε τὸν Θεόν. Κατ' ἐκείνην οὖν τὴν νύκτα ἐπιστολὰς Οὐολογέσης δεξάμενος, πολεμίους ἐμβαλόντας τῇ Παρθυηνῇ, ταύτην πορθεῖν, αὐτίκα σπεύδων ἀνέζευξεν ἄπρακτος. Καὶ οὕτως Ἰζάτης προμηθείᾳ Θεοῦ τὰς ἀπειλὰς τοῦ Πάρθου διέφυγε. Μετὰ δέ τινα χρόνον θνήσκει, πεντήκοντα καὶ πέντε ζήσας ἐνιαυτοὺς, εἴκοσι δὲ καὶ τέσσαρας ἀνύσας ἐν τῇ ἀρχῇ· θνήσκει δ' ἐπὶ παισὶν εἴκοσιν καὶ τέσσαρσιν ἄῤῥεσι, καὶ τοσαύταις θηλείαις. Τὴν δ' ἀρχὴν τῷ ἀδελφῷ Μονοβάζῳ κατέλιπεν (72).

D **XIV**. Fado Judæam procurante, quidam impostor Theudas maximæ turbæ persuasit, ut possessionibus secum acceptis, se, qui vates sit, et suo jussu fluvium scindere possit, ad Jordanem sequantur : ac plurimos seduxit. Fadus vero, turmis equitum in eos immissis, multos occidit, plures cepit, ipsumque Theudam, cujus caput amputatum et Hierosolyma perlatum est. Fado Tiberius Alexander successit, Alexandri Alabarchi Alexandrini filius.

ΙΔʹ. Φάδου μέντοι τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, ἀνήρ τις γόης, Θευδᾶς ὄνομα, πείθει τὸν πλεῖστον ὄχλον, ἀναλαβόντα τὰς κτήσεις, ἕπεσθαι πρὸς τὸν Ἰορδάνην αὐτῷ· προφήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι, καὶ σχίσαι τὸν ποταμὸν προστάγματι δύνασθαι, καὶ πλείστους ἠπάτησε. Πέμψας δ' ἐπ' αὐτοὺς ἴλην ἱππέων ὁ Φάδος, πολλοὺς μὲν ἀνεῖλεν, οὐ μείους δ' ἐζώγρησε, καὶ αὐτὸν τὸν Θευδᾶν, οὗ τὴν κεφαλὴν ἐκτεμόντες, ἐκόμισαν εἰς Ἱεροσόλυμα. Φάδον δὲ Τιβέριος Ἀλέ-

Variæ lectiones et notæ.

(72) *Τὴν ἀρχὴν τῷ ἀδελφῷ Μονοβάζῳ κατέλιπεν*. Hæc verba supplevimus ex mss.

ξανδρος διεδέξατο, Ἀλεξάνδρου τοῦ ἀλαβαρχήσαντος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ υἱός. Καὶ οἱ παῖδες δὲ τοῦ Γαλιλαίου Ἰούδα, Ἰάκωβος καὶ Σίμων, τοῦ τὸν λαὸν ἀποστατήσαντος Κυρηνίου τιμητεύοντος, ἀνῃρέθησαν, οὓς ἀνεσταύρωσεν ὁ Ἀλέξανδρος. Ὁ δὲ τῆς Χαλκίδος βασιλεύων Ἡρώδης μεταστήσας τῆς ἀρχιερωσύνης Ἰωσὴφ τὸν τοῦ Κεμεδῆ, Ἀνανίᾳ τῷ τοῦ Νεδεβαίου (73) παρέσχεν αὐτήν. Τιβερίῳ δὲ Ἀλεξάνδρῳ Κούμανος ἦλθε διάδοχος. Ἐν ὀγδόῳ δ' ἔτει τῆς Κλαυδίου μοναρχίας, Ἡρώδης ὁ τοῦ μεγάλου Ἀγρίππου ἀδελφὸς τελευτᾷ ἐφ' υἱέσι τρισί, τὴν δ' ἀρχὴν αὐτοῦ τῷ νεωτέρῳ Ἀγρίππᾳ δέδωκε Κλαύδιος. Κουμάνου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, πλῆθος κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα εἰς Ἱεροσόλυμα ἤθροιστο. Ἵνα γοῦν μή τι νεωτερισθείη παρὰ τοῦ πλήθους ὄντος πολλοῦ, στρατιώτας ἐνόπλους ἐπὶ τῶν τοῦ ἱεροῦ στοῶν ὁ Κούμανος ἔστησε, καταστελοῦντας τὸν θόρυβον ἐὰν γένηται· τοῦτο δὲ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐποίουν. Τετάρτῃ δ' ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς στρατιώτης τῶν ἐν ταῖς στοαῖς ἀνακαλυψάμενος τὴν αἰδῶ, τοῖς πλήθεσιν ἐπεδείκνυεν. Οἱ δ' ἐθυμοῦντο, ὡς εἰς τὸν Θεὸν τοῦ στρατιώτου ἠσεβηκότος, καὶ οἱ θρασύτεροι τὸν Κούμανον ἐβλασφήμουν. Καὶ ὃς πρὸς τὰς βλασφημίας ἠρέθιστο, καὶ κελεύει τὸ στράτευμα πᾶν ἥκειν εἰς τὴν Ἀντωνίαν, τὸ φρούριον τῷ ἱερῷ ἐπικείμενον. Τὸ πλῆθος οὖν τοὺς ὁπλίτας θεασάμενον, εἰς φυγὴν ὥρμησε, καὶ τῶν ἐξόδων στενῶν οὐσῶν συνωθούμενοι κατὰ τὴν φυγήν, πολλοὶ ὑπ' ἀλλήλων συνθλιβόμενοι καὶ συμπατούμενοι διεφθάρησαν, ὡς εἰς δύο μυριάδας ἀριθμηθῆναι τοὺς τότε διαφθαρέντας, καὶ πένθος ἦν ἀντὶ πανηγύρεως. Οὔπω τὸ πένθος τοῦτο κατηύναστο, καὶ κακὸν προστίθεται ἕτερον. Τινὲς γὰρ τῶν ἐπὶ νεωτερισμοῖς ἡδομένων, Στέφανόν τινα δοῦλον τοῦ Καίσαρος ὁδοιποροῦντα λῃστεύσαντες, ἅπασαν αὐτοῦ τὴν κτῆσιν ἁρπάζουσι. Διὸ πέμπει στρατιώτας ὁ Κούμανος, κελεύσας αὐτοῖς τὰς πλησίον χώρας λῄσασθαι, καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους αὐτῶν δεσμίους ἐπ' αὐτὸν ἀγαγεῖν. Τῆς δὲ τῶν χωρίων ἐκείνων πορθήσεως γινομένης, νεανίας τις τῶν στρατιωτῶν θρασὺς καὶ ἀτάσθαλος, τοῖς Μωσέως ἐντυχὼν νόμοις, ἔν τινι κώμῃ σεβασμίως κειμένοις, ἐπ' ὄψεσι πολλῶν διέρρηξεν, αὐτοὺς βλασφημῶν (74) καὶ κατακερτομῶν. Προσίασιν οὖν τῷ Κουμάνῳ οἱ Ἰουδαῖοι, ἱκετεύοντες, μὴ αὐτούς, ἀλλὰ τὸν Θεόν, οὗπερ οἱ νόμοι καθυβρίσθησαν, ἐκδικῆσαι. Καὶ ὁ Κούμανος δείσας, μὴ τὸ πλῆθος πάλιν νεωτερίσειε, τὸν ἐνυβρίσαντα τοῖς νόμοις πελεκίσας, τὴν στάσιν κατέπαυσεν.

ΙΕ'. Ἀλλὰ καὶ Σαμαρείταις ἔχθρα πρὸς Ἰουδαίους ἐγένετο, ἡ δ' αἰτία ἦν αὕτη. Γαλιλαῖοι εἰς Ἱεροσόλυμα πορευόμενοι, διά τινος κώμης ὥδευον τῶν Σαμαρειτῶν· καί τινες αὐτοῖς ἐπιθέμενοι, πολλοὺς ἀνεῖλον. Οἱ πρῶτοι τοίνυν τῶν Γαλιλαίων τῷ Κουμάνῳ προσίασι, παρακαλοῦντες τοὺς ἀνῃρημένους ἐκδικηθῆναι. Ὁ δὲ δωροδοκηθείς, τῆς ἐκδικήσεως οὐκ ἐφρόντισεν. Ἀγανακτήσαντες οὖν οἱ Γαλιλαῖοι, πρὸς ὅπλα ἐχώρησαν, καὶ κώμας τινὰς τῶν Σαμαρέων ἐμπρήσαντες, διαρπάζουσι. Κούμανος δὲ σὺν δυνάμει τοῖς Γαλιλαίοις ἐπῆλθε, καὶ πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἔκτεινε, πλείους δὲ ζῶντας εἷλεν. Οἱ πρῶτοι δέ γε τῶν Ἱεροσολύμων μεταμφιεσάμενοι σάκκους,

Jacobus quoque et Simon, Judæ Galilæi filii, a quo populus ad defectionem impulsus fuerat, Cyrenio censore interfecti sunt, quod Alexander in cruces sustulit. Herodes Chalcidis rex Josepho Cemedi F. Pontificatum ademptum Ananiæ Nedebei filio tribuit. Tiberio Alexandro Cumanus successor datus est. Octavo monarchiæ Claudii anno, Herodes majoris Agrippæ frater obit, tribus filiis relictis : sed ejus principatum Claudius juniori Agrippæ dedit. Cumanus Judææ procurator, multitudine Paschatis in festo Hierosolymis congregata, ad res novas cavendas, tumultumque sedandum, milites armatos in templi porticibus **286** disposuit, id quod et decessores ejus fecerant. Quarto autem festi die, eorum militum quidam pudenda palam ostendit. Eam ob rem populi ira, quasi in Deum miles impius exstitisset, atque audaciorum conviciis Cumanus irritatus, omnem exercitum in Antoniam castellum, templo imminens, convocavit. Quibus conspectis, populus in fugam se dedit : in qua propter exitus angustias ad XX millia oppressa et conculcata sunt, festivitate in lamentationem conversa. Qua nondum finita, malum aliud accessit. Nam cum quidam novis rebus gaudentes, Stephano Cæsaris servo in itinere insidiis excepto, omnia bona eripuissent : Cumanus milites e vicinis agris prædas agere, et clarissimos quosque in vinculis ad se adducere jubet. Quod cum fieret, miles quidam, adolescens audax et temerarius, leges Mosis in pago quodam venerabiliter repositas, in conspectu multorum cum conviliis et ludibriis discerpsit. Quamobrem Judæi Cumanum adiere, supplicantes, ut contumeliam non sibi, sed Deo factam vindicaret. Is, veritus ne populus denuo concitaretur, milite illo securi percusso, motum illum compressit.

XV. Sed et Samaritani cum Judæis inimicitias exercuerunt, tali de causa. Cum Galilæi Hierosolyma iter habentes, per quemdam Samaritanorum pagum transirent, eorum complures quidam ex insidiis adorti occiderunt. Principes vero Galilæorum a Cumano petierunt, ut necem illorum ulcisceretur : quod illo muneribus corrupto negligente, indignati, sumptis armis aliquot Samaritanorum pagos diripuerunt atque incenderunt. Eos Cumanus cum exercitu adortus, multos occidit, plures cepit. Hierosolymitani vero principes saccos induti, et capitibus cinere conspersis, precibus a seditiosis impetrarunt, ut mutatis consiliis, abje-

Variæ lectiones et notæ.

(73) *Nedebaiou*. Ms. Νεβεδαίου.

(74) *Autous blasphēmōn*. Abest vox αὐτούς in Colb.

clisque armis quiescerent : quibus dispersis, regio latrociniis infestata est. Samaritani porro Judæos apud Quadratum Syriæ prætorem de incensis pagis accusarunt : quos Judæi contra, ut seditionis auctores criminati sunt, ac Cumanum in primis, qui largitionibus delinitus, necem interfectorum non vindicasset. Quadratus **287** judicio dilato, se in Judæam venturum, et cognita veritate pronuntiaturum esse dixit. Samariam profectus, rebus inquisitis, Samaritanos turbarum auctores esse comperit : Judæos, quos Cumanus in vinculis tenebat, ut novas res molitos, in cruces egit : Ananiam pontificem, et Ananum ducem exercitus, vinctos Romam misit, ad actorum suorum rationem Claudio reddendam. Samaritanorum quoque et Judæorum principes, Cumanum præsidem et Celerem tribunum ad imperatorem ire jussit, ut ibi controversias suas disceptarent. Claudius cum pro tribunali sedens, Samaritanos malorum exstitisse auctores cognovisset, eos qui venerant, occidi, Cumanum exsulare, Celerem tribunum Hierosolyma reduci, et in conspectu omnium per urbem tractum ita demum occidi jussit : et Felici procurationem Judææ mandavit. Agrippæ, Chalcide quam annos IV tenuerat, erepta, Philippi tetrarchiam, Batanæam et Trachonitidem cum Abella, quæ Lysaniæ tetrarchia fuerat, donavit. Agrippa vero Drusillam sororem Azizo Emesarum regi, circumcisionem non recusanti, in matrimonium collocat, nuptiis ejus ab Antiocho Epiphane ritus Judaici odio repudiatis. Mariammen Archelao Helciæ filio despondit, a patre Agrippa olim promissam. Felix Judææ procurator Drusillæ excellenti pulchritudine captus, mulieri persuadet ut marito relicto sibi nubat : quæ filium ex eo susceptum Agrippam nominavit. Fertur autem, Titi temporibus cum eo adolescente in Vesuvio monte ignifero, ac tum magis inflammato, periisse. Berenice altera Agrippæ soror, Herode patruo et marito defuncto, Polemoni, cum circumcisus esset, nupsit, ad abolendam incestus, cum fratre calumniam : sed diuturnum conjugium non fuit, Polemone a Berenice deserto. Claudius Cæsar mortuus est anno imperii decimo tertio, mense octavo, die viccsimo, veneno, ut ferebatur, ab uxore Agrippina sublatus, quæ patrem habuit Germanicum, Cæsaris fratrem : maritum Domitium Ænobarbum, virum Romæ illustrem : quo defuncto, eam viduam Claudius duxit, cum filium haberet Domitium patri cognominem. **288** Nam Messalinam uxorem ex zelotypia sustulerat, e qua liberos habebat Britannicum et Octavium : et filiam Octaviam natu maximam ante hos ex alia conjuge susceptam, quam Neroni (id enim nomen Agrippinæ filio Domitio Cæsar pater adoptivus fecit) despondit. Cui ut mater imperium acquireret, Claudium veneno sustulit. Sed hæc suo loco et tempore referentur. Nunc institutam historiæ seriem prosequamur.

A καὶ τὰς κεφαλὰς σποδῷ καταπάσαντες, παρεκάλουν τοὺς ἀφεστῶτας μεταθέσθαι τὸν λογισμὸν, καὶ τὰ ὅπλα ῥίψαντας ἠρεμεῖν· καὶ ἔπεισαν. Οἱ μὲν οὖν διελύθησαν, ἡ χώρα δ' ἐξ ἐκείνου λῃστηρίων πεπλήρωτο. Σαμαρεῖς δὲ πρὸς Κουαδράτον τῆς Συρίας ἡγεμονεύοντα κατηγόρουν τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἐμπρησάντων κώμας αὐτῶν. Ἰουδαῖοι δὲ Σαμαρεῖς ᾐτιῶντο, ὡς αἰτίους τῆς στάσεως, καὶ πρὸ αὐτῶν Κούμανον, δώροις διεφθαρμένον, καὶ τοὺς ἀνῃρημένους μὴ ἐκδικήσαντα. Κουαδράτος δὲ ὑπερέθετο τὴν κρίσιν, εἰπὼν, ἥξειν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, κἀκεῖ τὴν ἀλήθειαν γνοὺς, ἀποφήνασθαι. Ἧκεν οὖν εἰς Σαμάρειαν, καὶ ἐξετάσας τὰ πεπραγμένα, αἰτίους τῆς ταραχῆς διέγνω τοὺς Σαμαρεῖς· Ἰουδαίους δὲ οὓς δεδεμένους εἶχεν ὁ Κούμανος, ἀνεσταύρωσεν ὡς νεωτερίσαντας. B Τοὺς δὲ περὶ Ἀνανίαν τὸν ἀρχιερέα καὶ τὸν στρατηγὸν Ἄνανον δήσας, εἰς Ῥώμην ἀπέστειλε, λόγον περὶ τῶν πεπραγμένων Κλαυδίῳ ὑφέξοντας. Κελεύει δὲ καὶ τοῖς Σαμαρέων καὶ Ἰουδαίων πρώτοις, καὶ Κουμάνῳ τῷ ἡγεμόνι, καὶ τῷ χιλιάρχῳ Κέλερι, ἀφικέσθαι καὶ αὐτοὺς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, κριθησομένους περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους ζητήσεων. Ἀπελθόντων δὲ, δικαστὴς καθίσας ὁ Κλαύδιος, καὶ γνοὺς τοὺς Σαμαρεῖς τῶν κακῶν ἀρχηγοὺς, τοὺς ἀναβάντας πρὸς αὐτὸν ἀναιρεθῆναι προσέταξε. Φυγὴν δὲ τοῦ Κουμάνου κατεψηφίσατο· τὸν μέντοι Κέλερα τὸν χιλίαρχον εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπαχθῆναι ἐκέλευσε, καὶ συρέντα πάντων ὁρώντων διὰ τῆς πόλεως, οὕτως ἀναιρεθῆναι. Πέμπει δὲ ὁ Καῖσαρ Φήλικα τῶν C Ἰουδαίων ἐπιτροπεύσοντα· Ἀγρίππᾳ δὲ δωρεῖται τὴν Φιλίππου τετραρχίαν, καὶ Βαταναίαν, καὶ τὴν Τραχωνῖτιν σὺν Ἀβέλλᾳ· αὗται δὲ Λυσανίου ἦσαν τετραρχίαι. Τὴν δὲ Χαλκίδα ἀφαιρεῖται αὐτὸν, ἔτη τέσσαρα ταύτης ἄρξαντα. Ὁ δ' Ἀγρίππας ἐκδίδωσι πρὸς γάμον Ἀζίζῳ τῷ Ἐμεσῶν βασιλεῖ, περιτμηθῆναι θελήσαντι, Δρουσίλλαν τὴν ἀδελφὴν, τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀντιόχου παραιτησαμένου τὸν γάμον, ὅτι μὴ Ἰουδαῖσαι ἐβούλετο. Καὶ Μαριὰμ κατηγγύησεν Ἀρχελάῳ τῷ Ἑλκίου παιδὶ, ὑπ' Ἀγρίππα τοῦ πατρὸς πρώην μνηστευθεῖσαν αὐτῷ. Φῆλιξ δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύων, καὶ τὴν Δρουσίλλαν ἰδὼν κάλλους περιττῶς ἔχουσαν, ἑάλω τῷ ταύτης ἔρωτι, καὶ πείθει καταλιποῦσαν τὸν ἄνδρα, αὐτῷ γαμηθῆναι. Τεκοῦσα δ' ἐξ αὐτοῦ παῖδα, Ἀγρίππαν αὐτὸν ὠνόD μασε. Λέγεται δὲ κατὰ τοὺς Τίτου χρόνους ἡ γυνὴ σὺν τῷ παιδὶ νεανίᾳ γεγενημένῳ ἀφανισθῆναι κατὰ τὸ Βέσβιον ὄρος, πυρφόρον ὂν, καὶ τότε μᾶλλον ἐκπυρωθέν. Βερενίκη δὲ ἑτέρα ἀδελφὴ τοῦ Ἀγρίππου, συνοικοῦσα Ἡρώδῃ τῷ θείῳ, θανόντος ἐκείνου, Πολέμωνι συνηρμόσθη, περιτμηθῆναι θελήσαντι διὰ τὴν φήμην, τὴν λέγουσαν αὐτὴν τῷ ἀδελφῷ συνιέναι κατ' ἔρωτα, ἵν' οὕτω τὴν διαβολὴν ἀποφήνῃ ψευδῆ. Οὐ μὴν ἔμεινεν ὁ γάμος ἐπὶ πολὺ, τῆς Βερενίκης καταλιπούσης τὸν Πολέμωνα. Τελευτᾷ δὲ Κλαύδιος Καῖσαρ, βασιλεύσας ἔτη τρισκαίδεκα, καὶ μῆνας ὀκτὼ, ἐφ' ἡμέραις εἴκοσι. Λόγος δὲ ἦν, ὡς ὑπὸ τῆς γυναικὸς Ἀγριππίνης φαρμάκοις ἀνῄρητο, ἧς πατὴρ ἦν Γερμανικὸς, ὁ Καίσαρος ἀδελφὸς, ἀνὴρ δὲ Δομέτιος

Αἰνόβαρβος (75) τῶν ἐπισήμων ἐν Ῥώμῃ· οὗ τελευτήσαντος, χηρεύουσαν αὐτὴν ὁ Κλαύδιος ἄγεται, ἔχουσαν καὶ παῖδα Δεμέτιον ὁμώνυμον τῷ πατρί. Προανῃρήκει γὰρ τὴν γυναῖκα Μεσαλίναν διὰ ζηλοτυπίαν, ἐξ ἧς παῖδας εἶχε Βρετανικὸν καὶ Ὀκτάβιον. Καὶ Ὀκταβίαν δὲ πρεσβυτάτην τῶν ἀδελφῶν ἐκ προτέρας ἑτέρας γυναικὸς εἶχεν, ἣν τῷ Νέρωνι ἥρμοσε· τοῦτο γὰρ τὸν τῆς Ἀγριππίνης υἱὸν τὸν Δομέτιον μετωνόμασε, ὕστερον ὁ Καῖσαρ, εἰσποιησάμενος αὐτόν. Ἵνα τοίνυν τούτῳ τὴν αὐταρχίαν περιποιήσηται ἡ μήτηρ Ἀγριππῖνα, κτείνει φαρμάκῳ τὸν Κλαύδιον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς οἰκείοις καιροῖς καὶ τόποις εἰρήσεται. Ὁ δὲ λόγος τῆς ἀκολουθίας ἐχέσθω.

ΙϚʹ. Εἶχε μὲν οὖν ὁ Νέρων μετὰ Κλαύδιον τὴν A τῶν Ῥωμαίων ἀρχήν, τὰ δὲ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐπεδίδου πρὸς τὸ χεῖρον διηνεκῶς, καὶ λῃστηρίων ἡ χώρα ἐμπέπληστο, καὶ γοήτων, ἀπατώντων τὸν ὄχλον, ὧν πολλοὺς ὁ Φῆλιξ συλλαμβάνων ἀνῄρει. Ἔχων δὲ ἀπεχθῶς πρὸς Ἰωνάθην τὸν ἀρχιερέα ὁ Φῆλιξ, πολλάκις αὐτὸν νουθετοῦντα περὶ τοῦ κρειττόνως προΐστασθαι τῶν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, πρόφασιν ἐζήτει, δι' ἣν τὸν ἐνοχλοῦντα συνεχῶς μεταστήσεται, καὶ διὰ τῶν λῃστῶν αὐτὸν ἀναιρεῖ· οἳ ἐν τῷ ναῷ παραγεγονότες ὡς προσκυνήσοντες, καὶ ξιφίδια φέροντες ὑπὸ τὰς ἐσθῆτας, ἀνεμίχθησαν τῷ πλήθει, καὶ τὸν Ἰωνάθην ἀνεῖλον. Ἀνεκδικήτου δὲ τοῦ τολμήματος μείναντος, ἀδεῶς οἱ λῃσταὶ ἀναβαίνοντες, οὓς μὲν οἰκείους ἐχθροὺς ἀνῄρουν, οὓς δ' ἑτέρων ἐπὶ μισθῷ. Γόητες δὲ καὶ ἀπατεῶνες ἄνθρωποι τὸν B ὄχλον ἀνέπειθον, ἕπεσθαι σφίσιν εἰς τὴν ἐρημίαν, δείξουσιν ἐναργῆ σημεῖα καὶ τέρατα γινόμενα ἐκ θεοῦ· ὧν πολλοὺς ὁ Φῆλιξ ἐκόλαζεν· οἱ δέ γε λῃσταὶ τὸν δῆμον εἰς τὸν πρὸς Ῥωμαίους ἠρέθιζον πόλεμον. θέλοντες μὴ ὑπακούειν αὐτῶν, καὶ τὰς τῶν μὴ πειθομένων κώμας ἐμπιπρῶντες διέφθειρον. Σύρων δὲ καὶ Ἰουδαίων τὴν Καισάρειαν οἰκούντων, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι πρωτεύειν ἠξίουν, ὡς Ἡρώδου τοῦ σφῶν βασιλέως τὴν πόλιν ἐγείραντος· Σύροι δὲ τὰ μὲν περὶ τὸν Ἡρώδην ὡμολόγουν, ἔφασαν δὲ καὶ πρώην, πόλιν εἶναι Στράτωνος καλουμένην πύργον, καὶ μηδένα τότε τὴν πόλιν Ἰουδαῖον οἰκεῖν. Διὰ ταῦτα τοίνυν τῶν Καισαρέων στασιαζόντων, οἱ τῆς χώρας ἐπιμελούμενοι πληγαῖς τοὺς αἰτίους ᾐκίσαντο, καὶ C πρὸς ὀλίγον τὸν θόρυβον κατεκοίμισαν. Πλούτῳ δὲ τῶν Σύρων οἱ Ἰουδαῖοι προέχοντες, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦντες αὐτῶν, ἐβλασφήμουν αὐτούς. Οἱ δὲ χρήμασι μὲν ἡττώμενοι, θαῤῥοῦντες δὲ ὅτι πλεῖστοι τῶν ὑπὸ Ῥωμαίους στρατευομένων Καισαρεῖς ἦσαν, μέχρι μέν τινος καὶ αὐτοὶ λόγοις τοὺς Ἰουδαίους ἀνθύβριζον· εἶτα λίθοις ἀλλήλους ἔβαλλον, ἕως πολλοὶ ἐτρώθησάν τε καὶ ἔπεσον ἀμφοτέρωθεν· νικῶσι δὲ Ἰουδαῖοι. Ὁ μέντοι Φῆλιξ παύσασθαι τοὺς Ἰουδαίους ἐκέλευε, καὶ μὴ πειθομένοις τοὺς στρατιώτας ἐπαφίησι· καὶ πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε, πλείους δὲ ζῶντας συνέσχε, καὶ οἰκίας διαρπάζειν τοῖς στρατιώταις ἐπέτρεψεν. Οἱ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐπιεικέστεροι καὶ οἱ προύχοντες, παρεκάλουν τὸν Φήλικα τοὺς στρατιώτας ἀνακαλέσασθαι, καὶ φείσασθαι αὐτῶν, δοῦναί τε D ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις μετάνοιαν. Καὶ ὁ Φῆλιξ ἐπείσθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγρίππας δίδωσι τὴν ἀρχιερωσύνην Ἰσμαὴλ υἱῷ τοῦ Φαβεί. Ἔσχον δὲ πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν οἵ τε ἀρχιερεῖς σὺν τοῖς πρώτοις τῶν

XVI. Post Claudii interitum, Nerone imperium adepto, res Judaicæ continenter in deterius sunt prolapsæ, provincia latrociniis et impostoribus populum seducentibus repleta, quorum multos Felix sustulit : qui Jonathæ pontifici ob crebras ejus, ut Judæam melius gubernaret, admonitiones infensus, occasionem tam molesti interpellatoris tollendi quæritans, curat ut latrones per speciem adorandi, turbæ hominum in templo immisti, sicas sub vestibus gestantes, Jonatham occidant. Quo facinore non vindicato, sicarii citra metum urbem ingressi, tum suos tum aliorum inimicos mercede peremerunt. Ad hæc præstigiatores et impostores turbæ persuaserunt, ut se in loca deserta sequerentur, evidentia signa et miracula divinitus edita ostensuros : quorum multos Felix suppliciis affecit. Latrones vero plebem ad bellum Romanis, quibus parere detrectabant, inferendum concitabant : eorumque pagos, qui parere nollent, incendebant. Cæsareæ vero, quam Judæi et Syri incolebant, principatum Judæi hac ratione sibi vindicabant, quod eam urbem Herodes rex suus instaurasset. Quod etsi confitebantur Syri, tamen prius quoque urbem fuisse Stratonis turrem asserebant, nemine tum ibi Judæo degente. Hac de causa Cæsariensibus tumultuantibus provinciæ præsides, sontibus flagris cæsis, tumultum nonnihil represserunt. Cæterum Judæi, opibus superiores, Syros contemnebant, et conviliis incessebant. Illi vero ut minus, pecuniosi, ita eo freti, quod plurimi Cæsarienses sub Romanis stipendia mererent, aliquandiu verborum contumelias in Judæos regesserunt. Inde ad lapides ventum, donec utrinque multi vulnerati 299 sunt, multi occubuerunt, victoria tamen penes Judæos fuit. Quos cum Felix frustra monuisset ut desinerent : militibus immissis multos occidit, plures vivos comprehendit, eorumque domos diripi jussit. Sed qui moderatiores inter Judæos erant, ab illo precibus impetrarunt, ut revocatis militibus populo parceret, delictorum venia concessa. Agrippa rex pontificatum Ismaeli Fabii filio dedit. Cum autem inter pontifices et sacerdotes atque primos civitatis Hierosolymitanæ inimicitiæ intercederent, et conviciis et lapidibus est certatum, neque qui eos castigaret, aut seditionem premeret, quisquam fuit. Ac pontifices eo impudentiæ sunt progressi, ut ministris suis in areas missis, decimas sacerdotibus debitas raperent. Unde sacerdotes tenuiores ad egestatem redacti,

Variæ lectiones et notæ.

(75) Αἰνόβαρβος. Colb. Βάρβαρος.

fame perierunt. Porcio Festo a Nerone Felici successore dato, Judæi Cæsarienses Felicem apud imperatorem accusarunt: ac dedisset ille forte pœnas injuriarum, nisi frater ejus Pallas, qui gratia multum valebat, Neronis iram mitigasset. Sed et Cæsarienses Syri Beryllo Neronis pædagogo pecunia conciliato, litteras impetrarunt, quibus Judæis æquale jus Cæsariensis civitatis adimebatur. Unde mala quæ gentem post oppresserunt, ortum habuere. Ob eas enim litteras Judæi seditionem contra Syros magis urserunt, donec bellum exarsit.

A Ἱεροσολυμιτῶν, καὶ ἐκακολόγουν ἀλλήλους, καὶ λίθοις ἔβαλλον, καὶ ὁ ἐπιπλήξων καὶ τὴν στάσιν κωλύσων οὐκ ἦν. Ἐς τοσοῦτον οἱ ἀρχιερεῖς ἠναιδεύσαντο, ὡς καὶ πέμπειν ἐπὶ τὰς ἅλωνας, καὶ βίᾳ λαμβάνειν τὰς τοῖς ἱερεῦσιν ὀφειλομένας δεκάτας, ὅθεν οἱ ἄποροι τῶν ἱερέων ὑπ' ἐνδείας ἀπέθνησκον. Πορκίου δὲ Φήστου ὑπὸ Νέρωνος σταλέντος διαδόχου τῷ Φήλικι, οἱ Καισαρεῖς Ἰουδαῖοι κατηγόρησαν τοῦ Φήλικος παρὰ Νέρωνι· καὶ τάχα ἂν ἔτισε δίκας τῶν εἰς αὐτοὺς ἀδικημάτων, εἰ μὴ Πάλλας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ μέγα δυνάμενος παρὰ Νέρωνι, τὴν αὐτοῦ ὀργὴν παρῃτήσατο. Καὶ οἱ ἐν Καισαρείᾳ δὲ Σύροι Βήρυλλον τὸν Νέρωνος παιδαγωγὸν δεξιωσάμενοι χρήμασιν, ἐπιστολὴν κομίζονται Καίσαρος δι' αὐτοῦ τὴν Ἰουδαίαν ἰσοπολιτείαν τοῖς ἐν Καισαρείᾳ Σύροις ἄκυρον ἀποφαίνουσαν, ἐξ ἧς τὰ μετὰ ταῦτα κακὰ τῷ ἔθνει ἐφύησαν. Διὰ ταύτην γὰρ τὴν ἐπιστολὴν Ἰουδαῖοι πρὸς τοὺς Σύρους μᾶλλον στάσεως εἴχοντο, μέχρις ἂν ἀνήφθη ὁ πόλεμος.

XVII. Festus autem Judæam latrociniis afflictam reperit. Nam Sicarii aucti numero, ensiculos curvos gestantes, in festivitatibus populo immisti, facile quos libitum erat perimebant, pagosque et diripiebant et incendebant. Porro cum præstigiator quidam salutem iis polliceretur, qui se usque ad desertum comitari vellent: Festus et ipsum, et eos quos seduxerat, copiis immissis interfecit. Agrippam vero regem ex magno domicilio quod in regia ædificarat, quidquid in templo ageretur spectare, cives ægre ferentes, murum struxerunt, quo non tantum regiæ conspectus, sed et occidentalis porticus, ubi Romani propter templum in festivitatibus custodias habebant, intercipiebatur. Id ægre Agrippa, Festus ægrius tulit, ac murum diruere voluit. Sed rogatu civium **290** permisit, ut x principes viros una cum Ismaele pontifice et Helcia thesauri custode ad Neronem de ea re ablegarent: qui in gratiam Poppeæ uxoris pro Judæis intercedentis, ædificium id manere jussit. Poppæa porro cæteris dimissis, Ismaelem et Helciam obsides retinuit. Quo Agrippa rex audito, Josepho Decabizo Simonis viri pontificis filio, deinde eodem ejecto Anano Anani filio pontificatum confert. Is junior Ananus pontificatu suscepto, homo confidens et temerarius, Festo mortuo, ejusque successore Albino nondum in Judæam profecto, indicto concilio, ut Josephi verbis utar, Jacobum Jesu, qui Christus dicitur, fratrem, et alios quosdam in medium productos, violatarum legum reos facit, et lapidandos curat. Id factum modestissimi quique, et legum observantissimi cives ægre tulerunt, eumque et apud Albinum et apud Agrippam detulerunt. Quamobrem rex ei pontificatum, tres menses eo functo, ereptum, Mnaseæ filio Jesu tradidit. Albinus vero cum Hierosolyma venisset, operam dedit ut provincia pacata esset, multis sicariis interfectis. Agrippa Jesu pontifici Mnaseæ filio successorem dat Jesum Gamalielis filium. Unde inter pontifices, quorum uterque audacissimos sibi homines asciverat, orta seditio, a conviciis usque ad lapidationem est progressa. Ab eo tempore Hierosolymitana urbs pessime habere, atque omnia in pejus ruere cœperunt. Albinus vero cum didicisset Gessium

B ΙΖʹ. Φῆστος δὲ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐλθὼν, κακουμένην ταύτην εὗρεν ὑπὸ λῃστῶν. Καὶ οἱ Σικάριοι γὰρ καλούμενοι (λῃσταὶ δὲ καὶ οὗτοι ἦσαν) τότε μᾶλλον εἰς πλῆθος συνέστησαν, χρώμενοι ξιφιδίοις ἐπικαμπέσι, καὶ ὁμοίως ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμέναις σίκαις, ἀφ' ὧν καὶ Σικάριοι ὠνομάσθησαν· οἳ κατὰ τὰς ἑορτὰς τῷ πλήθει ἀναμιγνύμενοι, οὓς ἐβούλοντο ῥᾳδίως ἀπέσφαττον, καὶ τὰς κώμας δὲ διήρπαζόν τε καὶ ἐνεπίμπρασαν. Πέμπει δὲ Φῆστος δύναμιν ἐπὶ τοὺς ἀπατηθέντας ὑπό τινος γόητος, σωτηρίαν ἐπαγγελλομένου τοῖς ἕπεσθαι θέλουσι μέχρι τῆς ἐρημίας αὐτῷ, κἀκεῖνόν τε τὸν ἀπατεῶνα καὶ τοὺς ἀκολουθήσαντας οἱ πεμφθέντες διέφθειραν. Ὁ μέντοι βασιλεὺς Ἀγρίππας οἴκημά τι μέγα δομησάμενος ἐν τοῖς βασιλείοις ἐκεῖθεν ἐθεᾶτο τὰ ἐν τῷ ἱερῷ ἐνεργούμενα. C Πρὸς τοῦτο δ' ἐχαλέπαινον οἱ τῆς πόλεως. Τοῖχον οὖν ἐγείρουσιν, ὃς οὐ τῆς βασιλικῆς οἰκίας μόνης τὴν ἄποψιν ὑπετέμνετο, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς δύσιν στοᾶς, ἔνθα τὰς φυλακὰς οἱ Ῥωμαῖοι ταῖς ἑορταῖς ἐποιοῦντο διὰ τὸ ἱερόν. Ἐπὶ τούτοις ἠγανάκτησεν Ἀγρίππας, καὶ πλέον ὁ Φῆστος, καὶ καθελεῖν τὸν τοῖχον ἐβούλετο. Οἱ δὲ παρεκάλεσαν ἐνδοθῆναι αὐτοῖς, δεηθῆναι τοῦ Καίσαρος. Καὶ συγχωρήσαντος Φήστου, πέμπουσι δέκα ἐκ τῶν πρώτων πρὸς Νέρωνα, καὶ Ἰσμαὴλ τὸν ἀρχιερέα, καὶ Ἑλκίαν τὸν γαζοφύλακα. Καὶ ὁ Νέρων τῇ γυναικὶ Ποππαίᾳ ὑπὲρ Ἰουδαίων ἀξιούσῃ χαριζόμενος, ἐκέλευσεν ἐᾷν τὴν οἰκοδομήν. Καὶ ἡ Ποππαία τοὺς μὲν ἄλλους ἀφῆκεν ἐπανελθεῖν, τὸν δὲ Ἰσμαὴλ καὶ τὸν Ἑλκίαν κατέσχε D παρ' ἑαυτῇ ὁμηρεύοντας. Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀγρίππας ταῦτα πυθόμενος, δίδωσι τὴν ἀρχιερωσύνην Ἰωσὴφ τῷ καλουμένῳ Δεκαβίζῳ, υἱῷ τοῦ ἀρχιερατεύσαντος Σίμωνος· εἶτα τῷ Ἀνάνῳ, υἱῷ τοῦ Ἄνα ταύτην, ἐξ Ἰωσὴφ ἀφελόμενος προσεκλήρωσεν. Οὗτος οὖν ὁ νέος Ἄνας τὴν ἀρχιερωσύνην παρειληφὼς, τολμητίας ἦν καὶ θρασύς. Φήστου τοίνυν θανόντος, καὶ Ἀλβίνου μήπω καταλαβόντος τὴν Ἰουδαίαν, ὃς ἀντὶ Φήστου παρὰ Νέρωνος ἐστάλη τῆς Ἰουδαίας ἐπίτροπος, καθίσας συνέδριον, ἵν' αὐτοῖς τοῖς Ἰωσήπου χρήσωμαι ῥήμασι, παράγει τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ, Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ, καί τινας ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορῶν αὐτῶν, καὶ παρέδωκε λευσθησομένους. Ὅσοι δὲ τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐδόκουν ἐπιεικέστατοι, καὶ περὶ τοὺς νο-

μους ἀκριβεῖς, βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ τούτῳ, καὶ κατ- A εἶπον αὐτοῦ καὶ πρὸς Ἀλβῖνον καὶ πρὸς Ἀγρίππαν. Διὸ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀφελόμενος ὁ βασιλεὺς ἐξ αὐτοῦ, μῆνας ἄρξαντος τρεῖς, Ἰησοῦν τὸν τοῦ Μνασέα κατέστησεν. Ἀλβῖνος δ' ἐλθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα, σπουδὴν εἰσήνεγκεν εἰρηνεύειν τὴν χώραν, καὶ πολλοὺς τῶν Σικαρίων διέφθειρεν. Ἀγρίππας δὲ δίδωσι τὴν ἀρχιερωσύνην Ἰησοῦ τῷ τοῦ Γαμαλιὴλ, παύσας τὸν τοῦ Μνασέα Ἰησοῦν. Στάσις οὖν των ἀρχιερέων ἐγένετο, προσεταιρισαμένων τοὺς θρασυτάτους, καὶ μέχρι λίθων ἡ στάσις ἐξ ὕβρεων τῶν πρὸς ἀλλήλους προὐχώρησεν. Ὅθεν ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου μάλιστα κακῶς ἔχειν τὴν τῶν Ἱεροσολύμων πόλιν συμβέβηκε, καὶ πάντα ἐπὶ τὸ χεῖρον προέκοπτον. Ἀλβῖνος δὲ Γέσιον Φλῶρον μαθὼν ἀφικνεῖσθαί οἱ διάδοχον, προαγαγὼν τοὺς δεσμώτας, ὅσοι ἦσαν αὐτῷ προδήλως B θανεῖν ἄξιοι, τούτους μὲν ἀναιρεθῆναι προσέταξε· τοὺς δ' ἐκ μικρῶν αἰτιῶν καθειργμένους, χρήματα λαμβάνων ἀπέλυε. Καὶ οὕτως ἡ μὲν εἱρκτὴ τῶν δεσμωτῶν ἐκενώθη, ἡ χώρα δὲ λῃστῶν ἐπληρώθη. Ὁ δ' Ἀγρίππας τὸν τοῦ Γαμαλιὴλ Ἰησοῦν τῆς ἀρχιερωσύνης ἐκβαλὼν Ματθίᾳ τῷ Θεοφίλῳ προσένειμεν, ἐφ' οὗ ὁ πρὸς Ῥωμαίους ἤρξατο πόλεμος. Ἤρξατο μὲν οὖν ἡ ἀρχιερωσύνη ἐξ Ἀαρών· τελευτήσαντος δὲ ἐκείνου οἱ παῖδες αὐτοῦ αὐτὴν διεδέξαντο, καὶ ἐξ ἐκείνων τοῖς ἀπ' αὐτῶν διέμεινεν ἡ τιμή. Ὅθεν πάτριον ἦν Ἰουδαίοις, μηδένα τὴν ἀρχιερωσύνην λαμβάνειν, κἂν βασιλεὺς ᾖν αὐτῆς ἐφιέμενος, εἰ μὴ τοὺς ἐξ αἵματος Ἀαρών· εἰ καὶ οὐ μέχρι παντὸς τὸ ἔθος τοῦτο τετήρητο. Ἐγένοντο οὖν πάντες ἀπὸ Ἀαρὼν μέχρι Φινεὲς τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον ὑπὸ τῶν στασιασάντων ἀναδειχθέντος, ὀγδοήκοντα καὶ τρεῖς. Γέσιος δὲ Φλῶρος, εἰς Ἰουδαίαν Ἀλβίνου διάδοχος ἀφικόμενος, πολλῶν ἐνέπλησεν Ἰουδαίους κακῶν. Τοσοῦτον δὲ γέγονε κάκιστος, ὥστε διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς αὐτοῦ κακίας ἐπαινεῖσθαι τὸν Ἀλβῖνον ὡς εὐεργέτην. Ὁ μὲν γὰρ τὴν πονηρίαν ἐπέκρυπτε, καὶ ἀδικῶν, μὴ γίνεσθαι κατάφωρος ἔσπευδε· Φλῶρος δὲ ἀπαρακαλύπτως καὶ ἀναιδῶς τὰς εἰς τὸ ἔθνος παρανομίας ἐποίει, ὥσπερ ἐπιδεικνύμενος. Καὶ τί δεῖ τῶν ἐκείνου κακῶν ἀπαριθμῶν τὸ καθ' ἕκαστον; Τοσοῦτον δ' εἰπὼν δηλώσω τὸ πᾶν, ὅτι ὁ τοὺς Ἰουδαίους τὸν πρὸς Ῥωμαίους ἄρασθαι πόλεμον βιασάμενος Φλῶρος ἦν. Ἔλαβε δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ πόλεμος δευτέρῳ μὲν ἔτει τῆς Φλώρου ἐπιτροπῆς, δωδεκάτῳ δὲ τῆς μοναρχίας τοῦ Νέρωνος.

A Florum sibi successorem datum, productis vinctis, eos qui manifeste necem meruerant, occidi jussit; qui vero ob parva crimina in carcerem compacti fuerant, eos accepta pecunia dimisit. Ita carcer maleficis factus est vacuus, regio latronibus referta. Agrippa, Jesu Gamalielis filio ejecto, pontificatum Matthiæ Theophilo assignavit, sub quo bellum Romanum cœpit. At pontificatus initia sunt ab Aarone profecta, cui defuncto filii eorumque posteri in eo honore successerunt. Unde receptum apud Judæos fuit, ne cui vel regi pontificatus expetenti tribueretur, nisi iis qui essent ex sanguine Aaronio: etsi ea consuetudo non perpetuo observata est. Pontifices ab Aarone usque ad Phineem, in bello a seditiosis declaratum, **291** III et LXXX fuere. B Gesius autem Florus Albini successor, Judæos plurimis oppressit malis; nam tantum improbitate excelluit, ut propter insignem ejus maleficentiam, Albini beneficentia celebretur. Nam hic quidem malitiam suam occultare studuit, ac sollicite cavit, ne suæ injuriæ deprehenderentur. Florus autem palam atque impudenter iniquitatem in populum, et quasi per ostentationem exercuit. Sed quorsum attinet ejus scelera singulatim recensere, cum res paucis expediri queat: qui Judæos bellum Romanis inferre coegerit, Florum fuisse? Id vero bellum cœpit secundo anno procurationis Flori, monarchiæ Neronis duodecimo.

ΙΗ'. Ἐντεῦθεν οὖν ἡ τῶν Ἰουδαίων ἀποστασία εἰς C τοὐμφανὲς ἀνεῤῥάγη, καὶ ὁ πόλεμος ἤρξατο. Διηγήσασθαι δὲ τούτου ἕκαστα, πλείονος ἂν γένοιτο πραγματείας ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ἐγχείρησιν. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα ἐᾶσαί μοι κέκριται, μόνα δ' ἐπιτεμεῖν τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων αὐτῶν. Οὐεσπασιανὸς γὰρ παρὰ Νέρωνος, μαθόντος τὴν Ἰουδαίων ἀποστασίαν, τὴν τοῦ πολέμου διοίκησιν πιστευθείς, οὐ πρώτοις τοῖς Ἱεροσολύμοις προσέβαλεν, ἀλλὰ τὰς ὑπὸ τὴν μητρόπολιν ἔσπευσε πρότερον ἑλεῖν πόλεις, καὶ οὕτως αὐτὴν χειρώσασθαι τὴν μητρόπολιν. Καταλαβὼν οὖν τὴν Πτολεμαΐδα, καὶ D ἑνωθεὶς ἐν αὐτῇ τῷ υἱῷ Τίτῳ ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀφικομένῳ, καὶ τὸ πεντεκαιδέκατον τάγμα κομίζοντι, σταλέντι παρ' αὐτοῦ ἐξ Ἀχαΐας, ὅπου τοῦ πολέμου στρατηγὸς κεχειροτόνητο παρὰ Νέρωνος (ἐν Ἀχαΐᾳ γὰρ ἐτύγχανεν ὢν ἐκεῖνος, ὅτε ἡ τῶν Ἰουδαίων ἀποστασία κατηγγέλθη αὐτῷ) κατὰ τῆς Γαλιλαίας πρότερον ὥρμησε, καὶ τῇ πόλει τῶν Ἰωταπάτων πρώτῃ προσβαλὼν, καὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα πολιορκήσας ἡμέρας, πορθεῖ μὲν αὐτὴν, αἱρεῖ δὲ τὸν Ἰώση-

XVIII. Hinc igitur Judæorum defectio palam erupit', bellumque cœpit: cujus singulos veluti actus referre, majoris operæ fuerit, quam instituta brevitas patitur. Quare cæteris omissis, Hierosolymorum duntaxat excidium compendio referre decrevi. Nam cognita Judæorum defectione, Vespasianus, cui Nero belli administrationem crediderat, non Hierosolyma invasit primum, sed urbibus metropoli subjectis prius expugnatis, tum demum ipsam quoque domare instituit. Occupata igitur Ptolemaide, cum filio Tito, qui ab eo ex Achaia missus, ubi a Nerone belli dux designatus fuerat, legionem decimam quintam Alexandria adduxerat, se conjunxit. Neroni enim in Achaia degenti, Judæorum defectio nuntiata fuit. Ac Galilæam primum aggressus, Jotapatis diebus XL expugnatis, Josephum Galilææ ducem, ejus urbis defensorem cepit. Inde alia castella atque oppidula, partim deditione, partim obsidione Romanis parere coegit. Iis jam confectis, ad ipsam metropolim obsidendam se accingebat, seditionibus et factionibus

adeo afflictam, ut civili bello et mutuis cædibus inter sese grassantes, homines bellicosi interirent. Verum id ejus consilium nuntius de Nerone, qui amisso imperio clam Roma profugisset, atque ipse sibi manus attulisset, repressit. Deinde cum Galbam imperio potitum esse cognovisset, Titum misit ad eum salutandum, et percontandum quid de Judæa fieri vellet? **292** Sed Titus in itinere Galbæ quoque cæde cognita, ad patrem est reversus: neque Hierosolymorum obsidionem tentarunt, ob incertum Romani imperii statum, sed Cæsareæ quieverunt. Galba sublato, Otho factus imperator, contra Vitellium, quem Germanicæ legiones imperatorem salutarant, copias misit: quibus superatis, sibi ipsi manus attulit. Vitellius adjunctis etiam Othoniis, Romam cum legionibus abiit. Vespasianus vero, si qua Judaica oppidula nondum expugnata supererant, ea quoque vastavit, ut tota Hierosolyma Romanis expugnanda restarent: quæ quidem, ut diximus, pessime se habebant. Foris enim Simon cum sua factione Judæis formidabilior erat quam Romani. Intus vero ii qui se Zelotas a studio religionis jactabant, eorumque dux Joannes, et Romanis et Simone graviores erant: atque urbanos eo necessitatis adegere, ut populus Simonem cum sua turba in urbem accerseret, spe ille quidem reprimendæ Zelotarum tyrannidis: sed non animadvertit, se graviorem suis cervicibus tyrannum imposuisse. Dum hæc Hierosolymis geruntur, Vitellius Romam profectus imperator appellatur: quem cum Vespasianus, eo nuntio minime delectatus, dominum habere recusaret, a suis ducibus et militum consensu imperator salutatur.

A πον στρατηγοῦντα τῆς Γαλιλαίας, καὶ τῆς εἰρημένης ὑπερμαχοῦντα πόλεως. Ἐκεῖθεν δὲ καθ' ἑτέρων ἐχώρει φρουρίων καὶ πολισμάτων, καὶ τὰ μὲν ὁμολογίᾳ, τὰ δὲ πολιορκίᾳ ὑπὸ Ῥωμαίους πεποίητο. Καὶ ταῦτα ἤδη κατεργασάμενος, ἡτοιμάζετο καὶ αὐτῇ προσμῖξαι τῇ μητροπόλει, διακειμένῃ κακῶς ἐκ τοῦ πρὸς ἀλλήλους στασιάζειν τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ εἰς ἐμφυλίους ἐκκυλισθῆναι μάχας καὶ ἀλλήλων σφαγάς, κἀντεῦθεν τὸ μάχιμον διαφθείρεσθαι. Ἐπέσχε δὲ τῷ Οὐεσπασιανῷ τὴν ὁρμὴν ἀγγελθεὶς ὁ Νέρων τῆς αὐταρχίας ἐκπεπτωκώς, καὶ τῆς Ῥώμης λαθραίως ἐκδράς, καὶ ἑαυτὸν ἀνελών. Εἶτα Γάλβαν μαθὼν γενόμενον αὐτοκράτορα, Τίτον πέμπει πρὸς αὐτόν, προσεροῦντά τε καὶ ὅ τι περὶ Ἰουδαίων κελεύει πευσόμενον. Ἔτι δὲ καθ' ὁδὸν ὄντος Τίτου, καὶ B ὁ Γάλβας ἀνῄρητο. Ὅπερ ἀκούσας ὁ Τίτος, πρὸς τὸν πατέρα παλινοστεῖ, καὶ διὰ τὸ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἀμφίβολον οὐκ ἐπεχείρουν τῇ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ προσβολῇ, ἀλλ' ἠρέμουν ἐν Καισαρείᾳ. Γάλβου δὲ ἀνῃρημένου, Ὄθων τὴν ἀρχὴν διεδέξατο. Τὰ δὲ ἐν Γερμανίᾳ τυγχάνοντα τάγματα Οὐϊτέλλιον ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα. Στείλας οὖν Ὄθων ἐπολέμει Οὐϊτελλίῳ. Ἡττημένων δὲ τῶν ἀπεσταλμένων, Ὄθων ἑαυτὸν διεχρήσατο. Καὶ Οὐϊτέλλιος εἰς Ῥώμην ἀπῄει σὺν τοῖς στρατεύμασιν· ἤδη γὰρ αὐτῷ καὶ οἱ τοῦ Ὄθωνος προσεχώρησαν. Οὐεσπασιανὸς δέ, εἴ τινα ἦσαν περίλοιπα τῶν Ἰουδαίων πολίχνια μήπω ἑαλωκότα, στείλας ἐπόρθει καὶ ταῦτα, ὡς μόνην ἤδη τὴν τῶν Ἱεροσολύμων πόλιν σκοπὸν Ῥω- C μαίοις περιλιμπάνεσθαι. Ἐνόσει δὲ δεινῶς, ὡς εἴρηται, τὰ τῆς πόλεως. Ἔξωθεν μὲν γὰρ ὁ Σίμων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις Ῥωμαίων ἐτύγχανον φοβερώτεροι· ἔνδον δ' οἱ ζηλωταὶ καλούμενοι, καὶ ὁ τούτων ἐξάρχων Ἰωάννης, καὶ Ῥωμαίων ἦσαν καὶ τοῦ Σίμωνος χαλεπώτεροι. Σφοδρότατα δὲ βιαζομένων τοὺς ἐν τῇ πόλει τῶν ζηλωτῶν, ἠναγκάσθησαν οἱ τοῦ δήμου τὸν Σίμωνα μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν πλήθους εἰς τὴν πόλιν παρακαλοῦντες εἰσαγαγεῖν, ὡς τάχα τῆς τῶν ζηλωτῶν τυραννίδος αὐτοὺς ἀπαλλάξοντα· ἔλαθον δὲ χείρονα καθ' ἑαυτῶν εἰσδεξάμενοι τύραννον. Τούτων δ' ἐν Ἱεροσολύμοις πραττομένων, Οὐϊτέλλιος τὴν Ῥώμην κατέλαβεν, αὐτοκράτωρ ἀναῤῥηθείς. Οὐεσπασιανῷ μαθόντι ταῦτα οὐκ ἤρεσκε, καὶ ἀπηξίου δεσπότην ἔχειν τὸν Οὐϊτέλλιον. Οἱ δ' ἡγεμόνες τῶν σὺν αὐτῷ ταγμάτων, ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ στρατιῶται συνελθόντες, ἀναγορεύουσι τὸν Οὐεσπασιανὸν αὐτοκράτορα.

XIX. Soluturus, filio Tito Hierosolymorum obsidionem mandat: qui contractis in unum copiis Hierosolyma contendit, et xxx ab urbe stadiis castrametatus, DC equitibus assumptis ad urbem speculandam et animos hostium periclitandos abit. Statim vero infiniti ex urbe procurrunt: ac plurimi ex Titi equitibus, furiosum Judæorum impetum cernentes, substiterunt. Ipse vero cum paucis, avulsus a cæteris, undique ab hostibus circumventus, animadverso periculo convertit equum, et suis sequi jussis in Judæos irruit: ac obviis quibusque gladio propulsatis, salvus in castra revertitur, duobus duntaxat comitum suorum cæsis. Postridie conscenso loco qui speculator dicitur, VII stadiis ab urbe distans, unde et urbs et templum spectatur, castra muniri jubet. Urbani vero subinde prius inter **293** se dimicare soliti, ob ingentem externi belli

ΙΘ'. Ὁ δέ, μέλλων ἤδη ἐκπλεῖν, τῷ υἱῷ Τίτῳ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων πολιορκίαν ἀνέθετο. Ὃς τὰς δυνάμεις συναγαγών, ἀπῄει πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ D πρὸ τριάκοντα σταδίων ἐστρατοπεδευκώς, ἐκεῖθεν ἑξακοσίους τῶν ἐπιλέκτων ἱππέων παραλαβών, ᾔει τὴν πόλιν κατασκεψόμενος, καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἐντός. Ἐπεκθέουσι δὲ τῆς πόλεως ἄπειροι, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν μετὰ Τίτου, μανιώδη τὴν ὁρμὴν τῶν Ἰουδαίων ὁρῶντες, ἀνεκόπησαν τοῦ πρόσω χωρεῖν. Ὁ Τίτος δέ, μετ' ὀλίγων τῶν ἄλλων ἀποτμηθείς, εἰς μέσους τοὺς πολεμίους ἐμπεριείληπτο. Καὶ γνοὺς ἐν κινδύνῳ τὰ κατ' αὐτόν, ἐπιστρέφει τὸν ἵππον, καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν ἐμβοήσας ἕπεσθαι, ἐμβάλλει τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τῷ ξίφει τοὺς ἐπιόντας ἀναστέλλων ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, διασώζεται, δύο πεσόντων ἐκ τῶν ἑπομένων αὐτῷ. Μεθ' ἡμέραν οὖν ἐπὶ τὸν Σκοπὸν ἐλθὼν (τόπος δ' ἐστὶν οὕτω καλούμενος, διέχων τῆς πόλεως σταδίους ἑπτά, ὅθεν ἥ τε

πόλις καὶ ὁ ναὸς καταφαίνεται) περιβαλέσθαι κελεύει στρατόπεδον. Τῶν δ' ἐν τῇ πόλει συῤῥηγνυμένων ἀλλήλοις ἀεὶ, τότε πολὺς ἐπελθὼν ὁ ἔξωθεν πόλεμος, τὴν ἔριν ἀνέπαυσεν. Ἐμάχοντο οὖν τοῖς βαλλομένοις στρατόπεδον οἱ Ἰουδαῖοι, τῆς πόλεως ἐκτρέχοντες, καὶ ἐκάκουν τοὺς ἐναντίους, μᾶλλον δ' ἐκακοῦντο αὐτοί. Λωφήσαντος δὲ πρὸς βραχὺ τοῦ θύραθεν πολέμου, πάλιν τοῖς ἔνδον ἡ στάσις ἠγείρετο. Καὶ δόλῳ τὸ ἱερὸν ὁ Ἰωάννης σὺν τοῖς ζηλωταῖς κατασχὼν, πολλῶν ἀναιρεθέντων, κατεθάῤῥει τοῦ Σίμωνος. Ὁ δὲ Τίτος ἐξομαλίσαι προσέταξε τὸ ἀπὸ τοῦ Σκοποῦ μέχρι τοῦ τείχους διάστημα· καὶ τὸ μὲν ἐγίνετο, Ἰουδαίοις δὲ κατὰ Ῥωμαίων ἐνέδρα τις μεμηχάνητο. Οἱ γὰρ τολμηρότεροι τῶν στασιαστῶν, προελθόντες τῆς πόλεως, ὡς ἐκβεβλημένοι δῆθεν ὑπὸ τῶν τὰ εἰρηνικὰ φρονούντων, περὶ τὸ τεῖχος ἐξαν εἱλούμενοι· ἄλλοι δὲ, στάντες ἐπὶ τοῦ τείχους, ὡς ἐκ τοῦ δήμου τυγχάνοντες, εἰρήνην ἐβόων, καὶ δεξιὰν ᾐτοῦντο, καλοῦντες τοὺς Ῥωμαίους, ὡς τὰς πύλας ἀνοίξοντες. Τοῖς μὲν οὖν στρατιώταις οὐδὲν ὑπωπτεύετο, καὶ ἐχώρουν ἐπὶ τὸ ἔργον, Τίτῳ δὲ δι' ὑποψίας ἦν τῆς ἐπικλήσεως τὸ παράλογον. Πρὸ μιᾶς γὰρ ἡμέρας διὰ τοῦ Ἰωσήπου ἐπὶ συμβάσεις αὐτοὺς προκαλούμενος, οὐδὲν φρονοῦντας εὕρισκε μέτριον. Μένειν οὖν κατὰ χώραν τοὺς στρατιώτας ἐκέλευε. Φθασάντων δέ τινων πρὸς τὰς πύλας ἐξαμεῖν, τὸ μὲν πρῶτον οἱ ἐκβεβλῆσθαι δοκοῦντες ὑπέφευγον· ὡς δὲ μεταξὺ τῶν τῆς πόλεως ἐγένοντο πύργων, ἐξέθεον, καὶ ἐκύκλουν αὐτούς. Καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ τείχους βέλη κατ' αὐτῶν ἠφίεσαν, καὶ λίθους ἠκόντιζον, καὶ ἀνεῖλον συχνοὺς, καὶ πλείους κατέτρωσαν. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἐσκίρτων τοὺς θυρεοὺς ἐπισείοντες, τοῖς δὲ στρατιώταις ὁ Τίτος ἠπείλει, καὶ οἱ ταξίαρχοι. Ἤδη δὲ τοῦ πρὸ τῶν τειχῶν χώρου ἐξισωθέντος, ἐκεῖ μεταθεῖναι βουλόμενος τὸ στρατόπεδον, τὸ καρτερώτατον τῆς δυνάμεως ἀντιπαρεξέτεινε τῷ τείχει, καὶ οὕτω πεπραγμένων Ἰουδαίοις τῶν ἐκδρομῶν, ἐστρατοπεδεύσαντο οἱ Ῥωμαῖοι ἐκεῖ. Τρισὶ δὲ τείχεσιν ἡ πόλις περιεβέβλητο· ὅπου δ' ἡ φύσις τοῦ τόπου ταύτην ὠχύρου, ἑνὶ περιβόλῳ ἐζωστο· οὕτω δ' ἐχούσης τῆς πόλεως, ἄπορος ἐδόκει τῷ Τίτῳ ἡ προσβολή. Τέως δ' οὖν ἔδοξε κατὰ τὸ Ἰωάννου τοῦ ἀρχιερέως μνημεῖον προσβάλλειν, καὶ τοῖς τάγμασι δῃοῦν τὰ πρὸ τῆς πόλεως ἐγκελεύεται, συμφορεῖν τε τὴν ὕλην, ἵν' ἐγείροιεν χώματα. Καὶ οἱ μὲν εἰς ἔργον ἦγον τὸ κέλευσμα· τῶν δὲ χωμάτων ἠγερμένων, προσάγειν τοὺς κριοὺς ὁ Τίτος προστάττει, καὶ τύπτειν τὸ τεῖχος. Ἤδη τῶν κριῶν ἠγμένων τριχόθεν, ἐξαισίου τε κτύπου τὴν πόλιν περιηχήσαντος, κραυγὴ παρὰ τῶν ἔνδον ἤρθη, καὶ οἱ στασιασταὶ, δείσαντες, ὡμονόησαν, κοινὴν τὴν ἄμυναν πρὸς τοὺς πολεμίους ποιεῖσθαι συνθέμενοι. Τῶν γε μὴν κριῶν τυπτόντων, οὐχ ὑπεδίδου τὸ τεῖχος πληττόμενον. Γωνία δέ τις μόνον ἑνὸς τῶν πύργων παρακεκίνητο, τὸ δὲ τεῖχος ἀκέραιον ἦν. Ἰουδαῖοι δὲ, τοὺς Ῥωμαίους ἐσκεδασμένους παρατηρήσαντες κατὰ τὸ στρατόπεδον, ἐκθέουσι πάντες, πῦρ ταῖς μηχαναῖς ἐπιφέροντες. Δεινὴ δὲ περὶ τὰς ἑλεπόλεις μάχη συνέπεσε, τῶν μὲν ὑποπιμπρᾶν, τῶν

A procellam dirempta lite urbe excurrunt, cum iis qui vallum muniunt dimicant: et dum hostes cladibus afficiunt, pluribus ipsi afficiuntur. Externo bello paulisper quiescente, seditio rursus exoritur: et Joannes cum Zelotis templo multis cæsis per dolum occupato, Simoni se opponere ausus est. Dum autem intervallum, quod a speculatore ad mœnia pertinet, Titi jussu exæquatur, Judæi Romanis insidias struunt. Nam audaciores e seditiosis, urbem egressi, quasi a pacis studiosis ejecti essent scilicet, juxta mœnia versabantur: alii in mœnibus stantes quasi ex plebe homines, pacem clamabant, et dexteram petebant, Romanosque vocabant, quasi portas aperturi essent. Ac milites quidem nihil suspicati, opus aggrediebantur: Titus autem inexspectatam vocationem suspectam habebat. B Nam cum eos pridie per Josephum ad pactiones provocasset, nihil moderati responsi acceperat. Milites igitur suo loco manere jussit. Sed cum quidam ad portas jam procurrissent, ii qui se ejectos esse fingebant refugiebant: ut vero intra urbis turres illi pervenerant, excurrerunt, eosque circumvenerunt. Qui vero in mœnibus erant, tela et saxa contra eos jaculantes, occiderunt multos, plures convulnerarunt. Quo successu Judæi exsultabant, et scuta concutiebant: Titus vero et centuriones milites castigabant. Eo spatio quod ante mœnia est complanato, copiarum robur ad muros extendit; obstructisque Judæorum excursionibus, castra ibi C posuit. Urbs triplici muro circumdata fuit, ubi vero situ ipso muniebatur, simplici duntaxat: quod cum ita esset, oppugnatio difficillima Tito videbatur. Sed tamen visum est, juxta Joannis pontificis monumentum eam adoriri: idque legionibus indicari jubet, ut materiam ad excitandos aggeres comportarent. Quo facto, et aggeribus exstructis, arietes expediri jussit. Qui cum mœnia trifariam percussissent, et inusitatus fragor urbem circumsonuisset: clamore ab obsessis sublato, seditiosi territi, se hostes communi ope propulsaturos esse pepigerunt. Murus tamen ictibus arietum non cessit, angulo duntaxat **294** turris unius emoto, muro incolumi. Judæi vero cum Romanos in castris dissipatos observassent, excurrunt omnes, et ignem machinis D injiciunt: ubi atrox pugna exorta est, his eas incendere, illis incendium cohibere conantibus. Sed Judæi ex desperatione superiores fuerunt, et machinæ jam ardebant: ac nisi Titus cum equitibus subsidio venisset, conflagrassent. Nunc vero pro pugnatoribus Judæorum circiter XII cæsis, reliqui in urbem sunt compulsi: et unus Judæus vivus captus, ante mœnia in crucem actus est, ut eo aspectu perculsi cæteri se dederent. Sed cum Titus ligneas turres singulas L cubitum in aggeribus collocasset, Judæi arietum impetum non amplius prohibuerunt, cum ex illis ferirentur, ac male tractarentur. Jam vero muro etiam a Nicone (sic enim ipsi Judæi Romanorum maximam vocabant machinam) labefactato, plerique debilitatis animis

recesserunt : eodemque a Romanis occupato, in A alterum murum confugerunt. Muro primo xv diebus capto, secundus etiam adducta machina oppugnari cœptus : ac turri quadam labefactata, alii fugerunt.

δὲ κωλύειν βιαζομένων. Ἰουδαῖοι δὲ ὑπερεῖχον ἐξ ἀπονοίας, καὶ τὸ πῦρ τῶν ἑλεπόλεων ἥπτετο. Καὶ εἰ μὴ ὁ Τίτος σὺν τοῖς ἱππεῦσιν ἐπεβοήθησε, καὶ κατεφλέγησαν ἄν. Νῦν δὲ τῶν προμάχων τῶν Ἰουδαίων πεσόντων ὡς δώδεκα, οἱ λοιποὶ ἐνέκλιναν, καὶ συνηλάθησαν εἰς τὴν πόλιν. Ζωγρηθεὶς δὲ τῶν Ἰουδαίων εἷς, πρὸ τοῦ τείχους ἀνεσταυρώθη, εἰ πρὸς τὴν ὄψιν οἱ λοιποὶ καταπλαγέντες ἐνδοῖεν. Πύργους δὲ πεντήκοντα πήχεων ἕκαστον ἐκ ξύλων τοῦ Τίτου κατασκευάσαντος, καὶ τοῖς χώμασιν αὐτοὺς ἐπιστήσαντος, οὐκέτι ἐκώλυον Ἰουδαῖοι τὰς ἐμβολὰς τῶν κριῶν, ἐκ τῶν πύργων βαλλόμενοι καὶ κακούμενοι. Ἤδη δὲ τῷ Νίκωνι τοῦ τείχους ἐνδιδόντος (αὐτοὶ γὰρ Ἰουδαῖοι τὴν μεγίστην ἑλέπολιν τῶν Ῥωμαίων οὕτως ἐκάλεσαν), μαλακισθέντες ἀνεχώρουν οἱ πολλοί. Καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπιβάντων αὐτοῦ, πάντες εἰς τὸ δεύτερον ἀναφεύγουσι τεῖχος. Καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ πρώτου τείχους ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέραις ἐκράτησαν. Ἐντεῦθεν αὐτοῖς κατὰ τοῦ δευτέρου τείχους ἐγένοντο προσβολαί, καὶ προσάγεται ἡ ἑλέπολις· σαλευομένου δὲ τοῦ πύργου, καθ' οὗ τὰς ἐμβολὰς ἐποιεῖτο, οἱ μὲν ἄλλοι πεφεύγασι.

XX. Castor vero quidam, homo impostor, cum aliis x suppliciter extentis manibus Titum vocat : B cui ille fide adhibita, machinæ ictum inhibuit. Castor se descensurum professus est, ad petendam dexteram. Illi vero x partim supplicem cum eo gestum simulabant, partim se nunquam Romanis servituros clamitabant. Quare dum tempus teritur, Castor Simonem monet, ut quid facto sit opus deliberet, dum ipse Romanorum impetum inhiberet atque eluderet. Dolo tandem animadverso, Romani concitati, majoreque vi machinis impulsis, etiam secundum murum quinto post primum die ceperunt. Titus ingressus, vetuit, ne comprehensi cæderentur, neve ædes incederentur, neque etiam magnam partem muri dirui voluit. Malebat enim urbem sibi, templum urbi conservare. Seditiosi vero Ro- C manos urbem ingressos adorti, alii in angiportis, alii ex ædibus, alii ex mœnibus feriebant : itaque præsidiarii e turribus desilientes, in castra revertebantur. Judæi vero cum ex notitia angiportuum
295 multos vulnerassent, et Romanos post secundum quoque murum captum fortiter repulissent, sustulerunt animos, ac fame jam per urbem serpente, multorum bonorum virorum ex annonæ penuria interitu seditiosi delectabantur, eos solos salvos esse cupientes, qui pacem aversarentur, aliorumque perniciem suam salutem interpretabantur. Romanis vero secundum murum denuo occupare studentibus, triduum restiterunt : quarto die impetum eorum non ferentes, in interiorem transierunt. Titus iterum potitus mœnibus, quantum ad D septentrionem spectat diruit : reliquis partibus præsidio imposito, ad tertium oppugnandum se paravit, et legiones bifariam dispertitus, aggeres excitare cœpit. Ex iis qui intus erant, seditiosi pertinaciter resistebant : populus vero transfugium spectabat, ac multi sane clam transfugiebant. Quod qui in animo habere videbantur, aut umbram tantum suspicionis præbebant, jugulabantur statim, eorumque bona diripiebantur; locupletes vero, etiam falso transfugii crimine conficto, statim cædebantur, ut res eorum familiaris prædæ esset. Eam seditiosorum crudelitatem fames augebat. Nam ob cibariorum penuriam in ædes insiliebant, easque pervestigabant : quarum habitatores se habere ne-

K'. Κάστωρ δέ τις ἀνὴρ γόης, μεθ' ἑτέρων δέκα προτείνων τὰς χεῖρας ὡς ἱκετεύων, ἐκάλει τὸν Τίτον. Ὁ δὲ, πιστεύσας, ἐπέχει τὴν ἐμβολὴν τοῦ κριοῦ, καὶ ὁ Κάστωρ καταβῆναι βούλεσθαι ἐπὶ δεξιᾷ ἔλεγε, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ δέκα οἱ μὲν τὴν ἱκεσίαν συνυπεκρίνοντο, οἱ δ' οὐκ ἄν ποτε δουλεύσειν Ῥωμαίοις ἐβόων. Τριβομένης δ' ἐν τούτοις τῆς ὥρας, ὁ Κάστωρ ἐδήλου τῷ Σίμωνι, περὶ τῶν ἐπειγόντων βουλεύεσθαι, ὡς ἐμπαίζοντος Ῥωμαίοις αὐτοῦ, καὶ τὸ σφῶν ἐπέχοντος ὅρμημα. Τέλος δὲ γνωσθεὶς ἀπάτῃ τὸν καιρὸν παρέλκων, παρώξυνε τοὺς Ῥωμαίους τὰς ἐμβολὰς τοῦ κριοῦ ποιεῖσθαι δυνατωτέρας. Ἑάλω τοίνυν καὶ τὸ δεύτερον τεῖχος ἡμέρᾳ πέμπτῃ μετὰ τὸ πρῶτον. Παρελθὼν δ' ἐντὸς ὁ Τίτος, κτείνειν τε τοὺς καταλαμβανομένους ἐκώλυσε, καὶ μηδὲ τὰς οἰκίας ὑποπιμπρᾷν τοῖς στρατιώταις ἐκέλευσεν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ τείχους πολὺ μέρος καθαιρεθῆναι ἠθέλησε· περὶ πλείονος γὰρ ἐποιεῖτο τὴν μὲν πόλιν ἑαυτῷ περισῶσαι, τῇ πόλει δὲ τὸν ναόν. Ἐπιτίθενται τοίνυν οἱ στασιασταὶ τοῖς ἐπελθοῦσιν εἰς τὴν πόλιν Ῥωμαίοις, καὶ οἱ μὲν κατὰ τοὺς στενωπούς, οἱ δ' ἐκ τῶν οἰκιῶν, οἱ δ' ἐκ τοῦ τείχους αὐτοὺς ἔβαλλον. Καὶ οἱ τούτου φρουροὶ Ῥωμαῖοι, καθαλλόμενοι τῶν πύργων, ἀνεχώρουν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἰουδαῖοι δὲ κατ' ἐμπειρίαν τῶν στενωπῶν ἐτίτρωσκόν τε πολλούς, καὶ προσπίπτοντες ἐξώθουν. Ῥωμαῖοι μὲν οὖν κρατήσαντες, καὶ τοῦ δευτέρου τείχους, αὖθις ἐξώσθησαν, ἐπῆρτο δὲ τοῖς στασιασταῖς τὰ φρονήματα. Ἤδη δὲ καὶ ὁ λιμὸς ὑφέρπων τὴν πόλιν, πολλοὺς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐνδείᾳ τῶν ἐπιτηδείων διέφθειρε. Τοῦτο δὲ τοῖς στασιασταῖς καταθύμιον ἦν, μόνους ἀξιοῦσι τοῦ σώζεσθαι, τοὺς μὲν εἰρήνην μὴ θέλοντας, τὴν δὲ τῶν ἄλλων φθορὰν οἰομένοις κουφισμὸν ἑαυτῶν. Ῥωμαῖοι δὲ αὖθις ἀπεπειρῶντο κατασχεῖν τὸ τεῖχος τὸ δεύτερον· οἱ δὲ διεκώλυον, καὶ ἐπὶ τρισὶ μὲν ἡμέραις ἀντέσχον· τῇ δὲ τετάρτῃ μὴ ἐνεγκόντες τὴν προσβολήν, εἰς τὸ ἐνδότερον μετεχώρησαν. Καὶ πάλιν ὁ Τίτος τοῦ τείχους κρατήσας αὐτίκα τούτου καθῄρησε τὸ προσάρκτιον· τῷ λοιπῷ δ' ἐγκαταστήσας φρουράν, τῷ τρίτῳ προσβαλεῖν ἡτοιμάζετο. Καὶ διχῇ τὰ τάγματα διελών, ἐγείρειν ἤρχετο χώματα. Τῶν δ' ἐντὸς οἱ μὲν στασιασταὶ ἦσαν ἄτεγκτοι καὶ ἀνένδοτοι· ὁ δὲ δῆμος πρὸς αὐτομολίαν κεκίνητο, καὶ πολλοὶ λανθάνοντες ηὐτομόλουν. Οὓς δὲ τοῦτο βουλομένους οἱ στασιάζοντες

ἔγνων, ἢ καὶ μόνην ἔσχον ὑπονοίας σκιὰν, εὐθέως ἀπέσφαττον· τοῖς δ' εὐπόροις καὶ ψευδῆ τὴν τῆς αὐτομολίας κατηγορίαν προσάπτοντες, τοὺς μὲν αὐτίκα διέφθειρον, τὰς δὲ ἐκείνων οὐσίας διήρπαζον. Ὁ λιμὸς δ' ἀκμάζων τὴν τῶν στασιαστῶν ὠμότητα ηὔξανε. Δι' ἔνδειαν γὰρ τῶν τροφῶν εἰσπηδῶντες, τὰς οἰκίας ἠρεύνων, καὶ τοὺς οἰκοῦντας ἀρνουμένους ἔχειν, εἰ μὲν εὕρισκον, ᾔκιζον· εἰ δὲ οὐχ εὕρισκον, ὡς κρύψαντας ἐπιμελέστερον ἤταζον. Ἐποιοῦντο μέντοι τοῦ ἔχειν τροφὰς, ἢ μὴ, τὰ σώματα τῶν ἀθλίων τεκμήριον. Οἷς μὲν γὰρ ἔτι μετῆν ἰσχύος, ἔχειν ἐδόκουν, οἷς δ' ἐξετάκη τὰ σώματα, παρωδεύοντο. Εἰ δέ τις εὐπόρησε πυρῶν ἢ κριθῆς, κατακλείσας τὴν οἰκίαν ἤσθιε· τινὲς δ' ὑπὸ βίας τῆς τοῦ λιμοῦ, καὶ ἀνέργαστον τὸν σῖτον προσίεντο· καὶ ἐφήρπαζον ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τὰς τροφὰς μητέρες βρεφῶν, παῖδες πατέρων, γυναῖκες ἀνδρῶν. Καὶ οὕτω δ' ἐσθίοντες, ὅμως τοὺς στασιαστὰς οὐκ ἐλάνθανον. Ὅπου δὲ κεκλεισμένην οἰκίαν κατίδοιεν, ἢ καπνὸν ἀποθρώσκοντα, σημεῖον ταῦτ' ἐποιοῦντο τοῦ τοὺς ἐντὸς ἐσθίειν, καὶ ῥήσσοντες τὰς θύρας, ἐκ τῶν φαρύγγων αὐτῶν ἀνέφερον τὰς τροφάς· οὐδέ τις ἦν οἶκτος ἢ πολιᾶς ἢ νεότητος. Τοῖς δὲ, φθάσασι προδεδρωκέναι τὸ ἐσθιόμενον, δεινὰς ἐπῆγον ὡς ἀδικοῦσι καὶ ἀπηνεῖς τιμωρίας, ὀρόβοις τοὺς αἰδοίων πόρους ἐμφράττοντες, καὶ τὰς ἕδρας ῥάβδοις ὀξείαις ὁμῶς ἀναπείροντες. Τὰ φρικτὰ δὲ καὶ ἀκοαῖς ἔπασχέ τις εἰς ἑνὸς ἄρτου ἐξομολόγησιν, ἢ ἵνα δράκα μίαν ἀλφίτων τοῖς λῃσταῖς καταπρόηται. Καθ' ἕκαστον μὲν οὖν ἐπεξιέναι τὰ τότε γενόμενα δυσχερὲς ἢ καὶ ἀδύνατον· συνελόντα δ' εἰπεῖν, μήτε πόλιν ἄλλην τοιαῦτα παθεῖν, μήτε γένος ἕτερον ἐξ αἰῶνος γενέσθαι κακίας γονιμώτερον. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἔπασχον Ἰουδαῖοι.

ΚΑ'. Τίτῳ δὲ τὰ χώματα προὔκοπτε, καίτοι κακουμένων ἀπὸ τοῦ τείχους τῶν στρατιωτῶν. Οἱ δὲ πρὸς συλλογὴν ἐξιόντες τροφῆς ἐνηδρεύοντο. Ἦσαν δὲ οὐ δημόται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μαχίμων τινὲς, οὐκέτι ταῖς ἁρπαγαῖς ἀρκούμενοι, καὶ συλλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, μετὰ πᾶσαν βάσανον πρὸ τοῦ τείχους ἀνεσταυροῦντο. Τίτῳ μέντοι οἰκτρὸν τὸ πάθος ἐδόκει, πεντακοσίων ἑκάστης ἡμέρας ἢ καὶ πλειόνων ἁλισκομένων. Οὔτε δὲ φυλάττειν αὐτοὺς, οὔτ' ἀφιέναι ἔκρινεν ἀσφαλὲς, καὶ ἅμα πρὸς τὴν ὄψιν ἐνδοῦναι τοὺς λοιποὺς ἤλπιζεν. Οἱ στασιασταὶ δὲ τοὺς τῶν αὐτομόλων οἰκείους ἐπὶ τὸ τεῖχος ἕλκοντες, καὶ τῶν δημοτῶν τοὺς ἐπὶ πίστιν ὡρμημένους, οἷα πάσχουσιν οἱ Ῥωμαίοις προσφεύγοντες, ἐπεδείκνυον, καταψευδόμενοι καὶ τῶν πολεμίων καὶ τῶν οἰκείων. Ἤδη δὲ τῶν χωμάτων συντελεσθέντων, αἱ ἑλεπόλεις προσήγοντο· ὑπορύξαντες δ' ἔνδοθεν Ἰουδαῖοι τὸ κατὰ τὴν Ἀντωνίαν μέχρι τῶν χωμάτων διάστημα, καὶ τοὺς ὑπονόμους ξύλοις ὑποστηρίξαντες, μετέωρα τὰ χώματα πεποιήκασιν. Εἶτα ὕλης τὸ ὄρυγμα πλήσαντες, πῦρ τῇ ὕλῃ ἐνέβαλον, καὶ τῶν ὑποστηριζόντων ξύλων καυθέντων, ἡ διώρυξ ἀθρόον ἐνέδωκε, καὶ κατεσείσθη τὰ χώματα, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ἔκπληξις καὶ ἀθυμία πρὸς τὴν ἐπίνοιαν γίνεται. Κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ τὰς ἑλεπόλεις οἱ Ῥωμαῖοι προσάγοντες, διέσειον τὸ τεῖχος. Ἀλλά τινες παραβόλως ὁρμήσαντες, κατ' αὐτῶν πῦρ ἐνῆκαν, καὶ πάντα κατέπρησαν. Διεφθαρμένων δὲ τῶν

gantes, si quid reperiebant, excruciabant; si nihil, torquebant, quasi accuratius occultassent; ac utrum miseri alimoniam haberent, necne, e corporibus eorum conjecturam capiebant. Nam quibus adhuc aliquid virium supererat, habere putabantur: quorum vero corpora contabuerant, præteribantur. Si cui vero triticum aut hordeum suppetebat, is eo clausis ædibus vescebatur. Aliqui etiam ob famis violentiam, rude triticum comedebant: ciboque ex ore infantium matres, liberi parentum, uxores maritorum rapiebant; et cum ita ederent, tamen seditiosos latere non poterant. Sicubi enim clausam domum aut fumum exsilientem conspexissent, id argumentum putabant edentis familiæ: perfractisque foribus cibos ex ipsis faucibus extrahebant, nulla ullius ætatis misericordia affecti. Si qui vero cibum jam deglutierant, eos acerbis dirisque suppliciis ut **296** injurios persequebautur, orobis pudendorum meatus obturantes, et sedes virgis acutis perforantes. Eaque perferebat aliquis, quæ auditu quoque horrenda fuerint, ut se vel unum habere panem confiteretur, aut unum farinæ pugillum prædonibus daret. Ac quæ tum facta sunt, singulatim commemorari difficulter, ac potius nullo modo queant: sed illud compendio dici potest, neque aliam urbem talia perpessam esse, neque gentem ullam ab omni ævo sceleratiorem exstitisse.

XXI. Dum ita cum Judæis agitur, Titi aggeres promovebantur, quamvis milites de muris affligerentur. Qui vero ad conquirendum cibum egrediebantur, non plebeii duntaxat, sed etiam ex bellicosis aliquot, rapinis haud contenti, insidiis excepti a Romanis post omnia cruciatuum genera pro mœnibus in cruces tollebantur. Ea calamitas etsi Tito miseranda videbatur, cum in dies quingeni, aut plures etiam caperentur, tamen nec custodiri eos, nec dimitti tutum putabat: simul etiam cæteros, iis conspectis facilius deditionem facturos, opinabatur. Verum seditiosi transfugarum necessariis in muros pertractis, ut tractarentur ii qui ad Romanos confugerent, ostendebant: tam de hostibus quam de suis mentientes. Aggeribus absolutis, machinæ producebantur. Judæi vero eo spatio quod inter Antoniam et aggeres interjacet, suffosso, et cavernis lignis suffultis: aggeres pensiles reddiderunt, qui, fossa materia impleta, et injecto igne fulcris combustis subito cedente, corruerunt. Romani ea solertia obstupefacti et consternati, machinis alibi adductis, muros labefactarunt. Sed quidam præcipiti audacia eas omnes cremarunt. Aggeribus collapsis, Romani tristes fuerunt. Titus vero cum ducibus deliberavit, quorum alii aggeres alios excitandos, alii sine his assidendum, et Judæorum eruptiones et commeatus importationes observandas censebant. Ita enim urbem fame expu-

gnatum iri. Erant etiam qui suaderent, ut omnibus copiis adductis, mœnia tentaret: Judæos enim impetum earum non laturos. Titus vero, qui nihil horum probaret, muro urbem circumdare 297 statuit, ut obsessis omnem exitum obstrueret, eumque laborem inter milites distribuit: qui contentione quadam, divinoque impetu concitati, celeriter opus absolverunt. Ita clausa civitate primas noctis excubias Titus ipse obibat, ac lustrabat: reliquas aliis mandabat, militibus sortito dormientibus. Judæis vero exitu intercluso, spes etiam salutis una est interclusa, fame totas domos atque familias depascente. Ac ædes quidem mulierum et puerorum viribus defectorum, angiportus senibus mortuis referti erant. Pueri et adolescentes tumefacti, simulacrorum instar in foris circuibant: et quocunque loco vires defecerant, occumbebant. Mortuos cognati sepelire non poterant, et multi inter sepeliendum emoriebantur. Seditiosi vero etiam famis cladibus sæviores, sepulcra effodiebant, et ædes spoliabant. Ac principio ex ærario mortuos sepeliri jubebant, ob fœtorem intolerabilem: deinde in valles ex muris præcipitabant. Quas cum circuiret Titus, et cadaveribus plenas, e quibus putrescentibus copiosa manabat sanies, videret, ingemuit: sublatisque manibus Deum testatus est, id sua voluntate non fieri. Denuo aggeres instituit: etsi materia ægre xc stadiis comportabatur, multis interim e populo transfugientibus, qui partim de muris se dejiciebant, partim saxa veluti ad pugnam parati manibus gestantes Romanorum fidei se committebant, et tamen sic etiam majori ex parte interibant. Nam famelici ciborum copiam insatiabiliter ingerentes rumpebantur. Accidit etiam aliud, quod exitium transfugis afferebat. Nam eorum quidam ad Romanos confugituri, aurum quod habebant, deglutiebant, ne capti eo spoliarentur, idque in castris cum excrementis ejectum colligebant. Quo in uno deprehenso, famaque in castris sparsa, transfugas auro plenos venire, miserorum ventres dissecabantur. Qua de causa plurimi, una que nocte tria millia et amplius perierunt. Quod ne fieret, etsi Titus interdicebat, tamen ejus minæ parum aut nihil miseris commodarunt: et cum in paucis nummi reperirentur, cæteros prædæ spes perdebat. Ferunt autem pauperum, qui per portas civitatis elati et projecti 298 sint, DC fuisse millia · aliorum numerum inexplicabilem, frumentique medimnum talento venisse.

A χωμάτων, Ῥωμαῖοι μὲν ἠθύμουν, Τῖτος δὲ μετὰ τῶν ἡγεμόνων ἐϐουλεύετο· καὶ οἱ μὲν αὖθις ἕτερα ἐγείρειν ἐκέλευον· οἱ δὲ χωμάτων ἄνευ προσκαθέζεσθαι, καὶ φυλάττειν τὰς ἐξόδους αὐτῶν, καὶ τὰς τῶν ἐπιτηδείων εἰσαγωγάς, καὶ οὕτως ἔλεγον λιμῷ τὴν πόλιν ἔσεσθαι ἁλωτήν. Τοῖς δὲ πᾶσαν ἐδόκει προσάγειν τὴν δύναμιν, καὶ ἀποπειρᾶσθαι τοῦ τείχους· μηδὲ γὰρ οἴσειν Ἰουδαίους τὴν ἔφοδον. Τῷ γε μὴν Τίτῳ τούτων οὐδὲν ἤρεσκεν· ἐδόκει δὲ περιϐόλῳ τὴν πόλιν κυκλῶσαι, ἵν' οὕτω πᾶσαν ἐμφράξῃ τοῖς ἔνδον διέξοδον, καὶ τὸ ἔργον τῇ στρατιᾷ κατεμέρισε. Τοῖς δέ τις ἔρις ἐμπίπτει ἐπὶ τὴν ἐργασίαν καὶ ὁρμή τις δαιμόνιος, ταχύ τε τὸ ἔργον ἐξῳκοδόμητο. Περικλείσας δὲ τῷ τείχει τὴν πόλιν, τὴν μὲν πρώτην φυλακὴν τῆς B νυκτὸς περιϊὼν αὐτὸς ἐπεσκέπτετο, τὰς δὲ λοιπὰς ἑτέροις ἐπέτρεψε· διεκληροῦντο δὲ τὸν ὕπνον οἱ φύλακες. Ἰουδαίοις δὲ μετὰ τῶν ἐξόδων ἀπεκλείσθη πᾶσα σωτηρίας ἐλπίς, καὶ ὁ λιμὸς κατ' οἴκους καὶ γενεὰς τὸν δῆμον ἐϐόσκετο, καὶ τὰ μὲν τέγη γυναικῶν καὶ βρεφῶν ἐκλελυμένων πεπλήρωτο, οἱ στενωποὶ δὲ γερόντων νεκρῶν· παῖδες δὲ καὶ νεανίαι διῳδηκότες ὡς εἴδωλα κατὰ τὰς ἀγορὰς περιῄεσαν, καὶ κατέπιπτον ὅπῃ ἕκαστος ἀτονήσας ἔτυχε· θάπτειν δὲ τοὺς προσήκοντας οἱ ἔτι ζῶντες οὐκ ἴσχυον· πολλοὶ δὲ καὶ θάπτειν ὁρμήσαντες τοῖς θαπτομένοις ἐπαπέθνησκον. Οἱ δὲ στασιασταὶ καὶ τῶν ἐκ τοῦ λιμοῦ κακῶν ἐγίνοντο χαλεπώτεροι, τυμϐωρυχοῦντες, καὶ τὰς οἰκίας συλῶντες. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ C δημοσίου θησαυροῦ θάπτειν ἐκέλευον τοὺς νεκρούς, τὴν δυσωδίαν μὴ φέροντες· εἶτ' ἐῤῥίπτουν αὐτοὺς ἐκ τῶν τειχῶν εἰς τὰς φάραγγας. Περιιὼν δ' ὁ Τίτος, καὶ θεασάμενος νεκρῶν πεπληρωμένας αὐτάς, καὶ βαθὺν ἰχῶρα μυδώντων σωμάτων ἐκρέοντα, ἐστέναξε, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνας, ἐμαρτύρετο τὸν Θεόν, ὡς οὐκ εἴη τὸ ἔργον αὐτῷ πρὸς βουλῆς. Καὶ πάλιν ἥπτετο χωμάτων, χαλεπῶς αὐτῷ τῆς ὕλης ποριζομένης· πρὸ γὰρ σταδίων κεκόμιστο ἐνενήκοντα. Πολλοὶ δ' ηὐτομόλουν τοῦ δήμου, οἱ μὲν ἐκ τῶν τειχῶν κρημνίζοντες ἑαυτούς, οἱ δὲ προϊόντες ὡς ἐπὶ μάχην μετὰ χερμάδων, πρὸς Ῥωμαίους κατέφευγον· καὶ οὕτω δ' οἱ πλείους ἀπώλλυντο. Λιμώττοντες γὰρ καὶ ἀφθονίᾳ τροφῶν ἐντυγχάνοντες, ἀπλήστως τε κορεννύμενοι, διεῤῥήγνυντο. Συνέϐη δέ τι D καὶ ἕτερον τοὺς αὐτομόλους φθεῖρον. Τινὲς γὰρ αὐτῶν κεκτημένοι χρυσοῦς, ἐν τῷ μέλλειν πρὸς Ῥωμαίους αὐτομολεῖν, κατέπινον σφᾶς, ἵνα μὴ ἁλόντες ἀφαιρεθῶσιν αὐτούς. Παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις γενόμενοι, τοῖς τῆς γαστρὸς σκυϐάλοις τοὺς χρυσοῦς συνεξέκρινον, καὶ ἐκλέγοντες αὐτοὺς ἐλάμϐανον. Φωρᾶται τοίνυν τῶν αὐτομόλων τις τοῦτο ποιῶν· καὶ φήμης γεγονυίας εἰς τὸ στρατόπεδον, ὡς μεστοὶ χρυσίου προσίασιν οἱ αὐτόμολοι, ἀνετέμνοντο τὰς γαστέρας οἱ ἄθλιοι, ὡς ἐντεῦθεν πολλὴν γενέσθαι τῶν Ἰουδαίων φθοράν· μιᾷ γὰρ νυκτὶ ὑπὲρ τρισχιλίους ἀνασχισθῆναι συνέϐη. Ὁ γνοὺς ὁ Τίτος, ἠπείλησε τῷ στρατεύματι· ἀλλὰ μικρὸν ἢ οὐδὲν τοῖς αὐτομόλοις ἐπήμυνεν ἡ τοῦ Τίτου ὀργή. Ἐν ὀλίγοις δ' εὑρίσκετο τὰ ἀργύρια, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐλπίδες μόναι ἀπώλλυον. Λέγεται δὲ τοὺς ἐκ τῆς πόλεως διὰ τῶν πυλῶν ἐκκομισθέντας, καὶ ῥιφέντας νεκροὺς τῶν ἀπόρων, γενέσθαι μυριάδας ἑξήκοντα, τῶν δ' ἄλλων ἀνεξεύρετον εἶναι τὸν ἀριθμόν, τοῦ μέν τοι σίτου τὸ μέδιμνον πραθῆναι ταλάντου.

XXII. Urbe autem, ut supra diximus, a Romanis muro circumdata, cum non amplius herbas col-

ΚΒ'. Περιτειχισθείσης δὲ τῆς πόλεως παρὰ τῶν Ῥωμαίων, ὡς ἄνω μοι εἴρηται, οὐδὲ πολυποεῖν οὐ

τε ἦν· ὅθεν τὰς τῶν ζώων κόπρους τὰς παλαιὰς A ἀνερευνῶντες, ἐποιοῦντο τροφήν. Ῥωμαίοις δὲ ἤδη ἠγέρθη τὰ χώματα, καὶ ταῖς ἑλεπόλεσι τὸ τεῖχος τῆς Ἀντωνίας ἐτύπτετο, οὐ μὴν καθῃρεῖτο τυπτόμενον. Τινὲς δὲ τῶν στρατιωτῶν, ὑπὲρ τῶν σωμάτων τοὺς θυρεοὺς ὀροφώσαντες, μοχλοῖς τοὺς θεμελίους ὑπώρυττον, καὶ τέσσαρας τῶν λίθων ἐξέσεισαν. Νὺξ δ' ἐπελθοῦσα τοὺς πολέμους ἑκατέρωθεν ἔπαυσε· καὶ τὸ τεῖχος ὑπὸ τῶν κριῶν σαλευθὲν, κατ' αὐτὴν αἰφνίδιον κατερείπεται. Ὤφθη δ' ἄλλο τεῖχος ἀνῳκοδομημένον ἐντὸς, ὃ τὴν ἐπὶ τῷ πεσόντι χαρὰν τοῖς Ῥωμαίοις εἰς ἀθυμίαν μετέβαλεν. Ὁ Τίτος δὲ τοῖς στρατιώταις διαλεχθεὶς, ἐπήγειρεν αὐτῶν τὰ φρονήματα. Καί τις ἀπὸ Συρίας ἀνὴρ, Σαβῖνος τὸ ὄνομα, ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς τῇ λαιᾷ τὸν θυρεὸν ἐπανατεινάμενος, τῇ δεξιᾷ δὲ τὸ ξίφος σπασάμενος, ἐπὶ τὸ B τεῖχος ἐχώρησεν· εἵποντο δὲ αὐτῷ καὶ ἕτεροι ἕνδεκα, τὴν ἀνδρίαν ζηλώσαντες. Οἱ δ' ἐν τῷ τείχει κατηκόντιζόν τε αὐτοὺς, καὶ βέλεσιν ἔβαλλον, καὶ λίθους ὑπερμεγέθεις ἐκύλιον, δι' ὧν ἕνδεκα παρεσύρησαν ἔνιοι. Ὁ δὲ Σαβῖνος οὐ πρότερον ἐπέσχε τὴν ὁρμὴν, ἢ ἀνελθεῖν εἰς τὸ τεῖχος, καὶ τρέψασθαι τοὺς πολεμίους. Ὅτε γοῦν ἐκράτησε τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐσφάλη προσπταίσας πέτρᾳ τινὶ καὶ πρηνὴς ἐν αὐτῇ μετὰ ψόφου τῶν ὅπλων κατέπεσε. Πρὸς γοῦν τὸν ψόφον ἐπιστραφέντες οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ μόνον αὐτὸν ἰδόντες καὶ κείμενον, ἔβαλλον πάντοθεν. Ὁ δ' εἰς γόνυ διαναστὰς ἠμύνετο, ὑπὸ δὲ πλήθους τραυμάτων παρείθη τὴν δεξιὰν, καὶ κατεχώσθη τοῖς βέλεσι. Τῶν δὲ λοιπῶν, τρεῖς μὲν ἤδη πρὸς τοῖς ἄκροις γενομένους, τοῖς λίθοις ἀπέκτειναν· οἱ δ' ὀκτὼ τραυματίαι πρὸς τὸ στρατόπεδον ἐκομίσθησαν. Μετὰ δὲ δύω C ἡμέρας, νυκτὸς τινὲς ἡσυχῇ διὰ τῶν ἐρειπίων εἰς τὴν Ἀντωνίαν προσβαίνουσι, καὶ τοὺς ἐκεῖ φρουροῦντας ἀποσφάξαντες κοιμωμένους, ἐσάλπισαν, καὶ φυγὴ τῶν ἄλλων φρουρῶν ἦν. Τίτος δὲ μετὰ τῶν ἐπιλέκτων ἀνέβη, καὶ τὰ τάγματα εἵπετο. Τῶν Ἰουδαίων δὲ καταπεφευγότων εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ οἱ τοῦ Τίτου εἰσέπιπτον διὰ τῆς διώρυγος, ἣν ὑπὸ τὰ χώματα τῶν Ῥωμαίων ὑπώρυξαν. Συῤῥήγνυται δὲ περὶ τὰς εἰσόδους μάχη καρτερὰ, καὶ τὰ ξίφη σπασάμενοι συνεπλέκοντο· φόνος δὲ ἦν πολὺς ἑκατέρωθεν. Κλινομένης δὲ ἤδη τῆς Ῥωμαϊκῆς παρατάξεως, Ἰουλιανός τις ἑκατοντάρχης, ἄριστος ἀνὴρ, προπηδᾷ, καὶ νικῶντας τοὺς Ἰουδαίους τρέπεται μόνος. Ἔφευγε D δὲ τὸ πλῆθος, καὶ διεσκέδαστο. Καταδιώκων οὖν τοὺς σκεδαννυμένους ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ, κατολισθαίνει κατὰ τοῦ λιθοστρώτου, ἥλους πυκνοὺς ἐν τοῖς ὑποδήμασιν ἔχων, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ στρατιῶται. Καὶ Ἰουδαῖοι περιστάντες αὐτὸν, ἐτίτρωσκον πάντοθεν. Ὁ δὲ καὶ κείμενος ἠμύνετο, μέχρι κατατρωθεὶς ἐνέδωκε, καὶ τοῖς πολεμίοις αὐτοῖς θαυμαζόμενος. Ἰουδαῖοι μὲν οὖν τοὺς Ῥωμαίους ὠσάμενοι, κατακλείουσιν εἰς τὴν Ἀντωνίαν. Ὁ Τίτος δὲ, πολλὰ καὶ διὰ Ἰωσήπου παρακαλέσας τοὺς στασιαστὰς καὶ δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἀμειλίκτους ἑώρα, πάλιν ἐχώρει καὶ ἄκων πρὸς πόλεμον. Καὶ τοὺς ἀρίστους ἐπιλεξάμενος, περὶ ὥραν τῆς νυκτὸς ἐννάτην ταῖς φυλακαῖς ἐπιθέσθαι προσέταξεν· οὐ μὴν κοιμωμέ-

ligere liceret; animantium stercora vetera inquirentes comedebant. Aggere jam a Romanis excitato, cum Antoniæ murus machinis feriretur illo quidem, sed nullis ictibus everteretur, milites aliquot clypeis in humeros rejectis, actaque testudine fundamentis suffossis, quatuor saxa vectibus amoliti sunt. Nox prælium utrinque diremit: eaque murus machinis quassatus subito corruit. Sed alius murus post illum ædificatus, Romanorum lætitiam e prostrato conceptam in mœrorem convertit. Titus autem habita concione militum animos excitavit. Et quidam ex Syria Sabinus, scuto in caput elato, dextraque strictum ensem tenens, mœnibus successit, cujus virtutem xi alii sunt æmulati: propugnatores vero jaculis et telis, saxisque prægrandibus subeuntes propulsantibus, aliquot ex xi dejecti sunt. Sabinus vero non destitit prius, quam muro superato fugasset hostes. Sed cum saxo impegisset, et pronus in eo concidisset, Judæi ad sonitum armorum conversi, cum solum jacentem undique petiverunt. Is vero in genu consurrexit, seque defendit: donec dextera vulnerum multitudine laxata, telis est obrutus. E cæteris, tres qui jam ad summum evaserant, lapidibus occisi: octo vulnerati, in castra sunt relati. Biduo post quidam tacite per ruinas ad Antoniam progrediuntur, et custodibus qui obdormierant cæsis, tuba cecinerunt. Cæteris autem defensoribus fugientibus, Titus cum delecta manu, sequentibus legionibus, ascendit. Judæis ad templum confugientibus, Titi milites per fossam quam hostes subter aggeres excavarant, irruunt: ibique acris pugna strictis gladiis committitur, cadunt utrinque multi. Sed Romana acie jam inclinata, Julianus centurio, vir fortissimus, assilit, ac Judæos victores solus in fugam vertit: quos dum fugientes et palantes persequitur, in solo constrato lapidibus (in calceis enim crebros clavos, ut et cæteri milites. **299** infixos habebat) prolapsus, et a Judæis circumventus, undique convulneratur, sed et jacens se defendit, donec confossus interiit, etiam hostibus admirabilis. Judæi Romanos propulsatos in Antoniam concluserunt. Titus vero seditiosos et per Josephum et per semetipsum cohortatus, ut nulla re molliri vidit, invitus bellum repetiit: delectuque ex optimis habito, sub noctis horam nonam custodes aggredi jussit, qui cum vigilarent, animadversa aggressione, clamoribus cæteros quoque advocarunt. Ac prælium a nona hora noctis usque ad quintam commissum anceps fuit, victoria in neutram partem inclinante: itaque tum diremptum est. Reliqua vero pars Romanorum vii diebus Antoniæ fundamentis eversis, latam ad templum viam munivit. Tum legiones muro primo appropinquantes, aggeres moliri cœperunt, qui magno cum labore erigebantur. Judæi porticum quæ a septentrione et occasu Antoniæ conjungitur, incensam ad cubitos xx interruperunt, suis manibus sacra adita urere aggressi. Romani quoque vicinam porticum

incenderunt : flamma vero ad cubitos xv progressa, Judæi tectum resecuerunt. Seditiosi qui in templo erant, et aperte milites in aggere versantes sunt aggressi, et dolis eos propulsarunt. Sed fame infinita multitudo periit : superstites eæ clades oppresserunt, quæ et dictu sunt horrendæ, et auditu incredibiles, quarum unam recensebo. Mulier quædam trans Jordanem habitans, et genere et opibus haud obscura, Hierosolymis, quo confugerat, obsidionem tolerabat. Ea sibi cibos paratos sæpe ab urbanis latronibus eripi, iniquo animo ferens, iraque et fame percita, puerum lactentem mactatum atque assum, partim voravit, partim in aliud tempus asservavit. Seditiosi vero nidorem odorati, statim adsunt : nisi dei quod pararit, mortem minitantur. Illa pueri reliquias retegit, quibus latrones visis, obstupefacti exhorruerunt, ac trementes recesserunt, vix eo cibo matri concesso. Aggeribus jam perfectis, adducuntur arietes : sed ea erat muri firmitas, ut nihil inde læderetur. Alii fundamenta suffodiebant, sed ne sic quidem est dejectus. **300** Cæteris igitur desperatis, scalas porticibus admoverunt. Id Judæi non anteverterunt, sed cum iis qui ascenderant dimicarunt : neque parva cædes est edita.

A νους εὑρὼν τοὺς φύλακας, ἀλλὰ γνόντες τὴν ἐπίθεσιν συνεπλέκοντο, καὶ πρὸς τὴν βοὴν καὶ οἱ ἄλλοι συνῆεσαν. Ἐξ ἐννάτης δὲ τῆς νυκτὸς ὥρας εἰς πέμπτην τῆς ἡμέρας τοῦ πολέμου συνισταμένου ἀγχώμαλος ἦν ἡ μάχη, μηδένι τῆς νίκης ἐπιβρισάσης, καὶ οὕτως τότε διελύθησαν οἱ μαχόμενοι. Τὸ δὲ λοιπὸν τῆς τῶν Ῥωμαίων δυνάμεως ἡμέραις ἑπτὰ τοὺς τῆς Ἀντωνίας θεμελίους καταστρεψάμενον, πλατεῖαν πρὸς τὸ ἱερὸν ηὐτρέπισαν ἄνοδον. Καὶ πλησιάσαντα τῷ πρώτῳ περιβόλῳ τὰ τάγματα, χωμάτων κατήρχετο· καὶ ταῦτα μὲν ἠγείρετο σὺν μόχθῳ πολλῷ. Οἱ Ἰουδαῖοι δὲ τῆς βορείου καὶ κατὰ δύσιν στοᾶς τὸ συνεχὲς πρὸς τὴν Ἀντωνίαν ἐμπρήσαντες, ἀπέρρηξαν ὅσον πήχεις εἴκοσι, ταῖς ἑαυτῶν χερσὶν ἀρξάμενοι καίειν τὰ ἅγια. Ὑποπιμπρᾶσι δὲ καὶ B Ῥωμαῖοι τὴν πλησίον στοὰν, καὶ μέχρι πεντεκαίδεκα πήχεων προκόψαντος τοῦ πυρὸς, ἀποκόπτουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν ὀροφήν. Οἱ δ' ἀνὰ τὸ ἱερὸν στρασιασταὶ καὶ φανερῶς τοῖς ἐπὶ τῶν χωμάτων ἐπετίθεντο στρατιώταις, καὶ μετὰ δόλων ἠμύνοντο. Ὑπὸ δὲ τοῦ λιμοῦ ἄπειρόν τι πλῆθος ἦσαν οἱ θνήσκοντες. Πάθη δὲ τοῖς περιοῦσιν ἔτι συνέβαινε, καὶ φρικτὰ διηγήσασθαι, καὶ δύσπιστα τοῖς ἀκούουσιν, ὧν ἓν διηγήσομαι. Γυνή τις ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην διὰ γένος καὶ πλοῦτον οὐκ ἄσημος, εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καταφυγοῦσα συνεπολιορκεῖτο. Ταύτης πολλάκις ἑαυτῇ τροφὰς ποριζομένης, οἱ λῃστεύοντες ἐν τῇ πόλει ταύτας διήρπαζον. Ἡ δὲ, πρὸς ταῦτα ἀγανακτοῦσα, θυμῷ τε καὶ λιμῷ στρατηγουμένη, ὃ ἦν αὐτῇ ὑπομάζιον τέκνον καταθύσασα καὶ ὀπτήσασα, τὸ μὲν ἔφαγε, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς δευτέραν ἐτήρει τροφήν· οἱ δὲ στασιασταὶ τῆς κνίσσης προσβαλλούσης αὐτοῖς, παρῆσαν εὐθὺς, καὶ εἰ μὴ δοίη τὸ παρασκευασθὲν, ἀποσφάξειν ἠπείλουν αὐτήν. Ἡ δὲ τὰ τοῦ παιδὸς ἀνεκάλυψε λείψανα· κἀκεῖνοι ἐξέστησάν τε πρὸς τὴν θέαν καὶ ἔφριξαν, καὶ τρέμοντες ὑπεχώρησαν, μόλις ταύτης τέως τῆς τροφῆς παραχωρήσαντες τῇ μητρί. Ἤδη δὲ τῶν χωμάτων τετελεσμένων προσήγοντο οἱ κριοί· ἤνυον δ' οὐδὲν διὰ τὴν τοῦ τείχους στεῤῥότητα. Ἕτεροι δὲ τοὺς θεμελίους ὑπώρυττον, καὶ οὐδ' οὕτως τὸ τεῖχος κατασέσειστο. Ἀπαγνόντες οὖν τῶν ἄλλων, κλίμακας προσέφερον ταῖς στοαῖς. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι κωλῦσαι μὲν οὐκ ἔφθασαν, τοῖς δ' ἀναβᾶσι συμπεσόντες ἐμάχοντο, καὶ ἦν οὐκ ὀλίγος αὐτῶν φόνος.

XXIII. Titus, qui templi reverentiam militibus esse noxæ cerneret, portis jussit admoveri ignem : unde argento liquefacto, quo devinctæ erant, flamma ligna corripuit, atque inde ad porticus evasit. Judæi circumcirca igne conspecto, et animis et corporibus defecerunt. Ac illo die, secutaque nocte ignis grassatus est, sed in partibus : nec enim omnes porticus simul incendere valuerunt. Postridie Titus parte copiarum restinguere incendium jussa, viamque ad portas parare, ut legiones expeditius ascenderent, vi præcipuis ducibus advocatis, de templo deliberavit. Ibi alii censuerunt, belli jure utendum, nec ulli rei parcendum. Alii monuerunt, si Judæi eo conscenso bellarent, comburendum esse : neque jam templum, sed castellum habendum : sin minus, conservandum esse. Titus vero, etsi Judæi eo occupato repugnarent, tamen se loco virorum res inanimatas ulturum esse negavit, aut tantum opus crematurum, cujus vastatio Romanis damno, conservatio ornamento futura esset. Ac Titus in animo habuit, postridie cum omnibus copiis impressione facta templum occupare. Sed Deus jam olim ejus excidium decreverat. Nam cum Titus ex Antonia vidisset templi exterioris custodes,

C ΚΓ'. Ὁ δέ γε Τίτος ὡς ἑώρα τὴν ἐπὶ τῷ ἱερῷ φειδὼ πρὸς βλάβης γινομένην τοῖς στρατιώταις, τὰς πύλας ὑφάπτειν προσέταξε. Προσαχθέντος δ' αὐταῖς τοῦ πυρὸς, τηκόμενος ὁ ἄργυρος ᾧ ἐνεδέδεντο, παρεχώρει τῇ φλογὶ τῶν ξύλων ἐφάπτεσθαι, κἀντεῦθεν ἐπελαμβάνετο τῶν στοῶν. Τοῖς δὲ Ἰουδαίοις ὁρῶσι τὸ πῦρ ἐν κύκλῳ, μετὰ τῶν σωμάτων παρείθησαν αἱ ψυχαί. Ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα τὸ πῦρ ἐπεκράτει, παρὰ μέρος δὲ, οὐχ ὁμοῦ πάντοθεν ἴσχυσαν ὑφάψαι τὰς στοάς. Τῇ δ' ἐπιούσῃ, μέρει τῆς δυνάμεως ὁ Τίτος σβεννύειν τὸ πῦρ κελεύσας, καὶ παρὰ τὰς πύλας ὁδοποιεῖν, εἰς εὐμαρεστέραν τῶν ταγμάτων ἄνοδον, αὐτὸς ἓξ τοὺς κορυφαιοτάτους τῶν ἡγεμόνων προσκαλεσάμενος, περὶ τοῦ ναοῦ ἐβουλεύετο. Τοῖς μὲν D οὖν ἐδόκει, τῷ τοῦ πολέμου κεχρῆσθαι νόμῳ, καὶ μή τινος φείδεσθαι· τινὲς δὲ παρῄνουν, εἰ μὲν πολεμοῖεν ἐπιβάντες αὐτοῦ Ἰουδαῖοι, καταφλέγειν· φρούριον γὰρ καταφλεγήσεσθαι, καὶ οὐκέτι ναόν· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, σώζειν. Ὁ δὲ Τίτος οὐδ' ἂν ἐπιβάντες ἐπ' αὐτοῦ πολεμῶσιν Ἰουδαῖοι ἔφησεν, ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν ταῖς ἀψύχοις ἐπάγειν τὴν ἄμυναν, οὐδὲ καταφλέξειν τηλικοῦτον ἔργον· Ῥωμαίοις γὰρ ἔσεσθαι πρὸς βλάβην φθαρὲν, ὥσπερ καὶ κόσμον

τῆς ἡγεμονίας, εἰ σώζοιτο. Τῷ μὲν οὖν Τίτῳ σχολὴ ἦν τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ μετὰ πάσης ἐμβαλεῖν τῆς δυνάμεως, καὶ τὸν ναὸν περικατασχεῖν. Τοῦ δὲ ἄρα πάλαι ὁ Θεὸς φθορὰν κατεψήφιστο. Οἱ γὰρ στασιασταὶ ἐπιτίθενται τοῖς φύλαξι τοῦ ἔξω ἱεροῦ· οἱ δὲ πλήθει τε τῶν ἐκτρεχόντων καὶ θυμοῖς ἡττώμενοι ἐνεδίδοσαν. Καὶ ὁρῶν ταῦτα Τίτος ἄνωθεν ἐκ τῆς Ἀντωνίας, ἐπαμύνει μετὰ τῶν ἐπιλέκτων ἱππέων. Καὶ Ἰουδαῖοι τὴν ἔφοδον οὐχ ὑπέμειναν, ἀλλ' εἰς τὸ ἔνδον συνεκλείσθησαν ἱερόν. Ὑποχωρήσαντος δὲ Τίτου πρὸς ὀλίγον λωφήσαντες οἱ στασιασταὶ πάλιν Ῥωμαίοις ἐπιτίθενται· καὶ τρεψάμενοι αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, μέχρι τοῦ ναοῦ παρῆλθον. Καί τις τῶν στρατιωτῶν ἐκ τῆς φλεγομένης ὕλης μέρος διαρπάσας, καὶ ὑφ' ἑτέρου ἀνακουφισθεὶς στρατιώτου, ἐνίησι τὸ πῦρ θυρίδι χρυσῇ. Αἰρομένης δὲ τῆς φλογὸς, Ἰουδαίων μὲν ἐγείρεται κραυγὴ, καὶ συνέθεον πρὸς τὴν ἄμυναν. Τίτος δὲ γνοὺς, ἔθει πρὸς τὸν ναὸν κωλύσων τὸ πῦρ, καὶ τῇ φωνῇ καὶ τῇ δεξιᾷ διεσήμαινε τοῖς μαχομένοις τὸ πῦρ σβεννύειν. Οὔτε δὲ βοῶντος ἤκουον, οὔτε τῆς χειρὸς προσεῖχον τοῖς νεύμασι. Τὰ δὲ τάγματα εἰσιόντα καὶ τῷ ναῷ πλησιάζοντα τῶν μὲν τοῦ Τίτου παραγγελμάτων προσεποιοῦντο μηδὲ ἀκούειν, τοῖς πρὸ αὐτῶν δὲ πῦρ ἐνιέναι παρεκελεύοντο· ἀμηχανία δ' ἦν τοῖς στασιασταῖς, ἀπειρηκόσι πρὸς ἄμυναν, καὶ φόνος πανταχοῦ καὶ τροπή. Τίτός γε μὴν ὡς οὔτε τὰς ὁρμὰς τῶν στρατιωτῶν ἐνθουσιώντων, οἷός τε ἦν κατασχεῖν, καὶ τὸ πῦρ ἐπεκράτει, παρελθὼν μετὰ τῶν ἡγεμόνων ἐθεάσατο τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ· τῆς δὲ φλογὸς οὐδέπω διικνουμένης εἴσω, τοὺς δὲ περὶ τὸν ναὸν νεμομένης οἴκους, ἔτι δύνασθαι τὸ ἔργον σωθῆναι οἰόμενος, αὐτός τε παρακαλεῖν ἐπειρᾶτο τοὺς στρατιώτας τὸ πῦρ σβεννύειν, καί τινα τῶν περὶ αὐτὸν ξύλοις παίοντα τοὺς ἀπειθοῦντας ἐκέλευσεν εἴργειν. Οἱ δὲ νικώμενοι τῷ θυμῷ, καὶ τῷ πρὸς Ἰουδαίους μίσει, οὔτε τῇ πρὸς Τίτον αἰδοῖ ἀνεκόπτοντο οὔτε φόβῳ τῷ τοῦ κωλύοντος. Τοὺς δὲ πολλοὺς καὶ ἐλπὶς παρέθηγεν ἁρπαγῆς, μεστὰ χρημάτων εἶναι τὰ ἔνδον δοξάζοντας. Ἔφθη δέ τις καὶ εἰς τοὺς στροφέας τῆς πύλης πῦρ ἐμβαλὼν, καὶ φλογὸς ἔνδοθεν ἐκφανείσης ἐξάπινα, οἵ τε ἡγεμόνες ἀνεχώρουν καὶ ὁ Τίτος αὐτὸς, καὶ τοὺς ὑφάπτοντας οὐδεὶς ἔτι ἐκώλυεν. Ὁ μὲν οὖν ναὸς οὕτως τὸ πῦρ ἐδέξατο, τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων ἐναγῶς καθαρτήριον, ἢ τῶν τελούντων αὐτὰ κολαστήριον. Θαυμάσειε δ' ἄν τις ὅτι καὶ μὴν ὁ αὐτὸς καὶ ἡμέρα συνέπεσε τῷ ἐμπρησμῷ τοῦ ναοῦ, καθ' ἣν καὶ ὁ πρότερος ὑπὸ Βαβυλωνίων κατεφλέγη ναός. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης οἰκοδομῆς ἣν Σολομῶν ἐποιήσατο μέχρι τῆς ἱστορουμένης νῦν καθαιρέσεως, ἣ γέγονεν ἔτει δευτέρῳ τῆς Οὐεσπασιανοῦ μοναρχίας, ἔτη γίνεται χίλια καὶ ἑκατὸν τριάκοντα, καὶ μῆνες ἑπτὰ ἡμέραι τε πεντεκαίδεκα· ἀπὸ δὲ τῆς ὑστέρου, ἥτις ἔτει δευτέρῳ τῆς Κύρου βασιλείας ἤρξατο γίνεσθαι μέχρι τῆς τελευταίας ἁλώσεως, ἔτη ἑξακόσια καὶ τριάκοντα καὶ ἐννέα καὶ ἡμέραι πέντε καὶ τεσσαράκοντα.

A multitudini et furori excurrentium Judæorum cessisse, cum delectis equitibus opem illis tulit: cujus impetu Judæi reformidato, se in templo interiori concluserunt. Regresso Tito, seditiosi cum paulisper quievissent, denuo Romanos invaserunt: quibus Romani pulsis, usque ad templum penetrarunt, et miles quidam torre correpto, atque ab alio sublevatus ignem per fenestram auream injicit. Excitata flamma, Judæi exclamantes ad defensionem concurrunt. Quo Titus cognito, ad templum ignis prohibendi causa et ipse approperans, pugnantibus et voce et manu significat, ut incendium restinguant. Sed illi nec vocem ejus exaudiverunt, nec manus signum observarunt. Legiones quoque ingressæ, **301** cum templo appropinquarent, Titi mandata se audire dissimulabant: B et eos qui præcedebant hortabantur, ut ignem injicerent. Itaque seditiosi propulsando hoste fatigati, consilii inopes, passim fugiebant, et cædebantur. Titus vero cum impetum militum furore quodam irruentium reprimere non posset, atque incendium augeretur, cum ducibus Dei sanctuarium, et quidquid in eo fuit, spectavit: et quia flamma nondum introrsum penetrasset, sed ædes quæ in templi circuitu sunt, depascebat, opus illud adhuc conservari posse ratus, operam dedit, ut milites ad restinguendum incendium exhortaretur, et quemdam fuste contumaces coercere jussit. At illi iracundia et odio Judæorum victi, nec verecundia Titi, nec ejus qui prohibebat metu desistebant. Multos etiam rapinæ spes incitabat, interiora C pecuniis referta esse existimantes. Ac jam quidam portæ cardinibus ignem injecerat: unde cum subito flamma emicuisset, et duces et Titus ipse recesserunt. Neque quoque amplius eos qui ignem injiciebant prohibente, flamma templum corripuit, sive nefariorum sacrorum lustratio, sive sacerdotum pœna. In quo illud mirari possis, quod conflagratio in eumdem et mensem et diem incidit, quo prius templum a Babyloniis exustum fuerat. A prima Salomonis substructione usque ad vastationem, quæ secundo monarchiæ Vespasiani anno accidit, intercesserunt anni MCXXX, menses VII, dies XV. A posteriore, quæ anno II Cyri cœpit, usque ad extremum excidium, anni DCXXXIX, dies XLV.

ΚΔ'. Καιομένου δὲ τοῦ ναοῦ, τῶν μὲν προσπιπτόντων ἦν ἁρπαγὴ, τῶν δὲ καταλαμβανομένων σφαγή. Οὐδαμοῦ δὲ ἡ γῆ ἐκ τῶν νεκρῶν διεφαίνετο, ἀλλὰ σωροῖς οἱ στρατιῶται σωμάτων ἐπεμβαίνοντες ἐπὶ τοὺς φεύγοντας ἔθεον. Τὸ μὲν οὖν λῃστρικὸν πλῆθος ὠσάμενοι τοὺς Ῥωμαίους διεξέπεσον εἰς τὴν πόλιν· τοῦ δημοτικοῦ δὲ τὸ περιλειφθὲν εἰς τὴν ἔξω στοὰν κατέφυγε. Τῶν δ' ἱερέων

D XXIV. Templo ardente, obvia quæque rapta sunt, et qui deprehendi potuerunt occisi, neque usquam solum præ cadaveribus videri potuit; sed milites per acervos cæsorum, fugientes persequebantur. Latronum vero multitudo perruptis Romanorum agminibus in urbem evasit, reliquiæ popularis turbæ in exteriorem porticum confugerunt. Ex sacerdotibus aliquot murum VIII cubitos latum

conscenderunt, duo insignes in ignem insilierunt, et una cum templo conflagrarunt. Tum Romani vicinis ædificiis frustra parci existimantes, ipso templo ardente, omnibus **302** ignem injecerunt: qui etiam gazophylacia comprehendit, in quibus infinita pecuniæ multitudo reposita fuit, infinitæ pretiosæ vestes, et alia ornamenta. Ibi enim omnis Judæorum opulentia in unum veluti cumulum congesta erat, tanquam in tutum ærarium. Ibi etiam infinita multitudo plebis periit, pseudoprophetæ seducta concionibus, qui prædicarat, jubere Deum eos in templum ascendere, signa salutis accepturos. Subornabantur autem multi tales a tyrannis, ut populus minus transfugeret: per quos deceptus, evidentibus portentis tanquam attonitus non movebatur, quorum multa acciderunt. Nam supra urbem astrum stetit gladio simile, cometa per annum apparuit, et aliquando lux ante bellum noctu aram tam clara per dimidiam horam circumfulsit, ut dies esse videretur. Bos ad sacrificium adducta, agnum peperit. Porta orientalis ærea, itaque robusta, ut a viris viginti vix clauderetur atque aperiretur, cum vectes et pessulos profundissimos haberet, noctu ultro patuit: quæ securitatem templi sublatam esse declarabat, et facilem in id hostium ingressum. Alio tempore visum est ante occasum solis spectrum mirabile, currus in sublimi omnem regionem peragrantes, et phalanges armatæ huc atque illuc in nubibus saltantes. In festo Pentecostes sacerdotes interius ingressi templum, motum et sonitum senserunt. Deinde vocem audiverunt, dicentem: *Migremus hinc*. Quadriennio ante bellum in Tabernaculorum festo Jesus quidam homo rusticus, ad festivitatem profectus, exclamavit: *Vox ab oriente, vox ab occidente, vox a quatuor ventis, vox super Hierosolyma et templum, vox super sponsos et sponsas, vox super omnem populum*. Hæc vociferans, noctu atque interdiu circuibat urbem: et quanquam ob voces mali ominis verberaretur, tamen eamdem perpetuo cantilenam canebat. Adductus ad Romanum provinciæ præsidem, et flagris cæsus, neque supplicavit, neque lacrymavit: sed voce lugubriter inflexa, ad singulas plagas: *Væ, Væ, Hierosolymis*, clamavit, donec Albinus (is enim tum Judææ procurator erat) hominem absolvit, insanire ratus. **303** Ille vero ab eo tempore usque ad bellum: *Væ, Væ, Hierosolymis*, lamentabatur: sed in festivitatibus præcipue triste illud augurium proclamabat, idque fecit annos septem, et quinque menses: donec in obsidione in mœnibus obambulans, rursus: *Væ, væ urbi et templo et populo*, contenta voce clamavit. Et ut postremo adjecit, *Væ etiam mihi*, lapide ex balista excusso ictus occubuit.

A τινες ἐπὶ τὸν τοῖχον ἀναχωρήσαντες, ὄντα τὸ εὖρος ὀκτάπηχυν, ἔμενον. Δύω γε μὴν τῶν ἐπισήμων ῥίψαντες ἑαυτοὺς εἰς τὸ πῦρ, συγκατεφλέγησαν τῷ ναῷ. Ῥωμαῖοι δὲ ματαίαν τὴν ἐπὶ τοῖς πέριξ τοῦ ναοῦ φειδὼ κρίναντες, ἤδη αὐτοῦ φλεγομένου, πᾶσιν ἐπῆγον τὸ πῦρ· τὸ δὲ καὶ τῶν γαζοφυλακίων ἐπιλαμβάνεται, ἐν οἷς ἄπειρον μὲν τὸ πλῆθος τεθησαύριστο χρημάτων, ἄπειροι δ' ἐσθῆτες πολυτελεῖς, καὶ ἄλλα κειμήλια. Ἅπας γὰρ ὁ Ἰουδαίων πλοῦτος πανταχόθεν ἐκεῖ σεσώρευται, τῶν κεκτημένων ἀποτιθεμένων ταῦτα ὡς ἐπ' ἀσφαλοῦς ταμιείου. Ἄπειρον δέ τι πλῆθος διεφθάρη δημοτικὸν, οἷς αἴτιος ἀπωλείας ἐγένετό τις ψευδοπροφήτης, κηρύξας τοῖς ἐν τῇ πόλει, ὡς ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἀναβῆναι κελεύει, δεξομένους τὰ σημεῖα τῆς σωτηρίας. Πολλοὶ B δὲ τοιοῦτοι παρὰ τῶν τυράννων ταῦτα λέγειν καθίεντο, ἵν' ἧττον αὐτομολοῖεν· δι' ὧν ὁ δείλαιος ὄχλος παραδουκολούμενος, τοῖς ἐναργέσι σημείοις ὡς ἐμβρόντητοι οὐκ ἐπίστευον. Πολλὰ δὲ σημεῖα γεγόνασιν· ἔστη μὲν ὑπὲρ τὴν πόλιν ἄστρον, ῥομφαίᾳ παραπλήσιον, καὶ κομήτης φανεὶς παρετάθη ἐπ' ἐνιαυτόν. Καὶ φῶς πρὸ τοῦ πολέμου ποτὲ τὸν ναὸν καὶ τὸν βωμὸν περιέλαμψεν, ὡς δοκεῖν ἡμέραν εἶναι λαμπρὰν, παραμεῖναν ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν. Καὶ βοῦς εἰς θυσίαν ἀναχθεῖσα, ἔτεκεν ἄρνα. Ἡ δὲ ἀνατολικὴ πύλη τοῦ ἐνδοτέρου ναοῦ, χαλκῆ οὖσα καὶ στιβαρὰ, ὡς μόλις ὑπὸ ἀνδρῶν εἴκοσιν ἀνοίγνυσθαί τε καὶ κλείεσθαι, καὶ μοχλοὺς καὶ καταπῆγας ἔχουσα βαθυτάτους, ὤφθη νύκτωρ αὐτομάτως ἠνεῳγμένη. Ἐδήλου δὲ, λυομένην τὴν τοῦ ναοῦ ἀσφάλειαν, καὶ C τοῖς πολεμίοις ἐσομένην τὴν εἴσοδον εὐμαρῆ· καὶ φάσμα τι δαιμόνιον ἄλλοτε ὤφθη πρὸ ἡλίου δυσμῶν, ἅρματα κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν διιόντα μετέωρα, καὶ φάλαγγες ἔνοπλοι διάττουσαι τῶν νεφῶν. Κατὰ δὲ τὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτὴν εἰς τὸ ἔνδον ἱερὸν οἱ ἱερεῖς παρελθόντες, κινήσεως ᾔσθοντο, καὶ κτύπου· εἶτα φωνῆς ἤκουσαν λεγούσης, *Μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν*. Πρὸ δὲ τεσσάρων ἐνιαυτῶν τοῦ πολέμου, ἐν τῇ τῆς Σκηνοπηγίας ἑορτῇ Ἰησοῦς τις ἀγροῖκος ἀνὴρ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, βοᾷν ἤρξατο· *Φωνὴ ἀπὸ ἀνατολῆς, φωνὴ ἀπὸ δύσεως, φωνὴ ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναὸν, φωνὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, φωνὴ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν*. Καὶ περιῄει D τὴν πόλιν, ταῦτα κεκραγὼς μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ· παιόμενος δὲ διὰ τὸ κακόφημον, ὁ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὰς αὐτὰς ἐβόα φωνάς. Ἀναχθεὶς δὲ καὶ πρὸς τὸν τῆς χώρας ἐπιτροπεύοντα τότε Ῥωμαῖον, καὶ καταξανθεὶς μάστιξιν, οὔθ' ἱκέτευεν, οὔτ' ἐδάκρυσεν, ἀλλὰ τὴν φωνὴν ὀλοφυρτικῶς παρακλίνων, πρὸς ἑκάστην πληγὴν, *Αἶ, αἶ, Ἱεροσολύμοις*, ἐβόα· μέχρι καταγνοὺς μανίαν αὐτοῦ ὁ Ἀλβῖνος (οὗτος γὰρ ἐπετρόπευε τότε) ἀπέλυσεν αὐτόν. Ὁ δ' ἔκτοτε μέχρι τοῦ πολέμου, *Αἶ, αἶ, Ἱεροσολύμοις*, ἐβόα καὶ ἐθρήνει. Ἐν δὲ ταῖς ἑορταῖς μάλιστα τὴν σκυθρωπὴν ἐκεκράγει κληδόνα, καὶ τοῦτ' ἐποίει ἐπὶ ἔτη ἑπτὰ καὶ μῆνας πέντε, μέχρις οὗ κατὰ τὴν πολιορκίαν περιιὼν ἐπὶ τοῦ τείχους, *Αἶ, αἶ πάλιν τῇ πόλει, καὶ τῷ ναῷ, καὶ τῷ λαῷ*, διαπρυσίως ἐβόα. Ὡς δὲ τελευταῖον προσέθηκεν, *Αἶ, αἶ κἀμοὶ*, λίθος ἐκ τοῦ πετροβόλου πλήξας αὐτὸν ἔκτεινε.

XXV. Romani, cum seditiosis in urbem compul-

ΚΕ'. Ῥωμαῖοι δὲ τῶν μὲν στασιαστῶν καταπε-

φευγόντων εἰς τὴν πόλιν, καιομένου δὲ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν πέριξ ἁπάντων, κομίσαντες τὰς σημαίας εἰς τὸ ἱερὸν, μετὰ μεγίστων εὐφημιῶν τὸν Τῖτον ἀπέφηναν αὐτοκράτορα. Οὕτω δὲ ταῖς ἁρπαγαῖς οἱ στρατιῶται πάντες ἐχρηματίσαντο, ὥστε κατὰ τὴν Συρίαν πρὸς ἥμισυ τῆς πάλαι τιμῆς τὸν σταθμὸν τοῦ χρυσίου πιπράσκεσθαι. Οἱ δὲ ἀνὰ τὸν τοῖχον τοῦ ναοῦ, ὡς εἴρηται, ἀνελθόντες ἱερεῖς, ἐπὶ πέντε ἡμέραις προσκαρτερήσαντες καὶ λιμώξαντες, κατέβησαν, ἱκετεύοντες τυχεῖν σωτηρίας. Ὁ δὲ Τῖτος καὶ τὸν τῆς συγγνώμης καιρὸν παρελθεῖν ἔφησε καὶ τοῦ ναοῦ οἰχομένου καὶ τοὺς ἱερεῖς συναπολέσθαι αὐτῷ δεῖν εἰπὼν, κολασθῆναι τοὺς ἄνδρας ἐκέλευσεν. Οἱ δὲ περὶ τοὺς τυράννους διαδράναι μὴ ἰσχύοντες, προσκαλοῦνται τὸν Τῖτον εἰς λόγους. Καὶ ὃς ἧκε, καὶ τὴν ἀπόνοιαν αὐτοῖς ἐξωνείδιζε, καὶ ῥίψασι τὰ ὅπλα καὶ παραδοῦσι τὰ σώματα χαρίζεσθαι τὴν ζωὴν ἐπηγγέλλετο. Καὶ οἱ λῃσταὶ δεξιὰν μὲν μὴ δύνασθαι παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἔφησαν, ὀμομωκότες μηδέποτε τοῦτο ποιήσειν· ἔξοδον δὲ ᾐτοῦντο, μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων, καταλείψειν τὴν πόλιν αὐτῷ. Ἠγανάκτησε πρὸς ταῦτα ὁ Τῖτος, καὶ μήτε αὐτομολεῖν ἔτι τινὰ σφῶν ἐκέλευσε μήτε δεξιᾶς ἐλπίζειν τυχεῖν (φείσεσθαι γὰρ οὐδενὸς), μάχεσθαι δὲ καὶ σώζειν ὡς δύναιντο ἑαυτούς. Τοῖς δὲ στρατιώταις ἐμπιπρᾶν τὴν πόλιν καὶ διαρπάζειν ἐκέλευσεν· οἱ δὲ τὸ πῦρ ἐνίεσαν πανταχοῦ. Οἱ στασιασταὶ δὲ ἐπὶ τὴν βασιλικὴν οἰκίαν ὁρμήσαντες, εἰς ἣν δι' ὀχυρότητα πολλοὶ τὰς κτήσεις ἀπέθεντο, τούς τε Ῥωμαίους ἀπ' αὐτῆς τρέπονται· καὶ τὸ συνηθροισμένον αὐτόθι τοῦ δήμου πᾶν φονεύσαντες, εἰς ὀκτακισχιλίους καὶ τετρακοσίους ἀριθμουμένους, τὰ χρήματα διήρπασαν. Τῇ δ' ἑξῆς Ῥωμαῖοι, τρεψάμενοι τοὺς λῃστὰς ἐκ τῆς κάτω πόλεως, τὰ μέχρι τοῦ Σιλωὰμ πάντα ἐνέπρησαν. Καιομένην δὲ τὴν πόλιν ὁρῶντες οἱ στασιασταὶ, ἱλαροῖς τοῖς προσώποις εὔθυμοι τὴν τελευτὴν προσδέχεσθαι ἔλεγον. Οὔτε δὲ παραδοῦναι ἑαυτοὺς ὑπέμενον, οὔτε πολεμεῖν Ῥωμαίοις οἷοί τε ἦσαν· σκιδνάμενοι δὲ κατὰ τὰ ἔμπροσθεν τῆς πόλεως, εἴ τινας αὐτομολεῖν ἐθέλοντας εὕρισκον, ἀπέσφαττον· καὶ οὐδεὶς ἐν τῇ πόλει τόπος γεγύμνωτο, ἀλλ' ἅπας ἢ λιμοῦ νεκρὸν εἶχεν, ἢ στάσεως. Ἔθαλπε δὲ τούς τε τυράννους καὶ τὸ σὺν αὐτοῖς λῃστρικὸν ἐλπὶς ἐσχάτη τῶν ὑπονόμων, εἰς οὓς εἰ καταφύγοιεν, οὐ προσεδόκων ἐρευνηθήσεσθαι. Ἀναζευξάντων δὲ τῶν Ῥωμαίων, ἐθάρρουν προελθεῖν τε καὶ ἀποδράναι. Τὸ δὲ ἦν ἄρα ὄνειρος· οὔτε γὰρ τὸν Θεὸν, οὔτε Ῥωμαίους λήσειν ἔμελλον. Ἦν δὲ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐν ταῖς ἁρπαγαῖς πόλεμος αὐτοῖς. Καῖσαρ δὲ, ὡς ἀμήχανον ἦν τὴν ἄνω πόλιν ἑλεῖν χωμάτων ἄτε, οὖσαν περίκρημνον, διανέμει τοῖς ἔργοις τὴν δύναμιν.

sis, templum, et quæ circum templum erant, arderent omnia, signis in templum illatis, Titum cum faustissimis acclamationibus imperatorem designarunt. Milites tantum ex rapinis pecuniæ coacervarunt, ut in Syria pondus auri dimidio minoris quam olim venderetur. Sacerdotes, qui, ut dictum est, murum templi conscenderant, cum quinque dies ibi exegissent, fame confecti descenderunt: utque sibi parceretur, supplicarunt. Quibus Titus respondit: Veniæ tempore jam præterito, sacerdotibus cum templo pereundum esse, et homines suppliciis affici jussit. Tyranni qui effugere non poterant, Titum ad colloquium evocant: qui cum venisset, eisque vecordiam objecisset, vita se illos donaturum promisit, si abjectis armis se dederent. Latrones vero se dextram ab eo accipere posse negarunt, jurasse enim se id nunquam facturos: sed petiverunt, ut cum uxoribus et liberis urbe excedere liceret. Quamobrem Titus iratus, edixit, ne quis eorum amplius transfugeret, aut spem dextræ haberet, se enim parsurum esse nemini: pugnarent igitur, ac saluti suæ pro viribus consulerent. Milites urbem incendere ac diripere jussit: qui cum incendia ubique spargerent, latrones ad regiam decurrerunt, in quam ob loci munitionem multi suas opes contulerant: ac Romanis inde pulsis, et cœtu plebis ibi congregatæ ad VIII millia et CCCC omni interfecto, pecuniam diripuerunt. Postridie Romani latronibus ex inferiore urbe profligatis, usque ad Siloam omnia incenderunt. Seditiosi cum ardere urbem viderent, hilari vultu se alacres obituros dixerunt, cum se neque Romanis dedere vellent, neque repugnare 304 possent: sed ante urbem dispersi, quos transfugere volentes deprehendebant, jugulabant: neque ullus urbis erat locus, qui non fame aut seditione peremptos haberet. Tyrannos una spes reliqua subterraneorum meatuum fovebat: quo si confugissent, se non indagatum iri stulta opinione putabant. Nam cum Romani castra moverent, progredi atque aufugere ausi, neque Deum neque Romanos latere poterant, et inter se de rapinis bellum gerebant. Cæsar vero cum urbs superior in præcipiti sita loco, sine aggeribus capi non posset, copiis opus distribuit.

ΚϚ'. Κατὰ ταύτας οὖν τὰς ἡμέρας οἱ τῶν Ἰδουμαίων ἡγεμόνες πέμψαντες ἄνδρας πέντε πρὸς Τῖτον, ἱκέτευον δοῦναι αὐτοῖς δεξιάν. Ὁ δὲ καὶ τοὺς τυράννους ἐνδώσειν ἐλπίσας ἀποσπασθέντων τῶν Ἰδουμαίων, κατανεύει τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς. Καὶ ὁ Σίμων, γνοὺς τὴν γνώμην αὐτῶν, τοὺς μὲν πέντε τοὺς ἐντυχόντας τῷ Τίτῳ αὐτίκα ἀναιρεῖ, τοὺς δ' ἡγεμόνας συλλαβὼν εἴργνυσιν· Ἰδουμαίους δὲ οὐκ ἀφυλάκτους εἶχε, καὶ τὸ τεῖχος φρουραῖς ἐπιμελεστέραις διελάμβανε, διὰ τοὺς αὐτομολοῦντας. Πολ-

XXVI. Iis diebus Idumæorum principes V legatis ad Titum missis, supplices pacem petierunt: qui etiam tyrannos, Idumæis avulsis, pertinaciam abjecturos sperans, incolumitatem illis promisit. At Simon eorum consilio cognito, V legatos statim occidit, duces in carcerem compingit, Idumæos observari jubet, et mœnia presidiis accuratioribus munit, propter transfugas. Sed quamvis multi occiderentur, plures erant qui diffugerent, atque a Romanis ob cædium satietatem et lucri spem sus-

ciperentur. Nam solis plebeiis retentis, cæteros cum uxoribus et liberis minimo vendebant, ob mancipiorum multitudinem, et emptorum paucitatem. Eorum qui venditi sunt, multitudo infinita fuit, e plebeiis ultra XL millia sunt conservati. Quidam sacerdos nomine Jesu, pacta incolumitate, duo candelabra tradidit, mensam, crateres et phialas, ex solido auro omnia, nec non aulæa, pontificias vestes, et multa alia vasa. Sacri thesauri custos Phinees comprehensus, tunicas et cingula pontificia, ac plures alias res pretiosas demonstravit. Aggeribus jam confectis, Romani machinas ad muros adduxerunt. At seditiosi partim in arcem recedebant, partim in subterraneis meatibus se abdebant, multi propugnabant. Sed muri parte abrupta, etiam tyrannis metus incessit, ut fugæ consilia agitarent. Cum enim eos quorum fideli opera pridem usi fuerant, non haberent (nam dispersi erant) et hostes in propinquo esse nuntiarentur: in faciem prolapsi, vecordiam suam deplorarunt, atque ultro e turribus descenderunt, **305**
e quibus vi nunquam, sed sola fame depelli potuissent: et in vallem Siloam confugerunt, deinde meatus subierunt. Romani mœnibus citra sanguinem potiti, deprehensos trucidabant, atque ædes incendebant: sed ante vesperam desierunt. Postridie Titus urbem ingressus, et munitiones ac turres admiratus: *Deo*, inquit, *juvante bellum gessimus; Deus fuit, qui Judæos munitionibus istis expulerit.* Cum autem urbem alibi deleret, et mœnia everteret: eas turres fortunæ suæ monimentum reliquit, qua adjutrice iis potitus esset, quæ expugnari non possent. Totius belli tempore virorum capta sunt ad nonaginta septem millia, totius obsidionis tempore undecies centena hominum millia perierunt: quorum major pars ejusdem gentis, sed non ejusdem nationis fuit. Nam e tota provincia ad festum Azymorum congressos, bellum subito oppresserat, et viris plenam urbem circumvallarat. Romani cum ex manifestis alios sustulissent, alios cepissent, in cavernis delitescentes indagabant, perruptoque solo obvios quosque trucidarunt. Sed et ibi cadaverum ultra duo millia sunt reperta: ac subeuntibus teter occurrit fœtor, ut multi recederent, sed alii præ avaritia intrabant, mortuorum cumulos calcantes. Nam in iis cavernis multa ornamenta reperiebantur: multi etiam educebantur et dimittebantur, quos tyranni captivos tenuerant. Ex iis patriæ pestibus, Joannes cum fratribus in cavernis esuriens, pacem a Romanis supplex petiit. Simon postea comprehensus est, Tito Cæsareæ Philippi degente. Nam cum Hierosolyma obsiderentur, atque urbem Romani intrassent, in superiore ejus parte degens Simon, assumptis amicorum intimis, unaque lapicidis et ferramentis idoneis, in quamdam cavernam se demisit, et vetere fossa perambulata, terram excavavit, ut cuniculis longe promotis tuto loco emergerent. Sed paulum progressis metallicis, commeatu destitutus, candida

A λῶν δὲ φονευομένων, πλείους ἦσαν οἱ διαφεύγοντες. Ἐδέχοντο δὲ οἱ Ῥωμαῖοι πάντας κόρῳ τοῦ κτείνειν καὶ κέρδους ἐλπίδι. Τοὺς γὰρ δημοτικοὺς ἐῶντες μόνους, τοὺς ἄλλους ἐπώλουν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἐλαχίστης τιμῆς ἕκαστον, διὰ πλῆθος τῶν πωλουμένων, καὶ ὀλιγότητα τῶν ὠνουμένων. Τῶν μὲν ἀπεμποληθέντων ἄπειρόν τι πλῆθος ἦν· οἱ δημοτικοὶ δὲ διεσώθησαν ὑπὲρ τετρακισμυρίους. Τῶν ἱερέων δέ τις ὄνομα Ἰησοῦς, λαβὼν περὶ σωτηρίας ὅρκον ὥστε τινα παραδοῦναι τῶν κειμηλίων, ἔξεισι, καὶ παραδίδωσι λυχνίας δύο, τράπεζάν τε καὶ κρατῆρας, καὶ φιάλας, πάντα ὁλόχρυσα, καὶ τὰ καταπετάσματα, καὶ τὰ τῶν ἀρχιερέων ἐνδύματα, καὶ πολλὰ τῶν σκευῶν ἕτερα. Ὁ δέ γε γαζοφύλαξ τοῦ ἱεροῦ Φινεὲς συλληφθεὶς, τούς τε χιτῶνας, καὶ
B τὰς ζώνας τῶν ἀρχιερέων ὑπέδειξε, καὶ τῶν ἄλλων κειμηλίων πολλά. Συντετελεσμένων δὲ ἤδη τῶν χωμάτων, προσῆγον οἱ Ῥωμαῖοι τῷ τείχει τὰς μηχανάς. Τῶν δὲ στασιαστῶν οἱ μὲν ἀνεχώρουν εἰς τὴν ἄκραν, οἱ δ' ἐγκατεδύοντο τοῖς ὑπονόμοις, πολλοὶ δὲ καὶ ἠμύνοντο. Ὡς δὲ περιεῤῥάγη μέρος τοῦ τείχους, δέος καὶ τοῖς τυράννοις ἐμπίπτει, καὶ μετέωροι πρὸς φυγὴν ἦσαν. Ἐπεὶ δὲ τοὺς μὲν πάλαι πιστοὺς οὐκ εἶχον (ἐσκεδάσθησαν γάρ), οἱ δὲ πολέμιοι πλησίον εἶναι ἠγγέλλοντο, ἐπὶ στόμα πεσόντες ἀνῴμωξαν τὴν ἑαυτῶν φρενοβλάβειαν, κἀκ τῶν πύργων ἑκόντες κατέβησαν, ἀφ' ὧν βίᾳ μὲν οὐδέποτε ἁλῶναι ἠδύναντο, λιμῷ δὲ μόνῳ, καὶ εἰς τὴν Σιλωὰμ φάραγγα καταφεύγουσιν, εἶτα κατέδυσαν εἰς τοὺς
C ὑπονόμους. Ῥωμαῖοι δὲ τῶν τειχῶν κρατήσαντες ἀναιμωτὶ, τοὺς καταλαμβανομένους ἐφόνευον, καὶ τὰς οἰκίας ὑφῆπτον. Ἐπαύσαντο δὲ πρὸς ἑσπέραν· τῇ δ' ἐπιούσῃ παρελθὼν ὁ Τίτος εἴσω, τῆς τε ὀχυρότητος τὴν πόλιν καὶ τῶν πύργων ἐθαύμασε, καὶ *Σὺν Θεῷ ἐπολεμήσαμεν*, ἔφη, *καὶ Θεὸς ἦν ὁ τῶνδε τῶν ἐρυμάτων Ἰουδαίους καθελών.* Τὴν ἄλλην τε πόλιν ἀφανίζων, καὶ τὰ τείχη κατασκάπτων, τούτους τοὺς πύργους κατέλιπε μνημεῖον εἶναι τῆς αὐτοῦ τύχης, ᾗ συστρατιώτιδι χρησάμενος, ἐκράτησε τῶν ἁλῶναι μὴ δυναμένων. Τῶν μὲν οὖν αἰχμαλώτων πάντων, οἳ δ' ὅλου τοῦ πολέμου ἐλήφθησαν, ὁ ἀριθμὸς εἰς ἐννέα μυριάδας καὶ ἑπτακισχιλίους συνήχθη· τῶν δὲ ἀπολλυμένων κατὰ πᾶσαν τὴν πολιορκίαν, μυριάδας ἑκατὸν καὶ δέκα. Τούτων
D τὸ πλέον ὁμόφυλον μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπιχώριον· ἀπὸ γὰρ τῆς χώρας ὅλης ἐπὶ τὴν τῶν Ἀζύμων ἑορτὴν συνεληλυθότες, ἐξαπίνης τῷ πολέμῳ περιεσχέθησαν, καὶ μεστὴν ὁ πόλεμος τὴν πόλιν ἀνδρῶν ἐκυκλώσατο. Ἐπεὶ δὲ τῶν φανερῶν οὓς μὲν ἀνεῖλον, οὓς δ' ᾐχμαλώτισαν Ῥωμαῖοι, τοὺς ἐν τοῖς ὑπονόμοις ἀνηρεύνων, καὶ ἀναῤῥηγνύντες τὸ ἔδαφος, ὅσοις ἐνετύγχανον, ἔκτεινον. Εὑρέθησαν δὲ κἀκεῖ νεκροὶ, δισχιλίων ἐπέκεινα· δεινὴ δὲ ὑπήντα τοῖς ἐπικύπτουσι τῶν σωμάτων ὀδμὴ, ὡς πολλοὺς εὐθέως ἀναχωρεῖν· ἄλλοι δ' ὑπὸ πλεονεξίας εἰσεδύοντο, σωρείαις ἐμπατοῦντες νεκρῶν. Εὕρισκον γὰρ πολλὰ τῶν κειμηλίων ἐν ταῖς διώρυξιν. Ἀνήγοντο δὲ καὶ πολλοὶ ὑπὸ τῶν τυράννων κατεχόμενοι δεσμῶται, καὶ ἀπελύοντο. Τούτων δὲ τῶν ἀλαστόρων ὁ μὲν Ἰωάννης ἐν τοῖς

ὑπονόμοις μετὰ τῶν ἀδελφῶν λιμώττων, δεξιὰν παρὰ Ῥωμαίων λαβεῖν ἱκέτευε. Σίμων δὲ μετέπειτα συνελήφθη, τοῦ Τίτου διάγοντος εἰς τὴν Φιλίππου λεγομένην Καισάρειαν. Πολιορκουμένων γὰρ Ἱεροσολύμων, ἐπὶ τῆς ἄνω πόλεως ὤν, τῶν Ῥωμαίων ἐντὸς γενομένων τῆς πόλεως, ὁ Σίμων τοὺς πιστοτάτους παραλαβὼν τῶν φίλων, καὶ σὺν αὐτοῖς λιθοτόμους, καὶ τὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν ἐπιτήδειον τούτοις σίδηρον, εἴς τινα τῶν ὑπονόμων σὺν ἐκείνοις καθίησιν ἑαυτὸν, καὶ τὸ παλαιὸν ὄρυγμα διελθὼν, τὴν γῆν ὑπενόμευεν, ἵνα ποῤῥωτέρω προελθόντες ἐν ἀσφαλείᾳ ποιήσωνται τὴν ἀνάδυσιν. Ὀλίγον μέντοι τῶν μεταλλευόντων προχωρησάντων, ἡ τροφὴ αὐτοὺς ἐπιλέλοιπε. Τότε δὴ λευκοὺς ἐνδύεται χιτωνίσκους, καὶ χλαμύδα πορφυρᾶν ἐμπερονησάμενος, ἀνέδυ τῆς γῆς κατ' ἐκεῖνον τὸν τόπον, ἐν ᾧ πρόσθεν τὸ ἱερὸν ἦν. Πρῶτον μὲν οὖν θάμβος τοῖς ἰδοῦσι προσέπεσεν, εἶτα δ' ἐγγυτέρω προσιόντες, ὅστις εἴη ἠρώτων. Σίμων δὲ καλεῖν τὸν ἄρχοντα σφῶν προσέταττε, καὶ ἧκε κληθεὶς Τερέντιος Ῥοῦφος, ὃς ἄρχων τῆς στρατιᾶς κατελέλειπτο· ᾧ γνωρίσας ὅστις ἦν ὁ Σίμων, συνελήφθη, καὶ δεθεὶς ἐφυλάττετο. Τῷ δέ γε Τίτῳ ἡ σύλληψις αὐτοῦ ἐδηλώθη, καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν θρίαμβον ἐτηρεῖτο, καθ' ὃν καὶ ἀνῃρέθη ἀγχόνῃ, συρεὶς ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην ἀγορᾷ, ὅπου κτείνειν Ῥωμαίοις εἴθισται τοὺς ἐπὶ κακουργίᾳ θανατουμένους. Τοῦτο μὲν οὖν γέγονε τέλος τῷ τοῦ Γιώρα Σίμωνι. Ἰωάννης δὲ, ἡ λοιπὴ τῶν Ἰουδαίων ἐριννὺς, δεσμὰ κατεκρίθη διηνεκῆ. Τὸ δὲ τῶν αἰχμαλώτων πλῆθος τὸ μὲν εἰς τὰ κατ' Αἴγυπτον ἔργα ἐστάλη, τὸ δὲ ἐν ταῖς κατὰ πόλεις τελουμέναις θεωρίαις ἐφθείρετο, ἢ θηριομαχίαις ἐκδιδόμενον, ἢ ἀλληλοκτονούμενον. Ἡ δὲ τοῦ Σίμωνος γῆθεν ἀνάδυσις πολὺ καὶ τῶν ἄλλων στασιαστῶν πλῆθος εὑρίσκεσθαι κατὰ τοὺς ὑπονόμους ἐποίησεν, ὡς ἐντεῦθεν, καὶ τὰ τοῦ ναοῦ ἀνορυχθῆναι θεμέλια.

A indutus tunica, et chlamyde purpurea infibulatus, eo in loco e terra emersit, ubi templum dudum fuerat. Quem qui viderunt, primum stupore correpti sunt, deinde propius accesserunt, **306** interrogantes quis esset? Simon cum ducem vocari jussisset, Terentius Rufus (hunc enim Titus exercitui præfecerat) accersitus, Simonem, audito ejus sermone, in vincula conjectum, Titi jussu ad triumphum asservavit: in quo, laqueo enectus est, per id forum tractus, ubi de maleficis supplicium sumitur. Hic fuit exitus Simonis Gioræ. Joannes vero, altera Judæorum furia, ad perpetuum carcerem est damnatus. Captivorum multitudo partim ad Ægyptia metalla missa est, partim in spectaculis urbium interfecta, seu cum feris, seu inter sese dimi- B cando. Simonis ex terra emersio in causa fuit, ut cæterorum etiam seditiosorum magna turba in meatibus inveniretur: unde etiam templi fundamenta sunt suffossa.

ΚΖ'. Οὐ μόνον δὲ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰουδαίοις ἐπήνεκτο κίνδυνος, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι. Πάντα δὲ διηγήσασθαι δύσεργον· τὰ δὲ ἐπ' Ἀντιοχείας τοῖς ἐκείνην οἰκοῦσιν Ἰουδαίοις συμβεβηκότα, διηγητέον. Πολὺ μὲν γὰρ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ Ἰουδαίων ἔθνος κατέσπαρται, πολλάκις αἰχμαλωτισθὲν, ὡς ἤδη ἱστόρηται, καὶ σκεδασθὲν πανταχοῦ· πλεῖστον δὲ τῇ Συρίᾳ ἐγκαταμέμικται κατὰ τὴν γειτνίασιν, μᾶλλον δὲ τῶν ἄλλων ταύτης πόλεων Ἀντιόχεια κατοίκους Ἰουδαίους ἐκέκτητο, διά τε τὸ τῆς πόλεως μέγεθος, καὶ ὅτι ἀδεᾶ τὴν κατοίκησιν ἐν αὐτῇ παρέσχον αὐτοῖς οἱ μετ' Ἀντίοχον βασιλεῖς. Ὁ μὲν γὰρ Ἐπιφανὴς Ἀντίοχος τά τε Ἱεροσόλυμα ἐξεπόρθησε, καὶ τὸν ναὸν ἐσύλησεν. Οἱ δὲ μετ' αὐτὸν βασιλεῖς ἐξ ἴσου τοῖς Ἕλλησι μετέχειν τῆς πόλεως αὐτοῖς συνεχώρησαν. Διὸ καὶ εἰς πλῆθος ἐπέδωκαν, πολὺ πλῆθος Ἑλλήνων προσαγόμενοι τῇ θρησκείᾳ. Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ὁ τῶν Ἱεροσολύμων πόλεμος ἐξεῤῥάγη, καὶ εἰς τὴν Συρίαν κατέπλευσεν Οὐεσπασιανὸς, τὸ δὲ μῖσος κατὰ τοῦ ἔθνους παρὰ πᾶσιν ἤκμαζε, τότε δή τις Ἰουδαῖος Ἀντίοχος, υἱὸς τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας Ἰουδαίων τοῦ πρώτου, εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀντιοχέων παρελθὼν, κατηγόρει μὲν τοῦ πατρὸς, κατηγόρει δὲ καὶ τῶν λοιπῶν Ἰουδαίων, ὅτι καταπρῆσαι τὴν πόλιν ἅπασαν ἐβουλεύσαντο, καὶ παρεδίδου ξένους Ἰουδαίους τινὰς ὡς τοῦ βουλεύματος κοινωνούς. Τὸ δὲ τῶν Ἀντιοχέων δημοτικὸν τοὺς μὲν παραδοθέντας αὐτίκα κατέκαυσαν, κατὰ δὲ τῶν αὐθιγενῶν Ἰουδαίων ὥρμηντο κἀκείνους τιμωρησόμενοι. Ὁ δὲ τῶν ὁμοφύλων κατήγορος Ἀντίοχος, ἀποστῆναι τῆς

XXVII. Neque vero Hierosolymitani duntaxat Judæi discrimina subierunt, sed aliarum quoque C urbium incolæ: quæ difficile fuerit recensere omnia, unum tamen exponendum est quomodo cum Antiochenis Judæis actum fuerit. Nam multum Judaicæ gentis per totum orbem terrarum est dispersum: sæpe capta est, et ubique dissipata, ut jam exposuimus: maxima tamen pars Syriæ propter vicinitatem est immista: et Antiochia cum ob urbis amplitudinem, tum propter liberam ibi habitandi facultatem, ab Antiochi successoribus impetratam, plures Judæos inquilinos habuit, quam aliæ civitates. Nam Antiochus Epiphanes Hierosolyma vastavit, et templum spoliavit. Qui autem secuti sunt reges, eis concesserunt, ut ex æquo cum Græcis participes urbis essent. Itaque in magnam mul- D titudinem excreverunt, multis subinde Græcis ad suam religionem perductis. Cæterum quo tempore bellum Hierosolymitanum erupit, et Vespasianus in Syria appulit, omnibus Judæorum odio flagrantibus: tunc Judæus quidam Antiochus, Judæorum Anthiochenorum principis filius, in concionem Antiochenorum progressus, et patrem et cæteros Judæos accusavit, eos de incendenda tota urbe deliberasse: et peregrinos quosdam Judæos, ut ejus consilii conscios, tradidit. Plebs Antiochena traditos Judæos **307** statim exussit, ad indigenas quoque Judæos puniendos concitata. Sed Antiochus popularium suorum accusator, se patriam religionem reliquisse professus, more Græco immolavit: et populum hortatus est, ut cæteros etiam idem

facere cogeret. Nam ita insidiatores deprehensum iri, si religionem suam ejerare nollent. Ejus rei cum Antiocheni periculum fecissent, pauci cesserunt: qui Græcum ritum repudiarunt, interfecti sunt. Idem Antiochus militibus etiam a Romano præside acceptis, sævum se popularibus suis præbuit, otium diei septimi eos agere non passus, eoque necessitatis redegit, ut Sabbati ignavia, non Antiochiæ duntaxat, sed in aliis quoque urbibus ad tempus abrogaretur. Neque vero hæc duntaxat. Antiochenis Judæis acciderunt, sed et alia calamitas accessit. Accidit ut quadratum urbis forum, prætoriaque et tablina cremarentur, cujus incendii idem Antiochus Judæos criminabatur; et Antiochenos jam ante male suspicantes, contra eos concitavit, ut furiosorum instar omnes contra accusatos ruerent, et ægre a quibusdam reprimerentur, suadentibus ut causam eam Tito disceptandam reservarent. Interea quidem re diligenter inquisita, gentem Judaicam insontem repererunt: et ejus facinoris auctores esse homines improbos ob æris alieni necessitatem, ratos, si curias et publica tablina incendissent, fore neminem a quo appellarentur. Interea Titum Antiochiam proficiscentem, populus Antiochenus obviam egressus, lætis ominibus excipit, mistis precibus de Judæis urbe pellendis. Is vero tum ea verba placide dissimulans præteribat. Deinde rursus Antiochenis idem acriter flagitantibus: *At*, inquit, *patria eorum, quo revertendum illis esset, eversa est, neque ullus locus est quo recipiantur*. Hac postulatione frustrati, ad aliam convertuntur, petentes ut æreæ tabulæ, quibus jura Judaica inscripta erant, tollerentur. Sed ne id quidem Titus concessit, Judæos Antiochenos omnia quæ prius habuerant, tenere passus. Inde Alexandriam profecturus, cum Hierosolyma præteriret, miseratus est urbis excidium, et defectionis auctores **308** detestatus, ut excidii quoque urbis antiquæ et felicis auctores, in cujus ruinis etiam partes ingentis opulentiæ reperiebantur: Romanis multa effodientibus, captivis plura demonstrantibus, quæ possessores ob incertos belli casus terræ mandarant.

A πατρίου λέγων θρησκείας, ἔθυσεν ὡς νόμος τοῖς Ἕλλησι, παρῄνει δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ποιεῖν ὁμοίως βιάζεσθαι· ἔσεσθαι γὰρ φανεροὺς τοὺς ἐπιβουλεύσαντας, τῷ μὴ τὴν σφετέραν θρησκείαν ἀπόμνυσθαι. Χρωμένων δὲ τῇ πείρᾳ τῶν Ἀντιοχέων, ὀλίγοι μὲν ὑπέκυψαν· οἱ δὲ μὴ ἑλληνίσαι ἀνασχόμενοι διεφθάρησαν. Ὁ δ' εἰρημένος Ἀντίοχος καὶ στρατιώτας παρὰ τοῦ Ῥωμαίων ἡγεμόνος λαβὼν, χαλεπὸς ἦν τοῖς ὁμοφύλοις, ἀργεῖν τὴν ἑβδόμην οὐκ ἐπιτρέπων· οὕτω τε τὴν ἀνάγκην ἔθετο ἰσχυρὰν, ὡς μὴ μόνον ἐπ' Ἀντιοχείας τὴν τοῦ Σαββάτου ἀργίαν καταλυθῆναι, ἀλλὰ κἂν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἐπί τινα χρόνον τοῦτο ἐπικρατῆσαι. Οὐ ταῦτα δὲ μόνα τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ συμβέβηκεν Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ δευτέρα προσεγένετο συμφορά. Συνέβη μὲν γὰρ καταπρησθῆναι τὴν τῆς πόλεως τετράγωνον ἀγορὰν, ἀρχεῖά B τε καὶ χαρτοφυλάκια. Ὁ δ' εἰρημένος Ἀντίοχος τοῖς Ἰουδαίοις προσῆπτε τὸν ἐμπρησμὸν, καὶ τοὺς Ἀντιοχεῖς ὑπόπτους ἔχοντας ἤδη αὐτοὺς, ἠρέθιζε κατ' αὐτῶν, καὶ ὥσπερ ἐμμανεῖς, πρὸς τοὺς διαβεβλημένους ἅπαντες ὥρμηντο. Μόλις δ' αὐτοὺς κατέσχον τινὲς, συμβουλεύσαντες, Τίτῳ τὴν ὑπόθεσιν ἀναθεῖναι. Ἐν τῷ μέσῳ δέ τινες ποιούμενοι ἐπιμελῆ τοῦ πράγματος ζήτησιν, εὗρον τὸ μὲν τῶν Ἰουδαίων γένος ἀναίτιον, πονηροὺς δ' ἀνθρώπους τὸ ἔργον τολμήσαντας διὰ χρεῶν ἀνάγκας, οἰηθέντας, εἰ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ δημόσια γραμματεῖα ἐμπρήσειαν, ἕξειν ἀπαλλαγὴν τῆς εἰσπράξεως. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Τίτος ἀφικνεῖτο εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ ὁ τῶν C Ἀντιοχέων δῆμος προϋπήντα αὐτῷ, καὶ εὐφήμει· ταῖς δ' εὐφημίαις συνεῖρε καὶ δέησιν, ἐκβαλεῖν ἀξιοῦσαν τοὺς Ἰουδαίους τῆς πόλεως. Ὁ δὲ τότε τῶν λεγομένων ἡσυχῇ κατακούων, παρῄει. Ὕστερον δ' αὖθις σφόδρα λιπαρῶς ἐγκειμένων τῶν Ἀντιοχέων, ἐξελαθῆναι τοὺς Ἰουδαίους τῆς πόλεως, *Ἀλλ' ἥ γε πατρὶς αὐτῶν*, ἔφη, *εἰς ἣν ἀναχωρεῖν αὐτοὺς ἐχρῆν, ἀνῄρηται, καὶ δέξαιτ' ἂν αὐτοὺς οὐδεὶς ἔτι τόπος*. Ἀποτυχόντες οὖν τῆς αἰτήσεως ταύτης, ἐπὶ δευτέραν ἐτράποντο, καὶ τὰς χαλκᾶς ἠξίουν δέλτους ἀναιρεθῆναι, αἷς τὰ δίκαια τῶν Ἰουδαίων ἐγέγραπτο. Ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τοῦτο Τίτος ἐπένευσε. Πάντα δὲ τοῖς ἐπ' Ἀντιοχείας Ἰουδαίοις εἴασεν, ὡς πρότερον εἶχον αὐτά. Αὐτὸς δ' εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀπιὼν, καὶ κατὰ τὴν πορείαν τὰ Ἱεροσόλυμα θεασάμενος, ᾤκτειρε τὸν τῆς πόλεως ὄλεθρον, ἐπαρώμενος τοῖς αἰτίοις τῆς ἀποστάσεως, ὡς αἰτίοις τῆς τῆς πόλεως ἐρημώσεως, πόλεως ἀρχαίας τε καὶ εὐδαίμονος. Εὑρίσκοντο δ' ἔτι κἂν τοῖς ἐρειπίοις αὐτοῖς, μέρη τοῦ βαθυτάτου πλούτου αὐτῆς. Πολλὰ μὲν γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέσκαπτον, τὰ πλείω δὲ οἱ αἰχμάλωτοι ὑπεδείκνυον, ἅπερ οἱ κεκτημένοι πρὸς τὰς ἀδήλους τοῦ πολέμου ῥοπὰς κατὰ γῆς ἐθησαύριζον.

XXVIII. Titus ex Ægypto et Alexandria in Italiam navigaturus, captivorum duces Joannem et Simonem, atque alios septingentos viros proceritate et elegantia corporum præstantes, statim in Italiam duci jussit, ad explendam triumphi pompam. Tito Romam reverso, Lucius Bassus prætor in Judæam missus, castello Herodio deditione capto, omnes ejus provinciæ copias contra Machærruntem castellum munitissimum parat. Est enim in petroso tumulo situm, mœnibus obseptum, itaque a natura paratum, ut nec accessus in id

D ΚΗ'. Τίτος δ' ἐπ' Αἴγυπτον πορευθεὶς, καὶ κατ-αντήσας εἰς Ἀλεξάνδρειαν, κἀκεῖθεν πλεῖν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν μέλλων, τῶν αἰχμαλώτων τοὺς ἡγεμόνας Ἰωάννην καὶ Σίμωνα, καὶ ἄλλους ἄνδρας ἑπτακοσίους μεγέθει τε καὶ κάλλει σώματος διαπρέποντας εἰς τὴν Ἰταλίαν αὐτίκα μάλα ἐκέλευσεν ἄγεσθαι, ἵν' ἐν τῷ θριάμβῳ πληρώσωσι τὴν πομπήν. Μετὰ δὲ τὴν εἰς Ῥώμην τοῦ Τίτου ἄφιξιν πεμφθεὶς στρατηγὸς εἰς Ἰουδαίαν Λούκιος Βάσσος, τὸ μὲν ἐν τῷ Ἡρωδίῳ φρούριον μετὰ τῶν κατεχόντων αὐτὸ προσηγάγετο. Εἶτα πᾶν ὅσον ἦν ἐκεῖ στρατιωτικὸν

συναγαγὼν, ἐπὶ Μαχαιροῦντα στρατεύει. Ἦν δὲ τὸ A φρούριον τοῦτο λίαν δυσάλωτον, πετρώδης ὢν ὄχθος τετειχισμένος· οὕτω δ' ὑπὸ τῆς φύσεως κατεσκεύαστο, ὡς μηδὲ προσιτὸς εἶναι· φάραγξι γὰρ πάντοθεν βαθείαις ἐτετάφρευτο. Οὕτω δ'ὀχυρότητος ἔχον, καὶ βασίλειον εἶχεν ἐντὸς μεγέθει τε καὶ κάλλει τῶν οἰκήσεων θαυμαστὸν, πολλὰς δὲ καὶ δεξαμένας εἰς ὑποδοχὴν ὕδατος ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῶν τόπων ἐκέκτητο. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις ἐν τοῖς βασιλείοις καὶ πήγανον ἦν, ἄξιον διὰ μέγεθος θαύματος· συκῆς γὰρ οὐδὲ μιᾶς ὕψους καὶ πάχους ἐλείπετο· λόγος δ' ἦν ἀπὸ τῶν Ἡρώδου χρόνων αὐτὸ διαρκέσαι, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἴσως ἔμεινεν ἂν, εἰ μὴ ὑπὸ τῶν παραλαβόντων τὸν τόπον Ἰουδαίων ἐκκέκοπτο. Ἐν δὲ τῇ κατὰ τὴν ἄρκτον τοῦ φρουρίου φάραγγι ὀνομάζεταί B τις τόπος Βαάρ, καὶ φύει ῥίζαν ὁμωνύμως καλουμένην αὐτῷ. Αὕτη φλογὶ μὲν ἔοικε τὴν χροιάν· περὶ δὲ τὰς ἑσπέρας σέλας ἀπαστράπτει· τοῖς δὲ βουλομένοις λαβεῖν αὐτὴν οὐκ ἔστιν εὐχείρωτος, ἀλλ' ὑποφεύγει, καὶ οὐ πρότερον ἵσταται, πρὶν ἄν τις οὖρον γυναικὸς ἢ τὸ αἷμα τὸ ἔμμηνον καταχέῃ αὐτῆς, καὶ τότε δὲ τοῖς ἀψαμένοις θάνατός ἐστι προφανής, εἰ μὴ τύχῃ τις αὐτὴν ἐκείνην ἀπενεγκάμενος τὴν ῥίζαν ἀπηρτημένην ἐκ τῆς χειρός. Ἁλίσκεται δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἀκινδύνως. Κύκλῳ γὰρ αὐτὴν περιορύσσουσιν, ὡς εἶναι τῇ γῇ κρυπτόμενον τῆς ῥίζης βραχύτατον, εἶτ' ἐξ αὐτῆς ἀποδοῦσι κύνα, κἀκείνου τῷ δήσαντι συνακολουθεῖν ὁρμήσαντος, ἡ μὲν ἀνασπᾶται ῥᾳδίως· θνήσκει δ' εὐθὺς ὁ κύων. φόβος δ' οὐδεὶς τοῖς μετὰ ταῦτα λαμβάνουσιν. Ἔστι δὲ διὰ μίαν ἰσχὺν περισπούδαστος. Τὰ γὰρ C καλούμενα δαιμόνια καί τισιν εἰσδυόμενα, αὐτὴ ταχέως ἐξελαύνει, κἂν μόνον τοῖς νοσοῦσι προσενεχθῇ. Τοῦτο τὸ φρούριον ὁ Βάσσος παραστήσασθαι θέλων, τὴν πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ φάραγγα χῶσαι ἀπεπειρᾶτο. Οἱ δ' ἐναπειλημμένοι τῶν Ἰουδαίων, ἔνδον ἀπὸ τῶν ξένων διακριθέντες, ἐκείνους μὲν ἠνάγκασαν ἐν τῇ κάτω πόλει παραμένειν, τὸ δ' ἄνω φρούριον εἶχον αὐτοί. Ἐποιοῦντο μέντοι τὰς ἐξόδους προθύμως ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν, καὶ τοῖς τυχοῦσι συμπλεκόμενοι, πολλοὶ μὲν ἔθνησκον, πολλοὺς δὲ τῶν Ῥωμαίων ἀνῄρουν, πονοῦντας ἐπὶ τοῖς χώμασιν. Ἐκ δέ τινος συντυχίας ἡ τοῦ φρουρίου παράδοσις γέγονε, καὶ τῶν χωμάτων χωρίς. Νεανίας τις ἦν ἐν τοῖς πολιορκουμένοις, τόλμῃ θρασὺς, καὶ κατὰ χεῖρα δραστή- D ριος, Ἐλεάζαρ καλούμενος, ὃς ἐξιέναι καὶ κωλύειν τὴν χῶσιν παρακαλῶν τοὺς πολλοὺς, ἐν ταῖς μάχαις ἐπιφανέστατος γέγονε, πολλὰ τοὺς Ῥωμαίους διατιθείς. Καί ποτε τῆς μάχης διακριθείσης, αὐτὸς μείνας ἔξω τῶν πυλῶν, τοῖς ἐπὶ τοῦ τείχους ὡμίλει. Ῥοῦφος δέ τις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου, τὸ γένος Αἰγύπτιος, ἐξαίφνης ἐπιδραμὼν, σὺν ὅπλοις αὐτοῖς τὸν Ἐλεάζαρ ἀράμενος, φθάνει μεταθεὶς εἰς τὸ Ῥωμαίων στρατόπεδον. Τοῦ δὲ στρατηγοῦ γυμνωθῆναι κελεύσαντος αὐτὸν, καὶ μαστίζεσθαι, βλεπόντων τῶν ἐκ τῆς πόλεως, ἀθρόον ἡ πόλις ἀνῴμωξε. Τοῦτο κατὰ τῶν πολεμίων ὁ Βάσσος στρατήγημα ἐποιήσατο, καὶ σταυρὸν προσέταξε καταπήγνυσθαι, ὡς αὐτίκα κρεμάσων τὸν Ἐλεάζαρον. Οἱ δ' ἀπὸ τοῦ φρου-

pateat, profundis vallibus tanquam fossis cinctum. Neque vero munitione duntaxat, sed et ob regiam, magnitudine et elegantia conclavium insignem, admirandum fuit, et multas cisternas idoneis locis ad pluviam aquam excipiendam habuit. In regia quoque ruta fuit miræ magnitudinis, nulla ficu vel altitudine vel crassitudine inferior, quæ ab Herodis durasse temporibus ferebatur: et longissimo forsan tempore mansisset, nisi a Judæis, qui locum illum occuparant, excisa fuisset. In castelli valle septentrionali Baar locus est, qui radicem gignit ejusdem nominis, colore flammeo vesperi jubar quoddam ejaculantem, sed captu difficillimam. Refugit enim, neque prius consistit, quam urinam mulieris, aut sanguinem menstruum affuderis: ac tum eam attingentibus indubia mors imminet, nisi quis eam radicem de manu suspensam abstulerit. Capitur etiam alia ratione citra periculum. Nam undique eam circumfodiunt, ut ejus quam minimum terra tegatur: deinde canem ei alligant, qui cum dominum suum comitari cupit, illa facillime evulsa, statim moritur: accipientibus vero eam post, nihil est periculi. Expetitur autem ob unam virtutem. Nam quæ dæmonia vocantur, et quosdam intrant, si modo ægrotantibus admoveatur, facile expellit. Id castellum Bassus subigere **309** cupiens, vallem orientalem aggesta terra explere instituit. Judæi obsessi, a peregrinis separati, illos in urbe inferiore manere coegerunt: superius castellum ipsi tenuerunt, ac nihilo secius quotidianas eruptiones fecerunt, et cum obviis congressi sunt. Nec ipsorum duntaxat multi perierunt, sed et Romanos multos in aggeribus laborantes occiderunt. Casu tamen quodam factum est, ut castellum sine aggeribus dederetur. Inter obsessos adolescens fuit Eleazarus, animo confidens, et manu strenuus, qui populum ad eruptiones et aggerem prohibendum hortari solitus, in præliis illustrissimus evaserat, Romanisque multas clades intulerat. Aliquando autem cum prælio dirempto extra portas cum iis qui in muro erant colloqueretur, Rufus quidam Romanus miles, genere Ægyptius, subito accurrit, et Eleazarum cum ipsis armis sublatum, celeriter in castra Romanorum transfert. Quem cum dux nudari, et in conspectu civium flagris cædi jussisset, universa civitas ingemuit. Ea re Bassus opportune contra hostes usus, crucem defigi jussit, quasi Eleazarum statim in eam vellet tollere. Quo conspecto, ii qui in castello erant, magis doluerunt, maximis suspiriis editis. Eleazarus quoque eos rogavit, ne se ita mori sinerent, et suæ ipsorum salutis memores, Romanorum viribus et fortunæ cederent. Illi et Eleazari verbis fracti, et multorum pro eo deprecantium precibus (erat enim ex magna et populosa familia) adducti, ad commiserationem deflexerunt: missisque legatis castelli deditionem promiserunt, si accepto Eleazaro salvis discedere liceret. Quam conditionem ubi dux acce-

perat, qui inferiorem urbem tenebant, audita Judæorum privata pactione, fugam noctu capessere statuerunt: et cum portas aperuissent, ab iis qui cum Basso pepigerant, proditi sunt, ac fortissimi quique evaserunt: intus vero deprehensi ad mille DCC sunt occisi, mulieres et pueri sub corona venierunt. Dedititiis vero Bassus fidem servavit, ipsis dimissis, et Eleazaro reddito. His confectis, ad Jardium saltum, properavit, quo multi ex prioribus obsidionibus elapsi se contulerant. Eum igitur **310** locum equitibus undique circumdat, pedites arbores succidere jubet. Judæi vero qui illo confugerant, conferti cum clamore in Romanos irruerunt: a quibus cum fortiter excepti essent, non parum temporis in pugna tractum est, sed eventus ejus adversis partibus non ex æquo respondit. Nam ex Romanis duodecim ceciderunt, pauci vulnerati sunt, Judæorum nullus evasit: et cum non infra tria millia capta essent, omnes perierunt. Bassus et Liberius Maximus procurator, a Cæsare omnem Judæorum terram vendere jussi sunt: octingentis duntaxat emeritis Emmanuentem castellum, triginta stadia Hierosolymis dissitum, incolendum tradidit. Et Judæos ubicunque degentes, quotannis binas quemque drachmas in Capitolium inferre jussit, quemadmodum prius in templum Hierosolymitanum conferre consuevissent.

ρίου ὁρῶντες, ὠδυνῶντο μᾶλλον, καὶ ἀνῴμωζον διωλύγιον. Καὶ ὁ Ἐλεάζαρ ἱκέτευσε σφᾶς, μήτ' αὐτὸν περιιδεῖν οὕτω θνήσκοντα, καὶ ἑαυτοῖς τὴν σωτηρίαν προμηθεύσασθαι, εἴξασι τῇ Ῥωμαίων ἰσχύϊ καὶ τύχῃ. Οἱ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐκείνου κατακλώμενοι λόγους, καὶ πολλῶν ἔνδον ὑπὲρ αὐτοῦ δεομένων (ἦν γὰρ ἐκ μεγάλης καὶ σφόδρα πολυανθρώπου συγγενείας) εἰς οἶκτον ἐνέδωκαν. Καὶ στείλαντες, τὴν τοῦ φρουρίου παράδοσιν ἐπηγγέλλοντο, ἵνα ἀδεεῖς ἀπαλλάττωνται, τὸν Ἐλεάζαρ λαβόντες. Δεξαμένου δὲ τοῦ στρατηγοῦ ταῦτα, οἱ ἐν τῇ κάτω πόλει τὴν γινομένην ἰδίᾳ τοῖς Ῥωμαίοις πυθόμενοι σύμβασιν, ἀποδρᾶναι νυκτὸς αὐτοὶ ἐβουλεύσαντο. Καὶ τὰς πύλας αὐτῶν ἀνοιξάντων, παρὰ τῶν τὴν ὁμολογίαν πεποιημένων πρὸς τὸν Βάσσον ἧκε μήνυσις. Οἱ μὲν οὖν τῶν ἐξιόντων ἐῤῥωμενέστατοι ἔφθασαν διεκπεσεῖν, τῶν δ' ἔνδον καταληφθέντων ἄνδρες μὲν ἀνηρέθησαν ἐπὶ χιλίοις ἑπτακόσιοι, γύναια δὲ καὶ παῖδες ἠνδραποδίσθησαν. Τὰς δὲ πρὸς τοὺς παραδόντας τὸ φρούριον ὁμολογίας φυλάσσων ὁ Βάσσος, αὐτούς τε ἀφῆκε, καὶ τὸν Ἐλεάζαρ ἀπέδωκε. Ταῦτα διαπραξάμενος, ἠπείγετο ἐπὶ τὸν λεγόμενον Ἰάρδην δρυμόν· πολλοὶ γὰρ πρὸς αὐτὸν ἦσαν τῶν κατὰ τὰς πολιορκίας πρότερον ἀποδράντων. Ἐλθὼν οὖν ἐπὶ τὸν τόπον, κυκλοῦται αὐτὸν τοῖς ἱππεῦσιν ἅπαντα, τοὺς δὲ πεζοὺς δενδροτομεῖν τὴν ὕλην ἐκέλευσεν. Οἱ δ' ἐκεῖ προσπεφευγότες Ἰουδαῖοι ἀθρόοι μετὰ βοῆς ἀΐξαντες, ἐνέπιπτον τοῖς κυκλωσαμένοις αὐτούς. Ὡς δὲ καρτερῶς αὐτοὺς ἐκεῖνοι ἐδέχοντο, χρόνος μὲν οὐ βραχὺς τῇ μάχῃ ἐτρίβη· τέλος δὲ αὐτῇ οὐχ ὅμοιον τοῖς ἐναντίοις ἀπέβη μέρεσι. Ῥωμαίων μὲν γὰρ ἔπεσον δώδεκα, ὀλίγοι δ' ἐτρώθησαν. Τῶν δὲ Ἰουδαίων ἐκ τῆς μάχης ταύτης οὐδεὶς διέφυγεν· ἁλόντες δὲ καὶ τρισχιλίων οὐχ ἧττους, πάντες ἀπέθανον. Βάσσος μέντοι, καὶ Λιβέριος Μάξιμος, ὃς ἦν ἐπίτροπος, πᾶσαν τὴν γῆν ἀποδόσθαι τῶν Ἰουδαίων παρὰ Καίσαρος ἐκελεύσθησαν· ὀκτακοσίοις δὲ μόνοις ἀπὸ τῆς στρατείας διαφιεμένοις χωρίον ἔδωκεν εἰς κατοίκησιν, ὃ καλεῖται μὲν Ἐμαούς· ἀπέχει δὲ τῶν Ἱεροσολύμων σταδίους τριάκοντα. Φόρον δὲ τοῖς ὁπουδήποτε οὖσιν Ἰουδαίοις ἐπέταξε, δύο δραχμὰς ἕκαστον ἐτησίως εἰσφέρειν εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὥσπερ πρότερον εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν συνετέλουν.

XXIX. Basso defuncto, Flavius Silva provincia suscepta, Masadam castellum, solum adhuc ex iis quæ defecerant reliquum, obsidere instituit. Tenebatur autem a sicariis, quibus vir potens præerat Eleazarus, ex Judæ posteritate, qui sub Cyrenio multis persuaserat, ne descriptionibus parerent: ac regione statim potitus, ipsum castellum muro circumdedit, ad fugam intercludendam. Deinde ad oppugnationem conversus, et qua poterat aggere excitato (castellum enim in alto saxo erat exstructum, vallibus infinitæ profunditatis coronatum) machinis adductis muri partem perfregit. Sed alium sicarii intus exstruxerant, qui ictibus arietum cessurus non esset. Constabat enim ex lignis duplici serie inter se connexis, in quorum medium terram ingerebant. Quem cum machinarum ictus non modo non perrumperent, sed ex concussione, illa desidente materia, firmiorem redderent, Silva milites hortatus est, ut crebras faces ardentes jacularentur. Tum murus ligneus igne concepto, magnam flammam edidit, quam Boreas spirans principio superne ad Romanos devolvebat, adeo ut machinas propemodum incen-

ΚΘʹ. Βάσσου δὲ τελευτήσαντος, Φλάβιος Σίλβας διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν. Ὃς ἐπὶ Μασάδαν τὸ φρούριον ἐστράτευσε, μόνον ἔτι τῶν ἀφεστηκότων περιλειφθέν· κατεῖχον δὲ τοῦτο σικάριοι, ὧν προειστήκει δυνατὸς ἀνὴρ Ἐλεάζαρ, ἀπόγονος Ἰούδα, τοῦ πείσαντος πολλοὺς Ἰουδαίων μὴ πείθεσθαι ταῖς ἀπογραφαῖς ἐπὶ Κυρηνίου. Καὶ τῆς μὲν χώρας εὐθὺς ἐκράτει, τὸ δὲ φρούριον τείχει περιεκύκλωσε, τὴν εἰς φυγὴν ἔξοδον τοῖς ἔνδον ἀποφραγνύς. Εἶτα πρὸς πολιορκίαν ἐτράπετο, καὶ χῶμα χώσας ἔνθα δυνατὸν ἦν (ἐπὶ πέτρας γὰρ ὑψηλῆς τὸ φρούριον ᾠκοδόμητο, φάραγξι βάθος ἐχούσαις ἄπειρον ἐστεφανωμέναις) ἐπήγαγε τὴν ἑλέπολιν, καὶ διέῤῥηξε μέρος τοῦ τείχους. Ὤφθη δ' ἕτερον ἐντὸς ὑπὸ τῶν σικαρίων ἀντοικοδομηθὲν, τοιοῦτον οἷον μηδὲ ταῖς ἐμβολαῖς εἴξειν μέλλον τῶν ἑλεπόλεων. Ἐκ ξύλων γὰρ ἦν, δύο στίχους παραλλήλους ἐχόντων, ὧν μέσον συνεφόρουν τὸν χοῦν. Αἱ γοῦν τῶν μηχανημάτων ἐμβολαὶ οὐ μόνον οὐ διεῤῥήγνυον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ στεῤῥότερον τῷ σάλῳ συνιζάνον εἰργάζοντο· διὸ τοῖς στρατιώταις ὁ Σίλβας λαμπάδας καιομένας ἀκοντίζειν ἀθρόους παρεκελεύσατο. Τὸ δὲ πεποιημένον ἐκ ξύλων τοῦ πυρὸς ἀντελάβετο, καὶ φλόγα πολλὴν ἀνῆκε. Τὸ μὲν

ὢν πρῶτον πνέων βορβᾶς ἄνωθεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν φλόγα ἐπήλαυνε, καὶ μικροῦ τῶν μηχανημάτων ἥψατο ἄν. Ἔπειτα νότος ἀντιπνεύσας πολὺς, τῷ τείχει ταύτην προσέβαλε, καὶ ἅπαν ἤδη κατέφλεκτο. Ἐπὶ τούτοις οἱ μὲν Ῥωμαῖοι κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν τοῖς πολεμίοις ἐπιχειρεῖν ἔμελλον· Ἐλεάζαρ δὲ τοῖς ἐν τῷ φρουρίῳ διαλεχθεὶς, ἔπεισε πάντας, τάς τε γυναῖκας ἑαυτῶν καὶ τὰ τέκνα ἀνῃρηκότας, ἐκείνοις, ἐπαπελθεῖν ἕκαστον. Καὶ δὴ τούτου δόξαντος, ὁμοῦ τε τὰς γυναῖκας ἠσπάζοντο, καὶ τὰ τέκνα προσηγκαλίζοντο, τοῖς φιλήμασιν ἐμφυόμενοι καὶ δακρύοντες, καὶ διεχειρίζοντο τὰ φίλτατα ταῖς χερσὶν, ὡς μή τι σφίσι προσήκοντα. Εἶτα τὴν κτῆσιν ἅπασαν συναθροίσαντες, πῦρ ἐνέβαλλον εἰς αὐτήν. Κλήρῳ δ' ἑλόμενοι δέκα τοὺς ἐσομένους σφαγεῖς ἁπάντων, ὑπ' αὐτῶν ἕκαστος ἐπὶ τοῖς φιλτάτοις ἐκτείνοντο. Εἶτ' αὖθις ὁ κλήρῳ λαχὼν τοὺς ἐννέα διαχρησάμενος, καὶ κύκλῳ περιαθρήσας, μή πού τις ζῶν περιλέλειπται, ὡς ἔγνω πάντας ἀνῃρημένους, πῦρ μὲν τοῖς[1] βασιλείοις ἐνίησιν, ὅλον δὲ τὸ ξίφος ἐλάσας δι' ἑαυτοῦ πλησίον τῶν οἰκείων κατέπεσε. Καὶ οἱ μὲν ἐτεθνήκεσαν, ὑπειληφότες μή τινα ζῶντα καταλειφθῆναι. Ἔλαθε δὲ γυνὴ πρεσβῦτις, καί τις ἑταίρα, καὶ πέντε παιδία τοῖς ὑπονόμοις κατακρυφθέντα. Ἦν δὲ τὸ τῶν σφαγέντων πλῆθος, σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶ, διακόσιοι πρὸς ἑξήκοντα. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι προσβολὴν ἕωθεν ἐποιοῦντο, βλέποντες δ' οὐδένα τῶν πολεμίων, πολλὴν δ' ἔνδον ἠρεμίαν, καὶ πῦρ ἀναπτόμενον, διηπόρουν. Καὶ τέλος ἠλάλαξαν, εἴ τινα τῶν ἐντὸς προσκαλέσαιντο. Τῆς δὲ βοῆς αἴσθησις ταῖς γυναίοις ἐγένετο, κἀκ τῶν ὑπονόμων ἀναδῦσαι, τὰ πραχθέντα τοῖς Ῥωμαίοις ἐμήνυον. Οἱ δ' ἠπίστουν. Ὡς δὲ τῶν βασιλείων παρῆλθον ἔνδον, καὶ τοῖς ἀνῃρημένοις ἐνέτυχον, ἐθαύμαζον τὴν γενναιότητα τῶν ἀνδρῶν, καὶ τοῦ θανάτου τὴν καταφρόνησιν. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ τῆς Μασάδας ἐγένετο ἅλωσις. Καὶ κατὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ Ἀλεξάνδρειαν πολλοὺς ἀποθανεῖν Ἰουδαίους συμβέβηκεν. Οἱ γὰρ ἐκ τῆς στάσεως τῶν σικαρίων καταφυγόντες ἐκεῖ, πολλοὺς τῶν ὑποδεξαμένων ἔπειθον, τῆς ἐλευθερίας ἀντιποιεῖσθαι. Εἰ δέ τινες αὐτοῖς τῶν οὐκ ἀφανῶν Ἰουδαίων ἀντέβαινον, τοὺς μὲν ἔκτεινον, τοὺς δ' ἄλλους πρὸς ἀποστασίαν προεκαλοῦντο. Οἱ δὲ τῆς γερουσίας πρωτεύοντες εἰς ἐκκλησίαν τοὺς Ἰουδαίους ἀθροίσαντες, ἤλεγχον τὴν τῶν σικαρίων ἀπόνοιαν, καὶ φυλάξασθαι τὸ πλῆθος παρεκάλουν τὸν ἐξ αὐτῶν ὄλεθρον, παραδοῦναι δὲ Ῥωμαίοις ἑαυτούς. Ἐπείσθη τοίνυν τὸ πλῆθος τοῖς λεγομένοις, καὶ πρὸς τοὺς σικαρίους ἀΐξαντες, συνήρπαζον αὐτούς. καὶ ἑάλωσαν μὲν περὶ ἑξακοσίους. Ὅσοι δὲ τότε διέφυγον, οὐκ εἰς μακρὰν συλληφθέντες ἐπανήχθησαν, καὶ πάσης αὐτοῖς ἐπενεχθείσης βασάνου, ὅπως Καίσαρα δεσπότην ὁμολογήσωσιν, οὐδεὶς ἐνέδωκεν, ἀλλὰ πάντες τὴν γνώμην ὑπερτέραν τῆς ἀνάγκης ἐτήρησαν. Μάλιστα δ' ἡ τῶν παίδων ἡλικία τοὺς θεωμένους ἐξέπλησσεν· οὐδὲ γὰρ ἐκείνων τις ἐξεκινήθη, Καίσαρα δεσπότην ἐξονομάσαι. Ἥψατο δὲ καὶ τῶν περὶ Κυρήνην πόλεων ἡ τῶν σικαρίων ἀπόνοια. Διεκπεσὼν γὰρ εἰς αὐτὴν Ἰωνάθης, πονη-

A deret. Deinde vehemens auster contra exortus, eamdem ad murum rejecit. Quo penitus consumpto, cum Romani **311** postridie hostes aggressuri essent, Eleazarus militibus suis persuasit, ut quisque uxoribus et liberis suis interfectis, ipsi quoque sibi manus afferret. Eo consilio probato, simul uxores salutarunt, et liberos amplexi sunt, osculis eorum cum fletu inhærentes, simul charissimos suos suis manibus tanquam alieni peremerunt. Deinde opes universas congestas in ignem conjecerunt, et decem viris sorte delectis à quibus omnes mactarentur, quisque super charissimis suis occubuit. Deinde unus cui id sorte evenerat, novem sociis interfectis, lustratisque angulis omnibus, ne quis forte vivus relictus esset, ut intel- B lexit omnes occisos esse, regiam incendit : et adacto per totum corpus ense, prope suos occidit. Quamvis autem putaret, neminem viventem relictum esse : tamen anus quædam, et meretricula, et quinque pueri in cavernis abditi, eos latuerant. Interfectorum cum mulieribus et pueris fuere CCLX. Romani cum mane impetum in castellum facerent, nec ullum hostem cernerent, intus autem tranquilla essent omnia, et ignis arderet : animi dubii, tandem clamorem sustulerunt, ut aliquem elicerent. Quo clamore mulierculæ e cavernis excitæ, Romanis quid actum esset exposuerunt. Neque vero illi crediderunt, donec regiam ingressi, visis interfectis, generosam virorum indolem, et mortis C contemptum sunt admirati. Ac ad hunc modum expugnata est Masada. Accidit autem ut Alexandriæ quoque in Ægypto multi Judæi cæderentur. Nam factio sicariorum eo profuga, multis hospitum suorum persuaserat, ut se in libertatem assererent. Si qui vero ex Judæis haud ignobilibus refragarentur, illis occisis, cæteros ad defectionem hortabantur. Principes vero senatus, Judæis ad concionem vocatis, sicariorum desperationem arguebant : et populum hortabantur, ut exitium ab illis imminens caverent, seque Romanis dederent. Paruit multitudo, et in sicarios impetu facto ad DC eorum comprehendit. Qui vero tum effugerant, non multo post capti, reductique sunt ; et cum omnis generis tormentis excruciarentur, a nullo extor- D queri potuit, ut Cæsarem **312** dominum agnoscerent, sed omnes animos necessitate superiores conservarunt. In primis tamen puerorum ætas spectatores obstupefecit. Nam ne ab illorum quidem ullo exprimi potuit, ut Cæsarem dominum appellarent. Sicariorum desperationis contagium etiam Cyrenem invasit. Nam cum Jonathas, vir improbissimus, arte textor, eo evasisset, aliquot pauperes sibi conciliatos in desertum eduxit, prodigia et signa editurum pollicitus. Eam rem Cyrenensium Judæorum proceres, Catyllo præsidi nuntiarunt : qui militibus missis, Jonathæ conjuratos comprehendit. Ipse Jonathas tum quidem effugit, sed diligenti indagatione captus, et ad præsidem perductus, id confecit, ut ipse suppli

cium effugeret, et Catyllo iniquorum emolumentorum ansas præberet: ditissimos enim Judæos eorum facinorum sibi auctores exstitisse falso asserebat. Quas calumnias præses alacriter amplexus, præter eam credulitatem sicarios eamdem calumniam edocebat: qui ab illo subornati, multos accusarunt. Ac Judæorum calamitates tum hunc finem habuerunt, Hierosolymis a Romanis extremum eversis. Post, sub Ælio Adriano imperatore rursus per seditionem arma contra Romanos ceperunt: sed tum quoque victi, attritique sunt, multis millibus interfectis, perpaucis superstitibus: id quod suo loco referetur. Jam cum Romanorum mentionem fecerit historia, eisque potentiam invictam tribuerit: omnino necessarium est dicere ac docere, aut admonere lectores, qui sint Romani, quæ gentis origo, unde nomen habeat, quibus rerum publicarum formis usa, quibus casibus jactata sit, quibus rationibus ad summam felicitatem ascenderit, ut toti fere terrarum orbi imperarit, suamque potestatem ad omnes pene propagarit: et ut principio regibus paruerit, ac post ad optimatum potestatem, sive dictaturam et consulatum reciderit: deinde rursus ad democratiam devoluta, mox ad monarchiam sit reversa. De his igitur etiam dicendum est, prolixitate narrationis, quantum fieri potest, in compendium contracta, vitataque verborum multitudine: ut historia et facile intelligi, et memoria teneri queat.

A ρότατος ἄνθρωπος, τὴν τέχνην ὑφάντης, τινὰς τῶν ἀπόρων ἀνέπεισε προσέχειν αὐτῷ, καὶ προήγαγεν εἰς τὴν ἔρημον, σημεῖα δείξειν καὶ τέρατα ὑπισχνούμενος. Οἱ δὲ τῶν ἐπὶ Κυρήνης Ἰουδαίων πρωτεύοντες, Κατύλλῳ τῷ τῆς Κυρήνης ἡγεμόνι ταῦτα ἀγγέλλουσιν. Ὁ δὲ στρατιώτας ἀποστείλας, συνέσχε τοὺς μετὰ Ἰωνάθου. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰωνάθης τότε μὲν διέφυγεν· ἐπιμελῶς δὲ ζητηθεὶς ἥλω, καὶ ἀναχθεὶς πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ἑαυτῷ μὲν ἐμηχανᾶτο τῆς τιμωρίας ἐξάλυξιν· τῷ Κατύλλῳ δὲ ἀφορμὰς ἀδίκων κερδῶν περιεποιήσατο. Τοὺς γὰρ πλουσιωτάτους τῶν Ἰουδαίων ἔλεγε, καταψευδόμενος αὐτῶν, διδασκάλους αὐτῷ τῶν δρωμένων γενέσθαι. Καὶ ὁ ἡγεμὼν προθύμως ἐδέχετο τὰς διαβολάς· πρὸς δὲ τῷ πιστεύειν ῥᾳδίως, καὶ τὴν ψευδῆ κατηγορίαν τοὺς σικαρίους B ἐδίδασκε, καὶ πολλῶν κατεῖπον, ὑπ' ἐκείνου ὑποβαλλόμενοι. Ἐνταῦθα μὲν οὖν τότε τὰ τῶν Ἰουδαίων ἐτελεύτησε πάθη, ὑπὸ Ῥωμαίων τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν τελευταίαν ὑποστάσης ἅλωσιν. Καὶ αὖθις δὲ Αἰλίου τῶν Ῥωμαίων κρατοῦντος Ἀδριανοῦ ἐστασίασαν Ἰουδαῖοι, καὶ κατὰ Ῥωμαίων ὡπλίσθησαν. Ἀλλὰ καὶ τότε ἡττήθησάν τε, καὶ ἐξετρίβησαν, πολλῶν φθαρεισῶν μυριάδων, ὡς λίαν περιλειφθῆναι βραχεῖς, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἰδίοις τόποις ἱστορηθήσεται. Ῥωμαίων δὲ μνησθείσης τῆς ἱστορίας, καὶ τούτοις κράτος ἀναθεμένης ἀήττητον, ἀναγκαῖον πάντως εἰπεῖν καὶ διδάξαι ἢ ἀναμνῆσαι τοὺς ἐντευξομένους τούτῳ δὴ τῷ συγγράμματι, τίνες τε οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ὅθεν τούτων ἔθνος συνέστητο ἐξ ἀρχῆς, καὶ πόθεν τὴν κλῆσιν ἔσχε, καὶ τίσι πολιτείαις ἐχρήσατο, καὶ οἵαις τύχαις ἐνέκυρσε, καὶ ὅπως προὔκοψεν εἰς εὐδαιμονίας ἀκρότητα, ὡς μικροῦ κυριεῦσαι τῆς οἰκουμένης ἁπάσης, καὶ τὸ κράτος κατὰ πάντων σχεδὸν ἀναδήσασθαι, καὶ ὅπως βασιλευθὲν ἐξ ἀρχῆς, εἰς ἀριστοκρατίαν ἤτοι δικτατορίας καὶ ὑπατείας μετέπεσε, καὶ εἰς δημοκρατίαν αὖθις μετήνεκτο, εἶτα εἰς μοναρχίαν ἐπανελήλυθε. Ῥητέον μοι τοίνυν καὶ περὶ τούτων, καὶ διηγητέον, ὡς ἐνὸν, ἐπιτέμνοντι τὸ πλάτος τῆς διηγήσεως, καὶ τὴν μακρηγορίαν συστέλλοντι, ἵν' εἶεν εὐσύνοπτα τὰ τῆς ἱστορίας, καὶ τὴν τῶν ἐπιόντων ταῦτα μνήμην μὴ διαφεύγοιεν.

---

313 LIBER SEPTIMUS.

I. Æneas post Trojanum bellum ad Aborigenes venit, qui eam regionem, in qua Roma sita est, olim tenuerunt, Latino Fauni filio regnante: et Laurenti juxta fluvium Numicium appulit, ubi ex oraculo quodam considere voluit. Quod ejus loci rex Latinus prohibiturus, commisso prælio vincitur. Deinde per somnia, quæ uterque viderant, reconciliati sunt: ac Latinus concesso habitandi loco, filiam Laviniam Æneæ in matrimonium collocat, de cujus nomine urbem a se conditam Æneas Lavinium nominat: regio Latium, populus Latini appellati. Rutuli gens finitima, urbe Ardea oriundi, ante infensi Latinis, tum quoque bellum intulerunt, adjuvante Turno viro illustri, cognato Latini, cui ob Laviniæ nuptias iratus erat, sibi prius desponsæ. Pugna inita et Latinus et Turnus cadunt. Ænea et victoriam et soceri regnum adepto. Aliquanto post Rutuli, ascitis Tyrrhenorum auxiliis, Æneam vi-

C Α'. Αἰνείας μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον πρὸς Ἀβοῤῥίγινας ἀφῖκτο, οἳ πρώην τὴν χώραν ᾤκουν, καθ' ἣν ἡ Ῥώμη πεπόλισται, Λατίνου τοῦ Φαύνου τότε τὴν τούτων ἀρχὴν ἔχοντος· καὶ προσέσχε Λαυρέντῳ κατὰ τὸν Νουμίκιον ποταμὸν, ἔνθα κατά τι δὴ θεοπρόπιον λέγεται παρασκευάζεσθαι ποιήσασθαι τὴν κατοίκησιν. Ὁ δὲ τῆς χώρας ἄρχων Λατῖνος ἀπεῖργε τῷ Αἰνείᾳ τὴν ἐν τῇ χώρᾳ καθίδρυσιν, καὶ συμβαλὼν ἡττᾶται. Εἶτα δι' ὀνειράτων φανέντων ἀμφοῖν καταλλάττονται, καὶ τῆς κατοικήσεως αὐτῷ παραχωρεῖ· καὶ τὴν θυγατέρα Λαουϊνίαν εἰς γάμον ἐκδίδωσιν. Ἔνθα πόλιν ὁ Αἰνείας οἰκοδομήσας, ὠνόμασε Λαουΐνιον· ἥ τε χώρα Λάτιον ἐπεκλήθη, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ἐκεῖ Λατῖνοι προσηγορεύθησαν. Ῥουτοῦλοι δὲ ὁμοροῦντες τῇ χώρᾳ ἐκ πόλεως Ἀρ- D δέας ὁρμώμενοι, καὶ πρόσθεν δυσμενῶς ἔχοντες πρὸς Λατίνους, καὶ τότε πόλεμον ἤραντο, ἐπαρήγοντος αὐτοῖς καὶ Τούρνου, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, καὶ

τῷ Λατίνῳ προσήκοντος, ὃς δι' ὀργῆς τὸν Λατῖνον πεποίητο διὰ τὸν Λαουϊνίας γάμον· ἐκείνῳ γὰρ ἡ κόρη προωμολόγητο. Μάχης οὖν γενομένης, πίπτουσιν ὅ τε Τοῦρνος καὶ ὁ Λατῖνος· τὴν δὲ νίκην ὁ Αἰνείας κεκόμιστο, καὶ τὴν τοῦ πενθεροῦ βασιλείαν. Μετὰ δέ τινα χρόνον συμμαχίας ἐκ Τυρσηνῶν οἱ Ῥουτοῦλοι τυχόντες, ἐπῆλθον τῷ Αἰνείᾳ, καὶ τὸν πόλεμον νενικήκασιν. Ἀφανὴς δὲ ὁ Αἰνείας γενόμενος (οὔτε γὰρ ζῶν ὤφθη ἔτι, οὔτε μὴν τεθνεὼς) ὡς θεὸς παρὰ Λατίνοις τετίμητο. Ἐντεῦθεν καὶ τοῖς Ῥωμαίοις τοῦ σφετέρου γένους ἀρχηγέτης νενόμισται, καὶ Αἰνειάδαι καλεῖσθαι αὐχοῦσι. Τὴν δὲ τῶν Λατίνων ἀρχὴν ὁ ἐκείνου υἱὸς Ἀσκάνιος διεδέξατο, ὃς οἴκοθεν συνείπετο τῷ πατρί· οὐδέπω γὰρ ἐκ τῆς Λαουϊνίας παῖδα ἐγείνατο, ἔγκυον δ' αὐτὴν καταλέλοιπε. Τὸν δὲ Ἀσκάνιον κατακλείσαντες οἱ πολέμιοι, ἐπολιόρκουν· νυκτὸς δ' οἱ Λατῖνοι αὐτοῖς ἐπιθέμενοι, τήν τε πολιορκίαν ἔλυσαν καὶ τὸν πόλεμον. Χρόνου δὲ διεληλυθότος πληθυνθέντες οἱ Λατῖνοι, τὴν μὲν πόλιν τὸ Λαουΐνιον οἱ πλείονες ἐκλελοίπασιν, ἑτέραν δ' ἐν ἀμείνονι χώρᾳ ἀντῳκοδόμησαν, ἣν Ἄλβαν ἐκ τῆς λευκότητος, καὶ ἀπὸ τοῦ μήκους Λόγγαν ἐπωνόμασαν, εἴποιεν ἂν Ἕλληνες λευκὴν καὶ μακράν. Ἀσκανίου δὲ τελευτήσαντος, οἱ Λατῖνοι τὸν ἐκ τῆς Λαουϊνίας τῷ Αἰνείᾳ υἱὸν εἰς τὴν βασιλείαν προετιμήσαντο τοῦ Ἀσκανίου παιδὸς, διὰ τὸν πάππον τὸν Λατῖνον τοῦτον προκρίναντες, Σιλούϊον κεκλημένον. Ἐκ Σιλουΐου δὲ ἐτέχθη Αἰνείας, ἐξ Αἰνείου δὲ Λατῖνος ἐγένετο, Λατῖνον δὲ διεδέξατο Πάστις (76). Τιβερῖνος δ' ἄρξας μετέπειτα, ἐν ποταμῷ καλουμένῳ Ἀλβούλῳ πεσὼν, διεφθάρη· ὃς δὴ ποταμὸς Τίβερις ἐξ ἐκείνου μετωνομάσθη, ῥέων διὰ τῆς Ῥώμης, καὶ ὢν τῇ πόλει πολυαρκέστατος, καὶ Ῥωμαίοις ἐς τὰ μάλιστα χρησιμώτατος. Ἔκγονος δὲ τοῦ Τιβερίνου Ἀμούλιος, ὃς ὑπερφρονήσας καὶ θεοῦν ἑαυτὸν τολμήσας, ὡς βροντάς τε ταῖς βρονταῖς ἐκ μηχανῆς ἀντεπάγειν, καὶ ἀνταστράπτειν ταῖς ἀστραπαῖς, ἐνσκήπτειν τε κεραυνοὺς, διεφθάρη, τῆς λίμνης παρ' ᾗ τὰ αὐτοῦ βασίλεια ἵδρυτο ἐπιῤῥυείσης αἰφνίδιον, καὶ καταποντισάσης κἀκεῖνον καὶ τὰ βασίλεια. Λουεντῖνος δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐν πολέμῳ ἀπέθανε. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Λαουϊνίου καὶ Ἀλβανῶν. Τὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐσχήκασι τὸν Νομίτορά τε καὶ τὸν Ἀμούλιον, οἱ Λουεντίνου μὲν ἐγένοντο υἱωνοὶ, τοῦ δ' Αἰνείου ἀπόγονοι. Τῆς γοῦν ἐν Ἄλβῃ βασιλείας κατὰ διαδοχὴν περιελθούσης αὐτοῖς, νείμασθαι ταύτην ἠθέλησαν καὶ τὰ χρήματα. Τοῦ Ἀμουλίου τοίνυν ἰδίᾳ μὲν τὰ χρήματα θέντος, ἰδίᾳ δέ γε τὴν βασιλείαν, καὶ ἐξ ἀμφοῖν τὸν ἀδελφὸν προτρεψαμένου, ὃ πρὸς βουλῆς αὐτῷ ἐπιλέξασθαι, τὴν βασιλείαν εἵλετο ὁ Νομίτωρ, ἅτε καὶ πρεσβύτερος ἀδελφός. Λαβὼν δὲ τὰ χρήματα ὁ Ἀμούλιος, καὶ δύναμιν ἐκ τούτων περιβαλλόμενος, καὶ τὴν βασιλείαν ἀφείλετο. Θυγατρὸς δὲ τῷ Νομίτορι οὔσης, δεδιὼς μὴ παῖδες ἐξ αὐτῆς γένοιντο, καὶ κατεξαναστaῖεν αὐτοῦ, ἱέρειαν τῆς Ἑστίας ἐκείνην ἀπέδειξεν, ἄγαμον διὰ τοῦτο, καὶ παρθένον διὰ βίου μέλλουσαν ἔσεσθαι. Ἡ δὲ κύουσα ἐφωράθη μετέπειτα ὑπὸ Ἄρεος, ὡς μυθεύεται, ὑπ' ἀνθρώπων δὲ πάντως τινός. Εἱρχθη

A ceruut : qui cum neque vivens neque mortuus usquam videretur, a Latinis pro deo cultus est. Hic Romanæ quoque gentis auctor perhibetur, Æneadum appellationem honorificam sibi ducentis. Æneæ in regno Latinorum Ascanius filius, Troja patrem secutus, successit. Necdum enim filium ei Lavinia pepererat, prægnans relicta. Cum Ascanium hostes obsiderent, Latini eos noctu adorti, et obsidionem et bellum propulsarunt. Annis al quot elapsis, abundante Lavinii multitudine, plerique eo relicto, Albam longam in loco meliore condiderunt. Ascanio defuncto, Latini Sylvium Æneæ ex Lavinia filium, in regno, Ascanii filio propter avi Latini memoriam, prætulerunt. Sylvius Æneam creat, is deinde Latinum, Latino successit Padys. Tiberi-
B nus, qui post regnavit, in fluvio Albula submersus est : qui fluvius Romam perfluens, et urbi ad plurimos usus opportunus atque utilissimus, ab illo Tiberis nomen accepit. Et Tiberini posteris ortus est Amulius, homo superbus, seque pro deo venditare ausus : qui cum machinis **314** quibusdam tonitrua tonitribus, fulgura fulguribus referret, ac fulmina jacularetur, subita inundatione paludis, ad quam habitabat, periit, una cum regia demersus. Luentinus filius ejus in bello cæsus est. Atque hæc de Lavinio et Albanis. Romani vero ortum duxerunt a Numitore et Amulio Luentini nepotibus, Æneæ posteris. Ad quos cum Albini regni successio pertineret, regnum et pecuniam dividere
C voluerunt. Amulius igitur regno seorsim posito, ac pecunia itidem, optione, fratri, alteriusutrius data, Numitor, ut natu major, regnum elegit. Amulius vero pecunia accepta, comparatisque copiis, etiam regnum sibi vindicavit. Numitoris filiæ, veritus ne ex ea nati filii contra se insurgerent, cum eam Vestalem legisset, perpetua virginitate spem partus adimit. Sed post compressa a Marte, ut fabulantur, ab homine utique aliquo, et in custodiam data, ne fœtum clam ederet, gemellos magnos et elegantes peperit. Qua re magis territus Amulius, infantes exponi jussit : quos minister alveo impositos, in Tiberim fluvium abjicit. Cæterum alveo in locum mollem delato, lupam ferunt infantibus mammas præbuisse, et Picum
D martium custodem accessisse, qui eis bolos in ora ingesserit. Infantes illic sitos, Faustulus Amulii subulcus clam sublatos, uxori Laurentiæ educandos dedit : alterumque Romulum, alterum Remum appellavit. Quidam asserunt (idque probabilius, atque adeo verius est) non lupam eorum nutricem fuisse, sed Laurentiam vulgato corpore lupam vocatam, locum fabulæ dedisse.

Variæ lectiones et notæ.

(76) *Πάδις*. Codd. Regg. et Colb. Πάστις.

σὺν διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ λάθῃ τεκοῦσα, καὶ ἔτεκε διδύμους παῖδας, μεγάλους τε καὶ καλούς. Μᾶλλον δὲ φοβηθεὶς ὁ Ἀμούλιος, ἐκέλευσε τὰ βρέφη ῥιφῆναι. Καὶ ὁ ταῦτα λαβὼν σκάφῃ ἐνθέμενος, ἐμβάλλει ἐν τῷ ποταμῷ τῷ Τιβέριδι. Παρασύραν δὲ τὴν σκάφην τὸ ῥεῦμα, εἴς τινα χῶρον κατήνεγκε μαλθακόν. Ἔνθα κειμένοις τοῖς βρέφεσι, λύκαιναν ἱστοροῦσι προσιοῦσαν θηλὴν παρέχειν αὐτοῖς, καὶ ὄρνιν δρυοκολάπτην παρεῖναι ταῦτα ψωμίζοντα καὶ φυλάττοντα. Ἐκεῖ δὲ κείμενα τὰ βρέφη λαθὼν ἀφείλετό τις Ἀμουλίου συοφορβὸς, Φαυστοῦλος καλούμενος, καὶ παρὰ τῆς ἐκείνου ἐτράφησαν γυναικὸς, ᾗ ὄνομα Λαρεντία· καὶ ὁ μὲν Ῥωμύλος, ὁ δ' ἕτερος Ῥῶμος ἐκλήθησαν. Τινὲς δὲ μὴ λύκαιναν εἶναί φασι τὴν τῶν παίδων τροφὸν, ὃ καὶ πιθανώτερον, ἢ ἀληθέστερον μάλιστα, ἀρχὴν δὲ τὸν λόγον οὕτω λαβεῖν. Λούπας καλοῦσι Ῥωμαῖοι τάς τε λυκαίνας, καὶ τὰς ἑταίρας· πορνευομένη δ' ἡ Λαρεντία ἣ τοὺς παῖδας ἐθρέψατο, καὶ λοῦπα διὰ τοῦτο καλουμένη, χώραν τῷ μύθῳ παρέσχετο.

II. Cum primum adolevit ætas, ambo animosi et fortes evaserunt : sed Romulus ingenio præstare visus, et ad imperandum quam ad obtemperandum aptior habitus est. Exorta igitur inter Numitoris et Amulii pastores rixa, fratres illos cædunt, et magnam armenti partem abigunt. Postridie Numitoris pastores Remum cum paucis aliis ambulantem ex insidiis adorti, ad Numitorem pertrahunt : qui Amulium fratrem precatus est, ut sibi jus suum tribueretur, **315** ab illius domesticis insigni affecto injuria. Is Numitori Remum ad supplicium dedit. Qui domum regressus, cum adolescentem magnitudine et robore præstantem videret, ejusque fidentiam, et minime servilem indolem miraretur, leni voce, qui et unde natus esset, rogat. Ille interritus respondet, se geminos fratres esse : natales suos arcanos esse, nutricationem et alimoniam mirabiles memorari, ferarum et volucrum ministerio, cum juxta magnum flumen in alveo jacerent, qui adhuc exstaret, æreis laminis devinctus, obscuris litteris incisis. Numitori ex Remi verbis et vultu tetigit animum memoria filiorum filiæ, qui expositi fuissent. At Faustulus Remi captivitate cognita, Romulum ad opem fratri ferendam hortatur : aperteque docet, ut nati essent. Nam prius per ambages id significarat, ne humilibus essent animis : ipse cum alveo ad Numitorem territus properat. Cum autem custodibus ædium Amulii suspectus esset, ac in responsionibus vacillaret, et alveum veste tegere satageret, latere illos non potuit : quin eum furtivi aliquid ferre opinati, alveum in medium proferrent. Tum autem ibi quidam eorum aderat, qui pueros exposuerant : qui alveo agnito, ad Amulium accurrit, et rem nuntiat. Faustulus a rege interrogatus, pueros incolumes esse respondit, sed procul ab Alba pecudes pascere. Alveum vero se afferre Iliæ puerorum matri, eum videre desideranti. His turbatus Amulius, quemdam ad Numitorem mittit, percontatum, an superstites esse pueros audivisset? Is vero, quem miserat, Numitoris amicus erat : qui cum senem in Remi amplexu invenisset, eis animos addidit, et rem maturare jussit : atque ipse etiam adjumento fuit. Jam Romulus quoque aderat in proximo, cum magna agrestium manu : ad quem civium quoque non pauci, odio Amulii se contulerant. Hoc rerum statu Amulius, nihil salutaris consilii operisve molitus, occiditur.

A Β'. Αὐξανόμενοι δὲ θυμοειδεῖς ἦσαν, καὶ ἀνδρώδεις ἀμφότεροι. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐδόκει συνέσει διαφορώτερος, καὶ ἡγεμονιχὸς μᾶλλον τὴν φύσιν, ἢ πειθαρχικός. Γενομένης δέ ποτε πρὸς τοὺς Νομίτορος βουκόλους τοῖς τοῦ Ἀμουλίου διαφορᾶς, συγκόπτουσιν αὐτοὺς οἱ ὁμαίμονες, καὶ τῆς ἀγέλης συχνὴν ἀποτέμνονται μοῖραν. Μόνῳ δὲ τῷ Ῥώμῳ μεθ' ἡμέρας σὺν ὀλίγοις ἄλλοις βαδίζοντι, οἱ τοῦ Νομίτορος βουκόλοι λοχήσαντες, συνέλαβον αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον πρὸς Νομίτορα· καὶ ὃς πρὸς Ἀμούλιον ἐλθὼν, ἐδεῖτο τυχεῖν δίκης, ἀδελφὸς ὢν καὶ ὑπὸ τῶν οἰκείων αὐτοῦ ὑβρισμένος. Ὁ δὲ παραδίδωσι τῷ Νομίτορι τὸν Ῥῶμον, ὡς βούλοιτο χρήσασθαι. Ὁ δ' οἴκοι ἐλθὼν, καὶ τὸν νεανίσκον ὁρῶν ὑπερφέροντα μεγέθει καὶ ῥώμῃ, καὶ τὸ θαῤῥαλέον αὐτοῦ, καὶ B ἀδούλωτον τῆς ψυχῆς θαυμάζων, ἀνέκρινεν ὅστις εἴη, καὶ ὅθεν γένοιτο, φωνῇ πραείᾳ· ὁ δὲ θαῤῥῶν ἔλεγεν, ὡς Δίδυμοί ἐσμεν ἀδελφοί· γοναὶ δὲ ἡμῶν ἀπόῤῥητοι λέγονται, καὶ τροφαὶ καὶ τιθηνήσεις θαυμασιώτεραι, θηρίοις καὶ οἰωνοῖς τραφέντων παρὰ τὸν μέγαν ποταμὸν, ἐν σκάφῃ τινὶ κειμένων, ἣ ἔτι σώζεται, χαλκοῖς ὑποζώμασι γραμμάτων ἀμυδρῶν ἐγκεχαραγμένων. Ὁ μὲν οὖν Νομίτωρ τοῖς τε λόγοις τοῦ Ῥώμου, καὶ τῇ ὄψει πρὸς ἔννοιαν τῆς ἐκθέσεως τῶν τῆς θυγατρὸς ἐνήγετο παίδων. Ὁ δὲ Φαυστοῦλος τὴν τοῦ Ῥώμου μαθὼν σύλληψιν, τὸν μὲν Ῥωμύλον βοηθεῖν παρεκάλει, τότε σαφῶς διδάξας αὐτὸν περὶ τῆς γενέσεως. Πρότερον γὰρ ὑπηνίττετο, ὥστ' αὐτοὺς μὴ μικροφρονεῖν. Αὐτὸς δὲ C τὴν σκάφην κομίζων ἐχώρει πρὸς τὸν Νομίτορα, σπουδῆς καὶ δέους μεστός. Τοῖς δὲ περὶ τὰς πύλας τοῦ Ἀμουλίου φρουροῖς ὑφορώμενος, καὶ ταραττόμενος περὶ τὰς ἀπρκρίσεις, οὐκ ἔλαθε τὴν σκάφην τῷ χλανιδίῳ περικαλύπτων. Ὑπολαβόντες δὲ κλοπιμαῖόν τι φέρειν αὐτὸν, εἰς μέσον τὴν σκάφην προήγαγον. Ἔτυχε δέ τις παρὼν ἐκεῖ τῶν τὰ παιδάρια ἐκθεμένων, ὃς τὴν σκάφην γνωρίσας, δραμὼν φράζει τῷ Ἀμουλίῳ. Καὶ ὁ Φαυστοῦλος ἀνακρινόμενος παρὰ τοῦ βασιλέως, σώζεσθαι μὲν τοὺς παῖδας κατέθετο, πόῤῥω δὲ τῆς Ἄλβης νέμοντας εἶναι· τὴν δὲ σκάφην πρὸς τὴν Ἰλίαν κομίζειν τὴν τῶν παίδων μητέρα, ποθοῦσαν ἰδεῖν. Τεταραγμένος δὲ τούτοις Ἀμούλιυς ἄνδρα πρὸς τὸν Νομίτορα πέπομφε, πυνθανόμενος εἴ τι μάθοι περὶ τῶν παίδων ὡς περιόντων· ἦν δὲ τῶν φίλων ὁ πεμφθεὶς τῷ D Νομίτορι. Ἀπελθὼν οὖν, καὶ ἐν περιπλοκαῖς τοῦ Ῥώμου εὑρηκὼς τὸν Νομίτορα, παρεθάῤῥυνέ τε, καὶ μὴ μέλλειν αὐτοῖς συνεβούλευε, καὶ αὐτὸς δὲ συνέπραττεν. Ἄστι δὲ καὶ ὁ Ῥωμύλος ἐγγὺς ἦν, χεῖρα

συχνὴν ἀγροικικὴν ἐπαγόμενος, καὶ τῶν πολιτῶν δὲ αὐτῷ οὐκ ὀλίγοι προσῇεσαν, μίσει τοῦ Ἀμουλίου, ὃς οὕτω τῶν πραγμάτων συνενεχθέντων, οὐδὲν οὔτε πράξας, οὔτε βουλεύσας σωτήριον, ἀνῃρέθη.

Γ'. Ῥωμύλος μέντοι καὶ Ῥῶμος, τὴν τῆς Ἄλβης A ἡγεμονίαν τῷ μητροπάτορι νείμαντες, καὶ τῇ μητρὶ τιμὴν πρέπουσαν, καθ' ἑαυτοὺς εἶναι ἔκριναν (οὔτε γὰρ ἠνείχοντο ἄρχεσθαι) καὶ πόλιν ἀναστῆσαι ἔνθα προετράφησαν ἤθελον. Ὡρμημένοις δὲ πρὸς τὴν τῆς πόλεως δόμησιν διαφορὰ συνέβη τοῖς ἀδελφοῖς, περί τε τῆς ἀρχῆς, καὶ περὶ τῆς πόλεως, καὶ διὰ μάχης ἐχώρησαν, ἐν ᾗ ὁ Ῥῶμος ἀπέθανεν. Ἕτερος δὲ λόγος ἔχει, ὡς τοῦ Ῥωμύλου ἤδη τάφρον ὀρύττοντος, ἣ τῆς πόλεως εἶναι προτείχισμα ἔμελλε, πῇ μὲν ἀπεῖργε τὸ ἔργον ὁ Ῥῶμος, πῇ δὲ ἐχλεύαζε, καὶ τέλος διαλλόμενον αὐτὴν, ὡς εὐεπιχείρητον, οἱ μὲν Ῥωμύλου πατάξοντος· οἱ δ' ἑτέρου τινὸς ἱστοροῦσι πεσεῖν. Ὅθεν καὶ ἐνομίσθη, τὸν στρατοπέδου τάφρον τολμήσαντα διελθεῖν παρὰ τὰς συνήθεις ὁδοὺς, θανατοῦσθαι. Ὁ δὲ Ῥωμύλος θάψας B τὸν ἀδελφὸν, ᾤκιζε τὴν πόλιν, καὶ βοῦν ἄῤῥενα συζεύξας θηλείᾳ, καὶ ἀρότρῳ ὕννιν χαλκῆν ἐμβαλὼν, αὐτὸς μὲν αὔλακα βαθεῖαν κυκλοτερῆ περιέγραφεν, οἱ δ' ἑπόμενοι τὰς βώλους, ἃς ἀνίστη τὸ ἄροτρον, εἴσω πάσας τῆς αὔλακος περιέστρεφον, καὶ ὅπου μὲν ἔμελλε τὸ τεῖχος ἀνίστασθαι, καθὼς εἴρηται, ἡ αὖλαξ ἐτέτμητο. Ἔνθα δὲ πύλας στῆσαι διενοοῦντο, διάλειμμα ἐποιοῦντο τῆς αὔλακος, τὸ ἄροτρον ἀνέχοντες ὕπερθεν. Πᾶν μὲν γὰρ τεῖχος νομίζουσιν ἱερόν. Τὰς δὲ πύλας εἴπερ ἥγηντο ἱερὰς, οὐκ ἦν τὰ μὲν δι' αὐτῶν εἰσάγειν, τὰ δὲ ἀποπέμπειν τῶν ἀναγκαίων, καὶ μὴ καθαρῶν. Ἡ δὲ κτίσις τῆς πόλεως ταύτης ἡμέρᾳ τετέλεστο τῇ πρὸ ἕνδεκα καλανδῶν Μαΐων, ἣ ἂν εἴη εἰκοστὴ Ἀπριλλίου· καὶ C τὴν ἡμέραν ταύτην ἑορτάζουσι Ῥωμαῖοι, γενέθλιον τῆς πατρίδος ὀνομάζοντες. Ὀκτωκαίδεκα δ' εἶναι Ῥωμύλος ἐνιαυτῶν ἀναγέγραπται, ὅτε τὴν Ῥώμην συνῴκισεν. Ἔκτισε δὲ αὐτὴν περὶ τὴν τοῦ Φαυστούλου οἴκησιν· ὠνόμαστο δ' ὁ χῶρος Παλάτιον. Κτισθείσης μέντοι τῆς πόλεως, ὅσον μὲν ἐν ἡλικίᾳ στρατευσίμῳ πλῆθος (77) ἐτύγχανεν, εἰς στρατιωτικὰ διεῖλε συντάγματα, ἕκαστον δὲ σύνταγμα πεζῶν τρισχιλίων ἦν καὶ τριακοσίων ἱππέων. Ἐκλήθη δὲ λεγεὼν, ὅτι λογάδες ἦσαν ἐκ πάντων οἱ μάχιμοι. Τοῖς δ' ἄλλοις δήμῳ ἐκέχρητο, καὶ τὸν δῆμον ποπούλους ὠνόμασεν, ὅθεν καὶ παρὰ ταῖς βίβλοις ταῖς νομικαῖς ποπουλάρια κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγὴ (78). Τῶν μέντοι περιφανεστέρων γένει τε καὶ συνέσει, καὶ βίου αἱρέσει, ἑκατὸν ἀπέδειξε βουλευ- D τὰς, πατρικίους ὀνομάσας αὐτοὺς (79)· τὸ δὲ σφῶν λοιπὸν σύστημα σενάτον προσηγόρευσεν, ὅ ἐστι γερουσία. Πατρίκιοι μέντοι οἱ βουλευταὶ ἐπεκλήθησαν, ἢ ὅτι παίδων ἦσαν γνησίων πατέρες, ἢ μᾶλλον ὅτι αὐτοὶ πατέρας ἑαυτῶν ἀποδεικνύειν ἠδύναντο,

III. Romulus et Remus, Albana re Numitori avo permissa, et justo honore matri habito, suo more vivere (neque enim ferebant **316** imperium) decreverunt : et urbem, quo in loco educati essent, condere voluerunt. Eam rem aggressis fratribus, discordia incessit de principatu, et de urbe : ortaque pugna Remus occiditur. Alia fama est, Romulo fossam fodiente in munimentum urbis, Remum id opus partim prohibuisse, partim derisisse, ac denique transilisse, ut superatu facilem : eaque de causa vel a Romulo, vel ab alio ictum cecidisse. Unde receptum sit, qui fossam castrorum præter solitas vias transierit, capite plecti. Romulus vero fratre sepulto urbem condidit : et tauro vaccæ juncto, æreoque vomere aratro inserto, ipse sulcum profundum in orbem terræ impressit : qui sequebantur, glebas ab aratro eversas omnes intra sulcum reposuerunt. Ac ubi murus exstruendus erat, sulcus, ut dictum est, ductus fuit : ubi vero portas exstruere instituerunt, aratro sursum elato, sulcum interruperunt : nam omnem murum sanctum censent. Si vero portas etiam sanctas censerent, non utique res necessarias et immundas, per eas vel inferre vel efferre liceret. Urbis ædificatio XI Kal. Maii, hoc est, XX Aprilis est absoluta : qui dies Romanis festus est, et patriæ natalis appellatur : quo tempore memorant Romulum XVIII annorum fuisse, et urbem eo in loco, ubi Faustulus habitarit, qui Palatium diceretur, condidisse. Ea perfecta, qui militari ætate erant, eos in legiones inde dictas, quod bello apti ex omnibus legerentur, distribuit : reliqui, populi nomine censebantur, et apud jureconsultos plebeia actio popularis vocatur. Habebat autem tum legio termillenos pedites, et trecentenos equites. Ex illustrioribus genere, prudentia, et instituto vitæ, creat senatores, quos patricios nominavit eorumque cœtum, senatum. Senatores porro appellati fuere patricii, sive quod ingenuorum liberorum patres essent. seu potius quod patres suos demonstrare possent, nobili quisque ortus genere : sive a patrocinio, et ope ferenda. Verum is proxime ad Romuli mentem accidere videri queat, qui eum nomine patriciorum significare voluisse crediderit, principibus et potentissimis **317** civitatis humiliores patria cura complectendos esse : simulque plebem eo perducere studuisse, ne superiorum honoribus invideret, sed faveret potius iis quos patres et putaret, et appellaret. Cum autem in civitatem multi recepti essent cælibes, Romulo curæ fuit, ut illi quoque uxores nancisceren-

Variæ lectiones et notæ.

(77) *Πλήθει.* Regii et Colb. πλῆθος, atque ita emendavimus.

(78) *Πουπουλαρία κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή.* Miror doctum Interpretem ignorasse vocis ἀγωγὴ notionem hoc loco, ubi *educationem* vertit, cum sit *actio popularis*, ac proinde vox jurisconsultorum. Glossæ Basilic. ποπουλάρια, δημοτική· πόπουλος, ὁ δῆμος. Sunt autem *Actiones populares, quæ suum jus populo tuentur,* ut ait Paulus, in lib. I. D. *De populari act.*

(79) *Βουλευτὰς πατρικίους ὀνομάσας αὐτούς.* Livius aliter : *Patres certe ab honore, Patriciique progenies eorum appellati.*

tur. Sed quia convenæ ob stirpem inopem atque obscuram a vicinis populis spernebantur, consilium init raptu parandi conjuges suis civibus : et rem divinam, ludorumque celebritatem indicit, quasi ara novi dei inventa esset. Quo cum multi convenissent, ipse cum optimatibus præsidens, purpura conspicuus, eam populo tesseram dedit, ut cum purpuram explicasset, ac rursus complicasset, rem aggrederentur. Quo facto, strictis ensibus, et cum clamoribus impetu facto, Sabinorum filias virgines, nullas autem uxores rapiebant. Ob id facinus Sabini, populosa gens, et bellicosa, quæque ob animorum magnitudinem, ut Lacedæmoniorum colonos par est, pagos sine muris incolebat, per legatos a Romulo petierunt, ut violentia rescissa, voluntate et lege amicitia inter ipsos, et affinitas contraheretur. Romulo vero puellas non reddente, sed postulante, ut Sabini conjugia probarent : aliis consultando tempus trahentibus, Acron Ceninensium rex, vir iracundus et bellicosissimus, prior armis arreptis magnas copias contra Romulum ducit. Cum ambo in propinquo essent, uterque alterum ad pugnam provocat, quiescentibus exercitibus. In eo singulari certamine Romulus Acronem obtruncat : commissoque prælio, ejus exercitum fundit, fugatque, urbem capit : neque tamen cives alia clade afficit, quam quod dirutis ædibus, se Romam sequi jussit, cives futuros, et æquo jure usuros. Deinde etiam alii Sabini Romanos bellis aggressi, et superati, demum Tatio duce creato, Romæ bellum intulerunt : et Capitolium a Tarpeia, ejus qui arci præerat filia, proditum ceperunt. Quæ cum aquam petitum extra mœnia ivisset, ad Tatium perducta, persuaderi sibi sivit, ut arcem prodat : Sabinosque aureas armillas, quas lævo brachio habebant, pacta, una porta accipit. Tatius ingressus, suos **318** quidquid læva gestarent, Tarpeiæ dare jussit, ac ipse primus armillam et scutum in eam conjecit : quod cum omnes facerent, auri scutorumque multitudine oppressa exspirat. Hic igitur reipsa declaravit, quod Cæsar et Antigonus post sermone usurparunt. Nam alter se proditionem amare, proditores odisse : alter, qui prodant, benigne admittere, qui prodiderint, se aversari dixit.

A ἕκαστος ἐκ γένους ὄντες γνωρίμου· ἢ ἀπὸ τῆς πατρωνίας· οὕτω δ' ἐκάλουν τὴν προστασίαν, πάτρωνας γὰρ τοὺς κηδεμονικοὺς καὶ βοηθητικοὺς προσηγόρευον. Μάλιστα δ' ἄν τις καταστοχάσαιτο τῆς τοῦ Ῥωμύλου διανοίας, εἰ οἴοιτο διὰ τῆς κλήσεως ταύτης ἐμφαίνειν, χρῆναι τοὺς πρώτους καὶ δυνατωτάτους τῆς πόλεως πατρικῇ κηδεμονίᾳ κήδεσθαι τῶν ταπεινοτέρων, ἅμα δὲ καὶ τὸν δῆμον ἐνάγειν διὰ τῆς τῶν πατρικίων προσηγορίας εἰς τὸ μὴ ἄχθεσθαι ταῖς τῶν κρειττόνων τιμαῖς, ἀλλ' εὐνοϊκῶς διακεῖσθαι, νομίζοντας πατέρας αὐτοὺς, καὶ προσαγορεύοντας. Πολλῶν δὲ τῇ πόλει ἐνοικισθέντων, ὧν ὀλίγοι γυναιξὶ συνεζεύγνυντο, φροντὶς τῷ Ῥωμύλῳ ἐγένετο, ἵνα κἀκεῖνοι γυναῖκας ἑαυτοῖς συνοικίσωσι. Σύγκλυδες δὲ καὶ ἐξ ἀπόρων ὄντες, B καὶ ἀφανῶν, ὑπερεωρῶντο πρὸς κῆδος παρὰ τῶν γειτνιώντων ἐθνῶν. Βούλεται τοίνυν ἐξ ἁρπαγῆς λαβεῖν γυναῖκας τοὺς πολίτας αὐτοῦ, καὶ κηρύσσει θυσίαν καὶ ἀγῶνα καὶ θέαν μέλλειν ἐπιτελεῖν πανηγυρικὴν, ὡς βωμοῦ εὑρημένου θεοῦ καινοῦ. Καὶ πολλοὶ συνῆλθον, αὐτὸς δὲ προὐκάθητο μετὰ τῶν ἀρίστων, ἁλουργίδι κεκοσμημένος. Δέδωκε δὲ τῷ δήμῳ τῆς ἐπιχειρήσεως σύμβολον, τὴν τῆς ἁλουργίδος διάπτυξιν, καὶ αὖθις ταύτης περιβολήν. Οὗ γενομένου σπασάμενοι τὰ ξίφη, μετὰ βοῆς ὥρμησαν, καὶ ἥρπαζον τὰς θυγατέρας τῶν Σαβίνων παρθένους, οὐ μέντοι γυναῖκάς τινων. Τολμηθείσης δὲ τῆς ἁρπαγῆς, οἱ Σαβῖνοι, πολλοὶ καὶ πολεμικοὶ ὄντες, καὶ κώμας ἀτειχίστους οἰκοῦντες, διὰ τὸ μέγα C φρονεῖν, ὡς Λακεδαιμονίων ἄποικοι, πρεσβείαν πρὸς τὸν Ῥωμύλον πεποίηνται, λῦσαι τὸ τῆς βίας ἔργον ζητοῦντες, πειθοῖ δὲ καὶ νόμῳ πράττειν τοῖς γένεσι φιλίαν καὶ οἰκειότητα. Τοῦ δὲ Ῥωμύλου τὰς μὲν κόρας μὴ προϊεμένου, ἀξιοῦντος δὲ τὴν κοινωνίαν δέχεσθαι τοὺς Σαβίνους, οἱ μὲν ἄλλοι βουλευόμενοι διέτριβον· Ἄκρων δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν Καινηνιτῶν, θυμοειδὴς ἀνὴρ καὶ πολεμικώτατος, προεξανέστη, καὶ μετὰ πολλῆς ἐχώρει δυνάμεως ἐπὶ τὸν Ῥωμύλον. Ὁμοῦ δὲ γεγονότος, ἀλλήλους προεκαλοῦντο μάχεσθαι, ἀτρεμούντων τῶν στρατευμάτων. Τῆς γοῦν μονομαχίας ἀμφοῖν γενομένης, καταβάλλει μὲν ὁ Ῥωμύλος τὸν Ἄκρωνα, τρέπεται δὲ καὶ τὸ ἐκείνου στράτευμα, μάχης συγκροτηθείσης· καὶ τὴν πόλιν αἱρεῖ, οὐ μέντοι ἐν αὐτῇ κακόν τι D διέθετο, ἀλλ' ἢ μόνον ἐκέλευσε τὰς οἰκίας καθελόντας, ἀκολουθεῖν εἰς Ῥώμην αὐτῷ, ὡς πολίτας ἐσομένους, καὶ τῶν ἴσων ἀξιωθησομένους. Εἶτα καὶ ἄλλοι τῶν Σαβίνων τοῖς Ῥωμαίοις ἐμαχέσαντο, καὶ ἡττήθησαν. Ἐπὶ τούτοις οἱ λοιποὶ τῶν Σαβίνων, τὸν Τάτιον στρατηγὸν ἀποδείξαντες, ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐστράτευσαν, καὶ τὸ Καπιτώλιον εἷλον προδεδομένον ὑπὸ Ταρπηΐας τῆς θυγατρὸς τοῦ φρουράρχου. Ἐκείνη γὰρ ἐφ' ὕδωρ κατελθοῦσα, συνελήφθη, καὶ ἤχθη πρὸς Τάτιον, καὶ ἀνεπείσθη προδοῦναι τὸ ἔρυμα, τῶν χρυσῶν βραχιονιστήρων ἐρασθεῖσα, οὓς ἐν ταῖς ἀριστεραῖς ἐφόρουν χερσὶν οἱ Σαβῖνοι, καὶ μισθὸν ὑπὲρ τῆς προδοσίας αὐτοὺς λαβεῖν ἀπαιτήσασα. Συνθεμένου δὲ τοῦ Τατίου, νύκτωρ μίαν πύλην ἀνοίξασα, τοὺς Σαβίνους ἐδέξατο. Εἰσελθὼν δὲ ὁ Τάτιος ἐκέλευσε τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὅσα ἐν ταῖς ἀριστεραῖς χερσὶν ἔφερον διδόναι αὐτῇ· καὶ πρῶτος αὐτὸς τὸν βραχιονιστῆρα τῇ Ταρπηΐᾳ ἐπέρριψε, καὶ τὸν θυρεόν. Πάντων δὲ ὁμοίως ποιούντων, βαλλομένη τε τῷ χρυσῷ, καὶ καταχωσθεῖσα τοῖς θυρεοῖς, ὑπὸ πλήθους καὶ βάρους ἀπέθανεν. Ἔργῳ οὖν οὗτος ἐποίησεν, ὃ λόγοις ὕστερον εἶπον ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντίγονος· ὁ μὲν γὰρ προδοσίαν, ἔφη, φιλεῖν, προδότην δὲ μισεῖν· ὁ δὲ Ἀντίγονος, προδιδόντας μὲν ἀσπασίως εἶπε προσίεσθαι, προδεδωκόσι δὲ ἀπεχθάνεσθαι.

Δ'. Ληφθείσης δὲ τῆς ἄκρας ὑπὸ τῶν Σαβίνων, **A** μάχη καρτερὰ συνεῤῥάγη μέσον αὐτῶν καὶ Ῥωμαίων, ἐν ᾗ πολλοὶ μὲν ἔπεσον· ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπλήγη λίθῳ τὴν κεφαλήν. Ἔτι δὲ μάχεσθαι παρασκευαζομένους τοὺς Σαβίνους ἐπέσχον αἱ ἡρπασμέναι θυγατέρες αὐτῶν, ἄλλοθεν ἄλλαι μετὰ βοῆς καὶ ὀλολυγμοῦ ὀφθεῖσαι αὐτοῖς, αἱ μὲν νήπια πρὸς ταῖς ἀγκάλαις κομίζουσαι, αἱ δὲ τὴν κόμην προϊσχόμεναι λελυμένην, πᾶσαι δὲ ἀνακαλούμεναι τοῖς φιλτάτοις ὀνόμασι ποτὲ μὲν τοὺς Σαβίνους, ποτὲ δὲ τοὺς Ῥωμαίους. Ἐπεκλάσθησαν οὖν οἱ ἐναντίοι, καὶ διέστησαν αὐταῖς ἐν μέσῳ στῆναι τῆς παρατάξεως, καὶ κλαυθμὸς ἅμα διὰ πάντων ἐχώρει. Διαλεχθέντων δὲ τῶν γυναίων, συνῆλθον εἰς λόγους οἱ ἡγεμόνες, καὶ συνέθεντο τῶν μὲν γυναικῶν, αἳ βούλονται, τοῖς ἔχουσι συνοικεῖν, παντὸς ἔργου καὶ πάσης λατρείας **B** πλὴν ταλασίας ἀφειμέναι, οἰκεῖν δὲ τὴν πόλιν Ῥωμαίους καὶ Σαβίνους κοινῇ, καὶ καλεῖσθαι αὐτὴν Ῥώμην ἐπὶ Ῥωμύλῳ, Κυρίτας δὲ Ῥωμαίους ἐπὶ τῇ Τατίου πατρίδι Κυρίτα· βασιλεύειν δὲ κοινῇ καὶ στρατηγεῖν ἀμφοτέρους. Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ τὰς συνθήκας ἔθεντο, καλεῖται Κομίτιον, τόπος δηλαδὴ συνελεύσεως· κόμιρε γὰρ Ῥωμαίοις τὸ συνελθεῖν λέγεται. Προσκατελέχθησαν δὲ τοῖς πατρικίοις ἐκ τῶν Σαβίνων ἕτεροι ἑκατόν. Ἐβουλεύοντο δὲ οἱ βασιλεῖς οὐκ εὐθὺς ἐν κοινῷ μετ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἑκάτερος πρότερον ἰδίᾳ μετὰ τῶν ἑκατὸν, εἶτα εἰς τὸ αὐτὸ πάντες συνήγοντο. Ἔτει δὲ πέμπτῳ τοῦ Τάτιον Ῥωμύλῳ συμβασιλεύειν, συγγενεῖς αὐτοῦ πρέσβεσι καθ' ὁδὸν ἐντυχόντες, εἰς Ῥώμην ἀπὸ Λαυρέντου **C** βαδίζουσιν, ἐπεχείρουν ἀφαιρεῖσθαι βίᾳ τὰ χρήματα ἃ ἐπήγοντο, καὶ μὴ προϊεμένους, ἀλλ' ἀμυνομένους ἀνεῖλον. Ὁ μὲν οὖν Ῥωμύλος κολάσαι τοὺς ἀδικήσαντας ἐψηφίζετο· ὁ δὲ Τάτιος ἐξέκρουε καὶ παρῆγε, καὶ τοῦτο μόνον ὑπῆρξεν αἴτιον σφίσι διαφορᾶς ἐμφανοῦς. Οἱ δὲ τῶν ἀνῃρημένων οἰκεῖοι μὴ τυγχάνοντες δίκης, ἐν Ἀλβάνῳ θύοντα μετὰ Ῥωμύλου τὸν Τάτιον προσπεσόντες κτιννύουσι, τὸν δὲ Ῥωμύλον ὡς δίκαιον ἄνδρα σὺν εὐφημίαις προέπεμψαν. Οὐ μὴν ἐτάραξε τοὺς Σαβίνους ὁ φόνος τοῦ ἄρχοντος σφῶν, ἀλλ' οἱ μὲν εὐνοίᾳ τῇ πρὸς Ῥωμύλον, οἱ δὲ φόβῳ τῆς δυνάμεως εἴκοντες διετέλουν. Εἶτα λοιμὸς ἐμπίπτει τῇ Ῥώμῃ, θανάτους αἰφνιδίους ἀνθρώποις ἐπιφέρων νόσων χωρὶς, καὶ ἀφορία καρπῶν, καὶ θρεμμάτων ἀγονία· ὕσθη δὲ καὶ σταγόσιν αἵματος **D** ἡ πόλις. Ὅμοια δὲ καὶ τοῖς Λαυρεντίοις συνέβαινεν. Ἐδόκει τοίνυν διὰ τὸν Τατίου φόνον, καὶ τοὺς παρὰ τῶν Σαβίνων ἀνῃρημένους πρέσβεις ποινηλατεῖν τὰς πόλεις δαιμόνιον μήνιμα. Ἐκδοθέντων δὲ τῶν φονέων, καὶ κολασθέντων, ἐλώφησαν τὰ δεινά. Ῥωννυμένων δὲ τῶν πραγμάτων Ῥωμαίοις, οἱ μὲν ἀσθενέστεροι τῶν προσοίκων ὑπέκυπτον, οἱ δυνατοὶ δὲ οὐκ ᾤοντο δεῖν περιορᾶν, ἀλλὰ κωλύειν τὴν αὔξησιν. Πρῶτοι δὲ Τυῤῥηνῶν Οὐήϊοι ἀρχὴν ἐποιήσαντο πολέμου. Συμβαλόντες οὖν, καὶ πολλοὺς ἀποβαλόντες, ὁμολογίαν ἐποιήσαντο, καὶ φιλίαν ἐπὶ ἐνιαυτοὺς ἑκατὸν, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἀρίστων παρέσχον εἰς ὁμηρείαν πεντήκοντα. Ἐθριάμβευσεν οὖν τούτους νικήσας Ῥωμύλος· εἶτα ἐπαρθεὶς ταῖς παραλόγοις

IV. Arce a Sabinis capta, pugna vehemens inter eos et Romanos exarsit, in qua multi ceciderunt; Romulus lapide caput ictus est. Sabinos vero ad urgendum prælium paratos, raptæ ipsorum filiæ inhibuerunt, aliæ aliunde cum clamore et ululatu progressæ, partim infantes in ulnis gestantes, partim passum capillum prætendentes: omnes vero suavissimis nominibus, nunc Sabinos, nunc Romanos inclamantes. Movit ea res hostes, ut dirempta acie mulieres in medio stare paterentur, nemine non plorante. Ac mulierum verbis adducti duces, colloquio habito, pepigerunt, ut matronæ quæ apud maritos manere vellent, omnis operis, omnisque ministerii, præterquam lanificii, immunes essent, et Sabini æquo jure cum Romanis viverent: ipsaque urbs a Romulo Roma, populus Quirites, a Curibus Tatii patria, vocaretur: et ambo regnum ac militare imperium consociarent. Locus in quo fœdus ictum est, a coeundo, seu commeando, comitium appellatur. Ex Sabinis c in patricios lecti sunt. Reges vero non statim communiter, sed cum suis uterque centum patribus seorsim deliberarunt: deinde in locum unum omnes convenere. Anno quinto Tatii cum Romulo regnantis, propinqui regis Tatii, Laurentium legatos Romam ituros in itinere spoliare aggressi, repugnantes, et se suaque defendentes occiderunt. Ac Romulo injurios puniendos esse decernente, Tatio pœnam eludente et differente, reges hac una in re aperte dissenserunt. Cæsorum propinqui, jure negato, Tatium in Albano cum Romulo sacrificantem, concursu facto interficiunt: Romulum, ut virum justum, laudibus prosequentes. Sabinos sui ducis cædes non turbavit, **319** quominus partim benevolentia erga Romulum, partim ejus potentiæ metu, parerent. Deinde Romæ pestilentia laboratum, hominibus sine morbis repente morientibus, ac sterilitate agrorum et pecudum, et sanguineæ guttæ depluerunt. Cum Laurentibus etiam similia accidissent, opinio fuit, numen cædis Tatii et legatorum, quos Sabini trucidassent, exigere pœnas. Homicidis ad supplicium deditis, mala illa desierunt. Crescentibus Romanorum viribus, ex finitimis populis imbecilliores cedebant. Potentibus vero non connivendum esse ratis, sed incrementa prohibenda, primi Tyrrhenorum Veii occupant bellum facere. Congressi, multisque amissis, pactione inducias in c annos impetrarunt, L ex optimatibus obsidibus datis. His superatis Romulus triumphavit: atque inde mirandis successibus elatior et gravior factus, relicta mutataque populari consuetudine, se ad odiosæ et molestæ monarchiæ habitum conformavit, tunicam purpuream, et togam prætextam induere, et rubris calceis uti solitus, et in solio reclinatus respondere: multosque juvenes, quos Celeres vocabat, semper juxta se habuit, et lictores ante se, baculis turbam submoventes, et lora gerentes, quibus vincirent homines, jussi a rege. Ut autem avo Numitore

mortuo, Albanoque regno ad ipsum pertinente, rempublicam ad conciliandos populi animos libertate donavit, et quotannis principem Sabinis designavit: Romani proceres ad cupiditatem popularis liberæque reipublicæ sunt incitati. Neque enim patriciorum ulla erat in rebus gerendis auctoritas, sed nomen duntaxat et habitum regi accommodabant: cum consuetudinis potius ergo, quam sententiæ dicendæ causa in curiam vocati, Romulum decernentem taciti audirent: nulla re superiores cæteris, nisi quod quæ ille decrevisset, primi audiebant. Ea re cum dignitatem senatus imminuere videretur, ac paulo post in terris esse desiisset, patres suspicione haud caruerunt. Nam cum ad Capræ paludem concionem haberet, fertur obscurato sole nox exstitisse, cum horrendis tonitribus et procellis. Interea turbam diffugisse, **320** proceres vero sese conglobasse; tempestate sedata, populoque rursus congregato, quæsitum esse Romulum: sed potentes de eo quæri vetuisse, atque omnes hortatos esse, ut eum ad deos raptum venerarentur et colerent, deum pro bono rege futurum. Ac vulgus his verbis acquievit, spe bona præditum. Quidam autem suspectos habuere patres, et exagitavere, ut qui vulgo inane commentum persuaderent, cum ipsi Romulum discerpsissent. Ac ii negotium facessissent potentibus, nisi Proculus Julius eques, et genere et moribus probatissimis, ac Romulo fidus, pro concione jurejurando affirmasset, Romulum sibi augustiorem solito, in armis splendidis atque fulgentibus apparuisse: seque illum percontatum esse, *Quamobrem senatum in atrocia crimina, civitatem in luctum conjecisset?* eum vero respondisse: *Diis ita visum, ut tantum temporis inter mortales esset, atque in cœlum, unde venisset, reverteretur. Abiret, ac nuntiaret Romanis, si modestiam et rem militarem colerent, ad summum humanæ potentiæ fastigium ascensuros: se vero eis propitium fore Quirinum.* Hæc dicenti, tum ob jusjurandum, tum ob auctoritatem viri, tanta fides fuit, ut nemo refragaretur. omnique suspicione et calumnia amota, Quirino vota facerent, numine ejus invocato. Hoc autem cognomentum Romulo factum traditur, vel ob cives, qui Quirites appellabantur, vel ab hasta, quam veteres quirim vocitarunt. Quirinus igitur deus appellatus est, ut bellicosus et hastatus. Fertur annos vixisse LIV et anno regni XXXVIII e conspectu hominum sublatus esse.

A εὐτυχίαις, καὶ βαρυτέρῳ φρονήματι χρώμενος, ἐξίστατο τοῦ δημοτικοῦ, καὶ παρήλλαττε, καὶ εἰς ἐπαχθῆ μοναρχίαν, καὶ λυποῦσαν ἀπὸ τοῦ σχήματος ἑαυτὸν ἐσχημάτιζεν. Ἀλουργῆ μὲν γὰρ ἐνεδύετο χιτῶνα, καὶ τήβεννον ἠμπίσχετο περιπόρφυρον, καὶ πεδίλοις ἐκέχρητο ἐρυθροῖς, καὶ ἐν θρόνῳ ἀνακλίτῳ καθήμενος ἐχρημάτιζεν. Ἦσαν δὲ περὶ αὐτὸν ἀεὶ καὶ τῶν νέων συχνοὶ, οὓς Κέλερας προσηγόρευεν, ὃ κατὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων διάλεκτον δηλοῖ τοὺς ταχεῖς· καὶ πρόσθεν ἐβάδιζον ἕτεροι βακτηρίαις τὸν ὄχλον ἀνείργοντες, ὑπεζωσμένοι ἱμάντας, ὥστε συνδεῖν οὓς κελευσθῶσιν. Ἐπεὶ δὲ Νομίτορος τοῦ πάππου αὐτοῦ ἐν Ἄλβῃ τελευτήσαντος Ῥωμύλῳ προσηκούσης τῆς βασιλείας, αὐτὸς εἰς μέσον ἔθηκε τὴν πολιτείαν δημαγωγῶν, καὶ κατ' ἐνιαυτὸν ἀπεδείκνυεν B ἄρχοντα τοῖς Σαβίνοις, ἠρέθισε τοὺς ἐν Ῥώμῃ δυνατοὺς ἀβασίλευτον ζητεῖν καὶ αὐτόνομον πολιτείαν. Οὐδὲ γὰρ οἱ καλούμενοι πατρίκιοι πραγμάτων μετεῖχον, ἀλλ' ὄνομα καὶ σχῆμα ἦν αὐτοῖς, ἔθους ἕνεκα μᾶλλον ἢ γνώμης ἀθροιζομένοις εἰς τὸ βουλευτήριον· εἶτα Ῥωμύλου πράττοντος ἠκροῶντο σιγῇ, καὶ τὸ πρὸ τῶν ἄλλων τὸ δεδογμένον ἐκείνῳ μαθεῖν πλέον ἔχοντες τῶν λοιπῶν, ἀπηλλάττοντο. Ὅθεν ἐδόκει τὴν γερουσίαν προπηλακίζειν· διὸ αὕτη ὕποπτος ἔδοξε, μετ' ὀλίγον ἀφανοῦς γενομένου Ῥωμύλου. Λέγεται γὰρ, ἐκκλησίαν ἄγοντος αὐτοῦ περὶ τὸ καλούμενον Αἰγὸς ἕλος, τοῦ μὲν ἡλίου τὸ φῶς ἐπιλιπεῖν, νύκτα δὲ κατασχεῖν, βροντάς τε δεινὰς συμβῆναι, καὶ πνοὰς ἀνέμων ζάλην ἐλαυνούσας· ἐν δὲ C τούτῳ τὸν μὲν ὄχλον φεύγειν, τοὺς δὲ δυνατοὺς συστραφῆναι μετ' ἀλλήλων· τῆς δ' ἐν τῷ ἀέρι ταραχῆς λωφησάσης, καὶ αὖθις πολλῶν ὁμοῦ γενομένων, ζητεῖσθαι τὸν βασιλέα, τοὺς δὲ δυνατοὺς οὐκ ἐᾷν ἐξετάζειν περὶ αὐτοῦ, τιμᾷν δὲ παρακελεύεσθαι πᾶσι, καὶ σέβεσθαι Ῥωμύλον ὡς ἀνηρπαγμένον εἰς θεοὺς, καὶ θεὸν ἐσόμενον σφίσιν ἀντὶ χρηστοῦ βασιλέως. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ πεπεισμένοι τοῖς λόγοις ἀπηλλάττοντο, ἐλπίσι χρησταῖς αἰωρούμενοι. Ἔνιοι δὲ ἐν ὑπονοίαις τοὺς πατρικίους πεποίηντο, καὶ ἐταράττοντο ὡς τὸν δῆμον ἀβέλτερα πείθοντας, αὐτοὺς τοῦ βασιλέως γεγονότας αὐτόχειρας. Καὶ πράγματα ἂν παρέσχον τοῖς δυνατοῖς, εἰ μή τις τῶν ἱππέων Ἰούλιος Πρόκλος, γένει τε δοκιμώτατος, καὶ ἤθει χρηστὸς, καὶ Ῥωμύλῳ πιστὸς, εἰς ἀγορὰν ἐλθὼν, ἐνόρD κως εἶπεν, ὡς ὀφθείη Ῥωμύλος αὐτῷ καλὸς καὶ μέγας, ὡς οὔποτε πρόσθεν, καὶ ὅπλοις λαμπροῖς κεκοσμημένος, καὶ φλέγουσι, καὶ ὡς αὐτὸς μὲν πύθοιτο, *Τί δὴ παθὼν, ὦ βασιλεῦ, ἡμᾶς μὲν ἐν αἰτίαις πεποίηκας πονηραῖς, πᾶσαν δὲ τὴν πόλιν ἐν πένθει προλέλοιπας;* Ἐκεῖνος δὲ πρὸς ταῦτα ἀμείψατο· *Θεοῖς ἔδοξεν, ὦ Πρόκλε, τοσοῦτον χρόνον ἡμᾶς γενέσθαι μετ' ἀνθρώπων, αὖθις δ' οὐρανὸν οἰκεῖν, ἐκεῖθεν ὄντας. Ἀλλὰ χαῖρε, καὶ φράζε Ῥωμαίοις, ὅτι σωφροσύνην καὶ ἀνδρίαν ἀσκοῦντες, ἐπὶ πλεῖστον δυνάμεως ἀνθρωπίνης ἀφίξονται. Ἐγὼ δὲ ὑμῖν εὐμενὴς ἔσομαι Κυρῖνος.* Ταῦτα διά τε τὸν ὅρκον τοῦ λέγοντος καὶ τὸν τρόπον, πιστὰ Ῥωμαίοις ἐδόκει τοσοῦτον, ὡς μή τινα ἀντειπεῖν· πάσης δὲ ἀφεμένους ὑποψίας τε καὶ διαβολῆς, εὔχεσθαι Κυρίνῳ, καὶ θεοκλυτεῖν. Ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν φασὶ τῷ Ῥωμύλῳ γενέσθαι, ἢ ὅτι τοὺς πολίτας Κυρίτας ὠνόμαζον, ἢ ὅτι τὴν αἰχμὴν ἢ τὸ δόρυ Κυρῖνον ἐκάλουν οἱ παλαιοί· ὡς οὖν ἀρήϊόν τινα τὸν Ῥωμύλον ἢ αἰχμητὴν θεὸν ὀνομασθῆναι Κυρῖνον. Λέγεται δὲ τέσσαρα μὲν ἔτη καὶ πεντήκοντα βιῶναι, ὄγδοον δ' ἐπὶ τριακοστῷ βασιλεύων ἐνιαυτὸν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι.

Ε. Τούτων δὲ περὶ τὸν Ῥωμύλον συμβεβηκότων, A βασιλεύεσθαι μὲν ἐδόκει πᾶσιν· ἔρις δέ τις καὶ στάσις ἐφύετο τοῖς ἐν Ῥώμῃ οὐχ ὑπὲρ ἀνδρὸς μόνου ἡγεμονεύοντος, ἀλλὰ καὶ πότερον τῶν γενῶν παρέξει τὸν ἄρξοντα. Τοῖς τε γὰρ μετὰ Ῥωμύλου πρώτοις συνοικίσασι τὴν πόλιν οὐκ ἀνεκτὸν ἐδόκει, παρ' αὐτῶν προσληφθέντας τοὺς Σαβίνους εἰς πολιτείαν, ἄρχειν τῶν δεξαμένων βιάζεσθαι. Οἱ Σαβῖνοι δὲ ἑτέρωθεν ὅτι τοῦ Τατίου θανόντος μόνον εἴασαν τὸν Ῥωμύλον ἄρχειν, ἐξ ἑαυτῶν ἠξίουν αἱρεθῆναι τὸν ἄρξοντα. Ἤριζον μὲν οὖν οὕτω τὰ μέρη ἑκάτερα. Μετεώρου δ' ἐπὶ τούτοις ὄντος τοῦ πολιτεύματος, οἱ πατρίκιοι πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ὄντες ἔταξαν ἕκαστον ἐν μέρει τοῖς βασιλικοῖς παρασήμοις κοσμούμενον, θύειν τε τοῖς θεοῖς, καὶ χρηματίζειν, ἓξ μὲν τῆς νυκτὸς ὥρας, ἓξ δὲ τῆς ἡμέρας. B Ἡ γὰρ διανομὴ τῶν καιρῶν κατὰ τὸ ἴσον ἑκάστου, καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας καλῶς ἔχειν ἐδόκει, καὶ πρὸς τοὺς ἀρχομένους αὐτούς· ἀφῄρει γὰρ τὸν φθόνον ἡ ταχίστη τῆς ἐξουσίας ἀπόθεσις, ὁρώντων τῶν ἀρχομένων τῆς αὐτῆς ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς τὸν αὐτὸν ἰδιώτην ἐκ βασιλέως γινόμενον. Οἶδα μὲν οὖν καὶ ἕτερά τινα περὶ τῆς τοιαύτης εἰρημένα ἀρχῆς, ἀλλ' αὐτὸς τῷ πιθανωτέρῳ ἐθέμην. Τὸ δὲ σχῆμα τῆς ἀρχῆς τοῦτο μεσοβασιλεία τοῖς Ῥωμαίοις ὠνόμαστο, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐξ ὑπονοίας ἐγίνοντο θόρυβοι, ὑποπτευομένων τῶν πατρικίων εἰς ὀλιγαρχίαν τὴν πολιτείαν περιιστᾷν, καὶ μὴ βούλεσθαι βασιλεύεσθαι, ἐκ δὲ τούτου κατεστασίαζον. Ὁμονοησάντων δὲ πάντων αἱρεθῆναι τὸν βασιλεύσοντα, οἱ Σαβῖνοι τοῖς Ῥωμαίοις C προτέροις τὴν αἵρεσιν ἔδοσαν. Οἱ δ' ἐκ Σαβίνων εἵλοντο Νομᾶν Πομπίλιον, ἄνδρα γνώριμον ὄντα πᾶσι δι' ἀρετήν. Στέλλονται γοῦν πρὸς ἐκεῖνον ἐκ Ῥώμης πρέσβεις· οὐ γὰρ ἐν τῇ Ῥώμῃ μετῴκιστο, ἀλλ' ἐν Σαβίνοις ἦν, καὶ πόλιν ᾤκει τῶν Κυριτῶν, πατρὸς ὢν Πομπωνίου ἀνδρὸς εὐδοκίμου, πᾶσαν ἀρετὴν φύσει τε καὶ παιδείᾳ ἐξησκημένος. Ὅθεν καὶ ὄνομα μέγα καὶ δόξαν εἶχεν, ὡς καὶ Τάτιον τὸν τῷ Ῥωμύλῳ συμβασιλεύσαντα κηδεστὴν αὐτὸν ἐπὶ Τατίᾳ θέσθαι τῇ θυγατρὶ, ἣν μίαν ἐκεῖνος ἐγείνατο· ἡ δέκα ἐπὶ τρισὶν ἐνιαυτοὺς τῷ Νομᾷ συνοικήσασα, μετήλλαξε τὴν ζωήν. Ὁ δὲ Νομᾶς, ἐκλείπων τὰς ἐν ἄστει διατριβὰς, ἀγραυλεῖν τὰ πολλὰ, καὶ διατρίβειν ἤθελεν ἐν λειμῶσι καὶ ἄλσεσιν. Ἧκον οὖν ἀπὸ Ῥώμης οἱ πρέσβεις, καλοῦντες ἐπὶ τὴν βασιλείαν D αὐτὸν ἤδη τεσσαρακοστὸν ἔτος ἀνύοντα· ὁ δὲ ἀπείπατο. Οἱ πρέσβεις δ' ἐνέκειντο, πάντα τρόπον πείθειν αὐτὸν μηχανώμενοι, καὶ δεόμενοι μὴ τὴν πόλιν αὖθις εἰς στάσιν ἐμβαλεῖν, καὶ ἐμφύλιον πόλεμον, οὐκ ὄντος ἑτέρου, πρὸς ὃν ἄμφω τὰ μέρη συννεύσουσιν. Ἰδίᾳ μέντοι καὶ ὁ πατὴρ παρεκίνει τὸν Νομᾶν δέξασθαι τὴν ἀρχὴν, ὡς θεῖον δῶρον, καὶ ὑπηρεσίαν θεοῦ, καὶ πράξεων καλῶν καὶ μεγάλων ἀνδρὶ φρονίμῳ τε καὶ χρηστῷ ἐσομένην αἰτίαν, σύνδεσμόν τε τῇ πατρίδι, καὶ παντὶ τῷ Σαβίνων ἔθνει εὐνοίας τε καὶ φιλίας πρὸς πόλιν δυνατὴν καὶ ἀκμάζουσαν. Τούτοις ἐνδεδωκὼς ὁ Νομᾶς, θύσας τοῖς θεοῖς, προῆγεν εἰς Ῥώμην· ὑπήντα δὲ ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος εὐφημοῦντες καὶ χαίροντες. Ἐπεὶ δὲ κατέστησαν εἰς

V. Cum hæc Romulo accidissent, regem volebant omnes : sed Romanorum animos certamen et seditio versabat, non de viro tantum, qui principatu potiretur : sed etiam de gente ultra principem præberet. Nam et Romanis, primis urbis cum Romulo conditoribus, non ferendum videbatur, ut Sabini in civitatem asciti, regnum sibi in eos, a quibus recepti essent, per vim vindicarent : et Sabinis ex altera parte contendentibus, quia, Tatio mortuo, Romulum regnare passi essent, sui corporis regem **321** creandum esse. Factionibus inter sese ita certantibus, cum civitas sine imperio, exercitus sine duce esset, patricii numero C et L constituerunt, ut quilibet regiis insignibus ornatus, et diis immolaret, et jura diceret, senis horis noctu, et totidem interdiu. Hæc enim temporum distributio, propter æquabilitatem et ipsis magistratibus et populo commoda videbatur : et celerrimus magistratu abitus invidiæ minimum habebat, cum subditi eumdem eodem die, eademque nocte et regem et privatum cerneret. Haud nos præterit, de hac imperii forma, quæ interregnum dicitur, alia quoque jactata esse : ego vero ea sum secutus, quæ mihi probabiliora videbantur. Fremere tamen nihilominus plebs, multiplicatam servitutem, multos pro uno dominos factos. Sed tumultu sedato, cum omnes regem creandum esse consensissent, ac Sabini ejus eligendi potestatem Romanis detulissent, Numam Pompilium, cujus inclyta virtus apud omnes erat, electum per legatos accersiverunt. Nec enim Romæ habitabat, sed in Sabinis, in Quiritum urbe habitans, patre natus Pomponio, probato viro, omni genere virtutis et natura et disciplina excultus. Unde tantum nomen et gloriam consecutus fuit, ut Tatius, Romuli regis collega, Tatiam ei filiam unicam desponderet : quæ cum ei annos XIII nupta fuisset, vitam cum morte commutavit. Numa vero, relicta urbana vita, ruri plerumque in pratis et saltibus degere malebat. Cumque Romani legati ad eum venissent XL ætatis annum agentem, regnum offerentes, recusavit. Sed cum instarent, et nihil non ad persuadendum adhiberent, orantes ne civitatem denuo in seditionem et bellum intestinum conjiceret (neque enim esse alium, in quem ambæ partes consentirent), Numam pater quoque seorsim hortatus est, ut principatum tanquam divinum donum, et numinis obsequium, quique viro bono et prudenti honestas magnasque res gerendi occasionem præberet, et vinculum futurus esset, quo patria et omnis Sabinorum natio benevolentia et amicitia cum urbe potenti et florente jungerentur. His Numæ victo, et re **322** divina peracta, Romam proficiscenti, senatus populusque Romanus cum lætis acclamationibus obviam egreditur. Cum in forum deducto insignia regni afferrentur, differre, ac de se regni firmandi causa deos consuli jussit : et re divina in Capitolio peracta, indutaque veste regia, descendit. Principatu suscepto, primum CCC armatos, quos

Romulus ad custodiam corporis semper habuerat, amovit. Nec enim decere, iis diffidere, qui ipsi fiderent: neque diffidentibus imperandum esse. Deinde urbem e dura et bellicosa mitiorem et pacis amantiorem reddere aggressus est: edixitque ne imaginem Dei vel humana, vel alterius animantis forma erigerent. Itaque annis C et LXX quamvis templa conderent, nullum tamen in iis neque pictum, neque fictum simulacrum collocarunt: quod nefas esset, præstantiores deterioribus similes facere, neque Deus aliter nisi mente comprehendi posset. Victimas incruentas farris et libationis civibus suis edixit. Deos enim pacis et justitiæ custodes, a cæde puros esse oportere. Neque divini quidquam obiter et negligenter audiendum aut videndum præcepit: sed otium agendum a cæteris rebus, et religioni, ut rei maximæ animos intendendos. His rationibus, et aliis pluribus, quas ob multitudinem prætermisimus, civium suorum animos ad pietatem assuefecit. Ipse autem spem suam ita in Deo collocasse fertur, ut cum ei aliquando sacrificanti hostium adventus nuntiaretur, subridens dixerit: Ego vero sacrifico. Agrum a Romulo bello partum, inter inopes cives distribuit: ut inopiam scelerum parentem tolleret, et agricultura ferum populum domaret, quæ acrem pacis amorem in animis excitare posset. Feruntur ab eo Januarius et Februarius reliquis mensibus adjecti esse, et annus ad cursum lunæ in XII menses descriptus, cum X ante mensium habitus esset: ut apud nonnullos barbaros trimestris habetur, et inter Græcos apud Arcades IV, apud Acarnanes VI mensium. Apud Ægyptios vero menstruus fuit annus, deinde quadrimestris. Unde antiquissimi falso habentur, cum in genealogiis inexplicabilem **323** annorum numerum recensent, quippe mensibus annorum loco ponendis. Januarium vero Numa caput anni esse voluit: qui cum ad justitiam et pietatem subditos ita consuefecisset, omnes bellorum motus conquieverunt. Neque enim populus Romanus duntaxat æquitate et mansuetudine regis factus est humanior: sed et circumcirca finitimas civitates, mutatis moribus, pacis et justitiæ, colendæ terræ, liberos in tranquillitate educandi, deosque venerandi cupido cepit. Neque enim bellum, aut seditio, aut novarum rerum studium, Numa regnante, exstitit. Neque etiam invidia, inimicitia, aut conspiratio, atque insidiæ ex cupiditate regni contra Numam comparatæ usquam narrantur. Filiam Pompiliam Martio despondit, ex qua ei Ancus Martius nepos est genitus, qui post Tullum Hostilium regnavit: quo Numa quinquenni relicto, decessit, cum paulatim senio et leni morbo defecisset. Vixit annos LXXXIII, regnavit XLIII.

A τὴν ἀγορὰν προσφερομένων αὐτῷ τῶν βασιλικῶν παρασήμων, ἐπισχεῖν κελεύσας, ἔφη δεῖσθαι καὶ τοῦ Θεοῦ, τὴν βασιλείαν ἐμπεδοῦντος αὐτῷ. Ἄνεισιν οὖν εἰς τὸ Καπιτώλιον, καὶ θύσας, οὕτω δὲ τὴν βασιλικὴν ἀναλαβὼν ἐσθῆτα, κατέβαινε. Παραλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν πρῶτον μὲν τὸ τῶν τριακοσίων διέλυσε σύστημα, οὓς περὶ τὸ σῶμα εἶχε Ῥωμύλος ἀεί· οὐ γὰρ δεῖν ἀπιστεῖν πιστεύουσιν ἔλεγεν, οὐδὲ βασιλεύειν ἀπιστούντων ἠξίου. Εἶτα τὴν πόλιν ἐκ σκληρᾶς καὶ πολεμικῆς ἐπεχείρει μαλακωτέραν ποιῆσαι καὶ εἰρηνικωτέραν, ἀνθρωποειδῆ τε καὶ ζωόμορφον εἰκόνα Θεοῦ ἀνιστᾶν Ῥωμαίοις ἀπείρηκεν. Ὅθεν οὐδ' ἦν παρ' αὐτοῖς οὔτε γραπτὸν οὔτε πλαστὸν εἶδος Θεοῦ. Ἐν ἑκατὸν δὲ πρὸς ἑβδομήκοντα ἔτεσι ναῶν αὐτοῖς ἀνεγειρομένων, οὐδὲν ἔμμορφον ἐποίουν ἀφί-B δρυμα, ὡς οὔτε ὅσιον ἀφομοιοῦν τοῖς χείροσι τὰ βελτίονα, οὔτε ἐφάπτεσθαι ἄλλως Θεοῦ δυνατὸν ἢ νοήσει. Καὶ τὰς θυσίας δὲ ἀναιμάκτους ποιεῖσθαι ἐθέσπισε δι' ἀλφίτων τε καὶ σπονδῆς· Δεῖν γὰρ τοὺς θεοὺς, εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης φύλακας ὄντας, φόνου καθαροὺς εἶναι· μήτε δὲ ἀκούειν τι τῶν θείων, μήτε ὁρᾶν ἐν παρέργῳ καὶ ἀμελῶς, ἀλλὰ σχολὴν ἄγοντας ἀπὸ τῶν ἄλλων, καὶ προσέχοντας τὴν διάνοιαν ὡς πράξει μεγίστῃ τῇ περὶ τὴν εὐσέβειαν. Ἐκ δὲ τούτων καὶ ἄλλων πλειόνων, ἃ διὰ τὸ πλῆθος παρήκαμεν, διάθεσιν πρὸς τὸ θεῖον τοῖς τότε ἀνθρώποις ἐξ ἐθισμοῦ ὁ Νομᾶς ἐνεποίησεν. Αὐτὸν δὲ οὕτω φασὶν εἰς τὸ θεῖον ἀνηρτῆσθαι ταῖς ἐλπίσιν, ὥστε προσαγγελίας αὐτῷ θύοντι ποτὲ γενομένης ὡς ἐπέρχονται πολέμιοι, μειδιάσαι καὶ εἰπεῖν, Ἐγὼ δὲ θύω. Καὶ C τὴν χώραν δὲ ἣν αἰχμῇ Ῥωμύλος ἐκτήσατο, διένειμεν οὗτος τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν, ἀφαιρῶν ἐξ αὐτῶν τὴν ἀπορίαν, ὡς ἀνάγκην τῆς ἀδικίας ποιητικὴν, καὶ τρέπων εἰς γεωργίαν ὡς ταύτης ἐξημερούσης τὸν δῆμον, καὶ δριμὺν εἰρήνης δυναμένης ἐμποιεῖν ἔρωτα. Λέγεται δὲ καὶ τὸν Ἰανουάριον καὶ τὸν Φεβρουάριον παρ' αὐτοῦ τοῖς μησὶ προστεθῆναι, δωδεκάμηνον κατὰ τὸν τῆς σελήνης δρόμον νομοθετήσαντος λογίζεσθαι τὸν ἐνιαυτὸν, δεκάμηνον πρόσθεν ὄντα, ὡς ἐνίοις τῶν βαρβάρων τρίμηνον, καὶ τῶν Ἑλλήνων Ἀρκάσι μὲν τετράμηνον, τοῖς δὲ Ἀκαρνᾶσιν ἑξάμηνον. Αἰγυπτίοις δὲ μηνιαῖος ἦν ὁ ἐνιαυτὸς, εἶτα τετράμηνος· διὸ καὶ ἀρχαιότατοι δοκοῦσιν εἶναι, καίτοι μὴ ὄντες, πλῆθος ἀμήχανον ἐτῶν ἐπὶ D ταῖς γενεαλογίαις εἰσάγοντες, ἅτε δὴ τοὺς μῆνας εἰς ἐτῶν τιθέμενοι ἀριθμόν. Καὶ τὸν Ἰανουάριον δὲ Νομᾶς εἰς ἀρχὴν τοῦ ἔτους ἀπένειμεν. Οὕτω δὲ δικαιοσύνῃ καὶ εὐσεβείᾳ συνεθίσαντος τὸ ὑπήκοον, ἐξῄρητο πάντα τὰ τοῦ πολέμου. Οὐ γὰρ μόνον ὁ Ῥωμαίων δῆμος ἡμέρωτο τῇ τοῦ βασιλέως εὐνομίᾳ καὶ τῇ πραότητι, ἀλλὰ καὶ τὰς κύκλῳ πόλεις ἀρχὴ μεταβολῆς ἔλαβε, καὶ πόθος εἰσεῤῥύη πάντας εἰρήνης καὶ τοῦ δικαίου, γῆν φυτεύειν, καὶ τέκνα τρέφειν ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ σέβεσθαι θεούς. Οὔτε γὰρ πόλεμος, οὔτε στάσις, οὔτε νεωτερισμὸς περὶ πολιτείας ἱστόρηται Νομᾶ βασιλεύοντος. Οὐδ' ἐπ' ἐκεῖνόν τις φθόνος, ἢ ἔχθρα, ἢ σύστασις ἀνδρῶν, καὶ ἐπιβουλὴ δι' ἔρωτα βασιλείας γενέσθαι ποι ἀναγέγραπται. Θυγατέρα δ' ἐσχηκὼς Πομπιλίαν, Μαρκίῳ ταύτην ἐξέδοτο, ἐξ ἧς Μάρκιος Ἄγκος θυγατριδοῦς ἐτέχθη αὐτῷ, ὃς μετὰ Τοῦλλον Ὀστίλλιον ἐβασίλευσε. Τοῦτον πενταέτη καταλιπὼν ὁ Νομᾶς ἐτελεύτησε, κατὰ μικρὸν ὑπὸ γήρως καὶ νόσου μαλακῆς ἀπομαραινόμενος, χρόνον τριετῆ τοῖς ὀγδοήκοντα προσθεὶς, βασιλεύσας ἔτη ἐπὶ τρισὶ τεσσαράκοντα.

Ϛ'. Τοῦ δὲ Νομᾶ τελευτήσαντος, καὶ μηδένα καταλιπόντος διάδοχον, Ὀστίλλιος Τοῦλλος ᾑρέθη παρὰ τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς· ὃς τὰ πλεῖστα τῶν τοῦ Νομᾶ χλευάσας ἠθῶν, τὸν Ῥωμύλον ἐζήλωσε, καὶ πρὸς μάχας αὐτός τε ὥρμα, καὶ τὸν δῆμον ἠρέθιζεν. Ἁρπαγῆς γοῦν γενομένης παρὰ Ῥωμαίων ἐξ Ἀλβανῶν, ὥρμησαν πρὸς μάχην ἑκάτεροι. Πρὸ δὲ τοῦ συμβαλεῖν κατηλλάγησαν, καὶ ἐς μίαν πόλιν ἀμφοῖν ἐδόκει συνοικῆσαι τοῖς γένεσιν. Ἑκάστου δὲ τῆς οἰκείας ἐχομένου, καὶ τὸ ἕτερον εἰς ταύτην ἀξιοῦντος μεταναστεῦσαι, ἀπέστησαν τοῦ σκοποῦ. Εἶτα περὶ τῆς ἡγεμονίας διηνέχθησαν· ὡς δὲ οὐδεὶς τῷ ἑτέρῳ παρεχώρει αὐτῆς, ἀγωνίσασθαι συνέθεντο περὶ τῆς ἀρχῆς. Οὔτε δὲ τοῖς στρατοπέδοις ὅλοις ἐδόκει μαχέσασθαι, οὔτε μὴν μονομαχίᾳ κριθήσεσθαι. Ἦσαν δέ παρ' ἀμφοῖν τρίδυμοι ἀδελφοί, ἐκ μητέρων γεγονότες διδύμων, ἰσήλικές τε καὶ ἰσοπαλεῖς τὴν ἰσχύν. Ἐκαλοῦντο δὲ οἱ μὲν τῶν Ῥωμαίων Πουπλιοράτιοι, οἱ δὲ τῶν Ἀλβανῶν Κουριᾶται. Τούτους εἰς μάχην προεβάλοντο, παρ' οὐδὲν τὴν πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν συγγένειαν θέμενοι. Οἱ δὲ ὁπλισάμενοι, καὶ ἐν τῷ μεταιχμίῳ τῶν στρατοπέδων ἀντιπαραταξάμενοι, θεούς τε ὁμογνίους ἀνεκαλοῦντο, καὶ συνεχῶς ἀνέβλεπον πρὸς τὸν ἥλιον. Συμβαλόντες δὲ ποτὲ μὲν ἀθρόοι, ποτὲ δὲ καὶ καθ' ἕνα ἐμάχοντο. Τέλος δὲ τῶν μὲν τῶν Ῥωμαίων δύω πεσόντων, τῶν δὲ Ἀλβανῶν ἁπάντων τρωθέντων, ὁ Ὁράτιος ὁ καταλοιπος, ὅτι τοῖς τρισὶν ἅμα, εἰ καὶ ἄτρωτος ἦν, οὐκ ἠδύνατο ἀντιτάξασθαι, ἐνέκλινεν, ὡς ἂν διωκόντες αὐτὸν σκεδασθῶσι, κἀπειδὴ πρὸς τὴν δίωξιν διεσπάρησαν, ἑκάστῳ ἐπιτιθέμενος ἅπαντας διεχρήσατο, κἀντεῦθεν τετίμητο. Ὅτι δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν προσαπέκτεινεν, ὀλοφυρομένην ἐπεὶ τὰ τῶν ἀνεψιῶν σκῦλα ἑώρα φέροντα τὸν Ὁράτιον, φόνου ἐκρίθη· εἰς δὲ τὸν δῆμον ἔκκλητον αἰτήσας, ἀφείθη. Οἱ δὲ Ἀλβανοὶ τότε μὲν ὑπήκοοι τῶν Ῥωμαίων ἐγένοντο· ὕστερον δὲ τὰς συνθήκας ἀθετήσαντες, καὶ ὡς ὑπήκοοι πρὸς συμμαχίαν κληθέντες, μεταθέσθαι δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους ἐν τῷ καιρῷ τῆς μάχης ἐπιχειρήσαντες, καὶ συνεπιθέσθαι Ῥωμαίοις, γνωσθέντες ἐκολάσθησαν, καὶ πολλοὶ μὲν ἐκτάνθησαν, καὶ ὁ αὐτῶν ἐξηγούμενος Μέττιος· οἱ ἄλλοι δὲ μετανάσταν ἔπαθον. Καὶ ἡ πόλις αὐτῶν Ἄλβα κατεσκάφη, πεντακόσιά που ἔτη Ῥωμαίοις νομισθεῖσα μητρόπολις. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς πολεμίους ὁ Τοῦλλος κράτιστος ἔδοξε, τοῦ θείου δὲ παρημέλει. Νόσου δ' ἐνσκήψασης λοιμώδους, καὶ αὐτὸς νοσήσας, εἰς δεισιδαιμονίαν ἀπέκλινεν. Ἐσχηκέναι μέντοι τοῦ βίου λέγεται τέλος, καταφλεχθεὶς ὑπὸ κεραυνῶν, ἢ ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ Μαρκίου Ἄγκου, ὃς θυγατριδοῦς ἐτύγχανεν, ὡς εἴρηται, τοῦ Νομᾶ. Ἐβασίλευσε δὲ Ῥωμαίων ἔτη δύω ἐπὶ τριάκοντα.

A VI. Numa sine successore defuncto, Tullus Hostilius a senatu populoque Romano rex electus, institutis Numæ plerisque derisis, Romulum magis est æmulatus, ad bella et ipse propensus, et populi concitator. Cum igitur forte evenisset, ut Romani ex Albano agro prædas egissent, uterque populus ad bellum spectavit. Sed ante congressum reconciliati pepigerunt, ut unam urbem incolerent. Utroque autem suam defendente, et ut in eam migraretur postulante, id consilium repudiarunt. Post etiam de principatu orta controversia, cum neuter alteri cederet, convenit ut inter se dimicarent, non totis copiis, neque singulari certamine. Sed erant apud utrosque tergemini fratres, gemellis orti matribus, nec ætate nec viribus dispares : B quorum Romani, P. Horatii, Albani Curiatii vocabantur : eos ad pugnam destinant, non habita rationе cognationis. Qui armati, et in medio duorum exercituum instructi, deos patrios invocarunt, et subinde solem intuiti sunt. Inter se congressi, alias conferti, alias singulatim dimicarunt. Tandem duobus Romanis prostratis, et Albanis omnibus vulneratis, Horatius superstes, **324** cum quamvis integer tribus par esse non posset, capessit fugam, ut persequendo segregarentur. Quo facto, singulos aggressus, omnibus interfectis, insigni victoria potitur. Sed quia sororem quoque interfecerat, ob visa in humeris ipsius, consobrinorum spolia lamentantem, cædis actus est reus : sed provoca- C tione ad populum facta, absolutus. Albani tum Romanorum imperium subierunt. Post pactis violatis, cum ut subditi ad belli societatem evocati, pugnæ tempore se ad hostes conferre, ac in Romanos impetum facere voluisse comperti essent, multi occisi sunt, et dux eorum Metius ; cæteri Romam migrare jussi, Alba diruta, quæ ad annos D Romanorum fuerat metropolis. Tullus bellator optimus, sed numinis cultor negligens, cum in pestilentia ipse quoque ægrotasset, ad superstitionem deflexit. Dicitur fulmine conflagrasse : aut Anci Marcii insidiis, nepotis Numæ, ut dictum est, periisse. Regnavit annos II et XXX.

Ζ'. Ἐπεὶ δὲ Ὀστίλλιος ἐτελεύτησε (80), διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ Μάρκιος, παρ' ἑκόντων τῶν Ῥωμαίων ταύτην λαβών. Ἦν δὲ τὴν χεῖρα οὐκ ἄρτιος· τὴν γὰρ ἀγκύλην πεπήρωτο, ὅθεν καὶ Ἄγκος ἐπώνυμον ἔσχηκεν. Ἐπιεικὴς δὲ ὤν, ἠναγκάσθη μεταβαλέσθαι, καὶ πρὸς στρατείας ἐτράπετο. Οἱ γὰρ λοιποὶ Λατῖνοι διά τε τὸν τῆς Ἄλβης ὄλεθρον, καὶ περὶ ἑαυτῶν δεδοικότες, μή τι πάθωσιν ὅμοιον, δι'

D VII. Mortuo Tullo, regnum a Romanis Marcio est delatum : qui ob vitium manus, quod cubitum flectere non poterat, Anci cognomentum habuit : et cum leni esset ingenio, necessario ad bella gerenda se contulit. Nam reliqui Latini tum ob Albæ excidium, tum similis cladis metu, irati quidem Tullo superstite Romanis erant : sed virum strenuum metuentes, iras reprimebant. Marcium

Variæ lectiones et notæ.

(80) Ἐπεὶ δ' Ὀστίλλιος ἐτελεύτησε. Ita etiam alter e codd. Reg., et alter pro his verbis habet διεδέξατο δὲ αὐτὴν ὁ Μάρκιος.

vero ob pacis studium, injuriis opportunum esse A rati, prædas ex agris egerunt. Ille vero gnarus, pacis causam esse bellum, invadit eos, a quibus invadebatur, atque ulciscitur, urbes expugnat, quarum unam evertit: et captivis, quos multos ceperat, pro mancipiis utitur, multos etiam in civitatem Romanam mittit. Romani, cum finitimi potentiam eorum, et ditionem crescere ægre ferentes, hostes se professi essent, Fidenas obsidione ceperunt; Sabinos afflixerunt, dispersos aggressi; et castris eorum captis, alios terrore injecto vel invitos pacem servare coegerunt. His rebus gestis, Marcius mortem obiit, anno regni XXIV exemplo avi religiosus deorum cultor.

ὀργῆς μὲν εἶχον Ῥωμαίους· ἕως δὲ περιῆν ὁ Τοῦλλος, δεδιότες ἐκεῖνον ὡς μάχιμον, συνεστέλλοντο. Τὸν δὲ Μάρκιον εὐεπίθετον ἡγησάμενοι διὰ τὸ εἰρηναῖον τῆς γνώμης, τῇ τε χώρᾳ ἐπῆλθον, καὶ αὐτὴν ἐληΐσαντο. Συνεὶς δ' ἐκεῖνος εἰρήνης εἶναι τὸν πόλεμον αἴτιον, ἐπιτίθεται τοῖς ἐπιθεμένοις, καὶ ἀντημύνατο, καὶ πόλεις εἷλεν αὐτῶν, ὧν μίαν κατέσκαψε, καὶ πολλοῖς τῶν ἁλόντων ὡς αἰχμαλώτοις ἐχρήσατο, καὶ ἐς τὴν Ῥώμην δὲ συχνοὺς ἑτέρους μετῴκισεν. Αὐξανομένων δὲ τῶν Ῥωμαίων, καὶ τῆς χώρας σφίσι προστιθεμένης, οἱ πλησιόχωροι ἤχθοντο, καὶ ἑαυτοὺς Ῥωμαίοις ἐξεπολέμωσαν· ὅθεν αὐτῶν Φιδηνάτας μὲν πολιορκίᾳ ἐκράτησαν, Σαβίνους δ' ἐκάκωσαν, αὐτοῖς τε προσπεσόντες ἐσκεδασμένοις, καὶ τὸ σφῶν ἑλόντες στρατόπεδον· ἑτέρους δ' ἐκφοβήσαντες, εἰρηνεύειν καὶ ἄκοντας παρεσκεύασαν· καὶ ἐπὶ τούτοις Μαρκίῳ ἐπέλιπε τὸ βιώσιμον, εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς καὶ τέσσαρας ἄρξαντι, καὶ πολλὴν τοῦ θείου κατὰ τὸν πάππον Νομᾶν ποιουμένῳ τὴν ἐπιμέλειαν (81).

VIII. L. Tarquinius Demarati Corinthii exsulis, B qui Tarquinios **325** Tyrrheniæ urbem migrarat, ex indigena muliere filius, Lucamon vocatus, regnum sibi vindicavit. Is cum amplum patrimonium suscepisset, nec tamen ut advena a Tarquiniensibus ad summos honores eveheretur, Romam migrat: mutatoque nomine, ab urbe in qua habitarat, L. Tarquinius appellatur. Fertur autem, cum sedem mutaret, aquila devolasse, raptoque pileo, quem capite gerebat, subvolasse ac magno clangore edito, eumdem capiti apte reposuisse. Unde nihil humile animo conceperit, et alacriter Romæ consederit, ubi non multo post in primis est numeratus. Nam cum opibus haud parce uteretur, prudentia et urbanitate potentioribus sibi conciliatis, C a Marcio in patricios et senatum lectus est, et dux exercitus designatus, credita etiam liberorum et regni tutela. Nam se bonum virum præbebat, pecuniam egentibus impertiebat, rogantibus libenter ferebat opem, malum faciebat dicebatve nemini, accepta beneficia exaggerabat. Offensas vel dissimulabat, vel extenuans oblivioni mandabat: eos a quibus læsus esset, adeo non ulciscebatur, ut etiam beneficiis demereretur. His moribus et Marcium ipsum, et regios amicos sibi devinxit, existimationem viri boni et sapientis consecutus, quam non perpetuo conservavit. Marcii namque defuncti D duobus filiis iniquum se præbuit, erepto regno, quod cum illis senatus populusque delaturus esset, ille senatoribus potentissimis sibi adjunctis, et adolescentibus procul ad venationem ablegatis, nihil non et dixit et fecit, donec regnum impetrasset: id se pueris, ubi adolevissent, redditurum professus. Rerum autem potitus Romanos ita tractavit, ut regios adolescentes nunquam ipsi prælaturi essent, quorum animos et corpora assuetudine ignaviæ per benignitatis speciem corrupit.

Η'. Λούκιος δὲ Ταρκύνιος τὴν ἀρχὴν ᾠκειώσατο, ὃς Δημαράτου μὲν ἦν παῖς Κορινθίου, φυγόντος δὲ καὶ εἰς πόλιν Τυρσηνίδα Ταρκυινίαν ἐγκατοικήσαντος ἐξ αὐθιγενοῦς γυναικὸς ἐκείνῳ ἐτέχθη, Λουκούμων ὀνομασθείς. Πολλὰ μέντοι πατρόθεν διαδεξάμενος, ὅτι μὴ τῶν πρωτείων παρὰ τῶν Ταρκυινησίων ὡς ἔπηλυς κατηξίωτο, πρὸς τὴν Ῥώμην μετανάστευει, καὶ τὴν κλῆσιν συμμεταθέμενος, καὶ μετωνομάσθη Λούκιος Ταρκύνιος ἐκ τῆς πόλεως ἐν ᾗ παρῴκει. Λέγεται δὲ μετοικιζομένου ἀετὸς καταπτὰς ἁρπάσαι τὸν πῖλον, ὃν εἶχεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ μετεωρισθεὶς καὶ κλάγξας ἐπὶ πολύ, αὖθις αὐτὸν ἐφαρμόσαι τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ, ὡς ἐντεῦθεν μηδὲν ἐλπίσαι μικρὸν, καὶ προθύμως τῇ Ῥώμῃ ἐγκατοικῆσαι, ὅθεν τοῖς πρώτοις οὐ μετὰ πολὺ συνηρίθμητο. Τῷ δὲ γὰρ πλούτῳ χρώμενος ἀφειδέστερον, συνέσει τε καὶ εὐτραπελίᾳ τοὺς δυνατοὺς οἰκειούμενος, ἐς τοὺς εὐπατρίδας καὶ τὴν βουλὴν κατελέχθη παρὰ Μαρκίου, καὶ στρατηγὸς ἀπεδείχθη, καὶ τὴν τῶν παίδων ἐκείνου ἐπιτροπείαν, καὶ τῆς βασιλείας πεπίστευτο. Ἐδείκνυε γὰρ ἑαυτὸν ἀγαθὸν ἄνδρα, χρημάτων τε τοῖς δεομένοις μεταδιδοὺς, καὶ ἑαυτὸν ἕτοιμον παρέχων εἴ τις δέοιτο αὐτοῦ εἰς βοήθειαν· φαῦλον δέ (82) τι οὔτ' ἔπραττεν, οὔτ' ἔλεγεν οὐδενί. Καὶ εἴ τι πρός τινων εὖ ἔπασχεν, ἐξῇρε τὸ γινόμενον· εἰ δέ τι καὶ ἐπαχθέστερον αὐτῷ γένοιτο, ἢ οὐδ' ἐλογίζετο τὸ λυποῦν, ἢ καὶ φαυλίσας παρελογίζετο· οὐ μόνον τε οὐκ ἠμύνατο τὸν λελυπηκότα, ἀλλὰ καὶ εὐηργέτει. Τούτοις αὐτόν τε τὸν Μάρκιον, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐχειρώσατο, καὶ δόξαν ἀνδρὸς ἐκτήσατο σοφοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ· ἀλλ' οὐ προσέμεινε μέχρι τέλους αὐτῷ ἡ ὑπόληψις. Τοῦ Μαρκίου γὰρ τελευτήσαντος, κακῶς περὶ τοὺς ἐκείνου διετέθη δύω υἱεῖς, καὶ τὴν βασιλείαν ἐσφετερίσατο. Τῆς τε γὰρ βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τοὺς τοῦ Μαρκίου παῖδας χειροτονεῖν μελλόντων, ἐκεῖνος τῶν βουλευτῶν τε τοὺς δυνατωτάτους μετῆλθε, καὶ τοὺς ὀρφανοὺς πόῤῥω

Variæ lectiones et notæ.

(81) *Καὶ πολλὴν τοῦ θείου κατὰ τὸν πάππον Νοῦμαν ποιουμένῳ τὴν ἐπιμέλειαν*. Desunt hæc verba in codd. Reg. et Colb.

(82) *Φαῦλον δέ*. Ex Dionis lib. I, in Excerptis Valesianis.

που πέμψας εἰς θήραν, οἷς τε εἶπε, καὶ οἷς ἔπραξεν, A αὐτῷ τὴν βασιλείαν ψηφίσασθαι παρεσκεύασεν, ὡς ἀνδρωθεῖσιν αὐτὴν δῆθεν τοῖς παισὶν ἀποδώσοντι. Ἐγκρατὴς δὲ καταστὰς τῶν πραγμάτων, οὕτω τοὺς Ῥωμαίους διέθετο, ὥστε μηδέποτε ἐθελήσειν ἀνθελέσθαι τοὺς παῖδας ἐκείνου· καὶ τὰ μειράκια δὲ πρὸς ῥᾳστώνην ἐθίζων, τάς τε ψυχὰς αὐτῶν, καὶ τὰ σώματα σὺν χάριτι δή τινι ἔφθειρε. Δεδιὼς δὲ καὶ οὕτως ἔχων, ἰσχὺν ἑαυτῷ ἐν τῷ συνεδρίῳ περιεποιήσατο. Τοὺς γὰρ φιλίως αὐτῷ ἐκ τοῦ δήμου διακειμένους περὶ διακοσίους ἐς τοὺς εὐπατρίδας ἐνέγραψε, καὶ βουλευτάς· καὶ οὕτω τήν τε γερουσίαν ὑφ' ἑαυτόν, καὶ τοὺς πολλοὺς ἐποιήσατο, καὶ τὴν στολὴν πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερον ἤμειψεν. Ἡ δὲ ἦν ἱμάτιον καὶ χιτὼν ὁλοπόρφυρα καὶ χρυσόπαστα, στέφανός τε λίθων χρυσοδέτων, καὶ σκῆπτρον, δίφρος τε B ἐλεφάντινος, οἷς καὶ οἱ μετὰ ταῦτα οἵ τε ἄλλοι, καὶ οἱ τὴν αὐτοκράτορος ἔχοντες ἡγεμονίαν ἐχρήσαντο. Καὶ τεθρίππῳ ἐν τοῖς ἐπινικίοις ἐπόμπευσε, καὶ ῥαβδούχους διὰ βίου δώδεκα ἔσχε. Πάντως δὲ καὶ ἄλλα πλείω ἐκαινοτόμησεν ἄν, εἰ μή τις Ἄττος Ναούϊος τὰς φυλὰς αὐτὸν βουληθέντα μετακοσμῆσαι κεκώλυκεν, ὃς οἰωνιστὴς ἦν, οἷος οὐχ ἕτερος γέγονε. Τοῦτον ἐνυβρίσαι, διὰ τὴν ἐναντίωσιν ὀργισθείς, καὶ τὴν τέχνην ἐξουθενῆσαι διεμελέτησεν ὁ Ταρκύνιος. Λαβὼν οὖν ἐν τῷ κόλπῳ ἀκόνην τε καὶ ξυρόν, ἐς τὸν δῆμον παρῆλθεν, ἔχων ἐν νῷ τμηθῆναι τῷ ξυρῷ τὴν ἀκόνην, πρᾶγμα τῶν ἀδυνάτων, εἰπών τε ὅσα ἐβούλετο, ἐπεὶ Ἄττος ἀντέλεγεν ἐντονώτατα, μηδὲν ὑφιέμενος· *Εἰ μὴ φιλονείκως ἀντιλέγεις*, ἔφη, C *ἀλλ' ἀληθῆ λέγεις, ἐπὶ πάντων τούτων ἀπόκριναί μοι, εἰ ὃ κατὰ νοῦν ἔχω ποιῆσαι, γενήσεται.* Ὁ δὲ Ἄττος αὐτοῦ που οἰωνισάμενος παραυτίκα, *Καὶ πάνυ γε*, εἶπεν, *ὦ βασιλεῦ, ὃ διανοῇ, ἔσται ἐπιτελές.* Οὐκοῦν, ἔφη, τὴν ἀκόνην ταύτην λαβών, τῷ ξυρῷ τούτῳ διάτεμε· τοῦτο γὰρ γενέσθαι διανενόημαι. Ὁ δὲ ἔλαβέ τε αὐτὴν εὐθὺς καὶ διέκοψε. Θαυμάσας δὲ ὁ Ταρκύνιος, ἄλλας τε τιμὰς ἐκείνῳ παρέσχε, καὶ χαλκῆς εἰκόνος ἠξίωσε, καὶ οὐδὲν ἔτι τῆς πολιτείας ἠλλοίωσε, πρὸς πάντα τε τῷ Ἄττῳ συμβούλῳ ἐκέχρητο. Μεχεσάμενος δὲ Λατίνοις ἀποστατήσασιν, ἔπειτα καὶ Σαβίνοις ἐς τὴν Ῥωμαΐδα ἐμβαλοῦσι συμμαχουμένοις ὑπὸ Τυρσηνῶν, ἁπάντων ἐκράτησε. Τῶν δὲ τῆς Ἑστίας ἱερειῶν ἃς παρθενεύειν διὰ D βίου νενόμισται, φωράσας τινὰ συμφθαρεῖσαν ἀνδρί, ὑπόγειόν τινα κατασκευάσας ὑποδρομὴν προμήκη, κλίνην τε θεὶς ἐν αὐτῇ, καὶ λύχνον, καὶ τράπεζαν σιτίων ὑπόπλεων, ἐκεῖ τὴν φθαρεῖσαν προπεμπομένην ἐκόμισε· καὶ ζῶσαν εἰσαγαγών, ἐγκατῳκοδόμησε, καὶ οὕτω τὰς τὴν παρθενίαν μὴ τηρησάσας τῶν ἱερειῶν ἐξ ἐκείνου τιμωρεῖσθαι κεκράτηκεν. Οἱ δὲ ταύτας αἰσχύνοντες, εἰς ξύλον τὸν αὐχένα δίκρουν ἐμβάλλονται ἐν τῇ ἀγορᾷ, καὶ μετὰ τοῦτο γυμνοὶ αἰκιζόμενοι ἀποψύχουσιν. Ἐπέθεντο μέντοι τῷ Ταρκυνίῳ οἱ τοῦ Μαρκίου παῖδες, ἐπεὶ μὴ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς παρεχώρει, ἀλλά τινα Τούλλιον τεχθέντα οἱ ἐξ αἰχμαλωτίδος προῆγε πάντων· ὁ δέ, μάλιστα τοὺς εὐπατρίδας ἐλύπει, ὧν τινας προσεταιρισάμενοι, αὐτῷ ἐπεβούλευσαν, δύω τινὰς χωριτικῶς ἐσταλμένους ἀξίναις καὶ δρεπάνοις ὁπλισαμένους, αὐτῷ ἐπιθέσθαι παρασκευάσαντες. Οἳ ἐπεὶ μὴ ἀγοράζοντι τῷ Ταρκυνίῳ ἐνέτυχον, ἐπὶ τὰς θύρας τῶν βασιλείων ἧκον, ἀλλήλοις δῆθεν διαμαχόμενοι, καί οἱ ἐς ὄψιν ἐλθεῖν ἐδέοντο, καὶ τυχόντες τούτους εἰς λόγους ἀλλήλοις ἀντικατέστησαν, καὶ δικαιολογουμένῳ τῷ

A Cum autem eos etiam sic metueret, suas opes in concilio auxit, cc ex plebe amicis in patricios et senatores lectis: quo pacto et senatum et plebem subegit. Habitum etiam magnificentiorem sumpsit, tunicam et vestem purpuream auro distinctam, coronam auream gemmis ornatam, sceptrum, et sellam eburneam: quibus **326** et secuti reges, et imperatores quoque Romanorum sunt usi. Victis hostibus, quadrigis magnifice est invectus, et lictores per omnem ætatem xii habuit. Omnino etiam alia innovaturus fuit, nisi ei tribus mutaturo Actius Navius augur præstantissimus obstitisset. Ei cum ob adversationes iratus illudere, et artem eludere studeret, cotem et novaculam in sinu B gestans, ad populum prodiit, id animo agitans, ut cos novacula discinderetur, quod fieri nequaquam posset. Cumque dixisset quæ voluerat, Actio acerrime adversante, ac minime cedente: *Nisi*, inquit, *adversandi studio refragaris, et vera dicis, coram omni populo mihi respondeto, num id quod in animo habeo, possit fieri.* Cum ille in augurio rem statim expertus, profecto futuram dixisset: *Atqui hoc animo agitavi*, inquit, *te novacula cotem discissurum.* Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Id admiratus Tarquinius, tum alios honores Actio habuit, tum æneam statuam erexit: et reipublicæ ordine non mutato, consiliis ejus usus est ad omnia. Latinorum defectionem compescuit. Sabinos, qui Tyrrhenis adjutoribus in Romanum C agrum impressionem fecerant, superavit. Unam e Vestalibus, quibus perpetua servanda est virginitas, a quodam stupratam, in subterraneo specu oblongo excavato, ibique lectulo, lucerna, et mensa cibariis plena, collocatis, multis stupratam eo deducentibus, viventem obstruxit. Et sic ab illo tempore de incestis Vestalibus pœnas sumi, receptum est. Qui vero illas violarint, collo furcæ in foro inserto, nudi flagris cæduntur, donec exspirarint. Cæterum Marci liberi, cum regnum eis non restitueret, sed Tullium quemdam serva sibi natum omnibus anteferret, idque patricii quoque ægerrime paterentur, quibusdam illorum ascitis, insidias ei parant: subornatis duobus, qui agrestium more D asciis et falcibus armati, eum aggrederentur. Qui cum Tarquinium in foro non invenissent, ad regias fores venerunt, inter sese rixantes, et se ad regem admitti postulantes. Quo impetrato, cum invicem dicerent, rex in alterum causam dicentem intentus, ab altero occiditur. **327** Hic Tarquinii fuit exitus, cum annos viii et xxx regnasset.

ἐνὶ προσέχοντα τὸν Ταρκύνιον ὁ ἕτερος κατειργάσατο. Ὁ μὲν οὖν Ταρκύνιος τοιοῦτον ἔσχε τέλος, τριάκοντα καὶ ὀκτὼ βασιλεύσας ἐνιαυτούς (83).

IX. Regnum autem Romanorum Tullius opera Tanaquilis, Tarquinii uxoris, est adeptus. Hunc Ocrisia quædam, Servii Tullii Latini conjux, bello capta, et Tarquinio tradita, sive domo uterum ferens, sive post captivitatem gravidam facta (utrumque enim fertur) peperit. Ei puero interdiu in sella dormienti magnam e capite flammam emicuisse tradunt: qua visa a Tarquinio, diligenter sit educatus, et per ætatem in patricios et Senatum lectus. Tarquinii percussoribus comprehensis, uxor ejus et Servius, compertis insidiis, mortem regis principio celant: sublatumque tanquam adhuc viventem, se curare simulant: et interim paciscuntur, ut Tullius regno filiis, ubi adoleverint, cedat. Cum autem clamor impetusque multitudinis vix sustineri posset, Tanaquil ex superiore parte ædium, *Populum bono animo esse jubet. maritum enim suum vivere, propediem ipsum eos visuros. Ut autem per otium curari possit, neque tamen rerum administratio, eo ægrotante, langueat, interim Tullio munia regis mandasse.* Quæ cum dixisset, Tullium ob virtutis opinionem haud inviti admiserunt. Is suscepta reipublicæ procuratione, pleraque se de Tarquinii facere sententia simulabat: cumque sibi populum in omnibus dicto audientem esse cerneret, percussores Tarquinii, quem forte adhuc vivere dixit, propter insidias factas ad Senatum adductos, et capitis damnatos occidit. Cum vero Marcii filii metu ad Volscos confugissent, tum demum Tarquinii mortem palam fecit, aperteque regnum tenuit: ac primum præ se tulit, se tutorio nomine filiorum Tarquinii, principatum administraturum. Deinde ad plebis animos conciliandos conversus, quod ea facilius quam patres cessura esset, pecuniam distribuit, agros singulis assignavit, et servos manumittendos et in tribus referendos curavit. Quæ cum potentes ægre ferrent, constituit, ut liberti patronis quædam officia vicissim præstarent. Patriciis autem ei succensentibus, et præter alia illud quoque dicentibus, cum nemine auctore potiri rerum: pro concione **328** multa populo grato locutus effecit, ut statim integrum sibi regnum ab eo decerneretur. Pro quo ut gratiam referret, cum alia plebi donavit, tum nonnullos eorum in senatum legit: qui cum olim plurimis rebus deteriore conditione essent, quam patricii, progressu temporis (interregno et sacerdotiis quibusdam exceptis) par cum illis jus obtinuerunt, neque præter calceos quidquam ab illis diversum habuerunt. Nam patricii calceos urbanos gestarunt, et corrigiarum implexione et forma litteræ adornatos,

A Θ'. Τὴν δὲ τῆς Ῥώμης βασιλείαν ὁ Τούλλιος διεδέξατο, συνεργίᾳ τῆς τοῦ Ταρκυνίου γυναικός, Τανακυλλίδος. Τοῦτον δὲ γυνή τις Ὀχρισία καλουμένη, Σερουΐου Τουλλίου (84) ἀνδρὸς Λατίνου εὐνήτειρα ἐν τῷ πολέμῳ ἁλοῦσα, καὶ τῷ Ταρκυνίῳ ἐξαιρεθεῖσα, τέτοκεν, ἢ ἐγκύμων οἴκοθεν οὖσα, ἢ συλλαβοῦσα μετὰ τὴν ἅλωσιν· λέγεται γὰρ καὶ ἀμφότερα. Οὗτος ἐς παῖδας ἤδη τελῶν ἐπὶ δίφρου μεθ' ἡμέραν κατέδαρθε, καὶ πῦρ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς πολὺ ἐδόκει ἐξάλλεσθαι. Ὅπερ ἰδὼν ὁ Ταρκύνιος, διὰ σπουδῆς ἦγε τὸν παῖδα, καὶ εἰς ἡλικίαν ἀφιγμένον τοῖς εὐπατρίδαις καὶ τῇ γερουσίᾳ συνέταξε. Συλληφθέντων οὖν τῶν τοῦ Ταρκυνίου φονέων, μαθοῦσα ἡ ἐκείνου γυνὴ καὶ ὁ Τούλλιος τὴν παρασκευὴν τῆς ἐπιβουλῆς, οὐ φανερὸν αὐτίκα B τὸν τοῦ Ταρκυνίου θάνατον ἔθεντο, ἀλλ' ἀνελόμενοι αὐτὸν ὡς ἔτι ἐμπνέοντα ἐθεράπευον δῆθεν, κἀν τούτῳ πίστεις ἀλλήλοις ἔδοσαν, ὥστε τὸν Τούλλιον τὴν ἀρχὴν εἰληφότα, τοῖς παισὶν αὐτῆς ἀνδρωθεῖσιν ἐκστῆναι ταύτης. Ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος συνδραμὼν ἐθορύβει, προκύψασα ἐκ τῶν ὑπερῴων ἡ Τανακυλλίς, *Μὴ φοβεῖσθε*, ἔφη, *ὁ γὰρ ἀνήρ μου καὶ ζῇ, καὶ ὑμῖν μετ' ὀλίγον ὀφθήσεται. Ἵνα δὲ αὐτός τε σχολάζων ὑγιασθῇ, καὶ μή τι τοῖς πράγμασιν ἐκ τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας εἴη ἐμπόδιον, Τουλλίῳ κατά γε τὸ παρὸν τὴν τῶν κοινῶν ἐπιτρέπει διοίκησιν.* Εἶπεν ἐκείνη ταῦτα. Οἱ δὲ τὸν Τούλλιον οὐκ ἀκουσίως ἐδέξαντο, ἀγαθὸς γὰρ ἀνὴρ ἐδόκει. Ἐγχειρισθεὶς οὖν ἐκεῖνος τὴν τῶν κοινῶν οἰκονομίαν, C τὰ πλείω κατ' ἐντολὰς δῆθεν διῴκει τοῦ Ταρκυνίου. Ὡς δ' ἐν πᾶσιν ἑώρα πειθαρχοῦντας αὐτῷ, τοὺς αὐτόχειρας τοῦ Ταρκυνίου πρὸς τὴν γερουσίαν παρήγαγε, διὰ τὴν ἐπιβουλὴν τάχα· ἔτι γὰρ ζῆν ἐκεῖνον προσεποιεῖτο, καὶ οἱ μὲν καταψηφισθέντες ἀπέθανον. Οἱ δὲ τοῦ Μαρκίου υἱοὶ φοβηθέντες, εἰς Οὐολόσκους (85) κατέφυγον, κἀκεῖνος τότε τόν τε θάνατον τοῦ Ταρκυνίου ἐξέφηνε, καὶ φανερῶς τῆς βασιλείας ἐπείληπτο· καὶ πρῶτον μὲν τοὺς τοῦ Ταρκυνίου παῖδας προὐβάλλετο, ὡς αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτροπεύων· εἶτα πρὸς θεραπείαν τοῦ δήμου ἐτράπετο, ὡς ῥᾷστα μᾶλλον τὸν ὅμιλον ἢ τοὺς εὐπατρίδας ὑποποιησόμενος, χρήματά τε αὐτοῖς ἐδίδου, καὶ γῆν ἑκάστῳ προσένειμε, καὶ τοὺς δούλους ἐλευθεροῦσθαι καὶ φυλετεύεσθαι (86) παρεσκεύασεν. Ἀχθομένων D δ' ἐπὶ τούτοις τῶν δυνατῶν, ἔταξέ τινα τοὺς ἐλευθερωθέντας τοῖς ἐλευθερώσασι σφᾶς ἀνθυπουργεῖν. Ὡς δὲ χαλεπῶς εἶχον οἱ εὐπατρίδαι αὐτῷ, καὶ διεθρόουν ἄλλα τε, καὶ ὅτι μηδενὸς αὐτὸν ἑλομένου τὴν ἀρχὴν ἔχει, συναγαγὼν τὸν δῆμον ἐδημηγόρησε· καὶ πολλὰ ἐπαγωγὰ διαλεχθεὶς αὐτῷ, οὕτω διέθετο, ὡς αὐτίκα πᾶσαν αὐτῷ τὴν βασιλείαν ἐπιψηφίσασθαι. Ὁ δὲ

Variæ lectiones et notæ.

(83) *Ἐνιαυτούς*. Addunt Reg. et Colb.: Οὐ μὲν τῆς βασιλείας οἱ τοῦ Μαρκίου παῖδες ἐδράξαντο, ἀλλ' ὁ Τούλλιος ταύτην ἔσχε τῇ συνεργίᾳ, etc.

(84) *Ἐπουρίου Τουλλίου*. Sic mss. Legendum forte Σπουρίου, vel potius Σερβίου.

(85) *Οὐολόσκους*. Cod. Colb. Οὐελέσκους.

(86) *Φυλετεύεσθαι*. Sic præter Viennensem, Regii et Colberteus. Alius φυλάττεσθαι perperam habuit.

A αὐτοὺς ἀμειβόμενος, ἄλλα τε ἐφιλοτιμήσατο, καὶ ἐς τὸ συνέδριόν τινας αὐτῶν ἐνέγραψεν, οἳ πάλαι μὲν ἐν πλείστοις ἧττον ἔφερον τῶν εὐπατριδῶν. Τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος, πλὴν τῆς μεσοβασιλείας καί τινων ἱερωσυνῶν, τῶν ἴσων μετεῖχον τοῖς εὐπατρίδαις, καὶ διέφερον ἄνευ τῶν ὑποδημάτων οὐδέν. Τοῖς γὰρ εὐπατρίδαις τὰ ὑποδήματα ἀστυκὰ, καὶ τῇ τε ἐπαλλαγῇ τῶν ἱμάντων, καὶ τῷ τύπῳ τοῦ γράμματος ἐκεκόσμηντο, ἵν' ἐκ τούτων δοκοῖεν, ἀπὸ τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν τῶν κατ' ἀρχὰς βουλευσάντων κατιέναι. Τὸ γράμμα δὲ ῥῶ (87) φασιν εἶναι, ἢ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑκατὸν ἐκείνων ἀνδρῶν δηλωτικὸν ὂν, ἢ ὡς τοῦ τῶν Ῥωμαίων κατάρχον ὀνόματος. Τὸν μὲν οὖν ὅμιλον οὕτως ὁ Τούλλιος ᾠκειώσατο. Δείσας δὲ μή τις στάσις συμβῇ, τὰ πλεῖστα καὶ ἰσχυρότατα τῶν κοινῶν τοῖς δυνατωτέροις ἐπέτρεψε· καὶ οὕτω σφίσιν αὐτοὶ συνεφρόνησαν, καὶ τὸ δημόσιον διήγαγον ἄριστα. B Καὶ πολέμους δέ τινας πρός τε τοὺς Οὐϊέντας, καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς Τυρσηνοὺς ἐπολέμησεν, ἐν οἷς οὐδὲν ἐπράχθη συγγράμματος ἄξιον. Τοὺς Λατίνους δ' ἐπὶ μᾶλλον Ῥωμαίοις βουληθεὶς οἰκειώσασθαι, νεών τινα ἐκ χρημάτων κοινῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ κατασκευάσαι πεποίηκε, καὶ τοῦτον ἀνέθεσαν τῇ Ἀρτέμιδι. Περὶ δὲ τῆς νεωκορίας αὐτοῦ διεφέροντο, κἀν τούτῳ Σαβῖνος ἀνὴρ βοῦν ἦγε περικαλλῆ πρὸς τὴν Ῥώμην, ὡς ἔκ τινος χρησμοῦ θύσων αὐτὴν τῇ Ἀρτέμιδι. Ὁ δὲ χρησμὸς τὸν ἐκείνην θύσαντα ἔλεγε τὴν πατρίδα ἐπαυξήσειν. Τοῦτο δέ τις τῶν Ῥωμαίων μαθὼν, προσῆλθεν αὐτῷ, καὶ πρότερον εἶπε δεῖν ἐν τῷ ποταμῷ ἁγνισθῆναι, καὶ εἰπὼν ἔπεισε, C καὶ πείσας ἔλαβε, τὸν βοῦν ὡς φυλάξων, καὶ λαβὼν ἔθυσεν. Ἐκφήναντος δὲ τοῦ Σαβίνου τὸ λόγιον, οἱ Λατῖνοι καὶ τῆς τοῦ ἱεροῦ προστασίας τοῖς Ῥωμαίοις ἐξέστησαν, καὶ ἐς τἄλλα ὡς κρείττονα σφῶν ἐτίμων αὐτούς. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ὁ Τούλλιος δὲ τοῖς Ταρκυνίοις τὰς θυγατέρας συνῴκισε, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῖς ἀποδώσειν ἐπαγγελλόμενος, ἄλλοτε ἄλλο τι προφασιζόμενος ἀνεβάλλετο. Οἱ δὲ οὐδὲν ὑγιὲς ἐφρόνουν, ἀλλ' ἤχθοντο. Ὁ δ' ἐν οὐδενὶ λόγῳ τού-

A ut a primis senatoribus orti esse viderentur. Litteram autem R fuisse tradunt, sive quod ea apud Græcos centenarium numerum significet, sive quod prima nominis Romani sit littera. Plebe sic conciliata, veritus Tullius, ne qua seditio oriretur, plurima et maxima quæque negotia opulentissimis mandavit. Sic inter sese consentientes, rempublicam optime gesserunt. Bella quædam cum Veientibus et cæteris Tyrrhenis omnibus gessit, in quibus nihil accidit memoratu dignum. Cum autem Latinos magis etiam Romanis devincire cuperet, auctor fuit ut communibus sumptibus Romæ fanum Dianæ facerent. Sed cum de antistite controversia esset, Sabinus quidam bovem insignem ex oraculo B Dianæ immolaturus adduxit. Cecinerant enim vates, qui eam immolasset, patriæ suæ opes aucturum esse. Quo Romanus quidam cognito, illi persuasit, ut vivo prius flumine perfunderetur: atque ipse interim acceptam bovem, tanquam asservaturus, mactavit. Oraculo vulgato, Latini Romanis et templi patrocinio cesserunt: et aliis in rebus, ut præstantioribus, honorem habuerunt. Atque hæc hactenus. Tullius autem cum Tarquiniis filias suas despondisset, ac regnum se eis redditurum pollicitus, alias aliud causando procrastinaret: illi moram ægre ferentes, male cogitabant. Quod rege nihil curante, sed Romanos ad democratiam et libertatem magis assuefaciente, Tarquinii magis etiam indignabantur. Ac junior eam molestiam C concoquebat; sed natu major Tullium diutius non ferens, quia uxorem et fratrem suum conatum non probare videbat: uxorem suam ipse, fratrem per illius **329** uxorem veneno tollit: ductaque fratris conjuge, illa adjutrice Tullio insidiatur: et cum multis senatoribus ac patriciis, quibus invisus erat Tullius, conspiratione inita, ex improviso curiam ingreditur, etiam Tullia uxore comitante multaque locutus, eos qui aderant patriæ dignitatis commonefecit, Tullium autem multis probris

Variæ lectiones et notæ.

(87) *Τὸ γράμμα δὲ ῥῶ*, etc. Scribit Zonaras, ex Dione, patricios Romanos, quo a cætera plebe dignoscerentur, calceos corrigiarum implexione, et forma litteræ Ῥῶ insignitos induisse: quæ quidem, inquit, centenarium numerum significaret, totidem enim erant patricii, vel quod sit prima littera Romani nominis; quæ quidem minime hic cohærent. Nam patriciorum lunati erant, quos vocabant, calcei, quibus scilicet assuta erat lunula, quod pridem docuere Rosinus, Dempsterus, Salmasius ad Pollionem, et ad Inscriptionem Herodis, Benedictus Balduinus in *Calceo antiquo*, et alii criticorum filii; quæ quidem lunula formam refert characteris Latini C, quo centenarius numerus effingi solet, ita ut patriciorum centenarium numerum in calceis adumbrare potuerit. At quod Zonaras de littera Ῥῶ hic commentatur, prorsus absurdum est, quod alii notarunt, cum nusquam P littera Græca calceis patriciorum afficta fuerit, neque primum vocis Romæ elementum retulerit. Unde jure idem Balduinus cap. 9, quod hic de littera P habetur, superfluum glossema, et a quodam Græculo in textum D Zonaræ immistum esse arbitratur; nisi ipsemet Zonaras, non intellecto, quem exscribebat, Dione, erraverit; quod licet existimare, cum id ipsum præferant codices omnes mss. Scripserat nempe Dio litteram C in patriciorum calceis centenarium effingere (quod scribit Isidorus lib. XIX cap. 14); addideratque idem valere quod Ῥῶ apud Græcos; quemadmodum Joannes Gazensis in libro *Περὶ ἀρχαιολογίας*, ait Numam regem ἐν τοῖς ὑποδήμασι Ῥωμαίων τῶν πατρικίων τυποῦσθαι τὸ Ῥωμαϊκὸν Κάππα, ὃ παρὰ τοῖς Ἕλλησίν ἐστι Ῥῶ, etc. Nam Romanum *Κάππα* est C Latinum, eumdemque numerum refert quod P apud Græcos. Cod. Reg. 2431, fol. 212: Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἐπάρχου· Ὁ Ἔπαρχος παρὰ Ῥωμαίοις, καὶ ἱερεὺς ἦν, καὶ πρῶτος τῆς βουλῆς, ἐπεὶ οὖν βουλευταὶ ἦσαν ἑκατὸν, οὗτος δὲ ὁ ἀριθμὸς διὰ τοῦ **Κάππα** τοῦ Ῥωμαϊκοῦ χαρακτηρίζεται: τούτου χάριν τὸ Κάππα σχῆμα φέρει αὐτῶν ὑπόδημα, ἐξ οὗ ὀνομάζεται Καππάριον, οἷον οὗτός ἐστιν ὁ πρῶτος τῶν ἑκατὸν τῆς βουλῆς. Adde Suidam in v. Χλαμύς.

affecit. Qui cum trepido nuntio excitatus sermoni intervenisset, atque aliquid dixisset, Tarquinius senem medium arripit, elatumque e curia, in inferiorem partem per gradus dejicit. Ille ad Tarquinii audaciam, eoque magis quod ab omnibus destitutus esset, consternatus, nihil amplius neque dixit, neque fecit. Tarquinius vero statim regnum a patribus accepit, et per quosdam Tullium domum se recipientem sustulit. At ejus filia maritum in curia deosculata, regem salutavit: atque in regiam abiens, per patris corpus carpentum egisse fertur. Sic Tullius rempublicam administravit, sic vitam finiit, cum annos XLIV regnasset.

τους πηποίητο, καὶ τοὺς Ῥωμαίους πρὸς τὸ δημοκρατικὸν ἐνῆγε καὶ τὸ ἐλεύθερον. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπὶ τούτοις ἤσχαλλον οἱ Ταρκύνιοι. Ἀλλ' ὁ μὲν νεώτερος, κἂν ἐχαλέπαινεν, ἔφερε, τῷ δὲ χρόνῳ προήκοντι οὐκέτι τοῦ Τουλλίου ἐδόκει ἀνέχεσθαι. Ἐπεὶ δὲ μὴ συνευδοκοῦσαν εὕρισκε τὴν γυναῖκα, καὶ τὸν ὅμαιμονα, αὐτὸς μὲν τὴν γυναῖκα, τὸν δ' ἀδελφὸν διὰ τῆς γυναικὸς ἐκείνου φαρμάκοις ἀνεῖλε, καὶ συναφθεὶς τῇ συνεύνῳ τοῦ ἀδελφοῦ, τῷ Τουλλίῳ σὺν αὐτῇ ἐπεβούλευε. Καὶ πολλοὺς τῶν τε βουλευτῶν καὶ τῶν εὐπατριδῶν αἰτίας ἔχοντας κατὰ τοῦ Τουλλίου πείσας συνάρασθαί οἱ, ἐξαπιναίως μετ' αὐτῶν εἰς τὸ συνέδριον παραγέγονεν, ἑπομένης αὐτῷ καὶ τῆς γυναικὸς Τουλλίας· καὶ πολλὰ μὲν εἶπε, τῆς τοῦ πατρὸς ἀξίας τοὺς παρόντας ἀναμιμνήσκων, πολλὰ δ' ἀπέσκωψε πρὸς τὸν Τούλλιον. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ταῦτα μαθὼν ἐπέστη σπουδῇ, καί τι δὴ καὶ ἐφθέγξατο, συνήρπασεν αὐτὸν, καὶ ἐξάρας ὦσε κατὰ τῶν πρὸ τοῦ βουλευτηρίου ἀναβαθμόν. Καὶ ὁ μὲν ταραχθεὶς πρὸς τὴν τοῦ Ταρκυνίου τόλμαν, καὶ ὅτι οὐδέ τις αὐτῷ ἐπεκούρησεν, οὔτ' εἶπεν ἔτι οὐδὲν οὔτ' ἐποίησε. Ταρκύνιος δὲ τήν τε βασιλείαν εὐθὺς παρὰ τῆς βουλῆς ἔλαβε. Καὶ πέμψας τινὰς, τὸν Τούλλιον κομιζόμενον οἴκαδε διεχρήσατο. Ἡ δὲ θυγάτηρ ἐκείνου τὸν ἄνδρα ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καταφιλήσασα, καὶ βασιλέα προσαγορεύσασα, καὶ ἀπιοῦσα πρὸς τὰ βασίλεια, τὸ ὄχημα κατὰ τοῦ νεκροῦ τοῦ πατρὸς ὡς εἶχεν ἐπήλασεν. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Τούλλιος ἦρξε, καὶ οὕτως ἀπέθανε, βασιλεύσας τέσσαρας ἐνιαυτοὺς ἐπὶ τεσσαράκοντα.

X. Tarquinius regno suscepto, Romuli more armatis corpus circumsepsit: quibus et noctu et interdiu, domi et foris usus est. Nam quod ipse erga socerum, uxor erga patrem ita se gessissent, timuit ne a seipso adversus se exemplum caperetur. Jam quia metu regnum tutandum erat, potentissimos senatores et cives comprehensos occidebat: alios palam, quibus aliquid crimini dare poterat, alios clam: nonnullos in exsilium mittebat. Neque vero Tullii studiosos duntaxat, sed etiam tyrannidis suæ adjutores perdidit. Ita optimis quibusque senatorii et equestris ordinis sublatis, cum se omni populo invisum esse crederet, statuit nullos in patres legere: sed senatum penitus tollere aggressus, neque ullum senatorem substituit: neque cum iis qui restabant, quidquam quod alicujus momenti esset, communicavit. Quamvis enim eos convocaret, non tamen ideo faciebat, ut alicujus rei gerendæ adjutores essent: sed ut visa eorum paucitate, ab omnibus contemnerentur: pleraque vero per se aut filios administrabat. Fuit aditu affatuque difficilis, superbia et crudelitate ex æquo erga omnes **330** usus: ac more tyrannico tam ipse, quam liberi ejus cum omnibus egerunt. Quamobrem satellitibus etiam diffisus, concilialaque sibi Latinorum custodia, et in Romanorum ordines inserta, id spectavit, ut Latinos Romanis æquatos, suo sibi beneficio obstrictos haberet, et Romanos adjunctis exteris minus formidaret. Gabinos, armis infeliciter adortus, dolo superavit. Nam Sextum filium transfugere Gabios jussit: cujus facti ut justam habere causam videretur, patrem aperte ut tyrannum et fœdifragum est insectatus, atque a patre vicissim flagris cæsus. Deinde cum ex composito ad Gabinos cum pecuniis et sociis transfugisset, illi ut ei commento crederent, et Tarquinii crudelitate, et multis Sexti veris

Ι'. Ὁ Ταρκύνιος δὲ τὴν βασιλείαν παρειληφὼς, δορυφόρους κατὰ Ῥωμύλον ἑαυτῷ περιέστησε, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν αὐτοῖς καὶ οἰκουρῶν καὶ ἀγοράζων ἐκέχρητο. Ἐξ ὧν γὰρ αὐτὸς εἰς τὸν κηδεστὴν, καὶ ἡ γυνὴ πρὸς τὸν πατέρα ἐποίησαν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐδεδίεσαν. Ἐπεὶ δὲ ὡς τυραννήσων παρεσκευάσατο, τοὺς δυνατωτάτους τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ἄλλων συλλαμβάνων ἐκτίννυεν, οἷς μὲν αἰτίαν εἶχεν ἐπενεγκεῖν, φανερῶς ἀναιρῶν, οὓς δὲ λάθρα, ἐνίους δέ γε καὶ ὑπερώριζεν. Οὐ γὰρ τοὺς τῷ Τουλλίῳ προσκειμένους μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸς τὴν μοναρχίαν συναραμένους αὐτῷ προσαπώλλυε. Καὶ οὕτω τὸ κράτιστον τῆς βουλῆς, καὶ τῆς ἱππάδος ἀνάλωσε, μισεῖσθαί τε ὑπὸ παντὸς τοῦ δήμου ἐπίστευε. Διὸ οὐδὲ ἀντικαθίστη τὸ παράπαν ἀντὶ τῶν ἀπολλυμένων τινὰς, ἀλλὰ καὶ τὴν γερουσίαν καταλῦσαι παντελῶς ἐπιχειρήσας, οὔτε ἀντεισῆγεν ἐς αὐτὴν οὐδένα, οὔτε τοῖς οὖσιν ἐπεκοίνου τι λόγου ἄξιον. Συνεκάλει μὲν γὰρ αὐτοὺς, οὐ μὴν ὥστε τι τῶν ἀναγκαίων συνδιοικεῖν, ἀλλ' ἵνα δήλη αὐτῶν ἡ βραχύτης γίνοιτο ἅπασι, κἀντεῦθεν καταφρονοῖντο. Τὰ δὲ πλεῖστα καθ' ἑαυτὸν, ἢ καὶ μετὰ τῶν υἱέων ἔπραττε. Δυσπρόσιτός τε καὶ δυσπροσήγορος ἦν καὶ τῇ ὑπεροψίᾳ καὶ τῇ ὠμότητι ὁμοίως ἐχρῆτο πρὸς ἅπαντας, καὶ τυραννικώτερον αὐτός τε καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ προσεφέροντο ἅπασι. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ τοὺς δορυφόρους ὑπόπτους ἔχων, ἐκ τῶν Λατίνων προσηταιρίσατο δορυφορικὸν, καὶ ἐς τὰς τῶν Ῥωμαίων τάξεις Λατίνους ἐνέμιξεν, ἵνα οἱ μὲν Λατῖνοι ἰσομοιρίας τοῖς Ῥωμαίοις τυχόντες, εὔνοιαν αὐτῷ ἐντεῦθεν ὀφείλωσι, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἧττον ἐκφοβῶσιν αὐτὸν, μηκέτι κατὰ σφᾶς ὄντες, ἀλλὰ τοῖς Λατίνοις συνοπλιτεύοντες. Γαουΐνοις δὲ μάχην συνῆψε, καὶ κακῶς μὲν ἠγωνίσατο, δόλῳ δὲ αὐτοὺς ἐχειρώσατο. Αὐτομολῆσαι γὰρ αὐτοῖς Σέξτῳ ὑπέθετο τῷ υἱῷ· ἵνα δ' εὐπρόσωπος αὐτῷ τῆς αὐτομολίας πρόφασις γένηται, ἐκεῖνος μὲν φανερῶς

τὸν πατέρα ὡς τύραννον καὶ παράσπονδον ἐλοιδόρησεν. Ὁ δὲ τὸν υἱὸν ἐμαστίγωσέ τε καὶ ἀντημύνατο, εἶτα κατὰ συνθήκας πρὸς Γαουΐνους ἐψευδαυτομόλησε, χρήματά τε καὶ ἑταίρους παρειληφώς. Οἱ δὲ πιστεύσαντες τῇ σκηνῇ διά τε τὴν τοῦ Ταρκυνίου ὠμότητα, καὶ ὅτι τότε πολλὰ καὶ ἀληθῆ τὸν πατέρα ἐκατηγόρει, κἀντεῦθεν ἐκπεπολεμῶσθαι αὐτῷ ἐδόκει, ἐδέξαντό τε αὐτὸν ἀσμενέστατα, καί τινας ἐπελεύσεις κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς χώρας σὺν αὐτῷ ἐποιήσαντο, καὶ οὐ μετρίως αὐτῇ ἐλυμήναντο. Διὰ ταῦτα γοῦν καὶ ὅτι καὶ χρήματα ἰδίᾳ τέ τισι παρεῖχε, καὶ ἐς τὸ κοινὸν ἀνήλισκε δαψιλῶς, ᾑρέθη παρ' αὐτῶν στρατηγὸς, καὶ τὴν τῶν πολιτικῶν ἐν αὐτοῖς πραγμάτων ἐπετράπη διοίκησιν. Ἐπὶ τούτοις λάθρα πέμψας τινὰ, τὰ συμβάντα τε ἐγνώρισε τῷ πατρὶ, καὶ πρὸς τὸ μέλλον γνώμην ᾔτησεν ἐξ αὐτοῦ. Ὁ δὲ εἶπε μὲν τῷ πεμφθέντι οὐδὲν, ἵνα μὴ ἴσως γνωσθεὶς, ἑκὼν τι ἢ ἄκων ἐξείποι. Εἰς δὲ κῆπον εἰσαγαγὼν αὐτὸν, ἐν ᾧ μήκωνες ἦσαν, τὰς κωδύας (87*) αὐτῶν τὰς ὑπερεχούσας ῥάβδῳ κατέκλασε, καὶ εἰς γῆν κατεστόρησε, καὶ οὕτω τὸν ἀγγελιαφόρον ἀπέπεμψε. Καὶ ὁ μὲν τὸ πραχθὲν τῷ Σέξτῳ ἀπήγγειλεν, ἀσυνέτως ἔχων τῆς πράξεως. Ὁ δὲ τὸν νοῦν συνῆκε τῆς ὑποθέσεως, καὶ τοὺς ἀξιολογωτέρους τῶν Γαουΐνων τοὺς μὲν λάθρα φαρμάκοις διέφθειρε, τοὺς δὲ διά τινων δῆθεν λῃστῶν, ἄλλους δὲ ἐκ δικαστηρίων ἀπέκτεινε, συκοφαντίας κατ' αὐτῶν πρὸς τὸν πατέρα προδοσίας πλαττόμενος. Ὅμοιον δέ τι τούτῳ καὶ ὁ Ἡρόδοτος (88) ἱστορεῖ. Περίανδρον γὰρ τὸν Κυψέλου τύραννον Κορίνθου γενόμενον φησὶ πρὸς Θρασύβουλον τὸν Μιλήτου τύραννον διαπέμψασθαι πυνθανόμενον, ὅπως αὐτῷ τὰ τῆς ἀρχῆς ἀσφαλῶς ἕξει. Τὸν δὲ Θρασύβουλον τῷ ἀπαγγείλαντι ταῦτα μηδὲν ἀποκρίνασθαι· ἀπαγαγόντα δ' εἰς λήϊον, τῶν ἀσταχύων τοὺς ὑπερέχοντας ἐκτέμνειν τε καὶ ῥιπτεῖν, καὶ οὕτως ἀποπέμψαι τὸν ἐσταλμένον. Τὸν δὲ ἐπανελθόντα, καὶ τὴν τοῦ Θρασυβούλου συμβουλὴν ἐρωτώμενον, εἰπεῖν, εἰς παραπλῆγα πεμφθῆναι, καὶ διηγεῖσθαι ὅσα ἐκεῖνος ἐποίησε, μή τι πρὸς ὃ ἠρωτήθη φθεγξάμενος· τὸν δέ γε Περίανδρον συνειχέναι τὸν τοῦ Θρασυβούλου λογισμὸν, καὶ τοὺς ὑπερέχοντας τῶν Κορινθίων ἅπαντας ἀπολέσαι. Καὶ ὁ Σέξτος οὖν οὕτω τοὺς Γαουΐνους μετῆλθε, καὶ τοὺς μὲν κρείττους ἀπώλλυε, τῷ πλήθει δὲ τὰ σφῶν διένεμε χρήματα. Καὶ μετὰ τοῦτο τῶν μὲν διαφθαρέντων ἤδη, τῶν δὲ λοιπῶν ἠπατημένων, καὶ πάντα πιστευόντων αὐτῷ, μετὰ τῶν αἰχμαλώτων Ῥωμαίων, καὶ τῶν αὐτομόλων, οὓς πολλοὺς διὰ τοῦτο συνήθροισε, κατέσχε τὴν πόλιν, καὶ τῷ πατρὶ παραδέδωκε. Καὶ ὃς ἐκείνης τῷ υἱῷ παρεχώρησεν, αὐτὸς δὲ πρὸς ἄλλα ἐπολέμησεν ἔθνη.

in patrem maledictis adducebantur: a quo cum eum hostili odio dissidere crederent, hominem benignissime susceperunt, et aliquot cum eo in Romanum agrum impressiones magna clade illata fecerunt. His igitur de causis, et quod pecuniam aliquibus privatim dabat, et in publicum liberaliter conferebat, dux ab eis creatus est, urbanarum etiam rerum administratione commissa. Posthæc, per quemdam patri statum rerum suarum nuntiat, quid se facere velit, sciscitatur. Ille vero nihil respondet nuntio, ne cognitus vel volens vel invitus arcanum prodat: sed in hortum ædium transit, sequente illo, et summa papaverum capita baculo decutit, itaque nuntium dimitit: qui re non intellecta, quid actum esset, Sexto renuntiat. Is vero animadverso patris consilio, Gabinorum primores partim clam veneno sustulit, partim per sicarios interfecit: alios in judicio calumniis oppressos, quasi urbem patri suo prodere vellent, amovit. Simile quiddam Herodotus de Periandro Cypseli filio, Corinthi tyranno, scribit: qui cum a Thrasibulo Mileti tyranno consilium firmandi imperii petiisset, Thrasybulum nuntio voce nihil respondisse: sed eo in segetem deducto, culmis eminentioribus resectis et abjectis, hominem dimisisse. Qui reversus, deque illius consilio rogatus, dixerit, se ad hominem emotæ mentis esse missum, neque enim ad interrogata quidquam **331** respondisse, ac quid ille fecisset, narrarit: at Periandrum, intellecta Thrasybuli ratione, omnes Corinthiorum principes sustulisse. Ad eumdem modum Sextus etiam cum Gabinis egit: et melioribus occisis, eorum pecunias vulgo distribuit. Deinde illis deletis, reliquis deceptis, et omnia credentibus, cum Romanis captivis et transfugis, quos ea de causa multos coegerat, urbem occupavit, patrique tradidit. Sed is, ea filio concessa, cum aliis populis bellum gessit.

ΙΑ'. Τοὺς δὲ τῆς Σιβύλλης χρησμοὺς Ῥωμαίοις καὶ ἄκων προσεποιήσατο. Γυνὴ γάρ τις θεόμαντις, ἣν Σίβυλλαν ὠνόμαζον, ἐς τὴν Ῥώμην ἐλήλυθε, βιβλία τρία ἢ ἐννέα φέρουσα, καὶ ταῦτα πρίασθαι τῷ Ταρκυνίῳ ἐδίδου, καὶ τὴν τιμὴν τῶν βιβλίων ὡρίσατο. Ἐκείνου δὲ μὴ προσεσχηκότος αὐτῇ, τὸ ἓν ἢ τὰ τρία τῶν βιβλίων κατέκαυσεν. Ὡς δ' αὖθις κατωλιγώρει αὐτῆς ὁ Ταρκύνιος, κακὰ τῶν λοιπῶν ὁμοίως διέφθειρε. Μελλούσης δὲ καὶ τὰ ἔτι λοιπὰ καταφλέξειν, ἠνάγκασαν αὐτὸν οἱ οἰωνισταὶ, τὰ γοῦν σωζόμενα πρίασθαι. Καὶ ὠνήσατο ταῦτα, ὅσου τὰ

XI. Cæterum oracula Sibyllina vel invitus populo Romano comparavit. Mulier enim quædam fatidica, quam Sibyllam nominabat, Romam III aut IX libros allatos, Tarquinio certo pretio venales, proposuit. Illo vero eam negligente, vel unum vel tres libros exussit. Ut iterum a rege despecta est, ex reliquis totidem abolevit. Cum autem eos etiam qui restabant crematura esset, augures eum reliquos emere coegerunt: idque tanti, quanti universos parare potuisset. Eos libros duobus senatoribus asservandos tradidit: quique scripta

Variæ lectiones et notæ.

(87*) *Κωδύας*. Vide Henric. Valesium ad Harpocrationem, pag. 301, ubi de hac voce.
(88) *Ἡρόδοτος*. Lib. I, p. 9.

illa non satis assequerentur, duos viros e Græcia mercede accersiverunt, qui eos legerent, atque interpretarentur. Finitimi autem cognoscendi avidi, quid iis libris contineretur, altero custodum M. Aquilio largitionibus corrupto, quædam transcripserunt. Quo facinore cognito, Marcus culeo insutus, atque submersus est. Id supplicii genus post in parricidis observatum : ut neque terra, neque aqua, neque sol eorum morte inquinaretur. Templum in monte Tarpeio ex patris voto ædificavit. Cum vero terra ad fundamenta jacienda effoderetur, viri recens mortui capite invento, quod sanguis nondum destituerat, Romani Tyrrhenum vatem percontati sunt, quid portenderet ? At ille id signum in Tyrrheniam translaturus, certum in terra spatium designavit : in eoque Romæ situ et Tarpeio monte incluso, legatos rogavit, *An ea Roma esset ? an is mons esset ? an caput ibi inventum esset?* ut illis nihil suspicantibus, et ita esse affirmantibus, illius portenti vis in eum locum, in quo descriptio facta esset, transferretur. Sed **332** legati ab illius filio fraudem prius edocti, cum rogarentur : *Non hic*, inquiunt, *Roma colitur, sed in Palatio : et mons Romæ est, et caput in monte illo inventum est.* Vatis calliditate hac ratione elusa, omnem veritatem didicerunt, et civibus suis renuntiarunt, eos fore potentissimos, et plurimis imperaturos. Igitur hæc quoque res fiduciam illorum auxit, et mons ex eo Capitolium est appellatus. Quia vero Tarquinius ad templi exædificationem pecunia agebat, Ardeatibus illato bello, neque pecuniam acquisivit, et regno excidit. Quæ calamitas ex prodigiis est præsignificata. Nam et vultures ex hortis ejus pullos aquilarum expulerunt : et anguis ingens e conclavi, in quo cum amicis convivabatur, et ipsum et convivas fugavit. Iis de causis Titum et Aruntem filios, Delphos misit. Quibus cum Apollo respondisset, tum eum imperium amissurum, cum canis humana voce loqueretur, spe bona sibi blanditus est, nunquam id oraculum eventurum ratus. Erat autem L. Junius, sororis Tarquinii filius, cujus patrem et fratrem tyrannus sustulerat. Is vitæ suæ timens, stultitiam simulavit, cujus numine tutior esset : unde Bruti nomen est adeptus, quod fatuum significat. Ob eam stultitiæ simulationem a Tarquiniis Delphos ductus, ludibrium verius quam comes ; etsi profitebatur se deo baculum dono laturum, in quo cum nihil appareret boni, ea quoque de causa ridebatur. Verum ea re per ambages effigiem quamdam ingenii sui repræsentabat. Nam eo excavato, clam aurum infuderat : ut ostenderet, ingenium quoque suum integrum et honorabile sub ignominioso stultitiæ velamento delitescere. Adolescentibus porro interrogantibus, quis patri successurus esset ? Respondit deus, eum qui matrem prius oscularetur, rerum potiturum. Quo Brutus intellecto, terram, quasi fortuito prolapsus, deosculatus est. quam communem omnium matrem esse recte judicavit. Idem Brutus Tarqui-

πάντα κτήσασθαι ἔμελλε, καὶ δύω βουλευταῖς ἀνδράσι φυλάσσειν παρέδωκεν. Ὡς δ' οὐ πάνυ τῶν γεγραμμένων συνίεσαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα στείλαντες, δύω ἄνδρας ἐκεῖθεν μισθοῦ ἤγαγον, τοὺς ἀναγνωσομένους ταῦτα καὶ ἑρμηνεύσοντας. Οἱ δὲ περίοικοι μαθεῖν ἐθελήσαντες, ὅ τι ποτὲ τὸ διὰ τῶν βιβλίων εἴη δηλούμενον, τὸν ἕτερον τῶν φυλασσόντων αὐτὰ Μάρκον Ἀκίλλιον χρήμασιν ἀναπείσαντες, μετεγράψαντό τινα. Γνωσθέντος δὲ τοῦ ἔργου, ὁ Μάρκος δύω βύρσαις συῤῥαφείσαις ἐμβληθεὶς, κατεποντώθη, ὃ ἐξ ἐκείνου μετέπειτα κατὰ τῶν πατροκτόνων ἐπεκράτησε γίνεσθαι, ἵνα μήτε ἡ γῆ, μήτε τὸ ὕδωρ, μήτε ὁ ἥλιος μιανθῇ αὐτοῦ θνήσκοντος. Τὸν δὲ νεὼν τὸν ἐν τῷ Ταρπείῳ ὄρει κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς εὐχὴν ᾠκοδόμει. Τῆς δὲ γῆς εἰς τὴν τῶν θεμελίων καταβολὴν ἀναῤῥηγνυμένης, ἀνδρὸς νεοθνῆτος κεφαλὴ ἀνεφάνη ἔναιμος ἔτι. Ἔπεμψαν οὖν Ῥωμαῖοι πρὸς ἄνδρα Τυρσηνὸν τερατοσκόπον, ἐρωτῶντες τὸ διὰ τοῦ φανέντος δηλούμενον. Ὁ δὲ τὸ σημεῖον εἰς τὴν Τυρσηνίδα μεταθεῖναι μηχανησάμενος, διάγραμμα ἐπὶ τῆς γῆς ἐποιήσατο, καὶ εἰς αὐτὸ τήν τε τῆς Ῥώμης θέσιν ἐντείνας, καὶ τὸ Ταρπεῖον ὄρος, ἔμελλε τοὺς πρέσβεις ἀνερέσθαι, *Ἡ Ῥώμη αὕτη ἐστί ; τὸ ὄρος τοῦτό ἐστι ; ἡ κεφαλὴ ἐνταῦθα εὑρέθη ;* ἵν' ἐκείνων μηδὲν ὑποτοπησάντων καὶ συμφησάντων ἡ δύναμις τοῦ σημείου εἰς τὸ χωρίον, ἐν ᾧ διεγέγραπτο, μετασταίη. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα ἐτεχνήσατο· οἱ δὲ πρέσβεις παρὰ τοῦ υἱέος ἐκείνου μαθόντες τὸ τέχνασμα, ἐρωτώμενοι· *Οὐκ ἐνταῦθα οἰκεῖται ἡ Ῥώμη, ἀλλ' ἐν τῷ Παλατίῳ, καὶ τὸ ὄρος ἐν τῇ Ῥωμαίων ἐστὶ, καὶ ἡ κεφαλὴ ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ εὑρέθη.* Οὕτω δὲ τῷ τερατοσκόπῳ διακρουσθέντος τοῦ μηχανήματος, πᾶσαν ἐκεῖνοι τὴν ἀλήθειαν ἔμαθον, καὶ τοῖς πολίταις ἀνήγγειλαν, ὅτι κράτιστοι ἔσονται, καὶ πλείστων ἄρξουσιν. Ἐλπὶς οὖν κἀκ τούτου αὐτοῖς προσεγένετο, κἀντεῦθεν τὸ ὄρος μετωνομάσθη παρ' αὐτῶν Καπιτώλιον· Καπίτα γὰρ τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ ἡ κεφαλὴ ὀνομάζεται. Δεηθεὶς δὲ χρημάτων εἰς τὴν οἰκοδομὴν ναοῦ ὁ Ταρκύνιος, Ἀρδεάταις ἐπήνεγκε πόλεμον, ὅθεν οὔτε χρήματα προσεκτήσατο, καὶ τῆς βασιλείας ἐξέπεσε. Γεγόνασι δ' αὐτῷ καὶ σημεῖά τινα δηλωτικὰ τῆς ἐκπτώσεως. Ἔκ τε γὰρ τοῦ κήπου αὐτοῦ γῦπες νεοσσοὺς ἐξήλασαν ἀετῶν· καὶ ἐξ ἀνδρῶνος, ἐν ᾧ συνειστιᾶτο φίλοις, ὄφις μέγας ἐπιφανεὶς αὐτόν τε καὶ τοὺς συσσίτους ἐξέβαλε. Διά τοι ταῦτα ἐς Δελφοὺς Τῖτόν τε καὶ Ἀῤῥοῦντα τοὺς υἱοὺς ἔπεμψε. Τοῦ δὲ Ἀπόλλωνος χρήσαντος τότε τῆς ἀρχῆς ἐκπεσεῖσθαι αὐτὸν, ὅτε κύων ἀνθρωπίνῃ φωνῇ χρήσαιτο, ἀγαθαῖς ἐλπίσιν ᾐώρητο, μὴ οἰηθεὶς ποτε γενέσθαι τὸ μάντευμα. Ἦν δὲ Λούκιος Ἰούνιος ἀδελφῆς τοῦ Ταρκυνίου υἱὸς, οὗ τὸν πατέρα καὶ τὸν ἀδελφὸν ὁ Ταρκύνιος ἔκτεινεν. Οὗτος οὖν, καὶ περὶ ἑαυτῷ δεδοικὼς, μωρίαν προσεποιήσατο, ταύτην ἑαυτοῦ προστησάμενος σώτειραν. Διὸ καὶ Βροῦτος ἐπεκλήθη· τοὺς γὰρ εὐήθεις οὕτω τοῖς Λατίνοις ἔθος καλεῖν. Παιζόμενος οὖν τὸν μωραίνοντα, τοῖς τοῦ Ταρκυνίου παισὶν εἰς Δελφοὺς ἀπιοῦσι συμπαρελήφθη ὡς ἄθυρμα. Ὁ δὲ καὶ ἀνάθημα φέρειν ἔλεγε τῷ Θεῷ· τὸ δ'

ἣν βάκτρον τι μηδὲν ἐκ τοῦ φαινομένου ἔχον χρηστὸν, ὅθεν καὶ ἐπὶ τούτῳ ὠφλίσκανε γέλωτα· τὸ δ' ἦν οἷον εἰκών τις τῆς κατ' αὐτὸν προσποιήσεως. Κοιλάνας γὰρ αὐτὸ, λάθρα χρυσίον ἐνέχεεν· ἐνδεικνύμενος δι' αὐτοῦ, ὡς καὶ τὸ φρόνημα αὐτῷ τῷ τῆς μωρίας ἀτίμῳ σῶον καὶ ἔντιμον κατακρύπτεται. Ἐρομένων δὲ τοῦ Ταρκυνίου υἱῶν, τίς τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς διαδέξεται, ἔχρησεν ὁ Θεὸς, τὸν πρῶτον τὴν μητέρα φιλήσαντα τὸ κράτος ἕξειν. Ὁ συνεὶς ὁ Βροῦτος, ὡς τυχαίως καταπεσὼν, τὴν γῆν κατεφίλησεν, αὐτὴν μητέρα πάντων ὑπάρχειν κρίνας ὀρθῶς. Οὗτος γὰρ ὁ Βροῦτος τοὺς Ταρκυνίους κατέλυσεν, αἰτίαν τὸ περὶ τὴν Λουκρητίαν συμβεβηκὸς προστησάμενος, καὶ ἄλλως μισουμένους παρὰ πάντων διὰ τὸ τυραννικόν τε καὶ βίαιον. Ἡ δὲ Λουκριτία θυγάτηρ μὲν ἦν Λουκριτίου Σπουρίου, ἀνδρὸς τῶν τῆς συγκλήτου ἑνὸς (89), γαμετὴ δὲ Κολλατίνου Ταρκυνίου τῶν ἐπιφανῶν, ἐπί τε κάλλει καὶ σωφροσύνῃ τυγχάνουσα περιβόητος. Ταύτην Σέξτος ὁ τοῦ Ταρκυνίου υἱὸς αἰσχῦναι σπούδασμα ἔθετο, οὐχ οὕτω τοῦ κάλλους αὐτῆς ἐρασθεὶς, ὡς ἐπὶ τῷ σώφρονι ἐπιβουλεύων αὐτῆς. Τηρήσας οὖν τὸν Κολλατῖνον τῆς οἰκίας ἀποδημοῦντα, νυκτὸς ἐλθὼν πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς γαμετὴν συγγενοῦς, κατέλυσε παρ' αὐτῇ. Καὶ πρῶτον μὲν (90) λόγοις ἐπείρα συγγενέσθαι αὐτῇ, εἶτα καὶ βίαν προσῆγεν· ὡς δ' οὐδὲν ἐπέραινεν, ἀποσφάξειν ἠπείλησεν· ὡς δὲ καὶ τοῦ θανάτου κατωλιγώρει, δοῦλον παρακατακλινεῖν αὐτῇ ἐπηπείλησε, καὶ ἄμφω κτανεῖν, καὶ λόγον διαδώσειν, ὡς εὑρὼν αὐτοὺς συγκαθεύδοντας ἔκτεινε. Τοῦτο τὴν Λουκριτίαν ἐτάραξε, καὶ φοβηθεῖσα μὴ πιστευθείη ταῦθ' οὕτω γενέσθαι, ἐνέδωκε, καὶ μοιχευθεῖσα ξιφίδιον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον ἔθετο, καὶ μεταπεμψαμένη τόν τε ἄνδρα καὶ τὸν πατέρα, συνεπομένων αὐτοῖς τοῦ τε Βρούτου καὶ Ποπλίου Οὐαλλερίου, κατεδάκρυσε, καὶ στενάξασα τὸ δρᾶμα πᾶν διηγήσατο· εἶτα ἐπήγαγε· *Καὶ ἐγὼ μὲν τὰ πρέποντα ἐμαυτῇ ποιήσω· ὑμεῖς δὲ, εἴπερ ἄνδρες ἐστὲ, τιμωρήσατε μὲν ἐμοὶ, ἐλευθερώθητε δὲ αὐτοὶ, καὶ δείξατε τοῖς τυράννοις οἵων ὑμῶν ὄντων, οἵαν γυναῖκα ὕβρισαν*. Τοιαῦτα εἰποῦσα εὐθὺς τὸ ξιφίδιον ὑφελκύσασα κατέκτεινεν ἑαυτήν. Ἀκούσαντες δ' ἐκεῖνοι ταῦτα, καὶ θεασάμενοι, ὑπερήλγησαν, καὶ τῷ Ποπλίῳ συμβούλῳ καὶ προθύμῳ πρὸς τοὖργον ὁ Βροῦτος χρησάμενος, τήν τε γυναῖκα πολλοῖς τῶν τοῦ δήμου κειμένην ὑπέδειξε· καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς δημηγορήσας, τὸ πρὸς τοὺς τυράννους μῖσος ἐκφῆναι πεποίηκε, καὶ μηκέτι δέξασθαι συνέθεντο τὸν Ταρκύνιον. Ταῦτα δὲ πράξας, καὶ τὴν πόλιν ἐπιτρέψας τοῖς ἄλλοις, αὐτὸς πρὸς τὸ στρατόπεδον ἐξιππάσατο, καὶ τὰ αὐτὰ τῷ δήμῳ συνέπεισε, καὶ τοὺς στρατιώτας ψηφίσασθαι. Ὁ δέ γε Ταρκύνιος τὰ συμβεβηκότα μαθὼν, καὶ πρὸς τὴν πόλιν ἐπειχθεὶς (91), ἀπεώσθη, καὶ πρὸς τοὺς Ταρκυνησίους μετὰ τῶν παίδων καὶ τῶν ἄλλων ὁμοφρόνων κατέφυγε, μόνης τῆς Τουλλίας, ὡς λόγος, ἑαυτὴν ἀνελούσης. Ὁ μὲν οὖν Ταρκύνιος πέντε καὶ εἴκοσι τυραννήσας ἐνιαυτοὺς, οὕτως ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς.

nios, ob stuprum Lucretiæ oblatum, urbe ejecit, ante ob tyrannidem et violentiam omnibus invisos. Lucretia vero filia fuit Spurii Lucretii senatoris, uxor 333 Tarquinii Collatini viri illustris, elegantia formæ et castitate celebris. Hujus stuprandæ libido Sexto Tarquinio incessit, non tam ob pulchritudinem, quam ut ejus famæ ac pudicitiæ labem aspergeret. Itaque captata Collatini absentia, noctu apud eam, ut cognati uxorem, divertit. Ac primum verbis eam tentat, deinde vi, cum nihil proficeret, mortem minatur: quam illa contemnente, dixit se servum cum ea positurum, et ambos occisurum: eamque causam cædis editurum, quod eos in concubitu deprehensos peremisset. Hoc Lucretiam commovit; ac verita, ne res ita esse acta crederetur, adultero obsecuta, pugionem sub cervicali posuit: accersitoque marito et patre, Bruto et P. Valerio comitantibus, quid accidisset, cum fletu et suspiriis exposuit. Deinde subjecit: *Ego quæ me decent, faciam: vos si viri estis, et necem meam ulciscemini, et vosmetipsos in libertatem vindicabitis: ac tyrannis ostendetis, quales viros qualemque matronam violarint.* Hæc elocuta, statim pugione clam arrepto seipsam interemit. Quibus illi auditis et visis, ingentem dolorem ceperunt. Brutus vero Publii consilio et alacri opera usus, matronam multis e populo jacentem ostendit: et apud cæteros habita concione fecit, ut occultum tyrannorum odium erumperet, seque Tarquinium non amplius recepturos affirmarent. His actis Brutus, urbe aliis commissa, in castra equitavit, eademque militibus quæ populo persuasit. Tarquinius re cognita, ad urbem properans, excluditur, et cum liberis cæterisque aminis Tarquinios confugit. Nam sola Tullia sibi ipsi manus attulisse fertur. Sic Tarquinius regno pulsus est, quod per annos XXV violenter administrarat.

ΙΒ'. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲ πρὸς τὸν Βροῦτον ἀπέκλιναν, καὶ αὐτὸν εἵλοντο ἄρχοντα. Ἵνα δὲ μὴ ἡ μοναρχία βασιλεία δοκῇ, καὶ συνάρχοντα αὐτῷ ἐψηφίσαντο τὸν τῆς Λουκριτίας ἐκείνης ἄνδρα, τὸν Κολλατῖνον Ταρκύνιον, ὡς ἀπεχθῶς πρὸς τοὺς τυράννους πιστευόμενον ἔχειν διὰ τὴν βίαν τῆς γυναικός. Ἐκ δέ γε

XII. Romani vero Brutum, inclinatis in eum studiis, magistratum elegerunt. Verum ne monarchia regia redacta videretur, Lucretiæ maritum Tarquinium Collatinum, ei collegam dederunt: qui ob vim uxori suæ factam, tyrannis infestus esse crederetur. A Tarquinio legati reditum flagitantes

Variæ lectiones et notæ.

(89) *Ἑνός*. Deest in Reg.

(90) *Καὶ πρῶτον μέν*. Dionis excerpta Valesiana, lib. I, p. 574.

(91) *Τὴν πόλιν ἐπεχυθείς*. Alter e Reg. codd. et Colb. ἐπειχθείς. Alter Reg. ἐπιχθείς.

missi, tam re infecta discesserunt. Post reversi retulerunt, si bona sua ipsi, amicis et necessariis redderentur, unde exsilium tolerarent, eum regno 334 cessurum, et bellum depositurum esse. Qua petitione cum multi flecterentur, atque ipse adeo Collatinus, Bruti collega: Brutus e curia in forum excurrit, Collatinum proditorem appellat, qui belli et tyrannidis instrumenta largiretur. Legati per speciem repetendæ pecuniæ Romæ commorati, nobiles aliquot adolescentes corrumpere, atque inter alios, etiam Bruti filios duos ad proditionem impellere studuerunt. A quibus benigne accepta oratione, visum est pacta jurejurando sancire: eaque de causa in ædes pene desertas et obscuras ingressi, non animadverterunt ibi esse Vindicium servum, qui non de industria, sed forte fortuna ibi delitescens, spectator actorum, et auditor sermonum fuit: quæ omnia ad cædem consulum et proditionem urbis spectabant, additis etiam ad Tarquinium litteris. Conjuratis digressis, servus omnia defert. Illi capiuntur, litteræ afferuntur. Deducuntur in forum: astante Vindicio, litteræ recitantur. Aliis mœstum silentium tenentibus, Brutus nominatim utrumque filium allocutus: *Non depellitis*, inquit, *crimen?* Illis tacentibus, ad lictores conversus: *Quod restat*, ait, *vestri muneris est.* Ii adolescentes arreptos flagris ceciderunt: quorum misericordia cum alii moverentur, pater neque oculos alio avertit, neque ullum misericordiæ signum dedit, quoad securi percussi sunt. Hoc factum neque laudare neque vituperare promptum est. Aut enim virtutis altitudo perturbationes omnes in ejus animo oppressit, aut calamitatis magnitudo ei stuporem attulit. Neutrum vero exiguum est, aut humanum: sed aut divinitatis, aut belluinæ immanitatis. His interfectis, a Bruto postulatum est, ut de cæteris quoque pronuntiaret. Ad quæ ille: *Liberis*, inquit, *meis idoneus fui judex; de cæteris vero civibus jam liberis suffragia ferenda permitto.* Sententiis latis, omnes securi sunt percussi, atque inter alios cognati aliquot Collatini: ob quos cum irasceretur, populi a Bruto concitati manibus pene discerptus esset. Magistratus tamen ei est abrogatus, P. Valerio successore dato: cui a cultu et observantia populi, Publicolæ cognomentum fuit. Tarquinius desperata per 335 proditionem regni recuperatione, ad Tyrrhenos se contulit. A quibus cum magnis copiis reduceretur, consules in aciem Romanos eduxerunt. Ac pugnæ principio Aruns Tarquinii filius, et Brutus consul Romanus, adeo infestis animis inter se concurrerunt, ut neuter, dum hostem vulneraret, sui protegendi corporis memor, uterque ictu contrario transfigeretur. Acri orto prælio, et multis utrinque cæsis, incerta victoria fuit. Sub noctem

A Ταρκυνιου πρέσβεις εἰς Ῥώμην ἧκον, περὶ καθόδου διαλεγόμενοι· ὡς δ' οὐδὲν ἤνυον, ἕτεροι αὖθις ἐπέστησαν, ἀφίστασθαι τῆς βασιλείας, καὶ παύειν τὸν πόλεμον λέγοντες τὸν Ταρκύνιον, εἰ τὰ χρήματα δοθεῖεν αὐτῷ, καὶ τοῖς φίλοις, καὶ τοῖς οἰκείοις, ἀφ' ὧν διαβιώσονται φεύγοντες. Ἐπικλωμένων δὲ πολλῶν, καὶ αὐτοῦ Κολλατίνου τοῦ τῷ Βρούτῳ συνάρχοντος, εἰς ἀγορὰν ὁ Βροῦτος ἐκ τοῦ βουλευτηρίου ἐξέδραμε, προδότην τὸν Κολλατῖνον ἀποκαλῶν, πολέμου καὶ τυραννίδος ἀφορμὰς χαριζόμενον. Οἱ πρέσβεις δὲ ἐπὶ τῇ τῶν χρημάτων προφάσει τῇ Ῥώμῃ ἐνδιατρίβοντες, ἴσχυσαν διαφθεῖραι τῶν ἐπισήμων τινὰς, μεθ' ὧν καὶ δύω τοῦ Βρούτου παῖδας ἔπεισαν ἐν τῇ προδοσίᾳ γενέσθαι. Ὡς οὖν συνέπεισαν τὰ μειράκια, ἔδοξε καὶ ὅρκον προθεῖναι καὶ B ἐπὶ τούτοις εἰς οἰκίαν συνῆλθον. Ἦν δὲ ὁ οἶκος ὑπέρημος καὶ σκοτώδης. Ἔλαθεν οὖν ἔνδον ὢν οὐκ ἐκ προνοίας, ἀλλὰ τυχαίως, οἰκέτης ὄνομα Οὐινδίκιος (92), καὶ κατακρυφθεὶς ἐκεῖ, θεατής τε τῶν δρωμένων ἦν, καὶ τῶν βεβουλευμένων ἐπήκοος· ἅπερ ἦσαν, τοὺς ὑπάτους ἀνελεῖν, καὶ τὴν πόλιν προδοῦναι, καὶ ταῦτα τῷ Ταρκυνίῳ διὰ τῶν πρέσβεων ἐπεστάλκασιν. Ἀπελθόντων δὲ τοῦ οἰκήματος τῶν συνωμοτῶν, ἐξελθὼν ὁ οἰκέτης ἅπαντα κατεμήνυσε, καὶ οἵ τε τὴν προδοσίαν μελετήσαντες συνελήφθησαν, καὶ τὰ γράμματα ἐκομίσθησαν, καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν προαχθέντων αὐτῶν, καὶ τὸν Οὐίνδικα παρεστήσαντο, τά τε γράμματα ἀνεγνώσθησαν. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐν κατηφείᾳ ἦσαν, καὶ σιωπῇ· ὁ δὲ C Βροῦτος ὀνομαστὶ τῶν υἱέων ἑκάτερον προσειπὼν, *Οὐκ ἀπολογεῖσθε*, ἔφη, *πρὸς τὴν κατηγορίαν;* τῶν δὲ σιωπώντων, στραφεὶς πρὸς τοὺς ὑπηρέτας, *Ὑμέτερον*, εἶπεν, *ἤδη τὸ λοιπὸν ἔργον.* Οἱ δὲ συλλαβόντες τοὺς νεανίσκους, ῥάβδοις κατέξαινον· καὶ τῶν ἄλλων ἐπικλωμένων τοῖς πάσχουσιν, ὁ πατὴρ οὔτ' ἀλλαχόσε τὰς ὄψεις ἀπήγαγεν, οὔτε μὴν οἴκτου τι ἐνεδείξατο, μέχρι πελέκει τὰς κεφαλὰς τῶν παίδων ἀπέκοψαν. Τοῦτο δὲ οὔτ' ἐπαινεῖν, οὔτε ψέγειν ἐστὶ ῥᾴδιον. Ἢ γὰρ ἀρετῆς ὕψος εἰς ἀπάθειαν ἐξέστησεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἢ πάθους μέγεθος εἰς ἀναλγησίαν. Οὐδέτερον δὲ μικρὸν οὐδ' ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἢ θεῖον, ἢ θηριῶδες. Οὕτω δὲ τούτων θανόντων, καὶ περὶ τῶν ἄλλων συνωμοτῶν ψῆφον ἐνεγκεῖν ὁ Βροῦτος ἀπῄτητο. Ὁ δὲ, *Τοῖς μὲν υἱέσιν*, εἶπεν, *αὐτὸς* D *ἀποχρῶν εἰμι δικαστής· περὶ δὲ τῶν ἄλλων, τοῖς πολίταις ἐλευθέροις οὖσι τῆς ψήφου παραφωρῶ.* Ψήφου τοίνυν δοθείσης, πάντες ἐπελεκίσθησαν. Ἦσαν δὲ τούτων τινὲς τῷ Κολλατίνῳ προσήκοντες, δι' οὓς καὶ ὠργίζετο. Ὅθεν ὁ Βροῦτος οὕτω κατ' αὐτοῦ τὸν δῆμον παρώξυνεν, ὡς μικροῦ δεῖν καὶ αὐτοχειρίᾳ αὐτὸν ἀνελεῖν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησαν, τὴν δ' ἀρχὴν ἠνάγκασαν αὐτὸν ἀπειπεῖν. Εἵλοντο δὲ ἀντ' ἐκείνου συνάρχοντα Πόπλιον Οὐαλέριον, ὃς Ποπλικόλας προσωνομάσθη, δηλοῖ δ' ἡ κλῆσις ἐξελληνιζομένη Δημοκηδῆ, ἢ Δημοτικώτα-

Variæ lectiones et notæ.

(92) *Οὐίνδικιος*. Ita unus e Reg. At alter et Colb. Ἰουνδίκιος præferunt.

τον. Ταρκύνιος δὲ, ἀπογνοὺς τὴν ἐκ προδοσίας τῆς βασιλείας ἀνάληψιν, προσῆκε τοῖς Τυρσηνοῖς. Οἱ δὲ δυνάμει βαρείᾳ κατῆγον αὐτόν. Ἀντεξῆγον δὲ καὶ τοὺς Ῥωμαίους οἱ ὕπατοι. Ἀρχομένης δὲ τῆς μάχης, Ἄῤῥων ὁ Ταρκυνίου παῖς, καὶ Βροῦτος ὁ Ῥωμαίων ὕπατος, ἀλλήλοις περιπεσόντες ἐμάχοντο· καὶ ἀφειδήσαντες ὑπὸ θυμοῦ ἑαυτῶν συναπώλοντο. Μεγάλης δὲ τῆς μάχης γενομένης, καὶ πολλῶν ἑκατέρωθεν πεσόντων, ἄκριτος ἦν ἡ νίκη. Νυκτὸς δ' ἐπελθούσης λέγεται σεισθῆναι τὸ ἄλσος παρ' ᾧ ἐστρατοπεδεύοντο, καὶ φωνὴν ἐκπεσεῖν ἐκεῖθεν μεγάλην, φράζουσαν, ἑνὶ πλείους τεθνάναι Τυῤῥηνῶν ἢ Ῥωμαίων. Ἅμα δὲ τῇ φωνῇ Ῥωμαῖοι μὲν μέγα καὶ θαρσαλέον ἠλάλαξαν. Πτοία δ' ἐνέπεσε Τυῤῥηνοῖς, καὶ θορυβηθέντες τοῦ στρατοπέδου ἐξέπεσον. Εἷλον δ' οἱ Ῥωμαῖοι τοῦτο, καὶ διηρπάκασιν. Ἀριθμηθέντες δὲ οἱ νεκροὶ τῶν ἐν τῇ μάχῃ θανόντων, εὑρέθησαν οἱ μὲν τῶν Τυῤῥηνῶν ἐπὶ μυρίοις χίλιοι καὶ τριακόσιοι, οἱ δὲ Ῥωμαίων παρ' ἕνα τοσοῦτοι. Ἐθριάμβευσε δὲ Οὐαλέριος Ποπλικόλας πρῶτος ὑπατεύων. Ὁ δὲ Ταρκύνιος μετὰ τὴν μεγάλην μάχην, ἐν ᾗ καὶ τὸν υἱὸν ἀπέβαλε μαχεσάμενον Βρούτῳ, καταφυγὼν εἰς τὸ Κλούσιον, ἱκέτευε Λάρτην Πορσίναν, ἄνδρα μεγίστην ἔχοντα δύναμιν τῶν Ἰταλικῶν βασιλέων. Καὶ ὃς αὐτῷ βοηθήσειν ὑπέσχετο. Καὶ πρῶτον μὲν ἔπεμψεν εἰς Ῥώμην, κελεύων δέχεσθαι τὸν Ταρκύνιον. Ὡς δὲ οὐχ ὑπήκουσαν, ἀφίκετο μετὰ βαρείας δυνάμεως. Ποπλικόλας δὲ Οὐαλέριος εἰς ἀρχὴν τὸ δεύτερον αἱρεθεὶς, καὶ μάχην συνάψας, καὶ τραυματισθεὶς, φοράδην τῆς μάχης ἐξεκομίσθη. Ἐπικειμένου δὲ τοῦ Πορσίνα τῇ πόλει, λιμὸς ἥπτετο τῶν Ῥωμαίων. Ἔκ τινος δὲ συμβεβηκότος, ἢ μᾶλλον ἐκ προνοίας γενομένου, ὁ Πορσίνας τὸν πρὸς Ῥωμαίους κατέλυσε πόλεμον. Ἀνὴρ γάρ τις Μούκιος Κόρδος, εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀγαθὸς, ἐν δὲ τοῖς πολεμικοῖς ἄριστος, Σκαιόλας τὴν ἐπίκλησιν, ὃ δηλοῖ τὸν μονόχειρα, ἢ μὴ ἀρτιόχειρα, τὸν Πορσίναν ἀνελεῖν βουλευσάμενος, παρῆλθεν εἰς τὸ ἐκείνου στρατόπεδον, Τυρσηνίδα φορῶν ἐσθῆτα, καὶ ὁμοίᾳ κεχρημένος φωνῇ. Καὶ σαφῶς μὲν τὸν Πορσίναν οὐκ εἰδὼς, ἔρεσθαι δὲ δεδιὼς, τὸν γραμματέα αὐτοῦ συγκαθήμενον αὐτῷ, καὶ ὁμοίως ἔχοντα τῆς στολῆς, σπασάμενος τὸ ξίφος ἀπέκτεινε, καὶ συλληφθεὶς ἀνεκρίνετο. Ἐσχαρίδος δέ τινος τῷ Πορσίνᾳ μέλλοντι θύειν τότε κεκοσμημένης, ὑποσχὼν τὴν χεῖρα καιομένης τῆς σαρκὸς εἱστήκει, πρὸς τὸν Πορσίναν ἀποβλέπων ἀτρέπτῳ προσώπῳ, ὅθεν αὐτῷ τῆς χειρὸς φθαρείσης ἐγένετο ἡ ἐπίκλησις, μέχρι θαυμάσας ἐκεῖνος ἀφῆκεν αὐτόν. Ὁ δὲ Σκαιόλας ἕτερον τρόπον ἐσοφίσατο τὸν ἐχθρὸν, καὶ εἶπε· *Τὸν φόβον σου, Πορσίνα, νενικηκὼς, ἥττημαί σου τῆς ἀρετῆς, καὶ χάριτι μηνύω, ἃ πρὸς ἀνάγκην οὐκ ἂν ἐξηγόρευσα. Τριακόσιοι Ῥωμαίων τὴν αὐτὴν ἐμοὶ γνώμην ἔχοντες ἐν τῷ στρατοπέδῳ σου διατρίβουσιν, ὧν ἐγὼ προεπιχειρήσας κλήρῳ λαχὼν, οὐκ ἄχθομαι τῇ τύχῃ, διαμαρτὼν ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ φίλου μᾶλλον ἢ πολεμίου Ῥωμαίοις εἶναι προσήκοντος.* Ἐντεῦθεν ὁ Πορσίνας πρὸς τὰς συμβάσεις ἐγένετο προθυμότερος. Ὁ δὲ Ποπλικόλας τὸ τρίτον ὑπατεύων τότε, προὐκαλεῖτο συνεχῶς τὸν Ταρκύνιον ἐπὶ δίκῃ, ὡς ἐξελέγξων κάκιστον, καὶ ἐκπεπτωκότα τῆς ἀρχῆς ἐνδικώτατα, τοῦ Πορσίνου δικάζοντος. Ἀποκριναμένου δὲ Ταρκυνίου, μὴ αἱρεῖσθαι Πορσίναν διαιτητὴν, εἰ σύμμαχος ὢν μεταβάλλεται. Καταγνοὺς ὁ Πορσίνας, τὸν πόλεμον κατελύσατο. Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ πολλάκις μὲν ἐπιχείρη-

A concusso luco, juxta quem castra erant posita, ingens vox edita est, quæ diceret uno plus Etruscorum cecidisse in acie, vincere bello Romanum. Unaque cum ea voce Romani magno et confidenti clamore sublato, terrorem incusserunt Tyrrhenis, ut per tumultum castra desererent, quæ a Romanis capta et direpta sunt. Numeratis interfectorum cadaveribus, Tyrrhenorum XI millia CCC sunt reperta, Romanorum uno minus totidem. Valerius Publicola primus in consulatu triumphavit. Tarquinius post magnam illam pugnam, in qua filium quoque amiserat, a Bruto interfectum, Clusium supplex confugit ad Lartem Persenam, Italicorum regum potentissimum: qui, auxiliis promissis, cum primum per legatos a Romanis, ut Tarquinium
B reciperent, non impetrasset, cum magno venit exercitu. Valerius Publicola denuo consul creatus, vulneribus acceptis, lectica ex pugna elatus est. Persena urbem premente, Romanos annonæ penuria afflixit: sed casu quodam, ac potius divino consilio factum est, ut Porsena bellum omitteret. Nam quidam Mutius Cordus, cum omni virtute præstans, tum militari fortitudine præstantissimus, cognomento Scævola, Tyrrheno habitu, sermonem etiam Tyrrhenorum imitans, hostium castra ingressus, cum Porsenam non satis nosset, nec rogare auderet, scribam cum rege sedentem pari ornatu, stricto ense interfecit. Comprehensus, cum interrogaretur, dextra accenso ad sacrificium foculo
C injecta, interim dum caro uritur, intrepido vultu Porsenam intuens astitit (unde a clade manus, id ei cognomentum est inditum), donec eum rex, prope attonitus miraculo, dimisit. 336 Tum vero hostem alio modo fefellit, his verbis: *Victo tui metu, virtuti tuæ succubui, ac beneficio a me feres, quod minis nequivisses; CCC Romani, iisdem præditi animis, in castris tuis versantur: mea prima sors fuit. Neque fortunæ succenseo, quod a bono viro aberrarim, digniore qui Romanorum sit amicus, quam hostis.* Ex eo Porsena propensior ad pacis conditiones evasit. Publicola vero tum tertium consul Tarquinium subinde ad jus vocavit: ut ejus improbitate declarata, vel Porsena judice, justissimo exsilio multatus existimaretur. Sed cum
D Tarquinius respondisset, se Porsenam non admittere arbitrum, si belli socius esse desineret, Porsena causa ejus improbata, bellum deposuit. Tarquinii vero post etiam auxiliis finitimarum gentium, regnum sæpe recuperare conati, omnes in præliis occubuerunt: præter senem, qui Superbus dicebatur. Sed et ille tandem Cumis apud Opicos periit.

σαν οἱ Ταρκύνιοι τὴν βασιλείαν ἀναλαβεῖν, τοῖς ὁμοροῦσι Ῥωμαίοις ἔθνεσι συμμαχούμενοι· πάντες δὲ ἐν ταῖς μάχαις διεφθάρησαν, πλὴν τοῦ γέροντος, ὃς καὶ Σούπερβος ἐκαλεῖτο, εἴποι ἄν τις Ἕλλην ἀνὴρ Ὑπερήφανος. Κἀκεῖνος δὲ μετέπειτα εἰς Κύμην τὴν ἐν ὀπικίᾳ γενόμενος, ἐτελεύτησεν.

XIII. Tarquiniorum res eo denique redierunt. Illis autem pulsis, Romani consules, ut dictum est, creaverunt; ex quorum numero P. Valerius quartum fuit consul, cognomento Publicola. Qui cum sine collega magistratum gereret, Romani offensi, eum non Bruti consulatus hæredem, sed tyrannidis Tarquinii successorem exstitisse, qui cum omnibus fascibus et securibus, ex ædibus tantis tamque splendidis prodiret, dixerunt. Etenim domum sumptuosiorem habebat, foro propinquam. Quo Publicola cognito, plurimis opificibus accersitis, ædes noctu destruxit atque evertit: ut Romani mane id videntes, simul et magnitudinem animi ejus mirarentur, et tantam tamque præclaram domum eversam esse dolerent. Secures quoque a fascibus removit: et fasces ipsos cum in concionem prodibat, populo submisit. Pecuniæ item tractationem aliis mandavit, ne consulum per eam potentia augeretur, tum primum quæstoribus designatis. Ii principio causarum capitalium cognitioni præfuere, ab inquisitione veritatis quæsitores appellati: post etiam ærario sunt præfecti, judiciis aliorum curæ commissis. Collegam sibi ascivit, Lucretiæ patrem Lucretium. Quo brevi mortuo, M. Horatius in illius **337** locum suffectus, reliquum temporis consul fuit. Publicola rursus consul factus, collegam habuit T. Lucretium. Deinde cum Sabini in agrum Romanum duxissent exercitum, consul designatus est M. Valerius, Publicolæ frater, et Posthumius Tubertus. Sed cum res bellicæ consilio et præsentia Publicolæ administrarentur, Marcus duobus præliis victor, in posteriore XIII millibus hostium cæsis, nullum civem amisit. Sequente anno, denuo consule Publicola, consors Sabinorum et Latinorum adversus Romam expeditio exspectabatur. Erat autem in Sabinis Appius Claudius, vir et opibus et robore corporis præstans, sed opinione virtutis et eloquentia in primis clarus. Quas ob res invidia popularium suscepta, cum ob dissuasum bellum insidiis appeteretur, magna amicorum et clientium comitatus manu Romam transfugit. Quibus a Publicola benigne susceptis, Appius inter patres lectus, haud ita multo post prudentia gerendæ reipublicæ ad primam dignitatem pervenit, ac gentem Claudiam reliquit, quæ tempore longissimo floruit, summam adepta auctoritatem. Sabini vero eam quoque belli causam nacti, cum magno exercitu Romam invaserunt: quos Publicola, optimi ducis officiis functus, pene omnes interfecit, populoque spoliis hostium et captivis locupletato, triumphum duxit; traditaque reipublicæ administratione consulum successoribus, statim

A ΙΓ'. Οὕτω μὲν οὖν τοῖς Ταρκυνίοις τὰ πράγματα ἐπεράνθησαν. Ἐκείνων δ' ἐξωσθέντων τῆς βασιλείας, ὕπατοι, ὡς εἴρηται, παρὰ τῶν Ῥωμαίων ᾑρέθησαν, ὧν εἷς ἦν καὶ Πόπλιος Οὐαλέριος, ὃς τετράκις ὑπάτευσεν, ὁ καὶ Ποπλικόλας ἐπικληθείς. Οὗτος οὖν μόνος ἄρχων, καὶ μὴ συνάρχοντα εἰληφὼς, Ῥωμαίοις προσέκρουσε, λέγουσι μὴ τῆς τοῦ Βρούτου κληρονόμον ὑπατείας εἶναι, τῆς δὲ τοῦ Ταρκυνίου τυραννίδος διάδοχον, ὑπὸ ῥάβδοις ὁμοῦ πάσαις καὶ πελέκεσι προϊόντα ἐξ οἰκίας τοσαύτης τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος. Καὶ γὰρ πολυτελεστέραν εἶχεν οἰκίαν, ἐπικειμένην τῇ ἀγορᾷ. Ταῦτα ὁ Ποπλικόλας μαθὼν, τεχνίτας πλείστους συναγαγὼν, νυκτὸς κατέβαλε τὴν οἰκίαν, καὶ ταύτην κατέσκαψεν· ὥστε μεθ' ἡμέραν τοὺς Ῥωμαίους βλέποντας τὸ γενόμενον, τὴν B μὲν τοῦ ἀνδρὸς μεγαλοφροσύνην θαυμάζειν, ἄχθεσθαι δ' ὑπὲρ τῆς οἰκίας, διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος· Καὶ τοὺς πελέκεις δὲ τῶν ῥάβδων ἀπέλυσεν, αὐτάς τε τὰς ῥάβδους εἰς ἐκκλησίαν παριὼν ἀφῆκε τῷ δήμῳ· καὶ τὴν τῶν χρημάτων διοίκησιν ἄλλοις ἀπένειμεν, ἵνα μὴ τούτων ἐγκρατεῖς ὄντες οἱ ὑπατεύοντες μέγα δύνωνται, ὅτε πρῶτον οἱ ταμίαι γίνεσθαι ἤρξαντο, κοιαίστορας δ' ἐκάλουν αὐτούς. Οἳ πρῶτον μὲν τὰς θανασίμους δίκας ἐδίκαζον, ὅθεν καὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην διὰ τὰς ἀνακρίσεις ἐσχήκασι, καὶ διὰ τὴν τῆς ἀληθείας τῆς ἐκ τῶν ἀνακρίσεων ζήτησιν. Ὕστερον δὲ καὶ τὴν τῶν κοινῶν χρημάτων διοίκησιν ἔλαχον, καὶ ταμίαι προσωνομάσθησαν. Μετὰ ταῦτα δ' ἑτέροις μὲν ἐπετράπη τὰ δικαστήρια· C ἐκεῖνοι δὲ τῶν χρημάτων ἦσαν διοικηταί. Ἀπέδειξε δὲ ἑαυτῷ συνάρχοντα τὸν τῆς Λουκρητίας πατέρα Λουκρίτιον. Ταχὺ δὲ τούτου θανόντος, ᾑρέθη Μάρκος Ὁράτιος συνάρχειν αὐτῷ τὸν ὑπόλοιπον καιρὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ. Αἱρεθεὶς δὲ καὶ αὖθις ὕπατος ὁ Ποπλικόλας, ἔσχε συνυπατεύοντα Τίτον Λουκρίτιον. Μετὰ δὲ ταῦτα Σαβίνων ἐμβαλόντων εἰς τὴν χώραν, ὕπατος ἀνεδείχθη Μάρκος Οὐαλέριος, ἀδελφὸς Ποπλικόλα, καὶ Ποστούμιος Τούβερτος (93). Πραττομένων δὲ τῶν πολέμων γνώμῃ καὶ παρουσίᾳ τοῦ Ποπλικόλα, δυσὶ μάχαις ὁ Μάρκος ἐνίκησεν, ὧν ἐν τῇ δευτέρᾳ μηδένα Ῥωμαίων ἀποβαλὼν, τρισχιλίους ἐπὶ μυρίοις τῶν πολεμίων ἀνεῖλε. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει πάλιν ὑπάτευε Ποπλικόλας, καὶ προσεδοκᾶτο Σαβίνων τε καὶ Λατίνων ὁμονοησάντων κατὰ τῆς Ῥώμης προσέλασις. D Ἦν δ' ἐν Σαβίνοις ἀνὴρ Ἄππιος Κλαύδιος, ἔν τε χρήμασι καὶ σώματος ῥώμῃ πρωτεύων, ἐν ἀρετῆς δὲ μάλιστα δόξῃ ἐπιφανὴς, καὶ λόγου δεινότητι. Καὶ διὰ ταῦτα φθονούμενος ἐπεβουλεύετο παρὰ τῶν ὁμογενῶν, ὅτι συνεβούλευε καταπαύειν τὸν πόλεμον. Διὸ αὐτός τε τῇ Ῥώμῃ προσεληλύθει, καὶ πολλοὺς τῶν φίλων τε καὶ οἰκείων συνέπεσθαί οἱ συνέπεισεν. Οὓς Ποπλικόλας φιλοφρόνως ἐδέξατο, τῇ βουλῇ τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(93) *Ποστούμιος Τούβερτος*. Ita duo codd. Reg. et Colb. Livius, lib. II, M. Valerio P. Postumium adjungit. W.

Κλαύδιον προσγραψάμενος. Ὅθεν ἐμφρόνως πολι- A τευόμενος ἀνέδραμεν εἰς τὸ πρῶτον ἀξίωμα, καὶ γένος μέγα τὸ Κλαυδίων κατέλιπεν ἐπὶ πλεῖστον ἀνθῆσαν, καὶ προεληλυθὼς εἰς δόξης ἀκρότητα. Οἱ δὲ Σαβῖνοι, καὶ τοῦτο τοῦ πολέμου ποιησάμενοι πρόφασιν, στρατῷ μεγάλῳ κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπήλασαν· οἷς τοὺς Ῥωμαίους ὁ Ποπλικόλας ἀντεπαγαγὼν, καὶ στρατηγήσας ὡς ἄριστα, μικροῦ πάντας ἀπώλεσε, καὶ τὸν δῆμον ἐκ τῶν λαφύρων καὶ τῶν αἰχμαλώτων ὠφέλησεν. Ἀγαγὼν δ' ἐπὶ τῇ νίκῃ θρίαμβον, καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν ὑπάτοις παραδοὺς τὴν πόλιν, εὐθὺς ἐτελεύτησε, δημοσίᾳ ταφεὶς, καὶ θρηνηθεὶς ἐφ' ὅλον ἐνιαυτόν. Οἱ μέντοι Σαβῖνοι δι' ὀργὴν ὧν ἔπαθον, οὐδὲ τὸν χειμῶνα ἠρέμησαν, ἀλλὰ τὴν Ῥωμαΐδα χώραν κατέδραμον, καὶ τὸν Ποστούμιον ἐκάκωσαν τὸ δεύτερον ὑπατεύοντα· καὶ εἷλον ἂν αὐτὸν πανσυ- B δὶ, εἰ μὴ Μενήνιος Ἀγρίππας ὁ συνάρχων αὐτῷ ἐπεκούρησε. Προσπεσόντες δὲ αὐτοῖς, πολλοὺς ἔφθειραν, ὥστε τοὺς λοιποὺς ἀναχωρῆσαι. Μετὰ δὲ ταῦτα Σπούριός τε Κάσσιος καὶ Ὀπιτώριος Οὐεργίνιος ὑπατεύοντες τοῖς Σαβίνοις ἐσπείσαντο. Καμερῖνον δὲ τὸ ἄστυ ἑλόντες, τοὺς μὲν πλείους ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ λοιποὺς ζωγρήσαντες ἀπέδοντο, καὶ τὴν πόλιν κατέσκαψαν. Ποστούμιος δὲ Κομίνιος καὶ Τίτος Λάρκιος δούλους τινὰς ἐπὶ καταλήψει τοῦ Καπιτωλίου συνωμοσίαν θεμένους συλλαβόντες, ἔφθειραν. Σερούϊός τε Σουλπίκιος καὶ Μάρκος Τούλλιος ἑτέραν αὖθις συνωμοσίαν δούλων, καὶ ἄλλων δή τινων συστάντων αὐτοῖς προκατέλαβον, ἀγγελθεῖσαν αὐτοῖς πρός τινων τῶν τῆς ἐπιβουλῆς μετεχόντων, οὓς καὶ συσχόντες περισταδὸν κατέκοψαν, τοῖς δὲ μηνυ- C ταῖς ἄλλα τε καὶ πολιτεία ἐδόθη. Αὖθις δὲ πολέμου παρὰ Λατίνων κατὰ Ῥώμης κεκινημένου, οὐκ ἤθελον οἱ πολλοὶ τὰ ὅπλα λαβεῖν, ἀποκοπὴν τῶν χρεῶν ἀξιοῦντες γενέσθαι καὶ διὰ τοῦτο καινήν τινα ἀρχὴν ἐπ' ἀμφοτέροις αὐτοῖς τότε πρῶτον οἱ δυνατοὶ κατεστήσαντο· δικτάτωρ ὁ ταύτης ἠξιωμένος ὠνόμαστο· ἠδύνατο δὲ ἐξ ἴσου πάντα τοῖς βασιλεῦσι. Τὴν μὲν γὰρ τοῦ βασιλέως ἐπωνυμίαν διὰ τοὺς Ταρκυνίους, ἐμίσησαν· τὴν δ' ἐκ τῆς μοναρχίας ὠφέλειαν θέλοντες, ὡς πολὺ ἰσχυούσης ἐς τὰς τῶν πολέμων καὶ τῶν στάσεων περιστάσεις, ἐν ἄλλῳ ταύτην ὀνόματι εἵλοντο. Ἦν μὲν οὖν, ὡς εἴρηται, ἡ δικτατωρία κατά γε τὴν ἐξουσίαν τῇ βασιλείᾳ ἰσόῤῥοπος, πλὴν ὅτι μὴ, ἐφ' ἵππον ἀναβῆναι ὁ δικτάτωρ ἠδύνατο, εἰ μὴ ἐκστρατεύεσθαι ἔμελλεν, οὔτε ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων ἀναλῶσαί τι ἐξῆν αὐτῷ, εἰ μὴ ἐψηφίσθη. Δικάζειν δὲ καὶ ἀποκτείνειν καὶ οἴκοι καὶ ἐν στρατείαις ἠδύνατο, καὶ οὐ τοὺς τοῦ δήμου μόνους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἱππέων, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς βουλῆς. Καὶ οὔτ' ἐγκαλέσαι τις αὐτῷ, οὔτ' ἐναντίον τι διαπράξασθαι ἴσχυεν, οὐδὲ οἱ δήμαρχοι, οὔτε δίκη ἐφέσιμος ἐγένετο ἀπ' αὐτοῦ. Οὐκ ἐπὶ πλέον δὲ τῶν ἓξ μηνῶν ἡ τῆς δικτατωρίας ἀρχὴ παρετείνατο, ἵνα μή τις αὐτῶν ἐν τοσούτῳ κράτει καὶ ἐξουσίᾳ ἀκράτῳ χρονίσας, ὑπερφρονήσῃ, καὶ πρὸς ἔρωτα μοναρχίας ἐκκυλισθῇ· ὅπερ ἐς ὕστερον καὶ ὁ Καῖσαρ Ἰούλιος ἔπαθεν, ἐπεὶ παρὰ τὰ νενομισμένα τῆς δικτατωρίας ἠξίωτο.

A obiit, publicis sumptibus elatus, annuo matronarum luctu. Cæterum Sabini ex dolore acceptæ cladis, ne hiberno quidem tempore quieverunt, sed incursione in Romanum agrum facta, Posthumium, iterum consulem, afflixerunt; eumque cum exercitu cepissent, nisi Menenius Agrippa collega ei auxilio venisset. Tum vero uterque consul, facto in hostes impetu, multos occidit, reliquos profligavit. Post hæc Spurius Cassius et Opitor Virginius consules, pacem cum Sabinis fecerunt: et Camerino capto, plerosque occiderunt: reliqui, oppido everso, venierunt. Posthumius Cominius et T. Largius aliquot servos, qui de occupando Capitolio conjurarant, occiderunt: quemadmodum Servius **338** Sulpicius et M. Tullius post, aliam quoque B conjurationem servorum oppresserunt, a consciis quibusdam indicatam, et conjuratos corona circumdatos trucidarunt. Indicibus cum alia præmia, tum civitas data. A Latinis iterum bello moto, plebs arma capere noluit, novas tabulas flagitans. Quapropter locupletiores novum magistratus genus crearunt, pari in omnes auctoritate, potentia regia præditum, quem dictatorem vocarunt. Nam cum regis cognomentum propter Tarquinios odissent, ac monarchiæ utilitates magna vi ad bella et seditionum tumultus præditæ expeterent: verbo rejecto, rem ipsam sub alio nomine sunt amplexi. Fuit igitur, ut dixi, dictatura potestate regno par: præterquam quod ei equum conscendere non licebat, nisi ad bellum ituro, neque ullos ex ærario C sumptus facere sine decreto, sed jus dicere, et capite plectere domi et militiæ, non plebeios duntaxat, sed et equestris et senatorii ordinis licuit, nemine eum vel accusare, vel intercedere audente, ac ne ipsis quidem tribunis plebis: neque ab eo provocatio fuit. Dictatura tamen ultra vi menses non extendebatur, ut ne quis in tanta potestate et auctoritate maxima diutius immoratus, per superbiam in monarchiæ cupiditatem delaberetur: id quod post Julio Cæsari accidit, dictaturam contra morem majorum consecuto.

ΙΔ'. Τότε μὲν οὖν δικτάτορος γενομένου Λαρκίου, D οὐδὲν ὁ δῆμος ἐνεωτέρισεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὅπλοις ἐγένοντο· τῶν δὲ Λατίνων ἡσυχίαν ἀγόντων ἐπὶ συνθήκαις, οἱ δανεισταὶ τοὺς ὀφειλέτας μετεχειρίζοντο βιαιότερον, καὶ ὁ δῆμος αὖθις ἐστασίαζε διὰ τοῦτο, ὥστε καὶ εἰς τὸ Συνέδριον συνδραμεῖν, καὶ πάντες ἂν ὑπὸ τῶν εἰσπεσόντων ἐν αὐτῷ διεφθάρησαν, εἰ μή τινες τοὺς Οὐολούσκους εἰς τὴν χώραν ἐμβαλεῖν ἤδη κατήγγειλαν. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην ἀγγελίαν ὁ

XIV. Tunc igitur Largio dictatore creato, populus novarum rerum studio repudiato, in armis fuit. Sed Latino bello pactionibus sopito, cum creditores nomina sua violentius tractarent, tanta plebis orta est indignatio, ut in curiam concursus fieret, ac in eo tumultu patres occisi essent, nisi quidam nuntiassent Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam venire. Ad eum nuntium plebs quievit, non reverentia senatus, sed exspe-

ctatione, ut is statim ab hostibus interiret. Quare neque mœnia custodierunt, neque opis quidquam attulerunt, donec Servilius ob æs alienum nexos solvit, et ne debitor quisquam expeditionis tempore appellaretur, edixit, seque levaturum æs alienum promisit. Tum igitur his promissis excitati **339** hostes vicerunt. Sed, cum deinde nec ære alieno levarentur, nec ulla æquitate tractarentur, rursus ab iratis tumultuatum, et contra senatum et consules mota seditio. Verum denuo exorto bello, consules novas tabulas decreverunt: sed aliis adversantibus, M. Valerius, Publicolæ gentilis, homo apud plebem gratiosus, dictator est creatus. Ac tantus ad eum et tam alacer, stipendio promisso concursus factus, ut et Sabinos vinceret, et Volscos Æquosque illorum fœderatos. Ob id ei cum alios honores, tum Maximi cognomentum decreverunt. Qui cum multa in senatu in populi gratiam disseruisset, neque quidquam impetrasset, iratus e curia se proripuit: et cum apud plebem in concione senatum nonnihil perstrinxisset, dictatura se abdicavit. Plebs vero magis ad seditionem irritata est. Nam creditores in alieno repetendo summum jus urgentes, neque ulla æquitate contra debitores utentes, nec id quod debebatur exegerunt, et in alia plura incommoda inciderunt. Inopia enim, atque inde orta desperatio, malum est admodum violentum, et si multitudinem sibi asciverit, pene inexpugnabile. Tum igitur locupletum erga pauperes severitas, plurimorum malorum Romanis causa fuit. Ut enim milites expeditionibus premebantur, et in multis sæpius evidenter decepti fuerant, et debitores a fœneratoribus et contumelias et flagra perpetiebantur: tanta iracundia exarserunt, ut inopum multi urbe excederent et castra desererent, et ex agro Romano hostium instar commeatus peterent. Quo facto, cum multi ad eos qui secessionem fecerant, confluerent, senatores veriti, ne et hi magis exasperarentur, et civitatem factionibus distractam finitimi invaderent, per oratores plebi polliciti sunt se facturos quidquid ipsa vellet. Ea vero maxime fremente, et nullas rationes admittente, Menenius Agrippa unus ex oratoribus petiit, ut fabulam audirent, et audientia impetrata, dixit: *Orta aliquando contra ventrem cæterorum membrorum seditione, dixisse oculos, manus et pedes sua opera in officio esse; linguam et labia, per se animorum sensus annuntiari; aures* **340** *suo ministerio aliorum sermones ad mentem pervenire; manus, suo labore parari res necessarias; pedes, totum corpus a se sustentari, seque sive iter, sive opus fiat, sive stetur, fatigari. Ventrem vero solum omnis muneris et laboris expertem, ministeriis omnium tanquam regem uti, et sudoribus illorum partis frui facultatibus. Ventrem hæc ita se habere confessum, si videretur, nihil sibi tribui, nihil ministrari jussisse. Membra communiter decrevisse, ne quid deinceps ventri suppeditaretur. Qui cum nullum cibum acci-*

A δῆμος ἠρέμησεν, οὐχὶ φεισάμενος τῆς βουλῆς, ἀλλ' ὡς παρὰ τῶν πολεμίων ὅσον οὔπω φθαρησομένης. Διὸ οὔτε τοῦ τείχους ἔθεντο φυλακὴν, οὔτε τινὰ παρεῖχον βοήθειαν, μέχρις ὁ Σερουΐλιος τούς τε ἐξ ὑπαρημερίας κρατουμένους ἀφῆκε, καὶ ἄδειαν τῶν εἰσπράξεων καθόσον στρατεύοιντο, ἐψηφίσατο, καὶ κουφίσαι τὰ χρέα ὑπέσχετο. Τότε μὲν οὖν διὰ ταῦτα τοῖς πολεμίοις ἐπεξελθόντες, ἐνίκησαν. Μήτε δὲ τῶν χρεῶν κουφισθέντες, μήτ' ἄλλου μηδενὸς τυχόντες ἐπιεικοῦς, καὶ πάλιν ἐθορύβουν τε καὶ ὠργίζοντο, καὶ κατὰ τῆς βουλῆς καὶ κατὰ τῶν στρατηγῶν ἐστασίαζον. Πολέμου δὲ αὖθις ἐπενεχθέντος, οἱ μὲν στρατηγοὶ χρεῶν ἀποκοπὰς ἐψηφίζοντο, ἠναντιώθησαν δ' ἕτεροι· διὸ καὶ δικτάτωρ ἐῤῥήθη Οὐαλλέριος Μάρκος, ἐκ τῆς τοῦ Ποπλικόλα συγγενείας γενόμε-
B νος, καὶ τῷ πλήθει φιλούμενος· ἔνθεν τοι τοσοῦτοι καὶ οὕτω προθύμως, ἐπεὶ αὐτοῖς καὶ ἆθλα ὑπέσχετο, συνελέγησαν, ὡς καὶ τῶν Σαβίνων κρατῆσαι, καὶ τῶν συμμαχούντων αὐτοῖς Οὐολούσκων καὶ Αἰκουῶν. Ἐπὶ τούτοις ἄλλας τε τῷ Οὐαλλερίῳ ὁ δῆμος τιμὰς ἐψηφίσατο, καὶ Μάξιμον ἐπωνόμασεν, ἐξελληνιζόμενον δὲ Μέγιστον σημαίνει τὸ ὄνομα. Ὁ δὲ θέλων τῷ δήμῳ χαρίσασθαι, πολλὰ διελέχθη τῇ Γερουσίᾳ, ἀλλ' οὐκ ἔσχε ταύτην πειθήνιον. Διὸ σὺν ὀργῇ ἐκπηδήσας τοῦ Συνεδρίου, δημηγορήσας τε πρὸς τὸν δῆμόν τινα κατὰ τῆς βουλῆς, τὴν ἡγεμονίαν ἀπείπατο. Καὶ ὁ δῆμος ἔτι μᾶλλον εἰς στάσιν ἠρέθιστο. Οἱ γὰρ δανεισταὶ τῆς περὶ τὰ συμβόλαια ἀκριβείας ἐχόμενοι, καὶ μηδὲν τοῖς ὀφλοῦσιν ἐκδιδόντες, τοῦ
C ἀκριβοῦς τε διήμαρτον, καὶ πολλῶν ἑτέρων ἀπέτυχον. Ἡ γὰρ πενία, καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἀπόνοια κακόν ἐστι βίαιον· εἰ δὲ καὶ τὸ πλῆθος προσλάβοι, καὶ δυσμαχώτατον. Πλείστων γοῦν δεινῶν τοῖς Ῥωμαίοις αἰτία ἡ τότε τῶν δυνατωτέρων πρὸς τοὺς ὑποδεεστέρους ἀκρίβεια γέγονεν. Ὡς γὰρ ταῖς στρατείαις τε τὸ στρατιωτικὸν ἐπιέζετο, καὶ πολλὰ πολλάκις ἐλπίσαν σαφῶς ἐξηπάτητο, καὶ παρὰ τῶν δανειστῶν οἱ ὀφειλέται ὑβρίζοντο καὶ ᾐκίζοντο, ἐς τοσοῦτον ὀργῆς ἐξεκαύθησαν, ὡς καὶ τὴν πόλιν τῶν ἀπόρων συχνοὺς ἐκλιπεῖν, καὶ ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἀναχωρῆσαι, καὶ ἐκ τῆς χώρας ὡς πολεμίους τὰς τροφὰς ἐρανίζεσθαι. Οὕτω δὲ τούτων συνενεχθέντων, ἐπεὶ πολλοὶ πρὸς τοὺς ἀποστάντας συνέῤῥεον, δείσαντες οἱ βουλευταὶ, μὴ ἐπὶ πλέον οὗτοί τε ἐκπολεμωθῶσι, καὶ τῇ στάσει
D συνεπίθωνται οἱ περίοικοι, διεκηρυκεύσαντο πρὸς αὐτοὺς, ὅσα πρὸς βουλῆς ἦσαν αὐτοῖς ποιεῖν ὑπισχνούμενοι. Ὡς δὲ μάλιστα ἐθρασύνοντο καὶ οὐδένα λόγον ἐδέχοντο, εἷς τῶν πρέσβεων Ἀγρίππας Μενήνιος, μύθου τινὸς σφᾶς ἀκοῦσαι ἠξίωσε, καὶ τυχὼν εἶπε· *Στασιάσαι πρὸς τὴν γαστέρα πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος, καὶ φᾶναι τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὡς ἡμεῖς τάς τε χεῖρας ἐνεργοὺς εἰς ἔργα, καὶ τοὺς πόδας πρὸς πορείαν τιθέαμεν· τὴν γλῶσσαν δὲ καὶ τὰ χείλη, ὅτι δι' ἡμῶν τὰ τῆς καρδίας βουλεύματα ἐξαγγέλλονται· τὰ ὦτα δ' αὖ, ὡς δι' ἡμῶν οἱ δι' ἑτέρων λόγοι τῷ νοῒ παραπέμπονται· τὰς δὲ χεῖρας, ὅτι ἐργάτιδες οὖσαι ἡμεῖς περιποιούμεθα πορισμούς· τοὺς πόδας δ' αὖθις, ὅτι ἅπαν ἡμεῖς τὸ σῶμα φέροντες, κοπιῶμεν κἂν ταῖς*

πορείαις κἂν ταῖς ἐργασίαις, κἂν ταῖς στάσεσιν. Ἡμῶν δ' ἐνεργούντων οὕτω, σὺ μόνη ἀσυντελὴς οὖσα καὶ ἀεργὸς, ὑπὸ πάντων ἡμῶν ὡς δέσποινά τις ὑπηρετῇ, καὶ τῶν ἐκ καμάτου πάντων ἡμῶν πορισμῶν ἀπολαύεις αὐτή. Ἡ δὲ γαστὴρ συνέθετο, καὶ αὐτὴ οὕτω ταῦτ' ἔχειν. Καὶ εἰ δοκεῖ, ἔφησεν, ἀχορήγητόν με ἐάσατε, μηδέν μοι προσφέροντες. Ἔδοξε ταῦτα, καὶ μή τι τοῦ λοιποῦ χορηγεῖσθαι τῇ γαστρὶ κοινῶς ἐψηφίσθη τοῖς μέλεσι. Τροφῆς δὲ μὴ προσφερομένης αὐτῇ, οὔθ' αἱ χεῖρες πρὸς ἔργον ἦσαν εὐκίνητοι, διὰ τὴν ἔνδειαν τῆς γαστρὸς ἀτονήσασαι, οὔθ' οἱ πόδες ἔῤῥωντο, οὔτε τι ἕτερον τῶν μελῶν τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν παρεῖχεν ἀπρόσκοπον, ἀλλ' ἄπρακτα πάντα, δυσκίνητά τε, ἢ καὶ τέλεον ἦσαν ἀκίνητα. Καὶ τότε συνῆκαν, ὅτι τὰ τῇ γαστρὶ προσφερόμενα, οὐ μᾶλλον ἐκείνῃ, ἀλλ' αὐτοῖς κεχορήγηνται, καὶ αὐτῶν ἕκαστον ἐκείνῃ προσαγομένων παραπολαύει. Τούτοις τοῖς λόγοις τὸ πλῆθος συνῆκεν, ὡς αἱ τῶν εὐπόρων οὐσίαι καὶ τοῖς πένησίν εἰσιν εἰς ὠφέλειαν. Καὶ εἰ κἀκεῖνοι ὠφελοῖντο ἐκ δανεισμάτων, καὶ τὰς οὐσίας αὔξουσιν, οὐκ εἰς βλάβην τοῦτο τῶν πολλῶν ἀποβαίνει· ὡς εἴ γε μὴ ἔχοιεν οἱ πλουτοῦντες, οὐδ' οἱ πένητες ἂν ἐν καιροῖς ἀναγκαίοις ἕξουσι τοὺς δανείσοντας, καὶ ἀπολοῦνται χρείας κατεπειγούσης. Ἐντεῦθεν ἠπιώτεροι γενόμενοι κατηλλάγησαν, κουφισμὸν τῶν ὀφειλῶν, καὶ τῶν ὑπερημεριῶν ἄφεσιν τῆς βουλῆς ψηφισαμένης αὐτοῖς.

perct, neque manus ad opus fuisse agiles, ob ventris inediam defectas viribus: neque pedes valuisse, neque ullum aliud membrum suum munus citra offensam obiisse: sed omnia fuisse ignava, ægra aut penitus immobilia. Tum vero intellectum esse, ea quæ ventri præbentur, non magis ipsi quam omnibus membris suppeditari, ac ea singula fructum inde suum percipere. Ex eo sermone multitudo intellexit, locupletum facultates etiam pauperibus esse utiles. Quod si illi suas opes ex mutuis pecuniis augeant id tamen in populi detrimentum non cedere. Nam si nihil haberent locupletes, neque pauperes necessariis temporibus habituros, unde mutuentur, atque urgente necessitate perituros. Hac oratione mitigati, decreta a senatu levatione debitorum, et nexorum ob æs alienum solutione, in gratiam cum patribus redierunt.

ΙΕ'. Φοβηθέντες δὲ μὴ, σκεδασθείσης αὐτοῖς τῆς συστάσεως, ἢ τὰς συνθήκας οὐκ ἐπιτελεῖς ἕξουσιν, ἢ κακωθῶσι διαλυθέντες, καὶ ἄλλος κατ' ἄλλην πρόφασιν κολάζοιτο συνεχόμενος, συνέθεντο ἐπαρήγειν ἀλλήλοις, ἄν τίς τι ἀδικοῖτο· καὶ ὅρκους ἐπὶ τούτῳ ὑπέσχον, καὶ προστάτας αὐτίκα ἐξ ἑαυτῶν δύω προεχειρίσαντο, εἶτα καὶ πλείους, ἵν' εἶεν αὐτοῖς κατὰ συμμορίαν βοηθοί (94) τε καὶ τιμωροί. Καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ ἐποίησαν, ἀλλ' ἔκτοτε τὸ πρᾶγμα ἀρξάμενον, οὕτω προέβαινε, καὶ ἐπ' ἐνιαυτὸν τοὺς προστάτας ὡς ἀρχήν τινα ἀπεδείκνυσαν, τῇ μὲν τῶν Λατίνων γλώσσῃ καλουμένους τριβούνους (οὕτω δὲ οἱ Χιλίαρχοι κέκληνται), δημάρχους δὲ προσαγορευομένους τῇ Ἑλληνίδι φωνῇ· ἵνα δὲ διαστέλληται ἡ τῶν τριβούνων προσηγορία, τοῖς μὲν τὸ τῶν στρατιωτῶν, τοῖς δὲ τὸ τοῦ πλήθους προσέθεντο πρόσρημα. Οὗτοι δὴ τοῦ πλήθους οἱ τριβοῦνοι ἢ δήμαρχοι μεγάλων κακῶν αἴτιοι τῇ Ῥώμῃ γεγόνασι. Τὸ μὲν γὰρ τῶν ἀρχόντων ὄνομα οὐκ ἔσχον εὐθὺς, ἰσχὺν δ' ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἐκτήσαντο, ἤμυνόν τε δεομένῳ παντὶ, καὶ πάντα τὸν ἐπιβοησάμενον σφᾶς ἐῤῥύοντο, οὐκ ἐκ μόνων ἰδιωτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων, πλὴν τῶν δικτατόρων. Εἰ δέ τις καὶ ἀπόντας αὐτοὺς ἐπεκαλέσατο, κἀκεῖνος ἀπὸ τοῦ συνέχοντος αὐτὸν ἀπηλλάττετο, καὶ ἢ ἐς τὸ πλῆθος ὑπ' αὐτῶν εἰσήγετο, ἢ καὶ ἀπελύετο. Ἀλλὰ καὶ εἴ τί που ἔδοξεν αὐτοῖς μὴ γενέσθαι, ἐκώλυον, κἂν ἰδιώτης ἦν ὁ ποιῶν, κἂν ἄρχων, κἂν ὁ δῆμος, κἂν ἡ βουλὴ πράττειν ἔμελλέ τι, κἂν ψηφίζεσθαι, εἷς δέ τις ἠναντίωτο δήμαρχος, ἄπρακτος καὶ ἡ πρᾶξις καὶ ἡ ψῆφος ἐγίνετο. Τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος, καὶ τὴν

XV. Cæterum veriti, ne illo cœtu dissipato, vel pactis non staretur, vel si digressi essent, alius alio nomine comprehensus plecteretur, pepigerunt, si cui fieret injuria, mutuo laturos esse opem. Eoque pacto jurejurando firmato, statim duos patronos sui ordinis elegerunt; deinde auxerunt numerum, ut singulæ classes suos patronos haberent ac vindices. Neque hoc semel fecerunt; sed ab eo tempore, facto initio, res ita processit, ut quotannis eos patronos tanquam magistratus deligerent, qui tribuni plebis, discriminis causa nominantur: quod ii etiam in re militari tribuni dicuntur, qui imperium in mille viros obtinent. Ii tribuni plebis magnas in republica turbas concitarunt: qui cum magistratuum nomen non statim haberent, potentia cæteros omnes superabant, **341** quemvis supplicem defendebant, quemvis a quo implorati essent asserebant, non contra privatos duntaxat, sed etiam adversus ipsos magistratus, dictatoribus tantum exceptis. Quod si quis eos vel absentes appellasset, is quoque ab eo, a quo comprehensus fuerat, liberatus, vel in concionem ab eis adducebatur, vel etiam absolvebatur. Ad hæc, si quod eis decretum sive a privato, sive a magistratu, sive a plebe factum, displicebat, intercedebant. Quod si senatus aliquid vel agere, vel decernere instituisset, atque unus tribunus plebis intercessisset, irritum erat id decretum, actione supersedebatur. Progressu temporis illa etiam, ut et senatum convocarent, dicto non audientes punirent, et aruspices consulerent, aut concessa eis

Variæ lectiones et notæ.

(94) *Ἵν' εἶεν αὐτοῖς κατὰ συμμορίαν βοηθοί.* Ut singulæ classes suos patronos haberent, sequitur numerum tribunorum ad decem esse auctum: classes autem a Servio Tullio institutæ fuerunt sex. W.

sunt, aut ab ipsis usurpata. Nam multa quæ eis non licebant adversationibus illis invictis contra omnia quæ agerentur, obtinuerunt. Etenim leges rogabant, quibus is, sive privatus, sive magistratus, a quo dicto factove offensi essent, sacer esset, ac piaculo obstrictus. Sacrum autem esse, idem erat quod perisse. Sic enim omnia quæ instar victimæ ad cædem destinata sunt, appellantur. Ipsos etiam tribunos plebis sacrosanctos dixit plebs, tanquam sacra mœnia eorum a quibus implorentur. Proinde multa sunt ab eis absurde facta, ut consules in carcerem ducti, ut quidam indicta causa occisi. Neque eis adversari quisque audebat, alioqui et ipse sacer erat. Si qui tamen non ab omnibus tribunis damnarentur, opem dissentientium implorabant: itaque causam dicere, sive apud eos ipsos, sive apud alios judices, sive apud populum licebat, plurium suffragiis vel condemnandis, vel absolvendis. Tribunorum numerus tandem ad denos usque auctus est: unde vires eorum multum sunt imminutæ. Nam collegarum in magistratibus cum natura quodammodo, tum magis ex invidia societas infida est, nec temere fit ut multi, præsertim potentes, consentiant. Eo accedebat, quod alii vim eorum enervare studentes, motus excitabant, ut dissidentium robur infringeretur, aliis ad alios se conferentibus. Uno tamen eorum intercedente, **342** cæterorum sententiæ reddebantur irritæ. Principio curiam non ingrediebantur, sed in aditu sedentes, quid fieret observabant. Ac si quid displicebat, evestigio refragabantur. Post intro vocati sunt, et ad senatoriam quoque dignitatem admissi. Denique ex senatoribus quidam tribunatum expetiverunt, modo ne patricii essent. Plebs enim patricios non admittebat: contra quos cum tribuni creati essent, et ad tantam provecti potestatem, verebantur, ne quis ea potestate in ipsam plebem abuteretur. Si quis autem ejerata familiæ dignitate ad plebeios transibat, benigne admittebatur. Itaque multi ex nobilissimis, magnæ potentiæ cupiditate, nobilitate repudiata, tribunatum gesserunt. Ac tribunorum potestas hunc ortum habuit: quibus duo ædiles sunt adjuncti, quorum ministeriis ad litteras uterentur. Qui cum omnia decreta, omnia plebiscita et senatusconsulta acciperent, atque asservarent, nihil eos, eorum omnium quæ agebantur, latebat. Olim igitur his de causis, dicundique juris ergo creabantur. Post autem cum alia, tum rerum venalium forum eis commissum; unde a Græcis Agoranomi appellantur.

A γερουσίαν ἀθροίζειν, καὶ ζημιοῦν τὸν μὴ πειθαρχοῦντα, καὶ μαντείᾳ χρῆσθαι, καὶ δικάζειν ἐπετράπησαν, ἢ ἑαυτοῖς ἐπέτρεψαν. Καὶ ὃ γὰρ ποιεῖν αὐτοῖς οὐκ ἐξῆν, κατώρθουν ἐκ τῆς ἀνταγωνίστου πρὸς πᾶν τὸ πραττόμενον ὑφ' ἑτέρων, ἐναντιώσεως. Καὶ γὰρ καὶ νόμους εἰσήγαγον, ἵν' ὅστις αὐτοῖς ἔργῳ ἢ λόγῳ προσκρούσῃ, κἂν ἰδιώτης εἴη, κἂν ἄρχων, ἱερός τε ᾖ, καὶ τῷ ἄγει ἐνέχηται. Τὸ γὰρ ἱερὸν εἶναι ἀπολωλέναι ἦν. Οὕτω γὰρ πᾶν ὅπερ ἂν ὥσπερ τι θῦμα εἰς σφαγὴν καθιερώθη, ὠνόμαστο. Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς δημάρχους τὸ πλῆθος σακροσάγτους ὠνόμασαν, οἷον τείχη ἅγια εἰς φρουρὰν τῶν σφᾶς ἐπικαλουμένων τυγχάνοντας. Σάκρα γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις τὰ τείχη, καὶ σάγκτα τὰ ἅγια. Ἔδρων οὖν πολλὰ ἄτοπα· καὶ γὰρ καὶ ὑπάτους ἔβαλλον εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ B ἐθανάτουν τινὰς μηδὲ λόγου τυγχάνοντας, καὶ οὐδεὶς αὐτοῖς ἐναντιωθῆναι ἐτόλμα· εἰ δὲ μὴ, καὶ αὐτὸς ἱερὸς ἐγίνετο. Εἰ μέντοι τινὲς μὴ παρὰ πάντων τῶν δημάρχων κατεδικάζοντο, τοὺς μὴ ὁμογνωμονοῦντας ἐπεκαλοῦντο εἰς ἀρωγὴν, καὶ οὕτως εἰς δίκην καθίσταντο ἢ παρ' αὐτοῖς ἐκείνοις, ἢ παρά τισι δικασταῖς, ἢ καὶ παρὰ τῷ πλήθει, καὶ τῆς νικώσης ἐγίνοντο. Εἰς δέκα δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ δήμαρχοι κατέστησαν. Ὅθεν αὐτοῖς τὸ πολὺ τῆς ἰσχύος καταβέβλητο. Φύσει γὰρ ὥσπερ, φθόνῳ δὲ μᾶλλον, ἀλλήλοις οἱ συνάρχοντες διαφέρονται· καὶ χαλεπὸν πολλοὺς, ἐν δυνάμει μάλιστα ὄντας, συμφρονῆσαι. Ἅμα δὲ καὶ οἱ ἄλλοι διασπᾷν τὴν αὐτῶν μηχανώμενοι δύναμιν, ὅπως ἀσθενέστεροι διχογνωμονοῦντες C ὦσιν, ἐστασίαζον· καὶ οἱ μὲν τοῖσδε, οἱ δὲ τοῖσδε προσετίθεντο. Εἰ δὲ καὶ εἷς σφῶν ἀντεῖπε, τὰς τῶν ἄλλων διαγνώσεις ἀπράκτους ἀπέφαινε. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐκ εἰσῄεσαν εἰς τὸ βουλευτήριον, καθήμενοι δὲ ἐπὶ τῆς εἰσόδου τὰ ποιούμενα παρετήρουν· καὶ εἴ τι μὴ αὐτοῖς ἤρεσκε, παραχρῆμα ἀνθίσταντο. Εἶτα καὶ εἰσεκαλοῦντο ἐντός. Κἀπειτα μέντοι καὶ μετέλαβον τῆς βουλείας οἱ δημαρχήσαντες, καὶ τέλος κἀκ τῶν βουλευτῶν τινες ἠξίωσαν δημαρχεῖν, εἰ μή τις εὐπατρίδης ἐτύγχανεν· οὐ γὰρ ἐδέχετο τοὺς εὐπατρίδας ὁ ὅμιλος. Κατὰ γὰρ τῶν εὐπατριδῶν ἑλόμενοι τοὺς δημάρχους, καὶ πρὸς τοσαύτην προαγαγόντες ἰσχὺν, ἐδεδοίκεσαν, μή τις αὐτῶν τῇ ἰσχύϊ ἐς τοὐναντίον κατ' αὐτῶν χρήσηται. Εἰ δέ τις τὸ γένους ἀξίωμα ἐξωμόσατο, καὶ πρὸς τὴν τοῦ D πλήθους μετέστη νόμισιν, ἀσμένως αὐτὸν προσεδέχοντο. Καὶ συχνοὶ τῶν σφόδρα εὐπατριδῶν ἀπείπαντο τὴν εὐγένειαν, ἔρωτι τοῦ μέγα δυνηθῆναι, καὶ ἐδημάρχησαν. Οὕτω μὲν οὖν ἡ τῶν δημάρχων δυναστεία συνέστη, οἷς καὶ ἀγορανόμους δύο προσείλοντο, οἷον ὑπηρέτας σφίσιν ἐσομένους πρὸς γράμματα. Πάντα γὰρ τά τε παρὰ τῷ πλήθει καὶ τὰ παρὰ τῷ δήμῳ καὶ τῇ βουλῇ γραφόμενα λαμβάνοντες, ὥστε μηδὲν σφᾶς τῶν πραττομένων λανθάνειν ἐφύλασσον. Τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖον ἐπὶ τούτῳ ᾑροῦντο, καὶ ἐπὶ τῷ δικάζειν, ὕστερον δὲ καὶ ἄλλ' ἄττα, καὶ τὴν τῶν ὠνίων ἀγορὰν ἐπετράπησαν, ὅθεν καὶ ἀγορανόμοι τοῖς ἑλληνίζουσιν ὠνομάσθησαν.

XVI. Prima Romanorum seditione ad hunc modum sedata, finitimorum, quorum multi ob eam secessionem contra eos concitati erant, post reditum in gratiam, multa gravia bella sustinuerunt, victis omnibus. Sed cum Coriolos obsiderent, parum ab-

ΙϚ'. Ἡ μὲν οὖν στάσις ἡ πρώτη οὕτω τοῖς Ῥωμαίοις κατέπαυσεν. Ἐκ δὲ τῶν περιοίκων σφίσι διὰ τὴν στάσιν πολλῶν κατ' αὐτῶν κινηθέντων, μετὰ τὴν σύμβασιν ὁμονοήσαντες, ἐῤῥωμένους τοὺς ἐξ ἐκείνων πολέμους διήνεγκαν, καὶ πάντας ἐνίκησαν.

Ὅτε καὶ Κοριόλους πολιορκοῦντες, ἐκπεσεῖν καὶ τοῦ στρατοπέδου μικροῦ ἐκινδύνευον, εἰ μὴ Γναῖος Μάρκιος, εὐπατρίδης ἀνήρ, ἠρίστευσε, καὶ τοὺς ἐπιόντας ἀπώσατο, ὃς διὰ τοῦτο ἄλλως τε ἐδοξάσθη, καὶ Κοριολάνος ἐκ τοῦ ἔθνους, ὃ ἐτρέψατο, ἐπεκλήθη. Καὶ τότε μὲν οὕτως ἤρθη. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον στρατηγῆσαι σπεύδων, καὶ μὴ τυχών, ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ ὁμίλου, καὶ τοὺς δημάρχους ἐβαρύνετο. Οἱ οὖν δήμαρχοι, οὓς καταλῦσαι ἐγλίχετο, αἰτίας τινὰς κατ' αὐτοῦ συμφορήσαντες, τυραννίδος αὐτῷ προσῆψαν αἰτίαμα, καὶ τῆς Ῥώμης ἐξήλασαν. Ἐκπεσὼν οὖν, τοῖς Οὐολούσκοις εὐθὺς προσεχώρησεν· ὧν οἱ μὲν πρῶτοι, καὶ οἱ ἐν τοῖς τέλεσιν αὐτῶν ὄντες ἔχαιρόν τε αὐτῷ, καὶ αὖθις πρὸς πόλεμον ἡτοιμάζοντο, Ἀττίου Τουλλίου πρὸς τοῦτον ἐρεθίζοντος ἅπαντας. Ὁ δὲ ὅμιλος ἀπρόθυμος ἦν. Ὡς οὖν οὔτε παραινοῦντες, οὔτ' ἐκφοβοῦντες αὐτοὺς οἱ δυνατοί, κινῆσαι πρὸς ὅπλων ἄρσιν ἠδύναντο, τοιόνδε ἐμηχανήσαντο. Ἱπποδρομίαν τῶν Ῥωμαίων ἀγόντων, ἄλλοι τε τῶν προσχώρων αὐτοῖς καὶ Οὐολοῦσκοι πλήθει πολλῷ κατὰ θέαν συνῆλθοσαν. Ὁ δὲ Τούλλιος τοὺς τῶν Ῥωμαίων στρατηγοὺς ἔπεισεν, ὡς εὐνοῶν δῆθεν αὐτοῖς, τοὺς Οὐολούσκους φυλάσσεσθαι, παρεσκευασμένους ἐπιθέσθαι σφίσιν ἀνελπίστως ἐν τῇ ἱπποδρομίᾳ. Οἱ δὲ στρατηγοὶ καὶ τοῖς ἄλλοις τὸ μήνυμα κοινωσάμενοι, τοὺς Οὐολούσκους αὐτίκα πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἅπαντας ἐξεκήρυξαν. Οἱ δὲ δυσανασχετήσαντες, ὅτι μόνοι ἐκ πάντων ἐξελήλαντο, ἕτοιμοι πρὸς μάχην ἐγένοντο. Καὶ προστησάμενοι τὸν Κοριολάνον τε καὶ τὸν Τούλλιον, ἐπὶ τὴν Ῥώμην, καὶ τοὺς Λατίνους προσειληφότες, πλήθει ἐχώρησαν πλείονι. Ὁ οἱ Ῥωμαῖοι πυθόμενοι πρὸς τὰ ὅπλα μὲν οὐκ ἐξώρμησαν, ἐν αἰτίαις δ' ἀλλήλους πεποίηντο, οἱ μὲν τοῦ ὁμίλου τοὺς εὐπατρίδας, ὅτι ἐξ αὐτῶν ὁ Κοριολάνος τυγχάνων, μετὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ τὴν πατρίδα στρατεύοιτο· οἱ δὲ τὸν ὅμιλον, ὅτι μὴ ἐνδίκως αὐτὸν ἐξελάσαντες, πολέμιον πεποιήκασιν. Οὕτω δὲ στασιάζοντες, ἐς μέγα τι κακὸν ἐνέπεσον ἄν, εἰ μὴ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτοῖς ἐπεκούρησαν. Ὡς γὰρ ἡ γερουσία κάθοδον τῷ Κοριολάνῳ ἐψηφίσατο, καὶ ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις πρὸς ἐκεῖνον ἐστάλησαν, ἐκεῖνος καὶ τὴν χώραν τοῖς Οὐολούσκοις ἀποδοθῆναι ἀπῄτει, ἧς ἐν τοῖς πρὶν πολέμοις ἐστέρηντο. Τὸ δὲ πλῆθος τῆς χώρας οὐ μεθίετο. Πάλιν οὖν ἑτέρα πρεσβεία. Ὁ δὲ περιθύμως ἔφερεν, ὅτι καὶ περὶ τῆς ἑαυτῶν κινδυνεύοντες, οὐδ' οὕτω τῶν ἀλλοτρίων ἀφίστανται. Καὶ τούτων δὲ ἀγγελθέντων αὐτοῖς, οὐδ' ἔτι κεκίνηντο, οὐδ' ὑπὸ τῶν κινδύνων οἱ ἄνδρες τοῦ στασιάζειν ἐξίσταντο. Αἵ τε γυναῖκες, ἥ τε γαμετὴ τοῦ Κοριολάνου Οὐολομνία, καὶ ἡ μήτηρ Οὐετουρίνα, καὶ τὰς λοιπὰς τὰς ἐπιφανεστάτας παραλαβοῦσαι, ἦλθον ἐς τὸ στρατόπεδον πρὸς αὐτόν, καὶ τὰ παιδάρια αὐτοῦ ἐπαγόμεναι. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι σιωπῶσαι ἐδάκρυον· ἡ δὲ Οὐετουρίνα· *Οὐκ ηὐτομολήκαμεν*, ἔφη, *τέκνον, ἀλλ' ἡ πατρὶς ἡμᾶς ἔπεμψέ σοι. Εἰ μὲν πείθοιο, μητέρα καὶ γυναῖκα καὶ τέκνα· εἰ δὲ μή, λάφυρα. Καὶ εἰ καὶ νῦν ἔτι ὀργίζῃ, πρώτας ἡμᾶς ἀπόκτεινον. Καταλλάγηθι, καὶ μηκέτι ὀργίζου τοῖς πολίταις, τοῖς φίλοις,*

A fuit, quin castris exuerentur, nisi virtus Caeli Martii, viri patricii, profligatis hostibus, obstitisset, qui cum aliis honoribus est affectus, tum Coriolani cognomentum, a devicto a se populo consecutus. Ac tum ita in altum est evectus: non multo autem post cum ei petenti prætura negata, iratus populo, tribunitiam potestatem insectatus, et abrogare conatus esset, a tribunis plebis, quibusdam criminibus confictis et affectati regni calumnia instructa, in exsilium actus est. Exsul statim ad Volscos se contulit, quorum principes et magistratus, adventu illius læti, Actii Tullii impulsu rursus ad bellum se parabant. Quod cum populo minime placeret, qui a potentibus neque admonendo, 343 neque terrendo ad arma sumenda commoveri posset, B hac arte sunt usi. Cum ludis circensibus cum alii ex finitimis, tum magna Volscorum multitudo Romam ad spectaculum convenisset, Tullius per benevolentiæ speciem Romanorum consulibus persuasit, Volscos cavendos esse, paratos ad impetum in eos circo faciendum. Consules eo indicio etiam communicato, Volscos ante ludos statim civitate excedere præconio jusserunt. Hi vero graviter ferentes, se solos ex omnibus esse pulsos, ad bellum irritati, imperatoribus lectis Coriolano et Tullio, ac Latinorum auxiliis ascitis, majore numero contra Romanos sunt profecti. Quo illi audito non statim arma corripuerunt, sed inter se criminibus certarunt. Plebeii cum patriciis, quod ex eo ordine Coriolanus cum hostibus patriam oppugnatum C iret: illi cum plebe, quod eumdem iniquo exsilio multatum, hostem reddidissent. Ea contentio in magnum malum evasisset, nisi matronæ tulissent opem. Nam cum senatus Coriolano reditum decrevisset, ac legatos ad eum propterea misisset, et ille, ut agri superioribus bellis adempti Volscis redderentur, postulasset, multitudine de agris non assensa, rursus alia legatio mittitur. Quam ille iracunde tulit, quod qui de suis agris periclitarentur, nec sic quidem cederent alienis. Quibus nuntiatis cum plebs nihil moveretur, neque vel periculis admonita, a seditione recederent viri, matronæ, Coriolani uxor Volumnia, et mater Veturia, clarissimis quibusque mulieribus assumptis, D in castra hostium sunt profectæ, liberis etiam Coriolani adductis. Cæteris autem tacite plorantibus, Veturia: *Non transfugimus*, inquit, *fili: sed nos patria misit. Si parueris, matrem, uxorem et liberos: sin minus prædam. Quod si tua nondum desæviit iracundia, nos primas occidito. Reconciliare omissa ira civibus, amicis, sacris, monumentis. Noli exscindere patriam, in qua natus es, et educatus, et magnum illud Coriolani cognomentum adeptus. Ne me voti impotem dimiseris, ne meis manibus interfectam me videas.* His dictis ejulans, et mammis ostensis, et ventre 344 attrectato: *Hic te genuit*, inquit, *hæ te lactaverunt*. Deinde ab uxore et liberis ejus, cæterisque mulieribus fletu orto, ille quoque ad luctum commotus et vix sibi redditus ma-

trem amplectitur, et inter oscula : *En tibi*, inquit, *mater pareo. Tum enim me vincis : tibi gratiam istam debebunt omnes. Ego vero ab eorum etiam conspectu abhorreo, qui pro tantis beneficiis talem mihi gratiam retulerunt. Verum tu meo loco patriam teneto, quando ita voluisti ego recedam.* Hæc locutus, repudiato in patriam reditu, in Volscos recessit, ibique senex obiit.

A *τοῖς ἱεροῖς, τοῖς τάφοις. Μηδὲ ἐκπολιορκήσης τὴν πατρίδα, ἐν ᾗ ἐγεννήθης καὶ ἐτράφης, καὶ τὸ μέγα τοῦτο ὄνομα Κοριολάνος ἐγένου. Μήτε ἄπρακτον ἀποπέμψῃς, ἵνα μὴ νεκρὰν με αὐτοχειρίᾳ θεάσῃ.* Ἐπὶ τούτοις ἀνέκλαυσε, καὶ τοὺς μαστοὺς προδείξασα, τῆς τε γαστρὸς ἁψαμένη, *Αὕτη σε ἔτεκεν*, ἔφη, *τέκνον, οὗτοί σε ἐξέθρεψαν.* Ἡ μὲν εἶπε ταῦτα. Ἡ γαμετὴ δὲ αὐτοῦ, καὶ τὰ παιδάρια, καὶ αἱ ἄλλαι γυναῖκες συνεθρήνησαν, ὥστε κἀκεῖνον εἰς πένθος κινῆσαι. Μόλις δ' ἀνενεγκὼν, περιέπλεξε τὴν μητέρα, καὶ φιλῶν ἅμα· *Ἴδε*, ἔφη, *μῆτερ, πείθομαί σοι. Σὺ γάρ με νικᾷς, καὶ σοὶ ταύτην τὴν χάριν πάντες ἐχέτωσαν. Ἐγὼ γὰρ οὐδὲ ἰδεῖν αὐτοὺς ὑπομένω, οἳ τηλικαῦτα παρ' ἐμοῦ εὐεργετηθέντες, τοιαῦτά μοι ἀνταπέδωκαν. Οὐδ' ἀφίξομαι εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ σὺ μὲν ἀντὶ ἐμοῦ τὴν πατρίδα ἔχε, ὅτι τοῦτο ἠθέλησας· ἐγὼ δὲ ἀπαλλαγήσομαι.* Ταῦτα εἰπὼν, ἀπανέστη, καὶ οὐδὲ τὴν κάθοδον κατεδέξατο. Ἀναχωρήσας δὲ εἰς τοὺς Οὐολούσκους, ἐκεῖ γηράσας, ἀπήλλαξεν.

XVII. Tribuni plebis agrum hostibus ademptum, populo dividi postulantibus, Romani et inter sese, et ab hostibus multa detrimenta cœperunt. Nam divites cum plebem aliter continere non possent, bella ex bellis de industria severunt, ut iis occupati, legis Agrariæ obliviscerentur. Quo consilio tandem a nonnullis animadverso, non passi sunt utrumque consulem a potentibus designari : sed et ipsi alterum ex patriciis eligere voluerunt. Eo impetrato, Spurium Furium elegerunt : quo duce omnia quæ aggressi sunt, sedulo confecerunt. Sed qui cum ejus collega Cæsone Fabio exierant, adeo se viros fortes non præbuerunt, ut castris relictis in urbem reversi, tumultum excitarint : donec Tyrrheni ea re cognita, illos invaserunt : ac ne tum quidem prius sunt egressi, quam tribuni quidam patriciis assensi essent. Tum vero strenue pugnarunt : ac multis hostibus cæsis, ipsorum quoque non pauci ceciderunt. Cecidit etiam alter consul Manlius. Plebs vero consulem alium creavit. Orto rursus a Tyrrhenis bello, Fabii Romanis, quomodo resisti posset hostibus, sollicitis opem tulerunt. Qui vi et CCC numero, quia populum anxium, nihil quod in rem esset deliberantem, ac desperantem omnia videbant, Tyrrhenum bellum suis et corporibus et sumptibus gerendum sibi depoposcerunt : et opportuno loco præsidium communierunt, unde infesta hostium omnia fecerunt, Tyrrhenis acie decernere aut non audentibus, aut si ausi essent, turpiter profligatis. Sed sociis ascitis, **345** et insidiis in saltu quodam collocatis, Fabios ob crebras victorias incautos circumvenerunt, et occiderunt omnes. Ac eorum familia internecione periisset, nisi unus ob teneriorem ætatem domi relictus fuisset, a quo instaurata, deinceps quoque floruit. Cum hæc clades accepta esset, Romani a

B IZ'. Οἱ δὲ δήμαρχοι χώραν ἐκ πολεμίων προσκτηθεῖσαν Ῥωμαίοις, ἀπῄτουν διανεμηθῆναι τῷ πλήθει· ὅθεν πρὸς ἀλλήλων τε καὶ πρὸς τῶν πολεμίων πολλὰ ἐκακώθησαν. Οἱ γὰρ δυνατοὶ μὴ ἄλλως κατέχειν αὐτοὺς δυνάμενοι, πολέμους ἐκ πολέμων ἐξεπίτηδες ἐκίνουν, ἵν' αὐτοῖς ἀσχολούμενοι, μηδὲν περὶ τῆς γῆς πολυπραγμονῶσι. Χρόνῳ δέ ποτε ὑποτοπήσαντές τινες τὸ πραττόμενον, οὐκ εἴων καὶ ἄμφω τοὺς ὑπάτους ἢ στρατηγοὺς ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἀποδείκνυσθαι, ἀλλ' ἤθελον καὶ αὐτοὶ τὸν ἕτερον ἐκ τῶν εὐπατριδῶν αἱρεῖσθαι. Ὡς δὲ τοῦτο κατειργάσαντο, προείλοντο Σπούριον Φούριον (95)· καὶ μετ' ἐκείνου στρατευσάμενοι, πάντα ἐφ' ὅσα ὥρμησαν, προθύμως κατέπραξαν. Οἱ δὲ τῷ συνάρχοντι αὐτοῦ Φαβίῳ Καίσωνι συνεξελθόντες, οὐ μόνον οὐκ ἐῤῥώσθησαν, ἀλλὰ καὶ C τὸ στρατόπεδον ἐκλιπόντες, εἰς τὴν πόλιν ἦλθον, καὶ ἐθορύβουν, ἕως οἱ Τυρσηνοὶ, τοῦτο μαθόντες, ἐπεχείρησαν αὐτοῖς. Καὶ τότε μέντοι οὐ πρότερον ἐξῆλθον τῆς πόλεως, πρὶν τῶν δημάρχων τινὰς συμφρονῆσαι τοῖς δυνατοῖς. Ἠγωνίσαντο δὲ προθύμως, καὶ πολλοὺς μὲν τῶν πολεμίων διέφθειραν, συχνοὶ δὲ καὶ αὐτῶν ἀπέθανον. Ἔπεσε δὲ καὶ ὁ εἷς τῶν ὑπάτων ὁ Μάλιος (96). Ὁ δὲ ὅμιλος στρατηγὸν ἕτερον (97) εἵλετο, καὶ πόλεμος αὖθις αὐτοῖς ἐπενήνεκτο πρὸς τῶν Τυρσηνῶν. Ἀθυμοῦσι δὲ Ῥωμαίοις, καὶ ἀποροῦσι, πῶς τοῖς ἐχθροῖς ἀντικαταστῶσιν, οἱ Φάβιοι ἐπεκούρησαν. Ἓξ γὰρ ὄντες καὶ τριακόσιοι, ὡς ἀθυμοῦντας εἶδον αὐτοὺς, καὶ μήτε τι βουλευομένους λυσιτελὲς, καὶ ἀπογινώσκοντας ἅπαντα, τὸν πρὸς τοὺς Τυρσηνοὺς D ὑπεδέξαντο πόλεμον, αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν προθυμηθέντες μαχέσασθαι καὶ τοῖς σώμασι καὶ τοῖς χρήμασι. Καί τι χωρίον καταλαβόντες ἐπίκαιρον, ἐτειχίσαντο, ὅθεν ὁρμώμενοι, πάντα τὰ τῶν πολεμίων ἦγον, τῶν Τυρσηνῶν μηδὲ ἐς χεῖρας αὐτοῖς ἰέναι θαῤῥούντων, εἰ δὲ καί ποτε συμμίξειαν, ἐλαττουμένων παρὰ πολύ. Προσλαβόμενοι δὲ καὶ συμμάχους οἱ Τυρσηνοὶ, ἐν

Variæ lectiones et notæ.

(95) *Φούριον*. Φρούριον, tres mss. Regii habent.

(96) *Ὁ Μάλιος*. Sic tres mss. Regii.

(97) *Στρατηγὸν ἕτερον*. Sic reposuimus ex duobus Regiis mss. ubi Wolfius, alter Reg. et Colbert. τὸ τρίτον τὸν Μάλιον εἵλετο. Ubi obiter observandum apud Zonaram, cum de rebus Romanis agit, *consules*, ut hoc loco, στρατηγοὺς appellari, et στρατηγῆσαι pro *consulatum inire*, usurpari. Quod ex hisce verbis in hac sectione descriptis vel colligitur : Ἄμφω τοὺς ὑπάτους, ἢ στρατηγούς. Consules enim postmodum dici cœpere, qui antea prætores vocabantur, ut ex Dione, n. 19, scribit Zonaras : Τότε γὰρ λέγεται πρῶτον ὑπάτους αὐτοὺς προσαγορευθῆναι, στρατηγοὺς καλουμένους πρότερον. Atque ita variis in istius libri locis, *consules*, reposuimus, ubi Wolfius *duces*, vel *prætores*, posuerat.

ὑλώδει χωρίῳ ἐλόχησαν, καὶ ἀφυλάκτους ἐπελθόντας αὐτοῖς τοὺς Φαβίους ὑπὸ τοῦ πάντα νικᾷν, περιεστοίχισαν, καὶ πάντας ἐφόνευσαν· καὶ παντελῶς τὸ γένος αὐτῶν ἐξέλιπεν ἄν, εἰ μὴ εἷς τις οἴκοι κατελείφθη διὰ νεότητα, ἀφ' οὗπερ αὖθις εἰσέπειτα ἤνθησαν. Τῶν δὲ Φαβίων οὕτω φθαρέντων, οἱ Ῥωμαῖοι μάλα παρὰ τῶν Τυρσηνῶν ἐκακώθησαν. Εἶτα πρὸς μὲν τοὺς πολεμίους σπονδὰς ἐποιήσαντο. Τραπόμενοι δ' ἐπ' ἀλλήλους ἔπραξαν πολλὰ δεινά, ὡς μηδὲ τῶν στρατηγῶν ἀποσχέσθαι τὸ πλῆθος. Τούς τε γὰρ ὑπηρέτας αὐτῶν ἔπαιον, καὶ τὰς ῥάβδους κατέκλων, αὐτούς τε τοὺς στρατηγοὺς ὑπ' εὐθύνην ἦγον ἐπὶ πάσῃ προφάσει καὶ μείζονι καὶ ἐλάττονι. Ἄππιον οὖν Κλαύδιον καὶ παρ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβαλεῖν ἐβουλεύσαντο, ὅτι τε αὐτοῖς ἐναντιοῦτο εἰς ἅπαντα, καὶ ὅτι τοὺς συστρατευσαμένους αὐτῷ ἐδεκάτευσεν, ἐπειδὴ τοῖς Οὐολούσκοις ἐν μάχῃ ἐνέδοσαν. Ἡ δεκάτευσις δὲ τοιάνδε τι ἦν. Ὅτε τι οἱ στρατιῶται μέγα ἡμάρτοσαν, ὁ στρατηγὸς εἰς δεκάδας αὐτοὺς ἀριθμῶν, ἕνα λαβὼν ἐξ ἑκάστης δεκάδος τὸν κλήρῳ λαχόντα, θανάτῳ ἐκόλαζεν. Ἀπελθόντα δ' ἐκ τῆς ἀρχῆς τὸν Κλαύδιον, εὐθὺς οἱ τοῦ πλήθους εἰς ἀγῶνα κατέστησαν, καὶ οὐ κατεψηφίσαντο μέν, τὴν ψῆφον δὲ ὑπερθέμενοι, ἐς ἀνάγκην αὐτὸν αὐτοχειρίας κατέστησαν. Καί τινες δὲ τῶν δημάρχων ἄλλα τε κατὰ τῶν εὐπατριδῶν συνέγραψαν, καὶ τὸ ἐξεῖναι τῷ πλήθει, καὶ καθ' ἑαυτὸ συνιέναι, καὶ ἄνευ ἐκείνων βουλεύεσθαι, καὶ χρηματίζειν πάνθ' ὅσα ἂν ἐθελήσῃ. Κἄν τις ἐφ' αἰτίᾳ τινὶ παρὰ τῶν στρατηγῶν προστιμωθῇ, ἔκκλητον ἐπὶ τούτοις τὸν δῆμον δικάζειν ἔταξαν. Καὶ τοὺς ἀγορανόμους δὲ καὶ τοὺς δημάρχους ἐπηύξησαν, ἵνα πλείστους τοὺς αὐτῶν προϊσταμένους ἔχωσι. Πραττομένων δὲ τούτων οἱ εὐπατρίδαι φανερῶς μὲν οὐ πάνυ ἀντέπραττον, πλὴν βραχέων, λάθρα δὲ συχνοὺς τῶν θρασυτάτων ἐφόνευον. Ἀλλ' οὔτε τοῦτο τοὺς λοιποὺς ἐπέσχεν, οὔθ' ὅτι ποτὲ ἐννέα δήμαρχοι πυρὶ ὑπὸ τοῦ δήμου παρεδόθησαν. Οὐ μόνον γὰρ οἱ μετὰ ταῦτα δημαρχοῦντες οὐκ ἠμβλύνοντο, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐθρασύνοντο· εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν προήχθη ὁ ὅμιλος. Οὔτε γὰρ στρατεύειν ἐπείθοντο πολέμων ἐπικειμένων, εἰ μὴ ὧν ὠρέγοντο ἔτυχον· καὶ εἴ ποτε δ' ἐξῆλθον, ἀπροθύμως ἐμάχοντο, εἰ μὴ πάνθ' ὅσα ἐβούλοντο ἤνυσαν. Κἀντεῦθεν πολλοὶ τῶν προσοίκων αὐτοῖς τῇ ἐκείνων διχοστασίᾳ, ἢ τῇ ἑαυτῶν θαῤῥοῦντες ἰσχύϊ, ἐνεωτέρισαν. Ὧν ἦσαν καὶ Αἰκουοί, οἱ Μάρκον Μινούκιον στρατηγοῦντα τότε νικήσαντες, ἐφρονηματίσθησαν. Μαθόντες δὲ τὸν Μινούκιον (98) ἡττημένον οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ, δικτάτορα Λούκιον Κυΐντιον εἵλοντο, πένητα μὲν ἄνδρα, καὶ γεωργίᾳ συνεζηκότα, ἐς ἀρετὴν δὲ καὶ σωφροσύνην διαπρεπῆ, καίτοι τὰς κόμας ἐς πλοκάμους ἀνιέντα, ὅθεν καὶ Κικινάτος ὠνόμαστο, οἷοι νῦν πολλοὶ περὶ τὰ βασίλεια (99). Ἐκεῖθεν δὲ τοῦ κακοῦ παρειασφθα-

Tyrrhenis graviter vexati, pace cum hostibus facta, in semetipsos conversi, mutuis se cladibus affecerunt: nec ipsis consulibus multitudo abstinuit. Nam et ministros eorum verberarunt, et fasces confregerunt, et ipsos consules per quamvis causam, sive magna ea, sive parva esset, reos fecerunt. Appium Claudium in ipso etiam magistratu in carcerem ducere voluerunt: quod is populi in omnibus adversator, legiones suas decimarat, quod Volscis in prælio cessissent. Decimatio vero hujusmodi fuit. Cum milites graviter deliquerant, imperator omnibus in decurias distributis, decimum quemque cui sors obvenerat, accidebat. Appio, deposito magistratu, plebeii statim diem dixerunt, nec damnarunt tamen: sed die producta, in eam necessitatem adegerunt, ut ipse sibi manus afferret. Ad hæc quidam tribuni plebis cum alia contra patres scripserunt, tum illud, ut populo per se inire concilium, et absque illis deliberare liceret, et suo arbitratu decernere omnia. Quod si quis ob crimen aliquod a consulibus multetur, ei provocationem esse ad populum. Ædiliumque et tribunorum potestatem ampliarunt, ut quamplurimos patronos haberent. Quæ cum agerentur, patricii aperte non nisi in paucis adversabantur, clam vero multos ex audacissimis tollebant. Sed nec id cæteros coercebat: nec illud, quod semel novem tribuni a plebe cremati sunt. Quorum exemplo insecuti tribuni, adeo non facti sunt moderatiores, ut magis etiam sævierint. Eo populus a patribus est redactus. Nam bellis exortis militare noluerunt, nisi optatis eorum satisfieret: aut egressi pugnarunt segniter, nisi quæ voluissent, omnia impetrassent. Unde multi ex finitimis, non tam suis freti viribus, quam illorum dissensionibus, bella moverunt. Quorum e numero Æqui, M. Minutio 346
consule victo, animos sustulerunt. Qua clade cognita, Romani Lucium Quintium, pauperem illum quidem, et agriculturæ deditum, sed virtute et temperantia præstantem, dictatorem dixerunt, qui ob comam in cincinnos implexam, Cincinnatus est appellatus, cujusmodi nunc multi in regia versantur: eoque malo in rempublicam invecto, Cincinnatos ubique videre licet. Is igitur dictator creatus, eodem die ducto exercitu, celeritate citra temeritatem usus, una cum Minutio impetu in Æquos facto, plurimos occidit, cæteros vivos cepit, ac sub jugum missos dimisit. Quæ res hujusmodi erat: Duo recta ligna terra defigebantur, quibus unum obliquum superne imponebatur, per hæc media captivi nudi traducebantur: quod victoribus magnæ gloriæ, victis tanto dedecori erat, ut quidam ei ignominiæ mortem anteferrent. Corvino urbe capta, et Minutio ob cladem consulatu abrogato,

Variæ lectiones et notæ.

(98) *Μαθόντες δὲ τὸν Μινούκιον*. Dionis excerpta Valesiana, p. 578.

(99) *Οἷοι νῦν πολλοὶ περὶ τὰ βασίλεια*. Nobilium Palatinorum suæ ætatis mores hic carpit Zonaras, qui capillos nutriebant, et cincinnati haberi volebant, cum cæteri e Græcis capillos raderent.

domum rediit, atque ipse etiam se magistratu abdicavit.

ρέντος εἰς τὸ πολίτευμα, καὶ ἁπανταχοῦ κινινάτους ἔστιν ὁρᾷν. Οὗτος οὖν δικτάτωρ προχειρισθεὶς, καὶ αὐθημερὸν ἐκστρατεύσας, καὶ τάχει σὺν ἀσφαλείᾳ χρησάμενος, καὶ τοῖς Αἰκουοῖς προσβαλὼν μετὰ τοῦ Μινουκίου, πλείστους μὲν διέφθειρε, τοὺς δ' ἄλλους ἐζώγρησεν, οὓς ὑπὸ ζυγὸν διαγαγὼν ἀφῆκεν. Ἡ δὲ πρᾶξις ἡ τοῦ ζυγοῦ τοιάδε τις ἦν· σταυροὺς δύο ὄρθια δηλαδὴ ξύλα διέχοντα ἀλλήλων, εἰς τὴν γῆν κατεπήγνυον, καὶ αὐτοῖς ἐπετίθουν ἐγκάρσιον ἕτερον, καὶ διὰ μέσου τούτων τοὺς ἁλόντας διῆγον γυμνοὺς, ὃ τοῖς μὲν δρῶσι λαμπρότητα, πολλὴν δ' ἀτιμίαν τοῖς πάσχουσιν ἔφερεν, ὥστε τινὰς τοῦ τοιοῦτόν τι παθεῖν προαιρεῖσθαι θανεῖν. Καὶ πόλιν δὲ αὐτῶν Κορουῖνον καλουμένην ἑλὼν, ἐπανῆλθε, καὶ τὸν Μινούκιον διὰ τὴν ἧτταν τὴν στρατηγίαν ἀφείλετο, καὶ αὐτὸς ἀπέθετο τὴν ἀρχήν.

XVIII. Deinde Romani domestico bello sunt conflictati, a servis et exsulibus conflato, qui noctu subita impressione Capitolium occuparunt. Sed plebs tum quoque non prius arma cepit, quam patriciis aliquid detraxisset. Ac seditiosos oppresserunt: sed multos suorum amiserunt. His igitur de causis Romani et prodigiis quibusdam impulsi, omissis mutuis criminationibus, rempublicam æquabiliorem efficere decreverunt. Ac tres viros in Græciam, ad illorum leges et instituta cognoscenda, ablegarunt: quibus allatis, tribunatum et alios quosdam magistratus abrogarunt, eorumque loco viros VIII principes delegerunt: illoque anno Appium Claudium et Titum Genutium consules cum summo imperio crearunt, data potestate condendi leges, cum appendice, ne ab eis provocatio esset. Id quod prius non nisi dictatoribus concessum fuit. Hi per vices imperarunt, singuli in dies singulos magistratus insignibus ornati. Et leges a se conscriptas in foro proposuerunt: quas cum omnibus probassent, ad populum tulerunt, sancitasque in X tabulas retulerunt. Quæ enim digna custodia **347** judicabant, in tabellis asservabant. Ac illi anno exacto, magistratu abierunt. Quibus alii X cum successissent, ita gesserunt, quasi evertendæ reipublicæ causa delecti essent. Omnes enim simul ex æquo imperabant: ascitisque nobilium adolescentum audacissimis, per vim multa egerunt. Sero tandem, sub anni fere finem, pauca quædam in duabus tabulis suapte auctoritate ascripserunt, non ad concordiam, sed ad majores dissentiones pertinentia. Duodecim igitur tabulæ sic confectæ sunt. Decemviri autem non hæc tantum egerunt, sed et tempore magistratus eorum elapso, adhuc in rebus gerendis sunt versati, republica vi oppressa, neque senatu neque populo convocato, ne successores sibi darentur. Cum autem Æqui et Sabini Romanis arma inferrent, per idoneos homines effecerunt, ut sibi belli administratio mandaretur. Itaque ex decemviris Servius Oppius et Appius Claudius suum pristinum locum retinuerunt: cæteri octo contra hostes sunt profecti. Ita factum, ut cum et in urbe et in castris turbarentur omnia, denuo seditio oriretur. Nam cum prætores in Sabinorum agrum impressionem fecissent, L. Sicium rei bellicæ peritissimum, et præcipuæ apud plebem auctoritatis virum, cum aliis ad occupandum castrum quoddam missum per comites ejus peremerunt. Rumore in castris sparso, cum una cum aliis ab hostibus

ΙΗ'. Οἱ μέντοι Ῥωμαῖοι οἰκεῖον ἐσχήκασι πόλεμον, ὃς ἐκ δούλων συνέστη καὶ φυγάδων τινῶν, οἳ, νυκτὸς ἐπελθόντες ἐξαπιναίως, τοῦ Καπιτωλίου ἐκράτησαν. Ὁ δ' ὅμιλος καὶ τότε οὐ πρότερον ἐν ὅπλοις ἐγένετο, πρίν τι πλέον σχεῖν τῶν εὐπατριδῶν. Ἐπελθόντες δέ γε τοῖς στασιάσασιν, ἐκράτησαν μὲν αὐτῶν, πολλοὺς δὲ τῶν σφετέρων ἀπέβαλον. Διὰ ταῦτα τοίνυν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ διά τινα σημεῖα εὐλαβηθέντες, τῶν τε πρὸς ἀλλήλους ἀπηλλάγησαν ἐγκλημάτων, καὶ τὴν πολιτείαν ἰσοτέραν ποιήσασθαι ἐψηφίσαντο. Καὶ τρεῖς ἄνδρας εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοὺς νόμους καὶ τὰ παρ' ἐκείνοις ἔθη πεπόμφασι· καὶ κομισθέντων αὐτῶν, τάς τε ἄλλας ἀρχὰς καὶ τὰς τῶν δημάρχων κατέλυσαν, καὶ ἄνδρας ὀκτὼ ἐκ τῶν πρώτων ἀνθείλοντο. Καὶ Ἄππιον Κλαύδιον, Τῖτόν τε Γενούκιον ἀπέδειξαν κατὰ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον στρατηγοὺς αὐτοκράτορας, καὶ νόμους αὐτοῖς συγγράψαι ἐπέτρεψαν, μηδὲ μίαν τε δίκην ἐφέσιμον ἀπ' αὐτῶν γενέσθαι προσεψηφίσαντο, ὃ πρώην οὐδενὶ τῶν ἀρχόντων πλὴν τῶν δικτατόρων ἐδέδοτο. Ἦρξάν τε οὗτοι ἡμέραν ἕκαστος, ἐναλλὰξ τὸ πρόσχημα τῆς ἡγεμονίας λαμβάνοντες· καὶ νόμους συγγράψαντες, εἰς τὴν ἀγορὰν ἐξέθηκαν, οἳ, ἐπεὶ πᾶσιν ἤρεσαν, ἐς τὸν δῆμον εἰσήχθησαν, καὶ κυρωθέντες, σανίσιν ἐνεγράφησαν δέκα· ὅσα γὰρ φυλακῆς ἐκρίθησαν ἄξια, ἐν σανιδίοις ἐθησαυρίζοντο. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, τὸν ἐνιαυτὸν ἀνύσαντες, ἀφῆκαν τὴν ἀρχήν. Ἕτεροι δ' αὖθις αἱρεθέντες δέκα, ὥσπερ ἐπὶ καταλύσει τῆς πολιτείας χειροτονηθέντες ἐξίσχειλαν. Πάντες γὰρ ἅμα ἀπὸ τῆς ἴσης ἦρχον, καὶ νεανίσκους ἐκ τῶν εὐπατριδῶν θρασυτάτους ἐκλεξάμενοι, πολλὰ δι' αὐτῶν ἐποίουν, καὶ βίαια. Ὀψὲ δέ ποτε ἐπ' ἐξόδῳ, τοῦ ἔτους ὀλίγα ἄττα ἐν δύω σανίσι προσέγραψαν, ἐς πάντα δὲ αὐτογνωμονήσαντες, ἀφ' ὧν οὐχ ὁμόνοια, ἀλλὰ καὶ διαφοραὶ μείζους Ῥωμαίοις γενήσεσθαι ἔμελλον. Αἱ μὲν οὖν λεγόμεναι Δώδεκα δέλτοι οὕτως τότε ἐγένοντο. Οἱ δὲ νομοθέται ἐκεῖνοι οὐ μόνον ταῦτ' ἔπραξαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς διελθόντος, ἔτι τοῖς πράγμασιν ἐνέμειναν, βίᾳ τὴν πόλιν κατέχοντες, καὶ μηδὲ τὴν βουλὴν ἢ τὸν δῆμον ἀθροίζοντες, ἵνα μὴ συνελθόντες παύσωσιν αὐτούς. Αἰκουῶν δὲ καὶ Σαβίνων πόλεμον αἱρομένων κατὰ Ῥωμαίων, τότε τοὺς ἐπιτηδείους αὐτοῖς παρασκευάσαντες, διεπράξαντο σφίσι τοὺς πολέμους ἐπιτραπῆναι. Ἐκ γοῦν τῆς δεκαρχίας αὐτῶν Σερούϊος μὲν Ὄππιος καὶ Ἄππιος Κλαύδιος κατὰ χώραν ἔμειναν, οἱ δὲ ὀκτὼ ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐστράτευσαν. Πάντα μὲν ἁπλῶς καὶ τὰ ἐν τῷ ἄστει καὶ τὰ ἐν τοῖς στρατοπέδοις τετάρακτο, κἀντεῦθεν στάσις αὖθις συνηνέχθη. Ἐμβαλόντες γὰρ

εἰς τὴν τῶν Σαβίνων γῆν οἱ στρατίαρχοι, Λούκιόν A τινα Σίκιον (1), ἄκρον τε τὰ πολέμια καὶ ἐν τοῖς πρώτοις τοῦ ὁμίλου καταριθμούμενον, μεθ' ἑτέρων ὥς τι χωρίον καταληψόμενον ἔπεμψαν, καὶ διὰ τῶν συνεκπεμφθέντων αὐτῷ τὸν ἄνδρα διέφθειραν. Λόγου δ' εἰς τὸ στρατόπεδον γεγονότος, ὡς παρὰ πολεμίων τοῦ ἀνδρὸς σὺν ἄλλοις ἀνῃρημένου, οἱ στρατιῶται, ἀνελέσθαι τοὺς νεκροὺς ὁρμήσαντες, οὐδὲν σῶμα τῶν ἐναντίων εὑρήκασι, συχνοὺς δὲ τῶν ὁμοφύλων, οὓς ὁ Σίκιος ἐπιθεμένους αὐτῷ ἀπέκτεινεν ἀμυνόμενος. Ὡς οὖν κύκλῳ τε αὐτοῦ κειμένους καὶ τετραμμένους πρὸς αὐτὸν εἶδον, ὑπετόπησαν τὸ γενόμενον, καὶ μέντοι καὶ ἐθορυβήθησαν. Πρὸς δὲ τοῖς καὶ διά τι τοιοῦτον· Λούκιός τις Οὐεργίνιος, ἐκ τοῦ πλήθους ὤν, καὶ θυγατέρα ἔχων περικαλλῆ, Λουκίῳ Ἰκιλλίῳ τῶν ὁμοίων αὐτῷ ἐκδώσειν ἔμελλε. B Ταύτης ὁ Κλαύδιος ἐρασθεὶς, καὶ μὴ τυχὼν, παρεσκεύασέ τινας δουλαγωγῆσαι αὐτήν. Ἐλθὼν ὁ τῆς κόρης πατὴρ ἐκ τοῦ στρατοπέδου, ἐδικαιολογεῖτο. Ὡς δὲ ὁ Κλαύδιος ταύτης κατεψηφίσατο, καὶ τοῖς δουλαγωγοῦσιν αὐτὴν ἡ κόρη παρεδόθη, καὶ οὐδεὶς ἐπήμυνεν, ὑπερήλγησεν ὁ ταύτης πατήρ, καὶ τὴν θυγατέρα κοπίδι διαχειρισάμενος, πρὸς τοὺς στρατιώτας, ὡς εἶχεν, ἐξώρμησεν. Οὓς οὐδὲ πρὶν εὖ διακειμένους οὕτως ἐτάραξεν, ὥστε εὐθὺς ἐπὶ τὴν πόλιν πρὸς τὸν Κλαύδιον ἐπειχθῆναι. Καὶ οἱ ἕτεροι δὲ οἱ ἐπὶ τοὺς Σαβίνους ἐστρατευμένοι, ἐπεὶ τοῦτ' ἔμαθον, τό τε τάφρευμα ἐξέλιπον· καὶ συμμίξαντες τοῖς λοιποῖς, ἄνδρας εἴκοσιν ἑαυτῶν προεστήσαντο, καὶ οὐδὲν μικρὸν ἐλογίζοντο πρᾶξαι. C Καὶ τὸ ἄλλο δὲ πλῆθος τῷ ἐν τῇ πόλει προσεχώρησεν αὐτοῖς, καὶ μετ' αὐτῶν ἐθορύβει. Ἐν τούτοις ὁ μὲν Κλαύδιος φοβηθεὶς ἐκρύβη. Ὄππιος δὲ τήν τε βουλὴν ἤθροισε, καὶ πέμψας ἐπύθετο τοῦ πλήθους, τί βούλονται. Οἱ δὲ τὸν Οὐαλλέριον Λούκιον καὶ τὸν Ὁράτιον Μάρκον, ἄνδρας ἐκ τῶν βουλευτῶν αὐτοῖς προσκειμένους, πεμφθῆναι σφίσιν ἐζήτουν, ὥς τι δι' ἐκείνων ἀποκρινούμενοι. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐπέμφθησαν, φοβηθέντων τῶν δέκα ἀρχόντων (ἤδη γὰρ πάντες παρῆσαν) μὴ στρατηγοῖς αὐτοῖς κατ' αὐτῶν χρήσαιντο, ἔτι μᾶλλον ὠργίζοντο. Φόβος οὖν τοῖς βουλευταῖς ἐνέπεσεν οὐ μέτριος ἐντεῦθεν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ παρὰ γνώμην τῶν ἀρχόντων τόν τε Οὐαλλέριον σφίσι καὶ τὸν Ὁράτιον ἔπεμψαν, κἀκ τούτου, συναλλαγῆς γενομένης, τοῖς μὲν θορυβήσασιν ἄδεια τῶν παραχθέντων ἐδόθη, καὶ ἡ δεκαρχία κατελύθη· αἱ δὲ ἐπέτειοι ἀρχαί, αἵ τε λοιπαὶ καὶ αἱ τῶν δημάρχων ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς προνομίοις ἐπανῆλθον, ἐφ' οἷς πρώην ἦσαν. Ἀποδειχθέντες δὲ ἄρχοντες ἄλλοι τε καὶ Οὐεργίνιος, τὸν μὲν Ὄππιον τόν τε Κλαύδιον εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλον, οἳ πρὶν εὐθυνθῆναι ἑαυτοὺς διεχειρίσαντο, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐγράψαντο, καὶ ἑλόντες ἐξήλασαν.

19. Οἱ δ' ὕπατοι (τότε γὰρ λέγεται πρῶτον D ὑπάτους αὐτοὺς προσαγορευθῆναι, στρατηγοὺς καλουμένους τὸ πρότερον) ἦσαν δὲ Οὐαλλέριος καὶ Ὁράτιος, καὶ τότε καὶ μετέπειτα τῷ πλήθει προσέκειντο, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἢ τοὺς εὐπατρίδας ἐκράτυναν. Ἐλαττούμενοι οὖν οἱ εὐπατρίδαι οὔτε ῥᾷδιον συνελέγοντο, οὔτε τὰ πράγματα ἐπ' αὐτοῖς ἐποίουν παντάπασιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς δημάρχους οἰωνοσκοπίᾳ ἐν συλλόγοις χρῆσθαι δεδώκασιν, ὃ λό-

cæsum esse : milites ad cadavera tollenda profecti, cum nullum hostile corpus, sed civium complura undique circa Siccium jacentia, et ad eum conversa viderent, quos se defendendo occideiat suspicati, quid actum esset, et tumultuati sunt. Huc aliud facinus accessit. Lucius Virginius homo plebeius, virginem formosissimam L. Icilio ejusdem ordinis viro desponderat : quam cum Claudius deperiret, nec tamen ea potiri posset, quibusdam negotium dedit virginis in servitutem asserendæ. Quam cum pater e castris reversus defenderet, Claudius autem accusatoribus, nemine opitulante, addiceret : pater dolore commotus, filia cultro interfecta, statim ad milites properat : quos nec ante bene affectos sic perturbavit, ut mox in **348** urbem contra Claudium accurrerent. Alii quoque, qui contra Sabinos pugnabant, ea re cognita, vallo deserto congressi cum reliquis, viris xx summa rerum mandata, nihil modicum cogitarunt. Accessit etiam urbana multitudo, ac tumultum auxit. Interea Claudius præ metu se abscondit. Oppius vero, coacto senatu, per internuntios multitudinem percunctatur, quid sibi velit. Quæ cum L. Valerium et M. Horatium senatorii ordinis, sed homines populares, ad se mitti postularet, per quos responsum datura esset, iique missi non essent : veritis decemviris, ne contra se consules crearentur (jam enim omnes aderant) major indignatio populi est exorta. Qua territus senatus, vel invitis decemviris, Valerium et Horatium ablegavit : compositaque controversia, tumultus auctoribus data est impunitas, decemviratu abrogato. Annui vero magistratus cum alii, tum tribunorum, iisdem conditionibus, quibus prius steterant, sunt revocati. Lecti cum alii, tum Virginius, Oppium et Claudium in carcerem compegerunt : qui antequam causam dicerent, sibi ipsi manus attulerunt. Reliquos accusatos et damnatos in exsilium ejecerunt.

XIX. Consules vero (quibus tum primum id nomen factum esse fertur, cum ante prætores vocarentur) Valerius et Horatius, et tum deinceps multitudini addicti, plebeiorum opes magis quam patrum firmarunt. Itaque patres immunita auctoritate neque facile conveniebant, neque ullarum rerum potestatem prorsus sibi vindicabant. Quin tribunis etiam in conventibus, auspiciis utendi facultatem per honoris speciem concesserunt (id enim munus ab

Variæ lectiones et notæ.

(1) *Λούκιόν τινα Σίκιον*. Hinc emendandus Ammianus Marcellinus, lib. xxv, qui *Sicinium* vocat : *Sicinium Dentatum adjiciat, ornatum militarium multitudine coronarum*. *Siccium* etiam vocat Dion. Halicarnasseus.

antiquissimis temporibus ad solos patricios pertinebat) cum revera id agerent, ne tribuni et multitudo quidvis temere agerent, sed per causam auspiciorum aliquando impedirentur. Patricii et senatus irati consulibus, ut populi fautoribus, nec triumphum decreverunt, quamvis uterque hostes vicisset, et neutri diem de more assignarunt : sed multitudo et biduum ferias celebravit, et triumphum illis decrevit. Ea discordia freti hostes, receptis **349** animis Romanos invaserunt. Anno sequente, Marco Genutio et C. Curtio consulibus, contentiones retindegratæ sunt. Nam plebeiis consulatum expetentibus , quod patricii ad plebem transeuntes tribunatum gererent : patriciis vero acriter defendentibus, multa violenter invicem et dicta et facta sunt. Ne quid vero deterius sequeretur, locupletes magistratum ipsum plebi concesserunt, sed nomen non communicarunt : dixeruntque tribunos militares pro consulibus, ne honoratum vocabulum a promiscua turba inquinaretur. Placuit igitur ternos ab utraque factione tribunos deligi, duorum consulum loco. Neque tamen horum nomen penitus defecit, cum alias tribuni crearentur. Atque hæc ita esse acta traditum est. Dictatores autem non soli consules (quamvis eorum auctoritas, illorum magistratu multo minor esset) sed tribuni etiam aliquando designarunt. Fertur tamen nullus unquam tribunus triumphasse, quamvis multi sæpe hostes vicissent. Ac tribuni tum hoc modo creati sunt. Censores vero anno sequente, Barbato et M. Macrino coss. designati sunt L. Papyrius, et L. Sempronius. Eorum creandi causa fuit, quod consules ob multitudinem omnia negotia exsequi non poterant. Nam jura censoribus attributa ad id usque tempus tenuerant. Ac principio bini fuere censores patricii, qui initio et postremo ad quinquennium imperarunt : interjecto vero tempore, menses XVIII ipsisque consulibus quamvis parte duntaxat potestatis eorum accepta, superiores evaserunt. Muneris eorum fuit, publica vectigalia elocare, vias et publica ædificia curare, cujusque facultates describere, mores civium observare et explorare : ac laude dignos, in tribus, in ordinem equestrem, in senatum referre, pro cujusque meritis : improbæ vitæ homines eodem modo ex albo delere. Id quod majus erat iis omnibus, quæ consulibus relinquebantur. Dabant autem in unoquoque jusjurandum, se nec gratia nec odio quidquam acturos : sed sincero animo, ea quæ e republica essent, et deliberaturos, et acturos. Populum item ad rogandas leges, **350** aliaque munia convocabant : et majorum magistratuum ornamentis, lictoribus exceptis, utebantur. Ac tale censorum munus fuit. Qui vero, cum census agebatur, sua nomina et facultates professi non erant, eorum facultates a censoribus, ipsi a consulibus vendebantur. Et hæc ad tempus aliquod sic acta sunt. Post constitutum est, ut qui semel in senatum

A γῳ μὲν τιμὴν αὐτοῖς ἔφερε καὶ ἀξίωμα, (μόνοις γὰρ τοῦτο ἐκ πάνυ ἀρχαίου τοῖς εὐπατρίδαις ἐπιτέτραπτο) ἔργῳ δὲ κώλυμα ἦν, ἵνα μὴ ῥᾳδίως οἱ δήμαρχοι καὶ τὸ πλῆθος ὅσα βούλοιντο πράττοιεν, ἀλλὰ προφάσει τῆς οἰωνοσκοπίας ἔστιν οὗ ἐμποδίζοιντο. Ἀθχόμενοι δὲ τοῖς ὑπάτοις οἵ τε εὐπατρίδαι καὶ ἡ βουλή, ὡς τὰ τοῦ πλήθους φρονοῦσιν, οὐκ ἐψηφίσαντο σφίσι τὰ ἐπινίκια, πόλεμον ἑκατέρου νικήσαντος, οὔθ' ἡμέραν ἑκάστῳ ἀπένειμαν ὥσπερ εἴθιστο, Τὸ μέντοι πλῆθος ἐπὶ δύω τε ἡμέρας ἑώρτασε, καὶ τοῖς ὑπάτοις τὰ νικητήρια ἐψηφίσαντο. Οὕτως οὖν ἐς διαφορὰς τῶν Ῥωμαίων ἐλθόντων, οἱ ἐναντίοι, σφίσιν, ἀναθαρσήσαντες, ἐπῆεσαν αὐτοῖς. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει Μάρκου Γενουκίου καὶ Γαΐου Κουρ- B τίου ὑπατευόντων, ἐπ' ἀλλήλους ἐτράποντο. Οἵ τε γὰρ τοῦ πλήθους καὶ ὑπατεύειν ἤθελον, ἐπείπερ ἐδημάρχουν οἱ εὐπατρίδαι πρὸς αὐτοὺς μεθιστάμενοι. Καὶ αἱ εὐπατρίδαι λίαν τῆς ὑπάτου ἀρχῆς περιείχοντο, καὶ πολλὰ κατ' ἀλλήλων καὶ βίαια ἔλεγόν τε καὶ ἔπραττον. Ἵνα δὲ μὴ πρός τι χεῖρον χωρήσωσι, τοῦ μὲν ἔργου τῆς ἡγεμονίας οἱ δυνατοὶ αὐτοῖς παρεχώρησαν· τοῦ δὲ ὀνόματος οὐ μετέδωκαν, ἀλλ' ἀνθ' ὑπάτων χιλιάρχους ὠνόμασαν, ἵνα μὴ τὸ τῆς κλήσεως ἔντιμον τῷ σύρφακι ὁμίλῳ καταῤῥυπαίνοιτο. Καὶ τρεῖς ἀφ' ἑκατέρων χιλιάρχους ἀντὶ τῶν δύο ὑπάτων αἱρεῖσθαι συνέδοξεν. Οὐ μέντοι τὸ τῶν ὑπάτων ἐξέλιπε τέλεον ὄνομα, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ὕπατοι καθίσταντο ποτὲ δέ γε χιλίαρχοι. C Οὕτω μὲν ταῦτα παραδέδοται γίνεσθαι, καίτοι οὐ μόνον τῶν ὑπάτων δικτάτορας ἀνειπόντων, καὶ ταῦτα πολὺ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἐλαττουμένων, ἀλλὰ καὶ χιλιάρχων τοῦτο πεποιηκότων ἐνίοτε. Λέγεται δέ, ὅτι οὐδεὶς τῶν χιλιάρχων, καίτοι πολλῶν πολλάκις νικησάντων, ἐπινίκια ἔπεμψεν. Οἱ μὲν οὖν χιλίαρχοι οὕτω τότε ᾑρέθησαν. Οἱ δὲ τιμηταὶ τῷ ἐχομένῳ ἔτει Βαρβάτου καὶ Μάρκου Μακρίνου ὑπατευόντων, κατεδείχθησαν καὶ ᾑρέθησαν Λούκιός τε Παπείριος καὶ Λούκιος Σεμπρώνιος. Κεχειροτόνηντο δέ, ὅτι οἱ ὕπατοι ἀδύνατοι ἐπὶ πάντα διὰ τὸ πλῆθος ἐξαρκεῖν ἦσαν. Τὰ γὰρ τοῖς τιμηταῖς ἀπονεμηθέντα προνόμια ἐκεῖνοι μέχρι τότε ἐποίουν. Δύω τε ἦσαν οἱ τιμηταὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ τῶν εὐπατριδῶν. Ἦρχον δὲ τὰ μὲν πρῶτα καὶ τὰ τελευταῖα ἐπὶ πεντα- D ετίαν. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ χρόνῳ ἐπὶ τρεῖς ἑξαμήνους, καὶ ἐγένοντο τῶν ὑπάτων μείζους, καίτοι μέρος τῆς ἐκείνων λαβόντες ἀρχῆς. Ἐξῆν δὲ αὐτοῖς τάς τε προσόδους τὰς κοινὰς ἐκμισθοῦν, καὶ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων ἐπιμελεῖσθαι, καὶ τὰς ἀπογραφὰς τῆς ἑκάστου εὐπορίας διατελεῖν, καὶ τὸν βίον τῶν πολιτῶν ἐπισκοπεῖν τε καὶ ἐξετάζειν, καὶ τοὺς μὲν ἀξίους ἐπαίνου ἐς τὰς φυλὰς καὶ ἐς τὴν ἱππάδα καὶ τὴν γερουσίαν ἐγγράφειν, καθὼς ἑκάστοις προσήκειν ἐνομίζετο· τοὺς δ' οὐκ εὖ βιοῦντας, ἁπανταχόθεν ὁμοίως ἀπαλείφειν. Ὃ μεῖζον πάντων ἦν τῶν τοῖς ὑπάτοις καταλειφθέντων. Πίστεις δ' ἐνόρκους ἐφ' ἑκάστῳ πεποίηντο, ὡς οὔτε πρὸς χάριν, οὔτε πρὸς ἔχθραν τι ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐξ ὀρθῆς γνώμης τὰ συμφέροντα τῷ κοινῷ καὶ σκο-

ποῦσι καὶ πράττουσι. Καὶ τὸν δῆμον ἐπί τε νόμων εἰσφοραῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις συνήθροιζον, καὶ τῷ τῶν μειζόνων ἀρχῶν κόσμῳ, πλὴν ῥαβδούχων ἐχρῶντο. Τοιαύτη ἡ τῶν τιμητῶν ὑπῆρχεν ἀρχή. Τῶν μέντοι μὴ ἀπογραψαμένων τὰς οὐσίας ἐν ταῖς ἀπογραφαῖς καὶ ἑαυτούς, τὰς μὲν οὐσίας οἱ τιμηταί, αὐτοὺς δ' ἐκείνους οἱ ὕπατοι ἐπίπρασκον. Χρόνῳ μὲν οὖν τινι ταῦθ' οὕτως ἐπράχθη. Ὕστερον δὲ τὸν ἅπαξ τῇ βουλῇ καταλεχθέντα, διὰ βίου βουλεύειν ἔδοξε μηδ' ἀπαλείφεσθαι, εἰ μή τις ἀδικήσας καὶ κριθεὶς ἠτίμωτο, ἢ κακῶς ζῶν ἠλέγχθη. Τοὺς γὰρ τοιούτους ἐπήλειφον, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἑτέρους ἐνέγραφον. Τῶν δὲ προσκαίρως ἀρχόντων πρεσβεῖα μὲν ἐδέδοτο τοῖς δικτάτορσι, δευτερεῖα δέ γε τοῖς τιμηταῖς, ἡ δὲ τρίτη τάξις τοῖς ἱππάρχοις νενέμητο. Καὶ οὕτω ταῦτα ἐτέτακτο, κἂν ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἦσαν, κἂν ἀπηλλάγησαν. Εἰ γάρ τις ἐκ μείζονος ἀρχῆς εἰς ὑποδεεστέραν κατέστη, τὸ τῆς προτέρας ἀξίωμα εἶχεν ἀκέραιον. Εἷς δέ τις, ὃν πρίγκιπα μὲν τῆς γερουσίας ὠνόμαζον (λέγοιτο δ' ἂν καθ' Ἕλληνας πρόκριτος), συμπάντων προεῖχε τὸν χρόνον ὃν προεκρίνετο (οὐ γὰρ διὰ βίου τις εἰς τοῦτο προεχειρίζετο), καὶ προέφερε τῶν ἄλλων τῷ ἀξιώματι οὐ μὴν καὶ δυνάμει ἐχρῆτό τινι.

A lectus esset, per omnem ætatem in eo maneret: neque deleretur ex albo, nisi ob facinus ignominioso judicio condemnatus esset, aut improbæ vitæ convictus. Talibus enim in ordinem coactis, alios in eorum locum substituebant. In magistratibus temporum causa institutis, principem obtinebant locum dictatores, proximum censores, tertium magistri equitum: qui ordo, sive in magistratu essent, sive eo abiissent, observabatur. Quod si ad humilius munus descendissent, priorem dignitatem inviolatam obtinebant. Unus quidam princeps senatus per id tempus, dum is honos durabat (neque enim perpetuus erat) omnibus dignitate, non potentia præstabat.

Κ'. Χρόνον μὲν οὖν τινα εἰρήνην πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς περιοίκους ἦγαγον. Εἶτα λιμοῦ ἐπικρατήσαντος, ὥστε τινὰς καὶ εἰς τὸν ποταμὸν ἑαυτοὺς ἐμβαλεῖν, μὴ φέροντας τὸν λιμὸν ἐστασίασαν. Οἱ μὲν γὰρ τοὺς εὐπόρους ὡς περὶ τὸν σῖτον κακουργοῦντας ἐν αἰτίᾳ πεποίηντο, οἱ δὲ τοὺς πένητας ὡς τὴν γῆν μὴ βουλευομένους ἐργάζεσθαι. Ἰδὼν δὲ τοῦτο Σπούριος Μάλλιος, ἀνὴρ ἱππεὺς πλούσιος, τυραννίδι ἐπικεχείρηκε, καὶ σῖτον ἐκ τῆς περιχώρου πριάμενος, πολλοῖς μὲν ἐπευωνίζων, πολλοῖς δὲ καὶ προῖκα ἐδίδου, κἀκ τούτου συχνοὺς προσῳκειωσάμενος, ὅπλα τε ἐπορίσατο καὶ φρουρούς, καὶ ἐκράτησεν ἂν τῆς πόλεως, εἰ μὴ Μινούκιος Αὐγουρῖνος, ἀνὴρ εὐπατρίδης, ἐπὶ τῇ σιτοδοσίᾳ τεταγμένος, καὶ αἰτιώμενος ἐπὶ τῇ σιτεδείᾳ, εἰσήγγειλε τῇ βουλῇ τὸ πραττόμενον. Ἡ δὲ γερουσία, μαθοῦσα τὸ μήνυμα, δικτάτορα παραυτίκα ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀνεῖπε τὸν Κυΐντιον τὸν Λούκιον τὸν Κικινάτον, καὶ ταῦτα παρήλικα ὄντα (ὀγδοηκοντούτης γὰρ ἦν). Κἀκεῖ τὴν ἡμέραν πᾶσαν ἀνάλωσαν συγκαθήμενοι, ὥς τι δὴ βουλευόμενοι, ἵνα μὴ τὸ γεγονὸς ἐκφοιτήσῃ. Νυκτὸς δὲ ὁ δικτάτωρ τὸ Καπιτώλιον καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ἐπικαιρότατα διὰ τῶν ἱππέων προκαταλαβών, ἕωθεν ἐπὶ τὸν Μάλλιον ἔπεμψε Γάϊον Σερουΐλιον τὸν ἵππαρχον, ὡς δι' ἄλλο τι ἐκεῖνον μετακαλούμενος. Ὁ δὲ ὑποτοπήσαντός τι τοῦ Μαλλίου, καὶ διαμέλλοντος δείσας, μὴ ὑπὸ τοῦ πλήθους ἐξαρπασθῇ (ἤδη γὰρ συνέτρεχον) ἔκτεινε τὸν ἄνδρα, ἢ αὐτογνωμονήσας, ἢ τοῦτο κεκελευσμένος πρὸς τοῦ δικτάτορος. Θορυβηθέντος δ' ἐπὶ τούτῳ τοῦ πλήθους, ὁ Κυΐντιος δημηγορήσας, καὶ σῖτον σφίσι παρασχών, καὶ μή τινα ἕτερον ἢ κολάσας, ἢ ἐπαιτιασάμενος, τὸν θόρυβον ἔπαυσε. Πολέμων δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ἐκ διαφόρων ἐθνῶν ἐπενηνεγμένων, τοὺς μὲν ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἐνίκησαν, τοῖς δὲ Τυρσηνοῖς ἐπὶ μακρὸν ἐπολέμησαν. Ποστουμίου δὲ νενικηκότος τοὺς Αἰκουούς, καὶ μεγάλην πόλιν ἑλόντος αὐτῶν, ὅτι μήτ' ἐκείνην οἱ στρατιῶται εἰς προνομὴν ἐξεχωρήθησαν, μήτε τι τῆς λείας αἰτήσαντες ἔλαβον, τόν τε ταμίαν τὸν διατιθέμενον αὐτὴν περιστάντες ἐφόνευσαν, καὶ τὸν

B XX. Ad hunc modum pace ad tempus domi et foris constituta, tanta fames urbem oppressit, ut quidam inediam non ferentes, in flumen se præcipitarent. Unde orta seditione, pauperes divitibus annonæ suppressionem, divites pauperibus agriculturæ neglectum crimini dabant. Qua de causa Spurius Melius eques, homo dives, coemptum a finitimis frumentum, aliis minoris vendidit, aliis gratuito dedit. Eaque re multis sibi conciliatis, spe regni concepta, arma et satellites comparavit. Atque urbe potitus esset, nisi Minutius Augurinus, vir patricius, rei frumentariæ præfectus, cum ob annonæ penuriam accusaretur, rem ad senatum detulisset. Qui statim L. Quintium Cincinnatum dictatorem dixerunt virum exactæ ætatis, annum C agentem LXXX, atque in curia totum diem deliberantium specie consederunt, ne id decretum foras eliminaretur. Noctu dictator Capitolium et alia opportuna loca per equites occupat. Mane C. Servilium magistrum equitum ad Melium mittit, quasi per aliam causam accersendum. **351** At ille Melium aliquid suspicantem et tergiversantem, veritus ne concursu populi eriperetur, interficit, sive suopte consilio, sive dictatoris jussu. Ob quod factum tumultuante multitudine, Quintius concione habita, et frumento distributo, accusato multatoque nemine, motum eum sedavit. Deinde Romani bellis petiti a diversis gentibus, cæteras paucis diebus vicerunt, sed cum Tyrrhenis longo tempore D decertarunt. Milites, cum Posthumius victis Æquis magnam eorum urbem expugnatam, non diripiendam dedisset, neque ex manubiis quidquam concessisset, quæstorem primum, deinde ipsum etiam Posthumium, objurgantem, et cædis auctores ad supplicium postulantem, occiderunt: neque recens captum duntaxat, sed omnem publicum agrum sibi vindicarunt. Ac diuturna fuisset illa seditio, nisi belli ab Æquis redintegrati terrore quievissent. Cædium pœna in paucis consumpta, hostes vicerunt. Quamobrem potentes et manubias

inter eos distribuerunt : et pediti, deinde etiam equiti stipendia decreverunt. Nam ad id usque tempus sine mercede, ac suis impensis militarant ; ac tum demum stipendia merere cœperunt. Bello adversus Veientes orto, dum illi suo Marte pugnabant, a Romanis sæpe victi, et intra mœnia compulsi sunt. Sed sociorum viribus aucti, eruptione ex urbe facta, Romanos profligarunt. Interea lacus Albanus, tumulis undique septus, cum nullum haberet aquæ exitum, dum Veii obsidebantur, ita inundavit, ut aqua ultra montes evoluta, ad mare decurreret. Quo cum Romani divinitus portendi aliquid crederent, Delphicum oraculum consuluerunt. Erat et apud Veientes Tyrrhenus vates, qui cum Pythia consentiebat. Ambo enim urbem expugnatum iri affirmabant, si quæ exundasset aqua, in mare non decurreret, sed alibi consumeretur : et quædam sacra fieri jusserunt. Verum Apollo nec quibus diis, nec quo ritu immolandum esset, declaravit. Tyrrhenus autem cum ea scire videretur, celabat. Itaque Romani circa mœnia, ubi cum eo colloqui solebant, dispositi, simulata amicitia, cum aliis in rebus **352** cum bono animo esse jusserunt, tum impune in castra exire permiserunt : et comprehensum, omnia quæ facto essent opus, effari coegerunt, ex illius igitur præceptis rem divinam fecerunt : perfossoque tumulo, aquam redundantem occultis meatibus in campum emiserunt, in quo omnis consumpta est, nec in mare quidquam influxit.

Ποστούμιον ἐπιτιμῶντα αὐτοῖς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ζητοῦντα τοὺς αὐτόχειρας, προσαπέκτειναν, καὶ τὴν χώραν οὐ τὴν αἰχμάλωτον μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν προσένειμαν ἑαυτοῖς τὴν ἐν τῷ δημοσίῳ τότε τυγχάνουσαν. Κἂν ἐπὶ πλεῖστον ἡ στάσις διήρκεσεν, εἰ μὴ πόλεμος αὖθις Ῥωμαίοις παρὰ τῶν Αἰκουῶν ἐπενήνεκτο. Φοβηθέντες γὰρ διὰ τοῦτο ἡσύχασαν, καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν φόνων εἰς ὀλίγους ἐλθοῦσαν ὑπέμειναν, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐναντίους στρατεύσαντες, μάχῃ αὐτοὺς νενικήκασι. Διὸ τήν τε λείαν αὐτοῖς οἱ δυνατοὶ διέδοσαν, καὶ μισθὸν τοῖς πεζοῖς, εἶτα καὶ τοῖς ἱππεῦσιν ἐψηφίσαντο. Ἀμισθὶ γὰρ μέχρι τότε καὶ οἰκόσιτοι (2) ἐστρατεύοντο, τότε δὲ πρῶτον μισθοφορεῖν ἤρξαντο. Πολέμου δὲ αὐτοῖς πρὸς Οὐιέντας συστάντος, ἕως μὲν κατὰ σφᾶς ἐπολέμουν ἐκεῖνοι, πολλάκις αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκησαν, καὶ ἐς πολιορκίαν κατέστησαν. Προσγενομένων δὲ αὐτοῖς συμμάχων, ἐπεξῆλθον τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ ἐπεκράτησαν. Ἐν τούτοις δὲ καὶ πρὸς τῷ ὄρει τῷ Ἀλβανῷ οὖσα λίμνη ὑπὸ τῶν πέριξ αὐτῆς περικλειομένη λόφων, καὶ μὴ ἔχουσα ἐκροὴν, κατὰ τὸν τῆς πολιορκίας τῶν Οὐιέντων καιρὸν ἐς τοσοῦτον ἐπλημμύρησεν, ὡς ὑπερεκχεῖσθαι καὶ τῶν ὀρῶν, καὶ κατιέναι πρὸς θάλασσαν. Κρίναντες δ' οἱ Ῥωμαῖοι πάντως τι διὰ τούτου θεῖον σημαίνεσθαι, ἔπεμψαν εἰς Δελφοὺς περὶ τούτου χρησόμενοι. Ἦν δέ τις καὶ παρὰ τοῖς Οὐιένταις Τυρσηνὸς ἀνὴρ μαντικός. Ἐς ταυτὸν οὖν ἥ τε Πυθία καὶ ἡ ἐκείνου μαντεία συνέδραμον· καὶ ἄμφω γὰρ ἁλώσεσθαι τὴν πόλιν εἶπον, ὅταν τὸ ὕδωρ τὸ πλημμυρῆσαν μὴ ἐς θάλασσαν ἐμπέσῃ, ἀλλ' ἀναλωκείη ἑτέρωθι. Καί τινας ἱερουργίας διὰ τοῦτο γενέσθαι ἐκέλευσαν. Ἀλλ' ὁ μὲν Πύθιος οὔτε τίσι θεῶν, οὔθ' ὅπως αὐτὰς ποιήσουσι διεσάφησεν· ὁ δὲ Τυρσηνὸς ἐῴκει μὲν εἰδέναι, οὐδὲν δὲ ἐδήλου. Οἱ γοῦν περὶ τὸ τεῖχος, ὅθεν ἐκεῖνος ὡμίλει, τεταγμένοι Ῥωμαῖοι, φιλίαν πρὸς ἐκεῖνον ὑποκριθέντες, τά τε ἄλλα θαῤῥεῖν αὐτῷ ἐνεδίδουν, καὶ ἀδεῶς ἐπέτρεπον ἐκφοιτᾶν· καὶ οὕτω συλλαβόντες αὐτὸν, πάντα τὰ καθήκοντα ἠνάγκασαν ἐξειπεῖν, καὶ κατὰ τὴν ὑποθήκην ἐκείνου τάς τε θυσίας ἐποίησαν, καὶ τὸν λόφον διέτρησαν, καὶ τὸ πλεονάζον ὕδωρ εἰς τὸ πεδίον κρυπτῇ διώρυχι μετωχέτευσαν, ὥσθ' ἅπαν ἐν αὐτῷ ἀναλίσκεσθαι, καὶ μή τι καταῤῥέειν εἰς θάλασσαν.

XXI. Hoc peracto, M. Furius Camillus dictator creatus, cum impetu in mœnia facto nihil profecisset, a longiquo auspicatus, cuniculo in arcem acto, et militibus a Roma voluntariis auctus, urbem corona circumdedit : et civibus in mœnia dispersis, alii per cuniculum clam in urbem penetrarunt. Cum urbem captam diripi videret, illacrymasse, et cum suspirio dixisse fertur : *O dii, si quæ Romanis divina incumbit ultio, eorum contraria felicitati, precor ut in me illa desinat.* Tum vero prædæ decimam, invitis militibus, voto concepto Apollini dicavit. Præterea etiam craterem aureum, ex mulieribus ornamentis conflatum. Pro quo statim eis honos decretus est, ut curribus ad solemnia festa veherentur, ad quæ pedibus prius ire solitæ erant. Camillum autem indignatio atque invidia populi suscepit, tum ob decimam Apollini

ΚΑ'. Ἄρτι μὲν οὖν τοῦτο ἐγένετο, καὶ δικτάτωρ ᾑρέθη Μάρκος Φούριος Κάμιλλος, ὃς προσβαλὼν τῇ πόλει, ἐπεὶ οὐδὲν ἤνυεν, ὑπόγειον ὠρύξατο δίοδον πόῤῥωθεν ἀρξάμενος, ἐς τὴν ἀκρόπολιν φέρουσαν. Παρεσκευασμένου δὲ ἤδη τοῦ ὑπονόμου, ἐπεὶ πολλοὶ καὶ ἀπὸ τῆς Ῥώμης αὐτῷ προσεχώρησαν ἐθελονταὶ, παραλαβὼν κἀκείνους, προσέβαλε τῇ πόλει, καὶ πανταχόθεν τὸ τεῖχος ἐκύκλωσε. Τῶν δ' ἐντὸς περὶ πάντα τὸν περίβολον σκεδασθέντων, ἔλαθον ἕτεροι διὰ τῶν ὑπονόμων γεγονότες ἐντός. Ἁλούσης δὲ τῆς πόλεως, καὶ τῶν Ῥωμαίων διαρπαζόντων τὰ ἐν αὐτῇ, ὁρῶν ἀπὸ τῆς ἄκρας ὁ Κάμιλλος τὰ πραττόμενα, ἐστέναζε, καὶ ἐδάκρυσε. Καὶ, *Ὦ θεοί*, ἔφη, *εἴ τις Ῥωμαίοις ὀφείλεται νέμεσις*, τῆσδε τῆς *εὐπραγίας ἀντίστροφος, εὔχομαι ταύτην* (3) *εἰς ἑαυτὸν τελευτῆσαι*. Τὴν δὲ τῆς λείας δεκάτην ἐξελὼν, ἀκόντων τῶν στρατιωτῶν, ἀνέθετο τῷ Ἀπόλ-

Variæ lectiones et notæ.

(2) *Οἰκόσιτοι*. Suidas : Οἰκόσιτος, ὁ ἑαυτὸν τρέφων, μισθωτός.

(3) *Εὔχομαι ταύτην*. Hæc reposuimus ex duobus Reg. et Colbert., cum Wolf. edidisset, εὔχομαι ταύτην εὐχὴν τοῦτο πρὶν ποιησάμενος, ἀνέθετο δὲ καὶ κρατῆρα χρυσοῦν, etc.

λωνι, εὐχὴν τοῦτο πρὶν ποιησάμενος. Ἀνέθετο δὲ A καὶ κρατῆρα χρυσοῦν, ἐκ τοῦ τῶν γυναικῶν κόσμου πεποιημένον, ἀνθ' οὗ τιμὴ αὐταῖς παραχρῆμα ἐψήφιστο. Ἡ δὲ ἦν, τὸ ἐπ' ὀχημάτων αὐτὰς ἐς τὰς πανηγύρεις φοιτᾷν, αὐτοποδίᾳ βαδιζούσαις πρότερον ἐς αὐτάς. Τῷ δὲ Καμίλλῳ προσώχθισεν ὁ δῆμος, καὶ ἐνεμέσησε τὸ μὲν, ὅτι τὴν δεκάτην τῶν λαφύρων οὐκ ἐν τῷ διαρπάζεσθαι ταῦτα, ἀλλὰ καιροῦ παρελθόντος ἐξείλετο τῷ Θεῷ· τὸ δ' ὅτι τά τε ἄλλα σοβαρῶς ἐθριάμβευσε, καὶ πρῶτος Ῥωμαίων λευκῷ τεθρίππῳ τὰ ἐπινίκια ἔπεμψεν. Ἡ δὲ τῶν ἐπινικίων πομπὴ, ἣν καὶ θρίαμβον ἐκάλουν, τοιάδε τις ἐγίνετο. Ὅτε τι κατωρθώθη μέγα, καὶ ἐπινικίων ἐπάξιον, αὐτοκράτωρ αὐτίκα ὁ στρατηγὸς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὠνομάζετο, καὶ κλῶνας δάφνης περιέδει ταῖς ῥάβδοις, καὶ τοῖς δρομοκή- B ρυξι (4) τοῖς τὴν νίκην καταγγέλλουσι τῇ πόλει, κομίζειν ἐδίδου. Ἐλθὼν δὲ οἴκαδε τὴν γερουσίαν συνήθροιζε, καὶ ᾔτει ψηφίσασθαί οἱ τὰ ἐπινίκια. Καὶ εἰ ἔτυχε ψήφου παρά τε τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, ἐβεβαιοῦτο αὐτῷ καὶ ἡ ἐπωνυμία τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ εἰ μὲν ἐν τῇ ἀρχῇ ἦν ἔτι, ἐν ᾗ τυγχάνων ἐνίκησε, ταύτῃ καὶ πανηγυρίζων ἐκέχρητο. Εἰ δ' ὁ χρόνος παρεληλύθει τῆς ἀρχῆς, ἄλλο τι πρόσφορον αὐτῇ ἐλάμβανε ὄνομα. Ἰδιώτῃ γὰρ νικητήρια πέμψαι ἀπείρητο. Ἐνσκευασάμενος δὲ τῇ ἐπινικίῳ σκευῇ, καὶ περιβραχιόνια λαβὼν, στέφανόν τε δάφνης ἀναδησάμενος, καὶ κλάδον κρατῶν ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸν δῆμον συνεκάλει· καὶ ἐπαινέσας τοὺς συστρατευσαμένους αὐτῷ καὶ κοινῇ, C καὶ ἰδίᾳ τινὰς, ἐδωρεῖτο μὲν σφίσι χρήματα, ἐτίμα δὲ καὶ κόσμῳ, περιβραχιόνιά τέ τισι, καὶ δόρατα ἀσίδηρα παρεῖχε, καὶ στεφάνους τοῖς μὲν χρυσοῦς, τοῖς δὲ ἀργυροῦς ἐδίδου, τοὔνομά τε ἑκάστου καὶ τῆς ἀριστείας φέροντας, τὸ ἐκτύπωμα. Εἰ γὰρ τείχους τις πρῶτος ἐπέβη, καὶ τείχους ὁ στέφανος εἶδος ἐφέρετο· ἢ καὶ ἐξεπολιόρκησέ τι, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο εἰκόνιστο. Ἐναυκράτησέ τις, ναυσὶν ὁ στέφανος ἐκεκόσμητο. Ἱπποκράτησέ τις, ἱππικόν τι ἐξετετύπωτο. Ὁ δὲ πολίτην τινὰ ἐκ μάχης, ἢ ἑτέρου κινδύνου, ἢ ἐκ πολιορκίας σώσας, μέγιστόν τε εἶχε τὸν ἔπαινον, καὶ ἐλάμβανε στέφανον γινόμενον ἐκ δρυὸς, ὃς πολὺ πάντων καὶ τῶν ἀργυρῶν καὶ τῶν χρυσῶν ὡς ἐντιμότερος προτετίμητο. Καὶ οὐ κατ' ἄνδρα μόνον ἀριστεύσαντα ταῦτα ἐδίδοτο, ἀλλὰ καὶ D λόχοις, καὶ στρατοπέδοις ὅλοις παρείχετο. Καὶ τῶν λαφύρων πολλὰ μὲν τοῖς στρατευσαμένοις διανενέμητο. Ἤδη δέ τινες καὶ παντὶ τῷ δήμῳ διέδοσαν, καὶ ἐδαπάνων εἰς τὴν πανήγυριν, καὶ ἐδημοσίευον. Καὶ εἴ τι περιελέλειπτο, εἰς ναοὺς, εἰς στοὰς, ἢ καί τι ἕτερον δημόσιον ἔργον ἀνήλισκον. Ταῦθ' ὁ πομπεὺς ποιήσας, εἰς τὸ ἅρμα ἀνέβαινε. Τὸ δὲ δὴ ἅρμα οὔτ' ἀγωνιστηρίῳ, οὔτε πολεμιστηρίῳ ἦν ἐμφερὲς, ἀλλ' ἐς πύργου περιφεροῦς τρόπον ἐξείργαστο. Καὶ οὐ μόνος ἦν ἐν τῷ ἅρματι, ἀλλ' ἄν γε καὶ παῖδας ἢ

non in direptione urbis, sed tempore elapso exemplum: tum quod in triumpho, præter cætera insolentius acta, candidos equos currui junxisset. Fuit autem triumphi hujusmodi ratio. Re bene gesta, justaque parta victoria, dux statim a militibus imperator appellatus, fasces laureatos per cursores in urbem mittebat. Domum reversus, convocato senatu, decerni sibi triumphum petebat: ac suffragiis a senatu populoque impetratis, imperatoris cognomen tum ei confirmabatur. Quod si adhuc magistratum gerens aliquem, vicerat, eo etiam in celebritate utebatur. Sin tempus exierat, aliud nomen sibi accommodatum assumebat. Privato enim triumphare non licebat. Triumphali habitu ornatus, armillis sumptis, laurea redimitus, et ramum dextra tenens, populum convocabat. Et militibus publice, quibusdam etiam seorsim laudatis, pecuniam donabat, et ornamenta: **353** ut armillas, hastas sine ferro, et coronas aliis aureas, aliis argenteas, expresso in iis nomine et facinore viri. Nam qui murum primus conscenderat, aut castellum expugnarat, ei muralis et obsidionalis dabatur. Qui classe vicerat, ejus corona specie navium erat. Si equetri pugna vicerat, aliquid equestre effingebatur. Qui vero civem in prælio, obsidione, aliove periculo liberarat, cum summam laudem assequebatur, tum querman coronam accipiebat, cujus honos omnibus argenteis et aureis præferebatur. Hæc dona non viritim tantum, sed et cohortibus et exercitibus totis præbebantur. Spoliorum magna pars inter milites distribuebatur. Fuerunt etiam, qui toti sumptus ad specula publica largirentur. Quod supererat, in fana, in porticus, et alia publica opera conferebant. His triumphator peractis, currum conscendebat, neque bellicis, neque iis similem, quorum in ludis usus est, sed instar turris rotundæ confectum. Neque solus eo vehebatur. sed si liberos, aut cognatos aliquos habebat, vel suas vel illorum puellas et puellos in eo collocabat, grandiores equis jugalibus et anterioribus imponebat. Si plures erant, equis singularibus victorem comitabantur. Cæterorum civium equitabat nemo, sed laureati omnes sequebantur. Unus item publicus minister in ipso curru vehebatur, coronam auream gemmis interpolatam supra caput ejus tenens, et retro videre jubens: quo monebat, ut reliquæ vitæ cursum provideret, nec eo honore elatus superbiret. Appensa quoque erat currui nola et flagellum, quæ innuebant, eum in tantas calamitates posse incidere, ut aut flagris cæderetur, aut capitis damnaretur. Nam qui ob facinus extremo supplicio afficiebantur, nolas gestare solebant: ne quis inter eundum, contactu illorum piaculo se obstringeret. Sic autem exornati urbem ingrediebantur, spoliis et victoriæ insignibus antecedentibus, in quibus

Variæ lectiones et notæ.

(4) Δρομοκήρυξι. *Tabellariis*, qua voce rursum utitur infra, lib. IX, sect. 8. Vide Henric. Valesium ad Harpocration. p. 272.

expressa erant castella, urbes, montes, fluvii, paludes, maria, denique omnia quæ capta erant. Quod si pompa uno die peragi non poterat, secundus et tertius sumebatur. Iis rebus præmissis, triumphator in forum 354 Romanum delatus, aliquot captivis in carcerem duci occidique jussis, in Capitolium invehebatur: ibique aliquot cæremoniis peractis, et donariis dedicatis, cum in porticibus ibi cœnatus esset, vesperi tibiis et fistulis antecedentibus domum redibat. Ac triumphus olim hujusmodi fuit: sed seditiones et factiones plurima in eis innovarunt.

A συγγενεῖς (5) τινας εἶχε, κἀκείνων τὰς μὲν κόρας καὶ τὰ ἄῤῥενα τὰ νεογνὰ ἐν αὐτῷ ἀνεβίβαζε, τοὺς δὲ ἁδροτέρους ἐπὶ τοὺς ἵππους τούς τε ζυγίους καὶ τοὺς σειραφόρους ἀνετίθετο· εἰ δὲ πλείους ἦσαν, ἐπὶ κελήτων τῷ πομπεῖ παριππεύοντες συνεπόμπευον. Τῶν δ' ἄλλων οὐδεὶς ὠχεῖτο, ἀλλ' ἐστεμμένοι δάφνῃ πάντες ἐβάδιζον. Οἰκέτης μέντοι δημόσιος ἐπ' αὐτοῦ παρωχεῖτο τοῦ ἅρματος, τὸν στέφανον τῶν λίθων τῶν χρυσοδέτων ὑπερανέχων αὐτοῦ, καὶ ἔλεγε πρὸς αὐτὸν, Ὀπίσω βλέπε, τὸ κατόπιν δηλαδὴ καὶ τὰ ἐφεξῆς προσκόπει τοῦ βίου, μηδ' ὑπὸ τῶν παρόντων ἐπαρθῇς καὶ ὑπερφρονήσῃς. Καὶ κώδων (6) ἀπήρτητο, καὶ μάστιξ τοῦ ἅρματος, ἐνδεικτικὰ τοῦ καὶ ξυστυχῆσαι αὐτὸν δύνασθαι, ὥστε καὶ αἰκισθῆναι, ἢ καὶ δικαιωθῆναι θανεῖν. Τοὺς γὰρ ἐπί τινι ἀτοπήματι καταδικασθέντας θανεῖν, νενόμιστο κωδωνοφορεῖν, ἵνα μηδεὶς βαδίζουσιν αὐτοῖς ἐγχριμπτόμενος μιάσματος ἀναπίμπληται. Οὕτω δὲ σταλέντες εἰσῄεσαν εἰς τὴν πόλιν, ἔχοντες προπέμποντα σφῶν τὰ σκῦλα τε καὶ τὰ τρόπαια, καὶ ἐν εἰκόσι τά τε αἰχμάλωτα φρούρια ἠσκημένα, πόλεις τε καὶ ὄρη, καὶ ποταμοὺς, λίμνας, θαλάσσας, τά τε σύμπαντα ὅσα ἑαλώκεσαν. Καὶ εἰ μὲν μία ἡμέρα ἦν ἐξαρκοῦσα πρὸς τὴν τούτων πομπήν· εἰ δὲ μὴ καὶ ἐν δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ ἐπέμπετο. Προδιελθόντων δ' ἐκείνων, οὕτως ὁ πομπεὺς εἰς τὴν Ῥωμαίων κομισθεὶς ἀγορὰν, καὶ τῶν αἰχμαλώτων τινὰς εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπαχθῆναι καὶ θανατωθῆναι κελεύσας, ἀνήλαυνεν εἰς τὸ Καπιτώλιον, καί τινας ἐκεῖ τελετὰς πληρώσας, καὶ προσαγαγὼν ἀναθήματα, καὶ παρὰ ταῖς ἐκεῖ δειπνήσας στοαῖς, πρὸς ἑσπέραν οἴκαδε μετ' αὐλῶν καὶ συρίγγων ἀπήρχετο. Τοιαῦτα μὲν ἦσαν πάλαι τὰ νικητήρια· αἱ δὲ στάσεις αἵ τε δυναστεῖαι πλεῖστα ἐνεωτέρισαν ἐπ' αὐτοῖς.

XXII. Etsi autem plebs, ut jam dictum est, Camillum oderat, tamen ob bellum Faliscum necessario tribunum militum designant. Qui cum prælio vicisset, urbis validæ, cui Falerii nomen erat, obsidione nihil proficiebat. Quam cives ita contemnebant, ut eorum liberi cum præceptore juxta mœnia deambularent et exercitationes frequentarent. Itaque Romani re infecta discessuri erant, nisi casu retenti essent. Is enim præceptor, sive ex offensa aliqua, sive lucri spe civibus insidians, quotidie pueros prope mœnia prima perducebat, eosque peractis exercitationibus statim reducebat. Denique omnes in excubias Romanorum conjectos, ad Camillum duci jussit: eique dixit, per eos pueros se totam illi urbem tradere. Camillus id facinus detestatus, imperatori suapte virtute, non aliena improbitate freto, bella gerenda esse dixit. Ac magistrum nudatum, manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: virgis et flagellis datis, ut proditorem verberibus in urbem agerent. Proditione cognita, concursuque virorum et mulierum lamentantium in mœnia facto, pueri magistrum nudum adducunt. Quo spectaculo promoti Falisci, re cognita, ultro deditionem Camillo fecerunt, se illius tam justum imperium suæ libertati præponere professi. Qui cum accepta pecunia, dataque pace recessisset, milites direptione Faleriorum frustrati, populi odium ei objecerunt: ac magis aucta invidia, repetundarum accusatus est, ut qui Tyrrhenam prædam subripuisset, nec in ærarium inde quidquam intulisset. Unde tanta iracundia populi condemnatus est, ut privati luctus illius, mortuo altero filio,

B ΚΒ'. Εἰ δὲ καὶ, ὡς ἤδη ἱστόρηται, ὁ δῆμος ἐμίσει τὸν Κάμιλλον, ἀλλ' ὁ πρὸς Φαλίσκους πόλεμος ἠνάγκασε χιλίαρχον ψηφισθῆναι αὐτόν. Καὶ αὐτοὺς μὲν ἐνίκησαν μαχεσάμενοι. Πολιουρκοῦντες δὲ πόλιν αὐτῶν ἐρυμνὴν, Φαλερίους (6*) ὠνομασμένην, οὐδὲν ἤνυον. Οὕτω γὰρ τῆς πολιορκίας οἱ τῆς πόλεως κατεφρόνουν, ὡς καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν παρὰ τὰ τείχη περιπατήσοντας μετὰ τοῦ διδασκάλου, καὶ γυμνασομένους φοιτᾷν. Κἂν ἀπέστησαν τῆς πολιορκίας, εἰ μή τι συμβέβηκεν. Οὗτος γὰρ ὁ διδάσκαλος ἐπιβουλεύων τοῖς πολίταις, ἢ δι' ὀργήν τινα, ἢ κέρδους ἐλπίδι, ἡμέρας ἑκάστης ἐξῆγε τοὺς παῖδας ἐπὶ τὸ τεῖχος ἐγγὺς τὸ πρῶτον, καὶ εἰσῆγεν αὖθις αὐτοὺς γυμνασαμένους εὐθύς. Τέλος δ' εἰς τοὺς προφύλακας τῶν Ῥωμαίων ἐνέβαλεν ἅπαντας, καὶ ἄγειν C ἐκέλευσε πρὸς τὸν Κάμιλλον. Καὶ παραστὰς αὐτῷ, πᾶσαν εἶπε παραδιδόναι τὴν πόλιν διὰ τῶν παίδων. Ἐκεῖνος δὲ δεινὸν τὸ ἔργον ἡγησάμενος, καὶ ἀρετῇ φήσας ἰδίᾳ τὸν μέγαν στρατηγὸν, ἀλλ' οὐκ ἀλλοτρίᾳ κακίᾳ θαῤῥοῦντα χρῆναι στρατεύειν, προσέταξε γυμνωθῆναι μὲν τὸν διδάσκαλον, καὶ δεσμῆσαι τὰς χεῖρας ὄπισθεν, τοῖς δὲ παισὶ ῥάβδους δοῦναι, καὶ μάστιγας, ἵνα ταύταις τὸν προδότην δήσαντες καὶ τύπτοντες, εἰς τὴν πόλιν ἐλαύνωσι. Τῶν δὲ πολιτῶν ἄρτι γνόντων τὴν προδοσίαν, δρόμος ἦν ἐπὶ τὰ τείχη, καὶ θρῆνος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν. Οὕτω δὲ διακειμένων αὐτῶν, προσῆγον οἱ παῖδες γυμνὸν τὸν διδάσκαλον. Ὅπερ ἰδόντες οἱ Φαλίσκοι, καὶ μαθόντες ὅπως ἐγένετο, φέροντες ἑαυτοὺς ἐθελονταὶ τῷ Καμίλλῳ παρέδοσαν, τὴν ἧτταν D ἀγαπῆσαι πρὸ τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λέγοντες. Χρήματα οὖν λαβὼν, καὶ σπεισά-

Variæ lectiones et notæ.

(5) *Παῖδας ἢ συγγενεῖς*. Vide Henric. Valesium ad Nicolai Damasceni Excerpta, pag. 71.

(6) *Καὶ κώδων*. Vide Henricum Valesium ad Harpocrationem.

(6*) *Φαλερίους*. Dionis excerpta Valesiana, pag. 578.

μενος, ἀνεχώρησεν. Οἱ δὲ στρατιῶται διαρπάσειν προσδοκήσαντες τοὺς Φαλερίους, ὡς μισοδήμου κατηγόρουν αὐτοῦ. Φθονηθεὶς δ' ἐπὶ πλέον κατηγορήθη, ὡς μηδὲν τὸ δημόσιον ἐκ τῶν Τυῤῥηνικῶν ὠφελήσας χρημάτων, αὐτὸς δ' ἐκ τούτων σφετερισάμενος. Οὕτω δὲ ὠργίζοντο κατ' αὐτοῦ, ὡς μηδ' οἶκτον αὐτοῦ τινα λαβεῖν ἐπὶ τῇ συμβάσῃ αὐτῷ συμφορᾷ. Τέθνηκε γὰρ αὐτοῦ νοσήσας ὁ ἕτερος τῶν υἱῶν. Δεόμενος δὲ τῶν φίλων, μὴ περιδεῖν αὐτὸν ἀδίκως κατακρινόμενον, ἐπείπερ ἐκεῖνοι πρὸς μὲν τὴν ψῆφον αὐτῷ βοηθήσειν ἀπείπαντο, τὴν δὲ ζημίαν ὀφλοντι συνεκτίσειν ὑπέσχοντο, οὐκ ἀνασχόμενος ἔγνω φυγεῖν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐξιὼν ηὔξατο, εἰ μὴ δικαίως, ὕβρει δὲ δήμου ἐκπίπτει, καὶ φθόνῳ, ταχὺ τοὺς αὐτοὺς πολίτας αὐτοῦ δεηθῆναι, καὶ ζητῆσαι αὐτόν. Ἐκεῖνος μετὰ οὖν πρὸς Ῥουτούλους μετέστη, ἐρήμην δ' ἑάλω, καὶ ψῆφος ἠνέχθη κατ' αὐτοῦ τίμημα μυρίων καὶ πεντακισχιλίων ἀσσαρίων ἔχουσα, ὃ γίνεται πρὸς ἀργυρίου λόγον δραχμαὶ χίλιαι πεντακόσιαι.

A nulla ratio haberetur. Cumque amicos rogasset, ut sibi per injuriam damnato opem 355 ferrent, illi vero contra suffragia judicum, auxilia ei negarent, sed ad multam solvendam stipem promitterent: ea conditione repudiata, cum exsulatum abiret, precatur, si nulla sua culpa, sed injuria et invidia populi pelleretur, ut sui cives sua opera celeriter egerent, seque desiderarent, ad Rutulos se contulit: indictaque causa damnatus est XV millibus æris, quæ drachmas MD argenti valent.

ΚΓ'. Οἱ δ' Εὐρωπαῖοι Γαλάται, ὧν οἱ Ἀσιάται νομίζονται ἄποικοι, Κελτικὸν ὄντες γένος, λιπόντες τὴν ἑαυτῶν, ὡς οὐκ αὐτάρκη τρέφειν αὐτούς, οἱ μὲν ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Ῥιπαῖα ὡρμήκεσαν· οἱ δὲ τῶν Ἄλπεων ἱδρυθέντες ἐγγύς, χρόνον ἐκεῖ διήγαγον πλείονα. Τότε δὲ οἴνου κομισθέντος ἐξ Ἰταλίας, τούτου γευσάμενοι, καὶ ὑπερθαυμάσαντες, ἀράμενοι τὰ ὅπλα καὶ γενεὰς ἐπαγόμενοι τὴν γῆν ἐκείνην ἐζήτουν, ἣ τοιοῦτον καρπὸν ἀναδίδωσι. Καὶ πρὸς πόλιν Τυῤῥηνίδα, Κλούσιον καλουμένην, στρατεύσαντες, ἐπολιόρκουν αὐτήν. Οἱ δὲ Κλουσηνοὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους κατέφυγον, αἰτοῦντες βοήθειαν. Πρέσβεις δ' ἐκ Ῥώμης πρὸς ἐκείνους ἐπέμφθησαν, οὓς οἱ Γαλάται διὰ τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα ἐντίμως ἐδέξαντο, καὶ τοῦ τειχομαχεῖν παυσάμενοι, εἰς λόγους συνεληλύθασιν. Ἐν τούτοις δὲ λοχήσαντες οἱ Κλουσηνοὶ μετὰ τῶν ἐκ Ῥώμης πρέσβεων, ἐπέθεντο τοῖς Γαλάταις. Ὁ δὲ τῶν Γαλατῶν βασιλεὺς Βρέννος, ὀργισθεὶς ἐπὶ τούτῳ, τῶν Κλουσηνῶν ἀμελήσας, εὐθύς, ὡς εἶχε, τὸ στράτευμα κατὰ τῆς Ῥώμης ἐκίνησεν, ἐπεὶ μὴ ἐπὶ τιμωρίᾳ οἱ πρέσβεις αὐτῷ ἐξεδίδοντο· καὶ τοσούτῳ τάχει ἐχρήσατο, ὥστ' ἐπελθεῖν αὐτοὺς τῇ πόλει, μὴ προμαθόντων Ῥωμαίων τὴν ἔφοδον. Τὸ μέντοι δαιμόνιον προαγγεῖλαι αὐτοῖς τὴν ἔφοδον λέγεται. Μάρκος γὰρ Καίδικος νυκτὸς ποι βαδίζων, φωνῆς ἤκουσε λεγούσης, *Γαλάται ἔρχονται*. Εἰρηκότος δὲ τοῦτο Μάρκου τῷ δήμῳ καὶ τῇ βουλῇ, ἐν παιδιᾷ τὸν λόγον ἐποιοῦντο, καὶ γέλωτι, ἕως αὐτάγγελοι οἱ Γαλάται σφῶν πλησίον ἐγένοντο. Τότε δὲ σπουδῇ ἐξελθόντες, καὶ ἀτάκτως ἀγωνισάμενοι, αἴσχρότατα ἡττῶντο. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐν τῇ μάχῃ πεπτώκασι, πολλοὶ δὲ φεύγοντες ἔθνησκον καταλαμβανόμενοι, πλεῖστοι δὲ καὶ εἰς ποταμὸν τὸν Τίβεριν συνωθήθησαν καὶ ἐφθάρησαν. Οἱ δὲ λοιποὶ σκεδασθέντες, οἱ μὲν εἰς τὴν Ῥώμην ἐλθεῖν ἠδυνήθησαν, οἱ δὲ ἀλλαχοῦ. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ γνόντες τὸ γεγονός, ἐν ἀμηχανίᾳ ἐγένοντο. Καὶ ἀπογνόντες, οὔτε τῶν τειχῶν φυλακὴν ἔθεντο, οὔτε τῆς πόλεως τὰς πύλας ἔκλεισαν, ἀλλ' οἱ μὲν αὐτὴν ἐκλιμπάνοντες ἔφευγον, οἱ δὲ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἀνέδραμον εἰς τὸ Καπιτώλιον. Μόνοι δὲ ὀγδοήκοντα ἄνδρες, οὓς οἱ μὲν ἱερεῖς εἶναί φασιν, οἱ δὲ τοὺς πρώτους Ῥωμαίων καθ' ἡλικίαν καὶ πλοῦτον καὶ γένος, ἐνδύντες ἱερὰς ἢ πολυτελεστάτας στολὰς ἐν ἀγορᾷ ἐπὶ τῶν ἐλε-

B XXIII. Cæterum Europæi Galli, quorum coloni perhibentur Asiatici, terra sub agrorum penuriam relicta partim ad Riphæos montes sunt profecti, partim prope Alpes diu consederunt. Tum vero Italico vino gustato, admiratione tantæ suavitatis, sumptis armis, cum uxoribus et liberis, terram illam, quæ talem liquorem gigneret, quærentes, Clusium Tyrrheniæ oppidum obsederunt. Clusini cum a Romanis supplices auxilia peterent, Galli Romanos legatos ob nomen populi honorifice susceperunt: et oppugnatione omissa, ad colloquium venerunt. Interea Clusini cum Romanis legatis Gallos ex insidiis invaserunt. Quod Brennus Gallorum rex indigne ferens, Clusinis neglectis, evestigio Romam versus duxit exercitum, cum ei legati C ad supplicium non dederentur, tanta celeritate, ut Urbem invaderet, priusquam eorum accessum Romani cognovissent, quanquam divinitus prænuntiatum. Marcus enim Cædicus fertur, noctu iter faciens, vocem audivisse, quæ diceret: *Galli veniunt*. Quam cum senatui populoque narrasset, verba ejus cum ludibrio et risu excepta sunt, donec Galli ipsi in propinquo suum adventum nuntiarunt. Tunc festinanter egressi, temere commisso prælio, sunt turpissime superati, multi in pugna, multi in fuga comprehensi: plurimi in Tiberim flumen præcipitati perierunt. Reliqui dissipati, partim Romam pervenerunt, partim alio. Qui in Urbe erant, cladem eam Deplorantes, inopes consilii, D et desperabundi, nec mœnia custodiverunt, nec portas clauserunt: sed alii fugam ceperunt, alii cum uxoribus et liberis Capitolium occuparunt. Soli LXXX viri (quos alii sacerdotes fuisse memorant, alii Romanorum ætate opibus et genere 356 principes) sive pretiosissimis stolis induti, in sellis eburneis in foro cum majestate consederunt, imminentem fortunam exspectantes. Postridie Galli ad Romam venerunt: sed cum portas apertas, et mœnia præsidiis vacua viderent, restitere, nec ingressi sunt, subesse insidias suspicati. Tertio die, sumpta fiducia, impetu facto urbem ceperunt. Barbarorum rex Capitolium præsidio sepsit; forumque parambulans, senum illorum tranquillum et tacitum concessum est miratus. Gallos etiam stupor invasit, ob inusitatum

spectaculum ad eos accedere non ausos. Tandem quidam unum aggressus, promissam ejus barbam deorsum traxit, et senem, qui baculum ejus capiti illiserat, stricto ense occidit, eodemque modo reliqui a barbaris cæsi sunt, ædes direptæ et incensæ. Deinde Capitolio per multos dies frustra oppugnato, alii in præsidiis manserunt, alii ad commeatum petendum agros populati sunt, dispersi, ac nullo ordine, elati successibus, et præ ebrietate titubantes. Nam vini magna copia reperta, avide se ingurgitarant, ut qui prius similem potum non gustassent. Quos ubi Camillus sic affectos vidit (nam Ardeatem quoque agrum infestabant) cum Ardeatium justa multitudo esset, sed ob belli gerendi imperitiam non satis audaciæ haberet: apud juniores sermonen injecit, successus illos non fortitudini barbarorum, sed infelicitati Romanorum esse ascribendos. Quod si strenuam operam imperterriti navare vellent, citra periculum hostes superaturos affirmavit. Sic persuasis adolescentibus, mox etiam cæteris, ætate florentes armat: et profunda nocte barbaros aggressus, plerosque illic cecidit. Si qui vero in tenebris effugerunt, eos interdiu equites comprehensos occiderunt. Eam victoriam cum fama celeriter passim vulgasset, Romani qui ex prima pugna Gallica evaserant, sumptis armis ad Camillum se contulerunt, petentes, ut imperium in se exercere vellet. Id ille recusavit, priusquam ab iis qui in Capitolio incolumes essent, decerneretur. Cum nemo esset, qui id in Capitolium nuntiaret, quidam adolescens Pontius **357** Cominius, gloriæ cupiditate id discrimen adiit, perque medios hostes clam ad tumulum Capitolinum evasit: et cum ægre nunc pronus, nunc supinus arrepsisset ab excubitoribus ad magistratus est perductus: nuntiataque victoria, et militum voluntate exposita, eos hortatus, ut imperium Camillo confirmarent. Qui cum ab eis dictator dictus esset, Romanorum qui foris erant ad xx millia, et magnis sociorum auxiliis comparatis, ad pugnam se paravit. At barbari cum interdiu circumeuntes animadvertissent, ubi Pontius in Capitolium conscendisset (id vero ex abruptis petræ fragmentis, et herba, quæ multa in ea erat, partim evulsa, partim conculcata, conjectabant) illic et ipsi noctu ascendere statuerunt; et rem aggressi, ægre illi quidem, sed ascenderunt tamen. Ac propugnacula attigissent et vigiles oppressissent, nisi anseres, qui in æde Junonis alebantur, cum natura sensus excitatos habeant, et ad quemvis strepitum expavescant, celeriter Gallorum adventu animadverso, cum turbulento strepitu fugientes, vigiles cæterosque omnes excitassent. Sic Romani, iis qui ascenderant partim occisis, partim de petra dejectis, id periculum evitarunt. Ex eo Gallis imminuti sunt animi, cum oppugnationis ærumnas septem mensibus tolerassent. Itaque duce Barbarorum Brenno, et Romanorum tribuno Sulpitio, de pacificatione tractantibus, convenit, ut Romani Gallis mile pondo auri numerarent; Galli

A φαντίνων δίφρων ἐκάθηντο, τὴν ἐπιοῦσαν προσμένοντες τύχην. Οἱ δὲ Γαλάται τῇ ὑστεραίᾳ ἦλθον μὲν ἐπὶ τὴν Ῥώμην. Ἰδόντες δὲ τὰς πύλας ἠνεῳγμένας, καὶ τὸ τεῖχος ἀφύλακτον, ἐπέσχον, καὶ οὐκ εἰσῄεσαν, ἐνέδραν ὑποτοπήσαντες. Τῇ δὲ τρίτῃ θαρσήσαντες εἰσεπήδησαν, καὶ εἷλον τὴν πόλιν. Καὶ τῷ μὲν Καπιτωλίῳ φρουρὰν ὁ τῶν βαρβάρων ἐπέστησε βασιλεύς· αὐτὸς δὲ διιὼν τὴν ἀγορὰν, ἐθαύμαζε τοὺς προκαθημένους ἐκείνους ἄνδρας, ὁρῶν ἐν κόσμῳ αὐτοὺς ἀτρεμοῦντας, καὶ σιωπῇ. Τοὺς δὲ Γαλάτας εἶχεν ἔκπληξις πρὸς τὸ ἄτοπον, ὤκνουν δὲ αὐτοῖς προσελθεῖν. Ὀψὲ δὲ τολμήσας τις ἑνὶ παρέστη, καὶ τῆς ὑπήνης ἁψάμενος τοῦ ἀνδρὸς, κατῆγε ταύτην βαθεῖαν οὖσαν. Ὁ δὲ τῇ βακτηρίᾳ τὴν κεφαλὴν ἐκείνου ἐπάταξε, καὶ ὁ βάρβαρος σπασάμενος τὴν B μάχαιραν, τὸν ἄνδρα κατέκτεινεν. Οὕτω δὲ τοὺς λοιποὺς ἀνῄρουν οἱ βάρβαροι, προσπεσόντες αὐτοῖς, καὶ τὰς οἰκίας ἐπόρθουν καὶ κατεπίμπρασαν. Εἶτα καὶ τῷ Καπιτωλίῳ προσέβαλον. Ὡς δ' ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπιχειροῦντες οὐδὲν ἤνυον, οἱ μὲν ἐφρούρουν τὸ Καπιτώλιον, οἱ δὲ τὴν χώραν κατέτρεχον, τροφὰς ποριζόμενοι, σκιδνάμενοι καὶ σποράδην ἐπιόντες, ἀλλ' οὐχ ὁμοῦ, ἅτε μέγα φρονοῦντες τῷ εὐτυχήματι, καὶ ὑπὸ μέθης ἐσφάλλοντο. Οἴνῳ γὰρ ἐντυχόντες πολλῷ ἀκρατέστερον ἐχρῶντο αὐτῷ, μήπω πρότερον πόματος τοιούτου γευσάμενοι. Οὕτω δ' ἔχοντας ὁρῶν τοὺς Γαλάτας ὁ Κάμιλλος, ἐπεὶ καὶ τὴν τῶν Ἀρδεατῶν ἐληΐζοντο χώραν, αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἀρδεάτας πλήθει μὲν ἱκανοὺς ὄντας, τόλμης δὲ δεομένους δι' C ἀπειρίαν καὶ τὸ πρὸς μάχας ἀνάσκητον, λόγους πρὸς τοὺς νεωτέρους ἐνέβαλεν, ὡς οὐκ ἀνδρίᾳ τῶν βαρβάρων τὴν εὐπραγίαν αὐτῶν ἐπιγράφεσθαι δεῖ, ἀλλ' ἀτυχίᾳ Ῥωμαίων, καὶ εἰ προθυμοῖντο καὶ θαῤῥοῦσιν αὐτοὶ, ἀκινδύνως νικήσειν τοὺς πολεμίους διισχυρίζετο. Οὕτω πείσας τοὺς νέους, εἶτα καὶ τοὺς λοιποὺς, ὥπλισε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, καὶ νυκτὸς βαθείας μεθύουσιν αὐτὸς μετὰ τῶν Ἀρδεατῶν τοῖς βαρβάροις προσέμιξε, καὶ τοὺς πλείονας ἐκεῖ κατέκοψεν. Εἰ δέ τινες καὶ φυγεῖν ἠδυνήθησαν ἐν τῷ σκότει, μεθ' ἡμέραν διέφθειρον αὐτοὺς ἱππεῖς καταλαμβάνοντες. Τῆς δὲ φήμης ταχὺ κηρυξάσης ἁπανταχοῦ τὸ κατόρθωμα, ὅσοι τῶν Ῥωμαίων φυγόντες ἐκ τῆς πρώτης πρὸς τοὺς Γαλάτας μάχης ἐσώζοντο, τὰ ὅπλα λαβόντες, ἀπῄεσαν πρὸς τὸν Κάμιλλον, δέ- D χεσθαι δεόμενοι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Ὁ δ' οὐκ ἔφη πεισθήσεσθαι, μὴ πρότερον τῶν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ σωζομένων, ψηφισαμένων αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Ἦν δὲ ἀπορία τοῦ ταῦτα διαγγελοῦντος τοῖς εἰς τὸ Καπιτώλιον. Εἷς δέ τις τῶν νέων Κομήνιος Πόντιος, δόξης ἐρῶν, ὑπέστη τὸν ἆθλον, καὶ λαθὼν διὰ μέσων διέβη τῶν πολεμίων, καὶ τῷ λόφῳ τοῦ Καπιτωλίου προσπελάσας, καὶ χαλεπῶς ἀνερπύσας, μόλις τε ἀναῤῥιχησάμενος, πρὸς τοὺς ἐν τέλει τῶν Ῥωμαίων παρὰ τῶν φυλαττόντων εἰσήχθη, καὶ τήν τε νίκην τοῦ Καμίλλου κατήγγειλε, καὶ τὰ δόξαντα τοῖς στρατιώταις εἰπὼν, βεβαιῶσαι τῷ Καμίλλῳ τὴν ἀρχὴν παρεκάλει. Οἱ δὲ Δικτάτορα τὸν Κάμιλλον ἐψηφίσαντο. Καὶ ὃς, τοὺς ἔξω ὄντας Ῥωμαίους περὶ δισμυρίους συναγαγὼν, καὶ ἀπὸ τῶν

συμμάχων πολλοὺς, παρεσκευάζετο πρὸς ἐπίθεσιν. Οἱ δὲ Βάρβαροι μεθ' ἡμέραν διιόντες, καὶ καταμαθόντες ὅθεν ὁ Πόντιος προσέβη τῷ Καπιτωλίῳ (τοῦτο δ' ὑπετόπασαν ἔκ τε τῶν ἀποῤῥωγότων τῆς πέτρας θρυσμάτων, καὶ τῆς πόας, ἣ πολλὴ ἐπ' αὐτῆς ἦν, τῆς μὲν ἀνεσπασμένης, τῆς δὲ συμπεπιλημένης), ἐκεῖθεν ἀναβῆναι νυκτὸς καὶ αὐτοὶ ἐβουλεύσαντο· καὶ ἐπεχείρησαν τῷ ἔργῳ, καὶ δυσχερῶς μὲν ἀνῄεσαν δ' ὅμως, καὶ ἔλαθον ἂν ἡμμένοι τοῦ προτειχίσματος, καὶ τοῖς φύλαξιν ἐπιθέμενοι, εἰ μὴ χῆνες ἦσαν περὶ τὸν νεὼν τῆς Ἥρας τρεφόμενοι, οἳ φύσει ὄντες εὐαίσθητοι καὶ ψοφοδεεῖς, ταχὺ τῶν Γαλατῶν τὴν ἔφοδον ᾔσθοντο, καὶ ταραχώδει κλαγγῇ φερόμενοι πρὸς τοὺς φύλακας, ἐπήγειραν ἅπαντας. Οὕτω δὲ τοῖς ἀνιοῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι προσμίξαντες, τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατὰ τῆς πέτρας ἀπώσαντο, καὶ τὸν κίνδυνον ἐκπεφεύγασιν. Ἐντεῦθεν ἦσαν οἱ Κελτοὶ ἀθυμότεροι, ἐφ' ἑπτὰ μησὶ τῇ πολιορκίᾳ ταλαιπωρούμενοι. Διὸ καὶ περὶ συμβάσεων ὅ τε τῶν Βαρβάρων βασιλεὺς Βρέννος, καὶ ὁ τῶν Ῥωμαίων χιλίαρχος ὁ Σουλπίκιος διελέχθησαν· καὶ συνέδοξε χιλίας λίτρας χρυσίου τοῖς Γαλάταις τοὺς Ῥωμαίους καταβαλεῖν, τοὺς δὲ τὸ χρυσίον λαβόντας αὐτίκα τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας ἀπαναστῆναι. Κομισθέντος δὲ τοῦ χρυσίου, καὶ τῶν Βαρβάρων περὶ τὸν σταθμὸν κακουργούντων λάθρα, ὁ Βρέννος, τὸ ξίφος ἅμα καὶ τὸν ζωστῆρα λύσας, ἐπέθηκε τοῖς σταθμοῖς. Πυθομένου δὲ τοῦ χιλιάρχου, τί τὸ γινόμενον; *Τί ἄλλο*, εἶπεν, *ἢ τοῖς νενικημένοις ὀδύνη*; Ἐν τούτοις ὁ Κάμιλλος ἄγων τὸν στρατὸν, ταῖς πύλαις ἐπέστησε τῆς πόλεως· καὶ μαθὼν τὰ γινόμενα, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐπειγόμενος ἐπορεύετο. Καὶ ἐλθὼν, τὸ μὲν χρυσίον ἄρας ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ, τοῖς ὑπηρέταις ἔδωκε, τὸν ζυγὸν καὶ τὰ σταθμὰ τοὺς Κελτοὺς λαβόντας ἀποχωρεῖν ἐκέλευσεν, εἰπὼν ὡς *Σιδήρῳ πάτριόν ἐστι Ῥωμαίοις, καὶ οὐ χρυσῷ, τὴν πατρίδα σώζειν*. Τοῦ δὲ Βρέννου ἀδικεῖσθαι φάσκοντος, λυομένης τῆς ὁμολογίας, ἀντεῖπεν ὁ Κάμιλλος, μὴ κυρίας εἶναι τὰς συνθήκας αὐτοῦ μὴ συμπράξαντος, ἤδη δικτάτορος ᾑρημένου. Ταραχθεὶς οὖν ὁ Βρέννος μέχρι ξιφουλκίας προῆλθεν, ὅμως δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον προήγαγε τοὺς Κελτούς· εἶτ' ἐκλιπὼν τὴν πόλιν, καὶ σταδίους ἑξήκοντα προελθὼν, ἐστρατοπέδευσεν· Ἅμα δ' ἡμέρᾳ παρῆν ὁ Κάμιλλος ἐπ' αὐτὸν, τεθαῤῥηκότας ἤδη ἐπαγόμενος τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τρέπεται τοὺς Βαρβάρους φόνῳ πολλῷ, καὶ λαμβάνει σφῶν τὸ στρατόπεδον. Οὕτως ἡ Ῥώμη παραλόγως ἥλω, καὶ ἐσώθη παραλογώτερον· ὁ δὲ Κάμιλλος ἐθριάμβευσε. Τῆς οὖν πόλεως διεφθαρμένης παντάπασι, τὸ πλῆθος ἀνοικοδομεῖν αὐτὴν οὐκ ἠβούλετο, οὔτε χρήμασιν οὔτε σώμασιν ἐῤῥωμένοι, καὶ μικροῦ ἐξέλιπον ἂν αὐτήν. Οὐδὲ γὰρ ἐπείθοντο οὔτε τοῖς ἐν τέλει, οὔτε τῇ γερουσίᾳ, παρακαλοῦσι καὶ συμβουλεύουσι μὴ ἐκλιπεῖν τὸ ἄστυ, ὃ ἐκ τῶν πολεμίων ἤδη ἐσέσωστο, εἰ μὴ ἐν τῇ ἀγορᾷ πάντων περὶ τούτου βουλευομένων, ἑκατόνταρχος φρουρὰν ἄγων τινὰ, καὶ παρ' αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν διιὼν τυχαίως, *Ἐνταῦθα στῆτε*, πρὸς τοὺς αὐτῷ ἑπομένους ἐβόησεν· *ἐνταῦθα γὰρ δεῖ ὑμᾶς μεῖναι*. Θείᾳ γὰρ προνοίᾳ ἐνόμισαν ταῦτ' εἰρῆσθαι, καὶ τοῦ μεταναστεῦσαι ἀπέσχοντο. Πρὸς δὲ τὸν ἀνακαινισμὸν τῆς Ῥώμης σὺν προθυμίᾳ ἐτράποντο, καὶ τά τε τείχη καὶ τὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ἀνεκαίνισαν.

A vero, auro accepto, statim urbe agroque Romano excederent. Auro allato, Barbaris in pensando clam fraudem struentibus, Brennus ensem et balteum lateri demptum ponderibus imposuit. Rogante tribuno, quid id esset? *Quid aliud*, inquit, *nisi victis dolor?* Interea Camillus cum exercitu ad portas urbis accessit: et statu rerum cognito, propere ad Romanos abit, aurum de lancibus sublatum ministris dat auferendum, Gallos cum lancibus et ponderibus abire jussit: *Romani enim moris esse ferro, non auro patriam tueri*. Brenno conquerente, injuriam sibi fieri, si pacta rumperentur, Camillus respondit, pacta irrita esse, ut quæ facta fuissent absque **358** suo assensu, qui jam dictator creatus esset. Quo sermone turbatus Brennus, parum B abfuit quin ensem stringeret. Sed tamen Gallos in castra duxit: eaque deinde, relicta urbe, ad stadia LX promovit. Cum primum diluxisset, adest Camillus, Romanos jam fidentes adducit: et Barbaris cum multa cæde profligatis, castra occupat. Sic Roma capta mirabiliter, et majore miraculo liberata, Camillus triumphavit. Sed multitudo urbem penitus eversam instaurare noluit, ob inopiam pecuniæ, et corporum imbecillitatem. Ac parum abfuit quin ea desereretur: ac neque senatui, neque aliis magistratibus, ab deserendæ urbis consilio, profligato hoste, revocantibus paruisset plebs, nisi cum in foro ea de re omnes deliberarent, centurio quidam ex præsidio revertens, dum forte agmine forum transiret, in comitio exclamasset: C *Hic state, hic vobis manendum est*. Ea enim verba divinitus prolata arbitrati, migrationis consilium abjecerunt: et ad Romæ instaurationem alacriter conversi, tum mœnia, tum privatas ædes annuo spatio refecerunt.

ΚΔ'. Οὔπω δὲ τῆς περὶ ταῦτα παυθεῖσιν ἀσχολίας, πόλεμοι προσέπεσον διαφόρων ἐθνῶν, Αἰκουῶν τε, καὶ Οὐολούσκων, καὶ Λατίνων. Τυῤῥηνοὶ δὲ Σούτριον ἐπολιόρκουν, συμμαχίδα Ῥωμαίων πόλιν. Ἀποδείκνυται οὖν τὸ τρίτον δικτάτωρ ὁ Κάμιλλος, καὶ στρατεύσας ἐπ' αὐτοὺς, κατετροπώσατο τοὺς λοιποὺς, ἐπὶ δὲ τὸ Σούτριον ἦγε τὴν στρατείαν. Οἱ δὲ Σουτρινοὶ (ἔτυχον γὰρ τὴν πόλιν τοῖς πολεμίοις ἐκ-

D XXIV. Verum ea occupatione nondum defunctos, bella variarum gentium infestarunt, Æquorum, Volscorum et Latinorum. Tyrrheni Sutrium, sociam populi Romani urbem, obsederunt. Igitur Camillus tertium dictator dictus, cæteris profligatis, exercitum contra Sutrium duxit. Enimvero Sutriani, dedita hostibus urbe, cum uxoribus et liberis Camillo in itinere obviam facti sunt. Qui-

bus visis, Camillus, eorumque casibus cognitis, statim, ut erat, Sutrium properat: ac subito aggressus, urbem nulla munitam custodia, civibus incolumem eodem die restituit. His rebus gestis triumphavit, magnam gloriam adeptus. Marcus vero Manlius, qui primus Gallos Capitolio depulit, unde Capitolini nomen est adeptus, præ cæteris Camillo invidens, regnum affectavit: eaque de causa plebe sibi obsequiis devincta, in cujus gratiam nihil non faciebat, a factione sua ad Capitolium occupandum dictus est. Quare Camillus quartum dictator est dictus. Senatu autem et magistratibus cæteris admodum consternatis, et quid agendum **359** esset dubitantibus, servus quidam promisit, se Capitolinum eis viventem traditurum. Acceptisque armatis, et clam per insidias sub Capitolio collocatis, transfugæ specie se ad illum confert: ejusque facto collaudato, a conservis suis auxilia pollicetur. Quæ cum diceret, virum paulo longius a circumstantibus, ut arcani aliquid dicturus, in eum Capitolii locum, quo insidiæ collocatæ erant, perductum, præcipitat. Ita captus in prætorium abducitur: ubi cum res suas gestas commemoraret, et Capitolio judicibus ac circumstanti coronæ (ex eo enim loco videri poterat) ostenso, ut et arcem, et eos qui illuc confugerant, conservasset, in memoriam revocaret: judices, miseratione adducti, eum neque absolutum, neque damnatum ampliarunt. Eo Camillus cognito, judices in alium locum traduxit, unde Capitolium conspici non poterat. Ubi condemnatus, et in Capitolium perductus, de rupe Tarpeia præcipitatur, unde Gallos ipse profligarat. Deinde multa bella partim ipsi urbi, partim subjectis civitatibus illata, Romani et per Camillum, et eo jam senio effœto, per alios omnia propulsarunt: et summo otio ab exteris hostibus potiti, inter sese certarunt. Nam cum M. Fabius patricius, duarum filiarum pater, natu majorem Licinio Stoloni, homini longe inferioris conditionis, juniorem Sulpitio Rufo, sui loci viro, despondisset: interim dum Rufus tum tribunus in foro versatur, soror uxorem ejus invisit. Illo revertente, cum lictor veteri quadam consuetudine fores pulsaret, ad eum strepitum mulier, illius rei insolens, expavescit: eaque de causa risu et a sorore et a cæteris orto, ut plebeia muliercula, deridetur. Quam illa rem iniquo animo ferens, maritum ad petendos honores incitat: cujus impulsu Stolon, re cum L. Sextio sui ordinis homine communicata, per vim tribunatum uterque expetiverunt, confuso reipublicæ ordine, ut per annos quatuor nulla esset populi obedientia, patriciorum comitiis interruptis. Auctaque turba illa esset, nisi nuntiatum fuisset, Gallos denuo Romam invasuros. Omissa igitur omni inter se contentione, Camilloque **360** quintum dictatore dicto, contra hostes sunt profecti. Sed antequam prælium committeretur, singulare certamen est initum. Titus enim Manlius, vir pa-

A δεδωκότες, καὶ ταύτης ἀποχωρήσαντες) καθ' ὁδὸν ἔτι ὄντι τῷ Καμίλλῳ μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων ὑπήντων. Οὓς ἰδὼν ὁ Κάμιλλος, καὶ τὰ συμβεβηκότα πυθόμενος, αὐτίκα πρὸς τὸ Σούτριον, ὡς εἶχεν, ἠπείγετο, καὶ ἀπροσδοκήτως αὐτῷ προσβαλὼν, ἀφύλακτόν τε εὑρὼν, ἀπαθὲς κακῶν αὐθημερὸν τοῖς πολίταις αὐτὸ ἀνεσώσατο. Ἐθριάμβευσεν οὖν ἐπὶ τούτοις, ἄγων τὰ ἐπινίκια, καὶ ἐπὶ μέγα δόξης ἤρετο. Μάρκος δὲ ὁ Μάλλιος πρῶτος τοὺς Κελτοὺς τῷ Καπιτωλίῳ προσβαλόντας ἐκ τῆς ἄκρας ὠσάμενος, ὅθεν καὶ Καπιτωλῖνος προσωνομάσθη, φθονῶν τῷ Καμίλλῳ μᾶλλον τῶν ἄλλων, τυραννίδι ἐπέθετο. Καὶ διὰ τοῦτο ᾠκειοῦτο τὸν ὅμιλον δημαγωγῶν, καὶ πάντα πράττων εἰς θεραπείαν αὐτοῦ. Παραλαβὸν οὖν αὐτὸν τὸ πλῆθος ἀνήγαγεν εἰς τὸ Καπιτώλιον, **B** καὶ κατέσχον αὐτό. Διὸ καὶ δικτάτωρ τὸ τέταρτον ᾑρέθη ὁ Κάμιλλος. Τῶν δὲ τῆς γερουσίας καὶ τῶν ἐν τέλει ἐς μέγα δέος ἐμπεπτωκότων, καὶ ἀπορούντων τί ἂν πράξειεν, δοῦλός τις αὐτοῖς προσελθὼν, ζῶντα τὸν Καπιτωλῖνον σφίσι παραδώσειν ὑπέσχετο. Λαβὼν οὖν ὁπλίτας, καὶ τάξας αὐτοὺς ἀφανῶς ἐνεδρεύειν ὑπὸ τὸ Καπιτώλιον, ὡς αὐτόμολος τῷ Καπιτωλίνῳ προσκεχωρήκει, ἐπῄνει τε αὐτὸν τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ βοήθειαν παρὰ τῶν ὁμοδούλων αὐτῷ ἐπηγγέλλετο. Καὶ ταῦτά οἱ διαλεγόμενος, ἀπήγαγε τὸν ἄνδρα πόῤῥω τῶν περιεστηκότων, ὡς δή τι κοινολογούμενος αὐτῷ ἰδιαίτατα, καὶ ἠρέμα κατ' ἐκεῖνο τοῦ Καπιτωλίου προσῄει, καθ' ὃ ἡ ἐνέδρα ἐλελόχιστο, κἀκεῖθεν αὐτὸν κάτω ἀπώσατο, ὃς καὶ ληφθεὶς ἀποκεκόμιστο πρὸς τὸ δικαστήριον. Ὁ δὲ τάς τε **C** ἀριστείας κατέλεγε, καὶ τὸ Καπιτώλιον τοῖς τε δικάζουσι καὶ τοῖς περιεστῶσιν ἐδείκνυ, ἄποπτον ὂν ἐκεῖθεν, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἐν αὐτῷ προσπεφευγότων πολιτῶν. ἀνεμίμνησκεν, ὡς ἐντεῦθεν κατακλᾶσθαι τοὺς δικαστὰς, καὶ ὑπερτίθεσθαι τὴν ψῆφον, μήτ' ἀφιέντας, μήτε καταδικάζοντας. Τοῦτο δὴ νοήσας ὁ Κάμιλλος, εἰς ἄλλον τόπον τὸ δικαστήριον συνεστήσατο, ὅθεν οὐκ ἦν τὸ Καπιτώλιον ἄποπτον· καὶ καταψηφισθεὶς ὁ Καπιτωλῖνος ἐκεῖ, ἀπήχθη τε εἰς τὸ Καπιτώλιον, καὶ κατὰ τῆς πέτρας ὠσθεὶς ἀπώλετο, καθ' ἧς ἐκεῖνος τῶν Κελτῶν κατεκρήμνισεν. Εἶτα πολλῶν πολέμων κατά τε τῆς Ῥώμης αὐτῆς, καὶ τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ πόλεων κινηθέντων ἐπεξελθόντες τοῖς ἐναντίοις οἱ Ῥωμαῖοι, διά τε τοῦ Καμίλλου καὶ δι' ἑτέρων ἤδη **D** ἐκείνου ὑπεργηράσαντος, τούς τε πολέμους κατέπαυσαν, καὶ εἰρήνην βαθεῖαν ἔσχον πρὸς τοὺς ἐκτὸς, πρὸς ἀλλήλους δὲ ἐστασίαζον. Μάρκος γάρ τις Φάβιος εὐπατρίδης, θυγατέρων δύο τυγχάνων πατὴρ, τὴν μὲν πρεσβυτέραν Λικιννίῳ τινὶ Στόλωνι κατηγγύησε, πολὺ αὐτοῦ καταδεεστέρῳ· τὴν δὲ νεωτέραν Σουλπικίῳ Ῥούφῳ ἀνδρὶ ὁμοτίμῳ συνῴκισε. Χιλιαρχοῦντος οὖν τοῦ Ῥούφου, καὶ ὄντος ἐν ἀγορᾷ, πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς παραγέγονεν. Ἀφικομένου δ' ἐκείνου, τὴν θύραν ὁ ῥαβδοῦχος κατὰ τὸ ἔθος ἀρχαῖον ἔκρουσε. Διεπτοήθη δὲ πρὸς τὸν πάταγον ἡ γυνὴ οὔπω τούτου πεπειραμένη. Καὶ γέλως ἐπὶ τούτῳ καὶ παρὰ τῆς ἀδελφῆς καὶ τῶν παρόντων ἐγένετο, καὶ ὡς ἰδιῶτις ἐσκώφθη. Τῇ δὲ

ἐν δεινῷ τὸ πρᾶγμα πεποίητο, καὶ τὸν ἄνδρα ἐς ἀρχὴν παραγγεῖλαι ἠρέθιζεν. Ὁ γοῦν Στόλων, ὑπὸ τῆς γυναικὸς παρακινηθεὶς, Λουκίῳ τινὶ Σεξτίῳ ἀνδρὶ τῶν ὁμοίων τὰ τοῦ πράγματος κοινωσάμενος, ἄμφω δημαρχῆσαι κατεβιάσαντο, καὶ τὸν κόσμον τῆς πολιτείας συνέχεον, ὡς καὶ ἐπὶ τέσσαρσιν ἔτεσιν ἀναρχίαν γενέσθαι τῷ δήμῳ. Τὰς γὰρ τῶν εὐπατριδῶν ἀρχαιρεσίας ἐνεπόδιζον, καὶ ἐπὶ πλέον ἂν ἔτι τοῦτο ἐγένετο, εἰ μή τις ἀγγελία κεκόμιστο, ἐπὶ τὴν Ῥώμην αὖθις ἐλαύνειν τοὺς Κελτούς. Ἅπαν οὖν πρὸς ἀλλήλους ἀφέντες διάφορον, δικτάτορα τὸ πέμπτον τὸν Κάμιλλον εἵλοντο, καὶ πρὸς τοὺς Βαρβάρους ἐστράτευσαν· οὐ μάχη μέντοι κοινὴ, μονομαχία δὲ γέγονε πρότερον. Τίτος γάρ τις Μάλλιος ἀνὴρ εὐπατρίδης, προσκεκρουκὼς τῷ πατρὶ παρημελεῖτο καὶ διέτριβεν ἐν ἀγρῷ. Εἶτα τῷ πατρὶ διηλλάγη, καὶ χιλίαρχος στρατοπέδου γενόμενος, τῷ τε προκαλουμένῳ Κελτῷ πρὸς μονομαχίαν ἀντέστη, καὶ νικήσας αὐτὸν, τὸν στρεπτὸν αὐτοῦ χρυσοῦν ὄντα ἐσκύλευσε, καὶ Τουρκουάτος φορῶν αὐτὸν ἐπεκέκλητο. Συμμιξάντων δὲ καὶ τῶν στρατευμάτων, ἥττηντο οἱ Κελτοὶ, καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὁρμῆς ἀπέσχοντο, τὴν δ' Ἀλβανίδα ἐληλάτουν. Ἐάσαντες οὖν αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι διαρπάσαι τὴν χώραν, ὡς κατακορεῖς γενόμενοι βρωμάτων καὶ μέθης εὐεπιχειρητότεροι εἶεν, ἐπέθεντο σφίσι, καὶ αὐτῶν τε πολλοὺς διέφθειραν, καὶ τὸ αὐτῶν εἷλον στρατόπεδον. Ὁ δὲ Κάμιλλος εἰς τὴν Ῥώμην ἐπανελθὼν, ἀπέθετο τὴν ἀρχήν. Ἔκτοτε οὖν οἱ μὲν χιλίαρχοι οἱ ἀντὶ τῶν ὑπάτων ἐγίνοντο, ἐσχολάκασιν, ὕπατοι δὲ ἀπεδείκνυντο, ἐνίοτε μὲν εὐπατρίδαι, ἐκ δὲ τοῦ πλήθους ἐνίοτε, ποτὲ δὲ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων ὁμοῦ. Νόσου δ' ἐνσκηψάσης τῇ Ῥώμῃ, καὶ ὁ Κάμιλλος τέθνηκε, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πλεῖστα θανόντος τοῦ ἀνδρὸς ἠνιάθησαν.

A tricius, offenso patre, neglectus in agro versabatur. Cui deinde reconciliatus, factusque tribunus militum, Gallum a quo provocatus fu.rat, vicit ; et aureum torquem illi detractum gestare solitus, Torquati cognomentum invenit. Exercitibus quoque congressis Galli superati, Romano itinere omisso, Albanum agrum populabantur. Id Romani prohibere noluerunt, donec mero et crapula distentos minore periculo aggressi, multos occiderunt, eosque castris exuerunt. Camillus Romam reversus, magistratum deposuit. Ab eo tempore tribunis militum, qui in consulum successerant locum abrogatis, consules designari cœperunt, alias patricii, alias plebeii, nonnunquam utriusque ordinis simul. Lue Romæ grassante, Camillus etiam est mortuus, B cujus obitus plurimum tristitiæ Romanis attulit.

ΚΕ'. Μετὰ δὲ ταῦτα, καί τι συμβῆναι πάθος περὶ τὴν Ῥώμην ἱστόρηται. Διαστῆναι γὰρ τὸ πεδίον λέγεται τὸ μεταξὺ τοῦ Παλατίου, καὶ τοῦ Καπιτωλίου ἐξάπινα, μήτε σεισμοῦ προηγησαμένου, μήτ' ἄλλου τινὸς οἷα συμβαίνειν εἴωθε φυσικῶς ἐπὶ τοιούτοις παθήμασι. Καὶ ἦν τὸ χάσμα διαμένον ἐπὶ μακρὸν, οὔτε συνερχόμενον οἵως δήποτε, οὔτε μέντοι πληρούμενον, καὶ ταῦτα χοῦν τε Ῥωμαίων ἐς αὐτὸ συμφορούντων πολὺν, καὶ λίθους, καὶ ἄλλην ὕλην παντοδαπήν. Ἀποροῦσιν οὖν τοῖς Ῥωμαίοις χρησμὸς ἐδόθη, μὴ ἄλλως τὸ διεστὼς συνελθεῖν, εἰ μὴ τὸ κρεῖττον αὐτῶν, καὶ δι' οὗ μάλιστα πλεῖστον ἰσχύουσιν, εἰς τὸ χάσμα ἐμβάλλουσιν· οὕτω γὰρ ἐκεῖνό τε παύσεται, καὶ τῇ πόλει ἔσεται δύναμις ἀκατάλυτος. Ἔμενεν οὖν καὶ πάλιν τὸ ἄπορον ἀπορούμενον, ἀσαφοῦς τυγχάνοντος τοῦ χρησμοῦ. Μάρκος δὲ Κούρτιος, ἀνὴρ εὐπατρίδης, νέος τὴν ἡλικίαν, ὡραιότατος τὴν μορφὴν, ῥωμαλεώτατος τὴν ἰσχὺν, ἀνδρειότατος τὴν ψυχὴν, φρονήσει διαπρεπὴς, τὸν νοῦν συνεὶς τοῦ χρησμοῦ, παρελθὼν εἰς μέσον ἐδημηγόρησε, λέγων· *Τί τῶν λογίων ἀσάφειαν, ὦ Ῥωμαῖοι, ἢ ἀμαθίαν ἡμῶν αὐτῶν καταψηφιζόμεθα; Ἡμεῖς ἐσμεν τοῦτο δὴ τὸ ζητούμενόν τε καὶ ἀπορούμενον. Οὐ γάρ τι ἄψυχον ἐμψύχου λογισθήσεται βέλτιον, οὐδὲ τοῦ ἔννου καὶ ἔμφρονος καὶ λόγῳ κεκοσμημένου τὸ ἄνουν, ἄλογόν τε καὶ ἄφρον προτιμηθήσεται. Τί γὰρ ἄν τις ἀνθρώπου προκρίνοιεν, ἵνα τοῦτο ἐς τὴν τῆς γῆς βαλόντες διάστασιν, αὐτὴν συναγάγοιμεν; Οὐκ ἔστιν οὐδὲν ζῶον θνητὸν οὐδ' ἄμεινον, οὐδ' ἰσχυρότερον ἀνθρώπου. Εἰ γάρ τι δεῖ καὶ θρασυνόμενον εἰπεῖν, οὔτ' ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ Θεὸς σῶμα θνητὸν ἔχων, οὔτε Θεὸς ἄλλο τι ἢ ἄνθρωπος ἀσώματος, κἀντεῦθεν*

XXV. Post hujusmodi, malum Romanos invasisse fertur, ut ea planicies, quæ intra palatium et Capitolium est, subito hiatu, neque terræ motu, C neque alia re, unde talia natura oriuntur, antegressa, discesserit, ac ita permanserit diu. Qui cum neque coiret ullo modo, neque expleretur : quamvis Romanis multum et terræ, et saxorum, et alterius materiæ omnis generis eo congerentibus : oraculum consultum respondit, voraginem illam non expleri posse, priusquam res optima, quaque plurimum Romani possent, in eam conjiceretur. Sic enim et spe cum illum desiturum, et urbis imperium nunquam eversum iri. Hoc responso non explicata est difficultas, propter obscuritatem. Verum Marcus Curtius, vir patricius, ætate integra, forma pulcherrima, viribus maximis, animo fortissimo, prudentia ornatissimus, oraculo intellecto, pro concione dixit : *Quid obscuritatem* D *oraculi, Quirites, aut tarditatem ingeniorum nostrorum accusamus ? Nos id sumus quod quæritur, omnesque suspensos tenet. Neque enim inanima præferenda sunt animatis : neque ea quæ mente et intelligentia prædita sunt, et sermone ornata, brutis*
361 *rationis et prudentiæ expertibus postponenda. Nam quid homini anteponatis, quo injecto hiatum illum contrahamus ? Non est ullum mortale animantis genus homine præstantius, aut fortius. Quod si audacius loquendum sit, quid est homo, nisi Deus corpore mortali circumseptus ? aut quid Deus est, nisi homo omnis ex materia concretionis expers, atque immortalis ? Neque nos longe a divina potentia absumus. Hæc mihi persuasa sunt, quæ vobis etiam persuasa esse velim. Neque vero quisquam*

existimet me sortem ducturum, aut virginem puerumve immolari jussurum. Nam ego ipse me pro nobis devoveo, ut me hodie statim caduceatorem et oratorem ad deos Manes ablegetis, semper patronum vestrum et adjutorem futurum. His dictis, arma induit, equum conscendit. Cæteri, inter lætitiam et mœrorem ambigui, ornamenta quædam partim ad eum ipsum pro heroe excolendum, partim quæ in hiatum conjicerentur, attulerunt. Qui cum primum equo insidens, se in specum immisit, hiatu illo expleto, neque voraginem, neque Curtium quisquam vidit. Hæc ita narrantur a Romanis: quæ si cui fabulosa et a fide veri aliena videbuntur, non postulo ut multum eis tribuat. Deinde Romanis alia bella et a Gallis et ab aliis gentibus sunt illata, sed propulsata omnia, vel a consulibus vel a dictatoribus, quo tempore hujusmodi quiddam accidit. Lucius Camillus dictator dictus, cum Galli suburbanum agrum incursarent, educto exercitu, in animo habuit ducere bellum, neque decertare cum hominibus, temere in perniciem suam ruentibus, quos facilius et tutius penuria commeatus domiturus esset. Gallo autem cuidam ex Romanis aliquem ad singulare certamen provocanti, restitit M. Valerius tribunus militum, ex Maximi illius posteritate. Certamen illustre fuit. Nam alter prudentia et arte superior erat, Gallus audacia et viribus: sed illud mirabilius, quod in Valerii galea corvus crocitans consedit, in hostem versus, cujus os oculosque rostro et unguibus appetere, illiusque impetum retardare non destitit, donec obtruncaretur. Galli, se ab alite victos indignati, statim Romanos iracunde invaserunt; sed male tractati recesserunt. Valerius ab illo **362** corvi auxilio Corvinus est appellatus. Deinde orta inter exercitus dissensione, ac bello civili imminente, seditio compressa est: cum hæ leges essent latæ, ut neque invitus quisquam ex albo militum deleretur, neque tribunus centurio fieret, ut consulem utrumque ex plebe creari liceret, ut idem binos eodem tempore magistratus non gereret, nec eumdem bis intra x annos.

A *ἀθάνατος. Καὶ οὐ πόῤῥω τῆς θείας δυνάμεως ἀπηρτήμεθα. Ταῦτα ἐγὼ μὲν οὕτω φρονῶ· ἀξιῶ δὲ καὶ ὑμᾶς τῇ γνώμῃ προσθέσθαι ταύτῃ. Καὶ μή τις οἰήσαιτο ὅτι κλῆρον ποιήσομαι, ἢ κόρην κελεύσω θανεῖν, ἢ μειράκιον· αὐτὸς γὰρ ἐγὼ ἑκὼν ἐμαυτὸν ὑμῖν ἐπιδίδωμι, ἵνα σήμερον αὐτίκα κήρυκα πέμψητέ με καὶ πρεσβευτὴν τοῖς χθονίοις θεοῖς, ἐσόμενον ἀεὶ ὑμῶν προστάτην καὶ σύμμαχον.* Ταῦτα εἰπὼν ὁ Κούρτιος, τὰ ὅπλα ἐνεδιδύσκετο, εἶτα καὶ τοῦ ἵππου ἐπέβη. Οἱ δ' ἄλλοι περιαλγεῖς ἐγίνοντο, καὶ περιχαρεῖς, καὶ κοσμήματά τινα συμφρονήσαντες, οἱ μὲν αὐτὸν ἐκεῖνον αὐτοῖς ἐκόσμουν ὡς ἥρωα, οἱ δέ τινα καὶ ἐς τὸ χάσμα ἐνέβαλλον· ἄρτι δ' ἐς αὐτὸ ἐνήλατο ὁ Κούρτιος ἔφιππος, καὶ ἡ τῆς γῆς συνήχθη διάστασις, καὶ οὐδεὶς B οὐκέτι οὔτε τὸ χάσμα οὔτε τὸν Κούρτιον ἐθεάσατο. Ταῦθ' οὕτω τοῖς Ῥωμαίοις ἱστόρηται· εἰ δέ τῳ μυθώδη κριθείη, καὶ μὴ πιστά, ἔξεστίν οἱ μὴ προσέχειν αὐτοῖς. Τοῖς Ῥωμαίοις δὲ πόλεμοι αὖθις καὶ παρὰ Γαλατῶν, καὶ ὑφ' ἑτέρων ἐθνῶν ἐπηνέχθησαν, ἀλλ' ἀπεκρούσαντο πάντας πῇ μὲν ὑπάτους, πῇ δὲ δικτάτορας ψηφιζόμενοι· ὅτε καί τι τοιοῦτον συμβέβηκε· δικτάτωρ ἐλέχθη Λεύκιος Κάμιλλος, Γαλατῶν κατατρεχόντων τὰ ὑπὸ Ῥώμην. Ὃς ἐπὶ τοὺς Βαρβάρους ὁρμήσας, γνώμην εἶχε τρίβειν τὸν καιρὸν, καὶ μὴ διακινδυνεύειν πρὸς ἀνθρώπους ἀπονοίᾳ χρωμένους. Ῥᾷον γὰρ αὐτοὺς καὶ ἀσφαλέστερον ἀπορίᾳ τροφῶν ἐκτρυχώσειν ἤλπισε. Γαλάτης δέ τις εἰς μονομαχίαν τινὰ τῶν Ῥωμαίων προεκαλεῖτο, καὶ ἀντέστη αὐτῷ Οὐαλλέριος Μάρκος χιC λιαρχῶν, ὁ τοῦ Μαξίμου ἐκείνου ἔγγονος. Καὶ λαμπρὰ μὲν ἡ μάχη προέβη ἀμφοῖν· ὁ μὲν γὰρ τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ περιτεχνήσει προέφερεν, ὁ δὲ Γαλάτης τῇ ἰσχύϊ καὶ τῇ τόλμῃ· ἐπὶ πλέον δ' ἐθαυμαστώθη, ὅτι τῷ Οὐαλλερίου κράνει κόραξ ἐφιπτάμενος καὶ κρώζων, εἰς τὸν Βάρβαρον ἐνεχρίμπτετο, καὶ τήν τε ὄψιν αὐτοῦ ἐπετάρασσε, καὶ τὴν ὁρμὴν ἐνεπόδιζε, μέχρις οὗ κατειργάσθη. Διὸ ἀγανακτήσαντες οἱ Γαλάται ὡς ὑπὸ ὄρνιθος ἡλαττωμένοι, θυμῷ αὐτίκα συνέμιξαν τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ κακῶς ἀπηλλάγησαν· ὁ δ' Οὐαλλέριος ἀπὸ τῆς τοῦ κόρακος συμμαχίας, Κορουῖνος ἐπωνομάσθη. Εἰσέπειτα δὲ τῶν στρατευμάτων στασιασάντων, καὶ ἐμφυλίου πολέμου γενέσθαι μέλλοντος, κατηλλάγησαν οἱ στασιάσαντες, νόμων τεθέντων, μήτ' ἄκοντά τινα τοῦ καταλόγου ἀπαλείφεσθαι, μήτε τὸν χιλιαρχήσαντα ἑκατονταρχεῖν, καὶ τοὺς ὑπάτους καὶ ἄμφω ἐξὸν εἶναι, καὶ ἐκ τοῦ πλήθους καθίστασθαι, καὶ τὸν αὐτὸν μήτε δύω ἅμα ἀρχὰς, μήτε τὴν αὐτὴν δὶς ἐντὸς δέκα ἄρχειν ἐτῶν.

XXVI. Post hæc Latini socii, quia pube continentibus expeditionibus egregie exercitata abundabant, elati animis defecerunt, et Romanis bellum intulerunt. Quibus Torquatus tertium et Decius lecti consules obviam profecti sunt, et atrox prælium commissum: utraque acie existimante, eo se die et virtutis et fortunæ suæ illustre specimen edituram. Ea pugna eventu quodam facta est celebrior. Cum enim Latinos eodem armorum genere, eademque lingua, qua Romanos, consules uti viderent: veriti ne qui militum discrimine hostium et suorum non facile observato, errarent: præter alia diligenter observanda, illud etiam edixerunt,

D ΚϚ'. Λατῖνοι δὲ καίπερ ἔνσπονδοι τοῖς Ῥωμαίοις ὄντες, ἀπέστησαν, καὶ πόλεμον ἤραντο, ἐν φρονήματι γεγονότες, ὅτι τε νεότητι ἤκμαζον, καὶ τὰ πολεμικὰ ἐκ τῆς ἀεὶ σὺν αὐτοῖς στρατείας ἀκριβῶς ἤσκηντο. Οἱ δὲ τοῦτο γνόντες ἐξῆλθον, ὕπατον τόν τε Τουρκουάτον τὸ τρίτον ἑλόμενοι, καὶ τὸν Δέκιον, καὶ ἐμαχέσαντο αὐτοῖς κραταιὰν μάχην, κρίσιν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἑκάτεροι νομίζοντες ἀκριβῆ τῆς σφετέρας τύχης τε καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἔδοξε δὲ περιφανεστέρα ἡ μάχη καὶ διά τι συμβεβηκός. Τοὺς γὰρ Λατίνους οἱ ὕπατοι καὶ ὁμοσκεύους καὶ ὁμοφώνους τοῖς Ῥωμαίοις ὁρῶντες, ἐφοβήθησαν μὴ τῶν στρατιωτῶν τινες σφαλῶσι,

τό τε οἰκεῖον καὶ τὸ πολέμιον μὴ ῥᾷστα διαγινώσκοντες. Καὶ διὰ τοῦτο προεῖπον σφίσι τά τε ἄλλα παρατηρεῖν ἀκριβῶς, καὶ καθ' ἑαυτὸν μηδένα μηδενὶ τῶν ἐναντίων συμβαλεῖν. Τοῦτο δὴ τὸ παράγγελμα οἱ μὲν ἐτήρησαν, ὁ δὲ τοῦ Τουρκουάτου παῖς, στρατευόμενος ἐν τοῖς ἱππεῦσι, καὶ πεμφθεὶς πρὸς κατασκοπὴν τῶν ἐναντίων, παρεῖδεν οὐκ αὐθαδείᾳ, ἀλλὰ μέντοι φιλοτιμίᾳ. Ἐπεὶ γὰρ ὁ ἵππαρχος τῶν Λατίνων, ἰδὼν αὐτὸν προσιόντα, πρὸς μονομαχίαν προεκαλέσατο, καὶ μὴ δεξάμενον ταύτην διὰ τὴν πρόῤῥησιν, παρώξυνεν εἰπών· *Οὐ σὺ μέντοι Τουρκουάτου υἱὸς εἶ; Οὐ σεμνύνῃ τῷ στρεπτῷ τοῦ πατρός; ἢ πρὸς μὲν Γαλάτας ἀνθρώπους φθόρους ἔῤῥωσθε καὶ ἀνδρίζεσθε, τοὺς δὲ δὴ Λατίνους ἡμᾶς φοβεῖσθε; Τί οὖν ἄρχειν ἡμῶν ἀξιοῦτε; τί δ' ὡς χείροσιν ὑμῶν ἐπιτάσσετε;* Ἔκφρων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ θυμοῦ, καὶ τῆς παραγγέλσεως ἑκὼν ἐπελάθετο, καὶ μονομαχήσας ἐνίκησε, καὶ τὰ σκῦλα μεγαφρονῶν ἐκόμισε τῷ πατρί. Καὶ ὃς ἀθροίσας τὸ στράτευμα, *Γενναίως μὲν*, ἔφη, *ὦ παῖ, ἐμαχέσω, καὶ διὰ τοῦτό σε στρεφανώσω· ὅτι δὲ τὸ προσταχθὲν οὐ παρετήρησας, καίτοι καὶ ὡς υἱὸς πειθαρχεῖν καὶ ὡς στρατιώτης ἀναγκαζόμενος, διὰ τοῦτό σε δικαιώσω, ἵνα καὶ τὸ τῆς ἀριστείας ἆθλον, καὶ τὸ τῆς ἀνηκουστίας τίμημα λήψῃ.* Ταῦτ' εἰπὼν, ἅμα τόν τε στέφανον τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ ἐπέθετο, καὶ αὐτὴν ἐκείνην ἀπέτεμεν. Εἶτα ὄναρ ἀμφοῖν τοῖς ὑπάτοις ἐν τῇ αὐτῇ νυκτὶ ὁμοίως φανὲν ἔδοξε λέγειν, τῶν ἐναντίων κρατήσειν, ἂν ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων ἑαυτὸν ἐπιδῷ. Μεθ' ἡμέραν οὖν ἀλλήλοις τὸ ὄναρ διηγησάμενοι, συνέθεντο θεῖον εἶναι, καὶ πεισθῆναι δεῖν αὐτῷ ὡμολόγησαν. Ἠμφισβήτησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους, οὐχ ὃς ἂν σωθείη, ἀλλ' ὃς ἂν μᾶλλον ἑαυτὸν ἐπιδῷ. Καὶ παρὰ τοῖς πρώτοις τοῦ στρατοπέδου ἐδικαιολογήσαντο. Καὶ τέλος ἤρεσε σφίσι, τὸν μὲν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρως, τὸν δὲ ἐπὶ τοῦ λαιοῦ παρατάξασθαι, καὶ ὁπότερον ἂν ἐκείνων ἐλαττωθῇ, τὸν ἐπ' αὐτῷ τεταγμένον ἀποθανεῖν. Τοσαύτη δ' ἦν φιλοτιμία αὐτοῖς περὶ τὴν ἐπίδοσιν, ὡς εὔχεσθαι ἕκαστον τῶν ὑπάτων ἡττηθῆναι, ἵνα τύχῃ τῆς ἐπιδόσεως, καὶ τῆς εὐκλείας τῆς ἐξ αὐτῆς. Συμβαλόντες δὲ τοῖς Λατίνοις, μέχρι μὲν πολλοῦ ἰσοπαλῶς ἠγωνίσαντο· εἶτα κατὰ τὸν Δέκιον κέρας μικρόν τι τοῖς Λατίνοις ἐνέκλινεν. Ὃ γνοὺς ὁ Δέκιος, ἑαυτὸν ἐπιδέδωκε, καὶ τὰ ὅπλα ἐκδὺς, τὴν ἐσθῆτα ἐνέδυ τὴν περιπόρφυρον. Καὶ οἱ μὲν οὕτω φασὶν ἐφ' ἵππον ἀναπηδῆσαι αὐτὸν, καὶ εἰσελάσαι πρὸς τοὺς πολεμίους, καὶ ὑπ' ἐκείνων ἀποθανεῖν· οἱ δὲ ὑπὸ συστρατιώτου πολιτικοῦ σφαγῆναι. Τέως δὲ τελευτήσαντος τοῦ Δεκίου τοῖς Ῥωμαίοις ἡ νίκη καθαρῶς συνηνέχθη, καὶ οἱ Λατῖνοι πάντες ἐτράπησαν, οὐ πάντως δὲ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Δεκίου· πῶς γὰρ ἄν τις πιστεύσειεν, ἐξ ἑνὸς ἀνδρὸς τοιᾶσδε τελευτῆς τοσοῦτον πλῆθος ἀνθρώπων τὸ μὲν φθαρῆναι, τὸ δὲ σωθῆναι καὶ νικῆσαι περιφανῶς; Οἱ μὲν οὖν Λατῖνοι οὕτως ἥττηντο, ὁ δέ γε Τουρκουάτος καὶ τὸν υἱὸν ἀποκτείνας, καὶ τοῦ συνάρχοντος τεθνηκότος, ἑώρτασεν ὅμως τὰ ἐπινίκια. Εἶτ' αὖθις αὐ-

A ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Ei edicto cæteri paruerunt. Sed Torquati filius, qui inter equites militabat, ad explorandos conatus hostium missus, id non tam ex contumacia quam ambitione neglexit. Nam Latinorum equitum magister eum accedentem conspicatus, ad singulare certamen provocavit; idque illo propter patris edictum detrectante, dixit: *Non tu Torquati filius es? non torque parentis gloriaris? An contra Gallos homines perditos tantum viri fortes estis, nos vero Latinos formidatis? Cur ergo nobis imperitare vultis? cur ut deterioribus præscribitis?* Manlius vero, præ iracundia vix mentis compos, et paterni edicti ultro oblitus, hostem vincit, detractaque spolia magno animo parenti affert. B Is, convocato exercitu: *Fortiter sane*, inquit, *fili, dimicasti, eaque de causa te corona donabo: sed quia neque imperium consulare, neque majestatem patriam veritus es, ea moderatione adversus te utar, ut et virtutis fructum percipias, et contumaciæ pœnas des.* Hæc dicens, simul et coronam capiti ejus imposuit, et caput amputavit. Deinde **363** eadem nocte uterque consul in somnis vocem audire sibi visus est, dicentem superiores fore hostibus, si alter consul se devoveret. Cum diluxisset, uterque alteri somnium narrat: divinum id esse, ideoque obtemperandum consentiunt. De eo tantum controversia est, non uter maneat incolumis, sed uter se devoveat. Causa apud exercitus C principes disceptata, tandem convenit; alterum in dextro, alterum in sinistro cornu statuendum esse, et utrum prius inclinarit, ejus duci oppetendam esse mortem. Tantaque fuit ejus decoris cupiditas, ut uterque se succumbere optaret, ut et devotionis et gloriæ consecuturæ compos redderetur. Exercitibus congressis, pugna diu anceps fuit. Deinde cornu Decii Latinis nonnihil cessit. Quo ille cognito, se devovit, atque armis positis, togam prætextam induit. Itaque eum nonnulli in equum insiluisse, ac in medios hostes invectum occubuisse: alii a commilitone immolatum esse ferunt. Decio defuncto, victoriam Romani haud dubiam sunt adepti, Latinis omnibus in fugam versis, non utique ob Decii mortem. Quis enim credat tali unius D viri interitu, tantam multitudinem hinc cæsam, illinc conservatam, et illustri potitam esse victoria? Latinis ita superatis, Torquatus quamvis et filio occiso, et collega mortuo, tamen triumphum duxit. Deinde populus Romanus Latinos rebellantes devicit, et alias gentes nunc per consules, nunc per dictatores armis subegit: quorum e numero fuit L. Papirius, Cursoris cognomentum a celeritate pedum, currendique studio, adeptus. Qui dictator cum Fabio Rufo equitum magistro contra Samnites missus, eos devictos in sua verba pacem facere coegit. Sed cum magistratu abiisset, rursus illi se commoverunt: et ab Aulo Cornelio dictatore rursus debellati, legatos de pace Romam miserunt, captivis quos habebant omnibus redditis, causaque

belli in Rutulum virum apud se potentem translata : cujus ossa, quoniam sibi consciscere necem maturarat, disjecerunt. Eis Romani, ut fœdifragis, pacem non dederunt : sed, quanquam captivis receptis, bellum irreconciliabile **364** indixerunt ; ac dum elati successibus, se illos omnes primo impetu capturos sperant, in magnam cladem inciderunt. Nam Samnites, perterriti et anxii ob negatam pacem, ex desperatione in pugnam ruebant : et, collocatis in angusta valle insidiis, castra ceperunt, totumque Romanum exercitum sub jugum miserunt (quæ res cujusmodi fuerit, supra exposuimus), neminem tamen occiderunt, sed armis, equis, cæterisque omnibus, una veste duntaxat relicta, ademptis dimisere nudos, ea conditione, ut agro illorum excederent, et æquo jure societatem colerent. Quæ pacta, ut etiam senatus auctoritate rata essent, ac equites obsides retinuerunt. Consules vero Spurius Postumius et Tiberius Calvinus cum exercitu statim recesserunt : noctuque et ipsi, et præcipui e cæteris Romam sunt ingressi, reliqui in agris dispersi. Qui in urbe erant, clade cognita, neque militum salute delectati sunt, neque dolere potuerunt. Nam ut adversum casum dolentissime tulerunt, præsertim a Samnitibus illatum : sic, cum reputarent, si omnes periissent, se in extremo discrimine futuros, salute illorum sunt gavisi. Sed gaudio interim dissimulato, nihil more solito administrarunt, nec in præsentia, neque post, donec victoriam recuperarunt. Consulibus magistratus statim abrogatus est : aliisque lectis, deliberatum de pactis rescindendis. Quod quia fieri non poterat, nisi crimine in auctores illorum translato : inviti faciebant, ut consules et cæteros magistratus qui cum iis fuerant, condemnarent : neque committendum putabant ut, iis absolutis, crimen violati fœderis in semetipsos redundare paterentur. Re igitur cum ipsis consulibus communicata, primum Postumium sententiam dicere jusserunt, ut ipse contra sese pronuntiaret, ex verecundia, ne omnes dedecoris implerentur. Is in medium progressus, negavit probanda esse a senatu populoque, quæ ne ipsi quidem sua sponte, sed ab hostibus, non virtute, sed dolo atque insidiis coacti, egissent. Qui igitur dolum priores usurparint, ii si dolo vicissim circumventi fuerint, non habere quod querantur. Hæc et hujus **365** generis plura cum dixisset, a senatu animi dubio quid agendum esset : cum Postumius et Calvinus omnem culpam in semetipsos transtulissent, decretum est pactis rescissis illos dedendos esse. Consules igitur ambo, cæterique magistratus qui pacificationi adfuerant, Samnium abducti sunt. Samnites autem captivos omnes repetentes, deos testati, deditítios rejecerunt. Quibus Romani cupide receptis, iracunde cum Samnitibus pugnarunt, adeptique victoriam eodem plane modo eos tractarunt : itidemque sub jugum missos, nulla alia illata injuria dimiserunt, receptis absque noxa

A τούς τε τοὺς Λατίνους ἐπαναστάντας κατεπολέμησαν, καὶ ἕτερα ἔθνη μάχαις ὑπέταξαν ποτὲ μὲν ὑπάτοις κεχρημένοι, ποτὲ δὲ δικτάτορσιν, ὧν εἷς ἦν καὶ Λούκιος Παπείριος, ὁ καὶ Κούρσωρ ὀνομαζόμενος διά τε τὴν ἕξιν (ἦν γὰρ δρομικώτατος) καὶ διὰ τὴν ἄσκησιν τὴν τοῦ δρόμου. Μετὰ δὲ ταῦτα δικτάτωρ ὁ Παπείριος ἐπὶ τοὺς Σαμνίτας ἐξεπέμφθη, μετὰ Φαβίου Ῥούλλου ἱππάρχου, καὶ ἡττήσας αὐτοὺς ἠνάγκασεν ἐπὶ συνθήκαις συμβῆναι, αἷς ἐκεῖνος ἐβούλετο. Ἀποθεμένου δὲ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ, ἐπανέστησαν αὖθις. Ὑπὸ δὲ Κορνηλίου Αὔλου δικτάτορος καὶ πάλιν πολεμηθέντες καὶ ἡττηθέντες, διεκηρυκεύσαντο πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ῥώμῃ, τούς αἰχμαλώτους τε ὅσους εἶχον πέμψαντες αὐτοῖς, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου Ῥουτούλῳ ἀνδρὶ δυνατῷ παρ'
B αὐτοῖς ἐπιγράφοντες, οὗ τὰ ὀστᾶ, ἐπεὶ φθάσας ἐκεῖνος διεχειρίσατο ἑαυτὸν, διέῤῥιψαν· οὐ μέντοι καὶ ἔτυχον τῆς εἰρήνης ὡς ἄπιστοι, ἀλλ' ἄσπονδον σφίσιν ἐψηφίσαντο πόλεμον, καίτοι τοὺς αἰχμαλώτους λαβόντες. Ὑπεραυχήσαντες οὖν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ αὐτοβοεὶ πάντας αὐτοὺς αἱρήσειν ἐλπίσαντες, δεινῷ παθήματι περιέπεσον. Ὑπερδείσαντες γὰρ οἱ Σαμνῖται, καὶ ἐν συμφορᾷ ποιούμενοι τὸ μὴ σπείσασθαι, καὶ ὡς ἀπεγνωσμένοι μαχόμενοι, καὶ λοχήσαντες ἔν τινι χώρᾳ κοιλοτέρᾳ καὶ στενῇ, τό τε στρατόπεδον εἷλον, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐζώγρησαν πανσυδὶ, καὶ πάντας ὑπήγαγον ὑπὸ τὸν ζυγὸν (τί δ' ἦν τὸ τοῦ ζυγοῦ, ἤδη μοι ἄνωθί που ἱστόρηται), οὐδένα μέντοι ἀπέκτειναν, ἀλλὰ τά τε
C ὅπλα καὶ τοὺς ἵππους, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα εἶχον, πλὴν ἑνὸς ἱματίου, ἀφείλοντο, καὶ γυμνοὺς σφᾶς ἀφῆκαν ἐπὶ συνθήκαις, τοῦ τε τὴν χώραν αὐτῶν ἐκλιπεῖν, καὶ συμμάχους σφίσιν ἀπὸ τῆς ἴσης εἶναι. Ἵνα δὲ τὰ τῆς ὁμολογίας καὶ παρὰ τῆς γερουσίας βεβαιωθῶσι, τῶν ἱππέων ἑξακοσίους εἰς ὁμηρείαν κατέσχον. Οἱ δ' ὕπατοι Σπούριός τε Ποσθούμιος καὶ Τιβέριος Καλουῖνος μετὰ τῆς στρατιᾶς εὐθὺς ἀνεχώρησαν, καὶ νυκτὸς αὐτοί τε καὶ τῶν ἄλλων οἱ ἀξιολογώτατοι εἰς τὴν Ῥώμην εἰσῆλθοσαν· οἱ δὲ λοιποὶ στρατιῶται κατὰ τοὺς ἀγροὺς ἐσκεδάσθησαν. Οἱ δ' ἐν τῇ πόλει τὰ πεπραγμένα παθόντες, οὔτε ἡσθῆναι τῇ τῶν στρατιωτῶν σωτηρίᾳ, οὔτ' ἀχθεσθῆναι ἠδύναντο. Πρὸς μὲν γὰρ τὸ δεινὸν ὑπερήλγουν, καὶ ὅτι παρὰ τῶν Σαμνιτῶν τοιαῦτα πεπόν-
D θασι, μεῖζον σφίσι τὸ ἄλγος ἐγίνετο. Λογιζόμενοι δὲ, ὡς εἰ πάντας ἀπολέσθαι συνέβη, καὶ περὶ πάντων ἂν ἐκινδύνευσαν, ἐπὶ τῇ σφῶν ἥδοντο σωτηρίᾳ· ἐπικρύπτοντες δὲ τέως τὸ ἥδεσθαι, πένθος ἐπεποιήκεσαν, καὶ οὐδὲν ἐν τῷ καθεστηκότι τρόπῳ ἔπραξαν, οὔτ' αὐτίκα, οὔθ' ὕστερον, ἕως ἀντεπεκράτησαν· τοὺς δ' ὑπάτους μὲν παραυτίκα ἔπαυσαν, ἑτέρους δ' ἀνθελόμενοι βουλὴν ἐποιήσαντο, καὶ ἐδόκει μὲν σφίσι μὴ δέξασθαι τὴν σύμβασιν. Ἐπεὶ δὲ ἀδύνατον ἦν τοῦτο δρᾶσαι, μὴ οὐχὶ πρὸς τοὺς πράξαντας αὐτὴν τρέψαντας τὴν αἰτίαν, ὤκνουν μὲν τῶν ὑπάτων καταψηφίσασθαι, καὶ τῶν ἄλλων οἱ μετ' αὐτῶν ἀρχάς τινας ἄρχοντες τὰς σπονδὰς ἐποιήσαντο. Ὤκνουν δὲ καὶ ἀφεῖναι, ἵνα μὴ ἐφ' ἑαυτοὺς τὸ παρασπόνδημα περιστήσωσιν. Αὐτοῖς οὖν ἐκείνοις τοῖς

ὑπάτοις ἐπεκοινώσαντο, καὶ πρώτῳ γε τῷ Ποστουμίῳ τὴν ψῆφον ἐπήγαγον, ὅπως οὗτος καθ' ἑαυτοῦ γνώμην ἀποφήνηται, αἰσχύνῃ τοῦ μὴ πάντας ἀδοξίας ἀναπληρῶσαι. Ὁ δὲ παρελθὼν εἰς τὸ μέσον, ἔφη, μὴ δεῖν κυρωθῆναι τὰ ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένα παρὰ τῆς γερουσίας καὶ τοῦ δήμου· μηδὲ γὰρ αὐτοὺς ἑκουσίως πρᾶξαι αὐτὰ, ἀλλ' ἀνάγκῃ συνεχομένους, ἣν αὐτοῖς ἐπήγαγον οἱ πολέμιοι οὐκ ἐξ ἀρετῆς, ἀλλ' ἐκ δόλου καὶ ἐξ ἐνέδρας. Οἱ γοῦν ἀπατήσαντες εἰ ἀντηπατήθησαν, οὐκ ἂν δύναιντο δικαίως ἐγκαλεῖν τοῖς ἀνταπατήσασι. Ταῦτα τοίνυν εἰπόντος καὶ τοιαῦτα πολλὰ, ἐν ἀμηχανίᾳ ἡ γερουσία ἐγένετο· τοῦ δὲ Ποστουμίου καὶ τοῦ Καλουίνου εἰς ἑαυτοὺς τὴν αἰτίαν ἀναδεχομένων, ἐψηφίσθη μήτε κυρωθῆναι τὰ ὡμολογημένα, ἐκείνους τε ἐκδοθῆναι. Ἀπήχθησαν οὖν καὶ ἄμφω οἱ ὕπατοι, καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες, οἱ ἐπὶ ὅρκοις παρουσιάσαντες, εἰς τὸ Σάμνιον (6**). Οὐ μέντοι αὐτοὺς οἱ Σαμνῖται ἐδέξαντο, ἀλλὰ τοὺς ἁλόντας ἀπῄτουν ἅπαντας, καὶ τοὺς θεοὺς ἐπεβοῶντο καὶ ἐπεθείαζον, καὶ τέλος τοὺς ἐκδοθέντας ἀντέπεμψαν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐκείνους μὲν ἀσμένως ἀπέλαβον, τοῖς δὲ Σαμνίταις ὀργῇ τὴν μάχην ἐπήγαγον. Καὶ κρατήσαντες, τὰ ὅμοια σφίσιν ἐποίησαν, καὶ ὑπὸ τὸν ζυγὸν αὐτοὺς ἀνθυπήγαγον, καὶ ἀφῆκαν, μηδὲν ἄλλο κακὸν δράσαντες. Καὶ τοὺς σφετέρους ἱππεῖς, οὓς ὡς ὁμήρους κατεῖχον οἱ Σαμνῖται, ἀπαθεῖς ἐκομίσαντο.

A equitibus suis, quos illi pacis obsides retinuerant.

Variæ lectiones et notæ.

(6**) *Σάμνιον*. Colbert. Σάννιον, ut Σαννῖται, infra.

LIBER OCTAVUS.

Α'. Μετὰ δὲ χρόνους πλείονας, αὖθις τοῖς Σαμνίταις πολεμοῦντες οἱ Ῥωμαῖοι, Γαΐου Ἰουνίου ἡγουμένου αὐτῶν, συμφορᾷ περιέπεσον. Πορθοῦντος γὰρ τοῦ Ἰουνίου τὴν χώραν αὐτῶν, εἰς τὰς ὕλας τὰς Ἀόρνους, τὰ προσόντα οἱ Σαμνῖται ἀνεκομίσαντο, οὕτω καλουμένας ὑπὸ τοῦ μηδ' ὄρνις εἰσπέτεσθαι εἰς αὐτὰς τῇ τῶν δένδρων πυκνότητι. Ἐκεῖ δὲ ὄντες, ποίμνιά τινα ποιμένων ἢ φρουρῶν ἄνευ προκαθιστάντες, καὶ ψευδαυτομόλους ὑποπέμποντες, ὡς ἐφ' ἑτοίμην λείαν αὐτοὺς ὑπηγάγοντο. Εἴσω δὲ γενομένους τῆς ὕλης περιέσχον τε σφᾶς, καὶ οὐ πρότερον ἐπαύσαντο κτείναντες, πρὶν τέλεον ἐκκαμεῖν. Καὶ ἄλλοτε δὲ πολλάκις τοῖς Ῥωμαίοις πολεμήσαντες οἱ Σαμνῖται, καὶ ἡττηθέντες, οὐκ ἐφησύχασαν, ἀλλὰ καὶ συμμάχους ἄλλους τε προσλαβόμενοι, καὶ Γαλάτας, ὡς καὶ πρὸς τὴν Ῥώμην αὐτὴν ἐλάσοντες ἡτοιμάζοντο. Ὃ οἱ Ῥωμαῖοι μαθόντες, ἐς δέος κατέστησαν, καὶ σημείων πολλῶν αὐτοὺς ἐναγόντων εἰς τοῦτο· ἐν γὰρ τῷ Καπιτωλίῳ ἐκ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς τρισὶν ἡμέραις μιᾷ μὲν αἷμα, μιᾷ δὲ μέλι, καὶ ἐν ἑτέρᾳ γάλα θρυλλεῖται ἀναδοθῆναι, εἴ τῳ ταῦτα πιστά. Καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ Νίκης τι ἄγαλμα χάλκεον ἱδρυμένον ἐπὶ βάθρου λιθίνου, αὐτομάτως εὑρέθη κάτω ἑστὼς ἐπὶ γῆς. Ἐτύγχανε δὲ ἐκεῖ ἀποβλέπον, ὅθεν οἱ Γαλάται ἤδη ἐπῄεσαν. Ταῦτ' οὖν καὶ ἄλλως ἐξεφόβει τὸν δῆμον, πλέον δ' ὑπὸ τῶν μάντεων κεχρημένα ἀπαίσια. Μάνιος δέ τις Τυρσηνὸς τὸ γένος, ἐθάρσυνεν αὐτοὺς, εἰπών· *Τήν τε Νίκην, εἰ καὶ κατέβη, ἀλλ' εἰς τὸ πρόσθεν προσχωρήσασαν, καὶ βεβαιότερον ἐπὶ τῆς γῆς ἱδρυθεῖσαν, τὸ κράτος σφίσι προδηλοῦν τοῦ πολέμου, κἀκ τούτου καὶ θυσίας πολλὰ; γενήσεσθαι τοῖς θεοῖς. Τοὺς γὰρ βωμοὺς, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, ἐν ᾧ τὰ νικητήρια θύουσιν, ἐν ταῖς εὐπραγίαις αὐτῶν, ἀλλ' οὐκ ἐν ταῖς συμφοραῖς κατ' ἔθος αἱμάττεσθαι. Ἐκ μὲν οὖν τούτων ἀγαθόν τι σφᾶς ἐκεῖσε προσδοκᾶν· ἐκ δὲ τοῦ μέλιτος νό-*

B I. Pluribus annis post, Romani iterum cum Samnitibus Caio Junio duce congressi, cladem acceperunt. Nam cum is agros eorum vastaret, Samnites res suas in silvas altissimas et densissimas, quo nec aves advolare dicuntur, contulerunt, atque inde gregibus sine pastoribus et præsidiis emissis, et transfugis subornatis, hostes tanquam ad paratam prædam pellexerunt. Sed cum in silvam penetrassent, non prius eos circumventos cædere destiterunt, quam plane viribus destituti essent. Sed et alias sæpe Samnites a Romanis victi, non quieverunt: sed cum aliis, tum Gallis sociis ascitis, ita se paraťunt, quasi ipsam urbem oppugnaturi essent. Quo Romani cognito territi sunt, etiam prodigiis multis admoniti. Nam ex Jovis C Capitolini ara tribus diebus, uno sanguis, altero mel, tertio lac emanasse fertur, si hæc credere fas est: et in foro Victoriæ simulacrum æreum in solo marmoreo positum, repertum est ultro humi stans, vultu eo converso, unde Galli adventabant. Quæ cum per se terrerent populum, terror is ab aruspicibus dira canentibus augebatur. Sed Manius quidam Tyrrhenus genere, eos confirmavit. *Nam etsi*, inquit, *Victoria descendit, tamen cum progressa sit, et firmius in terra defixa, victoriam denuntiat. Quod autem sanguis ex ara Jovis Capitolini emanarit, indicio esse,* **366** *multas victimas diis immortalibus immolatum iri. Aras enim, præsertim Capitolinas, in quibus triumphantes sacrificare soleant, rebus secundis potius quam adversis cruentari solere. Ex* D *his igitur eos læta exspectare jubebat. Melle autem morbum, quod ægrotantibus eo sit opus, lacte famem portendi, aiebat. Ad tantam enim penuriam redactum iri, ut eum victum quæsituri essent, qui sponte proveniat citra humanam operam.* Manius prodigia sic interpretatus, cum ipse eventus prædictionem postea comprobasset, sapientiæ ac præscientiæ gloriam est adeptus. Volumnius ad bellum Samniti-

cum ire jussus. Contra Gallos eorumque fœderatos, designati consules, Rullus Fabius Maximus, et P. Decius : qui cum celeriter in Tyrrheniam venissent, et Appii castra duplici vallo munita vidissent, vallis revulsis et disjectis, milites spem salutis in armis habere docuerunt. Interim vero dum contra hostes pergunt, lupus cervam persequens, inter utramque aciem delatus, juxta Romanos evasit : eosque confirmavit, existimantes id faustum sibi omen esse, ob Romulum a lupa nutritum, quemadmodum est expositum. Cerva vero cum ad hostes fugisset, telis confecta, et timorem eis et ejusdem cladis eventum reliquit. Congressis exercitibus, Maximus in suo cornu facile vicit, Decius succubuit. Verum facti paterni recordatus, ad quod ille somnio impulsus fuerat, suum et ipse caput eodem modo devovit, consilio cum nemine communicato. Ipso cæso, milites partim ejus verecundia, qui ultro mortem pro ipsis oppetiisset, partim certa spe victoriæ ex eo facto concepta, fugere desierunt, et persequentibus fortiter restiterunt. Interim Maximus quoque a tergo hostes aggressus, multos occidit, reliqui in fuga perierunt. Decii cadaver Fabius Maximus una cum spoliis cremavit, petentibus pacem dedit. Sequente anno Attilius Regulus denuo cum Samnitibus pugnavit, aliquandiu æquo Marte. Deinde victi Romani, Samnites vicissim superatos, et sub jugum missos dimiserunt. Quam ignominiam iniquis ferentes animis, extrema experiri decreverunt, aut victuri, aut perituri : mortem comminati, **367** si quis mansisset domi. Cum igitur in Campaniam irruerent, consules Samnium militibus vacuum vastarunt, et oppida aliquot ceperunt. Samnites, Campania relicta, domum reducti, et cum altero consule congressi, atque arte quadam superati, graviter in fuga impegerunt, et castris et oppido, cui suppetias veniebant, amissis. Consul triumphavit : et quidquid ex præda redegerat, in ærarium intulit. Alter vero consul qui cum Tyrrhenis pugnabat, cum eos brevi tempore compescuisset, frumentum et pecuniam eis imperatam, partim militibus distribuit, partim in ærarium intulit. Cum autem urbs gravi pestilentia laboraret, Samnites et Falisci Romanis, cum ob morbum, tum propter consules non ex virtute creatos, ut pacatis temporibus fieri solet, spretis, in motu fuerunt. Quo cognito, Carvilium Junio Bruto; Quinto Fabio patrem Rullum Maximum legatos decreverunt. Ac Brutus Faliscos vicit, eorumque et cæterorum Tyrrhenorum agros populatus est. Sed Fabius, quod Samnites Campaniam infestare audiebat, propere ante patrem Roma profectus, cum aliquot eorum speculatores maturare abitum videret, omnes ibi hostes esse

A *σον, ὅτι αὐτοῦ οἱ κάμνοντες δέονται· καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος λιμόν. Ἐς γὰρ τοσαύτην σιτοδείαν ἀφίξεσθαι, ὥστε καὶ τὴν αὐτόφυτον, τήν τε αὐτόνομον ζητῆσαι τροφήν.* Ὁ μὲν οὖν Μάνιος οὕτω τὰ τῶν σημείων ἡρμήνευσε· καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων δ' ἐσύστερον τῆς αὐτοῦ μαντείας ἐκβάσης, σοφίας ἐκομίσατο δόξαν, καὶ προγνώσεως. Ὁ δὲ Οὐολούμνιος τοῖς Σαμνίταις πολεμεῖν ἐκελεύσθη, τοῖς δὲ Γαλάταις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς μετ' αὐτῶν ἀντικαταστῆναι. Ὕπατοι αἱρεθέντες ἐπέμφθησαν, ὅ τε Ῥοῦλλος (7) ὁ Φάβιος ὁ Μάξιμος, καὶ ὁ Δέκιος ὁ Πούπλιος· οἱ πρὸς τὴν Τυρσηνίδα σπουδῇ ἀφικόμενοι, καὶ τὸ Ἀππίου στρατόπεδον ἰδόντες διπλῷ σταυρώματι κατωχυρωμένον, τοὺς σταυροὺς ἀνέσπασάν τε καὶ διεφόρησαν, ἐν τοῖς ὅπλοις ποιεῖσθαι τὴν ἐλπίδα τῆς B σωτηρίας τοὺς στρατιώτας διδάσκοντες. Προσέβαλον οὖν τοῖς πολεμίοις· κἀν τούτῳ λύκος ἔλαφον διώκων εἰς τὸ μεταίχμιον εἰσπεσὼν, αὐτὸς μὲν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὁρμήσας διεξῆλθε, καὶ αὐτοὺς ἐπεθάρσυνε, προσήκειν αὐτὸν νομίζοντας ἑαυτοῖς, ὡς λυκαίνης θρεψαμένης τὸν Ῥωμύλον, καθάπερ ἱστόρηται· ἡ δ' ἔλαφος ἐς τοὺς ἑτέρους χωρήσασα, κατεκόπη, καὶ τόν τε φόβον αὐτοῖς, καὶ τὴν συντυχίαν τοῦ πάθους κατέλιπε. Συμπεσόντων οὖν τῶν στρατευμάτων, ὁ μὲν Μάξιμος ῥᾷον τοὺς κατ' αὐτὸν ἐνίκησεν, ἥττητο δέ γε ὁ Δέκιος. Ἐνθυμηθεὶς δὲ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ πατρὸς, ἣν διὰ τὸ ἐνύπνιον ἐποιήσατο, ἑαυτὸν ὁμοίως ἐπέδωκε, μή τινι περὶ τῆς πράξεως κοινωσάμενος· ἄρτι δὲ ἐσφακτο καὶ οἱ συντεταγμέ- C νοι αὐτῷ, τὸ μὲν ἐκείνου αἰδοῖ, ὡς δι' αὐτοὺς θανόντος ἐθελοντοῦ, τὸ δὲ καὶ ἐλπίδι τοῦ πάντως ἐκ τούτου κρατήσειν, τῆς τε φυγῆς ἐπέσχον, καὶ τοῖς διώκουσι σφᾶς γενναίως ἀντικατέστησαν. Κἀν τούτῳ καὶ ὁ Μάξιμος κατὰ νώτου τε αὐτοῖς προσέπεσε καὶ παμπόλλους ἐφόνευσεν (8). Οἱ δὲ περιλειφθέντες ἀποδιδράσκοντες διεφθάρησαν. Μάξιμος δὲ Φάβιος τὸν μὲν τοῦ Δεκίου νεκρὸν κατέκαυσε σὺν τοῖς σκύλοις, τοῖς δὲ εἰρήνης δεηθεῖσι σπονδὰς ἐποιήσατο. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει αὖθις τοῖς Σαμνίταις ἐπολέμησεν Ἀττίλιος Ῥήγουλος (9), καὶ μέχρι μέν τινος ἰσοῤῥόπως ἐμάχοντο· εἶτα κρατησάντων τῶν Σαμνιτῶν, αὖθις οἱ Ῥωμαῖοι ἀντεπεκράτησαν. Καὶ ἑλόντες αὐτοὺς, ὑπήγαγον ὑπὸ τὸν ζυγὸν, καὶ οὕτως ἀφῆκαν. Σαμνῖται δὲ ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν ἀγανακτήσαντες, πρὸς ἀπόνοιαν ὥρμησαν, D ὡς ἢ κρατήσοντες, ἢ παντελῶς ἀπολούμενοι, θάνατον ἀπειλήσαντες τῷ οἴκοι μενοῦντι· καὶ οἱ μὲν ἐς τὴν Καμπανίαν ἐνέβαλον, οἱ δ' ὕπατοι ἔρημον ὂν στρατιωτῶν τὸ Σάμνιον ἐπόρθουν, καὶ πόλεις εἷλόν τινας. Ὅθεν οἱ Σαμνῖται τὴν Καμπανίαν λιπόντες, εἰς τὴν οἰκείαν ἠπείχθησαν, καὶ τῷ ἑνὶ τῶν ὑπάτων συμμίξαντες, ἔκ τινος ἥττηντο στρατηγήματος, καὶ φεύγοντες δεινῶς ἔπταισαν, καὶ τὸ στρατόπεδον ἀπέβαλον, πρὸς δὲ καὶ τὸ πόλισμα ᾧ ἐπεβοήθουν. Ὁ δὲ ὕπατος τά τε ἐπινίκια ἔπεμψε, καὶ τὰ ἀθροισθέντα

Variæ lectiones et notæ.

(7) *Ῥοῦλλος*. Ita infra Ῥοῦλλον Μάξιμον. Sic etiam tres mss. Regii et Colbert.

(8) *Διεφθάρησαν*. Sic etiam tres mss. Alter apud Wolfium διεσκάρησαν.

(9) *Ἀντίδιος Ῥήγουλος* Alter e Reg. et Colb. Ἀτίδιος, duo alii Regii Ἀντίδιος. Latinis scriptoribus *Attilius Regulus*.

ἐκ τῶν λαφύρων ἐδημοσίευσεν· ὁ δ' ἕτερος ὕπατος κατὰ τῶν Τυρσηνῶν στρατεύσας, καὶ καταστήσας αὐτοὺς δι' ὀλίγου, σῖτόν τε καὶ χρήματα παρ' αὐτῶν εἰσπράξας, τὰ μὲν τοῖς στρατιώταις διέδωκε, τὰ δ' εἰσήνεγκεν εἰς τοὺς θησαυρούς. Συμβεβηκότος δὲ λοιμοῦ ἰσχυροῦ, οἱ Σαμνῖται καὶ Φαλίσκοι καταφρονήσαντες τῶν Ῥωμαίων διά τε τὴν νόσον, καὶ ὅτι τοὺς ὑπάτους οὐ κατ' ἀρετὴν ᾕρηντο, ὡς μὴ πολέμιοι ὄντων, παρεκίνησαν. Μαθόντες οὖν τοῦθ' οἱ Ῥωμαῖοι, Ἰουνίῳ μὲν Βρούτῳ τὸν Καρουίλιον, Κοΐντῳ δὲ Φαβίῳ τὸν πατέρα τὸν Ῥοῦλλον τὸν Μάξιμον ὑποστρατήγους ἤ, πρεσβευτὰς, συνεξέπεμψαν. Ὁ μὲν οὖν Βροῦτος Φαλίσκους ἐνίκησε, καὶ τὰ τούτων καὶ τὰ τῶν ἄλλων Τυρσηνῶν ἐληΐζετο. Φάβιος δὲ τῆς Ῥώμης πρὸ τοῦ πατρὸς ἐξελάσας, καὶ τοὺς Σαμνίτας ληΐζεσθαι τὴν Καμπανίδα πυθόμενος, ἠπείγετο, προσκόποις τέ τισιν αὐτῶν ἐντυχὼν, καὶ ταχέως ἀποχωροῦντας σφᾶς θεασάμενος, πάντας τε πολεμίους ἐκεῖ τυγχάνειν ἐνόμισε, καὶ φεύγειν ἐπίστευσε· κἀκ τούτου σπεύσας αὐτοῖς συμβαλεῖν πρὸ τοῦ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀφικέσθαι, ἵν' αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ μὴ ἐκείνου δοκῇ, προεχώρησεν ἀσυντάκτως· καὶ περιπεσὼν ἀθρόοις τοῖς πολεμίοις πανσυδὶ ἂν διεφθάρη, εἰ μὴ νὺξ ἐγένετο. Πολλοὶ δ' οὖν καὶ μετὰ ταῦτα τεθνήκασι, μήτ' ἰατροῦ μήτ' ἐπιτηδείου τινὸς παρόντος, διὰ τὸ πολὺ πρὸ τῶν σκευοφόρων αὐτοὺς ἐπειχθῆναι ὡς αὐτίκα νικήσοντας· καὶ πάντως ἂν καὶ ἀπώλοντο τῆς ὑστεραίας, εἰ μὴ οἱ Σαμνῖται τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐγγὺς εἶναι νομίσαντες, ἔδεισάν τε καὶ ἀνεχώρησαν. Πυθόμενοι (10) δὲ ταῦθ' οἱ ἐν τῷ ἄστει, δεινῶς ἠγανάκτησαν· καὶ μεταπεμψάμενοι τὸν ὕπατον, εὐθύνειν ἤθελον. Ὁ δὲ γέρων ὁ τούτου πατὴρ, καταριθμήσας τά τε οἰκεῖα καὶ τὰ τῶν προγόνων ἀνδραγαθήματα, καὶ ὑποσχόμενος μηδὲν αὐτῶν πράξειν ἀνάξιον τὸν υἱὸν, καὶ τὴν τούτου νεότητα πρὸς τὸ ἀτύχημα προβαλόμενος, τῆς ὀργῆς αὐτοὺς αὐτίκα παρέλυσε, καὶ οἱ συνεξελθὼν, μάχῃ τοὺς Σαμνίτας ἐνίκησε, καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν εἷλε· τήν τε χώραν ἐπόρθησε, καὶ λείαν πολλὴν ἤλασε· καὶ τὰ μὲν αὐτῆς ἐδημοσίωσε, τὰ δὲ τοῖς στρατιώταις κατένειμε. Διά τοι ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι ἐκεῖνόν τε ἐμεγάλυνον, καὶ τὸν υἱὸν καὶ εἰς τὸ ἔπειτα ἀντὶ ὑπάτου ἄρξαι ἐκέλευσαν, ὑποστρατήγῳ καὶ τότε τῷ πατρὶ χρώμενον. Καὶ ὡς πάντα μὲν αὐτὸς διῴκει, καὶ διῆγε μηδὲν τοῦ γήρως φειδόμενος, οὐ μέντοι καὶ ἔνδηλος ἦν δι' ἑαυτοῦ τὰ πράγματα πράττων, ἀλλὰ τὴν δόξαν τῶν ἔργων τῷ παιδὶ προσῆπτε.

ratus, ac fugere: ante patris adventum manus conserere properans, ut suum esset decus, nullo ordine processit; et in confertos hostes delapsus, cum exercitu cæsus esset, nisi mox supervenisset. Multi etiam post prælium perierunt, neque medicum neque quidquam valetudini curandæ aptum habentes: quod impedimentis longe anteverterant, spe victoriæ statim adipiscendæ; ac nisi patrem ejus in propinquo esse rati Samnites metu recessissent, omnino postridie quoque eos occidissent. Quæ cum in urbem nuntiata essent, magna indignatione orta, et consuli revocato die dicta, pater ejus senex, tum suis, tum majorum suorum rebus præclare gestis commemoratis, filium nihil illis indignum facturum pollicitus, acceptamque cladem ætati imputans, ira populi mitigata, cum eo profectus, Samnites victos castris exuit, agros vastavit: et prædam, quæ magna erat, partim in ærarium retulit, partim militibus **368** distribuit. Ea de causa cum ipsi Fabio honos est habitus: tum filio permissum, ut etiam deinceps pro consule imperaret, tum quoque patre legato utens, qui, nihil senectuti suæ parcens, ipse administravit omnia: sed dissimulanter, ut a filio acta esse viderentur.

Β'. Μετὰ δὲ ταῦτα δημάρχων τινῶν χρεῶν ἀποκοπὴν εἰσηγησαμένων, ἐπεὶ μὴ καὶ παρὰ τῶν δανειστῶν αὕτη ἐδίδοτο, ἐστασίασε τὸ πλῆθος· καὶ οὐ πρότερον τὰ τῆς στάσεως κατηυνάσθη, ἕως πολέμιοι τῇ πόλει ἐπῆλθοσαν. Ἦρξαν δὲ τῶν πολέμων οἱ Ταραντῖνοι, Τυρσηνοὺς, καὶ Γαλάτας, καὶ Σαμνίτας, καὶ ἄλλους προσεταιρισάμενοι πλείονας. Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἄλλους οἱ Ῥωμαῖοι συμβαλόντες διαφόροις μάχαις ἐνίκησαν, καὶ ὑπάτοις ἄλλοτε ἄλλοις. Οἱ δὲ Ταραντῖνοι, καίτοι αὐτοὶ τὸν πόλεμον παρασκευάσαντες, ὅμως οὔπω πρὸς μάχην ἀντικατέστησαν φανερῶς. Ναυαρχοῦντος δὲ Λουκίου Οὐαλερίου, καὶ τριήρεσι προσορμίσαι βουληθέντος ἐς Τάραντα, ἐπεὶ ἀπῄει ὅτι σὺν αὐταῖς ἀπεστάλη, φίλιον τὴν χώραν ἡγούμενος· οἱ Ταραντῖνοι κατ' αὐτῶν ὑποτοπήσαντες τὸν Οὐαλλέριον πλεῖν ἐκ τοῦ συνειδότος ὧν ἔδρων, μετ' ὀργῆς ἀντανήχθησαν, καὶ προσπεσόντες αὐτῷ μηδὲν πολέμιον ἐλπίσαντι, κατέδυσαν ἐκεῖνόν τε καὶ ἄλλους πολλούς· καὶ τοὺς ἁλόντας, τοὺς μὲν καθεῖρξαν, τοὺς δὲ καὶ ἀπέκτειναν. Πυθόμενοι δὲ

II. Post hæc, cum tribuni plebis legem de novis tabulis rogarent, cui creditores intercesserunt, orta seditio non conquievit prius, quam hostes urbem invaserunt. Belli ejus principium a Tarentinis ortum est, qui se Tyrrhenis, Gallis, Samnitibus, et pluribus aliis conjunxerunt. At Romani cæteros, per alios atque alios consules devicerunt. Tarentini autem, quamvis belli auctores, tamen aperte in aciem nondum descenderant. Cæterum L. Valerium classis præfectum, dum ibat quo missus erat, Tarenti appulsurum (eam enim urbem populi Romani amicam esse putabat), ex conscientia facinorum suorum contra se esse missum suspicati, iracunde impetu facto, nihil hostile metuentem, cum multis aliis demerserunt: captos partim in carcerem conjecerunt, partim occiderunt. Quo Romani audito, etsi graviter eam injuriam ferebant, tamen per legatos cum eis expostularunt: quibus non modo nihil æqui responsum est, sed etiam contumelia facta, L, Posthumii legatorum principis veste

Variæ lectiones et notæ.

(10) *Πυθόμενοι*. Vide Excerpta Dionis Valesiana, p. 586.

sordibus inquinata. Eam ob rem tumultu orto, ac A Tarentinis cachinnantibus, Posthumius : *Ridete*, inquit, *ridete dum vobis licet : nam longissimo tempore plorabitis, cum vestem hanc sanguine vestro eluetis*. Eam contumeliam iniquis animis Romani ferentes, bellum Tarentinum L. Æmilio consuli decreverunt. Qui cum eo appulisset, idoneis verbis animos eorum tentavit, æquis conditionibus pacem amplexuros ratus. Sed dissensione inter cives orta, senioribus et divitibus pacem expetentibus, juvenibus et iis qui vel parum vel nihil habebant bellum flagitantibus, juniorum sententia vicit. Sed suis diffisi viribus, Pgyrrhum Epirotam ad belli societatem accersendum duxerunt, legatis et muneribus ad eum missis. Quæ Æmilius cognito, agrum populatur et vastat : eosque in aciem B egressos profligat, ut Romani deinceps 369 impune prædas agerent, et quædam castella caperent. Cum autem captivos diligenter curaret Æmilius, et aliquot ex potentioribus dimisisset, Tarentini et humanitatem ejus admirati, et in spem pacis impetrandæ erecti, Agidem Romanis amicum ducem cum summo imperio creaverunt. Qui cum vix magistratum iniisset, Cineas legatus a Pyrrho præmissus, eam rem impediit. Nam Pyrrhus, Epiri rex, tum ingenii dexteritate, tum institutionis accuratione, tum usu rerum omnibus præstans, maxima Græciæ parte vel beneficiis vel terrore sibi adjuncta, Tarentinorum societatem peropportunam sibi fore existimans, cum longo jam C tempore Siciliam, Carthaginem et Sardiniam subigere cuperet, et tamen Romanos armis lacessere vereretur, legatis auxilia pollicitus est. Sed ne ob loca quæ diximus suspectus esset, se statim redituum esse domum dixit : et in fœderibus excepit, ne diutius quam opus esset, ab eis in Italia detineretur. Hæc pactus, majorem legatorum partem, ut in colligendo milite operam navaturos, obsidum vice retinuit : paucos et Cineam cum exercitu præmisit. Quorum adventu confirmati Tarentini, pacificatione repudiata, imperium Agidi abrogatum, uni ex legatis detulerunt. Non multo post, Milonem cum exercitu, ad arcem in adventum suum occupandam, et mœnia custodienda, misit Pyrrhus. Gratum id Tarentinis fuit, quod neque in præsidiis D esse, neque quidquam laboris capere cogerentur. Itaque militi cibaria præbuerunt, Pyrrho pecuniam miserunt. Æmilius, qui ad id tempus in castris se tenuerat, Pyrrhi militum adventu cognito, cum per hiemem oppugnare urbem non posset, in Apuliam abire statuit. Sed cum Tarentini, angustis quibusdam faucibus occupatis, per quas transire necesse habebat, iter ei sagittis, jaculis et fundis interclusissent, captivos eorum præmisit. Hli vero, veriti ne suos pro Romanis conficerent, destite-

ταῦθ' οἱ Ῥωμαῖοι, ἠγανάκτησαν μὲν, πρέσβεις δ' ὅμως ἀπέστειλαν, ἐπεγκαλοῦντες αὐτοῖς καὶ δίκας ἀπαιτοῦντες. Οἱ δὲ οὐ μόνον αὐτοῖς οὐδὲν ἐπιεικὲς ἀπεκρίθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐτωθάζον, ὡς καὶ τὴν ἐσθῆτα τοῦ Λουκίου Ποστουμίου τοῦ προέχοντος κηλιδῶσαι (11) τῶν πρέσβεων. Θορύβου δὲ ἐπὶ τούτῳ γενομένου, καὶ τῶν Ταραντίνων ἐπικαγχαζόντων, ὁ Ποστούμιος, *Γελᾶτε*, ἔφη, *γελᾶτε, ἕως ἔξεστιν ὑμῖν· κλαύσεσθε γὰρ ἐπὶ μακρότατον, ὅταν τὴν ἐσθῆτα ταύτην τῷ αἵματι ὑμῶν ἀποπλύνητε*. Ἐπανελθόντων οὖν τῶν πρέσβεων, οἱ Ῥωμαῖοι, τὰ πραχθέντα μαθόντες, ἤλγησαν, καὶ στρατεῦσαι ἐπὶ τοὺς Ταραντίνους Λούκιον Αἰμίλιον τὸν ὕπατον (12) ἐψηφίσαντο. Ὃς εἰς Τάραντα προσχωρήσας, λόγους αὐτοῖς ἐπιτηδείους ἔπεμψε, νομίζων ἐπί τισι μετρίοις εἰρήνην αἱρήσεσθαι. Οἱ δὲ ταῖς γνώμαις ἀλλήλοις ἠναντιώθησαν, καὶ τῶν μὲν πρεσβυτέρων καὶ εὐπόρων τὴν εἰρήνην σπευδόντων, τῶν δ' ἐν ἡλικίᾳ καὶ ὀλίγα ἢ μηδὲν ἐχόντων πόλεμον αἱρουμένων, ἐκράτησαν οἱ νεώτεροι. Φοβούμενοι δὲ ὅμως, τὸν Πύῤῥον τὸν Ἠπειρώτην εἰς συμμαχίαν ἐβουλεύσαντο προσκαλέσασθαι, καὶ πρέσβεις αὐτῷ καὶ δῶρα πεπόμφασιν. Αἰμίλιος δὲ, ταῦτα μαθὼν, τὴν χώραν αὐτῶν ἐλεηλάτει καὶ ἔφθειρεν. Οἱ δὲ ἐπεξῆλθον μὲν, ἀλλ' ἐτράπησαν, ὥστε τοὺς Ῥωμαίους τήν τε χώραν αὐτῶν ἀδεῶς πορθῆσαι, καί τινα χειρώσασθαι φρούρια. Πολλὴν δὲ τὴν τῶν ἁλόντων τοῦ Αἰμιλίου πεποιηκότος ἐπιμέλειαν, καί τινας τῶν δυνατωτέρων ἐλευθερώσαντος, οἱ Ταραντῖνοι, τήν τε φιλανθρωπίαν αὐτοῦ θαυμάσαντες, καὶ εἰς ἐλπίδας προαχθέντες σπονδῶν, Ἄγιν, τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιτήδειον ὄντα, εἵλοντο στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ἄρτι δ' οὗτος κεχειροτόνητο, καὶ Κινέας, ὑπὸ τοῦ Πύῤῥου προπεμφθεὶς, ἐμποδὼν τοῖς πραττομένοις ἐγένετο. Ὁ γὰρ Πύῤῥος τῆς καλουμένης βασιλεύων Ἠπείρου, φύσεώς τε δεξιότητι, καὶ παιδείας ἰσχύϊ, καὶ ἐμπειρίᾳ πάντων προέφερε· καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ τὸ πλεῖστον τὸ μὲν εὐποιίαις, τὸ δὲ φόβῳ προσεπεποίητο. Οὗτος τοίνυν, τοῖς τῶν Ταραντίνων πρέσβεσιν ἐντυχὼν, ἕρμαιον τὴν συμμαχίαν ἡγήσατο, ἐκ πλείονος τῆς Σικελίας καὶ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Σαρδοῦς ἐφιέμενος· ὀκνῶν δ' ὅμως αὐτὸς ἔχθρας πρὸς Ῥωμαίους προκατάρξασθαι, καὶ βοηθήσειν μὲν αὐτοῖς ἐπηγγείλατο· ἵνα δὲ μὴ ὑποπτευθείη δι' ἅπερ εἴρηται, οἴκαδε αὐτίκα ἀνακομισθήσεσθαι ἔφη, καὶ ἐν ταῖς συνθήκαις προστεθῆναι πεποίηκε τὸ μὴ περαιτέρω τῆς χρείας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ παρ' αὐτῶν κατασχεθῆναι. Συνθέμενος δὲ ταῦτα, τοὺς μὲν πλείους τῶν πρέσβεων ὡς τὰ στρατεύματα αὐτῷ συμπαρασκευάζοντας, ἐν ὁμηρείᾳ κατέσχεν, ὀλίγους δ' ἐξ αὐτῶν καὶ τὸν Κινέαν προέπεμψε σὺν στρατῷ. Ἐλθόντων δ' αὐτῶν, οἱ Ταραντῖνοι, θαρσήσαντες, τῶν τε καταλλαγῶν τῶν πρὸς Ῥωμαίους ἀπέσχοντο, καὶ τὸν Ἄγιν παύσαντες τῆς στρατηγίας, ἕνα τῶν πρέσβεων ἐχειροτόνησαν στρατηγόν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ Μίλων,

Variæ lectiones et notæ.

(11) *Κηλιδῶσαι*. Ita alter e Regiis et Colbert. Duo alii Regii, κῆδος δῶσαι. Vide Gloss. med. Lat. in *Cenitus*.

(12) *Λούκιον Αἰμίλιον τὸν ὕπατον*. Sic tres mss. Alter codex apud Wolfium Λούκιον Μανίλιον habuit.

A ὑπὸ τοῦ Πύῤῥου σὺν δυνάμει πεμφθεὶς, τήν τε ἀκρόπολιν αὐτῶν ἐς τὴν ἐκείνου ὑποδοχὴν κατειλήφει, καὶ τὴν τοῦ τείχους φρουρὰν ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο· καὶ οἱ Ταραντῖνοι ἐπὶ τούτοις ἔχαιρον, ὡς μήτε φρουρεῖν, μήτ' ἄλλο τι ἐπίπονον ὑπομένειν ἀναγκαζόμενοι. Καὶ αὐτοῖς τροφὰς ἐχορήγουν, καὶ τῷ Πύῤῥῳ χρήματα ἔπεμπον. Ὁ οὖν Αἰμίλιος τέως μὲν κατὰ χώραν ἔμενεν, ἐπεὶ δὲ τούς τε Πυῤῥείους ἥκοντας ἔγνω, καὶ διὰ τὸν χειμῶνα προσκαρτερεῖν οὐχ οἷός τε ἦν, ἐς Ἀπουλίαν ὥρμησεν. Οἱ δὲ Ταραντῖνοι ἔν τινι στενοπόρῳ χωρίῳ, δι' οὗ διελθεῖν ἀνάγκην εἶχε, λοχήσαντες, ἄπορον αὐτῷ τὴν πορείαν ἐποίουν τοξεύμασιν, ἀκοντίσμασί τε καὶ σφενδονήμασιν. Ὁ δὲ τοὺς αἰχμαλώτους σφῶν, οὓς ἐπήγετο, προήγαγε. Φοβηθέντες δ' οἱ Ταραντῖνοι μὴ τοὺς B σφετέρους ἀντὶ τῶν Ῥωμαίων ἀπολέσωσιν, ἐπαύσαντο. Ὁ δὲ Πύῤῥος, οὐδὲ τὸ ἔαρ ἀναμείνας, ἀπῄει, στράτευμά τε πολὺ καὶ ἔκκριτον ἐπαγόμενος, καὶ ἐλέφαντας εἴκοσι, ζῷα μήπω πρότερον τοῖς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ὀφθέντα, ὅθεν ἐξεπλήσσοντο καὶ ἐθαύμαζον· χειμῶνι δὲ περιπεσὼν τὸ Ἰόνιον περαιούμενος, πολλοὺς ἀπώλεσε τοῦ στρατεύματος, οἱ δὲ λοιποὶ τῷ κλύδωνι ἐσκεδάσθησαν. Μόλις δ' οὖν πεζεύσας ἦλθεν εἰς Τάραντα, καὶ αὐτίκα τοὺς μὲν ἀκμάζοντας τοῖς ἑαυτοῦ στρατιώταις συνέταξεν, ὅπως μὴ καθ' ἑαυτοὺς λελοχισμένοι νεωτερίσωσι· καὶ τὸ θέατρον ἔκλεισε τάχα διὰ τὸν πόλεμον, ὅπως μὴ, ἐς αὐτὸ συνερχόμενοι, νεοχμώσωσί τι. Ἀπεῖπε δ' αὐτοῖς καὶ πρὸς συμπόσια καὶ κώμους ἀθροίζεσθαι, καὶ τοὺς νεωτέρους ἐν τοῖς ὅπλοις ἀσκεῖσθαι ἐκέλευεν, ἢ διημερεύειν κατὰ τὴν ἀγοράν. Ὡς δέ τινες ἀχθόμενοι τούτοις ὑπεχώρησαν, φρουροὺς ἐκ τῶν οἰκείων κατέστησεν, ὥστε μηδένα ἐξιέναι τῆς πόλεως. Οἱ δὲ, τούτοις τε καὶ τῇ χορηγίᾳ τῶν τροφῶν βαρυνόμενοι, καὶ τοὺς δορυφόρους αὐτῶν εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν ἀναγκαζόμενοι δέχεσθαι, μετεγίνωσκον, δεσπότου καὶ οὐχὶ συμμάχου τοῦ Πύῤῥου πειρώμενοι. Ὁ δὲ διὰ ταῦτα μὴ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀποκλίνωσι φοβηθεὶς, τῶν τὰ πολιτικὰ δυναμένων πράττειν, καὶ προστατεῖν τοῦ ὁμίλου, τοὺς μὲν εἰς τὴν Ἤπειρον πρὸς τὸν υἱὸν ἐπί τισι προφάσεσιν ἔπεμπε, τοὺς δὲ καὶ ἀφανῶς διώλλυεν. Ἀρίσταρχον δέ τινα ἐν τοῖς ἀρίστοις τῶν Ταραντίνων ἐξεταζόμενον, καὶ εἰπεῖν πιθανώτατον, προσηταιρίσατο, ἵν' ὕποπτος τῷ δήμῳ, ὡς τὰ τοῦ Πύῤῥου φρονῶν, γένηται· ὡς δ' ἔτι πιστεῦον ἐκείνῳ τὸ πλῆθος ἑώρα, ἔπεμπεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἤπειρον. Καὶ ὡς ἀντειπεῖν μὴ θαῤῥῶν, ἐξέπλευσε μὲν, ἐς δὲ τὴν Ῥώμην ἀφίκετο· καὶ τοιαῦτα μὲν ὁ Πύῤῥος τοῖς Ταραντίνοις ἐποίει.

runt. At Pyrrhus vere non exspectato, cum magno lectissimoque exercitu abiens, et xx elephantis (quæ animalia non prius in Italia conspecta, stuporem et admirationem hominibus attulerunt), 370 dum Ionium trajecit, tempestate orta, multis amissis, cæteris dissipatis, pedestri itinere Tarentum ægre pervenit, ac pubem statim suis militibus inseruit, ne, seorsim instructi, belli tempore novis rebus studerent. Eademque forsitan de causa theatrum clausit, et conviviorum commessationumque cœtibus interdictis, adolescentes aut in armis exerceri, aut per totos dies in foro agere jussit. Quarum rerum molestia quibusdam se subducentibus, suos portis præfecit, qui neminem exire paterentur. His igitur rebus et commeatus suppeditatione, et satellitum in ædes receptione oneratos, sera pœnitentia Tarentinos invasit, quod non socium, sed dominum accivissent. Pyrrhus vero, ne ad Romanos his de causis inclinarent veritus, reipublicæ gerendæ, tractandoque populo idoneos, partim per causas aliquas in Epirum ad filium misit, partim clam sustulit. Aristarchum vero summum apud illos virum, et eloquentia præstantem, sibi conciliavit, ut ob suam familiaritatem populo suspectus esset. Sed cum ei nihilominus fidem esse cerneret, in Epirum ire jussit, qui cum refragari non auderet, se illo navigaturum simulans, Romam est profectus.

Γ'. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ κατέδεισαν, μαθόντες τὸν C Πύῤῥον ἐλθόντα εἰς Τάραντα, τῷ τε ἐκπεπολεμῶσθαι τὰ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ αὐτοῖς, καὶ τῷ θρυλλεῖσθαι ἐκεῖνον εὐπόλεμόν τε τυγχάνειν, καὶ δύναμιν ἔχειν ἀνανταγώνιστον. Στρατιώτας τε οὖν κατέλεγον, καὶ χρήματα ἤθροιζον, φρουρούς τε ἐς τὰς συμμαχίδας πόλεις διέπεμπον, ἵνα μὴ καὶ ἐκεῖναι ἀποστῶσι. Καί τινας προαισθόμενοι νεωτεριοῦντας, τοὺς πρώτους αὐτῶν ἐκόλασαν, καί τινες τῶν Πραινεστηνῶν ἐς τὴν Ῥώμην ἀχθέντες, περὶ δείλην ὀψίαν εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐπὶ φυλακῇ ἐνεβλήθησαν. Καί τις αὐτοῖς ἐκ τούτου χρησμὸς ἐκπεπλήρωτο· ἐχρήσθη γὰρ αὐτοῖς ποτε, ὅτι τοὺς τῶν Ῥωμαίων καθέξουσι θησαυρούς. Καὶ ὁ μὲν χρησμὸς εἰς τοῦτο ἀπέβη· ἐκεῖνοι δὲ καὶ ἀπώλοντο. Οὐαλλέριον δὲ Λαουΐνιον ἐπὶ τὸν Πύῤῥον D καὶ τοὺς Ταραντίνους, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀπεστάλκασι, καί τι καὶ ἐν τῷ ἄστει τοῦ στρατεύματος κατέσχον. Ὁ γοῦν Λαουΐνιος εὐθὺς ἐξεστράτευσεν, ἵνα πορρωτάτω τὸν πόλεμον τῆς οἰκείας ποιήσηται· καὶ τὸν Πύῤῥον καταπλήξειν ἤλπισεν, εἰ

III. Quæ cum Tarenti agerentur, Romani, Pyrrhi adventu minime læti, tum quod Italiam infestam haberent, tum quod illum bellicosum et invictis munitum esse copiis fama ferebat, delectibus habitis, coactaque pecunia, sociis civitatibus præsidia imposuerunt, ne illæ quoque deficerent; et quas novis rebus studere velle præsenserant, earum principes multarunt. Prænestinos autem quosdam vesperi in urbem adductos, ærario custodiæ causa incluserunt; ut vetus oraculum quoddam impleretur, quo prædictum fuerat, illos Romanum ærarium occupaturos, cujus hic eventus fuit, ut ibi necarentur. Contra Pyrrhum, Tarentinos, eorumque socios Valerium Levinum miserunt, parte exercitus in urbe præsidii causa retenta. Is statim Roma profectus est, ut bellum quam longissime e patria gereret, et terrorem Pyrrho incuteret; qui ab iis ultro lacesseretur, quorum se mœnia oppugnaturum 371 opinabatur. Captoque munito et opportuno castello, præsidium in Lucanis

reliquit, ne ad hostes se conferrent. Pyrrhus, Levini adventu cognito, eductis copiis tempus terere, dum auxilia convenissent, cupiens, superbas et minaces Levino litteras scripsit, in hanc sententiam : *Rex Pyrrhus Levino salutem. Audio te exercitum contra Tarentinos adducere. Cæterum eo dimisso, ipse cum paucis ad me venito. Nam si qua inter vos, controversia est, ego jus vobis dicam : et invitos ea quæ æqua sunt, præstare cogam.* Ei Levinus hoc modo respondit : *Omnino mihi, Pyrrhe, insanire videris, qui te inter nos et Tarentinos judicem constituas, priusquam nobis pœnas dederis ingressus in Italiam tui. Itaque cum toto exercitu veniam, et de te et Tarentinis pœnas sumam. Quid enim verbis et nugis mihi opus est, cum Marte judice, auctore nostri generis, causam disceptare liceat?* Hoc responso dato, properat; et flumine interjecto castris positis, speculatores aliquot, comprehendit; quos per castra circumductos, seque alium longe majorem habere exercitum gloriatus, dimisit. Quo facto perculsus Pyrrhus, pugnam detrectavit, tum quod fœderati ejus nondum convenissent, tum quod Romanos in hostili agro commeatus penuria laboraturos sperabat. Eodem Levinus quoque reputans, confligere quamprimum statuit : et quia milites et Pyrrhi famam, et elephantes timebant, convocato exercitu, et longa oratione ad confirmandos militum animos habita, ita se parat, ut cum Pyrrho vel invito pugnaturus. Qui quamvis a pugna abhorreret, tamen ne Romanos formidare videretur, et ipse milites suos ad pugnam cohortatus, Levinum flumen juxta castra transire conantem, prohibuit. Is igitur cum peditatu ibi se continens, equitibus per speciem prædæ petendæ ablegatis, mandat ut, longe provecti, trajiciant. Qui cum ex improviso terga hostium invasissent, et ordines turbassent, Levinus amne superato, prælium et ipse init. Sed Pyrrhus dum suis fugientibus suppetias venit, equo ex vulnere amisso periisse putabatur : unde Epirotis animi imminuti sunt, Romanis creverunt, mutata prælii facie. Quo rex intellecto, vestem insignem dat Megacli **372** induendam, eumque passim circumvehi jubet, ut se vivere arbitrati hostes terrerentur, sui confirmarentur, ipse privati habitu cum toto exercitu, elephantis exceptis, in Romanos invehitur, et ubique laborantibus succurrens, suos multum juvat. Pugna igitur initio magna diei parte anceps fuit, donec quidam Megacle occiso, se Pyrrhum occidisse ratus, effecit ut hostes idem crederent. Tum vero et Romanis aucti sunt animi, et hostes cesserunt. Pyrrhus autem, abjecto pileo, nudo capite circumiens, pugnæ fortunam mutavit. Et cum Levinus equites, quos extra aciem in insidiis habebat, a tergo in hostes incurrere jussisset, signum elephantis sustulit. Ibi ex inusitato belluarum conspectu, et horrendo barritu, armorumque sonitu, quem qui in turribus ferebantur, edebant : tum ipsi Romani perterriti sunt, tum equi perturbati, sessores partim excutientes, partim ve-

αὐτοῖς ἐθελονταὶ ἐπίοιεν, οὓς ἐκεῖνος πολιορκεῖν προσεδόκησε. Καὶ ἀπιὼν χωρίον τι τῶν Λευκανῶν εἷλεν ἰσχυρὸν καὶ ἐπίκαιρον, καὶ δύναμίν τινα ἐν τῇ Λευκανίᾳ κατέλιπεν, εἴρξουσαν αὐτοὺς τοῦ ἐπαρῆξαι τοῖς ἐναντίοις. Καὶ ὁ Πύῤῥος μαθὼν πλησιάζοντα τὸν Λαουΐνιον, προεξώρμησε. Καὶ στρατοπεδευσάμενος, τρίβειν ἤθελε τὸν καιρὸν, ἀναμένων τοὺς συμμαχήσοντας. Καὶ τῷ Λαουϊνίῳ ἐπέστειλεν ὑπερηφάνως, ὡς καταπλήξων αὐτὸν, εἶχε δὲ ἡ γραφὴ ὧδε· *Βασιλεὺς Πύῤῥος Λαουϊνίῳ χαίρειν. Πυνθάνομαί σε στράτευμα ἐπὶ Ταραντίνους ἄγειν. Τὸ μὲν οὖν ἀπόπεμψον, αὐτὸς δὲ μετ' ὀλίγων ἧκε πρὸς ἐμέ. Δικάσω γὰρ ὑμῖν ἐγὼ, εἴ τι ἀλλήλοις ἐγκαλεῖτε, καὶ ἄκοντας τὰ δίκαια ποιεῖν ἀναγκάσω.* Λαουΐνιος δὲ τάδε τῷ Πύῤῥῳ ἀντέγραψε· *Πάνυ μοι δοκεῖς, ὦ Πύῤῥε, τετυφῶσθαι, δικαστὴν ἡμῖν ἑαυτὸν καθιστὰς καὶ Ταραντίνοις, πρὶν δίκην ἡμῖν ὑποσχεῖν, ὅτι καὶ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπεραιώθης. Ἥξω τε οὖν μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν καὶ παρὰ Ταραντίνων καὶ παρὰ σου λήψομαι. Τί γὰρ δέ μοι λήρου καὶ φλυαρίας, ἐξὸν παρὰ τῷ Ἄρει τῷ προπάτορι ἡμῶν κριθῆναι;* Τοιαῦτα ἀντεπιστείλας, ἠπείγετο, καὶ ηὐλίσατο διὰ μέσου τὸ ῥεῦμα τοῦ ἐκεῖ ποταμοῦ ποιησάμενος. Κατασκόπους τέ τινας συλλαβὼν, δείξας τὴν δύναμιν αὐτοῖς, καὶ ἐπειπὼν πολλαπλασίαν ἄλλην ἔχειν, ἀπέπεμψεν. Ἐπὶ τούτοις ὁ Πύῤῥος καταπλαγεὶς, οὐ μάχεσθαι ἤθελεν, ὅτι καὶ τῶν συμμάχων οὔπω τινὲς συνῆλθον αὐτῷ, ἐπιλείψειν τε τοῖς Ῥωμαίοις τὰ ἐπιτήδεια ἤλπιζεν ἐν πολεμίᾳ διάγουσι. Ταῦτα δὲ καὶ ὁ Λαουΐνιος λογιζόμενος, ἔσπευσε συμμῖξαι. Τῶν δὲ στρατιωτῶν πρὸς τὴν τοῦ Πύῤῥου φήμην καὶ διὰ τοὺς ἐλέφαντας ἐκπεπληγμένων, συγκαλέσας αὐτοὺς, πολλὰ πρὸς θάρσος παρακαλοῦντα ἐδημηγόρησε, καὶ παρεσκευάζετο καὶ ἄκοντι τῷ Πύῤῥῳ συμμῖξαι. Ὁ δὲ γνώμην μὲν οὐκ εἶχε μάχεσθαι· ὅπως δὲ μὴ δόξῃ τοὺς Ῥωμαίους φοβεῖσθαι, καὶ αὐτὸς τοῖς οἰκείοις διαλεχθεὶς, ἐπώρυνεν εἰς τὸν πόλεμον. Λαουΐνιος δὲ, τὸν ποταμὸν πειρώμενος κατὰ τὸ στρατόπεδον διαβῆναι, ἐκωλύθη· ἐπαναγαγὼν οὖν αὐτὸς μὲν κατὰ χώραν μετὰ τοῦ πεζοῦ ἔμεινε, τοὺς δ' ἱππεῖς ὡς ἐπὶ λείαν τάχα τινὰ ἔπεμψεν, ἐντειλάμενος, πόῤῥω ποι βαδίσαντας περαιωθῆναι. Καὶ οὕτως ἐκεῖνοί τε κατὰ νώτου τοῖς πολεμίοις προσέπεσον ἀπροσδόκητοι. Καὶ ὁ Λαουΐνιος ταραχθέντων αὐτῶν τόν τε ποταμὸν διέβη, καὶ τῆς μάχης συνεπελάβετο. Φεύγουσιν οὖν τοῖς ἑαυτοῦ, ὁ Πύῤῥος ἐπικουρήσας, τρωθέντα τὸν ἵππον ἀπέβαλε, καὶ ἔδοξεν αὐτοῖς τεθνηκέναι. Κἀκ τούτου τῶν μὲν ἀθυμησάντων, τῶν δὲ καταφρονησάντων, τὸ ἔργον ἠλλοίωτο. Συνεὶς δὲ τοῦτο τὴν μὲν στολὴν ἐκπρεπεστέραν τῶν ἄλλων οὖσαν ἔδωκε Μεγακλεῖ, κελεύσας ἐνδῦναι αὐτὴν, καὶ πανταχόσε περιελαύνειν, ὅπως, σώζεσθαι αὐτὸν νομίσαντες, οἱ μὲν ἐναντίοι πρὸς δέος, οἱ δ' οἰκεῖοι πρὸς θάρσος ἀφίκωνται· αὐτὸς δὲ, στειλάμενος ἰδιωτικῶς, συνέμιξεν αὐτοῖς παντὶ τῷ στρατῷ, πλὴν ἐλεφάντων, καὶ τοῖς ἀεὶ πονουμένοις ἀπαμύνων, πλεῖστον τοὺς σφετέρους ὠφέλησε. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ἐπὶ πολὺ τῆς ἡμέρας ἰσοῤῥόπως ἐμα-

χοντο· ὡς δὲ τὸν Μεγακλέα τις ἀποκτείνας, ᾠήθη A τὸν Πύῤῥον ἀπεκτονέναι, καὶ τοῖς ἄλλοις δόκησιν τούτου παρέσχεν, οἵ τε Ῥωμαῖοι ἐπεῤῥώσθησαν, καὶ οἱ ἐναντίοι ἐνέδοσαν. Γνοὺς δὲ ὁ Πύῤῥος τὸ γινόμενον, τὸν πῖλον ἀπέῤῥιψε, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ περιῄει, καὶ εἰς τοὐναντίον περιέστη ἡ μάχη. Ἰδὼν δὲ τοῦτο ὁ Λαουΐνιος, καὶ ἱππέας ἔχων ἐνεδρεύοντάς που τῆς μάχης ἐκτὸς, κατὰ νώτου προσπεσεῖν αὐτοὺς τοῖς πολεμίοις ἐκέλευσε. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀντιστρατηγῶν ὁ Πύῤῥος, τὸ σημεῖον τοῖς ἐλέφασιν ἦρεν, ἔνθα ἔκ τε τῆς τῶν θηρίων θέας ἀλλοκότου οὔσης, καὶ τῆς βοῆς φρικώδους, καὶ ἐκ τοῦ τῶν ὅπλων πατάγου, ὃν οἱ ἐπιβεβηκότες ἐποίουν ἐν τοῖς πύργοις φερόμενοι, αὐτοί τε οἱ Ῥωμαῖοι ἐξεπλάγησαν, καὶ οἱ σφῶν ἵπποι ἐκταραχθέντες οἱ μὲν ἀποσειόμενοι τοὺς ἀναβάτας, οἱ δὲ καὶ φέροντες ἔφευγον. Ἀθυμήσαν οὖν B ἐκ τούτων τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐτράπετο στράτευμα, καὶ φεύγοντες ἀνῃροῦντο οἱ μὲν παρὰ τῶν ἐν τοῖς πύργοις ἀνδρῶν τοῖς ἐπὶ τῶν ἐλεφάντων, οἱ δὲ καὶ παρ' αὐτῶν τῶν θηρίων ταῖς προβοσκίσι καὶ τοῖς κέρασιν ἢ ὀδοῦσι φθειρόντων πολλούς· καὶ τοῖς ποσὶ δὲ οὐ μείους κατηλόων (13) συμπατουμένους. Καὶ οἱ ἱππεῖς δὲ ἐφεπόμενοι πολλοὺς ἔφθειρον, οὐδ' ἂν εἷς ὑπελείφθη, εἰ μὴ ἐλέφας τρωθεὶς αὐτός τε ἐσφράδαζεν ἐκ τοῦ τραύματος, καὶ οἱ ἄλλοι πρὸς τὰς ἐκείνου βοὰς ἐταράσσοντο. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Πύῤῥος ἐπέσχε τὴν δίωξιν, καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι, διαβεβηκότες τὸν ποταμὸν, εἰς Ἀπουλίδα πόλιν τινὰ ἀπεσώθησαν. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν τοῦ Πύῤῥου στρατιωτῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων πεπτώκασιν, ὥστε, συγχαιρόντων αὐτῷ τῆς νίκης τινῶν· *Εἰ καὶ αὖθίς ποτε ὁμοίως*, ἔφη, *κρατήσομεν, ἀπολούμεθα*. Τοὺς μέντοι Ῥωμαίους καὶ νικηθέντας ἐθαύμασεν, εἰπὼν, ὅτι, *Τὴν οἰκουμένην ἂν πᾶσαν ἐχειρωσάμην, εἰ Ῥωμαίων ἐβασίλευον*. Ὁ μὲν οὖν Πύῤῥος ἐπὶ τῇ νίκῃ μέγα ἔσχηκεν ὄνομα, καὶ πολλοὶ αὐτῷ προσεχώρησαν. Οἵ τε σύμμαχοι ἀφίκοντο πρὸς αὐτόν· οἷς, ὀλίγα ἐπιτιμήσας διὰ τὴν μέλλησιν, τῶν σκύλων μετέδωκεν.

hentes fugerunt. Itaque abjectis animis in fugam versi, partim a viris qui in elephantorum turribus erant, occidebantur : partim ab ipsis belluarum manibus et dentibus multi conficiebantur, neque pauciores pedibus illarum proterebantur. Multos etiam equites insecuti sustulerunt : neque ullus evasisset, nisi elephantus vulneratus retrocessisset, et barritu suo cæteros turbasset. Nam cum ea de causa Pyrrhus a persequendo destitisset, Romani flumine superato in urbem quamdam Apuliæ pervenerunt. Multi etiam ex Pyrrhi militibus et ducibus ceciderunt. Quare cum ei quidam victoriam gratularentur : *Si denuo*, inquit, *ita vicerimus, actum de nobis erit*. Et Romanos quamvis victos admiratus : *Si Romanis, ait, imperarem, universum orbem subjugarem*. Ex ea victoria magnum nomen adeptus est, ac multi se ad eum contulerunt. Sociis, cum venissent, ob moram nonnihil castigatis, partem manubiarum dedit.

Δ'. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ἤλγησαν ἐπὶ τῇ ἥττῃ, τῷ C δέ γε Λαουϊνίῳ στράτευμα ἔπεμψαν, καὶ τὸν Τιβέριον ἐκ τῶν Τυρσηνῶν μετεπέμψαντο, καὶ τὴν πόλιν διὰ φυλακῆς ἐποιήσαντο, πυνθανόμενοι ἐπ' αὐτὴν τὸν Πύῤῥον ἐπείγεσθαι. Ὁ μέντοι Λαουΐνιος, τοὺς οἰκείους τε τραυματίας ἐξακεσάμενος, καὶ τοὺς σκεδασθέντας συναγαγὼν, ἤδη καὶ τῶν ἐκ Ῥώμης πεμφθέντων ἀφικομένων, τὸν Πύῤῥον παρεπόμενος ἐλύπει· καὶ τὴν Καπύην μαθὼν ἑλεῖν γλιχόμενον, προκατέλαβε, καὶ ἐφύλαξεν. Ἁμαρτὼν δ' ἐκείνης ὁ Πύῤῥος, ἐπὶ τὴν Νεάπολιν ὥρμησεν. Ὡς οὐδὲν οὐδ' ἐν αὐτῇ δρᾶσαι ἴσχυσε, σπεύδων τὴν Ῥώμην καταλαβεῖν, καὶ διὰ τῆς Τυρσηνίδος παριὼν, ὡς κἀκείνους προσλάβοι, ἐπεὶ ἔμαθεν αὐτούς τε τοῖς Ῥωμαίοις ὁμολογίας πεποιημένους, καὶ τὸν Τιβέριον αὐτῷ ἀντιπροσιόντα, τόν τε Λαουΐνιον ἐφεπόμενον, D ἐφοβήθη μὴ ὑπ' αὐτῶν πανταχόθεν ἐν χωρίοις ἀγνώστοις ἀποληφθῇ, καὶ περαιτέρω οὐ προεχώρησεν. Ὡς δὲ ἀναχωροῦντι καὶ γενομένῳ περὶ Καμπανίαν ὁ Λαουΐνιος ἐπεφάνη, καὶ τὸ στράτευμα αὐτοῦ πολλῷ πλεῖον τοῦ πρόσθεν ἦν, Ὕδρας ἔφη δίκην τὰ στρατόπεδα τῶν Ῥωμαίων κοπτόμενα ἀναφύεσθαι. Καὶ ἀντιπαρετάξατο μὲν, οὐχ ἐμαχέσατο δὲ, ὅτι ἐκέλευσεν, ὡς καταπλήξων πρὸ τῆς συμπλοκῆς τοὺς Ῥωμαίους, τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας τὰς ἀσπίδας τοῖς δόρασι πλήξαντας ἐκβοῆσαι, καὶ τοὺς σαλ-

IV. Qui Romæ erant, ob acceptam cladem mœsti, Levino supplementum miserunt : et Tiberio ex Etruria revocato, urbem præsidiis firmarunt; nam Pyrrhum ad eam tendere audierant. Levinus vero, sauciis curatis, et dispersis recollectis, acceptisque missis ex **373** urbe militibus, Pyrrhum assectando vexavit; et Capuam, cujus illum capiendæ esse cupidum audierat, occupatam defendit. Eo consilio frustratus Pyrrhus, Neapolim contendit, qua cum potiri non posset, ad Romam occupandam properans, et per Etruriam transiens, ut eam quoque gentem sibi adjungeret, ubi eos cum Romanis fœdus percussisse didicit, et Tiberium sibi obviam ire, Levinum a tergo sequi, ne ab eis in regione ignota circumveniretur timens, ulterius non est progressus. Ut vero recedenti et Campaniæ fines ingresso, Levinus cum exercitu longe majore quam prius habuerat, se ostendit : *Hydræ instar*, inquit, *Romanorum legiones cædendo renascuntur*. Et aciem instruxit ille quidem, sed non commisit prælium. Nam cum suos milites clypeos hastis pulsantes, clamorem tollere, et classica canere, et elephantos barrire jussisset, ut Romanos ante congressum perterrefaceret, illi autem longe ferocius reclamassent, ut ipsius milites consternarentur; pugnam inire, sacra inauspicata causatus, noluit, sed

Variæ lectiones et notæ.

(13) *Κατηλόων*. Ita Regii quatuor et Colbert. Alius apud Wolfium κατηλώφουν. Vide Henric. Valesium ad Harpocrationem, pag. 232, ubi de hac voce.

captivos Tarentum reduxit, ibique Romanorum legatos pro captivis redimendis missos, Fabricium et cæteros, honorifice benigneque excepit, sperans eos pacem petituros, et ut victos leges accepturos. Cæterum Fabricio pro captis in bello id pretium offerente, quod utrinque convenisset : quia pacis nullam mentionem fecerat, animi dubius seorsim, ut solebat, cum amicis, de reddendis captivis deque bello administrando deliberavit. Milone autem suadente, ut neque captivos redderet, neque pacem faceret, sed Romanis jam victis, etiam reliquias belli persequeretur, Cyneas plane contrarium censuit. Nam et captivos gratis esse reddendos, et legatos atque pecuniam Romam mittendos, pacis et fœderis impetrandi causa, cujus sententiæ et cæteri et ipse Pyrrhus assensi, legatis accersitis : *Neque prius*, inquit, *Romani, mea sponte vobis bellum intuli, neque nunc inferam. Amicus enim vester esse cupio. Itaque captivos gratis vobis reddo, et ut pacem mecum faciatis peto.* Hæc cum legatis omnibus dixisset, et pecuniam partim **374** dedisset, partim promisisset, cum Fabricio seorsim hoc modo egit : *Cum omnium Romanorum amicitiam expeto, tum vero tuam, quem virum bonum esse video, et ut pacem mihi conficias peto.* Hæc cum diceret, munera quoque multa ei obtulit. At ille : *Pacis*, inquit, *studium in te, Pyrrhe, laudo, et pacem, modo ea nobis prosit, tibi conficiam : neque enim postulabis cum me bonum virum esse dicas, ut aliquid agam contra patriam. Sed nihil munerum illorum quæ mihi offers, accipiam. Numquid enim me vere bonum virum esse censes, an non? Nam si malus sum, cur munera mihi largiris? Sin bonus, cur ea me accipere jubes? Scito autem me abundare opibus, sorte mea contentum, neque plura desiderantem. Te vero, etsi ditissimus es, extrema inopia laborare. Nam neque Epiro, neque cæteris quæ habes relictis huc trajecisses : si, illis contentus, plura non desiderares.* His dictis, legati captivis receptis abierunt. Pyrrhus autem Cyneam cum multo auro et ornamentis muliebribus omnis generis Romam misit ; ut etsi ex viris aliqui adversarentur, at uxores eorum ornamentis illectæ viros etiam corrumperent. Romam profectus Cyneas, non statim senatum adiit, sed alias aliud causando moratus, potentum ædes circumiit, eosque et verbis et muneribus sibi conciliavit. Cum jam multos sibi devinxisset, curiam ingressus, dixit : *Pyrrhus rex se venisse ait, non ut bellum vobiscum gereret, sed ut Tarentinos supplices sibi factos reconciliaret. Præterea captivos sine pretio vobis restituit : et cum agrum vestrum vastare, et urbem oppugnare potuisset, se in numerum amicorum et sociorum vestrorum inscribi petit. Jam quamvis sibi vos multum commodaturos credit, plura se tamen et majora in vos beneficia collocaturum existimat.* Hæc cum maximæ senatorum parti ob largitiones et captivos redditos placerent, tamen nullo responso dato, plures dies in deliberando consumpserunt ; cumque varia dicerentur, sententia de pace fa-

A πιγκτὰς καὶ τοὺς ἐλέφαντας συνηχῆσαι. Ἐπεὶ δὲ κἀκεῖνοι πολὺ μεῖζον ἀντεβόησαν, ὡς ἐκπλαγῆναι τοὺς τοῦ Πύῤῥου, οὐκ ἔτ' ἠθέλησε συμμῖξαι, ἀλλ' ὡς δυσιερῶν ἐπανήγαγε, καὶ ἀφίκετο ἐς Τάραντα, ἔνθα πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων ἀφίκοντο ἄλλοι τε καὶ ὁ Φαβρίκιος· οὓς φιλοτίμως ἐξένισε, καὶ ἐδεξιώσατο, ἐλπίσας αὐτοὺς σπείσασθαι, καὶ ὁμολογίαν ὡς ἡττημένους ποιήσασθαι. Τοῦ δὲ Φαβρικίου τοὺς ἑαλωκότας ἐν τῇ μάχῃ κομίσασθαι αἰτοῦντος ἐπὶ λύτροις τοῖς ἀμφοῖν συναρέσκουσι, διηπορήθη ὅτε μὴ καὶ περὶ εἰρήνης πρεσβεύειν ἔφη, καὶ ἰδίᾳ μετὰ τῶν φίλων ἐβουλεύετο, ὡς εἰώθει, περὶ τῆς τῶν αἰχμαλώτων ἀποδόσεως, καὶ περὶ τοῦ πολέμου, καὶ ὅπως τοῦτον μεταχειρίζεται. Ὁ μὲν οὖν Μίλων, μήτε τοὺς αἰχμαλώτους ἀποδόσθαι, B μήτε σπείσασθαι συνεβούλευεν, ἀλλ' ἤδη τῶν Ῥωμαίων ἡττημένων, καὶ τὰ λοιπὰ πολέμῳ προσκατεργάσασθαι· Ὁ δὲ Κιννέας τοὐναντίον ἅπαν αὐτῷ συνεβούλευε· τούς τε γὰρ αἰχμαλώτους προῖκα ἀποδοῦναι συνῄνει, καὶ πρέσβεις εἰς Ῥώμην καὶ χρήματα πέμψαι τῆς εἰρήνης ἕνεκα καὶ σπονδῶν. Οὗ τῇ γνώμῃ καὶ οἱ λοιποὶ συνετίθεντο· οὕτω δὲ φρονῶν καὶ ὁ Πύῤῥος ἐτύγχανε. Καλέσας οὖν τοὺς πρέσβεις· *Οὔτε πρώην, ὦ Ῥωμαῖοι*, ἔφη, *ἑκὼν ὑμῖν ἐπολέμησα, οὔτε νῦν πολεμήσαιμι· φίλος γὰρ ὑμῖν γενέσθαι βεβούλημαι· διὸ καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ὑμῖν ἄνευ λύτρων ἀφίημι, καὶ σπείσασθαι ἀξιῶ.* Ταῦτα μὲν πᾶσιν εἰρήκει τοῖς πρέσβεσι, καὶ χρήματα σφίσι τὰ μὲν δέδωκε, τὰ δὲ ἐπηγγείλατο· τῷ δὲ Φαβρικίῳ κατὰ μόνας διαλεχθείς, *Φίλος*, εἶπεν, C *ἡδέως καὶ πᾶσιν ἂν Ῥωμαίοις γενοίμην, μάλιστα δὲ σοί. Ὁρῶ γάρ σε ἀγαθὸν ἄνδρα, καὶ τὴν εἰρήνην συμπρᾶξαί μοι ἀξιῶ.* Ταῦτα λέγων, καὶ δῶρα αὐτῷ πολλὰ ἐδίδου. Ὁ δέ, *Ἐπαινῶ σε*, εἶπεν, *ὦ Πύῤῥε, ὅτι τῆς εἰρήνης ἐπιθυμεῖς, καί σοι αὐτήν, ἄν γε συμφέρῃ ἡμῖν, καταπράξομαι. Οὐ γὰρ κατὰ τῆς πατρίδος τι πρᾶξαί με, ἀγαθόν, ὡς φῄς, ἄνδρα ὄντα, ἀξιώσεις. Ἀλλ' οὐδὲ τούτων ὧν δίδως τι λάβοιμι ἄν. Πυνθάνομαι γάρ σου, πότερον ἐλλόγιμόν με ὡς ἀληθῶς νομίζεις ἄνδρα, ἢ οὔ. Εἰ μὲν γὰρ φαῦλός εἰμι, πῶς με δώρων ἄξιον κρίνεις; εἰ δὲ χρηστός, πῶς με λαβεῖν αὐτὰ κελεύεις; Ἴσθι γοῦν, ὡς ἐγὼ καὶ πάνυ πολλὰ ἔχω, τοῖς παροῦσιν ἀρκούμενος, καὶ* D *πλειόνων οὐ δέομαι· σὺ δ' εἰ καὶ σφόδρα πλουτεῖς, ἐν πενίᾳ μυρίᾳ καθέστηκας. Οὐ γὰρ ἂν οὔτε τὴν Ἤπειρον, οὔτε τὰ ἄλλα ἃ ἔχεις καταλιπών, δεῦρο ἐπεραιώθης, εἴγε ἐκείνοις ἤρκου, καὶ μὴ πλειόνων ὠρέγου.* Τούτων οὕτω λεχθέντων, οἱ πρέσβεις τοὺς αἰχμαλώτους λαβόντες ἀπῄεσαν. Καὶ ὁ Πύῤῥος τὸν Κιννέαν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέστειλε μετὰ χρυσίου πολλοῦ, καὶ κόσμου γυναικείου παντοδαποῦ, ἵνα, εἰ καί τινες τῶν ἀνδρῶν ἀντίσχοιεν, ἀλλ' αἱ γυναῖκες αὐτῶν, τοῖς κόσμοις ἀναπεισθεῖσαι, κἀκείνους συνδιαφθείρωσιν. Ἐλθὼν δὲ πρὸς τὴν πόλιν ὁ Κιννέας, οὐ προσῄει τῇ γερουσίᾳ, ἀλλὰ διῆγεν ἄλλοτε ἄλλην αἰτίαν σκηπτόμενος. Περιφοιτῶν δὲ καὶ τὰς τῶν δυνατῶν οἰκίας, λόγοις τε σφᾶς καὶ δώροις ὑπήγετο· καὶ ἐπειδὴ πολλοὺς ᾠκειώσατο, εἰσῆλθεν εἰς

τὸ συνέδριον, καὶ εἶπεν, ὡς *Πύῤῥος ὁ βασιλεὺς ἀπολογεῖται, ὅτι οὐχ ὡς πολεμήσων ὑμῖν ἧκεν, ἀλλ' ὡς καταλλάξων Ταραντίνους αὐτὸν ἱκετεύοντας· ἀμέλει καὶ τοὺς ἁλόντας ὑμῶν λύτρων ἀφῆκεν ἄτερ· καὶ δυνάμενος πορθῆσαι τὴν χώραν, καὶ τῇ πόλει προσβαλεῖν, ἀξιοῖ τοῖς φίλοις καὶ τοῖς συμμάχοις ὑμῶν ἐγγραφῆναι, πολλὰ μὲν ὠφελήσεσθαι ἀφ' ὑμῶν ἐλπίζων, πλείω δ' ἔτι καὶ μείζω εὐεργετήσειν ὑμᾶς.* Ἐπὶ τούτοις οἱ πλείους τῶν βουλευτῶν ἠρέσκοντο διὰ τὰ δῶρα, καὶ διὰ τοὺς αἰχμαλώτους, οὐ μέντοι καὶ ἀπεκρίναντο· ἀλλ' ἐσκόπουν ἔτι πλείους ἡμέρας ὅ τι χρὴ πρᾶξαι· καὶ πολλὰ μὲν ἐλέγετο, ἐπεκράτει δ' ὅμως σπείσασθαι. Μαθὼν δὲ τοῦτο Ἄππιος ὁ τυφλὸς, ἐκομίσθη ἐπὶ τὸ βουλευτήριον (ὑπὸ γὰρ τοῦ γήρους καὶ τοῦ πάθους οἰκουρῶν ἦν), καὶ εἶπε μὴ συμφέρειν τὰς πρὸς τὸν Πύῤῥον συμβάσεις τῇ πολιτείᾳ. Παρῄνεσε δὲ, καὶ αὐτίκα τὸν Κινέαν ἐξελάσαι τῆς πόλεως, καὶ δι' αὐτοῦ δηλῶσαι τῷ Πύῤῥῳ οἴκαδε ἀναχωρήσαντα, ἐκεῖθεν ἐπικηρυκεύσασθαι περὶ εἰρήνης αὐτοῖς, ἢ καὶ περὶ ἑτέρου ὅτου δέοιτο. Ταῦτα ὁ Ἄππιος συνεβούλευσεν. Ἡ δὲ γερουσία οὐκέτι ἐμέλησεν, ἀλλ' εὐθὺς ὁμοθυμαδὸν ἐψηφίσαντο αὐθημερὸν τὸν Κινέαν ἔξω τῶν ὅρων ἐκπέμψαι, καὶ τῷ Πύῤῥῳ πόλεμον ἀκήρυκτον, ἕως ἂν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ διάγῃ, ποιήσασθαι. Τοῖς δ' αἰχμαλώτοις ἀτιμίαν τινὰ ἐν ταῖς στρατείαις ἐπέθεσαν, καὶ οὔτε πρὸς τὸν Πύῤῥον αὐτοῖς ἔτι ἐχρήσαντο, οὔτ' ἄλλοσέ ποι ἀθρόοις, ἵνα μή τι ὁμοῦ ὄντες νεωτερίσωσιν, ἀλλ' ἄλλους ἄλλῃ φρουρήσοντας ἔπεμψαν. Ἐν μὲν οὖν τῷ χειμῶνι παρεσκευάζοντο ἄμφω.

A cienda vicit. Quo Appius cæcus cognito, in senatum delatus, (nam ob ætatem et cladem oculorum domi se continere solebat) negavit e republica esse ut pax cum Pyrrho fieret, et monuit Cyneam statim urbe pellendum esse, per eumque Pyrrho significandum ut domum reversus, sive
375 de pace, sive quid aliud vellet, legatos mitteret. Hæc Appio locuto, senatus, nihil cunctatus, statim consentientibus animis decrevit Cyneam eodem die extra fines ablegandum : et Pyrrho, dum in Italia versaretur, bellum irreconciliabile indicendum esse. Captivos vero militari quadam ignominia notarunt, iis neque contra Pyrrhum usi, neque usquam alibi universis, ne quid conjuncti novarum rerum molirentur, sed alios in alia præ- B sidia miserunt. Per hiemem utrinque se instruxerunt.

Ε'. Ἔαρος δ' ἤδη ἐφεστηκότος, ὁ Πύῤῥος εἰς τὴν Ἀπουλίαν ἐνέβαλλε, καὶ πολλὰ μὲν βίᾳ, πολλὰ δὲ ὁμολογίᾳ προσεποιήσατο, μέχρις οὗ Ῥωμαῖοι πρὸς Ἀσκούλῳ πόλει ὄντι αὐτῷ ἐπελθόντες, ἀντεστρατοπεδεύσαντο. Ἐπὶ πλείους δ' ἡμέρας διέτριψαν ὀκνοῦντες ἀλλήλους. Οἱ μὲν γὰρ Ῥωμαῖοι τοὺς προνενικηκότας οὐκ ἐθάῤῥουν, οἱ δὲ ὡς ἀπονενοημένους ἐδεδίεσαν τοὺς Ῥωμαίους· κἀν τούτῳ λογοποιούντων τινῶν, ὅτι ὁ Δέκιος ἐπιδοῦναι ἑαυτὸν κατὰ τὸν πατέρα, καὶ τὸν πάππον (14) ἑτοιμάζοιτο, καὶ τοὺς τοῦ Πύῤῥου δεινῶς ἐκφοβούντων, ὡς ἐκ τοῦ θανεῖν ἐκείνου πάντως ἀπολουμένους, συνήγαγε τοὺς στρατιώτας ὁ Πύῤῥος, καὶ διειλέχθη περὶ τούτου, συμβουλεύων, *Μήτ' ἀθυμεῖν, μήτ' ἐκπλήττεσθαι τοιούτοις λόγοις· μήτε γὰρ ἕνα ἄνθρωπον δύνασθαι θνήσκοντα πολλοὺς καταγωνίσασθαι, μήτ' ἐπῳδὴν ἢ μαγγανείαν τινὰ κρείττω τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἀνδρῶν γενέσθαι.* Ταῦτ' εἰπὼν, καὶ λογισμοῖς ἐπικρατύνας τοὺς λόγους ὁ Πύῤῥος, τὸ οἰκεῖον ἐθάρσυνε στράτευμα· καὶ πολυπραγμονήσας, τὴν στολὴν ᾗ ἐχρήσαντο οἱ Δέκιοι ἐπιδιδόντες ἑαυτοὺς, παρήγγειλε τοῖς οἰκείοις, ἄν τινα οὕτως ἐσκευασμένον ἴδωσι, μὴ κτεῖναι αὐτὸν, ἀλλὰ ζῶν συλλαβεῖν· τῷ δὲ Δεκίῳ πέμψας ἔφη, οὔτε προχωρήσειν αὐτῷ τοῦτο πρᾶξαι θελήσαντι, καὶ ζωγρηθέντα κακῶς ἀπολεῖσθαι ἠπείλησε. Πρὸς ἅπερ οἱ ὕπατοι ἀπεκρίναντο, μηδενὸς τοιούτου σφᾶς ἔργου δεῖσθαι· πάντως γὰρ αὐτοῦ καὶ ἄλλως κρατήσειν. Ποταμοῦ δὲ διὰ μέσου τῶν στρατοπέδων οὐκ εὐδιαβάτου ῥέοντος, ἤροντο, πότερον αὐτὸς περαιωθῆναι βούλεται ἀδεῶς, αὐτῶν ἀναχωρησάντων, ἢ ἐκείνοις ἐπιτρέψαι τοῦτο ποιῆσαι, ἵν' ἐξ ἀντιπάλου μάχης ἀκεραίων τῶν δυ-

V. Vere instante Pyrrhus, impressione in Apuliam facta, multa vi, multa deditione occupavit : donec Romani ad Asculum oppidum contra eum castra posuerunt, ac dies complures mutuo metu quieverunt. Nam Romani Epirotas ut victores timebant, C Epirotæ Romanos ut desperatos. Interea cum nonnulli rumore sparso, Decium ad devovendum semetipsum exemplo patris et avi paratum esse, Epirotas perterrefacerent, ex illius enim obitu omnes perituros, Pyrrhus suos milites hortatus est : *Ne desperarent, aut percellerentur hujusmodi verbis. Neque enim unius hominis obitu multos debellari posse : neque incantationem, aut præstigias ullas, plus quam viros et arma valere.* Quæ cum dixisset, et orationem suam rationibus approbasset, exercitum confirmavit : indagatoque habitu, quo Decii se devovissent, monuit, si quem ita ornatum cernerent, ne eum occiderent, sed viventem comprehenderent. Decio vero nuntiari jussit, facinus D illud ei non successurum : et si vivus caperetur, male periturum esse minatus est. Ad quæ consules responderunt, nulla re tali sibi opus esse. Se enim alioqui omnino superiores illo futuros. Et cum profundum flumen castra medium dirimeret, sciscitati sunt, utrum ipse impune transire, se digressis, an sibi transeundi potestatem dare mallet : ut æquali pugna, utrisque copiis integris congressis, de fortitudine certum fieri judicium posset. Hanc optionem Romani Pyrrho terroris incutiendi causa dedissent : ille, multum elephantis fretus, eos flumen transire passus est. Romani vero cum alia præpararunt, tum adversus elephantos ferratas

Variæ lectiones et notæ.

(14) *Πάππον*. Ita mss. codd.

hastas, antennarum **376** instar curribus insertas, et undique eminentes pararunt, ut cum alia tum ignem inde ejaculantes, belluas repellerent. Cum ad manus ventum esset, Romani Græcos sero quidem, sed tandem pepulerunt, donec Pyrrhus elephantis in auxilium, non qua falcati currus stabant, sed in alteram partem adductis, equitatum Romanum terrore belluarum ante congressum profligavit, sed peditibus parum incommodavit. Interea quidam Apuli, Epirotarum castra aggressi, causa victoriæ Romanis exstiterunt. Nam cum Pyrrhus aliquot ex iis qui pugnabant, contra eos misisset, reliqui omnes turbati, et tentoria capta esse, et illos fugere opinati, inclinarunt, eorumque multi cæsi sunt : Pyrrhus ipse, et ex præcipuis complures vulnerati; ac post cum ob commeatus, tum medicamentorum inopiam graviter afflicti. Quamobrem Tarentum discessit, antequam id Romani sensissent. Consules, etsi flumen pugnandi causa transierunt, tamen cum audissent hostes omnes dissipatos esse, in urbes Apuliæ hybernatum reversi, propter vulneratos milites, illos persequi non potuerunt. Pyrrhus vero cum alia instruxit, tum milites et pecunias domo advehi jussit : sed cum Fabricium et Pappum consules lectos in castra pervenisse cognovisset, in ea sententia non permansit. Nicias vero quidam, qui fidus illi esse credebatur, ad Fabricium se contulit, se Pyrrhum dolo interfecturum pollicens. Quod facinus indigne ferens Fabricius (virtute enim et viribus, non dolo superandos hostes, quemadmodum Camillus, censebat) insidias Pyrrho indicavit. Qua re illum ita obstupefecit, ut denuo Romanis captivos gratis restitueret, et per legatos pacem peteret. Ut autem Romani de pace nihil respondebant, sed eum tum quoque, cum Italia excessisset, de pace agere jubebant, et urbes ei fœderatas infestabant et expugnabant : animi dubium ea res erexit, quod a Syracusanis quibusdam (nam ex quo Agathocles decesserat, seditionibus agitabantur) accersebatur, et urbem et semetipsos illius fidei permittentibus. Concepta enim spe totius Siciliæ potiundæ, Milonem ad Tarentum, **377** cæteraque tutanda in Italia reliquit : ipse, ut brevi reversurus, discessit. Et a Syracusanis exceptus, summa rerum ipsi permissa, rursus brevi spatio temporis tantus evasit, ut Carthaginienses illius metu ex Italia militem conducerent. Sed celeriter ea fortuna mutata est in contrarium : quod multos ex primoribus sibi suspectos partim pellebat, partim necabat. Carthaginienses enim, cum eum nec privatis viribus valere, neque popularium habere studia cernerent, bellum sternue administrarunt, eumque Syracusanorum exsulibus suscipiendis, male tractarunt. Unde non Syracusas duntaxat, sed totam Siciliam deseruit.

A νάμεων εἰς χεῖρας ἐλθουσῶν, ὁ τῆς ἀνδρείας ἔλεγχος γένοιτο ἀκριβής. Οἱ μὲν οὖν Ῥωμαῖοι πρὸς κατάπληξιν τὸν λόγον ἐποίησαν. Ὁ δὲ Πύῤῥος αὐτοῖς ἀφῆκε διαβῆναι τὸν ποταμὸν, μέγα φρονῶν ἐπὶ τοῖς ἐλέφασιν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τά τε ἄλλα παρεσκευάσαντο, καὶ πρὸς τοὺς ἐλέφαντας κεραίας ἐφ' ἁμαξῶν σεσιδηρωμένας καὶ πανταχόθεν προεχούσας ἡτοίμασαν, ἵνα τοξεύοντες ἀπ' αὐτῶν ἄλλα τε καὶ πῦρ, ἐμποδὼν σφίσι γίνωνται. Προσμίξαντες δὲ χρόνῳ μὲν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς Ἕλληνας, ἐώσαντο δ' οὖν, μέχρις ὁ Πύῤῥος τοῖς ἐλέφασιν οὐ κατὰ τὰς ἁμάξας, ἀλλ' ἐπὶ θάτερα προσβοηθήσας αὐτοῖς τὴν ἵππον σφῶν καὶ πρὶν προσμίξαι φόβῳ τῶν θηρίων ἐτρέψατο, τῷ μέντοι πεζῷ οὐδὲν μέγα ἐλυμήνατο· κἀν τούτῳ τῶν Ἀπούλων τινὲς ἐπὶ τὸ τῶν Ἠπειρωτῶν B ὡρμηκότες στρατόπεδον, τῆς νίκης αἴτιοι τοῖς Ῥωμαίοις ἐγένοντο. Τινὰς γὰρ τῶν μαχομένων ἐπ' αὐτοὺς τοῦ Πύῤῥου πέμψαντος, πάντες οἱ λοιποὶ ἐταράχθησαν, καὶ τάς τε σκηνὰς ἑαλωκέναι, καὶ ἐκείνους φεύγειν ὑποτοπήσαντες, ἐνέδοσαν, καὶ συχνοὶ αὐτῶν ἔπεσον· ὅ τε Πύῤῥος, καὶ ἄλλοι τῶν ἐν τέλει πολλοὶ ἐτρώθησαν, καὶ μετὰ ταῦτα διά τε τὴν τῆς τροφῆς καὶ τὴν τῶν ἐπιτηδείων πρὸς ἄκεσιν ἀπορίαν, σφόδρα ἐκακώθησαν. Ὅθεν ἀπῆρεν εἰς Τάραντα, πρὶν τοὺς Ῥωμαίους αἰσθέσθαι. Οἱ δ' ὕπατοι διέβησαν μὲν τὸν ποταμὸν ἐπὶ μάχῃ. Ὡς δὲ πάντας ἐσκεδάσθαι ἐπύθοντο, εἰς τὰς οἰκείας ἀνεχώρησαν πόλεις· ἐπιδιῶξαι γὰρ διὰ τοὺς σφετέρους· τραυματίας οὐκ ἠδυνήθησαν. Εἶτα οἱ μὲν εἰς τὴν Ἀπουλίαν C ἐχείμασαν· ὁ δὲ Πύῤῥος τἄλλα τε ἡτοιμάζετο, καὶ οἴκοθεν στρατιώτας καὶ χρήματα μετεπέμψατο· μαθὼν δὲ τὸν Φαβρίκιον καὶ τὸν Πάππον ὑπάτους ᾑρημένους, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον ἀφιγμένους, οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μεμένηκε γνώμης. Ἤδη δὲ τῶν ῥηθέντων ὑπάτων ἐν τῷ στρατεύματι ὄντων, Νικίας τις τῶν Πύῤῥῳ πιστῶν δοκούντων, ἦλθε πρὸς τὸν Φαβρίκιον, καὶ ὑπέσχετο αὐτῷ τὸν Πύῤῥον δολοφονήσειν. Δυσχεράνας οὖν ἐπὶ τούτῳ ἐκεῖνος (ἀρετῇ γὰρ καὶ ταῖς δυνάμεσιν ἠξίουν τῶν πολεμίων κρατεῖν, ὡς ὁ Κάμιλλος), κατεμήνυσε τῷ Πύῤῥῳ τὸ ἐπιβούλευμα. Καὶ οὕτως αὐτὸν ἐκ τούτου κατέπληξεν, ὥστε καὶ τοὺς ἑαλωκότας τῶν Ῥωμαίων προῖκα αὖθις ἀφεῖναι, καὶ πρέσβεις πάλιν ὑπὲρ εἰρήνης ἀποστεῖλαι. Ἐπεὶ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι περὶ τῆς εἰρήνης οὐδὲν D ἀπεκρίναντο, ἀλλὰ καὶ τότε ἀπᾶραι τῆς Ἰταλίας ἐκέλευον, καὶ οὕτως αὐτοῖς διακηρυκεύεσθαι, καὶ τὰς συμμαχίδας αὐτῷ πόλεις κατέτρεχόν τε καὶ ᾕρουν, ἐν ἀμηχανίᾳ ἐγένετο, πρὶν δὴ Συρακουσίων τινὲς (ἐτύγχανον δὲ, ἐξ οὗ Ἀγαθοκλῆς ἐτελεύτησε, στασιάζοντες) ἐπεκαλέσαντο αὐτὸν, παραδιδόντες οἱ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὴν πόλιν. Ἀναπνεύσας γὰρ ἐπὶ τούτῳ, καὶ προσελπίσας πᾶσαν τὴν Σικελίαν καταστρέψασθαι, τὸν μὲν Μίλωνα ἐν Ἰταλίᾳ κατέλιπεν, ἐν φυλακῇ τόν τε Τάραντα καὶ τὰ ἄλλα ποιησόμενον· αὐτὸς δὲ ὡς διὰ βραχέως ἐπανήξων ἀπέπλευσε. Καὶ τῶν Συρακουσίων δεξαμένων αὐτὸν, καὶ πάντα αὐτῷ ἀναθεμένων, μέγας ἐν βραχεῖ αὖθις ἐγένετο, ὥστε τοὺς Καρχηδονίους φοβηθέντας μισθοφόρους ἐκ τῆς Ἰταλίας προσλαβεῖν. Ἀλλὰ ταχὺ πρὸς τοὐναντίον αὐτῷ περιέστη τὰ πράγματα, τῷ τε πολλοὺς τῶν ἐν τέλει τοὺς μὲν ἐξελάσαι, τοὺς δὲ διαφθεῖραι ὑποπτευομένους αὐτῷ. Οἱ γὰρ Καρχηδόνιοι ἰδόντες αὐτὸν μήτε ταῖς οἰκείαις δυνάμεσιν ἐρ-

ρωμένον, μήτε τοὺς ἐπιχωρίους δι' εὐνοίας ἔχοντα, τοῦ πολέμου προθύμως ἀντελάβοντο, καὶ τοὺς ἐκπίπτοντας τῶν Συρακουσίων δεχόμενοι, δεινὰ αὐτὸν εἰργάσαντο, ὥστε μὴ τὰς Συρακούσας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν Σικελίαν ἐκλιπεῖν.

ϛ'. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ πυθόμε- A νοι, ἀνεθάρσησαν, καὶ πρὸς ἄμυναν τῶν ἐπικαλεσαμένων αὐτὸν ἐτράπησαν· καὶ τοὺς Ταραντίνους εἰς ἄλλον καιρὸν ὑπερθέμενοι, εἰσέβαλον εἰς τὸ Σάμνιον μετὰ ὑπάτων τοῦ Ῥουφίνου καὶ τοῦ Ἰουνίου, καὶ τήν τε χώραν ἐπόρθουν, καὶ τείχη τινὰ ἐκλειφθέντα ἔλαβον. Οἱ γὰρ Σαμνῖται εἰς τὰ ὄρη τὰ Κρανιτὰ (15) λεγόμενα, ὅτι κρανίαν πολλὴν ἔχουσι, τά τε φίλτατα καὶ τὰ τιμιώτατα ἀνεκόμισαν. Καταφρονήσαντες οὖν οἱ Ῥωμαῖοι, εἰς τὰ εἰρημένα ὄρη ἀναβῆναι ἐτόλμησαν. Λασίων οὖν αὐτῶν, καὶ δυσπροβάτων ὄντων, πολλοὶ μὲν ἀπέθανον, πολλοὶ δὲ καὶ ἑάλωσαν. Οἱ δ' ὕπατοι οὐκέτι κοινῇ τὸν πόλεμον ἐποιήσαντο, ἀλλήλοις αἰτιώμενοι διὰ τὸ ἀτύχημα, ἀλλ' Ἰούνιος μὲν ἐδῄου μέρος τι τῆς Σαμνίτιδος. Ῥουφῖνος δὲ B Λευκανοῖς καὶ Βρεττίοις ἐλυμήνατο, καὶ ἐπὶ Κρότωνα ὥρμησεν ἀποστάντα Ῥωμαίων, μεταπεμψαμένων αὐτὸν τῶν ἐπιτηδείων, φθασάντων δὲ τῶν λοιπῶν ἐπαγαγέσθαι παρὰ τοῦ Μίλωνος φρουράν, ἧς ἦρχε Νικόμαχος. Ἀγνοήσας οὖν τοῦτο, καὶ ἀμελῶς τοῖς τείχεσι προσιὼν ὡς πρὸς φίλους, ἔπταισεν, ἐξαίφνης ἐπεκδραμούντων αὐτῷ· εἶτά τι ἐπινοήσας στρατήγημα, τὴν πόλιν εἷλε. Δύω γὰρ ἄνδρας ψευδαυτομόλους αἰχμαλώτους ἐς τὸν Κρότωνα ἔπεμψε· τὸν μὲν εὐθὺς λέγοντα ὅτι, ἀπεγνωκὼς τὴν ἅλωσιν αὐτῶν, ἐς τὴν Λοκρίδα προδιδομένην αὐτῷ μέλλει ἀπαίρειν· τὸν δ' ἕτερον μετὰ τοῦτο, ὡς ἐν ὁδῷ ἐστι διαβεβαιούμενον. Καὶ γὰρ ἵνα πίστιν ἔχῃ λόγος, ἀνεσκευάσατο, καὶ προσεποιεῖτο ἐπείγεσθαι. Ὁ γοῦν Νικόμαχος πιστεύσας τούτοις (καὶ οἱ κατάσκοποι C γὰρ τὰ αὐτὰ ἀνήγγελλον), τὸν Κρότωνα λιπών, ἐς τοὺς Λοκροὺς ἀπῄει σπουδῇ δι' ἐπιτομωτέρας ὁδοῦ. Καὶ ἐν τῇ Λοκρίδι γενομένου αὐτοῦ, ὁ Ῥουφῖνος ὑπέστρεψε πρὸς τὸν Κρότωνα, καὶ λαθὼν διά τε τὸ ἀπροσδόκητον, καὶ δι' ὁμίχλην τότε συμβᾶσαν, εἷλε τὴν πόλιν. Μαθὼν δὲ τοῦτο Νικόμαχος, ἀπῄει εἰς Τάραντα· καὶ ἐν τῇ ὁδῷ τῷ Ῥουφίνῳ περιπεσών, πολλοὺς ἀπέβαλε, καὶ οἱ Λοκροὶ τοῖς Ῥωμαίοις προσεχώρησαν. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει Ῥωμαῖοι ἐστράτευσαν εἰς τὸ Σάμνιον, καὶ ἐς Λευκανίδα, καὶ Βρεττίοις ἐπολέμησαν. Ὁ δὲ Πύῤῥος τῆς Σικελίας ἐκπεσών, καὶ ἐπανελθὼν ἤδη, δεινῶς αὐτοὺς ἐλύπει, καὶ τοὺς μὲν Λοκροὺς ἐκομίσατο (τὴν γὰρ φρουρὰν τῶν Ῥωμαίων ἀποκτείναντες μετέστησαν) ἐπὶ δὲ τὸ Ῥήγιον στρατεύσας ἀπεκρούσθη, καὶ αὐτὸς ἐτρώθη, D καὶ πλείστους ἀπέβαλε. Μεταστὰς δὲ εἰς τὴν Λοκρίδα, καὶ τῶν αὐτῷ ἐναντία φρονησάντων δικαιώσας τινάς, παρὰ τῶν λοιπῶν σῖτον καὶ χρήματα ἔλαβε, καὶ εἰς Τάραντα ἀνεκομίσθη. Κακῶς δὲ πάσχοντες ἀπὸ Ῥωμαίων οἱ Σαμνῖται, ἐξαναστῆναι αὐτὸν ἐποίησαν. Ἐλθὼν δὲ εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν, ἐτράπη. Τρωθέντος γὰρ πώλου ἐλέφαντος, καὶ ἀποσεισαμέ-

VI. Romani vero per ejus absentiam confirmatis animis, ad ultionem eorum, a quibus accersitus fuerat, conversi, Tarentinorum vindicta in aliud tempus dilata, Rufini et Junii consulum ductu et auspiciis Samnium invaserunt : agrisque vastatis, castella quædam ab incolis deserta occuparunt. Samnites enim in montes Cranitas, qui a cornorum frequentia sic dicuntur, charissima pignora, et pretiosissima quæque contulerunt. Romanis igitur per contemptum eos montes conscendere ausis, asperos atque arduos, multi occubuerunt, multi capti sunt. Ejus cladis culpam consules alter in alterum conferentes, de communi sententia bellum gerere destiterunt. Ac Junius partem Samniticæ ditionis vastavit : Rufinus Lucanos et Bruttios afflixit : et ad Crotonem recuperandam profectus est, quæ defecerat a Romanis, accersitus a familiaribus suis. Sed cæteri ante adventum ejus, præsidium, cui Nicomachus præerat, a Milone accersiverant. Cujus rei ignarus, cum, ut ad amicorum mœnia negligentius accessisset, subita hostium eruptione cladem accepit : deinde arte quadam urbe potitus est. Duos enim captivos, transfugarum titulo Crotonem misit : quorum alter diceret, eum, desperata urbis expugnatione, Locridem, quo a proditoribus vocetur, discessurum : alter deinde affirmaret, cum jam in itinere esse. Quæ oratio ut esset probabilior, sarcinis collectis se properare simulavit. Id Nicomachus verum esse ratus (nam speculatores **378** idem renuntiabant) Crotone deserta, per viam breviorem celeriter Locros contendit. Quo cum pervenisset, Rufinus converso ad Crotonem itinere, animadvertente nemine, quod et præter exspectationem aderat, et nebula conspectum eripuerat, urbem cepit. Quo Nicomachus cognito, Tarentum rediturus, cum in itinere in Rufinum incidisset, multos amisit : Locri ad Romanos se contulerunt. Sequente anno Romanis, expeditione contra Samnium et Leucadem suscepta, belloque Bruttios adortis, Pyrrhus Sicilia expulsus, et in Italiam reversus, permolestus fuit. Locros, qui Romano præsidio cæso defecerant, recepit : sed a Rhegii oppugnatione repulsus, et ipse vulneratus est, et multos milites amisit. Inde in Locridem profectus, et quibusdam adversæ factionis multatis, frumentoque et pecunia a cæteris acceptis, Tarentum rediit. A Samnitibus, quos Romani graviter urgebant, in auxilium evocatus, in fugam versus est. Nam cum pullus elephanti vulneratus, sessoribus excussis, matrem passim quæreret, eaque perturbata etiam cæteri elephanti concitati essent, sine discrimine permista sunt om-

Variæ lectiones et notæ.

(15) *Κρανιτά*. Hos esse montes prope Tibur, putat Ortelius, quos Dionysius Halicarnasseus, lib. I *corniclos*, seu *corniculos* vocat, de quibus sat multa habet Cluverius, lib. II *Italiæ antiquæ*, pag. 661, qui de *Cranitis* Zonaræ siluit.

nia : sed tandem Romani multis occisis, et VIII elephantis captis, castris etiam potiti vicerunt. Pyrrhus vero cum paucis equitibus Tarentum refugit, atque inde in Epirum navigavit, ut rediturus, Milone cum præsidio Tarenti relicto : dataque sella, quæ loris e Niciæ ob proditionem occisi pelle constricta erat. Ac Niciam quidem ita ultus est. Tarentinos autem aliquot adolescentes ob dicteria quædam puniturus, rogavit, cur ea petulantia usi essent. Qui cum respondissent : *Se longe plura et acerbiora in eum fuisse dicturos, nisi vinum defecisset :* eos cum risu dimisit. Pyrrhus igitur illustrissimus imperator, qui multum terroris Romanis ejecit, quinto anno relicta Italia, et in Græciam expeditione suscepta, non multo post Argis periit. Mulier enim quædam, ut fertur, eum prætereuntem videre cupiens, e superiore loco delapsa, occidit. Eodem anno Fabricius et Pappus censores facti, cum alios equites et senatores, tum Rufinum, quamvis dictatorium, atque
379 iterum consularem, notarunt, quod decem pondo argentea vasa habebat. Ita Romani paupertatem non in parum habendo, sed in multum concupiscendo, positam esse crediderunt : eaque de causa magistratibus et aliis ob rempublicam peregre abeuntibus, viaticum et annulus e publico dabatur. Tarentini quidam Milonem, a quo male accepti fuerant, Nicone duce agressi, cum nihil profecissent, castello quodam suæ ditionis occupato, eum infestarunt. Et cum didicissent Romanos contra se bellum moliri, legatis Romam missis, pacem impetrarunt. Ptolemæus item Philadelphus, Ægypti rex, Pyrrhi cladibus et Romanorum incrementis cognitis, et munera eis misit, et amicitiam pepigit. Quo Romani delectati, vicissim legatos ad illum miserunt : qui magnifice ab illo donati, munera in ærarium referre voluerunt, sed ea senatus non admissa ipsos habere jussit. Post hæc Samnites per Carvilium subegerunt, Lucanos et Brutios per Papyrium vicerunt. Idem Papyrius etiam Tarentinos domuit. Qui cum Milonem ægre paterentur, et a suis Miloni, ut dictum est, infestis urgerentur, Carthaginiensium opem implorarunt, Pyrrhi cognito interitu. At Milo, in angustias redactus, Romanis terra, Carthaginiensibus mari prementibus, arcem Papyrio ea conditione tradidit, ut sibi cum pecuniis et militibus incolumi discedere liceret. Inde Carthaginienses, ut Romanis fœderati, recesserunt : Urbs Papyrio deditionem fecit, armis et navibus traditis, murisque dirutis, et tributo imposito. Tarentinis subactis, Romani Rhegium invaserunt : quod Crotonem proditione captam evertissent, et Romanos in urbe deprehensos occidissent. Mamertinos Messanæ habita-

A νου τοὺς ἀναβάτας, περιπλανωμένου τε κατὰ ζήτησιν τῆς μητρὸς, κἀκείνης ἐπὶ τούτῳ ταραχθείσης, καὶ τῶν ἄλλων ἐλεφάντων θορυβηθέντων, φύρδην ἀνεμίχθησαν ἅπαντα. Τέλος δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεκράτησαν, συχνοὺς ἀποκτείναντες, καὶ ὀκτὼ ἑλόντες ἐλέφαντας, καὶ τὸ χαράκωμα κατέσχον αὐτῶν. Ὁ δὲ Πύῤῥος σὺν ὀλίγοις ἱππεῦσι διέφυγεν εἰς τὸν Τάραντα, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν Ἤπειρον ἀπέπλευσεν, ὡς αὖθις ἐπανήξων, τὸν Μίλωνα μετὰ φρουρᾶς εἰς Τάραντα καταλείψας, δοὺς αὐτοῖς δίφρον (16) ἱμᾶσιν ἐκ τοῦ δέρματος τοῦ Νικίου ἐνδεδεμένον, ὃν ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ ἀπέκτεινεν. Τὸν μὲν οὖν Νικίαν οὕτως ἐτιμωρήσατο. Νεανίσκους δέ τινας ἐν συμποσίῳ σκώψαντας αὐτὸν, τιμωρήσασθαι ἔμελλεν. Ἐρωτήσας δ' αὐτοὺς, διὰ τί ἔσκωπτον, ἐπεὶ ἀπεκρίθησαν, B ὅτι, *Πολὺ πλείω καὶ χαλεπώτερα εἰρήκειμεν ἂν, εἰ μὴ ὁ οἶνος ἡμᾶς ἐπιλελοίπει*, γελάσας ἀφῆκεν αὐτούς. Πύῤῥος μὲν οὖν ἐπιφανέστατος ἐν στρατηγοῖς γενόμενος, καὶ φόβον πολὺν τοῖς Ῥωμαίοις ἐμβαλὼν, καὶ πέμπτῳ ἔτει τὴν Ἰταλίαν λιπὼν, καὶ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύσας, οὐ πολλῷ ὕστερον ἐν Ἄργει ἀπέθανε. Γυνὴ γάρ τις, ὡς λόγος ἔχει, παριόντα αὐτὸν ἰδεῖν ἀπὸ τοῦ τέγους ἐπιθυμήσασα ἐσφάλη, καὶ ἐμπεσοῦσα διέφθειρεν αὐτόν. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ ἔτει ὅ τε Φαβρίκιος καὶ ὁ Πάππος ἐτιμήτευσαν, καὶ ἄλλους τε τῶν ἱππέων ἀπήλειψαν, καὶ τῶν βουλευτῶν, καὶ τὸν Ῥουφῖνον καίπερ δικτατορεύσαντα, καὶ δὶς ὑπατεύσαντα. Αἴτιον δ' ὅτι σκεύη ἀργυρᾶ λιτρῶν δέκα εἶχεν· οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι πενίαν C οὐ τὸ μὲν πολλὰ κεκτῆσθαι, ἀλλὰ τὸ πολλῶν δεῖσθαι, ἐνόμιζον. Καὶ διὰ τοῦτο τοῖς τε ἄρχουσι τοῖς ἐκδημοῦσι, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατά τι πρᾶγμα τῇ πόλει διαφέρον ἐξιοῦσι, τά τε ἄλλα τὰ ἀναγκαῖα, καὶ δακτύλιος ἐκ τοῦ δημοσίου ἐδίδοτο. Τῶν Ταραντίνων δέ τινες κακωθέντες ὑπὸ τοῦ Μίλωνος, ἐπέθεντο αὐτῷ, Νίκωνα προστησάμενοι. Ὡς δ' οὐδὲν ἤνυσαν, τεῖχός τι τῆς σφετέρας χώρας κατέσχον, κἀκεῖθεν ὁρμώμενοι τῷ Μίλωνι ἐπῄεσαν. Ἐπεὶ δὲ ᾔσθοντο τοὺς Ῥωμαίους πολεμῆσαι σφίσι βουλομένους, πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην ἔστειλαν, καὶ εἰρήνης ἔτυχον. Καὶ Πτολεμαῖος δὲ ὁ Φιλάδελφος ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς, τόν τε Πύῤῥον κακῶς ἀπηλλαχότα μαθὼν, καὶ τοὺς Ῥωμαίους αὐξανομένους, δῶρά τε αὐτοῖς ἔπεμψε, καὶ ὁμολογίαν ἐποιήσατο. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι D ἐπὶ τούτῳ ἡσθέντες, πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἀντεπέστειλαν, οἳ μεγαλοπρεπῆ δῶρα παρ' ἐκείνου λαβόντες, εἰς τὸ δημόσιον ταῦτα εἰσῆγον. Ἡ δὲ βουλὴ οὐ προσήκατο, ἀλλ' εἴασεν αὐτοὺς ταῦτα ἔχειν. Μετὰ δὲ ταῦτα τούς τε Σαμνίτας διὰ Καρουϊλίου ὑπέταξαν, καὶ Λευκανῶν καὶ Βρεττίων διὰ Παπειρίου ἐκράτησαν. Καὶ τοὺς Ταραντίνους ὁ αὐτὸς Παπείριος ἐχειρώσατο. Ἀχθόμενοι γὰρ τῷ Μίλωνι, καὶ πρὸς τῶν σφετέρων κακούμενοι, τῶν, ὡς εἴρηται, ἐπιθεμένων τῷ Μίλωνι, Καρχηδονίους ἐπεκαλέσαντο, ἐπεὶ καὶ τὸν Πύῤῥον τεθνάναι ἔμαθον. Ὁ δὲ Μίλων ἐν

Variæ lectiones et notæ.

(16) *Δοὺς αὐτῷ δίφρον*, etc. Huc spectant ista Marcellini, lib. XXIII, extr. *Nam quod supersedere solio damnati ob iniquitatem judicis alius cogebatur, aut finxit vetustas, aut olim consuetudo cessavit.*

στενῷ ἑαυτῷ τὰ πράγματα συνενηγμένα ὁρῶν, τῶν Ῥωμαίων ἐκ τῆς Ἠπείρου ἐφεδρευόντων, τῶν δέ γε Καρχηδονίων ἐκ τῆς θαλάσσης, παρέδωκε τῷ Παπειρίῳ τὴν ἄκραν, ἐπὶ τῷ ἀβλαβὴς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ τῶν χρημάτων ἀποχωρῆσαι. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν Καρχηδόνιοι, ὡς ἔνσπονδοι τοῖς Ῥωμαίοις, ἀπέπλευσαν. Ἡ δὲ πόλις προσεχώρησε τῷ Παπειρίῳ, καὶ τὰ ὅπλα καὶ τὰς ναῦς αὐτῷ παρέδοσαν, καὶ τὰ τείχη καθεῖλον, καὶ δασμοφορεῖν ὡμολόγησαν. Οὕτω δὲ τοὺς Ταραντίνους ὑφ' ἑαυτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι ποιησάμενοι, ἐτράποντο πρὸς τὸ Ῥήγιον, ὅτι τὴν Κρότωνα προδοσίᾳ λαβόντες, τήν τε πόλιν κατέσκαψαν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ Ῥωμαίους διέφθειραν. Τοὺς μὲν οὖν Μαμερτίνους, τοὺς τὴν Μεσσήνην ἔχοντας, ὡς συμμάχους οἱ ἐν Ῥηγίῳ προσεδέχοντο, ὁμολογίᾳ διεκρούσαντο (17). Ἐκακοπάθησαν δὲ πολιορκοῦντες τὸ Ῥήγιον σπάνει τε τροφῆς, καὶ ἄλλοις τισίν, ἕως

tores, a Rheginis ad belli societatem evocatos, pactione cluserunt. Sed dum Rhegium obsident, et cibariorum penuria et aliis incommodis sunt conflictati : donec ab Hierone frumento et milite adjuti, urbem expugnatam, veterum civium reliquiis reddiderunt : de iis qui eam per insidias oppresserant, supplicium sumptum est. At Hieron neque patrio genere nobilis, et matre ancilla natus, toti pene Siciliæ imperavit, Romanorum **380** amicus et socius appellatus. Qui cum post Pyrrhi fugam Syracusis potitus, Carthaginienses insulæ imminentes formidaret, ad Romanos inclinavit, eosque primo illo beneficio frumenti et auxiliorum demeruit. Post hæc sævissima hieme Tiberis in magnam altitudinem conglaciavit, arbores aruerunt, Romani afflicti sunt, jumenta ex pabuli inopia perierunt.

Ἱέρων ἐκ Σικελίας σῖτόν τε Ῥωμαίοις πέμψας, καὶ στρατιώτας, ἐπέῤῥωσε σφᾶς, καὶ τὴν πόλιν συνεῖλεν· ἣ τοῖς περιοῦσι τῶν ἀρχαίων πολιτῶν ἀπεδόθη, οἱ δ' ἐπιβουλεύσαντες αὐτῇ ἐκολάσθησαν. Ὁ δέ γε Ἱέρων οὔτε πατρόθεν ἐπιφάνειαν ἔχων τινά, μητρόθεν δὲ καὶ δουλείᾳ προσήκων, Σικελίας ἁπάσης ἦρξε μικροῦ, καὶ φίλος Ῥωμαίοις ἐνομίσθη, καὶ σύμμαχος. Οὗτος οὖν τῶν Συρακουσίων κρατήσας, μετὰ τὴν τοῦ Πύῤῥου φυγήν, καὶ τοὺς Καρχηδονίους εὐλαβηθεὶς ἐγκειμένους τῇ Σικελίᾳ, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀπέκλινε, καὶ πρώτην χάριν αὐτοῖς τὴν εἰρημένην συμμαχίαν, καὶ τὴν σιτοπομπίαν ἀπένειμε. Μετὰ ταῦτα δὲ χειμῶνος γεγονότος πολλοῦ, ὥστε τὸν Τίβεριν εἰς πολὺ τοῦ βάθους κρυσταλλωθῆναι, καὶ αὐανθῆναι τὰ δένδρα, οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐταλαιπώρησαν, καὶ τὰ βοσκήματα τῆς πόας ἐπιλιπούσης ἐφθάρησαν.

Ζ. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει Λόλιός τις ἀνὴρ Σαμνίτης ὁμηρεύων ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐκδράς, δύναμιν συνελέξατο, καὶ καρτερὸν χωρίον τι ἐν τῇ οἰκείᾳ καταλαβών, ἐλῄστευεν. Ἐφ' ὃν Κύϊντός τε Γάλλος καὶ Γάϊος Φάβιος στρατεύσαντες, αὐτὸν μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ σύγκλυδας καὶ ἀόπλους τοὺς πλείονας ὄντας συνέσχον· χωρήσαντες δ' ἐπὶ Καρικίνους, παρ' οἷς τὴν λείαν ἐκεῖνοι ἀπετίθεντο, πράγματα ἔσχον, καὶ τέλος νυκτὸς ὑπ' αὐτομόλων, ὑπερβάντες (18) πη τοῦ τείχους, ἐκινδύνευσαν ἀπολέσθαι διὰ σκότος, οὐχ ὡς ἀσελήνου τῆς νυκτὸς οὔσης, ἀλλ' ὅτι σφοδρότατα ἔνιφεν· ἐκφανείσης δὲ τῆς σελήνης, ἀθρόον ἐκράτησαν τοῦ χωρίου. Πολλὰ δὲ χρήματα τότε τῇ Ῥώμῃ ἐγένοντο, ὥστε καὶ ἀργυραῖς δραχμαῖς χρήσασθαι· εἶτα εἰς τὴν νῦν καλουμένην Καλαβρίαν ἐστράτευσαν, προφάσει μὲν ὅτι τὸν Πύῤῥον ὑπεδέξαντο, καὶ τὴν συμμαχίδα κατέτρεχον· τῇ δ' ἀληθείᾳ ὅτι ἐβούλοντο οἰκειώσασθαι τὸ Βρεντέσιον, ὡς εὐλίμενον, καὶ προσβολὴν καὶ κάταρσιν ἐκ τῆς Ἰλλυρίδος καὶ τῆς Ἑλλάδος τοιαύτην ἔχον, ὥσθ' ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος καὶ ἐξανάγεσθαί τινας, καὶ καταίρειν. Καὶ εἷλον αὐτό, καὶ ἀποίκους ἔπεμψαν εἰς αὐτό τε καὶ εἰς ἕτερα. Ταῦτα δὲ διανύοντες, καὶ ἐπὶ μεῖζον αἰρόμενοι (19), οὐχ ὑπερεφρόνουν· ἀλλὰ Κύϊντον Φάβιον βουλευτὴν Ἀπολλωνιάταις τοῖς ἐν τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ ἐξέδωκαν, ὅτι πρέσβεις αὐτῶν ὕβρισεν. Οἱ δὲ λαβόντες αὐτόν,

VII. Anno sequente Lollius Samnis Romæ obses, fuga elapsus : manuque facta, et munito suæ regionis castello occupato, latrocinium exercuit. Eum cum suis, qui convenæ erant, et inermes majori ex parte, Q. Gallus et C. Fabius comprehenderunt. Sed Caricinorum oppugnatio, apud quos prædam reposuerant, difficilis fuit. Denique vero transfugarum opera, noctu superato muro, in tenebris pene cæsi fuissent, non ob noctem illunem, sed propter nivium procellas. Cum autem luna illuxisset, subito castellum expugnarunt. Eo tempore auctis opibus, Romani drachmas argenteas usurpare cœperunt. Deinde Calabriæ arma intulerunt, id crimini dantes quod, Pyrrhum recepissent, et socios infestassent : sed revera ob eam causam, ut Brundusium subigerent, propter portuum commoditatem, et facilem in Illyriam et Græciam trajectum. Eodem enim vento spirante, ex eo portu et solvere, et in eumdem appellere licebat. Voti compotes facti, colonos non modo Brundusium, sed et in alia loca miserunt. Quæ cum perfecissent, et altius ascenderent, non sunt elati ; sed Q. Fabium senatorem, ob contumeliam legatis factam, Appolloniatibus, qui in sinu Ionio habitant, dediderunt : quem illi acceptum, incolumem domum remisere. Q. Fabio et Æmilio consulibus ad libertatem Ulsineis fœderatis suis restituendam, militarunt :

Variæ lectiones et notæ.

(17) *Ὁμολογίᾳ προσεδήσαντο. Pactione obstrinxerunt*, vel *ad deditionem compulerunt*. Alter cod. Wolfianus, ut et Regii et Colbert. διεκρούσαντο, *pactione cluserunt*.

(18) *Ὑπερβάντες ὑπ' αὐτομόλων*. Hic a librario quidpiam omissum rebatur Wolfius. Sic tamen omnes mss.

(19) *Ἐπὶ μεῖζον αἰρόμενοι*. Sic ms. Dionis excerpta, διαιρούμενοι. Sed Valesius Zonaræ lectionem magis probat.

qui cum Tyrrhenorum antiquissimi essent, et potentiam et mœnia fortissima sibi pararant, et republica bonis ornata legibus utebantur. Quibus de causis aliquando bello suscepto, Romanis longissimo tempore restiterunt. Sed subacti, atque in delicias delapsi, reipublicæ administrationem, et bella fere gerenda, servis commiserunt: eosque tandem eo evexerunt, ut opibus **381** atque animis elati, ipsi sese in libertatem assererent, et dominas suas uxores ducerent, et dominis succederent, atque in senatum legerentur, et magistratus inirent, et ipsi omnem auctoritatem obtinerent, cæteraque omnia. Injurias a dominis sibi factas, majore petulantia in illos regesserunt. Veteres igitur cives, cum eos neque ferre, neque suis viribus ulcisci possent, clam legatos Romam miserunt, qui precibus secreto impetrarunt, ut senatus, ne res palam fieret, in privatis ædibus conveniret. Ac illi quidem, ut nemine audiente, deliberabant. Samnis autem quidam, ædium domini hospes, ægrotans, per incuriam ibi relictus, cognito senatusconsulto, monuit eos qui accusabantur. Illi igitur quæstionibus habitis de legatis, cum quid ageretur intellexissent, et illos et primores civitatis occiderunt. Quapropter Fabius a Romanis contra eos missus, omnes qui in aciem descenderant, profligavit, in fuga multos occidit, reliquos in urbem compulsos oppugnavit. Ubi cum ex vulnere occubuisset, servi resumpta fiducia eruperunt: sed victi, atque obsidione ad famem redacti, deditionem fecerunt. Consul eos qui suis dominis magistratus eripuerant, excruciatos necavit, urbem evertit: indigenas, et servos qui in dominorum fide manserant, alibi collocavit.

A ἀπέπεμψαν οἴκαδε ἀπαθῆ. Ἐπὶ δὲ Κυΐντου Φαβίου (20) καὶ Αἰμιλίου ὑπάτων πρὸς Οὐλσινίους ἐστράτευσαν ἐπ' ἐλευθερίᾳ αὐτῶν. Ἔνσπονδοι γὰρ ἦσαν αὐτῶν, οἱ ἀρχαιότατοι τῶν Τυρσηνῶν ὄντες, ἰσχύν τε περιεποιήσαντο, καὶ τεῖχος κατεσκεύασαν ὀχυρώτατον, πολιτείᾳ τε εὐνομουμένῃ ἐκέχρηντο, καὶ δι' αὐτὰ πολεμοῦντές ποτε τοῖς Ῥωμαίοις ἐπὶ πλεῖστον ἀντέσχον. Ὡς δ' ἐχειρώθησαν, αὐτοὶ μὲν ἐξώκειλαν εἰς ἀβρότητα, τὴν δὲ διοίκησιν τῆς πόλεως τοῖς οἰκέταις ἐπέτρεψαν, καὶ τὰς στρατείας δι' ἐκείνων ὡς τὸ πολὺ ἐποιοῦντο· καὶ τέλος ἐς τοῦτο προήγαγον σφᾶς, ὡς καὶ δύναμιν τοὺς οἰκέτας καὶ φρόνημα ἔχειν, καὶ ἐλευθερίας ἑαυτοὺς ἀξιοῦν. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ ἔτυχον ταύτης δι' ἑαυτῶν, καὶ τὰς σφῶν δεσποίνας ἠγάγοντο, καὶ B τοὺς δεσπότας διεδέχοντο, καὶ εἰς τὴν βουλὴν ἐνεγράφοντο, καὶ τὰς ἀρχὰς ἐλάμβανον, καὶ αὐτοὶ τὸ σύμπαν κῦρος εἶχον, καὶ τά τε ἄλλα καὶ τὰς ὕβρεις τὰς ὑπὸ τῶν δεσποτῶν αὐτοῖς γινομένας ἰταμώτερον εἰς αὐτοὺς ἐκείνους ἀνταπεδείκνυντο. Οὔτ' οὖν φέρειν σφᾶς οἱ ἀρχαῖοι πολῖται, οὔτε καθ' ἑαυτοὺς δεδυνημένοι ἀμύνασθαι, λάθρα πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέστειλαν, οἳ καὶ δι' ἀπορρήτων νυκτὸς τὴν γερουσίαν εἰς ἰδιωτικὴν οἰκίαν ἐλθεῖν, ὅπως μηδὲν ἐξαγγελθῇ, παρεκάλεσαν, καὶ ἔτυχον. Καὶ οἱ μὲν ὡς οὐδενὸς ἐπακούοντος ἐβουλεύοντο· Σαμνίτης δέ τις, παρὰ τῷ κυρίῳ τῆς οἰκίας ἐπιξενούμενος καὶ νοσῶν, ἔλαθε κατὰ χώραν μείνας, καὶ ἔμαθεν ἃ ἐψηφίσαντο, καὶ ἐμήνυσε τοῖς τὴν C αἰτίαν ἔχουσι. Κἀκεῖνοι τοὺς πρέσβεις ἐπανιόντας κατέσχον, καὶ ἐβασάνισαν· καὶ μαθόντες τὰ δρώμενα, αὐτούς τε ἀπέκτειναν, καὶ τῶν ἄλλων τοὺς πρώτους. Δι' οὖν ταῦθ' οἱ Ῥωμαῖοι τὸν Φάβιον ἐπ' αὐτοὺς ἔστειλαν· καὶ ὃς τούς τε ἀπαντήσαντας αὐτῷ ἐξ ἐκείνων ἐτρέψατο, καὶ πολλοὺς ἐν τῇ φυγῇ φθείρας, κατέκλεισε τοὺς λοιποὺς εἰς τὸ τεῖχος, καὶ προσέβαλε τῇ πόλει. Καὶ ὁ μὲν ἐνταῦθα τρωθεὶς ἀπέθανε. Θαρσήσαντες δ' ἐπὶ τούτῳ ἐπεξῆλθον, καὶ ἡττηθέντες αὖθις ἀνεχώρησαν, καὶ ἐπολιορκοῦντο· καὶ εἰς ἀνάγκην λιμοῦ ἐμπεσόντες, παρέδωκαν ἑαυτούς. Ὁ δὲ ὕπατος τοὺς μὲν ἀφελομένους τὰς τῶν κυρίων τιμὰς, αἰκισάμενος ἔκτεινε, καὶ τὴν πόλιν κατέσκαψε· τοὺς δὲ αὐθιγενεῖς, καὶ εἴ τινες τῶν οἰκετῶν χρηστοὶ περὶ τοὺς δεσπότας ἐγένοντο, ἐν ἑτέρῳ κατῴκισε τόπῳ.

VIII. Ab eo tempore Romani transmarina bella gerere sunt aggressi, prius classis instruendæ plane rudes. Cum autem in mari versari cœpissent, in insulas, aliasque continentes trajecerunt. Sed cum Carthaginiensibus primum sunt congressi, nihilo neque opibus neque agri bonitate inferioribus, et in re nautica exercitatissimis: qui præterea pedestribus equestribusque copiis, et elephantis pollebant, et Libyæ, Sardiniæ, ac magnæ parti Siciliæ imperabant: unde in spem Italiæ quoque subigendæ erigebantur. Nam præter alia superbiæ incitamenta, immodica quoque libertas animos eis faciebat. Eorum enim rex, annui magistratus, non diuturnæ potestatis auctoritatem habebat, et quasi rationibus suis consulerent, ad id summa alacritate

D Η'. Ἐντεῦθεν ἤρξαντο οἱ Ῥωμαῖοι διαποντίων ἀγώνων· ναυτικῶν γὰρ οὔ τι πάνυ πεπείραντο. Θαλαττουργοὶ δὲ γενόμενοι, καὶ ἐπὶ τὰς νήσους, τάς τε ἄλλας ἠπείρους ἐπεραιώθησαν. Καρχηδονίοις δὲ πρώτοις ἐπολέμησαν, οὐδὲν αὐτῶν οὖσιν ἥττοσιν οὔτε πλούτῳ, οὔτε ἀρετῇ χώρας, καὶ ἠσκημένοις τὰ ναυτικὰ εἰς ἀκρίβειαν, καὶ παρεσκευασμένοις ἱππικαῖς τε δυνάμεσι καὶ πεζαῖς, καὶ ἐλέφασι, καὶ ἄρχουσι Λιβύων, τήν τε Σαρδὼ καὶ τῆς Σικελίας τὰ πλείω κατέχουσιν· ὅθεν καὶ τὴν Ἰταλίαν χειρώσασθαι δι' ἐλπίδων πεποίηντο. Τά τε γὰρ ἄλλα σφᾶς φρονηματίζεσθαι ἔπειθον, καὶ τῷ αὐτονόμῳ λίαν ἐτύγχανον ἐπαιρόμενοι. Τὸν γὰρ βασιλέα ἑαυτοῖς κλῆσιν ἐτησίου ἀρχῆς, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ χρονίῳ δυναστείᾳ προὐβάλλοντο. Καὶ ὡς αὐτοῖς πονούμενοι,

Variæ lectiones et notæ.

(20) *Κύϊντον Φάβιον.* Excerpta Dionis Valesiana, p. 590.

προθυμότατα ὤργων (21). Σχήψεις δὲ τοῦ πολέμου ἐγένοντο Ῥωμαίοις μὲν ὅτι Καρχηδόνιοι τοῖς Ταραντίνοις ἐβοήθησαν, Καρχηδονίοις δὲ ὅτι φιλίαν Ῥωμαῖοι συνέθεντο τῷ Ἱέρωνι. Τὸ δ' ἀληθὲς ὅτι ἀλλήλους ὑφεωρῶντο, καὶ μίαν σωτηρίαν τῶν οἰκείων ἑκάτεροι ᾤοντο, εἰ τὰ τῶν ἄλλων προσκτήσαιντο. Οὕτω διανενομένοις αὐτοῖς συμπεσόντι τὰς σπονδάς τε διέλυσε, καὶ εἰς τὸν πόλεμον αὐτοὺς ἐξηρέθισε. Τὸ δ' ἦν τοιοῦτον. Οἱ Μαμερτῖνοι, ἐκ Καμπανίας ποτὲ πρὸς Μεσήνην ἀποικίαν στειλάμενοι, τότε δ' ὑπὸ Ἱέρωνος πολιορκούμενοι, ἐπεκαλέσαντο τοὺς Ῥωμαίους, οἷα σφίσι προσήκοντας. Κἀκεῖνοι ἑτοίμως ἐπικουρῆσαι αὐτοῖς ἐψηφίσαντο, εἰδότες ὅτι, ἂν τῆς συμμαχίας αὐτῶν οἱ Μαμερτῖνοι μὴ τεύξωνται, πρὸς τοὺς Καρχηδονίους τραπήσονται, κἀκεῖνοι τῆς τε Σικελίας ὅλης κρατήσουσι, καὶ ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐξ αὐτῆς διαβήσονται. Ἡ γὰρ νῆσος αὕτη βραχὺ τῆς ἠπείρου διέχει· ὡς μυθεύεσθαι ὅτι ποτὲ καὶ αὕτη ἠπείρωτο. Ἥ τε οὖν νῆσος, οὕτω τῇ Ἰταλίᾳ ἐπικειμένη, ἐδόκει τοὺς Καρχηδονίους ἐκκαλέσασθαι, καὶ τῶν ἀντιπέραν ἀντιποιήσασθαι, ἄν γε ταύτην κατάσχωσι, καὶ ἡ Μεσήνη παρεῖχε τοῖς κρατοῦσιν αὐτῆς καὶ τοῦ πορθμοῦ κυριεύειν. Ψηφισάμενοι δὲ βοήθειαν οἱ Ῥωμαῖοι τοῖς Μαμερτίνοις, οὐ ταχέως αὐτοῖς ἐπεκούρησαν διά τινας ἐπισυμβάσας αἰτίας. Ὅθεν, ἀνάγκῃ πιεζόμενοι οἱ Μαμερτῖνοι, Καρχηδονίους ἐπεκαλέσαντο. Οἱ δὲ καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἐπικαλεσαμένοις εἰρήνην κατεπράξαντο πρὸς Ἱέρωνα, ἵνα μὴ οἱ Ῥωμαῖοι ἐς τὴν νῆσον περαιωθῶσι, καὶ τὸν πορθμὸν δὲ καὶ τὴν πόλιν ἐφύλασσον, Ἄννωνος σφῶν ἡγουμένου. Κἀν τούτῳ Γάϊος Κλαύδιος χιλιαρχῶν, ναυσὶν ὀλίγαις ὑπὸ Ἀππίου Κλαυδίου προπεμφθεὶς, εἰς τὸ Ῥήγιον ἀφίκετο. Διαπλεῦσαι δὲ οὐκ ἐθάῤῥησε, πολὺ πλεῖον τὸ τῶν Καρχηδονίων ὁρῶν ναυτικόν. Ἀκατίῳ δ' ἐμβὰς, προέσχε τῇ Μεσήνῃ, καὶ διελέχθη αὐτοῖς ὅσα ὁ καιρὸς ἐδίδου. Ἀντειπόντων δὲ τῶν Καρχηδονίων, τότε μὲν μηδὲν πράξας ἀνεκομίσθη· μετὰ ταῦτα δὲ, γνοὺς τοὺς Μαμερτίνους ἐν στάσει ὄντας, (οὔτε γὰρ τοῖς Ῥωμαίοις ὑπείκειν ἐβούλοντο, καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἐβαρύνοντο) ἔπλευσεν αὖθις, καὶ ἄλλα τε εἶπεν ἐπαγωγὰ, καὶ ὡς ἐπ' ἐλευθερώσει τῆς πόλεως ἥκει, καὶ ἐπειδὰν καταστήσειεν τὰ πράγματα, ἀποπλεύσει, καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἢ ἀπογωρῆσαι ἐκέλευσεν, ἢ εἴ τι δίκαιον ἔχοιεν, τοῦτο εἰπεῖν. Ὡς δ' οὔτε τῶν Μαμερτίνων τις ὑπὸ δέους ἐφθέγγετο, καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, βίᾳ τὴν πόλιν κατέχοντες, οὐδὲν αὐτοῦ ἐφρόντιζον· *Αὔταρκες*, ἔφη, *μαρτύριον παρ' ἀμφοτέρων ἡ σιωπὴ, τῶν μὲν ὅτι ἀδικοῦσιν, (εἰ γάρ τι ὑγιὲς ἐφρόνουν, ἐδικαιολογήσαντο ἄν) τῶν δὲ, ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἐφίενται. Ἐπαῤῥησιάσαντο γὰρ ἄν, εἰ τὰ τῶν Καρχηδονίων προῄρηντο, καὶ ἐπηγγέλλοντο βοηθήσειν αὐτοῖς.* Θορύβου δὲ καὶ ἐπαίνου παρὰ τῶν Μαμερτίνων ἐπὶ τούτοις γενομένου, εὐθὺς ἀνέπλευσε πρὸς τὸ Ῥήγιον, καὶ μετ' ὀλίγον παντὶ τῷ ναυτικῷ

A ferebantur. Belli causæ prætendebantur, a Romanis, quod Carthaginienses Tarentinis opem tulissent : a Carthaginiensibus, **382** quod Romani cum Hierone amicitiam inissent. Sed vera causa illa erat, quod invicem se suspectos habebant : et utrique incolumitatem suam in eo sitam esse putabant, si alteros subegissent. Cum sic affecti essent, hujusmodi occasio solvendæ pacis, et auspicandi belli incidit. Mamertini, qui olim ex Campania coloniam Messanam deduxerant, tum autem ab Hierone obsidebantur, opem Romanorum, ut quos cognatione attingerent, implorarunt : quibus alacriter auxilia sunt decreta. Neque enim obscurum erat, Mamertinos ad Carthaginienses transituros, B si a Romanis destituerentur : qui, subacta tota Sicilia, inde in Italiam transituri essent. Ea enim insula parum a continente distat : unde olim Italiæ fuisse junctam fabulantur. Ob situm igitur Italiæ tam propinquum, Carthaginienses invitare videbatur : ut, ea occupata, etiam oppositam continentem sibi vindicarent. Et qui Messanam tenebant, etiam fretum illud angustum in potestate habebant. Romani vero auxilia Mamertinis decreta, ob causas quasdam non statim miserunt. Quare illi, urgente necessitate, Carthaginenses implorarunt. Qui et supplicibus et sibi ipsis pacem cum Hierone confecerunt, ne Romani in insulam trajicerent, et urbem atque fretum Hannone duce custodiverunt. Interea C. Claudius, tribunus militum, ab Appio C Claudio cum paucis navibus præmissus, Rhegium venit. Sed cum hostilem classem longe majorem videret, trajicere non ausus, navicula conscensa Messanam appulit : et cum Mamertinis ea collucutus est, quæ tempus ferebat. Sed Carthaginiensibus refragatis, tum quidem rebus infectis recessit. Post autem, cum Mamertinos in motu esse cognovisset (neque enim Romanis parere volebant, et Carthaginienses ægre patiebantur) rursus navigavit : et præter alia ad persuadendum apta, se liberandæ civitatis ergo adesse dixit, et rebus in integrum restitutis recessurum. Carthaginienses vero aut recedere, aut quam justam manendi causam haberent, exponere jussit. Cum vero neque Mamertinus quisquam præ metu loqueretur, et D Carthaginienses **383** urbem vi tenentes, nihil eum curarent : *Satis*, inquit, *argumenti est utrorumque silentium, alteros injuste agere (nam si causa freti essent, se defenderent) alteros libertatis esse cupidos. Si enim Carthaginiensibus studerent, libere illis auxilia promitterent.* Quæ verba cum Mamertini cum plausu et laudibus excepissent, Rhegium statim rediit : ac paulo post cum tota classe vi trajicere conatus, partim ob multitudinem et solertiam Carthaginiensium, partim ob freti sævitiam, et tempestatem subito exortam, triremibus aliquot amissis, cum reliquis ægre tenuit Rhegium.

Variæ lectiones et notæ.

(21) *Αὐτοῖς πτοούμενοι προθυμότατα ὥργουν.* Mss. cod. πονούμενοι προθυμότατα ὤργων.

βιασάμενος τὸν διάπλουν, τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῆς τέχνης τῶν Καρχηδονίων, τὸ δὲ πλεῖστον διὰ τὴν τοῦ ῥοῦ χαλεπότητα, καὶ χειμῶνα ἐξαίφνης γινόμενον, τινάς τε τῶν τριήρων ἀπέβαλε, καὶ ταῖς λοιπαῖς μόλις εἰς τὸ Ῥήγιον ἀπεσώθη.

IX. Neque tamen ob eam cladem Romani mari abstinuerunt; sed Claudius naves refecit. Hanno causam rupti fœderis Romanis ascripturus, etiam captas triremes Claudio remisit, captivosque restituit, eumque ad pacem provocavit. Sed cum ille nullas conditiones admitteret, minatus est, se non passurum ut Romani vel manus in mari abluerent. Claudius vero freti natura considerata, captavit refluxum ejus et ventum simul ex Italia in Siciliam ferentes: itaque in insulam trajecit, prohibente nemine: et Mamertinis in portu inventis (nam Hanno cum cives suspectos haberet, arcem tuebatur) pro concione persuasit, ut Hannonem accerserent. Qui etsi descendere volebat, tamen veritus ne Mamertini de injuriis sibi factis conquerentes, novi aliquid molirentur, in concionem venit: et B multis verbis utrinque frustra factis, a quodam Romano comprehensus, in carcerem conjicitur, Mamertinis approbantibus. Sic ille tota Messana necessario relicta, a Carthaginiensibus multatus est: et una cum exercitu caduceator ad Romanos missus, per quem edicebant, ut Messanam relinquerent, et intra certum diem tota Sicilia excederent. Romanis vero non obtemperantibus, Italos, qui apud ipsos stipendia merebant, occiderunt: et Hierone adjuvante, impetu facto Messanam obsederunt: ac fretum custodierunt, ut neque milites neque frumentum ad eos importarentur. Quo consul jam appropinquans animadverso, ut milites ubique in portu per causam mercaturæ faciendæ C versantes invenit, eos decepit, **384** ut quam minimo cum periculo fretum transiret: noctuque clam in Sicilia non procul a castris Hieronis appulit, eumque statim aggressus est, se improvisa impressione maximum illis terrorem illaturum ratus. Verum equites ejus succubuerunt, sed gravis armaturæ milites superiores evaserunt. Hieron tum in montes, post Syracusas se contulit: quo Claudius amoto, Mamertinis sua præsentia recreatis, Carthaginienses jam destitutos invadit, impetu in eorum castra facto, quæ quodammodo peninsulæ instar erant, hinc mari, illinc profundis cincta paludibus. Angustissimæ autem fauces, qua solum patebat aditus, muro intercludebantur. Quo dum vi per multas ærumnas penetrare Romani student, D telis profligati recedunt. Afros vero auctis animis, ex angustis faucibus eruptione facta, tanquam fugientes persecuturis, Romani conversi repulerunt, multis occisis, ut non amplius castris egrederentur, quamdiu Claudius Messanæ fuit. Qui cum eos vi elicere non auderet, ad Syracusas et Hieronem convertit animum, præsidio Messanæ relicto. Et ut ipse urbem oppugnabat, sic cives aliquando erumpebant, nunc his, nunc illis favente victoria. Et consul aliquando in angustias redactus, captus esset, nisi antequam circumveniretur, ad

A Θʹ. Οὐ μέντοι τῆς θαλάσσης οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τὴν ἧτταν ἀπέσχοντο· ἀλλ' ὁ μὲν Κλαύδιος τὰς ναῦς ἐπεσκεύαζεν. Ἄννων δὲ, τὴν αἰτίαν τῆς τῶν σπονδῶν διαλύσεως εἰς τοὺς Ῥωμαίους τρέψαι βουλόμενος, καὶ τὰς ἁλούσας τριήρεις τῷ Κλαυδίῳ ἔπεμψε, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπεδίδου, καὶ πρὸς τὴν εἰρήνην προεκαλεῖτο αὐτόν. Ἐπεὶ δ' οὐδὲν ἐδέξατο, ἠπείλησε μηδ' ἀπονίψασθαι τὰς χεῖράς ποτε ἐν τῇ θαλάσσῃ τοὺς Ῥωμαίους ἐᾶσαι. Ὁ Κλαύδιος δὲ, τὴν τοῦ πορθμοῦ φύσιν κατανοήσας, ἐτήρησε τὸν ῥοῦν καὶ τὸν ἄνεμον ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Σικελίαν ἅμα φέροντας· καὶ οὕτω διέπλευσεν εἰς τὴν νῆσον, μηδενὸς ἐναντιωθέντος. Εὑρὼν οὖν ἐν τῷ λιμένι τοὺς Μαμερτίνους (ὁ γὰρ Ἄννων, προϋποπτεύσας αὐτοὺς, ἐν τῇ ἀκροπόλει καθῆστο, φυλάττων αὐτὴν) B ἐκκλησίαν συνήγαγε, καὶ διαλεχθεὶς αὐτοῖς ἔπεισε μεταπέμψασθαι τὸν Ἄννωνα. Ὁ δὲ καταβῆναι οὐκ ἤθελε· φοβηθεὶς δὲ, μὴ οἱ Μαμερτῖνοι ὡς ἀδικοῦντος αὐτοῦ νεωτερίσωσιν, ἦλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ πολλῶν ὑπ' ἀμφοῖν μάτην λεχθέντων, συνήρπασέ τις τῶν Ῥωμαίων αὐτὸν, καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ δεσμωτήριον, συνεπαινούντων τῶν Μαμερτίνων. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ὅλην ἀνάγκῃ τὴν Μεσήνην ἐξέλιπεν. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲ ἐκόλασαν μὲν τὸν Ἄννωνα, κήρυκα δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ἔπεμψαν, τήν τε Μεσήνην ἐκλιπεῖν κελεύοντες, καὶ ἐκ πάσης ἀπελθεῖν Σικελίας ἐν ἡμέρᾳ ῥητῇ· καὶ στρατιὰν ἀπεστάλκασιν. Ὡς δ' οὐκ ἐπείθοντο οἱ Ῥωμαῖοι, τούς τε μισθοφοροῦντας παρ' αὐτοῖς ἐξ Ἰταλίας ἀπέκτειναν, καὶ τῇ C Μεσήνῃ προσέβαλον. Συνῆν δὲ καὶ ὁ Ἱέρων αὐτοῖς, καὶ τὴν πόλιν ἐπολιόρκουν, καὶ τὸν πορθμὸν ἐφύλασσον, ὡς μήτε στράτευμα, μήτε σῖτος αὐτοῖς κομισθῇ. Ὁ μαθὼν ὁ ὕπατος ἤδη πλησιάζων, ὡς εὗρε συχνοὺς αὐτῶν πολλαχῇ κατὰ πρόφασιν ἐμπορίας ἐλλιμενίζοντας, ἐξηπάτησε σφᾶς ὅπως διέλθῃ τὸν πορθμὸν ἀσφαλέστατα· καὶ ἔλαθε νυκτὸς τῇ Σικελίᾳ προσορμισάμενος. Καὶ προσπλεύσας οὐ πόῤῥω τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἱέρωνος, αὐτίκα συνέμιξε, νομίζων φοβερώτατος αὐτοῖς ἐκ τοῦ ἀθρόου φανήσεσθαι. Ἀντεπεξελθόντων δ' αὐτῶν, τὸ μὲν Ῥωμαίων ἱππικὸν ἠλαττώθη, τὸ δ' ὁπλιτικὸν ὑπερέσχε. Καὶ ὁ Ἱέρων τότε μὲν εἰς τὰ ὄρη, ἐς δὲ τὰς Συρακούσας ὕστερον ἀπεχώρησεν. Ὁ οὖν Κλαύδιος, ἀποχωρήσαντος τοῦ Ἱέρωνος, καὶ τῶν Μαμερτίνων διὰ τὴν D παρουσίαν αὐτοῦ ἀναθαρσησάντων, ἐπῆλθε τοῖς Καρχηδονίοις μονωθεῖσιν ἤδη· καὶ τῷ σφῶν προσέβαλε χαρακώματι, ὄντι οἷον ἐν χεῤῥονήσῳ. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ ἡ θάλασσα τοῦτο συνεῖχεν, ἐντεῦθεν δ' ἕλη τινὰ δυσδιάβατα· ἐπὶ δὲ τὸν αὐχένα, δι' οὗπερ μόνου εἰσῄεσαν, στενωτάτου τυγχάνοντος, (ἐπεποίητο διατείχισμα) Βιαζόμενοι οὖν πρὸς ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι, ἐταλαιπώρησαν, καὶ βαλλόμενοι ἀνεχώρησαν. Οἱ δὲ Λίβυες θαρσήσαντες ἐπεξῆλθον· καὶ ὡς φεύγοντας ἐπιδιώκοντες, ἔξω προεληλύθασι τῶν στενῶν. Κἀνταῦθα ἐπιστραφέντες οἱ Ῥωμαῖοι, αὐτοὺς ἐτρέψαντο, καὶ πολλοὺς ἀπέκτειναν, ὥστε αὐτοὺς μηκέτι τοῦ στρα-

σιπέδου προελθεῖν, παρ' ὅσον ἦν ἐν Μεσήνῃ ὁ Κλαύδιος. A Ὁ δὲ, βιάσασθαι τὴν πρόοδον μὴ τολμῶν, πρὸς τὰς Συρακούσας καὶ τὸν Ἱέρωνα ἐτράπετο, φυλακὴν ἐν τῇ Μεσήνῃ καταλιπών. Καὶ προσέβαλέ τε αὐτὸς τῷ ἄστει, κἀκεῖνοί ποτε ἐπεξῄεσαν· καὶ ὁτὲ μὲν ἐκράτουν, ὁτὲ δ' ἐκρατοῦντο ἑκάτεροι. Καί ποτε ἐν χωρίῳ στενῷ ὁ ὕπατος γεγονὼς, ἑάλω ἄν, εἰ μὴ πρὸ τοῦ περισχεθῆναι ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἱέρωνα, εἰς συμβάσεις δή τινας αὐτὸν προσκαλούμενος. Οὕτω γὰρ ἐλθόντος τινὸς, πρὸς ὃν ἔμελλε συμβήσεσθαι, διελέγετό τε αὐτῷ, καὶ ὑπαπῄει, μέχρις οὗ πρὸς τὸ ἀσφαλὲς ἀπεχώρησε. Τῆς δὲ πόλεως ῥᾳδίως ἁλῶναι μὴ δυναμένης, καὶ τῆς προσεδρίας ἀπόρου διὰ σπάνιν οὔσης σιτίων, καὶ διὰ νόσον τῆς στρατιᾶς, ἀπανέστη. Καὶ οἱ Συρακούσιοι εἵποντο, καὶ ἐς λόγους τοῖς σκεδαννυμένοις ᾔεσαν. Καὶ ἐσπείσαντο B ἄν, εἰ καὶ ὁ Ἱέρων συμβῆναι ἠθέλησεν. Ὁ δὲ ὕπατος, φρουρὰν ἐν τῇ Μεσήνῃ καταλιπὼν, ἀπέπλευσεν εἰς τὸ Ῥήγιον. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲ, ἐπεὶ τὰ Τυρσηνικὰ καθειστήκει, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἀκριβῶς εἰρήνουν, τὰ δὲ τῶν Καρχηδονίων ἐπὶ πλέον συνίστατο, ἄμφω τοὺς ὑπάτους ἐς τὴν Σικελίαν ἐκστρατεῦσαι ἐκέλευσαν. Περαιωθέντες οὖν ὅ τε Μάξιμος Οὐαλέριος καὶ ὁ Ὀκτακίλιος Κράσσος, καὶ διὰ τῆς νήσου ὁμοῦ τε πορευόμενοι, καὶ δίχῃ, πολλοὺς ὁμολογίᾳ παρεστήσαντο. Ὡς δὲ τὰ πλείω ᾠκείωντο, πρὸς τὰς Συρακούσας ὥρμησαν. Καὶ ὁ Ἱέρων φοβηθεὶς, διεκηρυκεύσατο σφίσι τὰς πόλεις τε ἃς ἀφῄρητο, ἀποδιδοὺς καὶ χρήματα ὑπισχνούμενος, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἐλευθερῶν, καὶ ἔτυχεν ἐπὶ τούτοις σπονδῶν. Οἱ γὰρ ὕπατοι ῥᾷον μετ' αὐτοῦ καταστρέψασθαι τοὺς Καρχηδονίους ἐνόμισαν. Συμβάντες δ' αὐτῷ, πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις ὑπὸ Καρχηδονίων φρουρουμένας ἐτράποντο. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων ἀπεκρούσθησαν, Ἔγεσταν δ' ἑκουσίαν ἔλαβον. Διὰ γὰρ τὴν πρὸς Ῥωμαίους οἰκείωσιν οἱ ἐν αὐτῇ, ἀπὸ τοῦ Αἰνείου λέγοντες γεγονέναι, προσεχώρησαν αὐτοῖς τοὺς Καρχηδονίους φονεύσαντες.

A Hieronem de pacis conditionibus legatum misisset. Nam cum quidam venisset, cum quo de pace tractaret, inter colloquendum paulatim recessit, donec in tuta pervenit. Et quia urbs facile capi non poterat, et obsidio cum ob penuriam commeatus, tum propter luem in exercitu grassantem, facultatem non habebat, recessit. Syracusani autem sequentes, cum dispersis colloquebantur : ac pacem fecissent, si etiam Hieron consentire voluisset. Consul præsidio Messanæ relicto, Rhegium trajecit. Romani Hetruriæ rebus compositis, atque Italia plane pacata, Carthaginiensium autem viribus crescentibus, utrumque consulem in Siciliam ire jusserunt. Igitur Valerius Maximus et Octacilius Crassus, tam seorsim quam una insulam peragrantes, B multos in deditionem acceperunt : ac locis plerisque adjunctis, Syracusas contenderunt. Quorum successibus **385** Hieron territus, redditis urbibus quas eis ademerat, promissaque pecunia, et captivis dimissis, pacem petiit, atque impetravit : quod consules, ejus opibus adjunctis, Carthaginienses a se facilius debellari posse rebantur. Pactis firmatis, ad alias urbes, in quibus Punica præsidia erant, conversi, aque cæteris repulsi, Segestam ultro se dedentem acceperunt. Cives enim ob necessitudinem sibi cum Romanis intercedentem (nam suum quoque ortum ad Æneam auctorem referebant) Carthaginiensibus cæsis, illorum fidei se commiserunt.

Ι′. Καὶ οἱ μὲν ὕπατοι διὰ τὸν χειμῶνα εἰς τὸ Ῥήγιον ἀπῆραν. C Καρχηδόνιοι δὲ εἰς Σαρδὼ τὸ πλεῖον ἐκόμισαν τοῦ στρατοῦ, ἵν' ἐκεῖθεν τῇ Ῥώμῃ ἐπίθωνται, καὶ ἢ τέλεον οὕτω τῆς Σικελίας ἐκστήσωσιν, ἢ διαπεραιωθέντας ἀσθενεστέρους ποιήσωσιν. Ἀλλ' οὔτε τούτου, οὔτε μὴν ἐκείνου ἐπέτυχον. Οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι τήν τε οἰκείαν ἐφύλαττον, καὶ ἀξιόμαχον εἰς Σικελίαν δύναμιν ἔπεμψαν μετὰ Ποστουμίου Ἀλβίνου, καὶ μετὰ Αἰμιλίου Κυΐντου. Ἐλθόντες δὲ εἰς Σικελίαν οἱ ὕπατοι, ἐπ' Ἀκράγαντα ὥρμησαν, κἀνταῦθα Ἀννίβαν τὸν Γίσκωνος ἐπολιόρκουν. Οἱ ἐν Καρχηδόνι πυθόμενοι, Ἄννωνα αὐτῷ σὺν πολλῇ χειρὶ συμμαχήσοντα ἔπεμψαν. Ὁ δὲ ἐς Ἡράκλειαν ἐλθὼν, οὐ πόῤῥω οὖσαν Ἀκράγαντος, ἐπολέμει. Καὶ μάχαι πλείους καὶ μεγάλαι δ' ἐγίνοντο· καὶ τὰ μὲν πρῶτα ὁ Ἄννων τοὺς ὑπάτους D προὐκαλεῖτο εἰς πόλεμον, εἶθ' ὕστερον ἐκεῖνον οἱ Ῥωμαῖοι προὐκέκληντο. Ἕως μὲν γὰρ ἄφθονον εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι τροφὴν, οὐκ ἐτόλμων μαχέσασθαι, τῷ πλήθει ἐλαττονούμενοι, λιμῷ δὲ τὴν πόλιν αἱρήσειν ἤλπιζον. Ἐπεὶ δὲ σίτου ἐσπάνιζον, αὐτοὶ μὲν ἀποκινδυνεύσειν προεθυμοῦντο. Ὁ δὲ Ἄννων ὤκνει, ὑποπτεύσας διὰ τὴν προθυμίαν ἐνεδρευθήσεσθαι. Διὸ οἵ τε ἄλλοι τὰ τῶν Ῥωμαίων θεραπεύειν ἠξίουν ὡς ἀκμὴν νενικηκότων, καὶ ὁ Ἱέρων ἀπροθύμως

X. Consulibus ob hibernum tempus Rhegium reversis, Carthaginienses majorem copiarum partem in Sardiniam transtulerunt, ut inde Romanos aggrederentur : atque aut penitus Sicilia pellerent, aut si trajecissent, vires eorum carperent. Sed neutrum eis successit, Romanis et sua tuentibus, et Siciliam cum justis copiis, Posthumii Albini et Q. Æmilii ductu atque auspiciis, defendentibus. Qui cum in insulam venissent, Hannibalem Gisconis filium Agrigenti obsederunt. Quo Carthagine audito, Hanno cum magna manu auxilio missus, Heracleæ, quæ parum Agrigento distat, bellum gessit : ac multa magnaque prælia sunt commissa, primum Hannone consules, deinde consulibus Hannonem provocantibus. Nam dum Romani copiam cibariorum habebant, numero militum inferiores, pugnam detrectabant, se fame urbem expugnaturos sperantes : cum vero frumento deficerent, ad decertandum alacres facti sunt. Hanno vero pugnandi copiam eis facere noluit, veritus ne alacritate illa in insidias pelliceretur. Unde factum est, ut et alii Romanis tanquam victoribus studerent : et Hieron ante segniter auxiliari solitus, tum frumentum submitteret, unde Romani animos receperunt. Hanno quoque pugnam committere insti-

tuit, etiam Annibalem eruptione facta Romanos a tergo cæsurum sperans. Quo consules animadverso cum quiescerent, et Hanno per contemptum usque ad vallum accessisset, aliquot miserunt, qui ei a tergo insidiarentur. Illoque sub vesperam secure et contemptim **386** exercitum reducente, Romani tam ex vallo, quam ex insidiis eum aggressi, multam et hominum et elephantorum cædem ediderunt. Interea Annibal Romanorum castra adortus est, sed repulsus a custodibus. Hanno castris desertis Heracleam confugit. Annibal noctu Agrigento profugiendi capto consilio, ipse quidem clam evasit : cæteri autem deprehensi, partim a Romanis, multi ab Agrigentinis sunt occisi : qui tamen ea re veniam non impetrarunt, sed opibus direptis omnes vænierunt. Consules Messanam in hiberna concesserunt. Carthaginienses Hannoni irati, Amilcarem Barchinum successorem dederunt, imperatorem, Annibale filio excepto, inter suos præstantissimum : qui cum Siciliam ipse tueretur, Annibalem classi præfectum in Italiam, oræ maritimæ infestandæ causa misit, ut consules ad se retraheret. Sed fefellit eum opinio. Nam præsidiis ubique in mari collocatis, in Siciliam profecti, nihil memorabile gesserunt. Amilcar vero, metuens ne Galli milites, ob stipendia non integra munerata indignantes, cum Romanis se conjungerent, ad quamdam Romanam urbem per proditionem scilicet occupandam et diripiendam eos misit : subornatis transfugis, qui consulibus Gallorum adventum nuntiarent. Ita illi omnes insidiis excepti perierunt : sed et Romanorum multi occubuerunt. Consulibus domum reversis; Amilcar etiam Italiæ oram classe vastavit; et quasdam Siciliæ urbes subegit. Quo Romani audito, classem instruxerunt, cui consulum alter Cneius Duillius est præfectus, collega ejus Cneius Cornelius in Siciliam missus : qui cum bello terrestri, quod mandatum ei fuerat, neglecto, navibus quas habebat, Liparæ, spe proditionis dolo Carthaginiensium facta, appulisset, a Bode Annibalis legato est circumventus. Cum autem ad defensionem se pararet, ille Romanorum audaciam veritus, eos ad pacis conditiones provocavit. Cumque consuli et tribunis militum persuasisset, ut ipsius triremem conscenderent, quo cum præfecto classis colloquerentur, eos Carthaginem misit, cæteros non repugnantes cepit.

A αὐτοῖς συναιρόμενος πρότερον, τότε σῖτον αὐτοῖς ἔπεμψεν, ὥς τε καὶ τοὺς ὑπάτους ἀναθαρσῆσαι. Ἄννων δὲ ἐπεχείρησε μάχην συνάψαι, ἐλπίσας, καὶ τὸν Ἀννίβαν ἐκ τοῦ τείχους κατὰ νώτου τοῖς Ῥωμαίοις προσπεσεῖσθαι. Ὃ μαθόντες οἱ ὕπατοι, ἡσύχαζον, ὥς τε τὸν Ἄννωνα καταφρονήσαντα τῷ ταφρεύματι προσελθεῖν. Ἔπεμψαν δέ τινας κατόπιν αὐτοῦ ἐνεδρεύσοντας. Ἐκείνου δὲ πρὸς ἑσπέραν ἀδεῶς καὶ καταφρονητικῶς ἐπανάγοντος, ἔκ τε τῆς ἐνέδρας καὶ τοῦ χαρακώματος αὐτῷ οἱ Ῥωμαῖοι συνέμιξαν, καὶ φόνον πολὺν καὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἐλεφάντων εἰργάσαντο. Ὁ δ' Ἀννίβας ἐν τούτῳ ταῖς σκηναῖς τῶν Ῥωμαίων ἐπελθὼν, ἐξεκρούσθη ὑπὸ τῶν φυλαττόντων αὐτάς. Ὁ δ' Ἄννων εἰς τὴν Ἡράκλειαν κατέφυγε, τὸ στρατόπεδον ἐκλιπὼν, καὶ ὁ B Ἀννίβας νυκτὸς ἐκδράναι τοῦ Ἀκράγαντος βουλευσάμενος, αὐτὸς μὲν ἔλαθεν· οἱ δ' ἄλλοι γνωσθέντες, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, συχνοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀκραγαντίνων ἐκτάνθησαν. Οὐ μέντοι συγγνώμης ἔτυχον οἱ Ἀκραγαντῖνοι, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα σφῶν διηρπάσθησαν, καὶ αὐτοὶ ἐπράθησαν ἅπαντες. Καὶ οἱ μὲν ὕπατοι πρὸς τὴν Μεσσήνην διὰ τὸν χειμῶνα ἀνεχώρησαν. Ὠργίζοντο δ' οἱ Καρχηδόνιοι κατὰ Ἄννωνος, καὶ Ἀμίλκαν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Βαρχίδην ἀπέστειλαν, ἄνδρα τῶν ὁμοφύλων, πλὴν τοῦ Ἀννίβα τοῦ υἱέος, ἐν στρατηγίᾳ κρείττονα· καὶ αὐτὸς μὲν τὴν Σικελίαν ἐφύλαττεν· Ἀννίβαν δὲ ναυαρχοῦντα ἐς Ἰταλίαν ἔπεμψε, τὰ παράλια αὐτῆς κακουργήσοντα, ἵνα τοὺς ὑπάτους πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσηται. Ἀλλ' οὐκ ἔτυχε τοῦ σκοποῦ. Καταστήσαντες γὰρ C ἐκεῖνοι φρουρὰς ἑκασταχόθι τῆς παραλίας, εἰς Σικελίαν ἦλθον, οὐδὲν δὲ μνήμης ἔπραξαν ἄξιον. Ὁ δὲ Ἀμίλκας τοὺς Γαλάτας τοὺς μισθοφόρους, ὅτι μὴ ἐντελῆ δέδωκεν αὐτοῖς τὸν μισθὸν, ἀγανακτήσαντας, φοβηθεὶς μὴ προσχωρήσωσι τοῖς Ῥωμαίοις, διέφθειρε, πέμψας αὐτοὺς εἴς τινα τῶν ὑπὸ Ῥωμαίους πόλιν παραληψομένους αὐτὴν, ὡς τάχα προδιδομένην, καὶ διαρπάσαι αὐτὴν ἐπιτρέψας. Στείλας δὲ πρὸς τοὺς ὑπάτους ψευδαυτομόλους, τὴν τῶν Γαλατῶν προμηνύοντας ἔλευσιν· ὅθεν οἱ Γαλάται μὲν πάντες ἐνεδρευθέντες ἐφθάρησαν, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων ἀπέθανον. Ἀπελθόντων δὲ τῶν ὑπάτων οἴκαδε, ὁ Ἀμίλκας καὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπόρθει, προσπλέων, καὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ πόλεις τινὰς ὑπηγάγετο. D Πυθόμενοι δὲ ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι, ναυτικὸν συνεστήσαντο, καὶ Γάϊον αὐτῷ Δουΐλιον τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων ἐπέστησαν, τὸν δὲ τούτου συνάρχοντα Κορνήλιον Γάϊον εἰς Σικελίαν ἔπεμψαν, ὃς κατὰ γῆν πολέμου ὃν ἐκεκλήρωτο ἀμελήσας, ταῖς προσούσαις αὐτῷ ναυσὶν ἐς Λιπάραν ἔπλευσεν, ὡς προδιδομένην αὐτῷ, τοῦτο δ' ἐκ δόλου τῶν Καρχηδονίων ἐγένετο. Ὡς οὖν ἐς τὴν Λιπάραν καθωρμίσατο, Βώδης αὐτὸν ὁ τοῦ Ἀννίβου περιεστοίχισεν ὑποστράτηγος. Παρασκευαζομένου δὲ τοῦ Γαΐου πρὸς ἄμυναν, δείσας ἐκεῖνος τὴν ἀπόνοιαν αὐτῶν, προεκαλέσατο αὐτοὺς εἰς σπονδάς· καὶ πείσας ἀνεβίβασεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ τριήρη τόν τε ὕπατον καὶ τοὺς χιλιάρχους, ὡς τῷ ναυάρχῳ ἐντευξομένους. Καὶ τούτους μὲν εἰς Καρχηδόνα ἀπέπεμψαν, τοὺς δὲ λοιποὺς οὐδὲ ἀραμένους τὰ ὅπλα εἷλον.

387. XI. Annibal deinde Italiam vastavit : Amilcar Segestam petiit, ubi maxima pars Romani peditatus erat : et C. Cæcilio tribuno militum opem illis ferre volenti, per insidias multos milites occidit. His Romani cognitis, præfectum urbis statim

ΙΑ'. Εἶτα Ἀννίβας μὲν τὴν Ἰταλίαν ἐπόρθει, Ἀμίλκας δὲ εἰς Ἔγεσταν ἐστράτευσεν, ἐν ᾗ τὸ πλεῖστον τοῦ πεζοῦ τοῖς Ῥωμαίοις ἦν, οἷς ἐπικουρῆσαι Γάϊον Καικίλιον χιλίαρχον ἐθελήσαντα λοχήσας, πολλοὺς ἐφόνευσε τῶν αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ μαθόν-

τες οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ, τὸν μὲν ἀστυνόμον εὐθὺς ἐξέπεμψαν, καὶ τὸν Δουΐλιον ἐπέσπευσαν. Ὁ δὲ ἐς τὴν Σικελίαν ἐλθὼν, καὶ καταμαθὼν τὰς ναῦς τῶν Καρχηδονίων τῇ μὲν παχύτητι καὶ τῷ μεγέθει τῶν σφῶν ἐλαττουμένας, τῷ τάχει δὲ τῆς εἰρεσίας καὶ τῇ ποικιλίᾳ τοῦ πλοῦ προεχούσας, μηχανὰς ἐπὶ τῶν τριήρων, ἀγκύρας τε καὶ χεῖρας περικόντους σιδηρᾶς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα κατεσκεύασεν, ὅπως ταῖς πολεμίαις ναυσὶν ἐπιῤῥιπτοῦντες αὐτὰ συνάπτοιντο σφίσι, καὶ μεταβαίνοντες εἰς αὐτὰς, εἰς χεῖρας ἴοιεν τοῖς Καρχηδονίοις, καὶ ὡς ἐν πεζῇ μάχῃ τούτοις συρρήγνυνται. Συμμίξαντες οὖν οἱ Καρχηδόνιοι ταῖς τῶν Ῥωμαίων ναυσὶ, περιέπλεον σφᾶς, συντόνῳ χρώμενοι εἰρεσίᾳ, καὶ ἐκ τοῦ αἰφνιδίου προσέβαλλον. Χρόνον μὲν οὖν τινα ἰσοπαλὴς ἡ ναυμαχία ἐγίνετο. Εἶθ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐπικρατέστεροι γεγονότες, πολλοὺς μὲν κατέδυσαν, συνέσχον δὲ καὶ πολλούς. Ὁ δ' Ἀννίβας ἐπὶ ἑπτήρους ναυμαχῶν, συσχεθείσης τῆς αὐτοῦ νηὸς τριήρει τινὶ, μὴ ἁλῷ φοβηθεὶς, τὴν ἑπτήρη τε ἐγκατέλιπε, καὶ μεταβὰς εἰς ἑτέραν διέφυγε. Τῆς μὲν οὖν ναυμαχίας τοῦτο τέλος ἐγένετο, καὶ λάφυρα πολλὰ ἐλήφθη. Τὸν δ' Ἀννίβαν οἱ Καρχηδόνιοι διὰ τὴν ἧτταν ἀπέκτειναν ἄν, εἰ μὴ εὐθὺς ἐπηρώτησε σφᾶς, ὡς ἀκεραίων ἔτι τῶν πραγμάτων ὄντων, εἰ ναυμαχῆσαι κελεύουσιν, εἰ μή; Συνθεμένων γὰρ αὐτῶν ναυμαχῆσαι, ὡς τῷ ναυτικῷ προέχειν ἐπαιρομένων, ὑπεῖπεν, ὅτι, *Οὐδὲν ἄρα ἠδίκηκα, ὅτι ταὐτὰ ὑμῖν ἐλπίσας συνέβαλον· τῆς γὰρ γνώμης, ἀλλ' οὐ τῆς τύχης ἐτύγχανον κύριος.* Καὶ ὁ μὲν ἐσώθη, τὴν δὲ ἡγεμονίαν ἀφῃρέθη. Δουΐλιος δὲ τὸ πεζὸν προσλαβὼν, τούς τε Ἐγεσταίους ἐῤῥύσατο, μηδ' εἰς χεῖρας αὐτῷ τοῦ Ἀμίλχα ἐλθεῖν ὑπομείναντος, καὶ τὰ φίλια τὰ ἄλλα ἐβεβαιώσατο, καὶ εἰς τὴν Ῥώμην τοῦ θέρους παρελθόντος ἀνεκομίσθη. Ἀπάραντος δ' αὐτοῦ, ὁ Ἀμίλκας τό τε Δρέπανον κεκλημένον (ἔστι δὲ λιμὴν ἐπίκαιρος) ἐκρατύνατο, καὶ ἐς αὐτὸ τὰ πλείστου κατέθετο ἄξια, καὶ τοὺς Ἐρυκηνοὺς ἅπαντας μετανέστησε, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν κατέσκαψεν, ἵνα μὴ οἱ Ῥωμαῖοι καρτερὰν αὐτὴν οὖσαν καταλαβόντες, ὁρμητήριον τοῦ πολέμου ποιήσωνται· καὶ πόλεις εἷλε τὰς μὲν βίᾳ, τὰς δὲ προδοσίᾳ. Καὶ εἰ μὴ Γάϊος Φλῶρος αὐτὸν ἐπέσχεν, ἐκεῖ χειμάσας, τὴν Σικελίαν ἂν κατεστρέψατο ἅπασαν. Λούκιος δὲ Σκιπίων ὁ συνάρχων αὐτοῦ, ἐπὶ Σαρδὼ καὶ ἐπὶ Κύρνον ἐστράτευσε (κεῖνται δὲ ἐν τῷ Τυρσηνικῷ πελάγει, ὀλίγον ἀλλήλων ἀπέχουσαι, ὡς μίαν αὐτὰς πόῤῥωθεν εἶναι δοκεῖν) καὶ προτέρᾳ τῇ Κύρνῳ προσβαλὼν, τὴν μὲν Οὐαλερίαν τὴν κρατίστην αὐτῆς πόλιν βίᾳ εἷλεν, ἀπόνως δὲ τὰ λοιπὰ ἐχειρώσατο. Ἐς δὲ τὴν Σαρδὼ πλέων, κατεῖδέ τι ναυτικὸν Καρχηδόνιον, καὶ ἐπ' αὐτὸ ἐτράπετο, καὶ οἱ μὲν ἔφυγον πρινὴ συμμῖξαι. Αὐτὸς δ' ἐπὶ πόλιν Ὀλβίαν ἦλθεν. Ἔνθα τῶν Καρχηδονίων μετὰ τῶν νεῶν ἐπιφανέντων φοβηθεὶς (οὐδὲ γὰρ ἦν τὸ πεζὸν ἀξιόμαχον) ἐπ' οἴκου ἀπῆρεν. Ἐν δὲ τῷ τότε χρόνῳ ἄλλοι τε τῶν ἁλόντων, καὶ ἐν τῷ ἄστει δουλευόντων, καὶ οἱ Σαμνῖται (συχνοὶ γὰρ πρὸς τὴν τοῦ ναυτικοῦ παρασκευὴν ἀφίκοντο) συνέθεντο τῇ Ῥώμῃ ἐπιβουλεῦσαι. Μα-

A ablegarunt, et Duillium maturare jusserunt. Qui cum in Siciliam venisset, navesque Carthaginiensium crassitudine et magnitudine Romanis inferiores, sed celeritate remigii, et navigandi varietate superiores esse vidisset : machinas quasdam, ancoras, manus ferreas longis contis præfixas, aliaque ejus generis fabricavit, quibus hostiles naves attraherentur : ac transitu in illas facto, sui cum Carthaginiensibus, veluti in terrestri pugna, cominus dimicarent. Carthaginienses cum Romanas naves crebra remigatione circumdatas, subito invarissent, aliquandiu æquo marte certatum est : deinde vero Romani superiores facti, multos demerserunt, multos ceperunt. Annibal septiremi, in qua pugnabat, cum triremi commissa, veritus ne caperetur, B in aliam navim saltu facto, evasit. Hoc navalis prælii exitu Romani multis spoliis aucti sunt. Carthaginienses vero Annibalem ob acceptam cladem occidissent, nisi eos statim, veluti rebus adhuc integris, percontatus esset : Utrum navali prælio decertare juberent, necne. Cum assensi essent, ut qui classibus gloriarentur, subjecit, ***Nullum suum peccatum esse, qui eadem spe, qua ipsi, pugnam iniisset. Consilium enim in sua potestate, eventum penes fortunam fuisse.*** Sic illi vita concessa est, imperium abrogatum. Duillius peditatu sibi adjuncto, Segestanos liberavit, Amilcare nec ad manus venire auso : et sociis civitatibus firmatis, elapsa æstate Romam rediit. Post ejus abitum Amilcar Drepanum (est autem C portus opportunus) muniit, eoque res maximi pretii contulit : et Erycinis omnibus expulsis, atque urbe eversa, ne locus munitissimus Romanis ad bellum gerendum usui esset, urbes alias vi, alias proditione cepit : ac nisi a C. Floro, qui ibi hibernabat, coercitus fuisset, totam Siciliam subegisset. L. Scipio ejus collega exercitum in Sardiniam et Corsicam **388** duxit, insulas in Tyrrheno mari sitas, tam exiguo intervallo separatas, ut ex longinquo pro una habeantur. Ac primum Corsicæ principe urbe Valeria vi capta, reliquis citra laborem est potitus. In Sardiniam navigaturus, cum classem Carthaginiensem conspexisset, in eam impetum fecit. Sed cum illa, priusquam ad manus veniretur, fugisset, Olbiam urbem invasit. Ubi D navium Carthaginiensium conspectu territus (nec enim a peditatu satis ad pugnam paratus erat), domum versus iter intendit. Eo tempore cum alii captivi, tum Samnites, quorum complures ad navalem instructionem venerant, Romæ insidiari decreverunt. Quo Erius Potilius auxiliorum dux cognito, se eis assentiri simulavit, ut omnia eorum consilia cognosceret. Quia vero illa deferre non poterat, a Samnitibus undique circumdatus, eis persuasit, ut cum senatus haberetur, in foro congressi, vociferarentur, in demetiendo frumento fraudem sibi esse factam. Quod cum illi fecissent, accersitus, ut tumultus auctor, insidias exposuit : ac tum quidem seditione sopita, illi sunt dimissi. Noctu vero, cum quique domini servos suos com-

prehendissent, omnis conjuratio dissipata est. Sequenti æstate Romani et Carthaginienses simul et in Sicilia et in Sardinia bellum gesserunt. Deinde cum Attilius Latinus in Siciliam venisset, atque Mutistratum urbem a Floro obsessam invenisset : copiis illius usus, cum mœnia oppugnaret, oppidani principio cum Carthaginiensibus ei fortiter restiterunt. Sed uxoribus et liberis lamentantibus, omissa defensione, Carthaginiensibus noctu digressis, primo diluculo portas ultro aperuerunt. Verum Romani ingressi, nemini pepercerunt : donec Attilius pronuntiari jussit, prædam et homines ejus fore qui cepisset. Tum demum reliquis captis, urbem direptam incenderunt.

A θὼν δὲ τοῦτο Ἔριος Ποτίλιος, ὁ τῆς βοηθείας ἄρχων προσεποιήσατο συμφρονεῖν αὐτοῖς, ἵνα ἀκριβώσῃ πᾶν τὸ δεδογμένον αὐτοῖς, καὶ ἐπεὶ μὴ οἷός τε ἦν καταμηνῦσαι τὸ βούλευμα (πάντες γὰρ περὶ αὐτὸν ἦσαν οἱ Σαμνῖται) ἔπεισεν αὐτοὺς βουλῆς ἀγομένης εἰς τὴν ἀγορὰν ἀθροισθῆναι, καὶ καταβοῆσαι αὐτοῦ, ὡς περὶ τὸν σῖτον ἀδικουμένους, ὅνπερ ἐλάμβανον. Τῶν δὲ τοῦτο ποιησάντων, μεταπεμφθείς, ὡς αἴτιος τοῦ θορύβου, ἐξέφηνεν αὐτοῖς τὴν ἐπιβουλήν. Καὶ τότε μὲν ἡσυχάσαντας ἀπέπεμψαν. Νυκτὸς δὲ συνέλαβον ἕκαστοι τῶν ἐχόντων δούλους τινὰς ἐξ αὐτῶν, καὶ οὕτως ἡ πᾶσα διελύθη συνωμοσία. Τῷ δ' ἐπιγενομένῳ θέρει ἔν τε τῇ Σικελίᾳ καὶ τῇ Σαρδοῖ ἅμα ἐπολέμησαν οἱ Ῥωμαῖοί τε καὶ οἱ Καρχηδόνιοι.

Καὶ μετὰ τοῦτ' Ἀττίλιος Λατῖνος ἐς τὴν Σικελίαν ἐλθών, καὶ Μουτίστρατον πόλιν ὑπὸ τοῦ Φλώρου πολιορκουμένην εὑρών, τῇ παρασκευῇ ἐκείνου ἐχρήσατο. Καὶ προσβολὰς περὶ τὸ τεῖχος αὐτοῦ ποιουμένου, πρῶτον μὲν οἱ ἐπιχώριοι μετὰ τῶν Καρχηδονίων ἠμύνοντο κραταιῶς. Τῶν δὲ γυναικῶν καὶ τῶν παίδων ἐς δάκρυα καὶ ἐς οἰμωγὰς προαχθέντων, οὐκ ἀντέσχον. Ὑπεξελθόντων δὲ νυκτὸς τῶν Καρχηδονίων, ἅμα τῇ ἕῳ τὰς πύλας ἐθελονταὶ οἱ ἐπιχώριοι ἀνεπέτασαν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ Ῥωμαῖοι πάντας ἐφόνευον· ἕως ἐκήρυξεν ὁ Ἀττίλιος, τὴν λοιπήν τε λείαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαβόντος εἶναι. Ἔκτοτε γὰρ τοὺς λοιπούς τε ἐζώγρησαν, καὶ τὴν πόλιν προδιαρπάσαντες κατέπρησαν.

XII. Inde Camarinam incircumspecte aggressi, atque in loca insidiis occupata delapsi, omnes periissent, nisi M. Calphurnius, tribunus militum, calamitatem eam arte correxisset. Nam cum ex omnibus unum tumulum ob præcipitium non occupatum vidisset, ccc **389** a consule milites petiit : quos cum propere illo adduxisset, ut hostibus in se conversis, cæteri effugerent, non deceptus est. Nam hostes eorum impetu perculsi, consule cum suis ut jam captis relictis, contra Calphurnium concurrerunt : et atroci pugna commissa, multi etiam ex illis, sed illi ccc omnes perierunt, præter unum Calphurnium : qui cum præ vulneribus instar mortui inter cadavera jacuisset, vivens repertus, evasit incolumis. Interea vero dum ccc pugnant, etiam consul Attilius, evitato periculo, Camarina et aliis urbibus partim vi, partim deditione subactis, ad Liparam proficiscitur : quam cum Hamilcar clam noctu occupasset, subita eruptione facta, multos cæcidit. Caius vero Sulpitius non modo Sardiniæ pleraque loca infestavit : sed successibus elatus, etiam contra Libyam iter intendit. Ac Carthaginienses cum Annibale solverunt, patriæ metuentes : sed vento adverso repulsi, ambo recesserunt. Deinde Attilius Annibalem per subornatos transfugas, tanquam denuo in Africam navigaturus, decepit. Cum igitur celeriter e portu solvisset, Sulpitius contra eum invectus, plerasque naves ejus, præ caligine diu ignorantes quid rei esset, ac turbatas, demersit : reliquæ ad terram profugerunt, atque inanes captæ sunt. Nam Annibal cum portum non tutum esse videret, iis relictis, in urbem Sulcos se contulit : ibique orta contra eum seditione Carthaginiensium, cum solus ad eos prodiisset, periit. Ex eo tempore Romani securius agros populantes, ab Hannone victi sunt. Hæc eo anno gesta sunt : et continenter lapides de cœlo simul plures, grandinis instar, Romæ deciderunt.

B IΒ'. Ἐκεῖθεν δ' ἐπὶ Καμερίναν ἀπερισκέπτως γενόμενοι ἐς χωρία προλελοχισμένα ἐνέπεσον· καὶ πανσυδὶ ἂν ἐφθάρησαν, εἰ μὴ Μάρκος Καλπούρνιος χιλιαρχῶν σοφίᾳ μετῆλθε τὸ δυστύχημα. Ἰδὼν γάρ τινα τῶν πέριξ λόφων μόνον ὑπὸ τοῦ κρημνώδους μὴ προκατειλημμένον, ὁπλίτας τριακοσίους παρὰ τοῦ ὑπάτου ᾐτήσατο, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐπ' ἐκεῖνον ὥρμησεν, ἵν' οἱ πόλεμοι πρὸς αὐτοὺς τράπωνται, κἀντεῦθεν οἱ λοιποὶ διαφύγωσι· καὶ ἔσχεν οὕτως. Ὡς γὰρ τὴν ὁρμὴν αὐτῶν εἶδον οἱ ἐναντίοι, ἐκπλαγέντες, τὸν μὲν ὕπατον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, ὡς ἤδη ἑαλωκότας, κατέλιπον, ἐπὶ δὲ τὸν Καλπούρνιον συνέδραμον. Καὶ μάχης ἰσχυρᾶς γεγονυίας, πολλοὶ μὲν κἀκείνων, πάντες δ' οἱ τριακόσιοι ἔπεσον· μόνος δὲ περισέσωστο ὁ Καλπούρνιος, τρωθεὶς μέν· C λαθὼν δ' ἐν τοῖς νεκροῖς κείμενος ὑπὸ τῶν τραυμάτων, ὡς τεθνηκώς, ἔνθα ζωὸς εὑρεθεὶς ἐσώθη. Ἐν ᾧ δ' οἱ τριακόσιοι ἐμάχοντο, ὁ ὕπατος ἀπεχώρησε. Διαφυγὼν δ' οὕτως, τήν τε Καμαρῖναν καὶ ἄλλας πόλεις τὰς μὲν βίᾳ, τὰς δὲ καὶ ὁμολογίᾳ παρεστήσατο. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Λιπάραν ὥρμησεν ὁ Ἀττίλιος. Νυκτὸς δὲ λαθὼν προκατέσχεν αὐτὴν ὁ Ἀμίλκας· καὶ ἐπεξελθὼν αἰφνιδίως, πολλοὺς διέφθειρε. Γάϊος δὲ Σουλπίκιος τῆς τε Σαρδοῦς τὰ πλεῖστα κατέδραμε, καὶ ὑπερφρονήσας ἐκ τούτου, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Λιβύην. Καὶ ἀπῆραν μὲν καὶ οἱ Καρχηδόνιοι σὺν τῷ Ἀννίβᾳ, περὶ τοῖς οἴκοι δεδότες. Ἀντιπνεύσαντος δὲ πνεύματος σφίσιν, ἄμφω ὑπεχώρησαν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἔσφηλε διά τινων D ψευδαυτομόλων τὸν Ἀννίβαν ὁ Ἀττίλιος, ὡς ἐς τὴν Λιβύην αὖθις πλευσόμενος. Σπουδῇ τε οὖν αὐτῷ ἐξαναχθέντι ἐπιπλεύσας ὁ Σουλπίκιος, τὰς μὲν πλείους τῶν νεῶν ἀγνοούσας ὑπὸ ὁμίχλης ἐπὶ πολὺ τὸ γινόμενον, καὶ ταραττομένας κατέδυσε· τὰς δὲ λοιπὰς καταφυγούσας ἐς τὴν γῆν κενὰς εἷλεν. Ὁ γὰρ Ἀννίβας, οὐκ ἀσφαλῆ τὸν λιμένα ὁρῶν, καταλιπὼν αὐτὰς ἀνεχώρησεν εἰς πόλιν Σουλκούς. Ἐνθα στασιασάντων πρὸς αὐτὸν Καρχηδονίων, προϊ-

θέ τε ἐς αὐτοὺς μόνος, καὶ ἀπώλετο. Ἀδεέστερον δ' ἐκ τούτου τὴν χώραν κατατρέχοντες οἱ Ῥωμαῖοι, ἡττήθησαν ὑπὸ Ἄννωνος. Ταῦτα ἐν τῷ ἔτει τούτῳ ἐγένετο. Καὶ συνεχῶς λίθοι ἐξ οὐρανοῦ ἐς τὴν Ῥώμην ἅμα πολλοὶ, ὡς καὶ χαλάζῃ ἐοικέναι, ἔπεσον. Καὶ ἐς τὸ Ἀλβανὸν καὶ ἄλλοθι λίθου: ὁμοίως συνέβη κατενεχθῆναι. Οἱ δ' ὕπατοι, ἐπὶ Σικελίαν ἐλθόντες, ἐπὶ Λιπάραν ἐστράτευσαν. Ἐπεὶ δ' ὑπὸ τὴν ἄκραν τὴν Τυνδαρίδα καλουμένην ναυλοχοῦντας ᾔσθοντο τοὺς Καρχηδονίους, διχῇ τὸν πλοῦν ἐποιοῦντο. Καὶ θατέρου τῶν ὑπάτων τῷ ἡμίσει τοῦ ναυτικοῦ τὸ ἀκρωτήριον περιβαλόντος, νομίσας ὁ Ἀμίλκας μόνους εἶναι, ἐξανήχθη. Ὡς δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἐπεγένοντο, πρὸς φυγὴν ἐχώρησε, καὶ τοῦ ναυτικοῦ πλεῖστον ἀπέβαλεν. Ἐπαρθέντες δ' οἱ Ῥωμαῖοι, Σικελίαν μὲν, ὡς ἤδη σφετέραν οὖσαν, κατέλιπον, τῇ δὲ Λιβύῃ τῇ τε Καρχηδόνι ἐπιχειρῆσαι ἐτόλμησαν. Ἡγοῦντο δὲ αὐτῶν ὅ τε Ῥηγοῦλος ὁ Μάρκος, καὶ Λούκιος Μάλιος, ἐξ ἀρετῆς προκριθέντες. Καὶ οἱ μὲν, εἰς τὴν Σικελίαν πλεύσαντες, τὰ ἐκεῖσε καθιστῶν, καὶ τὸν ἐς τὴν Λιβύην ηὐτρέπιζον πλοῦν. Καρχηδόνιοι δὲ οὐκ ἀνέμειναν αὐτοὺς ἐπιπλεῦσαι σφίσιν, ἀλλὰ παρασκευασάμενοι πρὸς Σικελίαν ἠπείχθησαν, καὶ παρὰ τῇ Ἡρακλειώτιδι ἐς χεῖρας ἀλλήλοις ἦλθον. Ἰσοῤῥόπου δὲ τῆς ναυμαχίας ἐπὶ πολὺ γινομένης, τέλος ὑπερέσχον Ῥωμαῖοι. Ἀμίλκας δὲ ἀντιστῆναι αὐτοῖς οὐκέτι ἐτόλμα· Ἄννωνα δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔπεμψεν, ὡς ὑπὲρ εἰρήνης, βουλόμενος τὸν καιρὸν τρίβειν (ἤλπιζε γὰρ στράτευμα οἱ πεμφθήσεσθαι οἴκοθεν), Ἄννων δὲ βοώντων τινῶν συλλαβεῖν αὐτὸν, ὅτι καὶ Καρχηδόνιοι ἀπάτῃ συνέλαβον τὸν Κορνήλιον· *Ἂν τοῦτο ποιήσητε*, εἶπεν, *οὐδὲν ἔτι κρείττους τῶν Λιβύων ἔσεσθε*. Ἐκεῖνος μὲν οὖν εὐκαιρότατα θωπεύσας αὐτοὺς, οὐδὲν ἔπαθεν, οἱ δὲ καὶ αὖθις τοῦ πολέμου εἴχοντο. Καὶ οἱ μὲν ὕπατοι ἐκ τῆς Μεσσήνης ἔπλεον, Ἀμίλκας δὲ καὶ Ἄννων διαιρεθέντες, ἀμφοτέρωθεν αὐτοὺς περισχεῖν ἐμελλέτων. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἄννων οὐχ ὑπέστη προσιόντας αὐτούς· προκαταπλεύσας δ' εἰς Καρχηδόνα, ταύτην ἐφύλασσεν. Ὁ δὲ Ἀμίλκας, πυθόμενος τοῦτο, κατὰ χώραν ἔμενεν. Ἐκβάντες δ' εἰς τὴν γῆν οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπὶ τὴν Ἀσπίδα τὴν πόλιν ἐχώρησαν. Οὓς ἰδόντες προσιόντας οἱ ἐπιχώριοι, προὐπεξῆλθον, καὶ ἀμαχεὶ κατασχόντες αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι, τοῦ πολέμου ὁρμητήριον ἐποιήσαντο. Κἀντεῦθεν τήν τε γῆν ἐπόρθουν, καὶ πόλεις τὰς μὲν ἐθελουσίας, τὰς δὲ φόβῳ προσεκτῶντο, λείαν τε πολλὴν ἐλάμβανον, καὶ αὐτομόλους πλείστους ἐδέχοντο, καὶ τῶν οἰκείων συχνοὺς τῶν ἐν τοῖς πρὶν ἁλόντων πολέμοις ἐκομίζοντο.

A Idem in Albano, et alibi quoque factum. Consules in Siciliam profecti, Liparam oppugnarunt. Cum autem sub Tyndario promontorio Carthaginienses in insidiis esse cognovissent, naves diviserunt. Et cum alter consul semisse classis promontorium circumdedisset, ratus Hamilcar eum solum esse, naves suas contra eduxit. Sed reliquis etiam se ostendentibus, in fugam versus, maximam navium partem amisit. Hoc successu elati Romani, Sicilia, ut jam suæ ditionis, relicta, **390** Libyam et Carthaginem petere ausi sunt, ductu et auspiciis M. Reguli et L. Manlii : qui ob virtutem prælati cæteris, cum in Sicilia appulissent, insula ordinata, navigationem Libycam adornarunt. Verum Carthaginienses eorum adventu non exspectato, classe celeriter comparata, B juxta Heracleam cum eis congressi sunt. Cumque diu æquo Marte pugnatum esset, Romani tandem vicerunt. Amilcar vero non amplius eis resistere ausus, et cum spem haberet, domo sibi missum iri exercitum, tempus extrahere cupiens, Hannonem ad eos per speciem petendæ pacis misit. Quem cum quidam comprehendendum esse clamitarent, quod etiam Carthaginienses Cornelium fraude cepissent : *Si istud*, inquit, *feceritis*, *Afris nihilo jam præstantiores eritis*. Ea tam opportuna adulatione incolumis evasit. Illi vero rursus in bellum incubuerunt. Ac consules Messana profectos Hamilcar et Hanno divisis copiis utrinque circumdare statuerunt. Sed Hanno eorum accessu non C exspectato, ad Carthaginem tutandam properavit. Quo Amilcar cognito, eodem loco mansit. Cæterum Romani exscensu in terram facto, Aspidem urbem invaserunt : quos cum cives accedere vidissent, e medio excesserunt. Ita urbem Romani vacuam ceperunt : eaque ad belli gerendi commoditatem usi, atque inde erumpere soliti, agros vastarunt ; et alias urbes vi, alias deditione subegerunt, magnamque prædam ceperunt : et transfugas, suorumque plurimos, bellis prioribus captos, receperunt.

ΙΓ. Χειμῶνος δὲ ἐπιγενομένου, Μάλιος μὲν ἐς Ῥώμην σὺν τῇ λείᾳ ἀπέπλευσε, Ῥηγοῦλος δ' ἐν τῇ Λιβύῃ ὑπέμεινε. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐν παντὶ κακῷ γεγόνασι, τῆς χώρας τε πορθουμένης αὐτῶν, καὶ τῶν περιοίκων ἀλλοτριουμένων, καὶ κατειληθέντες εἰς τὸ τεῖχος ἡσύχαζον. Ῥηγούλῳ δὲ παρὰ τὸν Βαγράδαν ποταμὸν στρατοπεδευομένῳ, δράκων ἐπεφάνη ὑπερμεγέθης, οὗ τὸ μῆκος λέγεται εἶναι ποδῶν ἑκατὸν πρὸς εἴκοσι· καὶ γὰρ ἡ λεβηρὶς αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην κεκόμιστο δι' ἐπίδειξιν. Ἀνάλογον δὲ καὶ τὸν ἄλλον ὄγκον τοῦ σώματος εἶχεν· ὃς συχνοὺς τῶν στρατιωτῶν τοὺς μὲν πελάζοντας αὐτῷ, τοὺς δὲ καὶ πίνοντας ἐκ τοῦ ποταμοῦ διέφθειρε. Κατειργάσατο δ' αὐτὸν ὁ Ῥηγοῦλος πλήθει στρα-

D XIII. Cum hiems supervenisset, Manlius cum manubiis Romam navigavit. Regulus in Africa mansit Carthaginienses vero omnis generis malis conflictantes (nam et ager vastabatur, et finitimi alienabantur) intra mœnia conglobati se continuerunt. Regulo ad Bagradam flumen castrametato, draco ingens visus est, cujus longitudo pedum CXX fuisse perhibetur, et pellis ostentationis causa Romam perlata esse. Longitudini tantæ totius moles corporis respondit. Eum post multos milites, qui vel propius accesserant, vel e flumine biberant, devoratos, Regulus militum copiis et catapultis confecit. **391** Amilcarem autem in silvoso tumulo castra habentem, noctu aggressus, multos in cu-

bilibus, multos experrectos occidit : si qui vero evaserant, ab iis qui vias custodiebant, excepti perierunt. Sic magna pars Carthaginiensium est absumpta, et multæ urbes ad Romanos defecerunt. Itaque ii qui in urbe erant, veriti ne caperentur, caduceatores ad eum miserunt ; ut eo tolerabili aliqua pactione amoto, imminens malum subterfugerent. Cum autem multa perquam molesta postularet, ut pacis conditiones nihil aliud quam excidium judicarent, paci bellum prætulerunt. Regulus enim ad id usque tempus prospera fortuna usus, animis et fastu adeo plenus fuit, ut Romam scriberet, se metu obsignatas habere Carthaginis portas. Idem affectus et ejus militum, et civium Romanorum fuit : unde factum est, ut impingerent. Nam Carthaginiensibus cum alii, tum Xanthippus Lacedæmonius auxilio venerunt. Qui imperator creatus (nam ei et populus cupide summam rerum detulit, et Amilcar cæterique principes ultro cesserunt) cum alia probe ordinavit, tum Carthaginienses a tumulis, in quibus præ metu agebant, in planitiem deduxit, ubi et equitatus eorum et elephantes plurimum poterant. Hic aliis temporibus quietus, exspectavit dum Romani castra negligenter tuerentur. Elati enim victoria, Xanthippum ut Græculum (quo nomine per contemptum utuntur) nihil facientes, securi agitabant. Sic affectos Romanos adortus, eorumque equitatu per elephantos profligato, multos occidit, multos cepit, atque ipsum Regulum. Qua victoria Carthaginienses etsi animos receperant, tamen captivos conservarunt : ne ii quoque, quos pridem Romani ceperant, occiderentur. Ac cæteros quidem bene tractarunt, Regulum autem omnibus modis afflixerunt. Nam et tantum cibi præbebant, unde vitam sustentare posset, et continenter elephantum ad eum adducebant : a quo territus, neque animo neque corpore conquiesceret. Denique post has vexationes eum in carcerem conjecerunt. Suos etiam fœderatos crudelissime tractarunt. Nam cum ea quæ promiserant **392** præstare non possent, eos dimiserunt, ut stipendia non multo post persoluturi. Sed vectores eorum jusserunt, iis in deserta quadam insula expositis, clam discedere. Xanthippum alii submersum ab iis ferunt, abeuntem persecutis. Alii navem ei datam veterem, et ruinarum plenam, extrinsecus recens picatam, ut in ea per se submergeretur : quo is animadverso, alia navi conscensa evaserit. Id vero factum, ne ab illo conservati viderentur. Putabant enim, eo sublato, etiam rerum gestarum gloriam una perituram.

A τιωτῶν καὶ μηχαναῖς λιθοβόλοις. Καὶ τὸν μὲν οὕτως διέφθειρεν. Τῷ δὲ Ἀμίλκᾳ ἐπὶ μετεώρου καὶ ξυλώδους στρατοπεδευομένῳ χωρίου νύκτωρ προσέμιξε, καὶ πολλοὺς μὲν ἐν ταῖς εὐναῖς, πολλοὺς δ' ἐξεγερθέντας διώλεσεν. Εἰ δέ τινες καὶ διέφυγον, τοῖς τὰς ὁδοὺς τηροῦσιν ἐμπίπτοντες ὤλλυντο. Καὶ οὕτω τῶν τε Καρχηδονίων μέρος ἀναλώθη πολὺ, καὶ πόλεις αὐτῶν συχναὶ πρὸς Ῥωμαίους μεθίσταντο. Φοβηθέντες δ' οἱ ἐν τῇ πόλει μὴ ἁλῶσι, διεκηρυκεύσαντο πρὸς τὸν ὕπατον, ὅπως ὁμολογίᾳ τινὶ ἐπιεικεῖ ἀποπέμψαντες αὐτὸν, τὸ παραυτίκα δεινὸν ὑπεκφύγωσιν. Ἐπεὶ δὲ πολλὰ ἀπῃτοῦντο καὶ φορτικὰ, ὡς ἅλωσιν αὐτῶν ἀκριβῆ νομίζεσθαι τὰς σπονδὰς, πολεμεῖν μᾶλλον εἵλοντο. Ὁ μέντοι Ῥηγοῦλος, B μέχρι τότε εὐτυχῶν, αὐχήματος μεστὸς ἐγένετο καὶ φρονήματος, ὥστε καὶ γράφειν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅτι κατεσφραγισμένας ἔχει τὰς τῶν Καρχηδονίων πύλας ὑπὸ τοῦ φόβου. Τὰ ἴσα δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, καὶ οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐφρόνουν· ὅθεν καὶ ἐσφάλησαν. Ἦλθον μὲν γὰρ τοῖς Καρχηδονίοις καὶ ἕτεροι σύμμαχοι, ἦλθε δὲ καὶ ἐκ Λακεδαίμονος Ξάνθιππος. Οὗτος, τὴν αὐτοκράτορα τῶν Καρχηδονίων ἀρχὴν εἰληφὼς (ὅ τε γὰρ δῆμος αὐτῷ τὰ πράγματα προθύμως ἐπέτρεψε, καὶ ὁ Ἀμίλκας καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἐν τέλει ἑκουσίως ἐξέστησαν) τά τε ἄλλα παρεσκεύασεν εὖ, καὶ ἀπὸ τῶν μετεώρων τοὺς Καρχηδονίους, ἐν οἷς ὑπὸ δέους ἦσαν, κατήγαγεν εἰς τὸ ὁμαλὸν, ἐν ᾧ ἥ τε ἱππεία αὐτῶν καὶ οἱ ἐλέφαντες πλεῖστον ἰσχύσειν ἔμελλον· καὶ τὸν μὲν ἄλλον C χρόνον ἡσύχαζε· τηρήσας δέ ποτε τοὺς Ῥωμαίους καταφρονητικῶς αὐλιζομένους· μέγα γὰρ φρονοῦντες τῇ νίκῃ, καὶ τὸν Ξάνθιππον ὡς Γραικὸν ὑπερορῶντες (οὕτω γὰρ καλοῦσι τοὺς Ἕλληνας, καὶ εἰς ὄνειδος δυσγενείας τῷ προσρήματι κατ' αὐτῶν χρῶνται) τὰς στρατοπεδείας ἀπερισκέπτως πεποίηντο· οὕτως οὖν τοῖς Ῥωμαίοις διακειμένοις ὁ Ξάνθιππος ἐπελθὼν, καὶ τὸ ἱππικὸν αὐτῶν διὰ τῶν ἐλεφάντων τρεψάμενος, πολλοὺς μὲν κατέκοψε, πολλοὺς δὲ καὶ ἐζώγρησε, καὶ αὐτὸν τὸν Ῥηγοῦλον. Καὶ ἐν φρονήματι διὰ ταῦτα ἦσαν οἱ Καρχηδόνιοι, τοὺς δὲ ἁλόντας περιέσωσαν, ἵνα μὴ καὶ οἱ παρὰ τῶν Ῥωμαίων πρότερον ἐξ αὐτῶν αἰχμαλωτισθέντες κτανθῶσι. Τοὺς μὲν οὖν ἄλλους τῶν ἑαλωκότων Ῥωμαίων ἐν θεραπείᾳ εἶχον, τὸν δὲ Ῥηγοῦλον ἐν D πάσῃ κακουχίᾳ πεποίηντο, τροφήν τε αὐτῷ ὅσον ἀποζῆν προσῆγον, καὶ ἐλέφαντα προσέφερον συνεχῶς, ὅπως ὑπ' αὐτοῦ δειματούμενος, μήτε τῷ σώματι, μήτε τῇ διανοίᾳ ἡσυχάζοι. Ἐπὶ συχνὸν δὲ κακώσαντες οὕτως αὐτὸν εἰς δεσμωτήριον ἔθεντο. Τοὺς δὲ σφετέρους συμμάχους οἱ Καρχηδόνιοι δεινότατα μετεχειρίσαντο. Οὐ γὰρ εὐποροῦντες ἀποδοῦναι αὐτοῖς ἃ προϋπέσχοντο, ἀπέπεμψαν αὐτοὺς, ὡς καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῖς οὐκ ἐς μακρὰν ἀποδώσοντες. Ἐκέλευσαν δὲ τοῖς κομίζουσι σφᾶς εἰς ἐρήμην τινὰ νῆσον ἐκβιβάσαι, καὶ λάθρα ἀποπλεῦσαι. Καὶ τὸν Ξάνθιππον δὲ οἱ μέν φασι καταποντίσαι αὐτοὺς ἀποπλεύσαντι ἐπιπλεύσαντας· οἱ δὲ ναῦν αὐτῷ δοῦναι παλαιὰν, μηδὲν στέργουσαν, νέον καταπιττώσαντες ἔξωθεν, ἵν' αὐτῇ ἐφ' ἑαυτοῦ καταποντισθῇ· τὸν δὲ γνόντα τοῦτο εἰς ἑτέραν ἐμβῆναι, καὶ οὕτω διασωθῆναι. Ταῦτα δ' ἐποίουν, ἵνα μὴ δοκοῖεν πρὸς ἐκείνου σεσῶσθαι. Ἐνόμισαν γὰρ, ἀπολωλότος αὐτοῦ, καὶ τὴν τῶν ἔργων δόξαν συναπολέσθαι.

XIV. Romanis ea clade mœstis, illud dolorem

ΙΔ'. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ἤλγουν μὲν διὰ τὸ συμβὰν,

καὶ πλέον ὅτι τοὺς Καρχηδονίους ἐπὶ τὴν Ῥώμην A αὐτὴν προσεδόκων ἀποπλευσεῖσθαι. Διὰ ταῦτα τήν τε Ἰταλίαν ἐν φυλακῇ ἐποιήσαντο, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐν Σικελίᾳ τῇ τε Λιβύῃ ὄντας Ῥωμαίους σπουδῇ τοὺς ὑπάτους ἔπεμψαν, Μάρκον Αἰμίλιον καὶ Φούλβιον Πλαίτινον. Οἱ ἐς Σικελίαν πλεύσαντες, καὶ φρουρήσαντες τὰ ἐκεῖ, πρὸς Λιβύην ὡρμήκεσαν. Καὶ χειμῶνι ληφθέντες, κατηνέχθησαν ἐς Κόρσουραν. Πορθήσαντες δὲ τὴν νῆσον, καὶ φρουρᾷ παραδόντες, ἔπλεον αὖθις. Κἀν τούτῳ ἰσχυρὰ ναυμαχία πρὸς Καρχηδονίους ἐγίνετο. Ἠγωνίζοντο γὰρ οἱ μὲν παντελῶς τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῆς οἰκείας ἐκβαλεῖν· Ῥωμαῖοι δὲ τοὺς ἐγκαταλειφθέντας σφῶν ἐν τῇ πολεμίᾳ ἀνασώσασθαι. Ἀγχωμάλως δὲ μαχομένων, οἱ ἐν τῇ Ἀσπίδι ὄντες Ῥωμαῖοι κατὰ νώτου τοῖς B Καρχηδονίοις ἐξαίφνης ἐπέπλευσαν· καὶ ἀμφιβόλους αὐτοὺς καταλαβόντες, ἐνίκησαν. Καὶ μετὰ τοῦτο καὶ τῷ πεζῷ Ῥωμαῖοι ἐκράτησαν, καὶ εἷλον πολλούς, οὓς διὰ τὸν Ῥήγουλον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἁλόντας περιεσώσαντο. Ἁρπαγάς δέ τινας ποιησάμενοι, ἐς Σικελίαν ἔπλεον. Χειμῶνι δὲ περιπεσόντες, καὶ πολλοὺς ἀποβαλόντες, οἴκοι ταῖς ναυσὶ ταῖς περισωθείσαις ἀπέπλευσαν. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι καὶ τὴν Κόρσουραν ἔλαβον, καὶ ἐς Σικελίαν ἐπεραιώθησαν. Καὶ εἰ μὴ τὸν Κολλατῖνον καὶ Γναῖον Κορνήλιον ἔμαθον πολλῷ προσπλέοντας ναυτικῷ, πᾶσαν ἂν αὐτὴν ἐχειρώσαντο. Οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι ναυτικόν τε ἄριστον ταχέως ἐξήρτυσαν, καὶ καταλόγους βελτίστους ἐπεποιήκεσαν. Καὶ οὕτως ἐῤῥώσθησαν, ὥστε τρίτῳ μηνὶ ἐς τὴν Σικελίαν ἐπανελθεῖν. Πεντακοσιοστὸν C δ' ἦν ἔτος, ἀφ' οὗπερ ἡ Ῥώμη συνέστη. Καὶ τὴν μὲν κάτω τοῦ Πανόρμου πόλιν οὐ χαλεπῶς εἷλον, τῇ δὲ ἄκρᾳ προσεδρεύοντες ἐκακοπάθησαν, μέχρις οὗ τοὺς ἐν αὐτῇ ἐπέλιπεν ἡ τροφή. Τότε γὰρ προσεχώρησαν τοῖς ὑπάτοις. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι τὰς ναῦς αὐτῶν οἴκαδε πλεούσας τηρήσαντες, εἷλον συχνὰς χρημάτων μεστάς. Εἶτα Σερουΐλιός τε Καιπίων καὶ Γάϊος Σεμπρώνιος ὕπατοι, τοῦ μὲν Λιλυβαίου πειράσαντες ἀπεκρούσθησαν, ἐς δὲ τὴν Λιβύην ἐπεραιώθησαν, καὶ τὴν παραλίαν ἐπόρθουν. Ὡς δ' ἐκομίζοντο οἴκαδε, χειμῶνι ἐνέτυχον καὶ ἐβλάβησαν. Διὸ νομίσας ὁ δῆμος ἐξ ἀπειρίας τῶν ναυτικῶν βλάπτεσθαι, τῆς μὲν ἄλλης θαλάσσης ἀπέχεσθαι ἐψηφίσαντο, ναυσὶ δ' ὀλίγαις τὴν Ἰταλίαν φρουρεῖν παρεσκευάζον. D Τῷ δ' ἐπιγενομένῳ ἔτει Πούπλιος Γάϊος καὶ Αὐρήλιος Σερουΐλιος ἐς τὴν Σικελίαν ἦλθον, καὶ ἄλλα τέ τινα κατεστρέψαντο, καὶ Ἱμέραν· οὐ μέντοι τινὰ συνέσχον τῶν ἐν αὐτῇ· νυκτὸς γὰρ αὐτοὺς οἱ Καρχηδόνιοι ἐξεκόμισαν. Μετὰ δὲ τοῦτο Αὐρήλιος ναῦς τε παρὰ Ἱέρωνος εἰληφώς, καὶ ὅσοι τῶν Ῥωμαίων ἦσαν ἐκεῖ συμπαραλαβών, ἔπλευσεν εἰς Λιπάραν, καὶ ἐν αὐτῇ χιλίαρχον Κυΐντον Κάσσιον καταλιπών, προσεδρεύοντα μάχης ἄνευ, ἀπῆρεν οἴκαδε. Κύϊντος δὲ μὴ φροντίσας τῆς ἐντολῆς, προσέμιξε τῇ πόλει, καὶ πολλοὺς ἀπέβαλεν. Ὁ μέντοι Αὐρήλιος μετὰ ταῦτα ἐκείνους ἑλών, πάντας ἀπέκτεινε, καὶ τὸν Κάσσιον τῆς ἀρχῆς ἔπαυσε. Καρχηδόνιοι δὲ τὰ δόξαντα τοῖς Ῥωμαίοις περὶ τοῦ

auxit, quod Carthaginienses ad ipsam urbem navigaturos arbitrabantur. His de causis et Italiam præsidiis munierunt, et consules M. Æmilium et Fulvium Plætinum ad Romanos; qui in Sicilia et Libya erant, celeriter miserunt. Qui cum Sicilia præsidiis firmata, in Africam navigarent, tempestate ad Corsuram delati, vastata insula, et præsidiis munita, perrexerunt. Ac tum acre prælium in mari commissum est cum Carthaginiensibus. Hi enim annitebantur, ut Romanos e sua ditione penitus ejicerent: Romani vero, ut suos ex hostili terra recuperarent. Ancipiti pugnæ eventu, Romani qui Aspide erant, a tergo Carthaginienses ex improviso adorti, utrinque circumventos vicerunt. Deinde Romani, etiam pedestri prælio victores, ceperunt B multos, quos propter Regulum et concaptivos ejus conservarunt: abactaque præda, in Siciliam redierunt. Sed tempestate conflictati, multis amissis, cum reliquis navibus domum redierunt. Carthaginienses autem et Corsuram receperunt, et in Siciliam trajecerunt. Ac nisi Collatinum et Cneium Cornelium cum magna classe adventare cognovissent, eam totam subegissent. Romani enim optimam classem celerrime compararunt, et delectus fortissimorum virorum babuerunt: itaque firmati sunt, ut tertio mense in Siciliam redirent. Id factum anno ab Urbe condita quingentesimo. Ac Panormi urbem inferiorem facile ceperunt: sed in arcis obsidione difficultatibus conflictati sunt: donec C præsidiarii commeatu destituti, consulibus deditionem **393** fecerunt. Carthaginienses autem, observatis navibus eorum domum redituris, multas pecuniæ plenas ceperunt. Deinde Servilius Cæpio et C. Sempronius coss. Lilybæo frustra tentato, in Africam transvecti, oram maritimam infestarunt: in reditu incommodum ex tempestate ceperunt. Itaque populus existimans detrimenta illa ex rei navalis imperitia capi, reliquo mari abstinere, et Italiam duntaxat paucis tueri navibus decreverunt. Anno sequenti, P. Caius et Aurelius Servilius in Siciliam profecti, cum alia loca, tum Himeram ceperunt, sed vacuam civibus, quos Carthaginienses noctu asportarant. Post hæc Aurelius, navibus ab Hierone acceptis, et Romanis omnibus qui in insula D erant assumptis, Liparam trajecit: ibique Q. Cassio tribuno militum relicto, qui eam sine pugna obsideret domum rediit: sed Quintus mandato consulis neglecto, urbem aggressus, multos amisit. Qua deinde Aurelius expugnata, omnes occidit, et Cassio magistratum abrogravit. Carthaginienses decreto Romanorum de re navali cognito, classem spe totius Siciliæ potiundi miserunt. Ac dum ambo coss. Cæcilius Metellus et C. Furius aderant, quieverunt. Sed cum Furius Romam rediisset, Metello contempto, ad Panormum accesserunt. Metellus, cognita exploratorum præsentia, omnibus qui in urbe erant convocatis, pro concione edixit, ut sese invicem prehensarent: et quemvis rogando quis esset, quidque ageret, hostes deprehendit.

Carthaginiensibus autem ad pugnam se parantibus, A per dies complures metu simulato, effecit, ut elati animis audacius mœnia oppugnarent. Signoque dato, Romanis subito portis omnibus erumpere jussis, facile vicit in angustias redactos : unde cum evadere non possent, in tanta et virorum et elephantorum multitudine, turbabantur. Sed interea classis Punica appellens, exitii causa in primis eis fuit. Nam dum naves conscendere contendunt, partim in mari perierunt, partim ab elephantis et sese et homines urgentibus conculcati, partim a Romanis occisi sunt. Capti etiam multi et viri et elephantes : qui cum magistros suos non **394** habentes exasperarentur, Metellus captivis, qui eos cepissent, salutem et impunitatem præconio promitti jussit. Sic illi mansuetissimis et notis captis, etiam cæteros attraxerunt : qui CXX, numero sic per fretum Romam sunt traducti. Dolia multa inter sese devinxerunt, et lignis insertis ita distinxerunt, ut neque separarentur, neque coirent : eaque trabibus constrata, sarmentis et terra ingesta, circumsepserunt, ut structura illa stabuli instar esset : in eamque introductos, sine sensu navigationis trajecerunt. Hac victoria potito Metello, Asdrubal dux tum quidem evasit : sed post a Carthaginensibus revocatus, atque in crucem actus est.

ναυτικοῦ μαθόντες, ἔπεμψαν εἰς Σικελίαν, πᾶσαν ὑποτάξαι τότε ἐλπίζοντες. Καὶ ἕως μὲν ἄμφω παρῆσαν οἱ ὕπατοι Καικίλιος Μέτελλος καὶ Γάϊος Φούριος, ἠρέμουν. Ὡς δὲ πρὸς τὴν Ῥώμην ἀπῆρεν ὁ Φούριος, κατεφρόνησαν τοῦ Μετέλλου, καὶ πρὸς τὸ Πάνορμον ἦλθον. Ὁ δὲ Μέτελλος κατασκόπους ἐλθεῖν μαθὼν ἐκ τῶν πολεμίων, ἤθροισε τοὺς ἐν τῇ πόλει πάντας, καὶ διαλεχθεὶς αὐτοῖς, ἀλλήλων λαβέσθαι σφίσιν ἐκέλευσε. Καὶ οὕτως ἕκαστον ἀνακρίνων ὅστις τε εἴη καὶ ὅ τι πράττοι, κατεφώρασε τοὺς πολεμίους. Καρχηδόνιοι δὲ παρετάξαντο, ὡς μαχούμενοι, καὶ Μέτελλος δεδιέναι προσεποιεῖτο. Τούτου δ' ἐπὶ πλείους ἡμέρας γινομένου, οἱ Καρχηδόνιοι ἐφρονηματίσθησαν, καὶ προσέβαλλον θρασύτερον. Καὶ τότε ὁ Μέτελλος σημεῖον τοῖς Ῥωμαίοις ἦρε· κἀκ τούτου B ἐξαπιναίως ἐκεῖνοι κατὰ πάσας τὰς πύλας ἐπεκδραμόντες, ῥᾳδίως ἐκράτησαν, καὶ ἐς στενὸν αὐτοὺς κατέκλεισαν, ὥστε μηκέτ' ἀναχωρῆσαι δι' αὐτοῦ δυνηθῆναι. Στενοχωρούμενοι γὰρ ἅτε καὶ αὐτοὶ πολλοὶ ὄντες, καὶ πολλοὺς ἐλέφαντας ἔχοντες ἐταράττοντο. Κἀν τούτῳ τὸ ναυτικὸν τὸ Λιβυκὸν προσπελάσαν αὐτοῖς ἐγένετο φθορᾶς αἰτιώτατον. Ἰδόντες γὰρ τὰς ναῦς, ὥρμησαν εἰς αὐτὰς, καὶ ἐμβαίνειν ἐξεβιάζοντο, καὶ οἱ μὲν εἰς τὴν θάλασσαν ἐνέπιπτον, καὶ ἐφθείροντο, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν ἐλεφάντων ἐμπελαζομένων ἀλλήλοις τε καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀπώλλυντο· οἱ δὲ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐκτείνοντο, πολλοὶ δὲ καὶ ζῶντες ἑάλωσαν, ἄνδρες τε καὶ ἐλέφαντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνευ τῶν συνήθων σφίσιν ἀνδρῶν ὄντες ἠγριαίνοντο, κήρυγμα τοῖς αἰχμαλώτοις ὁ Μέτελλος ἐποιήσατο, σωτηρίαν καὶ ἄδειαν τοῖς συλλαβοῦσιν αὐτοὺς διδοῦν· καὶ οὕτως προσελθόντες τοῖς σφῶν πραοτάτοις, ἐκείνους τε διὰ τὴν συνήθειαν ἐχειρώσαντο καὶ τοὺς ἄλλους προσεπεσπάσαντο, οὓς καὶ εἰς τὴν Ῥώμην ἐκόμισαν, ἑκατὸν ὄντας καὶ εἴκοσιν, οὕτως αὐτοὺς τὸν πορθμὸν περαιώσαντες. Πίθους πολλοὺς συνδήσαντες ἀλλήλοις, καὶ ξύλοις διαλαβόντες σφᾶς, ὥστε μήτ' ἀπαρτᾶσθαι σφᾶς, μήτε συμπίπτειν, δοκοὺς ἐπ' αὐτῶν ἐπέτειναν, καὶ ὕλην καὶ γῆν ἐπεφόρησαν, φράξαντές τε πέριξ τὸ χωρίον, ὡς αὐλῇ τινι ἐοικέναι εἰς τοῦτο αὐτοὺς ἐπεβίβασαν, καὶ διεπόρθμευσαν, οὐδ' αἰσθανομένους ὅτι πλέοιεν. Ὁ μὲν οὖν Μέτελλος οὕτως ἐνίκησεν· ὁ δ' Ἀσδρούβας ὁ τῶν Καρχηδονίων στρατηγὸς σωθεὶς τότε, ὕστερον ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐκλήθη, καὶ ἀνεσκολοπίσθη.

XV. Carthaginienses cum aliis de causis, tum ob C captivorum multitudinem, Romam legatos miserunt, adjuncto Regulo, quem propter virtutem et auctoritatem nihil non impetraturum arbitrabantur, jurejurando obstrictum, ut rediret. Is et aliis in rebus se pro Carthaginiense gessit, neque uxorem ad colloquium admisit : neque urbem, quamvis vocaretur, ingressus est. Sed senatu extra urbem coacto (ita enim respondere legatis hostium moris erat) in concilium introductus, dixit : *Nos, P. C. Carthaginienses ad vos miserunt (nam ego quoque jure belli servus eorum factus sum) petentes in primis, ut pax iis conditionibus, quas utrinque probaveritis, fiat : sin id nolitis, ut saltem captivi permutentur.* Hæc locutus, cum legatis secessit, ut Romani soli deliberarent. Cum autem a coss. interesse delibe- D rationi juberetur, non paruit, priusquam id Carthaginienses permisissent. Ac tacitus assidens, cum sententiam rogaretur, ait : *Ego, P. C. si vel millies captus fuero, vestrum unus sum. Nam meum corpus penes Carthaginienses est, animus vero meus vobiscum. Ac illud quidem alienatum a vobis : hic, quo minus Romanorum sit, efficere nemo potest : ac ut captivus, ad*

ΙΕ'. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲ διεκηρυκεύσαντο τοῖς Ῥωμαίοις διά τε τἄλλα, καὶ τὸ πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων καὶ τοῖς πρέσβεσι καὶ αὐτὸν τὸν Ῥηγοῦλον συνέπεμψαν, πᾶν δι' αὐτοῦ οἰηθέντες κατωρθωκέναι διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρός. Ὥρκωσάν τε αὐτὸν, ἦ μὴν ἐπανήξειν. Καὶ ὃς τά τε ἄλλα ὡς εἷς τῶν Καρχηδονίων ἔπραττε, καὶ οὔτε τὴν γυναῖκα εἰς λόγους ἐδέξατο, οὔτε τὴν πόλιν εἰσῆλθε, καὶ ταῦτα καλούμενος, ἀλλ' ἔξω τοῦ τείχους τῆς βουλῆς ἀθροισθείσης (ὡς ἔθος ἦν χρηματίζειν τῶν πολεμίων τοῖς πρέσβεσιν) εἰσαχθεὶς εἰς τὸ συνέδριον, εἶπεν· *Ἡμᾶς, ὦ πατέρες, πρὸς ὑμᾶς Καρχηδόνιοι ἔπεμψαν (ἐκεῖνοι γάρ με ἐστάλκασι, ἐπεὶ δοῦλος αὐτῶν νόμῳ πολέμου γεγένημαι) καὶ ἀξιοῦσι μάλιστα μὲν καὶ τὸν πόλεμον λύσασθαι ἐπὶ συνθήκαις ταῖς δοκούσαις ἀμφοῖν, εἰ δὲ μὴ τῶν αἰχμαλώτων ποιήσασθαι ἄλλαγμα.* Ταῦτα εἰπὼν, μετέστη μετὰ τῶν πρέσβεων, ὡς ἂν καθ' ἑαυτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι βουλεύσωνται. Κελευόντων δὲ αὐτὸν τῶν ὑπάτων συμμετασχεῖν σφίσι τῆς διαγνώμης, οὐ πρὶν ἐπείσθη, πρὸ τοῦ ἐπιτραπῆναι παρὰ τῶν Καρχηδονίων. Ὁ δὲ τέως μὲν ἐσιώπα. Ἐπεὶ δ' οἱ βουλευταὶ εἰπεῖν αὐτὸν γνώμην ἐκέλευον, εἶπεν· *Εἰμὶ*

μὲν εἷς ἐξ ὑμῶν, ὦ πατέρες, κἂν μυριάκις ἁλῶ. Τὸ μὲν γὰρ σῶμά μου Καρχηδονίων, ἡ δὲ ψυχή μου ὑμετέρα ἐστίν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ὑμῶν ἠλλοτρίωται, ταύτην δὲ οὐδεὶς δύναται μὴ οὐχὶ Ῥωμαίαν εἶναι ποιῆσαι· καὶ ὡς μὲν αἰχμάλωτος Καρχηδονίοις προσήκω. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἐκ κακίας, ἀλλ' ἐκ προθυμίας ἐδυστύχησα, καὶ Ῥωμαῖός εἰμι, καὶ φρονῶ τὰ ὑμέτερα, καὶ οὐδ' ἐξ ἑνὸς τρόπου λυσιτελεῖν ὑμῖν τὰς καταλλαγὰς νομίζω. Ταῦτα ὁ Ῥηγοῦλος εἰπὼν, καὶ τὰς αἰτίας προσέθηκε, δι' ἃς τὰς συμβάσεις ἀπηγόρευε. Καὶ ἐπήγαγεν ὡς, *Οἶδα μὲν ὅτι μοι προὖπτος ὄλεθρος πρόκειται. Ἀδύνατον γὰρ λαθεῖν αὐτοὺς ἃ συνεβούλευσα, ἀλλὰ καὶ οὕτως τῆς ἐμαυτοῦ σωτηρίας τὸ κοινῇ συμφέρον προτίθημι. Εἰ δέ τις φήσει· Τί οὖν οὐκ ἐκδιδράσκεις, ἢ ἐνταῦθα καταμένεις; ἀκούσεται, ὅτι ὀμώμοκα αὐτοῖς ἐπανήξειν, καὶ οὐκ ἂν παραβαίην τοὺς ὅρκους, οὐδ' εἰ πρὸς πολεμίους γεγόνασι, καὶ δι' ἄλλα, μάλιστα δὲ ὅτι τὸ δεινὸν ἐμπεδορκήσας μὲν μόνος πείσομαι· ἂν δ' ἐπιορκήσω, πᾶσα ἡ πόλις ἀναπλησθήσεται.* Ἡ γερουσία δὲ τῆς ἐκείνου σωτηρίας ἕνεκεν, καὶ τὴν εἰρήνην ποιήσασθαι, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀντιδοῦναι προτεθύμητο. Γνοὺς οὖν τοῦτο αὐτὸς, ἵνα μὴ τὸ συμφέρον δι' αὐτὸν καταπρόωνται, ἐπλάσατο πεπωκέναι φάρμακον δηλητήριον, καὶ μέλλειν πάντως δι' αὐτοῦ ἀπολέσθαι. Καὶ οὔτε ἡ σύμβασις γέγονεν, οὔτε τῶν αἰχμαλώτων ἡ ἀμοιβή. Ἀπιόντος δ' αὐτοῦ σὺν τοῖς πρέσβεσιν, ἀντελάβοντο ἄλλοι τε καὶ οἱ παῖδες καὶ ἡ γυνή. Οἱ δ' ὕπατοι μήτ' ἐθέλοντα καταμεῖναι αὐτὸν ἐκδώσειν ἔφασαν, μήτ' ἀπιόντα κατασχεῖν. Καὶ οὕτω προτιμήσας μὴ παραβῆναι τοὺς ὅρκους, ἀνεκομίσθη· καὶ αἰκισθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἡ φήμη λέγει, ἀπέθανε. Τὰ γὰρ βλέφαρα αὐτοῦ περιτεμόντες, καὶ χρόνον τινὰ ἐν σκότει καθείρξαντες, εἶτα εἰς σκεῦός τι σύμπηκτον κέντρα πανταχόθεν ἔχον ἐμβαλόντες αὐτὸν, καὶ τρέψαντες πρὸς τὸν ἥλιον, οὕτως ὑπὸ κακοπαθείας καὶ ἀγρυπνίας μὴ δυνάμενόν πῃ κλιθῆναι διὰ τὰ κέντρα, διέφθειραν. Ἃ πυθόμενοι οἱ Ῥωμαῖοι (22), τοὺς πρώτους τῶν παρ' αὐτοῖς αἰχμαλώτων παρέδοσαν τοῖς ἐκείνου παισὶ καὶ ἀνταικίσασθαι, καὶ ἀνταποκτεῖναι. Τοὺς δ' ὑπάτους ἐς τὴν Λιβύην στρατεύσασθαι ἐψηφίσαντο, τόν τε Γάϊον Ἀττίλιον τὸν τοῦ Ῥηγούλου ἀδελφὸν, καὶ τὸν Μάλλιον τὸν Λούκιον. Οἳ ἐς τὴν Σικελίαν ἐλθόντες τῷ Λιλυβαίῳ προσέβαλον, καί τι μέρος τῆς τάφρου συγχῶσαι εἰς τὴν τῶν μηχανημάτων προσαγωγὴν ἐπεχείρησαν. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ὑπορύσσοντες, τὸν χοῦν ὑφεῖλκον. Ἐπεὶ δ' ἠλαττοῦντο τῇ πολυχειρίᾳ, τεῖχος ἕτερον ἔνδον μηνοειδὲς ᾠκοδόμησαν. Καὶ οἱ μὲν ὑπονόμους ὑπὸ τὸν κύκλον εἰργάζοντο, ὅπως κατὰ τὸ διάκενον αὐτῶν ἱζήσαντος τοῦ τείχους, εἰσπέσωσιν. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲ ἀντορύσσοντες, πολλοὺς μὲν ἀγνοοῦντας τὸ γινόμενον ἐκδεχόμενοι ἔκτεινον, πολλοὺς δὲ καὶ πῦρ ἐν φρυγάνοις εἰς τὰ

A *Carthaginienses pertineo. Cum autem nulla improbitate, sed rei bene gerendæ studio cladem acceperim, Romanus sum : vobisque consultum cupio, et pacificationem nullo modo e re vestra esse duco.* His dictis, suæque sententiæ rationibus adductis, subjecit : *Scire se, haud dubium exitium sibi instare : neque enim Carthaginiensibus clam esse posse, quid suaserit.* **395** *Sed sic quoque reipublicæ commodum privata incolumitate sibi esse antiquius. Quod si quis dixerit, Cur non aufugiat, aut Romæ maneat ? ei se responsurum, se jurejurando reditum promisisse : id se hostibus etiam cum ob alia servaturum esse, tum quod servata fide, solus ærumnam passurus esset ; violata, tota civitas perjurii crimine obstringeretur.* Senatu autem salutis illius causa, tum ad B pacem faciendam, tum ad permutandos captivos parato : ne a ratione utilitatis sua causa decederent, venenum sibi datum esse finxit, ex quo omnino periturus esset. Ita neque pace neque captivorum permutatione facta, cum eum cum legatis abeuntem, præter alios uxor et liberi retinerent ; consules neque manere volentem dedituros, neque abiturum detenturos esse dicerent, jurisjurandi religione privatis affectibus anteposita, discessit. Et a Carthaginiensibus per cruciatum, ut aiunt, interfectus est. Nam palpebris præcisis, eum aliquandiu in tenebris concluserunt. Deinde in vas quoddam refertum stimulis conjectum, et ad solem conversum, doloribus et vigiliis, cum nusquam inclinare se posset, peremerunt. Quibus Romani auditis, C principes captivorum ejus liberis vicissim et excruciandos et necandos tradiderunt : et coss. C. Attilio, Reguli fratri, et L. Manlio, bellum Africanum decreverunt. Qui cum in Sicilia Lilybæum oppugnarent, et fossæ partem ad machinas adducendas explere aggressi essent, Carthaginienses subterfodientes terram subtraxerunt : sed cum operarum multitudine vincerentur, alium murum intus lunatum struxerunt. Romanis autem cuniculos subter muros agentibus, ut iis in cavernas desidentibus, irruerent : Carthaginienses contra fodientes, multos id ignorantes exceptos trucidarunt, multos igni sarmentis injecto in fossis cremarunt. Sed cum quidam e sociis moram obsidio- D nis, et stipendia non integra numerata ægre ferentes, de oppido prodendo cum Romanis agerent : Amilcar eo consilio animadverso, sed dissimulato, ne illi palam deficerent, pecunia magistratibus data, multitudini promissa, sic eos reconciliavit, ut proditionem non inficiati, postremos legatos redeuntes non reciperent : qui ad consules **396** profugi, agro in Sicilia et aliis rebus donati sunt. Carthaginienses qui domi erant, his auditis, Ardebam cum plurimis navibus, frumentum et pecunias Lilybæum advehentibus miserunt. Is tempestate observata appulit. Quod deinde alii

Variæ lectiones et notæ.

(22) *Ἀπυθόμενοι οἱ Ῥωμαῖοι.* Vide Excerpta ex Diodoro Siculo, p. 274, 276.

plurimi imitari ausi, partim successum habuerunt, partim perierunt. Dum ambo consules aderant, æquo marte pugnabatur. Sed cum morbo et fame premerentur, iisque de causis alter suos milites domum reduceret, Amilcar erumpere ausus, machinas incendit, defensores earum occidit : et equitatu Deprano emisso, Romanos pabulatione et commeatu prohibendo, eorumque socios infestando, Ardeba interim alias Siciliæ, alias Italiæ oram populante, ad summam inopiam redegit. Sed Lucio Junio classem parante, Claudius Pulcher Lilybæum propere abiit : et militibus in naves impositis, Hannonem Carthaginiensem in quinqueremi navigantem comprehendit : unde Romani exemplum fabricandarum navium petiverunt. Sed cum classes sæpe periclitarentur, quanquam crebro tot navium, in quibus multi viri et pecuniæ erant, interitu dolebant : tamen non cesserunt, sed quemdam in senatu de pace cum Carthaginiensibus facienda locutum occiderunt, et dictatorem dixerunt Collatinum, magistrum equitum Metellum : nihil tamen memorabile gesserunt. Interea Junius Ericem subegit ; et Carthalo Ægithalo potitus, Junium cepit.

ὀρύγματα ἐμβαλόντες ἔφθειρον. Ἐπεὶ δέ τινες τῶν συμμάχων τῇ τε παρατάσει τῆς πολιορκίας ἀχθόμενοι, καὶ τῷ μὴ τὸν μισθὸν αὐτοῖς ἐντελῆ καταβάλλεσθαι, προδοῦναι τὸ χωρίον τοῖς Ῥωμαίοις διεκηρυκεύοντο, ἐφώρασεν ὁ Ἀμίλκας τὸ βουλευόμενον, οὐκ ἐξέφηνε δὲ, ἵνα μὴ πολεμώσῃ αὐτούς· χρήματα δὲ τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν παρασχὼν, καὶ τῷ πλήθει προσυποσχόμενος ἕτερα, οὕτως αὐτοὺς ᾠκειώσατο, ὥστε μηδ' ἀρνήσασθαι τὴν προδοσίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς τελευταίους πρέσβεις ἐπανιόντας ἀπώσασθαι· οἳ πρὸς τοὺς ὑπάτους αὐτομολήσαντες, γῆν τε ἐν Σικελίᾳ καὶ ἕτερ' ἄττα ἔλαβον. Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα οἱ οἴκοι Καρχηδόνιοι, πέμπουσιν Ἀρδέβαν σὺν ναυσὶ πλείσταις εἰς τὸ Λιλύβαιον, σῖτον ἀγούσαις, καὶ χρήματα. Καὶ ὃς χειμῶνα ἐπιτηρήσας, εἰσέπλευσε. Κἀκ τούτου καὶ ἄλλοι συχνοὶ καταίρειν ὁμοίως ἐτόλμων· καὶ οἱ μὲν ἐπετύγχανον, οἱ δὲ ἀπώλλυντο. Ἕως μὲν οὖν ἄμφω παρῆσαν οἱ ὕπατοι, ἰσοπαλεῖς οἱ ἀγῶνες ἐγίνοντο. Νόσου δὲ καὶ λιμοῦ τρυχόντων αὐτοὺς, καὶ τοῦ ἑτέρου οἴκαδε διὰ ταῦτα σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν στρατιώταις ἀναχωρήσαντος, Ἀμίλκας θαῤῥήσας ἐπεξῄει, καὶ τὰς μηχανὰς ἐνεπίμπρα, καὶ τοὺς ἐπαμύνοντας αὐταῖς ἔφθειρε, καὶ ἡ ἵππος αὐτοῦ ἐκ τοῦ Δρεπάνου ὁρμωμένη, τά τε ἐπιτήδεια κομίζεσθαι τοὺς Ῥωμαίους ἐκώλυε, καὶ τὴν αὐτῶν συμμαχίδα κατέτρεχε, καὶ ὁ Ἀρδέβας ποτὲ μὲν τῆς Σικελίας, ποτὲ δὲ τῆς Ἰταλίας τὰ παράλια ἔκειρεν, ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἀπορίᾳ κατέστησαν. Τέως μέντοι Λούκιος Ἰούνιος ἡτοίμαζε ναυτικὸν, Κλαύδιος δὲ Πούλχρος εἰς τὸ Λιλύβαιον ἐπειχθεὶς, καὶ τριήρεις πληρώσας, συνέλαβε δι' αὐτῶν Ἄννωνα τὸν Καρχηδόνιον ἐκπλέοντα πεντήρει, καὶ παράδειγμα τοῖς Ῥωμαίοις τῆς κατασκευῆς τῶν νεῶν ἐγένετο. Πολλάκις δὲ τοῦ ναυτικοῦ κινδυνεύοντος, ἐβαρύνοντο οἱ Ῥωμαῖοι τῇ συνεχεῖ τῶν νεῶν φθορᾷ. Ἄνδρας γὰρ συχνοὺς καὶ χρήματα πλεῖστα ἐν ταύταις ἀπώλλυσαν. Οὐ μέντοι γε καὶ ἐνέδοσαν, ἀλλὰ καί τινα φθεγξάμενον περὶ καταλλαγῶν πρὸς Καρχηδονίους ἐν τῇ βουλῇ διεχρήσαντο, καὶ λεχθῆναι δικτάτορα ἐψηφίσαντο. Καὶ δικτάτωρ μὲν ὁ Κολλατῖνος ἐλέχθη, ἱππάρχησε δὲ ὁ Μέτελλος· οὐδὲν δὲ μνήμης ἔπραξαν ἄξιον. Ἐν ᾧ δὲ Κολλατῖνος δικτάτωρ ἐλέγετο, ἐν τούτῳ τὸν Ἔρυκα παρεστήσατο ὁ Ἰούνιος, καὶ ὁ Καρθάλων κατέσχεν Αἰγίθαλον, καὶ ἐζώγρησε τὸν Ἰούνιον.

XVI. Sequenti anno C. Aurelius et P. Servilius, magistratu inito, Lilybæum et Drepanum infestantes, terra Carthaginienses prohibuerunt, eorumque socias civitates afflixerunt. Carthalo cum variis rationibus contra eos tentatis nihil effecisset, in Italiam abiit, ut aut consules eo traduceret, aut interea agros vastaret, et urbes caperet : sed ne ibi quidem ei quidquam successit. Nam cum Strategum ædilem adventare didicisset, in Siciliam rediit. Ubi cum conductitius miles ob stipendium tumultuaretur, multos in desertis insulis expositos reliquit, multos Carthaginem misit. Quo cæteri cognito indignati, res novas spectabant. Sed Amilcar, successor Carthaloni **397** datus, multos eorum noctu occidit, multos in mari demersit. Interea Romani perpetuam cum Hierone amicitiam sanxerunt, remissis tributis annuis. Sequenti anno bello navali propter crebras clades et impensas, publice abstinuerunt. Sed quidam privatim navibus postulatis, quas restituerent, et prædam sibi vendicarent, cum alias clades hostibus intulerunt, tum Hipponem urbem Libycam ingressi, navigia omnia et multas ædes cremarunt. Et cum cives portus aditum catenis clausissent, ex magno

ΙϚʹ. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει Αὐρήλιος Γάϊος καὶ Σερουΐλιος Πούπλιος τὴν ἀρχὴν λαβόντες τότε Λιλύβαιον, καὶ τὸ Δρέπανον ἐλύπουν, καὶ τοὺς Καρχηδονίους τῆς γῆς ἀπεῖργον, καὶ τὴν αὐτῶν συμμαχίδα κατέκειρον. Ὁ οὖν Καρθάλων πολυτρόπως ἐπιχειρήσας κατ' αὐτῶν, ὡς οὐδὲν ἤνυσεν, εἰς Ἰταλίαν ὥρμησεν, ἵν' οὕτω τοὺς ὑπάτους μεταγάγῃ ἐκεῖ, εἰ τέως τὴν χώραν κακώσῃ, καὶ πόλεις αἱρήσῃ. Ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθά τι αὐτῷ προσεχώρησε· τὸν γὰρ στρατηγὸν τὸν ἀστυνόμον μαθὼν πλησιάζοντα, εἰς Σικελίαν ἀνέπλευσεν. Ἔνθα τῶν μισθοφόρων στασιασάντων διὰ τὸν μισθὸν, συχνοὺς μὲν ἐς νήσους ἐρήμους ἐκβιβάσας κατέλιπε, πολλοὺς δὲ καὶ ἐς τὴν Καρχηδόνα ἀπέστειλεν. Ὃ γνόντες οἱ λοιποὶ ἠγανάκτησαν, καὶ νεωτερίσειν ἔμελλον. Ὧν Ἀμίλκας διαδεξάμενος τὸν Καρθάλωνα, πολλοὺς μὲν νυκτὸς κατέκοψε, πολλοὺς δὲ καὶ κατεπόντωσεν. Ἐν τοσούτῳ δ' οἱ Ῥωμαῖοι φιλίαν ἀΐδιον πρὸς Ἱέρωνα διεπράξαντο, καὶ προσαφῆκαν ὅσα παρ' αὐτοῦ ἐπετείως ἐλάμβανον. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει τοῦ θαλαττίου πολέμου δημοσίᾳ μὲν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέσχοντο διὰ τὰ ἀναλώματα. Ἰδίᾳ δέ τινες νῆας αἰτήσαντες, ὥστ' ἐκείνας μὲν ἀποκαταστῆσαι, τὴν λείαν δὲ οἰκειώσασθαι, ἄλλα τε τοὺς πολεμίους ἐκάκωσαν, καὶ ἐς Ἱππῶνα Λιβυκὴν πόλιν εἰσπλεύσαντ-

τες, τά τε πλεῖα πάντα καὶ πολλὰ τῶν οἰκοδομημάτων κατέπρησαν. Τῶν δ' ἐπιχωρίων τὸ στόμα τοῦ λιμένος διαλαβόντων ἁλύσεσιν, ἐν περιστάσει ἐγένοντο, σοφίᾳ δὲ καὶ τύχῃ περιεγένοντο. Σπουδῇ γὰρ ταῖς ἁλύσεσι προσπεσόντες, ἐπεὶ προσάψασθαι αὐτῶν ἔμελλον οἱ ἔμβολοι τῶν νηῶν, μετέστησαν, ἐς τὰς πρύμνας οἱ τοῦ πληρώματος· καὶ οὕτως αἱ πρῷραι, κουφισθεῖσαι, ὑπερῇραν τὰς ἁλύσεις. Αὖθις δ' ἐς τὰς πρώρας αὐτῶν μεταπηδησάντων, αἱ πρύμναι τῶν σκαφῶν μετεωρίσθησαν, καὶ διεξέδραμον. Καὶ μετὰ τοῦτο περὶ τὸ Πάνορμον ναυσὶ Καρχηδονίους ἐνίκησαν. Οἱ δ' ὕπατοι, Μέτελλος μὲν Καικίλιος περὶ τὸ Λιλύβαιον ἦν, Νουμέριος δὲ Φάβιος τῷ Δρεπάνῳ προσήδρευε, καὶ ἐπεβούλευσε τῇ νησίδι τῇ Πελιάδι καλουμένῃ, προκατειλημμένῃ παρὰ Καρχηδονίων, στρατιώτας πέμψας νυκτὸς, οἳ τοὺς φρουροὺς κτείναντες, τὴν νῆσον εἷλον. Ὁ μαθὼν Ἀμίλκας, ἕωθεν τοῖς διαβεβηκόσιν ἐπέθετο· οἷς οὐκ ἔχων ἀμῦναι ὁ Φάβιος, τῷ Δρεπάνῳ προσέμιξεν, ὡς ἢ τὴν πόλιν δι' ἐρημίαν αἱρήσων, ἢ τῆς νήσου τὸν Ἀμίλκαν ἀπάξων. Καὶ ἠνύσθη τὸ ἕν· φοβηθεὶς γὰρ ὁ Ἀμίλκας, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ τεῖχος. Καὶ ὁ Φάβιος τὴν Πελιάδα κατέσχε, καὶ τὸ μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς ἠπείρου στενὸν καὶ τεναγῶδες τυγχάνον συγχώσας ἠπείρωσε, καὶ ῥᾷον προσεπολέμει τοῦ τείχους ἐκεῖ (23) ὄντος ἀσθενεστέρου. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι συχνὰ παρελύπουν αὐτοὺς, εἰς Σικελίαν τε περιπλέοντες, καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν περαιούμενοι. Τοὺς δ' αἰχμαλώτους ἀλλήλων ἄνδρα ἀντ' ἀνδρὸς ἠλλάξαντο· τοὺς δὲ λοιποὺς, ἐπεὶ μὴ ἦσαν ἰσοπληθεῖς, ἀργυρίου οἱ Καρχηδόνιοι ἐκομίσαντο. Ἔκτοτε δὲ διάφοροι μὲν ὑπάτευσαν, οὐδὲν δὲ ἱστορίας ἔπραξαν ἄξιον· μέγιστον γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι ἐσφάλλοντο, ὅτι κατ' ἐνιαυτὸν ἄλλους, εἶθ' ἑτέρους ἄρχοντας ἔπεμπον· ἄρτι δὲ τὴν στρατηγίαν μανθάνοντας, τῆς ἀρχῆς ἔπαυον, ὥσπερ εἰς ἄσκησιν σφᾶς, ἀλλ' οὐκ εἰς χρῆσιν αἱρούμενοι. Οἱ Γαλάται δὲ, τοῖς Καρχηδονίοις συμμαχοῦντες καὶ μισοῦντες αὐτοὺς, ὅτι κακῶς μετεχειρίζοντο σφᾶς, φρουρίου τινὸς φυλακὴν ἐμπιστευθέντες τοῖς Ῥωμαίοις αὐτὸ προήκαντο ἐπὶ χρήμασι. Μεταστάντας δὲ ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων Γαλάτας, καὶ ἄλλους τῶν σφῶν συμμάχων τινὰς οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ μισθοφορᾷ προσελάβοντο, μήπω πρότερον τρέφοντες ξενικόν. Τούτοις οὖν ἐπαιρόμενοι, καὶ ὅτι οἱ τὰς ναῦς ἔχοντες ἰδιῶται τὴν Λιβύην ἐπόρθησαν, οὐκέτι ἀμελεῖν τῆς θαλάσσης ἤθελον, ἀλλὰ καὶ αὖθις ναυτικὸν συνεστήσαντο.

A periculo arte et fortuna evaserunt. Nam festinanter in catenas invecti, cum eas rostra navium jamjam attingerent, in puppes transierunt: ita proræ levatæ catenas superarunt. Cumque rursus in proras transiluissent, puppes levatæ transierunt. Post hæc ad Panormum Carthaginienses vicerunt. Consulum alter Cæcilius Metellus ad Lilybæum fuit, alter Numerius Fabius Drepanum obsedit, et insulæ Columbariæ, a Carthaginiensibus præoccupatæ, noctu missis militibus est insidiatus, qui occiso præsidio insulam occuparunt. Cum autem, Amilcare mane contra illos profecto, Fabius illis opem ferre non posset, Drepanum invasit, ut aut urbem per ducis absentiam caperet, aut illum ab insula abstraheret. Horum alterum ei successit. B Amilcar enim territus, in munitionem se recepit. Fabius Columbariam tenuit: et angustias paludesque interjectas aggeribus continenti junxit. Ita facilior facta oppugnatio, cum ibi murus esset infirmior. Carthaginienses autem eis crebra detrimenta inferebant, nunc in Siciliam, nunc in Italiam trajiciendo. Captivos viritim permutarunt: cæteros, quia tantum numerum non habebant, Carthaginienses pecunia redemerunt. Ab eo tempore diversi consules fuerunt, sed nihil historia dignum gesserunt. Nam illud maximo detrimento Romanis fuit, quod duces quotannis mutabant, eosque qui imperatoria munia adhuc discebant, revocabant: quasi non rei gerendæ, sed exercendi C causa ablegatos. Galli Carthaginiensibus sociis infensi, quod ab eis male acciperentur, præsidium quoddam suæ fidei commissum, Romanis pecunia **398** prodiderunt: ab eisque una cum aliis qui a societate Carthaginiensium defecerant, stipendio conducti sunt, cum prius peregrinum alere militem Romani non consuevissent. His freti, et classe privatorum hominum Africam infestantium, mare diutius negligere nolentes, denuo naves compararunt.

ΙΖ'. Καὶ Λουτάτιος Κατύλος ὕπατος ᾑρέθη, καὶ τούτῳ συνεξεπέμφθη Κύϊντος Οὐαλέριος Φλάκκος ἀστυνομῶν. Οἳ, ἐς Σικελίαν ἐλθόντες, καὶ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν τῷ Δρεπάνῳ προσέβαλον, καί τι τοῦ τείχους κατήρειψαν· καὶ εἷλον ἂν αὐτὸ, εἰ μὴ, τοῦ ὑπάτου τρωθέντος, περὶ ἐκεῖνον οἱ στρατιῶται ἀπησχολήθησαν. Κἀν τούτῳ μαθόντες τοὺς πολεμίους οἴκοθεν ἥκειν ναυτικῷ πλήθει, Ἄννωνος ναυαρχοῦντος, πρὸς ἐκείνους ἐτράποντο. Καὶ ἀντιπαραταξαμένων αὐτῶν, ἄστρον τι λαμπαδῶδες, ὕπερθεν τῶν Ῥωμαίων φανὲν ἐξ ἀριστερᾶς, εἰς τοὺς Καρχηδονίους ὀρθὸν ἐγκατέσκηψεν. Ἐγένετο δ' ἡ ναυμαχία καὶ ἐπ' ἀμφοῖν καρτερὰ, δι' ἄλλα τε καὶ ἵνα οἱ μὲν Καρ-

D XVII. Luctatio Catulo consuli designato, collega adjunctus est Q. Valerius Flaccus ædilis. Qui in Siciliam profecti, et terra marique Drepanum aggressi, partem muri dejecerunt: oppidumque cepissent, nisi consule vulnerato, milites circa illum occupati fuissent. Interea cognito hostium adventu, Hannonne magnam turbam domo adducente, contra illos se converterunt. Acie utrinque instructa, astrum quoddam, facis instar, supra Romanos ad lævam exortum, versus Carthaginienses acumen direxit. Pugna atrox commissa est ab utrisque, tum ob alia, tum quod Carthaginienses Romanos ad extremam bellorum navalium despe-

Variæ lectiones et notæ.

(23) *Τοῦ τείχους ἐκεῖ*, etc. Mutilum locum putabat Wolfius: sic tamen omnes mss.

rationem adigere voluerunt. Romani prius acceptas clades resarcire studuerunt. Sed penes hos victoria fuit. Nam Carthaginiensium naves, præter alias sarcinas, frumentum et pecuniam vehentes, gravabantur. Hanno elapsus, statim Carthaginem properavit. Sed a civibus iracundia et metu commotis, in crucem actus est, et legati de pace ad Catulum missi. Qui quod et annus ejus jam pene exierat, neque brevi tempore Carthaginis exscindendæ spem habebat, et successoribus gloriam laborum suorum invidebat, a pace non abhorrens, inducias fecit, pecunia, frumento et obsidibus acceptis, ut Romam legatos mitterent; ea conditione, ut tota Sicilia et omnibus circumjacentibus insulis Romanis cederent, neque Hieronem lacesserent: et pecuniam partim pace facta statim, partim post numerarent: et Romanos captivos gratis redderent, suos vero redimerent. Tali pactione facta (solam enim sub jugum missionis ignominiam Amilcar deprecatus est) militibus e munitionibus eductis, domum rediit, priusquam jusjurandum daretur. Qui Romæ erant, victoria celeriter cognita, ita sunt 399 animis elati, quasi plane debellatum esset: legatisque præsentibus, se non amplius continere potuerunt, spe totius Africæ occupandæ concepta. Itaque conditionibus a consulibus propositis non acquiescentes, et pecuniam promissa longe majorem postularunt: et interdixerunt, ne longis navibus vel ad Italiam, vel ad alias socias provincias accederent, aut conductitiis inde militibus uterentur. Atque ita primo bello Punico, anno quarto et vicesimo a Romanis confecto, Catulus triumphavit. Quintus vero Luctatius, post consulatum in Siciliam profectus, cum fratre Catulo omnia ibi ordinavit. Siculis arma adempta: tota insula, Hieronis excepto imperio, a Romanis subacta, et amicitia cum Carthaginiensibus constituta. Sed utrique paulo post seorsim alia gessere bella. Nam Carthaginienses, reliqui eorum stipendiarii, et servitia civitatis, et multi ex finitimis, adversa illorum fortuna freti, invaserunt. Romani cum ab hostibus illorum accerserentur, adeo non assenserunt, ut cum per legatos reconciliare illos non possent, omnes Carthaginiensium captivos gratis dimitterent, frumentum mitterent, e sociis provinciis conscribendi militis potestatem darent, clementiæ laudem magis occupantes, quam suis rationibus consulentes. Unde post in negotia inciderunt. Amilcar enim Barchinus ille, victis hostibus, Romanos, quanquam eis infensissimus, bello petere non ausus, contra magistratuum voluntatem in Hispaniam abiit. Sed hæc post facta sunt.

A χηδόνιοι ἐς τελείαν ἀπόγνωσιν τοὺς Ῥωμαίους τοῦ ναυτικοῦ καταστήσωσιν· οἱ δ' ἵνα καὶ τὰς προτέρας ἀνακαλέσωνται συμφοράς· ὅμως δ' οὖν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν νίκην ἤραντο. Τὰ γὰρ τῶν Καρχηδονίων σκάφη, φορτία φέροντα πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ σῖτον, καὶ χρήματα, ἐβαρύνοντο. Ὁ δ' Ἄννων, διαφυγὼν, εὐθὺς εἰς τὴν Καρχηδόνα ἠπείχθη. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲ θυμῷ ληφθέντες, καὶ φόβῳ, τὸν μὲν ἀνεσταύρωσαν, πρέσβεις δὲ πρὸς εἰρήνην τῷ Κατύλῳ πεπόμφασι. Καὶ τῷ πρὸς βουλῆς ἦν τὸν πόλεμον καταλύσασθαι, ὅτι ἐπὶ ἐξόδῳ οὔσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς οὔτε δι' ὀλίγου ἐξαιρήσειν τὴν Καρχηδόνα ἤλπιζεν, οὔτε τοῖς διαδόχοις τὴν δόξαν τῶν ἑαυτοῦ πόνων καταλιπεῖν ἤθελε. Διὸ ἀνακωχὴν ἐποιήσατο, καὶ χρήματα καὶ σῖτον καὶ ὁμήρους αὐτῷ δόντες, ἵν' ἐς τὴν Ῥώμην πρεσβεύσωνται ἐπὶ τῷ Σικελίας τε αὐτοὺς πάσης ἐκστῆναι B Ῥωμαίοις, καὶ πάσας τὰς πέριξ νήσους ἐκλιπεῖν, καὶ μήτε τῷ Ἱέρωνι πολεμεῖν· καὶ χρήματα τὰ μὲν ἅμα τῷ σπείσασθαι δοῦναι, τὰ δὲ καὶ ὕστερον· καὶ τοὺς μὲν ἐκείνων αὐτομόλους καὶ αἰχμαλώτους προῖκα ἐκπέμψαι, τοὺς δ' ἑαυτῶν πρίασθαι. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ σύμβασις ὡμολόγητο (μόνην γὰρ τὴν τοῦ ζυγοῦ ἀτιμίαν ὁ Ἀμίλκας παρῃτήσατο)· καὶ ὁ μὲν ταῦτα συνθέμενος, καὶ τοὺς στρατιώτας ἐκ τῶν τειχῶν ἐξαγαγὼν, ἀπέπλευσεν οἴκαδε, πρὶν τοὺς ὅρκους ἐπενεχθῆναι. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ τήν τε νίκην διὰ βραχέος ἔμαθον καὶ ἐπήρθησαν ὡς παντάπασι κεκρατηκότες. Καὶ τῶν πρέσβεων ἐλθόντων, οὐκέτι κατέχειν ἑαυτοὺς ἠδύναντο, καὶ τὴν Λιβύην ἔχειν C ἅπασαν ἤλπιζον. Διὸ οὐδὲ ταῖς τοῦ ὑπάτου ὁμολογίαις ἐνέμειναν, ἀλλὰ καὶ χρήματα αὐτοὺς πολλῷ πλείω τῶν ὑπεσχημένων ἐπράξαντο· καὶ ἀπηγόρευσαν σφίσι μήτε τὴν Ἰταλίαν, μήτε τὴν ἔξω συμμαχίδα σφῶν μακραῖς ναυσὶ παραπλεῖν, ἢ μισθοφόροις τισὶν ἀπ' αὐτῶν κεχρῆσθαι. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος τοῖς Καρχηδονίοις πόλεμος τοῖς Ῥωμαίοις εἰς τοῦτο κατέληξε τετάρτῳ ἔτει καὶ εἰκοστῷ, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἤγαγεν ὁ Κατύλος τὰ ἐπινίκια, Κύϊντος δὲ Λουτάτιος ὑπατεύσας, ἀπῆλθεν ἐς Σικελίαν, καὶ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Κατύλου πάντα τὰ ἐκεῖ κατεστήσατο, καὶ τὰ ὅπλα τῶν ἐν αὐτῇ ἀφείλοντο. Σικελία μὲν οὖν οὕτως ὑπὸ Ῥωμαίων δεδούλωτο πλὴν τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἱέρωνος· ἐκ δὲ τούτου πρὸς τοὺς Καρχηδονίους φιλία ἦν αὐτοῖς. Ἄμφω δ' αὖθις εἰς πολέμους ἑτέρους D χωρὶς μετ' ὀλίγον κατέστησαν. Τοῖς γὰρ Καρχηδονίοις οἵ τε περίλοιποι τῶν μισθοφορησάντων σφίσι, καὶ τὸ δουλεῦον τὸ ἐν τῇ πόλει, καὶ τῶν ὁμορούντων πολλοὶ πρὸς τὰς συμφορὰς αὐτῶν συνεπέθεντο. Οἵ γε μὴν Ῥωμαῖοι, ἐπικαλεσαμένων αὐτοὺς τῶν πολεμούντων ἐκείνοις, οὐθ' ὑπήκουσαν, ἀλλὰ καὶ ἀντιπρεσβευσάμενοι, καὶ μὴ δυνηθέντες καταλλάξαι αὐτοὺς, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους τῶν Καρχηδονίων, ὅσους εἶχον, ἀφῆκαν προῖκα, καὶ σῖτον ἔπεμψαν, καὶ μισθοφόρους ἐκ τῆς οἰκείας συμμαχίδος αὐτοῖς ἐπαγαγέσθαι ἐπέτρεψαν, δόξαν ἐπιεικείας θηρώμενοι μᾶλλον, ἢ τοῦ συμφέροντος αὐτοῖς προμηθούμενοι· ὅθεν πράγματα ἔσχον εἰσέπειτα. Ὁ γὰρ Ἀμίλκας ἐκεῖνος ὁ Βαρχίδης, ἐπεὶ τοὺς ἐναντίους ἐνίκησεν, ἐπὶ μὲν τοὺς Ῥωμαίους, καίπερ χάρτα μισῶν αὐτοὺς, οὐκ ἐτόλμησε στρατεῦσαι, ἐς δὲ τὴν Ἰβηρίαν παρὰ γνώμην τῶν οἴκοι τελῶν ἀπῆρεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐγένετο ὕστερον.

XVIII. Tum autem Romani cum Faliscis bellum gesserunt, Manlio Torquato agrum illorum urente:

ΙΗ'. Τότε δὲ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι Φαλίσκοις ἐπολέμησαν, καὶ Μάλιος Τουρκουάτος τὴν χώραν αὐτῶν

ἰθῆμαι· καὶ συμμίξας αὐτοῖς, ἐσφάληκεν τῷ ὁπλιτικῷ, τοῖς δ' ἱππεῦσιν ἐκράτησε, καὶ αὖθις αὐτοῖς μαχεσάμενος ἐνίκησε· καὶ τά τε ὅπλα αὐτῶν, καὶ τὴν ἵππον καὶ τὰ ἔπιπλα καὶ τὸ δουλεῦον καὶ τὸ ἥμισυ τῆς χώρας ἀφείλετο. Ὕστερον δὲ ἡ μὲν ἀρχαία πόλις, εἰς ὄρος ἐρυμνὸν ἱδρυμένη, κατεσκάφη· ἑτέρα δ' ᾠκοδομήθη εὐέφοδος. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπολέμησαν αὖθις πολέμους πρὸς Βοουΐους, καὶ πρὸς Γαλάτας ἐκείνοις πλησιοχώρους, καὶ πρὸς Λιγύων τινάς. Τοὺς μὲν οὖν Λίγυας Σεμπρώνιος Γράκχος μάχῃ νικήσας ἐκάκου. Καὶ τοῖς Γαλάταις Πούπλιος Οὐαλέριος συμβαλὼν, τὸ μὲν πρῶτον ἡττήθη· εἶτα πυθόμενος εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ τινας ἐκ τῆς Ῥώμης ἥκειν, ὁμόσε αὖθις τοῖς Γαλάταις ἐχώρησεν· ἵν' ἢ καθ' ἑαυτὸν νικήσοι, ἢ ἀποθάνοι. Τοῦτο γὰρ μᾶλλον ἢ ζῶν αἰσχύνην ὀφλεῖν προείλετο· καί πως κατὰ τύχην ἐκράτησε. Τότε μὲν οὖν ταῦθ' οὕτως τοῖς Ῥωμαίοις συνήντησαν, καὶ Σαρδὼ (24) παρὰ τῶν Καρχηδονίων ἀμαχεὶ, χρήματά τε αὖθις ἔλαβον, ἐγκαλέσαντες αὐτοῖς βλάπτειν σφῶν τοὺς πλέοντας· οὔπω γὰρ κρατυνθέντες οἱ Καρχηδόνιοι, τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν ἐδεδοίκεσαν. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει Λούκιος Λέντουλος καὶ Κύϊντος Φλάκκος ἐπὶ τοὺς Γαλάτας στρατεύσαντες, ἕως μὲν ὁμοῦ διῆγον, ἦσαν ἀνανταγώνιστοι· ἐπεὶ δὲ διχῇ πορθεῖν τινα ἤρξαντο, ὡς οὕτω πλείω λείαν περιβαλούμενοι, ἐς κίνδυνον τὸ τοῦ Φλάκκου κατέστη στρατόπεδον, νυκτὸς κυκλωθέν. Ἀλλὰ τότε μὲν οἱ βάρβαροι ἀνεκόπησαν, προσλαβόμενοι δὲ συμμάχους, χειρὶ πολλῇ αὖθις ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐχώρησαν. Ἀπαντησάντων δὲ σφίσι Πουπλίου τε Λεντούλου καὶ Λικιννίου Οὐάρου ἤλπισαν αὐτοὺς διὰ τὸ πλῆθος τὸ σφέτερον καὶ ἄνευ μάχης καταπλήξειν· καὶ πέμψαντες, τήν τε χώραν τὴν περὶ τὸ Ἀρίμινον ἀπῄτουν, καὶ τῆς πόλεως, ὡς αὐτῶν οὔσης, ἐξοικισθῆναι ἐκέλευον. Οἱ δ' ὕπατοι, μήτε συμβαλεῖν θαῤῥοῦντες δι' ὀλιγότητα, μήτε προέσθαι τολμῶντες, ἀνοχὰς ἔπραξαν, ὡς ἐς τὴν Ῥώμην πρεσβεύσωνται. Οἱ δ' ἐπὶ τὴν βουλὴν ἐλθόντες τὰ αὐτὰ εἶπον. Ὡς δ' οὐδενὸς οἱ πρέσβεις ὧν ᾔτουν ἐτύγχανον, εἰς τὸ στρατόπεδον ἀνεχώρησαν, καὶ εὗρον ἐφθαρμένα σφίσι τὰ πράγματα. Τινὲς γὰρ τῶν συμμάχων αὐτῶν, μεταγνόντες, καὶ διὰ φόβου τοὺς Ῥωμαίους πεποιημένοι, ἐτράποντο ἐπὶ τοὺς Βοουΐους, καὶ συχνοὶ ἀπώλοντο ἀμφοτέρωθεν. Κἀντεῦθεν ἀπῆλθον οἴκαδε οἱ λοιποὶ, καὶ οἱ Βοουΐοι σπονδὰς ἐπὶ μέρει πολλῷ τῆς χώρας σφῶν ἐποιήσαντο. Ἤδη δὲ τῶν Γαλατικῶν λυθέντων πολέμων, ὁ Λέντουλος ἐστράτευσεν ἐπὶ Λίγυας, καὶ τοὺς προσπίπτοντας ἠμύνετο, καί τινα ἐρύματα παρεστήσατο. Οὔαρος δὲ, ἐπὶ Κύρνον ὁρμήσας, καὶ μὴ δυνηθεὶς ἀπορίᾳ πλοίων περαιωθῆναι, Κλινέαν Κλαύδιόν τινα σὺν δυνάμει προέπεμψε. Κἀκεῖνος, τοὺς Κυρνίους καταπλήξας, ἐς λόγους ἦλθε, καὶ ὡς αὐτοκράτωρ τυγχάνων ἐσπείσατο. Οὔαρος δὲ τῶν συνθηκῶν μὴ

qui cum eis congressus peditatu succubuit, equitatu victor. Deinde repetita pugna, eos domitis armis, equis, supellectilibus, servitiis, et agri semisse multatos. Tandem etiam antiqua urbe, in arduo sita monte, eversa: aliaque condita in planitie, oppugnatu facilis. Post, alia bella cum Boiis et Gallis eorum vicinis et Liguribus quibusdam gesserunt. Ac Ligures Sempronius Gracchus victor afflixit. P. Valerius, a Gallis principio superatus, cum auxilia sibi mitti Roma audisset, Gallos denuo **400** est aggressus: ut aut per se victoria potiretur, aut mortem oppeteret, quam vitæ ignominiosæ præferebat: ac fortuna quadam vicit. Tum igitur ita cum Romanis actum: eisque Sardinia citra pugnam, et pecuniæ rursus datæ a Carthaginiensibus: qui cum negotiatores Romanos in mari male tractasse accusarentur, nondum firmatis opibus, minas illorum timuerunt. Sequenti anno P. Lentulus et Q. Flaccus, bello contra Gallos suscepto, dum una agebant, insuperabiles erant. Sed cum separati, loca quædam, majoris prædæ cupiditate, vastare cœpissent, Flacci castra noctu circumdata, in periculo fuerunt. Barbari vero tum repulsi, multis sociis ascitis, cum magna manu denuo Romanos invaserunt. Et P. Lentulo et Licinio Varo se ob multitudinem suam vel sine pugna terrorem incussuros arbitrati, per legatos Ariminensem agrum repetierunt: et eos ipsa urbe, quæ sua esset, cedere jusserunt. Consules vero nec ob paucitatem confligere, neque illa concedere ausi, inducias fecerunt, ut iis de rebus legati a Gallis Romam mitterentur. Qui cum apud senatum ea item postulassent, neque quidquam impetrassent, in castra reversi, res suas perditas repererunt. Quidam enim ex eorum sociis, mutata sententia, Romanos timentes, Boios sunt aggressi: ac utrinque multi ceciderunt. Unde reliqui domum redierunt: Boii per pactiones magna agri sui parte sunt multati. Gallicis bellis jam confectis, Lentulus contra Ligures arma cepit: et iis qui occurrebant profligatis, castella quædam subegit. Varus Corsicam petiturus, cum propter navigiorum penuriam trajicere non posset, Claudium Cliniam cum copiis præmisit: qui Corsis territis. in colloquium venit, et pro auctoritate pacem cum eis fecit. Varus autem nulla pactionis habita ratione, eos oppugnare non destitit, donec subegisset. Romani vero id crimen violati fœderis a sese amoventes, Claudium eis dediderunt: non receptum expulerunt. Bellum adversus Carthaginienses, ob mercatorum suorum injurias susceptum, deposuerunt: exactaque pecunia fœdus renovarunt, ne sic quidem diu duraturum. Ac **401** Carthaginiensi bello dilato, Sardos dicto non audientes adorti vicerunt: qui deinde a

Variæ lectiones et notæ.

(24) *Καὶ Σαρδόνιοι*. Ita mss. Reg. et Colb. At Wolfius legendum censebat Σαρδώ. Neque enim, inquit, Sardi a Carthaginiensibus pecuniam extorserunt, sed Romani et pecuniam et ipsam Sardiniam.

Carthaginiensibus clam ad rebellionem incitati sunt. Defecerunt et Corsi : nec Ligures quieverunt. Sequenti anno Romani copiis trifariam divisis, ut hostes simul bello infestati, auxilia invicem ferre non possent, Posthumium Albinum in Ligusticum, Sp. Carvilium contra Corsos, in Sardiniam P. Cornelium ædilem miserunt. Consules licet haud citra laborem, citra moram tamen mandata execuli sunt. Sardos nihil modicum animis agitantes, Carvilius ingenti prælio subegit. Cornelius enim et multi milites morbo perierunt. Romanis digressis, Sardi et Ligures de integro defecerunt. Contra Ligures missus est Q Fabius Maximus, in Sardiniam Pomponius Manius. Carthaginienses, ut eorum bellorum auctores, hostes judicati, jussi numerare pecuniam, et omnibus cedere insulis, ut quæ Romanorum essent. Et ut sententiam suam magis declararent, hastam illis et caduceum miserunt, optione data, utrum mallent. Sed Carthaginienses nihil territi, tum ad alia responderunt asperius, tum se neutrum velle dixerunt, sed illud alacriter accepturos, quod legati reliquissent. Hic mutuis odiis conceptis, neutri bellum auspicari sunt ausi. Contra Sardos autem denuo tumultuantes, ambo coss. M. Malleolus et M. Æmilius missi, magnam prædam ceperunt : quæ eis a Corsis, cum eo appulissent, est erepta. Qua de causa post Romani utrosque invaserunt. M. Pomponius, qui Sardos infestabat, cum eorum plurimos in saltuosis specubus abditos indagare non posset, sagaces canes ex Italia accersivit : per eosque tramitibus hominum et pecudum investigatis, multos inde extraxit. Caius vero Papirius Cursor planitie pulsos, cum in montes adegisset, per insidias multos amisit : et præ siti plures amisisset. ni sero tandem aqua inventa, Corsis ut deditionem facerent, persuasisset.

A φροντίσας ἐπολέμησε τοῖς Κυρνίοις, ἕως αὐτοὺς ἐχειρώσατο. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τὸ παρασπόνδημα ἀποπροσποιούμενοι ἔπεμψαν αὐτοῖς ἐκδιδόντες τὸν Κλαύδιον. Ὡς δ' οὐκ ἐδέχθη, ἐξήλασαν αὐτόν. Ἐπὶ δὲ Καρχηδονίους μέλλοντες στρατεύσειν, ὡς τοῖς σφῶν ἐμπόροις λυμαινομένους, τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησαν, χρήματα δ' ἐπιπραξάμενοι, ἀνενεώσαντο τὰς σπονδάς· ἔμελλον δὲ μηδ' ὣς ἐς μακρὰν αἱ συνθῆκαι μένειν. Τὰ μὲν οὖν τῶν Καρχηδονίων ἀνεβέβλητο· ἐπὶ δὲ τοὺς Σαρδονίους μὴ πειθομένους αὐτοῖς ἐστράτευσαν καὶ ἐνίκησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔπεισαν τοὺς Σαρδονίους οἱ Καρχηδόνιοι κρύφα τοῖς Ῥωμαίοις ἐπαναστῆναι, καὶ τούτοις οἱ Κύρνιοι προσαπέστησαν, καὶ οἱ Λίγυες οὐχ ἡσύχασαν. Τῷ δ' ἐπιγενομένῳ ἔτει τριχῇ τὰς δυνάμεις διελόμενοι οἱ Ῥωμαῖοι, ἵν' B ἅμα πολεμούμενοι πάντες μὴ συμβοηθεῖεν ἀλλήλοις, Ποστούμιον μὲν Ἀλβῖνον εἰς τὴν Λιγυστικὴν, Σπούριον δὲ Καρουΐλιον ἐπὶ τοὺς Κυρνίους, ἐς δὲ τὴν Σαρδὼ τὸν ἀστυνόμον Πούπλιον Κορνήλιον ἔπεμψαν. Καὶ οἱ μὲν ὕπατοι οὐκ ἀπόνως μὲν, οὐ βραδέως δὲ τὰ προσταχθέντα σφίσι κατέπραξαν. Τοὺς δὲ Σαρδονίους μή τι μέτριον φρονοῦντας ἰσχυρᾷ μάχῃ Καρουΐλιος κατεστρέψατο· ὁ γὰρ Κορνήλιος καὶ τῶν στρατιωτῶν πολλοὶ ὑπὸ νόσου ἐφθάρησαν. Ἐπεὶ δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν ἀπηλλάγησαν, ἀπέστησαν αὖθις οἱ Σαρδόνιοι καὶ οἱ Λίγυες. Κύϊντος μὲν οὖν Φάβιος Μάξιμος ἐπέμφθη πρὸς Λίγυας, ἐς δέ γε τὴν Σαρδὼ Πομπώνιος Μάνιος. Τούς γε μὴν Καρχηδονίους, ὡς αἰτίους αὐτοῖς τῶν πολέμων ὄντας, πολεμίους C ἔκριναν, καὶ πέμψαντες πρὸς αὐτοὺς, χρήματά τε ἀπῄτουν, καὶ ἁπασῶν ἐκπλεῖν τῶν νήσων ἐπέταττον, ὡς αὐτοῖς διαφερουσῶν. Ἐκφαίνοντες δὲ καὶ τὴν σφετέραν διάνοιαν, δόρυ αὐτοῖς ἐπέστειλαν, καὶ κηρύκιον, ἓν ἑλέσθαι κελεύοντες ὁποῖον ἂν ἐθελήσωσιν. Οἱ δὲ, μηδὲν ὑποπτήξαντες, τά τε ἄλλα τραχύτερον ἀπεκρίναντο, καὶ τῶν πεμφθέντων σφίσιν αἱρεῖσθαι μὲν εἶπον οὐδέτερον, δέχεσθαι δ' ἑτοίμως ὁπότερον καταλείψουσιν. Ἐντεῦθεν μὲν ἐμίσουν ἀλλήλους, ὤκνουν δὲ πολέμου κατάρξασθαι. Κινηθέντων δ' αὖθις τῶν Σαρδονίων, ἐπ' αὐτοὺς οἱ ὕπατοι ἄμφω ἐστράτευσαν, Μάρκος δὲ Μαλέολος καὶ Μάρκος Αἰμίλιος· καὶ πολλὰ μὲν λάφυρα ἔλαβον. Παρὰ δὲ τῶν Κυρνίων προσσχόντες, αὐτοῖς αὐτὰ ἀφῃρέθησαν. Διὸ μετὰ ταῦτα ἐπ' ἀμφοτέρους οἱ Ῥωμαῖοι ἐτράποντο. Καὶ Μάρκος μὲν Πομπώνιος Σαρδόνας (25) ἔφερε, καὶ μαθὼν τοὺς πλείονας αὐτῶν ἐς σπήλαια ὑλώδη καὶ δυσεξεύρετα καταδύντας, μὴ δυνάμενός τε αὐτοὺς εὑρεῖν, κύνας ἐκ τῆς Ἰταλίας μετεπέμψατο εὔρινας, καὶ δι' ἐκείνων τὸν στίβον καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν βοσκημάτων εὑρὼν, πολλὰ ἀπετέμετο. Γάϊος δὲ Παπείριος ἐκ μὲν τῶν πεδίων τοὺς Κυρνίους ἀπήλασε· βιαζόμενος δὲ πρὸς τὰ ὄρη, συχνοὺς ἐξ ἐνέδρας ἀπέβαλε, πλείους τε ἂν ὕδατος ἀπορίᾳ ἀπώλεσεν, εἰ μή που ὕδωρ ὀψέ ποτε ἀνεφάνη, καὶ ἔπεισε τοὺς Κυρνίους ὁμολογῆσαι.

XIX. Sub hoc tempus Amilcar dux Carthaginiensium, ab Hispanis victus occubuit. Nam cum aciem contra eos instruxisset, illi currus facibus et pice plenos ante **402** copias Carthaginiensium produxerunt : cumque prope ventum esset, iis incensis, jumenta incitata in rabiem egerunt : eaque re adversarios turbatos, divulsos, et in fugam versos assectati, et ducem et plurimos alios ceciderunt. Amilcari post diuturnam felicitatem ad hunc mo-

D ΙΘ'. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Ἀμίλκας ὁ τῶν Καρχηδονίων στρατηγὸς πρὸς Ἰβήρων νικηθεὶς ἔθανεν. Ἀντιπαραταξαμένου γὰρ σφίσιν, ἁμάξας δᾴδων καὶ πίσσης μεστὰς πρὸ τοῦ στρατοῦ τῶν Καρχηδονίων προήγαγον, καὶ πλησιάσαντες ἀνῆψαν αὐτὰς, καὶ τὰ ἕλκοντα αὐτὰς ὑποζύγια ἐπισκέρχοντες οἴστρησαν. Κἀκ τούτου συνταραχθέντων τῶν ἐναντίων, διασπασθέντων τε καὶ τραπομένων, ἑπόμενοι κἀκεῖνον καὶ ἄλλους πλείστους ἐφόνευσαν. Καὶ ὁ μὲν, ἐπὶ

Variæ lectiones et notæ.

(25) *Σαρδῶνας*. Mss. omnes Σαρδόνας habent.

πλεῖστον ἀνθήσας, οὕτως ἐτελεύτησε. Τελευτήσαντα A δὲ αὐτὸν Ἀσδρούβας ὁ Γαμβρὸς διεδέξατο, καὶ τῆς Ἰβηρίας πολλὰ προσεκτήσατο, πόλιν τε ἐν αὐτῇ Καρχηδόνα ὁμώνυμον τῇ πατρίδι ἔκτισε. Τῶν δέ γε Βοουίων καὶ τῶν ἄλλων Γαλατῶν πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, πλείστους δὲ καὶ αἰχμαλώτους πωλούντων, δείσαντες οἱ Ῥωμαῖοι μήποτε κατ' αὐτῶν τοῖς χρήμασι χρήσωνται, ἀπεῖπον μηδένα ἀνδρὶ Γαλάτῃ μήτ' ἀργύριον μήτε χρυσίον διδόναι. Ἐντεῦθεν οἱ Καρχηδόνιοι μαθόντες τοὺς ὑπάτους Μάρκον Αἰμίλιον καὶ Μάρκον Ἰούνιον εἰς τὴν Λιγυστικὴν ἀπάραντας, παρεσκευάζοντο εἰς τὴν Ῥώμην ἐλάσαι. Γνόντων δὲ τοῦτο τῶν ὑπάτων, καὶ ἐπ' αὐτοὺς ἀθρόον ὡρμηκότων, ἐξεπλάγησαν, καὶ ἀπήντησαν αὐτοῖς ὡς φίλιοι. Κἀκεῖνοι δὲ ὑπεκρίθησαν ὅτι οὐκ ἐπ' ἐκείνους ἀπῄεσαν, ἀλλὰ διὰ τῆς χώρας αὐτῶν ἐς τοὺς Λίγυας. Ῥωμαῖοι δὲ B τόν τε Ἰόνιον ἐπεραιώθησαν, καὶ τῆς ἠπείρου τῆς ἑλληνικῆς ἥψαντο· πρόφασις δ' αὐτοῖς τοῦ πλοῦ ἐγένετο ἥδε. Ἴσσα νῆσός ἐστιν, ἐν τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ κειμένη. Οἱ γοῦν ταύτης κάτοικοι Ἰσσαῖοι καλούμενοι, ἐθελονταὶ τοῖς Ῥωμαίοις παραδεδώκασιν ἑαυτούς, τῷ σφῶν κρατοῦντι ἀχθόμενοι Ἀγρῶνι τῷ τῶν Σαρδιαίων βασιλεῖ, γένους Ἰλλυρικοῦ. Πρὸς ὃν οἱ ὕπατοι πρέσβεις ἔπεμψαν. Ἐκείνου δὲ τεθνεῶτος, ἐπὶ υἱῷ διαδόχῳ παιδὶ ἔτι ἡ ἐκείνου γυνή, τοῦ δὲ παιδὸς μητρυιά, τὴν τῶν Σαρδιαίων (26) διεῖπεν ἀρχήν· ἣ τοῖς πρέσβεσιν οὐδὲν μέτριον ἐχρημάτισε. Παρρησιασαμένους δὲ τοὺς μὲν ἔδησε, τοὺς δὲ ἀπέκτεινε. Τῶν δὲ Ῥωμαίων πόλεμον ψηφισαμένων αὐτῇ, κατέπτηξε, καὶ τούς τε σωζομένους τῶν πρέ- C σβεων ἀποδώσειν ὑπέσχετο, καὶ τοὺς θανόντας ἔλεγεν ὑπὸ λῃστῶν πεφονεῦσθαι. Τῶν δὲ Ῥωμαίων τοὺς αὐτόχειρας ἐξαιτησαμένων, οὔτε τινὰ ἐκδώσειν ἔφη, καὶ ἐπὶ τὴν Ἴσσαν ἔστειλε στράτευμα. Εἶτα αὖθις δείσασα, Δημήτριόν τινα πρὸς τοὺς ὑπάτους ἔπεμψεν, ὡς ἑτοίμη πρὸς πᾶν ὑπακοῦσαι αὐτῶν. Καὶ σπονδαὶ πρὸς τὸν πεμφθέντα ἐγένοντο, τὴν Κέρκυραν αὐτοῖς παρασχόμενον. Τῶν δὲ πρὸς τὴν νῆσον περαιωθέντων, ἀνεθάρσησεν αὖθις, οἷα γυνὴ κούφην ἔχουσα γνώμην, καὶ εὐμετάβολον, καὶ πρὸς Ἐπίδαμνον καὶ Ἀπολλωνίαν ἐξέπεμψε στρατιάν. Τῶν δὲ Ῥωμαίων τὰς πόλεις τε ῥυσαμένων, καὶ πλοῖα αὐτῆς κατασχόντων μετὰ χρημάτων ἐκ Πελοποννήσου προσπλέοντα, καὶ τὰ χωρία πορθησαμένων τὰ πάραλα, καὶ τοῦ Δημητρίου διὰ τὴν ἐμπληξίαν ἐκείνης D πρὸς Ῥωμαίους μεθεστηκότος, καὶ ἄλλους αὐτομολῆσαι πεπεικότος, κατέπτηξε, καὶ ἀπέσχετο τῆς ἀρχῆς, καὶ τὴν μὲν ὁ Δημήτριος, ὡς τῷ παιδὶ ἐπιτροπεύσων εἰλήφει. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι διὰ ταῦτα παρὰ Κορινθίων ἐπῃνέθησαν, καὶ τοῦ Ἰσθμικοῦ μετέσχον ἀγῶνος. Καὶ στάδιον ἐν αὐτῷ ὁ Πλαῦτος ἐνίκησε. Καὶ πρὸς Ἀθηναίους δὲ φιλίαν ἐπεποιήκεσαν, καὶ τῆς πολιτείας σφῶν, τῶν τε μυστηρίων μετέσχον. Τὸ δ' Ἰλλυρικὸν ὄνομα πάλαι μὲν ἐν ἄλλοις ἐπεκέκλητο, ὕστερον δὲ ἐς τὴν ἄνω μεταβέβηκεν ἤπειρον,

dum interfecto, gener Asdrubal successit: ac multis Hispaniæ urbibus subactis, Carthaginem patriæ cognominem condidit. Boiis cæterisque Gallis ex venditione tum aliarum rerum, tum plurimorum captivorum, magnam pecuniam facientibus, veriti Romani, ne iis opibus contra se uterentur, edixerunt, ne quis homini Gallo vel aurum vel argentum daret. Deinde Carthaginienses M. Æmilii et M. Junii in Ligusticum expeditione cognita, se ad Romam invadendam paraverunt. Quo consules intellecto, ex improviso eos adorti terruerunt, ut per amicitiæ speciem eis obviam égrederentur. Simularunt illi quoque se non contra illos esse profectos, sed per eorum agrum in Liguriam ituros. Romani sinu Ionio transmisso, ad Græciæ continentem hac de causa appulerunt. Issa insula in Ionio sinu sita est: cujus incolæ Issæi Romanis ultro se dediderunt, suo domino Agroni Sardianorum regi, gentis Illyricæ irati. Ad eum consules legatos miserunt. Sed illo mortuo, filio adhuc impubi hærede relicto, uxor ejus pueri noverca, Sardianorum imperium administravit, nec ullum æquum legatis responsum dedit. Qui cum liberius locuti essent, alios occidit, alios vinxit. Cum autem Romani bellum ei decrevissent, territa, se et in columes legatos reddituram pollicetur. et mortuos a latronibus esse cæsos ait. Romanis vero cædium auctores poscentibus, neque se quemquam dedituram esse dixit, et Issam exercitum misit. Deinde rursus territa, Demetrium ad consules misit, tanquam per omnia morem eis gestura. Et pax facta est cum legato, Corcyra ab eo accepta. Sed cum Romani ad insulam trajecissent, resumpta fiducia, ut mulier levi et mutabili prædita ingenio, ad Epidamnum et Apolloniam misit exercitus. Verum quia Romani iis urbibus liberatis, illiusque navibus cum pecunia ex Peloponeso **403** venientibus, captis, oram maritimam vastabant: Demetrius autem ob muliereulæ vecordiam ad Romanos se contulerat, multis transfugis secum adductis: abjecto animo, imperio abstinuit, quod Demetrius tutorio nomine suscepit. Hac de causa Romani a Corinthiis laudati sunt, et ad Isthmiacos ludos admissi, in quibus Plautus stadium vicit. Inita cum Atheniensibus quoque amicitia, civitate donati, et ad initia sunt admissi. Illyrici nomen olim aliis locis attributum. post in superiorem continentem supra Macedoniam et Thraciam, intra Hæmum et Rhodopen transiit: sitaque est Illyria in medio horum montium et Alpium, et intra Hæmum fluvium, et Istrum, usque ad Pontum Euxinum: alicubi etiam ultra Istrum evagatur. Cum aliquando Romanis oraculum esset redditum, Græcos et Gallos urbem occupaturos, duos Gallos et totidem Græcos utriusque sexus in medio foro vivos defoderunt: ut

Variæ lectiones et notæ.

(26) *Σαρδιαίων*. Ita mss. Reg. et Colb. at Henric. Valesius ad Dionis Excerpta, Ἀρδιαίων legendum observat, ex Strabone, lib. VII, Appiano in Illyrico, et Stephano.

ita fatis satisfactum esse, itaque defossi, partem urbis aliquam tenere viderentur. Sardi perpetuam Romani prætoris præsentiam ægre ferentes, seditionem moverunt: sed denuo subacti sunt.

A καὶ ὑπὲρ τὴν Μακεδονίαν, τήν τε Θρᾴκην τὴν ἐντὸς τοῦ Αἵμου, καὶ τὴν πρὸς τῇ Ῥοδόπῃ, καὶ ἔστιν ἐν τῷ μέσῳ τούτων τῶν ὀρῶν καὶ τῶν Ἀλπίων, τοῦ τε Αἵμου ποταμοῦ (27), καὶ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καί πη καὶ ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου νέμεται. Λογίου δέ ποτε τοῖς Ῥωμαίοις ἐλθόντος, καὶ Ἕλληνας καὶ Γαλάτας τὸ ἄστυ καταλήψεσθαι, Γαλάται δύω καὶ Ἕλληνες ἕτεροι ἔκ τε τοῦ ἄῤῥενος καὶ τοῦ θήλεος γένους ζῶντες ἐν τῇ ἀγορᾷ κατωρύγησαν, ἵν' οὕτως ἐπιτελὲς τὸ πεπρωμένον γενέσθαι δοκῇ, καί τι κατέχειν τῆς πόλεως κατορωρυγμένοι νομίζωνται. Μετὰ δὲ τοῦτο Σαρδόνιοι ἐν δεινῷ ποιούμενοι, ὅτι στρατηγὸς Ῥωμαίων ἀεὶ καθειστήκει αὐτοῖς, ἐπανέστησαν· αὖθις δὲ ἐδουλώθησαν.

XX. Cum Insubres Gallica gens, auxiliis a transalpinis popularibus accersitis, Romanis arma intulissent, et quædam loca populati essent: tandem noctu magna tempestate orta, deos sibi infestos esse rati, abjectis animis, trepidi fuga salutem quærere instituerunt. Regulus vero eos persecutus, et extremum agmen aggressus, victus occubuit. Æmilius cum tumulum quemdam occupasset, Galli idem imitati, per dies aliquot quieverunt. Deinde illi cladis acceptæ dolore, Barbari victoriæ insolentia impulsi, de tumulis decurrerunt. Cumque diu æquo marte certatum esset, Romani denique eos equitatu circumdatos occiderunt, castris direptis, et spoliis recuperatis. Post hæc Æmilius Boiis superatis triumphans, captivorum principes armatos in Capitolium perduxit, insolentiam eorum irridens, quod se thoraces non prius exuturos jurassent, quam in Capitolium venissent. Ab eo tempore Boiorum terram omnem occuparunt: et tum primum Eridano superato, **404** Insubres invaserunt, eorumque agros vastarunt. Interea Roma prodigiis perterrita est. Nam et in Piceno flumen sanguine manavit, et in Etruria magnus cœli tractus ardere visus, et Arimini lux noctu instar diei fulsit, et alibi in Italia tres lunæ noctu apparuerunt, et vultur in foro per dies complures sedit. Consules igitur, tum ob hæc prodigia, tum quod vitio creati dicerentur, accersiti sunt. Verum non statim litteras legerunt: sed cum modo in aciem descendissent, commisso prius prælio vicerunt. Epistola post pugnam lecta, Furius haud gravatim paret: sed Flaminius victoria elatus, eam argumento esse aiebat, se rite creatos esse, et optimates ex invidia etiam diis affingere mendacia asseverabat. Nec igitur, nisi rebus omnibus confectis, recedere voluit: et se cives suos edocturum esse dixit, ne vel avium vel ullius alterius rei observatione fallerentur. Itaque manere, et collegæ idem persuadere instituit. Quod cum ille detrectaret, Flaminii milites veriti, ne a cæteris destituti, ab hostibus male tractarentur, precibus ab eo impetrarunt, ut dies aliquot maneret, sed nihil rei gessit. Flaminius autem regionem ubique pervagatus, agros vastavit, et aliquot castella cepit: et militibus, ut eos sibi conciliaret, omnes manubias donavit. Sero domum reversis, contumaciæ crimen a senatu est objectum: et ob iram in Flaminium,

Κ'. Ἰνσοῦβροι δὲ Γαλατικὸν γένος, συμμάχους ἐκ τῶν ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ὁμοφύλων προσειληφότες, ὅπλα τοῖς Ῥωμαίοις ἐπήνεγκαν· διὸ καὶ αὐτοὶ ηὐτρεπίζοντο. Ληϊσαμένων δὲ τῶν βαρβάρων τινὰ, τελευταῖον χειμῶνος μεγάλου νυκτὸς συμβάντος, B ὑπετόπησαν τὸ θεῖον ἐναντιοῦσθαι αὐτοῖς καὶ ἠθύμησαν· καὶ καταπτήξαντες φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίσασθαι ἐπεχείρησαν. Καὶ ὁ Ῥηγοῦλος αὐτοὺς κατεδίωξε, καὶ τοῖς ὀπισθοφυλακοῦσι προσμίξας, ἡττήθη τε καὶ ἀπέθανεν. Αἰμίλιος δὲ, λόφον τινὰ κατασχὼν, ἡσύχαζεν. Ἀντικατασχόντων δὲ καὶ τῶν Γαλατῶν ἕτερον, ἐπί τινας μὲν ἡμέρας ἠρέμουν· ἔπειτα οἱ μὲν ὀργῇ τοῦ γεγονότος, αὐχήματι δὲ τῆς νίκης οἱ βάρβαροι, καταδραμόντες ἀπὸ τῶν μετεώρων συνέβαλον. Καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἰσοῤῥόπως ἐμάχοντο· τέλος δ' οἱ Ῥωμαῖοι, τῷ ἱππικῷ περισχόντες, αὐτοὺς κατέκοψαν, καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν εἷλον, καὶ τὰ λάφυρα ἐκομίσαντο. Καὶ μετὰ ταῦτα τοῖς τῶν Βοουΐων ὁ Αἰμίλιος ἐλυμήνατο, καὶ τὰ ἐπινίκια ἤγαγε, τούς τε C πρώτους τῶν ἁλόντων ὡπλισμένους ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον ἀνεκόμισεν, ἐπισκώπτων αὐτοῖς ὡς ὁμωμοκόσι μὴ πρότερον τοὺς θώρακας ἀποδύσασθαι πρὶν ἀνελθεῖν εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ἐκ δὲ τούτου τήν τε τῶν Βοουΐων ἅπασαν προσεκτήσαντο, καὶ τὸν Ἠριδανὸν τότε πρῶτον ἐπὶ τοὺς Ἰνσούβρους διέβησαν, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ἐπόρθουν. Τεράτων δ' ἐν τούτῳ γενομένων, ἐς μέγα δέος οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ κατέστησαν. Ποταμός τε γὰρ ἐν τῷ Πικινῷ αἱματώδης ἐῤῥύη, κἀν τῇ Τυρσηνίδι καίεσθαι τοῦ οὐρανοῦ πολὺ ἔδοξε, καὶ ἐν τῷ Ἀριμίνῳ φῶς νύκτωρ ἡμέρᾳ προσεοικὸς ἔλαμψε, καὶ πολλαχόθι τῆς Ἰταλίας τρεῖς σελῆναι νυκτὸς ἐφαντάσθησαν, κἀν τῇ ἀγορᾷ γὺψ ἐφ' ἡμέρας πλείονας ἐνιδρύθη. Διά τε γοῦν τὰ τέρατα ταῦτα, D καὶ ὅτι τινὲς παρανόμως ἔλεγον τοὺς ὑπάτους αἱρεθῆναι, μετεπέμψαντο αὐτούς. Δεξάμενοι δὲ τὰ γράμματα οἱ ὕπατοι, οὐκ εὐθὺς αὐτὰ ἀνέγνων, ἄρτι πρὸς πόλεμον καθιστάμενοι, ἀλλὰ προσυμβαλόντες ἐκράτησαν. Μετὰ δὲ τὴν μάχην ἀναγνωσθείσης τῆς ἐπιστολῆς, ὁ μὲν Φούριος ἑτοίμως ἐπείθετο· ὁ δέ γε Φλαμίνιος, ἐπαιρόμενος τῇ νίκῃ, τήν τε αἵρεσιν αὐτῶν ἀπεδείκνυ δι' αὐτῆς ὀρθῶς ἔχουσαν, καὶ διὰ τὸν πρὸς αὐτὸν φθόνον ἐνέκειτο καὶ τοῦ θείου τοὺς δυνατοὺς καταψεύδεσθαι. Οὔτ' οὖν ἀπαναστῆναι πρὶν τὸ πᾶν καταστήσεσθαι ἤθελε, καὶ διδάξειν καὶ τοὺς οἴκοι, ἔφη, μήτ' ὄρνισι μήτ' ἄλλῳ δή τινι τοιούτῳ προσέχοντας ἀπατᾶσθαι. Καὶ ὁ μὲν κατὰ χώραν μέ-

Variæ lectiones et notæ.

(27) *Αἵμου ποταμοῦ*. Sic tres mss. Reg. Asteriscum apposuit Wolfius, quod fluvius hujusce nominis non occurrat apud geographos. Cum vero dicat Zonaras, Illyricum intra Hæmum fluvium et Istrum usque ad Pontum Euxinum contineri, videtur intellexisse aut Dravum aut Savum fluvios.

νειν ἤθελε, καὶ τὸν συνάρχοντα κατέχειν ἐπειρᾶτο· Φούριος δ' οὐκ ἐπείθετο. Τῶν δὲ μετὰ τοῦ Φλαμινίου μελλόντων καταλειφθήσεσθαι, φοβηθέντων μὴ μονωθέντες πάθωσί τι παρὰ τῶν ἐναντίων, καὶ δεηθέντων ἡμέρας τινὰς προσμεῖναι, ἐπείσθη, οὐ μέντοι καὶ ἔργου ἥψατο. Φλαμίνιος δὲ περινοστῶν τὴν χώραν ἔτεμνε καὶ ἐρύματά τινα κατεστρέψατο, τά τε λάφυρα πάντα τοῖς στρατιώταις, θεραπεύων αὐτούς, ἐχαρίσατο. Ὀψὲ δ' οἴκαδε ἐπανελθόντες, ὑπὸ μὲν τῆς γερουσίας τὴν αἰτίαν τῆς ἀπειθείας ἔσχον· διὰ γὰρ τὴν πρὸς τὸν Φλαμίνιον ὀργὴν ἠτίμασαν καὶ τὸν Φούριον (28)· τὸ δὲ πλῆθος, ἀντιφιλονεικῆσαν ὑπὲρ τοῦ Φλαμινίου, ἐψηφίσαντο τὰ νικητήρια, καὶ ἀγαγόντες αὐτά, ἐξέστησαν τῆς ἀρχῆς. Ἕτεροι δὲ ὕπατοι Κλαύδιος Μάρκελλος καὶ Γνάϊος Σκιπίων, ἀνθαιρεθέντες, ἐστράτευσαν ἐπὶ τοὺς Ἰνσούβρους· εἰρήνην γὰρ αὐτοῖς αἰτήσασιν οὐκ ἐψηφίσαντο· καὶ ἄμφω μὲν πρῶτον πολεμοῦντες τὰ πλείω ἐκράτουν. Ἔπειτα, τὴν συμμαχίδα λεηλατουμένην μαθόντες, διῃρέθησαν. Καὶ Μάρκελλος μέν, ἐπὶ τοὺς ληϊζομένους τὴν σύμμαχον διὰ ταχέων ἐλθών, οὐ κατέλαβε σφᾶς ἐκεῖ, φεύγοντας δ' ἐπεδίωξε, καὶ ὑποστάντας ἐνίκησε· Σκιπίων δέ, κατὰ χώραν μείνας, Ἀκέρας ἐπολιόρκει· καὶ λαβὼν αὐτὰς ὁρμητήριον τοῦ πολέμου πεποίηκεν, οὔσας ἐπικαίρους καὶ εὐερκεῖς. Κἀντεῦθεν ὁρμώμενοι τό τε Μεδιόλανον καὶ κωμόπολιν ἑτέραν ἐχειρώσαντο. Ἁλόντων δὲ τούτων, καὶ οἱ λοιποὶ Ἰνσοῦβροι ὡμολόγησαν αὐτοῖς, χρήματα καὶ μέρος τῆς γῆς δόντες. Εἶτα Πούπλιός τε Κορνήλιος καὶ Μάρκος Μινούτιος ἐπ' Ἴστρου (29) ἐστράτευσαν, καὶ πολλὰ τῶν ἐκεῖ ἐθνῶν τὰ μὲν πολέμῳ, τὰ δὲ ὁμολογίαις ὑπέταξαν. Λούκιος δὲ Οὐετούριος καὶ Γάϊος Λουτάτιος ἦλθον μέχρι τῶν Ἄλπεων, ἄνευ δὲ μάχης πολλοὺς ᾠκειώσαντο. Ὁ μέντοι τῶν Σαρδιαίων ἄρχων Δημήτριος, ὡς ἄνω που εἴρηται, τοῖς ἐπιχωρίοις ἐπαχθὴς ἦν καὶ τὰ τῶν πλησιοίκων ἐκακούργει, καὶ ἐδόκει τῇ Ῥωμαίων φιλίᾳ ἀποχρώμενος ἀδικεῖν. Αἰσθόμενοι δὲ τοῦτο οἱ ὕπατοι Αἰμίλιος Παῦλος καὶ Μάρκος Λιούϊος, μετεπέμψαντο αὐτόν. Ὡς δ' οὐχ ὑπήκουσεν ἀλλὰ καὶ τῆς συμμαχίδος σφῶν ἥπτετο, ἐστράτευσαν ἐπ' αὐτὸν ἐν τῇ Ἴσσῃ ὄντα. Καὶ προμαθόντες ὅτι ὑφόρμει που τῶν κατάρσεων, μέρος τῶν νεῶν εἰς τὰ ἐπὶ θάτερα τῆς νήσου προσμῖξαι ἔπεμψαν. Κἀκ τούτου τῶν Ἰλλυρίων ἐπ' ἐκείνους ὡς καὶ μόνους ὄντας τραπομένων, αὐτοὶ κατὰ σχολὴν προσπλεύσαντες ἐν ἐπιτηδείῳ τε ἐστρατοπεδεύσαντο καὶ προσπεσόντας σφίσιν αὐθημερὸν τοὺς ἐπιχωρίους ὀργῇ τῆς ἀπάτης ἀπεώσαντο. Τοῦ δὲ Δημητρίου ἐς Φάρον ἑτέραν νῆσον διαφυγόντος, καὶ ἐπ' ἐκείνην ἔπλευσαν, καὶ τῶν ἀντικαταστάντων ἐκράτησαν καὶ τὴν πόλιν ἐκ προδοσίας εἷλον, τοῦ Δημητρίου διαδράντος. Ὃς, τότε μὲν εἰς Μακεδονίαν μετὰ πολλῶν χρημάτων πρὸς Φίλιππον τὸν βασιλέα αὐτῆς ἐλθών, ὑπ' ἐκείνου μὲν οὐκ ἐξεδόθη, πρὸς δὲ τοὺς Ἰλλυρίους ἐπανελθὼν συνελήφθη ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ ἐδικαιώθη.

ΚΑ'. Τῷ δ' ἐχομένῳ ἔτει περιφανῶς οἱ Ῥωμαῖοι τοῖς Καρχηδονίοις ἐξεπολεμώθησαν, καὶ ὁ πόλεμος οὗτος τῷ μὲν χρόνῳ πολὺ ἐλάσσων τοῦ προτέρου συμβέβηκε, τοῖς δ' ἔργοις τοῖς τε παθήμασι καὶ μείζων καὶ χαλεπώτερος. Ἐπῆρε δὲ τοῦτον μάλιστα ὁ Ἀννίβας στρατηγῶν τῶν Καρχηδονίων. Ὁ δ' Ἀν-

etiam Furio negatus honos. Sed a multitudine patribus pro Flaminio adversata, decreto actoque triumpho, magistratum deposuerunt: aliique consules creati, Claudius Marcellus, et Cn. Scipio, Insubribus arma intulerunt, pace quam petierant haud concessa: ac principio belli ambo rem fere bene gesserunt. Deinde cum sociæ civitates infestarentur, divisi, Marcellus contra prædatores celeriter profectus, cum eos ibi non invenisset, fugientes persecutus est, commissaque pugna superavit. Sed Scipio castris non motis, Acerras obsedit: iisque expugnatis (erant enim opportuno loco sitæ et munitæ) ad gerendi belli commoditatem usus est. Inde profecti, Mediolanum, et aliud oppidum ceperunt: quibus expugnatis, cæteri quoque Insubres **405** deditionem fecerunt, pecunia et agri parte multati. Deinde P. Cornelius et M. Minutius ad Istrios duxerunt exercitum, et multas illius loci gentes partim vi, partim deditione subegerunt. L. vero Veturius et C. Luctatius usque ad Alpes progressi, citra pugnam sibi multos adjunxerunt. Demetrius autem, cujus supra facta est mentio, Sardianorum princeps, popularibus suis gravis, etiam finitimos vexabat: ac Romanorum amicitia fretus, injurias esse videbatur. Quo consules Paulus Æmilius et M. Livius animadverso, eum accersiverunt. Ut vero non parebat, sed eorum socios quoque offendebat, Issam contra eum sunt profecti: edoctique, eum alicubi in portubus insidias collocasse, navium partem ad alterum latus insulæ miserunt. Quo factum, ut Illyriis contra illos, tanquam soli essent, conversis, cæteri per otium portu occupato, et castris idoneo loco positis, insulares eodem die ex imposturæ iracundia irruentes profligarent. Demetrium in aliam insulam Pharum persecuti, hostibus superatis, urbem proditione ceperunt. Demetrius ad Philippum Macedoniæ regem cum magna pecunia confugit. Nec ab illo deditus est: sed in Illyrios reversus, et a Romanis captus, pœnas dedit.

XXI. Sequenti anno Romanorum et Carthaginiensium inimicitiæ aperte eruperunt: ac id bellum, ut tempore longe priore minus, sic operibus et cladibus longe majus fuit, et gravius. Ejus autem belli potissimus auctor fuit Annibal dux Carthaginiensium, Amilcaris Barchini filius, statim a

Variæ lectiones et notæ.

(28) *Φούριος*. Φρούριος habent mss. omnes.

(29) *Ἐπ' Ἴστρου*. Ita mss. codd. sed ἐπ' Ἴστροις reponendum ex Eutropio lib. III, et aliis observat Henricus Valesius ad Joannem Antiochenum, qui Ἰστριανοῖς habet. Ita Dio, lib. XXXVIII, p. 64. Ἡττήθη (πρὸς) τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει πρὸς τῶν Σκυθῶν τῶν Βασταρνῶν, ubi interpres, *ad Istrorum urbem*.

puero contra Romanos exercitatus. Aiebat enim Amilcar se omnes filios, tanquam catulos quosdam contra illos alere. Illum autem quem ingenio longe cæteris antecellere videret, jurejurando adegit, se hostem fore populo Romano. Ea de causa cum aliis eum disciplinis, tum in re militari diligenter erudiit, usque ad annum ætatis decimumquintum. Unde patri in imperio succedere non potuit : sed post Asdrubalis obitum, annum tum sextum et vicesimum agens, nihil cunctatus, Hispaniensem exercitum statim occupavit. Et imperator a militibus salutatus, effecit ut etiam ab **406** urbanis magistratibus sibi principatus confirmaretur. His perfectis, speciosum quærebat titulum invadendi Romanos, quem ei Zacynthiorum coloni in Hispania suppeditarunt. Qui cum non procul ab amne Ibero habitarent, paulum a mari remoti, Romanos magno studio et honore colebant, atque in Carthaginiensi fœdere excepti erant. Ea de causa bellum eis intulit Annibal, haud ignarus, Romanos aut opem eis laturos, aut clades eorum ulturos. Eo accedebat, quod eos magnas opes habere norat, quibus in primis egebat : et aliis rationibus, quæ contra Romanos etiam ei profutura erant, adductus, Saguntinos est adortus. Hispania vero, in qua illi habitant, cum finitimis locis omnibus in Europa versus Occidentem sita, ad mare interius, et Herculis columnas et Oceanum longe excurrit, atque etiam continentem longissimo tractu usque ad montes Pyrenæos occupat : qui a mari, quod olim Bebrycium dicebatur, post Narbonense appellatum est, usque ad exterius mare magnum pertinent, totamque Hispaniam a Gallia finitima dirimunt. Intra eos multæ diversæ gentes consederunt, nec lingua eadem, nec forma reipublicæ utentes : unde nec eodem nomine appellantur. Nam Romani Hispanos, Græci ab Ibero amne Iberos vocant. Saguntini cum obsiderentur, auxilia et finitimorum et Romanorum implorarunt : ac illos prohibuit Annibal. Romani autem legatis ad eum missis, postularunt, ut Sagunto abstineret. Quod ni faceret, minabantur, se Carthaginem statim ad eum accusandum navigaturos. At Annibal ex Hispanis quosdam misit, qui per fidei et amicitiæ speciem legatis appropinquantibus dicerent, non adesse ducem, procul in loca quædam incognita profectum : monerentque, ut quamprimum discederent, ne adventu illorum cognito, per imperatoris absentiam ab effrenatis militibus interirent. Legati vera illa esse rati, Carthaginem abierunt. indictoque concil o, Carthaginiensium alii pacem suaserunt ; factio vero Annibalis, Saguntinos esse injurios, et Romanos ea quæ nihil ad ipsos attinerent, curiose complecti asserebat. Denique in eorum **407** sententiam itum est, qui belli Romanis inferendi auctores erant. Interea dum Annibal

A νίβας οὗτος παῖς τοῦ Ἀμίλκου τοῦ Βαρχίδου ἐγένετο, καὶ ἐκ παίδων εὐθὺς ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἠσκήθη. Πάντας γὰρ τοὺς υἱοὺς ὁ Ἀμίλκας ὥσπερ τινὰς σκύμνους ἐπ' αὐτοὺς τρέφειν ἔλεγεν, ἐκεῖνον δὲ, πολὺ τῇ φύσει προφέροντα ὁρῶν, καὶ ὥρκωσε πολεμήσειν αὐτοῖς. Καὶ διὰ τοῦτο τά τε ἄλλα καὶ τὰ πολέμια ἔτι μᾶλλον αὐτὸν ἐξεδίδασκε, πεντεκαιδεκαέτη ὄντα. Ὅθεν οὐκ ἠδυνήθη, θανόντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς, τὴν στρατηγίαν διαδέξασθαι. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀσδρούβας ἐτελεύτησεν, οὐκέτι ἐμέλλησεν, ἓξ καὶ εἴκοσιν ἐτῶν τότε γεγονὼς, ἀλλὰ τό τε στράτευμα ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ αὐτίκα προσκατέλαβε (30), καὶ στρατηγὸς ὑπ' αὐτῶν ἀναδειχθεὶς, διῳκήσατο καὶ παρὰ τῶν οἴκοι τελῶν βεβαιωθῆναι αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν. Πράξας δὲ ταῦτα, προφάσεως εὐπρεποῦς ἐδεῖτο εἰς τὴν κατὰ B Ῥωμαίων ὁρμὴν, καὶ ταύτην ἐποιήσατο τοὺς ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ Ζακυνθίους. Οὗτοι γὰρ, οὐ πόῤῥω τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες τοῦ Ἴβηρος ἄνω τῆς θαλάσσης βραχὺ, τοῖς Ῥωμαίοις προσέκειντο, κἀκεῖνοι καὶ ἐτίμων αὐτοὺς καὶ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Καρχηδονίους συνθήκαις ἐξαιρέτους ἐπεποιήκεσαν. Διὰ ταῦτ' οὖν ὁ Ἀννίβας πόλεμον ἤρατο πρὸς αὐτοὺς, εἰδὼς ὅτι ἢ ἐπικουρήσουσιν οἱ Ῥωμαῖοι τοῖς Ζακυνθίοις ἢ καί τι παθοῦσι τιμωρήσουσι. Διά τε οὖν ταῦτα καὶ ὅτι καὶ μέγαν πλοῦτον κεκτῆσθαι αὐτοὺς ἐγίνωσκεν, οὗ καὶ μάλιστα ἔχρῃζε, καὶ δι' ἕτερα αἴτια καὶ κατὰ Ῥωμαίων αὐτῷ συμβαλλόμενα, τοῖς Ζακυνθίοις ἐπέθετο. Ἡ δ' Ἰβηρία, ἐν ᾗ οἱ Ζακύνθιοι οἰκοῦσι, καὶ ἡ προσεχὴς αὐτῇ πᾶσα ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ πρὸς δυσμάς C ἐστι, καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν παρὰ τὴν ἔσω θάλασσαν, καὶ παρὰ τὰς Ἡρακλείους στήλας τόν τε Ὠκεανὸν αὐτὸν προήκει, καὶ προσέτι καὶ τὴν ἤπειρον τὴν ἄνω διὰ πλείστου μέχρι τοῦ Πυρηναίου νέμεται. Τὸ γὰρ ὄρος τοῦτο, ἐκ τῆς θαλάσσης τῆς πάλαι μὲν Βεβρύκων, ὕστερον δὲ Ναρβωνησίων ἀρξάμενον, ἐς τὴν ἔξω τὴν μεγάλην διατείνει, πολλὰ μὲν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ σύμμικτα ἔθνη ἔχον, πᾶσαν δὲ τὴν Ἰβηρίαν ἀπὸ τῆς προσοίκου Γαλατίας ἀφορίζον. Οὔτε δ' ὁμόφωνοι ἦσαν, οὔτε κοινῇ ἐπολιτεύοντο, ὅθεν οὐδὲ εἰς ἓν ὄνομα ἐτέλουν. Οἱ μὲν γὰρ Ῥωμαῖοι Ἰσπανοὺς, οἱ δ' Ἕλληνες Ἴβηρας ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἴβηρος αὐτοὺς ἐπεκάλεσαν. Οἱ μὲν οὖν Ζακύνθιοι οὗτοι ἐπολιορκοῦντο, καὶ ἔπεμψαν πρὸς τοὺς περιοίκους καὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐπικουρίας δεόμενοι. Ἀλλὰ τοὺς D μὲν ὁ Ἀννίβας ἐκώλυσεν· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, πρέσβεις πρὸς ἐκεῖνον πέμψαντες, μὴ πελάζειν τοῖς Ζακυνθίοις ἐκέλευον, καὶ εἰ μὴ πείθοιτο, ἐς τὴν Καρχηδόνα πλεῦσαι εὐθὺς καὶ κατηγορῆσαι αὐτοῦ ἐπηπείλησαν. Ὁ δ' Ἀννίβας, ἐκ τῶν ἐπιχωρίων πέμψας τινὰς ὡς εὔνοιαν τηροῦντας τοῖς πρέσβεσιν ἤδη πλησίον οὖσι, παρεσκεύασε λέγειν αὐτοῖς μὴ παρεῖναι τὸν στρατηγὸν, πόῤῥω που ἐς ἄγνωστα χωρία ἀποδημήσαντα, καὶ παρῄνουν ἀπαλλαγῆναι ὡς τάχιστα, πρὶν καταγγελθεῖεν ὡς πάρεισιν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀναρχίαν, τοῦ στρατηγοῦ μὴ παρόντος, ἀπόλωνται. Οἱ μὲν οὖν πιστεύσαντες αὐτοῖς εἰς τὴν Καρχηδόνα

Variæ lectiones et notæ.

(30) *Αὐτίκα προκατέλαβε*. Alter codex Wolfii, προσέλαβε duo Reg. et Colb. προσκατέλαβε.

ἀπῄεσαν. Γενομένης δὲ ἐκκλησίας, οἱ μὲν τῶν Καρχηδονίων εἰρήνην ἄγειν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συνεβούλευον, οἱ δὲ, τῷ Ἀννίβᾳ προσκείμενοι (31), τοὺς μὲν Ζακυνθίους ἀδικεῖν, τοὺς δὲ Ῥωμαίους τὰ μηδὲν σφίσι προσήκοντα πολυπραγμονεῖν ἔλεγον. Καὶ τέλος ἐπεκράτησαν οἱ πολεμῆσαι σφᾶς ἀναπείθοντες. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Ἀννίβας σπουδῇ τὰς προσβολὰς τῆς τειχομαχίας ἐποιεῖτο. Πολλῶν δὲ πιπτόντων, καὶ πλειόνων τιτρωσκομένων ἐκ τῶν τοῦ Ἀννίβου, καί ποτε τῶν Καρχηδονίων κατασεισάντων τι τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ τὸ ῥῆγμα εἰσελθεῖν τολμησάντων, ἐπεξέδραμον οἱ Ζακύνθιοι καὶ ἀπεσόβησαν σφᾶς· ὅθεν αὐτοὶ μὲν ἐπεῤῥώσθησαν, οἱ Καρχηδόνιοι δὲ ἐνέδοσαν ἀθυμήσαντες. Οὐκ ἀπέστησαν δὲ πρὶν τὴν πόλιν ἑλεῖν, καίτοι ἐπ' ὄγδοον μῆνα τῆς πολιορκίας παραταθείσης, ἐν οἷς ἄλλα τε πολλὰ συνηνέχθη καὶ ἄτοπα, καὶ ὁ Ἀννίβας δεινῶς ἐτρώθη. Ἥλω δὲ οὕτως· μηχάνημα τῷ τείχει προσήγαγον, πολύ τε αὐτοῦ ὑπεραῖρον, καὶ ὁπλίτας τοὺς μὲν ἐμφανεῖς ἔχον, τοὺς δὲ λανθάνοντας. Τῶν οὖν Ζακυνθίων τοῖς ὁρωμένοις ὡς μόνοις οὖσι μαχομένων ἐῤῥωμενέστερον, οἱ κεκρυμμένοι τὸ τεῖχος ὑπορύξαντες εἰσεβιάσαντο καὶ ἔνδον ἐγένοντο. Τῷ γοῦν παραδόξῳ οἱ Ζακύνθιοι ἐκπλαγέντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀνέδραμον, καὶ εἰς λόγους ἦλθον, εἴ πως ἐπιεικεῖ τινι ὁμολογίᾳ περισωθεῖεν. Ὡς δ' οὐδὲν ὁ Ἀννίβας προΐσχετο μέτριον, οὔτε τις αὐτοῖς ὠφέλεια πρὸς τῶν Ῥωμαίων ἐγίνετο, ἐπισχεθῆναι τὰς προσβολὰς ἐξῃτήσαντο, ὥς τι περὶ τῶν κατὰ σφᾶς βουλευσόμενοι. Κἀν τούτῳ τὰ τιμιώτατα συμφορήσαντες τῶν χρημάτων ἐς πῦρ ἐνέβαλον. Καὶ οἱ μὲν ἀπόμαχοι διεχειρίσαντο ἑαυτούς· οἱ δ' ἐν ἡλικίᾳ ἀθρόοι πρὸς τοὺς ἐναντίους ὡρμήκεσαν καὶ προθύμως ἀγωνιζόμενοι κατεκόπησαν.

ΚΒʹ. Καὶ δι' αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐπολέμησαν. Ὁ γὰρ Ἀννίβας, καὶ συμμάχους συχνοὺς προσλαβὼν, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἠπείγετο. Πυθόμενοι δὲ ταῦθ' οἱ Ῥωμαῖοι συνῆλθον εἰς τὸ συνέδριον, καὶ ἐλέχθη μὲν πολλά. Λούκιος δὲ Κορνήλιος Λέντουλος ἐδημηγόρησε καὶ εἶπε μὴ μέλλειν, ἀλλὰ πόλεμον κατὰ τῶν Καρχηδονίων ψηφίσασθαι, καὶ δίχῃ διελεῖν καὶ τοὺς ὑπάτους καὶ τὰ στρατεύματα· καὶ τοὺς μὲν εἰς τὴν Ἰβηρίαν, τοὺς δὲ εἰς τὴν Λιβύην πέμψαι, ἵν' ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον ἥ τε χώρα αὐτῶν πορθῆται καὶ οἱ σύμμαχοι κακουργῶνται, καὶ μήτε τῇ Ἰβηρίᾳ βοηθῆσαι δύνωνται μήτ' ἐκεῖθεν αὐτοὶ ἐπικουρηθῶσι. Πρὸς ταῦτα Κύϊντος Φάβιος Μάξιμος ἀντέθετο, μὴ οὕτως ἐκ παντὸς τρόπου τὸν πόλεμον δεῖν ψηφίσασθαι, ἀλλὰ πρεσβείᾳ χρήσασθαι πρότερον. Κἂν μὲν πείσωσιν ὅτι οὐδὲν ἀδικοῦσιν, ἡσυχίαν ἄγειν· ἂν δ' ἀδικοῦντες ἁλῶσι, τότε πολεμῆσαι αὐτοῖς, ἵνα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου ἐς αὐτοὺς ἀπωσώμεθα. Αἱ μὲν οὖν ἀμφοῖν δόξαι τοιαῦται ἦσαν, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν. Τῇ δὲ βουλῇ παρασκευάζεσθαι μὲν ἔδοξε πρὸς τὴν μάχην, πρέσβεις δὲ εἰς τὴν Καρχηδόνα στεῖλαι, καὶ τοῦ Ἀννίβου κατηγορῆσαι. Καὶ εἰ μὲν μὴ ἐπαινοῖεν τὰ πραχθέντα, δικάσαι· εἰ δ' εἰς ἐκεῖνον αὐτὰ ἀναφέροιεν, ἐξαιτήσασθαι αὐτόν· κἂν μὴ ἐκδῶσι, τὸν πόλεμον ἐπαγγεῖλαι αὐτοῖς. Τῶν γοῦν πρέσβεων ἀπελθόντων, οἱ Καρχηδόνιοι τὸ ποιη-

A sedulo mœnia oppugnat, multi ex ejus militibus cadunt, pluribus vulneratis : et cum aliquando Carthaginienses muri partem dejecissent, et per ruinas penetrare conarentur, a Saguntinis eruptione facta, repulsi cesserunt : imminuta audacia, oppidanorum vero animi aucti sunt. Neque tamen ab obsidione destiterunt, in mensem octavum usque prorogata : quo temporis spatio cum alia multa, eaque incommoda evenerunt, tum Annibal graviter vulneratus est. Urbs autem sic capta est. Machinam adduxerunt, quæ mœnia multum superaret, armatis partim conspicuis, partim occultis refertam. Dum autem Saguntini cum iis duntaxat quos videbant, acrius pugnant, solos eos esse opinati, occulti suffosso muro, vi in urbem penetrarunt. B Saguntini re inopinata perterriti, in arcem accurrerunt : habitoque colloquio, tolerabilibus conditionibus salutem impetrare studuerunt. Annibale vero nihil moderati postulante, neque Romanis quidquam opis ferentibus, efflagitarunt, ut oppugnatione intermissa, rebus suis consulendi spatium daretur. Interea pretiosissimis quibusque rebus igni absumptis, homines imbelles sibi ipsi manus attulerunt : qui erant ætate integra, subito in hostes impetu facto, strenue dimicantes occubuerunt.

C XXII. Hæc Romanis et Carthaginiensibus belli causa fuit. Nam cum Annibalem multis sociis ascitis in Italiam properare Romani audivissent, indicto concilio multa verba facta sunt. Verum L. Cornelius Lentulus pro concione dixit, non esse cunctandum, sed bellum contra Carthaginienses decernendum, et tam consules quam exercitus bifariam dividendos, et alterum in Hispaniam, alterum in Lybiam mittendum : ut eodem tempore et ager eorum vastaretur, et socii vexarentur : neque Hispaniæ opem ferre, neque inde auxilia exspectare hostes possent. Ad hæc Q. Fabius Maximus respondit, non adeo præcipitanter bellum esse decernendum, sed legatos prius mittendos. Quod si crimina purgarint, quiescendum : sin injuriarum D convincantur, **408** tum demum bello petendos esse, ut etiam causa belli in illos transferatur. Ac utriusque sententia summatim hæc fuit : senatui autem placuit, se et ad bellum parare, et legatis Carthaginem missis Annibalem accusare. Quod si illa improbarent, jure agendum : sin illi imputarent, eum deposcendum : si non dederent, bellum eis indicendum. Legatis digressis, Carthaginienses quid agendum esset deliberabant. Asdrubal vero unus ex iis quos Annibal subornarat, auctor fuit veteris libertatis recuperandæ : et servitutis, quam

Variæ lectiones et notæ.

(31) *Προσκειμενοι.* Ita reposuimus ex mss., ubi Wolfius προκείμενοι ediderat.

pax attulisset, tum pecuniis, tum sociis comparatis repudiandæ; subjecitque : *Si vel soli Annibali suo arbitratu rem gerere permisissent, omnia rite administratum iri, et ipsos omni laboris molestia carituros.* Illo hæc locuto, magnus Hanno contra, non temere, neque ob parva et aliena crimina bellum in rempublicam retrahendum esse censuit, cum alia purgare, alia in auctores transferre liceat. Qui cum dicendi finem fecisset, Carthaginiensium seniores, primique belli memores, illi sunt assensi : cæteri adolescentes, iique potissimum qui Annibalis causam agebant, acriter adversati sunt. Ut autem nihil certi responsi dederunt, legatosque neglexerunt, M. Fabius sinu ex toga facto : *Hic*, inquit, *vobis bellum et pacem porto : utrum placet, sumite.* Cum respondissent se neutrum quidem sumere, sed utrum dedisset alacriter accepturos, bellum eis statim indixit. Hoc igitur modo, et his de causis inter Carthaginienses et Romanos alterum bellum est conflatum, futuraque divinitus denuntiata sunt. Nam Romæ bos humana voce locutus est; et alius ludis Romanis ex ædibus se in Tiberim præcipitavit, ac periit; fulmina multa sunt delata; sanguis tum e statuis manavit, tum e militis cujusdam clypeo; alterius ensem lupus ex ipsis castris rapuit. Annibali vero multæ ignotæ bestiæ Iberum transeunti, veluti viam monstrarunt; et somnium hujusmodi apparuit. Aliquando sibi visus est a diis in concilio sedentibus accersi et quamprimum in Italiam exercitum ducere juberi : ab eisque ducem itineris accepisse, quem non respectans sequeretur. Sed cum se **409** convertisset, magnam ingruere tempestatem vidisse, draconemque sequi ingentis magnitudinis. Quæ cum miraretur, ductorem rogasse, quidnam ea sibi vellent? qui responderit : *Ea illi ad vastitatem Italiæ adjumento futura esse.*

τέον ἐσκόπουν. Καί τις Ἀσδρούβας, εἷς τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου προπαρεσκευασμένων, συνεβούλευσε σφίσι χρῆναι τήν τε ἀρχαίαν ἐλευθερίαν ἀνακτήσασθαι, καὶ τὴν ἐκ τῆς εἰρήνης δουλείαν ἀποτρίψασθαι καὶ χρήμασι, καὶ δυνάμεσι, καὶ συμμάχοις συγκεκροτημένοις, ἐπαγαγὼν ὅτι, *Κἂν τῷ Ἀννίβᾳ μόνῳ ὅσα βούλεται πρᾶξαι ἐπιτρέψητε, καὶ τὰ προσήκοντα ἔσται, καὶ οὐδὲν αὐτοὶ πονήσετε.* Τοιαῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, Ἄννων ὁ μέγας ἐναντιούμενος τοῖς τοῦ Ἀσδρούβου λόγοις, γνώμην εἰσήνεγκε, μήτε ῥᾳδίως, μήτε μικρῶν καὶ ἀλλοτρίων ἐγκλημάτων ἕνεκα τὸν πόλεμον ἐφ' ἑαυτοὺς ἐπισπάσασθαι, παρὸν τὰ μὲν λῦσαι, τὰ δὲ ἐς τοὺς δράσαντας αὐτὰ τρέψαι. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα εἰπὼν ἐπαύσατο. Τῶν δὲ Καρχηδονίων οἱ μὲν πρεσβύτεροι καὶ τοῦ πρὶν μεμνημένοι πολέμου, αὐτῷ συνετίθεντο· οἱ δ' ἐν ἡλικίᾳ, καὶ μάλισθ' ὅσοι τὰ τοῦ Ἀννίβου ἔπραττον, ἰσχυρῶς ἀντέλεγον. Ὡς δ' οὐδὲν σαφὲς ἀπεκρίναντο, καὶ ἐν ὀλιγωρίᾳ τοὺς πρέσβεις εἶχον, ὁ Μάρκος ὁ Φάβιος, τὰς χεῖρας ὑπὸ τὸ ἱμάτιον ὑποβαλὼν, καὶ ὑπτιάσας αὐτὰς, ἔφη· *Ἐγὼ μὲν ἐνταῦθ', ὦ Καρχηδόνιοι, καὶ τὸν πόλεμον καὶ τὴν εἰρήνην φέρω· ὑμεῖς δ' ὁπότερον αὐτῶν βούλεσθε ἕλεσθε.* Ἀποκριθέντων δὲ μηδέτερον μὲν αἱρεῖσθαι, δέχεσθαι δ' ἑτοίμως ὁπότερον καταλείψουσιν· ἐπήγγειλεν αὐτοῖς αὐτίκα τὸν πόλεμον. Οὕτω μὲν καὶ διὰ ταῦτα οἵ τε Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Καρχηδόνιοι τὸ δεύτερον ἐπολέμησαν, καὶ τὸ δαιμόνιον τὰ γενησόμενα προεσήμηνεν. Ἐν γὰρ τῇ Ῥώμῃ ἀνθρωπίνως ἐλάλησε βοῦς, καὶ ἕτερος ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων πανηγύρει ἐξ οἰκίας εἰς τὸν Τίβεριν ἑαυτὸν ἔρριψε, καὶ ἐφθάρη, κεραυνοί τε πολλοὶ ἐφέροντο, καὶ αἷμα τὸ μὲν ἐξ ἀγαλμάτων ὤφθη, τὸ δὲ ἐξ ἀσπίδος στρατιώτου ἐρρύη, ἑτέρου τε ξίφος ἐξ αὐτοῦ τοῦ στρατοπέδου λύκος ἥρπασε. Τῷ δ' Ἀννίβᾳ θηρία πολλὰ καὶ ἄγνωστα τὸν Ἴβηρα διαβαίνοντι προκαθηγήσατο, καὶ ὄψις ὀνείρου ἐφάνη. Ἔδοξε γάρ ποτε τοὺς θεοὺς ἐν ἐκκλησίᾳ καθημένους μεταπέμψασθαί τε αὐτὸν καὶ στρατεῦσαι ὅτι τάχιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν προστάξαι, καὶ λαβεῖν παρ' αὐτῶν τῆς ὁδοῦ ἡγεμόνα, καὶ ἀμεταστρεπτὶ ὑπ' αὐτοῦ κελευσθῆναι ἕπεσθαι. Μεταστραφῆναι δὲ καὶ ἰδεῖν χειμῶνα μέγαν χωροῦντα, καὶ δράκοντα αὐτῷ ἐπακολουθοῦντα ἀμήχανον, καὶ θαυμάσαι ἔρεσθαί τε τὸν ἀγωγὸν, τί ταῦτα εἶεν· καὶ τὸν εἰπεῖν· *Ὦ Ἀννίβα, ταῦτα συμπορθήσοντά σοι τὴν Ἰταλίαν ἔρχεται.*

XXIII. Hæc bonam spem Annibali, Romanis magnum timorem attulerunt. Qui copiis et coss. bifariam distributis, Sempronium Longum in Siciliam miserunt, in Hispaniam P. Scipionem. Annibal vero impressionis in Italiam primo quoque tempore faciendæ cupidus, iter acceleravit : ac Galliam, quæ intra Pyrenæum et Rhodanum est, citra dimicationem transiit : neque quisquam cum eo congressus est, priusquam ad Rhodanum venisset. Ibi se illi ostendit Scipio : et quanquam ejus copiæ nondum advenissent, tamen cum popularibus, eorumque finitimis, naves quæ in flumine erant, communiit, alveumque custodiit. Annibal, etsi temporis aliquid instruendis ratibus, scaphis et lintribus consumpsit, tamen omnia ad trajectum necessaria, multitudine operarum prius paravit, quam Scipioni suæ legiones advenissent. Fratrem-

ΚΓ'. Ταῦτα τῷ μὲν Ἀννίβᾳ χρηστὴν ἐλπίδα, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις δεινὴν ἐνεποίει ἐκφόβησιν. Διχῇ δὲ τὰς δυνάμεις οἱ Ῥωμαῖοι διελόντες, καὶ τοὺς ὑπάτους Σεμπρώνιον μὲν Λόγγον ἐς Σικελίαν ἔπεμψαν, ἐς δὲ τὴν Ἰβηρίαν Σκιπίωνα Πούπλιον. Ὁ δὲ Ἀννίβας, εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡς τάχιστα ἐπιθυμῶν εἰσβαλεῖν, σπουδῇ ἐχώρει, καὶ πᾶσαν τὴν Γαλατίαν τὴν μεταξὺ τοῦ Πυρηναίου καὶ τοῦ Ῥοδανοῦ οὖσαν ἀμαχεὶ διῆλθε, καὶ μέχρι μὲν τοῦ ποταμοῦ Ῥοδανοῦ οὐδεὶς εἰς χεῖρας ἧκεν αὐτῷ. Ἐκεῖ δ' ὁ Σκιπίων ἐπεφάνη, καίπερ μὴ παρούσης αὐτῷ τῆς δυνάμεως, ὅμως μετὰ τῶν ἐπιχωρίων καὶ τῶν αὐτοῖς προσοίκων τά τε πλοῖα τὰ ἐν τῷ ποταμῷ προδιέφθειρε, καὶ τὸ ῥεῦμα αὐτοῦ διὰ φυλακῆς ἐποιήσατο. Ὁ οὖν Ἀννίβας ἔτριψε μέν τινα χρόνον, καὶ σχεδίας, καὶ σκάφη, ἄλλα τε καὶ μονόξυλα κατασκευάζων. Ἔφθη δ' οὖν ὑπὸ πολυχειρίας τὰ πρὸς περαίωσιν

ἀναγκαῖα πάντα, πρὶν τῷ Σκιπίωνι τὸ οἰκεῖον ἀφικέσθαι στράτευμα, προετοιμασάμενος, καὶ τὸν ἀδελφὸν Μάγωνα σὺν τοῖς ἱππεῦσι καὶ ψιλοῖς τισιν, ᾗ σκιδάννυται ὁ ποταμὸς ἐπὶ πολὺ καὶ νήσοις διαλαμβάνεται, διαβησόμενον ἔπεμψεν. Αὐτὸς δὲ κατὰ τὸν ἐμφανῆ πόρον ἐχώρει δῆθεν, ἵν' οἱ Γαλάται ἀπατηθεῖεν, πρὸς αὐτὸν ἀντιταττόμενοι, καὶ ἀμελέστερον ἐν ἄλλοις τοῦ ποταμοῦ τὴν φυλακὴν θῶνται. Ὃ καὶ γέγονε. Καὶ ὁ Μάγων διέβη τὸν ποταμόν· ὁ δὲ Ἀννίβας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατὰ τὸν πόρον ἐπεραιοῦντο· καὶ γενόμενοι κατὰ τὸ μέσον, ἠλάλαξαν, καὶ αἱ σαλπιγκταὶ δὲ συνήχησαν· καὶ ὁ Μάγων κατὰ νώτου τοῖς ἀνθεστηκόσι προσέπεσε, καὶ οὕτως οἵ τε ἄλλοι καὶ οἱ ἐλέφαντες ἀκινδύνως ἐπεραιώθησαν. Ἄρτι δὲ περαιωθέντων αὐτῶν, καὶ τῷ Σκιπίωνι οἰκεία ἀφίκετο δύναμις. Πέμψαντες οὖν εἰς προσκοπὴν ἱππέας ἀμφότεροι, τοιούτῳ τέλει τῆς ἱππομαχίας ἐχρήσαντο, ὁποῖον ὁ σύμπας ἔσχηκε πόλεμος. Οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι καὶ ἔλαττον τὴν πρώτην ἐνεγκάμενοι, καὶ συχνοὺς ἀποβαλόντες ἐνίκησαν· ἐντεῦθεν Ἀννίβας, ἐπιμένει πρὸς Ἰταλίαν σπεύδων, ὑποπτεύων δὲ τὰς ἐπιτομωτέρας τῶν ὁδῶν, ἐκείνας μὲν παρεξῆλθεν, ἑτέραν δὲ πορευθεὶς ἰσχυρῶς ἐπόνησε· τά τε γὰρ ὄρη ἐκεῖνα ἀποτομώτατά ἐστι, καὶ ἡ χιὼν πολλὴ γενομένη, καὶ τὰς φάραγγας ὑπ' ἀνέμων πληρώσασα, καὶ ὁ κρύσταλλος ἰσχυρότατα παγεὶς, δεινῶς σφᾶς ἐταλαιπώρησε· καὶ πολλοὶ τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν ὑπό τε τοῦ χειμῶνος, καὶ ὑπὸ σιτοδείας ἀπώλοντο, πολλοὶ δὲ καὶ οἴκαδε ἀνεχώρησαν. Ἔχει δὲ λόγος ὅτι καὶ αὐτὸς ἀνέστρεψεν ἂν, εἰ μὴ πλείων καὶ ἀπορωτέρα ἡ προδιηνυσμένη ὁδὸς τῆς λειπομένης ἐτύγχανε. Διὰ μὲν δὴ τοῦτο οὐκ ἀπετράπετο· ἐξαπίνης δὲ ἐκτὸς τῶν Ἄλπεων ἐκφανεὶς, θαῦμα καὶ δέος τοῖς Ῥωμαίοις ἐνέβαλε. Καὶ ὁ μὲν προεχώρει τὰ ἐν ποσὶ προσποιούμενος. Σκιπίων δὲ τὸν μὲν ἀδελφὸν Γάϊον Σκιπίωνα ὑποστρατηγοῦντα αὐτῷ εἰς τὴν Ἰβηρίαν ἔπεμψεν, ὡς καταληψόμενον αὐτὴν ἢ τὸν Ἀννίβαν ἐπανάξοντα. Αὐτὸς δ' ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν ἤλασε, καὶ ἡμέρας μέν τινας ἐπέσχον, ἔπειτα ἄμφω πρὸς τὴν μάχην ὥρμησαν. Πρὶν δὲ δὴ ἔργου ἔχεσθαι, συγκαλέσας ὁ Ἀννίβας τοὺς στρατιώτας, παρήγαγε τοὺς αἰχμαλώτους, οὓς κατὰ τὴν ὁδὸν εἰλήφει, καὶ ἤρετο αὐτοὺς πότερον δεδέσθαι καὶ δουλεύειν κακῶς βούλοιντο, ἢ μονομαχῆσαι ἀλλήλοις, ὥστ' ἀφεθῆναι προῖκα τοὺς νικήσαντας. Καὶ ὡς τὸ δεύτερον εἵλοντο, συνέβαλεν αὐτοὺς, καὶ μαχεσαμένων ἐδημηγόρησε, τοὺς οἰκείους στρατιώτας ἐπιρωννὺς καὶ παραθήγων εἰς πόλεμον. Τοῦτο δ' ἑτέρωθεν καὶ ὁ Σκιπίων ἐποίησεν. Εἶτα συνῆλθον μὲν ὡς ὅλοις τοῖς στρατοπέδοις μαχούμενοι. Ὁ Σκιπίων δὲ, προσμίξας τῷ ἱππικῷ καὶ ἡττηθεὶς συχνούς τε ἀποβαλὼν καὶ αὐτὸς τρωθεὶς, ἀποθανὼν τ' ἂν, εἰ μή περ αὐτῷ Σκιπίων ὁ υἱὸς, καίπερ ὢν ἑπτακαιδεκαέτης, ἐπήμυνε, κατέδεισε μὴ καὶ τῷ πεζῷ σφαλῇ, καὶ αὐτίκα τε ἐπανήγαγε καὶ τῆς νυκτὸς ὑπεχώρησεν.

A que Magonem cum equitibus et velitibus nonnullis, qua amnis late spargitur, et insulis distinguitur, trajicere jussit. Ipse ad evidens vadum contendit: nimirum ut Galli, dum ipsi obsisterent, fallerentur, et in aliis ripis fluminis negligentius custodias haberent. Itaque contigit. Cum Magon flumen transmisisset, Annibal suique vadum ingressi, ubi ad medium pervenere, clamorem sustulerunt et classico cecinerunt: et Magone adversarios a tergo adorto, et cæteri et elephantes citra periculum transierunt. Vix transierant, cum Scipionis copiæ advenerunt. Cum igitur utrinque speculatum equites misissent, is equestris prælii fuit exitus, qui belli totius. Romani enim principio inferiores, multis amissis, vicerunt. Inde Annibal in Italiam properans, cum vias B compendiosiores suspectas haberet: illis vitatis, atque aliis tramitibus quæsitis, magnas ærumnas toleravit. Nam et montes admodum prærupti, et valles flatu ventorum profundis nivibus expletæ, et glacies densissima **410** graviter exercitum afflixerunt: multique milites vel hieme, vel inedia perierunt: multi etiam domum redierunt. Fertur et ipse Annibal reverti voluisse, nisi confectum iter longius et difficilius fuisset eo quod restabat. Eaque de causa cœptis non destitit: ac subito extra Alpes conspectus, admirationem simul et terrorem Romanis injecit, interque progrediendum obvia quæque subegit. Scipio fratrem C. Scipionem, legatum suum, in Hispaniam misit, ut aut eam occuparet, aut Annibalem eo retraheret: ipse con- C tra Annibalem est profectus. Ac dies quidem aliquot quieverunt, deinde autem ambo pugnæ se pararunt. Sed priusquam ad manus veniretur, Annibal, militibus convocatis, in itinere captos produxit in medium, rogans utrum vincti duram perpeti servitutem mallent, an inter sese singulari certamine congredi, ut victores gratis manumitterentur? Ut posterius prætulerunt, eos inter sese commisit: peractoque certamine, militum suorum animos pro concione confirmavit, atque ad bellum acuit. Idem et Scipio ex altera parte fecit. Deinde ita congressi sunt, quasi cum totis exercitibus conflicturi essent. Sed Scipio equestri D prælio in primis tentato, multis amissis victus et vulneratus, atque adeo perimendus, nisi a filio septemdecim annos nato protectus esset: timens ne pedites etiam succumberent, statim receptui cecinit, ac noctu recessit.

ΚΔ'. Ἀννίβας δὲ μεθ' ἡμέραν τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ μαθὼν, πρὸς τὸν Ἠριδανὸν ἦλθε, καὶ μήτε σχεδίας ἢ πλοῖα εὑρὼν (ἐνεπέπρηστο γὰρ παρὰ τοῦ Σκιπίωνος), τὸν μὲν ἀδελφὸν Μάγωνα σὺν τοῖς ἱππεῦσι διανήξασθαι καὶ ἐπιδιῶξαι τοὺς Ῥωμαίους ἐκέλευσεν· αὐτὸς δὲ, ἄνω πρὸς τὰς πηγὰς χωρήσας τοῦ ποταμοῦ, τοὺς ἐλέφαντας κατὰ τὸν ἐπίρρουν

XXIV. Annibal, ejus discessu mane cognito, ad Eridanum venit: ubi cum ne unam quidem ratem invenisset (cremarat enim omnia navigia Scipio), fratrem Magonem cum equitibus tranare jussit, Romanosque persequi: ipse sursum ad fontes amnis profectus, elephantes, qua flumen concitatius fertur, traducit: et aqua in belluarum mole

resistente et sparsa, facilius infra eos transiit. Scipio ab hostibus deprehensus, se loco non movit. Ac pugnam iniisset, nisi Gallica auxilia noctu ad hostes transfugissent. Ea re turbatus, et dolore vulneris vexatus, sub noctem castra in editiorem locum transtulit, vallumque communiit, persequente nemine. Deinde Carthaginienses venerunt, et flumine interjecto **411** castrametati sunt. Dum Scipio tum ex dolore vulneris, tum ob acceptam cladem sese continens, plures copias exspectat, Annibal multis frustra tentatis; ut eum ad pugnam eliceret, cum penuria commeatus laboraret, castellum quoddam est adortus, in quo Romani multum frumenti repositum habebant : et quia vi nihil proficiebat, castellanum pecunia corrumpit, ut id sibi prodat : quo occupato, etiam cæteris partim vi, partim auro se potiturum speravit. Interea Longus, Siciliam legato credita, accersitus ad Scipionem venit : nec multo post ex ambitione, et quod prædatores quosdam superarat, dum in pugnam ruit, in insidias delapsus impingit, et ab Annibale cum equitibus et elephantis in fugam convertitur : in qua multi cæsi, multi temere in fluvium præcipitati perierunt, pauci cum Longo evasere. Annibal vero ea victoria non est lætatus, quod et milites multos et elephantos omnes præter unum, frigore et vulneribus confectos amiserat. Factis igitur sine fœdere induciis, utrique ad socios se contulerunt, et in eorum urbibus hibernarunt. Ac Romanis commeatus abunde suppetebat. Annibal autem cum ea quæ socii dabant, satis non essent, Romanorum pagos et oppida invadendo, alias vincebat, alias repellebatur : aliquando equestri certamine a Longo victus, vulnus accepit. Unde quidam ex Romanis sumpta fiducia, per sese contra eum mœnia oppugnantem, eruperunt. Sed et illi cæsi sunt, et oppidum facta deditione eversum : et ex captivis Romani omnes interfecti, cæteri dimissi. Eamdem rationem in omnibus captivis observavit, ut per eos urbes sibi conciliaret. Quin ex reliquis etiam Gallis, Liguribus et Etruscis multi, Romanis in suis oppidis partim occisis, partim deditis, defecerunt. Annibal in Etruriam iturus, a Longo magna tempestate lacessitus est : et multis utrinque cæsis, in Liguriam profectus, diu ibi se continuit, suos quoque suspectos habens, nemini temere credens : sed et veste mutata et coma appositītia utens, et alias alia lingua loquens (plures enim norat, ipsamque Latinam) et noctu et interdiu plurima et videbat **412** et audiebat : quædam etiam loquebatur, persona sua dissimulata.

A διαβῆναι προσέταξε. Καὶ οὕτω τοῦ ὕδατος περὶ τοῖς ὄγκοις τῶν ζώων ἐμποδιζομένου, καὶ σκεδαννυμένου ῥᾷον κάτω σφῶν διεπεραιώθη. Καταληφθεὶς οὖν ὁ Σκιπίων κατὰ χώραν ἔμεινε. Καὶ ἐμαχέσατ' ἄν, εἰ μὴ νυκτὸς οἱ Γαλάται, οἱ μετ' αὐτοῦ ηὐτομόλησαν. Ὁ δ' οὖν Σκιπίων, ἐπὶ τούτῳ ταραχθεὶς, καὶ ὑπὸ τοῦ τραύματος ταλαιπωρήσας, ὑπὸ νύκτα αὖθις ἐξανέστη, καὶ ἐπὶ μετεώρου τὸ τάφρευμα ἐποιήσατο. Δίωξις δὲ αὐτοῦ οὐκ ἐγένετο. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀφίκοντο καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, καὶ τὸν ποταμὸν διὰ μέσου ποιησάμενοι, ἐστρατοπεδεύσαντο. Ὁ μὲν οὖν Σκιπίων διά τε τὸ τραῦμα καὶ διὰ τὰ συμβεβηκότα ἀνεῖχε καὶ δύναμιν μετεπέμπετο· Ἀννίβας δὲ, πολλὰ πειράσας παρακινῆσαι πρὸς μάχην αὐτὸν, ἐπεὶ οὔτε τοῦτ' ἠδυνήθη, καὶ τροφῆς ἐσπάνισε, φρουρίῳ προσ-
B έβαλεν, ἐν ᾧ σῖτος πολὺς τῶν Ῥωμαίων ἔκειτο. Καὶ μηδὲν περαίνων, τὸν φρούραρχον διέφθειρε χρήμασι, κἀκεῖνό τε προδοθὲν ἔλαβε, καὶ τὰ ἄλλα σχεῖν τὰ μὲν ὅπλοις, τὰ δὲ χρυσίῳ ἐπήλπισε. Κἀν τούτῳ ὁ Λόγγος, τὴν Σικελίαν τῷ ὑποστρατήγῳ πιστεύσας, πρὸς τὸν Σκιπίωνα κεκλημένος ἀφίκετο· καὶ οὐ πολλῷ ὕστερον ὑπὸ φιλοτιμίας, καὶ ὅτι τινὰς κατατρέχοντας τὴν χώραν ἐκράτησεν, εἰς παράταξιν ὥρμησε, καὶ ἐσφάλη ἐνέδραις περιπεσών· καὶ τοῦ Ἀννίβα ἐπεξελθόντος μετὰ τῶν πεζῶν καὶ τῶν ἐλεφάντων, οἱ μετ' αὐτοῦ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ πολλοὶ διεφθάρησαν φόνῳ, πολλοὶ δὲ καὶ εἰς τὸν ποταμὸν ἀπερισκέπτως ἐμπεσόντες ἐπνίγησαν, ὡς ὀλίγους μετὰ τοῦ Λόγγου περισωθῆναι. Νικήσας μέν-
C τοι ὁ Ἀννίβας, οὐκ ἔχαιρεν, ὅτι στρατιώτας τε πολλοὺς καὶ τοὺς ἐλέφαντας πλὴν ἑνὸς ὑπὸ τοῦ χειμῶνος καὶ τῶν τραυμάτων ἀπέβαλεν. Ἀνοχὴν οὖν ἄσπονδον ποιησάμενοι, πρὸς τὴν συμμαχίδα σφῶν ἑκάτεροι ἐχώρησαν, κἀν ταῖς πόλεσιν αὐτῶν ἐχείμαζον. Καὶ τοῖς μὲν Ῥωμαίοις ἄφθονα ἐφοίτα τὰ ἐπιτήδεια· Ὁ δ' Ἀννίβας, οὐκ ἀρκούμενος τοῖς παρὰ τῶν συμμάχων διδομένοις, ταῖς τε κώμαις καὶ ταῖς πόλεσι τῶν Ῥωμαίων προσπίπτων, τὰ μὲν ἐκράτει, τὰ δ' ἀπεκρούετο, καί ποτε τῷ ἱππικῷ ὑπὸ τοῦ Λόγγου νικηθεὶς ἐτρώθη. Θαρσήσαντες οὖν ἐκ τούτου τινὲς τῶν Ῥωμαίων, καὶ καθ' ἑαυτοὺς προσβάλλοντι αὐτοῖς ἐπεξῆλθον, κἀκείνους τε ἔφθειρε, καὶ τοῦ χωρίου ὁμολογίᾳ ἐκράτησε. Καὶ αὐτὸ μὲν κατέσκαψε· τῶν δ' αἰχμαλώτων τοὺς μὲν Ῥωμαίους
D ἀπέκτεινε, τοὺς δ' ἄλλους ἀφῆκε· τοῦτο δὲ ἐφ' ἅπασι τοῖς ζωγρουμένοις ἐποίει, τὰς πόλεις δι' αὐτῶν οἰκειούμενος. Ἀμέλει καὶ τῶν λοιπῶν Γαλατῶν πολλοὶ καὶ Λιγύων καὶ Τυρσηνῶν τοὺς Ῥωμαίους τοὺς παρ' αὐτοῖς ὄντας οἱ μὲν φονεύσαντες οἱ δὲ ἐκδόντες μετέστησαν· ἐς δὲ τὴν Τυρσηνίδα τῷ Ἀννίβᾳ πορευομένῳ ὁ Λόγγος ἐπέθετο, χειμῶνος πολλοῦ γενομένου. Πεσόντων δὲ ἀμφοτέροις πολλῶν, ὁ Ἀννίβας, ἐς τὴν Λιγυστικὴν ἐλθὼν, ἐνδιέτριψεν· ὑποπτεύων δὲ καὶ τοὺς σφετέρους, οὐδενὶ ῥᾳδίως ἐπίστευεν, ἀλλὰ τὴν ἐσθῆτά τε μεταβάλλων καὶ κόμαις χρώμενος περιθέτοις, τήν τε διάλεξιν ἄλλοτε ἄλλην ποιούμενος (ᾔδει γὰρ πλείους, καὶ τὴν τῶν Λατίνων) καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν πολλὰ ἐπεσκόπει ἤκουέ τε πλεῖστα ὡς οὐκ Ἀννίβας, καί τινα ὡς ἕτερός τις ἐφθέγγετο.

XXV. Dum hæc in Italia geruntur, alter Scipio Caius in Hispaniis appulit : et oram ejus maritimam omnem usque ad Iberum, multa etiam supe-

ΚΕ'. Ἐν μὲν οὖν τῇ Ἰταλίᾳ ταῦτα ἐγίνετο. Ὁ δ' ἕτερος Σκιπίων ὁ Γάϊος εἰς τὴν Ἰβηρίαν περιέπλευσε, καὶ τὰ παραθαλάσσια αὐτῆς μέχρι τοῦ Ἴβη-

ρος πάντα καὶ τῶν ἄνω συχνὰ τὰ μὲν βίᾳ, τὰ δ' A ἑκόντα προσείληφε, καὶ τὸν Βαννῶνα (32) μάχῃ νικήσας ἐζώγρησεν. Ὁ δὲ τοῦ Ἀννίβου ὁμαίμων Ἀσδρούβας, μαθὼν ταῦτα, διέβη τὸν Ἴβηρα, καὶ τῶν μεταστάντων τινὰς ἐπηγάγετο· τοῦ δὲ Σκιπίωνος ἐπελθόντος αὐτῷ, ἀνεχώρησεν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ τὸν Φλαμίνιον καὶ τὸν Γάϊον αὖθις ὑπάτους εἵλοντο. Ἀννίβας δ' ἄρτι τοῦ ἔαρος ἐπιστάντος, ὡς ἔγνω τὸν Φλαμίνιον μετὰ τοῦ Σερουϊλίου Γεμίνου χειρὶ πολλῇ ἐπ' αὐτὸν ἰόντα, πρὸς ἐξαπάτην αὐτῶν ἐτράπη, καὶ πλαττόμενος ἐνδιατρίψειν ἐκεῖ καὶ μάχην συνάψειν, ἐπεὶ νομίσαντες αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ χώραν μένειν, ἀμελῶς τῶν ὁδῶν ἔσχον, ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου τοὺς ἱππέας κατέλιπεν. Αὐτὸς δ' ὑπὸ νύκτα ἄρας τά τε στενόπορα μεθ' ἡσυχίας B διῆλθε καὶ πρὸς Ἀρίτιον ἠπείγετο. Καὶ οἱ ἱππεῖς, ἐπεὶ πολὺ προῆλθεν, ἀπῄεσαν αὐτῷ ἑπόμενοι· οἱ δ' ὕπατοι, γνόντες ἠπατημένοι, Γεμῖνος μὲν αὐτοῦ ὑπέμεινε, τούς τ' ἀφεστηκότας κακώσων καὶ κωλύσων ἐπικουρῆσαι Καρχηδονίοις· Φλαμίνιος δὲ μόνος ἐδίωκεν, ἵν' αὐτοῦ μόνου τὸ ἔργον τῆς νίκης, ὡς ᾤετο, γένηται, καὶ τὸ Ἀρίτιον προκατέλαβεν. Ὁ γὰρ Ἀννίβας, συντομωτέραν τραπόμενος, δυσόδοις ἐνέτυχε, καὶ ἀνθρώπους συχνούς, καὶ πολλὰ ὑποζύγια, καὶ τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν ἀπέβαλεν. Ὀψὲ δ' οὖν πρὸς τὸ Ἀρίτιον ἐλθών, καὶ εὑρὼν ἐκεῖ τὸν Φλαμίνιον, κατεφρόνησεν αὐτοῦ, καὶ μάχῃ μὲν οὐ συνέβαλε (τὸ γὰρ χωρίον ἀνεπιτήδειόν οἱ ἐδόκει), πεῖραν δὲ αὐτοῦ ποιούμενος, ἔκειρε τὴν χώραν· κἂν τούτῳ ἐπεκδραμόντων τῶν Ῥωμαίων, ἐπανήγαγεν, C ἵνα φοβεῖσθαι δόξῃ. Τῆς δὲ νυκτὸς ἐξαναστάς, ἐπιτήδειόν τι χωρίον πρὸς τὴν μάχην εὑρών, ἔμεινε. Καὶ τοῦ μὲν πεζοῦ τὸ πλεῖον κατὰ τὰ ὄρη λοχᾷν ἔταξε, τὸ δ' ἱππικὸν σύμπαν ἔξω τῶν στενῶν ἀφανῶς ἐφεδρεύειν ἐκέλευσε, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ γηλόφου μετ' ὀλίγων ἐστρατοπεδεύσατο. Ὁ δὲ Φλαμίνιος ἐν φρονήματι ὤν, καὶ ἐπὶ μετεώρου σὺν ὀλίγοις αὐτὸν ἰδών, τήν τε λοιπὴν στρατιὰν πόῤῥω ποι πεπομφέναι νομίσας, ῥᾳδίως μεμονωμένον αἱρήσειν ἤλπισε, καὶ ἐς τὸ στενὸν ἀπερισκέπτως εἰσῆλθε, κἀνταῦθα (ὀψὲ γὰρ ἦν) ηὐλίσατο, καὶ ὑπὸ μέσας νύκτας ὑπὸ καταφρονήσεως αὐτοὺς ἀφυλάκτους καθεύδοντας πανταχόθεν ὁμοῦ περιέσχον οἱ Καρχηδόνιοι καὶ πόῤῥωθεν ἀκοντίοις καὶ σφενδόναις καὶ τοξεύμασι, τοὺς μὲν εὐναζομένους ἔτι, τοὺς δὲ τὰ ὅπλα λαμβάνοντας D ἔκτεινον, αὐτοὶ μή τι δεινὸν ἀντιπάσχοντες· οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι, μηδενὸς αὐτοῖς συμπλεκομένου, σκότους τε καὶ ὁμίχλης οὔσης, οὐχ εἶχον τῇ σφετέρᾳ χρήσασθαι ἀρετῇ. Τοσοῦτος δ' ἐγένετο θόρυβος, καὶ τοιαύτη ταραχώδης ἔκπληξις κατέσχεν αὐτούς, ὡς μηδὲ τῶν σεισμῶν τῶν τότε γενομένων αἰσθέσθαι, καίπερ πολλὰ μὲν οἰκοδομήματα κατεῤῥάγη, πολλὰ δὲ καὶ τῶν ὀρῶν τὰ μὲν διέσχε, τὰ δὲ καὶ συνέπεσεν, ὥς καὶ τὰς φάραγγας ἐμφράξαι, καὶ ποταμοὶ δὲ τῆς ἀρχαίας ἐξόδου ἀποκλεισθέντες ἄλλην ἐτράποντο. Τοιοῦτοι σεισμοὶ μὲν τὴν Τυρσηνίδα κατ-

A riora loca, partim vi, partim deditione, Bannonem quoque prælio victum cepit. Quibus Asdrubal frater Annibalis cognitis, Ibero superato, et quibusdam ex iis qui defecerant receptis, Scipioni contra se eunti cessit. Romani Flaminium et Caium denuo consules crearunt. Annibal ubi ineunte vere, Flaminium et Servilium Geminum cum magna manu adventare cognovit, ad eos decipiendos conversus, seque ibi moraturum et pugnæ copiam illis facturum simulando, dum Romani verum id esse rati, vias negligenter custodiunt, equitibus in castris relictis, noctuque sarcinis collectis, et angustiis per otium superatis, Aretium contendit: equitibus etiam, cum longe processisset, consecutis. B Consules ut se deceptos esse senserunt, Geminus ibi mansit, ut eos qui defecerant vexaret, et Carthaginiensibus opem ferre prohiberet. Flaminius vero solus abeuntes persecutus, ut victoria scilicet sui unius esset, Aretium ante occupavit. Nam Annibal dum compendia quærit, in invia incidit; multosque mortales, multa jumenta, et alterum oculum amisit. Sero tandem ad Aretium progressus, Flaminium illic inventum contempsit: ac pugna quidem abstinuit (locus enim incommodus videbatur), sed hominis ingenium periclitans, agrum vastavit. Cum vero Romani excurrissent, simulato metu reduxit exercitum: et noctu castris promotis, locoque pugnæ idoneo capto, peditum partem maximam in montibus in insidiis collocavit, equi- C tatum omnem extra angustias clam in subsidiis esse jussit, ipse in tumulo cum paucis castra habuit. At Flaminius sibi fidens, cum eum cum paucis in colle vidisset, et longe ablegasse reliquum exercitum putaret, spe ejus ita destituti facile capiendi concepta, temere angustias est ingressus, ibique (serum enim diei erat) quievit. Sub noctem mediam Carthaginienses eos sine excubiis (adeo sibi præfidebant) dormientes, cum **413** eodem tempore ab omni parte circumdederunt: atque eminus jaculis, fundis, sagittis, alios cubantes adhuc, alios arma induentes, impune occiderunt. Romani enim in tenebris et nebula nemine cominus congresso, virtute sua uti non potuerunt. Tantus autem tumultus fuit, tanta per- D turbatio, tantus terror eos invasit, ut terræmotus qui tum fiebant, non sentirent, quamvis multa ædificia corruerent, multi montes partim finderentur, partim collapsi valles complanarent, et flumina veteribus alveis exclusa, alio verterentur. Quæ cum in Etruria fierent, a pugnantibus non sunt animadversa. Cecidit ipse Flaminius, et maxima multitudo: complures etiam tumulo quodam occupato, ubi diluxit, fuga salutem quæsituri, capti, arma et semetipsos, impunitate promissa, dediderunt. Sed Annibal jurisjurandi parum memor, omnes captivos qui in castris erant, ex subditis et sociis Ro-

Variæ lectiones et notæ.

(32) *Βαννῶνα.* Ita Regii et Colbert. Wolfius Βαανῶνα ediderat.

manorum dimisit: Romanos ipsos in vinculis asservavit. His actis, itinere Romam intento, Narniam usque agros vastando, et urbes subigendo, Spoleto excepto, progressus, C. Centenium prætorem circumventum, evitatis ejus insidiis, occidit. A Spoleto repulsus, cum pontem Naris dejectum vidisset, idemque cæteris fluminibus, quæ transire necesse habebat, esse factum audisset: omisso Romano itinere, in Campaniam se convertit, cujus solum fertilissimum, et urbem Capuam maximam esse audiebat. Quas si occupasset, se cætera brevi tempore adjecturum putabat. Romani clade audita mœsti atque anxii, et semetipsos et cæsos lugentes, pontes Tiberis, præter unum, dejecerunt, et mœnia multis in locis ruinosa celeriter refecerunt, et dictatorem in concione dixerunt: ac bene secum agi existimantes, si ipsi manerent incolumes, nulla sociis auxilia miserunt. Sed Annibalis in Campaniam profectione audita, etiam sociis opem ferre decreverunt. Annibali dictatorem Fabium et M. minutium magistrum equitum opposuerunt: qui cum eo venissent, cum illo non congressi sunt, sed tergis inhærentes, observarunt quando se pugnæ offerret occasio. Fabius enim cum militibus trepidis et victis contra **414** plures, et victores, Martis aleam experiri noluit: simulque putabat, quo magis agrum vastassent, eo citius commeatus penuria laboraturos. His rationibus adductus, neque alteri regioni ulli, neque Campaniæ opem tulit: et omnes hostes in Campania conclusos, et undique ignorantes circumdatos observavit. Nam ipsi quidem et ex mari et ex sociis civitatibus commeatus abunde suppetebat: illis vero nihil esse nisi ex agrorum vastatione norat. His de causis moram æquo ferebat animo, et a civibus non sine querelis Cunctator dicebatur.

A σχον, οὐ μέντοι καὶ οἱ μαχόμενοι ἐν ἐννοίᾳ σφῶν ἐγένοντο. Αὐτός τε οὖν ὁ Φλαμίνιος, καὶ ἄλλοι παμπληθεῖς ἔπεσον· συχνοὶ δὲ ἐπί τινα λόφον ἀνέβησαν· ἐπεὶ δ' ἡμέρα ἐγένετο, εἰς φυγὴν ὥρμησαν, καὶ καταληφθέντες, τά τε ὅπλα καὶ ἑαυτοὺς ἐπ' ἀδείᾳ παρέδοσαν. Ὁ γε μὴν Ἀννίβας βραχὺ τῶν ὁμωμοσμένων ἐφρόντισε, πάντων δὲ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἁλόντων, τὸ μὲν ὑπήκοον, τό τε συμμαχικὸν τῶν Ῥωμαίων ἀφῆκεν, αὐτοὺς δὲ ἐκείνους δήσας ἐφύλασσε. Πράξας δὲ ταῦτα, ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἠπείγετο, καὶ μέχρι μὲν Ναρνιᾶς τήν τε γῆν τέμνων, καὶ τὰς πόλεις προσαγόμενος πλὴν Σπολιτίου, προῆλθε, Γάϊόν τε ἐνταῦθα Κεντήνιον στρατηγὸν ἐνεδρεύοντα περισχὼν ἔκτεινεν. Ὡς δὲ τῷ Σπολιτίῳ προσβαλὼν ἀπεκρούσθη, καὶ τὴν τοῦ Ναείρου γέφυραν καθB ῃρημένην εἶδε, καὶ περὶ τοὺς ἄλλους ποταμοὺς, οὓς ἀναγκαῖον διελθεῖν, τοῦτο γεγονὸς ἐπύθετο, τῆς μὲν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὁρμῆς ἐπέσχεν· ἐς δὲ τὴν Καμπανίαν ἐτράπετο, τήν τε χώραν ἀρίστην καὶ τὴν πόλιν τὴν Καπύην μεγίστην οὖσαν ἀκούων, ἐνόμιζεν, εἰ σφᾶς προκαταλάβοι, καὶ τἄλλα δι' ὀλίγου προσκτήσασθαι. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ πυθόμενοι περὶ τῆς ἥττης ἤλγησαν καὶ διὰ ἐκείνους καὶ δι' ἑαυτοὺς ὀδυρόμενοι καὶ ἐν ἀπόρῳ ἦσαν τάς τε γεφύρας τοῦ Τιβέριδος πλὴν μιᾶς καθεῖλον, καὶ τὰ τείχη πολλαχῇ πεπονηκότα σπουδῇ ἐπεσκεύαζον. Δικτάτορά τε προχειρίσασθαι βουληθέντες, αὐτοὶ ἐν ἐκκλησίᾳ αὐτὸν ἀνεῖπον. Ἀγαπῶντες δὲ εἰ αὐτοὶ μόνοι σωθεῖεν, οὐκ ἔστειλαν τοῖς συμμάχοις βοήθειαν. Πυθόμενοι δὲ τὸν Ἀννίβαν ἐς Καμπανίαν ὁρμηθῆναι, τό τε καὶ τοῖς συμμάχοις C ἐπικουρῆσαι ἔγνωσαν· τῷ δ' Ἀννίβᾳ τὸν δικτάτορα τὸν Φάβιον, καὶ τὸν ἵππαρχον τὸν Μάρκον τὸν Μινούκιον ἀντικατέστησαν. Οἳ ἐπ' ἐκεῖνον ἐλθόντες, ἐς μὲν χεῖρας αὐτῷ οὐκ ᾔεσαν· παρεπόμενοι δὲ ἐπετήρουν, εἴπου καιρὸς μάχης παραπέσοι· ἀποκινδυνεῦσαι γὰρ ὁ Φάβιος κατεπτηχόσι στρατιώταις καὶ ἡττημένοις, πρὸς πλείους καὶ νενικηκότας οὐκ ἤθελε, καὶ ἅμα ὅσῳ μᾶλλον τὴν χώραν κακώσειαν, τοσούτῳ θᾶσσον ἀπορῆσαι τροφῆς αὐτοὺς ἤλπισε. Τοιούτοις χρώμενος λογισμοῖς, οὔτ' ἄλλῃ χώρᾳ ἐπήμυνεν, οὔτε τῇ Καμπανίᾳ· κατέκλεισεν οὖν διὰ ταῦτα πᾶν τὸ πολέμιον εἰς τὴν Καμπανίαν. Περισχὼν γὰρ αὐτοὺς ἀπανταχόθεν οὐκ εἰδότας ἐν φυλακῇ ἐποιήσατο. Αὐτὸς μὲν γὰρ κἀκ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκ τῆς συμμαχίδος τῶν ἐπιτηδείων εὐπορεῖ· ἐκείνοις δὲ μόνα τὰ ἐκ τῆς γῆς ἣν ἔκειρον, ὑπάρχοντα ᾔδει. Καὶ διὰ τοῦτο ἀνεῖχε καὶ τῆς μελλήσεως οὐκ ἐφρόντισε. Διὸ καὶ παρὰ τῶν πολιτῶν αἰτίαν εἶχεν ὡς καὶ Μελλητὴς ἐπωνομασθῆναι.

XXVI. Annibal autem, instante hieme, cum ob commeatus penuriam eo loco hibernare non posset, et varias rationes Campaniæ exeundi frustra tentasset, hujusmodi consilium cepit. Captivos omnes convocatos, ne quis eorum effugeret, et quid ageretur Romanis significaret, occidit: et boum, quos in castris habebat, cornibus faces alligavit, noctuque ad Samniticos montes profectus, facibus incensis boves extimulavit, qui igni et verberibus in rabiem acti, multis in locis silva incensa, facilem ei transitum præbuerunt. Nam Romani qui in castris et collibus erant, insidias veriti, se non commoverunt. Sic Annibal ad Samnites pervenit. Ea re Fabius mane cognita, abeuntes persequens, iis qui ad hostes repellendos in via relicti erant, fugatis, eorumque sociis superatis: non procul a

ΚϚ'. Ὁ δ' Ἀννίβας ἐπεὶ πρὸς χειμῶνα ἐγίνετο, D καὶ οὔτε κατὰ χώραν χειμάσαι σπάνει τῶν ἀναγκαίων ἠδύνατο, καὶ πολλαχῇ πειράσας ἐξιέναι τῆς Καμπανίας κεκώλυτο, τοιοῦτόν τι ἐμηχανήσατο. Τοὺς αἰχμαλώτους πάντας, ἵνα μή τις αὐτῶν διαφύγῃ, καὶ τὸ γινόμενον γνωρίσῃ τοῖς Ῥωμαίοις, κατέσφαξε· καὶ τὰς ἐν τῷ στρατοπέδῳ βοῦς ἀθροίσας, δᾷδας τοῖς αὐτῶν προσέδησε κέρασι, καὶ πρὸς τὰ κατὰ τοὺς Σαμνίτας ὄρη ὑπὸ νύκτα χωρήσας, τάς τε δᾷδας ἀνῆψε καὶ τὰς βοῦς ἐπετάραξεν. Οἰστρηθεῖσαι δ' ἐκεῖναι διὰ τὸ πῦρ καὶ τὴν ἔλασιν, πολλαχῇ τὴν ὕλην ἐνέπρησαν, κἀκ τούτου ῥᾳδίαν παρέσχον αὐτῷ τὴν ὑπέρβασιν. Οἱ γὰρ ἐν τῷ πεδίῳ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ ἐν τοῖς μετεώροις, ἐνέδρας πτοηθέντες, οὐκ ἐκινήθησαν. Καὶ οὕτως ὁ Ἀννίβας διῆλθε, καὶ ἐς τὴν Σαμνίτιδα ἐκομίσθη. Ὁ οὖν Φά-

βιος, μεθ' ἡμέραν τὸ γενόμενον γνοὺς, κατεδίωξε, καὶ τούς τε καταλελειμμένους ἐν τῇ ὁδῷ ἵνα σφᾶς εἵρξωσι τρεψάμενος, καὶ τοὺς βοηθήσαντας αὐτοῖς κρατήσας, ἐστρατοπεδεύσατο μὲν οὐ πόῤῥω τῶν πολεμίων, οὐ μέντοι καὶ ἐς χεῖρας ἐκείνοις ἦλθεν, ἀλλ' ἀποσκίδνασθαί τε αὐτοὺς καὶ προνομεύειν ἐκώλυεν. Ὥστε τὸν Ἀννίβαν, ἀπορήσαντα, τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὁρμῆσαι· ὡς δ' οὐκ ἐμάχετο, δι' ἡσυχίας δὲ παρηκολούθει ὁ Φάβιος, αὖθις ὑπέστρεψεν εἰς τὸ Σάμνιον. Καὶ ὁ Φάβιος αὐτῷ ἑπόμενος δι' ἀσφαλείας προσήδρευε προμηθούμενος μήτε τῶν οἰκείων ἀποβαλεῖν τινας, καὶ αὐτὸς μὲν ἐν εὐπορίᾳ τῶν ἀναγκαίων τυγχάνων, ἐκείνῳ δὲ τῶν ὅπλων ἐκτὸς οὐδὲν προσεῖναι ὁρῶν, καὶ μηδ' οἴκοθεν προσιοῦσαν ἐπικουρίαν. Οἱ γὰρ Καρχηδόνιοι καὶ ἐν γέλωτι αὐτὸν ἐποιοῦντο, γράφοντα εὖ πράττειν καὶ πολλὰ κατορθοῦν, καὶ στρατιώτας παρ' αὐτῶν αἰτοῦντα, καὶ χρήματα, λέγοντες μὴ συμφωνεῖν τὰς αἰτήσεις ταῖς κατορθώσεσι. Τοὺς γὰρ νικῶντας προσήκει καὶ τῷ παρόντι ἀρκεῖσθαι στρατεύματι, καὶ χρήματα στέλλειν οἴκαδε, ἀλλ' οὐ προσαιτεῖν. Ἕως μὲν οὖν ἐνεδήμει ὁ Φάβιος, δεινὸν οὐδὲν τοῖς Ῥωμαίοις ἐγένετο· ὡς δ' ἐκεῖνος εἰς τὴν Ῥώμην ἀπῆρε κατά τι δημόσιον, ἔπταισαν. Ὁ γὰρ Ῥοῦφος ὁ ἵππαρχος, φρόνημα κενὸν ὑπὸ νεότητος ἔχων καὶ τῶν πολεμικῶν σφαλμάτων ἀπερίοπτος ὢν καὶ τῇ μελλήσει τοῦ Φαβίου ἀχθόμενος, ἐπεὶ τὴν προστασίαν τῆς στρατιᾶς μόνος ἔσχε, τῶν μὲν ἐντολῶν τοῦ δικτάτορος ὠλιγώρησεν· ὁρμήσας δ' εἰς παράταξιν, τὸ μὲν πρῶτον νικᾷν ἔδοξεν, εἶτα ἡττήθη. Κἂν πανσυδὶ διεφθάρη, εἰ μή τινες Σαμνιτῶν κατὰ τύχην τοῖς Ῥωμαίοις ἐπίκουροι ἀφικνούμενοι δόξαν τοῖς Καρχηδονίοις παρέσχον προσιέναι τὸν Φάβιον. Ἀναχωρησάντων οὖν διὰ τοῦτο, κεκρατηκέναι ἐνόμισε, καὶ ἐς τὴν Ῥώμην τὸ ἔργον μεγαλύνων καὶ τὸν δικτάτορα προσδιαβάλλων ἐπέστειλεν, ὀκνηρὸν καὶ μελλητὴν αὐτὸν καλῶν, καὶ τὰ τῶν ἐναντίων φρονοῦντα. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ νενικηκέναι τὸν Ῥοῦφον ὄντως ἐνόμισαν, καὶ οἷα παρὰ δόξαν θαρσήσαντες, καὶ ἐπῄνουν αὐτὸν καὶ ἐτίμων. Καὶ τὸν Φάβιον ἐν ὑποψίᾳ σχόντες διὰ ταῦτα, καὶ ὅτι τὰ ἐν Καμπανίᾳ χωρία αὐτοῦ οὐκ ἐδῄωσαν, μικροῦ καὶ τῆς ἀρχῆς ἂν παρέλυσαν. Ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν χρήσιμον νομίζοντες εἶναι, οὐκ ἔπαυσαν, τῷ δ' ἱππάρχῳ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν προσένειμαν, ὥστ' ἄμφω ἀπὸ τῆς ἴσης ἄρχειν. Δοξάντων δὲ τούτων, ὁ μὲν Φάβιος οὔτε τοῖς πολίταις, οὔτε τῷ Ῥούφῳ ἔσχεν ὀργήν. Ὁ δὲ Ῥοῦφος, οὐδὲ πρὶν ὀρθῶς φρονῶν, τότε μάλιστα ἐπεφύσητο, καὶ κατέχειν ἑαυτὸν οὐκ ἠδύνατο, ἀλλ' ἡμέραν ἠξίου παρ' ἡμέραν ἢ καὶ πλείους ἐφεξῆς ἐναλλὰξ μόνος ἄρχειν. Δείσας δ' ὁ Φάβιος μή τι κακὸν ἐξεργάσηται, εἰ πάσης τῆς δυνάμεως γένοιτο ἐγκρατής, πρὸς οὐδέτερον αὐτῷ συνῄνεσεν, ἀλλ' ἐνείματο τὸ στρατόπεδον, ὥστε τοῖς ὑπάτοις ἐπίσης ἰδίαν ἑκάτερον ἰσχὺν ἔχειν· καὶ παραχρῆμα ὁ Ῥοῦφος ἀπεστρατοπεδεύσατο, ἵνα διάδηλος ᾖ ὅτι καθ' ἑαυτὸν ἄρχει, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ τῷ δικτάτορι. Ὁ οὖν Ἀννίβας, τοῦτο αἰσθόμενος, ἐς μάχην αὐτὸν ὑπηγάγετο, ὡς ἐπὶ καταλήψει τοῦ χωρίου προσελθών· καὶ περιστοι-

A Pœnis castra posuit, sed pugna detrectata, eos vagari et prædas agere prohibuit. Itaque Annibal ob cibariorum penuriam primum Romam invadere statuit. Ut autem Fabius pugnæ copia negata, eum pedetentim assectabatur, in Samninm rediit: dictatore nunquam ab eo discedente, atque in id intento, ne quos suorum amitteret, utque ipse commeatu abundaret: ille autem præter arma nihil haberet, neque domo auxilia acciperet. Nam Carthaginienses eum deridebant, scribentem se bene rem gerere, et prosperis uti successibus, et tamen pecuniam et milites flagitantem: neque enim petitiones cum successibus consentire. Victores enim decere, exercitibus quos habeant contentos, pecuniam domum mittere, **415** non emendicare. Ac B dum Fabius apud exercitum fuit, nihil adversi Romanis accidit. Eo autem Romam ob publica negotia profecto, impegerunt. Rufus enim magister equitum juvenili audacia exsultans, bellique casus non prospiciens, et Fabii cunctationem ægre ferens, cum solus imperium adeptus esset, mandatorum dictatoris immemor, acie cum hoste congressus principio bene pugnavit, sed tandem succubuit: ac internecione deletus esset, nisi forte fortuna Samnitum auxilia ad Romanos accedentia Carthaginiensibus adventus Fabii opinionem attulissent. Qui cum hac de causa recessissent, se victorem esse arbitratus, Romam litteras misit, quibus et rem gestam exaggerabat, et dictatorem, ut segnem et cunctatorem et hostium C studiosum criminabatur. Romani vere vicisse Rufum opinati, præter exspectationem receptis animis, eo collaudato et honorato, Fabium et ob calumniam eam, et quod hostes ejus prædia in Campania non incendissent, suspectum habentes, parum abfuit quin magistratu privarent. Sed cum eum usui reipublicæ esse putarent, id quidem non fecerunt, sed magistro equitum eamdem potestatem dederunt, : ut ambo ex æquo imperarent. His decretis, Fabius neque civibus neque collegæ succensuit. Rufus vero jam ante parum prudens, tum magis etiam inflatus, temperare sibi non potuit, quin postularet ut diebus alternis, aut etiam pluribus diebus per vices solus imperaret. Fabius autem veritus, ne totius exercitus accepto D imperio rem male gereret, neutrum concessit, sed divisit exercitum, ut more coss. uterque ex æquo privatas vires haberet. Rufus igitur statim castra transtulit, ut appareret, se suapte auctoritate imperare, non subesse dictatori. Quo Annibal animadverso, eum ad pugnam elicuit per speciem ejus loci occupandi: et undique per insidias circumventum, in discrimen adduxit totius amittendi exercitus, nisi Fabius hostem a tergo adortus obstitisset. Hac plaga accepta, Rufus mutavit animum: et reliquiis exercitus statim ad Fabium adductis, imperium una, non exspectatis populi suffragiis, ultro ei tradidit, **416** quod solus ex magistris equitum acceperat: quo nomine ab omnibus est laudatus. Idque Fabius statim citra ullam dubi-

tationem universum recepit, approbante populo. Deinde milites cautissime duxit, et magistratu abiturus, consules, tradito exercitu, candidissime de omnibus rebus monuit : qui confidenter nihil, sed ex Fabii consiliis omnia administrarunt, quamvis Geminus rem bene gesserat. Nam cum classem Carthaginiensium tendere in Italiam, sed ob Romanorum instructionem non appellere vidisset, inter navigandum Corsicam et Sardiniam firmavit : et exscensu in Africa facto, ex ora maritima prædas egit. Quæ cum egisset, non tamen elatus fuit, ut temere Annibalem aggrederetur : sed Fabii mandatis paruit. Unde urbes non tam facile ut prius ad Carthaginienses defecerunt, metuentes, ne Annibale Italia pulso, a Romanis finitimis male tractarentur. Ac plerique futura considerabant, sed pauci ad Romanorum societatem redibant, quidam etiam donaria miserunt. Ex multis autem Hieronis muneribus, frumentum duntaxat et victoriæ signum acceperunt : quanquam adeo pecuniæ inopes, ut argenteum nummum prius impermistum et purum, ære admisto adulterarent.

A χισάμενος ἐξ ἐνέδρας, εἰς κίνδυνον κατέστησεν, ὡς πανστρατιᾷ ἐξελεῖν, εἰ μὴ ὁ Φάβιος κατὰ νώτου αὐτῷ προσπεσὼν ἐκώλυσε. Παθὼν οὖν τοῦτο ὁ Ῥοῦφος, μετεβάλετο, καὶ τὸ στράτευμά τε τὸ περίλοιπον ἐς τὸν Φάβιον εὐθὺς ἤγαγε, καὶ τὴν ἀρχὴν παραδέδωκεν, οὐδ' ἀνέμεινε τὸν δῆμον ἀναψηφίσασθαι, ἀλλ' ἐθελοντὴς τὴν ἡγεμονίαν, ἣν παρ' αὐτοῦ μόνος ἱππάρχων (33) ἔλαβεν ἀφῆκε· καὶ αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ πάντες ἐπῄνεσαν. Καὶ ὁ Φάβιος αὐτίκα, μηδὲν ἐνδοιάσας, πᾶσαν ἐδέξατο, καὶ ὁ δῆμος αὐτὸ ἀπεδέξατο. Καὶ μετὰ ταῦτα αὐτός τε ἀσφαλέστατα προέστη τοῦ στρατεύματος· καὶ μέλλων ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς ἀρχῆς, τοὺς ὑπάτους μετεπέμψατο, καὶ τὸ στράτευμα σφίσι παρέδωκε, καὶ πάνθ' ὅσα πραχθῆναι ἐχρῆν B παρῄνεσεν ἀφθονώτατα· κἀκεῖνοι θρασέως οὐδὲν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑποθήκην τοῦ Φαβίου ἅπαντα ἔπραξαν, καίπερ ὁ Γεμῖνος καὶ προκατωρθώκει τι. Τὸ γὰρ ναυτικὸν τῶν Καρχηδονίων ἰδὼν ὁρμῆσαν μὲν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, διὰ δὲ τὴν ἀντιπαρασκευὴν αὐτῶν μὴ προσμίξαν αὐτῇ, ἐπεκπλεύσας τά τε τῶν Κυρνίων, καὶ τὰ τῶν Σαρδονίων ἐν τῷ παράπλῳ ἐβεβαιώσατο. Καὶ ἐς τὴν Λιβύην ἐκβὰς, ἐλεηλάτησε τὴν παραλίαν αὐτῆς. Ταῦτα μὲν ἔπραξεν, οὐ μέντοι δι' αὐτὰ ἐπεφύσητο ὥστε πρὸς τὸν Ἀννίβαν διακινδυνεῦσαι, ἀλλὰ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Φαβίου ἐνέμεινεν. Ὅθεν περ καὶ αἱ πόλεις οὐκέθ' ὁμοίως τοῖς Καρχηδονίοις προσετίθεντο. Ἐφοβοῦντο γὰρ μὴ ὁ Ἀννίβας τῆς Ἰταλίας ἐκπέσῃ, καὶ κακόν τι αὐτοὶ ὑπὸ Ῥωμαίων ἅτε προσοίκων πάθωσι. Καὶ οἱ μὲν πλείους τὸ ἀποβησόμενον ἐσκόπουν, ὀλίγοι δὲ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὖθις μετέστησαν, καὶ ἀναθήματά τινες αὐτοῖς ἔπεμψαν. Καὶ τοῦ Ἱέρωνος πολλὰ πεπομφότος, σῖτον καὶ νίκης ἄγαλμα οἱ Ῥωμαῖοι μόνα ἔλαβον, καίπερ ἐν ἀχρηματίᾳ ὄντες, ὥστε τὸ ἀργυροῦν νόμισμα, ἀμιγὲς καὶ καθαρὸν γινόμενον πρότερον, χαλκῷ προσμίξαι.

Variæ lectiones et notæ.

(33) *Μόνος ἱππάρχων*. Excerpta Dionis Valesiana, p. 597.

LIBER NONUS.

I. Hæc tum in Italia acta sunt, ac Romæ servilis conjuratio mature oppressa. Explorator quidam in urbe deprehensus, amputatis manibus dimissus est, ut ipse Carthaginiensibus suæ cladis nuntius esset. In Hispania Scipio navali prælio, ad Iberi ostia vicit. Nam cum pugna principio anceps esset, velis navium refectis, suos ad promptius dimicandum cohortari voluit : nec agros duntaxat vastavit, sed etiam multa loca munita subegit : et per fratrem P. Scipionom urbes Hispanicas Romano imperio adjecit. Abelus enim quidam Hispanus, cum Carthaginiensibus fidus esse crederetur, revera Romanis favens, persuasit ei qui obsides Hispanorum custodiebat, ut eos domum abire sineret, quo facilius civitates ad benevolentiam adducerentur. Quos cum, ut illius cônsilii **417** auctor, legatis prius ad Scipionem missis, et communicatis iis quæ volebat, noctu abduceret, captus est scilicet : Romani iis domum remissis, patrias eorum in deditionem acceperunt. Quæ cum feliciter succederent, in eam cladem inciderunt, qua nec ante nec post graviorem senserunt : eaque prodigiis præsignifi-

C Α'. Ταῦτα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τότε ἐπράχθη. Καί τινες δοῦλοι συνωμοσίαν ἐπὶ τῇ Ῥώμῃ πεποιηκότες προκατελήφθησαν. Κατάσκοπός τέ τις ἁλοὺς ἐν αὐτῇ τὰς χεῖρας ἀπεκόπη, καὶ ἀφείθη, ἵνα τοῖς Καρχηδονίοις γένηται τοῦ πάθους αὐτάγγελος. Ἐν δὲ τῇ Ἰβηρίᾳ, ναυμαχίᾳ πρὸς τῇ τοῦ Ἴβηρος ἐκβολῇ ὁ Σκιπίων ἐνίκησεν. Ἰσοπαλῶς γὰρ ἀγωνιζομένων, τὰ ἱστία τῶν νεῶν ὑπετέμετο, ὅπως ἀπογνόντες προθυμότερον ἀγωνίσωνται, καὶ τήν τε χώραν ἐπόρθησε, καὶ τείχη συχνὰ ἐχειρώσατο, καὶ διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Πουπλίου Σκιπίωνος πόλεις τῶν Ἰβήρων προσεκτήσατο. Ἄβελος γάρ τις Ἴβηρ δοκῶν μὲν τοῖς Καρχηδονίοις πιστὸς, τὰ τῶν Ῥωμαίων δὲ θεραπεύων, ἀνέπεισε τὸν φρουροῦντα τοὺς τῶν Ἰβήρων ὁμήρους, οἴκαδε αὐτοὺς ἀποπέμψαι, ἵν' ἐς εὔ- D νοιαν τάχα ὑπ' αὐτῶν αἱ πόλεις ὑπαχθῶσι· καὶ παραλαβὼν σφᾶς ἅτε καὶ τῆς ἐπινοίας εἰσηγητὴς γεγονὼς, πρὸς τοὺς Σκιπίωνας τὸ πρότερον πέμψας, καὶ κοινολογησάμενος περὶ ὧν ἠξίου, εἶτα νυκτὸς ὑπεκκομίζων αὐτοὺς, ἑάλω δῆθεν· καὶ οὕτως ἐκείνων τε ἐγκρατεῖς ἐγένοντο οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ τὰς πατρίδας αὐτῶν ἀνακομισθέντων οἴκαδε κατεκτή-

σαντο. Ἐν μὲν οὖν τούτοις εὐτύχουν, συμφορᾷ δ' αὖ περιέπεσον ἧς οὔτε πρόσθεν οὔθ' ὕστερον δεινοτέρᾳ οὐδὲ μιᾷ. Προηγήσατο δὲ ταύτης καί τινα τέρατα καὶ τὰ τῆς Σιβύλλης λόγια, ἥτις πρὸ τοσούτων ἐτῶν τὴν συμφορὰν αὐτοῖς ἐμαντεύσατο. Θαυμαστὸν δὲ καὶ τὸ τοῦ Μάρκου προμάντευμα· χρησμολόγος γάρ τις καὶ οὗτος γενόμενος ἐν τῷ Διομηδείῳ πεδίῳ πταίσειν αὐτοὺς ἅτε καὶ Τρῶας τὸ ἀρχαῖον ὄντας ἐφοίβασε. Τοῦτο δ' ἐν Ἀπουλίᾳ τῇ Δαυνίων ἐστὶ, καὶ τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς τοῦ Διομήδους κατοικήσεως, ἣν ἐκεῖ ἀλητεύσας ἐποιήσατο, ἔσχηκεν. Ἐν γὰρ τῷ πεδίῳ ἐκείνῳ καὶ αἱ Κάνναι, ἔνθα τότε ἐδυστύχησαν, παρά τε τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ, καὶ περὶ τὰς τοῦ Αὐφιδίου ἐκβολάς εἰσιν. Ἡ δὲ Σιβύλλα φυλάττεσθαι μὲν τὸ χωρίον παρῄνεσεν, οὐ μέντοι καὶ πλεῖόν τι γενήσεσθαι ἔφη, οὐδ' εἰ διὰ πάσης αὐτὸ ποιήσαιντο φυλακῆς. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἦσαν τὰ χρησμοδοτήματα, τὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις συμβάντα οὕτως ἐγένετο. Ἦρχον μὲν Παῦλος Αἰμίλιος καὶ Τερέντιος Οὐάρρων, ἄνδρες οὐχ ὁμοιότροποι. Ὁ μὲν γὰρ εὐπατρίδης ἦν καὶ παιδείᾳ κεκόσμητο καὶ τὸ ἀσφαλὲς προετίμα τοῦ προπετοῦς· Τερέντιος δὲ ἐν τῷ ὁμίλῳ ἐτέθραπτο καὶ ἐν βαναυσικῇ θρασύτητι ἤσκητο, καὶ τἄλλα τε ἐξεφρόνει, καὶ τὴν ἡγεμονίαν μόνος ἔχειν ἡγεῖτο διὰ τὴν τοῦ συνάρχοντος ἐπιείκειαν. Ἦλθον οὖν ἄμφω εἰς τὸ στρατόπεδον εὐκαιρότατα. Οὔτε γὰρ τροφὴ ἔτι ἦν τῷ Ἀννίβᾳ, καὶ τὰ τῶν Ἰβήρων κεκίνητο, τά τε τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἠλλοτριοῦτο· καὶ εἴ γε καὶ τὸ βραχύτατον ἐπεσχήκεσαν, ἀπόνως ἐκράτησαν ἄν. Νῦν δέ γε τοῦ Τερεντίου τὸ ἀπερίοπτον καὶ τὸ τοῦ Παύλου ἐπιεικὲς ἥττησεν αὐτούς. Ὁ γὰρ Ἀννίβας ἐπεχείρησε μὲν καὶ παραχρῆμα πρὸς μάχην αὐτοὺς ὑπαγαγέσθαι, καὶ σὺν ὀλίγοις προσπελάσας αὐτῶν τῷ ἐρύματι, ἐπεὶ ἐκδρομὴ ἐγένετο, ἑκὼν ὑπεχώρησεν, ὅπως δεδιέναι νομισθεὶς, ἐπισπάσαιτο μᾶλλον αὐτοὺς εἰς παράταξιν. Τοῦ δὲ Παύλου τοῖς οἰκείοις στρατιώταις ἐπισχόντος τὴν δίωξιν, ὁ Ἀννίβας προσεποιήσατο φοβεῖσθαι· καὶ τῆς νυκτὸς ἀνασκευασάμενος ὡς ἀπιὼν, σκεύη τε συχνὰ κατέλιπεν ἐν τῷ χαρακώματι, καὶ τὰ λοιπὰ ἀμελέστερον κομίζεσθαι ἐνετείλατο, ἵνα τῶν Ῥωμαίων ἐφ' ἁρπαγὴν αὐτῶν τραπομένων ἐπίθηται σφίσι. Καὶ εἰς ἔργον ἂν τὸ βούλευμα ἤγαγεν, εἰ μὴ ὁ Παῦλος καὶ ἄκοντας κατεσχήκει τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν Τερέντιον. Ὁ οὖν Ἀννίβας, καὶ τούτου διαμαρτὼν, νυκτὸς πρὸς τὰς Κάννας ἀφίκετο. Καὶ γνοὺς τὸ χωρίον καὶ πρὸς ἐνέδρας, καὶ πρὸς παράταξιν ἐπιτήδειον, ἐστρατοπεδεύσατο καὶ προήροσε πάντα τὸν τόπον ὑπόψαμμον ὄντα, ἵνα κονιορτὸς ἐν τῇ μάχῃ ἀρθῇ. Τὸν γὰρ ἄνεμον ὃς ἐν θέρει ἐκεῖσε περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰώθει γίνεσθαι, κατὰ νώτου ἔχειν ἐμηχανήσατο. Οἱ δὲ ὕπατοι ἕωθεν κενὸν ἀνδρῶν ἰδόντες αὐτοῦ τὸ χαράκωμα, πρῶτον μὲν ἐπέσχον, ἐνεδρεύεσθαι δόξαντες· εἶτα μεθ' ἡμέρας πρὸς τὰς Κάννας ἀφίκοντο, καὶ παρὰ τῷ ποταμῷ ἑκάτερος ἰδίᾳ ηὐλίσατο. Οὐχ ὄντες γὰρ ὁμοήθεις τὴν πρὸς ἀλλήλους συνουσίαν ἐξέκλινον. Καὶ ὁ μὲν Παῦλος ἡσύχασεν, ὁ δέ γε Τερέντιος ἤθελε συμβαλεῖν· ἀμβλυτέρους δὲ τοὺς στρατιώτας ὁρῶν, ἀνεκόπτετο. Ὁ

A cata est, et Sibyllinis oraculis tot ante ætatibus prædicta. Mirabilis fuit et Marci vatis divinatio, qui eos, quippe a prima stirpe Trojanos, in campo Diomedæo cladem accepturos prædixit. Is vero in Apulia Dauniorum est, nomen ab habitatione Diomedis sortitus, cum illic oberraret. In eo enim campo Cannæ sunt, ubi cæsi fuerunt, juxta sinum Ionium, et Aufidi ostia. Sibylla autem monuit ut eum locum caverent, neque tamen quidquam cautione vel diligentissima profecturos adjecit. Ac talia fuerunt oracula : res autem ita gesta est. Legionibus præerant Paulus Æmilius et Terentius Varro, viri dissimilibus ingeniis. Nam alter patricius erat, doctrina ornatus, tutasque rationes audaciæ præponebat. Terentius vero inter plebeios B educatus, et importunæ audaciæ assuetus, tum aliis de rebus perperam sentiebat, tum se solum habere imperium ob collegæ moderationem opinabatur. Ambo autem perquam in tempore in castra venerunt. Neque enim commeatum habebat Annibal, et res Hispanicæ turbatæ erant, et socii ab eo alienabantur. Quod si perpusillum morati essent, citra laborem vicissent. Nunc Terentii temeritas et Pauli moderatio causæ cladis exstiterunt. Nam Annibal statim eos ad pugnam elicere studens, cum paucis munitionem aggressus est : factaque excursione, sponte recessit, ut timore simulato facilius eos in prælium attraheret. Cumque Paulus suos milites ab hoste persequendo revocasset, timore simulato, vasis noctu collectis, tanquam abiturus, multa in C vallo reliquit, cæteraque negligentius portari jussit, ut Romanos in rapinam intentos aggrederetur : ac id omnino accidisset, nisi Paulus milites et Terentium vel invitos cohibuisset. Annibal, etiam hoc consilio frustratus, noctu ad Cannas venit : cognitoque loci situ, et ad parandas **418** insidias, et ad prælium committendum idoneo, castra ibi posuit, ac omnem eum agrum subarenosum aratro proscidit, ut in pugna pulvis tolleretur : id machinatus, ut ventum qui ibi sub meridiem flare consuevit a tergo haberet. Coss. cum mane castra viris vacua vidissent, primum se represserunt, insidias veriti. Postridie ad Cannas venerunt, juxta flumen uterque seorsim castrametatus. Ob morum D enim diversitatem alter alterius consuetudinem declinabat. Paulo quiescente, Terentius confligere voluit : nec tamen fecit, cum milites parum esse alacres vidisset. At Annibal vel invitos ad pugnam eliciens, aquatione prohibebat, nec palari sinebat, et cadavera cæsorum supra in profluentem ante vallum eorum projiciebat, ut a potu abhorrerent. His rebus Romani concitati, aciem instruxerunt. Quo Annibal præcognito, insidiis sub tumulis collocatis, et reliquo exercitu ordinato, nonnullos transfugas subornavit, quos signo dato clypeis, hastis et ensibus gravioribus abjectis, solos pugiones retinere jussit, ut ab adversariis pro inermibus accepti, eos ex improviso aggrederentur. Romani, cum Annibalis exercitum mane in procinctu

staie viderent, armis captis et ipsi instruebantur. Classicis igitur utrinque canentibus, collatisque signis, varie et usque meridiem ancipiti Marte pugnaverunt. Ut autem ventus est exortus, et fictitii transfugæ pro inermibus accepti, post Romanos steterunt, ne scilicet a Carthaginiensibus opprimerentur : tunc qui in insidiis erant, utrinque consurrexerunt, et Annibal a fronte cum equitibus, et hostes, nec minus ventus et pulvis in facies eorum violenter incidentes, Romanos undique turbabant, et creber ex fatigatione anhelitus, ut et visu et voce privati, promiscue nulloque ordine cæderentur. Tanta igitur multitudo cecidit, ut Annibal vulgi inire numerum ne tentarit quidem : equitum autem et senatorum numerum ad senatum Carthaginiensem non scripserit, sed per modios annulorum demonstrarit. Soli enim senatores et equites annulis utebantur. Multi tamen cum Terentio tum quoque evaserunt, sed Paulus occubuit. At Annibal fugientes **419** non persecutus est, neque Romam properavit. Nam cum vel totum exercitum, vel partem ejus evestigio Romam perducere, atque in urbe bellum gerere potuisset, non tamen fecit, quamvis suadente Maharbale. Quare probro ei datum est, quod vincere possit, sed uti victoria nesciat. Rem sane tum neglectam postea nunquam resarcire potuerunt : et Annibalem cessationis ita pœnituit, ut continenter exclamaret: *O Cannæ! Cannæ!*

A δὲ Ἀννίβας, καὶ ἄκοντας αὐτοὺς εἰς μάχην παρακινῶν, τῆς τε ὑδρείας εἶργε, καὶ ἀποσκεδάννυσθαι σφᾶς ἐκώλυε, καὶ τὰ σώματα τῶν φονευομένων ἄνω πρὸ τῶν ταφρευμάτων ἐνέβαλλεν, ὅπως σφίσι τὸ ποτὸν δυσχεραίνηται. Κἀντεῦθεν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς παράταξιν ὥρμησαν. Τοῦτο δὲ προγνοὺς ὁ Ἀννίβας, λόχους μὲν ὑπὸ τοὺς ὄχθους ἐκάθισε, τὴν δὲ λοιπὴν στρατιὰν συνέταξε, καί τινας ψευδαυτομολῆσαι, ὅταν σημήνῃ, ἐκέλευσε τὰς μὲν ἀσπίδας καὶ τὰ δόρατα, καὶ τὰ μείζω τῶν ξιφῶν ἀποῤῥίψαντας, τὰ δ' ἐγχειρίδια φέροντας κρύφα, ἵνα, δεξαμένων αὐτοὺς τῶν ἀντικαθεστηκότων ὡς ἀόπλους, ἐπίθωνται αὐτοῖς ἀπροσδοκήτως. Οἱ δὲ δὴ Ῥωμαῖοι, ἰδόντες πρωῒθεν τοὺς περὶ τὸν Ἀννίβαν παρατεταγμένους, ὡπλίζοντό τε καὶ παρετάσσοντο· καὶ B οἱ σαλπιγκταὶ ἀμφοτέρους ἐξώτρυναν, καὶ τὰ σημεῖα ἤρθη, καὶ συμπεσόντες πολυτρόπως ἠγωνίσαντο, καὶ μέχρι τῆς μεσημβρίας οὐδετέροις τὸ κράτος ἀπονενέμητο. Ἐπεὶ δὲ τὸ πνεῦμα ἐπῆλθε, καὶ οἱ ψευδαυτόμολοι δεχθέντες ὡς ὅπλων γυμνοὶ ὄπισθεν τῶν Ῥωμαίων ἐγένοντο, ἵνα μὴ σφίσιν ἐπιτιθῶσι δῆθεν οἱ Καρχηδόνιοι, τότε καὶ οἱ λόχοι ἑκατέρωθεν ἐπανέστησαν, καὶ ὁ Ἀννίβας κατὰ πρόσωπον σὺν τοῖς ἱππεῦσι προσέμιξε, καὶ οἵ τε πολέμιοι τοὺς Ῥωμαίους πανταχόθεν ἐθορύβουν, καὶ ὁ ἄνεμος ὅ τε κονιορτὸς ἐς τὰς ὄψεις αὐτῶν βιαίως ἐμπίπτων ἐτάραττε, καὶ τὸ ἆσθμα γινόμενον συνεχὲς ἐκ τοῦ καμάτου ἀπέφραττεν, ὥστ' ἀπεστερημένοι μὲν τῆς ὄψεως, ἀπεστερημένοι δὲ καὶ φωνῆς, φύρδην καὶ ἐν οὐδενὶ κόσμῳ ἐφθείροντο. Καὶ τοσοῦτον ἔπεσε πλῆθος ὥστε τὸν Ἀννίβαν τῶν μὲν ἐκ τοῦ ὁμίλου μηδὲ πειραθῆναι ἐξευρεῖν ἀριθμόν, περὶ δὲ τῶν ἱππέων καὶ τῶν ἐκ τῆς βουλῆς ἀριθμὸν μὲν μὴ γράψαι τοῖς οἴκοι Καρχηδονίοις, διὰ δὲ τῶν δακτυλίων ἐνδείξασθαι τοῦτον· χοίνιξι γὰρ σφᾶς ἀπομετρήσας ἀπέστειλε. Μόνοι γὰρ οἱ βουλευταὶ καὶ οἱ ἱππεῖς δακτυλίοις ἐκέχρηντο. Συχνοὶ δ' οὖν ὅμως καὶ τότε διέφυγον, καὶ ὁ Τερέντιος· ὁ γὰρ Παῦλος ἀπέθανεν. Ὁ δ' Ἀννίβας οὐκ ἐπεδίωξεν, οὐδ' εἰς τὴν Ῥώμην ἠπείχθη. Δυνάμενος γὰρ ἢ παντὶ τῷ στρατεύματι, ἢ καὶ μέρει τούτου πρὸς τὴν Ῥώμην παραυτίκα ὁρμῆσαι, καὶ ταχέως διαπολεμῆσαι, οὐκ ἐποίησε τοῦτο, καίτοι τοῦ Μαάρβου συναινοῦντος τοῦτο ποιῆσαι. Διὸ καὶ αἰτίαν ἔσχεν ὡς νικᾷν μὲν δυνάμενος, χρῆσθαι δὲ ταῖς νίκαις οὐκ ἐπιστάμενος. Ἐπεὶ δὲ τότε ἠμέλησαν, οὐκέτι οὐδ' αὖθις ἠπείχθησαν. Διὸ καὶ ὁ Ἀννίβας ὡς ἁμαρτὼν μετεμέλετο, συνεχῶς ἀναβοῶν, *Ὦ Κάνναι, Κάνναι.*

II. Romani autem excidio proximi, victoriam per Scipionem recuperarunt, P. Scipionis in Hispania bellum gerentis filium, qui patrem vulneratum defenderat. Tum vero miles Canusium fugit, adeptusque gloriam ab iis qui eodem se receperant, imperium ultro delatum accepit, et rebus ibi constitutis præsidia misit finitimis, in rebus et deliberandis et gerendis dexter. Qui Romæ erant, cladem audiverunt, sed non crediderunt; cum credidissent, luxerunt, et in curia congressi, rebus infectis recedebant : donec tandem Fabius dixit, exploratores esse mittendos, qui et rem gestam, et quid ageret Annibal, nuntiarent. Ipsis vero non plorandum esse, sed pedetentim procedendum, ut ea quæ facto essent opus, tempestive gererentur : et copias quantæ possint maximæ conscribendas esse, et finitimorum opem implorandam. Posthæc cum Annibalem in Apulia esse cognovissent, et a Terentio litteras accepissent de salute et actis ejus, nonnihil receptis animis, dictatorem Marcum Ju-

C Β'. Οἱ δὲ δὴ Ῥωμαῖοι, παραβραχὺ κινδυνεύσαντες ἀπολέσθαι, ἀντεπεκράτησαν διὰ τοῦ Σκιπίωνος, ὃς υἱὸς μὲν ἦν τοῦ Πουπλίου τοῦ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ, καὶ τὸν πατέρα, ὅτε ἐτρώθη, περιέσωσε· τότε δὲ στρατευόμενος, εἰς τὸ Κανύσιον ἔφυγε, καὶ ὕστερον εὐδοκίμησε. Παρ' ἑκόντων γὰρ τῶν συμφυγόντων εἰς τὸ Κανύσιον τὴν ἡγεμονίαν λαβών, τά τε ἐκεῖ κατεστήσατο καὶ τοῖς πλησιοχώροις φρουρὰς ἔπεμψε καὶ πάντα καλῶς ἐβούλευσέ τε καὶ ἔπραξεν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ τὴν ἧτταν μὲν ἤκουσαν, οὐ μὴν καὶ ἐπίστευον. Πιστεύσαντες δ' ἐπένθουν, καὶ συνιόντες εἰς τὸ συνέδριον, μή τι πράσσοντες ἀπηλλάσσοντο. Ὀψὲ δ' οὖν ὁ Φάβιος γνώμην ἔδωκε κατασκόπους πέμψαι τοὺς ἀγγελοῦντας τὸ γεγονὸς καὶ τί ὁ Ἀννίβας πράττει. Αὐτοὺς δὲ μὴ κλαίειν, σιγῇ δὲ βαδίζειν, D ἵν' ἐν καιρῷ τὰ προσήκοντα γίνοιτο· δύναμίν τε συλλέξαι ὅσην ἂν δύναιντο, καὶ τοὺς περιοίκους ἐπικαλέσασθαι. Μετὰ δὲ ταῦτα ὡς τὸν Ἀννίβαν ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ εἶναι ἔμαθον, καὶ γράμματα παρὰ τοῦ Τερεντίου ἐδέξαντο, ὅτι περιείη καὶ ὅσα πράττοι,

μικρὸν ἀνεθάρσησαν· καὶ δικτάτωρ μὲν Μάρκος A Ἰούνιος, ἵππαρχος δὲ Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος ἐλέχθησαν. Καὶ παραχρῆμα τῶν τε πολιτῶν οὐ τοὺς ἡβῶντας μόνον, ἀλλὰ καὶ παρηβηκότας ἤδη κατέλεξαν, καὶ δεσμώτας ἐπ' ἀδείᾳ, καὶ δούλους ἐπ' ἐλευθερίᾳ, λῃστάς τέ τινας προσελάβοντο, καὶ τοὺς συμμάχους προσπαρεκάλουν, ἀναμιμνήσκοντες εἴ τί που εὐηργέτηντο, καὶ προσυπισχνούμενοι δώσειν τοῖς μὲν σῖτον, τοῖς δὲ ἀργύρια, ὅπερ οὔπω πρόσθεν ἐποίησαν· καὶ ἐς τὴν Ἑλλάδα πεπόμφασιν, ἢ πείσοντές τινας συμμαχῆσαι αὐτοῖς, ἢ μισθωσόμενοι. Ἀννίβας δὲ συνεστηκέναι τοὺς Ῥωμαίους καὶ παρασκευάζεσθαι μαθὼν, ἐν ταῖς Κάνναις διέτριβε, τὴν ἐξ ἐπιδρομῆς ἅλωσιν ἀπεγνωκώς· καὶ τῶν αἰχμαλώτων τὸ μὲν συμμαχικὸν ἄνευ λύτρων ἀφῆκεν, ὡς καὶ πρότερον, B τοὺς δὲ Ῥωμαίους ἐτήρει, ἀποδόσθαι ἐλπίζων αὐτοὺς, ἵν' ἑαυτὸν εὐπορώτερον ἐντεῦθεν ποιήσῃ, τοὺς δὲ Ῥωμαίους ἀπορωτέρους. Ἐπεὶ δὲ μηδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀφίκετο τοὺς αἰχμαλώτους ζητῶν, ἐκέλευσεν αὐτοῖς πέμψαι τινὰς οἴκαδε ἐπὶ λύτρα, προομόσαντας ἐπανήξειν. Ὡς δὲ οὐδ' οὕτω λύσασθαι σφᾶς ἠθέλησαν, τοὺς μὲν λόγου τινὸς ἀξίους ἐς τὴν Καρχηδόνα ἀπέστειλε, τῶν δ' ἄλλων τοὺς μὲν αἰκισάμενος ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ μονομαχῆσαι ἠνάγκασε, τοὺς φίλους καὶ τοὺς συγγενεῖς ἀλλήλοις συμβαλών. Οἱ δὲ πεμφθέντες ἐπὶ τὰ λύτρα, ἐπανελθόντες, ἵν' εὐορκήσωσι, φυγόντες δὲ μετὰ τοῦτο, ἄτιμοι ὑπὸ τῶν τιμητῶν ἐγένοντο, καὶ ἑαυτοὺς διεχρήσαντο (34). Μάγωνα δὲ τὸν ἀδελφὸν ὁ Ἀννίβας ἀγγελοῦντα τοῖς Καρχηδονίοις ἔπεμψε τὰ γινόμενα, C καὶ χρήματα παρ' αὐτῶν καὶ δυνάμεις αἰτήσοντα· καὶ ὁ μὲν ἀπελθὼν τούς τε δακτυλίους ἠρίθμησε, καὶ ἐπὶ μεῖζον ἐξῆρε δὴ τὸ κατόρθωμα, καὶ ἐψηφίσθη πάντα ὅσα ἠτήσατο· τῷ γὰρ Ἄννωνι τἀναντία λέγοντι, καὶ καταλύσασθαι τὸν πόλεμον, ἕως καθυπέρτεροι δοκοῦσι, συμβουλεύοντι, οὐκ ἐπείσθησαν· οὐ μέντοι τὰ ψηφισθέντα καὶ εἰς ἔργον ἤγαγον, ἀλλ' ἠμέλησαν. Ἀννίβας δ' ἐν τούτῳ εἰς τὴν Καμπανίαν προὐχώρησε, καὶ πόλισμά τι εἷλε Σαμνιτικὸν, καὶ ἐπὶ Νέαν ὥρμησε πόλιν, προπέμψας μετὰ τῆς λείας ὀλίγους τινάς· πρὸς οὓς ὡς μόνους ὄντας τῶν τῆς πόλεως ἐκδραμόντων, ἐπεφάνη αὐτὸς ἀπροσδόκητος, καὶ συχνοὺς ἀπέκτεινε, τὴν δὲ πόλιν οὐχ εἷλεν, οὔτ' ἐπὶ πολὺ ταύτῃ προσήδρευσεν. Οἱ γὰρ τὴν Καπύην οἰκοῦντες Καμπανοὶ, οἱ μὲν τῇ Ῥωμαίων φιλίᾳ D ἐνέμειναν, οἱ δὲ πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἀπέκλιναν. Ἐπεὶ δὲ ἐν ταῖς Κάνναις εὐτύχησε, καί τινες ἄνδρες αὐτῶν ἁλόντες ἀφέθησαν, τὸ μὲν πλῆθος ὥρμησε μεταστῆναι πρὸς τὸν Ἀννίβαν· οἱ δὲ δυνατοὶ χρόνον μέν τινα ἐπέσχον. Εἶτ' ἐπ' αὐτοὺς τὸ πλῆθος ὁρμῆσαν συνηγμένους ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, πάντας ἂν κατεχρήσατο, εἰ μή τις ἐκ τοῦ πλήθους τὸ μέγεθος συνιδὼν τοῦ κακοῦ, κατηγόρησε μὲν τῶν βουλευτῶν ὡς πάντως φθαρῆναι ἀξίων· ἔφη δὲ πρότερον ἄλλους ἀντ' ἐκείνων ἀνθελέσθαι προσήκειν, τὴν γὰρ πόλιν μὴ δύνασθαι, μὴ προβουλευόντων τινῶν σώ-

nium, Tiberium Sempronium Gracchum magistrum equitum dixerunt. Et evestigio non juvenes duntaxat, sed etiam effetos senes conscripserunt: et carcere aperto maleficis impunitate, servis libertate promissa, etiam latrones aliquot in militum catalogos retulerunt. Ad hæc socios accersiverunt, beneficiorum quæ accepissent admonitos, aliis frumentum, aliis argentum polliciti, quod prius facere non soliti erant: et in Græciam miserunt, auxilia vel impetraturi, vel mercede conducturi. Annibal, Romanorum conspiratione et apparatu cognito, in Cannis se tenuit, desperata repentina urbis expugnatione, et fœderatos, ut prius etiam, gratis dimisit, Romanos **420** vero spe venditionis asservavit, ut ea re suas opes augeret, Romanorum imminueret. Sed cum nemo veniret qui captivos requireret, eos aliquot domum mittere jussit, afferendæ pecuniæ causa, prius jurejurando adactos se redituros esse. Sed cum eos ne tum quidem redimere vellent, eos qui nominis alicujus erant, Carthaginem misit. Cæteros partim excruciatos necavit, partim inter sese dimicare coegit, amicis et cognatis inter se commissis. Qui vero petendæ pecuniæ causa missi fuerant, reversi, ut jurejurando satisfecisse viderentur, et post fuga elapsi, a censoribus notati, semetipsos peremerunt. Annibal, fratre Magone Carthaginem res gestas nuntiatum misso, et ad pecuniam militesque petendos, cum is exaggerasset omnia et annulos adnumerasset, decreverunt omnia quæ petierat. Hannoni enim belli deponendi, et dum superiores essent, faciendæ pacis auctori, non auscultarunt: non tamen decreta exsecuti sunt, sed neglexerunt. Interim Annibal in Campaniam processit, et oppido quodam Samnitico capto, Neapolim contendit, paucis cum præda præmissis, contra quos oppidani, ut solos, excursione facta, improviso illius adventu, cæsi sunt magna ex parte: urbem tamen non cepit, neque obsidioni illius diu immoratus est. Nam Capuani cum partim Romanorum amicitiam colerent, partim Annibali studerent, postquam is in Cannis victor, aliquot eorum cives captos dimiserat: multitudo ad eum deficere voluit, optimates autem aliquandiu distulerunt. Deinde cum in curia convenisset, impetu populi omnes occisi essent, nisi quidam ex plebe, considerata mali magnitudine, senatores ut exitio dignos accusasset, sed prius alios eis subrogandos esse dixisset, quod urbs sine consilio salva esse non posset. Cui cum Capuani obtemperassent, singulis e curia ejiciendis multitudinem rogabat, quosnam illorum loco crearent, et cum exiguo tempore alios sufficere non possent, omnes illos ut necessarios dimiserunt: et inter se reconciliati, pacem cum Annibale fecerunt. Qui celeriter, relicta Neapoli, Capuam venit, et pro concione post multa **421** alia grata auri-

Variæ lectiones et notæ.

(34) *Ἑαυτοὺς κατεχρήσαντο.* Καταχρήσασθαι pro διαχρήσασθαι usurpat crebrius Zonaras.

stare viderent, armis captis et ipsi instruebantur. A Classicis igitur utrinque canentibus, collatisque signis, varie et usque meridiem ancipiti Marte pugnaverunt. Ut autem ventus est exortus, et fictitii transfugæ pro inermibus accepti, post Romanos steterunt, ne scilicet a Carthaginiensibus opprimerentur: tunc qui in insidiis erant, utrinque consurrexerunt, et Annibal a fronte cum equitibus, et hostes, nec minus ventus et pulvis in facies eorum violenter incidentes, Romanos undique turbabant, et creber ex fatigatione anhelitus, ut et visu et voce privati, promiscue nulloque ordine cæderentur. Tanta igitur multitudo cecidit, ut Annibal vulgi inire numerum ne tentarit quidem: equitum autem et senatorum numerum ad senatum Carthaginiensem non scripserit, sed per modios annulorum de- B monstrarit. Soli enim senatores et equites annulis utebantur. Multi tamen cum Terentio tum quoque evaserunt, sed Paulus occubuit. At Annibal fugientes **419** non persecutus est, neque Romam properavit. Nam cum vel totum exercitum, vel partem ejus evestigio Romam perducere, atque in urbe bellum gerere potuisset, non tamen fecit, quamvis suadente Maharbale. Quare probro ei datum est, quod vincere possit, sed uti victoria nesciat. Rem sane tum neglectam postea nunquam resarcire potuerunt: et Annibalem cessationis ita pœnituit, ut continenter exclamaret: *O Cannæ! Cannæ!*

A δὲ Ἀννίβας, καὶ ἄκοντας αὐτοὺς εἰς μάχην παρακι- νῶν, τῆς τε ὑδρείας εἶργε, καὶ ἀποσκεδάννυσθαι σφᾶς ἐκώλυε, καὶ τὰ σώματα τῶν φονευομένων ἄνω πρὸ τῶν ταφρευμάτων ἐνέβαλλεν, ὅπως σφίσι τὸ ποτὸν δυσχεραίνηται. Κἀντεῦθεν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς παράταξιν ὥρμησαν. Τοῦτο δὲ προγνοὺς ὁ Ἀννίβας, λόχους μὲν ὑπὸ τοὺς ὄχθους ἐκάθισε, τὴν δὲ λοιπὴν στρατιὰν συνέταξε, καί τινας ψευδαυτο- μολῆσαι, ὅταν σημήνῃ, ἐκέλευσε τὰς μὲν ἀσπίδας καὶ τὰ δόρατα, καὶ τὰ μείζω τῶν ξιφῶν ἀποῤῥί- ψαντας, τὰ δ' ἐγχειρίδια φέροντας κρύφα, ἵνα, δεξα- μένων αὐτοὺς τῶν ἀντικαθεστηκότων ὡς ἀόπλους, ἐπίθωνται αὐτοῖς ἀπροσδοκήτως. Οἱ δὲ δὴ Ῥωμαῖοι, ἰδόντες πρωΐθεν τοὺς περὶ τὸν Ἀννίβαν παρατε- ταγμένους, ὡπλίζοντό τε καὶ παρετάσσοντο· καὶ B οἱ σαλπιγκταὶ ἀμφοτέρους ἐξώτρυναν, καὶ τὰ σημεῖα ἤρθη, καὶ συμπεσόντες πολυτρόπως ἠγωνί- σαντο, καὶ μέχρι τῆς μεσημβρίας οὐδετέροις τὸ κράτος ἀπονενέμητο. Ἐπεὶ δὲ τὸ πνεῦμα ἐπῆλθε, καὶ οἱ ψευδαυτόμολοι δεχθέντες ὡς ὅπλων γυμνοὶ ὄπισθεν τῶν Ῥωμαίων ἐγένοντο, ἵνα μὴ σφίσιν ἐπιτιθῶσι δῆθεν οἱ Καρχηδόνιοι, τότε καὶ οἱ λόχοι ἑκατέρωθεν ἐπανέστησαν, καὶ ὁ Ἀννίβας κατὰ πρόσωπον σὺν τοῖς ἱππεῦσι προσέμιξε, καὶ οἵ τε πολέμιοι τοὺς Ῥωμαίους πανταχόθεν ἐθορύβουν, καὶ ὁ ἄνεμος ὅ τε κονιορτὸς ἐς τὰς ὄψεις αὐτῶν βιαίως ἐμπίπτων ἐτάραττε, καὶ τὸ ἆσθμα γινόμενον συνεχὲς ἐκ τοῦ καμάτου ἀπέφραττεν, ὥστ' ἀπεστε- ρημένοι μὲν τῆς ὄψεως, ἀπεστερημένοι δὲ καὶ φωνῆς, φύρδην καὶ ἐν οὐδενὶ κόσμῳ ἐφθείροντο. Καὶ τοσοῦτον ἔπεσε πλῆθος ὥστε τὸν Ἀννίβαν τῶν μὲν ἐκ τοῦ ὁμίλου μηδὲ πειραθῆναι ἐξευρεῖν ἀριθμὸν, περὶ δὲ τῶν ἱππέων καὶ τῶν ἐκ τῆς βουλῆς ἀριθμὸν μὲν μὴ γράψαι τοῖς οἴκοι Καρχηδονίοις, διὰ δὲ τῶν δακτυλίων ἐνδείξασθαι τοῦτον· χοίνιξι γὰρ σφᾶς ἀπομετρήσας ἀπέστειλε. Μόνοι γὰρ οἱ βουλευταὶ καὶ οἱ ἱππεῖς δακτυλίοις ἐκέχρηντο. Συχνοὶ δ' οὖν ὅμως καὶ τότε διέφυγον, καὶ ὁ Τερέντιος· ὁ γὰρ Παῦλος ἀπέθανεν. Ὁ δ' Ἀννίβας οὐκ ἐπεδίωξεν, οὐδ' εἰς τὴν Ῥώμην ἠπείχθη. Δυνάμενος γὰρ ἢ παντὶ τῷ στρατεύματι, ἢ καὶ μέρει τούτου πρὸς τὴν Ῥώμην παραυτίκα ὁρμῆσαι, καὶ ταχέως διαπολε- μῆσαι, οὐκ ἐποίησε τοῦτο, καίτοι τοῦ Μαάρβου συναινοῦντος τοῦτο ποιῆσαι. Διὸ καὶ αἰτίαν ἔσχεν ὡς νικᾷν μὲν δυνάμενος, χρῆσθαι δὲ ταῖς νίκαις οὐκ ἐπιστάμενος. Ἐπεὶ δὲ τότε ἠμέλησαν, οὐκέτι οὐδ' αὖθις ἠπείχθησαν. Διὸ καὶ ὁ Ἀννίβας ὡς ἁμαρτὼν μετεμέλετο, συνεχῶς ἀναβοῶν, Ὦ Κάνναι, *Κάνναι.*

II. Romani autem excidio proximi, victoriam C per Scipionem recuperarunt, P. Scipionis in Hispania bellum gerentis filium, qui patrem vulneratum defenderat. Tum vero miles Canusium fugit, adeptusque gloriam ab iis qui eodem se receperant, imperium ultro delatum accepit, et rebus ibi constitutis præsidia misit finitimis, in rebus et deliberandis et gerendis dexter. Qui Romæ erant, cladem audiverunt, sed non crediderunt; cum credidissent, luxerunt, et in curia congressi, rebus infectis recedebant: donec tandem Fabius dixit, exploratores esse mittendos, qui et rem gestam, et quid ageret Annibal, nuntiarent. Ipsis vero non plorandum esse, sed pedetentim procedendum, ut ea quæ facto essent opus, tempestive gererentur: et copias quantæ possint maximæ conscribendas D esse, et finitimorum opem implorandam. Posthæc cum Annibalem in Apulia esse cognovissent, et a Terentio litteras accepissent de salute et actis ejus nonnihil receptis animis, dictatorem Marcum

B'. Οἱ δὲ δὴ Ῥωμαῖοι, παραβραχὺ κινδυνεύσαντες ἀπολέσθαι, ἀντεπεκράτησαν διὰ τοῦ Σκιπίωνος, ὃς υἱὸς μὲν ἦν τοῦ Πουπλίου τοῦ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ, καὶ τὸν πατέρα, ὅτε ἐτρώθη, περιέσωσε· τότε δὲ στρα- τευόμενος, εἰς τὸ Κανύσιον ἔφυγε, καὶ ὕστερον εὐ- δοκίμησε. Παρ' ἑκόντων γὰρ τῶν συμφυγόντων εἰς τὸ Κανύσιον τὴν ἡγεμονίαν λαβὼν, τά τε ἐκεῖ κατ- εστήσατο καὶ τοῖς πλησιοχώροις [illegible] φρουρὰς ἔπεμψε καὶ πάντα καλῶς ἐβουλεύσέ [illegible] ἔπραξεν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ τὴν ἧτταν μὲν [illegible] οὐ μὴν καὶ ἐπί- στευον. Πιστεύσαντες [illegible] ον, καὶ συνεδόντες εἰς τὸ συνέδριον, [illegible] τες ἀπηλλάσσοντο. Ὀψὲ δ' [illegible] ῶκε κατασκόπους πέμψ [illegible] καὶ τί ὁ Ἀν- [illegible] σιγῇ δὲ βαδίζ [illegible]

μικρὸν ἀνεθάρσησαν· καὶ δικτάτωρ μὲν Μάρκος Ἰούνιος, ἵππαρχος δὲ Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος ἐλέχθησαν. Καὶ παραχρῆμα τῶν τε πολιτῶν οὐ τοὺς ἡβῶντας μόνον, ἀλλὰ καὶ παρηβηκότας ἤδη κατέλεξαν, καὶ δεσμώτας ἐπ' ἀδείᾳ, καὶ δούλους ἐπ' ἐλευθερίᾳ, λῃστάς τέ τινας προσελάβοντο, καὶ τοὺς συμμάχους προσπαρεκάλουν, ἀναμιμνήσκοντες εἴ τί που εὐηργέτηντο, καὶ προσυπισχνούμενοι δώσειν τοῖς μὲν σῖτον, τοῖς δὲ ἀργύρια, ὅπερ οὔπω πρόσθεν ἐποίησαν· καὶ ἐς τὴν Ἑλλάδα πεπόμφασιν, ἢ πείσοντές τινας συμμαχῆσαι αὐτοῖς, ἢ μισθωσόμενοι. Ἀννίβας δὲ συνεστηκέναι τοὺς Ῥωμαίους καὶ παρασκευάζεσθαι μαθὼν, ἐν ταῖς Κάνναις διέτριβε, τὴν ἐξ ἐπιδρομῆς ἅλωσιν ἀπεγνωκώς· καὶ τῶν αἰχμαλώτων τὸ μὲν συμμαχικὸν ἄνευ λύτρων ἀφῆκεν, ὡς καὶ πρότερον, τοὺς δὲ Ῥωμαίους ἐτήρει, ἀποδόσθαι ἐλπίζων αὐτοὺς, ἵν' ἑαυτὸν εὐπορώτερον ἐντεῦθεν ποιήσῃ, τοὺς δὲ Ῥωμαίους ἀπορωτέρους. Ἐπεὶ δὲ μηδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀφίκετο τοὺς αἰχμαλώτους ζητῶν, ἐκέλευσεν αὐτοῖς πέμψαι τινὰς οἴκαδε ἐπὶ λύτρα, προομόσαντας ἐπανήξειν. Ὡς δὲ οὐδ' οὕτω λύσασθαι σφᾶς ἠθέλησαν, τοὺς μὲν λόγου τινὸς ἀξίους ἐς τὴν Καρχηδόνα ἀπέστειλε, τῶν δ' ἄλλων τοὺς μὲν αἰκισάμενος ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ μονομαχῆσαι ἠνάγκασε, τοὺς φίλους καὶ τοὺς συγγενεῖς ἀλλήλοις συμβαλών. Οἱ δὲ πεμφθέντες ἐπὶ τὰ λύτρα, ἐπανελθόντες, ἵν' εὐορκήσωσι, φυγόντες δὲ μετὰ τοῦτο, ἄτιμοι ὑπὸ τῶν τιμητῶν ἐγένοντο, καὶ ἑαυτοὺς διεχρήσαντο (34). Μάγωνα δὲ τὸν ἀδελφὸν ὁ Ἀννίβας ἀγγελοῦντα τοῖς Καρχηδονίοις ἔπεμψε τὰ γινόμενα, καὶ χρήματα παρ' αὐτῶν καὶ δυνάμεις αἰτήσοντα· καὶ ὁ μὲν ἀπελθὼν τούς τε δακτυλίους ἠρίθμησε, καὶ ἐπὶ μεῖζον ἐξῆρε δὴ τὸ κατόρθωμα, καὶ ἐψηφίσθη πάντα ὅσα ᾐτήσατο· τῷ γὰρ Ἄννωνι τἀναντία λέγοντι, καὶ καταλύσασθαι τὸν πόλεμον, ἕως καθυπέρτεροι δοκοῦσι, συμβουλεύοντι, οὐκ ἐπείσθησαν· οὐ μέντοι τὰ ψηφισθέντα καὶ εἰς ἔργον ἤγαγον, ἀλλ' ἠμέλησαν. Ἀννίβας δ' ἐν τούτῳ εἰς τὴν Καμπανίαν προὐχώρησε, καὶ πόλισμά τι εἷλε Σαμνιτικὸν, καὶ ἐπὶ Νέαν ὥρμησε πόλιν, προπέμψας μετὰ τῆς λείας ὀλίγους τινάς· πρὸς οὓς ὡς μόνους ὄντας τῶν τῆς πόλεως ἐκδραμόντων, ἐπεφάνη αὐτὸς ἀπροσδόκητος, καὶ συχνοὺς ἀπέκτεινε, τὴν δὲ πόλιν οὐχ εἷλεν, οὔτ' ἐπὶ πολὺ ταύτῃ προσήδρευσεν. Οἱ γὰρ τὴν Κ[...]ην οἰκοῦντες Καμπανοὶ, οἱ μὲν τῇ Ῥω[...]
ἐνέμειναν, οἱ δὲ πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἀπ[...]
δὲ ἐν ταῖς Κάνναις εὐτύχησε, καὶ τ[...]
τῶν ἁλόντες ἀφέθησαν, τὸ μὲν [...]
μεταστῆναι πρὸς τὸν Ἀννίβαν· [...]
νον μέν τινα ἐπέσχον. Εἶτ' ἐπ[...]
ὁρμῆσαν συνηγμένους ἐν τῷ βου[...]
ἂν κατεχρήσατο, εἰ μή τις ἐκ[...]
[...]ας συν[...] [...]κοῦ, κατ[...]

...nium, Tiberium Sempronium Gracchum magistrum equitum dixerunt. Et evestigio non juvenes duntaxat, sed etiam effetos senes conscripserunt: et carcere aperto maleficis impunitate, servis libertate promissa, etiam latrones aliquot in militum catalogos retulerunt. Ad hæc socios accersiverunt, beneficiorum quæ accepissent admonitos, aliis frumentum, aliis argentum polliciti, quod prius facere non soliti erant: et in Græciam miserunt, auxilia vel impetraturi, vel mercede conducturi. Annibal, Romanorum conspiratione et apparatu cognito, in Cannis se tenuit, desperata repentina urbis expugnatione, et fœderatos, ut prius etiam, gratis dimisit, Romanos **420** vero spe venditionis asservavit, ut ea re suas opes augeret, Romanorum imminueret. Sed cum nemo veniret qui captivos requireret, eos aliquot domum mittere jussit, afferendæ pecuniæ causa, prius jurejurando adactos se redituros esse. Sed cum eos ne tum quidem [...] dimere vellent, eos qui nominis alicujus [...] Carthaginem misit. Cæteros partim excruc[...] necavit, partim inter sese dimicare coegit, [...] et cognatis inter se commissis. Qui vero [...] pecuniæ causa missi fuerant, reversi, ut jur[...] satisfecisse viderentur, et post fuga ela[...] soribus notati, semetipsos peremer[unt] [...] fratre Magone Carthaginem res gest[...]
misso, et ad pecuniam militesque [...] s-
is exaggerasset omnia et annul[...] [...]pore
decreverunt omnia quæ petie[...] [...]ilitibus
belli deponendi, et dum superio[...] [...]que oppu-
pacis auctori, non auscultar[...] [...] Marcellum a
creta exsecuti sunt, sed [...] [...]ihil proficeret,
Annibal in Campaniam proc[...] [...] justo prælio vi
Samnitico capto, Neapoli[...] [...] Afrorum crebra
præda præmissis, contra [...] [...] prius nuntiatum
excursione facta, improvi[...] [...] dolorem cepit: et
sunt magna ex parte [...] [...], omni illa provincia
neque obsidioni illi[...] [...] inde etiam post dis-
Capuani cum partim [...] [...] amne jam superato,
rent, partim Anni[...] [...] capientibus, etiam As-
Cannis victor, [...] [...]nda festinanter accur-
rat; multi[...] [...]ienses majoribus auxi-
autem aliqu[...] [...]li, opus esse rati, et ne
convenis[...] [...]cerent veriti, Annibali
nisi qu[...] [...]is, maximam copiarum
dine, [...] [...] celerrime in Hispaniam
[...] [...], rebus illic constitutis,
[...] Asdrubal autem cum exer-
[...]retur. Quo cognito, Sci-
[...], ne forte victor Asdru-
[...]. Cum autem socii Roma-
[...] vexarentur, Publius cum
[...]it: Cneus e pugna abeun-
[...] eam cladem, et frequen-
[...], etiam Afris aliquot ad
[...], Asdrubal opinione sua

bus, Italiæ principatum eis promisit, ut spe erecti, se pro semetipsis laborare alacrius pugnarent. Post Capuæ defectionem etiam reliqua Campania in motu fuit : cujus defectionem Romanis ægre ferentibus, Annibal Nucerinos oppugnavit. Qui cum obsiderentur, inutilem ætatem ob cibariorum penuriam expulerunt : quos Annibal non recepit, neque alio quam in urbem redeundi potestatem dedit. Quamobrem cæteri quoque cum una veste se urbe excessuros pepigerunt. At ille urbe potitus, senatores in balneis inclusos suffocavit : reliquos cum discedere quo vellent jussisset, multos in itinere interfecit : sed tamen eorum multi in silvas profugi evaserunt. Ea crudelitate cæteri territi, non amplius ejus fidei se permiserunt, sed resistebant dum poterant. Nolanique de facienda deditione consultantes, illo facinore viso, Marcellum clam accersiverunt, Annibale ab urbis oppugnatione repulso. Inde digressus, Acerranos fame domuit, iisdem quibus Nucerinos conditionibus, eodemque tractavit modo. Deinde Basilinas est aggressus, quo Romani eorumque socii circiter M confugerant, qui civibus proditionem molientibus occisis, Annibaleque sæpe profligato, famem quoque fortiter tolerarunt. Cum autem commeatus defecisset, quemdam in utre ad dictatorem miserunt : qui noctu dolia farina plena in flumen conjecta, eos in tenebris observare jussit. Hoc modo clam eos ad tempus aluit : sed tandem uno dolio ex allisione confracto, Carthaginienses re animadversa catenis fluvium munierunt. Ut autem fame et vulneribus multi perierunt, altera urbis parte deserta et ponte interrupto, in altera obsidionem tolerarunt. Postea semen raporum in quemdam locum extra murum abjecerunt, ut hostes eos diu habituros crederent unde viverent. Qua eadem opinione deceptus Annibal, eorumque fortitudinem admiratus, eos ad pactionem provocatos pecunia vendidit : quos Romani non modo cupide redemerunt, sed etiam honorarunt.

A ζεσθαι. Πεισθέντων δὲ τῶν ἐν τῇ Καπύῃ, ἐκβάλλων ἕνα ἕκαστον ἐκ τοῦ συνεδρίου, ἠρώτα τὸ πλῆθος, ὅντινα αὐτοῦ ἀνθαιρεῖται· καὶ οὕτω μὴ δυνηθέντων αὐτῶν ἑτέρους δι' ὀλίγου ἀνθελέσθαι, πάντας ἐκείνους ὡς ἀναγκαίους ἀφῆκε, καὶ καταλλαγέντες ἀλλήλοις, ἐσπείσαντο τῷ Ἀννίβᾳ. Καὶ ὃς διὰ ταχέων ἐπαναστὰς ἐκ τῆς Νεαπόλεως ἦλθεν εἰς τὴν Καπύην· καὶ διαλεχθεὶς αὐτοῖς ἄλλα τε πολλὰ εἶπεν ἐπαγωγὰ, καὶ τὴν ἡγεμονίαν σφίσι τῆς Ἰταλίας δώσειν ὑπέσχετο, ἵν' ἐν ἐλπίσι γενόμενοι, ὡς καὶ ἑαυτοῖς πονήσαντες, προθυμότερον ἀγωνίσωνται. Μεταστάσης δὲ τῆς Καπύης, καὶ ἡ ἄλλη Καμπανία κεκίνητο. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, τὴν ἀπόστασιν αὐτῆς μαθόντες, ἤχθοντο. Ὅ γε μὴν Ἀννίβας ἐπὶ Νουκερίνους (35) ἐστράτευσεν· οἱ δὲ πολιορκούμενοι τὴν ἄχρηστον σφῶν B ἡλικίαν ἀπορίᾳ τροφῶν ἐξεώσαντο· οὓς ὁ Ἀννίβας οὐ προσήκατο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πόλιν ἀπιοῦσι μόνον ἀσφάλειαν ἔδωκε. Διὸ καὶ οἱ λοιποὶ μεθ' ἑνὸς ἱματίου ἐκχωρῆσαι τοῦ ἄστεος ὡμολόγησαν. Ἐπεὶ δ' ἐγκρατὴς αὐτῶν ἐγένετο, τοὺς μὲν βουλευτὰς ἐς βαλανεῖα κατακλείσας ἀπέπνιξε· τοῖς δ' ἄλλοις ἀπελθεῖν εἰπὼν ὅπῃ βούλοιντο, πολλοὺς ἐν τῇ ὁδῷ κἀκείνων ἐφόνευσε. Συχνοὶ δ' οὖν αὐτῶν καὶ περιεγένοντο εἰς ὕλας προκαταφυγόντες. Ἐκ τούτου δὲ οἱ λοιποὶ φοβηθέντες οὐ συνέβαινον ἔτι αὐτῷ, ἀλλ' ἀντεῖχον ἕως ἠδύναντο. Καὶ οἱ Νωλανοὶ βουλευόμενοι προσχωρῆσαι αὐτῷ, ἐπεὶ τὸ εἰς ἐκείνους εἶδον πραχθὲν, ἐπηγάγοντο λάθρα τὸν Μάρκελλον, καὶ τὸν Ἀννίβαν προσβαλόντα μετὰ ταῦτα τῇ πόλει C ἀπώσαντο. Ἀποκρουσθεὶς δὲ τῆς Νώλης, Ἀκεράνους (36) εἷλε λιμῷ ἐπὶ ταῖς αὐταῖς τοῖς Νουκερίνοις συνθήκαις, καὶ τὰ αὐτὰ εἰργάσατο καὶ αὐτούς. Εἶτα καὶ ἐπὶ Βασιλίνας ἐστράτευσεν, ἐν ᾧ Ῥωμαῖοί τε καὶ συμμάχων ὡσεὶ χίλιοι συγκατέφυγον. Οἳ τοὺς μὲν ἐπιχωρίους προδοῦναι σφᾶς μελετήσαντας ἀπέκτειναν, καὶ τὸν Ἀννίβαν πολλάκις ἀπώσαντο, καὶ πρὸς λιμὸν γενναίως διεκαρτέρησαν· ἐπιλιπούσης δὲ τῆς τροφῆς αὐτοὺς, ἐπ' ἀσκοῦ τινα διὰ τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὸν δικτάτορα ἔπεμψαν. Ὁ δὲ πίθους ἀλεύρων πλήρεις νυκτὸς ἐνέβαλλεν εἰς τὸν ποταμὸν, ἐντειλάμενος αὐτοῖς παρατηρεῖν ἐν τῷ σκότει τὸ ῥεῦμα· καὶ χρόνον μέν τινα ἐλάνθανεν οὕτως τροφὰς αὐτοῖς χορηγῶν. Ἔπειτα πίθου τινὸς προσραγέντος ποι, καὶ συντριβέντος, ἔγνων οἱ Καρχηδόνιοι τὸ γινόμενον, καὶ ἁλύσεσι τὸν ποταμὸν διειλήφασιν. Ὡς δὲ τῷ λιμῷ καὶ τοῖς τραύμασι συχνοὶ διεφθάρησαν, τὸ ἕτερον μέρος τῆς πόλεως ἐξέλιπον, κἀν τῷ λοιπῷ διεκαρτέρουν, τὴν γέφυραν διακόψαντες. Εἶτα σπέρμα γογγυλίδος ἀπὸ τοῦ τείχους εἴς τι χωρίον ἔξωθεν αὐτοῦ κατέβαλον. Ἐποίησαν δὲ τοῦτο ἵνα καταπλήξωσι τοὺς πολεμίους ὡς καὶ ἐπὶ πολὺ αὐταρκέσοντας. Ὅθεν ὁ Ἀννίβα, ἄφθονον αὐτοὺς ἔχειν τὴν τροφὴν οἰηθεὶς, καὶ ἐπὶ τῇ καρτερίᾳ θαυμάσας, εἰς ὁμολογίαν προεκαλέσατο, καὶ χρημάτων ἀπέδοτο σφᾶς. Ἐλύσαντο γὰρ αὐτοὺς οἱ ἔξω Ῥωμαῖοι ἀσμένως, ἀλλὰ μὴν καὶ ἐτίμησαν.

III. Dum hæc geruntur, legati Delphis reversi nuntiant, jubere Pythiam ut, repudiata ignavia,
422 bello sint intenti. Ex eo confirmati atque assecuti Annibalem, juxta eum castra posuerunt, ut quid ageret observarent. Ac Junius dictator, quæ Carthaginienses facere jubebantur, eadem

D Γ'. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγένετο, καὶ ἐκ Δελφῶν οἱ πεμφθέντες ἀνεκομίσθησαν, λέγοντες τὴν Πυθίαν χρῆσαι αὐτοῖς παύσασθαι τῆς ῥαθυμίας, καὶ τῷ πολέμῳ προσέχειν. Ἐντεῦθεν ἀνεῤῥώσθησαν, καὶ κατέλαβον τὸν Ἀννίβαν, καὶ οἱ παρεστρατοπεδεύσαντο, ὅπως τὰ πραττόμενα παρ' αὐτοῦ παρατηρῶσι. Καὶ ὁ

Variæ lectiones et notæ.

(35) *Νουκερίνους*. Excerpta Dionis Valesiana, p. 598, 601.

(36) *Ἀκεῤῥάνους*. Vide Excerpta Dionis Valesiana, p. 601.

γε Ἰούνιος ὁ δικτάτωρ τὰ τοῖς Καρχηδονίοις παραγγελλόμενα, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ποιεῖν ὁμοίως ἐκέλευε, καὶ σῖτα καὶ ὕπνον ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ ᾑροῦντο, καὶ τὰς φυλακὰς ὁμοίως ἐπεσκόπουν, καὶ τἄλλα ἐπίσης ἔπραττον. Καταμαθὼν οὖν τοῦτο Ἀννίβας χειμέριον ἐτήρησε νύκτα, καὶ τοῖς μὲν τῶν στρατιωτῶν ἐπ' ἔξοδον ἀφ' ἑσπέρας ἀνεῖπε. Τοῦ δὲ Ἰουνίου τὸ αὐτὸ ποιήσαντος, ἐκ διαδοχῆς ἄλλοτε ἄλλους αὐτῷ προσβάλλειν ἐκέλευσεν, ἵν' ἐν συνεχεῖ πόνῳ ἐκ τῆς ἀγρυπνίας καὶ τοῦ χειμῶνος εἴησαν· αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνεπαύετο. Ἐπεὶ δ' ἡμέρα ἐπιλάμψειν ἔμελλε, τὸ στράτευμά τε δῆθεν ἀνεκαλέσατο, καὶ τῶν Ῥωμαίων τὰ ὅπλα ἀποθεμένων, καὶ πρὸς ἀνάπαυλαν τραπομένων, ἐπῆλθεν αὐτοῖς ἄφνω, καὶ συχνοὺς ἀπέκτεινε, καὶ τὸ τάφρευμα ἐκλειφθὲν εἷλε. B Τὰ δ' ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ τῇ Σαρδοῖ ἐκινεῖτο, οὐ μέντοι καὶ ἐπιστροφῆς τινος παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἔτυχον. Ὕπατοι δὲ ὅ τε Γράκχος ὁ ἵππαρχος καὶ Ποστούμιος Ἀλβῖνος ᾑρέθησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀλβῖνος μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τῶν Βοουΐων ἐφθάρη, δι' ὄρους ὑλώδους πορευόμενος καὶ ἐνεδρευθείς, οὗ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντες οἱ βάρβαροι, καὶ ἐκκαθάραντες καὶ περιχρυσώσαντες, πρὸς τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἀντὶ φιάλης ἐκέχρηντο. Γεγόνασι δὲ τότε τέρατα· βοῦς τε γὰρ ἵππον ἔτεκε, καὶ ἐν θαλάσσῃ ἐξέλαμψε πῦρ. Οἱ δ' ὕπατοι Γράκχος καὶ Φάβιος, στρατοπεδευσάμενοι, τόν τε Ἀννίβαν ἐν Καπύῃ ὄντα ἐπετήρουν, ὅ τι πράσσει. Καὶ διεπέμποντο ἑκασταχόσε, τοῖς τε συμμάχοις ἐπήμυνον, καὶ τοὺς ἀφεστηκότας οἰκειοῦσθαι ἐπειρῶντο, τά τε τῶν ἀνθισταμένων ἐκάκουν. C Ὁ δ' Ἀννίβας, ἕως μὲν τῆς τροφῆς ἐνδεῶς ηὐπόρει, καὶ διακινδυνεύων, σωφρόνως μετὰ τοῦ στρατοῦ διῆγεν· ὡς δὲ τὴν Καπύην ἔλαβον, καὶ πολλοῖς ἐπιτηδείοις ἐν ῥᾳστώνῃ διεχείμασαν, τήν τε ἰσχὺν τῶν σωμάτων μὴ πονούμενοι, καὶ τὴν ῥώμην τῆς γνώμης ὑπὸ τῆς εὐθυμίας ἠλαττώθησαν, καὶ τὴν πάτριον ἀμείψαντες δίαιταν, μετέμαθον ἡττᾶσθαι μαχόμενοι. Ἐπεὶ δὲ ὁ πόλεμος ἤδη ἐπέκειτο, ἐς ὄρη μετέστη, καὶ ἐγύμναζε τὸ στράτευμα. Οἱ δ' οὐχ οἷοί τε δι' ὀλίγου ῥωσθῆναι γεγόνασι. Βοηθείας δὲ αὐτῷ οἴκοθεν ἄλλης τε καὶ ἐλεφάντων ἐλθούσης, ἀνεθάρσησε· καὶ ἐπὶ τὴν Νῶλαν, ὡς αἱρήσων αὐτήν, ἢ τόν γε Μάρκελλον τὴν Σαμνῖτιδα πορθοῦντα, ταύτης ἀπάξων, ὥρμησεν. Ὡς δ' οὐδὲν ἐπέραινε, τῆς μὲν πόλεως ἀπέστη· τὴν δὲ χώραν ἔκειρε, μέχρις οὗ D μάχῃ κατὰ τὸ ἰσχυρὸν ἡττήθη, ἐφ' ᾧ καὶ ἤλγησε. Πολλοὶ μὲν γὰρ Ἴβηρες, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν Λιβύων ἐγκατέλιπον αὐτόν, καὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ηὐτομόλησαν, ὃ οὔπω πρὶν ἔπαθε. Καταγνοὺς δ' ἐκ τούτου καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν στρατιωτῶν, πᾶσαν τὴν γῆν ἐκείνην ἐξέλιπε, καὶ εἰς τὴν Καπύην ἀνεχώρησεν· εἶτα κἀκεῖθεν μετέστη. Οἱ δὲ Σκιπίωνες τόν τε Ἴβηρα ποταμὸν διέβησαν, καὶ τὴν χώραν ἐπόρθουν, καὶ πόλεις προσήγοντο, καὶ τὸν Ἀσδρούβαν διὰ ταῦτα σπουδῇ ἐπελθόντα μάχῃ ἐνίκησαν. Οἱ Καρχηδόνιοι δέ, ταῦτα μαθόντες, καὶ νομίσαντες πλείονος τὸν Ἀσδρούβαν ἢ τὸν Ἀννίβαν δεῖσθαι βοηθείας, καὶ φοβηθέντες μὴ καὶ ἐς τὴν Λιβύην οἱ Σκιπίωνες διαβῆναι ἐπιχειρήσωσι, τῷ μὲν Ἀννίβα

A suos et ipse observare atque facere jubebat. Itaque et cibum et somnum eodem tempore capiebant, excubias eodem modo visebant, cæteraque ex æquo faciebant. Quo Annibal cognito, tempestuosa nocte captata, parti militum a vespera profectionem denuntiat. Junio id imitato, per vices alios atque alios impetum in Romanos facere jussit, ut continenter vigiliis et tempestate fatigarentur: ipse cum reliquis quievit. Cum lucesceret, exercitu revocato, Romanos qui armis positis ad quietem se conferebant, subito aggressus, multos occidit, et vallum ab eis desertum cepit. Sardinia et Sicilia quamvis in motu essent, a Romanis non curabantur. Coss. creati sunt, Gracchus magister equitum et Posthumius Albinus: quorum hic cum omni exercitu a Boiis cæsus est, in transitu silvosi montis insidiis exceptus, cujus capite barbari excavato, auroque inducto, pro phiala in sacris usi sunt. Prodigia tum fuerunt. Nam bos equum peperit, et flamma e mari emicuit. Coss. Gracchus et Fabius, quid Annibal Capuæ ageret, observantes, quolibet legatos mittebant, sociis opem ferebant, eos qui defecerant reconciliare conabantur, et resistentium agros populabantur. Annibal vero dum commeatu eoque armis parto non abundabat, modeste cum exercitu vivebat. Ut vero, Capua occupata, in magna rerum affluentia otiosi hibernarunt: et vires corporum desidia, et robur animorum deliciis sunt imminuta; mutatoque victu patrio, in præliis vinci didicerunt. Bello jam instante, in montes transiit, et milites exercuit: sed cum exiguo tempore firmari non possent, elephantis aliisque militibus domo advectis, animum recepit. Nolamque oppugnavit, ut vel urbem caperet, vel Marcellum a Samnii vastatione revocaret. Cum nihil proficeret, urbe relicta, agros vastavit, donec justo prælio vi superatus, ex Hispanorum et Afrorum crebra ad Romanos defectione (quod ei prius nuntiatum 423 quam acciderat) magnum dolorem cepit: et sibi ipsi ac militibus diffisus, omni illa provincia relicta, Capuam rediit, atque inde etiam post discessit. At Scipionibus, Ibero amne jam superato, agros vastantibus et urbes capientibus, etiam Asdrubale, qui ad ea prohibenda festinanter accurrerat, acie victo, Carthaginienses majoribus auxiliis Asdrubali, quam Annibali, opus esse rati, et ne Scipiones in Africam trajicerent veriti, Annibali parvis supplementis missis, maximam copiarum partem cum Magone quam celerrime in Hispaniam ablegarunt: jubentes ut, rebus illic constitutis, ipse in præsidiis esset, Asdrubal autem cum exercitu in Italiam proficisceretur. Quo cognito, Scipiones pugna abstinuerunt, ne forte victor Asdrubal in Italiam properaret. Cum autem socii Romanorum a Carthaginiensibus vexarentur, Publius cum hostibus congressus, vicit: Cneus e pugna abeuntes, exceptos occidit. Ob eam cladem, et frequentem urbium defectionem, etiam Afris aliquot ad Romanos transeuntibus, Asdrubal opinione sua

diutius mansit. Scipiones iis qui ad se defecerant A statim in Italiam missis, res Hispanicas constituebant: et Saguntinorum subditis, et belli et calamitatis illius auctoribus captis, oppidum everterunt, homines vendiderunt, ac Saguntum veteribus civibus reddiderunt. Circa manubias tam accurati fuerunt, ut plus militibus quam sibi concedentes, nihil ex iis domum mitterent, nisi liberis suis talos. Itaque Cneo veniam domum eundi petenti, ut filiæ nubili dotem colligeret, senatus dotem ex publico decrevit.

βραχεῖαν δύναμιν ἔπεμψαν, τὴν πλείστην δὲ μετὰ Μάγωνος εἰς τὴν Ἰβηρίαν τάχιστα ἀπεστάλκασι, κελεύσαντες μετὰ τὴν τῆς Ἰβηρίας κατάστασιν τὸν μὲν ἐπὶ τῇ τῶν ἐκεῖ φυλακῇ καταμεῖναι, τὸν δὲ Ἀσδρούβαν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν σὺν δυνάμει σταλῆναι. Ὃ γνόντες οἱ Σκιπίωνες οὐκέτ' ἐμαχέσαντο, ἵνα μὴ κρατήσας ἴσως ὁ Ἀσδρούβας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπειχθῇ. Ὡς δὲ τὸ τῶν Ῥωμαίων φίλιον ἐκάκουν οἱ Καρχηδόνιοι, Πούπλιος μὲν ὁμόσε τοῖς προσπεσοῦσιν αὐτῷ τῶν ἐναντίων ἐχώρησέ τε καὶ ἐπεκράτησε· Γναῖος δὲ, τοὺς ἀποχωροῦντας σφῶν ἐκ τῆς μάχης ὑπολαβὼν, προσδιέφθειρεν. Ἐκ δὲ τῆς συμφορᾶς ταύτης, καὶ ὅτι καὶ πόλεις συχναὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μεθίσταντο, καὶ τῶν Λιβύων τινὲς αὐτοῖς προσεχώρησαν, πλέον ἢ διενοεῖτο ὁ Ἀσδρούβας κατέμεινεν. Οἱ δὲ Σκιπίωνες εἰς τὴν Ἰταλίαν εὐθὺς τοὺς προσχωρήσαντας ἔστειλαν. Αὐτοὶ δὲ τὰ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ καθίστων, καὶ τοὺς τῶν Ζακυνθίων ὑπηκόους, τοὺς καὶ τοῦ πολέμου καὶ τῆς συμφορᾶς αἰτίους αὐτοῖς γενομένους, ἑλόντες, τό τε πόλισμα κατέσκαψαν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐπώλησαν, καὶ τὴν Ζάκυνθον μετὰ τοῦτο κομισάμενοι, τοῖς ἀρχαίοις πολίταις ἀπέδοσαν· τοσαύτῃ τε ἀκριβείᾳ περὶ τὴν λείαν ἐχρήσαντο, ὡς μηδὲν οἴκοι πέμψαι. Τοῖς μὲν γὰρ στρατευομένοις ἐπέτρεπον τοῦτο ποιεῖν, αὐτοὶ δὲ ἀστραγάλους τοῖς τέκνοις ἔπεμψαν· ὅθεν ἡ γερουσία (37), παραιτουμένου τοῦ Γναίου, ἵν' ἀπελθὼν οἴκαδε προῖκα τῇ θυγατρὶ ἐρανίσῃ, ὡραίᾳ οὔσῃ ἀνδρὸς, ἐψηφίσαντο ἐκ τοῦ δημοσίου προῖκα δοθῆναι αὐτῷ.

IV. Eodem tempore Sardinia et Sicilia plane B alienatæ facile sub jugum reductæ sunt, Asdrubale qui opem eis ferebat, capto, totaque pene Sicilia per Manlium Torquatum subacta. Neque tamen insulæ res diu tranquillæ manserunt. Philippus autem, Macedoniæ rex, apertissime Carthaginiensium amicitiam coluit. Nam cum Græciæ imperare cuperet, fœdus cum Annibale percussit, ut communibus opibus bellum gerentes Carthaginienses Italiam haberent, ipse vero Græciam, Epirum et insulas. Hac pactione Romani cognita (interceperant
424 enim Philippi caduceatorem ad Annibalem euntem), statim Marcum Valerium Lavinium prætorem contra eum miserunt, ut suo regno timens, domi maneret. Itaque factum est. Nam Corcyram usque progressus, ut in Italiam navigaret, cum C Lavinium Brundusium venisse didicisset, domum rediit. Lavinio autem Corcyram usque progresso, impetu in socios Romanorum facto, Noricum cepit, et Apolloniam obsedit. Sed Lavinius ductis adversus eum copiis, et Noricum recepit, et Apolloniam liberavit. Unde Philippus navibus, quibus usus fuerat, incensis, pedes domum rediit. Romæ consules creati Fabius et Marcellus bellum adversus Annibalem, Calabriam et finitima loca circumeuntem, Graccho decessori suo mandarunt. Is Hannone, qui e Brutiis circa Beneventum occurrerat, profligato, ulterius progressus, Annibalem observabat: eorumque qui defecerant agris vastatis, urbes nonnullas recepit. Ipsi vero coss. in Campaniam se converte- D runt, ut ea subacta, nihil a tergo hostile habentes, ita demum Annibalem aggrederentur. Postea divisi

Δ'. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ καιρῷ, καὶ ἡ Σικελία καὶ ἡ Σαρδὼ ἄντικρυς ἐπολεμώθησαν. Καὶ τὰ μὲν ἐν ταύταις δι' ὀλίγου κατέστη, καὶ ὁ Ἀσδρούβας ἐπικουρῶν αὐταῖς ἑάλω, καὶ τὴν νῆσον μικροῦ πᾶσαν ἀνεκτήσατο Μάλιος Τουρκουάτος. Καὶ τότε μὲν τὰ ἐν τῇ Σικελίᾳ ἡσύχασε, μετὰ δὲ ταῦτα ἐταράχθη. Ὁ δὲ τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς Φίλιππος φανερώτατος τῶν Καρχηδονίων ἐγένετο σπουδαστής. Τῆς γὰρ Ἑλλάδος προσεπάρξαι θέλων, συνθήκας πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἔθετο, ὥστε κοινῇ πολεμῆσαι, καὶ τὴν μὲν Ἰταλίαν τοὺς Καρχηδονίους λαβεῖν, τὴν δ' Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἤπειρον μετὰ τῶν νήσων ἐκεῖνον. Ἡ μὲν οὖν ὁμολογία ἐπὶ τούτοις ἐγένετο. Τοῦ δὲ κήρυκος τοῦ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πεμφθέντος πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἁλόντος, ἔμαθον οἱ Ῥωμαῖοι τὸ γινόμενον, καὶ παραχρῆμα στρατηγὸν ἐπ' αὐτὸν Μάρκον Οὐαλέριον Λαουΐνιον ἔστειλαν, ὅπως περὶ τοῖς οἴκοι δείσας κατὰ χώραν μείνῃ. Καὶ ἔσχεν οὕτως. Προῆλθε μὲν γὰρ μέχρι τῆς Κερκύρας ὁ Φίλιππος, ὡς ἐς τὴν Ἰταλίαν πλευσούμενος, μαθὼν δὲ τὸν Λαουΐνιον ἐς τὸ Βρεντέσιον ἤδη παρόντα, οἴκαδε ἀνεκομίσθη. Τοῦ Λαουϊνίου δὲ μέχρι τῆς Κερκύρας πλεύσαντος, εἰς τοὺς τῶν Ῥωμαίων συμμάχους ὥρμησε, καὶ εἷλε Νώρικον, Ἀπολλωνίαν τ' ἐπολιόρκει. Ἐπιστρατεύσας δ' αὖθις αὐτῷ Λαουΐνιος, καὶ Νώρικον ἀνεκτήσατο, καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν ἐῤῥύσατο. Κἀντεῦθεν ὁ Φίλιππος τὰς ναῦς αἷς ἐκέχρηντο καταπρήσας, πεζῇ ἐπ' οἴκου ἀνεχώρησεν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ὑπάτους εἵλοντο τὸν Φάβιον, καὶ τὸν Μάρκελλον, οἳ τὸν μὲν Ἀννίβαν τὴν νῦν καλουμένην Καλαβρίαν, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν περιπορευόμενον, τῷ Γράκχῳ τῷ πρὸ αὐτῶν ἄρξαντι ἐπέταξαν. Καὶ ὡς

Variæ lectiones et notæ.

(37) *Ὅθεν ἡ γερουσία.* Ammianus, lib. XIV: *Et dotatur ex ærario filia Scipionis, cum nobilitas florem adultæ virginis, diuturnam absentiam erubesceret patris.* Vide Valerium Maximum, lib. IV, cap. 4. Id hausit a Dione Zonaras, quod siluit Titus Livius.

Ἄννωνα περὶ Βενεβεντὸν ἀπαντήσαντά οἱ ἐκ Βρεττίων ἐτρέψατο. Κἀντεῦθεν προϊών, τόν τε Ἀννίβαν παρεφύλαττε, καὶ τὰ τῶν ἐφεστηκότων ἐπόρθει, πόλεις τέ τινας ἀνεσώσατο. Αὐτοὶ δὲ οἱ ὕπατοι πρὸς τὴν Καμπανίαν ἐτράποντο, ἵν' αὐτὴν χειρωσάμενοι μηδὲν κατόπιν πολέμιον ὑπολίπωσιν, οὕτω τε ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν χωρήσωσιν· εἶτα διαιρεθέντες, Φάβιος μὲν τά τε ἐκείνων, τά τε τοῦ Σαμνίου κατέτρεχε· Μάρκελλος δὲ εἰς τὴν Σικελίαν ἐπεραιώθη, καὶ τὰς Συρακούσας ἐπολιόρκει, προσχωρησάσας μὲν αὐτῷ, εἶτ' ἀποστάσας δόλῳ τινῶν ὑπὸ ψευδοῦς ἀγγελίας, καὶ δι' ἐλαχίστου ἂν αὐτὰς ἐχειρώσατο, καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἅμα προσβάλλων τῷ τείχει, εἰ μὴ ὁ Ἀρχιμήδης μηχαναῖς ἐπὶ πλεῖστον αὐτοὺς ἐποίησεν ἀντισχεῖν· καὶ λίθους γὰρ καὶ ὁπλίτας μηχανήμασιν ἀπαρτῶν, καθίει τε ἐξαπιναίως αὐτούς, καὶ ἀνέσπα δι' ὀλίγου. Ταῖς δὲ ναυσὶ καὶ ταῖς πυργοφόροις ἑτέρας ἐπιῤῥίπτων, ἀνεῖλκέ τε αὐτάς, καὶ μετεωρίζων ἀθρόως ἠφίει, ὥστε ἐμπιπτούσας εἰς τὸ ὕδωρ ῥύμῃ βαπτίζεσθαι. Καὶ τέλος σύμπαν τὸ ναυτικὸν τῶν Ῥωμαίων παραδόξως κατέπρησε. Κάτοπτρον γάρ τι πρὸς τὸν ἥλιον ἀνατείνας, τήν τε ἀκτῖνα αὐτοῦ ἐς αὐτὸ εἰσεδέξατο, καὶ τὸν ἀέρα ἀπ' αὐτῆς τῇ πυκνότητι καὶ τῇ λειότητι τοῦ κατόπτρου πυρώσας, φλόγα τε μεγάλην ἐξέκαυσε, καὶ πᾶσαν αὐτὴν ἐς τὰς ναῦς ὑπὸ τὴν τοῦ πυρὸς ὁδὸν ὁρμώσας ἐνέβαλε, καὶ πάσας κατέκαυσεν. Ἀπογνοὺς οὖν ὁ Μάρκελλος τὴν πόλιν αἱρήσειν διὰ τὸ τοῦ Ἀρχιμήδους εὐμήχανον, λιμῷ αὐτοὺς κατασχεῖν ἐκ προσεδρίας διεμελέτησε· καὶ ταύτας μὲν τῷ Πούλχρῳ ἐπέτρεψεν, αὐτὸς δ' ἐπὶ τοὺς συναποστάντας σφίσιν ἐτράπετο· καὶ τοῖς μὲν γνωσιμαχοῦσι συγγνώμην ἔνεμε, τοὺς δ' ἀνθισταμένους μετεχειρίζετο χαλεπῶς, καὶ συχνὰς μὲν τῶν πόλεων βίᾳ, τινὰς δὲ καὶ προδοσίᾳ ᾕρει. Ἐν τούτοις δ' Ἱμίλκων ἐκ Καρχηδόνος σὺν στρατῷ ἧκε, τὸν Ἀκράγαντά τε κατέσχε, καὶ τὴν Ἡράκλειαν, καὶ πρὸς Συρακούσας ἐλθών, ἡττήθη τε καὶ ἀντεπεκράτησε· καὶ τοῦ Μαρκέλλου ἐξαπίνης αὐτῷ προσπεσόντος, αὖθις ἐνικήθη.

A Fabius Campaniam et Samnium vastavit. Marcellus in Siciliam profectus, Syracusas obsedit. Quæ cum deditionem fecissent, dolo cujusdam propter falsum nuntium denuo defecerunt: ac iis, terra marique mœnia adortus, facillime potitus esset, nisi Archimedis machinæ obstitissent. Nam et lapides, et milites inde suspensos, subito et demittebat, et paulo momento retrahebat. Aliis quoque machinis injectis, naves et turres attrahebat: et in altum eductas subito demittebat, ut cum impetu in aquas relapsæ mergerentur. Denique totam Romanorum classem mirabiliter exussit. Speculo enim quodam versus solem suspenso, radios excepit: aereque ob densitatem et levitatem speculi ex iis radiis incenso, effecit, ut ingens flamma recta in naves illata omnes eas cremaret. Marcellus igitur, B ob Archimedis ingenium expugnatione desperata, diuturnitate obsidionis et fame urbem domare statuit, eaque Pulchro mandata, ipse ad defectionis eorum socios se convertit: ac pœnitentibus concessa venia, **425** resistentes aspere tractavit: multas urbes vi, quasdam proditione cepit. Interim Himilco Carthagine cum exercitu profectus, et Agrigento et Heraclea occupatis, ad Syracusas progressus, et victus est, et vicissim vicit: et subito Marcelli superventu denuo succubuit.

Ε'. Ἐντεῦθεν ὁ Μάρκελλος ταῖς Συρακούσαις ἐφήδρευεν· ὁ δ' Ἀννίβας ἐν τῇ Καλαβρίᾳ διέτριβεν. Οἱ μέντοι Ῥωμαῖοι πολλὰ αὖθις καὶ δυσχερῆ πεπόνθασιν· οἵ τε γὰρ ὕπατοι πρὸς τῇ Καπύῃ ἔπταισαν, καὶ ὁ Γράκχος ἐν τῇ Λευκανίᾳ ἀπώλετο, καὶ οἱ Ταραντῖνοι καὶ ἄλλαι πόλεις ἀπέστησαν· καὶ ὁ Ἀννίβας, κατεπτηχὼς πρότερον, ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τε ἔμεινε, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐστράτευσε, καὶ οἱ Σκιπίωνες ἄμφω διώλοντο. Ἐπαρθεὶς οὖν ἐπὶ τούτοις ὁ Ἀννίβας ἐπεχείρησε τῇ Καπύῃ βοηθῆσαι, καὶ ἦλθε μέχρι Βενεβεντοῦ. Τὸν δὲ Κλαύδιον εἰς τὴν Λευκανίαν ἐκ τοῦ Σαμνίου διὰ τὸν τοῦ Γράκχου θάνατον ἀπεληλυθέναι πυθόμενος, καὶ φοβηθεὶς μή τινα αὐτῆς σφετερίσηται, οὐκέτι περαιτέρω προσεχώρησεν· ἐπ' ἐκεῖνον δ' ἐτράπετο. Τῶν Σκιπιώνων δὲ θανόντων, πᾶσα ἡ Ἰβηρία τετάρακτο. Καὶ οἱ μὲν ἑκουσίως πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ἀπέκλινον, οἱ δὲ καὶ ἀναγκαζόμενοι, εἰ καὶ ὕστερον αὖθις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀπένευσαν. Ὁ δὲ Μάρκελλος, ἐπεὶ μηδὲν προσβάλλων ταῖς Συρακούσαις ἐπέραινε, τοιοῦτόν τι ἐπενόησεν. Ἦν τι τοῖς Συρακουσίοις τοῦ τείχους ἐπίμαχον, ὃ Γαλεάγραν ὠνόμαζον, ὃ πρὶν μὲν ἐλάνθανε τοιοῦτον ὄν, τότε δὲ ἐφωράθη. Τηρήσας οὖν τοὺς Συρακουσίους παννυχίδα τῇ Ἀρτέμιδι ἄγοντας πανδημεί, ἐκέλευσε στρατιώταις τισὶ κατ' ἐκεῖνο τὸ

C V. Dehinc Marcellus Syracusis assedit, Annibale in Calabria versante: Romani autem denuo multas clades acceperunt. Nam et coss. ad Capuam impegerunt, et Gracchus in Lucania periit, et Tarentini atque aliæ urbes defecerunt: et Annibal dudum territus, in Italia mansit, et contra Romam est profectus: et ambo Scipiones perierunt. His rebus elatus Annibal, opem ferre Capuæ statuens, Beneventum usque processit. Sed cum audisset Claudium ob Gracchi mortem e Samnio in Lucaniam transisse, veritus ne qua illic loca alienaret, omisso itinere, contra illum se convertit. Scipionum interitu tota Hispania est turbata: alii ultro, alii vi coacti, cum Carthaginiensibus se conjunxerunt, D qui post ad Romanorum amicitiam redierunt. Marcellus cum Syracusas oppugnando nihil proficeret, hujusmodi rem machinatus est. Erat Syracusani muri pars parum firma, quam Galeagram vocabant: quod cum prius ignoratum esset, tum animadversum est. Toto igitur populo Syracusano nocturnis Dianæ sacris operante, milites aliquot murum illum transcendere jussit. Qui cum portas aliquot aperuissent, atque alii quoque intrassent, simul omnes, tam qui intus quam qui foris erant, ex composito clamorem sustulerunt, hastis clypeos pulsan-

tes, et classica cecinerunt. Quibus rebus Syracusanis jam vino gravibus, subito exterritis, urbs capta est, præter Acradinam et Insulam. Marcellus partes captas diripit, reliquas oppugnat: et quanquam cum labore et tarde, tamen capit. Quibus Romani potiti, præter alios multos, etiam Archimedem occiderunt. Nam cum figuram quamdam delinearet, et hostes adesse audiret: *Caput*, inquit, *petant*, *lineam non petant*; ac militem jam astantem parum curavit, ab eoque, quod a linea discedere jussisset irato, cæsus est. Marcellus, Syracusis expugnatis, et magna **426** Siciliæ parte recuperata, magnam laudem assecutus est, et cos. designatus. Nam Torquatum illi quidem, filii sui interfectorem, elegerant: sed eum ille recusasset (neque enim se populi mores, neque populum ipsius imperium pati posse), Marcellum et Valerium Lavinium coss. crearunt.

A χωρίον ὑπερβῆναι τὸ τεῖχος. Κἀκ τούτου πύλαι τέ τινες ὑπ' αὐτῶν ἀνεῴχθησαν, καὶ εἰσελθόντων καὶ ἑτέρων, ἅμα πάντες ἀπὸ σημείου, καὶ οἱ ἔσω καὶ οἱ ἔξω, συνεβόησαν καὶ τοῖς δόρασι τὰς ἀσπίδας συνέκρουσαν, καὶ οἱ σαλπιγκταὶ προσεπήχησαν, ὥστε ἀθρόαν τὴν ἔκπληξιν τοῖς Συρακουσίοις μηδ' ἄλλως εὖ ἔχουσιν ὑπὸ μέθης συμβῆναι, καὶ τὴν πόλιν ἁλῶναι, πλὴν τῆς Ἀχραδινῆς καὶ τῆς Νήσου καλουμένης. Ὁ οὖν Μάρκελλος τά τε ἑαλωκότα διήρπασε καὶ τοῖς μὴ ἁλοῦσι προσέβαλε, καὶ σὺν πόνῳ μὲν καὶ χρόνῳ, ὅμως δ' οὖν καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Συρακούσης ἐκράτησεν. Ἐγκρατεῖς δὲ τούτων οἱ Ῥωμαῖοι γενόμενοι ἄλλους τε πολλούς, καὶ τὸν Ἀρχιμήδην ἀπέκτειναν. Διάγραμμα γάρ τι διαγράφων, καὶ ἀκούσας τοὺς πολεμίους ἐφίστασθαι, *Παρὰ κεφαλάν*, ἔφη, *καὶ μὴ παρὰ γραμμάν*. B Ἐπιστάντος δὲ αὐτῷ πολεμίου, βραχύ τε ἐφρόντισε, καὶ εἰπών, Ἀπόστηθι, ἄνθρωπε, ἀπὸ τῆς γραμμῆς, παρώξυνέ τε αὐτόν, καὶ κατεκόπη. Ὁ μὲν οὖν Μάρκελλος τὰς Συρακούσας ἑλών, καὶ τῆς ἄλλης Σικελίας τὰ πλείω προσαγαγόμενος, καὶ ἐπῃνεῖτο μεγάλως, καὶ ὕπατος ἀποδέδεικτο. Προεβάλοντο μὲν γὰρ τὸν Τουρκουάτον, ὅς ποτε τὸν υἱὸν ἀπέκτεινεν· ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνος ἀπηνήνατο, εἰπὼν ὡς Οὔτ' ἐὰν ἐγὼ τὰ ὑμέτερα ἁμαρτήματα, οὔτ' ἂν ὑμεῖς τὴν ἐμὴν ἀκρίβειαν ἐνέγκοιτε, τὸν Μάρκελλον καὶ Λαουΐνιον τὸν Οὐαλέριον ἐχειροτόνησαν.

VI. Marcello ex Sicilia digresso, copias equestres in eam misit Annibal, misere et Carthaginienses: et præliis aliquot victores, civitates quoque subegerunt, ac ni Cornelius Dolabella prætor supervenisset, totam Siciliam subegissent. Tum Capua quoque a Romanis capta est: quanquam Annibale per Latium Romam eunte, ut eos ab ejus urbis obsidione repelleret, et usque ad Tiberim progresso, et suburbanum agrum vastante. Romani autem, quamvis territi, tamen alterum consulem manere Capuæ, alterum Urbem defendere jusserunt. Ac Claudius Capuæ mansit (vulnus enim acceperat), Flaccus Romam properavit. Cæterum Annibale excursiones subinde in oculis civium faciente, et multa crudelia facinora edente, alio tempore satis habuerunt ipsam urbem tueri. Sed cum eodem tempore et in mœnia et in castra impetum facturus esset, alea jacta, ut aiunt, excurrerunt. Cum autem jam eminus dimicarent, serenitas in tempestatem ingentem cum turbine maximo, tonitribus, grandine et fulguribus est conversa: ut ambo exercitus, velut ex composito, cupide eo refugerent unde venerant. Vix arma posuerant, cum serenitas rediit. Annibal quamvis illa, ipsius conflictus tempore, non sine numine accidisse rebatur, tamen ab obsidione non destitit: sed cum denuo confligere instituisset, eademque acciderent, pertimuit: etiam eo obstupefactus, quod Romani in tanto discrimine constituti, neque Capuam relinquerent, et prætorem cum militibus in Hispaniam missuri essent: et quod pecunia egentes, præter alia, illud etiam solum publici agri, in quo castra habebat, vendidissent; desperataque expugnatione recessit, subinde exclamans, *O Cannæ! Cannæ!* ac ne Capuæ quidem opem amplius ferre voluit. Capuani vero, quanquam ad summas angustias **427** redacti, tamen desperata venia restiterunt, auxilio Annibalis per litteras im-

ς'. Ἀπελθόντος δὲ τοῦ Μαρκέλλου ἐκ Σικελίας, δύναμιν ἱππέων ἐς αὐτὴν ὁ Ἀννίβας ἀπέστειλε, καὶ ἑτέραν οἱ Καρχηδόνιοι ἔπεμψαν, καὶ μάχαις τισὶν ἐνίκησαν καὶ πόλεις προσεποιήσαντο· καὶ εἴ γε μὴ Κορνήλιος Δολοβέλλας στρατηγὸς ἐπελήλυθε, πᾶσαν τὴν Σικελίαν ἐχειρώσαντο ἄν. Καὶ ἡ Καπύη δὲ τότε ἑάλω παρὰ Ῥωμαίων, καίτοι τοῦ Ἀννίβου ἐς τὴν C Ῥώμην ὁρμήσαντος ἵν' ἀπὸ τῆς Καπύης τοὺς πολιορκοῦντας αὐτὴν ἀπάξῃ, καὶ διὰ τῶν Λατίνων ἐλάσαντος καὶ πρὸς τὸν Τίβεριν ἐλθόντος καὶ πορθοῦντος τὰ πρὸ τοῦ ἄστεος. Οἱ γὰρ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐφοβήθησαν μέν, ἐψηφίσαντο δὲ τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων ἐν Καπύῃ μεῖναι, τὸν δ' ἕτερον αὐτοῖς ἐπαμῦναι. Καὶ Κλαύδιος μὲν ἐν τῇ Καπύῃ κατέμεινεν (ἐτέτρωτο γάρ), Φλάκκος δὲ πρὸς τὴν Ῥώμην ἠπείχθη. Τοῦ δ' Ἀννίβου τάς τε καταδρομὰς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ἀεὶ ποιουμένου καὶ πολλὰ δεινὰ δρῶντος, τὸν μὲν ἄλλον χρόνον ἠγάπων εἰ τά γε ἐντὸς τῶν τειχῶν περισώσαιντο. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς στρατοπέδοις ἅμα προσβαλεῖν ἔμελλεν, ἀνεῤῥίψαντο, τὸ τοῦ λόγου, κύβον, καὶ ἐπεξέδραμον. Καὶ ἀκροβολιζομένων ἤδη χειμὼν ἐξ αἰθρίας ἐξαί- D σιος ἐπεγένετο μετὰ πνεύματος ἀμηχάνου, βροντῶν τε καὶ χαλάζης καὶ ἀστραπῶν, ὡς ἄμφω ἀγαπητῶς ὡς ἐκ συνθήματος ἀναφυγεῖν ὅθεν ὥρμησαν, ἄρτι τε τὰ ὅπλα κατετίθεντο, καὶ αἰθρία ἐγένετο. Ὁ γοῦν Ἀννίβας, καίτοι οὐκ ἀθεεὶ λογισάμενος παρὰ τὸν τῆς συνόδου καιρὸν συνενεχθῆναι τὰ γεγονότα, ὅμως οὐκ ἀπέστη τῆς πολιορκίας, ἀλλὰ καὶ αὖθις μετὰ τοῦτο συμβαλεῖν ἐπεχείρησεν. Ὡς δὲ καὶ τότε τὰ αὐτὰ συνέβη, κατέδεισε· καὶ προσεκπλαγεὶς ὅτι ἐν τηλικούτῳ κινδύνῳ ὄντες, οὔτε τῆς Καπύης ἀπέστησαν, καὶ ἐς τὴν Ἰβηρίαν καὶ στρατιώτας καὶ στρατηγὸν πέμψειν ἔμελλον, καὶ ὅτι χρημάτων δεηθέντες ἐπώλησαν ἄλλα τε καὶ τὸ χωρίον ἐν ᾧ ἐστρατοπεδεύετο, δημόσιον ὄν, καὶ ἀπογνοὺς ἀπανέστη, πολλάκις ἀναβοήσας, *Ὦ Κάνναι, Κάνναι*, καὶ οὐδὲ τῇ Κα-

πύη ἔτ' ἐπικουρῆσαι ἠθέλησεν. Οἱ δὲ, καίπερ ἐν ἀσθενεστάτοις ὄντες, ὅμως ἀπογνόντες ὡς οὐ τευξόμενοι συγγνώμης παρὰ Ῥωμαίων, ἀντεῖχον, καὶ τῷ Ἀννίβᾳ ἐπέστειλαν βοηθήσειν αὐτοῖς ἀξιοῦντες. Συλληφθέντες δὲ οἱ τῶν ἐπιστολῶν κομισταὶ παρὰ τοῦ Φλάκκου (ὁ γὰρ Κλαύδιος ἔφθη τεθνηκὼς ἐκ τοῦ τραύματος) τὰς χεῖρας ἀπετμήθησαν. Οὓς ἰδόντες οἱ Καμπανοὶ δεινῶς κατεπλάγησαν, καὶ ὅτι πράξουσιν ἐβουλεύοντο. Λεχθέντων δὲ πολλῶν, Ἰούβιός τις Οὔϊριος ἐν τοῖς πρώτοις αὐτῶν ὢν καὶ τῆς ἀποστάσεως αἰτιώτατος, *Μία ἡμῖν ἐστιν*, ἔφη, *καταφυγὴ καὶ ἐλευθερία, ὁ θάνατος. Καί μοι ἀκολουθήσατε οἴκαδε· ἔχω γάρ τι φάρμακον παρεσκευασμένον*. Καὶ ὁ μὲν, παραλαβὼν τοὺς αὐτῷ πεισθέντας, ἑκουσίως ἀπέθανε σὺν αὐτοῖς, καὶ οἱ λοιποὶ τὰς πύλας τοῖς Ῥωμαίοις ἀνέῳξαν. Ὁ δὲ Φλάκκος τά τε ὅπλα αὐτῶν καὶ τὰ χρήματα πάντα ἀφείλετο, καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν κορυφαίων τοὺς μὲν ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ ἐς τὴν Ῥώμην ἔπεμψε. Μόνων δ' ἀπέσχετο τῶν ἐκ τοῦ ὁμίλου περιλειφθέντων, ἐπὶ τῷ καὶ ἄρχοντα αὐτοὺς Ῥωμαίων λαμβάνειν, καὶ μήτε βουλὴν ἔχειν, μήτε σύνοδον ποιεῖσθαι. Ὕστερον δὲ καὶ ἄλλα τινὰ προσεπώφλον, κατηγορῆσαι τοῦ Φλάκκου τολμήσαντες. Ἐπεχείρησαν δὲ καὶ οἱ Καμπανοὶ τοῦ Φλάκκου κατηγορῆσαι, καὶ τοῦ Μαρκέλλου οἱ Συρακούσιοι ὑπατεύοντος ἤδη, καὶ ἀπελογήσατο. Οὐ γὰρ ἠθέλησε πρᾶξαί τι τῶν τῇ ἀρχῇ προσηκόντων, πρὶν ἀπολογήσασθαι. Οἱ Συρακούσιοι δὲ, καταστάντες εἰς λόγους, οἰκονομικώτερον τῇ διαλέξει ἐχρήσαντο, οὐκ εἰς κατηγορίαν τοῦ Μαρκέλλου, ἀλλ' εἰς ἱκετείαν τραπέντες καὶ ἀπολογίαν τοῦ μὴ ἑκόντες ἀποστῆναι Ῥωμαίων καὶ συγγνώμης τυχεῖν ἀξιοῦντες. Καὶ ταῦτα λέγοντες, εἰς τὴν γῆν πεσόντες ὠλοφύροντο. Καὶ διαγνώμης γενομένης, ἔδοξε τὸν Μάρκελλον μὲν μηδὲν ἀδικεῖν, τοὺς μέντοι Συρακουσίους φιλανθρωπίας τινὸς ἀξίους εἶναι, οὐκ ἐξ ὧν ἐποίησαν, ἀλλ' ἐξ ὧν εἶπόν τε καὶ ἱκέτευσαν. Τοῦ δὲ Μαρκέλλου παραιτησαμένου τὸ ἀπελθεῖν εἰς Σικελίαν, τὸν Λαουΐνιον ἔπεμψαν. Καὶ οἱ μὲν Συρακούσιοι οὕτω συγγνώμης ἔτυχον. Οἱ δὲ Καμπανοὶ ὑπ' ἀπαιδευσίας θρασύτερον τῇ κατηγορίᾳ χρησάμενοι, καὶ ἐπετιμήθησαν, μηδὲ παρόντος τοῦ Φλάκκου, ἀλλά τινος τῶν ὑπεστρατηγηκότων αὐτῷ ἀπολογησαμένου. Ἁλούσης δὲ τῆς Καπύης, καὶ τἄλλα τὰ πέριξ πολίσματα τοῖς Ῥωμαίοις προσκεχωρήκασι, πλὴν Ἀτελανῶν. Οὗτοι γὰρ, ἐκλιπόντες τὴν πόλιν αὐτῶν, πανδημεὶ πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἐχώρησαν. Καὶ ἡ ἄλλη δὲ Ἰταλία ἡ τὰ τῶν Καρχηδονίων φρονοῦσα ἠλλοιοῦτο. Καὶ περιιόντες οἱ ὕπατοι προσεποιοῦντο αὐτήν. Ταραντῖνοι δὲ φανερῶς μὲν οὐδέπω τὰ τῶν Ῥωμαίων ᾑροῦντο· λάθρα δὲ τοῖς Καρχηδονίοις ἤχθοντο. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ διεκηρυκεύσαντο τῷ Ἀννίβᾳ ἀνταπόδοσιν τῶν αἰχμαλώτων ποιήσασθαι, οὐ κατηλλάξαντο δὲ αὐτοὺς, ἐπεὶ οὐκ ἐδέξαντο τὸν Καρθάλωνα τοῦ τείχους ἐντὸς, ὡς πολέμιον. Οὐδ' ἐς λόγους γὰρ αὐτοῖς ἐλθεῖν ἠθέλησεν, εὐθὺς δὲ ὠργισμένος ἀνέστρεψε. Τότε μέντοι καὶ ὁ Λαουΐνιος τοὺς Αἰτωλοὺς συμμαχοῦντας Φιλίππῳ προσηταιρίσατο, καὶ τὸν Φίλιππον μέχρι Κερκύρας προχωρήσαντα αὖθις ἐξεφόβησεν, ὥστε καὶ ἐς τὴν Μακεδονίαν τάχει ἐπανελθεῖν.

A ploratо. Sed tabellarii a Flacco comprehensi (nam Claudius ex vulnere jam decesserat), manibus truncati sunt: quo Capuani viso perculsi, de summa rerum deliberabant. Multis verbis factis, Juvius Virius, vir princeps, defectionis præcipuus auctor: *Unum*, inquit, *nobis confugium et libertas est, mors. Vos me domum sequimini, venenum enim præparatum habeo.* Sic abductis iis secum, quibus ea sententia placebat, una cum illis ultro periit, cæteri portas Romanis aperuerunt: quibus Flaccus arma omnia et pecuniam omnem ademit: et principum virorum alios occidit, alios Romam misit, soli turbæ ex plebeiis reliquæ iis conditionibus pepercit, ut prætori Romano parerent, ut nullum senatum, nullum B concilium haberent. Post etiam aliæ multæ impositæ, cum Flaccum accusare ausi essent, Campani quoque eumdem accusare instituerunt, et Syracusani Marcellum jam consulem. Is se defendit, nec ante eam defensionem quidquam pro auctoritate imperii gerere voluit. Verum Syracusani, dicendi potestate data, causam suam artificiose egerunt; omissaque Marcelli accusatione, ad preces conversi, se non ultro defecisse asserentes, veniam petiverunt. Quæ cum perorassent, in terram prolapsi et lamentati sunt. Suffragiis latis, Marcellus crimine solutus est: et decretum, Syracusanos clementius tractandos esse, non ob facta eorum, sed propter verba et supplicationes. Marcello redire in Siciliam recusante, Lavinium miserunt. Cum Syracusani hoc C modo veniam impetrassent, Campani ex inscitia insolentius in consulem invecti, etiam objurgati et gravius multati sunt, absente Flacco, et quodam ex ejus legatis causam dicente. Capta Capua, etiam finitimæ civitates Romanis accesserunt, præter Atellanos. Hi enim, urbe deserta, cum uxoribus et liberis Annibalem adierunt. Etiam reliquæ Italiæ partes, Carthaginiensium studiosæ, mutabant animos, et a consulibus passim circumeuntibus recipiebantur. Tarentini autem nondum aperte cum Romanis faciebant, sed clam Carthaginiensibus 428 succensebant. Romani petitam ab Annibale captivorum permutationem non impetrarunt, ob Carthalonem, ut hostem, intra mœnia non receptum. Quamobrem is iratus, colloquio detrectato, D statim recessit. Hoc tempore Lavinius Ætolos Philippi socios sibi conciliavit, et Philippum usque ad Corcyram progressum ita terruit, ut trepidus in Macedoniam se reciperet.

7'. Οἱ δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ Γάϊον Κλαύδιον Νέρωνα εἰς τὴν Ἰβηρίαν μετὰ τῶν στρατιωτῶν ἔπεμψαν, καὶ ὃς περιεκομίσθη τῷ ναυτικῷ μέχρι τοῦ Ἴβηρος. Ἔνθα καὶ τὰ λοιπὰ στρατεύματα εὑρηκὼς, ἐπῆλθε τῷ Ἀσδρούβᾳ, πρὶν γνωσθῆναι ὅτι πάρεστι. Καὶ

VII. C. Claudius Nero cum militibus in Hispaniam missus est, et classe usque ad Iberum vectus: ubi cæteris etiam legionibus inventis, Asdrubalem, priusquam eum adesse nosset, oppressum circumvenit: sed deceptus est. Videns enim

Asdrubal se irretitum esse, caduceatoribus ad Neronem missis, se ea conditione dimitti petiit, ut tota Hispania excederet. Quam cum ille cupide accepisset, pactiones procrastinando, alios in alios montes dimisit. Qui cum evasissent, Romanis spe pacis excubias non habentibus, postridie ad Neronem in colloquium venit. Sed totum diem consumpsit, priusquam quidquam confirmaretur. Itidemque noctu alios dimisit, et sic aliis quoque diebus fecit, subinde aliquid in pactis cavillando. Denique et ipse cum equitatu et elephantis se subduxit, et Neroni formidabilis exstitit. Quo Romæ cognito, successor Neroni datus est. Cum autem dubitaretur, quis ejus loco mittendus esset (neque enim res quemlibet postulabat), et multi clade Scipionum deterrerentur : P. Scipio, is qui patrem vulneratum conservavit, ultro se ad illam expeditionem obtulit, juvenis virtute præstantissimus, et optime institutus : statimque est electus. Sed cum non multo post ejus judicii populum pœnituisset, tum ob ætatem (annum enim quartum et vicesimum agebat), tum propter domum ejus, patris et patrui interitu funestam : denuo in publicum progressus, pro concione patribus conscriptis ita satisfecit, ut imperium ei non adimerent, sed M. Junium, virum senem, collegam adjungerent. Post hæc res Romana non citra ærumnas in melius mutari cœpit. Marcellus enim, cum absolutus esset, Annibalem aggressus, pleraque caute administravit, cum desperatis **429** hominibus certare veritus. Sed si quando confligere necesse erat, prudentia magnanimitate temperata, superior evadebat. Annibal autem tum ea de causa, tum quod ab aliis sociis civitatibus desertus, ab aliis deserendus erat, tum propter alia quædam, ea loca quæ tueri nequibat, vastare instituit. Cumque multos vexasset, a pluribus deserebatur. In urbe autem Salapia tale quiddam accidit. Duo viri summæ rerum ibi præerant, inter se dissentientes. Nam Alinius Carthaginiensibus, Plautius Romanis studebat, et cum Alinio de urbe Romanis tradenda collocutus erat. Quod cum ille statim ad Annibalem detulisset, in jus adductus est Plautius. Annibale autem cum iis qui in consilio aderant, de ejus supplicio deliberante, ausus est in conspectu Pœni cum Alinio denuo de eadem re agere. Illo vero exclamante, *Ecce ecce, nunc etiam de proditione mecum agit* : propter rei absurditatem Annibal non credidit, cumque ut calumnia petitum absolvit. Absoluto eo, ambo consenserunt : et accersitis a Marcello militibus, Punicoque præsidio cæso, Romanis urbem tradiderunt. Hoc Italicarum rerum statu, Siculi nihilo plus faventes Carthaginiensibus, ad Lævinium consulem se conferebant. Carthaginiensibus qui in Sicilia erant Hanno præerat, sub eoque Mutinas militabat : qui cum pridem Annibali familiaris, ob magna virtutis opera edita, invidiam suscepisset, in Siciliam fuerat

A περιστοιχισάμενος αὐτὸν, ἠπατήθη. Ἰδὼν γὰρ ὁ Ἀσδρούβας, ὡς ἀπείληπται, προεκηρυκεύσατο πρὸς τὸν Νέρωνα, ὥστε τὴν Ἰβηρίαν πᾶσαν ἀφεθεὶς ἐκλιπεῖν. Ὡς δ' ἐκεῖνος τοὺς λόγους ἀσμένως ἐδέξατο, ἀναβαλλόμενος ἵνα τὰς συνθήκας τῇ ὑστεραίᾳ ποιήσηται, ὑπεξέπεμψε τῆς νυκτὸς ἄλλους ἄλλῃ τῶν ὀρῶν. Διεξελθόντων δ' ἐκείνων, ἅτε μὴ φυλακῆς οὔσης παρὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ τὰς τῶν σπονδῶν ἐλπίδας, ἦλθε μὲν τῇ ἐπιούσῃ ἐς λόγους τῷ Νέρωνι, κατέτριψε δὲ πᾶσαν αὐτὴν, πρίν τι ἐπικυρωθῆναι. Καὶ αὖθις ἄλλους τῆς νυκτὸς ὁμοίως ἀπέπεμψε. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἄλλαις τισὶν ἡμέραις ὁμοίως πεποίηκεν, ἀμφισβητῶν τινα ἐν τῇ συμβάσει. Προελθόντων δὲ τῶν πεζῶν ἁπάντων, τέλος καὶ αὐτὸς σὺν τοῖς ἱππεῦσι καὶ τοῖς ἐλέφασιν ὑπεξεχώρησε· καὶ διασωθεὶς B φοβερὸς αὖθις τῷ Νέρωνι ἐγένετο. Μαθόντες δὲ ταῦτα οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ τοῦ Νέρωνος μὲν κατέγνων, ἄλλῳ δέ τινι τὴν ἡγεμονίαν ἐψηφίσαντο ἐγχειρίσαι. Ἀπορούντων οὖν τίνα ἂν ἀποστείλωσιν (οὐ γὰρ τοῦ τυχόντος ἀνδρὸς ἐδεῖτο τὰ πράγματα), καὶ πολλοὶ τοῦτο διὰ τὸ τῶν Σκιπιώνων πάθος ἐξίσταντο, ὁ Σκιπίων (38) ἐκεῖνος ὁ Πούπλιος, ὁ τὸν πατέρα τρωθέντα σώσας, ἑαυτὸν ἐθελοντὴς εἰς τὴν στρατείαν ἐπέδωκεν. Ἦν δὲ καὶ ἀρετῇ κράτιστος καὶ παιδείᾳ λογιμώτατος· καὶ παραχρῆμα μὲν ᾑρέθη. Μεταμέλον δὲ οὐ πολλῷ ὕστερον διά τε τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ (τέταρτον γὰρ καὶ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ζωῆς ἦγε) καὶ ὅτι καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ διὰ τὸν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ θείου ὄλεθρον ἐπένθει, ἦλθεν αὖθις εἰς τὸ κοινὸν καὶ ἐδημηγόρησε, καὶ οἷς εἶπε καταιδέσας τοὺς τῆς βουλῆς, C τὴν μὲν ἀρχὴν οὐκ ἀφῃρέθη· Μάρκος δὲ Ἰούνιος, ἀνὴρ γηραιὸς, προσεπέμφθη αὐτῷ. Τοῖς Ῥωμαίοις δὲ μετὰ ταῦτα τὰ πράγματα οὐκ ἀταλαιπώρως ἐχώρησεν εἰς τὸ βέλτιον. Ὁ γὰρ Μάρκελλος, ἐπειδὴ κατηγορηθεὶς ἀπελύθη, ὥρμησεν ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν, καὶ τὰ μὲν πλεῖστα δι' ἀσφαλείας ἐποιεῖτο, δεδιὼς πρὸς ἀπονενοημένους ἀποκινδυνεῦσαι· εἰ δέ ποτε ἠναγκάσθη προσμῖξαι, κρείττων ἐκ φρονήσεως εὐτολμίᾳ κεκραμένης ἐγένετο. Ὁ οὖν Ἀννίβας διά τε ταῦτα, καὶ ὅτι αἱ πόλεις αἱ συμμαχοῦσαι αὐτῷ αἱ μὲν ἐγκαταλελοίπεσαν αὐτὸν, αἱ δὲ διενοοῦντο, καὶ δι' ἕτερ' ἄττα, κακῶσαι τὰ χωρία ἃ μὴ κατέχειν οἷος ἦν ἐπεχείρησε, καὶ πολλοῖς ἐλυμήνατο, καὶ πλείους διὰ τοῦτο ἀφίσταντο. Περὶ δὲ Σαλαπίαν πόD λιν τοιοῦτον δέ τι συνέπεσε. Δύω ἄνδρες τὰ πράγματα αὐτῶν εἶχον, διάφοροί τε ἀλλήλοις ἦσαν. Καὶ Ἀλίνιος μὲν τὰ τῶν Καρχηδονίων ἐφρόνει, Πλαύτιος δὲ τὰ τῶν Ῥωμαίων, ὃς καὶ διελέχθη τῷ Ἀλινίῳ περὶ προδοσίας τῆς εἰς Ῥωμαίους. Μηνύσαντός τε εὐθὺς ἐκείνου τῷ Ἀννίβᾳ ταῦτα, ἐς δίκην ὑπήχθη ὁ Πλαύτιος. Βουλευομένου δὲ τοῦ Ἀννίβου μετὰ τῶν συνέδρων, ὅπως αὐτὸν κολάσει, ἐτόλμησεν ἐπ' ὄψει αὐτοῦ τῷ Ἀλινίῳ πέλας που ὄντι περὶ προδοσίας αὖθις εἰπεῖν. Ἀναβοήσαντος δ' ἐκείνου, *Ἴδε, ἴδε, καὶ νῦν μοι περὶ αὐτοῦ τούτου λαλεῖ*· οὐκ ἐπίστευσεν ὁ Ἀννίβας διὰ τὸ ἄτοπον, ἀλλὰ καὶ ὡς συκοφαντούμενον αὐτὸν ἀπέλυσεν. Ἀφεθέντος δὲ, ὡμο-

Variæ lectiones et notæ.

(38) Ὁ Σκιπίων. Excerpta Dionis Valesiana, p. 602.

ᾔτησαν ἅμ' ἕω· καὶ στρατιώτας παρὰ τοῦ Μαρκέλλου A ἐπαγαγόμενοι, τήν τε φρουρὰν τῶν Καρχηδονίων κατέκοψαν, καὶ τὴν πόλιν τοῖς Ῥωμαίοις παρέδοσαν. Καὶ οὕτω μὲν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἔσχον τοῖς Καρχηδονίοις τὰ πράγματα, καὶ οὐδ' ἡ Σικελία ἦν εὐνοοῦσα αὐτοῖς, ἀλλὰ τῷ ὑπάτῳ τῷ Λαουϊνίῳ προσεχώρουν. Ἡγεῖτο μὲν γὰρ τῶν ἐν τῇ Σικελίᾳ Καρχηδονίων Ἄννων· συνεστρατεύετο δὲ αὐτῷ καὶ Μουτίνας. Ὃς συνὼν τῷ Ἀννίβᾳ πρώην, καὶ φθονηθεὶς, ὅτι μεγάλα ἔργα ἀρετῆς ἐπεδείκνυτο, ἐς Σικελίαν ἐπέμφθη. Ὡς οὖν κἀκεῖ λαμπρῶς ἱππάρχει, φθόνον καὶ πρὸς τοῦ Ἄννωνος ὦφλε, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἱππαρχίας ἐπαύθη. Περιαλγὴς γοῦν διὰ ταῦτα γενόμενος, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀπέκλινε. Καὶ πρῶτον μὲν προδοσίαν Ἀκράγαντος συνέπραξε σφίσιν. Εἶτα καὶ τἆλλα συγκατειργάσατο, ὥστε πᾶσαν αὖθις τὴν Σικελίαν ὑπ' αὐτοὺς ἄνευ μεγάλου πόνου γενέσθαι.

ablegatus. Sed ne ibi quidem magister equitum rebus præclare gestis, Hannonis invidia evitata, magistratu abire coactus est. Quibus injuriis exacerbatus ad Romanos se contulit : ac primum adjumento fuit, ut eis Agrigentum proderetur. Deinde in aliis quoque rebus navavit operam, ut totam Siciliam absque magno labore recuperarent.

Η'. Ὁ δὲ Φάβιος καὶ ὁ Φλάκκος, ἄλλας τε πόλεις πολλὰς, καὶ τὸν Τάραντα, τοῦ Ἀννίβου κατέχοντος αὐτὸν, ἐχειρώσαντο. Κελεύσαντες γάρ τισι τὴν B Βρεττίαν κατατρέχειν, ἵν' ὁ Ἀννίβας εἰς ἐπικουρίαν αὐτῆς ἀπάρῃ ἐκ Τάραντος, ἐπεὶ τοῦτο ἐγένετο, Φλάκκος μὲν ἐκεῖνον ἐπετήρει, Φάβιος δὲ ἐν τούτῳ νυκτὸς τῷ Τάραντι ταῖς τε ναυσὶν ἅμα καὶ τῷ πεζῷ προσβαλὼν, τῇ τε προσβολῇ καὶ τῇ προδοσίᾳ εἷλε τὴν πόλιν. Ὁ οὖν Ἀννίβας διὰ τὴν ἀπάτην ἀχθόμενος, ἀντεπιβουλεῦσαι τῷ Φαβίῳ ἐσπούδασε. Καὶ ἐπιστολὴν αὐτῷ ἐκ Μεταποντίου ὡς παρὰ τῶν ἐπιχωρίων ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς πόλεως ἔπεμψεν, ἐλπίσας ἀπερισκέπτως αὐτὸν προσιόντα ἐνεδρεύσειν. Καὶ ὃς ὑπετόπησε τὸ πραττόμενον, καὶ παραβαλὼν τὰ γράμματα ταῖς ἐπιστολαῖς ἃς τοῖς Ταραντίνοις ποτὲ ἐγεγράφει, κατεφώρασεν ἐκ τῆς αὐτῶν ὁμοιότητος τὸ ἐπιβούλευμα. Σκιπίων δὲ τὸν ἄλλον χρόνον, εἰ καὶ C τιμωρῆσαι τῷ πατρὶ καὶ τῷ θείῳ ἐγλίχετο, καὶ τῆς τοῦ πολέμου δόξης ὠρέγετο, ἀλλ' οὐκ ἠπείγετο διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐναντίων. Ἐπεὶ δ' ᾔσθετο αὐτοὺς χειμάζοντας πόῤῥω ποι, ἐκείνους μὲν εἴα, ἐς δὲ τὴν Καρχηδόνα τὴν ταύτῃ ὥρμησεν· οὐ μέντοι τις τὸ παράπαν τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ ἔγνωκε πρὶν πρὸς αὐτῇ τῇ Καρχηδόνι γενέσθαι, καὶ ἔλαβε σὺν πόνῳ τὴν πόλιν. Ἁλούσης δὲ τῆς Καρχηδόνος, στάσις μεγίστη μικροῦ τῶν στρατιωτῶν ἐγένετο ἄν. Τοῦ γὰρ Σκιπίωνος στέφανον ὑποσχομένου δώσειν τῷ πρώτῳ τοῦ τείχους ἐπιβάντι, δύω ἄνδρες, ὁ μὲν Ῥωμαῖος, ὁ δ' ἐκ τῶν συμμάχων περὶ αὐτοῦ ἠμφισβήτησαν. Διαφερομένων δ' ἐκείνων, καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος ἐθορυβήθη, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἐταράχθησαν, ὥστε καὶ δεινόν τι δρᾶσαι, εἰ μὴ ὁ Σκιπίων καὶ ἄμφω ἐστεφάνωσε, καὶ D συχνὰ μὲν τοῖς στρατιώταις διέδωκε, συχνὰ δὲ καὶ τοῖς δημοσίοις προσένειμε, καὶ τοὺς ἐκεῖ κατεχομένους ὁμήρους προῖκα πάντας τοῖς οἰκείοις ἀπέδωκεν. Ὅθεν πολλοὶ μὲν δῆμοι, πολλοὶ δὲ καὶ δυνάσται αὐτῷ προσεχώρησαν, καὶ τὸ τῶν Κελτιβήρων ἔθνος πρὸς τοῖς λοιποῖς. Παρθένον γὰρ ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις λαβὼν κάλλει ἐπιφανῆ, ἐνομίσθη μὲν ἔσεσθαι αὐτῆς ἐν ἔρωτι· μαθὼν δὲ ὅτι τινὶ τῶν ἐν τέλει Κελτιβήρων ἐγγεγύηται, μετεπέμψατο αὐτὸν, καὶ τὴν νεᾶνιν παραδέδωκε, προσεπιδοὺς καὶ τὰ λύτρα ἃ οἱ προσήκοντες αὐτῇ προσεκόμισαν. Κἀκ τούτου καὶ ἐκείνους καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνηρτήσατο. Μαθὼν δὲ τὸν Ἀσδρούβαν τὸν τοῦ Ἀννίβου ἀδελφὸν σπουδῇ ἐπιόντα, καὶ ἀγνοοῦντα ἔτι τὴν τῆς πόλεως ἅλωσιν,

VIII. At Fabius et Flaccus, cum alias urbes, tum Tarentum, tenente tum Annibale, subegerunt. Nam cum Brutios incursare quosdam jussissent, eaque de causa Annibal, relicta urbe, illis suppetias iret, Flaccus illum observat : Fabius interim noctu impetu terra marique facto, partim vi, partim proditione Tarentum cepit. Quem dolum
430 ægre ferens Annibal, pari dolo Fabium ulcisci statuit, eique litteras Metapontinorum civium nomine scribit de prodenda civitate : eum temere accedentem, in insidias delapsurum esse ratus. Verum ille suspicatus quid rei esset, litteris iis cum illis comparatis, quas aliquando Tarentinis scripserat, insidias ex earum similitudine deprehendit. Enimvero Scipio, quamvis et patris et patrui cædem ulcisci cupiens, et belli gloriam expetens, non tamen properavit, ob hostium multitudinem : sed cum eos longe in hibernis abesse cognovisset, omissis eis, tanta celeritate et circumspectione novam Carthaginem contendit, ut ejus adventus non prius resciretur quam adesset, urbemque non sine labore cepit. Ea expugnata, pene maxima inter milites orta esset seditio. Nam cum Scipio ei qui primus murum conscendisset, coronam pollicitus esset, duo viri, alter Romanus, alter ex sociis, eam sibi laudem vindicarunt ; ac studiis multitudinis contentio ad maximum tumultum processit. Et haud dubie gravius aliquid accidisset, ni Scipio utrumque coronasset. Idem multa militibus, multa rebus publicis largitus est ; et obsides, qui ibi tenebantur, omnes suis sine pretio reddidit. Quo factum, ut multæ civitates, multi dynastæ se ad fidem ejus contulerint, et præter cæteros Celtiberi. Nam cum inter captivos virginem excellenti forma cepisset, eam adamaturus putabatur. Sed cum principi cuidam apud Celtiberos desponsam esse cognovisset, accito sponso, puellam ei tradidit, una cum pecunia, quam ejus necessarii pro ea redimenda contulerant. Quo facto, et illos et cæteros sibi conciliavit. Asdrubali fratri Annibalis, quem propere adventare cognorat, captam esse urbem adhuc ignoranti, et nihil in itinere hostile timenti, occurrit ; eoque superato et castris ejus occupatis, multos illius loci ad s tam amicitiam pellexit. Nam in re bellica acer erat, in familiaribus congressibus lenis, resistentibus for-

midabilis, cedentibus, perquam humanus. Verum ob illud maxime ab omnibus honorabatur, quod veluti numine afflatus prædixisset, se in hostili agro castrametaturum **431** esse. Ab Hispanis autem rex magnus appellabatur. Asdrubale, desperata Hispania, in Italiam abituro, et hieme collectis vasis discedente, ejus collegæ, loco non mutato, negotium Scipioni facessebant, ut neque Asdrubalem persequeretur, neque in Italiam profectus, Romanos belli parte levaret, neque Carthaginem trajiceret. Scipio Asdrubalem abeuntem non est persecutus, sed per cursores ejus adventu Romam nuntiato, ea quæ tempus postulabat administravit. Et quia videbat, hostes in provincia variis locis dispersos esse, veritus ne ab aliquo omnes eorum copiæ in unum conducerentur, ipse contra Asdrubalem Gisgonis filium est profectus, Sillanum in Celtiberiam contra Magonem, L. Scipionem fratrem in Bastitaniam misit; qui et illam bello cepit, et Magonem vicit; eumque ad Asdrubalem fugientem persecutus, ad Scipionem rediit, qui nondum quidquam gesserat. Cum Mago ad Asdrubalem, Lucius ad fratrem Scipionem venisset, primum equitatu in campos decurrentes dimicabant. Deinde totos exercitus instruxerunt, nec tamen ad manus ventum est; idque per dies complures factum. Sed aliquando pugna commissa, Carthaginiensibus eorumque sociis victis, captaque munitione, Romani commeatu ibi invento usi sunt, id quod Scipio triduo ante vaticinatus esse fertur. Nam cum rebus necessariis destituerentur, prædixit (qua vero arte, ignoratur) se in eum diem hostium cibariis usuros esse. Post hæc, Sillano contra hostium reliquias relicto, alias urbes multas sibi adjunxit; ordinatisque rebus, in Hispania hibernavit, L. fratrem Romam misit, ut et res gestas nuntiaret, et captivos eo adduceret, eademque opera exploraret, quæ de se Romanorum esset opinio.

καὶ μηδὲν προσδοκῶντα κατὰ τὴν πορείαν πολέμιον, προϋπήντησεν αὐτῷ, καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ κρατήσας ἐνηυλίσατο, καὶ πολλοὺς τῶν ἐκεῖ προσεποιήσατο. Ἦν μὲν γὰρ ἐν ταῖς στρατηγίαις δεινὸς, ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις ἐπιεικὴς, καὶ ἐς μὲν τοὺς ἀνθισταμένους φοβερὸς, ἐς δὲ τοὺς ὑπείκοντας καὶ μάλα φιλάνθρωπος. Μάλιστα δ' ὅτι καὶ ἐθείασε, προειπὼν ὡς ἐν τῇ τῶν πολεμίων στρατοπεδεύσοιτο, πάντες ἐτίμων αὐτόν. Οἱ δ' Ἴβηρες καὶ βασιλέα μέγαν ὠνόμαζον. Ὁ δ' Ἀσδρούβας ἀπελπίσας τὴν Ἰβηρίαν ἀπᾶραι πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἐβούλετο. Καὶ ἐν τῷ χειμῶνι συσκευασάμενος ὁ μὲν ὥρμητο, οἱ δὲ συστράτηγοι αὐτοῦ κατὰ χώραν μείναντες, ἀσχολίαν τῷ Σκιπίωνι παρεῖχον, ὥστε μὴ τὸν Ἀσδρούβαν ἐπιδιῶξαι, μήτε τοῖς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ Ῥωμαίοις ἐπικουφίσαι τὸν πόλεμον γινομένοις ἐκεῖ, ἢ πρὸς τὴν Καρχηδόνα πλεῦσαι. Ὁ δὲ Σκιπίων τὸν μὲν Ἀσδρούβαν οὐκ ἐπεδίωξε· πέμψας δὲ δρομοκήρυκας, τὴν πρόσοδον αὐτοῦ τοῖς ἐν τῇ Ῥώμῃ δι' αὐτῶν προεκήρυξεν, αὐτὸς δὲ τῶν ἐν χερσὶν εἴχετο. Καὶ ὁρῶν τοὺς ἐναντίους πολλαχῇ τῆς χώρας ὄντας, ἐδεδίει μή τισιν αὐτῶν προσμίξας εἰς ἓν ἅπαντας συναγάγῃ ἀλλήλοις ἐπικουρήσοντας. Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστράτευσεν ἐπ' Ἀσδρούβαν τὸν Γίσγωνος· Σιλανὸν δὲ ἐς Κελτιβηρίαν ἐπὶ Μάγωνα, καὶ Λούκιον Σκιπίωνα τὸν ἀδελφὸν ἐς Βαστιτανίαν ἔπεμψεν, ὃς ἐκείνην τε πολέμῳ κατέσχε, καὶ τὸν Μάγωνα ἐνίκησε. Καὶ φεύγοντι αὐτῷ πρὸς τὸν Ἀσδρούβαν ἐπακολουθήσας, ἦλθε πρὸς τὸν Σκιπίωνα, μήπω μηδὲν διαπεπραγμένον. Ἐλθόντων οὖν τοῦ τε Μάγωνος πρὸς τὸν Ἀσδρούβαν, καὶ τοῦ Λουκίου πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὸν Σκιπίωνα, τὰ μὲν πρῶτα τῷ ἱππικῷ καταθέοντες εἰς τὰ πεδία διεμάχοντο· εἶτα καὶ ὅλῳ τῷ στρατεύματι ἀντιπαρετάσσοντο, οὐ μὴν καὶ ἐμάχοντο, καὶ ἐπὶ πλείους ἡμέρας τοῦτο ἐγίνετο. Συμβολῆς δέ ποτε γινομένης, οἵ τε σύμμαχοι τῶν Καρχηδονίων καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἡττήθησαν, καὶ τὸ ἔρυμα αὐτῶν παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἑάλω, καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ ἐπιτηδείοις οἱ Ῥωμαῖοι ἐχρήσαντο, ὃ πρὸ τριῶν ἡμερῶν ὁ Σκιπίων, ὡς λόγος ἐστὶν, ἐπεφοίβασεν. Ἐπιλιπόντων γὰρ αὐτοῖς τῶν πρὸς τροφὴν προεῖπεν (ὅθεν δ' ἠγνόηται) ὡς Κατὰ τήνδε τὴν ἡμέραν τοῖς τῶν πολεμίων χρησόμεθα. Μετὰ ταῦτα δὲ τοῖς περιλειφθεῖσι τῶν ἐναντίων τὸν Σιλανὸν καταλιπὼν, αὐτὸς πρὸς τὰς ἄλλας ἀπῄει πόλεις, καὶ πολλὰς προσηγάγετο. Καταστήσας δὲ τὰ ἑαλωκότα, αὐτὸς μὲν ἐκεῖ διεχείμασε· τὸν δὲ Λούκιον τὸν ὅμαιμονα ἐπὶ Ῥώμην ἀπέστειλε καταγγελοῦντά τε τὰ γενόμενα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους κομίζοντα καὶ ὅπως οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ φρονοῦσι περὶ αὐτοῦ πολυπραγμονήσοντα.

IX. Verum Italiam morbus vexabat, et pugnæ afflixerant, ob motus Tyrrhenorum quorumdam; sed majorem luctum attulerat Marcelli interitus. Nam cum ambo coss. contra Annibalem Locris agentem exercitum ducerent, per insidias circumventi sunt, et Marcellus statim occubuit, Crispinus non multo post ex vulnere decessit Annibal vero, Marcelli cadavere **432** invento, et ejus sigillo accepto, litteris ejus nomine ad urbes scriptis, quidquid volebat obtinuit; donec Crispinus, eo cognito, illos monuit, ut sibi caverent. Unde res Annibali vertit in contrarium. Nam cum Salapianis per transfugam scripsisset, Marcellum noctu ad mœnia accedere, et Romana lingua una cum aliis eam

Θ'. Οἱ δ' ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ἐκ νόσου ἐπόνησαν, καὶ μάχαις ἐταλαιπώρησαν, Τυρσηνῶν νεωτερισάντων τινῶν. Μεῖζον δὲ τῶν ἄλλων αὐτοὺς ἐλύπησεν ὅτι τὸν Μάρκελλον ἀπέβαλον. Ἐπιστρατεύσαντες γὰρ κατὰ τοῦ Ἀννίβου τυγχάνοντος ἐν Λοκροῖς, καὶ ἄμφω οἱ ὕπατοι ἐξ ἐνέδρας περιστοιχισθέντες, ὁ μὲν Μάρκελλος αὐτίκα ἀπώλετο· Κρισπῖνος δὲ τρωθεὶς ἀπέθανεν οὐ μετὰ πολύ. Εὑρηκὼς δὲ τὸ τοῦ Μαρκέλλου σῶμα ὁ Ἀννίβας, καὶ τὸν δακτύλιον αὐτοῦ εἰληφὼς, ᾧ ἐκεῖνος τὰς γραφὰς ἐπεσφράγιζε, γράμματα ἐς τὰς πόλεις ὡς παρ' ἐκείνου στελλόμενα ἔπεμπε, καὶ ὅσα ἐβούλετο διεπράττετο· μέχρις οὗ τοῦτο γνοὺς ὁ Κρισπῖνος, ἀντιπαρήγγειλεν αὐτοῖς φυλάσσεσθαι, ὅθεν ἀντιπεριέστη τῷ Ἀννίβᾳ τὸ

πρᾶγμα. Ἐπεὶ γὰρ τοῖς ἐν τῇ Σαλπίᾳ δι' αὐτομόλου δῆθεν ἦν ἐπιστείλας ὡς ὁ Μάρκελλος νυκτὸς προσάξει τοῖς τείχεσι, τῇ τε τῶν Λατίνων κεχρημένος φωνῇ σὺν ἄλλοις ἐπισταμένοις αὐτὴν, ἵνα Ῥωμαῖοι δόξωσιν εἶναι. Μαθόντες δὲ οἱ Σαλπηνοὶ τὴν ἐπιτέχνησιν αὐτοῦ, ἀντετεχνήσαντο πιστεύειν δῆθεν ὅπως προσιέναι τὸν Μάρκελλον. Καὶ ἀνασπάσαντες τὸν καταῤῥάκτην, εἰσήγαγον ὅσους αὐτοῖς ἔδοξεν ἱκανοὺς εἶναι κατεργασθῆναι παρ' αὐτῶν, καὶ πάντας ἀπέκτειναν. Ὁ δὲ Ἀννίβας ἀπῆρεν αὐτίκα, μαθὼν τοὺς Λοκροὺς πολιορκουμένους παρὰ Ῥωμαίων ἐκ Σικελίας ἐπιπλευσάντων. Καὶ Πούπλιος δὲ Σουλπίκιος μετὰ Αἰτωλῶν καὶ συμμάχων ἑτέρων πολλὰ τῆς Ἀχαΐας ἐπόρθησε. Τοῦ δὲ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος τοῖς Ἀχαιοῖς συμμαχήσαντος, παντελῶς ἂν τῆς Ἑλλάδος ἐξηλάθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, εἰ μὴ τοῦ κράνους τοῦ Φιλίππου περιῤῥυέντος, οἱ Αἰτωλοὶ τοῦτο ἔσχον, καὶ φήμης εἰς τοὺς Μακεδόνας γενομένης ὡς τέθνηκε, στάσις τε γέγονεν ἐκεῖ, καὶ ἐφοβήθη μὴ τῆς βασιλείας στερηθῇ, καὶ πρὸς Μακεδονίαν ἠπείχθη. Ἐντεῦθεν οἱ Ῥωμαῖοι τῇ Ἑλλάδι προσέμειναν, καί τινων ἐκράτησαν πόλεων. Τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει, ὡς ὁ Ἀσδρούβας ἠγγέλλετο προσιὼν, οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ τὰς δυνάμεις τε ἤθροιζον, καὶ τοὺς συμμάχους σφῶν μετεπέμποντο, ὑπάτους Κλαύδιόν τε Νέρωνα καὶ Λιούϊον τὸν Μάρκον ἑλόμενοι. Καὶ Νέρωνα μὲν ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν, Λιούϊον δὲ ἐπὶ τὸν Ἀσδρούβαν ἔπεμψαν, ὃς αὐτῷ πρὸς τῇ Σένῃ τῇ πόλει ἀπήντησεν. Οὐ μέντοι καὶ εἰς χεῖρας εὐθὺς ἦλθεν, ἐπὶ πολλὰς δὲ ἡμέρας κατὰ χώραν ἔμεινεν. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ἀσδρούβας τὴν μάχην κατήπειξεν, ἡσύχαζε δὲ τὸν ἀδελφὸν ἀναμένων. Ὁ Νέρων δὲ καὶ ὁ Ἀννίβας εἰς Λευκανίαν ἐστρατοπεδεύοντο, καὶ οὐδέτερος πρὸς παράταξιν ὥρμησεν, ἄλλως δὲ ἐς χεῖρας ἀλλήλοις ᾔεσαν. Καὶ ὁ Ἀννίβας πυκνὰ μετανίστατο, καὶ ὁ Νέρων ἀκριβῶς αὐτὸν παρετήρει. Κρείττων οὖν ἀεὶ αὐτοῦ γινόμενος, καὶ τὰ γράμματα τὰ παρὰ τοῦ Ἀσδρούβου αὐτῷ πεμφθέντα ἑλὼν, τοῦ μὲν Ἀννίβου κατεφρόνησε· δείσας δὲ μὴ τὸν Λιούϊον ὁ Ἀσδρούβας τῷ πλήθει καταβιάσηται, μέγα πρᾶγμα ἐτόλμησε. Καὶ κατέλιπε μὲν μοῖραν ἐκεῖ, ἀποχρῶσαν εἴργειν τὸν Ἀννίβαν εἴ πη κινηθείη, ἐντειλάμενος πάντα ποεῖν ἵνα καὶ αὐτὸς νομίζοιτο ἐνδημεῖν· τὸ δὲ καθαρώτατον τοῦ στρατοῦ ἀπολέξας, ὥρμησεν ὡς πλησιοχώρῳ πόλει τινὶ προσμίξων, οὐδ' ᾔδει τις τὴν διάνοιαν αὐτοῦ. Καὶ ἠπείχθη ἐπὶ τὸν Ἀσδρούβαν, καὶ ἀφίκετο νυκτὸς πρὸς τὸν συνάρχοντα, καὶ ἐν τῇ ταφρείᾳ τῇ αὐτοῦ συνεσκήνησε. Καὶ παρεσκευάζοντο ἄμφω, ἵν' αἰφνίδιον αὐτῷ συνεπίθωνται. Οὐκ ἔλαθον δὲ, ἀλλ' ἐτεκμήρατο τὸ γεγενημένον ὁ Ἀσδρούβας ἀπὸ τῶν παραγγέλσεων διττῶν γινομένων. Ἰδίᾳ γὰρ ἕκαστος τῶν ὑπάτων παρήγγελλέ τι τοῖς ἑαυτοῦ. Ὑποπτεύσας οὖν ἡττῆσθαι τὸν Ἀννίβαν καὶ ἀπολέσθαι (περιόντος γὰρ ἐκείνου οὐκ ἂν ἐπ' αὐτὸν ὁρμῆσαι τὸν Νέρωνα ἐλογίζετο), ἔγνω πρὸς τοὺς Γαλάτας ἀπαναχωρῆσαι, καὶ ἐκεῖ τὰ περὶ τὸν ἀδελφὸν ἀκριβώσασθαι καὶ οὕτω κατὰ σχολὴν πολεμῆσαι. Καὶ ὁ μὲν παραγγείλας τῷ στρατεύματι ἀναστῆναι, νυκτὸς

A scientibus uteretur, ut pro Romanis haberentur; Salapiani, ejus artificio cognito, hac arte vicissim usi sunt, ut se Marcellum adesse credere simularent; clathrisque attractis, tot in urbem admiserunt, quot vincendis se pares esse rebantur, eosque omnes occiderunt. Annibal vero, cum Locros a Romanis ex Sicilia profectis obsideri audisset, statim recessit. P. Sulpicius autem cum Ætolis et aliis sociis magnam Achaiæ partem vastavit. Sed cum Philippus Achæis opem tulisset, Romani tota Græcia pulsi essent, nisi, Ætolis galea Philippi potitis, de ejus interitu rumor apud Macedones sparsus esset, ortaque ibi seditio. Veritus enim, ne regno privaretur, in Macedoniam properavit. Ita factum, ut Romani in Græcia perseverantes, urbi-
B bus aliquot potirentur. Sequenti anno, cum Asdrubalis adventus nuntiaretur, Romani legiones convocabant, et socios suos accersebant, Claudio Nerone et Marco Livio coss. creatis. Ac Neronem contra Annibalem, Livium contra Asdrubalem miserunt, qui ei circa Senam urbem occurrit; non tamen statim ad manus venit, sed per dies complures in castris se continuit. Neque Asdrubal pugnam ursit, quietus fratrem exspectans. Nero autem et Annibal in Lucania castra habentes, non justa acie, sed tumultuariis duntaxat pugnis sunt congressi. Annibalem autem locum subinde mutantem, accurate observavit Nero, semper eo superior; et litteris fratris ejus Asdrubalis intercer-
C ptis, Annibale contempto, veritus ne Asdrubal multitudine hominum Livio vim faceret, magnum facinus ausus est. Relicta enim ibi tanta militum parte, quanta ad reprimendum Annibalem satis esset, si quid movisset, mandavit, ut omnia ita agerent, ut ipse præsens esse putaretur. Assumptaque lectissima parte exercitus, quasi finitimum oppidum oppugnaturus, **433** nemine consilii conscio, adversus Asdrubalem properans, noctu ad collegam venit, in ejusque vallo pernoctavit; amboque se parantes, ut hostem ex improviso aggrederentur, Asdrubalem non latuerunt. Cum enim uterque consul milites suos seorsim cohortaretur, animadvertit quid rei esset; et Annibalem victum cæsumque esse suspicatus (illo enim superstite, Neronem con-
D tra se nunquam iturum fuisse), ad Gallos abire statuit, et illic statu fratris explorato, bellum per otium administrare. Itaque militibus itinere denuntiato, , noctu discessit. Id consules ex tumultu suspicati, non tamen propter tenebras se statim commoverunt; sed sub auroram equitibus ad eum persequendum præmissis, ipsi subsecuti, Asdrubalem equites aggressum (solos enim eos esse putabat) superventu suo in fugam verterunt, et fugientes persecuti, multos occiderunt, ab elephantis nihil adjutos. Horum enim aliqui vulnerati, cum plus mali eis darent quam hostes, Asdrubal sessores eorum monuit, ut vulneratos statim occiderent, id quod facile fiebat, cum ferreo aculeo sub aure pungebantur. Sic belluæ a Carthaginiensibus, viri a

Romanis occidebantur; tantaque multitudo cecidit, ut Romani cædibus satiati, cæteros nollent persequi. Atque adeo non modo aliis plurimis, sed etiam Asdrubale interfecto, spoliis plurimis captis, et captivis Romanis ultra quatuor millia in castris repertis, cladem Cannensem abunde pensatam esse credebant. His gestis, Livius suo loco mansit. Nero sexto die in Apuliam reversus, abitu suo ad id usque tempus celato, captivos aliquot in castra Annibalis misit, qui ei quid actum esset narrarent; et caput Asdrubalis in propinquo cruci affixit. Annibal, clade et cæde fratris cognita, Neronisque victoris reditu, in magno luctu et mœrore fuit; sæpe de fortuna questus est, sæpe Cannas inclamavit. Atque in Brutios regressus, ibi quievit.

A ἀπῆρεν. Οἱ δ' ὕπατοι ἐκ τοῦ θορύβου ὑπώπτευσαν τὸ γινόμενον, οὐ μέντοι εὐθὺς ἐκινήθησαν διὰ τὸ σκότος. Ἅμα δ' ἠοῖ τούς τε ἱππέας προέπεμψαν ἐπιδιῶξαι αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ εἵποντο. Καὶ τοῦ Ἀσδρούβου τοῖς ἱππεῦσιν ἀντιταξαμένου ὡς μόνοις οὖσιν, οἱ ὕπατοι ἐπελθόντες, τροπὴν αὐτοῦ ἐποιήσαντο. Καὶ φεύγουσιν ἐπακολουθήσαντες πολλοὺς ἐφόνευσαν· καὶ οὐδ' οἱ ἐλέφαντες αὐτοῖς ἐβοήθησαν. Ὅτι γάρ τινες αὐτῶν τραυματισθέντες κακὰ πλείω τοὺς ἐπιτεταγμένους σφίσιν ἔδρων ἢ οἱ πολέμιοι, παρήγγειλεν ὁ Ἀσδρούβας τοῖς ἐπ' αὐτῶν καθημένοις, τοὺς τιτρωσκομένους τῶν θηρίων παραυτίκα σφάζειν· ῥᾷστα δὲ σιδηρίῳ τινὶ ὑπὸ τὸ οὖς νυττόμενοι ἐκτιννύοντο. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, οἱ ἄνδρες δὲ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐφθείB ροντο. Ἔπεσον δὲ τοσοῦτοι, ὥστε τοὺς Ῥωμαίους διακορεῖς τοῦ φόνου γενομένους μὴ θελῆσαι τοὺς ἄλλους ἐπιδιῶξαι, φθείραντές τε ἄλλους πολλοὺς καὶ τὸν Ἀσδρούβαν, καὶ λάφυρα πλεῖστα λαβόντες καὶ Ῥωμαίους αἰχμαλώτους ἐς τετρακισχιλίους ἐν τῷ στρατοπέδῳ εὑρόντες, ἱκανῶς τὴν Καννησίδα συμφορὰν ἀνειληφέναι ἐνόμισαν. Πραχθέντων δὲ τούτων, ὁ μὲν Λιούιος κατὰ χώραν ἔμεινεν· ὁ δὲ Νέρων ἑκταῖος εἰς τὴν Ἀπουλίαν ἐπανελήλυθε, λαθὼν μέχρι τότε ὡς ἀπεδήμησε. Καὶ τῶν ἁλόντων τινὰς ἐς τὸ Ἀννίβου στρατόπεδον ἔπεμψε, τὰ πεπραγμένα δηλώσοντας, καὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀσδρούβου πλησίον που ἀνεσταύρωσε. Μαθὼν οὖν ἐκεῖνος τόν τε ἀδελφὸν ἡττημένον καὶ τεθνηκότα, καὶ τὸν Νέρωνα νενικηκότα καὶ ἐπανήκοντα, πολλὰ μὲν ὠλοφύρατο, πολλάκις δὲ καὶ τὴν τύχην καὶ τὰς Κάννας ἀνεκάλεσε. Καὶ ἐς τὴν Βρεττίαν ἀνεχώρησε, κἀκεῖ διῆγεν ἡσυχάζων.

X. At Scipio Hispaniæ præesse jussus, donec ibi omnia composuisset, primum in Africam duabus quinqueremibus navigavit, eodemque forte fortuna etiam Asdrubal Gisgonis filius appulit. Quos cum **434** Syphax ambos humaniter accepisset (erat enim Carthaginiensibus fœdere junctus, et Africæ parti imperabat) et reconciliare inter se studeret, Scipio respondit sibi nullas cum Asdrubale privatas esse inimicitias, neque reipublicæ nomine faciendæ pacis auctoritatem habere. Reversus in Hispaniam, cum Iliergitanis bellum gessit: quod Romanos post Scipionum cædem ad se profugos Carthaginensibus dedissent. Neque prius urbem cepit, quam ipse mœnia conscendere ausus, vulneratus est. Milites enim verecundantes, et illi metuentes, promptius subierunt: et potiti victoria, hominibus omnibus occisis, totam urbem incenderunt. Qua re territi multi, ultro deditionem fecerunt, multi vi subacti sunt: multi, cum obsiderentur, urbes cremarunt, semetipsos et suos jugularunt. Maxima parte Hispaniæ subacta, Scipio Carthaginem rediit, ubi in honorem patris et patrui funebres ludos in armis edidit: in quibus, præter alios, duo fratres, de regno inter sese contendentes, pacificatione frustra a Scipione tentata, decertarunt: et major natu minorem, licet validiorem, interfecit. Postea Scipione ægrotante, Hispani res novas moliti sunt. Nam exercitus Scipionis, qui circa Soncronem hibernabat, se commovit. Et cum prius etiam parum dicto audiens esset, nec tamen defectionem plane præ se ferret, tum cognito morbo Scipionis, ditata etiam stipendiorum solutione, aperte defecit, pulsisque tribunis, sibi consules elegit. Fuerunt autem circiter VIII millia. Qua de

Γ. Ὁ δὲ Σκιπίων, μέχρις ἂν πάντα τὰ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ καταστήσῃ, ἄρχειν τῶν ἐκεῖ προσετάχθη. Καὶ πρῶτον μὲν ἐς τὴν Λιβύην δύω πεντήρεσιν ἔπλευσε, καὶ ὁ τοῦ Γίσγωνος Ἀσδρούβας ἐκεῖ κατὰ τύχην C αὐτῷ συγκατῆρε. Δεξιουμένου οὖν καὶ ἄμφω τοῦ Σύφακος (ἔνσπονδος γὰρ τοῖς Καρχηδονίοις ἐγένετο, μέρους τῆς Λιβύης βασιλεύων) καὶ καταλλάσσοντος σφᾶς, ὁ Σκιπίων οὐκ ἰδίαν ἔχθραν ἔχειν εἶπεν, οὔτε μὴν ὑπὲρ τῶν κοινῶν δύνασθαι καθ' ἑαυτὸν καταλύσασθαι. Ἐπανῆλθεν οὖν αὖθις, καὶ Ἰλιτεργίταις ἐπολέμησεν, ὅτι τοὺς πρὸς αὐτὸν καταφυγόντας Ῥωμαίους μετὰ τὸν τῶν Σκιπιώνων θάνατον τοῖς Καρχηδονίοις ἐξέδωκαν. Καὶ οὐ πρότερον τῆς πόλεως αὐτῶν ἐκράτησε, πρὶν αὐτὸς τοῦ τείχους ἐπιβῆναι ἐτόλμησε, καὶ ἐτρώθη. Αἰδεσθέντες γὰρ οἱ στρατιῶται, καὶ δείσαντες περὶ ἐκείνῳ, τότε προσέβαλον προθυμότερον. Καὶ κρατήσαντες τοὺς μὲν ἀνθρώπους πάντας ἀπέκτειναν, τὴν δὲ πόλιν κατέπρησαν ἅπασαν. Καὶ τῷ φόβῳ τούτῳ πολλοὶ μὲν D ἑκόντες αὐτῷ προσεχώρησαν, πολλοὶ δὲ καὶ βίᾳ κεχείρωντο· τινὲς δὲ πολιορκούμενοι τάς τε πόλεις ἑαυτῶν ἔκαιον, καὶ τοὺς οἰκείους ἐφόνευον, ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ ἑαυτούς. Τὰ πλείω δὲ καταστρεψάμενος ὁ Σκιπίων, εἰς Καρχηδόνα ἀνέζευξεν, ἔνθα τῷ τε πατρὶ καὶ τῷ θείῳ ἐπιταφίους ἀγῶνας ὁπλομαχίας ἔθετο. Ὅτε πολλοὶ μὲν καὶ ἕτεροι ἠγωνίσαντο, καὶ ἀδελφοὶ δὲ δύω περὶ βασιλείας διαφερόμενοι, καίτοι τοῦ Σκιπίωνος συναλλάξαι αὐτοὺς σπουδάσαντος· καὶ ὁ πρεσβύτερος τὸν νεώτερον, καίτοι ἰσχυρότερον ὄντα, ἀπέκτεινεν. Ἠῤῥώστησε δὲ μετέπειτα ὁ Σκιπίων, κἀν τούτῳ ἐνεωτέρισαν Ἴβηρες. Στράτευμα γὰρ τοῦ Σκιπίωνος περὶ Σογκρῶνα χειμάζον ἐκινήθη. Καὶ πρώην οὐκ εὐπειθὲς ὄν, οὐ μὴν φανερὰν ἀποστασίαν ἐπιδειξάμενον, τότε δ' αἰσθόμενον τὴν

A Σκιπίωνα κάμνοντα, ἐπεὶ καὶ ἡ μισθοφορὰ αὐτοῖς ἐβραδύνθη, ἀναφανδὸν ἀπέστησαν· καὶ τοὺς χιλιάρχους σφῶν ἀπελάσαντες ὑπάτους ἑαυτοῖς κεχειροτονήκασιν· ἦσαν δὲ ὡς ὀκτακισχίλιοι. Γνόντες οὖν ταῦτα οἱ Ἴβηρες, ἀφίσταντο προχειρότερον, καὶ τὴν συμμαχίδα τῶν Ῥωμαίων ἐκάκουν· καὶ ὁ Μάγων, ἐκλιπεῖν ἤδη τὰ Γάδειρα βουληθεὶς, οὔτ' ἐξέλιπε, καὶ εἰς τὴν ἤπειρον διαβαίνων πολλὰ ἐκακούργει. Μαθὼν δὲ ταῦθ' ὁ Σκιπίων, πέμψας πρὸς τὸ ἀποστατῆσαν στρατόπεδον, ἐπέστειλεν αὐτοῖς συγγνωμονῶν δῆθεν ὅτι διὰ ἔνδειαν τῶν ἀναγκαίων ἐνεωτέρισαν, καὶ μηδὲν ὑποπτεῦσαι διὰ τοῦτο ἀξιῶν, ἐπαινῶν δὲ καὶ τοὺς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀναδεξαμένους, ἵνα μηδὲν δεινὸν ἢ πάθωσιν ἢ δράσωσι διὰ ἀναρχίαν. Τοιαῦτα τοῦ Σκιπίωνος γράψαντος, οἱ στρατιῶται μαθόντες ὅτι περιείη καὶ οὐδ' ὀργίζοιτο B σφίσιν, οὐδὲν ἔτι διεκίνησαν. Ὡς δ' ἀνεῤῥώσθη, τραχὺ μὲν οὐδὲ τότε αὐτοῖς ἐπηπείλησε· πέμψας δὲ τήν τε τροφὴν ἀποδώσειν ὑπέσχετο. Καὶ πάντας πρὸς αὐτὸν ἀφικέσθαι ἐκάλεσεν ὡς ἂν βούλωνται, ἢ ἀθρόοι ἢ ἐν μέρει κατὰ διαδοχάς. Οἱ δέ γε στρατιῶται κατ' ὀλίγους ἀπελθεῖν οὐκ ἐθάρσησαν, ὁμοῦ δ' ἀπῆλθον. Καὶ ὁ Σκιπίων ἔξω τοῦ τείχους αὐτοὺς αὐλίσασθαι (πρὸς ἑσπέραν γὰρ ἦν) διετάξατο, καὶ παρέσχεν αὐτοῖς ἀφθόνως τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ οἱ μὲν ἐστρατοπεδεύοντο· αὐτὸς δὲ τοὺς θρασυτέρους αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν εἰσελθεῖν κατεσκεύασε, καὶ τῆς νυκτὸς αὐτοὺς κατασχὼν ἔδησε. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ, ὡς ἔξω που στρατεύσων, πάντα τὸν αὐτοῦ στρατὸν προεξέπεμψεν. Εἶτα τοὺς ἄρτι ἐλθόντας εἴσω τοῦ C τείχους ἄνευ τῶν ὅπλων ἐκάλεσεν, ἵν' αὐτῷ συστρατεύσωνται, λαβόντες τὸ σιτηρέσιον. Καὶ οὕτως εἰσελθόντων αὐτῶν, ἐσήμηνε τοῖς ἐκκεχωρηκόσιν ὥσπερ εἶχον ἐπανελθεῖν. Καὶ περισχὼν αὐτοὺς, πολλὰ καὶ ὠνείδισε καὶ ἠπείλησε. Καὶ τέλος, *Πάντες μὲν*, ἔφη, *θανεῖν ἐστε ἄξιοι, οὐ μέντοι πάντας θανατώσω αὐτὸς, ἀλλ' ὀλίγους οὓς καὶ ἤδη συνείληφα, δικαιώσω, τοὺς δὲ ἄλλους ἀφίημι.* Ταῦτα εἰπὼν εἰς τὸ μέσον τοὺς δεδεμένους παρήγαγε, καὶ σταυροῖς προσδήσας καὶ αἰκισάμενος ἀπέκτεινεν. Ὡς δέ τινες τῶν παρεστηκότων ἀγανακτήσαντες ἐθορύβησαν, συχνοὺς καὶ ἐκείνων ἐκόλασε. Καὶ μετὰ τοῦτο τὴν μισθοφορὰν τοῖς ἄλλοις δοὺς, ἐπὶ τὸν Ἰνδίβιλιν (39) καὶ ἐπὶ τὸν Μανδόνιον ἐστράτευσε. Καὶ μὴ τολμώντων ἐκείνων συμμῖξαι αὐτῷ, αὐτὸς ἐπέθετο D καὶ ἐνίκησεν. Ὁμολογησάντων δ' ἐκείνων, καὶ τῆς ἄλλης Ἰβηρίας τὰ πλείω αὖθις ἐδουλώθη, καὶ ὁ Μάγων τὰ Γάδειρα ἐξέλιπε, καὶ ὁ Μασινίσσας τοῖς Ῥωμαίοις προσεχώρησεν· οἱ Καρχηδόνιοι γὰρ, τελευτήσαντος Ἀσδρούβα τοῦ Ἀννίβου ὁμαίμονος, ἐψηφίσαντο μὲν τῆς Ἰβηρίας ἐκστῆναι, τὰ δὲ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἀνακτήσασθαι. Καὶ ἔπεμψαν ἀργύριον τῷ Μάγωνι, ἵν' ἐπικουρικὸν ἀθροίσας στρατεύσηται ἐπ' αὐτήν. Καὶ ὃς πρὸς τὴν Ἰταλίαν αὖθις ὁρμήσας ἀφίκετο πρὸς τὰς Γυμνησίας νήσους. Καὶ τῆς μὲν μείζονος ἥμαρτε, μὴ δυνηθεὶς εἰς αὐτὴν κατᾶραι (οἱ γὰρ ἐπιχώριοι πόῤῥωθεν ἐς τὰς ναῦς ἐσφενδόνων, κράτιστοι τοῦτο ποιεῖν ὄντες), εἰς δὲ τὴν μικροτέραν προσορμισάμενος, ἐκεῖ διὰ τὸν χειμῶνα

causa Hispani etiam ad deserendam fidem facti promptiores, socias civitates afflixerunt: et Mago Gades jamjam relicturus, neque reliquit, et mediterraneis multum detrimenti attulit. Quo Scipio intellecto, exercitui per litteras veniam promisit, quod rerum necessariarum penuria coacti, rebus novis studuissent: petens, ne quid ex eo mali suspicarentur: collaudatis iis qui magistratum eorum gessissent, ne sine imperio gravius aliquid vel designarent, vel perpeterentur. Post has Scipionis litteras, ejus incolumitate et placabilitate cognita, nihil amplius commoverunt. Ubi vero convaluit, ne tum **435** quidem asperius eis est comminatus: frumentoque promisso, omnes ad se venire jussit, sive singulos per vices, sive universos simul, utrum ipsi mallent. Milites vero singulatim se ei credere non ausi, omnes una venerunt. Quos Scipio (serum enim erat) extra mœnia manere jussit, commeatu abunde suppeditato: curavitque, ut eorum audacissimi in urbem venirent, eosque noctu comprehensos vinxit. Ubi diluxit, omnem exercitum, tanquam expeditione instituta, præmisit. Deinde milites, qui recens venerant, inermes in urbem ad se vocavit, ut acceptis stipendiis una militarent. Quibus ita ingressis, iis qui exierant significavit, ut evestigio redirent. Ita seditiosis circumventis, multa exprobravit, multa minatus est. Denique dixit: *Eos omnes exitium esse meritos: sed se de paucis duntaxat, quos jam comprehendisset, pœnas sumpturum, absolutis reliquis.* Hæc locutus, vinctos in medium produxit: et palis alligatos, per cruciatum necavit. Ut vero quidam ex astantibus indignati ac tumultuati sunt, eorum quoque complures suppliciis affecit. Postea stipendio reliquis dato, contra Indibilim et Mandonium est profectus: eosque pugnam detrectantes aggressus, superavit. Qui cum deditionem fecissent, major Hispaniæ pars est subacta, et Mago Gadibus discessit, et Masinissa cum Romanis se conjunxit. Nam Carthaginienses post Asdrubalis fratris Annibalis cædem, Hispaniam deserendam esse decreverunt, et Italiam recuperandam: Magoni pecunia missa, ut conductis auxiliis eam invaderet. Is igitur in Italiam tendens, ad Gymnesias insulas venit: ac in majori appellere non potuit, quod insulares, funditores exercitatissimi, eminus lapides in naves jaculabantur: sed in minori hibernavit. Insulæ vero hæ continenti versus Iberum imminent, et a Græcis Romanisque Gymnesia communiter appellantur. Hispani vero Valerias et Hyassusas, et peculiari quamque nomine, unam Ebesum, alteram Majoricam, tertiam Minoricam rectissime nominant. Romani vero Gades occuparunt.

Variæ lectiones et notæ.

(39) *Τὸν Ἰνδίβιλιν.* Ita Livio, quem Ἀνδοβάλη Polybius.

κατέμεινεν. Αἱ νῆσοι δ' αὗται τῇ περὶ τὸν Ἴβηρα ἠπείρῳ ἐπίκεινται. Εἰσὶ δὲ τρεῖς, ἃς Ἕλληνες μὲν καὶ Ῥωμαῖοι κοινῇ Γυμνησίας καλοῦσιν, Οὐαλερίας δὲ καὶ Ὑασσούσας οἱ Ἴβηρες, ἰδίᾳ δ' ἑκάστην, τὴν μὲν Ἔβεσον, τὴν δὲ Μείζω, Μικροτέραν δὲ τὴν τρίτην φερωνυμώτατα. Τὰ Γάδειρα δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατέσχον.

XI. Masinissa porro, vir inter præstantissimos, A in re militari et **436** manu et consilio promptissimus, tali de causa a Carthaginiensibus ad Romanos defecit. Asdrubal, Gisgonis filius, amicus ei erat, et Sophonisbam filiam desponderat. Sed cum Syphacem Romanis studere sensisset, abdicata Masinissæ affinitate, ut Syphacem Carthaginiensibus reconciliaret, non minimæ potentiæ principem, adjumento fuit, ut Masinissæ principatu, cujus pater recens obierat, potiretur: et Sophonisbam in matrimonium dedit, excellenti forma mulierem, in litteris et musica exercitatissimam, adeo urbanam, facundam et venustam, ut solo aspectu audituve hominem etiam severissimum in sui amorem pertrahere posset. His de causis Syphax ad Carthaginienses se contulit. Masinissa Romanos est secutus, quibus per B omnem ætatem strenuam navavit operam. Scipio cum omnia quæ intra Pyrenæos montes sunt, partim vi, partim deditione cepisset, trajicere in Africam statuit. Romani autem, partim ex invidia successuum ejus, partim veriti, ne per superbiam regnum affectaret, duos ei successores dederunt. Sic Scipio imperium deposuit. Sulpicius autem cum Attalo eodem tempore Oreum proditione, Opuntem vi occupavit. Philippus enim eis mature opem ferre non potuit, viis qua transeundum erat, ab Ætolis insessis. Sed sero tandem cum venisset, Attalo in naves suas compulso, pacem cum Romanis facere voluit. Sed cum post multa verba conditiones non placuissent, pace repudiata, Ætolos a Romanorum amicitia ad se traduxit. Annibal autem interea C quievit, sua tueri sat habens: neque a coss. est lacessitus, eum citra dimicationem subactum iri putantibus. Sequenti anno P. Scipio et Licinius Crassus coss. facti: quorum hic in Italia mansit, altero in Siciliam et Africam ire jusso: ut si Carthaginem non caperet, saltem Annibalem ex Italia avocaret. Sed nec justus exercitus, nec sumptus ad parandam classem, ex rei bene gestæ invidia, datus est, vix summe necessariis suppeditatis. Nihilominus tamen cum classe sociorum, et quibusdam ex populo voluntariis discessit. Mago ex insula in Liguriam profectus, exscensum fecit. Crassus **437** in Brutiis Annibalem observavit. Philippus cum P. Sempronium cum magnis copiis Apolloniam D venisse didicisset, cupide pacem fecit. Scipio vero cum ex Italia solvisset, se ut in Siciliam trajiceret parans, id facere non potuit, quod nec justas, nec exercitatas copias haberet. Quare totam hiemem ibi exegit, ut et milites quos habebat exerceret, et novos delectus haberet. Trajecturo nuntiatum est a Rheginis, Locrenses quosdam urbem prodituros esse. Nam cum ab Annibale contra præsidii præfectum vociferantes, negligerentur, ad Romanos inclinarunt. Missa igitur parte copiarum,

ΙΑ'. Ὁ δὲ Μασινίσσας ἀνὴρ ἦν ἐν τοῖς κρατίστοις ἐξεταζόμενος· καὶ χειρὶ γὰρ καὶ βουλεύμασιν ἄριστος ἐτύγχανε τὰ πολέμια. Πρὸς δὲ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῶν Καρχηδονίων ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε μετήνεκτο. Ὁ Ἀσδρούβας τοῦ Γίσγωνος φίλος τε ἦν αὐτῷ, καὶ Σοφωνίδα τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα αὐτῷ ἐνηγγύησε. Τῷ Σύφακι δὲ συγγενόμενος, καὶ τὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτὸν φρονοῦντα αἰσθόμενος, οὐκέτι τὰ ὡμολογημένα πρὸς τὸν Μασινίσσαν ἐφύλαξεν· ἀλλὰ θέλων τοῖς Καρχηδονίοις τὸν Σύφακα προσποιήσασθαι, οὐκ ἐλαχίστης δυνάμεως ἄρχοντα, τήν τε ἀρχὴν αὐτῷ συγκατέπραξεν, ἣ τῷ Μασινίσσᾳ προσῆκε, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τότε θανόντος, καὶ τὴν Σοφωνίδα συνῴκισεν. Ἡ δὲ τό τε κάλλος ἐπιφανὴς ἦν, καὶ παιδείᾳ πολλῇ καὶ γραμμάτων καὶ μουσικῆς ἤσκητο· ἀστεία τε καὶ αἱμύλος ἦν, καὶ οὕτως ἐπαφρόδιτος, ὡς ὀφθεῖσα ἢ καὶ ἀκουσθεῖσα μόνον καὶ τὸν πάνυ δυσέρωτα κατεργάσασθαι. Ὁ μὲν οὖν Σύφαξ διὰ ταῦτα τοῖς Καρχηδονίοις προσέθετο· καὶ ὁ Μασινίσσας τὰ τῶν Ῥωμαίων ἀνθείλετο καὶ χρησιμώτατος αὐτοῖς διὰ πάντων ἐγένετο. Σκιπίων δὲ, πάντα τὰ ἐντὸς τοῦ Πυρηναίου τὰ μὲν βίᾳ, τὰ δὲ ὁμολογίᾳ προσποιησάμενος, ἐς τὴν Λιβύην στείλασθαι ἡτοιμάζετο. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ τὰ μὲν φθόνῳ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, τὰ δὲ φόβῳ μὴ ὑπερφρονήσας τυραννήσῃ, ἀνεκαλέσαντο αὐτὸν, δύω τῶν στρατηγῶν διαδόχους αὐτῷ πέμψαντες. Καὶ ὁ μὲν οὕτω τῆς ἀρχῆς ἐπαύθη. Ὁ δέ γε Σουλπίκιος μετὰ τοῦ Ἀττάλου κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Ὠρεὸν μὲν προδοσίᾳ, Ὀποῦντα δὲ ἰσχύϊ κατέσχεν. Ὁ γὰρ Φίλιππος οὐκ ἠδυνήθη αὐτοῖς ἐπαμῦναι διὰ ταχέων, τὰς διόδους προκατασχόντων τῶν Αἰτωλῶν. Ὀψὲ δέ ποτε ἐπελθὼν, εἰς τὰς ναῦς αὐτοῦ τὸν Ἄτταλον καταφυγεῖν ἐβιάσατο. Ὁ μέντοι Φίλιππος σπείσασθαι τοῖς Ῥωμαίοις ἠθέλησε· καί τινων λόγων αὐτοῖς γενομένων, τὰ μὲν τῆς εἰρήνης ἀφείθη, τοὺς δ' Αἰτωλοὺς ἀπὸ τοῦ συμμαχεῖν τοῖς Ῥωμαίοις μεταθέμενος, φίλους ἑαυτοῦ ἐποιήσατο. Ὁ δ' Ἀννίβας τέως ἡσυχίαν ἦγεν, ἀγαπῶν εἰ τὰ ὑπάρχοντά οἱ διασώσαιτο. Καὶ οἱ ὕπατοι νομίζοντες αὐτὸν καὶ ἄνευ μάχης ἐκτρυχωθῆναι, ἀνεῖχον. Τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει, ὅ τε Σκιπίων ὁ Πούπλιος καὶ Λικίννιος Κράσσος ὑπάτευσαν. Καὶ ὁ μὲν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἔμεινεν, ὁ δὲ Σκιπίων ἐς Σικελίαν ἀπελθεῖν καὶ ἐς Λιβύην προσετέτακτο, ἵνα, εἰ μὴ τὴν Καρχηδόνα αἱρήσει, τόν γε Ἀννίβαν τέως ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ἀνθελκύσῃ. Οὔτε δὲ στράτευμα ἀξιόλογον οὔτε πρὸς τριήρεις ἀνάλωμα ἔλαβε, διὰ τὰς ἀριστείας φθονούμενος· μόλις δὲ καὶ τὰ πάνυ ἀναγκαῖα παρέσχον αὐτῷ. Καὶ ὁ μὲν σὺν τῷ ναυτικῷ τῶν συμμάχων καί τισιν ἐθελονταῖς ἐκ τοῦ δήμου ἀπῆρεν· ὁ δὲ Μάγων, ἐκ τῆς νήσου παραπλεύσας, εἰς τὴν Λιγυστικὴν ἀπέβη. Ὁ Κράσσος δ' ἐν τῇ Βρεττίᾳ τῷ Ἀννίβᾳ προσήδρευεν. Ὁ μέντοι Φίλιππος κατηλλάγη Ῥωμαίοις. Πούπλιον γὰρ Σεμπρώνιον εἰς Ἀπολλωνίαν ἐλθόντα σὺν πολλῇ δυνάμει αἰσθόμενος, ἀσμέ-

νας ἐσπείσατο. Σκιπίων δ' ὁ ὕπατος ἐξ Ἰταλίας (40) A ἀπάρας, παρεσκευάζετο μὲν ὡς ἐς Σικελίαν πλεύσων, οὐκ ἠδυνήθη δὲ, μήτε δύναμιν ἐντελῆ, καὶ αὐτὴν ἀσυγκρότητον ἔχων. Διὸ πάντα τὸν χειμῶνα ἐκεῖσε διήγαγε, τοὺς σὺν αὐτῷ ἐξασκῶν, καὶ ἄλλους προσκαταλέγων. Μέλλοντι δὲ περαιώσασθαι, ἀγγελία αὐτῷ ἐκ Ῥηγίου ἧκε, τὴν πόλιν τὴν τῶν Λοκρῶν τινας προδώσειν. Τοῦ γὰρ φρουράρχου καταβοήσαντες, καὶ μηδεμιᾶς ἐκδικίας παρὰ τοῦ Ἀννίβου τυχόντες, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀπέκλιναν. Δύναμιν οὖν πέμψας ἐκεῖ, πολλὰ τῆς πόλεως νυκτὸς μετὰ τῶν προδιδόντων κατέλαβε. Τῶν δὲ Καρχηδονίων εἰς τὴν ἄκραν συνειληθέντων, καὶ τὸν Ἀννίβαν μετακαλεσαμένων, κατὰ τάχος ἐξανήχθη καὶ ὁ Σκιπίων, καὶ πλησιάσαντα τῇ πόλει αἰφνιδίῳ ἐπεκδρομῇ ἀπεώσατο. Εἶτα λαβὼν τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐπιτρέψας τὴν B πᾶσαν πόλιν δύω χιλιάρχοις ἀνέπλευσεν· οὐκ ἠδυνήθη μέντοι τῇ Λιβύῃ προσπλεῦσαι. Οὕτω δ' οἱ Καρχηδόνιοι τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ ἔδεισαν, ὥστε χρήματα μὲν τῷ Φιλίππῳ στεῖλαι, ἵν' εἰς τὴν Ἰταλίαν στρατεύσῃ, καὶ τῷ Ἀννίβᾳ καὶ σῖτον πέμψαι, καὶ στρατιώτας, καὶ ναῦς τῷ Μάγωνι καὶ χρήματα ἵνα τὸν Σκιπίωνα κωλύσῃ περαιωθῆναι. Ἐκ δὲ σημείων τινῶν νίκην οἱ Ῥωμαῖοι λαμπρὰν ἐλπίσαντες, τήν τε ἐν τῇ Λιβύῃ στρατιὰν τῷ Σκιπίωνι καὶ δύναμιν ἄλλην ὡς ἂν ἐθελήσῃ, καταλέξασθαί οἱ ἐπέτρεψαν. Τῶν γὰρ ὑπάτων Μάρκον μὲν Κέθηγον τῷ Μάγωνι, Πούπλιον δὲ Σεμπρώνιον τῷ Ἀννίβᾳ ἀντέταξε.

A magnam urbis partem proditorum opera occupavit. Cum autem Carthaginienses in arce conglobati, Annibalem accersivissent, eum Scipio, celeriter converso cursu, eruptione facta, ad urbem accedentem repulit. Deinde arce potitus, totaque urbe duobus tribunis militum mandata, solvit: verum in Africam appellere non potuit. Sic autem Carthaginienses adventum ejus timuerunt, ut pecunia missa Philippum ad bellum Italiæ inferendum concitarent, et Annibali frumentum et milites mitterent, Magoni classem et pecuniam, ut a trajectu Scipionem prohiberet. Romani autem ex ostentis quibusdam illustris victoriæ spe concepta, legiones Africanas, et novos militum delectus, quot vellet, Scipioni decreverunt. Ex consulibus vero Cethe- B gum Magoni, Sempronium Annibali opposuerunt.

ΙΒ'. Οἱ δέ γε Καρχηδόνιοι δείσαντες τὸν Μασινίσσαν μὴ Σκιπίωνι πρόσθηται, ἔπεισαν τὸν Σύφακα τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἀποδοῦναι, ὡς καὶ αὖθις αὐτὴν ἀνακτησόμενον. Ὁ οὖν Μασινίσσας ὑπώπτευε μὲν τὸ πραττόμενον· κατηλλάγη δὲ δῆθεν, ἵνα πιστὸς C νομισθεὶς μέγα τι σφῆλαι αὐτοὺς δυνηθῇ. Μᾶλλον γὰρ ὑπὲρ τῆς Σοφωνίδος, ἢ τῆς βασιλείας ὠργίζετο. Διὸ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις προσέκειτο, ὑποκρινόμενος τὰ τῶν Καρχηδονίων αἱρεῖσθαι. Ὁ δὲ Σύφαξ τὰ τῶν Λιβύων πράττων ἐπλάττετο Ῥωμαίοις ἔνσπονδος εἶναι. Καὶ στείλας πρὸς τὸν Σκιπίωνα παρῄνει μὴ ποιήσασθαι τὴν διάβασιν. Ἀκούσας δὲ ταῦτα δι' ἀπορρήτων ὁ Σκιπίων, ἵνα μὴ γνῶσιν οἱ στρατιῶται, τόν τε κήρυκα αὐθήμερον ἀπέπεμψε, μηδενὶ ἄλλῳ προσομιλήσαντα. Καὶ τὸ στράτευμα συγκαλέσας, ἐπέσπευδε τὴν διάβασιν, ἔτι τοὺς Καρχηδονίους ἀπαρασκεύους λέγων εἶναι, καὶ πρότερον μετὰ τὸν Μασινίσσαν, τότε δὴ καὶ τὸν Σύφακα μετακαλεῖσθαι αὐτοὺς καὶ χρονίζουσιν ἐγκαλεῖν. Ταῦτα εἰπὼν μηδὲν ἔτι μελλήσας ἐξανήχθη, καὶ πρὸς τὸ ἀκρω- D τήριον τὸ καλούμενον Ἀπολλώνιον προσορμίσας τὰς ναῦς ἐστρατοπεδεύσατο, καὶ τὴν χώραν ἐπόρθει, προσέμισγέ τε ταῖς πόλεσι, καὶ εἷλέ τινας. Ἐγκειμένων δὲ τῶν Ῥωμαίων τῇ χώρᾳ, Ἄννων ὁ ἵππαρχος, υἱὸς ὢν τοῦ Ἀσδρούβου τοῦ Γίσγωνος, ἀνεπείσθη πρὸς τοῦ Μασινίσσου ἐπιθέσθαι αὐτοῖς. Ὁ οὖν Σκιπίων ἱππέας πέμψας τινὰς χωρία πρὸς καταδρομὴν ἐπιτήδεια ἐληΐζετο, ἵν' ὑποφεύγοντες ἐπισπάσωνται ἐπιδιώκοντας. Τῶν οὖν Καρχηδονίων ἑπισπομένων αὐτοῖς κατὰ τὰ συγκείμενα τραπομένοις, ὁ Μασινίσσας τε κατὰ νώτου γενόμενος μετὰ τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἐπέθετο τοῖς διώκουσι, καὶ ὁ Σκιπίων ἐκ τοῦ λόχου

XII. Carthaginienses autem metuentes, ne se Masinissa cum Scipione conjungeret, Syphaci persuaserunt ut illi principatum restitueret, facile eumdem recepturus. Masinissa fraudem intelligens, reconciliationem ipse quoque simulavit, ut eos ma- C gna clade afficeret: ob Sophonisbam, quam propter principatum amissum, iratior. Itaque Romanis studuit, quamvis se partes Carthaginiensium fovere profiteretur. Contra Syphax, cum Afris consultum vellet, se Romanum fœdus colere prætendebat: a quo Scipio admonitus, ne trajiceret, caduceatore eodem die clam ablegato, ut cum nemine colloqui posset, ne id resciscerent milites, convocato exercitu, trajectum maturavit: Carthaginienses adhuc imparatos 438 esse dicens, eosque pridem Masinissam, nunc Syphacem accersisse, eorumque moram accusare. His dictis, nihil amplius cunctatus solvit: et classe ad Apollonium promontorium subducta, castrisque positis, agros vastavit, et op- D pida quædam cepit. Tum Masinissa Hannoni, Asdrubalis Gisgonis filio, Magistro equitum, persuasit ut Romanos adoriretur. Scipio igitur, missis equitibus, quædam idonea loca populatur, ut ii refugiendo persequentes attraherent. Qui cum ex composito in fugam versi, a Carthaginiensibus urgerentur, Masinissa a tergo adortus est Afros, et Scipio ex insidiis impetum in eos fecit: ac multis cæsis, multi cum ipso Hannone capti sunt, quem Asdrubal cum Masinissæ matre permutatum redemit. Deinde Syphax, Romanæ amicitiæ simulatione abjecta, palam Carthaginiensibus opem tulit. Romani vero et agros populabantur, et multos qui ab

Variæ lectiones et notæ.

(40) *Εἰς Ἰταλίαν*. Sic Regii mss. Colberteus vero, εἰς Ἰταλίαν ἀπάρας. Sed legendum ἐξ Ἰταλίας.

Annibale ex Italia in Africam mittebantur, recipiebant, et in hibernis ibi manserunt. Post hæc, Cneo Scipione, et Caio Servilio consulibus, Carthaginienses bello fatigati, pacem expetiverunt, et Mago atque Annibal Italia exciderunt. Consulibus enim Annibali et Magoni resistentibus, in Africam Scipio grassans, urbes oppugnavit. Interim navem Carthaginiensem captam, cum vectores se legatos ad illum ire simularent, missam fecit: non ignoratione commenti, sed ne infamia violatæ legationis aspergeretur. Syphace de conditionibus agente, ut Scipio Africa, Italia excederet Annibal, assensus est: non quod illi fidem haberet, sed ut Barbarum in fraudem illiceret. Nam cum per induciarum licentiam alias aliis militibus in Carthaginiensium et Syphacis castra missis, omnem illorum apparatum explorasset: probabilibus de causis, eaque potissimum, quod Syphacem Masinissæ insidiatum esse constabat, pacta rescidit, noctuque in eorum castra venit, parvo disjuncta intervallo, et Asdrubalis, passim ignem injecit. Quæ cum facillime incensa essent (nam tabernacula ex culmis et frondibus confecta erant) et Carthaginienses male tractati sunt, et Syphacis milites opem laturi, a Romanis in procinctu stantibus occisi, eorum 439 quoque castris succensis, in quibus multi et equi et homines perierunt. Romani cum hæc noctu perpetrassent, nihil incommodi acceperunt; sed mane, Hispani qui Carthaginiensibus recens auxilio venerant, ex improviso impetu in illos facto, multos occiderunt. Inde Asdrubal statim Carthaginem, Syphax domum rediit. Scipio vero Syphaci Masinissam et C. Lælium opposuit, ipse contra Carthaginenses est profectus. Illi vero ad munitionem castrorum, in quibus Romani hibernarant, quoque omnia sua contulerant, naves miserunt, ut aut eas caperent, aut Scipionem a sese removerent: nec frustrati sunt. Eo enim cognito, obsidione relicta, propere stationem navium custodiit. Primo die hostes facile propulsarunt Romani: postridie longe inferiores fuerunt. Nam Carthaginienses ferreis manibus injectis, naves aliquot eorum revellerunt. Sed in terram exscendere non ausi, navibus domum reductis, imperium Asdrubali abrogatum, Hannoni cuidam tradiderunt. Inde Asdrubal servis et transfugis susceptis, suapte auctoritate copias non imbecilles coegit: et Hispanis, qui in castris Scipionis militabant, sibi clam conciliatis, noctu castra ejus ex insidiis adoriri instituit. Ac effecisset aliquid, nisi et augures auspiciis turbati, et Masinissæ mater divino quodam afflatu, effecissent, ut quæstiones de eis haberentur. Sic illis ante perpetratum facinus supplicio affectis, Scipio rursus ad Carthaginem, admoto exercitu, agrum ussit.

A ἐπεκδραμὼν προσέμιξεν αὐτοῖς. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐφθάρησαν, πολλοὶ δὲ καὶ ἑάλωσαν, καὶ ὁ Ἄννων αὐτός. Διὸ ὁ Ἀσδρούβας τὴν μητέρα τοῦ Μασινίσσου συνέλαβε, καὶ ἀντὰπεδόθησαν. Ὁ δὲ Σόφαξ τῆς πρὸς Ῥωμαίους φιλίας τὴν δόκησιν ἀπειπὼν, φανερῶς τοῖς Καρχηδονίοις συνῄρατο. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι καὶ ἐληΐζοντο τὴν χώραν, καὶ συχνοὺς τῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου πρὸς τὴν Λιβύην πεμφθέντων ἀνεκομίσαντο, καὶ κατὰ χώραν ἐχείμασαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, Γναίου Σκιπίωνος, καὶ Γαΐου Σερουϊλίου ὑπατευσάντων, οἵ τε Καρχηδόνιοι ἐλαττωθέντες τῷ πολέμῳ, συμβῆναι ἠθέλησαν, καὶ ὁ Ἀννίβας καὶ ὁ Μαγὼν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐξέπεσον. Οἱ μὲν γὰρ ὕπατοι τῷ Ἀννίβᾳ καὶ τῷ Μαγῶνι ἀντικαθίσταντο, Σκιπίων δὲ τήν τε Λιβύην ἐκάκου, καὶ ταῖς πόλεσι B προσέβαλλε. Κἀν τούτῳ ναῦν Καρχηδονίαν λαβὼν, ἀφῆκεν, ἐπεὶ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ πρεσβείᾳ ἀφικνεῖσθαι ἐπλάσαντο. Ἤδει μὲν γὰρ τὸ πλάσμα, προετίμησε δὲ τὸ μὴ διαβληθῆναι, ὡς πρέσβεις κατεσχηκώς. Καὶ τοῦ Σύφακος πράττοντος ἔτι διαλλαγὰς, ὥστε καὶ ἐκ τῆς Λιβύης μὲν τὸν Σκιπίωνα, τὸν δ' Ἀννίβαν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἀπάραι, ἐδέξατο τὸν λόγον, οὐχ ὡς πιστεύων αὐτῷ, ἵνα δὲ σφήλῃ αὐτόν. Τῶν γὰρ στρατιωτῶν ἄλλοτε ἄλλους κατὰ τὴν τῶν σπονδῶν πρόφασιν ἐς τὸ στρατόπεδον τὸ τῶν Καρχηδονίων πέμπων, καὶ τὸ τοῦ Σύφακος, ἐπεὶ ἐκεῖνοι πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς κατεσκέψαντο, τὴν σύμβασιν ἀπ' εὐλόγου δή τινος σκήψεως, ἄλλως τε καὶ ὅτι ὁ Σύφαξ ἐπιβουλεύων ἐφωράθη τῷ Μασινίσσᾳ, διεκρούσατο. Νυκτὸς δ' ἦλθεν εἰς τὰ στρατόπεδα αὐτῶν, C οὐ πάνυ ἀλλήλων διέχοντα, καὶ πῦρ ἐς τὸ τοῦ Ἀσδρούβου πολλαχόθεν ἅμα ὑπέβαλε. Καὶ ἐμπρησθέντος ῥᾷστα αὐτοῦ (ἐκ γὰρ καλάμης καὶ ἐκ φυλλάδων ἐπεποίηντο αὐτοῖς αἱ σκηναὶ), οἵ τε Καρχηδόνιοι κακῶς ἀπήλλαξαν, καὶ οἱ περὶ τὸν Σύφακα, βοηθῆσαι αὐτοῖς ἐθελήσαντες, τοῖς τε Ῥωμαίοις τοῖς περιέχουσιν περιέπεσον, καὶ αὐτοὶ ἀπώλοντο, καὶ τὸ στρατόπεδον προσενεπρήσθη αὐτῶν, καὶ ἐφθάρησαν πολλοὶ καὶ ἵπποι καὶ ἄνθρωποι. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲ ταῦτα πεποιηκότες, νυκτὸς μὲν οὐδὲν ἔπαθον. Ἡμέρας δ' ἐπιφαυσάσης, Ἴβηρες ἄρτι Καρχηδονίοις ἐπὶ συμμαχίᾳ ἐλθόντες, προσέπεσον αὐτοῖς ἀπροσδόκητοι καὶ πολλοὺς ἀπέκτειναν. Εὐθὺς οὖν Ἀσδρούβας μὲν εἰς τὴν Καρχηδόνα, Σύφαξ δὲ οἴκαδε ἀπεχώρησεν. D Ὁ δέ γε Σκιπίων Σύφακι μὲν τὸν Μασινίσσαν καὶ Γαΐον ἀντέταξε Λαίλιον· αὐτὸς δ' ἐπὶ τοὺς Καρχηδονίους ἤλασεν. Οἱ δ' αὖ Καρχηδόνιοι πρὸς τὸ ἔρυμα τῶν Ῥωμαίων, ᾧ χειμαδίῳ ἐχρῶντο, καὶ ἐς ὃ ἀπετίθεντο πάντα, ναῦς ἔπεμψαν, ἵνα ἢ αὐτὸ αἱρήσωσιν, ἢ ἀφ' ἑαυτῶν ἀπάξωσι τὸν Σκιπίωνα· καὶ ἔσχεν οὕτως. Μαθὼν γὰρ τὸ γινόμενον ἀπανέστη, καὶ ἐπειχθεὶς πρὸς τὸν ναύσταθμον, διὰ φυλακῆς αὐτὸν ἐποιήσατο. Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ ῥᾳδίως τοὺς προσμίξαντας αὐτοῖς ἀπεώσαντο οἱ Ῥωμαῖοι, τῇ δ' ὑστεραίᾳ πολὺ ἠλαττώθησαν. Καὶ ναῦς γὰρ τῶν Ῥωμαίων χειρῶν σιδηρῶν ἐπιβολῇ ἀπέσπασαν. Ἀποβῆναι δ' ἐς τὴν γῆν οὐκ ἐτόλμησαν, ἀλλ' ἀναπλεύσαντες οἴκαδε τὸν Ἀσδρούβαν ἀπεχειροτόνησαν· Ἄννωνα δέ τινα ἀνθείλοντο. Κἀκ τούτου Ἄννων μὲν στρατηγὸς ἦν, ἐκεῖνος δὲ καθ' ἑαυτὸν δούλους τινὰς καὶ αὐτομόλους παραλαβὼν, δύναμιν οὐκ ἀσθενῆ συνεκρότησε, καὶ τινας τῶν Ἰβήρων τῶν συστρατευομένων τῷ Σκιπίωνι κρύφα ἀναπείσας, ἐπεχείρησε νυκτὸς ἐπιβουλεῦσαι τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ. Κἂν ἐξειργάσατο

τι, εἰ μὴ οἵ τε μάντεις ὑπὸ ὀρνίθων ἐκταραχθέντες καὶ ἡ τοῦ Μασινίσσου μήτηρ θειάσασα ζήτησιν αὐτῶν γενέσθαι ἐποίησαν. Καὶ οἱ μὲν προκαταληφθέντες ἐκολάσθησαν, καὶ ὁ Σκιπίων εὐθὺς ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα ἐστράτευσε καὶ τὴν γῆν αὐτῶν ἐδῄου.

ΙΓ. Σύφαξ δὲ ἐπολέμει τοῖς περὶ τὸν Λαίλιον, A καὶ χρόνον τινὰ ἀντέσχεν, εἶτα ὑπερέσχον οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλοὺς μὲν ἐφόνευσαν, πολλοὺς δὲ ἐζώγρησαν, καὶ τὸν Σύφακα εἷλον. Καὶ τὴν Κίρταν, τὰ βασίλεια αὐτοῦ, παρέλαβον ἀμάχως, τοῖς ἔνδον δεδεμένον αὐτὸν ἐπιδείξαντες. Ἦν δ' ἐκεῖ καὶ ἡ Σοφωνίς (41)· καὶ πρὸς αὐτὴν ὁ Μασινίσσας εὐθὺς εἰσεπήδησε, καὶ περιλαβὼν αὐτήν, *Ἔχω μὲν Σύφακα*, εἶπε, *τὸν ἁρπάσαντά σε, ἔχω δὲ καὶ σέ. Ἀλλὰ μὴ δέδιθι· οὐδὲ γὰρ αἰχμάλωτος γέγονας, ἐμὲ σύμμαχον ἔχουσα.* Ταῦτ' εἰπών, ἔγημεν αὐτὴν παραχρῆμα, προκαταλαβὼν τοὺς Ῥωμαίους, μή πως αὐτῆς ἁμάρτῃ, γενομένης ἐν τοῖς λαφύροις. Εἶτα καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τοῦ Σύφακος προσεποιήσατο, καὶ πρὸς τὸν Σκιπίωνα ἦλθον, ἄγοντες τά τε λοιπὰ καὶ τὸν Σύφακα. Καὶ ὃς ἰδὼν αὐτὸν δεδεμένον B οὐχ ἤνεγκεν, ἀλλὰ τῆς παρ' αὐτῷ μνημονεύσας ξενίας, καὶ τὰ ἀνθρώπεια ἀναλογισάμενος, ἀνεπήδησεν ἐκ τοῦ δίφρου, ἔλυσέ τε αὐτόν, καὶ ἐδεξιώσατο, καὶ ἐντίμως ἦγε. Καί ποτε ἤρετο· Τί σοι δόξαν ἐπολέμησας ἡμῖν; Ὁ δὲ ἑαυτόν τε σοφῶς ἐξῃτήσατο ἅμα, καὶ τὸν Μασινίσσαν ἠμύνατο, εἰπών, αἰτίαν αὐτῷ τὴν Σοφωνίδα γενέσθαι. Τῷ γὰρ πατρὶ τῷ Ἀσδρούβᾳ χαριζομένην, καταδῆσαι αὐτὸν μαγγανείαις, ὥστε καὶ ἄκοντα τὰ τῶν Καρχηδονίων πρᾶξαι. Ἀλλ' ὅτι ὑπὸ γυναικὸς ἠπάτημαι, ἀξίαν ἔδωκα δίκην. Ἔχω δ' οὖν τι ἐν κακοῖς παραμύθιον, ὅτι ὁ Μασινίσσας αὐτὴν ἔγημε· πάντως γὰρ καὶ ἐκεῖνον ὁμοίως διολέσει. Ὁ δὲ Σκιπίων ὑποπτεύσας ταῦτα περὶ τοῦ Μασινίσσου ἐκάλεσέ τε αὐτὸν καὶ C ᾐτιάσατο ὅτι γυναῖκα πολεμίαν καὶ αἰχμάλωτον ἄνευ τῆς αὐτοῦ γνώμης οὕτω ταχέως ἔγημε· καὶ παραδοῦναι τοῖς Ῥωμαίοις αὐτὴν ἐκέλευεν. Ὁ δὲ περιαλγήσας μέν, εἰσπηδήσας δ' εἰς τὴν σκηνήν, ἔφη τῇ Σοφωνίδι· *Εἰ μὲν οἷός τ' ἦν τῷ ἐμαυτοῦ θανάτῳ ἐλευθέραν φυλάξαι σε καὶ ἀνύβριστον, προθύμως ἂν σου ὑπεραπέθανον. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, προπέμπω σε, ἔνθα κἀγὼ καὶ ἅπαντες ἀφιξόμεθα.* Καὶ ταῦτα εἰπών, φάρμακον αὐτῇ ὤρεξεν. Ἡ δὲ οὔτ' ἀνωλοφύρατο οὔτ' ἐστέναξεν· ἀλλὰ καὶ πάνυ γενναίως, *Εἰ τοῦτό σοι*, ἔφη, *ἄνερ, δοκεῖ, κἀγὼ πείθομαι. Τῆς γὰρ ψυχῆς μου μετὰ σὲ οὐδεὶς ἄλλος κυριεύσει. Εἰ δὲ τοῦ σώματος μου Σκιπίων δεῖται, νεκρὸν αὐτὸ λαβέτω.* Καὶ ἡ μὲν οὕτως ἀπέθανε. Σκιπίων δὲ τὸ ἔργον ἐθαύμα- D σεν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ, τοῦ Λαιλίου τὸν Σύφακα καὶ τὸν υἱὸν ἐκείνου Οὐερμίναν ἀγαγόντος ἐκεῖ, καὶ τῶν ἄλλων τινὰς τῶν πρώτων, τὸν μὲν Σύφακα εἰς τὴν Ἄλβαν κατέθεντο, καὶ τελευτήσαντα δημοσίᾳ ἔθαψαν. Τῷ δὲ Οὐερμίνᾳ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς ἐπεκύρωσαν καὶ τοὺς ζωγρηθέντας νομάδας ἐχαρίσαντο. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι περὶ σπονδῶν ἐπικηρυκευσάμενοι τῷ Σκιπίωνι χρήματά τε εὐθὺς

XIII. Syphax cum Lælio ad tempus restitisset, tandem Romani superiores evaserunt, multis occisis, multis captis, atque ipso Syphace; quem cum vinctum ostendissent iis qui Cirtam regiam ejus tuebantur, urbem citra pugnam occuparunt, in eaque Sophonisbam deprehenderunt. Ad quam Masinissa statim insiliit; et mulierem amplexus: *Habeo*, inquit, *Syphacem, qui te mihi rapuit: habeo et te. Sed timere noli: neque enim capta es, me socio.* Hæc locutus, statim eam uxorem duxit; veritus, ne si Romanos exspectasset, illa in manubias relata excideret. Deinde reliquis oppidis subactis, præter alia, Syphacem ad Scipionem vinctum adduxerunt. 440 Quod ille spectaculum non tulit: sed memor ejus hospitii, et humanorum casuum, e sella exsiliit eumque solutum, porrecta dextera, honorifice habuit. Cum autem eum aliquando rogasset, quo consilio bellum Romanis intulisset? ille pari calliditate et seipsum excusavit, et Masinissam ultus est. Id enim Sophonisbæ impulsu factum esse dixit, a qua in patris Asdrubalis gratiam præstigiis quibusdam fuerit *irretitus*, ut vel invitus studeret Carthaginiensibus. Etsi autem muliebris imposturæ justas pœnas lueret, tamen id in malis se habere solatii, quod Masinissa, ea ducta, omnino in simile exitium præcipitandus esset. Ea suspicione motus Scipio, cum Masinissa statim expostulat, quod mulierem hostem et captivam, se inscio, tam properanter duxisset, eamque tradi Romanis jubet. Quibus verbis ingenti dolore affectus Masinissa, subito in tabernaculum insiliens, Sophonisbæ ait: *Si meo ipsius interitu te liberam et inviolatam tueri possem, cupide pro te mortem oppeterem. Verum quia id fieri non potest, ea te præmitto, quo et ego et omnes perveniemus.* His dictis, ei venenum porrigit. Illa vero citra ejulatum et gemitum, generoso animo respondet: *Si tibi istud, marite, placet, pareo. Nam animo quidem meo nemo alius dominabitur. Si autem Scipio corpus meum requirit, mortuum id accipiat.* Atque illa sic obiit. Id porro factum mulieris admiratus est Scipio. Romani, Syphace, ejus filio Vermina, et aliis principibus a Lælio in urbem perductis, Syphacem Albæ asservarunt; et defunctum, publice sepeliverunt. Verminæ paternum regnum confirmarunt, captivis Numidis dono datis. Carthaginienses autem caduceatoribus de pace missis, statim pecuniam Scipioni dederunt; captivisque omnibus redditis, cæteris de rebus legatos Romam miserunt, qui tum a Romanis admissi non sunt. Negabant enim, moris majorum esse, ut eorum de pace legatos audirent, qui castra haberent in Italia. Post discessum autem Annibalis et Magonis, iis auditis, pacis conditiones acceperunt. Illi porro Italia

Variæ lectiones et notæ.

(41) *Σοφωνίς*. Ita mss. quam Σοφόνβα, excerpta Diodori Siculi, p. 289, alii *Sophonisbam* vocant.

excesserunt, non propter pacificationem, sed ad bellum domesticum properantes. At 441 Carthaginienses, cum prius etiam pacem minime cogitarent, nec eam alio consilio petiissent, nisi ut tempus tererent, dum veniret Annibal; ejus adventu recreati, Scipionem terra marique invaserunt. Illo vero expostulante, neque quidquam moderati legatis responderunt; et abeuntes per insidias occidissent, nisi fortuito vento exorto essent conservati. Itaque Scipio senatusconsultum de pace interim allatum, non ratum habuit. Carthaginienses vero, Magone in Italiam remisso, Annibalem exercitui cum summo imperio præfecerunt, repudiato Hannone, et Asdrubale capitis damnato. Qui cum ultro venenum hausisset, in cadaver ejus est sævitum. Annibal, omni potestate accepta, Masinissæ regnum populatus, se ad committendum cum Romanis prælium parat. Idem et a Scipione factum.

A ἔδοσαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους πάντας ἀπέδωκαν καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν πρεσβείαν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέστειλαν. Τοὺς δέ γε πρέσβεις οἱ Ῥωμαῖοι τότε οὐ προσεδέξαντο, λέγοντες οὐκ εἶναι πάτριον σφίσι, στρατοπέδων ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ὄντων τισί, πρεσβείαν προσίεσθαι ἐξ αὐτῶν καὶ χρηματίζειν ὑπὲρ εἰρήνης. Ὕστερον δὲ ἀπάραντος τοῦ τε Ἀννίβου καὶ τοῦ Μαγῶνος, λόγου σφίσι μετέδωκαν καὶ ἐψηφίσαντο τὰς σπονδάς. Ἐξεχώρησαν δὲ τῆς Ἰταλίας ὅ τε Ἀννίβας καὶ ὁ Μαγών, οὐ διὰ τὴν σύμβασιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν οἴκοι πόλεμον ἐπειγόμενοι. Οἱ δ' ἐν τῇ Λιβύῃ Καρχηδόνιοι οὐδὲ πρότερον εἰρηναῖόν τι φρονοῦντες, καὶ περὶ σπονδῶν ἐπὶ τῇ τοῦ χρόνου τριβῇ διὰ τὴν τοῦ Ἀννίβου παρουσίαν ἐπικηρυκευσάμενοι, ὡς τὸν Ἀννίβαν πλησιάζοντα ἔμαθον, ἀνεθάρσησαν, καὶ B ἐπέθεντο τῷ Σκιπίωνι κατὰ γῆν τε καὶ κατὰ θάλασσαν. Κἀκείνου περὶ τούτου αὐτοῖς ἐγκαλέσαντος, οὔτε μέτριόν τι τοῖς πρέσβεσιν ἀπεκρίναντο, καὶ ἐπεβούλευσαν αὐτοῖς ἀποπλεύσασι· καὶ εἰ μὴ πνεῦμα τυχαίως συμβὰν αὐτοῖς ἐβοήθησεν, ἀπώλοντο ἄν. Ὅθεν καὶ ὁ Σκιπίων ἐν τούτῳ τῆς ψήφου τῆς περὶ τῆς εἰρήνης κομισθείσης οὐκέτι αὐτὴν ἐποιήσατο. Οἱ οὖν Καρχηδόνιοι τὸν μὲν Μαγῶνα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνέπεμψαν, τὸν δ' Ἀννίβαν αὐτοκράτορα στρατηγὸν ἀπέδειξαν, τὸν Ἄννωνα τῆς ἀρχῆς παύσαντες. Τὸν δ' Ἀσδρούβαν καὶ ἀποκτεῖναι ἐψηφίσαντο, φαρμάκῳ δὲ ἑκουσίῳ φθαρέντα, καὶ νεκρὸν ᾐκίσαντο. Ἀννίβας μὲν οὖν πᾶσαν τὴν ἡγεμονίαν λαβών, εἰς τὴν Μασινίσσου χώραν ἐνέβαλε καὶ ἐκάκου αὐτήν, καὶ τοῖς Ῥωμαίοις μαχέσασθαι ἡτοιμάζετο. Ἀνθητοιμάζοντο δὲ καὶ οἱ τοῦ Σκιπίωνος.

XIV. Romanos autem pœnituit, quod Annibalem Italia emisissent; quem ut in Africa rem gerere didicerunt, denuo haud mediocriter perterriti, alterum consulem Cl. Neronem contra eum miserunt, Marco Servilio Italiæ defensione mandata. Verum Nero propter hiemem in Italia et Sardinia C moratus, in Africam pervenire non potuit. Deinde ne ultra Siciliam quidem processit, audita Scipionis victoria, qui veritus ne, si antevertisset Nero, laborum suorum gloriam interciperet, primo vere Annibalem, audita Masinissæ clade, invasit. Annibal vero Scipionis adventu cognito, et ipse ei occurrit. Ita castris e regione positis, non statim ad manus venerunt, sed dies complures morati, uterque milites suos ad pugnam est cohortatus. Ut autem Scipioni tempus non diutius terere visum est, et Annibalem vel invitum ad certamen elicere, Uticam iter intendit; ut cum timere et fugere crederetur, rei gerendæ occasionem haberet: idque factum est. Annibal enim eum fugere opinatus, D majoreque fiducia inde sumpta, cum solis equitibus eum a tergo est persecutus, quibus Scipio præter exspectationem restitit, iisque profligatis, persecutione omissa, impedimenta quæ in via erant intercepit omnia. Hæc turbarunt Annibalem, atque illud etiam, 442 quod Scipio tres exploratores in castris suis deprehensos, impune dimiserat. E quorum uno cum didicisset, quid in castris actum esset (duo enim ultro apud Romanos manserant) perculsus est, neque amplius decertare ausus, quamprimum pacem facere decrevit, ut, ea non impetrata, mora saltem aliqua et induciæ intercederent. Masinissa igitur, ut populari suo intercessore, cum Scipione collocutus, nihil impetravit. Nam Scipio

ΙΔ'. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ μετεμέλοντο ὅτι μὴ ἐκώλυσαν τὸν Ἀννίβαν ἐκπλεῦσαι. Ὡς μέντοι τὰ ἐν τῇ Λιβύῃ συγκροτοῦντα αὐτὸν ἔμαθον, οὐ μετρίως αὖθις ἐδεδίεσαν· διὸ καὶ Κλαύδιον μὲν Νέρωνα τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων ἐπ' αὐτὸν ἔπεμψαν, Μάρκῳ δὲ Σερουιλίῳ τὴν τῆς Ἰταλίας φυλακὴν προσεκλήρωσαν. Ἀλλ' οὐκ ἠδυνήθη ὁ Νέρων εἰς Λιβύην ἐλθεῖν, ὑπὸ χειμῶνος ἐν Ἰταλίᾳ χρονίσας, καὶ ἐν Σαρδοῖ. Εἶτα οὐδὲ περαιτέρω τῆς Σικελίας ἐχώρησε, κεκρατηκότα μαθὼν τὸν Σκιπίωνα. Ὁ γὰρ Σκιπίων δείσας μὴ ἐπισχεθεὶς ὁ Νέρων τῶν αὐτοῦ πόνων τὴν εὔκλειαν σφετερίσηται, τοῦ ἔαρος ἐπιλάμψαντος, ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν ἐχώρησε, μαθὼν ὅτι τὸν Μασινίσσαν ἐνίκησε. Καὶ ὁ Ἀννίβας ὡς ᾔσθετο προσιόντα τὸν Σκιπίωνα, προαπήντησεν αὐτῷ. Καὶ ἀντιστρατοπεδευσάμενοι οὐκ εὐθὺς εἰς χεῖρας ἦλθον. Συχνὰς δ' ἡμέρας διέτριψαν, καὶ ἕκαστος τῷ οἰκείῳ διειλέχθη στρατεύματι, καὶ πρὸς τὴν μάχην αὐτῷ παρεθάρρυνεν. Ὡς δ' ἔδοξε τῷ Σκιπίωνι μὴ διατρίβειν ἔτι, ἀλλὰ καὶ ἄκοντα τὸν Ἀννίβαν εἰς τὸν ἀγῶνα προαγαγεῖν, ἐπὶ τὴν Οὐτικὴν ὥρμησεν, ἵνα δεδιέναι καὶ φεύγειν δόξας, σχοίη καιρὸν ἐπιθέσεως, ὃ καὶ ἐγένετο. Ὁ γὰρ Ἀννίβας φεύγειν αὐτὸν οἰηθείς, καὶ ἐπὶ πλέον ἐντεῦθεν θαρσήσας, ἐπεδίωξε μόνοις τοῖς ἱππεῦσι κατὰ νώτου. Καὶ ὁ Σκιπίων ἀντέστη τε αὐτοῖς παρὰ δόξαν καὶ συμβαλὼν ἐνίκησε. Τρέψας δ' αὐτοὺς οὐκ ἐπὶ τὸ διώκειν σφᾶς, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ σκευοφόρα αὐτῶν καθ' ὁδὸν τυγχάνοντα ὥρμησε, καὶ πάντα συνέλαβε. Ταῦτα τὸν Ἀννίβαν ἐτάραξε, καὶ ἔτι ὅτι κατασκόπους αὐτοῦ τρεῖς ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὁ Σκιπίων εὑρών, οὐδὲν δεινὸν αὐτοῖς πεποίηκεν. Μαθὼν γὰρ παρ' ἑνὸς αὐτῶν ὁ Ἀννίβας τὸ πεπραγμένον (οἱ γὰρ δύο παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις μεῖναι ἠθέλησαν) κατεπλάγη, καὶ διακινδυνεῦσαι οὐκέτι

θαῤῥήσας, σπείσασθαι ὅτι τάχιστα ἔγνω, ἵν' εἰ μὴ τοῦτο συμβαίη, τριβήν τέως τινὰ πορίσηται καὶ διακωχήν. Πέμψας οὖν πρὸς τὸν Μασινίσσαν, δι' ἐκείνου ὡς ὁμοφύλου τὰς σπονδὰς ᾔτησε· καὶ ἦλθε μὲν ἐς λόγους τῷ Σκιπίωνι, ἔπραξε δὲ οὐδέν. Ὁ γὰρ Σκιπίων οὔτε τραχὺ οὔτε τι σαφὲς ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ τὸ μὲν ὅλον ἐμέσευσεν, ἐπιεικέστερον δ' ὅμως διελέχθη, ὅπως αὐτὸν ὡς καὶ σπεισόμενος εἰς ἀμέλειαν προαγάγῃ, ὃ καὶ συμβέβηκε. Μάχης μὲν γὰρ πέρι οὐδὲν ὁ Ἀννίβας ἐνενόησε, μεταστρατοπεδεύσασθαι δὲ εἰς χωρίον ἐπιτηδειότερόν τι ἠθέλησεν. Ἐξ αὐτομόλων δὲ τοῦτο μαθὼν ὁ Σκιπίων, προεξανέστη νυκτὸς, καὶ κατέσχε τὸν τόπον εἰς ὃν ἐκεῖνος ἠπείγετο. Ἐν χωρίῳ δέ τινι κοίλῳ καὶ ἀνεπιτηδείῳ πρὸς στρατοπέδευσιν γενομένοις τοῖς Καρχηδονίοις ἐπεφάνη αἰφνίδιον. Ὁ δ' Ἀννίβας συμβαλεῖν οὐκ ἠθέλησε. Στρατοπεδευόμενος δ' ἐκεῖ καὶ φρεωρυχῶν ἐταλαιπώρησε διὰ πάσης τῆς νυκτὸς, καὶ οὕτως κακῶς αὐτοὺς ἔχοντας ὑπὸ καμάτου καὶ δίψης, κατηνάγκασε καὶ ἄκοντας ὁ Σκιπίων συμμῖξαι αὐτῷ. Συνέβαλον οὖν οἱ μὲν Ῥωμαῖοι συντεταγμένοι καὶ πρόθυμοι, Ἀννίβας δὲ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἀπρόθυμοί τε καὶ καταπεπληγμένοι, καὶ δι' ἕτερα καὶ ὅτι καὶ ὁ ἥλιος σύμπας ἐξέλιπεν. Ἐκ γὰρ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο οὐκ αἴσιόν τι προμηνύειν σφίσιν ὁ Ἀννίβας ὑπώπτευσεν. Οὕτω δ' ἔχοντες τοὺς ἐλέφαντας ἑαυτῶν προεβάλοντο. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι μέγα ἐξαίφνης καὶ καταπληκτικὸν ἀνεβόησαν, καὶ τὰς ἀσπίδας τοῖς δόρασι κρούσαντες θυμῷ καὶ δρόμῳ ἐπὶ τοὺς ἐλέφαντας ὥρμησαν. Ὑφ' ὧν ταραχθέντες ἐκεῖνοι οἱ μὲν πλείους οὐκ ἐδέξαντο σφᾶς, ἀλλ' ἀπετράποντο, καὶ τιτρωσκόμενοι μείζω τοῖς ἐπιτεταγμένοις ἐνεποίουν τὸν θόρυβον. Οἱ δὲ καὶ ὁμόσε σφίσι χωρήσαντες, τῶν Ῥωμαίων διισταμένων, διὰ μέσου αὐτῶν διεξέτρεχον, καὶ περιιόντες ἐβάλλοντό τε καὶ ἐκ χειρὸς ἐτιτρώσκοντο. Καὶ ἐπί τινα μὲν χρόνον ἀντέσχον οἱ Καρχηδόνιοι. Ἔπειτα τοῦ Μασινίσσου καὶ τοῦ Λαιλίου τοῖς ἱππεῦσι προσπεσόντων αὐτοῖς, πάντες ἔφυγον· οἱ δὲ πλείους ἐφθάρησαν, καὶ ὁ Ἀννίβας μικροῦ ἂν ἀπώλετο. Φεύγοντα γὰρ αὐτὸν ὁ Μασινίσσας ἐπεδίωκεν ἀκρατῶς τῇ τοῦ ἵππου ῥύμῃ ὑπενδιδούς. Μεταστραφεὶς δ' ὁ Ἀννίβας, καὶ ἰδὼν αὐτὸν οὕτω διώκοντα, ἠρέμα ἐξέκλινε, καὶ τὸν δρόμον ἐπέστησε, καὶ οὕτω παρελάσαντα τὸν Μασινίσσαν κατὰ νώτου γενόμενος ἔτρωσε, κἀκ τούτου μετ' ὀλίγων ἐξέφυγε. Σκιπίων δὲ νικήσας, ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα ἠπείχθη, καὶ ἐπολιόρκει αὐτὴν ἐκ γῆς ἅμα καὶ θαλάσσης. Οἱ δ' αὖ Καρχηδόνιοι πρῶτον μὲν ὡς τὴν πολιορκίαν καρτερήσοντες ἡτοιμάζοντο. Ἔπειτα διαπορηθέντες πρὸς τὸν Σκιπίωνα διεκηρυκεύσαντο, καὶ ὁ Σκιπίων τοὺς λόγους σφῶν προσεδέξατο, καὶ περὶ τῶν συνθηκῶν διελέχθη αὐτοῖς. Ἦν δὲ τὰ ὡμολογημένα, ὁμήρους τε παρὰ τῶν Καρχηδονίων, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς αὐτομόλους δοθῆναι· καὶ πάντας μὲν τοὺς ἐλέφαντας, τὰς δὲ τριήρεις πλὴν δέκα παρασχεθῆναι· καὶ τοῦ λοιποῦ μήτε ἐλέφαντας, μήτε ναῦς μακρὰς πλείους τῶν δέκα ἔχειν, καὶ μήτε πόλεμον παρὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων γνώμην πρὸς μηδένα ποιεῖσθαι· καί τινα ἕτερα. Τοιούτων δὲ γε-

A neque aspere neque perspicue respondit; sed quamvis omnino medium quoddam teneret, tamen humanius disseruit, ut eum spe pacis negligentiorem redderet, idque accidit. Cum enim Annibalem de pugna minime cogitantem, castra in locum commodiorem transferre velle ex transfugis intellexisset, noctu loco eo, quo ille properabat, præoccupato, Carthaginiensibus in convalle, castris haud idonea, versantibus, ex improviso se ostendit. At Annibal detrectata pugna, castris ibi muniendis et puteis fodiendis per totam noctem fuit occupatus, qua ærumna fatigatos et sitientes Scipio vel invitos inire prælium coegit. Congrediuntur inter sese, Romani instructi et alacres, Annibal et Carthaginienses inviti, et præter alia etiam defectu solis integro territi; quem præter cætera nihil sibi fausti portendere Pœnus arbitratus, elephantes in prima acie collocat. Romani vero subito ingenti et terribili clamore sublato, et clypeos hastis pulsantes, ira et cursu incitati, belluas impetu illo territas dissiparunt atque everterunt; quæ vero vulnerabantur, suis magis incommodabant. Jam ut aliquæ in hostes irent, tamen Romanis spatium præbentibus, per mediam aciem transcurrentes, inter prætereundum et jaculis et gladiis vulnerabantur. Ac ad tempus aliquod Carthaginienses restiterunt. Deinde Masinissæ et Lælii equitatu invecto, fugerunt omnes, plures ceciderunt, ipso etiam Annibale pene interfecto. Nam cum fugiens Masinissam laxis habenis acerrime persequi conversus vidisset, ejus impetu nonnihil declinato, cursuque inhibito, prætervectum a tergo adortus vulneravit; itaque cum paucis evasit. Scipio victoria potitus, propere Carthaginem 443 terra marique obsedit. Carthaginiens a principio se ad tolerandam obsidionem parantes, tandem rebus desperatis, caduceatores ad illum miserunt, cum quibus Scipio de pacis conditionibus egit, quæ hujusmodi fuerunt: ut Carthaginienses obsides darent, captivos et transfugas omnes restituerent, elephantos omnes et triremes, decem exceptis, traderent. In posterum neque elephantos neque longas naves plures quam denas haberent, neque bellum cum quoquam nisi de sententia Romanorum susciperent. Adjecta sunt et alia quædam. His conditionibus propositis legati Romam missi, sed parum alacriter a senatu suscepti sunt; aliis aliud censentibus, ac inter sese rixantibus. Verum populus pacem magno consensu decrevit, acceptis conditionibus, decemque legatis missis, qui una cum Scipione omnia administrarent. Pactis firmatis, triremes traditæ, crematæque sunt; elephantorum major pars Romam missa, reliqui Masinissæ donati, Africam Romani, Carthaginienses Italiam reliquerunt. Hic secundi belli Punici post annos sexdecim exitus fuit. Scipio autem, magna parta gloria, cognomentum Africani tulit. (Jam tum enim Carthagini finitima Libya, Africa vocabatur) et multis captivis civibus receptis, liberator a multis dictus, in summo honore fuit. Annibal contra a

suis civibus accusatus est, quod Romam capere potuit, nec voluerit; et manubiis in suum peculium conversis, rempublicam fraudarit. Sed absolutus est; nec multo post, summum Carthaginiensium magistratum adeptus.

νομένων τῶν ὁμολογιῶν, πρέσβεις ἐπὶ Ῥώμην οἱ Καρχηδόνιοι ἐστάλκασι. Καὶ οἱ μὲν ἀπῆλθον, οὐ μέντοι καὶ ἡ γερουσία τὴν πρεσβείαν ἑτοίμως ἐδέξατο, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ ἠμφισβήτησαν, ἀλλήλοις ἐναντιούμενοι. Ὁ δὲ δῆμος τὴν εἰρήνην ὁμοθυμαδὸν ἐψηφίσατο, καὶ τὰς ὁμολογίας ἐδέξαντο· καὶ ἔπεμψαν δέκα ἄνδρας, ἵνα μετὰ τοῦ Σκιπίωνος ἅπαντα διοικήσωσι. Καὶ αἱ συμβάσεις ἐπράχθησαν, καὶ αἱ τριήρεις ἐδόθησαν, καὶ ἐκαύθησαν, καὶ τῶν ἐλεφάντων οἱ μὲν πλείους εἰς τὴν Ῥώμην ἀπήχθησαν· τῷ Μασινίσσᾳ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἐδωρήθησαν. Καὶ Ῥωμαῖοι μὲν τὴν Λιβύην ἐξέλιπον, τὴν δ' Ἰταλίαν οἱ Καρχηδόνιοι. Ὁ μὲν οὖν δεύτερος πόλεμος τῶν Καρχηδονίων ἔτει ἑκκαιδεκάτῳ εἰς τοῦτο κατήντησε. Κἀντεῦθεν ὁ Σκιπίων λελάμπρυντο καὶ Ἀφρικανὸς ἐπεκέκλητο (Ἀφρικὴ (42) γὰρ ἤδη ἡ περὶ Καρχηδόνα Λιβύη ὠνόμαστο), πολλοῖς δὲ καὶ ἐλευθερωτὴς προσηγόρευτο, πολλοὺς πολίτας κομίσας αἰχμαλώτους. Καὶ ὁ μὲν μέγας ἐκ τούτων ἤρετο, Ἀννίβας δὲ κατηγόρητο παρὰ τοῖς οἰκείοις, ὡς τήν τε Ῥώμην λαβεῖν δυνηθεὶς, καὶ μὴ θελήσας, καὶ τὴν λείαν τὴν ἐκ τῆς Ἰταλίας σφετερισάμενος. Οὐ μὴν καὶ ἑάλω, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγίστην τῶν Καρχηδονίων ἀρχὴν οὐκ εἰς μακρὰν ἐπετράπη.

XV. Hoc bello confecto, Romani aliis adversus Philippum Macedonem et Antiochum sunt implicati. Nam Punicis adhuc certaminibus districti, Philippum quamvis parum amicum, tamen colebant, ne Carthaginienses adjutaret, aut Italiam invaderet. Pace autem cum illis constituta, nihil cunctati, bellum aperte cum eo gesserunt. Cum enim per legatos multa questi, nihil eorum quæ postularant, impetrassent, bellum decreverunt: eam causam prætexentes, quod Græciam invasisset, sed revera ob priores injurias illi infensi: et antevertere cupientes, ne, Græcis subactis, **444** Pyrrhi exemplo bellum in Italiam transferret. Bello decreto cum alia rite præpararunt, tum L. Apustium classi præfectum Sulpitio Galbæ adjunxerunt, qui cum sinu Ionio occupato diu ægrotaret, præfectus ille, et Claudius Cento legatus, omnibus copiis acceptis, hic quidem Athenas a Macedonibus obsessas classe liberavit; et Chalcidem, quam iidem tenebant, vastavit: et Philippum, qui Athenas interim invaserat, regressus iterum atque iterum depulit. Apustius autem Philippo in Græcia occupato, impressione in Macedoniam facta, agros vastavit, et castella atque oppida subegit. Qua de causa Philippus animo æstuans, sursum deorsum aliquandiu cursitavit, alias aliis opem ferens. Cæterum Apustio regionem graviter urgente et Dardanis finitimam sibi Macedoniam vexantibus (habitant autem supra Illyrios et Macedones) cum Illyrii quoque atque Amynander Athamaniæ Thessalicæ gentis regulus, dudum ejus fœderati, ad Romanos defecissent, etiam Ætolos suspectos habens, et rebus suis metuens: cum majori copiarum parte in suum regnum properavit. Cujus adventu cognito, Apustius, hieme instante recessit. Galba ex morbo recreatus, pluribus copiis comparatis, sub veris initia in Macedoniam properavit. Cumque castra in propinquo haberent, levia certamina inter equites et velites facta sunt. Romanis autem in locum quemdam digressis, unde com-

ΙΕ'. Εἰς ἑτέρους δ' αὖθις πολέμους οἱ Ῥωμαῖοι κατέστησαν, γενομένους πρός Φίλιππόν τε τὸν Μακεδόνα καὶ τὸν Ἀντίοχον. Μέχρι γὰρ ἡ πρὸς Καρχηδονίους ἤκμαζε μάχη, κἂν μὴ φίλια σφίσι τὰ περὶ τὸν Φίλιππον ἦν, ἐθεράπευον αὐτὸν, ἵνα μὴ τοῖς Καρχηδονίοις συνάροιτο, ἢ εἰς τὴν Ἰταλίαν στρατεύσοιτο. Ἐπεὶ δὲ τὰ κατ' ἐκείνους ἠρέμησαν, οὐκέτ' ἐμέλλησαν, ἀλλ' ἐς πόλεμον αὐτῷ κατέστησαν φανερὸν πολλὰ ἐγκαλοῦντες αὐτῷ. Πρέσβεις οὖν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς αὐτὸν πέμψαντες, ἐπεὶ μηδὲν ὧν ἐπετάττετο ἔπραττε, τὸν πόλεμον ἐψηφίσαντο, χρώμενοι μὲν τῇ τῶν Ἑλλήνων ἐπιβασίᾳ λαβῇ, τὸ δ' ἀληθὲς ἀγανακτοῦντες ἐφ' οἷς ἐδεδράκει, καὶ προκαταλαμβάνοντες αὐτὸν, ἵνα μὴ καταδουλωσάμενος ἐκεῖνος, ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν στρατεύσῃ κατὰ τὸν Πύῤῥον. Ψηφισάμενοι δὲ τὸν πόλεμον, τά τε ἄλλα παρεσκευάσαντο εὖ, καὶ στρατηγὸν ἐπὶ τοῦ ναυτικοῦ Λούκιον Ἀπούστιον Σουλπικίῳ Γάλβᾳ δεδώκασι. Καὶ ὁ Γάλβας τὸν Ἰόνιον κόλπον διαλαβὼν ἐπὶ πολὺ ἐνόσησε. Παραλαβόντες οὖν τὴν δύναμιν πᾶσαν ὅ τε ῥηθεὶς στρατηγὸς καὶ Κλαύδιος Κέντων ὁ ὑποστράτηγος, αὐτὸς μὲν τῷ ναυτικῷ τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τῶν Μακεδόνων πολιορκουμένας ἐῤῥύσατο, καὶ Χαλκίδα κατεχομένην ὑπ' αὐτῶν ἐπόρθησε. Κἀν τούτῳ Φιλίππου ταῖς Ἀθήναις ἐπιστρατεύσαντος, ἐπανελθὼν τότε αὐτὸν ἀπεώσατο, καὶ μετὰ τοῦτο αὖθις προσβάλλοντα ἀπεκρούσατο. Ἀπούστιος δ' ἐς τὴν Μακεδονίαν, ἀσχόλου περὶ τὴν Ἑλλάδα τοῦ Φιλίππου ὄντος, ἐμβαλὼν, τήν τε γῆν ἐληΐζετο καὶ φρούρια καὶ πόλεις ἐχειρώσατο. Φίλιππος δὲ διὰ ταῦτα ἐν ἀμηχανίᾳ γενόμενος, τέως μὲν ἄνω καὶ κάτω περιέθει, ἄλλοθι ἄλλοις ἀμύνων. Ὡς δὲ ὁ Ἀπούστιος τῇ χώρᾳ αὐτοῦ ἰσχυρῶς ἐνέκειτο, καὶ οἱ Δάρδανοι τὴν πρόσορον σφίσι Μακεδονίαν ἐκακούργουν (οἰκοῦσι δ' οὗτοι ὑπέρ τε Ἰλλυρίων καὶ ὑπὲρ Μακεδόνων), Ἰλλύριοί τέ τινες καὶ Ἀμύνανδρος Ἀθαμανίας Θεσσαλικοῦ γένους βασιλεὺς ὢν, σύμμαχοι πρότερον ὄντες αὐτοῦ, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μετέστησαν· ἐκ τούτου καὶ τὰ τῶν Αἰτωλῶν ὑπώπτευσε, καὶ περὶ τοῖς οἴκοι ἔδεισε, καὶ ἐκεῖ μετὰ τοῦ πλείονος στρατεύματος

Variæ lectiones et notæ.

(42) *Ἀφρικὴ γάρ.* Eunapius in Maximo: Καί τις τῶν ἐκ Λιβύης, ἣν Ἀφρικὴν καλοῦσι Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ πάτριον τῆς γλώττης.

ἔσπευσε. Γνοὺς δὲ τὴν πρόσοδον αὐτοῦ ὁ Ἀπούστιος ἀνεχώρησεν· ἤδη γὰρ καὶ χειμὼν ἦν. Ῥαΐσας δ' ἐκ τῆς νόσου ὁ Γάλβας πλείω παρεσκευάσατο δύναμιν, καὶ ἅμα ἔαρι εἰς τὴν Μακεδονίαν ἠπείγετο. Ἐπεὶ δ' ἐπλησίασαν ἀλλήλοις ἀντεστρατοπεδεύσαντο, καὶ ἀκροβολισμοῖς ἐχρῶντο τῶν ἱππέων καὶ τῶν ψιλῶν. Μεταστάντων δὲ τῶν Ῥωμαίων ἔς τι χωρίον ὅθεν ῥᾷον ἦν αὐτοῖς ἐπισιτίσασθαι, νομίσας ὁ Φίλιππος ὡς φοβουμένους αὐτὸν μεταστῆναι, ἐπῆλθεν αὐτοῖς ποιουμένοις ἁρπαγὰς ἀπροσδόκητος, καί τινας διέφθειρε. Καὶ ὁ Γάλβας τοῦτο αἰσθόμενος, ἐπεξέδραμεν ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ προσπεσὼν αὐτῷ πολλῷ πλείους ἀντεπέκτεινεν. Ὁ δέ γε Φίλιππος ἡττηθεὶς, καὶ τρωθεὶς ὑπὸ νύκτα ἀπανέστη. Οὐ μέντοι αὐτὸν ὁ Γάλβας ἐδίωξεν, ἀλλ' εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν ἀνεκομίσθη. Καὶ Ἀπούστιος δὲ μετὰ τῶν Ῥοδίων καὶ τοῦ Ἀττάλου περιπλέων, νήσους συχνὰς ἐχειρώσατο. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καί τις Ἀμίλκας Καρχηδόνιος τῷ Μάγωνι συστρατεύσας ἐν Ἰταλίᾳ, κἀκεῖ ὑπομείνας, τέως μὲν ἡσυχίαν ἦγεν. Ὡς δ' ὁ Μακεδονικὸς πόλεμος ἐνέστη, τούς τε Γαλάτας τῶν Ῥωμαίων ἀπέστησε· καὶ μετ' αὐτῶν ἐπὶ Λίγυας στρατεύσας, τινὰς κἀκείνων προσεποιήσατο. Λουκίῳ δὲ Φουρίῳ στρατηγοῦντι πολεμηθέντες ἡττήθησαν, καὶ περὶ σπονδῶν ἐπρεσβεύσαντο. Καὶ οἱ μὲν Λίγυες ἔτυχον αὐτῶν, τοῖς ἄλλοις δὲ οὐκ ἐδόθησαν· ἀλλ' ἀντεστράτευσεν ἐπ' αὐτοὺς Αὐρήλιος ὁ ὕπατος, φθονήσας τῆς νίκης τῷ στρατηγῷ. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει πρὸς τοῦ Ἀμίλκου καὶ τῶν Γαλατῶν συνηνέχθη πολλὰ καὶ δεινά. Γναιόν τε γὰρ Βαίβιον (43) στρατηγὸν ἐνίκησαν, καὶ τὴν συμμαχίδα τῶν Ῥωμαίων κατέτρεχον, καὶ Πλακεντίαν ἐπολιόρκουν, καὶ ἑλόντες κατέσκαψαν.

ΙϚ'. Ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Μακεδονίᾳ Πούπλιος Οὐάλιος (44) ὁ ὕπατος ἀντεκάθητο τῷ Φιλίππῳ, τὰ τῆς Ἠπείρου προκαταλαβόντι στενὰ, δι' ὧν εἰς τὴν Μακεδονίαν εἰσὶν εἰσβολαί. Μετὰ δὲ τὸν χειμῶνα Τίτος Φλαμίνιος ὕπατος, τοῦ Φιλίππου πᾶν τὸ μεταξὺ τῶν ὀρῶν διατειχίσαντος, καὶ ὄντος δυσπολεμήτου, διά τινος ἐκπεριῆλθε στενῆς ἀτραποῦ μετ' ὀλίγων τὸ περιτείχισμα. Καὶ φανεὶς ἐξ ὑπερδεξίων αἰφνίδιον ἐφόβησε τὸν Φίλιππον, νομίσαντα πᾶν τὸ τοῦ Τίτου στράτευμα εἴσω τῶν στενῶν παρελθεῖν, ὅθεν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπῆρεν εὐθύς. Ὁ δ' ὕπατος ἐκεῖνον μὲν οὐκ ἐδίωξε, τὰς δ' ἐν τῇ Ἠπείρῳ πόλεις προσεποιήσατο· καὶ ἐς Θεσσαλίαν ἐλθὼν πολλὰ παρεσπάσατο τοῦ Φιλίππου, καὶ εἰς τὴν Φωκίδα τὴν Βοιωτίαν τε ἀνεχώρησε· καὶ ὁ μὲν Ἐλάτειαν ἐπολιόρκει, Λούκιος δὲ Φλαμίνιος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀττάλου καὶ τῶν Ῥοδίων τὰς νήσους ἐχειροῦτο. Καὶ τέλος Κέγχρειαν ἑλόντες, καὶ πυθόμενοι πρέσβεις παρὰ Φιλίππου πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς ἐπὶ συμμαχίᾳ πεπέμφθαι, ἀπέστειλαν καὶ αὐτοὶ, καὶ Ἀθηναῖοι συνεπρεσβεύσαντο. Καὶ πρότερον μὲν ἐμερίσθησαν αἱ γνῶμαι τῶν Ἀχαιῶν, τῶν μὲν τῷ Φιλίππῳ τὴν συμμαχίαν ψηφιζομένων, τῶν δὲ τοῖς Ῥωμαίοις. Ὀψὲ δ' οὖν ποτε τὴν βοήθειαν αὐτοῖς ἐψηφίσαντο, καὶ ἐπὶ τὴν Κόρινθον συνεστράτευσαν, καὶ τοῦ μὲν τείχους κατήρειψάν τινα· πονήσαντες δ' ἐπ' ἐκδρομαῖς, ἀπανέστησαν. Εἶτα δείσας ὁ Φίλιππος μὴ πολλαὶ πόλεις ἁλῶσιν, ὑπὲρ εἰρήνης πρὸς τὸν ὕπατον ἐπεκηρυκεύσατο. Καὶ ὃς ἐδέξατο

meatus facilius suppeteret, Philippus eos sui metu fugisse ratus, ex improviso prædatores aliquot occidit. Quo Galba animadverso, e castris eruptione acta, longe plures interfecit; Philippum vero victum et saucium noctu recedentem non est persecutus, sed Apolloniam rediit, Apustio interim cum Rhodiis et Attalo mare peragrante, et complures insulas subigente. Sub idem tempus Carthaginiensis quidam Amilcar, Magonis in Italia commilito, qui ad tempus quietus ibi remanserat, exorto Macedonico bello, Gallos ad defectionem impulit, cum iisque Ligures bello adortus, eorum etiam nonnullos sibi adjunxit. Sed a L. Furio prætore acie victi, legatos de pace miserunt. Ea Liguribus data est: cæteri nihil impetrarunt. 445 Nam Aurelius consul prætori victoriam invidens, eos vicissim bello est adortus. Sequenti anno Amilcar et Galli multas clades Romanis intulerunt. Nam et Cn. Bebium prætorem superarunt, et socias civitates incursarunt, et Placentiam expugnatam everterunt.

XVI. In Græcia et Macedonia P. Villius consul contra Philippum in procinctu erat, qui Epiri angustias occuparat, per quas in Macedoniam patebat aditus. Hieme elapsa, T. Flaminius Cos. cum Philippus, ob omne illud spatium, quod inter montes interjacet, muro obseptum, oppugnatu difficilis esset, cum paucis per angustum callem munitionem circumiit, et ex superiore loco subito conspectus, terrorem incussit Philippo, omnem ejus exercitum angustias superasse opinanti, ut statim in Macedoniam recederet. Consul vero illum non persecutus, Epiri urbibus est potitus: atque inde in Thessaliam transgressus, multis a Philippo alienatis, in Phocidem et Bœotiam se contulit. Ubi dum Elatiam obsidet, L. Flaminius, frater ejus cum Attalo et Rhodiis insulas subigunt. Denique Cenchreis etiam potiti, cum audissent societatem Achæorum a Philippo petitam esse, legatos et ipsi una cum Atheniensibus ad illos miserunt. Initio divisæ fuerunt Achæorum sententiæ, aliis Philippo, aliis Romanis auxilia decernentibus. Sed sero tandem societate inita, Corinthi oppugnandæ adjutores, parte muri dejecta, crebris eruptionibus fatigati, recesserunt. Deinde veritus Philippus, ne multæ urbes caperentur, caduceatores ad consulem de pace misit. Qui cum ejus postulatis annuisset, et ipsi et socii convenerunt: sed nihil actum est aliud, nisi quod Philippo legatos Romam mittere est concessum: ac ne ibi quidem quidquam impe-

Variæ lectiones et notæ.

(43) *Βαίβιον*. Ita Regii duo, Colbert. Βαῖβον.

(44) *Οὐάλιος*. Duo Regii et Colbert. Οὐΐάλιος.

tratum. Nam Græcis postulantibus, ut Corintho, Chalcide et Thessalica Demetriade cederet; Philippi legati nihil de iis urbibus in mandatis se habere affirmantes, rebus infectis discesserunt. Romani vero Græciæ provinciam, et bellum Philippi cum Flaminio, in sequentem etiam annum prorogarunt. Qui cum ibi mansurus esset, ad bellum se paravit: **446** eoque magis, quod Nabis, Lacedæmoniorum tyrannus, quanquam Philippi, ob Argos ab eo acceptum, amicus, pacem cum ipso fecerat. Nam quia Macedo multa simul curare non poterat, eam urbem, veritus ne a Romanis caperetur, Nabidis fidei, depositi instar, commisit. Ælio Pæto consule bellum cum Gallis gerente, etsi multi utrinque in conflictibus ceciderunt, nihil tamen memorabile gestum est. Obsides Carthaginensium, eorum servi et captivi venundati, urbes in quibus quique degebant, occupare ausi, multis civibus interfectis: a Cornelio Lentulo prætore sunt oppressi, prius quam gravius aliquid committeretur. At Galli successibus elati, cum Romanos obiter secum bellare animadverterent, ita se parabant, quasi ipsam urbem oppugnaturi. Quo conatu Romani territi, utrumque consulem Cornelium Cethegum et Minutium Rufum, contra Gallos miserunt: qui inter se divisi, alius aliam regionem vastavit. Ut consules, ita etiam hostes divisi. qui cum Amilcare fuerunt, victi a Cethego, pacem impetrarunt: reliqui ea clade territi, cum Rufo agros impune vastante non sunt congressi, nec tamen ab armis recesserunt. Tunc etiam Flaminius cum Attalo totam Bœotiam subegit. Ac Attalus dum concionem ad Bœotios habet, præ senio efflavit animam. At Flaminius in Thessaliam profectus, equestri prælio cum Philippo decertavit: neque enim locus majori pugnæ fuit idoneus. Quare ambo in tumulum quemdam, cujus cacumen Cynoscephale, a canini capitis similitudine dicitur, secesserunt: diverseque castris positis, inter se totis exercitibus congressi, æquo marte discessissent, nisi Ætolorum auxilia victoriam Romanis peperissent. Philippus victus et profligatus, cum Larissam et circumjacentes civitates in victoris partes concessisse audisset, caduceatoribus missis, pecuniaque; et præter alios filio Demetrio obside dato, inducias a Flaminio impetravit, et legatos Romam pro pace misit. Dum hæc geruntur, etiam Androsthenes ab Achæis victus, Corinthum amisit. Lucius Flaminius classis præfectus, cum Acarnanes a Philippi societate **447** abstrahere non posset, Leucadem obsidione cepit: eosque, ubi Philippi cladem audivere, facilius subegit. Sic Macedonicum bellum est solutum, et Romani pacem cum Philippo minime gravatim fecerunt; his conditionibus, ut captivos et transfugas omnes restitueret, ut elephantos et triremes, præter quinque et prætoriam quæ 16 remorum erat, et pecuniam partim præsentem, partim certis pensionibus daret: ut soli Macedoniæ imperaret, neque milites ultra

A τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ συνῆλθον αὐτοὶ καὶ οἱ σύμμαχοι. Ἐπράχθη δ' οὐδὲν, ἢ ὅτι πρέσβεις εἰς Ῥώμην πέμψαι τῷ Φιλίππῳ ἐπετράπη, καὶ οὐδὲ ἐκεῖ τι ἐγένετο. Τῶν γὰρ Ἑλλήνων ἀποστῆναι αὐτὸν ἀξιούντων τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Χαλκίδος, τῆς τε Δημητριάδος τῆς Θεσσαλικῆς, οὐδὲν περὶ τούτων οἱ τοῦ Φιλίππου πρέσβεις ἐντετάλθαι ἔφασαν, καὶ ἄπρακτοι ἀπηλλάγησαν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ τῷ Φλαμινίῳ τὴν ἐν τῇ Ἑλλάδι ἡγεμονίαν καὶ εἰς τὸ ἐπιὸν ψηφισάμενοι ἔτος, αὐτῷ ἀνέθεντο καὶ τὰ κατὰ Φίλιππον. Ὁ δὲ ὅτι κατὰ χώραν ἔμελλε μένειν, πρὸς πόλεμον ἡτοιμάζετο, καὶ μᾶλλον ὅτι καὶ Νάβις ὁ Λακεδαιμονίων τύραννος ἐσπείσατό οἱ, καίτοι φίλος ὢν τοῦ Φιλίππου, καὶ τὸ Ἄργος λαβὼν παρ' αὐτοῦ. Ἀδυνατῶν γὰρ ὁ Μακεδὼν πολλὰ διέπειν ὁμοῦ, καὶ δείσας μὴ B τοῖς Ῥωμαίοις ἡ πόλις ληφθῇ, τῷ Νάβιδι αὐτὴν, ἵν' αὖθις ἀποδοίη, παρακατέθετο. Αἰλίου δὲ Πέτου τοῦ ὑπάτου στρατεύσαντος ἐπὶ τοὺς Γαλάτας, πολλοὶ ἀπ' ἀμφοτέρων ἀπόλλυντο, προσμιγνύντες ἀλλήλοις, καίριον δέ τι ἐπράχθη οὐδέν. Οἱ δ' ὅμηροι τῶν Καρχηδονίων, οἵ τε δοῦλοι οἱ μετ' αὐτῶν, καὶ οἵ τισι πεπραμένοι αἰχμάλωτοι, κατασχεῖν τὰς πόλεις ἐν αἷς ἕκαστοι τὰς διατριβὰς ἐποιοῦντο τολμήσαντες, καὶ πολλοὺς τῶν ἐπιχωρίων φονεύσαντες, καθῃρέθησαν ὑπὸ Κορνηλίου Λεντούλου στρατηγοῦ, πρὶν μεῖζόν τι ἐξεργάσασθαι. Οἱ μέντοι Γαλάται εὐτυχίαις τε ἐπαιρόμενοι, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐν παρέργῳ σφίσι πολεμοῦντας αἰσθόμενοι, παρεσκευάσαντο ὡς καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐλάσοντες. Δείσαντες οὖν οἱ Ῥωμαῖοι, ἄμφω τοὺς ὑπάτους Κορνήλιον Κέθηγον καὶ C Μινούκιον Ῥοῦφον ἐπὶ τοὺς Γαλάτας ἔπεμψαν· οἱ διαιρεθέντες ἄλλος ἄλλην ἐπόρθουν χώραν. Πρὸς οὖν τοὺς ὑπάτους καὶ οἱ πολέμιοι διῃρέθησαν, καὶ οἱ μὲν τῷ Κεθήγῳ μετὰ τοῦ Ἀμίλκου συμβαλόντες, ἡττήθησαν. Οἱ λοιποὶ δὲ τοῦτο γνόντες, ἀπεδειλίασαν καὶ οὐκέτι τῷ Ῥούφῳ συνέβαλον, ἀλλ' ἀδεῶς ἐκεῖνος τὴν χώραν κατέτρεχε. Καὶ οἱ μὲν τῷ Κεθήγῳ πολεμήσαντες σπονδὰς ἐποιήσαντο, οἱ δ' ἄλλοι ἐν τοῖς ὅπλοις ἔτι ἐτύγχανον. Τότε δὲ καὶ ὁ Φλαμίνιος μετὰ τοῦ Ἀττάλου τὴν Βοιωτίαν ἅπασαν ὑπηγάγετο. Καὶ ὁ μὲν Ἄτταλος ἐν τῷ δημηγορεῖν αὐτοῖς ὑπὸ γήρως ἀπέψυξεν. Ὁ δέ γε Φλαμίνιος ἐς τὴν Θεσσαλίαν ἐλθὼν, τῷ Φιλίππῳ προσέμιξε, καὶ ἱππομαχίαν ἐποιήσαντο· τὸ γὰρ χωρίον οὐκ ἐπιτήδειον πρὸς D μείζω μάχην ἦν. Διὸ καὶ ἄμφω ἀπανέστησαν, καὶ πρός τινα λόφον γενόμενοι, οὗ τὴν ἀκρωνυχίαν Κυνὸς κεφαλὴν ὀνομάζουσιν, οἱ μὲν ἔνθεν, οἱ δ' ἐκεῖθεν ηὐλίσαντο· καὶ μαχεσάμενοι τοῖς στρατεύμασιν ἅπασιν, ἰσοπαλεῖς ἂν ἀπαλλάγησαν, εἰ μὴ οἱ Αἰτωλοὶ ἐπικρατεστέρους τοὺς Ῥωμαίους ἐποίησαν. Ἡττηθεὶς οὖν ὁ Φίλιππος καὶ φυγὼν, εἶτα μαθὼν τήν τε Λάρισσαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν πόλεις τὰ τοῦ νικήσαντος ᾑρημένας, ἐπεκηρυκεύσατο τῷ Φλαμινίῳ· καὶ ὃς ἐσπείσατο, χρήματά τε τοῦ Φιλίππου δόντος, καὶ ὁμήρους ἄλλους τε καὶ τὸν οἰκεῖον υἱὸν Δημήτριον, καὶ πρέσβεις ὑπὲρ τῆς εἰρήνης εἰς Ῥώμην ἐκπέμψαντος. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ Ἀνδροσθένης ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ τὴν Κόρινθον ἀπέβαλε. Καὶ ὁ Φλαμίνιος ὁ Λεύκιος ἐπὶ τοῦ

νυστικοῦ ὤν, ἐπεὶ μὴ ἔπειθε τοὺς Ἀκαρνᾶνας A μὲν συμμαχεῖν τῷ Φιλίππῳ, τήν τε Λευκάδα πολιορκίᾳ εἷλε, κἀκείνους μετὰ τοῦτο τὴν ἧτταν τοῦ Φιλίππου γνόντας ῥᾷον συμπαρεστήσατο. Οὕτω μὲν ὁ Μακεδονικὸς ἐλέλυτο πόλεμος, καὶ οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ τῷ Φιλίππῳ ἑτοιμότατα συνηλλάγησαν ἐπὶ τῷ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς αὐτομόλους ἀποδοῦναι καὶ τοὺς ἐλέφαντας τάς τε τριήρεις, πλὴν πέντε καὶ τῆς στρατηγίδος αὐτῆς οὔσης ἑκκαιδεκήρους· καὶ χρήματα μὲν αὐτίκα δοῦναι, τὰ δὲ καὶ ἐν τάξεσί τισι· καὶ μόνης τῆς Μακεδονίας βασιλεύειν, μὴ πλείους τ' ἔχειν στρατιώτας τῶν πεντακισχιλίων, μήτε πόλεμον ἔξω τῆς ἑαυτοῦ χώρας ποιεῖσθαί τινι. Τὰς γὰρ ἄλλας πόλεις τάς τε ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Εὐρώπῃ, τὰς πρὶν δουλευούσας αὐτῷ, ἐλευθέρας ἀφῆκαν. Οἱ δ' ὕπατοι τοῖς Γαλάταις αὖθις οὐκ ἀταλαιπώρως ἐπολέμησαν, ὅμως μέντοι καὶ τούτους ὑπέταξαν.

quinquies mille aleret, neque ulli extra regnum suum bellum faceret. Nam cæteros urbes tam Asianas quam Europæas, quæ prius ei servierant, liberas dimiserunt. Consules denuo Gallos, sed non citra laborem et ærumnam, subegerunt.

ΙΖ'. Πόρκιος δὲ Κάτων ὕπατος αἱρεθεὶς τὴν Ἰβηρίαν μικρὸν πᾶσαν ἀλλοτριωθεῖσαν ἀνεκτήσατο, ἀνὴρ ἀρετῇ πάσῃ τοὺς τότε νικῶν. Νόμου δὲ τεθέντος μετὰ τὴν ἐν Κάνναις τοῖς Ῥωμαίοις συμβᾶσαν B ἧτταν, μὴ χρυσοφορεῖν τὰς γυναῖκας μήτε διφροφορεῖσθαι, μηθ' ὅλως ἐσθῆτι καταστίκτῳ κεχρῆσθαι, ὁ δῆμος, εἰ χρὴ καταλῦσαι τὸν νόμον, βουλὴν ἐποιεῖτο, καὶ περὶ τούτου ὁ Κάτων ἐδημηγόρησε, δεῖν κατασκευάζων τὸν νόμον κρατεῖν, καὶ τέλος ταῦτα ἐπήγαγε· *Κοσμείσθωσαν οὖν αἱ γυναῖκες, μήτε χρυσῷ μηδὲ λίθοις ἤ τισιν ἀνθηροῖς καὶ ἁλουργίνοις ἐσθήμασιν, ἀλλὰ σωφροσύνῃ, φιλανδρίᾳ, φιλοτεκνίᾳ, πειθοῖ, μετριότητι, τοῖς νόμοις τοῖς κειμένοις, τοῖς ὅπλοις τοῖς ἡμετέροις, ταῖς νίκαις, τοῖς τροπαίοις.* Λούκιος δὲ Οὐαλέριος δήμαρχος ἀντιλέγων τῷ Κάτωνι διειλέχθη, ἀποδοθῆναι συμβουλεύων ταῖς γυναιξὶ τὸν κόσμον τὸν πάτριον, καὶ πολλὰ περὶ τούτου πρὸς τὸν δῆμον εἰπών, εἶτα πρὸς τὸν Κάτωνα τὸν λόγον ἀπέτεινε, καὶ ἔφη· C *Σὺ δ', ὦ Κάτων, εἰ ἄχθῃ τῷ κόσμῳ τῶν γυναικῶν καὶ βούλει φιλόσοφόν τι ποιῆσαι καὶ μεγαλοπρεπές, ἀπόκειρον αὐτὰς περιτρόχαλα, καὶ χιτωνίσκους καὶ ἐξωμίδας ἔνδυσον, καὶ νὴ Δία σύ γε καὶ ὅπλισον, ἐφ' ἵππους τε ἀναβίβασον, καὶ εἰ δοκεῖ σοι, καὶ εἰς τὴν Ἰβηρίαν ἀνάγαγε, ὅπως τε καὶ τῶν ἐκκλησιῶν κοινωνῶσιν ἡμῖν. Καὶ δεῦρο αὐτὰς εἰσφερώμεθα.* Καὶ ὁ μὲν Οὐαλέριος ταῦτα ἐπισκώπτων εἶπεν· ἀκούσασαι δὲ αἱ γυναῖκες (ἐγγὺς γὰρ τῆς ἀγορᾶς πολλαὶ διέτριβον, πολυπραγμονοῦσαι τὸ γενησόμενον) εἰσεπήδησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καταβοῶσαι τοῦ νόμου. Καὶ οὕτω σπουδῇ λυθέντος αὐτοῦ ἀνεδήσαντο εὐθὺς ἐκεῖ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κόσμον τινά, καὶ ἐξῆλθον χο- D ρεύουσαι. Ὁ δὲ Κάτων ἀποπλεύσας εἰς Ἰβηρίαν ἀφίκετο, καὶ μαθὼν πάντας τοὺς μέχρι τοῦ Ἴβηρος οἰκοῦντας συνεστράφθαι ἵνα καθ' ἓν αὐτῷ πολεμήσωσι, συγκροτήσας τὸ στράτευμα προσέβαλε σφίσι, καὶ ἡττήσας αὐτούς, ἠνάγκασε προσχωρῆσαί οἱ, φοβηθέντας ἵνα μὴ καὶ τὰς πόλεις αὐτοβοεὶ ἀποβάλωσι. Καὶ τότε μὲν δεινὸν οὐδὲν αὐτοῖς εἰργάσατο. Ὕστερον δὲ ὑπόπτων τινῶν γενομένων, τά τε ὅπλα πάντων ἀφείλετο, καὶ τὰ τείχη σφῶν δι' αὐτῶν τῶν ἐπιχωρίων κατέσκαψε. Γράμματα γὰρ ἑκασταχόσε διαπέμψας, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἅπασιν αὐτὰ ἀποδοθῆναι κελεύσας, προσέταξε τοὺς περιβόλους αὐθήμερον καθελεῖν, θάνατον ἀπειλήσας τοῖς ἀπειθήσασιν. Ἃ ἀναγνόντες οἱ ἐν ταῖς ἀρχαῖς ὄντες, καὶ

XVII. Porcius Cato consul designatus Hispaniam pene totam alienatam recuperavit, vir illis temporibus omnibus virtutibus præstantissimus. B Cum autem post Cannensem cladem lex esset lata, ne mulieres aurum gestarent, neve vehiculis aut varia veste uterentur, et populus utrum ea abroganda esset, necne, deliberaret, Cato pro concione eam retinendam esse suasit, cum hoc conclusione: *Ornentur igitur mulieres, non auro, non gemmis, non acupictis aut byssinis vestibus, sed modestia, maritorum observantia, liberorum amore, obedientia, moderatione, legibus civitatis, armis nostris, victoriis, triumphis.* Sed L. Valerius tribunus plebis Catoni adversatus, auctor fuit, ut mulieribus patria ornamenta redderentur; qua de re cum ad populum multa verba fecisset, oratione ad Catonem conversa: *Tu, Cato,* inquit, *si ornamenta mulierum iniquo animo pateris, et aliquid magnificum et philosopho* C *dignum præstare cupis, in orbem eas radito, tunicis et palliis induito, atque etiam, si diis placet, armato, et equis impositas in Hispaniam ducito, atque adeo huc adducito, ut et concionibus nostris intersint. Age, accersamus eas huc.* Cum hæc dicteria Valerii mulieres audivissent (multæ enim eventus exspectatione suspensæ, juxta forum versabantur) in concionem irruperunt, contra legem vociferantes. Qua citra cunctationem soluta, statim ibi ornamentis quibusdam sumptis, cum tripudiis abierunt. Cato in Hispaniam profectus, 448 cum omnes usque ad Iberum conspirasse, atque in unum convenisse didicisset, ut semel universi cum eo pugnarent: prælio victos ad deditionem compulit, D metuentes, ne eodem terrore etiam urbes amitterent. Ac tum quidem eis pepercit. Post autem, cum quidam suspicionem de se præbuissent, omnibus arma ademit, et ipsos cives sua mœnia evertere coegit. Litteris enim in omnia loca missis, eodemque die redditis, omnia mœnia eodem die dirui jussit, contumacibus mortem comminatus. Quibus magistratus lectis, singuli putantes sibi solis ita scriptum esse, ne spatio quidem ad deliberandum sumpto, munitiones omnes dejecerunt. Iberum transgressus, cum Celtiberis hostium sociis ob multitudinem congredi non ausus, mirabiliter homines tractavit: alias majora stipendia pollicendo ut ad se transirent, alias monendo, ut domum redirent, alias etiam certum pugnæ diem designando.

Ita factum ut inter se dissentientes, cum eo pugnare ausi non fuerint.

A νομίσαντες ἕκαστοι μόνοις αὐτοῖς γεγράφθαι, καὶ μηδὲ καιρὸν λαβόντες βουλῆς, κατέβαλον πάντες τὰ τείχη. Ὁ δὲ Κάτων διέβη τὸν Ἴβηρα, καὶ τοῖς Κελτίβηρσι συμμαχοῦσι τοῖς πολεμίοις αὐτοῦ διὰ πλῆθος συμβαλεῖν μὴ θαρσήσας, μετεχειρίσατο θαυμασίως αὐτούς, ποτὲ μὲν μεταπείθων πρὸς αὐτὸν μεταστῆναι δόσει μείζονος μισθοῦ, ποτὲ δὲ παραινῶν σφίσιν ἐπανελθεῖν οἴκαδε, ἔστι δ' ὅτε καὶ μάχην αὐτοῖς ἐς ἡμέραν ἐπαγγέλλων ῥητήν. Ἐκ γὰρ τούτου ἐστασίασαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ φοβηθέντες, οὐκέτι αὐτῷ πολεμῆσαι ἐτόλμησαν.

XVIII. Tum Flaminius Argos oppugnavit. Romani enim Nabidem neque sibi fidum, et Græcis formidabilem, hostem judicarant. Sed cum ei auxilia a Philippo missa essent, Flaminius Spartam oppugnaturus, Taygeto monte citra laborem superato, ad ipsam usque urbem, adversante nemine, pervenit. Nabis enim et Romanos metuens, et civibus diffidens, se loco non moverat, ut illi mature occurreret: sed cum jam præ foribus adesset, eruptionem fecit, eo tum ob laborem itineris, tum propter castrametationis occupationem contempto, ac nonnullos turbavit. Postridie oppugnantes cum magna clade suorum adortus, de cætero intra mœnia se continuit. Flaminius igitur parte copiarum ibi relicta, ne hostis alio abiret, ipse cum fratre suo, Rhodiis, et Eumene Attali filio, agros vastavit. Quibus rebus ad desperationem adactus Nabis, caduceatore ad Flaminium misso, non statim pacem impetravit. Nam quæ conditiones ei ferebantur, eas neque repudiare, neque multitudine prohibente accipere ausus est. Sed cum Romani urgerent, et totam pene Spartam (quadam enim parte mœnia non habebat) cepissent: 449 non diutius cunctatus, pace cum Flaminio facta, et legatis Romam missis, reconciliatus est. At Flaminius tum omnibus Græcis libertatem dedit, eosque postea convocatos, beneficiis, quæ accepissent, commemoratis, monuit, ut benevolentiam erga populum Romanum conservarent: et præsidiis omnibus deductis, cum toto exercitu discessit. Eo Romam profecto, Nabis novis rebus studuit: quo motu tota pene Græcia, impulsu Ætolorum est concussa, seque bello gerendo pararunt, ad Philippum et Antiochum legatis missis, cui persuaserunt, ut Romanis bellum inferret, spe et Græci et Italici regni proposita. Romani turbatis adhuc rebus, sine ulla spe Antiochi superandi, satis habuerunt, si sua tueri possent. Nam Antiochus domesticis viribus multum posse putabatur, cum propter alia, tum quod Mediam subegisset: sed multo major factus erat, affinitate Ptolemæi Ægypti, et Ariarathis Cappadociæ regum. Antiochum igitur, de quo talis esset opinio, belli Philippici tempore coluerunt, per legatos amice cum eo agentes, et munera missitantes. Sed Macedone victo, quem pridem timuerant, contempserunt. At ille in Thraciam trajecit: et præter alia vi subacta, Lysimachiam desolatam instauravit, qua ad belli gerendi commoditatem uteretur, a Philippo et Nabide accersitus. Annibal quoque coram in spe eum erexerat, fore ut Carthaginem, atque inde in Italiam navigans, Ionii sinus gentibus subactis, Romam ipsam

IH'. Τότε δὲ καὶ Φλαμίνιος ἐπὶ τὸ Ἄργος ἐστράτευσε. Τὸν γὰρ Νάβιν οὔτε σφίσιν πιστὸν καὶ τοῖς Ἕλλησι φοβερὸν ὁρῶντες οἱ Ῥωμαῖοι, πολέμιον ἐποιήσαντο. Προσγενομένων δὲ συμμάχων ἐκ τοῦ Φιλίππου αὐτῷ, ἐπὶ τὴν Σπάρτην ἤλασεν ὁ Φλαμίνιος, καὶ ἀπόνως τὰ Ταΰγετά τε ὑπερέβη, καὶ πρὸς τὴν πόλιν προσῆλθε μηδενὸς ἐναντιουμένου. Ὁ γὰρ Νάβις τούς τε Ῥωμαίους δείσας καὶ τοὺς B ἐπιχωρίους ὑποπτεύσας, οὐκ ἐκινήθη ὥστε προαπαντῆσαι τῷ Φλαμινίῳ. Πλησιάσαντι δὲ ἐπεξέδραμε, καταφρονήσας διά τε τὸν κάματον, τὸν ἐκ τῆς πορείας καὶ ὅτι περὶ τὴν στρατοπέδευσιν ἀπησχόλητο, καί τινας συνετάραξε. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἐπεξῆλθε τοῖς προσβάλλουσι, καὶ πολλοὺς ἀποβαλὼν, οὐκέτι ἐπεξῆλθε. Καταλιπὼν οὖν μέρος τοῦ στρατοῦ ἐκεῖ ὁ Φλαμίνιος, ὅπως μηδαμοῦ κινηθείη, τοῖς λοιποῖς ἐπὶ τὴν χώραν ἐτράπετο· κἀκεῖνός τε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ οἱ Ῥόδιοι, καὶ ὁ τοῦ Ἀττάλου παῖς Εὐμένης ἐπόρθουν αὐτήν. Ἀπογνοὺς οὖν διὰ ταῦτα ὁ Νάβις κήρυκα τῷ Φλαμινίῳ ὑπὲρ εἰρήνης ἀπέστειλε. Καὶ ὃς τοὺς μὲν λόγους αὐτοῦ προσήκατο, οὐκ αὐτίκα δὲ κατελύσατο. Τὰς γὰρ ὁμολογίας ἃς ἀπητεῖτο ὁ Νάβις ποιήσασθαι, οὔτ' ἀπαγορεῦσαι C ἐθάῤῥει, οὔτε ποιῆσαι συγκατετίθετο, τὸ δὲ πλῆθος ἐκώλυσαν αὐτὸν συμβῆναι· καὶ τότε μὲν οὐκ ἐσπείσατο. Προσβαλόντων δὲ τῶν Ῥωμαίων αὖθις, καὶ τὴν Σπάρτην ὀλίγου πᾶσαν (καὶ γὰρ ἀτείχιστος ἦν ἐν μέρει) ἑλόντων, οὐκέτ' ἐπέσχεν, ἀλλὰ πρός τε τὸν Φλαμίνιον σπονδὰς ἐποιήσατο, καὶ πρὸς τὴν Ῥώμην πρεσβευσάμενος συνηλλάγη. Ὁ δὲ Φλαμίνιος τότε μὲν πάντας τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους ἀφῆκεν· ὕστερον δὲ συγκαλέσας αὐτοὺς καὶ ὑπομνήσας ὧν εὐηργέτηντο, παρῄνεσεν εὔνοιαν τῇ Ῥώμῃ τηρεῖν, καὶ τὰς φρουρὰς ἁπάσας ἐξήγαγε, καὶ ἀπῆρε μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ. Ἀφικομένου δ' ἐς Ῥώμην τοῦ Φλαμινίου, ὁ Νάβις ἐνεωτέρισε, κἀκ τούτου καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἅπαν ὡς εἰπεῖν ἐταD ράχθη, τῶν Αἰτωλῶν σφᾶς ἐναγόντων. Παρεσκευάζοντό τε ὡς πολεμήσοντες, καὶ πρὸς τὸν Φίλιππον καὶ τὸν Ἀντίοχον ἐπρεσβεύοντο, καὶ ἔπεισαν αὐτὸν ἐκπολεμωθῆναι Ῥωμαίοις, ὡς καὶ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἰταλίας τε βασιλεύσοντα. Τοῖς δὲ Ῥωμαίοις τῶν πραγμάτων τεταραγμένων, οὐχὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀντιόχου ἐλπὶς ἦν, ἀλλ' ἠγάπων εἴ γε τὰ ἑαυτῶν διασώσαιντο. Ὁ γὰρ Ἀντίοχος μέγας μὲν καὶ ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει ἐδόκει, δι' ἄλλα τε καὶ ὅτι τὴν Μηδίαν κατεστρέψατο. Πολλῷ δ' ἔτι μείζων ἐγένετο, ὅτι τὸν Πτολεμαῖον τὸν τῆς Αἰγύπτου βασιλέα, καὶ τὸν Ἀριαράθην τὸν τῆς Καππαδοκίας κηδεστὴν προσετέθειτο. Τοιοῦτον τὸν Ἀντίοχον νομιζόμενον οἱ Ῥωμαῖοι, μέχρι μὲν τῷ Φιλίππῳ ἐπολέμουν, ἐθεράπευον, φιλίως τε διὰ πρέσβεων

ὁμιλοῦντες, καὶ δῶρα πέμποντες. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνον A ἐνίκησαν, καὶ τούτου ὃν πρόσθεν ἐδεδίεσαν κατεφρόνουν. Ὁ δὲ ἐς τὴν Θρᾴκην ἐπεραιώθη καὶ ἄλλα τε παρεστήσατο, καὶ τὴν Λυσιμαχίαν ἀνεστηκυῖαν συνῴκισεν, ὡς ὁρμητηρίῳ ταύτῃ χρησόμενος. Καὶ γὰρ αὐτὸν καὶ ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Νάβις ἐπηγάγοντο. Ὅ τε Ἀννίβας αὐτῷ συγγενόμενος ἐλπίσαι πεποίηκεν ἐς τὴν Καρχηδόνα, κἀκεῖθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν πλεῦσαι, καὶ τὰ τοῦ Ἰονίου κόλπου ἔθνη προσκαταστρέψασθαι, καὶ μετ' αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὁρμῆσαι. Ἔφθη γοῦν ὁ Ἀντίοχος καὶ δὶς ἐς τὴν Εὐρώπην διαβὰς εἴς τε τὴν Ἑλλάδα ἀφικόμενος. Πυθόμενος δὲ τὸν Πτολεμαῖον τεθνηκέναι, καὶ περὶ παντὸς τῆς Αἰγύπτου κρατῆσαι ποιούμενος, τὸν μὲν υἱὸν Σέλευκον ἐν τῇ Λυσιμαχίᾳ σὺν δυνάμει κατέλιπεν· αὐτὸς δὲ ἀναζεύξας, καὶ ζῶντα B τὸν Πτολεμαῖον μαθὼν, τῆς μὲν Αἰγύπτου ἀπέσχετο. Ἐπιχειρήσας δ' ἐς Κύπρον πλεῦσαι, ἔπταισεν ὑπὸ χειμῶνος, καὶ οἴκαδε ἀνεχώρησε. Καὶ πρέσβεις οἱ Ῥωμαῖοι κἀκεῖνος ἀντεπέστελλον, ἀλλήλοις ἀντεγκαλοῦντες, ὅπως πρόφασίν τε τοῦ πολέμου λάβουσι καὶ ὅπως τὰ παρ' ἀλλήλοις προκατασκέψωνται. Ἀννίβας δὲ τὴν μεγίστην τῶν παρὰ Καρχηδονίοις ἀρχῶν εἰληφὼς, καὶ προσκρούσας ἀπ' αὐτῆς τοῖς δυνατωτάτοις, ἐμισήθη τε ὑπ' αὐτῶν, καὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους διεβλήθη ὡς τά τε τῶν Καρχηδονίων νεωτερίζων, καὶ τῷ Ἀντιόχῳ κοινολογούμενος. Καὶ μαθών τινας ἐκ τῆς Ῥώμης παρόντας, καὶ δείσας μὴ συλληφθῇ, ἀπέδρα νυκτὸς ἐκ τῆς Καρχηδόνος. Καὶ πρὸς τὸν Ἀντίοχον ἐλθὼν, ἑαυτῷ τε τὴν C εἰς τὴν πατρίδα κάθοδον, καὶ τὸν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον ἔπραττεν, ὑπισχνούμενος ἐκείνῳ περιποιήσειν τό τε τῆς Ἑλλάδος κράτος καὶ τὸ τῆς Ἰταλίας, μέχρις οὗ σφίσιν (45) ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς συνεγένετο. Οὗτος γὰρ δικαστὴς ἐς τὴν Λιβύην πεμφθεὶς τῷ τε Μασινίσσᾳ καὶ τοῖς Καρχηδονίοις περὶ ὅρων γῆς διαφερομένοις, μετέωρον τὴν ἔχθραν αὐτῶν κατέλιπεν, ἵν' ἀλλήλοις τε διαφέροιντο καὶ μηδεὶς αὐτῶν διὰ τὴν κρίσιν κατὰ Ῥωμαίων ὀργίζοιτο. Ἐντεῦθεν δ' εἰς τὴν Ἀσίαν διέβη, λόγῳ μὲν ὡς πρεσβεύσων πρὸς τὸν Ἀντίοχον, ἔργῳ δὲ ἵνα κἀκεῖνον καὶ τὸν Ἀννίβαν ἐπιφανεὶς καταπλήξῃ, καὶ πράξῃ τὰ τοῖς Ῥωμαίοις συμφέροντα. Ἀφικομένου δ' αὐτοῦ οὐχ ὁμοίως ἔτι προσεῖχεν ὁ Ἀντίοχος τῷ Ἀννίβᾳ· ὑπώπτευσε γὰρ αὐτὸν δι' ἀπορρήτων ὁμιλήσαντα τῷ Σκιπίωνι, καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸν ἐβαρύνετο, ὅτι ἅπαν βούλευμα τῷ Ἀννίβᾳ πᾶς ἐπεγράφετο, καὶ τὴν τοῦ πολέμου κατόρθωσιν ἐν τούτῳ πάντες ἐπήλπιζον. Διὰ γοῦν ταῦτα καὶ ἐφθόνησε τῷ Ἀννίβᾳ καὶ ἐφοβήθη αὐτὸν, ἵνα μή τι δυνηθεὶς μεταβάληται, καὶ οὔτε στράτευμα παρέσχεν αὐτῷ, οὔτ' εἰς τὴν Καρχηδόνα ἔπεμψεν, οὐδ' ἐν ταῖς συνουσίαις αὐτῷ κατακόρως ἐκέχρητο, ἀλλὰ καὶ ἐπετήδευε μηδὲν τῶν πραττομένων αὐτοῦ δοκεῖν εἶναι.

opponere posset. Pervenit autem Antiochus bis in Europam, atque in Græciam. Sed Ptolemæi morte audita, cum in eo sibi putaret esse omnia, ut Ægypto potiretur: Seleuco filio Lysimachiæ cum copiis relicto, abitum paravit. Cæterum cum Ptolemæum adhuc superstitem esse cognovisset, Ægypto abstinuit; in Cyprum navigaturus, tempestate conflictatus, domum rediit. Legatos porro et ille et Romani miserunt invicem, cum ut de injuriis expostulantes belli causam quærerent; tum ut quæ vires adversæ partis essent, utrique explorarent. Annibal vero summum apud Carthaginienses magistratum gerens, eoque potentissimorum civium susceptis **450** odiis, apud Romanos accusatus est, ut qui et Carthagine res novas moliretur, et cum Antiocho arcana consilia tractaret. Itaque cognita Romanorum quorumdam præsentia, veritus ne comprehenderetur, noctu Carthagine aufugit; et ad Antiochum profectus, id molitus est, ut et sibi reditum in patriam, et Romanis bellum conficeret, et Græciæ et Italiæ imperium illi promittens, donec Scipio Africanus ad eos venit. Is enim judex in Africam missus, ut inter Massinissam et Carthaginenses de finibus disceptantes sententiam ferret, inimicitias eorum vigere passus est, ut et ipsi inter sese contenderent, et neutri ob judicium Romanis irascerentur. Inde in Asiam trajecit, per speciem legationis apud Antiochum obeundæ; revera ea de causa, ut præsentia sua et rege et Annibale territis, ea ageret quæ essent e republica. Cum ad Antiochum pervenisset, rex Annibali non perinde auscultavit, eumque suspectum habuit ob arcana cum Scipione colloquia, jam antea quoque parum gratum, quod omnia consilia Annibali ascriberentur, omnium spes belli rite conficiendi ab eo penderet. Ob hæc invidens Annibali, timuit, ne potestate data mutaretur. Itaque nec exercitum dedit, nec Carthaginem eum remisit, neque in arctiorem familiaritatem admisit; sed de industria id egit, ut nihil ejus consilio gestum esse videretur.

ΙΘ'. Ἡ δὲ περὶ τοῦ Ἀντιόχου φήμη πολλὴ τὴν D Ῥώμην κατέσχε, καὶ ἐς φροντίδα τοὺς Ῥωμαίους οὐκ ἐλαχίστην κατέστησε. Συχνῶν δὲ περὶ τοῦ Ἀντιόχου θρυλλουμένων, καὶ τῶν μὲν ὅτι τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἤδη κατέχει, τῶν δ' ὅτι ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπείγεται, λογοποιούντων, οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄλλους τε καὶ Φλαμίνιον οἰκείως

XIX. Fama porro de Antiocho maxima Romæ fuit, neque is curam civitati minimam attulit. De quo cum multa dicerentur, atque alii eum jam totam Græciam obtinere, alii in Italiam properare fabularentur: Romani cum alios legatos, tum Flaminium in Græciam, ut et Philippum et cæteros a studio novarum rerum pro amicitia dehortaretur:

Variæ lectiones et notæ.

(45) *Μέχρις οὗ σφίσιν*. Hic deesse versum aliquem putabat Wolfius, sed sensus est integer, atque ita etiam mss. omnes præferunt.

et prætores, M. Bebium Apolloniam, si Antiochus A ibi trajicere auderet; Attilium adversus Nabidem miserunt : et hic quidem nihil egit, Nabide jam per insidias ab Ætolis perempto, Spartaque ab Achæis capta. Sed Bebius et Philippus multa loca Thessaliæ firmarunt. Macedo enim tum ob alia, tum quod Antiochus ei Thraciæ quædam loca eripuerat, Romanis servabat fidem. Flaminius Græciam **451** passim obiens, aliis persuasit ne deficerent, alios ad officium reduxit, præter Ætolos et quosdam alios. Hi enim et ipsi ad Antiochum se contulerant, et alios partim coactos, partim volentes eodem pertraxerant. Antiochus vero quamvis hiberno tempore, tamen ut spei Ætolorum satisfaceret, sine justis copiis advenit : et illis adjutantibus, Chalcidem cepit : et reliqua B Eubœa potitus, Romanos quosdam inter captivos repertos, omnes dimisit : et Chalcide hibernavit, ubi et ipsius et ducum ejus et militum animi cum aliis deliciis corrupti sunt, tum ipse ex amore puellæ cujusdam voluptatum illecebris irretitus, etiam cæteros bello ineptos fecit. Romani audito ejus in Græciam adventu, et Chalcidis expugnatione, bellum aperte susceperunt : et altero consule Scipione Nasica ad Italiæ defensionem relicto, Manium Glabrionem cum magno exercitu in Italiam miserunt. Quorum ille cum Boiis bellum gessit, hic Antiocho Græcia pulso, cum Bebio et Philippo multas Thessalicas civitates subegit, et Philippum Megalopolitanum captum Romam misit : C Amynandro ejecto, Macedoni ditionem ejus tradidit. Antiochus interim Chalcide otium agens, post in Bœotiam venit, in Thermopylis Romanorum aggressionem exspectaturus. Nam loci naturam paucitati suorum militum subsidio fore judicabat : ac ne idem sibi quod Græcis bello Persico accideret, partem Ætolorum in montium cacumina præsidii causa misit. Sed Glabrio contemptis locorum angustiis, pugnaque non dilata, Porcium Catonem et Valerium Flaccum legatos noctu contra Ætolos in montium cacumina misit : ipse cum Antiocho mane congressus, dum in planitie pugnatur, superior, exercitu ab Antiocho ad altiora loca subducto, inferior fuit, donec Cato hostes a tergo est adortus, qui cum Ætolos dormientes D oppressisset, plerisque cæsis, reliquis dissipatis, decurrit, et pugnæ etiam inferioris fuit particeps. Antiochus victus, et castris exutus, mox Chalcidem redit : et consulis adventu cognito, clam in Asiam discedit. Glabrio vero Bœotiam et Eubœam statim occupat. Heraclea, Ætolis deditionem renuentibus **452** oppugnata, urbem inferiorem obsidione capit : eos vero qui in arcem confugerant, ad deditionem compellit. Ac inter cæteros, Democritus quoque dux Ætolorum captus est, qui aliquando Flaminii societate repudiata, ei decretum petenti quo Romam mitteret, dixerat : *Bono animo esto : ego enim id cum exercitu afferam, et juxta Tiberim vobis recitabo.* Philippo Lamiam

αὐτοῖς ἔχοντα ἔστειλαν, ὅπως τόν τε Φίλιππον καὶ ἐκεῖνου ἐπίσχῃ μηδὲν νεοχμῶσαι· καὶ στρατηγούς, Μάρκον μὲν Βαίβιον εἰς Ἀπολλωνίαν, εἰ ταύτῃ ἐς τὴν Ἰταλίαν περαιωθῆναι τολμήσειεν ὁ Ἀντίοχος, Αὖλον δὲ Ἀττίλιον ἐπὶ τὸν Νάβιν· καὶ οὗτος μὲν οὐδὲν ἔπραξεν, ἔφθη γὰρ ὁ Νάβις ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν φθαρεὶς ἐξ ἐπιβουλῆς, καὶ ἡ Σπάρτη ἥλω ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν. Ὁ δὲ Βαίβιος καὶ ὁ Φίλιππος πολλὰ τῆς Θεσσαλίας ἐβεβαιώσαντο. Ταῖς γὰρ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὁμολογίαις ὁ Μακεδὼν ἐμμεμένηκε, διά τε ἄλλα καὶ ὅτι ὁ Ἀντίοχος χωρία αὐτοῦ ἐν τῇ Θρᾴκῃ τινὰ ἐπεσπάσατο. Ὁ δέ γε Φλαμίνιος περιιὼν τὴν Ἑλλάδα, τοὺς μὲν μηδ' ἀποστῆναι ἔπεισε, τοὺς δὲ καὶ ἀποστάντας ἤδη μετέστησε, πλὴν Αἰτωλῶν καὶ ἑτέρων τινῶν. Αὐτοί τε γὰρ τῷ Ἀντιόχῳ προσεχώρησαν, καὶ ἄλλους τοὺς μὲν ἑκόντας συνίστων, ἐνίους δέ γε καὶ ἄκοντας· καὶ ὁ Ἀντίοχος, καίτοι χειμῶνος ὄντος, ὅμως πρὸς τὰς τῶν Αἰτωλῶν ἐλπίδας ἔσπευσε. Διὸ οὐδὲ ἀξιόμαχον ἐπήγετο δύναμιν, τὴν μέντοι Χαλκίδα μετ' αὐτῶν ἔλαβε, τήν τε ἄλλην Εὔβοιαν προσεποιήσατο· καὶ ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις Ῥωμαίους τινὰς εὑρών, πάντας αὐτοὺς ἀφῆκε· καὶ ἐς τὴν Χαλκίδα διεχείμασεν, ὅθεν αὐτός τε καὶ οἱ στρατηγοί, οἵ τε στρατιῶται αὐτοῦ τὰς γνώμας προδιεφθάρησαν. Τῇ τε γὰρ ἄλλῃ ῥᾳστώνῃ, καὶ ἔρωτι κόρης τινός, ἐς τὸ ἁβροδίαιτον ἐξώκειλε, καὶ τοὺς ἄλλους ἀπολέμους ἐποίησεν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ μαθόντες αὐτὸν ἐς τὴν Ἑλλάδα παρόντα, τὴν Χαλκίδα τε ᾑρηκότα, τὸν πόλεμον φανερῶς ἀνείλοντο· καὶ τῶν ὑπάτων Σκιπίωνα μὲν τὸν Νασικᾶν ἐπὶ φυλακῇ τῆς Ἰταλίας κατέσχον, Μάνιον δὲ Γλαβρίωνα μετὰ στρατοῦ πολλοῦ ἐς τὴν Ἑλλάδα πεπόμφασι. Καὶ ὁ μὲν Νασικᾶς τοὺς Βοουΐους προσεπολεμώσατο, ὁ δὲ Γλαβρίων τὸν Ἀντίοχον ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐξήλασε. Καὶ ἐς τὴν Θεσσαλίαν ἐλθὼν πολλὰ τῶν ταύτῃ μετὰ τοῦ Βαιβίου καὶ τοῦ Φιλίππου παρεστήσατο. Τόν τε γὰρ Μεγαλοπολίτην Φίλιππον ἑλὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέστειλε· καὶ τὸν Ἀμύνανδρον ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκβαλὼν τῷ Μακεδόνι αὐτὴν ἔδωκεν. Ὁ δ' Ἀντίοχος ἐν τούτοις ἡσυχίαν ἄγων ἐν τῇ Χαλκίδι διέτριβεν. Εἶτα εἰς τὴν Βοιωτίαν ἐλήλυθε καὶ ἐν ταῖς Θερμοπύλαις ἀντιπροσιόντας οἱ τοὺς Ῥωμαίους ὑπέμεινε. Πρὸς γὰρ τὴν τῶν στρατιωτῶν ὀλιγότητα σύμμαχον τὴν τοῦ χωρίου φύσιν ἕξειν ἐνόμισε, καὶ ἵνα μή τι καὶ αὐτὸς πάθῃ οἷον οἱ Ἕλληνες οἱ πρὸς τὸν Μῆδον ἀντιταχθέντες ἐκεῖ, μέρος τι τῶν Αἰτωλῶν ἐπὶ τὰ ἄκρα τῶν ὀρῶν ἀνεβίβασεν, ὥστε φρουρῆσαι αὐτά. Ὁ δὲ Γλαβρίων βραχύ τε τῶν χωρίων ἐφρόντισε, καὶ τὴν μάχην οὐκ ἀνεβάλετο, ἀλλὰ Πόρκιον μὲν Κάτωνα καὶ Οὐαλέριον Φλάκκον ὑποστρατήγους νυκτὸς ἐπὶ τοὺς Αἰτωλοὺς τοὺς ἐν τοῖς ἄκροις ἀπέστειλεν· αὐτὸς δὲ τῷ Ἀντιόχῳ ὑπὸ τὴν ἕω συνέμιξε. Καὶ ἕως μὲν ἐν τῷ ὁμαλῷ ἐμάχετο ἐπεκράτει· ἀναχωρήσαντος δὲ τοῦ Ἀντιόχου πρὸς τὰ μετέωρα ἠλαττοῦτο, μέχρις ὁ Κάτων κατὰ νώτου οἱ ἐγένετο. Τοῖς γὰρ Αἰτωλοῖς καθεύδουσιν ἐπελθὼν τοὺς μὲν πλείους ἀπέκτεινε καὶ τοὺς λοιποὺς διεσκέδασε. Κἀντεῦθεν καταδραμὼν καὶ τῆς κάτω μάχης μετέσχε, καὶ τόν τε Ἀντίοχον ἔτρεψαν, καὶ τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ

ειλον. Καὶ ὁ μὲν ἐς τὴν Χαλκίδα εὐθὺς ἀπεχώρησε. A Μαθὼν δὲ τὸν ὕπατον προσιόντα ἐς τὴν Ἀσίαν ἀνεκομίσθη λαθών. Καὶ τὴν μὲν Βοιωτίαν καὶ τὴν Εὔβοιαν ὁ Γλαβρίων αὐτίκα κατέσχε. Τῇ δὲ Ἡρακλείᾳ, μὴ βουληθέντων αὐτῷ προσχωρῆσαι τῶν Αἰτωλῶν, προσβολὰς ἐποιεῖτο· καὶ τὴν μὲν κάτω πόλιν πολιορκίᾳ εἷλε, τοὺς δ' ἐς τὴν ἀκρόπολιν ἀναφυγόντας ὁμολογίᾳ παρεστήσατο. Ἐν δὲ τοῖς τότε ζωγρηθεῖσι καὶ Δημόκριτος ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν ἐγένετο, ὃς τῷ Φλαμινίῳ ποτὲ τὴν συμμαχίαν ἠρνήσατο, καὶ ψήφισμα ἐκείνου αἰτήσαντος ἵν' ἐς τὴν Ῥώμην πέμψῃ, *Θάῤῥει*, ἔφη, *ἐγὼ γὰρ αὐτῷ κομιῶ μετὰ τοῦ στρατοῦ καὶ παρὰ τῷ Τιβέριδι ὑμῖν ἀναγνώσομαι*. Τοῦ Φιλίππου δὲ τὴν Λάμιαν πολιορκοῦντος ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτὴν ὁ Γλαβρίων, καὶ τήν τε νίκην καὶ τὴν λείαν ἐσφετερίσατο. Τῶν μέντοι Αἰτωλῶν οἱ λοιποὶ συναλλαγῆναι μὲν ἠθέλησαν, οὐκ ἐσπείσαντο δὲ τοῦ Ἀντιόχου πρέσβεις αὐτοῖς καὶ χρήματα πέμψαντος· ἀλλὰ πρὸς πόλεμον ἡτοιμάζοντο. Καὶ ὁ Φίλιππος ὑπεκρίνετο μὲν τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους φιλίαν, τὰ δὲ τοῦ Ἀντιόχου ἐφρόνει. Ἐν τούτῳ δὲ Ναύπακτον ὁ Γλαβρίων τῶν Αἰτωλῶν οὖσαν ἐπολιόρκει, οὓς ἐλθὼν ὁ Φλαμίνιος ἔπεισε σπείσασθαι, γνωρίμους αὐτοῖς ἔχων. Καὶ πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην ἐκεῖνοί τε καὶ οἱ Ἠπειρῶται ἐστάλκασι· καὶ ὁ Φίλιππος στέφανον νικητήριον τῷ Διὶ τῷ Καπιτωλίῳ πέμψας, ἄλλα τε ἀντειλήφει καὶ τὸν υἱὸν Δημήτριον ἐν Ῥώμῃ ὁμηρεύοντα. Τοῖς δ' Αἰτωλοῖς σπονδαὶ οὐκ ἐγένοντο, οὐ γὰρ ἐλαττωθῆναί τι κατεδέξαντο.

obsidente, Glabrio adventu suo et victoriam et manubias intercepit. Cæteri Ætoli, cum Romanis conciliari vellent, pecunia per legatos ab Antiocho accepta, repudiata pace bello se pararunt; Philippo Romanorum amicitiam simulante, cum Antiocho clam studeret. Interea Glabrione Naupactum Ætolicæ ditionis obsidente, Flaminius civibus cum quibus ei notitia erat, persuasit, ut pacem amplecterentur. Itaque et hi et Epirotæ legatos Romam miserunt. Philippus corona triumphali Jovi Capitolino donata, præter alia munera filium quoque Demetrium obsidem in urbe agentem recepit. Ætolis ideo pax data non est, quod nulla re deteriore conditione esse volebant.

Κ'. Ἐπὶ δὲ τὸν Ἀντίοχον οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς Σκιπίωνας ἔταξαν, τόν τε Ἀφρικανὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λούκιον. B Οἳ τοῖς μὲν Αἰτωλοῖς ἀνοχὴν ἔδωσαν ἵν' ἐς τὴν Ῥώμην αὖθις ὑπὲρ τῆς εἰρήνης πρεσβεύσωνται. Ἠπείγοντο δ' ἐπὶ τὸν Ἀντίοχον· καὶ ἐπὶ Μακεδονίαν ἐλθόντες, συμμάχους τε λαβόντες ἐκ τοῦ Φιλίππου, ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἤλασαν. Καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν περαιωθέντες, τὰ πλεῖστα τῶν παραθαλασσίων κατέλαβον προκατειλημμένα παρὰ τῶν ἐκεῖ προαπελθόντων Ῥωμαίων. Πρὸς δὲ καὶ τοῦ Εὐμενοῦς, καὶ τῶν Ῥοδίων, οἳ καὶ τὸν Ἀννίβαν ναῦς τινας ἐκ Φοινίκης ἄγοντα περὶ Παμφυλίαν ἐνίκησαν. Καὶ Εὐμενὴς δὲ καὶ Ἄτταλος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν χώραν ἐκάκουν τοῦ Ἀντιόχου· καὶ πόλεις, αἱ μὲν βίᾳ αἱ δ' ἑκούσιαι, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μεθίσταντο, C ὥστε ἐκ τούτων ἀναγκασθῆναι τὸν Ἀντίοχον τήν Εὐρώπην τε παντελῶς ἐκλιπεῖν, καὶ τὸν υἱὸν Σέλευκον ἀπὸ τῆς Λυσιμαχίας ἀπαγαγεῖν· ὃν ἐπανελθόντα σὺν δυνάμει ἐπὶ τὴν Πέργαμον ἔπεμψεν. Ὡς δὲ προσεδρεύσας τῇ πόλει οὐδὲν ἐπέρανε, καὶ οἱ Σκιπίωνες ἐπῆλθον, εὐθὺς αὐτοῖς ἐπεκηρυκεύσατο, προσδοκήσας τεύξεσθαι τῆς εἰρήνης, ὅτι τὸν Ἀφρικανοῦ υἱὸν συλλαβών, ἐν θεραπείᾳ εἶχε πολλῇ, καὶ τέλος, καίπερ τῶν σπονδῶν ἁμαρτών, ἄνευ λύτρων ἀφῆκεν αὐτόν. Οὐκ ἐγένετο δὲ ἡ εἰρήνη, τοῦ Ἀντιόχου ἃ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπῄτουν, μὴ συνθεμένου ποιῆσαι. Τέως μέντοι ἐπὶ πολὺ ἡσύχασαν, εἶτα καὶ ἐπολέμησαν. Ὁ δὲ ἀγὼν οὕτως ἐγένετο. Πρῶτα τὰ ἅρματα, εἶτα τοὺς ἐλέφαντας ὁ Ἀντίοχος ἔταξε, καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς σφενδονήτας καὶ τοὺς τοξότας. D Τὴν μὲν οὖν ἐκδρομὴν τῶν ἁρμάτων προεκδραμόντες οἱ Ῥωμαῖοι καὶ μετὰ κραυγῆς σφίσι πολλῆς ἀντιμέτωποι προσπεσόντες ἀνέκοψαν, ὥστε τὰ πολλὰ αὐτῶν ἐς τοὺς ἐλέφαντας τραπόμενα πάλιν τὸ οἰκεῖον συνετάραξεν· αὐτοί τε γὰρ ἐπλαγῶντο καὶ τοὺς ἐπιτεταγμένους σφίσιν ἐκφοβήσαντες διεσκέδασαν· τὴν δὲ τοξείαν καὶ τὴν σφενδόνησιν ὄμβρος πολὺς ἐπιγενό-

XX. Contra Antiochum Romani Scipiones, Africanum et fratrem ejus Lucium miserunt; qui Ætolis inducias dederunt, dum Romam legatos pacificatum mitterent. Et quia contra Antiochum properabant, in Macedoniam profecti, acceptisque a Philippo auxiliis, per Hellespontum in Asiam trajecti, maximam oræ maritimæ partem a Romanis, qui prius eo venerant, atque ab Eumene et Rhodiis, præoccupata invenerunt; a quibus etiam Annibal naves aliquot e Phœnicia ducens, juxta Pamphyliam victus fuerat. Eumene porro et Attalo fratre ejus Antiochi regnum vastantibus, urbes partim ultro, partim coactæ ad Romanos defecerunt. Unde necessitas Antiocho imposita est Europa prorsus excedendi, et Seleuci filii Lysimachia revocandi: quem reversus cum copiis, Pergamum misit. Ut autem obsidio inanis erat, et Scipio adventabat, statim caduceatore misso spem pacis impetrandæ habuit, quod Africani filium captum honorificentissime tractaret; quem tandem quamvis spe sua frustratus, gratis dimisit. Quominus autem
453 pax fieret, in causa fuere conditiones quas Romani tulerant non acceptæ. Cum ad tempus quievissent, repetito bello, hæc pugnæ ratio fuit. Antiochus primo loco, currus disposuit, secundo elephantos, deinde funditores et sagittarios. Curruum impetum Romani priores excursione facta, magnoque clamore sublato in eos illati retuderunt, ut plerique in elephantos rursus conversi, amicorum aciem turbarent, cum et ipsi temere ferrentur, et commilitones territos dissiparent. Sagittarii vero, et funditores, magno imbre sunt debilitati. Ad hæc, magna et densa nebula Romanos quippe victores, et cominus totis viribus pugnantes nihil impediit; sed adversarios territos, et sagittariis atque equitatu maxime nitentes, adempto prospectu ad dirigenda tela, inter sese ut in tenebris ober-

rantes, multum læsit. Antiochus tamen cataphractis equitibus adversum cornu profligatum usque ad castra persecutus est; eaque cepisset, nisi M. Æmilius Lepidus iis custodiendis relictus, Romanorum primos accedentes occidisset, cum eis ut fugam sisterent, persuadere non potuisset. Tum enim et reliqui in hostem redierunt, et ipse cum integris præsidiariis excursione facta, Antiochum repulit. Interea vero Zeuxis ab alia parte in vallum irrupit, idque diripuit; donec Lepidus, re animadversa, et sua castra defendit, et Scipio Antiochi cepit. In iis multi mortales, multi equi, jumenta, argentum, aurum, ebur, et aliæ res pretiosæ inventæ. Antiochus victus statim in Syriam recessit. Asiani Græci ad Romanorum amicitiam se contulerunt. Post hæc induciæ quædam Antiocho petenti pactæ sunt. Nam et Scipio propter filium ei bene cupiebat, et consul victoriam successori appropinquanti concedere nolebat. Cum igitur nihil amplius Antiocho imposuissent, quam ea quæ ante pugnam postularant, Cn. Manlius eorum successor, illa pactione haud contentus, plura exegit; et inter obsides ipsius etiam filium Antiochum dare, et transfugas omnes dedere jussit, inter quos erat etiam Annibal. Iis postulatis Antiochus vel invitus paruit; sed Annibalem, qui jam ad Prusiam Bithyniæ regem confugerat, dedere **454** non potuit, et legatis Romam missis, iis conditionibus pacem fecit. L. vero Scipio ea victoria magnam laudem adeptus, Asiatici cognomentum ex provincia deportavit; quemadmodum frater Carthagine subacta, potentissima Africæ urbe, Africani. Tanti autem viri, tantamque virtute gloriam adepti, non multo post in judicium adducti, et populi potestati subjecti sunt; ac Lucius repetundarum damnatus, quasi ex manubiis multa subtraxisset; Africanus vero, quod pactiones propter filium mitiores fecisset; sed vera damnationis causa fuit invidia. Nam eos insontes fuisse, cum aliunde patet, tum ex eo, quod publicatis Asiatici bonis nihilo plus est repertum, quam ante habuerat; et quod Africanum antequam suffragia ferrentur, Linternum profectum, ubi usque ad obitum exsulavit, nemo amplius condemnavit. At Manlius tum Pisidiam, Lycaoniam, Pamphyliam, et Galatiæ sive Galliæ Asianæ magnam partem subegit. Est enim ibi quoque Gallica gens, ex Europa, profecta. Nam cum olim Brennum regem creassent, Græciam et Thraciam pervagati atque inde in Bithyniam transgressi, partibus quibusdam Phrygiæ, Paphlagoniæ, Mysiæ ad Olympum, et Cappadociæ occupatis, peculiarem gentem condiderunt, qui Galatæ appellantur. Hi etsi Manlio negotium facesserunt, tamen et ipsi victi sunt, Ancyra urbe primo impetu capta, cæteris deditione subactis. His rebus gestis, et Aria-

A μενος ἀσθενῆ ἐποίησεν. Ὁμίχλη τε πλείστη καὶ βαθεῖα συμβᾶσα, τοὺς μὲν Ῥωμαίους ἅτε κρατοῦντας καὶ ἀγχεμάχως (46) ἐκ χειρὸς μαχομένους οὐδὲν ἐνεπόδισε· τοὺς δ' ἐναντίους οἷα πεφοβημένους ἵππῳ τε καὶ τοξείᾳ τὸ πλεῖστον χρωμένους, τήν τε πρόαψιν εἰς τὰ τοξεύματα ἀφείλετο, καὶ περὶ ἀλλήλους ὡς ἐν σκότῳ πλανωμένους ἔσφηλεν. Ὅμως δ' οὖν ἴσχυσεν ὁ Ἀντίοχος τοῖς καταφράκτοις ἱππεῦσι τοὺς ἀντιστάντας αὐτῷ τρεψάμενος, μέχρι τοῦ στρατοπέδου ἐλθεῖν ἐπιδιώκων αὐτούς. Καί γε εἷλεν ἂν αὐτό, εἰ μὴ Μάρκος Αἰμίλιος Λέπιδος ὁ τὴν φρουρὰν αὐτοῦ ἔχων τοὺς πρώτους προσιόντας τῶν Ῥωμαίων ἀπέκτεινεν, ἐπεὶ μὴ ἔπεισεν αὐτοὺς τῆς φυγῆς ἐπισχεῖν. Ἐκ γὰρ τούτου ἐκείνων τε οἱ λοιποὶ ὑποστρέψαντες καὶ αὐτὸς ἀκραιφνέσιν ἐπεκδραμὼν τοῖς B φρουροῖς ἀπεώσαντο τὸν Ἀντίοχον. Ἐν ᾧ δὲ τοῦτ' ἐγίνετο, Ζεῦξις καθ' ἕτερον μέρος τῷ ταφρεύματι προσβαλὼν, εἴσω τε αὐτοῦ εἰσῆλθε καὶ ἁρπαγὴν ἐποιεῖτο, μέχρις οὗ ὁ Λέπιδος ᾔσθετο. Τότε γὰρ κἀκεῖνος τὸ σφέτερον ἐῤῥύσατο, καὶ ὁ Σκιπίων τὸ τοῦ Ἀντιόχου εἷλε, καὶ ἐν αὐτῷ πολλοὺς μὲν ἀνθρώπους, πολλοὺς δ' ἵππους, ὑποζύγια, ἀργύριον, χρυσίον, ἐλέφαντα, ἄλλα τε πολλὰ καὶ πολυτελῆ εὗρε. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίοχος ἡττηθεὶς αὐτίκα ἐς τὴν Συρίαν ἀνεχώρησεν· οἱ δ' Ἕλληνες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ τοῖς Ῥωμαίοις προσέθεντο. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνακωχή τις ἐπικηρυκευσαμένου τοῦ Ἀντιόχου ἐσπείσθη (47). Ὅ τε γὰρ Ἀφρικανὸς εὐνοϊκῶς οἱ διὰ τὸν υἱὸν εἶχε, καὶ ὁ ὕπατος οὐκ ἤθελε τὴν νίκην τῷ διαδόχῳ πλησιάζοντι καταλελοιπέναι. Οὔκουν οὐδὲ ἐπέταξαν τῷ C Ἀντιόχῳ πλέον οὐδὲν ἢ ὅσα καὶ πρὸ τῆς μάχης ᾔτουν. Διὸ καὶ Γναῖος Μάνλιος ὁ τὴν ἀρχὴν σφῶν διαδεξάμενος οὐκ ἠρκέσθη τοῖς συγκειμένοις, ἀλλὰ πλείω αὐτὸν ἀπῄτησε. Πρὸς δὲ καὶ ὁμήρους δοῦναι ἐκέλευσεν ἄλλους τε καὶ τὸν υἱὸν Ἀντίοχον, καὶ τοὺς αὐτομόλους πάντας ἐκδοῦναι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀννίβας ἦν. Καὶ ὁ Ἀντίοχος καὶ ἄκων πρὸς ἅπαντα ἐπειθάρχησεν, οὐ μέντοι καὶ τὸν Ἀννίβαν ἐκδοῦναι ἠδυνήθη. Πρὸς γὰρ Προυσίαν τὸν βασιλέα τῶν Βιθυνῶν προκατέφυγε. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίοχος πρέσβεις ἐπὶ τούτοις εἰς τὴν Ῥώμην πέμψας ἐσπείσατο. Σκιπίων δὲ Λούκιος ἐπῃνεῖτο ἐπὶ τῇ νίκῃ, καὶ τὴν τοῦ Ἀσιατικοῦ ἐπωνυμίαν δι' αὐτὴν ἔσχεν, ὥσπερ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀφρικανὸς ἐπεκλήθη τῆς Καρχηδόνος κρατήσας, D μέγιστον ἐν τῇ Ἀφρικῇ δυνηθείσης. Τοιοῦτοι δ' οὖν ἄνδρες οὗτοι γενόμενοι καὶ ἐπὶ τοσοῦτον δόξης ἐλθόντες ἐξ ἀρετῆς, δικαστηρίῳ καὶ τῷ δήμῳ οὐ πολλῷ ὕστερον παρεδόθησαν· καὶ ὁ μὲν Λούκιος κατεψηφίσθη ὡς τάχα πολλὰ ἐκ τῆς λείας σφετερισάμενος· Ἀφρικανὸς δὲ ὡς ἐπιεικεστέρας τὰς συνθήκας διὰ τὸν υἱὸν ποιησάμενος· τὸ δ' ἀληθὲς, διὰ φθόνον. Ὅτι δ' οὐδὲν ἠδίκουν, δηλοῦται μὲν καὶ ἄλλοθεν, οὐχ ἥκιστα δὲ ὅτι καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Ἀσιατικοῦ δημευθείσης οὐδὲν πλέον τῶν αὐτῷ προϋπαρχόντων εὑρέθη. Ὅτι δὲ τοῦ Ἀφρικανοῦ ἐς τὸ Λίτερνον πρὸ ψήφου

Variæ lectiones et notæ.

(46) Ἀγχωμάλως. Mss. habent ἀγχεμαχως.
(47) Ἀνακωχή τις ἐπείσθη. Mss. Reg. et Colb. ἐσπείσθη.

ἀναχωρήσαντος καὶ μέχρι τελευτῆς ἐκεῖ καταμείναντος οὐδεὶς αὐτοῦ ἔτι κατεψηφίσατο. Ὁ δέ γε Μάνλιος Πισιδίαν, Λυκαονίαν τε καὶ Παμφυλίαν, τῆς τε Γαλατίας τῆς Ἀσιανῆς πολλὰ προσηγάγετο. Ἔστι γάρ τι κἀνταῦθα γένος αὐτῶν, ἐκ τοῦ Εὐρωπαίου ἀποδάσμιον. Βρέννον γάρ ποτε βασιλέα σφῶν προστησάμενοι, τήν τε Ἑλλάδα καὶ τὴν Θρᾴκην ἐπέδραμον, κἀκεῖθεν εἰς τὴν Βιθυνίαν διαβάντες μέρη τινὰ τῆς τε Φρυγίας καὶ τῆς Παφλαγονίας, τῆς τε Μυσίας, τῆς πρὸς τῷ Ὀλύμπῳ καὶ Καππαδοκίας ἀπετέμοντο καὶ ἐν αὐτοῖς κατῴκησαν, καὶ νῦν ἔθνος ἴδιόν εἰσι τὸ ὄνομα τῶν Γαλατῶν φέροντες. Οὗτοι δὴ πράγματα τῷ Μανλίῳ παρέσχον· ἀλλὰ καὶ τούτων ἐκράτησε, τὴν μὲν Ἄγκυραν τὴν πόλιν ἑλὼν ἐξ ἐπιδρομῆς, τὰς δ' ἄλλας ὁμολογίᾳ παραστησάμενος. Πράξας δὲ ταῦτα, καὶ συχνὸν παρὰ Ἀριαράθου τοῦ Καππαδοκῶν βασιλέως ἀργύριον ἐπὶ εἰρήνῃ λαβὼν ἀπῆρεν οἴκαδε.

A rathi Cappadocum regi magna pecunia pace data, domum recessit.

ΚΑ'. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ πρέσβεις τὸ δεύτερον ὑπὲρ εἰρήνης ἐς τὴν Ῥώμην πέμψαντες, αὐτοὶ αὖθις ἐνεωτέριζον. Διὸ οἱ Ῥωμαῖοι τούς τε πρέσβεις εὐθὺς ἀπεπέμψαντο, καὶ Μάρκῳ Φουλουΐῳ τὴν Ἑλλάδα ἀνέθεντο. Ὁ δ' ἐς Ἀμβρακίαν τὴν πόλιν πρῶτον B ὥρμησε, μεγάλην οὖσαν (ἦν γάρ ποτε τοῦ Πύῤῥου βασίλειον, τότε δὲ κατείχετο πρὸς τῶν Αἰτωλῶν), καὶ ἐπολιόρκει αὐτήν. Οἱ οὖν Αἰτωλοὶ πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ εἰρήνης διελέχθησαν. Ὡς δ' οὐκ ἤλπισε σπείσασθαι, μέρος τι τοῦ στρατοῦ ἐς τὴν Ἀμβρακίαν εἰσέπεμψαν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δι' ὑπονόμου τινὸς ἐπεχείρησαν τὴν πόλιν ἑλεῖν, καὶ διώρυσσον πόῤῥωθεν, καὶ τέως μὲν ἐλάνθανον τοὺς πολιορκουμένους. Ἐπεὶ δ' ὁ χοῦς ἠθροίσθη, ὑπετόπησαν τὸ γενόμενον. Ἀγνοοῦντες δ' ὅπῃ ὀρύσσοιτο, χαλκῆν ἀσπίδα κατὰ τὸν περίβολον πρὸς αὐτὸ ἐτίθουν τὸ δάπεδον. Καὶ διὰ τῆς ἠχῆς τὸν τόπον γνόντες, καὶ αὐτοὶ ἀντώρυσσον ἔνδοθεν, καὶ πελάσαντες τοῖς Ῥωμαίοις ἦσαν εἰς μάχας κρυπτάς. Τέλος δέ τι τοιοῦτον ἀντετεχνήσαντο. Πίθον μέγαν πτίλων πληρώσαντες πῦρ ἐς C αὐτὸν ἐνῆκαν, καὶ πῶμα χαλκοῦν αὐτῷ πολλαχῇ τετρημένον ἐνέθηκαν, καὶ εἰς τὸν ὑπόνομον τὸν πίθον κομίσαντες καὶ πρὸς τοὺς πολεμίους τρέψαντες τὸ στόμα αὐτοῦ ἀκροφύσιον οἱ κατὰ τὸν πυθμένα ἐνέβαλον, καὶ τούτῳ φύσας προσφέροντες πλεῖστον καὶ δυσχερῆ καπνὸν οἷα ἐκ πτίλων ἐκθορεῖν ἐποίουν, ὃν οὐδεὶς τῶν Ῥωμαίων ὑπέμενεν. Ὅθεν ἀπογνόντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐσπείσαντο καὶ τὴν πολιορκίαν κατέλυσαν. Ὁμολογησάντων δ' αὐτῶν καὶ οἱ Αἰτωλοὶ μετεβάλοντο, καὶ διεπράξαντο ἀνοχήν, εἶτα καὶ εἰρήνην παρὰ τοῦ δήμου, πολλὰ μὲν χρήματα, πολλοὺς δὲ καὶ ὁμήρους δόντες. Καὶ ὁ Φουλούϊος τὴν Κεφαληνίαν ὁμολογίᾳ παρεστήσατο, καὶ τὴν Πελοπόννησον στασιάζουσαν κατεστήσατο. Γαΐου δὲ Φλαμινίου καὶ Αἰμιλίου Λεπίδου ὑπατευόντων μετέπειτα D ὁ Ἀντίοχος ἔθανε, καὶ αὐτὸν ὁ υἱὸς ὁ Σέλευκος διεδέξατο. Τελευτήσαντος δὲ κἀκείνου πολλῷ ὕστερον ὁ εἰς τὴν Ῥώμην ὁμηρεύων Ἀντίοχος ἐβασίλευσεν. Ὁ δέ γε Φίλιππος ἐτόλμησε μὲν νεωτερίσαι ὅτι πόλεών τινων ἐστερήθη ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ πρὸς ταῖς δὲ καὶ Αἴνου καὶ Μαρωνείας. Οὐκ ἠδυνήθη δὲ διὰ τὸ γῆρας καὶ διὰ τὰ περὶ τοὺς παῖδας συνενεχθέντα αὐτῷ. Καὶ Γαλάται τινὲς τὰς Ἄλπεις ὑπερβάντες, πόλιν ἐντὸς αὐτῶν κτίσαι ἠθέλησαν· ὧν ὁ Μάρκος ὁ Μάρκελλος τά τε ὅπλα ἀφείλετο, καὶ τἆλλα ὅσα ἐπεκομίζοντο. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ πρεσβευσαμένοις σφίσιν, ἐπὶ τῷ εὐθὺς ἀναχωρῆσαι πάντα ἀπέδωκαν. Τότε δὲ καὶ ὁ Ἀννίβας ἀπέθανε. Πρέσβεων γὰρ πρὸς τὸν Προυσίαν τὸν τῆς Βιθυνίας κρατοῦντα πεμφθέντων ἐκ Ῥώμης δι' ἄλλα τέ τινα καὶ ὅπως καὶ τὸν

XXI. Ætoli autem secundum legatis de pace Romam missis, ipsi ultro novis rebus studuerunt. Quamobrem Romani legatis statim rejectis, M. Fulvio Græciam provinciam decreverunt. Qui primum Ambraciam urbem magnam, Pyrrhi olim regiam, tum autem Ætolis obnoxiam, obsedit. Ætoli frustra de pacificatione cum eo locuti, exercitus partem in urbem miserunt; quam Romani per cuniculos capere aggressi, a longinquo suffoderunt. Id obsessi principio non animadverterunt; sed exaggerata humo suspicati quid rei esset, quia tamen ignorabant ubi foderetur, æreum clypeum humi mœnibus applicarunt, eque sonitu loco deprehenso
455 atque intrinsecus vicissim suffossis mœnibus, cum Romanis occulta prælia commiserunt. Tandem hujusmodi dolum excogitarunt. Magno dolio plumis repleto ignem injecerunt, æreo operculo multis perforato locis addito. Ejus dolii ore in cuniculis hostibus obverso, fundoque folle inserto, inflato, maximum et molestissimum fumum, ut ea materia fert, excitarunt, quem cum nemo Romanorum tolerare posset, desperata expugnatione, solutaque obsidione, pacem fecerunt. Post Ambraciotarum deditionem Ætoli quoque mutati, primo inducias, mox etiam pacem a Romanis impetrarunt, magna pecunia et multis obsidibus datis. Fulvius vero Cephalenia deditione capta, Peloponnesum seditione laborantem composuit. Deinde C. Flaminio et Æmilio Lepido coss. Antiocho defuncto filius Seleucus successit, quo et ipse multo post mortuo, Antiochus qui Romæ obses erat, regnum suscepit. Philippus novas res moliri ausus, urbibus quibusdam Thessalicis et Æno Maroneaque exceptis: nihil gerere potuit ob senectutem, et filiorum casus. Galli quidam Alpibus superatis, urbem intra eas condere statuerunt, quibus M. Marcellus arma cæteraque quæ domo attulerant, ademit. Romani vero legatis eorum illa omnia restituerunt, ut statim Italia excederent. Tum etiam Annibal interiit. Nam legatis ad Prusiam Bithyniæ regem tum ob alia, tum ut Annibalem apud ipsum degentem dederet, Roma missis: ille ea re præcognita, cum effugere non posset, necem sibi conscivit. Qui cum aliquando accepisset oraculum se in terra Libyca obiturum, se in Africa patria decessurum esse putabat. Verum id prædium in quo moriebatur, Libyæ nomen habuit. Tunc etiam Scipio Africanus decessit.

Ἀννίβαν ἐκδοίη παρ' αὐτῷ ὄντα, προμαθὼν τοῦτ' ἐκεῖνος καὶ διαδρᾶναι μὴ οἷός τε ὢν ἑαυτὸν διεχρήσατο. Χρησμοῦ δέ ποτε αὐτῷ γενομένου, ἐν γῇ Λιβύσσῃ τεθνήξεσθαι· ὁ μὲν ἐν τῇ πατρίδι τῇ Λιβύῃ προσεδόκα θανεῖν, ἔτυχε δὲ θνήσκων ἐν χωρίῳ τινὶ τυγχάνων καλουμένῳ Λιβύσσῃ. Καὶ ὁ Ἀφρικανὸς δὲ Σκιπίων τότε μετήλλαξε.

A XXII. Philippus Macedonum rex, filio Demetrio occiso, Perseum quoque occisurus, obiit. Nam cum Demetrius ob Romanorum amicitiam, cæterique Macedones spem concepissent regni post Philippi obitum obtinendi: Perseus ut natu major ei invidit, et ut patri insidiantem calumniatus est. Itaque venenum bibere coactus, periit. Philippus autem non multo post **456** veritate cognita, Perseum ulcisci volens, morte interceptus, regnum Perseo vel invitus reliquit: quod ei Romani, paterna amicitia renovata, confirmarunt. Insecutis temporibus accidere quædam, scriptione parum digna. Sed post Perseus Romanorum inimicitiis susceptis, ut bello moram, dum se pararet, produceret: legatos Romam misit, objecta sibi crimina purgaturus, scilicet. Quibus Romani in urbem non admissis, senatu foris dato, nihil responderunt aliud, nisi consulem se missuros esse, cum quo ageret quæ vellet: eodemque die illos abire jusserunt, ductoribus adjunctis, ne cum quoque colloquerentur, ac Perseo aditu Italiæ in posterum interdixerunt. Deinde Cn. Sicinium prætorem cum parvis copiis ablegarunt, majoribus nondum paratis. Perseus Thessaliam ingressus, maximam ejus partem sibi adjunxit. Imminente vere Licinius Crassus contra eum missus est, et classi præfectus C. Lucretius. Ac primo equestri conflictu impegit: deinde victoria potitus, eo redegit Perseum, ut in Macedoniam recederet. Urbes autem Græcas aggressus, quas Philippus obtinuerat, a plerisque repulsus est, nonnullas subegit, nonnullas evertit, civibus sub corona venditis. Quibus Romani auditis indignati, Crasso postmodum pecuniariam multam dixerunt, captas urbes liberas esse jusserunt: earumque cives venundatos, quos in Italia reperere, ab emptoribus redemerunt. His ita gestis bello Persico multas magnas clades acceperunt, rebus eorum passim afflictis. Nam Perseus Epiri et Thessaliæ pleraque obtinuit. Præter enim alias ingentes copias, adversus Romanorum elephantes etiam phalangem armatorum instruxerat, quorum clypei et galeæ ferreis clavis acutis horrebant. Ne autem equis formidabiles essent, simulacra elephantorum paravit ex unguento quodam, tetrum fœtorem spirantia, visu, auditaque horrenda, quæ arte quadam sonitum instar tonitrus ederent: ad quæ equi subinde adducti, timere denique desierunt. His rebus Perseus auctis animis, se Alexandro gloria et magnitudine imperii superiorem fore putabat. Romani vero iis cognitis, Marcium Philippum cos. **457** celeriter ablegarunt: qui cum in Thessaliam ad exercitum

ΚΒ'. Φίλιππος δὲ ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς τὸν υἱὸν Δημήτριον ἀποκτείνας καὶ τὸν ἕτερον υἱὸν τὸν Περσέα μελλήσας φονεύσειν, ἀπέθανεν. Ἐπεὶ γὰρ προσφιλὴς τοῖς Ῥωμαίοις ἐκ τῆς ὁμηρείας ἐγένετο ὁ Δημήτριος, καὶ αὐτός τε καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Μακεδόνων ἤλπιζον ὅτι μετὰ τὸν Φίλιππον τὴν βασιλείαν λήψεται, ἐφθόνησεν αὐτῷ ὁ Περσεὺς ἅτε καὶ πρεσβύτερος αὐτοῦ ὤν, καὶ διέβαλεν αὐτὸν ὡς ἐπιβουλεύοντα τῷ πατρί. Καὶ ὁ μὲν φάρμακον πιεῖν ἀναγκασθεὶς ἐτελεύτησεν. Ὁ δὲ Φίλιππος οὐ πολλῷ ὕστερον τὸ ἀληθὲς γνοὺς ἀμύνασθαι τὸν Περσέα ἠθέλησεν· οὐ μέντοι καὶ ἴσχυσεν, ἀλλ' αὐτός τε ἀπέθανε, καὶ τὴν βασιλείαν ὁ Περσεὺς διεδέξατο. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ταύτην τε αὐτῷ ἐβεβαίωσαν, καὶ τὴν πατρῴαν φιλίαν ἀνενεώσαντο. Ἐν δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις B συνηνέχθησαν μέν τινα, οὐ μέντοι καὶ ἀναγκαῖα πάνυ ὥστε καὶ συγγραφῆς νομίζεσθαι ἄξια. Ὕστερον δὲ ὁ Περσεὺς πολέμιον ἑαυτὸν τοῖς Ῥωμαίοις ἐποίησεν. Ἵνα δὲ ἀναβολὴν τοῦ πολέμου σχοίη μέχρις ἂν παρασκευάσηται, πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην ἔπεμψεν ἀπολογησομένους τάχα περὶ ὧν ἐνεκαλεῖτο. Οὓς οἱ Ῥωμαῖοι οὔτ' εἴσω τοῦ τείχους ἐδέξαντο· καὶ πρὸ τοῦ ἄστεος αὐτοῖς χρηματίσαντες οὐδὲν ἀπεκρίναντο ἕτερον, ἢ ὅτι ὕπατον πέμψουσι, πρὸς ὃν ὅσα βούλεται διαλεχθήσεται· καὶ αὐθήμερον αὐτοὺς ἀπιέναι ἐποίησαν, δόντες σφίσι καὶ ἀγωγοὺς ὥστε μή τινι συγγένωνται, καὶ τῷ Περσεῖ τῆς Ἰταλίας ἐπιβαίνειν τοῦ λοιποῦ ἀπειρήκασιν. Οἱ μὲν οὖν Ῥωμαῖοι μετὰ ταῦτα Γναῖον Σικίνιον στρατηγὸν μετὰ C δυνάμεως ὀλίγης ἐξέπεμψαν (οὐ γάρ πω τὴν μείζω παρεσκευάσαντο) καὶ ὁ Περσεὺς εἰς Θεσσαλίαν παρεμβάλλων, τά γε πλεῖστα αὐτῆς ᾠκειώσατο· Ἐπεὶ δὲ τὸ ἔαρ ἐπέστη, πέμπουσιν ἐπ' αὐτὸν Λικίννιον Κράσσον, καὶ στρατηγὸν ἐπὶ τοῦ ναυτικοῦ Γάϊον Λουκρίτιον. Συμμίξας οὖν πρῶτον περὶ Λάρισσαν τῷ Περσεῖ ἐν ἱππομαχίᾳ ἔπταισεν· ὕστερον μέντοι περιεγένετο, ὥστε καὶ ἀναχωρῆσαι τὸν Περσέα εἰς Μακεδονίαν. Ὁ Κράσσος δὲ ταῖς πόλεσι ταῖς Ἑλληνικαῖς ταῖς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατεχομέναις (48) προσέβαλε, καὶ τῶν μὲν πλειόνων ἀπεκρούσθη, ἔστι δ' ἃς ἐχειρώσατο· καί τινας κατασκάψας τοὺς ἁλόντας ἀπέδοτο. Ἅπερ οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ πυθόμενοι ἠγανάκτησαν, καὶ τόν τε Κράσσον ὕστερον ἐζημίωσαν χρήμασι, καὶ τὰς ἑαλωκυίας πόλεις ἠλευθέρωσαν, D καὶ τοὺς πραθέντας ἐξ αὐτῶν καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ εὑρεθέντας τότε παρὰ τῶν ἐωνημένων αὐτοὺς ἐξεπρίαντο. Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως ἔπραξαν οἱ Ῥωμαῖοι· ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν Περσέα πολέμῳ πολλὰ καὶ μεγάλα ἠτύχησαν, καὶ πολλαχόθι ἐπόνησε τὰ αὐτῶν, καὶ ὁ Περσεὺς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας κατέσχε τὰ πλείονα. Τήν τε γὰρ ἄλλην δύναμιν πολλὴν συν-

Variæ lectiones et notæ.

(48) *Ταῖς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατεχομέναις*. Sic mss. Reg. et Colbert. At Wolfius Περσέως indubie legendum ait.

ἐκρότησε, καὶ πρὸς τοὺς ἐλέφαντας τῶν Ῥωμαίων φάλαγγα ὁπλιτῶν ἠσκήκει, ὀξέσιν ἥλοις τὰς ἀσπίδας καὶ τὰ κράνη σιδηρώσας αὐτῶν. Ὅπως δὲ μήτε τοῖς ἵπποις φοβεροὶ εἶεν, εἴδωλα ἐλεφάντων σκευάσας, δεινὴν μὲν ὑπὸ χρίσματός τινος ὀσμὴν ἔχοντα, φοβερὰ δὲ καὶ ὀφθῆναι καὶ ἀκουσθῆναι ὄντα (βροντώδη γὰρ ἠφίει ἠχήν τινα ἐξ ἐπιτηδεύσεως), πρὸς ἐκεῖνα προσῆγεν αὐτοὺς συνεχῶς, μέχρις οὗ καὶ ἐθάρσησαν. Ὁ μὲν οὖν Περσεὺς μέγα ἐκ τούτων ἐκέκτητο φρόνημα, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον τῇ δόξῃ, καὶ τῷ μεγέθει τῆς ἀρχῆς ὑπεροίσειν ἐπήλπισεν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ταῦτα μαθόντες τὸν Μάρκιον Φίλιππον ὑπατεύοντα σπουδῇ ἐξέπεμψαν, καὶ ὃς εἰς τὴν Θεσσαλίαν πρὸς τὸ στρατόπεδον ἀφικόμενος τούς τε Ῥωμαίους καὶ τοὺς συμμάχους ἐξήσκει, ὥστε δείσαντα τὸν Περσέα ἐν τῷ ἰδίῳ τῷ Μακεδονικῷ (49) καὶ πρὸς τοῖς Τέμπεσιν ἡσυχίαν ἄγειν, καὶ τὰ στενὰ τηρεῖν. Θαρσήσας δὲ διὰ ταῦτα ὁ Φίλιππος διὰ μέσων ὀρῶν ὑπερέβαλε, καί τινα τοῦ Περσέως κατέσχε. Προϊὼν δ' ἐπὶ τῆς Πύδνης (50) τῶν ἐπιτηδείων ἐσπάνισε, καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀνέστρεψε. Καὶ αὖθις ὁ Περσεὺς ἀνεθάρσησε καὶ ἃ κατέσχεν ὁ Φίλιππος ἀνεκτήσατο καὶ τῷ ναυτικῷ συχνὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐλύπει, συμμάχους τε προσηγάγετο καὶ πάντη τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἤλπισεν ἐκβαλεῖν. Τῇ δὲ πολλῇ καὶ ἀκαίρῳ φειδωλίᾳ, καὶ τῇ δι' αὐτὴν τῶν συμμάχων ὀλιγωρίᾳ ἀσθενὴς αὖθις ἐγένετο. Ὡς γὰρ τὰ τῶν Ῥωμαίων ὑπεδίδου, τὰ δ' ἐκείνου ἐπηύξετο, κατεφρόνησεν ὡς οὐδὲν ἔτι τῶν συμμάχων δεόμενος, καὶ οὐκ ἐδίδου χρήματα σφίσιν ἃ ἐπηγγείλατο. Τῶν μὲν οὖν ἀμβλυνθέντων τὸ πρόθυμον, τῶν δὲ καὶ τέλεον αὐτὸν ἐκλιπόντων, τοσοῦτον ἀπέγνω ὥστε καὶ σπονδῶν δεηθῆναι, καὶ κἂν ἔτυχε τούτων διὰ τοῦ Εὐμένους, εἰ μὴ καὶ Ῥόδιοι συνεπρέσβευσαν. Ὑπερηφάνως γὰρ οὗτοι τοῖς Ῥωμαίοις διαλεχθέντες, τυχεῖν αὐτὸν ἐκώλυσαν τῶν σπονδῶν.

A venisset, Romanos et socios ita exercuit, ut Perseus territus, in suo regno Macedonico, et ad Tempe quietus, angustias tueretur. Aucta ex eo audacia Philippus, mediis montibus superatis, quasdam illius urbes cepit : et ad Pydnam progressus, ob commeatus penuriam in Thessaliam rediit. Unde Perseus resumpta fiducia, quæ Philippus occuparat, recepit, et classe Romanos crebris detrimentis affecit, ascitisque sociis, tota Græcia se Romanos ejecturum sperabat : sed nimia et importuna parcimonia, ex eaque sociorum neglectu, rursus ejus opes imminutæ sunt. Rebus enim Romanorum labescentibus, suis incrementis fretus, socios ita contempsit, quasi eorum opera nihil esset opus : nec promissam illis pecuniam dedit. B Aliorum igitur alacritate imminuta, ab aliis plane destitutus, ita rebus suis diffidere cœpit, ut pacem peteret : eamque per Eumenem impetrasset, nisi Rhodii legatis adjuncti superba oratione Romanorum animos alienassent.

ΚΓ'. Ἐντεῦθεν ὁ κατ' αὐτοῦ πόλεμος Παύλῳ ἀνετέθη τῷ Αἰμιλίῳ τὸ δεύτερον ὑπατεύοντι· ὃς σπουδῇ κομισθεὶς εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ τὰ τῶν στρατιωτῶν προκαταστησάμενος, βιασάμενος διὰ τῶν Τεμπῶν (ὀλίγοι γὰρ ἐφρούρουν αὐτά) ἐπὶ τὸν Περσέα ὥρμησεν. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος τὸν Ἔλπιον ποταμὸν προσαπέφραξεν, ὄντα ἐν μέσῳ, προκαταλαβὼν δὲ καὶ πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ὀλύμπου καὶ τῆς θαλάσσης αἱμασιαῖς καὶ σταυρώμασι καὶ οἰκοδομήμασιν, ἄπορον ἀπειργάσατο. Ἐθάῤῥει δὲ καὶ τῇ ἀνυδρίᾳ τοῦ τόπου. Ἐπείρασε μὲν καὶ οὕτως ὁ ὕπατος διελθεῖν, καὶ τῆς ἀνυδρίας ἐπορίσατο (51) ἐπικούρημα. Διαμησάμενος γὰρ τὴν ἐν τῇ ὑπωρείᾳ τοῦ Ὀλύμπου ἄμμον ὕδωρ εὗρε δαψιλές τε καὶ πότιμον. Κἀν τούτῳ τῶν Ῥοδίων πρέσβεις ἀφίκοντο πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐτῆς θρασύτητος, ἀφ' ἧς καὶ ἐς τὴν Ῥώμην πρὶν ἐπρεσβεύσαντο. Ὁ δὲ οὐδὲν εἰπὼν πλέον αὐτοῖς ἢ ὅτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπόκρισιν δώσει, ἀπέπεμψεν αὐτούς. Ὡς δὲ προσβάλλων οὐδὲν ἐπέραινεν, ἔμαθε δὲ τὰ ὄρη ὄντα που πορεύσιμα, μέρος τι τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν δυσπροσβατωτέραν αὐτῶν ὑπερβολὴν ἔπεμψε, καταληψόμενον τὰ ταύτῃ ἐπίκαιρα. Διὰ γὰρ τὸ δυσπρόσιτον καὶ ἐλαχίστην εἶχε φρουράν· αὐτὸς δὲ τῷ λοιπῷ τοῦ στρατεύματος προσέμιξε τῷ Περσεῖ, ἵνα μή τι ὑποτοπήσας φυλακὴν τῶν ὀρῶν ἀκριβεστέραν ποιήσαιτο. Καὶ μετὰ

C XXIII. Inde bellum Persicum Paulo Æmilio iterum consuli est mandatum : qui propere in Thessaliam profectus, militari disciplina correcta, per Tempe quæ a paucis custodiebantur, vi patefacta via, contra Perseum duxit. Is vero cum Elpium amnem interfluentem munitionibus, et quidquid inter Olympum et mare interjacet, septis atque aggeribus occupasset, et siccitate loci quoque fretus esset : tamen sic etiam consul transitus periculo facto, sitis primum invenit remedium. Perfossis enim arenis in montis Olympi radicibus, affatim aquæ potabilis reperit. Interea Rhodiorum legati eadem audacia, qua prius Romæ usi fuerant, ad eum venerunt : quos ita dimisit, ut nihil aliud diceret, nisi se post paucos dies eis responsurum D esse. Cum autem oppugnando nihil proficiens, montes alicubi esse pervios didicisset : partem exercitus ad cacumen accessu difficilius misit, ut loca opportuna occuparet. Nam ob arduum ascensum, minimum ibi præsidium collocatum erat. Reliqua copiarum parte cum Perseo dimicavit, ne quid suspicatus, montes accuratius tueretur. Post, verticibus occupatis, **458** noctu ad montes contendit : eosque partim aperto Marte, partim occulte superavit. Quo Perseus cognito, metuens ne a tergo circumveniretur, aut Pydna ab hoste oc-

Variæ lectiones et notæ.

(49) *Ἐν τῷ ἰδίῳ τῷ Μακεδονικῷ.* Sic Reg. et Colbert. ubi Wolfius : *Quid si*, ἐν Δίῳ?

(50) *Πύδνης.* In ms. Reg. Scholii vice additur, Πύδνα, τὸ νῦν Κίτρος.

(51) *Ἐπορίσατο.* Alter e Regiis et Colbert. ἐχομίσατο.

cuparetur (nam Romana classis accedebat), castello quod ad amnem erat deserto, Pydnam propere contendit, et ante urbem castra posuit. Eodem Paulus quoque venit. Non statim tamen sunt congressi, prælio in plures dies dilato : et quia lunæ defectum præcognorat, exercitum sub vesperam qua ille instabat convocatum, edoctumque quid futurum esset, monuit, ne quid ea re turbaretur. Proinde Romani ex eo nihil adversi timuerunt. Macedones autem territi, Perseo sinistri aliquid portendi judicarunt. Sic utrisque affectis, fortuito casu postridie in pugnam non denuntiatam sunt impulsi, quæ bello finem imposuit. Nam cum jumentum Romanum in flumen, unde aquabantur, incidisset, idque sibi et Macedones et lixæ vindicarent : primum inter hos certatum est. Deinde cæteri etiam suis opitulaturi, alii post alios castris egressi, donec omnes utrinque conflixerunt : pugna confusa illa quidem sed acri, cujus victoria penes Romanos fuit. Qui Macedones usque ad mare persecuti, multos ipsi occiderunt, multos classi accedenti trucidandos objecerunt : neque quisquam eorum evasisset, nisi noctis beneficio conservati essent. Pugna enim sub vesperam commissa est. Perseus Amphipolim profugus, ut et reliquias colligeret, et rem in integrum restitueret, cum nulli venirent præter Cretenses stipendiarios, et Pydnam, cæterasque urbes ad Romanos defecisse audiret : illinc digressus, omni pecunia, quam secum vehebat, navibus imposita, noctu in Samothraciam navigavit. Cum autem non multo post audivisset, Octavium classi præfectum accedere, et Paulum Amphipolim venisse : per litteras pacem ab eo petiit. In quibus quod se regem nominasset, ne responsum quidem tulit. Deinde cum sine tali aliquo titulo idem petiisset, Paulus pacificationis mentione admissa, non alias ei conditiones tulit, nisi ut semeptisum, et sua omnia Romanorum fidei permitteret : itaque inter eos non convenit. Post, Evandrum Cretensem **459** Romanis postulantibus, cujus multis in rebus fidelissima contra eos usus erat opera, non dedidit, veritus, ne arcana sua proderet : sed eo clam interfecto, rumorem sparsit, eum sibi ipsi manus attulisse. Tum igitur familiares, ejus perfidiam veriti (neque enim eos id latebat facinus) ab eo desciscere cœperunt. Quare veritus, ne Romanis dederetur, noctu fugam capessere instituit : ac clam ad Cotym Thraciæ dynasten pervenisset, nisi Cretenses, rebus suis in naves impositis domum discedentes, cum reliquissent. Ipse vero ibi per dies aliquot cum Philippo filio latuit : sed cum cæteros liberos suos Octavium tenere didicisset, ultro e latebris prodiit. Amphipolim perductum Paulus non male tractavit : sed porrecta dextera ad mensam suam admisit, et in libera custodia asservatum honorifice habuit. Deinde per Epirum in Italiam est perductus. Plutarchus refert Æmilium, cum Perseus adduceretur, ei lacrymis op-

A τοῦτο καταληφθέντων τῶν ἄκρων, νυκτὸς πρὸς τὰ ὄρη ὥρμησε· καὶ πῇ μὲν λαθὼν, πῇ δὲ βιασάμενος ὑπερέβαλεν αὐτά. Ὁ μαθὼν ὁ Περσεὺς, καὶ δείσας μὴ κατὰ νώτου αὐτῷ προσπέσῃ, ἢ καὶ τὴν Πύδναν προκατάσχῃ (καὶ γὰρ τὸ ναυτικὸν ἅμα τὸ τῶν Ῥωμαίων παρέπλει), τό τε ἔρυμα τῷ πρὸς τῷ ποταμῷ ἐξέλιπε, καὶ πρὸς τὴν Πύδναν ἐπειχθεὶς πρὸ τῆς πόλεως ἐστρατοπεδεύσατο. Καὶ ἦλθε μὲν καὶ ὁ Παῦλος ἐκεῖ. Οὐ μέντοι καὶ παραχρῆμα προσέμιξαν, ἀλλὰ καὶ διέτριψαν οὐκ ὀλίγας ἡμέρας. Προμαθὼν δὲ ὁ Παῦλος ὡς ἡ σελήνη ἐκλείψειν μέλλει, συνηθροίκει πρὸς ἑσπέραν τὸ στράτευμα, ὅτε τὴν ἔκλειψιν γενέσθαι ἐχρῆν, καὶ προεῖπε τὸ συμβησόμενον, καὶ μή τι διὰ τοῦτο ταραχθῆναι παρῄνεσεν. Οἱ μὲν οὖν Ῥωμαῖοι, τὴν ἔκλειψιν θεασάμενοι, οὐδὲν κακὸν B ἐξ αὐτῆς ὑπετόπησαν· οἱ δέ γε Μακεδόνες δέος ἔσχον ἐκ τούτου, καὶ ἐς τὸν Περσέα τὸ τέρας τείνειν ἐνόμισαν. Οὕτω δ' ἑκατέρων ἐχόντων, συμβάν τι κατὰ τύχην τῇ ὑστεραίᾳ συνέῤῥηξεν αὐτοὺς εἰς μάχην ἀκήρυκτον καὶ τέλος τῷ πολέμῳ ἐπέθηκεν. Ἐπεὶ γὰρ ὑποζύγιόν τι τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸ ὕδωρ εἰσέπεσεν ἐξ οὗπερ ὑδρεύοντο, καὶ οἵ τε Μακεδόνες αὐτοῦ ἐπελάβοντο καὶ οἱ ὑδροφόροι ἀντείχοντο, τὸ μὲν πρῶτον οὗτοι καθ' ἑαυτοὺς ἐμαχέσαντο, ἔπειτα καὶ οἱ λοιποὶ ἐπικουροῦντες τοῖς οἰκείοις κατ' ὀλίγους ἐκ τῶν στρατοπέδων ἐξῄεσαν, καὶ πάντες συνέμιξαν ἀπ' ἀμφοῖν. Καὶ μάχης ἀσυντάκτου μὲν, ὀξείας δὲ γενομένης, οἱ Ῥωμαῖοι ἐκράτησαν, καὶ καταδιώξαντες τοὺς Μακεδόνας μέχρι τῆς θαλάσσης, πολλοὺς μὲν αὐτοὶ ἐφόνευσαν, πολλοὺς δὲ τῷ ναυτικῷ προσ- C πλεύσαντι ἀποκτεῖναι παρέδοσαν. Οὐδ' ἄν τις ἀπελείφθη αὐτῶν, εἰ μὴ νὺξ αὐτοῖς ἐβοήθησε. Περὶ δείλην γὰρ ὀψίαν ἡ μάχη ἐγένετο. Διαφυγὼν οὖν εἰς Ἀμφίπολιν ὁ Περσεὺς ὡς τούς τε περιλιπεῖς ἀναληψόμενος, καὶ συστήσων αὖθις τὰ πράγματα, ἐπεὶ οὔτ' ἦλθόν τινες πρὸς αὐτὸν πλὴν μισθοφόρων Κρητῶν, καὶ τὴν Πύδναν ἄλλας τε πόλεις τὰ τῶν Ῥωμαίων ᾑρῆσθαι ἔμαθε, κἀκεῖθεν μετέστη καὶ εἰς πλοῖα τὰ χρήματα ὅσα ἐπήγετο θέμενος, νυκτὸς ἐς Σαμοθρᾴκην ἀπέπλευσε. Καὶ πυθόμενος οὐ πολλῷ ὕστερον τὸν Ὀκταούϊον, ὃς τοῦ ναυτικοῦ προΐστατο, προσπλέοντα, καὶ τὸν Παῦλον εἰς Ἀμφίπολιν παρόντα, ἐπέστειλεν αὐτῷ, συμβῆναι δεόμενος. Καὶ ἐπεὶ βασιλέα ἑαυτὸν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὠνόμασεν, οὐδ' D ἀποκρίσεως ἔτυχεν. Ὕστερον δὲ ἄνευ τινὸς τοιαύτης προσρήσεως ἐπιστείλαντος, προσεδέξατο μὲν τὸν ὑπὲρ τῶν σπονδῶν λόγον· οὐκ ἄλλως μέντοι συμβήσεσθαι ἔφη εἰ μὴ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάντα τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιτρέψειε· καὶ διὰ ταῦτα οὐ συνέβησαν. Μετὰ τοῦτο δὲ ἐξαιτηθεὶς παρὰ τῶν Ῥωμαίων Εὔανδρόν τινα Κρῆτα πολλὰ κατ' αὐτῶν ὑπουργηκότα καὶ πιστότατον αὐτῷ, οὐκ ἐξέδωκε μὲν, φοβηθεὶς μὴ κατείπῃ ὅσα αὐτῷ συνῄδει, λάθρα δὲ αὐτὸν ἀποκτείνας ἑαυτὸν διαχειρίσασθαι ἐφήμισε. Τότε μὲν οὖν οἱ συνόντες αὐτῷ φοβηθέντες τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ (οὐ γὰρ ἠγνόησαν τὸ γινόμενον) μεθίστασθαι ἤρξαντο. Κἀκεῖνος, δείσας μὴ τοῖς Ῥωμαίοις παραδοθῇ, ἐκδρᾶναι νυκτὸς ἐπεχείρησε. Καὶ ἔλαθεν ἂν πρὸς Κότυν Θρᾷκα δυνάστην κομισθεὶς

εἰ μὴ οἱ Κρῆτες αὐτὸν ἐγκατέλιπον. Ἐνθέμενοι γὰρ τὰ χρήματα εἰς τὰ πλοῖα οἴκαδε ἀπῆραν. Ὁ δὲ ἡμέρας μέν τινας αὐτοῦ μετὰ Φιλίππου ἑνὸς τῶν υἱέων κρυπτόμενος ἔλαθεν· ἐπεὶ δὲ τοὺς ἄλλους παῖδας καὶ τὴν θεραπείαν ἔγνω κατεσχηκότα τὸν Ὀκταούϊον, εὑρέθη ἐθελοντής, καὶ ἀχθέντα εἰς τὴν Ἀμφίπολιν οὐδὲν ὁ Παῦλος ἐκάκωσεν, ἀλλὰ καὶ ἐδεξιώσατο καὶ ὁμόσιτον ἐποιήσατο καὶ ἐν ἀδέσμῳ φυλακῇ ἐτήρει καὶ ἐν θεραπείᾳ ἦγε. Μετὰ δὲ ταῦτα εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τῆς Ἠπείρου ἀνεκομίσθη. Ὁ δὲ Πλούταρχος ἀχθῆναι λέγει τὸν Περσέα πρὸς τὸν Αἰμίλιον, καὶ τὸν δεδακρυμένον προσυπαντῆσαι αὐτῷ, ἐκεῖνον δ' ἐπὶ στόμα καταβαλεῖν ἑαυτόν, καὶ γονάτων ὀρεξάμενον ἀφεῖναι φωνὰς ἀγενεῖς, καὶ τὸν Αἰμίλιον ἀλγοῦντι προσώπῳ προσιδόντα αὐτὸν εἰπεῖν· *Τί, ὦ ταλαίπωρε, ταῦτα πράττεις, ἀφ' ὧν δόξεις οὐκ ἀναξίως ἀτυχεῖν, οὐδὲ τοῦ νῦν, ἀλλὰ τοῦ πάλαι δαίμονος ἀνάξιος γεγονέναι; Τί δέ μου καταβάλλεις τὴν νίκην καὶ σμικρύνεις μου τὸ κατόρθωμα, ἐπιδεικνύμενος ἑαυτὸν οὐ γενναῖον, οὐδὲ πρέποντα Ῥωμαίοις ἀνταγωνιστήν; Ἀρετή τοι δυστυχοῦσι μεγάλην ἔχει μοῖραν καὶ παρὰ πολεμίοις. Δειλία δὲ Ῥωμαίοις κἂν εὐποτμῇ, πάντη ἀτιμότατον.*

A pletum obviam ivisse : illum vero in faciem prostratum, prehensis ejus genibus voces parum generosas edidisse. Æmilium autem tristi vultu eum intuentem dixisse : *Quid, o miser, ista facis : unde non præter meritum in calamitatem incidisse, neque præsenti, sed præterita fortuna indignus esse videaris? Quid meam victoriam deprimis, et res gestas attenuas, ignaviam præ te ferendo, teque adversarium Romanis indignum declarando? Virtus enim etiam in calamitate multum vel apud hostes momenti habet. Ignaviam vero, etiam secundis in rebus extremo contemptu Romani dignam judicant.*

ΚΔ'. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ Λούκιος Ἀνίκιος στρατηγὸς πεμφθεὶς ἐπὶ τὸν Γέντιον τοὺς προσμίξαντάς τε αὐτῷ ἐνίκησε καὶ τὸν Γέντιον φυγόντα ἐπιδιώξας, εἰς Σκοδρὰν κατέκλεισεν, ὅπου ἦν αὐτῷ τὰ βασίλεια. Καὶ διακενῆς ἂν προσήδρευσεν αὐτῇ (ἐπὶ γὰρ ἀκρωνυχίας ὄρους πεπόλισται, καὶ φάραγξι βαθείαις ποταμοὺς ῥοώδεις ἐχούσαις περιειλεῖται, τείχει τε ὀχυρῷ περιέζωσται), εἰ μὴ ὁ Γέντιος μέγα ἐπὶ τῇ δυνάμει ἐλπίσας, ἑκὼν εἰς μάχην ἐχώρησε. Κἀκ τούτου τήν τε ἀρχὴν αὐτοῦ πᾶσαν ὁ Ἀνίκιος προσηγάγετο, καὶ μέχρι τῆς Ἠπείρου προελθὼν πρὶν τὸν Παῦλον ἐλθεῖν κἀκείνην ταραττομένην ἡμέρωσεν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ἔμαθον μὲν τὴν τοῦ Παύλου νίκην τετάρτῃ μετὰ τὴν μάχην ἡμέρᾳ ἔκ τινος φήμης, οὐ μέντοι καὶ ἀκριβῶς ἐπίστευον. Εἶτα γραμμάτων ὑπὲρ ταύτης κομισθέντων τοῦ Παύλου ὑπερήσθησαν, καὶ οὐχ ὡς τὸν Περσέα νενικηκότες καὶ τὴν Μακεδονίαν κτησάμενοι, ἀλλ' ὡς τὸν Φίλιππον ἐκεῖνον τὸν πάνυ καὶ αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον μετὰ πάσης τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἣν ἔσχηκε νικήσαντες, ἐσεμνύνοντο. Ἐλθόντι δ' ἐς Ῥώμην τῷ Παύλῳ πολλὰ ἐψηφίσθη, καὶ ἡ πομπὴ τῶν νικητηρίων αὐτῷ λαμπροτάτη ἐγένετο. Ἔπεμψε μὲν γὰρ καὶ τἄλλα ὅσα ἑαλώκει πάντα, ἔπεμψε δὲ καὶ Βίθυν τὸν τοῦ Κότυος υἱόν, τόν τε Περσέα καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τούς τε παῖδας τρεῖς ὄντας ἐν τῷ τῶν αἰχμαλώτων σχήματι. Δείσας δὲ διὰ τὴν τῆς εὐτυχίας ὑπερβολὴν μή τι νεμεσήσῃ αὐτοῖς τὸ δαιμόνιον, ηὔξατο καὶ οὗτος κατὰ τὸν Κάμιλλον, μή τι κακὸν τῇ πόλει ἐκ τούτων, ἀλλ' ἑαυτῷ εἴ τι δέοι γενήσεσθαι· καὶ δύο υἱεῖς, τὸν μὲν πρὸ τοῦ θριάμβου μικρόν, τὸν δὲ ἐν αὐτῇ τῇ τῶν ἐπινικίων ἀπέβαλεν ἑορτῇ. Ἦν δὲ οὐ στρατηγῆσαι μόνον ἀγαθός, ἀλλὰ καὶ ὑπερόπτης χρημάτων. Τεκμήριον δέ, δεύτερον τότε ὑπατεύσας καὶ λαφύρων ἀμυθήτων κρατήσας ἐν τοσαύτῃ πενίᾳ διεβίω, ὥστε χαλεπῶς τῇ γυναικὶ αὐτοῦ τὴν προῖκα τελευτήσαντος ἀποδοθῆναι. Τῶν δ' ἁλόντων τῷ πατρὶ μὲν ὁ Βίθυς προῖκα ἐδόθη. Περσεὺς δὲ εἰς Ἄλβαν σὺν τοῖς παισὶ καὶ τῇ θεραπείᾳ κατετέθη, κἀκεῖ μὲν ἕως ἤλπιζε τὴν βασιλείαν

B XXIV. Eodem tempore L. Anicius prætor contra Gentium missus, hostes prælio fudit. Gentium profligatum persecutus, Scodræ, ubi ejus regia erat, obsedit. Idque frustra futurum erat, quoniam urbs in montis cacumine sita, et profundis vallibus quæ fluvios torrentes habent, cincta, muroque firmo munita est : nisi Gentius suis copiis fretus, ultro ad pugnam venisset. Unde factum, ut omne ejus imperium Anicius subegerit : et usque ad Epirum progressus, ante Pauli adventum illam etiam tumultuantem pacarit. Romani Pauli victoriam quarto post pugnam die ex rumore audiverunt, sed non plane **460** crediderunt. Deinde Pauli acceptis litteris maxima lætitia affecti, non quasi victo Perseo, subactaque Macedonia, sed C tanquam Philippum illum regem præstantissimum, et ipsum Alexandrum cum toto illo imperio vicissent, ita sunt gloriati. Paulo Romam reverso multi honores sunt decreti, et triumphus splendidissimus, in quo præter alias manubias Bithyn Cotys filium, Perseum et uxorem ejus cum tribus liberis, habitu captivorum duxit. Veritus autem ex immodica felicitate invidiam numinis, Camilli exemplo precatus est, si quid inde mali immineret, ut id incolumi republica in suum caput redundaret : itaque duos filios, alterum paulo ante triumphum, alterum in ipsa illa celebritate amisit. Fuit non tantum egregius imperator, sed etiam pecuniæ contemptor, quod ex eo apparet quod D secundùm consul, et spoliis innumerabilibus potitus, in tanta paupertate vitam exegit, ut post ejus obitum uxori dos ægre posset reddi. Ex captivis Bithys patri gratis est redditus. Perseus cum liberis et ministris Albam missus est, ubi cum se regni recuperandi spe aliquandiu sustentasset, ea amissa, sibi ipsi manus attulit. Philippus ejus filius, et filia, non multo post obierunt. Solus filius natu minimus, Albanis magistratibus pro scriba inserviendo ad tempus vitam toleravit. Ad hunc modum Perseus a xx regibus se ortum ducere gloriatus, cre-

bro Philippum, crebrius Alexandrum in ore habens, et regnum amisit, et in hostium potestatem venit, et triumpho ductus est, non tam diademate ornatus quam catenis oneratus. Rhodii dudum superbe cum Romanis agere soliti, tum veniam delictorum petentes, eorumque societatem nuper spretam, admodum flagitantes, quod voluere tandem impetrarunt. Romani etiam Cretensibus irati, multis precibus denique mitigati sunt. Prusias item sponte in urbem profectus, curiæ limen osculatus, senatuque adorato, veniam et impunitatem est consecutus: Eumeni fratris Attali intercessio delictorum gratiam fecit. Tunc etiam Cappadociæ hic status fuit. Ariarathes rex germanum filium habuit Ariarathem: ante quem susceptum, uxor ejus longo tempore **461** sterilis, Orophernem adoptarat: qui deinde nato legitimo, propter insidiarum suspicionem pulsus, post Ariarathis obitum contra fratrem insurrexit. Ariarathi opem tulit Eumenes, Oropherni Syriæ rex Demetrius. Ariarathes victus ad Romanos confugit, ab eisque una cum Oropherne regnare jussus, quia populi Romani amicus et socius appellatus erat, totum imperium sibi vindicavit. Atque Attalus Eumenis successor, Orophernem et Demetrium Cappadocia prorsus exegit.

A κομίσασθαι, ἀντεῖχεν. Ἐπεὶ δ' ἀπέγνω, ἑαυτὸν διεχειρίσατο. Καὶ ὁ Φίλιππος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἥ τε θυγάτηρ αὐτοῦ οὐκ εἰς μακρὰν ἀπέθανον, μόνος δ' ὁ νεώτατος τοῖς τῶν Ἀλβανῶν ἄρχουσιν ὑπογραμματεύων ἐπί τινα χρόνον διήρκεσεν. Οὕτως ὁ Περσεὺς ὁ δι' εἴκοσι βασιλέων αὐχῶν γεγονέναι, καὶ πολὺν μὲν τὸν Φίλιππον, πλείω δὲ θρυλλῶν τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ τὴν βασιλείαν ἀπώλεσε, καὶ αἰχμάλωτος γέγονε, καὶ ἐν τοῖς ἐπινικίοις ἐπόμπευσε, δεσμὰ μετὰ τοῦ διαδήματος περικείμενος. Οἱ δέ γε Ῥόδιοι μετὰ φρονήματος πρώην τοῖς Ῥωμαίοις προσφερόμενοι, τότε μὴ μνησικακεῖν αὐτοῖς ἠξίουν καὶ σύμμαχοι πρόσθεν αὐτῶν καλεῖσθαι μὴ προσδεχόμενοι, τότε καὶ πάνυ τούτου τυχεῖν ἐσπούδαζον· καὶ ἔτυχον τῆς σπουδῆς, ἀλλ' ὀψέ. Καὶ τοῖς Κρησὶν ὠργίB ζοντο μὲν οἱ Ῥωμαῖοι, ἱκετείαις δὲ πολλαῖς χρησαμένοις ἀφῆκάν ποτε τὴν ὀργήν. Καὶ ὁ Προυσίας δὲ καὶ ὁ Εὐμένης, ὁ μὲν δι' ἑαυτοῦ εἰς τὴν πόλιν ἐλθὼν καὶ εἰς τὸ βουλευτήριον εἰσελθὼν, καὶ τὸν οὐδὸν φιλήσας, καὶ προσκυνήσας τοὺς βουλευτὰς, ἠλεήθη τε καὶ ἠθῴωτο. Εὐμένης δὲ δι' Ἀττάλου τοῦ ἀδελφοῦ τὸ μή τι μνησικακεῖν αὐτῷ εἴληφε. Τότε δὲ καὶ τῆς Καππαδοκίας οὕτω διῳκήθη. Ἀριαράθης ὁ ταύτης κρατῶν παῖδα γνήσιον ἔσχεν Ἀριαράθην. Πρὶν δ' ἐσχηκέναι αὐτὸν, ἐπεὶ πολὺν χρόνον ἡ γυνὴ αὐτοῦ οὐκ ἐκύϊσκε, παῖδα προσεποιήσατο, Ὀροφέρνην καλέσασα. Γεννηθέντος δ' ἔπειτα τοῦ γνησίου, φωραθεὶς ἐκεῖνος ἐξηλάθη, ὃς μετὰ τὸν Ἀριαράθου θάνατον, τῷ ἀδελφῷ δῆθεν ἐπανέστη. Καὶ συνεμάχουν Ἀριαράθῃ μὲν Εὐμένης, Ὀροφέρνῃ δὲ Δημήτριος ὁ τῶν Σύρων βασιλεύς. Ἐλαττωθεὶς δὲ Ἀριαράθης πρὸς τοὺς Ῥωμαίους κατέφυγε, καὶ κοινωνὸς τῷ Ὀροφέρνῃ τῆς βασιλείας ὑπ' αὐτῶν ἀποδέδεικτο. Ὅτι δὲ ὁ Ἀριαράθης τοῖς Ῥωμαίοις φίλος καὶ σύμμαχος προσηγόρευτο, πᾶσαν ἐκεῖνος τὴν ἀρχὴν ἐκ τούτου προσῳκειώσατο. Καὶ ὁ Ἄτταλος δὲ τὸν Εὐμένη θανόντα διαδεξάμενος, τόν τε Ὀροφέρνην καὶ Δημήτριον παντελῶς ἐκ τῆς Καππαδοκίας ἀπήλασεν.

XXV. Ægypti rex Ptolemæus moriens, duos filios et unam reliquit filiam. Fratribus autem inter se de regno contendentibus, Antiochus Magni Antiochi filius natu minorem pulsum suscepit, ut per ejus defendendi speciem, aditum in Ægyptum haberet: adductoque exercitu, maxima parte occupata, obsedit Alexandriam. Cum autem reliqui ad Romanos confugissent, Popilius ad Antiochum missus, eum Ægypto abstinere jussit. Fratres enim intellecto illius consilio, in gratiam redierant. Antiocho responsum differente, virga circumscripsit regem: ac priusquam eo circulo excederet, deliberare, ac responsum reddere jussit. Ea re territus Antiochus, obsidionem solvit. Externo metu liberati Ptolemæi, denuo et dissenserunt, et a Romanis reconciliati sunt: ut nata major Ægypto et Cypro, Cyrenis vero junior potiretur. Nam hæc quoque tum Ægyptiorum erant. Junior vero inique secum agi existimans, Romam profectus, Cyprum etiam impetravit. At senior denuo cum eo pactus, pro Cypro urbes quasdam et frumentum ei assignavit. Antiocho rege mortuo, Romani filio ejusdem nominis regnum confirmarunt, eique ob

C ΚΕ'. Ὁ δὲ τῆς Αἰγύπτου κρατῶν (52) Πτολεμαῖος ἐπὶ δυσὶν υἱέσι καὶ μιᾷ ἐξέλιπε θυγατρί. Ὡς δὲ πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀδελφοὶ περὶ τῆς ἀρχῆς ἐστασίασαν, Ἀντίοχος ὁ τοῦ μεγάλου Ἀντιόχου υἱὸς τὸν νεώτατον ἐκπεσόντα ἐδέξατο, ἵνα προφάσει τοῦ αὐτῷ ἀμύνειν εἰς τὰ τῶν Αἰγυπτίων παρέλθοι. Καὶ στρατεύσας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον τῆς τε πλείονος χώρας ἐκράτησε, καὶ ἐπολιόρκει τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καταφυγόντων δὲ τῶν ἄλλων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, πεμφθεὶς πρὸς τὸν Ἀντίοχον ὁ Ποπίλιος, ἀποσχέσθαι αὐτὸν τῆς Αἰγύπτου ἐκέλευσεν. Οἱ γὰρ ἀδελφοὶ, συνέντες τὴν τοῦ Ἀντιόχου διάνοιαν, κατηλλάγησαν. Ὡς δ' ἐκεῖνος ὑπερέθετο τὴν ἀπόκρισιν, κύκλον ῥάβδῳ πέριξ αὐτοῦ περιέγραφε, κἀνταῦθα αὐτὸν ἑστηκότα ἀπῄτησε βουλεύσασθαί τε καὶ ἀποκρίναD σθαι. Ἐντεῦθεν δείσας ὁ Ἀντίοχος τὴν πολιορκίαν κατέλυσεν. Ἀπαλλαγέντες δὲ τοῦ ἔξωθεν φόβου οἱ Πτολεμαῖοι (οὕτω γὰρ ἐκαλοῦντο ἀμφότεροι) αὖθις ἐστασίασαν, εἶτα συνηλλάγησαν αὖθις ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐφ' ᾧ τὸν μὲν πρεσβύτερον τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κύπρον, τὰ δὲ περὶ τὴν Κυρήνην ἔχειν τὸν ἕτερον. Καὶ ταῦτα γὰρ τότε τῶν Αἰγυπτίων ἦν. Ἀγανακτῶν δ' ὁ νεώτερος διὰ τὴν ἐλάττωσιν, ἐς

Variæ lectiones et notæ.

(52) *Ὁ δὲ τῆς Αἰγύπτου κρατῶν*. Vide Henric. Valesium ad Diodori Siculi excerpta, p. 50.

τὴν Ῥώμην ἀφίκετο, καὶ εὕρατο παρ' αὐτῶν καὶ τὴν Κύπρον. Ὁ δὲ πρεσβύτερος συμβάσεις ἔθετο αὖθις πρὸς τὸν νεώτερον, πόλεις τέ τινας ἀντὶ τῆς Κύπρου δοὺς, καὶ χρήματα καὶ σῖτον ταξάμενος συντελεῖν. Τοῦ δ' Ἀντιόχου τελευτῶντος μετὰ τοῦτο, καὶ παιδὶ ὁμωνύμῳ τὴν βασιλείαν καταλιπόντος, ταύτην τε αὐτῷ ἐβεβαίωσαν, καὶ τρεῖς ἄνδρας ἐπιτρόπους δῆθεν (μικρὸς γὰρ ἦν) ἔπεμψαν, οἳ, παρὰ τὰς συνθήκας εὑρόντες ἐλέφαντας καὶ τριήρεις, τούς τε ἐλέφαντας σφαγῆναι πάντας ἐκέλευσαν, καὶ τἄλλα πρὸς τὸ τῇ Ῥώμῃ συμφέρον διῴκησαν. Διάπερ Λυσίας ὁ τοῦ βασιλέως τὴν κηδεμονίαν ἐγκεχειρισμένος παρώξυνε τὸ πλῆθος, ἐκβαλεῖν τοὺς Ῥωμαίους, τὸν δὲ Γάϊον τὸν Ὀκτάβιον καὶ ἀποκτεῖναι. Καὶ τούτων γενομένων, ὁ μὲν πρέσβεις εὐθὺς εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέστειλεν ὑπὲρ τῶν πεπραγμένων ἀπολογούμενος· Δημήτριος δὲ ὁ Σελεύκου υἱὸς τοῦ παιδὸς Ἀντιόχου ὁμηρεύων ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον, καὶ ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ θείου τῆς βασιλείας ἐστερημένος, ὡς τὸν τοῦ Ἀντιόχου θάνατον ἔγνω, ᾔτει μὲν τὴν πατρῴαν ἀρχήν· οἱ δὲ οὔτε ταύτην αὐτῷ συνέπραξαν, οὔτ' ἀπᾶραι τῆς Ῥώμης ἐπέτρεψαν. Καὶ ὃς καὶ δυσχεραίνων ὅμως ἡσύχαζεν. Ἐπεὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Λυσίαν ἐγένετο, οὐκέτ' ἐμέλλησεν, ἀλλ' ἀπέδρα· καὶ ἐκ Λυκίας τῇ γερουσίᾳ ἐπέστειλε, μὴ ἐπὶ τὸν ἀνεψιὸν τὸν Ἀντίοχον (οὕτω γὰρ οἱ πάλαι τοὺς ἐξαδέλφους ἐκάλουν), ἀλλ' ἐπὶ τὸν Λυσίαν τὴν ὁρμὴν ἔχειν, ὥστε τῷ Ὀκταβίῳ τιμωρήσειν. Ἐς Τρίπολιν δὲ τῆς Συρίας ἐπειχθεὶς, καὶ ταύτην προσαγαγόμενος ὡς ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπὶ τὴν βασιλείαν σταλεὶς (τὴν γὰρ ἀπόδρασιν αὐτοῦ οὐδεὶς ἐνενόει) καὶ Ἀπαμείας κρατήσας δύναμίν τε συναγαγὼν, ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν ἤλασε, καὶ τό τε παιδίον καὶ τὸν Λυσίαν φιλικῶς ἀπαντήσαντας αὐτῷ (δεδιότες γὰρ τοὺς Ῥωμαίους οὐκ ἀντῇραν) διέφθειρε, καὶ τὴν βασιλείαν ἀνεκομίσατο, κἂν τῇ Ῥώμῃ στέφανον καὶ τοὺς τοῦ Ὀκταβίου αὐθέντας ἀπέστειλεν. Οἱ δὲ χαλεπαίνοντες αὐτῷ οὐδέτερον ἐδέξαντο. Μετὰ ταῦτα δ' ἐπὶ Δαλμάτας οἱ Ῥωμαῖοι ἐστράτευσαν. Τὸ δ' ἔθνος τοῦτο ἐστι μὲν Ἰλλυριῶν τῶν παρὰ τὸν Ἰόνιον κόλπον, ὧν τινας Ταυλαντίους ὠνόμαζον Ἕλληνες. Ἔχονται δὲ τοῦ Δυῤῥαχίου ἐν μέρει. Αἴτιον δὲ τοῦ πολέμου, ὅτι τινὰς τῶν προσχώρων αὐτοῖς ἐν φιλίᾳ τοῖς Ῥωμαίοις ὄντας ἠδίκουν. Συμπρεσβευσαμένοις τε ὑπὲρ αὐτῶν τοῖς Ῥωμαίοις οὐδὲν μέτριον ἀπεκρίναντο, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν ἄλλων πρέσβεις συλλαβόντες ἀπέκτειναν. Τούτους ὁ Σκιπίων ὁ Νασικᾶς ὑπέταξεν, ἐπ' αὐτοὺς στρατεύσας. Τάς τε γὰρ πόλεις αὐτῶν εἷλε καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἐπίπρασκε. Καὶ ἄλλα δὲ κατ' ἐκείνους συνέβη τοὺς χρόνους, οὐ μνήμης μέντοι οὐδ' ἱστορίας ἐπάξια.

teneram ætatem scilicet, tres curatores miserunt: qui cum præter pacta et conventa triremes et elephantos invenissent, belluas occidi jusserunt, ac cætera ex Romanorum utilitate administrarunt. Qua de causa Lysias, cui regis tutela commissa erat, populum concitavit, ut Romanos ejiceret, Caium vero Octavium occideret. His factis, statim legatos Romam misit, ut id facinus purgaret. Demetrius autem Seleuci filius Antiochi nepos. Romæ obses tempore **462** paterni obitus, ab Antiocho patruo regno spoliatus, cum ejus interitu cognito, paternum regnum repeteret, a senatu nec adjutus, nec Roma exire situs est. Quod quamvis ægre ferret, tamen quievit. Cæterum cum Lysias illa fecisset, nihil cunctatus Roma profugit: et ad senatum e Lycia scripsit, se non contra patruelem Antiochum, sed contra Lysiam proficisci et Octavii necem ulturum esse. Cum Tripolim Syriæ celeriter sibi adjunxisset, tanquam a senatu ad regnum occupandum missus (de fuga enim ejus nemo cogitabat) et Apamea potitus, comparatis copiis Antiochiam contendit, ibique puerum et Lysiam amice obviam egressos (Romanorum enim metu armis abstinuerant) interfecit. Regno recuperato, coronam et Octavii percussores Romam misit: quorum neutrum Romani illi irati acceperunt. Post hæc Dalmatis bellum intulerunt, quæ gens Illyrica est in sinu Ionio: quorum quosdam Græci Taulantios nominant, ex parte Dyrrachio vicinos. Belli causa erat, quod in finitimos, Romanis amicos injurii, nec Romanorum legatis moderate respondissent, et aliorum legatos occidissent. Hos Scipio Nasica domuit: eorumque urbibus expugnatis, captivos vendidit. Iisdem temporibus alia quoque acciderunt, memoria et scriptione parum digna.

ΚϚ'. Ἐντεῦθεν αὖθις ὁ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους τὸ τρίτον ἀνεῤῥιπίζετο πόλεμος. Οἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔφερον ἐλαττούμενοι, ἀλλὰ καὶ συμμαχικὰ καὶ ναυτικὸν ἐπὶ τῇ τοῦ Νομαδικοῦ πολέμου παρασκευῇ παρὰ τὰς συνθήκας ἡτοίμαζον· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ὡς τὰ ἄλλα κατὰ γνώμην ἔθεντο, οὐχ ἡσύχασάν, ἀλλὰ πέμψαντες τὸν Σκιπίωνα τὸν Νασικᾶν, ταῦτά τε αὐτοῖς ἐνεκάλουν καὶ τὴν παρασκευὴν διαλῦσαι ἐκέλευον. Καὶ ἐπεὶ τὸν Μασινίσσαν ᾐτιῶντο ἐκεῖνοι, καὶ διὰ τὸν πρὸς ἐκεῖνον πόλεμον ἀπειρήκασι ποιῆσαι τὸ κελευόμενον, σύμβασίν τινα πρὸς τὸν Μασινίσσαν αὐτοῖς ἔπραξαν, καί τινος αὐτοῖς ἀποστῆναι χώρας αὐτὸν ἔπεισαν. Ὡς δ' οὐδὲν μᾶλλον εἰσήκουον, μικρὸν ἐπισχόντες Ῥωμαῖοι, ἐπεὶ τάχιστα νικηθέντας σφᾶς μεγάλῃ μάχῃ πρὸς τοῦ Μασινίσσου ἐπύ-

XXVI. Dehinc tertium bellum punicum est conflatum. Carthaginienses enim humilem illam fortunam haud ferentes, socios et classem ad bellum Numidicum contra fœdus comparabant. Romani autem cæteris rebus ex sententia confectis, non quieverunt: sed per Nasicam Scipionem iis de rebus expostulantes, apparatum illum omitti jusserunt. Et quia de Masinissa querebantur, et propter bellum cum illo susceptum, imperata detrectabant: pactione inter illos facta, a Masinissa impetravit, ut quadam provincia eis cederet. Sed cum nihilo magis parerent. Romani paulisper cunctati, cum primum magno prælio a Masinissa victos esse audiverunt, bellum eis indixerunt. Carthaginienses vero ea clade afflicti et territi

(nam ab aliis quoque finitimis premebantur) legatis Romam missis auxilia petiverunt, se **463** Romanis omnibus in rebus obsecuturos simulantes. Nam cum fœdus rupturi essent, facile quidvis promittebant. Ea de re concilio a senatu indicto, Scipio Nasica legatos Carthaginiensium admittendos, et pacem cum eis faciendam esse censuit. M. Cato contra, nec admittendos esse, nec belli decretum abrogandum. Verum senatus et preces legatorum admisit, et pacem eis est pollicitus, obsidibus petitis, quos L. Martius et M. Manilius in Sicilia acceptos Romam miserunt: ipsi festinanter in Africam appulerunt, castrisque positis, et magistratibus Carthaginiensium accersitis, non omnia simul quæ postulabant, exposuerunt, veriti ne iis præcognitis, rebus integris bellum capesserent. Ac primum frumentum petentibus datum, deinde triremes, postea machinæ, denique armis etiam acceptis (Carthaginenses enim clam alium magnum apparatum habebant) eos urbem diruere, et aliam in mediterraneo sine muris extruere, LXXX stadiis a mari dissitam jusserunt. Ad illud Carthaginienses in lacrymas soluti, tanquam urbe capta lamentati sunt: precatique consules, ne patriæ afferre manus cogerentur. Sed cum nihil proficerent, et aut imperata exsequi, aut bellum experiri juberentur, multi apud Romanos, ut jam victores, remanserunt. Cæteri in urbem regressi, quosdam ex magistratibus occiderunt, quod non principio bellum amplexi essent: et Romanis, quos intra mœnia repererant, interfectis, bellum aggressi, omnes servos manumiserunt, exsules revocarunt: et Asdrubale denuo imperatore creato, arma, triremes, machinas repararunt. Quasi enim bellum urgeret, et de excidio periclitarentur, ita omnia quibus erat opus, perexiguo tempore compararunt, nulli rei parcentes, adeo ut statuas quoque ob æris penuriam conflarent, et capillis mulierum ad funes conficiendos uterentur. Consules principio spe concepta, se eos ut inermes facile capturos, scalas duntaxat pararunt, quibus mœnia transcenderent: sed ea oppugnare adorti, cum hostes armatos et rebus ad propulsandam obsidionem necessariis instructos vidissent: machinas fabricare instituerunt, quibus non sine periculo **464** confectis (Asdrubal enim materiam comportantes ex insidiis vexabat) urbem sunt aggressi. Ac Manilius terra impetu facto, nihil urbi nocuit. Martius qua mare paludosum est, parte muri dejecta, non ingressus est. Carthaginienses enim eos qui penetrare conabantur, repulerunt: et noctu per ruinas eruptione facta, multis occisis, machinas plures cremarunt. Neque etiam Asdrubal cum equitibus eos late vagari in agris patiebatur, neque auxiliis Masinissa juvabat. Nam principio belli non accersitus, neque permissum ei pollicenti fuerat, ut solus Asdrubalem debellaret.

A θοντο, εὐθὺς αὐτοῖς τὸν πόλεμον ἐψηφίσαντο. Ὃ
μαθόντες οἱ Καρχηδόνιοι, οὐκ εὖ ὑπὸ τῆς συμφορᾶς
ἔχοντες, κατέδεισαν, καὶ πρέσβεις ἐς τὴν Ῥώμην
διὰ συμμαχίαν ἐστάλκασι (καὶ ἄλλοι γὰρ τῶν προσ-
χώρων αὐτοῖς ἐπετίθεντο) καὶ ἐς πᾶν τοῖς Ῥωμαίοις
ὑπείξειν ἐπλάττοντο. Μὴ γὰρ ταῖς σπονδαῖς ἐμμένειν
μέλλοντες, ῥᾷον ἅπαντα ἐπηγγέλλοντο. Τῆς δὲ γε-
ρουσίας βουλὴν περὶ τούτου συναγαγούσης, ὁ μὲν
Σκιπίων ὁ Νασικᾶς δέξασθαι τὴν τῶν Καρχηδονίων
πρεσβείαν καὶ σπονδὰς αὐτοῖς ποιήσασθαι συνεβού-
λευσεν· ὁ δὲ Κάτων ὁ Μάρκος μήτε σπείσασθαι
τούτοις δεῖν εἶπε, μήτε λῦσαι τοῦ πολέμου τὸ ψή-
φισμα. Οἱ δέ γε βουλευταὶ τήν τε τῶν πρέσβεων
ἱκετείαν ἐδέξαντο καὶ σπονδὰς αὐτοῖς ὑπέσχοντο
παρασχεῖν, καὶ ἐπὶ τούτοις ὁμήρους ᾔτησαν· οὓς
B Λούκιος Μάρκιος καὶ Μάρκος Μανίλιος, εἰς τὴν Σι-
κελίαν ἐλθόντες, ἐκεῖσε πεμφθέντας ἔλαβον, καὶ τοὺς
μὲν εἰς τὴν Ῥώμην ἔπεμψαν, αὐτοὶ δὲ σπουδῇ τὴν
Ἀφρικὴν κατειλήφασι. Καὶ στρατοπεδευσάμενοι τὰ
τέλη τῶν Καρχηδονίων ἐκεῖ μετεπέμψαντο· καὶ ὡς
ἀφίκοντο, οὐ πάντα ἅμα σφίσιν ὅσα ᾔτουν ἐξέφηναν,
δείσαντες μὴ, ταῦτα προμαθόντες, ἀκεραίοις τοῖς
πράγμασι σφῶν καταστῶσιν εἰς πόλεμον. Καὶ τὸ
μὲν πρῶτον σῖτον ᾔτησαν καὶ ἔλαβον· εἶτα τὰς
τριήρεις, καὶ ἐπὶ ταύταις τὰ μηχανήματα, εἶτα τὰ
ὅπλα προσῄτησαν. Λαβόντες οὖν πάντα (οἱ γὰρ
Καρχηδόνιοι πολλὴν ἑτέραν παρασκευὴν κεκρυμμέ-
νην εἶχον) τέλος ἐκέλευον αὐτοὺς κατασκάψαι μὲν
τὴν πόλιν αὐτῶν, ἑτέραν δ' ἐν μεσογείῳ οἰκοδομῆ-
C σαι ἀτείχιστον, ὀγδοήκοντα σταδίους τῆς θαλάσσης
διέχουσαν. Πρὸς τοῦτο δ' οἱ Καρχηδόνιοι ἐς δάκρυα
κατηνέχθησαν, καὶ ὡς ἑαλωκότες ἀνωλοφύροντο καὶ
ἐδέοντο τῶν ὑπάτων μὴ καταναγκάσαι σφᾶς γενέ-
σθαι τῆς πατρίδος αὐτόχειρας. Ὡς δ' οὐδὲν ἤνυον,
ἀλλ' ἢ πρᾶξαι τὸ προσταττόμενον ἐκελεύοντο ἢ
ἀναρρῖψαι τὸν πόλεμον, συχνοὶ μὲν αὐτοῦ παρὰ τοῖς
Ῥωμαίοις ὡς ἤδη κεκρατηκόσι κατέμειναν. Οἱ δὲ
λοιποὶ ἀπαναχωρήσαντες τῶν τε σφετέρων ἀρχόντων
ἐνίους ἀπέκτειναν, ὅτι μὴ κατ' ἀρχὰς τὸν πόλεμον
εἵλοντο, καὶ τοὺς ἐντὸς τοῦ τείχους εὑρεθέντας
Ῥωμαίους διέφθειραν, καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ὥρ-
μησαν. Διὸ τούς τε δούλους ἅπαντας ἠλευθέρωσαν,
καὶ τοὺς φυγάδας κατήγαγον· καὶ τὸν Ἀσδρούβαν
στρατηγὸν αὖθις εἵλοντο, καὶ ὅπλα καὶ μηχανὰς
D τριήρεις τε ἡτοιμάσαντο. Ὡς γὰρ τοῦ πολέμου ἐπι-
κειμένου, καὶ περὶ ἀνδραποδισμοῦ κινδυνεύοντες,
δι' ἐλαχίστου πάνθ' ὅσων ἔχρῃζον κατεσκεύαζον.
Ἐφείδοντο γὰρ οὐδενὸς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνδριάντας
πρὸς τὴν χρείαν τοῦ χαλκοῦ συνεχώνευσαν, καὶ ἐς
τὰς σχοίνους τῶν γυναικῶν ταῖς κόμαις ἐχρήσαντο.
Οἱ δ' ὕπατοι τὸ μὲν πρῶτον αὐτοὺς ὡς ἀόπλους
ταχέως αἱρήσειν ἐλπίσαντες, μόνας ἡτοιμάσαντο
κλίμακας, ὡς δι' αὐτῶν εὐθὺς τοῦ τείχους ἐπιβησόμε-
νοι· ἔπειτα προσβαλόντες καὶ ὡπλισμένους σφᾶς
καὶ τὰ πρὸς πολιορκίαν ἔχοντας ἰδόντες, πρὸς μηχα-
νῶν ἐργασίαν ἐτράποντο, καὶ αὐτὰς ἐπικινδύνως
κατασκευάσαντες (ὁ γὰρ Ἀσδρούβας ὑλαγωγοῦντας
ἐνεδρεύων ἐλύπει) προσέμισγον τῇ πόλει. Καὶ Μανίλιος μὲν ἐκ τῆς ἠπείρου αὐτῇ προσβαλὼν οὐδὲν
αὐτοὺς ἔβλαψε Μάρκιος δ' ἐκ θαλάσσης κατὰ τὸ λιμνῶδες προσπεσὼν κατέσεισε μέν τι τοῦ τείχους·

οὐ μέντοι καὶ εἰσῆλθεν. Οἱ γὰρ Καρχηδόνιοι τούς τε βιαζομένους εἰσελθεῖν ἐξεκρούσαντο. Καὶ νύκτωρ διὰ τῶν ἐρειπίων ἐξελθόντες ἀνθρώπους τε συχνοὺς ἔκτειναν καὶ μηχανήματα πλεῖστα κατέπρησαν. Ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ πολὺ τῆς χώρας παρὰ τοῦ Ἀσδρούβου καὶ τῶν ἱππέων εἰῶντο σκεδάννυσθαι, οὔτε μὴν ὁ Μασινίσσας αὐτοῖς ἐπεκούρησεν. Οὐ γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου προσεκέκλητο, καὶ πρὸς τὸν Ἀσδρούβαν τότε διαπολεμήσειν ὑποσχομένῳ οὐκ ἐπέτρεψαν.

ΚΖ'. Οἱ δ' ὕπατοι διά τε τὰ συμβάντα καὶ ὅτι τὸ ναυτικὸν αὐτῶν ἐκ τῆς ἐν τῇ λίμνῃ διατριβῆς ἐνόσησεν, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν. Καὶ Μάρκιος μὲν ἐπιχειρήσας κατὰ θάλασσάν τι πρᾶξαι ἢ τὴν παραλίαν κακῶσαι, ὡς οὐδὲν ἤνυεν, ἀπέπλευσεν οἴκαδε, καὶ ἀνθυποστρέψας Αἰγίμουρον ἐχειρώσατο. Μανίλιος δὲ ὥρμησε μὲν εἰς τὴν μεσόγειον· κακούμενος δ' ὑπὸ Ἰμίλκωνος τοῦ τῶν Καρχηδονίων ἱππάρχου, ὃν καὶ Φαβέαν (53) ἐκάλουν, πρὸς τὴν Καρχηδόνα ἐπανῆλυθε. Κἀκεῖ δὲ ἔξωθεν ὁ Ἀσδρούβας, ἔνδοθεν δ' ἐπεξιόντες οἱ ἐν τῇ πόλει, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν αὐτὸν ἐκάκουν. Καταφρονήσαντες οὖν οἱ Καρχηδόνιοι καὶ μέχρι τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν ἐπῆλθον, καὶ συχνοὺς ἀποβαλόντες (ἄοπλοι γὰρ οἱ πλείους ἦσαν) εἰς τὸ τεῖχος αὖθις συνεκλείσθησαν. Ὁ δὲ Μανίλιος τῷ Ἀσδρούβᾳ συμμῖξαι μάλιστα εἵλετο, καὶ εἰ ἐκεῖνον νικήσει ῥᾷον τοῖς λοιποῖς προσπολεμήσειν ἐνόμιζε, καί οἱ προσέμιξε. Πρὸς δέ τι φρούριον ἀναχωροῦντι ἐπακολουθήσας, ἔλαθεν εἴσω χώρας τραχείας καὶ στενοπόρου γενόμενος, καὶ δεινῶς ἐκακώθη. Καὶ πανσυδὶ ἂν διεφθάρη, εἰ μὴ Σκιπίων ὁ τοῦ Ἀφρικανοῦ χρησιμώτατος αὐτῷ ἐγένετο, ἀνὴρ ἄριστος μὲν νοῆσαι καὶ προβουλεῦσαι τὰ κράτιστα, ἄριστος δὲ χειρουργῆσαι (καὶ γὰρ τῷ σώματι ἔῤῥωτο), ἐπιεικής τε καὶ μέτριος ἦν, δι' ἃ καὶ τὸν φθόνον ἐξέφυγεν. Ἴσος μὲν γὰρ τοῖς ὑποδεεστέροις, οὐκ ἀμείνων δὲ τῶν ὁμοτίμων (ἐχιλιάρχει γὰρ) ἀσθενέστερος δὲ τῶν μειζόνων ἠξίου εἶναι. Ὁ οὖν Μανίλιος καὶ εἶπε τὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπέστειλε τοῖς ἐν τῇ Ῥώμῃ, μή τι ἀποκρυψάμενος, καὶ τἄλλα καὶ τὰ κατὰ Μασινίσσαν καὶ τὸν Φαβέαν, ἃ ἔσχον οὕτως. Θνήσκων ὁ Μασινίσσας ἠπόρει ὅπως περὶ τῆς βασιλείας διάθηται, διὰ τὸ τῶν υἱέων πλῆθος καὶ τὸ διάφορον τοῦ κατὰ τὰς μητέρας γένους αὐτῶν. Διὸ πρὸς συμβουλίαν τὸν Σκιπίωνα μετεπέμψατο, ὃν ὁ ὕπατος ἔστειλεν. Ἀλλ' ὁ Μασινίσσας πρὶν ἐλθεῖν τὸν Σκιπίωνα ἐκλείπων, τὸν μὲν δακτύλιον τῷ Μικίψᾳ τῷ υἱῷ ἔδωκε, τὰ δ' ἄλλα πάντα τὰ τῇ ἀρχῇ προσήκοντα τῷ Σκιπίωνι ἄρτι ἐλθόντι παρέσχεν καὶ ἐνετείλατο. Ὁ οὖν Σκιπίων, κατανοήσας τὰς προαιρέσεις τῶν υἱέων αὐτοῦ, οὐδενὶ μὲν αὐτῶν μόνῳ τὴν βασιλείαν ἀπένειμε· τριῶν δὲ τῶν ἐλλογιμωτάτων ὄντων, πρεσβυτάτου μὲν Μικίψου, νεωτάτου Γουλούσσου, μέσου δὲ Μαστανάβου (54), τούτοις τὰ πράγματα, μεμερισμένος μέντοι, κατένειμε. Τῷ μὲν γὰρ πρεσβυτάτῳ χρηματιστῇ τε ὄντι καὶ φιλοπλούτῳ τὴν διοίκησιν ἐνεχείρισε· τῷ δὲ μετ' αὐτὸν τὰς διαφορὰς κρίνειν ἐπέτρεψε, δικαστῇ ὄντι· τῷ δὲ Γουλούσσᾳ πολεμικῷ τυγχάνοντι τὰς δυνάμεις παρέδωκε. Τοῖς δ' ἀδελφοῖς αὐτῶν πολλοῖς οὖσι πόλεις

XXVII. Consules igitur propter eventus illos, et classem ex statione in paludibus morbo laborantem, obsidionem solverunt. Ac Martius mari aliquid efficere aggressus, aut oram maritimam vexare, cum res non succederet, domum versus abiit, cursuque converso Ægimurum subegit. Manilius in mediterranea profectus, cum ab Himilcone, qui etiam Fabeas dicebatur, Carthaginiensis equitatus præfecto lacesseretur, Carthaginem rediit. Sed ibi quoque foris ab Asdrubale, intus eruptione civium noctu et interdiu fatigabatur. Itaque Carthaginienses per contemptum usque ad castra processerunt, ac multis amissis (nam plerique inermes erant) rursus in mœnia sunt conclusi. Manilius vero si Asdrubalem vicisset, cætera in proclivi fore ratus, in primis operam dedit, ut cum eo congrederetur, factaque pugnandi copia, recedentem in castellum quoddam persecuturus, per imprudentiam in locum asperum et angustum delapsus, graviter impegit: ac cum toto exercitu periisset, ni Scipio Africani filius strenuam operam ei navasset, vir præsentis animi, optimique consilii, et manu promptissimus (erat enim robusto etiam corpore), æquitate autem modestiaque morum invidiam effugit. Nam cum tribunus militum esset, inferioribus par, paribus non melior, majoribus infirmior esse volebat. Manilius igitur de eo et locutus est, et Romam scripsit, nulla re dissimulata: atque inter cætera de Masinissa quoque, et Fabea, quæ ita se habebant. Massinissa moriturus, quid de regno statueret, ob **465** filiorum multitudinem ex diversæ conditionis mulieribus susceptorum dubitans, Scipionem consilii capiendi causa accersivit. Quem cum misisset cos., Masinissa ante adventum ejus moribundus, Micipsæ filio annulum dederat: cætera vero omnia quæ ad regnum pertinebant, Scipioni, cum primum venisset, commendavit. Is vero animadversis filiorum ejus ingeniis, nulli uni regnum attribuit: sed cum tres ex iis præcipui essent, Micipsa natu maximus, Gulussa minimus, medius Mastanavus: inter eos rerum administrationem trifariam partitus, natu maximo avaro et pecuniæ amanti vectigalium tractatione mandata: proximo post eum disceptandi controversias munere assignato, Gulussæ homini bellicoso exercitus tradidit. Reliquis fratribus, qui multi erant, urbes quasdam et prædia divisit, Gulussam vero ad consulem perduxit. Sub veris initium Carthaginiensium fœderatos aggressi, multos vi, multos pactione, Scipio

Variæ lectiones et notæ.

(53) *Φαβέαν*. Φαμέαν, mss. Reg. et Colbert.

(54) *Μαστανάβου*. Ita reposuimus ex Reg. et Colbert. quomodo appellatur ab Appiano Wolfius Μαστανάμου ediderat: quem errorem viderat Henricus Valesius ad Polybii Excerpta.

præsertim, subegerunt. Ut vero Fabeas desperatis Carthaginiensium rebus ad Romanos inclinans, cum Scipione collocutus est : tum vero omnes armis in Asdrubalem conversis, cum per dies plures castellum oppugnassent, commeatu destituti, citra dedecus recesserunt. Nam durante adhuc obsidione, Fabeas hostilem in modum eos aggressus in ipsa pugna cum aliquot equitibus ad Romanos transiit. Inde Manilius Uticam profectus quievit. Scipio Fabea Romam perducto laudatus est : et is honos Fabeæ habitus, ut in consessum a senatu reciperetur.

τινὰς καὶ χώρας ἔνειμε. Καὶ τὸν Γουλοῦσσαν παραλαβὼν πρὸς τὸν ὕπατον ἤγαγεν. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔαρος ἐπὶ τοὺς τῶν Καρχηδονίων συμμάχους ἐστράτευσαν, καὶ πολλοὺς μὲν αὐτῶν βίᾳ, πολλοὺς δὲ ὁμολογίᾳ, καὶ μάλιστα ὁ Σκιπίων, παρεστήσαντο. Ὡς δὲ Φαβέας ἀπογνοὺς τὰ τῶν Καρχηδονίων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀπέκλινε, καὶ εἰς λόγους τῷ Σκιπίωνι ἦλθε· τότε καὶ ἐπὶ τὸν Ἀσδρούβαν ἅπαντες ὥρμησαν, καὶ προσέμιξαν μὲν τῷ φρουρίῳ συχναῖς ἡμέραις· ἐπιλιπόντων δὲ αὐτοὺς αὖθις τῶν ἀναγκαίων ἀνεχώρησαν εὐπρεπῶς. Προσέβαλε γὰρ αὐτοῖς ὁ Φαβέας προσεδρεύουσιν ἔτι ὡς πολεμήσων, καὶ ἐ τῷ ἔργῳ μεθ' ἱππέων τινῶν ηὐτομόλησε. Κἀντεῦθεν Μανίλιος μὲν εἰς τὴν Οὐτικὴν ἐλθὼν ἡσύχαζε, Σκιπίων δὲ τὸν Φαβέαν εἰς τὴν Ῥώμην ἀνήγαγε, καὶ αὐτός τε ἐπῃνεῖτο καὶ ὁ Φαβέας τετίμητο, ὥστε καὶ ἐν τῷ βουλευτηρίῳ συγκαθῆσθαι τῇ γερουσίᾳ.

XXVIII. Tum Prusias, homo senex et asperis moribus, veritus ne Bithyni se ejecto Nicomedem filium regem crearent, eum per causam quamdam Romam missum, ibi degere jussit. Sed cum etiam Romæ agentem per insidias occisum vellet : Bithyni quidam Nicomedem clam in Bithyniam perductum, sene occiso, regem dixerunt. Hæc Romanos, quamvis molesta, non tamen ad bellum inferendum commoverunt. Andriscus vero quidam Adramyttenus, Perseo forma non dissimilis, ascito sibi Philippi nomine, ejusque filium sese dictitans, ad defectionem plurimos impulit. Nam primo adventu Macedoniam **466** turbare conatus, cum a nemine curaretur, in Syriam ad Demetrium se contulit, spe auxilii propter cognationem impetrandi, ab eoque comprehensus, et Romam missus, cum neque Persei filium esse constaret, et alioqui nihil insigne haberet, per contemptum dimissus, magnam factiosorum hominum manum coegit, multas urbes attraxit. Denique regio habitu sumpto, collectoque exercitu in Thraciam profectus : multis liberis populis, multis dynastis Romanum imperium ægre ferentibus ascitis, impressionem in Macedoniam fecit : eaque occupata, in Thessaliam transgressus, non pauca loca subegit. Romani Andrisco primum despecto, postea Scipionem Nasicam ad tumultum illum pacandum miserunt. Qui rebus illis in Græcia cognitis, ad Romanos scripsit omnia : et coacto a sociis exercitu rei gerendæ intentus, ad Macedoniam processit. Romani igitur P. Juventium cum exercitu contra eum miserunt. Quem Andriscus circa Macedoniam adortus interfecit : ac cæteros etiam trucidasset, nisi noctu discessissent. Post hæc in Thessalia passim grassatus, Thraces sibi adjunxit. Quamobrem Romani Quintum Cœcilium Metellum prætorem cum magnis copiis miserunt. Cui Macedoniam ingresso, Attalus classe auxilio venit. Andriscus igitur de ora maritima sollicitus, ulterius progredi non est ausus, sed paulum extra Pydnam productis copiis, equestri prælio victor, metu pedestris exercitus retro abiit. Ea tamen victoria elatus copiis bifariam divisis, partem ad vastandam Thessaliam misit, partem apud se retinuit. Proinde Metellus eorum paucitate contempta, in faciem descendit, ac victis iis qui primi ad manus

ΚΗ'. Τότε δὲ συνηνέχθη καὶ τὰ κατὰ τὸν Προυσίαν, ὃς γέρων ὢν καὶ τοὺς τρόπους τραχὺς, ἐφοβήθη τοὺς Βιθυνοὺς, μὴ τῆς βασιλείας αὐτὸν ἐκβάλωσι, τὸν Νικομήδη τὸν υἱὸν ἀνθελόμενοι. Καὶ κατά τινα πρόφασιν ἔπεμψεν εἰς τὴν Ῥώμην αὐτὸν, κἀκεῖ διάγειν ἐκέλευσεν. Ὡς τε κἀν τῇ Ῥώμῃ διαιτωμένῳ τῷ υἱῷ ἐπεβούλευσε καὶ ἔσπευδε κτεῖναι αὐτὸν, Βιθυνοί τινες, εἰς Ῥώμην φοιτήσαντες, ἐξήγαγον λάθρα τὸν Νικομήδη· καὶ ἐς τὴν Βιθυνίαν κομίσαντες, τὸν μὲν γέροντα ἐφόνευσαν, βασιλέα δ' ἐκεῖνον ἀπέδειξαν. Ταῦτα ἠνίασε μὲν τοὺς Ῥωμαίους, οὐ μὴν καὶ εἰς πόλεμον ἐξηρέθισε. Τὴν δὲ Μακεδονίαν Ἀνδρίσκος τις ἐξ Ἀτραμυττίου φὺς, τῷ Περσεῖ δ' ἐμφερὴς τὸ εἶδος γενόμενος, καὶ παῖς εἶναι ἐκείνου πλαττόμενος, καὶ Φίλιππον ἑαυτὸν ὀνομάζων, ἐπὶ πλεῖστον ἀπέστησε. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ἐς τὴν Μακεδονίαν ἐλθὼν, ταράττειν αὐτὴν ἐπειρᾶτο· ὡς δὲ οὐδεὶς προσεῖχεν αὐτῷ, πρὸς τὸν Δημήτριον εἰς τὴν Συρίαν ἐτράπετο, ὡς ἐξ ἐκείνου διὰ τὸ γένος βοηθείας τευξόμενος. Συλληφθεὶς δὲ παρ' ἐκείνου καὶ εἰς τὴν Ῥώμην πεμφθεὶς, ὅτι τε μὴ ὢν τοῦ Περσέως υἱὸς ἠλέγχθη, καὶ οὐδέ τι ἕτερον εἶχεν ἄξιον λόγου, κατεφρονήθη. Καὶ ἀφεθεὶς χεῖρά τε συνήγαγεν ἀνθρώπων νεωτεροποιῶν καὶ πόλεις πολλὰς ἐπηγάγετο, καὶ τέλος βασιλικὴν στολὴν περιθέμενος, καὶ δύναμιν συγκροτήσας, εἰς Θρᾴκην ἀφίκετο, καὶ συχνοὺς μὲν τῶν αὐτονόμων, συχνοὺς δὲ καὶ τῶν δυναστῶν τοῖς Ῥωμαίοις ἀχθομένοις παραλαβὼν, εἰς Μακεδονίαν ἐνέβαλε καὶ αὐτὴν κατέσχε· καὶ ἐπὶ τὴν Θεσσαλίαν ὁρμήσας οὐκ ὀλίγα ταύτης προσεποιήσατο. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι κατεφρόνουν μὲν πρότερον τοῦ Ἀνδρίσκου· εἶτα τὸν Σκιπίωνα τὸν Νασικᾶν ἔπεμψαν εἰρηνικῶς πως τὰ ἐκεῖ διοικήσοντα. Ὃς, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλθὼν, καὶ μαθὼν τὰ γενόμενα, τοῖς μὲν Ῥωμαίοις δηλῶν ταῦτα ἐπέστειλε· δύναμιν δὲ παρὰ τῶν ἐκεῖ συμμάχων ἀθροίσας ἔργου εἴχετο, καὶ προῆλθε μέχρι Μακεδονίας. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ γνόντες τὰ κατὰ τὸν Ἀνδρίσκον, στράτευμα ἔπεμψαν καὶ στρατηγὸν Πούπλιον Ἰουβέντιον. Ὧ περὶ Μακεδονίαν γενομένῳ συμβαλὼν ὁ Ἀνδρίσκος ἐκεῖνον μὲν ἀπέκτεινε, καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἂν κατειργάσατο, εἰ μὴ τῆς νυκτὸς ἀπεχώρησαν. Καὶ εἰς τὴν Θετταλίαν μετὰ ταῦτα εἰσέβαλε καὶ πλεῖστα αὐτῆς ἐκάκωσε, καὶ τὰ τῶν Θρᾳκῶν προσηταιρίσατο. Πάλιν οὖν διὰ

ταῦτα ἐν τῇ Ῥώμῃ Κύϊντον Καικίλιον Μέτελλον στρατηγὸν σὺν δυνάμει πολλῇ ἔστειλαν. Καὶ ὃς εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦλθε, καὶ ὁ Ἄτταλος προσήμυνε ναυτικῷ. Διὸ δείσας ὁ Ἀνδρίσκος περὶ τῶν παραθαλασσίων, οὐκ ἐτόλμησε περαιτέρω προελθεῖν· ὀλίγον δὲ τῆς Πύδνης ἔξω προχωρήσας, ἱππομαχίᾳ μὲν ὑπερέσχε· φοβηθεὶς δὲ τὸ πεζὸν ἀνέστρεψε, καὶ ἐπαρθεὶς διχῇ τὸν στρατὸν διεῖλε, καὶ τοῖς μὲν αὐτὸς κατὰ χώραν προσήδρευε, τοὺς δὲ πορθῆσαι τὴν Θεσσαλίαν ἀπέστειλε. Καταφρονήσας οὖν ὁ Μέτελλος τῶν παρόντων συνέμιξε· καὶ τῶν πρῶτον αὐτῷ εἰς χεῖρας ἐλθόντων περιγενόμενος ῥᾷον καὶ τοὺς λοιποὺς παρεστήσατο· ἑτοίμως γὰρ ὡς ἐξήμαρτον αὐτῷ ὁμολόγησαν. Ὁ δὲ Ἀνδρίσκος εἰς τὴν Θρᾴκην ἀπέδρα, καὶ δύναμιν ἀθροίσας συνέβαλε τῷ Μετέλλῳ προϊόντι οὗ προεχώρει. Καὶ τῶν προμάχων αὐτοῦ τραπέντων τό τε συμμαχικὸν αὐτοῦ ἐσκεδάσθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ Βύζου Θρᾳκὸς δυνάστου προδοθεὶς ἐδικαιώθη. Καὶ Ἀλέξανδρος δέ τις, Περσέως καὶ αὐτὸς λέγων εἶναι υἱὸς καὶ χεῖρα συναγαγὼν, κατέλαβε τὴν περὶ τὸν Μέστον καλούμενον ποταμὸν χώραν, ὃν ὁ Μέτελλος ἐπεδίωξεν ὑποφυγόντα μέχρι τῆς Δαρδανίας.

A venerant, facilius etiam cæteros ad officium reduxit, ingenue peccatum suum agnoscentes. Andriscus vero in Thraciam profugus, reparatis copiis cum Metello, progrediente qua res ferebat, conflixit: suisque propugnatoribus profligatis, sociisque dissipatis, a Byzo Thrace proditus, pœnas dedit. Sed et Alexander quidam Persei filium se professus, regionem Mesto flumini adjacentem occupavit: quem Metellus usque in Dardaniam est persecutus.

ΚΘ. Ἐπὶ δὲ τοὺς Καρχηδονίους οἱ Ῥωμαῖοι Πείσωνα τὸν ὕπατον ἔστειλαν, ὃς τῇ μὲν Καρχηδόνι καὶ τῷ Ἀσδρούβᾳ οὐ προσέμιξεν, ἐπὶ δὲ τὰς παραλίους πόλεις ἐτράπετο· καὶ τῆς μὲν Ἀσπίδος ἀπεκρούσθη, τὴν δὲ Νέαν πόλιν ἑλὼν, κατέσκαψεν· ἐπὶ δὲ Ἱππῶνα (35) πόλιν ὁρμήσας κατέτριψε τὸν καιρὸν μηδὲν περάνας. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι ἀνεθάρσησαν διὰ ταῦτα, καὶ ὅτι καί τινες αὐτοῖς προσεγένοντο σύμμαχοι. Μαθόντες οὖν ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι οἵ τε ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει, ἐπὶ τὸν Σκιπίωνα ὥρμησαν καὶ ὕπατον ἐψηφίσαντο, καίτοι τῆς ἡλικίας μὴ ἐφιείσης αὐτῷ τὴν ἀρχήν· ἀλλά τά τε ἔργα αὐτοῦ καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ πατρὸς Παύλου, καὶ τοῦ πάππου Ἀφρικανοῦ ἐλπίδα παρεῖχον ἅπασι βεβαίαν καὶ τῶν πολεμίων δι' αὐτοῦ κρατήσειν καὶ τὴν Καρχηδόνα παντελῶς ἐξαιρήσειν. Ἐν ᾧ δ' ὁ Σκιπίων εἰς τὴν Λιβύην ἐκομίζετο, Μαγκῖνος παραπλέων τὴν Καρχηδόνα, χωρίον τι τοῦ τείχους αὐτῆς ἐντὸς ὂν, Μεγαλία ὀνομαζόμενον καὶ ἐπὶ πέτρας ἀποτόμου καθῆκον πρὸς θάλασσαν πολύ τε τῆς ἄλλης πόλεως ἀπηρτημένον καὶ μηδὲ πολλοὺς φρουροὺς ἔχον, ὡς τῇ φύσει ὂν ἐρυμνὸν κατανοήσας, κλίμακας ἐξαπιναίως προσθεὶς ἀπὸ τῶν νεῶν ἐπανέβη. Ἤδη δὲ ἀνελθόντος συνέδραμον μὲν τῶν Καρχηδονίων τινὲς, οὐ μέντοι καὶ ἐκκροῦσαι αὐτὸν ἠδυνήθησαν. Ὁ δὲ πέμψας πρὸς τὸν Πείσωνα τά τε γεγονότα ἐδήλωσε καὶ αὐτῷ ἐπαμῦναι ἠξίωσε. Πόῤῥω δ' ὢν ἐν τῇ μεσογείῳ, οὐδὲν αὐτῷ χρήσιμος ὁ Πείσων ἐγένετο· ὁ δὲ Σκιπίων ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀγγελίαν νυκτὸς κατὰ τύχην ἐλθὼν, εὐθὺς ἐβοήθησεν. Εἷλον γὰρ ἂν τὸν Μαγκῖνον οἱ Καρχηδόνιοι ἢ καὶ διέφθειραν, εἰ μὴ παραπλεούσας εἶδον τὰς ναῦς τοῦ Σκιπίωνος. Τότε δ' ἠθύμησαν μὲν, οὐκ ἀπέστησαν δέ. Αἰχμαλώτους οὖν τινας ἔπεμψεν ὁ Σκιπίων, ἐροῦντας ὅτι πάρεστι. Καὶ τοῦτο γνόντες οὐχ ὑπέμειναν ἔτι, ἀλλ' ἀνεχώρησαν, καὶ τὸν Ἀσδρούβαν μετεπέμψαντο, καὶ ταφρεύμασι καὶ σταυρώμασι τὸ πρὸ τῶν οἰκιῶν διατείχισμα διεφύλαξαν. Ὁ μέντοι Σκιπίων τὰ μὲν Μεγαλία

B **467** XXIX. Contra Carthaginienses missus Piso consul, urbe et Asdrubale omissis, maritimas urbes invasit: et ab Aspide repulsus, Neapoli capta et eversa, in Hipponis obsidione tempus frustra trivit. Unde Carthaginienses, sociorum etiam auxiliis aucti, animos receperunt. Quo Romani, tam qui in castris quam in urbe erant, cognito, citra dubitationem Scipionem consulem crearunt. Nam quamvis ætas adhuc ei dignitati immatura erat, tamen et res ejus gestæ, et virtus patris Pauli, et avi Africani certam spem afferebant omnibus, ejus armis et hostes superatum iri, et Carthaginem perituram. Scipione in Africam navigante, Mancinus Carthaginis littus legens, castellum quoddam intra mœnia, nomine Megalia, in prærupta petra in mare
C prominens, et longe ab urbe remotum, cum non magno præsidio custodiri, ut quod situ ipso defenderetur, animadverteret: scalis subito ex navibus admotis ascendit. Quod cum jam teneret, etsi Carthaginienses aliquot concurrerunt, eum tamen expellere non potuerunt. At ille Pisoni quid egisset nuntiat, et auxilia sibi mitti petit. Sed Piso, qui procul in mediterraneis aberat, nihil opis ei tulit. Scipio vero sub ipsum nuntium forte fortuna noctu adventans, statim auxilium ei tulit, alioqui a Carthaginiensibus vel capiendo, vel occidendo. Nam cum naves Scipionis appellere vidissent, etsi animos desponderant, non tamen ab obsidione recesserunt, prius quam Scipio se adesse per captivos
D quosdam eis nuntiari jussit: accersitoque Asdrubale, fossis et aggeribus murum ædificiis obductum munierunt. Scipio Mancino Megalia tueri jusso, ad Pisonem et copias abiit, ut cum eis bellum urgeret; sed celeriter cum expeditissimis cohortibus reversus, Mancinum ab acerrima Asdrubalis ex urbe oppugnatione liberavit. Cum jam Piso quoque advenisset, eum extra mœnia ad portas quasdam manere jussit: alios milites ad aliam portam longe

Variæ lectiones et notæ.

(35) *Ἱππῶνα*. Quam Ἱππακρίτας Polybius vocat. Vide Henr. Valesium ad Diodori Siculi Excerpta, p. 45.

distantem, monitos quid facto opus esset, misit. Ipse optima copiarum parte assumpta, sub noctem mediam transfugis ducibus intra mœnia penetravit: et ad portam illam transgressus, vectibus resectis, **468** et introductis iis qui foris exspectabant, vigiles cecidit: propereque ad portas, ante quas Piso stationem habebat, accurrit, profligatis custodibus, qui medias partes tuebantur, et singulis in locis pauci erant. Ita Asdrubal simul et quid actum esset audivit, et Romanas copias pene universas intra urbem vidit: Carthaginienses cum aliquandiu restitissent, in Cothonem et Byrsam confugerunt. Deinde Asdrubal omnes Romanos captivos occidit, ut cives desperata venia hosti alacrius resisterent: multos etiam ex popularibus proditionis suspectos sustulit. Scipio etsi eos muris et aggeribus sepsit, non statim tamen expugnavit. Nam et mœnia firma erant, et multi in angusto conclusi spatio fortiter se defendebant, commeatu abunde instructi, Bithiæ subsidio: qui ex obversa urbi continente, observato fluctu, ventique impetu, onerarias eis naves in portum submittebat. Contra quod Scipio rem magnam et excogitavit et perfecit: aditu portus angusto, difficulter quidem, magnoque cum labore, sed tamen operarum multitudine tandem obstructo, quamvis Carthaginienses crebris dimicationibus id opus prohibere conarentur.

A τὸν Μαγκῖνον φρουρεῖν κατέλιπεν· αὐτὸς δὲ πρὸς τὸν Πείσωνα καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις ἀπῆρεν, ὡς ἂν μετ' αὐτῶν ἔργου ἔχηται. Καὶ ἐπανῆλθε ταχέως σὺν τῷ κουφοτάτῳ τῆς στρατιᾶς, καὶ κατέλαβε τὸν Ἀσδρούβαν εἰς τὴν Καρχηδόνα εἰσελθόντα καὶ δεινῶς τῷ Μαγκίνῳ ἐπιτιθέμενον. Καὶ ἐλθὼν ὁ Σκιπίων τὴν ἐπίθεσιν ἔλυσεν. Ἀφικομένου δὲ καὶ τοῦ Πείσωνος ἤδη, ἐκεῖνον μετὰ ἔξω τοῦ τείχους αὐλίσασθαι κατά τινας πύλας ἐκέλευσε. Καὶ στρατιώτας ἑτέρους πρὸς πυλίδα τινὰ πολὺ ἀφ' ἑαυτῶν ἀπέχουσαν περιέπεμψε, παραγγείλας αὐτοῖς ἅττα πράξειν ἐχρῆν. Αὐτὸς δὲ, τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ κατὰ μέσας νύκτας λαβὼν, ἔνδον τοῦ περιβόλου ἐγένετο, αὐτομόλοις χρησάμενος ἄγουσι, καὶ ὑπὸ τὴν πυλίδα παραδραμὼν καὶ τὸν μοχλὸν διακόψας, τούς B τε ἔξωθεν ἐφεδρεύοντας εἰσήγαγε, καὶ τοὺς φύλακας ἔφθειρε. Καὶ πρὸς τὰς πύλας ἠπείχθη, καθ' ἃς ὁ Πείσων προσήδρευε, τοὺς φρουροὺς τοὺς τὰ μέσα φυλάττοντας ὀλίγους καθ' ἑκάστους ὄντας (56) τρέπων, ὥστε τὸν Ἀσδρούβαν ἅμα τε πυνθάνεσθαι τὰ γενόμενα, καὶ ὁρᾷν τὴν τῶν Ῥωμαίων δύναμιν μικροῦ πᾶσαν οὖσαν ἐντός. Καὶ χρόνον μέν τινα ἀντέσχον, ἔπειτα τὴν μὲν ἄλλην πόλιν ἐξέλιπον, εἰς δὲ τὸν Κώθωνα τήν τε Βύρσαν κατέφυγον. Εἶτα ὁ Ἀσδρούβας πάντας τοὺς τῶν Ῥωμαίων αἰχμαλώτους ἀπέκτεινεν, ὅπως, ἀπόγνωσιν συγγνώμης σχόντες οἱ Καρχηδόνιοι, προθυμότερον ἀντικαρτερήσωσι· πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἐπιχωρίων ὡς προδιδόντας ἑαυτοὺς διεχρήσατο. Καὶ ὁ Σκιπίων περιεσταύρωσε μὲν αὐτοὺς καὶ ἀπετείχισεν, οὐ μὴν καὶ ταχέως εἷλε. Τά τε γὰρ τείχη καρτερὰ ἦν καὶ οἱ ἐντὸς πολλοὶ ὄντες ἰσχυρῶς ἐν ὀλίγῳ χώρῳ ἠμύνοντο καὶ σῖτον ἀφθόνως εἶχον. Ὁ γὰρ Βιθίας ὁλκάδας ἀπὸ τῆς ἄντικρυ τῆς πόλεως ἠπείρου κατὰ κῦμα καὶ ἄνεμον ὁσάκις σφοδρῶς ἔπνει, ἐς τὸν λιμένα αὐτοῖς εἰσέπεμπε, πρὸς ὅπερ ὁ Σκιπίων μέγα ἔργον καὶ ἐπενόησε καὶ ἐπετέλεσε. Τὸν γὰρ εἴσπλουν τοῦ λιμένος στενὸν ὄντα συνέχωσε, χαλεπῶς μὲν καὶ ἐπιπόνως, ὅμως μέντοι ὑπὸ πολυχειρίας τὸ ἔργον ἐξείργαστο. Εἴργειν μὲν γὰρ αὐτοὺς ἐπιχείρουν οἱ Καρχηδόνιοι, καὶ πολλαὶ μάχαι ἐν τούτῳ ἐγίνοντο, οὐ μέντοι καὶ κωλῦσαι τὸ χῶσαι ἠδυνήθησαν.

XXX. Tum vero Carthaginienses penuria commeatus graviter urgente, alii transfugerunt: alii qui obsidionem tolerabant, partim moriebantur, partim cadavera gustabant. Asdrubal igitur spe destitutus, legatis ad Scipionem de pace missis, impunitatem impetrasset, nisi cæteris etiam omnibus salutem et libertatem petiisset. Itaque frustratus, uxorem in arce conclusit, cum de ea et liberis suis caduceatorem ad Scipionem misisset: cæteraque instruxit, desperatione factus audacior. Atque ipse una cum aliis noctes diesque pugnabant, alias vincentes, alias succumbentes, et Romanorum machinis alias machinas opponebant. Ad hæc Bithias, cui munitum castellum erat, longe in continentem excurrendo, et Carthaginienses juvabat, et Romanis incommodabat. Quare Scipio divisis copiis, partem in obsidione reliquit, partem contra Bithiam misit, C. Lælio legato duce: ipse ultro citroque commeans, utrinque inspexit omnia. Castello capto, rursus **469** toto cum exer-

C Λ'. Οἱ οὖν Καρχηδόνιοι τοῦ στόματος τοῦ λιμένος χωσθέντος, τῇ τοῦ σίτου σπάνει δεινῶς ἐπιέσθησαν· καὶ οἱ μὲν ηὐτομόλουν, οἱ δὲ ἐγκαρτεροῦντες ἔθνησκον, οἱ δὲ τῶν νεκρῶν ἐγεύοντο. Ὅθεν ἀθυμήσας Ἀσδρούβας πρέσβεις πρὸς τὸν Σκιπίωνα περὶ σπονδῶν ἔπεμψε· καὶ ἔτυχεν ἂν τῆς ἀδείας, εἰ μὴ καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασι καὶ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν πρᾶξαι ἠθέλησε. Διαμαρτὼν οὖν αὐτῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν τὴν γυναῖκα κατέκλεισεν, ἐπεὶ τῷ Σκιπίωνι ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων διεκηρυκεύσατο. Καὶ τἄλλα διῴκει, τολμηρότερος γενόμενος διὰ τὴν ἀπόγνωσιν. Αὐτός τε οὖν καὶ ἄλλοι ἀπονοίᾳ κρατούμενοι, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐμάχοντο. Καὶ τὰ μὲν ἡττῶντο, τὰ δ' ἐπεκράτουν, καὶ ἀντεμηχανῶντο πρὸς τὰς Ῥωμαϊκὰς μηχανάς. Καὶ ὁ Βιθίας D δὲ φρούριόν τι ἐρυμνὸν ἔχων καὶ ἐπὶ πολλὰ τῆς ἠπείρου προϊὼν, τούς τε Καρχηδονίους ὠφέλει, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐκάκου. Διὸ καὶ ὁ Σκιπίων τὸ στράτευμα διελὼν τὸ μὲν τῇ Καρχηδόνι προσεδρεύειν ἔταξε, τὸ δὲ ἐπὶ τὸν Βιθίαν ἔπεμψεν, ἐπιστήσας αὐτῷ τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(56) Ὀλίγους καθ' ἑκάστους ὄντας. Sic mss. Wolfius legendum censebat, ὀλίγους ὄντας, καθ' ἑκάστους τρέπων.

ὑποστράτηγον τὸν Γάϊον Λαίλιον· καὶ αὐτὸς ἑκατέρωσε διεφοίτα ἄμφω ἐπισκοπῶν, καὶ ἥλω τὸ φρούριον. Εἶτ' αὖθις πάσῃ τῇ στρατιᾷ ἐπολιορκεῖτο ἡ Καρχηδών. Ἀπογνόντες οὖν οἱ Καρχηδόνιοι μηκέτι ἑκάτερον τεῖχος διασώσασθαι δύνασθαι, εἰς τὸν τῆς Βύρσης περίβολον ἅτε καὶ ἐρυμνότερον ἀνεσκευάσαντο, καὶ μετακομίσαντες ὅσα ἠδύναντο, κατέπρησαν. Νυκτὸς τὸ νεώριον, καὶ τῶν ἄλλων τὰ πλείω, ἵνα τῆς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας τοὺς πολεμίους στερήσωσιν. Ὡς δ' ἔγνων τὸ ἔργον οἱ Ῥωμαῖοι, τὸν λιμένα κατέσχον, καὶ ἐπὶ τὴν Βύρσαν ὥρμησαν, καὶ κατασχόντες τὰς ἑκατέρωθεν αὐτῆς οἰκίας οἱ μὲν ἐπὶ τῶν τεγῶν αὐτῶν ἐπὶ τὰς ἀεὶ ἐχομένας ἐβάδιζον, οἱ δὲ τοὺς τοίχους διορύσσοντες, κάτωθεν διῄεσαν, ἕως πρὸς αὐτὴν τὴν ἄκραν ἀφίκοντο. Ἐνταῦθα δὲ γενομένοις οὐκ ἔτι ἀντῆραν οἱ Καρχηδόνιοι, ἀλλ' ἐπεκηρυκεύσαντο, πλὴν τοῦ Ἀσδρούβου. Ἐκεῖνος δὲ μετὰ τῶν αὐτομόλων (ὁ γὰρ Σκιπίων οὐκ ἐσπείσατο αὐτοῖς) εἰς τὸ Ἀσκληπίειον ἀνειληλύθει μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων, κἀντεῦθεν ἠμύνετο τοὺς προσβάλλοντας, μέχρις οὗ ἐμπρήσαντες τὸν νεὼν οἱ αὐτόμολοι ἐπὶ τὸ τέγος αὐτοῦ ἀνέβησαν, τὴν ἐσχάτην τοῦ πυρὸς ἀνάγκην ἀναμένοντες. Τότε γὰρ ἡσσηθεὶς πρὸς τὸν Σκιπίωνα ἦλθεν ἱκετηρίαν ἔχων. Ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν ἡ γυνὴ ἀντιβολοῦντα ὀνομαστὶ ἀνεκάλεσεν, καὶ ἐξονειδίσασα ὅτι ἑαυτῷ τὴν σωτηρίαν πράξας οὐκ ἐπέτρεψεν ἐκείνῃ σπείσασθαι, τὰ τέκνα ἐνέβαλεν εἰς τὸ πῦρ, καὶ ἑαυτὴν προσεπέρριψεν. Ἑλὼν οὖν οὕτω τὴν Καρχηδόνα ὁ Σκιπίων, τῇ γερουσίᾳ ἐπέστειλε τάδε· *Καρχηδὼν ἑάλω· τί οὖν κελεύετε;* Ἀναγνωσθέντων οὖν τούτων βουλὴν ἔθεντο περὶ τοῦ τί δέον ποιεῖν. Καὶ ὁ μὲν Κάτων κατασκάψαι τὴν πόλιν καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἐξαφανίσαι δεῖν ἐγνωμάτευσεν· ὁ δὲ Νασικᾶς φείσασθαι τῶν Καρχηδονίων καὶ ἔτι συνεβούλευε, κἀντεῦθεν εἰς ἀντιλογίαν πολλὴν προήχθη καὶ ἀμφισβήτησιν τὸ συνέδριον. Ἕως ἔφη τις, ὅτι, εἰ καὶ δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλά γε ἑαυτῶν ἕνεκα φείσασθαι αὐτῶν ἀναγκαῖον νομίζοιτο ἄν, ἵν' ἀνταγωνιστὰς αὐτοὺς ἔχοντες, ἀρετὴν ἀσκῶσι, καὶ μὴ πρὸς ἡδονὰς καὶ τρυφὴν τράπωνται, τῶν δυναμένων αὐτοὺς καταναγκάζειν εἰς ἄσκησιν τῶν πολεμικῶν περιαιρεθέντων, καὶ χείρους ὑπ' ἀνασκησίας γένωνται, ἀξιοχρέους ἀντιπολέμους μὴ ἔχοντες. Ἐκ τούτων οὖν τῶν λόγων πάντες κατασκάψαι τὴν Καρχηδόνα ὡμογνωμόνησαν, μήποτε εἰρηνήσειν ἐκείνους πιστεύσαντες ἀκριβῶς· καὶ πᾶσα ἄρδην ἀνάστατος γέγονε, καὶ ἐπάρατον ἐψηφίσθη τὸ ἐπ' αὐτὴν κατοικῆσαί τινα. Καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἁλόντων οἱ μὲν πλείους εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐνεβλήθησαν, κἀκεῖ διεφθάρησαν· ὀλίγοι δέ τινες, πλὴν τῶν πάνυ πρώτων ἐπράθησαν· οὗτοι γὰρ οἵ τε ὅμηροι, καὶ ὁ Ἀσδρούβας καὶ ὁ Βιθίας, ἄλλοι ἄλλῃ τῆς Ἰταλίας ἐν φρουραῖς ἀδέσμοις κατεβίωσαν. Ὁ δὲ Σκιπίων δόξης τε ἔτυχε καὶ τιμῆς, καὶ Ἀφρικανὸς οὐκ ἀπὸ τοῦ πάππου, ἀλλ' ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπεκέκλητο πράξεων.

citu urbem obsedit. Carthaginienses igitur abjecta spe utriusque munitionis defendendæ, in Byrsam ut munitiorem contulere quæ potuerunt omnia, navali noctu incenso, et cæterarum partium plerisque, ne hostibus usui essent. Tum Romani, portu occupato, Byrsam adorti, ædibus quæ utrinque erant conscensis, partim in ipsis tectis ad vicinas transibant : partim parietibus inferne perfossis, in ipsam arcem penetrabant. Quo cum venissent, Carthaginienses pugna omissa, pacem petierunt, præter Asdrubalem : qui cum transfugis (iis enim Scipio veniam negarat) et uxore atque liberis conscenso Æsculapii templo, se contra oppugnantes defendebat : donec transfugæ æde incensa, ejusque tecto conscenso, extremam ignis necessitatem exspectarunt. Tum demum supplex ad Scipionem accessit. Quem cum uxor deprecantem videret, eo nominatim vocato, exprobravit, quod privatæ saluti consulens, ipsi pacem impetrare non permisisset : ac primum liberos, deinde semetipsam in ignem conjecit. Carthagine ad hunc modum capta, Scipio senatui scripsit in hanc sententiam : *Carthago capta est : quid igitur jubetis?* Qua de re cum lectis his deliberaretur, Catone urbem evertendam et Carthaginienses delendos esse censente, Nasica vero adhuc eis parcendum esse asseverante, magna orta est dissensio. Quidam vero dixit : Si nulla alia de causa, propter ipsos Romanos saltem eis parci necesse esse, ut adversarios habentes, virtutem exercerent, neque ad luxum et delicias converterentur, sublatis iis a quibus ad rei bellicæ exercitationem cogerentur : neve per ignaviam deteriores fierent, paribus adversariis carentes. Tandem tamen una omnium sententia fuit, Carthaginem evertendam esse, cum credere non possent, eam urbem unquam sincere pacem servaturam. Itaque funditus eversa est, et ejus solum diris imprecationibus obstrictum, ne quis unquam in eo habitaret. Ex captivis plerique in carcere perierunt : pauci, principibus exceptis, venditi. Nam ii, et obsides, et Asdrubal et Bithias, alii in aliis Italiæ partibus vitam in liberis custodiis exegerunt. Scipio **470** gloriam et honorem adeptus, nomen Africani non jam ab avo hæreditarium, sed per se partum habuit.

ΛΑ'. Τότε δὲ καὶ ἡ Κόρινθος κατεσκάφη. Ἐπεὶ γὰρ τῶν Ἑλλήνων οἱ κορυφαιότατοι ὑπὸ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου μετῳκίσθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ λοιποὶ τὸ μὲν πρῶτον πρεσβείαις τοὺς ἄνδρας ἀπῄτουν· ὡς δ' οὐκ ἔτυχον, καί τινες ἐκείνων τὴν οἴκαδε ἀπογνόντες ἐπάνοδον ἑαυτοὺς διεχρήσαντο, χαλεπῶς διέκειντο, καὶ πένθος δημόσιον ἐποιήσαντο, τοῖς τε τὰ Ῥωμαίων φρονοῦσι παρὰ σφίσιν ὠργίζοντο, οὐ

XXXI. Tum Corinthus etiam est eversa. Nam cum Paulus Æmilius Græcorum principes in Italiam transtulisset : cæteri primum eos legationibus repetiverunt. Ea re non impetrata, cum quidam eorum domum reditionis spe sublata, ipsi sibi manus attulissent, graviter afflicti publicum luctum instituerunt, Romanorum apud se studiosis irati, nihil tamen hostile præ se tulerunt : donec

reliquis ex iis viris receptis, ii quibus injuriæ factæ erant, et qui aliena tenebant, bellum susceperunt: Achæis dissensionis auctoribus, Lacedæmonios sibi causam malorum exstitisse conquerentibus, Romanis eos conciliare adnitentibus non paruerunt, sed Critolao duce creato, arma ceperunt. Itaque veritus Metellus, ne Macedoniam quoque invaderent (jam enim Thessaliam intrarant) prior obviam profectus, eos profligavit. Critolao cæso, Græci in duas partes sunt distracti, cum alii positis armis pacem expeterent, alii seditionem urgerent, Diæo summa rerum permissa. Quo Romani cognito, Mummium Metello successorem miserunt: qui cum belli administratione suscepta plagam ex insidiis cum parte exercitus accepisset, Diæo fugientes usque ad castra persecuto, vicissim egressus, eo profligato ad Achæorum vallum venit. Diæus vero majoribus copiis collectis, pugnare paratus, Romanos in castris se continentes contempsit, in convallem inter castra mediam progressus. Eo viso Memmius aliquot equites misit, qui hostes ex obliquo aggrederentur, a quibus cum turbati essent, phalange a fronte adducta multos occidit. Unde Diæus desperatis rebus sibi manus attulit, ex iis vero qui e pugna evaserant, Corinthii passim in agris sunt dispersi, cæteri domum refugerunt. Proinde Corinthii qui mœnia tuebantur, omnes periisse rati, urbem deseruerunt, qua Mummius viris vacua capta, et illos et cæteros Græcos citra laborem domuit: ac tum eis arma, donaria templorum, statuas, picturas, et alia ornamenta ademit. Patre autem ejus cum aliis ad res post **471** victoriam componendas misso, quorumdam mœnia evertit: omnesque liberos et sui juris esse passus est, præter Corinthios, quos sub corona vendidit, agro eorum publicato, muris cæterisque omnibus ædificiis subversis: veritus, ne eam alii ob tantam amplitudinem occuparent. Ne quis vero Corinthiorum lateret, aut aliorum Græcorum pro Corinthio veniret: omnes qui aderant, priusquam quid agendum esset declararet, convocavit: iisque dissimulanter militibus circumclusis, tum aliorum libertatem, tum Corinthiorum servitutem pronuntiavit. Deinde quemque sibi proximum apprehendere jussit, ut plane discernerentur. Corintho sic eversa, Græcia initio statim et cædibus et pecuniarum exactionibus est vexata. Deinde tantam libertatem et felicitatem adepta, ut dicerent, ni mature capti essent, se incolumes esse non potuisse. Ac Carthaginis et Corinthi vetustissimarum urbium tum simul hic fuit exitus: longo autem tempore post, colonis Romanorum eo missis, reflorescentes ad pristinum statum redierunt.

A μέντοι καὶ πολέμιόν τι ἐπεδείξαντο, μέχρις οὗ τοὺς περιλιπεῖς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐκομίσαντο. Τότε δὲ διενεχθέντες ἀλλήλοις οἵ τ' ἠδικημένοι καὶ οἱ τὰ ἀλλότρια ἔχοντες ἐπολέμησαν. Ἤρξαντο δὲ τῆς διαφορᾶς οἱ Ἀχαιοὶ, τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐγκαλοῦντες ὡς αἰτίοις τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς· καὶ τῶν Ῥωμαίων διαλλακτὰς αὐτοῖς στειλάντων, οὐκ ἐπείσθησαν, ἀλλὰ πρὸς πόλεμον ὥρμησαν Κριτόλαον προστησάμενοι. Δείσας οὖν ὁ Μέτελλος μὴ καὶ τῆς Μακεδονίας ἅψωνται (ἤδη γὰρ εἰς τὴν Θεσσαλίαν παρῆλθον), προαπήντησεν αὐτοῖς καὶ ἐτρέψατο. Καὶ τοῦ Κριτολάου πεσόντος διχῇ διῄρητο τὸ Ἑλληνικόν. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς εἰρήνην ἀπέκλιναν καὶ τὰ ὅπλα κατέθεντο· οἱ δὲ καὶ ἔτι ἐστασίαζον τῷ Διαίῳ τὰ πράγματα ἐπιτρέψαντες. Ἃ μαθόντες οἱ ἐν τῇ
B Ῥώμῃ, ἐπ' αὐτοὺς τὸν Μόμμιον ἔπεμψαν, ὃς τὸν μὲν Μέτελλον ἀπήλλαξεν, αὐτὸς δὲ τοῦ πολέμου εἴχετο, καί τινα πληγὴν μέρει τῆς στρατιᾶς λαβὼν ἐξ ἐνέδρας, τοῦ Διαίου καταδιώξαντος μέχρι τοῦ σφῶν στρατοπέδου τοὺς φεύγοντας, ἀντεπεξῆλθε, καὶ τρεψάμενος αὐτὸν πρὸς τὸ τῶν Ἀχαιῶν ἦλθε χαράκωμα. Ἀθροίσας δὲ δύναμιν ὁ Δίαιος πλείονα συμβαλεῖν αὐτοῖς ἐπεχείρησεν. Ὡς δ' οὐκ ἀντεξώρμησαν οἱ Ῥωμαῖοι, κατεφρόνησεν αὐτῶν, καὶ εἰς τὸ μέσον τῶν στρατοπέδων κοῖλον ὂν προῆλθεν. Ἰδὼν οὖν τοῦθ' ὁ Μόμμιος τῶν ἱππέων τινὰς λάθρα ἔπεμψεν, ἵν' ἐκ πλαγίου αὐτοῖς ἐπιγένωνται. Καὶ ἐπεὶ ἐκεῖνοι προσβαλόντες αὐτοὺς συνετάραξαν, ἐπήγαγε τὴν φάλαγγα κατὰ πρόσωπον, καὶ πολλοὺς ἐφόνευ-
C σεν. Ἐκ δὲ τούτου Δίαιος μὲν ἀπογνοὺς ἑαυτὸν ἀπέκτεινε. Τῶν δ' ἐκ τῆς μάχης περισωθέντων οἱ μὲν Κορίνθιοι κατὰ τὴν χώραν ἐσκεδάσθησαν, οἱ δ' ἄλλοι οἴκαδε ἔφυγον. Ὅθεν καὶ οἱ ἐν τῷ τείχει Κορίνθιοι πάντας ἀπολωλέναι νομίσαντες ἐξέλιπον τὴν πόλιν, καὶ κενὴν αὐτὴν ἀνδρῶν ὁ Μόμμιος ἔλαβε. Καὶ μετὰ ταῦτα κἀκείνους καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἀπόνως προσεποιήσατο. Καὶ τότε μὲν τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ ὅσα πρὸς τοῖς ἱεροῖς ἀνέκειντο, καὶ τοὺς ἀνδριάντας, τάς τε γραφὰς καὶ εἴ τι ἄλλο πρὸς κόσμον εἶχον, παρείλετο. Πεμφθέντων δὲ οἱ τοῦ τε πατρὸς (57) καὶ ἄλλων ἐπὶ καταστάσει τῶν ἁλόντων, τείχη τέ τινων περιεῖλε, καὶ ἐλευθέρους πάντας καὶ αὐτονόμους πλὴν τῶν Κορινθίων ἀφῆκε. Τῆς δὲ Κορίνθου τούς τε οἰκήτορας ἀπέδοτο καὶ τὴν χώραν
D ἐδημοσίωσε, τά τε τείχη καὶ τὰ ἄλλα οἰκοδομήματα πάντα κατέσκαψε, φοβηθεὶς μὴ καὶ αὖθίς τινες πρὸς αὐτὴν οἷα μεγίστην συστῶσιν. Ἵνα δὲ μήτε τις ἐκείνων λάθῃ, μήτε τῶν λοιπῶν τις Ἑλλήνων πραθῇ ὡς Κορίνθιος, συνεκάλεσε, πρὶν ἐκφῆναι τὸ ποιητέον, πάντας τοὺς παρόντας, καὶ αὐτοὺς ἀφανῶς πως τοῖς στρατιώταις ἐγκυκλωσάμενος ἐκήρυξε τήν τε τῶν ἄλλων ἐλευθερίαν καὶ τὴν τῶν Κορινθίων δούλωσιν. Ἔπειτα προσέταξε πᾶσι τῶν παρεστηκότων σφίσι λαβέσθαι, καὶ οὕτω σαφῆ τὴν διάκρισιν αὐτῶν ἐποιήσατο. Καὶ ἡ μὲν Κόρινθος οὕτως ἀνάστατος γέγονε, τὸ δ' ἄλλο Ἑλληνικὸν παραχρῆμα μὲν καὶ σφαγαῖς καὶ χρημάτων ἐκλογαῖς ἐκακώθη. Ἔπειτα ἔν τε ἀδείᾳ καὶ ἐν εὐδαιμονίᾳ τοσαύτῃ ἐγένετο ὥστε

Variæ lectiones et notæ.

(57) *Πατρὸς δέ.* Vide notata ab Henrico Valesio ad Excerpta Polybii, p. 32.

λέγειν ὅτι, εἰ μὴ θᾶττον ἑαλώκεισαν, οὐκ ἂν ἐσέσωντο. Ἡ μὲν οὖν Καρχηδὼν ἥ τε Κόρινθος αἱ ἀρχαῖαι ἐκεῖναι τοῦτο τέλος ἔσχον ἅμα. Χρόνῳ δὲ πολλῷ ὕστερον ἀποικίαν Ῥωμαίων λαβοῦσαι ἠνθήσαν αὖθις καὶ εἰς τὴν παλαιὰν ἐπανῆλθον κατάστασιν.

Τὰ μὲν οὖν μέχρι τοῦδε πεπραγμένα Ῥωμαίοις (58), A βίβλων τυχὼν τῶν πάλαι ταῦτα ἱστορησάντων ἀρχαίων ἀνδρῶν, ἐκεῖθεν ἐξείληφα κατ' ἐπιτομὴν καὶ τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐντέθεικα. Ἐπὶ δὲ τοῖς ἑξῆς ἃ τοῖς ὑπάτοις καὶ τοῖς δικτάτορσιν ἐπράχθη, μέχρις ἂν ταῖς ἀρχαῖς ταύταις τοῖς ἐν τῇ Ῥώμῃ διῳκεῖτο τὰ πράγματα, μή μέ τις αἰτιῷτο ὡς ἢ καταφρονήσει ἢ ῥᾳθυμίᾳ ἢ ὄκνῳ ταῦτα παρελθόντα, καὶ ἀτελὲς οἷον εἰακότα τὸ σύγγραμμα. Οὐ γὰρ ῥᾳστώνῃ μοι τὰ λείποντα παρεώραται, οὐδ' ἡμιτελὲς ἐχὼν τὸ πόνημα καταλέλοιπα, ἀλλ' ἀπορίᾳ βίβλων αἵπερ αὐτὰ διεξίασι, καὶ ταῦτα πολλάκις ζητήσαντί μοι ταύτας, μὴ εὑρηκότι δ' ὅμως, οὐκ οἶδα εἴθ' ὅτι μὴ σῴζοιντο, τοῦ χρόνου διεφθαρκότος αὐτάς, εἴθ' ὅτι μὴ φροντιστικώτερον τὴν τούτων ἴσως ζήτησιν ἐποιήσαντο, οἷς αὐτὴν ἀνεθέμην, αὐτὸς ὑπερόριος B ὢν καὶ πόῤῥω τοῦ ἄστεος ἐν νησίδι ἐνδιαιτώμενος. Ὅτι γοῦν μοι ταῖς βίβλοις ταύταις νῦν οὐκ ἐξεγένετο ἐντυχεῖν, ἡμίεργος ἐντεῦθεν ὅσον ἐπὶ τοῖς τῶν ὑπάτων ἔργοις, ἀλλὰ μέντοι καὶ τοῖς τῶν δικτατόρων ἡ ἱστορία γεγένηται. Παρελθὼν οὖν αὐτὰ καὶ ἄκων, τὰ τῶν αὐτοκρατόρων συγγράψομαι, μικρά τινα προδιηγησάμενος, ἵν' ὅθεν εἰς αὐταρχίαν ἐξ ἀριστοκρατίας ἢ καὶ δημοκρατίας οἱ Ῥωμαῖοι μετηνέχθησαν, δῆλον εἴη τοῖς ἀναγνωσομένοις τὸ σύγγραμμα, ἅμα τε πρὸς τούτῳ καὶ ἀκολουθίας ἔχοιτο ἡ γραφή.

Hactenus res a Romanis gestas ex veteribus scriptoribus in compendium redactas, exposui. Quæ vero deinceps a consulibus et dictatoribus dum illa reipublicæ forma viguit, gesta sunt: ea nemo putet a me vel contemptu, vel negligentia, vel pigritia præterita esse. Nam quominus absolutum hoc opus ederetur, non per me stetit, sed penuria librorum, quibus ista continentur, voluntati meæ ad perfectionem historiæ contendenti obstitit. Quos cum sæpe quæsierim, reperire non potui, haud scio an vetustate amissos, an vero negligentius inquisitos ab iis quibus id negotii dedi, dum ipse extorris et procul ab urbe in parva insula vitam ago. Unde factum est, ut consulum et dictatorum historia minus absoluta esset. His igitur præter institutum meum omissis, imperatorum historias conscribam, re paulo altius repetita: ut et lectores, qua ratione Romanorum sive democratia sive aristocratia in monarchiam sit mutata, intelligant, et historia certo quodam ordine progrediatur.

LIBER DECIMUS.

Α'. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν, ὡς (59) ἱστόρηται, βασι- C λεῦσιν ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀνεῖτο ἀρχὴ μέχρι τῆς τῶν Ταρκυνίων τυραννίδος καὶ καταλύσεως. Ἔκτοτε δὲ στρατηγοῖς καὶ δικτάτορσιν ὑπάτοις τε καὶ χιλιάρχοις, ἀλλὰ μὲν καὶ δημάρχοις ἡ τῶν κοινῶν διοίκησις ἀνετίθετο, καὶ τοιαύταις πολιτείαις τὰ Ῥωμαίων ἰθύνετο μέχρι Πομπηΐου Μάγνου καὶ Γαΐου Ἰουλίου τοῦ Καίσαρος. Υἱὸς δὲ ἦν ὁ Πομπήϊος Στράβωνος, ἑνὸς τῶν ἐπισήμων Ῥωμαίων, καὶ στρατηγίας ἠξιωμένου, τῷ Κίννᾳ τε ἀντιτεταγμένου, τυραννικώτερον τῇ ἀρχῇ χρωμένῳ. Ἤδη γὰρ ἐνόσει Ῥωμαίοις τὰ πράγματα, καὶ ἐπὶ τυραννίδα οἱ σφῶν ἀπέκλινον ἄρχοντες, ἀλλ' οὐ νομίμως ἄρχειν ἐβούλοντο. Ὁ μὲν οὖν πατὴρ αὐτοῦ Στράβων διὰ φιλοχρηματίαν ὑπὸ Ῥωμαίων μεμίσητο· ὁ δὲ Πομπήϊος ἐφιλεῖτο διά τε πίστιν ἤθους, καὶ τὸ εὐέντευ- D

472 I. Romanum imperium, ut dictum est, initio reges tenuere, usque ad eversionem tyrannidis Tarquiniorum. Ab eo tempore administratio rerum penes prætores, dictatores, consules, tribunos consulari potestate, et tribunos plebis fuit, usque ad Pompeium Magnum, et C. Julium Cæsarem. Pompeius porro filius fuit Strabonis, illustris Romani, virique prætorii, qui Cinnæ violentius imperanti restitit. Jam tum enim res Romana laborabat, magistratibus tyrannidem spectantibus, legitimaque imperia aspernantibus. Ut autem pater ejus propter sordes civibus invisus: sic Pompeius ob morum integritatem, affabilitatem, modestiam in victu, armorumque exercitationem usque adeo carus fuit, ut cum metu Cinnæ, apud quem delatus fuerat, clam castris excessisset, quia nusquam

Variæ lectiones et notæ.

(58) *Τὰ μὲν οὖν μέχρι τοῦδε πεπραγμένα Ῥωμαίοις*. Omissa est a Zonara, ut recte observat Wollius, historia belli Lusitanici contra Viriatum gesti: item Numantinum, Asiaticum contra Aristonicum, præterea Allobrogicum, Thracicum: adhæc Jugurthinum in Africa, in Italia Galliaque Cimbricum, Teutonicum, et Tigurinum. Omisit etiam descriptionem tumultuum intestinorum, qui ab istis temporibus Romam labefactaverunt, seditionem scilicet Tiberii Gracchi, ac post eam Caii fratris: deinde Apulei Saturnini, tum bellum Romanorum adversus socios qui defectionem per Italiam fecerant: bellum contra servos, et contra Spartacum; ac postremo Marii et Syllæ civilia bella, atque alia annis circiter LX gesta.

(59) *Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν*. Addit cod. Reg. 605: ὡς ἐν τῇ προτέρᾳ βίβλῳ μοι προϊστόρηται. βασιλεῦσιν, etc. Alii, ὡς ἱστόρηται tantum præferunt, ut Wolfiana editio. Hic porro initium ducit pars altera Annalium Zonaræ, ut in Præfatione monuimus.

comparebat, rumore de cæde ejus sparso: Cinna impetum eorum quibus alioqui invisus erat, fugiens, a centurione quodam propter eam suspicionem occideretur. Post ejus cædem Carbo, importunior illo tyrannus, imperium suscepit. Cui cum Sylla resisteret, Pompeius quoque se adjunxit: nec id fecit prius, quam beneficio aliquo eum sibi devinxisset. Annum tum agebat tertium et vicesimum: collectisque copiis urbes circumiens, Carbonis studiosos ejiciebat. Dum autem ad Syllam proficiscitur, tribus Carbonis ducibus a quibus circumventus erat, profligatis, urbes in deditionem accepit: deinde Scipionis consulis exercitus, cum contra Pompeium duceretur, consalutatis ejus militibus, ad Pompeium defecit, ipse Scipio fugit. Post, complures equitum turmas a Carbone contra se missas, eo desperationis redegit, ut se ipsius fidei committerent. Eum igitur Sylla sic excepit, ut ex equo desiliret: et ab eo imperator salutatus, vicissim eum imperatorem salutaret. Fuerunt et reliqua primis illis officiis consentanea. Nam et accedenti Pompeio assurgebat, et alia ejus honori deferebat, quæ haud temere aliis præstare solebat. Postquam autem subacta Italia dictator dictus est, alios duces opibus et **473** magistratibus remuneratus, Pompeium arctiore sibi necessitudine devincturus, ei persuasit, ut dimissa uxore quam habebat, Æmiliam ipsius privignam, Metellæ uxoris ex Scauro marito priore filiam, duceret. Id conjugium tyrannicum fuit. Nam Æmilia viro elocata, uterum ferebat. Pompeium ita sibi conciliatum cum magnis copiis in Siciliam ablegavit, factionis Carbonis receptaculum. Quo cum venisset, adversariis insula ejectis, urbes vexatas humanitate singulari recreavit: Carbonem comprehensum occidit: milites in itineribus immodestos, sigillis eorum gladiis impressis, coercuit, quæ qui non conservarant, pœnas dabant.

A κτον καὶ τὸ σῶφρον τὸ περὶ δίαιταν καὶ τὴν ἐν ὅπλοις ἄσκησιν. Καὶ τοσοῦτον ἦν τὸ πρὸς αὐτὸν φίλτρον, ὡς δείσαντος αὐτοῦ τὸν Κίνναν ἐκ διαβολῆς καὶ τοῦ στρατοπέδου λάθρα διεκπεσόντος, ἐπεί τε μὴ ἦν ἐμφανὴς λόγου διαδοθέντος ὅτι ἀνῄρηται παρὰ Κίννα, ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ οἱ μισοῦντες καὶ ἄλλως αὐτὸν, καὶ ἀνῃρέθη Κίννας φεύγων καταληφθεὶς ὑπό του τῶν λοχαγῶν. Οὕτω δὲ Κίννα φθαρέντος, Κάρβων τὰ πράγματα διεδέξατο, ἐμπληκτότερος ἐκείνου τύραννος. Τοῦ Σύλλα δ' ἀντικαθισταμένου τῷ Κάρβωνι, τούτῳ προσετέθη καὶ ὁ Πομπήϊος· οὐ πρότερον μέντοι προσῆλθε πρὶν ἄν τινος χάριτος πρὸς ἐκεῖνον κατήρξατο. Ἦν μὲν οὖν τότε εἴκοσι καὶ τρία γεγονὼς ἔτη, καὶ στρατιωτικὸν καταλέξας περιῄει τὰς πόλεις, τοὺς τὰ Κάρβωνος φρονοῦν- B τας ἐξελαύνων αὐτῶν, καὶ πρὸς Σύλλαν ἀπιών. Ἐν δὲ τῷ ἀπιέναι τρεῖς αὐτὸν στρατηγοὶ τῶν προσκειμένων τῷ Κάρβωνι ἐκυκλώσαντο. Ὁ δὲ τούτους τρεψάμενος, τὰς πόλεις αὐτῷ προσχωρούσας ἐδέχετο. Εἶτ' αὖθις Σκιπίωνος τοῦ ὑπάτου ἐπιόντος αὐτῷ, τὸ Σκιπίωνος στρατιωτικὸν ἀσπασάμενον τοὺς τοῦ Πομπηΐου, αὐτῷ προσερρύησαν, ὁ δὲ Σκιπίων ἔφυγε. Καὶ Κάρβωνος δὲ ἱππέων ἴλας συχνὰς πέμψαντος κατ' αὐτοῦ, καὶ ταύτας ἐτρέψατο, ὡς δι' ἀπόγνωσιν σωτηρίας ἑαυτοὺς αὐτῷ ἐγχειρίσας. Οὕτω δὲ αὐτὸν ὁ Σύλλας ἐδέξατο ὡς ἀποπηδῆσαι τοῦ ἵππου, καὶ προσαγορευθεὶς ὑπὸ Πομπηΐου αὐτοκράτωρ καὶ αὐτὸς ἀντιπροσειπεῖν αὐτοκράτορα τὸν Πομπήϊον, καὶ τἄλλα δὲ ταῖς πρώταις φιλοφρο- C σύναις συνέβαινεν. Ὑπεξανίστατο γὰρ προσιόντι τῷ Πομπηΐῳ καὶ ἄλλα πρὸς τιμὴν ἐκείνου ἐποίει ἃ πρὸς ἄλλους οὐχ ὥπτο ῥᾳδίως ποιῶν. Ἐπεὶ δ' ἐκράτησε τῆς Ἰταλίας ὁ Σύλλας, καὶ δικτάτωρ ἀνηγορεύθη, τοὺς μὲν ἄλλους ἡγεμόνας καὶ στρατηγοὺς ἠμείβετο πλουτίζων, καὶ ἐπ' ἀρχὰς καθιστῶν· Πομπήϊον δὲ ἔσπευσεν οἰκειώσασθαι ἑαυτῷ, καὶ πείθει αὐτὸν τὴν γαμετὴν ἣν εἶχεν ἀποπεμψάμενον ἀγαγέσθαι τὴν ἑαυτοῦ πρόγονον Αἰμιλίαν, ἣν ἡ Μετέλλα ἡ τῷ Σύλλᾳ συνῴκει ἐκ Σκαύρου ἐγείνατο, τοῦ προτέρου ἀνδρός. Ἦν δὲ τὰ τοῦ γάμου τυραννικά. Ἀνδρὶ γὰρ ἡ Αἰμιλία ἐκδέδοτο καὶ ἐκύει. Οὕτω δ' ὁ Σύλλας οἰκειωσάμενος τὸν Πομπήϊον εἰς Σικελίαν ἀπέστειλε μετὰ βαρείας δυνάμεως. Ἦν γὰρ ἡ νῆσος τοῖς τοῦ Κάρβωνος ὁρμητήριον. Καὶ ἀπελθόντος ἐκεῖ Πομπηΐου οἱ μὲν ἐναντίοι τῆς νήσου ἐξέστησαν, αὐτὸς δὲ τὰς πόλεις ἀνελάμβανε τετρυχωμένας, καὶ φιλανθρώπως ἐκέχρητο. Κατασχὼν δὲ καὶ τὸν Κάρβωνα ἀνεῖλεν. Ἀκούων μέντοι τοὺς στρατιώτας ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις ἀτακτεῖν, σφραγῖδας ταῖς αὐτῶν μαχαίραις ἐπέβαλεν, ἣν ὁ μὴ φυλάξας ἐκολάζετο.

II. Hæc dum in Sicilia gerit, litteris senatus et Syllæ in Africam navigare jubetur, et bellum gerere cum Domitio, a quo septem millia ad eum in Africam profectum transierunt. Pugna commissa, Domitius vincitur atque occiditur: urbes partim sponte, partim coactæ Pompeium recipiunt. Inde in Numidiam facta impressione, subactis obviis omnibus, totaque provincia diebus XL perdomita, litteras a Sylla accipit: quibus, cæteris dimissis, cum una legione successorem Uticæ exspectare jubetur. Quam rem ipso clam ægre ferente, exercitus aperte est indignatus: Pompeioque progredi volente, de Sylla parum commode sunt locuti, nec passi Pompeium se tyranno credere. Qui cum eos mitigare conaretur, manere et imperare jubebatur,

D Β'. Ταῦτα δὲ πράττων ἐν Σικελίᾳ, ἐδέξατο γράμματα τῆς συγκλήτου καὶ Σύλλα κελεύοντα πλεῖν εἰς Λιβύην καὶ πολεμεῖν Δομετίῳ. Καὶ ὁ μὲν ἐξέπλει, ἑπτακισχίλιοι δὲ αὐτῷ τῶν ὑπὸ τὸν Δομέτιον προσεχώρησαν. Ἀντιτεταγμένου δὲ Δομετίου, συρρήγνυνται τὰ στρατεύματα, καὶ νικῶσιν οἱ Πομπηΐου, καὶ ὁ Δομέτιος κτείνεται· τῶν δὲ πόλεων αἱ μὲν εὐθὺς προσεχώρησαν, αἱ δὲ κατὰ κράτος ἑάλωσαν. Καὶ εἰς τὴν Νομαδικὴν ἐμβαλὼν, καὶ πάντων κρατήσας, οἷς ἐνέτυχε τεσσαράκοντα ταῖς πάσαις ἡμέραις γράμματα δέχεται Σύλλα, ἀφεῖναι μὲν τὴν ἄλλην στρατιὰν, αὐτὸν δὲ μεθ' ἑνὸς τάγματος περιμένειν εἰς Ἰτύκην τὸν διαδεξάμενον στρατηγόν. Ἐπὶ τούτοις αὐτὸς μὲν καθ' ἑαυτὸν ἤχθετο, ὁ δὲ στρατὸς εἰς τοὐμφανὲς ἠγανάκτει. Καὶ θέλοντος

προελθεῖν Πομπηΐου, τοῦ τε Σύλλα κακῶς ἐμνημόνευον, κἀκεῖνον οὐκ εἴων πιστεύειν τῷ τυράννῳ ἑαυτόν. Καὶ ὁ μὲν ἐπειρᾶτο πραΰνειν αὐτοὺς, οἱ δὲ μένειν αὐτὸν καὶ ἄρχειν ἐκέλευον, ἄχρις οὗ προσλιπαρούντων καὶ καταβοώντων, ὤμοσεν ἀναιρήσειν ἑαυτὸν εἰ βιάζοιντο· καὶ μόλις οὕτως ἐπαύσαντο. Πρῶτον μὲν οὖν ἠγγέλη τῷ Σύλλᾳ ἀφεστάναι Πομπήϊον. Εἶτα πυθόμενος τἀληθὲς, ἀπήντησεν αὐτῷ προσιόντι καὶ δεξιωσάμενος, Μάγνον προσεῖπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ. Σημαίνει δὲ μέγαν ὁ Μάγνος. Θρίαμβον δὲ Πομπηΐου αἰτοῦντος ὁ Σύλλας ἀντέλεγεν, ὡς ὑπάτῳ ἢ στρατηγῷ θριαμβεύειν νενόμισται, ἄλλῳ δὲ οὐδενί. Εἰ δὲ Πομπήϊος οὔπω γενείων ἀκριβῶς θριαμβεύσει, ᾧ βουλῆς διὰ τὴν ἡλικίαν οὐ μέτεστιν, ἐπίφθονος ἔσεται αὐτῷ ἡ τιμή. Ταῦτα τοῦ Σύλλα λέγοντος ὁ Πομπήϊος οὐχ ὑπέπτηξεν, ἀλλ' ἐννοεῖν ἔφη δεῖν ὅτι τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα πλείονες ἢ δυόμενον προσκυνοῦσι· δηλῶν ἐντεῦθεν ὡς αὐτῷ μὲν ἡ δύναμις αὔξεται, ἐκείνῳ δὲ μειοῦταί τε καὶ μαραίνεται. Πρὸς ταῦτα ὁ Σύλλας καταπλαγεὶς, *Δὶς ἐφεξῆς θριαμβευσάτω*, ἐβόησεν. Ὡς δὲ οἱ στρατιῶται ἐνοχλεῖν ἐβούλοντο καὶ θορυβεῖν, μὴ τυχόντες ἧς ἠλίκων προσεδόκησαν, ὁ Πομπήϊος ἀφήσειν ἔφη μᾶλλον τὸν θρίαμβον ἢ κολακεύσειν τοὺς στρατιώτας. Πρὸς δ Σερουΐλιος ἀνὴρ ἐπιφανὴς καὶ ἀντιλέγων πρὶν πρὸς τὸν θρίαμβον, *Νῦν*, ἔφη, *Πομπήϊος καὶ Μάγνος ἀληθῶς, καὶ ἄξιος θριαμβεῦσαι.* Σύλλας δὲ ἠνιᾶτο μὲν, ὁρῶν εἰς ὅσον πρόεισι δόξης καὶ δυνάμεως ὁ Πομπήϊος, αἰσχυνόμενος δὲ κωλύειν, ἡσυχίαν ἦγε. Λέπιδος μέντοι σπουδῇ Πομπηΐου ὑπατείας τυχὼν, εἰς τὴν Σύλλα δύναμιν ἐκείνου τελευτήσαντος ἑαυτὸν εἰσεποίει. Καὶ εὐθὺς ἔνοπλος ἦν, τὰ τῶν στάσεων ὑπολείμματα ἀνακινῶν. Καὶ ὁ Πομπήϊος ἡγεμὼν στρατεύματος ἀπεδείχθη κατὰ Λεπίδου, ἤδη πολλὰ τῆς Ἰταλίας κεκινηκότος καὶ τὴν ἐντὸς Ἄλπεων Γαλατίαν διὰ Βρούτου κατέχοντος. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων ῥᾳδίως ἐκράτησεν ὁ Πομπήϊος, ἀντικαθήμενος δὲ τῷ Βρούτῳ ἐχρόνισεν. Εἶτα ἑαυτὸν ὁ Βροῦτος αὐτῷ ἐνεχείρισεν, ἢ μεταβαλλόμενος ἢ προδοθείς. Καὶ ὁ μὲν ἀνῃρέθη, οὗπερ υἱὸς ἦν ὁ Καίσαρα ὕστερον διαχειρισάμενος Βροῦτος. Λέπιδος δὲ τῆς Ἰταλίας ἐκπεπτωκὼς, νόσῳ ἀπέθανεν. Ὁ μέντοι Σερτώριος τὴν Ἰβηρίαν ἔχων φοβερὸς ἦν. Καὶ πρὸς τοῦτον οὖν ὁ Πομπήϊος ἐστάλη, συμμαχήσων Ὀππίῳ Μετέλλῳ μαχομένῳ πρὸς τὸν Σερτώριον. Εἰς Ἰβηρίαν δὲ ἀφικόμενος, πρῶτον μὲν δυσὶ στρατηγοῖς ἀντικατέστη τοῦ Σερτωρίου, καὶ νικήσας ὑπὲρ μυρίους ἀπέκτεινεν· εἶτα καὶ αὐτῷ Σερτωρίῳ προσμίξας, ἀμφίδοξον ἔσχηκε τὸν ἀγῶνα. Ἐπελθόντος δὲ Πομπηΐῳ ὄντι ἱππότῃ ἀνδρὸς μεγάλου πεζοῦ, ὁ μὲν Πομπήϊος ὑπὸ ἐκείνου ἐπλήγη τὴν χεῖρα, ἐκεῖνος δὲ ὑπὸ Πομπηΐου αὐτὴν ἀπεκόπη. Ἑνωθεὶς δὲ τῷ Μετέλλῳ, ἐτίμησε τὸν ἄνδρα, καὶ ἐτιμήθη· ἀλλὰ τοῦ Σερτωρίου δολοφονηθέντος ὑπὸ τῶν φίλων, Περπέννας ὁ τῶν αὐτοῦ ἡγεμόνων κορυφαιότατος, ἐπεχείρησεν ἐκείνῳ ποιεῖν ὁμοίως, τὰς ἐκείνου δυνάμεις περιβαλόμενος. Ἀλλ' ὁ Πομπήϊος ἀντιταξάμενος αὐτῷ ἐκράτησε πάντων, καὶ διεφθάρησαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἡγεμόνων ἐν τῇ μάχῃ· αὐτὸν δὲ

A cum obtestationibus et vociferationibus: ægreque destiterunt, cum jurasset se sibi ipsi manus allaturum, si cogerent. Principio Syllæ nuntiatum est, defecisse Pompeium. Deinde veritate cognita, obviam progressus, porrectaque dextera, magna voce Magnum eum cognominavit: sed triumphum petenti adversatus est, quod nemini præterquam consuli aut prætori triumphare liceret. Sin Pompeius pene imberbis, cui per ætatem in senatu venire non liceret, triumphasset, eum honorem invidiosum fore. Hæc Sylla dicente, Pompeius respondere non dubitavit, orientem solem plures adorare quam occidentem: quo dicto significare voluit, suam potentiam augeri, illius imminui et exolescere. Eo responso **474** Sylla obstupefactus: *Vel bis ordine*

B *triumphet*, exclamavit. Militibus autem obturbantibus et tumultuantibus, quod exspectatione sua minora accepissent, Pompeius se triumphum potius omissurum, quam militibus adulaturum esse affirmavit. Ad quod Servilius, vir illustris, qui ante triumpho ejus adversatus fuerat: *Nunc*, inquit, *Pompeius et vere magnus est, et triumpho dignus.* Sylla vero etsi crescenti Pompeii gloriæ et potentiæ invidebat, tamen pudore deterrebatur, quominus ei adversaretur. Lepidus vero Pompeii studio consulatum adeptus, cum post Syllæ obitum statim illius potentiam sibi vindicans, armatus seditionum scintillas excitaret, Pompeius dux contra eum missus est, cum ille magnam Italiæ partem jam commovisset, et Cisalpinam Galliam per

C Brutum occupasset. Ac cæteros quidem Pompeius facile superavit, sed dimicationem adversus Brutum paulo diutius distulit: donec tandem ipse vel sententia mutata, vel a suis proditus, deditione facta, sublatus est. Ejus Bruti filius is Brutus fuit, qui post Cæsarem interfecit. Lepidus Italia pulsus morbo periit. Sed cum Sertorius Hispaniis occupatis formidabilis esset, Pompeius Oppio Metello cum illo bellum gerenti auxilio missus, duobus Sertorii ducibus superatis, ultra x millia cecidit. Deinde cum Sertorio ipso ancipiti victoria dimicavit. A pedite ingentis corporis, ipse eques, manum ictus, illius manum amputavit. Castris cum Metello conjunctis, virum honoravit, et vicissim est

D honoratus. Sertorio ab amicis per dolum interfecto, Perpenna ducum ejus princeps, exemplo illius legionibus munitus, a Pompeio victus est, plerisque ducibus in acie cæsis: et ipse vivus in potestatem redactus, pœnas dedit. Moratus in Hispania, dum sopitis tumultibus res componeret, ac reductis in Italiam copiis, suspicionem et metum hominum, ne retentis legionibus principatum armis sibi vindicaret, abolevit, se post triumphum exercitum dimissurum professus. Unam rem in eo reprehendebant invidi, quod popularis auræ magis quam optimatum studiosus esset: idque verum erat. Neque enim quisquam majora et ardentiora populi Romani **475** studia habuit. Itaque et alter triumphus, et consulatus, et Crassus, illius

gratia adjutus, collega ei datus est. Cæterum in consulatu non consenserunt : ac major fuit Crassi in senatu, Pompei apud populum auctoritas. Consulatum quidem recusavit. Et quia moris erat, ut Romani equites, cum legitimum tempus militassent, equo quisque suo in forum ad censores adducto, duces et imperatores recenserent sub quibus stipendia meruissent, et rationibus militiæ redditis, vel honore vel ignominia pro anteactæ vitæ ratione afficerentur : Pompeio etiam inter cæteros imperii insignibus ornato, equum manu ad censores adducente, populus cum admiratione tacuit; Pompeius vero altero censore rogante : *An omnes expeditiones ex lege obiisset ?* magna voce *se obiisse* respondit, *easque omnes se ipso imperatore*. Tum populo acclamante, a censoribus in multitudinis gratiam honorifice domum est deductus.

A τὸν Περπένναν ἑαλωκότα ζῶν ἀπέκτεινε. Καὶ προσμείνας ἐκεῖ, καὶ καταστήσας τὰ πράγματα, καὶ καταοβέσας τὰς ταραχὰς, εἰς Ἰταλίαν ἀπήγαγε τὸν στρατόν. Ἦν δὲ ὑποψία καὶ δέος, ὡς οὐ προήσεται τὸ στράτευμα, δι' ὅπλων δὲ βαδιεῖται μοναρχίας κατάρχων. Ὁ δὲ ταύτην ἀνεῖλε τὴν ὑπόνοιαν, ἀφήσειν τὸ στράτευμα φήσας, μετὰ τὸν θρίαμβον. Ἐν δ' ἔτι οἱ βασκαίνοντες αὐτὸν ᾐτιῶντο, ὅτι τῷ δήμῳ μᾶλλον ἢ τῇ βουλῇ προσένειμεν ἑαυτόν· ὅπερ ἦν ἀληθές. Οὐ γάρ ἐστι οὕτινος ἐμμανέστερον ὁ Ῥωμαίων ἠράσθη δῆμος. Ἐψηφίσθη γοῦν αὐτῷ ὑπατεία, καὶ δεύτερος θρίαμβος· συνυπατεύειν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Κράσσος ἐψηφίσθη αὐτοῦ σπουδάσαντος. Ἀλλ' ἀποδειχθέντες ὕπατοι διεφέροντο, καὶ ἐν μὲν τῇ βουλῇ ὁ Κράσσος ἴσχυε μᾶλλον, παρὰ δὲ τῷ δήμῳ B ἐκράτει Πομπήϊος. Παρῃτήσατο δὲ καὶ τὴν στρατηγίαν (60). Καὶ ἔθους ὄντος τοῖς Ῥωμαίοις ἱππεῦσιν ὅταν στρατεύσωνται τὸν νόμιμον χρόνον, ἄγειν τὸν ἵππον εἰς ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς τιμητὰς, καταριθμεῖσθαί τε τῶν στρατηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων ἕκαστον ὑφ' οἷς ἐστρατεύσαντο, καὶ εὐθύνας διδόναι τῆς στρατείας, καὶ οὕτως ἀφίεσθαι νεμομένης τιμῆς ἢ ἀτιμίας προσηκούσης τοῖς βίοις ἑκάστων· τότε προεκάθηντο μὲν οἱ τιμηταὶ, καὶ οἱ ἱππεῖς παρῇσαν ἐξεταζόμενοι. Ὤφθη δὲ καὶ Πομπήϊος εἰς τὴν ἀγορὰν, τὰ μὲν ἄλλα παράσημα τῆς ἀρχῆς ἔχων, αὐτὸς δ' ἄγων τὸν ἵππον διὰ χειρὸς, ἦν δὲ τοῦ δήμου θαῦμα καὶ σιωπή. Εἶτα ὁ εἷς τῶν τιμητῶν, *Πυνθάνομαί σου*, εἶπεν, *ὦ Πομπήϊε Μάγνε, εἰ πάσας ἐστράτευσαι τὰς κατὰ νόμον στρατείας;* Ὁ δὲ μεγάλῃ φωνῇ, *Ἐστράτευμαι*, ἀπεκρίνατο, *καὶ πάσας ὑπ' ἐμαυτῷ αὐτοκράτορι*. Πρὸς τοῦτο ὁ δῆμος ἐξεκέκραγε, καὶ οἱ τιμηταὶ τοῖς πολίταις χαριζόμενοι, ἀναστάντες προέπεμπον αὐτὸν οἴκαδε.

III. Post anni exitum magistratu abeunti bellum Piraticum est mandatum. Piratæ porro ex Cilicia profecti, bello Mithridatico regiæ classi navarant operam. Deinde Romanis bellis civilibus inter se congressis, freti multitudine, paulatim mare incustoditum invaserunt, non nautas duntaxat aggredi, sed insulas et urbes maritimas etiam occupare soliti. Naves habuerunt amplius mille, urbes ceperunt ultra quadringentas, multa religiosissima sacra exciderunt, et Romanis ipsis insultarunt. Nam cum aliquis captus exclamabat, se Romanum esse, se territos præ metu femora ferire simulantes, ante eum provoluti, partim calceos ei circumligabant, partim togam induebant. Sic ludibrio habitum, demissa in medium pelagus scala, excedere, et lætum abire jusserunt; restitantem, impellendo demerserunt. Cum autem maria omnia mercatoribus interclusa essent, et rerum in foro venalium penuria laboraretur, Pompeio duce delecto, Gabinius familiaris ejus legem tulit, qua illi non classis imperium, sed plane monarchia tribuebatur; concessa potestate maris quod intra columnas Herculanas est, et terræ continentis a quolibet mari ad quadringenta stadia; et ut quindecim **476** legatos e senatu ad partes imperii tutandas sibi legeret, pecuniæ quantum vellet, ex ærario et vectigalibus sumeret, ac naves ducentas. Hæc plebs alacriter approbavit. Primores autem senatus immensam illam et infinitam potestatem metuentes, adversati

C Γ'. Ἤδη δὲ τῆς ἀρχῆς περανθείσης, ἀπέθετο αὐτὴν ὁ Πομπήϊος, καὶ μετὰ ταῦτα πειρατικὸς αὐτῷ ἐνετέθη πόλεμος· ὥρμητο μὲν γὰρ ἡ πειρατικὴ δύναμις ἐκ Κιλικίας, ἐν τῷ Μιθριδατικῷ πολέμῳ ταῖς βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις χρήσασα ἑαυτήν. Εἶτα Ῥωμαίων ἐν τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις συμπεσόντων ἀλλήλοις, ἀφύλακτος οὖσα ἡ θάλασσα, κατ' ὀλίγον αὐτοὺς ἐφειλκύσατο· καὶ δύναμιν σχόντες, οὐ τοῖς πλέουσιν ἐπετίθεντο μόνον, ἀλλὰ καὶ νήσους καὶ πόλεις παραλίους παρεσπῶντο. Ἐγένοντο δ' οὖν αἱ μὲν λῃστρικαὶ νῆες ὑπὲρ χιλίας, αἱ δὲ ἁλοῦσαι ὑπ' αὐτῶν πόλεις ὑπὲρ τετρακοσίας, πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἀβάτων ἐξέκοψαν ἱερῶν, ἐνύβριζον δὲ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις. Ὁπότε γάρ τις ἁλοὺς ἀνεβόησε Ῥωμαῖος εἶναι, ἐκπεπλῆχθαι προσποιούμενοι καὶ δεδιέναι, D τούς τε μηροὺς ἐπαίοντο, καὶ προσέπιπτον αὐτῷ· καὶ οἱ μὲν ὑπέδουν αὐτὸν κάλτια, οἱ δὲ τήβεννον περιέβαλον, οὕτω τε κατειρωνευσάμενοι τέλος ἐν μέσῳ πελάγει κλίμακα προβαλόντες, ἐκέλευον ἐκβαίνειν καὶ ἀπιέναι χαίροντα· εἰ δὲ μὴ βούλοιτο, ὠθοῦντες αὐτὸν κατέδυον. Πάσης δὲ θαλάσσης ἀπλώτου τοῖς ἐμπόροις οὔσης, σπάνις ἦν τῶν ἀναγκαίων ἐν τῇ ἀγορᾷ. Δόξαν δὲ τὸν Πομπήϊον ἐκπέμψαι κατὰ τῶν πειρατῶν, Γαβίνιος εἷς τῶν Πομπηΐου συνήθων ἔγραψε νόμον, οὐ ναυαρχίαν, ἄντικρυς δὲ μοναρχίαν αὐτῷ διδόντα. Ἐδίδου γὰρ ὁ νόμος αὐτῷ ἀρχὴν τῆς ἐντὸς θαλάσσης Ἡρακλείων στηλῶν, ἠπείρου δὲ πάσης ἀπὸ θαλάσσης ἐπὶ τετρακόσια στάδια, καὶ πεντεκαίδεκα πρεσβευ-

Variæ lectiones et notæ.

(60) *Παρῃτήσατο δὲ καὶ τὴν στρατηγίαν*. Wolfius *imperium* verterat; **reposuimus** *consulatum*, ex iis quæ observavimus ad lib. VII, n. 16.

τὰς ἐκ τῆς βουλῆς ἑλέσθαι ἐπὶ τὰς κατὰ μέρος A ἡγεμονίας· χρήματα δὲ λαμβάνειν ἐκ τῶν ταμείων καὶ τῶν τελῶν ὅσα βούλοιτο, καὶ ναῦς διακοσίας. Ταῦτα ὁ μὲν δῆμος προθύμως ἐδέξατο· οἱ δὲ τῆς συγκλήτου περιφανέστεροι φόβου ἄξιον ἐνόμιζον τὸ τῆς ἐξουσίας ἀπερίληπτον καὶ ἀόριστον, καὶ ἀντέλεγον πλὴν Καίσαρος· οὗτος δὲ συνηγόρει τῷ νόμῳ οὐ διὰ τὸν Πομπήϊον, τὸν δῆμον δὲ θεραπεύων καὶ οἰκειούμενος ἑαυτῷ. Τέως μέντοι ἐκυρώθη τὸ ψήφισμα. Καὶ ὁ Πομπήϊος εἰς ἐκκλησίαν ἐλθὼν διπλάσια τὰ ἐψηφισμένα λαβεῖν διεπράξατο. ...ελὼν οὖν τὰ πελάγη καὶ διαστήματα τῆς θαλάσ...ης εἰς μέρη τρισκαίδεκα, καὶ νεῶν ἀριθμὸν ἐφ' ...άστῳ καὶ ἄρχοντα τάξας, ἐκάθηρε τῶν ληστηρίων ... Τυῤῥηνικὸν πέλαγος, τὸ Λιβυκὸν, τὸ περὶ Σαρ... B ...α καὶ Κύρνον καὶ Σικελίαν ἡμέραις τεσσαρά...α. Εἶτα παραπλέων τὰς πόλεις μετὰ σπουδῆς, ...αρῆλθε τὰς Ἀθήνας. Ἀναβὰς δὲ, καὶ θύσας καὶ προσαγορεύσας τὸν δῆμον, εὗρεν ἐπιγραφὰς ...τὸν πεποιημένας, ὧν ἡ μὲν ἐντὸς τῆς πύλης ἔλεγεν· *Ἐφ' ὅσον ὢν ἄνθρωπος οἶδας, ἐπὶ το...ν εἶ θεός*· ἡ δ' ἐκτός· *Προσεδοκῶμεν, προσεκυνοῦμεν, εἴδομεν, προπέμπομεν.* Κατελύθη ...ν πειρατικὸς πόλεμος, καὶ τὰ πανταχοῦ τῆς θαλάσσης ἐξῃρέθη ληστήρια οὐκ ἐν πλείονι χρόνῳ ...τριῶν.

sunt; præter Cæsarem, qui legem non in Pompeii gratiam, sed plebis sibi conciliandæ studio defendit. Decreto illo firmato, Pompeius in concione dupla omnia impetravit; divisoque pelago, et maris intervallis in partes tredecim descriptis, certis navibus et duce in parte qualibet collocatis, mare Tyrrhenum, Africanum, Sardoum, Corsicum, Siculum, intra dies quadraginta pacavit. Deinde cum urbes festinanter prætervcheretur, Athenas non præteriit. Sed excensu in terram et re divina facta, populoque salutato, inscriptiones sui honoris causa factas invenit, unam intra portam his verbis: *Qualem te hominem esse agnoscis, eatenus deus es.* Alteram extra: *Exspectabamus, adorabamus vidimus, deducimus.* Piraticum bellum confectum est, et latrocinia toto mari profligata non amplius trimestri spatio.

...ούτων δὲ εἰς Ῥώμην ἀπαγγελθέντων, γρά... ...ν εἷς τῶν δημάρχων ὁ Μάλλιος, παραλα...μπήϊον πᾶσαν τὴν χώραν ὅσης ὁ Λεύκολλος ἦρχε, ...σλαβόντα δὲ καὶ Βιθυνίαν, πολεμεῖν Μιθριδάτ...61) καὶ Τιγράνῃ τοῖς βασιλεῦσιν, ἔχοντα καὶ τ...αυτικὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῆς θαλάσσης ...ς ἤδη τοῦτο εἰλήφει· τοῦτο δὲ ἦν ὑφ' ἑνὶ συλλ... γενέσθαι τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν. Τὸ C μὲν οὖ...ήφισμα ἐκυρώθη, φοβηθέντων τὸν δῆμον τῶν ἀρ...οκρατικῶν, καὶ σιωπησάντων. Πομπήϊος δὲ δεξά...ος τὰ γράμματα λέγεται τὰς ὀφρῦς συναγαγεῖν καὶ τὸν μηρὸν πατάξαι, ὡς δυσχεραίνων καὶ βαρ...όμενος τὴν ἀρχήν. Τὴν δ' εἰρωνείαν οὐδ' οἱ συνή...ις αὐτῷ ῥᾷον ἤνεγκαν. Τέως δὲ τὴν μεταξὺ Φοινίκη... καὶ Βοσπόρου θάλασσαν ἐπὶ φρουρᾷ τῷ στόλῳ ...αβὼν, αὐτὸς ἐβάδιζεν ἐπὶ Μιθριδάτην. Ἐκείνου ...ἐκλιπόντος ὄρος δύσμαχον ὡς ἄνυδρον, ἐν ᾧ ἐσ...οπεδεύετο, ὁ Πομπήϊος κατέσχεν αὐτὸ, καὶ τῇ φ... τῶν βλαστανόντων, καὶ ταῖς συγκλίσεις τῶ...όπων τεκμαιρόμενος ἔχειν πηγὰς τὸ χωρίον, ὀρ...ειν ἐκέλευσε φρέατα. Καὶ ταχὺ μεστὸν ἦν ὕδατος ... στρατόπεδον. Ἔπειτα περιστρατοπεδεύσας, ἐπ...ίχιζεν αὐτό. Ὁ δὲ, πέντε καὶ τεσσαράκοντα π...ορκηθεὶς ἡμέρας, ἔλαθεν ἀποδρὰς D μετὰ τῆς ...ωμενεστέρας δυνάμεως, ἀποκτείνας τοὺς ἀχρή...ς καὶ τοὺς νοσοῦντας. Καταλαβὼν δὲ αὐτὸν περὶ ...ν Εὐφράτην ὁ Πομπήϊος, ἵνα μὴ φθάσῃ περ...ς τὸν ποταμὸν ἐκ μέσων νυκτῶν ἐπῆγε τὴν σ...τιάν. Ἦν οὖν ἀνάγκη ὑπὲρ τοῦ χάρακος μάχε...αι. Σελήνη δ' ἦν καταφερομένη, ὃ τοὺς βασιλικοὺς ...λε. Εἶχον μὲν γὰρ κατὰ νώτου τὴν σελήνην Ῥωμ...· ἤδη δὲ περὶ δύσιν οὔσης, αἱ σκιαὶ τῶν σωμά... πρόσθεν προϊοῦσαι πολὺ δίκησιν παρεῖχον το... πολεμίοις ἐγγίζειν τοὺς

IV. His Romæ nuntiatis, Manlius tribunus plebis rogationem tulit, ut Pompeius Luculli provincia suscepta, et Bithynia adjuncta, bellum Mithridati et Tigrani regibus inferret, retenta classe et maris imperio. Quod non aliud erat, nisi Romanum principatum uni tradere. Tamen ea rogatio, optimatibus metu populi tacentibus et conniventibus, valuit. Pompeius vero litteris acceptis, fertur contractis superciliis percussoque femore præ se tulisse, quasi graviter molesteque ferret imperium; quam dissimulationem ne amicis quidem suis probavit. Inde mari intra Bosporum et Phœniciam præsidiis occupato, contra Mithridatem est profectus; qui cum montem inexpugnabilem ob aquæ penuriam deseruisset, eumdem Pompeius occupavit, conjectura tum ex stirpium natura, tum ex locorum flexibus capta, locum illum fontes habere. Cumque puteos effodi jussisset, tota castra celeriter aqua abundarunt. Deinde castris circumpositis, hosti fugam intercludere studuit. Sed ille dies XLV 477
obsessus, nihilominus cum firmissima parte exercitus elapsus est, inutilibus ... interfectis. Quem Pompeius circa ...phatem assecutus, timens ne flumen trajiceret, ...empesta nocte eduxit exercitum. Ibi necesse ... pro vallo certare, lunaresque radii turbab... regios. Nam Romani lunam jamjam occiduam ...ergo habebant; unde corporum umbræ lo... antrorsum projectæ, opinionem hostibus affer...nt, eos in propinquo esse. Telis igitur incass... emissis, attingebant neminem. Hoc Romani ...madverso, clamore sublato accurrerunt, et ult... decem millia in fuga ceciderunt. Ipse Mithri...es cum pluribus effugit. Pompeius vero in ...eniam impressionem fecit, a Tigrane juniore ... et notæ.

(61) Τηριδάτῃ. Sic duo Regii et Colbert. At Μιθριδάτῃ legendum observat Wolfius.

gratia adjutus, collega ei datus est. Cæterum in A consulatu non consenserunt: ac major fuit Crassi in senatu, Pompei apud populum auctoritas. Consulatum quidem recusavit. Et quia moris erat, ut Romani equites, cum legitimum tempus militassent, equo quisque suo in forum ad censores adducto, duces et imperatores recenserent sub quibus stipendia meruissent, et rationibus militiæ redditis, vel honore vel ignominia pro anteactæ vitæ ratione afficerentur: Pompeio etiam inter cæteros imperii insignibus ornato, equum manu ad censores adducente, populus cum admiratione tacuit; Pompeius vero altero censore rogante: *An omnes expeditiones ex lege obiisset?* magna voce *se obiisse* respondit, *easque omnes se ipso imperatore*. Tum populo acclamante, a censoribus in multitudinis B gratiam honorifice domum est deductus.

A τὸν Περπένναν ἑαλωκότα ζῶν ἀπέκτεινε. Καὶ προσμείνας ἐκεῖ, καὶ καταστήσας τὰ πράγματα, καὶ κατασβέσας τὰς ταραχὰς, εἰς Ἰταλίαν ἀπήγαγε τὸν στρατόν. Ἦν δὲ ὑποψία καὶ δέος, ὡς οὐ προήσεται τὸ στράτευμα, δι' ὅπλων δὲ βαδιεῖται μοναρχίας κατάρχων. Ὁ δὲ ταύτην ἀνεῖλε τὴν ὑπόνοιαν, ἀφήσειν τὸ στράτευμα φήσας, μετὰ τὸν θρίαμβον. Ἐν δ' ἔτι οἱ βασκαίνοντες αὐτὸν ᾐτιῶντο, ὅτι τῷ δήμῳ μᾶλλον ἢ τῇ βουλῇ προσένειμεν ἑαυτόν· ὅπερ ἦν ἀληθές. Οὐ γάρ ἐστι οὗτινος ἐμμανέστερον ὁ Ῥωμαίων ἠράσθη δῆμος. Ἐψηφίσθη γοῦν αὐτῷ ὑπατεία, καὶ δεύτερος θρίαμβος· συνυπατεύειν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Κράσσος ἐψηφίσθη αὐτοῦ σπουδάσαντος. Ἀλλ' ἀποδειχθέντες ὕπατοι διεφέροντο, καὶ ἐν μὲν τῇ βουλῇ ὁ Κράσσος ἴσχυε μᾶλλον, παρὰ δὲ τῷ δήμῳ B ἐκράτει Πομπήϊος. Παρῃτήσατο δὲ καὶ τὴν στρατηγίαν (60). Καὶ ἔθους ὄντος τοῖς Ῥωμαίοις ἱππεῦσιν ὅταν στρατεύσωνται τὸν νόμιμον χρόνον, ἄγειν τὸν ἵππον εἰς ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς τιμητὰς, καταριθμεῖσθαί τε τῶν στρατηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων ἕκαστον ὑφ' οἷς ἐστρατεύσαντο, καὶ εὐθύνας διδόναι τῆς στρατείας, καὶ οὕτως ἀφίεσθαι νεμομένης τιμῆς ἢ ἀτιμίας προσηκούσης τοῖς βίοις ἑκάστων· τότε προεκάθηντο μὲν οἱ τιμηταὶ, καὶ οἱ ἱππεῖς παρῄεσαν ἐξεταζόμενοι. Ὤφθη δὲ καὶ Πομπήϊος εἰς τὴν ἀγοράν, τὰ μὲν ἄλλα παράσημα τῆς ἀρχῆς ἔχων, αὐτὸς δ' ἄγων τὸν ἵππον διὰ χειρὸς, ἦν δὲ τοῦ δήμου θαῦμα καὶ σιωπή. Εἶτα ὁ εἷς τῶν τιμητῶν, *Πυνθάνομαί σου*, εἶπεν, *ὦ Πομπήϊε Μάγνε, εἰ πάσας ἐστράτευσαι τὰς κατὰ νόμον στρατείας;* Ὁ δὲ μεγάλῃ φωνῇ, *Ἐστράτευμαι*, ἀπεκρίνατο, *καὶ πάσας ὑπ' ἐμαυτῷ αὐτοκράτορι.* Πρὸς τοῦτο ὁ δῆμος ἐξεκέκραγε, καὶ οἱ τιμηταὶ τοῖς πολίταις χαριζόμενοι, ἀναστάντες προέπεμπον αὐτὸν οἴκαδε.

III. Post anni exitum magistratu abeunti bellum C Piraticum est mandatum. Piratæ porro ex Cilicia profecti, bello Mithridatico regiæ classi navarant operam. Deinde Romanis bellis civilibus inter se congressis, freti multitudine, paulatim mare incustoditum invaserunt, non nautas duntaxat aggredi, sed insulas et urbes maritimas etiam occupare soliti. Naves habuerunt amplius mille, urbes ceperunt ultra quadringentas, multa religiosissima sacra exciderunt, et Romanis ipsis insultarunt. Nam cum aliquis captus exclamabat, se Romanum esse, se territos præ metu femora ferire simulantes, ante eum provoluti, partim calceos ei circumligabant, partim togam induebant. Sic ludibrio habitum, demissa in medium pelagus scala, excedere, et lætum abire jusserunt; restitantem, impellendo de- D merserunt. Cum autem maria omnia mercatoribus interclusa essent, et rerum in foro venalium penuria laboraretur, Pompeio duce delecto, Gabinius familiaris ejus legem tulit, qua illi non classis imperium, sed plane monarchia tribuebatur; concessa potestate maris quod intra columnas Herculanas est, et terræ continentis a quolibet mari ad quadringenta stadia; et ut quindecim **476** legatos e senatu ad partes imperii tutandas sibi legeret, pecuniæ quantum vellet, ex ærario et vectigalibus sumeret, ac naves ducentas. Hæc plebs alacriter approbavit. Primores autem senatus immensam illam et infinitam potestatem metuentes, adversati

C Γ'. Ἤδη δὲ τῆς ἀρχῆς περανθείσης, ἀπέθετο αὐτὴν ὁ Πομπήϊος, καὶ μετὰ ταῦτα πειρατικὸς αὐτῷ ἐνετέθη πόλεμος· ὥρμητο μὲν γὰρ ἡ πειρατικὴ δύναμις ἐκ Κιλικίας, ἐν τῷ Μιθριδατικῷ πολέμῳ ταῖς βασιλικαῖς ὑπηρεσίαις χρήσασα ἑαυτήν. Εἶτα Ῥωμαίων ἐν τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις συμπεσόντων ἀλλήλοις, ἀφύλακτος οὖσα ἡ θάλασσα, κατ' ὀλίγον αὐτοὺς ἐφειλκύσατο· καὶ δύναμιν σχόντες, οὐ τοῖς πλέουσιν ἐπετίθεντο μόνον, ἀλλὰ καὶ νήσους καὶ πόλεις παραλίους παρεσπῶντο. Ἐγένοντο δ' οὖν αἱ μὲν λῃστρικαὶ νῆες ὑπὲρ χιλίας, αἱ δὲ ἁλοῦσαι ὑπ' αὐτῶν πόλεις ὑπὲρ τετρακοσίας, πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἀβάτων ἐξέκοψαν ἱερῶν, ἐνύβριζον δὲ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις. Ὑπότε γάρ τις ἁλοὺς ἀνεβόησε Ῥωμαῖος εἶναι, ἐκπεπλῆχθαι προσποιούμενοι καὶ δε- D διέναι, τούς τε μηροὺς ἐπαίοντο, καὶ προσέπιπτον αὐτῷ· καὶ οἱ μὲν ὑπέδουν αὐτὸν κάλτια, οἱ δὲ τήβεννον περιέβαλον, οὕτω τε κατειρωνευσάμενοι τέλος ἐν μέσῳ πελάγει κλίμακα προβαλόντες, ἐκέλευον ἐκβαίνειν καὶ ἀπιέναι χαίροντα· εἰ δὲ μὴ βούλοιτο, ὠθοῦντες αὐτὸν κατέδυον. Πάσης δὲ θαλάσσης ἀπλώτου τοῖς ἐμπόροις οὔσης, σπάνις ἦν τῶν ἀναγκαίων ἐν τῇ ἀγορᾷ. Δόξαν δὲ τὸν Πομπήϊον ἐκπέμψαι κατὰ τῶν πειρατῶν, Γαβίνιος εἷς τῶν Πομπηΐου συνήθων ἔγραψε νόμον, οὐ ναυαρχίαν, ἄντικρυς δὲ μοναρχίαν αὐτῷ διδόντα. Ἐδίδου γὰρ ὁ νόμος αὐτῷ ἀρχὴν τῆς ἐντὸς θαλάσσης Ἡρακλείων στηλῶν, ἠπείρου δὲ πάσης ἀπὸ θαλάσσης ἐπὶ τετρακόσια στάδια, καὶ πεντεκαίδεκα πρεσβευ-

Variæ lectiones et notæ.

(60) *Παρῃτήσατο δὲ καὶ τὴν στρατηγίαν*. Wolfius *imperium* verterat; **reposuimus** *consulatum*, ex iis quæ observavimus ad lib. VII, n. 16.

τὰς ἐκ τῆς βουλῆς ἑλέσθαι ἐπὶ τὰς κατὰ μέρος A ἡγεμονίας· χρήματα δὲ λαμβάνειν ἐκ τῶν ταμείων καὶ τῶν τελῶν ὅσα βούλοιτο, καὶ ναῦς διακοσίας. Ταῦτα ὁ μὲν δῆμος προθύμως ἐδέξατο· οἱ δὲ τῆς συγκλήτου περιφανέστεροι φόβου ἄξιον ἐνόμιζον τὸ τῆς ἐξουσίας ἀπερίληπτον καὶ ἀόριστον, καὶ ἀντέλεγον πλὴν Καίσαρος· οὗτος δὲ συνηγόρει τῷ νόμῳ οὐ διὰ τὸν Πομπήϊον, τὸν δῆμον δὲ θεραπεύων καὶ οἰκειούμενος ἑαυτῷ. Τέως μέντοι ἐκυρώθη τὸ ψήφισμα. Καὶ ὁ Πομπήϊος εἰς ἐκκλησίαν ἐλθὼν διπλάσια τὰ ἐψηφισμένα λαβεῖν διεπράξατο. Διελὼν οὖν τὰ πελάγη καὶ διαστήματα τῆς θαλάσσης εἰς μέρη τρισκαίδεκα, καὶ νεῶν ἀριθμὸν ἐφ' ἑκάστῳ καὶ ἄρχοντα τάξας, ἐκάθηρε τῶν λῃστηρίων τὸ Τυῤῥηνικὸν πέλαγος, τὸ Λιβυκὸν, τὸ περὶ Σαρ- B δόνα καὶ Κύρνον καὶ Σικελίαν ἡμέραις τεσσαράκοντα. Εἶτα παραπλέων τὰς πόλεις μετὰ σπουδῆς, οὐ παρῆλθε τὰς Ἀθήνας. Ἀναβὰς δὲ, καὶ θύσας καὶ προσαγορεύσας τὸν δῆμον, εὗρεν ἐπιγραφὰς εἰς αὐτὸν πεποιημένας, ὧν ἡ μὲν ἐντὸς τῆς πύλης ἔλεγεν· *Ἐφ' ὅσον ὢν ἄνθρωπος οἶδας, ἐπὶ τοσοῦτον εἶ θεός*· ἡ δ' ἐκτός· *Προσεδοκῶμεν, προσεκυνοῦμεν, εἴδομεν, προπέμπομεν.* Κατελύθη μὲν οὖν πειρατικὸς πόλεμος, καὶ τὰ πανταχοῦ τῆς θαλάσσης ἐξῃρέθη λῃστήρια οὐκ ἐν πλείονι χρόνῳ μηνῶν τριῶν.

sunt; præter Cæsarem, qui legem non in Pompeii gratiam, sed plebis sibi conciliandæ studio defendit. Decreto illo firmato, Pompeius in concione dupla omnia impetravit; divisoque pelago, et maris intervallis in partes tredecim descriptis, certis navibus et duce in parte qualibet collocatis, mare Tyrrhenum, Africanum, Sardoum, Corsicum, Siculum, intra dies quadraginta pacavit. Deinde cum urbes festinanter præterveheretur, Athenas non præteriit. Sed excensu in terram et re divina facta, populoque salutato, inscriptiones sui honoris causa factas invenit, unam intra portam his verbis: *Qualem te hominem esse agnoscis, eatenus deus es.* Alteram extra: *Exspectabamus, adorabamus vidimus, deducimus.* Piraticum bellum confectum est, et latrocinia toto mari profligata non amplius trimestri spatio.

Δ'. Τούτων δὲ εἰς Ῥώμην ἀπαγγελθέντων, γράφει νόμον εἷς τῶν δημάρχων ὁ Μάλλιος, παραλαβόντα Πομπήϊον πᾶσαν τὴν χώραν ὅσης ὁ Λεύκολλος ἦρχε, προσλαβόντα δὲ καὶ Βιθυνίαν, πολεμεῖν Μιθριδάτῃ (61) καὶ Τιγράνῃ τοῖς βασιλεῦσιν, ἔχοντα καὶ τὴν ναυτικὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῆς θαλάσσης, ὡς ἤδη τοῦτο εἰλήφει· τοῦτο δὲ ἦν ὑφ' ἑνὶ συλλήβδην γενέσθαι τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν. Τὸ C μὲν οὖν ψήφισμα ἐκυρώθη, φοβηθέντων τὸν δῆμον τῶν ἀριστοκρατικῶν, καὶ σιωπησάντων. Πομπήϊος δὲ δεξάμενος τὰ γράμματα λέγεται τὰς ὀφρῦς συναγαγεῖν, καὶ τὸν μηρὸν πατάξαι, ὡς δυσχεραίνων καὶ βαρυνόμενος τὴν ἀρχήν. Τὴν δ' εἰρωνείαν οὐδ' οἱ συνήθεις αὐτῷ ῥᾷον ἤνεγκαν. Τέως δὲ τὴν μεταξὺ Φοινίκης καὶ Βοσπόρου θάλασσαν ἐπὶ φρουρᾷ τῷ στόλῳ διαλαβὼν, αὐτὸς ἐβάδιζεν ἐπὶ Μιθριδάτην. Ἐκείνου δ' ἐκλιπόντος ὄρος δύσμαχον ὡς ἄνυδρον, ἐν ᾧ ἐστρατοπεδεύετο, ὁ Πομπήϊος κατέσχεν αὐτὸ, καὶ τῇ φύσει τῶν βλαστανόντων, καὶ ταῖς συγκλινίαις τῶν τόπων τεκμαιρόμενος ἔχειν πηγὰς τὸ χωρίον, ὀρύσσειν ἐκέλευσε φρέατα. Καὶ ταχὺ μεστὸν ἦν ὕδατος τὸ στρατόπεδον. Ἔπειτα περιστρατοπεδεύσας, ἐπετείχιζεν αὐτό. Ὁ δὲ, πέντε καὶ τεσσαράκοντα πολιορκηθεὶς ἡμέρας, ἔλαθεν ἀποδρὰς μετὰ τῆς ἐῤῥωμενεστέρας δυνάμεως, ἀποκτείνας τοὺς ἀχρήστους καὶ τοὺς νοσοῦντας. Καταλαβὼν δὲ D αὐτὸν περὶ τὸν Εὐφράτην ὁ Πομπήϊος, ἵνα μὴ φθάσῃ περάσας τὸν ποταμὸν ἐκ μέσων νυκτῶν ἐπῆγε τὴν στρατιάν. Ἦν οὖν ἀνάγκη ὑπὲρ τοῦ χάρακος μάχεσθαι. Σελήνη δ' ἦν καταφερομένη, ὃ τοὺς βασιλικοὺς ἔσφηλε. Εἶχον μὲν γὰρ κατὰ νώτου τὴν σελήνην Ῥωμαῖοι· ἤδη δὲ περὶ δύσιν οὔσης, αἱ σκιαὶ τῶν σωμάτων πρόσθεν προϊοῦσαι πολὺ δόκησιν παρεῖχον τοῖς πολεμίοις ἐγγίζειν τοὺς

IV. His Romæ nuntiatis, Manlius tribunus plebis rogationem tulit, ut Pompeius Luculli provincia suscepta, et Bithynia adjuncta, bellum Mithridati et Tigrani regibus inferret, retenta classe et maris imperio. Quod non aliud erat, nisi Romanum principatum uni tradere. Tamen ea rogatio, optimatibus metu populi tacentibus et conniventibus, valuit. Pompeius vero litteris acceptis, fertur contractis superciliis percussoque femore præ se tulisse, quasi graviter molesteque ferret imperium; quam dissimulationem ne amicis quidem suis probavit. Inde mari intra Bosporum et Phœniciam præsidiis occupato, contra Mithridatem est profectus; qui cum montem inexpugnabilem ob aquæ penuriam deseruisset, eumdem Pompeius occupavit, conjectura tum ex stirpium natura, tum ex locorum flexibus capta, locum illum fontes habere. Cumque puteos effodi jussisset, tota castra celeriter aqua abundarunt. Deinde castris circumpositis, hosti fugam intercludere studuit. Sed ille dies XLV **477** obsessus, nihilominus cum firmissima parte exercitus elapsus est, inutilibus et ægrotis interfectis. Quem Pompeius circa Euphatem assecutus, timens ne flumen trajiceret, intempesta nocte eduxit exercitum. Ibi necesse erat pro vallo certare, lunaresque radii turbabant regios. Nam Romani lunam jamjam occiduam a tergo habebant; unde corporum umbræ longe antrorsum projectæ, opinionem hostibus afferebant, eos in propinquo esse. Telis igitur incassum emissis, attingebant neminem. Hoc Romani animadverso, clamore sublato accurrerunt, et ultra decem millia in fuga ceciderunt. Ipse Mithridates cum pluribus effugit. Pompeius vero in Armeniam impressionem fecit, a Tigrane juniore

Variæ lectiones et notæ.

(61) *Τηριδάτῃ*. Sic duo Regii et Colbert. At Μιθριδάτῃ legendum observat Wolfius.

accersitus, jam enim a patre defecerat. At rex Tigranes a Lucullo attritus, humanitate Pompeii audita, deditionem fecit, præsidio in regiam accepto. Ad Pompeium accedens, cidarim capiti detractam, ante pedes illius collocare, et humi procumbere voluit. Sed Pompeius prehensa dextera, eo juxta se, filio ejus ex altera parte collocato, dixit : Cætera Lucullo esse ascribenda, a quo ei adempta esset Syria, Phœnicia, Cilicia, Galatia, Sophene. Quæ vero ad suum usque adventum conservasset, ea habiturum, filium ejus in Sophene regnaturum esse. His Tigranes acquievit. Ejus vero filius iratus, cum ad cœnam vocaretur : *Nihil sibi opus esse istis Pompeii honoribus*, dixit : *se enim alium Romanum inventurum esse*. Quare in vinculis ad triumphum servatus est. Pompeius Afranio ad Armeniæ præsidium relicto, per gentes Caucasi montis accolas Mithridatem est persecutus, quarum maximæ sunt Albani et Iberes. Hi ad Meschicos montes et Pontum pertinentes, illi versus ortum et mare Caspium habitantes. Albani Pompeio petenti transitum dederant. Deinde cum non pauciores XL millibus convenissent, impetum in eum fecerunt; sed profligati sunt, atque ingens multitudo periit. Eorum vero regi pace quam per legatos petierat, data, contra Iberes est profectus, Albanis bellicosiores, qui neque Persis neque Medis cesserant, et Macedonum **478** quoque dominatum effugerant, Alexandro celeriter ex Hyrcania disgresso. Sed et his magno prælio superatis, multos occidit, multos cepit. Inde Colchidem invasit, et contra Albanos qui defecerant, per asperam et aridam viam aqua multis utribus allata, rediens, iis victis, ducem, regis ipsorum fratrem, ictum inferentem, gladio transfixit. In Albanorum exercitu Amazones fuisse perhibentur. Nam cum post prælium cadavera spoliarentur, Romani peltas Amazonicas et cothurnos, nullum tamen femineum corpus repererunt. Incolunt eæ mulieres eas Caucasi partes quæ ad mare Hyrcanum descendunt. In illarum Albanorumque medio habitant Gellæ et Ligyes, cum quibus quotannis circa flumen Thermodontem per duos menses coeunt. Inde disgressæ, vitam sine viris agunt. Cum pepererunt, mares circa patrum terram exponunt; puellas ipsæ educant. Mithridatis pellicibus ad se adductis, nullius consuetudine Pompeius usus est.

A Ῥωμαίους αὐτοῖς· καὶ τοὺς ὑσσοὺς ἀφέντες ἐφίκοντο οὐδενός· ὃ συνιδόντες Ῥωμαῖοι μετὰ κραυγῆς ἐπέδραμον καὶ φεύγοντας ἔκτεινον, ὡς πολὺ πλείους μυρίων ἀποθανεῖν. Αὐτὸς δὲ Μιθριδάτης μετὰ πλειόνων διέφυγε. Πομπήϊος δὲ εἰς Ἀρμενίαν ἐνέβαλε, τοῦ νέου Τιγράνου καλοῦντος αὐτόν. Ἤδη γὰρ ἀφειστήκει τοῦ πατρός. Ὁ δὲ βασιλεὺς Τιγράνης, ὑπὸ Λευκόλου συντετριμμένος, ἥμερον δὲ πυνθανόμενος τὸν Πομπήϊον, ἑαυτόν τε παρέδωκε καὶ φρουρὰν ἐδέξατο περὶ τὰ βασίλεια. Προσιὼν δὲ τῷ Πομπηΐῳ τήν τε κίδαριν ἀφεῖλε τῆς κεφαλῆς καὶ ὥρμησε πρὸ ποδῶν αὐτὴν ἐκείνου θεῖναι καὶ καταβαλεῖν ἑαυτόν. Ἀλλ' ὁ Πομπήϊος, τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ λαβόμενος, προσηγάγετο καὶ πλησίον ἱδρύσατο, τὸν δ' ἐκείνου υἱὸν ἐπὶ θάτερα, καὶ εἶπε· B Τῶν μὲν ἄλλων δεῖν αἰτιᾶσθαι Λεύκολον· ὑπ' ἐκείνου γὰρ ἀφῃρῆσθαι Συρίαν, Φοινίκην, Κιλικίαν, Γαλατίαν, Σωφήνην· ἃ δὲ ἄχρις αὐτοῦ διατετήρηται ἕξειν, Σωφήνης δὲ βασιλεύσειν τὸν υἱόν. Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν Τιγράνης ἠγάπησεν, ὁ δὲ υἱὸς ἐδυσφόρει. Καὶ κληθεὶς ἐπὶ δεῖπνον, *Οὐκ*, ἔφη, *Πομπηΐου δεῖσθαι τοιαῦτα τιμῶντος· καὶ γὰρ αὐτὸς ἄλλον εὑρήσειν Ῥωμαῖον*. Ἐκ τούτου δεθεὶς εἰς τὸν θρίαμβον ἐφυλάττετο. Καταλιπὼν δὲ Πομπήϊος φρουρὸν Ἀρμενίας Ἀφράνιον, αὐτὸς διὰ τῶν περιοικούντων τὸν Καύκασον ἐθνῶν ἐπὶ Μιθριδάτην ἐβάδιζε. Μέγιστα δὲ αὐτῶν εἰσιν ἔθνη Ἀλβανοί τε καὶ Ἴβηρες, οἱ μὲν ἐπὶ τὰ Μεσχικὰ ὄρη καὶ τὸν Πόντον καθήκοντες, Ἀλβανοὶ δ' ἐπὶ τὴν ἕω καὶ τὴν Κασπίαν θάλασσαν. Οὗτοι πρῶτον μὲν αἰτήσαντι C Πομπηΐῳ δίοδον ἔδοσαν, εἶτα γενόμενοι τετρακισμυρίων οὐκ ἐλάττους, προσέβαλον αὐτῷ, καὶ τραπέντες ἐφθάρησαν παμπληθεῖς. Τῷ δὲ βασιλεῖ αὐτῶν πέμψαντι πρέσβεις, σπεισάμενος ἄπῃει ἐπὶ τοὺς Ἴβηρας μαχιμωτέρους ὄντας τῶν Ἀλβανῶν καὶ μήτε Μήδοις μήτε Πέρσαις ὑπείξαντας, διαφυγόντας δὲ καὶ τὴν τῶν Μακεδόνων δυναστείαν, Ἀλεξάνδρου ταχέως ἐκ τῆς Ὑρκανίας ἀπάραντος. Ἀλλὰ καὶ τούτους μεγάλῃ μάχῃ τρεψάμενος, πολλοὺς ἀνεῖλε καὶ πολλοὺς ἐζώγρησεν. Ἐντεῦθεν εἰς τὴν Κόλχον ἐνέβαλεν. Αὖθις δὲ Ἀλβανῶν ἀποστάντων, ἤλαυνεν ἐπ' αὐτοὺς δι' ἀνύδρου καὶ ἀργαλέας ὁδοῦ, ὕδωρ ἐν ἀσκοῖς πολλοῖς ἐπικομιζόμενος. Καὶ συμβαλὼν αὐτοῖς, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ D τοῦ σφῶν βασιλέως στρατηγουμένοις, ἐνίκησε· καὶ αὐτὸν ἐπελθόντα οἱ καὶ βαλόντα ἐκ χειρὸς διελάσας ἀπέκτεινεν. Ὅτε καὶ Ἀμαζόνες λέγονται συμμαχῆσαι τοῖς Ἀλβανοῖς. Μετὰ γὰρ τὴν μάχην σκυλευομένων τῶν νεκρῶν, πέλταις Ἀμαζονικαῖς οἱ Ῥωμαῖοι καὶ κοθούρνοις ἐνέτυχον, σῶμα δὲ γυναικεῖον οὐδὲν εὑρέθη. Νέμονται δὲ αὗται τὰ καθήκοντα πρὸς Ὑρκανίαν θάλασσαν τοῦ Καυκάσου· μέσον δὲ τῶν Ἀλβανῶν καὶ αὐτῶν οἰκοῦσι Γέλλαι καὶ Λίγυες, οἷς ἔτους ἑκάστου περὶ τὸν Θερμώδοντα ποταμὸν εἰς ταυτὸν φοιτῶσαι ὁμιλοῦσιν ἐπὶ δύο μῆνας. Εἶτα καθ' ἑαυτὰς ἀπαλλαγεῖσαι βιοῦσι. Τεκοῦσαι δὲ τὰ μὲν ἄρρενα κομίσασαι περὶ τὴν τῶν πατέρων ἐκτίθενται γῆν, τὰ δέ γε θήλεα τρέφουσι. Τῶν δὲ τοῦ Μιθριδάτου παλλακῶν ἀναχθεισῶν πρὸς αὐτὸν, οὐδεμίαν ἔγνω Πομπήϊος.

V. Stratonice vero summa dignitate apud Mithridatem prædita, castello opulentissimo præfecta, multa munera Pompeio obtulit, et castellum ipsum tradidit. Is vero iis tantum quæ vel templis ornamento futura, vel triumpho splendorem allatura

Ε'. Στρατονίκη δὲ, ἣ καὶ μέγιστον παρὰ Μιθριδάτῃ ἔσχεν ἀξίωμα, καὶ τὸ πολυχρυσότατον τῶν φρουρίων ἐφύλαττε, δῶρά τε πολλὰ τῷ Πομπηΐῳ προσήγαγε καὶ τὸ φρούριον παρεδίδου. Ὁ δὲ τῶν προσαχθέντων ὅσα κόσμον ἱεροῖς καὶ λαμπρότητα

τῷ θριάμβῳ παρεῖχον λαβὼν μόνα, τὰ λοιπὰ τὴν Στρατονίκην ἔχειν ἐκέλευσε. Καὶ τοῦ βασιλέως δὲ τῶν Ἰβήρων κλίνην, καὶ τράπεζαν, καὶ θρόνον, χρυσᾶ πάντα πέμψαντος αὐτῷ, καὶ ταῦτα τοῖς ταμίαις εἰς τὸ δημόσιον παραδέδωκεν. Ὡς δὲ τὸν Μιθριδάτην ἑώρα φεύγοντα χαλεπώτερον ἢ μαχόμενον, τούτῳ μὲν εἰπεν ἰσχυρότερον ἑαυτοῦ πολέμιον τὸν λιμὸν ἀπολείψειν, αὐτὸς δὲ προῆγε σὺν στρατιᾷ. Χειρωσάμενος δὲ δι' Ἀφρανίου τοὺς περὶ Ἀμανὸν Ἄραβας (62), καταβὰς εἰς Συρίαν, ταύτην μὲν ἐπαρχίαν καὶ κτῆμα Ῥωμαίων ἀπέφηνε· τὴν δὲ Ἰουδαίαν ὑπέταξε, καὶ τὸν βασιλέα αὐτῆς Ἀριστόβουλον συνέλαβεν, ὡς ἐν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἤδη ἱστόρηται· μέγα δ' ἦν ὄνομα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, καὶ μεῖζον τῆς ἀρετῆς καὶ πραότητος. Ὁ δὲ τῶν περὶ τὴν Πέτραν Ἀράβων βασιλεὺς δείσας ἔγραψε Πομπηΐῳ B πάντα πείθεσθαι. Ἠγγέλη μέντοι αὐτῷ τεθνεὼς καὶ ὁ Μιθριδάτης, Φαρνάκου τοῦ υἱοῦ διαχρησαμένου αὐτόν. Εἰς Ἀμινσὸν οὖν ἀφικομένῳ Πομπηΐῳ πολλὰ μὲν δῶρα παρὰ Φαρνάκου κεκόμιστο, πολλὰ δέ γε προσήνεκτο σώματα, καὶ αὐτὸς ὁ Μιθριδάτου νεκρός. Ἐπανιὼν δὲ λυπηρὰν τὴν ἐπάνοδον ἔσχηκε διὰ τὴν γυναῖκα Μουκίαν ἐξυβρίσασαν παρὰ τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ· καὶ πλησιάσας τῇ Ἰταλίᾳ ἔπεμψεν ἐκείνῃ τὴν ἄφεσιν. Εἰς δὲ τὴν Ῥώμην λόγοι περὶ αὐτοῦ ἐγίνοντο, καὶ θόρυβος ἦν ὡς τὸ στράτευμα τῇ πόλει ἐπάξοντός τε καὶ μοναρχήσαντος· ὁ δὲ τῆς Ἰταλίας τε ἅμα ἐπέβη, καὶ ἐκκλησιάσας τοὺς στρατιώτας ἐκέλευσεν ἕκαστον πρὸς τὰ οἰκεῖα τρέπεσθαι, καὶ αὖθις ἀθροισθῆναι διὰ τὸν θρίαμβον. C Σκεδασθείσης δ' οὕτω τῆς στρατιᾶς, ἄνοπλον αἱ πόλεις ὁρῶσαι Πομπήϊον καὶ μετ' ὀλίγων ἀπιόντα, ὑφ' ἡδονῆς ἐκχεόμεναι καὶ προπέμπουσαι, συγκατῆγον εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ δυνάμεως πλείονος. Τοῦ δὲ νόμου μὴ συγχωροῦντος πρὸ τοῦ θριάμβου παρελθεῖν εἰς τὴν πόλιν, πέμψας ἠξίου τὴν βουλὴν ὑπερθέσθαι τὰς τῶν ὑπάτων ἀρχαιρεσίας· Κάτωνος δ' ἐναντιωθέντος οὐκ ἔτυχε· διὸ καὶ οἰκειώσασθαι τὸν ἄνδρα ἠθέλησε. Δυεῖν οὖν ἀδελφιδῶν οὐσῶν ἐκείνῳ, τὴν μὲν αὐτὸς ἐζήτει λαβεῖν, τὴν δὲ τῷ υἱῷ συνοικίσαι· παραιτουμένου δὲ τὴν ἀγχιστείαν τοῦ Κάτωνος, ὡς διαφθορὰν ἐσομένην αὐτῷ τοῦ τρόπου, ἡ ἀδελφὴ καὶ ἡ γυνὴ ἐχαλέπαινον. Ἀφρανίῳ δὲ Πομπηΐου ὑπατείαν μετιόντος, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὰς φυλὰς ἀργύριον ἀναλίσκοντος, καὶ κακῶς ἐντεῦθεν ἀκούοντος ὡς ὤνιον τὴν ἀρχὴν ποιουμένου τοῖς μὴ ταύτης ἀξίοις, ὁ Κάτων ἔφη πρὸς τὰς γυναῖκας· *Τούτων τῶν ὀνειδῶν κοινωνητέον ἡμῖν, οἰκείοις γενομένοις πρὸς τὸν Πομπήϊον.* Τοῦ θριάμβου δὲ D τῷ μεγέθει ἐν δυσὶ τελεσθέντος ἡμέραις, οὐκ ἐξήρκεσαν αὗται, ἀλλὰ τῶν παρεσκευασμένων πολλὰ τῆς θέας ἐξέπεσε· γράμμασι δὲ προηγουμένοις ἐδηλοῦτο τὰ γένη, καθ' ὧν ἐθριάμβευεν. Ἦν δὲ ταῦτα· Πόντος, Ἀρμενία, Παφλαγονία, Καππαδοκία, Μηδία, Κόλχοι, Ἴβηρες, Ἀλβανοὶ, Συρία, Κιλικία,

A erant, acceptis, reliqua Stratonicen habere jussit. Item lectum, mensam, solium, aurea omnia sibi a rege Iberum missa, quæstoribus dedit, in ærarium referenda. Ut Mithridatem fugiendo quam pugnando molestiorem esse vidit, se hostem illi famem, se ipso graviorem, relicturum esse minatus, cum exercitu progressus est; domitisque per Afranium Arabibus, qui ad Amanum habitant, Syriam populi Romani provinciam et possessionem fecit; Judæam subegit, Aristobulo rege comprehenso, ut jam in historia Judaica est expositum. Cum potentia Pompeii multum, virtus et clementia magis etiam celebrarentur, Arabiæ Petrææ rex territus, ei scripsit, se in ejus potestate fore. Nuntiato Mithridatis interitu, Aminsum profectus, a Pharnace parricida multa munera accepit, multos homines, et ipsum Mithridatis cadaver. Reditum ei **479** molestum fecit uxoris Muciæ per ipsius absentiam adulterium; cui, cum Italiæ appropinquasset, libellum repudii misit. Romæ autem rumore et tumultu orto, quasi exercitum in urbem adducturus et regnum occupaturus esset; simulatque Italiam attigit, concione advocata, milites in sua quemque redire, atque iterum ad triumphum præsto esse jussit. Exercitu dimisso, civitates eum inermem cum paucis ire videntes, præ lætitia effusæ, Romam cum majoribus copiis officii gratia perduxerunt. Lege autem non permittente, ut ante triumphum urbem ingrederetur, a senatu petiit ut comitia consularia differrentur; sed id Catone adversato non impetravit. Quare virum eum conciliare sibi studens, ex duabus illius neptibus alteram ipse ducere, alteram filio suo despondere voluit; qua affinitate Cato, ut quæ corrumpendæ suæ integritati esset, repudiata, et sororem et uxorem iratas habuit. Post Pompeio ob consulatum Afranio petendum pecunia per tribus distributa male audiente, ut qui dignitates indignis venales fecerat, Cato mulieribus dixit: *Ista probra nobis communia erunt, si affinitatem cum Pompeio contraxerimus.* Triumpho propter magnitudinem biduo peracto, tamen ex apparatis rebus, temporis exclusæ angustiis multæ spectari non potuerunt; et scriptura prælata significatum est, de quibus gentibus triumpharetur. Hæ autem fuerunt, Pontus, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Media, Iberes, Albani, Syria, Cilicia, Mesopotamia, Phœnicia, Palæstina, Judæa, Arabia, piratæ terra marique debellati. Inter hæc castella mille, non pauciora capta, urbes pene nongentæ; naves piraticæ octingentæ, hostium regiæ undequadraginta. Adhæc in litteris referebatur, cum ex vectigalibus quinquies millies centena millia in ærarium redirent, se decies octies et quingenties centena millia adjecisse. In ærarium inferri signatæ pecuniæ et aurei atque argentei or-

Variæ lectiones et notæ.

(62) *Τοὺς περὶ Ἀμανὸν Ἄραβας.* Ita m.s. Reg. et Colb. ubi Wolfius: *Quid si Ἴβηρας legendum; nam Arabas Amani incolas nullos scio.*

natus vicies mille talenta, præter ea quæ militibus donata essent. In triumpho ducti sunt, præter archipiratas, Tigranis Armenii filius, cum uxore et filiabus, ipsiusque regis Tigranis uxor Zosime, et **480** Judæorum rex Aristobulus, et cognati Mithridatis aliique plures. Illud autem in ejus gloria præcipuum fuit, quod tres triumphos duxit; primum ex Africa, alterum ex Europa, postremum ex Asia; tum annos XL natus, victoriis totum pene terrarum orbem complexus. Post, Roma finitimisque locis annonæ penuria laborantibus, in Sicilia, Sardinia, et Africa maxima frumenti copia coacta, cum gubernatores ob ventorum vehementiam solvere recusarent, primus navi conscensa, et ancoris revelli jussis, exclamavit : *Navigare necesse est, vivere non est necesse.* Hac audacia, secundaque fortuna usus, omnes mercatus frumento, navibus mare implevit. E re porro ejus fuisset, si tum vitam cum morte commutasset. Insecutum enim tempus ei successus invidiosos et casus exitiosos attulit. Nam cum se cum Cæsare conjunxisset, cumque sua auctoritate et potentia extulisset, ab illo eversus et conculcatus est. Ne autem bis eadem commemorentur, quæ de Pompeio restant, in Cæsaris historia (in eam enim incidunt) referentur.

A Μεσοποταμία, τὰ περὶ Φοινίκην καὶ Παλαιστίνην, Ἰουδαία, Ἀραβία, τὸ πειρατικὸν ἅπαν ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ καταπεπολεμημένον. Ἐν δὲ τούτοις φρούρια μὲν ἡλωκότα χιλίων οὐκ ἐλάττω, πόλεις δὲ οὐ πολὺ τῶν ἐνναχοσίων ἀποδέουσαι, καὶ νῆες πειρατικαὶ ὀκτακόσιαι, κατοικίαι δὲ πόλεων (63) μιᾶς δέουσαι τεσσαράκοντα. Πρὸς δὲ τούτοις ἔφραζε διὰ τῶν γραμμάτων ὅτι πεντακισχίλιαι μὲν μυριάδες ἐκ τῶν τελῶν ὑπῆρχον, ἐκ δὲ ὧν αὐτὸς προσεκτήσατο μυρίας ὀκτακισχιλίας πεντακοσίας Ῥωμαῖοι λαμβάνουσιν. Ἀναφέρεται δὲ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐν νομίσματι καὶ κατασκευαῖς ἀργυρίου καὶ χρυσίου δισμύρια τάλαντα πάρεξ τῶν τοῖς στρατιώταις νενεμημένων. Αἰχμάλωτοι δὲ ἐπομπεύθησαν ἄνευ τῶν ἀρχιπειρατῶν υἱὸς Τιγράνου τοῦ Ἀρμενίου B μετὰ γυναικῶν καὶ θυγατέρων· αὐτοῦ τε Τιγράνου τοῦ βασιλέως γυνὴ Ζωσίμη, καὶ βασιλεὺς Ἰουδαίων Ἀριστόβουλος, καὶ συγγενεῖς Μιθριδάτου, ἄλλοι τε πλείους. Μέγιστον δὲ ὑπῆρχε πρὸς δόξαν αὐτῷ, ὅτι τρὶς τεθριαμβευκὼς, τὸν μὲν πρῶτον ἐκ Λιβύης, τὸν δὲ δεύτερον ἐξ Εὐρώπης, τὸν δὲ τελευταῖον ἀπὸ τῆς Ἀσίας κατάγων, τρόπον τινὰ τὴν οἰκουμένην ἐδόκει τοῖς τρισὶν ἐπῆχθαι θριάμβοις· ἦν δὲ τότε ἐτῶν τεσσαράκοντα. Σιτοδείας δὲ μετὰ ταῦτα τὴν Ῥώμην καὶ τὰ περὶ αὐτὴν κατασχούσης, πλεύσας εἰς Σικελίαν, καὶ Σαρδὼ, καὶ Λιβύην ἤθροισε σῖτον· καὶ ἀνάγεσθαι μέλλων, τῶν κυβερνητῶν ὀκνούντων διὰ πνεύματα βίαια, πρῶτος αὐτὸς ἐμβὰς τὰς ἀγκύρας αἴρειν ἐκέλευσε, καὶ ἀνεβόησε· *Πλεῖν ἀνάγκη, ζῆν δὲ οὐκ ἀνάγκη.* Τοιαύτῃ δὲ τόλμῃ χρώμενος καὶ ἀγαθῇ τύχῃ, ἐνέπλησε τὰ ἐμπόρια σίτου, πλοίων δέ γε τὴν θάλασσαν. Καὶ ὤνητο μὲν ἂν ἐνταῦθα τοῦ βίου παυσάμενος· ὁ δὲ ἐπέκεινα χρόνος αὐτῷ τὰς μὲν εὐτυχίας ἤνεγκεν ἐπιφθόνους, ἀνήκεστα δέ γε τὰ δυστυχήματα. Προστεθεὶς γὰρ Καίσαρι, καὶ διὰ τῆς οἰκείας δόξης τε καὶ δυνάμεως ἐξάρας αὐτὸν, ὑπ' ἐκείνου ἀνατέτραπτό τε καὶ καταβέβλητο. Ἵνα δὲ μὴ δὶς τὰ αὐτὰ ἱστορῆται, ἐν τοῖς περὶ Καίσαρος τὰ λοιπὰ τοῦ Πομπηΐου εἰρήσεται, τῇ περὶ ἐκείνου συνεμπίπτοντα ἱστορίᾳ.

VI. Fuit et Cæsar in re militari fortunatus, multaque bella prospere confecit. Cum autem cultu et observantia populi regnum affectaret, in eoque cum aliorum adversationes, tum magnas Pompeii opes sibi obstare cerneret, Romam ex Hispania rediit. In quam provinciam ante id tempus sibi decretam cum primum venisset, Lusitanis et Gallæcis domitis, usque ad exterius mare processit : easque gentes subegit, quæ ante Romanis non paruerunt. Ex provincia discessit gloria et opibus auctus, etiam militibus ditatis. Triumphaturus, cum ad consularia comitia venisset, et consulatum ambiret, in leges contrarias incidit. Moris enim erat, ut triumphaturi extra urbem manerent : qui vero consulatum ambirent, ipsi comitiis candidati interessent. Contempto igitur triumpho urbem ingressus, consulatum petiit. Crassum, virum in senatu potentissimum, sibique amicum, et Pompeium, inter sese dissidentes atque invicem adversantes, reconciliavit : eorumque tanquam satellitum opera consul factus, statim **481** leges tulit, quibus sibi popu-

C ς'. Εὐτυχὴς δὲ ὁ Καῖσαρ ἐν στρατηγίαις γενόμενος καὶ πολλοὺς κατωρθωκὼς πολέμους, μνηστευόμενος δ' ἑαυτῷ τὴν ἐκ τοῦ δήμου ῥοπὴν, αὐτὸν ἐθεράπευε· καὶ μοναρχίας ἐρῶν, ἐπεὶ ἑώρα τινὰς ἐναντιουμένους αὐτῷ, καὶ μάλιστα τὸν Πομπήϊον τότε μέγα δυνάμενον, τῇ Ῥώμῃ ἐξ Ἰβηρίας ἐπιδεδήμηκεν. Ἣν πρὸ τούτου λαχὼν, ὡς ταύτης ἐπέβη, ἐπὶ Λυσιτανοὺς καὶ Καλαίκους ἐστράτευσε· καὶ κρατήσας τούτων ἄχρι τῆς ἔξω προῆλθε θαλάσσης, τὰ μὴ πρὶν ὑπείκοντα Ῥωμαίοις ἔθνη καταστρεφόμενος. Καὶ ἀπηλλάγη τῆς ἐπαρχίας εὐδοκιμῶν, αὐτός τε πλούσιος γεγονὼς καὶ τοὺς στρατιώτας ὠφεληκώς. Θέλων δ' ἐπὶ τῇ νίκῃ θριαμβεῦσαι, πρὸς αὐτάς τε τὰς ὑπατικὰς ἀφιγμένος ἀρχαιρεσίας, καὶ μνώμενος ἑαυτῷ ὑπατείαν, ἐν ἀντινομίᾳ D ἐγένετο. Τοὺς μὲν γὰρ θριαμβεύειν μέλλοντας ἔξω νενόμιστο διατρίβειν τῆς πόλεως, τοὺς δὲ μετιέναι θέλοντας ὑπατείαν δι' ἑαυτῶν τοῦτο πράττειν, τοῖς ἀρχαιρεσιάζουσιν ἐντυγχάνοντας. Καταφρονεῖ τοίνυν τοῦ θριάμβου, καὶ παρελθὼν εἰς τὴν πόλιν εἰς ὑπατείαν παρήγγειλε. Τῶν δὲ μέγα δυναμένων ἐν τῇ βουλῇ καὶ ὁ Κράσσος ὢν, πρὸς ὃν ὁ Καῖσαρ ᾠκείωτο,

Variæ lectiones et notæ.

(63) *Κατοικίαι δὲ πόλεων*. Sic mss. codd. id est *urbium Coloniæ*, Wolfius πολεμίων legendum censebat.

A ἀντιπολιτευόμενος τῷ Πομπηΐῳ ἐτύγχανε· τούτους ὁ Καῖσαρ ἐκ διαφορᾶς εἰς φιλίαν μετήνεγκε, καὶ ὑπ' ἀμφοῖν ὥσπερ δορυφορούμενος εἰς ὑπατείαν προήχθη, καὶ αὐτίκα νόμους εἰσῆγε, δι' ὧν ᾠκειοῦτο τὸν δῆμον. Ἔτι δὲ τὴν Πομπηΐου ἰσχὺν ὁ Καῖσαρ ἑαυτῷ προσάπτων, τὴν οἰκείαν θυγατέρα Ἰουλίαν αὐτῷ κατηγγύησε. Γήμας οὖν αὐτὴν ὁ Πομπήϊος, ὅπλων τὴν ἀγορὰν αὐτίκα ἐνέπλησε, καὶ τούς τε νόμους τῷ δήμῳ συνεπεκύρου, καὶ Καίσαρι τὴν ἐντὸς Ἄλπεων, καὶ τὴν ἐκτὸς ἅπασαν Κελτικὴν, καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν μετὰ ταγμάτων τεσσάρων εἰς πενταετίαν προσέθετο. Τῶν δ' ἀντειπόντων ἐκ τῆς βουλῆς πρὸς ταῦτα περιυβρισθέντων, ὀλίγοι παντάπασιν ὑπατεύοντι τῷ Καίσαρι συνῄεσαν εἰς βουλήν. Εἰπόντος δέ τινος τῶν σφόδρα γερόντων ὡς φόβῳ τῶν ὅπλων καὶ τῶν στρατιωτῶν οὐ συνέρχονται, *Τί οὖν*, ἔφη ὁ Καῖσαρ, *οὐ καὶ σὺ ταῦτα δεδιὼς οἰκουρεῖς;* Ὁ δὲ, *Ὅτι με ποιεῖ μὴ φοβεῖσθαι τὸ γῆρας*, ἔφη· *βράχιστος γὰρ ὁ βίος ὅς ἔτι μοι λείπεται.* Τοὺς δὲ Κελτικοὺς πολέμους B μαχόμενος, Ἐλβετίους μὲν καὶ Τιγυρηνοὺς κατεπολέμησε καὶ ὑπέταξε. Γερμανοῖς δὲ συμμῖξαι μέλλων, ὁρῶν τοὺς ἡγεμόνας ἀποδειλιῶντας, καὶ μάλιστα ὅσοι τῶν ἐπιφανῶν ἦσαν καὶ νέων, ἐκέλευσεν ἀπιέναι καὶ μὴ κινδυνεύειν παρὰ γνώμην ἀνάνδρως καὶ μαλακῶς οὕτως ἔχοντας. Αὐτὸς δὲ ἔφη τὸ δέκατον τάγμα παραλαβὼν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους πορεύεσθαι, μήτε κρείττοσι Κίμβρων μέλλων μάχεσθαι πολεμίοις, μήτε αὐτὸς Μαρίου χείρων ὢν στρατηγός. Ἐκ τούτου ὁρμῆς καὶ προθυμίας γενόμενοι πλήρεις ἅπαντες ἠκολούθουν, καὶ μαχεσάμενοι λαμπρῶς C τοὺς ἐναντίους ἐτρέψαντο, ὥστε νεκρῶν μυριάδας ὀκτὼ γενέσθαι. Ὁ δὲ τούτων βασιλεὺς Ἀριοῦστος φθάσας μετ' ὀλίγων διεπέρασε τὸν Ῥῆνον. Ταῦτα διαπραξάμενος εἰς τὴν περὶ Πάδον Γαλατίαν κατέβη, ἔνθα διατρίβων ἐδημαγώγει πολλῶν ἀπὸ Ῥώμης πρὸς αὐτὸν ἀφικομένων, τοῖς ἀπὸ τῶν πολέμων χρήμασι τοὺς πολίτας χειρούμενος. Ἐκεῖθεν δὲ ἄλλοις ἔθνεσι ἐπελθὼν καὶ νικήσας περιφανῶς, αὖθις ἐν τοῖς περὶ Πάδον χωρίοις διαχειμάσων ὑπέστρεψε, τοὺς περὶ τὴν Ῥώμην εὔνους ἑαυτῷ τιθέμενος χρήμασιν, ἃ τοῖς τὰς ἀρχὰς ἑαυτοῖς μνωμένοις χορηγῶν ἐκεῖνος, τὸν δῆμον τούτοις διαφθείρειν ἐποίει, καὶ τοῖς τὰ χρήματα διδοῦσι ψηφίζεσθαι τὰς ἀρχάς. Οἱ δὲ πᾶν ὃ τὴν ἐκείνου δύναμιν αὔξειν ἔμελλεν ἔπραττον. Εἶτα καὶ ἕτερα Κελτικὰ νικήσας ἔθνη καὶ τὸν Ῥῆνον γεφυρώσας, στρατῷ διέβη. Ἐκεῖθεν δ' ἐπαναζεύξας, τὴν τῆς παιδὸς αὐτοῦ τελευτὴν, ἣ τῷ Πομπηΐῳ συνῴκει, μεμάθηκε· καὶ ὅτι τίκτουσα τέθνηκε, καὶ ὡς μετ' ὀλίγον καὶ τὸ τεχθὲν ἐπανῆλθε τῇ μητρί. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήϊος πένθος ἔσχον ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, καὶ οἱ φίλοι δ' ἀμφοῖν βαρέως τὸ πάθος ἤνεγκαν, ὡς τοῦ συνδέσμου λελυμένου τῆς αὐτῶν οἰκειότητος.

lum devinciret. Præterea ut Pompeii potentiam sibi adjungeret, Juliam ei filiam despondit. Qua ducta Pompeius, foro armatis impleto, et popularibus legibus confirmatis, Cæsari Galliam Cisalpinam et Transalpinam omnem, et Illyricum, et IV. legiones in quinquennium decrevit. Cum autem senatoribus qui istis rebus adversati erant, contumeliose tractatis, paucissimi ad Cæsarem consulem in curiam convenirent: quodam natu admodum grandi dicente, senatum armorum et militum metu non frequentari, Cæsar: *Cur et tu*, inquit, *non eodem metu domi te contines?* Cui senex respondit: *Ætate se reddi audaciorem, cum sciat brevissimum sibi vitæ tempus superesse.* Dum in Galliis bellum gerit, Helvetios et Tigurinos devicit atque subegit. Cum Germanis congressurus, cum duces trepidare videret, illustres in primis et adolescentes, eos abire jussit, atque abesse a prælio, quos præter opinionem suam adeo molles et effeminatos cerneret. Se vero cum decima legione Barbaros invasurum esse dixit, quod neque hostes fortiores Cimbris oppugnandi essent, neque ipse imperator Mario deterior. Hac oratione omnium animis ad alacritatem et audaciam excitatis, secuti milites victoriam illustrem ab hostibus reportarunt, LXXX millibus cæsis. Eorum rex Ariustus, cum paucis Rheno trajecto, elapsus est. His rebus gestis in Circumpadana Gallia degens, populi studia est aucupatus: et multos ad se Roma profectos, hostili pecunia sibi obnoxios reddidit. Inde ad alias gentes domandas profectus, illustribus victoriis partis, ad Padum in hiberna rediit, Romanos pecunia sibi concilians: quam iis suppeditabat, qui magistratus ambiebant, quo populus per eos corrumperetur, ut iis tantum qui numerarent, magistratus decerneret. Illi igitur nihil eorum omittebant, quibus ejus potentia augeretur. Deinde aliis Galliæ populis superatis, Rhenum ponte junctum cum exercitu transiit. Inde reversus, filiæ Pompeio nuptæ morte ex puerperio cognita, puero etiam paulo post defuncto, ipse et Pompeius in luctu fuerunt: nec **482** non utriusque amici casum eum graviter tulerunt, vinculo necessitudinis eorum dissoluto.

D Ζ'. Ἤδη δὲ μέγας ὁ Καῖσαρ γενόμενος, καὶ οἰκείαν δόξαν ἐπάρας ἐκ τῶν κατορθωμάτων, ἀνταγωνιστὴν Πομπηΐῳ ἑαυτὸν κατεστήσατο. Καὶ Κράσσου ἐν Πάρθοις ἀπολωλότος, ὃς ἔφεδρος αὐτῷ τε καὶ Πομπηΐῳ ἐλέλειπτο, καταλύειν ἐμελέτα Πομπήϊον, κἀκεῖνος αὖθις τὸν Καίσαρα. Τῆς δὲ πολιτείας νοσούσης, καὶ τῶν ἀρχὰς μετιόντων ὠνουμένων αὐτὰς, τοῦ δὲ δήμου ὑπὲρ τῶν δεδωκότων οὐ ψήφοις χρωμένων, ἀλλ' ὅπλοις, καὶ τῆς πόλεως ὡς ἀκυβερνήτου κακῶς φερομένης, τοῖς νουνεχεστέροις

VII. Cæsar jam magnus factus, et rebus gestis parta gloria evectus, adversari Pompeio instituit: et Crasso a Parthis interfecto, qui veluti pacis sequester inter eos fuerat, evertere Pompeium, Pompeius vicissim Cæsarem est conatus. Republica labefactata, cum magistratus per ambitum peterentur, et populus non suffragia, sed arma pro iis ferret, a quibus pecuniam accipiebat, et urbs veluti navis sine gubernatore periclitaretur: prudentioribus boni consulendum esse visum est, si civi-

tas ex tempestate ad regnum rediret, alioqui gravius allidenda. Nec enim spem salutis aliam restare : et medicum mitissimum adhibendum esse, qui morbo illi medicinam faceret : quibus verbis subobscure Pompeium intelligi volebant. Qui etsi verbis imperium se detractare simulabat, re ipsa tamen id agebat, ut dictator diceretur. Ne igitur dictaturam per vim invaderet, solus a senatu consul est designatus, desiderium ejus solitario imperio leniente. Ob hoc Cæsar et ipse per legatos consulatum petiit, aliis adversantibus, Pompeio vero tacente. Ut autem Cæsar largitionibus multos in suas partes traduxit, Pompeius eam conspirationem veritus, aperte per sese et amicos imperium Cæsari per decreta abrogavit : quibus ille neglectis petebat, ut et ipse et Pompeius simul armis positis privati esse juberentur. Sin sibi eriperetur imperium, illi vero confirmaretur : alterum tyrannum constitui. Fertur etiam quidam centurio a Cæsare missus, cum didicisset senatum imperium Cæsari non diutius dare, pulsato gladii capulo dixisse : *At hic dabit*. Deinde senatusconsultum factum est, nisi Cæsar intra certum diem imperio se abdicasset, hostem esse judicandum. Verum Antonio cæterisque Cæsaris studiosis postulantibus, ut et Cæsar et Pompeius simul magistratibus abirent, eam sententiam probarunt omnes. Sed cum Cæsar per litteras cæteris omnibus cedens, solam Cisalpinam provinciam et Illyricum atque duas sibi legiones reliqui peteret : cætera quidem ei **483** concessit Pompeius, milites autem ademit. Senatus vero Antonium et factionem ejus senatu ejecit. Itaque servili habitu ex timore sumpto, conducticiis bigis Roma exierunt. Quæ res militum indignationem commovit, cum viros claros et principes contumeliis affectos cernerent. Cæsar vero variis rationibus animo agitatis, ac subinde mutatis consiliis, tandem vulgari illo dicto, *jacta est alea*, arma sumpsit : superatoque Rubicone flumine, Ariminum magnam Galliæ urbem occupavit. Fertur pridie ejus diei noctu in somnis sibi cum matre per fœdam incestamque imaginem coire visus esse. Arimino occupato, Roma tanquam turbine quodam fluctuum undis exagitata, pene semetipsam demersit. Nam et consules et maxima pars senatus fugerunt. Est et ipse Pompeius territus, et ab aliis aliunde turbatus, querentibus, eum Cæsaris opes contra sese et rempublicam auxisse : neque quisquam illum suis uti consiliis sivit. Quare urbe relicta, senatum sequi se jussit, et plerique eum secuti sunt, exsilium pro patria amplexi, propter Pompeium : Romam vero perinde ut castra Cæsaris fugientes. Eo tempore Labienus etiam Cæsaris amicus, cui strenuam in bellis operam navarat, eo relicto Pompeium est secutus. Tamen Cæsar ei et pecuniam et

A ἀγαπητὸν ἐδόκει εἰ πρὸς μοναρχίαν ἐκ τοσούτου κλύδωνος καὶ μή τι χεῖρον περισταίη τὸ τῆς Ῥώμης πολίτευμα, ὡς ἄλλως ἀνήκεστα σφίσιν εἶναι τὰ πράγματα· χρῆναι δὲ τοῦ πραοτάτου τῶν ἰατρῶν ἀνέχεσθαι τὸ πάθος τουτὶ φαρμακεύοντος, ὑποδηλοῦντες δὴ τὸν Πομπήϊον. Κἀκεῖνος μέντοι, εἰ καὶ λόγῳ παραιτεῖσθαι τὴν ἀρχὴν ὑπεκρίνετο, ἀλλ' οἷς ἐποίει ἔσπευδε δικτάτωρ ἀναδειχθήσεσθαι. Ἵνα γοῦν μὴ βιάσαιτο ψηφισθῆναι δικτάτωρ, ὕπατον αὐτὸν μόνον ἡ γερουσία προὐβάλετο τῇ μοναρχίᾳ παρηγορουμένη τούτου τὴν ἔφεσιν. Ἐκ τούτου πέμπων ὁ Καῖσαρ καὶ αὐτὸς ἐπὶ ὑπατείαν παρήγγελλεν. Ἐναντιουμένων δ' ἑτέρων, ἐσιώπα Πομπήϊος. Ὡς δὲ ὁ Καῖσαρ πολλοὺς τὰ αὐτοῦ φρονεῖν ἀνέπεισε χρήμασι, δείσας τὴν σύστασιν ὁ Πομπήϊος, ἀναφανδὸν δι' ἑαυτοῦ καὶ
B τῶν φίλων ἐπραγματεύετο παυθῆναι τὸν Καίσαρα τῆς ἀρχῆς, ψηφιζόμενος ὧν ἐκεῖνος οὐδ' ὅλως ἐφρόντιζεν. Ἠξίου δὲ ὁ Καῖσαρ αὐτόν τε ἅμα καὶ τὸν Πομπήϊον καταθεμένους τὰ ὅπλα ἰδιωτεῦσαι καὶ ἄμφω. Εἰ δ' αὐτὸν μὲν ἀφαιροῦνται τὴν ἀρχὴν, ἐκείνῳ δὲ βεβαιοῦσι, τὸν ἕτερον κατασκευάζουσι τύραννον. Λέγεται δέ τινα τῶν παρὰ Καίσαρος σταλέντων ταξιαρχῶν, μαθόντα μὴ διδόναι τὴν γερουσίαν τῆς ἀρχῆς χρόνον τῷ Καίσαρι, *Ἀλλ' αὕτη*, φάναι, *δώσει*, κρούσαντα τῇ χειρὶ τὴν τοῦ ξίφους λαβήν. Εἶτα γνώμη εἰσήνεκτο, εἰ μὴ ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ Καῖσαρ τὰ ὅπλα κατάθηται, ἡγεῖσθαι τὸν ἄνδρα πολέμιον. Ἀντωνίου δὲ καὶ τῶν πραττόντων τὰ Καίσαρος ἀξιούντων καὶ Καίσαρα καὶ Πομπήϊον
C τὰς ἀρχὰς ἀποθέσθαι, τῇ γνώμῃ πάντες συνέθεντο. Ἐπεὶ δὲ παρὰ Καίσαρος ἧκον ἐπιστολαὶ τῶν μὲν ἄλλων ἐξισταμένου, τὴν δ' ἐντὸς Ἄλπεων ἐπαρχίαν καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν ἀξιοῦντος αὐτῷ δοθῆναι μετὰ δυοῖν ταγμάτων, τἄλλα μὲν ἐδίδου Πομπήϊος, τοὺς δέ γε στρατιώτας ἀφῄρει. Οἱ δ' ὑπατεύοντες καὶ τῆς βουλῆς ἐξήλασαν τὸν Ἀντώνιον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Οἱ δὲ διὰ φόβον ἐν δουλικαῖς ἐσθῆσι μετημφιασμένοι, ἐπὶ ζευγῶν μισθίων τῆς Ῥώμης ἐξῄεσαν. Ὃ τοὺς στρατιώτας παρώξυνεν, ἄνδρας ἐλλογίμους (64) καὶ ἄρχοντας περιυβρισμένους ὁρῶντας. Καῖσαρ δὲ, πολλοὺς λογισμοὺς κινήσας καὶ διαφόρων γνωμῶν γεγονὼς, τέλος τοῦτο δὴ τὸ κοινὸν ὑπειπὼν, *Ἐῤῥίφθω κύβος*, ὥρμησε. Καὶ τὸν ποταμὸν Ῥουβίκων
D διέβη, καὶ τὸ Ἀρίμινον κατέσχε, μεγάλην πόλιν τῆς Κελτικῆς. Λέγεται δὲ τῇ πρὸ τῆς διαβάσεως νυκτὶ ὄναρ ἰδεῖν ἔκθεσμον. Ἐδόκει γὰρ αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ μητρὶ μίγνυσθαι τὴν ἄῤῥητον μίξιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ Ἀρίμινον κατελήφθη, ὡς ὑπὸ πνευμάτων ἡ Ῥώμη πιμπλαμένη σάλου καὶ κλύδωνος, μικροῦ αὐτὴ ὑφ' ἑαυτῆς ἀνετέτραπτο. Οἵ τε γὰρ ὕπατοι καὶ οἱ πλείους τῶν βουλευτῶν ἔφευγον, καὶ αὐτὸν τὸν Πομπήϊον ἔκπληξις εἶχε, καὶ ἄλλως ἀλλαχόθεν τὸν ἄνδρα ἐτάραττον, αἰτιώμενοι ὡς καθ' ἑαυτοῦ καὶ τῆς πολιτείας αὐξήσαντα Καίσαρα· καὶ οὐδεὶς εἴα αὐτὸν τοῖς οἰκείοις χρήσασθαι λογισμοῖς. Διὸ καὶ τὴν πόλιν ἐξέλιπεν, ἕπεσθαι τὴν γερουσίαν κελεύσας. Εἵποντο

Variæ lectiones et notæ.

(64) *Ἐλλογίμους*. Ita mss. Wolfius ediderat ἐλλογισμοὺς, manifesto errore.

δ' οἱ πλείους τὴν μὲν φυγὴν ὡς πατρίδα αἱρούμενοι A διὰ τὸν Πομπήϊον, τὴν δὲ Ῥώμην ὡς Καίσαρος στρατόπεδον φεύγοντες. Ὅτε καὶ Λαβιηνὸς ἀνὴρ τοῖς φίλοις Καίσαρος ἀριθμούμενος, καὶ συνηγωνισμένος ἐν πολέμοις αὐτῷ προθυμότατα, ἀφεὶς ἐκεῖνον ἀφίκετο πρὸς Πομπήϊον. Ὧ καὶ καταλιπόντι αὐτὸν ὁ Καῖσαρ τά τε χρήματα καὶ τὰς ἀποσκευὰς ἐξαπέστειλε. Δομίτιος δὲ κατέχων Κορφίνιον, ἐπελθόντος αὐτῷ Καίσαρος, ἀπογνοὺς τὰ καθ' ἑαυτὸν, φάρμακον ἔπιεν ὡς θανούμενος. Εἶτα θαυμαστῇ φιλανθρωπίᾳ μαθὼν πρὸς τοὺς ἁλισκομένους τὸν Καίσαρα χρώμενον, ἑαυτὸν ἐθρήνει. Ὑπνωτικὸν δ' εἶναι τὸ φάρμακον καὶ οὐ θανάσιμον εἰπόντος τοῦ ἰατροῦ, ἄπεισι πρὸς Καίσαρα, καὶ λαβὼν δεξιὰν αὖθις διεξέπεσε πρὸς Πομπήϊον.

sarcinas, quanquam desertori, misit. Domitius vero, qui Corfinium præsidiis tenebat, Cæsare adventante rebus desesperatis, venenum bibit, ut moriturus. Deinde cum Cæsarem mirabili clementia uti erga captos audivisset, semetipsum deploravit. Sed a medico edoctus, id pharmacum soporiferum esse, non lethiferum, Cæsarem adiit: acceptaque dextera, rursus ad Pompeium evasit.

Η'. Ταῦτα εἰς τὴν Ῥώμην ἀπαγγελλόμενα τοὺς ἀνθρώπους ἡδίους ἐποίει, καί τινες ἐπανέστρεφον. Πολὺς δὲ γεγονὼς ὁ Καῖσαρ ἤδη ἐπ' αὐτὸν ἐχώρει Πομπήϊον. Ὁ δὲ φυγὼν εἰς Βρεντέσιον ἐξέπλευσεν. B Ἀπορῶν δὲ νηῶν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Ῥώμην ἀνέστρεψε, καὶ πάσης τῆς Ἰταλίας ἀναιμωτὶ κύριος γέγονεν ἡμέραις ἑξήκοντα. Εὑρὼν δὲ καὶ τὴν πόλιν καθεστῶσαν, καὶ τῶν ἀπὸ τῆς βουλῆς πολλοὺς ἐν αὐτῇ, τούτοις ἐπιεικῆ διελέχθη, ἀξιῶν αὐτοὺς πρὸς Πομπήϊον ἀποστέλλειν ἐπὶ συμβάσεσιν. Ἐπείσθη δ' οὐδείς. Τοῦ δὲ δημάρχου Μετέλλου κωλύοντος αὐτὸν ἐκ τῶν ἀποθέτων χρημάτων λαμβάνειν, καὶ νόμους προσφέροντος, ἔφη· *Μὴ τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων εἶναι καιρόν· Σὺ δὲ νῦν μὲν ἐκποδὼν ἄπιθι· παῤῥησίας γὰρ οὐ δεῖται πόλεμος. Ὅταν δὲ τὰ ὅπλα κατάθωμαι, τότε δημαγωγήσεις. Καὶ ταῦτα,* ἔφη, *λέγω, τῶν ἑαυτοῦ δικαίων ὑφιέμενος. Ἐμὸς γὰρ εἶ καὶ σὺ καὶ πάντες ὅσους τῶν πρὸς ἐμὲ στασιασάντων συνέλαβον.* Μὴ φαινομένων δὲ τῶν C κλειδῶν ἐκκόπτειν ἐκέλευεν. Αὖθις δὲ τοῦ Μετέλλου κωλύοντος, καί τινων ἐπαινούντων, ἠπείλησεν ἀποκτενεῖν αὐτὸν, εἰ μὴ παύσαιτο, εἰπών· *Μειράκιον, ἀγνοεῖς ὅτι δυσκολώτερόν ἐστί μοι εἰπεῖν ἢ πρᾶξαι;* Ἐστράτευσε δ' εἰς Ἰβηρίαν, καὶ τὰς ἐκεῖ δυνάμεις, καὶ τὰς ἐπαρχίας ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος οὕτως ἐπὶ Πομπήϊον ἤλαυνεν. Αἱρεθεὶς δὲ δικτάτωρ ὑπὸ τῆς βουλῆς φυγάδας κατήγαγε καὶ ἄλλων ἥψατο πολιτευμάτων. Ἐν ἡμέραις δὲ ἕνδεκα τὴν μὲν μοναρχίαν ἀπειπάμενος, ὕπατον δὲ ἀναδείξας ἑαυτὸν καὶ Σερουΐλιον Ἰσαυρικὸν, εἴχετο τῆς στρατείας. Καὶ διαβὰς τὸν Ἰόνιον Νώρικον καὶ Ἀπολλωνίαν αἱρεῖ. Ἐξ Ἀπολλωνίας δὲ κρύφα πάντων εἰς πλοῖον ἐμβὰς δωδεκάσκαλμον ἐν ἐσθῆτι θεράποντος D ἀναχθῆναι πρὸς τὸ Βρεντέσιον ἐβουλεύσατο, τοῦ πελάγους ὑπὸ τῶν πολεμίων περιεχομένου στόλοις μεγάλοις. Χειμῶνος δὲ ὄντος, ὁ πλοῦς ἄπορος ἐδόκει τῷ κυβερνήτῃ, καὶ μεταβαλεῖν ἐκέλευσε τοὺς ναύτας ὡς ἀποστρέψων τὸ πλοῖον. Καὶ ὁ Καῖσαρ ἀναδείκνυσιν ἑαυτόν. Τοῦ δὲ κυβερνήτου πρὸς τὴν ὄψιν ἐκπεπληγμένου· *Τόλμα καὶ μὴ δέδιθι,* ἔφη· *Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην συμπλέουσαν.* Κατέπλευσε δὲ καὶ Ἀντώνιος τὰς δυνάμεις ἄγων. Καὶ θαῤῥήσας Καῖσαρ προὐκαλεῖτο Πομπήϊον. Ἀεὶ δέ τινες περὶ τοῖς ἐρύμασι Πομπηΐου μάχαι σποράδες ἐγίνοντο, καὶ περιῆν ὁ Καῖσαρ πάσαις, πλὴν μιᾶς, ἐν ᾗ τροπῆς γενομένης μεγάλης ἐκινδύνευσε μὲν ἀπολέσαι τὸ στρατόπεδον· καὶ

VIII. Hæc Romæ nuntiata cives nonnihil recrearunt, ut quidam in urbem redierint. Cæsar vero auctis viribus, jam contra ipsum Pompeium proficiscens, cum is Brundusii nave conscensa abiisset: quia naves ipse non habebat, Romam converso itinere, totius Italiæ dominatu citra sanguinem LX diebus est potitus. Cum autem et urbem tranquillam reperisset, et multos in ea senatores, humaniter cum eis egit, ut ad Pompeium legatos de pacificatione
484 mitterent. Sed nemo ei paruit. Metello tribuno prohibente, ne quid pecuniæ ex publicis thesauris efferret, et leges recitante, respondit: *Non idem legum et armorum esse tempus. Tu vero nunc,* inquit, *cedito. Bellum enim verborum contentionem non admittit. Ubi vero arma posuero tum tu tribunus eris: et hæc dico, de meo jure concedens. Nam et tu meus es, et ii omnes quos contra me tumultuatos cepi.* Cum autem claves non reperirentur, securibus ærarium aperiri jussit, et Metello cujus nonnulli constantiam laudabant, denuo obsistenti mortem comminatus, nisi obturbare desisteret: *Hoc,* inquit, *adolescens, mihi scito dictu quam factu esse difficilius.* Profectus in Hispaniam, et legionibus illis atque provinciis ascitis, Pompeii persequendi consilium cepit. Dictator a senatu dictus, exsules revocavit, et alia in republica egit. Sed dictatura intra dies XI deposita, se ipso et Servilio Isaurico suapte auctoritate consulibus designatis, expeditioni intentus, superato Ionio mari, Noricum et Apolloniam capito Apolloniæ clam omnibus navigio duodecim scalmorum ministri habitu conscenso, Brundusium trajicere statuit: quamvis mare magnis hostium classibus teneretur. Sed cum in tempestate gubernator navigari non posse crederet, et nautas mutare cursum ac reverti jussisset, se agnoscendum præbuit et gubernatori ad suum conspectum obstupefacto: *Bono,* inquit, *animo et securo esto, Cæsarem enim et Cæsaris fortunam vehis.* Appulit et Antonius cum copiis; quibus Cæsar fretus, Pompeium provocavit. Et eum crebro ante munitiones sparsim dimicaretur; semper superior evasit, una pugna excepta: in qua cum magnam plagam accepisset, parum abfuit quin castris exueretur, atque ipse etiam cæderetur. Nam vir quidam magnus et robustus fugiens, cum ab eo manu injecta manere, et ad hostes converti juberetur, plane perturbatus, ictum ei in-

tentavit, ac percussisset, nisi armiger ejus humerum illius amputasset. Cum autem Pompeius magno facinori colophone non adjecto, fugientibus in vallum compulsis recessisset, Cæsar dixit : *Eo die victoriam penes hostes fuisse, si virum habuissent, qui sciret* **485** *vincere.* Inde digressus, exercitum in Macedoniam contra Scipionem promovit. Ea res Pompeii exercitum et ducum animos vana spe inflavit, ut Cæsarem velut victum et fugientem persequi cuperent. A quo consilio Pompeius abhorrens, bellum ducere, et mora ipsa vires hostium attenuare consultius esse duxit : eamque sententiam soli Catoni probavit, civibus parcere cupienti, qui cum hostium circiter mille cæsos vidisset, obvoluta facie, illos deploravit. Cæteris vero omnibus pugnæ detrectationem vituperantibus, Pompeius vel invitus Cæsarem est persecutus. Ut vero ambo in Pharsalia castra posuerunt, in pristina sententia permansit, ob omina parum auspicata, et visum nocturnum, quo in theatro suo plausum dari sibi putabat. Ejus vero familiares audaces erant, spe victoriæ præcepta. Cæsar cum suos milites rogasset, utrum soli pugnare mallent, an reliquos exspectare, qui in propinquo essent : ab iis oratus est, ne exspectaret. Hostiis cæsis aruspex dixit, intra triduum pugnaturum cum hostibus. Et Cæsari, qualem pugnæ exitum prævideret, percontanti respondit : Magnam fore mutationem in contrarium : quod si in præsentia bene cum eo ageretur, deteriorem fortunam esse exspectandam ; sin male, meliorem.

A αὐτὸς δὲ παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἀποθανεῖν. Φεύγοντι γὰρ ἀνδρὶ μεγάλῳ καὶ ῥωμαλέῳ τὴν χεῖρα ἐπιβαλὼν, μένειν ἐκέλευε καὶ στρέφεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ δὲ μεστὸς ὢν ταραχῆς ἐπῆρε τὴν χεῖρα ὡς πλήξων αὐτόν· καὶ ἔπληξεν ἂν, εἰ μὴ ὁ τοῦ Καίσαρος ὑπασπιστὴς τὸν ὦμον ἐκείνου φθάσας ἀπέκοψεν. Οὕτω δ' ἀπέγνω τότε Καῖσαρ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὥστε τοῦ Πομπηΐου ἔργῳ μεγάλῳ μὴ ἐπιθέντος τέλος, ἀλλὰ καθείρξαντος τοὺς φεύγοντας εἰς τὸν χάρακα καὶ ἀναχωρήσαντος, εἶπεν ὁ Καῖσαρ· *Σήμερον ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἐγένετο ἂν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον.* Ἐκεῖθεν δὲ μεταστὰς, τὸν στρατὸν εἰς Μακεδονίαν προῆγεν ἐπὶ Σκιπίωνα. Τοῦτο τὴν Πομπηΐου στρατιὰν ἐπῆρε καὶ B τοὺς περὶ αὐτὸν ἡγεμόνας, ὡς ἡττημένου καὶ φεύγοντος Καίσαρος διώκοντας ἕπεσθαι. Εὐλαβῶς δ' εἶχε πρὸς τοῦτο Πομπήϊος, καὶ ἠξίου τρίβειν καὶ μαραίνειν τὴν τῶν πολεμίων ἀκμήν. Τὴν δὲ γνώμην μόνος ἐπῄνει Κάτων φειδοῖ τῶν πολιτῶν. Ὅς γε καὶ τοὺς πεσόντας τῶν πολεμίων ὡς εἰς χιλίους ὄντας ἰδὼν, ἀπῆλθεν ἐγκαλυψάμενος καὶ καταδακρύσας. Οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἐκάκιζον φυγομαχοῦντα Πομπήϊον· ἐντεῦθεν καὶ ἄκων εἰς μάχην ἐχώρει, διώκων τὸν Καίσαρα. Ὡς δὲ, εἰς τὴν Φαρσαλίαν ἐμβαλόντες, ἀμφότεροι ἐστρατοπεδεύσαντο, ὁ μὲν Πομπήϊος αὖθις τῆς πρώτης εἴχετο γνώμης, φασμάτων οὐκ αἰσίων αὐτῷ γενομένων, καὶ καθ' ὕπνον ὄψεώς τινος (ἐδόκει γὰρ ἑαυτὸν ὁρᾷν ἐν τῷ θεάτρῳ ὑπὸ Ῥωμαίων κροτούμενον)· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν θρασεῖς ἦσαν, καὶ τὴν νίκην ταῖς ἐλπίσι προειληφότες. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἠρώτα τοὺς οἰκείους στρατιώτας, εἰ καθ' ἑαυτοὺς αἱροῦνται μαχέσασθαι ἢ περιμένειν καὶ ἑτέρους ἤδη ἐγγὺς ὄντας· οἱ δὲ μὴ περιμένειν ἐδέοντο. Θύσαντι δὲ τῷ Καίσαρι ὁ μάντις ἐσήμαινε τριῶν ἡμερῶν πρὸς τοὺς πολεμίους κριθήσεσθαι. Ἐρομένου δὲ Καίσαρος περὶ τοῦ τέλους τί προορᾷ, Μεγάλην, εἶπεν, ἐπὶ τὰ ἐναντία δηλοῦσθαι μεταβολὴν καὶ μετάπτωσιν. Εἰ μὲν οὖν εὖ πράττεις ἐν τῷ παρόντι, τὴν χείρονα προσδόκα τύχην, εἰ δὲ κακῶς, τὴν ἀμείνονα.

IX. Pridie quam pugnatum est, a Cæsare excubias sub mediam noctem obeunte, conspecta est fax cœlestis ignis, quam supra sua castra delatam, resplendentem et flammantem in castra Pompeii cadere putavit. Diluculo cum speculatores narrarent, hostes ad pugnam descendere : lætitia exsultans prælium iniit, et Pompeii exercitum pepulit. Qui cum suos equites fuga dissipatos vidisset, non amplius idem fuit, neque se Pompeium Magnum esse meminit : sed attonito similis, mutus tabernaculum ingressus, eventum sedens exspectavit. Hostibus vero vallum invadentibus, habitu fugienti apto sumpto, se subduxit. Cæsar etiam castris potitus, captos in suas legiones inseruit, et multis claris viris impunitate concessa, e quorum numero Brutus quoque fuit, qui eum post occidit, Pompeium est **486** persecutus. Is vero navi oneraria conscensa Amphipolim, atque inde Mitylenem est profectus, ut filium et uxorem Corneliam Scipionis Metelli filiam, inde secum abduceret. Quæ cum virgo Publio Crassi filio nupta fuisset, eo a Parthis interfecto, Pompeio desponsa fuerat, puella et eleganti forma, et in litteris probe erudita, nec fidium, nec geometriæ ignara, et philoso-

C Θ'. Τῇ δὲ πρὸ τῆς μάχης νυκτὶ τὰς φυλακὰς περιιόντος περὶ τὸ μεσονύκτιον Καίσαρος ὤφθη λαμπὰς οὐρανίου πυρὸς, ἣν τὸ αὐτοῦ ὑπερενεχθεῖσαν στρατόπεδον ἔδοξε, λαμπρὰν καὶ φλογώδη γενομένην, εἰς τὸ Πομπηΐου πεσεῖν. Ἤδη δὲ διαλαμψάσης ἡμέρας, οἱ σκοποὶ καταβαίνειν ἀπήγγελλον ἐπὶ μάχῃ τοὺς πολεμίους. Περιχαρὴς δὲ γενόμενος ὥρμησεν εἰς μάχην, καὶ συμβαλὼν τοῖς τοῦ Πομπηΐου τρέπεται τούτους. Πομπήϊος δὲ κατιδὼν τοὺς ἱππεῖς φυγῇ σκεδασθέντας, οὐκέτι ἦν ὁ αὐτὸς, οὐδ' ἐμέμνητο Πομπήϊος ὢν Μάγνος, ἀλλ' ὡς ὑπὸ Θεοῦ βλαπτόμενος ᾤχετο, ἄφθογγος ἀπιὼν ἐπὶ σκηνὴν, καὶ καθήμενος ἐκαραδόκει τὸ μέλλον. Ὡς δὲ τοῦ χάρακος ἐπέβαινον οἱ πολέμιοι, φεύγοντι πρέπουσαν στολὴν ἐνδὺς, ὑπεξῆλθεν. Ὁ δὲ Καῖσαρ καὶ τοῦ χάρακος D τῶν πολεμίων ἐκράτησε, καὶ τοὺς ἁλόντας ζωοὺς τοῖς ἑαυτοῦ κατέμιξε τάγμασι. Πολλοῖς δὲ καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἄδειαν ἔδωκεν, ὧν καὶ ὁ Βροῦτος ἦν ὁ κτείνας αὐτὸν ὕστερον. Ἐδίωκε δὲ τὸν Πομπήϊον. Ὁ δὲ, πλοίου ἐπιβὰς φορτηγοῦ καὶ παραπλεύσας ἐπ' Ἀμφιπόλεως, εἰς Μιτυλήνην κατήχθη, βουλόμενος τὴν γυναῖκα Κορνηλίαν ἀναλαβεῖν, καὶ δὲ τὸν υἱόν. Ἡ ἦν θυγάτηρ Μετέλλου Σκιπίωνος, συνοικήσασα μὲν ἐκ παρθενίας Πουπλίῳ τῷ Κράσσου

παιδὶ, ἐκείνου δὲ τεθνηκότος ἐν Πάρθοις, γαμηθεῖσα Πομπηΐῳ· ἦν δὲ ἡ κόρη καὶ τὴν ὥραν διαπρεπὴς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ γράμματα καλῶς ἤσκητο, καὶ περὶ λύραν καὶ περὶ γεωμετρίαν, καὶ λόγων φιλοσόφων εἴθιστο χρησίμως ἀκούειν, καὶ προσῆν τούτοις ἦθος περιεργίας καθαρόν. Ἀκούσασα τοίνυν ἥκειν Πομπήϊον μετὰ νηὸς μιᾶς καὶ αὐτῆς ἀλλοτρίας φεύγοντα, κατέπεσε χαμάζε καὶ ἄναυδος ἔκειτο. Μόλις δ' οὖν εἰς ἑαυτὴν ἐλθοῦσα ἐξέδραμεν ἐπὶ θάλασσαν. Ἀπαντήσαντος δὲ τοῦ Πομπηΐου καὶ ἐναγκαλισαμένου, *Ὁρῶ σε*, εἶπεν, *ἄνερ, οὐ τῆς σῆς τύχης ἔργον, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς, ἐπὶ σκάφει προσεῤῥιμμένον, τὸν πρὸ τῶν τῆς Κορνηλίας γάμων πεντακοσίαις ναυσὶ ταύτην παραπλεύσαντα τὴν θάλασσαν. Ὡς εὐτυχὴς ἂν ἤμην γυνὴ, πρὸ τοῦ Πούπλιον ἐν Πάρθοις ἀκοῦσαι τὸν παρθένιον ἄνδρα κείμενον, ἀποθανοῦσα· σώφρων δὲ μετ' ἐκεῖνον, ὥσπερ ὥρμησα, τὸν ἑαυτῆς προεμένη βίον. Ἐσωζόμην δὲ, καὶ σοὶ, Πομπήϊε Μάγνε, γενήσεσθαι συμφορά.* Ὁ δὲ πρὸς ταῦτα, *Μίαν ἄρα, Κορνηλία, τύχην ᾔδεις*, ἔφη, *τὴν ἀμείνονα* (65), *ἣ καὶ σὲ ἴσως ἐξηπάτησεν, ὅτι μοι πλέον τοῦ συνήθους παρέμεινεν. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα δεῖ φέρειν ἀνθρώπους ὄντας, καὶ τῆς τύχης ἔτι πειρατέον. Οὐ γὰρ ἀνέλπιστον ἐκ τούτων εἰς ἐκεῖνα μεταπεσεῖν τὸν ἐξ ἐκείνων ἐν τούτοις γενόμενον.* Ἀναλαβὼν οὖν τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς φίλους ἐκομίζετο. Καὶ εἰς Ἀττάλειαν ἐλθὼν, πόλιν τῆς Παμφυλίας, εὗρε καὶ τριήρεις ἐκ Κιλικίας καὶ στρατιώτας, καὶ πολλοὶ τῶν συγκλητικῶν περὶ αὐτὸν συνελέγησαν. Πολλῶν δὲ γενόμενος λογισμῶν, ἐνίκησε τελευταῖον φεύγειν εἰς Αἴγυπτον. Καὶ μαθὼν Πτολεμαῖον διάγειν εἰς τὸ Πηλούσιον, ἐκεῖ κατηνέχθη. Πτολεμαίου δὲ ὄντος κομιδῆ νέου, διεῖπε τὰ πράγματα Ποθεινὸς ὁ εὐνοῦχος. Καὶ μαθὼν περὶ Πομπηΐου ἤθροισε βουλὴν τῶν παρ' αὐτῷ δυναμένων μέγιστα. Καὶ οἱ μὲν ἀπελαύνειν Πομπήϊον συνεβούλευον, οἱ δὲ δέχεσθαι· ὁ δὲ Χῖος Θεόδοτος ὁ ῥήτωρ γνώμην εἰσήνεγκεν ἀνελεῖν αὐτὸν, ἐπειπὼν ὅτι *νεκρὸς οὐ δάκνει*. Ἐστάλησαν οὖν τινες τὸν ἄνδρα μετακαλούμενοι. Ὡς δ' εἶδον οἱ μετ' αὐτοῦ οὐ βασιλικὴν οὐδὲ λαμπρὰν τὴν ὑποδοχὴν, ἀλλ' ἐπὶ μιᾶς ἁλιάδος προσπλέοντας ὀλίγους ἀνθρώπους, ὑπώπτευσαν τὴν ὀλιγωρίαν. Καὶ τῷ Πομπηΐῳ παρῄνουν τὴν ναῦν εἰς πέλαγος ἀνακρούσασθαι. Πελαζούσης δὲ τῆς ἁλιάδος, μετελθεῖν ἠξίουν αὐτὸν εἰς αὐτὴν, Ἑλληνιστὶ ἀσπασάμενοι, τέναγος λέγοντες εἶναι πολὺ, καὶ βάθος οὐκ ἔχειν, οὐδὲ πλώϊμον εἶναι τριήρει τὴν θάλασσαν, ὑπόψαμμον οὖσαν. Ἀσπασάμενος οὖν τὴν Κορνηλίαν προαποθρηνοῦσαν αὐτοῦ τὸ τέλος, καὶ δύο ἑκατοντάρχους προσεμβῆναι κελεύσας, τῶν τε ἀπελευθέρων ἕνα Φίλιππον καὶ θεράποντα Σκύθην ὄνομα, στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ τὸν υἱὸν, εἶπε Σοφοκλέους ἰαμβεῖα·

Ὅστις δὲ πρὸς τύραννον ἐμπορεύεται,
Κείνου 'στὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ (66).

A phicas disputationes utiliter audire solita: cum tantis dotibus etiam morum simplicitas conjungebatur. Quæ cum Pompeium navigio uno, eoque alieno fugientem adesse audisset, humi prolapsa, diu sine voce jacuit. Ægre refocillata, ad mare decurrit. Ubi cum eam Pompeius obviam progressus amplexus, esset: *Video te*, inquit, *mi vir, in unam navem conjectum, meæ, non tuæ fortunæ culpa, qui ante Corneliæ nuptias quingentis navibus hoc mare tenuisti. Quam fortunata fuissem mulier, si ante auditam Publii primi mariti in Parthis interitum, obiissem. Sapiens vero, si, ut institueram, post illum necem mihi conscivissem. Verum incolumis mansi, Pompeii Magne, ut tibi etiam calamitati essem.* Ad hæc Pompeius: *Unam ergo fortunam, Cor-*
B *nelia, nosses meliorem, quæ te fortassis etiam seduxisset, si ea solito diutius me fovisset. Sed et hæc (homines enim sumus) nobis ferenda sunt, et fortuna adhuc periclitanda. Neque enim desperandum est, qui e felici miser factus sit, eum ex misero vicissim felicem fore.* Igitur uxore et amicis navi impositis, Attaliam Pamphyliæ urbem profectus, Cilicicas triremes et milites reperit: multi etiam senatores ibi ad eum convenerunt. In variis deliberationibus, cum tandem in Ægyptum confugere placuisset, Pelusium appulit, ubi Ptolemæum degere audierat; qui quod immatura erat ætate, Photinus eunuchus regni procurator, adventu Pompeii cognito, concilium principum virorum convocavit. Quorum
C aliis eum repellendum, aliis recipiendum esse suadentibus, Theodotus Chius orator tollendum esse pronuntiavit: *Canem enim mortuum non mordere*. Itaque missi sunt, qui eum accerserent. Ut vero ejus familiares eum non regio apparatu aut splendido excipi, sed in una cymba homines paucos accedere **487** viderunt: contemptum illum suspectum habuerunt. Pompeiumque monuerunt, ut navem in mare converteret. Ubi cymba accesserat, qui ea vehebantur, eum salutarunt Græce, et in naviculam conscendere jusserunt: mare enim vadosum et arenosum triremem non capere. Salutata igitur Cornelia uxore, jam ejus exitium plangente, et duobus centurionibus, liberto Philippo, et servo cui Scythæ nomen erat,
D una conscendere jussis, ad uxorem et filium conversus, illis Sophoclis versibus recitatis:

Quisquis tyranni se committit ædibus,
Fit illi servus, liber etsi venerit;

Variæ lectiones et notæ.

(65) *Μίαν ἄρα, Κορνηλία, τύχην ᾔδεις τὴν ἀμείνονα.* Ambiguum est utrum verba hæc ἀποφαντικῶς καὶ ἀποθετικῶς accipienda sint, an vero ἐλεγκτικῶς κατ' ἐρώτημα. Priorem sensum secutus est Wolfius, qui, subdit ille, si cui displicet, ita convertat: *Unam ergo fortunam, Cornelia, nosti meliorem, quæ te quoque fortasse decepit, quod me solito diutius fovit.*

(66) Μολῇ. Ita mss. omnes, quam vocem omiserat W.

cymbam ingressus est. Et cum a terra longe adhuc abesset, orationem quam in parvo libello Græce scripserat, ut eam apud regem haberet, legit. Ut ad terram appulerant, Cornelia et amici e triremi, quid futurum esset, sollicitì speculabantur. Interea Pompeium, qui Philippi amici manum prehenderat, ut surgeret, Septimius primus a tergo trajicit: deinde Achillas, et cæteri. At ille toga facie obducta, tantum ingemuit: neque quidquam se indignum locutus, ex vulneribus mortuus est, anno ætatis undesexagesimo. Qui in navibus erant, cæde ejus visa, cum tanto ejulatu ut in terra exaudiretur, fugerunt. Cædis vero ministri capite amputato, truncum nudum e cymba in littus abjecerunt, ut spectaculo quibusvis esset. Quo dum populus satiaretur, Philippus ibi mansit. Deinde mari ablutum corpus, et sua tunicula involutum, parvæ cymbæ reliquiis cremavit: et sene quodam Romano, qui prima stipendia sub Pompeio adolescente meruerat, adjutore, sepeliit. Cui Philippus, percontato, *quis esset, qui Pompeium Magnum sepelire instituerет?* respondit, *Se libertum illius esse.* Tum senex: *Istud*, inquit, *decus non tui unius erit. Me quoque tam pii officii socium admittito, ut meis et ipse manibus tangam, et ornem Romanorum imperatorem maximum.* Hæ Pompeii fuerunt exsequiæ.

A Ταῦτα φθεγξάμενος ἐνέβη. Καὶ συχνοῦ διαστήματος ὄντος ἐπὶ τὴν γῆν, ὁ Πομπήϊος ἔχων ἐν βιβλίῳ μικρῷ λόγον ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένον Ἑλληνικὸν, ᾧ παρεσκεύαστο χρήσασθαι πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ἀνεγίνωσκεν. Ὡς δὲ τῇ γῇ προσεπέλαζον, ἡ μὲν Κορνηλία μετὰ τῶν φίλων ἐκ τῆς τριήρους περιπαθὴς οὖσα τὸ μέλλον ἀπεσκόπει. Ἐν τούτῳ δὲ τὸν Πομπήϊον τῆς τοῦ φίλου Φιλίππου λαβόμενον χειρὸς ὡς ἐξαναστaίη, Σεπτίμιος ὄπισθεν τῷ ξίφει διελαύνει πρῶτος· εἶτα καὶ Ἀχιλλᾶς, καὶ ἕτεροι. Ὁ δὲ ταῖς χερσὶ τὴν τήβεννον ἐφελκυσάμενος κατὰ τοῦ προσώπου, μόνον στενάξας, μηδὲν δ' εἰπὼν ἀνάξιον ἑαυτοῦ, ἐνεκαρτέρησε ταῖς πληγαῖς, ἑξήκοντα ἑνὸς δέοντα βεβιωκὼς ἔτη. Οἱ δ' ἀπὸ τῶν νεῶν, ὡς ἐθεάσαντο τὴν σφαγὴν, θρῆνον ἐξάκουστον ἄχρι τῆς γῆς ἐκχέαντες B ἔφυγον. Τοῦ δὲ Πομπηΐου τὴν μὲν κεφαλὴν ἀποτέμνουσι, τὸ δὲ ἄλλο σῶμα γυμνὸν ἐκβαλόντες ἀπὸ τῆς ἁλιάδος, τοῖς δεομένοις ἀπέλιπον τοιούτου θεάματος. Παρέμεινε δὲ αὐτῷ Φίλιππος ἕως ἐγένοντο μεστοὶ τῆς ὄψεως. Εἶτα περιλούσας τῇ θαλάσσῃ τὸ σῶμα καὶ χιτωνίῳ τινὶ τῶν ἑαυτοῦ περιστείλας, μικρᾶς ἁλιάδος εὑρὼν λείψανα, τούτοις αὐτὸ κατέκαυσε, καί τινος ἀνδρὸς Ῥωμαίου γηραιοῦ ἤδη, τὰς δὲ πρώτας στρατείας ἔτι νέῳ Πομπηΐῳ συστρατευσαμένου, συνεπιλαβομένου αὐτῷ. Ὃς ἐπιστὰς τῷ Φιλίππῳ εἶπεν· *Τίς ὤν, ὦ ἄνθρωπε, θάπτειν διανοῇ Μάγνον Πομπήϊον;* Ἐκείνου δὲ φήσαντος ὡς ἀπελεύθερος· *Ἀλλ' οὐ μόνῳ σοί*, ἔφη, *τοῦτο τὸ καλὸν ὑπάρξει, κἀμὲ δὲ εὑρήματος εὐσεβοῦς δέξαι κοινωνὸν, ἅψασθαι καὶ περιστεῖλαι ταῖς ἐμαῖς χερσὶ τὸν μέγιστον αὐτοκράτορα Ῥωμαίων.* Οὕτω μὲν ἐκηδεύθη Πομπήϊος.

X. Cæsar autem non multo post in Ægyptum cum venisset, eum a quo ei caput Pompeii afferebatur, tanquam parricidam est **488** aversatus: et annulo ejus accepto, illacrymavit: Achillam et Photinum interfecit. Ipse rex Ptolemæus prælio captus, et ad flumen sublatus est. Theodotus vero rhetor, tum quidem Cæsaris ultionem evasit, clam ex Ægypto elapsus, et in humili fortuna invisus omnibus. Sed post a M. Bruto Cæsaris percussore in Asia comprehensus, et omni suppliciorum genere excruciatus interiit. Quotquot autem Pompeii amici ab Ægypti tyranno capti fuerant, eos omnes Cæsar beneficiis sibi adjunxit: et ibi quoque bellum gessit, Cleopatra ex regione clam accersita, quæ a Photino eunucho et regno et urbe jam ejecta erat. Quæ cum solo Apollodoro Siculo comite parva cymba conscensa ad regiam appulisset, et involuta stragulo quam longa erat, et colligata ab eodem per fores ad Cæsarem perlata esset: tum illius commenti solertiam admiratus, tum suavitate morum et lepore ejus captus, eam ut regni esset particeps, cum fratre reconciliavit. Cum autem in convivio propter reconciliationem eam instituto, ab Achilla duce exercitus et Photino eunucho insidias sibi parari animadvertisset, Photinum interfecit: Achillas vero fuga elapsus, grave bellum ei intulit. Quo tempore cum Cæsar ignem classi injecisset, magna quoque illa Bibliotheca conflagravit. Commisso prælio, ab aggere in lem-

C Γ. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον Καῖσαρ, ἐλθὼν εἰς Αἴγυπτον, τὸν μὲν προσφέροντα τὴν κεφαλὴν Πομπηΐου ὡς παλαμναῖον ἀπεστράφη· τὴν δὲ σφραγῖδα τοῦ ἀνδρὸς δεξάμενος, ἐδάκρυσεν· Ἀχιλλᾶν δὲ καὶ Ποθεινὸν ἔκτεινεν. Αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος, μάχῃ ληφθεὶς, παρὰ τὸν ποταμὸν ἠφανίσθη. Θεόδοτος δὲ ὁ σοφιστὴς τὴν μὲν ἐκ Καίσαρος δίκην διέφυγεν, ὑπεξελθὼν Αἴγυπτον καὶ ταπεινὰ πράττων καὶ μισούμενος· Βρούτῳ δὲ Μάρκῳ τῷ Καίσαρα κτείναντι περιπεσὼν ἐν Ἀσίᾳ, καὶ πᾶσαν αἰκίαν ὑπ' αὐτοῦ αἰκισθεὶς, ἀπεκτάνθη. Ὅσοι δὲ τῶν Πομπηΐου φίλων ἑαλώκεσαν ὑπὸ τοῦ τῆς Αἰγύπτου κρατοῦντος, πάντας εὐηργέτησεν ὁ Καῖσαρ καὶ προσηγάγετο. Κἀκεῖ δὲ πόλεμον συνεστήσατο, καὶ κρύφα τὴν Κλεοπάτραν ἀπὸ τῆς χώρας μετεπέμπετο, ἐκβληθεῖσαν ἤδη τῆς D βασιλείας τε καὶ τῆς πόλεως παρὰ τοῦ εὐνούχου Ποθεινοῦ. Ἡ, σὺν μόνῳ τῷ Σικελιώτῃ Ἀπολλοδώρῳ εἰς ἀκάτιον μικρὸν ἐμβᾶσα, τοῖς βασιλείοις προσέσχε, καὶ εἰς στρωματόδεσμον ἐνδῦσα, προτείνει μακρὰν ἑαυτήν. Ὁ δὲ Ἀπολλόδωρος, ἱμάντι συνδήσας τὸ στρωματόδεσμον, εἰσκομίζει διὰ θυρῶν πρὸς τὸν Καίσαρα. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ τέχνημα λαμυρᾶς φανείσης, καὶ τῆς ἄλλης ὁμιλίας καὶ χάριτος αὐτῆς ἡττηθεὶς, διήλλαξε πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὡς συμβασιλεύσουσαν. Ἑστιωμένων δ' ἐπὶ ταῖς διαλλαγαῖς, ἐπιβουλὴν φωράσας ὁ Καῖσαρ τυρευομένην ὑπ' Ἀχιλλᾶ τοῦ στρατηγοῦ καὶ Ποθεινοῦ τοῦ εὐνούχου, τὸν μὲν Ποθεινὸν ἀνεῖλεν· Ἀχιλλᾶς δὲ φυγὼν εἰς τὸ στρατόπεδον βαρὺν αὐτῷ περιίστησι πόλεμον. Ὅτε

πῦρ ἐμβαλόντος τῷ στόλῳ (67), καὶ ἡ μεγάλη βιβλιοθήκη ἐμπέπρηστο. Μάχης δὲ συνεστώσης, κατεπήδησε μὲν ἀπὸ τοῦ χώματος εἰς ἀκάτιον. Ἐπιπλεόντων δὲ πολλαχόθεν αὐτῷ τῶν Αἰγυπτίων, ῥίψας ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀπενήξατο μόλις. Ὅτε λέγεται καὶ βιβλίδια κρατῶν πολλὰ μὴ προέσθαι νηχόμενος, ἀλλ' ἀνέχειν αὐτὰ ὑπὲρ τῆς θαλάσσης τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ, καὶ ταῦτα βαλλόμενος. Τέλος δὲ, τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς πολεμίους ἀποχωρήσαντος, ἐπελθὼν καὶ συνάψας πόλεμον ἐνίκησε, πολλῶν πεσόντων καὶ τοῦ βασιλέως ἀφανοῦς γενομένου. Καταλιπὼν δὲ τὴν Κλεοπάτραν βασιλεύουσαν Αἰγύπτου, καὶ μικρὸν ὕστερον ἐξ αὐτοῦ τεκοῦσαν υἱὸν, ὃν Ἀλεξανδρεῖς Καισαρείωνα ἐκάλουν, ὥρμησεν ἐπὶ Συρίαν καὶ Φαρνάκῃ τῷ Μιθριδάτου παιδὶ πολεμήσας, αὐτὸν μὲν τοῦ Πόντου ἐξέβαλε, τὴν δὲ στρατιὰν ἄρδην ἀνεῖλε. Καὶ τῆς μάχης ταύτης τὸ τάχος καὶ τὴν ὀξύτητα δηλῶν τοῖς ἐν Ῥώμῃ, ἔγραψε τρεῖς λέξεις· *Ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα.* Ἐντεῦθεν εἰς Ἰταλίαν ἀπελθὼν εἰς Ῥώμην ἀνέβαινε, τοῦ μὲν ἐνιαυτοῦ καταστρέφοντος, εἰς ὃν ᾕρητο δικτάτωρ τὸ δεύτερον, οὐδέποτε πρότερον τῆς ἀρχῆς ταύτης γενομένης ἐνιαυσίου· εἰς δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ὕπατος ἀνεδείχθη. Τῶν δὲ περὶ Κάτωνα καὶ Σκιπίωνα μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην εἰς Λιβύην φυγόντων καὶ δυνάμεις ἠθροικότων ἀξιολόγους, ἐπ' αὐτοὺς ὁ Καῖσαρ ἐστράτευσε, καὶ μικρῷ μέρει μιᾶς ἡμέρας τριῶν στρατοπέδων ἐκράτησε· καὶ πεντακισμυρίους τῶν πολεμίων ἀνῃρηκὼς, οὐδὲ πεντήκοντα τῶν ἰδίων ἀπέβαλε. Τῶν δὲ πεφευγότων ἐκ τῆς μάχης ὑπατικῶν καὶ στρατηγικῶν ἀνδρῶν οἱ μὲν ἑαυτοὺς διέφθειραν ἁλισκόμενοι, συχνοὺς δὲ Καῖσαρ ἁλόντας ἀπέκτεινε. Κάτωνος δὲ ἑαυτὸν διεργασαμένου, δῆλος ἦν δηχθείς· οὗ δ' ἕνεκα λελύπητο ἄδηλον. Εἶπε δ' οὖν· *Ὦ Κάτων, φθονῶ τοῦ θανάτου· καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας* (68). Ἀλλὰ γὰρ ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἀπὸ Λιβύης θριάμβους κατήγαγε, καὶ θέας ἐτέλει ναυμάχων καὶ μονομάχων ἀνδρῶν. Τιμήσεων δὲ γενομένων ἀντὶ τῶν προτέρων δυεῖν καὶ τριάκοντα μυριάδων αἱ πᾶσαι πεντεκαίδεκα περισωθεῖσαι εὑρέθησαν· τηλικαύτην φθορὰν τοῦ δήμου ὁ ἐμφύλιος εἰργάσατο πόλεμος. Εἶτα ὕπατος τὸ τέταρτον αἱρεθεὶς, εἰς Ἰβηρίαν ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Πομπηΐου υἱοὺς, νέους μὲν ὄντας ἔτι, τόλμαν δ' ἐπιδεικνυμένους ἀξιόχρεων πρὸς ἡγεμονίαν. Ὅτε καὶ εἰς κίνδυνον περιέστη, ὡς βοᾷν διὰ τῶν τάξεων περιθέων τῶν ἑαυτοῦ· *Εἰ μὴ αἰδοῦνται λαβόντας αὐτὸν ἐγχειρίσαι τοῖς παιδαρίοις;* Πρὸς δὲ τοὺς φίλους μετὰ τὴν μάχην εἶπεν, *Ὡς πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, νῦν δὲ πρῶτον περὶ ψυχῆς.* Νικήσαντος δὲ Καίσαρος, ὁ μὲν νεώτερος τῶν Πομπηΐου υἱῶν ἀπέδρα· ἠνέχθη δ' αὐτῷ μεθ' ἡμέρας τοῦ πρεσβυτέρου ἡ κεφαλή. Τοῦτον ἔσχατον Καῖσαρ ἐπολέμησε πόλεμον.

A bum desiluit. Sed cum ab Ægyptiis navibus undique cingeretur, mari se commisit, et ægre enatavit. Fertur autem libellos multos manu inter natandum in sublime elatos, non abjecisse, quanquam telis peteretur. Tandem cum rex ad hostes abiisset, reversus, commisso prælio vicit, multis cæsis, ipsoque rege desiderato, ac Cleopatræ Ægypti regno relicto: quæ non multo post filium ei peperit, ab Ægyptiis Cæsarionem vocatum, inque Syriam contendit: et Pharnace Mithridatis filio Ponto ejecto, ejus vero exercitu prorsus deleto, ut belli confecti celeritatem demonstraret, tria verba Romam scripsit: *Veni, vidi, vici.* Inde in Italiam profectus, Romam ascendit sub anni exitum, quo secundum dictator creatus fuerat, cum ea potestas B antea nunquam **489** annua fuisset. In sequentem annum consul est declaratus. Cum autem Cato et Scipio post Pharsalicam cladem in Africa justas copias coegissent, Cæsar contra eos profectus, exigua unius diei parte tres exercitus superavit: et L millibus hostium occisis, suorum non L amisit. Viri consulares et prætorii qui e pugna evaserant, cum caperentur, partim ipsi necem sibi consciverunt, partim captos Cæsar suppliciis affecit. Catonis necem, qui sibi ipse manus attulerat, palam ægre tulit: cur autem, incertum est. Illud quidem dixit: *Invideo tibi mortem istam, Cato, quoniam tu mihi salutem invidisti.* Ex Africa Romam reversus, triumphavit, et spectacula navalis pugnæ C et gladiatorum edidit. Cum census ageretur, CL millia civium, de CCCXX millibus quæ ante censa fuerant, sunt inventa. Tantam populi stragem bellum civile attulerat. Deinde quartum consul factus, in Hispaniam abiit contra Pompeii filios, adolescentes quidem illos adhuc, sed audacia principatu digna præditos: ubi in tantum periculum venit, ut per aciem discurrens, clamitaret: *An milites non puderet, se captum pueris in manus tradere?* Post pugnam autem amicis dixit: *Se de victoria sæpe, tum vero primum de vita certasse.* Cæsare victore, junior Pompeii filius fuga est elapsus: post dies aliquot, natu majoris caput Cæsari allatum.

Variæ lectiones et notæ.

(67) *Ὅτε πῦρ ἐμβαλόντος τῷ στόλῳ.* Incertum utrum Καίσαρος, an Ἀχιλλᾶ; sed Plutarchus scrupulum tollit in Vita Cæsaris, his verbis: Δεύτερον δὲ περικοπτόμενος τὸν στόλον, ἠναγκάσθη διὰ πυρὸς ἀπώσασθαι τὸν κίνδυνον. W.

(68) *Καὶ γὰρ σύ μοι ἐφθόνησας τῆς σωτηρίας.* Plerique, ait Wolfius, interpretantur, *Tu mihi salutem tuam invidisti.* Sed cum Plutarchus scribat, obscurum fuisse, cur Cæsar Catonis interitum doluerit, et ἐφθόνησάς μοι τῆς σωτηρίας, etiam intelligi possit, Catonem non dignitatem tantum, sed salutem etiam Cæsaris oppugnasse, (neque enim additur, τῆς σωτηρίας σου, et ἐμαυτοῦ æque subintelligi potest, ne sententia quidem repugnante) malui, subdit ille, particulam (*tuam*) omittere, ut in Latino etiam sermone ambigua esset sententia, utrum Cæsar clementiæ laudem ex conservatione Catonis captare, an vero suam in eo explere iracundiam voluerit, si eum in potestatem redegisset.

XI. Extremo hoc bello gesto Romam reversus Cæsar, dictator perpetuus est creatus: quæ manifesta tyrannis fuit, præter monarchiæ summam potestatem successore quoque carens. Solus rerum potitus, multos qui arma contra tulerant, absolvit. Nonnullis magistratus et honores dedit: quorum e numero fuerunt Brutus et Cassius. Pompeii statuas dejectas restituit. Monitus ab amicis, ut satellites ad custodiam corporis adhiberet, recusavit: *Melius enim esse mortem semel oppetere*, dicens, *quam perpetuo formidare*. In majorum rerum studio et novæ gloriæ appetitione, in animo habuit Parthis inferre bellum, et per Hyrcaniam in Scythiam facere impressionem. Odium populi Romani cum aliis de causis, tum ob regni amorem vel
490 maxime suscepit. Unde familiares ejus rumorem in vulgus sparserunt, Sibyllinis libris contineri, Parthos non nisi rege duce a Romanis posse vinci. Et Alba Romam proficiscens, a quibusdam rex appellatus, cum ea re populum perturbatum vidisset, se non regem, sed Cæsarem esse dixit. Cæsaris autem nomen (ut quidam opinantur) habuit, quod matre mortua ex utero cæsus esset; quod falsum est: matrem enim ad virilem usque ætatem habuisse scribitur. Aliquis autem ex majoribus ejus eo modo natus, cognomentum id in familiam propagavit. Cum aliquando consulibus et prætoribus ad se accedentibus, toto senatu comitante, non assurrexisset, non senatum tantum, sed populum etiam offendit: quasi per senatum totam rempublicam ludibrio haberet, ac plerique statim mœsti recesserunt. Ad has offensas etiam tribunorum plebis accessit contumelia. Nam cum in festo, in sella aurea triumphali habitu sederet, Antonius consul in forum irrupit, diadema lauro implexum Cæsari offerens. Ob eam rem plausus haud sane illustris datus est, a subornatis hominibus: sed cum id Cæsar recusasset, totius populi plausum tulit. Ita bis populi animos expertus, surrexit. Ad hæc regias facsias statuis ejus impositas tribuni plebis detraxerunt, et eos qui regem illum salutarant, in carcerem duxerunt: applaudente populo, et Brutos eos appellante. Ut enim supra est expositum, Brutus pulsis Tarquiniis monarchiæ potestatem ad populum transtulit. Quibus rebus Cæsar irritatus, tribunos potestate privavit: et iis graviter increpitis, populum etiam per contumeliam Brutos appellavit. Ex eo populus ad M. Brutum spectavit, qui a vetere Bruto genus ducere putabatur: ab eoque solo vel primo pendebant, qui mutationem desiderabant. Quia vero ipsum alloqui non audebant, noctu litteras circa tribunal et sellam, in qua prætor jus dicebat, spargebant: in quibus scriptum erat, *Brute, dormis?* et, *Non es Brutus?* Incitabatur

ΙΑ'. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην δικτάτωρ διὰ βίου ἐψήφιστο, ὃ τυραννὶς ἐτύγχανεν ἄντικρυς, τῷ ἀνυπευθύνῳ τῆς μοναρχίας προσλαβοῦσα τὸ ἀδιάδοχον. Οὕτω δὲ καταστὰς εἰς μοναρχίαν, πολλοὺς ἀφῆκε τῶν πεπολεμηκότων αὐτῷ. Ἐνίοις δὲ καὶ ἀρχὰς καὶ τιμὰς ἔδωκεν, ὧν ἦσαν καὶ Βροῦτος καὶ Κάσσιος. Καὶ τὰς Πομπηΐου δὲ στήλας καταβεβλημένας ἀνέστησεν. Ἀξιούντων δὲ τῶν φίλων δορυφορεῖσθαι αὐτὸν, παρῃτήσατο, *Βέλτιόν ἐστιν*, εἰπὼν, *ἅπαξ ἀποθανεῖν, ἢ ἀεὶ προσδοκᾷν*. Μειζόνων δ' ἐρῶν πραγμάτων καὶ καινοτέρας δόξης, γνώμην ἔσχε στρατεύειν ἐπὶ Πάρθους, καὶ δι' Ὑρκανίας εἰς τὴν Σκυθικὴν ἐμβαλεῖν. Μῖσος μέντοι τοῖς ἀνθρώποις κατ' αὐτοῦ καὶ ἕτερα ἐνεποίησαν, τὸ δέ γε μεῖζον ὁ τῆς βασιλείας ἔρως εἰργάσατο, δι' ὃν οἱ περὶ αὐτὸν καὶ λόγον πρὸς τὸν δῆμον ἐνέσπειραν, ὡς ἐκ γραμμάτων Σιβυλλείων φαίνοιτο, μὴ ἄλλως ἔσεσθαι τὰ Πάρθων Ῥωμαίοις ἁλώσιμα, εἰ μὴ βασιλεὺς αὐτοῖς συστρατεύσοιτο. Καὶ ἐκ τῆς Ἄλβης δὲ πρὸς Ῥώμην ἰόντα τὸν Καίσαρα ἐτόλμησάν τινες προσειπεῖν βασιλέα. Τοῦ δὲ δήμου θορυβηθέντος, ἐκεῖνος οὐ βασιλεὺς ἀλλὰ Καῖσαρ ἔφη καλεῖσθαι. Ἐλέγετο δὲ Καῖσαρ (ὥς τινες οἴονται) οἷα δὴ τάχα τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐν τῷ τίκτειν θανούσης, καὶ αὐτοῦ δι' ἀνατομῆς προαχθέντος εἰς φῶς. Οὐκ ἀληθὲς δὲ τοῦτό ἐστι. Τὴν γὰρ μητέρα αὐτοῦ ζῆν οἱ περὶ αὐτοῦ γεγράφασιν ἱστορήσαντες καὶ αὐτοῦ ἀνδρωθέντος. Τὸ δ' ἐξ ἀνατομῆς παρελθεῖν εἰς τὸν βίον οὐκ ἐπ' αὐτῷ γέγονεν, ἀλλ' ἐπί τινι τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἐκείνου τὴν κλῆσιν ἔσχον οἱ ἐκείνου ἀπόγονοι. Προσιόντων δέ ποτε τῶν ὑπάτων αὐτῷ καὶ τῶν στρατηγῶν καὶ τῆς βουλῆς ἁπάσης ἑπομένης, ὅτι μὴ ἐξανέστη καθήμενος, οὐ μόνον ἐλύπησε τὴν βουλὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν δῆμον, ὡς ἐν τῇ βουλῇ προπηλακιζομένης τῆς πόλεως, καὶ μετὰ κατηφείας οἱ πλείους ἀπῆλθον εὐθύς. Ἐπιγίνεται δὲ τοῖς προσκρούσμασι τούτοις καὶ ὁ τῶν δημάρχων προπηλακισμός. Ἐτελεῖτο μὲν γὰρ τῇ πόλει ἑορτή· Καῖσαρ δ' ἐπὶ δίφρου χρυσέου καθήμενος, κόσμῳ κατεκοσμεῖτο θριαμβικῷ. Ἀντώνιος δὲ ὑπατεύων εἰς ἀγορὰν ἐνέβαλε, φέρων διάδημα στεφάνῳ δάφνης περιπεπλεγμένον, καὶ ἐδίδου τῷ Καίσαρι, καὶ γίνεται κρότος οὐ λαμπρὸς ἐκ παρασκευῆς. Ἀπωσαμένου δὲ τοῦ Καίσαρος, ἅπας ὁ δῆμος ἀνεκρότησε· καὶ τούτου δὶς γεγονότος, ἡ πεῖρα ἐξηλέγχετο (69), καὶ ὁ Καῖσαρ ἀνέστη. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀνδριάντες αὐτοῦ διαδήμασιν ὤφθησαν ἀναδεδεμένοι βασιλικοῖς, ἀπέσπασαν ταῦτα οἱ δήμαρχοι, καὶ τοὺς προσειπόντας αὐτὸν βασιλέα ἀπῆγον εἰς δεσμωτήριον. Καὶ ὁ δῆμος ἐπὶ τούτοις ἐκρότει, καὶ Βρούτους ἐκάλει τοὺς ἄνδρας. Βροῦτος γὰρ ἦν, ὡς ἱστόρηται ἄνωθι, ὁ καταλύσας Ταρκύνιον καὶ τὸ κράτος εἰς τὸ κοινὸν περιστήσας ἐκ μοναρχίας. Ἐπὶ τούτοις ὁ Καῖσαρ παροξυνθεὶς, τὴν μὲν ἀρχὴν τοὺς δημάρχους ἀφείλετο· ἐν δὲ τῷ κατηγορεῖν αὐ-

Variæ lectiones et notæ.

(69) *Καὶ τούτου δὶς γεγονότος ἡ πεῖρα ἐξηλέγχετο*. Converti, inquit Wolfius: *Ita bis populi animos expertus, surrexit*. Sed τὸ, τὴν πεῖραν ἐξελέγχεσθαι, intelligi potest, vel animadversum esse, Cæsarem periclitari voluisse populum, utrum æquis animis regium ornatum laturus esset: vel, Cæsarem animadvertisse, conatum suum esse irritum, populo a regia pompa abhorrente.

A τῶν ἅμα καὶ τὸν δῆμον ἐφυβρίζων, πολλάκις Βρούτους ἀπεκάλει τοὺς ἄνδρας. Ἐντεῦθεν πρὸς Μάρκον Βροῦτον τρέπονται οἱ πολλοὶ, ἐκ Βρούτου τοῦ πάλαι διχοῦντα τὸ γένος ἕλκειν, καὶ πρὸς μόνον ἐκεῖνον ἢ πρῶτον οἱ μεταβολῆς ἐφιέμενοι ἀποβλέποντες, αὐτῷ μὲν οὐκ ἐτόλμων προσομιλεῖν· νύκτωρ δὲ γράμματα περὶ τὸ βῆμα καὶ τὸν δίφρον ἐῤῥίπτον, ἐφ' οὗ στρατηγῶν ἐχρημάτιζε, λέγοντα· *Καθεύδεις, ὦ Βροῦτε;* καὶ, *Οὐκ εἶ Βροῦτος;* καὶ Κάσσιος δὲ παρώξυνεν αὐτόν. Καὶ τῷ Καίσαρι δὲ πολλὰ λέγεται σημεῖα γενέσθαι δηλοῦντα τὸν ὄλεθρον, ὧν ἓν καὶ τοῦτό ἐστι. Περιαύων (70) τῇ γυναικὶ, φωνὰς ἀσαφεῖς καὶ στεναγμοὺς ἀνάρθρους ἐκείνην ἀναπέμπουσαν ᾔσθετο. Ἐδόκει δὲ κλαίειν ἐκεῖνον, ἐπὶ ταῖς ἀγκάλαις ἔχουσα κατεσφαγμένον· ἣ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐδεῖτο τοῦ ἀνδρὸς μὴ προελθεῖν εἰς τὴν σύγκλητον. B Ὡς δὲ καὶ θύσαντες οἱ μάντεις δυσιερεῖν ἔλεγον, ἔγνω πέμψας Ἀντώνιον ἀφεῖναι τὴν σύγκλητον. Βροῦτος μέντοι Ἀλβῖνος, πιστευόμενος μὲν ὑπὸ Καίσαρος, τοῖς δὲ περὶ Μάρκον Βροῦτον καὶ Κάσσιον μετέχων τῆς συνωμοσίας, τούς τε μάντεις ἐχλεύαζε, καὶ καθήπτετο Καίσαρος, ὡς διαβολὰς ἑαυτῷ προστρίβοντος καταφρονήσεως πρὸς τὴν σύγκλητον. Ἥκειν γὰρ αὐτὴν ἐκείνου κελεύσαντος, καὶ πάντας ἑτοίμους εἶναι ψηφίζεσθαι, ὥστε τῶν ἐκτὸς Ἰταλίας ἐπαρχιῶν ἀναγορεύεσθαι βασιλέα, καὶ τὴν ἄλλην ἐπιόντα γῆν τε καὶ θάλασσαν ἑαυτῷ περιτιθέναι διάδημα. Ταῦθ' ἅμα λέγων ὁ Βροῦτος, ἦγε τὸν Καίσαρα λαβόμενος τῆς χειρός. Οἰκέτης δέ τις ἀλλότριος ἐντυχεῖν αὐτῷ προθυμούμενος ἀπιόντι, μὴ C δυνηθεὶς, παρέδωκεν ἑαυτὸν τῇ τοῦ Καίσαρος γυναικὶ φυλάττειν, εἰπὼν ἔχειν μεγάλα πράγματα ἐπανιόντι ἀπαγγεῖλαι τῷ Καίσαρι. Σοφιστὴς δέ τις Ἀρτεμίδωρος Κνίδιος, βιβλίον περὶ τῆς συνωμοσίας γράψας, καὶ ἐγγίσας αὐτῷ, Τοῦτο, ἔφη, Καῖσαρ, μόνος καὶ ταχέως ἀνάγνωθι· μεγάλα γάρ σοι καταγγέλει καί σοι διαφέροντα. Ὁ δεξάμενος ἐκεῖνος, ὥρμησε μὲν ἀναγνῶναι, μὴ μέντοι δυνηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐντυγχανόντων, κατεῖχε τῇ χειρὶ, καὶ παρῆλθεν οὕτω πρὸς τὴν σύγκλητον. Ἡ δὲ ὑπεξανέστη. Τῶν δὲ περὶ Βροῦτον οἱ μὲν ἐξόπισθεν τοῦ δίφρου αὐτοῦ περιέστησαν, οἱ δὲ ἀπήντησαν ὡς περί τινος φυγάδος δεόμενοι. Τὸν δὲ Ἀντώνιον πιστὸν ὄντα Καίσαρι καὶ ῥωμαλέον ἔξω παρακατεῖχε Βροῦτος Ἀλβῖνος. Ὡς δὲ καθίσας ὁ Καῖσαρ διεκρούετο τὰς δεήσεις, ξίφει παρὰ τοῦ Κάσκα πρώτου πλήττεται τὸν αὐχένα, πληγὴν οὐ θανατηφόρον. Ὡς δὲ καὶ τῶν συνωμοτῶν ἕκαστος τὸ ξίφος ἐγύμνωσε, λέγεται πρὸς μὲν τοὺς λοιποὺς ἀπομάχεσθαι ἐνειλούμενος καὶ κεκραγώς· ὅτε δὲ καὶ Βροῦτον εἶδεν ἐσπασμένον τὸ ξίφος, ἐφελκύσασθαι κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον, μηκέτι ἀπομαχόμενος. Εἴκοσι μέντοι καὶ τρία λαβὼν τραύματα, ἀνδριάντος ὄντος ἐκεῖ Πομπηΐου, περὶ τὴν βάσιν εὑρέθη κείμενος, καὶ καθαιμάξας αὐτὸν, ὡς δοκεῖν αὐτὸν ἐφεστάναι τῷ φόνῳ τοῦ πολεμίου Πομπηΐου.

idem etiam a Cassio. Sed Cæsari futura cædes pluribus prodigiis denuntiata esse fertur, e quibus etiam illud est. Uxorem accubantem voces **491** obscuras et confusas edere animadvertit. Ea vero sibi lamentari visa erat, et eum occisum in ulnis tenere: et mane oravit, ne in senatum veniret. Cum etiam augures sacra parum auspicata fuisse dicerent, abstinere curia statuit, et per Antonium senatum dimittere. Sed Brutus Albinus, cui Cæsar fidem habebat, conjurationis cum M. Bruto et Cassio particeps et augures deridebat, et Cæsarem reprehendebat, ut qui crimen contempti senatus in se admitteret: qui jam aderat ejus jussu. Paratos etiam esse omnes decernere, ut omnium extra Italiam provinciarum rex appellaretur, utque cum nationes exteras peragraret, aut mare trajiceret, diadema gestaret. Hæc dicens Brutus, Cæsarem manu prehensum ducebat. Abeuntem, servus alienus ejus alloquendi cupidus, cum convenire non posset, se uxori ejus custodiendum tradidit, quod magnas res haberet reverso Cæsari nuntiandas. Artemidorus item rhetor Gnidius libellum de conjuratione a se scriptum ei porrexit et, Hunc, inquit, Cæsar, solus et celeriter legito; res enim magnas tibi declarabit, quæque intersunt. Libellum acceptum Cæsar lecturus, cum a salutantibus impediretur, manu tenuit, itaque in senatum venit. Qui cum ei assurrexisset, Bruti conjurati partim a tergo sellam ejus circumsteterunt, partim ad eum accesserunt, tanquam exsuli cuidam veniam petituri. Antonium vero Cæsari fidelem et robustum Brutus Albinus foris tenuit. Ubi consedit Cæsar, et intercessiones rejecit, primus Casca jugulum ei ferit ictu non lethifero. Ut autem omnes conjurati pugiones strinxerunt, contra cæteros se defendisse fertur veste convoluta, et vociferans: sed cum a Bruto etiam stricto ense peti se vidisset, toga capite obvoluto, non amplius restitisse. Ita tribus et viginti vulneribus confossus, ad basim statuæ Pompeii concidit, eamque cruentavit, ut ipse Pompeius cædi inimici astare videretur.

ΙΒ'. Ὁ μὲν οὖν Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ οὕτως ὑπὸ φιλοτιμίας καὶ φιλαρχίας ἀπώλετο. Οἱ γὰρ θωπεύοντες αὐτὸν, τὸ φιλόπρωτον αὐτοῦ καὶ φιλόδοξον ἐπαινοῦντες, οὐκ ἐπαύοντο ἄλλα ἐπ' ἄλλοις αὐτῷ ψηφιζόμενοι· ἦσαν δὲ τοιαῦτα ἃ ἐψηφίζοντο· τὴν ἐπινίκιον στολὴν ἀεὶ φορεῖν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ δίφρου καθέζεσθαι· τοῖς τε ῥαβδούχοις δαφνηφο-

XII. Sic Cæsar ex ambitione et appetitione principatus interiit. Adulatores enim ejus ambitioni et gloriolæ studio inservientes, alios atque alios ei honores decernere **492** non destiterunt: qui hujusmodi fuerunt, ut triumphalem vestem perpetuo ferret, et in sella curuli sederet: ut fascibus laureatis perpetuo uteretur, et Pater patriæ ap-

Variæ lectiones et notæ.

(70) *Περιαύων*. Ita mss. Wolfius παριαύων ediderat.

pellaretur : ut ejus imago in nummis exsculperetur, et natalis publice celebraretur : ut in Romanis fanis et omnibus urbibus ejus statuæ collocarentur. Pro ejus autem tribunali duas statuas collocarunt : alteram ob cives servatos, alteram ob urbem obsidione liberatam, corona civica et obsidionali ornatas. Et novam curiam ædificari jusserunt, quæ Juliana de ipsius nomine diceretur. Censoremque eum solum et perpetuum crearunt ; privilegia tribunorum ei dederunt ; si a quoquam dicto factove offensus esset, ut caput ejus sacrum esset ac piaculo obligatum. Quid autem sacrum esse significet, jam est a me expositum. Jam quia talibus eum rebus gaudere cernebant, auratam ei sellam concesserunt, et vestem qua olim reges usi fuerant, et custodiam ex equestri et senatorio ordine, utque publice pro eo supplicationes fierent, et per ejus fortunam juraretur, et acta ejus rata essent, sanxerunt, et Quintilis mensis ab eo Julius appellaretur. Hæc et alia plura, ne singulis commemorandis lectorem obtundamus, ei decreverunt. Quibus rebus invidiam hominum, vel potius iram deorum suscepit, multosque in se provocavit, donec eum exitum quo repente concidit, est sortitus. Cum ita interfectus jaceret, omnes qui ibi aderant, turbati, et consilii percussorum ignari, quasi et ipsi periculo proximi fugerunt, et terrendis obviis urbem luctu impleverunt. Civitate sic affecta, percussores vim timentes, strictis et cruentis gladiis per forum in Capitolium accurrerunt, ibique diem et noctem exegerunt. At Lepidus eo facinore in castris audito, urbe cum militibus occupata, pro concione in percussores est invectus. Antonius autem præ metu latitans, cum illius adventu cognito, et percussorum fuga in Capitolium, resumpta fiducia prodiisset, et senatu convocato sententias rogaret : Cicero omnibus auctor fuit, ut mutuis odiis abolitis, utrinque, si quid peccatum esset, condonarent, ne civile bellum **493** recrudesceret, et cives a civibus interirent : consentirent potius, ut populares et cives deceret. Adjecit etiam, acta Cæsaris, sive ad donationes, sive ad honores, sive ad magistratus pertinerent, rata esse oportere, nec exagitanda curiosius, aut rescindenda. His rationibus adducti, omnium injuriarum oblivionem decreverunt. Percussores vero de Capitolio verba facientes, militibus promiserunt, se nulla Cæsaris acta rescissuros, neque cuiquam quidquam ab illo datum erepturos. Seditione hoc modo composita, non prius e Capitolio descenderunt, quam filium Lepidi et Antonii obsides accepissent. Deinde cum lecto Cæsaris testamento populus cognovisset, Octavium ab eo adoptatum esse, et reipublicæ munera, et viritim

A ροῦσιν ἀεὶ κεχρῆσθαι, πατέρα τε αὐτὸν τῆς πατρίδος ὀνομάζεσθαι, καὶ ἐς τὸ νόμισμα ἐγχαράττεσθαι, δημοσίᾳ τε ἑορτάζειν αὐτοῦ τὰ γενέθλια· ἐν τοῖς ναοῖς τε τῆς Ῥώμης καὶ ἐν πάσαις ταῖς πόλεσιν ἀνδριάντας αὐτοῦ ἵστασθαι. Ἐπὶ δέ γε τοῦ βήματος δύο αὐτοῦ ἀνδριάντας ἱδρύσαντο, τὸν μὲν ὡς τοὺς πολίτας σεσωκότος, τὸν δ' ὡς ἐκ πολιορκίας ῥυσαμένου τὴν πόλιν. Ἐστεφάνωντο δὲ καὶ ἄμφω στεφάνοις τοῖς ἐπὶ τοιούτοις νενομισμένοις. Βουλευτήριόν τε καινὸν οἰκοδομηθῆναι ἐπέταξαν, ἵν' Ἰουλιανὸν ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κληθείη ὀνόματι. Τιμητήν τε καὶ διὰ βίου καὶ μόνον αὐτὸν ἐψηφίσαντο εἶναι· ἔχειν δὲ καὶ τὰ τῶν δημάρχων προνόμια· καὶ εἴ τις αὐτὸν ἔργῳ ἢ λόγῳ ὑβρίσειεν, ἱερὸν εἶναι ἐθέσπισαν, καὶ τῷ ἄγει ἐνέχεσθαι. Τί δὲ τὸ ἱερὸν εἶναι νενόμιστο, ἤδη B μοι προαφήγηται. Χαίροντα δὲ τούτοις ὁρῶντες αὐτὸν, ἐπίχρυσόν τε δίφρον αὐτῷ ἔδοσαν, καὶ στολὴν ᾗ πάλαι ἐχρῶντο οἱ βασιλεύσαντες, καὶ φρουρὰν ἐκ τῶν ἱππέων καὶ ἐκ τῶν βουλευτῶν, εὔχεσθαί τε δημοσίᾳ ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὴν τύχην αὐτοῦ ὀμνύναι (71), καὶ τὰ πραχθησόμενα παρ' αὐτοῦ κύρια τυγχάνειν ἐνομοθέτησαν, διά τε αὐτὸν Ἰούλιον (72) προσηγόρευσαν, καὶ ἄλλα πλείονα (ἵνα δὲ τὸ καθ' ἕκαστον ἀπαριθμοῦντες τὸν ἀκροατὴν μὴ ἀποκναίωμεν) αὐτῷ ἐψηφίσαντο. Ἐξ ὧν ἐπίφθονος ἔδοξεν ἢ μᾶλλον νεμεσητὸς, καὶ καθ' ἑαυτοῦ πολλοὺς διηρέθισε, μέχρις ἂν εἰς τὸ ἐπελθὸν αὐτῷ κατηντήκει τέλος. Καὶ ὁ μὲν οὕτω σφαγεὶς ἔκειτο. Οἱ δὲ ἐκεῖ παρόντες ἄνθρωποι ἅπαντες ἐταράττοντο, τὴν τῶν σφαγέων ἀγνοοῦντες διάνοιαν, καὶ ὡς αὐτίκα κινδυνεύσοντες C ἔφευγον, καὶ τοὺς συναντῶντας ἐξέπλησσον, καὶ θρήνων τὴν πόλιν ἐπλήρουν. Καὶ ἡ μὲν πόλις οὕτω διέκειτο, οἱ δὲ σφαγεῖς, δεδιότες μή τις σφίσιν ἐπίθηται, γυμνοῖς καὶ ᾑμαγμένοις τοῖς ξίφεσι διὰ τῆς ἀγορᾶς διελθόντες ἀνέδραμον εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἐκεῖ τε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα διήγαγον. Ὁ δὲ Λέπιδος, ἐν τῷ στρατοπέδῳ μαθὼν τὰ γεγενημένα, νυκτὸς σὺν τοῖς στρατιώταις κατέλαβε, καὶ κατὰ τῶν σφαγέων ἐδημηγόρει. Ἀντώνιος δὲ, τοῦ Καίσαρος ἀναιρεθέντος, φοβηθεὶς ἐκρύβη· τὸν δὲ Λέπιδον ἐλθόντα μαθὼν καὶ τοὺς φονεῖς εἰς τὸ Καπιτώλιον ὄντας, θαῤῥήσας ἐξῆλθε, καὶ τὴν γερουσίαν ἀθροίσας ὡμίλει αὐτῇ, καὶ γνώμας εἰσῆγε πρὸς τὰ γενόμενα. Ὁ δὲ Κικέρων δημηγορήσας ἔπεισε πάν- D τας μὴ μνησικακεῖν ἀλλήλοις, ἀλλὰ κἄν τισιν ἡμάρτηταί τι, παρόψεσθαι τοῦτο, ἵνα μὴ ἐμφύλιος αὖθις γένηται πόλεμος καὶ τῶν πολιτῶν ὄλεθρος ὑπ' ἀλλήλων ὀλλυμένων, ὁμονοῆσαι δὲ ὁμοφύλους ὄντας καὶ συγγενεῖς. Καὶ προσέθετο δεῖν καὶ τὰ παρὰ τοῦ Καίσαρος πραχθέντα εἴτε ἐν δωρεαῖς ἢ τιμαῖς εἴτ' ἢ ἐν ἀρχαῖς φυλάξαι, καὶ μή τι τούτων πολυπραγμονῆσαι ἢ ἀνατρέψαι. Πεισθέντες οὖν αὐτῷ μηδενὶ μνησικακεῖν ἐψηφίσαντο. Καὶ οἱ σφαγεῖς δὲ τοῖς στρατιώταις ὁμιλοῦντες ἐκ τοῦ Καπιτωλίου μηδὲν

Variæ lectiones et notæ.

(71) *Τὴν τύχην αὐτοῦ ὀμνύναι*. *Per fortunam* Cæsaris, Wolfius vertit : melius forte *per genium*, de qua formula consulendus præ cæteris Joan. Bapt. Hansenius in lib. *De jurejurando*, cap. 15.

(72) *Διά τε αὐτὸν Ἰούλιον*. Sic mss. Wolfius legendum censet, διά τε αὐτὸν τὸν Κουϊντίλιον τὸν μῆνα Ἰούλιον προσηγόρευσαν. Atque ita vertit.

τῶν τῷ Καίσαρι πραχθέντων ἀκυρῶσαι ὑπέσχοντο, A μήτ' ἀφαιρήσεσθαί τινα μηδὲν τῶν ἑκάστῳ δεδομένων· καὶ οὕτως ἐς καταλλαγὰς ἧκον. Οὐ πρότερον δὲ οἱ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ κατέβησαν ἢ τόν τε τοῦ Λεπίδου παῖδα καὶ τὸν τοῦ Ἀντωνίου ὁμήρους λαβεῖν. Μετὰ ταῦτα τῆς διαθήκης τοῦ Καίσαρος ἀναγνωσθείσης μαθὼν ὁ δῆμος ὅτι υἱὸν πεποίηται τὸν Ὀκτάβιον, καὶ ὅτι τῇ τε πόλει δωρεὰς καὶ ἑκάστῳ δραχμάς, ὡς μὲν Ὀκτάβιος γράφει, τριάκοντα, ὡς δ' ἕτεροι, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα καταλέλοιπεν, ἐταράχθησαν. Καὶ ὁ Ἀντώνιος τὸν νεκρὸν εἰς τὴν ἀγορὰν προθέμενος ᾑματωμένον, καὶ λόγον ἐπὶ τῷ κειμένῳ εἰπών, τὸ πλῆθος παρώξυνε πρὸς ὀργήν. Εἶπε γὰρ πολλὰ μὲν πρὸς ἔπαινον τοῦ ἀνδρός, καὶ πρὸς ἔλεον τοῦ πάθους τοὺς ἀκροατὰς ἐρεθίζοντα. Εἶτα καὶ τὰ ψηφισθέντα αὐτῷ καταλέξας ὀνόματα, ἐπήγαγεν· B *Ἀλλ' οὗτος ὁ πατήρ, οὗτος ὁ ἀρχιερεύς, ὁ ἄσυλος, ὁ ἥρως, ὁ θεὸς τέθνηκεν, οἴμοι, οὐ νόσῳ βιασθείς, οὐδὲ γήρᾳ μαρανθείς, οὐδὲ ἔξω που ἐν πολέμῳ τρωθείς, οὐδὲ ἐκ δαιμονίου τινὸς αὐτομάτως ἁρπασθείς· ἀλλ' ἐνταῦθα τοῦ τείχους ἐντὸς ἐπιβουλευθείς· ὁ καὶ εἰς Βρεττανίαν ἀσφαλῶς στρατεύσας, ἐν τῇ πόλει ἐνεδρευθείς· ὁ τὸ πωμήριον αὐτῆς ἐπαυξήσας, ἐν τῷ βουλευτηρίῳ κατασφαγείς· ἄοπλος ὁ εὐπόλεμος, γυμνὸς ὁ εἰρηνοποιός, πρὸς τοῖς δικαστηρίοις ὁ δικαστής, πρὸς ταῖς ἀρχαῖς ὁ ἄρχων, ὑπὸ τῶν πολιτῶν, ὃν μηδεὶς τῶν πολεμίων, μηδ' εἰς τὴν θάλασσαν ἐκπεσόντα κτεῖναι δεδύνητο· ὑπὸ τῶν ἑταίρων, ὁ πολλάκις αὐτοὺς ἐλεήσας. Ποῦ δῆτά σοι,* C *Καῖσαρ, ἡ φιλανθρωπία; ποῦ δ' ἡ ἀσυλία; ποῦ δ' οἱ νόμοι; Ἀλλὰ σὺ μέν, ὅπως μηδ' ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τις φονεύηται, πολλὰ ἐνομοθέτησας, σὲ δὲ οὕτως οἰκτρῶς ἀπέκτειναν οἱ φίλοι. Καὶ νῦν ἐν τῇ ἀγορᾷ πρόκεισαι ἐσφαγμένος, δι' ἧς πολλάκις ἐπόμπευσας ἐστεφανωμένος· καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος ἔῤῥιψαι κατατετρωμένος, ἀφ' οὗ πολλάκις ἐδημηγόρησας. Οἴμοι πολιῶν ᾑματωμένων! ὢ στολῆς ἐσπαραγμένης, ἣν ἐπὶ τούτῳ μόνον, ὡς ἔοικεν, ἔλαβες, ἵνα ἐν ταύτῃ σφαγῇς!* Ἐπὶ τούτοις ὁ δῆμος ἐξοργισθεὶς τοὺς μὲν σφαγεῖς ἐζήτει, τὸ δὲ σῶμα τοῦ Καίσαρος ἁρπάσαντες ἐν τῇ ἀγορᾷ ἔκαυσαν. Καὶ ἐπὶ τὰς τῶν φονέων οἰκίας ὥρμησαν, καὶ Ἕλβιον Κίνναν δημαρχοῦντα διεχειρίσαντο, πλανηθέντες τῇ ὁμωνυμίᾳ· οὐ γὰρ οὗτος τῷ Καίσαρι ἐπεβούλευσεν, ὁ στρατηγὸς δὲ Κίννας Κορνήλιος. Βωμὸν δὲ ἔνθα κατέκαυσε τὸ σῶμα τοῦ Καίσαρος, ἤγειρε τὸ πλῆθος, ἵν' ἐπ' αὐτοῦ θύοιεν ὡς θεῷ τῷ Καίσαρι. Οἱ δ' ὕπατοι αὐτὸν ἀνέτρεψαν, καὶ νόμον εἰσήνεγκαν μηδένα αὖθις γενέσθαι δικτάτωρα, θάνατον θέντες τὸ ἐπιτίμιον, εἴ τις εἰσηγήσεται τοῦτο, καὶ εἴ τίς που δέξεται. Ἀντώνιος δὲ τότε πολλὰ ἐναυθεντῶν διεπράξατο, ἀρχάς τε διδοὺς καὶ χώρας, καὶ ἐλευθερίαν, καὶ ἀτέλειαν, καὶ φυγάδας κατάγων, ὡς τῆς δυναστείας τοῦ Καίσαρος τάχα διάδοχος, καὶ πολλὰ ἐκ τούτων ἠργυρολόγησε χρήματα.

A vel tricenas, ut Octavius, vel octogenas quinas, ut alii tradunt, drachmas relictas, turbatus est. Cum autem Antonius cadavere ejus adhuc cruento in foro proposito, orationem ad defuncti laudes, et ad cædis commiserationem pertinentem habuisset, multitudo concitata est. Deinde recitatis honoribus qui ei decreti fuerant, subjecit : *Sed pater, pontifex, sacrosanctus, heros, deus mortuus est : hei mihi, non morbo, non senio exstinctus, non foris in bello vulneratus, nec fortuito aliquo casu raptus : sed hic intra mœnia per insidias cæsus est. Qui citra periculum in Britanniam penetravit, in urbe per dolum occubuit. Qui pomœrium civitatis promovit, intra curiam est trucidatus : inermis, vir bellicosus : nudus, vir pacificus : ad prætoria, prætor :* B *apud magistratus, magistratu præditus : a civibus, quem nemo hostium vel in mari natantem accidere potuit : a familiaribus, quorum sæpe misertus fuit. Ubi tua est humanitas, Cæsar ? ubi sacrosancta auctoritas ? ubi leges ? Tu quidem accurate providisti, ne quis ab inimicis cæderetur : te vero crudeliter amici occiderunt, et nunc in foro jaces interfectus. In suggesto jaces vulneribus confectus, unde multas conciones habuisti. Heu canos sanguine concretos : heu vestem laceratam, quam eo scilicet induisti, ut in ea jugulareris.* His verbis populus commotus, percussores quæritavit, raptum cadaver Cæsaris in foro cremavit, ad ædes percussorum tetendit, ac Helvium 494 Cinnam tribunum plebis per errorem nominis occidit. C Neque enim is Cæsari fecerat insidias, sed Cornelius Cinna prætor. Quo in loco Cæsar crematus est, plebs aram erexit, in qua illi ut deo sacrificaret. Sed eam consules everterunt, lege lata, ne quis deinceps dictator crearetur. Qui autem dictaturam vel decrevisset, vel accepisset, ut capite plecteretur. Antonius tum pro auctoritate multa egit, dandis magistratibus, provinciis, libertate, immunitate, atque exsulibus revocandis, non secus ac si potentatus Cæsaris successor esset : iisque rebus magnam pecuniam coegit.

ΙΓ. Ὀκτάβιος δὲ Γάϊος, ὃς καὶ Πίας (73) ὠνομάσθη, ἀδελφῆς τοῦ Καίσαρος ἦν υἱὸς συνοικούσης Ὀκταβίῳ τῷ ἐκ Βελιτρῶν τῶν Οὐολουσκίδων (74), ἐτράφη δὲ παρὰ τῇ μητρὶ καταλειφθεὶς ὀρφανός. Αὐξηθεὶς δὲ διῆγε παρὰ τῷ Καίσαρι ἄπαιδι ὄντι. Διὸ καὶ ἔστεργε τὸν ἀδελφιδοῦν, καὶ μεγάλας εἶχεν ἐπ'

XIII. C. vero Octavius, qui et Pius, sororis Cæsaris filius, nuptæ Octavio Veliterno (sunt autem Velitræ Volscorum municipium) pupillus relictus, apud matrem educatus est. Cum adolevisset, apud Cæsarem egit orbum liberis : qui eum amavit, magna de eo spe concepta. Nam Accia mater ejus

Variæ lectiones et notæ.

(73) *Ὃς καὶ Πίας*. Ita alter e Regiis et Colberteus : alter Reg. Πίους *Pius*.

(74) *Οὐολουσκίδων*. Sic mss. Reg. et Colbert. Wolfius, Οὐολισκίδων, ediderat.

prægnans somniavit intestina sua ferri ad cœlum, explicarique per omnem terrarum ambitum. Somniavit et pater Octavius eadem nocte, utero Acciæ jubar solis exortum. Qui cum ob uxoris puerperium serius in curiam venisset, P. Nigidius Figulus senator, qui astronomiæ peritissimus habebatur, comperta Octavii moræ causa, exclamavit : *Tu nobis dominum genuisti*. Cum puer ruri educaretur, aquila pane ex manibus ejus rapto subvolavit, ac delapsa rursus eumdem restituit. Deinde, cum adolescentulus in urbe degeret, somniavit Cicero se videre illum catenis aureis e cœlo ad Capitolium demitti, et a Jove flagris cædi. Catulus vero et ipse in somnis vidit, Jovem Romæ imaginem in sinum filii Octavii, pueri adhuc, demittere. His de causis eum Cæsar, in amplissima spe adoptatum, hæredem instituit, ac diligentissime in arte dicendi Græce Latineque erudiendum curavit. Exercuit et in re militari, et ad negotiorum reipublicæ atque imperii administrationem assuefecit. Hic igitur Octavius, Apolloniæ studiorum causa degens, interitu Cæsaris audito, Brundusium trajecit : cognitoque avunculi testamento et tumultu populi, Cæsaris nomen **495** sibi vindicavit : aditaque hæreditate, rebus gerendis animum intendit, annos octodecim natus. Eo urbem ingrediente, magnus circulus, et instar cœlestis arcus varius, orbem solis ambiit, futuri tumultus prænuntius. Tribunatum, quamvis ab Antonio prohiberetur, ambire non destitit : sed tribuno conciliato sibi, in forum perductus, pro concione promisit, se legata, patris testamento relicta, statim soluturum : et aliorum emolumentorum plebi spem fecit. Cujus studia cum sibi adjunxisset, exorta stella quæ a septentrione versus occasum tendebat, quam alii cometam dicebant, ea portendentem, quæ solet id genus impressionum : alii Cæsari dedicabant, in stellarum numerum recepto scilicet : non dubitavit pridem Octavius, tum Cæsar, post etiam Augustus, æneam statuam Cæsaris, cum stella supra caput, in æde Veneris dedicare. Quod cum populi metu nemo prohiberet, etiam alia in Cæsaris honorem fecit. Antonius vero, qui eum contumeliis et injuriis agitabat, plebe ægre ferente, ac pene omnibus indignantibus, sibi metuens, cum eo collocutus est : et cum reconciliati viderentur, ex suspicione quadam inimicitiæ recruduerunt. Et quia Cæsaris opes crescere videbat, multitudinem largitionibus et obsequiis ad se allicere studuit : idque facile consecuturus videbatur, cum ipse consul, frater Lucius tribunus plebis, Caius

A αὐτῷ τὰς ἐλπίδας. Ἥ τε γὰρ μήτηρ αὐτοῦ Ἀττία, ἐγκυμονοῦσα αὐτὸν, ἔδοξε κατ' ὄναρ τὰ σπλάγχνα αὐτῆς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναφέρεσθαι, καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἐκτετάσθαι τὴν γῆν. Καὶ ὁ ἐκείνης ἀνὴρ κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα ἐδόκει ὁρᾷν ἥλιον ἐκ τῆς νηδύος αὐτῆς ἀνατέλλοντα. Ἄρτι δὲ τοῦ παιδὸς τεχθέντος, Νιγίδιος Φίκουλος (75) βουλευτὴς, διαγινώσκειν τὰς τῶν ἀστέρων κινήσεις ἄριστα πιστευόμενος, βραδύτερον εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Ὀκταβίου ἀπηντηκότος, ἤρετο αὐτὸν τὴν αἰτίαν τῆς βραδύτητος. Ὡς δὲ διὰ τὸν τοῦ παιδὸς τόκον, ἐκεῖνος ἔφη, ἀνεβόησεν ὅτι *Δεσπότην ἡμῖν ἐγέννησας*. Τρεφομένου δὲ τοῦ παιδὸς ἐν ἀγρῷ, ἀετὸς, ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐξαρπάσας ἄρτον, καὶ μετεωρισθεὶς, αὖθις ἀπέδωκεν αὐτὸν καταπτάς. Παιδίσκου τε αὐτοῦ ὄντος καὶ ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντος, ἔδοξεν ὁ Κικέρων καθ' ὕπνους ὁρᾷν αὐτὸν ἁλύσεσι χρυσαῖς ἐκ τοῦ πόλου πρὸς τὸ Καπιτώλιον B καθιμώμενον καὶ παρὰ τοῦ Διός μαστιζόμενον (76). Κάτουλος δὲ καὶ αὐτὸς καθ' ὕπνους ἐδόκει τὸν Δία τῆς Ῥώμης εἰκόνα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὀκταβίου παιδὸς ἔτι ὄντος ἐμβεβληκέναι. Ἐκ τούτων τοίνυν ὁ Καῖσαρ μεγάλα ἐπ' αὐτῷ ἐλπίσας εἰσεποιήσατό τε τὸν παῖδα, καὶ κληρονόμον κατέλιπε, καὶ ἐπιμελῶς ἐπαίδευε λόγοις ῥητορικοῖς, τῇ τε τῶν Λατίνων καὶ τῇ Ἑλληνίδι φωνῇ, καὶ ἤσκει πρός τε τὰς στρατείας καὶ πρὸς πραγμάτων διοίκησιν πολιτικῶν τε καὶ ἀρχικῶν. Οὗτος οὖν ὁ Ὀκτάβιος ὅτε ὁ Καῖσαρ ἐσφάγη, ἐν Ἀπολλωνίᾳ ἔτυχεν ὢν, ἐπὶ παιδείᾳ σταλείς. Ἔνθα μαθὼν τὸ συμβεβηκὸς ἐπεραιώθη πρὸς τὸ Βρεντέσιον. Καὶ τάς τε διαθήκας τοῦ Καίσαρος γνοὺς, καὶ C ὡς ὁ δῆμος τετάρακται, τὸ ὄνομά τε τοῦ Καίσαρος ᾠκειώσατο καὶ τὸν κλῆρον ἐδέξατο, καὶ τῶν πραγμάτων εἴχετο, ὀκτωκαιδεκέτης ὤν. Εἰσιόντος δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην, ἶρις πάντα τὸν ἥλιον ποικίλη καὶ πολλὴ περιέσχεν, ἣ προσεδήλου τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι ταραχήν. Εἰσελθὼν δὲ, δημαρχῆσαι μὲν ἐπεχείρησεν (77), ἀλλ' ἐκωλύθη ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἀντώνιον. Ὁ δ' οὐχ ἡσύχασεν, ἀλλὰ τὸν δήμαρχον ὑπελθὼν καὶ παρ' αὐτοῦ ἐς τὸν δῆμον εἰσαχθεὶς ἐδημηγόρησε, καὶ τὴν καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος δωρεὰν εὐθὺς ἐκτίσειν ὑπέσχετο, ἄλλων τέ τινων αὐτοῖς ἐλπίδας ὑπέτεινε. Καὶ οὕτω τὸν δῆμον ἐφελκυσάμενος, ἐπεί τις ἀστὴρ τότε ἐφάνη ἐξ ἄρκτου πρὸς ἑσπέραν, ὃν οἱ μὲν κομήτην ἔλεγον, προσημαίνοντα οἷά που εἴωθεν, οἱ δὲ τῷ Καίσαρι αὐτὸν D ἀνετίθεσαν, ὡς ἐς τὸ τῶν ἀστέρων ἀριθμὸν ἐγκαταλεγμένῳ, θαρσήσας ὁ πρώην μὲν Ὀκτάβιος, ἤδη δὲ Καῖσαρ κληθεὶς, μετὰ ταῦτα μέντοι καὶ Αὔγουστος, χάλκεον ἀνδριάντα τοῦ Καίσαρος, ἀστέρα φέροντα ὑπὲρ κεφαλῆς, εἰς τὸ Ἀφροδίσιον ἔστησεν. Ὡς δὲ παρ' οὐδενὸς τοῦτο κεκώλυτο, φόβῳ τοῦ δήμου, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(75) *Φίκουλος*. Duo Regii et Colbert. Φίβουλος.

(76) *Παρὰ τοῦ Διὸς μαστιζόμενον*. Sic ubi Wolfius : *Suetonius puerum facie liberali demissum cœlo catena aurea, ad fores Capitolii constitisse, eique Jovem flagellum tradidisse : hinc suspicor legendum non* μαστιζόμενον, *sed* μάστιγα ἐγχειριζόμενον, *nisi forte* μαστίζειν *idem significet.*

(77) *Δημαρχῆσαι μὲν ἐπεχείρησεν*. Ita mss. at Wolfius legendum censebat δημηγορῆσαι. Sequitur enim : εἰς τὸν δῆμον εἰσαχθεὶς ἐδημηγόρησέ τε, etc. Quare pro his verbis : *Tribunatum ambire non destitit*, vertendum, *urbemingressus, concionem ad populum habere instituit : neque destitit, quamvis ab Antonio prohiberetur, sed tribuno sibi conciliato*, etc.

ἄλλα τινὰ εἰς τιμὴν τοῦ Καίσαρος διεπράξατο. Ἀντώνιος δὲ τὸν νέον Καίσαρα τοῦτον περιύβριζέ τε καὶ ἀδικῶν ἦν, δι' ἃ ποτὲ θροῦς πρὸς τοῦ πλήθους ἐγένετο, καὶ σφόδρα πάντες σχεδὸν ἠγανάκτησαν. Φοβηθεὶς οὖν ὁ Ἀντώνιος, εἰς λόγους ἦλθεν αὐτῷ, καὶ ἔδοξαν κατηλλάχθαι, ἀλλ' αὖθις ἐξ ὑποψίας τινὸς διηνέχθησαν. Ὁρῶν οὖν ὁ Ἀντώνιος τὸν Καίσαρα αὐξανόμενον, ἐπεχείρησεν εἰς ἑαυτὸν τὸν ὅμιλον ἐπισπάσασθαι, τινὰ αὐτοῖς χαριζόμενος. Ἠδύνατο γὰρ αὐτὸς ὑπατεύων, θατέρου τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ δημαρχοῦντος, τοῦ Λουκίου δηλαδὴ, τοῦ δέ γε λοιποῦ τοῦ Γαΐου στρατηγοῦντος. Τὰ δέ γε τῆς πόλεως ἐν ἀκαταστασίᾳ ἦσαν. Ἐδόκει δὲ ὁ Ἀντώνιος, ἅτε ὑπατεύων πλεονεκτεῖν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὑπὸ τοῦ πλήθους μάλιστα ἐσπουδάζετο, καὶ διὰ τὸν πατέρα καὶ διὰ τὰς ὑποσχέσεις ἃς ἐποιεῖτο· τὸ δὲ μεῖζον ὅτι πολὺ δυναμένῳ τῷ Ἀντωνίῳ ἤχθοντο, καὶ ταπεινῶσαι αὐτὸν ἐβούλοντο.

A vero prætor esset. In tanto rerum motu, et Antonii summa propter consulatum potentia, populus tamen Cæsari maxime studuit, cum propter patris memoriam, tum ob ipsius pollicitationes; sed ob illud in primis, ut Antonium, cujus vires ægre ferebant, premerent.

ΙΕ΄. Ἀντωνίου δὲ εἰς τὸ Βρεντέσιον ἀπελθόντος πρὸς τοὺς ἐκ Μακεδονίας περαιωθέντας στρατιώτας, ὁ Καῖσαρ ἐκεῖ μὲν φίλους μετὰ χρημάτων, ἵνα σφᾶς σφετερίσωνται, προαπέστειλεν· αὐτὸς δὲ μέχρι Καμπανίας ἐλθὼν, πλῆθος συνέλεξεν ἐκ διαφόρων χωρῶν τῷ πατρὶ τιμωρεῖν λέγων, χρήματα τὰ μὲν διδοὺς, τὰ δὲ ὑπισχνούμενος. Καὶ σὺν αὐτοῖς εἰς τὴν Ῥώμην ἠπείχθη, πρὶν ἐπανελθεῖν τὸν Ἀντώνιον. Καὶ τῷ δήμῳ ὁμιλήσας, ἐπαίνων ἔτυχε καὶ αὖθις ἀπεδήμησε δύναμιν ἀθροίσων. Ἀντώνιον δὲ ἐν Βρεντεσίῳ οἱ στρατιῶται φιλοφρόνως ἐδέξαντο. Εἶτα πικρῶς αὐτοῖς προσφερομένου, ὡς καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀποκτεῖναι, ἐνεωτέρισαν, καὶ συχνοὶ μετέστησαν πρὸς τὸν Καίσαρα. Ἀντώνιος δὲ ἐκ τῆς Ῥώμης εἰς τὴν Γαλατίαν ἐξώρμησε, φοβηθεὶς μὴ αὐτή τι νεοχμώσῃ, καὶ ὁ Καῖσαρ δ' ἐπηκολούθησεν. Ἦρχε δὲ τότε τῆς Γαλατίας ὁ Βροῦτος ὁ Δέκιμος, εἷς τῶν συνομοσάντων κατὰ τοῦ Καίσαρος, καὶ ὃς μίσει τῷ πρὸς Ἀντώνιον οὐχ ὑπεῖξεν αὐτῷ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Καῖσαρ, τὸν Βροῦτον προσηταιρίσατο· οὔπω γὰρ ἑώρα καιρὸν τοῦ τιμωρήσασθαι τοὺς φονεῖς τοῦ πατρός. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ ἡ σύγκλητος ἐβουλεύετο, θορυβουμένη διὰ τὸν πόλεμον. Καὶ πολλοὶ μὲν γνώμας ἄλλας εἰσήνεγκαν. Κικέρων δὲ πολέμιον δεῖν εἶπε ψηφίσασθαι τὸν Ἀντώνιον, τὸν Καίσαρα μέντοι καὶ τὸν Βροῦτον τὸν Δέκιμον αὐτῷ ἐναντιουμένους ἐπαινέσαι, ἐφ' οἷς ἰδιογνωμονήσαντες πεποιήκασι, καὶ ἐπικουρῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἐξουσίαν νεῖμαι πρὸς τὸ μέλλον, καὶ τοὺς ὑπάτους ἅμα ἄμφω πρὸς τὸν πόλεμον πεπομφέναι, καὶ πολεμῆσαι αὐτῷ μηδὲ διατρίβειν καὶ μέλλειν. Ταῦτα τοῦ Κικέρωνος συμβουλεύσαντος, ὁ Καληνὸς ὁ Κύϊντος ἐναντιούμενος αὐτῷ συνεβούλευε πέμψαι πρὸς ἅπαντας τὴν βουλὴν κελεύουσαν ὁμοίως αὐτοῖς καταθέσθαι τὰ ὅπλα, καὶ ἐπ' αὐτῇ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας ποιήσασθαι. Καὶ πεισθέντας μὲν ἐπαινέσαι· εἰ δ' ἀπειθήσουσι πολεμῆσαι, τὸν πόλεμον δὲ τοῖς ὑπάτοις πιστεύσασθαι. Ὁ μὲν οὖν εἶπε ταῦτα· οἱ πράττοντες δὲ τὰ τοῦ Καίσαρος ἐπεκράτησαν. Καί τινες πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἐκ τῆς βουλῆς ἀπεστάλησαν, κελευούσης αὐτῷ τά τε στρατόπεδα καὶ τὴν Γαλατίαν ἀφεῖναι καὶ ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, τοῖς αὐτῷ τε συστρατευομένοις προσταττούσης οἴκαδε ἀναχωρῆσαι ῥητῆς ἡμέρας ἐντὸς, ἢ γινώσκειν ὡς ἐν μοίρᾳ πολεμίων αὐτοὺς λογισθήσονται. Πρὸ δὲ τοῦ τὴν γνώμην τοῦ Ἀντωνίου μαθεῖν τὸν πρὸς αὐτὸν πόλεμον τοῖς ὑπάτοις καὶ τῷ Καίσαρι, ἀρχὴν αὐτῷ στρατηγοῦ δόντες,

XIV. Antonio Brundusium ad legiones Macedonicas profecto, Cæsar amicis eo cum pecunia præmissis, in Campaniam progressus, exercitum ex B diversis provinciis coegit, patris necem ulturus, pecunia partim numerata, partim promissa: cumque ante reditum Antonii propere in urbem reversus, oratione ad populum habita laudatus est, atque iterum ad defectus habendos abiit. Antonium vero milites benigne Brundusii **496** acceperunt. Deinde cum ab eo, nonnullis interfectis, crudeliter tractarentur, tumultuati sunt, ac multi ad Cæsarem defecerunt. Antonius vero in Gallias properavit, veritus ne rebus novis studerent: eumque Cæsar secutus, D. Brutum conjurationis contra Cæsarem participem, qui ei provinciæ præerat, Antonii inimicum, sibi Cæsar conciliat. Nam tempus vindicandi patris nondum adesse cernebat. Romæ senatu deliberante, et propter bellum ter- C rito, alii alias sententias dixerunt: Cicero autem Antonium hostem judicandum, et Cæsarem ac D. Brutum privata auctoritate cum illo bellum gerentes, laudandos et adjuvandos esse censuit: data etiam in posterum auctoritate, et ambos consules sine ulla cunctatione ad bellum ei inferendum mittendos. Q Calenus contra, legatos ad omnes mittendos esse, qui eos armis positis, semetipsos et legiones auctoritati senatus permittere juberent. Quod si auscultassent, laudandos esse; sin minus, bellum consulibus contra eos mandandum. Verum Cæsariana factione prævalente, quidam ex senatu ad Antonium missi, qui eum, exercitibus et Galliis omissis, in Macedoniam ire, ejus item mi- D lites intra statum diem domum redire juberent, alioqui hostium loco habendos esse. Et priusquam nosset animum Antonii senatus, bellum contra eum consulibus, Cæsari potestatem imperatoris mandavit. Quibus rebus Antonius cognitis, legatis senatus contumeliose tractatis, per suos legatos, causam quæ bello prætexebatur, in ipsos decreti auctores retorsit. Quamobrem denuo et ipse hostis judicatus est: et milites, ni illum reliquissent, alio die præfinito. Ille vero Mutinæ Decimum obsidens, nihil gessit memorabile. Decimus vero primum egregie se defendit. Deinde cum operibus undique cinctus esset, veritus Cæsar, ne caperetur, aut penuria commeatus deditionem faceret: cum Hirtio exercitum versus Mutinam duxit. Sed cum

amnem præterfluentem propter custodias trajicere non possent, et de sua præsentia eum certiorem factum cuperent, ex altissimis arboribus ei signa dederunt, **497** flamma elata : quæ cum non intelligeret, laminæ plumbi tenuissimi quid vellent inscripserunt, eamque chartæ instar convolutam natatori perferendam dederunt. Sic Decimus præsentia eorum cognita, eodem illis modo rescripsit. Quem cum Antonius nihil cedere videret, Lucio fratre ad obsidionem relicto, contra Cæsarem et Hirtium est profectus. Ac primum æquo Marte certatum est : tandem victor Antonius, noctu clam contra Junium quem appropinquare senserat, ducit, eumque per insidias vulnerat, maximam ejus militum partem cædit, reliquos in vallo obsidet : et contra Cæsarem, Hirtium, et cæteros convertitur. Verum Hirtius eum et de via et pugna fessum, ex improviso aggressus, illustri victoria superavit.

A ἐμπεπιστεύκασι. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἀντώνιος τοὺς μὲν πρὸς αὐτὸν σταλέντας ἐξωνείδισεν· ἀντιστείλας δ' ἑτέρους τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου δι' ὧν προετείνετο, εἰς τοὺς κατ' αὐτοῦ ψηφισαμένους ἀντιπεριίστα. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ πολέμιον αὖθις τὸν Ἀντώνιον ἐψηφίσαντο, καὶ τοὺς αὐτῷ συστρατευομένους, εἰ μὴ αὐτὸν καταλίποιεν, ἑτέραν ἡμέραν εἰς τοῦτο αὐτοῖς ὁρισάμεναι. Ὁ δὲ ἐπολιόρκει τὸν Δέκιμον ἐν τῇ Μουτίνῃ, οὐ μέντοι λόγου τι κατώρθωσεν ἄξιον. Ὁ Δέκιμος δὲ πρῶτον μὲν ἰσχυρῶς ἠμύνετο τὸν Ἀντώνιον, ἔπειτα παντελῶς ἀπετειχίσθη. Δείσας οὖν ὁ Καῖσαρ μὴ ἢ ἁλῷ ἢ ἀπορίᾳ τῶν ἐπιτηδείων ἐνδοίη, σύν γε τῷ Ἱρτίῳ ἐπεστράτευσε πρὸς Μουτίνην. Τὸν δὲ πρὸς αὐτῇ ποταμὸν περαιωθῆναι οὐκ ἠδυνήθησαν διὰ τὴν ἐν αὐτῷ φρουράν. Σπεύδοντες B δὲ τὴν ἑαυτῶν παρουσίαν τῷ Δεκίμῳ γνωρίσαι, ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων δένδρων ἐφρυκτώρουν. Ὡς δ' οὐ συνίει, μολίβδου λεπτὸν ἄγαν ποιήσαντες ἔλασμα, ἔγραψαν ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς χάρτην τοῦτο ἑλίξαντες, κολυμβητῇ διενεγκεῖν ἔδωκαν. Καὶ οὕτως ὁ Δέκιμος τὴν παρουσίαν αὐτῶν μαθὼν, ἀντεπέστειλε σφίσι τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὁ οὖν Ἀντώνιος ὁρῶν οὐκ ἐνδιδόντα τὸν Δέκιμον, ἐκείνῳ τὸν ἀδελφὸν κατέλιπε Λούκιον, αὐτὸς δ' ἐπὶ τὸν Καίσαρα καὶ τὸν Ἵρτιον ὥρμησε. Καὶ πρότερον μὲν ἰσοπαλεῖς ἐγίνοντο μάχαι, ὑπερέσχε δ' ὕστερον ὁ Ἀντώνιος· καὶ τὸν Ἰούνιον αἰσθόμενος πλησιάζοντα, ἀπῆρε λαθὼν νυκτὸς ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐνεδρεύσας αὐτόν τε κατέτρωσε καὶ τῶν στρατιωτῶν τοὺς πλείους ἀπέκτεινε· τοὺς δέ γε λοιποὺς κατέκλεισεν εἰς τὸ τάφρευμα, καὶ πρὸς τὸν Καίσαρα καὶ τοὺς ἄλλους ἐτράπετο. Καί οἱ ὁ Ἵρτιος κὰκ τῆς πορείας καὶ τῆς μάχης πεπονηκότι ἀνελπίστως ἀπαντήσας πολὺ ἐκράτησε.

XV. Ea clade Antonii cognita, senatus et Hirtium, et Junium, et Cæsarem imperatores appellavit, quamvis Junius rem male gessisset, Cæsar vero non pugnasset, ab Hirtio ad castrorum custodiam relictus. Sic Antonius succubuit. Sed et T. Munatius Plancus ejusdem factionis, a Pontio Aquila Decimi legato victus est. Antonius alienatis a se militum animis, et populis quibusdam sibi prius addictis tumultuantibus, territus, ad tempus quievit : sed nonnullis a Lepido copiis auctus, recepit animum, subitaque eruptione facta, et multis utrinque cæsis, profligatus, fugam cepit. Itaque senatus illius clade lætus, omnes qui cum eo fecerant, hostes judicavit, tam ipsorum quam Antonii bonis publicatis. Cæsarem vero nec insigni aliquo honore affecerunt, et premere sunt conati, iis omnibus quæ se accepturum sperabat, in Decimum collatis. Ac ne malefacere posset, magistratus inimicis ejus decreverunt, Sexto Pompeio classis præfecto designato, M. Bruto Macedonia, Cassio Syria et bello contra Dolabellam mandato. Ut autem Cæsaris milites inter sese committerent, alios laudarunt, pecuniis et coronis oleaginis datis : aliis nihil tribuerunt. Verum Cæsaris industria factum, at nihilominus inter se consentirent. Quo Romæ cognito, ne sic quidem consulatum, sed alios ei honores decreverunt. Quos aspernantem, prætorem **498** primum, deinde consulem fecerunt. Ac illi quidem Cæsarem pro puero et adolescentulo, sicuti vulgo appellabatur, tractabant : ille vero cum cætera, tum pueri appellationem ægre ferens, ad arma conversus, clam de pace

ΙΕ'. Τὴν δ' ἧτταν τοῦ Ἀντωνίου μαθοῦσα ἡ βουλὴ αὐτοκράτορας τόν τε Ἵρτιον καὶ τὸν Ἰούνιον καὶ C τὸν Καίσαρα ὠνόμασαν, καίτοι τοῦ μὲν Ἰουνίου κακῶς ἀπαλλάξαντος, Καίσαρος δὲ μηδὲ μαχεσαμένου. Ἐπὶ γὰρ τῇ τοῦ στρατοπέδου κατέμεινε φυλακῇ, τοῦ Ἱρτίου κατὰ τοῦ Ἀντωνίου ὁρμήσαντος. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἀντώνιος ἥττητο. Καὶ Τίτος δὲ Μουνάτιος Πλάγκος τῶν Ἀντωνίου ὢν καὶ Ποντίῳ Ἀκύλᾳ τῷ Δεκίμῳ ὑποστρατηγοῦντι προσπολεμῶν, ἐνικήθη. Κἀντεῦθεν οἵ τε τοῦ Ἀντωνίου στρατιῶται οὐχ ὡς πρώην διέκειντο πρὸς αὐτὸν, καί τινες τῶν αὐτῷ προσκειμένων δήμων πρότερον ἐστασίαζον. Ὁ δὲ τέως μὲν κατεπέπληκτο καὶ ἡσύχαζεν· ὡς δέ τις ἐκ τοῦ Λεπίδου δύναμις αὐτῷ παρεγένετο, καὶ ἀνεθάρσησεν καὶ αἰφνιδίαν ἐπεκδρομὴν ἐποιήσατο· φόνου δὲ ἐξ ἀμφοῖν τῶν στρατευμάτων γενομένου πολλοῦ, τραπεὶς ἔφυγεν. Ἡ δὲ γερουσία, τὰ πραD χθέντα μαθοῦσα, τῇ μὲν ἥττῃ τοῦ Ἀντωνίου ἔχαιρε, τοὺς δὲ αὐτῷ συνεξετασθέντας πολεμίους ἀπέφηνε πάντας, καὶ τὰς οὐσίας αὐτῶν καὶ τὴν ἐκείνου ἀφείλετο. Τὸν δὲ Καίσαρα οὔτε τινὸς μεγάλου ἠξίωσαν καὶ καταλύειν προσεπεχείρησαν, πάντα ὅσα ἐκεῖνος ἤλπιζε λήψεσθαι τῷ Δεκίμῳ δόντες. Ἵνα δὲ μὴ δυνηθῇ τι δρᾶσαι κακὸν, τοὺς ἐχθροὺς αὐτῷ ἐς ἀρχὰς ἐψηφίσαντο, τῷ μὲν Πομπηΐῳ Σέξτῳ τὸ ναυτικὸν ἀναθέμενοι, τῷ δὲ Βρούτῳ τῷ Μάρκῳ τὴν Μακεδονίαν, Κασσίῳ δὲ τὴν Συρίαν καὶ τὸν πρὸς Δολοβέλλαν πόλεμον ἐπιτρέψαντες. Τοὺς δὲ τοῦ Καίσαρος στρατιώτας συγκρούσειν ἀλλήλοις αὐτοὺς μηχανώμενοι, τοὺς μὲν ἐπῄνεσαν καὶ χρήματα καὶ στεφάνους αὐτοῖς παρέσχον ἐξ ἐλαιῶν, τοῖς δ' οὐδὲν ἐψηφίσαντο. Ἀλλ' ἐκεῖνοι καὶ οὕτως ὡμονόουν, τοῦ

Καίσαρος αὐτοὺς πρὸς τοῦτο ἐνάγοντος. Μαθόντες οὖν οἱ ἐν τῇ πόλει ταῦτα, καὶ φοβηθέντες, ὕπατον μὲν αὐτὸν οὐδ' οὕτως ἀπέδειξαν, ἄλλας δέ οἱ τιμὰς ἐψηφίσαντο. Ὡς δ' ἐν οὐδενὶ λόγῳ ταύτας ἔσχε, στρατηγὸν τὸ πρῶτον, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ὕπατον ἐψηφίσαντο. Καὶ οἱ μὲν οὕτω τὸν Καίσαρα ἐδόκουν μεταχειρίζεσθαι, ὡς παῖδα καὶ ὡς μειράκιον, ἅπερ καὶ διεθρύλλουν· ἐκεῖνος δὲ ἐπί τε τοῖς ἄλλοις, καὶ ὅτι παῖς ἤκουε, δεινῶς ἀγανακτῶν, ἐπὶ τὰ ὅπλα ἐτράπετο καὶ πρός τε τὸν Ἀντώνιον λάθρα διεκηρυκεύσατο, καὶ τοὺς διαφυγόντας ἐκ τῆς μάχης, οὓς πολεμίους ἡ βουλὴ ἐψηφίσατο, συνήθροιζε, καὶ κατηγόρει παρ' αὐτοῖς τῆς γερουσίας τε καὶ τοῦ δήμου. Ταῦτα δὲ οἱ ἐν τέλει τέως μὲν ἐν ὀλιγωρίᾳ πεποίηντο· ἐπεὶ δὲ συμπεφρονηκότας ἔμαθον τὸν Ἀντώνιον καὶ τὸν Λέπιδον, θεραπεύειν τὸν Καίσαρα ἤρξαντο, καὶ τὸν πρὸς ἐκείνους αὐτῷ ἀνέθεντο πόλεμον, ἀγνοοῦντες τοὺς λόγους οὓς ἐπεποιήκει πρὸς τὸν Ἀντώνιον. Ὁ δὲ τὸν πόλεμον ὑπεδέξατο, ὕπατος δι' αὐτῶν ἀποδειχθῆναι πειρώμενος (πάνυ γὰρ ἦν ἡ ὑπατεία αὐτῷ δι' ἔρωτος), καὶ τὴν μάχην ἀναδεξάμενος ἡτοιμάζετο μὲν ὡς πολεμήσων, τοὺς στρατιώτας δὲ λάθρα παρεσκεύασεν ὀμόσαι δῆθεν ἀφ' ἑαυτῶν πρὸς μηδὲν τῶν στρατοπέδων μαχέσασθαι τῶν ἐκείνου γενομένων τοῦ Καίσαρος. Τοῦτο δ' ἦν μήτε πρὸς Ἀντώνιον μήτε πρὸς Λέπιδον ἀντιτάξασθαι. Πλεῖστοι γὰρ αὐτοῖς ἐξ ἐκείνων συνεστρατεύοντο. Πρέσβεις οὖν διὰ τοῦτο πρὸς τὴν βουλὴν ἐξ αὐτῶν τῶν στρατιωτῶν τετρακοσίους ἐξέπεμψε· τοῦτο δὲ σκηνὴ μὲν ἦν πρεσβείας, τὸ δὲ πᾶν τῶν ἐψηφισμένων αὐτοῖς εἴσπραξις καὶ σπουδὴ τοῦ ἀποδειχθῆναι τὸν Καίσαρα ὕπατον. Ἀναβαλλομένων δὲ αὐτῶν τὴν ἀπόκρισιν οἱ στρατιῶται ὠργίζοντο· εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν ἐξελθὼν τοῦ βουλευτηρίου, καὶ τὸ ξίφος λαβὼν (ἄοπλοι γὰρ εἰσελθεῖν ἐκελεύσθησαν) εἶπεν· *Ἂν ὑμεῖς τὴν ὑπατείαν μὴ δῶτε Καίσαρι, τοῦτο δώσει.* Ὁ Καῖσαρ μέντοι, ὅτι εἰς τὸ συνέδριον εἰσιόντες ἠναγκάσθησαν ἀποθέσθαι τὰ ὅπλα, καὶ ὅτι ἐπύθετό τις πότερον παρὰ τῶν στρατοπέδων ἐπέμφθησαν, ἢ πρὸς τοῦ Καίσαρος, ἔγκλημα ἐποιεῖτο, καὶ τὸν Ἀντώνιον καὶ τὸν Λέπιδον σπουδῇ μετεπέμψατο, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὴν Ῥώμην μετὰ τῶν στρατιωτῶν ὡς ὑπ' αὐτῶν τάχα ἐκβιασθεὶς ὥρμησε. Καί τινας τῶν ἱππέων ἀπέκτειναν, ὡς κατασκόπους αὐτῶν. Οἱ δὲ τῆς βουλῆς τὴν ἔφοδον γνόντες αὐτῶν, τά τε χρήματα αὐτοῖς μήπω πλησιάσασιν ἔπεμψαν, καὶ ὕπατον τὸν Καίσαρα ἐψηφίσαντο. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἀνάγκῃ ταῦτα πράξαντας εἰδότες αὐτούς, καὶ ἐξεφόβουν καὶ ἐθρασύνοντο. Πρὸς δὲ ταῦτα ἡ γερουσία μεταβαλλομένη ἀπηγόρευσε τῇ στρατιᾷ πλησιάσαι τῇ πόλει, καὶ τοῖς στρατηγοῖς τὴν φρουρὰν αὐτῆς ἐνεχείρησε. Τῷ Καίσαρι δὲ σὺν τῇ στρατιᾷ πρὸ τοῦ ἄστεος γενομένῳ τῶν τε βουλευτῶν τινες καὶ τῶν τοῦ δήμου πολλοὶ προσεχώρησαν, καὶ οἱ στρατηγοὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας ἐκείνῳ παρέδοσαν· καὶ οὕτω τὴν πόλιν ἀμαχεὶ κατασχών, ὕπατος καὶ παρὰ τοῦ δήμου προὐβέβλητο, μηδ' ἀπαντήσας εἰς τὴν συνάθροισιν, ἵνα μὴ δοκῇ βιάζεσθαι τούτους. Καὶ συνάρχων αὐτῷ ἐδόθη ὁ Κύϊντος ὁ Πέδιος, εἴγε οὕτω καλέσαι αὐτὸν, ἀλλὰ μὴ ὕπαρχον δεῖ. Οὕτω δ' ὕπατος αἱρεθεὶς ὁ Καῖσαρ, τά τε ἐν τῇ πόλει πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτῷ κατεστήσατο, καὶ χρήματα τοῖς στρατιώταις παρέσχετο,

cum Antonio egit: et e pugna elapsos, quos senatus hostes judicarat, collegit, apud quos de senatu populoque questus est. Hæc ii qui summæ rerum præerant, principio neglectui habuere: sed Lepidi Antoniique consensu cognito, Cæsarem colere cœperunt, bello quod contra illos gereret, mandato, ignari quid cum Antonio egisset. Eam ille conditionem non recusavit, per id bellum consulatus adipiscendi spe, cujus amore æstuabat. Proinde cum ad pugnam se parare videretur, clam id cum militibus egerat, ut veluti sua sponte jurarent, se cum nullo exercitu, qui sub Cæsare patre ejus militasset, pugnaturos: quod non erat aliud, quam cum Antonio et Lepido, qui militum illorum plurimos haberent, non congressuros esse. Eaque de causa ccc ex ipsis militibus per speciem legationis ad senatum misit: cum revera id ageretur, ut promissa exigerentur, et Cæsar consul declararetur. Cum responsum differri milites ægre ferrent, unus eorum curia egressus, sumpto gladio (inermes enim ingredi jussi fuerant), *Si vos*, inquit, *Cæsari consulatum non dederitis, hic dabit.* Cæsar vero per eam causam, quod in ingressu curiæ arma ponere coacti, et a quodam rogati essent, utrum a legionibus, an a Cæsare missi essent, Lepido et Antonio festinanter accersitis, Romam veluti coactus a militibus properavit, equitibus aliquot in itinere pro exploratoribus occisis. Senatus eorum adventu cognito, et pecuniam antequam appropinquarent, misit, et consulem Cæsarem designavit. Quod quia necessitate milites expressum intelligebant, ferociter atque insolenter se contra P. C. gesserunt. Qui ea re irritati, mutata sententia, exercitui urbis aditu interdixerunt, civitatis custodia prætoribus mandata. Sed cum Cæsar ad urbem venisset, multi ex senatu et plebe ad eum transierunt, prætoresque et se et milites ejus fidei permiserunt. Sic urbe citra **499** pugnam potitus, consul etiam a populo est designatus: in concionem non progressus, ne vim afferre civibus videretur. Collega ei (si tamen ita nominandus est, ac non potius administer) datus est Q. Pedius. Consul factus, statum civitatis arbitratu suo composuit: militibus pecuniam, quam e publico largiebatur, se de suo dare simulavit, et gratias egit. A senatu multi honores illi per speciem benevolentiæ, sed revera cogente metu, sunt decreti: præter cæteros vero in familiam Cæsaris usitato ritu adoptatus, cognomentum id accepit. Quod etsi prius etiam usurparat, veluti una cum hæreditate acceptum, non tamen constanter tenuerat, priusquam more majorum confirmatum esset. Ex eo C. Julius Cæsar Octavianus est appellatus. Usitatum enim est, ut qui adoptantur, cætera nomina adoptantis assumant, uno ex gentilitiis retento.

λόγῳ μὲν οἴκοθεν, ἔργῳ δ' ἐκ τῶν κοινῶν, καὶ τούτοις χάριν ὡμολόγει. Παρὰ δὲ τῆς βουλῆς αὐτῷ πολλὰ πρὸς τιμὴν ἐψηφίσθησαν, δοκήσει μὲν ἑκούσης, τῇ δ' ἀληθείᾳ φόβῳ βιαζομένης. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὸ τοῦ Καίσαρος γένος κατὰ τὰ νομιζόμενα εἰσεποιήθη, καὶ τὴν ἐπίκλησιν εἴληφεν. Ὠνόμαζε μὲν γὰρ καὶ πρότερον αὐτὸς ἑαυτὸν Καίσαρα, ὡς μετὰ τοῦ κλήρου καὶ τὴν προσηγορίαν διαδεξάμενος, οὐ μέντοι βεβαίως αὐτὴν εἶχε πρὸ τοῦ ταύτην κατὰ τὰ πάτρια βεβαιώσασθαι. Ἔκτοτε δὲ Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ Ὀκταβιανὸς ἐπεκλήθη. Νενόμισται γὰρ τοὺς υἱοθετουμένους, τὴν μὲν ἄλλην πρόσρησιν ἀπὸ τοῦ εἰσποιησαμένου λαμβάνειν, ἓν δέ τι τῶν προτέρων ὀνομάτων τηρεῖν.

XVI. Militibus conciliatis senatuque oppresso, paterna legata populo distribuit, ut eum etiam sibi devinciret, nec in ulciscendis patris percussoribus adversarium haberet. Ne quid autem per vim facere videretur, judicia coegit : quamvis rei plerique abessent, nonnulli etiam provincias obtinerent. Si qui vero aderant, ii se præ metu clam ex urbe proripiebant. Quare indicta causa non percussores tantum et conjurati, sed multi etiam alii ei crimini non affines, quidam etiam qui tum urbe abfuerant, ut S. Pompeius, sunt condemnati, et aqua atque igni interdicti, eorumque bona publicata. His peractis, contra Lepidum et Antonium scilicet est profectus : sed nihil rei gessit, non quod cum Antonio clam quædam egerat, et per illum cum Lepido, sed quod eos firmos et concordes esse videbat, spemque habebat eorum ope Brutum et Cassium, quorum jam magnæ vires essent, debellandi, ac postea illos etiam inter se commissos opprimendi. His de causis vel invitus pacta servavit : operamque dedit ut senatui populoque reconciliarentur, non per se, quominus suspecta res esset, sed Q. Pedio ejus sententiæ auctore subornato. Ipse vero ea de re consultus a civibus, invitum se et coactum **500** a militibus assentiri simulavit. Illi vero impetrata reconciliatione, ambo contra Cæsarem potissimam ac maximam copiarum partem adduxerunt : cum quod ei fidem plane non habebant, tum quod illius autoritate revocati esse videri nolebant, sed per se et suis viribus : tum quod sperabant, se per legiones ea quæ vellent asseculuros. Cæsar item eis cum magna manu obviam processit. Congressi, et secreto quædam collocuti, de stabilienda sua potentia et ulciscendis inimicis conjurarunt. Ac publice professi, se triumviros et rerum curatores fore in quinquennium ne oligarchiæ cupidi viderentur : privatim et provincias inter se partiti sunt, ne totum imperium sibi vendicare viderentur, et cædes inimicorum invicem condonarunt. Lepido Romæ atque Italiæ custodia attributa est. Cæsar vero et Antonius se bellum communi ope M. Bruto et Cassio illaturos, jurejurando interposito pepigerunt, milites ut res postulabat allocuti. Verum milites, Antonii instinctu, a Cæsare petierunt, ut Fulviæ et Sexti Clodii filiam, Antonii privignam, duceret. Non recusavit Cæsar, quanquam alia ei desponsa erat. Inde dum Romam properant, Antonio et Lepido parum auspicata omina obvenerunt. Cæsaris autem tabernaculo aquila insedit, quæ duos cor-

A **ΙϚʹ.** Ἐπεὶ οὖν τοὺς στρατιώτας ᾠκειώσατο, καὶ τὴν βουλὴν ἐδουλώσατο, τὴν τῶν καταλειφθέντων τῷ δήμῳ διανομὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐποιήσατο, ἵνα καὶ τούτους ἐφ' ἑαυτὸν ἐπισπάσηται, καὶ μὴ ἐναντιουμένους ἕξει, πρὸς τὴν τῶν φονέων τοῦ πατρὸς τιμωρίαν τραπέμενος. Δικαστήρια μὲν οὖν ἐκάθισεν, ἵνα μὴ δοκῇ βιαίως τι πράττειν, καὶ ταῦτα τῶν πλειόνων ἀπόντων, τινῶν δὲ καὶ ἡγεμονίας ἐχόντων ἐθνῶν. Εἰ δέ τινες καὶ παρῆσαν, οὔτε ἀπήντησαν δεδιότες, ἀλλὰ καὶ λάθρα που ἐξεχώρησαν. Ἐρήμην οὖν οὐχ οἱ αὐτόχειρες οὐδ' οἱ συνομόσαντες μόνον ἥλωσαν, ἀλλὰ καὶ συχνοὶ ἕτεροι μὴ μετασχόντες τῆς ἐπιβουλῆς, τινὲς δὲ μηδ' ἐνδημοῦντες τότε τῇ πόλει, ὧν εἷς ἦν καὶ ὁ Πομπήϊος Σέξτος, οἳ πυρός τε καὶ ὕδατος εἴρχθησαν, καὶ αἱ οὐσίαι σφῶν ἐδη-
B μεύθησαν. Ταῦτα τοίνυν πράξας ὁ Καῖσαρ, ἐπὶ τὸν Λέπιδον καὶ τὸν Ἀντώνιον δῆθεν ἐστράτευσεν· ἔργον δ' οὐδὲν ἔπραξεν, οὐχ ὅτι τῷ Ἀντωνίῳ κεκοινολόγητο, καὶ δι' ἐκείνου καὶ τῷ Λεπίδῳ, ἀλλ' ὅτι ἰσχυροὺς αὐτοὺς ἑώρα καὶ ὁμογνώμονας, καὶ ἤλπισε δι' αὐτῶν τόν τε Κάσσιον καὶ τὸν Βροῦτον μέγα δυνηθέντας ἤδη καταγωνίσασθαι καὶ μετὰ τοῦτο κἀκείνους δι' ἀλλήλων χειρώσασθαι. Διὰ ταῦτα τὰς συνθήκας ὁ Καῖσαρ καὶ ἄκων ἐτήρει, καὶ καταλλαγὰς αὐτοῖς πρὸς τὴν βουλὴν καὶ πρὸς τὸν ὅμιλον ἐπρυτάνευσεν, οὐχ αὐτὸς ταύτας εἰσηγησάμενος διὰ τὸ ἀνύποπτον, ἀλλὰ τὸν Κύϊντον τοῦτο συμβουλεῦσαι παρασκευάσας. Αὐτὸς δὲ τῶν ἐν τῇ πόλει κοινωσαμένων αὐτῷ περὶ τούτου, ἄκων προσεποιεῖτο τῇ
C πράξει συγκατατίθεσθαι, παρὰ τῶν στρατιωτῶν βιαζόμενος. Ψηφισθείσης δὲ τῆς καταλλαγῆς αὐτοῖς, ὥρμησαν καὶ ἄμφω ἐπὶ τὸν Καίσαρα, τὸ πλεῖστον καὶ τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ ἐπαγόμενοι. Οὔτε γὰρ βεβαίως ἐπίστευον αὐτῷ, οὔτε δι' ἐκεῖνον ἤθελον δοκεῖν τὴν ἄδειαν ψηφισθῆναι αὐτοῖς καὶ τὴν κάθοδον, δι' ἑαυτοὺς δὲ καὶ τὴν σφετέραν ἰσχύν, καὶ τυχεῖν ἤλπιζον ὧν ἐβούλοντο διὰ τὰ στρατόπεδα. Καὶ ὁ Καῖσαρ δ' αὐτοῖς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν προσυπήντησε· καὶ συνῆλθον εἰς ὁμιλίαν, διαλεξάμενοί τέ τινα ἡσυχῇ. Τὸ μὲν σύμπαν ἐπί τε τῇ δυναστείᾳ καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν συνώμοσαν, ἐς δὲ τὸ φανερὸν διωμολογήσαντο κοινῇ τοὺς τρεῖς ἐπιμελητὰς καὶ διοικητὰς τῶν πραγμάτων γενέσθαι ἐπὶ πενταετίᾳ, ἵνα μὴ ὀλιγαρχίας δοκῶσιν ἐφίεσθαι.
D Ἰδίᾳ δὲ καὶ ἀρχὰς ἐθνῶν ἑαυτοῖς προσενείμαντο, ἵνα μὴ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν νομίζωνται σφετερίζεσθαι, καὶ τῶν ἐχθρῶν σφαγὰς ἀλλήλοις ἀντέδοσαν. Καὶ Λεπίδῳ μὲν τῆς τε Ῥώμης τὴν φυλακὴν καὶ τῆς λοιπῆς Ἰταλίας ἀνέθεσαν. Καῖσαρ δὲ καὶ Ἀντώνιος ἐπὶ τὸν Μάρκον Βροῦτον στρατεύσασθαι συνέθεντο καὶ τὸν Κάσσιον, καὶ ὅρκοις τὰ δόξαντα ἐπιστώσαντο· καὶ τοὺς στρατιώτας συγκαλέσαντες ἐδημη-

γέρησιν ὅσα ἐπὶ τούτοις εἰκός. Οἱ δὲ τοῦ Ἀντωνίου στρατιῶται ἐξ ὑποθήκης αὐτοῦ τὴν θυγατέρα τῆς γυναικὸς Ἀντωνίου Φουλβίας, ἣν εἶχεν ἐκ τοῦ Κλωδίου, λαβεῖν ἠξίουν τὸν Καίσαρα. Κἀκεῖνος οὐ παρῃτήσατο, καίτοι ἑτέρας αὐτῷ προμεμνηστευμένης. Ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἠπείγοντο· σημεῖα δέ τινα τῷ τε Ἀντωνίῳ καὶ τῷ Λεπίδῳ ἀπαίσια συμβεβήκασι. Τῷ Καίσαρι δὲ ἀετὸς ὑπὲρ τῆς σκηνῆς ἱδρυθεὶς δύο κόρακας προσπεσόντας αὐτῷ καὶ τίλλειν τινὰ τῶν πτερῶν αὐτοῦ πειρωμένους ἀπέκτεινεν, ὃ τὴν νίκην κατ' ἀμφοτέρων τῶν συνιόντων αὐτῷ προεσήμαινε. Καὶ οἱ μὲν οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἦλθοσαν μετὰ τῶν στρατευμάτων· καὶ παραχρῆμα τὰ σφίσι δόξαντα ἔπραττον, καὶ σφαγαὶ πολλῶν ἐποιήθησαν, ὡς πληρωθῆναι τὴν πόλιν νεκρῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς οἰκίαις, οἱ δὲ ἐν ταῖς ὁδοῖς κἀν ταῖς ἀγοραῖς καὶ πρὸς τοῖς ἱεροῖς ἀπεκτίννυντο, καὶ αἱ μὲν κεφαλαὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ βῆμα αὐτοῖς ἀνετίθεντο, τὰ δὲ λοιπὰ σώματα τὰ μὲν αὐτοῦ που ἐρριπτεῖτο βορὰ κυσί τε καὶ ὄρνισι, τὰ δὲ εἰς τὸν ποταμὸν ἐνεβάλλετο. Καὶ οὐχ οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ φίλοι ἀπώλλυντο. Πάντας γὰρ τοὺς ἑκάστῳ τῶν τριῶν συναραμένους ἢ συμπράξαντας ἐν πολεμίων μοίρᾳ οἱ ἄλλοι ἐτίθεντο. Καὶ οὕτω συνέβαινε τοὺς αὐτοὺς καὶ φίλους τινὶ αὐτῶν, καὶ ἐχθροὺς τοῖς ἑτέροις εἶναι· ὥστε ἐν ᾧ ἰδίᾳ ἕκαστος τοὺς ἐπιβουλεύσαντας αὐτῷ ἠμύνετο, καὶ τοὺς φιλτάτους κοινῇ συναπώλλυσαν. Οὐ γάρ τις τὸν ἑαυτοῦ ἐχθρὸν τιμωρήσασθαι φίλον ἑτέρου ὄντα ἠδύνατο, μὴ ἀντιδοὺς ἕτερον φίλον ἑαυτοῦ νομιζόμενον, ἢ καὶ πλείους, εἰ ὁ αἰτούμενος εἰς σφαγὴν ἔντιμος ἦν ἐξ ἀρετῆς ἢ γένους ἢ ἀξιώματος. Καὶ τοὺς πλουσίους δὲ, κἂν μηδὲν εἶχον αὐτοῖς ἐγκαλεῖν, προσαπώλλυον, πολλῶν χρημάτων δεόμενοι ἵνα τὰς ἐπιθυμίας τῶν στρατιωτῶν ἀποπλήσωσι.

A vos irruentes et pennas aliquot ei evellere conantes occidit: quo augurio victoria contra duos collegas ei portendebatur. Romam cum legionibus ingressi, statim fecere quæ voluerunt, tot civibus occisis, ut urbs cadaveribus impleretur. Nam alii in ædibus, alii in viis, alii in foro et ad templa deorum immortalium trucidabantur. Proscriptorum capita triumviris in curiam afferebantur, trunci corporum partim temere abjiciebantur, canibus esca et alitibus, partim in Tiberim præcipitabantur. Nec inimici duntaxat, sed amici eorum etiam perimebantur. Nam eos omnes qui uni ex triumviris opem tulerant, aut suffragati fuerant, reliqui duo hostes judicabant. Ita fiebat, ut iidem eorum alicui amici, et cæteris hostes essent: et B dum quisque insidiatores ulcisceretur, eadem opera suos amicissimos perderet. Nec **501** enim ullus inimicum suum, si alterius amicus esset, nisi alium ejus loco dedisset, qui ipsius amicus haberetur, aut plures etiam, si is qui ad cædem postulabatur, sive virtute, sive nobilitate, sive dignitate excelleret, e medio tollere poterat. Divites vero vel innocentes in proscriptorum numerum referebant, quod ingenti pecunia esset opus ad explendum militum cupiditates.

ΙΖ'. Ταῦτα δὲ ὑπὸ τοῦ Λεπίδου καὶ τοῦ Ἀντωνίου ἐπράττετο μάλιστα. Τιμηθέντες γὰρ ὑπὸ τοῦ προτέρου Καίσαρος, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἄρξαντες καὶ ἡγεμονεύσαντες, καὶ πλείστους εἶχον ἐχθρούς. Ἐδόκει δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ νέου Καίσαρος γίνεσθαι διὰ τὴν τῆς δυναστείας κοινωνίαν. Αὐτὸς γὰρ οὐ συχνοὺς ἀπέκτεινε, φύσει τε οὐκ ὠμὸς ὤν, καὶ τεθραμμένος τοῖς ἤθεσι τοῦ πατρὸς, καὶ μήτε πολλοῖς μῖσος τρέφων σφοδρὸν, καὶ φιλεῖσθαι πραγματευόμενος. Καὶ οὐ μόνον οὐ πολλοὺς ἔφθειρεν, ἀλλὰ καὶ ἔσωσε πλείστους· καὶ τοῖς κρύψασί τινας ἐπιεικέστατα ἐχρήσατο, ἐπεὶ θάνατος καὶ τούτοις προείρητο. Ὁ δὲ Λέπιδος ἀπαραίτητος ἦν· καὶ ὁ Ἀντώνιος ὠμῶς καὶ ἀνηλεῶς ἔκτεινε καὶ τοὺς ἐπικουρῆσαι τοῖς κτεινομένοις ἐπιχειροῦντας, καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν σφαττομένων καὶ σιτούμενος ἐπεσκόπει, καὶ τῆς ἀνοσίου θέας αὐτῶν ἐνεπίμπλατο. Καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡ Φουλβία πολλοὺς καὶ αὐτὴ καὶ δι' ἔχθραν καὶ διὰ χρήματα ἐθανάτωσεν, ἔστι δ' οὓς οὐδὲ γινωσκομένους ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. Ποτὲ γοῦν καὶ τῆς τοῦ Κικέρωνος κεφαλῆς κομισθείσης (φεύγων γὰρ κατελήφθη καὶ ἐσφάγη) ὁ μὲν Ἀντώνιος πολλὰ αὐτὸν βλασφημήσας ἐκέλευσεν αὐτὴν ἐκφανέστερον τῶν ἄλλων ἐν τῷ βήματι προτεθῆναι, ἵν' ὅθεν ἠκούετο δημηγορῶν κατ' αὐτοῦ, ἐκεῖ μετὰ τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς ὁρῷτο. Οὕτως γὰρ ἀπετέτμητο. Ἡ δὲ δὴ Φουλβία ἔς τε τὰς χεῖρας αὐτὴν ἔλαβε, καὶ ἐπικραναμένη καὶ ἐμπτύσασα ἐπὶ τὰ γόνατα

C XVII. Hæc a Lepido et Antonio potissimum agebantur: quorum quod sub majori Cæsare honorati fuissent, et amplissimis magistratibus atque imperiis ornati, etiam inimicitiæ latissime patebant. Sed eadem a Cæsare quoque fieri putabantur propter potentatus societatem. Paucos enim ipse occidebat, nec natura crudelis, et moribus patris educatus, et paucis graviter infensus, quique diligi se quam timeri mallet. Nec tantum non multos occidit, sed plurimos etiam conservavit, et eos qui aliquos occultarant, humanissime tractavit: nam id quoque capitale erat. Lepidus vero inexorabilis fuit; Antonius item sævus, qui proscriptorum quoque defensores crudeliter trucidabat, occisorumque D capita vel inter epulas intuens, nefario spectaculo ad satietatem perfruebatur. Uxor item ejus Fulvia multos ex odio, multos pecuniæ causa, nonnullos etiam marito plane ignotos trucidabat. Ciceronis autem caput (nam is quoque in fuga jugulatus fuerat) Antonius ad se allatum maledictis insectatus, illustriori in loco pro rostris, una cum dextra ejus manu, unde concionatus fuerat, affigi jussit. Fulvia vero id primum in manus sumptum, ira percita conspuit. Deinde genibus impositum, oreque diducto, linguam extractam acubus, quibus ad ornamenta capitis utebatur, pupugit, cum multis nefariis dicteriis. Multis pereuntibus, quidam evaserunt. Servi enim dominorum vestibus

sumptis, illisque occultatis, ipsi pro eis cæsi sunt: et quidam herum, a quo ignominiosis notis compunctus fuerat, non modo non prodidit, sed etiam conservavit. Nam cum herum in fuga comitans, percussores insequi animadvertisset, quemdam obvium occidit: ejusque veste data **502** domino, eoque abire jusso, cadaver in pyram conjecit, vestem vero et annulum herilem persecutoribus obtulit, se fugientem dominum occidisse professus: quod cum ob notas illas et spolia crederetur, et illi salutem, et sibi honorem peperit. Q. Ciceronem, Marci fratrem, filius suffuratus, cum torqueretur, non prodidit. Sed pater ea re cognita, filii misertus, ultro se percussoribus obtulit. Multi ex latebris ad Brutum et Cassium, plures ad Sextum confugerunt: qui classi præfectus, et ad tempus mari potitus, privatis viribus (quanquam post a Cæsare adempto imperio) collectis, Siciliam occuparat. Deinde cum ipse quoque proscriptus, et cædes factæ essent, in eodem periculo versantibus plurimum tulit opis, tum suscipiendo, tum aliis rationibus. Itaque frequentes ad eum convenerunt. Ac cædium hujusmodi ratio fuit: bonorum autem nihilo melior. Nam locupletum ædes diripiebantur, et annuæ domorum mercedes tam in aliis Italiæ urbibus quam Romæ exigebantur, earum quæ locatæ erant, integræ: in quibus ipsi domini habitabant, dimidiæ, pro amplitudine habitationum. Iis item qui prædia possidebant redituum semissem ademerunt, et occisorum possessiones militibus assignarunt, alias gratis, alias vili pretio. Nam capite sanxerant, ne quis alius in auctionem emendi gratia prodiret. Largiebantur magistratus honores, sacerdotia: leges alias rogabant, alias abrogabant, omnia denique arbitratu suo sic gerebant, ut Cæsaris interfecti monarchia clemens haberetur.

A ἔθηκε, καὶ τὸ στόμα αὐτῆς διανοίξασα, τὴν γλῶσσαν ἐξείλκυσε, καὶ ταῖς βελόναις, αἷς εἰς τὴν κεφαλὴν ἐκέχρητο, κατέκεντησε, πολλὰ καὶ μιαρὰ ἐπισκώπτουσα. Πολλοὶ μὲν οὖν ἀπώλοντο, τινὲς δὲ καὶ ἐσώθησαν. Δοῦλοι γὰρ τὰς τῶν δεσποτῶν ἐσθῆτας περιβαλλόμενοι, ἐκείνους κατακρύψαντες, ὡς οἱ δεσπόται ἐσφάττοντο. Καί τις στιγματίας δοῦλος οὐ μόνον οὐ προέδωκε τὸν στίξαντα αὐτὸν δεσπότην, ἀλλὰ καὶ περιέσωσεν. Ὡς γὰρ συναπεδίδρασκε τῷ δεσπότῃ, καὶ διώκεσθαι ἔγνω, ἀπέκτεινέ τινα συναντήσαντα σφίσι, καὶ τὴν στολὴν ἐκείνου τῷ δεσπότῃ δοὺς, ἀπιέναι ἀφῆκεν· αὐτὸς δὲ πυρὰν ἀνάψας τὸν νεκρὸν ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτὴν, τὴν δ' ἐσθῆτα τοῦ δεσπότου καὶ τὸν δακτύλιον φέρων ἀπήντησε τοῖς διώκουσι, καὶ εἰπὼν φεύγοντα B τὸν δεσπότην ἀποκτεῖναι, ἐπιστεύθη διὰ τὰ σκῦλά τε καὶ τὰ στίγματα, καὶ ἐκεῖνον ἔσωσε καὶ αὐτὸς ἐτιμήθη. Κύϊντον δὲ Κικέρωνα τὸν τοῦ Μάρκου ἀδελφὸν ὁ παῖς ἐξέκλεψε, καὶ στρεβλωθεὶς ἐπὶ τούτῳ οὐκ ἐξελάλησεν. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ μαθὼν τὸ γινόμενον, καὶ ἐλεήσας τὸν παῖδα, ἐθελοντὴς αὐτὸς ἑαυτὸν τοῖς σφαγεῦσι παρέδωκε. Πολλοὶ δὲ καὶ λανθάνοντες ἀπεδίδρασκον καὶ πρὸς τὸν Βροῦτον ἀπῄεσαν καὶ τὸν Κάσσιον. Οἱ δέ γε πλείους τῷ Σέξτῳ προσεχώρουν. Ναυαρχεῖν γὰρ πρότερον αἱρεθεὶς, καὶ χρόνον τινὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ δυνηθεὶς, ἰσχὺν οἰκείαν (καίτοι τῆς ἀρχῆς ὕστερον ὑπὸ τοῦ Καίσαρος στερηθεὶς (78) περιεβάλλετο, καὶ τὴν Σικελίαν κατέσχεν. Εἶτα ὡς καὶ ἐκείνῳ ἐπεκηρύχθη αἵ τε C ἄλλαι σφαγαὶ ἐγένοντο, πλεῖστον τοῖς ὁμοίοις συνήρατο, ὑποδεχόμενος τοὺς ἐς αὐτὸν ἰόντας καὶ παντοίως ἐπικουρῶν. Ὅθεν καὶ συχνοὶ πρὸς αὐτὸν ἦλθον. Τοιαῦτα μὲν περὶ τὰς σφαγὰς ἐγίνετο, πολλὰ δὲ καὶ ἄτοπα καὶ περὶ τὰς τῶν ἄλλων οὐσίας συνέβαινε, καὶ αἱ τῶν εὐπόρων οἰκίαι ἐπορθοῦντο, καὶ ἐνοίκιον ἐνιαύσιον πασῶν τῶν ἐν τῷ ἄστει οἰκιῶν, καὶ τῶν ἐν τῇ λοιπῇ Ἰταλίᾳ ἐπράξαντο, τῶν μὲν μισθωθεισῶν κατ' ὁλόκληρον, ὧν δ' οἱ δεσπόται ᾤκουν, ἐξ ἡμισείας, πρὸς τὴν τῆς καταγωγῆς ἀξίαν· καὶ τοὺς τῶν χωρίων κτήτορας τὸ ἥμισυ τῶν προσόδων ἀφείλοντο, καὶ τὰ κτήματα τῶν κτεινομένων τοῖς στρατιώταις παρεῖχον, τὰ μὲν δῶρον, τὰ δὲ ἐπευωνίζοντες. Ἀπείρητο γὰρ μηδένα τῶν ἄλλων ἀπαντᾷν εἰς τὸ πρατήριον ὠνησόμενον, θάνατον τάξαντες τῷ ἀπαντήσαντι ἐπιτίμιον. Καὶ ἀρχὰς καὶ τιμὰς καὶ ἀρχιερωσύνας ἐδίδοσαν· καὶ νόμους τοὺς μὲν ἀπήλειψαν, τοὺς δὲ ἀντενέγραψαν, καὶ πᾶν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἔπρασσον, ὥστε χρηστὴν (79) τὴν τοῦ ἀνῃρημένου Καίσαρος μοναρχίαν νομίζεσθαι.

XVIII. Hæc illo anno acta sunt. Sequenti, M. Lepido et L. Planco consulibus vectigalia intermissa revocata, et nova excogitata sunt: multaque de fundis, multa de servis exacta. Sed inter omnia molestissima fuit facultatum omnium quantæcunque erant, decimatio, sive virorum, sive mulierum. Nam verbo quidem decima exigebatur, sed revera nemini pars decima relinquebatur. Est et

D ΙΗ'. Τὸν μὲν οὖν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ταῦτα ἐποίησαν. Τοῦ δὲ Λεπίδου τοῦ Μάρκου τοῦ τε Πλάγκου τοῦ Λουκίου τῷ ἐπιόντι ἔτει ὑπατευσάντων τέλη τε ἤδη ἐσχολακότα ἀνενεώθησαν καὶ ἐκ καινῆς προκατέστησαν ἕτερα, καὶ πολλὰ μὲν ἐπὶ τῇ γῇ, πολλὰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς οἰκέταις ἐπράττοντο. Ὃ δὲ πλέον τῶν ἄλλων πάντας ἠνίασεν, ἦν τὸ παντὸς οὐσίαν δεκατευθῆναι ὁποσωνοῦν εὐποροῦντος ἀνδρὸς ὁμοίως

Variæ lectiones et notæ.

(78) *Καίτοι τῆς ἀρχῆς ὕστερον ὑπὸ τοῦ Καίσαρος στερηθείς.* Ubi Wolfius: *Supra commemoravit Sextum Pompeium a Cæsare consule proscriptum esse. Aut igitur πρότερον legendum pro ὕστερον, aut Scriptori danda venia τῆς ἀταξίας, quam aliquando varietatis et attentionis causa affectant.* Idem porro repetit infra, n. 21: Ὁ γὰρ Σέξτος τῆς ἀρχῆς, ἣν εἶχεν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πρώην παραλυθεὶς, etc.

(79) *Χρηστήν.* Ita cod. mss. Non desunt tamen qui χρυσῆν reponendum putant. Zonaras ait Commodum præcepisse τὸν αἰῶνα τὸν κατ' αὐτὸν ἀπ' αὐτοῦ χρυσοῦν ὀνομάζεσθαι.

καὶ γυναικός. Λόγῳ μὲν γὰρ τὸ δέκατον τῆς οὐσίας A παρ' ἑκάστου σφῶν εἰσεπράχθη, ἔργῳ μέν τοι οὐδὲ τὸ δέκατον κατελείφθη τινί. Καὶ ἕτερον δέ τι ἐπινενόητο. Τῷ γὰρ βουλομένῳ ἐνεδόθη πάσης τῆς οὐσίας ἐκστάντι τὸ τρίτον μετὰ ταῦτα αὖθις ἀπαιτῆσαι αὐτῆς, τουτέστι μήτε λαβεῖν, καὶ πράγματα σχεῖν. Οἱ γὰρ βίᾳ τὰ δύο μέρη συλώμενοι προφανῶς, πῶς ἂν τὸ τρίτον ἀπέλαβον; καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα τοῖς ἀνθρώποις τότε πρὸς πενίαν αὐτοὺς συνελαύνοντα ἐπενήνεκτο· μόνοι δὲ οἱ τὰ ὅπλα ἔχοντες ὑπερεπλούτησαν. Οὕτως οἱ ἄνδρες οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι ἐποίουν, καὶ ἅμα τὸν Καίσαρα ἐκεῖνον τὸν πρότερον ἀπεσφαγμένον, καὶ τιμὰς ποικίλας τε καὶ πολλὰς αὐτῷ ἐψηφίσαντο. Πράξαντες δὲ ταῦτα Λέπιδος μὲν ἐν Ῥώμῃ τήν τε πόλιν καὶ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν B διέξων ὑπέμεινε· Καῖσαρ δὲ καὶ Ἀντώνιος κατὰ τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου ἐστράτευσαν. Ἐκεῖνοι γὰρ, τὸν Καίσαρα τὸν Ὀκτάβιον μαθόντες τῶν πραγμάτων ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸν ὅμιλον σφετερίζεσθαι, τήν τε δημοκρατίαν ἀπέγνων καὶ ἐκεῖνον φοβηθέντες ἐν Ἀθήναις ἐγένοντο. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι σφᾶς λαμπρῶς ὑπεδέξαντο, καὶ εἰκόνας χαλκᾶς αὐτοῖς ἐψηφίσαντο, ὡς τοὺς παρ' αὐτοῖς τυραννοκτόνους ζηλώσασι, τὸν Ἁρμόδιον λέγω καὶ τὸν Ἀριστογείτονα. Εἶτα πυθόμενοι ἐπὶ μεῖζον τὸν Καίσαρα αἴρεσθαι, ὁ μὲν Κάσσιος πρὸς τοὺς Σύρους ὥρμησε συνήθεις ὄντας αὐτῷ· Βροῦτος δὲ τήν τε Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν συνίστη, καὶ προσεῖχον αὐτῷ ἔκ τε τῆς δόξης τῶν πεπραγμένων, καὶ ὅτι καὶ στρατιώτας συχνοὺς τοὺς μὲν ἐκ τῆς πρὸς C Φαρσάλῳ μάχης ἐκεῖ που περιπλανωμένους, τοὺς δὲ καὶ ἐκ τῶν τῷ Δολοβέλλᾳ συνεξελθόντων ὑπολειφθέντας προσλαβὼν εἶχε, καὶ χρήματα δέ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας παρὰ τοῦ Τρεβωνίου ἀπέσταλτο. Τὸ μὲν οὖν Ἑλληνικὸν ἀπόνως προσεποιήσατο, καὶ τὴν Μακεδονίαν δὲ μετὰ τοῦτο πᾶσαν καὶ τὴν Ἤπειρον προσλαβὼν τῇ γερουσίᾳ ἐπέστειλε, τὰ πεπραγμένα δηλῶν. Οἱ δὲ (ἔτυχον γὰρ τότε ὑπόπτως πρὸς τὸν Καίσαρα ἔχοντες) καὶ ἐπῄνεσαν αὐτὸν, καὶ πάντων ἄρχειν τῶν ἐκεῖσε ἐκέλευσαν. Κἀντεῦθεν αὐτός τε γέγονε προθυμότερος, καὶ ὑπεῖκον ἀπροφασίστως ἔσχηκε τὸ ὑπήκοον. Ἐπεὶ δὲ ὁ Καῖσαρ ἐν τῇ Ῥώμῃ τε ἐνηυθέντησε καὶ τοὺς τοῦ πατρὸς ἐτιμωρεῖτο σφαγεῖς φανερῶς, ἐσκόπει ὅπῃ αὐτὸν ἐπιόντα ἀμύναιτο, καί τινας ἐπιβουλὰς πρός τινων D αὐτῷ γενομένας ἀπεκρούσατο. Καὶ ἐς τὴν ἄνω Μακεδονίαν ἀνεχώρησεν, ἔχων τὸ ἰσχυρότατον τοῦ στρατοῦ, κἀκεῖθεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἔπλευσεν, ἵνα μὴ τὰ ἐν τῇ Ῥώμῃ πραττόμενα ἐπὶ τὸ φοβερώτερον ἀγγελλόμενα μαθόντες οἱ στρατιῶται μεταβάλωνται. Εἶτ' αὖθις εἰς τὴν Εὐρώπην ἠπείχθη, δείσας μή τι νεωτερισθῇ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ καιρὸν, καὶ ὁ Κάσσιος εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπεραιώθη πρὸς τὸν Τρεβώνιον, καὶ λαβὼν παρ' αὐτοῦ χρήματα καὶ ἱππέας συχνοὺς, καὶ ἑτέρους πολλοὺς τῶν τε Κιλίκων καὶ τῶν Ἀσιανῶν, τοὺς Ταρσέας καὶ ἄκοντας εἰς τὸ συμμαχικὸν προσηγάγετο. Καὶ ἐς τὴν Συρίαν ἐλθὼν, ἀμαχεὶ πάντα τά τε τῶν δήμων καὶ τὰ τῶν στρατευμάτων προσεποιήσατο. Παραλαβὼν οὖν τὴν Συ-

aliud excogitatum. Cuivis concedebatur, si bonis omnibus cessisset, ut tertiam partem repeteret, hoc est, ut nihil reciperet, et negotium sibi ipsi facesseret. Nam qui **503** duabus partibus vi manifesta spoliabantur, tertiam quo pacto recuperassent? Alia denique plurima tum, quibus ad egestatem redigerentur, hominibus sunt imposita: solis iis qui arma tenerent, divitiis abundantibus. Dum hæc triumviri agitant, eadem opera Cæsarem defunctum ornant, multis ei variisque decretis honoribus. His rebus confectis, Lepidus in urbe mansit, ut Romam et Italiam gubernaret: Cæsar et Antonius contra Brutum et Cassium sunt profecti. Qui cum Cæsarem Octavium rerum potiri, et plebem sibi devincire velle audivissent: libertate patriæ desperata, metu illius Athenis vixerunt: splendideque ab Atheniensibus sunt excepti, æreis statuis decretis, ut Aristogitonis et Harmodii tyrannicidarum imitatoribus. Deinde crescente potentia Cæsaris, Cassius ad Syros, quibuscum familiaritas ei intercedebat, est profectus; Brutus Græcos et Macedones sibi adjunxit, quos tum ob rerum gestarum gloriam, tum ob milites, qui partim a Pharsalica pugna ibi oberrabant, partim ex Dolabellæ reliquiis ascitos, partim ob pecuniam a Trebonio ex Asia missam, dicto audientes habuit. Græcia citra laborem adjuncta, deinde Macedonia quoque omni et Epiro ascitis: acta sua ad senatum perscripsit. Qui cum Cæsarem suspectum haberet, eum collaudavit, et loca illa omnia tenere jussit. Unde et ipse factus est alacrior, et subditos citra exceptionem obnoxios habuit. Cæsare autem Romæ jam dominante, et patris percussores aperte ulciscente: quo pacto illius impetum propulsaret cogitans, evitatis insidiis sibi factis, in superiorem Macedoniam cum validissima parte copiarum concessit, atque inde in Asiam navigavit, ne militum fides Romanarum rerum fama ad terrorem amplificata mutaretur. Postea in Europam rediit, novarum rerum metu. Eodem tempore Cassius quoque ad Trebonium in Asiam trajecit, a quo pecunia, multis equitibus, et militibus ex Cilicia et Asia acceptis, Tarsenses vel invitos in suam societatem pertraxit. Inde in Syriam profectus, omnes populos, omnes legiones citra dimicationem sibi adjunxit. Syria suscepta, **504** in Judæam properavit, audito militum, quos Cæsar in Ægypto reliquerat, accessu: quos una cum Judæis facile ad deditionem compulit. Ita Cassius quoque viribus celeriter auctis, eodem modo quo Brutus, ad senatum scripsit: a quo Syriam provinciam obtinere, et bellum gerere cum Dolabella jussus est. Qui cum ei Syria mandata esset, in Asia moram trahens, senatusconsulto cognito, in provinciam non abiit, sed ibidem degens, Trebonium dolo Smyrnæ sustulit: totaque Asia potitus, Cassio in Palæstina agente, in Ciliciam venit, et a Tarsensibus ultro est receptus. Cassii præsidio, quod Ægis erat, superato, impressionem in Syriam fecit.

Ab Antiochia repulsus, Laodiceam subegit: et classis accessione auctis viribus, Aradum abiit. Ubi cum paucis circumclusus, in periculo fuit: sed tamen elapsus, occurrit Cassio, ab eoque acie victus, et Laodiceæ circumsessus, cum annonæ penuria premeretur, ne vivus in hostis potestatem veniret, seipsum interfecit. Idemque legatus ejus M. Octavius fecit. Cassius Syriæ et Ciliciæ rebus constitutis, in Asiam ad Brutum venit. Cognita enim triumvirorum conjuratione, quos contra se moliri omnia norant, alacrius ipsi quoque communi consilio et deliberabant, et agebant: adversa factione partim per semetipsos, partim per legatos ad se traducta, et pecunia et militibus collectis, quosdam societatem detrectantes, oppugnarunt. Ac Rhodiis Cassius mari victis, et naves et pecunias ademit. Deinde Ariobarzanem comprehensum occidit. Brutus vero Lyciam subegit, plerisque urbibus ultro deditionem facientibus: sed Xanthum vi expugnatam incendit. Deinde Patara profectus, cives ad amicitiam suam invitavit: quam cum aspernarentur, per Xanthios captivos, cognatos eorum, conciliatione frustra tentata, captivis aliquot venditis, cæteros dimisit liberos. Quo viso Patarenses statim ad eum, virtutis opinione illecti, se contulerunt. Idem et Myrenses fecerunt, cum ducem eorum in navali captum dimisisset: reliqua etiam exiguo tempore subegit.

A ρίαν εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὥρμησε, πυθόμενος τοὺς ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καταλειφθέντας προσιέναι. Ἐκείνους τε οὖν ἑτοίμως καὶ τοὺς Ἰουδαίους παρεστήσατο. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Κάσσιος διὰ ταχέων ἐγένετο ἰσχυρὸς, καὶ τῇ γερουσίᾳ τὰ ὅμοια τῷ Βρούτῳ ἐπέστειλε· καί οἱ τήν τε τῆς Συρίας ἀρχὴν ἡ βουλὴ ἐβεβαίωσε, καὶ τὸν κατὰ τοῦ Δολοβέλλου πόλεμον ἐψηφίσατο. Οὗτος γὰρ ἐτέτακτο μὲν τῆς Συρίας ἄρχειν, εἰς δὲ τὴν Ἀσίαν ἐνδιατρίβων τὸ δόγμα ἐμεμαθήκει, καὶ πρὸς μὲν τὴν Συρίαν οὐκ ἀπῆλθεν, αὐτοῦ δὲ καταμείνας τὸν Τρεβώνιον δόλῳ ἐν τῇ Σμύρνῃ ἀνεῖλε, καὶ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν κατέσχεν. Οὕτω δὲ τῆς Ἀσίας γενόμενος ἐγκρατὴς εἰς τὴν Κιλικίαν ἦλθε, τοῦ Κασσίου ἐν Παλαιστίνῃ τυγχάνοντος, καὶ τοὺς μὲν Ταρσεῖς ἑκουσίους B προσλαβὼν, φρουροὺς τοῦ Κασσίου ἐν Αἰγαῖς ὄντας ἐνίκησεν. Ἐς δὲ τὴν Συρίαν ἐνέβαλε, καὶ τῆς μὲν Ἀντιοχείας ἀπεκρούσθη· τὴν δὲ Λαοδίκειαν προσεποιήσατο, καὶ τὸ ναυτικὸν αὐτῷ προσῆλθε· κἀντεῦθεν ἰσχύσας εἰς Ἄραδον ἀπελήλυθεν, ἔνθα μετ' ὀλίγων ἀπολειφθεὶς ἐκινδύνευε. Διαφυγὼν δ' ἀπήντησε τῷ Κασσίῳ, καὶ συμβαλὼν αὐτῷ ἡττήθη, καὶ εἰς τὴν Λαοδίκειαν ἐπολιορκεῖτο. Ἐνδείᾳ δὲ τῶν ἐπιτηδείων ἀναγκασθεὶς, καὶ φοβηθεὶς μὴ ζῶν ἁλῷ, ἑαυτὸν διεχρήσατο. Ὃ καὶ ὁ ὑποστράτηγος αὐτοῦ Μάρκος Ὀκτάβιος ἔπραξε. Κάσσιος δὲ ἐπεὶ τὰ ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ τῇ Κιλικίᾳ κατεστήσατο, εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸς τὸν Βροῦτον ἀφίκετο. Ὡς γὰρ τὴν συνωμοσίαν τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἔμαθον, καθ' ἑαυτῶν εἰδότες ἐκείνους πάντα ποιεῖν, προθυμότερον καὶ αὐτοὶ κοινῇ πάντα καὶ ἐβουλεύοντο καὶ συνέπραττον. Καὶ αὐτοί τε περιιόντες καὶ ἑτέρους διαπέμποντες τοὺς μὴ ἐκείνοις ὁμοφρονοῦντας προσήγοντο, καὶ χρήματα καὶ στρατιώτας συνήθροιζον. Τινῶν δὲ μὴ συμμαχῆσαι πειθομένων αὐτοῖς, ἐπ' ἐκείνους ἐτράπησαν. Καὶ Κάσσιος μὲν ναυμαχίᾳ τοὺς Ῥοδίους ἐνίκησε, καὶ τὰς ναῦς αὐτῶν ἀφείλετο καὶ τὰ χρήματα· μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸν Ἀριοβαρζάνην συλλαβὼν ἀπέκτεινε· Βροῦτος δὲ τῶν Λυκίων ἐκράτησε, καὶ τῶν πόλεων τὰς μὲν πλείους ἀμαχεὶ προσηγάγετο, Ξάνθον (80) δὲ πολιορκίᾳ εἷλε καὶ κατέπρησεν. Εἶτα πρὸς Πάταρα ἦλθε, καὶ προσεκαλεῖτο αὐτοὺς ὡς φίλους· ὡς δ' οὐχ ὑπήκουσαν, τοὺς αἰχμαλώτους τῶν Ξανθίων συγγενεῖς αὐτοῖς ὄντας ἔπεμψεν, ἐλπίζων δι' ἐκείνων αὐτοὺς προσαγαγέσθαι. Οἱ δ' οὐδ' οὕτως ἐνέδοσαν. Πωλήσας οὖν τινας τῶν αἰχμαλώτων τοὺς λοιποὺς ἠλευθέρωσεν. Ἰδόντες δὲ τοῦτο οἱ Παταρεῖς εὐθὺς αὐτῷ, ὡς ἀρετὴν ἔχοντι, προσέθεντο. Τοῦτο δὲ καὶ οἱ Μυρεῖς ἐποίησαν, ἐπειδὴ τὸν στρατηγὸν αὐτῶν ἐν τῷ ἐπινείῳ λαβὼν ἀπέλυσε, καὶ τἄλλα δὲ δι' ὀλίγου παρεστήσατο.

XIX. Inde ambo in Asiam, ex **505** Asia in Macedoniam properabant. Cum vero C. Norbanus et Decillius Saxa a Cæsare et Antonio in Macedoniam missi, compendiosa via præoccupata, castra juxta Philippos posuissent: Brutus et Cassius per aliam longiorem viam eodem profecti, pulso præsidio, ad superiorem urbis partem castra et ipsi posuerunt: et quia numero superiores erant hostibus, monte Symbolo occupato, commeatum tum ex mari, tum ex campestribus petiverunt. Norbanus vero et Saxa cum eis pugnare non ausi, Cæsarem et Antonium accersiverunt. Qui parte quadam copiarum ad Italiam tutandam relicta, cum majori parte Ionium trajecerunt. Ac Cæsar ægrotans, Dyrrachii remansit: Antonius Philippos con-

C ΙΘ'. Ἐντεῦθεν ἄμφω εἰς τὴν Ἀσίαν ἦλθον, καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἠπείγοντο. Γάϊος δὲ ὁ Νορβανὸς καὶ Δεκίλλιος Σάξας παρὰ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Ἀντωνίου εἰς Μακεδονίαν ἐστάλησαν, καὶ πρὸς τοῖς Φιλίπποις στρατοπεδευσάμενοι τὴν σύντομον ὁδὸν προκατέλαβον. Διὸ ὁ Βροῦτός τε καὶ ὁ Κάσσιος ἑτέραν μακροτέραν περιελθόντες, καὶ βιασάμενοι τὴν ἐκεῖ φρουρὰν, πρὸς τὴν πόλιν κατὰ τὰ μετέωρα παρῆλθον κἀκεῖ ἐστρατοπεδεύσαντο. Ὑπερτεροῦντες δὲ τῷ πλήθει τῶν ἐναντίων, τό τε ὄρος τὸ Σύμβολον κατέλαβον καὶ τὰ ἐπιτήδεια ἔκ τε τῆς θαλάσσης ἐπήγοντο, καὶ ἐκ τοῦ πεδίου ἐλάμβανον καταθέοντες. Νορβανὸς δὲ καὶ Σάξας συμβαλεῖν αὐτοῖς οὐκ ἐτόλμων, τὸν Καίσαρα δὲ καὶ τὸν Ἀντώνιον μετεπέμποντο. Οἱ δὲ μέρος μέν τοι τοῦ στρατοῦ πρὸς φυ-

Variæ lectiones et notæ.

(80) *Ξάνθον*. Vide præter Dionem, lib. XLVII, et alios Romanæ Historiæ scriptores, Philonem in lib. *Ὅτι πᾶς σπουδαῖος*, etc., p. 605, edit. Turnebi.

λαχὴν τῆς Ἰταλίας κατέλιπον, τῷ δὲ πλείονι ἐπεραιώθησαν τὸν Ἰώνιον. Καὶ Καῖσαρ μὲν νοσήσας ἐν Δυῤῥαχίῳ κατέμεινεν· Ἀντώνιος δὲ ἐπὶ Φιλίππους ἤλασε, καί τινας τῶν ἐναντίων ἐνεδρεύσας σιταγωγοῦντας ἐσφάλη. Ὁ δὲ Καῖσαρ καθ' ἑκάτερον δείσας, εἴτε τι ἐλαττωθείη καταμόνας συμβαλὼν Ἀντώνιος, εἴτε καὶ κρατήσει (ἐκ μὲν γὰρ τοῦ τὸν Βροῦτόν τε καὶ τὸν Κάσσιον, ἐκ δὲ τοῦ τὸν Ἀντώνιον πάντως ἐφ' ἑαυτὸν ἰσχύσειν ἐνόμισεν), ἠπείχθη καὶ ἔτι ἀῤῥωστῶν, καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀντώνιον ἀνεθάρσησαν. Ἀντικαθημένων δ' ἀλλήλοις τῶν ἀντιπολέμων, ἐκδρομαὶ μὲν παρ' ἀμφοτέρων ἐγίνοντο, μάχη δὲ οὐδεμία ἐκ παρατάξεως, καίτοι τοῦ τε Καίσαρος καὶ τοῦ Ἀντωνίου συμβαλεῖν σπουδαζόντων. Ὁ δὲ δὴ Κάσσιος καὶ ὁ Βροῦτος ἀνεβάλλοντο, οὐκ ὀκνοῦντες τὴν μάχην, ἀλλ' εἴ πως ἄνευ κινδύνων καὶ φθόρου τινῶν ἐπικρατήσειαν. Ὡς δὲ τὰ στρατεύματα τῇ τε τριβῇ βαρυνόμενα, καὶ τῶν ἀντικειμένων καταφρονήσαντα, ὅτι τὸ καθάρσιον πρὸ τῶν ἀγώνων γινόμενον ἐντὸς τοῦ ἐρύματος ὡς δεδιότες ἐποιήσαντο οἱ περὶ Καίσαρα καὶ Ἀντώνιον, εἰς τὴν μάχην ὥρμησαν οἱ Βρούτου· καὶ διελάλουν ὅτι, ἂν ἐπιπλέον ὑπερτιθῇ, ἐκλιπόντες τὸ στρατόπεδον σκεδασθήσονται, οὕτω δὴ καὶ ἄκοντες συνέμιξαν. Μέγιστος δὲ Ῥωμαίοις διαφανῶς ὁ ἀγὼν οὗτος ἐγένετο. Τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τῶν γεγονότων σημείων ἔν τε τῇ Ῥώμῃ καὶ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τεκμήραιτό τις. Ἐν γὰρ τῷ ἄστει ὁ ἥλιος τοτὲ μὲν ἠλαττοῦτο, τοτὲ δὲ μέγας ἐφαίνετο· ἐξέλαμψε δέ ποτε καὶ νυκτὸς, λαμπάδες τε ἄλλοσέ πη καὶ ἄλλοτε ᾄττειν ἐδόκουν, καὶ σαλπίγγων ἠχαὶ καὶ ὅπλων κτύποι καὶ βοαὶ στρατοπέδων (81) νυκτὸς ἐκ τῶν τοῦ Καίσαρος καὶ τῶν τοῦ Ἀντωνίου ὁμορούντων ἀλλήλοις (82) παρὰ τῷ Τιβερίδι ἐξηκούοντο. Καί τι παιδάριον δεκαδακτύλους χεῖρας ἔχον ἐγγενήθη, ἡμίονός τε ἔτεκε τέρας (83)· τὰ μὲν γὰρ πρόσθια ἵππῳ, τὰ δὲ λοιπὰ ἡμιόνῳ ἐῴκει. Ἐν μὲν οὖν τῇ Ῥώμῃ ταῦτά τε καὶ ἄλλα ἐγένετο. Ἐν δὲ τῇ Μακεδονίᾳ περὶ τὸ στρατόπεδον τοῦ Κασσίου μέλισσαί τε πολλαὶ αὐτὸ περιέσχον, καὶ ἐν τῷ καθαρσίῳ τὸν στέφανον αὐτῷ κατεστραμμένον ὁ ῥαβδοῦχος προσήνεγκε· καὶ ἐν πομπῇ τινι παῖς νίκην φέρων χρυσῆν, ὀλισθήσας ἔπεσε· καὶ γῦπες πολλοὶ καὶ ἄλλοι ὄρνιθες νεκροφάγοι εἰς τὰ ἐκείνων διεφοίτων στρατόπεδα, ἔκλαζόν τε φρικῶδές τι καὶ δεινόν. Τοῦ δὲ νέου Καίσαρος ἰατρὸς ἔδοξε τὴν Ἀθηνᾶν ἐν ὕπνοις λέγειν αὐτῷ, ἐκ τῆς σκηνῆς τὸν Καίσαρα ἐξαγαγεῖν καὶ καταστῆσαι εἰς τὴν παράταξιν, καίτοι ἔτι κακῶς ἀῤῥωστοῦντα· ὃ καὶ περιέσωσεν αὐτὸν, ὡς εἰρήσεται. Τὴν μὲν οὖν ἡμέραν τῆς μάχης οὐχ ὡρίσαντο. Ὥσπερ δὲ ἀπὸ συγκειμένου τινὸς ἐξοπλισάμενοι ἕωθεν προῆλθον, καὶ ἐν κόσμῳ καὶ ἡσυχῇ παρετάξαντο, εἶτα συμμίξαντες πολλῷ μὲν

A tendens, cum hostibus in frumentatione collocasset insidias, impegit. At Cæsar utrumque timens, si Antonius seorsim vel vinceret, vel vinceretur, quod aut is, aut Brutus et Cassius ea ratione se omnino superiores futuri essent: tametsi infirmus accurrit, adventuque suo Antonianos recreavit. Cum ambo exercitus ex adverso constitissent, excursiones utrinque factæ sunt: sed nunquam justa acie dimicatum est, quamvis Cæsar et Antonius pugnæ cupidi essent. Cassius enim et Brutus pugnam non metu differebant, sed spectabant, an citra periculum et magnam cædem possent vincere. Ut vero Bruti legiones et moram ægre ferentes, et hostes ob lustralia sacra ante pugnam fieri B solita, ab Antonianis et Cæsarianis intra vallum peracta, ignaviæ damnantes, inter sese colloquebantur, si pugna diutius differretur, se castris desertis dilapsuros esse: vel inviti in aciem descenderunt. Maximum id certamen Romanis citra controversiam fuit: idque ostenta et Romæ et in Macedonia conspecta declarant. Nam in urbe sol alias augeri, alias imminui visus, aliquando etiam nocte emicuit: faces alio atque alio saltare visæ: clangor tubarum, sonitus armorum, clamores exercituum ex vicinis inter se Cæsaris et Antonii ad Tiberim ædibus exauditi. Puer denis manuum digitis natus. Mula monstrum peperit: anteriori parte equo, cætera mulo simile. In Macedonia multæ
506 apes Cassii castra circumdederunt: in sacris
C lustralibus, lictor ei coronam inversam attulit: in pompa quadam puer auream victoriam gestans, ex lapsu concidit: multi vultures, aliique carnivori alites castra illorum cum horrendo et atroci sono frequentarunt. Cæsaris vero adolescentis medicus, se a Minerva admoneri somniavit, ut cum ex tabernaculo in aciem deportaret, quamvis graviter ægrotantem: idque ei saluti fuit, ut statim dicetur. Ac pugnæ diem non constituerunt, sed velut ex composito mane in armis progressi, modeste taciteque acies instruxerunt. Deinde congressi, magna impressione, magna digladiatione et alacritate utrique, neutri vero recessu aut persecutionibus usi, sed suis quique vestigiis insistentes, vulnerant, vulnerantur: cædunt, cæduntur.
D Ac Brutus Cæsarianos vicit, Cassius ab Antonianis victus est, castris utrinque captis. Sed neque victi amicorum victoriam, neque victores cladem suorum norant. Nam et castra multum distabant, et immenso pulvere excitato eventum pugnæ ignorabant. Interim tamen et Cæsaris vallum, et Antonii est vastatum: et quæ in iis erant, capta omnia. Quare nisi Cæsar somnio medici paruisset, captus in periculo fuisset. Cassius e pugna elapsus,

Variæ lectiones et notæ.

(81) *Καὶ βοαὶ στρατοπέδων*. Ita in duobus Reg. Absunt vero hæc verba in aliis, et in Colbert.

(82) *Καὶ τῶν τοῦ Ἀντωνίου ὁμορούντων ἀλλήλοις*. Wolfius: *Deesse videtur sive* οἰκιῶν, *sive* στρατοπέδων, ex vicinis inter. se ædibus *aut* castris.

(83) *Ἔτεκε τέρας*. Supplevimus hanc postremam vocem ex codd. mss., quæ deerat in Wolfianis.

sua quoque munitione vastata tumulum conscendit, unde prospectus in planitiem patebat: et Brutum quoque victum esse ratus, centurionem misit qui rem exploraret, sibique ubi esset Brutus, et quid ageret, renuntiaret. Sed cum is in Bruti equites incidisset, qui ut cum Cassio ageretur, explorarent, ab iisque circumdatus porrectis dexteris salutaretur: Cassius accedere hostes putans, ab iisque captum esse centurionem, a Pindaro liberto se occidi jussit. Hic illius fuit exitus. Centurio vero reversus, eo facinore commotus, moram suam increpans, ipse quoque se interfecit. Brutus Cassii clade atque interitu cognito, illacrymavit: militum vero illius reliquias et verbis et pecunia data consolatus est. Ceciderunt in ea pugna ex horum exercitu circiter octo millia, ex Antonianis et Cæsarianis amplius quam bis totidem. Quamobrem illi
507 tristes fuere, priusquam Demetrius Cassii minister chlamydes et ensem illius attulit. Quibus acceptis ita receperunt animos, ut exercitum ante diluculum armatum ad pugnam educerent. Sed Brutus acie decernere nolens, hostes turbare noctu instituit, et aliquando fluvio averso magnam partem valli eorum demersit. Sed quia nonnullos transfugisse cognorat, veritus ne id malum latius serperet, pugnare statuit. Et quia multos captivos in castris habebat, neque sciebat quo pacto cum eis pugnæ tempore ageret: servilem turbam occidi jussit, ex ingenuis vero alios aperte dimisit, alios occultando et deducendo ob implacabilem ducum iracundiam conservavit, quamvis hostes, ipsius milites quos ceperant, occidissent.

ἐχρήσαντο ὠθισμῷ, πολλῷ δὲ ξιφισμῷ, καὶ προθυμίᾳ πολλῇ· καὶ οὔθ' ὑπαγωγαῖς οὔτε διώξεσιν οὐδένες ἐχρήσαντο, ἀλλ' αὐτοῦ ὥσπερ εἶχον ἐτίτρωσκον, ἐτιτρώσκοντο, ἐφόνευον, ἐφονεύοντο. Καὶ ὁ μὲν Βροῦτος τοῖς περὶ τὸν Καίσαρα ἀντιμαχόμενος ἐκράτει· Κάσσιος δὲ ἀντιτεταγμένος τοῖς περὶ τὸν Ἀντώνιον ἥττητο, καὶ τὰ στρατόπεδα ἀμφοτέρωθεν ἑάλω. Οὐκ ἔγνων μέντοι οὔτε τὴν νίκην τῶν ἑταίρων οἱ ἡττημένοι, οὔτε τὴν ἧτταν οἱ νενικηκότες. Τά τε γὰρ στρατόπεδα πολὺ ἀφεστήκασι, καὶ ἀπλέτου κονιορτοῦ γενομένου, ἠγνόησαν τὸ τέλος τῆς μάχης. Τέως δὲ τό τε τοῦ Καίσαρος τάφρευμα καὶ τὸ τοῦ Ἀντωνίου ἐπορθήθη, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα ἑάλω, ὥστ' εἰ μὴ κατὰ τὸ ὄναρ τοῦ ἰατροῦ ὑπεξῆλθεν ὁ Καῖσαρ τοῦ χαρακώματος, ἐν αὐτῷ ἂν κατελήφθη καὶ κεκινδύνευκεν. Ὁ δὲ Κάσσιος ἐκ μὲν τῆς μάχης ἐσώθη, τοῦ δὲ ἐρύματος καὶ αὐτοῦ πορθηθέντος ἐπὶ λόφον ἀνεχώρησεν ἔχοντα πρὸς τὸ πεδίον σκοπάς. Ὑποτοπήσας δὲ καὶ τὸν Βροῦτον ἐσφάλθαι, ἔπεμψεν ἑκατόνταρχον κατασκεψόμενον καὶ ἀγγελοῦντα αὐτῷ ὅπου τε ὁ Βροῦτος εἴη καὶ ὅ τι πράττοι. Ἐπεὶ δὲ ὁ σταλεὶς συναντήσας ἱππεῦσιν, οὓς ἀπεστάλκει ὁ Βροῦτος μαθησομένους περὶ τῶν κατὰ Κάσσιον, παρ' αὐτῶν ἐκυκλώθη ἀσπαζομένων αὐτὸν καὶ δεξιουμένων, ἔδοξεν ὁ Κάσσιος πολεμίους εἶναι τοὺς προσιόντας, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐνσχεθῆναι τὸν ἑκατόνταρχον, καί τινι Πινδάρῳ ἐξελευθέρῳ τὸν ἑαυτοῦ φόνον προσέταξε. Καὶ ὁ μὲν τοιοῦτον ἔσχε τέλος· καὶ ὁ ἑκατόνταρχος ἐπανελθών, καὶ γνοὺς τὸ δρᾶμα, κακίσας τε διὰ τὴν βραδυτῆτα ἑαυτὸν ἐπαπέκτεινεν. Ὁ δέ γε Βροῦτος τήν τε ἧτταν τοῦ Κασσίου μαθὼν καὶ τὸν θάνατον ἐπεδάκρυσε, τοὺς δὲ περισωθέντας τῶν ἐκείνου στρατιωτῶν συναγαγὼν καὶ λόγοις καὶ δόσει χρημάτων παρεμυθήσατο. Ἔπεσον δ' ἐν τῇ μάχῃ τούτων μὲν περὶ ὀκτακισχιλίους, τῶν δὲ περὶ Καίσαρα καὶ Ἀντώνιον πλείους ἢ διπλάσιοι. Διὸ καὶ ἠθύμουν ἐκεῖνοι, πρὶν ἢ Δημήτριος τις Κασσίου θεράπων ἑσπέρας ἀφίκετο πρὸς Ἀντώνιον, τὰς χλαμύδας καὶ τὸ ξίφος ἐκείνου φέρων. Ὧν κομισθέντων οὕτως ἀνεθάρσησαν, ὥστε ἅμ' ἡμέρᾳ προάγειν ὡπλισμένην ἐπὶ μάχῃ τὴν δύναμιν. Βροῦτος δ' ἐκ παρατάξεως μαχέσασθαι οὐκ ἐβούλετο, θορυβεῖν δὲ καὶ ταράττειν νύκτωρ ἐπειρᾶτο τοὺς πολεμίους. Καί ποτε καὶ τὸν ποταμὸν παρατρέψας πολὺ τοῦ ἐρύματος αὐτῶν κατέκλυσεν. Ἐπεὶ δ' ἔγνω τινὰς αὐτομολοῦντας τῶν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐναντίους, δείσας μὴ καὶ πλέον τι νεωτερισθῇ, συμμίξαι ἔγνω αὐτοῖς. Πολλῶν δ' αἰχμαλώτων ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ ὄντων, μὴ ἔχων ὅπως αὐτοὺς διάθηται κατὰ τὸν τῆς μάχης καιρόν, τὸ μὲν δουλικὸν πλῆθος ἀναιρεθῆναι κεκέλευκε, τῶν δ' ἐλευθέρων τοὺς μὲν φανερῶς ἀπέλυσε, τοὺς δὲ κρύπτων καὶ συνεκπέμπων ἔσωζεν, ὁρῶν τοὺς ἡγεμόνας ἀδιαλλάκτως ἔχοντας, καίτοι τῶν ἐναντίων τοὺς ζωγρηθέντας τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν ἀποκτεινάντων.

XX. Pridie ejus diei quo pugnatum est, spectrum illud Bruto vesperi apparuit, quod prius etiam, ex Asia trajiciens, noctu viderat. Id erat hujusmodi. Alta nocte cum ad obscurum ignem lucubraret, cogitans atque meditans aliquid, putavit aliquem tabernaculum ingredi. Cum ad ingressum respexisset, vidit ignotum hominem horrendo et miro aspectu tacite sibi astare: qui percontanti, quis esset, et quid vellet? respondit: *Se malum ejus esse genium, quem Philippis visurus esset.* Cui Brutus intrepide respondit, *Se eum visurum esse.* Id spectrum eodem vultu denuo illi conspectum est, sed nihil locutum abiit. Ferunt etiam duas aquilas in eo spatio, quod erat inter utramque aciem, inter se pugnasse: et eam quæ

Κʹ. Κατὰ δὲ τὴν ἑσπέραν, ὅτε τῇ ἐπιούσῃ ἔμελλον μαχέσασθαι, τὸ φάσμα ἐφάνη τῷ Βρούτῳ, ὃ καὶ πρώην ἐξ Ἀσίας διαβαίνων νυκτὸς ἐθεάσατο. Ἦν δὲ τοιοῦτον. Νὺξ ἦν βαθεῖα, καὶ φῶς οὐ πάνυ λαμπρὸν ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ ὑπανῆπτο. Ὁ δ' ἠγρύπνει σκοπῶν τι καὶ λογιζόμενος· ἔδοξεν οὖν εἰσιέναι τινὰ τὴν σκηνήν, καὶ ἀπιδὼν πρὸς τὴν εἴσοδον, ὁρᾷ δεινὴν καὶ ἀλλόκοτον ὄψιν ἐκφύλου σώματος σιωπῇ παρεστῶτος αὐτῷ. Ἐρόμενος δὲ, Τίς ποτ' ὤν, ἢ τί βουλόμενος ἥκεις; ἤκουσεν ἐξ ἐκείνου· *Ὁ σός εἰμι, Βροῦτε, δαίμων κακός· ὄψει δέ με περὶ Φιλίππους.* Καὶ ὁ Βροῦτος ἀπτοήτως· *Ὄψομαι*, εἶπε. Τοῦτο οὖν αὖθις τὸ φάσμα ἑώρακε τὴν αὐτὴν ἐπιδειξάμενον ὄψιν, οὐδὲν μέντοι φθεγξάμενον, ἀλλ' οἰχόμενον. Καὶ ἀετοὺς δύο φασὶν ἐν μεταιχμίῳ τῶν

στρατοπέδων συμπεσόντας ἀλλήλοις μάχεσθαι τότε, A εἶξαι δὲ καὶ φυγεῖν τὸν κατὰ Βροῦτον. Συμβαλὼν οὖν τοῖς ἐναντίοις καὶ αὐτὸς ἡττήθη. Τό τε γὰρ ὁπλιτικὸν αὐτοῦ ἀγχώμαλα ἐπιπλεῖστον ἀγωνισάμενον ἐνέκλινε· κἀκ τούτου καὶ τὸ ἱππικὸν καίτοι γενναίως μαχόμενον ἐνέδωκεν. Ἐνταῦθα καὶ Μάρκος ὁ Κάτωνος υἱὸς, ἐν τοῖς ἀρίστοις καὶ γενναιοτάτοις τῶν νέων ταττόμενος, οὐχ εἶξε καταπονούμενος οὐδὲ ἔφυγεν, ἀλλὰ χρώμενος τῇ χειρὶ καὶ φράζων ὅστις εἴη, καὶ πατρόθεν (84) ἑαυτὸν ὀνομάζων, ἔπεσεν ἐπὶ πολλοῖς τῶν πολεμίων νεκροῖς. Ἔπιπτον δὲ καὶ τῶν ἄλλων οἱ κράτιστοι τοῦ Βρούτου προκινδυνεύοντες. Λουκίλιος δέ τις ἀνὴρ ἀγαθὸς ὁρῶν βαρβάρους τινὰς ἱππέας ἐλαύνοντας ῥύδην ἐπὶ τὸν Βροῦτον, αὐτὸς ἔφη Βροῦτος εἶναι καὶ ἄγειν ἐδεῖτο ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον, ὡς τάχα τὸν Καίσαρα δεδοικώς. B Οἱ δὲ ἦγον τὸν ἄνδρα, ἀγγέλους προπέμψαντες. Ἐπεὶ δ' ἐγγὺς ἦσαν, ὁ μὲν Ἀντώνιος διηπόρει ὅπως χρὴ δέξασθαι τὸν Βροῦτον· ὁ δὲ Λουκίλιος προσαχθεὶς, *Μάρκον μὲν Βροῦτον*, εἶπεν, *Ἀντώνιε, οὐδεὶς ᾕρηκεν, οὐδ' ἂν ἕλοι πολέμιος· μὴ τοσοῦτον κρατήσειεν ἡ τύχη τῆς ἀρετῆς. Εὑρεθήσεται δὲ ζῶν ἐκεῖνος ἤ που καὶ νεκρὸς κείμενος ἀξίως ἑαυτοῦ.* Θαυμάσας δὲ ὁ Ἀντώνιος, τοῖς αὐτὸν ἄγουσι στρατιώταις ἔφη· *Χαλεπῶς, ὦ συστρατιῶται, φέρετε τὴν ἀπάτην ἴσως· ἀλλ' ἴστε κρείττονα τῆς ζητουμένης ἄγρας ᾑρηκότες. Πολέμιον γὰρ ζητοῦντες, φίλον ἡμῖν κομίζετε.* Βροῦτος δὲ πρός τι χωρίον ὑλῶδες κατηντηκὼς, ἤδη σκότους ὄντος, ὀλίγων περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ὄντων, εἰς τὸν οὐρανὸν C ἀναβλέψας ἀνεφθέγξατο·

Ζεῦ, μὴ λάθοι σε τῶνδ' ὃς αἴτιος κακῶν.

Τοῦτον τὸν στίχον εἰπεῖν αὐτὸν ὁ Πλούταρχος ἀναγράφει.

Ὁ δέ γε Δίων ταῦθ' ἱστορεῖ τότε τὸν Βροῦτον εἰπεῖν·

Ὦ τλῆμον (85) *ἀρετὰ,*
Ἄλλως ἄρ' ἦσθα λόγος·
Ἐγὼ δέ σε ὡς ἔργον ἤσκουν,
Σὺ δ' αὖ ἐδούλευες τύχῃ.

Εἰπόντος δέ τινος ὡς δεῖ φεύγειν· *Πάνυ μὲν οὖν*, ἔφη, *φευκτέον, ἀλλὰ διὰ τῶν χειρῶν, οὐ διὰ τῶν ποδῶν.* Καὶ τοῦτο εἰπὼν καὶ γυμνῷ τῷ ξίφει ἐπιπεσὼν, ἐτελεύτησε. Τὸν δὲ τούτου νεκρὸν Ἀντώνιος ἀνευρὼν, τῇ πολυτελεστάτῃ τῶν ἑαυτοῦ φοινικίδων περιέβαλε. Πορκία δὲ ἡ τοῦ Βρούτου γυνὴ, D ἡ Κάτωνος ἦν θυγάτηρ, φυλαττομένη καὶ μὴ ἐωμένη ἑαυτὴν ἀνελεῖν, ἄνθρακας ἐκ τοῦ πυρὸς ἁρπάσασα καὶ καταπιοῦσα ἀπέθανε. Περὶ ἧς ἱστόρησε Πλούταρχος ὡς πρὸ τῆς τοῦ Καίσαρος τοῦ προτέρου σφαγῆς ὁρῶσα τὸν ἄνδρα σύννουν, καὶ μεστὸν ταραχῆς ἀήθους, καί τι βούλευμα κατανοήσασα παρ' ἑαυτῷ θάλποντα δυσεξέλικτον, οὐ πρότερον αὐτὸν περὶ τῶν

versus Brutum erat, cessisse ac fugisse. Cum adversariis congressus, et ipse succubuit. Nam legiones cum diutissime restitissent, cesserunt. Unde equitatus quoque fortiter dimicans inclinavit. Ibi et Marcus Catonis filius, inter optimos et fortissimos adolescentes collocatus, cum urgeretur, non cessit, neque fugit, sed manu rem gerens, patrio suo nomine edito, super magno hostium acervo concidit. Ex cæteris etiam optimi quique Brutum propugnantes ceciderunt. Lucilius vero vir fortis, conspectis barbaris equitibus, qui impetu in Brutum ferebantur, ipse Brutum se esse dixit: eosque rogavit ut ad Antonium **508** duceretur, quasi Cæsarem timeret: qui cum præmissis nuntiis, ab eis abductus, prope castra venisset, Antonius dubitabat, quo pacto Brutus excipiendus esset. Ille vero: *M. Brutum*, inquit, *Antoni, cepit nemo, neque capiet ullus hostis. Absit enim, ut tantum fortunæ in virtutem liceat. Verum ille aut vivens, aut etiam mortuus, ut ipso dignum est, invenietur.* Hanc orationem miratus Antonius, ductoribus illius ait: *Fortasse, commilitones, impósturam iniquis fertis animis. Sed scitote vos prædam ea quam quæritis meliorem cepisse. Nam cum hostem persequeremini, amicum nobis adduxistis.* Brutus vero, cum jam tenebris obortis ad locum quemdam saltuosum cum paucis tribunis pervenisset, oculis in cœlum sublatis:

O dii, ne lateat vos tanti mali caput.

Hunc Euripidis versum, ut Plutarchus scribit, pronuntiavit.

Dion vero hæc eum verba protulisse refert:

O virtus misera,
In verbis sita inanibus,
Culta mihi vice numinis,
Iniquæ sortis servula.

Cum quidam dixisset, fugiendum esse: *omnino fugiendum esse* respondit, *verum manibus, non pedibus.* Hoc dicto, stricto gladio incubuit. Antonius cadaver ejus inventum, pretiosissima purpura involvit. Porcia vero Bruti uxor, Catonis filia, cum ne se occideret custodiretur, prunis de foco devoratis interiit. De qua Plutarchus scribit, cum ante prioris Cæsaris cædem maritum tristem et perturbatiorem solito consilium aliquod inexplicabile animo agitare vidisset: non prius eum de arcanis percontatam esse, quam sui ipsius periculum fecisset: sumptoque cultello clam profundum vulnus intulisse femori, quod paulo post

Variæ lectiones et notæ.

(84) *Καὶ πατρόθεν.* Ita apud nostros in clamore militari copiarum duces nomen suum inclamare solitos docuimus in *Dissertat.* ad Joinvillam.

(85) *Ὦ τλῆμον.* Hos versus paulo aliter citat Dion editus lib. XLVII extr.

Ὦ τλῆμον ἀρετὴ, λόγος ἄρ' ἦσθ', ἐγὼ δέ σε
Ὡς ἔργον ἤσκουν· σὺ δ' ἄρ' ἐδούλευες τύχῃ.

Vide Plutarchum, *De superstitione*, sub initium.

graves dolores, et periculosæ febres consecutæ A sint. Brutoque sollicito, in summo dolore dixisse: *Ego tibi, Brute, data sum, non ut pellicis instar victum et lectum duntaxat communem tecum haberem, sed ut fortunæ secundæ adversæque socia tibi essem. Ac tu quidem talem te maritum præbes, de quo nihil queri possim Ego vero quo pacto gratum animum declarabo, si neque occultum dolorem, neque sollicitudinem quæ fidem postulat, tecum una tulero? Equidem scio quam imbecilla sit natura* **509** *muliebris ad celanda arcana. Sed rectæ educationis et honestæ consuetudinis aliquæ vires sunt. Mihi vero contigit, ut et Catonis filia, et Bruti uxor essem: quibus rebus dudum minus freta, nunc me a labore invictam esse cognovi.* His dictis, ei vulnus, causa illius exposita, ostendit. Is vero obstupefactus, deos precatus est, ut re bene gesta dignum Porcia maritum se præberet.

A ἀῤῥήτων ἀνήρετο πρὶν ἢ λαβεῖν διάπειραν ἑαυτῆς. Λαβοῦσα γάρ, φασί, μαχαίριον, τομὴν βαθεῖαν λάθρα ἐπήνεγκε τῷ μηρῷ, ὡς μετὰ μικρὸν ὀδύνας ἐπιγενέσθαι νεανικάς, καὶ φρικώδεις ἀναφθῆναι πυρετοὺς ἐκ τοῦ τραύματος. Ἀγωνιῶντος δὲ τοῦ Βρούτου, ἐν ἀκμῇ τῆς ἀλγηδόνος οὖσα ἔφη αὐτῷ· *Ἐγώ, Βροῦτε, οὐχ ὡς αἱ παλλακευόμεναι κοίτης μεθέξουσα καὶ τραπέζης μόνον ἐδόθην σοι, ἀλλὰ κοινωνὸς εἶναι καὶ ἀγαθῶν καὶ ἀνιαρῶν. Τὰ μὲν οὖν σὰ πάντα περὶ τὸν γάμον ἄμεμπτα· τῶν δὲ παρ' ἐμοῦ τίς ἀπόδειξις ἢ χάρις, εἰ μήτε πάθος ἀπόῤῥητον συνδιοίσω σοι, μήτε φροντίδα πίστεως δεομένην; Οἶδ' ὅτι γυναικεία φύσις ἀσθενὴς δοκεῖ λόγον ἐνεγκεῖν ἀπόῤῥητον· ἀλλ' ἔστι τις καὶ τροφῆς ἀγαθῆς καὶ ὁμιλίας* B *χρηστῆς εἰς ἦθος ἰσχύς. Ἐμοὶ δὲ τὸ Κάτωνος εἶναι θυγατέρα καὶ τὸ Βρούτου γυναῖκα πρόσεστιν. Οἷς πρότερον μὲν ἧττον ἐπεποίθειν, νῦν δ' ἐμαυτὴν ἔγνωκα καὶ πρὸς πόνον ἀήττητον εἶναι.* Ταῦτ' εἰποῦσα, δείκνυσιν αὐτῷ τὸ τραῦμα, καὶ διηγεῖται τὴν πεῖραν. Ὁ δ' ἐκπλαγεὶς ἐπηύξατο, δοῦναι τοὺς θεοὺς κατορθοῦντα τὴν πρᾶξιν ἄνδρα Πορκίας ἄξιον φανῆναι.

XXI. Bruto ad hunc modum defuncto, viri clari qui eum secuti fuerant, plerique statim semetipsos aut occiderunt, aut capti perierunt. Cæteri periculo tum fuga ad mare evitato, post ad Sextum se contulerunt. Cum Brutus et Cassius iisdem ensibus quibus Cæsarem trucidarant, periissent, Cæsar et Antonius statim diviserunt imperium: illi Hispania et Numidia attributa, huic Gallia et Africa: pacti inter sese, si Lepidus eam C partitionem iniquo ferret animo, se illi Africa cessuros. Solas autem has provincias diviserunt, quod Sardiniam et Siciliam Sextus obtinebat: cæteræ, præter Italiam, adhuc in tumultu erant. Proinde Antonius in Asiam ad pacandos eos qui arma contra tulerant, et ad pecuniam exigendam, abiit. Cæsar in Italiam properavit, ut Lepidum, si quid movisset, coerceret, et cum Sexto bellum gereret. Sed ex morbo tardius progrediens, Romam venit, peractisque victoriæ solemnibus, rerum administrationem capessit. Lepidus enim præ metu et socordia quiescebat: Antonii vero uxor Fulvia, et L. Antonius consul, suscepta rerum cura, Cæsari adversabantur. Itaque is affinitate repudiata, filiam remisit Fulviæ: eaque de causa, D et propter famem Romanos prementem, animo Cæsar æstuabat. Nam mare Siculum a Sexto tenebatur: sinus Ionius a Cn. Domitio, qui ex Cæsaris percussoribus unus, e pugna Philippica elapsus, classe comparata adversarios infestabat. Ob eam igitur famem et aliis de causis seditione orta inter plebem et milites, ad manus ventum est: utrinque aliquot vulnerati et cæsii, et complures ædes incensæ. His rebus territus Cæsar, cum Fulvia et Lucio consule in gratiam redire studuit. Sed reconciliatione per multos alios et milites frustra tentata, **510** senatores misit: eosque pactis, quæ cum Antonio fecerat, expositis controversiarum judices sumpsit. Qui cum nec ipsi quid-

ΚΑ'. Τῷ μὲν οὖν Βρούτῳ ὃν εἴρηται τρόπον ἐπέλιπε τὸ βιώσιμον. Τῶν δὲ μετ' αὐτοῦ γενομένων ἐπισήμων ἀνδρῶν οἱ μὲν πλείους ἑαυτοὺς αὐτίκα ἀπέκτειναν, ἢ ἁλόντες ἐφθάρησαν· οἱ δὲ λοιποὶ τότε διαφυγόντες ἐπὶ τὴν θάλασσαν, μετὰ τοῦτο τῷ Σέξτῳ προσέθεντο. Καὶ ὁ μὲν Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος οὕτως ἀπώλοντο, τοῖς ξίφεσι σφαγέντες, οἷς τὸν Καίσαρα διεχρήσαντο. Καῖσαρ δὲ καὶ Ἀντώνιος αὐτίκα τὴν C ἀρχὴν ἀνεδύσαντο, καὶ τῷ μὲν ἥ τε Ἰβηρία καὶ ἡ Νουμηδία προσεκεκλήρωτο, Ἀντωνίῳ δὲ ἡ Γαλατία τε καὶ ἡ Ἀφρική, συνθεμένοις, εἰ ἐπὶ τούτοις ἀγανακτήσει ὁ Λέπιδος, ἐκστῆναί οἱ τῆς Ἀφρικῆς. Ταῦτα δὲ μόνα ἐδάσαντο, ὅτι Σαρδὼ μὲν καὶ Σικελίαν Σέξτος κατεῖχε, τὰ δὲ ἔξω τῆς Ἰταλίας ἐν ταραχῇ ἦν. Καὶ ἐπὶ τούτοις Ἀντώνιος μὲν εἰς τὴν Ἀσίαν, καταστήσων τοὺς αὐτοῖς ἀντιπολεμήσαντας καὶ ἀργυρολογήσων ἀπῄει· Καῖσαρ δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡρμήθη, τὸν Λέπιδον κωλύσων ἄν τι παρακινῇ, καὶ τῷ Σέξτῳ ἀντιταξόμενος. Νοσῶν δὲ καὶ διὰ τοῦτο βραδύτερον ἰὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἀφίκετο, καὶ τὰ νενομισμένα ἐπὶ τῇ νίκῃ τελέσας πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων ἐτράπη διοίκησιν. Ὁ γὰρ Λέπιδος καὶ φόβῳ καὶ νωθείᾳ ἡσύχασεν· ἡ δὲ τοῦ Ἀντωνίου D γυνὴ Φουλβία καὶ ὁ Λούκιος Ἀντώνιος ὑπατεύων τῶν πραγμάτων ἀντελαμβάνοντο καὶ τῷ Καίσαρι διηνέχθησαν, ὥστε τὸν Καίσαρα τὴν τῆς Φουλβίας θυγατέρα πέμψαι αὐτῇ, τὴν ἐκ τῆς ἐπιγαμίας συγγένειαν λύσαντα· καὶ διὰ ταῦτα οὖν, καὶ διὰ τὸν λιμόν, ὃς τότε τοὺς Ῥωμαίους ἐπίεζεν, ὁ Καῖσαρ ἐν ἀμηχανίᾳ ἐγένετο. Ἡ μὲν γὰρ κατὰ Σικελίαν θάλασσα ὑπὸ τοῦ Σέξτου κατείχετο, ὁ δ' Ἰόνιος κόλπος ὑπὸ Δομιτίου Γναίου, ὃς τῶν μὲν σφαγέων τοῦ Καίσαρος ἦν, ἐκ δὲ τῆς ἐν Φιλίπποις μάχης διαφυγὼν ναυτικὸν συνεκρότησε, καὶ τοῦ τε κόλπου χρόνον τινὰ ἐκράτησε καὶ τοὺς ἐναντίους ἔφθειρε. Διὰ γοῦν τὸν λιμὸν τοῦτον, καὶ δι' αἰτίας ἑτέρας, καὶ ἐστασίασαν πρὸς ἀλλήλους ὅ τε δῆμος καὶ τὸ στρατιωτικόν, καὶ εἰς μάχας ἡ στάσις περιέστη,

ὥστε καὶ τιτρώσκεσθαι καὶ θνήσκειν ἐξ ἀμφοτέρων, καὶ οἰκίας καταπρησθῆναι συχνάς. Ἐντεῦθεν δ᾽ ἔτι ὁ Καῖσαρ, καταλλαγῆναι τῇ τε Φουλβίᾳ καὶ τῷ ὑπάτῳ τῷ Λουκίῳ ἠθέλησεν. Ἐπεὶ δὲ διὰ πολλῶν ἄλλων καὶ τῶν ἐστρατευμένων πρεσβευσάμενος πρὸς αὐτοὺς οὐδὲν ἤνυεν, βουλευτὰς ἔστειλε, τάς τε συνθήκας τὰς πρὸς τὸν Ἀντώνιον αὐτῷ γενομένας ἐκφῆναι σφίσι, καὶ δικαστὰς τῶν διαφορῶν αὐτοὺς ποιῆσαι. Ὡς δ᾽ οὐδὲν οὐδ᾽ οὗτοι πρᾶξαι ἴσχυσαν, πρὸς τὸ στρατιωτικὸν αὖθις ἀπέκλινε. Καὶ εἰς τὴν Ῥώμην οἱ στρατιῶται, ὡς καὶ τῷ δήμῳ καὶ τῇ βουλῇ κοινωσόμενοί τι συνελθόντες, τούτων μὲν οὐκ ἐφρόντισαν· ἐς δὲ τὸ Καπιτώλιον ἀθροισθέντες, τάς τε συνθήκας ἃς ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Καῖσαρ ἔθεντο ἀναγνωσθῆναι σφίσιν ἐκέλευσαν, καὶ ἐκείνας τε ἐπεκύρωσαν, καὶ περὶ ὧν διεφέροντο, ἑαυτοὺς ἐκάθισαν δικαστάς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Καῖσαρ ἕτοιμος δικασθῆναι κατὰ τὴν ὡρισμένην ἡμέραν ἐγένετο, ἡ Φουλβία δὲ καὶ ὁ ὕπατος οὐ παρῆν, ὡς ἀδικούντων ἐκείνων κατεψηφίσαντο, καὶ τὰ τοῦ Καίσαρος ἐπρέσβευσαν. Καὶ μάχη μεταξὺ αὐτῶν συγκεκρότητο, καθ᾽ ἣν ὑπερέσχεν ὁ Καῖσαρ, ὥστε πολλοὺς τῶν τε βουλευτῶν καὶ τῶν ἱππέων φθαρῆναι, καὶ τὸν ὕπατον ἁλῶναι τὸν Λούκιον, ἀπολυθῆναι δέ. Ἡ δὲ Φουλβία μετὰ τῶν τέκνων ἀπέδρα πρὸς τὸν Ἀντώνιον. Καῖσαρ δὲ τά τε ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατεργασάμενος, καὶ τοῦ Ἰωνίου κόλπου ἠλευθερωμένου (ὁ γὰρ Δομίτιος ἀπογνοὺς ἀπέπλευσε πρὸς Ἀντώνιον) παρεσκευάζετο ὡς πρὸς τὸν Σέξτον ὁρμήσων. Διὰ δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ὅτι τῷ Ἀντωνίῳ διὰ τῆς μητρὸς ἐκοινολογήσατο, ἔδεισε μὴ καὶ ἀμφοῖν ἅμα πολεμήσῃ· καὶ τὸν Σέξτον προτιμήσας, ἅτε τοῦ Ἀντωνίου πιστότερόν τε καὶ ἰσχυρότερον, τήν τε μητέρα Μουκίαν αὐτῷ ἔπεμψε, καὶ τὴν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Λουκίου Σκριβωνίου Λίβωνος ἀδελφὴν ἔγημεν, εἴ πως ἐκ τῆς εὐεργεσίας καὶ τῆς συγγενείας φίλον αὐτὸν ποιήσαιτο. Ὁ γὰρ Σέξτος τῆς ἀρχῆς ἧς εἶχεν, ὑπὸ Καίσαρος πρώην παραλυθεὶς, τοῦ δὲ ναυτικοῦ ἀντεχόμενος, ἅτε μὴ τοῦ φόνου τοῦ Καίσαρος ἐκείνου μετεσχηκὼς, ἤλπιζε καὶ καταχθήσεσθαι πρὸς τοῦ νέου Καίσαρος.

A quam impetrassent, rursus ad milites inclinavit. Hi vero Romam ingressi, ut cum senatu populoque acturi aliquid, iis neglectis, in Capitolio convenerunt, et pactis quæ recitari sibi jusserant, confirmatis, semetipsos controversiarum judices constituerunt. Ac Cæsare ad diem statum causam dicere parato, Fulviam et consulem absentes ut injurios condemnarunt, Cæsaris causa probata. Inde pugna inter dissentientes orta, in qua multi senatores atque equites cæsi sunt: victoria penes Cæsarem fuit, Lucio consule capto, sed dimisso. Fulvia vero cum liberis ad Antonium profugit. Cæsar Italia subacta, et Ionio sinu liberato (nam Domitius, desperatis rebus, ad Antonium se contulerat), contra Sextum se parabat. Sed ejus B potentiam metuens, et, quoniam is per matrem cum Antonio de pacificatione egerat, ne cum utroque pugnandum esset veritus, Sextum ut et potentiorem et fideliorem Antonio prætulit, missa ei matre Mutia, et soceri ejus L. Scribonii Libonis filia ducta, eo beneficio et affinitate in amicitiam illius se insinuare studens. Sextus enim, adempto sibi pridem a Cæsare imperio quod tenuerat, classe nitebatur: et quia cædis Cæsaris particeps non fuerat, spem fovebat, fore ut ab adolescente Cæsare revocaretur. Ut vero cognovit se quoque ob cædem illius proscriptum esse, desperato reditu, triremibus ædificandis, et transfugis recipiendis ad bellum se parabat. Piratis etiam ascitis, exiC guoque tempore magnis viribus nitens, Italico mari potitus, prospero fortunæ flatu Siciliam occupavit, ibique aucto exercitu classem firmissimam comparavit. His igitur de causis, et ne cum Antonio iniret amicitiam, cum eo redire in gratiam Cæsar desideravit. Sed impos voti factus, M. Agrippa contra illum misso, ipse in Gallias abiit. Quo Sextus cognito in Italiam appulit, ex eaque prædas egit. Cæsar Galliis potitus, Lepidum in Africam ablegavit, ut sibi uni, non etiam Antonio gratiam illam deberet.

Ὡς δ᾽ ἔγνω καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ τὸν ἐκείνου φόνον ἐπικεκηρυγμένον, ἀπέγνω καὶ πρὸς πόλεμον ἡτοιμάζετο, ναυπηγῶν τριήρεις· καὶ τοὺς αὐτομολοῦντας δεχόμενος καὶ τοὺς καταποντιστὰς προσεταιριζόμενος. Καὶ ἐν ὀλίγῳ ἐγένετο ἰσχυρὸς καὶ τῆς πρὸς τῇ Ἰταλίᾳ θαλάσσης ἐκράτησε. Προχωρούντων δ᾽ αὐτῷ τῶν πραγμάτων, ἐς Σικελίαν ἔπλευσε, καὶ ταύτην κατέσχε, καὶ στρατιὰν ἐκεῖθεν πλείω, καὶ ναυτικὸν συνήγαγεν ἰσχυρότατον. Διὰ ταῦτά τε καὶ ἵνα μὴ τῷ Ἀντωνίῳ φιλιωθῇ, καταλλαγῆναί οἱ ὁ Καῖσαρ ἱμείρετο. Διαμαρτὼν δὲ τούτου, ἐκείνῳ μὲν Μάρκον Ἀγρίππαν πολεμήσοντα ἔπεμψεν, αὐτὸς δ᾽ ἐς Γαλατίαν ἀπῆρε. Μαθὼν οὖν ὁ Σέξτος ταῦτα, ἐς τὴν Ἰταλίαν ἀνέπλευσε καὶ ἐνέμεινεν αὐτὴν ληϊζόμενος. Ὁ δὲ δὴ Καῖσαρ τὴν Γαλατίαν κατέσχε, τὸν μέντοι Λέπιδον ἐς τὴν Ἀφρικὴν ἔπεμψεν, ἵν᾽ ὡς παρ᾽ αὐτοῦ ταύτην λαβὼν, καὶ οὐχὶ παρὰ τοῦ Ἀντωνίου, αὐτῷ μόνῳ τὴν χάριν ὁμολογῇ.

ΚΒ'. Ἀντώνιος δὲ Μάρκος εἰς τὴν Ἀσίαν ἐλθὼν, τὰ μὲν αὐτὸς περιιὼν, ἐς δέ τινα στέλλων ἑτέρους, τάς τε πόλεις ἠργυρολόγει καὶ τὰς δυναστείας ἐπίπρασκε. Τῆς δέ γε Κλεοπάτρας ἐν Κιλικίᾳ ὀφθείσης αὐτῷ, ἔρωτι τῆς γυναικὸς οὐκέτ᾽ οὐδεμίαν φροντίδα τοῦ καλοῦ ἐποιήσατο, ἀλλὰ τῇ Αἰγυπτίᾳ ἐδούλευε, καὶ ἄλλα δὲ διὰ τοῦτο ἔπραξεν ἄτοπα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς ἀπέκτεινε, καὶ τέλος ἀπῆρεν εἰς Αἴγυπτον. Ὅθεν οἱ Πάρθοι, καὶ πρὶν κινούμενοι,

D **511** XXII. M. vero Antonius in Asia partim ipse, partim per alios pecuniam a civitatibus exigebat, et præfecturas vendebat. Ut autem Cleopatra in Cilicia visa, mulieris amore captus est, omnis honestatis abjecta cura, Ægyptiæ serviit, in ejus gratiam præter alia indecora, fratribus illius occisis, denique in Ægyptum discessit. Unde factum est, ut Parthi, qui jam ante in motu erant, tum magis etiam Romanos vexarent, a Labieno

irritati. Qui cum a Bruto et Cassio Parthis auxilio missus esset, audito eorum interitu apud barbaros remansit, seque belli ducem professus et multas gentes ad defectionem impulsurum pollicitus, magnis copiis ab Orode Parthorum rege acceptis, cum ejus filio Pacoro est ablegatus, qui Syriam, Tyro excepta, subegit, et in Palæstinam impressionem fecit. Labienus vero Ciliciam occupavit, et urbes Asiæ mediterraneas. Enimvero Antonius, quamvis et hæc et cætera quæ in Italia gerebantur, audiret: tamen amore et ebrietate præpeditus, neque cives neque socios curabat, sed cum Cleopatra et Ægyptiis genio indulgebat, donec funditus everteretur. Ac vix tandem experrectus, Tyrum navigavit: sed ea per causam belli cum Sexto gerendi relicta, per continentem in Asiam usque profectus, in Græciam transiit. Ubi cum matre et uxore congressus, Cæsare hoste declarato, cum Sexto pacem fecit. Deinde in Italiam trajecit, ubi quasdam urbes occupavit, quasdam oppugnavit. Coegit et Cæsar suas copias. Bello inter eos orto, cum tota Italia, tum Roma turbata fuit. Interea Fulviæ morte Sicyone nuntiata, ambo armis positis in gratiam redierunt; ac Cæsar Sardiniam, Dalmatiam, Hispaniam et Galliam est sortitus: Antonio cætera omnia, quæ ultra sinum Ionium in Europa et Asia Romanis patebant, obvenerunt. Libycas gentes Lepidus, Siciliam Sextus tenuit. Imperium sic de integro partiti, bellum cum Sexto communibus opibus gerendum decreverunt. Reconciliata gratia, se mutuo in castris Brundusinis conviviis exceperunt, Cæsar Romano et militari more sine lauticiis, Antonius **512** Asiano et Ægyptiaco luxu. Cum inter sese reconciliati viderentur, Cæsariani circumsteterunt Antonium, ab eo pecuniam in pugna Philippica promissam flagitantes: quam ut affatim afferret, in Asiam profectus esset. Sed cum nihil daret, male ab eis tractatus esset, nisi eos Cæsar amplissime pollicendo, compescuisset. Deinde bellum adversus Sextum gerendum susceperunt. Sed populus Romanus, cum ob illum mari dominantem, fame et multiplicibus tributis premeretur, indignabatur: neque se continere poterat, quin ut pacem cum eo facerent, postularet. Quo non impetrato, ad Sextum defecit, et magistratus lapidibus foro exegit: et Cæsaris atque Antonii statuis eversis, ad ipsos occidendos concitatus est. Quare vel inviti de pace cum Sexto agere sunt coacti. Ac primum per amicos cum eo tractarunt: deinde ipsi in colloquium convenerunt, et his conditionibus pacem fecerunt: servos transfugas libertate donandos, exsules (percussoribus exceptis) revocandos esse, et quibusdam eorum, tribunatus, præturas, et sacerdotia statim tribuenda. Ipsum Sextum consulem designandum, et augurem creandum esse. De paternis opibus mille quingentas quinquaginta myriadas drachmarum restituendas esse: Siciliam, Sardiniam Achaiam, quinquennium tenendas,

A τότε δὴ καὶ μᾶλλον τοῖς Ῥωμαίοις ἐπέθεντο, τοῦ Λαβιηνοῦ πρὸς τοῦτο σφᾶς ἐρεθίσαντος, ὃς τῷ Βρούτῳ μὲν καὶ τῷ Κασσίῳ συνεστρατεύετο· πεμφθεὶς δὲ παρ' ἐκείνων εἰς Πάρθους συμμαχίαν αἰτουμένων, ὡς τὴν ἐκείνων ἧτταν ἔγνω, κατέμεινε παρὰ τοῖς βαρβάροις, καὶ τότε τοῦ πολέμου ἡγεμὼν γενέσθαι ὑπέσχετο, καὶ πολλὰ μεταστήσειν τῶν ἐθνῶν ἐπηγγείλατο. Ὅθεν καὶ δύναμιν πολλὴν πρὸς τοῦ τῶν Πάρθων βασιλέως Ὀρώδου ἔλαβε, καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τῷ Πακόρῳ συναπεστάλη. Καὶ ὁ μὲν Πάκορος τὴν Συρίαν ἐχειρώσατο πλὴν Τύρου, καὶ εἰς Παλαιστίνην εἰσέβαλεν· ὁ δὲ Λαβιηνὸς τήν τε Κιλικίαν κατέσχε, καὶ τῆς Ἀσίας τὰς ἠπειρώτιδας πόλεις. Ἀντώνιος δὲ ἐπυνθάνετο μὲν καὶ ταῦτα, ὥσπερ δὴ καὶ τἄλλα τὰ τῇ Ἰταλίᾳ δρώμενα, ὑπὸ δὲ τοῦ ἔρωτος

B καὶ τῆς μέθης οὔτε τῶν πολιτῶν, οὔτε τῶν συμμάχων ἐφρόντιζε, τῇ Κλεοπάτρᾳ δὲ καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις συνετρύφα, μέχρις οὗ παντελῶς κατελύθη. Ὀψὲ δ' οὖν ποτε ἐξαναστὰς, ἔπλευσεν εἰς Τύρον. Τὸν δὲ τοῦ Σέξτου προφασισάμενος πόλεμον, ἀπέλιπεν αὐτούς. Καὶ παρὰ τὴν ἤπειρον μέχρι τῆς Ἀσίας παρακομισθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα διῆλθεν. Ἔνθα τῇ τε μητρὶ καὶ τῇ γυναικὶ ἐντυχὼν, τόν τε Καίσαρα πολέμιον ἐποιήσατο, καὶ τῷ Σέξτῳ ἐσπείσατο. Εἶτα εἰς τὴν Ἰταλίαν περαιωθεὶς, τινὰ μὲν ταύτης κατέσχε, τινὰ δ' ἐπολιόρκει· καὶ ὁ Καῖσαρ τὰς δυνάμεις συνήθροιζε. Συνεῤῥωγότων οὖν αὐτῶν ἐς τὸν πόλεμον, ἥ τε ἄλλη Ἰταλία τετάρακτο, καὶ ἡ Ῥώμη δὲ μάλιστα. Ἐν τούτοις ἡ Φουλβία ἐν Σικυῶνι διάγουσα ἐτελεύτησεν. Ὡς δὲ τοῦτο ἠγ-

C γέλθη, τὰ ὅπλα κατέθεντο ἄμφω καὶ συνηλλάγησαν. Καὶ Καῖσαρ μὲν Σαρδὼ τε καὶ Δαλματίαν, τήν τε Ἰβηρίαν καὶ τὴν Γαλατίαν ἐκληρώσατο· Ἀντωνίῳ δὲ πάντα τὰ ἄλλα ὑπὲρ τὸν Ἰώνιον, τά τε ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ῥωμαίοις ὄντα ἐπέλαχε. Τὰ δ' ἐν τῇ Λιβύῃ ἔθνη Λέπιδος, καὶ τὴν Σικελίαν ὁ Σέξτος εἶχον. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν οὕτως αὖθις ἐδάσαντο, τὸν δὲ πρὸς τὸν Σέξτον πόλεμον ἐκοινώσαντο· καὶ ἐπὶ ταῖς καταλλαγαῖς εἱστίασαν ἀλλήλους ἐν τοῖς περὶ τὸ Βρεντέσιον στρατοπέδοις, Καῖσαρ μὲν Ῥωμαϊκῶς τε καὶ στρατιωτικῶς, Ἀντώνιος δὲ Ἀσιανῶς τε καὶ Αἰγυπτίως. Κατηλλαγμένων δ' αὐτῶν ὡς ἐδόκουν, περιστάντες τὸν Ἀντώνιον οἱ τότε συνόντες τῷ Καίσαρι, ἀπῄτουν παρ' αὐτοῦ τὰ χρή-

D ματα ἃ ἀπὸ τῆς μάχης τῆς ἐν Φιλίπποις ὑπέσχοντο σφίσι, δι' ἃ καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν, ὅπως πλεῖστα ἀθροίσειεν ἔσταλτο. Κἂν ἐξειργάσαντό τι αὐτὸν μηδὲν διδόντα, εἰ μὴ σφᾶς ὁ Καῖσαρ κατέσχεν, ἐλπίσι μετεωρίσας αὐτούς. Καὶ μετὰ τοῦτο τοῦ πρὸς τὸν Σέξτον πολέμου ἥπτοντο. Λιμοῦ δὲ τοὺς ἐν τῇ Ῥώμῃ τοῦ Σέξτου θαλασσοκρατοῦντος πιέζοντος, τελῶν τε πολλῶν καὶ παντοίων ἐπιτασσομένων αὐτοῖς, δεινῶς ἤσχαλλον, καὶ οὐκέθ' ἡσύχαζον, ἀλλὰ παρεκάλουν σφᾶς σπείσασθαι τῷ Σέξτῳ. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθον, πρὸς τὸν Σέξτον ἀπέκλιναν, καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖς ὄντας λίθοις ἐξήλασαν ἐκ τῆς ἀγορᾶς, τάς τε τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Ἀντωνίου εἰκόνας κατέβαλον, καὶ ἐπ' αὐτοὺς ὡς ἀποκτενοῦντες σφᾶς ὥρμησαν. Ὅθεν ἠναγκάσθησαν τῷ Σέξτῳ καὶ ἄκοντες ἐπικη-

ρυκεύσασθαι· καὶ πρῶτον μὲν διὰ τῶν ἑταίρων A αὐτῷ διελέχθησαν, ἔπειτα καὶ αὐτοὶ ἐς λόγους ἦλθον, καὶ ἐσπείσαντο ἐπὶ συνθήκαις, ὥστε τοὺς αὐτομολήσαντας τῶν δούλων ἐλευθέρους εἶναι, καὶ τοὺς ἐκπεσόντας πλὴν τῶν σφαγέων κατελθεῖν, καί τισιν αὐτῶν δημαρχίας τε καὶ στρατηγίας, καὶ ἱερωσύνας εὐθὺς δοθῆναι. Αὐτὸν δὲ τὸν Σέξτον ὕπατόν τε αἱρεθῆναι καὶ οἰωνιστὴν ἀποδειχθῆναι, κὰκ τῆς πατρῴας οὐσίας χιλίας πεντακοσίας πεντήκοντα μυριάδας δραχμῶν κομίσασθαι, καὶ Σικελίας καὶ Σαρδοῦς τῆς τε Ἀχαΐας ἐπὶ πέντε ἔτη ἄρξαι, μὴ αὐτομόλους δεχόμενον, μὴ ναῦς ἐπικτώμενον, μή τινα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἔχοντα φρούρια· ἀλλὰ τήν τε εἰρήνην τὴν ἐν τῇ θαλάσσῃ αὐτῇ πρυτανεύοντα, καὶ σῖτον τοῖς ἐν τῇ πόλει τακτὸν πέμποντα. Τὰς γοῦν συνθήκας ταύτας συγγραψάμενοι, καὶ τὰ γραμματεῖα ταῖς ἱερείαις ταῖς ἀειπαρθένοις παραθέμενοι, δεξιάς τε σφίσιν ἔδοσαν καὶ ἀλλήλους ἐφίλησαν· καὶ ἐπὶ τούτοις ἄπλετος ἠγέρθη βοὴ κὰκ τῆς ἠπείρου κὰκ τῶν νεῶν, ὥστε καὶ τὰ ὄρη συνηχῆσαι. Μετὰ ταῦτα μέντοι οἵ τε ἄλλοι ὑπεδέχοντο ἀλλήλους καὶ ἀνθειστίων, καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι, πρότερος μὲν ὁ Σέξτος ἐν τῇ νηΐ, ἔπειτα καὶ ὁ Καῖσαρ ὅ τε Ἀντώνιος ἐν τῇ ἠπείρῳ. Δυνηθεὶς δὲ ὁ Σέξτος ἄμφω ἐν τῷ σκάφει σὺν ὀλίγοις ὄντας κτανεῖν, ὡς καὶ ὁ ἐξελεύθερος αὐτῷ Μηνᾶς συνεβούλευσε, Τεμεῖν, εἰπὼν, εἰ βούλοιτο τὸ πρυμνήσιον, καὶ ἀποπλεῦσαι, οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ καὶ τὴν θυγατέρα Μάρκῳ Μαρκέλλῳ τῷ τοῦ Καίσαρος ἀδελφιδῷ ἐνηγγύησε. Καὶ οὕτω μὲν ὁ πόλεμος ἀνεβέβλητο.

transfugas nullos suscipiendos, classi nullas naves adjungendas, nulla in Italia præsidia habenda: sed et mare pacandum, et certum frumenti numerum in urbem mittendum esse. Has conditiones tabulis inscriptas apud Vestales virgines deposuerunt, porrectisque dexteris inter se osculati sunt. Inde clamor ingens tam in continente quam in navibus est sublatus, ut montes resonarent. Postea cum alii convivia inter se agitavere, tum illi ipsi, ac primum Sextus in navi, postea Cæsar et Antonius in littore. Ubi cum utrumque Sextus cum paucis Menæ liberti suasu occidere potuisset, qui, si vellet, se rudentibus resectis navigaturum dicebat: noluit, sed filiam suam M. Marcello Cæsaris consobrino despondit.

ΚΓ'. Ἐς τὴν Ἑλλάδα δὲ ὁ Ἀντώνιος ἀπὸ τῆς B Ἰταλίας ἐπανελθὼν ἐπὶ πλεῖστον ἐν ταύτῃ διέτριψε, τάς τε ἐπιθυμίας ἀποπιμπλὰς, καὶ τὰς πόλεις κακῶν, ὡς ἀσθενέσταται τῷ Σέξτῳ παραδοθῶσι· καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ ἐξεδιῃτήθη παρὰ τὰ πάτρια· καὶ Διόνυσον νέον ἑαυτὸν ἐκάλει καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὀνομάζεσθαι ἤθελε. Καὶ Ἀθηναίων διὰ ταῦτα τὴν Ἀθηνᾶν αὐτῷ κατεγγυωμένων, δέχεσθαί τε τὸν γάμον ἔφη, καὶ προῖκα μυριάδας ἑκατὸν ἐπράξατο παρ' αὐτῶν. Κἀκεῖνος μὲν περὶ ταῦτα εἶχε, τὸν δὲ Βεντίδιον τὸν Πούπλιον εἰς τὴν Ἀσίαν προέπεμψεν, ὃς τῷ Λαβιηνῷ συμμίξας μετά τε τῶν περὶ αὐτὸν Ῥωμαίων καὶ τῶν Πάρθων παραταξαμένῳ τρέπεται τούτους. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν Πάρθων παρὰ τῶν πολεμίων ἐσφάγησαν, πλείους δὲ ὑπ' ἀλλήλων ἐφθάρησαν ἐν τῇ φυγῇ συμπατούμενοι, οἵ τε περιλειC φθέντες εἰς Κιλικίαν ἔφυγον. Ὁ Λαβιηνὸς δὲ αὖθις ἡτοιμάζετο ἥξειν ἐς χεῖρας αὐτῷ. Οἱ δὲ στρατιῶται ἀθυμοῦντες διὰ τὴν τῶν βαρβάρων φυγὴν, ἀποδρᾶναι νυκτὸς ἐπεχείρησαν. Καὶ τοῦτο ἐξ αὐτομόλου γνοὺς ὁ Βεντίδιος, πολλοὺς μὲν ἐν τῇ ἀποχωρήσει λοχήσας ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ λοιποὺς εἰς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο· ἐκεῖνος δὲ τότε μὲν διέφυγεν, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου ἑάλω, ὃς τοῦ προτέρου Καίσαρος ἐξελεύθερος ὢν, τότε παρὰ τοῦ Ἀντωνίου εἰς Κύπρον ἀπέσταλτο. Βεντίδιος δὲ τὴν Κιλικίαν ἐκομίσατο καὶ Σίλωνα μεθ' ἱππέων εἰς τὸν Ἀμανὸν προέπεμψεν (ὄρος δὲ τοῦτό ἐστιν ἐν μεθορίῳ κείμενον Συρίας καὶ Κιλικίας, κομιδῇ στενὴν ἔχον τὴν δίοδον), ἔνθα καὶ ἐκινδύνευσεν ἂν ὑπὸ τῶν παρὰ τοῦ D Πακόρου τεταγμένων φυλάττειν αὐτὸ, εἰ μὴ κατὰ τύχην ὁ Βεντίδιος μαχομένῳ αὐτῷ ἐπιστὰς ἐβοήθησε. Καὶ οὕτω τήν τε Συρίαν πλὴν τῶν Ἀραδίων παρέλαβεν, εἶτα καὶ τὴν Παλαιστίνην κατέσχεν. Ἀππίου δὲ Κλαυδίου καὶ Γαΐου Νορβανοῦ ὑπατευόντων τὸ πλῆθος πρὸς τοὺς τελώνας βαρυνόμενον

XXIII. Eo bello dilato, Antonius ex Italia in Græciam reversus, **513** longissimo tempore ibi et genio indulsit, et civitates afflixit, ut quam infirmissimæ Sexto traderentur: et præter alia multa a patriis moribus abhorrentia, se Bacchum juniorem nominabat, et ab aliis appellari jubebat. Qua de causa cum ei Athenienses Minervam despondérent, accipere se conditionem illam dixit, et ab eis dotis nomine decies centena millia drachmarum exegit. His rebus occupatus, P. Ventidium in Asiam præmisit: qui Labieni Romanas et Parthicas copias acie vicit: ac Parthi multi ab hostibus cæsi sunt, plures a se invicem in fuga conculcati, reliqui in Ciliciam fugerunt. Labieno prælium redintegraturo, cum Ventidius milites ejus ob fugam barbarorum minus alacres, noctu aufugere velle ex transfuga cognovisset, multos in discessu per insidias exceptos occidit, cæteros ad se attraxit: ac tum quidem Labienus evasit, sed post a Demetrio Cæsaris patris liberto, quem tum Antonius in Cyprum miserat, captus est. Ventidius Cilicia recepta, Silonem cum equitibus ad Amanum præmisit, montem in confinio Ciliciæ et Syriæ situm, cujus perangusti sunt aditus. Ubi discrimen adiisset a Parthis quos Pacorus præsidii causa ibi reliquerat, nisi ei pugnanti Ventidius fortuito superventu opem tulisset. Sic etiam Syriam recepit, præter Aradios. Deinde Palæstina quoque potitus est. Appio Claudio et C. Norbano consulibus multitudo, publicanorum exactionibus onerata, per seditionem cum eis, ministris et militibus eorum, vectigalium exigendorum adjutoribus dimicavit. Cæsar Liviam, Livii Drusi filiam, qui post pugnam Philippicam sibi manus attulerat, Neroni nuptam, uxorem duxit. Quæ cum ex priore marito sextum jam mensem ferret uterum,

dubitans an rite nuptiæ fierent a pontificibus, hoc responsum tulit : Si conceptus ambiguus esset, eas fuisse differendas : sed cum de eo constet, nihil obstare quominus fiant. Quod haud scio an sic in libris suis scriptum invenerint, an in Cæsaris gratiam sic pronuntiarint. Elocavit autem eam ipse maritus, tanquam pater. Jam Cæsaris materfamilias Cl. Drusum Neronem parit mulier, 514 quem Cæsar patri misit. Is longo tempore post moriens, et huic et Tiberio ipsum Cæsarem tutorem reliquit. Interea Cæsar et Sextus, qui non sponte, sed coacti inter sese pepigerant, rupto fœdere bellum gesserunt : ad quod ultro propensi, præbita occasione, facile inclinarunt. Menas enim Sexti libertus, in Sardinia agens, cum ob alia, tum ob habitos cum Cæsare sermones suspectus, cum a Sexto quasi ad reddendam gestæ provinciæ rationem accerseretur, legatis occisis, insulam, legiones, classem, semetipsum Cæsari tradidit, a quo magnis honoribus ornatus, aureos annulos accepit : quos olim Romæ nec libertis, nec liberis, nisi imperator permisisset, gestare licebat, sed senatoribus et equitibus duntaxat. Hunc igitur cum dedi sibi Sextus postulasset, Cæsar autem non dedisset, vicissim questus, illum et transfugas recipere, et triremes ædificare, et alia præter pacta et conventa facere : tum propter Menam, tum ob alia crimina, missis militibus Campaniam longe lateque vastavit. Quo Cæsar cognito, Lepidum et Antonium accersivit. Ac Lepidus quidem non statim obtemperavit : Antonius etsi e Græcia Brundusium venit, tamen priusquam cum Cæsare congrederetur, lupi in prætorium suum ingressu, qui milites aliquot ibi interfecerat, territus, per causam belli Parthici quo urgeretur, in Græciam rediit. Sextus factus alacrior, classe Italiam aggressus, multas clades et inferebat et accipiebat, in navalibus tamen pugnis superior : ut Cæsar navibus compluribus tam bello quam vi tempestatum amissis, desperata Sicilia, bene secum agi putaret, si oram maritimam tueretur. Quare Sextus elatior Italiam vexabat. Apollophane in Africam misso, Cæsar et navibus multis fabricatis, et remigibus a senatoribus, equitibus et plebeiis corrogatis, et militibus scriptis, et pecunia undique coacta, ordinanda Italia et Gallia occupatus, Agrippæ navalem instructionem exercendam et exornandam tradidit. Is et navibus et remigibus in unum conductis, illas refecit, hos ut in tabulatis remigarent exercuit. Quæ dum fierent, Romani et principum discordiis et prodigiis terrebantur, 515 eo po tissimum, quod albam gallinam ramum lauri cum baccis ferentem, aquila correptam in Liviæ gremium dejecit : id quod signum haud exiguum videbatur. Enimvero Livia gallina curanda, et lauro plantanda, quæ radicibus actis crevit, utique Cæsaris potentiam gremio complectebatur, omnibus in rebus ejus domina futura.

A ταῖς εἰσπράξεσιν ἐστασίασε, κἀκείνοις καὶ τοῖς ὑπηρέταις τοῖς τε στρατιώταις τοῖς συνεισπράττουσι σφίσι τὰ χρήματα ἐς χεῖρας ᾔεσαν. Ὁ δὲ Καῖσαρ τὴν Λιβίαν ἔγημεν· ἦν δ' αὕτη θυγάτηρ μὲν Λιβίου Δρούσου, ὃς ἑαυτὸν μετὰ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἧτταν διεχειρίσατο, γυνὴ δὲ τοῦ Νέρωνος, καὶ ἔγκυος ἦν ἐξ ἐκείνου μῆνα ἕκτον. Διστάζοντος δὲ διὰ τοῦτο τοῦ Καίσαρος ἀγαγέσθαι αὐτὴν ἐν γαστρὶ ἔχουσαν, οἱ ἱερεῖς οἱ ποντίφικες, εἰ μὴ ἀνόσιον εἴη τοῦτο, ἐρωτηθέντες, εἶπον ὡς εἰ μὲν ἐν ἀμφιβόλῳ τὸ κύημα ἦν, ὑπερτεθῆναι τὸν γάμον ἐχρῆν· ὁμολογουμένου δὲ αὐτοῦ, οὐδὲν κωλύει αὐτὸν γενέσθαι, τάχα μὲν οὕτως καὶ ἐν τοῖς πατρίοις τοῦτο εὑρόντες, εἰ δὲ καὶ μὴ εὗρον, οὕτως αὐτὸ εἰπόντες διὰ τὸν Καίσαρα. Ἐξέδωκε δὲ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ ὥσπερ τις πατήρ. B Συνοικοῦσα δὲ ἤδη ἡ γυνὴ τῷ Καίσαρι, τίκτει Κλαύδιον Δροῦσον Νέρωνα, καὶ αὐτὸν ὁ Καῖσαρ τῷ πατρὶ ἔπεμψεν· ὃς τελευτῶν πολλῷ ὕστερον τούτῳ τε καὶ τῷ Τιβερίῳ ἐπίτροπον αὐτὸν τὸν Καίσαρα καταλέλοιπεν. Ἐν δὲ τούτῳ ὁ Καῖσάρ τε καὶ ὁ Σέξτος ἐπολέμησαν. Οὐ γὰρ ἐθελονταὶ ἀλλ' ἀναγκαστοὶ τὴν ὁμολογίαν πεποιημένοι, οὐδ' ἐνέμειναν ταύτῃ. Ἔμελλον μὲν γὰρ, εἰ καὶ μὴ σκῆψις αὐτοῖς ἐγένετο, μαχέσασθαι. Τέως δ' οὖν καί τινες αὐτοῖς αἰτίαι λαβὰς τῆς μάχης δεδώκασι. Μηνᾶς γὰρ ἐξελεύθερος ὢν τοῦ Σέξτου, καὶ ἐν τῇ Σαρδοῖ τῇ νήσῳ τυγχάνων ὑπωπτεύθη δι' ἄλλα τε καὶ ὅτι τῷ Καίσαρι ἐκεκοινολόγητο, καὶ μεταπεμφθεὶς ὑπὸ Σέξτου ὡς λόγους δώσων περὶ ὧν διῳκήκει, τοὺς μὲν πεμφθέντας ἀπέκτεινε, C τὴν δὲ νῆσον τῷ Καίσαρι, καὶ τὸ ναυτικὸν, καὶ τὸ λοιπὸν στράτευμα, καὶ ἑαυτὸν παραδεδώκει. Ὁ δὲ αὐτὸν μεγάλως τετίμηκε· δακτυλίοις τε γὰρ χρυσοῖς ἐκόσμησε, καὶ τοῖς ἱππεῦσι συγκατηρίθμησε. Τὸ δὲ τῶν δακτυλίων τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐδενὶ τῶν πάλαι Ῥωμαίων, οὐχ ὅτι τῶν ἀπελευθέρων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐλευθέρων, πλὴν τῶν βουλευτῶν καὶ ἱππέων, δακτυλίοις χρυσοῖς κεχρῆσθαι ἐξῆν, εἰ μὴ ὁ τὸ κράτος ἔχων τοῦτο ἐπέτρεψε. Τοῦτον οὖν τοῦ Σέξτου ἐκδοθῆναί οἱ αἰτήσαντος, ὁ Καῖσαρ οὐκ ἐξέδωκεν, ἀντεγκαλῶν τῷ Σέξτῳ τὸ τούς αὐτομόλους τε ὑποδέχεσθαι, καὶ ναυπηγεῖν τριήρεις παρὰ τὰ ὡμολογημένα, καὶ ἕτερα. Ὁ δὲ δὴ Σέξτος διά τε τὸν Μηνᾶν, καὶ δι' ἄλλα τὸν Καίσαρα αἰτιώμενος, πέμψας πολλὰ τῆς Καμπανίας ἐπόρθησε. Καὶ ὁ Καῖσαρ D τοῦτο μαθὼν τὸν Λέπιδον καὶ τὸν Ἀντώνιον μετεπέμψατο. Καὶ ὁ μὲν Λέπιδος οὐκ εὐθὺς ὑπήκουσεν· Ἀντώνιος δὲ ἦλθε μὲν ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Βρεντέσιον, πρὶν δὲ τῷ Καίσαρι συνελθεῖν, δείσας, ὅτι λύκος εἰς τὸ στρατήγιον αὐτοῦ εἰσῆλθε, καὶ στρατιώτας ἔφθειρεν, εἰς τὴν Ἑλλάδα πάλιν ἀνέστρεψε, προφασισάμενος τὰ τῶν Πάρθων ὡς κατεπείγοντα. Ὁ δὲ Σέξτος προθυμότερον ἥπτετο τῶν πραγμάτων, καὶ τῇ Ἰταλίᾳ ἐπέπλει, καὶ πολλὰ μὲν ἐκάκου, οὐ μείω δὲ καὶ ἀντέπασχε. Καὶ ναυμαχιῶν γεγονυιῶν οἱ τοῦ Σέξτου μᾶλλον ἐκράτουν, πολλῶν μὲν νηῶν τοῦ Καίσαρος καὶ ἐν ταῖς ναυμαχίαις φθαρεισῶν, πολλῶν δὲ καὶ ὑπὸ βιαίων πνευμάτων κινδυνευσασῶν, ὥστε τὸν Καίσαρα βουλόμενον εἰς Σικελίαν ἐμβαλεῖν, τοῦτο μὲν ἀπογνῶναι, τῆς δὲ παραθαλασ-

σίας ἠπείρου τὴν φυλακὴν ποιεῖσθαι ἀγαπητῶς. Ὁ Σέξτος δ' ἔτι μᾶλλον ἤρθη, καὶ αὐτὸς μὲν τὴν Ἰταλίαν ἐκάκου, εἰς δὲ τὴν Λιβύην τὸν Ἀπολλοφάνην ἀπέστειλε. Καῖσαρ μέντοι πλοῖά τε πολλὰ ἐναυπήγει, καὶ ἐρέτας παρά τε τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ἱππέων καὶ τῶν δημοτῶν συνέλεγεν. Ὁπλίτας τε κατελέγετο καὶ χρήματα πανταχόθεν συνήθροιζε· καὶ αὐτὸς μὲν τά τε ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Γαλατίᾳ διέταττε, τῷ δὲ Ἀγρίππᾳ τὴν τοῦ ναυτικοῦ παρασκευὴν ἐγχειρίσας, ἐκπονῆσαι καὶ ἐξασκῆσαι τοῦτο ἐκέλευσε. Καὶ ὃς τάς τε ναῦς καὶ τοὺς ἐρέτας ἤθροισε, καὶ τὰς μὲν κατέφραττε, τοὺς δ' ἐπ' ἰκρίων ἐρέττειν ἤσκει. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐταράττοντο μὲν καὶ ταῖς τῶν ἀρχόντων πρὸς ἀλλήλους στάσεσιν, ἔθραττον δὲ αὐτοὺς καὶ σημεῖα ἄλλα τε καὶ ὅτι λευκὴν ὄρνιν χλωνίον δάφνης ἐγκάρπου φέρουσαν ἀετὸς ἁρπάσας εἰς τὸν κόλπον τῆς Λιβίας ἐνέβαλεν· ὃ οὐ μικρὸν σημεῖον ἐδόκει. Ἡ δὲ τῆς τε ὄρνιθος ἐπεμελήθη καὶ τὴν δάφνην ἐφύτευσε, καὶ ἡ μὲν ῥιζωθεῖσα ηὔξησεν, ἡ δὲ Λιβία ἐγκολπώσασθαι τὴν τοῦ Καίσαρος ἰσχὺν, καὶ ἐν πᾶσιν αὐτοῦ κρατήσειν ἔμελλεν.

ΚΔ'. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ ἦλθε μὲν ὁ Ἀντώνιος ἐκ τῆς Συρίας εἰς Ἰταλίαν, ὡς τῷ Καίσαρι διὰ τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ τοῦ πρὸς τὸν Σέξτον μεθέξων πολέμου, οὐ μέντοι παρέμεινεν· ἀλλὰ ναῦς δοὺς αὐτῷ καὶ ἑτέρας πέμψειν ἐπαγγειλάμενος, στρατιώτας ἀντείληφεν. Αὐτὸς δὲ ὡς ἐπὶ Πάρθους στρατεύσων ἀπῆρε. Πρὶν δὲ ἀπιέναι αὐτὸν ᾐτιάσαντο ἀλλήλους· εἶτα καὶ διηλλάγησαν, τῆς Ὀκταβίας τὰς διαλλαγὰς πραττούσης. Ἡ δὲ Ὀκταβία τοῦ Καίσαρος ἦν ἀδελφὴ, ἣ μετὰ θάνατον τῆς Φουλβίας τῷ Ἀντωνίῳ συνῴκηθη παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ᾧ συνῴκει πρότερον τελευτήσαντος. Καὶ ἐπειδὴ οὔπω παρῆκεν ὁ πένθιμος χρόνος, ψήφῳ τῆς συγκλήτου ἐλύθη τὸ ἐπιτίμιον. Καὶ τότε δὲ, ἵνα πλείων αὐτοῖς ἐκ συγγενείας σύνδεσμος γένοιτο, Ἀντύλλῳ τῷ τοῦ Ἀντωνίου υἱῷ τὴν θυγατέρα ὁ Καῖσαρ τὴν ἑαυτοῦ κατηγγύησεν. Ἐπλάττοντο δὲ ταῦτα καὶ ὑπεκρίνοντο διὰ τὰ τότε σφίσιν ὑπάρχοντα πράγματα. Τὸν δὲ Σέξτον τῆς τε ἱερωσύνης ἔπαυσαν καὶ τῆς ὑπατείας, ἑαυτοῖς δὲ τὴν ἡγεμονίαν εἰς ἄλλην πενταετίαν ἐπέτρεψαν· ἡ γὰρ προτέρα ἐκμεμέτρητο ἤδη. Καὶ Ἀντώνιος μὲν εἰς Συρίαν ἠπείγετο, Καῖσαρ δὲ εἰς τὸν πρὸς Σέξτον πόλεμον ἡτοιμάζετο. Ὁ δὲ Μηνᾶς πρὸς τὸν Σέξτον αὖθις ἀπηυτομόλησεν, ἄπιστος ὢν, καὶ θεραπεύων ἀεὶ τὰ τοῦ κρείττονος. Καῖσαρ δ' ἐπιστάντος τοῦ ἔαρος ὥρμησε κατὰ τῆς Σικελίας, περισχεῖν ἐλπίσας τῷ στόλῳ αὐτὴν, καὶ τῷ τε πλήθει τεθαῤῥηκὼς τῶν σκαφῶν καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τοῖς πύργοις οὓς ἔφερον, ἵν' ἐξ αὐτῶν ὡς ἀπὸ τείχους ἐξ ὑπερδεξίων ἀνταγωνίζωνται. Ἀπιόντι δὲ χειμὼν συνέβη βαρύτατος καὶ πολλὰς ἔφθειρε τῶν νεῶν, καὶ ὁ Μηνᾶς ταῖς λοιπαῖς τεταραγμέναις ἐπενεχθεὶς, συχνὰς μὲν ἔκαυσε, τὰς δ' ἀνεδήσατο. Καὶ εἰ μὴ αὖθις τῷ Καίσαρι προσεχώρησε καὶ τὸ ναυτικὸν οὗ ἦρχε παρέδωκεν, εἰς κενὸν ἂν καὶ τότε τῷ Καίσαρι ὁ ἐπίπλους ἐγένετο. Ηὐτομόλησε δ' ὁ Μηνᾶς πρὸς ἅπαν παρὰ τοῦ Σέξτου ὑποπτευόμενος· ἀλλ' οὐδ' ὁ Καῖσαρ ἔτι αὐτῷ ἐπίστευεν. Ἐπεὶ δὲ τὸν στόλον αὖθις ὁ Καῖσαρ ἀνεκτήσατο, εἰς τὴν ἤπειρον ἀνεκομίσθη, ὡς τὸ πεζὸν τοῦ στρατεύματος εἰς τὴν Σικελίαν, ὅτε καιρὸς, περαιώσων. Ὁ δὲ Σέξτος ἐν Μεσήνῃ τὸν αὐτοῦ διάπλουν ἐτήρει. Τῷ δ' Ἀγρίππᾳ εἰς Λιπάραν σὺν ναυσὶ καταλειφθέντι παρὰ τοῦ Καίσαρος, Δημόχαριν ἀνθορμίσαι ἐν Μύλαις ἐκέλευσε, καὶ διέτριψαν ἐκεῖσε χρόνον ὑπόσυχνον. Τέλος δὲ ὁ Ἀγρίππας σὺν ταῖς ἀρίσταις τῶν νεῶν ἐπὶ κατασκοπὴν τῶν ἐναντίων ἀπελήλυθε. Καὶ ὡς οὔτε πάντας κατεῖδεν,

A XXIV. Interea temporis Antonius ex Syria in Italiam profectus, ut Cæsari parum feliciter cum Sexto belligeranti opem ferret, non permansit: sed navibus partim ei datis, partim promissis, milites vicissim accepit. Priusquam autem ad bellum Parthicum reverteretur, controversia inter eos orta, per Octaviam Cæsaris sororem composita est, quæ cum Antonio post Fulviæ obitum, luctu ob priorem maritum nondum finito, nupsisset: Senatusconsulto multa illa sublata est. Tum etiam, ut per affinitatem arctiore necessitudinis vinculo astringerentur, Antyllo Cæsar Antonii filio suam filiam despondit. Hæc temporum causa uterque fingebat, et simulabat omnia. Sexto autem et consulatum et auguratum eripuerunt, sibique principatum in
B aliud quinquennium vindicarunt, priore quinquennio jam elapso. Antonio in Syriam properante, Cæsar bello cum Sexto gerendo, ad quem Menas homo perfidus, semperque potentiores colere solitus, denuo transfugerat, intentus primo vere in Siciliam trajecit, et multitudine ac magnitudine navium fretus, turribus præsertim quas gerebant, unde tanquam de muro ex superiore loco pugnarent, spem conceperat insulæ classe occupandæ. Sed inter eundum gravissima tempestate complures naves amisit, et Menas in reliquas turbatas invectus, multas cremavit, nonnullas attraxit. Ac nisi rursus ad Cæsarem defecisset, et classem illi suam tradidisset: tum etiam irrita fuisset illius expeditio. Menæ transfugii
C causa fuit, qui in omnibus suspectum se esse videbat Sexto. Sed ne Cæsar quidem amplius ei fidem habuit, et classe recepta in continentem rediit, peditatum per occasionem transportaturus. Sextus vero ejus trajectum Messanæ observans, 516
Democharem in Mylis contra Agrippam, a Cæsare cum navibus Liparæ relictum, in procinctu esse jussit. Ubi cum diutius commorati essent, tandem Agrippa cum optimis navibus ad speculandam hostilem classem profectus, cum nec omnem conspexisset, et nemo contra iret, reversus, se ut postidie dimicaturus paravit. Idem et Demochari accidit, qui et ipse, ut in hostem pugnaturus, Sextum accersivit. Diluculo ambæ classes productæ, longissimo tempore æquo marte dimi-
D carunt: tandem sub noctem Cæsariani vicerunt, sed victos non persecuti sunt. Cæsar, cum Sextus propter navalem pugnam Messana decessisset,

citra periculum Taurominium trajecit. Peracto prælio Sextus Messanam celeriter reversus, cognito Cæsaris trajectu, terra eum aggressus est: qui classis maxima parte amissa, propemodum ipse quoque periisset, sed tum terra evasit: ægreque ferens exercitum in insula circumventum esse, non prius recepit animum, quam piscis saltu e mari in terram facto, sponte ante pedes ejus concidit. Id enim vates interpretabantur, fore ut mari potiretur. Ejus vero exercitus cum et obsideretur, et alimenta non haberet, et opem ferret nemo, Cornificius dux ejus navibus e pugna reliquis exustis, ipse quoque ad Mylas abduxit copias, ac in itinere multas clades accepit, in fluminum transitu potissimum, hostibus tergo inhærentibus: idque per triduum duravit. Extremo vero die cum Sextus etiam advenisset, undique vexati omnes periissent, nisi Pompeiani coacti essent retrocedere. Aggripa enim navali pugna victor, Siciliam ingressus, exercitui frumentum et auxilia misit: cujus adventum metuens Sextus, tanta festinatione recessit, ut impedimenta quædam et commeatum in munitione relinqueret, quo sustentati Cornificiani, ubi ad Agrippam pervenerunt, a Cæsare laudibus et muneribus recreati sunt.

A οὔτ' ἀναχθῆναί τις ἠθέλησεν, ἐπανῆλθε, καὶ παρεσκευάζετο ὡς πολεμήσων τῇ ἐπιούσῃ. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ τῷ Δημοχάρει συμβέβηκε, καὶ ἡτοιμάζετο κἀκεῖνος, ὡς τοῖς πολεμίοις ἐπελευσόμενος, καὶ τὸν Σέξτον δὲ μετεπέμψατο. Ἡμέρα τε ἤδη ὑπέλαμπε, καὶ ἄμφω τὰ ναυτικὰ ἐπ' ἄλληλα ἔπλεον, καὶ τῆς ναυμαχίας ἀπήρξαντο, καὶ ἐπὶ πλεῖστον μὲν ἀγχωμάλως ἠγωνίσαντο. Ὀψὲ δ' οὖν ποτε καὶ πρὸς νύκτα ἤδη οἱ τοῦ Καίσαρος ἐκράτησαν, οὐ μέντοι καὶ ἐπεδίωξαν. Καῖσαρ δὲ, τοῦ Σέξτου ἐκ τῆς Μεσήνης διὰ τὴν ναυμαχίαν ἀπάραντος, ἀκινδύνως ἐπεραιώθη πρὸς Ταυρομένιον. Ἤδη δὲ τῆς ναυμαχίας παυθείσης σπουδῇ πρὸς τὴν Μεσήνην ὁ Σέξτος ἀφίκετο, καὶ μαθὼν περαιωθέντα τὸν Καίσαρα, προσέμιξεν αὐτῷ κατὰ γῆν. Καὶ ὁ Καῖσαρ τοῦ τε ναυτικοῦ τὸ πλεῖον
B ἀπέβαλε καὶ αὐτὸς ὀλίγου προσδιεφθάρη· τέως δ' οὖν εἰς τὴν ἤπειρον διασέσωστο· ἤχθετο δὲ τοῦ στρατεύματος ἐν τῇ νήσῳ ἀπειλημμένου, καὶ οὐ πρὶν ἀνεθάρσησεν ἕως ἰχθὺς ἀναθορὼν ἐκ τῆς θαλάσσης αὐτόματος πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔπεσε. Τοῦτο γὰρ οἱ μάντεις δηλοῦν ἐξηγήσαντο, ὅτι δουλώσεται τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ τοῦ Καίσαρος στρατιὰ ἐπολιορκεῖτο, καὶ ἐπεὶ τὰ ἐπιτήδεια ἐπέλιπον σφᾶς, καὶ ὁ βοηθήσων οὐκ ἦν, ὁ ταύτης ἄρχων Κουρνοφίκιος τά τε σκάφη ὅσα ἐκ τῆς ναυμαχίας περισέσωστο ἔκαυσε καὶ αὐτὸς πρὸς τὰς Μύλας ἀπῆγε τὴν στρατιάν· καὶ πολλὰ ἐκακώθησαν παρὰ τῶν ἐναντίων ἐφεπομένων αὐτοῖς ἔν τε τῇ ἄλλῃ πορείᾳ καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς τῶν ποταμῶν διαβάσεσι, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἔπασχον οὕτως. Τῇ δέ γε τελευταίᾳ πάντῃ αὐτοὺς ἐκάκωσαν προσγενομένου αὐτοῖς καὶ τοῦ Σέξτου. Καὶ πάντες ἂν διεφθάρησαν, εἰ μὴ σφῶν καὶ ἄκοντες ἀπέσχοντο οἱ πολέμιοι. Ὁ γὰρ Ἀγρίππας νικήσας τὴν ναυμαχίαν, ἐς Σικελίαν ἐπεραιώθη, καὶ σῖτόν τε τῷ στρατῷ καὶ βοήθειαν ἔπεμψε. Καὶ ὁ Σέξτος, αὐτὸν τὸν Ἀγρίππαν ἥξειν ἐκεῖ προσδοκήσας καὶ φοβηθεὶς, σπουδῇ ἀνεχώρησεν, ὥστε σκεύη τινὰ καὶ ἐπιτήδεια καταλεῖψαι ἐν τῷ ἐρύματι, ἐξ ὧν τραφέντες οἱ περὶ τὸν Κουρνοφίκιον πρὸς τὸν Ἀγρίππαν ἀπῄεσαν· οὓς ὁ Καῖσαρ ἐπαίνοις καὶ δωρεαῖς ἀνεκτήσατο.

XXV. Post hæc cum Sextus in Siciliam venisset, ad Artemisium castra posuit: ubi cum inter se velitarentur, Gallus suas copias cum Sexto, Lepidus cum Cæsare conjunxit; ac ille quidem Sextum confirmavit, hic autem cum Cæsare **517** contendit; nam ex æquo cum eo administrare voluit omnia; Cæsar vero eo pro legato in omnibus uti voluit: quare ad Sextum inclinavit, et clam cum eo verba contulit; quo Cæsar animadverso, primo quoque tempore priusquam aliquid novaretur, decernere cum Sexto instituit. Cum prælium in mari commissum longissimo tempore, victoria neutram in partem inclinante duraret, utrique pedestres exercitus in procinctu terra stantes, eventum sollicitati speculabantur. Sexto tandem profligato, alteri pœanes canebant, alteri lamentabantur: ac Sexti pedites, quasi et ipsi una cum classe victi essent, Messanam tendebant. Cæsar vero victos qui in terram enatabant, excipiebat; et naves quæ terræ allidebantur, incendebat. Interea Demochares sibi ipsi manus attulit: Apollodorus ad Cæsarem defecit. Idem præter alios et Gallus, et ejus equités omnes, et quidem pedites imitati sunt. Itaque Sextus, desperatis rebus filia cum aliis et pecunia et pretiosissimis quibusque rebus firmissimis navibus impositis, noctu abiit, perse-

C ΚΕ'. Μετὰ τοῦτο δ' ἐς Σικελίαν ἐλθόντι τῷ Καίσαρι περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ὁ Σέξτος ἀντεστρατοπεδεύσατο. Ἀντικαθημένων δ' ἀλλήλοις καὶ ἀκροβολιζομένων τῷ μὲν Σέξτῳ ὁ Γάλλος, τῷ δὲ Καίσαρι ὁ Λέπιδος σὺν ταῖς δυνάμεσι προσήνωντο. Καὶ ὁ μὲν Γάλλος ἐπέῤῥωσε τὸν Σέξτον, ὁ δὲ Λέπιδος διηνέχθη τῷ Καίσαρι, αὐτὸς μὲν ἐκ τοῦ ἴσου συνδιοικεῖν αὐτῷ τὰ πάντα βουλόμενος, ἐκείνου δὲ ὡς ὑποστρατήγῳ αὐτῷ χρωμένου ἐν ἅπασι. Διὸ καὶ πρὸς τὸν Σέξτον ἀπέκλινε, καὶ ἐκοινολογεῖτο δι' ἀποῤῥήτων αὐτῷ. Ὃ ὑπονοήσας ὁ Καῖσαρ ἔσπευσε πρίν τι νεοχμωθῆναι διὰ μάχης τῷ Σέξτῳ χωρῆσαι. Καὶ ναυμαχίας τε κατὰ θάλασσαν συῤῥαγείσης, καὶ κατὰ γῆν τῶν πεζῶν ἀμφοῖν παρατεταγμένων ἐπὶ πολὺ τῆς ναυμαχίας γινομένης ἰσοῤῥόπου τε καὶ ἰσοπα-
D λοῦς, τὰ πεζὰ καὶ ἄμφω στρατεύματα ἐθεῶντο καὶ ἠγωνίων. Ἐπεὶ δ' οἱ τοῦ Σέξτου ἐτράποντο, οἱ μὲν ἐπαιάνισαν, οἱ δ' ὠλοφύροντο. Καὶ οἱ μὲν τοῦ Σέξτου πεζοὶ πρὸς τὴν Μεσήνην ἐχώρουν, ἅτε καὶ αὐτοὶ συνηττηθέντες τῷ ναυτικῷ. Ὁ δὲ Καῖσαρ τοὺς ἐκπίπτοντας τῶν ἡττωμένων εἰς τὴν γῆν ἐξεδέχετο καὶ τῶν σκαφῶν ὅσα προσώκειλον ἐνεπίμπρα. Κἂν τούτῳ ὁ μὲν Δημόχαρις ἑαυτὸν ἀπέσφαξεν, ὁ δ' Ἀπολλόδωρος τῷ Καίσαρι προσεχώρησε. Τοῦτο δὲ ἄλλοι τε καὶ ὁ Γάλλος καὶ οἱ ἱππεῖς οἱ σὺν αὐτῷ πάντες καὶ τινες τῶν πεζῶν πεποιήκασιν. Ὁ Σέξ-

τος δ' ἐντεῦθεν ἀπογνοὺς καὶ τὴν θυγατέρα καὶ ἄλλους παραλαβὼν τά τε χρήματα καὶ τῶν ἄλλων τὰ τιμιώτερα εἰς τὰς ναῦς τὰς κρείττους τῶν σωθεισῶν ἐνθέμενος ἀπῆρε νυκτός, οὐδ' ἐπεδίωξέ τις αὐτόν, ὅτι τε λάθρα ἐξέπλευσε καὶ ὁ Καῖσαρ ἐν μεγάλῃ γέγονε ταραχῇ. Ὁ γὰρ Λέπιδος τῇ Μεσήνῃ ἐπελθὼν καὶ εἰσδεχθεὶς εἰς αὐτήν, τὰ μὲν ἐνεπίμπρα, τὰ δ' ἥρπαζεν. Εἶτα φοβηθεὶς ἐπελθόντα τὸν Καίσαρα ἐπὶ λόφον καρτερὸν στρατοπεδευσάμενος, πάντα τε ὅσα ἐλαττοῦσθαι ἐνόμιζεν ἐπενεκάλει αὐτῷ, καὶ ἀπῄτει ὅσα αὐτῷ κατὰ τὴν πρώτην συνωμοσίαν ἐδίδοτο, καὶ τῆς Σικελίας ἀντεποιεῖτο ὡς αὐτὴν καταστρεψάμενος, καὶ ταῦτα πέμπων τινὰς ὡμίλει τῷ Καίσαρι, ἔχων ἅς τ' ἐκ τῆς Λιβύης ἐπῆκτο δυνάμεις καὶ τοὺς ἐν τῇ Μεσήνῃ ἐγκαταλειφθέντας πάντας. Ὁ δὲ Καῖσαρ τοῖς ὅπλοις θαῤῥῶν εὐθὺς ἐπ' αὐτὸν μετ' ὀλίγων τινῶν ὥρμησε. Δόξας δὲ διὰ τὴν τῶν συνεπομένων ὀλιγανδρίαν εἰρηνικόν τι πράξειν, ἐς τὸ στρατόπεδον εἰσεδέχθη. Ὡς δ' οὐδὲν πρὸς τὴν καταλλαγὴν ἔλεγε, παρωξύνθησαν οἱ τοῦ Λεπίδου, καί τινας τῶν ἐκείνου ἀπέκτειναν, αὐτὸς δ' ἐσώθη βοηθείας τυχών. Καὶ μετὰ τοῦτο αὖθις ἐπῆλθεν αὐτοῖς σὺν παντὶ τῷ στρατεύματι, καὶ ἐπολιόρκει κατακλείσας σφᾶς εἰς τὸ τάφρευμα. Φοβηθέντες οὖν τὴν ἅλωσιν ἀθρόοι μὲν αἰδούμενοι τὸν Λέπιδον οὐ μετέστησαν πρὸς τὸν Καίσαρα, κατ' ὀλίγους δὲ προσεχώρουν αὐτῷ. Καὶ οὕτω κἀκεῖνος ἐθελοντὴς δῆθεν ἐν ἐσθῆτι φαιᾷ ἱκέτης αὐτῷ προσελήλυθε. Καὶ ὁ μὲν τῆς ἐξουσίας τε παρελύθη καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ δίαιταν ἐπεποίητο ἔμφρουρον· τῶν δὲ τὰ τοῦ Σέξτου πραξάντων τινὰς μὲν ἐκόλασεν, ἐνίους δ' ἀφῆκε· καὶ τῶν πόλεων τὰς μὲν ἑκουσίως προσχωρησάσας αὐτῷ συγγνώμης ἠξίωσε, τὰς δ' ἀντιστάσας αὐτῷ ἐδικαίωσεν. Οἱ στρατιῶται δὲ ἐστασίασάν τε καὶ ἐθρασύνοντο, καὶ συλλεγόμενοι ᾔτουν ἕκαστος ὃ ἐπόθει. Τοῦ δὲ Καίσαρος ἐν ὀλιγωρίᾳ σφᾶς ποιουμένου, ὡς μή τινος πολεμίου παρόντος, ἐπηπείλουν. Ὡς δ' οὐδὲν ἤνυον, τῆς στρατείας ἀφεθῆναι ἠξίουν θυμῷ καὶ βοῇ. Λήψεσθαι γὰρ ἤλπισαν ἃ ἀπῄτουν διὰ τὴν ἀπειλὴν τῆς ἐγκαταλείψεως. Ὁ δὲ Καῖσαρ μὴ δεῖν νομίζων τὸν ἄρχοντα ἐξ ἀνάγκης τοῖς ὑπηκόοις ὑπείκειν, εὔλογά τε αὐτοὺς ἀξιοῦν ἔφη, καὶ διῆκε πρῶτον μὲν τοὺς ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον αὐτῷ συστρατεύσαντας· ὡς δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἐνέκειντο, καὶ τοὺς δέκατον ἔτος στρατευσαμένους διαφῆκεν, εἰπὼν ὡς οὐδενὶ ἔτ' αὐτῶν οὐδ' ἂν τὰ μάλιστα ἐθελήσωσι χρήσεται. Οἱ ἀκούσαντες οὐδὲν ἔτι ἐφθέγξαντο, ἀλλὰ προσέχειν αὐτῷ ἤρξαντο. Καὶ τότε μὲν τὰ ἐν τῇ Σικελίᾳ διῴκησε καὶ τὴν Λιβύην ἑκατέραν πέμψας ἀμαχεὶ παρεστήσατο, καὶ οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ πολλὰς αὐτῷ τιμὰς ἐψηφίσαντο. Σέξτος δὲ ἐκ τῆς Μεσήνης ἀναχθείς, ὑποτοπήσας δὲ διωχθῆναι ἢ καὶ προδοθῆναι ὑπὸ τῶν συνόντων, προεῖπε μὲν διὰ τοῦ πελάγους πλεύσειν· ἀποσβέσας δὲ τὸν πυρσὸν ὃν αἱ στρατηγίδες τριήρεις ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ αὐταῖς ἐφέπωνται φαίνουσιν, εἰς Κεφαληνίαν κατέπλευσεν· ἔνθα καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ τύχην ὑπὸ χειμῶνος εἰσπεσόντες αὖθις αὐτῷ συνεγένοντο. Συγκαλέσας οὖν αὐτούς, καὶ

A quente nemine, tum quod clam solverat, tum quod Cæsar pertimuerat. Lepidus enim Messanam aggressus, et mœnibus receptus, alia incendebat, alia rapiebat. Deinde Cæsaris adventu territus, castris in munitissimum tumulum translatis, cum eo de rebus omnibus in quibus in injuriam sibi fieri putabat, expostulavit, et ea omnia quæ in prima conjuratione sibi concessa essent flagitavit, et Siciliam quod eam subegisset sibi vindicavit. Quæ cum per legatos ageret, copiis quas ex Africa adduxerat munitus, et iis qui Messanæ relicti erant ascitis omnibus Cæsar armis fretus cum paucis ad eum ivit: et quia propter paucitatem comitantium de pace acturus putabatur, in castra est receptus. Sed cum nihil ad reconciliationem B loqueretur, Lepidi milites irritati, quosdam ex ejus comitatu occiderunt; ipse protectus a quibusdam evasit. Deinde toto exercitu rursus adducto, eos in vallo obsedit: cujus expugnationem veriti, Lepidi verecundia universi ad Cæsarem non defecerunt, sed paulatim alii post alios ad eum transierunt. Demum et ipse Lepidus ultro scilicet **518** pulla veste supplex eum adiit: ademptaque potestate in Italia, sub custodia vivere jussus est. Eos qui a Sexto steterant, Cæsar partim supplicio affecit, partim dimisit. Urbibus quæ sponte deditionem fecerunt, veniam dedit: eas quæ restiterunt, multavit. Milites vero per seditionem et tumultum congressi, quod cuisque visum est, postularunt. C Cum autem a Cæsare negligerentur, quasi nullus hostis superesset, minisque nihil proficerent, cum indignatione et clamoribus missionem flagitarunt, eo pacto se quæ peterent impetraturos sperantes. Cæsar non decere ratus, ut princeps necessitate coactus subditis cedere videretur, æquum eos postulare dixit. Ac primum eos dimisit, qui secum contra Antonium militarant: cæteris quoque urgentibus, eos etiam dimisit, qui annum decimum militarant, seque ullo eorum, ut maxime vellent, usurum esse negavit. Quo audito, nihil amplius locuti, ei parere cœperunt. Postea Siciliæ rebus compositis, et utraque Libya per legatos citra pugnam recepta, Romani multos ei honores decreverunt. Sextus vero cum Messana D solvisset, hostem insequi, aut a suis proditum iri se metuens, pelagus trajecturum esse dixit: exstinctoque igni quo prætoriæ triremes sequentibus navibus prælucent, in Cephaleniam appulit, quo reliquæ quoque forte fortuna tempestate compulsæ ad eum redierunt. Iis igitur convocatis, imperatoria veste posita, cum alia dixit, tum illud: Si una manerent, se latere non posse: sin dispergerentur, facilius effugituros. Inde aliis alio digressis, ipse in Asiam trajecit, eo consilio ut ad Antonium se conferret. Sed cum Lesbi didicisset, illum contra Medos profectum esse, Cæsarem vero et Lepidum inter sese pugnare: spe concepta principatum Antonii obtinendi, habitum imperatorium resumpsit, et ita se paravit, quasi transmarinus

provincias occupaturus. Quo conatu Antonius cognito, cum ei et impunitatem et benevolentiam suam promisisset, si arma poneret : annuit ille quidem, sed nec ea quæ promiserat præstitit, et rebus gerendis æque ut prius intentus, per caduceatores Parthorum amicitiam petiit. **519** Sed cum Antonius M. Titium cum classe contra eum misisset, territus, per legatos ab Antonio veniam oravit. Qui cum pacem detrectasset, nisi naves ejus cæterasque copias accepisset : impedimentis gravioribus in naves conjectis, et ipsis navibus crematis, in mediterranea se contulit. Cæterum Antonianis persecutis, vivus in potestatem eorum venit. Eum Antonius ira percitus statim per litteras occidi, post mutata sententia, conservari jussit. Sed cum alter tabellarius priori antevertisset, is qui eum ceperat, litteras de eo occidendo posterius acceptas, seu vere posteriores esse ratus, seu veritatis ignorantia simulata, Sextum Pompeium necavit.

A τὸ στρατηγικὸν ἀποδυσάμενος ἔνδυμα, ἄλλα τε εἶπε καὶ ὅτι ἀθρόοι μὲν ὄντες οὐ λήσουσι· σκεδασθέντες δὲ ῥᾷον ποιήσονται τὴν διάφευξιν. Κἀντεῦθεν ἄλλων ἄλλοσε ἀποχωρησάντων αὐτὸς ἐς τὴν Ἀσίαν ἐπεραιώθη, γνώμης ὢν ὁρμῆσαι πρὸς τὸν Ἀντώνιον. Ἐν Λέσβῳ δὲ μαθὼν ἐκεῖνον μὲν ἐς Μήδους στρατεῦσαι, πεπολεμῶσθαι δὲ τὸν Καίσαρα καὶ τὸν Λέπιδον, καὶ ἐλπίσας τὴν τοῦ Ἀντωνίου ἀρχὴν διαδέξασθαι, τό τε στρατηγικὸν ἀνέλαβε σχῆμα, καὶ παρεσκευάζετο ὡς καὶ τὴν περαίαν καταληψόμενος. Κἀντεῦθεν τοῦ Ἀντωνίου τὰ πραττόμενα ὑπ' αὐτοῦ γνόντος, ἄδειάν τε αὐτῷ καὶ εὔνοιαν, ἂν τὰ ὅπλα κατάθηται, ὑποσχομένου, κατένευσε μὲν, οὐκ ἐποίησε δέ γε ὡς ἐπηγγείλατο, ἀλλὰ καὶ τῶν πραγμάτων ὡς πρώην εἴχετο, καὶ πρὸς τοὺς Πάρθους διεκηρυκεύσατο· ταῦτα μαθὼν ὁ Ἀντώνιος, τὸ ναυτικὸν μετὰ B Μάρκου Τιτίου ἐπ' αὐτὸν ἔπεμψε, καὶ ὃς φοβηθεὶς διεπρεσβεύσατο πρὸς Ἀντώνιον. Ὡς δ' ἐκεῖνος οὐκ ἔφη σπείσασθαι, εἰ μὴ τάς τε ναῦς καὶ τὴν λοιπὴν αὐτοῦ παραλήψοιτο δύναμιν, τὰ βαρύτερα τῶν σκευῶν εἰς τὰς ναῦς ἐμβαλὼν αὐτάς τε κατέκαυσε, καὶ εἰς τὴν μεσόγειον ὥρμησε, καὶ οἱ τοῦ Ἀντωνίου ἐπιδιώξαντες αὐτὸν κατέλαβον καὶ ἐζώγρησαν. Ὃ μαθὼν ὁ Ἀντώνιος εὐθὺς μὲν ὑπ' ὀργῆς ἐπέστειλε κτανθῆναι αὐτόν· ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἔγραψε σωθῆναι αὐτόν. Τοῦ οὖν δευτέρου γραμματοφόρου τὸν πρῶτον προφθάσαντος, ὕστερον τὰ περὶ τοῦ θανεῖν ὁ κατέχων αὐτὸν κομισάμενος, καὶ νομίσας ὄντως δεύτερα εἶναι, ἢ ἄγνοιαν τοῦ ὄντος ὑποκρινάμενος, τὸν Σέξτον τὸν Πομπήϊον ἐθανάτωσε. Καὶ τῷ μὲν τοιοῦτον τὸ τέλος ἐγένετο.

XXVI. Eo hunc exitum sortito, Antonius per Ventidium Parthos vicit. Nam et rex eorum Pacorus in bello cecidit ; et barbaris partim in prælio cæsis, partim fugatis, Ventidius Syriacas urbes recepit. Deinde Antiocho Comagenes regi arma intulit. Ubi Antonius ex improviso cum eo congressus, non modo successibus ejus gratulatus non est, sed etiam ex invidia magistratu ei abrogato, ipse cum Antiocho congressus, Samosata regem compulit. Sed cum obsidione nihil proficeret, pace facta, in Italiam est profectus. Orodes vero Parthorum rex grandis admodum natu, ob luctum Pacori abdicato imperio, Phraati e cæteris filiis natu maximo regnum tradidit : qui per summum scelus fratres dolo sustulit, ipsumque patrem ob cædem illorum indignantem, et ex cæteris optimos quosque trucidavit. Antonius legatis ad Parthos de pace missis, interim bello se paravit, ut eos ob spem transactionis imparatos aggrederetur. Sed cum Medum auxilio venire Partho didicisset, impedimentis et magna exercitus parte Statiano relictis, ut sequeretur : ipse cum equitibus et expedito peditatu properavit, quasi Medos statim superaturus esset. Cæterum Parthus et Medus Statianum subito adorti, cum omni exercitu ceciderunt. Nam Antonius suppetias eis laturus serius venit, neque quidquam præter cadavera suorum invenit : nec multo post barbaros profligavit, sed non multum eis nocuit. Dumque regiam **520** Medorum obsidet, magis ipse obsidetur, exercitu penuria commeatus laborante : quem dum ex agris peteret, a Parthis ex insidiis erumpentibus male accipiebatur. Hoc Antonii statu Parthus per suborna-

ΚϚ'. Ἀντώνιος δὲ διὰ τοῦ Βεντιδίου τοὺς Πάρθους ἐνίκησεν. Ὅ τε γὰρ βασιλεὺς ἐκείνων ὁ Πάκορος ἐν τῷ πολέμῳ ἔπεσε, καὶ οἱ βάρβαροι οἱ μὲν ἐκτάνθησαν ἐν τῇ μάχῃ, οἱ δὲ ἔφυγον, καὶ τὰς τῆς Συρίας C πόλεις ὁ Βεντίδιος ὑπηγάγετο. Εἶτα κατὰ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ τῆς Κομαγηνῆς βασιλεύοντος ἐπεστράτευσεν. Ἐνταῦθα δὲ ὄντι ἀθρόον ὁ Ἀντώνιος ἐπιστὰς οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν οὐχ ἥσθη, ἀλλὰ καὶ ἐφθόνησε καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτὸν ἔπαυσεν. Αὐτὸς δὲ τῷ Ἀντιόχῳ προσέβαλε, καὶ κατέκλεισεν αὐτὸν εἰς Σαμόσατα. Ὡς δ' οὐδὲν ἤνυε πολιορκῶν αὐτὸν, συνθήκας σπονδῶν ἐποιήσατο καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀφώρμησεν. Ὀρώδης μέντοι ὁ Πάρθων βασιλεὺς ὑπέργηρως γεγονὼς καὶ τῷ τοῦ Πακόρου πένθει τὴν βασιλείαν ἀπαγορεύσας, Φραάτῃ τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ παίδων τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισεν. Ὁ δὲ, ἀνοσιώτατος γεγονὼς, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἐδολοφόνησε, καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα δυσ- D ανασχετοῦντα δι' ἐκείνους ἀπέκτεινε, καὶ τῶν ἄλλων τοὺς ἀρίστους διέφθειρεν. Ἀντώνιος δὲ πρέσβεις μὲν πρὸς τοὺς Πάρθους περὶ εἰρήνης ἐξέπεμψε, πρὸς δὲ τὸν πόλεμον ἡτοιμάζετο, ἵνα ἀπαρασκεύοις αὐτοῖς ἐντύχῃ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς συμβάσεως. Καὶ μαθὼν τὸν Μῆδον ἐπὶ συμμαχίαν τοῦ Πάρθου χωρήσαντα, τὰ μὲν σκευοφόρα καὶ πολὺ τῆς στρατιᾶς ὑπελείπετο μετὰ τοῦ Στατιανοῦ ἵν' ἕποιντο· αὐτὸς δὲ σὺν τοῖς ἱππεῦσι καὶ τῶν πεζῶν τοῖς εὐζώνοις ἠπείγετο ὡς αὐτίκα τὰ τῶν Μήδων καταστρεψόμενος. Ὁ μέντοι Πάρθος καὶ ὁ Μῆδος τῷ Στατιανῷ ἀπροσδοκήτως ἐπιπεσόντες καὶ τῇ μετ' αὐτοῦ στρατιᾷ, πάντας ἐφόνευσαν, τοῦ Ἀντωνίου σπεύσαντος μὲν βοηθῆσαι αὐτοῖς, πλὴν ὑστερίσαντος, καὶ μόνους τοὺς νεκροὺς εὑρηκότος. Ὡς οὐ

A πολλῷ ὕστερον συμβαλὼν τοῖς βαρβάροις, ἐτρέψατο μὲν αὐτούς, οὐ μέντοι μέγα τι ἔβλαψε. Πολιορκῶν δὲ τὰ τοῦ Μήδου βασίλεια, ἐπολιορκεῖτο μᾶλλον αὐτὸς ἐπιλιπόντων τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ τῶν ἐπιτηδείων, καὶ ἐπὶ συναγωγὴν αὐτῶν ἐξιόντων σφόδρα παρὰ τῶν βαρβάρων κακουμένων, ἐνεδρευόντων αὐτοῖς. Ἐν τούτοις ὄντος τοῦ Ἀντωνίου ὁ Φραάτης, ὑποβαλών τινας, ἔπεισε δι' ἐκείνων αὐτὸν ἐπικηρυκεύσασθαι συμβάσεων ἕνεκεν· καὶ ὁ Πάρθος τοὺς πεμφθέντας ἐξονειδίσας πολλά, μὴ ἄλλως σπείσασθαι εἶπεν εἰ μὴ αὐτίκα ἀποστρατοπεδεύσωνται. Καὶ ὁ Ἀντώνιος ἀπανέστη. Προσδεχομένου δ' αὐτοῦ τὰς σπονδάς, οἱ Μῆδοι τάς τε πολιορκητικὰς κατέκαυσαν μηχανάς, καὶ τὰ χώματα διεσκέδασαν. Οἱ δέ γε Πάρθοι πολλὰ καὶ δεινὰ αἰφνίδιον προσπεσόντες εἰργάσαντο. B Ὡς οὖν ἔγνω ὅτι ἠπάτηται, ἐς τὴν Ἀρμενίαν ἀπελθεῖν ἐπεχείρησε. Καὶ διὰ χωρίων ἀπιὼν ἀγνώστων, πολλαῖς δυσχερείαις ἐνέτυχε. Καὶ κἂν ἀπώλοντο οἱ μετ' αὐτοῦ ξύμπαντες, εἰς ἐνέδραν ἐμπεσόντες, καὶ πυκνοῖς βαλλόμενοι τοῖς τοξεύμασιν, εἰ μὴ τὴν χελώνην ἐποίησαν συνασπίσαντες. Ἡ δὲ χελώνη γίνεται οὕτως· τὰ μὲν σκευοφόρα καὶ οἱ ψιλοὶ ἐν μέσῳ τοῦ στρατεύματος τέτακται, τῶν δ' ὁπλιτῶν οἱ μὲν ταῖς προμήκεσιν ἀσπίσι ταῖς κοίλαις χρώμενοι περὶ τὰ ἔσχατα τάσσονται καὶ τοὺς ἄλλους τὰ ὅπλα περιβεβλημένοι ἔξω τε βλέποντες περιέχουσιν· οἱ δὲ τὰς πλατείας ἀσπίδας φέροντες ἐν τῷ μέσῳ συσπειρῶνται, κἀκείνας ἄνω ἑαυτῶν τε καὶ τῶν λοιπῶν ὑπεραίρουσιν, ὥστε μηδὲν ἕτερον ἢ ἀσπίδας ὁρᾶσθαι διὰ πάσης τῆς φάλαγγος, καὶ ἐν σκέπῃ C ἐκ τῶν βελῶν πάντας εἶναι αὐτοὺς ἐκ τῆς πυκνότητος τῆς συντάξεως. Οὕτω γάρ τοι πεπύκνωται, ὡς καὶ βαδίζειν τινὰς ἐπάνω αὐτῆς δύνασθαι. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα τῆς τάξεως ταύτης τοιοῦτόν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν χελώνην ἔλαχε κλῆσιν διά τε τὸ ἰσχυρὸν αὐτῆς καὶ τὸ εὐσκεπές. Χρῶνται δὲ αὐτῇ διχῇ· ἢ γὰρ πρός φρούριόν τι προσμίσγοντες προσπορεύονται καὶ τειχομαχοῦσιν· ἢ ὑπὸ τοξοτῶν περιστοιχισθέντες ποτὲ κυπτάζουσιν οὕτω πάντες, ὡς δοκεῖν ὅτι κεκμήκασι· πελασάντων δὲ τῶν ἐναντίων ἐξαίφνης ἐγείρονται, κἀντεῦθεν σφᾶς ἐκπλήττουσι καὶ ταράττουσιν. Ὃ καὶ τότε συμβέβηκε. Πολλοῖς γάρ, ὡς εἴρηται, βαλλόμενοι βέλεσι, τόν τε συνασπισμὸν τῆς χελώνης ἐποίησαν, καὶ τὰ γόνατα D πρὸς τὴν γῆν ἤρεισαν τὰ εὐώνυμα· νομίσαντες οὖν αὐτοὺς οἱ βάρβαροι ὑπὸ τῶν τραυμάτων καταπεσεῖν, τὰ μὲν τόξα ἀπέθεντο, τὰ δὲ ξίφη σπασάμενοι ὡς συγκόψοντες ἐπῆλθον αὐτοῖς. Ἐξαναστάντες δὲ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ αὐτοῖς προσπεσόντες, οἷα γυμνοὺς ὡπλισμένοι, ἀπροσδοκήτους παρεσκευασμένοι, τοξότας ὁπλῖται, βαρβάρους Ῥωμαῖοι κατέκοψαν. Ἀντώνιος μὲν οὖν ὑπὸ τῶν πολεμίων οὐκέτι δεινὸν οὐδὲν ἔπαθεν, ὑπὸ δὲ ψύχους τεταλαιπώρητο. Χειμὼν γὰρ ἦν, καὶ τῆς Ἀρμενίας τὰ πρόσορα, δι' ὧν ἐπορεύετο, κρυσταλλώδη ἀεί εἰσιν· ὅθεν συχνοὶ τῶν αὐτοῦ διεφθείροντο. Διὸ ὑπῆλθε τὸν Ἀρμένιον, καὶ ἐθώπευσε, καίτοι δι' ὀργῆς ἐκεῖνον ποιούμενος. Χρήματα δὲ τοῖς περιλειφθεῖσι διανείμας τῆς στρατιᾶς, ἀπῆρεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὴν Κλεοπάτραν, δι' ἣν μεγάλως ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν διεβέβλητο, ὅτι τε παῖδας ἐξ αὐτῆς ἔσχε καὶ ὅτι χώρας αὐτῇ πολλὰς ἐχαρίσατο. Οὕτως γὰρ τῷ ἔρωτι αὐτῆς καὶ ταῖς γοητείαις ἐδούλευσεν, ὡς καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τὴν Ὀκταβίαν πρὸς αὐτὸν ἐκ Ῥώμης ἀφικνουμένην ἐπανελθεῖν κελεῦσαι, καὶ μὴ αὐτῷ προσελθεῖν.

ΚΖʹ. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἦλθε μὲν εἰς τὴν Σικελίαν, χρονίσας δ' ἐν αὐτῇ διὰ τὸν χειμῶνα, καὶ μαθὼν ὡς τινα τῶν ἐθνῶν τῶν Ῥωμαίοις ὑποκειμένων διὰ τὴν

tos quosdam ei persuasit, ut pacem peteret: ac legatis post multa opprobria respondit se alia conditione pacem non facturum, nisi statim castra moverent. Antonio digresso, et pacis conditiones exspectante, obsidionalibus machinis crematis et aggeribus disjectis a Medis, Parthi repentina impressione facta Romanos graviter afflixerunt. Antonius igitur se deceptum esse videns, in Armeniam abire statuit: et per loca ignota iter faciens, in tantas difficultates incidit, ut exercitus ejus internecione deletus esset in insidias præcipitatus, ubi crebris sagittis obruebatur, nisi conglobati testudinem fecissent. Ea fit hoc modo. Impedimenta et velites in medium agmen compelluntur. Armati, qui oblongos et cavos clypeos gerunt, in extrema acie collocati, et hosti obversi armis cæteros tegunt. Qui vero latis clypeis utuntur, in medio conglobati, eos supra semetipsos et cæteros sustinent, ut in tota phalange nihil præter clypeos cernatur, et omnes propter aciei densitatem a telis defendantur; quæ quidem ita condensata est, ut super ea ingredi possis. Acies igitur et ob hanc formam, et ob robur, et ob protectionem, testudinis nomen accepit. Eaque bifariam utuntur, sive castella et mœnia oppugnaturi, sive a sagittariis circumventi. Et aliquando ita se inclinant, ut fatigati esse videantur: sed hostem appropinquantem, subito exsurgendo percellunt et turbant. Id quod tum quoque accidit. Cum enim, ut dictum est, crebris sagittis ferirentur, testudinem fecerunt, sinistro genu humi nitentes: unde barbari eos præ vulneribus concidisse rati, positis arcubus strictis gladiis ad eos occidendos irruerunt. Verum milites erecti impetu in illos facto, nudos clypeis tecti, inopinantes parati, sagittarios armati, Romani barbaros deleverunt. Hostili metu liberatus Antonius, a frigore est afflictus. Nam hiems erat, et Armeniæ montana semper congelata sunt: unde complures suorum **521** amittebat. Qua re Armenio fucum fecit, atque adulatus est, quamvis ei infensus esset; et reliquiis exercitus pecunia data, in Ægyptum ad Cleopatram abiit, ob quam a civibus pessime audiebat, quod et liberos ex ea suscepisset, et multas ei provincias donasset. Cujus amoribus et præstigiis ita irretitus fuit, ut Octaviam uxorem Roma ad se venientem, in conspectum suum non admissam, domum redire juberet.

XXVII. Cæsar vero, cum, propter hiemem in Sicilia diutius moratus, quasdam Romanæ ditionis gentes per absentiam suam defecisse cognovisset:

reversus contra illas se paravit, atque alias per se, alias per alios ad officium reduxit et subegit. Deinde contra Pannonios est profectus. Hi juxta Dalmatiam ad ipsum Istrum incolentes, a Norico usque ad Europæam Mysiam pertinent: homines asperæ vitæ, ut qui nec terram fertilem, nec aerem clementem habeant, non vinum, non oleum colant, sed hordeo et milio tam in potu quam cibo utantur. Habentur tamen bellicosissimi, et a Græcis nonnullis ignoratione veri Pæones appellantur. Pæones enim ad Rhodopen et ipsam Macedoniam habitant. Hos autem tum alii, tum ipsi sese Pannonios appellant: quos Cæsar crebris præliis tandem ad deditionem compulit. Antonius vero Armenii ulciscendi cupidus, omnem lapidem, ut proverbio dicitur, movit, donec in castra pellectum comprehendit, et in libera custodia ad ea castella circumduxit, ubi thesauri ejus repositi erant, quibus potiri studebat. Sed cum nihil proficeret (nam Armenii filiam ejus natu maximum, Artaxem, regem ejus loco fecerant) eum compedibus argenteis regii honoris causa vinxit, ac totam Armeniam subegit: Artaxes vero acie victus, ad Parthos confugit. Antonius legionibus in Armenia relictis, Armenium in Ægyptum cum uxore et liberis adduxit: prædaque donata Cleopatræ, Armenium cum suis, aureis catenis vinctum, ad eam adduxit. Illi vero nec supplices mulieri facti sunt, neque eam adorarunt, sed suo nomine compellarunt. Post hæc Cleopatram reginam regum appellari jussit, et prioris
522 Cæsaris uxorem, filium ipsius germanum, Cæsaris filium nominavit: ut Cæsarem tanquam adoptivum et alienum criminaretur, eisque provincias assignavit. Suis vero ex Cleopatra filiis Ptolemæo et Alexandro, multa regna attribuit. Quæ dum ageret, ad senatum scripsit, se imperio abiturum, et summam rerum ipsi et populo restituturum: non quod ita sentiret, sed ut ea spe Cæsarem vel ab armis discedere cogerent, vel non obtemperantem odissent. Usque ad Araxem progressus, ut Parthos oppugnaturus, pactis cum Medo factis acquievit. Ita enim convenerat, ut Medus Antonio contra Cæsarem, Antonius Medo contra Parthos præsto esset: et milites inter se commutarunt. Ac Medus Armeniæ recens partæ nonnulla accepit, Antonius Jotapen Medi filiam, quam Alexandro filio desponderet. Post hæc in Ioniam et Græciam ad Cæsarianum bellum est profectus. Medus Romanorum auxiliis munitus, Parthos et Artaxen arma inferentes vicit. Sed cum Antonius suos milites revocasset, illius vero retinuisset, vicissim victus et captus est. Sic et Armenia et Media perierunt. Romani vero etsi libertatem amiserant, non tamen apertæ monarchiæ subjecti sunt, priusquam Sexto interfecto, et seditionis gentibus subactis, a Partho quoque

A ἀποδημίαν αὐτοῦ ἐπανέστησαν, ἐπανῆλθε καὶ ἐπ' ἐκείνους παρεσκευάζετο, καὶ τοὺς μὲν δι' αὐτοῦ, τοὺς δὲ δι' ἑτέρων προσηγάγετο καὶ ὑπέταξεν. Εἶτα καὶ ἐπὶ Παννονίους ἐστράτευσεν, οἳ νέμονται μὲν πρὸς τῇ Δαλματίᾳ παρ' αὐτὸν τὸν Ἴστρον ἀπὸ Νωρίκου μέχρι τῆς ἐν τῇ Εὐρώπῃ Μυσίας, κακόβιοτοι μὲν ὄντες, ἅτε μὴ γῆς μηδ' ἀέρων εὖ ἥκοντες, οὐκ οἶνον γεωργοῦντες, οὐκ ἔλαιον, τὰς δὲ κριθὰς καὶ τὰς κέγχρους ἐσθίοντες ὁμοίως καὶ πίνοντες· νομίζονται δ' οὖν ἀνδρειότατοι, οὓς καί τινες τῶν Ἑλλήνων Παίονας προσηγόρευσαν, τὸ ἀληθὲς ἀγνοήσαντες. Πρὸς γὰρ τῇ Ῥοδόπῃ καὶ πρὸς αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ τὸ τῶν Παιόνων ἔθνος ἐστί. Τούτους δὲ Παννονίους καὶ οἱ ἄλλοι καλοῦσι, καὶ αὐτοὶ ἑαυτούς.
B Ἐπὶ τούτους ὁ Καῖσαρ τότε στρατεύσας, καὶ διὰ μάχης αὐτοῖς πολλάκις χωρήσας, ὁμολογίᾳ προσηγάγετο ὕστερον. Ἀντώνιος δὲ, τὸν Ἀρμένιον τιμωρήσασθαι μηχανώμενος, οὐκ ἐνέλιπε πάντα λίθον κινῶν, τὸ τῆς παροιμίας, ἕως αὐτὸν ὑπηγάγετο εἰς τὸ στρατόπεδον εἰσελθεῖν. Εἰσελθόντα δὲ κατέσχε καὶ ἐν ἀδέσμῳ εἶχε φρουρᾷ, καὶ περιῆγεν αὐτὸν κατὰ τὰ φρούρια ἔνθα ἐκείνῳ οἱ θησαυροὶ ἐναπέκειντο, σπεύδων αὐτοὺς λαβεῖν. Ὡς δ' οὐδὲν ἤνυεν (οἱ γὰρ Ἀρμένιοι τῶν παίδων αὐτοῦ τὸν πρεσβύτατον τὸν Ἀρτάξην βασιλέα ἀνθείλοντο) ἔδησεν αὐτὸν ἁλύσεσιν ἀργυραῖς (85), οἱονεὶ τιμὴν αὐτῷ ταύτην νέμων ὡς βασιλεῖ, καὶ πᾶσαν τὴν Ἀρμενίαν κατέσχε, τοῦ Ἀρτάξου πρὸς τοὺς Πάρθους ἀποχωρήσαντος, ἐπείπερ ἡττᾶτο μαχόμενος.
C Ἀντώνιος δὲ τὰ μὲν στρατεύματα εἰς Ἀρμενίαν κατέλιπεν, αὐτὸς δ' ἀνεκομίσθη πρὸς Αἴγυπτον, μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων, ἄγων ἐκεῖ τὸν Ἀρμένιον, καὶ τήν τε λείαν τῇ Κλεοπάτρᾳ ἐχαρίσατο, καὶ τὸν Ἀρμένιον μετὰ τῶν οἰκείων περιβαλὼν χρυσέοις δεσμοῖς ἐκείνῃ προσήγαγεν. Οἱ δὲ οὔθ' ἱκέτευσαν αὐτὴν, οὔτε μὴν προσεκύνησαν, ἀλλ' ὀνομαστὶ προσηγόρευσαν. Μετὰ τοῦτο τὴν Κλεοπάτραν Ἀντώνιος βασιλίδα βασιλέων καλεῖσθαι ἐκέλευσε, καὶ τοῦ προτέρου Καίσαρος αὐτὴν μὲν γυναῖκα ὠνόμαζε, τὸν δὲ υἱὸν αὐτῆς παῖδα ἐκείνου, ὡς ἀληθῶς, ἵνα τὸν Καίσαρα τὸν Ὀκτάβιον ὡς ποιητὸν ἐκείνου παῖδα καὶ μὴ γνήσιον διαβάλλῃ, καὶ χώρας αὐτοῖς ἔνειμε. Τοῖς δ' οἰκείοις παισὶ τοῖς ἐκ τῆς Κλεοπάτρας, κεκλημένοις Πτολεμαίῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ, ἑτέρας
D πολλὰς προσκεκλήρωκε. Τοιαῦτα δὲ πράττων, ἐπέστελλε τῇ βουλῇ ὅτι τῆς ἀρχῆς τε παύσεται καὶ τὰ πράγματα ἐπ' αὐτῇ καὶ τῷ δήμῳ ποιήσεται, οὐχ οὕτω φρονῶν, ἀλλ' ὅπως ταῖς παρ' αὐτοῦ ἐλπίσιν ἢ ἀναγκάσωσι παρόντα τὸν Καίσαρα καταθέσθαι τὰ ὅπλα, ἢ μισήσωσιν ἀπειθήσαντα. Ἄχρι δὲ τοῦ Ἀράξου ἐλθὼν, ὡς ἐπὶ τοὺς Πάρθους στρατεύων, ἠρκέσθη τῇ πρὸς τὸν Μῆδον ὁμολογίᾳ. Συμμαχήσειν γὰρ ἀλλήλοις συνέθεντο, ὁ μὲν κατὰ τῶν Πάρθων, ὁ δέ γε κατὰ τοῦ Καίσαρος, καὶ στρατιώτας ἀλλήλοις ἀντέδοσαν. Καὶ ὁ μὲν Μῆδος τῆς Ἀρμενίας τῆς

Variæ lectiones et notæ.

(85*) *Ἔδησεν αὐτὸν ἁλύσεσιν ἀργυραῖς.* Alter cod. Wolfii: Ἔδησεν αὐτὸν ἁλύσεσι σιδηραῖς, ἢ ἀληθέστερον, ἀργυραῖς. Quæ quidem de perfida Antonii liberalitate interpretari licet.

νεωτέρου ἐξ Ἀντωνίου εἰλήφει τινά· Ἀντώνιος δὲ A τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἰωτάπην, ὡς τῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ υἱῷ αὐτοῦ συνοικήσουσαν. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἐς τὴν Ἰωνίαν καὶ ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῷ πολέμῳ τοῦ Καίσαρος ὥρμησεν. Ὁ δέ γε Μῆδος συμμαχούμενος τοῖς Ῥωμαίοις, ἐπελθόντας αὐτῷ τοὺς Πάρθους καὶ τὸν Ἀρτάξην ἐνίκησε. Τοῦ δ' Ἀντωνίου τοὺς οἰκείους στρατιώτας μετακαλεσαμένου, τοὺς δ' ἐκείνου κατεσχηκότος, ἀνθήττητο καὶ ἑάλω. Καὶ οὕτως ἡ Ἀρμενία μετὰ τῆς Μηδίας ἀπώλετο. Οἱ μέντοι Ῥωμαῖοι τὴν μὲν δημοκρατίαν ἀφῄρηντο, οὐ μὴν καὶ εἰς φανερὰν μοναρχίαν κατώλισθον, ἕως ὅ τε Σέξτος ἀπώλετο, καὶ τὰ ἐπαναστάντα ἔθνη δεδούλωτο, καὶ ὁ Πάρθος οὐδὲν παρεκίνει. Τότε γὰρ φανερῶς ἐπ' ἀλλήλους ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Καῖσαρ ἐτράποντο, καὶ ὁ δῆμος ἀκριβῶς ἐδουλώθη. Αἰτίαι δὲ τοῦ πολέμου B αἵδε σφίσιν ἐσκήπτοντο. Ἀντώνιος μὲν Καίσαρι ἐνεκάλει ὅτι τὴν τοῦ Λεπίδου χώραν καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ Σέξτου ἐσφετερίσατο, καὶ τούτων ἀπῄτει τὰ ἡμίση, καὶ τῶν στρατιωτῶν οὓς ἐκ τῆς ἀνηκούσης αὐτῷ Ἰταλίας ἐστράτευσεν· ὁ δὲ Καῖσαρ ἐκείνῳ ὅτι τὴν Αἴγυπτον καὶ ἄλλα μὴ λαχὼν εἶχε, καὶ ὅτι τὸν Σέξτον ἀπέκτεινεν (αὐτὸς γὰρ ἑκὼν ἐκείνου φείσασθαι ἔλεγε), καὶ ὅτι τὸν Ἀρμένιον ἀπάτῃ συνειληφὼς ἔδησε, κἀκ τούτου Ῥωμαίοις κακοδοξίαν προσέτριψε, καὶ τὰ ἡμίση τῶν λαφύρων καὶ αὐτὸς ἀπῄτει, καὶ τὴν Κλεοπάτραν αὐτῷ καὶ τοὺς παῖδας τοὺς ἐξ αὐτῆς, καὶ τὰ ἑορτηθέντα σφίσι πρὸς πάντας ἐπέφερεν. Ἐν τοῖς μάλιστα δ' ᾐτιᾶτο ὅτι τὸν Καισαρίωνα ἐς τὸ γένος εἰσῆγε τοῦ Καίσαρος.

otium fuit. Tum vero Antonio et Cæsare manifeste inter se bellum gerentibus populus haud dubia servitute est oppressus. Belli autem causæ hæ prætendebantur. Antonius Cæsarem accusabat, quod Lepidi et Sexti provincias et copias sibi vindicasset, earumque semissem postulabat: nec non eorum militum, quos ex Italia ad illum pertinente, in exercitu haberet. Cæsar illum vicissim, quod Ægyptum privata auctoritate sibi vindicasset, et Sextum occidisset, cui ipse ultro pepercisset: et quod Armenio per fraudem capto et vincto, nomini Romano ignominiæ maculam aspersisset, ac manubiarum semissem et ipse postulavit. Cleopatram vero et susceptos ex ea liberos, et donationes eis factas, ante omnia ei objiciebat. Illud tamen inprimis querebatur, quod Cæsarionem in familiam Cæsaris induceret.

ΚΗ'. Ταῦτ' οὖν ἐπενεκάλουν ἀλλήλοις, καὶ τέως οὐκ ἀναφανδὸν κατ' ἀλλήλων ὡπλίζοντο, ἕως Δομίτιος Γναῖος καὶ Σόσσιος Γάϊος τῆς τοῦ Ἀντωνίου μερίδος ὄντες ὑπάτευσαν. Τόδε δὲ προδήλως ἐπολεμώθησαν. Ὁ γὰρ Σόσσιος πολλὰ μὲν ἐν τῇ νουμηνίᾳ ἐπῄνεσε τὸν Ἀντώνιον, πολλὰ δὲ C κατεῖπε τοῦ Καίσαρος. Καὶ τότε μὲν ὁ Καῖσαρ τῆς πόλεως ἐξεχώρησεν, αἰτίαν ἄλλην πλασάμενος· μετὰ ταῦτα δ' ἐπανελθὼν, καὶ φρουρὰν ἑαυτῷ περιστήσας στρατιωτῶν, μέτρια μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ διελέχθη· τοῦ δὲ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Σοσσίου πολλὰ κατηγόρησε, καὶ ἀδικοῦντα τὸν Ἀντώνιον διὰ γραμμάτων ἐξελέγχειν ὑπέσχετο. Οἱ οὖν ὕπατοι μήτ' ἀντειπεῖν θαῤῥοῦντες, μήτε σιωπᾷν ὑπομένοντες, τῆς πόλεως ἐκχωρήσαντες, ἀπῆλθον πρὸς τὸν Ἀντώνιον, καὶ τῶν ἄλλων βουλευτῶν οὐκ ὀλίγοι αὐτοῖς συναπεληλύθασιν· καὶ αὖθις ἕτεροι, τὸν Ἀντώνιον λιπόντες, τῷ Καίσαρι προσεχώρησαν, ὅτι τήν τε τῆς Ὀκταβίας συνοίκησιν ἀπείπατο, καὶ ὅτι τῇ Κλεοπάτρᾳ ἤχθοντο. Ἐξ ὧν μαθὼν ὁ Καῖσαρ τά τε ἄλλα τοῦ Ἀντωνίου, καὶ τὰς διαθήκας αὐτοῦ, καὶ παρὰ D τίνι ἐτύγχανον, ἔλαβέ τε αὐτὰς, καὶ δημοσίᾳ ἀνέγνω, πρᾶγμα ποιήσας παρανομώτατον. Τοσαύτην δὲ διὰ τὰ γεγραμμένα ὀργὴν καὶ οἱ πάνυ ἐκείνῳ προσκείμενοι ἐνεδείξαντο, ὥστε τήν τε ὑπατείαν καὶ ἄλλην ἅπασαν ἐξουσίαν ἀφείλοντο, καὶ τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ ἄδειαν καὶ ἐπαίνους, ἐὰν ἐγκαταλίπωσιν αὐτὸν, ἐψηφίσαντο· καὶ τῇ Κλεοπάτρᾳ πόλεμον ἐπήγγειλαν ἄντικρυς, ὃς μᾶλλον πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἔτεινεν (ᾔδεσαν γὰρ αὐτὸν ὑπὲρ ἐκείνης πάντα ὑποίσοντα)· οὕτω γὰρ αὐτὸν ἐδουλώσατο ὥστε βασιλίς τε καὶ δέσποινα ὑπ' ἐκείνου καλεῖσθαι, στρατιώτας τε Ῥωμαίους ἐν τῷ δορυφορικῷ αὐτῆς ἔχειν, καὶ ταῖς ἀσπίσι πάντων τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐπιγράφεσθαι. Καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν δὲ μετ' αὐτοῦ

523 XXVIII. Dum ad hunc modum invicem expostulant, arma dissimulanter parabant, donec Gn. Domitius et C. Sossius Antonianæ factionis, consules sunt designati. Tum vero aperte hostes facti sunt. Cum enim Sossius Kalendis multa in Antonii laudem cum Cæsaris criminatione disseruisset: Cæsar per aliam causam urbe excessit. Deinde reversus, præsidio militum adhibito, modeste de seipso locutus, Sossium et Antonium acriter accusavit, seque Antonium litteris prolatis injuriarum convicturum esse affirmavit. Consules igitur, qui nec contradicere auderent, et tacere non possent, urbe relicta, non paucis senatoribus comitantibus, ad Antonium se contulerunt: ac vicissim alii Antonio relicto ad Cæsarem abierunt, infensi ob Octaviam repudiatam, et Cleopatræ odio. E quibus Cæsar cum aliis Antonii arcanis cognitis, tum quale et ubi testamentum ejus esset, id acceptum publice recitavit, facinus iniquissimum ausus, eaque recitatione etiam addictissimos Antonio sic commovit, ut et consulatum et omnem potestatem ei adimerent: et ejus familiaribus impunitatem et laudationes decernerent, si illum reliquissent: et Cleopatræ bellum aperte indicerent, quod ad Antonium potius spectabat, quem propter illam nihil non subiturum norant: cui ita serviebat, ut eam et reginam et dominam appellaret, et milites Romanos in custodia habere pateretur, quorum clypeis Cleopatræ nomen inscriptum erat. Præterea mulier una cum eo forum ingrediebatur, ludos una curabat, jus una dicebat, una equitabat. In urbibus lecticā ferebatur, ipse pedes cum eunuchis sequebatur. Una et pingebatur, et fingebatur: ac ipse quidem Bacchus et Osiris, illa Isis et Luna vocabatur. Quam ob rem artibus illius

mente captus putabatur. Neque vero eum solum, sed et proceres ejus eo redegit imposturis suis, ut Romanis quisque se imperaturum speraret: et in Capitolio jus dicere, votum et jusjurandum maximum duceret. Antonius vero aliquando acinacem accingebat, et peregrina veste utebatur. Quod si illi, Romanorum consuli et duci, crimini dabatur peregrina vestis: nostri temporis **524** imperatores quis reprehensione eximat, qui a patrio vestitu recedunt, et non interdum, sed subinde barbarica veste utuntur? Hoc rerum statu Cæsar et Antonius ad bellum se parabant, uterque multis sociis munitus: ac multa vulgo jactabantur, et signa fiebant. Nam in sacrificio quodam simius fanum Cereris ingressus, conturbavit omnia. Multi pueri Romæ congregati, et in factionem Antonianam et Cæsarianam divisi, nemine jubente inter sese decertarunt: et qui Antonii nomen præferebant, victi sunt. Ejusdem statua marmorea sanguine manavit. Ignis fanum Cereris et Spei absumpsit. Acciderunt et alias hujus generis, quorum nihil eos terruit. Antonius enim festinavit, ut eos inopinantes in Italia opprimeret. Sed cum Corcyram appulisset, atque inde in Peloponnesum navigasset, Patris hibernavit, et milites passim distribuit: Cæsar vero Brundusio solvens, tempestate fatigatus recessit.

εἰσεφοίτα, καὶ τὰς πανηγύρεις συνδιετίθετο, τὰς δίκας τε συνεξήταζε, καὶ συνίππευε, καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκείνη μὲν ἐν δίφρῳ ἐφέρετο, ὁ δ' Ἀντώνιος πεζῇ μετὰ τῶν εὐνούχων αὐτῆς ἠκολούθει· συνεγράφετό τε αὐτῇ, καὶ συνεπλάττετο, αὐτὸς Ὄσιρις καὶ Διόνυσος λεγόμενος, ἐκείνη δὲ Σελήνη καὶ Ἶσις. Ὅθεν ἔκφρων ὑπ' αὐτῆς ἐκ μαγγανείας ἔδοξε γεγονέναι. Καὶ οὐκ ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ δυναμένους κατεγοήτευσε καὶ κατέδησεν, ὡς ἐλπίσαι καὶ τῶν Ῥωμαίων ἄρξειν, εὐχήν τε ποιεῖσθαι μεγίστην καὶ ὅρκον τὸ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ δικάσαι. Ὁ δὲ Ἀντώνιος ἀκινάκην τε ἐνίοτε παρεζώννυτο, καὶ ἐσθῆτι ἐχρῆτο παρὰ τὰ πάτρια. Τούτῳ μὲν οὖν ὑπάτῳ ὄντι καὶ στρατηγῷ Ῥωμαίων εἰς αἰτίαμα ἐλογίσθη ἡ ἔξω τῶν πατρίων στολή· τοὺς δὲ νῦν βασιλεῖς Ῥωμαίων (85**) πῶς ἄν τις ἐξαιρήσαιτο μώμου καὶ αἰτιάσεως, μεταμφιεννυμένους παρὰ τὰ πάτρια, καὶ οὐκ ἐνίοτε, ἀεὶ δὲ κεχρημένους ἐσθῆτι βαρβαρικῇ; Οὕτω μὲν οὖν τῷ τε Καίσαρι καὶ τῷ Ἀντωνίῳ συνηνέχθη τὰ πράγματα. Οἱ δὲ παρεσκευάζοντο πρὸς τὸν πόλεμον, ἕκαστος πολλοὺς συμμάχους προσειληφώς· καὶ πολλὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐθρυλλεῖτο, πολλὰ δὲ καὶ σημεῖα γεγόνασι. Πίθηκός τε γὰρ ἐς τὸ Δημήτριον ἐν ἱερουργίᾳ τινὶ εἰσελθὼν, πάντα τὰ ἔνδον συνέχεε. Καὶ παῖδες ἐν τῇ Ῥώμῃ πολλοὶ ἀθροισθέντες, κελεύσαντος μηδενὸς, συνέμιξαν ἀλλήλοις, οἱ μὲν ὡς Καισάρειοι, οἱ δὲ ὡς τοῦ Ἀντωνίου μαχόμενοι, καὶ ἡττήθησαν οἱ τὸ τοῦ Ἀντωνίου ὄνομα φέροντες. Εἰκών τε αὐτοῦ λιθίνη αἷμα ἀνῆκε, καὶ πῦρ τό τε Δημήτριον καὶ ναὸν ἕτερον Ἐλπίδος διέφθειρε, καὶ ἄλλα τοιαῦτα συμβέβηκεν. Οὐδὲν δὲ τούτων αὐτοὺς ἐφόβησεν· ἀλλ' ὁ μὲν Ἀντώνιος ὥρμησεν, ὡς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἀδοκήτως αὐτοῖς τὸν πόλεμον ποιησόμενος. Ἐλθὼν δὲ εἰς Κέρκυραν κἀκεῖθεν εἰς τὴν Πελοπόνησον ἀναπλεύσας, αὐτὸς μὲν ἐν Πάτραις παρεχείμασε, τοὺς δὲ στρατιώτας πανταχόσε διέπεμψεν· ὁ δὲ Καῖσαρ ἀνήχθη μὲν ἐκ τοῦ Βρεντεσίου, χειμῶνι δὲ περιπεσὼν καὶ πονηθεὶς ἀνεχώρησεν.

XXIX. Vere incipiente Antonius se non commovit. Nam ejus classiarii ex diversis gentibus collecti, cum procul ab eo hibernarent: neque sese exercebant, et morbo ac transfugiis minuebantur. Agrippa quoque Methone impetu capta, navium onerariarum appulsus observando, et in aliis atque aliis Græciæ locis exscensus faciendo, admodum eum perturbabat. Cæsar vero omnes milites, omnes senatores, omnes equites, quorum aliqua erat auctoritas, Brundusii convenire jussit, alios, ut aliquid adjutarent, alios, ne seorsim rebus novis studerent: utque ostenderet se maximæ præstantissimæque partis Romanorum consensu niti. Cum iisque Ionio transmisso, et Corcyra, quam præsidiarii reliquerant, capta, in portu Glyce appulit, qui a dulcedine fluvii in eum influentis nomen habet: inde Actium navigavit.

ΚΘ'. Ἠργμένου δὲ ἔαρος ὁ μὲν Ἀντώνιος οὐδαμῇ ἐκινήθη. Σύμμικτοι γὰρ ἐκ πολλῶν ἐθνῶν ὄντες οἱ τριηρῖται αὐτοῦ καὶ πόῤῥω χειμάζοντες ἀπ' αὐτοῦ, οὔτ' ἐγυμνάζοντο, καὶ νόσῳ καὶ αὐτομολίαις ἠλάττωντο. Καὶ ὁ Ἀγρίππας τὴν Μεθώνην κατασχὼν ἐξ ἐφόδου, καὶ τὰς κατάρσεις τῶν ὁλκάδων ἐπιτηρῶν, καὶ ἀποβάσεις ἄλλοτε ἄλλῃ τῆς Ἑλλάδος ποιούμενος, ἰσχυρῶς αὐτὸν ἐθορύβει. Ὁ δὲ Καῖσαρ πάντας μὲν τοὺς στρατιώτας, πάντας δὲ τοὺς δυναμένους τι τῶν βουλευτῶν καὶ ἱππέων εἰς τὸ Βρεντέσιον συνήγαγε, τοὺς μὲν ὅπως αὐτῷ τι συμπράξωσι, τοὺς δ' ὅπως μὴ μονωθέντες τι νεοχμώσωσι· καὶ ἵν' ἐνδείξηται ὅτι τὸ πλεῖστον καὶ κρατιστεῦον τῶν Ῥωμαίων ὁμόγνωμον κέκτηται· καὶ σὺν αὐτοῖς τὸν Ἰόνιον διαβέβηκε, καὶ τὴν Κέρκυραν ἐκλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν φρουρούντων λαβὼν, εἰς τὸν λιμένα τὸν Γλυκὺν κατῆρε. Καλεῖται δὲ οὕτως ὅτι ἐκ τοῦ ποταμοῦ τοῦ

Variæ lectiones et notæ.

(85**) *Τοὺς δὲ νῦν βασιλεῖς Ῥωμαίων*. Hic porro carpit Zonaras imperatores et Græcos sui ævi, qui dimisso patrio vestitu, barbarico seu extraneo uti amabant. Scribit Nicephorus Gregoras, lib. II Joannem Vatatzem imp. cum videret Romanas divitias in peregrinas et sumptuosas vestes, Sericas, Assyrias, Babylonias, atque Italicas, vario ac solerti artificio confectas effundi, edicto sanxisse, ne quis subditorum iis uteretur, sed iis contenti essent, quas Romanæ provinciæ præberent. Idem lib. XI extr. eum etiam morem invaluisse tradit sub Andronico Palæologo Juniore, ut omnes simul, et adolescentes et senes pileis uterentur, non minus in palatio quam in agris, iisque ad libitum multiformibus et peregrinis; cum Latinis alii, alii Mysiis et Triballicis, alii Syriis et Phœniciis uterentur, atque id denique in vestibus observasse, adeo ut prudentiores novitatem aliquam et imperii destructionem, sed et institutorum finem ac morum inde male ominarentur.

εἰς αὐτὸν ἐμβάλλοντος γλυκαίνεται. Κἀκεῖθεν εἰς τὸ Ἄκτιον ἔπλει. Ὡς δ' οὐδεὶς οὔτε ἀντέπλει, οὔτε ἐς λόγους ᾔει αὐτῷ, ἢ πρὸς μάχην ἢ πρὸς ὁμολογίαν ἐκκαλουμένῳ τοὺς ἐναντίους, κατέλαβε τὸ χωρίον τοῦτο ἐν ᾧ νῦν ἐστιν ἡ Νικόπολις, κἀκ τούτου ἐφήδρευε τῷ Ἀκτίῳ κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν. Τὸ δὲ Ἄκτιον οἱ τοῦ Ἀντωνίου προκατελάβοντο, καὶ πύργοις ὠχύρωσαν ἑκατέρωθεν. Ἐπεὶ δὲ τὴν τοῦ Καίσαρος ἄφιξιν ἐπύθετο ὁ Ἀντώνιος, ἠπείχθη μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὸ Ἄκτιον· οὐκ εὐθὺς μέντοι καὶ ἠγωνίσατο, καίτοι τοῦ Καίσαρος παντὶ τρόπῳ εἰς ἀγῶνα τοῦτον ἐνάγοντος· ἀκροβολισμοῖς δ' ἐπὶ πλείους ἡμέρας ἐχρήσατο, μέχρι συνήθροισε τὰ στρατεύματα. Ὁ δὲ Καῖσαρ εἰς τήν Ἑλλάδα τήν τε Μακεδονίαν ἔπεμψε στρατιὰν, ὅπως πρὸς ἐκεῖνα μεταστραφῇ καὶ ἄκοντα τὸν Ἀντώνιον. Καὶ ὁ Ἀγρίππας τῆς τε Λευκάδος καὶ τῶν ἐν ταύτῃ σκαφῶν αἰφνιδίως ἐπιπλεύσας ἐκράτησε, καὶ Πάτρας εἷλε καὶ τὴν Κόρινθον παρεστήσατο. Καὶ ὁ Τίτος ὁ Μάρκος, Ταῦρός τε ὁ Στατίλιος τὸ ἱππικὸν τοῦ Ἀντωνίου ἀθρόον ἐκδραμόντες συνέσχον, καὶ Φιλάδελφον βασιλέα Παφλαγονίας προσεποιήσαντο. Καὶ ὁ Δομίτιος ὁ Γναῖος καὶ ἄλλοι τῷ Καίσαρι προσεχώρησαν. Φοβηθεὶς οὖν ὁ Ἀντώνιος, μὴ ὅσοι ἐς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θρᾴκην ἐπέμφθησαν παρ' αὐτοῦ, τῷ Καίσαρι πρόσθωνται, ὥρμησε πρὸς αὐτούς. Κἀν τούτῳ ναυμαχία τις συνέστη, καὶ παρὰ μὲν τῇ πρώτῃ προσβολῇ ἐτρέψαντο οἱ τοῦ Ἀντωνίου τοὺς Καίσαρος ὀλίγους ὄντας. Τοῦ δὲ Ἀγρίππου, ᾧ πᾶν ἀνεῖτο τὸ τοῦ Καίσαρος ναυτικὸν, κατὰ τύχην ἐπιδημήσαντος, οὐ μόνον οὐδὲν τῆς νίκης οἱ τοῦ Ἀντωνίου ἀπώναντο, ἀλλὰ καὶ ἀπώλοντο. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπανελθὼν ὁ Ἀντώνιος ἱππομαχίᾳ τινὶ πρὸς τὴν τοῦ Καίσαρος προφυλακὴν ἡττήθη. Καὶ ἐπεὶ τὰ ἐπιτήδεια αὐτὸν ἤρξαντο ἐπιλείπειν, βουλὴν ἐποιήσατο πότερον κατὰ χώραν μείναντες διακινδυνεύσουσιν, ἢ μεταστάντες χρόνῳ τὸν πόλεμον διενέγκωσι. Καὶ ἄλλοι μὲν ἄλλα συνεβούλευσαν, ἡ δέ γε Κλεοπάτρα, τὰ ἐπικαιρότατα τῶν χωρίων φρουραῖς παραδοθῆναι, καὶ τοὺς λοιποὺς συναπᾶραι αὐτοῖς εἰς τὴν Αἴγυπτον συμβουλεύσασα, ἐνίκησε. Εἰς δὲ ταύτην ἦλθε τὴν γνώμην ὑπὸ σημείων θορυβηθεῖσα, καὶ ἐκ τῆς τοῦ στρατεύματος ἀθυμίας καὶ ἀῤῥωστίας δείσασα, καὶ τὸν Ἀντώνιον ἐξεφόβησεν. Οὐ μέντοι λάθρα, οὐδὲ μὴν φανερῶς ἐκπλεῦσαι ὡς φεύγοντες ἐβουλεύσαντο, ἵνα μὴ εἰς δέος τοὺς συμμάχους ἐμβάλωσιν· ἀλλ' ὡς ἐπὶ ναυμαχίαν παρασκευαζόμενοι, κἀντεῦθεν τὰ ἄριστα τῶν σκαφῶν ἐκλεξάμενοι, ὅτι ἐκ τῆς φθορᾶς τε καὶ τῆς αὐτομολίας οἱ ἐρέται ἠλάττωντο, κατέπρησαν τὰ λοιπὰ, καὶ νύκτωρ πάντα τὰ τιμιώτατα λαθραίως ἐμβαλόντες αὐτοῖς, ἕτοιμα εἰς ἔκπλουν ἐποίησαν. Καὶ τοὺς στρατιώτας παρεθάῤῥυνε πρὸς τὴν ναυμαχίαν, διαλεχθεὶς αὐτοῖς ὁ Ἀντώνιος. Καὶ οὕτως πάντας μὲν τοὺς πρώτους τῶν συνόντων αὐτῷ εἰς τὰς ναῦς ἐνεβίβασεν, ἵνα μή τι νεωτερίσωσιν, ὡς ὁ Δέλλιος καὶ ἄλλοι τινὲς αὐτομολήσαντες· παμπληθεῖς δὲ καὶ τοξότας καὶ σφενδονήτας καὶ ὁπλίτας ἐνεβίβασε. Τριήρεις μὲν γὰρ ὀλίγας εἶχεν, αἱ δὲ λοιπαὶ τετρήρεις καὶ δεκήρεις ἦσαν αὐτῷ. Καῖσαρ

A Cum nemo contra classem educeret, neque quidquam vel ad pugnam vel ad deditionem hostes provocanti responderent: eum occupavit locum, in quo nunc est Nicopolis, ibique circa Actium terra marique stationes habuit. Nam ipsum Actium Antoniani præoccupatum turribus utrinque munierant. Antonius adventu Cæsaris cognito, cum suis Actium properavit: **525** sed non statim pugnavit, quamvis a Cæsare modis omnibus lacesseretur; tumultuariis tamen pugnis per dies complures certavit, donec conduxisset suos exercitus. At Cæsar in Græciam et Macedoniam misit copias, ut Antonium vel invitum illuc pertraheret. Agrippa subito accessu Leucade et navibus illius loci potitus est, Patras cepit, Corinthum ad deditionem B compulit. Titus Marcus et Taurus Statilius, equitatum Antonii subita excursione ceperunt, et Philadelphum Paphlagoniæ regem in suas partes traduxerunt. Cn. item Domitius et alii ad Cæsarem se contulerunt. Veritus igitur Antonius, ne ii quos in Macedoniam et Thraciam misisset, idem facerent, ad eos properavit. Interea conflictus quidam mari factus est: et Cæsariani, pauci numero, ab Antonianis principio pulsi. Sed fortuito Agrippæ superventu, qui toti Cæsarianæ classi præerat, factum est, ut illi non modo nullum victoriæ fructum caperent, sed etiam interirent. Qua de causa reversus Antonius, equestri certamine cum primis Cæsaris excubiis congressus, succubuit. Et quia com- C meatus penuria laborare incipiebat, concilio inducto deliberavit, an manendum, et martis alea periclitanda: an vero alio abeundum, et bellum ducendum esset. Aliis aliud censentibus, Cleopatræ sententia vicit, ut opportunissimis locis præsidia imponerentur, cæteri secum in Ægyptum navigarent. Id autem consilii cepit, tum quod prodigiis quibusdam terrebatur, tum quia exercitus desperationem et morbum timebat: Antonio quoque terrorem incussit. Sed quia neque clam, neque etiam aperte tanquam fugientes abire volebant, ne sociis terrorem incuterent, sed tanquam ad pugnam parati navibus optimis delectis, et quia morbo et transfugiis remigum imminutus erat numerus, reliquis crematis, et noctu pretiosissimis D quibusque rebus clam illatis, ad navigandum se instruxerunt. Antonius milites pro concione ad pugnam incitavit, atque ita primores omnes familiarium suorum in naves imposuit, nè quid novi molirentur: ut Dellius et alii transfugæ fecerant. Quam plurimos etiam funditores, sagittarios et armatos imposuit. Triremes **526** enim paucas habebat, cæteræ quadriremes et deciremes erant. Cæsar eorum instructione visa, contra se parabat: sed eorum consilio tum ex aliis, tum ex Dellio cognito, exercitum convocavit: quem dum ad pugnam cohortatur, ingenti imbri et turbine in classem Antonii illato, resumpta fiducia, eorum abitum observavit. Cumque Antoniani in procinctu starent, nec tamen prodirent, in animo habuit,

eos vel stantes aggredi, vel repellore. Sed quia A neque prodibant, neque se convertebant, sed loco non mutato aciem condensabant, aliquantulum moratus est: deinde congressi pugnaverunt. Cum diu æquo marte et ancipiti victoria dimicaretur: Cleopatræ LX naves, signo ab ea dato, velis ad discessum elatis pelago se commiserunt. Antonius vero abeuntem Cleopatræ navem conspicatus, in quinqueremen transcendit: oblitusque rerum omnium, eam persequitur, quæ ipsum perdiderat, et amplius perditura erat. Illa vero agnitis navis insignibus, substitit. Ita in illius navem receptus, et solus in proram progressus, sedit tacitus. Triduoque sic exacto, cum Tænarum venisset, a familiarium mulierum cœtu ad concœnationem et ad concubitum B est invitatus. Ejus vero classis post discessum ipsius cum ad horam usque decimam restitisset, jussu Cæsaris igni injecto partim cremata est, partim capta. Dicuntur circiter CCC naves esse captæ.

δὲ καθεώρα μὲν καὶ τὴν παρασκευὴν αὐτῶν καὶ ηὐτρεπίζετο· μαθὼν δὲ καὶ τὴν διάνοιαν σφῶν ἐξ ἄλλων τε κὰκ τοῦ Δελλίου, συνήγαγε τὸ στράτευμα, καὶ εἰς μάχην δι' ὧν εἴρηκε παρεκάλεσε. Κἀν τούτῳ ὑετοῦ γενομένου λαύρου, καὶ ζάλης πολλῆς εἰς τὸ τοῦ Ἀντωνίου ναυτικὸν ἐμπεσούσης, ἀνεθάρσησεν ὁ Καῖσαρ, καὶ τὸν ἔκπλουν αὐτῶν ἐπετήρει. Ὡς δὲ παρετάξαντο μὲν οἱ τοῦ Ἀντωνίου, οὐ μέντοι προῄεσαν, ὥρμησε μὲν ὡς καὶ ἑστῶσι σφίσι προσμίξων ἢ καὶ ἀναχωρῆσαι ποιήσων. Ὡς δ' οὔτ' ἐξώρμησαν, οὔτ' ἀνέστρεψαν, ἀλλὰ κατὰ χώραν ἔμενον τῇ συντάξει τε ἐπεπύκνωντο, ἀνέσχε χρόνον τινά, εἶτα συμπεσόντες ἐναυμάχουν. Ἀγχωμάλου δὲ τῆς ναυμαχίας οὔσης ἐπὶ πολὺ καὶ ἀκρίτου, αἱ Κλεοπάτρας ἑξήκοντα νῆες, συνθήματος παρ' αὐτῆς δοθέντος, εἰς ἀπόπλουν ἦρκασι τὰ ἱστία καὶ πρὸς τὸ πέλαγος ὥρμησαν. Ὁ δ' Ἀντώνιος, τὴν Κλεοπάτρας ναῦν ἰδὼν ἀποπλέουσαν, πάντων ἐπιλαθόμενος εἰς πεντήρη μεταβὰς ἐδίωκε τὴν ἀπολωλεκυῖαν αὐτὸν, καὶ ἔτι προσαπολέσουσαν. Ἐκείνη δὲ γνωρίσασα τὸ τῆς νεὼς σημεῖον, ἀνέσχε. Καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τὴν ἐκείνης ναῦν, μόνος παρελθὼν ἐς πρῴραν ἐκάθητο σιωπῶν, καὶ τρεῖς μὲν ἡμέρας οὕτω διήγαγεν· ἐν δὲ Ταινάρῳ γενομένους αἱ συνήθεις γυναῖκες καὶ συνήγαγον, καὶ συνδειπνεῖν καὶ συγκαθεύδειν ἀνέπεισαν. Τὸ δὲ τοῦ Ἀντωνίου ναυτικὸν μετὰ τὴν αὐτοῦ ὑποχώρησιν ἀντισχὸν μέχρις ὥρας δεκάτης, πυρὸς ἐπενεχθέντος τοῖς σκάφεσι κελεύσαντος Καίσαρος, τὸ μὲν κατεφλέχθη, τὸ δὲ ἑάλω. Λέγεται γὰρ περὶ τριακοσίας νῆας ἑαλωκέναι.

XXX. Hic navalis pugnæ fuit exitus, IV Nonas Septembris, ac tum Cæsar solus rerum omnium potiri cœpit, ut ab eo tempore imperium ejus numerari incipiat. In castrorum loco urbem Nicopolim a victoria nomine indito condidit, et statuas C æreas hominis et asini collocavit. Fertur enim nocturno tempore, pridie ejus diei quo navale prælium commissum est, tabernaculo ad naves contemplandas egressus, in hominem agasonem incidisse, qui rogatus quis esset? responderit, *sibi Fortunati esse nomen, asino Victorini*. Eæ statuæ post Byzantium translatæ, in equestri theatro steterunt. Pedestres autem et equestres Antonii copiæ cum VII post illius fugam dies permansissent, denique ad victorem **527** transiverunt. Quidam vero, ex Romanis potissimum, ad Antonium, socii domum abierunt. Cæsar in Italiam properans, veritus ne quis in ea motus exsisteret, Brundusium cum venisset, non amplius est progressus: nam ibi eum et senatus et ordo equester, et plebis ma- D xima pars convenerunt. Ubi rebus quibusdam ex sententia confectis, iterum in Græciam discessit, et navibus per isthmum Peloponnensem ob tempestatem traductis, celeriter in Asiam transiit. At Cleopatra Ægyptum occupare contendit, ne qui res novas molirentur metuens: quo cum venisset, undique pecuniam et copias coegit. Antonius in Libyam navigavit. Cum autem is quoque exercitus, quem ibi habebat, defecisset, sibi manus afferre voluit: sed ab amicis prohibitus, Alexandriam venit. Ibi ad pugnam se instruentes, tamen legatos de pacis conditionibus ad Cæsarem miserunt. Cleopatra vero, clam Antonio, familiaribus ejus pecunias, ipsi Cæsari aureum sceptrum, ejusdem ma-

Λ'. Τοιοῦτον μὲν τῇ ναυμαχίᾳ τέλος ἐγένετο κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός. Καὶ τότε μόνῳ τῷ Καίσαρι τὸ κράτος ἅπαν περιελήλυθεν, ὡς ἐκ τούτου δὴ τοῦ καιροῦ τὴν αὐτοῦ μοναρχίαν ψηφίζεσθαι. Πόλιν δ' ἐν τῷ τοῦ στρατοπέδου τόπῳ συνῴκισε, Νικόπολιν καλέσας αὐτήν. Ἔστησε δὲ καὶ στήλας χαλκᾶς ἀνθρώπου καὶ ὄνου. Λέγεται γὰρ νυκτὸς ἔτι οὔσης καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ναυμαχία συνέστη, ἀπὸ τῆς σκηνῆς αὐτῷ προελθόντι, καὶ περιιόντι τὰς ναῦς ἄνθρωπος συναντῆσαι ὄνον ἐλαύνων. Πυθομένῳ δὲ τοὔνομα, εἰπεῖν· *Ἐμοὶ μὲν Εὔτυχος ὄνομα, τῷ δ' ὄνῳ Νίκων*. Αἱ στῆλαι δ' αὗται ὕστερον ἀνακομισθεῖσαι εἰς τὸ Βυζάντιον ἔστησαν ἐν τῷ τῆς ἱππηλασίας θεάτρῳ. Ἡ δὲ πεζή τε καὶ ἱππικὴ δύναμις τοῦ Ἀντωνίου μετὰ τὴν ἐκείνου φυγὴν ἡμέρας ἑπτὰ συμμείνασα, τέλος τῷ κρατήσαντι προσεχώρησαν. Τινὲς δὲ καὶ μάλιστα τῶν Ῥωμαίων ἀπῆλθον πρὸς τὸν Ἀντώνιον, οἱ δέ γε σύμμαχοι οἴκαδε. Ὁ μέντοι Καῖσαρ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἠπείχθη, μή τι στασιάσωσι φοβηθείς. Ἐλθὼν δ' ἐς τὸ Βρεντέσιον, οὐκέτι πορρωτέρω προὐχώρησεν. Ἥ τε γὰρ γερουσία καὶ ἡ ἱππὰς τοῦ τε δήμου τὸ πλεῖστον καὶ ἕτεροι συνῆλθον ἐκεῖ. Ἔνθα τὰ αὐτῷ δοκοῦντα καταπραξάμενος ἐς τὴν Ἑλλάδα αὖθις ἀπῆρε. Καὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Πελοποννήσου τὰς ναῦς διὰ τὸν χειμῶνα διαγαγὼν ταχέως εἰς τὴν Ἀσίαν ἀνεκομίσθη. Κλεοπάτρα δὲ, φυγοῦσα, καταλαβεῖν τὴν Αἴγυπτον ἔσπευσε, δεδοικυῖα μή τι νεωτερίσωσι. Καὶ γενομένη ἐν ταύτῃ, πανταχόθεν συνέλεγε χρήματα ἤθροιζέ τε δυνάμεις. Ἀντώνιος δὲ εἰς Λιβύην ἀπέπλευσεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὅπερ εἶχεν ἐκεῖ στράτευμα ἀπέστη αὐτοῦ, ὥρμησε μὲν ἑαυτὸν ἀνελεῖν· ὑπὸ δὲ τῶν φίλων κεκώλυτο, καὶ ἀνεκομίσθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ παρεσκευάζοντο μὲν ὡς καὶ πολεμήσοντες· ἔστειλαν δέ τινας καὶ

πρὸς Καίσαρα λόγους ὑπὲρ εἰρήνης κομίζοντας, τοῖς δὲ συνοῦσιν αὐτῷ χρήματα· καὶ ἡ Κλεοπάτρα κρύφα τοῦ Ἀντωνίου σκῆπτρον αὐτῷ χρυσοῦν καὶ στέφανον ὅμοιον καὶ δίφρον βασίλειον ἔπεμψεν, ὡς καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ δι' αὐτῶν διδοῦσα. Ὁ δὲ τὰ μὲν δῶρα ἔλαβεν, οἰωνὸν αὐτὰ ποιησάμενος, ἀπεκρίνατο δὲ τῷ μὲν Ἀντωνίῳ οὐδὲν, Κλεοπάτρᾳ δὲ ὅτι ἀποκτεινάσῃ τὸν Ἀντώνιον, ἢ ἐκβαλούσῃ ἄδειαν αὐτῇ δώσει, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐάσει ἀπαρεγχείρητον. Ἐν τοσούτῳ δὲ τὰς ἐν τῷ Ἀραβικῷ κόλπῳ ναυπηγηθείσας τῇ Κλεοπάτρᾳ τριήρεις κατέκαυσαν οἱ Ἀράβιοι, καὶ τὰς ἐπικουρίας οἱ δῆμοι καὶ οἱ δυνάσται ξύμπαντες ἀπηρνήσαντο. Ἀντώνιος δὲ καὶ ἡ Κλεοπάτρα, ἀκούσαντες τὰ παρὰ τοῦ Καίσαρος αὐτοῖς ἐπεσταλμένα ἔπεμψαν αὖθις, ἡ μὲν χρήματα αὐτῷ πολλὰ δώσειν ὑπισχνουμένη, ὁ δὲ τῆς τε φιλίας καὶ τῆς συγγενείας αὐτὸν ἀναμιμνήσκων· καὶ ἑαυτὸν διαχειρίσασθαι ἐπηγγέλλετο, ἂν διὰ τοῦτο ἡ Κλεοπάτρα σωθῇ. Οὐδὲν μέντοι οὐδὲ τότε Ἀντωνίῳ ἀπεκρίθη· τῇ δὲ Κλεοπάτρᾳ πολλὰ καὶ τότε ἠπείλησε καὶ ὑπέσχετο. Φοβηθεὶς δὲ μὴ τὰ χρήματα παμπληθῆ ὄντα διαφθείρῃ ἡ Κλεοπάτρα, ἃ εἰς τὸ μνημεῖον, ὃ ἐν τοῖς βασιλείοις κατεσκεύασεν, ἤθροισε (καὶ γὰρ πάντα κατακαύσειν ἠπείλει μεθ' ἑαυτῆς, εἰ ὧν βούλοιτο διαμάρτῃ), Θύρσον οἰκεῖον ἔπεμψεν ἐξελεύθερον πολλὰ ἐροῦντα αὐτῇ φιλάνθρωπα, καὶ ὅτι ἔρωτα τρέφει ὁ Καῖσαρ αὐτῆς. Ὅθεν καὶ τὸ Πηλούσιον κατέσχεν ὁ Καῖσαρ, δυνάμει μὲν τὸ φαινόμενον, λάθρα δὲ προδοθὲν ὑπὸ Κλεοπάτρας. Ἐρᾷν γὰρ αὐτῆς ἐκεῖνον ἀκούσασα, καὶ τούτου ἐφιεμένη, εὐθὺς αὐτῷ προήκατο τὸ Πηλούσιον. Ὁ δ' οὖν Ἀντώνιος ἀπὼν, καὶ τὴν τοῦ Πηλουσίου κατάληψιν γνοὺς, ἐπανελθὼν πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας τῷ Καίσαρι προϋπήντησε, καὶ συμβαλὼν τοῖς ἱππεῦσι κεκμηκόσιν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐνίκησε. Κἀκ τούτου ἀναθαρσήσας, καὶ ὅτι τοξεύμασιν ἐς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος γραμμάτια ἔπεμψε, πολλὰ χρήματα τοῖς στρατιώταις ἐπαγγελλόμενος, προσέμιξε καὶ τῷ πεζῷ, καὶ ἡττήθη. Καὶ ὁ μὲν ἐλαττωθεὶς ἀπέκλινε πρὸς τὸ ναυτικὸν καὶ ὡς ναυμαχήσων παρεσκευάζετο ἢ πρὸς Ἰβηρίαν πλευσούμενος. Γνοῦσα δὲ τοῦτο ἡ Κλεοπάτρα τὰς μὲν ναῦς αὐτομολῆσαι ἐποίησεν, αὐτὴ δὲ εἰς τὸ ἡρίον εἰσέδυ αἰφνίδιον, ὡς τάχα τὸν Ἀντώνιον φοβουμένη ὑπειληφότα προδίδοσθαι παρ' αὐτῆς. Δύο δὲ ἦσαν ἐκεῖ σὺν αὐτῇ θεράπαιναι καὶ εὐνοῦχος εἷς. Εἰσελθοῦσα δὲ τὰς μὲν θύρας κατέκλεισεν ἀσφαλῶς, πρὸς δὲ τὸν Ἀντώνιον τοὺς ἀπαγγελοῦντας ἔπεμψεν ὅτι τέθνηκεν. Πιστεύσας δ' ἐκεῖνος, τινὶ τῶν παρόντων ἐπέτρεψεν ἀποκτεῖναι αὐτόν. Ὡς δ' ἐκεῖνος σπασάμενος τὸ ξίφος ἑαυτὸν κατειργάσατο, *Εὖγε*, εἶπεν, ὦ *Ἔρως*, (τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ ἀνθρώπῳ) *ὅτι με τί χρὴ ποιεῖν διδάσκεις*· καὶ πλήξας ἑαυτὸν διὰ τῆς κοιλίας εἰς τὴν κλίνην ἀφῆκεν. Ἦν δὲ οὐκ εὐθυθάνατος ἡ πληγή. Θορύβου δὲ γενομένου, ᾔσθετο ἡ Κλεοπάτρα, καὶ τὰς μὲν θύρας οὐκ ἀνέῳξεν, ἄνωθεν δὲ προκύψασα (οὔπω γὰρ τὰ πρὸς τῇ ὀροφῇ ἐξείργαστο) καὶ μαθοῦσα τὸ γεγονὸς, κομίζειν αὐτὸν ἐς τὸν τάφον ἐκέλευσε. Γνοὺς δὲ κἀκεῖνος ἔτι ζῶσαν

A teriæ coronam, et sellam regiam misit, tanquam una cum his imperium etiam ei traderet. Cæsar muneribus boni ominis causa acceptis, Antonio nihil respondit: Cleopatræ nuntiari jussit, si Antonium vel occidisset, vel ejecisset, se impunitatem ei daturum, et regnum inviolatum relicturum. Interea ædificatas Cleopatræ in sinu Arabico naves, Arabes cremaverunt, auxilia populi dynastæque omnes negaverunt. Accepto Cæsaris responso, denuo legatos miserunt: Cleopatra magnam pecuniam pollicens, Antonius cognationis et amicitiæ eum commonefaciens, seque sibi manus allaturum affirmans, si suus interitus Cleopatræ salutem allaturus esset. Cæsar vero ne tum quidem Antonio quidquam respondit, Cleopatræ vero multa et comminatus et pollicitus est: et quia metuebat, ne mulier ingentem pecuniam, quam in monumentum in regia paratum intulerat, aboleret (minata enim erat, nisi votorum compos fieret, eam se una secum crematuram) Thyrsum libertum ad eam misit, qui præter alia humanitatis plena, illud etiam ei diceret, Cæsarem amore illius esse captum. Sic Pelusio potitus est, quasi urbem **528** vi expugnasset, cum revera prodita esset a Cleopatra. Nam cum se ab illo amari audisset, atque ejus desiderio teneretur, statim ei Pelusium dedidit. Antonius igitur absens, Pelusii occupatione cognita, in reditu ante Alexandriam equitatum Cæsaris itinere fatigatum vicit. Inde receptis animis, C et eo fretus, quod litteras sagittis appensas in castra Cæsaris ejaculatus esset, quibus magnam pecuniam militibus pollicebatur: etiam pedites aggressus, et victus, spe in classem collata, ita se paravit, quasi aut mari pugnaturus, aut in Hispaniam abiturus. Eo Cleopatra cognito, curavit ut naves ad Cæsarem transirent, ipsa monumentum repente cum duabus ancillis et uno eunucho subiit, quasi Antonium timeret, qui se ab ipsa prodi putaret: et janua diligenter clausa, ad illum misit, qui ei nuntiarent ipsam esse mortuam. Quod cum crederet Antonius, se a quodam occidi jussit. Ut vero ille stricto gladio semetipsum interfecit: *Recte vero*, inquit, *Eros* (id enim homini erat nomen, quod Latinis Amorem sive Cupidinem significat) D *quid sit agendum me doces*: illatoque in ventrem ictu, non statim lethifero, lectulo incubuit. Tumultu orto, Cleopatra fores non aperuit, sed superne prospectans (necdum enim tectum absolutum erat) eo facinore cognito, illum in monumentum inferri jussit: qui cum eam vivere cognovisset, ut ad eam portaretur, oravit. Cum allatus esset, catenis et funibus ab ea et ambabus ancillis attrahebatur. Quem ubi cruentatum et moribundum accepit, vestes suas scidit, et pectus manibus planxit, ac se laceravit. At ille vino postulato, haustoque, nonnulla cum muliere collocutus, exspiravit. Cæsar, Antonii morte nuntiata, illacrymavit; et litteras ejus amicis recitans, seipsum

damnavit, quod illi æqua et justa postulanti, arroganter et superbe responsum negasset.

XXXI. Proculeium autem ad Cleopatram capiendam, et in vita retinendam misit : quod magnæ sibi gloriæ fore putabat, si eam in triumpho duceret. Illa vero intra fores fortiter clausas stans, cum eo collocuta est. Cæsar cognito loco, in quo esset, Gallum misit qui cum ea ageret. Quo de industria sermonem ad **529** fores trahente, Proculeius cum duobus ministris scala per fenestram clam scandit. Cum vero altera ex una inclusis mulieribus exclamasset : *Misera Cleopatra, viva caperis*, pugione quo accincta erat, se ferire instituit. Sed Proculeius celeriter accurrit, eamque continuit : ereptoque pugione, inquisivit ne quod venenum occultaret. Cæsar Epaphrodito liberto mandavit ut eam omni diligentia viventem asservaret, atque ipse urbem ingressus est. Antonio a Cleopatra magnifico et regio apparatu tumulato, cum febre laboraret (nam pectus ejus exulceratum erat et inflammatum) inedia sibi necem consciscere instituit. Quo Cæsar animadverso, minis et terrore de liberis injecto, eam veluti machinis admotis expugnavit, ut cibum et curationem admitteret, ac paulo post ipse ad eam alloquendam venit. Illa vero in tenui stragulo instar pauperculæ decumbens, exsiliit : et cum ad ejus genua provoluta, recumbere jussa esset, eum voce tremula et oculis fletu confectis assidentem perinde oravit, ac si vitæ cupidissima esset, postremo pecuniæ descriptionem ei obtulit. Cæsar eam vitæ cupidam esse ratus, gavisus est : ac se omni spe illam splendidius tractaturum pollicendo decepisse putans, ipse magis est deceptus. Cum enim illa cognovisset eum terra per Syriam iturum, ipsam vero post triduum Romam missurum : oravit, ut Antonio parentare liceret. Quo permisso, ad monumentum perlata, magno luctu edito, loculoque coronis et inferiis ornato, balneum sibi parari jussit. Dum lota accumbit, splendideque prandet : quidam ex agro vas plenum ficubus portans, a custodibus quid ferret rogatus, ostensis ficubus ingredi jussus est. Post prandium Cleopatra litteras obsignatas Cæsari misit, quibus orabat ut cum Antonio sepeliretur. Unde ille statim intellexit quid actum esset, ac rem explorari jussit. Qui missi erant, cum propere accurrissent, mortuam eam in aureo lecto regaliter ornatam invenerunt, altera ejus ancilla Irade ad pedes illius exspirante, altera Charmonio ex gravedine capitis jam labescente, et diadema Cleopatræ exornante. Cui cum quidam dixisset : *Pulchra vero ista sunt*, **530** *Charmonium ?* illa : *Pulcherrima*, inquit, *et decora tot regibus oriundæ.*

A αὐτήν, παρεκάλει κομισθῆναι ἐκεῖ, καὶ κομισθεὶς σειραῖς καὶ καλωδίοις ἀνείλκετο παρ' αὐτῆς καὶ τῶν θεραπαινίδων ἀμφοῖν. Δεξαμένη δὲ αὐτὸν αἵματι πεφυρμένον καὶ δυσθανατοῦντα, τοὺς πέπλους περιεῤῥήξατο ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὰ στέρνα ἔτυπτε· καὶ κατεσπάραττε ταῖς χερσίν. Ὁ δὲ οἶνον πιεῖν ᾔτησε, καὶ πιὼν καί τινα ὁμιλήσας τῇ Κλεοπάτρᾳ ἐξέλιπε. Καῖσαρ δὲ ἀγγελθέντος αὐτῷ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀντωνίου, ἀπεδάκρυσε, καὶ τὰς ἐπιστολὰς ἐκείνου τοῖς φίλοις ἀναγινώσκων κατεγίνωσκεν ἑαυτοῦ, ὡς εὐγνώμονα αἰτοῦντος ἐκείνου καὶ δίκαια, αὐτοῦ δὲ φορτικῶς καὶ ὑπερηφάνως πρὸς τὰς ἀποκρίσεις διακειμένου.

ΛΑ'. Εἰς δὲ τὴν Κλεοπάτραν ἔπεμψε τὸν Προκλήϊον, ζώσης αὐτῆς κρατῆσαι θέλων, μέγα πρὸς δόξαν ἡγούμενος διαγαγεῖν αὐτὴν εἰς τὸν θρίαμβον. Ἡ δὲ ἐντὸς θυρῶν κεκλεισμένων ἰσχυρῶς στᾶσα διελέχθη αὐτῷ. Ὡς δὲ καταμαθὼν τὸν τόπον ἀπήγγειλε Καίσαρι, Γάλλος μὲν ἐπέμφθη αὐτῇ ἐντευξόμενος, ὃς ἐμήκυνε πρὸς ταῖς θύραις τὸν λόγον ἐπίτηδες, B Προκλήϊος δὲ κλίμακι διὰ θυρίδος εἰσῆλθε λαθὼν μετὰ δύω ὑπηρετῶν. Τῆς δὲ μιᾶς τῶν αὐτῇ συγκαθειργμένων γυναικῶν ἀνακραγούσης, *Τάλαινα Κλεοπάτρα, ζωγρῇ*, ὥρμησε μὲν ἑαυτὴν πατάξαι (παρέζωστο γάρ τι ξιφίδιον) προσδραμὼν δὲ αὐτῇ ὁ Προκλήϊος, συνέσχεν αὐτήν, καὶ ἀφείλετο τὸ ξιφίδιον, καὶ μή τι κρύπτῃ φάρμακον ἐξηρεύνησεν. Ἔπεμψε δὲ Καῖσαρ Ἐπαφρόδιτον ἀπελεύθερον, κελεύσας ζῶσαν τηρεῖν πάνυ ἐπιμελούμενον, αὐτὸς δὲ Καῖσαρ εἰσήλασεν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ ὁ Ἀντώνιος παρὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐτάφη πολυτελῶς καὶ βασιλικῶς. Πυρετῶν δὲ αὐτῇ γενομένων (ἐφλέγμηνε γὰρ αὐτῆς τὰ στέρνα καὶ ἥλκωτο) τροφῆς ἀπείχετο, ὡς ἐντεῦθεν λυθησομένη τοῦ ζῆν. Ὃ ὑπονοήσας ὁ Καῖσαρ ἀπειλὰς αὐτῇ C καὶ φόβους περὶ τῶν τέκνων προσέβαλεν, οἷς ἐκείνη καθάπερ μηχανήμασιν ὑπερείπετο, καὶ τροφήν τε καὶ θεραπείαν προσίετο. Ἧκε δὲ μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτῇ ἐντευξόμενος. Ἡ δὲ, λιτῶς ἐν στιβάδι κατακειμένη ὥσπερ μονοχίτων, ἀναπηδήσασα προσπίπτει αὐτῷ, ὑπότρομος τῇ φωνῇ, καὶ συντετηκυῖα ταῖς ὄψεσι. Κελεύσαντος δὲ τοῦ Καίσαρος ἀνακλιθῆναι καὶ αὐτοῦ παρακαθισαμένου, ἐδεῖτο αὐτοῦ ὡς μάλιστα τοῦ ζῆν περιεχομένη· τέλος δὲ τῶν χρημάτων ἀναγραφὴν αὐτῷ ἐνεχείρισεν. Ὁ δὲ φιλοψυχεῖν αὐτὴν οἰόμενος ἥδετο, καὶ εἰπὼν ὅτι πάσης ἐλπίδος αὐτῇ λαμπρότερον χρήσεται, ἠπατηκέναι μὲν αὐτὴν ᾤετο· μᾶλλον δ' αὐτὸς ἐξηπάτητο. Μαθοῦσα γὰρ ὡς ὁ Καῖσαρ μὲν πεζῇ διὰ Συρίας ἔγνωκεν ἀπιέναι, αὐτὴν δ' ἐς τὴν Ῥώμην στέλλει D μετὰ τρίτην ἡμέραν, ἐδεήθη Καίσαρος ὅπως ἐνέγκῃ τῷ Ἀντωνίῳ χοάς. Καὶ ἐπιτρέψαντος, ἐπὶ τὸν τάφον κομισθεῖσα πολλὰ ὠλοφύρατο, εἶτα στέψασα καὶ κατασπασαμένη τὴν σορὸν, ἐκέλευσεν αὐτῇ λουτρὸν γενέσθαι. Λουσαμένη δὲ καὶ κατακλιθεῖσα, ἄριστον ἠρίστα λαμπρόν. Καί τις ἧκεν ἀπ' ἀγροῦ κομίζων ἀγγεῖον σύκων μεστόν. Τῶν δὲ φυλάκων τί φέροι ἀνακρινόντων, ἐκεῖνος τὰ σῦκα ὑπέδειξεν· οἱ δὲ εἰσάγειν ἐκέλευον. Μετὰ δὲ τὸ ἄριστον ἡ Κλεοπάτρα δέλτον κατασεσημασμένην τῷ Καίσαρι ἔστειλε. Καῖσαρ δὲ, ὡς ἐνέτυχε λιταῖς δεομένης αὐτῆς συνταφῆναι τῷ Ἀντωνίῳ, ταχὺ συνῆκε τὸ πεπραγμένον, καὶ κατὰ τάχος τοὺς σκεψομένους τὸ γενόμενον ἔπεμψεν. Οἳ δρόμῳ καταλαβόντες εὗρον αὐτὴν τεθνηκυῖαν ἐν χρυσῇ κλίνῃ κεκοσμημένην βασιλικῶς. Τῶν δὲ θερα-

καινῶν ἡ μὲν Εἰρὰς πρὸς τοῖς ποσὶν ἀπέθνησκεν, ἡ A δὲ Χαρμόνιον ἤδη καρηβαροῦσα καὶ σφαλλομένη κατεκόσμει τὸ περὶ κεφαλὴν ἐκείνης διάδημα. Εἰπόντος δέ τινος, *Καλὰ ταῦτα, Χαρμόνιον; Κάλλιστα μὲν οὖν*, ἔφη, *καὶ πρέποντα τῇ τοσούτων ἀπογόνῳ βασιλέων*. Καὶ ταῦτα εἰποῦσα παρὰ τὴν κλίνην ἔπεσε καὶ αὐτή. Λέγεται δὲ ἀσπίδος δήγματι θανεῖν κομισθείσης μετὰ τῶν σύκων. Οἱ δ' ἐν ὑδρίᾳ τηρεῖσθαι τὴν ἀσπίδα φασὶν, ἠλακάτῃ δὲ χρυσῇ τῆς Κλεοπάτρας ἐκκαλουμένης αὐτὴν καὶ ἀγριαινούσης ὁρμήσασαν ἐμφῦναι αὐτῆς τῷ βραχίονι. Λέγεται δὲ καὶ φάρμακον αὐτὴν ἔχειν ἐν κνήστιδι κοίλῃ, καὶ τὴν κνήστιδα κρύπτειν τῇ κόμῃ. Ὁ δὲ Δίων βελόνην αὐτὴν εἶναί φησιν, ᾗ τὰς τρίχας ἀνεῖρεν, ἰῷ περικεχρισμένην, δύναμιν ἔχοντι, ἂν αἵματος ἅψηται, ὡς τάχιστα καὶ ἀλυπότατα φθείρειν. Ἡ μὲν οὖν ἀπώ- B λετο· τὸ δ' ἀληθὲς οὐκ ἐγνώσθη, ἢ ὅτι περὶ τὸν ἐκείνης βραχίονα δύο νυγμαὶ ὤφθησαν λεπταί τε καὶ ἀμυδραὶ, οὐδὲ δὲ φαρμάκου τι σημεῖον περὶ τὸ σῶμα ἐκείνης ἐξήνθησεν, οὔτε τὸ θηρίον εὑρέθη, εἰ μή τινας συρμοὺς αὐτοῦ παρὰ θάλασσαν, ᾗ τὸ δωμάτιον ἀφεώρα καὶ θυρίδες ἦσαν, ἰδεῖν ἔφασκον. Εἴκασται δὲ ἐξ ἀσπίδος αὐτὴν θανεῖν, ὅτι πολλὰ πρώην συνῆγε θανάσιμα φάρμακα, καὶ ταῦτα τοῖς κατεψηφισμένοις θάνατον προύβαλλε· καὶ τὰ μὲν ὠκύμορα κατελάμβανεν, ὀδυνηρὸν δ' ἐπάγοντα θάνατον, τὰ δὲ πραότερα μὲν, διὰ χρόνου δέ γε κατεργαζόμενα· μόνον δ' εὕρισκε τὸ δῆγμα τῆς ἀσπίδος ἄνευ σπασμοῦ κάρον ὑπνώδη ἐφελκόμενον ἱδρῶτι μαλακῷ, καὶ τῶν αἰσθητηρίων ἀμαυρώσει ῥᾳδίως ἀπονεκροῦν. Ἀκούσας δὲ ὁ Καῖσαρ τὴν τελευτὴν αὐτῆς, ἐξεπλάγη, καὶ C φάρμακα τῷ σώματι καὶ ψύλλους ἐπήνεγκεν. Οἱ δὲ ψύλλοι ἄνδρες εἰσὶ (γυνὴ γὰρ τὴν δύναμιν ταύτην ἔχειν οὐ πέφυκεν), δύνανται δὲ πάντα ἰὸν παντὸς ἑρπετοῦ, πρὶν θανεῖν τὸν δεδηγμένον ἢ τετρωμένον, ἐκμυζᾷν, καὶ αὐτοί τε μὴ βλάπτεσθαι, καὶ τὸν πεφαρμαγμένον θεραπεύειν. Φύονται δὲ ἐξ ἀλλήλων, καὶ δοκιμάζουσι τὰ γεννηθέντα, ἢ μετὰ ὄφεων ἐμβληθέντα, ἢ καὶ τῶν σπαργάνων αὐτῶν ἐπιβληθέντων ἰοβόλοις τισίν· οὔτε γὰρ τῷ παιδὶ λυμαίνονται, καὶ ὑπὸ τῆς ἐσθῆτος αὐτοῦ ναρκῶσιν. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ ἐπὶ τῇ τῆς γυναικὸς τελευτῇ ἠχθέσθη, καὶ τὴν ἐκείνης εὐγένειαν ἐθαύμαζε, καὶ συνταφῆναι τῷ Ἀντωνίῳ ἐκέλευσε πολυτελῶς καὶ βασιλικῶς. Ἐντίμου δὲ καὶ αἱ θεράπαιναι ταφῆς ἔτυχον, ἐκείνου D προστάξαντος. Ἐτελεύτησε δὲ Κλεοπάτρα μὲν τεσσαρακοντοῦτις, ἑνὸς δέοντος, τούτων δύο καὶ εἴκοσι βασιλεύσασα, πλείω δὲ τῶν δεκατεσσάρων Ἀντωνίῳ συνάρξασα. Ἀντώνιον δὲ οἱ μὲν ἕξ, οἱ δὲ τρισὶν ὑπερβαλεῖν φασι τὰ πεντήκοντα. Τὸν δὲ τοῦ Ἀντωνίου υἱὸν Ἄντυλον τὸν ἐκ τῆς Φουλβίας, καὶ τὸν τῆς Κλεοπάτρας τὸν Καισαρίωνα ὁ Καῖσαρ ἀπέκτεινεν. Ἀντώνιος μὲν οὖν καὶ Κλεοπάτρα οὕτως ἀπήλλαξαν. Καῖσαρ δὲ τὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως νεκρὸν εἶδε καὶ προσήψατο αὐτοῦ. Τὰ δὲ τῶν Πτολεμαίων σώματα, καίτοι τῶν Ἀλεξανδρέων δεῖξαι οἱ καὶ ταῦτα βουληθέντων, ἰδεῖν οὐκ ἠθέλησεν, εἰπὼν ὅτι *Βασιλέα, ἀλλ' οὐ νεκροὺς ἰδεῖν ἐπεθύμησα*. Οὐδὲ τῷ Ἄπιδι ἐντυχεῖν ἐπείσθη, λέγων ὅτι θεούς, ἀλλ'

His dictis, et ipsa juxta lectum exanimis concidit. Fertur autem Cleopatra morsu aspidis serpentis periisse, una cum ficubus allata: alii in hydria asservatam tradunt aspidem, et colu aurea lacessitam et irritatam ejus brachium mordicus arripuisse. Dicitur et venenum in cultello cavo habuisse, quem capillo occultaverit. Dion autem refert acum qua capillum discriminaret, veneno inunctam fuisse: cujus veneni ea vis esset, ut cum sanguinem attigisset, celerrime et minima cum molestia exitium afferret. Utcunque sit, illa periit: veritas ignoratur, nisi quod in ejus brachio duæ vibices tenues et obscuræ apparuerunt, in corpore nulla veneni indicia sunt animadversa: neque serpens ipse repertus est, nisi quod nonnulli dixerunt, se tractus illius quosdam juxta mare, quo conclave aspectabat, et fenestræ erant, conspexisse. Cæterum conjectura fuit, eam aspidis morsu periisse, quod multa lethalia venena pridem collegerat, eaque damnatis capitis proponebat, quorum alia mortem celerem cum magno cruciatu afferrent, alia mitiora tardiorem. Solum autem morsum aspidis observarat, veternum soporiferum cum molli sudore citra convulsionem inducere, et sensibus hebetatis leviter exstinguere. Cæsar ejus interitu audito obstupuit, et cadaveri remedia et psyllos adhibuit. Psylli autem viri sunt (nulla enim mulier ea vi prædita est) qui quodvis venenum cujusvis serpentis, priusquam is qui morsus aut vulneratus est, moriatur, exsugendo, nec ipsi læduntur, et venenis infecto salutem afferunt. Propagantur alii ex aliis, et fœtus explorant, vel in serpentes conjectos, vel eorum fasciis serpentibus injectis: qui nec puerum lædunt, et vestibus illius tecti torpescunt. Cæsar igitur Cleopatræ obitu doluit, generosam ejus indolem admiratus, eamque magnifice regaliterque cum Antonio sepeliri jussit. Sunt et ancillæ jussu illius honorificam sepulturam assecutæ. Obiit Cleopatra annos unde XL nata, e quibus II et XX regnavit, amplius XIV cum Antonio imperavit. Antonium vero alii III, alii VI et L vixisse annos tradunt. **531** Ejus ex Fulvia filium Antyllum, et Cleopatræ filium Cæsarionem, Cæsar interfecit. Cleopatra atque Antonio ad hunc modum sublatis, Alexandri regis corpus vidit et attrectavit. Ptolemæorum etiam Alexandrinis ostendere volentibus, recusavit: *Se enim regem videre cupivisse, non cadavera*. Neque Apidem adire voluit: quod deos, non boves adorare consuevisset. Ægyptum tributariam fecit, et pecuniam omnem, quam ibi maximam reperit, secum avexit. Rebus in Ægypto suo arbitratu ordinatis, per Syriam in Asiam abiit, ibique hibernavit. Romani vero et tum, et prius etiam, Actiacam victoriam adepto plurimos honores decreverunt. Sub æstatem in Græciam et Italiam trajecit. Eo Romam ingresso, populus sacrificavit, et consul bovem immolavit: quod nulli prius acciderat. Triumphum per triduum egit, pompæ omnes illustres fuerunt: tan-

damnavit, quod illi æqua et justa postulanti, arroganter et superbe responsum negasset.

αὐτὴν, παρεκάλει κομισθῆναι ἐκεῖ, καὶ κομισθεὶς σειραῖς καὶ καλωδίοις ἀνείλκετο παρ' αὐτῆς καὶ τῶν θεραπαινίδων ἀμφοῖν. Δεξαμένη δὲ αὐτὸν αἵματι πεφυρμένον καὶ δυσθανατοῦντα, τοὺς πέπλους περιεῤῥήξατο ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὰ στέρνα ἔτυπτε· καὶ κατεσπάραττε ταῖς χερσίν. Ὁ δὲ οἶνον πιεῖν ᾔτησε, καὶ πιὼν καί τινα ὁμιλήσας τῇ Κλεοπάτρᾳ ἐξέλιπε. Καῖσαρ δὲ ἀγγελθέντος αὐτῷ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀντωνίου, ἀπεδάκρυσε, καὶ τὰς ἐπιστολὰς ἐκείνου τοῖς φίλοις ἀναγινώσκων κατεγίνωσκεν ἑαυτοῦ· ὡς εὐγνώμονα αἰτοῦντος ἐκείνου καὶ δίκαια, αὐτοῦ δὲ φορτικῶς καὶ ὑπερηφάνως πρὸς τὰς ἀποκρίσεις διακειμένου.

XXXI. Proculeium autem ad Cleopatram capiendam, et in vita retinendam misit: quod magnæ sibi gloriæ fore putabat, si eam in triumpho duceret. Illa vero intra fores fortiter clausas stans, cum eo collocuta est. Cæsar cognito loco in quo esset, Gallum misit qui cum ea ageret. Quo de industria sermonem ad **529** fores trahente, Proculeius cum duobus ministris scala per fenestram clam scandit. Cum vero altera ex una inclusis mulieribus exclamasset: *Misera Cleopatra, viva caperis,* pugione quo accincta erat, se ferire instituit. Sed Proculeius celeriter accurrit, eamque continuit: ereptoque pugione, inquisivit ne quod venenum occultaret. Cæsar Epaphrodito liberto mandavit ut eam omni diligentia viventem asservaret, atque ipse urbem ingressus est. Antonio a Cleopatra magnifico et regio apparatu tumulato, cum febre laboraret (nam pectus ejus exulceratum erat et inflammatum) inedia sibi necem consciscere instituit. Quo Cæsar animadverso, minis et terrore de liberis injecto, eam veluti machinis admotis expugnavit, ut cibum et curationem admitteret, ac paulo post ipse ad eam alloquendam venit. Illa vero in tenui stragulo instar pauperculæ decumbens, exsiliit: et cum ad ejus genua provoluta, recumbere jussa esset, eum voce tremula et oculis fletu confectis assidentem perinde oravit, ac si vitæ cupidissima esset, postremo pecuniæ descriptionem ei obtulit. Cæsar eam vitæ cupidam esse ratus, gavisus est: ac se omni spe illam splendidius tractaturum pollicendo decepisse putans, ipse magis est deceptus. Cum enim illa cognovisset eum terra per Syriam iturum, ipsam vero post triduum Romam missurum: oravit, ut Antonio parentare liceret. Quo permisso, ad monumentum perlata, magno luctu edito, loculoque coronis et inferiis ornato, balneum sibi parari jussit. Dum lota accumbit, splendideque prandet: quidam ex agro vas plenum ficubus portans, a custodibus quid ferret rogatus, ostensis ficubus ingredi jussus est. Post prandium Cleopatra litteras obsignatas Cæsari misit, quibus orabat ut cum Antonio sepeliretur. Unde ille statim intellexit quid actum esset, ac rem explorari jussit. Qui missi erant, cum propere accurrissent, mortuam eam in aureo lecto regaliter ornatam invenerunt, altera ejus ancilla Irade ad pedes illius exspirante, altera Charmonio ex gravedine capitis jam labescente, et diadema Cleopatræ exornante. Cui cum quidam dixisset *Pulchra vero ista sunt,* **530** *Charmonium? il*
Pulcherrima, inquit, *et decora tot regibus ori*

ΛΑ'. Εἰς δὲ τὴν Κλεοπάτραν ἔπεμψε τὸν Προκλήϊον, ζώσης αὐτῆς κρατῆσαι θέλων, μέγα πρὸς δόξαν ἡγούμενος διαγαγεῖν αὐτὴν εἰς τὸν θρίαμβον. Ἡ δὲ ἐντὸς θυρῶν κεκλεισμένων ἰσχυρῶς στᾶσα διελέχθη αὐτῷ. Ὡς δὲ καταμαθὼν τὸν τόπον ἀπήγγειλε Καίσαρι, Γάλλος μὲν ἐπέμφθη αὐτῇ ἐντευξόμενος, ὃς ἐμήκυνε πρὸς ταῖς θύραις τὸν λόγον ἐπίτηδες, Προκλήϊος δὲ κλίμακι διὰ θυρίδος εἰσῆλθε λαθὼν μετὰ δύω ὑπηρετῶν. Τῆς δὲ μιᾶς τῶν αὐτῇ συγκαθειργμένων γυναικῶν ἀνακραγούσης, *Τάλαινα Κλεοπάτρα,* ζωγρῇ, ὥρμησε μὲν ἑαυτὴν πατάξαι (παρέζωστο γάρ τι ξιφίδιον) προσδραμὼν δὲ αὐτῇ ὁ Προκλήϊος, συνέσχεν αὐτὴν, καὶ ἀφείλετο τὸ ξιφίδιον, καὶ μή τι κρύπτῃ φάρμακον ἐξηρεύνησεν. Ἔπεμψε δὲ Καῖσαρ Ἐπαφρόδιτον ἀπελεύθερον, κελεύσας ζῶσαν τηρεῖν πάνυ ἐπιμελούμενον, αὐτὸς δὲ Καῖσαρ εἰσήλασεν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ ὁ Ἀντώνιος παρὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐτάφη πολυτελῶς καὶ βασιλικῶς. Πυρετῶν δὲ αὐτῇ γενομένων (ἐφλέγμηνε γὰρ αὐτῆς τὰ στέρνα καὶ ἥλκωτο) τροφῆς ἀπείχετο, ὡς ἐντεῦθεν λυθησομένη τοῦ ζῆν. Ὃ ὑπονοήσας ὁ Καῖσαρ ἀπειλὰς αὐτῇ καὶ φόβους περὶ τῶν τέκνων προσέβαλεν, οἷς ἐκείνη καθάπερ μηχανήμασιν ὑπερείπετο, καὶ τροφήν τε καὶ θεραπείαν προσίετο. Ἧκε δὲ μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Καῖσαρ αὐτῇ ἐντευξόμενος. Ἡ δὲ, λιτῶς ἐν στιβάδι κατακειμένη ὥσπερ μονοχίτων, ἀναπηδήσασα προσπίπτει αὐτῷ, ὑπότρομος τῇ φωνῇ, καὶ συντετηκυῖα ταῖς ὄψεσι. Κελεύσαντος δὲ τοῦ Καίσαρος ἀνακλιθῆναι καὶ αὐτοῦ παρακαθισαμένου, ἐδεῖτο αὐτοῦ ὡς μάλιστα τοῦ ζῆν περιεχομένη· τέλος δὲ τῶν χρημάτων ἀναγραφὴν αὐτῷ ἐνεχείρισεν. Ὁ δὲ φιλοψυχεῖν αὐτὴν οἰόμενος ἥδετο, καὶ εἰπὼν ὅτι πάσης ἐλπίδος αὐτῇ λαμπρότερον χρήσεται, ἠπατηκέναι μὲν αὐτὴν ᾤετο· μᾶλλον δ' αὐτὸς ἐξηπάτητο. Μαθοῦσα γὰρ ὡς ὁ Καῖσαρ μὲν πεζῇ διὰ Συρίας ἔγνωκεν ἀπιέναι, αὐτὴν δ' ἐς τὴν Ῥώμην στέλλει μετὰ τρίτην ἡμέραν, ἐδεήθη Καίσαρος ὅπως ἐνέγκῃ τῷ Ἀντωνίῳ χοάς. Καὶ ἐπιτρέψαντος, ἐπὶ τὸν τάφον κομισθεῖσα πολλὰ ὠλοφύρατο, εἶτα στέψα
κατασπασαμένη τὴν σορὸν, ἐκέλευσεν αὐτ
γενέσθαι. Λουσαμένη δὲ καὶ κατακλιθεῖσ
ἠρίστα λαμπρόν. Καί τι
ἀγγεῖον σύκων
ἀνακ
εἰσ
δὲ

παινῶν ἡ μὲν Εἰρὰς πρὸς τοῖς ποσὶν ἀπέθνησκεν, ἡ δὲ Χαρμόνιον ἤδη καρηβαροῦσα καὶ σφαλλομένη κατεκόσμει τὸ περὶ κεφαλὴν ἐκείνης διάδημα. Εἰπόντος δέ τινος, *Καλὰ ταῦτα, Χαρμόνιον; Κάλλιστα μὲν οὖν*, ἔφη, *καὶ πρέποντα τῇ τοσούτων ἀπογόνῳ βασιλέων*. Καὶ ταῦτα εἰποῦσα παρὰ τὴν κλίνην ἔπεσε καὶ αὐτή. Λέγεται δὲ ἀσπίδος δήγματι θανεῖν κομισθείσης μετὰ τῶν σύκων. Οἱ δ' ἐν ὑδρίᾳ τηρεῖσθαι τὴν ἀσπίδα φασὶν, ἠλακάτῃ δὲ χρυσῇ τῆς Κλεοπάτρας ἐκκαλουμένης αὐτὴν καὶ ἀγριαινούσης ὁρμήσασαν ἐμφῦναι αὐτῆς τῷ βραχίονι. Λέγεται δὲ καὶ φάρμακον αὐτὴν ἔχειν ἐν κνήστιδι κοίλῃ, καὶ τὴν κνήστιδα κρύπτειν τῇ κόμῃ. Ὁ δὲ Δίων βελόνην αὐτὴν εἶναί φησιν, ᾗ τὰς τρίχας ἀνεῖρεν, ἰῷ περικεχρισμένην, δύναμιν ἔχοντι, ἂν αἵματος ἅψηται, ὡς τάχιστα καὶ ἀλυπότατα φθείρειν. Ἡ μὲν οὖν ἀπώ- B λετο· τὸ δ' ἀληθὲς οὐκ ἐγνώσθη, ἢ ὅτι περὶ τὸν ἐκείνης βραχίονα δύο νυγμαὶ ὤφθησαν λεπταί τε καὶ ἀμυδραί, οὐδὲ δὲ φαρμάκου τι σημεῖον περὶ τὸ σῶμα ἐκείνης ἐξήνθησεν, οὔτε τὸ θηρίον εὑρέθη, εἰ μή τινας συρμοὺς αὐτοῦ παρὰ θάλασσαν, ᾗ τὸ δωμάτιον ἀφεώρα καὶ θυρίδες ἦσαν, ἰδεῖν ἔφασκον. Εἴκασται δὲ ἐξ ἀσπίδος αὐτὴν θανεῖν, ὅτι πολλὰ πρώην συνῆγε θανάσιμα φάρμακα, καὶ ταῦτα τοῖς κατεψηφισμένοις θάνατον προὔβαλλε· καὶ τὰ μὲν ὠκύμορα κατελάμβανεν, ὀδυνηρὸν δ' ἐπάγοντα θάνατον, τὰ δὲ πρᾳότερα μὲν, διὰ χρόνου δέ γε κατεργαζόμενα· μόνον δ' εὕρισκε τὸ δῆγμα τῆς ἀσπίδος ἄνευ σπασμοῦ κάρον ὑπνώδη ἐφελκόμενον ἱδρῶτι μαλακῷ, καὶ τῶν αἰσθητηρίων ἀμαυρώτει ῥᾳδίως ἀπονεκροῦν. Ἀκούσας δὲ ὁ Καῖσαρ τὴν τελευτὴν αὐτῆς, ἐξεπλάγη, καὶ C φάρμακα τῷ σώματι καὶ ψύλλους ἐπήνεγκεν. Οἱ δὲ ψύλλοι ἄνδρες εἰσὶ (γυνὴ γὰρ τὴν δύναμιν ταύτην ἔχειν οὐ πέφυκεν), δύνανται δὲ πάντα ἰὸν παντὸς ἑρπετοῦ, πρὶν θανεῖν τὸν δεδηγμένον ἢ τετρωμένον, ἐκμυζᾷν, καὶ αὐτοί τε μὴ βλάπτεσθαι, καὶ τὸν πεφαρμαγμένον θεραπεύειν. Φύονται δὲ ἐξ ἀλλήλων, καὶ δοκιμάζουσι τὰ γεννηθέντα, ἢ μετὰ ὄφεων ἐμβληθέντα, ἢ καὶ τῶν σπαργάνων αὐτῶν ἐπιβληθέντων ἰοβόλοις τισίν· οὔτε γὰρ τῷ παιδὶ λυμαίνονται, καὶ ὑπὸ τῆς ἐσθῆτος αὐτοῦ ναρκῶσιν. Ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ ἐπὶ τῇ τῆς γυναικὸς τελευτῇ ἠχθέσθη, καὶ τὴν ἐκείνης εὐγένειαν ἐθαύμαζε, καὶ συνταφῆναι τῷ Ἀντωνίῳ ἐκέλευσε πολυτελῶς καὶ βασιλικῶς. Ἐντίμου δὲ καὶ αἱ θεράπαιναι ταφῆς ἔτυχον, ἐκείνου D προστάξαντος. Ἐτελεύτησε δὲ Κλεοπάτρα μὲν τεσσαρακοντοῦτις, ἑνὸς δέοντος, τούτων δύο καὶ εἴκοσι βασιλεύσασα, πλείω δὲ τῶν δεκατεσσάρων Ἀντωνίῳ συνάρξασα. Ἀντώνιον δὲ οἱ μὲν ἕξ, οἱ δὲ τρισὶν ὑπερβαλεῖν φασι τὰ πεντήκοντα. Τὸν δὲ τοῦ Ἀντωνίου υἱὸν Ἄντυλον τὸν ἐκ τῆς Φουλβίας, καὶ τὸν Κλεοπάτρας τὸν Καισαρίωνα ὁ Καῖσαρ ἀπέκτεινε [illegible] καὶ Κλεοπάτρα οὕτως ἀπ[illegible] τοῦ βασιλ[illegible] τῶν Πτ[illegible] [illegible]

A His dictis, et ipsa juxta lectum exanimis concidit. Fertur autem Cleopatra morsu aspidis serpentis periisse, una cum ficubus allata: alii in hydria asservatam tradunt aspidem, et colu aurea lacessitam et irritatam ejus brachium mordicus arripuisse. Dicitur et venenum in cultello cavo habuisse, quem capillo occultaverit. Dion autem refert acum qua capillum discriminaret, veneno inunctam fuisse: cujus veneni ea vis esset, ut cum sanguinem attigisset, celerrime et minima cum molestia exitium afferret. Utcunque sit, illa periit: veritas ignoratur, nisi quod in ejus brachio duæ vibices tenues et obscuræ apparuerunt, in corpore nulla veneni indicia sunt animadversa: neque serpens ipse repertus est, nisi quod nonnulli dixerunt, se tractus illius quosdam juxta mare, quo conclave aspectabat, et fenestræ erant, conspexisse. Cæterum conjectura fuit, eam aspidis morsu periisse, quod multa lethalia venena [illegible] collegerat, eaque damnatis capitis [illegible] quorum alia mortem celerem cum [illegible] afferrent, alia mitiora tardiorem. [illegible] morsum aspidis observarat, [illegible] cum molli sudore citra convulsionem [illegible] sensibus hebetatis leviter exstinguere. [illegible] interitu audito obstupuit, et [illegible] psyllos adhibuit. Psylli autem [illegible] mulier ea vi prædita est) qui [illegible] cujusvis serpentis, priusquam [illegible] vulneratus est, moriatur, [illegible] duntur, et venenis infecto [illegible] pagantur alii ex aliis, et [illegible] serpentes conjectos, vel [illegible] injectis: qui nec [illegible] lius tecti torpescunt. [illegible] doluit, generosam ejus [illegible] magnifice regaliterque [illegible] Sunt et ancillæ [illegible] assecutæ. [illegible] quibus [illegible] imperavit. [illegible] annos [illegible] lum, et [illegible] terfecit. [illegible] subisse. [illegible] [illegible] o- au- eto- alibi otinet. unorum omnium a. Atque ti essent,

[illegible] προσεῖπον [illegible] τέρων κατ- [illegible], καὶ ἐκεῖ τὸ [illegible] τίου κλῆσιν ἢ [illegible] τοῖς δημάρχοις καὶ λελύσθαι

Alter Reg. καὶ

tumque manubiarum adfuit, ut iis omnibus suffice-rent. Est et Cleopatræ statua in lecto traducta, ejus brachio aspide inhærente. Inter alios captivos, ejus quoque liberi : Alexander, qui et Sol : et Cleopatra, quæ et Luna dicebatur, in triumpho ducti sunt. Post omnia Cæsar invectus, spectacula per multos dies edidit.

A οὐχὶ βοῦς προσκυνεῖν εἴθισμαι. Τὴν δ' Αἴγυπτον ὑποτελῆ ἐποίησε, χρήματά τε πάμπολλα εὗρε καὶ πάντα ἀφείλετο. Καὶ τὰ ἐκεῖ ὡς αὐτῷ ἐδόκει διοικησάμενος, εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς Συρίας ἀπῆλθε, καὶ ἐκεῖ παρεχείμασεν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι καὶ τότε καὶ πρότερον, ὅτε τὴν ναυμαχίαν ἐνίκησε, πολλὰ ἐς τιμὴν αὐτῷ ἐψηφίσαντο. Κατὰ δὲ τὸν τοῦ θέρους καιρὸν ἐς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐπεραιώθη. Καὶ αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν εἰσελθόντος ἔθυσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ὁ ὕπατος ἐβουθύτησεν, ὃ μήπω πρότερον ἐπ' ἄλλῳ ἐγένετο. Ἑώρτασε δὲ καὶ ἐπὶ τρισὶν ἡμέραις τὰ νικητήρια, καὶ ἐπιφανεῖς αἱ πομπαὶ πᾶσαι γεγόνασι. Τοσαῦτα γὰρ ἠθροίσθησαν λάφυρα ὥστε πάσαις ἐπαρκέσαι. Παρεκομίσθη δὲ καὶ στήλη τῆς Κλεοπάτρας ἐπὶ κλίνης, ἀσπίδα ἐμπεφυκυῖαν ἔχουσα τῷ βραχίονι. Καὶ μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων καὶ οἱ ἐκείνης παῖδες, ὅ τε Ἀλέξανδρος ὁ Ἥλιος καὶ Κλεοπάτρα ἡ καὶ Σελήνη. Ἐφ' ἅπασι δ' ὁ Καῖσαρ ἐπήλασε, καὶ θεωρίαι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐγίνοντο.

XXXII. Sub hæc tempora M. Crassus in Macedoniam, Thraciam et Græciam missus, et cum multis gentibus bella gerens, alias vicit, alias in deditione accepit. Eæ gentes olim Mysi et Getæ vocabantur, omnem eum tractum qui intra Hæmum et Istrum est, incolentes. Progressu temporis autem, quædam earum aliis nominibus sunt appellatæ. Deinde omnia ea quæ Savus fluvius in Istrum influens, supra Dalmatiam, Macedoniam et Thraciam a Pannonia disterminat, Mysiæ appellationem subierunt. Inter eos, præter alias multas gentes sunt Triballi et Dardanii. Hæc igitur Romani sub regibus ac in libera republica, et a potentibus oppressa, annis xxv et DCC et gesserunt, et pertulerunt. Deinceps haud dubie sub unius potestatem reciderunt. Nam cum Cæsar in animo haberet, armis positis, imperium senatui populoque restituere, idque consilium Agrippæ et Mæcenati, **532** quibus arcana sua credebat, aperuisset : Agrippa deponendæ potestatis auctor ei fuit, Mæcenas contrarium omnino suasit. Nam cum longo jam tempore rerum potitus esset, aut potestatem ei retinendam, aut ea posita pereundum esse affirmabat : quod qui semel imperarint, tuto vitam privatam agere nullo modo possent. Longaque oratione monuit, quibus rationibus tuto et juste, atque etiam citra civium molestiam imperare posset, hac addita clausula : *Si ea, quæ alio imperante tibi fieri velles, ipse ultro feceris aliis, neque peccabis quidquam, et omnia feliciter administrabis, et suavissime nulloque cum periculo ætatem deges.* His consiliis auditis, utroque probato et collaudato, Mæcenatis sententiam est secutus : et monarchia non deposita, cognomentum imperatoris sibi ascivit, non illud quod antiquitus ob victoriam tribui solebat, sed id quo regia potestas significabatur. Anno sequenti sextum consul factus, Agrippa collega, quem insigni honore prosequebatur, desponsa etiam sorore Octavia, et princeps senatus cognominatus est, ut in liberrima civitate receptum fuerat. In honorem Romæ et civium tum alia fecit, tum multos ad egestatem redactos liberaliter donavit : tum veteres tabulas eorum qui in ærarios relati fuerant, exussit : tum quæ sub Antonio et Lepido per injuriam acta fue-

ΛΒ'. Καὶ ὁ Κράσσος ὁ Μάρκος κατὰ τούτους τοὺς B χρόνους εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα πεμφθεὶς, πολλοῖς ἐπολέμησεν ἔθνεσι, καὶ τὰ μὲν ἐνίκησε, τὰ δὲ προσηγάγετο. Τὰ δ' ἔθνη ταῦτα πάλαι μὲν Μυσοί τε καὶ Γέται ἐκέκληντο· πᾶσαν γὰρ μεταξὺ τοῦ τε Αἵμου καὶ τοῦ Ἴστρου οὖσαν νεμόμενοι· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου τινὲς αὐτῶν καὶ ἄλλοις ὀνόμασιν ἐπεκλήθησαν. Καὶ μετὰ ταῦτα πάνθ' ὅσα ὁ ποταμὸς ὁ Σαῦος εἰς τὸν Ἴστρον ἐμβάλλων ὑπὲρ τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Μακεδονίας τῆς τε Θρᾴκης ἀπὸ τῆς Παννονίας ἀφορίζει, εἰς τὸ τῆς Μυσίας προκεχώρηκεν ὄνομα, καὶ ἐν αὐτοῖς ἄλλα τε πολλά εἰσιν ἔθνη καὶ οἱ Τριβαλλοὶ προσαγορευθέντες, οἵ τε κεκλημένοι Δαρδάνιοι. Ταῦτα μὲν οὖν ἔν τε τῇ βασιλείᾳ καὶ τῇ δημοκρατίᾳ καὶ ταῖς δυναστείαις πέντε καὶ εἴκοσι καὶ C ἑπτακοσίοις ἔτεσιν ἔπραξάν τε Ῥωμαῖοι καὶ ἔπαθον. Ἐκ δὲ τούτου μοναρχεῖσθαι αὖθις ἀκριβῶς ἤρξαντο, καίτοι τοῦ Καίσαρος τά τε ὅπλα καταθέσθαι βουλευομένου, καὶ τῇ γερουσίᾳ καὶ τῷ δήμῳ ἐπιτρέψαι τὰ πράγματα. Τὴν μέντοι γνώμην τῷ Ἀγρίππᾳ καὶ τῷ Μαικήνᾳ, οἷς ἐπίστευσε τὰ ἀπόρρητα, κοινωσάμενος, τὴν μὲν Ἀγρίππου γνώμην ἀποτρέπουσαν αὐτὸν τῆς μοναρχίας εὕρηκεν· ὁ δὲ Μαικήνας τοὐναντίον συνεβούλευεν ἅπαν, εἰπὼν ἤδη τὴν μοναρχίαν ἐπὶ πολὺ διοικῆσαι αὐτὸν, καὶ ἀναγκαῖον εἶναι δυεῖν θάτερον, ἢ μεῖναι ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ἢ ἀπολέσθαι ταῦτα προέμενον. Τοῖς γὰρ ἅπαξ μοναρχήσασιν ἀσφαλῶς ἰδιωτεῦσαι εἶναι ἀδύνατον. Ὑπέθετο δὲ καὶ ὅπως ἀσφαλῶς καὶ δι- D καίως ἄρξῃ, πρὸς δὲ καὶ ἀνεπαχθῶς, πολὺν κατατείνας λόγον περὶ τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἐπὶ πᾶσι ταῦτα ἐπήγαγεν· *Εἰ ὅσα ἑτέρου τινὸς ἄρξαντός σοι ποιεῖν ἐβούλου, ταῦτα αὐτὸς αὐτεπάγγελτος πράττεις, οὔτε τι ἁμαρτήσεις, καὶ πάντα κατορθώσεις, ἥδιστά τε καὶ ἀκινδυνότατα ζήσεις.* Οἱ μὲν οὖν ταῦτα τῷ Καίσαρι συνεβούλευσαν· ὁ δὲ ἄμφω μὲν καὶ ἐθαύμασε καὶ ἐπῄνεσεν, εἵλετο δὲ τοῦ Μαικήνου τὴν συμβουλὴν, καὶ οὔτε τὴν μοναρχίαν ἀπέθετο καὶ τὴν τοῦ αὐτοκράτορος προσείληφεν ἐπίκλησιν, οὐ τὴν ἐπὶ νίκαις κατὰ τὸ ἀρχαῖον διδομένην τισὶ, ταύτην γὰρ πολλάκις ἐπεκλήθη, ἀλλὰ τὴν τὸ κράτος σημαίνουσαν τὸ βασίλειον. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει ἕκτον ὑπάτευσεν, Ἀγρίππα οἱ συνάρχοντος, ὃν ὑπερβαλλόντως ἐτίμα, καὶ τὴν ἀδελφὴν

αὐτῷ τὴν Ὀκταβίαν συνῴκισε. Καὶ τῆς γερουσίας πρόκριτος ἐπεκλήθη ὁ Καῖσαρ, ὡς ἐν τῇ ἀκριβεῖ δημοκρατίᾳ νενόμιστο, ἄλλα τε πολλὰ πεποίηκεν εἰς τιμὴν τῆς Ῥώμης καὶ τῶν πολιτῶν, καὶ χρήματα πολλοῖς τῶν πολιτῶν ἐχαρίσατο λαμπρῶς πενητεύουσι, τά τε παλαιὰ συμβόλαια τῶν εἰς τὸ κοινὸν ὀφειλόντων κατέκαυσε· καὶ ὅσα ἐπὶ Λεπίδου καὶ Ἀντωνίου ἀδίκως ἐγένοντο, δι' ἑνὸς προγράμματος κατέλυσεν ἅπαντα. Καὶ ἐπὶ τούτοις ὑμνούμενος, ἵνα μᾶλλον τιμηθείη, καὶ παρ' ἑκόντων τὴν μοναρχίαν λαβεῖν ἐπεθύμησεν. Ὡς μὴ δοκοίη ἀκόντων ἄρχειν, καὶ τοὺς αὐτῷ μάλιστα ἐπιτηδείους παρασκευάσας, εἰς τὴν γερουσίαν εἰσῆλθεν ἕβδομον ὑπατεύων, καὶ παραιτεῖσθαι, λέγων τὴν μοναρχίαν καὶ πάντα ὑπὸ τοῖς ἀρίστοις ποιεῖν, ἐδέετο τούτων δέξασθαι αὐτοῦ τὴν τῆς μοναρχίας ἀπόθεσιν. Οἱ δὲ τῆς βουλῆς, οἱ μὲν εἰδότες τὴν γνώμην αὐτοῦ, οἱ δ' ὑποπτεύοντες, οἱ μὲν ἐλέγξαι αὐτὸν οὐκ ἐβούλοντο, οἱ δ' ἐδεδοίκεσαν. Ὅθεν καὶ πιστεύειν αὐτῷ οἱ μὲν ἐπλάττοντο, οἱ δὲ ἠναγκάζοντο, καὶ ἐβίασαν δῆθεν αὐτὸν αὐταρχεῖν. Καὶ τὴν μὲν ἡγεμονίαν οὕτως παρά τε τῆς γερουσίας καὶ τοῦ δήμου ἐβεβαιώσατο, καὶ τὴν φροντίδα πᾶσαν τῶν κοινῶν ὑπεδέξατο. Τῶν δ' ἐθνῶν τὰ μὲν ἀσθενέστερα ὡς εἰρηναῖά τε καὶ ἀπόλεμα προσένειμε τῇ βουλῇ· τὰ δ' ἰσχυρότερα ὡς ἐπικίνδυνα τάχα καὶ σφαλερὰ κατέσχεν αὐτὸς, δοκήσει μὲν ὅπως ἡ γερουσία τὰ κάλλιστα τῆς ἀρχῆς καρπῷτο, αὐτῷ δ' οἱ πόνοι ἐπίκεινται, τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα ἐκεῖνοι μὲν καὶ ἄοπλοι καὶ ἄμαχοι ὦσιν, αὐτὸς δὲ καὶ ὅπλα ἔχῃ καὶ στρατιώτας τρέφῃ. Ἵνα δὲ μή τι μοναρχικὸν δοκοίη φρονεῖν, ἐς δέκα ἔτη τὴν ἀρχὴν τῶν ἀπονεμηθέντων αὐτῷ κατεδέξατο. Τοσούτῳ γὰρ χρόνῳ αὐτὰ καταστήσειν ὑπέσχετο, λόγῳ ταῦτα ἐπαγγελλόμενος. Τῆς γὰρ δεκαετίας περανθείσης ἕτερα πέντε ἔτη, εἶτ' αὖθις πέντε, καὶ μετὰ τοῦτο δέκα καὶ ἕτερα πάλιν πεντάκις (86) αὐτῷ ἐψηφίσθη, ὥστε τῇ τῶν δεκαετηρίδων διαδοχῇ διὰ βίου μοναρχῆσαι αὐτόν. Κἀντεῦθεν καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες, καίτοι διὰ βίου ἀποδεικνύμενοι, ὅμως διὰ τῶν δέκα ἐτῶν ἀεὶ ἑώρταζον, ὡς αὖθις τότε τὴν ἡγεμονίαν ἀνανεούμενοι. Πολλὰ δὲ καὶ τότε εἰς τιμὴν ἐψηφίσθη τῷ Καίσαρι, καὶ Αὔγουστος ἐπεκλήθη. Ἐφίετο μὲν γὰρ Ῥωμύλος ὀνομασθῆναι, αἰσθόμενος δὲ ὑποπτεύεσθαι ἐκ τούτου τῆς βασιλείας ἐπιθυμεῖν, (οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι πράγματι μὲν τὰ τῶν βασιλευομένων ὑπέμενον, τῷ δ' ὀνόματι ἤχθοντο) ἀπέσχετο τοῦ Ῥωμύλος ἐπικληθῆναι, καὶ Αὔγουστος καλεῖσθαι ἠθέλησεν, ὡς καὶ πλεῖόν τι ἢ κατὰ ἀνθρώπους ὑπάρχων. Πάντα γὰρ τὰ ἱερώτατα καὶ σεβάσμια Αὔγουστα προσαγορεύεται· ἐξ οὗπερ καὶ Σέβαστον προσεῖπον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σεβάζεσθαι, ἐξελληνίζοντές πως ὥσπερ τινὰ σεπτόν. Ἡ δὲ τῶν αὐτοκρατόρων κατοικία παλάτιον ὠνομάσθη, ὅτι ἐν τε τῷ παλατίῳ λεγομένῳ ὄρει, ἐν ᾧ Φαυστοῦλος ᾤκει, καὶ ἐκεῖ τὸ στρατήγιον εἶχε, καὶ διὰ τοῦτο, κἂν ἄλλοθί που ὁ αὐτοκράτωρ καταλύῃ, τὴν τοῦ παλατίου κλῆσιν ἡ καταγωγὴ αὐτοῦ ἔχει. Πᾶσα δὲ ἐξουσία ἥ τε τοῖς ὑπάτοις τὸ παλαιὸν διδομένη καὶ ἡ τοῖς δημάρχοις καὶ ἡ τοῖς τιμηταῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι τοῖς αὐτοκράτορσι δίδοται. Καὶ προσέτι καὶ λελύσθαι

A rant, uno decreto abolevit omnia. Quas ob res cum laudibus in cœlum efferretur, majoris etiam honoris desiderio imperium a volentibus accipere desideravit, ac ne invitis imperare videretur, sub ornatis intimis suis, septimum consul in curia deprecatus est imperium : et summa rerum optimatibus demandata, eos rogavit, ut æquo animo se privatam vitam agere paterentur. At senatores ejus sententiam partim scientes, partim suspicantes, alii arguere nolebant, alii timebant. Cum igitur ei credere alii fingerent, alii necesse haberent, imperium retinere coactus est scilicet. Quo ad hunc modum a senatu populoque firmato, omnem reipublicæ curam in se suscepit. Provincias infirmiores, ut pacatas et imbelles, attribuit senatui :
B firmiores, ut periculosas et parum tutas, ipse retinuit. Id eo pertinebat, **533** ut senatus pulcherrimis imperii partibus frui, ipse labores sustinere videretur : cum id ejus consilium esset, ut illi inermes et imbelles essent, ipse arma teneret, et milites aleret. Ac ne quid regium præ se ferret, in provincias sibi attributas imperium ad decennium accepit, quanto tempore se illas pacaturum pollicebatur. Sed ea nimirum verba erant. Finito enim decennio, quinquennium : deinde alterum quinquennium, post decennium : mox alia quinquies ei decreta sunt, ut decenniorum successione per omnem ætatem solus rerum potiretur. Unde factum est, ut imperatores qui illum secuti sunt, cum
C in omnem ætatem crearentur, tamen decimum quemque annum festum agerent, imperium quasi renovantes. Tum præter multos alios honores, etiam Augustus est cognominatus. Nam cum Romulus dici cuperet, et tamen suspicionem regni concupiti vitaret (Romani enim cum ipsum regnum paterentur, nomen regni aversabantur) ea quidem appellatione abstinuit; Augustum autem se appellari voluit, ut humana conditione majorem. Sic enim sanctissima quæque et summæ venerationis dicuntur. Imperatorum domicilium palatium vocatur, quod in monte Palatino Cæsar, ut et Faustulus Romuli nutritius, habitabat, ibique prætorium habebat. Quamobrem etsi imperator alibi diverterit, tamen ejus hospitium id nomen obtinet.
D Omnis autem potestas, quæ consulum, tribunorum plebis, censorum, cæterorum denique omnium olim fuerat, in imperatores est translata. Atque illud etiam eis datum, ut legibus soluti essent, nec ullo præscripto tenerentur.

Variæ lectiones et notæ.

(86) *Καὶ ἕτερα πάλιν πεντάκις*. Ita duo Reg. et Colbert. Wolfius πέντε ediderat. Alter Reg. καὶ ἕτερα πάλιν καὶ πεντάκις.

τῶν νόμων ἐδόθη αὐτοῖς, τουτέστιν ἐλευθέρους ἀπὸ πάσης τῶν νόμων ἀνάγκης εἶναι, καὶ μηδενὶ τούτων ἐνέχεσθαι.

XXXIII. Quo die Cæsar Augustus cognominatus est, noctu magnum prodigium exstitit. Tiberis enim omnia Romanæ urbis plana loca sic inundavit, ut navigarentur. Quo vates portendi affirmarunt fore ut urbem amplificaret, et totam in potestate sua haberet. Is vero cum alia ad imperium pertinentia, ut qui volentibus imperaret, alacrius administravit : tum leges sanxit, nec tamen suapte auctoritate omnes, sed quasdam ad populum tulit, ut quæ displicerent, ea corrigeret : hortans omnes, ut **534** si quid melius scirent, monerent. Consules item et e cæteris magistratibus singulos, et e senatorum numero xv ad semestre in consilium adhibuit, ut per eos omnibus ea communicaret, quæ deliberanda essent, interdum etiam jus cum eis dixit. Nam senatus etiam per se suffragia ferebat : legatis quoque et caduceatoribus respondit. Populus quamvis ad comitia conveniret, nihil tamen gerebatur, quod illi displiceret. Magistratus partim ipse designavit, partim arbitrio populi designandos permisit : in id intentus, ne inepti, neve per ambitum et largitiones aliqui crearentur. Gentes quasdam per semetipsum, partim per alios Romano imperio subjecit. At Ægypti prætor Ælius Gallus expeditione in Arabiam Felicem, cui Sabas imperabat, suscepta, etsi ei resistebat nemo, non tamen citra ærumnam est progressus. Nam et solitudine, et solis ardore, et aqua insalubri milites graviter sunt afflicti, ut maxima pars exercitus ex morbo quo capita exsiccabantur, interiret. Is multos statim perimebat. Si qui vere evadebant, in eorum pedes, toto reliquo corpore incolumi, desidebat, eosque vexabat : nec ullum erat remedium aliud, nisi ut oleo vino temperato inungerentur. Id vero perpaucis suppetebat : nam ea regio neutrum gignit, neque illi magnam copiam præpararant. In ea lue barbari quoque, receptis locis quæ amiserant, eorum reliquias regione expulerunt. Augustus vero undecimo consulatu sine ulla spe salutis ægrotans, ut moriturus testamentum fecit, nec imperii successore ullo relicto : libellum in quo legiones et publicos reditus perscripserat, Pisoni tradidit, Agrippæ annulum porrexit. Sed ab Antonio Musa lotionibus et potionibus frigidis est recreatus. Qua de causa medicus et ab illo et a senatu pecuniam, et jus aurei annuli, quamvis libertinus, accepit : immunitate et ipsi et medicis omnibus et tum et in posterum data. Ita conservatus, testamentum in concilium illatum recitari jussit, ut ostenderet se nullum successorem scripsisse : sed id a nemine lectum est. Anno sequenti cum peste et fame per totam Italiam laboraretur, Romani opinantes non aliam **535** eorum malorum esse causam, quam quod Augustus tum quoque consul non creatus esset, dictatorem eum dicere voluerunt : et senatum in curia conclusum hoc decernere coegerunt,

A ΛΓ'. Ὅτε δὲ Αὔγουστος ἐπεκλήθη ὁ Καῖσαρ, σημεῖον οὐ μικρὸν τότε κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐγένετο. Ὁ γὰρ Τίβερις, πελαγίσας, πᾶσαν τὴν πεδιάδα τῆς Ῥώμης κατέλαβεν ὥστε πλεῖσθαι· καὶ οἱ μάντεις ὅτι τε ἐπὶ μέγα αὐξήσει, καὶ ὅτι πᾶσαν τὴν πόλιν ὑποχειρίαν ἕξει, ἐκ τούτου προεῖπον. Ὁ δὲ τά τε ἄλλα τὰ τῇ ἀρχῇ προσήκοντα προθυμότερον ἔπραττεν, ὡς ἐθελόντων ἄρχων, καὶ ἐνομοθέτει· οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμονῶν ἐνομοθέτει, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ ἐς τὸ δημόσιον προετίθει, ὅπως ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ, καὶ προετρέπετο πάντα συμβουλεύειν αὐτῷ εἴ τίς τι ἄμεινον γνοίη αὐτοῦ. Καὶ τοὺς ὑπάτους καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἀρχόντων ἕνα παρ' ἑκάστων, καὶ ἐκ τοῦ τῶν βουλευτῶν πλήθους πεντεκαίδεκα συμβούλους ἐς ἑξάμηνον B παρελάμβανεν, ὥστε δι' αὐτῶν καὶ πᾶσι κοινοῦσθαι τὰ βουλευόμενα. Ἔστι δ' ὅτε καὶ ἐδίκαζε μετ' αὐτῶν. Ἔκρινε μὲν γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὴν ἡ βουλή. Καὶ πρεσβείαις καὶ κηρυκείαις ἐχρημάτιζεν. Ὅ τε δῆμος εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας συνελέγετο, οὐ μέντοι ἐπράττετό τι ὃ μὴ ἐκείνῳ ἤρεσκε. Καὶ τοὺς ἄρξοντας τοὺς μὲν αὐτὸς προεβάλλετο, τοὺς δὲ ἐς τὸ κοινὸν ἐποιεῖτο, ἐπιμελούμενος ὥστε μήτ' ἀνεπιτήδειοι μήτ' ἐκ παρακελεύσεως ἢ καὶ ἐκ δεκασμοῦ ἀποδείκνυνται. Καὶ ἔθνη τὰ μὲν δι' ἑαυτοῦ, τὰ δὲ δι' ἑτέρων τῇ Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ ὑπέταξεν. Ὁ δὲ τῆς Αἰγύπτου ἄρχων Αἴλιος Γάλλος ἐπὶ Ἀραβίαν τὴν Εὐδαίμονα, ἧς Σάβος ἐβασίλευεν, ἐστράτευσε τότε, καὶ οὐδεὶς μὲν ἐνώπιον αὐτοῦ ἔστη τῶν πολε- C μίων, οὐ μὴν ἀπόνως προὐχώρει· ἥ τε γὰρ ἐρημία καὶ ὁ ἥλιος τά τε ὕδατα, φύσιν ἄτοπον ἔχοντα, σφόδρα αὐτοὺς ἐταλαιπώρησεν, ὥστε τὸ πλεῖον φθαρῆναι τῆς στρατιᾶς· τὸ δὲ νόσημα, τῇ κεφαλῇ ἐνσκῆπτον, ἐξήραινεν αὐτὴν, καὶ πολλοὺς μὲν αὐτίκα ἀπώλλυε· τῶν δὲ περιγενομένων ἐς τὰ σκέλη κατῄει, ἅπαν τὸ μεταξὺ τοῦ σώματος ὑπερβαῖνον, καὶ αὐτοῖς ἐλυμαίνετο· ἴαμά τε οὐδὲν ἦν ἢ εἴ τις ἔλαιον οἴνῳ μεμιγμένον ἠλείψατο. Τὰ δὲ πάνυ ὀλίγοις ἦν. Ἥ τε γὰρ χώρα οὐδέτερον αὐτῶν φέρει, κἀκείνοις οὐκ ἄφθονα ταῦτα προπαρεσκεύαστο. Κἂν τῷ πόνῳ τούτῳ καὶ οἱ βάρβαροι σφίσιν ἐπιτιθέμενοι τά τε χωρία ἃ πρὶν ἀφῄρηντο ἐκομίσαντο, καὶ τοὺς περιλειφθέντας ἐκ τῆς χώρας ἐξήλασαν. Ὁ δ' Αὔγουστος ἑνδέκατον ὑπατεύσας ἐνόσησεν, ὥστε D μηδ' ἐλπίδα σχεῖν σωτηρίας, καὶ ὡς τελευτήσων διέθετο, καὶ διάδοχον μὲν οὐδένα ἀπέδειξε, τῷ Πείσωνι δὲ τάς τε δυνάμεις καὶ τὰς κοινὰς προσόδους εἰς βιβλίον γράψας ἔδωκε, τῷ δ' Ἀγρίππᾳ τὸν δακτύλιον ἐνεχείρισεν. Ἀντώνιος δέ τις Μούσας οὕτω κακῶς αὐτὸν διακείμενον ψυχρολουσίαις καὶ ψυχροποσίαις ἀνέῤῥωσε. Διὸ καὶ χρήματα παρ' αὐτοῦ τε καὶ παρὰ τῆς βουλῆς ἔλαβε, καὶ δακτυλίοις χρυσοῖς, ἀπελεύθερος ὤν, ἐπετράπη κεχρῆσθαι, ἀτέλειάν τε αὐτῷ καὶ τοῖς ὁμοτέχνοις τοῖς οὖσι καὶ τοῖς ἐσομένοις παρέσχοντο. Οὕτω δὲ σωθεὶς εἰς τὸ συνέδριον τὰς διαθήκας εἰσήνεγκε, καὶ ἀναγνωσθῆναι ἐπέτρεπεν, ἐνδεικνύμενος ὅτι οὐδένα τῆς

ἀρχῆς διάδοχον καταλέλοιπεν· οὐ μέντοι καὶ ἀνέγνω αὐτάς τις. Λιμοῦ δὲ τῷ ἑξῆς ἔτει καὶ λοιμοῦ γενομένου ἐν πάσῃ τῇ Ἰταλίᾳ, νομίσαντες οἱ Ῥωμαῖοι οὐκ ἄλλως ταῦτα συμβεβηκέναι, ἢ ὅτι μὴ καὶ τότε ὑπατεύοντα τὸν Αὔγουστον, ἔσχον δικτάτορα αὐτὸν ἠθέλησαν προχειρίσασθαι, καὶ τὴν βουλὴν εἰς τὸ συνέδριον κατακλείσαντες ἠνάγκασαν τοῦτο ψηφίσασθαι· καὶ αὐτῷ προσῆλθον δεόμενοι λεχθῆναι δικτάτορα καὶ τῆς τοῦ σίτου συναγωγῆς ἐπιμελητήν. Καὶ ὃς τὴν μὲν τοῦ σίτου φροντίδα ἐδέξατο, τὴν δικτατορίαν δὲ οὐ προσήκατο. Ἀλλ' ἐπεὶ μήτε διαλεγόμενος αὐτοῖς, μήτε δεόμενος ἔπειθε, τὴν ἐσθῆτα διέρρηξεν. Ὀρθῶς γὰρ καὶ συνετῶς τὸ μισητὸν τῆς ἐπικλήσεως ἐφυλάξατο καὶ ἐπίφθονον, ὑπὲρ τοὺς δικτάτορας ἔχων τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν τιμήν. Ἐπιβουλὴν δὲ κατ' αὐτοῦ συστησαμένων τινῶν, αὐτοί τε καὶ οἱ συνωμόται ἐρήμην ἥλωσαν ὡς φευξόμενοι, οὐ πολλῷ δ' ὕστερον ἀπεσφάγησαν.

A eumque orarunt ut et dictatorem et rei frumentariæ procuratorem se dici pateretur. Is vero annonæ curationem suscepit, dictaturam repudiavit: et cum neque dissuadendo, neque rogando quidquam proficeret, vestem suam laceravit, recte prudenterque vitato inviso et odioso nomine, cum dignitatem et potestatem dictatura superiorem obtineret. Quidam, qui insidias ei compararant, indicta causa exsilio multati, nec multo post una cum conjuratis interfecti sunt.

ΛΔ'. Μετὰ ταῦτα δ' εἰς Σικελίαν ἦλθε. Κἀκεῖ ὄντος ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων τοὺς ὑπάτους χειροτονῶν ἐστασίασεν, ὡς κἀντεῦθεν δειχθῆναι ὅτι ἀδύνατον ἦν δημοκρατουμένους αὐτοὺς σωθῆναι. Οὕτω γὰρ ἐθορύβησαν καὶ ἅπαντα συνετάραξαν, ὥστε καὶ τὸν Αὔγουστον ὑπὸ τῶν ἐμφρόνων ἀνακληθῆναι. Ἀγανακτήσας δ' ἐπὶ τούτῳ ὁ Αὔγουστος, καὶ μήτε ἀεὶ τῇ Ῥώμῃ σχολάζειν δυνάμενος, μήτ' αὖ ἄναρχον αὐτὴν καταλείπειν τολμῶν, ἐζήτει αὐτῇ ἐπιστῆσαί τινα. Καὶ ἔκρινε μὲν τὸν Ἀγρίππαν πρὸς αὐτὸ ἐπιτηδειότατον, βουληθεὶς δὲ καὶ μεῖζον αὐτῷ περιθεῖναι ἀξίωμα, ἵνα ἐκ τούτου ῥᾷον αὐτῶν ἄρχῃ, κατηνάγκασεν αὐτὸν τὴν γυναῖκα ἀφέντα, τῇ αὐτοῦ θυγατρὶ συνοικῆσαι τῇ Ἰουλίᾳ, καὶ ἐς τὴν Ῥώμην αὐτίκα ἐπί τε τῷ γάμῳ καὶ ἐπὶ τῇ μεταχειρίσει τῆς πόλεως ἔπεμψε, διά τε τἄλλα καὶ ὅτι Μαικήνας εἶπε τῷ Καίσαρι, ὡς *Τηλικοῦτον αὐτὸν πεποίηκας ὥστε ἢ γαμβρόν σου γενέσθαι χρῆναι, ἢ φονευθῆναι.* Ἀγρίππας οὖν οἰδοῦντα εὑρὼν ἐν τῇ Ῥώμῃ τὰ πράγματα κατεστήσατο. Ὁ δ' Αὔγουστος τὰ ἐν τῇ Σικελίᾳ διοικήσας, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεραιώθη, καὶ τὸ Ἑλληνικὸν διαγαγὼν εἰς τὴν Σάμον ἔπλευσε. Κἀκεῖ χειμάσας, εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῷ ἔαρι ἐκομίσθη, καὶ τὰ ἐκεῖ καὶ τὰ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ διέταξε καὶ τοὺς Κυζικηνοὺς ἐδουλώσατο, ὅτι Ῥωμαίους τινὰς μαστιγώσαντες ἔκτειναν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τοῖς Τυρίοις καὶ τοῖς Σιδωνίοις ἐποίησεν, ἐν τῇ Συρίᾳ γενόμενος. Ἡ Ἰουλία δὲ τὸν Γάϊον ἔτεκε. Καὶ ὁ Αὔγουστος ἐθνῶν ἡγεμονίας τισὶ δεδωκὼς ἐπανῆλθεν εἰς Σάμον· κἀκεῖ καὶ αὖθις ἐχείμασε καὶ πολλὰ διῴκησεν. Ἀφίκοντο γὰρ ἐνταῦθα πρεσβεῖαι πλεῖσται· καὶ οἱ Ἰνδοὶ τότε φιλίαν ἐποιήσαντο, δῶρα πέμψαντες ἄλλα τε καὶ τίγρεις, πρῶτον τότε Ῥωμαίοις ὀφθείσας. Αὖθίς τε στάσις ἐν τῇ Ῥώμῃ συνέβη, καὶ σφαγαὶ γεγόνασι διὰ τὰς τῶν ὑπάτων ἀρχαιρεσίας. Μαθὼν οὖν ταῦθ' ὁ Καῖσαρ, καὶ συνιδὼν ὅτι οὐδὲν πέρας γενήσεται τοῦ κακοῦ, εἰς τὴν Ῥώμην ἠπείχθη καὶ αὐτὸς ἀπέδειξεν ὕπατον. Ἐπεὶ δὲ ὑπαντῆσαι αὐτῷ πάντες παρεσκευάζοντο, νύκτωρ εἰς τὴν πόλιν ἀνεκομίσθη· ὃ καὶ πολλάκις ἐποίησε, καὶ ἐξιὼν τοῦ ἄστεος καὶ ἐπανιών, ἵνα μηδενὶ ὀχληρὸς εἴη. Εἶτα τῶν τρόπων ἐπιμελητὴς καὶ τιμητὴς εἰς πενταετίαν παρακληθεὶς ἐχειροτονήθη· τὴν δὲ τῶν ὑπάτων τιμὴν διὰ βίου ἔλαβε. Τινῶν δ' αἰτίας σχόντων ἐπιβουλεύειν αὐτῷ καὶ τῷ Ἀγρίππᾳ, ἄλλους μέν τινας ἐδικαίωσε· τὸν

XXXIV. Deinde cum in Sicilia abesset, in comi- B tiis consularibus seditio orta est: ut vel ex eo perspicuum esset, Romanos libera republica incolumes esse non posse. Ita enim tumultuati sunt, ita turbarunt omnia, ut Augustus a prudentioribus accerseretur. Id iniquo ferens animo, cum neque Romæ semper vacare posset, neque urbem sine magistratu relinquere auderet, de aliquo, cui summam rerum mandaret, deligendo deliberavit. Quam ad rem cum aptissimus Agrippa videretur, et quo majori esset auctoritate, dignitatem illius augere vellet, eum coegit, relicta uxore, Juliam filiam ducere, ac statim Romam et ad nuptias contrahendas, et ad magistratum ineundum, (cum aliis de causis, tum quod Mæcenas dixerat, *eum tantum* C *esse factum ab ipso Cæsare, ut aut generum deligi, aut occidi oporteret*, ablegavit. Agrippa igitur rem Romanam fluctuantem composuit, Augustus Sicilia ordinata in Græciam trajecit: qua constituta, Samum navigavit. Ibique hieme exacta, verno tempore in Asiam profectus, cum eam provinciam et Bithyniam ordinasset, Cyzicenos in servitutem redegit, quod Romanos cives flagris cæsos occiderant. Eodem modo Tyrios et Sidonios, cum in Syriam venisset, tractavit. Interea Julia Caium peperit: Augustus, ubi certos homines provinciis præfecit, denuo Sami hibernavit, ibique multis negotiis et plurimis legationibus audiendis occupatus fuit. Tum Indi amicitiam cum eo fecerunt, tigridibus dono datis: quas Romani tum 536
D primum viderunt. Romæ autem denuo tumultuatum est ob comitia consularia, et cædes factæ. Quo cognito Cæsar, quia nullum mali finem fore providebat, Romam propere contendit, et ipse consulem designavit. Et quia se omnes ut procederent obviam parabant, noctu ingressus est: atque id tam in egressu quam ingressu urbis sæpius fecit, ne cuiquam esset gravis. Deinde precibus ab eo impetratum est, ut morum magistrum et censorem in quinquennium se creari pateretur: consularem vero dignitatem in omnem ætatem accepit. Cum quidam ob insidias, quas et ipsi et Agrippæ fecissent, accusati essent, alios quosdam supplicio affecit: Lepidum autem cum aliis de causis, tum ob insidias a filio illius sibi factas

invisum, non occidit, sed alias aliter ludibrio et contemptui habuit. Præter leges alias, illam quoque tulit, ut qui in comitiis suffragia corrupissent, magistratibus quinquennium excluderentur. Vitæ cælibi tam virorum quam mulierum pœnas, conjugio et procreationi liberorum præmia proposuit: et quia plures erant patricii mares quam femellæ, permisit etiam libertinas ducere si qui vellent, senatoribus exceptis, eorumque progeniem legitimam esse jussit. Jam quia nonnulli infantibus sibi desponsis, cum fraudem legi facerent, præmiis conjugum fruebantur: sanxit, ne qua sponsalia rata essent, nisi post biennium nuptiæ celebrarentur: hoc est, ut puellæ non minores x annis desponderentur, quarum annus ætatis duodecimus maturus conjugio habebatur. Agrippa filium alterum ex Julia suscepit, Lucium, quem una cum Caio Augustus adoptatos statim imperii successores designavit, ut minus insidiis appeteretur. Cum aliquando Pollionis, hominis locupletis, sed sævi et crudelis, conviva esset, et is pincernam ob calicem crystallinum fractum murænis, quas in piscinis alebat ad devorandos homines assuefactas, objici jussisset (id enim supplicium servis, quos occidebat, constituerat), pœnam pincernæ Cæsar deprecatus est: cum nihil impetrasset, Pollionem etiam alia ejusdem materiæ pocula, et si qua præterea pretiosa haberet, ut eis uteretur, afferri jussit, allata confregit: **537** *Ne propterea*, inquit, *homines occidant*. Sic Pollio propter multitudinem confractorum ab Augusto calicum, unius oblitus, cum pincernam punire non posset, vel invitus homini pepercit. Agrippa in Campania ex morbo defuncto, Cæsar eo profectus, corpus ejus Romam advexit; eoque in forum allato, orationem recitavit: factoque magnifico funere, ossa in suum monumentum intulit. Agrippæ mors publicum Romanis luctum attulit. Nam cum cætera vir suæ ætatis optimus fuit, tum Augusti amicitia ad ipsius et reipublicæ utilitatem usus est, suamque prudentiam et fortitudinem omnem in res Cæsari utilissimas contulit, omnipotentia et honore, quibus ab illo ornatus erat, ad beneficentiam conversa. Quare nec Augusto gravis, nec cæteris invidiosus fuit. Eo defuncto, cum rerum gerendarum socio carere non posset, Tiberium vel invitus ascivit (nam Agrippæ filii, nepotes ipsius, pueri adhuc erant) ereptaque uxore, Agrippæ ex alia conjuge filia, Juliam ei despondit. Deinde per eum, et Drusum, et Lucium Pisonem, multas nationes subegit. Pecunia a senatu et populo ad ejus imagines faciendas collata, sui nullam imaginem erexit, sed publicæ Salutis, Concordiæ et Pacis statuas fecit. Primo anni die eum adibant homines, atque alii plus, alii minus offerebant: quibus ipse duplum aut amplius reddebat, non senatoribus duntaxat, sed aliis etiam. Octaviam sororem tum mortuam publice proposuit, et funebrem de ea orationem

A δὲ Λέπιδον ἐμίσει μὲν καὶ δι' ἄλλα, καὶ ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπεβούλευσεν αὐτῷ, οὐ μέντοι καὶ ἀποκτεῖναι ἠθέλησεν, ἀλλ' ἄλλοτε ἄλλως προεπηλάκιζε καὶ ἐχλεύαζεν. Ἔθετό τε καὶ ἄλλους νόμους, καὶ τὸ τοὺς δεκάσαντάς τινας ἐπὶ ταῖς ἀρχαῖς, ἐς πέντε ἔτη αὐτῶν εἴργεσθαι· τοῖς τε ἀγάμοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις ἐπιτίμια ἔταξε, τοῦ δὲ γάμου καὶ τῆς παιδοποιίας ἆθλα ἔθηκε. Κἀπειδὴ πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἀπελευθέρας τοῖς ἐθέλουσι πλὴν τῶν βουλευτῶν ἄγεσθαι, ἔννομον τὴν τεκνοποιίαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. Ἐπεὶ δὲ βρέφη τινὲς μνηστευόμενοι τὰς μὲν τῶν γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο τιμὰς, τὸ δ' ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἰσχύειν μνηστείαν, μεθ' ἣν οὐ δύο διελθόντων ἐτῶν εὐθὺς γαμήσει τις, τουτ-
B έστι δεκέτιν πάντως ἐγγυᾶσθαι, δώδεκα δὲ ταῖς κόραις ἔτη εἰς τὴν τοῦ γάμου ὥραν πλήρη νομίζεται. Ὁ δὲ Ἀγρίππας καὶ ἕτερον υἱὸν ἐκ τῆς Ἰουλίας ἐγείνατο, Λούκιον ὀνομασθέντα, ὃν Αὔγουστος καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Γάϊον εἰσεποιήσατο, καὶ διαδόχους τῆς ἀρχῆς αὐτόθεν ἀπέδειξεν, ἵν' ἧττον ἐπιβουλεύηται. Ἑστιώμενός δέ ποτε παρὰ Πωλίωνι, ἀνδρὶ πλουσίῳ μὲν σφόδρα ὠμῷ δὲ λίαν καὶ ἀπηνεῖ, ἐπεὶ ὁ οἰνοχόος ἐκείνου κύλικα κρυσταλλίνην κατέαξε, καὶ ἐς τὰς μυραίνας ὡρίσθη παρὰ τοῦ δεσπότου ἐμβληθῆναι (ἔτρεφε γὰρ ἐν δεξαμεναῖς τοιαύτας, ἀνθρώπους δεδιδαγμένας ἐσθίειν, καὶ τοὺς δούλους αὐταῖς οὓς ἐθανάτου παρέβαλλε), παρῃτεῖτο τὴν τιμωρίαν ὁ Καῖσαρ τοῦ οἰνοχόου. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθε
C τὸν Πωλίωνα, Φέρε, φησὶν, ὅσα τοιαῦτα ἔχεις ἐκπώματα, ἢ καὶ ἕτερα ἔντιμα, ἵν' αὐτοῖς χρήσωμαι. Κομισθέντα δὲ συνέτριψεν, εἰπὼν, *Ἵνα μὴ διὰ ταύτας κολάζοιντο ἄνθρωποι.* Ὁ δὲ Πωλίων πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἀπολωλότων τῆς μιᾶς ἐπελάθετο κύλικος, καὶ τὸν οἰνοχόον τιμωρήσασθαι μὴ δυνάμενος, ὅτι ἐπὶ πολλοῖς τὸ αὐτὸ ἐπεποιήκει ὁ Αὔγουστος, καὶ ἄκων ἡσύχασεν. Ἀγρίππας δὲ νοσήσας ἐν Καμπανίᾳ ἀπέθανεν, οὗ ὁ Καῖσαρ παραγενόμενος τό τε σῶμα αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην ἐκόμισε, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ προθέμενος λόγον ἐπ' αὐτῷ ἀνέγνω καὶ τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ πολυτελῆ ἐποιήσατο καὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ μνημείῳ ἔθαψεν. Ὁ δὲ τοῦ Ἀγρίππου θάνατος κοινόν τι τοῖς Ῥωμαίοις πένθος ἐγένετο. Τά τε γὰρ ἄλλα ἄριστος τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀνθρώπων ἐγένετο, καὶ τῇ
D τοῦ Αὐγούστου φιλίᾳ πρὸς τὸ ἐκείνου καὶ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ἐκέχρητο, καὶ πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν καὶ ἀνδρίαν εἰς τὰ λυσιτελέστατα παρέχων τῷ Καίσαρι, πᾶσαν τὴν παρ' ἐκείνου δύναμιν καὶ τιμὴν εἰς τὸ τοὺς ἄλλους εὐεργετεῖν ἀνήλισκεν. Ὅθεν οὔτ' αὐτῷ ἐπαχθὴς, οὔτε τοῖς ἄλλοις ἐπίφθονος ἐχρημάτισε. Τούτου μεταλλάξαντος, ἐπεὶ συνεργοῦ πρὸς τὰ πράγματα ἐδεῖτο, τὸν Τιβέριον καὶ ἄκων προσείλετο (οἱ γὰρ τοῦ Ἀγρίππου υἱοὶ, ἔγγονοι δ' αὐτοῦ, ἐν παισὶν ἔτι ἐτέλουν)· καὶ ἀποσπάσας ἐκείνου τὴν γυναῖκα, θυγατέρα οὖσαν Ἀγρίππου ἐξ ἄλλης γαμετῆς, τὴν Ἰουλίαν αὐτῷ ἐνηγγύησεν. Εἶτα διά τε τούτου καὶ διὰ τοῦ Δρούσου, καὶ διὰ Πείσωνος Λουκίου, πολλὰ τῶν ἐθνῶν ὑπηγάγετο. Ἀργύριον δὲ τῆς τε

βουλῆς καὶ τοῦ δήμου εἰς εἰκόνας αὐτῷ συνενεγκόντων, ἑαυτοῦ μὲν οὐδεμίαν ἔστησεν, Ὑγείας δὲ δημοσίας καὶ Ὁμονοίας καὶ Εἰρήνης εἰκόνας εἰργάσατο. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ αὐτῷ ἐκείνῳ προσιόντες, οἱ μὲν πλεῖον οἱ δ' ἧττον ἐδίδοσαν, καὶ ὃς προστιθεὶς ἕτερον τοσοῦτον ἢ καὶ πλέον ἀντεδίδου, οὐ μόνοις τοῖς βουλευταῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις. Τέθνηκε δὲ τότε καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ὀκταβία, καὶ αὐτός τε ἐπ' αὐτῇ δημοσίᾳ προτεθείσῃ ἐπιτάφιον εἶπε. Καὶ ὁ Δροῦσος καὶ οἱ βουλευταὶ πενθήρεις χιτῶνας ἔλαβον, δημοσίᾳ τὸ πένθος ποιήσαντες.

A habuit. Drusus et senatus vestes lugubres induerunt, ut in luctu publico.

ΛΕ'. Τῷ δ' ἐχομένῳ ἔτει ὁ Δροῦσος ὑπατεύσας, κατ' ἐθνῶν τινων ἐξεστράτευσε. Καί τινα χειρωσάμενος προσωτέρω χωρεῖν ἐπεχείρησε· καί τινι γυναικὶ μείζονι ἢ κατὰ ἀνθρώπου φύσιν ἀπήντησεν ἀπιών, ἥ, *Ποῖ δῆτα ἐπείγῃ, Δροῦσε ἀκόρεστε*, λέγειν αὐτῷ ἔδοξεν. *Οὐ πάντα σοι ταῦτα ἰδεῖν πέπρωται. Ἀλλ' ἄπιθι· ἤδη γάρ σοι καὶ ἡ τοῦ βίου καὶ ἡ τῶν ἔργων πάρεστι τελευτή.* Ὑποστρέφοντι B δ' ἐκεῖθεν αὐτῷ νόσος ἐνέσκηψεν, ἐξ ἧς ἐτελεύτησε. Πυθόμενος δ' ὁ αὐτοκράτωρ ὅτι νοσεῖ, τὸν Τιβέριον κατὰ τάχος ἔπεμψεν, ὃς ἔμπνουν τε αὐτὸν εὗρε καὶ θανόντα ἐς τὴν Ῥώμην ἐκόμισε. Καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ προτεθέντα, ὅ τε Αὔγουστος καὶ ὁ Τιβέριος ἐπιταφίοις ἐπῄνεσαν. Νόμους δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Καῖσαρ εἰσήνεγκε, καὶ τοῖς βουλευταῖς αὐτοὺς ἀναγνῶναι(87) ἐπέτρεψεν, ὅπως, εἰ μή τι ἀρέσκει ἢ ἄμεινόν τι νοήσουσιν, εἴπωσιν. Οὕτω γὰρ δημοκρατικὸς ἠξίου εἶναι, ὥστε τινὸς τῶν συστρατευσαμένων αὐτῷ συνηγορήματος παρ' αὐτοῦ δεηθέντος, τῶν φίλων αὐτῷ συνειπεῖν τινα ἔπεμπεν, ὡς αὐτὸς οὐκ ἄγων σχολήν. Ἐπεὶ δὲ ὁ τῆς συνηγορίας δεόμενος ἀχθεσθεὶς ἔφη· *Ἐγὼ δ' ὁσάκις ἐπικουρίας ἐδεήθης, οὐκ ἄλλον ἀντ' ἐμαυτοῦ ἔπεμψα, ἀλλ' αὐτός σου προεκινδύνευσα*· εἰς τὸ δικαστήριόν τε ἐφοίτησε C καὶ αὐτῷ συνηγόρησεν. Αἰτιαθέντων δέ τινων ἀρχόντων ὡς ἐκ δεκασμοῦ τὰς ἀρχὰς λαβόντων, οὐκ ἐξήλεγξε, καὶ προσεποιήσατο μηδὲ γνῶναι τοῦτο. Οὔτε γὰρ κολάσαι τινὰς διὰ τοῦτο, οὔτε συγγνῶναι ἐλεγχθεῖσιν ἠθέλησε. Τὴν δ' ἡγεμονίαν καίπερ, ὡς ἔλεγεν, ἀφιείς, ἐπειδὴ καὶ τὰ δεύτερα δέκα ἔτη παρῆλθον, ἄκων δῆθεν αὖθις ἐδέξατο, ὡς ἐπὶ τοὺς Κελτοὺς στρατεύσων. Καὶ αὐτὸς μὲν οἴκοι κατέμεινεν, ἐπ' ἐκείνους δὲ τὸν Τιβέριον ἔπεμψεν. Ὃν ἐπανελθόντα ἀνεῖπεν αὐτοκράτορα, καὶ ὕπατον αὖθις ἀπέδειξε καὶ τοῖς ἐπινικίοις ἐσέμνυνεν. Αὐτὸς δὲ τὸν Σεξτίλιον καλούμενον μῆνα Αὔγουστον ἀντωνόμασε. Τοῦ δὲ Μαικήνου τελευτήσαντος, ἤλγησε. Πολλὰ μὲν D γὰρ καὶ ἄλλα ὑπ' αὐτοῦ ὤνητο, μάλιστα δὲ τῆς ὀργῆς, ὅτε ἀκρατέστερον αὐτῇ ἐκέχρητο, παρελύετο καὶ μετήνεκτο πρὸς τὸ ἠπιώτερον. Τεκμήριον δέ, δικάζοντός ποτε καὶ πολλὰς ἀποφηναμένου ψήφους θανατικάς, ἐπεχείρησε μὲν ὁ Μαικήνας διώσασθαι τοὺς περιεστῶτας καὶ ἐγγὺς αὐτῷ προσελθεῖν· μὴ δυνηθεὶς δὲ ἔγραψεν ἐν χάρτῃ μικρῷ· *Ἀνάστα, δήμιε*· καὶ αὐτὸ εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ ἔρριψεν, ὃ ἐπελθὼν ἐκεῖνος, εὐθὺς ἀνέστη, καὶ τὰς ψήφους ἠκύρωσεν ἃς τηνικαῦτα ἦν ψηφισάμενος. Οὐ γὰρ ἠγανάκτει διορ-

XXXV. Anno sequenti Drusus consul factus, gentibus quibusdam bellum intulit : et, cum nonnullis subactis ulterius progredi statuisset, mulier ei natura humana major obvia, dicere visa est : *Quonam properas, Druse insatiabilis? Non in fatis est, ut ista omnia videas. Verum abito : jam enim et vitæ et operum tibi finis instat.* Inde rediens in morbum incidit, ex quo decessit. Ejus morbo imperator audito, Tiberium festinanter ad eum misit : qui et ægrotantem illum vidit, et mortuum Romam advectum in foro proposuit, atque in defuncti laudem et Augustus et Tiberius orationes
538 habuerunt. Inde ad leges ferendas conversus, eas senatoribus legendas dedit, ut si quid vel improbarent, vel melius nossent, dicerent. Adeo enim popularem se præbebat, ut cum ex commilitonibus quidam eum advocatum orasset, ipse vero propter occupationes amicum suo loco misisset, idque ille moleste ferens, dixisset : *At ego, quoties tibi auxilio fuit opus, non alium pro me misi, sed ipse pro te discrimen adii*, in forum venit, et ipse ei patrocinatus est. Cum quidam, ut per ambitum et corruptelas magistratus adepti, arguerentur : rem neque exploravit, et dissimulavit, quod ea de causa neque multare quemquam, neque convictis veniam dare volebat. Principatum, etsi depositurum præ se ferebat : tamen altero decennio elapso, invitus scilicet, denuo suscepit, ut Gallis bellum inferret. Cæterum ipse domi mansit, et Tiberium contra illos misit : reversum, imperatorem declaravit, et consulem fecit, et triumpho ornavit. Mensem Sextilem de suo nomine Augustum appellavit : Mæcenatis obitum ægre tulit, qui cum aliis in rebus ei fuit utilis, tum iram effervescentem placare solitus, et ad moderationem traducere. Cujus illud argumentum est. Cum aliquando pro tribunali multos capitis condemnasset, Mæcenas, per turbam populi ad eum penetrare frustra conatus, chartulæ inscripsit, *Surge, carnifex*, eamque in gremium ejus conjecit : qua lecta, surrexit Cæsar, et sententias abrogavit, quas tum pronuntiarat. Nam se ab amicis castigari, adeo non ægre ferebat, ut gauderet. Mæcenatis porro virtutem illud declarat maxime, quod cum cupiditatibus Augusti refragaretur, nihilominus ei charus erat, et cæteris omnibus placebat : et quamvis tanta ejus esset auctoritas, ut multis honores et magistratus largi-

Variæ lectiones et notæ.

(87) *Ἀναγνῶναι*. Huc referri potest qui apud nostros adhuc obtinet mos, quo regum edicta, priusquam vim habeant, ad senatum parlamentarium mitti solent ut probentur, ac deinde in acta referantur : quod si quidpiam in iis occurrat cui sententiam suam non accommodet, de eo princeps admonetur ac rogatur.

retur, ipse in ordine equestri omnem ætatem æquo animo exegit. Augustus cum Caium et Lucium nepotes, eosdemque filios adoptivos, non suos imitari mores videret (nec enim luxuriosius duntaxat, sed ferocius etiam se gerebant), eosque ut privatos, modestiores reddere statuisset : tribunitiam potestatem in quinquennium Tiberio decrevit, et Armeniam **539** post Tigranis obitum alienatam attribuit. Verum ea re nihil profecit. Nam et pueri cum se negligi putarent, ei succensebant : et Tiberius illorum iram veritus, in Armeniam non abiit, sed Rhodum est profectus. Augustus vero anno sequenti duodecimum consul, Caium toga virili data in curiam adductum, principem juventutis designavit, et præfectum tribus esse jussit, annoque post Lucio ejus fratri eosdem honores dedit. Populo congregato, et quædam corrigi postulante, ea de causa tribunis ad Augustum missis, ipse venit, et quæ petebant, una cum eis consideravit : qua re omnes sunt delectati. Juliam filiam, lasciviam ejus ægerrime ferens, in insulam relegavit : cum eaque mater Scribonia ultro in exsilium abiit. Ex amatoribus ejus Julium Antonium, et alios claros viros ut regnum affectantes interfecit, cæteros in insulas relegavit.

A θούμενος ὑπὸ τῶν φίλων, ἀλλὰ ἔχαιρε. Μέγιστον δὲ τῆς ἀρετῆς τοῦ Μαικήνου δεῖγμα, ὅτι τῷ τε Αὐγούστῳ πρὸς τὰς ὁρμὰς αὐτοῦ ἀνθιστάμενος ᾠκείωτο, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἤρεσκε, καὶ ὅτι πλεῖστον παρ' αὐτῷ δυνηθεὶς, ὡς καὶ τιμὰς πολλοῖς καὶ ἀρχὰς δοῦναι, αὐτὸς ἐν τῷ τῶν ἱππέων τέλει κατεβίω καὶ οὐχ ὑπερεφρόνησεν. Ὁρῶν δὲ ὁ Αὔγουστος τόν τε Γάϊον καὶ τὸν Λούκιον τοὺς ἐγγόνους αὐτοῦ, οὓς καὶ υἱοθετήσατο, μὴ τὰ ἤθη ζηλοῦντας αὐτοῦ (οὐ γὰρ ἁβρότερον διῆγον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθρασύνοντο), καὶ βουληθεὶς αὐτοὺς σωφρονεστέρους θέσθαι, ὡς ἰδιώτας, τῷ Τιβερίῳ εἰς πέντε ἔτη τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν ἀπένειμε, καὶ τὴν Ἀρμενίαν ἀλλοτριουμένην μετὰ τὸν τοῦ Τιγράνου θάνατον προσεκλήρωσεν. Οὐδὲν δ' ἐκ τούτου ἀπώνατο. Οἱ μὲν γὰρ παῖδες παρορᾶσθαι B δόξαντες ἤχθοντο. Ὁ δὲ Τιβέριος τὴν ὀργὴν αὐτῶν ἐφοβήθη, διὸ οὔτ' εἰς Ἀρμενίαν ἀπεληλύθει, ἀλλ' εἰς Ῥόδον ἀφίκετο. Τῷ δ' ἐφεξῆς ἔτει δωδέκατον ὑπατεύων ὁ Αὔγουστος, εἰς τοὺς ἐφήβους τὸν Γάϊον ἔταξε, καὶ ἐς τὸ βουλευτήριον ἅμα εἰσήγαγε καὶ πρόκριτον ἀπέφηνε τῆς νεότητος, Ιλαρχόν τε φυλῆς (88) γενέσθαι ἐπέτρεψε, καὶ μετ' ἐνιαυτὸν καὶ ὁ Λούκιος τὰς τιμὰς ὅσαι τῷ Γαΐῳ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἐδίδοντο, ἔλαβεν. Ἀθροισθέντος δὲ τοῦ δήμου, καὶ ἐπανορθωθῆναί τινας ἀξιοῦντος, καὶ τοὺς δημάρχους διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Αὔγουστον πέμψαντος, ἦλθεν ἐκεῖνος, καὶ περὶ ὧν ἐδέοντο σφίσι συνδιεσκέψατο. Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἥσθησαν ἅπαντες. Τὴν δὲ θυγατέρα Ἰουλίαν ἀσελγαίνουσαν φωράσας ὑπερωργίσθη· καὶ ἐκείνην μὲν εἰς νῆσον ἀπήγαγεν ὑπερόριον, ᾗ καὶ ἡ μήτηρ ἡ Σκριβωνία ἑκοῦσα συνεξέπλευσε. Τῶν δὲ χρησαμένων αὐτῇ τὸν μὲν Ἰούλιον Ἀντώνιον ἔκτεινεν ἄλλους τέ τινας ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ὡς τῆς μοναρχίας ἐφιεμένους, τοὺς δὲ λοιποὺς εἰς νήσους τινὰς ὑπερώρισε.

XXXVI. Cum Armenii defecissent, et a Parthis juvarentur, ea re dolens, quid ageret ambigebat. Nec enim ipse propter senectutem bellum gerere poterat : et Tiberius, ut dictum est, jam secesserat, nec alium ex potentioribus mittere audebat. Caius vero et Lucius adolescentes, et rerum imperiti erant. Verum urgente necessitate, Caium delegit, potestate proconsulari et uxore data, ut ea quoque re dignitas ejus augeretur, et consiliariis adjunctis. Is iter ingressus, ab omnibus ut imperatoris nepos, ac potius filius, honorifice exceptus est. Tiberius etiam Chium trajecit, et adolescentem coluit, purgando suspiciones, et submisse humiliterque se gerendo. Cum in Syriam venisset, et nihil præclari gessisset, vulnus accepit. Addo enim, qui Artagira tenebat, eum ad mœnia pellectum, tanquam arcani aliquid dicturus, vulneravit : ac is quidem urbe expugnata captus est. Caius autem, et jam alioqui parum firma valetudine, et dissolutiore ingenio, ex vulnere ægrotavit : et multo hebetior factus, postulavit ut privatam sibi vitam liceret agere. Id Augustus ægerrime ferens, cum hortatus est ut, in Italiam reversus, quod

C ΛϚ'. Τῶν Ἀρμενίων δὲ νεωτερισάντων, καὶ τῶν Πάρθων αὐτοῖς συνεργούντων, ἀλγῶν ἐπὶ τούτοις ὁ Αὔγουστος, ἠπόρει τί ἂν πράξῃ. Οὔτε γὰρ αὐτὸς στρατεῦσαι οἷός τε ἦν διὰ γῆρας, ὅ τε Τιβέριος, ὡς εἴρηται, μετέστη ἤδη, ἄλλον δέ τινα πέμψαι τῶν δυνατῶν οὐκ ἐτόλμα. Ὁ Γάϊος δὲ καὶ ὁ Λούκιος νέοι καὶ πραγμάτων ἐτύγχανον ἄπειροι. Ἀνάγκης δ' ἐπικειμένης τὸν Γάϊον εἵλετο, καὶ τήν τε ἐξουσίαν αὐτῷ τὴν ἀνθύπατον καὶ γυναῖκα ἔδωκεν, ἵνα κἀκ τούτου τι προσλάβῃ ἀξίωμα, καί οἱ συμβούλους προσέταξε. Καὶ ὁ μὲν ἀφωρμήθη ἐντίμως παρὰ πάντων ὑποδεχόμενος, οἷα τοῦ αὐτοκράτορος ἔγγονος, ἢ καὶ παῖς νομιζόμενος. Καὶ ὁ Τιβέριος δ' ἐς Χίον ἐλθὼν, αὐτὸν ἐθεράπευσε, τὰς ὑποψίας ἀποτριβόμενος, ὑποπίπτων τε διὰ τοῦτο καὶ ταπεινούμενος. Ἀπελθὼν δὲ D εἰς τὴν Συρίαν καὶ μηδὲν μέγα κατωρθωκὼς ἐτρώθη. Ἄδδων γάρ τις τὰ Ἀρτάγειρα κατέχων ὑπηγάγετο παρὰ τὸ τεῖχος τὸν Γάϊον, ὥς τι φράσων ἀπόρρητον, καὶ αὐτὸν ἔτρωσεν. Ὁ μὲν οὖν, πολιορκηθεὶς, ἥλω. Ὁ δὲ Γάϊος ἐνόσησεν ἐκ τοῦ τραύματος, καὶ ἄλλως μέντοι μὴ ὢν ὑγιεινός. Διὸ καὶ τὴν διάνοιαν ἐξελέλυτο, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἀπημβλύνθη, καὶ ἰδιωτεύειν ἠξίου· ὥστε τὸν Αὔγουστον, περιαλ-

Variæ lectiones et notæ.

(88) Ἰλαρχόν τε φυλῆς. *Præfectum tribus* vertit Wolfius : *Sevirum turmis equitum* vertere debuisse contendit Valesius ad Excerpta Dionis, ex Capitolino in Marco : *Consulem Serum Pius Marcum designavit, et Cæsaris appellatione donavit, et Sevirum turmis equitum Rom. jam consulem designatum creavit.* Ubi, inquit, Sevir nomen officii videtur fuisse, cui et ludorum Seviralium cura competebat, teste eodem Capitolino·

γήσαντα, προτρέψασθαι αυτῷ, ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐλθόντα, πράττειν ὃ βούλοιτο. Ὁ δὲ ἐς Λυκίαν ἐν ὁλκάδι παρέπλευσεν, ἔνθα δὴ καὶ μετήλλαξεν. Ὁ δὲ Λούκιος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ προαπέσβη, ἐξαίφνης νόσῳ ἀποθανών. Ἥ τε οὖν Λιβία ἐπὶ τῷ θανάτῳ τούτων ὑπωπτεύθη, καὶ ὁ Τιβέριος οὐ πολλῷ πρότερον ἐκ τῆς Ῥόδου πρὸς τὴν Ῥώμην ὑπονοστήσας. Αὐτός τε γὰρ τῆς διὰ τῶν ἄστρων μαντικῆς ἐμπειρότατος ἦν, καὶ Θράσυλον εἶχεν ἄνδρα τὴν ἀστρολογίαν ἀκρότατον· ὅθεν καὶ τὰ ἑαυτῷ καὶ τὰ ἐκείνοις μέλλοντα συμβαίνειν ἠπίστατο. Λέγεται γοῦν ὅτι, βουληθείς ποτε ὁ Τιβέριος ἐν τῇ Ῥόδῳ τὸν Θράσυλον ἀπὸ τοῦ τείχους ὦσειν, ὡς μόνον συνειδότα ὅσαπερ ἐνενόει, σκυθρωπάσαντά τε ἰδὼν αὐτὸν, ἤρετο διό τι συνένηφε ; Τοῦ δὲ κίνδυνόν τινα προορᾷν ἐπηρωτημένον αὐτῷ φήσαντος, ἐθαύμασεν ὁ Τιβέριος, καὶ φυλάξαι αὐτὸν ἑαυτῷ διὰ τὰς ἐλπίδας ἠθέλησεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτω. Ὁ δὲ Αὔγουστος, δεσπότης ὑπὸ τοῦ δήμου ὀνομασθεὶς, καὶ ἀπειπάμενος μηδένα πρὸς αὐτὸν κεχρῆσθαι τούτῳ δὴ τῷ προσρήματι, χιλίας τε καὶ πεντακοσίας μυριάδας δραχμῶν ἀτόκους τοῖς δεομένοις δανείσας ἐπ' ἔτη τρία, ἐπῃνεῖτο παρὰ πάντων, καὶ ἐσεμνύνετο. Δύνανται δὲ παρὰ Ῥωμαίοις αἱ εἴκοσι καὶ πέντε δραχμαὶ χρυσοῦν νόμισμα ἓν, παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν εἴκοσι δραχμῶν ὁ Δίων φησὶ τὸ χρυσοῦν ἀλλάσσεσθαι νόμισμα. Μετὰ δὲ ταῦτα Κελτικοῦ πολέμου κεκινημένου, καὶ αὐτὸς ὑπό τε γήρως καὶ νόσου κεκμηκὸς ἔχων τὸ σῶμα καὶ ἐκστρατεῦσαι μὴ οἷός τε ὢν, τὸν Τιβέριον πῇ μὲν ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἀναγκασθεὶς, πῇ δ' ὑπὸ τῆς Ἰουλίας ἀναπεισθεὶς (ἤδη γὰρ αὕτη ἐκ τῆς ὑπερορίας κατήχθη), υἱοθετήσατο, καὶ τὴν ἐπὶ τοὺς Κελτοὺς ἐκστρατείαν ἐπέτρεψεν. Ὑποπτεύσας δὲ μή τι νεοχμώσῃ ὁ Τιβέριος ὑπερφρονήσας, καὶ τὸν Γερμανικὸν τὸν Δρούσου παῖδα εἰσεποιήσατο. Πράσσοντι δὲ ταῦτα, ἄλλοι τε καὶ Γναῖος Κορνήλιος τοῦ μεγάλου Πομπηΐου θυγατριδοῦς ἐπεβούλευσαν. Μήτ' οὖν ἀποκτεῖναι σφᾶς ἐθέλων (οὐδὲν γὰρ ἐκ τῶν ἀπολλυμένων ἑώρα πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῷ κατορθούμενον), μήτ' ἀπολῦσαι θαῤῥῶν, ἵνα μὴ καὶ ἄλλους ἐκ τούτου ἐφ' ἑαυτὸν ἐπισπάσηται, οὔθ' ἡμέρας ἀφροντιστεῖν, οὔτε νυκτὸς ἠδύνατο ἠρεμεῖν. Ταῦθ' ἡ Λιβία ὁρῶσα, ἤρετο αὐτὸν, τί ὅτι οὐ καθεύδει ; Ὁ δὲ, *Τίς ἂν*, εἶπεν, *ὦ γύναι, κἂν ἐλάχιστον ἀτρεμήσειε, τοσούτους ἔχων ἐχθροὺς καὶ οὕτω συνεχῶς ἐπιβουλευόμενος* ; Ἡ δὲ πολλὰ μὲν περὶ τούτου διελέχθη αὐτῷ, τελευταῖον δὲ γνώμην ἔδωκε θανάτῳ μὲν μηδένα τῶν τοιούτων κολάζειν, ἑτέρως δέ πως αὐτοὺς σωφρονίζειν, ὥστε μηκέτι τοιοῦτόν τι ἐξαμαρτεῖν, καὶ μάλιστα συγγνώμῃ καὶ εὐποιίαις. *Οὐ γὰρ πείθειν ἢ ἀναγκάζειν*, ἔφη, *φιλεῖν τὸ ξίφος τινὰ δεδύνηται, ἀλλὰ τὸν μὲν κολαζόμενον ἀπόλλυσι, τὰς δὲ δὴ τῶν ἄλλων ψυχὰς ἀλλοτριοῖ τοῦ κολάζοντος. Ἐπεὶ μηδὲ φιλοῦσιν, ὅτι ἐδικαιώθησαν ἕτεροι, ἀλλ' ἀπεχθάνονται μᾶλλον, ὅτι φόβος καὶ αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἐπήρτηται.* Τοιαῦτα πολλὰ τῆς Λιβίας εἰπούσης, ὁ Αὔγουστος ἐπείσθη αὐτῇ, καὶ πάντας ἀφῆκε τοὺς ὑπαιτίους, λόγοις νουθετήσας αὐτοὺς, τὸν δέ γε Κορνήλιον καὶ ὕπατον προσαπέδειξε. Καὶ

A vellet ageret. Ille vero nave oneraria in Lyciam advectus obiit, Lucio fratre **540** ejus repentino morbo prius exstincto. Unde Livia et Tiberius non multo ante Rhodo reversus suspicione non caruerunt. Nam cum et ipse divinationis ex sideribus peritissimus esset, et Thrasyllum virum in astrologia summum secum haberet : quid et sibi et illis eventurum esset, præsciebat. Illud certe quidem fertur : cum aliquando Rhodi Thrasyllum de muro præcipitare in animo haberet, ut solum cogitationum suarum conscium, et eum tristem vidisset, tristitiæ causam rogasse : qui cum respondisset, magnum sibi periculum imminere, Tiberium admiratione scientiæ, et propter spem principatus apud se retinuisse. Sed hæc hactenus. Augustus
B vero cum Domini appellationem a populo Romano sibi tributam repudiasset, vetuissetque ne a quoquam ita compellaretur, et indigentibus decies quinquies centena millia drachmarum sine usura in triennium mutuasset : ab omnibus laudabatur et celebrabatur. Valent autem apud Romanos quindenæ drachmæ unum aureum nummum : apud Græcos autem vicenis drachmis aureum nummum permutari, scribit Dion. Post hæc Gallico bello orto, cum ob corpus et senio et morbo fessum, ipse ducere exercitum non posset, Tiberium partim ipsis rebus urgentibus, partim Juliæ impulsu (jam enim ab exsilio revocata erat) adoptatum, contra Gallos misit. Veritus autem ne is per su-
C perbiam novi aliquid moliretur, etiam Germanicum Drusi filium adoptavit. Hæc agenti, cum alii, tum Cn. Cornelius Pompeii Magni ex filia nepos, sunt insidiati. Quos cum nec occidere vellet (neque enim securitati suæ interitu illorum quidquam consuli videbat) nec absolvere auderet, ne plurium ea lenitate contra se audacia confirmaretur : neque interdiu securus, neque noctu quietus esse poterat. Quæ cum Livia videret, rogabat qua de causa noctu non dormiret. Cui ille : *Quisnam*, inquit, *mulier, inter tot hostes vel minimam capiat quietem, et in tam frequentibus insidiis ?* Tum illa, multis ea de re verbis factis, denique consuluit, ne quem insidiatorem occideret, sed alio quovis modo eos castigaret, ne quid ejusmodi deinceps cona-
D rentur, **541** venia in primis et benefaciendo. *Nunquam enim*, inquit, *gladius cuiquam sui amorem persuadere aut extorquere potuit : sed eum qui punitur perdit, cæterorum animos ab eo qui pœnas sumit, alienat. Neque enim profecto ob aliorum supplicia amare incipiunt, sed oderunt magis ob metum sibi quoque impendentem.* Hæc et id genus alia disserenti Liviæ obtemperavit Augustus, et reos omnes verbis castigatos dimisit : Cornelium etiam consulem designavit, cum superstiti ex Julia filia et Agrippa nepoti, quem Agrippam nominavit, togam virilem dedisset.

ὁ λοιπὸς δὲ τοῦ Αὐγούστου θυγατριδοῦς, ὁ ἐκ τῆς Ἰουλίας τῷ Ἀγρίππᾳ τεχθείς, ὃν καὶ Ἀγρίππαν ἐκάλεσαν, εἰς ἀφήβους ἐγράφη.

XXXVII. Tiberius, rem bellicam administrans, A Romam crebro venit, metuens ne sibi Augustus per absentiam suam alium anteferret. Sed Dacis, Sauromatis, aliisque Pannonicis gentibus concitatis, ex Galliis ad eas rediit: eodemque Augustus Germanicum misit, cum fortasse Tiberius eas celeriter vincere posset, ac tempus de industria tereret, ut propter bellum in armis esset. Misit autem Germanicum, quod Agrippa propter pertinacem morum improbitatem abdicato, ejus pecunia in ærarium relata militare, ipse in insulam relegatus erat. Eas gentes Romani post multas clades illatas, nec pauciores acceptas, tandem partim ad deditionem compulerunt, partim acie vicerunt. Tiberius Romam reversus ab Augusto in Dalmatiam contra quosdam tumultuantes missus est: B quos ægre ille quidem, et cum periculo, sed vicit tamen; vicit et Germanicus alios. Bello sic confecto, nuntius ex Germania allatus obstitit quominus triumpharetur. Nam in Gallia nonnullas ejus partes Romani occuparant, non eodem sitas loco, sed sparsim pro tempore subactas. Erant in ea legiones, et urbes condebantur, et Barbari ad Romanos mores et civilitatem traducebantur. Qui dum paulatim et ratione quadam a patriis institutis avocabantur, vitæ mutationem haud iniquis animis patiebantur. Sed cum Quintilius Varus Germaniæ præpositus eos subito ac penitus ab inveterata consuetudine avellere aggrederetur, superbeque et avare ut mancipiis imperitaret, ferre C non poterunt: sed eum receptum, tanquam 542 imperata facturi, data fide se citra milites ultro servituros, longe a Rheno abduxerunt. Qui cum eis crederet, neque milites, ut in hostili agro, conjunctos haberet, et alios alio dimisisset: securo illo, nec ullum periculum metuente, consurgunt, et occisis qui apud ipsos erant militibus, illum cum suis legionibus in densis et impeditis silvis versantem, ex improviso pro notitia locorum, qua minime patebat exitus, circumvenerunt, ac sæpissime Romanos plurimum afflixerunt. Qui cum tandem multos suorum amisissent, Barbaris vero subinde ex popularibus novæ vires accederent, facilius circumdati cædebantur. Itaque Varus et D præcipui quique vulnerati, metuentes ne vivi in hostium potestatem venirent, ultro sibi necem consciverunt. Quo cæteri cognito, partim ducem imitati sunt, partim abjectis armis cuivis se jugulandos præbuerunt. Eos igitur Barbari impune occiderunt: et munitionibus omnibus, una excepta, sunt potiti. Quam dum oppugnant, neque Rhenum trajecerunt, neque in Galliam impressionem fecerunt, ac ne castellum quidem illud expugnare potuerunt ex obsidionum imperitia, et sagittariorum quibus Romani utebantur, multitudine: a quibus repellebantur, et plurimi occidebantur. Deinde cum præsidiis Rhenum teneri, et Tiberium cum

A ΛΖ'. Ὁ δέ γε Τιβέριος τά τε τῶν πολέμων διῴκει καὶ εἰς τὴν Ῥώμην συνεχῶς εἰσεφοίτα, φοβούμενος μὴ ὁ Αὔγουστος ἄλλον τινὰ ἀπόντος αὐτοῦ προτιμήσῃ. Κινηθέντων δὲ τῶν Δακῶν καὶ Σαυροματῶν καὶ ἄλλων Παννονικῶν ἐθνῶν, ὁ Τιβέριος πρὸς αὐτοὺς ἀνέστρεψεν, ἐκ τῆς Κελτικῆς. Καὶ τὸν Γερμανικὸν δὲ ὁ Αὔγουστος ἐκεῖ ἔπεμψεν, ὡς τάχα τοῦ Τιβερίου ταχέως αὐτῶν κρατῆσαι δεδυνημένου, ἑκουσίως δὲ τὸν καιρὸν τρίβοντος, ἵν' ἐν τοῖς ὅπλοις εἴη διὰ τὸν πόλεμον. Ἔπεμψε δὲ τὸν Γερμανικόν, ὅτι ὁ Ἀγρίππας ἀπεκηρύχθη ὡς μὴ σωφρονιζόμενος, καὶ ἥ τε οὐσία αὐτοῦ τῷ στρατιωτικῷ ταμείῳ ἀπενεμήθη, κἀκεῖνος εἰς νῆσον περιωρίσθη. Πολλὰ μέντοι καὶ ποιήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τοῖς τῶν ἐθνῶν τούτων πολέμοις, οὐ μείω δὲ καὶ παθόντες, B τέλος τὰ μὲν ὁμολογίᾳ ὑπηγάγοντο, τὰ δὲ μάχαις ἐνίκησαν. Ὁ δὲ Τιβέριος ἐς τὴν Ῥώμην ἐπανελήλυθε, καὶ αὖθις παρὰ τοῦ Αὐγούστου εἰς Δαλματίαν ἐστάλη ἀνταιρόντων ἐκεῖ τινων· οὓς μόλις μὲν καὶ σὺν κινδύνοις, τέως δ' οὖν ἐχειρώσατο, καὶ ὁ Γερμανικὸς ὁμοίως ἑτέρους. Καὶ ὁ μὲν πόλεμος οὕτως τοῦτο ἔσχηκε τέλος. Ἐκ δὲ Γερμανίας ἀγγελία κομισθεῖσα, ἑορτάσαι τὰ νικητήρια τοὺς ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐκώλυσεν. Ἐν γὰρ τῇ Κελτικῇ εἶχον αὐτῆς τινα οἱ Ῥωμαῖοι, οὐχ ὁμοῦ συγκείμενα, ἀλλὰ σποράδην, ὡς ἔτυχε χειρωθέντα. Καὶ στρατιῶται ἦσαν ἐκεῖ, καὶ πόλεις συνῳκίζοντο, καὶ οἱ Βάρβαροι πρὸς ἔθη Ῥωμαϊκὰ καὶ εὐκοσμίαν μετερρυθμίζοντο. Ἕως μὲν οὖν κατὰ βραχὺ καὶ ὁδῷ τινι ἐκ τῶν πατρίων μετήγοντο, οὐκ ἤχθοντο τῇ τοῦ βίου μεταβολῇ. C Ἐπεὶ δ' ὁ Οὔαρος ὁ Κυντίλιος τὴν ἡγεμονίαν τῆς Γερμανίας λαβὼν ἔσπευσεν αὐτοὺς ἀθρόον μεταστῆσαι, καὶ ὡς δουλεύουσι σφίσιν ἐπέταττε, καὶ χρήματα ἔπραττεν· οὐκ ἠνέσχοντο, ἀλλὰ δεξάμενοι τὸν Οὔαρον, ὡς τὰ πραττόμενα ποιήσοντες, πόρρω τοῦ Ῥήνου προήγαγον, καὶ πίστιν αὐτῷ παρέσχον, ὡς καὶ ἄνευ στρατιωτῶν δουλεύσοντες. Ὁ δὲ πιστεύσας οὔτε τὰ στρατεύματα ὡς ἐν πολεμίᾳ συνεῖχε, καὶ ἄλλους ἀλλαχοῦ ἔπεμπε. Θαρροῦντος δ' αὐτοῦ καὶ μή τι δεινὸν ὑποπτεύοντος ἐπανίστανται, καὶ ἀποκτείναντες τοὺς παρὰ σφίσι στρατιώτας ἐπῆλθον αὐτῷ ἐν ὕλαις δυσεκβάτοις ὄντι μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν στρατιᾶς, καὶ ἐξάπινα σφᾶς διὰ τῶν λοχμωδεστάτων, ἔμπειροι τούτων ὄντες περιεστοιχίσαν, D καὶ πλεῖστα μὲν καὶ πλειστάκις ἐκάκωσαν. Τέλος δὲ τῶν μὲν Ῥωμαίων ἀποβαλόντων πολλούς, τοῖς δὲ Βαρβάροις ἀεὶ προστιθεμένων ἑτέρων ὁμογενῶν, ῥᾷον οἱ Ῥωμαῖοι κυκλούμενοι ἐφονεύοντο, ὥστε καὶ τὸν Οὔαρον καὶ τοὺς λοιποὺς τοὺς λογιμωτάτους τρωθῆναι· οἳ φοβηθέντες μὴ ζωγρηθῶσιν, αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀνεῖλον. Τοῦτο δὲ γνόντες καὶ οἱ λοιποί, οἱ μὲν τὸν ἄρχοντα ἐμιμήσαντο· οἱ δέ, τὰ ὅπλα τιθέντες, ἐπέτρεπον τῷ βουλομένῳ φονεύειν αὐτούς. Ἐκόπτοντο οὖν ἀδεῶς, καὶ τὰ ἐρύματα πάντα κατέσχον οἱ Βάρβαροι ἄτερ ἑνός· περὶ ὃ ἀσχοληθέντες, οὔτε τὸν Ῥῆνον διέβησαν, οὔτ' ἐς τὴν Γαλατίαν εἰσέβαλον. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνο χειρώσασθαι ἠδυνήθησαν,

ἐπεὶ μήτε πολιορκεῖν ἠπίσταντο. Καὶ τοξόταις οἱ Ῥωμαῖοι συχνοῖς ἐχρῶντο, ἐξ ὧν καὶ ἀνεκόπτοντο, καὶ πλεῖστοι ἀπώλλυντο. Μετὰ δὲ τοῦτο πυθόμενοι φυλακὴν τοῦ Ῥήνου τοὺς Ῥωμαίους ποιήσασθαι, καὶ τὸν Τιβέριον σὺν βαρεῖ προσελαύνειν στρατεύματι, οἱ μὲν πολλοὶ ἀπανέστησαν τοῦ ἐρύματος· οἱ δ' ὑπολειφθέντες ἀποστάντες αὐτοῦ, ὥστε μὴ αἰφνιδίαις ἐπεξελεύσεσι τῶν ἐντὸς κακοῦσθαι, τὰς ὁδοὺς ἐτήρουν, σπάνει σιτίων αἱρήσειν ἠλπικότες αὐτούς. Οἱ δ' ἐντὸς ὄντες Ῥωμαῖοι, ἕως μὲν εὐπόρουν τροφῆς, κατὰ χώραν ἔμενον, βοήθειαν προσδεχόμενοι· ὡς δ' οὔτε τις ἐπεκούρει αὐτοῖς, καὶ λιμῷ συνείχοντο, ἐξῆλθον, νύκτα τηρήσαντες χειμέριον (ἦσαν δὲ στρατιῶται μὲν ὀλίγοι, ἄοπλοι δὲ πολλοὶ) καὶ τὸ μὲν πρῶτον καὶ δεύτερον φυλακτήριον τῶν Βαρβάρων παρῆλθον, πρὸς δὲ τῷ τρίτῳ B γενόμενοι ἐφωράθησαν, καὶ πάντες ἂν ἀπώλοντο ἢ καὶ ἑάλωσαν, εἰ μὴ οἱ Βάρβαροι περὶ τὴν ἁρπαγὴν τῆς λείας ἐτράποντο, καὶ οἱ σαλπιγκταὶ τροχαῖόν τι συμβοήσαντες δόξαν παρέσχον ὡς ἐπικουρία τοῖς πολιορκουμένοις ἐλήλυθεν, εἶτα καὶ ὡς ἀληθῶς ἐπεκουρήθησαν. Ὁ δὲ Τιβέριος διαβῆναι τὸν Ῥῆνον οὐκ ἔκρινεν, ἀλλ' ἠτρέμιζεν, ἐπιτηρῶν μὴ οἱ Βάρβαροι τοῦτο ποιήσωσιν. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνοι διαβῆναι ἐτόλμησαν, γνόντες αὐτὸν παρόντα. Μετὰ ταῦτα δὲ αὐτὸς καὶ ὁ Γερμανικὸς εἰσέβαλον εἰς τὴν Κελτικὴν καί τινα ταύτης κατέδραμον, οὐ μέντοι καὶ μάχῃ ἐνίκησαν, οὔτε ἔθνος τι ὑπηγάγοντο, ὅτι μηδ' ᾔει τις ἐς χεῖρας αὐτοῖς, καὶ οὐδ' αὐτοὶ τοῦ Ῥήνου πόρρω προῆλθοσαν, δεδιότες μὴ καὶ αὖθις σφαλῶσιν, ἀλλ' αὐτοῦ που μέχρι τοῦ μετοπώρου διατρίψαντες ἐπανῆλθον.

A magnis copiis adventare audivissent, plerique a castello recesserunt. Reliqui, ne subitis hostium excursionibus infestarentur, longius digressi, vias obsederunt, ut penuria commeatus eos expugnarent. Romani vero dum cibaria suppetebant, exspectatione auxilii, obsidionem tolerabant. Sed cum nemo opem ferret, et fame urgerentur, tempestuosa nocte captata egressi (erant autem pauci milites, multi inermes) primas ac secundas Barbarorum excubias fefellerunt: apud tertias demum deprehensi, omnes aut cæsi aut capti essent, nisi Barbari ad direptionem prædæ conversi essent, et tubicines incitato clangore opinionem illis attulissent, quasi auxilia venissent obsessis, quæ tandem revera advenerunt. Tiberius autem Rhenum sibi transeundum non censuit, sed quietus se continuit, observans, an id Barbari facturi essent. **543** Verum nec illi, præsentia ejus cognita, transire ausi fuerunt. Post hæc ipse et Germanicus in Celticam impressione facta, quasdam ejus partes incursarunt: neque tamen vel prælio vicerunt, vel gentem aliquam subegerunt, propterea quod nemo ad manus veniebat: nec ipsi a Rheno longe processerunt, veriti ne denuo cladem acciperent, sed ibi usque in autumnum commorati, domum redierunt.

ΛΗ'. Ὁ Αὔγουστος δὲ τὰ τῆς μοναρχίας διοικῶν, C καὶ ὑπέργηρως ἤδη γενόμενος, τὸν μὲν Γερμανικὸν ὑπατεύσαντα πρὸ τοῦ στρατηγῆσαι, παρεκάθετο τῇ βουλῇ, τὴν δὲ τῷ Τιβερίῳ. Ἱπποδρομίας δὲ τελουμένης ἐν τοῖς γενεθλίοις αὐτοῦ ἐμμανής τις ἀνὴρ ἐκάθισεν ἐς τὸν δίφρον τὸν τῷ Ἰουλίῳ Καίσαρι ἀνακείμενον, καὶ τὸν ἐκείνου στέφανον περιέθετο. Ὃ πάντας ἐτάραξεν ὡς εἰς τὸν Αὔγουστόν τι σημαῖνον. Ἀλλὰ καὶ τέρατα πρὸς τοῦτο φέροντα προσέπεσε πλείονα. Ὅ τε γὰρ ἥλιος ἅπας ἐξέλιπε, καὶ τοῦ οὐρανοῦ πολὺ πυρῶδες φαινόμενον καίεσθαι ἔδοξε, καὶ ἀστέρες κομῆται καὶ αἱματώδεις ὤφθησαν. Βουλῆς τε ἐπὶ τῇ νόσῳ αὐτοῦ ἐπαγγελθείσης, ἵν' εὐχὰς ποιήσωνται, κεκλεισμένον εὕρητο τὸ συνέδριον· καὶ κεραυνὸς εἰς εἰκόνα αὐτοῦ ἐμπεσὼν, τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Καίσαρος ἠφάνισε. D Ταῦτα μὲν οὖν ζῶντος ἔτι αὐτοῦ προεφάνη. Ὁ δὲ νοσήσας ἐν Νώλῃ μετήλλαξε τῇ ἐννεακαιδεκάτῃ τοῦ Αὐγούστου μηνὸς, ζήσας ἓξ ἔτη καὶ ἑβδομήκοντα, τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐνδεουσῶν ἡμερῶν· μοναρχήσας δὲ ἀφ' οὗ πρὸς τῷ Ἀκτίῳ ἐνίκησεν ἐνιαυτοὺς πρὸς τέσσαρσι τεσσαράκοντα. Ὑπωπτεύθη μέντοι ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἡ Λιβία, ὅτι πρὸς τὸν Ἀγρίππαν ὁ Αὔγουστος λάθρα ἐς τὴν νῆσον διέπλευσεν, ἔνθα μετὰ τῆς Ἰουλίας τῆς μητρὸς πεφυγάδευτο. Δείσασα γὰρ μὴ καταλλαγεὶς ἐπὶ τῇ μοναρχίᾳ αὐτὸν καταγάγῃ, σῦκά τινα ἐπὶ δένδροις ἔτι ὄντα, ἐξ ὧν ὁ Αὔγουστος αὐτοχειρίᾳ συκάζειν εἰώθει, φαρμάξαι λέγεται, καὶ αὐτὴ μὲν τὰ ἀφάρμακτα ἤσθιεν, ἐκείνῳ δὲ τὰ πεφαρμαγμένα προσ-

XXXVIII. Augustus vero, cum in imperio admodum senuisset, Germanicum ante præturam consulatu functum senatui, senatum Tiberio commendavit. Ludis Circensibus, natali ejus, homo quidam insanus sellam Julio Cæsari dedicatam occupavit, illiusque coronam suo capiti imposuit. Id turbavit omnes, Augusto sinistri aliquid portendi existimantes. Eodem prodigia complura accesserunt. Nam et sol totus defecit, et cœlum late ardere visum, et stellæ crinitæ sanguineo colore apparuerunt. Indictoque propter morbum ejus senatu, ut pro salute ejus vota nuncuparentur, curia clausa est inventa: et fulmen in statuam ejus delatum, primam litteram nominis Cæsaris delevit. Hæc eo adhuc superstite acciderunt. Ipse vero Nolæ ex morbo decessit, decimo quarto Kalend. Septem. LXX et VI ætatis anno, diebus IV et XXX minus, imperii post Actiacam victoriam IV et XL. De ejus morte suspecta fuit Livia, quod Augustus ad Agrippam in insulam, in qua cum matre Julia exsulabat, clam trajecerat. Verita enim ne, reconciliata gratia, eum ab exsilio revocatum imperatorem designaret, ficus quasdam adhuc in arboribus pendentes, unde eas ipse decerpere solebat, infecisse dicitur: ac salubres ipsa edisse, venenatas illi reliquisse. Sive igitur ea, sive alia de causa morbo affectus, amicos convocavit, et quæ voluerat collocutus, denique dixit: *Urbem lateritiam reperi, marmoream vobis relinquo.* Quibus verbis stabilitum esse a se imperium innuebat. Mortem ejus

Livia non statim aperuit, verita ne quid absente in Dalmatia Tiberio novaretur, sed in ejus usque reditum celavit. Cadavere Romam perlato, Drusus testamentum ejus a Vestalibus virginibus, quæ id asservabant, **544** acceptum in curiam attulit. Id sigillis ab iis qui ea impresserant recognitis, audiente senatu recitatum est. Sunt et quatuor ejus libelli in curiam allati : quorum unus sepulturæ rationem præscribebat, alter acta ejus continebat. In tertio milites, reditus et impensas publicas perscripserat, et pecuniæ numerum quæ in thesauris esset. Quartus mandata ad Tiberium et populum continebat. His lectis, funus elatum est, orationes funebres a Druso et Tiberio habitæ. Deinde corpus ejus crematum est : ac tum non multi, post omnes luxerunt, recordati, eum omnibus accessu facilem, multis pecuniam suppeditasse, amicis summum honorem habuisse, gratias egisse iis a quibus ipsius errata corrigerentur, ut et Athenodoro viro sapienti, tali de causa. Pronus erat in Venerem, et mulieres ad eum quas volebat, in tectis lecticis allatæ, in ejus thalamum adducebantur, quibus ad libidinem abutebatur. Igitur aliquando mulierem, cujus amore captus erat, accersivit, cujus maritum Athenodorus pro familiaritate invisurus, cum et ipsum et uxorem indignantes invenisset (nec enim resistere poterant), mœroris causa cognita, eos tranquillo animo esse jussit : se enim ipsum Augustum accessurum, et ejus impetum repressurum. Allata lectica, Athenodorus, gladio accepto pro muliere, inscendit : eaque diligenter tegi jussa, ad Augusti thalamum est perlatus. Qui cum illam aperuisset, ille stricto gladio exsiliens : *Itane*, inquit, *non times ne te aliquis sic ingressus occidat?* Id factum Augustus non modo non ægre tulit, nec Athenodorum objurgavit : sed et gratias ei egit, et modestior factus est. Eum igitur, cum ob hæc, tum ob alia plura, et quod Tiberium successorem ejus, alium sunt experti, desiderarunt.

ἔδαλεν. Εἴτ' οὖν οὕτως, εἴτ' ἄλλως ἀῤῥωστήσας, τότε τοὺς ἑταίρους συνήθροισε καὶ ἃ ἠβούλετο τούτοις διαλεχθεὶς, τέλος ἔφη, ὅτι *Τὴν Ῥώμην πηλίνην παραλαβὼν, λιθίνην ὑμῖν καταλείπω*, τὸ τῆς ἀρχῆς ἰσχυρὸν τοῦ λόγου ἐνδεικνυμένου. Οὐ μέντοι τὸν θάνατον αὐτοῦ αὐτίκα ἡ Λιβία ἐξέφηνε, φοβηθεῖσα, μή τι νεωτερισθῇ, ἐν Δαλματίᾳ τοῦ Τιβερίου διάγοντος, ἀλλὰ συνέκρυψεν αὐτὸν μέχρις ἐκεῖνος ἀφίκετο. Ἀνακομισθέντος δὲ τοῦ σώματος αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην, τὰς διαθήκας αὐτοῦ ὁ Δροῦσος ἐκ τῶν ἀειπαρθένων τῶν τῆς Ἑστίας ἱερειῶν αἷς παρετέθειντο εἰληφὼς εἰς τὸ συνέδριον εἰσήνεγκε, καὶ τὰς σφραγῖδας οἱ κατασημηνάμενοι ἐπεσκέψαντο, καὶ ἀνεγνώσθησαν ἐν ἐπηκόῳ τοῦ συνεδρίου. Ἐκομίσθη δ' εἰς τὸ συνέδριον καὶ βιβλία αὐτοῦ τέσσαρα· ὧν τὸ μὲν ἓν τὰ περὶ τῆς ταφῆς διετάττετο, τὸ δ' ἕτερον τὰς πράξεις ἃς εἴργαστο διεξῄει· τῷ δὲ τρίτῳ τὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ τὰ τῶν προσόδων καὶ τὰ τῶν ἀναλωμάτων τῶν δημοσίων συνέταξε καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐν τοῖς θησαυροῖς χρημάτων· τὸ δὲ τέταρτον ἐντολὰς περιεῖχε τῷ Τιβερίῳ, καὶ τῷ κοινῷ ἐπισκήψεις. Τούτων δ' ἀναγνωσθέντων ἡ ἐκφορὰ γέγονε, καὶ ἐπιτάφιοι ἐῤῥήθησαν παρὰ τοῦ Δρούσου καὶ παρὰ τοῦ Τιβερίου. Εἶτα ἐκαύθη τὸ σῶμα αὐτοῦ· καὶ πένθος τότε μὲν οὐ πολλοὶ, ὕστερον δὲ πάντες ἔσχον, μεμνημένοι, ὅτι τε πᾶσιν εὐπρόσοδος ἦν, καὶ πολλοῖς ἐπήρκει ἐς χρήματα, καὶ ὅτι λίαν ἐτίμα τοὺς φίλους, καὶ χάριτας ὡμολόγει τοῖς αὐτὸν διορθουμένοις ἐφ' οἷς ἐσφάλλετο· ὥσπερ καὶ τῷ Ἀθηνοδώρῳ ἀνδρὶ σοφῷ ἐπὶ τοιᾷδε αἰτίᾳ. Εὐκατάφορος πρὸς τὰ ἀφροδίσια ἦν, καὶ αἱ γυναῖκες ἐκομίζοντο ἃς ἐβούλετο ἐν καταστέγοις φορείοις, καὶ οὕτως εἰς τὸν αὐτοῦ εἰσήγοντο θάλαμον. Ἐκεῖνος δὲ ταύτας ἐξῆγέ τε καὶ ἐκέχρητο. Ἠράσθη γοῦν ποτε γυναικὸς καὶ ἔπεμψε λαβεῖν αὐτήν. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Ἀθηνόδωρος, τῷ τῆς γυναικὸς ἐκείνης ἀνδρὶ συνήθης ὢν ἔτυχεν ἀπελθὼν τὸν φίλον ὀψόμενος, καὶ ἀσχάλλοντα εὑρὼν κἀκεῖνον καὶ τὴν γυναῖκα (οὐ γὰρ ἠδύναντο ἀντιστῆναι) τὴν αἰτίαν τῆς λύπης ἐπύθετο. Καὶ μαθὼν, ἠρεμεῖν αὐτοὺς ἐκέλευσεν. Αὐτὸς γὰρ ἀπελθεῖν ἔφη, πρὸς τὸν Αὔγουστον, καὶ τὴν αὐτοῦ ἀποστρέψαι ὁρμήν. Καὶ κομισθέντος τοῦ καταστέγου δίφρου, ὡς τῆς γυναικὸς ἐν αὐτῷ εἰσελευσομένης, εἰσῆλθεν ὁ Ἀθηνόδωρος, καὶ ξίφος λαβὼν καὶ κατακαλυφθῆναι τὸν δίφρον ἀκριβῶς ἐπιτάξας οὕτω πρὸς τὸν τοῦ Αὐγούστου κεκόμιστο θάλαμον. Ἐκείνου δὲ τὸν δίφρον ἀποκαλύπτοντος ξιφήρης ἐκπεπήδηκεν, εἰπών· *Εἶτα οὐ φοβῇ, μή τίς σε οὕτως εἰσελθὼν ἀποκτείνῃ;* Ὁ δ' Αὔγουστος οὐ μόνον οὐκ ὠργίσθη, οὐδ' ἐκάκισε τὸν Ἀθηνόδωρον, ἀλλὰ καὶ χάριν ἔγνω αὐτῷ, καὶ σωφρονέστερος γέγονε. Διὰ ταῦτα τοίνυν, καὶ ἄλλα δὲ πλείω ἐπόθουν αὐτὸν, καὶ ὅτι τοῦ Τιβερίου μετ' αὐτὸν μοναρχήσαντος οὐχ ὁμοίου ἐπειράθησαν.

XXXIX. Anno imperii Augusti XLII, homo factus et natus est Dominus noster et Deus Jesus Christus, auctore Eusebio Pamphilo, qui eum in *Ecclesiastica historia* LVII annos solum rerum potitum esse refert, cum alii XLIV duntaxat numerent. Verum dissensio inde exsistit, quod alii ab Actiaca demum victoria numerare incipiunt, quo tempore vere imperare **545** cœpit, Romanarum legionum solus factus dominus. Eusebius vero id quoque tempus annumerat, quo cum Antonio gessit imperium : quod tum quoque illo in Ægypto otium agente, et amoribus Cleopatræ serviente,

ΛΘ'. Ἐν δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς Αὐγούστου μοναρχίας ἐτέχθη ἐνανθρωπήσας ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, κατὰ τὸν Παμφίλου Εὐσέβιον, ὃς ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ* καὶ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη αὐτὸν ἱστορεῖ μοναρχῆσαι, τῶν ἄλλων τέσσαρα ἐπὶ τεσσαράκοντα τὰ τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ἀριθμούντων ἔτη. Γίνεται δὲ ἡ διαφωνία ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τὴν μοναρχίαν τῷ Καίσαρι ἐλογίσαντο, ἐξότου ναυμαχίᾳ ἐν Ἀκτίῳ ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον, ὅτε καὶ ὡς ἀληθῶς ἐμονάρχησε, μόνος τῶν Ῥωμαϊκῶν ταγμάτων γενόμενος κύριος· ὁ Εὐσέβιος δὲ καὶ τὸν χρόνον ὃν

συνῆρξε τῷ Ἀντωνίῳ τῇ μοναρχίᾳ προστίθησιν, A ὡς καὶ τότε τοῦ Αὐγούστου ὅσα ἐβούλετο πράττοντος, ἐκείνου τῇ Αἰγύπτῳ σχολάζοντος καὶ τῷ τῆς Κλεοπάτρας δουλεύοντος ἔρωτι, δι' ὃν καὶ ἀπώλετο. Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς μοναρχίας τοῦ Καίσαρος ἱστόρησεν ὁ Εὐσέβιος τὸν Χριστὸν γεννηθῆναι τὸ κατὰ σάρκα· εἰ γὰρ τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρας φαίημεν τοὺς τῆς μοναρχίας ἐνιαυτοὺς γενέσθαι τοῦ Καίσαρος, οὐ κατὰ τὸ τεσσαρακοστὸν δεύτερον ἔτος ἡ ἐπιφάνεια γέγονε τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἔνατον ἔτος συμβαίνει τεχθῆναι τὸν Κύριον. Ὡς γὰρ ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστὴς ἱστορεῖ Λουκᾶς, ἐν ἔτει πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος τὸν Χριστὸν ὁ Ἰωάννης ἐβάπτισε, τριάκοντα ὄ ἦν ἐτῶν ὅτε ἐβαπτίσθη, κατὰ τὸν αὐτὸν εὐαγ- B γελιστήν. Ὥστε λοιπὸν τοὺς μὲν πεντεκαίδεκα τῶν τριάκοντα ἐνιαυτῶν ἐκ τῶν τῆς αὐταρχίας τοῦ Τιβερίου χρόνων λαμβάνεσθαι, τοὺς δέ γε λοιποὺς πεντεκαίδεκα ἐκ τῶν τοῦ Αὐγούστου τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων καταλογίζεσθαι. Συμβαίνει τοίνυν τοὺς ἐξ αὐτῶν περιλιμπανομένους ἐννέα εἶναι καὶ εἴκοσιν. Ἐν γοῦν τῷ εἰκοστῷ ἐννάτῳ τῆς ἀκριβοῦς μοναρχίας τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου, καταλαμβάνεται τεχθῆναι τὸ κατὰ σάρκα ἐκ τῆς ἀειπαρθένου καὶ ἁγίας Μαρίας Θεοτόκου τὸν Κύριον.

quæ illi causa interitus fuit, æque fecerit quæ voluerit. Sic igitur anno XLII imperii Cæsaris narravit Eusebius Christum secundum carnem esse natum. Nam si imperii ejus annos XLIV statuamus, adventus et nativitas Domini et Servatoris nostri, non in annum XLII, sed in nonum et XX cadit. Ut enim sanctus Lucas evangelista narrat, Joannes Christum anno XV imperii Tiberii baptizavit: quo tempore annos, eodem auctore, Christus XXX natus fuit, ut jam XV anni de XXX ex imperio Tiberii, XV reliqui de XLIV annis Augusti sumantur. Unde constat, de iis restare annos XXIX. Proinde anno vicesimo nono confirmati imperii Cæsaris Augusti, secundum carnem, ex semper Virgine, et sancta Maria Deipara natum esse Dominum deprehenditur.

LIBER UNDECIMUS.

A. Ὁ μὲν οὖν Αὔγουστος ἀπεβίω, ὡς εἴρηται· τὴν δὲ μοναρχίαν ὁ Τιβέριος διεδέξατο, ὃς εὐπατρίδης C μὲν ἦν, καὶ πεπαίδευτο, τὴν δὲ γνώμην ἦν ποικιλώτατος, ἐναντίους τῇ προαιρέσει τοὺς λόγους ποιούμενος. Ὧν γὰρ ἐβούλετο, τἀναντία ἔλεγεν, ἄλλα μὲν κεύθων (89) ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλα δὲ λέγων· καὶ ὀργίζεσθαι προσποιούμενος, ἐν οἷς οὐχ ὠργίζετο· καὶ ἐν οἷς ἐθυμοῦτο, σχηματιζόμενος ἐπιείκειαν· καὶ ὡς οἰκειότατον ἑώρα τὸν ἔχθιστον, καὶ ὡς ἀλλοτριωτάτῳ προσεφέρετο τῷ φιλτάτῳ. Καὶ οὐκ ἠξίου τοῖς ἄλλοις δῆλον εἶναί οἱ τὸ φρόνημα, τοῦτο προσήκειν τῷ αὐταρχοῦντι φρονῶν. Καὶ εἴτε τις ἠναντιοῦτο οἷς ἔλεγεν, εἴτε μὴν καὶ συνῄνει, μεμίσητο. Τέως δ' οὖν εἰς τὰ στρατόπεδα καὶ εἰς τὰ ἔθνη πάντα ὡς αὐτοκράτωρ αὐτίκα ἐπέστειλε, μὴ λέγων αὐτοκράτωρ εἶναι. Ψηφισθὲν γὰρ αὐτῷ D καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ὀνομάτων οὐκ ἐδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἀρχῆς διοικῶν ἅπαντα, μηδὲν αὐτοῖς δεῖσθαι ἔλεγε. Καὶ ταύτης ἐξίστασθαι ἐκομψεύετο, καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν (ἓξ γὰρ καὶ πεντήκοντα ἐτῶν ἦν) καὶ δι' ἀμβλυωπίαν· πλεῖστον γὰρ ἐν σκότει βλέπων, ἐλάχιστα τὴν ἡμέραν ἑώρα. Εἶτα κοινωνοὺς ᾔτει τῆς ἀρχῆς καὶ συνάρχοντας, οὐδὲν τούτων ποιῆσαι μέλλων, ἀλλ' ὅτι τε ὕπουλον εἶχεν ἦθος, καὶ ὅτι καὶ τὰ στρατεύματα τά τε ἐν Παννονίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ ὑπώπτευε, καὶ τὸν Γερμανικὸν ἐδεδίει, τῆς Γερμανίας ἄρχοντα τότε, καὶ τοῖς στρατιώταις φιλούμενον. Καὶ διὰ ταῦτα οὐδὲν ὡς αὐτοκράτωρ ἔπραττε φανερῶς, ἀλλὰ καὶ νοσεῖν προσποιούμενος οἰκουρῶν ἦν, καὶ διέμελλεν, ἵν' ἐν ἐλπίδι τοῦ

I. Augusto ad hunc modum, quo expositum est, defuncto, imperium Tiberius suscepit, ex gente patricia, litteris eruditus, sed ingenio perquam vario, aliud loqui aliud sentire solitus, pectore a lingua dissentiente: cum non irascebatur, iram simulans: cum commotus erat, lenitatem præ se ferens: inimicissimum ita intuens ut amicissimum: et amicissimum, ut alienissimum. Neque enim principis animum aliis esse cognitum oportere arbitrabatur. Proinde sive adversarere, sive assentirere illius orationi, odium incurreres. Ac ad legiones et omnes gentes statim ut imperator legatos misit, dissimulato imperatoris nomine, quod una cum cæteris sibi decretum repudiavit. Et cum totum imperium administraret, nihil sibi opus esse dixit imperio: eoque se cessurum esse, tum propter ætatem (annos enim VI et L natus erat), tum propter aciem oculorum obtusiorem, jactavit. Nam in tenebris plurimum, in luce minimum cernebat. Deinde socios et collegas imperii **546** postulavit. Hæc, quamvis neutrum in animo haberet, partim propter occultum ingenium, partim ob Germanicas et Pannonicas legiones quas suspectas habebat, et Germanici metu faciebat, qui tum Germaniæ præses, charus erat militibus. His igitur de causis, nihil aperte pro imperio faciebat: sed et morbum simulans domi se continebat, et moras nectebat, ut novarum rerum cupidi, sperantes eum ultro depositurum imperium, quiescerent, donec principatum ab omni parte firmasset. Tum vero

Variæ lectiones et notæ.

(89) *Κεύθων*. Ex Homero *Iliad.* I, v. 13.

Agrippam Augusti ex Julia nepotem, Agrippæ filium, occidi jussit. Germanicum vero admodum timuit. Sunt et Pannonicæ legiones contra suum ducem tumultuatæ. Sed audacioribus et seditionis primis auctoribus supplicio affectis, cæteri quieverunt. Germanicæ vero legiones Tiberio maledixerunt, et Germanicum imperatorem salutarunt. Qui cum gladium strinxisset, quasi seipsum occisurus, miles quidam suo ense sublato: *Hunc*, inquit, *cape tuo acutiorem*. Itaque a sui cæde abstinuit, ne magis tumultuarentur: sed confictis sub Tiberii nomine litteris quibus illis munera et alia quædam promittebantur, tum seditionem compescuit. Deinde legatis a Tiberio missis, Germanici artificio cognito, suspicati illos adesse ut ejus promissa tollerent, denuo tumultuati sunt, et contra legatos concitati, et Germanici uxorem Agrippinam, Agrippæ et Juliæ filiam, et filium ejus Caium comprehenderunt: ac uxorem prægnantem ei restituerunt, filio retento. Verum cum nihil proficerent, et ipsi quieverunt. Sic ille imperium cum occupare posset, aspernatus est. Qua de causa palam eum Tiberius apud senatum laudabat: sed apud sese admodum suspectum habebat, et ut munitum legionibus metuebat. Cæterum cum nullæ amplius turbæ nuntiarentur, omissa dissimulatione, principatum admisit. Ac quandiu Germanicus superstes fuit, nihil suapte auctoritate egit, sed ad senatum retulit omnia, neque ab ullo nisi a militibus imperatorem se appellari voluit. Cæsar tantum et Germanicus, et princeps senatus nominabatur: et ut tantisper et viveret et imperaret optabat, dum prodesset **547** reipublicæ. In rebus omnibus popularis esse studebat: et paucissima in semetipsum insumens, magnos sumptus publice faciebat. Ruinosa ædificia instaurabat et adornabat, primorum conditorum nominibus inscriptis, civitatibus et privatis hominibus opem ferebat, et multos ordinis senatorii ad egestatem redactos locupletabat: eæque largitiones statim ipso vidente numerabantur, ne quid inde, ut sub Augusto factum meminerat, per dispensatores subtraheretur. Pecuniæ causa neminem occidebat neque bona tum cujusquam publicabat, neque ultra constitutum quidquam exigebat. Æmilio certe, qui plus pecuniæ quam ordinatum erat, miserat, rescripsit, se oves suas tonderi velle, non deglubi. Erat et aditu facilis, et affabilis: magistratus tanquam in libera civitate colebat, consulibus assurgebat: amicorum consuetudine, æque ut privatus fecerat, utebatur: ægrotantes invisebat, nullo satellitum comitatu. Et quodam ex eis defuncto, funebrem orationem ipse recitavit. Matrem Liviam erga omnes eodem se gerere modo jussit. Illa vero magnum fastum præ se ferens, in Tiberii epistolis ad tempus ascribebatur, atque adeo pro imperio se gerebat, ut non ex æquo cum illo imperare, sed meliore conditione esse vellet: se illum fecisse imperatorem glorians. Quod Tiberius principio ægre tulit, deinde

A ἑκόντα τὴν ἀρχὴν ἀφήσειν αὐτὸν, μή τί τινες νεοχμώσωσι, μέχρις οὗ τῆς ἡγεμονίας ἐγκρατὴς διὰ πάντων ἐγένετο. Τὸν μὲν οὖν Ἀγρίππαν αὐτίκα πέμψας ἀπέκτεινε, τοῦ Αὐγούστου, ὡς εἴρηται, ὄντα θυγατριδοῦν ἐξ Ἰουλίας καὶ τοῦ Ἀγρίππου. Τὸν δὲ Γερμανικὸν λίαν ἐφοβεῖτο. Ἐθορύβησε δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ Παννονίᾳ στράτευμα, ὡς καὶ κατὰ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν ὁρμῆσαι. Εἶτα καὶ τῶν θρασυτέρων καὶ πρωταιτίων κολασθέντων, κατέστησαν οἱ λοιποί. Οἱ δὲ ἐν τῇ Γερμανίᾳ τόν τε Τιβέριον κατηγόρησαν, καὶ τὸν Γερμανικὸν ἐπεκάλεσαν αὐτοκράτορα. Ἐκείνου δὲ τὸ ξίφος σπασαμένου, ὡς ἑαυτὸν ἀναιρήσοντος, εἷς τις τῶν στρατιωτῶν τὸ ἑαυτοῦ ξίφος ἀνατείνας, *Τοῦτο*, ἔφη, *λάβε, ὀξύτερον γάρ ἐστιν*. Ὁ οὖν Γερμανικὸς τοῦ κτεῖναι μὲν ἑαυτὸν ἀπέσχετο, B ἵνα μὴ μᾶλλον στασιάσωσι. Γράμματα δὲ ὡς ἐκ τοῦ Τιβερίου πεμφθέντα πλασάμενος, δωρεὰς αὐτοῖς διδόντα καὶ ἄλλα τινὰ ὑπισχνούμενα τὴν στάσιν τότε κατέπαυσεν. Ὕστερον δὲ πρεσβευτῶν παρὰ τοῦ Τιβερίου πεμφθέντων, γνόντες τὸ τοῦ Γερμανικοῦ στρατήγημα, καὶ ὑποπτεύσαντες τοὺς πρέσβεις ἀνατρέψοντας ἥκειν τὰ ὑπ' ἐκείνου ἐπηγγελμένα, ἐθορύβησαν αὖθις, καὶ κατὰ τῶν πρέσβεων ὥρμησαν· καὶ τὴν τοῦ Γερμανικοῦ γυναῖκα τὴν Ἀγριππῖναν, τῆς τοῦ Καίσαρος θυγατρὸς τῆς Ἰουλίας καὶ τοῦ Ἀγρίππου παῖδα γεγονυῖαν, συνέλαβον, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γάϊον· καὶ τὴν μὲν Ἀγριππῖναν ἐγκύμονα οὖσαν ἀφῆκαν αὐτῷ, κατεῖχον δὲ τὸν υἱόν. Ὡς δ' οὐδὲν ἤνυον, ἡσύχασαν καὶ αὐτοί. Καὶ C ὁ μὲν δυνάμενος τὴν αὐτοκράτορα λαβεῖν ἀρχὴν, οὐκ ἠθέλησεν· ὁ δὲ Τιβέριος κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἐπῄνει αὐτὸν παρὰ τῇ βουλῇ, παρ' ἑαυτῷ δὲ καὶ λίαν ὑπώπτευε, καὶ ἐδεδίει αὐτὸν ὡς ἐγκεχειρισμένον στρατεύματα. Ὡς δ' οὐδὲν ἔτι νεώτερον ἠγγέλλετο, τὴν ἀρχὴν οὐκέτι εἰρωνευόμενος ὑπεδέξατο. Καὶ μέχρις ὁ Γερμανικὸς περιῆν, οὐδὲν καθ' ἑαυτὸν ἔπραττεν, ἀλλὰ πάντα εἰς τὴν γερουσίαν εἰσέφερε, καὶ οὐδὲ αὐτοκράτωρ καλεῖσθαι παρά του ἢ μόνων τῶν στρατιωτῶν ἠξίου. Καῖσαρ δὲ καὶ Γερμανικὸς καὶ πρόκριτος τῆς γερουσίας ὠνομάζετο, ηὔχετό τε τοσοῦτον καὶ ἄρξαι καὶ ζῆσαι χρόνον, ὅσος ἂν τῷ δημοσίῳ συμφέρῃ· καὶ διὰ πάντων δημοτικὸς δοκεῖν ἔσπευδε, καὶ ἐλάχιστα εἰς ἑαυτὸν δαπανῶν, πλεῖστα ἐς τὸ κοινὸν ἀνήλισκε. D Τὰ πεπονηκότα τε ἀνορθῶν καὶ ἐπικοσμῶν, τὰς τῶν ἀρχῆθεν οἰκοδομησάντων αὐτὰ κλήσεις ἐπέγραφε σφίσι, καὶ πόλεσι καὶ ἰδιώταις ἐπήρκει, καὶ τῶν βουλευτῶν συχνοὺς πενομένους ἐπλούτισε, καὶ τὰ δωρούμενα εὐθὺς ὁρῶντος αὐτοῦ ἠριθμεῖτο, ἵνα μὴ οἱ δοτῆρες νοσφίζωνταί τι αὐτῶν, εἰδὼς τοῦτο ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου γινόμενον. Καὶ οὔτε ἀπέκτεινέ τινα διὰ χρήματα, οὔτ' οὐσίαν τότε ἐδήμευσεν οὐδενὸς, οὐδ' ἔξω τι τῶν νενομισμένων ἠργυρολόγησεν. Αἰμιλίῳ γοῦν χρήματα πλείω παρὰ τὸ διατεταγμένον πέμψαντι ἀντεπέστειλεν, ὅτι *Κείρεσθαί μου τὰ πρόβατα, ἀλλ' οὐκ ἀποξυρᾶσθαι βούλομαι.* Καὶ εὐπρόσοδος καὶ εὐπροσήγορος ἦν. Τούς τε ἄρχοντας ὡς ἐν δημοκρατίᾳ ἐτίμα, καὶ τοῖς ὑπάτοις ὑπανίστατο. Καὶ τοῖς ἑταίροις ὡς ἐν ἰδιωτείᾳ συνῆν.

Νοσοῦντάς τε ἐπεσκέπτετο, μηδεμίαν φρουρὰν ἐπαγόμενος. Καὶ ἐπί τινι αὐτῶν τελευτήσαντι αὐτὸς ἀνέγνω τὸν ἐπιτάφιον· καὶ τὴν μητέρα τὴν Λιβίαν ὁμοίως προσφέρεσθαι πᾶσιν ἐκέλευεν. Ἡ δὲ πάνυ ὤγκωτο, καὶ αἱ τοῦ Τιβερίου ἐπιστολαὶ χρόνον τινὰ καὶ τὸ ἐκείνης ὄνομα εἶχον, τά τε ἄλλα πάντα ὡς αὐταρχοῦσα διοικεῖν ἐπεχείρει· καὶ οὐκ ἐξ ἴσου ἄρχειν, ἀλλὰ καὶ πρεσβεύειν αὐτοῦ ἤθελεν, αὐτὴ ποιῆσαι αὐχοῦσα αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ὁ δὲ ἤχθετο πρῶτον αὐτῇ, εἶτα τῶν μὲν δημοσίων αὐτὴν ἔπαυσε, τὰ δ' οἴκοι διοικεῖν ἀφῆκεν. Ὡς δὲ κἀν τούτοις ἦν ἐπαχθὴς, ἀπεδήμει, καὶ αὐτῆς ἐξίστατο, σωφρονέστατά τε χρόνον τινὰ διῆγε, καὶ ἄλλους δ' ἐκόλαζεν ἀσελγαίνοντας. Καὶ τῷ Δρούσῳ δὲ τῷ υἱῷ, ὃν ἐξ Ἀγριππίνης τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικὸς ἔσχηκε, καὶ ἀσελγεῖ τυγχάνοντι καὶ ὠμῷ, ἐπετίμα καὶ ἤχθετο. Καί ποτε αὐτῷ εἶπεν, ὅτι *Ζῶντος ἐμοῦ οὔτε βίαιον οὐθ' ὑβριστικόν τι πράξεις· Ἂν δέ τι καὶ τολμήσῃς, οὐδὲ τελευτήσαντος.*

A eam a reipublicæ administrationibus remotam, domestica negotia curare sivit. Ut vero in iis etiam molesta erat, peregre abiit, ut ab ea abesset. Ad tempus modestissime vixit, et aliorum immodestiam pœnis coercuit. Drusum quoque filium ex priore uxore Agrippina susceptum, ob crudelitatem et lasciviam objurgavit, et odio habuit: cui aliquando dixit: *Me vivo neque per vim neque per contumeliam quidquam feceris. Sin feceris, ne defuncto quidem me facturus es.*

Β'. Οὕτω ταῦτα καὶ τἄλλα μέχρις ὁ Γερμανικὸς B ἔζη ἐποίει. Μετὰ δὲ τοῦτο συχνὰ τούτων μετήλλαξε. Μήπω γὰρ τῶν παρὰ τοῦ Αὐγούστου τῷ δήμῳ καταλελειγμένων δοθέντων, ἐπεὶ νεκρὸς διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐξεφέρετο, καὶ προσελθών τις εἰς τὸ οὖς αὐτῷ ἐψιθύρισε, καὶ ἐρωτηθεὶς ὅ τι εἴρηκεν, *Ἐντετάλθαι*, ἔφη τῷ Αὐγούστῳ *εἰπεῖν ὅτι οὐδέπω οὐδὲν ἐκομίσαντο*· τὸν μὲν αὐτίκα ἀπέκτεινε, καὶ εἶπεν ὡς ἐπισκώπτων, *Ἵν' αὐτάγγελος αὐτῷ γένηται*· τοῖς δ' ἄλλοις τὰ καταλελειμμένα διένειμε. Τοῦ δ' ἐγγόνου αὐτοῦ, ὃν ἐκ τοῦ Δρούσου εἶχε, θανόντος, οὐδεμιᾶς τῶν συνήθων ἀπέσχετο πράξεως, μὴ δεῖν διὰ τοὺς οἰχομένους τὰ τῶν ζώντων, λέγων, προΐεσθαι. Κλήμης δέ τις τοῦ Ἀγρίππου γεγονὼς δοῦλος, καὶ προσεοικὼς αὐτῷ ἐπλάσατο αὐτὸς Ἀγρίππας εἶναι· C καὶ εἰς τὴν Γαλατίαν ἐλθὼν, πολλοὺς μὲν ἐκεῖ, πολλοὺς δὲ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ προσεποιήσατο, καὶ τέλος ἐπὶ τὴν Ῥώμην ὥρμησεν ὡς τὴν παππῴαν μοναρχίαν ἀποληψόμενος. Χειρωσάμενος δ' ὅμως αὐτὸν ὁ Τιβέριος διά τινων τὰ ἐκείνου προσποιησαμένων φρονεῖν, καὶ βασανίσας ἵνα περὶ συνιστόρων τι μάθῃ, ἐπεὶ μηδὲν ἐξελάλησεν, ἤρετο αὐτὸν, Πῶς Ἀγρίππας ἐγένου; καὶ ὃς ἀπεκρίνατο ὅτι *Οὕτως ὡς καὶ σὺ, Καῖσαρ*. Τὴν δὲ γυναῖκα Ἰουλίαν οὔτε ἐπανήγαγεν ἐκ τῆς ὑπερορίας ἣν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς τοῦ Αὐγούστου κατεδικάσθη δι' ἀσέλγειαν, ἀλλὰ καὶ κατέκλεισεν αὐτὴν, ὥσθ' ὑπὸ κακουχίας καὶ λιμοῦ φθαρῆναι. Πολλῶν τε αὐτῶν ἀξιούντων τὸν Νοέμβριον μῆνα, οὗ τῇ ἕκτῃ ἐπὶ δεκάτῃ γεγέννητο, Τιβέριον ἐξ αὐτοῦ καλεῖσθαι, *Καὶ τί*, ἔφη, D *ποιήσετε ἂν δεκατρεῖς Καίσαρες γένωνται;* Ἐν τούτοις ὁ Γερμανικὸς ἐτελεύτησεν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καταγοητευθείς τε καὶ φαρμαχθεὶς ὑπὸ Πείσωνος. Ὀστᾶ τε γὰρ εὑρέθη ἀνθρώπεια κατορωρυγμένα ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ κατῴκει, καὶ μολίβδινοι ἐλασμοὶ ἀράς τινας μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἔχοντες. Ὅτι δὲ καὶ φαρμάκῳ ἐφθάρη τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐξέφηνεν εἰς τὴν ἀγορὰν κομισθὲν, καὶ τοῖς παροῦσι δειχθέν. Θανόντος δὲ ὁ μὲν Τιβέριος καὶ ἡ Λιβία ἥσθησαν, οἱ δ' ἄλλοι σφοδρότατα ἤλγησαν. Κάλλιστος μὲν γὰρ τὸ σῶμα, ἄριστος δὲ τὴν ψυχὴν ἔφυ. Παιδείᾳ τε ἅμα καὶ ἀνδρείᾳ ἐν πολέμοις εὐδοκιμῶν, ἡμερώτατα τοῖς ὑπ' αὐτὸν προσεφέρετο· καὶ μέγα δυνάμενος ἅτε Καῖσαρ ἐξ ἴσου τοῖς ἀσθενεστάτοις ἐσωφρόνει·

II. Hæc et his similia, quandiu Germanicus in vivis fuit, egit. Post illius obitum multa ex his immutavit. Nam cum populo Augusti legata nondum data essent, et quidam mortuo qui per forum ferebatur in aurem aliquid insusurrasset, ac rogatus quid dixisset, respondisset: *Se ei mandasse ut Augusto* 548 *diceret, populum Romanum nondum quidquam accepisse;* occidit hominem, hoc addito loco, *Ut id ipse illi nuntiaret:* cæteris vero legata distribuit. Nepote ex Druso filio mortuo, nulla re consueta abstinuit, negans propter mortuos viventium officia esse deserenda. Clemens quidam, qui Aggripæ servus fuerat, hero similis, se Aggripam esse simulans, in Gallia et Italia multos sibi ascivit: ac tandem Romam contendit, ad avitum imperium recipiendum. Quem cum per quosdam se illius esse factionis simulantes subegisset, ac quæstiones de eo habuisset, ut conscios proderet: illo neminem nominante, rogavit, quo pacto Agrippa factus esset? respondit homo, *Eodem plane modo quo tu Cæsar*. Uxorem Juliam a patre Augusto ob lasciviam in exsilium missam, adeo non revocavit, ut etiam incluserit, ut præ ærumna et fame interiret. Quibusdam postulantibus ut mensem Novembrem, cujus die XVI natus esset, a se Tiberium appellaret: *Et quid*, inquit, *facietis, si XIII Cæsares fuerint?* Interea Germanicus obiit Antiochiæ, incantamentis et veneficio Pisonis. Nam et ossa mortuorum, in quibus habitabat ædibus, defossa reperta sunt: et plumbeæ laminæ, in quibus devotiones cum nomine ejus inscriptæ erant. Veneno autem sublatum esse, corpus ejus ostendit in forum perlatum, et populo ostensum. Ejus obitu Tiberius et Livia gavisi sunt, alii vehementissime doluerunt. Nam et corpore pulcherrimo, et animo optimo præditus fuit, et eruditione et militari fortitudine insignis: humanissimum subditis suis se præbuit. Et cum ejus, ut Cæsaris, magnæ opes essent, temperantia infimos æquavit. Neque contra Drusum invidiose, neque contra Tiberium insidiose quidquam fecit. Imperium a militibus et senatu populoque ultro delatum non accepit. Piso vero aliquanto post Romam reversus, et ab ipso Tibe-

rio, suspicionem necis Germanici abolere cupiente, in senatum adductus, mora petita, semetipsum interfecit. Germanicus tres reliquit filios, quos Augustus in testamento suo Cæsares appellavit. Eorum natu maximus Nero tum virilem togam sumpsit. Ac ad hoc usque tempus **549** Tiberius plurima recte fecit, in paucis deliquit. Germanico vero e medio sublato, paulatim mores immutavit. Nam cum cætera aspere imperavit, tum eos a quibus vel ipse vel Livia, vel Augustus sive dicto sive facto violati essent, tanquam impietatis reos crudeliter tractavit: contra insidiarum suspectos inexorabilis. Tandem ostendens aliquibus se velle mori aliquos, illorum opera hos occidebat: idque non dissimulanter faciebat. Potentum omnium diem et horam natalem inquirebat, itaque fata cujusque indagabat. Proinde Galbæ qui post imperavit, obviam factus, dixit: *Et tu aliquando principatum degustabis.* Pepercit autem ei, quia dicebat, eum in senectute, et longe post suum obitum imperaturum. Deinde cum Druso consulatum gessit, unde multi Drusi interitum divinarunt. Nemo enim Tiberii in consulatu collega violentam mortem evitarat: post enim veneno periit. Nam Seianus quidam, homo apud Tiberium potens et superbus, cum Druso aliquando alapam dedisset, eaque de causa et ipsum et Tiberium metueret, simulque speraret, Druso sublato, Tiberium sibi magis opportunum fore: per quosdam ministros et uxorem, sive Juliam sive Liviam (nam scriptores in nomine variant) stupro sibi cognitam, venenum ei propinavit. Ejus sic necati mortem Tiberius in curia deploravit, et Neronem ac Drusum Germanici liberos senatui commendavit. Drusum cadavere ejus pro rostris proposito, Nero gener laudavit. Cæterum ejus interitus multis causa fuit interitus, quod ejus nece lætati esse viderentur. Nam præter alios multos, etiam Agrippina cum liberis, filio natu minimo excepto, interiit: Tiberio contra ipsum vehementer irritato a Seiano, qui illa cum liberis sublata, spem conjugii Liviæ, viduæ Drusi, quam adamabat, et imperii alebat, cum Tiberius nullum successorem haberet. Nam nepotem ex filio, ut adulterinum oderat: et alios multos aliis atque aliis de causis, sed plerisque confictis, vel in exsilium mittebat, vel occidebat. Quemdam qui Cæsaris et Augusti res gestas, neque quidquam tamen contra eos scripserat, supplicio affecit: et ipsum **550** scriptum, ubicunque reperire potuit, exussit, quod illos non ornasset. Plerosque quasi sibi maledixissent, interfecit: et Sabinus quidam ob hujusmodi crimen in carcerem conjectus et occisus est, et cadaver ejus in Tiberim abjectum. Id facinus cum per se atrox visum, tum per Sabini canem atrocius factum. Is enim cum hero suo carcerem ingressus est, et interfecto assedit, et eo in profluentem abjecto ipse quoque se præcipitem dedit. Hæc pauca de multis commemorata sunt. Livia autem anno ætatis VI et

A καὶ οὔτε τι πρὸς τὸν Δροῦσον ἐπίφθονον, οὔτε πρὸς τὸν Τιβέριον ἐποίει ἐπίβουλον· καὶ δυνάμενος παρά τε τῶν στρατιωτῶν ἑκόντων καὶ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτοκράτορα λήψεσθαι, οὐκ ἠθέλησεν. Ὁ δὲ Πείσων χρόνῳ ὕστερον εἰς τὴν Ῥώμην ἀνακομισθεὶς, καὶ ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ Γερμανικοῦ εἰς τὸ βουλευτήριον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τιβερίου εἰσαχθεὶς, διακρουομένου τὴν ὑποψίαν τὴν ἐπὶ τῇ φθορᾷ τοῦ Γερμανικοῦ, καὶ ἀναβολὴν αἰτήσας, ἑαυτὸν κατεχρήσατο. Ἐπὶ τρισὶ δ' υἱέσιν ὁ Γερμανικὸς ἐτελεύτησεν, οὓς ὁ Αὔγουστος ἐν ταῖς διαθήκαις αὐτοῦ ὠνόμασε Καίσαρας. Τούτων ὁ πρεσβύτατος Νέρων κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον τοῖς ἐφήβοις κατηριθμήθη. Μέχρι μὲν οὖν τοῦ χρόνου τούτου πλεῖστα χρηστὰ ὁ Τιβέριος ἔπραξε, καὶ βραχέα ἐξήμαρτεν. B Ἐπεὶ δ' ὁ Γερμανικὸς ἐκποδὼν οἱ ἐγένετο, κατ' ὀλίγον ἠλλοίωτο. Τά τε γὰρ ἄλλα ἀγρίως ἦρχε, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἢ τὴν μητέρα ἢ τὸν Αὔγουστον πράξασί τι ἢ εἰποῦσιν ἀνεπιτήδειον, ἀπηνῶς ὡς ἀσεβήσασι προσεφέρετο, καὶ εἰς τοὺς ὑπονοηθέντας ἐπιβουλεύειν αὐτῷ ἀπαραίτητος ἦν. Ἤδη δὲ καὶ ἐνδεικνύμενός τισιν ὅτι βούλεται τεθνάναι τινὰς, δι' ἐκείνων σφᾶς ἀπεκτίννυε, καὶ οὐκ ἐλάνθανε ταῦτα ποιῶν. Ἐξήταζέ τε τῶν δυνατῶν ἑκάστου τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ἐν ᾗ γεγέννητο, καὶ οὕτω τὸ πεπρωμένον ἑκάστῳ ἐξηρεύνα· ὥστε καὶ τῷ Γάλβᾳ τῷ μετὰ ταῦτα αὐταρχήσαντι ἀπαντήσας, ἔφη, *Καὶ σύ ποτε τῆς ἡγεμονίας γεύσῃ.* Ἐφείσατο δὲ αὐτοῦ, λέγων ὅτι ἐν γήρᾳ, καὶ μετὰ C πολὺ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἄρξει. Εἶτα μετὰ τοῦ Δρούσου ὑπάτευσεν ὁ Τιβέριος, ὅθεν πολλοὶ τὸν ὄλεθρον ἐκ τούτου τοῦ Δρούσου προεμαντεύσαντο. Οὐ γάρ ἐστιν ὅστις τῶν συνυπατευσάντων αὐτῷ οὐ βιαίως ἀπέθανε· μετὰ ταῦτα γὰρ φαρμάκῳ διώλετο. Σεϊανὸς γάρ τις μέγα παρὰ τῷ Τιβερίῳ δυνηθεὶς, καὶ ὑπέρογκος γεγονὼς, πὺξ αὐτῷ ποτε ἐντείνας, κἀκ τούτου δείσας κἀκεῖνον καὶ τὸν Τιβέριον, ἅμα καὶ προσδοκήσας ἂν τὸν Δροῦσον κατεργάσηται, ῥᾷον μεταχειρίσασθαι τὸν Τιβέριον, φάρμακόν τι αὐτῷ διά τινων θεραπόντων καὶ διὰ τῆς γυναικὸς, ἣν Ἰουλίαν, ἕτεροι δὲ Λιβίαν γράφουσι (καὶ γὰρ ἐμοίχευεν αὐτὴν) ἔδωκεν. Ὁ μὲν οὖν οὕτως ἀπώλετο. Ὁ δέ γε Τιβέριος εἰς τὸ συνέδριον ἀφικόμενος, ἐκεῖνόν τε ἀπωδύρατο, καὶ τὸν Νέρωνα τόν τε Δροῦσον τοὺς D τοῦ Γερμανικοῦ παῖδας τῇ γερουσίᾳ παρακατέθετο, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Δρούσου προὐτέθη ἐπὶ τοῦ βήματος· καὶ ὁ Νέρων γαμβρὸς αὐτοῦ ὢν ἐπαίνους ἐπ' αὐτῷ εἶπεν. Ὁ δὲ δὴ θάνατος αὐτοῦ πολλοῖς αἴτιος θανάτου ἐγένετο, ὡς ἐφησθεῖσι τῇ ἀπωλείᾳ αὐτοῦ. Πολλοί τε γὰρ καὶ ἄλλοι διώλοντο, καὶ Ἀγριππῖνα μετὰ τῶν παίδων αὐτῆς, τοῦ νεωτάτου χωρίς. Πολλὰ γὰρ κατ' αὐτῆς ὁ Σεϊανὸς παρώξυνε τὸν Τιβέριον, προσδοκήσας ἐκείνης μετὰ τῶν τέκνων ἀπολομένης τῇ τε Λιβίᾳ συνοικήσειν τῇ τοῦ Δρούσου γυναικὶ, ἧς ἤρα, καὶ τὸ κράτος ἕξειν, μηδενὸς τῷ Τιβερίῳ τυγχάνοντος διαδόχου. Τὸν γὰρ υἱδοῦν ἐμίσει ὡς καὶ μοιχίδιον, καὶ ἄλλους δὲ πολλοὺς ἐπὶ ἄλλαις καὶ ἄλλαις αἰτίαις, ταῖς δέ γε πλείοσι πεπλασμέναις, καὶ ἐφυγάδευσε, καὶ διέφθειρε. Καί τινα, ὅτι τὰ τοῦ Καί-

σαρος καὶ τὰ τοῦ Αὐγούστου ἱστόρησε, καίτοι μὴ κατ' ἐκείνων συγγεγραφότα, ἐκόλασε, καὶ τὸ σύγγραμμα ὅπου δὴ καὶ εὑρέθη κατέκαυσεν, ὅτι μὴ ἐκείνους ἐσέμνυνε. Πλείονας δὲ ὡς αὐτὸν βλασφημοῦντας διέφθειρε. Καί τις Σαβῖνος ἐπὶ τοιαύτῃ κατηγορηθεὶς αἰτίᾳ, εἰς τὸ δεσμωτήριον καθείρχθη, εἶτα καὶ ἐφονεύθη, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς τὸν ποταμὸν ἐῤῥίφη. Καὶ δεινὸν μὲν τοῦτο καὶ καθ' ἑαυτὸ ἅπασιν ἦν· ἐδείνωσε δ' αὐτὸ ἐπὶ πλεῖον κύων τις τοῦ Σαβίνου, συνεισελθών τε αὐτῷ εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ ἀποθανόντι παραμείνας, καὶ εἰς τὸν ποταμὸν ῥιφέντι συνεισπεσών. Ταῦτα ταύτῃ ἐγένετο, καὶ ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα ἱστόρηται. Ἡ δὲ Λιβία ὑπέργηρως γεγονυῖα μετήλλαξεν, ἓξ ζήσασα ἔτη καὶ ὀγδοήκοντα. Καὶ οὔτε νοσοῦσαν αὐτὴν ὁ Τιβέριος ἐπεσκέψατο, οὔτ' ἀποθανοῦσαν ἐτίμησε, πλὴν μόνης ἐκφορᾶς καὶ εἰκόνων τινῶν. Ἀλλὰ πρὸς διαβολὴν τοῦ Τιβερίου πένθος ταῖς γυναιξὶν ἡ βουλὴ παρ' ὅλον ἐνιαυτὸν ἐπ' αὐτῇ ἐψηφίσατο, καὶ ὅτι δὲ πολλοὺς αὐτῶν ἐσεσώκει καὶ παῖδας πολλῶν ἐτετρόφει κόρας τε πλείοσιν ἐξεδεδώκει, καὶ ἄλλας τιμὰς ἐκείνῃ ἀπένειμαν. Οὐδὲν δὲ τῶν τισι καταλειφθέντων ὑπ' ἐκείνης δέδωκεν ὁ Τιβέριος. Ἀπομνημονευτέον δὲ καὶ τῶν παρ' ἐκείνης εἰρημένων ἐνίων. Λέγεται ὅτι γυμνούς ποτε ἄνδρας αὐτῇ ἀπαντήσαντας, καὶ μέλλοντας διὰ τοῦτο θανατωθῆναι, ἔσωσεν, εἰποῦσα, ὅτι *Οὐδὲν ἀνδριάντων ταῖς σωφρονούσαις οἱ τοιοῦτοι διαφέρουσιν*. Ἐρομένου δέ τινος αὐτήν, Πῶς καὶ τί δρῶσα τοῦ Αὐγούστου κατεκράτησας; ἀπεκρίνατο, ὅτι *Αὐτή τε ἀκριβῶς σωφρονοῦσα, καὶ πάντα τὰ δοκοῦντα αὐτῷ ἡδέως ποιοῦσα, καὶ μηδὲν τῶν ἐκείνου πολυπραγμονοῦσα, καὶ τὰ ἀφροδίσια αὐτοῦ ἀθύρματα μήτ' ἀκούειν μήτ' αἰσθάνεσθαι προσποιουμένη*. Τὸν δὲ Σεϊανὸν ὁ Τιβέριος ἐπὶ μέγα δόξης ἐπάρας, καὶ κηδεστὴν ἐπὶ Ἰουλίᾳ τῇ τοῦ Δρούσου θυγατρὶ ποιησάμενος, ὕστερον ἔκτεινε, τῆς γερουσίας θάνατον αὐτοῦ καταψηφισαμένης σπουδῇ αὐτοῦ, καὶ τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τρισὶν ἡμέραις ἐῤῥιμμένῳ τὸ πλῆθος ἐνύβρισεν, εἶτα εἰς τὸν ποταμὸν ἐνέβαλε. Τά τε παιδία αὐτοῦ κατὰ δόγμα ἀπέθανε, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἑαυτὴν διεχρήσατο. Καὶ ἄλλοι δι' ἐκεῖνον ἀπώλοντο, οἱ μὲν ἑαυτοὺς ἀνελόντες, οἱ δὲ ὑφ' ἑτέρων ἀναιρεθέντες.

A LXXX decessit : quam Tiberius nec ægrotantem invisit, nec mortuam honoravit, nisi funere et statuis quibusdam. Senatus autem traducendi Tiberii causa, luctum totius anni matronis indixit quod et multos ex eo ordine conservasset, et liberos multorum aluisset, et filias multorum elocasset : necnon alios honores ei habuit. Sed Tiberius nemini quidquam dedit, quod illa legarat. Enimvero dicta quoque Liviæ nonnulla referenda sunt. Cum aliquando viri aliquot, propterea quod nudi ei occurrissent, occidendi essent, servavit eos, et dixit : *Tales nihil differre a statuis, ei quæ pudica sit.* A quodam interrogata, qua ratione Augustum vicisset ? respondit, *Castitate accurate tuenda, et quidquid ille voluit, alacriter faciendo,* B *et nullas res ejus curiose vestigando ; et lusus ejus venereos, perinde ac si cæca et surda essem, dissimulando.* Sejanum Tiberius ad magnam auctoritatem evectum, desponsaque Julia Drusi filia, curavit a senatu capitis condemnandum, ejusque cadaveri per triduum projecto, vulgus insultavit. Deinde id in Tiberium projecit. Sunt ejus liberi senatusconsulto interfecti. Uxor ejus ipsa manus sibi attulit. Etiam alii ejus causa perierunt, partim a sese, partim ab aliis occisi.

Γ. Τιβέριος δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τοὺς ἔρωτας, οἷς ἀσελγῶς τε καὶ ἀναιδῶς ἐχρῆτο τῶν εὐγενεστάτων καὶ ἀῤῥένων καὶ θηλειῶν διεβάλλετο· καὶ διὰ τὸν τῆς Ἀγριππίνης τοῦ τε Δρούσου θάνατον ἐς ὠμότητα ἐλοιδορεῖτο. Δοκοῦντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τοῦ Σεϊανοῦ πάντα τὰ κατ' ἐκείνων πρότερον γίνεσθαι, ὡς κἀκείνους κτανθῆναι ἔμαθον μετὰ τὴν ἐκείνου φθοράν, ὑπερήλγησαν. Τὸν δὲ δὴ Γάϊον τὸν νεώτερον τῶν τοῦ Γερμανικοῦ παίδων ταμίαν ἀπέδειξε· τὸν γὰρ ἔγγονον τὸν Τιβέριον, ὅτι τε παιδίον ἦν, καὶ ὅτι μὴ εἶναι τοῦ Δρούσου παῖς ὑπωπτεύετο, παρεώρα. Τῷ Γαΐῳ δὲ ὡς καὶ μοναρχήσοντι προσεῖχεν. Ἠγνόει γὰρ οὐδὲν τῶν κατὰ τὸν Γάϊον, ἀλλὰ καὶ ἔφη ποτὲ αὐτῷ διαφερομένῳ πρὸς τὸν Τιβέριον ὅτι *Σύ τε τοῦτον ἀποκτενεῖς, καὶ ἕτεροι σέ*. Οὔτε δὲ ἕτερόν τινα ὁμοίως προσήκοντα ἑαυτῷ ἔχων, καὶ ἐκεῖνον εἰδὼς ἐσόμενον κάκιστον, ἀσμένως τὴν ἀρχήν, ὥς φασι, δέδωκεν αὐτῷ, ὅπως τῇ τοῦ Γαΐου τῆς κακίας ὑπερβολῇ τὰ ἑαυτοῦ κρυφθείη, καὶ τὸ πλεῖστον καὶ εὐγενέστατον τῆς βουλῆς φθαρῇ παρελθόντος αὐτοῦ. Λέγεται δὲ καὶ πολλάκις ἀναφθέγξασθαι τοῦτο δὴ τὸ ἀρχαῖον·

Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί,

καὶ τὸν Πρίαμον μακαρίζειν ὅτι ἄρδην μετὰ τῆς

C III. Tiberio præter alia flagitia, etiam stupra nobilissimis utriusque sexus intemperanter et impudenter illata, probro data sunt : et propter Agrippinæ et Drusi necem crudelitatis nomine male audivit. Nam cum prius putarent homines a Sejano contra illos omnia fieri, cum eos etiam post Sejani interitum occisos esse cognovissent, vehementer doluerunt. Caium ex Germanici **551** filiis natu minimum, quæstorem designavit. Nam Tiberium nepotem tum ob pueritiam, tum quia suspicio erat e Druso non esse natum, despexit. Erga Caium vero ita se gessit, quasi is imperaturus esset. Nihil enim rerum ejus ignorans, semel ei cum Tiberio nepote rixanti, dixit : *Et tu istum occides, et alii te.* Et quamvis sciret eum fore pessimum, D tamen imperium libenter ei dedit, tum quod neminem æque propinquum habebat, tum ut ejus insigni improbitate sua vitia occultarentur, et maxima et nobilissima senatus pars interiret. Veterum illum versiculum,

Me mortuo conflagret terra incendio,

in ore habuisse, et Priami fortunas laudasse fertur,

quod funditus cum patria et regno interisset. Senatorum certe quidem et aliorum tanta multitudo interfecta est, ut non essent qui provinciarum præsidibus successores dari possent. Ac alii alias ob causas tam falsas quam veras occidebantur. Æmilius vero Scaurus ob Atreum tragœdiam, in qua monebat quemdam ut principis temeritatem ferret, interfectus est. Nam Tiberius illa contra se conficta existimans, dixit: *Ego vero illum Ajacem faciam*, eumque sibi manus afferre coegit. Inter hæc adolescens quidam in Græcia et Ionia se Drusum esse jactans, cupide a civitatibus est susceptus: ac in Syriam usque progressus, legiones etiam accepisset, nisi agnitus a quodam et captus, ad Tiberium Caii nuptias Antii celebrantem perductus esset. Eo anno Tiberis multa urbis loca sic inundavit, ut navigarentur, et igni plurima ædificia sunt assumpta. Quod si quid Ægyptiaca ad Romanos pertinent, phœnix eo anno conspectus est: quæ res Tiberii mortem portendere videbantur. Qui cum multo ante ægrotaret, neque victus rationem mutabat, neque medicis utebatur propter Thrasyllii verba: qui cum et diem et horam mortis ejus exquisite nosset, ei dixerat decennium adhuc victurum, ut spe diuturnioris vitæ minus multos occideret. Uti autem fit in senio et morbo non acuto, alias decumbebat, alias convalescebat. Unde Caius et alii nunc ut eo morituro lætabantur, nunc ut evasuro mœrebant. Ac veritus Caius, ne valetudinem **552** recuperaret, nec cibum petenti dabat, quasi is incommodaturus ei esset, et multis ac densis stragulis injectis, quasi calefactione opus esset, eum suffocavit, annos VII et LXX natum, menses IV, et dies IX, quorum II et XX imperavit, ac menses et dies VII, Obiit XIII Kal. Aprilis. Anno ejus imperii XV Dominus noster Jesus Christus baptizatus est; XVIII, traditus et crucifixus, resurrexit. Narrat Eusebius, Pilatum Judææ tum præsidem, Domini acta ad Tiberium scripsisse, cum moris esset, ut provinciarum præfecti, si quid novi accidisset, id principi significarent, ne ullius rei quæ apud exteros gereretur, ignarus esset. Cum enim, inquit, Servatoris nostri e mortuis resurrectio per totam Palæstinam celebrata esset, Pilatus eam rem Tiberio imperatori communicavit: qui cum cæteris ejus miraculis auditis, tum quod post resurrectionem e mortuis a plurimis Deus esse crederetur, ad senatum de eo retulit. Is vero refragatus est, quod ipse id non prius probasset. Nam veteri lege sancitum erat, ne quis aliter apud Romanos in deorum numerum referretur, ni senatus jussisset ac decrevisset. Cum autem Romani rogationem de Servatore nostro improbassent, Tiberium in pristina de eo sententia permanentem, nihil gravius in doctrinam Christianam constituisse: ac testem laudat Tertullianum, Romanum scriptorem et clarum virum, cujus hæc ea de re verba exstant: *Vetus statutum fuit, ne quis ab ullo deus consecraretur, priusquam id a senatu pro-*

A πατρίδος καὶ τῆς βασιλείας ἀπώλετο. Τοσοῦτον δὲ πλῆθος τῶν τε βουλευτῶν καὶ τῶν ἄλλων διέφθαρτο, ὥστε τοὺς τὰς ἡγεμονίας τῶν ἐθνῶν ἔχοντας ἀπορίᾳ τῶν αὐτοὺς διαδεξομένων ἀδιαδόχους εἶναι. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι δι' ἄλλας αἰτίας καὶ ψευδεῖς καὶ ἀληθεῖς ἐκτιννύοντο. Αἰμίλιος δὲ Σκαῦρος διὰ τραγῳδίαν ἀπέθανεν. Ἀτρεὺς μὲν γὰρ τὸ ποίημα ἦν, παρῄνει δὲ τῶν ἀρχομένων τινὶ, τὴν τοῦ κρατοῦντος ἀβουλίαν φέρειν. Μαθὼν οὖν ταῦτα ὁ Τιβέριος, ἐπ' αὐτὸν πεποιῆσθαι τὸ ἔπος ἐνόμισε, καὶ εἶπε· *Κἀγὼ οὖν Αἴαντα αὐτὸν ποιήσω*, καὶ αὐθεντίᾳ ἀπολέσθαι αὐτὸν ἠνάγκασεν. Ἐν τούτοις νεανίσκος τις Δροῦσος εἶναι λέγων, περί τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἰωνίαν ὤφθη. Καὶ ἐδέξαντο αὐτὸν ἀσμένως αἱ πόλεις, καὶ κἂν ἐς τὴν Συρίαν προχωρήσας κατέσχε B τὰ στρατόπεδα, εἰ μή τις ἐπιγνοὺς αὐτὸν συνέλαβε καὶ πρὸς τὸν Τιβέριον ἤγαγεν· ὁ δὲ ἐν Ἀντίῳ τοὺς τοῦ Γαΐου γάμους ἑώρταζεν. Ὁ Τίβερις δὲ τότε πολλὰ τῆς Ῥώμης ἐπέκλυσεν, ὥστε πλευσθῆναι, καὶ πυρὶ μυρία ἐφθάρη. Εἰ δέ τι καὶ τὰ Αἰγύπτια πρὸς τοὺς Ῥωμαίους προσήκει, ὁ φοῖνιξ ἐκείνῳ τῷ ἔτει ὤφθη· καὶ ἔδοξε ταῦτα τὸν θάνατον τῷ Τιβερίῳ προσημαίνειν. Ὃς ἐνόσησε μὲν πρὸ πλείονος χρόνου, οὔτε δὲ τὴν δίαιταν παρήλλαξεν, οὔτε τοῖς ἰατροῖς ἐκέχρητο, διὰ τὸν τοῦ Θρασύλλου λόγον, ὃς πάνυ μὲν ἀκριβῶς ᾔδει καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν καθ' ἣν τεθνήξεσθαι ἔμελλεν ὁ Τιβέριος, ἐκείνῳ δὲ δέκα ἐνιαυτοὺς ἔτι βιώσεσθαι ἔλεγεν, ἵν' ὡς ἐπὶ μακρότερον ζήσων, μὴ ἐπειχθῇ πολλοὺς ἀποκτεῖναι. Οἷα δ' ἐν γήρᾳ καὶ νόσῳ μὴ ὀξείᾳ, C τοτὲ μὲν κατεπονεῖτο, τοτὲ δὲ ἀνεῤῥώννυτο. Κἀντεῦθεν ἐνίοτε μὲν ἥδοντο οἵ τε λοιποὶ, καὶ ὁ Γάϊος, ὡς τελευτήσοντος. Ἐνίοτε δὲ ὡς καὶ ζησομένου πεφόβηντο. Δείσας οὖν ὁ Γάϊος μὴ καὶ ἀνασωθῇ, οὔτε φαγεῖν αἰτήσαντι ἔδωκεν, ὡς τάχα βλαβησομένῳ, καὶ ἱμάτια πολλὰ καὶ παχέα ὡς θερμασίας δεομένῳ προσέβαλε· καὶ οὕτως ἀπέπνιξεν αὐτὸν, ζήσαντα ἔτη ἑπτὰ πρὸς τοῖς ἑβδομήκοντα καὶ μῆνας τέσσαρας, καὶ ἡμέρας ἐννέα, ἀφ' ὧν δύω καὶ εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς ἐμονάρχησε καὶ μῆνας ἑπτὰ καὶ ἡμέρας ἑπτά· μετήλλαξε δὲ τῇ εἰκοστῇ τοῦ Μαρτίου ἡμέρᾳ. Τούτου τῷ πεντεκαιδεκάτῳ ἔτει ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· ἐν δὲ τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ παρεδόθη καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἀνέστη. Ἱστορεῖ δὲ ὁ D Εὐσέβιος, τὸν Πιλάτον τῆς Ἰουδαίας τηνικαῦτα ἐπιτροπεύοντα, γράψαι τὰ περὶ τοῦ Κυρίου τῷ Τιβερίῳ, ἔθους ὄντος τοῖς τῶν ἐθνῶν ἄρχουσι τὰ παρὰ σφίσι καινοτομούμενα δηλοῦν τῷ τὴν μοναρχίαν ἰθύνοντι, ἵν' αὐτῷ μηδὲν ἀγνοῆται τῶν παρ' ἑκάστοις τῶν ἐθνῶν γινομένων. Ἤδη γὰρ, φησὶ, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἅπαντας ἐν πάσῃ τῇ Παλαιστίνῃ διαβεβοημένης, τὰ περὶ αὐτῆς ὁ Πιλάτος ἐκοινώσατο Τιβερίῳ τῷ αὐτοκράτορι ὃς τά λοιπά τε αὐτοῦ ἠνωτισμένος θαυμάσια, καὶ ὡς μετὰ θάνατον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς Θεὸς εἶναι παρὰ πλείστοις ἤδη πεπίστευται, ἀνήνεγκε τῇ συγκλήτῳ ταῦτα. Ἐκείνη δὲ τὸν λόγον ἀπώσατο, ὅτι μὴ πρότερον αὐτὴ τοῦτο δοκιμάσασα ἦν, παλαιοῦ νόμου κειμένου, μὴ ἄλλως τινὰ παρὰ

Ῥωμαίοις θεοποιεῖσθαι, μὴ οὐχὶ ψήφῳ τῆς συγκλήτου καὶ δόγματι. Ταύτης δ' οὖν ἀπωσαμένης τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγον, τὸν Τιβέριον ἣν καὶ πρόην εἶχε γνώμην τηρήσαντα, μηδὲν ἄτοπον κατὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπινοῆσαι. Μάρτυρα δ' ἐπὶ τούτοις παράγει Τερτουλιανὸν ὁ Εὐσέβιος, ἄνδρα Ῥωμαῖον καὶ ἕνα τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ λαμπρῶν, ἐν συγγραφῇ τινι παρ' αὐτοῦ ἐκτεθείσῃ Ῥωμαϊκῇ διαλέκτῳ, μεταβληθείσῃ δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν, λέγοντα ταῦτα· *Παλαιὸν ἦν δόγμα, μηδένα θεὸν ὑπό του καθιεροῦσθαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου*

A *batum esset*. Tiberius igitur, cum nomen Christianorum in mundum ingressum esset, id decretum ex Palæstina, ubi primum ortum erat, sibi nuntiatum, cum senatu communicavit, haud dissimulans, probari sibi id præconium. Quo a senatu, quoniam id ipse non probasset, repudiato, nihilominus in eadem sententia permansit, Christianorum accusatoribus mortem comminatus. Hæc Tiberium fecisse Eusebius, divinitate Servatoris nostri et resurrectione ex mortuis cognita, e Tertulliani scriptis commemorat.

δοκιμασθῇ. Ὁ Τιβέριος οὖν, ἐφ' οὗ τὸ τῶν Χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον εἰσεληλύθει, ἀγγελθέντος αὐτῷ ἐκ Παλαιστίνης τοῦ δόγματος τούτου ἔνθα πρῶτον ἤρξατο, τῇ συγκλήτῳ ἀνεκοινώσατο, δῆλος ὢν ἐκείνοις ὡς ἀρέσκεται τῷ κηρύγματι. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐπεὶ οὐκ αὐτὴ δεδοκιμάκει τοῦτο ἀπώσατο. Ὁ δὲ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ ἔμεινεν ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν Χριστιανῶν κατηγόροις· ταῦτα ὁ Εὐσέβιος ποιῆσαι τὸν Τιβέριον ἱστορεῖ, μαθόντα περὶ τῆς θεότητος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως, ἐκ τῆς τοῦ Τερτυλιανοῦ συγγραφῆς αὐτὰ ἐκλεξάμενος.

Δ'. Καὶ ὁ μὲν Τιβέριος οὕτως ἀπεβίω. Διεδέξατο δὲ αὐτὸν ὁ Γάϊος ὁ τοῦ Γερμανικοῦ καὶ τῆς Ἀγριππίνης παῖς, ὃν καὶ Γερμανικὸν καὶ Καλλιγόλαν ἐπωνόμαζον. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Τιβέριος καὶ τῷ ἰδίῳ ἐγγόνῳ τῷ Τιβερίῳ τὴν αὐταρχίαν κατέλιπεν, ἀλλ' ὁ Γάϊος τὰς διαθήκας αὐτοῦ εἰς τὸ συνέδριον πέμψας, ἀκύρους παρεσκεύασε γενέσθαι, ὡς παραφρονήσαντος, οἷα παιδὶ ᾧ μηδ' εἰσελθεῖν ἐξῆν εἰς τὸ βουλευτήριον, ἄρχειν τῶν Ῥωμαίων ἐπιτρέψαντος. Τῆς μὲν οὖν ἀρχῆς αὐτὸν οὕτως αὐτίκα παρέλυσε, καὶ μετὰ τοῦτο εἰσποιησάμενος ἀπέκτεινεν, ὡς τελευτῆσαι αὐτὸν εὐξάμενον. Χρήματα δὲ πολλὰ τοῖς στρατιώταις καὶ τῷ δήμῳ διένειμε, τὰ μὲν ἐκ τῶν Τιβερίου διαθηκῶν, τὰ δὲ ἐκ τῶν τῆς Λιβίας, ἃ ὁ Τιβέριος οὐ παρέσχε. Καὶ εἴπερ καὶ τὰ λοιπὰ δεόντως ἀνήλισκε, μεγαλόνους ἂν καὶ μεγαλοπρεπὴς C ἔδοξε. Νῦν δὲ καὶ εἰς ὀρχηστὰς καὶ ἵππους καὶ μονομάχους, καὶ τοιουτότροπα ἕτερα ἀπλήστως δαπανῶν, καὶ τοὺς θησαυροὺς μεγάλους γεγονότας διὰ βραχέος ἐξεκένωσε, καὶ ἑαυτὸν προσεξήλεγξεν, ὅτι εὐχερείᾳ καὶ ἀκρισίᾳ κἀκεῖνα πεποίηκε. Καὶ οὐδ' ἐς τρίτον ἔτος μέρος αὐτῶν τι διέσωσεν, ἀλλ' εὐθὺς παμπόλλων προσεδεήθη. Τῷ δ' αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἐς τὰ ἄλλα ἐκέχρητο. Μοιχικώτατός τε γὰρ ἀνδρῶν γενόμενος, καὶ γυναῖκα μίαν μὲν ἁρπάσας ἐκδιδομένην ἀνδρὶ, ἄλλας δὲ ἤδη ἐκδεδομένας καὶ συνοικούσας τισὶν ἀποσπάσας, πλὴν μιᾶς τὰς ἄλλας ἐμίσησε· πάντως (90) δ' ἂν κἀκείνην ἐμίσησεν, εἰ ἐπὶ πλέον ἐβεβιώκει. Καὶ ἐς τὴν μητέρα, καὶ τὰς ἀδελφὰς, τήν τε τήθην τὴν Ἀντωνίαν πολλὰ εὐσεβῶς ἐνδειξάμενος· μετὰ ταῦτα τὴν μὲν τήθην ἐπιτιμήσασάν τι αὐτῷ εἰς ἀνάγκην ἑκουσίου θανάτου κατέστησε. Τὰς ἀδελφὰς δὲ φθείρας ἁπάσας, εἰς νῆσον τὰς δύω κατέκλεισεν· ἡ γὰρ τρίτη προετεθνήκει, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἐποίησε. Καὶ τὸν Τιβέριον ὡς ἀσελγῆ καὶ μιαιφόνον διέβαλλεν, ὥστε καὶ ἄλλους ἐκ τούτου χαριεῖσθαι οἱ νομίσαντας προπετεστέρᾳ παρρησίᾳ χρήσασθαι. Εἶτα ἐπῄνει τε καὶ ἐσέμνυνεν, ὥστε καὶ κολάσαι τινὰς ἐφ' οἷς κατ' ἐκεί-

B IV. Tiberio ad hunc modum defuncto, Caius Germanici et Agrippinæ filius, qui et Germanicus et **553** Caligula cognominatur, successit. Etsi enim Tiberius, etiam Tiberio nepoti reliquerat imperium, tamen Caius testamento ejus ut deliri in curiam misso, effecit, ut aboleretur, quod puero, cui per ætatem necdum ingredi curiam liceret, Romanum imperium reliquisset. Atque ita principatum ei statim ademit. Post, adoptatum interfecit, ut qui ipsum mori optasset. Magnam pecuniam et militibus et populo, partim ex Tiberii, partim ex Liviæ testamento nondum a Tiberio numeratam, distribuit. Quod si reliquam etiam, ita ut decebat, insumpsisset, magnanimus et magnificus esset habitus. Nunc infinitis impensis in saltatores, equos, gladiatores, et id genus alia factis, et thesauros maximos exhausit, et illa quoque se temeritate et levitate quadam fecisse declaravit. Nam publicæ pecuniæ nec in tertium annum partem ullam retinuit, sed statim multis egere cœpit. Iisdem moribus etiam aliis in rebus, et maximus adulter fuit: et cum mulierem quamdam viro desponsam rapuisset, alias jam elocatas et in conjugio viventes a maritis abstraxisset, cæteras omnes odio prosecutus est, una excepta: quam et ipsam utique osurus fuit, si diutius vixisset. Erga matrem, sorores et aviam Antoniam multa pie fecit: post, aviam a qua objurgatus erat, ad necem voluntariam compulit. Sorores omnes corrupit, et duas in insulam relegavit: nam tertia D prius obierat. Ac multa id genus fecit. Cum Tiberium ut luxuriosum et homicidam criminaretur, alii quoque se illi gratum facturos rati, liberius in eum sunt invecti. Deinde eumdem laudavit et celebravit, et pœnas de iis sumpsit qui illi maledixerant. Male de eo loquentes vituperabat, laudantes oderat, ut amicos illius. Magnam turbam eorum qui Tiberium contra patrem, matrem et fratres ejus irritarant, occidit: quamvis se placatum

Variæ lectiones et notæ.

(90) *Πάντως*. Ita mss. codd. Wolfius *πάντας* ediderat.

eis esse, eorumque litteras cremasse diceret. Templa sibi et sacrificia ut deo fieri jussit. Si quid petebatur, irascebatur; si nibil petebatur, rursus succensebat. Res quasdam celerrime aggrediebatur, nonnullas tardissime suscipiebat. Pecuniam ut per summam temeritatem effundebat, ita sordidissime comparabat. **554** Tam adulatoribus quam monitoribus ex æquo et delectabatur, et offendebatur. Multos gravissimis facinoribus constrictos puniebat, multos plane insontes occidebat. Amicorum aliis immodice assentabatur, alios extremis contumeliis afficiebat. Tali denique imperatori tum Romani sunt traditi, ut Tiberii facinora quantumvis atrocia a Caii sceleribus tanto intervallo vincerentur, quanto Augustus princeps utroque melior habebatur. Nam Tiberius imperabat, et aliorum ministerio ad explendam libidinem suam utebatur. At Caius aurigis et gladiatoribus parebat, et saltatoribus cæterisque scenicis serviebat. Apellem quidem tragœdorum ejus ætatis principem, etiam in publico semper habebat secum: ac privatim et ille et cæteri pro auctoritate faciebant ea, quæ id genus hominum data licentia audere solet. Ac principio quidem se illis et spectatorem et auditorem præbebat, et aliquibus vel favebat vel adversabatur. Deinde autem et currus agitavit, et cum gladiatoribus in arenam descendit, et saltavit, et tragœdias egit. Semel primoribus senatus, ut in re admodum seria noctu accersitis, saltavit. Eo anno quo Tiberius obiit, senatui, equestri ordini et plebi assentatus est, annum agens v et xx, et vinctos carcere eduxit, et crimina læsæ majestatis sustulit, litteris Tiberii ea de re crematis, ut aiebat, quas ob res laudabatur.

A νου εἰρήκεσαν, καὶ τοὺς βλασφημοῦντας ἐκεῖνον ἐκάκιζε, καὶ τοὺς ἐπαινοῦντας ὡς φίλους ἐκείνου ἐμίσει, καὶ παμπληθεῖς ἀπέκτεινε τῶν κατὰ τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς μητρὸς, καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τὸν Τιβέριον ἐρεθισάντων, καίτοι τὴν ὀργὴν αὐτοῖς ἀφεῖναι λέγων, καὶ τὰ γράμματα καταφλέξαι αὐτῶν. Καὶ ναοὺς δὲ ἑαυτῷ καὶ θυσίας ὡς Θεῷ γίνεσθαι ἐκέλευσεν. Αἰτούμενός τέ τι ὠργίζετο, καὶ αὖθις ἐμηνία ὡς μὴ αἰτούμενος· ὀξύς τ' ἐπί τινας πράξεις ἐφέρετο, καὶ νωθέστατα ἐνίας μεταχείριστο· τά τε χρήματα καὶ ἀφειδέστατα ἀνήλισκε, καὶ ῥυπαρώτατα ἠργυρολόγει, τοῖς τε θωπεύουσιν αὐτὸν καὶ τοῖς παῤῥησιαζομένοις καὶ ἤχθετο ὁμοίως καὶ ἥδετο. Καὶ πολλοὺς μὲν μεγάλα ἀδικήσαντας ἐκόλασε, πολλοὺς δὲ μηδὲν ἠδικηκότας ἀπέκτεινε. Καὶ τῶν ἑταίρων B τοὺς μὲν ὑπερεκολάκευε, τοὺς δὲ ὑπερύβριζε. Τοιούτῳ δὲ τὸ σύμπαν οἱ Ῥωμαῖοι τότε παρεδόθησαν αὐτοκράτορι, ὥστε τὰ τοῦ Τιβερίου ἔργα, καίτοι δοκοῦντα παγχάλεπα, τοσοῦτον τὰ τοῦ Γαΐου παρενεγκεῖν, ὅσον κρείττω ἐκείνων τὰ τοῦ Αὐγούστου εἶναι ἐδόκουν. Τιβέριος μὲν γὰρ ἦρχε, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπηρέταις πρὸς τὸ αὐτοῦ ἐκέχρητο βούλημα. Ὁ Γάϊος δὲ ἤρχετο μὲν ὑπὸ τῶν ἁρματηλατούντων, καὶ ὑπὸ τῶν ὁπλομαχούντων· ἐδούλευε δὲ καὶ τοῖς ὀρχησταῖς καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς περὶ τὴν σκηνήν. Τὸν γοῦν Ἀπελλῆν τῶν τότε τραγῳδῶν τὸν εὐδοκιμώτατον καὶ δημοσιεύων συνόντα αὐτῷ εἶχεν ἀεὶ, καὶ χωρὶς μὲν ἐκεῖνος, χωρὶς δ' οἱ λοιποὶ, πάνθ' ὅσα ἂν τοιοῦτοι δυνηθέντες τολμήσειαν, ἐπ' ἐξουσίας ἐποίουν. C Καὶ αὐτῶν τὰ μὲν πρῶτα θεατὴς καὶ ἀκροατὴς ἐγίνετο, συσπουδάζων καὶ ἀντιστασιάζων τισίν. Εἶτα καὶ ἅρματα ἤλασε καὶ ἐμονομάχησεν, ὀρχήσει τε ἐκέχρητο καὶ τραγῳδίαν ὑπεκρίνετο. Ἅπαξ δὲ τοὺς πρώτους τῆς γερουσίας νυκτὸς ὡς ἐπί τι ἀναγκαῖον μεταπεμψάμενος, ὠρχήσατο. Ἐν μὲν οὖν τῷ ἔτει ἐν ᾧ ὁ Τιβέριος ἐτελεύτησε, τούς τε βουλευτὰς καὶ τοὺς ἱππέας, καὶ τὸν δῆμον ἐκολάκευε, πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἀνύων ἐνιαυτόν. Καὶ τοὺς ἐν δεσμωτηρίοις ἀπέλυσε, τά τε ἐγκλήματα τῆς ἀσεβείας κατέλυσε, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν τοῦ Τιβερίου γράμματα, ὡς ἔλεγεν, ἔκαυσεν· ἐπῃνεῖτό τε ἐπὶ τούτοις.

V. Deinde consulatum gessit, ascito collega Claudio patruo. Is enim cum eques esset, tum primum et consul et senator factus est, annos VI et XL natus. At socer ejus M. Sillanus, a Tiberio in summo honore habitus, Caio tum ob virtutem tum ob affinitatem gravis, cum injuriis et contumeliis agitaretur, seipsum interfecit. Caius vero filia ejus ejecta, Corneliam Orestinam duxit, in ipsis nuptiis, quas una celebrabat, C. Calpurnio Pisoni sponso ereptam. Quamvis autem talis esset, tamen nonnulla laude digna fecit. Nam incendio cum militibus extincto, sublevavit eos quibus ignis nocuerat: et equestri ordine ad paucitatem redacto, præcipuos ex universo imperio accersitos, in eum allegit, et suffragia comitiorum populo restituit, et alia id genus egit, quæ cum delictis **555** comparata nullo in numero erunt. Nam cum multos occideret, acerbum id quidem erat tantam perire multitudinem: sed illud multo acerbius, quod cædibus usque adeo delectabatur, et spectaculo sanguinis satiari non poterat. Nam ea sæ-

Ε'. Εἶτα καὶ ὑπάτευσε, τὸν θεῖον τὸν Κλαύδιον προσλαβών. Οὗτος γὰρ ἱππεὺς ὢν τότε πρῶτον καὶ ὑπάτευσε καὶ ἐβούλευσεν, ἓξ καὶ τεσσαράκοντα ἐτῶν γεγονώς. Ὁ δὲ δὴ πενθερὸς αὐτοῦ Μάρκος Σιλανὸς, ἐπειδὴ βαρὺς αὐτῷ ὑπό τε τῆς ἀρετῆς καὶ ὑπὸ τῆς συγγενείας ἦν, προπηλακιζόμενός τε καὶ D περιυβριζόμενος, διεχειρίσατο ἑαυτὸν, καίτοι παρὰ τοῦ Τιβερίου σφόδρα τιμώμενος. Ὁ δὲ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐκβαλὼν, ἔγημε Κορνηλίαν Ὀρεστίναν, ἣν ἐν αὐτοῖς τοῖς γάμοις ἀφήρπασεν οὓς συνεώρταζε τῷ ἐγγεγυημένῳ αὐτὴν Γαΐῳ Καλπουρνίῳ Πείσωνι. Καίτοι δὲ τοιοῦτος ὢν, ἔπραξέ τινα καὶ ἐπαίνου ἄξια. Ἐμπρησμὸν γὰρ μετὰ τῶν στρατιωτῶν κατασβέσας, ἐπήρκεσε τοῖς ζημιωθεῖσι· τοῦ τε τῶν ἱππέων τέλους ὀλιγανδροῦντος ἐξ ἁπάσης ἀρχῆς τοὺς πρώτους μεταπεμψάμενος κατελέξατο, καὶ τὰς ἀρχαιρεσίας τῷ δήμῳ ἀπέδωκε· καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα ἐποίησεν. Ὑπαίτια δὲ εἰργάσατο πολλαπλάσια, καὶ πολλοὺς ἀπέκτεινεν. Ἦν δὲ οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμένων οὕτω δεινόν· καίτοι δεινὸν ὂν, ἀλλ' ὅτι τοῖς τε φόνοις αὐτῶν ὑπερέχαιρε, καὶ ἀπλήστως εἶχε τῆς θέας τοῦ αἵμα-

τες. Ὑπὸ γοῦν ὠμότητος ἐπιλιπόντων ποτὲ τῶν τοῖς θηρίοις ἐκ καταδίκης διδομένων, ἐκέλευσεν ἐκ τοῦ ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις προστετηκότος συναρπασθῆναί τινας, καὶ παραβληθῆναι αὐτοῖς. Καὶ ὅπως μήτε ἐπιβοήσασθαι μήτε αἰτιάσασθαι δυνηθῶσι, τὰς γλώσσας αὐτῶν προαπέτεμον. Πολλοὺς δὲ καὶ διὰ τὰς οὐσίας ἐφόνευεν, ἕτερ' ἄττα σφίσιν ἐπεγκαλῶν. Καὶ ὁ τῆς Δρουσίλλης τῆς ἀδελφῆς θάνατος οὐ μείους διέφθειρεν, ᾗ συνῴκει μὲν Μάρκος Λέπιδος παιδικὰ ἅμα αὐτοῦ καὶ ἐραστὴς ὤν, συνῆν δὲ καὶ ὁ Γάϊος· ἀποθανοῦσαν οὖν πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἠξίωσεν, εἶτα καὶ ἀπεθέωσε. Μετ' ὀλίγον δὲ ἔγημε Λολλίαν Παυλῖναν, αὐτὸν τὸν ἄνδρα αὐτῆς ἐγγυῆσαι αὐτῷ τὴν γυναῖκα βιάσας, ἵνα μὴ, ἀνέγγυον αὐτὴν λαβὼν, παρανομήσῃ. Ἐν στενωπῷ δέ ποτε πηλὸν πολὺν θεασάμενος, ἐκέλευσεν αὐτὸν εἰς τὰ τοῦ ἀγορανομοῦντος τότε καὶ τῆς τῶν ὁδῶν καθάρσεως ἐπιμελουμένου ἱμάτια ἐμβληθῆναι. Οὐεσπασιανὸς δὲ τότε ἦν ἀγορανομῶν· ὥστε ὕστερον, ἐκείνου καὶ τὰ πράγματα τεταραγμένα καὶ πεφυρμένα παραλαβόντος καὶ καταστήσαντος, ἔδοξεν οὐκ ἀθεεὶ τὸ τότε συμβὰν γεγονέναι, ἀλλ' ἄντικρυς αὐτῷ τὴν πόλιν πρὸς ἐπανόρθωσιν παρὰ Γαΐου ἐγχειρισθῆναι. Διηνεκῶς δὲ πολλοὺς ὁ Γάϊος ἐφόνευε, καὶ ἦν ἔξω τῶν φόνων οὐδὲν, καὶ οὐδὲ τῷ πλήθει τι ἐχαρίζετο, κἀκεῖνοι πάνυ αὐτῷ ἀπηχθάνοντο. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ ἄλλα αὐτῷ μὴ ἀρέσκοντα ἔλεγόν τε καὶ ἔπραττον· πρὸς δὲ τοῖς ἠγανάκτει δεινῶς ὅτι δοκοῦντες μεγαλύνειν αὐτὸν, *Νεανίσκε Αὔγουστε*, ἐπεβόων. Οὐ γὰρ μακαρίζεσθαι ἡγεῖτο, ὅτι νέος ὢν ἐμονάρχει, ἀλλ' ἐγκαλεῖσθαι ὅτι ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ τηλικαύτην εἶχεν ἀρχήν. Ἐχρημάτιζε δ' ἐκ τρόπου παντὸς, ἀργυρισμοῦ ἄλλοτε ἄλλας ἐφευρίσκων λαβὰς, καὶ ἀζήμιος τῶν γέ τι ἐχόντων οὐδεὶς οὐχ ἀνὴρ, οὐ γυνὴ καταλέλειπτο· κἂν τινας δὲ τῶν ἀφηλικεστέρων ζῆν εἴα, ἀλλὰ πατέρας τε καὶ πάππους, μητέρας τε ὀνομάζων καὶ τήθας, καὶ ζῶντας ἐξεκαρποῦτο, καὶ τελευτώντων τὰς οὐσίας ἐκληρονόμει. Ἐλάσαι δὲ διὰ τῆς θαλάσσης τρόπον τινὰ καὶ διιππεῦσαι ἐπεθύμησε, καὶ ἐγεφύρωσε τὸ μεταξὺ τῶν Ποτιόλων καὶ τῶν Βαύλων. Τὸ δὲ χωρίον τοῦτο καταντιπέραν τῆς πόλεώς ἐστι, διέχον αὐτῆς σταδίους ἓξ καὶ εἴκοσι. Πλοῖα δὲ εἰς τὴν γέφυραν τὰ μὲν κατεσκευάσθη, τὰ δὲ ἠθροίσθη. Ἀφ' οὗπερ καὶ λιμὸς ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ μάλιστα ἰσχυρὸς ἐγένετο. Ὁ δὲ τὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἔλεγε (91), θώρακα ἐνδυσάμενος, καὶ ἐπ' αὐτῷ χλαμύδα σηρικὴν ἁλουργῆ πολὺ μὲν χρυσίον, πολλοὺς δὲ λίθους Ἰνδικοὺς ἔχουσαν, καὶ ξίφος περιζωσάμενος, καὶ ἀσπίδα λαβὼν, δρυΐ τε στεφανωσάμενος, σπουδῇ καθάπερ ἐπὶ πολεμίαν εἰς τὴν πόλιν εἰσήλασε, παμπληθεῖς ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς ὡπλισμένους ἐπαγόμενος, καὶ ἄλλα δέ τινα τοιαῦτα ποιήσας καὶ ἑαυτὸν ἀποσεμνύνας ἐν δημηγορίᾳ διὰ ταῦτα ἐς τὸν Δαρεῖον καὶ τὸν Ξέρξην ἀπέσκωπτεν, ὡς πολλαπλάσιον ἢ ἐκεῖνοι τῆς θαλάσσης μέτρον ζεύξας αὐτός. Αἰτία

A vitia fuit, ut cum aliquando condemnati non satis multi essent, qui bestiis objicerentur, juberet e turba quæ tabulatis inhærebat, aliquot illis objici: quibus ne vociferari et quiritari possent, linguas in primis præcidit. Multos alia causa simulata, propter bona occidit. Mors quoque Drusillæ sororis ejus, non paucis exitio fuit, quæ M. Lepido ejus amasio simul et amatori nupta, fratri quoque sui copiam faciebat. Eam mortuam præter alios honores in numerum deorum retulit. Paulo post Lolliam Paulinam duxit, coacto marito ejus, ut eam sibi desponderet: ne in leges committeret scilicet, si eam sine sponsalibus duxisset. Cum aliquando in angiportu multum cœni vidisset, id in ædilis et ejus qui viis purgandis præerat vesti- B menta conjici jussit. Tum autem ædilis erat Vespasianus: qui cum post, imperium quoque turbatum et confusum tranquillitati restitutum adornasset, illud non sine numine factum, sed plane civitas ei ad corrigenda vitia tradita esse a Caio, putabatur. Cædium nullum faciebat modum, nec ejus dominatus aliud quam carnificina erat: et ut plebi nulla in re gratificabatur, sic illi admodum invisus erat. Ac præter alia multa dicta et facta minime grata, illud ægerrime ferebat, quod populus per speciem honoris acclamabat: *Adolescens Auguste*. Nec enim se felicem prædicari credebat, quod adolescens imperaret; sed accusari, quod tantilla ætate tantum imperium obtineret. Pecu- C niam quovis modo parabat, alias atque alias quæstus occasiones captans, neque quisquam vel vir vel mulier multam effugiebat. Quod si quos provectioris ætatis vivere patiebatur, eos patres et avos, et matres et avias appellando, tum viventium adhuc bonis fruebatur, tum defunctorum hæreditatem cernebat. Cum ei libido incessisset in mari aliquo modo aurigandi et equitandi, fretum quod inter Puteolos et Baulos est, ponte junxit. Is vero locus e regione **556** urbis est, VI et XX stadiis ab ea distans. Ad eum pontem cum navigia partim ædificata, partim convecta essent, ingens fames in tota Italia, et Romæ in primis fuit. Ipse vero Alexandri, ut aiebat, thoracem indutus, et super eo chlamydem sericam purpurei coloris, multo D auro, multis Indicis gemmis ornatam, gladio accinctus; sumptoque clypeo, et querna corona redimitus, festinanter in urbem quasi contra hostes cum maximo equitum et peditum armatorum numero introivit: et aliis id genus rebus pro concione gloriando, Darium et Xerxem derisit, quod ipse longe majus quam illi spatium maris ponte occupasset. Is quoque pons multis causa mortis exstitit. Nam pecunia in eum insumpta innumerabili, longe pluribus propter divitias est insidiatus. Itaque Junio Prisco prætore aliis quidem criminibus accusato, sed pro divite interfecto; Caius

Variæ lectiones et notæ.

(91) *Ὡς ἔλεγε*. Dion. lib. LIX, p. 653.

ubi didicit, nihil eum morte dignum possidere: *Decepit me*, inquit, *frustraque periit, cum vivere potuisset*. Domitius vero Afer periculo proximus, mirabiliter evasit. Nam cum Caius in curia longam contra eum orationem recitaret (omnes enim oratores se vincere putabat, et Domitium virum eloquentissimum superare conabatur) neque quidquam contra dixit, neque se defendit, sed eloquentiam hominis se mirari, eaque obstupescere simulans, orabat et supplicabat, seque oratorem magis timere quam Cæsarem profitebatur. Quibus rebus ille delectatus, et Domitium a se dicendi vi superatum credens, irasci desiit.

A δὲ θανάτου πολλοί; καὶ αὕτη ἡ γέφυρα γέγονε. Χρήματα γὰρ εἰς αὐτὴν ἀναλώσας ἀμύθητα πολλῷ πλείοσι διὰ τὰς οὐσίας ἐπεβούλευσεν· ὥστε Ἰούνιός τις Πρίσκος στρατηγὸς ᾐτιάθη μὲν ἐπ' ἄλλοις τισίν, ἀπέθανε δὲ ὡς πλούσιος. Μαθὼν δὲ ὁ Γάϊος ὅτι οὐδὲν ἄξιον τοῦ θανάτου ἐκέκτητο, εἶπεν ὅτι, *Ἠπάτησέ με, καὶ μάτην ἀπώλετο*, ζῆν γὰρ ἠδύνατο. Ἄφρος δὲ Δομίτιος, παρὰ μικρὸν κινδυνεύσας, παραδόξως ἐσώθη. Ἐπί τινι γὰρ αἰτίᾳ ἐς τὸ συνέδριον ἀγαγὼν αὐτὸν, λόγον κατ' αὐτοῦ ἀνέγνω μακρὸν (νικᾶν γὰρ ἠξίου πάντας τοὺς ῥήτορας καὶ τὸν Δομίτιον δεινότατον ὄντα εἰπεῖν ὑπερβαλεῖν ἐσπούδασεν). Ὁ δὲ οὔτε τι ἀντεῖπεν, οὔτ' ἀντεπελογήσατο, θαυμάζειν δὲ τὴν τοῦ Γαΐου δεινότητα προσεποιεῖτο, καὶ καταπλήττεσθαι, καὶ ἠντιβόλει τε καὶ ἱκέτευε, τὸν ῥήτορα μᾶλλον ἢ τὸν Καίσαρα φοβεῖσθαι λέγων. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἡσθεὶς ἐκεῖνος, καὶ πιστεύσας τῇ τῶν λόγων δεινότητι κρατῆσαι αὐτοῦ, ἐπαύσατο τῆς ὀργῆς.

VI. Deinde in Galliam ad motus Celtarum supprimendos profectus, hostibus quidem nihil nocuit, sed subditos et socios et cives plurimum afflixit. Et cum aliquando in lusu aleæ sibi deesse pecuniam sensisset, Gallorum descriptiones postulavit, ac ditissimis interfici jussis, ad collusores reversus: *Ut vos*, inquit, *de paucis drachmis laboratis? Ego vero interea centies quinquagies millies mille coegi*. Adeo temere faciebat omnia, et Lepidum illum, amatorem, amasium, Drusillæ maritum, quem summis affecit honoribus, quem se imperii successorem relicturum promisit, interfecit, et sorores suas, ut ab illo corruptas, **557** in Pontias insulas relegavit, et alia hujusmodi fecit. Deinde Paulina, cum eum satietas mulieris cepisset, per causam sterilitatis ejecta, Miloniam Cæsoniam duxit: quam prius stupro cognitam, tum vero quia uterum ferebat, uxorem habere voluit, ut sibi puer xxx dierum nasceretur. Romani igitur tum his rebus, tum crebris ob amicitiam cum sororibus ejus et interfectis accusationibus turbati, sævitiam ejus et libidines auctum iri exspectabant, si diutius imperaret. Quibus sic affectis, ille Ptolemæum Jubæ filium accersitum, ut divitem interfecit. In hac vitæ ratione fieri non poterat, quin appeteretur insidiis, easque deprehendit. Nicium Cerealem, et filium ejus Sextum Papinium, comprehensos torsit. Cum nihil effaretur Papinius, salute et impunitate promissa ei persuasit, ut aliquos seu vere seu falso nominaret: eumque statim, et cæteros in conspectu ejus interfecit. Et cujusdam occidendi, patrem cædi filii interesse coegit: qui cum rogaret, an oculos claudere liceret, ipsum quoque mactari jussit. Is vero in periculo constitutus, se ex insidiatoribus unum esse simulavit, et cæteros omnes indicaturum pollicitus, amicos Caii ministrosque libidinum ejus et sævitiæ nominavit: ac multis exitio fuisset, nisi et præfectos, et Callistum et Cæsoniam quoque criminato fides abrogata esset. Ac is quidem periit, sed illud ipsum factum Caio quoque perniciem attulit. Nam præfectis et Callisto seorsim accersitis: *Unus*, inquit, *ego sum, vos tres estis*:

B ς'. Εἶτα εἰς τὴν Γαλατίαν ἀφώρμησεν, ὡς τάχα τῶν Κελτῶν τι παρακινούντων, καὶ τοὺς μὲν πολεμίους οὐδέν τι ἔβλαψε, τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους καὶ τοὺς πολίτας πλεῖστα ἐκάκωσε. Κυβεύων δέ ποτε, καὶ γνοὺς ὡς οὐκ ἔχει ἀργύριον, ᾔτησε τὰς τῶν Γαλατῶν ἀπογραφάς. Καὶ κελεύσας θανατωθῆναι τοὺς πλουσιωτάτους αὐτῶν, ἐπανῆλθε πρὸς τοὺς συγκυβευτὰς, καὶ εἶπεν ὡς *Περὶ ὀλίγων δραχμῶν ὑμεῖς ἀγωνίζεσθε· ἐγὼ δὲ μυρίας καὶ πεντακισχιλίας ἤθροισα μυριάδας·* οὕτως ἀκρίτως πάντα ἐγίνετο. Καὶ τὸν Λέπιδον δ' ἐκεῖνον, τὸν ἐραστὴν, τὸν ἐρώμενον, τὸν τῆς Δρουσίλλης ἄνδρα, ὃν ὑπερετίμησε, καὶ διάδοχον ἕξειν τῆς ἀρχῆς ἐπηγγέλλετο, ἔκτεινε· καὶ τὰς ἀδελφὰς τὰς οἰκείας, ὡς ἐκείνῳ συμφθαρείσας, εἰς τὰς Ποντίους νήσους ἀπήγαγε, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα πεποίηκεν. C Εἶτα τὴν Παυλῖναν ἐκβαλὼν, προφάσει μὲν ὡς μὴ τίκτουσαν, τὸ δ' ἀληθὲς ὅτι διακορὴς ἐκείνης ἐγένετο, Μιλωνίαν Καισωνίαν ἔγημεν, ἣν πρότερον μὲν ἐμοίχευσε, τότε δὲ καὶ γαμετὴν ἐσχηκέναι ἠθέλησεν, ἐπειδὴ ἐν γαστρὶ ἔσχεν, ἵν' αὐτῷ παιδίον τέκῃ τριακονθήμερον. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐταράττοντο μὲν ἐκ τούτων, ἐταράττοντο δὲ καὶ ὅτι δίκαι σφίσι πλεῖσται ἐπήγοντο ἐπὶ τῇ πρὸς τὰς ἀδελφὰς αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ πρὸς τοὺς πεφονευμένους φιλίᾳ, προσεδόκων τε καὶ ἐπὶ πλεῖον τήν τε ὠμότητα τοῦ Γαΐου καὶ τὴν ἀσέλγειαν αὐξήσειν, εἰ ὁ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ χρόνος πλείων γένηται. Καὶ οἱ μὲν οὕτω διέκειντο πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ καὶ τὸν Πτολεμαῖον τὸν τοῦ Ἰόβα D παῖδα μεταστειλάμενος, ὡς πλουτοῦντα κἀκεῖνον ἀπέκτεινε. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον βιοὺς πάντως ἐπιβουλευθήσεσθαι ἔμελλε, καὶ ἐφώρασε τὴν ἐπίθεσιν. Καὶ συλλαβὼν Νίκιον Κερεάλιον, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σέξτον Παπήνιον, ἐβασάνισε, καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἐξελάλησεν, ἀνέπεισε τὸν Παπήνιον, σωτηρίαν αὐτῷ καὶ ἄδειαν ὑποσχόμενος, κατειπεῖν τινων ἢ ἀληθῶς ἢ ψευδῶς, καὶ ἐκεῖνον αὐτίκα καὶ τοὺς ἄλλους ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἀπέκτεινεν. Ἑνὸς δὲ τῶν κτεινομένων καὶ τὸν πατέρα παρεῖναι κατηνάγκασε, τοῦ υἱοῦ φονευομένου· πυθόμενόν τε εἰ μύσαι αὐτῷ ἐπιτρέπει, καὶ ἐκεῖνον σφαγῆναι προσέταξεν. Ὁ δὲ κινδυνεύων προσεποιήσατο ἐκ τῶν ἐπιβεβουλευκότων εἶναι, καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας

ἐκφῆναι ὑπέσχετο, καὶ ὠνόμασε τούς τε ἑταίρους τοὺς τοῦ Γαΐου, καὶ τοὺς συνεργοὺς τῆς ἀσελγείας καὶ τῆς ὠμότητος. Καὶ πολλοὺς ἂν ἀπώλεσεν, εἰ μὴ καὶ τοὺς ὑπάρχους, καὶ τὸν Κάλλιστον, καὶ τὴν Καισωνίαν προσδιαβαλὼν ἠπιστήθη. Καὶ ὁ μὲν ἀπέθανεν, τῷ δὲ Γαΐῳ τὸν ὄλεθρον αὐτὸ τοῦτο παρεσκεύασεν. Ἰδίᾳ γὰρ τοὺς ὑπάρχους τε καὶ τὸν Κάλλιστον προσκαλεσάμενος, *Εἷς εἰμι*, ἔφη, *τρεῖς δὲ ὑμεῖς, καὶ γυμνὸς μὲν ἐγὼ, ὡπλισμένοι δ' ὑμεῖς. Εἰ οὖν μισεῖτέ με, καὶ ἀποκτείνειν θέλετε, φονεύσατε.* Ἐξ ἐκείνου δὲ μισεῖσθαι νομίσας, καὶ ἄχθεσθαι τοῖς πραττομένοις ἐκείνους, ὑπώπτευε σφᾶς, καὶ ξίφος κἀν τῇ πόλει παρεζώννυτο, καὶ συνέβαλλεν αὐτοὺς ἀλλήλοις, ὅπως μὴ συμφωνῶσι κατὰ μόνας ἑκάστῳ ὡς πιστοτάτῳ διαλεγόμενος περὶ τῶν λοιπῶν, μέχρις οὗ, συνέντες τὸ ἐπιχείρημα προήκαντο αὐτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι. Τῶν δὲ βουλευτῶν, ὅτι μὴ κατεψηφίσαντο τινων, περιφόβων ὄντων, Πρωτογένης τις πρὸς τὰ χαλεπώτατα τῷ Γαΐῳ ὑπηρετῶν, ὥστε καὶ βιβλία δύο περιφέρειν, ὧν τὸ μὲν ξίφος, τὸ δ' ὠνόμαζεν ἐγχειρίδιον, εἰσῆλθεν εἰς τὸ συνέδριον, καὶ πάντων δεξιουμένων αὐτὸν, οἷα εἰκὸς, δριμύ τι προσέβλεψεν ἑνὶ Σκριβωνίῳ Πρόκλῳ, εἰπὼν, Καὶ σύ με ἀσπάζῃ, μισῶν οὕτω τὸν αὐτοκράτορα; Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα οἱ παρόντες περιέσχον τὸν συμβουλευτὴν καὶ διέσπασαν· ἐφ' ᾧπερ ἥσθη ὁ Γάϊος, καὶ ἔφη κατηλλάχθαι αὐτοῖς.

Ζ'. Θωπευόντων δ' αὐτὸν, καὶ τῶν μὲν ἥρωα, τῶν δὲ θεὸν ἀποκαλούντων, δεινῶς ἐξεφρόνησεν. Ἠξίου μὲν γὰρ καὶ πρότερον ὑπὲρ ἄνθρωπον νομίζεσθαι, καὶ τῇ Σελήνῃ συγγίνεσθαι, καὶ Ζεὺς εἶναι ἐπλάττετο, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ταῖς ἀδελφαῖς προεφασίζετο μίγνυσθαι, καὶ πάντας θεοὺς ὑπεκρίνετο, καὶ τὰς θηλείας αὐτάς. Καὶ Ἥρα, καὶ Ἄρτεμις, καὶ Ἀφροδίτη ἐγίνετο, καὶ πρὸς τὴν τῶν ὀνομάτων μετάθεσιν, καὶ πᾶν τὸ σχῆμα μετήμειβεν, ὡς ποτε μὲν θηλυδρίαν ὁρᾶσθαι αὐτὸν, καὶ κρατῆρα καὶ θύρσον φέρειν (92), ποτὲ δὲ ἀῤῥενωπὸν, καὶ ῥόπαλον καὶ λεοντῆν ἐνημμένον· καὶ αὖθις λειογένειον, ἢ πωγωνίαν δείκνυσθαι, τρίαινάν τε ἐκράτει, καὶ ἀνέτεινε κεραυνόν. Παρθένῳ τε κυνηγετικῇ ὡμοιοῦτο, καὶ ἐγυναίκιζεν αὖθις, καὶ τῇ στολῇ καὶ τοῖς προσθέτοις καὶ περιθέτοις ἀκριβῶς ἐποικίλλετο, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἄνθρωπος δοκεῖν αὐτοκράτωρ ἐβούλετο. Καί ποτε ἰδών τις αὐτὸν ἀνὴρ Γαλάτης ἐπὶ δίφρου ὑψηλοῦ ἐν εἴδει Διὸς χρηματίζοντα, ἐγέλασε. Μαθὼν οὖν τοῦτο, ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ ἤρετο, *Τί σοι δοκῶ εἶναι;* κἀκεῖνος, *Μέγα παραλήρημα*, ἔφη, καὶ οὐδὲν ἔπαθε δεινόν· παρελογίσθη γὰρ σκυτοτόμος ὤν. Ἠσπάζετό τε βραχεῖς, τοῖς δ' ἄλλοις καὶ τῶν βουλευτῶν ἢ τὴν χεῖρα ἢ τὸν πόδα ὤρεγε προσκυνεῖν. Πάντες δὲ αὐτὸν ἐκολάκευον. Καί ποτε τὸν Λούκιον Οὐϊτέλλιον ἄνδρα εὐγενῆ καὶ φρονήσεως εὖ ἔχοντα ἤρετο, τῇ Σελήνῃ μίγνυσθαι λέγων, εἰ ὁρῴη τὴν θεὰν συνοῦσαν αὐτῷ. Ὁ δὲ κάτω νεύων, οἷα δὴ τεθηπὼς, καὶ βραχύ τι φθεγξάμενος καὶ ὑπότρομον, *Ὑμῖν*, ἔφη, *τοῖς θεοῖς, δέσποτα, μόνοις ἀλλήλους ὁρᾶν ἔξεστιν.* Οὕτω

ego nudus, vos armati. Quod si me odistis, et occidere vultis, occidite Ab eo tempore se invisum illis facta sua ægre ferentibus esse ratus, gladium etiam in urbe gestavit, et homines suspectos inter se commisit, ne consentirent, cum unoquoque tanquam fidissimo de cæteris colloquens, donec ejus consilio perspecto, eum insidiatoribus condonarunt. Cum senatores ob quosdam non condemnatos in metu essent, Protogenes quidam, sævissimorum Caii mandatorum minister, duos circumferre libellos solitus, quorum alterum ensem, alterum pugionem vocabat, curiam ingressus: cum omnes ei dexteras porrigerent, scilicet, torvo vultu Scribonium **558** Proclum intuitus: Et tu me, inquit, salutare audes, imperatori tam infensus? Quo cæteri audito senatorem illum discerpserunt. Ea re delectatus Caius, se reconciliatum esse senatui dixit.

VII. Omnibus ei assentantibus, et aliis heroem, aliis deum appellantibus, in magnam incidit insaniam. Nam prius etiam humana conditione major haberi volebat, et se Jovem esse, cum Luna rem habere jactabat, eaque de causa potissimum se consuetudine sororum uti profitebatur, et deorum dearumque omnium personas agebat. Fiebat Juno, Diana, Venus, et pro nominum mutatione habitum quoque mutabat. Proinde alias effeminatus cernebatur, craterem et thyrsum gestans: alias virilis, clava et leonina pelle ornatus: alias imberbis, alias barbatus, et tridentem sustinebat, et fulmen vibrabat, et virginem venatricem referebat. Atque iterum muliebrem habitum omnibus ascititiis et appositiciis rebus exquisite repræsentabat, ac quidvis potius quam homo imperator videri malebat. Cum igitur aliquando Jovis habitu in sublimi sella jus diceret, Gallus quidam eo viso risit: et a Caio rogatus: *Quis ei esse videretur?* respondit, *Magnum deliramentum*, nihil grave passus. Nam cum sutor esset, negligebatur. Salutavit paucos: cæteris, etiam senatoribus, manum aut pedem porrexit adorandum. Cum omnes ei adularentur, aliquando ad L. Vitellium, virum nobilem et cordatum, dixit se cum Luna rem habere: cumque rogavit, an deæ congressum vidisset. Is vero humum intuens instar admirantis, exigua et tremula voce: *Vobis*, inquit, *divis duntaxat, domine, invicem intueri fas est.* In eam porro insaniam Caius venit, ut ab Asianis Mileti templum sibi juberet exstrui. Sunt et Romæ duo ei templa condita:

Variæ lectiones et notæ.

(92) ***Κρατῆρα καὶ θύρσον φέρειν.*** Cum Dionysium seu Bacchum se diceret. Eustathius, Il. ι: Ἔτι δὲ καὶ τὴν (ἀπόνοιαν) τοῦ αὐτοκράτορος Γαΐου τοῦ καὶ Καλλίγολά φασι προσαγορευθέντος διὰ τὸ ἐν στρατοπέδῳ γεννηθῆναι· οὗτος μὲν γὰρ ὑπερφρονήσας, ὡς εἰκὸς ἐπὶ κάλλει, Νέος τε Διονύσιος ἐκαλεῖτο, καὶ Διονυσιακὴν πᾶσαν ἐνδύνων στολὴν ἐδίκαζεν.

quorum alterum ipse in palatio sibi exstruxit, alterum a senatu ei et decretum est, et ædificatum. Cum Jove expostulabat, quod Capitolium præoccupasset. Imagines suas quovis terrarum missas adorari jussit. Templum Hierosolymitanum in suam ædem commutavit, ut Caii novi illustris Jovis appellaretur : quamvis hoc Josephus in suis *Antiquitatibus* dissimularit. **559** Eaque res Judaicæ defectionis initium fuit. Sacerdotes sibi multos legit, et ipse sibi immolavit. Machinis quibusdam tonitribus tonitrua, fulguribus fulgura regessit. Contra fulmina lapides est ejaculatus, illud Homericum subinde usurpans : *Tollito me, vel ego te.* Sub hoc Cæsare Pilatus, ut Eusebius ex Olympiadum scriptoribus refert, in tantas calamitates incidit, ut divina vindicta urgente, manus sibi afferre cogeretur. Postquam igitur omni furoris genere fuit percitus (nam enumerari singula sine magnis nugis magnaque molestia non queunt) insidiati ei sunt Cassius Chærea, et Cornelius Sabinus. Plures vero in eum conjurarunt, et quid ageretur etiam familiares ejus non ignorabant : et qui non conjurarant, rem intellectam nec prodiderunt, et eum insidiis appeti haud moleste tulerunt. Est autem, dum spectaculum ederet, appetitus : nam Chærea et Sabinus, quamvis flagitia illa ægre ferrent, tamen quinque adhuc dies se continuerunt. Ut vero ipse Caius et saltare et tragœdiam agere voluit, eaque de causa alterum triduum denuntiavit : observarunt, dum theatro egrederetur, et in angiportu quodam circumventum occiderunt. Cum cecidisset, nemo qui aderat sibi temperavit, quominus etiam mortuum convulneraret. Etiam uxor ejus et filia statim sunt occisæ. Hæc cum tribus annis, mensibus novem, et diebus octo egisset, reipsa cognovit, se non esse deum. Mors ejus nuntiata paucis luctum, omnibus lætitiam attulit, dicti ejus recordantibus, quod aliquando iratus protulerat : *Utinam populus Romanus unam cervicem haberet.* Tum igitur populus Romanus dixit : *At tu unam cervicem habes, nos vero manus multas.* Paucis autem discursantibus, et per tumultum vociferantibus : *Quis Caium occidisset,* Valerius Asiaticus vir consularis, tumulo conscenso exclamavit : *Utinam ego eum occidissem.* Qua voce illi perculsi, tumultuari destiterunt.

A δ' ἐξεμάνη ὁ Γάϊος ὡς καὶ τοῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ τέμενος ἑαυτῷ ἀνεγεῖραι κελεῦσαι κατὰ τὴν Μίλητον, καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ δύω ναοὶ αὐτῷ ἱδρύθησαν· τὸν μὲν γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ἐν τῷ παλατίῳ ἐτεκτήνατο, ὁ δ' ὑπὸ τῆς βουλῆς αὐτῷ ἐψηφίσθη καὶ ἐδομήθη. Ἐπενεκάλει δὲ καὶ τῷ Διὶ ὅτι τὸ Καπιτώλιον προκατέλαβε, καὶ ἀγάλματα δ' ἑαυτοῦ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπέστειλε, προσκυνεῖσθαι ταῦτα κελεύσας. Τὸν δ' ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν εἰς οἰκεῖον ἱερὸν (93) μεθηρμόζετο, ἵνα Διὸς ἐπιφανοῦς νέου χρηματίζῃ Γαΐου, εἰ καὶ ὁ Ἰώσηπος τοῦτο παρεσιώπησεν ἀρχαιολογῶν. Ὅθεν καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἀποστασία ἔσχηκε τὴν ἀρχήν. Ἱερέας τε πολλοὺς ἑαυτῷ κατεστήσατο, καὶ αὐτὸς δ' ἑαυτῷ ἱερᾶτο. Ταῖς τε βρονταῖς ἐκ μηχανῆς ἀντεβρόντα, ἀντήστραπτέ τε B ταῖς ἀστραπαῖς. Καὶ ὁπότε κατήνεκτο κεραυνὸς, λίθους ἀντηκόντιζεν, ἐπιλέγων ἐφ' ἑκάστῳ τὸ τοῦ Ὁμήρου· *Ἤ μ' ἀνάειρ'*, ἢ ἐγὼ σέ. Ἐπὶ τούτου ὁ Εὐσέβιος (94) ἱστορεῖ, ἐκ τῶν τὰς Ὀλυμπιάδας ἀναγραψάντων ἀναλέξασθαι ταῦτα λέγων, τοσαύταις περιέπεσε συμφοραῖς ὁ Πιλάτος, ὥστε ἀναγκασθῆναι ἑαυτοῦ γενέσθαι αὐτόχειρ, τῆς θείας δίκης μετελθούσης αὐτόν. Ὡς οὖν πάντα τρόπον ἐξεμαίνετο (ἀπαριθμεῖν γὰρ τὸ καθ' ἕκαστον πολλῆς ἂν εἴη λέσχης καὶ ἀηδίας), ἐπεβούλευσαν αὐτῷ Κάσσιός τε Χαιρέας, καὶ Κορνήλιος Σαβῖνος. Συνώμοσαν μὲν γὰρ πλείονες, καὶ συνῄδεισαν τὸ πραττόμενον καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὄντες· καὶ ὅσοι δὲ οὐ συνώμοσαν, γνόντες οὔτ' ἐξέφηναν καὶ ἄσμενοι εἶδον αὐτὸν ἐπιβουλευόμενον. Ἐπεβουλεύθη δὲ θέαν ἐπι- C τελῶν. Ὁ γὰρ Χαιρέας καὶ ὁ Σαβῖνος ἐπὶ τοῖς γινομένοις αἰσχροῖς ἀλγοῦντες, ὅμως ἐκαρτέρουν ἐπὶ πέντε ἡμέρας. Ὡς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Γάϊος καὶ ὀρχήσασθαι, καὶ τραγῳδίαν ἠθέλησεν ὑποκρίνασθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἑτέρας τρεῖς ἡμέρας προήγγειλε, τηρήσαντες αὐτὸν ἐκ τοῦ θεάτρου ἐξερχόμενον, ἐν στενωπῷ τινι περιστάντες ἀπέκτειναν. Καὶ πεσόντος, οὐδεὶς τῶν παρόντων ἀπέσχετο, ἀλλὰ καὶ νεκρὸν αὐτὸν κατετίτρωσκον. Καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτίκα ἀπέσφαξαν. Γάϊος μὲν δὴ ταῦτα ἔν τε τρισὶν ἔτεσι, καὶ μησὶν ἐννέα, καὶ ἡμέραις ὀκτὼ καὶ εἴκοσι πράξας, ἔργοις αὐτοῖς, ὡς οὐκ ἦν θεὸς ἔγνωκεν. Ὡς δὲ ὁ θάνατος αὐτοῦ διηγγέλθη, πλὴν ὀλίγων τῶν συνησελγεκότων αὐτῷ, D πάντες ἔχαιρον μεμνημένοι, καὶ τοῦ λεχθέντος ποτὲ ὑπ' αὐτοῦ, ὅτε ὀργισθεὶς τῷ δήμῳ ἔφη· *Εἴθε ἕνα αὐχένα εἴχετε*· καὶ ἐπιλέγοντες ὅτι *Σὺ μὲν ἕνα ἔχεις αὐχένα, ἡμεῖς δὲ χεῖρας πολλάς*. Διαθεόντων δέ τινων ὀλίγων καὶ θορυβούντων, βοώντων τε *Τίς Γάϊον ἀπέσφαξεν;* Οὐαλέριος Ἀσιατικὸς, ἀνὴρ ὑπατευκὼς, ἀνῆλθεν εἰς ἄποπτόν τι χωρίον, καὶ ἐκβοήσας, ἔφη· *Εἴθε ἐγὼ αὐτὸν ἔμην ἀπεκτονώς*. Καὶ οὕτω καταπλαγέντες οἱ θορυβοῦντες, ἡσύχασαν.

VIII. Caio interfecto, senatuque in Capitolio coacto, dum alii popularem rempublicam, alii regium

Η'. Ἀλλ' οὕτω μὲν διέφθαρτο Γάϊος. Τῆς δὲ βουλῆς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ συναθροισθείσης, τοῖς μὲν

Variæ lectiones et notæ.

(93) *Εἰς οἰκεῖον ἱερόν.* Quod hausit Zonaras a Philone in *Legat. ad Gaium*, p. 731 edit. Turnebi : Τὸν δὲ ἐν Ἱεροπόλει νεὼν, ὃς λοιπὸς ἦν ἄψαυστος, ἀσυλίας ἠξιωμένος τῆς πάσης, μεθηρμόζετο καὶ μετεσχημάτιζεν εἰς οἰκεῖον ἱερὸν, ἵνα Διὸς Ἐπιφανοῦς νέου χρηματίζῃ Γαΐου. Quippe Ἱερόπολιν Hierusalem vocat in lib. contra Flaccum p. 667, et in lib. περὶ ὀνείρων, ait Θεοῦ πόλιν ab Hebræis appellari.

(94) *Εὐσέβιος.* Vide quæ de morte Pilati scribit Joannes Antiochenus, p. 809, et Commentarium apocryphum, qui de ejusdem morte inscribitur in cod. Colberteo et in aliis S. Joannis Theologi falso nomen præfert.

δημοκρατεῖσθαι ἐδόκει, οἱ δὲ μοναρχεῖσθαι καὶ αὖθις ἔκρινον. Καὶ τούτων οἱ μὲν τόνδε, οἱ δὲ τόνδε ᾑροῦντο. Κἀν τούτῳ στρατιῶταί τινες εἰς τὸ παλάτιον, ἵνα τι διαρπάσωσιν εἰσπηδήσαντες εὗρον ἐν σκοτεινῇ γωνίᾳ κατακρυπτόμενόν που τὸν Κλαύδιον (συνῆν γὰρ τῷ Γαΐῳ τοῦ θεάτρου ἐξερχομένῳ, καὶ τὴν ταραχὴν φοβηθεὶς κατεκρύβη), καὶ ἐξεῖλκον αὐτὸν μὴ εἰδότες ὅστις ἦν· γνόντες δὲ αὐτοκράτορά τε προσηγόρευσαν, καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον ἤγαγον, καὶ μή τινος ἐνδοιάσαντος ἅπαντες αὐτῷ τὸ κράτος δεδώκασιν, ὡς ἐκ γένους ὄντι βασιλικοῦ, καὶ νομιζομένῳ ἐπιεικεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνεδύετο καὶ ἀντέλεγεν, ἀλλ' ὅσον ἐξίστατο καὶ ἀντέκειτο, τοσοῦτον μᾶλλον ἀντεφιλονείκουν οἱ στρατιῶται μὴ παρ' ἑτέρων λαβεῖν αὐτοκράτορα, ἀλλ' αὐτοὶ δοῦναι πᾶσι. Διὸ καὶ ἄκων, ὡς ἐδόκει, ὑπέκυψε. Μαθόντες δὲ καὶ οἱ ὕπατοι καὶ οἱ βουλευταὶ, ἤδη προκατειλῆφθαι τὴν ἀρχὴν, καὶ αὐτοὶ ὡμολόγησαν. Καὶ οὕτω Τιβέριος Κλαύδιος Νέρων Γερμανικὸς, ὁ τοῦ Δρούσου τοῦ τῆς Λιβίας (95) υἱοῦ παῖς, τῆς αὐτοκρατοῦς ἀρχῆς ἔτυχεν, ἄγων ἔτος πεντηκοστόν. Ἐγένετο δὲ τὴν ψυχὴν οὐ φαῦλος, ἀλλὰ καὶ ἐν παιδείᾳ ἤσκητο, ὥστε καὶ συγγράψαι τινά. Τὸ δὲ σῶμα νοσώδης, πάνυ δὲ ἐγυναικοκρατήθη ἅμα καὶ ἐδουλοκρατήθη, ὅτε καὶ ἐκ παίδων ἔν τε νοσηλείᾳ καὶ ἐν φόβῳ πολλῷ τραφείς. Κἀντεῦθεν εὐήθειαν καὶ ἐπὶ πλεῖον τῆς ἀληθείας προσποιησάμενος, καὶ ἤθους χαυνότητα, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ βουλῇ ὡμολόγησε· καὶ πολὺν μὲν χρόνον τῇ τηθῇ Λιβίᾳ πολὺν δὲ τῇ μητρὶ Ἀντωνίᾳ, τοῖς τ' ἀπελευθέροις συνδιαιτηθεὶς, οὐδὲν ἐλευθεροπρεπὲς ἐπεδείκνυτο. Ἐπετίθεντο δ' αὐτῷ αἱ γυναῖκές τε καὶ οἱ ἀπελεύθεροι ἐν ταῖς μίξεσι, κἀν τοῖς πότοις. Πάνυ γὰρ ἀπλήστως ἀμφοτέροις προσέκειτο, πρὸς δὲ καὶ δειλίαν εἶχε. Τοιοῦτος δὲ πεφυκὼς (ὡς συνελόντι εἰπεῖν) ὅμως οὐκ ὀλίγα καὶ δεόντως ἔπραττεν, ὁσάκις τῶν εἰρημένων παθῶν ἔξω ἐγίνετο, καὶ ἑαυτοῦ ἐκράτει. Οὐκ εὐθὺς μέντοι εἰς τὴν βουλὴν εἰσῆλθεν, ἀλλὰ μετὰ τριακοστὴν ἡμέραν, διά τε τὸν Γάϊον οὕτως ἀπολωλότα δεδιὼς, καὶ ὅτι τινὲς ἑαυτοῦ βελτίους εἰς τὴν ἀρχὴν παρὰ τῆς βουλῆς ὠνομάσθησαν. Ἀλλὰ τά τε ἄλλα ἀκριβῶς ἐφυλάσσετο, καὶ πάντας τοὺς αὐτῷ προσιόντας ἐρευνᾶσθαι ἐποίει, μή τι ξιφίδιον ἔχωσι, καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις στρατιώτας εἶχεν αὐτῷ συνόντας· ὃ καὶ μετὰ ταῦτα ἐγίνετο. Ἡ δὲ τῶν ξιφιδίων ἔρευνα διὰ Οὐεσπασιανοῦ ἐπαύσατο. Τὸν μὲν οὖν Χαιρέαν, καί τινας ἄλλους ἀπέκτεινεν, οὐ διὰ τὸν Γάϊον, ἀλλ' ἑαυτῷ ἀσφάλειαν προμηθούμενος. Καὶ ὁ Σαβῖνος δὲ ἑκὼν ἀπέθανε, μὴ ἀξιώσας κολασθέντος τοῦ Χαιρέου αὐτὸς περιεῖναι. Τὰς δὲ τοῦ Γαΐου ἀδελφὰς τήν τε Ἀγριππῖναν καὶ τὴν Ἰουλίαν καταγαγὼν ἐκ τῆς ὑπερορίας, καὶ τὰς οὐσίας αὐταῖς ἀπέδωκε, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἐκπεσόντας ὁμοίως κατήγαγε. Καὶ τοὺς ἐν εἱρκταῖς δεδεμένους ἀκρι-

imperium laudant, et ex his alii alium præferunt: interea milites aliquot impetu in palatium **560** facto, ut aliquid raperent, Claudium in obscuro angulo latitantem repererunt. Nam cum Caio theatro exierat, tumultuque territus se occultarat. Eum igitur protraxerunt, ignari quis esset: agnitum, imperatorem salutarunt. In castra perducto citra ullam dubitationem omnes detulerunt imperium, quod et Cæsarei generis esset, et clemens haberetur. Etsi enim recusabat et refragabatur, tamen quantum ille renitebatur, seque opponebat, tantum milites contendebant, ne ab aliis imperatorem acciperent, sed ipsi omnibus darent. Itaque invitus tandem, ut præ se ferebat, illis cessit. Consules vero et senatores ubi jam præoccupatum esse imperium didicerunt, ipsi quoque renuntiationi ejus sunt assensi. Ita Tiberius Claudius Nero Germanicus, Liviæ ex Druso nepos, imperium est adeptus, anno ætatis quinquagesimo. Ingenio fuit non contemnendo, et disciplinis ita eruditus, ut quædam conscripserit. Cæterum valetudine parum firma, mulieribus et servis parere solitus, ut jam inde a pueritia in morbis et magno metu educatus. Unde simpliciorem et dissolutioribus moribus se esse finxit, quam revera fuit, quod et ipse in senatu confessus est: vitaque longo tempore cum avia Livia et Antonia matre ac libertis acta, nihil ingenuo dignum præ se tulit. Sunt ei et mulieres et liberti in compotationibus et re venerea insidiati, quibus utrisque satiari non poterat. Ad hæc timidus fuit. Quamvis autem (ut rem paucis complectar) talis esset: tamen multa opportune fecit, quoties vitiis istis evitatis, sui juris fuit. In curiam non statim, sed tricesimo die post venit, tum Caii interitu territus, tum quod aliqui ipso ad imperium aptiores a senatu nominati erant. Cum cæteris in rebus accurate se custodiit, tum omnes a quibus adiretur, excuti jussit, ne sicas ferrent: et milites ad convivia secum adduxit, quod deinceps quoque factum. Sicarum vero inquisitio per Vespasianum sublata est. Chæream et aliquot alios occidit, non ut Caii necem ulcisceretur, sed ut securitati suæ consultum esset. Sabinus ultro sibi manus attulit, indignum ratus, si Chærea interfecto superstes esset. Caii sorores Agrippinam **561** et Juliam revocavit, bonis restitutis. Eodem modo cæteros quoque exsules tractavit. Eos qui in carcere vincti erant, accurate exploravit: per calumniam delatos dimisit, sontes supplicio affecit. Venena, quorum magna copia in Caii scriniis est reperta, et libellos Protogenis, quem etiam occidit, cremavit. Scripta, quæ Caius se cremasse affirmarat, reperta, senatui ostendit, legendaque tam iis a quibus, quam iis contra quos scripta erant, exhibuit: post-

Variæ lectiones et notæ.

(95) *Λιβίας*. Recte quidem: nam Tiberii Claudii Neronis uxor fuit Livia Drusilla. Verum mss. omnes Regii et Colbert. ut et infra p. 185 et 190, Ἰουλίαν perperam præferunt: nec scio an ex ingenio Wolfius Λιβίας reposuerit: certe eumdem errorem errat Constantinus Manasses:

Γυνή τις ἐπαφρόδιτος συνέζευκτο γαμέτη,
Νέρων ἐκείνης ἦν ἀνὴρ, ἐκείνη δὲ Ἰουλία.

ea exussit. Senatui Caium ignominia notaturo, A restitit, quominus id decretum fieret. Ipse vero noctu statuas ejus omnes sustulit, et quæ vel ab ipso, vel ab aliis propter ipsum perperam acta erant, abolevit. Statuas decretas recusavit, sibique sacrificari aut effigiem suam adorari vetuit. Fecit et alia multa id genus moderate, judicio, non simulatione. Filiam certe quidem unam L. Junio Sillano, alteram Cn. Pompeio Magno despondit, nullo immodico apparatu: nam et ipse diebus illis jus dixit, et senatus convenit. Præterea cum consules in curia consurrexissent, ut eum alloquerentur, assurrexit et ipse, et vicissim eis obvium ivit. Privato et Græco more plerumque cum suis vixit. In pecunia mirabilem se præbuit: vetuit B enim offerri sibi argentum, quod et sub Augusto fiebat. Vetuit, ne ab ullo qui cognatos haberet, hæres institueretur. Bona quæ sub Tiberio et Caio publicata fuerant, aut ipsis possessoribus, si superstites erant, aut eorum liberis reddidit. Multis magistratus et provincias a Caio ereptas restituit: et hoc genus alia fecit, ob quæ laudatus est. Verum ab ejus libertis et uxore Valeria Messalina alia acta sunt, his minime consentanea. Cum ingenti annonæ penuria laboraretur, non illi duntaxat tempori, sed in futurum etiam prospexit. Nam cum Romani frumento fere tantum aliunde importato utantur, regio quæ ad ostia Tiberis est, ejusmodi, ut neque tuto appelli possit, neque portus C commodos haberet, efficiebat, ut eis maris imperium parum prodesset. Hiberno enim tempore nihil importari poterat. Ea re considerata, portus ædificavit, opusque perfecit magnetudine et animi et imperii Romani dignum. **562** Ac modestus in rebus omnibus, nato sibi filio, qui tum Claudius Tiberius Germanicus, post etiam Britannicus est cognominatus, nec ullo alio splendore usus est: nec se Augustum, aut Messalinam Augustam appellari sivit

βῶς ἐξετάσας, τοὺς μὲν συκοφαντουμένους ἀφῆκε, τοὺς δὲ κακουργήσαντάς τι ἐκόλασε. Καὶ τὰ φάρμακα ἃ πολλὰ ἐν τοῖς τοῦ Γαΐου εὑρέθη, καὶ τὰ βιβλία τοῦ Πρωτογένους, ὃν καὶ ἀπέκτεινεν, ἔκαυσε. Τά τε γράμματα ἃ ἔλεγε μὲν κατακαῦσαι ὁ Γάϊος, εὑρέθησαν δὲ ὄντα, τοῖς βουλευταῖς τε ἐπέδειξε, καὶ ἔδωκεν ἀναγνῶναι τοῖς τε γράψασιν αὐτά, καὶ τοῖς καθ' ὧν ἐγέγραπτο, καὶ μετὰ τοῦτο κατέφλεξε. Τῆς τε γερουσίας ἀτιμῶσαι βουληθείσης τὸν Γάϊον, ψηφισθῆναι μὲν τοῦτο αὐτὸς ἐκώλυσε· νυκτὸς δὲ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ πάσας ἠφάνισε, καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Γαΐου καὶ ὑφ' ἑτέρων δι' ἐκεῖνον οὐκ ὀρθῶς γεγονότα ἀνέτρεψεν. Ἀνδριάντων δὲ αὐτῷ ψηφισθέντων, παρῃτήσατο. Καὶ θύειν ἢ προσκυνεῖν ἐν ἀγάλμασιν αὐτῷ ἀπηγόρευσε. Καὶ ἄλλα δὲ τοιαῦτα πολλὰ ἐποίει μετριοφρονῶν, καὶ κρίσει ταῦτα πράττων, ἀλλ' οὐκ ἐπιτηδεύσει. Τὰς γοῦν θυγατέρας κατηγγύησε τὴν μὲν Λουκίῳ Ἰουνίῳ Σιλανῷ, τὴν δὲ Γναίῳ Πομπηΐῳ Μάγνῳ, καὶ οὐδὲν ὑπέρογκον ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐδίκασε, καὶ ἡ βουλὴ ἠθροίσθη. Ταῦτά τε οὖν ἐπιεικῶς ἔπραττε. Καὶ τῶν ὑπάτων ἐν τῷ συνεδρίῳ καταβάντων ἀπὸ τῶν δίφρων ἵνα διαλεχθῶσιν αὐτῷ, προσεξανέστη τε καὶ ἀντιπροσῆλθε σφίσιν. Ἰδιωτικῶς τε ἔζη ὡς τὰ πολλά, καὶ Ἑλληνικῶς αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν διῃτῶντο. Περὶ τὰ χρήματα δὲ θαυμαστὸς ἐγένετο· ἀπηγόρευσε γὰρ ἀργύριον αὐτῷ προσφέρεσθαι, ὃ καὶ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ἐγίνετο. Ἀπεῖπε δὲ μηδὲ κληρονόμος παρά τινος συγγενεῖς ἔχοντος καταλιμπάνεσθαι. Καὶ τῶν προδημευθέντων ἐπί τε τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Γαΐου, τὰ μὲν αὐτοῖς ἔτι περιοῦσι, τὰ δὲ τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἀπέδωκε· καὶ πολλοῖς, παρὰ τοῦ Γαΐου τὰς σφετέρας ἀρχὰς καὶ χώρας ἀφαιρεθεῖσιν, αὐτὸς αὖθις ἐπανεσώσατο. Καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἔργα εἰργάσατο, δι' ἃ ἐπῃνεῖτο. Ὑπὸ δὲ τῶν ἐξελευθέρων αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς Βαλερίας Μεσσαλίνης ἕτερα ἐπράχθη οὐχ ὁμοιότροπα. Λιμοῦ μέντοι ἰσχυροῦ, οὐ μόνον τῆς τότε ἀφθονίας ἐφρόντισεν, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰσέπειτα. Ἐπεισάκτου γὰρ παντὸς σχεδὸν τοῦ σίτου τοῖς Ῥωμαίοις ὄντος, ἡ χώρα ἡ πρὸς ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Τιβέριδος οὔτε κατάρσεις ἀσφαλεῖς, οὔτε λιμένας ἐπιτηδείους ἔχουσα, ἀνωφελὲς σφίσι τὸ κράτος τῆς θαλάσσης ἐποίει. Οὐδὲν γὰρ κατὰ τὴν χειμερινὴν ὥραν ἠδύνατο εἰσφοιτᾶν. Τοῦτο οὖν συνιδών, λιμένας τε κατεσκεύασε, καὶ ἀπετέλεσε πρᾶγμα καὶ τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ μεγέθους τῆς Ῥώμης ἄξιον· ἐν πᾶσι δὲ μετριάζων, οὔτε γεννηθέντος αὐτῷ υἱέος (ὃς τότε μὲν Κλαύδιος Τιβέριος Γερμανικός, ὕστερον δὲ καὶ Βρεττανικὸς ἐπωνομάσθη) ἄλλο τι ἐπιφανὲς ἔπραξεν, οὔτ' Αὔγουστον αὐτὸν ἢ τὴν Μεσσαλῖναν Αὔγουσταν ἐπικληθῆναι ἐφῆκε.

IX. Ludis gladiatoriis impense delectabatur: D quos cum crebro ederet, multi mortales variis criminibus condemnati peribant. Ad hunc modum sanguini et cædibus assuefactus, facilius etiam ad alios occidendos est impulsus. In causa autem fuerunt Cæsarei liberti et Messalina: qui si quem sublatum volebant, terrore ei incusso potestatem accipiebant faciendi quod vellent. Sæpe ex improviso consternatus, cum in subito terrore aliquos occidi jussisset: postea sibi redditus, et sanitate mentis recuperata, facti pœnitens doluit. Quæ cum faceret, Romanique spem de eo parum bonam haberent: cum ab aliis, tum ab Annio Viniciano

Θ'. Συνεχῶς δὲ μονομαχίας ἀγῶνας ἐτίθει, πάνυ χαίρων αὐτοῖς, κἀντεῦθεν πολλοὶ ἀπώλλυντο ἄνθρωποι, ἐπ' αἰτίαις τισὶ καταψηφισθέντες. Ἐθισθεὶς οὖν οὕτως αἵματος καὶ φόνων ἀναπίμπλασθαι, προπετέστερον καὶ ταῖς ἄλλαις σφαγαῖς ἐχρήσατο. Αἴτιοι δὲ τούτου οἵ τε Καισάρειοι καὶ ἡ Μεσσαλῖνα ἐγίνοντο. Εἰ γὰρ ἀποκτεῖναί τινα ἐθελήσειαν, ἐξεφόβουν αὐτόν, καὶ πάνθ' ὅσα ἐβούλοντο ποιεῖν ἐπετρέποντο. Καὶ πολλάκις ἐξαπιναίως ἐκπλαγείς, καὶ κελεύσας τινὰ ἐκ τοῦ παραχρῆμα περιδεοὺς ἀπολέσθαι, ἔπειτα ἀνενεγκὼν καὶ ἀναφρονήσας, μαθὼν τὸ γεγονός, ἐλυπεῖτο καὶ μετεγίνωσκε. Ταῦτα δὲ ποιοῦντος αὐτοῦ, οὐκέτι χρηστὴν ἐλπίδα

ἐπὶ Κλαυδίῳ οἱ Ῥωμαῖοι ἐσ,ήκασι. Διὸ καὶ ἐπεβουλεύθη ὑφ' ἑτέρων τε καὶ ὑπ' Ἀννίου Βινικιανοῦ (96) ὃς πρὸς Φούριον Κάμιλλον Σκριβωνιανὸν τῆς Δαλματίας ἄρχοντα ἔπεμψε καὶ ἀνέπεισεν αὐτὸν ἐπαναστῆναι. Τῶν δὲ στρατιωτῶν μὴ πεισθέντων αὐτοῦ, αὐτὸς μὲν ἀπέκτεινεν ἑαυτόν· Κλαύδιος δὲ καίτοι πάνυ καταδείσας, ὡς ἑτοίμως ἔχειν ἐκστῆναι αὐτῷ τοῦ κράτους ἐθελοντής, ὅμως τὸν θάνατον αὐτῷ μαθὼν, ἀνεθάρσησε· καὶ τοὺς μὲν στρατιώτας ἄλλοις τέ τισι, καὶ χρήμασιν ἀντημείψατο, τοὺς δὲ συνεπιβουλεύσαντας ἀνεζήτησε, καὶ πλείστους ἐκόλασε. Συχνοὶ δὲ ἄλλοι τε καὶ ὁ Βινικιανὸς διεχειρίσαντο ἑαυτούς. Ἡ γὰρ Μεσσαλίνα καὶ ὁ τοῦ Κλαυδίου ἀπελεύθερος Νάρκισσος, οἵ τε συναπελεύθεροι αὐτοῦ, τῆς ἀφορμῆς ταύτης λαβόμενοι, οὐδενὸς τῶν δεινοτάτων ἀπέσχοντο. Ἄνδρες τε οὖν πολλοὶ καὶ γυναῖκες ἐκολάσθησαν, τινὲς δὲ καὶ τῶν πάνυ ὑπατικῶν ἐσώθησαν, οἱ μὲν χρήμασιν, ἔνιοι δέ γε καὶ χάρισι. Γαλαῖσος δέ τις ἀπελεύθερος τοῦ Καμίλλου ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τοῦ Ναρκίσσου παρελθόντος εἰς τὸ μέσον, καὶ εἰπόντος αὐτῷ, *Τί ἂν ἐποίησας, Γαλαῖσε, εἰ Κάμιλλος ἐμονάρχησεν*, ἀπεκρίνατο ὅτι *Εἱστήκειν ἂν ὄπισθεν αὐτοῦ, καὶ ἐσιώπων*. Ἀρρία δὲ γυνὴ Καικίννου ὑπάτου οὖσα, εἰ καὶ τῇ Μεσσαλίνῃ σφόδρα ᾠκείωτο, οὐκ ἤνεγκε ζῆν τοῦ ἀνδρὸς θνήσκοντος, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνδρα ἀποδειλιῶντα ἐπέρρωσε. Τὸ γὰρ ξίφος λαβοῦσα ἑαυτὴν ἔπληξε, κἀκείνῳ ἐπέδωκεν, εἰποῦσα. *Ἰδοὺ παῖε, οὐκ ἀλγῶ*. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τούτοις ἐπῃνοῦντο. Κλαύδιος δὲ οὕτως πρὸς τὰς κολάσεις ἔσχεν, ὥστε καὶ σύνθημα τοῖς στρατιώταις τὸ ἔπος τοῦτο συνεχῶς διδόναι.

. . . . . *χρὴ*

Ἄνδρ' ἀπαμύνασθαι, ὅτε τις πρότερος χαλεπαίνῃ.

A insidiæ ei comparatæ sunt*:* qui Furio Camillo Scriboniano Dalmatiæ præfecto auctor defectionis fuit. Sed is cum milites dicto audientes non haberet, seipsum interfecit: Claudius vero quanquam ita territus, ut ultro illi cedere imperio in animo haberet: illius interitu cognito, recepit animum, et milites tum aliis rebus, tum pecunia remuneratus, insidiatores quamplurimos indagatos suppliciis affecit. Vinicianus et alii complures ipsi manus sibi attulerunt. Nam Messalina et Narcissus, una cum aliis ejus libertis, eam nacti occasionem, nullo summæ crudelitatis genere abstinuerunt. Itaque et viri et mulieres multi cæsi, quidam etiam ex nocentissimis vel pecunia vel gratia absoluti. Galæsus vero Camilli libertus a Narcisso in curia ro- B gatus, *quid facturus fuisset, si Camillus factus esset imperator*, respondit, *se tacitum a tergo ejus staturum fuisse*. Arria Cæcinnæ consulis uxor, Messalinæ admodum familiaris, marito superstes esse recusavit, eumque mortem reformidantem confirmavit, eodem gladio quo seipsam percusserat illi porrecto, dixitque: *Ecce feri, ego non doleo*. Ob quod factum hi laudati sunt. Claudius vero ad supplicia tam propensus evasit, ut militibus istum versum subinde pro tessera daret:

Pœna luenda viro, si quis prior intulit arma.

Ἡ δὲ Μεσσαλίνα καὶ οἱ ἀπελεύθεροι αὐτοῦ οὕτως τὴν πολιτείαν καὶ τὰς στρατείας καὶ τὰς ἐπιτροπὰς C τάς τε ἡγεμονίας καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐπώλουν καὶ ἐκαπήλευον, ὥστε σπανίσαι πάντα τὰ ὤνια, κἀντεῦθεν βιασθῆναι τὸν Κλαύδιον ἀπὸ βήματος τὰς τιμὰς αὐτῶν διατάξαι. Αὔλου δὲ Πλαντίου ἐς τὴν Βρεττανίαν στρατεύσαντος, καὶ τὰ μὲν παθόντος, τὰ δὲ δράσαντος, εἶτα τῷ Κλαυδίῳ τὰ συμβάντα γνωρίσαντος, ἐκεῖνος τὰ οἴκοι Οὐιτελλίῳ Λουκίῳ τῷ συνυπατευκότι ἐγχειρίσας, ἐξεστράτευσε. Καὶ πρὸς τὸν Ὠκεανὸν ἀφικόμενος, εἴς τε τὴν Βρεττανίαν περαιωθεὶς μετὰ πλείονος παρασκευῆς καὶ ἐλεφάντων, συνέμιξε τοῖς στρατεύμασι. Καὶ μετ' αὐτῶν τοῖς Βαρβάροις συμβαλὼν ἐνίκησε, καὶ τὸ βασίλειον αὐτῶν εἷλε· καὶ εἰς τὴν Ῥώμην ἐπανῆλθε, τὴν ἀγγελίαν τῆς νίκης διὰ τῶν γαμβρῶν τοῦ τε Μάγνου καὶ τοῦ Σιλανοῦ προπέμψας. Μαθοῦσα δὲ ταῦτα ἡ γε- D ρουσία, Βρεττανικὸν καὶ αὐτὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπεκάλεσε, καὶ πολλὰ αὐτοῖς ἐψηφίσατο ἕτερα. Ἡ δὲ Μεσσαλίνα ὀρχηστοῦ ἐρασθεῖσά τινος Μνηστῆρος ὀνομασμένου, ἐπεὶ μήθ' ὑποσχέσεσιν αὐτὸν μήτ' ἐκφοβήσεσιν ἀνέπεισε συγγενέσθαι αὐτῇ, τὸν Κλαύδιον παρεσκεύασεν ἐπιτάξαι αὐτῷ, πειθαρχεῖν αὐτῇ ὡς ἐπ' ἄλλο τι δεομένη αὐτοῦ· καὶ εἰπόντος αὐτοῦ τοῦ Κλαυδίου, ὅσα προστάττεται παρὰ τῆς Μεσσα-

563 Porro Messalina et liberti ejus, ita rempublicam, expeditiones, præfecturas, magistratus, cæteraque omnia vendebant et auctionabantur, ut in omnium rerum venalium penuria Claudius ipse pro tribunali pretia constituere cogeretur. Cum Aulus Plancius cum exercitu in Britanniam profectus, clades alias accepisset, alias intulisset, ac statum rerum significasset: Lucio Vitellio collegæ in consulatu suo, summa rerum mandata, per Oceanum cum majoribus copiis et elephantis in insulam vectus, cum cæteris legionibus Barbaros aggressus est: iisque victis, regiaque illorum capta Romam rediit. Magno et Sillano generis victoriæ nuntiis præmissis. Qua cognita, senatus et ipsi et filio ejus Britannici cognomentum, et alios multos honores decrevit. Messalina saltatorem quemdam Mnesterem nomine, cujus amore capta erat, cum nec pollicitationibus nec minis ad concubitum perpellere potuisset, curavit ut is a Claudio ipsi parere in omnibus juberetur, quasi ad alias res ejus opera usura esset. Sic ille cum ea rem habuit, quasi id quoque ab imperatore jussus esset. Idem cum aliis quoque multis ausa, adulteris sui copiam fecit, quasi conscio marito, et ad lasciviam ipsius connivente. Vinicium vero ob stuprum recusatum veneno sus-

Variæ lectiones et notæ.

(96) *Βινικιανοῦ*. Ita codd. mss. At Wolfius legendum Μινουκιανοῦ putat.

tulit. Eam illius sub muliere et libertis servitutem Romani indigne ferebant. Anno sequenti, qui fuit ab Urbe condita octingentesimus, quartum consul factus Claudius, Gallum quemdam senatoriæ dignitatis virum, qui Carthaginem migrarat, propere accersivit, eumque se aureis compedibus alligaturum professus, dignitate tributa effecit, ne loco se moveret. Cum aliquando insidiæ ei detectæ essent, eum qui delatus erat, contempsit: nec ulla ejus ratione habita dixit: *Pulicem non eodem modo quo belluam, esse ulciscendum*. Alios vero multos ob Messalinæ criminationes, Asiaticum item et generum Magnum interfecit: illum propter divitias, hunc ob genus et affinitatem, licet, ob alia crimina damnati fuerint. Cum multi servi ægrotantes, plane a dominis neglecti, ædibus ejicerentur: eos omnes qui sanitatem recuperassent, liberos esse lege lata jussit. Nepoti ex Antonia **564** filia et Cornelio Fausto Sylla nato, cui post Magni cædem nupserat, nihil decerni passus est. Verum quo ipse moderatius, eo se Messalina et liberti ejus insolentius gesserunt: quorum tres potissimum potestatem inter sese partiti erant: Callistus supplicum libellorum magister; Narcissus ab epistolis, qua de causa pugione accinctus erat, et Pallas fisci præfectus.

X. Messalina vero adulteriis non contenta, maritos quoque multos habere concupivit: ac omnibus suis amatoribus nupsisset, tabulis conscriptis, nisi in primis nuptiis deprehensa periisset. Nam dum Cæsariani omnes cum ea consentiebant, nihil non de communi sententia gerebatur. Postquam vero Polybium, quamvis ejus etiam consuetudine uteretur, per calumniam interfecerat, nemine jam ei fidem habente, ab eorum benevolentia deserta periit. Nam cum C. Silium, Silii a Tiberio interfecti filium, maritum sibi ascripsisset, nuptias magnificis epulis celebravit, et ædes illi regias donavit, in quas pretiosissima quæque Claudii ornamenta congesserat: tandem etiam consulem illum designavit. Quæ cum nota essent cæteris, Claudium latebant. Sed Narcissus aliquando peregre absenti, ab eaque remoto per concubinas omnia significavit. Itaque Romam reversus, et alios multos, et Mnesterem saltatorem interfecit. Deinde ipsa quoque Messalina interfecta, Agrippinam fratris filiam, libertorum impulsu duxit, quod filium Domitium jam pene puberem haberet, quem in spem regni alerent, ne Britannico necem matris, ipsorum opera interfectæ, ulturo pœnas darent. Decreto jam conjugio, Sillanum timentes, qui a

λίνης ποιεῖν, συνῆν αὐτῇ, ὡς καὶ τοῦτο ὑπ ἐκείνου κεκελευσμένος. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς συχνοὺς ἑτέρους ἐποίει. Ὡς γὰρ εἰδότος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς καὶ συγχωροῦντος ἀκολασταίνειν αὐτῇ ἐμοιχεύετο. Βινίκιος δὲ ὅτι μὴ ἠθέλησεν αὐτῇ συγγενέσθαι, φαρμάκῳ ὑπ' αὐτῆς διεφθάρη. Ἤσχαλλον δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, δουλεύοντα αὐτὸν τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς ἀπελευθέροις ὁρῶντες. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ ὀκτακοσιοστῷ ἔτει τῇ Ῥώμῃ ὄντι, τὸ τέταρτον ὑπάτευσε Κλαύδιος, ὅτε Γάλλον τινὰ βουλεῦσαι δυνάμενον, εἰς δὲ τὴν Καρχηδόνα ἐξοικήσαντα, σπουδῇ μετεπέμψατο, εἰπὼν ὅτι Χρυσαῖς σε πέδαις δήσω· καὶ οὕτω τῷ ἀξιώματι πεδηθεὶς κατὰ χώραν ἔμεινεν. Ἐπιβουλῆς δέ τινος τῷ Κλαυδίῳ μηνυθείσης, κατεφρόνησε τοῦ μηνυθέντος, καὶ ἐν οὐδενὶ λόγῳ αὐτὸν ἐποιήσατο, εἰπὼν ὅτι *Οὐχ ὁμοίως δεῖ ψύλλαν καὶ θηρίον ἀμύνεσθαι*. Ἄλλους δὲ πολλοὺς διαβληθέντας ὑπὸ τῆς Μεσσαλίνης καὶ τὸν Ἀσιατικὸν καὶ τὸν γαμβρὸν τὸν Μάγνον ἀπέκτεινε· τὸν μὲν Ἀσιατικὸν διὰ τὴν οὐσίαν, τὸν δὲ Μάγνον διὰ τὸ γένος καὶ τὸ κῦδος (97). Ἑάλωσαν μέντοι ὡς ἐπ' ἄλλοις τισίν. Ἐπεὶ δὲ πολλοὺς δούλους νοσοῦντας (98), οὐδεμιᾶς θεραπείας οἱ δεσπόται ἠξίουν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκιῶν ἐξώθουν, ἐνομοθέτησε, πάντας τοὺς ἐκ τοιούτων περιγενομένους, ἐλευθέρους εἶναι. Γεννηθέντος δὲ οἱ ἐγγόνου ἐκ τῆς Ἀντωνίας τῆς θυγατρὸς, ἣν Κορνηλίῳ Φαύστῳ Σύλλᾳ ἀδελφῷ τῆς Μεσσαλίνης ὄντι μετὰ τὸν Μάγνου συνῴκησε θάνατον, οὐδὲν ἀφῆκε ψηφισθῆναι, μετριοφρονῶν· Ἡ δὲ Μεσσαλῖνα καὶ οἱ ἐξελεύθεροι αὐτοῦ ἐξώγκωντο· ἦσαν δὲ τρεῖς οἱ μάλιστα τὸ κράτος διειληφότες· ὅ τε Κάλλιστος, ὃς ἐπὶ ταῖς βίβλοις τῶν ἀξιώσεων ἐτέτακτο· καὶ ὁ Νάρκισσος, ὃς τῶν ἐπιστολῶν ἐπεστάτει, διὸ καὶ ἐγχειρίδιον παρεζώννυτο· καὶ ὁ Πάλλας, ᾧ ἡ τῶν χρημάτων διοίκησις ἐμπεπίστευτο.

Ι'. Ἡ δὲ Μεσσαλῖνα μὴ ἀρκουμένη ὅτι ἐμοιχεύετο, ἐπεθύμησε καὶ ἄνδρας πολλοὺς ἔχειν, καὶ συνῴκησεν ἂν πᾶσι τοῖς αὐτῇ χρωμένοις μετὰ συμβολαίων, εἰ μὴ ἐν τῷ πρώτῳ φωραθεῖσα ἀπώλετο. Ἕως μὲν γὰρ οἱ Καισάρειοι πάντες ὡμονόουν αὐτῇ, οὐδὲν ἦν ὃ οὐκ ἀπὸ κοινῆς γνώμης ἐποίουν. Ἐπεὶ δὲ τὸν Πολύβιον, καίτοι κἀκείνῳ πλησιάζουσα, διέβαλε καὶ ἀπέκτεινεν· οὐκέτ' αὐτῇ ἐπίστευον, καὶ ἐρημωθεῖσα τῆς παρ' αὐτῶν εὐνοίας ἐφθάρη. Τὸν γὰρ Σίλιον τὸν Γάϊον τὸν τοῦ Σιλίου τοῦ ὑπὸ Τιβερίου σφαγέντος υἱὸν ἄνδρα ἐπεγράψατο, καὶ τούς τε γάμους πολυτελῶς εἱστίασε καὶ οἰκίαν αὐτῷ βασιλικὴν ἐχαρίσατο, πάντα τὰ τιμιώτατα τῶν τοῦ Κλαυδίου κειμηλίων συμφορήσασα εἰς αὐτὴν, καὶ τέλος ὕπατον αὐτὸν ἀπέφηνε. Ταῦτα δῆλα τοῖς ἄλλοις ὄντα τὸν Κλαύδιον ἐλάνθανεν. Ἀποδημοῦντι δέ ποτε αὐτῷ καὶ μονωθέντι ὁ Νάρκισσος μηνύει πάντα διὰ τῶν παλλακῶν τὰ γινόμενα. Ὅθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπανῆλθε, καὶ ἄλλους τε πολλοὺς, καὶ τὸν ὀρχηστὴν Μνηστῆρα ἐφόνευσε, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ αὐτὴν τὴν Μεσσαλῖναν ἀπέσφαξεν. Ἐκείνης δ' οὕτω διαφθαρείσης, τὴν Ἀγριππῖναν τὴν ἀδελφιδῆν ἔγημε σπουδῇ τῶν ἀπελευθέρων, ὅτι τὸν Δομίτιον ἐς προσήβους ἤδη τελοῦντα εἶχεν υἱὸν, ὅπως ἔφεδρον αὐτὸν τῇ ἀρχῇ τρέφοντες, μηδὲν ὑπὸ τοῦ Βρεττανικοῦ δεινὸν πάθωσιν, ὡς τὴν αὐτοῦ μητέρα

Variæ lectiones et notæ.

(97) *Καὶ τὸ κῆδος*. Ita mss. Wolfius legendum putat κῦδος, *gloriam*. Sed nihil mutandum.

(98) *Δούλους νοσοῦντας*. Vide Gloss. med. Lat. in v. *Manumissio* sub finem.

τὴν Μεσσαλῖναν ἀναιρεθῆναι ποιήσαντες. Δεδογμένου δὲ ἤδη τοῦ γάμου, δείσαντες τὸν Σιλανὸν ὑπὸ τοῦ Κλαυδίου τιμώμενον ὡς ἄνδρα ἀγαθὸν, ἅμα δὲ καὶ τὴν Ὀκταβίαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, τῷ τῆς Ἀγριππίνης υἱῷ τῷ Δομιτίῳ προμνώμενοι, ἐγγεγυημένην τῷ Σιλανῷ, πείθουσι τὸν Κλαύδιον, ὡς ἐπιβουλεύοντά οἱ τὸν Σιλανὸν ἀποκτεῖναι. Γενομένου δὲ τούτου, λόγους ἐν τῇ βουλῇ ὁ Οὐϊτέλλιος ἐποιήσατο, ὅτι συμφέρει τῷ κοινῷ, γῆμαι τὸν Κλαύδιον. Καὶ τὴν Ἀγριππῖναν ἐπιτηδείαν εἰς τοῦτο ἀπέφαινε, καὶ βιάσασθαι σφίσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν γάμον συνεβούλευεν. Ἐντεῦθεν ὁρμηθέντες οἱ βουλευταὶ, πρὸς τὸν Κλαύδιον ἦλθον, καὶ ἠνάγκασαν δῆθεν αὐτὸν γῆμαι. Καὶ ψήφισμα ἐποιήσαντο ἐξεῖναι Ῥωμαίοις ἀδελφιδᾶς ἄγεσθαι· πρότερον γὰρ ἐκεκώλυτο. Ὡς δ' ὁ γάμος ἐπιτελέσθη, τόν τε Κλαύδιον ἐσφετερίσατο, δεινοτάτη οὖσα πράγμασι χρῆσθαι, καὶ πρὸς οὓς εὐνοϊκῶς ἐκεῖνος εἶχε, τοὺς μὲν φόβῳ, τοὺς δὲ εὐεργεσίαις ᾠκειώσατο. Καὶ τέλος τὸν μὲν Βρεττανικὸν τὸν παῖδα αὐτοῦ ὡς τῶν τυχόντων τινὰ τρέφεσθαι ἐποίει (ὁ γὰρ ἕτερος ἔθανε) τὸν δὲ Δομίτιον τότε μὲν γαμβρὸν τῷ Κλαυδίῳ ἀπέδειξεν, ὕστερον δὲ καὶ εἰσεποίησε, καὶ εἰσποιήσασα τῷ Κλαυδίῳ αὐτὸν καὶ πρὸς τὸ κράτος ἐξήσκει, καὶ παρὰ τῷ Σενέκᾳ ἐξεπαίδευεν. Ἀμύθητόν τε πλοῦτον συνέλεγεν, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν λαβὴν ἐπ' ἀργυρισμῷ παραλείπουσα, πολλοὺς δὲ καὶ φονεύουσα διὰ χρήματα· ἤδη δέ τινας καὶ γυναῖκας ζηλοτυπήσασα ἔκτεινε. Τὴν γοῦν Παυλῖναν τὴν Λολλίαν ἀποκτείνασα, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς κομισθεῖσαν μὴ γνωρίσασα, τό τε στόμα αὐτῆς αὐτὴ ταῖς χερσὶν ἀνέῳξε, καὶ τοὺς ὀδόντας ἐπεσκέψατο, ἰδίως πως ἔχοντας. Μετὰ ταῦτα δὲ καὶ Αὐγοῦσταν τὴν Ἀγριππῖναν ὁ Κλαύδιος ἐπεκάλεσε, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς εἰσποιησάμενος, μετωνόμασε Τιβέριον Κλαύδιον Νέρωνα Δροῦσον Γερμανικὸν Καίσαρα, μηδὲν φροντίσας ὅτι καίεσθαι ὁ οὐρανὸς τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔδοξε. Καὶ μετὰ τοῦτο τὴν θυγατέρα τὴν Ὀκταβίαν εἰς ἕτερόν τι γένος εἰσαγαγὼν, ἵνα μὴ ἀδελφοὺς συνοικίζειν δοκῇ, ἐνεγγύησεν αὐτῷ. Ἀγριππῖνα δὲ καὶ Καλπουρνίαν γυναῖκα τῶν πρώτων ἐφυγάδευσεν, ἢ ὥς λέγεται καὶ ἀπέκτεινεν, ἐπειδὴ τὸ κάλλος αὐτῆς ὁ Κλαύδιος ἐθαύμασε καὶ ἐπῄνεσε. Τοῦ δὲ Νέρωνος (τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἐπ' αὐτῷ ἐξενίκησεν) ἐς τοὺς ἐφήβους ἐγγραφέντος, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἐνεγράφη, τὸ δαιμόνιον τήν τε γῆν ἐπὶ πολὺ ἔσεισε, καὶ φόβον νυκτὸς πᾶσιν ὁμοίως ἐνέβαλε. Νέρων μὲν οὖν ηὔξετο, Βρεττανικὸς δὲ οὔτε τινὰ τιμὴν οὔτε ἐπιμέλειαν εἶχεν· ἡ γὰρ Ἀγριππῖνα τοὺς περιέποντας αὐτὸν τοὺς μὲν ἐξήλασε, τοὺς δὲ καὶ ἀπέκτεινε· καὶ τὸν Σωσίβιον (99), ᾧ ἡ τροφὴ αὐτοῦ καὶ ἡ παιδεία προσετέτακτο, κατέσφαξεν, ὡς τῷ Νέρωνι ἐπιβουλεύοντα. Καὶ παραδοῦσα αὐτὸν οἷς ἤθελεν, οὔτε τῷ πατρὶ συνεῖναι, οὔτε δημοσιεύειν εἴα. Ἠδύνατο δὲ πάντα τοῦ Κλαυδίου κρατοῦσα, καὶ τὸν Νάρκισσον καὶ τὸν Πάλλαντα οἰκειωσαμένη. Ὁ γὰρ Κάλλιστος

A Claudio ut vir bonus honorabatur, nec non Octaviam filiam ejus Sillano desponsam, Agrippinæ filio Domitio jam ante destinantes: Claudio persuadent, ut Sillanum pro insidiatore occidat. Quo facto, Vitellius in senatu proposuit, esse e republica, ut Claudius uxorem ducat: et Agrippinam ei fore idoneam pronuntiavit, utque ad eas nuptias adigeretur auctor fuit. Ita senatores propere ad Claudium abierunt, eumque coegerent scilicet, ut matrimonium contraheret: facto senatusconsulto, ut fratrum et sororum filias ducere **565** liceret, quod ante vetitum erat. Peractis nuptiis, mulier ingenii callidissimi, Claudium plane in sua quasi verba jurare coegit: amicos ejus, partim metu, B partim beneficiis sibi conciliavit. Denique Britannicum privignum plebeio more educari fecit (nam alter obierat) Domitium autem tum generum Claudii designavit, post etiam adoptandum curavit: quo facto, eumdem ad imperium sub præceptore Seneca erudiit. Divitias coegit ineffabiles, ne levissima quidem pecuniæ faciendæ occasione prætermissa, multis etiam pecuniæ causa occisis. Interfecit etiam mulieres nonnullas ex zelotypia, ut Lolliam Paulinam, cujus caput ad se allatum cum non agnosceret, suis manibus os aperuit, ut dentes aspiceret, quorum peculiaris erat series. Posthæc Augustam appellavit Agrippinam Claudius: C et filium ejus adoptatum, Tiberium Claudium Neronem Drusum Germanicum Cæsarem nominavit, nihil turbatus, quod eo die cœlum ardere visum est. Deinde filiam Octaviam in aliam familiam adoptatam, ne fratrem et sororem copulare videretur, ei despondit. Agrippina Calpurniam quoque principem matronam vel in exsilium egit, vel, ut fertur, etiam occidit: quod Claudius ejus formam admiratus esset, ac laudasset. Quo die Nero (hoc enim nomen fere usurpatur) virilem togam sumpsit, terra late concussa est, et noctu omnibus ex æquo terror incussus. Crescentibus Neronis opibus Britannicus sine ullo honore penitus negligebatur, ministris ejus ab Agrippina partim fugatis, partim occisis. Sosibius autem, cui educatio et institutio D illius mandata erat, quasi Neroni insidiatus esset, interfectus est. Britannicum vero iis commissum quos ipse probabat, nec cum patre vivere, nec prodire in publicum passa est. Poterat autem omnia, cum Claudio dominaretur, et Narcissum ac Pallantem amicos haberet. Nam Callistus, potentiam maximam adeptus, obierat. Astrologi tum tota Italia pulsi sunt, et qui eos consulebant, multati. Caratacus quidam Barbarorum princeps captus, et Romam ductus, veniam a Claudio impetravit. Cum dimissus esset, et Romæ splendorem atque amplitudinem **566** perlustrasset: *Itane*, inquit, *cum hæc et hujusmodi habeatis, nostra taguriola concu-*

Variæ lectiones et notæ.

(99) *Καὶ τὸν Σωσίβιον*. Ita reposuimus ex mss. Reg. et Colb. ubi Wolfius Σωσίκιον perperam: nam *Sosibium* vocant etiam Tacitus, lib. XI, et Dio in Excerptis Valesianis, p. 678.

vicritis? Julium Gallicum Claudius causam dicentem, in Tiberim iratus præcipitari jussit. In quem Domitius Afer, optimus illius ætatis patronus, facete admodum jocatus est. Nam cum quidam a Gallico destiturus, ejus auxilium implorasset: *Quis tibi*, inquit, *narravit, me natatorem illo meliorem esse?*

A ἐπὶ πολὺ προχωρήσας δυνάμεως ἐτελεύτησεν. Οἱ ἀστρολόγοι δὲ ἐξ ἁπάσης τῆς Ἰταλίας ἠλάθησαν, καὶ οἱ αὐτοῖς συγγινόμενοι ἐκολάσθησαν. Καράτακος δέ τις Βαρβάρων ἀρχηγὸς ἁλοὺς καὶ εἰς τὴν Ῥώμην ἀχθεὶς, καὶ συγγνώμης παρὰ τοῦ Κλαυδίου τυχών. Εἶτα περινοστήσας τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἄφεσιν, καὶ ἰδὼν αὐτῆς τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ μέγεθος· *Εἶτα*, ἔφη, *ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κεκτημένοι τῶν σκηνιδίων ἡμῶν ἐπιθυμεῖτε;* Ἰουλίῳ δέ τινι Γαλλικῷ δίκην λέγοντι ἀχθεσθεὶς ὁ Κλαύδιος, ἐκέλευσεν αὐτὸν εἰς τὸν Τίβεριν ἐμβληθῆναι· ἐφ' ᾧ δὴ Δομίτιος Ἄφρος, πλεῖστον τῶν κατ' αὐτὸν ἐν τῷ συνηγορεῖν ἰσχύσας, κάλλιστα ἀπέσκωψε. Δεηθέντος γάρ τινος τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας, ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ ἐγκατελείφθη, ἔφη πρὸς αὐτόν· *Καὶ τίς σοι εἶπεν ὅτι κρεῖσσον ἐκείνου νήχομαι;*

XI. Post hæc Claudio ægrotante, Nero curiam ingressus, ludos circenses nuncupavit, si convaluisset. Agrippina enim quidvis tentabat, ut Nero populi gratiam colligeret, et unus imperii successor fore putaretur. Itaque et ludos circenses, quibus maxime Romani studebant, a Nerone ob salutem Claudii, quam maxime deprecabatur, promittendos curavit: et tumultu ob panis venditionem subornato, Claudio persuasit, ut populo per publicum edictum, senatui per litteras significaret, etsi ipse moreretur, Neronem jam ad rempublicam administrandam esse idoneum. Is igitur ex eo magnus fuit, et celeber: Britannicum vero vivere plerique ignorabant, cæteri ex rumoribus a noverca sparsis, vecordem et lunaticum esse putabant. Cum Claudius convaluisset, Nero ludos magnifice fecit, et sub idem tempus Octaviam duxit, ut ex eo quoque jam vir esse videretur. Quamvis autem Agrippinæ et ea quæ Livia habuerat, omnia concessa, et plura etiam decreta essent: nihil tamen ei satis erat, ni manifeste ex æquo cum Claudio imperatrix nominaretur: et magno incendio urbem pervagante, una cum eo ad opem ferendam in publicum prodiit. Claudius igitur offensus iis quæ hactenus acta esse cognoverat, nec ferenda illa, et mulierem coercendam esse ratus, Britannicum data virili toga imperii successorem designare in animo habuit. Quo Agrippina cognito, veneno eum antevertere, priusquam ea perficeret, instituit. Quod cum ob merum affatim semper a Claudio hauriri solitum, et victus rationem, qua omnes principes tuendæ salutis ergo uti solent, fuisset inefficax: Locustam, veneficam celebrem, ob id ipsum crimen nuper deprehensam, accersivit, cujus opera boletos aliquot veneno 567 lethifero infecit: ac ipsa de cæteris edit, et illum ut venenato qui maximus et pulcherrimus vesceretur, impulit. Ad hunc modum fraude circumventus, tanquam crapula et ebrietate, ut alias sæpius factum erat, oppressus esset, e convivio elatus, et a veneno per noctem confectus, interiit, et linguæ et aurium usu statim adempto. Vixit annos LXIII, menses XI, dies XIII; imperavit annos XIII, menses VIII, dies XX. Hæc Agrippina fecit, Narcisso in Campaniam ad calidas aquas podagræ leniendæ causa ablegato. Nam illo præsente, nihil hujusmodi conficere potuisset: tam accuratus erat

ΙΑ'. Νοσήσαντος δὲ μετὰ ταῦτα τοῦ Κλαυδίου, εἰσῆλθεν ὁ Νέρων εἰς τὸ συνέδριον, καὶ εἰ ἀναρρωσθείη ὁ Κλαύδιος, ἱπποδρομίαν ὑπέσχετο. **B** Πάντα γὰρ τρόπον ἡ Ἀγριππῖνα ἐκίνει, ἵνα τῷ τε πλήθει χαρίζοιτο καὶ μόνος ἔσεσθαι νομίζοιτο τῆς αὐταρχίας διάδοχος. Διὸ τόν τε ἱππικὸν ἀγῶνα, ᾧ προσέκειντο μάλιστα, ἐποίησε τὸν Νέρωνα ὑποσχέσθαι ἐπὶ τῇ τοῦ Κλαυδίου ὑγείᾳ, ἣν καὶ πάνυ ἀπηύχετο· καὶ πρὸς τὴν πρᾶσιν τῶν ἄρτων θόρυβόν τινα γενέσθαι παρασκευάσασα, ἀνέπεισε τὸν Κλαύδιον, τῷ δὲ δήμῳ ἐκ προγραφῆς δηλῶσαι, καὶ τῇ γερουσίᾳ ἐπιστεῖλαι ὅτι, κἂν αὐτὸς ἀποθάνοι, ὁ Νέρων τὰ κοινὰ ἱκανὸς ἤδη ἐστὶ διοικεῖν. Καὶ ὁ μὲν πολύς τε ἔκτοτε ἦν, καὶ διὰ στόματος ἤγετο ἅπασι. Τὸν δὲ Βρεττανικὸν συχνοὶ μὲν οὐδ' εἰ ἔζη ἐγίνωσκον, οἱ λοιποὶ δὲ παραπλῆγα καὶ ἐπίληπτον, ταῦτα κηρυττούσης τῆς Ἀγριππίνης, ᾤοντο· ῥαΐσαντος δὲ τοῦ Κλαυδίου, **C** τὴν ἱπποδρομίαν ὁ Νέρων μεγαλοπρεπῶς ἐπετέλεσε, καὶ τὴν Ὀκταβίαν δὲ τότε ἔγημεν, ὥστε καὶ ἐκ τούτου ἀνὴρ εἶναι ἤδη δοκεῖν. Οὐδὲν δὲ ἀρκοῦν τῇ Ἀγριππίνῃ ἐδόκει, καίτοι ὅσα τε ἡ Λιβία ἔσχε κἀκείνῃ ἐδέδοτο, καὶ ἄλλα τε πλείω ἐψήφιστο. Ἡ δὲ καὶ ἰσοκρατὴς τῷ Κλαυδίῳ ἄντικρυς ὀνομάζεσθαι ἤθελε, καί ποτε πολλοῦ τὴν πόλιν ἐπινεμομένου πυρὸς, πρὸς τὴν ἐπικουρίαν ἐκείνῳ συμπαρεγένετο. Ὁ γοῦν Κλαύδιος ἀχθόμενος τοῖς δρωμένοις τοῖς τέως εἰς γνῶσιν ἰοῦσιν αὐτῷ, καὶ Βρεττανικῷ ὁπότε ἐντύχοι φιλοφρόνως συγγινόμενος, οὐκ ἤνεγκε τὰ γινόμενα, ἀλλ' ἐκείνην τε καταλῦσαι, καὶ τὸν υἱὸν ἐς τοὺς ἐφήβους εἰσαγαγεῖν καὶ διάδοχον ἀποδεῖξαι παρεσκευάζετο. Γνοῦσα δὲ ταῦτα ἡ Ἀγριππῖνα προκαταλαβεῖν αὐτὸν φαρμάκῳ πρίν τι τοιοῦτον πραχθῆναι, **D** ἐσπούδασεν. Ὡς δ' ἐκεῖνο οὐδὲν ὑπό τε τοῦ οἴνου, ὃν πολὺν ἀεὶ ὁ Κλαύδιος ἔπινεν, ἐξειργάσατο, καὶ ὑπὸ τῆς ἄλλης διαίτης, ᾗ πάντες ἐπίπαν οἱ τὸ κράτος ἔχοντες χρῶνται πρὸς φυλακὴν ἑαυτῶν, Λουκοῦσταν φαρμακίδα τινὰ περιβόητον ἐπ' αὐτῷ τούτῳ νέον ἑαλωκυῖαν μετεπέμψατο· καί τι φάρμακον ἕτερον ἄφυκτον σκευάσασα δι' αὐτῆς, εἰς ἕνα τῶν καλουμένων μυκήτων ἐνέβαλε, καὶ αὐτὴ μὲν ἐκ τῶν ἄλλων ἤσθιεν, ἐκεῖνον δὲ ἐκ τοῦ τὸ φάρμακον ἔχοντος, ὄντος μεγίστου τε καὶ καλλίστου, φαγεῖν παρεσκεύασε. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἐπιβουλευθεὶς ὡς ὑπερκορὴς σφόδρα τῇ μέθῃ γενόμενος, ὅπερ καὶ ἄλλοτε πολλάκις ἐγένετο, ἐκ τοῦ συμποσίου ἐξεκομίσθη. Κατεργασθεὶς δὲ τῷ φαρμάκῳ μετήλλαξε διὰ τῆς νυκτὸς, μήτ' εἰπεῖν μήτ' ἀκοῦσαί τι δυνηθεὶς, ζήσας

ἔτη ἐπὶ τρισὶν ἑξήκοντα καὶ μῆνας δύο καὶ ἡμέρας A τρισκαίδεκα, αὐταρχήσας δ' ἐνιαυτοὺς τρισκαίδεκα, μῆνάς τε ὀκτὼ καὶ ἡμέρας εἴκοσι. Ταῦτα δὲ ἡ Ἀγριππίνα πεποίηκε, τὸν Νάρκισσον εἰς Καμπανίαν προπέμψασα, ὡς τοῖς ὕδασιν ἐκεῖ πρὸς τὴν ποδάγραν χρησόμενον. Οὐ γάρ ποτε παρόντος ἐκείνου τοιοῦτόν τι δεδρακέναι ἴσχυσεν ἄν, τοιοῦτος τοῦ δεσπότου φύλαξ ἐτύγχανε. Θανόντος δὲ τοῦ Κλαυδίου καὶ αὐτὸς εὐθὺς διεφθάρη, μέγιστον δυνηθείς. Πρὸ δὲ τοῦ σφαγῆναι ἔργον λαμπρὸν διεπράξατο. Τὰ γὰρ γράμματα τοῦ Κλαυδίου ὅσα ἀπόῤῥητα κατά τε τῆς Ἀγριππίνης καὶ καθ' ἑτέρων τινῶν ἔχων, οἷα τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ διοικῶν, ἅπαντα προκατέκαυσεν. Ἐσφάγη δὲ παρὰ τῷ τῆς Μεσσαλίνης μνημείῳ, ὅπερ ἐκ συντυχίας συνενεχθὲν, ἔδοξεν εἰς τὴν ἐκείνης τιμωρίαν γενέσθαι. B Ὤφθη μέντοι κομήτης ἀστὴρ ἐπὶ πλεῖστον, καὶ ψεκὰς αἱματώδης, καὶ σκηπτὸς ἐς τὸ δορυφορικὸν σημεῖον ἐνέπεσε, καὶ ἕτερ' ἄττα συνέπεσεν ἃ σημεῖα τῆς Κλαυδίου τελευτῆς ἐλογίσθησαν. Τούτου γοῦν μοναρχοῦντος καὶ Θευδᾶς ἐγένετο, οὗ καὶ ὁ θεῖος Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι μέμνηται, καὶ ὁ Ἰώσηπος ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ λόγῳ τῆς *Ἀρχαιολογίας* ἱστορεῖ, γόητα αὐτὸν ὄντα πολλοὺς ἀπατῆσαι, ἕως Φάδος ὁ τῆς Ἰουδαίας ἐπίτροπος Πλὴν ἱππέων πέμψας πολλοὺς τῶν περὶ αὐτὸν ἀνεῖλε, πολλοὺς δ' ἐζώγρησε, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Θευδᾶ ζωγρηθέντος τὴν κάραν ἀπέτεμε. Καὶ Σίμων δ' ὁ Μάγος ἐπὶ τούτου τοῦ βασιλέως τῇ Ῥώμῃ ἐπιδημήσας πολλοὺς τῶν αὐτὴν οἰκούντων γοητείαις ἠπάτησε καὶ ἐσφετερίσατο. C Δηλοῖ δὲ τοῦτο Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφός τε καὶ μάρτυς ἐν τῇ πρὸς Ἀντωνῖνον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἀπολογίᾳ, γράφων ταῦτα· *Καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου εἰς οὐρανὸν, προεβάλλοντο οἱ δαίμονες ἀνθρώπους τινὰς λέγοντας ἑαυτοὺς εἶναι θεοὺς, οἳ οὐ μόνον οὐκ ἐδιώχθησαν ὑφ' ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ τιμῆς ἠξιώθησαν· ὧν εἷς καὶ Σίμων ὁ Σαμαρεὺς ὁ ἀπὸ κώμης Γιττῶν, ὃς ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος διὰ τῆς τῶν δαιμόνων ἐνεργείας δυνάμεις μαγικὰς ποιήσας ἐν τῇ πόλει ὑμῶν τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ, θεὸς ἐνομίσθη, καὶ ἀνδριάντι παρ' ὑμῖν τετίμηται ἐν τῷ Τιβέριδι ποταμῷ μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν ἱσταμένῳ, γράμμασιν ἐπιγεγραμμένῳ Ῥωμαϊκοῖς, Σίμωνι δέῳ σάγκτῳ·* ὅπερ ἐξελληνιζόμενον, Σίμωνι θεῷ ἁγίῳ δηλοῖ. Καὶ ὁ Πέτρος δὲ ἐπὶ Κλαυδίου πρῶτον ἐπεδήμησε τῇ Ῥώμῃ, τὸ σωτήριον κήρυγμα ἐγκατασπείρων αὐτῇ, καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας καταυγάζων τὰς διανοίας τῶν ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ πολλοὺς πιστεῦσαι τῶν Ῥωμαίων, καὶ οὕτως ἁλῶναι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων ὡς μηδὲ τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἀρκεσθῆναι μόνοις, παρακλήσεσι δὲ πρὸς Μάρκον χρήσασθαι τὸν ἀπόστολον ὀπαδὸν ὄντα Πέτρου, ἔγγραφον αὐτοῖς τῆς τοῦ κορυφαίου διδασκαλίας ἐκθέσθαι ὑπόμνημα, καὶ αὐτοὺς αἰτίους γενέσθαι τῆς τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου συγγραφῆς. Οὕτω ταῦθ' ἱστόρησεν ὁ Εὐσέβιος.

A domini custos. Sed Claudio defuncto, et ipse statim interiit, cum summam potentiam tenuisset. Antequam autem occideretur, egregium facinus edidit. Nam litteras Claudii arcanas contra Agrippinam et alios scriptas cremavit, quas, ut qui illi esset ab epistolis, omnes habebat. Est autem juxta Messalinæ sepulcrum interfectus: quod fortuito factum, in illius ultionem accidisse visum est. Cometa longissimo tempore apparuit, et vexillum satellitum guttis sanguineis infectum, et de cœlo tactum. Contigerunt et id genus alia, quæ signa interitus Claudii putabantur. Sub hoc principe Theudas exstitit, cujus D. Lucas in Actis meminit: et Josephus *Antiquitatum* libro XIX refert, eum fuisse impostorem, qui multos seduxerit, B donec Fadus Judææ procurator, missis equitibus multos ejus sectatores occiderit, multos ceperit, atque ipsi Theudæ caput amputarit. Simon quoque Magus hoc imperante Romæ versatus, multos præstigiis deceptos in suam sectam pertraxit. Id quod Justinus philosophus et martyr in Defensione religionis nostræ ad Antonium declarat, his verbis: *Post Domini in cœlum assumptionem, dæmones quosdam homines subornarunt, qui se deos esse dicerent: qui adeo a vobis pulsi non sunt, ut eis honorem habueritis. Quorum e numero fuit Simon Samaritanus, e pago Gittano: qui cum sub Claudio Cæsare dæmonum opera miracula edidisset, in urbe vestra imperatrice Roma, deus est habitus: decretaque* C *ei statua in Tiberi fluvio inter duos pontes, cui Romanis litteris inscriptum est, Simoni deo sancto.* Petrus quoque **568** sub Claudio Romæ salutaris præconii semina sparsit, cui multi ex Romanis fidem habuerunt: itaque doctrina principis apostolorum capti sunt, ut solis ejus verbis non contenti, Marcum apostolum, Petri comitem, exorarent ut conciones summi viri scriptis mandaret: atque in causa essent, ut Marci Evangelium conscriberetur, quemadmodum refert Eusebius.

IB'. Καὶ Κλαύδιος μὲν ὃν εἴρηται τρόπον ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο· D τὴν δ' ἡγεμονίαν Νέρων ἐσφετερίσατο τῆς Ἀγριππίνης σπουδῇ, υἱὸς αὐτῆς ὢν καὶ εἰσποιητὸς παῖς τῷ Κλαυδίῳ γενόμενος, τῶν τε διαθηκῶν τοῦ Κλαυδίου ἀφανισθεισῶν καὶ τοῦ Βρεττανικοῦ παρηγκωνισμένου, ὃς γνήσιος ἦν τοῦ τεθνεῶτος υἱὸς, ἐν παιδικῇ ἔτη τυγχάνων τῇ ἡλικίᾳ. Τοῦ Νέρωνος δὲ αὐτοκράτορος καὶ Αὐγούστου ὑπό τε τῆς βουλῆς καὶ τῆς στρατιᾶς ἀναγορευθέντος, ἡ Ἀγριππίνα πάντα τὰ τῇ ἀρχῇ προσήκοντα διῴκει τῷ ἐκείνου ὀνόματι καπηλεύουσα πάντα. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου

D XII. Claudio ad hunc modum, ut expositum est, rebus humanis exempto, Nero adoptivus ejus filius, Agrippinæ matris opera sibi vindicavit imperium, Claudii testamento abolito, et Britannico amoto, qui germanus defuncti filius, pueritiæ annos nondum excesserat. Nerone a senatu et militibus imperatore et Augusto declarato, Agrippina imperium sub illius nomine administrans, venalia habuit omnia: sed tempore procedente Seneca præfectus satellitum, et Burrus magister Neronis, illa submota, imperium quandiu licuit, optime

gesserunt. Nero enim cum rerum potiretur, admodum adolescens (annos enim tum XVII habebat) et otii quam negotii amantior, indulgebat genio, amabat, comessabatur, potabat, ludis gladiatoriis et circensibus vacabat, non angusti animi homo, sed sumptuosus, ac potius prodigus. Cujus vel illud argumentum est, quod uni ex sodalibus bis millies et quingenties mille drachmas argenti simul dari jussit. Cum vero Agrippina pecuniam coactam ei proponendam curasset, ut tanta summa visa mutaret consilium: ille re intellecta, rogavit, *Quantum esset id?* cum didicisset: *Ignorabam*, inquit, *me tam parum donasse*, ac summam duplicari jussit. Eo pacto fisco celeriter exhausto, celeriter novis faciendæ pecuniæ rationibus fuit opus. Itaque insolita vectigalia ubivis exegit. Agrippina vero, ut erat avarissima, vehementer indignante, corradendæ sibi pecuniæ ademptam occasionem, et comminata se Britannicum imperatorem facturam: Nero territus, illum veneno sustulit. Qui cum statim diriguisset, et pro epileptico efferretur, cum livores ex veneno in corpore apparerent, gypso inunctus per forum gestabatur. Id adhuc liquidum, ingens pluvia prorsus detersit, ut facinus non tantum **569** audiretur, sed etiam oculis cerneretur. Post etiam matrem Agrippinam per libertum Anicetum sustulit: quæ cum cædis ministrum adesse intellexisset, lacerata veste, nudatoque ventre: *Hunc, hunc*, inquit, *Anicete, feri, quod Neronem peperit*. Ea interfecta, Nero ipse intueri facinus voluit, eamque omnem nudatam perlustravit, et vulnera numeravit. Noctu autem ita turbabatur, ut ex lecto exsiliret præ terroribus: et Romæ multis in locis a quibusdam clam scribebatur:

Tres matricidæ, Orestes, Alcmæon, Nero.

A ὁ Σενέκας ἔπαρχος ὢν τοῦ δορυφορικοῦ, καὶ ὁ Βοῦῤῥος διδάσκαλος τοῦ Νέρωνος, τὴν μὲν ἔπαυσαν· αὐτοὶ δὲ τὴν ἀρχὴν ἤνυσαν ἄριστα ἐφ' ὅσονπερ ἠδυνήθησαν. Ὁ γὰρ Νέρων νεώτατος τυγχάνων ὅτ' ἐμονάρχησεν (ἑπτακαιδέκατον γὰρ ἔτος ἦγε τότε τῆς ἡλικίας αὐτοῦ), καὶ μήτε φιλοπραγματίας ὤν, ἐτρύφα καὶ ἤρα καὶ ἐκώμαζε, καὶ ἐμέθυε, καὶ μονομαχίαις καὶ ἱπποδρομίαις ἐσχόλαζε. Πολυδάπανος δὲ καὶ οὐ μικρόφρων ἦν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀσωτευόμενος. Τεκμήριον δὲ, τινὶ τῶν περὶ αὐτὸν πεντήκοντα ἅμα καὶ διακοσίας μυριάδας ἀργυρίου δοθῆναι κελεύσας, ἐπειδὴ ἡ Ἀγριππῖνα ἀθροίσασα τὸ ἀργύριον, ἐνώπιον αὐτοῦ τεθῆναι πεποίηκεν, ἵν' ἀθρόον ἰδὼν αὐτὸ μεταβάληται, συνεὶς ἐκεῖνος ἤρετο *Πόσον εἴη τὸ κείμενον;* καὶ μαθὼν, *Ἠγνόησα*, εἶπεν, *ὀλίγον*
B *οὕτω κεχαρισμένος*, καὶ διπλασιασθῆναι ἐκέλευσεν. Οὕτω δὲ ταχὺ τοὺς βασιλικοὺς ἐξήντλησε θησαυροὺς, ταχὺ δὲ πόρων ἐδεήθη καινῶν, καὶ τέλη οὐκ εἰθισμένα πάντοθεν ἐξελέγετο. Τῆς δ' Ἀγριππίνης ὅτι μὴ ἀργυρολογεῖν ἠδύνατο, φυλαργυρωτάτη οὖσα, περιθύμως ὀργισθείσης, καὶ ἀπειλησαμένης, τὸν Βρεττανικὸν αὐτοκράτορα καταστήσειν, φοβηθεὶς ὁ Νέρων ἀπέκτεινε φαρμάκῳ αὐτόν· καὶ ὁ μὲν παραχρῆμα ἀπέψυξε, καὶ φοράδην ὡς ἐπίληπτος ἐκκεκόμιστο. Ἐν δέ γε τῇ ἐκφορᾷ ἐπεὶ πελιδνὸς ὑπὸ τοῦ φαρμάκου γέγονε, γύψῳ χρισθεὶς διὰ τῆς ἀγορᾶς ἤγετο. Ὑετὸς δὲ πολὺς ὑγρᾶς ἔτι τῆς γύψου οὔσης ἐπιπεσὼν, ἅπασαν ἐκείνην ἀπέκλυσεν· ὥστε τὸ δεινὸν μὴ μόνον ἀκούεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὁρᾶσθαι. Ὕστερον
C δὲ καὶ τὴν μητέρα τὴν Ἀγριππῖναν, τὸν ἀπελεύθερον Ἀνίκητον πέμψας διεχειρίσατο. Ἡ τὸν πεμφθέντα ἰδοῦσα, καὶ γνοῦσα ἐφ' ὅτῳ ἥκει, τὴν ἐσθῆτα περιέῤῥηξε, καὶ τὴν γαστέρα ἀπογυμνώσασα· *Παῖε ταύτην*, ἔφη, *Ἀνίκητε, παῖε, ὅτι Νέρωνα ἔτεκε.* Καὶ ἡ μὲν ἐσφάγη, ὁ δὲ Νέρων καὶ αὐτόπτης τοῦ τολμήματος γέγονε, καὶ πᾶσαν εἶδε γυμνώσας καὶ τραύματα ἐξηρίθμησε. Ταῖς δὲ νυξὶν ἐξεταράττετο, ὥστε καὶ ἐκ τῆς εὐνῆς ἀναπηδᾷν καὶ ἐκδειματοῦσθαι. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ πολλαχόθι ἐγράφετο παρά τινων ἀφανῶς.

Νέρων, Ὀρέστης, Ἀλκμαίων, μητροκτόνοι.

Augustam Octaviam Claudii filiam, uxorem suam, repudiavit. Nam Sabinam adamatam, uxoris loco habere voluit: quæ verita ne illa revocaretur, calumniatores subornavit, a quibus et adulterii et veneficii accusaretur, ac primo relegandam, deinde occidendam curavit. Post ipsa etiam Sabina a Nerone interfecta est, cum in eam prægnantem calcibus insiliisset, quam quidem longo tempore luxit: ac tantopere desideravit, ut principio mulierem illi similem ejus loco teneret: deinde puerum libertinum, nomine Sporum, exsectis virilibus uxorem duceret, quod is quoque Sabinæ esset similis, quanquam ipse Nero Pythagoræ liberto nupsisset. Hi duo igitur una rem habebant cum Nerone, Pythagoras ut vir, Sporus ut mulier. Publice cithara cecinit, quamvis exigua et obscura voce præditus. In circo aurigavit. Trajecit in Græciam, non ut majores sui, sed saltandi, citharæ pulsandæ, præconii faciendi, agendæque tragœdiæ

Καὶ τὴν Αὐγοῦσταν Ὀκταβίαν τὴν τοῦ Κλαυδίου θυγατέρα, τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἀπεπέμψατο. Τῆς γὰρ Σαβίνης ἐρῶν, ἤθελεν αὐτῇ συνεῖναι ὡς γαμετῇ. Δείσασα δὲ ἡ Σαβῖνα μή ποτε ἡ Ὀκταβία μετακληθείη,
D κατηγόρους ἐπ' αὐτῇ καὶ μοιχείας καὶ γοητείας ψευδοῦς παρεσκευάσατο. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον φυγαδευθῆναι αὐτὴν, ἔπειτα καὶ σφαγῆναι ἐποίησεν. Εἶτα καὶ αὐτὴ ἡ Σαβῖνα ἐκτάνθη ὑπὸ τοῦ Νέρωνος· κυούσῃ γὰρ αὐτῇ λὰξ ἐνέθορεν. Ἐπὶ πολὺ δὲ θανοῦσαν ἐπένθησεν· οὕτως δ' αὐτὴν ἐπόθησεν ὥστε τὰ μὲν πρῶτα γυναῖκά τινα προσφερῆ ἐκείνῃ μετεπέμψατο καὶ ἔσχεν. Ἔπειτα παῖδα ἀπελεύθερον, ὃν Σπόρον ὠνόμαζεν, ἐκτεμὼν ἔγημεν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς τῇ Σαβίνῃ ἐῴκει, καίπερ Πυθαγόρᾳ τινὶ ἐξελευθέρῳ γεγαμημένος. Καὶ συνεγίνοντο ἅμα τῷ Νέρωνι, Πυθαγόρας μὲν ὡς ἀνὴρ, Σπόρος δὲ ὡς γυνή. Καὶ ἐκιθαρῴδησε δὲ δημοσίᾳ, καίτοι βραχὺ καὶ μέλαν φώνημα ἔχων· καὶ ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ ἡρματηλάτησεν. Ἐπεραιώθη δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, οὔτοι γε

ὡς οἱ πρόγονοι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπὶ ὀρχήσει, καὶ ἐπὶ A κιθαρῳδήσει, κηρύξει τε καὶ τραγῳδίας ὑποκρίσει. Οὐ γὰρ ἤρκει αὐτῷ ἡ Ῥώμη, ἀλλ' ἐδεήθη καὶ ἐκστρατείας, ἵνα καὶ Περιοδονίκης, ὡς ἔλεγε, γένηται. Ἀλλὰ τί ἄν τις καθ' ἕκαστον λέγοι τῶν παρ' ἐκείνου πραττομένων; πάντα γὰρ ἁπλῶς, ὅσα οἱ τυχόντες ὑποκρίνονται, κἀκεῖνος ἔλεγέ τε καὶ ἔπραττε, καὶ ἔπασχε, πλὴν καθ' ὅσον χρυσαῖς ἐδεῖτο ἁλύσεσιν· οὐ γὰρ ἔπρεπε Ῥωμαίων αὐτοκράτορα σιδηραῖς δεῖσθαι. Στρατιώτης δέ τις, ἰδὼν αὐτὸν ποτὲ δεδεμένον, ἠγανάκτησε, καὶ προσδραμὼν ἔλυσεν. Ἕτερος δὲ, ἐρομένου τινὸς; *Τί ποιεῖ ὁ αὐτοκράτωρ;* ἀπεκρίνατο ὅτι *Τίκτει*. Τοιοῦτον γάρ τι ὑπεκρίνετο τότε. Ἤρξατο δὲ καὶ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Πελοποννήσου διορύξαι, καίπερ τῶν ἀνθρώπων ὀκνούντων. Λαβὼν οὖν αὐτὸς δίκελλαν, καί τι καὶ B ἀνασκάψας, ἔπεισε καὶ τοὺς ἄλλους ἀνάγκῃ αὐτὸν μιμήσασθαι. Αἷμα δὲ τοῖς πρώτοις ἀψαμένοις τῆς γῆς λέγεται ἀναβλύσαι καὶ οἰμωγὰς καὶ μυκηθμοὺς ἐξακούεσθαι, καὶ εἰδώλων γενέσθαι φαντασίαν πολλῶν.

causa. Nec enim ei Roma satis ampla erat: sed expeditione erat opus, ut Periodonices, hoc est, passim victor, ut aiebat, evaderet. Sed quis singula ejus facta enumeret? Nam uno verbo, quidquid viles histriones repræsentant, ea omnia ipse et dicebat et faciebat et tolerabat, nisi quod aureis catenis vinciebatur: nam ferreæ Romanorum imperatorem haud decuissent. Aliquando igitur miles vinctum conspicatus, præ indignatione accurrit, eumque solvit. Alius interrogatus, *quid ageret imperator*, respondit, *eum parturire*. Partum enim tum repræsentabat. Cœpit etiam Isthmum perfodere; a quo cum homines abhorrerent, 570 sumpto ligone ipse fodere cœpit, idemque suo exemplo facere cæteros coegit. Fertur autem sanguis ebulliisse, cum terra primum tangeretur, et gemitus et mugitus exauditus esse, et spectra multa apparuisse.

ΙΓ'. Οὗτος πρῶτος καὶ τοῦ κατὰ Χριστιανῶν ἤρξατο διωγμοῦ, καὶ Πέτρον καὶ Παῦλον τοὺς κορυφαίους τῶν ἀποστόλων ἀπέκτεινε κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, ὡς ὁ Εὐσέβιος ἱστορεῖ, ἐκ παλαιοτέρων συγγραφέων μαρτυρίας παράγων. Ἕτεροι δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν φασὶ τελειωθῆναι καὶ ἄμφω τοὺς ἀποστόλους, ἐν ἄλλῳ δὲ ἔτει καὶ ἄλλῳ. Μετὰ δὲ C Πέτρον πρῶτος ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ὁ Λίνος ἐγένετο. Ἔτι δ' ἐν τῇ Ἑλλάδι ὄντος τοῦ Νέρωνος Ἰουδαῖοι εἰς προὖπτον ἀπέστησαν, καὶ ἐπ' αὐτοὺς τὸν Οὐεσπασιανὸν ἔπεμψε. Καὶ οἱ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ δὲ καὶ οἱ Γαλάται βαρυνόμενοι ταῖς εἰσφοραῖς ἤσχαλλον ἐκ πλείονος, καὶ ἐφλέγμαινον. Γάϊος δὲ Ἰούλιος Οὐίνδιξ (1), ἀνὴρ κατὰ τὸν πατέρα βουλευτὴς τῶν Ῥωμαίων, ὁρῶν τοὺς ὁμοφύλους Γαλάτας ὀργῶντας πρὸς ἀποστασίαν, δι' ὧν ἐδημηγόρησεν ἠρέθισεν αὐτοὺς, καὶ ὥρκωσε πάντα ὑπὲρ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ποιήσειν, καὶ ἑαυτὸν, ἄν τι παρὰ ταῦτα πράξῃ, φονεύσειν. Αὐτοκράτορα δὲ Γάλβαν τὸν Σερούϊλιον τὸν Σουλπίκιον προεχειρίσατο, γενόμενον ἐξ εὐπατριδῶν, καὶ τότε τῆς Ἰβηρίας ἄρχοντα. D Καὶ ὃς τὴν ἡγεμονίαν ἐδέξατο, οὐκ ἠθέλησε δὲ τὰς τῆς αὐταρχίας ἐπικλήσεις προσλαβεῖν τότε. Τῆς δ' ἀποστασίας παρατεινομένης ὁ Οὐίνδιξ ἑαυτὸν ἀπέσφαξε, τῶν μετ' αὐτοῦ στρατιωτῶν κινδυνευσάντων ὑπεραλγήσας, καὶ πρὸς τὸ δαιμόνιον ἀγανακτήσας, ὅτι τοιούτου πράγματος ὀριγνηθεὶς, τοῦ τὸν Νέρωνα καθελεῖν καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐλευθερῶσαι οὐκ ἐξετέλεσεν αὐτό. Τοσαύτῃ γὰρ προθυμίᾳ πρὸς τοῦτο ἐχρήσατο, ὥστε τοῦ Νέρωνος διακοσίας καὶ πεντήκοντα μυριάδας ἐπικηρύξαντος τῷ τὴν κεφαλὴν αὐτῷ κομίσοντι τοῦ Οὐίνδικος, ἐκεῖνος ἔφη ὅτι *Ὁ Νέρωνα ἀποκτείνας, καὶ τὴν ἐκείνου κομίσας μοι κεφαλὴν τὴν ἐμὴν ἀντιλήψεται κεφαλήν*. Ὁ δὲ Νέρων, μαθὼν καὶ

XIII. Hic persecutionis Christianorum princeps, Petrum et Paulum principes apostolorum interfecit, eodem tempore, ut Eusebius ex antiquorum testimoniis asserit. Nam alii eodem quidem die utrumque consummatum esse tradunt, sed anno diverso. Post Petrum, primus pontifex Linus fuit. Nero adhuc in Græcia degens. Vespasianum, contra Judæos, qui jam aperte defecerant, misit. Britanni quoque et Galli exactionibus gravari se, iniquis et exulceratis animis patiebantur. Itaque C. Julius Vindex senatorii ordinis, ut et pater fuerat, populares suos jam ante ad defectionem propensos, magis etiam concionibus instigavit, jurejurando adactos, se pro senatu populoque Romano facturos esse omnia: et ipsum, si quid secus fecisset, occisuros. Imperatorem vero Servilium Sulpicium Galbam designavit, virum patricium, tum Hispaniæ prætorem: ac is principatum quidem suscepit, sed imperii cognomenta tum assumere noluit. Cum autem defectio lente procederet. Vindex præ dolore propter militum suorum periculum sibi ipsi manus attulit, fortunæ iratus, quod tam præclarum facinus occidendi Neronis et populi Romani liberandi ad exitum perducere non potuisset. Quod tanta alacritate ab eo susceptum fuit, ut eum Nero bis millies et quingenties mille drachmas ei promitteret, qui sibi Vindicis caput attulisset, dixerit, *se ei, qui Neronis interfecti sibi caput attulisset, suum caput vicissim daturum esse.* Nero vero cum Petronium quoque, contra seditiosos cum majori parte copiarum præmissum, ad Galbam defecisse cognovisset, spe armorum abjecta, in animo habuit, senatu occiso, et urbe incensa, navigare Alexandriam: atque adjecit: *Etsi imperio exciderimus, tamen illic ars nos alet.* Quæ

Variæ lectiones et notæ.

(1) *Οὐίνδιξ*. Qui Βίνδιξ Dioni lib. LXIII, pag. 725.

dum agitaret, senatus ejus præsidio avocato, castra ingressus, Neronem hostem judicavit, et Galbam ejus loco imperatorem creavit. Nero ubi se a 571 satellitibus destitutum esse vidit, vili veste induta, et simili equo conscenso, tecta facie ne agnosceretur, noctu cum Epaphrodito et Sporo fugit. Agnitus, et ab obvio quodam imperator salutatus, via declinata, in culmis se occultavit. Populus Romanus, cum diluxisset, gaudio exsultans, urbem coronis implevit: quidam etiam, ut in libertatem asserti, pileati in publicum prodierunt. Senatus, ea quæ imperatorem decent, Galbæ decrevit. Plebs Neronem et salibus incessit, et multos qui apud eum potentes fuerant, interemptos per viam traxit. Milites et alii Neronem quæritantes, cum latebras indagassent, equites contra eum miserunt. Quos cum adventare sensisset, comites jussit et ipsum et semetipsos occidere. Quibus non obsecutis, ingemuit. Deinde Sporum irrito conatu occidere aggressus: *Ego solus*, inquit, *nec amicum habeo, nec inimicum*. Cum jam in proximo essent equites, ictu sibi illato: *Proh Jupiter*, inquit, *qualis artifex pereo?* Moribundum, et ægre spiritum trahentem, Epaphroditus plane confecit. Periit mense Julio: vixit annos triginta, menses quinque, dies viginti; imperavit annos tredecim, menses octo, biduo minus. Octavo ejus imperii anno, primus post Marcum apostolum et evangelistam Alexandriæ episcopus factus est Anianus.

A τὸν Πετρώνιον, ὃν κατὰ τῶν ἐπαναστάντων μετὰ τοῦ πλείονος προεκπεπόμφει στρατεύματος, τὰ τοῦ Γάλβα φρονήσαντα, οὐκέτ' οὐδεμίαν ἐλπίδα τῶν ὅπλων ἔσχεν, ἀλλ' ἐβουλεύσατο τούς τε βουλευτὰς ἀποκτεῖναι καὶ τὴν πόλιν καταπρῆσαι καὶ πλεῦσαι εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὑπειπὼν ὅτι *Ἂν καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπέσωμεν, ἀλλὰ τό γε τεχνίον ἡμᾶς διαθρέψει ἐκεῖ*. Μέλλοντος δὲ ταῦτα πράσσειν, ἡ βουλὴ τὴν περὶ τὸν Νέρωνα φρουρὰν ἀποκαλέσασα εἰσῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον (2), καὶ τὸν μὲν πολέμιον ἀπέφηνε, τὸν δὲ Γάλβαν ἀνθείλετο αὐτοκράτορα. Νέρων δέ, ὡς ᾔσθετο ὅτι ὑπὸ τῶν φυλάκων ἐγκαταλέλειπται, ἐσθῆτά τε φαύλην ἐνέδυ, καὶ ἐπὶ ἵππον οὐδὲν βελτίονα ἀνέβη, καὶ κατακαλυψάμενος ὅπως δ᾽ ἀλάθη, μετὰ Ἐπαφροδίτου καὶ τοῦ Σπόρου νυκτὸς ἔφυγε. B Γνωρισ εἰς δὲ ὡς καὶ παρά του τῶν ἀπαντησάντων αὐτοκράτωρ προσαγορευθῆναι, τῆς ὁδοῦ ἀπετράπετο, καὶ εἰς καλαμώδη τόπον τινὰ κατεκρύφθη. Ὁ δὲ δῆμος ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπεὶ ἡμέρα ἐγένετο, ὑπερέχαιρον, καὶ τὴν πόλιν στεφανωμάτων ἐπλήρωσαν, καί τινες καὶ πιλία ὡς ἠλευθερωμένοι ἔφερον, καὶ ἡ βουλὴ τῷ Γάλβα τὰ τῇ ἀρχῇ προσήκοντα ἐψηφίσατο. Ὁ δὲ ὅμιλος εἴς τε τὸν Νέρωνα ἀπέσκωπτον, καὶ συχνοὺς τῶν παρ' αὐτοῦ δυνηθέντων φονεύοντες εἷλκον. Ἐκείνου δὲ ζήτησιν οἱ στρατιῶται καὶ ἄλλοι πεποίηντο, καὶ γνόντες ὅποι ποτὲ ἦν, ἔπεμψαν ἐπ' αὐτὸν ἱππέας. Ὁ δὲ προσιόντας αὐτοὺς αἰσθόμενος (3), προσέταξε τοῖς παροῦσι καὶ ἑαυτὸν καὶ σφᾶς ἀποκτεῖναι. Ὡς δ' οὐχ ὑπήκουον, μέγα ἐστέναξεν.

Εἶτα τὸν Σπόρον ἀνελεῖν θελήσας, καὶ μὴ δυνηθείς, *Ἐγὼ μόνος*, ἔφη, *οὔτε φίλον οὔτε ἐχθρὸν ἔχω*. Καὶ ἤδη πελασάντων τῶν ἱππέων, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπάταξεν, εἰπών· *Ὦ Ζεῦ* (4), *οἷος τεχνίτης ἀπόλλυμαι!* δυσθανατοῦντα δ' αὐτὸν ὁ Ἐπαφρόδιτος προσκατειργάσατο. Ὁ μὲν οὖν οὕτω κατὰ τὸν Ἰούλιον ἐτελεύτησε μῆνα, βιοὺς ἔτη τριάκοντα πρὸς μησὶ πέντε καὶ ἡμέραις εἴκοσιν· ἀφ' ὧν ἦρξεν ἔτη τρισκαίδεκα, καὶ μῆνας ὀκτώ, δυοῖν ἡμέραιν δέοντας. Ἐν δὲ τῷ ὀγδόῳ τῆς τούτου μοναρχίας ἔτει πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας μετὰ τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Μάρκον Ἀνιανὸς γέγονεν.

XIV. Galba post Neronis interitum, decreto sibi a senatu principatu, etiam Rufi copiis auctus, recepit animum: sed Cæsaris appellationem non admisit, nec imperatoris nomen in ullis litteris usurpavit priusquam legati a senatu advenissent. Eos qui sub Nerone alios calumniati erant, aut falsis testimoniis oppresserant, supplicio affecit. Servi qui dominos dictis factisve læserant, eis ad pœnam dediti: pecuniæ et possessiones, quas Nero donarat, repetitæ sunt. Ab eodem ob crimen læsæ majestatis in exsilium missos, revocavit: ossa eorum qui ex imperatorio genere occisi erant, in Augusti monumentum intulit, eorumque statuas reposuit. Cæterum cum A. Vitellium a Germanicis legionibus imperatorem salutatum esse audivisset: L. Pisonem, adolescentem nobilem, modestum,

C ΙΔ'. Γάλβας δ' ἐπεὶ ὁ Νέρων διέφθαρτο καὶ ἡ βουλὴ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἐψηφίσατο καὶ ὁ Ῥοῦφος αὐτῷ προσεχώρησεν, ἀνεθάρσησεν, οὐ μέντοι καὶ τὸ Καίσαρος ἀνέλαβεν ὄνομα, πρὶν τοὺς τῆς βουλῆς πρεσβευτὰς πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ τοῦ αὐτοκράτορος πρότερον εἰς οὐδὲν γράμμα ἐνεγεγράφει· τοὺς δὲ συκοφαντήσαντάς τινας ἐπὶ τοῦ Νέρωνος, ἢ ψευδομαρτυρήσαντας, ἐκόλασε. Καὶ οἱ δοῦλοι οἱ κατὰ τῶν δεσποτῶν πράξαντές τι ἢ εἰπόντες αὐτοῖς ἐκείνοις ἐπὶ τιμωρίᾳ παρεδόθησαν. Καὶ τὰ χρήματα δὲ καὶ τὰ κτήματα, ὅσα τινὲς παρὰ τοῦ Νέρωνος εἰλήφεσαν, ἀπῃτεῖτο. Τούς γε μὴν ὑπ' ἐκείνου φυγαδευθέντας ὡς ἠσεβηκότας τι εἰς αὐτὸν κατήγαγε, καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους σφαγέντων εἰς τὸ τοῦ Αὐγούστου μνημεῖον μετεκόμισε, καὶ τὰς αὐτῶν εἰκόνας ἀποκατέστησεν. Οἱ δὲ ἐν ταῖς Γερμα- D

Variæ lectiones et notæ.

(2) *Στρατόπεδον. Stationem militum* vocat Suetonius, scilicet Prætorianorum, qui circa palatium imperatoris excubabant. Ita infra hanc vocem usurpat in Pertinace, et alibi. Vide Gloss. med. Græcit. in hac voce.

(3) *Προσιόντας αὐτοὺς αἰσθόμενος.* Ita etiam Dio: Sylburgius apud utrumque προϊόντας legendum censet. Ibid. lin. seq. καὶ σφᾶς, absunt a Dione.

(4) *Εἰπών· Ὦ Ζεῦ.* Iambus erit, ait Sylburgius, si legamus, Ὦ Ζεῦ θεοί θ' οἷος τεχνίτης ὄλλυμαι! Sed apud Suetonium absque metro est.

νίαις στρατιώταις προστησάμενος Αὖλον Οὐιτέλλιον ἐπανέστησαν. Ὁ οὖν Γάλβα, τὴν ἐπανάστασιν πυθόμενος, Λούκιον Πείσωνα νεανίσκον εὐγενῆ, ἐπιεικῆ, φρόνιμον υἱοθετήσατο, καὶ ἀπέδειξε Καίσαρα. Ὁ δὲ Ὄθων ὁ Μάρκος ὁ Σαλούϊος, ἀγανακτήσας ὅτι μὴ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Γάλβου υἱοθετήθη, ἐπανέστη αὐτῷ, τριάκοντα μόνους στρατιώτας ἑτοιμασάμενος. Ἐπεὶ γὰρ θύοντι τῷ Γάλβᾳ μόνος τῶν βουλευτῶν αὐτῷ παρέστη, καὶ τοῦ ἱερόπτου ἐπιβουλευθήσεσθαι αὐτὸν εἰπόντες ἤκουσε, καὶ παραινοῦντος οἴκοι μεῖναι, καὶ μηδαμῇ προελθεῖν· κατέδραμέ τε εὐθὺς, ὡς ἐπ' ἄλλο τι εἰς τὸ στρατόπεδον ἀπιὼν, καὶ ὑπὸ τῶν συνομωμοκότων αὐτῷ στρατιωτῶν εἰς τὸ τεῖχος εἰσήχθη, καὶ τοὺς ἄλλους στρατιώτας προσαναπείσας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἐκπριάμενος πολλαῖς ὑποσχέσεσι, παρ' ἐκείνων τε παραχρῆμα καὶ τῶν ἄλλων ἔλαβε τὴν ἀρχήν. Ὁ Γάλβας δὲ μαθὼν τὰ πρασσόμενα, ἔπεμψεν εἰς τὸ στρατόπεδόν τινας, ὡς μεταπεῖσαι τοὺς ἐν αὐτῷ δυνησόμενος. Κἀν τούτῳ στρατιώτης τις γυμνὸν τὸ ξίφος καὶ ἡμαγμένον ἀνατείνων, προσῆλθεν αὐτῷ, φάσκων· *Θάρσει, αὐτοκράτωρ, Ὄθωνα γὰρ ἀπέκτεινα*. Πιστεύσας οὖν ὁ Γάλβας, εἰς τὸ Καπιτώλιον ὡς θύσων ὥρμησε, καὶ ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ἀπαντήσαντες αὐτῷ καὶ ἱππεῖς καὶ πεζοὶ ἐκεῖ τὸν γέροντα τὸν ὕπατον, τὸν ἀρχιερέα, τὸν Καίσαρα, τὸν αὐτοκράτορα πολλῶν ὁρώντων κατέκοψαν· καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποκόψαντες, κοντῷ ἐνέπειραν· καὶ ὁ μὲν οὕτως ἐφονεύθη τοῦτο μόνον εἰπών· *Καὶ τί κακὸν ἐποίησα;* Ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ Πείσων, καὶ ἄλλοι συχνοί. Καὶ πράξαντες ταῦτα οἱ στρατιῶται, τάς τε κεφαλὰς ἐκείνων ἀποτεμόντες, πρὸς τὸν Ὄθωνα αὐτὰς ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ εἰς τὸ συνέδριον ἐκόμισαν, ὥστε τοὺς βουλευτὰς καταπλαγέντας χαίρειν τε προσποιεῖσθαι, καὶ τῷ Ὄθωνι πάντα τὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν φέροντα ψηφίσασθαι. Οὐκ ἐλάνθανε δὲ ὅτι αὐτὸς τὴν βουλὴν ἐβιάζετο, καὶ ὡς ἀσελγέστερον καὶ πικρότερον τοῦ Νέρωνος ἄρξειν ἔμελλε. Γάλβᾳ μὲν οὖν ζήσαντι ἔτη δύο καὶ ἑβδομήκοντα, καὶ ἡμέρας τρεῖς καὶ εἴκοσιν, ἄρξαντι δὲ μῆνας ἐννέα καὶ ἡμέρας τρισκαίδεκα, τοῦτο τέλος ἐγένετο.

A prudentem, adoptatum **572** Cæsarem dixit. Id M. Salvius Otho ægre ferens, quod ipse adoptatus non esset, seditionem movit, xxx duntaxat militibus fretus. Nam cum Galbæ immolanti solus ex senatoribus astans, aruspicem insidias ei portendi dicere audisset, ac monere ut domi maneret, nec usquam progrederetur: statim quasi per aliam causam in castra decurrit, et a conjuratis militibus in munitionem receptus, cæteris quoque persuasis, aut, ut rectius dicam, magnis pollicitationibus emptis, imperator statim salutatus est. Quo Galba cognito, quosdam in castra misit, qui mili es a sententia dimoverent. Interea vero miles quidam cum gladio cruento eum accessit, ac *Bono animo es*, inquit, *imperator*. *Othonem enim occidi.*
B Quod Galba credens, cum in Capitolium ad rem divinam faciendam properaret, in medio foro, peditum et equitum occursu, senex, consul, pontifex, Cæsar, imperator, multis inspectantibus est trucidatus: caput ejus conto præfixum. Cum occideretur, nihil aliud locutus est, nisi: *Ecquid mali feci?* Periit etiam Piso, et alii multi. His perfectis, milites capita illorum in castra ad Othonem et in curiam attulerunt. Quibus consternati patres, lætitia simulata, Othoni omnia quæ ad imperium pertinent, decreverunt. Neque vero obscurum erat, eum senatui vim fecisse, et petulantius atque acerbius ipso Nerone imperaturum esse. Galba annos septuaginta duos, dies tres et viginti natus,
C imperii mense nono, et die decimo tertio, hunc exitum habuit.

ΙΕ'. Ὁ δὲ Ὄθων μετέγνω μὲν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις, τῶν ἱερῶν αὐτῷ θύοντι πονηρῶν ὀφθέντων καὶ ἄλλων σημείων αὐτῷ γενομένων· ἀλλ' οὐκ εἶχεν εἰς τὴν ἀρχὴν ἤδη εἰσελθὼν ἀναδῦναι, καὶ ἐνέμεινεν αὐτῇ, καὶ δίκην δέδωκεν. Ἐν τούτοις δέ τις, πλασάμενος Νέρων εἶναι ἐκ τῆς πρὸς τὸν Νέρωνα οὔσης ἐμφερείας αὐτῷ, τὴν Ἑλλάδα ὀλίγου πᾶσαν ἐτάραξε, καὶ χεῖρα κακούργων ἀνδρῶν ἀθροίσας, πρὸς τὰ ἐν τῇ Συρίᾳ στρατόπεδα ὥρμησεν. Ἐν Κύδνῳ δὲ περαιούμενον αὐτὸν ὁ Καλπούρνιος συνέλαβε καὶ ἀπέκτεινεν. Ὁ δὲ Ὄθων λάθρα πολλοὺς πρὸς τὸν Οὐιτέλλιον ἐπὶ καταλλαγῇ ἔπεμψεν. Ὡς δὲ οὐκ ἐπείθετο, πρεσβευτὰς ἀπέστειλε φανερῶς. Οὔτε δὲ ἀπεκρίνατό τι αὐτὸς Οὐιτέλλιος, οὔτε ἀντέπεμψεν αὐτούς. Εἶτα ἔπεμψεν Ὄθων ἰσχὺν κατὰ γῆν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, ἡττήθη δὲ διὰ πολυαρχίαν, οὐ δι' ἀσθένειαν, κἀκ τῆς Ῥώμης δὲ ἐξωρμήθη καὶ τοὺς πρώτους ἐξήγαγε. Μέρος δέ τι τῆς δυνάμεως τῷ Πρόκλῳ δοὺς, αὐτὸς ἀνεχώρησε, λέγων μὴ φέρειν μάχην ἀνδρῶν ὁμοφύλων ἰδεῖν. Ὅθεν μαλακίαν αὐτοῦ καταγνόντες οἱ στρατιῶται καὶ οἱ στρατάρχαι, οὐδὲν τῶν δεόντων ἔπραξαν, ἀλλ' ἡττήθησαν, καὶ τοῖς τοῦ Οὐϊτελλίου ἐπεκηρυκεύσαντο, καὶ ἀνεμίχθη-

XV. Othonem, cum exta sacrificanti parum fausta essent, aliaque signa apparuissent, perpetrati facinoris pœnituit: sed imperio, quod semel susceptum deponere non licebat retento, pœnas dedit. Interea quidam ob lineamentorum corporis similitudinem se Neronem esse professus, totam pene Græciam conturbavit: et manu sicariorum comparata, ad Syriacas legiones properavit. Sed
D eum Calphurnius in trajectu Cydni amnis comprehensum interfecit. At Otho clam multos ad Vitellium reconciliandum, cum nihil impetrasset, aperte legatos misit. Quos cum Vitellius nullo responso dignatus esset, atque etiam retinuisset: copiis terra marique **573** missis, non ex imbecillitate, sed propter ducum multitudinem victus, ipse Roma cum primoribus egressus est: et parte militum Proclo data, recessit, se pugnam civium inter se videre posse negans. Itaque milites et duces ignaviam ejus pertæsi, re male gesta, ad Vitellianos defecerunt. Quod cum eques quidam Othoni nuntiasset, atque is non crederet: *Utinam*, inquit, *Cæsar, hæc falsa essent*, seque statim interfecit. Deinde cum omnes de pugnæ eventu non

amplius dubitantes, denuo Martis aleam experiri A parati essent (nam et satellites multi, et alii non pauci aberant) eumque rogarent, ne semetipsum et ipsos destitueret: se enim omnes libenter pro eo morituros. Otho, *multo æquius esse*, dixit, *unum pro omnibus, quam multos pro uno perire: neque se commissurum, ut ob unum virum populi Romani seditio oriretur, et tanta hominum multitudo interiret.* His dictis, in conclave ingressus, cum nonnulla ad suos, et ad Vitellium de suis scripsisset, litteris ad se contra illum scriptis crematis, ne cui periculum inde crearetur, singulos salutavit, et pecunia donavit. Interea militum tumultu orto, exiit: eoque sopito, non prius discessit, quam alios alio in loca tuta misisset. Ac B ita demum, cum tranquilla essent omnia, seipsum interfecit. Milites cadaver ejus sepeliverunt, multi quoque super eo se jugularunt. Hic Othonis fuit exitus, cum annos XXXVII vixisset, dies XC imperasset, quo ætatem superiorem impie et scelerate actam obumbravit, et vitam omnium flagitiosissimam morte honestissima decoravit. Post ejus obitum, milites statim tumultuati sunt: et multis invicem cæsis, gratia reconciliata se ad victores contulerunt.

A σαν σφίσι. Τῷ δὲ Ὄθωνι ἤγγειλε ταῦτα ἱππεὺς (5) καὶ ἀπιστούμενος, *Εἴθε*, ἔφη, *ταῦτα ψευδῆ, Καῖσαρ, ἦν*· καὶ εἰπὼν, ἑαυτὸν διεχρήσατο. Πιστευσάντων δ' ἐκ τούτου πάντων, καὶ ἑτοίμως ἐχόντων ἀναμαχέσασθαι (οἵ τε γὰρ δορυφόροι συχνοὶ ἦσαν, καὶ ἕτεροι οὐκ ὀλίγοι παρῆσαν) καὶ ἱκετευόντων αὐτὸν μήθ' ἑαυτὸν μήτε σφᾶς προδοῦναι· Πάντες γὰρ (ἔλεγον) ὑπὲρ σοῦ ἡδέως ἀποθανούμεθα· ὁ Ὄθων, *Πολὺ δικαιότερόν ἐστιν*, εἶπεν, *ἕνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλοὺς ὑπὲρ ἑνὸς ἀπολέσθαι, καὶ μὴ βούλεσθαι δι' ἕνα ἄνδρα τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων στασιάζειν, καὶ τοσοῦτον ὄχλον ἀνθρώπων φθείρεσθαι.* Ταῦτ' εἰπὼν εἰς τὸ δωμάτιον ἀνεχώρησε, καί τινα τοῖς τε οἰκείοις καὶ τῷ Οὐϊτελλίῳ ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιστείλας, τά τε γράμματα ὅσα τινὲς αὐτῷ κατ' ἐκείνου ἐγεγράφεισαν, ἔκαυσεν, ὥστε μηδένα ἐξ αὐτῶν φωραθέντα B κινδυνεῦσαι· καὶ καλῶν ἕνα ἕκαστον τῶν παρόντων, ἠσπάζετο αὐτοὺς, καὶ ἐδίδου σφίσι χρήματα. Κἀν τούτῳ ταραχῆς γενομένης στρατιωτῶν, ἐξῆλθε, καὶ καταστήσας αὐτοὺς, οὐ πρότερον ἀνεχώρησε, πρὶν ἐς τὸ ἀσφαλὲς ἄλλους ἀλλαχοῦ πέμψαι. Καὶ οὕτως, ἐπεὶ μηδὲν ἔτι ταραχῶδες ἐγίνετο, ἑαυτὸν κατεχρήσατο· καὶ οἱ στρατιῶται τὸ σῶμα αὐτοῦ ἔθαψαν, καί τινες αὐτῷ ἐπέσφαξαν ἑαυτούς. Τοῦτο τὸ τέλος τῷ Ὄθωνι γέγονε, ζήσαντι μὲν ἑπτὰ καὶ τριάκοντα ἔτη, ἄρξαντι δὲ ἡμέρας ἐνενήκοντα. Ὅθεν καὶ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν πονηρίαν τοῦ βίου συνεσκίασε. Κάκιστα γὰρ ἀνθρώπων ζήσας, κάλλιστα ἀπέθανεν. Οἱ δὲ στρατιῶται εὐθὺς μὲν ἐταράχθησαν, καὶ ὑπ' ἀλλήλων πολλοὶ ἀνῃρέθησαν, ἔπειτα ὡμονόησαν, καὶ προσκεχωρήκεσαν τοῖς κεκρατηκόσιν.

XVI. Romani cognito Othonis interitu (nam, ut ante dictum est, urbe aberat) Vitellium imperatorem designarunt. Cui mors Othonis in Galliis ver- C santi nuntiata est, ubi eum uxor cum filiolo sex annos nato convenit, quem pro suggesto Germanicum et Cæsarem designavit. Jam cum divinationibus deditus esset, nec sine iis vel minima susciperet, tum astronomos, post etiam ariolos pepulit, certo die præfinito, intra quem tota Italia excederent. Qui noctu vicissim schedis **574** propositis ei denuntiarunt, ut intra eum diem e vita excederet, quo excessit. Dum autem luxui et lasciviæ deditus, et a prima ætate in cauponis, foro aleatorio, saltationibus et aurigationibus versatus esset, et infinita in eas res pecunia insumpta, multum æris alieni fecisset, tum aucto luxu insolentius se gessit, majoresque sumptus fecit. Maximam diei partem, et noctu quoque, se citra ullam satietatem D ingurgitando, et subinde quæ ingesserat, revomendo, ut solo cibariorum transitu ali videretur: quæ res efficiebat, ut perpetuam crapulam tolerare posset, cum ejus compotores pessime haberent. E quo numero cum quidam propter morbum per aliquot dies a sodalitate abfuisset, *se omnino periturum fuisse* dixit, *nisi ægrotasset*. Nec totum tempus imperii ejus quidquam aliud fuit, nisi ebrietas et comessationes. Quis autem singula commemoret? cum inter omnes constet, eum imperii sui tempore

ΙϚ'. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ, τὸ πάθος μαθόντες τοῦ Ὄθωνος (ἀπεδήμει γὰρ τοῦ ἄστεως, ὡς προείρηται) C αὐτοκράτορα τὸν Οὐϊτέλλιον ἀνηγόρευον. Ὄντι δ' ἐν τῇ Γαλατίᾳ ὁ θάνατος ἠγγέλθη τοῦ Ὄθωνος. Ἦλθε δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ἡ γυνὴ καὶ τὸ παιδίον, ὃ καὶ ἐπὶ βήματος Γερμανικόν τε καὶ αὐτοκράτορα ἐπωνόμασεν, ἑξάετες ὄν. Φιλόμαντις δὲ ὑπάρχων, καὶ μηδὲ τὸ βραχὺ πράσσων ἄνευ αὐτῶν, τότε μὲν τοὺς ἀστρονόμους, ὕστερον δὲ καὶ τοὺς γόητας ἐξήλασε, προειπὼν σφίσιν ἐντὸς τῆσδε τῆς ἡμέρας ἐξ ἁπάσης ἐκχωρῆσαι τῆς Ἰταλίας. Κἀκεῖνοι νυκτὸς ἀντιπροθέντες προγράμματα, ἀντιπαρήγγειλαν αὐτῷ ἀπαλλαγῆναι τοῦ βίου ἐντὸς τῆς ἡμέρας ἐν ᾗ ἐτελεύτησεν. Ἦν δὲ τρυφῇ τε καὶ ἀσελγείᾳ προσκείμενος, καὶ ἀπ' ἀρχῆς τοιοῦτος ὢν οἷος περὶ τὰ καπηλεῖα καὶ τὰ κυβευτήρια, καὶ τοὺς ὀρχηστὰς, καὶ τοὺς ἁρματηλάτας ἐσπουδακέναι. Καὶ ἀμύθητα ἐς τὰ D τοιαῦτα ἀνήλισκε, καὶ διὰ τοῦτο καὶ δανειστὰς πολλοὺς εἶχε. Τότε δὲ καὶ μᾶλλον ὕβριζε, καὶ τῆς τε ἡμέρας τὸ πλεῖστον τῆς τε νυκτὸς ἐδαπάνα ἀπλήστως ἐμφορούμενος, καὶ συνεχῶς ἐξεμῶν, ὡς μόνῃ τῇ παρόδῳ τῶν σιτίων τρέφεσθαι. Ἀφ' οὗπερ καὶ αὐταρκεῖν ἠδύνατο. Οἱ δὲ συνδειπνοῦντες αὐτῷ πάνυ κακῶς ἀπηλλάσσοντο. Ὅθεν εἷς τις αὐτῶν, νοσήσας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμέρας τινὰς τοῦ συσσιτίου ἀπολειφθεὶς, εἶπεν ὅτι *Εἰ μὴ ἐνόσησα, πάντως ἂν ἀπολώλειν*. Καὶ ἐγένετο ὁ χρόνος ὁ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ σύμπας οὐδὲν ἄλλο ἢ μέθαι καὶ κῶμοι. Καὶ τί ἂν

Variæ lectiones et notæ.

(5) *Ἱππεύς*. Dio seu Xiphilinus, ἱππεύς τις, ubi Sylburgius emendat ἱππεύς τις.

A τις καθ' ἕκαστον αὐτῶν καταλέγοι; ὁπότε πρὸς πάντων ὡμολόγηται δύο μυριάδας μυριάδων καὶ χιλίας πανταχοσίας (6) ἐν τῷ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ χρόνῳ ἐς τὰ δεῖπνα αὐτὸν δεδαπανηκέναι. Πολλάκις δὲ καὶ παρ' ἄλλοις εἱστιᾶτο, καὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἄλλοι μὲν ἀκρατίσασθαι παρεῖχον αὐτῷ, ἄλλοι δὲ ἀριστῆσαι, ἕτεροι δὲ δεῖπνον, καὶ ἕτεροι μεταδόρπιά τινα πλησμονῆς παραμύθια. Οὕτω δὲ βιοὺς, οὐκ ἄμοιρος ἦν παντάπασι καὶ καλῶν ἔργων. Τό τε γὰρ ἐπὶ Νέρωνος, καὶ τὸ ἐπὶ Γάλβου, τοῦ τε Ὄθωνος κοπὲν νόμισμα ἐτήρησεν, οὐκ ἀγανακτῶν ταῖς εἰκόσιν αὐτῶν· καὶ ὅσα τισὶν ἐδεδώρηντο, ἐφύλαξε, μηδένα μηδὲν ἀφελόμενος. Καὶ οὔτε τὰ ἐκ τῶν συντελειῶν ἀποφληθέντα ἀπῄτησεν, οὔτε οὐσίαν τινὸς ἐδήμευσεν, ὀλίγους μὲν πάνυ τῶν τὰ Ὄθωνος πραξάντων B ἀποκτείνας, μηδὲ τὰς ἐκείνων μέντοι οὐσίας τοὺς προσήκοντας σφῶν ἀποστερήσας. Καὶ τοῖς οἰκείοις δὲ τῶν πρότερόν ποτε θανατωθέντων ἐδωρήσατο πάντα ὅσα ἐν τῷ δημοσίῳ εὕρηντο. Ἀλλ' οὐδὲ τὰς διαθήκας τῶν ἀντιπολεμησάντων αὐτῷ καὶ ἐν ταῖς μάχαις πεσόντων ᾐτιάσατο· ἀπηγόρευσε δὲ καὶ τοῖς βουλευταῖς, καὶ τοῖς ἱππεῦσι μονομαχεῖν ἢ ἐν ὀρχήστρᾳ θέαν τινὰ παρασχεῖν. Καὶ διὰ ταῦτα ἐπῃνεῖτο. Ἐπὶ τούτοις ἠγγέλθη αὐτῷ ἡ ἐν Ἰουδαίᾳ κατ' αὐτοῦ ἐπανάστασις. Καὶ δεινῶς κατέδεισε δι' αὐτὴν ἄλλων τε συμβάντων σημείων, καὶ τῆς σελήνης παρὰ τὸ καθεστηκὸς δὶς ἐκλελοιπέναι δοξάσης. Καὶ γὰρ τεταρταία καὶ ἑβδομαία ἐσκιάσθη· ἡλίους τε ἅμα τότε εἶδον ἔκ τε τῶν ἀνατολῶν καὶ ἐκ τῶν δυσμῶν, τὸν μὲν ἀσθενῆ καὶ ὠχρὸν, τὸν δ' ἐξ ἀνατολῶν ἰσχυρόν. C Ἐπράχθη δὲ τὰ τῆς ἐπαναστάσεως ὧδε. Οὐεσπασιανὸς ἐν Ἰουδαίᾳ διατρίβων, (ὡς γὰρ ἤδη ἱστόρηται, παρὰ Νέρωνος ἦν ἐκεῖσε σταλεὶς διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποστασίαν) τῷ μὲν Γάλβᾳ αὐταρχήσαντι τὸν υἱὸν ἔπεμψε Τῖτον προσεροῦντα αὐτόν· ἐπανελθόντος δὲ τοῦ Τίτου, ἐπεὶ καθ' ὁδὸν ἐμεμαθήκει τὴν τοῦ Οὐϊτελλίου καὶ τοῦ Ὄθωνος ἐπανάστασιν, πρὸς μοναρχίαν καὶ αὐτὸς ὡρμήθη κατὰ τὸν Δίωνα. Ὡς δ' ὁ Ἰώσηπος ἐν τῇ τῆς ἁλώσεως ἱστορίᾳ φησὶν, οἱ μετ' αὐτοῦ στρατιῶται, μαθόντες τοὺς μὲν ἐν τῇ Εὐρώπῃ Γαλάτας στασιάσαντας Γάλβαν προχειρίσασθαι αὐτοκράτορα, τοὺς δ' ἐν Γερμανίᾳ στρατευομένους ἀνθελέσθαι τὸν Οὐϊτέλλιον, τοὺς δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ προχειρίσασθαι Ὄθωνα, καὶ αὐτοὶ τὴν μοναρχίαν τῷ σφετέρῳ στρατηγῷ ἐψηφίσαντο, καὶ πα- D ρακροτήσαντες ἀλλήλους, ἀνηγόρευσαν τὸν Οὐεσπασιανὸν αὐτοκράτορα, καὶ σώζειν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν κινδυνεύουσαν παρεκάλουν. Ἀρνουμένου δ' ἐκείνου, οἱ μὲν ἡγεμόνες προσέκειντο, οἱ δὲ στρατιῶται περιχυθέντες ξιφήρεις ἀνελεῖν ἠπείλουν αὐτόν. Πείθεται οὖν, καὶ πρῶτον τῷ τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου ἰθύνοντι ἐπιστέλλει περὶ τῶν κατ' αὐτὸν, καὶ ὃς εὐθὺς ἀνηγόρευσεν αὐτὸν αὐτοκράτορα. Οὐεσπασιανὸς δὲ, τοῦτο μαθὼν, τὸν μὲν τῆς Συρίας ἡγούμενον Μουκιανὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ τὸν

bis millies, centies, quinquagies centena millia drachmarum in cœnas insumpsisse. Sæpe etiam apud alios convivatus est: eodemque die alius ei jentaculum, alius prandium, alius cœnam, alius bellaria post cœnam, ad leniendam crapulam præbuerunt. Inter hæc vitia virtutes ei non defuerunt. Monetam enim sub Nerone, Galba, Othone percussam retinuit, imaginibus eorum nihil offensus: et quæ aliquibus donata fuerant, omnia rata habuit, neque cuiquam quidquam eripuit. Neque ea quæ ex contributionibus debebantur exegit, neque cujusquam bona publicavit: paucis duntaxat Othonianæ factionis occisis, neque tamen eorum bona cognatis eripuit. Eorum item cognatis, qui prius occisi fuerant, ea restituit omnia, quæ adhuc in publico reperiebantur. Neque testamenta adversariorum, qui in bello ceciderant, reprehendit. Vetuit ne senatores et equites in arena pugnarent, aut in orchestra se spectandos præberent: atque ob hæc laudabatur. Nuntiato motu Judaico, in magno terrore fuit, cum ob alia prodigia, tum quod luna bis defecisse præter solitum videbatur, et quarto et septimo die obscurata. Simul etiam duo soles visi, alter ab occasu, alter ab oriente: ille infirmus et pallidus, **575** hic robustus. Motus illius hæc ratio fuit. Vespasianus in Judæa degens, quo eum a Nerone propter Judæorum defectionem missum fuisse jam diximus, filium Titum ad Galbam salutandum misit. Tito autem reverso (nam in via seditionem Othonis et Vitellii didicerat) et ipse (ut Dion refert) regnum affectavit. Josepho vero auctore in excidio Judaico, milites ejus cum audissent, a Gallis Europæis Galbam per seditionem imperatorem esse creatum, a Germanicis legionibus Vitellium, a Romanis Othonem: ipsi quoque suo duci imperium decreverunt, atque aliis alios concitantibus, Vespasianum imperatorem salutarunt, hortati ut periclitanti reipublicæ subveniret. Refraganti tribuni institerunt: et milites strictis ensibus circumstantes, mortem sunt minati. Paret igitur, et primum ad Ægypti prætorem scribit, quo loco res suæ sint: a quo statim salutatus est imperator. Deinde Mutianum Syriæ prætorem in Italiam contra Vitellium mittit. Quo tempore Josephum Hebræum, quem, vivente adhuc Nerone, imperatorem se appellare ausum, captivum adhuc in vinculis tenebat, ob eam divinationem solvi jussit. Tito vero hortante, ut ei una cum ferro etiam ignominia demeretur (quod fiebat, cum vincula non solvebantur, sed dissecabantur: atque in eos usurpabatur, qui per injuriam vincti essent), approbante Vespasiano, quidam securi catenam dissecuit. Josephus enim (ut ipse narrat), cum in sacris Litteris oraculum reperisset, fore ut quidam ex Judæa orbi terrarum imperaret, id ora-

Variæ lectiones et notæ.

(6) *Δύω μυριάδας μυριάδων καὶ χιλίας πενταкοσίας*. Sic mss. Reg. et Colb. Wolf. legendum putabat δισχιλίας, ut ea summa conficiatur, quam Tacitus ponit.

culum, ob Romanorum seditiones, et imperatorum frequentes mutationes, ad Vespasianum retulit, eique vaticinatus est imperium. Ejus oraculi meminit etiam Appianus historiæ Romanæ libro XXII. Rectius autem ac verissime id oraculum de Servatore humani generis, Domino Jesu Christo, intelligetur. Neque enim toti terrarum orbi Vespasianus imperavit: sed Romanis provinciis duntaxat, extra quas multa alia regna fuerunt. At Dominus toti orbi dominatus est, et dominatur, cui a Patre dictum est: *Petito a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam fines terræ* [1]. Vespasiano **576** Alexandriam profecto, Roma nuntii venerunt de cæde Vitellii: et ut ipse a senatu populoque Romano imperator declaratus, et filius Domitianus principatum in ejus adventum tenere jussus esset. Vitellius autem hoc modo periit. Vespasiani milites, cum prope Romam, atque in ipsam urbem venissent, nullo violentiæ genere abstinuerunt. Cum autem urbs vastaretur, Vitellius sibi metuens, induta pannosa tunicula, in obscuram domunculam, ubi canes alligati erant, se abdidit, noctu Tarracinas ad fratrem confugere cogitans. Milites vero eum repertum, illuvie et sanguine plenum (nam a canibus morsus fuerat), lacerata veste, manibus post tergum revinctis, et, laqueo collo injecto, partim colaphis ceciderunt, partim barbam evellerunt: omnes vero luxum ei opprobrarunt. Ob quæ verecundantem, et humum intuentem, cultellis sub mento pupugerunt, ut vel invitus vultum attolleret. Verum Gallus quidam, ejus misertus: *Ego tibi*, inquit, *quantum unus possum, opem feram*, eoque vulnerato, seipsum jugulavit. Sed Vitellius ex eo vulnere non mortuus, cum in carcerem traheretur, ex verberum et contumeliarum impatientia: *At ego* inquit, *vester imperator fui*. Quo dicto irritati milites, eo dissecto, caput amputatum per totam urbem circumtulerunt. Vixit annos LIV et dies LXXXIX; imperavit annum unum, X diebus demptis.

A Οὐϊτέλλιον ἔπεμψεν. Ὅτε καὶ τὸν Ἑβραῖον Ἰώσηπον, ὃς αὐτὸν, ἔτι ζῶντος τοῦ Νέρωνος, αὐτοκράτορα προσειπεῖν ἐθάῤῥησε, δεσμώτην ὄντα ἔτι παρ' αὐτῷ, καὶ αἰχμάλωτον, καλέσας πρὸς ἑαυτὸν, οἷα προμαντευσάμενον αὐτῷ τὴν ἀρχὴν, λυθῆναι κελεύει. Τοῦ δὲ Τίτου τῷ πατρὶ Οὐεσπασιανῷ δίκαιον εἰπόντος εἶναι καὶ τὸ ὄνειδος ἐξ Ἰωσήπου ἀφαιρεθῆναι σὺν τῷ σιδήρῳ· τοῦτο δ' ἔσεσθαι, εἰ μὴ λυθῶσι τὰ δεσμὰ, ἀλλὰ διακοπῶσιν, ὃ ἐπὶ τῶν μὴ δεόντως δεθέντων πράττεται· συνευδοκεῖ καὶ ὁ Οὐεσπασιανὸς καὶ παρελθών τις διέκοψε πελέκει τὴν ἅλυσιν. Ὁ γὰρ Ἰώσηπος, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἱστόρησε, χρησμόν τινα ἐν γράμμασιν ἱεροῖς εὑρηκὼς δηλοῦντα ὡς ἄρξει τις ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῶν τῆς οἰκουμένης διὰ τὰς ἐν τῇ Ῥώμῃ στάσεις καὶ τῶν ἐκεῖ βασιλέων τὰς B συνεχεῖς ἀλλαγὰς, εἰς τὸν Οὐεσπασιανὸν τείνειν ὑπείληφε τὸν χρησμὸν, καί οἱ τὸ κράτος προεμαντεύσατο. Τούτου δὲ τοῦ χρησμοῦ μέμνηται καὶ Ἀππιανὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ λόγῳ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Δικαιότερον δ' ἂν, ἢ ἀληθὲς μάλιστα νομισθείη, τὸ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν χρησμὸν ἐκληφθῆναι. Οὐ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης Οὐεσπασιανὸς ἐβασίλευσε κατὰ τὸν χρησμὸν, ἀλλὰ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίους μόνης· πολὺ δὲ τῆς οἰκουμένης ἦν ὃ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἦν ἐκτός. Ὁ δὲ Κύριος συμπάσης τῆς οἰκουμένης ἐβασίλευσέ τε καὶ βασιλεύει, ᾧ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐῤῥήθη· *Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*. C Οὐεσπασιανὸς δὲ πρὸς Ἀλεξάνδρειαν ὥρμησεν, ἔνθα καὶ ἀπὸ τῆς Ῥώμης εὐαγγέλια ἧκεν αὐτῷ, ὡς Οὐϊτέλλιος μὲν ἀπεσφάγη, αὐτὸς δὲ αὐτοκράτωρ τῷ τε δήμῳ καὶ τῇ συγκλήτῳ ἀνηγορεύθη, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δομετιανὸς εἰς ἡγεμονίαν προήχθη μέχρι τῆς αὐτοῦ πρὸς τὴν Ῥώμην ἀφίξεως. Ὁ δὲ τοῦ Οὐϊτελλίου θάνατος τοῦτον τὸν τρόπον ἐγένετο. Ἤδη οἱ Οὐεσπασιάνειοι στρατιῶται πεπλησιακότες ἦσαν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ἐς αὐτὴν ἐσβαλόντες οὐδὲν ὅ τι τῶν δεινῶν οὐκ ἐποίησαν. Τῆς δὲ πόλεως πορθουμένης ὁ Οὐϊτέλλιος φοβηθεὶς, χιτωνίσκον τε ῥακώδη περιβαλλόμενος, ἐς οἴκημα σκοτεινὸν, ἐν ᾧ κύνες ἐδέδεντο, κατεκρύφθη, διανοούμενος νυκτὸς ἐς τὴν Ταρακίνην πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἀποδράναι. Ἀναζητήσαντες δὲ οἱ στρατιῶται αὐτὸν συνέλαβον φορυτοῦ πεπλησμένον καὶ αἵματος (ὑπὸ γὰρ τῶν κυνῶν ἐλελύμαντο), καὶ τὴν ἐσθῆτα περιῤῥήξαντες αὐτοῦ, καὶ εἰς τοὐπίσω τὼ χεῖρε δεσμήσαντες, σχοινίον τε περιθέντες αὐτῷ περιαυχένιον, οἱ μὲν ἐῤῥάπιζον, οἱ δὲ τοῦ γενείου ἔτιλλον, πάντες δὲ ἔσκωπτον τά τε ἄλλα καὶ τὴν ἀσωτίαν αὐτοῦ. Αἰσχυνομένου δὲ ἐπὶ τούτοις, καὶ κάτω βλέποντος, οἱ στρατιῶται ξιφιδίοις αὐτὸν ὑπὸ τὸ γένειον ὑπεκέντουν, ἵνα καὶ ἄκων ἄνω βλέπῃ. Κελτὸς (7) δέ τις ἐλεήσας αὐτὸν, *Ἐγώ σοι*, ἔφη, *βοηθήσω ὡς μόνος* (8) *δύναμαι*. Καὶ ὁ μὲν ἐκεῖνον ἔτρωσε, καὶ ἑαυτὸν ἀπέσφαξεν. Οὐ μέντοι καὶ ὁ Οὐϊτέλλιος ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος, ἀλλ' ἐσύρετο εἰς τὸ δεσμωτήριον. Περιαλγήσας δὲ οἷς τε ἔπασχε καὶ οἷς ἤκουεν· *Ἀλλ' ἔγωγε*, ἔφη, *αὐτοκράτωρ ὑμῶν ἐγενόμην*. Ὀργισθέντες οὖν οἱ στρατιῶται κατέκοψαν αὐτὸν, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντες αὐτοῦ, κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν περιήγαγον, ζήσαντος ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, καὶ ἡμέρας ἐννέα καὶ ὀγδοήκοντα, μοναρχήσαντος δὲ ἐνιαυτὸν, δέκα ἡμερῶν ἐπιδέοντα.

XVII. His peractis, Mutianus advenit, unaque

D IZ'. Πεπραγμένων δὲ τούτων ὁ Μουκιανὸς ἐπῆλθε

[1] Psal. II, 8.

Variæ lectiones et notæ.

(7) *Κελτός*. Ita duo mss. Reg. et Colb. At interpres in altero ex iis quibus usus est, codice Κελτό; legi monet, quasi esset nomen proprium non nationis, sed viri.

(8) *Ὡς μόνος*. Ita etiam Dio. Sylburgius legendum censet ὡς μόνως, *qua sola ratione possum*.

καὶ τῷ Δομετιανῷ συνδιῴκει. Αὐτοκράτωρ τε ὁ Οὐεσπασιανὸς καὶ πρὸς τῆς βουλῆς εὐφημήθη, καὶ Καίσαρες ὅ τε Τίτος καὶ ὁ Δομετιανὸς ἐπεκλήθησαν. Ὁ δὲ Μουκιανὸς ἀδελφὸς παρὰ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ὠνομάζετο, καὶ ἐξουσίαν εἴληφε πάνθ' ὅσα ἐβούλετο πράττειν καὶ γράφειν, τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος μόνον ἐπιγραφόμενος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ δακτύλιον πεμφθέντα οἱ ἐφόρει, ἵνα τὸ αὐτοκρατορικὸν σφράγισμα λαμβάνῃ τὰ συμβαινόμενα. Πολλοῖς γοῦν ἀρχάς τε καὶ ἐπιτροπείας αὐτὸς καὶ ὁ Δομετιανὸς ἔδοσαν, καὶ ἐπάρχους ἄλλους ἐπ' ἄλλοις καὶ ὑπάτους ἀπέδειξαν, ὡς αὐτοὶ αὐταρχοῦντες. Ὥστε τὸν Οὐεσπασιανὸν ἐπιστεῖλαι τῷ Δομετιανῷ ὅτι *Χάριν ἔχω σοι, τέκνον, ὅτι με ἐᾷς ἄρχειν, καὶ οὐδέπω με καταλέλυκας*. Ἐς δὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁ Οὐεσπασιανὸς ἀφικόμενος χρήματα πολλὰ ἐκεῖθεν ἠργυρολόγησε, χρηματιζόμενος πάντοθεν, καὶ τέλη πολλὰ τὰ μὲν ἐκλελειμμένα ἀνενεώσατο, τὰ δὲ καὶ νομιζόμενα προσεπηύξησε, καινά τε προσέθετο ἕτερα. Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ὑπηκόῳ, τῇ τε Ἰταλίᾳ καὶ αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ μετὰ ταῦτα ἐποίησε. Τὴν μὲν οὖν Αἴγυπτον δι' ὀλίγου κατεστήσατο, καὶ σῖτον πολὺν εἰς τὴν Ῥώμην ἔπεμψεν ἀπ' αὐτῆς. Τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ Τίτον εἰς Ἱεροσόλυμα καταλελοιπὼς πορθῆσαι αὐτὰ, τὴν ἐκείνων ἀνέμενεν ἅλωσιν, ἵνα μετὰ τοῦ υἱέος ἐπανέλθῃ πρὸς τὴν Ῥώμην. Τριβομένου δὲ χρόνου ἐν τῇ πολιορκίᾳ, τὸν μὲν Τίτον ἐν τῇ Παλαιστίνῃ κατέλιπεν· αὐτὸς δὲ ὁλκάδος ἐπιβὰς, ἐς Λυκίαν ἔπλευσε, κἀκεῖθεν τὰ μὲν πεζῇ, τὰ δὲ πλωϊζόμενος εἰς τὸ Βρεντέσιον ἐκομίσθη. Ἐλθὼν δ' ἐς Ῥώμην καὶ τοῖς στρατιώταις καὶ τῷ δήμῳ παρέσχηκε δωρεὰς, καὶ τὰ τεμένη καὶ τὰ δημόσια ἔργα τὰ πεπονηκότα ἀνελάμβανε, καὶ τὰ ἤδη ἐφθαρμένα ἐπανεσκεύαζε, καὶ συντελουμένοις αὐτοῖς οὐ τὸ ἑαυτοῦ ἐπέγραφεν ὄνομα, ἀλλὰ τὸ τῶν πρώτως δομησαμένων. Τάς τε οὐσίας τῶν ἐναντιωθέντων αὐτῷ, καὶ ἐν ταῖς μάχαις τε πεσόντων τοῖς παισὶν ἐκείνων ἢ τοῖς ἄλλοις οἰκείοις ἀφῆκε. Καὶ τὰ συμβόλαια τὰ τῷ δημοσίῳ προσήκοντα προσδιέφθειρε. Μεγαλοπρεπῶς δὲ εἰς τὸ κοινὸν ἀναλίσκων, εὐτελέστατα διῃτᾶτο, καὶ οὐδὲν ἔξω τῶν ἀναγκαίων ἐδαπάνα. Ἦν δὲ οὔτε ἐξ εὐγενῶν οὔτε πλούσιος. Πάντας δὲ τοὺς προσιόντας αὐτῷ προσεδέχετο. Τοῖς δὲ φίλοις καὶ πρὸ τῆς ἕω καὶ ἐπὶ τῆς εὐνῆς κατακείμενος συνεγίνετο, καὶ αἱ θύραι τῶν βασιλείων ἠνεῳγμέναι διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἦσαν, καὶ φρουρὸς οὐκ ἦν ἐν αὐταῖς. Τό τε σύμπαν τῇ μὲν προνοίᾳ τῶν κοινῶν αὐτοκράτωρ νενόμιστο, εἰς τἆλλα δὲ πάντα κοινὸς καὶ ἰσοδίαιτος ἦν τοῖς λοιποῖς. Τῶν δ' Ἱεροσολύμων ἁλόντων, ὁ Τίτος εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπανελθὼν τὰ ἐπινίκια αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ ἐφ' ἅρματος ἔπεμψαν· συνέπεμπε δὲ σφίσιν αὐτὰ καὶ ὁ Δομετιανὸς ὑπατεύων ἐπὶ κέλητος. Μετὰ τοῦτο διδασκάλους ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ τῆς Λατίνων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας κατέστησε, μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου φέροντας. Κατηγορίαν δὲ ὁ Μουκιανὸς τῶν φιλοσόφων πολλὴν ποιησάμενος, ἔπεισε τὸν Οὐεσπασιανὸν ἐξελάσαι αὐτοὺς τῆς Ῥώμης, καὶ

A cum Domitiano rempublicam capessit. Vespasianus a senatu imperator salutatus: duo ejus filii, Cæsares cognominati sunt. Mutianus vero frater a Vespasiano vocabatur, accepta potestate quidvis et agendi et decernendi, tantum imperatoris nomine præscripto: eaque de causa missum sibi annulum gestabat, ut mandata imperatorio annulo signarentur. Igitur ipse et Domitianus magistratus et præfecturas multis dederunt, et alios atque alios præsides et consules designarunt, non secus ac si ipsi rerum potirentur. Unde Vespasianus Domitiano scripsit, *Se illi habere gratiam, quod se imperare pateretur, necdum imperio pepulisset*. Alexandriam autem cum venisset, magnam pecuniam coegit, nullo quæstu **577** prætermisso, vectigalibus quibusdam obsoletis

B restitutis, usitatis exaggeratis, et novis excogitatis. Quod deinde in aliis quoque provinciis, in Italia et Romæ fecit. Ægypto parvo tempore constituta, magnam inde frumenti copiam Romam misit. Filium Titum ad oppugnanda Hierosolyma reliquit, ut una cum eo in urbem reverteretur. Sed cum obsidio diu traheretur, sine illo nave oneraria in Lyciam venit. Inde partim terra, partim mari Brundusium appulit. Romam ingressus, militibus et populo munera dedit. Templa publicaque opera ruinosa refecit. Ædificia, quorum fundamenta jacta erant, perfecit, non suo, sed eorum qui inchoarant nominibus inscriptis. Bona adversariorum, qui in præliis ceciderant, eorum liberis aut cognatis reliquit,

C publicis etiam æris alieni tabulis abolitis. Publice magnificus, privatim tenuissime vivebat: neque ullos sumptus, nisi necessarios, faciebat, genere ortus neque nobili, neque locuplete. Ab omnibus adiri se patiebatur. Cum amicis ante auroram in lectulo recubans, colloquebatur. Palatii fores per totum diem patebant, sine ullo custode. Ut paucis absolvam, curatione reipublicæ princeps agnoscebatur: comitate, victu, cultuque a cæteris nihil differebat. Hierosolymis expugnatis, cum Tito filio triumphum duxit: cui Domitianus quoque consul equo singulari interfuit. Postea magistros et Latinarum et Græcarum disciplinarum Romæ constituit, decretis ex ærario stipendiis. Sed Mutianus, philosophis acriter accusatis, effecit ut uno Musonio

D excepto, eosdem urbe pelleret. Avaritiæ crimen ex eo subiit, quod decreta sibi a quibusdam statua pretio CCL millium drachmarum, manu extenta: *Pecuniam mihi date*, inquit, *nam hæc illius est basis*. Tito filio ob institutum vectigal quoddam succensenti, aureos inde comparatos ostendit, *ac periculum facere jussit an olerent?* Alcinus et Marcellus insidiatores ejus deprehensi sunt: ac Alcinus Titi jussu in palatio interfectus; Marcellus judicio damnatus, novacula sibi gulam præcidit. Vespasianus ex febri decessit, vel, ut alii de Tito mentiuntur, veneno in convivio hausto. Objurgatus a medicis, quod in **578** morbo omnia munia obiret: *Imperatorem*, respondit, *stantem mori oportere*. Exstinc-

tus est anno ætatis nono et LX mense et die octavo, imperii anno decimo, VI diebus minus.

A πλὴν τοῦ Μουσωνίου (9) ἅπαντες ἀπηλάθησαν. Χρηματιστὴς δ' ἐνομίζετο, ὅτι ἀνδριάντα στῆσαι αὐτῷ ψηφισαμένων τινῶν, οὗ τὸ ἀνάλωμα μυριάδες ἦσαν πέντε καὶ εἴκοσι, προέτεινε τὴν χεῖρα, *Δότε μοι τὸ ἀργύριον*, εἰπών· *ἡ γὰρ βάσις αὐτοῦ αὕτη ἐστί*. Καὶ πρὸς τὸν Τίτον ἀγανακτοῦντα τέλει τινὶ ᾧ αὐτὸς καταδέδειχεν, εἶπεν, χρυσοῦς ἐξ αὐτοῦ πεπορισμένους λαβών, *Ἰδού, τέκνον εἴ τι ὄζουσιν*; Ἐπεβουλεύθη καὶ ὑπὸ Ἀλιηνοῦ καὶ ὑπὸ Μαρκέλλου. Φωραθέντες δέ, ὁ μὲν Ἀλιηνὸς ἐν τοῖς βασιλείοις ἐσφάγη, τοῦ Τίτου κελεύσαντος· Μάρκελλος δὲ κριθεὶς ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ καταδικασθείς, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνεῖλε, ξυρῷ τεμὼν τὸν λαιμόν. Οὐεσπασιανὸς δὲ νοσήσας πυρετοῖς μετήλλαξεν· ὡς δέ τινες ἔφασαν, τοῦ Τίτου καταψευδόμενοι φάρμακον ἐν συμποσίῳ τινὶ πεπωκώς. Ἐπιτιμώντων δὲ αὐτῷ νοσοῦντι τῶν ἰατρῶν ὅτι νοσῶν πάντα τὰ τῇ ἀρχῇ προσήκοντα ἔπραττε, *Τὸν αὐτοκράτορα*, ἔφη, *ἑστῶτα δεῖ ἀποθνήσκειν*. Ἀπεβίω δὲ ζήσας ἔτη πρὸς ἐννέα ἑξήκοντα καὶ μῆνας ὀκτὼ καὶ ἡμέρας ὀκτώ· μοναρχήσας δὲ ἔτη δέκα ἓξ δέοντα ἡμερῶν.

XVIII. Huic defuncto Titus successit : qui tempore imperii, neque crudeliter, neque libidinose quidquam fecit, sive ob mutatos mores, sive ob exiguum tempus quo imperavit. Nam rerum potitus, biennium duntaxat, menses V, et dies XXV vixit : vitæ autem ejus spatium fuit annorum XXXIX, mensium V, dierum XXV. Quare cum longævitate Augusti comparatur, quod nec is adamatus esset, si pauciores annos vixisset ; nec hic, si plures. Quod ille principio propter bella et seditiones asperior, longo illo spatio beneficientia inclaruit : hic moderate gesto imperio, in ipso gloriæ fastigio decessit. Quod si diu vixisset, crimini dari forte potuisset, cum majori fortuna quam virtute usum fuisse. In principatu suo nullum senatorem occidit : privilegia a superioribus imperatoribus concessa, litteris publice propositis confirmavit. Pecuniam accurate conservavit, nec temere consumpsit, neque tamen quemquam ex avaritia supplicio affecit. Sub eo Pseudonero exstitit, homo Asianus, nomine Terentius Maximus, Neroni et facie et voce similis : nam ad citharam quoque canebat. Is comparata in Asia factione, et ad Euphratem progressus, manu longe majore facta, denique ad Artabanum Parthorum regem confugit. Qui Tito iratus, illum receptum Romam reducere instituit. Primo anno principatus Titi, sub autumnum subito ingens in Campania incendium exstitit. Vesuvius enim mons juxta Neapolim, copiosos ignis fontes continens, in medio duntaxat ardet, exteriora carent igni. Proinde cacumina in circuitu veterem altitudinem obtinent, medium vero igni consumptum, dum magis ac magis subsedit, concavum est redditum. Unde noctu flamma, interdiu fumus, alias major, alias minor erumpit : aliquando etiam subito dehiscens, cineres et saxa vi ventorum impulsa ejaculatur : et cum murmure resonat, ob spiracula non densa, sed rara et libera. Ac talis est Vesuvius. **579** Tum autem immani tumultu, quasi montes inter se colliderentur, subito exaudito,

IH'. Τούτου δὲ τελευτήσαντος, ὁ Τίτος τὴν ἀρχὴν διεδέξατο. Ὃς μοναρχήσας οὔτε φονικόν τι οὔτε ἐρωτικὸν ἔπραξεν, ἢ ὅτι μετεβάλετο, ἢ ὅτι ἐπὶ βραχύτατον, ὥς γε ἐς ἡγεμονίαν εἰπεῖν, ἐπεβίω. Δύο
B γὰρ ἔτη μετὰ τὴν αὐταρχίαν καὶ μῆνας δύο ἡμέρας τε εἴκοσιν ἔζησεν, ἐπ' ἐννέα καὶ τριάκοντα ἔτεσι, καὶ μησὶ πέντε, καὶ ἡμέραις πέντε καὶ εἴκοσι. Διὸ καὶ ἐξ ἴσου αὐτὸν ἄγουσι τῇ τοῦ Αὐγούστου πολυετίᾳ, ὅτι οὔτ' ἐκεῖνος ἐφιλήθη ἄν, εἰ ἐλάττω χρόνον ἐζήκει, οὔτ' ἂν οὗτος, εἰ πλείονα· ὁ μὲν ὅτι, τραχύτερος καταρχὰς διὰ τοὺς πολέμους καὶ τὰς στάσεις γενόμενος, ἠδυνήθη μετὰ ταῦτα εὐεργεσίαις ἐν τῷ πολυχρονίῳ λαμπρύνεσθαι· ὁ δ' ὅτι ἐπιεικῶς ἄρξας ἐν ἀκμῇ τῆς δόξης ἀπέθανε, τάχ' ἂν ἐλεγχθείς, εἴγε ἐβίω ἐπὶ μακρόν, ὅτι εὐτυχίᾳ πλείονι ἐχρήσατο ἢ ἀρετῇ. Οὔτε δέ τινα τῶν βουλευτῶν ἐν τῇ αὐτοῦ ἡγεμονίᾳ ἀπέκτεινε, καὶ γράμματα ἐξέθηκε βεβαιῶν πάντα τὰ ὑπὸ τῶν πρότερον αὐτοκρατόρων δοθέντα (10) τισίν. Ἦν δὲ περὶ χρήματα ἀκριβής, καὶ
C οὐ μάτην ἀνήλισκεν· οὐδένα μέντοι μετὰ ταῦτα ἐκόλασέ ποτε. Ἐπὶ τούτου δὲ ὁ Ψευδονέρων ἐφάνη, ὃς Ἀσιανὸς ἦν, ἐκαλεῖτο δὲ Τερέντιος Μάξιμος, προσεοικὼς δὲ τῷ Νέρωνι καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν φωνήν· καὶ γὰρ καὶ ἐκιθαρῴδει. Ἔκ τε τῆς Ἀσίας τινὰς προσεποιήσατο, καὶ ἐπὶ τὸν Εὐφράτην προχωρῶν, πολλῷ πλείους ἀνηρτήσατο· καὶ τέλος πρὸς Ἀρτάβανον τὸν τῶν Πάρθων κατέφυγεν ἀρχηγόν· ὃς καὶ δι' ὀργῆς τὸν Τίτον ποιούμενος ἐδέξατο τοῦτον καὶ καταγαγεῖν εἰς Ῥώμην παρεσκευάζετο. Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Τίτου ἔτει πῦρ ἐν Καμπανίᾳ πολὺ κατὰ τὸ φθινόπωρον ἀθρόον ἐξήνθησε. Τὸ γὰρ ὄρος τὸ Βέσβιον (11), κατὰ Νέαν ὂν πόλιν, ἔχει πυρὸς ἀφθόνου πηγάς· μέσον δέ γε μόνον πεπύρωται, τὰ δ' ἔξω τούτου εἰσὶν ἄπυρα. Τῶν οὖν ἐν
D τῷ μέσῳ κεραυνουμένων καὶ τεφρουμένων αἱ μὲν πέριξ κορυφαὶ τὸ ἀρχαῖον σώζουσιν ὕψος· τὸ δὲ μέσον (12), δαπανηθὲν τῷ πυρί, κοῖλον ἐκ τοῦ συνιζάνειν ἐγένετο. Καὶ ἀναδίδοται ἐξ αὐτοῦ τῆς μὲν νυκτὸς φλόξ, τῆς δ' ἡμέρας καπνός, καὶ ποτὲ μὲν μᾶλλον, ἐνίοτε δ' ἔλαττον. Ἄλλοτε δὲ καὶ τέφραν

Variæ lectiones et notæ.

(9) *Πλὴν τοῦ Μουσωνίου*. Vide Scaligerum ad Eusebium, pag. 201, 2 edit.

(10) *Δοθέντα*. Xiphilinus, seu Dio, inde emendandus, qui βεβαιωθέντα habet, ex Sueton. *Beneficia a superioribus concessa principibus*, etc.

(11) *Ὄρος τὸ Βέσβιον*. Ita Dioni appellatur : Constantino lib. II *De themat*. cap. 11. Οὐεσούβιος.

(12) *Τὸ δὲ μέσον*. Hic Wolfii versionem emendavimus ex sententia Sylburgii. Scripserat Wolfius, *medietate exusta et depressa*.

ἀναβάλλει, ὅταν ἀθρόον ὑφιζήσῃ. Καὶ λίθους ἀναπέμπει, ὅταν ὑπὸ πνεύματος ἀρθῇ, ἠχεῖ τε καὶ βοᾷ συμπεπιλημένας, ἀλλ' ἀραιὰς καὶ ἐλευθέρας τὰς ἀναπνοὰς ἔχον. Τοιοῦτον μέν ἐστι τὸ Βέσβιον. Τότε δὲ κτύπος ἐξαίσιος ἐξαπίνης ὡς τῶν ὀρῶν συμπιπτόντων ἐξηκούσθη. Καὶ ἀνέθορον πρῶτον μὲν λίθοι ὑπερμεγέθεις, ἔπειτα πῦρ πολὺ καὶ καπνὸς ἄπλετος, ὡς καὶ τὸν ἥλιον συγκρυφθῆναι, καὶ σκότος ἐκ φωτὸς γενέσθαι. Καὶ τέφρα δὲ ἀνεφυσήθη ἀμύθητος, ὡς τῆς τε γῆς καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ ἀέρος κατασκεδασθῆναι παντὸς, καὶ τοὺς ἰχθύας τά τε ὄρνεα διαφθαρῆναι, καὶ δύω πόλεις, τό τε Ἑρκουλάνεον καὶ τοὺς Πομπηΐους, ἐν θεάτρῳ τοῦ δήμου αὐτῶν καθημένου, καταχωσθῆναι. Τοσαύτη δ' ἦν ἡ τέφρα, ὥστε τι αὐτῆς καὶ ἐς Ἀφρικὴν ἐλθεῖν καὶ εἰς Συρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ῥώμην, ἐξ ἧς ὕστερον λοιμώδης νόσος ἐνέσκηψεν. Ὁ δ' οὖν Τίτος τοῖς Καμπανοῖς καὶ οἰκιστὰς ἔπεμψε, καὶ χρήματα ἐδωρήσατο ἄλλα τε καὶ τὰ τῶν ἀκληρονομήτων. Αὐτὸς δὲ οὐδὲν παρ' οὐδενὸς, καίτοι πολλῶν διδόντων, ἐδέξατο. Πολλὰ δὲ τῶν δημοσίων ἔργων ἀνέστησεν οἴκοθεν, καὶ ἀγῶνας ἐποίησε θαυμαστοὺς, ἐν οἷς σφαιρία ξύλινα μικρὰ ἄνωθεν ἐρρίπτει, σύμβολον ἔχοντα τὸ μὲν ἐδωδίμου τινὸς, τὸ δὲ ἐσθῆτος, ἄλλο χρυσοῦ, ἵππων, ὑποζυγίων, βοσκημάτων, ἀνδραπόδων· ἃ οἱ ἁρπάζοντες πρὸς τοὺς δοτῆρας αὐτῶν ἀπάγοντες τὸ ἐπιγεγραμμένον ἐλάμβανον. Τούτου ἐστὶ καὶ ἡ ἀοίδιμος ἐκείνη φωνὴ εἰπόντος· *Σήμερον οὐκ ἐβασίλευσα, ἐπεὶ οὐδένα εὐηργέτησα.* Τούτου τῷ πρώτῳ ἔτει Λῖνος ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας τελευτῶν Ἀνεγκλήτῳ (13) τὴν ἀρχιερωσύνην παρέδωκε. Τῷ δ' ἐπιγενομένῳ ἔτει μετήλλαξεν ὁ Τίτος, ὡς μὲν φήμη κρατεῖ, πρὸς τοῦ ἀδελφοῦ ἐπιβουλευθεὶς, ὡς δ' ἔνιοι γράφουσι, νοσήσας. Ἔμπνουν μέντοι αὐτὸν ἔτι ὄντα καὶ τάχα καὶ περιγενέσθαι δυνάμενον ἐς λάρνακα πλήρη χιόνος ὁ Δομετιανὸς ἐνέβαλεν, ὡς δεομένης τῆς νόσου τάχα τινὸς περιψύξεως. Ἀποψύχων δὲ εἰπεῖν λέγεται ὅτι *Ἓν μόνον ἐπλημμέλησα.* Τί δὲ τοῦτο ἦν οὐ διεσάφησε. Τινὲς μὲν οὖν λέγουσιν ὅτι τὴν Δομετίαν ἔσχε τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ· ἕτεροι δὲ ὅτι τὸν Δομετιανὸν οὐκ ἀπέκτεινεν, ἐπιβουλεύοντά οἱ σαφῶς, ἀλλ' αὐτός τε ὑπ' ἐκείνου ἐφθάρη καὶ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνδρὶ τοιούτῳ ἐξέδωκεν.

ΙΘ'. Ἔτι γοῦν τοῦ Τίτου ἐμπνέοντος, εἰς τὴν Ῥώμην ἀφίππευσε καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον εἰσελήλυθε καὶ τὴν ἐπίκλησιν καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἔλαβεν. Ἦν δὲ θρασὺς καὶ ὀργίλος, καὶ ἐπίβουλος, καὶ κρυψίνους· ἄνθρωπον δὲ ἐφίλησε μὲν ἀληθῶς οὐδένα πλὴν τινων γυναικῶν. Ἐπλάττετο δὲ ἀγαπᾷν ὃν μάλιστα κτεῖναι ἤθελεν. Ἄπιστος γοῦν καὶ πρὸς τοὺς χαριζομένους αὐτῷ καὶ ὑπηρετοῦντας εἰς τὰ δεινότατα ἦν. Καὶ ὁπότε τινὲς αὐτῷ ἢ πλεῖστα ποριέσειαν χρήματα ἢ πολλοὺς συκοφαντήσειαν, τούτους ἐκτίννυεν, ἵν' ὑπ' αὐτῶν μόνων δοκῇ προβαίνειν τὰ ἀδικήματα. Κάκιστος δὲ ὢν καὶ τοὺς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ φίλους ἀτίμως εἶχε, τοὺς δὲ καὶ διώλεσε. Καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Δομετίαν ὡς ἐπὶ μοιχείᾳ ἀπεπέμψατο, τὸν Πάριν τὸν ὀρ-

A primum ingentia saxa exsilierunt, deinde magnus ignis et fumus immensus, ut sol occultaretur, et lux in tenebras converteretur. Est et cineris vis ineffabilis effusa, quo in aere, terra et mari dissipato, pisces et volucres perierunt: et duo oppida Herculanum et Pompeii, populo in theatro considente, sunt oppressa. Tantum porro cineris fuit, ut aliquantum etiam in Africam, in Ægyptum et Syriam, ipsamque Romam perferretur: unde pestilentia consecuta est. Titus vero Campanis colonos misit, et pecunias donavit, eorum præsertim qui sine hæredibus decesserant: ipse a nemine quidquam, etsi multi offerrent, accepit. Multa publica ædificia de suo exstruxit: ludos mirabiles fecit, in quibus globulos ligneos dejiciebat, in quo- B rum aliis esculenti aliquid, aliis vestis, aliis aurum, equi, jumenta, pecudes, mancipia inscripta erant, quæ qui rapuerant, cum ad dispensatores pertulissent, ea accipiebant, quæ inscripta erant. Hujus est etiam celebrata illa vox, cum dixit: *Hodie non imperavi, quia nemini benefeci.* Primo ejus anno Linus, primus Romanorum episcopus, moriens thronum Anacleto reliquit. Anno sequenti decessit Titus, vel insidiis fratris, vel ex morbo. A Domitiano certe quidem spirans adhuc, cum diutius forsitan vivere posset, in cistam nive plenam est conjectus, quasi morbus refrigerationem postularet. Moriturus *se unum quiddam peccasse* dixit, quod quale esset, non explicavit. Quidam id ad Domitiam fratris uxorem, quam duxerat, referunt; alii ad C Domitianum, quem aperte sibi insidiantem, non peremisset: a quo et ipse interiit, et Romanum imperium tali viro tradidit.

D XIX. Is Tito adhuc spirante Romam equitavit, castraque ingressus, et cognomentum et potestatem imperatoris accepit: homo audax, iracundus, insidiator, occulti ingenii, mortalium neminem ex animo diligens, præter mulieres quasdam: summum erga eos quos maxime perditos cupiebat, amorem simulans: infidus iis qui ipsi gratificabantur, et in rebus **580** atrocissimis operam navabant. Nam qui maximam ei pecuniam procurabant, aut multos calumniabantur, eos occidebat, ut ab illis duntaxat injuriæ proficisci viderentur. Patris et fratris amicos, ut homo pessimus, partim ignominiose tractabat, partim occidebat. Uxorem Domitiam per causam adulterii repudiavit, Paride saltatore in media via illius causa occiso. Cum filia fratris Julia,

Variæ lectiones et notæ.

(13) **Ἀνεγκλήτῳ.** Ita etiam tres mss. quem nostri vulgo Anacletum vocant, quasi istius Pontificis Romani nomen affectatione quadam efferendum crediderit Zonaras. Sic porro scriptos Eusebii codices præferre monet Henr. Valesius ad lib. III, cap. 13.

tanquam uxore, haud dissimulanter rem habebat. Deinde a populo exoratus, in gratiam cum Domitia rediit, sed Juliæ consuetudine nihilo secius usus est. In Galliam profectus, et trans Rhenum, agros eorum cum quibus pax intercedebat, populatus, quasi re præclare gesta superbiebat, aucto militibus stipendio ob victoriam scilicet. Nam cum eis septuagenæ quinæ drachmæ solverentur, centenas dari jussit. Cujus largitionis cum pœnituisset, stipendiis non imminutis, sed numero militum contracto, utraque re reipublicæ multum incommodavit : quod nec satis erant qui eam defenderent, et magna stipendia accipiebant. Eos a quibus observabatur, et a quibus negligebatur, ex æquo oderat : alteros ut adulatores, alteros ut contemptores. Falsis victoriis jactandis consulatum in decennium, censuram per omnem ætatem accepit. Multi provinciales ob violentas exactiones defecerunt, ut Nasamones : qui et quæstores occiderunt, et Numidiæ prætorem Flaccum ita vicerunt, ut castris ejus potirentur in quibus cum præter alia cibaria, vini quoque copiam reperissent, inebriati obdormiverunt. Quo Flaccus cognito, eos aggressus internecione delevit, ac ne imbelli quidem ætati pepercit. Quo successu elatus Domitianus, ad senatum dixit se Nasamonibus vita interdixisse. Jam enim Deum se perhiberi volebat, et Deum ac Dominum nominari summopere lætabatur. Atque hæc non tantum dicebantur, sed etiam pingebantur. Cum in spectaculo magna pluvia et tempestas subito erupisset, neminem discedere aut alias vestes induere passus, ipse penulas subinde mutavit : unde multi læsa valetudine perierunt. Eos quos suppliciis affecit, nemo numerare queat : ac inter cæteros ob adulterii crimen multi locupletes **581** et viri et mulieres, quarum aliquas ipse constupraral, pœnas dederunt. Sunt et aliis de causis multi et multati et interfecti. Nam mulier quædam quod se ante illius statuam exuisset, occisa est : alius, ut cum astrologis collocutus. Metium quemdam, quem rerum potiturum esse fama erat, relegatum occidit, per eam causam, quod orbem terrarum in cubiculi sui parietibus pictum haberet. Rhetorem quemdam, quod exercendi ingenii causa contra tyrannos declamasset, capite multavit. Multi ob philosophiæ studium perierunt, pulsis reliquis. Ad hunc modum grassanti insidiæ structæ sunt a Parthenio et Sigero, cubiculi custodibus, et ab Entello qui a libellis erat reipublicæ, et a Stephano liberto. Earum insidiarum et Domitia uxor, et Norbanus præfectus, et collega Petronius conscii fuerunt. Nam Domitia, quæ se invisam illi esse sciret, cædem metuebat, cæteris non amplius eum diligentibus. Fertur

A χηστὴν ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ δι' αὐτὴν φονεύσας. Καὶ τῇ ἀδελφιδῇ Ἰουλίᾳ (14) συνῆν ἀπαρακαλύπτως, ὡς γαμετῇ. Εἶτα δεηθέντος τοῦ δήμου κατηλλάγη μὲν τῇ Δομιτίᾳ, ἐχρῆτο δ' οὐδὲν ἧττον τῇ Ἰουλίᾳ. Καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Γαλατίαν ἐξορμήσας, καὶ λεηλατήσας τινὰ τῶν πέραν Ῥήνου τῶν ἐνσπόνδων, ὠγκοῦτο ὥς τι μέγα κατωρθωκώς, καὶ τοῖς στρατιώταις ἐπηύξησε τὴν μισθοφορὰν τάχα διὰ τὴν νίκην. Πέντε γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα δραχμὰς ἑκάστου λαμβάνοντος, ἑκατὸν ἐκέλευσε δίδοσθαι. Μεταμεληθεὶς δὲ τὴν μὲν ποσότητα οὐκ ἐμείωσε, τὸ δὲ πλῆθος τῶν στρατευομένων συνέστειλε. Καὶ ἑκατέρωθεν μεγάλα τὸ δημόσιον ἔβλαψε, μήθ' ἱκανοὺς τοὺς ἀμύνοντας αὐτῷ, καὶ τούτους μεγαλομίσθους ποιήσας. Καὶ τοῖς θεραπεύουσι δὲ καὶ τοῖς μὴ ἀμφοτέροις ὁμοίως ἤχθετο, B τοῖς μὲν ὡς θωπεύουσι, τοῖς δὲ ὡς καταφρονοῦσι. Νίκας δὲ ψευδεῖς προσποιούμενος, ὕπατος μὲν ἐπ' ἔτη δέκα, τιμητὴς δὲ διὰ βίου κεχειροτόνητο. Πολλοὶ δὲ τῶν ὑποτελῶν Ῥωμαίοις ἀφίσταντο, χρήματα βιαίως πρασσόμενοι, ὡς καὶ οἱ Νασαμῶνες. Τούς τε γὰρ τῶν χρημάτων πράκτορας ἔφθειραν, καὶ τὸν Νουμιδίας ἄρχοντα Φλάκκον ἐπελθόντα σφίσιν ἥττησαν οὕτως ὡς πορθῆσαι καὶ τὸ στρατόπεδον. Εὑρόντες δὲ ἐν αὐτῷ τἄλλα τε ἐπιτήδεια καὶ οἶνον, ἐμπλησθέντες ὕπνωσαν. Καὶ γνοὺς ὁ Φλάκκος τοῦτο ἐπέθετο αὐτοῖς καὶ πάντας ἀπώλεσε καὶ τοὺς ἀπομάχους (15) διέφθειρεν ἅπαντας. Ἐφ' ᾧ ὁ Δομετιανὸς ἐπαρθεὶς, εἶπε πρὸς τὴν βουλὴν ὅτι Νασαμῶνας (16) ἐκώλυσα C εἶναι. Ἤδη γὰρ καὶ θεὸς ἠξίου νομίζεσθαι, καὶ δεσπότης καλούμενος, καὶ θεὸς ὑπερηγάλλετο. Ταῦτα οὐ μόνον ἐλέγετο, ἀλλὰ καὶ ἐγράφετο. Ἐν δὲ θέᾳ, ὑετοῦ πολλοῦ καὶ χειμῶνος σφοδροῦ ἐξαίφνης γενομένου, οὐδένα εἴασεν ἐκ τῆς θέας ἀπαλλαγῆναι, ἀλλ' αὐτὸς μανδύας ἀλλασσόμενος, ἐκείνοις οὐδὲν μεταμφιάσασθαι παρεχώρησε· κἀντεῦθεν πολλοὶ, νοσήσαντες, ἐτελεύτησαν. Τοὺς δ' ὑπ' αὐτοῦ κολασθέντας οὐκ ἄν τις ἐξαριθμήσασθαι δύναιτο, συχνοὶ δὲ καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῶν πλουσίων ἐπὶ μοιχείᾳ ἐκολάσθησαν· ὧν ἔνιαι καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐμοιχεύθησαν. Καὶ ἄλλαις δ' αἰτίαις πολλοὶ καὶ ἐζημιώθησαν καὶ ἀπέθανον. Γυνὴ γάρ τις, ὅτι ἐναντίον εἰκόνος αὐτοῦ ἀπεδύσατο, ἐφονεύθη· καὶ ἕτερος ὡς ἀστρολόγοις ὡμιληκώς. Μέτιον δέ τινα, ὃν ἡ φήμη μοναρχῆσαι D μέλλειν ἐκήρυττεν, ἐξορίσας ἐφόνευσεν, ἐγκαλέσας αὐτῷ ὅτι ἐν τοῖς τοῦ κοιτῶνος τοίχοις εἶχε γεγραμμένην τὴν οἰκουμένην. Καὶ σοφιστήν τινα, ὅτι ἀσκῶν μελέτην κατὰ τυράννων συνεγράψατο, θανάτῳ ἐκόλασε. Πολλοὶ δὲ καὶ ὡς φιλοσοφοῦντες διώλοντο, καὶ οἱ λοιποὶ ἐξηλάθησαν. Τοιαῦτα δὲ πράττων ἐπεβουλεύθη παρά τε Παρθενίου καὶ Σιγήρου τῶν προκοίτων αὐτοῦ, καὶ Ἐντέλλου τοῦ τὰ τῆς ἀρχῆς βιβλία διέποντος, καὶ Στεφάνου ἀπελευθέρου. Τὴν δ' ἐπιβουλὴν οὔτε ἡ γυνὴ αὐτοῦ Δομιτία ἠγνόησεν, οὔτε ὁ

Variæ lectiones et notæ.

(14) *Τῇ ἀδελφῇ Ἰουλίᾳ. Alter codex*, inquit Wolfius, *habet* ἀδελφιδῇ, *et sic legendum ex Suetonio constat*. Ita etiam legitur in Regiis et Colberteo.

(15) Ἀπομάχους. Sic mss. Reg. et Colb. ἀπομάχους, alter e Wolfianis, sed perperam, prætulit.

(16) *Νασαμῶνας*. Vide Scaligerum ad Eusebium, pag. 203, 2 edit.

ἔ αρχος Νορβανὸς, οὗτος ὁ συνάρχων Πετρώνιος. Ἥ τε γὰρ Δομιτία ὑπ' αὐτοῦ μισουμένη ἐδεδίει μὴ ἀποθάνῃ, καὶ οἱ ἄλλοι οὐκέτ' αὐτὸν ἐφίλουν. Λέγεται δὲ ὅτι πάντας ἅμα αὐτοὺς ὁ Δομετιανὸς ὑποπτεύων ἀποκτεῖναι ἐμελέτα· καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἀπογραψάμενος ἐν τῇ κλίνῃ ὑπέθετο ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον· καί τι παιδίον τὴν ἀπογραφὴν ἀφελόμενον ἔφερε, μὴ εἰδὸς τί φέρει. Ἐντυχοῦσα δὲ ἡ Δομιτία αὐτῷ, καὶ ἀναγνοῦσα τὰ γεγραμμένα, κἀκείνοις ἐμήνυσε, κἀκ τούτου συνετάχυναν τὴν ἐπιβουλήν. Καὶ πολλὰ δὲ σημεῖα ἐγένοντό οἱ οὐκ αἴσια. Λαργῖνος δέ τις Πρόκλος, ἐν Γερμανίᾳ προειπὼν ὅτι κατὰ τήνδε τὴν ἡμέραν τελευτήσει ὁ Δομετιανὸς, ἐπέμφθη διὰ τοῦτο συσχεθεὶς εἰς τὴν Ῥώμην· καὶ ἐρωτηθεὶς παρ' αὐτοῦ ἔφη καὶ τότε οὕτω γενήσεσθαι. Καταδικασθεὶς δὲ θανεῖν, ἀνεβλήθη, ὅπως μετὰ τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἔφη ἀποθανεῖσθαι μέλλειν τὸν Δομετιανὸν φονευθῇ· σφαγέντος δὲ τοῦ Δομετιανοῦ κατ' ἐκείνην, ἐσώθη. Ἕτερος δέ τις εἰπὼν αὐτῷ ὁπότε καὶ ὅπως φθαρήσεται, ἠρωτήθη ὁποίῳ καὶ αὐτὸς τρόπῳ θανεῖται· καὶ φήσας ὡς ὑπὸ κυνῶν ἀναλωθήσεται, ζῶν κατεῤῥίφθη καυθῆναι, καὶ τῷ πυρὶ προσεῤῥίφη. Ὑετοῦ δὲ καταῤῥαγέντος πολλοῦ ἡ μὲν πυρὰ ἐσβέσθη, ἐκεῖνον δὲ ὀπίσω τὼ χεῖρε δεδεμένον, καὶ ἐπικείμενον αὐτῇ, κύνες εὑρόντες διεσπάραξαν. Τῷ δὲ Δομετιανῷ τὸ μεσημβρινὸν ἀναπαυομένῳ, τὸν Στέφανον ὡς τῶν ἄλλων ἐῤῥωμενέστερον εἰσέπεμψεν ὁ Παρθένιος. Καὶ ἐπλήγη μὲν ὁ Δομετιανὸς, οὐ μὴν καιρίαν, ἀλλὰ καταβληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἔκειτο· εἶτ' αὖθις ὑπ' ἐκείνου καὶ ἑτέρων προκατειργάσθη. Καὶ ὁ μὲν οὕτω κατεσφάγη, καὶ ὁ Στέφανος δὲ προσαπώλετο, συνδραμόντων ἐπ' αὐτὸν τῶν οὐ μετεσχηκότων τῆς συνωμοσίας. Ἀπολλώνιος δὲ ὁ Τυανεὺς (φιλόσοφος δὲ οὗτος ἦν Πυθαγορικὸς, γόης δὲ μάλιστα) ἐν Ἐφέσῳ τότε διάγων, καὶ τῷ πλήθει διαλεγόμενος, κατὰ τὴν ὥραν καθ' ἣν ὁ Δομετιανὸς ἀνῃρεῖτο, ὡς ὕστερον ἐκ τῶν ἑκατέρωθεν γενομένων ἠκριβώθη, ἐπί τινα ὥραν ἐνεδὸς ἔστη, εἶτα ἐξεβόησε· *Εὖγε, Στέφανε, καλῶς, Στέφανε, παῖε τὸν ἀλιτήριον· ἔπληξας, ἔτρωσας, ἀπέκτεινας*. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Φιλόστρατος, τὸν τοῦ Ἀπολλωνίου βίον συγγεγραφὼς, οὕτως ἀνέγραψεν. Ἔζησε δὲ Δομετιανὸς ἔτη πρὸς τέσσαρσι τεσσαράκοντα καὶ μῆνας δέκα καὶ ἡμέρας ἓξ καὶ εἴκοσιν· ἐμονάρχησε δ' ἐνιαυτοὺς πεντεκαίδεκα καὶ ἡμέρας πέντε. Τῷ δὲ τετάρτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ μοναρχίας ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας πρῶτος μετὰ Μάρκον τὸν ἀπόστολον ἀρχιερεὺς γεγονὼς ἐτελεύτησε, καὶ Ἀβίλιος αὐτὸν διεδέξατο, δεύτερος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας γενόμενος. Τῷ δωδεκάτῳ δ' ἔτει τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ τελευτήσαντος Ἀνεγκλήτου, Κλήμης τὴν ἀρχιερωσύνην τῆς Ῥώμης παρέλαβε, τρίτος ταύτης χρηματίσας ἐπίσκοπος, κατὰ τὸν Εὐσέβιον. Οὗτος ὁ ἔχθιστος αὐτοκράτωρ μετὰ τὸν Νέρωνα αὖθις τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸν ἀνεκίνησε τῆς ἐκείνου θεομαχίας διάδοχος γεγονὼς, ὃς καὶ τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ διὰ τὸ κήρυγμα περιώρισε, καὶ τοὺς ἀπογόνους Δαβὶδ ἀναιρεῖσθαι προσέταξε. Ταῦθ'

A autem eos omnes ob suspicionem occidere in animo habuisse, eorumque nomina pugillaribus inscripta, sub cervicali suo posuisse. Eam descriptionem pusio quidam abstulit, quid ferret ignarus: qua Domitia forte fortuna lecta, et cæteris indicata, effecit, ut insidiæ maturarentur. Interitus ei multis signis est prænuntiatus. Nam Proclus quidam Larginus, quod in Germania prædixerat, certo die Domitianum obiturum esse: comprehensus, eaque de causa Romam missus, et ab ipso rogatus, idem affirmavit: et capitis damnatus, et asservatus, ut post eum diem quo Domitianum periturum esse dixerat, occideretur, eo die illo interfecto, evasit. Alius, qui ei tempus et modum interitus prædixerat, interrogatus ab eo, quo ipse
B mortis genere obiturus esset? Respondit se a canibus esse lacerandum. Damnatus igitur ut vivus cremaretur, et in ignem conjectus est. Sed ingenti pluvia rogo exstincto, ille revinctis post tergum manibus a canibus est discerptus. Cæterum Parthenius Stephanum ut robustiorem contra Domitianum meridiantem misit, qui ictu, sed non lethali, prostrato incubuit, donec aliis adjuvantibus tyrannum plane confecit. Occiso Domitiano, Stephanus etiam **582** concursu eorum qui conjurationis expertes erant, periit. Apollonius vero Tyaneus, Pythagoricus philosophus, et magus insignis, tum Ephesi ad populum verba faciens ea hora qua Domitianus cædebatur (ut post ex iis quæ utrobique acciderunt, certo compertum est),
C cum aliquandiu attonitus stetisset, tandem exclamavit: *Euge Stephane, recte, Stephane, feri sceleratum: percussisti, vulnerasti, occidisti.* Hoc Philostratus Lemnius in Apollonii Vita refert. Vixit Domitianus annos XLIV, menses XI, dies VI et XX. Imperavit annos XV et dies V. Quarto anno imperii ejus, Alexandrinæ Ecclesiæ primo post Marcum apostolum pontifici defuncto, Abilius successit, secundus Alexandriæ pontifex. Decimo anno principatus ejus defuncto Anacleto, Clemens pontificatum Romanum suscepit, tertius, Eusebio auctore, urbis episcopus. Hic odiosissimus imperator persecutionem Christianorum post Neronem redintegravit, illius in oppugnando Numine audaciam
D imitatus: et Joannem apostolum, eumdemque evangelistam, ob præconium in insulam Patmon relegavit, Davidisque posteros tolli jussit. Quam rem Eusebius Egesippi verbis ad hunc exponit modum: *Adhuc superstites erant nepotes Judæ, qui frater Domini secundum carnem dicitur, quos ut Davidis posteros quidam detulerunt. Eos Domitianus ad se adductos percunctatus est, an Davidici essent? Illis affirmantibus, interrogare perrexit, quot fundos possiderent, et quantum pecuniæ haberent? Cui illi responderunt, IX millia denariorum tantum se habere: eaque non in pecunia, sed in æstimatione fundorum, unde et ipsi labore suarum manuum victitarent, et tributa penderent, et manuum callos pro*

laboris argumento ostenderunt. Interrogati etiam de Christi regno, cujusmodi id esset? et ubi, et quando revelandum? id non esse mundanum, dixerunt, neque terrenum, sed cœleste, et in consummatione sæculorum revelandum. His auditis Domitianus, eos ob vilitatem contempsit, et liberos dimisit, et persecutionem edicto inhibuit. Ut autem pessimus fuit, ita vitam violenter abrupit: quod utinam ante susceptum imperium factum esset!

ἱστορῶν ὁ Εὐσέβιος (17) τὸν Ἡγήσιππον παράγει λέγοντα οὕτως· *Ἔτι δὲ περιῆσαν υἱωνοὶ Ἰούδα τοῦ κατὰ σάρκα λεγομένου ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, οὕς τινες προσήγγειλαν ὡς ἐκ γένους ὄντας Δαβίδ. Τούτους πρὸς αὐτὸν ἀχθέντας ὁ Δομετιανὸς ἤρετο εἰ ἐκ Δαβίδ εἰσι, καὶ κατέθεντο. Προσεπήρετο οὖν πόσας κέκτηνται κτήσεις καὶ πόσων εὐποροῦσι χρημάτων· οἱ δ' ἔφασαν ἐνναχισχίλια δηνάρια ὑπάρχειν αὐτοῖς μόνα, καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ἀργυρίοις ἔχειν, ἀλλ' ἐν διατιμήσει γῆς ἧς αὐτούς τε διατρέφεσθαι, αὐτουργοῦντας, καὶ τοὺς φόρους εἰσφέρειν· καὶ τὴν τῶν χειρῶν δὲ τραχύτητα ἐπεδείκνυον τῆς αὐτουργίας μαρτύριον. Ἐρωτηθέντες δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας, ὁποία τις εἴη καὶ ποῖ καὶ πότε φανησομένη, οὐ κοσμικὴν αὐτὴν εἶναι οὐδ' ἐπίγειον ἀπεκρίναντο, ἀλλ' ἐπουράνιον, ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων φανησομένην. Ἐφ' οἷς ὡς εὐτελῶν αὐτῶν καταφρονήσας ὁ Δομετιανὸς ἐλευθέρους ἀφῆκε, καὶ τὸν διωγμὸν προστάγματι ἔπαυσεν.* Ὁ μὲν οὖν κάκιστος γεγονὼς βιαίως ἀπέῤῥηξε τὴν ζωὴν, ὡς εἴθε καὶ πρὸ τῆς μοναρχίας!

XX. Qui autem Domitiano insidiabantur, id facinus non prius **583** aggressi, quam certum successorem nacti essent, principatum Nervæ optimo et nobilissimo viro detulerunt, qui ob prædictum ab astrologis imperium pene periisset. Domitianus enim omnium principum natalitiis diebus et horis indagatis: ea quoque de causa non paucos, qui potentes fore putabantur, sustulit, occidisset et hunc, nisi astrologus quidam illi bene cupiens, eum intra paucos dies esse moriturum dixisset. Quod cum verum esse crederet, cæde ejus abstinuit, quem jam ab ipsa natura quasi capitis damnatum esse putabat. Nerva autem ob eam prædictionem facilius persuaderi sibi passus est, ut, Domitiano interfecto, statim susciperet imperium. Cujus prima cura fuit, ut ab illo actos in exsilium, decreto revocaret, bonis etiam restitutis. Patres vero conscripti honores Domitiano decretos senatusconsulto abrogarunt. Tum etiam magnus apostolus Joannes e Patmico exsilio Ephesum rediisse fertur. Nerva et justitiæ amans, et alienus ab avaritia fuit. Nam cum Atticus, Herodis rhetoris pater (ut Philostratus in libro quem *De rhetorum vita* inscripsit, refert) domi suæ ingentem thesaurum reperisset, ne quid ex eo periculi sibi crearetur timens, Nervæ scripsit: *Thesaurus a me inventus est. Quid ergo jubes?* ei rescripsit Nerva: *Utere invento.* Cum ille nondum securus denuo scripsisset: *At conditionem meam inventum superat;* respondit imperator: *Etiam abutere.* Hoc imperante, secundus Alexandrinus episcopus Abilius diem suum obiit, et Cerdo ejus Ecclesiæ gubernationem suscepit. Antiochenæ Ecclesiæ Ignatius tum præfuit, vir Deo plenus, secundus et ipse ejus loci episcopus post Evodium. Similiter Hierosolymitanæ quoque fidelium Ecclesiæ Symeon præfuit, alter et hic a cognato Jacobo qui frater Domini dicitur, episcopatum sortitus. Hic imperator compositiones gladiatorum interdixit. Nihil egit nisi de sententia principum senatorum. Legem

Κ'. Ἡ δ' ἡγεμονία εἰς Νερούαν μετήνεκτο, ἄνδρα καὶ εὐγενέστατον καὶ ἐπιεικέστατον. Οἱ γὰρ τῷ Δομετιανῷ ἐπιβουλεύοντες οὐ πρότερον ἔργου ἥψαντο, πρὶν τὸν διαδεξόμενον τὴν αὐταρχίαν ἐβεβαιώσαντο. Ἦλθον οὖν ἐπὶ τὸν Νερούαν, ὃς ἀστρολόγων ὅτι μοναρχήσει φησάντων, μικροῦ διώλετο ἄν. Ὁ γὰρ Δομετιανὸς πάντων τῶν πρώτων τάς τε ἡμέρας καὶ τὰς ὥρας ἐν αἷς ἐγεγένηντο διασκοπῶν, οὐκ ὀλίγους κἀκ τούτου τῶν ἐλπιζομένων ἔν τινι δυνάμει ἔσεσθαι προανήλισκε. Καὶ τοῦτον ἀπέκτεινεν ἂν, εἰ μή τις τῶν ἀστρολόγων αὐτῷ εὐνοῶν ἔφη ὅτι δι' ὀλίγων ἡμερῶν τελευτήσει· πιστεύσας γὰρ ὄντως τοῦτ' ἔσεσθαι, οὐκ ἠθέλησε κἀκεῖνον πεφονευκέναι, ὡς πάντως μετὰ μικρὸν τεθνηξόμενον. Διὰ ταῦτα γοῦν ῥᾷον ἔπεισαν αὐτὸν συνθέσθαι τῇ τῆς ἡγεμονίας καταδοχῇ· καὶ φθαρέντος τοῦ Δομετιανοῦ εὐθὺς αὐτὸς τὴν αὐταρχίαν ἐδέξατο, καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνου ἐξελαθεῖσι δόγματι ἐπανελθεῖν ἐφῆκε, καὶ τὰς οὐσίας ἀπολαβεῖν. Ἡ δέ γε σύγκλητος καθαιρεθῆναι τὰς Δομετιανοῦ τιμὰς ἐψηφίσατο. Τότε τοίνυν καὶ τὸν μέγαν ἀπόστολον Ἰωάννην ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Πάτμῳ ὑπερορίας λόγος ἔχει ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν Ἔφεσον. Ἦν δὲ ὁ Νερούας φιλοδίκαιος καὶ χρημάτων οὐχ ἥττητο. Ἐκείνου γὰρ μοναρχοῦντος, Ἀττικὸς ὁ τοῦ σοφιστοῦ Ἡρώδου πατὴρ, ὡς ὁ Φιλόστρατος ἐν τοῖς βίοις τῶν σοφιστῶν ἀνεγράψατο, θησαυροῦ τι εὗρεν ἐπὶ τῆς οἰκίας χρῆμα ἀμύθητον. Καὶ φοβηθεὶς ἔγραψε τῷ Νερούᾳ ὡς *Θησαυρὸς ἐπὶ τῆς οἰκίας εὑρέθη μοι· τί οὖν κελεύεις περὶ αὐτοῦ.* Καὶ ὃς ἀντέγραψε· *Χρῶ τῷ εὑρήματι.* Ὁ δ' ἔτι εὐλαβηθεὶς ἔγραψεν αὖθις· *Ἀλλ' ὑπὲρ ἐμὲ τυγχάνει τὸ εὑρεθέν·* καὶ ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς τοῦτο, *Καὶ καταχρῶ*, ἀντεπέστειλε. Τούτου βασιλεύοντος ὁ δεύτερος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Ἀβίλιος μετήλλαξε τὴν ζωὴν, καὶ Κέρδων τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας προέστη. Τῆς δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίας Ἰγνάτιος τότε ὁ Θεοφόρος προΐστατο, δεύτερος καὶ οὗτος ἐπίσκοπος ἐκεῖ μετὰ Εὐόδιον γνωριζόμενος. Ὁμοίως δὲ καὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας Συμεὼν

Variæ lectiones et notæ.

(17) *Εὐσέβιος.* Lib. III, cap. 20.

ἐξηγείτης δεύτερος καὶ οὗτος μετὰ τὸν συγγενῆ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου λεγόμενον τὴν ἐπισκοπὴν λελογχώς. Παρὰ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος αἱ μονομαχίαι καὶ ἡ τούτων θέα ἀπηγορεύθησαν. Ἔπραττε δὲ οὐδὲν γνώμης ἄτερ τῶν ἐξόχων τῶν τῆς βουλῆς. Οὗτος ἐνομοθέτησε καὶ τὸ μή τινα τὰ παιδογόνα μόρια παρὰ Ῥωμαίοις ἐκτέμνεσθαι, μήτε μὴν ἄγεσθαι πρὸς γάμον ἀδελφιδῆν (18). Φωράσας δὲ τὸν Καλπούρνιον Κράσσον καὶ ἄλλους ἐπιβουλεύοντάς οἱ, ἔν τινι θέᾳ πλησίον αὐτοῦ καθίσας αὐτοὺς μήπω γνόντας ὅτι πεφώρανται, ξίφη αὐτοῖς ἐνεχείρισεν, ἵνα τάχα ἴδοιεν αὐτὰ εἰ εὖ ἐξείργασταί τε καὶ τέθηκται· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα γνοῖεν ὡς καταπεφρόνηται οἱ ὁ θάνατος. Ἔλεγε δὲ ὅτι *Οὕτως ἦρξα ὥστε δύνασθαι καὶ τὴν ἀρχὴν ἀποθέσθαι, καὶ ἀσφαλῶς ἰδιωτεῦσαι.* Διὰ δὲ τρόπων χρηστότητα καὶ γῆρας βαθὺ καταφρονούμενος, ἀναβὰς εἰς τὸ Καπιτώλιον ἐξεβόησεν· *Ἀγαθῇ τύχῃ τῆς τε βουλῆς καὶ τοῦ δήμου Μάρκον Οὔλπιον Νερούαν Τραϊανὸν εἰσποιοῦμαι.* Εἶτα καὶ Καίσαρα ἀνεῖπεν αὐτὸν, καὶ αὐτοχείρως ἐπέστειλε τῷ ἀνδρὶ τῆς Γερμανίας ἄρχοντι τότε·

A tulit, ne quis in Romano imperio castretur, neve fratrum aut sororum filias ducere liceat. Cum a Calpurnio Crasso, et aliis insidias fieri deprehendisset, eis in spectaculo quodam proxime se 584 collocatis, enses in manus tradidit, ignaris adhuc indicii, ut viderent scilicet an affabre facti atque acuti essent : cum revera innueret, mortem a se contemni. Aiebat autem *se ita temperasse, ut etiam deposito imperio vitam privatam tuto posset agere.* Sed cum ob morum lenitatem et ætatem contemneretur, Capitolio conscenso, exclamavit : *Quod felix faustumque sit senatui populoque, M. Ulpium Nervam Trajanum adopto.* Dein Cæsarem quoque eum appellavit, eique sua manu Germaniam tum obtinenti scripsit :

Τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν.

B *Sentiat ob lacrymas nostras tua spicula Graius.*

Ἄρξας οὖν Νερούας ἐφ' ἕνα ἐνιαυτὸν καὶ μηνῶν τετρακτὺν, μετήλλαξε τὴν ζωὴν νοσήσας, καὶ αὐτοκράτορα τὸν Τραϊανὸν προβαλλόμενος.

ΚΔ'. Τραϊανὸς δὲ τὸ γένος εἶχεν ἐξ Ἰβηρίας, δεύτερον ἔτος ἄγων ἐπὶ τεσσαρακοστῷ ἀπὸ γενέσεως ὅτε τῆς αὐταρχίας τετύχηκεν, ὥστ' ἐν ἀκμῇ αὐτὸν εἶναι καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ μήτε θράσους ὑπὸ νεότητος πίμπλασθαι, μήτ' ὑπὸ γήρους ἀμβλύνεσθαι. Ἐτίμα δὲ τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ εὖ πρὸς πάντας διατιθέμενος, οὔτ' ἐδεδοίκει τινὰς, οὔτε μὴν ἀπηχθάνετο, οὔτε προσεῖχε τοῖς διαβάλλουσιν, οὔτ' ἦν ὀξύῤῥοπος πρὸς ὀργὴν, τῶν τε χρημάτων τῶν ἀλλοτρίων ἴσα καὶ φόνων τῶν ἀδίκων ἀπείχετο· καίτοι μεγαλόφρων καὶ μεγαλογνώμων γενόμενος, καὶ ἐν ὁδοῖς καὶ ἐν λιμέσι καὶ ἐν δημοσίοις οἰκοδομήμασιν ἐδαπάνα πολλά. Καὶ ἐπειδὴ τὸν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἱππόδρομον φθαρέντα ἀνήγειρε μείζω τε καὶ περικαλλέστερον, ἐπέγραψεν αὐτῷ ὅτι ἐξαρκοῦντα τῷ τῶν Ῥωμαίων δήμῳ ἐποίησε. Καὶ μᾶλλον ἔχαιρε φιλούμενος ἢ τιμώμενος, καὶ ἀγαπητὸς ἤθελεν εἶναι τοῖς ὑπηκόοις, τοῖς πολεμίοις δὲ φοβερός. Τῆς μὲν οὖν ἐν λόγοις παιδείας οὐ μετέσχηκε, τὸ δ' ἔργον αὐτῆς καὶ ἠπίστατο καὶ εἰργάζετο. Οἴνου δ' ἡττώμενος νήφων ἦν· καὶ ἐπτοημένος περὶ μειράκια, οὐδένα ἐλύπησε. Φιλοπόλεμος δὲ γεγονὼς, καὶ πλεῖστα κατωρθωκὼς, οὐκ εἴα τοὺς στρατιώτας ὑπερφρονεῖν, οὕτως ἐγκρατῶς αὐτῶν ἦρχεν. Ἦν δ' αὐτῷ γυνὴ Πλωτίνα. Ἐστράτευσε μέντοι ἐπὶ Δάκας, ἢ Δακοὺς, κατὰ Ἴωνας, ὡς ὁ Ἀππιανὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ λόγῳ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας φησὶ, μήτε χρήματα ἃ ἐπετείως ἐλάμβανον διδόναι αὐτοῖς ἀνεχόμενος, καὶ δίκας εἰσπράξασθαι τῶν πεπραγμένων αὐτοῖς ἱμειρόμενος. Πυθόμενος οὖν ὁ Δεκέβαλος, ὃς Δακῶν ἦρχε, τὴν τοῦ Τραϊανοῦ κατὰ τοῦ ἔθνους ὁρμὴν, ἔδεισεν, εἰδὼς τὸν ἄνδρα στρατηγικώ-

Obiit ex morbo : imperavit annum unum, et menses IV, Trajano imperatore designato.

XXI. Trajanus genus ex Hispania ducens, anno ætatis XLII imperio potitus est, in ipso animi corporisque vigore, et a juvenili audacia, et senili socordia alienus. Bonis honorem habebat : bene affectus erga omnes, neminem timebat, neminem oderat: delatores contemnebat, non proclivis erat ad iracundiam : aliena pecunia æque ac cædibus injustis abstinebat : quamvis magno animo, magnoque ingenio præditus, in vias, portus, operaque publica magnos sumptus faceret. Cum circum equestrem col-

C **lapsum instaurasset, majoremque et pulchriorem fecisset, inscripsit, se fecisse tantum, ut populus Romanus satis spatii haberet. Magis gavisus est se amari quam honorari : subditis charus, hostibus terribilis esse voluit. Quamvis disciplina litterarum eruditus non esset, rem ipsam tamen et novit et exercuit. Vini fuit avidior, sed citra ebrietatem : puerorum magnus amator, sed citra cujusquam molestiam. Cum vir bellicosus esset, et res magnas gessisset : ea disciplina milites continebat, ne eos efferri animis pateretur. Uxorem Plotinam habuit. Bello aggressus est Dacas, seu Dacos, secundum Iones, ut Appianus ait XXIII Romanæ Historiæ libro : quod et annua tributa pendere recusabat, et eorum facta ulcisci cupiebat. Cujus adventum Decebalus gentis**

D **ejus princeps timuit : non ignarus, Trajanum virum esse rei bellicæ peritissimum. Pugna commissa, Romani multos hostes occiderunt, 585 nec pauciores ex ipsis vulnerati sunt : quorum tanta multitudo fuit, ut cum fasciæ deessent, Trajanus ne suæ quidem vesti pepercerit. Cum summis cacuminibus magno labore occupatis, ipsi**

Variæ lectiones et notæ.

(18) Ἀδελφιδῆν. Vide Cujacium, lib. VIII, Observ. cap. 28.

regiæ appropinquaret, Decebalus per legatos, pollicitus, se arma, machinas et fabros traditurum, et quidquid præterea a se postularetur facturum: ipse ad imperatorem venit, eumque humi prostratus adoravit. Deinde Trajanus in Italiam reversus, legatos Decebali secum adduxit: qui in senatum introducti, positis armis, manibusque captivorum instar conjunctis, multis verbis supplicarunt, et pace impetrata, arma receperunt. Trajanus triumpho acto, Dacicus cognominatus est. Neque vero propter rei militaris studium cætera neglexit, sed multis in locis et sæpe jus pro tribunali dixit. Cum Decebalus pactis et conventis violatis, res novas moliri nuntiaretur, denuo contra illum duxit exercitum: qui quia viribus impar erat, dolo imperatorem vincere studebat. Quem cum accessu esse facilem, et quemvis ad colloquium admittere sciret, transfugas subornavit, qui eum, si possent, occiderent. Sed unus eorum ob suspicionem comprehensus, in quæstionibus arcanum effatus est. Imperator autem ponte per Istrum facto, quod opus omnem admirationem et commemorationem superat, traductoque exercitu, vix ille quidem et cum periculo, sed vicit tamen Dacos. Decebalus præ desperatione seipsum interfecit: ex eoque gens Dacorum, eorumque provincia Romanis parere cœpit. Reperit et thesauros Decebali, quamvis difficilis eorum esset inventio. Barbarus enim fluvio, qui regiam præterfluebat, alio traducto, in alveo foveam præaltam excavarat, quam magna auri, majore argenti, aliarumque rerum quibus humiditas non nocet, copia injecta, lapideis tabulis obstruxerat: aggestaque terra, fluvium in veterem alveum reduxerat. Multa etiam in speluncis abdiderat. Hæc nemine præsente nisi captivis faciebat; quos, absoluto opere, et rebus occultatis, interficiendos curabat, ne arcanum proderent. Unus tamen familiaris ejus, gnarus ubi thesauri essent, indicium fecit. Cum Licinium 586 Suram, virum divitem, quem mutuo amabat, quidam ut insidiatorem criminati essent, invocatus cœnatum ad eum abiit, et, satellitibus ablegatis, Suræ medico oculos curandos, ejus tonsori barbam radendam præbuit. Deinde lavit et cœnavit. Postridie calumniatoribus dixit: *Si me occidere Sura voluisset, nihil ei obstitisset, quominus id heri fecisset.* Cum præfectum prætorio designaret, eique ensem porrigeret, quo is accingi debebat: *Cape hunc*, inquit, *et si bene impero, pro me, sin male contra me illo utitor.* Instruxit etiam bibliothecas. Post, contra Parthos et Armenios duxit exercitum: quod Armenius diadema non a se, sed a Parthorum rege accepisset. Ea causa prætexebatur bello, cum tota res ab ambitione et gloriæ cupiditate proficisceretur. Armenia subacta, multa ei a senatu decreta

τατον. Καὶ πολέμου συῤῥαγέντος σφίσι, πολλοὺς μὲν τῶν πολεμίων ἀπέκτειναν οἱ Ῥωμαῖοι, οὐ μείους δὲ καὶ αὐτῶν ἐτραυματίσθησαν. Τοσοῦτοι δ' ἦσαν οἱ τραυματίαι, ὡς ἐπιλιπόντων τῶν ἐπιδέσμων μηδὲ τῆς ἑαυτοῦ ἐσθῆτος φείσασθαι τὸν Τραϊανόν. Ἐπεὶ δὲ τά τε ἄκρα δυσχερῶς μὲν, κατέλαβε δὲ, καὶ πέλας τῶν βασιλείων ἦλθεν αὐτῶν, πρέσβεις ὁ Δεκέβαλος πέπομφε, συντιθέμενος τά τε ὅπλα καὶ τὰ μηχανήματα καὶ τοὺς μηχανοποιοὺς παραδοῦναι, καὶ ἅπαν ἕτερον ὃ ἂν ἀπαιτοῖτο ποιῆσαι. Καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐλθὼν, ἐς οὖδας καταχλιθεὶς αὐτῷ προσεκύνησεν. Εἶτα εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Τραϊανὸς ἀναζεύξας, καὶ τοὺς τοῦ Δεκεβάλου πρέσβεις ἐπήγετο. Οἵπερ, εἰσαχθέντες εἰς τὸ συνέδριον, τὰ ὅπλα ἀποθέμενοι, καὶ τὰς χεῖρας συνάψαντες ἐν αἰχμαλώτων σχήματι, πολλά τε εἶπον καὶ ἱκέτευσαν. Καὶ οὕτως σπονδῶν τυχόντες αὖθις τὰ ὅπλα ἀπέλαβον. Τραϊανὸς δὲ καὶ ἐθριάμβευσε, καὶ Δακικὸς ὠνομάσθη. Οὐχ ὡς ἀρήϊος δὲ τῶν ἄλλων ἠμέλει, ἢ ἧττον ἐδίκαζεν, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ καὶ πολλάκις ἐπὶ βήματος ἔκρινεν. Ὡς δὲ ἀπηγγέλλετο ὁ Δεκέβαλος αὖθις νεωτερίζων, καὶ ταῖς συνθήκαις οὐκ ἐμμένων, αὐτὸς καὶ πάλιν πρὸς ἐκεῖνον ἐστράτευσε. Καὶ ὁ Δεκέβαλος, ἡττώμενος ἰσχύϊ, δόλῳ αὐτοῦ περιγενέσθαι διεμελέτησε. Καὶ εἰδὼς εὐπρόσιτον ὄντα Τραϊανὸν, καὶ τὸν βουλόμενον εἰς ὁμιλίαν δεχόμενον, ψευδαυτομόλους ἀπέστειλεν, ἵν' εἰ δυνηθεῖεν αὐτὸν διαχρήσαιντο. Εἷς δ' ἐκείνων ὑποπτευθεὶς συνελήφθη, καὶ ἐτασθεὶς ἐξέφηνε τὸ ἀπόῤῥητον. Γεφυρώσας δὲ τὸν Ἴστρον ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἔργον τοῦτο διαπραξάμενος, μήτε θαυμασθῆναι ἀξίως, μήτ' ἐξηγηθῆναι δυνάμενον, διὰ τῆς γεφύρας τε ταύτης τὸν ποταμὸν περαιωθεὶς, μόλις μὲν καὶ κινδυνωδῶς ἐκράτησε τῶν Δακῶν, ἐκράτησε δ' οὖν. Καὶ ὁ Δεκέβαλος, ἀπογνοὺς, διεχειρίσατο ἑαυτόν. Κἀντεῦθεν τὸ ἔθνος τὸ τῶν Δακῶν καὶ ἡ χώρα σφῶν Ῥωμαίοις ὑπήκοος γέγονε (19). Καὶ τοὺς θησαυροὺς δ' εὗρε τοὺς Δεκεβάλου, καίτοι δυσχεροῦς οὔσης τῆς τούτων εὑρέσεως. Ποταμὸν γὰρ ὃς τοῖς βασιλείοις αὐτοῦ παρέῤῥει, μετοχετεύσας ὁ βάρβαρος, τὴν γῆν ἐφ' ἧς διῄει τὸ ὕδωρ ὤρυξεν εἰς βάθος πολὺ, καὶ πλεῖστον μὲν χρυσὸν, πλείω δὲ ἄργυρον, καὶ ἄλλα τῶν τιμίων ὅσα μὴ πέφυκεν ἐξ ὑγρότητος φθείρεσθαι, καταθέμενος τῷ ὀρύγματι, πλαξί τε κατέστρωσε τὴν ἐκεῖ γῆν καὶ χοῦν ταύταις ἐπήνεγκε, καὶ οὕτως αὖθις τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πρώην μετέστρεψε δίοδον, καὶ ἐς σπήλαιον δὲ πολλὰ ἐναπέθετο. Ταῦτα δ' ἐποίει μή τινος ἄλλου παρόντος ἢ αἰχμαλώτων, οἳ περὶ ταῦτα ἐπόνουν· καὶ μετὰ τὴν κατάκρυψιν τοὺς αἰχμαλώτους ἐκτίννυεν, ἵνα μὴ ἔκφορα τὰ παρ' αὐτῶν γεγονότα ποιήσωσιν. Εἷς δέ τις ἑταῖρος τοῦ Δεκεβάλου, συνειδὼς τά τε θησαυρισμένα, ὑπέδειξεν αὐτά. Τὸν δὲ Λικίννιον Σούῤῥαν πλούσιον ἄνδρα φιλῶν, καὶ ὑπ' ἐκείνου φιλούμενος, διαβαλόντων τινῶν τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐπιβουλεύοντα

Variæ lectiones et notæ.

(19) Ῥωμαίων ὑπήκοος γέγονε. Addit Lactantius, in lib. *De mortibus persecutorum*, n. 23. Trajanum *Dacis assidue rebellantibus censum pœnæ gratia victorem imposuisse.*

αὐτῷ, ἄκλητος πρὸς ἐκεῖνον ἐπὶ δεῖπνον ἀπῆλθε, καὶ τοὺς δορυφόρους ἀποπέμψας, τὸν ἰατρὸν τοῦ Σούῤῥα ἐκάλεσε, καὶ δι' ἐκείνου τοὺς ὀφθαλμοὺς, διὰ δὲ τοῦ κουρέως ἐκείνου τὴν ὑπήνην ἐξύρατο· εἶτα καὶ ἐλούσατο καὶ ἐδείπνησε. Καὶ τοῖς τὸν Σούῤῥαν διαβάλλουσιν ἔφη τῇ ὑστεραίᾳ· *Εἰ ἤθελέ με Σούῤῥας ἀποκτεῖναι, οὐδὲν ἐκώλυε τὸν ἄνδρα χθὲς τοῦτο ποιῆσαι.* Ἔπαρχον μέν τοι τῶν δορυφόρων προχειριζόμενος, καὶ ὀρέγων αὐτῷ τὸ ξίφος ὃ παραζώννυσθαι αὐτὸν ἐχρῆν, *Λάβε τοῦτο*, ἔφη, *καὶ εἰ μὲν ἄρχω καλῶς, ὑπὲρ ἐμοῦ τούτῳ χρῆσαι, εἰ δὲ κακῶς, κατ' ἐμοῦ.* Ἐποίησε δὲ καὶ βιβλίων ἀποθήκας. Καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ Πάρθων καὶ Ἀρμενίων ἐστράτευσεν, ὅτι τὸ διάδημα ὁ Ἀρμένιος οὐχ ὑπ' αὐτοῦ ἔλαβεν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πάρθων βασιλέως. Ἦν δὲ σκῆψις τοῦτο, τὸ δ' ὅλον φιλοτιμία καὶ δόξης ἔρως. Ἐχειρώσατο οὖν τὴν Ἀρμενίαν· καὶ αὐτῷ ἡ βουλὴ πολλὰ ἐψηφίσατο, πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις καὶ Ὄπτιμον ἐπωνόμασεν, ἄριστον δὲ τοῦτο δηλοῖ ἐξελληνιζόμενον· εἶτα καὶ Παρθικὸν αὐτῷ ἐπίκλησιν ἔθετο. Ὁ δὲ μᾶλλον τῶν ἄλλων τῇ τοῦ Ὀπτίμου προσηγορίᾳ ἦν σεμνυνόμενος, ὅτι τοὺς τρόπους ὑπεδήλου αὐτοῦ.

sunt : et præter cætera, Optimi, post etiam Par- A thici cognomentum tributum; sed Optimi appellatione, quod mores suos exprimeret, magis est delectatus.

ΚΒ'. Σεισμοῦ δὲ ἐπὶ τῆς αὐταρχίας αὐτοῦ σφοδροτάτου συμβάντος, καὶ ἄλλαι μὲν ἔπαθον πόλεις, μᾶλλον δὲ τῶν ἄλλων ἡ πρὸς τῷ Ὀρόντῃ πέπονθεν Ἀντιόχεια· ὅτε καὶ αὐτὸς ὁ Τραϊανὸς, ἐκεῖ διατρίβων, μικροῦ κεκινδύνευκεν ἄν. Ἐπλήγη δὲ τέως ἐκ τοῦ τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ διῆγε, συμπτώματος. Ἀριθμοῦ δὲ κρεῖττον πλῆθος συγκέχωστο τοῖς συμπτώμασι. Καὶ οἱ μὲν συντριβόμενοι τῷ βάρει τῶν καταπιπτόντων ἀπώλλυντο· οἱ δὲ ἐν διακένοις τισὶ τυχαίως συμβαίνουσιν, οὕτω τῶν ὕλων συμπιπτουσῶν διασωζόμενοι, ἐξελθεῖν δ' ἐκεῖθεν οὐκ ἰσχύοντες, λιμῷ διεφθείροντο· ἐπεκράτει γὰρ ὁ κλόνος τῆς γῆς ἐφ' ἡμέρας πολλάς. Ἤδη δὲ παυσαμένης τῆς συμφορᾶς, ἐπέβη τις ἀναθαρσήσας τῶν ἐρειπίων, καὶ ἤκουσε βοώσης κάτωθεν γυναικός. Ἀνορύξαντες οὖν τὴν ἄνθρωπον ἀνεσώσαντο, καὶ παιδίον φέρουσαν ὑπομάζιον, ὃ τῷ γάλακτι ἔτρεφεν, ἀλλὰ μέντοι καὶ ἑαυτήν. Ἐκ τούτου καὶ τὰ λοιπὰ ἀνεχώννυον· ἀλλ' οὐχ' εὗρον ζῶντάς τινας πλὴν παιδίου ἑνὸς, τῷ λιμῷ δὲ φθαρέντας πολλούς. Ἔαρος δ' ἐπιστάντος, κατὰ τῶν Πάρθων αὖθις ἐχώρησεν ὁ Τραϊανός. Καὶ τῆς τε Ἀδιαβηνῆς ἁπάσης ἐκράτησεν, ἣ μέρος ἐστὶ Συρίας τῆς περὶ Νῖνον καὶ τῶν Γαυγαμήλων, καὶ τῶν Ἀρβήλων, παρ' οἷς Ἀλέξανδρος τὸν Δαρεῖον ἐνίκησε. Καὶ μέχρι τῆς Βαβυλῶνος προῆλθεν αὐτῆς. Ἐπεραιώθη δὲ καὶ τὸν Τίγριν, καὶ εἰς τὴν Κτησιφῶντα εἰσῆλθεν. Ἱμείρετο μέντοι καὶ τὴν Ἐρυθρὰν εἰσπλεῦσαι θάλασσαν, ἣ μοῖρα μὲν τοῦ Ὠκεανοῦ λέγεται, κέκληται δ' οὕτως ὑπό τινος ἐν αὐτῇ δυναστεύσαντος. Ἐνενόει δὲ καὶ Ἰνδοὺς, καὶ ἔλεγεν ὡς, *Εἰ ἔτι νέος ἦν, καὶ ἐπ' αὐτοὺς ἂν ἐπεραιώθην.* Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ἐπὶ τὸν Ὠκεανὸν κατέπλει, καὶ αὖθις ἀνήγετο, ὅσα ἑάλωσαν πρότερον ἀποστασίαν ἐνόσησαν. Ὁ δὲ, δείσας μὴ καὶ οἱ Πάρθοι τὸ αὐτὸ δράσωσιν, ὁμογενῆ σφίσι βασιλέα προεχειρίσατο, αὐτὸς αὐτῷ τὸ διάδημα ἐπιθέμενος. Εἶτα καὶ τῶν Ἀράβων ἀφεστηκότων ὥρμησε κατ' αὐτῶν· καὶ μηδὲν ἀνύσας, ὀλίγου δεῖν ἐτρώθη ἂν, κἀκεῖθεν ἀπῆλθε νοσῶν. Καὶ οἱ κατὰ Κυρήνην δὲ Ἰουδαῖοι ἀπέστησαν, καὶ ἔκτεινον καὶ Ῥωμαίους καὶ Ἕλληνας· καὶ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ οἱ ἐν Κύπρῳ οὐχ ἧττους ὁμοίως διέφθειραν. Κατεστρέψατο δὲ τούτους

B **XXII. Maximo terræmotu sub ejus imperio cum aliæ urbes quassatæ sunt, tum præter cæteras Antiochia ad Orontem, ubi Trajanus quoque pene periisset, ruina ædificii in quo degebat ictus. In iis ruinis innumera multitudo periit. Alii gravitate molis oppressi : alii, qui fortuito ædificiorum casu in cavis locis inclusi perfringere non poterant, illa concussione per dies complures durante, fame perierunt. Tandem sedata calamitate, quidam ruinas conscendere ausus, mulierem infra vociferantem audivit : quam, remota materia eduxerunt. Ferebat autem illa puerum in ulnis : quem, ut et semetipsam, uberibus suis aluerat. Deinde ruinis etiam cæteris remotis, nullos viventes præter unum puerum repererunt : qui autem** C **fame perierant, multos. Sub vernum tempus Trajanus denuo contra Parthos profectus, tota Adiabene potitus est. Ea pars est Syriæ juxta Ninum et Gaugamela et Arbela, ubi Darium Alexander vicit, et ad ipsam usque Babylonem progressus, Tigri trajecto, Ctesiphontem est ingressus. Cupiebat etiam Erythræum mare lustrare, quæ Oceani pars est, a rege ejus loci quodam nomen** 587 **adepta. Etiam Indos animo agitabat; dicebatque, *si junior esset, se illos quoque petiturum.* Dum vero ad Oceanum tendit, atque inde revertitur, ii quos dudum subegerat, ad defectionem spectabant. Veritus igitur, ne Parthi quoque idem facerent, regem eis suæ gentis præfecit, eique ipse** D **diadema imposuit. Deinde Arabes etiam sub jugum reducturus, re infecta pene vulneratus esset, atque ægrotans inde dicessit. Defecerunt etiam Cyrenenses Judæi, et Romanis et Græcis trucidatis. Idem et Ægyptiaci et Cyprii imitati sunt. Sed hos misso exercitu domuit. Hujus Judaicæ defectionis etiam Eusebius meminit, *Ecclesiasticæ Historiæ* libro IV. Cum in Mesopotamiam ire cuperet, morbo oppressus, cursum Italiam versus intendit, P. Ælio Adriano Syriacis legionibus præposito. Sed cum Selinuntem Ciliciæ urbem, quæ etiam Trajanopolis dicitur, venisset, vita functus est, ut ipse putabat, veneno hausto : ut alii dicunt, ob suppressum sanguinem, quem quotannis per alvum excernere solebat. Accessit apoplexia, consecuta resolutione cor-**

poris ex parte. Verum aqua intercus omnino mortis causa fuit. Imperavit annos XIX cum semestri. Eo imperante Symeon Clopæ filius, secundus Hierosolymorum post sanctum Jacobum pontifex, martyrium subiit, post dierum complurium cruciatus, ad crucem damnatus, anno ætatis vicesimo et centesimo. Post eum Justus ex circumcisione tertius Hierosolymorum pontifex est delectus. Alios quoque multos tum pluribus in locis martyrium obiisse refert Eusebius. Deinde imperatorem cognita eorum qui occiderentur multitudine, qui nihil impium agerent, nisi quod matutino tempore Christum pro Deo celebrarent, et tantum simulacris immolare recusarent, edixisse, ne inquirerentur Christiani, sed oblati punirentur, ita persecutionem factam esse mitiorem. Tum etiam sanctus Ignatius alter Antiochiæ Cœlesyriæ pontifex, vinctus Romam missus est : ubi cum bestiis decertando, martyrium absolvit. Ei successit Heros in pontificatu. Tertio anno imperii Trajani, Clemente tertio Romano pontifice defuncto, post Ecclesiam fidelium novem **588** annis gubernatam, quartus in ejus locum suffectus est Evarestus : qui annis VIII sacerdotio functus, decessit Alexandro successore, qui Romanorum V fuit pontifex. Alexandrinus quoque episcopus ordine tertius, Cerdo, hac vita relicta, Primum habuit successorem.

Τραϊανὸς, στράτευμα κατ' αὐτῶν πεπομφώς. Μέμνηται τῆς τῶν Ἰουδαίων ταύτης ἀποστασίας καὶ ὁ Εὐσέβιος (20) ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ἐκείνῳ δ' ἦν πρὸς Μεσοποταμίαν τὸ ὅρμημα, τῇ δὲ νόσῳ καταπονούμενος, ἤρξατο τοῦ πρὸς Ἰταλίαν πλοὸς, Πόπλιον Αἴλιον Ἀδριανὸν ἄρχειν ἐπιστήσας τῶν στρατευμάτων ἐν τῇ Συρίᾳ. Ἐλθὼν δ' εἰς Σελινοῦντα (21) τῆς Κιλικίας, ἣ καὶ Τραϊανούπολις κέκληται, τὸν βίον κατέλυσεν, ὡς μὲν ἐκεῖνος ᾠήθη, φαρμάκῳ διαφθαρεὶς, ὡς δέ τινες λέγουσι, δι' ἐπίσχεσιν αἵματος ἐτησίως αὐτῷ ἐκκρινομένου διὰ γαστρός. Συνέβη δέ οἱ καὶ ἀποπληξία, ἢ πάρεσις τοῦ σώματος ἐκ μέρους ἐπηκολούθησεν. Ὕδερος δ' ἦν ὡς ἐπίπαν αὐτῷ τοῦ θανάτου τὸ αἴτιον. Ἦρξε δ' ἔτη ἐννεακαίδεκα πρὸς μησὶν ἕξ. Τούτου κρατοῦντος Συμεὼν ὁ τοῦ Κλοπᾶ, δεύτερος ἀρχιερεὺς γεγονὼς Ἱεροσολύμων μετὰ τὸν θεῖον Ἰάκωβον, ἐμαρτύρησεν, αἰκισθεὶς μὲν πρότερον ἐπὶ πλείσταις ἡμέραις, εἶτα σταυρὸν καταδικασθεὶς, ἐτῶν ὢν ἑκατόν τε καὶ εἴκοσι. Μεθ' ὃν τρίτος Ἱεροσολύμων ἀρχιερεὺς Ἰοῦστος ἐκ περιτομῆς καὶ αὐτὸς ἐχρημάτισε. Καὶ ἄλλους δὲ τότε πολλοὺς ἐν τόποις πλείοσι μαρτυρικοῦ τέλους ἀξιωθῆναι ἱστόρησεν ὁ Εὐσέβιος· εἶτα τὸ πλῆθος τῶν κτεινομένων μαθόντα τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ὡς οὐδὲν ἀνόσιον πράττουσιν, ἀλλ' ἢ πρωῒθεν ἐξεγειρόμενοι τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσιν ἴσα Θεῷ, μόνον δ' εἰδώλοις θύειν οὐ πείθονται, θεσπίσαι μὴ ἐκζητεῖσθαι τοὺς κεκλημένους ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἐμπεσόντας δέ γε κολάζεσθαι. Καὶ οὕτως γενέσθαι τὸν διωγμὸν μετριώτερον. Τότε καὶ ὁ Θεοφόρος Ἰγνάτιος, δεύτερος τῆς κατὰ Κοίλην Συρίαν Ἀντιοχείας τυγχάνων ἀρχιερεὺς, συλληφθεὶς, εἰς Ῥώμην ἐπέμφθη δέσμιος, ἔνθα θηρίοις παραδοθεὶς διήνυσε τὸ μαρτύριον. Καὶ μετ' αὐτὸν τὴν ἱεραρχίαν διεδέξατο Ἥρως. Τῷ τρίτῳ δ' ἔτει τῆς αὐταρχίας Τραϊανοῦ Κλήμεντος ἐκλελοιπότος, ὃς τρίτος ἦν ἐν Ῥώμῃ ἀρχιερεὺς, καὶ ἔτεσιν ἐννέα τὴν Ἐκκλησίαν ἴθυνε τῶν πιστῶν, τέταρτος ἀντεισήχθη Εὐάρεστος· ὃς, ὄγδοον ἀρχιερατεύσας ἐνιαυτὸν, μετέθετο τὴν ζωὴν, ὑπ' Ἀλεξάνδρου διαδεχθεὶς, πέμπτου γεγονότος τῶν Ῥωμαίων ἀρχιερέως. Καὶ ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων κατὰ τρίτην τάξιν ἐπίσκοπος γεγονὼς Κέρδων, μεταστὰς τῶν ἐνθένδε, διάδοχον ἔσχηκε Πρίμον.

XXIII. Trajano sine liberis defuncto, Adrianum Plotina Trajani conjux ex amorum illecebris, et Tatianus ejus procurator, Cæsarem et imperatorem designarunt, Antiochiæ Syriæ, cui præerat, tum agentem, et Trajanum affinitate contingentem, ac illius e fratre nepti tum matrimonio iunctum. Fuit ille filius Afri Adriani, vir admodum eruditus: libros et versu et soluta oratione conscriptos reliquit : cæterum tam immensæ ambitionis, ut omnia affectaret, seque nihil ignorare profiteretur. Itaque multos aliqua arte celebres dignitate privavit : multos perdidit, ut ipse in omnibus excellere videretur. Quare in eo nimia subtilitas, curiositas, et morum varietas reprehendebatur. Sed hæc vitia, providentia, diligentia, magnificentia, et dexteritas ingenii pensabant. Ad hæc nullum bellum

ΚΓ'. Ἄπαιδος δὲ Τραϊανοῦ τελευτήσαντος, Καίσαρά τε καὶ αὐτοκράτορα τὸν Ἀδριανὸν ἥ τε τοῦ Τραϊανοῦ σύζυγος Πλωτίνα, ἐξ ἐρωτικῆς φιλίας, καὶ ὁ Τατιανὸς (22) ἐπίτροπος αὐτοῦ γεγονὼς ἀπέδειξαν, ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας διάγοντα, ἐπεὶ καὶ ἦρχεν αὐτῆς, προσγενῆ (23) τε ὄντα Τραϊανοῦ καὶ συνοικοῦντα ἐκείνου ἀδελφιδῇ. Ἦν δ' οὗτος υἱὸς Ἄφρου Ἀδριανοῦ, φιλολόγος ἀνὴρ, ὃς καὶ ποιήματά τινα πεζά τε καὶ ἐν ἔπεσι καταλέλοιπεν· ἀπλήστως δέ γε πρὸς φιλοτιμίαν ἔχων πάντα τε ἐπετήδευσε, καὶ ηὔχει μηδὲν ἀγνοεῖν. Ὅθεν καὶ τῶν ἔν τισιν εὐδοκιμούντων καθεῖλε συχνούς· καὶ οὐ μείους ἀπώλεσεν, ἵν' αὐτὸς κρατεῖν ἐν πᾶσι δοκῇ. Ἐκακίζετο μὲν οὖν διά τε ταῦτα καὶ τὸ πάνυ ἀκριβὲς, καὶ τὸ περίεργον, καὶ πολύτροπον. Ἀνελάμβανε δὲ ταῦτα, καὶ ἐθεράπευε τό τε προνοητι-

Variæ lectiones et notæ.

(20) *Εὐσέβιος*. Lib. IV.

(21) *Σελινοῦντα*. Vide Cujacium, lib. XXVII, Observ. cap. 3.

(22) *Τατιανός*. Corrupte apud Xiphilinum, Ἀττιανός. *Tacianus*, apud Vopiscum, tametsi id nominis varie efferri in codd. mss. observet Casaubonus.

(23) *Προσγενῆ*. Adrianum consobrinum Trajani fuisse scribit Spartianus. Nescio cur hæc verba in sua versione omiserit interpres.

χὼν αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπιμέλεια καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ ἡ δεξιότης· καὶ τὸ μήτ' ἄρξαι πολέμου καὶ τοὺς ἠργμένους καταπαῦσαι· καὶ ὅτι οὐδενὸς ἀδίκως ἀφείλετο χρήματα, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς παρέσχετο, μάλιστα αὐθορμήτως καὶ μηδ' αἰτούμενος, καὶ πόλεσι συμμάχοισί τε καὶ ὑποφόροις πάσαις, ὡς εἰπεῖν, ἐπεκούρησε, ταῖς μὲν ὕδωρ καταγαγὼν, ταῖς δὲ λιμένας οἰκοδομήσας, ταῖς δὲ σῖτον καὶ ἔργα καὶ χρήματα καὶ τιμὰς δούς (24)· τῷ τε δήμῳ τῶν Ῥωμαίων οὐ θωπευτικῶς, ἀλλ' ἐμβριθῶς προσεφέρετο. Καί ποτέ τι αἰτοῦντι θρασύτερον, οὐκ ἔνειμεν, ἀλλ' εἰπεῖν ἐκέλευσε τῷ κήρυκι *Σιωπήσατε*· ὡς δ' οὐδὲν εἰπόντος ἐκείνου, τὴν χεῖρα δὲ ἀνατείναντος, ἐσιώπησαν, οὐ μόνον κατὰ τοῦ κήρυκος οὐκ ἐξώργιστο, ὡς μὴ πεποιηκότος τὸ κελευσθὲν, ἀλλὰ καὶ τιμῆς τὸν ἄνδρα ἠξίωσεν, ὅτι ὃ ἦν αὐτῷ βουλόμενον ἤνυσε, μὴ ἐκφήνας τὸ τραχὺ τοῦ κελεύσματος. Οὐ γὰρ ἠγανάκτει, εἴ τι καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῦ πρός τινος ἐγίνετο, τὸ δ' ἀφεώρα πρὸς αὐτοῦ λυσιτέλειαν. Παριόντος δ' αὐτοῦ ποτε γυνή τις ἐδέετο, καὶ εἰπόντος ὡς *Οὐ σχολάζω*, ἀνέκραξεν ἡ γυνή, *Καὶ μὴ βασίλευε*. Ὁ δὲ αὐτίκα τε ἐστράφη, καὶ προσέσχε τῇ δεομένῃ. Καὶ πάντα τὰ μεγάλα καὶ ἀναγκαῖα οὐκ ἰδίᾳ, ἀλλὰ μετὰ τῶν βουλευτῶν ἔπραττε. Καὶ μετὰ τῶν πρώτων ἐδίκαζεν ἀπὸ βήματος, ὥστε δημοσιεύεσθαι τὰ γινόμενα· καὶ τοῖς ὑπάτοις συνδικάζουσι (25) παρεγίνετο, ἀεί τε περὶ αὐτὸν τοὺς ἀρίστους εἶχε καὶ τοῖς ἀρίστοις συνεδείπνει. Καὶ ἦν αὐτῷ πλῆρες λόγων παντοδαπῶν τὸ συσσίτιον. Τούς τε πάνυ νοσοῦντας τῶν φίλων ἐπεσκέπτετο, καὶ συνδιῃτᾶτο τῶν συνήθων τοῖς ἑορτάζουσιν. Ἐπεὶ δ' ἐς τὴν Ῥώμην ἦκε, χρεοκοπίαν ἐκήρυξε τοῖς ὀφλοῦσι (26) τῷ βασιλικῷ ταμείῳ καὶ τῷ δημοσίῳ τῷ τῶν Ῥωμαίων. Εἶτα εἰς ἄλλην ἐξ ἄλλης φοιτῶν ἐπαρχίαν, καὶ τὰς χώρας ἐπεσκέπτετο, καὶ τὰς πόλεις, καὶ μετεσκεύαζεν ἕκαστον πρὸς τὸ βέλτιον. Καὶ οὐ τὰ κοινὰ τῶν στρατοπέδων ἐφώρα δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐξήταζε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ καθ' ἕκαστον. Καὶ ὅσους πρὸς τὸ ἁβρότερον εὕρισκεν ἐκδεδιῃτημένους, πρὸς τὸ στρατιωτικώτερον μετῆγε καὶ μετερρύθμιζε, καὶ ἐδίδασκεν ἅπερ ἔδει ποιεῖν. Καὶ τοὺς μὲν ἐτίμα, τοὺς δὲ ἐνουθέτει, καὶ διῃτᾶτο σκληρότερον, ἵν' ὁρῴη τὸ στρατιωτικὸν αὐτὸν, καὶ οὕτω διαιτᾶσθαι κἀκεῖνο ἐθίζοιτο. Ἐντεῦθεν τοὺς στρατιώτας τοιούτους ἐποίησεν, ὡς καὶ ἱπποτῶν ἴλην σύν γε τοῖς ὅπλοις τὸν Ἴστρον εὐμαρῶς διανήξασθαι, καὶ τοὺς βαρβάρους ταῦθ' ὁρῶντας ἐκπλήττεσθαι, ὥστε καὶ χρᾶσθαι διαλλακτῇ τούτῳ τῷ αὐτοκράτορι, ἐφ' οἷς ἀλλήλοις ἐκπεπολέμωντο. Ἐσπούδαζε δὲ καὶ περὶ θήρας, ὡς ἐν ταύταις καί τινά οἱ μέλη κατεαγῆναι. Καὶ ἐν

A incipiebat, cœpta sedabat, opes nemini per injuriam eripiebat, sed potius multis, ultro præsertim non rogatus, donabat. Urbibus omnibus, sive sociis sive vectigalibus opem ferebat: aliis aqua introducenda, aliis portubus exstruendis, aliis frumento, operibus, pecunia, honoribus dandis. Adversus populum Romanum non submisse, sed pro auctoritate se gerebat: cui aliquid aliquando audacius postulanti non cessit, sed præconem edicere jussit: *Tacete.* Qui cum nihil locutus, extenta tantum manu silentium fecisset: non modo non succensuit homini, quasi dicto minus audiens fuisset, sed et honorem habuit, quod id effecisset, quod voluerat, dissimulata imperii asperitate. Neque enim ægre ferebat, si quid ab aliquo contra B suam sententiam fiebat, modo ad utilitatem suam spectaret. Præteriens aliquando, cum mulieri interpellanti *sibi non esse otium* dixisset, atque illa exclamaret: *Ergo imperare noli,* statim conversus, eam audivit. Omnes res magnas et necessarias non **589** privato consilio, sed senatoribus adhibitis egit. Cum primoribus jus pro tribunali dixit, ut acta publicarentur. Consulibus in concilio adfuit. Semper optimates apud se habuit, et cum principibus atque optimis concœnavit. Convivia ejus plena erant sermonum omnis generis. Amicos graviter ægrotantes invisebat, familiarium suorum festivitatibus interesse solebat. Romam ubi venit, quidquid fisco imperatorio et ærario Romano de- C bebatur, abolevit. Provincias et urbes invisit, et omnia in melius provexit. Non exercitus duntaxat, sed etiam singulorum militum negotia per se lustrabat atque excutiebat: et quos ad mollitiem declinasse videbat, quid agendum esset edoctos, ad militarem frugalitatem reducebat, alios honorabat, alios castigabat. Asperius et ipse vivebat, ut suo exemplo milites ad eamdem victus rationem assuefaceret. Eo pacto milites tales effecit, ut turma equitum Istrum in armis facile tranaret. Quo spectaculo attoniti barbari, ei arbitrium deferebant controversiarum, ob quas bella inter se gerebant. Fuit etiam venationi deditus, in qua membra aliquot fregit: et in Mysia urbem condidit, quam Adriani venationes appellavit. Cum in D Ægypto Pompeii Magni sepulcrum collapsum vidisset, defuncto ut heroi immolavit: et hoc versu pronuntiato,

Variæ lectiones et notæ.

(24) *Ταῖς δὲ σῖτον καὶ ἔργα, καὶ χρήματα, καὶ τιμὰς δούς.* Wolfius ἔργα *munera* vertit: malim *opera*, ut publica intelligantur, quæ civitatum utilitati construenda curabat Trajanus.

(25) *Συνδικάζουσι.* Ita mss. codd. et recte, neque enim video cur vocem asterisco notarit interpres: quippe συνδικάζειν dicebantur duo consules, qui una judiciis præerant, quibus intererat Adrianus.

(26) *Τοῖς ὀφλοῦσι.* Spartianus: *Ad colligendam autem gratiam nihil prætermittens, infinitam pecuniam quæ fisco debebatur, privatis debitoribus . . . . remisit.* Id porro tum actum innuit Zonaras, cum Romam venit, quod hausit ex Dione.

Μυσίᾳ πόλιν ᾤκισεν Ἀδριανοῦ Θήρας (27) καλέσας αὐτήν. Εἰς Αἴγυπτον δὲ ἀπιών, καὶ τῷ τάφῳ Πομπηΐου (28) Μάγνου διεφθαρμένῳ περιτυχὼν ἐνήγισε, καὶ τοῦτ' εἶπε τὸ ἔπος,

Templa cui superant, adeone carere sepulcro? monumentum instauravit. Urbem in Palæstina pro eversis Hierosolymis conditam, Æliam Capitolinam nominavit: et quo in loco Dei templum olim fuerat, eo in loco post Jovis lucum condidit. Judæi vero cum suam metropolim a Græcis alienigenis incoli, et peregrinos in ea deos coli ferre non possent: dum Adrianus circa Ægyptum et Syriam versabatur, metu quiescebant. Sed cum inde discessisset, opportunis regionis locis occupatis, quo se in tutum reciperent, multa Romanis detrimenta et clam et aperte intulerunt. Nam et Judæi ex omnibus provinciis eo confluebant: et alienigenæ multi, spe lucri eis opitulabantur. Adrianus igitur duces clarissimos contra illos misit, quibus Severus Julius **590** præfuit: qui cum hostibus, ob multitudinem eorum, et desperationem, non decernendum esse ratus, prohibendo commeatu, obsidendo, et contra partes illorum pugnando, gentem eam tardius ille quidem, sed minori cum periculo attrivit et afflixit, ut paucissimi superessent. Nam castella eorum L firmissima sunt expugnata, pagi eorum DCCCC et LXXXV celeberrimi eversi, virorum D et LXXX millia in incursionibus et præliis interfecta. Eorum vero multitudo, qui morbo, fame, incendio perierunt, nec inquisita, nec comperta est. Tota quidem Judæa fere vastata est. Quam calamitatem Deus prodigiis denuntiavit. Nam Salomonis sepulcrum nulla evidenti de causa dissiliit et concidit: lupi et hyænæ multas urbes C eorum cum ululatu intrarunt. Cæterum Romani quoque multi perierunt. Itaque Adrianus cum ad senatum scriberet, usitato exordio non est usus, quod erat hujusmodi: *Si vos liberique vestri valetis, bene est: ego et exercitus valemus.* Et hic belli Judaici fuit exitus.

A *Τῷ ναοῖς βρίθοντι πόση σπάνις ἔπλετο τύμβου.* Καὶ τὸ μνῆμα ἀνῳκοδόμησεν. Ἐν δὲ Παλαιστίνῃ πόλιν οἰκοδομήσας ἀντὶ τῆς κατασκαφείσης Ἱερουσαλὴμ, Αἰλίαν Καπιτωλίναν ὠνόμασε· καὶ ἔνθα πρώην ὁ τοῦ Θεοῦ νεὼς ἵδρυτο, τῷ Διὶ τέμενος ἀνθιδρύσατο ἕτερον. Ἰουδαῖοι δὲ μὴ φέροντες τῆς σφῶν παραπολαύοντας μητροπόλεως ἄλλους ὁρᾷν (Ἕλληνες γὰρ ἐν αὐτῇ κατῳκίσθησαν) μηδὲ ξενικοὺς τιμᾶσθαι θεοὺς ἐκεῖ ἀνεχόμενοι, ἕως μὲν Ἀδριανὸς παρά τε τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τῇ Συρίᾳ διέτριβεν, ἠρέμουν διευλαβούμενοι· ἐπεὶ δ' ἐκεῖθεν ἀπῆλθε, τά τε τῆς χώρας ἐπίκαιρα κατελάμβανον, ἵν' ἔχοιεν αὐτὰ ὁρμητήρια, καὶ πολλὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐκάκωσαν λάθρα τε καὶ ἀναφανδὸν, τῶν τε B ἁπανταχοῦ γῆς Ἰουδαίων συνιόντων ἐκεῖ, καὶ πολλῶν ἀλλοφύλων ἔρωτι κέρδους συνεπικουρούντων αὐτοῖς. Ὁ μέντοι Ἀδριανὸς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν στρατηγῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπήγαγεν, ὧν ἐπῆρχε Σευῆρος Ἰούλιος· ὃς κατὰ συστάδην συμβαλεῖν τοῖς ἐναντίοις οὐκ ἔκρινε σύμφορον, τὸ πλῆθος αὐτῶν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν εὐλαβούμενος. Τροφῆς δὲ σφᾶς ἀπείργων καὶ κατακλείων, ἔστι δ' οὗ καὶ ὅπῃ παρήκοι τοὺς στρατιώτας μοίραις αὐτῶν ἐπάγων, χρονιώτερον μὲν, ἀκινδυνώτερον δὲ τὸ ἔθνος αὐτῶν ἐνέτριψέ τε καὶ ἐξετρύχωσεν, ὡς κομιδῆ βραχίστους περιγενέσθαι. Φρούρια μὲν γὰρ αὐτῶν τὰ κρείττω πεντήκοντα κατεστράφησαν, κῶμαι δὲ πέντε καὶ ὀγδοήκοντα ἐπ' ἐννακοσίαις ὀνομαστόταται κατεσκάφησαν. Ἀνδρῶν δὲ μυριάδες ὀκτὼ καὶ πεντήκοντα C ἐν ταῖς καταδρομαῖς καὶ ταῖς μάχαις ἐσφάγησαν. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν λιμῷ καὶ νόσοις καὶ πυρὶ φθαρέντων ἀνεξερεύνητον τυγχάνον οὐκ ἔγνωσται, ὥστε πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἰουδαίαν ἐρημωθῆναι, ὃ καὶ πρὸ τοῦ πολέμου αὐτοῖς συμβόλοις τισὶ τὸ θεῖον ἐνέφηνε. Τό τε γὰρ μνημεῖον τοῦ Σολομῶντος ἐξ οὐδεμιᾶς δήλης αἰτίας διελύθη τε καὶ συνέπεσε· καὶ λύκοι καὶ ὕαιναι πλεῖσται εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν εἰσέπιπτον ὠρυόμεναι. Πολλοὶ μέντοι καὶ Ῥωμαῖοι τότε ἀπώλοντο, ὥστε καὶ Ἀδριανὸς γράφων πρὸς τὴν βουλὴν οὐ τῷ συνήθει προοιμίῳ ἐχρήσατο. Τὸ δ' ἦν, *Εἰ καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες ὑμῶν ὑγιαίνετε, εὖ ἂν ἔχοι· καὶ ἐγὼ δὲ καὶ τὰ στρατεύματα ὑγιαίνομεν.* Ὁ μὲν δὴ πρὸς Ἰουδαίους πόλεμος οὕτως ἤνυστο.

XXIV. Albanicum vero bellum (Albani, Dione D auctore, Massagetæ sunt) a Pharasmano est commotum, qui Mediam admodum afflixit, Armeniam vero et Cappadociam attigit. Sed Albanis partim muneribus delinitis, partim metu eversis, maleficio abstinuit. Romam reversus Adrianus, populo servum aurigantem, ut in libertatem assereretur, flagitanti, restitit, his verbis: *Neque me alienum servum libertate donare, neque vos domino ejus vim afferre decet.* Cum ex profluvio sanguinis per nares

ΚΔ'. Ὁ δὲ πρὸς Ἀλβανοὺς (εἰσὶ δὲ Μασσαγέται κατὰ τὸν Δίωνα) ὑπὸ Φαρασμάνου κεκίνητο. Καὶ τὴν μὲν Μηδίαν λίαν ἐλύπησε (29), τῆς δ' Ἀρμενίας καὶ τῆς Καππαδοκίας ἥψατο μὲν, τῶν δ' Ἀλβανῶν πῆ μὲν δώροις πεισθέντων, πῆ δὲ δεισάντων ἐπαύσατο. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Ῥώμην Ἀδριανὸς αἰτοῦντι τῷ δήμῳ ἁρματηλάτην δοῦλον ἐλευθερίας τυχεῖν ἀντεῖπεν ὡς *Οὐ προσήκει οὔτ' ἐμοὶ ἀλλότριον ἐλευθερῶσαι δοῦλον, οὔθ' ὑμῖν τὸν δεσπότην αὐτοῦ τοῦτο ποιῆσαι βιάζεσθαι.* Νοση-

Variæ lectiones et notæ.

(27) *Ἀδριανοῦ Θήρας.* Spartianus: *Oppidum Adrianotheras in quodam loco, quod illic et feliciter esset venatus, et ursam occidisset aliquando, constituit.*

(28) *Πομπηΐου.* De Pompeii M. tumulo, vide Salmasium ad Spartian. in Adriano.

(29) *Καὶ τὴν μὲν Μηδίαν λίαν ἐλύπησε.* Incertum an hæc verba referantur ad Pharasmanum, an vero ad Adrianum, inquit Wolfius: sed, ni fallor, referuntur ad vocem πόλεμος.

σας δὲ αἵματος αὐτῷ διὰ τῆς ῥινὸς κενουμένου καὶ ἀπογνωσθείς, Κόμοδον Λούκιον Καίσαρα Ῥωμαίοις ἀνεῖπε. Σευηριανὸν δὲ καὶ Φοῦσκον τὸν ἔγγονον ἀγανακτοῦντας ἐπὶ τούτῳ ἐφόνευσεν. Ἦν δὲ Σευηριανὸς (30) ἐνενηκοντούτης. Ὃς ἀποσφαγῆναι μέλλων πῦρ ᾔτησε καὶ θυμιῶν ἔφη· *Ὑμεῖς, ὦ θεοί, ἴστε ὅτι οὐδὲν ἀδικῶ. Εὔχομαι δὲ τὸν Ἀδριανὸν ἐπιθυμῆσαι ἀποθανεῖν, μὴ δύνασθαι δέ.* Ὅθεν καὶ χρονίως νοσήσας Ἀδριανὸς ηὔξατο πολλάκις ἀποθανεῖν, ὥστε καὶ ἑαυτὸν ἐθελῆσαι ἐγχειρίσασθαι. Ὁ μέντοι Σευηριανὸς καὶ αὐτῷ τῷ Ἀδριανῷ ἄξιος τῆς αὐταρχίας νενόμιστο. Εἰπὼν γὰρ τοῖς φίλοις ποτὲ, ἵνα δέκα ἄνδρας δοκίμους εἰς αὐταρχίαν ἐξονομάσωσι, μικρόν τι διαλιπὼν ἔφη ὡς Ἐννέα θέλω μαθεῖν· τὸν γὰρ ἕνα γινώσκω, τὸν Σευηριανόν. Ἦσαν δὲ καὶ Τούρβων καὶ Σίμιλις τῶν ἀρίστων ἐπιφανέστατοι. Καὶ ὁ μὲν Τούρβων οἷα στρατηγικώτατος, ἔπαρχος γεγονὼς, εἴτουν ἄρχων τοῦ δορυφορικοῦ, ὡς εἷς τῶν πολλῶν διεβίω, ὃς οὔποτε ἡμέρας οἴκοι ὤπτο, οὐδὲ νοσήσας, ἀλλὰ πρὸς τὸν βασιλέα διέτριβε. Καί ποτε νοσοῦντι ἀτρεμήσειν αὐτῷ τοῦ αὐτοκράτορος συμβουλεύοντος, εἰπεῖν ὅτι *Τὸν ἔπαρχον ἑστῶτα δεῖ τελευτᾶν.* Ὁ δὲ Σίμιλις ἡλικίᾳ καὶ τάξει προήκων αὐτοῦ (31), καὶ ἑκατονταρχῶν ἐπὶ Τραϊανοῦ, καὶ κληθεὶς παρ' αὐτοῦ πρὸ τῶν ἐπάρχων, ἔφη αὐτῷ εἰσελθών· *Αἰσχρόν ἐστι, Καῖσαρ, τῶν ἐπάρχων ἑστώτων ἔξω, ἑκατοντάρχῃ σε ὁμιλεῖν.* Εἶτα καὶ τῆς τῶν δορυφόρων ἀρχῆς ἄκων ἀξιωθεὶς, ἔλαβε μὲν, ἐξέστη δ' ἑκὼν, καὶ ἐν ἀγρῷ διεβίω. Ἔνθα καὶ τέθνηκεν, ἐνιαυτοὺς ἐκεῖ διατρίψας ἑπτὰ, ἐπιγράψας τῷ μνήματι, ὅτι *Σίμιλις* (32) *ἐνταῦθα κεῖται, βιοὺς μὲν ἔτη τόσα* (32*), *ζήσας δ' ἑπτά.* Ἀδριανὸς δὲ φθόῃ τ' ἐλήφθη ἐκ πολλῆς τοῦ αἵματος ῥύσεως, καὶ ὑδέρῳ. Ὡς δὲ ὁ Καῖσαρ ὁ Λούκιος Κόμοδος αἷμα ἐμῶν ἐκ πλείονος ἐξαίφνης ἐξέλιπεν ἀθρόον πλείστου αἵματος ἐμεσθέντος, συνεκάλεσε τοὺς πρώτους τῶν βουλευτῶν, καὶ εἶπεν· *Τὸν Λούκιον τὸ δαιμόνιον ἀφείλετο ἡμῶν. Εὗρον δὲ αὐτοκράτορα ὑμῖν εὐγενῆ, πρᾶον, εὔεικτον, φρόνιμον, μήθ' ὑπὸ νεότητος προπετὲς, μήθ' ὑπὸ γήρως ἀμελές τι ποιήσοντα, τὸν Ἀντωνῖνον Αὐρήλιον.* Καὶ ὁ μὲν οὕτως προκεχείριστο αὐτοκράτωρ. Φροντίζων δὲ καὶ περὶ τῶν μετὰ ταῦτα αὐταρχησόντων Ἀδριανὸς, ἐπεὶ ἄῤῥενος ὁ Ἀντωνῖνος ἠμοίρει γονῆς, τὸν Κομόδου υἱὸν Κόμοδον αὐτῷ εἰσεποίησε, καὶ Μάρκον Ἄννινον Βῆρον (33) ὠνόμασεν, ὃς Κατίλιος ὠνόμαστο πρότερον Ἀννίνου Βήρου τρισυπατεύσαντος καὶ χιλιαρχήσαντος ἔγγονος ὤν. Ὑδέρῳ δὲ περιπεσὼν ὁ Ἀδριανὸς, μαγγα-

A sine spe salutis ægrotaret, Lucium Commodum Cæsarem Romanorum designavit: Severiano et Fusco nepote, qui id ægre ferebant, occisis. Erat autem Severianus annos xc natus. Qui cum occidendus esset, igni postulato, suffituque facto, dixit: *Vos, o dii immortales, nostis me insontem esse. Illud autem precor, ut Adrianus mori cupiat, nec possit.* Ac Adrianus diuturnitatem morbi pertæsus, sæpe mortem optavit sæpe manus sibi ipsi afferre voluit. Ac Severianum et ipse imperio dignum judicavit. Nam cum amicos aliquando sibi x viros imperio dignos nominare **591** jussisset, paulo post, se novem duntaxat nosse velle dixit: unum enim Severianum sibi notum esse. Fuerunt et Turbo et Si- B milis inter optimos clarissimi. Ac Turbo, ut rei militaris peritissimus, cum præfectus prætorio factus esset, ut unus e populo vitam exegit: nec unquam ob perpetuam cum imperatore consuetudinem domi, licet ægrotans, interdiu visus est. A quo aliquando adversa valetudine admonitus, ut quieti se daret, respondit: *Præfectum prætorio stantem mori oportere.* Similis autem illo natu grandior, et ordine prior, cum sub Trajano centurio ante præfectos ab illo vocatus esset, ingressus dixit: *Turpe est, Cæsar, præfectis foris stantibus, te cum centurione colloqui.* Deinde prætorio præfectus, dignitatem illam et invitus accepit, et ultro ea repudiata, ruri vii annis exactis mor- C tuus, sepulcro suo inscribi jussit: *Similis hic situs est, qui in vita fuit tot annis: vixit annos septem.* Adrianus vero ex vehementi sanguinis fluxu, et tabe et aqua intercute laborans, cum Cæsar L. Commodus longo tempore sanguinem vomere solitus, immodica egestione subito exstinctus esset, principibus senatoribus convocatis dixit: *Lucium nobis fortuna eripuit. Verum reperi vobis imperatorem nobilem, clementem, facilem, prudentem, qui neque præ adolescentia temere, neque præ senio quidquam segniter est facturus, Aurelium Antoninum.* Quo sic imperatore creato, quia is quoque filio carebat, de secuturis imperatoribus sollicitus, Commodum Commodi filium ei adoptandum dedit: qui cum ante Catilius diceretur, ab avo Annino Vero, ter D consule et tribuno, M. Annini Veri nomen accepit. Adrianus vero, cum per magiam et præstigias quasdam aliquando noxios humores exhausisset, nec multo post aliis effluentibus in dies pejus haberet, mortem optavit: sed voti compos fieri non potuit, cum nemo ei ensem aut venenum præberet. Denique cum seipsum occidere non posset, omissa

Variæ lectiones et notæ.

(30) ***Σευηριανός.*** ***Servianum sororis virum nonagesimum jam annum agentem, ne sibi supervivveret, mori coegit. Quasi*** scilicet ***affectatorem imperii***, uti narrat Spartianus.

(31) *Ἡλικίᾳ καὶ τάξει προσήκων αὐτοῦ.* Ita Reg. et Colb. Alter cod. apud Wolfium, τὸ καὶ τάξει prætulit, quod additamentum redundare existimat.

(32) *Σίμιλις.* Σίμιλος, Symeoni Logothetæ in Chron. ms. et Cedreno, qui Latinis *Similis.*

(32*) *Βιοὺς μὲν ἔτη τόσα.* Vide Gloss. med. Græcit. in τόσος.

(33) *Ἀννῖνον Βῆρον.* Ita etiam Xiphilinus, sed legendum Ἄννιον censet Sylburgius, quem consule, p. 992.

curiosiore victus ratione, cibis et potionibus ei morbo alienis utendo, mortem accersivit. Vixit annos LXII, menses V, dies XIX; imperavit annos XXI, mense uno dempto. Sub ejus principatu Alexander pontificatu urbis Romæ x annis **592** functus, in vitam senectutis expertem migravit: cui successit Xystus. Primus Alexandrinus, duodecimo episcopatus anno defunctus, Justum habuit successorem. Hierosolymitanos episcopos usque ad Judaicam sub Adriano defectionem fuisse XV omnes ex judaismo christianismum amplexos, commemorat Eusebius: quos non diu vixisse apparet. Eorum primus fuit Jacobus, qui frater Domini dicitur; alter Symeon, tertius Justus, quartus Zacchæus, quintus Tobias, sextus Benjamin, septimus Joannes, octavus Matthias, nonus Philippus, decimus Seneca, alter Justus undecimus, Levis duodecimus, Ephres decimus tertius, Josephus decimus quartus, Judas decimus quintus. Xysto post decennium defuncto, Romæ successit Telesphorus, ordine septimus. Alexandrinæ Ecclesiæ gubernationem Eumenes, numero sextus, est sortitus, Justo post annum undecimum defuncto. Hic imperator propter seditiones jam commemoratas, post insignem illum populi interitum, Judæis ingressu Hierosolymorum et totius provinciæ interdixit. Deinde cum urbs a gentilibus incoleretur, et de nomine Adriani Ælia vocaretur: primus ejus pontifex post circumcisos fuit Marcus. Tum etiam Saturninus, Antiochenus, Basilides Alexandrinus, et Carpocrates, diversarum sectarum auctores nascebantur: et Hegesippus apostolici præconii traditionem quinque libris conscripsisse fertur: et Justinus Philosophus, post etiam martyr, a Græcis disciplinis ad Dei cultum transiit. Is narrat, Herennium Granianum Asiæ proconsulem scripsisse Adriano, non esse æquum, Christianos ob ullum facinus plecti: eum vero respondisse, neminem nisi criminis alicujus judicio damnatum, occidendum esse.

A νείαις μέν τισι, καὶ γοητείαις ἐκείνου ποτὲ τὸ ὑγρὸν· δι' ὀλίγου δ' αὖθις ἠθροίζετο ἕτερον, καὶ ὡς ἐπεδίδου πρὸς τὸ χεῖρον ἀεὶ, ἀποθανεῖν ἐπεθύμει, οὐκ ἠδύνατο δὲ, μηδενὸς αὐτῷ διδόντος μὴ ξίφος, μὴ φάρμακον. Καὶ τέλος μὴ οἷός τε ὢν ἑαυτὸν διαχρήσασθαι, τῆς κατὰ τὴν δίαιταν ἀκριβείας μεθῆκε· καὶ μὴ προσήκουσιν ἐδωδίμοις καὶ ποτοῖς χρώμενος, κατέλυσε τὴν ζωὴν, ζήσας ἔτη δύο καὶ ἑξήκοντα, πρὸς μησὶ πέντε καὶ ἡμέραις ἐννεακαίδεκα, μοναρχήσας δὲ ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἕνα ἐνιαυτὸν, μηνὸς ἑνὸς λείποντος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ἀρχιερατεύσας ἐν Ῥώμῃ δέκατον ἔτος, εἰς τὴν ἀγήρω μετέβη ζωήν. Ὃν διεδέξατο Ξύστος. Καὶ Πρίμος δὲ, Ἀλεξανδρέων ἐπισκοπήσας δωδέκατον ἐνιαυτὸν, καὶ μεταλλάξας τὴν βιοτὴν,
B Ἰοῦστον ἔσχε διάδοχον. Τῶν δ' ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων τὸν ἀριθμὸν εἰς πεντεκαίδεκα περιστῆναι μέχρι τῆς κατὰ Ἀδριανὸν Ἰουδαίων ἀποστασίας, βραχυβίων, ὡς ἔοικε, γεγονότων, ὁ Εὐσέβιος ἱστορεῖ, πάντας δ' ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας εἶναι· ὧν πρῶτος ἦν Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου λεγόμενος Ἀδελφὸς, καὶ δεύτερος Συμεὼν, καὶ τρίτος Ἰοῦστος, Ζακχαῖος τέταρτος, Τοβίας πέμπτος, ἕκτος Βενιαμὶν, ἕβδομος Ἰωάννης, ὄγδοος Ματθίας, ἔνατος Φίλιππος, δέκατος Σενεκᾶς, Ἰοῦστος ἄλλος ἑνδέκατος, Λευῒς δὲ δωδέκατος, Ἐφρῆς τρισκαιδέκατος, τεσσαρεσκαιδέκατος Ἰωσὴφ, καὶ Ἰούδας πεντεκαιδέκατος. Ξύστον δὲ μετὰ χρόνον δεκαετῆ τελευτήσαντα ἕβδομος ἐν Ῥώμῃ διεδέξατο Τελεσφόρος.
C Τῆς δὲ τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας τὴν προστασίαν ἕκτος Εὐμενὴς ἐκληρώσατο, Ἰούστου μετὰ ἑνδέκατον θανόντος ἐνιαυτόν. Οὗτος οὖν ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὰς ἤδη ῥηθείσας στάσεις μετὰ τὸν πολὺν τῶν Ἰουδαίων ὄλεθρον καὶ δόγμα ἐξέθετο κωλύον τὸ ἔθνος αὐτῶν ἐπιβαίνειν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τῆς χώρας αὐτῶν ἁπάσης. Καὶ λοιπὸν ἐξ ἐθνῶν τῆς πόλεως οἰκισθείσης, καὶ Αἰλίας κληθείσης (34), ὡς ὁ Ἀδριανὸς ἐχρημάτιζε, πρῶτος ταύτης ἀρχιερεὺς μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς κατέστη Μάρκος· τότε καὶ Σατορνῖνος Ἀντιοχεὺς, καὶ Βασιλείδης Ἀλεξανδρεὺς, καὶ Καρποκράτης, αἱρέσεων διαφόρων πατέρες καὶ ἀρχηγοὶ ἐγνωρίζοντο. Καὶ Ἡγήσιππος δὲ τότε τὴν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος παράδοσιν ἐν πέντε λόγοις συγγράψασθαι ἀναγράφεται. Καὶ Ἰουστῖνος ὁ Φιλόσοφος, ὃς μετέπειτα καὶ μάρτυς ἐγένετο, τότε πρὸς θεοσέβειαν ἐξ Ἑλληνικῶν σπουδασμάτων μετέθετο. Ὃς ἱστορεῖ Ἐρέννιον Γρανιανὸν τῆς Ἀσίας ἀνθυπατεύοντα ἐπιστεῖλαι Ἀδριανῷ μὴ δίκαιον εἶναι ἐπ' ἐγκλήματι μηδενὶ κολάζεσθαι τοὺς Χριστιανούς· καὶ τὸν θεσπίσαι, μηδένα, εἰ μὴ ἐγκλήματι ἐκ κατηγορίας ἁλῷ, κτείνεσθαι.

LIBER DUODECIMUS.

I. Antonino rerum potito, quem Adrianus adoptatum et Cæsarem et imperatorem designarat, senatus Adriano divinos honores, ob clarissimos viros interfectos, decernere noluit. Qua de causa An-

D Α'. Αὐταρχήσαντος δὲ Ἀντωνίνου, ὃς εἰσποιηθεὶς παρὰ τοῦ Ἀδριανοῦ Καῖσάρ τε καὶ αὐτοκράτωρ ἐγένετο, ἡ γερουσία οὐκ ἤθελε τὰς ἡρωϊκὰς τιμὰς ψηφίσασθαι τῷ Ἀδριανῷ διὰ φόνους ἀνδρῶν ἐπι-

Variæ lectiones et notæ.

(34) *Καὶ τῆς Αἰλίας κληθείσης*. Hæc verba in Græco textu omiserat vel interpres, vel typographus.

φανεστάτων, οὓς ἐκεῖνος εἰργάσατο. Διὸ καὶ διειλέχθη αὐτοῖς ὁ Ἀντωνῖνος ἄλλα τε πλείω σὺν δάκρυσι, καὶ ὅτι *Οὐδὲ ἐγὼ ἄρα ἄρξω ὑμῶν. Πάντα γὰρ τὰ ὑπ' ἐκείνου γενόμενα, ὧν ἓν καὶ ἡ ἀνάῤῥυσις ἡ ἐμὴ, ὡς ἐχθίστου τε καὶ κακίστου ἀθετηθήσεται.* Ταῦτα δ' ἡ γερουσία αἰδεσθεῖσα, οὐ μεῖον μέντοι καὶ τοὺς στρατιώτας εὐλαβηθεῖσα, τῷ κειμένῳ τὰς τιμὰς ἐψηφίσατο. Εὐσεβὴς δ' ἐπεκλήθη οὗτος ὁ Ἀντωνῖνος, ὅτι ἄρτι τῆς αὐταρχίας ἡμμένου αὐτοῦ, πολλοὶ γεγόνασιν ἐπ' αἰτίασιν, καὶ τινὲς ἐξ ὀνόματος εἰς σφαγὰς ἐζητήθησαν· ὁ δὲ οὐδένα ἐκόλαζε, φάμενος ὡς *Οὐ δεῖ με ἐκ τοιούτων ἔργων τῆς προστασίας ὑμῶν ἄρξασθαι.* Γέγονε δὲ καὶ δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς καὶ δίκαιος καὶ χρηστὸς, καὶ πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις ἀνεπαχθὴς καὶ αὐτοῖς δὲ Χριστιανοῖς. Οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐκάκου αὐτοὺς, ἀλλὰ μέντοι καὶ αἰδοῦς ἠξίου. Λέγεται δὲ ζητητικὸς γενέσθαι, καὶ περὶ μικρῶν ἀκριβολογούμενος, ὅθεν αὐτὸν Κυμινοπρίστην ἐκάλουν οἱ σκώπτοντες. Οὐ μὲν διὰ τοῦτο ἐκ τῶν ὑπηκόων ἐχρηματίζετο, ἀλλ' ἐν ἀπορίᾳ ποτὲ γεγονὼς ἀργυρίων (35), πολέμων ἐπικειμένων, οὔτε τέλος καινὸν ἐπενόησεν, οὔτ' αἰτῆσαι παρά του ἠνέσχετο χρήματα, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγορᾷ πάντα τὰ ἐν τοῖς βασιλείοις κειμήλια θέμενος, καὶ εἴ τι πρὸς κόσμον ἦν τῇ αὐτοῦ γαμετῇ, ὠνεῖσθαι ταῦτα τὸν βουλόμενον προετρέπετο· ὅθεν ἀθροίσας ἀργύρια τοῖς στρατιώταις διέδωκε· καὶ νικήσας τὸν πόλεμον ἐκτήσατο πολυπλάσια· καὶ κήρυγμα ἔθετο τὸν βουλόμενον ἐκ τῶν ὠνησαμένων τὰ κτήματα τὰ βασιλικὰ ἀναδιδόναι τὸ ὠνηθὲν, καὶ λαμβάνειν τὸ τίμημα. Καὶ τινὲς μὲν τοῦτο ἐποίησαν, οἱ δὲ πλείους ἀνένευσαν, καὶ οὐδένα ἀναδοῦναι τὸ κτηθὲν αὐτῷ ἐβιάσατο. Τούτου λέγεται νομοθέτημα εἶναι, τὸ τῶν τέκνων ἀδιαθέτων τελευτώντων κληρονόμους ἀναφαίνεσθαι τοὺς γονεῖς, καὶ διατιθεμένοις τοῖς παισὶν ἐν ἀπαιδίᾳ ἀνάγκην εἶναι τὸ νόμιμον μέρος τοῖς γονεῦσι καταλιμπάνειν. Ἐπὶ τούτου κλόνος τῆς γῆς συνέβη φρικώδης περὶ τὴν Βιθυνίαν καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, ἐξ οὗπερ πλείους πόλεις κατέπεσον, μάλιστα δ' ἡ Κύζικος ἔπαθεν· ὅτε καὶ ὁ ἐν αὐτῇ περιβόητος κατεπτώθη ναὸς (36), οὗ λέγονται τετραόργυιοι τὸ πάχος εἶναι οἱ κίονες, τὸ δ' ὕψος αἴρεσθαι μέχρι πεντήκοντα πήχεων, ἐκ λίθου συνεστῶτες ἑνὸς, εἴ τῳ ταῦτα μὴ ἄπιστα δόξαιεν· καὶ τἄλλα δὲ τοῦ ἔργου ἐκείνου θαυμάσια ξύμπαντα. Περὶ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος ᾄδεται, ὅτι καὶ τὸ τῆς συγκλήτου κατέκαυσε ψήφισμα, ὃ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Ἰουλίου γέγονε Καίσαρος, θεσπίζον μηδενὶ ἐφεῖσθαι διαθήκην ποιεῖν, εἰ μὴ μέρος ὡρισμένον τῷ κοινῷ καταλείψει ταμείῳ. Ὅθεν νομίζεται καὶ μέχρι τοῦδε ταῖς διαθήκαις ἐγγράφεσθαι ὅτι *Καὶ τῷ βασιλικῷ ταμείῳ κατα-*

A toninus alia plura cum lacrymis disseruit, et *se illis imperaturum esse negavit : sic enim omnia ejus acta, inter quæ et sua* **593** *designatio esset, ut hominis inimicissimi et pessimi, abrogatum iri.* Senatus igitur, cum ex verecundia Antonini, tum militum metu, honores defuncto decrevit. Pius autem hic Antoninus appellatus est, quod recens suscepto imperio, multis accusatis, nonnullis etiam nominatim ad cædem postulatis, de nullo pœnas sumpsit. Negavit enim *a talibus operibus imperium sibi esse auspicandum.* Et per omne tempus justus et clemens permansit, et subditis omnibus, atque adeo Christianis etiam minime gravis : quos adeo non male tractabat, ut etiam veneraretur. Fertur autem ad rem attentus fuisse, ac ne minima quidem neB glexisse : qua de causa ut sordidus est derisus. Nec tamen a subditis pecuniam exegit : nam cum aliquando bellis urgentibus pecunia egeret, nec vectigal novum excogitavit, nec a quoquam postulare pecuniam voluit, sed omnibus regiæ ornamentis et uxoris suæ mundo muliebri in foro venum expositis, pecuniam coactam militibus dedit. Victis autem hostibus longe majore parta, per præconem edici jussit, qui imperatoria instrumenta restituere vellent, iis pretium redditum iri. Ac nonnulli id fecerunt : sed eorum qui recusarunt, qui plures fuere, neminem coegit. Hujus lex esse fertur, ut parentes liberorum, qui intestati decedant, hæredes sint : et qui testamento facto orbi decedant, C necessario legitimam partem parentibus relinquant. Eo imperante, horribili terræmotu complures Bithyniæ et Hellesponti urbes conciderunt. Sed Cyzicus in primis est afflicta : in qua etiam celebre illud templum corruit, cujus columnæ ex unico saxo quatuor orgyas crassæ, in altitudinem L cubitorum assurrexisse perhibentur : quod si cui incredibile videbitur, is cætera etiam ejus operis omnia mirabilia fuisse cogitet. In hoc imperatore illud etiam celebratur, quod senatusconsultum Julii Cæsaris jussu factum cremavit, quo edicebatur, ne cui testamenti factio esset, nisi certam partem ærario legaret. Unde moris est ad hoc usque tempus inscribi testamentis, *Hoc imperatorio fisco relinquo.* Decessit Antoninus Pius senex, morte somno leD nissimo haud absimili, anno imperii XXIV. Hujus primo **594** anno Telesphorus Romæ episcopus, undecimo anno ministerii sui, martyrii corona insignitus, ut Irenæus narrat, felicem exitum sortitus est, Hygino in Romanam sedem collocato, sub quo Valentinianus hæreticus exstitit, et Cerdo sectæ Marcionis auctor. Hygino post quartum pontificatus annum defuncto, Pius Romanæ Ecclesiæ, Alexandrinæ Marcus est præfectus, post Eumenem

Variæ lectiones et notæ.

(35) *Ἐν ἀπορίᾳ ἀργυρίων.* Ita reposuimus ex codd. Reg. et Colb. cum Wolfius ἀργυρίου edidisset, qui ita ex ingenio emendavit, ut et infra pro ἀθροίσας : ἀργύρια, ἀργύριον reponendum censet. Certe infra in Didio Juliano, ἀργύριον numero singulari pro *pecunia* usurpat Zonaras.

(36) *Ναός.* Eadem habet ex Dione Xiphilinus. De templo Cyziceno consulendus Leo Allatius ad Philonem, *De VII orbis miraculis.*

pontificatu annis XIII functum. Marco etiam post decennium mortuo, Celadius ministerium suscepit. Pio Romæ post annos XV episcopatus defuncto, successit Anicetus: quo tempore Justinus etiam martyr et philosophus, veræ doctrinæ assertor, floruit. Is et librum contra Marcionem edidit, et ad Antoninum Pium defensionem Christianorum scripsit, qua imperator impulsus, decreto ad civitates Asianas misso cavit, ne quis Christianos propter religionem supplicio afficeret: quod si quis eo nomine accusaretur, reum absolvendum, accusatorem multandum esse. Hæc sub Pio gesta sunt.

A λιμπάνω τόδε. Ἀπεβίω δὲ ὁ εὐσεβὴς Ἀντωνῖνος γηραιὸς, θανάτῳ ὕπνῳ ἐοικότι μαλακωτάτῳ, μοναρχήσας ἐνιαυτοὺς σὺν τέσσαρσιν εἴκοσι. Τούτου τῷ πρώτῳ ἔτει Τελεσφόρος ὁ Ῥώμης ἐπίσκοπος ἑνδέκατον ἔτος ἀνύσας ἐπὶ τῇ λειτουργίᾳ, καὶ μαρτυρίῳ ταινιωθεὶς (ὡς Εἰρηναῖος ἱστόρησε) τέλος μακάριον εὕρατο, καὶ ἀντιδρύθη εἰς τὸν τῆς Ῥώμης θρόνον Ὑγῖνος. Ἐφ' οὗ Οὐαλεντινιανὸς αἱρεσιάρχης ἐγένετο, καὶ Κέρδων τῆς κατὰ Μαρκίωνα αἱρέσεως ἀρχηγός. Ὑγίνου δὲ μετὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς Ῥώμης ἀρχιερατεῦσαι ἐκλιπόντος τὸν βίον, Πῖος τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας προέστη. Τῆς δ' Ἀλεξανδρέων Μάρκος ἡγήσατο μετὰ Εὐμένη τρισκαιδέκατον ἔτος ἀνύσαντα ἐν τῇ ἀρχιερωσύνῃ. Καὶ τοῦ Μάρκου μετὰ δεκαετίαν μεταχωρήσαντος πρὸς ἑτέραν ζωὴν, Κελαδίων τὴν λειτουργίαν παρέλαβε. Κἀν τῇ Ῥώμῃ τοῦ Πίου ἐκλελοιπότος πεντεκαιδεκάτῳ ἐνιαυτῷ τῆς ἐπισκοπῆς, ἀντικατέστη Ἀνίκητος. Ὅτε καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς ἤκμαζεν Ἰουστῖνος, τοῦ ὀρθοῦ λόγου ὑπεραγωνιζόμενος, ὃς καὶ κατὰ Μαρκίωνος ἐξέθετο σύγγραμμα, καὶ πρὸς τὸν εὐσεβῆ Ἀντωνῖνον (37) ἀπολογίαν ὑπὲρ Χριστιανῶν συνεγράψατο. Ὅθεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ὁρμηθεὶς, δόγμα τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας ἐπέστειλε, μηδένα Χριστιανὸν διὰ τὴν θρησκείαν κολάζεσθαι· ἀλλὰ κἂν τις ὑπό του διὰ ταύτην κατηγοροῖτο, τὸν μὲν κατηγορούμενον ἀπολύεσθαι, τὸν δὲ κατήγορον δίκης ἔνοχον γίνεσθαι. Ταῦτα συνέβη ἐπὶ τοῦ Εὐσεβοῦς.

II. Post cujus vero obitum M. Aurelius Antoninus, a Pio, ut dictum est, adoptatus, imperio suscepto, statim L. Commodum Verum, L. Commodi filium, collegam sumpsit. Erat enim Marcus et imbecilli corpore, et disciplinis ita deditus, ut etiam imperatorem factum scholas frequentare non puderet. Cum Sexto igitur Bœotio philosophabatur, et Hermogeni rhetori operam dabat, sed Stoicis magis addictus erat: Lucius vero, utpote junior, et laborum tolerans, et ad rem militarem natus erat. Itaque Marcus ei, Lucia filia desponsa, bellum Parthicum mandavit, cum Vologesus multos Romanos sagittis confecisset, ac totum exercitum peremisset, seque Romanorum hostem declarasset, et Syriacas urbes magno cum terrore invaderet. Lucius igitur Antiochiam profectus, Cassio legiones dedit: qui Vologesum victum Seleuciam usque persecutus, urbem cremavit, et ejus regiam Ctesiphontem evertit. Quo successu Lucius elatus, socero et imperatori deinde struxit insidias: sed eas priusquam ad rem conferrentur, veneno periit. Inde Cassius **595** universæ Asiæ procurator est designatus. Imperator vero cum Barbaris, qui circa Istrum incolunt, Jazygibus, Marcomannis, et alias aliis longo tempore in Pannonia bellum gessit. Galli Transrhenani usque ad Italiam sunt progressi: inter quorum cadavera, etiam muliebria corpora armata sunt inventa. In tantis autem bellis ea prudentia et gravitate imperavit, ut militibus neque ullo verbo adularetur, neque metu eorum

B Β'. Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ (38), Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος εἰσποιητὸς αὐτῷ γεγονὼς, ὡς ἱστόρηται, τὴν αὐταρχίαν ἐδέξατο, καὶ αὐτίκα κοινωνὸν τοῦ κράτους πεποίηται Λούκιον Βῆρον Κόμοδον, Λουκίου τοῦ Κομόδου υἱόν. Ἦν μὲν γὰρ ὁ Μάρκος καὶ ἀσθενὴς τὸ σαρκίον· ἐσχόλασε δὲ καὶ λόγοις οὕτως, ὥστε καὶ αὐτοκράτωρ γενόμενος οὐκ ᾐδεῖτο ἐς διδασκάλου φοιτᾷν, ἀλλὰ καὶ Σέξτῳ συνεφιλοσόφει τῷ Βοιωτῷ, καὶ Ἑρμογένει τῷ ῥήτορι προσωμίλησε, μᾶλλον δ' ἀντεποιεῖτο τῶν Στοϊκῶν. Ὁ δέ γε Λούκιος νεώτερος ὢν, καὶ πρὸς πόνους ἔρρωτο, καὶ ἐπεφύκει πρὸς στρατιωτικῶν μεταχείρισιν. Ὅθεν τῇ θυγατρὶ Λουκίᾳ τοῦτον ὁ Μάρκος συνάψας, αὐτῷ τὸν πρὸς Πάρθους ἀνέθετο πόλεμον, τοῦ Οὐολογαίσου πολλοὺς Ῥωμαίων κατατοξεύσαντος, καὶ ὅλον τὸ στρατόπεδον διαφθείραντος, καὶ πολέμιον Ῥωμαίοις ἑαυτὸν ἀποφήναντος, καὶ φοβερὸν ἐπιόντα τῆς Συρίας ταῖς πόλεσιν. Εἰς γοῦν Ἀντιόχειαν ὁ Λούκιος γεγονὼς, Κασσίῳ τὰ στρατεύματα ἔνειμεν· ὡς τῷ Οὐολογαίσῳ συμβαλὼν, ἥττησέ τε καὶ μέχρι Σελευκείας ἐδίωξε, καὶ ταύτην ἐνέπρησε, καὶ τὰ βασίλεια αὐτοῦ τὰ ἐν Κτησιφῶντι κατέσκαψε· τῷ δὲ Λουκίῳ ταῦτα ὄγκον περιεποίει καὶ φρόνημα, ὥστε μετὰ ταῦτα καὶ ἐπιβουλεῦσαι τῷ κηδεστῇ τε καὶ αὐτοκράτορι· πρὶν δέ τι δρᾶσαι, φαρμάκῳ διώλετο. Ἐντεῦθεν ὁ Κάσσιος τῆς Ἀσίας ἁπάσης ἐπίτροπος προκεχείρισται. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ τοῖς περὶ τὸν Ἴστρον βαρβάροις Ἰάζυξί τε καὶ Μαρκομάννοις, καὶ ἄλλοτε ἄλλοις χρόνον συχνὸν ἐπολέμησε, τῇ Παιονίᾳ κεχρημένος

C

Variæ lectiones et notæ.

(37) *Καὶ πρὸς τὸν εὐσεβῆ Ἀντωνῖνον*. Sic etiam Eusebius, lib. IV, cap. 13, sed D. Marco reponendum contendit Valesius. Hunc consule.

(38) *Φιλοσόφου*. Ita in Zonaræ ms. marginibus, et in Capitolini libris veteribus scribitur, tametsi, inquit Casaubonus, *Philosophi* appellatio inter M. Antonini titulos nullibi occurrat, seu in veteribus inscriptionibus, seu in nummis, adeo ut recentiorum scriptorum inventum sit: licet philosophiæ potissimum studium impendisse tradant scriptores. Joannes Antiochenus: Ἐπῄνει δὲ τῶν φιλοσόφων τοὺς ἀπὸ τῆς στοᾶς, καὶ ἦν ἄρα ἐκείνων μιμητὴς οὐ μόνον κατὰ τὴν τῶν διαιτημάτων ἐπιτήδευσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν μαθημάτων σύλληψιν.

ὁρμητηρίῳ. Καὶ οἱ ὑπὲρ τὸν Ῥῆνον Κελτοὶ (39) A μέχρις Ἰταλίας ἐπήλασαν, ὧν ἐν τοῖς νεκροῖς καὶ γυναικῶν σώματα ὡπλισμένα εὑρέθη. Οὕτω δὲ καὶ σωφρόνως καὶ ἐγκρατῶς ἦρχεν, ὥστε ἐν τηλικούτοις πολέμοις μήτε τι θωπευτικὸν πρὸς τοὺς στρατιώτας εἰπεῖν, μήτε τι φόβῳ ποιῆσαι. Ὅτε δὲ μὴ πολέμοις ἦν σχολάζων, ἐδίκαζε, καὶ τοῖς ῥήτορσι πρὸς ὕδωρ λέγουσι πλεῖον ἐγχεῖσθαι τὸ ὕδωρ ἐκέλευεν, ἵν' ἔχοι πάντοθεν τὸ δίκαιον ἀκριβοῦν. Ἦν δὲ καὶ φιλόπονος, ὡς καὶ νυκτὸς δικάζειν· καὶ οὐδὲν ἐν παρέργῳ οὔτ' ἐποίει, οὔτ' ἔγραφεν, οὔτ' ἔλεγε· μὴ δεῖν νομίζων τὸν αὐτοκράτορα ἐν παρέργῳ τι πράττειν, μηδὲ τοὐλάχιστον, καὶ ταῦτα σώματος τυχὼν ἀσθενοῦς. Μαρκομάννους μὲν οὖν καὶ Ἰάζυγας πολλοῖς καὶ μεγάλοις ἀγῶσι καὶ κινδύνοις ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ὑπέταξε. Πρὸς B δὲ τοὺς Κουάδους, καὶ πόλεμος αὐτῷ βαρὺς συγκεκρότητο, καὶ νίκην παράδοξον αὐτῷ τὸ θεῖον παρέσχετο. Κύκλῳ γὰρ τῶν Κουάδων τοὺς Ῥωμαίους περισχόντων, συνασπίσαντες οἱ Ῥωμαῖοι καρτερῶς ἀντημύνοντο. Οἱ δὲ Βάρβαροι ἀπέσχοντο μὲν τοῦ μάχεσθαι, τὰ δὲ πέριξ ἀπέφραξαν, ὥστε μήποθεν αὐτοὺς ὑδρεύσασθαι δύνασθαι, οἰόμενοι ῥᾷον αὐτῶν περιγενέσθαι, μὴ οἵων τε ἐσομένων πρὸς δίψαν ἀντέχειν καὶ καύσωνα. Τῶν οὖν Ῥωμαίων καὶ καμάτῳ κακουμένων, καὶ καύματι καὶ δίψει καὶ τραύμασιν, νέφη ἀθρόον τὸν ἀέρα περιέσχον ἐκεῖνον, καὶ ὗσέ γε πλεῖστα, οὐχ ὡς ὁ Δίων (40) ἱστόρησεν, Αἰγυπτίου μάγου τὸν Ἑρμῆν ἐπικαλεσαμένου, καὶ γοητείαις δι' αὐτοῦ τὸν ὑετὸν δυνηθέντος ἐπαγαγεῖν, C ἀλλὰ τοῦ θείου Χριστιανῶν παρακληθέντος ἐντεύξεσι, καὶ ῥυσαμένου τότε κἀκείνους παραδοξοποιίᾳ καὶ ἅπαν τὸ στράτευμα. Ἦν γάρ τις ἐν τῇ τότε Ῥωμαϊκῇ στρατιᾷ λεγεὼν, οἳ πάντες ἦσαν Χριστιανοί. Ἀμηχανοῦντι δὲ τῷ αὐτοκράτορι καὶ δεδοικότι περὶ παντὶ τῷ στρατεύματι, λόγος ἐστὶ φάναι τὸν ἔπαρχον τοῦ δορυφορικοῦ, ὡς οὐκ ἔστιν ὃ μὴ δύναται τὸ γένος τῶν καλουμένων Χριστιανῶν. Εἶναι δὲ παρὰ τῇ στρατιᾷ ἀνδρῶν τοιούτων τάγμα ὁλόκληρον.

quidquam faceret. Cum a bellis otium erat, jus dicebat: et oratoribus ad aquam verba facientibus plus infundi jubebat, ut ab omni parte æquitatem indagare posset. Adeo laboriosus, idque in tenui valetudine, ut noctu etiam pro tribunali sederet: atque obiter nihil neque diceret, neque scriberet, neque faceret. Neque enim decere putabat, ut imperator vel minimum perfunctoria opera administraret. Marcomannos et Jazygas multis magnis prœliis et periculis subegit. Contra Quados gravissimo bello suscepto, admirabilem victoriam divinitus est adeptus. Qui cum Romanos undique circumdedissent, hi vero testudine facta fortiter se defenderent, Barbari, omissa pugna, circumjecta loca omnia obsepserunt, ne cubi aquari possent: rati se eos siti et æstu afflictos facilius superaturos. Romanis autem labore, æstu, siti, vulneribus confectis: aere subitis nubibus densato vehementer pluit, non, ut Dion scribit, propter Ægyptii magi præstigias, Mercurium obtestati: sed Deo Christianorum precibus exorato, et ipsi et universus exercitus per miraculum sunt conservati. Nam cum in Romanis castris Christiana legio esset, prætorio præfectus imperatori æstuanti et de toto exercitu sollicito dixisse fertur, populum Christianorum nihil non posse, esse autem in exercitu integram ex eo hominum genere legionem. Quo ille audito, eos rogarit, ut suum Deum implorarent. Quo facto, fulmina in hostes sint illata, imber in Romanos. Quare obstupefactus Marcus, Christianos decreto honoravit, et Fulminatricem legionem illam appellavit. Ac sic fuisse appellatam Dion et cæteri consentiunt, sed causam non addunt. Miraculi hujus etiam Eusebius **596** in *Ecclesiastica Historia* meminit. Cæterum Dion ait, imbre facto, Romanos bibendo occupatos, subita incursione Barbarorum pene periisse, nisi vehementi grandine et multis fulminibus hostes petiti essent.

Τὸν δὲ ἀκούσαντα δεηθῆναι τούτων ἐπικαλέσασθαι τὸν οἰκεῖον Θεόν. Κἀκείνων εὐξαμένων, κεραυνῷ μὲν βληθῆναι τοὺς ἐναντίους, ὄμβρον δὲ Ῥωμαίοις καταῤῥαγῆναι. Οἷς ἐκπλαγέντα τὸν Μάρκον, τιμῆσαι μὲν τοὺς Χριστιανοὺς δόγματι, Κεραυνοβόλον (41) δ' ἐκεῖνο καλέσαι τὸ σύνταγμα. Καὶ ὅτι μὲν οὕτως ὁ λεγεὼν ἐκεῖνος ἐκλήθη, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι καὶ παρὰ τῷ Δίωνι ὡμολόγηται, τὴν δὲ αἰτίαν οὐ προστιθέασι. Μέμνηται δὲ τῆς παραδοξοποιίας ταύτης ἐν τῇ *ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ* καὶ ὁ Εὐσέβιος. Ὅ γε μὴν Δίων φησὶν ὅτι, τοῦ ὄμβρου γενομένου, οἱ Ῥωμαῖοι περὶ τὸ πίνειν ἀσχοληθέντες ὀλίγου δεῖν ἀπολώλεισαν ἂν, τῶν Βαρβάρων ἐπιτιθεμένων αὐτοῖς, εἰ μὴ χάλαζα κατεῤῥάγη σφοδρὰ καὶ κεραυνοῖς ἐβάλλοντο οἱ πολέμιοι.

Γ'. Ὁ δὲ **Κάσσιος** ἐν τῇ Συρίᾳ διάγων ἐνεωτέρισεν, D ὃς **Σύρος** ἦν, ἀνὴρ δὲ ἄριστος, καὶ οἷον ἂν τινες ἕξειν εὔξαιντο αὐτοκράτορα. Ἐκινήθη δὲ πρὸς ἀποστασίαν, ἀγγελίας αὐτῷ ψευδοῦς κομισθείσης, ὡς ὁ **Μάρκος** ἀπέθανεν. Ἅπαξ δὲ πρὸς τὸ ἔργον ὁρμήσας, οὐκ ἀπέστη, μετ' ὀλίγων μαθὼν τὴν ἀγγελίαν εἶναι ψευδῆ. Ἡτοιμάζετο δὲ πολέμῳ

III. At Cassius in Syria agens, novas res molitus est, homo Syrus, sed vir optimus, et qualis imperator exoptari queat. Est autem nuntio de Marci interitu ad defectionem impulsus, quem cum paulo post falsum esse comperisset, a re semel cœpta desistere noluit, ita se parans, ut qui imperium vi occupare vellet. Marco vero milites pro con-

Variæ lectiones et notæ.

(39) *Οἱ ὑπὲρ τὸν Ῥῆνον Κελτοί. Galli qui supra Rhenum incolunt*, ubi ὑπὲρ idem quod πέραν valere videtur: ut infra in Commodo, ὑπὲρ τὴν Δακίαν. Et in Æmiliano: αἱ ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις δυνάμεις.

(40) *Δίων*. Ex Xiphilino.

(41) *Κεραυνοβόλον*. Ex Xiphilino. Legionis XII Fulminatricis non semel habetur mentio in veteribus inscriptionibus apud Gruterum.

tione ad rem strenue gerendam cohortato, et ad bellum se paranti, victoriæ plurimæ contra diversos Barbaros nuntiatæ sunt, et Cassii cædes : quem centurio quidam in itinere aggressus, subito vulneravit, non tamen lethaliter, sed cædem ejus decurio absolvit. Sic ille per tres menses et dies sex imperio somniato periit. Est et filius ejus alibi occisus. Imperator vero nullum qui cum eo defecerat, occidit : sed clementer tractavit omnes. Ad senatum etiam scripsit, neminem ex Cassii adjutoribus esse occidendum : *Absit enim*, inquit, *ne quisquam vestrum propter me, vel meo vel vestro suffragio perimatur. Quod nisi impetro, quamprimum moriar*. Adeo in rebus omnibus et pius et clemens fuit. Postea lex lata est, ne quis ei provinciæ præesset, e qua natus esset : propterea quod Cassius Syriæ prætor, in qua patriam habebat, regnum affectarat. Athenas profectus Marcus, civibus honorem habuit, et omnium disciplinarum magistros ordinavit, annuis stipendiis e publico decretis. Cum Romam venisset, omnibus qui ærario aut fisco debebant, æs alienum condonavit, civitatibus pecuniam dedit, et Smyrnam terræmotu afflictam instaurari jussit. Scythicis gentibus denuo tumultuantibus, filio maturius quam statuerat, Crispina uxore data, expeditionem suscepit, pecunia ex ærario petita. Omnia enim senatus populique esse dicebat. Barbaris debellatis, decimum imperator est appellatus. Quod si vixisset diutius, loca illa omnia subegisset. Sed obiit, a medicis, ut aiunt, in Commodi gratiam confectus : **597** quem tamen jam moriturus militibus commendavit, ne ab eo interfici videretur. Tribuno tesseram postulanti : *Ad orientem* (inquit) *ito : ego enim jam occido*. Obiit annos LIX natus, diebus XXXVIII minus. Imperio annos XIX et dies XI optime præfuit. Nam cum natura vir bonus esset, doctrina longe melior evasit : neque tamen felicitas virtuti ejus respondit. Quo magis admirandus est, quod in asperrimis et difficillimis rebus et semetipsum et imperium conservavit. Eo imperante, sanctus Polycarpus Smyrnæus pontifex martyrii corona redimitus est : et eloquentia magnus, confessione major, Justinus certamen obiit, cujus multa scripta etiamnum exstant. Octavo anno imperii hujus M. Antonini Veri, Anicetus obit, Ecclesia Romana per annos XI gubernata. Ei successit Soter. Celadione post annos XIV vita functo, Alexandrinus episcopatus Agrippino est traditus Cornelio Heronis successori, ordine quarto, successit quintus Eros : illi Theophilus sextus, qui scriptis contra Marcionem pugnavit. Ei successit Maximinus VII. Sotero Romanorum pontifice rebus terrenis exempto, in ejus throno collocatus est Eleutherus.

A τὴν ἐξουσίαν ἕξειν. Ὁ δὲ Μάρκος τοὺς στρατιώτας συγκαλεσάμενος, ἐδημηγόρησε, καὶ παρεθάῤῥυνε σφᾶς πρὸς τὸν πόλεμον. Παρασκευαζομένῳ δὲ νῖκαι τε πλεῖσται κατὰ Βαρβάρων διαφόρων ἠγγέλθησαν, καὶ ἡ Κασσίου σφαγή, ὃν ἑκατόνταρχός τις βαδίζοντι προσελθών, ἔτρωσεν αἰφνίδιον, οὐ μέντοι καιρίως, προσκατειργάσατο δὲ τὸν φόνον δέκαρχος· καὶ ὁ μὲν οὕτως ἀπώλετο, μῆνας τρεῖς καὶ ἡμέρας ἓξ τὴν ἀρχὴν ὀνειρώξας. Καὶ ὁ υἱὸς δὲ αὐτοῦ ἐφονεύθη τυγχάνων ἑτέρωθι. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ οὐδένα τῶν ἐκείνῳ συναποστάντων διεχρήσατο· ἀλλ' ἐπιεικῶς ἐχρήσατο ξύμπασι. Καὶ τῇ βουλῇ δὲ ἐπέστειλε μηδένα τῶν Κασσίῳ συναραμένων τεθνάναι· *Μὴ γὰρ γένοιτο*, ἔφη, *μηδένα ὑμῶν δι' ἐμέ*, μήτε τῇ ἐμῇ, μήτε τῇ ὑμετέρᾳ ψήφῳ *σφαγῆναι*. Ἂν B *δὲ μὴ τούτου τύχω, σπεύσω θανεῖν*. Οὕτω δὴ πάντων καὶ εὐσεβὴς ἐγένετο καὶ χρηστός. Ἐνομοθετήθη δὲ τότε μηδένα τοῦ ἔθνους ἄρχειν, ὅθεν ἐγένετο, ὅτι ὁ Κάσσιος ἐν τῇ Συρίᾳ ἡγεμονεύων, ὅπου καὶ ἡ πατρὶς αὐτοῦ ἦν, ἐνεόχμωσεν. Ἐλθὼν δ' εἰς Ἀθήνας ὁ Μάρκος, τιμάς τε τοῖς Ἀθηναίοις ἔνειμε, καὶ διδασκάλους ἐπὶ πάσης παιδείας ἔταξε, μισθὸν ἐτήσιον ἐκ τοῦ ταμείου κομιζομένους. Ἐς δὲ τὴν Ῥώμην ἐλθών, τοῖς ὀφλοῦσι τῷ βασιλικῷ ταμείῳ καὶ τῷ δημοσίῳ πᾶσιν ἀφῆκε τὰς ὀφειλάς, πόλεσί τε χρήματα δέδωκε, καὶ τὴν Σμύρναν ὑπὸ σεισμοῦ παθοῦσαν ἀνοικοδομηθῆναι προσέταξεν. Ὡς δ' αὖθις τὰ Σκυθικὰ κεκίνητο, γυναῖκα τῷ υἱῷ θᾶττον ἢ ἐβούλετο Κρισπίναν συνῴκισε, καὶ κατ' C αὐτῶν ἐξεστράτευσε, καὶ χρήματα ἐκ τοῦ δημοσίου ᾔτησε. Πάντα γὰρ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἔλεγεν εἶναι. Καταπολεμηθέντων δὲ τῶν Βαρβάρων, αὐτοκράτωρ προσηγορεύθη τὸ δέκατον (42). Καὶ εἰ ἔτι ἐζήκει, τὰ ἐκεῖ πάντα ὑπὸ Ῥωμαίους ἂν ἐποιήσατο· ἀλλὰ μετήλλαξε, τῶν ἰατρῶν αὐτὸν κατεργασαμένων, ὡς λέγεται, τῷ Κομόδῳ χαριζομένων. Ἄρτι δὲ θνήσκων τοῦτον τε τοῖς στρατιώταις παρακατέθετο, ἵνα μὴ δοκῇ ὑπ' αὐτοῦ θνήσκειν. Καὶ τῷ Χιλιάρχῳ τὸ σύνθημα αἰτοῦντι, *Πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα*, εἶπεν, *ἄπιθι, ἐγὼ γὰρ δύομαι ἤδη*. Ἄριστα οὖν ἄρξας μετήλλαξε, ζήσας μὲν ἔτη πεντήκοντα καὶ ἐννέα, αὐταρχήσας δὲ ἔτη ἐννεακαίδεκα, καὶ ἡμέρας ἕνδεκα. Ἦν γὰρ καὶ φύσει ἀγαθὸς ἀνήρ, πλεῖστα δὲ καὶ ὑπὸ παιδείας βελτίων ἐγένετο. D Οὐ μέντοι ἀξίως τῆς ἀρετῆς εὐδαιμόνησεν. Ἐντεῦθεν δὲ μᾶλλον θαυμάσειεν ἄν τις αὐτόν, ὅτι καὶ ἀλλοκότοις καὶ ἐξαισίοις χρησάμενος πράγμασιν, αὐτός τε περιεγένετο, καὶ τὴν ἀρχὴν διεσώσατο. Τούτου κρατοῦντος, ὁ ἱερὸς Πολύκαρπος ὁ Σμύρνης ἀρχιερεὺς τὸν μαρτυρικὸν ἀνεδήσατο στέφανον· καὶ ὁ μέγας ἐπὶ λόγοις καὶ μείζων ἐν ὁμολογίᾳ Ἰουστῖνος ἐνήθλησεν, οὗ πολλὰ μέχρι τοῦδε συγγράμματα σώζονται. Τῷ δὲ ὀγδόῳ ἔτει τῆς Μάρκου Οὐήρου τοῦ Ἀντωνίνου τούτου ἀρχῆς Ἀνίκητος τελευτᾷ, ἔτη δέκα ἐπὶ ἑνὶ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας προστάς. Καὶ τοῦτον Σωτὴρ διαδέχεται· καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(42) *Αὐτοκράτωρ τὸ δέκατον*. Ita infra in Commodo : αὐτοκράτωρ τὸ ὄγδοον. Toties quippe imperatores acclamabantur, quoties hostes vicerant, aut certe expeditiones bellicas susceperant.

Κελαδίωνος μετὰ δέκα καὶ τέσσαρα ἔτη τὴν ζωὴν ἐκμετρήσαντος, Ἀγριππῖνος τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπισκοπὴν ἐγκεχείριστο (43). Καὶ τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας μετὰ Ἥρωνα Κορνηλίου προστάντος τετάρτου, πέμπτος Ἔρως αὐτὸν διεδέξατο. Κἀκεῖνον ἕκτος Θεόφιλος, ὃς καὶ κατὰ Μαρκίωνος ἐγγράφως ὡπλίσατο· ὃν ἕβδομος διεδέξατο Μαξιμῖνος. Τοῦ Ῥωμαίων δὲ ἀρχιερατεύσαντος Σωτῆρος μεταστάντος τῶν τῇδε, ἀντεισῆκτο Ἐλεύθερος.

A Δ'. Κόμοδος δὲ ὁ υἱὸς Ἀντωνίνου Μάρκου, ἄριστα παρὰ τοῦ πατρὸς τραφείς τε καὶ ἀναχθεὶς, οὐ κατὰ τὴν παιδείαν ἀποβεβήκει, ἥνπερ πεπαίδευτο, ἀλλ' ἄκακος μὲν ἦν καὶ πρὸς πανουργίαν ἀποπεφύκει· δειλὸς δὲ ὤν, καὶ τοῖς συνοῦσι πειθόμενος δι' ἁπλότητα, τὰ ἤθη τε διεφθάρη καὶ εἰς ἀσέλγειαν καὶ μιαιφονίαν προήχθη, ἐννεακαιδεκάτης τυγχάνων ὅτε τῆς ἐξουσίας ἐκράτησεν. Ὅθεν τὰς συμβουλίας τῶν ἀριστῶν τῆς βουλῆς παρωσάμενος, οὓς ἐπιτρόπους ἐπέστησεν αὐτῷ ὁ πατὴρ, σπένδεται τοῖς Βαρβάροις, καὶ εἰς τὴν Ῥώμην ὑπονοστεῖ, οὔτε πονεῖν ἐθέλων, καὶ ἐρρᾳστωνευμένης ἐρῶν βιοτῆς. Ὅθεν καὶ πλειστάκις ἐπεβουλεύθη, καὶ συχνοὺς ἀπέκτεινεν (44) οὐκ ἄνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς τότε ἀνθήσαντας, ἄτερ B Πομπηϊανοῦ, καὶ Περτίνακος, καὶ Βικτωρίνου, ὥστ' ἄπορον λογίζεσθαι τοῖς ταῦτα συγγραψαμένοις, ὅπως ἐκεῖνοι τὸν φόνον τότε διέφυγον. Εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ εἰς τὸ θέατρον τὸ κυνηγετικὸν ἐπεβούλευσε Κλαύδιος Πομπηϊανός (45). Ξίφος γὰρ ἐν τῇ τῆς εἰσόδου ἀντείνας στενοχωρίᾳ ἔφη· *Τοῦτό σοι πέπομφεν ἡ βουλή*. Ὧ κατηγγύητο μὲν ἡ θυγάτηρ Λουκίλλης, τῆς τοῦ Κομόδου ὁμαίμονος, συνεφθείρετο δὲ καὶ αὐτὴ ἡ Λουκίλλα οὔτ' ἐπιεικεστέρα οὔτε σωφρονεστέρα οὖσα τοῦ ἀδελφοῦ. Διὸ καὶ τὸν Πομπηϊανὸν ἀνέπεισεν ἐπιθέσθαι τῷ Κομόδῳ, καὶ ἐκεῖνον καὶ ἑαυτὴν προσαπώλεσεν. Ἀνεῖλε δὲ καὶ τὴν γυναῖκα Κρισπῖναν ὁ Κόμοδος, μοιχείαν ἐπεγκαλέσας αὐτῇ· καὶ εἴ τις ἕκαστον τῶν ὑπ' ἐκείνου κτανθέντων ἢ διὰ συκοφαντίας ψευδεῖς, ἢ δι' ὑποψίας εἰκαίας, ἢ διὰ C πλοῦτον βαθὺν, ἢ διὰ γένους λαμπρότητα, ἢ διὰ παιδείας ὑπεροχὴν, ἢ δι' ἀρετῆς εὐδοκίμησιν ἀκριβώσασθαι τῇ συγγραφῇ βουληθῇ, ὄχλον ἂν παρέξει τοῖς ἐπιέναι τὸ σύγγραμμα μέλλουσιν. Ἐγένοντο δὲ καὶ πόλεμοι αὐταρχοῦντος αὐτοῦ, πρός τε τοὺς ὑπὲρ τὴν Δακίαν Βαρβάρους καὶ μέγιστος ὁ Βρεττανικὸς, ἐφ' ὃν Μάρκελλον Οὔλπιον ἔπεμψεν, ἄνδρα ἐγκρατῶς τε ζῶντα καὶ στρατιωτικῶς, ἀδωρότατόν τε καὶ φύσει ἀϋπνότατον, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐξ ἐγκρατείας. Ἵνα γὰρ μηδὲ ἄρτου κορέννυται, πολυήμερόν τε καὶ παλαιότατον αὐτὸν ἤσθιεν, ὥστε μηδὲ δύνασθαί τι φαγεῖν τοῦ ἀναγκαίου πάνυ ἐπέκεινα. Οὗτος τοὺς ἐν Βρεττανίᾳ Βαρβάρους ἐκάκωσεν σφόδρα. Ὅθεν διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ὀλίγου ἀπέκτεινεν ἂν

IV. Commodus vero, M. Antonini filius, optime a patre educatus et institutus, disciplinæ qua eruditus erat non respondit. Sed cum simplex esset, ac minime callidus et timidus, paruit familiaribus suis: corruptisque moribus, ab iis ad luxum et cædes est impulsus, XIX annos natus cum imperio potiretur, principum senatorum, quos ei pater curatores dederat, consiliis repudiatis, pace facta cum Barbaris, tædio laborum et dissolutæ vitæ amore Romam revertitur. Quibus de causis crebris insidiis appetitus, plurimos non viros tantum, sed etiam mulieres, et fere omnes illius ætatis claros homines, Pompeiano, Pertinace et Victorino exceptis, interfecit, ut qui res illas scripserunt, dubitent, quo pacto illi cædem effugerint. Theatrum venatorium ingredienti insidiatus est Claudius Pompeianus, et in aditus angustiis stricto ense dixit: *Hunc tibi senatus misit*. Ei Pompeiano filia Lucillæ sororis Commodi nupta erat, sed et ipsa **598** Lucilla ejus consuetudine utebatur, fratre nihilo humanior aut modestior. Eaque de causa Pompeiano persuaso, ut Commodum aggrederetur, et ipsum et semetipsam perdidit. Sustulit et Crispinam uxorem Commodus ob adulterii crimen. Quod si quis eos omnes quos vel ob falsas criminationes, vel propter inanes suspiciones, vel propter magnas divitias, vel generis splendorem, vel eruditionem excellentem, vel gloriam virtutis interfecit, exquirere studeat, næ is magnam lectoribus molestiam pariet. Bella quoque sub ejus imperio gesta sunt adversus Barbaros qui supra Daciam incolunt, et Britannicum omnium maximum: ad quod Ulpium Marcellum misit, virum et continentis et militaris vitæ, abstinentissimum, nec tam natura quam ex sobrietate vigilantissimum. Nam ut nec pane satiaretur, eo minime recenti, sed ante multos dies cocto vescebatur: ut nihil ultra posset edere, quam summa necessitas postularet. Qui cum Britannos graviter afflixisset, parum abfuit quin ob virtutem a Commodo necaretur. Perennius vero prætorio præfectus, imperatore aurigationibus et luxui vacante, et rempublicam et rem militarem administrare cogebatur. Ac si quid militibus adversi accidebat, id illi iracunde imputabant. Qui igitur in Britannia

Variæ lectiones et notæ.

D (43) *Τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπισκοπὴν ἐγκεχείριστο*. Ita etiam alter ex Reg. cod. Wolfianus ἀρχὴν prætulit: sed hæc verba aliter habentur in altero Reg. et Colb.: Καὶ Κελαδίωνος μετὰ δέκα καὶ τέσσαρα ἔτη τὴν τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν Ἀγριππῖνος ἐγκεχείριστο.

(44) *Ἀπέκτεινεν*. Domesticas Commodi cædes diversi generis, quas separatim exposuerat Dio, unde sua hausit Zonaras, Xiphilinus in unam periodum congessit.

(45) *Κλαύδιος Πομπηϊανός*. Hunc Quintianum vocat Ammianus, lib. XIX de Commodo: *Adeo ut post intestina pericula multa et varia, alter in amphitheatrali cavea, cum adfuturus spectaculis introiret, a Quintiano senatore, illicitæ cupidinis homine, ad debilitatem pene pugione vulneraretur*. Ita etiam hunc vocat Herodianus. At Lampridius et Xiphilinus Pompeianum cum Zonara nominant. Vide Henr. Valesium ad Marcellin.

A militabant, ob motam seditionem objurgati, mille quingentos sui ordinis in Italiam miserunt, quibus Romæ appropinquantibus Commodus obviam profectus: *Qua de causa venitis*, inquit, *commilitones?* Qui cum respondissent, *eo se adesse, quod Perennius ei insidiaretur*, credidit ille, virumque illis dedidit: a quibus excruciatus interiit, cum magistratum modestissime et integerrime gessisset. Quo amoto, Cæsariani, quorum dux et auctor erat Cleander, nullo facinore abstinuerunt: impune omnia vendentes, et nihil non audentes, quod superbia et libido suasisset. Cleander vero a fortuna in altum sublatus, et donavit et vendidit senatorias dignitates, expeditiones, præfecturas, provincias, omnia denique. Ac nonnulli omnibus suis bonis ordinem
B senatorium redemerunt: ut de Julio Solone homine obscurissimo diceretur, eum bonis **599**
ademptis in curiam relegatum esse. Consules in unum annum XXV designavit, quod nec ante nec post unquam factum est. Itaque pecunia undique colligenda magnas opes est adeptus, de quibus plurima Commodo et ejus concubinis donabat. Nihilosecius tamen in tanto fortunæ fastigio ignominiose periit. Nam cum annonæ penuria Romæ laboraretur, Dionysius Papyrius rei frumentariæ præfectus, eam magis coarctavit: ut Cleander, tanquam ob furta malorum auctor et invisus populo, facilius interiret. Ludis igitur Circensibus cum equi jam excursuri essent, multitudo puerorum in circum accurrit,
C quos magna quædam virgo torvo vultu ducebat, quæ dea postmodum credita est: ortoque a pueris clamore, populus etiam vociferans ad Commodum in suburbio agentem contendit, ac illi beneprecatus, Cleandro diras est imprecatus. Imperator vero satellites contra eos misit, qui cum nonnullis vulneratis, nonnullis occisis, populum repellere non possent: multitudine et robore militum fretus, ipse prodiit. Sed cum turbam appropinquantem vidisset, homo ignavissimus ita pertimuit, ut Cleandrum et filium ejus statim occidi juberet. Puer igitur limini illisus periit. Cleandri vero corpus Romani excarnificatum traxerunt, et caput ejus hastæ affixum circumtulerunt. Sunt et aliquot alii palatini proceres interfecti.

τὸν ἄνδρα ὁ Κόμοδος. Περέννιος δὲ ὁ τοῦ δορυφορικοῦ ἄρχων, τοῦ Κομόδου ἁρματηλασίαις καὶ ἀσελγείαις ἐσχολακότος, ἠναγκάζετο τά τε στρατιωτικὰ, καὶ τὰ τοῦ κοινοῦ διοικεῖν. Εἴ τι γοῦν τοῖς στρατιώταις ἀπήντα που δυσχερὲς, ἐπ' ἐκεῖνον τοῦτο ἀνέφερον, καὶ ἐμήνιων αὐτῷ. Οἱ ἐν Βρεττανίᾳ τοίνυν στρατιῶται στασιάζοντες, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτιμηθέντες, χιλίους ἐπὶ πεντακοσίοις ἐξ ἑαυτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔπεμψαν, οἷς τῇ Ῥώμῃ πλησιάσασιν ὁ Κόμοδος προϋπήντησε καὶ εἶπεν, *Ὦ συστρατιῶται, τί βουλόμενοι πάρεστε;* οἱ δὲ, *Ἥκομεν*, ἔφασαν, *ἐπεί σοι ἐπιβουλεύει Περέννιος*· καὶ ὃς ἐπείσθη, καὶ τὸν ἄνδρα ἐξέδωκεν. Καὶ οἱ στρατιῶται αὐτὸν καὶ ᾐκίσαντο καὶ κατέκοψαν, διαγαγόντα τὴν ἀρχὴν ἀδωρότατά τε καὶ σωφρονέστατα. Οὗπερ ἀπαλλάγοντες οἱ Καισάρειοι, ὧν ὁ Κλέανδρος κορυφαιότατος ἐτύγχανεν ὤν, ἅπαν ἔδρων χείριστον ἀδεῶς· πάντα γὰρ ἐπώλουν, καὶ ὕβριζον καὶ ἠσέλγαινον. Ὁ δὲ Κλέανδρος μέγα ὑπὸ τῆς τύχης ἀρθεὶς, καὶ ἐχαρίσατο, καὶ ἐπώλησε βουλείας (46), στρατείας, ἐπιτροπείας, ἡγεμονίας, καὶ ἁπλῶς ξύμπαντα, καί τινες πάντων ὧν εἶχον τὸ βουλευταὶ γενέσθαι ἐπρίαντο· ὥστε καὶ λεχθῆναι ἐπὶ Ἰουλίῳ Σόλωνι ἀφανεστάτῳ ἀνδρὶ, ὅτι τὴν οὐσίαν ἀφαιρεθεὶς, ἐξωρίσθη εἰς τὸ Συνέδριον. Καὶ ὑπάτους εἰς ἕνα ἐνιαυτὸν εἴκοσι καὶ πέντε ἀπέδειξεν, ὃ μήτε πρότερον μήτε ποτὲ ὕστερον ἐγένετο. Πάντοθεν οὖν ἀργυρολογῶν ἐκτήσατο πάμπολλα, ἀφ' ὧν πλεῖστα τῷ τε Κομόδῳ ἐδίδου καὶ ταῖς αὐτοῦ παλλακαῖς· καίτοι δ' οὕτως ὑπὸ τῆς τύχης ἀρθεὶς, ἀτίμως ἀπώλετο. Σιτοδείας γὰρ ἐν Ῥώμῃ συμβάσης, πλέον αὐτὴν Παπείριος Διονύσιος ἐπὶ τοῦ σίτου τεταγμένος ἐπέτεινεν, ὡς ἂν τὸν Κλέανδρον οἱ Ῥωμαῖοι μισήσωσί τε καὶ διαφθείρωσιν, ὡς αἴτιον τοῦ κακοῦ διὰ κλέμματα. Ἤγετο τοίνυν ἱπποδρομία· τῶν δ' ἵππων ἀγωνιεῖσθαι μελλόντων εἰσέδραμε παιδίων πλῆθος εἰς τὸν ἱππόδρομον· καὶ τῶν παρθένος τις ἡγεῖτο μεγάλη καὶ βλοσυρὰ, ἣ δαίμων ἐς ὕστερον ἐνομίσθη (47)· καὶ συνεβόησαν μὲν τὰ παιδία, καὶ ὁ δῆμος ἐκ τούτου ἐξέκραγε, καὶ ὥρμησε πρὸς τὸν Κόμοδον ἐν προαστείῳ ὄντα, ἐκείνου μὲν ὑπερευχόμενος, τοῦ Κλεάνδρου δὲ κατευχόμενος. Ὁ δὲ στρατιώτας ἔπεμψεν ἐπ' αὐτοὺς, οἳ καὶ ἐτρώσάν τινας καὶ ἀπέκτειναν, ἀνεῖρξαι δὲ τὸν δῆμον οὐκ ἴσχυσαν. Ἀλλὰ τῷ πλήθει θαρρῶν καὶ τῇ τῶν δορυφόρων ἰσχύϊ ἐκεῖνος ἠπείχθη. Πλησιαζόντων δὲ οὕτως ὁ Κόμοδος ἔδεισε, δειλότατος ὤν, ὡς αὐτίκα τόν τε Κλέανδρον καὶ τὸ παιδίον αὐτοῦ σφαγῆναι κελεῦσαι· τὸ μὲν οὖν παιδίον προσουδισθὲν διεφθάρη. Τὸ δὲ τοῦ Κλεάνδρου σῶμα λαβόντες οἱ Ῥωμαῖοι, ἔσυραν καὶ ᾐκίσαντο. Καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ δόρατος περιενήνεκτο, καί τινας ἑτέρους τῶν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι δυναμένων διέφθειραν.

D V. Commodus vero ad cædes incitatus, viros illustres occidebat: et in omnes Romanos sævissimus, ea sibi tribui cogebat, quæ patri ejus ultro ex benevolentia delata fuerant. Igitur præter

Ε'. Κόμοδος δὲ ἐφόνα, καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας διεχειρίζετο, καὶ ἦν Ῥωμαίοις ἅπασι χαλεπώτατος, ἀναγκάζων αὐτῷ ἐξ ἀνάγκης ψηφίζεσθαι, ὅσα τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἑκόντες δι' εὔνοιαν ἐψηφίζοντο· ἀλλὰ

Variæ lectiones et notæ.

(46) *Βουλείας*. *Senatum* vertit interpres: malim *senatorias dignitates*, atque ita reposui, quod et quæ mox sequuntur satis suadent, καί τινες πάντων ὧν εἶχον τὸ βουλευταὶ γενέσθαι ἐπρίαντο.

(47) *Ἡ δαίμων ἐς ὕστερον ἐνομίσθη*. Ita etiam Reg. et Colb. mss., ubi alter Wolfianus codex, ἣ δαίμων, ὡς ὕστερον ἐνομίσθη, *sive dea, ut postmodum est creditum*.

τε οὖν αὐτῷ πάμπολλα ἐψηφίσθησαν, καὶ χρυσοῦς A ἀνδριὰς σταθμοῦ λιτρῶν χιλίων, καὶ τοὺς μῆνας ἅπαντας ἀπ' αὐτοῦ κεκλῆσθαι τεθέσπικε, καὶ κατηρίθμηντο οὕτως· Ἀμαζόνιος (48), Ἀνίκητος, Εὐτυχής, Εὐσεβής, Λούκιος, Αἴλιος, Αὐρήλιος, Κόμοδος, Αὔγουστος, Ἡράκλειος, Ῥωμαῖος, Ὑπεραίρων. Πάντα γὰρ ταῦτα ἑαυτῷ ἐπέγραφε τὰ ὀνόματα, καὶ τῇ βουλῇ οὕτως ἐπέστελλεν· *Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Λούκιος Αἴλιος Αὐρήλιος, Κόμοδος, Αὔγουστος, εὐτυχής, εὐσεβής, ἀνίκητος, Ῥωμαῖος, Ἡρακλῆς, ἀρχιερεύς, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ ὀκτωκαιδέκατον, αὐτοκράτωρ τὸ ὄγδοον, ὕπατος τὸ ἕβδομον, Πατὴρ πατρίδος, ὑπάτοις, στρατηγοῖς, δημαρχικοῖς, γερουσίᾳ Κομοδιανῇ εὐτυχεῖ, χαίρειν.* Καὶ πολλοὺς ἔστησαν αὐτῷ ἀνδριάντας ἐν Ἡρακλέος σχήματι, καὶ τὸν αἰῶνα τὸν κατ' αὐτὸν ἀπ' B αὐτοῦ Χρυσοῦν ὀνομάζεσθαι καὶ γράφεσθαι ἐψηφίσθη. Ἐκαλεῖτο γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὀνόμασι καὶ Χρυσοῦς καὶ Θεός. Πολλὰ δὲ δαπανῶντι ἐπέλιπε τὰ χρήματα, ὅθεν ἐγκλήματα καὶ ἀνδράσιν ἐπιφέρων καὶ γυναιξὶν, οὓς μὲν ἐφόνευεν, οἷς δὲ τὴν σωτηρίαν τῆς αὐτῶν οὐσίας ἐπίπρασκεν. Ἡρματηλάτου δὲ οἴκοι (δημοσίᾳ γὰρ ᾐδεῖτο τοῦτο ποιῆσαι) καὶ ἐμονομάχει, οἴκοι μὲν μέχρι φόνου, ἐν δέ γε τῷ θεάτρῳ ἀσιδήρως, καὶ αἵματος ἀνθρωπίνου χωρίς. Οἴκοι δὲ τινῶν τὰς τρίχας ξυρῶν τῶν μὲν τὰς ῥῖνας ἀπέτεμνε, τῶν δὲ τὰ ὦτα, ἐνίων δ' ἕτερόν τι· εἰσιὼν δ' ἐς τὸ θέατρον τῷ τοῦ Ἑρμοῦ ἐκέχρητο σχήματι, χρυσοῦν κηρύκιον μεταχειριζόμενος. Ἐφρόνει δὲ μέγα, καὶ ὅτι ἦν ἐπαρίστερος. Κάμνων δ' ἐν τῷ ἀγωνίζε- C σθαι ἔπινε, καὶ οἱ τῆς βουλῆς καὶ οἱ τῶν ἱππέων παρόντες, *Ζήσειας*, ἐξεβόων, καὶ, *Κύριος εἶ*, καὶ, *Πρῶτος εἶ*, καὶ, *Πάντων εὐτυχέστατος νίκας νικήσεις*, καὶ, *Ἀμαζόνιε, νικᾷς*, κράζειν συνεχῶς ἐκελεύοντο. Τοὺς δὲ ποδῶν ἐστερημένους ἢ τούτους πεπηρωμένους ἐκ νόσου ἢ συμφορᾶς ἀθροίσας ποτὲ, καὶ δρακόντων εἴδη αὐτοῖς περιπλέξας περὶ τὰ γόνατα, οἷα γίγαντας, ὡς Ἡρακλῆς ῥοπάλῳ παίων ἀπέκτεινε. Μέλλων δ' αὖθις μονομαχῆσαι, ἐνετείλατο τοῖς ἱππεῦσι καὶ τῇ βουλῇ, ἐν τῇ στολῇ τῇ ἱππάδι καὶ τοῖς μανδύαις εἰς τὸ θέατρον εἰσελθεῖν· ὃ οὐκ εἴθιστο γίνεσθαι, εἰ μή τις αὐτοκράτωρ ἔτυχε τεθνηκώς. Καὶ τὸ κράνος δ' αὐτοῦ τῇ τελευταίᾳ τῶν ἀγώνων ἡμέρᾳ διὰ τῶν πυλῶν ἐξεκομίσθη, δι' ὧν οἱ τελευτῶντες ἐξεφέροντο. Καὶ ταῦτα τεκμήρια τοῦ μέλλειν ἤδη ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς αὐτοῦ τυραννίδος ἅπασιν ἔδοξε, καὶ D τοῦτο μετ' ὀλίγον ἐγένετο. Αἰμίλιος γὰρ Λαῖτος ὁ ἔπαρχος, καὶ πρόκοιτος Ἔκλεκτος, τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γινομένοις ἀχθόμενοι μὴ ταῦτα ποιεῖν παρῄνουν αὐτῷ. Ὁ δὲ ἠπείλει σφίσι, καὶ ἐμήνια· κἀκεῖνοι δείσαντες, ἐπεβούλευσαν αὐτῷ, δόντες ἐν βοείοις κρέασι φάρμακον. Μὴ ταχέως δὲ τῷ φαρμάκῳ κατεργασθέντα, ἀλλὰ καὶ ἐξημεκότα, ὑποτοπήσαντά τε τὸ γεγονὸς καὶ ἀπειλοῦντα, ἀπέπνιξαν αὐτὸν διά τινος Ναρκίσσου λουόμενον, ἔτη δώδεκα καὶ μῆνας ἐννέα,

alia plurima, statua aurea mille pondo librarum ei decreta est, et omnes menses de se nominari jussit, qui hoc ordine numerabantur: Amazonius, Invictus, Felix, Pius, Lucius, Ælius, Aurelius, Commodus, Augustus, Herculanus, Romanus, Excellens. Nam hæc sibi nomina omnia vindicabat. Itaque ad senatum scribebat: *Imperator Cæsar Lucius Ælius, Aurelius, Commodus, Augustus, Felix, Pius, Invictus, Romanus, Hercules, Pontifex, tribunitiæ potestatis* XVIII, *imperator* VIII, *consul* VII, *pater patriæ: consulibus, prætoribus, tribunis, senatui Commodiano felici salutem.* **600** Multas ei quoque statuas Herculis habitu erexerunt. Est et decretum, ut ejus sæculum ab eo aureum sæculum diceretur. Nam præter alia nomina etiam Aureus et Deus vocabatur. Cum autem sumptibus immodicis fiscum exhausisset, viros et mulieres criminando, alios occidit, alios salutem suam omnibus bonis redimere passus est. Aurigabat domi: nam id in publico facere verebatur. Pugnabat domi usque ad cædes: in theatro vero, sine ferro et sanguine humano. Domi quoque capillis quorumdam radendis, aliis nasos præcidebat, aliis aures, aliis aliud membrum. Theatrum Mercurii habitu ingrediebatur, aureum caduceum manu versans. Magnæ sibi laudi ducebat, quod scæva esset. Certando fessus potabat, senatu et equestri ordine acclamantibus: *Vivas, dominus es, primus es, victoriis omnium faustissimis potieris.* Item, *Amazonie, vincis*, subinde clamare jubebantur. Aliquando pedibus mutilatos, aut ex morbo aliove casu claudos coegit, et draconum formis ad eorum genua annexis, miseros tanquam Hercules pro gigantibus clava occidit. Denuo cum gladiatoribus pugnaturus, equitibus et senatui mandavit, ut habitu equestri et penulati theatrum ingrederentur, quod nonnisi mortuo imperatore fieri solebat: et galea ejus in extremo die ludorum per eam portam est elata, qua mortui efferebantur. Quæ omnibus liberationem ab ejus tyrannide brevi portendere videbantur, idque paulo post accidit. Nam Æmilius Lætus præfectus, et Electus cubicularius, cum eum factis illis offensi, monuissent ut desisteret: iracundiam et minas illius metuentes, in bubulis carnibus venenum ei præbuerunt. Quod cum, ut parum efficax, evomuisset: ac quid actum esset, suspicatus, minas spiraret: lavantem a Narcisso quodam occidendum curaverunt, annos XII, menses IX, dies XIV, rerum potitum; natum annos XXXI et menses IV. In quo germana Aureliorum familia imperare desiit. Primo anno ejus imperii, Juliano Alexandrinus episcopatus est traditus, Agrippino XII gubernationis anno defuncto. Tum quoque Clemens Contextor floruit, et Pantænus Philosophus arcanorum nostrorum se-

Variæ lectiones et notæ.

(48) Ἀμαζόνιος. Ex Dione hausit Zonaras, cujus mensium Commodianorum ordinem et significationem pluribus expendit Salmasius ad Lampridium, p. 119.

ciator 601 et præco. De Hierosolymis supra narravimus, illam Ecclesiam post circumcisos a Marco esse gubernatam, urbe ab Adriano instaurata, et a gentilibus habitata. Ei successit Cassianus, huic Publius, Publio Julianus, Juliano Caius, Caio Symmachus, Symmacho alter Caius, Caio alter Julianus, Juliano Capito, Capitoni Valens, Valenti Dolichianus: post quos omnes Narcissus, tricesimus ab apostolis Hierosolymorum episcopus fuit. Decimo anno imperii Commodi Eleuthero, Romani episcopatus anno decimo tertio, defuncto, Victor cœtui fidelium præfuit. Juliano post decimum annum episcopatus Alexandrini mortuo, id munus Demetrio est commissum. In Antiochena Ecclesia Serapio post Maximinum Christianorum pastor fuit, octavus ab apostolis pontifex. Tunc Apollonius Philosophus inclyta doctrinæ fama, senatus Romani decreto condemnatus, per martyrium in æterna tabernacula migravit.

A καὶ ἡμέρας τεσσαρεσκαίδεκα μοναρχήσαντα, βεβιωκότα δὲ τριάκοντα ἐνιαυτοὺς ἐφ' ἑνὶ, καὶ μῆνας τέσσαρας, εἰς ὃν ἡ οἰκία τῶν ὡς ἀληθῶς Αὐρηλίων τῆς αὐταρχίας Κομόδου Ἰουλιανὸς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀλεξανδρείας ἐνεχειρίσθη, Ἀγριππίνου ἐπὶ δώδεκα ἔτη ταύτην οἰκονομήσαντος, καὶ μεταστάντος τῶν τῇδε. Τότε καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς ἐγνωρίζετο, καὶ Πανταῖνος ὁ φιλόσοφος σπουδαστής τε καὶ κῆρυξ τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου. Ἀνωτέρω δὲ τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας ὁ λόγος ἱστόρησε Μάρκον μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς καθηγήσασθαι τῆς πόλεως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνοικοδομηθείσης Ἀδριανοῦ συνοικισθείσης τε ἐξ ἐθνῶν. Ὃν Κασσιανὸς διεδέξατο, καὶ τοῦτον Πούπλιος, καὶ Πούπλιον Ἰουλιανὸς, κἀκεῖνον Γαῖος, καὶ Γαῖον Σύμμαχος. Ὁ δ' ἐφ' ἑτέρῳ Γαΐῳ μετήλλαξε τὴν B ζωήν. Εἶθ' ἕτερος Ἰουλιανὸς τὴν ἐπισκοπὴν διεδέξατο, καὶ τούτου διάδοχος Καπίτων ἐγένετο, καὶ Οὐάλης Καπίτωνος, Οὐάλεντος δὲ καὶ Δολιχιανὸς, καὶ ἐπὶ πᾶσι Νάρκισσος τριακοστὸς ἐπίσκοπος τῶν Ἱεροσολύμων ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Δεκάτῳ δ' ἔτει τῆς Κομόδου ἀρχῆς Ἐλεύθερος ὁ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπισκοπήσας ἐπ' ἔτη τρισκαίδεκα τῶν τῇδε μετέστη, καὶ Βίκτωρ τῶν ἐκεῖ προέστη πιστῶν. Καὶ Ἰουλιανοῦ ἐπὶ δέκατον ἔτος τὴν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν ἰθύναντος, καὶ τὸ χρεὼν λειτουργήσαντος, Δημήτριος τὸ ἐπισκοπῆς ἐνεχειρίσθη λειτούργημα. Ἐν δὲ τῇ Ἀντιοχέων Ἐκκλησίᾳ μετὰ Μαξιμῖνον Σαραπίων ἐπισκόπτει τοὺς χριστωνύμους, ὄγδοος ἀρχιερεὺς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων γενόμενος. Τότε καὶ Ἀπωλλώνιος, ἀνὴρ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ βεβοημένος, μαρτυρικῷ τέλει ἐν Ῥώμῃ δόγματι τῆς συγκλήτου πρὸς τὰς αἰωνίους μετέστη σκηνάς.

VI. Commodus, imperio ad hunc modum perdito, ut expositum est, ipse quoque periit. Electus vero et Lætus ad Pertinacem, ob virtutem et dignitatem viri, principatum detulerunt: qui, explorata Commodi morte, suscepto imperio in castra venit, militumque favore et Læti præsentia et magnis pollicitationibus conciliato, curiam ingressus, *se a legionibus appellatum esse imperatorem, sed propter ætatem et imbecillitatem et rerum difficultatem cedere imperio*, dixit. Cum vero a senatu quoque laudaretur et probaretur, imperator declaratus est: Commodus vero hostis judicatus, et a senatu populoque contumeliis affectus est. Ac revulsis ejus statuis, in animo habebant cadaver etiam per vicos raptare: sed cum id Pertinax jam sepultum esse dixisset, ea re omissa, Commodum nefarium, tyrannum, aurigam, gladiatorem, et pluribus aliis nominibus appellarunt. Pertinax Afer ex Alba Pompeia, patre haud nobili, natus, tribunus equitum fuit, aditu facilis, haud gravatim audiebat, et respondebat quæ videbantur. Potitus imperio, præter alios titulos etiam princeps senatus veteri more dictus est. Prava instituta, sua cura et providentia 602 correxit, atque in melius mutavit: per injuriam cæsos ignominia exemit. Cum autem pecuniæ tanta inopia in palatio esset, ut in fisco non amplius CCL millia drachmarum invenirentur: ægre ex statuis, armis, domestico instrumento et deliciis Commodi tantum coegit, ut militi solveret quæ promiserat, et populo centenas drachmas distribueret. Ea enim omnia quibus Commodus ad delicias, compositiones gladiatorum, et auri-

Ϛ'. Ὁ μὲν οὖν Κόμοδος τὰ τῆς ἀρχῆς διαφθείρας, ὡς εἴρηται, κἀκεῖνο διέφθαρτο. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἔκλεκτον καὶ τὸν Λαῖτον τὸν Περτίνακα εἰς τὴν C αὐταρχίαν διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐπελέξαντο. Ὁ δὲ, ὅτι τέθνηκε Κόμοδος ἀκριβωσάμενος, ἐδέξατο τὴν ἀρχὴν, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ τῇ τε παρουσίᾳ τοῦ Λαίτου καὶ ἁδραῖς ὑποσχέσεσι τοὺς στρατιώτας προσεποιήσατο. Εἶτα εἰς τὸ συνέδριον ἀφικόμενος, εἶπεν ὅτι *Ὠνόμασμαι ὑπὸ τῆς στρατιᾶς αὐτοκράτωρ, ἐξίσταμαι δὲ τῆς ἀρχῆς διά τε τὴν ἡλικίαν καὶ ἀῤῥωστίαν, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων δυσχέρειαν*. Ὡς δὲ καὶ παρὰ τῆς βουλῆς καὶ ἐπῃνεῖτο καὶ ᾑρεῖτο, ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἀπεδείχθη, ὁ δὲ Κόμοδος ἐψηφίσθη πολέμιος. Καὶ ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος εἰς ἐκεῖνον ἐξύβριζον, καὶ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ κατέσπων. Ἤθελον δὲ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ διασῦραι καὶ διασπάσαι· εἰπόντος δὲ τοῦ Περτίνακος, ἤδη τῇ γῇ κεκρύφθαι αὐτὸ, τοῦ μὲν ἀπέσχοντο, D ἀλιτήριον δὲ καὶ τύραννον ἀπεκάλουν αὐτὸν, καὶ ἁρματηλάτην, καὶ μονομάχον, καὶ πλείω ἕτερα. Λίβους δ' ἦν ὁ Περτίναξ ἐξ Ἄλβης Πομπηΐας, πατρὸς οὐκ εὐγενοῦς, ἐν τοῖς ἱππεῦσι χιλιαρχήσας. Ἦν δ' εὐπροσήγορος, ἤκουέ τε ἑτοίμως καὶ ἀπεκρίνατο ὅσα οἱ ἐδόκει. Οὕτω μὲν ὁ Περτίναξ τῆς ἀρχῆς ἐπελάβετο. Καὶ πρὸς ταῖς ἄλλαις ἐπικλήσεσι καὶ πρόκριτος τῆς γερουσίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπωνομάσθη. Ὅσα γοῦν διέκειτο πλημμελῶς πρὸς τὸ κόσμον μετεσκεύαστο οἰκονομίᾳ καὶ προνοίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἡ ἀτιμία τῶν ἀδίκως πεφονευμένων ἐλύθη παρ' αὐτοῦ. Τοσαύτη δὲ χρημάτων ἔνδεια κατὰ τὸ βασίλειον ἦν, ὡς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας δραχμῶν εὑρεθῆναι μόνας. Μόλις δ' οὖν ὁ Περτίναξ ἐξ ἀνδριάντων, καὶ ὅπλων, καὶ ἐπίπλων, καὶ τῶν

τοῦ Κομόδου παιδικῶν ἀθροίσας ἀργύριον, τοῖς τε δορυφόροις ἃ ὑπέσχετο ἔδωκε, καὶ τῷ δήμῳ καθ' ἑκατὸν δραχμάς. Ὅσοις γὰρ ὁ Κόμοδος ἐς τρυφὴν καὶ ἐς ὁπλομαχίαν καὶ ἁρματηλασίαν ἐκέχρητο, ξύμπαντα προὐτέθειτο εἰς τὸ πωλητήριον. Ὁ δὲ Λαῖτος εὐφήμει μὲν τὸν Περτίνακα, τὸν δὲ Κόμοδον ὕβριζε. Καί τινας Βαρβάρους χρύσιον παρ' ἐκείνου κομισαμένους ἐπ' εἰρήνῃ πολὺ, ἔτι τυγχάνοντας ἐν ὁδῷ μετεπέμψατο, καὶ τὸ χρυσίον ἀφείλετο, φράσαι τε τοῖς οἴκοι φήσας ὅτι *Περτίναξ ἄρχει* (ᾔδεσαν γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς ἐξ ὧν ἐπεπόνθεισαν), καὶ ἄλλα δὲ τοιαῦτα ἐπὶ διαβολῇ τοῦ Κομόδου ὁ Λαῖτος ἐποίησεν. Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ μακρὸν οὗτος ἔμεινε πιστὸς τῷ Περτίνακι. Ὧν γὰρ ἱμείρετο μὴ τυγχάνων, τοὺς στρατιώτας παρέθηξε κατ' αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἁρπαγῶν εἰργόμενοι παρ' αὐτοῦ, ἐμίσουν αὐτὸν, καὶ ἐπεβούλευον σὺν τῷ Λαίτῳ. Διὸ τὸν ὕπατον Φάλκωνα γένει καὶ πλούτῳ λαμπρυνόμενον αὐτοκράτορα ποιῆσαι συνέθεντο· ὃ μαθὼν ὁ Περτίναξ ἐς θάλασσαν διατρίβων διὰ τὴν τοῦ σίτου παρασκευὴν, εἰς τὴν πόλιν ἠπείχθη, καὶ εἰς τὴν βουλὴν παρελθὼν διελέχθη. Μελλόντων δὲ τῶν βουλευτῶν καταψηφιεῖσθαι τοῦ Φάλκωνος, ὁ Περτίναξ ἀνακραγὼν, *Μὴ γένοιτο*, ἔφη, *τινὰ βουλευτὴν ἐμοῦ ἄρχοντος μηδὲ δικαίως θανατωθῆναι!* Ὁ δὲ Λαῖτος τινὰς τῶν στρατιωτῶν ὡς ἐκείνου κελεύοντος ἔφθειρε· φοβηθέντες δὲ οἱ λοιποὶ ἐθορύβησαν. Διακόσιοι δὲ οἱ θρασύτεροι ἠρκότες τὰ ξίφη, πρὸς τὸ παλάτιον ὥρμησαν. Ὡς δ' ἐντὸς ἐγένοντο, ἡ γυνὴ αὐτῷ τὴν τούτων παρουσίαν ἐμηνύσεν· ὁ δὲ, καίτοι δυνάμενος ἀντιστῆναι καὶ διαφθεῖραι αὐτοὺς τῇ τε φυλακῇ τῇ νυκτερινῇ καὶ τοῖς ἱππεῦσιν, οὔτε τοῦτ' ἐποίησεν, οὔτε κρυβῆναι καὶ διαφυγεῖν ἠρετίσατο· ἀλλ' ἐλπίσας ἴσως καταπλήξειν αὐτοὺς ὀφθεὶς καὶ πείσειν διαλεχθεὶς, ἀπήντησε προσιοῦσιν. Οἱ δὲ τὸ μὲν πρῶτον αἰδοῖ ὑπεστάλησαν, καὶ τοῖς κουλεοῖς τὰ ξίφη ἐνέθεντο. Ὡς δ' εἷς αὐτῶν προπηδήσας, Τοῦτό σοι, ἔφη, τὸ ξίφος δείξας, οἱ στρατιῶται πεπόμφασι, καὶ αὐτὸν ἔπληξε, καὶ οἱ ἄλλοι συνεκινήθησαν, καὶ κατέκοψαν αὐτόν τε τὸν αὐτοκράτορα, καὶ τὸν Ἔκλεκτον. Εἶτα τὴν τοῦ Περτίνακος κεφαλὴν δόρατι περιπείραντες περιῆγον, τῷ ἔργῳ ἐλλαμπρυνόμενοι. Ἐβίω δὲ ὁ ἀνὴρ ἔτη ἑπτὰ καὶ ἑξήκοντα δέοντα τεσσάρων μηνῶν, ἄρξας μόνας ἡμέρας ὀγδοήκοντα καὶ ἑπτά.

A gationes usus fuerat, Pertinax in foro vendidit. Lætus vero et Pertinacem laudabat, et Commodum proscindebat : et Barbaros aliquot ex via revocatos, qui magnam pecuniam a Commodo servandæ pacis ergo acceperant, erepto auro suis popularibus nuntiare jussit : *Pertinacem imperare*, cujus illi nomen suis cladibus didicerant. Hæc et alia traducendi Commodi causa Lætus fecit, sed Pertinaci fidem non diu servavit. Cum enim votorum non compos fieret, milites rapinis assuetos, et Pertinaci, quod iis prohiberentur, infensos, ad insidias ei faciendas impulit. Itaque Falconem consulem, virum et genere et opibus illustrem, imperatorem designare statuerunt. Quo Pertinax B cognito, quod annonæ parandæ causa ad mare agebat, propere in urbem profectus, et curiam ingressus, orationem habuit, senatuque Falconem damnaturo, exclamavit : *Absit ut me imperante ullus senator vel jure condemnetur.* Lætus vero militibus aliquot, quasi ab imperatore jussus, occisis, effecit ut cæteri sibi metuentes tumultuarentur, et cc audacissimi strictis ensibus ad palatium contenderent. Quos cum uxor adesse Pertinaci nuntiasset, ille quamvis resistere, eosque per nocturnas excubias et equites occidere posset, tamen nec hoc fecit, nec se occultare aut effugere voluit. Sed spe forsitan concepta, se conspectu suo illos territurum, et oratione sedaturum, accedentibus obviam ivit. Illi vero primum verecundia ducti, C gladios vaginis condiderunt. Deinde cum unus stricto gladio prosiluisset, eumque percussisset, eum gladium illi a militibus missum esse dicens : etiam cæteri concitati, et ipsum imperatorem et Electum occiderunt. Deinde Pertinacis caput hastæ affixum, **603** quasi re bene gesta, circumtulerunt. Vixit hic vir annos LXVII, quatuor mensibus demptis, dies non amplius LXXXVII imperavit.

Ζ'. Διαγγελθείσης δὲ τῆς σφαγῆς τοῦ Περτίνακος, D Σουλπικιανὸς σταλεὶς εἰς τὸ στρατόπεδον παρ' ἐκείνου, ἵνα τὰ ἐκεῖ καταστήσηται, ἔμεινεν ἐν αὐτῷ, καὶ ἔπραττεν ὅπως ἂν αὐτοκράτωρ ἀποδειχθῇ. Κἂν τούτῳ Ἰουλιανὸς ὁ Δίδιος χρηματιστής τε καὶ ἄπληστος, νεωτέρων ἀεὶ πραγμάτων ἐπιθυμῶν, καὶ πρὸς τοῦ Κομόδου διὰ τοῦτο εἰς Μεδιόλανα (49) τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἐξελαθεὶς, μαθὼν τὴν τελευτὴν τοῦ Περτίνακος, σπεύσας εἰς τὸ στρατόπεδον παρεγένετο, καὶ πρὸς ταῖς πύλαις ἑστὼς, ὁ μὲν ἔξωθεν, ὁ δὲ Σουλπίκιος (50) ἔσωθεν, τὴν Ῥώμην, καὶ τὴν

VII. Nuntiata Pertinacis cæde, Sulpicianus ab illo in castra, tumultus sedandi causa, missus, ibi mansit : operamque dedit, ut imperator crearetur. Interea Didius Julianus, homo inexplebilis avaritiæ, novis rebus subinde studens, eaque de causa Mediolanum in patriam suam a Commodo relegatus, Pertinacis obitu cognito, festinanter in castra venit. Ibi ad portam, hoc extra, Sulpiciano intra stante, quibusdam Romam et imperium emendum esse affirmantibus, et utrique dicentibus : *Hic tantum dat, ille tantum; quantum tu*

Variæ lectiones et notæ.

(49) *Μεδιόλανα*. Ita infra semel ac iterum, et Symeon Logotheta in Chron. ms. Dio et Xiphilinus Μεδιόλανον. *Mediolanus*, apud Marium Aventicensem. Balsamon ad can. 61 concilii Carthag. παρὰ τῶν Μεδιολάνων. Vide Scaliger. ad Eusebium, p. 233.

(50) *Σουλπίκιος*. Ita tres mss. qui mox, ut et Dioni, *Sulpicianus* nuncupatur.

addis? Julianus tamen cum multam pecuniam promisisset, est prælatus, timentibus militibus, ne Sulpicianus Pertinacis soceri necem ulcisceretur. Julianus vero in castra receptus, et imperator salutatus, inde ad forum et curiam maximo satellitum comitatu contendit, ut per illos senatui populoque Romano terrorem incuteret, ac senatui dixit: *Vobis principe opus est: et ego præ cæteris omnibus sum principatu dignissimus.* Quamvis igitur et ob orationis insolentiam, et circumdatos curiæ milites, invisus esset: tamen ex metu a senatu etiam imperio confirmato in palatium ascendit. Postridie senatores eum convenerunt, ne suum in illum odium animadverteretur. Sed populus universus mœstitia haud dissimulata, imperatorem curiam ingressurum, quasi ex composito cum magnis clamoribus parricidam et raptorem imperii appellavit. Illo vero iram dissimulante, et pecuniam pollicente, indignati, quasi largitionibus corrumperentur, universi exclamarunt: *Non volumus, non accipimus.* Cum Julianus eos qui ista dicerent occidi jussisset, populus magis etiam concitatus, mentione Pertinacis facta, Julianum derisit: et quamvis multi passim per urbem et vulnerarentur et occiderentur, tamen non cedebant: ac sumptis armis in curiam equestrem concursu facto, noctem et diem ibi sine cibo durarunt: reliquos milites inclamantes, Pescennium Nigrum in primis, et Syriacas ejus legiones. Deinde fame et vigiliis fatigati, **604** domum quisque se receperunt. Julianus vero ut imperium rapuerat, sic illiberaliter eo usus est, senatui et iis qui aliquid poterant assentando, ac partim donando, partim pollicendo. Quamvis autem nihil non ad cultum potentiorum faceret, tamen nemini fidem faciebat. Quæ dum Romæ aguntur, tres exercituum duces, Severus Pannoniæ, Niger Syriæ, Albinus Britanniæ, cognitis Juliani rebus, ad eum opprimendum properarunt. Cæterum Severus cæteris callidior, cum prospiceret, everso Juliano reliquos tres inter se de principatu dimicaturos esse, unum sibi conciliandum esse statuit. Sed quia Niger longius aberat, elatoque animo esse videbatur, propterea quod populus, ut dictum est, eum nominatim implorasset: ad Albinum inclinavit, eique clam scripsit, se eum Cæsarem facturum esse. Eo autem Severi collegam se fore sperante, eodemque loco manente, Romam contendit. Quo cognito, Julianus Severum a senatu hostem judicandum curavit, seque ad bellum paravit, palatio carceribus et robustis portis munito. Nam quia putabat milites Pertinacem non facile occisuros fuisse, si se in-

A ταύτης ἀρχὴν, ὠνητέον ἐκ τῶν στρατιωτῶν διαγγελλόντων τινῶν, καὶ λεγόντων ἑκατέρῳ ὅτι *Τόσον οὗτος, καὶ τόσον ἐκεῖνος δίδωσι, τί οὖν σὺ προστίθης;* ὅμως πολλῶν ὑπεσχημένων τοῖς στρατιώταις παρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐκεῖνον προετιμήσαντο (51), φοβηθέντες μάλιστα τὸν Σουλπικιανὸν, ὡς τιμωρήσοντα τῷ Περτίνακι, οἷα δὴ κηδεστῇ. Εἰσδεχθεὶς δὲ εἰς τὸ στρατόπεδον Ἰουλιανὸς, καὶ αὐτοκράτωρ ἀποδειχθεὶς, ἐκεῖθεν πρὸς τὴν ἀγορὰν ἐφοίτησε, καὶ τὸ βουλευτήριον, δορυφόρους παμπληθεῖς ἐπαγόμενος, ἵνα δι' ἐκείνων καὶ τὴν γερουσίαν καὶ τὸν δῆμον δεδίξηται. Καὶ εἶπε πρὸς τὴν βουλὴν ὅτι *Καὶ ὑμεῖς ἄρχοντος δέεσθε, καὶ αὐτὸς, εἰ καί τις ἄλλος, ἀξιώτατός εἰμι ἡγεμονεῦσαι ὑμῶν.* Εἰ οὖν καὶ ἐμισεῖτο διὰ τὴν μεγαλαυχίαν, B καὶ διὰ τοὺς τὸ βουλευτήριον κυκλωσαμένους ὁπλίτας, ἀλλὰ διὰ τὸ δέος κἀκ τῆς βουλῆς τὴν αὐταρχίαν ἐβεβαιώσατο, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ παλάτιον. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ, οἱ μὲν τῆς βουλῆς προσῆλθον αὐτῷ, ἵνα μὴ φωραθεῖεν ἀχθόμενοι ἐπ' αὐτῷ. Ὁ δὲ δῆμος φανερῶς ἐσκυθρώπαζε· καὶ ἐς τὸ συνέδριον ἐλθόντος τοῦ αὐτοκράτορος, ἐξέκραγον ὡς ἐκ συνθήματος ἅπαντες, πατροφόνον αὐτὸν καλοῦντες, καὶ ἅρπαγα τῆς ἀρχῆς. Ἐκείνου δὲ μὴ χαλεπαίνειν προσποιουμένου, καὶ ἀργύριόν τι σφίσιν ὑπισχνουμένου, ἠγανάκτησαν ὡς δεκαζόμενοι, καὶ ξύμπαντες ἐξεβόησαν· *Οὐ θέλομεν, οὐ λαμβάνομεν.* Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τοὺς ταῦτα λέγοντας ἐκέλευσε κτείνεσθαι, καὶ ὁ δῆμος ἔτι παρώξυντο, καὶ τοῦ τε Περτίνακος ἐμέμνηντο, καὶ ἐς τὸν Ἰουλιανὸν ἀπέκωπτον. Καὶ πολ- C λοὶ πολλαχοῦ τῆς πόλεως τιτρωσκόμενοι καὶ κτεινόμενοι ἀντεῖχον, καὶ ὅπλα λαβόντες, συνέδραμον εἰς τὸν ἱππόδρομον, ἔνθα νύκτα τε καὶ ἡμέραν διήγαγον ἄσιτοι ἐπιβοώμενοι τοὺς λοιποὺς στρατιώτας καὶ μᾶλλον τὸν Νίγρον τὸν Πεσκέννιον, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ Συρίᾳ ὄντας. Εἶτα τῷ λιμῷ καὶ τῇ ἀγρυπνίᾳ κακωθέντες, διελύθησαν καὶ ἡσύχαζον. Ἰουλιανὸς δὲ οὕτως τὴν ἀρχὴν ἁρπάσας, ἀνελευθέρως αὐτῇ ἐχρῆτο, θωπεύων τὴν βουλὴν καὶ τούς τι δυναμένους, καὶ τὰ μὲν χαριζόμενος, τὰ δ' ἐπαγγελλόμενος. Καὶ πάντα ἐπὶ θεραπείᾳ ἐποίει τῶν δυνατῶν, οὐ μέντοι καὶ ἐπιστεύετο· ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τὴν Ῥώμην ἐπράττετο. Οἱ δὲ τῶν στρατοπέδων ἡγεμόνες τρεῖς ὄντες, ὅ τε Σευῆρος τῆς D Παννονίας ἄρχων, τῆς Συρίας δ' ὁ Νίγρος, τῆς Βρεττανίας δὲ ὁ Ἀλβῖνος, εἰς καθαίρεσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ τὰ περὶ αὐτοῦ μαθόντες κεκίνηντο. Τῶν ἄλλων δὲ ὁ Σευῆρος δεινότερος ὢν ἐλογίσατο ὡς, εἰ τὸν Ἰουλιανὸν καταλύσουσι, σφίσιν αὐτοῖς οἱ τρεῖς ἀμφισβητήσουσι περὶ τῆς ἀρχῆς. Ἔγνω τοίνυν τὸν ἕνα προσοικειώσασθαι. Ὅτι δὲ πορρωτέρω αὐτοῦ ὁ Νίγρος ἐτύγχανεν ὢν καὶ μέγα φρονεῖν αὐτὸν εἶκα-

Variæ lectiones et notæ.

(51) *Ὅμως πολλῶν ὑπεσχημένων τοῖς στρατιώταις παρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐκεῖνον προετιμήσαντο.* Quæ verba sic expressit interpres: *Julianus, quamvis ab altero magna pecunia promissa, est prælatus.* Imo horum sensus est, uti edi curavimus, multa pecunia a Juliano militibus promissa, eumdem prælatum, quod et diserte ait Dio, et ex eo Xiphilinus, a quo sua hausit Zonaras: qui scribit in hac imperii auctione, ducentis in singulos milites aureis a Sulpiciano promissis, alteros quinquaginta adjecisse Julianum.

ζεν ἐπικεκλημένον ὑπὸ τοῦ δήμου, ὡς εἴρηται πρὸς A τὸν Ἀλβῖνον ἀπένευσε, καὶ δι' ἀποῤῥήτων αὐτῷ ἔγραψε Καίσαρα ποιήσειν αὐτόν. Καὶ ὃς κατὰ χώραν ἔμεινεν, ὡς κοινωνήσει τῆς ἀρχῆς τῷ Σευήρῳ τεθαῤῥηκώς. Ὁ δὲ Σευῆρος ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἠπείγετο, καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ταῦτα μαθὼν πολέμιόν τε ψηφίσασθαι τὸν Σευῆρον τὴν βουλὴν παρεσκεύασε, καὶ πρὸς πόλεμον ἡτοιμάζετο, καὶ τὸ παλάτιον κιγκλίσι καὶ θύραις ἰσχυραῖς ἐκρατύνατο· ὅτι γὰρ ἐνόμιζε μὴ ἄν ποτε ῥᾳδίως τοὺς στρατιώτας κτανεῖν τὸν Περτίνακα, εἴγε δὴ συνεκέκλειστο, ᾤετο ὡς δυνήσεται κατακλεισθεὶς ἐν αὐτῷ περιγενέσθαι ἂν ἡττηθῇ. Ἐφόνευσε δὲ καὶ τὸν Λαῖτον, καὶ ἐπὶ τὸν Σευῆρον καθῆκε συνοὺς ὡς τὸν ἄνδρα δολοφονήσοντας. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰσέβαλε, καὶ τὴν Ῥάβενναν ᾠκειώσατο, καὶ οἱ πεμπόμενοι B προσεχώρουν αὐτῷ, καὶ οἱ δορυφόροι διὰ τὴν παρουσίαν Σευήρου ἐδειλαίνοντο, συγκαλέσας τοὺς τῆς βουλῆς, ἐκέλευσε κοινωνὸν αὐτῷ τῆς ἀρχῆς τὸν Σευῆρον ψηφίσασθαι. Τοῦ δὲ Σευήρου τοῖς στρατιώταις μηδὲν κακὸν πείσεσθαι γράψαντος, ἐκδοῦσι τοὺς σφαγεῖς τοῦ Περτίνακος πεισθέντες· ἐκείνους τε συνέλαβον, καὶ τῷ Σιλίῳ Μεσσάλᾳ ὑπατεύοντι ταῦτα ἐμήνυσαν. Ὁ δὲ τὴν βουλὴν ἀθροίσας εἰς τὸ Ἀθήναιον, οὕτω καλούμενον ὡς ἐν αὐτῷ τῶν παιδευομένων ποιουμένων τὴν ἄσκησιν, τὰ παρὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτῇ ἐκοινώσατο. Καὶ ἡ βουλὴ τοῦ μὲν Ἰουλιανοῦ κατεψηφίσατο θάνατον, τὸν δὲ Σευῆρον ἀνεῖπεν εὐθὺς αὐτοκράτορα. Κἀντεῦθεν ἐν τῷ παλατίῳ ὁ Ἰουλιανὸς ἐφονεύθη, εἰπών· *Τί γὰρ δεινὸν ἐποίησα, καὶ τίνα ἀπέκτεινα;* Ἐβίω δὲ ἔτη ἑξήκοντα πρὸς μησὶ τέσσαρσι, καὶ ἰσαρίθμοις ἡμέραις, ἄρξας ἡμέρας ἑξήκοντα.

A clusisset : se incolumem evasurum credebat, si victus intra claustra se contineret. Lætum quoque occidit, et complures emisit, qui Severum dolo occiderent : qui cum in Italiam irrupisset, et Ravennam occupasset, et qui contra eum mittebantur ad eum se conferrent, et satellites ob illius adventum trepidarent : convocato senatu, Severum collegam imperii decerni jussit. Sed cum is militibus impunitatem promisisset, si Pertinacis percussores dederent, obtemperarunt iisque comprehensis Silio Messalæ consuli rem indicarunt. Is vero senatu in ædem Minervæ convocato, quæ ab institutione adolescentiæ ita vocabatur : quæ a militibus accepisset, exposuit. Senatus igitur Juliano capitis damnato, Severum statim imperato- B rem dixit. Julianus vero cum occideretur : *Quid*, inquit, *mali feci ? aut quem occidi ?* Vixit annos LX menses IV et dies totidem : imperavit dies LX.

Η'. Σευῆρος μέντοι τὴν αὐταρχίαν λαβὼν τοὺς μὲν αὐτόχειρας τοῦ Περτίνακος τῶν στρατιωτῶν θανάτῳ ἐδικαίωσε, τοὺς δ' ἄλλους ὀνειδίσας πικρότατα, τῶν τε ὅπλων ἀπεῖρξε, καὶ τοὺς ἵππους ἀφείλετο, καὶ τῆς Ῥώμης ἀπήλασε· C καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην εἰσήλασε βαδίζων, καί οἱ ὁ στρατὸς ὁπλίτης παρείπετο, καὶ ἡ πόλις ἄνθεσί τε καὶ δάφναις ἅπασα ἐστεφάνωτο, καὶ οἱ ἄνθρωποι λευχειμονοῦντες εὐφήμουν αὐτὸν, καὶ ἀκοῦσαι αὐτοῦ καὶ θεάσασθαι λίαν ἐσφάδαζον. Εἰσελθὼν δὲ ἐνεανιεύσατο οἷα καὶ οἱ πρώην ἀγαθοὶ αὐτοκράτορες, ὡς οὐδένα τῶν βουλευτῶν ἀποκτενεῖ, καὶ ὤμοσε περὶ τούτου, καὶ ψηφίσματι κοινῷ τοῦτο κυρωθῆναι προσετετάχει. Ἀλλ' οὐκ εἰς μακρὰν τὸν νόμον τοῦτον παρέβη. Αὐτὸν γὰρ τὸν Ἰούλιον Σόλωνα, τὸν καὶ τὸ δόγμα τοῦτο, αὐτοῦ κελεύσαντος, συγγραψάμενον, οὐ πολλῷ ὕστερον ἔκτεινε, καὶ ἄλλους ἀνεῖλε πολλοὺς, καὶ τῇ βουλῇ οὐ καταθύμια ἔπραττε. Καὶ εἰθισμένου, τοὺς σωματοφύλακας, ἐκ τῆς Ἰταλίας εἶναι, καὶ D ἄλλων ἐθνῶν ἐπιεικεστέρων τοῖς εἴδεσι, καὶ ἁπλουστέρων τοῖς ἤθεσι, ἐκεῖνος παρὰ τὸ ἔθος στρατιωτῶν τὴν πόλιν ἐνέπλησε καὶ ἰδεῖν ἀγριωτάτων, καὶ ἀκοῦσαι φοβερωτάτων, καὶ ὁμιλῆσαι ἀγροικοτάτων. Ἐγένετο δὲ αὐτῷ σημεῖά τινα τὴν ἡγεμονίαν προμαντευόμενα. Ἔδοξέ ποτε ὄναρ λύκαιναν θηλάζειν, ὡς περὶ Ῥωμύλου ἱστόρηται· καὶ ὕδωρ καθεύδοντος ὥσπερ ἐκ πηγῆς ἀνεδόθη, καὶ καθ' ὕπνους αὐτῷ ἡ τῶν Ῥωμαίων σύμπασα βουλὴ καὶ ὁ δῆμος προσῄει τε καὶ ἠσπάζετο. Καὶ αὖθις ἐδόκει ἐν τῇ ἀγορᾷ τῇ Ῥωμαίᾳ ἱππεύοντα τὸν Περτίνακα τοῦ ἵππου ἀποῤῥιφθῆναι, αὐτὸς δὲ τούτου ἑκόντος ἐπιλαβέσθαι. Ἔφηβος δὲ ὢν ἐς τὸν βασιλικὸν δίφρον ἀγνοῶν, ἀλλ' οὐκ ἐκ προνοίας ὑπερεκάθισεν. Αὐ-

VIII. Severus rerum potitus, milites Pertinacis percussores supplicio affecit; cæteros acerrime
605 insectatus, et armis equisque privatos, Roma C expulit. Hoc peracto, pedes urbem ingressus, armato exercitu sequente, plateis floribus, coronis et laureis passim exornatis, a populo candidato lætis vocibus exceptus est, properantibus omnibus eum et videre et audire. Ille vero statim, veterum bonorum imperatorum more, se neminem senatorem occisurum esse jurejurando affirmavit, idque communi decreto confirmari jussit. Sed id jurisjurandum non diu servavit, ipso Julio Solone, qui id decretum de illius sententia scripserat, non multo post occiso, atque aliis multis sublatis : eaque fecit, quæ senatui minime cordi essent. Jam cum moris esset, satellites ex Italia cæterisque gentibus, quarum et vultus humaniores et mores simpliciores essent, deligi : ille, præter solitum, D urbem militibus et aspectu sævissimis, et auditu horrendis, et a civilitate morum alienissimis implevit. Imperium ei signis quibusdam præsignificatum est. Nam aliquando se lupam sugere, ut de Romulo proditum est, somniavit : ex eoque dormiente aqua, tanquam e fonte scaturiit, et in somnis a senatu populoque Romano salutari sibi visus est. Accessit aliud quoque somnium : putabat Pertinacem per forum equitantem, ab equo excuti, qui sibi tergum ultro conscendendum præberet. Adolescens in sella imperatoria non de industria, sed ignorans consedit. Imperium adeptus, Pertinaci plurimos honores habuit, et sumptuosissimum funus quamvis pridem defuncto fecit. Deinde contra Nigrum est profectus, homi-

nem Italum, ex equestri ordine, non admodum clarum Qui, variis præliis commissis, denique Issi Ciliciæ ad Portas, quæ ab angustia loci hoc nomen accepere (hinc enim prærupti montes assurgunt: inde ingentia præcipitia ad mare de-cendunt) acri pugna superatus, maxima copiarum parte cæsa, captus in fuga et interfectus est: caput ejus Byzantium missum, et cruci affixum, ut eo Byzantini conspecto, deditionem facerent. Cum Severus de Nigri studiosis pœnas sumeret, senator quidam Cassius Clemens reus actus, dicere non dubitavit: *Ego neque te, neque Nigrum agnovi: sed in illius* **606** *partibus deprehensus, non te oppugnare, sed Julianum expugnare studui. Cum igitur idem mihi quod tibi propositum fuerit, non peccavi: ac ne in eo quidem, quod postea non ad te transii. Nam tu quoque noluisses quemquam ex amicis tuis ad illum deficere. Inquirito igitur non in personas nostras, aut nomina, sed in res ipsas. Nam utcunque nos damnaris, tu amicique tui in eodem crimine futuri estis.* Severus hominis libertatem admiratus, semissem bonorum ei reliquit. At Byzantini et vivente et mortuo Nigro, multa fecerunt admiratione digna, cum triennium obsiderentur. Naves enim aliquot prætereuntes, et triremes in hostium stationibus ceperunt, ancoris earum per urinatores resectis: quas clavis in fundos earum impactis, annexisque funibus ita attrahebant, ut ultro accedere viderentur. Rebus omnibus consumptis, nihilominus perseverantes, tignis ædium ad naves, detonsis mulierum capillis ad funes plectendos utebantur. Cum mœnia oppugnabantur, et marmoreas et æneas statuas tam equorum quam hominum in hostes jaculabantur. Cibariis omnibus usitatis destituti, coria macerata comederunt: iis quoque absumptis, carnibus humanis gustatis, alii alios devorarunt. Sed cum tandem vel inviti deditionem fecissent. Romani et milites et magistratus omnes occiderunt: et Severus, ea expugnatione mirifice lætatus, urbem, libertate et dignitate civili adempta, tributariam fecit: et publicatis civium bonis, ipsam et agros eorum Perinthiis donavit. Mœnibus autem robustissimis eversis, non tam illos majore molestia affecit, aut gloria fortitudinis privavit, quam Romanorum arcem munitissimam contra Barbaros Ponticos et Asianos ac tutissimum asylum destruxit.

A ταρχήσας δὲ διὰ πλείστων τρόπων ἐτίμησε τὸν Περτίνακα, καὶ ταφὴν αὐτοῦ καίτοι πάλαι θανόντος πολυτελεστάτην ἐποίησεν. Εἶτα κατὰ τοῦ Νίγρου ἐστράτευσεν, ὃς Ἰταλὸς ἦν ἐξ ἱππέων, οὐ τῶν πάνυ δ' ἐπισήμων. Καὶ διαφόρων πολέμων συγκροτηθέντων, τέλος ἐν Ἰσσῷ τῆς Κιλικίας περὶ τὰς καλουμένας Πύλας, αἳ διὰ τὴν τοῦ τόπου στενότητα οὕτω κέκληνται (ἔνθεν μὲν γὰρ ὄρη ἀνατείνει ἀπότομα, κρημνοὶ δ' ἐκεῖθεν βαθεῖς καθήκουσιν εἰς τὴν θάλασσαν) μάχης καρτερᾶς γενομένης, ἡττήθη ὁ Νίγρος, καὶ τὸ πλέον μὲν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐκεῖσε διώλετο. Ἐκεῖνος δὲ φεύγων κατελήφθη καὶ ἀνῃρέθη. Οὗ τμηθεῖσαν τὴν κεφαλὴν ὁ Σευῆρος πέμψας εἰς τὸ Βυζάντιον ἀνεσταύρωσεν, ἵν' ἰδόντες αὐτὴν οἱ Βυζάντιοι προσχωρήσωσι. B Τοὺς δὲ τὰ Νίγρου φρονήσαντας δικαιοῦντος Σευήρου, βουλευτής τις Κάσσιος Κλήμης κρινόμενος παρ' αὐτῷ ἐπαρρησιάσατο φήσας, ὡς, *Ἐγὼ οὔτε σε οὔτε Νίγρον ἠπιστάμην, καταληφθεὶς δὲ ἐν τῇ ἐκείνου μερίδι, οὐ σοὶ πολεμήσειν ἤθελον, ἀλλ' Ἰουλιανὸν καταλύσειν· καὶ τὰ αὐτά σοι σπουδάσας, οὐκ ἠδίκησα. Ἀλλ' οὐδ' ὅτι μὴ πρὸς σὲ ὕστερον μετέστην· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ σὺ ἂν ἠθέλησας οὐδένα τῶν σῶν ἑταίρων πρὸς ἐκεῖνον αὐτομολῆσαι. Ἐξέταζε οὖν μὴ τὰ σώματα ἡμῶν, μηδὲ τὰ ὀνόματα, αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα· πᾶν γὰρ ὅ τι ἂν ἡμῶν καταγνῷς, τοῦτο καὶ σεαυτοῦ καὶ τῶν σῶν ἑταίρων καταψηφιῇ.* Τοῦτον ὁ Σευῆρος τῆς παρρησίας θαυμάσας, ἀφῆκεν ἔχειν τῆς οὐσίας τὸ ἥμισυ. C Οἱ δὲ Βυζάντιοι, καὶ ζῶντος τοῦ Νίγρου καὶ θανόντος, πολλὰ καὶ θαυμαστὰ ἔδρασαν ἐπὶ χρόνον πολιορκούμενοι τριετῆ. Ἥρουν μὲν γὰρ καὶ πλοῖά τινα παραπλέοντα. Ἥρουν δὲ καὶ τριήρεις τῶν ἐν τῷ ὅρμῳ τῶν ἐναντίων οὐσῶν. Τὰς γὰρ ἀγκύρας αὐτῶν ὑφύδροις κολυμβηταῖς ἀποτέμνοντες, καὶ ἥλους ἐς τοὺς ταρσοὺς σφῶν πηγνύντες, καὶ τούτων καλῴδια ἐξάπτοντες, ἐπεσπῶντο αὐτὰς, αὐτομάτας προσπλέειν δοκούσας. Ἐπεὶ δὲ πάντα αὐτοῖς ἐξεδαπανήθησαν, ὅμως ἀντεῖχον, καὶ ξύλοις ἐκ τῶν οἰκιῶν ἐς τὰς ναῦς ἐχρῶντο, καὶ σχοίνους δὲ ἔπλεκον κείροντες τὰς τρίχας τῶν γυναικῶν. Καὶ ὅτε τοῖς τείχεσι προσέβαλλον οἱ πολέμιοι, λιθίνους τε καὶ ἐκ χαλκοῦ πεποιημένους καὶ ἀνδριάντας καὶ ἵππους ἠκόντιζον εἰς αὐτούς. Ὡς δὲ καὶ πᾶν αὐτοὺς D ἐπέλιπε νενομισμένον ἐδώδιμον, βύρσας διαβρέχοντες ἤσθιον. Καὶ τούτων δὲ ἀναλωθεισῶν, καὶ ἐπ' ἀλλήλους ἐτράποντο, καὶ σαρκῶν ἀνθρωπείων ἐγεύοντο. Εἶτα καὶ ἄκοντες τὴν πόλιν παρέδοσαν, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ἐν τέλει σύμπαντας διεχρήσαντο. Ὁ δὲ Σευῆρος ἥσθη λίαν ἐπὶ τῇ ἁλώσει τοῦ Βυζαντίου. Ἀφείλετο δὲ τήν τε ἐλευθερίαν τῆς πόλεως, καὶ τὸ ἀξίωμα τὸ πολιτικὸν, καὶ δασμοφόρον ἀποφήνας, δημεύσας τε τὰς οὐσίας τῶν πολιτῶν, Περινθίοις αὐτήν τε καὶ τὴν χώραν αὐτῆς ἐχαρίσατο. Τὰ δὲ τείχη τῆς πόλεως καθελὼν ἐκείνους μὲν οὐδὲν πλέον ἐλύπησεν, ἢ ὅτι τῆς δόξης αὐτοὺς ἐστέρησεν, ἣν ἐκαρποῦντο ἐκ τῆς αὐτῶν ἐπιδείξεως. Τῶν δὲ Ῥωμαίων μέγα καθεῖλεν ὁρμητήριον πρὸς τοὺς ἐκ Πόντου καὶ τῆς Ἀσίας βαρβάρους, ἀλλὰ μὴν καὶ κρησφύγετον· ἦν γὰρ τὰ τείχη τοῦ Βυζαντίου καρτερώτατα.

IX. Jam cum insano gloriæ studio teneretur, Barbaris Osroenis, Adiabenis, et Arabibus bellum intulit: ac Nisibim profectus, missis ducibus et legionibus. illarum gentium agros vastavit, et urbes expugnavit. Sed cum Albino Cæsaris hono-

Θ'. Σευῆρος δὲ δοξομανῶν, κατὰ τῶν Ὀσροηνῶν βαρβάρων, καὶ τῶν Ἀδιαβηνῶν, καὶ τῶν Ἀραβίων ἐστράτευσε, καὶ εἰς τὴν Νίσιβιν ἀφικόμενος ἐκεῖθεν ἔπεμψε στρατηγούς τε καὶ τάγματα κατὰ τῶν εἰρημένων ἐθνῶν, οἳ τήν τε χώραν αὐτῶν ἐδῄουν, καὶ τὰς πό-

λε:ς ἐλάμβανον. Αυθις δὲ πόλεμος συνηνέχθη τῷ Σευήρῳ ἐμφύλιος. Ὁ μὲν γὰρ (52) τῷ Ἀλβίνῳ οὐδὲ τὴν τοῦ Καίσαρος ἐδ:δου τιμὴν, ὁ δ' ᾔτει καὶ τὴν τοῦ αὐτοκράτορο:. Συγκινουμένης δὲ διὰ ταῦτα τῆς οἰκουμένης, ὁ δῆμος ἐν ἱπποδρομίᾳ συνειλεγμένος πολὺς ἐκφανέστατα κατωδύρατο, *Μέχρι πότε τοιαῦτα πάσχομεν*, κράζοντες, *καὶ μέχρι ποῦ πολεμούμεθα;* καὶ ἄλλα δέ τινα τοιαῦτα ὡς ἐκ θειοτέρας τινὸς ἐπιπνοίας ἐνθουσιῶντες ἐβόησαν. Πῶς γὰρ τοσαῦται μυριάδες ὡς ὑπὸ χορολέκτη (53) εἶπον ἀπταίστως, ἃ εἶπον; Τέως μέντοι μάχης συγκροτηθείσης, καὶ πολλὰς ἰδέας τε καὶ τροπὰς, καὶ μεταχλίσεις τοῦ πολέμου ἐσχηκότος, ὁ Ἀλβῖνος ἡττήθη, πεσόντων μὲν ἀμφοτέρωθεν σχεδὸν ὑπερβαινόντων καὶ ἀριθμὸν, τοῦ δὲ Ἀλβίνου ἑαυτὸν ἀνελόντος. Ὡ κειμένῳ ἐπεντρυφήσας ὁ Σευῆρος, καὶ γλωσσαλγήσας, τὸ μὲν B ἄλλο σῶμα ῥιφῆναι ἐκέλευσε, τὴν κεφαλὴν δ' ἐς τὴν Ῥώμην στείλας, ἀνεσταύρωσε. Καὶ πολλοὺς τῶν τῆς γερουσίας ἀπέκτεινε, τινὰς δὲ καὶ ἀπέλυσε. Μετὰ ταῦτα δὲ κατὰ τῶν Πάρθων ἐστράτευσε τὴν Μεσοποταμίαν ἑλόντων. Καὶ πλοῖα κατασκευάσας ἐν τῷ Εὐφράτῃ, τήν τε Σελεύκειαν καὶ τὴν Βαβυλῶνα ἐκλειφθεῖσαν ἔλαβε. Καὶ τὴν Κτησιφῶντα ἑλὼν, διαρπάσαι τοῖς στρατιώταις ἀφῆκε, πολλούς τε ἀνεῖλε, καὶ ζῶντας πλείονας εἷλεν. Οὔτε δὲ τὸν Οὐολόγαισον ἐπεδίωξε, τὸν τῶν Πάρθων ἡγεμονεύοντα, ἀναχωρήσαντα οἴκαδε, οὔτε τὴν Κτησιφῶντα κατέσχεν. Ἀλλ' ᾤχετο ὥσπερ ἵνα διαρπάσῃ ταύτην μόνον ἐστρατευκώς. Ἐν ᾧ δὲ ἐπολέμει, ἄνδρας δύω ἀπέκτεινε τῶν ἐπιφανῶν, τὸν μὲν Κρίσπον Ἰούλιον C χιλιαρχοῦντα τῶν δορυφόρων, ὅτι ἤχθετο τῇ τοῦ πολέμου κακώσει, καί τι καὶ παρεφθέγξατο, καὶ τὸν κατηγορήσαντα αὐτοῦ στρατιώτην χιλίαρχον ἀπέδειξεν ἀντ' αὐτοῦ· τὸν δὲ Λαῖτον, ὅτι φρόνημα εἶχε, καὶ ὅτι ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἠγαπᾶτο, καὶ οὐκ ἄλλως στρατεύσειν ἔλεγον, εἰ μὴ Λαῖτος αὐτῶν ἡγοῖτο, καὶ τὸν φόνον αὐτοῦ τοῖς στρατιώταις προσῆπτεν, ὅτι φθόνῳ αὐτὸν ἀνελὼν, οὐκ εἶχε λέγειν αἰτίαν. Εἶτα ἐπὶ τὰ Ἄτρα ἐστράτευσε. Πόλις δὲ ταῦτα Ἀράβιος, ἐν ᾗ πολλά τε ἄλλα ἀπέκειντο χρήματα, καὶ τὰ τοῦ Ἡλίου δὲ ἀναθήματα, ᾧ ἡ πόλις ἀνεῖτο. Οὐδὲν δὲ ἀνύσας, καίτοι τὸ ἐκτὸς τεῖχος καθῃρηκὼς, καὶ πολλοὺς τῶν οἰκείων ἀποβαλὼν, ἀνεχώρησε, καὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀφίκετο, καὶ ἐς Αἴγυπτον, καὶ πᾶσαν εἶδε, καὶ τὰ κεκρυμμένα ἐπο- D λυπραγμόνησεν. Ἦν γὰρ οἷος μήτε θεῖον μήτε ἀνθρώπινον καταλιπεῖν ἀνερεύνητον. Καὶ τὰ βιβλία ἅ τι εἶχον ἀπόρρητον, ἐκ πάντων τῶν ἀδύτων ἀνείλετο, ὅσα τέως εὑρεῖν δεδύνητο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτως· εἰρήσθω δ' ὡς ἐν παρόδῳ, καὶ ὅσα τὸν Δίωνα περὶ τοῦ Νείλου λέγοντα εὕρομεν, ὅθεν τε ἀναδίδοται, καὶ διὰ τί κατὰ τὸ θέρος πεποίηται τὴν ἀνάβασιν. Λέγει τοίνυν, ὡς ἐκ τοῦ Ἄτλαντος ἀναδίδοται, τὸν

A rem negaret, isque imperatoriam jam ambiret dignitatem, iterum civile bellum cum totius orbis motu est exortum, et magna populi Romani multitudo in circo equestri apertissime fortunas suas 607 est miserata: *Quousque tandem ista feremus? quandiu oppugnabimur?* et alia id genus quasi numine afflatus vociferans. Nam alioqui fieri qui potuisset, ut tot hominum millia, ea quæ dicebant, tanquam chori magistro præeunte, citra errorem pronuntiarent? Id bellum magna varietate et ancipiti Marte gestum: sed Albinus tandem victus, Romanis utrinque pene innumerabilibus cæsis, sibiipsi manus attulit. Cujus cadaveri Severus insolentibus et atrocibus verbis insultavit: truncoque abjecto, caput Romam missum, cruci affigi B jussit. Senatores multos occidit, nonnullos etiam dimisit. Post hæc contra Parthos est profectus, qui Mesopotamiam occuparant: et navibus in Euphrate ædificatis, Seleuciam et Babylonem desertas cepit. Ctesiphontem expugnatam militibus diripiendam dedit: ac multis interfectis, plures vivos cepit. Sed neque Vologæsum Parthorum principem domum reversum fugavit, neque Ctesiphontem retinuit: ita inde profectus, quasi expeditionem direptionis causa duntaxat suscepisset. Hujus belli tempore, duos claros viros interfecit: Julium Crispum tribunum militum, belli vexationes ægre ferentem, et nescio quid locutum, milite a quo accusatus fuerat, in ejus locum suffecto; C Lætum ob animi magnitudinem et gratiam apud milites, qui se nonnisi illo duce militaturos affirmabant, et crimen cædis ejus in milites transtulit, quod eo ex invidia interfecto, causam dicere non poterat. Deinde Atra urbem Arabiæ Soli dicatam oppugnavit, in qua, præter alias magnas opes, etiam Solis donaria reposita erant. Sed quamvis exteriori muro capto, re infecta multis militibus amissis in Palæstinam discessit, atque in Ægyptum, quam totam perlustravit, arcanis quoque rebus indagatis. Eo enim erat ingenio, ut neque divinum neque humanum quidquam impervestigatum relinqueret. Libros arcanarum rerum quos quidem invenire poterat, ex omnibus adytis sustulit. Atque hæc hactenus. Nunc obiter illa quo- D que referam, quæ apud Dionem de Nilo memoriæ prodita sunt: unde is oriatur, cur æstivo tempore ascendat. Narrat autem, eum ex Atlante oriri, monte Macennitidis, ad 608 ipsum occidentalem Oceanum, omnium montium altissimo: qua de causa cœli columna a poetis appelletur. Neque enim quemquam ejus cacumen ascendisse, neque fastigia vidisse, semper oppleta nivibus. Unde æstivo tempore magna aquarum copia defluente,

Variæ lectiones et notæ.

(52) *Ὁ μὲν γὰρ*, etc. In versione hic quædam immutavimus: Wolfius scripserat, *sed quia Albino imperatoriam majestatem flagitanti, vel Cæsaris honorem negabat*, etc. Alius enim est sensus ex Dione: quippe cum Albino promissam Cæsaris dignitatem negaret, tum is imperatorem sese appellavit.

(53) *Ὡς ὑπὸ χορολέκτῃ*. Dio, ὥσπερ τις ἀκριβῶς χορὸς δεδιδαγμένος. Occurrit hæc vox apud Pollucem.

Nilus exundet : et hæc Romanos ex inferioris Mauritaniæ hominibus Macennitidi finitimis comperisse, ac multos Romanos exercitus ad ipsum Atlantem pervenisse. Hæc de Nilo Dion refert, etsi alii diversa eadem de re tradiderunt.

A δὲ Ἄτλαντα ὄρος εἶναι ἐν τῇ Μακεννίτιδι πας' αὐτῷ τῷ Ὠκεανῷ πρὸς ἑσπέραν, καὶ ὁρῶν ἁπάντων ὑπερανίστασθαι, ὥστε διὰ τὸ ὕψος καὶ κίονα αὐτὸν παρὰ τῶν ποιητῶν κληθῆναι τοῦ οὐρανοῦ. Μήτε γὰρ ἀναβῆναί τινά ποτε εἰς ἄκρον αὐτοῦ, μήτ' ἰδέσθαι τὰς αὐτοῦ κορυφὰς χιόνος ἀεὶ πληθούσας, ἐξ ἧς πολὺ καταῤῥεῖν τὸ ὕδωρ ὑπὸ τὸ θέρος· καὶ διὰ τοῦτο τότε τὸν Νεῖλον πληθύνεσθαι λέγει, καὶ ταῦτα Ῥωμαίοις ἀκριβωθῆναι ἐκ τῶν τῆς κάτω Μαυριτανίας ἀνθρώπων, προσοίκων ὄντων τῇ Μακεννίτιδι, καὶ πολλοὺς τῶν ἐκεῖ στρατευσαμένων Ῥωμαίων ἀφικέσθαι καὶ πρὸς τὸν Ἄτλαντα. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ Νείλου τῷ Δίωνι, εἰ καὶ ἄλλοις οὐχ' οὕτω τὰ περὶ τούτου ἱστόρηται.

X. Cæterum Plautianus præfectus, imperii pene cum Severo particeps et summa potestate subnixus, multos claros viros et pari dignitate præditos interfecit : et præ insatiabili avaritia ab omnibus aliquid flagitans, neque provinciam neque urbem ullam prætermisit, quam non spoliaret. Unde omnes ei plura quam ipsi Severo dabant. Idem centum nobiles Romanos, non pueros duntaxat et adolescentes, sed maritos etiam castravit, ut iidem et viri et eunuchi, et patres intestabiles (ut comici verbo utar) et castrati barbatique conspicerentur. Verum ante id facinus ingens cetus in Augusti portum delatus est, et captus : cujus simulacrum in Amphitheatrum perlatum, ursos L abscondisse fertur. Plautianus vero filiæ Plautillæ a Severo Antonino filio desponsæ tantum dedit, quantum reginis pluribus satis fuisset. Qui cum amplissimus evasisset, adeoque Severum ipsum potentia superaret, insidiis Antonini generi occisus, et ex superiore loco in viam projectus est. Quo tanquam pædagogo amoto, Severi filii Antoninus et Geta nullo flagitio abstinuerunt. Eo tempore Bulla Felix, homo Italus, DC latronibus coactis, Italiam per biennium infestavit. Et quamvis multi eum comprehendere studerent, tamen variis subinde rationibus magnaque solertia persequentes eludens, non capiebatur : cujus hoc specimen esto. Centurionem Severi jussu sibi insidiantem, ipse quasi alius esset accessit, latronem ei se traditurum, si sequeretur, pollicens : et hominem verum id esse putantem, in locum insidiarum perductum, facile cepit. Deinde pro tribunali sedens, ut dux latronum, centurionem capite raso cum his verbis **609** dimisit : *Nuntia domino tuo, ut servos suos alat, ne latrocinentur.* Multi enim Cæsariani liberti se ad eum contulerant. Post tamen captus, et bestiis objectus est. Severus autem expeditionem in Britanniam suscepit, ne et filii luxu corrumperentur, et legiones otio remollescerent. Sunt autem duæ gentes Britannicæ maximæ, Calydonii et Mæatæ, utrique asperos montes et campos incultos ac palustres incolentes, neque urbes habent, neque terram colunt : sed ex pastu, venatione, fructibus arborum victitant. Piscibus enim, quamvis abundet insula, non vescuntur : in tabernaculis habitant, nudi et sine calceis degunt, mulieribus

Ι'. Πλαυτιανὸς δὲ παραδυναστεύων τῷ Σευήρῳ, καὶ τὴν ἐπαρχικὴν ἔχων ἐξουσίαν, καὶ μέγιστα δυνηθείς, πολλοὺς τῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν καὶ ὁμοτίμων αὐτῷ ἐθανάτωσεν. Ἄπληστος δὲ ὢν παρὰ πάντων ᾔτει, καὶ οὔτε B ἔθνος (54) οὔτε πόλιν ἀφῆκεν ἀσύλητον, καὶ πλείονα αὐτῷ πάντες, ἢ τῷ Σευήρῳ ἐδίδουν. Ἐξέτεμε δὲ καὶ ἀνθρώπους Ῥωμαίους καὶ εὐγενεῖς ἑκατὸν, οὐ παῖδας μόνον, οὐδὲ μέντοι μειράκια, ἀλλὰ καὶ ἄνδρας γυναῖκας ἔχοντας, ὥσθ' ὁρᾶσθαι τοὺς αὐτοὺς καὶ εὐνούχους καὶ ἄνδρας, καὶ πατέρας ἀόρχεις καὶ ἐκτομίας, καὶ πωγωνίας. Πρὸ δὲ τούτου κῆτος ὑπέρογκον εἰς τὸν Αὐγούστου κεκλημένον λιμένα ἐξώκειλε, καὶ ἑάλω, καὶ μίμημα αὐτοῦ γεγονὸς, καὶ εἰς τὸ Κυνηγέσιον εἰσαχθὲν, πεντήκοντα ἄρκτους εἴσω λέγεται δέξασθαι. Τὴν δὲ τοῦ Πλαυτιανοῦ θυγατέρα Πλαυτίλλαν τοῦ Σευήρου τῷ υἱῷ Ἀντωνίνῳ συζεύξαντος, τοσαῦτα τῇ θυγατρὶ ὁ Πλαυτιανὸς ἔδωκεν, ὅσα πολλαῖς βασιλίσσαις ἤρκεσεν ἄν. Οὗτος ὑπερμέγας γεγονὼς καὶ C πλεῖστον δυνηθεὶς, ἢ καὶ ὑπὲρ τὸν Σευῆρον αὐτὸν, ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ Ἀντωνίνου ἐπιβουλευθεὶς ἐσφάγη, καὶ ἄνωθεν εἰς ὁδόν τινα ἐῤῥίφη. Οἱ δὲ τοῦ Σευήρου παῖδες Ἀντωνῖνος καὶ Γέτας, ὥσπερ τινὰ παιδαγωγὸν τὸν Πλαυτιανὸν ἀποσεισάμενοι, ἅπαν μετῄεσαν χείριστον. Τότε καὶ Βούλλας Φῆλιξ, Ἰταλὸς ἀνὴρ, λῃστήριον συστησάμενος ἑξακοσίων ἀνδρῶν, ἐλῄζετο τὴν Ἰταλίαν ἐπ' ἔτη δύο. Πολλῶν δὲ φιλοτιμουμένων κατασχεῖν αὐτὸν, ὁ δὲ οὐχ' ἡλίσκετο, εὐμεθόδως διὰ τρόπων πολλῶν τοὺς αὐτὸν διώκοντας κατασοφιζόμενος· ὧν ἕνα εἰς ἔνδειγμα τῶν ἄλλων ἐροῦμεν. Ἑκατοντάρχου παρὰ Σευήρου κελευσθέντος λοχῆσαι αὐτὸν, αὐτὸς ἐκείνῳ προσῆλθε δι' ἑαυτοῦ ὡς ἄλλος τις, καὶ διεβεβαιώσατο, εἰ ἕποιτο, D παραδοῦναι αὐτῷ τὸν λῃστήν. Τοῦ δὲ πεισθέντος εἰς λοχώδη τόπον ἀπαγαγὼν αὐτὸν ῥᾳδίως συνέλαβεν. Εἶτα ἐπὶ βήματος καθίσας, ὡς δῆθεν ἄρχων τοῦ λῃστηρίου μεταστειλάμενος τὸν ἑκατόνταρχον, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀπεξύρησε, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν, εἰπών· *Ἄγγειλε τῷ δεσπότῃ σου ὅτι Τοὺς δούλους ὑμῶν τρέφετε, ἵνα μὴ λῃστεύωσι.* Πολλοὺς γὰρ τῶν Καισαρείων εἶχεν αὐτῷ προσχωρήσαντας. Ὕστερον μέντοι ἐλήφθη, καὶ θηρίοις ἐδόθη. Σευῆρος δὲ εἰς τὴν Βρεττανίαν ἐστράτευσεν, ἵνα μήθ' οἱ παῖδες ἐκδιαιτῶνται αὐτοῦ, μήτε τὰ στρατεύματα ὑπ' ἀργίας ἐκλύωνται. Δύο δὲ γένη τῶν Βρεττανῶν εἰσι μέγιστα, Καλυδόνιοι καὶ Μαιά-

Variæ lectiones et notæ.

(54) Ἔθνος. Wolf. *gentem*. Emendavimus, *provinciam*. Vide Gloss. med. Græcitat.

ται, καὶ νέμονται ἑκάτεροι ἄγρια ὄρη, καὶ πεδία ἔρημα καὶ ἑλώδη, μήτε πόλεις ἔχοντες μήτε γεωργοῦντες τὴν γῆν, ἀλλ' ἐκ νομῆς, καὶ θήρας, καὶ ἀκροδρύων τὰ πρὸς τὸ ζῆν ποριζόμενοι. Ἰχθῦς γὰρ καίτοι παμπληθεῖς παρὰ τῇ νήσῳ τυγχάνοντας οὐ σιτοῦνται, σκηνῆται δ' εἰσὶ, γυμνοί τε ζῶσι καὶ ἀνυπόδετοι, κοιναῖς κεχρημένοι ταῖς γυναιξὶ, καὶ τὰ γεννώμενα πάντα ἐκτρέφοντες. Δημοκρατοῦνταί τε καὶ ληστεύουσι, καὶ στρατεύονται ἐπὶ ἁρμάτων, ἵππους ἔχοντες μικροὺς καὶ ταχεῖς, καὶ πεζοὶ τρέχουσί τε ὀξύτατα. Ὅπλοις δὲ κέχρηνται ἀσπίδι τινὶ, καὶ βραχεῖ τινι δόρατι καὶ ἐγχειριδίῳ. Λιμῷ δὲ καὶ ψύχει ταλαιπωρούμενοι καὶ ἄλλαις κακώσεσι φέρουσι, καὶ εἰς τὰ ἕλη καταδυόμενοι καρτεροῦσιν ἐπὶ πλείους ἡμέρας, μόνην τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ ὕδατος ἔχοντες, καὶ ἐν ταῖς ὕλαις τρέφονται ταῖς ῥίζαις καὶ τῷ φλοιῷ. Σκευάζουσι δὲ καί τι βρῶμα ἐξ οὗ ὅσον κυάμου μέγεθος ἐμφαγόντες οὔτε πεινῶσιν οὔτε διψῶσιν. Ἡ μὲν οὖν Βρεττανία τοιαύτη τίς ἐστι νῆσος, καὶ ὑπὸ τοιούτων ἡ μὴ Ῥωμαίοις ὑποκειμένη τότε, ᾠκεῖτο. Εἶχον γὰρ ταύτης μοῖραν Ῥωμαῖοι οὐκ ἐλαττουμένην πολλῷ τοῦ ἡμίσεος, καὶ τὸ μὲν μῆκος τῆς ὅλης νήσου ἐς στάδια ἑπτακισχίλια καὶ ἑκατὸν τριάκοντα δύο ἐκτείνεσθαι λέγεται, τὸ δὲ πλάτος ὡς ἐπίπαν ἐς δισχίλιά που καὶ τριακόσια, ἔστι δ' οὗ καὶ ἐλάττονα. Ὁ δ' οὖν Σευῆρος πάσης κρατῆσαι τῆς νήσου διανοούμενος εἰς τὴν Καλυδονίαν εἰσέβαλε, καὶ πράγματα ἔσχε μήτε μαχεσάμενος, μήτ' ἐν παρατάξει πολέμιον θεασάμενος, ἀλλ' ὑλοτομῶν καὶ τὰ μετέωρα κατασκάπτων. Οἱ δὲ αὐτοῦ στρατιῶται σκιδνάμενοι ἐκτιννύοντο ἐπιβουλευόμενοι, καὶ πολλαὶ χιλιάδες ἀπώλοντο. Τέως μέντοι ἐς ὁμολογίαν τοὺς Βρεττανοὺς ἐλθεῖν κατηνάγκασε. Φροντίσι δὲ αὐτὸν ὁ Ἀντωνῖνος ὁ υἱὸς περιέβαλλεν ἀκολάστως βιοὺς, καὶ δῆλος ὢν εἰ δυνηθείη τὸν ἀδελφὸν διαχειρισόμενος. Καὶ αὐτῷ δὲ τῷ πατρὶ ἐπεβούλευε, καὶ ἐπεφώρατο δὶς, ἀλλ' οὐδὲν δεινὸν ἔπαθεν ὁ Ἀντωνῖνος πρὸς τοῦ πατρός· καλέσας δὲ αὐτὸν καὶ τὸν Παπιανὸν (55), καὶ τὸν Κάστορα (δοῦλος δ' ἦν ὁ Κάστωρ αὐτοῦ, ἄριστος ἀνὴρ καὶ πιστότατος), καὶ ξίφος εἰς τὸ μέσον θέμενος, ἔφη πρὸς τὸν υἱόν· *Εἰ ἀποκτεῖναί με θέλεις, ἐνταῦθά με κατάχρησαι, καὶ μὴ πάντων ὁρώντων. Εἰ δ' αὐτόχειρ μου γενέσθαι ὀκνεῖς, κέλευσον παρόντι Παπιανῷ τῷ ἐπάρχῳ ἵνα με ἐξεργάσηται. Οὐ γὰρ ἀπειθήσει σοι αὐτοκράτορι ὄντι.* Ἀποστάντων δ' αὖθις τῶν Βρεττανῶν, ἡτοιμάζετο ὡς πολεμήσων αὐτοῖς. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ κατὰ τὴν νῆσον διάγων, ἀπήλλαξε νοσῶν, καὶ τοῦ Ἀντωνίνου, ὡς λέγεται, συνεργασαμένου πρὸς τοῦτο. Πρὶν οὖν ἐκπνεῦσαι, λόγος αὐτὸν τοῖς παισὶν εἰπεῖν· *Ὁμονοεῖτε, τοὺς στρατιώτας πλουτίζετε, τῶν ἄλλων μὴ ἀμελεῖτε* (56). Ἦρξε δὲ ἑπτακαίδεκα ἔτη καὶ μῆνας ὀκτὼ ἐφ' ἡμέραις τρισὶ, βιώσας τὸ σύμπαν ἔτη ἑξήκοντα καὶ πέντε καὶ μῆνας ἐννέα καὶ ἡμέρας ἐννέα καὶ εἴκοσι. Τοιαύτη δ' ἦν αὐτῷ ἡ διαγωγὴ ἐν εἰρήνης καιρῷ· ἔπραττέ τι νυκτὸς ὑπὸ τὸν

promiscue utuntur, infantes omnes educant. Republica populari utuntur, et latrocinantur, in curribus militant, equos habent parvos et celeres: ipsi quoque celerrime cursitant. Arma sunt, clypeus, brevis hasta et pugio. Ærumnas famis, frigoris, aliasque vexationes tolerant. Paludes subeunt, et in iis per dies complures morantur, solis capitibus ex aquis eminentes, et in silvis, radicibus et corticibus se sustentant. Parant etiam quoddam edulii genus, de quo si fabæ magnitudine gustarint, neque sitiunt, neque esuriunt. Talis igitur insula Britannia erat: et quatenus cam Romani non tenebant, a talibus hominibus incolebatur. Nam partem ejus Romani, semisse haud multo minorem, obtinebant. Longitudo ejus ad VII millia CXXXII extendi, in latitudinem bis mille CCC fere stadia patere dicitur: alicubi etiam angustior. Severus igitur totius insulæ potiri cupiens, in Calydoniam impressione facta, occupatus fuit non pugnando (neque enim hostilem aciem vidit), sed succidendis silvis, et montibus complanandis. Ejus vero milites palantes, per insidias occidebantur, eoque pacto multa millia perierunt. Ac Britannos quidem ad deditionem compulit. Antonini autem filii luxus et immodestia, se fratrem, si posset, occisurum haud dissimulantis, sollicitudinem ei attulit. Quin patri etiam insidians, bis deprehensus, graviores pœnas non dedit. Nam pater ei, Papiniano et Castore præsentibus (erat autem Castor servus ejus, vir optimus et integerrimus) **610** ense in medium posito, illud duntaxat dixit: *Si me cupis interficere, hic me conficito, non inspectantibus omnibus: sin tuis manibus me occidere dubitas, Papianum præfectum prætorio id facere jub to. Neque enim tibi, cum sis imperator, non parebit.* Cum Britanni defecissent, in ipso belli apparatu ex morbo in insula decessit, morte (ut aiunt) ab Antonino accelerata. Sed priusquam exspiraret, filiis mandasse fertur, *ut concordes essent, milites ditarent, cæteros non negligerent.* Imperavit annos XVI, menses VIII, dies III. Vixit annos LXV, menses IX, dies XX. Ejus vitæ ratio hujusmodi fuit. In pace, noctu agebat aliquid sub diluculum. Deinde ambulando ea mandabat et audiebat, quæ ad imperium pertinebant: atque ita jus dicebat usque ad meridiem, nisi magnum festum esset, assessoribus sententiæ libere dicendæ potestate data. Posthæc equitabat, deinde lavabat, prandebat, meridiabat. Experrectus reliqua negotia peragebat, et inter deambulandum Græcis et Latinis disciplinis vacabat. Vesperi denuo lavabat et cœnabat. Diebus summe necessariis convivia publica frequentabat.

Variæ lectiones et notæ.

(55) *Παπιανόν.* Ita tres mss. At Dio Παπινιανόν habet.

(56) *Μὴ ἀμελεῖτε.* Ita tres mss. At omittitur negativa apud Dionem, ut sensus sit: *cæteros omnes contemnite.*

ὄρθρον· εἶτα ἐβάδιζε λέγων καὶ ἀκούων τὰ τῇ ἀρχῇ πρόσφορα, καὶ οὕτως ἐδίκαζεν ἕως τῆς μεσημβρίας εἰ μή τις μεγάλη ἦν ἑορτή, καὶ τοῖς συνδικάζουσι παῤῥησίαν ἐδίδου· καὶ ἐπὶ τούτοις ἵππευεν, εἶτ', ἐλούετο, ἠρίστα τε καὶ ἐκάθευδε, καὶ ἀναστὰς τἄλλοιπὰ προσεδιῴκει, καὶ λόγοις ὡμίλει ἐν περιπάτῳ Λατίνοις τε καὶ Ἑλληνικοῖς, καὶ πρὸς ἑσπέραν ἐλούετο, αὖθις καὶ ἐδείπνει, καὶ ἐν ταῖς πάνυ ἀναγκαίαις ἡμέραις τὰ πολυτελῆ δεῖπνα συνεκρότει.

XI. Mota sub ejus imperio persecutione contra pios, A multi fortiter obito certamine martyrii coronam meruerunt. Tum etiam Leonides, Origenis pater, captus et post alia supplicia obtruncatus, filium admodum parvum reliquit: qui puer adhuc martyrii cupidus fuisse perhibetur. Mater igitur cum eum verbis frustra a sententia deducere conaretur, vestibus omnibus occultatis, effecit ut vel invitus maneret domi. Cum autem egredi non posset, patrem per litteras ad martyrium est cohortatus, inter cætera his etiam verbis positis: *Perseverato, neque nostri causa mutaris sententiam.* In pueritia sacrarum Litterarum studium patris jussu cum liberalibus disciplinis conjunxit: neque divina oracula obiter legit, sed ad reconditam doctrinam penetrare studuit, patri frequentibus interrogatio- B nibus molestus. Qui cum ejus curiositatem verbis objurgaret, revera ingenium mirabatur: et pueri dormientis pectus nudatum, ut sancti Spiritus habitationem, sæpe deosculabatur, sibique talem filium gratulabatur. Post martyrium patris **611** inopia laborans, a clarissima et locuplete quadam Alexandrina matrona susceptus est, quæ Antiochenum Paulum ex hæreticis Alexandrinis unum sibi adoptarat: ad quem cum ob eloquentiæ opinionem in dies turba confluerel, Origenes necessario illi familiaris nunquam vel precanti consensisse fertur, perversam hominis opinionem abominatus. Annos xviii natus, instituendis Christianæ religionis tiro- C nibus præfuit: et martyres, cum ad mortem raperentur, comitans atque ad certamen fortiter obeundum cohortans, carnifices sæpius contra se concitatos divina ope effugit. Neque vero doctrina duntaxat excelluit, sed et vitam philosopho dignam doctrinæque consentaneam egit. Neque enim duas habuisse tunicas, neque calceis pluribus annis usus esse, et vino abstinuisse, neque cibum nisi necessarium cepisse fertur. Ac, ut narrat Eusebius, castitatis amore genitales sibi partes ipse præcidit. Verum alii non præcisas illas, sed adhibita herba ita emarcuisse ferunt, ut mortuæ esse viderentur. Zephirino pontifice, Romam profectus est. Inde Alexandriam reversus, Hebraico sermone cognito, scripta Hebræorum enarravit: eaque litteris He- D braicis exarata, adjunctis interpretationibus, videlicet Septuaginta duorum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, et duorum aliorum interpretum, quorum nomina ignorantur, commentaria quæ Hexapla, quasi Sextuplicia dicas, elaboravit. In Psalmis vero etiam septimæ interpretationis meminit, Hierichunte repertæ. Aquilæ vero, Symma-

A ΙΑ'. Ἐπὶ τούτου (57), διωγμοῦ κινηθέντος κατὰ τῶν εὐσεβῶν, πολλοὶ μὲν ἠνδρίσαντο καὶ μαρτυρίου στεφάνους ἤραντο. Τότε δὲ καὶ Λεωνίδης ὁ πατὴρ Ὠριγένους κατασχεθεὶς καὶ ἐφ' ἑτέραις τιμωρίαις τέλος τὴν κεφαλὴν ἐκτμηθεὶς, νέον κομιδῇ καταλείπει τὸν παῖδα, ὃς ἔτι παῖς ὢν ὀργᾷν πρὸς τὸ μαρτύριον λέγεται. Ἡ δέ γε μήτηρ αὐτοῦ λόγοις πρότερον ἐπειρᾶτο τὸν υἱὸν ἀπάγειν τῆς ἐγχειρήσεως. Ὡς δ' οὐκ ἔπειθε, τὴν ἐσθῆτα πᾶσαν ἀφείλετο καὶ οὕτως οἴκοι μένειν καὶ ἄκοντα παρεσκεύασεν. Ὁ δὲ ἀπρόϊτος ὢν ἐπιστέλλει τῷ πατρὶ καθειργμένῳ, ὑπαλείφων ἐκεῖνον πρὸς τὸ μαρτύριον, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα γράψας, Ἔπεχε, *μὴ δι' ἡμᾶς ἄλλο τι φρονήσῃς*. Παῖς δ' ἔτι τυγχάνων καὶ τὴν ἐγκύκλιον μετιὼν παιδείαν καὶ ταῖς B θείαις Γραφαῖς ἐνησχόλητο, τοῦτό οἱ τοῦ πατρὸς ἐπιτάσσοντος. Ὁ δὲ οὐχ ὡς παῖς τοῖς λόγοις τοῖς ἱεροῖς ἐξ ἐπιπολῆς ἐνετύγχανεν, ἀλλὰ καὶ βαθυτέρας ἥπτετο θεωρίας, καὶ ἐρωτῶν συνεχῶς τὸν πατέρα, πράγματα παρεῖχεν αὐτῷ. Ἐκεῖνος δὲ λόγῳ μὲν ἐπέπληττε τὸν παῖδα τῆς πολυπραγμοσύνης, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν ἐξεπλήττετο· καὶ ὑπνοῦντι τῷ υἱῷ ἐφιστάμενος, ἐγύμνου τὰ στέρνα πολλάκις τούτου, καὶ κατησπάζετο ὡς θείου Πνεύματος οἰκητήρια, καὶ τῆς εὐτεκνίας ἑαυτὸν ἐμακάριζε. Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτοῦ μαρτυρίῳ τελειωθέντος ἐσπάνιζε τῶν ἀναγκαίων ὁ Ὠριγένης. Προσληφθεὶς δὲ παρά τινος γυναικὸς τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ᾗ καὶ πλοῦτος ἦν δαψιλὴς, καί τις ἀνὴρ Ἀντιοχεὺς εἰς θετοῦ τάξιν αὐτῇ εἰσ- C πεποίητο, Παῦλος τὸ ὄνομα, εἷς τις τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ αἱρεσιωτῶν, ἐφ' ὃν πλήθους καθ' ἑκάστην ἀθροιζομένου (ἐδόκει γὰρ ἱκανὸς ἐν λόγοις) ἐξ ἀνάγκης συνὼν αὐτῷ ὁ Ὠριγένης, οὐδέ ποτε αὐτῷ συνίστατο κατὰ τὴν εὐχὴν, ὡς ἱστόρηται, βδελυττόμενος τὸν ἄνδρα ὡς μὴ ὀρθόδοξον. Ὀκτωκαίδεκα δ' ἐτῶν γεγονὼς, τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατηχητικοῦ προέστη διδασκαλείου, καὶ τοὺς τότε ἀθλοῦντας ἐπώτρυνε πρὸς τὴν ἄθλησιν, καὶ ἀπιοῦσι τὴν ἐπὶ θάνατον παρωμάρτει καὶ ἐπεθάῤῥυνεν, ὡς καὶ πολλάκις αὐτῷ τοὺς δημίους ἐπιμανῆναι, οὓς ἐκ θείας ἀρωγῆς διεδίδρασκεν. Οὐ λόγῳ δὲ μόνῳ μέγας ἦν ὁ ἀνὴρ, ἀλλὰ καὶ βίον διεβίω φιλόσοφον, καὶ τῷ λόγῳ συνᾴδοντα. Οὔτε γὰρ δεύτερον ἔχειν χιτῶνα ἱστό- D ρηται, οὔθ' ὑποδεῖσθαι τοὺς πόδας ἐπ' ἔτεσι πλείοσιν, οὔτ' οἴνῳ κεχρῆσθαι, οὔτε τροφὴν παρὰ τὴν ἀναγκαίαν προσίεσθαι. Ὡς δὲ ὁ Εὐσέβιος ἱστορεῖ ὅτι ἔρωτι σωφροσύνης, καὶ ἀπέκοψε τὰ παιδογόνα μόρια αὐτὸς ἑαυτοῦ· ἄλλοι δέ φασι μὴ ἐκτεμεῖν αὐτὸν ταῦτα, πόαν δέ τινα τούτοις ἐπενεγκεῖν, ἐξ ἧς ναρκωθῆναι ταῦτα συνέβη τοσοῦτον, ὡς καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(57) Ἐπὶ τούτου, etc. Ex Eusebio lib. vi *Hist. eccl.* cap. 1, 2, 3, 4, etc.

νεκροῖς ἐοικέναι. Ἀφίκετο δὲ καὶ εἰς Ῥώμην Ζεφυρίνου τῆς ἐν αὐτῇ Ἐκκλησίας προϊσταμένου, εἶτ' αὖθις ἐπανῆλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἐξηγεῖτο δὲ τὰ Ἑβραϊκά, καὶ τὴν Ἑβραΐδα διάλεκτον ἐκμαθών, καὶ τὰς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οὔσας γραφὰς Ἑβραϊκοῖς στοιχείοις κτησάμενός τε καὶ ἐπιὼν, καὶ τῶν ταύτας ἡρμηνευκότων συναγαγὼν τὰ συγγράμματα, τῶν ἑβδομηκονταδύο δηλαδή, τοῦ τε Ἀκύλα καὶ τοῦ Συμμάχου, καὶ τοῦ Θεοδοτίωνος καὶ δύω ἄλλων ἀνωνύμων ἑρμηνέων (ἠγνόηται γὰρ τὰ ἐκείνων ὀνόματα) ἐφιλοπόνησε τὰ τῶν Ἑξαπλῶν (58) λεγομένων συγγράμματα. Ἐν δὲ τοῖς Ψαλμοῖς καὶ ἑβδόμης μέμνηται ἑρμηνείας, ὡς ἐν Ἱεριχοῖ εὑρημένης. Ἰδιαίτατα δὲ τὴν Ἀκύλα καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος ἔκδοσιν μετά γε τῆς τῶν ἑβδομήκοντα καὶ δύο παρατιθεὶς, τὰ λεγόμενα Τετραπλᾶ παραδέδωκε. Δημητρίου μέντοι, οὗ ἄνω ὁ λόγος ἐμνήσθη, τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας προστῆναι, θανόντος, Ἡρακλᾶς τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιοῦται, φοιτητὴς Ὠριγένους γενόμενος. Τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας προΐστατο Νάρκισσος, ἀνὴρ θαυματοποιὸς, ὃς ψεῦδος παρά τινων κατηγορηθεὶς, ἐραστὴς δὲ βίου ὢν ἀναχωρητικοῦ, διέδρα λαθὼν καὶ ἐν ἐρημίαις ηὐλίζετο ἀγνοούμενος. Τοῦ δὲ ἀνακεχωρηκότος, ἀντεισάγεται Δῖος, μεθ' ὃν προχειρίζεται Γερμανίων, εἶτα Γόρδιος· ἐφ' οὗ ἐπανελθὼν αὖθις ὁ Νάρκισσος, ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐπὶ τὴν προστασίαν παρακαλεῖται. Μὴ δυναμένου δὲ τοῦ Ναρκίσσου διὰ γῆρας βαθὺ λειτουργεῖν, Ἀλέξανδρος διαπρέψας πρότερον τῇ διὰ Χριστὸν ὁμολογίᾳ, τότε δὲ ἐπισκοπῆς ἐν τῇ τῶν Καππαδοκῶν χώρᾳ ἠξιωμένος, ἐξ ἀποκαλύψεως προσελήφθη παρὰ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πιστῶν ἅμα τῷ Ναρκίσσῳ διέπειν τὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν δὲ τῇ Ἀντιοχέων Ἐκκλησίᾳ, Σαραπίωνος ἀναπαυσαμένου, Ἀσκληπιάδης τὴν ἐπισκοπὴν παρειλήφει, οὗ καὶ ὑπομνήματα σώζεσθαί φησιν ὁ Εὐσέβιος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτως.

A chi et Theodotionis editione rectisime cum septuaginta duorum interpretatione comparata, Commentaria Tetrapla, hoc est quadruplicia composuit. Demetrio, quem supra Ecclesiæ Alexandrinæ præfuisse memini, defuncto, Heraclas, Origenis auditor, pontifex est delectus. Hierosolymitanæ Ecclesiæ præfuit Narcissus, vir miraculis clarus, et vitæ solitariæ amans : qui cum ob falsam criminationem clam profugisset atque in desertis lateret, in ejus locum Dius introducitur. Post eum designatur Germanio. Inde Gordius : sub quo Narcissus in urbem reversus cum Ecclesiæ ministeria, ad quam gubernandam a fidelibus **612** vocabatur, obire præ senio non posset, Alexander pridem confessione Christi inclytus, tum vero in Cappadocia B episcopus, ex revelatione a fidelibus Hierosolymitanis accersitus est, ut una cum Narcisso Ecclesiam administraret, Serapione defuncto, Antiochenæ Ecclesiæ factus est Asclepiades episcopus, cujus commentarios exstare narrat Eusebius. Atque hæc hactenus.

ΙΒ'. Ἀντωνῖνος δὲ ἐδόκει μὲν κοινωνὸν ποιεῖσθαι τῆς ἀρχῆς Γέταν τὸν ἀδελφὸν, τῇ δ' ἀληθείᾳ μόναρχος ἦν. Καὶ τοῖς μὲν πολεμίοις τῶν Βρεττανῶν αὐτίκα ἐσπείσατο, τῆς τε χώρας αὐτοῖς καὶ τῶν φρουρίων ἐκστὰς, τὸν δὲ ἔπαρχον τὸν Παπιανὸν μετέστησε τῆς ἀρχῆς, ἑτέρους δ' ἀπέκτεινε, καὶ τὸν τροφέα αὐτοῦ Εὔοδον, τὸν καὶ Κάστορα, καὶ τὴν ἰδίαν γυναῖκα τὴν Πλαυτίλλαν, καὶ τὸν αὐτῆς ἀδελφὸν τὸν Πλαύτιον, καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν. Ἐπεβούλευε μὲν γὰρ αὐτῷ πρὸ μακροῦ, οὐκ ἠδύνατο δὲ κτεῖναι αὐτὸν ὑπὸ στρατιωτῶν φυλαττόμενον καὶ ἑτέρων συχνῶν. Εἶτα ἔπεισε τὴν μητέρα μόνους σφᾶς ἐπὶ καταλλαγῇ μεταπέμψασθαι. Καὶ ὁ Γέτας πιστεύσας εἰσῆλθε μετὰ τοῦ Ἀντωνίνου εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ ὀπίσω σφῶν ἑκατοντάρχαι πρὸς τοῦτο ἡτοιμασμένοι παρὰ τοῦ Ἀντωνίνου εἰσωθήσαντες ἑαυτοὺς, ἐκεῖ τὸν Γέταν κατέκοψαν, τῷ τραχήλῳ τῆς μητρὸς προσφῦντα, καὶ τοῖς μαστοῖς καὶ τοῖς στήθεσιν, ὥστε τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἀναπλησθῆναι αὐτήν, πληγῆναι δὲ καὶ τὴν χεῖρα. Ἡ δ' ἐκ τοῦ φόβου οὐδὲ τοῦ τραύματος ᾔσθετο, οὐδὲ πενθῆσαι αὐτῇ τὸν υἱὸν ἐξεγένετο, οὕτως οἰκτρῶς καὶ ἀώρως ἀπολωλότα (δύο γὰρ καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἦν, καὶ ἐννέα μηνῶν) δεδοικυῖα μὴ καὶ αὐτὴ συναπόληται. Ὁ Ἀντωνῖνος δ' αὐτίκα καταλαβὼν τὸ στρατόπεδον, *Χαίρετε*, εἶπεν, ὦ ἄν-

C XII. Antoninus etsi potestatem cum fratre Geta communicare videbatur, tamen revera solus dominabatur : et cum Britannis hostibus statim pace facta, agris et castellis cedens, Papiniano præfecto prætorio magistratum abrogavit, alios occidit, atque inter cæteros Evodum, qui et Castor dicebatur, nutritium suum, et uxorem Plautillam, ejusque fratrem Plautium. Denique fratrem quoque Getam : quem cum jampridem insidiis appetitum, propter custodiam militum et plurium aliorum occidere non potuisset, tandem matri persuasit, ut ipsos solos reconciliandæ gratiæ causa accerseret. Quod Geta verum esse ratus, cum Antonino conclave ingressus est. Tum centuriones ab Antonino subornati per vim subsecuti, Getam collo, mamillis et D pectori matris inhærentem occiderunt, ut sanguine sinus illius impleretur, manu quoque vulnerata. Sed ea præ timore vulnus non sensit, nec lugere filium ausa est, adeo miserabiliter et immatura ætate interfectum (natus enim tum erat annos XXII et IX menses), verita ne et ipsa occideretur. Antoninus autem propere castra ingressus : *Gaudete*, inquit, *commilitones, nunc enim mihi vobis benefacere licet: quoniam unus e vobis sum, et vobiscum et per vos vivere volo, ut multa in vos beneficia conferam. Quod si non potero, mori vobiscum opto.* Postridie post

Variæ lectiones et notæ.

(58) *Τῶν Ἑξαπλῶν*. Vide Henric. Valesium ad Eusebii *Hist.* lib. VI, cap. 16, ubi observat præterea quæ sequuntur ex eodem Eusebio descripsisse Zonaram.

longam orationem apud senatum habitam, dixit : A *Audite me, ut totus orbis terrarum gaudeat, omnes exsules redeunto.* Ex Cæsarianis autem et Getæ militibus ad xx millia occidit : Roma multis viris fortibus spoliata, ensem quo frater occisus est, consecravit. A cædibus ad ludos descendit, ac ne eos quidem incruentos. In milites liberalissimus : cæteros mortales, senatorii præsertim ordinis, vexare, spoliare, deglubere studio habuit. Sic **613** autem per omne tempus imperii illius, omnes populi Romani provinciæ vastatæ sunt, ut cum aliquando Julia dixisset : *Nullus nobis, neque justus neque injustus quæstus relinquitur,* stricto ense responderit : *Bono animo es, o mater, dum enim hunc tenuerimus, nihil nobis deerit.* Ad omnia cætera flagitia etiam perfidus fuit. Nam Osroenes regem B Abgarum per amicitiæ speciem ad se vocatum, in vincula conjecit : itaque regno illius potitus est. Armeniorum quoque regem cum filiis suis rixantem, amicis litteris tanquam compositurus controversiam, accersitum, eodem modo quo Abgarum tractavit, sed Armenios non subegit. Ili enim ad arma descenderunt, neque quisquam ei amplius fidem habuit. Verum in necessitatibus et expeditionibus quæ moram non ferebant, tenuis et frugalis fuit. Cum militibus una et ambulavit et cursitavit : non lavit, non vestem mutavit, sed quodvis opus una aggressus est, eodemque cum illis victu usus. Hostes insigniores aliquando ad singulare certamen provocavit. Sed ducis munia C parum commode obiit : omnesque res ejus adulterinæ fuerunt, atque adeo ipsum numisma. Laboravit et manifestis et occultis morbis, ac sæpe et patrem et fratrem strictis ensibus in se irruere putavit. Quare patris, Commodi et aliorum manes elicuisse fertur, sed solus ei Commodus respondisse : *Perge ad supplicium.* Deinde de morte : *Quem gravis occulta urget circum loca morbus.* Delatores et speculatores aluit, per quos etiam minutissima quæque ad eum referebantur. Judicia et alias publicas actiones mane denuntiabat : sed ultra meridiem, aut in ipsam vesperam differebat, senatorum cœtu nec in vestibulum admisso, spretisque multis salubribus matris suæ monitis, cædibus, injuriis, pecuniæ profusionibus se oble- D ctavit. Fuit et magorum et præstigiatorum amator. Bello Parthis illato, cum Antiochiæ luxui et ludis gladiatoriis vacaret, non secus querebatur, ac si magnis in laboribus et periculis versaretur, et senatui ignaviam opprobrabat. Denique ad eum scripsit : *Scire se acta sua illi non placere ; sed hac de causa milites et arma habere, ne curaret nugatores.* Denuo expeditione contra Parthos suscepta, **614** quod Artabanus

A *δρες συστρατιῶται, καὶ γὰρ ἤδη ἔξεστί μοι εὐεργετεῖν ὑμᾶς, ἐπεὶ εἷς ἐξ ὑμῶν εἰμι, μεθ' ὑμῶν δὲ καὶ δι' ὑμᾶς ζῆν ἐθέλω, ἵν' ὑμῖν πολλὰ χαρίζωμαι. Εἰ δὲ μὴ, ἀλλὰ μεθ' ὑμῶν γε θανεῖν εὔχομαι.* Πρὸς δὲ τὴν σύγκλητον τῇ ὑστεραίᾳ πλεῖστα διαλεχθεὶς, τέλος εἶπεν· *Ἀκούσατέ μου, ἵνα πᾶσα ἡ οἰκουμένη χαρῇ, πάντες οἱ φυγάδες κατελθέτωσαν.* Τῶν δὲ Καισαρείων καὶ τῶν μετὰ τοῦ Γέτα στρατιωτῶν ἐς δύο μυριάδας ἀπέκτεινε, καὶ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν παμπόλλους διέφθειρε, καὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν τὴν Ῥώμην ἐστέρησε. Τὸ δὲ ξίφος δι' οὗ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπεσφάγη, ἀνάθημα ἐποιήσατο. Ἐκ τῶν φόνων εἰς παιδιὰς μετιὼν, καὶ ἐν ταύταις ἐφόνα. Καὶ εἰς μὲν τοὺς στρατιώτας φιλοδωρότατος ἦν, τοὺς δὲ B λοιποὺς ἀνθρώπους περιδύειν, ἀποσυλᾷν, ἐκτρύχειν ἐτίθετο σπούδασμα, καὶ οὐχ ἥκιστα τοὺς συγκλητικούς. Οὕτω δὲ παρὰ πάντα τὸν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ χρόνον ἡ ὑπήκοος αὐτῷ γῆ ἐπορθήθη, ὥστε, ποτὲ τῆς Ἰουλίας εἰπούσης, ὅτι *Οὐκέθ' ἡμῖν οὔτε δίκαιος οὔτ' ἄδικος πόρος ὑπολείπεται,* ἀπεκρίνατο τὸ ξίφος ἑλκώς· *Θάρσει, μῆτερ, ἕως γὰρ ἂν τοῦτ' ἔχομεν, οὐδὲν ἡμᾶς ἐπιλείψει.* Ἦν δ' ἐπὶ πᾶσι καὶ ἄπιστος. Καλέσας γὰρ τὸν τῆς Ὀσροηνῆς βασιλέα Αὔγαρον ἥκειν παρ' αὐτὸν ὡς φίλον, ἔδησεν ἐλθόντα, καὶ οὕτω τὴν Ὀσροηνὴν ἐχειρώσατο. Καὶ τὸν τῶν Ἀρμενίων βασιλέα πρὸς τοὺς ἰδίους παῖδας διαφερόμενον γράμμασι φιλικοῖς ὡς εἰρηνεύσων αὐτοὺς μετεπέμψατο, καὶ τὰ αὐτὰ τῷ Αὐγάρῳ καὶ εἰς ἐκείνους ἐποίησεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν C Ἀρμενίων ἐκράτησεν· εἰς ὅπλα δ' ἐχώρησαν, καὶ οὐδεὶς ἔτι ἐκείνῳ ἐπίστευεν. Ἐν μέντοι ταῖς ἀνάγκαις καὶ ταῖς κατεπειγούσαις στρατείαις λιτὸς ἦν καὶ ἀπέριττος, καὶ συνεβάδιζε τοῖς στρατιώταις, καὶ συνέτρεχε, μὴ λουόμενος, μὴ μεταμφιεννύμενος, ἀλλὰ πᾶν ἔργον συνεργαζόμενος, καὶ τὰ αὐτὰ ἐκείνοις σιτούμενος, καὶ τοὺς προέχοντας δὲ τῶν πολεμίων εἰς μονομαχίαν προεκαλεῖτο ἐνίοτε. Τὰ μέντοι στρατηγικὰ οὐκ εὖ ἐκείνῳ μετεχειρίζετο· πάντα δ' ἦν αὐτῷ κίβδηλα, καὶ αὐτὸ τὸ νόμισμα. Ἐνόσει δὲ καὶ ἐμφανέσι καὶ ἀῤῥήτοις ἀῤῥωστήμασι. Καὶ πολλάκις καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὸν ἀδελφὸν ξιφήρεις ἐδόκει ἐλαύνειν αὐτόν. Διὸ λέγεται καὶ τὰς ψυχὰς ἐπῳδαῖς ἀναγαγεῖν (59) τοῦ τε πα- D τρὸς καὶ τοῦ Κομόδου καὶ ἄλλων, μόνον δὲ τὸν Κόμοδον αὐτῷ φάναι· *Στεῖχε δίκης ἆσσον.* Καὶ ἐπὶ τελευτῆς (60), *Κρυφίοισι τόποις ἔχων δυσαλθέα νοῦσον.* Εἶχε δὲ καὶ ὠτακουστὰς καὶ διοπτεύοντας, καὶ πάντα αὐτῷ καὶ τὰ βραχύτατα ἀνηγγέλλετο. Καὶ ἐπήγγελλε μὲν, ὡς πρωΐαίτερον δικάσων, ἢ ἄλλο τι δημόσιον πράξων. Παρέτεινε δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν μεσημβρίαν ἢ καὶ εἰς ἑσπέραν αὐτὴν, μηδὲ εἰς τὰ πρόθυρα εἰσδεχόμενος τοὺς συνειλεγμένους τῆς

Variæ lectiones et notæ.

(59) *Τὰς ψυχὰς ἐπῳδαῖς ἀναγαγεῖν.* Dio unica voce, ἐψυχαγώγησε.

(60) *Καὶ ἐπὶ τελευτῆς.* Hæc verba male vertit interpres, quæ ex Dione habet Zonaras : *Pœna tibi parata est. Sub obitum in occultis locis malum insanabile habuit.* Sic autem Dio : Στῖχε δίκης ἆσσον· εἶθ' ἕτερα, καὶ ἐπὶ τελευτῆς· Κρυφίοισι τόποισιν ἔχων δυσαλθέα νοῦσον. *Perge ad supplicium : deinde alterum, idque de morte,*

Quem gravis occulta vexat circum loca morbus.

γερουσίας, ἀλλὰ καὶ ἐμιαιφόνει καὶ παρηνόμει καὶ τὰ χρήματα κατηνάλισκεν, οὐδ' ἐπείθετο τῇ μητρὶ καὶ περὶ τούτων καὶ τῶν ἄλλων παραινούσῃ πολλὰ καὶ χρηστά. Ἔχαιρε δὲ καὶ μάγοις καὶ γόησι. Κατὰ Πάρθων δὲ στρατεύσας, καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ γινόμενος καὶ τρυφῶν, καὶ ἀγῶνας μονομαχίας συνιστάς, ὡς ἐν μεγάλοις πόνοις ἐγκινδυνεύων καὶ καρτερῶν ἀπωδύρετο, καὶ τὴν γερουσίαν ὡς ἐν ῥᾳστώνῃ ζῶσαν ὠνείδιζε, καὶ τέλος ἔγραψεν αὐτῇ, ὡς *Οἶδα ὅτι οὐκ ἀρέσκει ὑμῖν τὰ ἐμά· ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ ὅπλα καὶ στρατιώτας ἔχω, ἵνα μὴ τῶν λογοποιουμένων ἐπιστρέφωμαι.* Αὖθις δὲ εἰς τοὺς Πάρθους στρατεύσας, ὅτι ὁ Ἀρτάβανος, τὴν θυγατέρα ἑαυτοῦ αὐτῷ μνηστευσάμενος, οὐ παρέσχε ταύτην αὐτῷ (ἠπίστατο γὰρ ὅτι πρόφασιν τὸν γάμον τοῦ τὴν Πάρθων σφετερίσασθαι βασιλείαν κεποίητο), πολλὰ μὲν τῆς χώρας αὐτῶν ἐκάκωσε, καὶ τὰ Ἄρβηλα παρεστήσατο, καὶ τὰ μνημεῖα τῶν βασιλέων τῶν Πάρθων ἀναῤῥήξας, διέῤῥιψε τὰ ὀστᾶ· πόλεμος δὲ αὐτῷ πρὸς τὸ ἔθνος οὐ συγκεχρότητο. Τἆλλα τε οὖν παρηνόμει ἐν ταῖς στρατείαις, καί τινα ἰδίαν ἔνδυσιν βαρβαρικῶς πως συγκόπτων ἐς μανδύα τρόπον προσεξεῦρε, καὶ συνεχῶς αὐτὸν ἐνεδύετο· ὅθεν καὶ Καράκαλλος ἐπεκλήθη. Καὶ τοὺς στρατιώτας δὲ οὕτως ἐστολίσθαι ἐκέλευεν. Ἀνῃρέθη μέντοι ὑπὸ στρατιωτῶν. Ὁ γὰρ Μακρῖνος ὁ ἔπαρχος, ἐκ μάντεώς τινος προειρημένον ἔχων αὐτῷ ὡς αὐταρχήσει, καὶ φοβηθεὶς μὴ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου διαφθαρῇ, οὐκ ἀνεβάλετο, ἀλλὰ δύο τινὰς χιλιαρχοῦντας ἐν τῷ δορυφορικῷ παρασκευάσας, ἐπεβούλευσεν αὐτῷ. Καὶ ἐξ Ἐδέσης ἐς Κάῤῥας ἀπιόντι, καὶ ἀποβάντι τοῦ ἵππου δι' ἀπόπατον, προσῆλθέ τις στρατιώτης, τῶν χιλιάρχων ἀποπεμψάντων αὐτὸν, ὡς εἰπεῖν τι δεόμενος, καὶ προσελθὼν ἐπάταξεν αὐτὸν ξιφιδίῳ μικρῷ. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἐβίω, καὶ οὕτως ἀπώλετο, ζήσας ἔτη ἐννέα καὶ εἴκοσιν, αὐταρχήσας δ' ἐκ τούτων ἐνιαυτοὺς ἕξ, ἐπὶ δύο μησὶ καὶ ἡμέραις τισί. Λέγεται δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ τὸ τελευταῖον ὄντι αὐτῷ δόξαι κατ' ὄναρ τὸν πατέρα ξιφήρη ἐπιστῆναι, λέγοντα· *Ὡς σὺ τὸν ἀδελφὸν ἔκτεινας, καὶ ἐγὼ σὲ κτενῶ.* Καὶ μάντεις δὲ εἶπον αὐτῷ τὴν ἡμέραν ἐκείνην φυλάσσεσθαι, καὶ ἄλλα δέ φασι τοῦ ὀλέθρου αὐτῷ συμβῆναι τεκμήρια.

filiam ei desponsam non dedisset (norat enim eum per speciem nuptiarum de vindicando sibi regno cogitare), agros passim vastavit, Arbela subegit, revulsisque Parthorum regum sepulcris, ossa disjecit: cum ipsa autem gente acie non depugnavit. In re militari multa contra morem majorum egit, et peculiarem quamdam vestem barbarico more in penulæ modum incisam et confectam, crebro induit, eademque milites uti jussit; unde Caracalla cognominatus est. Tamen a militibus est occisus. Nam Macrinus prætorio præfectus, cui vates quidam imperium prædixerat, veritus ne ea de causa ab Antonino tolleretur, nihil cunctatus, per duos tribunos militum insidias ei struxit. Nam cum Edessa Carras proficiscens, exonerandi ventris causa equo descendisset, miles quidam a tribunis submissus, tanquam dicturus aliquid, eum pugione percussit. Sic ille vixit et periit, anno XXIX, imperii VI, cum duobus mensibus et diebus aliquot. Fertur, cum postremo Antiochiæ esset, somniasse, patrem stricto ense astantem sibi dicere: *Ut tu fratrem occidisti, sic ego te occidam.* Est et a vatibus monitus, ut diem illum caveret. Memorantur alia quoque signa ejus interitum præcessisse.

ΙΓ'. Τοῦ δ' Ἀντωνίνου διαφθαρέντος, ὃν καὶ Καράκαλλον ἐκάλουν, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ μέντοι καὶ Τάραντα, ἐκ μονομάχου τινὸς εἰδεχθεστάτου καὶ μιαιφονωτάτου, ὁ Μακρῖνος μετὰ τετάρτην ἡμέραν τὴν ἡγεμονίαν εἰλήφει παρὰ τῆς στρατιᾶς, τὸ μὲν γένος Μαῦρος τυγχάνων ἐκ Σικελίας (61) καὶ γονέων ἀσημοτάτων, ὅθεν κατὰ τὸ τῶν Μαύρων ἔθος τῶν ὤτων τὸ ἕτερον διετέτρητο, ἐπιεικὴς δὲ καὶ τῶν νόμων φύλαξ πιστότατος. Ὃς καὶ ἔπαρχος γεγονὼς ἄριστα τὰ τῆς ἀρχῆς διῳκήσατο. Αὐταρχήσας δὲ οὐ πάντα καλῶς ἔπραξεν. Ἀναξίους γὰρ ἐφίστα ταῖς ἀρχαῖς, ὃ τὸ μέγιστόν ἐστι μέρος τῆς βασιλικῆς διοικήσεως· καὶ τρυφερωτέρᾳ ἐχρήσατο βιοτῇ, ἀλλὰ μέντοι καὶ σοβαρότητι. Ἰουλία δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Ἀντωνίνου ἐν Ἀντιοχείᾳ διάγουσα, καὶ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ μαθοῦσα, ἑαυτὴν διαχρήσασθαι ὥρμησεν οὐ διὰ τὸν υἱὸν, ἀλλὰ δεδοικυῖα περὶ ἑαυτῇ μὴ ἰδιωτεύσῃ. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ἠλλοίωτο τῶν περὶ αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν

XIII. Antonino, qui et Caracalla, ut dictum est, et Taras de gladiatoris cujusdam turpissimi et crudelissimi nomine vocabatur, interempto, Macrinus quarto die post a militibus accepit imperium, natione Maurus Siciliensis, parentibus ortus obscurissimis: unde Maurorum more alteram aurem perforatam habuit, sed vir moderatus, et legum custos fidelissimus: qui præfectus prætorio, magistratum eum optime administrarat, sed imperium non per omnia recte gessit. Nam magistratus indignis largiebatur, quæ maxima pars est imperatorii muneris: et ratione victus delicatiore utebatur, et fastum quemdam præ se ferebat. Julia vero, Antonini mater, Antiochiæ degens, cæde Antonini cognita, sibi ipsi manus afferre statuit, non propter filium, sed privatæ vitæ metu. Sed cum res ejus non immutarentur, ministeriis et satellitibus retentis, in vita manere maluit.

615 Post eum Macrinus audivisset, eam sibi

Variæ lectiones et notæ.

(61) ***Μαῦρος τυγχάνων ἐκ Σικελίας.*** Ita in quibusdam Dionis Excerptis mss. legi adnotat Casaubonus. Xiphilinus ἀπὸ Σικελίας Καισαρείας habet. Vide conjecturam ejusdem Casauboni ad Macrinum Capitolini.

maledicere, et imperium affectare: relicta Antiochia, quo vellet abire jussa, tum demum sibi necem conscivit. Macrinus vero ab Artabano magnis copiis Romanos invadente, circa Nisibim bis acie victus, pacem magna pecunia redimere coactus est. Parthico bello sedato, civile bellum inter Romanos exarsit. Nam Eutychianus quidam Cæsarianus, militum odiis in Macrinum perspectis, quod ad largiendum Antonino restrictior esset, vatumque prædictionibus incitatus, contra Macrinum insurrexit. Cum autem Mæsa Juliæ imperatricis soror, duas haberet filias, Soæmidem et Mammæam, totidemque nepotes ex eis: horum alterum Eutychianus adulterinum esse Caracallæ filium mentitus, noctu in castra perduxit, ac milites jam ante seditionis occasionem captantes, ad studium novarum rerum impulit: qui eum, nomine Antonini facto, statim imperatorem consalutarunt, quamvis puerum: eoque assumpto, contra Macrinum Antiochiæ agentem sunt profecti, ab eoque in loco quodam procul ab Antiochia dissito victi sunt. Sed Macrinus cum eos reparare aciem videret, in fugam versus, Antiochiam pro victore se contulit: ne urbe excluderetur, filio ad Artabanum misso. Ejus autem clade nuntiata, cum multæ cædes fierent, raso capite et barba, pullam vestem indutus, ne agnosceretur, noctu aufugit: nec multo post Ægas Ciliciæ, atque inde per Cappadociam, Galatiam et Bithyniam, usque ad Eribolum navale e regione Nicomediæ situm profectus, Chalcedonem trajecit: ac per ministros petita a procuratore quodam pecunia, agnitus, ab iis qui eum Pseudantonino faciebant, comprehensus, et ad Cappadociam usque reductus est: ubi captivitate filii cognita, e vehiculo se dejecit, confractoque humero, non multo post occisus est, anno ætatis quarto et quinquagesimo, imperii primo, cum duobus mensibus, triduo dempto, a puerulo eversus. Id quod his ei versibus prædictum fuerat:

A θεραπείαν καὶ τοὺς δορυφόρους εἶχεν, ἐφιλοψύχησεν. Εἶτα τοῦ Μακρίνου λοιδορεῖσθαι παρ' ἐκείνης ἀκούσαντος, καὶ τῇ αὐταρχίᾳ αἰσθομένου ἐπιχειρούσης, ἐκελεύσθη ἐκλελοιπέναι τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ ὅπῃ βούλοιτο ἀπελθεῖν. Ἡ δὲ τότε διέφθειρεν ἑαυτήν. Τοῦ δ' Ἀρταβάνου δυνάμεσι μεγάλαις φερομένου κατὰ Ῥωμαίων, συμβαλὼν αὐτῷ περὶ τὴν Νίσιβιν ὁ Μακρῖνος δὶς ἡττήθη καὶ ἠναγκάσθη πολλῶν χρημάτων τὴν εἰρήνην ἐκπρίασθαι. Ὁ μὲν οὖν πρὸς Ἀρτάβανον κατηύναστο πόλεμος, ἀνεῤῥάγη δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ἐμφύλιος ἕτερος. Εὐτυχιανὸς γάρ τις τῶν Καισαρείων, τὴν τῶν στρατιωτῶν εἰς τὸν Μακρῖνον ἀπέχθειαν συνιδὼν, ὅτι μὴ ἄπλετα ὡς ὁ Ἀντωνῖνος αὐτοῖς ἐχαρίζετο, καὶ ὑπὸ μαντείων ἀναπεισθεὶς, ἐπαναστάσει κατὰ τοῦ Μακρί-

B νου ἐπικεχείρηκε. Μαίσης οὖν τῆς ὁμαίμονος τῆς Ἰουλίας τῆς βασιλίδος θυγατέρας ἐχούσης δύω, Σοαιμίδα καὶ Μαμαίαν, καὶ δύω ἐγγόνους ἄρσενας ἐξ αὐτῶν, τὸν ἕνα τούτων λαβὼν ὁ Εὐτυχιανὸς, καὶ υἱὸν εἶναι μοιχίδιον τοῦ Καρακάλλου πλασάμενος, εἰς τὸ στρατόπεδον ὑπὸ νύκτα εἰσήγαγε, καὶ τοὺς στρατιώτας λαβὴν ζητοῦντας ἐπαναστάσεως νεωτερίσαι ἀνέπεισεν. Οἳ καὶ Ἀντωνῖνον αὐτὸν ὀνομάσαντες αὐτοκράτορα αὐτίκα ἀνεῖπον, καίτοι παιδίον τυγχάνοντα· καὶ τοῦτον παραλαβόντες ἐπὶ τὸν Μακρῖνον ἤλασαν ἐν Ἀντιοχείᾳ τυγχάνοντα· καὶ συμβαλόντες αὐτῷ ἔν τινι χωρίῳ πολὺ τῆς Ἀντιοχείας διέχοντι, ἡττήθησαν μέν· εἶτ' αὖθις ἐπισυστάντας αὐτοὺς ὁ Μακρῖνος ἰδὼν, εἰς φυγὴν ἐτράπη, καὶ

C ἄπεισι εἰς Ἀντιόχειαν ὡς δῆθεν νενικηκὼς, ἵνα μὴ ἀποκλεισθῇ τῆς πόλεως. Τὸν δὲ υἱὸν πρὸς τὸν Ἀρτάβανον ἔπεμψεν. Ἀγγελθείσης δὲ τῆς ἥττης αὐτοῦ, καὶ φόνων γενομένων πολλῶν, ἀπέδρα νυκτὸς, τὴν κεφαλὴν ξυράμενος καὶ τὸ γένειον, καὶ φαιὰν ἐσθῆτα λαβὼν, ὡς ἂν μὴ ἐπιγινώσκοιτο· καὶ μετ' ὀλίγων εἰς Αἰγὰς τῆς Κιλικίας παραγενόμενος, καὶ διὰ Καππαδοκίας Γαλατίας τε καὶ Βιθυνίας ἐλθὼν μέχρις Ἐριβώλου τοῦ ἐπινείου, κατ' ἀντικρὺ κειμένου Νικομηδείας, διέπλευσεν εἰς Χαλκηδόνα. Καὶ πρός τινα στείλας τῶν ἐπιτρόπων, ἀργύριον ᾔτησεν. Ὅθεν γνωσθεὶς συνελήφθη παρὰ τῶν τὰ Ψευδαντωνίνου φρονούντων, καὶ ἤχθη μέχρι Καππαδοκίας. Ἔνθα μαθὼν ὡς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἑαλώκει, ἔτι τοῦ ὀχήματος ἑαυτὸν ἔῤῥιψε, καὶ τὸν ὦμον συντέτριπτο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ἐσφάγη, ζήσας μὲν ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα αὐταρχήσας δὲ Ῥωμαίων ἕνα ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας δύω τριῶν δέοντας ἡμερῶν, καὶ καταλυθεὶς ὑπὸ παιδαρίου. Λέγεται δὲ τοῦτο τὸ ἔπος ἐν τῷ χρησμῷ ῥηθῆναι αὐτῷ·

Heu tua vis resoluta, senex, cadit, ægra senectus,
Te domat, et juvenis carpit tua robora miles.

D *Ὦ γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί,*
Σὴ δὲ βίη λέλυται, χαλεπὸν δέ σε γῆρας ἱκάνει.

616 XIV. Avitus vero Pseudantoninus, sive Assyrius et Sardanapalus, ubi Romam venit, unam rem fecit bono imperatore dignam. Nam cum multis contumeliis privatim et publice a Romanis affectus esset, ob Macrini litteras contra se scriptas, de nemine pœnas sumpsit, cætera flagitiosissimus, injustissimus, et sævissimus carnifex. Eutychianus vero prætorianis militibus præfectus, bis ac tertium consulatum gessit. Alii vero illustres viri, qua causis confictis, qua sine causis occidebantur, quod ejus facinora non probarent. Neque enim ad senatum id scribere cum

ΙΔ'. Ἄβιτος δὲ ὁ Ψευδαντωνῖνος, ἢ Ἀσσύριός τε καὶ Σαρδανάπαλος ἐς τὴν Ῥώμην ἐλθὼν ἕν τι χρηστοῦ αὐτοκράτορος ἔργον ἐποίησε. Πολλὰ γὰρ καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ὑβρισθεὶς παρὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ, τοῦ Μακρίνου περὶ αὐτοῦ αὐτοῖς ἐπιστείλαντος, οὐδένα ἐκόλασεν. Ἐς τἄλλα δὲ καὶ αἰσχρότατος καὶ παρανομώτατος καὶ μιαιφονώτατος ἦν. Ὁ μὲν οὖν Εὐτυχιανὸς τῶν δορυφόρων ἐπῆρξε καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ὑπάτευσε καὶ δὶς καὶ τρίς. Οἱ δὲ ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἢ προφάσεων πλαττομένων ἢ καὶ δίχα προφάσεως ἐφονεύοντο, ὅτι τοῖς πραττομένοις παρ' αὐτοῦ οὐκ ἠρέσκοντο. Οὐδὲ γὰρ

A ᾐσχύνθη τοῦτο τῇ βουλῇ γράψαι. Ἐκεῖνος δὲ ἠνδρί-
ζετό τε καὶ ἐθηλύνετο, καὶ ἔδρα καὶ ἔπασχεν ἑκά-
τερα ἀσελγέστατα. Καὶ οὐ τοὺς ἄλλους ἔκτεινε μό-
νον, ἀλλὰ καὶ τῶν πάνυ φιλτάτων τινὰς, οἵ σωφρό-
νως αὐτὸν παρῄνουν βιοῦν. Καὶ θεὸν δέ τινα ξενι-
κὸν εἰς τὴν Ῥώμην εἰσήνεγκεν, Ἐλεαγάβαλον κα-
λούμενον, καὶ τοῦ Διὸς αὐτὸν προετίμησεν, ὅθεν
κἀκεῖνος ἐπωνομάσθη Ἐλεαγάβαλος. Περιετμήθη
τε τὸ αἰδοῖον, καὶ κρεῶν χοιρείων ἀπείχετο, καὶ
ἐσθῆτα βαρβαρικὴν δημοσιεύων ἠμπίσχετο, οἵᾳ οἱ
τῶν Σύρων κέχρηνται ἱερεῖς, ὅθεν καὶ ἐπεκλήθη
Ἀσσύριος. Ἔγημε δὲ πρὸς ταῖς ἄλλαις καὶ ἱερω-
μένην τῇ Ἑστίᾳ παρθένον, ἀσεβήσας περὶ τὰ πά-
τρια ἀναιδέστατα. Καὶ ἔλεγε διὰ τοῦτο γῆμαι τὴν
τῆς Ἑστίας ἱέρειαν, ἵν' ἐξ ἐκείνου ἀρχιερέως ὄντος
B τοῦ Ἐλεαγαβάλου καὶ τῆς ἱερείας γένωνται παῖδες
θεοπρεπεῖς. Καὶ οὐ μόνον βαρβαρικὰς ᾠδὰς ἅμα τῇ
μητρὶ καὶ τῇ τήθῃ τῷ ξένῳ θεῷ αὐτοῦ ᾖδε, καὶ
ἀπορρήτους προσῆγε θυσίας, παῖδας σφαγιάζων καὶ
γοητεύμασι χρώμενος, καὶ περιάπτοις μυρίοις ἑκά-
στοτε, ἀλλὰ καὶ γυναῖκα τῷ θεῷ αὐτοῦ ἐκείνῳ ἐμνή-
στευσεν ὡς καὶ παίδων δεομένῳ, καὶ τὴν γυναῖκα
ἐς τὸ παλάτιον καθιδρύσατο, καὶ ἕδνα αὐτῇ ἐκ τῶν
ὑπηκόων ἐπράξατο, αὐτὸς δὲ ἀσελγέστατα διεβίω.
Ἀλλ' ἕκαστον τῶν ἐκείνου καταριθμεῖν, καὶ τοῖς
λέγουσι καὶ τοῖς ἀκούουσιν ἀηδέστατον· εἰρήσθω δ'
ὀλίγα τινά. Ἐς καπηλεῖα νυκτὸς εἰσῄει, κόμας πε-
ριάπτων τῇ κεφαλῇ, καὶ ταῖς καπηλίσι συνεξητάζετό
τι καὶ συνειργάζετο. Καὶ εἰς τὰ περιβόητα τῶν
C πορνείων ἐφοίτα, καὶ τὰς ἑταίρας ἐξελαύνων ἐπόρ-
νευε. Καὶ ἐν τῷ παλατίῳ οἴκημά τι ἀποτάξας, γυ-
μνός τε ἐπὶ τὰς θύρας τούτου ἑστὼς ὡς αἱ πόρναι,
καὶ τὸ σινδόνιον γυναικώδη καὶ ἁβρᾷ καὶ κεκλα-
σμένῃ φωνῇ τοὺς παριόντας προσηταιρίζετο, χρή-
ματά τε συνέλεγε παρ' αὐτῶν. Καὶ πρὸς τοὺς συν-
ασχημονοῦντας αὐτῷ διεφέρετο, πλείους αὐτῶν
ἐραστὰς ἔχειν αὐχῶν, καὶ μᾶλλον αὐτῶν ἀργυρίζε-
σθαι. Καὶ οὐχ οὕτω μόνον ἠσέλγαινεν, ἡρματηλά-
τει τε καὶ ὠρχεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἄνδρα σχεῖν ἤθελεν ἵνα
ὥσπερ γαμέτην δή τινα νόμιμον, καὶ Καίσαρα αὐ-
τὸν ἐβούλετο προχειρίσασθαι, καὶ δέσποινα καὶ βα-
σιλὶς ὠνομάζετο, καὶ ἐφόρει κεκρύφαλον, καὶ ἠρι-
ούργει, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπεγράφετο. Ἅπαξ τε
τὸ γένειον ἀποκείρας μετέπειτα ἐψιλίζετο, ἵνα δο-
D κοίη γυνή. Ὁ δὲ ἀνὴρ αὐτῆς Καρικὸν ἦν ἀνδράπο-
δον, ἐκαλεῖτο δ' Ἱεροκλῆς. Ἤθελε δοκεῖν καὶ μοι-
χεύεσθαι, ἵνα τὰς ἀσελγεστάτας μιμῆται τῶν γυ-
ναικῶν. Καὶ ἐπαυτοφώρῳ ἑκουσίως ἡλίσκετο, καὶ
ἐλοιδορεῖτο πρὸς τοῦ ἀνδρὸς, ἐπλήττετό τε ὑπώπια.
Καί τις δ' Αὐρήλιος καλὸς μὲν καὶ πᾶν τὸ σῶμα,
τὰ δ' αἰδοῖα φέρων ὑπερμεγέθη ἐμηνύθη αὐτῷ, καὶ
αὐτίκα ὑπὸ πομπῇ μεγαλοπρεπεῖ προσήχθη, ᾧ προσ-
ειπόντι, *Χαῖρε, κύριε αὐτοκράτωρ*, ἐκεῖνος θρύ-
ψει γυναικώδει τὸν αὐχένα παρεγκλίνας, καὶ ἐπι-
μύσας βραχύ τι τὰ ὄμματα, *Μή με λέγε κύριον*,
ἔφη, *ἐγὼ γὰρ κυρία εἰμί*. Ἐπεὶ δὲ συλλουσάμενος
αὐτῷ, εὗρε τὴν φήμην οὐ ψευσαμένην, ἔν τε τοῖς
στέρνοις αὐτοῦ κατεκλίθη, καὶ ἐν τοῖς κόλποις ὡς
ἐρωμένη ἐδείπνησε. Δείσας οὖν ὁ Ἱεροκλῆς μὴ

puduit. Agebat autem et virum et mulierem, et
utraque et faciebat et patiebatur impudicissime :
nec alios duntaxat, sed ex amicissimis nonnullos
ad vitæ modestiam adhortantes, occidebat. Pere-
grinum quemdam deum Heleagabalum, Romam
introductum, Jovi optimo maximo prætulit : unde
ipsi quoque cognomentum Heleagabali factum.
Pudenda sua circumcidit, suillis carnibus abstinuit :
veste barbarica in publicum prodiit, quali Syriaci
sacerdotes utuntur, unde Assyrius appellatus est.
Præter cæteras virginem vestalem uxorem duxit,
patria religione per summam impudentiam violata :
quam ideo se accepisse ferebat, ut ex sacrificula
et se sacrificulo Heliogabali, pueri divini gigne-
rentur. Neque vero barbaricas duntaxat canti-
lenas, cum matre et avia peregrino deo cantabat,
et nefandas hostias immolabat, pueros sacrifi-
cando et præstigiis utendo, et sexcenta amuleta
subinde appendendo ; sed uxorem etiam deo illi
suo tanquam liberis egenti despondit, quam in pa-
latio collocavit, dote a subditis exacta. Ipsius
vero tam corrupta fuit vita, ut singula neque
commemorari neque audiri sine molestia summa
possint. Pauca tamen delibabimus. Noctu cau-
ponas ingrediebatur, capite appositilia coma redi-
mito : et inter cauponias mulierculas, operas fa-
ciebat, famosaque prostibula frequentabat : et
meretriculis expulsis, pro meretrice quibusvis sui
copiam faciebat. In palatio quoque peculiare
conclave habuit, cujus pro foribus instar mere-
tricularum nudus stans, et flammeum vibrans,
effeminata, molli, fractaque voce prætereuntes
617 ad coitum invitabat, et pecuniam ab eis exi-
gebat. Cum ejusdem vero quæstus æmulis rixaba-
tur, et se plures quam illos amatores habere,
majoremque pecuniam colligere gloriabatur. Neque
his flagitiis contentus, aurigabat, saltabat, nubere
etiam volebat, ut unum legitimum maritum habe-
ret, quem Cæsarem designaret : ac dominæ et im-
peratricis nomine gaudebat, calanticam gestans,
et lanam tractans, et genas pingens. Semel quoque
barbam abrasit, ut glabra et lævi facie muliercula
videretur, cujus mulierculæ maritus erat Caricum
mancipium, nomine Hierocles. Voluit et adulterii
suspectus esse, ut nequissimas feminas imitaretur :
et in ipso stupro de industria deprehensus, a ma-
rito objurgabatur et vapulabat, ut livore oculi
suffunderentur. Aurelium quemdam, cum toto
corpore elegantem, tum pudendis ingentibus præ-
ditum, comitatu magnifico statim adducendum ad
se curavit ; qui cum ei dixisset : *Salve, domine
imperator*, ille muliebri mollitie collo inclinato, et
oculis nonnihil conniventibus : *Ne me dominum*,
inquit, *dixeris, domina enim sum*. Cum autem una
cum eo lotus famam non mentiri comperisset, in
pectore ejus recubuit, et in sinu ejus cœnavit, in-
star amicæ. Veritus igitur Hierocles, ne præ Au-
relio negligeretur, eum præstigiis aut veneficiis
quibusdam effeminavit et stupefecit ut per totam

noctem ignavus ad coitum jaceret : qua de causa et palatio et Roma et tota Italia pulsus est. Tandem eo lasciviæ venit, ut ingentibus præmiis propositis, a medicis postularet, ut per incisiones vulvam sibi facerent. His de causis omnibus invisus fuit, ut Sardanapalus, flagitia et mollitiem ejus non ferentibus. Postea Bassianum Mammææ materteræ filium in curiam adductum adoptavit, et Alexandrum appellari jussit; nec multo post, omnes suspectos habere cœpit, cumque illi plerosque bene cupere didicisset, facti pœnitens, de eo perimendo cogitavit. Sed cum is a militibus diligenter custodiretur, eaque de causa magnus tumultus satellitum ortus esset, ejus sedandi causa cum Alexandro castra ingressus, animadversis insidiis, quæ a militibus sibi parabantur, effugere studuit. Sed deprehensus **618** in amplexu matris una cum ipsa jugulatus est, amborumque corpora nuda per mediam urbem tracta sunt. Deinde Sardanapali cadaver in Tiberim abjectum, cognomentum ei præter reliqua Tiberini fecit. Occisus est cum eo Hierocles quoque, et alii multi. Imperavit annos III, menses IX, et dies IV, ex quo Macrino acie victo rerum potitus fuit. Eo imperante, Zephyrinus Ecclesiæ Romanæ episcopus decimo octavo suæ gubernationis anno vitam cum morte commutavit. Post quem cœtui fidelium præfuit Callistus, per quinquennium. Ei successit Urbanus.

A ὑπὸ τοῦ Αὐρηλίου παρευδοκιμηθῇ. γοητείαις ἢ καὶ φαρμακείᾳ τινὶ ἐξεθήλυνεν αὐτὴν καὶ ἐνάρκωσεν, ὡς ἐπὶ πᾶσαν τὴν νύκτα μεῖναι πρὸς μίξιν ἀκίνητον. Διὸ καὶ ἐκ τοῦ παλατίου ἐξηλάθη, καὶ ἐκ τῆς Ῥώμης, καὶ ἐκ τῆς Ἰταλίας αὐτῆς. Ἐς τοσαύτην δὲ συνηλάθη ἀσέλγειαν, ὡς καὶ τοὺς ἰατροὺς ἀξιοῦν αἰδῶ γυναικείαν δι' ἀνατομῆς αὐτῷ μηχανήσασθαι, μεγάλους ὑπὲρ τούτου μισθοὺς αὐτοῖς προϊσχόμενος. Διὰ ταῦτα ἐμισήθη ὑπὸ πάντων ὁ Σαρδανάπαλος, μὴ στεγόντων τὰς μιαρίας αὐτοῦ. Εἶτα Βασιανὸν τὸν υἱὸν Μαμαίας τῆς ἀδελφῆς τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ συνέδριον ἀγαγὼν παῖδα ἔθετο, καὶ Ἀλέξανδρον αὐτὸν καλεῖσθαι ἐκέλευσεν. Μετ' οὐ πολὺ μέντοι πάντας ὑποπτεύων, μανθάνων δὲ καὶ εὐνοεῖν ἐκείνῳ τοὺς πλείονας, μετέγνω, καὶ τέλος ἀνελεῖν B αὐτὸν ἐπεχείρει. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπιμελῶς ἐφυλάσσετο, καὶ οἱ δορυφόροι διὰ τοῦτο δεινῶς ἐθορύβησαν. Ἐκεῖνος δὲ σὺν τῷ Ἀλεξάνδρῳ εἰς τὸ στρατόπεδον εἰσελθὼν, ἐπειρᾶτο καταπαῦσαι τὸν θόρυβον. Ὡς δ' ᾔσθετο παρὰ τῶν στρατιωτῶν ἐπιβουλευόμενος, ὥρμησε μὲν ἐκδρᾶναι. Φωραθεὶς δὲ ἀνῃρέθη, καὶ ἡ μήτηρ περιπλακεῖσα αὐτῷ συναπώλετο, ὧν ἀμφοῖν γυμνωθέντα τὰ σώματα ἐσύρησαν διὰ μέσης τῆς πόλεως. Εἶτα τὸ τοῦ Σαρδαναπάλου εἰς τὸν Τίβεριν ἐνεβλήθη, διὸ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ Τιβερῖνος ἐπωνομάσθη. Συγκατεσφάγη δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεροκλῆς καὶ ἄλλοι πολλοὶ, ἄρξαντι ἔτη τρία ἐπὶ μησὶν ἐννέα ἡμέραις τε τέσσαρσιν, ἐξότου τὸν Μακρῖνον νικήσας, ἐν τῇ μάχῃ τῆς αὐταρχίας τετύχηκε. Τούτου κρατοῦντος, Ζεφυρῖνος ὁ Ῥωμαίων τῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος μεταλλάττει τὸν βίον, ἰθύνας ταύτην ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα. Μεθ' ὃν Κάλλιστος προέστη τῶν ἐκεῖσε πιστῶν ἐπὶ πέντε ἐνιαυτοὺς, καὶ τοῦτον Οὐρβανὸς διαδέχεται.

XV. Pseudantonino interfecto, Alexander Mammææ filius, consobrinus illius, imperium adeptus, statim matrem Mammæam Augustam declaravit : quæ rerum administratione suscepta, viros eruditos ad filium accersivit, per quos mores ejus formarentur, et optimum quemque ex senatu accivit, cum quibus omnium actionum consilia communicaret. Domitius Ulpianus prætorio præfectus, reipublicæ gerendæ cura suscepta, multa Sardanapali acta rescidit : qui Flaviano et Chresto occisis, ut eis succederet, non multo post et ipse a militibus noctu occisus est. Quo adhuc superstite, levi de causâ inter milites et populum orta seditione, per triduum est dimicatum. Sed cum milites victi, ignem ædibus injicerent, populus vel ingratis cum eis in gratiam rediit. Sunt et alii motus sedati. Cæterum Alexandri mater avara mulier, undique pecuniam coegit. Uxorem filio despondit, quam nec Augustam appellari passa est, et aliquanto post ab eo avulsam in Africam relegavit : quam etsi Alexander diligebat, tamen matri, in cujus potestate erat, refragari non audebat. Interim Artaxerxes Persa, homo obscuro et inglorio genere ortus, Parthorum regnum ad Persas translatum sibi vindicavit : a quo Chesroæ genus deduci fertur. Nam post Alexandri Macedonis obitum, successores illius Macedones longissimo tempore

C ΙΕ'. Τοῦ δὲ Ψευδαντωνίνου ἀναιρεθέντος, Ἀλέξανδρος ὁ Μαμαίας ὁ ἐκείνου ἀνεψιὸς (οὕτω γὰρ οἱ παλαιοὶ τοὺς ἐξαδέλφους ὠνόμαζον) τὴν αὐταρχίαν ἀπεκληρώσατο. Ὃς αὐτίκα τὴν οἰκείαν μητέρα Μαμαίαν Αὐγούσταν ἀνεῖπεν, ἣ τὴν τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν μετακεχείριστο, καὶ περὶ τὸν υἱὸν σοφοὺς ἄνδρας συνήγαγεν, ἵνα δι' ἐκείνων αὐτῷ τὰ ἤθη ῥυθμίζοιτο, κἀκ τῆς γερουσίας τοὺς ἀμείνονας συμβούλους προσείλετο, ἅπαν πρακτέον κοινουμένη αὐτοῖς. Δομιτίῳ δέ γε Οὐλπιανῷ τῆς τῶν δορυφόρων ἀνατεθείσης ἀρχῆς καὶ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως, πολλὰ τῶν ὑπὸ Σαρδαναπάλου πραχθέντων παρ' ἐκείνου ἐπηνωρθώθη. Ὃς τὸν Φλαβιανὸν καὶ τὸν Χρῆστον ἀποκτείνας, ἵν' αὐτοὺς διαδέξηται, καὶ αὐτὸς οὐ πολλῷ ὕστερον ὑπὸ τῶν δορυφόρων D νυκτὸς ἐπιθεμένων αὐτῷ κατεσφάγη. Ζῶντος δ' ἔτι τοῦ Οὐλπιανοῦ, στάσις ἔκ τινος βραχείας λαβῆς μέσον τοῦ δήμου καὶ τῶν δορυφόρων ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀλλήλοις ἐμάχοντο. Ἡττωμένων δὲ τῶν στρατιωτῶν, καὶ πῦρ ταῖς οἰκίαις ὑποβαλλόντων, δείσας ὁ δῆμος περὶ τῆς πόλεως κατηλλάγη καὶ ἄκων αὐτοῖς. Καὶ ἄλλαι δ' ἐπαναστάσεις γενόμεναι κατεπαύθησαν. Ἥττων δ' οὖσα χρημάτων ἡ Ἀλεξάνδρου μήτηρ ἐχρηματίζετο πάντοθεν. Ἠγάγετο δὲ καὶ τῷ υἱῷ γαμετὴν, ἣν οὐ συνεχώρησεν ἀναῤῥηθῆναι Αὐγούσταν· ἀλλὰ καὶ μετά τινα χρόνον τοῦ υἱοῦ αὐτὴν ἀποσπάσασα εἰς Λιβύην ἀπήλασε,

καίτοι στεργομένη παρ' ἐκείνου. Ὁ δὲ ἀντειπεῖν τῇ μητρὶ οὐκ ἠδύνατο, καταρχούσῃ αὐτοῦ. Ἀρταξέρξης μέντοι ὁ Πέρσης, ὃς ἐξ ἀφανῶν καὶ ἀδόξων ἦν, τὴν τῶν Πάρθων βασιλείαν Πέρσαις περιεποιήσατο, καὶ αὐτῶν ἐβασίλευσεν. Ἀφ' οὗ λέγεται καὶ τὸ Χοσρόου κατάγεσθαι γένος. Μετὰ γὰρ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος τελευτὴν οἱ ἐκείνου διάδοχοι Μακεδόνες ἐπὶ πλεῖστον μὲν Περσῶν τε καὶ Παρθυαίων ἦρχον, καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· κατ' ἀλλήλων δέ γε χωρήσαντες, ἀλλήλους κατέλυσαν. Ἐκείνων δ' οὕτως ἠσθενηκότων, πρῶτος Ἀρσακίδης Παρθυαῖος τῇ ἐξ αὐτῶν ἀποστασίᾳ ἐπιχειρήσας καὶ Παρθυαίων ἐκράτησε, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ ἀπογόνοις κατέλιπε τὴν ἀρχήν, ὧν τελευταῖος γέγονεν ὁ Ἀρτάβανος· τὸν δὲ ὁ ῥηθεὶς Ἀρταξέρξης μάχαις νικήσας τρισί, συνέλαβε καὶ ἀπέκτεινεν. Εἶτα καὶ ἐπὶ τὴν Ἀρμενίαν ἐλάσας, ἡττήθη τῶν Ἀρμενίων καὶ Μήδων μετὰ τῶν παίδων τοῦ Ἀρταβάνου προσβαλόντων αὐτῷ. Ὁ δὲ αὖθις ἀνακτησάμενος ἑαυτόν, μετὰ δυνάμεως μείζονος τῇ Μεσοποταμίᾳ καὶ τῇ Συρίᾳ ἐφήδρευε, καὶ ἠπείλει ἀνακτήσασθαι πάντα ὡς Πέρσαις ἐκ προγόνων προσήκοντα. Εἶτα Καππαδοκίαν ὁ Ἀρταξέρξης οὗτος σὺν τοῖς Πέρσαις κατέτρεχε, καὶ ἐπολιόρκει τὴν Νίσιβιν. Ὁ μέντοι Ἀλέξανδρος οὗτος πρέσβεις ἔπεμψε πρὸς αὐτόν, εἰρήνην αἰτῶν. Ὁ δὲ βάρβαρος τὴν πρεσβείαν μὲν οὐ προσήκατο, ἄνδρας δὲ μεγίστους τετρακοσίους πολυτελέσιν ἀμφιέσας στολαῖς καὶ ἵπποις τῶν ἐκκρίτων ἐπιβιβάσας, καὶ ὅπλοις κοσμήσας λαμπροῖς ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, οὕτω καταπλήξειν αὐτόν τε καὶ τοὺς Ῥωμαίους οἰόμενος. Οἱ ἀφικόμενοι καὶ εἰς ὄψιν ἐλθόντες τῷ Ἀλεξάνδρῳ, *Κελεύει ὁ μέγας βασιλεὺς Ἀρταξέρξης*, εἶπον, *ἀφίστασθαι Ῥωμαίους Συρίας καὶ τῆς ἀντικειμένης τῇ Εὐρώπῃ Ἀσίας πάσης, καὶ παραχωρῆσαι Πέρσαις ἄρχειν μέχρι θαλάσσης*. Τούτους συλλαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ περιδύσας τὰ ὅπλα καὶ τὰς στολάς, ἀφελόμενός τε τοὺς ἵππους, εἰς κώμας πλείστας διέσπειρε καὶ ἠνάγκαζε γεωργεῖν· κτεῖναι γὰρ αὐτοὺς οὐκ ἔκρινεν ὅσιον. Αὐτὸς δὲ τὰ οἰκεῖα στρατεύματα εἰς τρεῖς διελὼν μοίρας τριχῇ τοῖς Πέρσαις προσέβαλε. Καὶ πολὺς μὲν τῶν Περσῶν συμβέβηκεν ὄλεθρος· πλεῖστοι δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐφθάρησαν, οὐ τοσοῦτον ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὅσον ἐν τῷ ἐπανιέναι διὰ τῶν τῆς Ἀρμενίας ὀρῶν. Δυσχειμέρων γὰρ ὄντων τούτων, οἱ τῶν ὁδοιπορούντων πόδες, ἐνίων δὲ καὶ χεῖρες ἐκ τοῦ ψύχους ἠκρωτηριάσθησαν μελανθεῖσαι καὶ νεκρωθεῖσαι. Διὸ καὶ ἐν αἰτίᾳ Ῥωμαίοις γέγονεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅθεν ἐξ ἀθυμίας ἢ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ἀέρων ἐναλλαγῆς σφόδρα ἐνόσησεν. Ἀναῤῥωσθεὶς δὲ καὶ εἰς Γερμανοὺς ἐμβαλὼν δι' ἀκοντιστῶν καὶ τοξοτῶν ἐλύπει αὐτούς. Στέλλει δὲ καὶ πρὸς αὐτοὺς πρέσβεις περὶ συμβάσεων ἐπὶ χρήμασι. Διὸ χαλεπήναντες οἱ στρατιῶται, πρὸς ἀποστασίαν ἀπεῖδον. Καί τινα Μαξιμῖνον Θρᾷκα τὸ γένος, ἐκ παίδων δὲ ποιμαίνειν λαχόντα, καὶ μετὰ ταῦτα στρατιώτην γενόμενον, ἄκοντα ὅθεν λαβόντες ὠνόμασαν αὐτοκράτορα. Ὁ δὲ τοὺς ἀνειπόντας αὐτὸν παραλαβών, ἀπῄει εὐθὺς ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀλέξανδρος. Ταῦτα δ' ἐκεῖνος πυ-

A Persis et Parthis imperarunt, sed tandem intestinis bellis alii alios everterunt. Quorum fractis viribus primus Arsacides Parthus ab eis deficere, et Parthis dominari cœpit, regno in successores
619 prorogato : quorum postremus fuit Artabanus, quem hic Artaxerxes tribus præliis victum et comprehensum interfecit. Deinde bello Armeniæ illato, ab Armeniis et Medis atque Artabani filiis superatus, et reparatis viribus, Mesopotamiæ Syriæque occupandæ cum majoribus copiis intentus, omnia se, ut quæ antiquitus ad regnum Persicum pertinerent, recuperaturum esse minabatur. Sed Cappadocia incursata cum Nisibim obsideret, Alexander per legatos pacem ab eo petiit. Barbarus vero legatione repudiata, cccc procerissimos viros
B pretiosis vestibus amictos, et splendidis armis exornatos, in equis eximiis ad Alexandrum misit, ea ratione se Alexandro et Romanis terrorem incussurum putans. Qui cum in imperatoris conspectum venissent, dixerunt : *Jubet magnus rex Artaxerxes Romanos cedere Syria, et universa Asia, quæ Europam spectat, et Persis imperium usque ad mare concedere.* Hos Alexander comprehensos, et vestibus atque armis exutos, ademptisque equis, in plurimos pagos distributos, agros colere jussit (nam eos occidere nefas esse putabat), ac suis legionibus in tres partes distributis, trifariam Persas est adortus, quorum multi sunt occisi. Perierunt Romani quoque plurimi, non tam ab hostibus, quam in reditu per Armeniæ montes : qui cum gelu
C rigeant, euntium pedes et quorumdam manus sunt mutilatæ, frigore adustæ atque emortuæ. Qua de causa Romanis conquerentibus, Alexander sive ex mœrore sive ex aeris mutatione graviter ægrotavit. Recuperata valetudine contra Germanos est profectus, eosque per ferentarios et sagittarios vexavit. Deinde pecunia oblata, ad pacem invitavit. Quamobrem milites ei irati, defecerunt : et Maximinum quemdam natione Thracem, qui a puero armentarius fuerat, postea miles factus est, invitum scilicet, ad imperium pertraxerunt. Qui iis militibus assumptis, a quibus imperator appellatus fuerat, statim ad Alexandri tentorium contendit. Quo is audito, milites quos secum habebat, ad sui defensionem hortatus est : qui cum operam suam pollicerentur,
D exercitum coegit, et cum Maximino decertare jussit. Cæterum illi matri ejus maledicentes, **620**
et ejus avaritiam criminantes, ipsi quoque ut timido insultantes, eo relicto abierunt. Cum igitur se omni ope destitutum cerneret, in tentorium regressus, et matrem amplexus, fortunam suam deploravit. Maximinus vero per centurionem et ipso et matre et familiaribus eorum occisis, rerum potitus est. Mammæa Alexandri mater virtutis honestæque vitæ studiosa, dum Antiochiæ cum filio degeret, Origene, fama hominis permota, Alexandria accersito, ab eoque doctrina fidei erudita, Deum sanctissime coluit, ut Eusebius et alii memoriæ prodiderunt. Quo factum est, ut persecutio

Christianorum eo tempore non modo conquiescere1, sed et honos maximus Christi cultoribus haberetur. Sub Urbano Romano episcopo etiam Hippolytus, vir sanctissimus et doctissimus, Romani Portus episcopus floruit, qui in multa sacræ Scripturæ opera commentarios conscripsit. Tum Antiochiæ præfuit, et cœtum ejus loci fidelium rexit Asclepiades, Hierosolymis Sardianus.

θόμενος, τοὺς μετ' αὐτοῦ στρατιώτας εἰς ἀντίληψιν αὐτοῦ παρεκάλει. Οἱ δὲ ἐπηγγέλλοντο, καὶ ἐπιστάντος τοῦ Μαξιμίνου, συνήγαγε τὴν στρατιὰν ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ συμβαλεῖν τοῖς τοῦ Μαξιμίνου ἐπέτρεπεν. Οἱ δὲ τήν τε μητέρα αὐτοῦ ἐλοιδόρουν, καὶ ἐπὶ φιλοχρηματίᾳ διέσυρον, καὶ εἰς ἐκεῖνον ἐξύβριζον ὡς δειλόν· καὶ καταλιπόντες αὐτὸν ἀνεχώρουν. Ὁ δὲ ἔρημον βοηθείας ὁρῶν ἑαυτὸν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν σκηνὴν, καὶ τῇ μητρὶ περιπλακεὶς, ὠλοφύρετο. Καὶ ὁ Μαξιμῖνος, ἑκατόνταρχον στείλας, καὶ αὐτὸν ἀνεῖλε καὶ τὴν μητέρα, καὶ τοὺς οἳ συνῆσαν αὐτοῖς, καὶ τῆς βασιλείας γέγονεν ἐγκρατής. Μαμαία δὲ ἡ Ἀλεξάνδρου μήτηρ ἀρετῆς ἦν ἀντιποιουμένη, καὶ βίου σεμνοῦ, ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ συνδιάγουσα τῷ υἱῷ, καὶ περὶ Ὠριγένους πυθομένη, μετεπέμψατο ἐξ Ἀλεξανδρείας αὐτόν· καὶ ὑπ' αὐτοῦ τὸν λόγον κατηχηθεῖσα τῆς πίστεως, θεοσεβεστάτη γέγονεν, ὡς ὁ Εὐσέβιος ἱστορεῖ, καὶ ἄλλοι δέ τινες τῶν συγγραφέων φασίν. Ὅθεν οὐ μόνον ὁ κατὰ Χριστιανῶν ἠρέμησε διωγμὸς τότε, ἀλλὰ καὶ τιμῆς ἠξίωντο μάλιστα οἱ σεβόμενοι τὸν Χριστόν. Τότε Οὐρβανοῦ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Ῥωμαίων πόλεως προεστῶτος, καὶ Ἱππόλυτος ἤνθει, ἀνὴρ ἱερώτατος καὶ σοφώτατος, ἐπίσκοπος τοῦ κατὰ Ῥώμην Πόρθου γενόμενος, ὃς καὶ πολλὰ συγγράμματα συνεγράψατο, διάφορα τῆς θείας Γραφῆς ἐξηγησάμενος. Ἀντιοχείας δὲ ἦν τηνικαῦτα προεστηκὼς καὶ τὴν ἐκεῖ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίαν ἰθύνων Ἀσκληπιάδης, καὶ Σαρδιανὸς Ἱεροσολύμων.

XVI. Alexandro, cum decennium Romanis imperasset ad hunc modum interfecto, Maximinus statim suscepto imperio persecutionem contra Christianos movit, et Ecclesiarum gubernatores ut doctores Christianorum arcanorum ac præcones, tolli jussit: idque indignatione contra Alexandrum, qui Christum coluisset, fecisse perhibetur. Ejus enim imperatoris insano odio flagrabat: a quo dux delectus, et a Persis turpissime superatus, iram illius expertus fuerat. Erat et altera persecutionis causa, quod in Alexandri familia multi Christum Deum agnoscebant. Quo tempore Ambrosius etiam, vir eruditionis amans, qui Originem ad sacrarum Litterarum enarrationem impulit, sumptibus abunde suppeditatis, et VII expeditis notariis adhibitis, qui per vices scriberent, ac librariis non paucioribus et virginibus eleganter scribere edoctis, martyrii corona cum Protocteto presbytero redimitus esse perhibetur. Maximinus rerum potitus, senatui statim, ut a militibus imperator appellatus esset, significavit. Nec in Christianos duntaxat sævus atque immanis exstitit, sed in subditos æque omnes. Nam et superbus erat, et pecuniæ avidus, eaque de causa injustissimus 621 et sanguinarius, denique plane tyrannus, ad rapinas et cædes hominum sine ulla probabili causa ruens: ad quas adeo propensus fuit, ut nec uxoris suæ vitæ parceret. Occultandæ porro ignobilitatis suæ studio patriciis despectis, hominum obscurorum familiaritate utebatur. Quibus de causis omnium odia suscepit. Bello Germanis illato, prædas ex agris egit, Barbarorum nemine in conspectum veniente. Deinde circa paludes et perpetuas silvas apparuerunt. Quo cum Romani irruissent, magnam eorum multitudinem occiderunt. Ita victor Maximinus, cum maxima captivorum turba reversus est. Sed quia sibi omnia subditorum bona vindicabat, nec ullam pecuniæ rapiendæ occasionem negligebat, ac ne sacris quidem ipsis abstinebat, omnibus eos milites, a quibus imperator creatus

ΙϚʹ. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος, ἔτη Ῥωμαίων ἡγεμονεύσας δέκα, ὃν εἴρηται τρόπον ἀνῄρητο. Ὁ δὲ Μαξιμῖνος τὴν ἀρχὴν διεδέξατο, ὃς αὐτίκα καὶ διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστωνύμων ἐπήγειρε, καὶ τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν προεστῶτας ἀναιρεῖσθαι κεκέλευκεν ὡς διδασκάλους τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου καὶ κήρυκας. Λέγεται δὲ κατὰ μῆνιν τὴν πρὸς Ἀλέξανδρον κινῆσαι τὸν διωγμὸν, ὡς ἐκείνου τιμῶντος τοὺς σεβομένους Χριστόν. Ἐμεμήνει γὰρ κατ' ἐκείνου τοῦ αὐτοκράτορος, ὅτι στρατηγὸς ὑπ' ἐκείνου προχειρισθεὶς, καὶ κατὰ Περσῶν ἐκστρατεύσας, καὶ αἴσχιστα ἡττηθεὶς, ὀργῆς ἐπειράθη βασιλικῆς. Ἦν δὲ τοῦ διωγμοῦ καὶ δεύτερον αἴτιον, ὅτι πολλοὶ κατὰ τὸν Ἀλεξάνδρου οἶκον ἦσαν τὸν Χριστὸν ἐπεγνωκότες Θεόν. Ὅτε καὶ Ἀμβρόσιος φιλολόγος ἀνὴρ (ὃς τὸν Ὠριγένην ἠρέθισεν εἰς ἐξήγησιν τῆς θείας Γραφῆς, καὶ δαψιλῆ αὐτῷ ἐχορήγει τὰ ἀναλώματα, καὶ ταχυγράφους ἑπτὰ αὐτῷ παρεστήσατο ἀμοιβαδὸν τῇ γραφῇ χρωμένους κατὰ καιροὺς, καὶ βιβλιογράφους οὐχ ἧττους κόρας τε καλλιγραφεῖν ἠσκημένας) τῷ τοῦ μαρτυρίου λέγεται κοσμηθῆναι στεφάνῳ, ἅμα Πρωτοκτήτῳ πρεσβυτέρῳ. Αὐταρχήσας δ' οὕτως ὁ Μαξιμῖνος, εὐθὺς ἐπέστειλε τῇ συγκλήτῳ τὴν ἐκ τῶν στρατευμάτων ἀνάῤῥησιν ταύτῃ δηλῶν ἑαυτοῦ. Οὐ μόνοις δὲ Χριστιανοῖς βαρὺς ὑπῆρχε καὶ ἀπηνὴς, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις. Ὑβριστής τε γὰρ ἦν καὶ ἐρασιχρήματος, κἀντεῦθεν καὶ ἀδικώτατος, καὶ φόνων ἐργάτης, καὶ τύραννος ἄντικρυς, χωρήσας εἰς ἁρπαγὰς καὶ ἀναιρέσεις ἀνθρώπων ἐξ οὐδεμιᾶς εὐλόγου λαβῆς. Τοσοῦτον δ' εἰς μιαιφονίας ἐξώκειλεν, ὡς μηδὲ τῆς ἰδίας φείσασθαι γυναικός· κἀκείνην γὰρ ἀνεῖλε. Τὴν οἰκείαν δ' οἷον ἐπικαλύπτων δυσγένειαν, τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἠτίμου, προσῳκειοῦτο δὲ τοὺς ἐξ ἀφανῶν. Διὰ ταῦτα τοίνυν ὑπὸ πάντων μεμίσητο. Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ Γερμανῶν, τὴν χώραν αὐτῶν ἐλῄσατο, τῶν Βαρβάρων μηδενὸς ὑποφαινομένου. Εἶτα περὶ τὰ ἕλη καὶ τὰς συνεχεῖς ἀνεφάνησαν ὕλας. Κἀκεῖ δὲ τῶν Ῥωμαίων εἰσελασάντων, πλήθη πολλὰ ἀνῃρέθησαν. Καὶ οὕτω νικήσας ἐπανῆλθεν ὁ Μαξιμῖνος, αἰχμαλώτων πληθὺν ἐπ-

αγόμενος. Πάντα δὲ τὰ τῶν ὑπηκόων σφετεριζόμενος, καὶ χρηματιζόμενος πάντοθεν, οὐδὲ τῶν ἱερῶν ἀπείχετο. Αἰτιωμένων οὖν ξυμπάντων τοὺς στρατιώτας τοὺς αὐτὸν βασιλεύσαντας, οἱ ἐν Λιβύῃ στρατευόμενοι, ταῦτα μαθόντες, πρὸς ἀποστασίαν ἀπεῖδον, καί τινος ἑτέρας αἰτίας ἐρεθισάσης αὐτούς. Οἱ γὰρ τῶν τῆς Λιβύης πραγμάτων ἐπίτροποι τῶν ἐν αὐτῇ εὐπορούντων τὰς οὐσίας ἐξ οὐδεμιᾶς εὐλόγου ἀφῃροῦντο λαβῆς, καὶ τοὺς κεκτημένους αὐτὰς προσαπώλλυον. Ἐντεῦθεν ἀγανακτήσαντες οἱ ἐκεῖ ἐπανίστησαν, καί τινα τῶν ἐκ τῆς βουλῆς ἄνδρα πρεσβύτην κεκλημένον Γορδιανὸν καὶ ἄκοντα κατασχόντες, διάδημά τε τούτῳ περιτιθέασι, καὶ πορφύραν ἐνδύουσι, καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορά τε καὶ Αὔγουστον. Ὁ δὲ ἐν Καρθαγένῃ παραγίνεται, καὶ αὐτὸν ἀσμένως τῷ πρὸς τὸν Μαξιμῖνον μίσει ἐδέξαντο σύμπαντες. Ἐπιστέλλει οὖν τῇ βουλῇ, καὶ τοὺς ἀγγελοῦντας τὴν ἀνάῤῥησιν αὐτοῦ τοῖς ἐν τῇ Ῥώμῃ ἀπέστειλε. Τῶν δὲ σταλέντων χρονισάντων κατὰ τὸν πλοῦν, καὶ οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ μὴ φέροντες τὴν τυραννίδα τοῦ Μαξιμίνου, πρὸς ἀποστασίαν κεκίνηντο, καὶ τὰς ἐκείνου εἰκόνας καθῄρουν καὶ τῷ τυράννῳ ἐλοιδοροῦντο. Εἶτα γνωσιμαχήσαντες, ὡς εἰ σώζοιτο Μαξιμῖνος, οὐκ ἔσται σφίσι σωτηρίας ἐλπὶς, δύω προβάλλονται στρατηγοὺς, Μάξιμόν τε καὶ Ἀλβῖνον, καὶ ἄμφω τῇ βουλῇ συναριθμουμένους. Τινὲς δὲ Καίσαρας αὐτοὺς πρὸς τῆς συγκλήτου ἱστόρησαν ἀναγορευθῆναι, μήπω μαθούσης τὴν ἀνάῤῥησιν τοῦ Γορδιανοῦ. Ὁ δέ γε Μαξιμῖνος ταῦτα μαθὼν, ὥρμησεν ἐπὶ Ἰταλίαν, πολλὰ τῇ συγκλήτῳ ἀπειλησάμενος. Γνοὺς δὲ τὸν Μάξιμον χωρήσαντα κατ' αὐτοῦ (ὁ γὰρ Ἀλβῖνος εἰς φυλακὴν τῆς Ῥώμης ἔμεινεν ἐν αὐτῇ) ἐπὶ Ἀκυληΐαν ἀπένευσε, Μαυρουσίους ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, ταύτην σπεύδων προκατασχεῖν (Ἀκυληΐα δὲ ἡ νῦν Βενετία λέγεται), ἀλλ' ἀπεκρούσθη, τῶν ἐν αὐτῇ ἀντιταξαμένων αὐτῷ γενναιότερον. Ἀποκρουσθεὶς δὲ τῆς Ἀκυληΐας ὁ Μαξιμῖνος, καὶ προσβαλὼν τοῖς περὶ τὸν Μάξιμον ἡττήθη, καὶ ἐς τὴν οἰκείαν σκηνὴν ἀνεχώρησε. Στασιασάντων δὲ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δορυφόρων αὐτοῦ, προῆλθε τῆς σκηνῆς μετὰ τοῦ οἰκείου παιδὸς, ὡς σφίσι διαλεξόμενος. Οἱ δὲ αὐτίκα ἐπελθόντες ἀμφοῖν, ἀνεῖλον αὐτούς. Ἦν δὲ ὁ Μαξιμῖνος ἐτῶν πέντε καὶ ἑξήκοντα, ἀφ' ὧν ἐβασίλευσεν ἕξ. Αἱ κεφαλαὶ δὲ τῶν ἀναιρεθέντων τούτων ἐκτμηθεῖσαι τοῖς τε ἐν Ἀκυληΐᾳ ἐπεδείχθησαν καὶ εἰς τὴν Ῥώμην ἐπέμφθησαν. Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ κατὰ τὴν ἀγορὰν τὴν κεφαλὴν τοῦ Μαξιμίνου ἀνεσκολόπισαν, ἵν' εἴη πᾶσι περίοπτος.

A esset, culpantibus, Africanæ legiones tum ea de causa, tum alia quadam re irritatæ defecerunt. Nam Africanarum provinciarum procuratores, bona locupletum sine ulla probabili specie invadebant : nec iis contenti, ipsos quoque possessores trucidabant. Quarum rerum indignitate ad seditionem concitati milites, virum senatorii ordinis Gordianum, hominem provectæ ætatis vel invitum rapiunt : impositoque diademate, dataque purpura, imperatorem et Augustum salutant. Qui Carthaginem profectus, et Maximini odio ab omnibus benigne susceptus, litteras legatosque de sua designatione ad senatum mittit. Qui cum in navigatione morati essent, Romani tyrannidis Maximini pertæsi defecerunt : et statuis ejus eversis, convicia in B tyrannum jecerunt. Deinde cum temeritatis pœniteret, quod Maximino incolumi nulla eis salutis spes relinqueretur, duos ex senatu Maximum et Albinum duces crearunt. Quidam etiam Cæsares a senatu appellatos esse ferunt, designationem Gordiani adhuc ignorante. Quibus rebus Maximinus cognitis, minas contra senatum spirans, in Italiam contendit. Sed ubi Maximum, Albino ad urbis custodiam relicto, contra se adventare didicit, Aquileiam, qua potiri in primis studebat, cum exercitu Maurorum declinavit. Aquileia vero ea fuit, quæ nunc Venetiæ dicitur. Sed civibus 622 fortiter se defendentibus, ab urbe repulsus, et a Maximo acie victus, in suum tabernaculum rediit : C ortoque inter ipsius satellites et milites tumultu, egressus, ut eos alloqueretur, impetu illorum una cum filio, quem secum adduxerat, est occisus : natus annos v et LX, unde VI imperavit. Amborum capita amputata, Aquileiensibus ostentata, Romamque missa sunt. Romani vero Maximini caput in foro palo affixerunt, ut omnibus conspicuum esset.

ΙΖʹ. Ἐντεῦθεν ὁ Μάξιμος εἰς τὴν Ῥώμην ἐπανελήλυθε, καὶ ὁ Ἀλβῖνος ὑπηντήκει αὐτῷ, καὶ ὁ δῆμος δὲ καὶ ἡ σύγκλητος σὺν εὐφημίαις καὶ κρότοις αὐτὸν ὑπεδέξαντο, καὶ συνῆρχον ἄμφω, καὶ ἦρχον καλῶς. Οἱ δέ γε στρατιῶται ἐδάκνοντο ὅτι οὐχ αὐτοὶ, ἀλλ' ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τοὺς αὐτοκράτορας προεβάλοντο. Εἶτα καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς πρὸς ἀλλήλους ἔσχον διαφορὰς, καὶ τοῦτ' αἴτιον αὐτοῖς τῆς ἀπωλείας ἐγένετο. Γνόντες γὰρ οἱ στρατιῶται ὡς διαφέρονται, ἐπῆλθον αὐτοῖς, καὶ ἀμφοτέρους δεσμήσαντες, διὰ πάσης τῆς πόλεως αὐτοὺς περιήγαγον, ἐμπαροινουμένους τε καὶ ἐμπαιζομένους, ἀλλὰ μὴν καὶ αἰκιζομένους. Εἶτα πυθόμενοι ὡς οἱ Γερμανοὶ ἀφελέσθαι αὐτοὺς καὶ περισῶσαι βουλεύονται, ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἀπέκτειναν αὐτούς. Ὧν ὁ μὲν Μάξιμος ἐτῶν ἦν ἑβδομήκοντα καὶ τεσσάρων, ὁ δὲ Ἀλβῖνος

XVII. Posthæc Maximus Romam reversus, Albino D obviam egresso, a senatu populoque cum lætis acclamationibus et plausu est susceptus. Inde ambo una, et quidem bene imperarunt. Sed milites ægre ferebant eos non a se, sed a senatu populoque declaratos esse. Post ipsi etiam imperatores inter se dissentientes, exitio suo causam præbuerunt. Nam ea dissensione milites cognita, ambos vinculis constrictos per totam urbem, per ludibrium et contumeliam, nec sine verberibus, circumduxerunt. Deinde cum audivissent, Germanos eripere et conservare illos velle : utrumque occiderunt, quorum Maximus annos LXXIV, Albinus LX natus erat. Imperarunt vel, ut nonnulli auctores sunt, dies XXII, vel, ut alii tradunt, non tres menses integros. Post hos quidam Pompeia-

num rerum potitum esse tradunt; sed imperio vix per somnium degustato, celerrime excidisse. Priusquam enim duo menses elaberentur, una cum imperio vita etiam privatum esse: a quibus autem, et quibus de causis, cum scriptum non invenerim, silentio et ipse præterii. Ei P. Balbinum successisse tradunt: qui, cum per tres menses imperii fructum brevem percepisset, in Gordiani designati imperatoris (ut dictum est) ex Africa adventu occisus fuerit. Gordianum vero, cum Romam venisset, ægrotasse, partim ob extremam ætatem (annos enim LXXIX habebat), partim quod ex longiore navigationis vexatione afflictus esset, obiisse, XXII duntaxat diebus in imperio exactis: filiumque Gordianum successorem reliquisse. Atque alii hæc ita consecuta esse tradunt. Alii scribunt, quosdam Gordiano in Africa imperatori appellato, seditionem movisse, et Gordiani **623** milites succubuisse: multisque cæsis, atque ipso Gordiani filio, senem præ doloris impatientia, laqueo vitam finivisse. Alii, qui juniori Gordiano post patris obitum ex morbo imperium attribuunt, eum Persis intulisse bellum ferunt: dumque in pugna equo incitato aciem circumvolitans, suos ad rem strenue gerendam cohortatur, ex equi lapsu femore fracto Romam perlatum decessisse, cum sex annos imperasset. Urbanus Romano pontificatu annis octo functus, Maximino imperante obiit, Pontiano successore. Antiochenæ Ecclesiæ post Philetum Zebinus præfuit. Sub Gordiano filio, Pontiano Romano pontifici, sexto ministerii anno defuncto, successit Anteros, ac paulo post in aliam vitam migravit. Post quem Flavianus, divino suffragio, ut narrat Eusebius, episcopatum est adeptus. Fertur enim, fidelibus deligendi pontificis causa congregatis, Flavianum quoque recens ex agro advenisse, neque ab ullo mentionem esse factam, quasi is Ecclesiæ præfuturus esset: sed concilium curasse, quemnam ex aliis anteferret. Interea columbam advolantem capiti illius insedisse, atque inde omnes veluti signo dato una voce exclamasse, eum dignum pontificatu: ac citra ullam cunctationem in throno collocatum esse. Tum Zebino quoque Antiochiæ defuncto, successit Babyla. Origenes vero sub id tempus Cæsareæ Palæstinæ degens, præter alios qui undique confluxerant,

ἑξήκοντα. Καὶ ἐβασίλευσαν κατά τινας μὲν ἡμέρας δύο καὶ εἴκοσι, καθ' ἑτέρους δὲ οὐχ ὅλους μῆνας τρεῖς. Μετὰ τούτους οἱ μὲν Πομπηϊανόν τινα (62) συγγεγράφασι τὴν Ῥωμαίων ἐσχηκέναι ἀρχὴν, ταχύτατα δ' ἐκπεπτωκέναι αὐτῆς, ὡς ἐν ὀνείρῳ τῆς ἐξουσίας ἀπολαύσαντα. Οὔπω γὰρ δύο παρεληλυθέναι μῆνας, καὶ στερηθῆναι αὐτὸν πρὸς τῇ μοναρχίᾳ καὶ τῆς ζωῆς ἀναιρεθέντα· παρὰ τίνων δὲ καὶ διὰ τίνα αἰτίαν, μὴ εὑρηκὼς, παρεσιώπησα καὶ αὐτός. Μεθ' ὃν (63), Πούπλιον ἀντεισαχθῆναι Βαλβῖνον ἱστόρησαν. Καὶ μικρόν τι κἀκεῖνον τῆς αὐταρχίας ἀπογευσάμενον (ἐπὶ τρισὶ γὰρ μησὶν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν περιγράφουσιν), ἀναιρεθῆναι κἀκεῖνον, ἄρτι καταλαβόντος ἐκ Λιβύης Γορδιανοῦ, ὃς ἐκεῖ, ὡς ἤδη μοι ἐῤῥήθη, προανηγόρευτο. Τὸν δὲ Γορδιανὸν τῆς Ῥώμης ἐπιβεβηκότα νοσῆσαι, τὸ μὲν ὅτι ὑπέργηρως ἦν (ἑβδομήκοντα γὰρ καὶ ἐννέα ἐβίω ἐνιαυτοὺς), τὸ δ' ὅτι χρονοτριβήσας ἐν τῇ θαλάσσῃ κατὰ τὸν πλοῦν, πάνυ τεταλαιπώρητο, καὶ ἐκ τῆς νόσου ταύτης ἐκλελοιπέναι, μόνας εἴκοσι καὶ δύω ἡμέρας ἐν ταύτῃ διαγαγόντα· καὶ σχεῖν ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ διάδοχον τὸν οἰκεῖον υἱὸν, Γορδιανὸν κἀκεῖνον καλούμενον, καὶ ὁμωνυμοῦντα τῷ οἰκείῳ πατρί. Οἱ μὲν οὖν οὕτω παρηκολουθηκέναι ταῦθ' ἱστορήκασιν· οἱ δὲ τῷ πρεσβύτῃ Γορδιανῷ ἀναῤῥηθέντι κατὰ Λιβύην φασὶ ναυτοκράτορι, ἐπαναστῆναί τινας, καὶ μάχης συγκροτηθείσης, ἡττηθῆναι τοὺς τοῦ Γορδιανοῦ, καὶ πολλοὺς αὐτῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναιρεθῆναι. Τὸν δὲ ὑπεραλγήσαντα ἀπάγξασθαι, καὶ οὕτως ἑαυτὸν τῆς ζωῆς ὑπεξαγαγεῖν. Οἱ δὲ τῷ υἱῷ ἐκείνου τῷ νέῳ Γορδιανῷ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν μετὰ τὸν ἐκ νόσου θάνατον τοῦ πρεσβυτέρου Γορδιανοῦ προσκληροῦντες, κατὰ Περσῶν αὐτὸν γεγράφασιν ἐκστρατεύσαντα καὶ συμβαλόντα αὐτοῖς, κἀν τῇ μάχῃ τὸν ἵππον ἐλαύνοντα, καὶ τοὺς οἰκείους παραθαῤῥύνοντα, καὶ πρὸς ἀλκὴν ἐπαλείφοντα. Ὀλισθήσαντος δὲ τοῦ ἵππου καὶ συμπεσόντος αὐτῷ, τὸν μηρὸν κατεαγῆναι. Καὶ οὕτως ἀνακομισθῆναι εἰς Ῥώμην, καὶ ἐκ τοῦ κατάγματος τελευτῆσαι, ἐπὶ ἓξ ἐνιαυτοὺς αὐταρχήσαντα. Οὐρβανὸς δὲ ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς ἔτεσιν ἀρχιερατεύσας ὀκτὼ, τοῦ Μαξιμίνου βασιλεύοντος ἀπεβίω, ὃν Ποντιανὸς διεδέξατο. Τῆς δ' Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας μετὰ Φιλητὸν προέστη Ζηβῖνος. Ἐπὶ δέ γε Γορδιανοῦ τοῦ νέου ὁ τῶν ἐν Ῥώμῃ πιστῶν προεστηκὼς Ποντιανὸς μεταλλάξας τὸν βίον, ἔσχε διάδοχον τὸν Ἀντέρωτα, ἐν

Variæ lectiones et notæ.

(62) *Πομπηϊανόν*. Maximo et Albino Publium successisse scribit auctor *Chronici Alexandrini*, huicque Gordianum seniorem; is autem Publius Maximus Balbinus Pupienus vocabatur, quem eumdem esse cum Pompeiano Zonaræ putat Casaubonus. Is vero, Pompeianus Civica, consul fuit cum Gordiano secundum, cujus consulatus mentio est in veteri inscriptione nuper edita a Thoma Reinesio:

Θ. K.
ANTΩNEIA MouCA
KAI M. ANTΩNEINOC
AΛKMAN ΦIΛOCOΦ.
CTΩIK. ANEΘ

Π. T.
AYT KAIC. M. ANTΩNIΩ
ΓOPΔIANΩ TE (*scrib.* B.)
KAI ΠOMΠHANΩ
KIOYIKA KOC.

Hujus Pompeiani gentilis fuit Sextus Vetulenus Civica Pompeianus consul cum L. Calonio Commodo an. VI. C. 888.

(63) *Παρεσιώπησα καὶ αὐτός· οἱ δ' ἕτερόν τινα μεθ' ὅν*. Locum hunc Wolfius ut mendosum notat in tribus Codicibus unde tria hæc verba in versione, οἱ δ' ἕτερόν τινα omisit: et revera desunt in codd. Reg. et Colberteo.

ἐξ ἔτεσι τῇ λειτουργίᾳ ἐσχολακώς. Ὁ δέ γε Ἀντέ- A ρως, ἐπὶ βράχιστον πάνυ καιρὸν τὴν Ἐκκλησίαν ἰθύνας, πρὸς ἄλλην ζωὴν μετελήλυθε. Μεθ' ὃν Φλαβιανὸς θείᾳ ψήφῳ τῆς ἀρχιερωσύνης τετύχηκεν, ὡς ἱστόρησεν ὁ Εὐσέβιος. Λέγεται γὰρ τῶν πιστῶν ἀθροισθέντων, ὥστε τὸν μέλλοντα τῆς ἐπισκοπῆς προστῆναι, παρ' αὐτῶν ἐκλεγῆναι· παρεῖναι καὶ τὸν Φλαβιανὸν ἄρτι ἥκοντα ἐξ ἀγροῦ, μὴ μέντοι παρά του λόγον γενέσθαι περὶ αὐτοῦ, ὡς προστησομένου τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἑτέρους εἶναι περὶ ὧν ἦν τοῖς συνειλεγμένοις φροντὶς τίς ἂν προκριθείη αὐτῶν. Ἐν τοσούτῳ δὲ περιστερὰν καταπτῆναι, καὶ ἐφιζῆσαι τῇ τοῦ Φλαβιανοῦ κεφαλῇ· κἀντεῦθεν ἅπαντας τοὺς ἠθροισμένους ἐκεῖ μιᾷ φωνῇ χρήσασθαι, ὥσπερ ἀπὸ συνθήματος, καὶ Ἄξιος, ἐπιβοῆσαι αὐτῷ, καὶ τῷ τῆς ἀρχιερωσύνης θρόνῳ τὸν ἄνδρα προσενεγκεῖν, μηδὲν τι μελλήσαντας. Τότε καὶ ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας προεστηκὼς Ζεβῖνος τὸν βίον λιπών, ὑπὸ Βαβύλα διαδέχεται. Ὠριγένης δὲ κατὰ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ διατρίβων τηνικαῦτα Καισάρειαν, πολλοὺς μὲν καὶ πολλαχόθεν ἐκέκτητο φοιτητάς. Εἶχε δὲ καὶ τὸν μέγαν Γρηγόριον τὸν Θαυματουργόν, καὶ τὸν τούτου ὁμαίμονα Ἀθηνόδωρον τῶν ἑαυτοῦ λόγων ἀκροατάς. Τότε δὲ καὶ Ἀφρικανὸς ὁ συγγραφεὺς ἐγνωρίζετο.

etiam magnum Gregorium, mirificum illum, auditorem habuit, et fratrem ejus Athenodorum. Tum quoque Africanus historicus noscebatur.

ΙΗ'. Μετὰ δὲ τὸν νέον Γορδιανὸν ἕτερος αὖθις B Γορδιανὸς τῆς ἀρχῆς ἐπελάβετο, κατὰ γένος (ὡς λόγος) προσήκων τοῖς ἀπελθοῦσι Γορδιανοῖς. Ὃς ἐκστρατεύσας εἰς Πέρσας, καὶ πολεμήσας αὐτοῖς, Σαπώρου τοῦ υἱοῦ Ἀρταξέρξου τοῦ ἔθνους ἡγεμονεύοντος, ἥττησέ τε τοὺς ἐναντίους, καὶ Νίσιβιν καὶ Κάρας Ῥωμαίοις αὖθις ἐπανεσώσατο, ὑπὸ Περσῶν ἐπὶ Μαξιμίνου ὑφαρπασθείσας. Εἶτα πρὸς Κτησιφῶντα γενόμενος, ἐξ ἐπιβουλῆς Φιλίππου τοῦ ἐπάρχου τοῦ δορυφορικοῦ ἀνῃρέθη. Οὗτος γὰρ ὁ Γορδιανὸς ἄρξας, ἔπαρχον τὸν οἰκεῖον προχειρίσατο πενθερόν, Τιμησικλέα καλούμενον. Μέχρι μὲν οὖν περιῆν οὗτος, καλῶς εἶχε τὰ τῆς ἐξουσίας τῷ αὐτοκράτορι, καὶ κατὰ ῥοῦν ἐφέρετό οἱ τὰ πράγματα. Τιμησικλέους δὲ τελευτήσαντος Φίλιππος προχειρίζεται ἔπαρχος. Καὶ στασιάσαι τοὺς στρατιώτας C βουλόμενος, τὰς αὐτῶν σιτήσεις ἠλάττωσεν, ὡς τάχα τοῦτο κεκελευκότος τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ δέ φασιν, ὅτι τὸν σῖτον ἐπέσχε τὸν εἰς τὸ στρατόπεδον κομιζόμενον, ὥστε τοὺς στρατιώτας ἐνδείᾳ πιέζεσθαι, κἀντεῦθεν αὐτοὺς πρὸς στάσιν ἐρεθισθῆναι. Στασιάσαντες δὲ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπανέστησαν, ὡς αἰτίου αὐτοῖς γεγονότος λιμοῦ, καὶ ἐπελθόντες αὐτῷ, ἀπέκτειναν αὐτόν, ἐπὶ ἐνιαυτοὺς ἡγεμονεύσαντα ἕξ, καὶ αὐτίκα ὁ Φίλιππος ἐπεπήδησε τῇ ἀρχῇ. Ὡς δ' ἀπηγγέλη τῇ γερουσίᾳ ἡ τοῦ Γορδιανοῦ σφαγή, ἕτερον αὐτοκράτορα διηγειρεν αὐτὴν προχειρίσασθαι, καὶ ἀνεῖπεν αὐτίκα Καίσαρα Μάρκον (64) τινὰ φιλόσοφον. Ὁ δὲ πρὶν ἐρεῖσαι τὸν πόδα τῇ αὐταρχίᾳ, θνήσκει αἰφνίδιον ἐν τῷ παλατίῳ διάγων. Τοῦ δὲ θανόντος, κρατεῖ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας Σευῆρος ὁ Στυλιανός. Ἀλλὰ καὶ οὗτος οὕτω σχεδὸν ταύτης ἐπειλημμένος, ἀπέτισε τὸ χρεών. Νοσήσας γὰρ καὶ φλεβοτομηθεὶς ἐτελεύτησεν.

XVIII. Post Gordianum juniorem, alius Gordianus, defunctis, ut fertur, genere conjunctus, imperium suscepit. Is Sapore Artaxerxis Persarum regis filio acie superato, Nisibim et Cariam recuperavit, a Persis, Maximino imperante, Romanis ereptas. Deinde Ctesiphontem profectus, insidiis Philippi præfecti prætorio periit. Nam cum rerum potitus esset, Timesoclem socerum præfectum prætorio designavit: eoque superstite, **624** res imperii bene se habuerunt prosperequе successerunt. Eo vero defuncto, Philippus præfectus designatus, ut seditionem concitaret, stipendia militum minuisse dicitur, quasi id jussisset imperator. Alii frumentum, quod in castra perferendum esset, eum inhibuisse ferunt: itaque milites commeatus penuria laborantes, contra imperatorem tanquam famis causam insurrexisse, eumque sexto imperii anno occidisse, Philippum vero statim summam rerum arripuisse. Nuntiata Gordiani cæde, a senatu Marcum quemdam philosophum statim Cæsarem renuntiatum esse: qui ante firmatum imperium, in palatio repente obierit. Eo mortuo, rerum potitum Severum Hostilianum: qui et ipse fere priusquam habenas imperii capesseret, vena propter morbum incisa, naturæ debitum persolverit.

ΙΘ'. Ἐπανελθὼν οὖν ὁ Φίλιππος (65), ἐγκρατὴς D ἐγένετο τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς. Ἐν δὲ τῷ ἐπανιέναι τὸν υἱὸν Φίλιππον κοινωνὸν τῆς βασιλείας προσεθέτο. Σπονδὰς δὲ πρὸς Σαπώρην θέμενος τὸν τῶν Περσῶν βασιλεύοντα, τὸν πρὸς Πέρσας κατέλυσε πόλεμον, παραχωρήσας αὐτοῖς Μεσοποταμίας καὶ Ἀρμενίας. Γνοὺς δὲ Ῥωμαίους ἀχθομένους διὰ τὴν τῶν χωρῶν τούτων παραχώρησιν, μετ' ὀλίγον ἠθέτησε τὰς συνθήκας, καὶ τῶν χωρῶν ἐπελάβετο. Ἦν

XIX. Philippus ab expeditione reversus, imperium Romanum occupavit, Philippo filio in via collega ascito. Cum Sapore Persarum rege pacem fecit, Mesopotamia et Armenia concessis. Sed cum Romanos earum provinciarum jacturam graviter ferre intellexisset, paulo post pace abrogata, eas defendendas suscepit. Fuit autem Sapores, ut ferunt, tanta mole corporis, quanta eo tempore visa nondum fuit. Philippus a bello Persico reversus,

Variæ lectiones et notæ.

(64) *Μάρκον*. Marci et Severi Hostiliani imperii memoria uni Zonaræ debetur, ut pridem observatum a viris doctis. Posteriorem *Stylianum* perperam vertit Wolfius, divulso a voce ὁ. Corruptе etiam Ἰουστινιανός appellatur apud Cedrenum, qui Marci pariter meminit, sed in annis utriusque imperii mirum in modum peccat.

(65) *Ἐπανελθὼν οὖν ὁ Φίλιππος*. Alter codex addit ἐκ τῆς στρατείας, inquit Wolfius: at desunt in Reg. et Colbert.

erga Christianos bene affectus fuit; ac potius auctores quidam sunt, eum Christianam fidem amplexum, in ecclesia communia cum Christianis vota fecisse, et peccata sua non gravatim confessum esse. Nam cum a præposito Ecclesiæ ad communionem non admitteretur, nisi confiteri vellet, et nomen suum inter pœnitentes profiteri: haud recusasse. Qui vero eum martyris Eugeniæ patrem esse tradunt, errant. Nam is quidem et ipse præfectus fuisse narratur, sed Ægypti, non prætorio: ac post Christianam fidem, posito magistratu, Christum fortiter professus, ac martyrii corona ornatus est. Hic autem Philippus imperator cum suscepto adversus Scythas bello, Romam rediisset, Marinus quidam ordinum ductor a militibus in Mysia imperator est delectus. Qua seditione turbatus cum apud senatum verba faceret, cæteris tacentibus, de Marino **625** ei non laborandum esse dixit Decius, quod ut homo regno indignus, ultro a militibus occidendus esset: idque ut ille prædixerat, paulo post accidit. Qua de causa Philippus Decium admiratus, in Mysiam abire et seditionis auctores punire jussit. Is vero cam legationem, quod nec sibi neque mittenti futura esset utilis, deprecatus: tamen urgente Philippo, abiit invitus, et a militibus statim strictis ensibus accipere imperium, quantumvis recusaret, coactus, Philippo scribit, ne turbetur: se enim, ubi Romam venerit, positurum esse insignia imperii. Quod Philippus non credens, bellum ei intulit: commissoque prælio, in prima acie dimicans una cum filio Philippo cecidit. Quibus sublatis, universi se ad Decium contulerunt. Regnavit autem, ut quidam tradunt, annos v, ut alii vi, et totidem menses. Fuit autem Bostris oriundus, ubi regno potitus, Philippopolim de suo nomine condidit.

δὲ ὁ Σαπώρης, ὥσπερ ἱστόρηται, ὑπερμεγέθης τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, καὶ οἷος οὔπω τότε ὤφθη ἀνήρ. Ἐπαναζεύξας δὲ ὁ Φίλιππος, εὐμενὴς ἦν τοῖς Χριστιανοῖς, μάλιστα δὲ κατὰ ἐνίους, καὶ προσετέθη τῇ πίστει Χριστοῦ, ὥστε καὶ εὐχῶν ἐπ' Ἐκκλησίας κοινωνῆσαι Χριστιανοῖς, καὶ ἀσμένως ἐξαγορεῦσαι ὅσα οἱ ἡμάρτητο. Οὐ γὰρ ἄλλως εἰς κοινωνίαν παρὰ τοῦ προεστῶτος τῆς Ἐκκλησίας ἐδέχετο, εἰ μὴ ἐξομολογήσεται, καὶ τοῖς αἰτοῦσι μετάνοιαν ἑαυτὸν καταλέξει· κἀκεῖνον λέγεται πειθαρχῆσαι. Φασὶ μέντοι τινὲς τοῦτον εἶναι τὸν πατέρα τῆς μάρτυρος Εὐγενίας (66), ἀλλὰ περὶ τὴν δόξαν ταύτην πεπλάνηνται. Ἔπαρχος μὲν γὰρ κἀκεῖνος γενέσθαι ἱστόρηται, ἀλλ' Αἰγύπτου, καὶ οὐ τοῦ δορυφορικοῦ· καὶ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐκεῖνος παραιτησάμενος τὴν ἀρχὴν, ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἠνδρίσατο, καὶ μαρτυρίῳ κεκόσμηται. Οὕτως δ' ὁ αὐτοκράτωρ ὁ Φίλιππος πρὸς Σκύθας ἀράμενος πόλεμον, εἰς Ῥώμην ἐπανῆλθεν. Ἐν δὲ Μυσοῖς Μαρῖνος (67) τις ταξιάρχης ὢν, παρὰ τῶν στρατιωτῶν βασιλεύειν ᾑρέθη. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Φίλιππος τεθορύβητο, καὶ τῇ συγκλήτῳ διειλέχθη περὶ τῆς στάσεως. Τῶν ἄλλων δὲ σιωπώντων, ὁ Δέκιος μὴ δεῖν φροντίζειν εἶπεν αὐτῷ περὶ τοῦ Μαρίνου, ὡς παρ' αὐτῶν ἀναιρεθησομένου τῶν στρατιωτῶν, οἷα ἀναξίου τῆς βασιλείας τυγχάνοντος. Ὃ μετ' ὀλίγον κατὰ τὴν ἐκείνου γέγονε πρόῤῥησιν. Θαυμάσας οὖν ὁ Φίλιππος διὰ τοῦτο τὸν Δέκιον, ἀπελθεῖν προετρέπετο εἰς Μυσίαν, καὶ κολάσαι τοὺς αἰτίους τῆς στάσεως. Ὁ δὲ τὴν ἀποστολὴν παρῃτεῖτο, λέγων μήθ' ἑαυτῷ μήτε τῷ στέλλοντι συμφέρειν αὐτὸν ἐκεῖ ἀπελθεῖν· ὁ δὲ Φίλιππος καὶ ἔτι ἐνέκειτο· κἀκεῖνος καὶ ἄκων ἀπῄει, καὶ ἀπελθόντα εὐθὺς αὐτὸν οἱ στρατιῶται βασιλέα εὐφήμησαν. Τοῦ δὲ ἀπαναινομένου, τὰ ξίφη σπασάμενοι, δέξασθαι αὐτὸν ἠνάγκασαν τὴν ἀρχήν. Γράφει οὖν ἐκεῖθεν τῷ Φιλίππῳ μὴ ταραχθῆναι· εἰ γὰρ ἐπισταίη τῇ Ῥώμῃ, ἀποθήσεται τὰ τῆς βασιλείας παράσημα. Ἀλλ' ἀπιστήσας τούτῳ ὁ Φίλιππος, ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ· καὶ συμβαλὼν τοῖς τοῦ Δεκίου ἔπεσεν ἐν τοῖς πρώτοις ἀγωνιζόμενος. Σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀνῄρητο Φίλιππος· ὧν θανόντων, τῷ Δεκίῳ ξύμπαντες προσεχώρησαν. Ἐβασίλευσε δὲ κατὰ μέν τινας πέντε ἐνιαυτοὺς, καθ' ἑτέρους δὲ ἕξ, ἐπὶ τοσούτους μῆνας. Ὥρμητο δ' ἐκ Βόστρων, ὅπου καὶ πόλιν βασιλεύσας ἐπώνυμον ἑαυτῷ ἐδομήσατο, Φιλιππούπολιν (68) ὀνομάσας αὐτήν.

XX. Enimvero Decius omnibus legionibus acceptis Romam profectus, imperium firmavit; atque ejus amplitudine ac negotiorum multitudine considerata, ut quidam aiunt, Valerianum collegam ascivit: et uterque alterum cohortatus, persecutionem atrocissimam contra Christianos instituerunt. Sunt qui dicant, Philippi odio, Christianorum cultoris, Decium nostros persecutum esse. Utut est, contra fideles profecto insaniit. Eo tempore Flavianus, Ecclesiæ Romanæ episcopus, martyrio vitam finiit. Item Babylas Antiochenus, et Alexan-

Κ'. Ὅ γε μὴν Δέκιος πάντων, ὡς εἴρηται, τῶν στρατευμάτων προσχωρησάντων αὐτῷ, εἰς τὴν Ῥώμην ἐπανελήλυθε, καὶ τῆς ἡγεμονίας γέγονεν ἐγκρατής. Ἀποσκοπήσας δὲ πρὸς τὸν τῆς ἐξουσίας ὄγκον, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων οἰκονομίαν, ὥς ἔνιοι λέγουσι, τὸν Βαλεριανὸν ἐπὶ τῇ τῶν πραγμάτων διοικήσει προσείλετο. Καὶ αὐτίκα ἀλλήλους εἰς θεομαχίαν παρακροτήσαντες, διωγμὸν ἐπήγειραν κατὰ τῶν Χριστωνύμων σφοδρότατον. Εἰσὶ δ' οἳ καὶ δι' ἔχθος τὸ πρὸς τὸν Φίλιππόν φασι τοῖς Χριστιανοῖς ἐπιθέσθαι τὸν Δέκιον, οἷα παρ' ἐκείνου σεβαζομέ-

Variæ lectiones et notæ.

(66) *Εὐγενίας*. Vide Casaubonum ad Hist. Augustam, P. 201, II edit.

(67) *Μαρῖνος*. Istius Marini, præter Zonaram, meminit etiam Zosimus: cujus cæterum vix alibi mentio occurrit.

(68) *Φιλιππούπολιν ὀνομάσας*. Vide observata a Scaligero ad Eusebium, pag. 245, II edit.

νοῖς. Ἐμεμήνει γοῦν κατὰ τῶν πιστῶν, ὅτε καὶ Φλαβιανὸς ὁ τῆς ἐν Ῥώμῃ προϊστάμενος Ἐκκλησίας ἔτυχε τέλους μαρτυρικοῦ, καὶ Βαβύλας ὁ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ πιστῶν τὴν Ἐκκλησίαν διέπων, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, ὃς οὐ τότε πρώτως ὑπερήθλησε τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα Κύριον πίστεως, ἀλλὰ καὶ πρώην, ὡς ἤδη προείρηται, καὶ τότε δὲ καθειρχθεὶς, κατὰ τὸ δεσμωτήριον τελευτᾷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Κυπριανὸς τῆς Καρθαγένης ἐπίσκοπος ὢν τηνικαῦτα τῆς εἰς Χριστὸν ὑπερήθλησε πίστεως. Τῶν οὖν εἰρημένων ἀρχιερέων μετηλλαχότων τὸν βίον, ἐν μὲν Ῥώμῃ ἀντὶ Φλαβιανοῦ Κορνήλιος ἐπεσκόπησεν, ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ ἀντὶ Βαβύλα Φλαβιανὸς, καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Διονύσιος, ἐν δ' Ἱεροσολύμοις ἀντὶ Ἀλεξάνδρου Μαζαβάνης, καὶ ἄλλοι δὲ πλεῖστοι μαρτυρίου τότε κατηξιώθησαν. Τότε καὶ Ὠριγένης παρήχθη μὲν εἰς βῆμα τυραννικὸν ὡς σεβόμενος τὸν Χριστὸν, οὐχ ἔτυχε δὲ τέλους μαρτυρικοῦ, οἶμαι τοῦ Θεοῦ ταύτης αὐτὸν μὴ κρίναντος ἄξιον διὰ τὸ περὶ τὰ ὀρθόδοξα δόγματα τοῦ ἀθλίου ἐκείνου διάστροφον. Λειποτακτεῖ γὰρ, καὶ ταῦτα μετὰ πεῖραν βασάνων. Οὗτος, ὡς ἔμπροσθεν εἴρηται, μέγας ἐν λόγοις γενόμενος, κἀντεῦθεν ὑπερφρονήσας καὶ ἀλαζονευσάμενος, οὐ τοῖς τῶν πρὸ αὐτοῦ Πατέρων ἱερῶν ἠκολούθησε δόγμασιν, ἀλλ' ἑαυτῷ θαῤῥήσας, καινῶν δογμάτων εἰσαγωγεὺς ἐχρημάτισε, καὶ βλασφημίας εἴς τε τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐξηρεύξατο, καὶ πάσης σχεδὸν αἱρέσεως ἐγένετο ἀρχηγός. Τόν τε γὰρ μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν κτιστὸν ἐδογμάτισε, καὶ τῆς δόξης αὐτὸν ἠλλοτρίου καὶ τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπεβίβαζε τῆς τοῦ Πατρὸς ἀξίας καὶ τοῦ Υἱοῦ, λέγων ὡς οὔτε τὸν Πατέρα δύναται ὁρᾷν ὁ Υἱὸς, οὔτε μὴν τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, ὥσπερ οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τὸ Πνεῦμα, οὔτε τοὺς ἀγγέλους οἱ ἄνθρωποι. Αὗται μὲν αἱ περὶ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος βλασφημίαι Ὠριγένους. Περὶ δέ γε τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐβλασφήμει, δυσσεβῶς εἰσάγων μὴ σάρκα ἐψυχωμένην ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου λαβεῖν τὸν Χριστόν. Ἡνῶσθαι γὰρ ἐμυθεύετο τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν πρὸ καταβολῆς κόσμου τῷ νῷ, ὃν ἀνέπλαττεν ἐκεῖνος ἐκλελεγμένον, καὶ κλάδον οὐχ ὑποστάντα, καὶ σὺν τούτῳ ἐπ' ἐσχάτων ἐνανθρωπῆσαι, καὶ σάρκα προσειληφέναι δίχα ψυχῆς νοερᾶς τε καὶ λογικῆς. Καὶ ἀποθέσθαι δὲ τὴν σάρκα πάλιν τὸν Κύριον, καὶ τέλος ἕξειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐδογμάτιζε. Καὶ τῶν δαιμόνων εἰσηγεῖτο ἔσεσθαι μέλλειν ἀποκατάστασιν, καὶ τὴν κόλασιν χρονικὴν, ἀλλ' οὐκ αἰωνίζουσαν· πρὸς κάθαρσιν δὲ τῶν ἁμαρτημάτων γενήσεσθαι, μετὰ τὸ καθαρθῆναι δὲ, πάντας εἰς τὴν ἑνάδα ἀποκαταστῆναι, καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς δαίμονας. Τὰ δὲ περὶ τῆς ἑνάδος ταύτης πολλῆς μακρηγορίας δεόμενα, ἵν' ὁ ταύτης ὕθλος σαφηνισθείη, παρείθησαν, ὥσπερ καὶ ἄλλα τῶν ἐκείνου βλασφημιῶν. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὸν Ὠριγένην, ὃν ἐκάλουν καὶ Ἀδαμάντιον, ἐν τούτοις. Τότε δὲ καὶ Ναυάτος, τῆς κατὰ Ῥώμην Ἐκκλησίας πρεσβύτερος, αἱρεσιάρχης

A der Hierosolymitanus episcopus, qui non tum primum pro Christiana fide decertavit, sed prius etiam, ut jam expositum est: tum vero in carcere obiit. Sed et magnus Cyprianus, Carthaginiensis episcopus, pro Christiana fide certavit. His igitur pontificibus defunctis, Romæ Flaviano Cornelius, Antiocheno Babylæ Flavianus, Alexandriæ Dionysius, Hierosolymis Alexandro Mazabanes successit. Sed et alii plurimi martyrii dignitate sunt ornati. Tunc etiam Origenes ad tyrannicum tribunal ut Christi cultor adductus est, sed honore martyrii caruit miser, ei negato, ut opinor, a Deo ob perversas opiniones. Nam tormenta **626** jam expertus, tamen ordinem deseruit. Hic, ut ante dictum est, cum doctrina et eloquentia excelleret, superB bia et arrogantia elatus, veterum sanctorum Patrum decretis neglectis, novarum opinionum auctor esse non dubitavit: et blasphemias in sanctam Trinitatem, divinamque inhumanationem ex improbo cordis sui thesauro eructavit, nec ulla fere secta est, cui non initium præbuerit. Nam et unigenitum Dei Filium conditum esse docuit, a paterna gloria et essentia alienum: et Spiritum sanctum infra Patris et Filii dignitatem collocavit, affirmans, neque Patrem a Filio, neque Filium a Spiritu sancto posse cerni: ut nec Spiritum ab angelis, nec angelos ab hominibus. Ac hæ sunt Origenis in sanctam et consubstantialem Trinitatem blasphemiæ. Circa Christi vero inhumanationem, Christum animatam carnem C ex sancta Virgine assumpsisse impie negat; sed unigenitum Dei Filium ante mundum conditum menti unitum fuisse fabulatur, et electum esse fingit, et ramum qui aliquando non fuerit, cum eoque extremis temporibus inhumanatum esse, assumpta carne absque anima intelligente et ratione prædita: ac rursus deposuisse carnem Dominum, et finem habiturum esse ejus regnum statuit. Et dæmones in integrum restituendos esse tradit: et supplicium finiti, non æterni fore temporis, purgationi delictorum omnium destinatum: qua peracta, omnes ad unitatem redituros esse, tam homines quam dæmones. Unitatis autem illius rationem, seu nugas potius, cum sine multis verbis declarari haud possint, prætermisimus, ut et D alias ejus blasphemias. Atque hæc de Origene, qui etiam Adamantius dicebatur. Tum Novatus quoque, Romanæ Ecclesiæ presbyter, hæresiarches exstitit: eorumque qui se Catharos seu Puros dicunt, princeps: iis qui persecutione territi, simulacris immolarunt, et post, agnito peccato, se convertunt, pœnitentiam negans, et supplices ac delicti medicinam dolenter afflictoque animo requirentes non admittens. Contra hunc Romæ concilium est indictum, cui Cornelius præfuit: in quo decretum est, tempore persecutionis lapsos recipiendos, si se converterint, **627** et pœnitentiæ medicina curandos esse. Novatum vero sancti illi patres, concilii decreto non acquiescentem, Ecclesia pulsum, ut fratrum hostem, abdicarunt. Eusebius quoque

historiam quamdam ex epistola Dionysii Alexandrini episcopi, hujusmodi, iis verbis ab ipso descripta, quæ sequuntur, refert: *Fuit apud nos fidelis quidam senex Serapio, vita inculpate acta, sed in persecutione lapsus, qui cum sæpe opem implorazet, nec ob sacrificium simulacris factum a nemine audiretur: ægrotus, per integrum triduum mutus et sensus expers jacuit. Die quarta morbo nonnihil remisso, per nepotem sibi festinanter presbyterum aliquem accersi jussit, ac rursus mutus jacuit. Accurrit puer ad presbyterum, qui cum ob morbum venire non posset, ego autem eos qui e vita discederent, si peterent, præsertim si prius etiam supplicassent, absolvi jussissem, ut cum spe bona morerentur: parum de Eucharistia dedit puero, ac jussit, ut madefaceret, ac seni in os instillaret. Quam cum puer afferens appropinquasset, priusquam ingrederetur, denuo recreatus Serapio: Ades, inquit, fili? etsi autem presbyter venire non potuit, tu tamen quod mandatum est, exsequere, meque absolvito. Instillavit puer Eucharistiam in os senis: qui cum parum deglutisset, statim exspiravit. Nonne vero evidenter conservatus, eo usque exspectavit, dum solveretur? peccatoque soluto, propter multa bona quæ fecerat confiteri posset?* Hæc in epistola Dionysii referuntur. Decius vero sic erga Christi cultores affectus, nondum integro biennio in imperio exacto, turpissime periit. Nam cum barbarorum, Bosphorum populantium, multos occidisset, hique in angustias redacti, se omnem prædam reddituros promitterent, si discedere sinerentur, Decius negavit, et Gallum senatorem transitu eos prohibere jussit. At Gallus Decio insidians, monuit Barbaros, ut juxta profundam paludem aciem instruerent: quo illi facto, cum terga dedissent, Decius eos persequens cum filio et magna multitudine Romanorum, in paludem incidit, ubi omnes perierunt, ut nec corpora eorum invenirentur, cœno obruta.

ἐγένετο, καὶ τῶν καλούντων ἑαυτοὺς Καθαροὺς ἀρχηγὸς, ἀρνούμενος τοῖς ἐν τῷ διωγμῷ ὑποκύψασι, καὶ θυσίαν τοῖς εἰδώλοις προσαγαγοῦσιν, εἶτ' ἐπιστρέφουσι, καὶ ἐξομολογουμένοις, τὴν μετάνοιαν· καὶ προσπίπτοντας αὐτοὺς, καὶ θεραπείαν ζητοῦντας τοῦ σφάλματος ἐν μεταμελείᾳ καὶ συντριβῇ καρδίας, μὴ προσιέμενος. Καθ' οὗ καὶ σύνοδος ἐν Ῥώμῃ συνέστη, Κορνηλίου ταύτης προϊσταμένου. Ἐν ᾗ προσδέχεσθαι μὲν τοὺς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ διωγμοῦ παραπεπτωκότας δεῖν, ἔδοξεν, ἐπιστρέφοντας, καὶ μετανοίας φαρμάκοις θεραπεύειν αὐτούς. Τὸν δὲ Ναυάτον τοῖς τῇ συνόδῳ δόξασι μὴ πειθόμενον, οἱ θεῖοι Πατέρες ἐκεῖνοι τῆς Ἐκκλησίας ἀπηλλοτρίωσαν, καὶ ἀπεκήρυξαν ὡς μισάδελφον. Μέμνηται δέ τινος ὁ Εὐσέβιος ἱστορίας ἐξ ἐπιστολῆς Διονυσίου τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας ἐπισκοπήσαντος τοιαύτης. Φησὶ γὰρ ταῦτ' ἐπιστεῖλαι πρὸς ῥῆμα τὸν Διονύσιον· *Σαραπίων τις ἦν παρ' ἡμῖν πιστὸς γέρων, ἀμέμπτως μὲν βιοὺς, ἐν δὲ τῷ πειρασμῷ πεσών. Οὗτος πολλάκις ἐδεῖτο, καὶ οὐδεὶς προσεῖχεν αὐτῷ (καὶ γὰρ ἐτεθύκει)· νοσήσας δὲ τριῶν ἑξῆς ἡμερῶν ἄφωνος διετέλεσε καὶ ἀναίσθητος. Ἀνασφήλας δὲ τῇ τετάρτῃ βραχὺ, προσεκαλέσατο τὸν θυγατριδοῦν, καὶ, Σπεῦσον, εἶπε, κάλεσόν μοι τῶν πρεσβυτέρων τινά. Καὶ πάλιν ἦν ἄφωνος. Ἔδραμεν ὁ παῖς ἐπὶ τὸν πρεσβύτερον, ὁ δὲ ἀφικέσθαι μὲν οὐκ ἠδυνήθη (καὶ γὰρ ἠσθένει), ἐντολῆς δὲ παρ' ἐμοῦ δεδομένης, τοὺς ἀπαλλαττομένους τοῦ βίου, εἰ δέοιντο, καὶ μάλιστα εἰ πρότερον ἱκετεύσαντες τύχοιεν, ἀφίεσθαι, ἵν' εὐέλπιδες ἀπαλλάττοιντο, βραχὺ τῆς Εὐχαριστίας δέδωκε τῷ παιδαρίῳ, ἀποβρέξαι κελεύσας, καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι. Ἐπανῆκεν ὁ παῖς φέρων. Ἐγγὺς δὲ γενομένου, πρὶν εἰσελθεῖν, ἀνενέγκας πάλιν ὁ Σαραπίων, Ἥκες, ἔφη, τέκνον; καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος ἐλθεῖν οὐκ ἠδυνήθη· σὺ δὲ ποίησον ταχέως τὸ προσταχθὲν, καὶ ἀπάλλαττέ με. Ἀπέβρεξεν ὁ παῖς, καὶ ἅμα τε ἐνέχεε τῷ στόματι τοῦ πρεσβύτου, καὶ μικρὸν ἐκεῖνος καταβροχθίσας εὐθέως ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα· Ἆρ' οὐκ ἐναργῶς διετηρήθη, καὶ παρέμεινεν ἕως λυθῇ καὶ τῆς ἁμαρτίας λυθείσης ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἔπραξε καλοῖς ὁμολογηθῆναι δυνηθῇ* (69)· Ταῦτα ἡ τοῦ Διονυσίου διέξεισιν ἐπιστολή. Δέκιος δὲ οὕτω διατεθεὶς εἰς τοὺς τὸν Χριστὸν σεβομένους, οὐδὲ δύο ὅλους ἐνιαυτοὺς ἐπὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων ἀνύσας ἀρχῇ, αἴσχιστα διεφθάρη. Βαρβάρων γὰρ ληϊζομένων τὸν Βόσπορον, ὁ Δέκιος αὐτοῖς συνεπλέκετο, καὶ πολλοὺς ἀνῄρει· τῶν δὲ στενοχωρηθέντων, καὶ αἰτουμένων ἀφεῖναι τὴν λείαν πᾶσαν, εἰ παραχωρηθεῖεν ἀναχωρῆσαι· ὁ Δέκιος οὐκ ἐνέδωκεν, ἀλλὰ Γάλλον ἕνα τῶν τῆς συγκλήτου τῇ διόδῳ τῶν Βαρβάρων ἐπέστησε, μὴ συγχωρῆσαι κελεύσας αὐτοῖς παρελθεῖν. Ὁ δὲ Γάλλος ὑπέθετο τοῖς Βαρβάροις, ἐπιβουλεύων Δεκίῳ, πλησίον τέλματος βαθέος ὄντος, ἐκεῖ παρατάξασθαι. Οὕτω δὲ παραταξαμένων τῶν Βαρβάρων, καὶ τὰ νῶτα τρεψάντων, ὁ Δέκιος ἐπεδίωκε· καὶ αὐτός τε σὺν τῷ υἱῷ, καὶ πλῆθος τῶν Ῥωμαίων, ἐνεπεπτώκει τῷ τέλματι, καὶ πάντες ἐκεῖσε ἀπώλοντο, ὡς μηδὲ τὰ σώματα (70) αὐτῶν εὑρεθῆναι, καταχωσθέντα τῇ ἰλύϊ τοῦ τέλματος.

XXI. Gallus rerum potitus (quem scriptores quidam etiam Volusianum vocant, ut binominem: aliis asserentibus, filium eumdemque 628 colle-

ΚΑ'. Κρατεῖ οὖν ὁ Γάλλος, ὃν τινὲς μὲν τῶν συγγραφέων καὶ Βολουσιανὸν κεκλῆσθαί φασιν, ὡς διώνυμον· ἄλλοι δὲ τὸν Βολουσιανὸν υἱὸν αὐτοῦ εἶναι

Variæ lectiones et notæ.

(69) Ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἔπραξε καλοῖς ὁμολογηθῆναι δυνηθῇ. Ita in mss. et in tribus codd. Wolfii: qui locum mendosum, aut certe obscurum scribit.

(70) Ὡς μηδὲ τὰ σώματα. Ita Victor in Epitome. Lactantius, *De mortibus persecut.* n. 4, de Decio: *Circumventus a Barbaris, et cum magna exercitus parte deletus, nec sepultura quidem potuit honorari, sed exutus ac nudus, ut hostem Dei oportebat, pabulum feris ac volucribus jacuit.*

γεγράφασι, καὶ συνάρχειν αὐτῷ. Κρατήσας τοίνυν τῆς τῶν Ῥωμαίων ὁ Γάλλος ἀρχῆς σπένδεται τοῖς Βαρβάροις ἐπὶ συνθήκαις τοῦ λαμβάνειν ἐκείνους παρὰ Ῥωμαίων δασμὸν ἐνιαύσιον καὶ μὴ τὰ Ῥωμαίων ληΐζεσθαι· καὶ σπεισάμενος οὕτως ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Βολουσιανὸν ἀνηγόρευσε Καίσαρα. Βαρὺς δὲ καὶ εἶτα γέγονε τοῖς Χριστιανοῖς, καὶ οὐχ ἧττονα Δεκίου διωγμὸν κατ' αὐτῶν ἐγείρας, καὶ πολλοὺς ἀνελών. Ἤρξατο δὲ αὖθις ἐπὶ τούτου ἡ κίνησις τῶν Περσῶν, καὶ κατεσχέθη παρ' αὐτῶν ἡ Ἀρμενία, τοῦ ταύτης βασιλέως Τηριδάτου φυγόντος, τῶν δὲ παίδων ἐκείνου προσρυέντων τοῖς Πέρσαις. Καὶ Σκύθαι δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰσέβαλον, πλῆθος ὄντες σχεδὸν ὑπερβαῖνον καὶ ἀριθμόν, καὶ Μακεδονίαν, καὶ Θεσσαλίαν, καὶ Ἑλλάδα κατέδραμον. Λέγεται δὲ τούτων μοῖράν τινα διὰ Βοσπόρου παρελθοῦσαν, καὶ τὴν Μαιώτιδα λίμνην ὑπερβᾶσαν, ἐπὶ τὸν Εὔξεινον γενέσθαι Πόντον, καὶ χώρας πορθῆσαι πολλάς. Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ τῶν ἐθνῶν τότε κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας ὡρμήκεσαν. Ἀλλὰ καὶ λοιμὸς τότε ταῖς χώραις ἐνέσκηψε, ἐξ Αἰθιοπίας ἀρξάμενος, καὶ πᾶσαν σχεδὸν ἐπινεμηθεὶς χώραν ἑῴαν τε καὶ ἑσπέριον, καὶ πολλὰς τῶν πόλεων τῶν οἰκητόρων ἐκένωσεν, ἐπὶ πεντεκαίδεκα διαρκέσας ἐνιαυτούς. Οἵ γε μὴν Σκύθαι τεταγμένα παρὰ Ῥωμαίων κατὰ συνθήκας λαμβάνοντες ἐπετείως, ἧκασι ταῦτα ληψόμενοι, καὶ ἥττονα λέγοντες εἶναι τῶν ὑπεσχημένων τὰ σφίσι διδόμενα, ἀπῄεσαν ἀπειλούμενοι· Αἰμιλιανὸς δέ τις Λίβυς ἀνήρ, ἄρχων τοῦ ἐν Μυσίᾳ στρατεύματος, τοῖς στρατιώταις δώσειν πάντα τὰ τοῖς Σκύθαις διδόμενα ἐπηγγείλατο, εἰ τοῖς Βαρβάροις συνάψειαν πόλεμον. Οἱ δέ, ἀπροόπτως ἐπελθόντες τοῖς Σκύθαις, ἄτερ ὀλίγων ἀπέκτειναν ἅπαντας, καὶ λάφυρα ἐξ ἐκείνων πλεῖστα συνήγαγον, τὴν χώραν καταδραμόντες αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ὁ Αἰμιλιανὸς ὑπερφρονήσας τῷ κατορθώματι, μέτεισι τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας, καὶ Ῥωμαίων αὐτὸν ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. Ὃς αὐτίκα τὰς δυνάμεις ἀγείρας, ἔσπευδε τὴν Ἰταλίαν καταλαβεῖν. Ὡς γοῦν εἰς γνῶσιν ἦλθεν ταῦτα τῷ Γάλλῳ, κἀκεῖνος ἑτέρωθεν παρασκευασάμενος, τῷ Αἰμιλιανῷ ἀντιπαρετάξατο, καὶ συῤῥαγέντων ἀλλήλοις τῶν στρατευμάτων, ἡττηντο οἱ τοῦ Γάλλου. Ἡττώμενοι δὲ ἐπέθεντο τῷ σφῶν αὐτοκράτορι· καὶ ἀνελόντες κἀκεῖνον, καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ, βασιλεύσαντας ἔτη δύο καὶ μῆνας ὀκτώ, προστίθενται τῷ Αἰμιλιανῷ, καὶ αὐτοὶ τὴν βασιλείαν αὐτῷ ψηφισάμενοι.

A gam ejus, Volusianum appellatum esse), pactus cum Barbaris, ut annuo tributo accepto, Romanis provinciis abstinerent, Romam abiit, ac filium Volusianum Cæsarem declaravit. Fuit et hic Christianis gravis, non minore quam Decius persecutione inchoata, multisque interfectis. Sub hoc motus Persarum recruduit, qui Armeniam occuparunt, Tyridate rege fuga elapso, cujus filii se ad hostes contulerant. Scytharum quoque multitudo pene innumerabilis in Italiam impressionem fecit: iidemque Macedoniam, Thessaliam et Græciam incursarunt. Eorum quoque pars, Mæotide palude superata, per Bosporum, in Pontum Euxinum irripuisse fertur, ac multas vastasse provincias. Sunt et aliæ plures gentes contra ditiones Roma- B norum concitatæ. Pestis quoque tum provincias invasit: quæ ab Æthiopia orta, totumque pene Orientem et Occidentem pervagata, multas urbes civibus desolavit, duravitque per annos quindecim. Scythæ vero annuo tributo ex pacto a Romanis petito, pauciora sibi quam promissa essent, dari questi, minitabundi abierunt. Cæterum Æmilianus, homo Afer, Mysiis legionibus præfectus, militibus ea omnia promisit quæ Scythis penderentur, si cum illis pugnarent. Qui Barbaros ex improviso aggressi, paucis exceptis, omnes occiderunt: et opimis spoliis partis, regionem eorum incursarunt. Eo successu elatus Æmilianus, a suis legionibus impetravit, ut imperator salutaretur: C coactisque in unum copiis, ad Italiam occupandam properavit. Quo Gallus cognito, et ipse contra se paravit: commissoque prælio victus, a suis militibus una cum filio occisus est, cum biennium et menses octo imperasset. Ejus vero milites et ipsi Æmiliano conjuncti, imperium confirmarunt.

ΚΒ'. Ἀναῤῥηθεὶς δὲ οὕτως αὐτοκράτωρ ὁ Αἰμιλιανὸς ἐπέστειλε τῇ συγκλήτῳ, ἐπαγγελλόμενος ὡς καὶ τὴν Θρᾴκην ἀπαλλάξει Βαρβάρων, καὶ κατὰ Περσῶν ἐκστρατεύσεται, καὶ πάντα πράξει καὶ ἀγωνίσεται ὡς στρατηγὸς αὐτῶν, τὴν βασιλείαν τῇ γερουσίᾳ καταλιπών. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔφθη πεποιηκώς, Οὐαλεριανοῦ ἐπαναστάντος αὐτῷ· ὃς τῶν ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἄρχων δυνάμεων, τὰ κατὰ τὸν Αἰμιλιανὸν μαθών, καὶ αὐτὸς τυραννεῖ. Καὶ τὰς ὑπ' αὐτὸν δυνάμεις συναγαγών, πρὸς τὴν Ῥώμην ἠπείγετο. Οἱ γοῦν τῷ Αἰμιλιανῷ συστρατευόμενοι, οὐκ ἀξιομάχους ἑαυτοὺς ἐγνωκότες πρὸς τὴν τοῦ Οὐαλεριανοῦ στρατιάν, μηδὲ φθείρειν καὶ φθείρεσθαι Ῥωμαίους ὑπ' ἀλλήλων ὅσιον κρίναντες καὶ πολέμους συγκροτεῖσθαι ὁμογενῶν, καὶ ἄλλως δὲ τὸν μὲν Αἰμιλιανὸν ἀνάξιον λογιζόμενοι βασιλείας, ὡς ἄδοξόν τε καὶ χαμερπῆ, τὸν Οὐαλεριανὸν δὲ οἰκειότερον

XXII. Appellatus imperator Æmilianus senatui per litteras promisit, se Barbaros etiam Thracia D pulsurum, et Persis bellum illaturum: omniaque facturum et dimicaturum, ut ducem eorum, imperio ipsis relicto. Sed priusquam horum aliquid faceret, Valerianus Transalpinarum legionum dux, rebus Æmiliani cognitis, et ipse regnum affectavit: conductisque in **629** unum suis copiis, Romam properavit. Quare ii qui sub Æmiliano stipendia merebant, quia se Valeriano impares esse norant, et Romanos mutuis perire cædibus, ac intestina bella conflari nefas putabant. Eodem accedebat, quod Æmilianum, ut inglorium et humilem, regno indignum judicabant: Valerianum vero ad principatum aptiorem, ut qui majori cum auctoritate res administraturus esset: Æmiliano nondum quatuor menses imperio potito, annos

vero quadraginta nato, interfecto, ad Valerianum transeunt, eique citra dimicationem Romanorum imperium tradunt. Flaviano sub Decio martyrii corona ornato, Cornelius Romanus pastor factus, munere suo per triennium præclare obito, decessit. Lucio in pontificatus solium evecto, et ante expletum in eo octavum annum mortuo, Stephanus est subrogatus. Hujus sanctio est, ne Christiani ab hæreticis ad Ecclesiam revertentes, rebaptizentur, sed precatione per manuum impositionem lustrentur: eaque de re epistola ejus ad Cyprianum martyrem exstat. Cum Stephanus post duos annos obdormisset, Xystus in pontificio Romæ solio consedit. Tum etiam Sabelliana hæresis Ptolemaide Pentapoleos urbe mota est. Atque hæc de Romanis pontificibus.

A ἡγούμενοι τῇ ἀρχῇ οἷα δῆτα καὶ τῶν πραγμάτων ἐπιληψόμενον ἀρχικώτερον, κτείνουσι τὸν Αἰμιλιανὸν οὔπω τέσσαρας μῆνας ἡγεμονεύσαντα, ἄγοντα δὲ τῆς ἡλικίας ἐνιαυτὸν τεσσαρακοστόν· καὶ προσίασιν Οὐαλεριανῷ καὶ ἀμάχως αὐτῷ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐγχειρίζουσι. Φλαβιανοῦ δὲ ἐπὶ Δεκίου, ὡς εἴρηται, μαρτυρήσαντος, Κορνήλιος τὴν τῆς Ῥώμης ποιμαντικὴν διεδέξατο. Καὶ ἐπὶ τρισὶν ἐμπρέψας ταύτῃ ἐνιαυτοῖς τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησε. Καὶ Λούκιος ἐπὶ τὸν τῆς ἀρχιερωσύνης ἀνήχθη θρόνον, ὃς οὐδ' ὄγδοον ἐκπλήσας ἐνιαυτὸν ἐν τῇ τῆς Ῥώμης ἐπισκοπῇ τελευτᾷ. Καὶ Στέφανος τὸ τῆς ποιμαντικῆς λειτούργημα διεδέξατο. Οὗπερ τυγχάνει διάταγμα, τοὺς ἐξ αἱρέσεων ἐπιστρέφοντας Χριστιανοὺς μὴ βαπτίζειν, ἀλλὰ τῇ διὰ χειρῶν ἐπιθέσεως εὐχῇ καθαίρειν
B αὐτούς, οὗ καὶ ἐπιστολὴ περὶ τούτου πρὸς Κυπριανὸν τὸν ἱερομάρτυρα ἀναγράφεται. Στεφάνου δὲ κοιμηθέντος μετὰ δύο ἐνιαυτούς, Ξύστος εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον ἐκάθισε. Τότε καὶ ἡ κατὰ Σαβέλλιον κεκίνητο αἵρεσις ἐν Πτολεμαΐδι τῆς Πενταπόλεως. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τοὺς τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς ἔσχον οὕτως.

XXIII. Valerianus autem, cum Galieno filio rerum potitus, et ipse Christianos vehementissime persecutus est: ac multi diversis in locis martyres facti sunt, variis pro Christi fide certaminibus defuncti. Sub hoc quoque, propter exterarum gentium motus, male se res Romana habuit. Nam Scythæ Istrum transgressi, Thraciam denuo populati, urbem illustrem Thessalonicam obsederunt illi quidem, sed non expugnarunt: ac terrorem tantum intulerunt omnibus, ut Athenienses sua mœnia jam inde a Syllæ temporibus prostrata, instaurarent: Peloponnenses vero isthmum a mari ad mare ducto muro intercluderent. Persæ quoque Sapore rege Syriam incursarunt, et Edessam obsederunt: quos Valerianus prius non aggredi ausus, cum Edessenos milites eruptionibus faciendis multos Barbaros cædere, et plurimis potiri spoliis didicisset, recepto animo adortus est. Qui, ut longe plures, Romanos **630** circumdederunt, quibus maxima ex parte occisis, nonnullis etiam elapsis, Valerianus cum suis satellitibus ab hostibus captus, atque ad Saporem abductus est. Is vero cum imperatorem teneret, omnia se jam vicisse ratus, homo per se crudelis, multo deterior evasit. Nonnulli ad hunc modum a Persis Valerianum esse captum tradunt. Sunt et qui eum ultro deditionem fecisse narrent, quod cum Edessæ ageret, milites fame laborantes, seditione mota, de interficiendo ipso cogitarint. Eum vero ne a suis occideretur, ad Saporem profugum, hosti se tradidisse, ac nihilo secius ipsas legiones: quæ quod ad ipsum attinet, sane periissent, milites tamen non perierunt, sed proditione cognita, paucis occisis, effugerunt. Enimvero imperator sive in acie captus, sive ultro profugus, ignominiose a Sapore tractabatur. Persæ vero sine ullo metu urbes adorti, Antiochiam ad Orontem, et

ΚΓ'. Οὐαλεριανὸς δὲ σὺν Γαλιήνῳ τῷ υἱῷ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας δραξάμενος, καὶ οὗτος σφοδρότατον ἐκίνησε κατὰ Χριστιανῶν διωγμόν, καὶ πολλοὶ κατὰ διαφόρους χώρας μάρτυρες γεγόνασιν, ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως πολυειδῶς ἐναθλήσαντες. Ἐθνῶν οὖν καὶ ἐπὶ τούτου γενομένης ἐπαναστάσεως, κακῶς εἶχον Ῥωμαίοις τὰ πράγματα. Οἵ τε γὰρ Σκύθαι τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ αὖθις τὴν Θρακῴαν χώραν ἠνδραποδίσαντο, καὶ
C πόλιν περιφανῆ τὴν Θεσσαλονίκην ἐπολιόρκησαν μέν, οὐ μέντοι καὶ εἷλον. Εἰς δέος δὲ τοσοῦτον ἅπαντας περιέστησαν, ὡς Ἀθηναίους (71) μὲν ἀνοικοδομῆσαι τὸ τεῖχος τῆς ἑαυτῶν πόλεως, καθῃρημένον ἐκ τῶν τοῦ Σύλλα χρόνων, Πελοποννησίους δὲ διατειχίσαι τὸν Ἰσθμὸν ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν. Ἀλλὰ μὲν καὶ Πέρσαι, Σαπώρου σφῶν βασιλεύοντος, τὴν Συρίαν κατέδραμον, καὶ τὴν Καππαδοκίαν ἐδῄωσαν, καὶ τὴν Ἔδεσσαν ἐπολιόρκουν. Οὐαλεριανὸς δὲ ὤκνει προσμῖξαι τοῖς πολεμίοις. Μαθὼν δὲ ὡς οἱ ἐν Ἐδέσῃ στρατιῶται ἐξιόντες τῆς πόλεως καὶ συμπλεκόμενοι τοῖς βαρβάροις πολλοὺς ἀναιροῦσι καὶ πλεῖστα σκῦλα λαμβάνουσιν, ἀνεθάρσησε, καὶ ἀπελθὼν μετὰ τῆς συνούσης αὐτῷ στρατιᾶς συνεπλάκη τοῖς Πέρσαις. Οἱ δὲ πολυπλασίους ὄντες τοὺς Ῥω-
D μαίους ἐκύκλωσαν, καὶ οἱ πλείους μὲν ἔπεσον, ἔνιοι δὲ καὶ διέφυγον. Οὐαλεριανὸς δὲ σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν συνελήφθη τοῖς πολεμίοις, καὶ πρὸς τὸν Σαπώρην ἀπήχθη. Ὁ δὲ τοῦ βασιλέως κρατήσας, πάντων ἤδη κρατεῖν ᾤετο, καὶ ὠμὸς ὢν πρίν, πολλῷ χείρων εἰσέπειτα γέγονεν. Οἱ μὲν οὖν οὕτως αἰχμάλωτον ἑαλωκέναι τὸν Οὐαλεριανὸν τοῖς Πέρσαις ἱστόρησαν. Εἰσὶ δ' οἳ ἑκόντα φασὶ τὸν Οὐαλεριανὸν προσχωρῆσαι τοῖς Πέρσαις, ὅτι ἐν Ἐδέσῃ διάγοντος αὐτοῦ, λιμὸς ἐπῆκτο τοῖς στρατιώταις, κἀντεῦθεν εἰς στάσιν κεκίνηντο, καὶ ἀνελεῖν ἐζήτουν τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ δὲ τὴν τῶν στρατιωτῶν δεδοικὼς ἐπανάστασιν πρὸς τὸν Σαπώρην κατέφυγεν, ἵνα μὴ ὑπὸ

Variæ lectiones et notæ

(71) Ὡς Ἀθηναίους. Vide Scaligerum ad Eusebium, p. 215.

τῶν οἰκείων ἀπόληται, τῷ πολεμίῳ προδεδωκὼς ἑαυτόν. Ἀλλὰ μέντοι ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ καὶ τὰ Ῥωμαίων στρατεύματα, οὐ μὴν οἱ στρατιῶται ἀπώλοντο, ἀλλὰ γνόντες τὴν προδοσίαν διέφυγον, ὀλίγων ἀναιρεθέντων. Εἴτε δὲ δορυάλωτος ἐλήφθη τοῖς Πέρσαις ὁ βασιλεύς, εἴθ' ἑκὼν ἑαυτὸν αὐτοῖς ἐνεχείρισεν, ἀτίμως ἤγετο παρὰ τοῦ Σαπώρου. Οἱ Πέρσαι δὲ, κατὰ πᾶσαν ἄδειαν ταῖς πόλεσιν ἐπιόντες, τήν τε πρὸς τῷ Ὀρόντῃ αἱροῦσιν (72) Ἀντιόχειαν καὶ τὴν περιφανεστέραν τῶν τῆς Κιλικίας πόλεων τὴν Ταρσὸν, καὶ τὴν ἐν Καππαδοκίᾳ Καισάρειαν. Καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων συναγαγόντες, οὐδὲ τροφῆς αὐτοῖς μετεδίδουν, εἰ μὴ βραχίστης, ὥστ' ἀποζῆν· οὔτε μὲν ὕδατος μετέχειν εἰς κόρον εἴων αὐτοὺς, ἀλλ' ἅπαξ τῆς ἡμέρας οἱ τούτων φρουροὶ ἤλαυνον αὐτοὺς ἐφ' ὕδωρ, ὥσπερ βοσκήματα. Τὴν Καισάρειαν δὲ πολυάνθρωπον οὖσαν (περὶ τεσσαράκοντα γὰρ μυριάδας ἀνθρώπων ἐν αὐτῇ λέγεται κατοικεῖν) οὐ πρότερον εἷλον, γενναίως τῶν ἐν αὐτῇ τοῖς πολεμίοις ἀντικαθισταμένων, καὶ στρατηγουμένων ὑπό τινος Δημοσθένους, ἀνδρὸς καὶ ἀνδρείου καὶ συνετοῦ, πρινή τις δορυάλωτος κατασχεθεὶς ἰατρὸς, καὶ τὰς ἐπαγομένας αὐτῷ μὴ φέρων αἰκίας, ὑπέδειξέ τινα τόπον, ὅθεν νυκτὸς εἰσῆλθον οἱ Πέρσαι καὶ πάντας ἀνεῖλον. Ὁ δέ γε τούτων στρατηγὸς Δημοσθένης ὑπὸ πολλῶν κυκλωθεὶς Περσῶν κελευσθέντων ζωὸν αὐτὸν συλλαβεῖν, τὸν ἵππον ἀναβὰς καὶ γυμνὸν τὸ ξίφος ἠρκὼς, εἰσώθησεν ἑαυτὸν μέσον τῶν πολεμίων· καὶ πλείστους καταβαλὼν διεξέπεσε τῆς πόλεως, καὶ διαφυγεῖν ἴσχυσεν. Οὕτω δὲ τῶν πραγμάτων τοῖς Πέρσαις συνενεχθέντων, κατὰ πᾶσαν τὴν ὑποκειμένην Ῥωμαίοις Ἑῴαν διεσκεδάσθησαν χώραν, καὶ ἐπόρθουν αὐτὴν ἀδεῶς. Οἱ μέντοι Ῥωμαῖοι φυγόντες, ὡς εἴρηται, στρατηγὸν ἑαυτοῖς ἐπέστησαν Κάλλιστόν τινα, ὃς σκεδαννυμένους τοὺς Πέρσας ὁρῶν, καὶ ἀπερισκέπτως ἐπιόντας ταῖς χώραις, τῷ μή τινα οἴεσθαι αὐτοῖς ἀντιτάξασθαι, ἐπιτίθεται ἀθρόον αὐτοῖς, καὶ φόνον τῶν Βαρβάρων πλεῖστον εἰργάσατο, καὶ παλλακὰς εἷλε Σαπώρου σὺν πλούτῳ πολλῷ. Οἷς ἐκεῖνος περιαλγήσας οἴκαδε σπουδαίως ὑπέστρεψε, καὶ τὸν Οὐαλεριανὸν ἐπαγόμενος, ὃς καὶ ἐν Περσίδι κατέστρεψε τὴν ζωὴν, ὡς αἰχμάλωτος ὀνειδιζόμενός τε καὶ ἐμπαιζόμενος. Οὐ μόνος δ' ὁ Κάλλιστος ἠρίστευσε τότε κατὰ Περσῶν, ἀλλὰ καί τις Παλμυρηνὸς ἀνὴρ, κεκλημένος Ὀδέναθος συμμαχῶν Ῥωμαίοις πολλοὺς διέφθειρε τῶν Περσῶν, ἀναστρέφουσιν αὐτοῖς κατὰ τὴν Εὐφρατησίαν ἐπιθέμενος χώραν· ὃν Γαληνὸς τοῦ στρατηγήματος ἀμειβόμενος, τῆς Ἑῴας προεχειρίσατο στρατηγόν. Ἐν μέντοι τοῖς πεσοῦσιν ἐκ τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος σκυλευομένοις λέγονται καὶ γυναῖκες εὑρεθῆναι κατ' ἄνδρας ἐσταλμέναι καὶ ὡπλισμέναι, ἀλλὰ καὶ ζῶσαι τοιαῦται κατασχεθῆναι ὑπὸ Ῥωμαίων. Ἐν δὲ τῇ ἐπανόδῳ φάραγγι βαθείᾳ περιτυχὼν ὁ Σαπώρης, ἣν διελθεῖν τοῖς ὑποζυγίοις ἄπορον ἦν, αἰχμαλώτους ἐκέλευσεν ἀναιρεθῆναι, καὶ ῥιφῆναι κατὰ τῆς φάραγγος, ἵν' οὕτως τοῦ βάθους αὐτῆς πληρωθέντος διὰ τῶν νεκρῶν σωμάτων τὰ σφῶν διέλθωσιν ὑποζύγια. Καὶ οὕτω διελθεῖν ἱστορεῖται τὴν φάραγγα. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Οὐαλεριανὸν ἐν τούτοις. Τῆς δὲ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας καθηγεῖτο Ξύστος· τῆς δὲ τῶν Ἀντιοχέων Δημητριανὸς διαδεξάμενος Φλαβιανόν· τῆς δὲ τῶν Ἱεροσολύμων Ὑμέναιος, Μαζαβάνου θανόντος· τῆς δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προΐστατο Διονύσιος.

A clarissimam Ciliciæ civitatem Tarsum, et Cappadociæ Cæsarem ceperunt, nec captivorum multitudini cibi plus dederunt, quam quantum ad tuendam vitam satis esset : imo nec aquam affatim bibere siti sunt, sed a custodibus in die semel instar pecudum aquatum acti. Cæsaream vero Cappadociæ frequentissimam urbem (nam ad quadringenta hominum millia eam incoluisse traduntur), non prius hostes ceperunt, obsessis strenue se defendentibus, Demosthene, viro forti et cordato, duce : quam captivus quidam medicus, excarnificationum hostilium impatiens, locum eis quemdam demonstravit, per quem Persæ noctu ingressi, omnes interfecerunt. Civium vero dux Demosthenes, a multis Persis circumdatus, qui B eum viventem capere jussi erant, conscenso equo, et stricto ense sublato, in medios hostes se immisit, et plurimis prostratis urbe elapsus effugit. Hoc rerum statu Persæ, omnes Romanas in Oriente provincias pervagati, sine ullo metu vastarunt. At Romani fuga, ut dictum est, elapsi, Callistum quemdam ducem crearunt, qui cum Persas palantes : ac omnis hostilis metus, expertes temere provincias incursare videret : aggressione repentina maximam Barbarorum cædem edidit, et Saporis concubinas cum magnis opibus cepit. Qua clade ille **631** dolens, festinanter domum abiit, abducto etiam Valeriano secum : qui in Persia vitam inter captivitatis opprobria et ludibria exegit. C Neque vero Callistus duntaxat rem contra Persas tum bene gessit : sed et Odenatus Palmyrenus, Romanorum socius, multos occidit, redeuntes juxta Euphratem adortus, eaque de causa a Galieno imperatore, grati animi ergo, dux Orientis est creatus. Inter spoliandum cadavera Persarum, dicuntur etiam mulieres habitu et armis virorum ornatæ repertæ, et tales aliquot vivæ a Romanis captæ esse. Sapores vero cum in reditu in profundam vallem incidisset, per quam jumentis transitus non patebat, captivos interfici, et in vallem abjici jussisse : itaque complanata valle, per cadavera jumenta traduxisse fertur. Ac cum Valeriano sic actum est. Romanam autem Ecclesiam gubernavit Xystus : Antiochenam De- D metrianus, Flaviani successor : Hierosolymitanam Mazabeno mortuo Hymenæus, Alexandrinam Dionysius.

Variæ lectiones et notæ.

(72) Ἀντιοχειαν. Id sub initium Galieni Marcellinus, lib. XXIII, capto scilicet Valeriano ; ante ipsam vero infelicem pugnam, accidisse scribit Trebellius Pollio in XXX Tyrannis.

A XXIV. Post Valerianum, Galienus illius filius, imperii Romani potitus est, a patre contra Persas abeunte in Occidente relictus, ut iis qui Italiæ male cogitarent, et Thraciam vastarent, resisteret : qui cum non amplius decem millia haberet, trecenta millia Alemannorum juxta Mediolanum vicit. Deinde Herulos etiam, gentem Scythicam, et Gothicam profligavit. Gessit et cum Francis bellum. Aureolus vero ex provincia Getica (sic enim Dacia quondam vocabatur) obscuro genere ortus (pastor enim fuit) cum a fortuna evehendus esset, militavit, atque industria consecutus est, ut equi imperatorii suæ fidei mandarentur. Quos quia præclare tractabat, charus habebatur imperatori. Deinde cum Mysiæ legiones Ingenuum per seditionem imperatorem dixissent, et Galienus B præter cæteros etiam Mauros (hos a Medis propagatos esse aiunt) contra eum ad Sirmium adduxisset : Aureolus magister equitum strenue dimicando, multis hostibus cæsis, reliquos, ipsumque Ingenuum rebus desperatis in fugam conjecit, in qua a suis satellitibus est occisus. Hoc domito, Posthumus contra imperatorem insurgit tali de causa. Galienus filium Galienum, 632 adolescentem solertem et formosum, quem imperii successorem destinabat, in urbe Agrippina reliquerat : ut Gallis, quos Scythæ premebant, opem ferret, Albano cuidam propter ætatem commissum. Posthumus vero ad custodiam Rheni fluminis relictus, ut Transrhenanos Barbaros Romanarum C provinciarum incursione prohiberet : transitu eorum non animadverso, in reditu præda onustos adortus, multis occisis, prædam omnem receptam inter milites statim divisit. Cum autem Albanus postularet ut ea ad se et Juniorem Galienum afferretur : milites ea repetita ad seditionem impulsos, ad Agrippinæ mœnia adduxit, Albanumque et Juniorem Galienum e civibus sibi deditos occidit. Galienus igitur bello contra Posthumum suscepto, primo congressu victus est. Deinde tyrannum in fugam conjectum, Aureolum persequi jubet : qui cum eum assequi posset, diutius persequi nolens, causatus est, se eum adipisci non posse. Quare Posthumum sic elapsum, et copias reparantem, Galienus denuo adortus, in quoddam Galliæ oppi- D dum compulsum obsedit : sagittaque in dorso ictus, ob vulneris dolorem obsidionem solvit. Sed aliud quoque bellum a Macrino est exortum : qui cum duos filios haberet, Macrianum et Quintum, regnum affectavit. Ac ipse quidem ob alterum pedem mutilatum, vestem imperatoriam non induit, sed filios induere jussit : atque ab Asianis cupide susceptus, cum ad breve tempus adversus Persas commoratus esset, contra Galienum se parabat :

A ΚΔ'. Μετὰ δὲ τὸν Οὐαλεριανὸν Γαλιηνὸς ὁ ἐκείνου υἱὸς τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας γέγονεν ἐγκρατής, ὃν ὁ πατὴρ, κατὰ Περσῶν στρατευόμενος, εἰς τὰ ἑσπέρια εἴασε τοῖς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐφεδρεύουσι καὶ τοῖς τὴν Θρᾴκην ληϊζομένοις ἀντικαθίστασθαι. Ὃς Ἀλαμανοῖς περὶ τριάκοντα μυριάδας οὖσι περὶ τὰ Μεδιόλανα συμβαλὼν μετὰ μυρίων ἐνίκησεν. Εἶτα καὶ Αἰρούλοις (73), Σκυθικῷ γένει καὶ Γοτθικῷ, ἐπεξελθὼν ἐκράτησεν. Ἐπολέμησε δὲ καὶ Φράγγοις. Αὐρίολος δὲ ἐκ χώρας ὢν Γετικῆς, τῆς ὕστερον Δακίας ἐπικληθείσης, καὶ γένους ἀσήμου (ποιμὴν γὰρ ἐτύγχανε πρότερον) τῆς τύχης δὲ αὐτὸν εἰς μέγα βουληθείσης ἐπᾶραι, ἐστρατεύσατο καὶ περιδέξιος γεγονὼς, τῶν βασιλικῶν ἵππων φροντιστὴς προκεχείριστο. Καὶ περὶ τούτους εὐδο- B κιμῶν, κεχαρισμένος ἔδοξε τῷ κρατοῦντι. Τῶν δὲ ἐν τῇ Μυσίᾳ στρατιωτῶν στασιασάντων, καὶ Ἰγγενοῦον αὐτοκράτορα ἀνειπόντων, καὶ τοῦ Γαλιηνοῦ αὐτῷ ἀντιταξαμένου περὶ τὸ Σίρμιον, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Μαυρουσίους ἐπαγομένου, οἳ ἀπὸ Μήδων κατάγεσθαι λέγονται, ὁ Αὐρίολος ἱππαρχῶν γενναίως μετὰ τῶν ἱππέων ἀγωνισάμενος, πολλοὺς τῶν τὰ Ἰγγενούου φρονούντων διώλεσε, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐτρέψατο εἰς φυγὴν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν Ἰγγενοῦον φεύγειν ἀπεγνωκότα καὶ ἐν τῷ φεύγειν ἀναιρεθῆναι παρὰ τῶν δορυφόρων αὐτοῦ. Αὖθις οὖν Ποστοῦμος (74) τῷ Γαλιηνῷ ἐπανίσταται. Παῖδα γὰρ ἔχων ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ὁμώνυμον, δεξιόν τε καὶ εὐπρόσωπον, ὃν καὶ τῆς βασιλείας εἶχε διάδοχον, ἐν Ἀγριππίνῃ τῇ πόλει κατέλιπε, τοῖς Γάλλοις ὑπὸ C Σκυθῶν πορθουμένοις ἐπικουρήσαντα. Ὧ καί τινα Ἀλβανὸν κεκλημένον ἐπέστησε διὰ τὴν νεότητα αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ. Ποστοῦμος δὲ, εἰς φυλακὴν τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ ἐαθεὶς, ὥστε κωλύειν τοῖς πέραν οἰκοῦσιν Βαρβάροις τὴν εἰς τὴν Ῥωμαΐδα χώραν διάβασιν, λαθοῦσί τισι, καὶ διαβᾶσι τὸν ποταμὸν, καὶ λείαν ἐπαγομένοις πολλὴν ἐν τῷ ἐπανιέναι ἐπέθετο, καὶ πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε, τὴν δὲ λείαν ἀφείλετο ξύμπασαν, καὶ ταύτην αὐτίκα τοῖς στρατιώταις διένειμεν. Ὁ μαθὼν ὁ Ἀλβανὸς, πέμψας ἀποκομισθῆναι αὐτῷ καὶ τῷ νέῳ Γαλιηνῷ τὴν λείαν ἀπῄτει. Καὶ ὁ Ποστοῦμος, συγκαλέσας τοὺς στρατιώτας, εἰσέπραττεν ἐξ αὐτῶν τὰ τῆς λείας εἰς ἀποστασίαν αὐτοὺς παρακινῆσαι μηχανώμενος, ὃ D καὶ γέγονε· καὶ μετ' αὐτῶν τῇ πόλει τῇ Ἀγριππίνῃ προσέβαλε, καὶ οἱ τῆς πόλεως τόν τε παῖδα τοῦ βασιλέως καὶ τὸν Ἀλβανὸν αὐτῷ ἐκδεδώκασιν, οὓς καὶ ἄμφω ἀπέκτεινε. Ταῦτα γνοὺς ὁ Γαλιηνὸς πρὸς τὸν Ποστοῦμον ἀπῄει, καὶ συμμίξας αὐτῷ πρότερον μὲν ἡττήθη, εἶτα καὶ ἐπεκράτησεν, ὡς καὶ τὸν Ποστοῦμον φεύγειν. Στέλλεται οὖν ὁ Αὐρίολος καταδιῶξαι αὐτόν. Ὁ δὲ, καίτοι δυνάμενος καταλαβεῖν αὐτὸν, οὐκ ἠθέλησεν ἐπιδιῶξαι ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' ἐπανελθὼν εἶπε μὴ δυνηθῆναι αὐτὸν κατα-

Variæ lectiones et notæ.

(73) *Αἰρούλοις*. Ita mss. codd. ut *Æruli*, in Regio cod. Ammiani, ut monet Henr. Valesius, quos alii Ἑλούρους vocant. Lexicon ms. Αἴλουρος. Ἕλουρος δὲ ἔθνος, φῦλον.

(74) *Ποστοῦμος*. Ita Zosimo appellatur, Victori et Eutropio *Posthumus*, Trebellio, et in Nummis *Posthumius*.

λήψεσθαι. Ποστοῦμος δ' οὕτω διαφυγὼν, αὖθις συνίστα στρατόν. Καὶ πάλιν ὁ Γαλιηνὸς ἤλαυνεν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐν πόλει τινὶ τῆς Γαλλίας καταχλείσας ἐπολιόρκει τὸν τύραννον. Ἐν δὲ τῇ πολιορκίᾳ πλήττεται βέλει ὁ βασιλεὺς τὰ μετάφρενα, καὶ νοσήσας ἐκ τούτου, τὴν πολιορκίαν διέλυσε. Καὶ ἄλλος δὲ τῷ Γαλιηνῷ κεκίνητο πόλεμος παρὰ Μακρίνου (75), ὃς, δύο ἔχων υἱοὺς Μακριανὸν καὶ Κύϊντον, τυραννίδι ἐπικεχείρηκε. Καὶ αὐτὸς μὲν, ὅτι θάτερον πεπήρωτο τῶν σκελῶν, οὐκ ἐνέδυ τὴν στολὴν τὴν βασίλειον, τοῖς δ' υἱοῖς αὐτὴν περιέβαλε, καὶ οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἀσμένως αὐτὸν προσεδέξαντο. Ὁ δὲ ὀλίγα πρὸς Πέρσας ἐνδιατρίψας, ἐπὶ Γαλιηνὸν παρεσκευάζετο. Καὶ τοῖς Πέρσαις Βαλλίσταν ἀντικατέστησαν, ὃν αὐτὸς προεχειρίσατο ἵππαρχον, καὶ σὺν τούτῳ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καταλέλοιπε Κύϊντον. B Πέμπει οὖν ὁ βασιλεὺς κατὰ Μακρίνου καὶ Μακριανοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τὸν Αὐρίολον, μετὰ καὶ στρατηγῶν ἑτέρων· καὶ προσμίξαντες αὐτοῖς, ἐκύκλωσαν σφᾶς, καί τινας ἀνεῖλον. Ἐφείδοντο γὰρ αὐτῶν ὡς ὁμογενῶν, καὶ ἤλπιζον προσρυῆναι αὐτοὺς τῷ βασιλεῖ· ἐκεῖνοι δ' οὐκ ἐνεδίδουν, ἐκ δέ τινος τυχαίου συμβάματος ἅπαντες τῷ βασιλεῖ προσεχώρησαν. Βαδίζοντες γὰρ οἱ περὶ τοὺς τυραννοῦντας ὀρθίας τὰς σημαίας ἀνεῖχον. Εἷς δὲ τῶν σημαίας φερόντων ἐν τῷ βαδίζειν συμποδισθεὶς πέπτωκε, καὶ ἡ σημαία ἐκείνου πεσόντος κατήνεκτο. Ἰδόντες οὖν οἱ λοιποὶ ὅσοι τὰς σημαίας ἔφερον, τὴν κλινθεῖσαν σημαίαν, καὶ ἀγνοήσαντες ὅπως ἐκείνη ἐκέκλιτο, ὑπέλαβον (76) ἑκόντα τὸν C ταύτην κατέχοντα ἐπικλῖναι αὐτὴν τῷ βασιλεῖ μετατεθέμενον. Καὶ αὐτίκα κἀκεῖνοι πάσας κεκλίκασι, καὶ προσούδισαν, καὶ τὸν Γαλιηνὸν εὐφήμησαν, μόνων τῶν Παιόνων περιλειφθέντων τοῖς περὶ τὸν Μακρῖνον. Εἶτα κἀκείνων μεταθέσθαι βουλομένων, ὁ Μακρῖνος σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ μὴ ἐκδοῦναι αὐτοὺς αὐτῶν ἐδεήθησαν, ἀλλ' ἀνελεῖν πρότερον σφᾶς καὶ οὕτω προσχωρῆσαι τῷ βασιλεῖ· ὃ πεποιηκότες οἱ Παίονες παρέδωκαν ἑαυτούς. Κύϊντός γε μὴν ὁ νεώτερος τοῦ Μακρίνου υἱὸς ἐν τῇ Ἐμέσῃ ἦν σὺν Βαλλίστᾳ, πᾶσαν αὐτὴν σχεδὸν πεποιημένος ὑφ' ἑαυτόν. Ἐφ' οὓς ὁ Γαλιηνὸς Ὠδέναθον ἔπεμψεν, ἡγεμονεύοντα τῶν Παλμυρηνῶν. Τῆς ἥττης δὲ τῶν Μακρίνων τῆς κατὰ Παιονίαν συμβάσης ἀγγελθείσης τῷ Κυΐντῳ καὶ τῷ Βαλλίστᾳ, πολλαὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀπέστησαν πόλεων. Οἱ δ' ἐν Ἐμέσῃ διῆγον· ἔνθα γενόμενος ὁ Ὠδέναθος, καὶ συμβαλὼν αὐτοῖς νικᾷ· καὶ τὸν μὲν Βαλλίσταν αὐτὸς ἀναιρεῖ, τὸν δὲ Κύϊντον οἱ τῆς πόλεως. Ὠδέναθον δὲ τῆς ἀνδραγαθίας ὁ βασιλεὺς ἀμειβόμενος, πάσης Ἀνατολῆς αὐτὸν προεχειρίσατο στρατηγόν. Οὗτος ὁ Ὠδέναθος, μέγας γενόμενος, καὶ Ῥωμαίοις πιστὸς, καὶ ἐν πολλοῖς πολέμοις διαφόρων ἐθνῶν καὶ κατ' αὐτῶν τῶν Περσῶν ιστεύσας, τελευταῖον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφόπαιδος ἀνῃρέθη. Ἐν γὰρ θήρᾳ τῷ θείῳ συνὼν ἐκεῖνος, ἐπεὶ θηρίον ἐξῆλθε, προεπεχείρησε, καὶ τὸν θῆρα βαλὼν ἀνεῖλεν· ὁ δὲ Ὠδέναθος ἠγανάκτησε, καὶ ἠπείλησε τῷ ἀνεψιῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἐπαύσατο, ἀλλὰ καὶ δὶς καὶ τρὶς τοῦτο ἐποίησε· ὀργισθεὶς ὁ Ὠδέναθος ἀφείλετο τὸν ἵππον αὐτοῦ· τοῦτο δὲ εἰς μεγάλην ὕβριν τοῖς Βαρβάροις λογίζεται. Ἀχθόμενος τοίνυν ὁ νεανίας, ἠπείλει τῷ θείῳ· ὁ δὲ διὰ τοῦτο τοῦτον ἐδέσμησεν. Εἶτα ὁ πρεσβύτερος τῶν Ὠδενάθου υἱῶν λυθῆναι τὸν δέσμιον τὸν πατέρα ᾐτήσατο· κἀκεῖνος λυθεὶς, συμποσιάζοντι τῷ Ὠδενάθῳ ἐπελθὼν μετὰ ξίφους, κἀκεῖνον ἀνεῖλε, καὶ τὸν ἐκείνου υἱὸν, δι' οὗπερ ἐλέλυτο. Ἀνῃρέθη δὲ κἀκεῖνος, τινῶν ἐπιθεμένων αὐτῷ.

A Balista, quem magistrum equitum crearat, contra Persas relicto, adjuncto etiam Quinto filio. Quare imperator Aureolum cum aliis ducibus contra Macrinum et Macrianum misit : qui hoste circumvento nonnullos occiderunt (parcebant enim eis, ut popularibus suis) sperantes, eos ultro ad imperatorem transituros. Sed cum non cederent, fortuito accidit, ut omnes ad officium redirent. Nam dum tyrannorum milites erectis signis incedunt, quidam ex signiferis impeditus concidit : signoque una inclinato, reliqui signiferi causæ ignari, putantes illum ultro **633** se imperatori submisisse, humi prostrati omnes idem fecerunt, Galienum faustis ominibus prosequentes ; neque ulli, præter Pæones, apud Macrinum manserunt. Qui cum et ipsi transituri essent, Macrino et filio, ipsorum rogatu, ne in hostium potestatem venirent, interfectis, imperatori se dediderunt. Galienus vero contra Quintum, juniorem Macrini filium, qui totum pene Orientem subegerat, Odenatum Palamyrenorum ducem misit. Verum Macrini et Macriani clade Pannonica nuntiata, multæ urbes a Quinto et Balista defecerunt. Quos Odenatus Emesæ aggressus, vicit ; ac Balistam ipse occidit, Quintum cives. Qua de causa in rei fortiter gestæ præmium dux totius Orientis ab imperatore designatus, fidelem se erga Romanos præbuit : magnaque parta gloria, varias gentes : multis bellis devicit, contra Persas etiam re bene gesta. Sed tandem a fratris sui filio est occisus. Qui cum in venatione belluam surgentem prior emisso jaculo dejecisset, eaque de causa a patruo objurgatus, iterum ac tertio idem fecisset : Odenatus iratus, equum ei ademit, quæ magna ignominia habetur apud Barbaros : et hominem ea de causa minas spirantem, in vincula conjecit. Sed postea rogatu filii Odenati natu majoris solutus, stricto gladio ipsum Odenatum, et ejus filium liberatorem suum, in convivio interfecit, atque ipse etiam ab aliis est occisus.

Variæ lectiones et notæ.

(75) *Παρὰ Μακρίνου*. Quem, ut et filium, *Macrianum* appellat Trebellius Pollio.

(76) *Ὑπέλαβον*. Id enim signum erat defectionis et deditionis. Pacatus in Panegyr. ad Theodosium : *Aliquanto melius manus illa consuluit, quæ submissis precabunda vexillis petiit veniam necessitatis*, etc. Vide Lucanum, lib. VI ; Orosium, lib. VII, cap. 36 ; Ammianum, lib. XXVI, etc.

XXIV. Post Valerianum, Galienus illius filius, A imperii Romani potitus est, a patre contra Persas abeunte in Occidente relictus, ut iis qui Italiæ male cogitarent, et Thraciam vastarent, resisteret qui cum non amplius decem millia habe trecenta millia Alemannorum juxta Medio vicit. Deinde Herulos etiam, gentem Sc et Gothicam profligavit. Gessit et cur bellum. Aureolus vero ex provincia enim Dacia quondam vocabatur) o ortus (pastor enim fuit) cum a fo esset, militavit, atque industr ut equi imperatorii suæ fidei quia præclare tractabat, peratori. Deinde cum M per seditionem imperat præter cæteros etiar pagatos esse aiunt ...idente, duxisset : Aure ...ienum venit : dimicando, m ...ocerer cum Aureliano psumque Im ...num caperetur, differre habe- jecit, in ... Sed cum id esse proditum intel- domito, ...aturatis insidiis, Galieno hostium ad- tali d ...untiant, contra quos illi statim sub prandii ado ... paucis comitantibus egredienti, occurrunt r ...ites. Qui cum non procul ab eo distantes, nec ex equis descenderent, nec ullum alium honorem imperatori debitum haberent : comites suos rogat, quid illi sibi vellent? qui cum respondissent, eos imperium illi abrogaturos : statim laxatis habenis in fugam conversus, insidiatores equi celeritate effugisset, nisi is ad fossam quamdam territus substitisset, ubi persequentibus eum assecutis, a quodam hasta ictus, decidit equo : nec multo post ex sanguinis profluvio decessit. Imperavit solus, et cum patre, annos quindecim. Animo liberali fuit, atque omnibus gratificari studuit, neque quemquam voti impotem dimisit : ne adversariis quidem suis, aut iis qui tyrannos secuti fuerant, supplicio affectis. [Ac alii sic periisse Galienum, alii ab Heracliano præfecto cæsum esse tradunt Nam cum Aureolus, qui Gallicis legionibus præerat, mota seditione cum exercitu in Italiam contenderet, Galienum contra eum abeuntem, dum noctu in tabernaculo dormit, ab Heracliano Aureoli conjurato excitatum esse. Qui cum ei et Claudio viro bellicosissimo, Aureolum jam cum magnis copiis adventare nuntiasset, Galienum subito nuntio perterritum, ac seminudum lecto exsilientem, armaque petentem, ab illo cæsum esse. Hujus temporibus Xystus, undecimo Romani episcopatus anno defunctus, Dionysium successorem habuit. Demetriano Antiocheno mortuo, Paulus Samosatenus successit qui de Christo humiliter docuit, eum hominem esse natura communi præditum, et non Deum. Contra
635 hunc aliarum Ecclesiarum pastores concilium indixerunt, cui etiam Gregorius Thaumaturgus, et frater ejus Athenodorus interfuerunt : eumque ut perperam de Christo sentientem, convictum,

θις δὲ ἑτέρα ... κατὰ τοῦ Γαλιηνοῦ ... ονεν, ἣν Αὐρίολος συνεστή... ἵππου καὶ μ... δυνά... διόλανα κατασ... ών, ἣ... Ἐλθὼν δὲ ... ἐκε... γινώσκοντι ἀντι... ων διέφθε... εἰς Μεδ... τε ...

... ν στ... τὸ χαρά... ...ῆλθον τῇ τοῦ ...
B μενοι τὴν βασίλισσα... στρατιωτῶν πρὸ τῆς ... χεῖον ὑπόδημα τοῦ ποδ... αὐτό. Ὡς οὖν εἶδε τοὺς πολε... ἁρπάσας ἀσπίδα καὶ ἐγχειρίδιον, ... κατ' αὐτῶν, καὶ πλήξας ἕνα, καὶ δεύτερ... τοὺς λοιπούς, ἀποδεδειλιακότας πρὸς τὴν ... ὁρμήν. Καὶ οὕτω πλειόνων συνδραμόντων στρατιωτῶν ἡ τοῦ βασιλέως διασέσωστο γαμετή. Ἔτι δὲ πολιορκοῦντος τοῦ βασιλέως τὰ Μεδιόλανα, Αὐρηλιανὸς σὺν ἱππεῦσι προσῆλθεν αὐτῷ, μεθ' οὗ ἀνελεῖν αὐτὸν οἱ μεγιστᾶνες προεβουλεύσαντο· ὑπερετίθεντο δὲ τὸ σκέμμα, ἕως ἁλῶσιν τὰ Μεδιόλανα. Μαθόντες δ' ἐγνῶσθαι τὸ σφῶν διαβούλιον, ἐπιτάχυναν τὴν ἐπιβουλὴν καὶ στέλλουσί τινας πολεμίους
C ἐπιέναι τῷ Γαλιηνῷ ἀγγέλλοντας. Ὁ δὲ αὐτίκα ἐξώρμησε κατ' αὐτῶν, ὥρας ἤδη ἐφεστώσης ἀρίστου, καὶ ὀλίγων συνεπομένων αὐτῷ. Ἀπιόντι δὲ συναντῶσιν ἱππεῖς· ὧν οὐ πόρρω που ἀφεστώτων αὐτοῦ, καὶ μήτε τῶν ἵππων ἀποβάντων, μήτε τι ἕτερον ποιούντων ἃ πρὸς βασιλεῖς νενόμισται γίνεσθαι, ἤρετο τοὺς παρόντας ἐκεῖνος, Τί οὗτοι βούλονται; οἱ δὲ, Παῦσαί σε τῆς ἀρχῆς, ἀπεκρίθησαν. Καὶ ὃς αὐτίκα τὸν χαλινὸν τῷ ἵππῳ ἐνδοὺς, εἰς φυγὴν ἐτράπη. Καὶ κἂν διέφυγε τοὺς ἐπιβουλεύοντας τῇ ταχυτῆτι τοῦ ἵππου, εἰ μὴ ὕδατος ἐνέτυχεν ὀχετῷ. Παρελθεῖν γὰρ τοῦτον ὁ ἵππος ἀποδειλιακὼς, ἔστη· καὶ οὕτω κατέλαβον οἱ διώκοντες, καί τις κατ' αὐτοῦ τὸ δόρυ ἠκόντισεν. Ὁ δὲ πληγεὶς
D τοῦ ἵππου κατήνεχτο, καὶ ἐπὶ μικρὸν διαρκέσας, ἐκ τῆς τοῦ αἵματος ἐτελεύτησε ῥύσεως, βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς πεντεκαίδεκα σὺν τοῖς τοῦ πατρός. Ἦν δὲ τὴν γνώμην φιλότιμος καὶ πᾶσι θέλων χαρίζεσθαι, καὶ οὐδεὶς αἰτούμενος αὐτὸν διημάρτανεν· οὔτε μὴν τοὺς ἐναντιωθέντας αὐτῷ, ἢ προστεθέντας τοῖς τυραννήσασιν, ἐτιμωρήσατο. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἱστόρησαν ἀναιρεθῆναι τὸν Γαλιηνόν· οἱ δὲ παρὰ Ἡρακλειανοῦ τοῦ ἐπάρχου σφαγῆναι τοῦτόν φασι. Τοῦ γὰρ Αὐριόλου ἐν Κελτοῖς στρατηγοῦντος, καὶ ἐπαναστάντος αὐτῷ ἥκοντός τε ἐπὶ Ἰταλίαν σὺν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ὁ Γαλιηνὸς κατ' ἐκείνου ἐξώρμησε. Νυκτὸς δὲ πρόσεισιν αὐτῷ, ἐν τῇ σκηνῇ καθεύδοντι ὁ Ἡρακλειανὸς κεκοινωνηκὼς τῆς ἐπιβουλῆς καὶ Κλαυδίῳ, ἀνδρὶ στρατηγικωτάτῳ, ἀπαγγέλλων ...

Αὐρίολος ἤδη ἔπεισι μετὰ βας
-οὺς τὸ τῆς ἀγγελίας αἰφνίδ
-ης ἀναθορὼν καὶ ἡμίγι
-ιανὸς πλήττει τ
ν. Ἐν τοῖς τούτ
Ἐκκλησίας
Διονύσιο
-οιανοῦ
Χρι

...ρίων ἐνὶ · οἱ
...ιαλγήσασαν
...ῶν θυγα-
...ηλιανὸν,
...ῦξαι.
...αρά
...ων

-ρθο
-σαλίαν ἐ
-μνος.

..ιοῦ μέντοι Γαλιηνοῦ ἀν
ανεῤῥήθη Καῖσαρ. Καὶ ὁ Αὐρίολο
ἱέμενος, αὐτῷ ὑπετάγη · ὃς, αὖθις τυ
χειρῶν, ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διεφθάρη.

...ωταχουστὴς καὶ προσαγγέλλων τῷ βα-
...ὴν τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἐπεβούλευσεν αὐτῷ.
...τν ὀνόματα περιέχουσάν τινων δυνατῶν
...τοδείξας, παρέθηκε τοὺς ἄνδρας πρὸς
...η, ἐπιτίθενται τῷ Αὐρηλιανῷ, καὶ
...ίγων (83) ἐνδέοντας.

δὲ (77), χρηστὸς τυγχάνων ἀνὴρ, καὶ δικ...
στοιχῶν, ἀπηγόρευσε πᾶσι ζητεῖν ἐκ βασιλέως ...
λότρια πράγματα. Νενόμισται γὰρ τοὺς βασιλεῖς δύνασθαι δωρεῖσθαι καὶ τὰ ἀλλότρια, ὅθεν καὶ οἱ ἔτι κείμενοι νόμοι παρὰ τῇ πολιτείᾳ ἐσχήκασι τὴν ἀρχήν. Προσῆλθεν οὖν γυνή τις, ἧς χωρίον αὐτὸς πρὸ τῆς βασιλείας εἰλήφει ἐκ βασιλικῆς δωρεᾶς, λέγουσα· *Κλαύδιος ὁ ἵππαρχος ἠδίκησέ με.* Ὁ δὲ, *Ὅπερ ὁ Κλαύδιος ἰδιώτης ὢν ἀφείλετο*, εἶπεν, *ἡνίκα μή τι αὐτῷ τῶν νόμων ἔμελε, τοῦτο βασιλεύσας ἀποκαθίστησιν.* Ἐν Ῥώμῃ δέ γε, ἡ σύγκλητος C μαθοῦσα τὴν τοῦ Γαλιηνοῦ ἀναίρεσιν, τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου καὶ τὸν υἱὸν ἐθανάτωσαν. Τοῦ μέντοι Ποστούμου τυραννοῦντος ἔτι, καὶ Βαρβάρων διὰ τῆς Μαιώτιδος διαβάντων λίμνης εἰς Ἀσίαν τε καὶ Εὐρώπην καὶ ληϊζομένων αὐτὰς, βουλῆς τε προτεθείσης τίνι πρότερον ἐπιχειρητέον πολέμῳ · ὁ Κλαύδιος ἔφη ὡς *Ὁ πρὸς τὸν τύραννον πόλεμος ἐμοὶ διαφέρει, ὁ δὲ πρὸς τοὺς Βαρβάρους τῇ πολιτείᾳ, καὶ χρὴ προτιμηθῆναι τὸν τῆς πολιτείας.* Οἱ Βάρβαροι δὲ πολλὰς μὲν κατέδραμον χώρας, τὴν δέ γε Θεσσαλονίκην ἐπολιόρκουν, ἣ πάλαι μὲν Ἠμαθία καλεῖσθαι λέγεται, Θεσσαλονίκη δὲ μετονομασθῆναι ἐκ τῆς Φιλίππου μὲν θυγατρὸς, Κασάνδρου δὲ γυναικὸς Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' ἐκείνης μὲν τῆς πόλεως ἀπεκρούσθησαν · ἐπελθόντες δὲ ταῖς Ἀθήναις, D εἷλον αὐτὰς, καὶ συναγαγόντες πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει βιβλία, καῦσαι ταῦτα ἠβούλοντο. Εἷς δέ τις

A recuperavit : et magistratibus ibi ordinatis Romam reversus, **637** quadrigis elephantorum triumphavit. Gallos quoque, tum res novas molitos, devicit. Sed cum expeditionem contra Scythas suscepisset, juxta Thraciæ Heracleam est occisus. Nam Eros quidam a responsis externis, aut, ut alii tradunt, delator, imperatori ea quæ in eum dicerentur, referre solitus, insidias Aureliano, a quo per iracundiam objurgatus erat, comparavit : et manum ejus imitatus, litteras composuit, quibus potentes ...uidam viri capitis damnarentur, iisque ostensis, ...dem ad cædem imperatoris incitavit : qui vitæ metuentes, Aurelianum sustulerunt, VI annis ...o potitum, paucis mensibus demptis.

...essit Tacitus, homo senex, qui ...perium suscepisse dicitur, et ...declaratus esse a militibus. ...ivato habitu Romam in... ...atus populique impera... autem Scythæ, Mæo... ...e superato, Pontum, ...iciam invasissent : ...multos occiderunt, Cum vero Maxi... Syriæ ducem occidissent, ...peratorem ...ense, vel ... impe...

na.
per le...
prædium ...
toris acceperat,
tum injuriam sibi
ille : *Quod*, inquit, *C...*
nec leges curabat, abstuli...
restituit. Senatus Romanus, G...
fratrem illius et filium etiam occid...
Posthumus adhuc tyrannidem obtineret, ...
Mæotide palude superata, Asiam Europ...
vastarent, ac utrum bellum prius conficiendum
esset, deliberaretur, Claudius dixit, *Bellum Po...*
humicum mea interest, Barbaricum reipublicæ,
cujus in primis habenda est ratio. Cæterum Barbari multas provincias incursantes, Thessalonicam, quæ, cum olim Emathia diceretur, a Philippi filia Cassandro nupta hoc nomen accepisse fertur, obsederunt : ab eaque repulsi, Athenas ceperunt. Ubi cum omnes libros in unum acervum congestos crematuri essent, unus ex cordatioribus populares suos a proposito revocavit : quod Græci, dum iis rebus occupati, rem militarem negligerent, facile superari possent. Enimvero Cleodemus, vir Atheniensis, fuga elapsus, coactaque

Variæ lectiones et notæ.

(77) *Κλαύδιος δέ.* Hæc de Claudii justitia, verbis Petri Fabri Sanjoriani, lib. II *Senestr.* cap. 25, reddidimus, cum horum sensum vix ceperit interpres, et quæ salebrosa agnovit Henric. Valesius ad Dionis Excerpta, p. 208. Ea vero de optimo quodam auctore sumpta existimat idem Faber, et vocem ἀλλότρια, sive *aliena*, hoc loco, intelligi non debere omnia quæ privatus quisque jure dominii pertinet. Nam quis, inquit, fando unquam audivit, ea vel peti solita esse, vel ab imperatore olim donari potuisse ? nisi forte quod multo ante in Asia factitasse Antonium scribit Plutarchus, id imperatoribus usuvenerit : quod quidem Fabro non placet, qui pertinere edictum istud putat ad titulum *De petitionibus bonorum sublatis :* ita ut aliena intelligi debeant, ea scilicet quæ reorum quidem, sed indemnatorum adhuc et viventium bona sunt, itemque caduca seu vacantia : imo vero etiam damnatorum et proscriptorum bona, quæ tamen fisco nuntiata, nondum addita, seu incorporata sunt, cum hæc quoque aliena quodammodo esse videantur.

multitudine, navibus ex mari hostes adortus, tantam cædem edidit, ut reliqui etiam inde aufugerent. Claudius vero cum eos in variis provinciis dispersos, 636 partim navalibus, partim terrestribus præliis superasset, multis etiam tempestatum vexationibus et fame consumptis, Sirmii ægrotans : cum primoribus exercitus convocatis, de imperatore creando dissereret, Aurelianum imperio dignum esse dixit. Sunt, qui eum statim imperatorem salutatum esse dicant. Alii asserunt, senatum, Claudii morte audita, Quintiliano fratri ejus, ob ipsius desiderium, detulisse imperium : qui ut homo simplex, et ad res gerendas parum idoneus, cum Aurelianum a militibus imperatorem salutatum esse audivisset, incisa manus vena ex profluvio sanguinis ultro necem sibi consciverit, per XVII duntaxat dies quasi somniato imperio. De spatio imperii Claudii, scriptores non consentiunt : quorum alii, eum unum annum, alii, ut et Eusebius, biennium imperasse ferunt. Hujus imperatoris Claudii ex filia nepos fuit Constans Chlorus, Magni Constantini pater.

A τῶν συνετῶν παρ' αὐτοῖς δοκούντων ἀπεῖρξε τοὺς ὁμοφύλους τοῦ ἐγχειρήματος, φάμενος ὡς περὶ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἀσχολούμενοι πολεμικῶν ἀμελοῦσιν ἔργων, καὶ οὕτως εὐχείρωτοι γίνονται. Κλεόδημος (78) δὲ, Ἀθηναῖος ἀνὴρ, διαδράναι ἰσχύσας, καὶ πλῆθος συναγαγὼν, μετὰ πλοίων ἐκ θαλάσσης ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ πολλοὺς ἀνεῖλεν, ὡς καὶ τοὺς περιλειφθέντας ἐκεῖθεν φυγεῖν. Κλαύδιος δὲ κατὰ τούτων ὁρμήσας, ἐν πολλαῖς σκεδασθέντων χώραις, ποτὲ μὲν ναυμαχίαις ποτὲ δὲ κατὰ γῆν συνισταμέναις μάχαις ἐνίκησε. Καὶ χειμῶνες δὲ αὐτοὺς ἐκάκωσαν, καὶ λιμὸς ἐπίεσε καὶ διέφθειρεν. Ἐν δὲ τῷ Σιρμίῳ διατρίβων ὁ Κλαύδιος ἐνόσησε, καὶ συγκαλέσας τὸ λογιμώτερον τοῦ στρατεύματος περὶ βασιλέως διελέχθη αὐτοῖς, καὶ τὸν Αὐρηλιανὸν ἄξιον B τῆς βασιλείας εἶπε τυγχάνειν. Εἰσὶ δ' οἱ λέγουσιν ὅτι καὶ αὐτίκα βασιλέα ἀνεῖπεν αὐτόν. Ἔνιοι δὲ λέγουσι τὴν σύγκλητον ἐν Ῥώμῃ, μαθοῦσαν τοῦ Κλαυδίου τὸν θάνατον, Κυντιλιανὸν (79) τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου, διὰ τὸν πρὸς Κλαύδιον πόθον ἀξιῶσαι τῆς βασιλείας, τὸ δὲ στρατιωτικὸν ἀναγορεῦσαι τὸν Αὐρηλιανόν. Ἀφελὴς δὲ ὢν ὁ Κυντιλιανὸς, καὶ πρὸς πραγμάτων ἀποπεφυκὼς μεταχείρισιν, μαθὼν τὴν ἀνάῤῥησιν τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἑαυτὸν ἀνεῖλε, τεμὼν τὴν φλέβα τῆς οἰκείας χειρὸς, καὶ τῇ ἐκεῖθεν τοῦ αἵματος ἐναποψύξας ῥοῇ, ἑπτακαίδεκα μόνας ἡμέρας (80) ὀνειρώξας ὥσπερ τὴν αὐταρχίαν. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Κλαυδίου ἀρχῆς ἀλλήλοις συμφωνοῦσιν οἱ συγγραφεῖς. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἕνα ἄρξαι τοῦτον ἱστοροῦσιν ἐνιαυτὸν, οἱ δὲ ἐπὶ δύο, ὧν ἐστι καὶ Εὐσέβιος. Τούτου τοῦ βασιλέως Κλαυδίου θυγατριδοῦς ἦν Κώνστας ὁ Χλωρὸς, ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου πατήρ.

XXVII. Aurelianus principatu Romanorum potitus, magnates rogavit, quo pacto imperandum esset. Quorum unus ei respondit : *Si rempublicam rite administrare volueris, auro et ferro te munitum esse oportebit : ac ferro quidem contra hostes uti, tui vero observantes auro remunerari.* Atque is primus sui consilii tulisse fructum fertur, non multo post Aureliani ferrum expertus. Qui principio imperii Christianis clementem se præbuit : sed progressu temporis mutatus, persecutionem et ipse contra eos meditatus est. Verum cum jam decreta contra Christi cultores scriberentur, divina vindicta improbitatem ejus, vita adempta, coercuit. Sed nondum de ejus obitu, donec res sub eo gestas exposuerimus. Nam cum rei militaris peritissimus esset, multa bella prospere confecit. Palamyrenos subegit, eorumque reginam Zenobiam, Probo prætore capto, Ægypto potitam debellavit et subegit. Hanc alii Romam perductam viro claro nupsisse ferunt : alii in itinere præ animi ægritudine ob mutatam fortunam obiisse : defunctæ filiam unam uxorem duxisse Aurelianum, cæteras nobilibus Romanis despondisse. Hic Gallias etiam, plurimis annis a tyrannis occupatas, imperio Romano

C KZ'. Αὐρηλιανὸς δὲ, τῆς ἡγεμονίας ἐπιβεβηκὼς Ῥωμαίων, ἤρετο τοὺς ἐν τέλει ὅπως βασιλεύειν χρεών. Ὧν εἷς εἶπεν αὐτῷ ὡς *Ἐὰν βούλει βασιλεῦσαι καλῶς, χρυσῷ σε δεῖ καὶ σιδήρῳ περιφράξαι σεαυτὸν, κατὰ μὲν τῶν λυπούντων κεχρημένον σιδήρῳ, τοὺς δέ γε θεραπεύοντας χρυσῷ ἀμειβόμενον.* Ὃς πρῶτος, ὡς λέγεται, τῆς οἰκείας ταύτης ἀπώνατο συμβουλῆς, μετ' οὐ πολὺ τοῦ σιδήρου πειραθείς. Οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ πρότερον μὲν τοῖς τὸν Χριστὸν σεβομένοις ἐπιεικῶς προσεφέρετο· προϊόντος δὲ οἱ τοῦ χρόνου τῆς αὐταρχίας, ἠλλοίωτο, καὶ διωγμὸν ἐγεῖραι κατὰ τῶν πιστῶν καὶ αὐτὸς ἐβουλεύσατο, καὶ ἤδη καὶ διατάγματα συνεγράφετο. Ἀλλ' ἐπέσχεν ἡ θεία δίκη τὴν κατὰ τῶν σεβομένων Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν ὁρμὴν D τῆς κακίας αὐτοῦ, ὑποτεμοῦσα τὴν ἐκείνου ζωήν. Ἀλλὰ μήπω περὶ τοῦ τέλους αὐτοῦ, τὰ δ' ἐν τῇ αὐταρχίᾳ αὐτῷ πραχθέντα διηγητέον. Στρατηγικώτατος γὰρ ὢν πολλοὺς πολέμους ἐνίκησε. Τούς τε γὰρ Παλμυρηνοὺς ἐχειρώσατο, καὶ τὴν αὐτῶν βασίλισσαν Ζηνοβίαν κρατήσασαν καὶ Αἰγύπτου καὶ τὸν ἐκεῖ τότε στρατηγοῦντα Πρόβον ἑλοῦσαν αὐτὸς κατ' αὐτῆς στρατεύσας κατεπολέμησε καὶ ὑπέταξεν. Ἣν ἔνιοι μὲν εἰς Ῥώμην (81) ἀπαχθῆναί φασι

Variæ lectiones et notæ.

(78) *Κλεόδημος*. Sic tres mss. alter e Wolfianis, Κλεομήδης.

(79) *Κυντιλιανόν*. Quem *Quintillum* vocat Trebellius Pollio, ut et Vopiscus in Aureliano : Κύντιλλον, Zosimus, lib. I.

(80) *Ἑπτὰ καὶ δέκα ἡμέρας*. Ita etiam Pollio · Victor paucis diebus imperium tenuisse Quintillum ait.

(81) *Ἣν ἔνιοι μὲν εἰς Ῥώμην*. Locum hunc Zonaræ expendit Scaliger ad Eusebium p 239, II edit.

καὶ ἀνδρὶ συναφθῆναι τῶν ἐπιφανεστέρων ἑνί· οἱ δὲ καθ' ὁδὸν αὐτὴν θανεῖν λέγουσι, περιαλγήσασαν διὰ τὴν τῆς τύχης μεταβολήν· μίαν δὲ τῶν θυγατέρων αὐτῆς εἰς γυναῖκα λαβεῖν τὸν Αὐρηλιανὸν, τὰς δὲ λοιπὰς ἐπισήμους τῶν Ῥωμαίων συζεῦξαι. Οὗτος δὲ τὰς Γαλλίας ἐπὶ πλείστοις ἔτεσι παρά τινων τυραννούντων κατεχομένας, τῇ Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ αὖθις ἐπανεσώσατο, καὶ ἄρχοντας ταύταις ἐγκαταστήσας, αὐτὸς ἐπὶ Ῥώμην ἐπανελήλυθε, καὶ ἐθριάμβευσεν ἐπὶ ὀχήματος ἐλεφάντων τεσσάρων. Ἀλλὰ καὶ Γάλλους τότε κινηθέντας κατηγωνίσατο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐπὶ Σκύθας τὴν στρατείαν ἔθετο, ἀνῃρέθη, γενόμενος κατὰ τὴν Θρᾳκῴαν Ἡράκλειαν. Ἔρως γάρ τις καλούμενος, καὶ τῶν ἔξωθεν φερομένων (82) ἀποκρίσεων ὢν μηνυτής, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ὠτακουστὴς καὶ προσαγγέλλων τῷ βασιλεῖ τὰ παρά τινων περὶ αὐτοῦ λεγόμενα, ὀργισθέντος αὐτὸν τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἐπεβούλευσεν αὐτῷ. Καὶ μιμησάμενος τὰ ἐκείνου γράμματα, γραφήν τινα συνέταξεν ὀνόματα περιέχουσάν τινων δυνατῶν κελεύουσαν τὴν ἐπὶ θάνατον ἐκείνους ἀχθήσεσθαι· ἣν ἐκείνοις ὑποδείξας, παρέθηξε τοὺς ἄνδρας πρὸς φόνον τοῦ αὐτοκράτορος. Δείσαντες γὰρ ἐκεῖνοι περὶ τῇ σφετέρᾳ ζωῇ, ἐπιτίθενται τῷ Αὐρηλιανῷ, καὶ ἀναιροῦσιν αὐτὸν, ἓξ ἐνιαυτοὺς ἠνυκότα παρὰ τῇ βασιλείᾳ, μηνῶν ὀλίγων (83) ἐνδέοντας.

ΚΗ'. Ὃν διεδέξατο Τάκιτος, πρεσβύτης ἀνήρ· πέντε γὰρ ἐτῶν εἶναι καὶ ἑβδομήκοντα ἀναγράφεται, ὅτε ᾑρέθη εἰς μοναρχίαν. Τὸ στρατιωτικὸν (84) δὲ αὐτὸν ἀνηγόρευσε καὶ ἀπόντα (ἐν Καμπανίᾳ γὰρ τότε διέτριβεν), ἔνθα δεδεγμένος τὸ ψήφισμα, εἰς Ῥώμην εἰσήλασε μετὰ σχήματος ἰδιωτικοῦ, καὶ γνώμῃ τῆς συγκλήτου τε καὶ τοῦ δήμου τὴν στολὴν περιεβάλετο τὴν βασίλειον. Σκύθαι δὲ τὴν Μαιῶτιδα λίμνην καὶ τὸν Φᾶσιν ποταμὸν περαιωθέντες Πόντῳ καὶ Καππαδοκίᾳ ἐπῆλθον καὶ Γαλατίᾳ καὶ Κιλικίᾳ. Τούτοις ὁ Τάκιτος συμμίξας, καὶ ὁ Φλωριανὸς ὕπαρχος ὢν πολλοὺς ἀνεῖλον· οἱ δὲ λοιποὶ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύσαντο. Μαξιμῖνον δέ τινα συγγενῆ ἑαυτοῦ ἡγεμόνα τῆς Συρίας προεχειρίσατο Τάκιτος. Ὁ δὲ κακῶς τῇ ἀρχῇ χρώμενος ἀνῃρέθη παρὰ στρατιωτῶν. Καὶ δείσαντες οἱ τοῦτον ἀνελόντες, ὡς οὐκ ἀτιμωρήτους αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ παρόψεται, ἐπιδιώξαντες κἀκεῖνον ἀνεῖλον, οὔπω ἕβδομον μῆνα παρὰ τῇ βασιλείᾳ ἀνύσαντα, κατὰ δέ τινας μὴ ὅλους δύω ἐνιαυτούς.

ΚΘ'. Καὶ τούτου σφαγέντος, δύω κατὰ ταὐτὸν ἀνεῤῥήθησαν βασιλεῖς, Πρόβος μὲν ἐν τῇ Ἑῴᾳ παρὰ τῶν στρατιωτῶν, ἐν δὲ Ῥώμῃ παρὰ τῆς συγκλήτου Φλωριανός. Καὶ ἦρχον ἄμφω, Πρόβος μὲν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ καὶ Παλαιστίνῃ, ὁ δέ γε Φλωριανὸς ἐκ Κιλικίας μέχρις Ἰταλίας καὶ τῶν Ἑσπερίων. Ἀλλ' οὗτος οὐδ' ὅλον τρίμηνον ἀνύσας ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῆς ζωῆς ἅμα καὶ τῆς ἐξουσίας ἐκπέπτωκεν ἀναιρεθεὶς ὑπὸ στρατιωτῶν παρὰ Πρόβου λεγομένων σταλῆναι. Τοῦ δὲ θανόντος, ὡς εἴρηται, ὁ Πρόβος τὴν ὅλην ἐξουσίαν περιεζώσατο, ὃς ἐλλογιμώτατος εἶναι ἱστόρηται, καὶ κατὰ πολλῶν ἐθνῶν τρόπαια στήσασθαι, καὶ τοὺς στρατιώτας,

recuperavit: et magistratibus ibi ordinatis Romam reversus, **637** quadrigis elephantorum triumphavit. Gallos quoque, tum res novas molitos, devicit. Sed cum expeditionem contra Scythas suscepisset, juxta Thraciæ Heracleam est occisus. Nam Eros quidam a responsis externis, aut, ut alii tradunt, delator, imperatori ea quæ in eum dicerentur, referre solitus, insidias Aureliano, a quo per iracundiam objurgatus erat, comparavit: et manum ejus imitatus, litteras composuit, quibus potentes quidam viri capitis damnarentur, iisque ostensis, eosdem ad cædem imperatoris incitavit: qui vitæ suæ metuentes, Aurelianum sustulerunt, VI annis imperio potitum, paucis mensibus demptis.

XXVIII. Ei successit Tacitus, homo senex, qui annos LXXV natus imperium suscepisse dicitur, et absens in Campania declaratus esse a militibus. Ubi decreto accepto, privato habitu Romam ingressus, de sententia senatus populique imperatoria insignia sumpsit. Cum autem Scythæ, Mæotide palude et Phaside amne superato, Pontum, Cappadociam, Galatiam et Ciliciam invasissent: Tacitus et Florianus præfectus multos occiderunt, reliqui fuga salutem quæsiverunt. Cum vero Maximinum quemdam, a Tacito cognato Syriæ ducem creatum, milites potestate abutentem occidissent, supplicium ejus facinoris metuentes, imperatorem quoque persecuti, nondum vel septimo mense, vel juxta quosdam needum integro biennio in imperio exacto, trucidarunt.

XXIX. Tacito sublato, duo imperatores eodem tempore sunt declarati, Probus in Oriente a militibus, Romæ a senatu Florianus. Ac uterque imperavit: Probus in Ægypto, Syria, Phœnicia et Palæstina: Florianus a Cilicia usque ad Italiam et Occidentem. Cæterum hic nondum tertio mense exacto, et vitam et imperium amisit: a militibus, quos Probus subornasse ferebatur, interfectus. Quo sic mortuo, Probus totius imperii habenas accepit, qui eruditissimus fuisse, et de multis populis triumphasse fertur, et milites Aureliani et Probi percussores convocatos, cum multis opprobriis occidisse. Saturnino Mauro, qui erat ipsi

Variæ lectiones et notæ.

(82) *Καὶ τῶν ἔξωθεν φερομένων.* Quibus verbis *frumentarium* describit, ut observat Casaubonus. Vide *Gloss. med. Lat.*

(83) *Μηνῶν ὀλίγων.* Sic mss. *minus paucis diebus*, Vopiscus.

(84) *Τὸ στρατιωτικόν.* Atqui Tacitus imperator a senatu electus, non a militibus, ut scribit Vopiscus: neque eorum sententia requisita, tametsi præfectus urbis Ælius Cæsianus sic exercitum est allocutus in Campo Martio: *Vos sanctissimi milites, et sacratissimi vos quirites habetis principem, quem de sententia omnium exercituum senatus elegit, Tacitum dico, augustissimum virum,* etc.

charissimus, regnum affectante, ejus facinoris 638 indicem mentiri putans, supplicio affecit: Saturninum vero milites occiderunt. Cum alius quidam in Britanniis defectionem meditaretur, quem ipse Probus, Victorini Mauri familiaris sui commendatione adductus, ad magistratum evexerat: cum Victorino expostulavit, qui impetrata ad illum abeundi potestate, se imperatorem fugere simulans, amanter a tyranno susceptus, noctu occiso homine, ad Probum rediit, ob mansuetudinem, placabilitatem et munificentiam charum omnibus. Cum Germanis Romanas civitates vexantibus resisteret, bello diutius durante, ex penuria commeatus periclitatus est. Fertur autem maximo imbri in castra ejus delato, multum quoque frumenti (si cui credere libet) depluisse: quo milites collecto et famis periculum effugerint, et hostes profligarint. Est et alia seditio contra Probum mota. Nam Carus, qui parti Europæ præerat, animadvertit suos milites de se imperatore creando agitare: qua re Probo significata, petiit ut inde revocaretur. Sed cum is ei successorem dare nollet, milites corona facta Carum vel invitum suscipere imperium coegerunt, statimque cum eo in Italiam properarunt. Quo Probus cognito, exercitum et ducem, qui illi resisterent, misit. Cum autem a Caro prope abessent, ducem suum in vincula conjectum, seque una illi dediderunt. Probus vero, ea militum transitione cognita, a suis satellitibus est interfectus, non integris VI annis imperio functus.

A οἱ τὸν Αὐρηλιανὸν καὶ τὸν Τάκιτον ἀνῃρήκασι, συναγαγεῖν, καὶ πολλὰ ὀνειδίσαι, καὶ ἀποκτεῖναι· Σατορνίνου δὲ Μαυρουσίου τυραννίδι ἐπιχειρήσαντος, ὃς ἦν αὐτῷ φίλτατος, τὸν τοῦτο μεμηνυκότα ἐτιμωρήσατο, τῇ ἀγγελίᾳ διαπιστῶν· ὁ δὲ Σατορνῖνος ὑπὸ στρατιωτῶν ἀνῃρέθη. Ἕτερος δέ τις ἐν Βρεττανίαις ἀποστασίαν διεμελέτησεν, ὃν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς ἐποιήσατο, Βικτωρίνου Μαυρουσίου ᾠκειωμένου αὐτῷ, τοῦτο αἰτησαμένου. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ Πρόβος, ᾐτιᾶτο τὸν Βικτωρῖνον. Καὶ ὃς πεμφθῆναι πρὸς ἐκεῖνον ᾐτήσατο, καὶ ἀπῄει ὡς δῆθεν φεύγων τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀσπασίως παρὰ τοῦ τυραννήσαντος ὑπεδέδεκτο. Ὁ δὲ διὰ τῆς νυκτὸς ἀνελὼν αὐτὸν, ἐπανῆλθε πρὸς Πρόβον. Ἐφιλεῖτο δὲ παρὰ πάντων ὁ Πρόβος, ὡς πρᾷος καὶ εὐμενὴς καὶ φιλόδωρος. B Οὗτος τῷ ἔθνει τῶν Γερμανῶν ἐπιτιθεμένων ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίους πόλεσιν ἀντιταττόμενος, τοῦ πολέμου πλείονα χρόνον ἐπικρατήσαντος, ἐν περιστάσει ἐγένετο, λιμοῦ συμβεβηκότος ἐπὶ τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ. Ὅτε λαῦρος λέγεται καταρραγῆναι ὄμβρος ἐν τῷ αὐτοῦ στρατοπέδῳ, τῷ δ' ὑετῷ καὶ σῖτον συγκατενεχθῆναι πολὺν, εἴ τισι τοῦτο πιστεύοιτο· καὶ τὴν στρατιὰν συναγαγοῦσαν αὐτὸν, δι' αὐτοῦ τραφῆναι καὶ διαπεφευγέναι τὸν κίνδυνον, καὶ τοὺς ἐναντίους καταστροπώσασθαι. Γέγονε δὲ κατ' αὐτοῦ καὶ ἄλλη τις ἐπανάστασις. Μέρους γὰρ τῆς Εὐρώπης ὁ Κάρος ἄρχων ἔγνω τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας βουλευομένους ἀνειπεῖν αὐτὸν αὐτοκράτορα, καὶ τοῦτο τῷ Πρόβῳ ἐδήλωσε, δεόμενος ἐκεῖθεν ἀνακληθῆναι. Ὁ C δὲ οὐκ ἤθελεν ἀφελέσθαι αὐτὸν τὴν ἀρχήν. Περιστάντες οὖν οἱ στρατιῶται τὸν Κάρον, καὶ ἄκοντα καταδέξασθαι τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐβιάσαντο, καὶ αὐτίκα σὺν αὐτῷ ἐπὶ Ἰταλίαν ὡρμήκεσαν. Καὶ Πρόβος τοῦτο μαθὼν στράτευμα ἔπεμψε σὺν ἄρχοντι ἀντιστῆναι αὐτῷ· ἤδη δὲ πλησιάσαντες οἱ πεμφθέντες τῷ Κάρῳ, δεσμήσαντες τὸν ἄρχοντα ἑαυτῶν, κἀκεῖνον καὶ ἑαυτοὺς τῷ Κάρῳ παραδεδώκασιν. Ὁ δὲ Πρόβος ὑπὸ τῶν οἰκείων δορυφόρων ἀνῄρητο, μαθόντων τὴν τῶν στρατιωτῶν πρὸς Κάρον προσχώρησιν. Ὁ δὲ χρόνος τῆς αὐταρχίας τοῦ Πρόβου οὐχ ὁλόκληροι γεγόνασιν ἐνιαυτοὶ ἕξ.

XXX. Carus rerum potitus, filiis suis Carino et Numeriano imperatorio diademate ornatis, statim contra Persas profectus, Numeriano filio comitante, Ctesiphontem et Seleuciam occupavit. Sed Romani cum in cavo quodam loco castra haberent, pene undis essent oppressi, fluvio præterfluente per fossam a Persis in eos emisso. Verum Carus profligatis hostibus re bene gesta cum magna captivorum multitudine, opimaque præda Romam rediit. Deinde Sarmatas tumultuantes acie vicit, et gentem subegit. Fuit natione Gallus, sed vir fortis, et rei militaris peritus. De morte ejus non eadem historici prodiderunt. Nam alii in expeditione Hunnica occisum ferunt; alii, cum 639 ad Tigrim fluvium castra haberet, una cum tabernaculo suo fulmine conflagrasse. Quo sive hoc sive illo modo sublato, Numerianus filius

Λ'. Κάρος δὲ τῆς βασιλείας γενόμενος ἐγκρατὴς τοὺς οἰκείους υἱοὺς (85) Καρῖνον καὶ Νουμεριανὸν ἐταινίωσε βασιλικῷ διαδήματι. Καὶ αὐτίκα κατὰ Περσῶν ἐξεστράτευσεν ἅμα τῷ ἑνὶ τῶν παίδων τῷ Νουμεριανῷ καὶ κατέσχε Κτησιφῶντά τε καὶ Σελεύκειαν. Μικροῦ δ' ἂν ἐκινδύνευσε τὸ στράτευμα τῶν Ῥωμαίων. Ἐν κοίλῳ γὰρ ἐστρατοπεδεύσαντο τόπῳ· ὃ οἱ Πέρσαι θεασάμενοι τὸν ἐκεῖ παραῤῥέοντα ποταμὸν εἰς τὸν κοῖλον ἐκεῖνον τόπον διὰ διώρυγος ἐπαφήκασι. Τοῖς Πέρσαις δὲ προσβαλὼν ὁ Κάρος, εὐτύ- D χησε, καὶ κατετρωπώσατο αὐτούς. Καὶ ἐπανέζευξεν εἰς Ῥώμην, ἄγων αἰχμαλώτων πλῆθον καὶ λείαν πολλήν. Εἶτα τοῦ ἔθνους ἐπαναστάντος τῶν Σαρματῶν, κἀκείνοις προσμίξας νικᾷ, καὶ τὸ ἔθνος ὑπέταξεν. Ὃς τὸ μὲν γένος Γαλάτης (86) ἦν, ἀνδρεῖος δὲ καὶ τὰ πολέμια δεξιός. Ὁ δὲ περὶ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ λόγος οὐχ ὁμοίως τοῖς ἱστορήσασι συγγέ-

Variæ lectiones et notæ.

(85) *Τοὺς οἰκείους υἱούς*. Hinc in legum aliquot Cari inscriptionibus: *Impp. Carus, Carinus, et Numerianus A. A. A.* quod observatum a Casaubono, qui id Zonaram a probo quodam auctore accepisse existimat.

(86) *Γαλάτης*. Id est *Gallus*, inquit Casaubonus ad Vopiscum in Caro, qui illius patriam incertam fuisse ait, et Romæ natum videri vult. At uterque Victor et Sidonius Narbone genitum scribunt. Wolfius *Galata*, verterat.

γραπται. Οἱ μὲν γάρ φασι κατὰ Οὔννων ἐστρατευκότα ἐκεῖσε ἀναιρεθῆναι, οἱ δὲ παρὰ τῷ ποταμῷ Τίγρητι λέγουσιν αὐτὸν ἐσκηνῶσθαι, ἐκεῖ καὶ τῆς αὐτοῦ στρατιᾶς βαλομένης τὸν χάρακα, ἔνθα κεραυνῷ τὴν ἐκείνου σκηνὴν βληθῆναι, καὶ συνδιαφθαρῆναι αὐτῇ κἀκεῖνον ἱστόρησαν. Ὢ ἐπεὶ τὸ βιώσιμον εἴθ' οὕτως εἴτ' ἄλλως ἐπιλελοίπει, Νουμεριανὸς ὁ υἱὸς αὐτοῦ μόνος βασιλεὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ περιελέλειπτο, καὶ αὐτίκα κατὰ Περσῶν ἐστρατεύσατο. Καὶ συῤῥαγέντος πολέμου ἐπικρατεστέρων τε τῶν Περσῶν γεγονότων, καὶ κλινάντων νῶτα Ῥωμαίων, οἱ μὲν αὐτὸν ἐν τῇ φυγῇ συλληφθῆναι ἱστόρησαν, καὶ ὅλου τοῦ σώματος τὴν δορὰν ἀποσυρῆναι δίκην ἀσκοῦ, καὶ οὕτω διαφθαρῆναι· οἱ δὲ ἐκ Περσίδος αὐτὸν ἐπανιόντα ὀφθαλμίᾳ περιπεσεῖν συνεγράψαντο, καὶ παρὰ τοῦ οἰκείου πενθεροῦ ἐπάρχοντος τοῦ στρατοπέδου ἀναιρεθῆναι, τῇ αὐταρχίᾳ ἐποφθαλμιάσαντος, μὴ μέντοι καὶ τυχόντος αὐτῆς. Ἡ γὰρ στρατιὰ τὸν Διοκλητιανὸν αὐτοκράτορα εἵλετο, ἐκεῖ τότε παρόντα, καὶ ἀνδρείας ἔργα πολλὰ ἐν τῷ κατὰ Περσῶν πολέμῳ ἐπιδειξάμενον. Θάτερος μέντοι τῶν Κάρου υἱῶν ὁ Καρῖνος εἰς Ῥώμην διάγων, χαλεπὸς τοῖς Ῥωμαίοις ἐτύγχανεν, ἀσελγὴς γενόμενος, καὶ ὠμὸς, καὶ μνησίκακος. Ὃς ὑπὸ Διοκλητιανοῦ εἰς Ῥώμην ἐπιδημήσαντος διεφθάρη. Ὁ δὲ τῆς τούτων ἀρχῆς χρόνος οὐ γέγονε καθ' ὁλόκληρον τριετής. Ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις Μάνης ὁ τρισκατάρατος ἐκ τῶν Περσῶν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην παρεισφθαρεὶς, ἐν ταύτῃ τὸν οἰκεῖον ἰὸν ἐξήμεσεν, ἀφ' οὗ τὸ τῶν Μανιχαίων ὄνομα μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐπέλιπεν· ὃς ποτὲ μὲν Παράκλητον ἑαυτὸν καὶ Πνεῦμα ὠνόμαζε ἅγιον, ᾧ τὸ τῆς πονηρίας πνεῦμα προφανῶς ἐγκατῴκιστο· ποτὲ δὲ Χριστὸν ἑαυτὸν ἐκάλει, ὁ ὑπὸ τῶν δαιμόνων εἰς λειτουργίαν ἐκείνους χρισθεὶς, καὶ μαθητὰς ἐπήγετο δώδεκα, τῆς αὐτοῦ φλυαρίας κοινωνούς τε καὶ κήρυκας, ἣν ἐκ πολλῶν ἀθέων δογμάτων τῶν ἤδη ἀπεσβηκυιῶν αἱρέσεων συνεφόρησε. Διονυσίου μέντοι τοῦ τοὺς ἐν Ῥώμῃ πιστοὺς ποιμαίνοντος ἔτη ἐννέα ἐν ταύτῃ τῇ λειτουργίᾳ ἠνυκότος καὶ μεταστάντος, Φῆλιξ τὸν τῆς Ῥώμης ἱερατικὸν διεδέξατο θρόνον. Τούτου δὲ μετὰ χρόνον θανόντος πενταετῆ, Εὐτυχιανὸς ἠξιώθη τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς. Οὔπω δὲ μησὶ δέκα καὶ οὗτος ἐπισκοπήσας μετήλλαξε τὴν ζωὴν, καὶ ἀντεισήχθη εἰς τὸ τῆς ποιμαντικῆς λειτούργημα Γάϊος. Οὗπερ ἀμφὶ τὰ πεντεκαίδεκα ἔτη προστάντος τῆς Ἐκκλησίας Μαρκελλῖνος διάδοχος γέγονεν. Οὗτοι δ' ἦσαν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν διωγμῶν. Ἐν δέ γε τῇ Ἀντιοχέων Ἐκκλησίᾳ μετὰ Δόμνον ἐπεσκόπησε Τίμαιος, τὸν δὲ Τίμαιον διεδέξατο Κύριλλος, καὶ μετὰ Κύριλλον Τύραννον ὁ θρόνος ἐδέξατο, καθ' ὃν ἡ τῶν Ἐκκλησιῶν πολιορκία τὴν ἀκμὴν ἔσχηκε καὶ ἡ τυραννὶς ἀφόρητος γέγονε. Τῆς δὲ τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας μετὰ τὸν Ὑμέναιον προέστη Ζάβδας (87), οὗ μετ' οὐ πολὺ κεκοιμημένου, Ἕρμων τὸν θρόνον τοῦτον ἐκόμισεν. Ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Μαξίμου τοῦ μετὰ Διονύσιον ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα τὴν ἱερουργίαν ἀνύσαντος, τὸ χρεὼν λειτουργήσαντος, Θεωνᾶς ἐπεσκόπησεν. Ὃν διεδέξατο Πέτρος, ὃς καὶ τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἤρατο, τὴν κεφαλὴν ἐκτμηθείς. Αἱ μὲν οὖν τῶν ἀρχιερέων τούτων διαδοχαὶ ἔσχον οὕτως.

A ejus, solus in exercitu relictus imperator, statim Persis bellum intulit, commissoque prælio, cum Romani a Persis superati terga dedissent, alii eum in fuga comprehensum, pelle toto corpore utris instar detracta periisse memorant: alii, cum in reditu ex Persia ex oculis laboraret, a socero suo prætorio præfecto cupiditate imperii interfectum esse: quod tamen non sit assecutus, Diocletiano a militibus delatum, eo bello Persico multis fortibus facinoribus nobilitato. Cæterum alter Cari filius Carinus, cum Romanis gravis esset, luxuriosus, crudelis, et ultor injuriarum, a Diocletiano Romam ingresso occisus est. Tempus imperii horum trium, triennium non explevit. His temporibus Manes, homo detestandus, ex Persia in B nostrum orbem delatus, suum venenum evomuit unde Manichæorum nomen in hunc usque diem durat. Is alias Paracletum et Spiritum sanctum se esse profitebatur, cum Spiritus improbitatis evidenter in eo habitaret: alias Christum se nominans, cum a dæmonibus ad ipsorum ministerium unctus esset; duodecim discipulos sui delirii, ex multis sectis jam desitis coacervati, socios et præcones circumducebat. Dionysius cum Romæ fideles IX annis pavisset, defunctus, Felicem successorem habuit. Cui post quinquennium mortuo, Eutychianus successit. Quo intra X menses illum consecuto, pastoris munus Caio est mandatum: qui cum annos circiter XV Ecclesiæ præfuisset, Marcellinum C habuit successorem. Hi temporibus persecutionum fuerunt. In Antiochena Ecclesia post Domnum episcopus fuit Timæus, Timæo successit Cyrillus, Cyrillo Tyrannus: sub quo Ecclesiarum oppugnatio viguit, ac tyrannis facta est intolerabilis. Hierosolymitanam Ecclesiam post Hymenæum gubernavit Zabdas: quo paulo post defuncto, thronum eum Hermon ornavit. Alexandriæ Maximo, qui post Dionysium XVIII annis Ecclesiam moderatus est, mortuo, **640** Theon factus est episcopus: cui successit Petrus, qui obtruncatus martyrii coronam suscepit. Ac pontificum successiones hæ fuerunt.

ΛΑ'. Διοκλητιανὸς δὲ τὴν ἡγεμονίαν λαχὼν, ὃς Δαλμάτης μὲν ἦν τὸ γένος, πατέρων δ' ἀσήμων (τινὲς δὲ ἀπελεύθερον αὐτόν φασιν Ἀνουλίνου συγκλητικοῦ), ἐξ εὐτελῶν στρατιωτῶν δοὺξ Μυσίας

D XXXI. Imperium autem Diocletianus est adeptus, natione Dalmata, obscuris ortus parentibus, et, ut quidam tradunt, Anulini senatoris libertus, ex milite gregario Mysiæ dux evasit. Alii vero co-

Variæ lectiones et notæ.

(87) *Ζάβδαν*. Duo codd. Reg. et Colbert. Ζάμβδαν, alter Reg. Ζῶδαν præferunt.

militem domesticorum fuisse tradunt, quos nonnulli equites esse putant. Apud milites pro concione affirmavit, se cædis Numeriani non fuisse conscium: simulque ad Aprum præfectum militum conversus: *Hoc*, inquit, *illius percussor est*, eumque ense arrepto, interfecit. Romam cum venisset, rerum administrationem suscepit: considerataque principatus amplitudine, sive quarto, sive, ut alii docent, secundo imperii anno, collegam Maximianum Herculium asciscit, tantæ moli rerum se unum imparem esse ratus. Ambo igitur consentientibus animis persecutionem contra Christianos instituerunt, superioribus omnibus vehementiorem et immaniorem. Summo enim studio, ac potius furore, Dei nostri Jesu Christi salutare nomen in omnibus delere terris sunt conati. Quo tempore tanta eorum qui pro Christi confessione in omnibus civitatibus et provinciis fortiter occumberent, multitudo fuit, ut eorum iniri numerus ægre possit. Hanc enim carnificinam cæteris rebus omnibus antevertendam esse putabant. Busiridem vero et Coptum urbes, Thebis Ægyptiacis vicinas, cum defecissent, Diocletianus cepit atque evertit. Post, Alexandria quoque et Ægyptus Achille quodam auctore arma contra Romanos sumpserunt: sed Diocletiano haud diu restiterunt, multique seditionis concitatores una cum Achille pœnas dederunt. Diocletianus porro et Maximianus, suum uterque generum Cæsares declararunt: Diocletianus Maximinum Gallerium, cui filiam Valeriam desponderat: Herculius Maximianus Constantium, qui a pallore Chlorus vocabatur, nepotem Claudii, qui paulo ante imperarat, ut jam exposui, desponsa filia Theodora. Quamvis autem ambo Cæsares uxores haberent, tamen repudiatis illis, imperatorum affinitatem prætulerunt. Maximianus in Gallias **641** profectus, Amandi cujusdam motum repressit. Crassum, qui Britanniam per triennium occuparat, præfectus Asclepiodotus sustulit. Quinque-Gentianos qui Africam occuparant, Herculius debellavit. Constantius Cæsar in Galliis adversus Alemannos bellum gerens, eodem die et victus est, et vicit. Nam primum cum Alemanni magno impetu in ejus exercitum irruerent, terga omnes dederunt, quos dum Constantius fuga postremus consequitur, parum abfuit quin portis jam clausis caperetur: ac plane ab hostibus comprehensus esset, in eum capiendum intentis, nisi funibus ex muro demissis attractus esset. Ita conservatus, atque in urbem receptus, convocato statim exercitu, oratione habita, qua militum animis alacritatem ad rem strenue gerendam attulit, ac fiduciam quamdam quasi inspiravit, statim duxit contra hostem, atque illustri victoria potitus est, circiter LX millibus Aleman-

A ἐγένετο· ἄλλοι δὲ κόμητα δομεστίκων αὐτὸν γενέσθαι φασί. Δομεστίκους δέ τινες τοὺς ἱππέας νομίζουσι. Διαλεγόμενος δὲ τοῖς στρατιώταις διεβεβαίου μὴ κοινωνῆσαι τῷ φόνῳ τοῦ Νουμεριανοῦ· καὶ ἐν τῷ ταῦτα λέγειν στραφεὶς πρὸς τὸν Ἄπρον ἔπαρχον ὄντα τοῦ στρατεύματος, *Οὗτος*, ἔφη, *ὁ ἐκείνου φονεύς*. Καὶ αὐτίκα τῷ μετὰ χεῖρας ξίφει αὐτὸν ἀνεῖλεν. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ γενόμενος τῶν τῆς ἀρχῆς πραγμάτων ἀντεποιήσατο, καὶ τῆς τούτων ἥψατο διοικήσεως. Ἀπιδὼν δὲ πρὸς τὸ τῆς βασιλείας ὑπέρογκον, κοινωνὸν αὐτῆς προσλαμβάνεται κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ, ἢ καθ' ἑτέρους κατὰ τὸ δεύτερον Μαξιμιανὸν τὸν Ἑρκούλιον, μὴ ἑαυτὸν μόνον ἀρκοῦντα πρὸς τοσαύτης ἀρχῆς διοίκησιν λογισάμενος. Ἄμφω τοίνυν συμπνεύσαντες διωγμὸν ἐγείρουσι κατὰ Χριστιανῶν, B τῶν πρὶν γεγονότων ἁπάντων σφοδρότερόν τε καὶ ἀγριώτερον. Ἐχθύμως γάρ, μᾶλλον δὲ περιμανῶς τὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔσπευδον ἐκ πάσης γῆς ἐξαλεῖψαι σωτήριον ὄνομα. Ὅτε κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν τοσοῦτοι ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἠνδρίσαντο, ὡς μηδ' ἀριθμῷ σχεδὸν αὐτοὺς ὑπαχθῆναι ῥᾴδιον εἶναι· ἔργον γὰρ τοῦτο τῶν ἄλλων ἁπάντων ἐτίθεντο σπουδαιότερον. Βουσίρεως δὲ καὶ Κοπτοῦ πόλεων Αἰγυπτιακῶν περὶ τὰς ἐκεῖ Θήβας οἰκουμένων εἰς ἀποστασίαν ἐκκλινασῶν, ὁ Διοκλητιανὸς ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν εἷλέ τε καὶ αὐτὰς καὶ κατέσκαψεν. Εἶτ' αὖθις Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Αἴγυπτος ἀντῆραν χεῖρα Ῥωμαίοις, Ἀχιλλέως τινὸς εἰς τοῦτο τοὺς Αἰγυπτίους C ὑπαγαγόντος· ἀλλὰ Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐπελθόντων σὺν Διοκλητιανῷ, οὐκ ἀντέσχον ἐπὶ πολύ, καὶ πολλοὶ τῶν αἰτίων τῆς στάσεως ἀνῃρέθησαν, καὶ αὐτὸς Ἀχιλλεύς. Διοκλητιανὸς δὲ καὶ Μαξιμιανὸς Καίσαρας ἐχειροτόνησαν τοὺς ἑαυτῶν κηδεστάς, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς Μαξιμῖνον τὸν Γαλλέριον, τὴν οἰκείαν θυγατέρα συζεύξας αὐτῷ Βαλερίαν· ὁ δ' Ἑρκούλιος Μαξιμιανὸς Κώνσταντα (88), ὃς ἐπεκλήθη Χλωρὸς διὰ τὴν ὠχρότητα, θυγατριδοῦν ὄντα Κλαυδίου τοῦ πρὸ μικροῦ βασιλεύσαντος, ὡς ἤδη μοι εἴρηται, καὶ αὐτὸς τούτῳ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Θεοδώραν κατεγγυήσας. Καὶ ἄμφω δὲ τὼ Καίσαρε τούτω γαμετὰς εἰχέτην· ἀλλὰ διὰ τὸ πρὸς τοὺς βασιλεῖς κῆδος τὰς μὲν ἀπώσαντο, ταῖς δὲ τῶν D βασιλέων θυγατράσι συνῴκησαν. Ἀμάνδου δέ τινος νεωτερίσαντος ἐν Γαλλίαις, Μαξιμιανὸς ἐκεῖσε γενόμενος τὸν νεωτερισμὸν κατέστειλε. Κράσσον τε Βρεττανίαν κατεσχηκότα ἐπὶ ἐνιαυτοὺς τρεῖς ὁ ἔπαρχος ἀνεῖλεν Ἀσκληπιόδοτος· καὶ πέντε τινῶν Γεντιανῶν (89) τὴν Ἀφρικὴν κατασχόντων, ὁ Ἑρκούλιος τούτους κατηγωνίσατο. Ὁ δέ γε Καῖσαρ Κώνστας ἐν ταῖς Γαλλίαις πρὸς Ἀλαμαννοὺς μαχόμενος τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἡττήθη καὶ νενίκηκε. Πρότερον μὲν γὰρ τῶν Ἀλαμαννῶν τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ μετὰ ῥύμης ἐφορμησάντων σφοδρῶς, εἰς

Variæ lectiones et notæ.

(88) *Κώνσταντα*. Ita Zonaras *Constantem* perpetuo vocat, quem alii Constantium: quemadmodum etiam Constantinus Porphyrog. lib. *De adm. imp.* cap. ult. et Menæa 21 Maii.

(89) *Τινῶν Γεντιανῶν*. Vide Scaligerum ad Eusebium, p. 243, 11 edit.

φυγὴν ἐτράπησαν ἅπαντες, οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Κώνστας συναποδιδράσκων ἑάλω ἂν παρὰ βραχύ. Ὀπίσω γὰρ ἐρχόμενος, κεκλεισμένας εὗρε τὰς πύλας τῆς πόλεως. Οἱ δὲ διώκοντες ἐγγίζοντες ἤδη ἕτοιμοι ἦσαν ἐκεῖνον συλλήψεσθαι, καὶ κἂν ἀπήχθη δέσμιος, εἰ μὴ σχοίνους ἐκ τοῦ τείχους ἄνωθεν καθιμήσαντες, ταύταις αὐτὸν ἀνιμήσαντο. Οὕτω δὲ περισωθεὶς καὶ τῆς πόλεως ἐντὸς γεγονὼς, καὶ τὴν στρατιὰν ἀθροίσας αὐτίκα, καὶ λόγοις αὐτὴν παρακλητικοῖς εἰς ἀλκὴν διεγείρας, καὶ θάρσος οἷον ἐμπνεύσας αὐτῇ, ἔξεισιν εὐθὺς, καὶ συμμίξας τοῖς πολεμίοις νικᾷ νίκην περιφανῆ, ὥστε περὶ ἑξήκοντα χιλιάδας ἐκείνων πεσεῖν. Περσῶν δὲ Ναρσοῦ βασιλεύοντος, ὃς ἕβδομος ἀναγράφεται βασιλεῦσαι Περσῶν ἀπὸ Ἀρταξέρξου, οὗ πρόσθεν ἡ τῆς ἱστορίας συγγραφὴ ἐμνημόνευσεν, ὡς αὖθις Πέρσαις ἀνανεωμένου τὴν βασιλείαν· (μετὰ γὰρ τὸν Ἀρταξέρξην τοῦτον ἢ τὸν Ἀρταξάρην, διώνυμον ὄντα, Σαπώρης ἦρξε Περσῶν, καὶ μετ' ἐκεῖνον Ὁρμίσδας, εἶτα Οὐαραράνης, καὶ μετὰ τοῦτον Οὐαραράκης, καὶ αὖθις ἄλλος Οὐαραράνης, καὶ ἐπὶ τούτοις Ναρσῆς. Τοῦ Ναρσοῦ τοίνυν τούτου τότε τὴν Συρίαν ληϊζομένου, τὸν ἴδιον γάμβρον τὸν Γαλλέριον Μαξιμῖνον ὁ Διοκλητιανὸς διὰ τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοὺς Αἰθίοπας ἀπιὼν, συμβαλεῖν αὐτῷ μετὰ δυνάμεως ἀξιομάχου ἐξέπεμψεν· ὃς καὶ συμμίξας τοῖς Πέρσαις ἡττήθη καὶ ἔφυγεν. Αὖθις δὲ μετὰ πλείονος αὐτὸν ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέπεμψε στρατιᾶς. Συμβαλὼν οὖν αὐτοῖς πάλιν οὕτως ἐνίκησεν, ὡς καὶ τὴν προτέραν ἧτταν ἀνακαλέσασθαι. Τούς τε γὰρ πλείονας ἀπέκτεινε τῶν Περσῶν, καὶ τὸν Ναρσῆν τρωθέντα μέχρι τῆς ἐνδοτέρας Περσίδος ἐδίωκε, καὶ τὰς τούτου γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, καὶ ἀδελφὰς αἰχμαλώτους ἀπήγαγε, καὶ χρήματα ὅσα ἐπήγετο Ναρσῆς στρατευόμενος ἐχειρώσατο, καὶ πολλοὺς τῶν ἐν Πέρσαις περιφανῶν. Ἀναῤῥωσθεὶς δ' ἐκ τοῦ τραύματος ὁ Ναρσῆς, πρεσβείας πρὸς Διοκλητιανὸν καὶ Γαλλέριον ἐποιήσατο, τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας ἀποδοθῆναι αὐτῷ ἀξιῶν, καὶ σπονδὰς θέσθαι εἰρηνικάς. Καὶ ἔτυχε τῆς αἰτήσεως, ἐκστὰς τοῖς Ῥωμαίοις ὅσων ἐβούλοντο. Καὶ ἄλλους δὲ πολλοὺς πολέμους κατώρθωσαν Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς, τοὺς μὲν δι' ἑαυτῶν ἢ τῶν Καισάρων, τοὺς δὲ διὰ στρατηγῶν, καὶ τοὺς ὅρους τῆς βασιλείας ἐπλάτυναν. Οἷς ἐπαρθεὶς ὁ Διοκλητιανὸς καὶ μέγα φρονήσας, οὐκέτι προσαγορεύεσθαι παρὰ τῆς γερουσίας ὡς πρώην ἠνείχετο, ἀλλὰ προσκυνεῖσθαι (90) ἐθέσπισε, καὶ τὰς ἐσθῆτας ἑαυτοῦ, καὶ τὰ ὑποδήματα χρυσῷ καὶ λίθοις καὶ μαργάροις ἐκόσμησε, καὶ πλείονα πολυτέλειαν τοῖς βασιλικοῖς παρασήμοις ἐνέθετο. Οἱ πρώην γὰρ βασιλεῖς κατὰ τοὺς ὑπάτους τετίμηντο, καὶ τῆς βασιλείας παράσημον μόνον εἶχον πορφυροῦν περιβόλαιον.

A norum cæsis. Apud Persas autem regnavit Narses, qui septimus ab Artaxerxe numeratur: cujus supra facta est mentio, ut regni Persici instauratoris. Nam post hunc sive Artaxerxem, sive Artaxarem (utroque enim nomine appellatur) Sapores Persis imperavit. Hunc Hormisdas, Hormisdam Vararanes, Vararanem Vararaces secutus est: huic alius Vararanes successit, et post hos Narses regnavit. Contra hunc igitur Narsen, Syriam vastantem, Diocletianus per Ægyptum in Æthiopiam profectus, generum Galerium Maximinum, cum justis copiis misit: a Persis victum et profligatum, cum majore exercitu ablegavit. Denuo igitur hostes adortus, tam illustrem victoriam adeptus est, ut acceptæ cladis ignominiam aboB leret. Persarum certe quidem partem majorem occidit, Narsem vulneratum usque ad interiorem Persiam persecutus, ejus uxores, liberos et sorores, ac multos illustres Persas cepit, omnique pecunia a Narse in militiam advecta potitus est. Narses vero ex vulnere recreatus, per legatos a Diocletiano et Galerio, ut sibi mulieres et liberi redderentur, et pacis fœdus feriretur, impetravit, cum Romanis, rebus omnibus quas volebant, cessisset. Aliis quoque multis bellis Diocletianus et Maximianus partim per se, **642** partim per Cæsares et duces prospere confectis, imperii fines amplificarunt. Quibus victoriis elatus Diocletianus, se non amplius, ut prius, a senatu salutari, sed adorari C voluit: vestes suas et calceos auro, gemmis, margaritis exornavit, et imperatoria insignia majoribus sumptibus decoravit. Superiores enim imperatores consulari duntaxat honore afficiebantur, et imperii insigne purpuram tantum gestabant.

ΛΒ'. Τοῦ διωγμοῦ δ' ἐπιταθέντος, καὶ ἀναριθμήτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας θνησκόντων, καὶ τῶν πιστῶν ἔτι πλεοναζόντων, ἐκμανέντες οἱ τύραννοι οὗτοι περὶ τὸ ἐννεακαιδέκατον ἔτος τῆς Διοκλητιανοῦ βασιλείας θεσπίσματα πανταχοῦ διεπέμψαντο, καθαιρεῖσθαι καὶ κατασκάπτεσθαι τὰς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας κελεύοντα, καὶ τὰς βίβλους αὐτῶν κατακαίεσθαι, καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν ὡς διδασκάλους καὶ κήρυκας τῆς πίστεως ἀσυμπαθῶς προσαπόλλυσθαι.

D XXXII. Persecutione gliscente, virisque et mulieribus innumeris pro Christi confessione morientibus, cum nihilominus magna fidelium multitudo superesset: hi tyranni sub annum XIX imperii Diocletiani, edicta quovis terrarum mittebant, quibus ecclesiæ Christianorum dirui, libri cremari jubebantur, et sacerdotes eorum, ut doctores et præcones fidei, crudeliter interfici. Cæteros qui aut dignitatibus præditi, aut in militiam ascripti essent, ignominiose ejici atque exauctorari. Pri-

Variæ lectiones et notæ.

(90) Ἀλλὰ προσκυνεῖσθαι. Id ipsum narrant Eutropius (cujus interpretem Pæanium hic exscripsit, ut alibi sæpe, Zonaras), Aurelius Victor et Eusebius in Chronico, atque adeo Ammianus, lib. XV: *Omnium primus extero ritu et regio more instituit adorari, cum semper antea ad similitudinem judicum salutatos principes legerimus.*

XXIV. Post Valerianum, Galienus illius filius, imperii Romani potitus est, a patre contra Persas abeunte in Occidente relictus, ut iis qui Italiæ male cogitarent, et Thraciam vastarent, resisteret : qui cum non amplius decem millia haberet, trecenta millia Alemannorum juxta Mediolanum vicit. Deinde Herulos etiam, gentem Scythicam, et Gothicam profligavit. Gessit et cum Francis bellum. Aureolus vero ex provincia Getica (sic enim Dacia quondam vocabatur) obscuro genere ortus (pastor enim fuit) cum a fortuna evehendus esset, militavit, atque industria consecutus est, ut equi imperatorii suæ fidei mandarentur. Quos quia præclare tractabat, charus habebatur imperatori. Deinde cum Mysiæ legiones Ingenuum per seditionem imperatorem dixissent, et Galienus præter cæteros etiam Mauros (hos a Medis propagatos esse aiunt) contra eum ad Sirmium adduxisset : Aureolus magister equitum strenue dimicando, multis hostibus cæsis, reliquos, ipsumque Ingenuum rebus desperatis in fugam conjecit, in qua a suis satellitibus est occisus. Hoc domito, Posthumus contra imperatorem insurgit tali de causa. Galienus filium Galienum, 632 adolescentem solertem et formosum, quem imperii successorem destinabat, in urbe Agrippina reliquerat : ut Gallis, quos Scythæ premebant, opem ferret, Albano cuidam propter ætatem commissum. Posthumus vero ad custodiam Rheni fluminis relictus, ut Transrhenanos Barbaros Romanarum provinciarum incursione prohiberet : transitu eorum non animadverso, in reditu præda onustos adortus, multis occisis, prædam omnem receptam inter milites statim divisit. Cum autem Albanus postularet ut ea ad se et Juniorem Galienum afferretur : milites ea repetita ad seditionem impulsos, ad Agrippinæ mœnia adduxit, Albanumque et Juniorem Galienum e civibus sibi deditos occidit. Galienus igitur bello contra Posthumum suscepto, primo congressu victus est. Deinde tyrannum in fugam conjectum, Aureolum persequi jubet : qui cum eum assequi posset, diutius persequi nolens, causatus est, se eum adipisci non posse. Quare Posthumum sic elapsum, et copias reparantem, Galienus denuo adortus, in quoddam Galliæ oppidum compulsum obsedit : sagittaque in dorso ictus, ob vulneris dolorem obsidionem solvit. Sed aliud quoque bellum a Macrino est exortum : qui cum duos filios haberet, Macrianum et Quintum, regnum affectavit. Ac ipse quidem ob alterum pedem mutilatum, vestem imperatoriam non induit, sed filios induere jussit : atque ab Asianis cupide susceptus, cum ad breve tempus adversus Persas commoratus esset, contra Galienum se parabat :

ΚΔ'. Μετὰ δὲ τὸν Οὐαλεριανὸν Γαλιηνὸς ὁ ἐκείνου υἱὸς τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας γέγονεν ἐγκρατής, ὃν ὁ πατὴρ, κατὰ Περσῶν στρατευόμενος, εἰς τὰ ἑσπέρια εἴασε τοῖς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐφεδρεύουσι καὶ τοῖς τὴν Θρᾴκην ληϊζομένοις ἀντικαθίστασθαι. Ὃς Ἀλαμανοῖς περὶ τριάκοντα μυριάδας οὖσι περὶ τὰ Μεδιόλανα συμβαλὼν μετὰ μυρίων ἐνίκησεν. Εἶτα καὶ Αἰρούλοις (73), Σκυθικῷ γένει καὶ Γοτθικῷ, ἐπεξελθὼν ἐκράτησεν. Ἐπολέμησε δὲ καὶ Φράγγοις. Αὐρίολος δὲ ἐκ χώρας ὢν Γετικῆς, τῆς ὕστερον Δακίας ἐπικληθείσης, καὶ γένους ἀσήμου (ποιμὴν γὰρ ἐτύγχανε πρότερον) τῆς τύχης δὲ αὐτὸν εἰς μέγα βουληθείσης ἐπᾶραι, ἐστρατεύσατο· καὶ περιδέξιος γεγονὼς, τῶν βασιλικῶν ἵππων φροντιστὴς προκεχείριστο. Καὶ περὶ τούτους εὐδοκιμῶν, κεχαρισμένος ἔδοξε τῷ κρατοῦντι. Τῶν δὲ ἐν τῇ Μυσίᾳ στρατιωτῶν στασιασάντων, καὶ Ἰγγενοῦον αὐτοκράτορα ἀνειπόντων, καὶ τοῦ Γαλιηνοῦ αὐτῷ ἀντιταξαμένου περὶ τὸ Σίρμιον, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Μαυρουσίους ἐπαγομένου, οἳ ἀπὸ Μήδων κατάγεσθαι λέγονται, ὁ Αὐρίολος ἱππαρχῶν γενναίως μετὰ τῶν ἱππέων ἀγωνισάμενος, πολλοὺς τῶν τὰ Ἰγγενούου φρονούντων διώλεσε, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐτρέψατο εἰς φυγὴν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν Ἰγγενοῦον φεύγειν ἀπεγνωκότα καὶ ἐν τῷ φεύγειν ἀναιρεθῆναι παρὰ τῶν δορυφόρων αὐτοῦ. Αὖθις οὖν Ποστοῦμος (74) τῷ Γαλιηνῷ ἐπανίσταται. Παῖδα γὰρ ἔχων ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ὁμώνυμον, δεξιόν τε καὶ εὐπρόσωπον, ὃν καὶ τῆς βασιλείας εἶχε διάδοχον, ἐν Ἀγριππίνῃ τῇ πόλει κατέλιπε, τοῖς Γάλλοις ὑπὸ Σκυθῶν πορθουμένοις ἐπικουρήσαντα. Ὧ καί τινα Ἀλβανὸν κεκλημένον ἐπέστησε διὰ τὴν νεότητα αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ. Ποστοῦμος δὲ, εἰς φυλακὴν τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ ἐαθεὶς, ὥστε κωλύειν τοῖς πέραν οἰκοῦσιν Βαρβάροις τὴν εἰς τὴν Ῥωμαΐδα χώραν διάβασιν, λαθοῦσί τισι, καὶ διαβᾶσι τὸν ποταμὸν, καὶ λείαν ἐπαγομένοις πολλὴν ἐν τῷ ἐπανιέναι ἐπέθετο, καὶ πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε, τὴν δὲ λείαν ἀφείλετο ξύμπασαν, καὶ ταύτην αὐτίκα τοῖς στρατιώταις διένειμεν. Ὁ μαθὼν ὁ Ἀλβανὸς, πέμψας ἀποκομισθῆναι αὐτῷ καὶ τῷ νέῳ Γαλιηνῷ τὴν λείαν ἀπῄτει. Καὶ ὁ Ποστοῦμος, συγκαλέσας τοὺς στρατιώτας, εἰσέπραττεν ἐξ αὐτῶν τὰ τῆς λείας εἰς ἀποστασίαν αὐτοὺς παρακινῆσαι μηχανώμενος, ὃ καὶ γέγονε· καὶ μετ' αὐτῶν τῇ πόλει τῇ Ἀγριππίνῃ προσέβαλε, καὶ οἱ τῆς πόλεως τόν τε παῖδα τοῦ βασιλέως καὶ τὸν Ἀλβανὸν αὐτῷ ἐκδεδώκασιν, οὓς καὶ ἄμφω ἀπέκτεινε. Ταῦτα γνοὺς ὁ Γαλιηνὸς πρὸς τὸν Ποστοῦμον ἀπῄει, καὶ συμμίξας αὐτῷ πρότερον μὲν ἡττήθη, εἶτα καὶ ἐπεκράτησεν, ὡς καὶ τὸν Ποστοῦμον φεύγειν. Στέλλεται οὖν ὁ Αὐρίολος καταδιῶξαι αὐτόν. Ὁ δὲ, καίτοι δυνάμενος καταλαβεῖν αὐτὸν, οὐκ ἠθέλησεν ἐπιδιῶξαι ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' ἐπανελθὼν εἶπε μὴ δυνηθῆναι αὐτὸν κατα-

Variæ lectiones et notæ.

(73) *Αἰρούλοις*. Ita mss. codd. ut *Æruli*, in Regio cod. Ammiani, ut monet Henr. Valesius, quos alii Ἐλούρους vocant. Lexicon ms. Αἰλουρος. Ἐλοῦρος δὲ ἔθνος, φιλόν.

(74) *Ποστοῦμος*. Ita Zosimo appellatur, Victori et Eutropio *Posthumus*, Trebellio, et in Nummis *Posthumius*.

λήψεσθαι. Ποστοῦμος δ' οὕτω διαφυγὼν, αὖθις A συνίστα στρατόν. Καὶ πάλιν ὁ Γαλιηνὸς ἤλαυνεν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐν πόλει τινὶ τῆς Γαλλίας κατακλείσας ἐπολιόρκει τὸν τύραννον. Ἐν δὲ τῇ πολιορκίᾳ πλήττεται βέλει ὁ βασιλεὺς τὰ μετάφρενα, καὶ νοσήσας ἐκ τούτου, τὴν πολιορκίαν διέλυσε. Καὶ ἄλλος δὲ τῷ Γαλιηνῷ κεκίνητο πόλεμος παρὰ Μακρίνου (75), ὃς, δύο ἔχων υἱοὺς Μακριανὸν καὶ Κύϊντον, τυραννίδι ἐπικεχείρηκε. Καὶ αὐτὸς μὲν, ὅτι θάτερον πεπήρωτο τῶν σκελῶν, οὐκ ἐνέδυ τὴν στολὴν τὴν βασίλειον, τοῖς δ' υἱοῖς αὐτὴν περιέβαλε, καὶ οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἀσμένως αὐτὸν προσεδέξαντο. Ὁ δὲ ὀλίγα πρὸς Πέρσας ἐνδιατρίψας, ἐπὶ Γαλιηνὸν παρεσκευάζετο. Καὶ τοῖς Πέρσαις Βαλλίσταν ἀντικατέστησεν, ὃν αὐτὸς προεχειρίσατο ἵππαρχον, B καὶ σὺν τούτῳ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καταλέλοιπε Κύϊντον. Πέμπει οὖν ὁ βασιλεὺς κατὰ Μακρίνου καὶ Μακριανοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τὸν Αὐρίολον, μετὰ καὶ στρατηγῶν ἑτέρων· καὶ προσμίξαντες αὐτοῖς, ἐκύκλωσαν σφᾶς, καί τινας ἀνεῖλον. Ἐφείδοντο γὰρ αὐτῶν ὡς ὁμογενῶν, καὶ ἤλπιζον προσρυῆναι αὐτοὺς τῷ βασιλεῖ· ἐκεῖνοι δ' οὐκ ἐνεδίδουν, ἐκ δέ τινος τυχαίου συμβάματος ἅπαντες τῷ βασιλεῖ προσεχώρησαν. Βαδίζοντες γὰρ οἱ περὶ τοὺς τυραννοῦντας ὀρθίας τὰς σημαίας ἀνεῖχον. Εἷς δὲ τῶν σημαίας φερόντων ἐν τῷ βαδίζειν συμποδισθεὶς πέπτωκε, καὶ ἡ σημαία ἐκείνου πεσόντος κατήνεκτο. Ἰδόντες οὖν οἱ λοιποὶ ὅσοι τὰς σημαίας ἔφερον, τὴν κλινθεῖσαν σημαίαν, καὶ ἀγνοήσαντες ὅπως ἐκείνη ἐκέκλιτο, ὑπέλαβον (76) ἑκόντα τὸν C ταύτην κατέχοντα ἐπικλῖναι αὐτὴν τῷ βασιλεῖ μεταθέμενον. Καὶ αὐτίκα κἀκεῖνοι πάσας κεκλίκασι, καὶ προσοῦδισαν, καὶ τὸν Γαλιηνὸν εὐφήμησαν, μόνων τῶν Παιόνων περιλειφθέντων τοῖς περὶ τὸν Μακρῖνον. Εἶτα κἀκείνων μεταθέσθαι βουλομένων, ὁ Μακρῖνος σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ μὴ ἐκδοῦναι αὐτοὺς αὐτῶν ἐδεήθησαν, ἀλλ' ἀνελεῖν πρότερον σφᾶς καὶ οὕτω προσχωρῆσαι τῷ βασιλεῖ· ὃ πεποιηκότες οἱ Παίονες παρέδωκαν ἑαυτούς. Κύϊντός γε μὴν ὁ νεώτερος τοῦ Μακρίνου υἱὸς ἐν τῇ Ἑῴᾳ ἦν σὺν Βαλλίστᾳ, πᾶσαν αὐτὴν σχεδὸν πεποιημένος ὑφ' ἑαυτόν. Ἐφ' οὓς ὁ Γαλιηνὸς Ὠδέναθον ἔπεμψεν, ἡγεμονεύοντα τῶν Παλμυρηνῶν. Τῆς ἥττης δὲ τῶν Μακρίνων τῆς κατὰ Παιονίαν συμβάσης ἀγγελθείσης τῷ Κυΐντῳ καὶ τῷ Βαλλίστᾳ, πολλαὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀπέστησαν πόλεων. Οἱ δ' ἐν Ἐμέσῃ διῆγον· ἔνθα γενόμενος ὁ Ὠδέναθος, καὶ συμβαλὼν αὐτοῖς νικᾷ· καὶ τὸν μὲν Βαλλίσταν αὐτὸς ἀναιρεῖ, τὸν δὲ Κύϊντον οἱ τῆς πόλεως. Ὠδέναθον δὲ τῆς ἀνδραγαθίας ὁ βασιλεὺς ἀμειβόμενος, πάσης Ἀνατολῆς αὐτὸν προεχειρίσατο στρατηγόν. Οὗτος ὁ Ὠδέναθος, μέγας γενόμενος, καὶ Ῥωμαίοις πιστὸς, καὶ ἐν πολλοῖς πολέμοις διαφόρων ἐθνῶν καὶ κατ' αὐτῶν τῶν Περσῶν ἀριστεύσας, τελευταῖον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφόπαιδος ἀνῃρέθη. Ἐν γὰρ θήρᾳ τῷ θείῳ συνὼν ἐκεῖνος, ἐπεὶ θηρίον ἐξέθορε, προεπεχείρησε, καὶ τὸν θῆρα βαλὼν ἀνεῖλεν· ὁ δὲ Ὠδέναθος ἠγανάκτησε, καὶ ἠπείλησε τῷ ἀνεψιῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἐπαύσατο, ἀλλὰ καὶ δὶς καὶ τρὶς τοῦτο ἐποίησε· ὀργισθεὶς ὁ Ὠδέναθος ἀφείλετο τὸν ἵππον αὐτοῦ· τοῦτο δὲ εἰς μεγάλην ὕβριν τοῖς Βαρβάροις λογίζεται. Ἀχθόμενος τοίνυν ὁ νεανίας, ἠπείλει τῷ θείῳ· ὁ δὲ διὰ τοῦτο τοῦτον ἐδέσμησεν. Εἶτα ὁ πρεσβύτερος τῶν Ὠδενάθου υἱῶν λυθῆναι τὸν δέσμιον τὸν πατέρα ᾐτήσατο· κἀκεῖνος λυθεὶς, συμποσιάζοντι τῷ Ὠδενάθῳ ἐπελθὼν μετὰ ξίφους, κἀκεῖνον ἀνεῖλε, καὶ τὸν ἐκείνου υἱὸν, δι' οὗπερ ἐλέλυτο. Ἀνῃρέθη δὲ κἀκεῖνος, τινῶν ἐπιθεμένων αὐτῷ.

Balista, quem magistrum equitum crearat, contra Persas relicto, adjuncto etiam Quinto filio. Quare imperator Aureolum cum aliis ducibus contra Macrinum et Macrianum misit : qui hoste circumvento nonnullos occiderunt (parcebant enim eis, ut popularibus suis) sperantes, eos ultro ad imperatorem transituros. Sed cum non cederent, fortuito accidit, ut omnes ad officium redirent. Nam dum tyrannorum milites erectis signis incedunt, quidam ex signiferis impeditus concidit : signoque una inclinato, reliqui signiferi causæ ignari, putantes illum ultro **633** se imperatori submisisse, humi prostrati omnes idem fecerunt, Galienum faustis ominibus prosequentes ; neque ulli, præter Pæones, apud Macrinum manserunt. Qui cum et ipsi transituri essent, Macrino et filio, ipsorum rogatu, ne in hostium potestatem venirent, interfectis, imperatori se dediderunt. Galienus vero contra Quintum, juniorem Macrini filium, qui totum pene Orientem subegerat, Odenatum Palamyrenorum ducem misit. Verum Macrini et Macriani clade Pannonica nuntiata, multæ urbes a Quinto et Balista defecerunt. Quos Odenatus Emesæ aggressus, vicit ; ac Balistam ipse occidit, Quintum cives. Qua de causa in rei fortiter gestæ præmium dux totius Orientis ab imperatore designatus, fidelem se erga Romanos præbuit : magnaque parta gloria, varias gentes : multis bellis devicit, contra Persas etiam re bene gesta. Sed tandem a fratris sui filio est occisus. Qui cum in venatione belluam surgentem prior emisso jaculo dejecisset, eaque de causa a patruo objurgatus, iterum ac tertio idem fecisset : Odenatus iratus, equum ei ademit, quæ magna ignominia habetur apud Barbaros : et hominem ea de causa minas spirantem, in vincula conjecit. Sed postea rogatu filii Odenati natu majoris solutus, stricto gladio ipsum Odenatum, et ejus filium liberatorem suum, in convivio interfecit, atque ipse etiam ab aliis est occisus.

Variæ lectiones et notæ.

(75) *Παρὰ Μακρίνου*. Quem, ut et filium, *Macrianum* appellat Trebellius Pollio.

(76) *Ὑπέλαβον*. Id enim signum erat defectionis et deditionis. Pacatus in Panegyr. ad Theodosium : *Aliquanto melius manus illa consuluit, quæ submissis precabunda vexillis petiit veniam necessitatis*, etc. Vide Lucanum, lib. VI ; Orosium, lib. VII, cap. 36 ; Ammianum, lib. XXVI, etc.

XXV. Deinde Aureolus toti equitatui præfectus, homo potens, contra Galienum insurrexit: et Mediolano occupato, se ad invadendum imperatorem paravit. Sed ab eo, multis suorum amissis, et vulnere accepto, Mediolanum compulsus, ubique obsessus est. Dum autem Galienus contra hostes excursiones facit, imperatrix, quam secum adduxerat, in periculo fuit. Nam cum hostes vallum a paucis admodum militibus custodiri animadvertissent, imperatoris tabernaculum invaserunt, imperatricis rapiendæ causa. Sed miles quidam gregarius, qui ante tabernaculum sedens, calceum pede detractum **634** consuebat: arrepto clypeo et pugione, in eos ferociter irruit, et uno atque altero percusso, cæteros illius audacia territos repulit, dum plurium concursu conjux imperatoris erepta est. Quo Mediolanum adhuc obsidente, Aurelianus cum equitibus ad Galienum venit: cujus occidendi consilium proceres cum Aureliano initum, dum Mediolanum caperetur, differre habebant in animo. Sed cum id esse proditum intellexissent, maturatis insidiis, Galieno hostium adventum nuntiant, contra quos illi statim sub prandii tempus paucis comitantibus egredienti, occurrunt equites. Qui cum non procul ab eo distantes, nec ex equis descenderent, nec ullum alium honorem imperatori debitum haberent: comites suos rogat, quid illi sibi vellent? qui cum respondissent, eos imperium illi abrogaturos: statim laxatis habenis in fugam conversus, insidiatores equi celeritate effugisset, nisi is ad fossam quamdam territus substitisset, ubi persequentibus eum assecutis, a quodam hasta ictus, decidit equo: nec multo post ex sanguinis profluvio decessit. Imperavit solus, et cum patre, annos quindecim. Animo liberali fuit, atque omnibus gratificari studuit, neque quemquam voti impotem dimisit: ne adversariis quidem suis, aut iis qui tyrannos secuti fuerant, supplicio affectis. [Ac alii sic periisse Galienum, alii ab Heracliano præfecto cæsum esse tradunt. Nam cum Aureolus, qui Gallicis legionibus præerat, mota seditione cum exercitu in Italiam contenderet, Galienum contra eum abeuntem, dum noctu in tabernaculo dormit, ab Heracliano Aureoli conjurato excitatum esse. Qui cum ei et Claudio viro bellicosissimo, Aureolum jam cum magnis copiis adventare nuntiasset, Galienum subito nuntio perterritum, ac seminudum lecto exsilientem, armaque petentem, ab illo cæsum esse. Hujus temporibus Xystus, undecimo Romani episcopatus anno defunctus, Dionysium successorem habuit. Demetriano Antiocheno mortuo, Paulus Samosatenus successit qui de Christo humiliter docuit, eum hominem esse natura communi præditum, et non Deum. Contra **635** hunc aliarum Ecclesiarum pastores concilium indixerunt, cui etiam Gregorius Thaumaturgus, et frater ejus Athenodorus interfuerunt: eumque ut perperam de Christo sentientem, convictum,

A ΚΕ'. Αὖθις δὲ ἑτέρα κατὰ τοῦ Γαλιηνοῦ ἐπανάστασις γέγονεν, ἣν Αὐρίολος συνεστήσατο, πάσης ἄρχων τῆς ἵππου καὶ μέγα δυνάμενος· ὅς, τὴν πόλιν τὰ Μεδιόλανα κατασχὼν, ἡτοιμάζετο συμμίξαι τῷ βασιλεῖ. Ἐλθὼν δὲ κἀκεῖνος μετὰ δυνάμεως, καὶ τῷ τυραννοῦντι ἀντιταξάμενος, πολλοὺς τῶν αὐτῷ συνόντων διέφθειρεν. Ὅτε καὶ ὁ Αὐρίολος ἐτρώθη, καὶ εἰς Μεδιόλανα κατεκλείσθη, παρὰ τοῦ βασιλέως ἐκεῖσε πολιορκούμενος. Τοῦ δὲ Γαλιηνοῦ ἐπεκδρομὰς ποιουμένου κατά τινας τῶν πολεμίων, ἐν κινδύνῳ ποτὲ γέγονεν ἡ βασίλισσα· συνῆν γὰρ αὐτῷ. Ὡς γὰρ ὁ βασιλεὺς ἐπεξέδραμε μετὰ τῶν πλειόνων στρατιωτῶν, ὀλίγοι πάνυ περιελείφθησαν περὶ τὸ χαράκωμα. Ὅπερ οἱ πολέμιοι θεασάμενοι ἐπῆλθον τῇ τοῦ βασιλέως σκηνῇ, ἁρπάσαι διανοούB μενοι τὴν βασίλισσαν. Εἷς δέ τις τῶν ἠμελημένων στρατιωτῶν πρὸ τῆς σκηνῆς καθήμενος, καὶ τὸ οἰκεῖον ὑπόδημα τοῦ ποδὸς ἐκβαλὼν συνέῤῥαπτεν αὐτό. Ὡς οὖν εἶδε τοὺς πολεμίους ἐπερχομένους, ἁρπάσας ἀσπίδα καὶ ἐγχειρίδιον, περιθύμως ὥρμησε κατ' αὐτῶν, καὶ πλήξας ἕνα, καὶ δεύτερον, ἀνέκοψε τοὺς λοιποὺς, ἀποδεδειλιακότας πρὸς τὴν ἐκείνου ὁρμήν. Καὶ οὕτω πλειόνων συνδραμόντων στρατιωτῶν ἡ τοῦ βασιλέως διασέσωστο γαμετή. Ἔτι δὲ πολιορκοῦντος τοῦ βασιλέως τὰ Μεδιόλανα, Αὐρηλιανὸς σὺν ἱππεῦσι προσῆλθεν αὐτῷ, μεθ' οὗ ἀνελεῖν αὐτὸν οἱ μεγιστᾶνες προεβουλεύσαντο· ὑπερετίθεντο δὲ τὸ σκέμμα, ἕως ἁλῷεν τὰ Μεδιόλανα. Μαθόντες δ' ἐγνῶσθαι τὸ σφῶν διαβούλιον, ἐπετάχυναν τὴν ἐπιβουλὴν καὶ στέλλουσί τινας πολεμίους C ἐπιέναι τῷ Γαλιηνῷ ἀγγέλλοντας. Ὁ δὲ αὐτίκα ἐξώρμησε κατ' αὐτῶν, ὥρας ἤδη ἐφεστώσης ἀρίστου, καὶ ὀλίγων συνεπομένων αὐτῷ. Ἀπιόντι δὲ συναντῶσιν ἱππεῖς· ὧν οὐ πόῤῥω που ἀφεστώτων αὐτοῦ, καὶ μήτε τῶν ἵππων ἀποβάντων, μήτε τι ἕτερον ποιούντων ἃ πρὸς βασιλεῖς νενόμισται γίνεσθαι, ἤρετο τοὺς παρόντας ἐκεῖνος, Τί οὗτοι βούλονται; οἱ δὲ, Παῦσαί σε τῆς ἀρχῆς, ἀπεκρίθησαν. Καὶ ὃς αὐτίκα τὸν χαλινὸν τῷ ἵππῳ ἐνδοὺς, εἰς φυγὴν ἐτράπη. Καὶ κἂν διέφυγε τοὺς ἐπιβουλεύοντας τῇ ταχυτῆτι τοῦ ἵππου, εἰ μὴ ὕδατος ἐνέτυχεν ὀχετῷ. Παρελθεῖν γὰρ τοῦτον ὁ ἵππος ἀποδεδειλιακὼς, ἔστη· καὶ οὕτω κατέλαβον οἱ διώκοντες, καί τις κατ' αὐτοῦ τὸ δόρυ ἠκόντισεν. Ὁ δὲ πληγεὶς D τοῦ ἵππου κατήνεκτο, καὶ ἐπὶ μικρὸν διαρκέσας, ἐκ τῆς τοῦ αἵματος ἐτελεύτησε ῥύσεως, βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς πεντεκαίδεκα σὺν τοῖς τοῦ πατρός. Ἦν δὲ τὴν γνώμην φιλότιμος καὶ πᾶσι θέλων χαρίζεσθαι, καὶ οὐδεὶς αἰτούμενος αὐτὸν διημάρτανεν· οὔτε μὴν τοὺς ἐναντιωθέντας αὐτῷ, ἢ προστεθέντας τοῖς τυραννήσασιν, ἐτιμωρήσατο. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἱστόρησαν ἀναιρεθῆναι τὸν Γαλιηνόν· οἱ δὲ παρὰ Ἡρακλειανοῦ τοῦ ἐπάρχου σφαγῆναι τοῦτόν φασι. Τοῦ γὰρ Αὐριόλου ἐν Κελτοῖς στρατηγοῦντος, καὶ ἐπαναστάντος αὐτῷ ἥκοντός τε ἐπὶ Ἰταλίαν σὺν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ὁ Γαλιηνὸς κατ' ἐκείνου ἐξώρμησε. Νυκτὸς δὲ πρόσεισιν αὐτῷ, ἐν τῇ σκηνῇ καθεύδοντι ὁ Ἡρακλειανὸς κεκοινωνηκὼς τῆς ἐπιβουλῆς καὶ Κλαυδίῳ, ἀνδρὶ στρατηγικωτάτῳ, ἀπαγγέλλων ὡς

Αὐρίολος ἤδη ἔπεισι μετὰ βαρείας δυνάμεως. Ὁ δὲ, A πρὸς τὸ τῆς ἀγγελίας αἰφνίδιον τεθορυβημένος, τῆς κλίνης ἀναθορὼν καὶ ἡμίγυμνος ᾔτει τὰ ὅπλα. Καὶ ὁ Ἡρακλειανὸς πλήττει τοῦτον καιρίαν, καὶ ἀποκτίννυσιν. Ἐν τοῖς τούτου χρόνοις Ξύστος, ὁ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπ' ἔτη προστὰς ἕνδεκα, τελευτᾷ, καὶ Διονύσιος αὐτὸν διαδέχεται. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ τὴν τοῦ Χριστοῦ ποιμαίνοντος ποίμνην Δημητριανοῦ τὴν ζωὴν ἐκμετρήσαντος Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς παραλαμβάνει τὴν Ἐκκλησίαν, ὃς ταπεινὰ περὶ Χριστοῦ ἐδογμάτισεν, ὡς ἀνθρώπου κοινοῦ τὴν φύσιν γενομένου, καὶ οὐ Θεοῦ. Καθ' οὗ σύνοδον οἱ τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν ποιμένες συνηθροικότες, ἐν ᾗ παρῆν καὶ Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς καὶ ὁ τούτου αὐτάδελφος Ἀθηνόδωρος, ἤλεγξαν αὐτὸν κακῶς περὶ Χριστοῦ φρονοῦντα, καὶ ἀπεκήρυξαν. Μὴ πειθομένου δ' ἐκείνου ἀποστῆναι τῆς Ἐκκλησίας, Αὐρηλιανὸς τότε κρατῶν, καὶ ἔντευξιν περὶ τούτου δεξάμενος παρὰ τῶν ὀρθοδόξων, διάταγμα ἔθετο, ἐκείνοις νεμηθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν, οἷς ἂν οἱ κατὰ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπίσκοποι πρόσθοιντο. Ἐντεῦθεν ἀτίμως ἐξηλάθη τῆς Ἐκκλησίας ὁ Παῦλος, καὶ ἀντεισήχθη Δόμνος.

Ecclesia cedere jusserunt. Recusantem, apud Aurelianum, qui tum imperabat, detulerunt orthodoxi : qui cum decreto iis Ecclesiam attribui jussisset, quibus Romani et Italici episcopi suffragarentur, Paulo per ignominiam pulso, Domnus successit.

ΚϚ'. Τοῦ μέντοι Γαλιηνοῦ ἀνῃρημένου, Κλαύδιος B ἀνεῤῥήθη Καῖσαρ. Καὶ ὁ Αὐρίολος, τὰ ὅπλα καταθέμενος, αὐτῷ ὑπετάγη· ὃς, αὖθις τυραννῆσαι ἐπιχειρῶν, ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διεφθάρη. Κλαύδιος δὲ (77), χρηστὸς τυγχάνων ἀνὴρ, καὶ δικαιοσύνῃ στοιχῶν, ἀπηγόρευσε πᾶσι ζητεῖν ἐκ βασιλέως ἀλλότρια πράγματα. Νενόμισται γὰρ τοὺς βασιλεῖς δύνασθαι δωρεῖσθαι καὶ τὰ ἀλλότρια, ὅθεν καὶ οἱ ἔτι κείμενοι νόμοι παρὰ τῇ πολιτείᾳ ἐσχήκασι τὴν ἀρχήν. Προσῆλθεν οὖν γυνή τις, ἧς χωρίον αὐτὸς πρὸ τῆς βασιλείας εἰλήφει ἐκ βασιλικῆς δωρεᾶς, λέγουσα· *Κλαύδιος ὁ ἵππαρχος ἠδίκησέ με*. Ὁ δὲ, *Ὅπερ ὁ Κλαύδιος ἰδιώτης ὢν ἀφείλετο*, εἶπεν, *ἡνίκα μή τι αὐτῷ τῶν νόμων ἔμελε, τοῦτο βασιλεύσας ἀποκαθίστησιν*. Ἐν Ῥώμῃ δέ γε, ἡ σύγκλητος C μαθοῦσα τὴν τοῦ Γαλιηνοῦ ἀναίρεσιν, τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου καὶ τὸν υἱὸν ἐθανάτωσαν. Τοῦ μέντοι Ποστούμου τυραννοῦντος ἔτι, καὶ Βαρβάρων διὰ τῆς Μαιώτιδος διαβάντων λίμνης εἰς Ἀσίαν τε καὶ Εὐρώπην καὶ ληϊζομένων αὐτὰς, βουλῆς τε προτεθείσης τίνι πρότερον ἐπιχειρητέον πολέμῳ· ὁ Κλαύδιος ἔφη ὡς *Ὁ πρὸς τὸν τύραννον πόλεμος ἐμοὶ διαφέρει, ὁ δὲ πρὸς τοὺς Βαρβάρους τῇ πολιτείᾳ, καὶ χρὴ προτιμηθῆναι τὸν τῆς πολιτείας*. Οἱ Βάρβαροι δὲ πολλὰς μὲν κατέδραμον χώρας, τὴν δέ γε Θεσσαλονίκην ἐπολιόρκουν, ἣ πάλαι μὲν Ἠμαθία καλεῖσθαι λέγεται, Θεσσαλονίκη δὲ μετονομασθῆναι ἐκ τῆς Φιλίππου μὲν θυγατρὸς, Κασάνδρου δὲ γυναικὸς Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' ἐκείνης μὲν τῆς πόλεως ἀπεκρούσθησαν· ἐπελθόντες δὲ ταῖς Ἀθήναις, D εἷλον αὐτὰς, καὶ συναγαγόντες πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει βιβλία, καῦσαι ταῦτα ἠβούλοντο. Εἷς δέ τις

XXVI. Galieno interfecto, Claudius Cæsar est designatus, cui Aureolus armis positis se submisit : sed cum denuo regnum affectaret, a militibus occisus est. Claudius vero cum vir bonus justitiæque sectator esset, interdixit ne ultra cuiquam bona aliena ab imperatore peteret. Receptum id enim moribus erat imperatores etiam aliena donare, quandoquidem idem jus reipublicæ stanti per leges fuerat. Itaque mulier quædam, cujus prædium ipse ante imperium ex dono imperatoris acceperat, accessit, a Claudio magistro equitum injuriam sibi esse factam conquerens. Tum ille : *Quod*, inquit, *Claudius, dum privatus erat, nec leges curabat, abstulit, hoc factus imperator restituit.* Senatus Romanus, Galieni cæde cognita, fratrem illius et filium etiam occidit. Cum autem Posthumus adhuc tyrannidem obtineret, et Barbari Mæotide palude superata, Asiam Europamque vastarent, ac utrum bellum prius conficiendum esset, deliberaretur, Claudius dixit, *Bellum Posthumicum mea interest, Barbaricum reipublicæ, cujus in primis habenda est ratio.* Cæterum Barbari multas provincias incursantes, Thessalonicam, quæ, cum olim Emathia diceretur, a Philippi filia Cassandro nupta hoc nomen accepisse fertur, obsederunt : ab eaque repulsi, Athenas ceperunt. Ubi cum omnes libros in unum acervum congestos crematuri essent, unus ex cordatioribus populares suos a proposito revocavit : quod Græci, dum iis rebus occupati, rem militarem negligerent, facile superari possent. Enimvero Cleodemus, vir Atheniensis, fuga elapsus, coactaque

Variæ lectiones et notæ.

(77) *Κλαύδιος δέ*. Hæc de Claudii justitia, verbis Petri Fabri Sanjoriani, lib. II *Senestr.* cap. 25, reddidimus, cum horum sensum vix ceperit interpres, et quæ salebrosa agnovit Henric. Valesius ad Dionis Excerpta, p. 208. Ea vero de optimo quodam auctore sumpta existimat idem Faber, et vocem ἀλλότρια, sive *aliena*, hoc loco, intelligi non debere omnia quæ privatus quisque jure dominii pertinet. Nam quis, inquit, fando unquam audivit, ea vel peti solita esse, vel ab imperatore olim donari potuisse? nisi forte quod multo ante in Asia factitasse Antonium scribit Plutarchus, id imperatoribus usuvenerit : quod quidem Fabro non placet, qui pertinere edictum istud putat ad titulum *De petitionibus bonorum sublatis* : ita ut aliena intelligi debeant, ea scilicet quæ reorum quidem, sed indemnatorum adhuc et viventium bona sunt, itemque caduca seu vacantia : imo vero etiam damnatorum et proscriptorum bona, quæ tamen fisco nuntiata, nondum addita, seu incorporata sunt, cum hæc quoque aliena quodammodo esse videantur.

multitudine, navibus ex mari hostes adortus, tantam cædem edidit, ut reliqui etiam inde aufugerent. Claudius vero cum eos in variis provinciis dispersos, **636** partim navalibus, partim terrestribus præliis superasset, multis etiam tempestatum vexationibus et fame consumptis, Sirmii ægrotans : cum primoribus exercitus convocatis, de imperatore creando dissereret, Aurelianum imperio dignum esse dixit. Sunt, qui eum statim imperatorem salutatum esse dicant. Alii asserunt, senatum, Claudii morte audita, Quintiliano fratri ejus, ob ipsius desiderium, detulisse imperium : qui ut homo simplex, et ad res gerendas parum idoneus, cum Aurelianum a militibus imperatorem salutatum esse audivisset, incisa manus vena ex profluvio sanguinis ultro necem sibi consciverit, per XVII duntaxat dies quasi somniato imperio. De spatio imperii Claudii, scriptores non consentiunt : quorum alii, eum unum annum, alii, ut et Eusebius, biennium imperasse ferunt. Hujus imperatoris Claudii ex filia nepos fuit Constans Chlorus, Magni Constantini pater.

A τῶν συνετῶν παρ' αὐτοῖς δοκούντων ἀπεῖρξε τοὺς ὁμοφύλους τοῦ ἐγχειρήματος, φάμενος ὡς περὶ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἀσχολούμενοι πολεμικῶν ἀμελοῦσιν ἔργων, καὶ οὕτως εὐχείρωτοι γίνονται. Κλεόδημος (78) δὲ, Ἀθηναῖος ἀνὴρ, διαδράναι ἰσχύσας, καὶ πλῆθος συναγαγὼν, μετὰ πλοίων ἐκ θαλάσσης ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ πολλοὺς ἀνεῖλεν, ὡς καὶ τοὺς περιλειφθέντας ἐκεῖθεν φυγεῖν. Κλαύδιος δὲ κατὰ τούτων ὁρμήσας, ἐν πολλαῖς σκεδασθέντων χώραις, ποτὲ μὲν ναυμαχίαις ποτὲ δὲ κατὰ γῆν συνισταμέναις μάχαις ἐνίκησε. Καὶ χειμῶνες δὲ αὐτοὺς ἐκάκωσαν, καὶ λιμὸς ἐπίεσε καὶ διέφθειρεν. Ἐν δὲ τῷ Σιρμίῳ διατρίβων ὁ Κλαύδιος ἐνόσησε, καὶ συγκαλέσας τὸ λογιμώτερον τοῦ στρατεύματος περὶ βασιλέως διελέχθη αὐτοῖς, καὶ τὸν Αὐρηλιανὸν ἄξιον B τῆς βασιλείας εἶπε τυγχάνειν. Εἰσὶ δ' οἳ λέγουσιν ὅτι καὶ αὐτίκα βασιλέα ἀνεῖπεν αὐτόν. Ἔνιοι δὲ λέγουσι τὴν σύγκλητον ἐν Ῥώμῃ, μαθοῦσαν τοῦ Κλαυδίου τὸν θάνατον, Κυντιλιανὸν (79) τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου, διὰ τὸν πρὸς Κλαύδιον πόθον ἀξιῶσαι τῆς βασιλείας, τὸ δὲ στρατιωτικὸν ἀναγορεῦσαι τὸν Αὐρηλιανόν. Ἀφελὴς δὲ ὢν ὁ Κυντιλιανὸς, καὶ πρὸς πραγμάτων ἀποπεφυκὼς μεταχείρισιν, μαθὼν τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἑαυτὸν ἀνεῖλε, τεμὼν τὴν φλέβα τῆς οἰκείας χειρὸς, καὶ τῇ ἐκεῖθεν τοῦ αἵματος ἀναποψύξας ῥοῇ, ἑπτακαίδεκα μόνας ἡμέρας (80) ὀνειρώξας ὥσπερ τὴν αὐταρχίαν. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Κλαυδίου ἀρχῆς ἀλλήλοις συμφωνοῦσιν αἱ συγγραφεῖς. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἕνα ἄρξαι τοῦτον ἱστοροῦσιν ἐνιαυτὸν, οἱ δὲ ἐπὶ δύο, ὧν ἐστι καὶ Εὐσέβιος. Τούτου τοῦ βασιλέως Κλαυδίου θυγατριδοῦς ἦν Κώνστας ὁ Χλωρὸς, ὁ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου πατήρ.

XXVII. Aurelianus principatu Romanorum potitus, magnates rogavit, quo pacto imperandum esset. Quorum unus ei respondit : *Si rempublicam recte administrare volueris, auro et ferro te munitum esse oportebit : ac ferro quidem contra hostes uti, tui vero observantes auro remunerari.* Atque is primus sui consilii tulisse fructum fertur, non multo post Aureliani ferrum expertus. Qui principio imperii Christianis clementem se præbuit : sed progressu temporis mutatus, persecutionem et ipse contra eos meditatus est. Verum cum jam decreta contra Christi cultores scriberentur, divina vindicta improbitatem ejus, vita adempta, coercuit. Sed nondum de ejus obitu, donec res sub eo gestas exposuerimus. Nam cum rei militaris peritissimus esset, multa bella prospere confecit. Palamyrenos subegit, eorumque reginam Zenobiam, Probo prætore capto, Ægypto potitam debellavit et subegit. Hanc alii Romam perductam viro claro nupsisse ferunt : alii in itinere præ animi ægritudine ob mutatam fortunam obiisse : defunctæ filiam unam uxorem duxisse Aurelianum, cæteras nobilibus Romanis despondisse. Hic Gallias etiam, plurimis annis a tyrannis occupatas, imperio Romano

C ΚΖ'. Αὐρηλιανὸς δὲ, τῆς ἡγεμονίας ἐπιβεβηκὼς Ῥωμαίων, ἤρετο τοὺς ἐν τέλει ὅπως βασιλεύειν χρεών. Ὧν εἷς εἶπεν αὐτῷ ὡς *Ἐὰν βούλει βασιλεῦσαι καλῶς, χρυσῷ σε δεῖ καὶ σιδήρῳ περιφράξαι σεαυτὸν, κατὰ μὲν τῶν λυπούντων κεχρημένον σιδήρῳ, τοὺς δέ γε θεραπεύοντας χρυσῷ ἀμειβόμενον.* Ὃς πρῶτος, ὡς λέγεται, τῆς οἰκείας ταύτης ἀπώνατο συμβουλῆς, μετ' οὐ πολὺ τοῦ σιδήρου πειραθείς. Οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ πρότερον μὲν τοῖς τὸν Χριστὸν σεβομένοις ἐπιεικῶς προσεφέρετο· προϊόντος δέ οἱ τοῦ χρόνου τῆς αὐταρχίας, ἠλλοίωτο, καὶ διωγμὸν ἐγεῖραι κατὰ τῶν πιστῶν καὶ αὐτὸς ἐβουλεύσατο, καὶ ἤδη καὶ διατάγματα συνεγράφετο. Ἀλλ' ἐπέσχεν ἡ θεία δίκη τὴν κατὰ τῶν σεβομένων Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν ὁρμὴν D τῆς κακίας αὐτοῦ, ὑποτεμοῦσα τὴν ἐκείνου ζωήν. Ἀλλὰ μήπω περὶ τοῦ τέλους αὐτοῦ, τὰ δ' ἐν τῇ αὐταρχίᾳ αὐτῷ πραχθέντα διηγητέον. Στρατηγικώτατος γὰρ ὢν πολλοὺς πολέμους ἐνίκησε. Τούς τε γὰρ Παλμυρηνοὺς ἐχειρώσατο, καὶ τὴν αὐτῶν βασίλισσαν Ζηνοβίαν κρατήσασαν καὶ Αἰγύπτου καὶ τὸν ἐκεῖ τότε στρατηγοῦντα Πρόβον ἑλοῦσαν αὐτὸς κατ' αὐτῆς στρατεύσας κατεπολέμησε καὶ ὑπέταξεν. Ἣν ἔνιοι μὲν εἰς Ῥώμην (81) ἀπαχθῆναί φασι

Variæ lectiones et notæ.

(78) *Κλεόδημος*. Sic tres mss. alter e Wolfianis, Κλεομήδης.

(79) *Κυντιλιανόν*. Quem *Quintillum* vocat Trebellius Pollio, ut et Vopiscus in Aureliano : Κύντιλλον, Zosimus, lib. I.

(80) *Ἑπτὰ καὶ δέκα ἡμέρας*. Ita etiam Pollio · Victor paucis diebus imperium tenuisse Quintillum ait.

(81) *Ἣν ἔνιοι μὲν εἰς Ῥώμην*. Locum hunc Zonaræ expendit Scaliger ad Eusebium p 239, II edit.

καὶ ἀνδρὶ συναφθῆναι τῶν ἐπιφανεστέρων ἑνί· οἱ δὲ καθ' ὁδὸν αὐτὴν θανεῖν λέγουσι, περιαλγήσασαν διὰ τὴν τῆς τύχης μεταβολήν· μίαν δὲ τῶν θυγατέρων αὐτῆς εἰς γυναῖκα λαβεῖν τὸν Αὐρηλιανὸν, τὰς δὲ λοιπὰς ἐπισήμους τῶν Ῥωμαίων συζεῦξαι. Οὗτος δὲ τὰς Γαλλίας ἐπὶ πλείστοις ἔτεσι παρά τινων τυραννούντων κατεχομένας, τῇ Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ αὖθις ἐπανεσώσατο, καὶ ἄρχοντας ταύταις ἐγκαταστήσας, αὐτὸς ἐπὶ Ῥώμην ἐπανελήλυθε, καὶ ἐθριάμβευσεν ἐπὶ ὀχήματος ἐλεφάντων τεσσάρων. Ἀλλὰ καὶ Γάλλους τότε κινηθέντας κατηγωνίσατο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐπὶ Σκύθας τὴν στρατείαν ἔθετο, ἀνῃρέθη, γενόμενος κατὰ τὴν Θρᾳκῴαν Ἡράκλειαν. Ἔρως γάρ τις καλούμενος, καὶ τῶν ἔξωθεν φερομένων (82) ἀποκρίσεων ὢν μηνυτὴς, ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ὠτακουστὴς καὶ προσαγγέλλων τῷ βασιλεῖ τὰ παρά τινων περὶ αὐτοῦ λεγόμενα, ὀργισθέντος αὐτὸν τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἐπεβούλευσεν αὐτῷ. Καὶ μιμησάμενος τὰ ἐκείνου γράμματα, γραφήν τινα συνέταξεν ὀνόματα περιέχουσάν τινων δυνατῶν κελεύουσαν τὴν ἐπὶ θάνατον ἐκείνους ἀχθήσεσθαι· ἣν ἐκείνοις ὑποδείξας, παρέθηξε τοὺς ἄνδρας πρὸς φόνον τοῦ αὐτοκράτορος. Δείσαντες γὰρ ἐκεῖνοι περὶ τῇ σφετέρᾳ ζωῇ, ἐπιτίθενται τῷ Αὐρηλιανῷ, καὶ ἀναιροῦσιν αὐτὸν, ἓξ ἐνιαυτοὺς ἠνυκότα παρὰ τῇ βασιλείᾳ, μηνῶν ὀλίγων (83) ἐνδέοντας.

A recuperavit: et magistratibus ibi ordinatis Romam reversus, **637** quadrigis elephantorum triumphavit. Gallos quoque, tum res novas molitos, devicit. Sed cum expeditionem contra Scythas suscepisset, juxta Thraciæ Heracleam est occisus. Nam Eros quidam a responsis externis, aut, ut alii tradunt, delator, imperatori ea quæ in eum dicerentur, referre solitus, insidias Aureliano, a quo per iracundiam objurgatus erat, comparavit: et manum ejus imitatus, litteras composuit, quibus potentes quidam viri capitis damnarentur, iisque ostensis, eosdem ad cædem imperatoris incitavit: qui vitæ suæ metuentes, Aurelianum sustulerunt, VI annis imperio potitum, paucis mensibus demptis.

ΚΗ'. Ὃν διεδέξατο Τάκιτος, πρεσβύτης ἀνήρ· πέντε γὰρ ἐτῶν εἶναι καὶ ἑβδομήκοντα ἀναγράφεται, ὅτε ᾑρέθη εἰς μοναρχίαν. Τὸ στρατιωτικὸν (84) δὲ αὐτὸν ἀνηγόρευσε καὶ ἀπόντα (ἐν Καμπανίᾳ γὰρ τότε διέτριβεν), ἔνθα δεδεγμένος τὸ ψήφισμα, εἰς Ῥώμην εἰσήλασε μετὰ σχήματος ἰδιωτικοῦ, καὶ γνώμῃ τῆς συγκλήτου τε καὶ τοῦ δήμου τὴν στολὴν περιεβάλετο τὴν βασίλειον. Σκύθαι δὲ τὴν Μαιώτιδα λίμνην καὶ τὸν Φᾶσιν ποταμὸν περαιωθέντες Πόντῳ καὶ Καππαδοκίᾳ ἐπῆλθον καὶ Γαλατίᾳ καὶ Κιλικίᾳ. Τούτοις ὁ Τάκιτος συμμίξας, καὶ ὁ Φλωριανὸς ὕπαρχος ὢν πολλοὺς ἀνεῖλον· οἱ δὲ λοιποὶ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύσαντο. Μαξιμῖνον δέ τινα συγγενῆ ἑαυτοῦ ἡγεμόνα τῆς Συρίας προεχειρίσατο Τάκιτος. Ὁ δὲ κακῶς τῇ ἀρχῇ χρώμενος ἀνῃρέθη παρὰ στρατιωτῶν. Καὶ δείσαντες οἱ τοῦτον ἀνελόντες, ὡς οὐκ ἀτιμωρήτους αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ παρόψεται, ἐπιδιώξαντες κἀκεῖνον ἀνεῖλον, οὔπω ἕβδομον μῆνα παρὰ τῇ βασιλείᾳ ἀνύσαντα, κατὰ δέ τινας μὴ ὅλους δύο ἐνιαυτούς.

B XXVIII. Ei successit Tacitus, homo senex, qui annos LXXV natus imperium suscepisse dicitur, et absens in Campania declaratus esse a militibus. Ubi decreto accepto, privato habitu Romam ingressus, de sententia senatus populique imperatoria insignia sumpsit. Cum autem Scythæ, Mæotide palude et Phaside amne superato, Pontum, Cappadociam, Galatiam et Ciliciam invasissent: Tacitus et Florianus præfectus multos occiderunt, reliqui fuga salutem quæsiverunt. Cum vero Maximinum quemdam, a Tacito cognato Syriæ ducem creatum, milites potestate abutentem occidissent, supplicium ejus facinoris metuentes, imperatorem quoque persecuti, nondum vel septimo mense, vel juxta quosdam needum integro biennio in impe- C rio exacto, trucidarunt.

ΚΘ'. Καὶ τούτου σφαγέντος, δύω κατὰ ταὐτὸν ἀνεῤῥήθησαν βασιλεῖς, Πρόβος μὲν ἐν τῇ Ἑῴᾳ παρὰ τῶν στρατιωτῶν, ἐν δὲ Ῥώμῃ παρὰ τῆς συγκλήτου Φλωριανός. Καὶ ἦρχον ἄμφω, Πρόβος μὲν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ καὶ Παλαιστίνῃ, ὁ δέ γε Φλωριανὸς ἐκ Κιλικίας μέχρις Ἰταλίας καὶ τῶν Ἑσπερίων. Ἀλλ' οὗτος οὐδ' ὅλον τρίμηνον ἀνύσας ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῆς ζωῆς ἅμα καὶ τῆς ἐξουσίας ἐκπέπτωκεν ἀναιρεθεὶς ὑπὸ στρατιωτῶν παρὰ Πρόβου λεγομένων σταλῆναι. Τοῦ δὲ θανόντος, ὡς εἴρηται, ὁ Πρόβος τὴν ὅλην ἐξουσίαν περιεζώσατο, ὃς ἐλλογιμώτατος εἶναι ἱστόρηται, καὶ κατὰ πολλῶν ἐθνῶν τρόπαια στήσασθαι, καὶ τοὺς στρατιώτας,

XXIX. Tacito sublato, duo imperatores eodem tempore sunt declarati, Probus in Oriente a militibus, Romæ a senatu Florianus. Ac uterque imperavit: Probus in Ægypto, Syria, Phœnicia et Palæstina: Florianus a Cilicia usque ad Italiam et Occidentem. Cæterum hic nondum tertio mense exacto, et vitam et imperium amisit: a militibus, quos Probus subornasse ferebatur, interfectus. Quo sic mortuo, Probus totius imperii habenas accepit, qui eruditissimus fuisse, et de multis populis triumphasse fertur, et milites Aureliani et Probi percussores convocatos, cum multis oppro- D briis occidisse. Saturnino Mauro, qui erat ipsi

Variæ lectiones et notæ.

(82) *Καὶ τῶν ἔξωθεν φερομένων*. Quibus verbis *frumentarium* describit, ut observat Casaubonus. Vide *Gloss. med. Lat.*

(83) *Μηνῶν ὀλίγων*. Sic mss. *minus paucis diebus*, Vopiscus.

(84) *Τὸ στρατιωτικόν*. Atqui Tacitus imperator a senatu electus, non a militibus, ut scribit Vopiscus: neque eorum sententia requisita, tametsi præfectus urbis Ælius Cæsianus sic exercitum est allocutus in Campo Martio: *Vos sanctissimi milites, et sacratissimi vos quirites habetis principem, quem de sententia omnium exercituum senatus elegit, Tacitum dico, augustissimum virum*, etc.

charissimus, regnum affectante, ejus facinoris
638 indicem mentiri putans, supplicio affecit: Saturninum vero milites occiderunt. Cum alius quidam in Britanniis defectionem meditaretur, quem ipse Probus, Victorini Mauri familiaris sui commendatione adductus, ad magistratum evexerat: cum Victorino expostulavit, qui impetrata ad illum abeundi potestate, se imperatorem fugere simulans, amanter a tyranno susceptus, noctu occiso homine, ad Probum rediit, ob mansuetudinem, placabilitatem et munificentiam charum omnibus. Cum Germanis Romanas civitates vexantibus resisteret, bello diutius durante, ex penuria commeatus periclitatus est. Fertur autem maximo imbri in castra ejus delato, multum quoque frumenti (si cui credere libet) depluisse: quo milites collecto et famis periculum effugerint, et hostes profligarint. Est et alia seditio contra Probum mota. Nam Carus, qui parti Europæ præerat, animadvertit suos milites de se imperatore creando agitare: qua re Probo significata, petiit ut inde revocaretur. Sed cum is ei successorem dare nollet, milites corona facta Carum vel invitum suscipere imperium coegerunt, statimque cum eo in Italiam properarunt. Quo Probus cognito, exercitum et ducem, qui illi resisterent, misit. Cum autem a Caro prope abessent, ducem suum in vincula conjectum, seque una illi dediderunt. Probus vero, ea militum transitione cognita, a suis satellitibus est interfectus, non integris VI annis imperio functus.

οἳ τὸν Αὐρηλιανὸν καὶ τὸν Τάκιτον ἀνῃρήκασι, συναγαγεῖν, καὶ πολλὰ ὀνειδίσαι, καὶ ἀποκτεῖναι· Σατορνίνου δὲ Μαυρουσίου τυραννίδι ἐπιχειρήσαντος, ὃς ἦν αὐτῷ φίλτατος, τὸν τοῦτο μεμηνυκότα ἐτιμωρήσατο, τῇ ἀγγελίᾳ διαπιστῶν· ὁ δὲ Σατορνῖνος ὑπὸ στρατιωτῶν ἀνῃρέθη. Ἕτερος δέ τις ἐν Βρεττανίαις ἀποστασίαν διεμελέτησεν, ὃν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς ἐποιήσατο, Βικτωρίνου Μαυρουσίου ᾠκειωμένου αὐτῷ, τοῦτο αἰτησαμένου. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ Πρόβος, ᾐτιᾶτο τὸν Βικτωρῖνον. Καὶ ὃς πεμφθῆναι πρὸς ἐκεῖνον ᾐτήσατο, καὶ ἀπῄει ὡς δῆθεν φεύγων τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀσπασίως παρὰ τοῦ τυραννήσαντος ὑπεδέδεκτο. Ὁ δὲ διὰ τῆς νυκτὸς ἀνελὼν αὐτὸν, ἐπανῆλθε πρὸς Πρόβον. Ἐφιλεῖτο δὲ παρὰ πάντων ὁ Πρόβος, ὡς πρᾶος καὶ εὐμενὴς καὶ φιλόδωρος. Οὗτος τῷ ἔθνει τῶν Γερμανῶν ἐπιτιθεμένων ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίους πόλεσιν ἀντιταττόμενος, τοῦ πολέμου πλείονα χρόνον ἐπικρατήσαντος, ἐν περιστάσει ἐγένετο, λιμοῦ συμβεβηκότος ἐπὶ τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ. Ὅτε λαῦρος λέγεται καταῤῥαγῆναι ὄμβρος ἐν τῷ αὐτοῦ στρατοπέδῳ, τῷ δ' ὑετῷ καὶ σῖτον συγκατενεχθῆναι πολὺν, εἴ τισι τοῦτο πιστεύοιτο· καὶ τὴν στρατιὰν συναγαγοῦσαν αὐτὸν, δι' αὐτοῦ τραφῆναι καὶ διαπεφευγέναι τὸν κίνδυνον, καὶ τοὺς ἐναντίους κατατροπώσασθαι. Γέγονε δὲ κατ' αὐτοῦ καὶ ἄλλη τις ἐπανάστασις. Μέρους γὰρ τῆς Εὐρώπης ὁ Κάρος ἄρχων ἔγνω τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας βουλευομένους ἀνειπεῖν αὐτὸν αὐτοκράτορα, καὶ τοῦτο τῷ Πρόβῳ ἐδήλωσε, δεόμενος ἐκεῖθεν ἀνακληθῆναι. Ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν ἀφελέσθαι αὐτὸν τὴν ἀρχήν. Περιστάντες οὖν οἱ στρατιῶται τὸν Κάρον, καὶ ἄκοντα καταδέξασθαι τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐβιάσαντο, καὶ αὐτίκα σὺν αὐτῷ ἐπὶ Ἰταλίαν ὡρμήκεσαν. Καὶ Πρόβος τοῦτο μαθὼν στράτευμα ἔπεμψε σὺν ἄρχοντι ἀντιστῆναι αὐτῷ· ἤδη δὲ πλησιάσαντες οἱ πεμφθέντες τῷ Κάρῳ, δεσμήσαντες τὸν ἄρχοντα ἑαυτῶν, κἀκεῖνον καὶ ἑαυτοὺς τῷ Κάρῳ παραδεδώκασιν. Ὁ δὲ Πρόβος ὑπὸ τῶν οἰκείων δορυφόρων ἀνῄρητο, μαθόντων τὴν τῶν στρατιωτῶν πρὸς Κάρον προσχώρησιν. Ὁ δὲ χρόνος τῆς αὐταρχίας τοῦ Πρόβου οὐχ ὁλόκληροι γεγόνασιν ἐνιαυτοὶ ἕξ.

XXX. Carus rerum potitus, filiis suis Carino et Numeriano imperatorio diademate ornatis, statim contra Persas profectus, Numeriano filio comitante, Ctesiphontem et Seleuciam occupavit. Sed Romani cum in cavo quodam loco castra haberent, pene undis essent oppressi, fluvio præterfluente per fossam a Persis in eos emisso. Verum Carus profligatis hostibus re bene gesta cum magna captivorum multitudine, opimaque præda Romam rediit. Deinde Sarmatas tumultuantes acie vicit, et gentem subegit. Fuit natione Gallus, sed vir fortis, et rei militaris peritus. De morte ejus non eadem historici prodiderunt. Nam alii in expeditione Hunnica occisum ferunt; alii, cum
639 ad Tigrim fluvium castra haberet, una cum tabernaculo suo fulmine conflagrasse. Quo sive hoc sive illo modo sublato, Numerianus filius

Λ'. Κάρος δὲ τῆς βασιλείας γενόμενος ἐγκρατὴς τοὺς οἰκείους υἱοὺς (85) Καρῖνον καὶ Νουμεριανὸν ἐταινίωσε βασιλικῷ διαδήματι. Καὶ αὐτίκα κατὰ Περσῶν ἐξεστράτευσεν ἅμα τῷ ἑνὶ τῶν παίδων τῷ Νουμεριανῷ καὶ κατέσχε Κτησιφῶντά τε καὶ Σελεύκειαν. Μικροῦ δ' ἂν ἐκινδύνευσε τὸ στράτευμα τῶν Ῥωμαίων. Ἐν κοίλῳ γὰρ ἐστρατοπεδεύσαντο τόπῳ· ὃ οἱ Πέρσαι θεασάμενοι τὸν ἐκεῖ παραῤῥέοντα ποταμὸν εἰς τὸν κοῖλον ἐκεῖνον τόπον διὰ διώρυγος ἐπαφήκασι. Τοῖς Πέρσαις δὲ προσβαλὼν ὁ Κάρος, εὐτύχησε, καὶ κατετροπώσατο αὐτούς. Καὶ ἐπανέζευξεν εἰς Ῥώμην, ἄγων αἰχμαλώτων πληθὺν καὶ λείαν πολλήν. Εἶτα τοῦ ἔθνους ἐπαναστάντος τῶν Σαρματῶν, κἀκείνοις προσμίξας νικᾷ, καὶ τὸ ἔθνος ὑπέταξεν. Ὃς τὸ μὲν γένος Γαλάτης (86) ἦν, ἀνδρεῖος δὲ καὶ τὰ πολέμια δεξιός. Ὁ δὲ περὶ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ λόγος οὐχ ὁμοίως τοῖς ἱστορήσασι συγγέ-

Variæ lectiones et notæ.

(85) *Τοὺς οἰκείους υἱούς*. Hinc in legum aliquot Cari inscriptionibus: *Impp. Carus, Carinus, et Numerianus A. A. A.* quod observatum a Casaubono, qui id Zonaram a probo quodam auctore accepisse existimat.

(86) *Γαλάτης*. Id est *Gallus*, inquit Casaubonus ad Vopiscum in Caro, qui illius patriam incertam fuisse ait, et Romæ natum videri vult. At uterque Victor et Sidonius Narbone genitum scribunt. Wolfius *Galata*, verterat.

γραπται. Οἱ μὲν γάρ φασι κατὰ Οὔννων ἐστρατευκότα ἐκεῖσε ἀναιρεθῆναι, οἱ δὲ παρὰ τῷ ποταμῷ Τίγρητι λέγουσιν αὐτὸν ἐσκηνῶσθαι, ἐκεῖ καὶ τῆς αὐτοῦ στρατιᾶς βαλομένης τὸν χάρακα, ἔνθα κεραυνῷ τὴν ἐκείνου σκηνὴν βληθῆναι, καὶ συνδιαφθαρῆναι αὐτῇ κἀκεῖνον ἱστόρησαν. Ὧ ἐπεὶ τὸ βιώσιμον εἴθ' οὕτως εἴτ' ἄλλως ἐπιλελοίπει, Νουμεριανὸς ὁ υἱὸς αὐτοῦ μόνος βασιλεὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ περιελέλειπτο, καὶ αὐτίκα κατὰ Περσῶν ἐστρατεύσατο. Καὶ συῤῥαγέντος πολέμου ἐπικρατεστέρων τε τῶν Περσῶν γεγονότων, καὶ κλινάντων νῶτα Ῥωμαίων, οἱ μὲν αὐτὸν ἐν τῇ φυγῇ συλληφθῆναι ἱστόρησαν, καὶ ὅλου τοῦ σώματος τὴν δορὰν ἀποσυρῆναι δίκην ἀσκοῦ, καὶ οὕτω διαφθαρῆναι· οἱ δὲ ἐκ Περσίδος αὐτὸν ἐπανιόντα ὀφθαλμίᾳ περιπεσεῖν συνεγράψαντο, καὶ παρὰ τοῦ οἰκείου πενθεροῦ ἐπάρχοντος τοῦ στρατοπέδου ἀναιρεθῆναι, τῇ αὐταρχίᾳ ἐποφθαλμιάσαντος, μὴ μέντοι καὶ τυχόντος αὐτῆς. Ἡ γὰρ στρατιὰ τὸν Διοκλητιανὸν αὐτοκράτορα εἵλετο, ἐκεῖ τότε παρόντα, καὶ ἀνδρείας ἔργα πολλὰ ἐν τῷ κατὰ Περσῶν πολέμῳ ἐπιδειξάμενον. Θάτερος μέντοι τῶν Κάρου υἱῶν ὁ Καρῖνος εἰς Ῥώμην διάγων, χαλεπὸς τοῖς Ῥωμαίοις ἐτύγχανεν, ἀσελγὴς γενόμενος, καὶ ὠμὸς, καὶ μνησίκακος. Ὃς ὑπὸ Διοκλητιανοῦ εἰς Ῥώμην ἐπιδημήσαντος διεφθάρη. Ὁ δὲ τῆς τούτων ἀρχῆς χρόνος οὐ γέγονε καθ' ὁλόκληρον τριετής. Ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις Μάνης ὁ τρισκατάρατος ἐκ τῶν Περσῶν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην παρεισφθαρεὶς, ἐν ταύτῃ τὸν οἰκεῖον ἰὸν ἐξήμεσεν, ἀφ' οὗ τὸ τῶν Μανιχαίων ὄνομα μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐπέλιπεν· ὅς ποτὲ μὲν Παράκλητον ἑαυτὸν καὶ Πνεῦμα ὠνόμαζε ἅγιον, ᾧ τὸ τῆς πονηρίας πνεῦμα προφανῶς ἐγκατῴκιστο· ποτὲ δὲ Χριστὸν ἑαυτὸν ἐκάλει, ὁ ὑπὸ τῶν δαιμόνων εἰς λειτουργίαν ἐκείνους χρισθεὶς, καὶ μαθητὰς ἐπήγετο δώδεκα, τῆς αὐτοῦ φλυαρίας κοινωνούς τε καὶ κήρυκας, ἣν ἐκ πολλῶν ἀθέων δογμάτων τῶν ἤδη ἀπεσβηκυιῶν αἱρέσεων συνεφόρησε. Διονυσίου μέντοι τοῦ τοὺς ἐν Ῥώμῃ πιστοὺς ποιμαίνοντος ἔτη ἐννέα ἐν ταύτῃ τῇ λειτουργίᾳ ἠνυκότος καὶ μεταστάντος, Φῆλιξ τὸν τῆς Ῥώμης ἱερατικὸν διεδέξατο θρόνον. Τούτου δὲ μετὰ χρόνον θανόντος πενταετῆ, Εὐτυχιανὸς ἠξιώθη τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς. Οὔπω δὲ μησὶ δέκα καὶ οὗτος ἐπισκοπήσας μετήλλαξε τὴν ζωὴν, καὶ ἀντεισήχθη εἰς τὸ τῆς ποιμαντικῆς λειτούργημα Γάϊος. Οὗπερ ἀμφὶ τὰ πεντεκαίδεκα ἔτη προστάντος τῆς Ἐκκλησίας Μαρκελλῖνος διάδοχος γέγονεν. Οὗτοι δ' ἦσαν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν διωγμῶν. Ἐν δέ γε τῇ Ἀντιοχέων Ἐκκλησίᾳ μετὰ Δόμνον ἐπεσκόπησε Τίμαιος, τὸν δὲ Τίμαιον διεδέξατο Κύριλλος, καὶ μετὰ Κύριλλον Τύραννον ὁ θρόνος ἐδέξατο, καθ' ὃν ἡ τῶν Ἐκκλησιῶν πολιορκία τὴν ἀκμὴν ἔσχηκε καὶ ἡ τυραννὶς ἀφόρητος γέγονε. Τῆς δὲ τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας μετὰ τὸν Ὑμέναιον προέστη Ζάβδας (87), οὗ μετ' οὐ πολὺ κεκοιμημένου, Ἕρμων τὸν θρόνον τοῦτον ἐκόμισεν. Ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Μαξίμου τοῦ μετὰ Διονύσιον ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα τὴν ἱερουργίαν ἀνύσαντος, τὸ χρεὼν λειτουργήσαντος, Θεωνᾶς ἐπεσκόπησεν. Ὃν διεδέξατο Πέτρος, ὃς καὶ τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἤρατο, τὴν κεφαλὴν ἐκτμηθείς. Αἱ μὲν οὖν τῶν ἀρχιερέων τούτων διαδοχαὶ ἔσχον οὕτως.

A ejus, solus in exercitu relictus imperator, statim Persis bellum intulit, commissoque prælio, cum Romani a Persis superati terga dedissent, alii eum in fuga comprehensum, pelle toto corpore utris instar detracta periisse memorant: alii, cum in reditu ex Persia ex oculis laboraret, a socero suo prætorio præfecto cupiditate imperii interfectum esse: quod tamen non sit assecutus, Diocletiano a militibus delatum, eo bello Persico multis fortibus facinoribus nobilitato. Cæterum alter Cari filius Carinus, cum Romanis gravis esset, luxuriosus, crudelis, et ultor injuriarum, a Diocletiano Romam ingresso occisus est. Tempus imperii horum trium, triennium non explevit. His temporibus Manes, homo detestandus, ex Persia in B nostrum orbem delatus, suum venenum evomuit unde Manichæorum nomen in hunc usque diem durat. Is alias Paracletum et Spiritum sanctum se esse profitebatur, cum Spiritus improbitatis evidenter in eo habitaret: alias Christum se nominans, cum a dæmonibus ad ipsorum ministerium unctus esset; duodecim discipulos sui delirii, ex multis sectis jam desitis coacervati, socios et præcones circumducebat. Dionysius cum Romæ fideles IX annis pavisset, defunctus, Felicem successorem habuit. Cui post quinquennium mortuo, Eutychianus successit. Quo intra X menses illum consecuto, pastoris munus Caio est mandatum: qui cum annos circiter XV Ecclesiæ præfuisset, Marcellinum C habuit successorem. Hi temporibus persecutionum fuerunt. In Antiochena Ecclesia post Domnum episcopus fuit Timæus, Timæo successit Cyrillus, Cyrillo Tyrannus: sub quo Ecclesiarum oppugnatio viguit, ac tyrannis facta est intolerabilis. Hierosolymitanam Ecclesiam post Hymenæum gubernavit Zabdas: quo paulo post defuncto, thronum eum Hermon ornavit. Alexandriæ Maximo, qui post Dionysium XVIII annis Ecclesiam moderatus est, mortuo, **640** Theon factus est episcopus: cui successit Petrus, qui obtruncatus martyrii coronam suscepit. Ac pontificum successiones hæ fuerunt.

ΛΑ'. Διοκλητιανὸς δὲ τὴν ἡγεμονίαν λαχὼν, ὃς Δαλμάτης μὲν ἦν τὸ γένος, πατέρων δ' ἀσήμων (τινὲς δὲ ἀπελεύθερον αὐτόν φασιν Ἀνουλίνου συγκλητικοῦ), ἐξ εὐτελῶν στρατιωτῶν δοὺξ Μυσίας

D XXXI. Imperium autem Diocletianus est adeptus, natione Dalmata, obscuris ortus parentibus, et, ut quidam tradunt, Anulini senatoris libertus, ex milite gregario Mysiæ dux evasit. Alii vero co-

Variæ lectiones et notæ.

(87) *Ζάβδαν*. Duo codd. Reg. et Colbert. Ζάμβδαν, alter Reg. Ζῶδαν præferunt.

militem domesticorum fuisse tradunt, quos nonnulli equites esse putant. Apud milites pro concione affirmavit, se cædis Numeriani non fuisse conscium: simulque ad Aprum præfectum militum conversus: *Hoc*, inquit, *illius percussor est*, eumque ense arrepto, interfecit. Romam cum venisset, rerum administrationem suscepit: considerataque principatus amplitudine, sive quarto, sive, ut alii docent, secundo imperii anno, collegam Maximianum Herculium asciscit, tantæ moli rerum se unum imparem esse ratus. Ambo igitur consentientibus animis persecutionem contra Christianos instituerunt, superioribus omnibus vehementiorem et immaniorem. Summo enim studio, ac potius furore, Dei nostri Jesu Christi salutare nomen in omnibus delere terris sunt conati. Quo tempore tanta eorum qui pro Christi confessione in omnibus civitatibus et provinciis fortiter occumberent, multitudo fuit, ut eorum iniri numerus ægre possit. Hanc enim carnificinam cæteris rebus omnibus antevertendam esse putabant. Busiridem vero et Coptum urbes, Thebis Ægyptiacis vicinas, cum defecissent, Diocletianus cepit atque evertit. Post, Alexandria quoque et Ægyptus Achille quodam auctore arma contra Romanos sumpserunt: sed Diocletiano haud diu restiterunt, multique seditionis concitatores una cum Achille pœnas dederunt. Diocletianus porro et Maximianus, suum uterque generum Cæsares declararunt: Diocletianus Maximinum Galerium, cui filiam Valeriam desponderat: Herculius Maximianus Constantium, qui a pallore Chlorus vocabatur, nepotem Claudii, qui paulo ante imperarat, ut jam exposui, desponsa filia Theodora. Quamvis autem ambo Cæsares uxores haberent, tamen repudiatis illis, imperatorum affinitatem prætulerunt. Maximianus in Gallias **641** profectus, Amandi cujusdam motum repressit. Crassum, qui Britanniam per triennium occuparat, præfectus Asclepiodotus sustulit. Quinque-Gentianos qui Africam occuparant, Herculius debellavit. Constantius Cæsar in Galliis adversus Alemannos bellum gerens, eodem die et victus est, et vicit. Nam primum cum Alemanni magno impetu in ejus exercitum irruerent, terga omnes dederunt, quos dum Constantius fuga postremus consequitur, parum abfuit quin portis jam clausis caperetur: ac plane ab hostibus comprehensus esset, in eum capiendum intentis, nisi funibus ex muro demissis attractus esset. Ita conservatus, atque in urbem receptus, convocato statim exercitu, oratione habita, qua militum animis alacritatem ad rem strenue gerendam attulit, ac fiduciam quamdam quasi inspiravit, statim duxit contra hostem, atque illustri victoria potitus est, circiter LX millibus Aleman-

A ἐγένετο· ἄλλοι δὲ κόμητα δομεστίκων αὐτὸν γενέσθαι φασί. Δομεστίκους δέ τινες τοὺς ἱππέας νομίζουσι. Διαλεγόμενος δὲ τοῖς στρατιώταις διεβεβαίου μὴ κοινωνῆσαι τῷ φόνῳ τοῦ Νουμεριανοῦ· καὶ ἐν τῷ ταῦτα λέγειν στραφεὶς πρὸς τὸν Ἄπρον ἔπαρχον ὄντα τοῦ στρατεύματος, *Οὗτος*, ἔφη, *ὁ ἐκείνου φονεύς*. Καὶ αὐτίκα τῷ μετὰ χεῖρας ξίφει αὐτὸν ἀνεῖλεν. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ γενόμενος τῶν τῆς ἀρχῆς πραγμάτων ἀντεποιήσατο, καὶ τῆς τούτων ἥψατο διοικήσεως. Ἀπιδὼν δὲ πρὸς τὸ τῆς βασιλείας ὑπέρογκον, κοινωνὸν αὐτῆς προσλαμβάνεται κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ, ἢ καθ' ἑτέρους κατὰ τὸ δεύτερον Μαξιμιανὸν τὸν Ἑρκούλιον, μὴ ἑαυτὸν μόνον ἀρκοῦντα πρὸς τοσαύτης ἀρχῆς διοίκησιν λογισάμενος. Ἄμφω τοίνυν συμ-
B πνεύσαντες διωγμὸν ἐγείρουσι κατὰ Χριστιανῶν, τῶν πρὶν γεγονότων ἁπάντων σφοδρότερόν τε καὶ ἀγριώτερον. Ἐχθύμως γάρ, μᾶλλον δὲ περιμανῶς τὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔσπευδον ἐκ πάσης γῆς ἐξαλεῖψαι σωτήριον ὄνομα. Ὅτε κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν τοσοῦτοι ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἠνδρίσαντο, ὡς μηδ' ἀριθμῷ σχεδὸν αὐτοὺς ὑπαχθῆναι ῥᾴδιον εἶναι· ἔργον γὰρ τοῦτο τῶν ἄλλων ἁπάντων ἐτίθεντο σπουδαιότερον. Βουσίρεως δὲ καὶ Κοπτοῦ πόλεων Αἰγυπτιακῶν περὶ τὰς ἐκεῖ Θήβας οἰκουμένων εἰς ἀποστασίαν ἐκκλινασῶν, ὁ Διοκλητιανὸς ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν εἷλέ τε καὶ αὐτὰς καὶ κατέσκαψεν. Εἶτ' αὖθις Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Αἴγυπτος ἀντῆραν χεῖρα Ῥω-
C μαίοις, Ἀχιλλέως τινὸς εἰς τοῦτο τοὺς Αἰγυπτίους ὑπαγαγόντος· ἀλλὰ Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐπελθόντων σὺν Διοκλητιανῷ, οὐχ ἀντέσχον ἐπὶ πολύ, καὶ πολλοὶ τῶν αἰτίων τῆς στάσεως ἀνῃρέθησαν, καὶ αὐτὸς Ἀχιλλεύς. Διοκλητιανὸς δὲ καὶ Μαξιμιανὸς Καίσαρας ἐχειροτόνησαν τοὺς ἑαυτῶν κηδεστάς, ὁ μὲν Διοκλητιανὸς Μαξιμῖνον τὸν Γαλλέριον, τὴν οἰκείαν θυγατέρα συζεύξας αὐτῷ Βαλερίαν· ὁ δ' Ἑρκούλιος Μαξιμιανὸς Κώνσταντα (88), ὃς ἐπεκλήθη Χλωρὸς διὰ τὴν ὠχρότητα, θυγατριδοῦν ὄντα Κλαυδίου τοῦ πρὸ μικροῦ βασιλεύσαντος, ὡς ἤδη μοι εἴρηται, καὶ αὐτὸς τούτῳ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Θεοδώραν κατεγγυήσας. Καὶ ἄμφω δὲ τὼ Καίσαρε τούτω γαμετὰς εἰχέτην· ἀλλὰ διὰ τὸ πρὸς τοὺς βασιλεῖς κῆδος τὰς μὲν ἀπώσαντο, ταῖς δὲ τῶν
D βασιλέων θυγατράσι συνῴκησαν. Ἀμάνδου δέ τινος νεωτερίσαντος ἐν Γαλλίαις, Μαξιμιανὸς ἐκεῖσε γενόμενος τὸν νεωτερισμὸν κατέστειλε. Κράσσον τε Βρεττανίαν κατεσχηκότα ἐπὶ ἐνιαυτοὺς τρεῖς ὁ ἔπαρχος ἀνεῖλεν Ἀσκληπιόδοτος· καὶ πέντε τινῶν Γεντιανῶν (89) τὴν Ἀφρικὴν κατασχόντων, ὁ Ἑρκούλιος τούτους κατηγωνίσατο. Ὁ δέ γε Καῖσαρ Κώνστας ἐν ταῖς Γαλλίαις πρὸς Ἀλαμαννοὺς μαχόμενος τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἥττητο καὶ νενίκηκε. Πρότερον μὲν γὰρ τῶν Ἀλαμαννῶν τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ μετὰ ῥύμης ἐφορμησάντων σφοδρᾶς, εἰς

Variæ lectiones et notæ.

(88) *Κώνσταντα*. Ita Zonaras *Constantem* perpetuo vocat, quem alii Constantium: quemadmodum etiam Constantinus Porphyrog. lib. *De adm. imp.* cap. ult. et Menæa 21 Maii.

(89) *Τινῶν Γεντιανῶν*. Vide Scaligerum ad Eusebium, p. 243, 11 edit.

φυγὴν ἐτράπησαν ἅπαντες, οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Κώνστας συναποδιδράσκων ἑάλω ἂν παρὰ βραχύ. Ὄπισω γὰρ ἐρχόμενος, κεκλεισμένας εὗρε τὰς πύλας τῆς πόλεως. Οἱ δὲ διώκοντες ἐγγίζοντες ἤδη ἕτοιμοι ἦσαν ἐκεῖνον συλλήψεσθαι, καὶ κἂν ἀπήχθη δέσμιος, εἰ μὴ σχοίνους ἐκ τοῦ τείχους ἄνωθεν καθιμήσαντες, ταύταις αὐτὸν ἀνιμήσαντο. Οὕτω δὲ περισωθεὶς καὶ τῆς πόλεως ἐντὸς γεγονὼς, καὶ τὴν στρατιὰν ἀθροίσας αὐτίκα, καὶ λόγοις αὐτὴν παρακλητικοῖς εἰς ἀλκὴν διεγείρας, καὶ θάρσος οἷον ἐμπνεύσας αὐτῇ, ἔξεισιν εὐθὺς, καὶ συμμίξας τοῖς πολεμίοις νικᾷ νίκην περιφανῆ, ὥστε περὶ ἑξήκοντα χιλιάδας ἐκείνων πεσεῖν. Περσῶν δὲ Ναρσοῦ βασιλεύοντος, ὃς ἕβδομος ἀναγράφεται βασιλεῦσαι Περσῶν ἀπὸ Ἀρταξέρξου, οὗ πρόσθεν ἡ τῆς ἱστορίας συγγραφὴ ἐμνημόνευσεν, ὡς αὖθις Πέρσαις ἀνανεωμένου τὴν βασιλείαν· (μετὰ γὰρ τὸν Ἀρταξέρξην τοῦτον ἢ τὸν Ἀρταξάρην, διώνυμον ὄντα, Σαπώρης ἦρξε Περσῶν, καὶ μετ' ἐκεῖνον Ὁρμίσδας, εἶτα Οὐαραράνης, καὶ μετὰ τοῦτον Οὐαραράκης, καὶ αὖθις ἄλλος Οὐαραράνης, καὶ ἐπὶ τούτοις Ναρσῆς. Τοῦ Ναρσοῦ τοίνυν τούτου τότε τὴν Συρίαν ληϊζομένου, τὸν ἴδιον γάμβρον τὸν Γαλλέριον Μαξιμῖνον ὁ Διοκλητιανὸς διὰ τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοὺς Αἰθίοπας ἀπιὼν, συμβαλεῖν αὐτῷ μετὰ δυνάμεως ἀξιομάχου ἐξέπεμψεν· ὃς καὶ συμμίξας τοῖς Πέρσαις ἡττήθη καὶ ἔφυγεν. Αὖθις δὲ μετὰ πλείονος αὐτὸν ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέπεμψε στρατιᾶς. Συμβαλὼν οὖν αὐτοῖς πάλιν οὕτως ἐνίκησεν, ὡς καὶ τὴν προτέραν ἧτταν ἀνακαλέσασθαι. Τούς τε γὰρ πλείονας ἀπέκτεινε τῶν Περσῶν, καὶ τὸν Ναρσῆν τρωθέντα μέχρι τῆς ἐνδοτέρας Περσίδος ἐδίωκε, καὶ τὰς τούτου γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, καὶ ἀδελφὰς αἰχμαλώτους ἀπήγαγε, καὶ χρήματα ὅσα ἐπήγετο Ναρσῆς στρατευόμενος ἐχειρώσατο, καὶ πολλοὺς τῶν ἐν Πέρσαις περιφανῶν. Ἀναῤῥωσθεὶς δ' ἐκ τοῦ τραύματος ὁ Ναρσῆς, πρεσβείας πρὸς Διοκλητιανὸν καὶ Γαλλέριον ἐποιήσατο, τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας ἀποδοθῆναι αὐτῷ ἀξιῶν, καὶ σπονδὰς θέσθαι εἰρηνικάς. Καὶ ἔτυχε τῆς αἰτήσεως, ἐκστὰς τοῖς Ῥωμαίοις ὅσων ἐβούλοντο. Καὶ ἄλλους δὲ πολλοὺς πολέμους κατώρθωσαν Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς, τοὺς μὲν δι' ἑαυτῶν ἢ τῶν Καισάρων, τοὺς δὲ διὰ στρατηγῶν, καὶ τοὺς ὅρους τῆς βασιλείας ἐπλάτυναν. Οἷς ἐπαρθεὶς ὁ Διοκλητιανὸς καὶ μέγα φρονήσας, οὐκέτι προσαγορεύεσθαι παρὰ τῆς γερουσίας ὡς πρώην ἠνείχετο, ἀλλὰ προσκυνεῖσθαι (90) ἐθέσπισε, καὶ τὰς ἐσθῆτας ἑαυτοῦ, καὶ τὰ ὑποδήματα χρυσῷ καὶ λίθοις καὶ μαργάροις ἐκόσμησε, καὶ πλείονα πολυτέλειαν τοῖς βασιλικοῖς παρασήμοις ἐνέθετο. Οἱ πρώην γὰρ βασιλεῖς κατὰ τοὺς ὑπάτους τετίμηντο, καὶ τῆς βασιλείας παράσημον μόνον εἶχον πορφυροῦν περιβόλαιον.

norum cæsis. Apud Persas autem regnavit Narses, qui septimus ab Artaxerxe numeratur: cujus supra facta est mentio, ut regni Persici instauratoris. Nam post hunc sive Artaxerxem, sive Artaxarem (utroque enim nomine appellatur) Sapores Persis imperavit. Hunc Hormisdas, Hormisdam Vararanes, Vararanem Vararaces secutus est: huic alius Vararanes successit, et post hos Narses regnavit. Contra hunc igitur Narsen, Syriam vastantem, Diocletianus per Ægyptum in Æthiopiam profectus, generum Gallerium Maximinum, cum justis copiis misit: a Persis victum et profligatum, cum majore exercitu ablegavit. Denuo igitur hostes adortus, tam illustrem victoriam adeptus est, ut acceptæ cladis ignominiam aboleret. Persarum certe quidem partem majorem occidit, Narsem vulneratum usque ad interiorem Persiam persecutus, ejus uxores, liberos et sorores, ac multos illustres Persas cepit, omnique pecunia a Narse in militiam advecta potitus est. Narses vero ex vulnere recreatus, per legatos a Diocletiano et Gallerio, ut sibi mulieres et liberi redderentur, et pacis fœdus feriretur, impetravit, cum Romanis, rebus omnibus quas volebant, cessisset. Aliis quoque multis bellis Diocletianus et Maximianus partim per se, **642** partim per Cæsares et duces prospere confectis, imperii fines amplificarunt. Quibus victoriis elatus Diocletianus, se non amplius, ut prius, a senatu salutari, sed adorari voluit: vestes suas et calceos auro, gemmis, margaritis exornavit, et imperatoria insignia majoribus sumptibus decoravit. Superiores enim imperatores consulari duntaxat honore afficiebantur, et imperii insigne purpuram tantum gestabant.

ΛΒ'. Τοῦ διωγμοῦ δ' ἐπιταθέντος, καὶ ἀναριθμήτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας θνησκόντων, καὶ τῶν πιστῶν ἔτι πλεοναζόντων, ἐκμανέντες οἱ τύραννοι οὗτοι περὶ τὸ ἐννεακαιδέκατον ἔτος τῆς Διοκλητιανοῦ βασιλείας θεσπίσματα πανταχοῦ διεπέμψαντο, καθαιρεῖσθαι καὶ κατασκάπτεσθαι τὰς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας κελεύοντα, καὶ τὰς βίβλους αὐτῶν κατακαίεσθαι, καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν ὡς διδασκάλους καὶ κήρυκας τῆς πίστεως ἀσυμπαθῶς προσαπόλλυσθαι.

XXXII. Persecutione gliscente, virisque et mulieribus innumeris pro Christi confessione morientibus, cum nihilominus magna fidelium multitudo superesset: hi tyranni sub annum XIX imperii Diocletiani, edicta quovis terrarum mittebant, quibus ecclesiæ Christianorum dirui, libri cremari jubebantur, et sacerdotes eorum, ut doctores et præcones fidei, crudeliter interfici. Cæteros qui aut dignitatibus præditi, aut in militiam ascripti essent, ignominiose ejici atque exauctorari. Pri-

Variæ lectiones et notæ.

(90) Ἀλλὰ προσκυνεῖσθαι. Id ipsum narrant Eutropius (cujus interpretem Pæanium hic exscripsit, ut alibi sæpe, Zonaras), Aurelius Victor et Eusebius in Chronico, atque adeo Ammianus, lib. XV: *Omnium primus extero ritu et regio more instituit adorari, cum semper antea ad similitudinem judicum salutatos principes legerimus.*

vatæ vero conditionis homines, in servitutem rapi. xx anno imperii Diocletiani exacto, ambo imperatores consentientibus animis imperio se abdicarunt, publice profitentes, se moli negotiorum succumbere : sed apud eos quibus arcana sui pectoris credebant, id ex desperatione facere se fatebantur. Quia enim nec Christianos superare nec præconium Christiani nominis exstinguere possent, se nec imperio velle frui. Cum autem ambo eodem die imperio se ex composito abdicassent, Diocletianus Nicomediæ, Maximianus Mediolani : ille Salonis in Dalmatia, quas patriam habebat, hic in Lucania vitam egit. Prius tamen de Persis Romæ triumpharunt, in quo triumpho Narsis uxores, liberos et sorores, aliarumque gentium duces duxerunt, omnesque divitias ex Persia apportatas. Haud vero abs re fuerit explicari, unde triumphi nomen sumptum sit, ac id quidem a Thriis, quæ ficulna folia sunt, factum putant. Priusquam enim personas scenici excogitassent, ficulnis foliis facies velati, dicteria versibus iambicis proferebant. Eamdem et milites in victoriæ festivitate licentiam eodem ornatu in victores usurpabant, atque hinc triumpho nomen esse factum antumant. Alii vero ex eo, quod tribus constet ordinibus, senatu, **643** populo, et militibus, una incedentibus, litterarum in Græco vocabulo θρίαμβος nonnulla mutatione facta. Ea agitur victoriæ festivitate peracta imperatoriam potestatem in Cæsares transtulerunt, et partiti imperium, Orientalem partem una cum Illyrico Gallerio Maximino assignarunt : Constantio Chloro provincias occidentales, una cum Africa attribuerunt. His ita gestis, milites prætoriani filium Herculii Maximiani Maxentium Romæ imperatorem declararunt. Ex his tribus igitur, Constantius in Britanniis, Cottiis Alpibus et Galliis dominans, Christi cultores admodum clementer tractavit, atque adeo subditos suos omnes : et pecuniæ contemptor fuit. Sed Maximinus Orientis imperator, tum Christianos acerrime persecutus est, tum cæteris subditis gravissimus fuit. Nam cum libidine arderet, ac summus adulter esset : non privatæ conditionis solum mulieres ad stupra rapiebat, sed etiam illustrium virorum conjuges a maritis per vim avulsas, expleta libidine sua domum remittebat : divinationibus adeo deditus, ut nullam rem minimam iis inconsultis susciperet, et arcanorum illorum patratoribus honorem haberet. Hic pios homines ad internecionem condemnavit, eorumque facultates publicavit, nullo alio crimine insontibus objecto, præterquam Dei cognitione et fide in Christum.

A Τοὺς δ' ἄλλων τοὺς ἀξίαις ἢ στρατείαις κατειλεγμένους ἀτίμως ἐξελαύνεσθαι καὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς στρατείας, τοὺς δὲ τύχης ἰδιώτιδος (91) ὄντας δουλοῦσθαι. Ἤδη δὲ εἰκοστὸν ἀνύσαντος ἐνιαυτὸν Διοκλητιανοῦ παρὰ τῇ ἀρχῇ, ἐκ συμφώνου ἄμφω τὼ αὐτοκράτορε τὴν βασιλείαν ἀπέθεντο, δημοσίᾳ μὲν τὸν ὄχλον τῶν πραγμάτων ἀποσκευάζεσθαι λέγοντες· οἷς δὲ τὰ τῆς καρδίας ἐξεκάλυπτον κρύφια ἐξ ἀπονοίας ὡμολόγουν ἀποτίθεσθαι τὴν ἀρχὴν, ὅτι μὴ περιγενέσθαι Χριστιανῶν ἠδυνήθησαν, μηδ' ἀποσβέσαι τὸ Χριστώνυμον κήρυγμα, μηδὲ τῆς βασιλείας ἀπολαύειν αἱρούμενοι. Ἀποθέμενοι δὲ τὴν ἀρχὴν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐκ συνθήματος, ὁ μὲν ἐν Νικομηδείᾳ (92), ὁ δὲ Μαξιμιανὸς ἐν Μεδιολάνῳ, καὶ ἰδιωτεύσαντες· B Διοκλητιανὸς μὲν ἐν Σάλωνι πόλει τῆς Δαλματίας διῆγεν, ἥτις ἦν αὐτοῦ καὶ πατρὶς, ὁ δ' Ἑρκούλιος ἐν Λουκανίᾳ. Πρὸ δὲ τῆς ἀποθέσεως τῆς ἀρχῆς τὸν ἐπὶ τῇ νίκῃ τῶν Περσῶν ἐπανελθόντες ἐν Ῥώμῃ κατήγαγον θρίαμβον, ἐν ᾧ τάς τε τοῦ Ναρσοῦ γαμετὰς καὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς ὁμαίμονας ἐθριάμβευσαν, καὶ ἀρχηγοὺς ἑτέρων ἐθνῶν, καὶ τὸν πλοῦτον ὅσων ἐκ Περσῶν ἐληΐσαντο. Ἀλλ' ἐνταῦθα δηλωθῆναι καλὸν, ὅθεν καὶ τὸ τοῦ θριάμβου ἐξείληπται ὄνομα. Φασὶν οὖν κληθῆναι τοῦτον ἐκ τῶν θρίων, ἅ ἐστι τὰ τῆς συκῆς φύλλα. Πρὸ γὰρ τοῦ τὰ προσωπεῖα ἐπινοηθῆναι τοῖς σκηνικοῖς, συκῆς φύλλοις τὰ ἑαυτῶν καλύπτοντες πρόσωπα, δι' ἰάμβων ἐποιοῦντο τὰ σκώμματα· καὶ οἱ στρατιῶται δὲ ἐν ταῖς ἐπινι- C κίοις πομπαῖς φύλλα συκῆς ταῖς ἑαυτῶν ἐπάγοντες ὄψεσιν, εἰς τοὺς τὰς πομπὰς ποιοῦντας ἀπέσκωπτον· κἀντεῦθεν ὀνομασθῆναι νομίζεται θριάμβους τὰς ἐπινικίους πομπάς. Ἕτεροι δέ φασιν ὀνομασθῆναι τὸν θρίαμβον, ὅτι ἐκ τριῶν οἱ τὴν πομπὴν πληροῦντες συνίσταντο τάξεων, τοῦ δήμου, τῆς συγκλήτου, καὶ τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἐκ τοῦ βαίνειν ὁμοῦ τὰς τάξεις τὰς τρεῖς, τρίαμβόν τινα κληθῆναι, ἀντὶ δὲ τοῦ τ, τὸ θ παραληφθῆναι διὰ τὸ εὐφωνότερον. Μετὰ δὲ τὴν ἐπινίκιον ταύτην πομπὴν ἐκεῖνοι μὲν τῆς ἐξουσίας ἀπέστησαν, τοὺς Καίσαρας δ' ἀνέδειξαν αὐτοκράτορας, μερίσαντες αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν μὲν Ἑῴαν μοῖραν τῷ Γαλλερίῳ προσκληρώσαντες Μαξιμίνῳ σὺν τῷ Ἰλλυρικῷ, τῷ Χλωρῷ δὲ Κώνσταντι προσνείμαντες τὰ Ἑσπέρια D σὺν τῇ Ἀφρικῇ. Τούτων δὲ οὕτω γεγονότων, οἱ στρατιῶται, οἳ πραιτωριανοὶ ἐκαλοῦντο, τὸν υἱὸν τοῦ Ἑρκουλίου Μαξιμιανοῦ τὸν Μαξέντιον βασιλέα ἐν τῇ Ῥώμῃ ἀνεῖπον. Ἐκ τοίνυν τῶν τριῶν τούτων ὁ μὲν Κώνστας ἐν Βρεττανίαις καὶ ταῖς Κοττίαις Ἄλπεσι καὶ ταῖς Γαλλίαις κρατῶν, τοῖς τὸν Χριστὸν σεβομένοις μάλα ἐπιεικῶς προσεφέρετο, ἀλλὰ μέντοι καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτὸν, καὶ ὑπερόπτης

Variæ lectiones et notæ.

(91) *Τοὺς δὲ τύχης ἰδιώτιδος*. Eusebius, lib. VIII, cap. 2 : Τοὺς δὲ ἐν οἰκετίαις ἐλευθερίας στερεῖσθαι.

(92) *Ἐν Νικομηδείᾳ*. Ubi palatia construxerant imperatores ante Diocletianum, ut indicat Socrates, lib. I *Hist. eccl.* cap 6. Vide nostram *Constantinopolim* lib. IV, sect. 13, n. 4. Aliud palatium præterea Nicomediæ ædificavit Constantinus Heraclii filius. Niceph. CP.

χρημάτων ἐτύγχανε· Μαξιμῖνος δὲ τῆς Ἑῴας ἄρχων, καὶ κατὰ Χριστιανῶν διωγμὸν κεκίνηκεν ἐπαχθέστατον, καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ὑπηκόων βαρύτατα προσεφέρετο. Γυναικομανέστατος γὰρ καὶ μοιχικώτατος ὤν, οὐκ ἰδιώτιδας μόνον γυναῖκας ἀκούσας ἐλάμβανε, καὶ ταύτας ἐμοίχευεν, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν περιφανῶν ἀνδρῶν γαμετάς, βίᾳ τῶν ἀνδρῶν ἀποσπῶν, καὶ ἐνυβρίζων αὐταῖς οὕτως πρὸς τοὺς ἰδίους ταύτας συνεύνους ἀνέπεμπε. Μαντείαις δ' ἦν προσεσχηκὼς τοσοῦτον, ὡς μηδὲ τοὐλάχιστον ποιεῖν ἄνευ μαντειῶν, καὶ διὰ τιμῆς αὐτῷ οἱ ποιοῦντες τὰ ἀπόῤῥητα ἦγοντο. Οὗτος τῶν εὐσεβῶν πανολεθρίαν κατεψηφίσατο, καὶ τὰς ὑπάρξεις αὐτῶν δημεύεσθαι ἀπεφήνατο, οὐδὲν ἕτερον τοῖς ἀναιτίοις προσάπτων αἰτίαμα ἢ τὴν θεογνωσίαν καὶ τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστόν.

ΛΓ'. Μαξέντιος δ' ἐν Ῥώμῃ οὐδέν τι μετριώτερος τύραννος τοῖς ὑπηκόοις ἐτύγχανεν ὤν, ἀλλ' ἐπίσης τῷ Μαξιμίνῳ διεῖπε τὰ τῆς ἀρχῆς, λυττῶν κἀκεῖνος κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα Χριστιανῶν, καὶ πάσαις αὐτοὺς ὑπάγων κακώσεσι, καὶ πρὸς πάντας δὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν πικρότατα διακείμενος. Σφαγάς τε γὰρ πολλῶν περιφανῶν ἀνδρῶν ἐξ οὐδεμιᾶς ἐνδίκου δίκης ἐτίθετο, καὶ μοιχείας ὁσημέραι εὐγενῶν ἐτόλμα γυναίων καὶ παρθένων φθοράς, ἐνυβρίζων αὐταῖς ἀναιδέστατα, καὶ οὐσιῶν ἀφαιρέσεις ἀδίκους τοῖς εὐποροῦσιν ἐπῆγε, καὶ καιναῖς εἰσπράξεσι καὶ βαρείαις ἐπίεζε ὑπήκοον. Οὗτος ἐν Ῥώμῃ εὐγενεστάτης τινὸς γυναικός, ἀλλὰ μέντοι καὶ σώφρονος ἀνδρὶ συζώσης τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐπιφανῶν ἐρασθεὶς ἀκόλαστον ἔρωτα, ἔστειλε τοὺς τὰ τοιαῦτα διακονουμένους αὐτῷ τὸ γύναιον ἄξοντας. Ὡς δ' ἐκεῖνο ἐπιστάντας τῷ οἴκῳ τοὺς προαγωγοὺς ἔγνω, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς αὐτῶν ἐπιδημίας μεμαθήκει, καὶ ἀπαραίτητον τὴν πρὸς τὸν τύραννον ἀπέλευσιν ᾔσθετο (ὁ γὰρ ἀνὴρ αὐτῆς φόβῳ τοῦ θανεῖν ὑποπτήσσων, λαβεῖν τὴν γυναῖκα καὶ ἄγειν ἐπέτρεπεν) ἑτέρωθεν δ' οὐκ ἦν αὐτῇ ἐπικούρημα, ὥραν αὐτῇ βραχεῖαν ἐνδοθῆναι ᾐτήσατο, ἵν' ἐπικοσμηθείη καὶ οὕτω σὺν αὐτοῖς ἀπελεύσοιτο. Ἦν δὲ καὶ τὸν Χριστὸν ἡ γυνὴ σεβομένη, καὶ τὸ θεῖον μεμνημένη μυστήριον. Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὸν ἑαυτῆς κοιτωνίσκον, καὶ μονωθεῖσα διεχειρίσατο ἑαυτήν, ἵν' ἀνύβριστος μείνῃ καὶ τὴν σωφροσύνην μὴ πρόοιτο, ἑλομένη τὸν ἑκούσιον θάνατον, καὶ τὸ σῶμα νεκρὸν τοῖς προαγωγοῖς καὶ τῷ ἐναγεῖ ἐραστῇ καταλείψασα. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἦρχον, Διοκλητιανὸς δὲ καὶ Μαξιμιανὸς ἰδιωτεύοντες ἔθανον. Περὶ δὲ τῆς σφῶν τελευτῆς διαφωνοῦσιν οἱ συγγραφεῖς. Ὁ μὲν γὰρ Εὐσέβιος (93) ἐν τῷ ὀγδόῳ λόγῳ τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, ἔκστασιν τὸν Διοκλητιανὸν ὑποστῆναι λέγει φρενῶν, καὶ νόσῳ χρονίᾳ τὸ σῶμα κατασκελετευθέντα, βιαίως τὴν ἀθλίαν αὐτοῦ ψυχὴν ἀπερεύξασθαι. Τὸν δέ γε Μαξιμιανὸν τὸν Ἑρκούλιον ἀγχόνῃ ἑαυτὸν τῆς ζωῆς ὑπεξαγαγεῖν· ἕτεροι δ' οὐχ οὕτως ἱστοροῦσι τούτους θανεῖν, ἀλλὰ μεταμεληθέντας, καὶ τῆς ἀρχῆς αὖθις ἐπιλαβέσθαι βουλευομένους, φωραθῆναι, καὶ δόγματι τῆς συγκλήτου ἀναιρεθῆναι. Εἰσὶ δὲ καὶ οἳ τὸν Ἑρκούλιον λέγουσι τῆς βασιλείας αὖθις ἐφιέμενον τῷ Διοκλητιανῷ κοινώσασθαι τὸ αὖθις πειραθῆναι τὴν βασιλείαν ἀναλαβεῖν. Τὸν δὲ παραιτήσασθαι, ἐκεῖνον δὲ πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων παρελθόντα φάναι συνέδριον, μὴ ἀρκεῖν τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν

A XXXIII. Maxentius vero Romæ nihilo clementior tyrannus fuit, sed æque ut Maximinus, imperium administravit, in proximos quosque Christianos insaniendo, et omnibus ærumnis exagitando, summaque perfidia in omnes suos subditos grassando. Nam et multos claros viros nullo justo judicio occidebat, et nobiles matronas ac virgines in dies per summam contumeliam constuprabat, et locupletibus bona per injuriam eripiebat, et subditos novis, iisque gravibus exactionibus atterebat. Hic aliquando Romæ nobilissimæ castæque matronæ, quæ viro illustri nupta erat, immodesto amore correptus, talium operum ministros ad eam adducendam misit. Quæ cum lenones ædibus suis astare videret, adventusque causa cognita, citra ullam de-
B precationem ad tyrannum abeundum esse intelligeret **644** (nam maritus mortis metu attonitus, ab illis abduci mulierem patiebatur), neque ullum aliunde auxilium exspectaret: exiguam moram postulavit, ut se exornaret prius, quam abiret. Colebat autem Christum, et divino mysterio initiata erat. Ingressa igitur cubiculum, remotis arbitris, sibi necem conscivit, ut contumeliæ expers modestiam conservaret, voluntariam mortem amplexa, cadavere lenonibus et nefario amatori relicto. His ita imperantibus Diocletianus et Maximianus in vita privata obierunt: etsi de illorum obitu scriptores non consentiunt. Nam Eusebius *Ecclesiasticæ historiæ* lib. VIII, Diocletianum mentis errore af-
C fectum, et diuturno morbo tabescentem, miseram animam violenter eructasse scribit: Maximianum vero Herculium laqueo sibi necem conscivisse. Alii vero tradunt eos, cum depositæ potestatis pœniteret, in conatu recuperandi imperii deprehensos, et senatusconsulto interfectos esse. Sunt etiam qui dicant, Herculium rursus imperium desiderantem, consilium cum Diocletiano de eo recuperando communicasse: eoque conatum illum recusante, curiam ingressum dixisse, filium suum reipublicæ gerendæ esse imparem. Militibus autem iis verbis ad iram concitatis, quasi imperium sibi vindicaret: periculo territum, negasse id se in animo habuisse, sed militum animos ut erga filium suum affecti essent, periclitari voluisse: itaque
D sedasse tumultum. Deinde in Gallias ad Constantinum Magnum, qui Faustam filiam ejus et ipse in matrimonio haberet, abiisse, ac in regno ejus per

Variæ lectiones et notæ.

(93) *Ὁ μὲν γὰρ Εὐσέβιος*. Eusebius, lib. VIII, cap. 13, et in Orat. Constantini ad sanctorum cœtum cap. 25, ubi consulendus Valesius. Vide præterea Lactantium, *De mortib. persecutor*. cap. 42.

insidias sibi vindicando ibi quoque deprehensum, eoque conatu dejectum, tum demum vitam laqueo finivisse. Verum isti uno quopiam modo ex his, naturæ debitum persolverunt. Constantius autem undecimo anno in imperio exacto, ex quo Cæsar appellatus fuerat, potestate clementer et humaniter usus, in Britannia extremum diem clausit, cum luctu subditorum, bonitatem ejus desiderantium: filio natu majore, Magno videlicet Constantino, ex priore conjuge, imperii successore declarato. Habuit enim ex secunda quoque Herculii filia Theodora alios filios, Constantinum, Anaballianum et Constantium. Sed magnus Constantinus **645** prælatus est, quod hi patri ad imperium inepti esse videbantur. Imo totum negotium divinæ Providentiæ fuit, salutari præconio ac potius omnibus Romani imperii subditis consulentis, ut per eum tyrannides destruerentur. Fertur enim, Constantio ægrotanti, et ob cæterorum filiorum ineptam indolem mœsto, angelus astitisse, qui juberet, ut Constantino relinqueret imperium. Hunc igitur Constantinum pater, adolescentem etiamnum, Gallerio dedisse obsidem memoratur, ut interim etiam in re militari exerceretur. Qui cum ei ob ingenii dexteritatem ex invidia insidias strueret, in pugna Sarmatica mandarit, ut Barbarorum ducem armis insignem aggrederetur. Constantinum vero paruisse, cumque correptum, viventem ad Gallerium portasse. Deinde leonem immanem et cruentam belluam jussisse subsistere: illum vero id quoque certamen, quamvis non sine periculo, divina tamen gratia incolumem obiisse. Unde cum Gallerium invidere sibi atque insidiari intellexisset, noctu cum iis quibus fidebat, fuga elapsum ad patrem rediisse: eoque pacto et periculum evasisse, et paterno imperio potitum esse.

κοινῶν πραγμάτων διοίκησιν. Κινηθέντων δὲ τῶν στρατιωτῶν πρὸς θυμὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ ὡς σφετεριζομένου τὴν ἀρχὴν, τὸν Ἑρκούλιον τὸν κίνδυνον δείσαντα, μὴ οὕτω γνώμης ἔχειν εἰπεῖν, ἀλλὰ διάπειραν τῶν στρατευομένων ποιούμενον, ὅπως ἔχουσι πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ διαθέσεως, ταῦτα εἰπεῖν· καὶ οὕτω καταστεῖλαι τὸν θόρυβον τῶν στρατιωτῶν. Εἶτα εἰς Γαλλίας ἐλθεῖν πρὸς τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, κηδεστὴν αὐτοῦ καὶ αὐτὴν ὄντα ἐπὶ Φαύστῃ τῇ αὐτοῦ θυγατρὶ, κἀκείνῳ ἐπιβουλεύοντα καὶ πειρώμενον τὴν ἐκείνου βασιλείαν λαβεῖν· γνωσθῆναι δὲ κἀκεῖσε καὶ ἀποκρουσθῆναι τοῦ ἐγχειρήματος, καὶ οὕτως ἀπάγξασθαι. Ἀλλ' οὗτοι μὲν ἑνί γε τῷ τρόπῳ τῶν εἰρημένων τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησαν· Κώνστας δὲ ἑνδέκατον ἠνυκὼς ἐνιαυτὸν παρὰ τῇ ἀρχῇ ἐξότου Καῖσαρ ἀνηγορεύθη καὶ ἠπίως ἄρξας καὶ προσηνῶς, ἐν Βρεττανίαις διάγων, κατέλυσε τὴν ζωὴν, πένθος ἑαυτοῦ τοῖς ὑπ' αὐτὸν καταλελοιπὼς διὰ τὴν χρηστότητα, πρότερον τὸν πρεσβύτερον τῶν οἰκείων υἱῶν τῆς ἀρχῆς καταστήσας διάδοχον, τὸν μέγαν δηλαδὴ Κωνσταντῖνον, ὃν ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ ἐγείνατο γαμετῆς. Εἶχε δὲ κἀκ τῆς δευτέρας τῆς τοῦ Ἑρκουλίου θυγατρὸς Θεοδώρας καὶ ἑτέρους υἱοὺς, Κωνσταντῖνον, Ἀναβαλλιανὸν, καὶ Κωνστάντιον. Προτετίμητο δὲ τούτων ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὅτι ἐκεῖνοι τῷ πατρὶ ἀνεπιτήδειοι πρὸς τὴν βασιλείαν ἐκρίθησαν. Τὸ δ' ὅλον ἦν ἐκ Θεοῦ οἰκονομηθὲν ὑπὲρ τοῦ θείου κηρύγματος, ἢ μᾶλλον καὶ ὑπὲρ πάντων τῇ τῶν Ῥωμαίων ὑποκειμένων ἀρχῇ, ἵνα δι' αὐτοῦ καταλυθεῖεν αἱ τυραννίδες. Λέγεται γὰρ ὅτι νοσοῦντι τῷ Κώνσταντι καὶ ἀθυμοῦντι διὰ τὴν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις παισὶν ἀποτυχίαν ἄγγελος ἐπέστη, τῷ Κωνσταντίνῳ κελεύων τὴν ἐξουσίαν καταλιπεῖν. Τοῦτον δὴ τὸν Κωνσταντῖνον ὁ πατὴρ μειράκιον ὄντα τῷ Γαλλερίῳ εἰς ὁμηρείαν παρέσχετο, ἵν' ὁμηρεύων ἅμα καὶ πρὸς ἄσκησιν γυμνάζηται τῆς τέχνης τῆς στρατιώτιδος. Ὁ δὲ περιδέξιον τοῦτον ὁρῶν, καὶ φθονῶν, αὐτῷ ἐπεβούλευε. Καὶ πρῶτον μὲν τοῖς Σαρμάταις μαχόμενος τῷ ἐκείνων ἀρχηγῷ ἐκ τῆς πανοπλίας ἐπισήμῳ τυγχάνοντι προσέταξεν ἐπελθεῖν. Ὁ δὲ καὶ ἐπῆλθε, καὶ ἁρπάσας αὐτὸν ζῶντα τῷ Γαλλερίῳ ἐκόμισεν. Εἶτα λέοντα φρικτόν τινα θῆρα καὶ παλαμναῖον ἐκέλευσε δέξασθαι. Ὁ δὲ καὶ τοῦτον τὸν ἆθλον ἤνυσεν ἐπικινδύνως μὲν, τῆς θείας δέ γε χάριτος συντηρούσης αὐτόν. Γνοὺς δ' ἐντεῦθεν φθονούμενος παρὰ τοῦ Γαλλερίου, καὶ ἐπιβουλευόμενος νυκτὸς μετά τινων οἷς ἐθάῤῥει ἀπέδρα, καὶ πρὸς τὸν πατέρα ἐπανελήλυθε. Καὶ ὁ μὲν οὕτως τόν τε κίνδυνον διαπέφευγε, καὶ τῆς πατρῴας βασιλείας ἠξίωτο.

XXXIV. Maximinus Licinium, natione Dacum, qui Constantini Magni sororem in matrimonio habebat, imperii collegam asciturus, in Illyrico reliquit, ut Thracibus qui a Barbaris vexabantur, opem ferret. Ipse Romam profectus est, ut cum Maxentio pugnaret. Deinde cum suis militibus diffideret, metuens ne ad hostem transirent, omisso bello recessit. Ac Licinium, quia collegam eum ascivisse pœ-

ΛΔ'. Μαξιμῖνος δὲ κοινωνὸν τῆς ἀρχῆς τὸν Λικίννιον (94) προσειλήφει, ἐκ Δακῶν ἕλκοντα τὴν τοῦ γένους σειρὰν, καὶ γαμβρὸν ὄντα ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Κοινωνὸν δὲ τῆς βασιλείας αὐτὸν ποιησάμενος τὸν μὲν ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ καταλέλοιπεν ἵν' ἀμύνῃ τοῖς Θρᾳξὶν ὑπὸ Βαρβάρων ληϊζομένοις· ἐκεῖνος δ' εἰς Ῥώμην ἀφίκετο, μαχόμενος πρὸς Μαξέντιον. Εἶτα, τοὺς οἰκείους ὑπόπτους

Variæ lectiones et notæ.

(94) *Τὸν Λικίννιον*. Scribit anonymus in Vita S. Basilei archiepiscopi Amazeni, n. 5 et 6, Licinium simulasse se esse Christianum, ut Constantiam Constantini M. sororem in uxorem obtineret et adepto imperio in Oriente, ad vomitum rediisse. Certe Constantinus Christianismum amplexus fuerat ante initum inter Licinium et Constantiam matrimonium, an. 313, verum scribit Lactantius, in lib. *De mortib. persecutor.* n. 46, 47 et 48, aliquanto post initas cum sorore Constantini nuptias, ac cum Maximino congressurum, somno monitum, Christum invocasse, dedisseque litteras ad provinciarum præsides de restituendis Christianis ecclesiis, Constantino et ipso III coss.

σχὼν στρατιώτας, καὶ φοβηθεὶς μὴ πρόσθοιντο τῷ A ἐχθρῷ, ἀπέστη τῆς μάχης, καὶ ἀνεχώρησε. Μεταμεληθεὶς δ' ἐπὶ τῇ προσλήψει τοῦ Λικιννίου, πρότερον μὲν λαθραίως αὐτῷ ἐπεβούλευεν, εἶτα καὶ μάχην κατ' αὐτοῦ εἰς τοὐμφανὲς συνεστήσατο. Καὶ συμβαλὼν αὐτῷ τρέπεται, καὶ ἡττώμενος ἔφυγε, καὶ ἐν τῇ φυγῇ ἑαυτὸν διεχρήσατο. Οἱ μὲν οὖν τοιούτῳ τέλει καταλῦσαι τὴν ζωὴν ἱστόρησαν τὸν Μαξιμῖνον, οἱ δὲ κατὰ Χριστιανῶν αὐτὸν ἐκμανέντα μετελθεῖν τὴν θείαν δίκην παραδεδώκασιν. Ἕλκος γὰρ ἐνσκῆψαν αὐτοῦ περὶ τὸν βουβῶνα καὶ τὴν αἰδῶ χαλεπώτατον, τὰ τῆς ἀκολασίας αὐτοῦ ἐπιβόσκεσθαι ὄργανα. Ἐκ δέ γε τῆς σήψεως τούτων καὶ σκώληκας ἀναβράσσεσθαι, καὶ εἶναι τὸ πάθος ἀνίατον. Ἰατρῶν δὲ τοὺς μὲν αὐτόθεν ἀπαγορεύοντας τὴν ἐγχείρησιν ὠμῶς ἀποσφάττεσθαι, τοὺς δ' ἐπι- B χειροῦντας μὲν, μὴ δυναμένους δ' ἀκέσασθαι, κτείνεσθαι ἀπηνέστατα, ὅτι μὴ κατώρθουν ἀδύνατα. Ὀψὲ δ' οὖν ὑποτοπῆσαι τὸν τύραννον διὰ τοὺς ἀδίκους φόνους τῶν τὸν Χριστὸν σεβομένων τιννύναι δίκην, καὶ ἐκθέσθαι θεσπίσματα πανταχοῦ κελεύοντα παυθῆναι τὸν κατὰ Χριστιανῶν διωγμὸν, καὶ ζῆν ἐκείνους καὶ θρησκεύειν ὡς βούλοιντο, εὔχεσθαί τε ὑπὲρ αὐτοῦ. Κἀνταῦθα δὲ διττοὶ λέγονται λόγοι· ὁ μὲν γὰρ ἀπαλλαγῆναι αὐτὸν τοῦ πάθους παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα φησὶν, εἶτ' αὖθις ἐπεγεῖραι τὸν διωγμὸν καὶ ἀδιόρθωτον μεῖναι, ἕως οὗ τοῦ ἐν χειρὶ Κυρίου ποτηρίου τὸν τρυγίαν ἐξέπιεν· ὁ δ' ἕτερος ἀρνεῖται τῷ ἀσεβεῖ τὴν ἀνάῤῥωσιν, ὡς ἐκ τῆς εἰρημένης τελευτήσαντι νόσου, καὶ ἀνενεγκόντι ἐκ τοῦ στόματος C σκώληκας. Ὁ μὲν οὖν καθ' ἕνα τρόπων τῶν ἱστορηθέντων βιαίως ἀπέῤῥηξε τὴν ζωήν. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ (95) τῆς τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας προέστη μετὰ Μαρκελλῖνον ἐν ἔτεσι δυσὶ τὴν λειτουργίαν ἐκπλήσαντα Εὐσέβιος, ὃν μετὰ ἐνιαυτὸν θανόντα διεδέξατο Μιλτιάδης. Καὶ ἐπὶ τέσσαρσι προστάντος ἐνιαυτοῖς τῶν ἐν Ῥώμῃ πιστῶν τοῦ Μιλτιάδου, Σίλβεστρος διάδοχος γέγονεν. Ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ μετὰ Τύραννον ἔτος ἐπισκοπήσαντα τρισκαιδέκατον, προεχειρίσθη Βιτάλιος, καὶ τοῦτον ἕκτον ἔτος ἀνύσαντα διεδέξατο Φιλογένης, κἀκείνῳ πέντε ἀνυσθέντων ἐνιαυτῶν, γέγονε Παυλῖνος διάδοχος. Τῶν δ' Ἱεροσολύμων μετὰ Ζάβδαν ἐπὶ δέκατον λελειτουργηκότα ἐνιαυτὸν Ἕρμων ἐκληρώσατο τὸν θρόνον τὸν ἀρχιερατικόν. Τῆς δ' Ἀλεξανδρείας μετὰ τὸν ἱερο- D μάρτυρα Πέτρον, δέκα ἔτεσιν ἐφ' ἑνὶ τὸν τῆς ἀρχιερωσύνης θρόνον κοσμήσαντα, Ἀλέξανδρος τὴν ἀρχιερωσύνην ἔσχηκεν. Ἐν δὲ Ῥώμῃ μετὰ Σίλβεστρον ἐπ' ἔτεσι λελειτουργηκότα εἴκοσι καὶ ὀκτὼ Ἰούλιος προέστη τῆς Ἐκκλησίας ἔτη πεντεκαίδεκα. Μεθ' ὃν Λιβέριος ἕκτον ἤνυσεν ἐνιαυτὸν, κἀκεῖνον διεδέξατο Δάμασος, ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς ποιμάνας τοὺς πιστούς· καὶ τοῦτον Σιρίκιος, ἔτη λειτουργήσας ἑκκαίδεκα. Εἶτα προκεχείριστο Ἰννοκέντιος (96), ἐν πεντεκαίδεκα ἐνιαυτοῖς διδάξας τὸν

A nitueral, primum clam per insidias, deinde aperto marte adortus, in fugam vertitur, in qua seipsum interemit. Et hoc modo Maximinum periisse, quidam tradunt. Alii auctores sunt, eum furore quodam contra Christianos grassantem, divinæ vindictæ pœnas dedisse, ulcere gravissimo circa bubonem et pudenda orto, quod instrumenta libidinis ejus consumpserit: nam ex ea putrefactione etiam vermes erupisse, et malum fuisse immedicabile. Medicos autem, qui conatum faciendæ medicinæ statim vetuerint, crudeliter esse jugulatos: qui vero curatione suscepta nihil **646** profecerint, immanissime trucidatos, quod ea præstare non possent, quæ artis facultatem superarent. Sero tandem suspicatum tyrannum, se injustarum cæ- B dium cultorum Christi dare pœnas, ubique edictis propositis persecutionem Christianorum inhiberi, atque illos vivere, ac Deum suo arbitratu colere, et pro ipsius salute vota facere jussisse. Atque hic etiam duplex rumor ortus est. Nam alii tradunt, præter omnem spem eo morbo liberatum, renovasse persecutionem non mutatis moribus, donec poculi quod Dominus manu tenet, fecem exhauserit: alii valetudinem recuperatam negantes, ex eo malo impium decessisse tradunt, ac vermes etiam per os rejecisse. Uno certo ex his modis vitam abrupit. Romæ cœtui fidelium post Marcellinum, duobus annis sacerdotio functum, Eusebius præfuit: cui post annum mortuo, successit Miltiades, C qui cum fidelibus quadriennium præfuisset, Silvestrum successorem reliquit. Antiochiæ post Tyrannum XIII annis episcopatu functum, delectus est Vitalis. Huic post sexennium successit Philogenes; atque is quoque annis V exactis, Paulinum habuit successorem. Hierosolymis post Zabdam, qui ministerium ad decimum annum obiit, Hermon pontificiam sedem est sortitus. Alexandriæ post sanctum martyrem Petrum, qui pontificiam sedem per annos XI ornarat, Alexander pontificatum obtinuit. Romæ Silvestro per annos XXVIII episcopatu functo, Julius Ecclesiæ XV annis præfuit. Post quem Liberius sextum absolvit annum; eique successit Damasus, qui XXVIII annos fideles pavit. Hunc Siricius secutus, annis XVI ministerium obiit. Deinde Inno- D centius est electus, qui populum Domini per annos XV erudiit. Quo mortuo, Zosimus in Ecclesiæ Romanæ solio est collocatus: cui duodecimo anno exacto successit Cœlestinus, qui annis decem in pontificatu claruit, Hujus successor fuit Xystus, qui VIII annos duravit. Deinde Leo in ejus locum suffectus est, qui veram doctrinam per annos XXIV defendit. Leone defuncto, Hilario in sede collocatus est: qui VI annis expletis, electioni Simplicii locum fecit, qui et ipse anno XIX ministerii decessit. **647** In ejus locum introductus est Felix: qui

Variæ lectiones et notæ.

(95) *Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ*. Quæ deinceps adduntur, absunt ab uno e codd. Reg. et Colb., describuntur vero in tribus aliis Reg. atque hæc quidem suppositilia, nec Zonaræ esse videntur.

(96) *Ἰννοκέντιος*. Reg. Ἰνοκέντιος.

nono anno defunctus, Gelasio honorem reliquit per quinquennium fruendum. Post eum Anastasius est electus : qui anno quarto elapso, Symmachum successorem habuit, qui cum annos XII in pontificatu exegisset, Hormisdas est electus, Sed hic quoque decimo anno ministerii mortem obiit. Romanæ vero Ecclesiæ sedes Joannem in triennium suscepit. Post quem Felix Romanis fidelibus præfuit, quatuor annos eo honore gavisus. Deinde Bonifacius per biennium episcopatum gubernavit. Post hunc Agapetus designatus est, qui cum summi pastoris Christi gregem Romanum duobus annis et ipse pavisset, naturæ debitum persolvit. Romæ autem pontifex electus est Silverius : unoque anno pontificatu functus, vitam exegit. Hujus successor Virgilius, cum XVIII annis Ecclesiæ præfuisset, in ejus locum suffectus est Pelagius : qui quinque annis obito ministerio, decessit. Romana vero sedes Joannem in VIII annos suscepit, et post hunc Gregorium in annos XV. Post hunc perpetua sedes eorum qui Romanæ Ecclesiæ præfuerunt, non reperitur. Antiochiæ vero Cœlesyriæ Eustathius Paulino, qui ministerio quinquennium vacarat, successit. Cum Eustathius fideles annos XVIII pavisset, Euphronius per annos VIII ministravit. Post quem Phlacitus XII explevit annos. Deinde Stephanus Arii sectator, Ecclesiæ per triennium se ingessit. Post hunc introductus est Leontius, qui VIII anno episcopatus mortem obiit. Post hunc Antiochenæ Ecclesiæ Eudoxius alterum annum præfuit. Post Eudoxium Arianus quartum annum fuit episcopus. Post hunc Meletius annos XXV. Post hunc Flavianus Christianis annos XXVI præfuit. Deinde Theodotus ministerium suscepit, in eoque annos IV exegit. In hujus locum Joannes introductus, per annos XVIII duravit. Pro Joanne Domnus electus, annos VIII postea vixit. Post quem in Antiochenæ Ecclesiæ thronum Maximus introductus, in eo munere quadriennium vixit: successore Martyrio, qui IX explevit in magistratu annos. Deinde Julianus in ea pontificia sede, annos VI consedit, et Petrum successorem habuit. **648** Cui triennio post Stephanus successit, totidem annos pontificatu functus. In Stephani locum Calandio suffectus est, et huic post quadriennium alius Petrus successit, qui Ecclesiam per triennium gubernavit. Hujus successor exstitit Palladius, decem annis in magistratu exactis. Deinde Flavianus creatus episcopus, XIII annis. Post eum Severus VII annis gubernata Ecclesia, Euphrasio sacram sedem reliquit : cui post annum quintum Ephraimus successit, et in ministerio annos XVIII vixit.

A τοῦ Κυρίου λαόν. Καὶ Ζώσιμος τῷ θρόνῳ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐνίδρυτο, θανόντος Ἰννοκεντίου. Ὃν δωδέκατον ἠνυκότα ἐνιαυτὸν Κελεστῖνος διεδέξατο, ἐπ' ἔτη τῇ ἀρχιερωσύνῃ δέκα ἐνδιαπρέψας. Τούτῳ Ξύστος διάδοχος γέγονεν, ὄγδοον ἐνιαυτὸν διαρκέσας. Εἶτα Λέων ἀντεισήχθη, τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀντιποιησάμενος, ἐπ' ἔτεσιν εἴκοσι πρὸς τοῖς τέσσαρσι. Καὶ ἐκλιπόντος τοῦ Λέοντος Ἱλαρίων εἰς τὸν θρόνον ἀνθίδρυτο, ἕκτον ἐκπλήσας ἐνιαυτόν. Ἀνθ' οὗπερ Σιμπλίκιος (97) κεχειροτόνητο, καὶ ἐπὶ ἐννεακαιδέκατον ἔτος τὸ τῆς ποιμαντικῆς καὶ οὗτος λειτούργημα διανύσας, ἐξέλιπε· καὶ ἀντεισῆκτο Φῆλιξ. Ἐννάτῳ δ' ἐνιαυτῷ καὶ οὗτος ἐκλελοιπώς, Γελασίῳ τὴν τιμὴν καταλέλοιπε, πέντε ταύτης ἀπολαύσαντι ἔτη. Μεθ' ὃν Ἀναστάσιος ἐπελέγη. B Μετὰ τέταρτον δὲ καὶ οὗτος ἐνιαυτὸν ὑπὸ Συμμάχου διεδέχθη. Οὗ δυοκαίδεκα ἐνιαυτοὺς ἐπὶ τῇ ἀρχιερωσύνῃ διαγαγόντος, Ὁρμίσδας ἐξείλεκτο. Δεκάτῳ δὲ καὶ οὗτος ἐνιαυτῷ τὸ λειτούργημα διανύσας, κατέλυσε τὴν ζωήν, καὶ Ἰωάννην ὁ θρόνος τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας διεδέξατο ἐπὶ τριετίαν. Μεθ' ὃν Φῆλιξ τῶν ἐν Ῥώμῃ προέστη πιστῶν, τετραετίαν τῆς τιμῆς ἀπολαύσας. Εἶτα Βονιφάτιος ἐπὶ διετίαν τῆς προστασίας ἠξίωτο, καὶ ἐπὶ τούτῳ Ἀγαπητὸς (98) προκεχείριστο. Δύω δὲ καὶ οὗτος ἐνιαυτοὺς ποιμάνας τὸ ἐν Ῥώμῃ τοῦ ἀρχιποιμένος Χριστοῦ ποίμνιον, ἀπέτισε τὸ χρεών, καὶ ἐχειροτονήθη Ῥώμης ἀρχιερεὺς Σιλβήριος. Ἕνα δὲ καὶ οὗτος ἀρχιερατεύσας ἐνιαυτὸν τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησε. C Καὶ τούτῳ διάδοχος Βιγίλιος γέγονεν. Ὀκτωκαιδέκατον δὲ τούτου ἔτος διηνυκότος ἐν τῇ ἀρχῇ, ἀνθῃρέθη Πελάγιος. Ὅς, πέμπτον ἐνιαυτὸν τῇ λειτουργίᾳ ἐσχολακώς, ἀπῆλθε, καὶ Ἰωάννην ἡ ἀρχιερατικὴ καθέδρα τῶν Ῥωμαίων ἐδέξατο ἐπὶ χρόνοις ὀκτώ, καὶ μετὰ τοῦτον Γρηγόριον ἐπὶ πεντεκαίδεκα. Μεθ' ὃν οὐκέτι κατὰ συνέχειαν οἱ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας προστάντες εὕρηνται. Ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ τῇ κατὰ Κοίλην Συρίαν τὸν Παυλῖνον ἔτη πέντε τῇ λειτουργίᾳ σχολάσαντα Εὐστάθιος διεδέξατο, καὶ τοῦ Εὐσταθίου ἐπ' ἔτη ποιμάναντος τοὺς πιστοὺς ὀκτωκαίδεκα, Εὐφρόνιος ἐλειτούργησεν ἔτος ὄγδοον. Μεθ' ὃν Φλάκιτος δωδέκατον ἤνυσεν ἔτος· εἶτα Στέφανος αἱρεσιώτης Ἀρείου παρεισεφθάρη τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τρίτον ἐνιαυτόν, καὶ μετὰ τοῦτον εἰσῆκτο Λεόντιος. D Ὄγδοον δὲ καὶ οὗτος ἔτος ἐπισκοπήσας, κατέλυσε τὴν ζωήν, καὶ ἐπὶ τούτῳ προέστη τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας Εὐδόξιος ἔτος δεύτερον, καὶ ἐπὶ τῷ Εὐδοξίῳ Ἀῤῥιανὸς ἐπεσκόπησεν ἔτος τέταρτον. Καὶ μετὰ τοῦτον Μελέτιος, ἐνιαυτοὺς εἴκοσιν ἐπὶ πέντε. Μεθ' ὃν Φλαβιανὸς προέστη τῶν Χριστωνύμων ἐπ' ἔτεσιν εἴκοσι πρὸς τοῖς ἕξ. Εἶτα Θεόδοτος τὴν λειτουργίαν διεδέξατο, καὶ τετραετίαν ἤνυσε. Καὶ ἀντὶ τούτου Ἰωάννης εἰσήχθη, καὶ διήρκεσεν ἐπ' ἔτος ὀκτωκαιδέκατον. Ἀντὶ δὲ Ἰωάννου Δόμνος κεχειροτόνητο, ἐπιζήσας τῇ χειροτονίᾳ ὄγδοον ἔτος· καὶ ἀνθιδρύθη τῷ θρόνῳ τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας Μάξιμος, ἐπ' ἐνιαυτοὺς ἐπιμείνας τῇ προστασίᾳ τέσσαρας. Ὃς ὑπὸ Μαρτυρίου διεδέχθη, ἔννατον καὶ τούτου τῇ ἀρχῇ διανύσαντος ἔτος. Ἰουλιανὸς δ' ἔπειτα εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν ταύτην καθέδραν ἐκάθισεν ἐπὶ ἕκτον ἐνιαυτόν, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(97) *Σιμπλίκιος*. Reg. Συμπλίκιος.

(98) *Ἀγαπητός*. Reg. Ἀγαπητικός. Melius alii.

οὗτος ἔσχε Πέτρον διάδοχον. Ὃν μετὰ τριετῆ χρόνον Στέφανος διεδέξατο, ἰσαρίθμους ἀρχιερατεύσας ἐνιαυτούς. Τῷ δὲ Στεφάνῳ Καλανδίων (99) ἐγένετο ἔφεδρος. Καὶ τούτῳ μετὰ τετραετίαν Πέτρος ἄλλος ἐφήδρευσε, τριετῆ χρόνον τὴν Ἐκκλησίαν κατεσχηκώς. Οὗ διάδοχος Παλλάδιος γέγονε, δεκαετίαν ἀνύσας ἐν τῇ ἀρχῇ. Εἶτα Φλαβιανὸς ᾑρέθη, ἐπὶ δέκα καὶ τρεῖς ἀρχιερατεύσας ἐνιαυτούς. Μεθ' ὃν Σευῆρος ἕβδομον λειτουργήσας ἐνιαυτὸν ἀφῆκεν Εὐφρασίῳ τὴν καθέδραν τὴν ἱεράν. Ὃν μετὰ πέμπτον ἔτος Ἐφραΐμιος διεδέξατο· ὀκτὼ δ' ἐπὶ δέκα χρόνους ἐπεβίω οὗτος τῷ λειτουργήματι.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

α'. Οὕτω μὲν οὖν, ὡς εἴρηται, τῆς τοῦ πατρὸς A βασιλείας ὁ μέγας Κωνσταντῖνος διάδοχος γέγονεν, ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἀοίδιμος καὶ ἐν ὀρθοδόξοις ἐπισημότατος. Ὃς ἐκ τῆς μακαρίας Ἑλένης γεγένητο τῷ πατρὶ, περὶ ἧς διαφωνοῦσιν οἱ συγγραφεῖς, καὶ παρ' αὐτοῖς τὰ περὶ ταύτης οὐχ ὡμολόγηται. Οἱ μὲν γὰρ τῷ Κωνσταντίῳ νόμῳ γάμου φασὶν αὐτὴν συνοικεῖν, ἀποπεμφθῆναι δὲ, τοῦ Μαξιμιανοῦ Ἑρκουλίου, ὡς ἔμπροσθεν εἴρηται, τὴν οἰκείαν παῖδα τὴν Θεοδώραν τούτῳ κατεγγυήσαντος, καὶ ἀναδείξαντος Καίσαρα. Οἱ δὲ οὐ γαμετὴν νόμιμον αὐτὴν γενέσθαι τοῦ Κωνσταντίου ἱστόρησαν, ἀλλὰ πάρεργον ἐρωτικῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦτον δὴ συλλαβέσθαι τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον. Διαδεξάμενος δὲ τὴν βασιλείαν τὴν πατρικὴν ἦρχε τῆς Βρεταννίας B τε καὶ τῶν Ἄλπεων, καὶ ἐπὶ ταύταις τῶν Γαλλιῶν, ἔτι τῇ τῶν Ἑλλήνων θρησκείᾳ προσκείμενος, καὶ τοῖς Χριστιανοῖς ἀντικείμενος, παρὰ Φαύστης τῆς γαμετῆς εἰς ζῆλον τῆς τῶν εἰδώλων τιμῆς ἐκκαλούμενος. Θυγάτηρ δ' ἦν ἡ Φαύστα τοῦ Μαξιμιανοῦ. Αὐτὸς γὰρ καὶ ὁ πατὴρ ἀδελφαῖς συνῴκουν δυσί. Τριῶν δ' ὄντων τῶν βασιλέων, αὐτοῦ τε Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου καὶ Μαξεντίου, ὃς ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐκράτει ὁ Μαξέντιος· οὗτος οὐχ ὡς βασιλεὺς, ἀλλ' ὡς τύραννος ἄντικρυς διῆγε, πλεῖστα δεινὰ καὶ ἄτοπα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τυραννουμένοις ἐπάγων, ὡς ἤδη μοι ἀναγέγραπται. Ἃ μὴ φέροντες οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ διαπέμπονται πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον ἀπαλλάξαι σφᾶς τῆς τυραννίδος τοῦ Μαξεντίου δεόμενοι. Ἐντεῦθεν πρὸς καθαίρεσιν αὐτοῦ διανίσταται, C καὶ στρατεύει, καὶ πρὸς τὴν Ῥώμην χωρεῖ. Ὁ δέ γε Μαξέντιος ἐπιπολὺ μὲν ἐντὸς καθῆστο τειχῶν, μὴ ἀντεπεξιὼν τοῖς πολιορκοῦσιν αὐτὸν, ὥστε καὶ διὰ τοῦτο σκώμματα κατ' αὐτοῦ ὑπό τινων πεποιῆσθαι. Ὀψὲ δέ ποτε ἀντιπαρετάξατο γοητείαις κεχρημένος, καὶ δι' ἀνατομῆς βρεφῶν μαντευόμενος, καὶ ἄλλα πράττων ἀθέμιτα, ἃ δέος ἐνεποίουν τῷ Κωνσταντίνῳ. Ἀγωνιῶντι γοῦν διὰ ταῦτα, τύπος αὐτῷ σταυρικὸς μεσούσης ἡμέρας δι' ἀστέρων (1) ἐφάνη κατ' οὐρανὸν, καὶ γραφὴ περὶ τὸν σταυρὸν (2) Ῥωμαϊκοῖς στοιχείοις, δι' ἀστέρων

I. Sic igitur, ut dictum est, Constantinus Magnus regni paterni successor exstitit, imperator perpetua memoria dignus, et inter orthodoxos illustrissimus. Eum ex beata Helena procreavit pater, de qua dissentiunt historici. Nam alii legitimo conjugio nuptam fuisse Constantio, ac dimissam, cum Maximianus Herculius, ut ante dictum est, filia Theodora desponsa, Cæsarem eum designasset. Alii non matremfamilias, sed concubinam, formæ gratia Constantio conciliatam, Constantinum ei peperisse tradiderunt. Qui suscepto paterno regno, Britanniæ, Alpibus et Galliis imperavit, gentilium adhuc religioni addictus, et Christianis infestus, Fausta uxore ad simulacrorum cultum eum provocante. Fuit autem Fausta Maximiani filia. Nam ipse et pater duas sorores in matrimonio habuerunt. Cum vero tres essent imperatores, Constantinus, Licinius, et Maxentius: hic Romæ et in Italia rerum potiens, non regem agebat, sed plane pro tyranno se gerebat, importune **2** et crudeliter in eos grassando, quibus dominabatur: quemadmodum jam a me perscriptum est. Quæ Romani haud ferenda rati, legatos ad Constantinum miss̄itant, ut Maxentii tyrannide se liberet, supplicantes. Iis precibus ad pellendum illum commotus, Romam versus cum exercitu proficiscitur. Maxentius vero, cum diu intra mœnia se contineret, nec in aciem contra eos, a quibus obsidebatur, descenderet, salibus a nonnullis incessebatur. Sed tandem educit exercitum, præstigiis quibusdam usus: et præter alia nefanda, ex infantium dissectione captatis auguriis. Quibus Constantino perterrito, et animo æstuanti, figura crucis circa meridiem stellis informata in cœlo apparuit: et scriptura circa crucem, Romanis litteris, et ipsa per stellas expressa, *In hoc vince*. Statim igitur cruce ex auro, ad formam quam viderat, facta, et exercitui suo præferri jussa, commisso prælio Maxentium vincit, majore copiarum illius parte cæsa, cæteris in fugam versis; inter quos et ipse Maxentius pontem Milvium transiturus, equo lapso, in Tiberim præcipitatus, submergitur. Et

Variæ lectiones et notæ

(99) *Καλανδίων*. Wolfius Καλαυδίων, perperam D ediderat: ita enim a scriptoribus passim appellatur.

(1) *Δι' ἀστέρων*. V. p. 11, 2 edit.

(2) *Περὶ τὸν σταυρόν*. Id ex Eusebio tradit Zonaras; at Lactantius, in libro *De mortibus persecuter.* scribit *commonitum fuisse in quiete Constantinum, ut cœleste signum Dei notaret in scutis atque ita prælium committeret: fecisseque ut jussus erat, et transversam X litteram, summo capite circumflexo, Christum*

hic illius fuit exitus. Cujus tyrannide Romani liberati, portis apertis Constantinum splendide exceperunt, ut liberatorem urbis lætis acclamationibus celebrantes: decreta in foro statua, quam ille ita fieri jussit, ut formam crucis manu teneret: edictoque vetuit ne, ob religionem, ii qui Christum pro Deo colerent, plecterentur. Sic Italia, et ipsa Roma ejus imperio adjuncta, cum Licinio, cui soror ejus nupta erat, imperium tenuit. Is cum Maximini et filium et filiam occidisset, jam uterque alteri suspectus, sublato altero, se solum imperio potiturum putabat, nemine alio id sibi vendicaturo. Ac nonnulli sic potitum esse Licinium parte Galerii asserunt, socium ab illo ascitum, ut dictum est. Nonnulli, in Constantini gratiam, cum sororem ei despondisset, a militibus Cæsarem salutatum, et ab ipso contra Maximinum missum, eoque victo et profligato, regno illius donatum esse, ea conditione, ut ne Christianos violaret: qua ille neglecta, non minus, ac potius magis, quam decessores sui, in Christianos insanierit, nullo extremæ crudelitatis genere prætermisso. **3** Ad alias igitur dissensionis eorum causas etiam hanc accessisse. Proinde Constantinus, ducto contra Licinium exercitu, et sæpe commissa pugna, denique vincit. Sed propter sororem reconciliatus, imperium ei certis conditionibus restituit. At ille, cum, ut homo perfidus, pactis non stetisset, a Constantino denuo superatus, Byzantio et Chrysopoli captis, Nicomediam fugit. Tum soror Constantinum rogat ut marito reddat imperium; quo non impetrato, salutem illius a fratre exorat. Itaque Licinius plebeio habitu imperatorem adit, ac Thessalonicæ privatam vitam agere jubetur. Id factum accusabant milites, quod homini perfido, qui fœdera sæpius rupisset, parceretur. Quare imperator eam rem per litteras ad senatus judicium refert. A quo alii cum militibus, ipsorum arbitratu tractandum, esse deditum, ac Thessalonicæ, aut prope Serras, nescio quo euntem, interfectum: alii, nec dum ibi degeret, quievisse, sed tyrannidem affectasse tradunt, quo cognito imperator eum occidi jusserit. Ferunt Constantinum in præliis cum illo et Maxentio commissis, vidisse armatum equitem, signum crucis pro vexillo ante aciem suam præferentem: ac rursus Adrianopoli, duos ei visos adolescentes, qui hostium phalanges cæderent. Item circa Byzantium noctu omnibus dormientibus, conspectum ab eo ignem, qui, fulguris instar, vallum exercitus sui collustra-

A καὶ αὐτοῖς τυπουμένοις, καὶ φράζουσιν, *Ἐν τούτῳ νίκα*. Ἐκ χρυσοῦ τοίνυν αὐτίκα σχεδιάσας σταυρὸν (5), κατὰ τὸν φανέντα τύπον αὐτῷ, καὶ τοῦτον κελεύσας τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ προπορεύεσθαι τοῖς τοῦ Μαξεντίου συῤῥήγνυται καὶ ὑπερτερεῖ, ὡς τοὺς πλείστους τῶν ὑπ' ἐκείνου στρατευομένων ἀναιρεθῆναι, τοὺς δὲ λοιποὺς εἰς φυγὴν ἀπιδεῖν. Οὗς καὶ αὐτὸς ὁ Μαξέντιος συναποδιδράσκων, καὶ ἐν τῇ γεφύρᾳ γενόμενος τοῦ Τιβερίδος τῇ καλουμένῃ Μιλβίᾳ (4), σὺν τῷ ἵππῳ κατὰ τοῦ ποταμοῦ ἐξωλίσθησε καὶ ἀπώλετο. Καὶ ὁ μὲν οὕτω διέφθαρτο. Οἱ δέ γε Ῥωμαῖοι τῆς ἐκείνου τυραννίδος ἀπαλλαγέντες, τὰς πύλας τῆς Ῥώμης ἀναπετάσαντες εἰσεδέξαντο τὸν Κωνσταντῖνον λαμπρῶς καὶ ὡς ἐλευθερωτὴν αὐτὸν τῆς πόλεως εὐφήμουν καὶ ἀπεσέμνυνον, καὶ στήλην B αὐτῷ ἐν τῇ τῆς Ῥώμης ἀγορᾷ στῆσαι κοινῶς ἐψηφίσαντο. Ὁ δὲ, τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐγκεχειρισμένην τὴν στήλην αὐτοῦ πλασθήσεσθαι διετάξατο· καὶ δόγμα δὲ μὴ κολάζεσθαι διὰ τὴν θρησκείαν τοὺς τὸν Χριστὸν σεβομένους ὡς θεὸν ἐκπεφώνηκεν. Οὕτω δὲ καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ῥώμης αὐτῆς προστεθείσης τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, αὐτός τε καὶ Λικίνιος ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ κατελείφθησαν βασιλεῖς. Ὁ γὰρ Λικίνιος τόν τε τοῦ Μαξιμίνου υἱὸν καὶ τὴν θυγατέρα ἀπέκτεινε, καὶ λοιπὸν ἑκάτερος τούτων τὸν ἕτερον ὑπεβλέπετο· ᾤετο γὰρ ἕκαστος, τοῦ ἑνὸς ἐπιλείποντος, αὐτὸς μόνος ἔσεσθαι μόναρχος, μὴ ὄντος τοῦ ἀμφισβητήσοντος περὶ τῆς ἀρχῆς. Οἱ μὲν οὖν οὕτω τὸν Λικί- C νιόν φασιν ἐγκρατῆ γενέσθαι τῆς Γαλλερίου μερίδος, κοινωνὸν παρ' ἐκείνου προσληφθέντα, ὡς εἴρηται· οἱ δὲ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου ἀδελφῆς παρ' αὐτοῦ συζυγείσης αὐτῷ, λέγουσι τοὺς στρατιώτας τῷ Κωνσταντίνῳ χαριζομένους, Καίσαρα αὐτὸν ἀνειπεῖν, καὶ παρ' ἐκείνου σταλῆναι αὐτὸν τῷ Μαξιμίνῳ ἀντιπαραταξόμενον νενικηκότι δ' ἐκεῖνον καὶ κατατροπωσαμένῳ, ἐκχωρῆσαι τῆς βασιλείας ἐκείνου, μὴ ἐνοχλεῖν Χριστιανοῖς ἐπισκήψαντα, μὴ μέντοι τὰς ἐντολὰς τηρῆσαι αὐτὸν, ἀλλὰ λυττῆσαι κατὰ Χριστιανῶν, οὐδὲν ἧττον τῶν πρὸ αὐτοῦ, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον. Πᾶσαν γὰρ ὑπερβολὴν ὑπερελάσαι ὠμότητος· πρὸς ἄλλαις δ' αἰτίαις τῶν πρὸς ἀλλήλους διαφορῶν, καὶ ταύτην γενέσθαι. Κινήσας οὖν κατὰ Λικινίου τὴν στρατιὰν ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ πολλάκις αὐτῷ συμ- D βαλὼν, τέλος νικᾷ. Εἶτα σπένδεται τούτῳ διὰ τὴν ἀδελφὴν, καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτὸν οὐκ ἀφείλετο, ἀλλ' ἐπὶ συνθήκαις αὖθις ταύτης αὐτῷ παρεχώρησεν· ὁ δὲ ἄπιστος ὢν, οὐκ ἐτήρησε τὰς συμβάσεις. Ὅθεν καὶ πάλιν ὁ Κωνσταντῖνος αὐτῷ ἐπολέμησε· καὶ

Variæ lectiones et notæ.

in scutis notasse. Sic enim legendus hic locus, ubi perperam *Christo* editio præfert. Atque exinde is mos obtinuit, ut in scutis militum prætorianorum Christi monogramma, uti hic describitur, effingeretur: quod ex musivo Justiniani Ravennensi, quod in *Familiis Byzantinis* damus, colligere est potissimum.

(3) *Σχεδιάσας σταυρόν*. Theophanes p. 11.

(4) *Μιλβία*. Βουλβία, ita quatuor mss. Regii, et Wolfiani; *Milvium* scriptores vulgo vocant; *Mulvium*, Lactantius in libro *De mortib. persecut.* n. 45. Chronicon Alexandrinum Μουλβίου γέφυραν habet. Damascenus Studita, homil. 33: πλησίον εἰς ἄλλον γεφύριν ὅπου τὸ ὠνόμαζαν Φουλβίαν. Georgius Hamartolus in Chron. ms. in Constantino M. Ὁ δὲ δυσσεβὴς τύραννος θαρσήσας τοῖς σου δαίμοσι, καὶ γεφυρώσας τὸν παραῤῥέοντα ποταμὸν τοῖς λαΐναις νηυσὶ, ἐξῆλθεν εἰς παράταξιν τοῦ πολέμου.

νικήσας, εἷλε τότε τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν. Ὁ δέ γε Λικίνιος εἰς Νικομήδειαν ἔφυγε, καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Κωνσταντίνου προσελθοῦσα τῷ ἀδελφῷ ἐδέετο ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς τηρηθῆναι αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Ὡς δὲ πρὸς τοῦτο οὐκ ἔσχηκε τὸν ἀδελφὸν κατανεύοντα, περὶ τῆς ἐκείνου σωτηρίας προσῆγε τὴν δέησιν· καὶ ἔπεισε τὸν ὅμαιμονα. Πρόσεισι τοίνυν αὐτῷ ὁ Λικίνιος ἐν σχήματι ἰδιωτικῷ, καὶ εἰς Θεσσαλονίκην διατρίβειν ἰδιωτεύων κελεύεται. Καὶ ὁ μὲν ἐκεῖσε διῆγεν. Οἱ δέ γε στρατιῶται ᾐτιῶντο σώζεσθαι τὸν Λικίνιον, ἄπιστον φανέντα πολλάκις, καὶ παραβάτην τῶν συνθηκῶν· διὸ καὶ τῇ συγκλήτῳ διὰ γραμμάτων τοῦ βασιλέως ἡ περὶ τούτου ἀνετέθη βουλή. Τινὲς μὲν οὖν τοῖς στρατιώταις ἐκδοθῆναι παρὰ τῆς γερουσίας ἱστόρησαν, ὃ σφίσι δοκεῖ ἐπὶ τῷ Λικινίῳ διαπράξασθαι, κἀκείνους ἐν Θεσσαλονίκῃ αὐτὸν ἀναιρῆσαι, ἢ πλησίον Σερρῶν (5), ἀπιόντα ποι. Ἄλλοι δὲ οὐδὲ ἐν Θεσσαλονίκῃ αὐτόν φασι διατρίβοντα ἠρεμῆσαι, τυραννίδα δὲ μελετᾷν· καὶ τοῦτο γνόντα τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον στεῖλαι τοὺς αὐτὸν ἀναιρήσοντας. Λέγεται δὲ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν μάχαις, ἢ ταῖς πρὸς Μαξέντιον, θεάσασθαί τινα τὸν Κωνσταντῖνον ἱππότην, καὶ ὡπλισμένον, τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον ἀντὶ σημαίας ἐπιφερόμενον, καὶ τῆς αὐτοῦ προπορευόμενον παρατάξεως. Καὶ αὖθις δύο ὤφθησαν αὐτῷ νεανίαι ἐν Ἀδριανοῦ πόλει τὰς τῶν ἐναντίων συγκόπτοντες φάλαγγας. Καὶ περὶ τὸ Βυζάντιον δὲ, νυκτὸς καθευδόντων ἁπάντων, φῶς ὤφθη αὐτῷ περιαστράψαν τὸν τοῦ οἰκείου στρατεύματος χάρακα. Ἐκ τούτων οὖν εἰς ἔννοιαν ἐνήγετο τοῦ θεόθεν αὐτῷ τὰς εὐτυχίας καὶ τὰς νίκας προσγίνεσθαι.

A rei. Quibus ostentis in eam sententiam adducebatur, ut crederet, successus illos rerum et victorias sibi divinitus afferri.

Β'. Οὕτω δὲ μοναρχήσας ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Φλάβιος ὠνομάσθη. Καὶ οὕτω πως ἐχρημάτιζε Φλάβιος Κωνσταντῖνος καὶ ἐν Ῥώμῃ διῆγε, τῆς μὲν τῶν εἰδώλων θρησκείας οὐκ ἀποστὰς, τὰ περὶ Χριστοῦ δὲ μυούμενος, καὶ ἤδη παραδεχόμενος. Σώματος (6) δὲ τυχὼν νοσεροῦ, καὶ πλεῖστα φύοντος ἐκ κακοχυμίας καὶ ὕλης μοχθηρᾶς ἐξανθήματα, ὡς λώβη ταῦτα παρὰ τῶν ἰατρῶν, καὶ λέπρα δὲ παρεικάζεσθαι, καὶ τὴν τούτου θεραπείαν ἀπαγορεύεσθαι· εὗρε τοὺς ἱερεῖς τοῦ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ Διὸς οὐκ ἄλλως λέγοντας τεύξεσθαι θεραπείας αὐτὸν, εἰ μὴ ἐν παίδων νηπίων ἀτμίζοντι ἔτι λούσαιτο αἵματι. Αὐτίκα τοίνυν ἐκ πάσης τῆς ὑπ' ἐκεῖνον χώρας συνήχθη τὰ νήπια, καὶ ἡμέρα ὥριστο τῆς τούτων σφαγῆς. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπῄει C τότε, τῷ αἵματι τῶν παίδων λουσόμενος εἰς τὸ Καπιτώλιον. Αἱ δὲ τούτων μητέρες προϊόντος αὐτοῦ γοερὰς ἠφίουν φωνὰς, καὶ ὠλόλυζον. Ὧν ἀκούσας ἐκεῖνος ἤρετο τί τοῦ θρήνου τὸ αἴτιον, καὶ μαθὼν τὰς μητέρας θρηνεῖν τῶν βρεφῶν, ὥσπερ ἐκ μέθης ἀνενεγκὼν, *Τὸ μὲν τῆς πράξεως*, εἶπεν, *ἀνόσιον, πρόδηλον· ἄδηλον δέ γε τὸ ἀποτέλεσμα· εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἦν ἀναμφίβολον, κρεῖσσον πάσχειν ἐμὲ ταῖς νόσοις ταλαιπωρούμενον, ἢ τοσούτων βρεφῶν καταψηφίσασθαι ἀπώλειαν, καὶ ῥομφαίᾳ λύπης τὰς τῶν μητέρων αὐτῶν διελάσαι ψυχάς.* Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπανῆλθεν, ἀποδοθῆναι ταῖς μητράσι προστάξας τὰ νήπια, καὶ χρήματα δὲ δοθῆναι αὐταῖς, ἵν' ἀντίῤῥοπον ἕξουσιν ἢ καὶ διπλασίονα τὴν χαρὰν, ὅτι τε ζῶντα τὰ ἔκγονα ἀπειλήφασι, καὶ ὅτι ἐπὶ τούτοις καὶ χρήματα προσειλήφασι. D Ταῦτα δὲ διαπραξαμένῳ, νυκτὸς αὐτῷ ἐδοξάτην

B II. Sic solus rerum potitus Constantinus, etiam Flavii sibi prænomen ascivit, et Romæ vitam egit: nondum quidem simulacrorum deserto cultu, sed Christianæ religionis mysteria paulatim admittens atque addiscens. Cum autem corpore esset morbido, quod e corruptione humorum plurimis scatebat pustulis, adeo ut curatione desperata, lepræ a medicis lues illa compararetur: Capitolini Jovis sacerdotes responderunt, eum pristinam valetudinem non aliter recuperaturum, quam si in sanguine infantium adhuc vaporante lavisset. Statim igitur ex omni imperio collectis infantibus, cædis die constituta, imperator dum in Capitolium, sanguine puerorum loturus ascendit, matres illorum lugubribus & vocibus ejulantes audit, quæ sit fletus causa rogat: eaque cognita, velut ab ebrietate experrectus: *Facinoris*, inquit, *impietas est evidens*, *eventus incertus. Qui si vel exploratissimus esset*, *præstaret tamen me conflictari morbi molestiis, quam tot infantibus ad necem damnatis, gladio doloris matrum animos diverberare.* His dictis recessit, et matribus suos reddi liberos jussit: addita pecunia, ut lætitia dolorem non tantum æquaret, sed duplo etiam vinceret: non filiis tantum restitutis, sed pecunia quoque data. His peractis, noctu ei astare visi sunt duo viri, qui se Petrum et Paulum esse, Christi apostolos, profitentes, dicerent: Si et corporis et animi sanitatem consequi vellet, Silvestrum episcopum esse accersendum, qui et luem corporis depulsurus esset, et vitam interitus expertem communicaturus. Experrectus imperator, episcopum reverenter accersi jubet, atque ad sanctum Sil-

Variæ lectiones et notæ.

(5) *Σερρῶν*. Ita quatuor mss. codd. Regii; Wolfius Σαῤῥῶν. De Serris urbe Macedoniæ, dixi ad Villharduinum.

(6) *Σώματος*. Hæc et sequentia, ut et fictitiam Silvestri et Zambres de Christo Concertationem, et de tauro suscitato narratiunculam, quam habent etiam Cedrenus, et Georgius Hamartolus in Chronico ms. Symeon Logotheta in Chron. ms. ex Vitæ S. Silvestri consarcinatore a Combefisio edito hausit Zonaras: sive ille Eusebius sit Cæsariensis, ut existimat Ratramnus monachus Corbeiensis, in lib. *Contra Græc. opposita*, cap. 3, sive alius recentior, quod omnino reor. Habetur etiam ista Silvestri disputatio cum Judæis in IV codicibus Regiis.

vestrum : *Dic mihi*, inquit, *episcope, an deos colatis, qui Petrus et Paulus nominantur.* Respondet ille : *Unus a nobis Deus agnoscitur : Petrus autem et Paulus sunt ejus famuli et ministri.* Tum imperator, narrato ei somnio, arcanis nostræ religionis instruitur, baptizatur, et e sanctissimo illo balneo sanus et integer ascendit; Christianis securitatem per præcones denuntiat; templa eorum aperiri, et nova condi permittit; ac vicissim, fanis fictitiorum deorum clausis, impune Christianismum quosvis amplecti sinit. Nam se vim quidem facturum esse nemini : qui vero ultro ad Christum se contulissent, eos se laudare profitebatur. Sic ille fidem Christianam suscepit, evangelico præconio invalescente, et Christiani nominis hominibus adempto metu. Cæterum Judæi matrem imperatoris aggressi, deceptum eum esse asserunt, et pio facto facinus impium adjunxisse, simulacrorum destructionem, rem piam, fidem in Christum, impiam nominantes. Solum enim eum verum esse Deum, quem ipsi colerent : Jesum autem, nefarii illi, hominem maleficum, et præstigiatorem vocitabant. Mater hæc ad imperatorem refert. Is decrevit, ut Judæi qui ista asserant, se et delectis e senatu quibusdam audientibus, cum Silvestro episcopo Romano et Christianis disputent, quo cognoscat, quidnam a Judæis afferatur. **5** Disputatum est, victoria ad Silvestrum inclinare visa. Tum Judæi Silvestrum disserendi acumine superiorem esse dicentes, signorum ostentationem postulabant. Atque adeo quidam ex iis impostor, nomine Zambres, bovem afferri jubebat, in quo sui Dei potentiam se demonstraturum asserebat. Adducitur bos, accedit Zambres, insusurrat ei aliquid in aurem : ille, magno et lamentabili mugitu edito, cum tremore et vertigine circumactus, concidit mortuus. Ea re gloriabantur Judæi, Dei sui nomen non cepisse aures illius dicentes. *Quid vero*, inquit Silvester, *qui id bestiæ dicit in aurem, verba sua non audit? cur et ipse non moritur?* Ibi Zambres : *Jam nihil*, inquit, *opus est argutiis, et probabilitate verborum, sed factis, episcope. Si ergo taurum istum a te neci datum*, Silvester ait, *ipse Christi nomine in vitam revocabo : non majus quiddam præstitisse, et magnam demonstrasse Christi potentiam videbor?* Assentitur ille, et per salutem imperatoris statim jurat, si taurum revixisse videret, se confessurum Christum esse Deum. Silvester autem, oculis in cœlum defixis et Domino invocato, prope taurum astat, sublataque voce clamat : *Si Deus verus est, quem ego annuntio Christum, Surge, taure, ac pedibus tuis insistito.* Statim taurus sese commovens, exsilit. Qui aderant, magnum esse Silvestri Deum, exclamare : Judæi, miraculo perculsi, ad pedes viri sancti accidere, petere ut placaret sibi Deum, et baptismum impertiretur. Inclyta vero imperatoris mater, nondum instituta, erudiri

A ἄνδρε παρεστάναι διττὼ, Πέτρος εἶναι, καὶ Παῦλος λέγοντες οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, καὶ, Εἰ σωματικῆς τε καὶ ψυχικῆς, ἔλεγον, ὑγιείας βούλει τυχεῖν, τὸν ἐπίσκοπον μετακάλεσαι Σίλβεστρον, κἀκεῖνός σοι καὶ τὴν λύμην ἀκέσεται τῆς σαρκὸς, καὶ ζωῆς ἀνωλέθρου καταξιώσει σε. Ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς τοῦ ὕπνου ἀνενεγκὼν, στέλλει τοὺς μεταπεμψομένους σὺν αἰδοῖ τὸν ἐπίσκοπον. Καὶ παραγενομένῳ τῷ ἱερῷ Σιλβέστρῳ, *Εἰπέ μοι*, ἔφη, *ἐπίσκοπε, θρησκεύονται παρ' ὑμῖν θεοὶ Πέτρος καὶ Παῦλος ὀνομαζόμενοι;* Ὁ δὲ, *Εἷς ἡμῖν Θεὸς γινώσκεται*, ἀπεκρίνατο, *Πέτρος δὲ καὶ Παῦλος θεράποντες ἐκείνου καὶ ὑπηρέται εἰσίν.* Ἑξῆς οὖν ὁ βασιλεὺς διηγεῖται αὐτῷ τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ μυεῖται μυστήριον, καὶ βαπτίζεται. Καὶ
B ἄνεισιν ἐκ τῆς παναγοῦς κολυμβήθρας ὑγιὴς ὅλος, καὶ αὐτίκα ἄδειάν τε κηρύττει Χριστιανοῖς, καὶ τοὺς ναοὺς σφίσιν ἀναπετάννυσι, καὶ νέους ἐφίησιν ἀνεγείρεσθαι. Κλείει δὲ τοὔμπαλιν τὰ τεμένη τῶν ψευδωνύμων θεῶν, ἀδεῶς τε προσιέναι θεσπίζει τοὺς θεσπιζομένους τῇ πίστει τῇ τοῦ Χριστοῦ. Βιάζεσθαι μὲν γὰρ οὐδένα ἔλεγε βούλεσθαι· τοὺς δ' ἑκόντας τῷ Χριστῷ προστιθεμένους ἀποδέχεσθαι. Ὁ μὲν οὖν οὕτω τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ προσελήλυθε· τὸ κήρυγμα δ' ἐπλατύνετο, καὶ παῤῥησία τοῖς Χριστωνύμοις ἐδέδοτο. Προσίασιν οὖν τῇ τοῦ βασιλέως μητρὶ Ἰουδαῖοι, ἠπατῆσθαι λέγοντες τὸν βασιλέα, καὶ ἔργῳ θεοφιλεῖ ἔργον ἀναμῖξαι θεομισές. Θεοφιλὲς μὲν, τὴν τῶν εἰδώλων καθαίρεσιν ὀνομάζοντες·
C θεομισὲς δὲ, τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστόν· μόνον γὰρ εἶναι Θεὸν ἀληθῆ τὸν παρ' αὐτῶν θρησκευόμενον· τὸν Ἰησοῦν δὲ ἄνθρωπον οἱ ἀλιτήριοι κακοῦργον ἀπεκάλουν καὶ γόητα. Ἀναφέρει ταῦτα ἡ μήτηρ τῷ βασιλεῖ καὶ υἱῷ· ὁ δὲ διαλεχθῆναι δεῖν ἔκρινεν ἐπ' ἀκροάσει αὐτοῦ καὶ τῶν τῆς γερουσίας λογάδων, τοὺς ταῦτα λέγοντας Ἰουδαίους, τῷ Ῥώμης ἐπισκόπῳ Σιλβέστρῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτόν· ἵν' οὕτω γνοίη, τίνα τὰ τῶν Ἰουδαίων εἰσὶν εἰσαγόμενα. Γέγονεν ἡ διάλεξις. Ἔδοξαν οἱ λόγοι τοῦ ἱεροῦ Σιλβέστρου ἐπικρατέστεροι. Ἐκ διαλεκτικῆς δυνάμεως ὑπερτερεῖν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Σίλβεστρον ἔλεγον, σημείων ἐζήτουν ἐπίδειξιν. Μᾶλλον δέ τις παρ' αὐτοῖς γόης ἀνὴρ Ζαμβρῆς καλούμενος βοῦν ἐνεχθῆναι ἠξίου, διὰ τούτου λέγων
D μέλλειν ἐνδείξασθαι τὴν δύναμιν τοῦ οἰκείου Θεοῦ. Προσηνέχθη ὁ βοῦς, πεπλησίακεν αὐτῷ ὁ Ζαμβρῆς, ὑπεψιθύρισέ τι αὐτῷ εἰς τὸ οὖς. Κἀκεῖνος μέγα τι καὶ γοερὸν μυκησάμενος, καὶ τρόμῳ συνδινηθεὶς καταπέπτωκε καὶ νενέκρωτο. Ηὔχουν ἐπὶ τούτῳ οἱ Ἰουδαῖοι, τὸ τοῦ σφετέρου Θεοῦ ὄνομα μὴ στέγειν λέγοντες τὸν ἀκούοντα. *Τί δὲ*, φησὶν ὁ Σίλβεστρος, *ὁ λέγων τοῦτο τῷ ζώῳ* (7) *πρὸς τὸ οὖς οὐκ ἀκούει τοῦ λεγομένου; πῶς οὖν οὐ θνήσκει κἀκεῖνος;* Καὶ ὁ Ζαμβρῆς· *Οὐ λόγων*, ἔφη, *στροφῆς τε καὶ πιθανότητος ἄρτι χρεία, ἀλλ' ἔργων, ἐπίσκοπε. Εἰ οὖν τὸν παρὰ σοῦ νεκρωθέντα τοῦτον ταῦρον*,

Variæ lectiones et notæ.

(7) *Ὁ λέγων τοῦτο τῷ ζώῳ.* Sic in uno e mss. Regiis, in alio τούτῳ.

ὁ Σίλβεστρος εἶπε, *ζωώσω αὐτὸς τῇ τοῦ Χριστοῦ* A *ἐπικλήσει, οὐκ ἄν τι μεῖζον δόξω ποιεῖν, καὶ μεγάλην ἀποδείξω τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ;* Κἀκεῖνος κατέθετο· καὶ κατὰ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως (8) εὐθὺς ἐξωμόσατο, εἰ τὸν ταῦρον ἴδοι ἀναβιώσαντα, τὸν Χριστὸν ὁμολογῆσαι Θεόν. Καὶ ὁ Σίλβεστρος εἰς οὐρανὸν ἀτενίσας, καὶ τὸν Κύριον ἐπικαλεσάμενος, ἔστη τοῦ ταύρου ἐγγύς, καὶ τὴν φωνὴν ἐπάρας, ἐβόησεν· *Εἰ Θεὸς ἀληθής ἐστιν, ὃν ἐγὼ κηρύττω Χριστόν, ἔγειραι, ταῦρε, καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου.* Αὐτίκα γοῦν κινηθεὶς ὁ ταῦρος ἀνέθορε. Καὶ οἱ παρόντες, Μέγας ὁ τοῦ Σιλβέστρου Θεός, ἐξεβόησαν. Οἱ Ἰουδαῖοι δὲ καταπλαγέντες τῷ θαύματι τοῖς ποσὶ τοῦ ἁγίου προσέπιπτον καὶ ἱκέτευον ἱλεώσασθαι αὐτοῖς τὸν Θεόν, καὶ τοῦ Θεοῦ σφᾶς ἀξιῶσαι βαπτίσματος· καὶ ἡ B ἀοίδιμος δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ ἀμύητος οὖσα ἠξίου μυηθῆναι καὶ βαπτισθῆναι· τυχοῦσα τοίνυν τοῦ ἐφετοῦ, καὶ τὸν ἀληθῆ ἐπιγνοῦσα Θεόν, τοὺς τόπους οὓς οἱ ὡραῖοι πόδες Χριστοῦ, ὡς εἰρήνην εὐαγγελισαμένου, διώδευσαν, θεάσασθαι ἐπεθύμησε. Καὶ συμπαραλαβοῦσα τὸν θεσπέσιον Σίλβεστρον εἰς Ἱεροσόλυμα παραγίγνεται· καὶ τὸ τοῦ Κυρίου προσκυνήσασα μνῆμα καὶ τὸν θεῖον εὑρηκυῖα σταυρὸν ἐν ᾧ προσεπάγη σωματικῶς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ναούς τε δομησαμένη πολυτελεῖς, πρὸς τὸν υἱὸν καὶ βασιλέα ἐπανελήλυθεν. Υἱοὺς δ' ἐκ Φαύστης τῆς τοῦ Μαξιμιανοῦ θυγατρὸς ὁ βασιλεὺς ἐγείνατο τρεῖς (9), Κωνσταντῖνον καὶ Κωνστάντιον καὶ Κώνσταντα. Καὶ θυγατέρα Ἑλένην, ἣ τῷ Ἰουλιανῷ συνῴκησεν ὕστερον. Εἶχε δὲ καὶ ἐκ παλλακῆς υἱὸν ἕτερον Κρίσπον καλούμενον, τῶν ἄλλων αὐτοῦ υἱέων πρεσβύτερον, ὃς καὶ παρὰ τῷ πρὸς Λικίνιον πολέμῳ πολλάκις ἠρίστευσε. Τούτῳ ἡ μητρυιὰ Φαύστα ἐπιμανεῖσα ἐρωτικῶς, ἐπεὶ μὴ εὐπειθοῦς ἐκείνου ἐτύγχανε, κατεῖπε πρὸς τὸν πατέρα ὡς ἐρῶντος αὐτῆς καὶ βιάσασθαι πολλάκις ἐπιχειρήσαντος. Διὸ καὶ θάνατον ὁ Κρίσπος παρὰ τοῦ πατρὸς κατεκρίθη, πεισθέντος τῇ γαμετῇ. Ὡς δ' ἔγνω μετέπειτα ὁ αὐτοκράτωρ τὸ ἀληθές, καὶ τὴν γυναῖκα ἐκόλασε, διά τε τὸ ταύτης ἀκόλαστον (10), καὶ τὸν φόνον τὸν τοῦ παιδός· εἰσαχθεῖσα γὰρ ἐν λουτρῷ ἡ Φαύστα σφοδρῶς ἐκκαυθέντι ἐκεῖ τὴν ζωὴν βιαίως ἀπέῤῥηξε. Σαρματῶν δὲ καὶ Γότθων (11) κατὰ τῆς Ῥωμαίοις ὑπηκόου κεκινημένων, καὶ τὴν Θρᾳκῴαν μοῖραν ληϊζομένων, διανίσταται κατ' αὐτῶν Κωνσταντῖνος ὁ μέγιστος· καὶ τὴν Θρᾴκην καταλαβὼν τοῖς Βαρβάροις συῤῥήγνυται, καὶ κατ' αὐτῶν ἵστησι λαμπρότατον τρόπαιον.

A se et baptizari flagitare: ac voti compos facta, vero Deo agnito, loca quæ formosi Christi pedes, quippe pacem annuntiare soliti, perambulassent, spectare cœpere. Ascito igitur D. Silvestro comite, Hierosolyma proficiscitur: et sepulcro Domini adorato, et sancta cruce inventa, cui Deus noster corpore suo affixus fuerat, et templis magno sumptu exstructis, ad filium revertitur. Suscepit imperator e Fausta, filia Maximiani, tres filios, Constantinum, Constantium et Constantem: ac filiam Helenam, quæ Juliano postea nupsit. Habuit et e concubina filium natu maximum Crispum, qui Liciniano bello multa fortiter fecerat. Eum Fausta noverca, insano amore correpta, cum ad concubitum pellicere nequivisset, apud patrem detulit, B ut a quo adamaretur, sua pudicitia sæpe sollicitata. Ob id crimen, capitis Crispum damnat pater, conjugi obsecutus. Sed deinde veritate cognita, de ipsa quoque, cum ob impudicitiam, tum propter filii cædem, pœnas sumit. Nam in balneum vehementer calefactum introducta, æstu præfocatur. Cum autem Sarmatæ et Gotthi provincias Romanas invasissent, et Thraciæ partes vastarent, Constantinus Maximus contra eos insurgit: ac Thracia occupata, commissoque prælio victis Barbaris, splendidissimum triumphum consequitur.

Γ'. Κατὰ δὲ θεῖον χρησμὸν βουληθεὶς ἀνεγεῖραι C πόλιν, ὡς ἂν αὐτὴν ἐπὶ τῷ οἰκείῳ καλέσῃ ὀνόματι, πρότερον μὲν ἐν Σαρδικῇ κτίσαι ταύτην προέθετο· εἶτα ἐν Σιγαίῳ (τὸ δὲ τῆς Τρῳάδος ἐστὶν ἀκρωτήριον), ἔνθα καὶ θεμελίους αὐτὸν καταβαλέσθαι φασί. Καὶ αὖθις ἐν Χαλκηδόνι τὴν πόλιν ἤρξατο ἀναστῆναι. Λέγεται δὲ καθίπτασθαι ἀετούς, καὶ τὰ τῶν οἰκοδόμων ἁρπάζειν σπαρτία· τὸν μεταξὺ δὲ διιπταμένους πορθμόν, ῥίπτειν αὐτὰ κατὰ τὸ Βυζάντιον. Τοῦτο γοῦν πολλάκις γενόμενον ἀπηγ-

C III. Urbem porro ex oraculo de suo nomine conditurus, primum in Sardica exstruere in animo habuit, deinde in Sigæo promontorio Troadis, ubi etiam fundamenta jecisse fertur. Denique Chalcedone opere inchoato, aquilas devolasse memorant, fabrorumque funiculos raptos, freto superato, juxta Byzantium dejecisse. Quod sæpius factum, et imperatori nuntiatum, cum non temere esse, sed a numine portendi aliquid videretur: ipse Byzantium se confert, locum contemplatur, pro-

Variæ lectiones et notæ.

(8) *Κατὰ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως.* In Vita S. Basilii Jun. n. 4: Νὴ τὴν ὑγείαν τοῦ βασιλέως. De hac juramenti formula vide quæ adnotavimus ad Cinnamum, p. 483.

(9) *Υἱοὺς δὲ ἐκ Φαύστης ἐγείνατο τρεῖς.* Tres palmarum surculos a terra surgentes, in nummo Constantini, tres illius filios denotare apposite collegit Tristanus, Artemidoro, lib. I, cap. 79, qui principum liberos per ramos palmarum designari scripsit, quod etiam Achmes tradit, cap. 256.

(10) *Διά τε τὸ ταύτης ἀκόλαστον.* De cæde Cri- D spi et Faustæ, vide quæ commentatur Jocobus Gotfofredus ad Philostorgium, lib. II, cap. 4.

(11) *Γότθων.* Victoriam a Constantino M. ex Gotthis relatam narrant Zosimus lib. II, p. 680; auctor Vitæ Constantini, lib. I, cap. 8; et anonymus Valesianus, p. 474, 476, qui hanc ad annum 323 referunt; ad hanc etiam spectant *Ludi Gotthici* in Kalendario Hervagiano et Bucheriano prid. Non. et 5 Id. Febr. quo quidem mense confectum hoc bellum inde arguitur.

bat, mutat consilium, fabros Chalcedone illuc transfert, urbem studiose condit, a se Constantinopolim vocat, et Matri Dei consecrat. Urbe ad XI mensis Maii absoluta, natalem ejus seu dedicationem celebrat, anno ab orbe condito quinquies millesimo octingentesimo tricesimo octavo: cum, ut quidam tradidere, Valentem, mathematicorum ejus ætatis principem, natalitium urbis thema constituere jussit, ut cognosceret, quot annos duratura esset. Respondet ille, sexcentos nonaginta sex, qui cum jam olim sint elapsi, nimirum aut falsa putanda est Valentis prædictio, et ars erroris haud exspers: aut illi anni intelligendi erunt, quibus instituta reipublicæ ac status conservabantur, dum suus erat honos senatui, dum cives sub legitima imperii potestate florebant, non autem manifesta tyrannis dominorum publica sibi pro privatis vindicabat, et ad suas voluptates conferebat, easque parum interdum honestas, publica quibusvis donando, nec pastorum instar subditos tractando, lana supervacua detondenda, et lacte parce bibendo: sed prædonum 7 instar oves mactando, et carnes devorando, aut ipsas medullas exsugendo.

A γέλη τῷ βασιλεῖ, καὶ οὐκ ἐδόκει τυχαίως γίνεσθαι τὸ γινόμενον, ἀλλά τι διὰ τούτου τὸ θεῖον παραδηλοῦν. Ἐφίσταται γοῦν αὐτὸς τῷ Βυζαντίῳ ὁ αὐτοκράτωρ, τὸν τόπον κατασκοπῶν, ἀρέσκεται, μετατίθησι τὸν σκοπὸν, μετάγει τοὺς τεχνίτας ἐκ Χαλκηδόνος ἐκεῖ, τὴν πόλιν φιλοτίμως οἰκοδομεῖ, Κωνσταντινούπολιν αὐτὴν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῷ οἰκείῳ καλεῖ, καὶ ἀνατίθησιν αὐτὴν τῇ Παρθένῳ καὶ Θεομήτορι. Ἤδη δὲ ἀπαρτισθείσης τῆς πόλεως, κατὰ τὴν ἑνδεκάτην τοῦ Μαΐου μηνὸς, τελεῖ τὰ ταύτης γενέθλια ἢ ἐγκαίνια, ἔτους ἐνισταμένου πεντακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ τριακοστοῦ ὀγδόου. Ὅτε, ὥς τινες ἱστορήκασι, τὸν ἀστρονόμον καλέσας Οὐάλεντα (12), τῶν τότε περὶ τὴν τέχνην ταύτην ἐσχολακότων τὸν ἀκριβέστερον, ἐκέλευσεν ἐπὶ τῷ γε-B νεθλίῳ τῆς πόλεως συντάξαι θεμάτιον, ἵν' ὁπόσους μέλλει διαμεῖναι αὕτη γνοίη ἐνιαυτούς. Ὁ δὲ εἰς ἑξακοσίους καὶ ἐνενήκοντα πρὸς τοῖς ἓξ ἐνιαυτοὺς διαρκέσαι αὐτὴν ἀπεφοίβασεν· οἵπερ ἤδη καὶ παρερρυήκεσαν πρὸ πολλοῦ. Ἢ γοῦν ἐψευσμένην ὑποληπτέον τὴν τοῦ Οὐάλεντος πρόῤῥησιν, καὶ διημαρτημένην τὴν τέχνην, ἢ ἐκεῖνα νομιστέον (13) ἐκεῖνον εἰπεῖν τὰ ἔτη, ἐν οἷς τὰ τῆς πολιτείας

Variæ lectiones et notæ

(12) *Οὐάλεντα*. Is Vectius Valens nuncupatur, cujus laudantur περὶ ἐπεμβάσεως τῶν ἀστέρων libri, præterea ejusdem Ἀνθολογία γενεθλιακή. Vide nostram Constantinopolim. Huc porro spectant, quæ scribit Zonaras, seu, ut alii volunt, Michael Glycas in Antapologetico ms. ad scriptum Manuelis Comneni imp. ad quemdam monachum missum, a quo reprehensus fuerat ob nimium circa astrologicas et mathematicas disciplinas studium: Περιέχει δὲ τὸ διαληφθὲν γράμμα, ὅτι τὰ τῶν ἀστέρων σχήματα σημεῖά εἰσιν ἀποβάσεων, οὐ μὴν καὶ ἐξ ἀνάγκης ἀποτελεσμάτων τινῶν ποιητικά. Καὶ τηνικαῦτα διαπορούμενοι λέγομεν, εἰ κατά γε τὴν τοῦ γράμματος περίληψιν οὕτως εἶχε καὶ τὰ τοῦ πράγματος· τίνος ἕνεκεν ὁ Οὐάλης ἐκεῖνος ἐπὶ μέσου παρ' ἁγίου μεγάλου μὲν, ὥς φασι, παρακληθεὶς Κωνσταντίνου, τέσσαρεσκαιδέκατον δὲ καρτερῆσαι ἔτος ἐπὶ τῇ καταβολῇ τῶν θεμελίων τῆς βασιλίδος ταύτης τῶν πόλεων; εὔδηλον γὰρ ὡς εἰ τοσούτων ἐνιαυτῶν ἐκεῖνος ἐκαρτέρει παράτασιν, ὥς τε μεῖναι τὴν πόλιν διόλου τοῖς πολεμίοις ἀχείρωτον· τῇ πίστει τε προκόπτειν αὐτὴν, καὶ τοῖς λοιποῖς καθεξῆς καιρὸν ἂν ἐκαρτέρει λοιπὸν τῷ σκοπῷ αὐτοῦ συντελέσοντα, εἰ καὶ τὸ γράμμα προδήλως τοῦτο λέγον οὐ βούλεται. Ἄδικοι γὰρ ἐντεῦθεν οἱ ἀστέρες, ἵνα μὴ λέγω τὸν ποιητὴν αὐτῶν, ὡμολόγηνται, τοὺς μὲν τῶν ἀνθρώπων μοιχοὺς, τοὺς δὲ φονέας ἐξ ἀνάγκης ἀποτελοῦντες, καὶ εἰ δεῖ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν, ἐπὶ μέσου τὸν Οὐάλεντα παράγειν ὅλως οὐκ ἔπρεπε· τὰ γὰρ τῆς ἀστρολογίας ἐντεῦθεν διεψευσμένα καὶ μᾶλλον ἐλέγχεται· ὁ γὰρ Οὐάλης οὗτος ἀκριβέστατος καὶ ταῦτα ὢν ἀστρολόγος, εἰς ἑξηκοσίους πρὸς τοῖς ἐνενήκοντα ἓξ ἐνιαυτοὺς διαμεῖναι τὴν πόλιν ταύτην ἐφοίβασε, καὶ οὕτω διημαρτημένην τὴν τέχνην ἐξ ἀποτελέσματος ἔδειξεν· εἰ δὲ τὸν διαλειφθέντα Οὐάλεντα καρτερῆσαι μὲν ἔτος τεσσαρεσκαιδέκατον εἴποι τις, χάριν δὲ ὅμως τοῦ καιρὸν ἐφευρεῖν ἀγαθά τινα τῇ πόλει μηνύοντα, δεξώμεθα τὴν παρεγγραφὴν αὐτοῦ, ἀλλ' εὐθὺς ἀπορήσωμεν, οὕτω λέγοντες, τί δέοι, καὶ ἀπερισκέπτως τὰ τῆς πόλεως κατεβλήθη θεμέλια, οὐκ ἂν οὕτω τὰ κατ' αὐτὴν ἔχειν ἔμελλεν ὅπως ἄρα καὶ σήμερον ἔχειν. Παρακαλοῦμεν μὴ ἐάσῃς ἡμᾶς ἀμηχανίᾳ καὶ περὶ τούτου κυμαίνεσθαι· εἰ γὰρ οὕτω κατὰ τὴν πόλιν ἔχειν ἔμελλε, καὶ μάτην ἐκεῖνος τοσοῦτον ἐκαρτέρει καιρὸν, ἢ οὐχ οὕτως; Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; φαίνεται γὰρ ἐντεῦθεν ὡς οὐ παρασημαντικοὶ μόνον εἰσὶν οἱ ἀστέρες, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεσμάτων ἐξ ἀνάγκης ποιητικοί· εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τοῦ τεχνίτου ἐκείνου τὸ γράμ-C μα ὑπεραπολογούμενον, διά γε, καθ' ἑκάστην ἀπροσδοκήτως τῇ πόλει συμπίπτοντα, σεισμοὺς δηλαδὴ, ἐμπρησμοὺς καὶ ὅσα τοιαῦτα κατὰ λέξιν οὑτωσὶ διηγόρευσεν· οὐ γὰρ ἠδύνατο τὰ πάντα μείζω τε καὶ ἐλάχιστα συμπεριλαβεῖν· ἐκεῖνος ἔφθασε μείζω τε καὶ ἐλάχιστα, καὶ αὐτὸς τὸ περὶ Θεοῦ λέγων Δαβιδικὸν οὕτω ῥητὸν, Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ἔμεινεν ἐξ ἀνάγκης ἄπρακτος, ἐξ ἀνάγκης ἐνταυθοῖ, ἅτε καὶ αὐτὸν ἀποτρεπούσης τὸν κλόνον τῆς γῆς, ἀκριβοῦς τοῦ ἐπιστήμονος σκέψεως. Ἄλλως τε εἰ κατὰ τὴν συμπεσοῦσαν ὥραν ἐπὶ τῇ καταβολῇ τῶν θεμελίων τῆς πόλεως, αὔξαίνει τε τὴν πίστιν ἐπάναγκες αὐτὴν τὴν πόλιν διαμεῖναι τοῖς πολεμίοις ἀχείρωτον· οὐ μὲν οὖν χάρις . . . . . κατοικοῦσιν αὐτὴν εὐσεβοῦσιν ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τῇ κατὰ Χριστὸν ἀγάπῃ καθεκάστην πλατύνονται· μάτην δὲ καὶ τῇ παναμώμῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου Μητρὶ τὰς ἐντεύξεις ποιοῦμεν, καὶ φύλακα ταύτην ἐπιγραφόμεθα, εἴγε τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ὁ D Οὐάλης ἐπραγματεύσατο· ἔκτοτε ταῖς τῶν ἀστέρων παρασημειώσεσι. Μὴ οὖν ἐάσῃς ἡμᾶς ἐπὶ τοσοῦτον διαπορεῖσθαι, καὶ λογισμοῖς διαταράττεσθαι, etc.

(13) *Ἢ ἐκεῖνα νομιστέον*. Sic etiam imperatorum Constantinopolitanorum suæ ætatis tyrannidem perstringit Aretas in Apocalypsin, cap. LII: Λείπεται οὖν ἑτέρῳ ὑπονοεῖν Βαβυλῶνα εἰκότι λόγῳ· καὶ τίς αὕτη; οὐκ ἄλλη, ἢ ἡ Κωνσταντίνου, ἐν ᾗ πάλαι δικαιοσύνη ἐκοσμήθη, νῦν δὲ ἐν αὐτῇ φονεύται ἐκ παραλλήλου ἁμίλλης, τῶν πολιτικῶν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐξισωθῆναι σπευδόντων, μᾶλλον δὲ οὐκ ἰσωθῆναι, εἰ μή τις ἐξ αὐτῶν ἄρῃ τὸ ἀριστεῖον, εἰς μείζονα θείου θυμοῦ ἄναψιν. Et cap. LIV: Μητέρα δὲ τῶν πορνῶν καλῶν, ἣν ἂν βούλῃ πάλιν, εἴτε τὴν παλαιὰν Ῥώμην, εἴτε τὴν νέαν, εἴτε τὸν καιρὸν τῆς ἐπιδημίας τοῦ Ἀντιχρίστου, οὐκ ἂν ἁμάρτῃς τοῦ ἀληθοῦς, διότι ἀμφότεραι τὸ κράτος ἀνεδέξαντο τῶν ἄλλων πόλεων.

A ἐτηρεῖτο ἔθη, καὶ ἡ κατάστασις, καὶ ἡ γερουσία τετίμητο, καὶ οἱ ταύτης ἤνθουν πολῖται, καὶ ἔννομος ἦν ἐπιστασία, τὸ κράτος δὴ τὸ βασίλειον· ἀλλ' οὐκ ἄντικρυς τυραννὶς, ἴδια τὰ κοινὰ τῶν κρατούντων λογιζομένων, καὶ εἰς οἰκείας ἀπολαύσεις χρωμένων αὐτοῖς· καὶ τούτων ἐνίας οὐκ εὐαγεῖς, καὶ δωρουμένων οἷς βούλονται τὰ δημόσια, καὶ οὐ ποιμένων τρόπον τοῖς ὑπηκόοις προσφερομένων, κειρόντων τὸ περιττὸν τῆς τριχὸς, καὶ πεφεισμένως ἐμφορουμένων τοῦ γάλακτος, ἀλλὰ δίκην λῃστῶν αὐτὰ καταθυόντων τὰ πρόβατα, καὶ τῶν σαρκῶν ἐμφορουμένων, ἢ καὶ αὐτοὺς ἐκμυζόντων τοὺς μυελούς. Ἡ μὲν οὖν πόλις οὕτω παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἐκείνου βασιλέως ἀνῳκοδόμητο, κατὰ τὸ πάλαι Βυζάντιον. Τὸ δὲ Βυζάντιον πόλις καὶ πρώην
B ἐτύγχανεν, οὐ τῶν ἀνωνύμων ἢ τῶν ἀσήμων, ἀλλὰ καὶ πλήθεσι πολιτῶν εὐθηνουμένη, καὶ πλούτῳ, καὶ ἀνδρῶν γενναιότητι, καὶ τειχῶν ἐρυμνότητι, καὶ τοσοῦτον, ὡς ἐπὶ τρεῖς ἐνιαυτοὺς ἐπὶ Σεβήρου, τοῦ ἐν Ῥώμῃ τῇ παλαιᾷ βασιλεύσαντος, παρὰ Ῥωμαίων πολιορκεῖσθαι, καὶ πολλὰ παρὰ τῶν πολιορκουμένων ὑποστῆναι αὐτοὺς, ὡς ἐν τοῖς περὶ Σευήρου μοι προϊστόρηται. Περὶ δὲ τῆς τῶν Βυζαντίων δυνάμεως, καὶ τῆς τῶν τειχῶν ὀχυρότητος, ταῦτα ὁ Δίων (14) ἐν τοῖς περὶ Σευήρου φησί· *Τείχη δὲ τὸ Βυζάντιον καρτερώτατα εἶχεν· ὅ τε γὰρ θώραξ* (15) *αὐτῶν λίθοις τετραπέδοις παχέσι συνῳκοδόμητο, πλαξὶ χαλκαῖς συνδουμένοις, καὶ τὰ ἐντὸς αὐτῶν καὶ χώμασι καὶ οἰκοδομήμασιν ὠχύροντο, ὥστε καὶ ἓν τεῖχος παχὺ τὸ*
C *πᾶν εἶναι δοκεῖν. Πύργοι τε πολλοὶ καὶ μεγάλοι ἔξω τε ἐκκείμενοι, καὶ θυρίδας πέριξ ἐπαλλήλους ἔχοντες ἦσαν. Καὶ τὰ μὲν πρὸς τὴν ἤπειρον τείχη ἐς μέγα ὕψος ἦρτο. Τὰ δὲ πρὸς θάλασσαν ἧττον ὑψοῦτο, οἵ τε λιμένες ἐντὸς τείχους ἀμφότεροι κλειστοὶ ἁλύσεσιν ἦσαν, καὶ αἱ χηλαὶ αὐτῶν πύργους ἐφ' ἑκάτερα πολὺ προέχοντας ἔφερον. Πλοῖα δ' ἦσαν τοῖς Βυζαντίοις πεντακόσια· τὰ μὲν πλεῖστα, μονήρη· ἔστι δ' ἃ καὶ δίκροτα, καὶ τισὶν αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς πρώρας καὶ ἐκ τῆς πρύμνης πηδάλια ἤσκητο, καὶ κυβερνήτας· ναύτας τε διπλοῦς εἶχον, ὅπως καὶ ἐπιπλέωσι καὶ ἀναχωρῶσι μὴ ἀναστρεφόμενοι, καὶ τοὺς ἐναντίους ἔν τε τῷ πρόσπλῳ*
D *καὶ τῷ ἀπόπλῳ αὐτῶν σφάλωσι.* Πρὸς τούτοις ἐπάγει ὁ Δίων, ὡς ἑπτὰ ἀπὸ τῶν Θρᾳκίων πυλῶν πύργοι καθεστηκότες πρὸς τὴν θάλασσαν ἦσαν· τούτων δ' εἰ μέν τις ἄλλῳ τῳ προσέμιξεν, ἥσυχος ἦν. Εἰ δὲ δὴ τῷ πρώτῳ τι ἐνεβόησεν, ἢ καὶ λίθον προσέῤῥιψεν, αὐτός τε ἐλάλει ἔκ τινος μηχανῆς καὶ τῷ δευτέρῳ τὸ αὐτὸ παρεδίδου ποιεῖν· καὶ οὕτω διὰ πάντων ὁμοίως ἐχώρει, οὐδὲ ἐπετάραττον ἀλλήλους, ἀλλ' ἐν τῷ μέρει πάντες παρὰ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἕτερος τήν τε φωνὴν καὶ τὴν ἠχὴν διεδέχοντο. Τοιαύτη μὲν οὖν τοῦ Βυζαντίου πάλαι ἡ πόλις ἐτύγ-

Sic urbs a pio illo imperatore in veteris Byzantii solo condita est. Byzantium autem prius etiam urbs fuit haud obscura, neque ignobilis, sed et frequentia civium florens, et opibus, et viris fortibus, et mœnibus permunitis, adeo ut sub Severo, qui vetere Roma imperabat, per triennium a Romanis obsideretur, ac multa tolerarent cives, sicut supra in Severo narravimus. Dion item de Byzantiorum potentia, et murorum firmitate, in Severo ad hunc scribit modum: *Byzantium mœnia habuit robustissima: nam eorum lorica lapidibus quadratis crassis constructa erat, et laminis ferreis colligata: interiora et aggeribus et ædificiis munita erant, ut omnia unus crassus murus esse viderentur. Inerant et multæ magnæ turres foras prominentes, et crebris fenestris adornatæ. Pars continenti obversa, ad magnam exsurgebat altitudinem: quæ mare spectabat, humilior erat, et portus uterque intra mœnia catenis claudi poterat, eorumque brachia utrinque turres multum eminentes sustinebant. Navigia vero habebant Byzantii quingenta, pleraque solitaria: quasdam etiam biremes, quarum nonnullæ et in prora et in puppi gubernaculis et gubernatoribus exornatæ erant, et duplis nautis, ut et accedere et recedere possent, navibus non conversis, et hostes tam in recessu quam accessu vexarent.* Adjicit Dion, VII turres a Thracia porta ad mare pertinuisse, quarum si quis aliam attigisset, tacita fuerit: sin in primam aliquid inclamasset, aut lapidem conjecisset, eam per machinam quamdam resonuisse, et eumdem sonum proximæ tradidisse, donec omnes pervasisset: neque tamen aliam ab alia turbatam, sed per vices ab omnibus vocem et sonum exceptum. Ac talis olim Byzantina urbs fuit: sed inclytus Constantinus eam in immensum auxit, templa inædificavit, et multis rebus adornavit: denique teretem illam columnam porphyreticam, Roma, ut ferunt, allatam in foro lapideis tabellis instrato, unde a Græcis Placoton nominatur, erexit: juxtaque simulacrum æneum, tum artificio mirabili antiquæ manus pene viventis instar expressum, tum magnitudine insigni spectabile dedicavit. Eam statuam Apollinis esse ferunt, Ilio Phrygiæ translatam. Sed divinus imperator ille, suum illi nomen indidit, clavis quibusdam capiti insertis, qui corpus Domini salutiferæ cruci affixerant. Ea ad nostram quoque ætatem permansit integra, columnæ insistens: sed sub Alexio Comneno vehementis venti impetu dejecta concidit: nec ipsa solum communita est, sed multos etiam, qui casu illic erant, contrivit. Palladium item Troja in forum Placotum transtulit. Ita Constantinus Magnus cum aliis multis urbem adornavit, tum Byzantium, quod prius Thraciæ Heracleæ episcopatus erat, a Severo Perinthiis post captivitatem subje-

Variæ lectiones et notæ.

(14) *Δίων*. Cujus verba expendimus in Byzantii descriptione.

(15) *Θώραξ*. Murorum lorica, vulgo *Cortina*, atque sic emendavimus, ubi Wolfius *frons* verterat.

ctum, ut in Severo expositum est, in patriarchatus dignitatem restituit : Romæ veteri ob ætatis prærogativam, et imperium inde huc translatum, principatu relicto. Erat eo tempore Byzantii episcopus Metrophanes, vir sanctissimus, filius Domitii (frater is fuit Probi imperatoris) qui ob Christianæ religionis professionem, Roma Byzantium profectus, in episcopatus apicem evectus est. Post quem Probus alter, filius hujus, pontificium thronum conscendit : ei Metrophanes, frater successit.

A χανεν· ὁ δὲ ἀοίδιμος Κωνσταντῖνος πολλαπλασίαν αὐτὴν ἐξειργάσατο. Καὶ ναοὶ δὲ παρ' αὐτοῦ ἐν αὐτῇ καθιδρύθησαν, καὶ πολλὰ πρὸς κόσμον ταύτης γεγόνασιν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ ὁ κυκλοτερὴς κίων ὁ πορφυροῦς, ὃν ἐκ Ῥώμης (ὡς λόγος) κομισθέντα κατὰ τὴν ἀγορὰν ἔστησεν, ἣ κατέστρωται λιθίναις πλαξὶν (16), ἀφ' ὧν καὶ Πλακωτὸν παρωνόμασται, καὶ ἐπ' αὐτοῦ χάλκεον ἐνίδρυσεν ἄγαλμα, θαῦμα ἰδέσθαι, διά τε τὴν τέχνην διά τε τὸ μέγεθος. Τὸ μὲν γὰρ πελώριον ἦν, ἡ δὲ ἀκρίβειαν ἐδείκνυ χειρὸς ἀρχαίας μικροῦ πλαττούσης καὶ ἔμπνοα· λέγεται δὲ καὶ Ἀπόλλωνος εἶναι στήλην τὸ ἄγαλμα (17), καὶ μετενεχθῆναι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Φρυγίᾳ πόλεως τοῦ Ἰλίου (18). Ὁ δὲ θειότατος αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος εἰς οἰκεῖον ὄνομα τὸ ἄγαλμα ἔστησε (19), τῇ κεφαλῇ τούτου τινὰς τῶν ἥλων ἐναρμοσάμενος, οἳ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου προσεπαττάλευσαν τῷ σωτηρίῳ σταυρῷ, ὃ καὶ μέχρις ἡμῶν διήρκεσεν ἐπὶ τοῦ κίονος ἑστηκός. Πέπτωκε δὲ βασιλεύοντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἀνέμου πνεύσαντος βιαίου τε καὶ σφοδροῦ· κἀκεῖνό τε συντέτριπτο, καὶ πολλοὺς τῶν ἐκεῖ παρατυχόντων συνέτριψε. Καὶ τὸ Παλλάδιον δὲ ἀπὸ τῆς Τροίας μετήνεγκε, καὶ ἐν τῇ Πλακωτῇ καὶ τοῦτο ἔστησεν ἀγορᾷ. Ἄλλοις τε σὺν, ὡς εἴρηται, πολλοῖς τὴν πόλιν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐκόσμησε, καὶ πρότερον ἐπισκοπὴν δὲ τὸ Βυζάντιον τῆς Θρᾳκικῆς Ἡρακλείας, ὡς ὑπὸ Σευήρου τοῖς Περινθίοις ὑποτεθὲν μετὰ τὴν ἅλωσιν, ὡς ἐν τοῖς περὶ Σευήρου ἱστόρηται, εἰς τιμὴν ἀνήγαγε πατριαρχικὴν (20), τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ τὰ πρεσβεῖα τηρήσας, διὰ τὴν πρεσβυγένειαν, καὶ τὸ ἐκεῖθεν τὴν βασιλείαν ἐνταῦθα μετενεχθῆναι. Ἦν δὲ τότε τοῦ Βυζαντίου ἐπίσκοπος Μητροφάνης ὁ ἱερώτατος, υἱὸς Δομετίου, ἀδελφοῦ Πρόβου τοῦ βασιλέως γενόμενος, ὥσπερ δὴ Δομέτιος ἐξ ἀπιστίας εἰς πίστιν μετενεχθεὶς, καὶ διὰ τοῦτο τὴν Ῥώμην λιπὼν εἰς Βυζάντιον παρεγένετο, καὶ εἰς τὴν τῆς ἐπισκοπῆς ἀνηνέχθη περιωπήν. Μεθ' ὃν Πρόβος υἱὸς αὐτοῦ ἕτερος εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τοῦτον ἱδρύεται θρόνον, ὃν Μητροφάνης (21) ὁ ἀδελφὸς διεδέξατο.

IV. Sub hoc imperatore Arius Alexandrinæ Ecclesiæ sacerdos, celebrabatur, qui Dei Filium et Verbum creaturam dicere non dubitavit : et alterius esse naturæ, nec Patri coæternum. Nec ipse tamen auctor hujus sectæ exstitit, sed Origenes, qui præter plurimas alias perversas opiniones, etiam unigenitum Dei Filium, conditum esse, et a natura paterna diversum, affirmavit : nec videre posse Patrem, quemadmodum nec ipse videri possit a

B Δ'. Ἐπὶ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ Ἄρειος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας ἱερεὺς, ἐγνωρίζετο, κτίσμα τολμήσας εἰπεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγον, καὶ οὐσίας ἑτέρας, καὶ οὐ συναΐδιον τῷ Πατρὶ, οὐχ αὐτὸς γεννήτωρ τῆς αἱρέσεως γεγονώς. Πρῶτος μὲν γὰρ Ὠριγένης πρὸς ἄλλαις πλείσταις δόξαις διεφθαρμέναις, καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κτιστὸν καὶ ἀλλότριον εἶναι τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς εἰσηγήσατο. Καὶ μὴ δυνάμενον ὁρᾷν τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(16) *Ἡ κατέστρωται λιθίναις πλαξίν*. Unde φόρον πλακώματος vocat Nicephorus Presbyter in Vita nondum edita S. Andreæ propter Christum Sali. Vide quæ annotamus in nostra *Constantinopoli*, lib. I, de hoc Foro Constantini.

(17) *Ἀπόλλωνος ἄγαλμα*. Multa perinde ibidem observamus de hac statua, ubi et quædam attigimus de clavis Dominicis in eam immissis, non modo in caput, sed et in equi frenum : de quibus ita Nicephorus Presbyter in Vita nondum edita S. Andreæ propter Christum Sali : Περιπατοῦντος τοῦ ὁσίου ἐν τῷ δημοσίῳ φόρῳ πλησίον τοῦ κίονος, ὃν ἐν μακαρίᾳ μνήμῃ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ ἐν ἁγίοις ἔστησεν, ἐν ᾧ, φασὶ καὶ τοὺς τιμίους ἥλους τοὺς ἐν τῷ ζωοποιῷ τοῦ Κυρίου σώματι ἐμπαρέντας ἐν τῷ ἐπάνω τούτου ἱσταμένῳ ἀνδριάντι ἔθετο, πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ, σκέπην τε καὶ φυλακτήριον τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων. Et Menæa ad 6 Martii :

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἡ εὕρεσις τῶν ἁγίων ἥλων
Φανέντες ἧλοι βασιλέως τοῦ μὲν κράτους,
Ἄγαλμα κεῖνται τοῦ χαλινοῦ δὲ κράτους.

Vide Teophanem p. 21.

(18) *Τοῦ Ἰλίου*. Sic mss. omnes : at Lambecius, seu Holstenius ad Codinum, *De Orig. CP*. n. 46, legendum contendit πόλεως τοῦ Ἡλίου, seu Heliopoleos, ex Julii Pollucis Chronico : Καὶ ἐπάνω τοῦ κίονος ἔστησεν ἑαυτοῦ ἀνδριάντα, ἔχοντα ἐν τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ ἀκτῖνας ζ', ὅπερ χαλκούργημα ἤγαγεν ἐκ τῆς Ἡλίου, πόλεως οὔσης τῆς Φρυγίας.

(19) *Εἰς οἰκεῖον ὄνομα τὸ ἄγαλμα ἔστησε*. De porphyretica columna, et statua ei imposita, pluribus egimus in Notis ad Alexiadem, p. 382, et in *Constantinopoli Christ*. lib. I, sect. 24, n. 6. Illud C duntaxat hic addere licet, anonymum. *De Inventione S. Crucis*, apud Gretzerum, scribere a Romanis hanc statuam confectam et erectam ob cives liberatos a tyrannide Maximiani, hincque postmodum ab ipso Constantino translatam Constantinopolim. Ita ille, ubi de clavis Dominicis : Τοὺς δὲ ἑτέρους δύο ἐν τῇ στήλῃ ἔθετο, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὲρ τῆς ἀπὸ Μαξιμιανοῦ τοῦ τυράννου ἐλευθερίας τῷ Κωνσταντίνῳ ἐποίησαν· καὶ γὰρ ἦν ταύτην ὀργάνουσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ κίονι τοῦ φόρου ἱδρύσασα.

(20) *Εἰς τιμὴν ἀνήγαγε πατριαρχικήν*. Falsum quod ait patriarchatum Constantinopolitanum a Constantino M. erectum : hinc Metrophanem Byzantinum episcopum infra patriarcham vocat, ut et Josephus Ægyptius, *De concilio Ephesino*, p. 68, et Damascenus Studita homil. 33. Vide nostram *Constantinopolim*.

(21) *Μητροφάνης*. Consule, si libet, Acta SS. D Metrophanis et Alexandri edita a Gretsero, S. Nicephorum in *Chronogr*. p. 413, 1 ed. Synaxaria et Menæa ad IV Junii, quo illius Synaxin celebrant Græci.

Πατέρα, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν ἀόρατον τυγχάνειν εἰσῆγε τῷ Πνεύματι, ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐξερευγόμενος ταυτὶ τὰ ἀπόφημα, ἀλλ' ἦσαν ἐν μόνοις γράμμασι κείμενα, σεσίγητό τε καὶ οὔπω δεδημοσίευτο· ὁ Ἄρειος δὲ εἰς προὔπτον ταῦτα προήνεγκε, καὶ ἐπὶ τῶν δωμάτων (22) ἐκήρυξε, καὶ πολλοὺς εἰς ἀσέβειαν ὑπεσκέλισε, θορύβων τε καὶ σχημάτων τὰς Ἐκκλησίας ἐνέπλησεν. Ὁ γνοὺς ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς ἐκεῖνος ἐν Νικαίᾳ τῇ Βιθυνῶν συνελθεῖν τοὺς τῶν ἐπαρχιῶν ἐπισκόπους ἐκέλευσε, καὶ ἀθροισθέντων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἁγίων Πατέρων, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ἱερεῖς τινες καὶ διάκονοι, ἀλλὰ μέντοι καὶ μοναχοί. Ὅτε καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐκεῖ παρῆν τῷ τῶν διακόνων ἔτι κατειλεγμένος ὢν τάγματι. Καὶ αὐτὸς ὁ Χριστιανικώτατος βασιλεὺς ἀφίκετο πρὸς τὴν Νίκαιαν, καὶ συγκαθίσας τοῖς ἱεροῖς Πατράσιν ἐκείνοις, ἐπέτρεψε ζητῆσαι τὰ παρὰ τοῦ Ἀρείου λεγόμενα, καὶ διαγνῶναι εἴ τι τῆς ὀρθῆς ἐκκλίνουσι δόξης. Οἱ δὲ καὶ ζητήσαντες, καὶ ἀκριβῶς ἐξετάσαντες τὸν μὲν Υἱὸν ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον καὶ συναΐδιον ἐδογμάτισαν τῷ Πατρί. Τὸν Ἄρειον δὲ καὶ τοὺς ὁμόφρονας ἐκείνῳ τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁμηγύρεως ἐξεκήρυξαν. Ἦν δὲ τότε τῶν τὰ Ἀρείου πρεσβευόντων, καὶ ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος (23), τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας τυγχάνων ἐπίσκοπος, ὃς μετέπειτα λέγεται ἀποστῆναι τῆς τοῦ Ἀρείου δόξης καὶ ὁμογνωμονῆσαι τοῖς συναΐδιον τὸν Υἱὸν καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ δογματίζουσι, καὶ δεχθῆναι παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων εἰς κοινωνίαν. Μᾶλλον μέντοι ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς πρώτης συνόδου καὶ ὑπερμαχῶν εὕρηται τῶν πιστῶν. Οὕτω μὲν οὖν ταῦθ' ἱστορούμενα παρά τινων εὕρηται. Ἀμφίβολα δ' ἐκεῖνος αὐτὰ δι' ὧν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ εὕρηται συγγραψάμενος, τίθησι. Πολλαχοῦ γὰρ ἐν τῷ εἰρημένῳ συγγράμματι ἀρειανίζων καταλαμβάνεται, αὐτίκα περί που τὴν ἀρχὴν τοῦ βιβλίου τὸν Δαβὶδ εἰσάγων λέγοντα· *Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Φησὶ τὸν μὲν Πατέρα καὶ ποιητὴν ὡς ποιητὴν καὶ παντηγεμόνα νομίζεσθαι βασιλικῷ προστάττοντα νεύματι. Τὸν δὲ*

[1] Psal. CXLVIII, 5.

A Spiritu, quæ deliramenta ex improbo cordis sui thesauro eructat. Verum ea in solis chartis jacebant, tecta silentio, necdum vulgata: sed Arius in conspectum protulit, et in ædibus prædicavit, multis ad impietatem pertractis, et Ecclesiis tumultu ac dissensionibus impletis. Qua re cognita religiosissimus imperator provinciarum episcopos Nicææ Bithyniæ urbe convenire jussit. Congressis igitur CCCXVIII sanctis Patribus, inter quos et sacerdotes nonnulli fuere, et diaconi, atque etiam monachi: quin et Magnus Athanasius, adhuc in classe diaconorum constitutus, illic aderat: ipse etiam Christianissimus imperator 9 Nicæam venit, et sanctis Patribus assedit, et inquirere jussit, quid diceret Arius, ac B dijudicare, nunquid a recta sententia aberraret. Illi cum inquisivissent, et accurate rem excussissent: Filium ejusdem cum Patre naturæ, dignitatis et æternitatis esse decreverunt. Arium vero cum suis sectatoribus e cœtu orthodoxorum publico præconio ejecerunt. Arii sectam tum amplexabatur etiam Eusebius Pamphili Cæsareæ Palæstinæ episcopus, qui post descivisse dicitur ab Ariana opinione, ac consensisse cum iis qui Filium Patri coæternum, ejusdemque naturæ esse docent, ac a sanctis Patribus ad communionem receptum. In actis autem primi Concilii, etiam acriter defendisse fideles traditur. Hæc sic a nonnullis exposita reperiuntur, quæ ipse in ecclesiastica sua Historia magis ambigua facit. C In quo scripto sæpe Ario favere deprehenditur, ac statim in libri principio, Davidem citans: *Ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt* [1], ait, *Patrem et factorem, pro conditore ac duce universi haberi, qui regio nutu imperet. Sed secundum ab eo divinum Verbum patria exsequi jussa.* Post nonnulla item dicit: *Huic, ut Patris potentiæ et sapientiæ, secundas partes regni et imperii in omnes esse creditas.* Et paulo post iterum: *Ac esse naturam quamdam, quæ ante mundum vixerit et substiterit, ac Deo et Patri universi in rerum factarum opificio ministrarit, et Solomon sub persona*

Variæ lectiones et notæ.

(22) *Ἐπὶ τῶν δωμάτων*. Hesychius: δώματα, οἶκοι, οἰκήματα, etc. Ita *doma* usurpant aliquando Scriptores infimæ latinitatis, Petrus Damiani, l. V, epist. 11; liber *Mirac. S. Mauri*, cap. X; *Historia translat. S. Sebastiani*, n. 18; *Vita S. Aldegundis*, cap. 5, etc. Est etiam *doma*, *tectum*, *vel atrium quod non tegitur*, Papiæ *Gloss. Gr. Lat.* δῶμα, *tectum*. Atque hac notione in Orientalibus provinciis usurpari observat non semel S. Hieronymus, in quibus *domata* dicuntur, *quæ Romæ solaria vel mœniana vocant, id est plana tecta, quæ transversis trabibus sustentantur*. Hoc vero Zonaræ loco δώματα pro ipsis ædibus privatis accipi debere censuerim: *tecta* vertit Interpres.

(23) *Ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος*. De Eusebio, et illius Arianismo, præter Theophanem et aliquot e vetustioribus, agunt in primis Baronius, Scaliger ad Eusebii *Chronicon*, p. 431; Jacobus Gottofredus ad Philostorgium, lib. I, cap. 11; Henricus D Valesius ejusdem Eusebii *Historiæ ecclesiasticæ* editor et alii. Quæ porro ut id probet Zonaras affert ex eodem Eusebio, desumpta sunt ex lib. I, cap. 1, ubi δευτερεύοντα θεῖον λόγον etiam scribi in melioribus codicibus observat Valesius, ubi alii Θεοῦ, vel Θεὸν habent. Ex his porro Eusebii verbis non videre se quid reprehendat Zonaras scribit idem Valesius ad cap. 3, quo probet Ariani dogmatis illum sectatorem fuisse. Hunc consule, si libet. Photius epist. 144: Εὐσέβιος ὁ τοῦ Παμφίλου, εἴτε δοῦλος, εἴτε συνήθης, ὅτι μὲν Ἀρειανισμῷ ἑάλω, βοῶσι μὲν αὐτοῦ τὰ βιβλία, etc. Georgius Hamartolus in Chronico ms. Περὶ τοῦ Παμφίλου Εὐσεβίου, ὅτι ἐν πολλοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν δείκνυται Ἀρειανὸς γνήσιος, εἰ δὲ καὶ ἐπαινεῖται παρά τινων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ὡς πολυμαθὴς καὶ πολυΐστωρ, καθάπερ καὶ Ὠριγένης καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ὄντων.

sapientiæ Dei ait : Dominus condidit me principium viarum suarum, etc. Deinde post alia plura infert : *Et super hæc omnia, sicut Dei Verbum, quod ante fuit, et ante sæcula omnia factum est, venerabilem honorem a Deo Patre adeptum, adorari tanquam Deum*. Hæc et alia demonstrant, Eusebium Ariana dogmata probasse. Nisi quis dicat, id opus ante conversionem ab eo fuisse conscriptum. Illud igitur sanctum concilium dogma de eadem natura et æternitate Filii statuit, et divinum fidei Symbolum statim edidit, de Patris et Filii divinitate disserendo, non ultra illud progressum : *Cujus regni non erit finis*. Atque in illo desiit : *Et in Spiritum sanctum*. Nam theologia de Spiritu sancto, post in secundo concilio contra Macedonium congregato, ea quæstione agitata, adjecta est. At imperator
10 par apostolis, Patrum concordia delectatus, dextram eis porrexit, et quorumdam qui ob Christi confessionem notas in corporibus suis gerebant, mutilata illa membra et partes deosculatus est, eosque ob mutilationes illas beatos pronuntiavit. Libellos contra quosdam episcopos oblatos, neque legit, neque examinari passus est, sed in conspectu omnium igni absumpsit, cum his verbis : *Etiamsi ipse episcopum aliquem delinquentem viderem, purpura mea eum tegerem*. Inde sanctos Patres in urbem regiam a se conditam traduxit, ut eam faustis comprecationibus prosequerentur, et secundum patriarcham deligerent, sanctum Alexandrum. Nam inclytus Metrophanes obierat. Iis peractis, ad suam quemque parœciam dimisit, honoribus et donis magnificis affectos. Imperatoris mater sancta Helena grandis natu (nam octogesimum ætatis annum attigisse perhibetur) in cœlestes mansiones discessit : quam filius in æde sanctorum Apostolorum regaliter condidit. Suscepta contra Persas expeditione, triremibus Soteropolim defertur, quæ nunc Pythia vocatur : et natura calidis illius loci aquis usus, ubi etiam toxicum, a fratribus patre duntaxat eodem natis temperatum, hausisse fertur. Unde Nicomediam profectus, diuturnitate morbi exstinctus est, annos quinque et sexaginta natus, cum duo et triginta imperasset. Ei filius Constantius, Antiochia profectus (nam ibi Persis repugnabat) cum adhuc viventem invenisset, magnifice parentavit, et in sanctorum Apostolorum æde, peculiari tamen porticu ad id ædificata, sepeliit. Memoratur autem inclytus hic imperator pecuniam et citra delectum insumpsisse, et minori cum delectu comparasse : ita ut ejus in largiendo studium magnificentiæ non tribuatur, sed contra : verum temperandum est calamo, ne quam divino illi viro labem aspergam. Enimvero profanus ille Julianus, in libro de Cæsaribus, quasi per derisum impensarum imperatoris religiosissimi, fingit Mercurium cum eo colloquentem, quærere, *quænam sit boni regis nota?* Cui ille respondeat, *Imperatori et habenda et insumenda esse multa*. Fertur nec a studiis doctrinarum fuisse alienus,

A *τοῦτον δευτερεύοντα θεῖον Λόγον, ταῖς πατρικαῖς ὑπουργοῦντα ἐπιταγαῖς*. Καὶ μετά τινα λέγει· *Τοῦτον ὡσανεὶ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχοντα δύναμιν καὶ σοφίαν, καὶ τὰ δευτερεῖα τῆς κατὰ πάντων βασιλείας καὶ ἀρχῆς ἐμπεπιστευμένον*. Καὶ αὖθις μετ' ὀλίγα· *Καὶ ὅτι ἐστὶν οὐσία τις προκόσμιος ζῶσα καὶ ὑφεστῶσα, ἡ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῶν ὅλων εἰς τὴν τῶν γενητῶν δημιουργίαν ὑπηρετησαμένη, καὶ ὁ Σολομῶν λέγει προσώπῳ· τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*, καὶ ἑξῆς. Καὶ μεθ' ἕτερα πλείονα φάσκει· *Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, οἷα Θεοῦ Λόγον προόντα καὶ πρὸ αἰώνων ἁπάντων οὐσιωμένον, τὴν σεβάσμιον τιμὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰληφότα, προσκυνεῖσθαι ὡς ἂν Θεόν*. Ταῦτα καὶ ἕτερα δὲ τοῖς ἀρειανίζουσι
B δόγμασι δεικνύουσιν ὁμόφρονα τὸν Εὐσέβιον, εἰ μή τις φαίη, πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῷ πονηθῆναι τούτων τὴν συγγραφήν. Ἡ μὲν οὖν ἁγία σύνοδος τὸ ὁμοούσιον καὶ συναΐδιον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ δογματίσασα, καὶ τὸ θεῖον αὐτίκα τῆς πίστεως ἐξέθετο σύμβολον περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογήσασα ἐν αὐτῷ. Καὶ μέχρι τοῦ· *Οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*, τὸ τούτου τέλος ποιησαμένη. Ἡ γὰρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεολογία μετέπειτα προσετέθη ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ τῆς περὶ τούτου γενομένης ζητήσεως, ἡ κατὰ Μακεδονίου συνῆκτο. Ὁ δ' ἰσαπόστολος αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῇ τῶν Πατέρων ὁμονοίᾳ ἡσθεὶς ἐδεξιοῦτο αὐτούς. Καί τινων τῶν ὑπὲρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ὁμολογίας φερόντων τὰ
C στίγματα ἐν τοῖς σώμασιν, κατησπάζετο τὰ πεπηρωμένα τούτων μέλη καὶ μόρια, καὶ αὐτοὺς διὰ τὰς πηρώσεις αὐτῶν ἐμακάριζε. Δοθέντων δὲ λιβέλλων αὐτῷ κατά τινων ἐπισκόπων, οὔτ' ἀνέγνω τούτους, οὔτ' εἰς ζήτησιν ἤνεγκεν· ἀλλ' ἐνώπιον ἁπάντων πυρὶ αὐτοὺς ἀπετέφρωσεν ἐπειπὼν, ὅτι *Κἂν αὐτόπτης ἐγενόμην ἀρχιερέως τινὸς ἁμαρτάνοντος, τῇ πορφυρίδι μου ἂν αὐτὸν συνεκάλυψα*. Ἐκεῖθεν εἰς τὸ παρ' αὐτοῦ κτισθὲν βασίλειον ἄστυ τοὺς θείους ἐκείνους μεταγαγὼν Πατέρας, καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν εὐλογίας ἀξιώσας αὐτὸ, καὶ χειροτονηθῆναι παρασκευάσας ἐν αὐτῷ δεύτερον πατριάρχην, τὸν ἱερὸν Ἀλέξανδρον (ὁ γὰρ ἀοίδιμος Μητροφάνης μετήλλαξε τὴν ζωὴν), ἀφῆκεν ἕκαστον εἰς τὴν οἰκείαν ἀπελθεῖν παροικίαν, τιμαῖς τε καὶ δωρεαῖς μεγαλοπρεπῶς
D αὐτοὺς φιλοφρονησάμενος. Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ ἡ μακαρία Ἑλένη εἰς γῆρας βαθὺ καταντήσασα (ὀγδοήκοντα γὰρ λέγεται ζῆσαι ἐνιαυτοὺς) πρὸς τὰς οὐρανίους ἀπῆρε μονὰς, ἣν ὁ υἱὸς ἐν τῷ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ναῷ βασιλικῶς ἐθησαύρισεν. Ἐκεῖνος δὲ κατὰ Περσῶν ἐκστρατεύων τριήρεσι κομίζεται εἰς τὴν Σωτηρόπολιν, ἡ νῦν ὀνομάζεται Πύθια· καὶ τοῖς ἐκεῖσε χρησάμενος αὐτομάτοις θερμοῖς ὕδασιν, ἔνθα καὶ φάρμακόν τι πιεῖν δηλητήριον λέγεται παρὰ τῶν ἑτεροθαλῶν αὐτῷ κερασθὲν ἀδελφῶν, εἰς Νικομήδειαν παραγίνεται· ὅπου καὶ τετελεύτηκε, νοσήσας ἐφ' ἱκανὸν, ἐτῶν γεγονὼς πέντε πρὸς τοῖς ἑξήκοντα, βασιλεύσας δ' ἐκ τούτων τριάκοντα πρὸς δυσὶν, ἐνδεόντων δύο μηνῶν. Ὃν ὁ υἱὸς Κωνστάντιος ἐξ Ἀντιοχείας παραγενόμενος (ἐκεῖ γὰρ ἦν τοῖς Πέρσαις

ἀντιμαχόμενος) ἔτι ζῶντα εὑρὼν (24), ἐκήδευσε μεγαλοπρεπῶς, καὶ ἐν τῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων κατέθετο ἱερῷ, ἐν ἰδιαζούσῃ μέντοι στοᾷ, ἣν ἐπὶ τῇ ταφῇ τοῦ πατρὸς αὐτὸς ᾠκοδόμησεν. Ἱστόρηται δὲ ὁ ἀοίδιμος αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἀφειδῶς τε τὰ χρήματα ἀναλίσκειν, καὶ ταῦτα πορίζειν ἑαυτῷ ἀφειδέστερον. Ὡς μὴ μεγαλοπρέπειαν κρίνεσθαι τὸ περὶ τὰς δαπάνας φιλότιμον, ἄντικρυς δέ· ἀλλὰ μή τι φαῦλον ἐρῶ περὶ τοῦ θείου ἐκείνου ἀνδρός. Ὅθεν καὶ ὁ βέβηλος Ἰουλιανὸς ἐν τῷ περὶ τῶν Καισάρων λόγῳ αὐτοῦ, ἀποσκώπτων ὥσπερ εἰς τὴν εὐσεβέστατον τουτονὶ βασιλέα διὰ τὸ πολυδάπανον, πλάττεται τὸν Ἑρμῆν διαλεγόμενόν οἱ, καὶ *τί ἂν εἴη γνώρισμα βασιλέως ἀγαθοῦ πυνθανόμενον*· κἀκεῖνον πρὸς τὸ ἐρώτημα λέγοντα, *πολλὰ κεκτῆσθαι χρῆναι τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀναλίσκειν πολλά*. Λέγεται δὲ μηδὲ λόγων ἀνομίλητος εἶναι, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτους ἐσπουδακέναι, οὐ τι μεῖον τῶν ὅπλων. Κἀντεῦθεν αὐτῷ τὴν γλῶτταν γενέσθαι πρὸς διάλεξιν εὔθικτον, καί τινας ἴυγγας προσεῖναι αὐτῇ, κατακηλούσας τὰς τῶν ἀκροατῶν ἀκοάς. Ἀναγέγραπται δὲ καὶ μισοπόνηρος εἶναι, καὶ εἰωθὼς λέγειν μηδενὸς τῶν ἁπάντων τῆς τῶν κοινῶν πραγμάτων καταστάσεως ἕνεκεν τὸν κρατοῦντα φείδεσθαι δεῖν, μηδ᾽ αὐτῶν τῶν οἰκείων μελῶν. Τοῖς δὲ μεταβαλλομένοις ἐκ πονηρίας φιλανθρώπως διατιθέμενος ἔλεγεν ὅτι τὸ νοσοῦν μέλος ἀποκοπτέον καὶ σεσηπός, ἵνα μὴ καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι λυμανεῖται· οὐ μέντοι τὸ ὑγιείας ἤδη τυχόν, ἢ καὶ ὑγιαζόμενον.

A sed his quoque non minorem impendisse operam, quam armis; itaque Il et in disserendo acutum exstitisse, ac nescio quam veluti magicam orationis illius vim aures hominum demulsisse. — Scribitur et osor improborum fuisse: ac dicere solitus, imperatorem nemini omnium, ne suis quidem propriis membris, parcere debere, publicæ tranquillitatis conservandæ causa; et humanus erga eos, qui a malitia discederent. Membrum enim ægrum ac putridum resecandum, ne sana etiam inficeret; non autem id quod vel in integrum esset restitutum, vel certe consanesceret.

Ε'. Καὶ ὁ μὲν τρισόλβιος (25) βασιλεὺς ἐκεῖνος πρὸς τὰς αἰωνίους μετετέθη σκηνάς. Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονία (26) εἰς τοὺς τρεῖς ἐκείνου παῖδας μεμέριστο ξύμπασα· ὡς μέν τινες συνεγράψαντο, παρὰ τοῦ πατρὸς σφίσι διανεμηθεῖσα, ὡς δ᾽ ἕτεροι, καθ᾽ ἑαυτοὺς ταύτην αὐτῶν διελομένων, μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ πατρός. Οὕτω δ᾽ ἱστόρηται προβῆναι παρὰ σφίσιν ἡ διανέμησις· τῷ μὲν Κώνσταντι προσκληρωθῆναι τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Ῥώμην αὐτήν, τήν Ἀφρικήν τε καὶ Σικελίαν, καὶ τὰς λοιπὰς τῶν νήσων, ἀλλὰ μέντοι καὶ τὸ Ἰλλυρικόν, καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ σὺν τῇ Ἀχαΐᾳ τὴν Πελοπόννησον· τῷ δὲ Κωνσταντίνῳ τὰς Κοττίας Ἄλπεις σὺν ταῖς Γαλλίαις προσνεμηθῆναι (Κόττιαι δὲ (27) ὠνομάσθησαν ἀπὸ Κοττίου βασιλέως τῶν τόπων τούτων γενομένου), καὶ τὸ Πυρηναῖον κλίμα, μέχρι τῶν Μαύρων τῶν τῷ πορθμῷ διωρισμένων τῷ τοῦ Ὠκεανοῦ· τῷ Κωνσταντίῳ δὲ λάχος (28) γενέσθαι, ὅσα κατὰ τὴν ἑῴαν μοῖραν ἦσαν Ῥωμαίοις ὑπήκοα,

B V. Imperatore illo beatissimo in æterna tabernacula translato, imperium Romanorum inter tres illius filios est divisum, vel ab ipso, ut quidam scribunt: vel, eo defuncto, ex ipsorum consensu, ad hunc modum. Constanti attributam esse Italiam, et Romam ipsam, Africam, Siciliam, cum reliquis insulis, atque etiam Illyricum, Macedoniam, et cum Achaia Peloponesum. Constantino Alpes Cottias, quæ nomen habere dicuntur a Cottio illius loci quondam rege, cum Galliis, et tractum Pyrenæi usque ad Mauritaniam, Oceani angusto freto, diremptam ab Hispaniis. Constantio ea obvenisse, quæ in orientali parte Romanæ ditionis erant, et Thraciam cum urbe paterna. Post hanc regnorum partitionem, Constantius in Orien- C tem se contulit, ad Persarum arma reprimenda. Nam eorum dux Sapores, audita Constantini Magni morte, Romanas provincias continentibus populationibus et direptionibus infestabat. Interea

Variæ lectiones et notæ.

(24) *Ἔτι ζῶντα εὑρών.* Solus Zonaras Constantium Cæsarem, qui tunc erat Antiochiæ, vivente adhuc patre supervenisse scribit, eoque mortuo funus magnificentissimum duxisse, ut observat Henricus Valesius ad lib. IV Eusebii *De Vita Constantini*, cap. 70.

(25) *Καὶ ὁ μὲν τρισόλβιος.* Scribit Henricus Valesius in Notis ad lib. XVI Marcellini, in Constantini filiorum Historia solito diligentiorem fuisse Zonaram: quod viri doctissimi judicium hic apponendum duxi.

(26) *Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονία.* Partitionem imperii Constantiniani inter illius filios ita prosequitur Scriptor Vitæ S. Artemii MS.: Ἄρτι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τὸν βίον ἀπολιπόντος, εἰς τρεῖς ἀρχὰς ἡ τῶν Ῥωμαίων ἐξουσία διεμερίσθη, τῶν υἱῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου, Κωνσταντίου τε καὶ Κώνσταντος ταύτας διελομένων· καὶ τῷ μὲν πρώτῳ Κωνσταντίνῳ αἱ ἄνω Γαλλίαι καὶ τὰ ἐπέκεινα Ἄλπεων, αἵ τε Βρεττανικαὶ νῆσοι, καὶ ἕως τοῦ ἑσπερίου Ὠκεανοῦ κλῆρος ἐδόθησαν. Τῷ δὲ Κώνσταντι ὡς ὑστάτῳ αἱ κάτω Γαλλίαι, ἤγουν αἱ Ἰταλίαι, καὶ αὐτὴ ἡ Ῥώμη. Ὁ δὲ Κωνστάντιος ὁ δεύτερος τῶν Κωνσταντίνου υἱῶν, ὃς ἦν ἐπὶ τῶν τῆς ἑῴας τότε πραγμάτων πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγωνιζόμενος, τὸ τῆς ἀνατολῆς ἀσπάζεται μέρος, καὶ τὸ Βυζάντιον μετονομασθὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Νέαν Ῥώμην, ποιεῖται βασίλειον, καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι τῆς Προποντίδος ὁπόσα ὑπήκοα Ῥωμαίοις, τήν τε Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν, καὶ Αἴγυπτον, καὶ τὰς νήσους ἁπάσας τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ καὶ πολιτείᾳ D ὑποτελῆ καθίστησι. Vide Constantinum, lib. II *De Themat.* cap. 9 et alios passim scriptores.

(27) *Κόττιαι δέ.* De Alpibus Cottiis, et rege Cottio, illiusque regno multa habent Simlerus in Comment. de Alpibus; Cluverius, lib. I *Italiæ antiq.* cap. 12 et 32, et alii passim.

(28) *Τῷ Κωνσταντίῳ δὲ λάχος.* Eunapius, in *Ædesio*, p. 44: Διαδεξάμενος δὲ ὁ Κωνστάντιος τὴν βασιλείαν, καὶ κληρωθείς, ἴσα γε ἐκληρώθη, ταῦτα δὲ ἦν τὰ ἐξ Ἰλλυριῶν εἰς τὴν Νεβίαν καθήκοντα.

Constantinus cum Constante ob partitionem provinciarum expostulat, petens, ut aut parte regni sibi cedat, aut partitio de integro instituatur. Cum autem ille priore divisione niteretur, et quæ obvenerant tueretur, neque fratri vel minimum concederet: Constantinus, armis arreptis, provincias Constantis invadit. Qui tum in Dacia agens, motu illo cognito, duces cum exercitu contra eum mittit, ipse mox cum majoribus copiis secuturus. Qui missi erant, cum parum a Constantino abessent, insidias locant: pugnaque inita, fugam simulant. Quos, dum Constantini milites persequuntur, qui in insidiis collocati fuerant, a tergo invadunt. Sic fugientibus **12** etiam conversis, in medio duorum exercituum intercepti, magna ex parte cadunt, ipso etiam Constantino interfecto. Nam equo vulnerato, et ex vulnere efferato, sella excussus, multis vulneribus conficitur: neque voti compos factus, et quia injuriæ fuerat auctor, præter jacturam sui imperii vita etiam privatus. Sic occidentali regno ad unum Constantem devoluto, is etiam nefandis amoribus implicatus, et perversam vitæ rationem secutus, insidiis Magnentii miserabiliter periit: quem Magnentium e militum seditione, strictis jam gladiis in necem ejus ruentium, eripuerat. Dum hæc geruntur, Constantius in Oriente, cum Persarum rege Sapore pugnat, filio Narsei, verum ex ignobili muliere procreato. Nam is e principe uxore tres filios susceperat, Adanarsem, Hormisdam, et tertium quemdam. Defuncto Narseo, Adanarses natu maximus in imperio succedit. Sed ex nimia crudelitate et inhumanitate odio Persarum suscepto, regno excidit. Cujus atrocis ingenii specimen quoddam est proferendum. Aliquando patri ejus tentorium Babylone allatum est, e variis illius loci pellibus confectum. Quod modo extensum, dum Narses contemplatur, rogat Adanarsem puerum adhuc, ut placeat? Tum ille: *Ubi*, inquit, *regno potitus fuero, pulchrius tentorium ex humanis pellibus conficiam*. Sic ab ipsa infantia immanitatem suam declarabat. Eo igitur pulso, Sapori regnum est delatum: qui statim fratrem alterum oculis privat, Hormisdam vinctum in custodia tenet. Cæterum mater, et uxor illius, custodibus pecunia delinitis, ad visendum cum admissæ, limam illi dederunt, qua ferrea vincula dissecaret: et quid deinceps faciendum esset, monuerunt, paratis equis et fugæ comitibus.

A καὶ πρὸς τούτοις τὴν Θρᾴκην σὺν τῇ πόλει τῇ πατρικῇ (29). Οὕτω δὲ τοῦ μερισμοῦ τῆς ἀρχῆς προβάντος, ὁ μὲν Κωνστάντιος εἰς τὴν ἑῴαν ἐχώρησεν, ἐκστρατεύων κατὰ Περσῶν (30). Ὁ γὰρ τούτων ἡγεμονεύων Σαπώρης (31) τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου γνοὺς Κωνσταντίνου, κατὰ τῶν ὑπὸ Ῥωμαίους τελούντων ἐπιὼν καὶ ληϊζόμενος οὐκ ἐπαύετο. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τῷ Κώνσταντι ἐπεφύετο, τὴν διανέμησιν τῶν χωρῶν αἰτιώμενος· καὶ ἢ παραχωρῆσαι μέρους αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἀπαιτῶν, ἢ ἀναδάσασθαι τὰς βασιλείας ἄμφω ζητῶν. Ὡς δ' ἐκεῖνος τῆς ἤδη γεγονυΐας διανεμήσεως εἴχετο, καὶ τῶν αὐτῷ προσκληρωθέντων ἀντείχετο, καὶ οὐδὲ τοῦ βραχίστου παρεχώρει τῷ ἀδελφῷ, ὅπλα κατ' αὐτοῦ ἦρεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπῆλθε τῷ λάχει τοῦ Κώνσταντος. B Ὁ δὲ ἐν Δακίᾳ ἀποδημῶν, καὶ τὴν κίνησιν τοῦ Κωνσταντίνου μαθὼν, στράτευμα κατ' αὐτοῦ πέμπει καὶ στρατηγοὺς, καὶ αὐτὸς ὅσον ἤδη μετὰ πλείονος στρατοῦ ἐπιστῆναι ἐπαγγειλάμενος. Οἱ γοῦν πεμφθέντες ἐγγὺς τοῦ Κωνσταντίνου γενόμενοι λόχους καθίζουσι· καὶ συμβαλόντες αὐτῷ φεύγειν ὑπεκρίνοντο. Τῶν δὲ τοῦ Κωνσταντίνου διωκόντων αὐτοὺς, ἐξόπισθεν αὐτῶν οἱ λοχῶντες αὐτοὺς γενόμενοι, κατὰ νώτων αὐτοῖς ἐπιτίθενται. Καὶ οἱ φεύγοντες ἐπιστραφέντες, μέσον περιέσχον αὐτούς. Καὶ πολὺ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου διέφθαρτο στρατιᾶς, κἀκεῖνος αὐτός. Τοῦ γὰρ ἵππου τρωθέντος αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ τραῦμα σφαδάζοντος καὶ ἀνασκιρτῶντος, ἐκπέπτωκε τῆς ἕδρας ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἀνῃρέθη, πολλὰ δεξάμενος τραύματα, οὔτε τυχὼν τῆς ἐφέσεως, καὶ ὅτι C ἀδίκων ἦρξε, καὶ τὴν οἰκείαν τῆς ἀρχῆς μοῖραν ἀποβαλὼν, καὶ αὐτὴν προσζημιωθεὶς τὴν ζωήν. Καὶ γέγονεν ἡ τῆς ἑσπερίου λήξεως ἐπικράτεια ὑφ' ἑνὶ μὲν Κώνσταντι (32) βασιλεῖ. Εἶτα κἀκεῖνος εἰς ἀλλοκότους ἐκκυλισθεὶς ἔρωτας καὶ ἐκδεδιῃτημένην ζωὴν ὑπὸ Μαγνεντίου ἐπεβουλεύθη, καὶ ἀθλίως ἀπώλετο, Μαγνεντίου, ὃν ἐκεῖνος ἐκ στάσεως στρατιωτικῆς περιέσωσε κινδυνεύοντα, ἤδη τῶν στρατιωτῶν κατ' ἐκείνου τὰ ξίφη ἠρκότων, καὶ διαχειρίσασθαι αὐτὸν ὡρμηκότων. Ὁ Κωνστάντιος δὲ περὶ τὴν ἑῴαν διατρίβων τοῖς Πέρσαις ἐμάχετο, Σαπώρου (33) τοῦ ἔθνους, ὡς εἴρηται, βασιλεύοντος· ὃς Ναρσῇ μὲν ἦν υἱὸς, οὐ μέντοι ἐξ ἐπισήμου γυναικός. Ἐκ γὰρ τῆς πρωτευούσης τῶν αὐτοῦ γυναι- D κῶν τρεῖς ἐγένοντο τῷ Ναρσῇ παῖδες, Ἀδανάρσης καὶ Ὁρμίσδας καὶ τρίτος ἕτερος. Τελευτήσαντος δὲ Ναρσοῦ, ὁ πρεσβύτερος τῶν τριῶν τούτων Ἀδανάρσης τῆς ἀρχῆς διάδοχος γέγονεν. Ὠμὸς δὲ λίαν

Variæ lectiones et notæ.

(29) *Καὶ πρὸς τούτοις τὴν Θρᾴκην σὺν τῇ πόλει τῇ πατρικῇ*. Errasse Victorem, qui Thraciam Constanti postremo ex Constantini filiis obvenisse scribit, pridem observatum ab aliis.

(30) *Κατὰ Περσῶν*. Qui Antiochiam circumsederant et ceperant, ut est apud Eunapium in *Ædesio*.

(31) *Ὁ Σαπώρης*. De hac Saporis expeditione, et Nisibi a Persis obsessa, agunt Philostorgius, l. III, c. 24; Ammianus, *Chron. Alexand.* p. 672, 674, 676; Theophanes p. 28, 32, et alii passim.

(32) *Ὑφ' ἑνὶ Κώνσταντι*. Res gestas a Constante scripsit Eustochius Cappadox Sophista, ut est apud Eudociam Augustam in Ioniis mss. ἔγραψε τὰ κατὰ Κώνσταντα τὸν βασιλέα, etc. ubi apud Suidam perperam omissa vox τά.

(33) *Σαπώρου*. Vide Zosimum lib. II, ubi et de Hormisdæ ad Constantium fuga, de qua etiam Ammianus, lib. XVI, p. 74. Narsei vero mentio est apud Eutropium, Theophanem, et alios. De Hormisda agimus pluribus in Constantinopoli.

τυγχάνων καὶ ἀπηνής, κἀντεῦθεν μισούμενος ὑπὸ A τῶν Περσῶν τῆς βασιλείας ἐκπέπτωκεν. Εἰρήσθω δέ τι καὶ τῆς ἐκείνου γνωμικῆς ὠμότητος γνώρισμα. Σκηνή ποτε τῷ πατρὶ αὐτοῦ διεκομίσθη ἐκ Βαβυλῶνος, δέρμασιν ἐγχωρίοις (34) ποικιλώτερον εἰργασμένη. Ταύτην οὖν ἐκταθεῖσαν ἄρτι θεώμενος ὁ Ναρσῆς ἠρώτησε τὸν Ἀδανάρσην (34'), παιδίον ἔτι τυγχάνοντα, εἰ ἀρέσκει αὐτῷ ἡ σκηνή; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· *Εἰ κρατήσει τῆς βασιλείας, κρείττω ταύτης ποιήσειν ἐξ ἀνθρώπων δορᾶς*. Οὕτω νηπιόθεν ἐνέφαινε τὴν ὠμότητα. Τούτου τοίνυν οὕτω τῆς βασιλείας ἐκπεπτωκότος, Σαπώρης εἰς τὴν ἀρχὴν ἀντεισῆκτο. Καὶ ὃς εὐθὺς τὸν μὲν ἕτερον τῶν ἀδελφῶν ἐξετύφλωσε· τὸν Ὁρμίσδαν δὲ δεσμήσας ἔμφρουρον εἶχεν. Ἡ δέ γε μήτηρ ἐκείνου καὶ ἡ γυνὴ χρήμασι δεξιωσάμεναι τοὺς φρουρούς, εἰς ἐπίσκε- B ψιν ἐκείνου παρεχωρήθησαν εἰσελθεῖν. Καὶ εἰσελθοῦσαι ῥίνην (35) αὐτῷ παρέσχον, ἵνα ταύτῃ τὰ σιδήρεα διακόψῃ δεσμά, ὑποθέμεναι καὶ ὅσα δέοι μετὰ ταῦτα ποιεῖν, ἵππους τε αὐτῷ καὶ τοὺς συναποδράσοντας ἑτοιμάσασαι. Εἶτα τοῖς φρουροῖς ἡ ἐκείνου σύνευνος δεῖπνον παρέθετο δαψιλές· οἱ δὲ καὶ βρωμάτων ἐμφορηθέντες, καὶ τοῦ ἀκράτου σπάσαντες ἀκρατέστερον, ἐλήφθησαν ὕπνῳ βαρεῖ. Ὁ δ' Ὁρμίσδας κοιμωμένων ἐκείνων, καὶ τὰ δεσμὰ τῇ ῥίνῃ διέκοψε, καὶ τῆς φρουρᾶς ἐξελθὼν ᾤχετο, καὶ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀπέδρα, καὶ ὑπεδέχθη φιλοτιμότατα. Ὁ δὲ Σαπώρης ἐῴκει τῇ φυγῇ ἐκείνου ἐφήδεσθαι, οἷα τὸν ἐξ ἐκείνου ἀποσκευασάμενον φόβον, οὐ μόνον ἐκδοθῆναί οἱ τὸν φυγάδα οὐκ ἐξεζήτησεν, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐντίμως ἐξέπεμψεν. Ἦν δὲ ὁ Ὁρμίσδας καὶ πολὺς τὴν ἰσχύν, καὶ ἀκοντιστὴς περιδέξιος ὡς ἐν τῷ πάλλειν κατά τινος τὸ ἀκόντιον λέγειν ὅπου βαλεῖ τὸν πολέμιον. Οὗτος τοίνυν τῷ Κωνσταντίῳ κατὰ τῶν ὁμοφύλων συνεστρατεύετο, ἄρχειν ταχθεὶς ἱππέων ἴλης πολλῆς. Ὁ βασιλεὺς δὲ Κωνστάντιος πολλάκις τοῖς Πέρσαις συμβαλὼν τὴν ἥττονα μοῖραν εἶχε, καὶ πολλοὺς τῶν οἰκείων ἀπέβαλε, καὶ τῶν Περσῶν δὲ πλεῖστοι πεπτώκασι, καὶ αὐτὸς ὁ Σαπώρης ἐτέτρωτο.

Deinde uxor ejus custodibus opiparam cœnam apponit. Illi et epulis distenti, et mero obruti, in profundum somnum delabuntur. Quibus dormientibus, Hormisdas et vincula rumpit, et castello elapsus, a Romanis honorificentissime suscipitur. At Sapor fuga ejus lætari se ostendebat, ut metu ab eo imminente liberatus. Nam exsulem non modo dedi sibi non postulavit, sed uxorem etiam honorifice ad eum misit. Erat autem Hormisdas, et magni **13** roboris, et jaculator adeo peritus, ut dum jaculum vibrabat, prædiceret, qua parte hostem percussurus esset. Hic igitur Constantio contra populares suos navat operam, multis equitum turmis præfectus. Verum Constantius imperator, sæpe cum Persis congressus, inferior recedebat, multis suorum amissis : ceciderunt etiam Persarum plurimi, Sapore ipso vulnerato.

ϛ'. Οὕτω μέντοι τῶν ἐπὶ Πέρσας πολέμων συν- C ενεχθέντων τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ, μαθὼν ταῦτα Μαγνέντιος ὃς ἐκ πατρὸς μὲν γεγένητο Βρεττανοῦ, ἐν τοῖς προτίκτορσι δ' ἐστρατεύετο, εἶτα καὶ κόμης ὠνομάσθη ταγμάτων δύο Ῥωμαϊκῶν, τυραννῆσαί τε καὶ πρώην ἐπιθυμῶν, τότε μᾶλλον ἔθετο τῷ σκοπῷ, ὅτι ἀτυχοῦντα περὶ τὸν Περσικὸν πόλεμον ἤκουε τὸν Κωνστάντιον. Καὶ εὐκαιρίαν ἔκρινε τηνικαῦτα τοῦ ἐπικεχειρηκέναι τῇ τυραννίδι· καὶ πλασάμενος τὰ ἑαυτοῦ ἑορτάζειν γενέθλια ἐν Αὐγουσταλίῳ τῇ πόλει (36) συνεκάλεσε τοὺς ἐξόχους τῆς πόλεως, τοῦ συμποσίου αὐτῷ συμμεθέξοντας, τοὺς μὲν καὶ συνίστορας αὐτῷ τοῦ σκοποῦ, τοὺς δὲ καὶ ἀμετόχους τοῦ σκέμματος. Καὶ παρέτεινε τὸν πότον ἕως ἑσπέρας. Ἐξαναστὰς δὲ τοῦ συμποσίου, αἴφνης εἰς τὸν κοιτῶνα εἰσέδραμε, καὶ πρόεισιν D ἐκεῖθεν μετὰ βραχὺ ἐν σχήματι βασιλείας σὺν δορυφόροις πολλοῖς, ὃ τοὺς μὴ συνειδότας αὐτῷ τὴν πρᾶξιν ἐτάραξεν. Ἐκεῖνος δὲ διαλεχθεὶς τοῖς παρ-

VI. Cognitis autem adversis Persico bello Constantii rebus, Magnentius, patre Britanno natus, qui primum inter protectores militarat, deinde comes duarum Romanarum legionum appellatus fuerat, cum jampridem regni occupandi cupiditate æstuaret, tunc magis etiam consilium suum urgebat, cum Persico bello rem male gerere Constantium audiret, opportunitatem optata perficiendi dari sibi ratus. Itaque per speciem natalis sui celebrandi Augustoduni, primores civitatis ad epulas invitat, quosdam consilii sui conscios, nonnullos ignorantes, quid animi haberet : productoque usque ad vesperam convivio, surgit, et propere cubiculum ingressus, paulo post habitu regio cum multis satellitibus progreditur. Ea res ignaros quid moliretur consternavit : sed oratione ad eos qui aderant habita, alios verbis, alios vi in suas partes traducit; iisque comitantibus regiam ingreditur, pecuniam dilargitur, portis urbis cu-

Variæ lectiones et notæ.

(34) *Ἐκ Βαβυλῶνος, δέρμασιν ἐγχωρίοις*. De pellibus Babylonicis dixi ad Joinvillam, dissertat. I, p. 132, 134.

(34') *Ἠρώτησε τὸν Ἀδανάρσην*. At Zosimus, lib. II, hanc crudelitatis indicem vocem Hormisdæ videtur tribuere, scribens (et ex eo Suidas in Μαρσύας), cum forte in convivio supervenienti sibi optimates non assurrexissent, minatum Hormisdam se eis Marsyæ supplicium irrogaturum : hujusque vocis memores proceres, mortuo Narseo, Saporem in regnum substituisse, a quo mox Hormisda in vincula conjectus, postea uxoris industria liberatus, ad Constantinum transfugit.

(35) *Ῥίνην*. Limam pisci immissam, ut est apud Zosimum, lib. II, et Suidam : Διὰ τῆς τοῦ ἰχθύος μηχανῆς ῥίνην εἰσενεγκοῦσα.

(36) *Ἐν Αὐγουσταλίῳ τῇ πόλει*. Ita editio Wolfiana : at codd. Regii, ἐν Αὐγουστόλῳ, et Αὐγουστούλῳ præferunt : qua voce *Augustodunum* in Æduis innuitur, ubi purpuram induit Magnentius, uti habent Eusebius et Aurelius Victor.

stodes adhibet : mandat, ut ingredi patiantur omnes, exire neminem, ne facinus suum publicetur. Statim mittit qui Constantem tollant, rei ignarum. Erat ille venatione tum occupatus, cujus insano studio tenebatur. Idque, cum articulari morbo perpetuo vexaretur, quem immoderatis sibi voluptatibus vitæque intemperantia conciliarat : aut etiam per speciem venationis in silvas sese abdebat, cum pueris et adolescentulis, quos ob formam conquisitos in deliciis habere dicebatur : qui exquisitum in modum culti, avidos ejus oculos turpi libididis flamma incendebant. Ea quoque de causa silvas magis frequentabat, ut modestorum virorum consuetudinem evitaret. Milites a Magnentio missi, cum ad Rhodanum fluvium venissent, Constantem a venatu dormientem occidunt, interfectis etiam satellitibus, quos paucos circum se habebat. **14** Alii rem aliter narrant : eum seditionem contra se motam cognovisse et a suis destitutum, depositis imperii insignibus in sacellum quoddam confugisse, et inde extractum occisumque esse regni anno decimo septimo, ætatis tricesimo expleto. Ferunt patrem ejus jussisse astrologos, infantis recens editi thema natalitium constituere, qui præter cætera illi prædicta, illud etiam adjecerint, eum in sinu aviæ interfectum iri. Id, illa mortua, etsi Constans elusit, nihilominus est eventu comprobatum, non frustrata astrologorum prædictione, quamvis obliqua. Nam in oppidulo cui de imperatricis nomine factum erat nomen Helenæ, interfectus est, qui ut vitam petulantem egerat, ita miserabilem ejus exitum est sortitus. Magnentius autem, cum usurpato imperio feliciter successisset, eorum qui magistratus gerebant celeberrimum quemque e medio tollere studuit, missis ad eos sub nomine Constantis litteris, quibus illos ad se accerseret, eorumque plurimos in itinere per insidias interfecit, ne conjuratis quidem suis parcens. Illo hæc ad tyrannidem suam stabiliendam agitante, Constantius morte fratris audita, anceps animi erat, utrum Persis Romanas provincias vastantibus resisteret, an ea re in præsentia omissa, novitium tyrannum invaderet : tum fratris necem ulturus, tum occidentis imperium sibi vendicaturus.

οὖσι, τοὺς μὲν ἔπεισε συνθέσθαι αὐτῷ, ἐνίους δέ γε καὶ ἐβιάσατο. Καὶ συμπαραλαβὼν αὐτοὺς εὐθὺς εἰς τὰ βασίλεια ἔπεισι, καὶ διανεμὰς χρημάτων πεποίητο. Ταῖς τε πύλαις τῆς πόλεως ἐπέστησε φύλακα; ἐνταλθέντας τοῖς μὲν εἰσιοῦσι τὴν εἴσοδον συγχωρεῖν, ἐξιέναι δὲ μηδένα παραχωρεῖν, ἵνα μὴ τέως τὸ τολμηθὲν κηρυχθῇ. Καὶ αὐτίκα στέλλει τοὺς τὸν Κώνσταντα ἀναιρήσοντας, πρινὴ γνοίη τὸ τόλμημα. Ὁ δὲ περὶ θήραν ἠσχόλητο. Καὶ γὰρ ἐμεμήνει περὶ τὰ κυνηγέσια, καὶ ταῦτα ἀρθρίτιδι προσπαλαίων διηνεκεῖ, ἣν ἐξ ἡδονῶν ἀμετρίας ἐνόσησεν ἀκολάστως βιούς· ἢ καὶ ἐν προσχήματι θήρας, εἰς ὕλας ἐγκατεδύετο μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν μειρακίσκων καὶ νεανίσκων, οἳ ἐκείνῳ διὰ κάλλος συνελέγοντο καὶ ᾠκειοῦντο, ἐκαλλωπίζοντό τε περιεργότερον, καὶ λίχνοις ἦσαν ὀφθαλμοῖς ἀκολασίας ἐμπύρευμα, κἀκείνῳ ἐτύγχανον, ὡς λέγεται, παιδικά. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλέον ταῖς ὕλαις διέτριβεν, ἐκκλίνων τὴν μετὰ κοσμίων ἀνδρῶν συνδιαγωγήν. Παρὰ τὸν Ῥοδανὸν τοίνυν ποταμὸν οἱ παρὰ Μαγνεντίου σταλέντες γενόμενοι, μετὰ τὴν θήραν ὑπνώττοντα τὸν Κώνσταντα διεχρήσαντο· καὶ τοὺς ἐκείνῳ δὲ συνόντας ὀλίγους ὄντας ἀπέκτειναν (37). Οἱ δὲ μὴ οὕτω φασὶ γενέσθαι τὴν ἐκείνου ἀναίρεσιν· γνῶναι δ' ἐκεῖνον τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπανάστασιν, καὶ μονωθέντα (καταλιπόντων αὐτὸν τῶν περὶ αὐτὸν) ναῷ προσφυγεῖν, κἀκεῖ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα ἀπεκδύσασθαι, κἀκεῖθεν ἐκβληθέντα ἀναιρεθῆναι, ἑπτακαίδεκα ἔτη ἀνύοντα παρὰ τῇ ἀρχῇ· τῆς δ' ἡλικίας ἤδη παρεληλυθότα τριακοστόν. Λέγεται δὲ ἄρτι γεννηθέντος αὐτοῦ, ἐπιτρέψαι τοῖς ἀστρολόγοις τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐπὶ τῷ τούτου γενεθλίῳ ποιῆσαι θεμάτιον. Κἀκείνους πρὸς ἄλλοις οἷς περὶ αὐτοῦ προειρήκασι καὶ τοῦτο εἰπεῖν ὡς ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς αὐτοῦ μάμμης ἀναιρεθήσεται. Ὃ θανούσης ἐκείνης, καὶ διέπαιζεν ὁ Κώνστας· τὸ δ' εἰς ἔργον ἀποβεβήκει, καὶ ἡ τῶν ἀστρολόγων οὐ διήμαρτε πρόῤῥησις, κἂν ὑπῆρχε λοξή. Ἐν γὰρ πολίχνῃ Ἑλένῃ καλουμένῃ εἰς ὄνομα τῆς βασιλίσσης ἐκείνης ὁ Κώνστας ἀνῄρητο· ὁ μὲν οὖν οὕτω βεβιωκὼς ἀσελγῶς, οὕτως οἰκτρῶς ἐστέρητο τῆς ζωῆς. Ὁ δὲ Μαγνέντιος κατὰ ῥοῦν αὐτῷ τῶν τῆς τυραννίδος χωρησάντων πραγμάτων, ἐσπούδασε τῶν τὰς ἀρχὰς ἐχόντων τοὺς λογιμωτέρους ἐκ μέσου ποιήσασθαι. Καὶ πλασάμενος γραφὰς πρὸς αὐτοὺς ὡς ἐκ τοῦ Κώνσταντος σταλείσας αὐτοῖς, μετακαλουμένου δῆθεν πρὸς ἑαυτὸν, καθ' ὁδὸν λοχήσας, πλείστους ἀπέκτεινε, μηδὲ τῶν οἰκείων συνομοτῶν φειδόμενος, ἀλλὰ καὶ τούτους διαφθείρων. Καὶ ὁ μὲν ἐν τοιούτοις ἦν, ἑαυτῷ κρατύνων τὴν τυραννίδα. Τῷ δὲ Κωνσταντίῳ τὸν θάνατον πυθομένῳ τοῦ ἀδελφοῦ, ἐμερίζετο ἡ διάνοια ἐννοουμένῳ πότερον ἂν προτιμήσαιτο, τὸ Πέρσαις ἀντικαθίστασθαι κείρουσι τὰ Ῥωμαίοις ὑπήκοα, ἢ τούτων, κατά γε τὸ παρὸν, ἀμελῆσαι, καὶ χωρῆσαι κατὰ τοῦ τυραννήσαντος, ἵνα καὶ τὸν τοῦ συγγόνου τίσηται φόνον, καὶ ἑαυτῷ προσποιήσηται τὰ ἑσπέρια.

Variæ lectiones et notæ

(37) **Ἀπέκτειναν**. Nescio an ab hoc Constante imperatore ædificatæ fuerint ædes illæ magnificæ Constantinopoli, quæ τὰ Κώνστα appellabantur, et quarum meminit Scriptor ineditus Vitæ S. Stephani Junioris : Ἦν δὲ οὗτος οἰκῶν πρὸς τὸ τῆς βασιλικῆς δημοσίας λεωφόρου πρανὲς, ἐν ᾧ ἵδρυται καὶ ἐπιλέγεται τὸ Σταυρίον, ἐξ οὗ πρὸς τὸ κάταντες μέρος εἰσὶν εὐμεγέθεις οἰκίαι προσαγορευόμεναι τὰ Κώνστα. Monasterii τῶν Κώνστα, in conciliis mentionem fieri observamus in nostra *Constantinopoli* lib. IV, sect. 6, n. 26.

Ζ'. Ταῦτα τοῦ Κωνσταντίου σκοποῦντος καὶ διαμέλλοντος ὁ Σαπώρης, ἐπεὶ κἀκείνῳ πρὸς γνῶσιν ἦλθε τὰ συμβεβηκότα περὶ τὸν Κώνσταντα, ἐπιτίθεται τῷ καιρῷ, καὶ σὺν βαρεῖ στρατεύματι κατὰ τῶν ὑποκειμένων Ῥωμαίοις ἔπεισι χωρῶν τε καὶ πόλεων, καὶ πολλὴν μὲν ἐλῄσατο χώραν, ἀλλὰ μέντοι καὶ φρούρια εἷλε, καὶ τέλος ἐπολιόρκει τὴν Νίσιβιν (38), ἣ πάλαι μὲν τῇ τῶν Ἀρμενίων διέφερε βασιλείᾳ, ἐπὶ δὲ Μιθριδάτου ὃς Τιγράνου τοῦ τῶν Ἀρμενίων τότε κρατοῦντος ἦν γαμβρὸς, καὶ ἐξ ἐκείνου τὴν πόλιν εἰλήφει, ὑπὸ Ῥωμαίων ἑάλω πολιορκίᾳ. Ἐν ταύτῃ γοῦν ὁ Σαπώρης ἐλθὼν πᾶσαν ἐκίνησε μηχανὴν, ἵν' αὐτῷ ἡ πόλις ἁλῷ, κριούς τε γὰρ προσῆγε τοῖς τείχεσι, καὶ διώρυχας ὑπογαίους πεποίητο, ἀλλὰ πρὸς πάντα γενναίως ἀντικαθίσταντο οἱ πολιορκούμενοι, καὶ τὸν ποταμὸν δὲ, ὃς διὰ μέσης ἔῤῥει τῆς πόλεως, μετωχέτευεν, ἵνα δίψει πιεζόμενοι οἱ τῆς πόλεως προδῶεν αὐτῷ τὴν πόλιν. Τοῖς δὲ ἀφθονία ἦν ὑδάτων καὶ ἐκ φρεάτων καὶ ἐκ πηγῶν. Ὡς δ' εἰς οὐδὲν αὐτῷ κατήντων ἀνύσιμον αἱ ἐπίνοιαι, ἕτερόν τι αὐτῷ μεμηχάνητο. Ἀναδραμὼν τὸν ποταμὸν, ὡς εἴρηται, διὰ τῆς πόλεως ἔῤῥει, καὶ πρὸς φάραγγας γεγονὼς, ἔνθα ὁ χῶρος δι' οὗ διῄει, ἐστένωτο, ἀπέφραξε τὸν τόπον καὶ ἐπέσχε τὸ ῥεῦμα αὐτοῦ. Τοῦ δ' ὕδατος πλημμυρήσαντος, ἀθρόον τὰ φραγνύντα τὴν τοῦ ὕδατος δίοδον ἐξελὼν ἀφῆκε τὸ ῥεῦμα κατὰ τῆς πόλεως· τὸ δὲ πολύν τε σεσωρευμένον καὶ σὺν βίᾳ σφοδρᾷ τῷ τείχει προσπεσὸν μέρος ἐκείνου κατέῤῥαξεν. Οὐκ εὐθὺς δὲ ὁ βάρβαρος εἰσέδυ τὴν πόλιν, ἀλλ' ὡς ἤδη ἡλωθείσης αὐτῆς (ἐπεὶ καὶ πρὸς ἑσπέραν ἦν ὁ καιρὸς) εἰσαύριον παραλήψεσθαι τὴν πόλιν, μή τινος ἀντιβαίνοντος, ὑπερέθετο. Οἱ δ' ἐν τῇ πόλει πρὸς μὲν τὸ ῥῆγμα τοῦ τείχους ἐθορυβήθησαν. Ὡς δ' εἶδον τοὺς Πέρσας ὑπερθεμένους τὴν εἴσοδον, ἄϋπνοι τὴν νύκτα διατελέσαντες πολυχειρίᾳ τὸν τόπον ὠχύρωσαν, τεῖχος ἐντὸς ἀνεγείραντες ἕτερον, ὅπερ ἕωθεν ὁ Σαπώρης ἰδὼν ἀμελείᾳ οἰκείᾳ τὸ ἀτύχημα ἐπεγράφετο, ἀλλ' οὐδ' οὕτω τῆς πολιορκίας ἀφίστατο. Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα κατὰ τῆς πόλεως ἐπινοησάμενος, καὶ πλείστους τῶν οἰκείων ἀποβαλὼν (ὑπὲρ γὰρ τὰς εἴκοσι χιλιάδας κινδυνεῦσαι λέγεται (39) τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος πολιορκουμένης Νισίβεως) μετ' αἰσχύνης ἀνεχώρησεν. Ἤδη γὰρ καὶ Μασαγέται τῇ Περσίδι ἐπήλθοσαν, καὶ αὐτὴν ἐλυμαίνοντο. Κωνστάντιος δὲ ὁ βασιλεὺς τὴν μὲν Νίσιβιν κατωχύρωσε, καὶ τοὺς πολίτας αὐτῆς ἀνεκτήσατο. Αὐτὸς δὲ ἀνακωχῆς ἤδη τῇ ἑῴᾳ γενομένης ἐκ τῶν Περσῶν πρὸς τὰ ἑσπέρια ὥρμησε. Καί οἱ ἀγγέλλεται Βετρανίων (40) κοινοπραγήσας τῷ Μαγνεντίῳ. Τῶν γὰρ παρ'

VII. Sed Constantio hac deliberatione suspenso, Sapor, qui et ipse Constantis casum cognoverat, occasionem urget, et cum ingenti exercitu provincias et urbes Romanorum invadit, longe lateque prædas agens, castellis etiam captis, denique Nisibin obsidet. Ea quondam ad Armeniæ regnum pertinuit, sed sub Mithridate Tigranis regis Armeniorum genero, qui tum illam dotalem tenebat, a Romanis capta fuit. Hanc igitur Sapor aggressus, omnes ad expugnandum machinas adhibuit, admotis ad muros arietibus, actisque cuniculis. Sed qui obsidebantur, fortiter ad omnia resistebant. Cumque fluvio, qui mediam urbem perfluit, alio derivato, ut oppidani siti coacti sese dederent, ex puteis et fontibus abunde illis aqua suppetente, nihil profecisset, ad aliud convertitur. Regressus
15 enim versus caput ejusdem amnis, qua in convallibus angusto alveo defluebat: loco illo obsepto, cursum inhibuit, et aquam stagnantem, remotis aggeribus confestim versus urbem emisit: quæ quia plurima collecta fuerat, magno impetu partem muri dejecit. Barbarus vero cum urbem non statim intraret, tum quia diei serum erat, tum quod jam expugnatam, postridie citra dimicationem se accepturum putabat: oppidani etsi ad ruinam muri consternati, tamen ut Persas differre ingressum viderunt, noctem illam egere insomnem, et operarum multitudine novo exstructo muro locum illum muniverunt. Quo Sapor mane conspecto, casum eum suæ negligentiæ ascribens, nihilo secius oppugnationem urget, multis aliis rationibus tentatis. Cum autem suorum plurimos amisisset (nam ad viginti millia Persarum ad Nisibin cecidisse dicuntur), cum dedecore discedit, quod Massagetæ facta impressione Persiam vastarent. Constantius imperator, Nisibi munita, et civibus recreatis, Orienti a Persis jam induciis datis, versus Occidentem progreditur, cum ei nuntiatur Vetranio colludere cum Magnentio. Erat is Illyricarum legionum dux, cognitoque Magnentii motu, et cæde Constantis, tyranno haud cesserat, sed et ipse alibi tyrannidem occuparat: etsi per litteras se tyranno resistere profitebatur, ipsumque Constantium ad illum propere opprimendum evocabat. Vetranio igitur et Magnentius certis conditionibus reconciliati, ambo communiter legatos ad Constantium mittunt, petentes, ut armis positis principem honorem obtineret. Hæc legati, imperatorem circa Thraciæ Heracleam adepti renuntiant, qui ob illa sollicitus, noctu somnium hujusmodi vidit.

Variæ lectiones et notæ.

(38) *Νίσιβιν*. Vide Marcellinum, lib. xviii, p. 128, 1 edit. qui ex Zonara illustratur.

(39) *Χιλιάδας κινδυνεῦσαι λέγεται*. Κινδυνεύσειν pro πεσεῖν hic ponitur, ut alibi sæpe, ut observat W.

(40) *Βετρανίων*. Ita emendavimus, cum Wolfius hic et infra Βρετανίων edidisset: sic enim tres mss. Regii præferunt, quomodo etiam habent Zosimus, Joannes Antiochenus, *Chronicon Alexandrinum*, nummi veteres, et scriptores Latini. Eutropius vero *Veteranionem*, Philostorgius Οὐετερανίωνα, vocant: qua ultima nomenclatura quemdam memorat Ammianus sub eadem fere tempora, qui Zosimo, lib. iii, p. 72, Βρετανίων nuncupatur. Βρεταvίων habet codex recentior Zonaræ, ut et Theophanes. Βριτανίων Athanasius, in Epist. ad

Patrem astare sibi putabat, qui filium Constantem A manu tenens, ita sibi diceret: *Constanti, en fratrem tuum Constantem, multis regibus oriundum, qui a tyranno cæsus est. Ejus necem te ulcisci oportebit, neque connivere ad imperii dilacerationem et eversionem reipublicæ. Quare ad tyrannidem evertendam propera, neque inultum fratrem esse patere.* Constantius e somno experrectus, legatos in custodiam dat, ipse statim, nihil cunctatus, Sardicam pervenit. Vetranio improviso **16** imperatoris adventu territus, Constantio ut domino procedit obviam, relictis prioribus consiliis, et pactis quæ cum Magnentio inierat rejectis. Eum Constantius sincere admisit, etiam mensæ suæ adhibitum. Nam regni insignibus depositis, Vetranio plebeio habitu B pedes imperatoris amplexus fuerat. Is vero hominem amplexus patrem nominavit, porrectaque manu seume fulciens, cœnæ adhibuit, assignata ei Prusa urbe Bithyniæ in qua habitaret, et prædiis unde viveret attributis. Ibi ille sex annis vitam molliter actam finiit. Ac Vetranionis hujusmodi fuit exitus.

A Ἰλλυρικοῖς ἄρχων οὗτος στρατευμάτων τυγχάνων καὶ μαθὼν τοῦ Μαγνεντίου τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸν φόνον τοῦ Κώνσταντος, οὐχ ὑπεῖξε τῷ τυραννήσαντι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑτέρωθεν τυραννίδι ἐπικεχείρηκε. Τῷ Κωνσταντίῳ δ' ἐπιστέλλων ἔλεγε τῷ τυράννῳ ἀντικαθίστασθαι, καὶ αὐτὸν ἀφικέσθαι εἰς τὴν ἐκείνου κατάλυσιν κατήπειγεν (41). Ἐπὶ συνθήκαις οὖν ὁ Βετρανίων καὶ ὁ Μαγνέντιος ἀλλήλοις σπεισάμενοι πρέσβεις ἄμφω κοινῶς πρὸς τὸν Κωνστάντιον στέλλουσιν, ἀξιοῦντες αὐτὸν καταθέσθαι τὰ ὅπλα, καὶ τὴν πρώτην ἔχειν τιμήν. Περὶ γοῦν τὴν τῆς Θρᾴκης Ἡράκλειαν ἐντυχόντες οἱ πρέσβεις τῷ αὐτοκράτορι τὰ μεμηνυμένα οἱ ἀπήγγειλαν. Ὁ δὲ ἐν φροντίδι διὰ ταῦτα γενόμενος, νυκτὸς ἐπιγενομένης, ὁρᾷ τοιοῦτον ὄναρ. Ἐδόκει τὸν πατέρα B αὐτοῦ αὐτῷ παρεστάναι, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κώνσταντα κατέχοντα τῇ χειρὶ καὶ λέγειν αὐτῷ· *Κωνστάντιε, ἰδοὺ Κώνστας ὁ σὸς ἀδελφὸς, πολλῶν δὲ βασιλέων ἀπόγονος, ὡς ἐκ τυράννου διώλετο. Χρή σε τοίνυν τούτῳ τε τιμωρῆσαι καὶ τὴν ἀρχὴν μὴ παρόψεσθαι διακοπτομένην μήτε τὴν πολιτείαν ἀνατρεπομένην. Σπεῦσαι δὲ τὴν τυραννίδα καθελεῖν, καὶ μὴ περιϊδεῖν τὸν ἀδελφὸν ἀνεκδίκητον.* Ἐπὶ τούτοις διυπνισθεὶς ὁ Κωνστάντιος τοὺς μὲν πρέσβεις κατέσχε, καὶ φρουρᾷ παραδέδωκε. Αὐτὸς δ' αὐτίκα μηδὲν μελλήσας εἰς Σαρδικὴν παραγίνεται, καὶ ὁ Βετρανίων τὴν ἀνέλπιστον ἐπιδημίαν πτήξας τοῦ Κωνσταντίου, ὡς δεσπότῃ αὐτῷ προϋπηντήκει, τάς τε προτέρας καταλείψας βουλὰς, καὶ ἀθετήσας τὰς συνθήκας τὰς πρὸς Μαγνέντιον. Καὶ ὁ Κωνστάντιος δὲ αὐτὸν γνησίως προσήκατο καὶ ὁμοδίαιτον ἐποιήσατο. Τὰ γὰρ τῆς βασιλείας ἀποδυσάμενος ὁ Βετρανίων γνωρίσματα ἐν ἰδιώτου στολῇ τῶν τοῦ βασιλέως ποδῶν ἐπελάβετο. Ὁ δὲ περιεπτύξατό τε τὸν Βετρανίωνα, καὶ πατέρα ὠνόμασε. Καὶ χεῖρα ὀρέγων αὐτῷ καὶ ὑποστηρίζων πρεσβύτην ὄντα σύνδειπνον ἐποιήσατο, εἶτα ἡ Προῦσα αὐτῷ (πόλις δ' αὕτη τῶν Βιθυνῶν) εἰς κατοικίαν ἀφώριστο, καὶ χωρία πρὸς χορηγίαν τῶν ἐπιτηδείων ἀπενενέμητο. Ἔνθα τρυφῶν ἐπὶ ἓξ ἐνιαυτοὺς, τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησε. Καὶ τὰ μὲν περὶ Βετρανίωνα εἰς τοιοῦτον κατηντήκασι τέλος.

VIII. Constantius autem imperator, contra C Magnentium profectus est. Is Mediolani degens, fratrem Decentium, quem Cæsarem nominarat, ad Galliarum defensionem misit. Interea Sapor opportunitatem nactus, Orientem vastat, et magna præda parta, multisque captis domum revertitur. Sic imperator curis hostilibus utrinque circumventus, Gallum patruelem suum, et nomine Cæsaris dignatus, et Constantia sorore in matrimonium data, in Orientem ablegat. Ita Gallus Cæsar salutatus, una cum uxore Orientem petit, Constantius bellum contra Magnentium parat. Ne vero pugnis intestinis et mutuis cædibus Romani pollueremtur, tyrannum ad pactiones provocandum esse censet. Missis igitur ad eum viris D illustribus, litteris etiam exaratis, veniam illi pollicetur, si ab armis discesserit, et Gallias concedit, ut ejus regni finibus se contineat. Verum ille nihil modicum animo agitans, non accepit

C η'. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος πρὸς Μαγνέντιον ὥρμητο. Ὁ δὲ ἐν Μεδιολάνῳ διῆγε, τὸν ἀδελφὸν Δεκέντιον ἀνειπὼν Καίσαρα, καὶ στείλας αὐτὸν τὰς Γαλλίας φυλάξοντα. Ἐν τούτοις δ' αὖθις ὁ Σαπώρης (42) ἀδείας δραξάμενος τὰ περὶ ἕω ἐπόρθησε, καὶ λείαν λαβών. Καὶ δορυαλώτους πολλοὺς ἐπανέζευξεν. Οὕτω δὲ ἑκατέρωθεν ὁ βασιλεὺς περιστοιχιζόμενος ταῖς ἐκ τῶν πολεμίων φροντίσι, Γάλλον τὸν οἰκεῖον ἐξάδελφον τιμήσας τῇ ἀξίᾳ τοῦ Καίσαρος (43) καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφὴν Κωνσταντίαν κατεγγυήσας αὐτῷ, εἰς τὴν ἑῴαν ἐξέπεμψε, τὰς ἐφόδους τὰς Περσικὰς ἀνακόπτοντα. Ὁ μὲν οὖν Γάλλος Καῖσαρ τοῦτον τὸν τρόπον ἀναῤῥηθεὶς ἐπὶ τὴν ἑῴαν ἀπῄει, καὶ τὴν σύζυγον ἐπαγόμενος. Ὁ δέ γε Κωνστάντιος εἰς τὸν κατὰ Μαγνεντίου ἐχώρησε πόλεμον. D Ἵνα δὲ μὴ μάχαις ἐμφυλίοις καὶ σφαγαῖς ἀλλήλων οἱ Ῥωμαῖοι μιαίνοιντο, δεῖν ἔκρινεν εἰς συμβάσεις τὸν τύραννον προκαλέσασθαι. Στέλλει τοίνυν πρὸς αὐτὸν ἄνδρας τῶν ἐπιφανῶν, καὶ γράμματα

Variæ lectiones et notæ.

solit. De hoc Vetranione multa congesserunt Scaliger ad Eusebium, Gotthofredus ad Philostorgium, Santamantius in Comment. Hist. et alii passim.

(41) *Κατήπειγεν*. Al. ἐπέσπευδεν.

(42) *Σαπώρης*. Qui *Saporinus* dicitur Lucifero Calaritano, lib. I pro S. Athanasio: *Ergo quia Saporinus, Persarum rex, nunc contra te gerit prælium.* etc. Constantium alloquitur.

(43) *Τιμήσας τῇ ἀξίᾳ Καίσαρος*. Constantii præterea indito nomine, ut scribunt Victor, Socrates, *Chronicon Alexandrinum*, et Theophanes: seu *Junioris Constantii*, uti Ammonius episcopus, qui ea ætate vixit, ut ipsemet testatur, in lib. *De vita et conversatione SS. Pachomii et Theodori*, n. 4.

A δ' ἐγχαράττει αὐτῷ, συγγνώμην αὐτῷ διδοὺς ἐπὶ τῷ τολμήματι, εἰ τῶν ὅπλων ἀπόσχοιτο, καὶ παραχωρῶν αὐτῷ τῶν Γαλλιῶν, ἵνα τούτων ἄρχῃ καὶ τούτοις περιορίζηται. Ὁ δὲ οὐδέν τι φρονῶν μέτριον, οὐ προσήκατο τὰ παρὰ τοῦ Κωνσταντίου ἀπραγμόνως αὐτῷ παρεχόμενα, ἀλλὰ τὸν πόλεμον εἵλετο, καὶ μᾶλλον σὺν τάχει πρὸς τοῦτον ἐχώρησεν, ὅτι Σιλβανὸς (44), εἷς τῶν αὐτοῦ ταξιάρχων, μετὰ πλήθους ὁπλιτῶν, ἐκεῖνον λιπὼν, Κωνσταντίῳ προσῆλθε τῷ αὐτοκράτορι. Ἤδη δὲ πλησιασάντων ἀλλήλοις, καὶ ἀντιστρατοπεδευσαμένων, ὅ τε Κωνστάντιος τοὺς οἰκείους στρατιώτας λόγοις διήγειρεν εἰς ἀλκὴν, καὶ ὁ Μαγνέντιος τοὺς ἑαυτοῦ παρεκάλει ἄνδρας φανῆναι πιστούς τε καὶ ἀγαθοὺς, πολλὰ σφίσιν ἐπαγγειλάμενος. B Ἀντιπαραταξάμενοι δὲ, τὸ μὲν πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἀπρακτοῦντες διήγαγον, μηδενὸς τῷ ἀντιπαρατεταγμένῳ μέρει ἐπεξιόντος. Ὁ δὲ Μαγνέντιος καὶ γοητείαις ἐχρήσατο. Γυνὴ γάρ τις μάγος παρθένον αὐτῷ σφαγιάσαι ὑπέθετο, καὶ οἴνῳ τὸ ταύτης αἷμα προσμίξαι καὶ δοῦναι τοῖς στρατιώταις αὐτὸ ἀπογεύσασθαι, ἐπὶ τούτοις ἐκείνης ἐπῳδάς τινας εἰπούσης, καὶ δαιμόνων ἐπικαλουμένης ἐπικουρίαν. Ἄρτι δὲ τῆς ἡμέρας κλινούσης, συνεῤῥάγησαν ἀλλήλοις τὰ στρατεύματα, καὶ πολλὰς τῆς μάχης σχούσης μεταβολὰς, τέλος ἡ νίκη τῷ Κωνσταντίῳ ἐπεμειδίασε, καὶ μέχρι βαθείας νυκτὸς οἱ τοῦ Μαγνεντίου συνεκόπτοντο καὶ ἀπώλλυντο· οὕτω δὲ τῆς τοῦ πολέμου ῥοπῆς τῷ τυράννῳ συνενεχθείσης εἰς φυγὴν ἐκεῖνος ἀπεῖδεν. Ἵνα δὲ μὴ C τοῖς βασιλικοῖς παρασήμοις φεύγων γνωρίζοιτο, ἀποτίθεται ταῦτα καὶ ἰδιωτικὴν ἀναλαμβάνει στολήν. Καὶ τῷ βασιλείῳ ἵππῳ τὰ παράσημα ἐπιθέμενος, ἄνετον ἀφῆκε τρέχειν αὐτὸν, ἵνα νομίζοιτο πρὸς τῶν ὁρώντων τὸν ἵππον θέοντα τοῦ ἐπιβάτου χωρὶς, ἀνῃρημένος αὐτὸς, καὶ μὴ καταδιώκοιτο πρός τινων· ὁ μὲν οὖν οὕτω διέδρα. Ἕωθεν δὲ ὁ Κωνστάντιος ἐπί τινος ἀναβὰς λόφου, καὶ τὴν παρακειμένην πεδιάδα, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν παραῤῥέοντα ποταμὸν νεκρῶν ἰδὼν γέμοντα, εἰς φανερὰ κατήνεχτο δάκρυα, οὐ μᾶλλον διὰ τὴν νίκην ἡδόμενος, ὅσον διὰ τὸν τῶν πεσόντων δακνόμενος ὄλεθρον. Λέγεται γὰρ (45) ἐκ μὲν τῶν ἐκείνου, περὶ τριάκοντα πεσεῖν χιλιάδες, ἁπασῶν ἀριθμουμένων εἰς ὀγδοήκοντα. D Ἐκ δὲ τῶν Μαγνεντίου τριάκοντα καὶ ἓξ οὐσῶν χιλιάδων, διαφθαρῆναι γὰρ εἴκοσι πρὸς ταῖς τέσσαρσιν. Αὐτίκα τοίνυν τοὺς μὲν ἀνῃρημένους τῶν πεσόντων ταφῆς ἀξιωθῆναι πάντας ἐκέλευσε, μὴ διακρινομένων τῶν οἰκείων ἢ τῶν πολεμίων. Τοὺς δ' ἔτι ἐμπνέοντας, ἐπιμελείας τυχεῖν καὶ ἰατρικῆς θεραπείας. Διαδρὰς δὲ, ὡς εἴρηται, ὁ Μαγνέντιος τούς τε περισωθέντας ἐκ τῶν οἰκείων ἤθροιζε καὶ ἄλλους συνέλεγε· καὶ αὖθις ἐπαναλαμβάνειν ἑαυτὸν ἐπειρᾶτο. Ἔστειλε δὲ καὶ πρὸς τὸν

A ea quæ per otium a Constantio accipere potuisset. Sed bellum pati prælatum, eo celerius aggressus est, quod Silvanus quidam ex tribunis illius, ab ipso ad imperatorem cum multis militibus defecerat. Cum prope ventum esset, castris utrinque positis, et Constantius suos milites ad rem fortiter gerendam cohortatur, et Magnentius suos item, ut se viros fortes et fidos præberent, multa pollicitus. Jam instructis ordinibus maximam diei partem ignavam transegere, neutris alteros aggressis. Magnentius etiam præstigiis usus est. Nam saga quædam eum monuit, ut virginem immolaret, ejusque sanguinem vino mistum militibus gustandum præberet, **17** ipsa interim B carmina quædam recitante, et dæmonum opem implorante. Sed die jam inclinante, exercitibus congressis, cum diu ancipiti marte pugnatum esset, victoria tandem penes Constantium fuit, Magnentianis in multam noctem cæsis et profligatis. Tyrannus vero, hac plaga accepta, fugam arripit, et ne agnoscatur, plebeiam vestem sumit, et equum suum regiis insignibus impositis, solutum dimittit, : ut qui sessore vacuum currentem viderent, ipsum interfectum existimantes, non persequerentur. Sic ille effugit. Mane Constantium, cum tumulo quodam conscenso subjectam planitiem et præterfluentem amnem cadaveribus plena vidisset, in manifestas erupisse lacrymas ferunt, non tam victoria lætatum, quam ob cæ- C sorum interitum mœstum. Nam cum ad octoginta millia haberet, ad triginta millia cecidise : de Magnentii triginta sex millibus, quatuor et viginti periise. Cæsos omnes statim sine discrimine, sive hostes sive amici essent, sepeliri jussit, adhuc spirantes diligenter haberi et curari a medicis. Magnentius, ut dictum est, elapsus, reliquias suorum conquirendo, et alios asciscendo, vires recolligere satagebat, misso ad Constantium senatorii ordinis legato, quem ille nomine legati, ad sua exploranda venisse ratus, non admisit. At Magnentius rursus episcopis missis veniam impetrare studet, ut pro milite imperatori navaret operam. Ad eam legationem nihil respondit Con- D stantius, sed legatis re infecta dimissis, moto exercitu pergit, multis qui sub Magnentio militarant ad eum confluentibus, ac semetipsos et castella fidei illius committentibus. At Magnentius venia desperata, se ad bellum parat, et in Galliis copias colligit. Ut autem sollicitum redderet imperatorem, et a sese alio adverteret : familiarium suorum quemdam mittit Antiochiam, qui Gallum tollat. Is quo minus suspectus esset, in anus cujusdam tugurio juxta Orontem fluvium divertit,

Variæ lectiones et notæ.

(44) *Σιλβανός*. Chronicon Eusebii : *Silvanus in Gallia res novas molitus vicesimo octavo exstinctus est die.* De Silvano agunt Victor Schotti, Ammianus, l. xv, Hieronym. in Chron., Theophan. etc.

(45) *Λέγεται γαρ μεν*. Euseb. Chron. *Magnentius Mursæ victus, in quo prælio Romanæ vires conciderunt.*

qui, ut quidam tradunt, olim Ophites dictus, post de nomine filii Cambysis regis Persarum, in eo submersi, sic cognominatus est. Insidiis jam Gallo comparatis, et multis legionariis sibi conciliatis, vesperi cum quibusdam rei consciis in vetulæ tugurio concœnans, liberius de suis **18** consiliis colloquebatur, contempta anicula, ut minime curiosa, et ob senium ne intellectura quidem quid diceretur. At illa, ut apparet, acriore prædita ingenio, vel audire se illa dissimulat, sed memoriæ diligenter mandat omnia: cumque hospes, vino gravis, jam obdormisset, clam egressa tugurio, urbem intrat, et omnia Cæsari nuntiat, a quo missi quidam insidiatorem comprehendunt, qui quæstionibus adhibitis, omnem fabulam recenset. Sic Gallus, evitatis insidiis, de illo et consciis supplicium sumit.

A Κωνστάντιον συγκλητικόν τινα πρεσβεύσαντα, ὃν ὁ Κωνστάντιος οἰηθεὶς τῷ τῆς πρεσβείας ὀνόματι κατασκοπήσοντα ἥκειν, καὶ τὰ κατ' αὐτὸν περιεργασόμενον, περιώρισεν. Ὁ δὲ Μαγνέντιος ἐπισκόποις αὖθις εἰς πρεσβείαν ἐχρήσατο, συγγνωμονηθῆναι ζητῶν ἵν' ἐν στρατιώτου μοίρᾳ τῷ βασιλεῖ συστρατεύσοιτο. Ἀλλ' οὐδὲν πρὸς τὴν πρεσβείαν ταύτην ἀνταπεκρίνατο ὁ Κωνστάντιος. Ἀφῆκε δὲ τοὺς πρέσβεις ἀπράκτους ἐπανελθεῖν. Κἀκεῖνος ἀπῄει κινήσας τὸ στράτευμα, καὶ πολλοὶ τῶν ὑπὸ Μαγνέντιον αὐτῷ προσῄεσαν, ἑαυτούς τε καὶ τὰ φρούρια ἐγχειρίζοντες. Μαγνέντιος δὲ ἀπογνοὺς τὸ τοῦ συγγνώμης τυχεῖν πρὸς πόλεμον ἡτοιμάζετο, καὶ ἐν Γαλλίαις διάγων πλήθη συνήθροιζεν. Ἵνα δὲ φροντίσι περιβάλῃ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἀντιπερισπάσῃ πρὸς ἕτερα, ἔπεμψέ τινα τῶν B ἑαυτοῦ οἰκείων εἰς Ἀντιόχειαν, ἀναιρήσοντα Γάλλον. Καὶ ὁ πεμφθεὶς, διὰ τὸ ἀνύποπτον, εἰς καλύβην τινὸς κατέλυσε γραὸς, παρὰ τῷ Ὀρῥόντῃ ποταμῷ πεπηγμένην, ὃς Ὀφίτης πρώην καλούμενος, ὥς τινες ἱστοροῦσιν, Ὀρῥόντης ἐπεκλήθη μετέπειτα, τοῦ υἱοῦ Καμβύσου τοῦ Περσῶν βασιλέως εἰς αὐτὸν ἐμπεσόντος, καλουμένου Ὀρῥόντου. Ἤδη γοῦν ὁ παρὰ τοῦ Μαγνεντίου σταλεὶς τὴν κατὰ τοῦ Γάλλου ἐξαρτύσας ἐπιβουλὴν, καὶ πολλοὺς τῶν ἐκεῖ προσποιησάμενος ὁπλιτῶν, ἑσπέρας παρὰ τῇ τῆς γραὸς (46) καλύβῃ τῶν συνιστόρων τισὶ συνδειπνῶν, ἀδεέστερον αὐτοῖς ὡμίλει περὶ ὧν ἐβουλεύοντο, καταφρονῶν τῆς γραὸς ὡς ἀπράγμονος, καὶ μηδὲ συνιείσης διὰ τὸ γῆρας τῶν λεγομένων. Ἡ δὲ φύσεως, ὡς ἔοικεν, ἐντρεχεστέρας τυγχάνουσα, ἐῴκει μὲν μηδ' ἀκούειν τῶν λεγομένων· πάντα δὲ συνετήρει καθ' ἑαυτήν. Καὶ ἐπεὶ ὁ ξένος αὐτῆς οἰνωθεὶς ὕπνωσεν, ἐκείνη λάθρα τῆς καλύβης ὑπεξελθοῦσα παρὰ τὴν πόλιν ἀφίκετο. Καὶ πάντα καταγγέλλει τῷ Καίσαρι. Παρ' οὗ σταλέντες τινὲς, συνέσχον αὐτοῦ τὸν ἐπίβουλον, ὃς ἐν ἀνάγκῃ καταστὰς, τὸ ἅπαν δρᾶμα ἐξέφηνε. Καὶ οὕτω τὴν ἐπιβουλὴν ὁ Γάλλος διέφυγεν, ἐκεῖνον κολάσας καὶ τοὺς ἐκείνου συνίστορας.

IX. His ita gestis, Magnentius denuo ad pugnam paratus, commissoque prælio a Constantio victus, fugit. Sed milites fugæ illius socii, cum nullam salutis spem reliquam viderent, supervacaneum arbitrati pro homine desperato pericula adire, eum imperatori tradere decreverunt. Itaque diversorium ejus circumstantes, hominem satellitum ritu custodiunt, ne clam elabatur. Magnentius sententia illorum cognita, in angustias redactus inevitabiles, per desperationem, ut fertur, furiosi hominis facinora edidit, interfectis, quos circa se habuerat, cognatis et amicis omnibus. Desiderio etiam fratri multis vulneribus inflictis, nullo tamen ex eis lethali, denique seipsum sustulit, ne a satellitibus Constantio imperatori traditus pœna diuturniore afficeretur. Decentius Cæsar ab illo appellatus, cum in Galliis ad opem fratre ferendam se pararet, illius interitu cognito, spe abjecta, vitam laqueo finit. Desiderius autem ex vulneribus a fratre Magnentio acceptis recuperata valetudine, ultro se Constantio dedit. Sic Magnentii tyrannide eversa, quæcunque ille occuparat, ea etiam in Constantii potestatem venerunt, ut paterno imperio integro solus potiretur. Ex eo pacatus fuit Occidens, sed Orientales partes subturbatæ. Nam Gallus rebus secundis elatus,

C Θ'. Τούτων οὕτω συμβεβηκότων, ὁ Μαγνέντιος αὖθις πρὸς μάχην ηὐτρέπιστο, καὶ συμβαλὼν τοῖς τοῦ Κωνσταντίου ἡττᾶται καὶ φεύγει. Οἱ γοῦν αὐτῷ συμφυγόντες στρατιῶται, ἐπεὶ μηδαμόθεν ἑώρων αὐτοῖς σωτηρίας ἐλπίδα περιλιπῆ, μάταιον κρίναντες κινδυνεύειν ὑπὲρ ἀπεγνωσμένου ἀνδρὸς, ἐκδοῦναι αὐτὸν τῷ βασιλεῖ ἐβουλεύσαντο. Καὶ περιστάντες τὴν οἰκίαν ἔνθα κατήγετο, ἐν σχήματι φρουρῶν ἐφρούρουν αὐτὸν, ἵνα μὴ λάθῃ σφᾶς ἐκφυγών. Ὡς δ' ἔγνω τὴν αὐτῶν διάνοιαν ὁ Μαγνέντιος, καὶ ἐν ἀφύκτοις ἔγνω ἑαυτὸν περιειλημμένον, ἐξ ἀπονοίας, μεμηνότος ἔργον, ὡς λόγος, εἰργάσατο, τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ πάντας συγγενεῖς καὶ φίλους ἀνῃρηκὼς, εἶτα καὶ Δισιδερίῳ τῷ ἀδελφῷ πολλὰς πληγὰς διὰ ξίφους ἐπήνεγκεν, οὐ μέντοι τις αὐτῶν θανάσιμος ἦν. Καὶ D ταῦτα πράξας καὶ ἑαυτὸν ἀνεῖλεν, ἵνα μὴ παραδοθῇ πρὸς τῶν αὐτὸν φυλασσόντων Κωνσταντίῳ τῷ αὐτοκράτορι, καὶ χρονιώτερον κολασθῇ. Καὶ Δεκέντιος δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὃν προεχειρίσατο Καίσαρα, ἐν Γαλλίαις ὢν, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἑτοιμαζόμενος ἀφίξεσθαι σύμμαχος, ὡς τὸν ἐκείνου ἐπύθετο ὄλεθρον, ἀπογνοὺς ἀγχόνῃ ἐχρήσατο. Ὁ δὲ παρὰ τοῦ Μαγνεντίου πληγὰς δεξάμενος ἐκείνου ὁμαίμων ὁ Δισιδέριος, τὸν θάνατον ἐκφυγὼν καὶ ἀναῤῥωσθεὶς ἀπὸ τῶν πληγῶν, τῷ Κωνσταντίῳ προσῆλθεν ἐθελοντής. Οὕτω δὲ τῆς τοῦ Μαγνεντίου τυραννίδος διαλυ-

Variæ lectiones et notæ.

(46) *Τῆς γραος*. Id etiam attigit Ammianus, lib. XIV: *Accenderat super his incitatum propositum ad nocendum aliqua mulier vilis, quæ ad palatium, ut poposcerat, intromissa, insidias ei latenter obtendi prodiderat ab militibus obscurissimis.*

θείσης, ὅσα ἐκεῖνος κατεῖχε, καὶ ταῦτα ὑπὸ τὸν A Κωνστάντιον γέγονε, καὶ ὁλοκλήρου τῆς πατρικῆς ἀρχῆς μόνος γέγονεν ἐγκρατής. Τὰ μὲν οὖν ἑσπέρια εἰρήνην ἦγον ἐντεῦθεν· τὰ δὲ τῆς ἑῴας ἐταράττετο μοίρας. Ὁ Γάλλος γὰρ (47) τῷ εὐτυχήματι ἐπαρθεὶς, ἐπεὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐγένετο, βαρὺς τοῖς ὑπ' αὐτὸν προσεφέρετο, κακουμένοις πολυειδῶς πρὸς αὐτοῦ, ἔχοντος καὶ τὴν ὁμόζυγον πρὸς τοῦτο αὐτὸν ἐρεθίζουσαν. Δείσας οὖν ὁ Κωνστάντιος μὴ κινηθεῖεν εἰς ἀποστασίαν οἱ ὑπ' ἐκείνου κακούμενοι, καὶ ἐμφυλίου πολέμου δεήσῃ αὐτῷ, Δομετιανὸν (48), ἄνδρα ἐπιφανῆ τε καὶ γηραιὸν, ἔπαρχον τῶν πραιτωρίων προχειρισάμενος εἰς Ἀντιόχειαν ἔστειλεν, ἐντειλάμενος τῷ ἀνδρὶ ἐν ἀπορρήτοις εὐφυῶς πως τὸν Γάλλον ὑπελθεῖν, καὶ πεῖσαι ἀφίξεσθαι πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ εἰς Ἀντιόχειαν παραγεγονὼς, καὶ πάνυ ἀδεξίως τὸ B πρᾶγμα μετεχειρίσατο, ἀναφανδὸν ἐπιτάξας τῷ Καίσαρι πορεύεσθαι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἀπειλήσας εἰ μὴ πείθοιτο, τὰς σιτήσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισχεῖν. Τούτοις εἰς θυμὸν ἐκεῖνος παροξυνθεὶς, καὶ ἄλλως εὐκίνητος ὢν πρὸς ὀργὴν, κατέσχε τὸν ἔπαρχον καὶ φρουροὺς αὐτῷ στρατιώτας ἐπέστησε. Μοντίου δὲ τοῦ κοιαίστορος αἰτιωμένου τὴν πρᾶξιν, καὶ εἰς σαφῆ τυραννίδα ταύτην ἀνάγεσθαι λέγοντος, ἔτι χαλεπήνας ὁ Καῖσαρ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῆς γυναικὸς εἰς ὀργὴν ἐξαφθεὶς ὡς καταφρονούμενος, καὶ

A cum Antiochiam venisset, subditos suos aspere tractabat, ac multifariam vexabat, quam ad rem a conjuge etiam exstimulabatur. Veritus igitur Constantius ne, populo ex malorum impatientia deficiente, bello civili confligendum esset, Domitianum, senem illustrem, prætorio præfectum, misit Antiochiam, cum arcano mandato, ut Gallo arte persuaderet, ut ad se veniret. Sed ille, 19
profectus Antiochiam, rem sine ullo tractavit ingenio, aperte jusso Cæsare ad imperatorem proficisci, comminatus, ni pareret, se commeatus eorum qui illi parerent, detenturum. His ille, alioqui pronus in iram, commotus, præfectum detinet, et militibus custodiendum tradit. Eam rem Montio quæstore culpante, et manifestæ tyB rannidis esse asserente, Cæsar denuo iratus, et magis etiam ab uxore inflammatus, quasi contemneretur: et quæstorem in vincula conjicit, et ambos militibus tradit, qui utrumque per forum tractum et excruciatum, denique in flumen conjectum suffocarunt. His Constantius cognitis, misit, qui Gallum ad sese pertraherent. At ille præmisit uxorem, fratrem placaturam, quæ in itinere ex morbo decessit. Cujus obitu cognito Constantius, Gallum statim dignitate privatum relegat; post etiam percussores contra illum mittit,

Variæ lectiones et notæ.

(47) *Ὁ Γάλλος γαρ*. Totam hanc Galli historiam sic persequitur scriptor Vitæ S. Artemii, ineditus (*): Ὁ δὲ Γάλλος τὴν τοῦ Καίσαρος ἀμφιασμένος ἀλουργίδα, καὶ ἤδη τῶν πρώτων τῆς βασιλείας ἀρξάμενος ἐπιβαίνειν βαθμῶν, οὐκ ἔμενεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς γνώμης καὶ πίστεως ἧς πρὸς Κωνστάντιον ἐποιήσατο, βασιλικώτερον τῶν πραγμάτων ἁπτόμενος, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ θράσους καὶ τῆς ἀλαζονείας διατάττόμενος. Τοὺς γὰρ ἄρχοντας, οὓς σὺν αὐτῷ ἐπέπομψε Κωνστάντιος, τῶν βασιλικῶν τε καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ὄντας διαιτητὰς, τὸν δὲ τῶν πραιτωρίων ὕπαρχον Δομετιανὸν (ὁ γὰρ Θαλάσσιος ἐτεθνήκει) καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ κοιαίστωρος Μόντιον, διὰ τὸ μὴ πειθαρχεῖν αὐτοὺς, καὶ ὑπουργεῖν ταῖς παραλόγοις αὐτοῦ καὶ ἀκαθέκτοις ὁρμαῖς, σχοινίοις τοῖς στρατιώταις τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐξάψασθαι παρακελευσάμενος, ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς συρῆναι προσέταξε, καὶ ἀμφοτέρους ἀπέκτεινεν, ἄνδρας ἐν ἀξιώμασι διαπρέψαντας, καὶ παντὸς κέρδους καὶ λήμματος εὑρεθέντας ὑψηλοτέρους, οὓς ὁ τῆς πόλεως περιστείλας ἐπίσκοπος ἔθαψεν, αἰδεσθεὶς τὸ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς ὑπέρβλητον. Ὁ δὲ Κωνστάντιος ἐπειδὴ τάχιστα ἐπύθετο τὸ συμβὰν, μετάπεμπτον ὡς ἑαυτὸν ἐποιεῖτο τὸν Γάλλον. Ὁ δὲ εἰδὼς μὲν ὡς οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ τυγχάνει καλούμενος, ἐννοῶν δὲ πάλιν ὡς εἰ μὴ βούλοιτο ὑπακούειν, πόλεμον ἀνάγκη ποιεῖν, ὅπλα πρὸς Κωνστάντιον ἐκ τοῦ εὐθέως ἀράμενον, αἱρεῖται μᾶλλον τὰ τῆς εἰρήνης· καὶ τὴν γυναῖκα προαποστείλας ὡς τὸν Κωνστάντιον ἐκμειλίξασθαι, καὶ αὐτὸς ἄπῄει αὐτόμολος ἐς τὸν κίνδυνον. Ἡ μὲν οὖν Κωνσταντῖνα προτέρα ἐξώρμησε, προεντυχεῖν τῷ ἀδελφῷ, καὶ δεηθῆναι τούτου ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς προθυμουμένη, τοῦ μή τι εἰς αὐτὸν βουλεύσασθαι ἀνήκεστον. Πολλῇ δὲ προθυμίᾳ περὶ τὴν ὁδοιπορίαν χρωμένη, εἰς νόσον ἐνέπεσε μεταξὺ πορευομένη, καὶ Βιθυνίας ἐπιβᾶσα, ἐν σταθμῷ τινι ταύτης Γαλλικάνῳ λεγομένῳ ἀπέθανεν. Ὁ δὲ Γάλλος καὶ τοῦτο παρὰ δόξαν αὐτῷ συμβὰν, μεγάλην συμC φορὰν ποιησάμενος, ὅμως ᾔειτο πρόσω, τῶν δεδογμένων οὐκ ἐξιστάμενος. Ἐπειδὴ εἰς Νωρικοὺς ἀφίκετο πόλιν αὐτῶν Πυτάβιῶνα καλουμένην, ἐνταῦθα δὴ ἀπὸ Μεδιολάνου καταπέμπεται στρατηγὸς Βαρματίων, ἐκεῖ τοῦ Κωνσταντίου τοῦ τηνικαῦτα τυγχάνοντος, ὃς τὸν Γάλλον ἀφαιρεῖται τῆς ἀλουργίδος, καὶ εἰς ἰδιώτην μετασκευάσας, ἐξόριστον αὐτὸν εἴς τινα νῆσον τῆς Δαλματίας κατέστησε. Τοῦ Γάλλου δὲ εἰς τὴν νῆσον ἀφιγμένου, Εὐσέβιος ὁ εὐνοῦχος, ὁ τὴν τοῦ πραιποσίτου τότε τιμὴν ἔχων, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πείθουσι Κωνστάντιον ὡς τάχιστα Γάλλον ποιήσασθαι ἐκποδών. Ὁ δὲ πεισθεὶς πέμπει τοὺς ἀποκτενοῦντας αὐτόν. Καὶ ἤδη τούτων ἀφικνουμένων, πάλιν ὁ Κωνστάντιος εἰς ἔλεον μετεβλήθη, καὶ πέμπει διὰ ταχέων γράμματα τὸν Γάλλον τοῦ πάθους ἀνακαλούμενος· ὁ δὲ Εὐσέβιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, πείθουσι τὸν πεμφθέντα μαγιστριανὸν, μὴ πρότερον ἐπιστῆναι δεικνύντα τὸ γράμμα πρὶν ἂν πύθοιτο τὸν Γάλλον ἀνῃρημένον. Γένετο ταῦτα, καὶ D ὁ Γάλλος ἐτεθνήκει· ὁ δὲ Κωνστάντιος περὶ τοῖς πράγμασι δείσας μὴ οὐχ οἷός τε ἦν μόνος ἁπάσης εἶναι τῆς ἀρχῆς ἐγκρατὴς, ἄλλως τε καὶ τῶν Γαλατῶν ὀξύτατα δὴ καὶ ὁπότε προθυμηθεῖεν εἰς τὰς τυραννίδας ἐγειρομένων, διά τε σώματος ἰσχὺν, καὶ κουφότητα φρονημάτων, μετεμέλετο ἤδη τὸν Γάλλον ὑπεξελὼν, καὶ λογιζόμενος τὸ συγγενὲς τοῦ ὀθνείου καὶ ἀλλογενοῦς ἀσφαλέστερον εἶναι μακρῷ πρὸς κοινωνίαν τῆς βασιλείας, Ἰουλιανὸν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γάλλου ἐκ τῆς Ἰωνίας μεταπεμψάμενος, ἐν τῇ Μεδιολάνων Καίσαρα ἀναδείκνυσι, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῷ τὴν ἑαυτοῦ Ἑλένην εἰς γάμον ἐκδούς· καὶ τὰ πιστὰ πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος, τοῦτον μὲν ἐξέπεμψεν εἰς τὰς Γαλλίας, φύλακα τῆς ἐκεῖσε βασιλείας ἐσόμενον.

(48) *Δομετιανόν*. De Domitiano et Montio missis ad Gallum Cæsarem, agunt Ammianus, lib. XIV; Philostorgius, lib. III, cap. 38; lib. IV, cap. 1, et alii scriptores.

(*) Edidit card. Angelo Mai. Vide *Patrologiæ* tom. XCVI, col. 1263 B.

a suis incitatus, cujus rei cum pœnituisset, per alios cædem ejus averti jubet. Iis Galli inimici, ac potius Eusebius eunuchus, qui præpositi magistratum curabat, homo apud Constantium gratiosus, persuasit, ne Galli percussoribus pœnitentiam imperatoris indicarent prius, quam hominem cæsum esse cognovissent. Sic ille interfectus est. Cum autem Transrhenani Barbari Gallias infestarent, Silvanus, vir rei militaris peritissimus, et optimus imperator, ad eorum impetum retundendum mittitur. Sed imperator, calumniis adductus (quibus sane pronas solebat aures præbere) atrocia contra illum clam machinatur. Quo ille intellecto, ad defectionem impulsus, Cæsaris habitum sibi usurpat. Verum brevis ille motus fuit. Nam Ursicinus a Constantio missus, quosdam milites ejus pecunia corrupit, quorum opera sublato Silvano, defectio sopita est. Constantium ab Occidente Byzantium reversurum, legati Persarum a Sapore missi circa Sirmium conveniunt, qui Mesopotamiam et Armeniam Persis restitui postulabant, ut ad quos eæ proviniæc a multis sæculis pertinerent: quo tandem desinereut bella gerere cum Romanis. Sin minus, imperatori significabant, regem marte judice causam illam disceptaturum. Ad ea rescripsit Constantius, mirari se, oblitum illum esse, quod Persæ Macedónibus servierint, quibus per **20** Romanos subactis, illorum etiam servi Romanæ ditionis facti sint. His Sapor inflammatus bellum parat, Nisibin confestim obsidet, eaque, cum nihil proficeret, relicta, alias urbes tentat: ab illis etiam repulsus, Amidam tandem capit.

A αὐτὸν ὑπὸ δεσμοῖς ἐποιήσατο τὸν κοιαίστορα, καὶ τοῖς στρατιώταις καὶ ἄμφω παρέδωκεν. Οἱ δὲ ἄμφω τὼ ἄνδρε συνδήσαντες, ἔσυραν διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ ᾐκίσαντο· καὶ τέλος ἐνέβαλον εἰς τὸν ποταμὸν καὶ διέφθειραν. Ταῦτα μαθὼν ὁ Κωνστάντιος ἔπεμψε τοὺς ἕλξοντας τὸν Γάλλον εἰς ἑαυτόν. Ὁ δὲ τὴν γυναῖκα προέπεμψεν ἐξευμενισομένην τὸν ἀδελφόν· ἣν ὁδοιποροῦσαν ἔτι τὸ τέλος ἐκ νόσου κατέλαβε τῆς ζωῆς. Γνοὺς οὖν τὸν τῆς ἀδελφῆς ὁ Κωνστάντιος θάνατον, αὐτίκα στείλας, γυμνοῖ τὸν Γάλλον τοῦ ἀξιώματος, καὶ ὑπερόριον τίθησιν. Εἶτα στέλλει καὶ τοὺς αὐτὸν ἀναιρήσοντας, παρὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τοῦτο ἐρεθισθείς. Μεταμεληθεὶς δ' αὖθις, ἑτέρους στέλλει τοὺς εἵρξοντας τὴν ἀναίρεσιν· οὓς ἀνέπεισαν οἱ τῷ Γάλλῳ ἐχθραίνοντες, καὶ μᾶλλον ὁ εὐνοῦχος Εὐσέβιος τὴν B τοῦ πραιποσίτου διέπων ἀρχὴν (49), καὶ μέγα παρὰ τῷ Κωνσταντίῳ δυνάμενος, μὴ πρότερον ἀπαγγεῖλαι τοῖς τὸν Γάλλον ἐνταλθεῖσι κτανεῖν τὴν βασιλικὴν μεταμέλειαν, πρινὴ ἂν γνοῖεν ἀνῃρημένον τὸν ἄνθρωπον. Ὁ μὲν οὖν ἀνῄρητο. Τῶν πέραν δὲ τοῦ Ῥήνου Βαρβάρων ταῖς Γαλλίαις ἐπικειμένων, ἐκπέμπεται Σιλβανὸς ἀνακόψων αὐτῶν τὰς ὁρμάς· ἀνὴρ στρατηγικώτατος καὶ ἄριστος τὰ πολέμια. Διαβολαῖς δὲ κατ' αὐτοῦ πιστεύσας ὁ βασιλεὺς (εἶχε γὰρ ἐπικλινεῖς τὰς ἀκοὰς πρὸς διαβολάς) ἐδυσσνόμευε δεινὰ κατὰ τοῦ ἀνδρός. Ὁ γνοὺς ἐκεῖνος πρὸς ἀποστασίαν ἀπέκλινε, καὶ σχῆμα Καίσαρος ἑαυτῷ περιέθετο· οὐκ ἐπὶ μακρὸν δὲ τῇ ἀποστασίᾳ ἐχρήσατο. Σταλεὶς γὰρ Οὐρσικῖνος ἐκεῖ καὶ χρήμασι τῶν ἐκείνου στρατιωτῶν τινας ὑποφθείρας, δι' ἐκείνων C ἀνεῖλε τὸν Σιλβανὸν, καὶ τὴν ἀποστασίαν κατέπαυσε. Τῷ μέντοι Κωνσταντίῳ ἀναζεύγνυντι ἀπὸ τῶν Ἑσπερίων, καὶ ἐπανιόντι πρὸς τὸ Βυζάντιον, ἐκ τῶν Περσῶν πρέσβεις περὶ τὸ Σίρμιον συνηντήκασιν, ἐσταλμένοι παρὰ Σαπώρου, ἀπαιτοῦντος ἀποδοθῆναι Πέρσαις τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Ἀρμενίαν, ἵν' οὕτω παύσαιντο Ῥωμαίοις μαχόμενοι. Ταύτας γὰρ τὰς χώρας ἀνέκαθεν ἐκ προγόνων αὐτοῖς διαφέρειν. Εἰ δ' οὐ πείθοιτο, δηλοῦντος τῷ αὐτοκράτορι, ὑπὸ τῷ Ἄρει δικαστῇ ποιήσασθαι τὴν τῆς ὑποθέσεως ζήτησιν. Πρὸς ταῦτα ἀνταπέστειλεν αὐτῷ ὁ Κωνστάντιος, θαυμάζειν εἰ ἐπελάθετο ὅτι Πέρσαι Μακεδόσιν ἐδούλευσαν, καὶ ὅτι Μακεδόνων Ῥωμαίοις ὑποταγέντων, καὶ οἱ ἐκείνοις δουλεύοντες, ὑπήκοοι Ῥωμαίοις ἐγένοντο. Τούτοις ὁ Σαπώρης παροξυνθεὶς πρὸς πόλεμον ἀπεῖδε. Καὶ αὖθις εἰς πολιορκίαν κατέστη Νισίβεως. Ὡς δ' οὐδὲν ἐπέραινε κατ' αὐτῆς, ἀπέστη, καὶ ἑτέρων ἀπεπειρᾶτο. Ὡς δὲ κἀκείνων ἀπεκρούσθη, εἰς Ἄμιδαν κατηντήκει καὶ ταύτης ἐκράτησε.

Variæ lectiones et notæ.

(49) *Εὐσέβιος τὴν τοῦ πραιποσίτου διέπων ἀρχήν*. Eusebii eunuchi, qui sub Constantio præpositus fuit sacri cubiculi, cædis Galli Cæsaris auctoris, meminerunt passim scriptores, Ammianus Marcellinus, lib. XIV, XV, XVI, XVIII; Sozomenus, lib. II, c. 1; lib. V, c. 3; Philostorgius, lib. IV, cap. 1; Palladius, in *Hist. Lausiaca*; S. Athanasius, *Ad solitar. vitam agent.*; Julianus, Libanius, etc. Dignitas vero præpositi sacri cubiculi spectavit fere semper eunuchos, uti fuit Eusebius, qui Zonaræ infra πρωτεύων τῶν βασιλικῶν εὐνούχων dicitur; ita Rhodanus ἀρχιευνοῦχος appellatur in *Chronico Alexandrino*, p. 700: Καὶ τὸν πραιπόσιτον τοῦ παλατίου αὐτοῦ Ῥοδανὸν ὀνόματι, ἄνδρα δυνατὸν καὶ εὔπορον, καὶ διοικοῦντα τὸ παλάτιον, ὡς πρῶτον ὄντα ἀρχιευνοῦχον. *Præpositum palatii ipsius Rhodanum, virum potentem et divitem, qui palatium regebat, et princeps erat eunuchorum.* Præter Eusebium sub Constantio, et Rhodanum D sub Valentiniano, præpositi alii memorantur, Urbicius et Liberius sub Constantino M. apud Codinum, *De orig.*; Eutherius sub Constantio, apud Ammianum, lib. XVI et XX; Antiochus, Amantius et Chrysaphius, sub Theodosio Juniore, apud Zonaram, et apud Victorem Tununensem, et Macrobius, in L. un. Cod. Th. de præpos. sacri cubic.; Heraclius sub Valentiniano Juniore, apud eumdem Victorem, Calligonus sub eodem Augusto, apud S. Ambros. ep. 33; Amantius sub Anastasio Dicoro et Justino, apud Marcellinum comitem, Tununensem, auctorem *Chronici Alexandrini*, etc.; Eutropius sub Theodosio M. in l. 17. Cod. Th. de pœnis; apud Socratem lib. VI, cap. 5, et alios. Et Chrysoretus, in Synodico adversus Tragœdiam Irenæi, cap. 203, Sed de præpositi dignitate multa congessit Jacobus Gottofredus ad tit. Cod. Theod. de præpositis sacri cubiculi.

Ι'. Κωνστάντιος δὲ μὴ οἷός τε ὢν τὴν ὅλην διευθύνειν μόνος ἀρχὴν τοσαύτην οὖσαν, ὡς ἐξ ἄκρων σχεδὸν περάτων τῆς γῆς εἰς ἄκρα πέρατα καταντᾷν, ἐξ Ἀθηνῶν τὸν τοῦ Γάλλου ὁμαίμονα τὸν Ἰουλιανὸν μετακαλεσάμενος, Καίσαρά τε ἀνεῖπε, καὶ Ἑλένην αὐτῷ τὴν οἰκείαν συνῴκισεν ἀδελφήν. Λέγεται δὲ τῇ μητρὶ αὐτοῦ κυούσῃ αὐτὸν ἐνύπνιον γενέσθαι καὶ δόξαι τὸν Ἀχιλλέα τεκεῖν. Ἡ δὲ διυπνισθεῖσα καὶ τὸ ὄναρ διηγουμένη τῷ ἀνδρὶ, ἔτεκε τοῦτον μητ' ὠδίνων σχεδὸν ἐπ' αὐτῷ πειραθεῖσα, καὶ τεκοῦσα πρινὴ γνοίη, ὡς μέλλει τίκτειν. Ἐντεῦθεν ἐπ' αὐτῷ μεγάλας ἐσχηκότες ἐλπίδας οἱ τούτου γονεῖς, Εὐσεβίῳ (50) τῷ Νικομηδείας αὐτὸν παραδεδώκασι παρ' αὐτοῦ μυηθησόμενον τὴν θείαν Γραφήν. Καίσαρα δὲ τοῦτον ἀναγορεύσας ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος, εἰς Γαλλίας ἐξέπεμψε μετ' ὀλίγων πάνυ στρατιωτῶν, ὡς ὑπόνοιαν ἐντεῦθεν ἐγγίνεσθαι, ὅτι οὐ κοινωνὸν τῆς ἀρχῆς τὸν Ἰουλιανὸν ὁ Κωνστάντιος εἵλετο, ἀλλ' εἰς ἐπιβουλῆς αὐτῷ πρόφασιν τὸ σχῆμα περιέβαλε τὸ τοῦ Καίσαρος, ἵν' ὑπὸ τῶν πολεμίων διαφθαρῇ, μὴ ἔχων δύναμιν πρὸς τὸν κατ' ἐκείνων πόλεμον ἀξιόχρεων. Ὁ δὲ ἀπελθὼν καὶ ἀγαθῇ τύχῃ (51) χρησάμενος συμβάλλει τοῖς πολεμίοις, καὶ ἀνελπίστως νικᾷ. Καὶ αὖθις ἑαυτοὺς ἀνακτησαμένων τῶν πολεμίων, προσμίγνυται αὐτοῖς, καὶ τρόπαιον ἵστησι, πολλῶν μὲν ἀναιρεθέντων, πολλῶν δ' ἀπολομένων ἐν τῷ παραῤῥέοντι ποταμῷ, καὶ ζωγρηθέντων οὐκ ἐλαττόνων. Ὅτε καὶ ἕνδεκά φασι χιλιάδας αἰχμαλώτων Ῥωμαίων, τῶν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολυθῆναι δεσμῶν, ἡττηθέντων τῶν πολεμίων. Εἶτα καὶ Ἀλαμαννοῖς πολεμήσας, καὶ κατὰ τούτων ηὐτύχησε, καὶ δεηθέντων αὐτῶν, τῷ ἔθνει ἐσπείσατο, λύσαντι τῆς δουλείας τοὺς παρ' αὐτοῖς ὄντας δορυαλώτους Ῥωμαίους. Τούτοις οὖν ὁ Καῖσαρ Ἰουλιανὸς ἐπαρθεὶς καὶ ὑπερφρονήσας, ὡς δ' ἔνιοι συνεγράψαντο, ὅτι καὶ δεδιὼς τὸν Κωνστάντιον βασκαίνοντά οἱ διὰ τὰ εὐτυχήματα, μὴ κατὰ τὸν ἀδελφὸν Γάλλον καὶ αὐτὸν ὑπεξαγάγῃ τοῦ ζῇν, εἰς ἀποστασίαν ἀπεῖδε, καί τινας τῶν ὑπ' αὐτὸν ταξιαρχῶν ὑπελθὼν δι' ἐκείνων τὸ στρατιωτικὸν παρεκίνησε, καὶ συστὰν ἀνεῖπεν αὐτὸν Αὔγουστον. Εἶτα ξιφήρεις ἐπιστάντες αὐτῷ, ὡς δῆθεν μὴ προσιεμένῳ τὴν τῆς βασιλείας ἀνάῤῥησιν, ἠπείλουν διαχειρίσασθαι αὐτὸν, εἰ μὴ πείθοιτο. Οὕτω δὲ τάχα καὶ ἄκων τῇ τοῦ στρατιωτικοῦ πλήθους ὑπείξας ὁρμῇ, προσήκατο τὴν ἀρχήν. Ζητουμένου δὲ διαδήματος (52) ἵν' αὐτίκα τούτῳ ταινιωθείη, ἐκεῖνος μὲν μὴ ἔχειν ἐξώμνυτο. Τινῶν δὲ κόσμον αἰτούντων γυναικεῖόν τινα, ἵν' ἐκ τούτων σχεδιασθείη διάδημα, παρῃτήσατο τοῦτο ὁ Ἰουλιανὸς, ὡς ἀπαίσιον οἰωνόν. Ἐπεὶ δὲ χρύσεόν τις τῶν ταξιαρχῶν ἐφόρει στρεπτὸν (53),

X. Constantius autem cum tantum imperium, quod ab extremis terræ finibus, fere in extremos, protendebatur, solus gubernare non posset, Galli fratrem Julianum Athenis accersitum, Cæsarem appellat, sorore Helena in matrimonium data. Ferunt matrem ejus uterum ferentem, in somnis sibi visam esse Achillem parere. Experrecta, dum somnium marito narrat, illum parit, pene sine doloribus, fœtu edito priusquam se parituram sensisset. Hinc magna de illo spe concepta parentes, puerum Eusebio Nicomediæ episcopo in sacra Scriptura erudiendum tradiderunt. Sed Constantius imperator eum jam Cæsarem, cum paucis omnino militibus in Gallias ablegavit, ut inde suspicio nasceretur, Julianum non delectum esse imperii collegam, sed ad dissimulandas insidias, habitu Cæsareo ornatum esse, ut paribus tanto bello copiis non instructus, ab hostibus cæderetur. Cæterum Julianus, secunda fortuna usus, hostes præter spem vincit, eosdemque recuperatis viribus rebellantes, denuo fundit, ac tropæum erigit, multis cæsis, multis item in amne præterfluente submersis, captis haud paucioribus. Eo prælio victis hostibus, undecim millia Romanorum soluta vinculis captivitatis feruntur. Post hæc contra Alemannos etiam re bene gesta, genti, petentibus illis, pacem dedit, captivis receptis. His Cæsar Julianus ad superbiam elatus, aut, ut quidam auctores sunt, Constantium successibus suis invidentem veritus, ne, fratris Galli exemplo, vita privaretur, defectionem molitur, conciliatis sibi tribunis aliquot, a quibus milites concitati, per conspirationem eum Augustum salutant, et strictis gladiis, imperii titulum repudiantem scilicet, circumstantes, occisuros minantur, nisi obtemperet. Sic igitur, invitus forsitan, ad impetum multitudinis evitandum, accipit imperium. Cum autem diadema quæreretur, quo confestim coronari posset, atque ille sibi nullum esse juraret : quibusdam ornamenta muliebria petentibus, **21** ut inde conficeretur, recusante Juliano, ut mali ominis, tribuni cujusdam torquem aureum, gemmis ornatum, capiti illius accommodant. Tum ille Pentadium magistrum imperatoriarum legionum cum aliis ad Constantium mittit, additis litteris, quibus se purgabat, quod imperii titulum non sponte admisisset, sed a militibus coactus, qui non sub Cæsare, sed sub imperatore militare vellent, quo digna suis laboribus operæ pretia flagitare possint. Petere, ut imperii communionem ex usu reipublicæ futuram æquo animo pateretur : polliceri, se cursores equos

Variæ lectiones et notæ.

(50) *Εὐσεβίῳ.* Huc spectant quæ habet Eunapius in Maximo : Καὶ ψιλωθέντος τοῦ γένους, (Constantini M.) Ἰουλιανὸς περιελείφθη μόνος, δι' ἡλικίαν περιφρονηθεὶς, καὶ πρᾳότητα· εὐνοῦχοι δὲ ὅμως αὐτὸν ἀμφεπόλευον βασιλικοὶ, καὶ παραφυλακαί τινες ἦσαν, ὅπως εἴη Χριστιανὸς βέβαιος.

(51) *Καὶ ἀγαθῇ τύχῃ.* Juliani felicitatem prædicat etiam Ammianus, p. 293 : *Felicitas ita eminuit, ut ipsis quodammodo cervicibus fortunæ aliquandiu bonæ gubernatricis evectus, victoriosis cursibus difficultates superaret immensas.*

(52) *Ζητουμένου δὲ διαδήματος.* Ita Marcellinus, lib. xx, p. 160, 1 edit. præter Julian. in Epist. ad Athen. et Libanium in Orat. funebri.

(53) *Χρύσεον στρεπτόν.* Certe torquis ille aureus, λίθους ἔχων χρυσοδέτους, potuit diadema,

de more ex Hispania, et delectos e Galliis viros, quotannis ei missurum. His litteris, se non imperatorem scripsit, sed Cæsarem, ne eas, inscriptione offensus Constantius, abjiceret. Quas cum accepisset, præ iraeundia nihil respondit, sed expeditione Persica militibus denuntiata, Leonam quæstorem ad Julianum misit, cum eo per litteras expostulans, quod suam sententiam non exspectasset: illi quam sibi turpius esse, quod Augusti titulum non ab eo cujus esset auctoritas, sed a confuso militum tumultu accepisset: suadere, ut abstineret, eo quod non rite consecutus esset, et ad pristinum habitum a se traditum reverteretur. Quæstori porro mandavit, ut eos qui illic promoti magistratus erant, potestate privaret, ipsumque præfectum prætorio; alios vero quos ipse nominaverat, in eorum locum subrogaret. Quæstor Juliano mandata imperatoris nuntiat, quæ erant: *Meminisse eum oportere, quantum Constantio deberet, non tantum quod Cæsarem appellasset, sed etiam, quod puerili ætate parentibus orbatum apud se aluisset.* Ille vero Quæstori: *Quis*, inquit, *ea ætate mihi orbitatis auctor exstitit? nonne parentum meorum interfector? An ignorat istis commemorandis, se refricare cicatricem, et vulnus reddere atrocius?* Lectisque litteris, ad consilium imperatorii habitus deponendi, Cæsareique resumendi, quæstori ait, *se id facturum, sed de consilio legionum.* Tum quæstor veritus, ne re cum exercitu communicata, ipse a militari turba discerperetur, Julianum orat, ne id faceret, mandataque exsequendi spe abjecta, cum tyranni litteris, quibus imperatorem, ut qui familiam suam multis injuriis onerasset, impudenter proscindebat, **22** additis minis, se ultorem eorum fore, qui contra jus et fas occisi essent, discedit.

λίθους ἔχοντα χρυσοδέτους, τοῦτον λαβόντες, τῇ ἐκείνου προσήρμοσαν κεφαλῇ. Ὁ δὲ Πεντάδιον τὸν μάγιστρον τῶν βασιλικῶν τάξεων σὺν ἑτέροις ἀπέστειλε πρὸς Κωνστάντιον, ἐπιστείλας αὐτῷ καὶ ἀπολογούμενος, ὡς οὐχ ἑκὼν προήχθη πρὸς τὴν τῆς βασιλείας ἀνάῤῥησιν, βιασθεὶς δ' ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, μὴ βουλομένων στρατεύεσθαι ὑπὸ Καίσαρι, ἀλλ' ὑπὸ βασιλεῖ, ἵν' ἔχοιεν ἐξ αὐτοῦ ἀξίας τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς ἀπαιτεῖν· καὶ ἀξιῶν δέξασθαι τὴν τῆς ἀρχῆς κοινωνίαν, εἰς ὠφέλειαν ἐσομένην τῇ πολιτείᾳ ἐπαγγελλόμενός τε καὶ τοὺς ἁμιλλητηρίους ἵππους ἐξ Ἱσπανίας (54), ὡς ἔθος, καὶ τοὺς ἐπιλέκτους ἄνδρας ἐκ τῶν Γαλλιῶν ἐτησίως στέλλειν αὐτῷ. Ταῦτ' ἐπιστείλας, οὐ βασιλέα ἑαυτὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ προσεγράψατο, ἀλλὰ Καίσαρα, ἵνα μὴ τῇ ἐπιγραφῇ προσοχθίσας ὁ Κωνστάντιος, τὴν ἐπιστολὴν ἀποπέμψηται. Ταύτης τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ κομισθείσης κατὰ τὴν ἐν Καππαδοκίᾳ Καισάρειαν διατρίβοντι, ἐκεῖνος οὐδὲν ὑπ' ὀργῆς ἀπεκρίνατο. Ἀλλὰ τὴν μὲν στρατείαν κατὰ Περσῶν τοῖς στρατιώταις ἐκήρυξε, πρὸς δὲ τὸν Ἰουλιανὸν Λεωνᾶν τὸν κοιαίστορα ἔστειλεν, ἐπιστείλας αὐτῷ καὶ αἰτιώμενος ὅτι μὴ ἀνέμεινε τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ εἰς ὕβριν ἐκείνου μᾶλλον ἢ ἑαυτοῦ ἀνάγων τὸ μὴ κρίσει τοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος, ἀλλ' ἀτάκτῳ θορύβῳ στρατιωτῶν δέξασθαι αὐτὸν τὴν τοῦ Αὐγούστου κλῆσιν· καὶ συμβουλεύων ἀποσχέσθαι τοῦ μὴ προσηκόντως γενομένου, καὶ εἰς τὸ πρότερον ἐπανελθεῖν σχῆμα, ὃ παρ' αὐτοῦ εἴληφε. Τῷ μέντοι κοιαίστορι (55) ἐπέτρεψε καὶ τοὺς τὰς ἀρχὰς ἐκεῖσε ἀνύοντας, παραλῦσαι τῆς ἐξουσίας, καὶ αὐτὸν τὸν τῶν πραιτορίων ἔπαρχον, ἑτέρους τε εἰς ταύτας ἐγκαταστῆσαι, οὓς ἐκεῖνος εἰς ἑκάστην ὠνόμασεν. Ἀπελθὼν οὖν ὁ κοιαίστωρ πρὸς τὸν Ἰουλιανὸν, τοὺς λόγους αὐτῷ τοῦ Κωνσταντίου ἀπήγγειλεν. Οἱ δ' ἦσαν ὅτι *Ἔδει σε μεμνῆσθαι ὅσων ὀφειλέτης μοι εἶ, οὐ μόνον ὅτι Καίσαρα ἀνηγόρευσα, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀρφανὸν ἐν παιδικῇ γενόμενον ἡλικίᾳ ἀνεθρεψάμην, αὐτὸς προσλαβόμενος.* Ὁ δ' ὑπολαβὼν τῷ κοιαίστορι ἔφη· *Τίς δέ μοι, ὦ βέλτιστε, ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ τὴν ὀρφανίαν ἐπήνεγκεν; ἢ οὐχὶ τῶν ἐμῶν γονέων φονεύς; Εἶτα οὐκ οἶδε τούτων ἀναμιμνήσκων με, ἀναξαίνων τὸ τραῦμα καὶ χαλεπώτερον ἐργαζόμενος;* Ἐπελθὼν δὲ καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἐπιστόλιον ὁ Ἰουλιανὸς, πρὸς τὴν συμβουλὴν τοῦ ἀποθέσθαι τὸ βασίλειον σχῆμα, καὶ αὖθις ἑλέσθαι τὸ Καίσαρος· ἔφη πρὸς τὸν κοιαίστορα, ὅτι *Ποιήσω τοῦτο, ἀλλὰ γνώμῃ τῶν στρατευμάτων.* Ὁ δέ γε κοιαίστωρ φοβηθεὶς, ὡς εἰ τοῖς στρατιώταις τοῦτο ἐκφήνειεν ὁ Ἰουλιανὸς παρὼν, αὐτὸς διασπασθήσεται πρὸς αὐτῶν, ἐδέετο μήτι τούτων τῷ στρατιωτικῷ κοινώσασθαι ὄχλῳ. Ἀπογνοὺς μέντοι δυνήσεσθαί τι τῶν αὐτῷ προστεταγμένων ἀνύσαι ὑπέστρεψε μετὰ γραμμάτων (56) τοῦ τυραννήσαντος, ἀναιδῶς ὀνειδιζόντων τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἐπιπληττόντων, ὡς πλεῖστα ἐξαμαρτόντα κατὰ τοῦ γένους αὐτοῦ, καὶ ἀπειλούντων, αὐτὸν γενήσεσθαι τιμωρὸν τῶν ἀδίκως παθόντων. Καὶ ὁ μὲν ἀπῄει πρὸς τὸν Κωνστάντιον.

Variæ lectiones et notæ.

quo ejusce ævi utebantur Augusti, recte effingere: primus autem, uti scribit Zonaras, Constantinus Magnus margaritis et lapillis diadema exornavit. Vide Dissertat. XXIV, ad Joinvillam, p. 290.

(54) *Ἵππους ἐξ Ἱσπανίας.* Julianus ipse in hac epistola ad Constantium, apud Ammianum, l. XX, p. 168: *Equos præbebo curules Hispanos, et miscendos gentilibus atque scutariis adolescentes lectos quosdam*, etc. Equos Hispanos curules commendant Vegetius, lib. IV *Artis veterin.* c. 6; lex 1 Cod. Theod. de equis curulib., Symmachus, Claudianus, et alii.

(55) *Τῷ μὲν κοιαίστορι.* Marcellinus, lib. XX, p. 170, de Leona: *Utque id facile formido intentatorum efficiens, velut magnis viribus fretus, in locum Florentii præfectum prætorio Nebridium, tunc quæstorem ejusdem Cæsaris, promoverat*, etc. Et lib. XXI, initio, de Juliano: *Parvi igitur habitis, quæ per Leonam Constantius scripserat, nulloque arbitrio ejus promotorum suscepto, præter Nebridium*, etc.

(56) *Μετὰ γραμμάτων.* Has minaces litteras antea a Juliano missas scribit Marcellinus, lib. XX, p. 169, 1 edit. tametsi longe probabilior Zonaræ sententia.

ΙΑ'. Ὁ τύραννος δὲ πολλοὺς εἰδὼς ἐν τοῖς αὐτῷ συνοῦσι τὰ Κωνσταντίου φρονοῦντας, πάντας ἐκεῖθεν ἐξήλασεν. Αὐτὸς δὲ πρὸς ἐμφύλιον ἡτοιμάζετο πόλεμον. Ἐν τούτοις (57) καὶ ἡ αὐτοῦ γυνὴ τελευτᾷ, ὡς μέν τινές φασι, τίκτουσα παρ' αὐτῷ, ὡς δ' ἕτεροι, ἤδη ἐκδεδλημένη. Ἐκεῖνος δὲ τοὺς στρατιώτας συναγαγὼν ἐπὶ τὸν ἐμφύλιον ἠρέθιζε πόλεμον, καὶ συνεβούλευε δεῖν αὐτοὺς κατὰ τοῦ Κωνσταντίου χωρῆσαι, καὶ μὴ μένειν ἐκεῖνον κατ' αὐτῶν ἐπελθεῖν. Ἤδη δὲ τὴν εἰς Χριστὸν ἐξομοσάμενος πίστιν, ηὐλαβεῖτο διὰ τοῦτο τοὺς στρατιώτας, εἰδὼς σχεδὸν ξύμπαντας Χριστιανοὺς ὄντας. Διὸ συσκιάζων τὴν ἑαυτοῦ κακίαν ἕκαστον ἐκέλευε θρησκεύειν ὡς βούλοιτο. Αὐτὸς δὲ τῆς γενεθλίου τοῦ Σωτῆρος (58) ἡμέρας ἐφεστηκυίας, εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν, καὶ προσκυνήσας, ἵν' ὁμόδοξος τοῖς στρατιώταις δοκῇ, ἀπῆλθεν. Ἐπέστησε δὲ καὶ ταῖς ἀρχαῖς οὓς ἐκεῖνος ἐβούλετο· καὶ οὕτως ᾔει πρὸς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἔλεγε δὲ μὴ κατὰ Κωνσταντίου χωρεῖν, ἀλλ' ἐθέλειν εἰς ἓν συνελθεῖν τὰ ἑῷα στρατεύματα καὶ τὰ ἑσπέρια, ἵν' ὁμοῦ γενόμενα τὸν αὐτῶν ἐκλέξωνται βασιλεύσοντα. Ηὔχει δὲ καὶ προεγνωκέναι τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τεθνήξεται ὁ Κωνστάντιος· ἐν ὀνείρῳ αὐτὴν μυηθεὶς, δι' ἐπῶν ταῦτα φραζόντων·

Ζεὺς ὅταν (59) εἰς πλατὺ τέρμα μολῇ κλυτοῦ Ὑδροχόοιο,
Παρθενικῆς δὲ Κρόνος μοίρης βαίνῃ ἐπὶ πέμπτης
Εἰκοστῆς, βασιλεὺς Κωνστάντιος Ἀσίδος αἴης
Τέρμα φίλου βιότου στυγερὸν καὶ ἐπώδυνον ἕξει.

Τέθνηκε δὲ ὁ Κωνστάντιος τὰ μὲν τῶν Περσῶν λιπών· ἐπεὶ καὶ ὁ ἐκείνων βασιλεὺς ἐπ' οἴκου ἀνεχώρησε· κατὰ δὲ τοῦ τυραννήσαντος ἐπιών. Φροντίσι δὲ πολλαῖς συνεχόμενος, κἀντεῦθεν συλληφθεὶς πυρετῷ, χολήν τε ἀναγαγὼν μέλαιναν ἐτελεύτησεν ἐν Μόψου κρήνῃ (60) (κεῖται δὲ αὕτη κατὰ τὴν τοῦ Ταύρου ὑπώρειαν), ἐπὶ τρισὶν, ὡς λέγεται, μεμφόμενος ἑαυτῷ, τῷ φόνῳ τῶν συγγενῶν· (οὐ γὰρ τὸν Γάλλον μόνον ἀπέκτεινεν, ὡς εἴρηται ἤδη, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ οἰκείου πατρὸς) τῇ ἀναῤῥήσει τοῦ Ἰουλιανοῦ, καὶ τῇ καινοτομίᾳ τῆς πίστεως. Ἦν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος εὐμενὴς μὲν τοῖς ὑπηκόοις, δικαιοσύνῃ δὲ περὶ τὰς κρίσεις στοιχῶν. Περὶ τὴν δίαιταν ἐγκρατὴς, καὶ ἐν ταῖς τῶν ἡγεμονιῶν, καὶ ταῖς τῶν ἀξιωμάτων διανομαῖς, τοῦ προσήκοντος στοχαζόμενος, μηδένα τῇ γερουσίᾳ συντάσσων, ὃς παιδείας μετείληχεν, οὐδὲ ἤσκητο πρὸς τὸ λέγειν, καὶ ᾔδει γράφειν ἐμμέτρως τε καὶ πεζῶς. Περὶ δὲ τὴν πίστιν ὑπῆρχεν οὐκ εὐαγής· οὐ γὰρ τῇ πατρικῇ εὐσεβείᾳ ἐστοίχησεν, ἀλλὰ προσέθετο τοῖς Ἀρειανίζουσι (61), σπουδῇ τοῦ τῶν βασιλικῶν εὐ-

A XI. Tyrannus, cum se multos Constantii studiosos, secum habere sciret, iis pulsis omnibus, ad civile bellum sese parat. Interea et uxor ejus moritur, ut quidam aiunt, adhuc mater familias, vel ut alii, jam repudiata. Convocatos igitur milites ad bellum intestinum concitat, suadens ut Constantii adventu non exspectato, ipsi illum invaderent. Cum vero jampridem christianam ejurasset fidem, verebatur ob id milites, quos fere omnes christianos esse norat. Tegendæ suæ nequitiæ causa, liberum cuique facit, quamvis religionem colere, Natalique Salvatoris die, in templo adorat, ut consentire cum militibus videatur. Et mandatis magistratibus iis quos ipse probabat, ad bellum civile proficiscens, se Constantium invasurum negat, B sed illud velle, ut orientales exercitus cum occidentalibus congressi, imperatorem sibi deligerent. Gloriabatur etiam se diem obitus Constantii somnio cognovisse, his versibus :

Jupiter Augustos ubi fines intrat Aquarii
Virgineoque sinu vicesima quinta recepit
Portio Falciferum, Constantius Induperator
Regnum Asiæ tristi superatus morte relinquet.

C Mortuus autem est Constantius, relicto bello Persico, cum hostis etiam domum rediisset, tyrannum aggressurus. Sed curis multis æstuans, febri corripitur, ac multa atra bile rejecta, ad Mopsi fontem (locus est ad Tauri radices) obit, trium, ut aiunt, se pœnitere professus, cædis propinquorum : nec enim Gallum duntaxat, ut diximus, sed et patruos suos occiderat : collati in Julianum tituli, et mutatæ fidei. Fuit enim clemens erga subditos, æquitatis in judicando servans, in victu temperans, in mandandis imperiis et magistratibus decori observans, neque in senatum quemquam admisit nisi eruditum, et in dicendi facultate ita exercitatum, ut solutam ligatamque scriberet orationem. D Cæterum in religione non fuit purus putus, neque patris secutus est pietatem, sed Arianis studuit, Eusebii cubiculariorum principis impulsu, **23** et D. Alexandrum, post Metrophanem Novæ Romæ patriarcham electum, in societatem recipere Arium, atque illo abnuente, concilium indici jussit. Hujus dies cum instaret, Alexander vesperi

Variæ lectiones et notæ.

(57) *Ἐν τούτοις*. Hæc paulo intricatiora in versione immutavimus : scripserat enim Wolfius : *Interea et uxor ejus moritur, sive, ut quidam aiunt, adhuc materfamilias ejus, sive ut alii, jam repudiata*. Ἐκδεδλημένη, *expulsa e palatio*, interpretatus est Henricus Valesius. Decessit vero Helena postquam Julianus ab exercitu creatus erat Augustus, ut testatur ipse Julianus in Epist. ad Athen.

(58) *Τῆς Γενεθλίου τοῦ Σωτῆρος*. Ammianus, l. XXI, ait Julianum solemniter in Ecclesiam progressum *feriarum die, quem celebrantes mense Januario Christiani Epiphania dictitant*. Vide Valesium ad hunc locum, et utrumque nostrum Glossarium.

(59) *Ζεὺς ὅταν*. Eosdem versus recitat etiam Zosimus, apud quem ita secundus legitur : Παρθενικῆς δὲ Κρόνος μοίρῃ βαίνῃ ἐπὶ πέντε εἰκοστῇ.

(60) *Ἐν Μόψου κρήνῃ*. Vide Scaligerum ad Euseb.

(61) *Προσέθετο τοῖς Ἀρειανίζουσι*. Hinc Eusebius in *Chronico*, quibus consentiunt historici, *impietatem Arianam, Constantii imperatoris fultam præsidio, carceribus et variis afflictionum modis*.

ædem ingressus, pronus humi stratus, deprecatur Deum, ne lupum (Arium intelligens) in mandram suam ingredi pateretur, aut se prius e vita tolleret. Hæc ingenti cum dolore et lacrymis precabatur. Mane, concilio primum inchoando, Arius elato animo prodit. Sed inter eundum, ventre convulso, secedit ad alvum exonerandum et urinam reddendam, ibique effusis una intestinis misere perit. Alexander autem patriarcha annis III et XX sacerdotio functus, vitam cum morte commutavit: in cujus locum ab orthodoxis suffectus est Paulus confessor. Sed Constantius Antiochia reversus, eum sede Constantinopolitana pellit, suffecto in ejus locum Eusebio Nicomediæ episcopo, Arianæ factionis. At sanctus Paulus cum se Romam contulisset, a papa Julio Constantinopolitanæ sedi restitutus, denuo fugatur a Constantio, et relegatus, ab Arianis occiditur. Eusebio mortuo Macedonius, cui ab oppugnando Spiritu Pneumatomachi cognomen erat, ab Arianis in Novæ Romæ sedem introducitur, qui per superbiam sacrosanctum D. Constantini corpus e Sanctorum Apostolorum templo in sancti martyris Acacii ædem sacram intulit. Quo facto irritatus Constantius, cum in patriam urbem rediisset, Macedonium, qui unum annum in patriarchatu egerat, throno avulsum relegat, Eudoxio Arianarum partium in eumdem collocato, quem ille per decennium tenuit, et patris corpus in æde reposuit. Idem Constantius etiam sanctorum apostolorum Andreæ et Lucæ sacrosancta corpora, per Alexandriæ tum ducem, post illustrem Christi martyrem, Artemium, in patriam urbem translata, in Sanctorum Apostolorum æde intra sacrarium condidit. Uxorem habuit Eusebiam, forma celebrem illam quidem, sed ob maritum calamitosam, cum natura tum morbis mollem, et ad venerem segniorem. Unde paulatim contabescens, ante Constantium decessit, nullo unquam fetu edito, et ut quidam dicunt, uteri doloribus alienata mente defecit. Constantius et equitandi **24** et jaculandi peritus fuisse memoratur, et in litteris ita eruditus, ut etiam versus componeret.

A νούχων πρωτεύοντος Εὐσεβίου, ὅθεν καὶ τὸν θεῖον Ἀλέξανδρον, ὃς μετὰ τὸν ἱερὸν Μητροφάνην πατριάρχης τῆς Νέας Ῥώμης κεχειροτόνητο, ἠνάγκαζεν εἰς κοινωνίαν τὸν Ἄρειον δέξασθαι, ὁ δὲ οὐ κατένευε· διὸ καὶ σύνοδον ὁ βασιλεὺς συγκροτηθῆναι προσέταξεν. Ὥριστο οὖν τῇ συνόδῳ ἡμέρα· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσελθών, καὶ πρηνῆ καταβαλὼν ἑαυτὸν, ἐδέετο τοῦ Θεοῦ μὴ παραχωρῆσαι τὸν λύκον, τὸν Ἄρειον δηλαδὴ, εἰς τὴν ποίμνην αὐτοῦ εἰσελθεῖν, Ἢ ἐμὲ πρότερον τῆς ζωῆς ἀπόλυσον, ἔλεγε. Ταῦτα περιπαθῶς ἠντιβόλει σὺν δάκρυσιν. Ἕωθεν οὖν ἄρτι τῆς συνόδου συνισταμένης, καὶ ὁ Ἄρειος ἀπῄει μέγα φρονῶν. Καὶ ἀπιὼν νύττεται τὴν γαστέρα πρὸς ἔκκρισιν κοιλίας καὶ κύστεως. Παρεκκλίνας τε τῆς B ὁδοῦ, κεκάθικεν ἀποσκυβαλίσασθαι τὸ περίττευμα· συνεξεῤῥύη δὲ τῇ κόπρῳ καὶ τὰ ἔγκατα τοῦ δειλαίου, βιαίως ἀποῤῥήξαντος τὴν ζωήν. Ὁ μέντοι πατριάρχης Ἀλέξανδρος, εἴκοσι πρὸς τοῖς τρισὶν ἀρχιερατεύσας ἐνιαυτοὺς, μετήλλαξε τὴν ζωὴν, καὶ ἀντεισήχθη παρὰ τῶν ὀρθοδόξων εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως Παῦλος (62) ὁ Ὁμολογητής. Ἐπανελθὼν δ' ὁ Κωνστάντιος ἐξ Ἀντιοχείας μεθίστησι τοῦ θρόνου αὐτὸν, καὶ ἀντικαθίστησι τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, αἱρεσιώτην Ἀρείου τυγχάνοντα. Ὁ δὲ ἅγιος Παῦλος τῷ πάπᾳ τῆς Ῥώμης προσελθὼν Ἰουλίῳ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἀποκαταστὰς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ αὖθις ὑπὸ Κωνσταντίου διώκεται· καὶ σταλεὶς ὑπερόριος, ὑπὸ Ἀρειανῶν ἀναιρεῖται. Τοῦ δ' Εὐσεβίου θανόντος, ὁ Πνευματο- C μάχος παρὰ τῶν Ἀρειανῶν εἰς τὸν τῆς Νέας Ῥώμης θρόνον ἀνάγεται Μακεδόνιος (63), ὃς ὑπερφρονήσας μετήνεγκε τὸ ἱερώτατον σῶμα τοῦ ἐν ἁγίοις Κωνσταντίνου ἐκ τοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ναοῦ εἰς τὸ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀκακίου θεῖον τεμένισμα. Διόπερ ἐξώργιστο ὁ Κωνστάντιος, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν πόλιν ἐπανελθὼν τὸν μὲν Μακεδόνιον ἔτος ἓν ἠνυκότα, τοῦ θρόνου κατέσπασε καὶ ὑπερώρισε. Καθίδρυσε δ' ἐν αὐτῷ τὸν Εὐδόξιον τὰ τοῦ Ἀρείου πρεσβεύοντα, ἐπὶ δέκα ἐνιαυτοὺς ἀρχιερατεύσαντα. Μετεκόμισε δ' αὖθις τὸ σῶμα τοῦ οἰκείου πατρὸς εἰς τὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ναόν. Οὗτος δὴ οὖν ὁ Κωνστάντιος, καὶ τὰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἱερώτατα σώματα Ἀνδρέου (64) τε καὶ Λουκᾶ διὰ τοῦ δουκὸς Ἀλεξανδρείας, ὕστερον δὲ καὶ καλλινίκου μάρ-

Variæ lectiones et notæ.

omnes non suæ partis episcopos persecutam scribit. Hinc etiam creberrimæ Luciferi Calaritani in Constantium expostulationes.

(62) *Παῦλος*. Socr. l. II, c. 4, 5; Theodoret. l. II, c. 5. Sozom. l. III, c. 3; Niceph. l. IX, c. 4; Theophan. p. 31, 32; Menæa et Synaxaria ad 6. Novembr.

(63) *Μακεδόνιος*. Vita ms. S. Pauli Patr. Constantinopol. de Macedonio: Οὕτω τοίνυν ταῖς τῶν Χριστιανῶν σφαγαῖς ὁ τῆς Ἐκκλησίας ἐχθρὸς τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς θρόνοις ἐγκαθιδρύεται· καθ' ὃν δὴ καιρὸν καὶ Κωνστάντιος τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐπώνυμον δὲ αὐτῇ ἡ τοῦ Θεοῦ Σοφία, νεουργεῖ.

(64) *Ἀνδρέου*. De hac translatione reliquiarum SS. Andreæ et Lucæ agimus in nostra *Constan-* D *tinopoli* lib. IV, sect. 5, in cujus quidem S. Andreæ mentionem cum hoc loco inciderimus, operæ pretium videtur monere lectorem in eodem opere, eademque sectione, n. 5, perperam ædem S. Andreæ τῆς Κρίσεως, vel ἐν Κρίσει, inter ædes ejusdem apostoli repositam, cum is sit Andreas, qui sub Copronymo multa ob cultum sacrarum imaginum passus a tyranno, in urbe mortuus est. Illius vitam descripsit Metaphrastes, festum vero agunt Græci 17 Octobr. Huic igitur sancto Andreæ ædem Constantinopoli exstruxit Theodora Raulæna protovestiaria, ut ibidem monemus. Est autem Raulæna gens, a sui primordio, ex Francis nostris orta, quod pluribus docuimus in notis ad Alexiadem Annæam, pag. 239. Unde eo libentius hic describendi videntur Maximi Planudis mona-

τυρος Ἀρτεμίου (65), εἰς το πατρῷον ἀνεκόμισεν ἄστυ· καὶ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἀπεθησαύρισε, τοῦ θυσιαστηρίου ἐντός. Γαμετὴ δὲ ἦν αὐτῷ Εὐσεβία, ἡ ἐπὶ κάλλει γέγονε περιβόητος. Περὶ δὲ τὸν

Variæ lectiones et notæ.

A chi, viri inter Græcos recentiores celeberrimi, versus aliquod in hancce ædem scripti, in quibus Theodoræ stemma prosequitur, haud ingrato forte lectori parergo, cum ad urbis maximæ descriptionem, quam nuper dedimus, pertineant. Hos autem eruimus ex codice Thuanæo, ubi huncce titulum præferunt.

Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου (1) ἡρωελεγεῖοι, ἀνέγειρεν αὐτῷ ἡ πρωτοβεστιαρία.

Πειθομένη σε δόμοισιν ἐν οὐρανίοισιν ἀληθῶς
Ψυχῇ ναιετάειν, Ἀνδρέα κλεινότατε,
Καὶ τῷ σώματι σεῖο νεὼν ἐδομήσατο τόνδε,
Κάλλεσιν οὐρανίοις ἐν χθονὶ λαμπόμενον,
Ἡ πάσαις ἐνὶ θηλυτέρῃσι σοφὴ Θεοδώρα,
Ἀμφοτέρων τε λόγων κῦδος ἀναψαμένη·
Ἧς γενέτης μὲν ἔην Κανταχουζηνὸς Ἰωάννης,
Μήτηρ δ' Εὐλογίη ἀξίη εὐλογίης.
Σύγγονος οὖσα Παλαιολόγου Μιχαὴλ βασιλῆος,
B Οὗ γόνος Ἀνδρόνικος πλεῖον ἄνακτος ἄναξ.
Κοινωνὸς βιότου δὲ Ῥαοὺλ πέλεν Ἰωάννης,
Τιμὴν εἰληφὼς πρωτοβεστιαρίου.
Αὐτὴ χηροσύνην . . . . ἔστερξεν ἀμέμπτως,
Ἔτρεφε νωλεμέως Χριστὸν ἐν ἐνδέεσι.
Δόγματος ὀρθοτόμοιο χάριν πάθεν ἄλγεα πολλά,
Τίμα καὶ φιλίην ὥς τις ἐφημερίων.
Τοίη τῷ τοιῷδε, τοίονδε σοι εἵσατο νηόν,
Ἀνδρέα, καὶ σὺ χάριν πλούσιον ἀντιμέτρει.

Ejusdem iambi in eamdem S. Andreæ ædem.

Ἐπιγραφαὶ δηλοῦσι τὰς τῶν πραγμάτων,
Καὶ τῶν προσώπων ἐν γραφαῖς παραστάσεις,
Ἐπιγραφῇ δίδωμι κἀγὼ μανθάνειν,
Τίς καὶ τίνων πέφυκα καὶ τίνος τύχης.
Ἡ κλῆσις οὖν μοι τυγχάνει Θεοδώρα,
Κανταχουζηνὴ καὶ Παλαιολογίνα,
Κομνηνή, Ῥαούλαινα, πρὸς δὲ τοῖς ἔφυν
Κανταχουζηνοῦ θυγάτηρ Ἰωάννου,
C Κομνηνοφυοῦς ἀγγελωνυμουμένου,
Ὃς Ἰωαννίκιος ἐκ μονοτρόπων
Στολῆς ἐκλήθη, πάντα συμμεθαρμόσας.
Ἦν δ' οὗτος αὐτοὺς υἱοδοῦς Ἰωάννου
Σεβαστοκράτορος τε φυλῆς τ' ἀγγέλων,
Πορφυρογεννήτου δὲ παῖς Θεοδώρας·
Ἦν οὗτος αὖθις, ἡ δὲ παῖς Ἀλεξίου,
Τοῦ καὶ μεγάλου Κομνηνοῦ βασιλέως,
Μήτηρ δέ μοι καύχημα πασῶν μητέρων,
Ἦν ἡ Κομνηνὴ καὶ Παλαιολογίνα,
Εἰρηνική τις Εἰρήνη φερωνύμως,
Ὅμαιμος οὖσα Μιχαὴλ βασιλέως
Παλαιολόγου τοῦ Κομνηνοῦ γνησία,
Ἣν εὐλογίαν ἐκ στολῆς μονοτρόπων
Μετωνόμασαν, οὐδὲ τοῦτ' ἀπεικότως.
Ἦν δ' ἄρ ἐκείνη δ' ἄσημος ἐγγόνη
Παλαιολόγου δεσπότου τ' Ἀλεξίου,
Καὶ βασιλίσσης Εἰρήνης τῆς ἀγγέλου,
Θυγατρὸς Ἀλεξίου τοῦ βασιλέως·
D Καὶ σύζυγός μοι Κομνηνὸς Ἰωάννης
Ῥαοὺλ ὁ Δούκας, ἄγγελος, Πετραλίφας,
Πρωτοβεστιάριος ἐκ τῆς ἀξίας,
Ἐκεῖθεν ἕλκων πατρόθεν καὶ μητρόθεν
Τὸ τοῦ γένους ῥίζωμα σειρὰν χρυσέαν,
Ὅθεν κατῆγον καὶ γονεῖς ἐμοὶ γένος.
Ἀδελφιδῆς δ' ἦν οὗτος υἱὸς τοῦ Δούκα
Ἄνακτος Ἰωάννου, τοῦ καὶ Βατάτζη.

Iambi alii in idem argumentum.

Ἂν ὡς μεταλλεὺς τοῦ γένους μοι τὰς φλέβας
Ἰχνοσκοπῶν τις ἱστορεῖν γνώμην ἔχῃ,
A Οὐ ψηγμάτων σύστημα λεπτῶν θηράσει,
Σκευῶν δὲ συχνῶν ἡλίκων χρυσηλάτων
Εἰς ταὐτὸ συμφόρημα πάμπλουτον χάριν,
Καὶ χρυσέας δ' ἂν εὐκλεεῖς σειρὰς μάθοι,
Ἄλλων ἀπ' ἀρχῶν συμπλακείσας εἰς μίαν,
Ἐξ ἧς ἐμαιώθην τε καὶ τὸ φῶς ἔγνων,
Δῶρον Θεοῦ λαχοῦσα τοῦτο μυρίον,
Καὶ Θεοδώρα συγκατωνομασμένη·
Πατρὸς γὰρ ηὐμοίρησα συντόμως φράσαι
Κανταχουζηνοῦ ἐκ γένους Ἰωάννου
Κομνηνοφυοῦς ἀγγελωνυμουμένου,
Ὃς Ἰωαννάκιος ἐκ μονοτρόπων
Στολῆς ἐκλήθη, πάντα συμμεθαρμόσας·
Θυγατριδοῦς δὲ κλεινὸς ἦν Ἰωάννου,
Τοῦ φυλονανάγοντος εἰς τοὺς ἀγγέλους
Ἀνημμένου τε τῶν σεβαστῶν τὸ κράτος,
Ὃν αὖ προάγει πρὸς τὸ φῶς Θεοδώρα
Ἡ πορφυρανθὴς θυγάτηρ Ἀλεξίου
Κομνηνάνακτος τοῦ μεγάλου σὺν δίκῃ·
B Μήτηρ δέ μοι καύχημα πασῶν μητέρων,
Ἦν ἡ Κομνηνὴ καὶ Παλαιολογίνα
Εἰρηνική τις Εἰρήνη φερωνύμως,
Ὅμαιμος οὖσα Μιχαὴλ βασιλέως
Παλαιολόγου τοῦ Κομνηνοῦ, πλὴν ὅσον
Μείζων ἐκείνη κόσμος ὤφθη τῷ κράτει,
Ἢ πᾶν ἐκείνη τὸ κράτος τοῦ συγγόνου.
Ταύτην προσεῖπον ἐκ στολῆς μονοτρόπων
Ὡς εὐλογίας ἀξίαν Εὐλογίαν.
Ἀλεξίου δ' ἦν ἐγγόνη τοῦ δεσπότου
Παλαιολόγων κατιόντος ἐκ γένους,
Καὶ βασιλίσσης Εἰρήνης· ἡ δ' αὖ πάλιν
Ἤνθηκε πατρὸς γνησίως Ἀλεξίου
Σκῆπτρα κρατοῦντος ἐκ γένους τῶν ἀγγέλων,
Πατρὸς μὲν οὖν μητρός τε ταῦτά μοι κλέας.
Εἰ δ' ἀτρεκῶς χρὴ καὶ τὰ συζύγου λέγειν,
Κομνηνὸς οὗτος ἦν Ῥαοὺλ Ἰωάννης,
Σέμνωμα Δουκῶν, ἄγγελος, Πετραλίφας,
Ὃς ἀρετῆς εἴληφεν ἄθλων ἀξίαν
C Πρὸς τῶν κρατούντων πρωτοβεστιαρίου.
Ἐκεῖθεν ἕλκων πατρόθεν καὶ μητρόθεν
Τὸ τοῦ γένους ῥίζωμα, καὶ πᾶσαν χάριν,
Ὅθεν κατῆγον καὶ γονεῖς ἐμοὶ γένος.
Ἀδελφιδῆς δ' ἦν οὗτος υἱὸς τοῦ Δούκα
Ἄνακτος Ἰωάννου, τοῦ καὶ Βατάτζη.

(65) *Καλλινίκου μάρτυρος Ἀρτεμίου.* Ut tum primum repertæ sint SS. Andreæ et Lucæ reliquiæ, et in urbem allatæ, ita narrat scriptor Vitæ ejusdem S. Artemii ineditus (a): Ὡς δὲ ἐν Ὀδρυσοῖς ἐτύγχανε γεγονὼς (Constantius), ἔνθα πόλιν κτίσας Ἀδριανὸς ὁ βασιλεὺς τὴν ἑαυτοῦ καταλέλοιπε τῷ τόπῳ προσηγορίαν, ἐπύθετο πρός τινος τῶν ἐπισκόπων ὡς τὰ σώματα τῶν τοῦ Χριστοῦ ἀποστόλων Ἀνδρέου τε καὶ Λουκᾶ ἐν Ἀχαΐᾳ τεθαμμένα τυγχάνουσιν, Ἀνδρέου μὲν ἐν Πάτραις, Λουκᾶ δὲ ἐν Θήβαις τῆς Βοιωτίας. Ὡς οὖν ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς ταῦτα Κωνστάντιος, ἥσθη τε τῷ λόγῳ, καὶ ἐπὶ μέγα ἐβόησε, καὶ πρὸς τοὺς παρόντας ἔφη· Καλέσατέ μοι τὸν φίλον Ἀρτέμιον· τοῦ δὲ ταχέως παραγενομένου, Συγχαίρω σοι, ἔφη, ἀνδρῶν ἁπάντων θεοφιλέστατε. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Καὶ εἴης μοι χαίρων, ὦ βασιλεῦ, διὰ παντός, καὶ μή ποτέ σε τῶν λυπηρῶν τι καταλήψοιτο. Καὶ ὁ βασιλεύς· Ζητεῖ δέ τι χαριέστερον, ὦ φίλων ἄριστε, τῆς τῶν σωμάτων τῶν τοῦ Χριστοῦ ἀποστόλων εὑρέσεως; Καὶ ὁ μέγας Ἀρτέμιος· Τίς καὶ πόθεν, ὦ δέσποτα, ὁ τοῦτον ἡμῖν τὸν θησαυρὸν φανερώσας τὴν τήμερον; Καὶ ὁ Κωνστάντιος· Ὁ τῆς Ἀχαΐας, ἔφη, ἐπίσκοπος, ὁ νῦν ἐφορεύων ἐν Πάτραις· ἀλλ' ἄπιθι, ἀνδρῶν ἄριστε, καὶ τὸ τάχος ἐν

(a) Epigrammata hæc, mendosissime edita, emendavit Boivinus ad Gregoram ex codd. Coislin. Ejus emendationibus usi sumus. EDIT (b) *Patrologiæ* tom. XCVI, col. 1265 C.

γαμετὴν ἠτύχησε, μαλθακὸν ὄντα, καὶ τὰ πρὸς ἀφροδίτην νωθέστερον, ἐκ νόσων τε καὶ ἐκ φύσεως. Ὅθεν κατὰ βραχὺ φθίνουσα, τοῦ Κωνσταντίου προτέθνηκεν, ἄπαις διὰ βίου μείνασα· ὡς δέ τινες λέγουσι, καὶ μητρομανίας (66) νοσήματι περιπεσοῦσα ἐξέλιπε. Λέγεται δὲ καὶ πρὸς τὸ ἱππεύειν καὶ ἀκοντίζειν περιδέξιος ὁ Κωνστάντιος εἶναι, καὶ λόγοις ὡμιληκέναι (67), ὡς καὶ ἔπος δύνασθαι συντιθέναι.

XII. Obitu Constantii nuntiato, legiones Julianum lætis acclamationibus Augustum consalutarunt. Verum ille regio habitu mutato, et lugubri sumpto, tristitiam præ se ferens, ob imperatoris funus, de more publicum luctum indixit. Deinde Byzantium profectum, et senatus et populus obviam progressi, faustis ominibus in regiam deduxerunt. Ita suscepta imperii administratione, cum Constantii corpus (conditum, id est, in æde Sanctorum Apostolorum) ab illius legionibus in curru Constantinopolim deduceretur, amoto diademate obviam egressus idque prosecutus est. Multos aulicos sustulit, multos relegavit, bonis eorum confiscatis. Ac cæteris imperii curis, etiam juris dicundi munus adjunxit. Cum autem aliquando quodam peculatus reo, qui crimen negabat, pro tribunali sederet, dicente accusatore : *Quis illius criminis pœnas dabit, si reo infirias ire proderit?* respondit : *Et quis insons erit, si accusatori, crimine non probato, fides habeatur?* Respondit et legatis, a variis gentibus ad Constantium missis, et legiones recensuit, et magnam partem imperatorii comitatus dimisit. Cum tonsorem quæreret, et ad eum Constantii tonsor sumptuoso ornatu accessisset : tonsorem se quæsivisse, non senatorem, dicens, dimisit hominem. Coquum item imperatorium in splendidiore veste quam pro ministerio conspicatus, suo coquo qui pro artis conditione ornatus erat, accersito, eos qui aderant, rogat : utrum coquo similem judicent? qui cum vilius cultum dixissent, alterum repudiavit. Hæc faciebat gloriolæ causa, ut frugi homo et germanus philosophus haberetur. Donativo militibus dato, bellum Persicum apparabat. Rerum potitus firmatoque imperio, statim in evidentem paganismum erupit. Nam christianismum (ut supra dictum est) jam ante abjurarat, neque tamen proferre in publicum impietatis partum ausus fuerat. Fertur enim, cum imperii cupiditatem tanquam ignem sub cineribus aleret animo, vates et præstigiatores

A IB'. Ἀγγελθείσης δὲ Ἰουλιανῷ τῆς τοῦ Κωνσταντίου τελευτῆς, τὰ μὲν στρατεύματα Αὔγουστον αὐτὸν ἀνευφήμησαν· ἐκεῖνος δὲ τὸ βασιλικὸν ἀμείψας σχῆμα, καὶ πενθήρες λαβὼν, σκυθρωπάζων ὤπτο. Καὶ δημόσιον ἐπὶ τῷ τελευτήσαντι βασιλεῖ κατ' ἔθος πεποίηκε πένθος. Εἶτα ἐπὶ τὸ Βυζάντιον ὥρμησε· καί οἱ προσυπήντησε (68) καὶ ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος, καὶ σὺν εὐφήμοις φωναῖς προῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια, καὶ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως ἥψατο. Τὸ δὲ τοῦ Κωνσταντίου σῶμα τὸ σὺν ἐκείνῳ στρατιωτικὸν, καὶ οἱ ἄρχοντες, ἐπ' ὀχήματος εἰς Κωνσταντινούπολιν διεκόμισαν· ᾧ ὁ Ἰουλιανὸς προσυπήντησε καὶ προέπεμψε, περιελόμενος τῆς κεφαλῆς τὸ διάδημα (69). Κατετέθη δὲ ὁ τοῦ τελευτήσαντος νεκρὸς αὐτοκράτορος ἐν τῷ τῶν Ἁγίων B Ἀποστόλων ναῷ. Πολλοὺς δὲ τῶν περὶ τὰ βασίλεια ὁ Ἰουλιανὸς τοὺς μὲν ἀνεῖλε, τοὺς δὲ ὑπερώρισε καὶ τῶν οὐσιῶν ἀπεστέρησε. Ταῖς δὲ λοιπαῖς τῆς βασιλείας διοικήσεσι, καὶ τὸ δικάζειν συνέταττε. Ποτὲ γοῦν δικάζων τινὶ κεκλοφέναι κατηγορουμένῳ δημόσια χρήματα, καὶ τὴν κλοπὴν ἀρνουμένῳ, ἐπεὶ ὁ κατήγορος, *Τίς*, ἔφη, *βασιλεῦ, ἐπ' ἐγκλήματι δίκην ὑφέξει, εἰ ἐξ ἀρνήσεως ὠφελοῖντο οἱ αἰτιώμενοι;* ἐκεῖνος ἀνταπεκρίνατο· *Καὶ τίς ἔσται ἀναίτιος, εἰ ἐλέγχων ἄνευ πιστεύοιντο οἱ κατήγοροι;* Ἐχρημάτιζε δὲ καὶ πρέσβεσιν, ἐκ διαφόρων ἐθνῶν σταλεῖσι πρὸς τὸν Κωνστάντιον. Καὶ τὰ στρατεύματα δὲ ἐπεσκέπτετο καὶ ἐξήταζε· τὸ πολύ τε τῆς βασιλικῆς θεραπείας ἀπεπέμψατο. Κουρέα (70) C τε ζητήσας, ὡς προσῆλθεν αὐτῷ τοῦ Κωνσταντίου κουρεὺς πολυτελῶς ἐσταλμένος, *κουρέα* ζητεῖν εἶπεν, ἀλλ' οὐ συγκλητικὸν, καὶ αὐτὸν ἀπεπέμψατο. Καὶ μάγειρον δὲ τῶν βασιλικῶν ἐν ἐσθῆτι λαμπροτέρᾳ τῆς ὑπουργίας αὐτοῦ θεασάμενος, καὶ τὸν ἑαυτοῦ μετεπέμψατο μάγειρον κατὰ μάγειρον ἐσταλμένον, καὶ ἤρετο τοὺς παρόντας πότερον αὐτῶν κρίνοιεν ἂν μαγείρῳ προσεοικέναι; τῶν δὲ τὸν εὐτελῶς εἰπόντων ἐσκευασμένον, παρῃτήσατο τὸν λοιπόν. Ταῦτα δ' ἐποίει δόξαν θηρῶν ἐκ τοῦ δοκεῖν ἀπέριττος, καὶ ὄντως φιλόσοφος. Τοῖς στρατιώταις δὲ διανείμας

Variæ lectiones et notæ.

Κωνσταντινουπόλει μοι τὴν τούτου ἀνακομιδὴν ποίησον. Ταῦτα ἀκούσας παρὰ βασιλέως ὁ μέγας Ἀρτέμιος, τὴν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ὁδὸν ἐπορεύετο, τὰ τούτων ἀνακομισόμενος ἅγια· λείψανα· ἃ δὴ καὶ μάλα θαυμασίως ἀνακομισάμενος, ἐν τῷ παρὰ τοῦ Κωνσταντίου ἐκ βάθρων ἐξοικοδομηθέντι ναῷ, ἐπὶ τῷ τῶν ἀποστόλων ὀνόματι, παρὰ τῷ τοῦ πατρὸς τάφῳ ταῦτα κατέθετο. Καὶ γέρας τε αὐτῷ τῆς λειτουργίας ὁ βασιλεὺς, δεηθέντων τῶν ἐπισκόπων, τὴν τῆς Αἰγύπτου παρέσχε ἀρχήν.

(66) *Μητρομανίας.* Philostorg. lib. IV, cap 7.

(67) *Καὶ λόγοις ὡμιληκέναι.* Id de Constantii eruditione præ cæteris testatur Lucifer Calaritanus lib. *Moriendum esse pro Dei Filio*, p. 329 : *Nos sumus tantum sacras scientes litteras, noster sermo est communis; contra vester politus, ornatus, qui etiam dici* D *mereatur disertus*, etc.

(68) *Καί οἱ προσυπήντησε.* Marcellinus, lib. XXII, initio : *Exceptus igitur tertio Iduum Decembrium verecundis senatus officiis, et popularium consonis plausibus, stipatusque armatorum et togatorum agminibus, velut acie ducebatur instructa, etc.*

(69) *Τῆς κεφαλῆς τὸ διάδημα.* Id ipsum tradunt Philostorgius, l. VI, c. 6, et alii quos ad eum laudat Gottofredus.

(70) *Κουρέα.* Marcellinus, lib. XXII : *Evenerat iisdem diebus, ut ad demendum imperatoris capillum tonsor venire præceptus, introiret quidam ambitiose vestitus; quo viso, Julianus obstupuit; Ego, inquit, non rationalem jussi, sed tonsorem acciri.* Vide Socratem et Cedrenum.

χρήματα, εἰς τὸν κατὰ Περσῶν ἡτοιμάζετο πόλεμον. Αὐτοκράτωρ δὲ γεγονὼς, καὶ ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν κρατυνάμενος, αὐτίκα εἰς προῦπτον ἐξεῤῥάγη Ἑλληνισμόν (71). Ἐξωμόσατο μὲν γὰρ καὶ πρότερον, ὡς εἴρηται, τὰ Χριστιανῶν· οὐ μὴν εἰς τοὐμφανὲς ἐκρῆξαι τὴν ὠδῖνα τῆς ἀσεβείας ἐτόλμησε. Λέγεται γὰρ (72) ὅτι ἔρωτα τρέφων τῆς βασιλείας, καὶ ὡς ὑπὸ σποδιᾷ τοῦτον κρύπτων ἐν τῇ ψυχῇ, μάντεσι προσῄει καὶ γόησιν, εἰ τοῦ κράτους τεύξεται πυνθανόμενος. Καὶ παρ' ἐκείνων διέφθαρτο καὶ μετήνεκτο εἰς Ἑλληνισμόν. Τυχὼν δὲ τοῦ κράτους τοῖς ἀνεφίκτοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ, πολλοὺς εἰργάσατο μάρτυρας. Οὕτω γὰρ ἐξεμάνη κατὰ Χριστιανῶν, ὡς καὶ κωλύειν αὐτοὺς μαθημάτων μετέχειν (73) Ἑλληνικῶν, μὴ δεῖν λέγων μύθους αὐτὰ ὀνομάζοντάς τε καὶ διαβάλλοντας τῆς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας ἐπαπολαύειν, καὶ δι' αὐτῶν ὁπλίζεσθαι κατ' αὐτῶν. Ὅθεν τῶν παίδων τῶν Χριστωνύμων εἰργομένων μετιέναι τοὺς ποιητὰς, ὁ Ἀπολλινάριος (74) λέγεται εἰς τὴν τοῦ Ψαλτῆρος ὁρμηθῆναι παράφρασιν, καὶ ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος, εἰς τὴν ποίησιν τῶν ἐπῶν, ἵν' ἀντὶ τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων ταῦθ' οἱ νέοι μανθάνοντες, τήν τε γλῶσσαν ἐξελληνίζωνται καὶ τὰ μέτρα διδάσκωνται. Οὗτος καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις (75) ἀνεγεῖραι ναὸν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπέτρεψε. Κἀκείνων σπουδῇ πολλῇ καὶ μεγάλαις δαπάναις τῆς οἰκοδομῆς ἀρξαμένων, καὶ ὀρύττειν τὴν γῆν εἰς καταβολὴν θεμελίων ἐπιχειρούντων, πῦρ λέγεται τῶν ὀρυγμάτων ἀθρόον ἀναδιδόμενον καταφλέγειν τοὺς σκάπτοντας, ὡς ἀναγκασθῆναι αὐτοὺς τῆς οἰκοδομῆς ἀποσχέσθαι. Εὐσέβιον δὲ τὸν εὐνοῦχον ὡς τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ Γάλλου κατεργασάμενον ἔκτεινε, καὶ τοὺς ἄλλους πάντας εὐνούχους τοῦ παλατίου ἐξήλασε. Διιόντα δέ ποτε τὸν παραβάτην περὶ Χαλκηδόνα, ὁ ταύτης ἐπίσκοπος Μάρις (76) ἀλάστορα αὐτὸν καὶ ἀρνησίχριστον ἐκάλει. Ὁ δὲ τὸ ἀνεξίκακον προσποιούμενος, Ἄπιθι, εἶπε, *ταλαίπωρε, καὶ ἀποκλαίου σου τῶν ὀμμάτων τὴν πήρωσιν*· ἦν γὰρ πάσχων ταύτην ἐξ ἐπιχύσεως. Ὁ δὲ, *Εὐχαριστῶ τῷ Σωτῆρί μου Χριστῷ*, ἀντεπήνεγκεν, *ὅτι μου προεμηθεύσατο μὴ ἰδεῖν σου τὸ ἀσεβέστατον καὶ ἀναιδέστατον πρόσωπον*. Κατὰ Περσῶν δὲ τὴν στρατιὰν κινήσας κατήν-

A consuluisse : Num eo potiturus esset? quorum corruptelis, ad gentilium impietatem est relapsus. Voti compos factus, arcano Dei **25** consilio, multos martyres reddidit. Nam tanto furore fuit erga Christianos percitus, ut eis Græcas disciplinas intercideret : neque enim decere, quas pro fabulis traducerent, ex eis utilitatem capere, et armis inde petitis oppugnare. Cum igitur nominis christiani pueri lectione poetarum prohiberentur, fertur Apollinaris Psalterii paraphrasim aggressus, et magnus in theologia Gregorius versus cœpisse scribere, ut pueri pro Græcis disciplinis illa discentes, et Græcæ linguæ et carminum peritiam consequerentur. Idem Judæis Hierosolymitani templi instaurandi potestatem dedit : qui cum B multo studio et magnis sumptibus ædificationem aggressi, ad fundamenta jacienda terram effoderent, copiosus ignis e fossis erupisse perhibetur, et operarios combussisse, ut a structura desistere cogerentur. Eusebium eunuchum, ut Galli fratris perimendi auctorem, occidit, reliquos eunuchos palatio exegit. Cum aliquando juxta Chalcedonem ambularet, urbis illius episcopus Maris, hominem pestilentem et Christi desertorem, eum vocavit. At ille patientiam simulans : *Abi*, inquit, *miser*, *et oculorum tuorum cladem deplorato :* nam lippitudine laborabat. Tum Maris : *Gratias*, inquit, *ago*, *Servatori meo Christo*, *quod eam mei rationem habuit, ut ne tuam impiam et impudentissimam faciem* C *intuerer*. Persis bellum illaturum Tarsi illustri urbe Ciliciæ, convenit Artemius sacerdos Æsculapii, cujus templum Ægis erat, celebri et ipsa ejusdem provinciæ urbe, columnas ab eo petens, quas Christianorum antistes ex ea æde abstulisset, ac suam ædem illis inædificasset, eodem restitui : id desertor ille, statim sumptibus episcopi fieri jubet. Pagani, cum magnis sumptibus et laboribus unam columnam demoliti essent, et usque ad limen januæ ecclesiæ cum machinis pertraxissent, ac longo tempore ulterius promovere non possent, ea relicta discesserunt : quam episcopus post Juliani interitum facillime levatam, in pristinum locum reposuit. Julianus cum Antiochiæ Daphnen

Variæ lectiones et notæ.

(71) *Αὐτίκα εἰς προῦπτον ἐξεῤῥάγη Ἑλληνισμόν*. Eunapius in Maximo : Πεμφθεὶς δὲ Καῖσαρ ἐπὶ Γαλατίας, οὐχ ἵνα βασιλεύῃ τῶν ἐκείνῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα ἐν τῇ βασιλείᾳ διαφθαρῇ, παρὰ δόξαν ἅπασαν ἐκ τῆς τῶν θεῶν προνοίας ἀνήνεγκεν, πάντας μὲν λανθάνων ὅτι θεραπεύει θεούς.

(72) *Λέγεται γάρ*. Ex his illustratur Eunapius in Maximo : Τότε δὲ ὁ μὲν Ἰουλιανὸς τῷ θειοτάτῳ ἱεροφάντων συγγενόμενος, καὶ τῆς ἐκεῖθεν σοφίας ἀρυσάμενος χανδὸν, ὁ μὲν ὑπὸ τὸν Κωνστάντιον ἀπήγετο σφοδρῶς, ὡς παραβασιλεὺς εἰς τὸν Καίσαρα. Infra : Τὸν ἱεροφάντην μετακαλέσας ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ σὺν ἐκείνῳ τινὰ μόνοις γνώριμα διαπραξάμενος, ἐπὶ τὴν καθαίρεσιν ἠγέρθη τῆς Κωνσταντίου τυραννίδος. Mox : Ὡς δ' οὖν καθεῖλε τὴν τυραννίδα Κωνσταντίου, καὶ τὸν ἱεροφάντην ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καθάπερ θεόν τινα.

D Proinde is est hierophantes, quem vatem et præstigiatorem vocat Zonaras.

(73) *Μαθημάτων μετέχειν*. Socrat. l. III, c. 11, 14 ; Theodoret. l. III, c. 8 ; Niceph. lib. X, cap. 4, 23, 25.

(74) *Ἀπολλινάριος*. Socrat. lib. II, c. 14.

(75) *Οὗτος καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις*. Philostorgius, lib. VII, cap. 9 et 14 ; Socrates, lib. III, cap. 17 ; Theodoret. l. III, c. 17 ; Sozomen. l. V, c. 21 ; Nicephor. l. X, c. 32 ; Rufinus, l. I, c. 38, 39, præter Ammianum, lib. XXIII ; Ambrosium, epist. 29, ad Theodosium ; Chrysostomum, Gregorium Nazianzenum, etc.

(76) *Μάρις*. Seu Μάρης uti ab aliis nuncupatur. id hausit a Socrate, l. III c. 10 ; Sozomeno, l. V, c. 4, et aliis scriptoribus ecclesiasticis.

frequentaret, in qua simulacrum Apollinis mirificæ artis dedicatum erat, crebroque sacrificaret: Antiocheni victimarium, non imperatorem ad se venisse per jocum dicebant: et quia promissam alebat barbam, hircum nominabant, **26** et ad nectendos funes aptam esse dicebant. Ille vicissim eorum stultitiam, mollitiem et delicias perstringens: *Nolim*, inquit, *Antiochenis barbam meam ad funes nectendos præbere, ne manus illorum ejus asperitate atterantur:* edita etiam contra illos oratione, quæ Antiochica seu Misopogon, a barbæ odio, inscribitur. At Daphnæo Apollini integras hecatombas, oraculi impetrandi ergo, immolabat. Ut autem mutum erat simulacrum, æditui, silentii causa quæsita, respondent, ob cadavera illic sita tacere statuam. Erant enim illic eum aliorum martyrum, tum sancti Babylæ reliquiæ conditæ. Omnes igitur inde removeri cum jussisset, noctu et ædes et statua, Daphne de cœlo tacta conflagrarunt. Eam calamitatem Christianorum insidiis acceptam ferens homo pestilens, per furorem ecclesias eorum claudi jubet, magnum Artemium pro Christiano, supplicio afficit, cum ei Galli cædes crimini daretur. Item presbyteri Eugenius et Macarius martyrii coronas ab illo acceperunt: necnon legati e Persia ad eum missi Manuel, Sabel, Ismael, et alii multi.

A τησεν εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας πόλιν ἐπιφανῆ· ἔνθα γενομένῳ Ἀρτέμιος προσῆλθεν ὁ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἱερεύς. Ἦν γὰρ ἐν Αἰγαῖς (πόλις δὲ καὶ αὕται τῆς Κιλικίας περίφημος) Ἀσκληπιοῦ ἱερὸν, καὶ ᾔτησεν αὐτὸν τοὺς κίονας, οὓς ἔτυχεν ἀφελόμενος ἐκ τούτου τοῦ ἱεροῦ ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ λαοῦ τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἐποικοδομήσας αὐτοῖς οἰκεῖον ναὸν, ἀποκαταστῆσαι αὖθις τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Καὶ ὁ παραβάτης αὐτίκα τοῦτο γενέσθαι προσέταξε δαπάναις τοῦ ἐπισκόπου. Μόλις οὖν οἱ Ἕλληνες καὶ πόνοις πολλοῖς καὶ ἀναλώμασι πλείστοις ἕνα τῶν κιόνων καθελόντες, καὶ μέχρι τῆς φλιᾶς τῆς πύλης τῆς ἐκκλησίας σὺν μηχανήμασιν ἀγαγόντες, καὶ χρόνῳ πολλῷ περαιτέρω προενεγκεῖν ἐκεῖνον οὐκ ἠδυνήθησαν· καὶ καταλιπόντες αὐτὸν ἀνεχώρησαν. Τοῦ B δὲ Ἰουλιανοῦ θανόντος, αὖθις αὐτὸν ὁ ἐπίσκοπος ἀνορθώσας, ῥᾷστα εἰς τὸν τόπον τὸν ἑαυτοῦ ἐπανήγαγε. Γενομένου δὲ τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ συνεχῶς προϊόντος εἰς τὸ τῆς Δάφνης χωρίον (77), ἐν ᾧ τοῦ Ἀπόλλωνος ἄγαλμα, ἔργον τι πρὸς τέχνην θαυμάσιον, ἵδρυτο, καὶ θυσίας αὐτῷ ποιοῦντος, οἱ Ἀντιοχεῖς ἀποσκώπτοντες εἰς αὐτὸν, Θύτην ἔλεγον (78), καὶ οὐ βασιλέα σφίσιν ἐπιδημῆσαι. Καὶ διὰ τὸ καθειμένον ἔχειν ἐκεῖνον τὸν πώγωνα, τράγον αὐτὸν ὠνόμαζον (79) οἱ αὐτοὶ, καὶ πρὸς σχοίνων πλοκὴν ἔλεγον αὐτὸν ἐπιτήδειον. Ὁ δὲ ἀντεπισκώπτων αὐτοῖς εἰς βλακείαν καὶ θρύψιν καὶ τρυφερότητα ἔλεγε *Μὴ παρέχειν τοῖς Ἀντιοχεῦσι τὸν πώγωνα εἰς σχοίνων πλοκὴν, ἵνα μὴ τῇ τούτου τραχύτητι θλίβοιεν αἱ χεῖρες αὐτῶν*· πρὸς οὓς καὶ λόγον ἔγραψεν ὃς ἐπιγέγραπται Ἀντιοχικὸς, ἢ Μισοπώγων (80). Ἔθυε δὲ τῷ Δαφναίῳ Ἀπόλλωνι ἑκατόμβας ὅλας, χρησμὸν ζητῶν ἐξ αὐτοῦ. Ὡς δ' ἦν τὸ εἴδωλον ἐκεῖνο κωφὸν, οἱ νεωκόροι τὴν αἰτίαν τῆς σιωπῆς ἀπαιτούμενοι, διὰ τοὺς ἐκεῖ κειμένους νεκροὺς σιωπᾷν τὸ ἄγαλμα ἔλεγον. Ἦσαν γὰρ ἐκεῖ ἑτέρων τε μαρτύρων κείμενα λείψανα, καὶ τοῦ ἱερομάρτυρος δὲ Βαβύλα (81). Πάντας τοίνυν μετατεθῆναι ἐκεῖθεν προσέταξεν ὁ Ἰουλιανός. Ὡς δὲ μετηνέχθησαν, σκηπτὸς ἐνσκήψας νυκτὸς τῇ δάφνῃ καὶ τὸν ναὸν καὶ τὸ ἄγαλμα ἀπετέφρωσεν. Οἰηθεὶς οὖν ἐξ ἐπιβουλῆς Χριστιανῶν γενέσθαι τὸν ἐμπρησμὸν ὁ ἀλάστωρ ἐκεῖνος, καὶ ἐκμανεὶς, τὰς τῶν πιστῶν ἐκκλησίας ἀπέκλεισεν. Ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὁ μέγας Ἀρτέμιος (81*) ἐκολάσθη μὲν ὡς Χριστιανός· ἐπήνεκτο δὲ αὐτῷ αἰτίαμα ὁ τοῦ Γάλλου φόνος, καὶ οἱ πρεσβύτεροι Εὐγένιος καὶ Μακάριος ὑπὸ τούτου κολασθέντες τῶν μαρτυρικῶν στεφάνων κατηξιώθησαν· καὶ οἱ ἐκ Περσίδος πρὸς αὐτὸν σταλέντες πρεσβείας χάριν, Μανουὴλ, Σαβὲλ (82), καὶ Ἰσμαὴλ, καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

XIII. Moto contra Persas exercitu, principio

ΙΓ'. Στρατεύσας δὲ (83) κατὰ Περσῶν, πρότερον

Variæ lectiones et notæ.

(77) *Εἰς τὸ τῆς Δάφνης χωρίον*. Nummos Constantini argenteum unum, æreum alterum, qui *Constantinianæ Daphnes* nomina præferunt, quidam ad *Daphnen, amœnum illud et ambitiosum Antiochiæ suburbanum*, uti loquitur Ammianus, lib. XIX, referri debere putant. Alii contra *Daphnen* castrum in Mœsia ad ripam Danubii a Constantino exstructum, et a Justiniano reædificatum, ut auctor est Procopius, lib. IV *De ædif*, cap. 7, a quo dicti *balistarii Daphnenses*, et *Constantini Daphnenses*, de quibus Notitia imperii. Sed de Daphnensi palatio et luco, atque adeo Apollinis fano, multa commentatus est Jacobus Gottofredus ad l. 2 Cod. Th. de aquæductu.

(78) *Θύτην ἔλεγον*. Ammianus, l. XXII, de Juliano: *Victimarius pro sacricola dicebatur, ad crebritatem hostiarum alludentibus multis*. Ita Helpidium comitem rerum privatarum sub eodem Juliano eadem de causa Θύτην vocatum observat Philostorgius, l. VIII, c. 10.

(79) *Τράγον αὐτὸν ὠνόμαζον*. Ammianus: *Videbantur enim ut Cecrops, homo brevis, humeros* C *extentans angustos, et barbam præ se ferens hircinam*.

(80) *Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπώγων*. Ammianus: *Volumen composuit invectivum, quod Antiochense, vel Misopogonem appellavit, probra civitatis infensa mente dinumerans, addensque veritati complura*.

(81) *Ἱερομάρτυρος τοῦ Βαβύλα*. Philostorgius, lib. VII cap. 8 et 12; Nicephorus, l. X, cap. 29; Theophanes, pag. 42, etc.

(81*) *Ὁ μέγας Ἀρτέμιος*. Dux Alexandriæ, cujus rursum meminit in Constante, ut et *Chronicon Alexandr.* p. 690; Theodoretus, l. III, c. 17; et Niceph. l. X, cap. 11. Illius festum agunt Græci 20 Octob. Vide quæ supra ex illius Vita observamus in Constantio, et nostram *CP.* in ædibus sacris.

(82) *Μανουὴλ, Σαβὲλ*, etc. Vide Menæa et Synaxaria ad 17 Junii, quo horum sanctorum festum celebrant Græci, et quæ observamus in nostra *Constantinopoli*, ubi de sacris ædibus.

(83) *Στρατεύσας δέ*. Joannes Malela ex Chronico Eutychiani Cappadocis: Κατελθὼν ὁ αὐτὸς βασι-

μὲν ἠτύχησε, καὶ πόλεις εἷλέ τινας, καὶ πολλοὺς ἀνεῖλε, καὶ λείας πολλῆς καὶ αἰχμαλώτων ἐκράτησε, καὶ Κτησιφῶντα ἐπολιόρκει. Εἶτ' ἀθρόον τῶν πραγμάτων αὐτῷ εἰς τὸ χεῖρον περιτραπέντων, αὐτός τε καὶ τοῦ στρατεύματος τὸ πλέον ἀπώλετο. Οἱ γὰρ Πέρσαι ἀπογνόντες καὶ εἰς ὄλεθρον ἑαυτοὺς περιφανῆ συνωθεῖν ἐβουλεύοντο, ἵνα τι κατεργάσωνται τοὺς Ῥωμαίους δεινόν. Δύω γοῦν ἐν σχήματι αὐτομόλων (84) τῷ βασιλεῖ προσεῤῥύησαν, καὶ νίκην αὐτῷ κατὰ Περσῶν, εἰ ἕποιτο αὐτοῖς, ἐπηγγέλλοντο. Ἔλεγαι γὰρ αὐτῷ τὸν ποταμὸν συνεβούλευον, καὶ τὰς τριήρεις ἃς ἐπήγετο κατακαῦσαι, καὶ τὰ ἄλλα πλοῖα τὰ φορτηγὰ, ἵνα μὴ τούτοις οἱ πολέμιοι χρήσωνται· αὐτῶν δ' ἡγουμένων δι' ἑτέρων ὁδῶν διαγαγεῖν τὰ στρατεύματα· ἀκινδύνως τε καὶ δι' ὀλίγου τὰ τῆς Περσίδος κατειληφέναι ἐνδότερα, καὶ εὐμαρῶς κυριεῦσαι αὐτῆς. Τούτοις φρενοβλαβῶς ὁ ἀλιτήριος ἐκεῖνος πεισθεὶς, καὶ ταῦτα πολλῶν λεγόντων (85) αὐτῷ, καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὁρμίσδου, δόλον εἶναι τὸ πρᾶγμα, πῦρ ἐνέβαλε (86) ταῖς ναυσί· καὶ πλὴν δυοκαίδεκα, τὰς πάσας κατέκαυσεν. Ἦσαν δὲ τριήρεις μὲν ἑπτακόσιαι, φορτηγοὶ δὲ τετρακόσιαι. Ἤδη δὲ ἐκείνων ἐκτεφρωθεισῶν, ἐπεὶ πολλοὶ τῶν ταξιαρχῶν ἐνέδραν καὶ δόλον ἐνίσταντο εἶναι τὰ παρὰ τῶν αὐτομόλων ἐκείνων λεγόμενα, μόλις που κατένευσεν ἐτασθῆναι (87) τοὺς ψευδαυτομόλους· οἳ ἐκδοθέντες βασάνοις ἐξέφηναν τὸ ἀπόῤῥητον. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἀπατηθῆναί φασι τὸν Ἰουλιανόν. Οἱ δὲ ἀπειπάμενόν φασι πρὸς τὴν Κτησιφῶντος πολιορκίαν διὰ ὀχυρότητα, καὶ ὅτι καὶ τῷ στρατεύματι τὰ ἀναγκαῖα ἐπέλιπον, ἐπανόδου μνησθῆναι· ἀπιοῦσι δὲ ἐπιφανῆναι τοὺς Πέρσας ὄπισθεν, καὶ τοὺς οὐραγοῦντας ταράττειν· τοὺς Γάλλους (88) δ' ὀπισθοφυλακοῦντας, ἀντιτάξασθαι τοῖς πολεμίοις γενναιότερον, καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀνελεῖν, οὐ τῶν τυχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις ἐπιφανῶν. Ἐνδείᾳ δὲ τῶν ἐπιτηδείων οἱ Ῥωμαῖοι σφοδρῶς ἐπιέζοντο. Ἰουλιανὸς δ' ἐν ἀπορίᾳ τοῦ τί δεῖ πράττειν καὶ ὅθεν ἐπανιέναι χρεὼν καταστὰς, εἵλετο διὰ τῆς ὀρεινῆς τὴν πορείαν ποιήσασθαι. Τοῦτο οἱ Πέρσαι κατανοήσαντες, καὶ εἰς ταὐτὸν ἀθροισθέντες, τοῖς Ῥωμαίοις ἐπέθεντο, καὶ κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας ἐκράτουν οἱ Ῥωμαῖοι· κατὰ δέ γε τὸ δεξιὸν ἡλαττοῦντο. Ὁ γνοὺς Ἰουλιανὸς ἀμύνειν τοῖς ἡττωμένοις ἠπείγετο. Ἔτυχε δὲ διὰ βάρος καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἡλίου φλόγωσιν (θέρους

A rem bene gerit, et quibusdam urbibus expugnatis, multis interfectis, multis captis, magnaque præda parta, Ctesiphontem obsidet. Tum subito conversa in deterius fortuna, et ipse et maxima pars exercitus periit. Nam Persæ quidem, desperata salute, ruere in manifestum interitum destinarant, ut cladem aliquam Romanis inferrent. Itaque duo pro transfugis ad imperatorem se conferunt, victoriam Persarum pollicentes, si omisso fluvio, et triremibus, cæterisque navibus onerariis quas adduxisset incensis, ne hostibus usui essent, ipsos sequeretur. Nam per alias vias exercitum traducturos, ut sine discrimine et compendio in Persidis intima penetraret, eaque facile potiretur. His scelestus ille vesano animo persuasus, quamvis multi B atque ipse Hormisda dolum subesse dicerent, ignem injicit navibus, omnes, duodecim exceptis, cremat, cum triremes septingentæ, onerariæ quadringentæ essent. His jam in cineres redactis, cum multi ex tribunis asseverarent illa dolo dici a transfugis, vix tandem consensit, ut quæstio de iis haberetur, qui in tormentis **27** arcanum confessi sunt. Quidam igitur sic deceptum esse ferunt Julianum. Alii dicunt desperata Ctesiphontis ob munitiones expugnatione, cum exercitus etiam penuria commeatus laboraret, reditum adornasse: abeuntes, Persas a tergo invasisse et extremum agmen turbasse. Gallos autem qui in subsidiis essent, fortiter restitisse hostibus, et C multos eorum cæcidisse, nec plebeios duntaxat, sed proceres etiam. Sed quia Romani commeatus inopia vehementer premerentur, Julianum inopem consilii, quid agendum, et qua redeundum esset, tandem per montana iter intendisse. Quo Persas animadverso, coactis in unum copiis Romanos invasisse, qui in sinistro cornu superiores, in dextro vincerentur. Julianum igitur suis laborantibus opem laturum, in confertos hostes irruisse, et thorace cum ob pondus tum ob æstivi solis ardorem exuto, hasta in latere percussum. Fertur autem, vehementi orto turbine, aerem illic densa caligine fuisse oppletum, ingentique pulvere a tantis exercitibus excitato, scivisse neminem neque ubi esset, neque quid ageret: ambiguum et D illud fuisse, unde hasta quæ Julianum iceral,

Variæ lectiones et notæ.

λεὺς Ἰουλιανὸς μονὰς ιε', ἐπὶ τὰ Περσικὰ μέρη διὰ τοῦ Εὐφράτου εἰσῆλθε, καὶ ἐπικρατὴς γενόμενος, καὶ νικήσας, πάντας παρέλαβεν, ἕως τῆς πόλεως Κτησιφῶντος, ἔνθα καὶ ὁ βασιλεὺς Περσῶν ἐκάθητο, ἐκείνου φεύγοντος ἐπὶ τὰ μέρη τῶν Περσαρμενίων.

(84) *Ἐν σχήματι αὐτομόλων*. Chron. Eusebii: *Ubi a quodam simulato perfuga ad deserta perductus eum fame et siti Apostata perdidisset exercitum, et inconsultius a suorum errarel agminibus, ab obvio forte hostium equite conto ilia perfossus interiit.* Adde Philostorgium, l. VII, c. 15; Theodor. l. III, c. 20; Sozomen. l. VI, c. 1, et Gregor. Nazian. II, στηλιτ.

(85) *Καὶ ταῦτα πολλῶν λεγόντων*. Ammianus, lib. XXIV: *Parvi habitis vetantium dictis.*

(86) *Πῦρ ἐνέβαλε*. Idem Marcellinus: *Subjectis ignibus exuri cunctas jusserat naves, præter minores XII, quas profuturas pugendis pontibus disposuit vehi carpentis.*

(87) *Κατένευσεν ἐτασθῆναι*. Idem Marcellinus ait *tortos perfugas aperte fasso se fefellisse.*

(88) *Τοὺς Γάλλους*. Huc spectant quæ de Gallis Juliano militantibus habet Ammianus, lib. XXV: cum *Id pro multis nosse sufficiet, exhortatum cum simplici concione militem Gallicanum, pruinis assuetum et Rheno, per agratis spatiis regionum extentis, per repentem Assyriam adusque confinia traxisse Medorum.*

venisset, ab aliquove suorum, an ab hoste, an divinitus emissa: nam et hæc celebrantur. Quare aiunt, eum manantem ex vulnere sanguinem manu exceptum, in aerem sparsisse, cum hoc dicto: *Satiare, Nazarene*. Ita ille, quemadmodum impie vixerat, sic animam violenter eructavit, cum biennium imperasset. Cadaver ejus milites Tarsum perlatum in suburbio humarunt, cujus monumento hoc epigramma inscriptum fuit:

Rex bonus et sævis bellator fortis in armis
Julianus jacet hic ad Cydni fluminis undas:
Dum ferus Euphrates et Persica tela cruenti
Martis opus cœptosque negant inire triumphos.

A γὰρ ἦν ὥρα) τὸν θώρακα ἐκδυσάμενος. Ἐν μέσοις οὖν τοῖς πολεμίοις γενόμενος, δόρατι βάλλεται κατὰ τῆς πλευρᾶς. Λέγεται δὲ ὅτι τότε σφοδροῦ ἐμπνεύσαντος πνεύματος, ἀχλὺς βαθεῖα τοῦ ἀέρος τοῦ ἐκεῖ κατεσκέδαστο (τὰ γὰρ πλήθη τῶν στρατευμάτων πολὺν ἐκίνουν κονιορτὸν, ὡς μηδὲ γινώσκειν, οὐθ' ὅποι εἶεν οὐθ' ὅ τι πράττοιεν) ἄδηλον δὲ εἶναι ὅθεν ἡ αὐτὸν πλήξασα αἰχμὴ κατ' ἐκείνου ἀφέβλητο, εἴθ' ὑπό τινος τῶν αὐτοῦ (89), εἴθ' ὑπὸ πολεμίου, εἴτ' ἐκ θειοτέρας δυνάμεως (90)· ᾄδεται γὰρ καὶ ταῦτα. Διό φασιν αὐτὸν ἐκ τοῦ καταῤῥέοντος τοῦ τραύματος αἵματος κοίλῃ δεξάμενον τῇ χειρὶ καὶ τοῦ ἀέρος τοῦτο κατασκεδάσαντα, εἰπεῖν. *Κορέσθητι, Ναζωραῖε* (91). Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἀσεβῶς ζήσας βιαίως τὴν ψυχὴν ἐξηρεύξατο, βασιλεύσας ἔτη δύο. Τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἡ στρατιὰ εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας κομίσασα ἔθαψεν ἐν προαστείῳ (92) τῆς πόλεως· οὗ τῷ τάφῳ καὶ τόδε τὸ ἐπίγραμμα ἐπεγράφη·

Κύδνῳ ἐπ' ἀργυρόεντι ἀπ' Εὐφράταο (93) *ῥοάων*
Περσίδος ἐκ γαίης ἀτελευτήτῳ ἐπὶ ἔργῳ
Κινήσας στρατιὴν τὸ δὲ Ἰουλιανὸς λάχε σῆμα
Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής

Post in reginam urbium translatum est. Gloriæ cupiditate inflammatus fuit, levibus etiam e rebus laudis captator: errantem admoneri se ab amicis æquo ferebat animo: omnis generis disciplinis eruditus, præsertim vulgo minus cognitis. In victu ita temperans, ut et naturalia illa, ructus, inquam, et sputa fere evitaret. Dicebat enim, philosopho, 28 si fieri posset, ne respirandum quidem esse. Aiunt cum in somnis Antiochæ vidisse juvenem quemdam flavo capillo, qui diceret, ei in Phrygia moriendum esse. Ictum igitur, iis qui aderant rogatis quomodo locus ille vocaretur, ut appellari Phrygiam audierit, exclamasse: *O sol, Julianum perdidisti* Præterea ferunt, obitum ejus, eodem quo periit die, Antiochiæ fuisse cognitum. Nam

B Ὕστερον δὲ ἀνεκομίσθη εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων (94). Ἦν δ' ἐκεῖνος περὶ δόξαν ἐπτοημένος, καὶ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσιν ἐπαινεῖσθαι βουλόμενος (95). Ἐφ' οἷς δ' ἐσφάλλετο, διορθούμενος παρὰ τῶν φίλων οὐκ ἤχθετο. Ἦν δὲ καὶ παντοδαπῆς σοφίας μετειληχὼς, καὶ μάλιστα τῆς περιττοτέρας (96)· περὶ δὲ τὴν δίαιταν (97) ἐγκρατὴς, ὥστε καὶ τὰ φυσικὰ ταῦτα διαφυγγάνειν, ὡς μάλιστα, ἐρυγὰς καὶ τὰς ἐκκρίσεις τὰς διὰ στόματος. Ἔλεγε δὲ χρῆναι τὸν φιλόσοφον, εἰ οἷόν τε, μηδὲ ἀναπνεῖν. Φασὶ δὲ αὐτὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὄντα ὄναρ ἰδεῖν, ξανθὸν τὴν κόμην νεανίαν εἰρηκότα αὐτῷ ὡς Ἐν Φρυγίᾳ τελευτῆσαι σε δεῖ. Ὅτε γοῦν ἐπλήγη, ἤρετο τοὺς παρόντας ὅπως ὁ τόπος καλεῖτο. Ὡς δ' ἤκουε Φρυγίαν (98) καλεῖσθαι αὐτὸν, ἀνέκραξεν, *Ὦ ἥλιε, ἀπώλεσας Ἰου-*

Variæ lectiones et notæ.

(89) *Εἴθ' ὑπό τινος τῶν αὐτοῦ*. Ammianus, l. C xxv: ***Audierant enim ipsi quoque referentibus transfugis, rumore jactato incerto, Julianum telo cecidisse Romano***. Ita etiam Philostorg. l. VII, c. 15; Socrat. l. III, c. 18, etc.

(90) *Εἴτ' ἐκ θειοτέρας δυνάμεως*. Tangit hoc loco Zonaras quorumdam scriptorum, de quibus egimus in stemmate Constantiniano, sententiam, Julianum scilicet a sancto Mercurio lancea perfossum, tradentium; in quibus præstat legere Joannem Malelam Antiochenum, a quo hausit quæ habet *Chronicon Alexandrinum*. Georgius Hamartolus in Chron. ms. Πλανώμενος οὖν ὁ λαὸς, καὶ σφόδρα διαφθειρόμενος, εὗρον ἐξάπινα κείμενον τὸν θεήλατον· ἐξ ἀφανοῦς γὰρ ἀκόντιον φέρουσιν κατ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ βραχίονος εἰς τὴν πλευρὰν διαδραμὸν εἰσέδυ, ἐξ ἧς πληγῆς τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀδήλου τοῦ ἀνελόντος αὐτοῦ γενομένου· καὶ τὸν μὲν τὴν δικαίαν ἐκείνην ἐπενεγκόντα πληγὴν, οὐδεὶς ἔγνω μέχρι καὶ τῆς σήμερον· ὅμως δὲ, εἴτε ἄνθρωπος, εἴτε ἄγγελος τοῦτο δέδρακε, τοῦ θείου νεύματος ὑπηρέτης γέγονεν.

(91) *Κορέσθητι, Ναζωραῖε*. Ita codd. omnes. At Philostorgius hæc ad solem jactasse verba ait.

(92) *Προαστείῳ*. Zosimus. lib. III, p. 733: Ἔν τινι Ταρσοῦ προαστείῳ. Inscriptionem vero sepulcri paulo aliter recitat idem Zosimus:

Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγάῤῥοον ἐνθάδε κεῖται,
Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

(93) *Εὐφράταο*. Ita codex Regius: alii tres Εὐφρήταο.

(94) *Εἰς τὴν βασιλίδα πόλεων*. Chronicon ms. ab Adamo ad Leonem Philosoph. Ἀπεκομίσθη δὲ αὖθις εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐτέθη ἔνθα καὶ τοῦ Ἰοβιανοῦ ἐν λάρνακι πορφυρέῳ κυλινδροειδεῖ μετὰ Ἑλένης τῆς θυγατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ γυναικὸς αὐτοῦ.

(95) *Ἐπὶ τοῖς τυχοῦσιν ἐπαινεῖσθαι βουλόμενος*. Ammianus, lib. xxv de Juliano: ***Vulgi plausibus lætus, laudum etiam ex minimis rebus intemperans appetitor***, etc.

(96) *Καὶ μάλιστα τῆς περιττοτέρας*. Ammianus. ***Studiosus cognitionum omnium***.

(97) *Περὶ δὲ τὴν δίαιταν*. Ammianus: ***Hoc autem temperantiæ genus crescebat in majus, juvante parcimonia ciborum et somni, quibus domi forisque*** D ***tenacius utebatur. Namque in pace victus ejus mensarumque tenuitas erat recte noscentibus admiranda***, etc., ubi pluribus in Juliani præclaras animi dotes excurrit.

(98) *Φρυγίαν*. Ἀσίαν habet hoc loco Joannes Malela Antiochenus ex Eutychiano Cappadoce chronographo, qui Juliani expeditioni interfuit: cujus verba recitat etiam *Chronicon Alexandrinum*, ubi tamen pro Ἀσία, codex editus Ῥασία præf. rt

λιανόν. Λέγεται δὲ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐτελεύτησεν, ἐν Ἀντιοχείᾳ γνωσθῆναι τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τινὰ γὰρ τῶν τῆς τάξεως τοῦ ἐκεῖσε δικαστηρίου, Ἕλληνα κἀκεῖνον, καὶ τῆς αὐτῆς θρησκείας τῷ παραβάτῃ, διανυκτερεύοντα περὶ τὴν φυλακὴν τοῦ ἀρχείου συνθήκην ἀστέρων ἐν οὐρανῷ θεάσασθαι, γράμματα ἐκτυποῦσαν, λέγοντα· *Σήμερον ἐν Περσίδι Ἰουλιανὸς ἀναιρεῖται.* Σημειωθείσης οὖν τῆς ἡμέρας, μετὰ ταῦτα ἐγνώσθη ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀνῄρητο. Καὶ ὁ μὲν τριάκοντα πρὸς ἑνὶ βιώσας ἐνιαυτοὺς, οὕτως, ὡς εἴρηται, ἀπεβίω. Ὁ δὲ διὰ τῶν ἀστέρων τὴν ἐκείνου προμηνυθεὶς τελευτὴν, ἀφορμὴν ἔσχε πρὸς εὐπιστίαν τὸ ὅραμα.

A quemdam paganum, ejusdemque cum desertore religionis, ex ordine judicum illius loci, cum juxta prætorium excubaret, congeriem stellarum in cœlo vidisse, quæ litteras informaret in hanc sententiam : *Hodie Julianus in Persia occiditur.* Notato tempore postea cognitum est, eodem die fuisse interfectum. Vita excessit anno ætatis tricesimo primo. Is vero cui per astra ejus obitus significatus fuerat, visionis illius occasione veram religionem est amplexus.

ΙΔ'. Τελευτήσαντος δὲ Ἰουλιανοῦ, ψήφῳ κοινῇ Ἰοβιανὸς εἰς τὴν αὐταρχίαν προυκέκριτο, τότε χιλιαρχῶν, ἀνὴρ εὐσεβὴς, υἱὸς Βαρωνιανοῦ (99) χρηματίσαντος κόμητος. Ὁ δ' ἦν τὴν βασιλείαν ἀπαναινόμενος· καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτηθεὶς, ἐξεβόησε Χριστιανὸς εἶναι, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι βασιλεύειν στρατοῦ ἑλληνίζοντος. Καὶ εὐθὺς ὁμοφώνως ὡς ἐκ συνθήματος ἅπαντες ἀντεβόησαν εἶναι Χριστιανοί. Καὶ οὕτως ἐκεῖνος δεξάμενος τὴν ἀρχὴν, τοῖς Πέρσαις ἐσπείσατο, οὐ προσηκούσας Ῥωμαίοις σπονδὰς (1) ἐξ ἀνάγκης πεποιηκώς. Τῆς γὰρ Νισίβεως καὶ Σιγγάρας πόλεων περιφανῶν ἐξέστη αὐτοῖς, μετοικίσας τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων· ὑφ' ὧν θρηνούντων καὶ ἀνέδην ἐβλασφημεῖτο. Ἀλλὰ καὶ χωρῶν αὐτοῖς πολλῶν παρεχώρησε, καὶ δικαίων Ῥωμαίοις ἀνηκόντων ἀνέκαθεν. Καὶ ὁμήρων δοθέντων ἑκατέρωθεν, οὕτως ἐβεβαιώθησαν αἱ σπονδαί. Ἐντεῦθεν ἀναζευγνύοντες οἱ Ῥωμαῖοι σπάνει τῶν ἀναγκαίων περιπεπτώκασιν, ὡς μηδὲ ὕδατος εὐπορεῖν. Μόλις γοῦν εἰς τὴν τῆς Κοίλης Συρίας Ἀντιόχειαν ὁ Ἰοβιανὸς καταντήσας, τοὺς τῶν Χριστιανῶν ἱερεῖς (2), ὅσοι τε ἐπὶ Κωνσταντίου καὶ ὅσοι ἐπὶ τοῦ παραβάτου τῶν ἐκκλησιῶν ἐξηλάθησαν, εἰς αὐτὰς ἐπανήγαγε, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, τὸν μέγαν Ἀθανάσιον (3) ἐπὶ Ἀλεξάνδρειαν. Ἐξ Ἀντιοχείας τε εἰς Θαρσὸν γεγονὼς, καὶ τὸ μνῆμα κοσμήσας (4) τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐπανῄει· καὶ εἰς τὴν Ἄγκυραν τῆς Γαλατίας γενόμενος, κἀκεῖθεν ἀπάρας, καὶ σταθμὸν προελθὼν, εἰς Δαδάστανά (5) τε καταλύσας, αἰφνίδιον τετελεύτηκεν· ὡς μὲν ἔνιοι συνεγράψαντο, ἀρτιφυεῖς μύκητας δηλητηρίους (6) φαγών· ἦν γὰρ λιτὸς περὶ δίαιταν· ὡς δ' ἕτεροι, χειμῶνος ὄντος, ἐν οἰκήματι (7) κατέδαρθε νέον ἐμπεπλασμένῳ κονίᾳ. Καὶ διὰ τὸ τοῦ ψύχους πολὺ ἀνθράκων ἀναφθέντων ἐντὸς, ἀτμὶς ἐκ τῆς κονίας πυρουμένης ἀνεδόθη πολλὴ, καὶ δι' αὐτῆς

B XIV. Juliano mortuo, consensu omnium, Joviano defertur imperium, qui tum tribunus militum erat, vir pius, Varroniani comitis filius : quod cum recusaret, causam rogatus, se Christianum esse exclamat, neque imperare posse pagano exercitui. Tum omnes, consentientibus vocibus, quasi ex composito reclamant, se esse Christianos. Sic ille accepto imperio, cum Persis pacem fecit, necessariam magis quam decoram. Nam Nisibi et Singara urbibus illustribus eis cessit, civibus alio translatis, a quibus plorantibus citra verecundiam maledictis incessebatur. Provincias item multas et jura antiquitus ad Romanos pertinentia, eis concessit. Datis utrinque obsidibus firmata pace, Romani inde discedentes, penuria rerum necessaria- C rum conflictati sunt, adeo ut aqua etiam deficerentur. Jovianus cum ægre Antiochiam Cœlesyriæ pervenisset, quotquot Christiani sub Constantio et Juliano Ecclesiis pulsi fuerant, eos restituit, ac præ cæteris Magnum Athanasium Alexandriam revocavit. Antiochia Tarsum profectus, ornato Juliani sepulcro, Ancyram, Galatiæ urbem, se contulit : inde iter unius diei progressus, Dadastanis repente obiit, cum (ut alii scribunt) recentes fungos venenatos comedisset (vili enim victu usus est); ut alii, hiberno tempore in conclavi tectorio recens inducto **29** obdormisset. Nam cum ob frigoris acrimoniam carbonibus intus accensis magnus vapor e calce æstuante exstitisset, eo dormiens sine sensu mortis suffocatus est, vino gra- D vis. Multo enim mero usus esse fertur. Neque uxor ejus obitum antevertit, etsi ei obviam cum regio comitatu et filio Varroniano progressa. Joviniani morte consternati milites Nicæam occupant, de imperatore creando deliberantes. Aliis autem

Variæ lectiones et notæ.

(99) *Βαρωνιανοῦ.* Marcellinus, lib. XXV : *Erat enim Varroniani notissimi comitis filius.*

(1) *Οὐ προσηκούσας Ῥωμαίοις σπονδάς.* Vide Adnotata ad Marcellinum, lib. XXV, ab Henrico Valesio, p. 309, 1 edit. ubi etiam de Nisibi Persis reddita, Syriæ propugnaculo.

(2) *Τῶν Χριστιανῶν ἱερεῖς.* Philostorg. l. VII, c. 5; Socrat. l. III, c. 20 ; Theodor. l. IV, c. 11 ; Sozom. l. VI, c. 3.

(3) *Ἀθανάσιον.* Socrat. l. III, c. 20 ; Theodor. l. IV, cap. 11; Sozomen. l. VI, cap. 5; Vita S. Athanasii, etc.

(4) *Τὸ μνῆμα κοσμήσας.* Ammianus, l. XXV, p. 305, 306; Socrat. l. III, cap. 22, Philostorg. l. VIII, c. 1; Theodor. l. IV, cap. 4 ; Sozom. l. IV ; cap. 6.

(5) *Εἰς Δαδάστανα. Qui locus Bithyniam distinguit et Galatas.* Ammian. Theodoret. l. IV, cap. 4, etc.

(6) *Μύκητας δηλητηρίους.* Similia habet ex veteri scriptore Suidas. At Chrysostomus hom. 15 in Philip. δηλητηρίοις φαρμάκοις exstinctum tradit.

(7) *Ἐν οἰκήματι.* Ita Ammianus, p. 308; Philostorgius, l. VIII, cap. 8.

alios nominantibus, plures in Sallustium prætorio præfectum consenserunt. Verum ille excusata ætate renuit. Cum ejus filium postularent, non concessit, tanto imperio eum ob ætatem tum ob simplicitatem ingenii ratus imparem. Sed una cum cæteris Valentinianum, tum absentem, imperatorem nominat. Jovianus de religione recte sensit, benefica voluntate præditus, quamvis vini et libidinum intemperantia vinceretur. Statura corporis fuit excelsa, litterarum non rudis. Cum aliquando Julianum acclivem locum ascendentem ut tribunus comitaretur, fimbriam purpuræ ejus calcavit: tum ille, sive ex hoc conjiciens eum imperii fore successorem, sive oraculo quodam edoctus, dixit: *Utinam vero, licet sis homo.* Imperavit non integros menses octo. Corpus ejus Byzantium perlatum in Sanctorum Apostolorum æde sepultum est, ubi post uxor etiam ejus Charito est sepulta. Obiit annos natus III et XXX.

A ἀπεπνίγη κοιμώμενος, μηδ' αἰσθόμενος τῆς πνιγμονῆς, ἐξ οἴνου καρηβαρῶν (8). Πολλῷ γὰρ λέγεται κεχρῆσθαι ἀκράτῳ. Καὶ οὐδὲ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἔφθη τοῦτο θεάσασθαι· καὶ ταῦτα εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ προελθοῦσα μετὰ βασιλικῆς προπομπῆς, σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Βαρωνιανῷ. Θανόντος μέντοι τοῦ Ἰοβιανοῦ, οἱ στρατιῶται σκυθρωπάζοντες, τὴν Νικαιαν (9) κατειλήφασι, καὶ γεγονότες ἐκεῖ περὶ βασιλέως ἐβουλεύοντο. Καὶ οἱ μὲν τόνδε, οἱ δὲ τόνδε ὠνόμαζον, οἱ πλείους δ' ἐπὶ τῷ Σαλουστίῳ (10) ὑπάρχῳ τῶν πραιτωρίων τυγχάνοντι ὡμοφώνησαν. Ὁ δὲ ἀπηνήνατο, τὸ γῆρας εἰς παραίτησιν προβαλλόμενος. Αἰτουμένων δὲ τὸν τούτου υἱὸν, οὐ κατένευσε, διὰ νεότητα καὶ γνώμης ἀφέλειαν κρίνας ἐκεῖνον πρὸς ἀρχὴν τοιαύτην ἀνεπιτήδειον. Διὸ B μετὰ τῶν ἄλλων καὶ αὐτὸς ὁ Σαλούστιος βασιλέα καὶ ἀπόντα τὸν Οὐαλεντινιανὸν ἐψηφίσατο. Ὁ μέντοι Ἰοβιανὸς εὐσεβὴς ἦν (11) περὶ τὸ δόγμα, καὶ ἀγαθοθελὴς (12). Οἴνου δ' ἥττητο καὶ ἀφροδισίων· καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀναδρομὴν εὐμήκης ἐτύγχανε, καὶ γραμμάτων οὐκ ἄπειρος (13). Ὅς ὀπίσω ποτὲ τοῦ Ἰουλιανοῦ πορευόμενος ὡς χιλίαρχος, ἐν τόπῳ κατάντει προϊόντος, ἐπάτησε τὸ κράσπεδον τῆς πορφυρίδος αὐτοῦ. Ὁ δὲ εἴτ' ἐκ τούτου διάδοχον αὐτοῦ τὸν Ἰοβιανὸν ἐτεκμήρατο, εἴτ' ἐκ μαντείας ἔγνω τοῦτό τινος, εἶπεν· *Αἴθε δὲ* (14) *κἂν ἄνθρωπος.* Ἦρξε δὲ οὐδ' ὅλους μῆνας ὀκτώ. Ὁ μέντοι νεκρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ Βυζάντιον ἀνακομισθεὶς (15), ἐν τῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐτάφη ναῷ. Ὅπου μετὰ ταῦτα συνετάφη αὐτῷ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Χαριτώ. Ἔθανε δὲ ὁ Ἰοβιανὸς τρίτον ἄγων τῆς ἡλικίας ἔτος ἐπὶ τριακοστῷ.

XV. Valentinianus igitur, hoc modo (ut dictum est) creatus imperator, cum adductus et proclamatus esset, regium ornatum sumpsit. A quo cum Sallustius eam pro navata in electione opera gratiam repeteret, ut præfecturæ molestiis liberaretur: *Eone*, inquit imperator, *tantam mihi rerum molem imposuisti, ut eam tu ne attingeres quidem?* Oriundus erat ex Pannonia Valentinianus. Cum autem vir pius esset, a Juliano relegatus fuerat, et deinde revocatus, ac tribunus numeri factus. Hic et robore multum valuit, et summus justitiæ cultor fuit. Itaque multos tum magistratibus præditos ut injurios multavit, cum diceret a principe in primis justitiæ flagitari curam. Valentem fratrem imperii consortem ascitum, Orienti præpo-

C ΙΕ'. Οὕτω μὲν οὖν, ὡς εἴρηται, Οὐαλεντινιανὸς ἐψήφιστο βασιλεύς. Ἀχθεὶς δὲ καὶ ἀναῤῥηθεὶς καὶ τὰ βασιλικὰ περιέθετο σύμβολα. Ὁ δέ γε Σαλούστιος ὅτι σπουδὴν ἐνεδείξατο ἀναῤῥηθῆναι αὐτὸν, ἀμοιβὴν ᾔτει τῶν τῆς ἐπαρχότητος ἀνεθῆναι φροντίδων. Καὶ ὁ βασιλεύς· *Διὰ τοῦτό μοι*, εἶπε, *τοσούτων πραγμάτων ἐπεφόρτισας ὄγκον, ἵν' αὐτὸς μηδ' ἐφάπτοιο τούτου;* Ὥρμητο δὲ Οὐαλεντινιανὸς ἐκ Παννονίας. Ἦν δ' εὐσεβὴς τὰ πρὸς Θεόν· διὸ καὶ ὑπερορίᾳ αὐτὸν Ἰουλιανὸς κατεδίκασεν· εἶτα τριβοῦνον ἀριθμοῦ (16), τῆς ὑπερορίας ἀνακληθέντα ἐποίησεν. Οὗτος καὶ τὴν ἰσχὺν γενναιότατος καὶ τὴν γνώμην ἦν δικαιότατος. Διὸ καὶ τῶν ἀρχὰς τότε μετιόντων πολλοὺς ὡς ἀδικοῦντας ἐτιμωρήσατο, τὸν κρατοῦντα D λέγων ἀπαιτεῖσθαι πρὸ τῶν ἄλλων δικαιοσύνης φρον-

Variæ lectiones et notæ.

(8) *Ἐξ οἴνου καρηβαρῶν.* Ammianus: *Edax et vino venerique indulgens.*

(9) *Τὴν Νικαίαν.* Eunapius in legat. Βαλεντινιανοῦ ἀνάῤῥησις ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας γίνεται.

(10) *Σαλουστίῳ.* Zonaræ consentit Zosimus: at Marcellinus, lib. XXV, non tunc temporis, sed post Juliani mortem imperium omnium consensu delatum esse Sallustio scribit. Vide Valesium ad eumdem scriptorem, p. 303; et Jacobum Gottofredum ad cod. Theod. in Prosopogr.

(11) *Εὐσεβὴς ἦν.* Ammian. *Christianæ legis idem studiosus.*

(12) *Ἀγαθοθελής.* Ammian. *Magisque benevolus.* Erat Jovianus *vasta proceritate et ardua, adeo ut diu nullum indumentum regium ad mensuram ejus aptum inveniretur*, inquit Ammianus: *Incurvus* tamen, ut idem testatur.

(13) *Γραμμάτων οὐκ ἄπειρος.* Ammian. *Mediocriter eruditus.*

(14) *Εἴθε κἄν.* Cedrenus: Εἴθε, κἂν γοῦν ἄνθρωπος. Quæ ita vertit Xylander. *Esto dummodo homo sit.* At tres mss. Regii αἴθε præferunt. Sed hæc quid sibi velint, se nescire fatetur Wolfius nec ego plane scio.

(15) *Βυζάντιον ἀνακομισθείς.* Ammianus, l. XXVI, p. 332; Philostorg. l. VIII, c. 8.

(16) *Τριβοῦνον ἀριθμοῦ. Chronicon Alexandrinum*, de Valentiniano: Πέμψας εἰς Σελυμβρίαν, ποιήσας αὐτὸν ἐκεῖ τριβοῦνον ἀριθμοῦ. Locum stellula notavit apud Zonaram Wolfius ut mendosum: at ἀριθμὸς hoc loco idem valet quod *numerus*, seu cohors. Palladius in Vita Chrysostomi, p. 32. Ἦλθέ τις ἀφηγούμενος ἑνὸς ἀριθμοῦ. Occurrit apud eumdem p. 84; Sozomenus, l. I, 7: Τὰ Ῥωμαίων τάγματα, ἃ νῦν ἀριθμοὺς καλοῦσιν. Adde Synaxaria ad 7 Maii, Novell. 85 c. 1; Nicephor. l. IX, c. 9, etc. *Numeri militares* apud Latinos scriptores occurrunt passim, uti indicavimus ad Alexiad. p. 425, et in Gloss. med. Græcit.

τίζειν. Οὗτος κοινωνὸν τῆς βασιλείας Οὐάλεντα (17) A τὸν ἀδελφὸν προσελάβετο, καὶ τὴν ἑῴαν μοῖραν αὐτῷ πιστεύσας αὐτὸς ἐν τοῖς Ἑσπερίοις διέτριβε, καὶ πολέμους κατὰ Βαρβάρων συγκροτήσας πολλούς, τρόπαια κατ' ἐκείνων ἐστήσατο. Εἶχε δὲ πρὸ τῆς βασιλείας υἱὸν κεκλημένον Γρατιανόν, ὃς αὐτῷ ἐκ τῆς γαμετῆς Σευήρας ἐγένετο· ὃν καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα. Ἔγημε δὲ καὶ δευτέραν γυναῖκα, ἔτι περιούσης καὶ τῆς προτέρας (18). Ἰουστίνα (19) ἦν ἡ δευτέρα, ἐξ ἧς καὶ τὸν νέον ἐγείνατο Οὐαλεντινιανόν, καὶ θυγατέρας Ἰούσταν, Γράταν καὶ Γάλλαν. Ἐπὶ τούτου, τελευτήσαντος Εὐδοξίου (20) τοῦ κακοδόξου τῆς Νέας Ῥώμης ἀρχιερέως, ἀντεισήχθη Δημόφιλος ὁμόδοξος τυγχάνων τῷ πρὸ αὐτοῦ· ὃς ἐπ' ἔτεσι δώδεκα τῆς Ἐκκλησίας ἐκράτησεν. Οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν μέγαν Ἀμβρόσιον (21) ἐπίσκοπον B τῆς Μεδιολάνων προεχειρίσατο πόλεως. Μαθὼν δὲ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ Οὐάλεντος ὅτι τῆς Ἀρειανικῆς ἀντιποιεῖται αἱρέσεως, καὶ πάντας βιάζει ταύτῃ συντίθεσθαι, διὰ γραμμάτων ἐπιπλήττει αὐτὸν καὶ ἀποστῆναι παραινεῖ τῆς αἱρέσεως. Ὁ δὲ τοῦ οἰκείου θελήματος οὐκ ἀφίστατο, καὶ μᾶλλον κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐξηγριαίνετο. Ῥοδανὸς (22) δέ τις πραιπόσιτος παρὰ Οὐαλεντινιανῷ μέγα ἠδύνατο. Κατὰ τούτου προσῆλθε γυνή τις Βερνίκη (23) καλουμένη τῷ βασιλεῖ Οὐαλεντινιανῷ, ἀδικίαν ἐπεγκαλοῦσα τῷ πραιποσίτῳ. Ἐρευνήσας οὖν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ γνοὺς μὴ ψεύδεσθαι τὴν γυναῖκα, προσκαλεσάμενος τὸν πραιπόσιτον, θεραπεῦσαι κεκέλευκε τῇ γυναικὶ τὸ ἀδίκημα. Κἀκεῖνος τῇ παρρησίᾳ τῇ πρὸς τὸν βασιλέα C θαῤῥῶν οὐδένα λόγον ἔθετο τῆς ἀδικουμένης. Προσῆλθεν οὖν καὶ αὖθις τῷ βασιλεῖ ἡ γυνή, καὶ ὃς μαθὼν μή τινα φροντίδα τῆς γυναικὸς τὸν πραιπόσιτον θέσθαι, αὐτίκα γυμνοῖ μὲν ἐκεῖνον τοῦ ἀξιώματος·

suit, ipse in Occidente degens sæpius de Barbaris triumphavit. **30** Filium Gratianum ante imperium e Severa susceptum, imperatorem appellavit. Priore uxore adhuc superstite, alteram duxit Justinam, e qua Valentinianum Juniorem genuit, et filias Justam, Gratam et Gallam. Sub hoc, Eudoxio, secus quam nomen sonat, male de religione sentienti defuncto, successit in Novæ Romæ pontificatu Demophilus, cum decessore suo consentiens, qui Ecclesiam annos XII gubernavit. Idem hic imperator magnum Ambrosium etiam Mediolani episcopum designavit: cum autem cognovisset, Valentem fratrem Arianam fovere sectam, et cogere omnes illi assentiri, per litteras objurgatum ab instituto dehortatur. Verum ille suo indulgens animo, magis etiam contra recte sentientes exasperabatur. Rhodanus quidam præpositus, homo apud Valentinianum admodum gratiosus, a muliere quadam, Berenice nomine, apud imperatorem cujusdam injuriæ accusabatur. Qui cum, quæsita re, crimen verum esse comperisset, mulieri satisfieri jubet. Verum ille gratia imperatoris fretus, nullam illius rationem habuit. Quod muliere denuo conquesta, præpositum illico dignitate privatum et vinctum ludis Circensibus in theatro circumduci jubet, præcedentibus præconibus, et proclamantibus cum in mulierem admissum facinus, tum imperatorii edicti contemptum, et his factis illico comburi. Talis igitur illius fuit exitus, omnibus ejus opibus, imperatoris litteris, mulieri concessis. Obiit imperator in Galliis degens, vita longa usus: vixit enim annos octoginta quatuor, imperavit undecim, relicto filio Gratiano, imperii Occidentalis successore.

κελεύει δὲ δεθέντα ἐν τῷ θεάτρῳ περιαχθῆναι, ἀγῶνος ἱππικοῦ ἀγομένου, κηρύκων αὐτοῦ προαγόντων (24), καὶ τὸ εἰς τὴν γυναῖκα βοώντων ἀδίκημα, καὶ τοῦ βασιλικοῦ κελεύσματος τὴν παρακοήν· καὶ μετὰ τὴν περιαγωγὴν καὶ τὸ κήρυγμα ἐκεῖ παρευθὺ καυθῆναι αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν τοιοῦτον εὕρατο τέλος· ἡ δὲ πᾶσα ἐκείνου περιουσία τῇ γυναικὶ διὰ βασιλείου παρακεχώρητο γράμματος. Ἐξέλιπε δὲ ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἐν Γαλλίαις διάγων, ἀπολαύσας χρόνου μακροῦ· ἐβίω γὰρ ἔτη πρὸς τέσσαρσιν ὀγδοήκοντα (25), ἕνδεκα τούτων βασιλεύσας ἐνιαυτούς, καὶ τὸν υἱὸν Γρατιανὸν τῆς βασιλείας τῶν Ἑσπερίων διάδοχον καταλελοιπώς.

ιϛ'. Οὐάλης δὲ τῶν ἀρειανιζόντων ὑπερμαχῶν ὡς D ὁμογνώμων αὐτοῖς, τοὺς ὀρθοδόξους ἐδίωκε, καὶ πολλὰ ἐπήνεγκεν αὐτοῖς τὰ δεινά, τῇ οἰκείᾳ συζύγῳ

XVI. Valens Arianorum defensor et assensor, orthodoxos persequebatur, et in uxoris Domninæ gratiam, multis malis afficiebat. Cum enim ali-

Variæ lectiones et notæ.

(17) *Οὐάλεντα.* Qui Βάλης dicitur Eunapio in Maximo: in legat. Οὐάλης.

(18) *Ἔτι περιούσης καὶ προτέρας.* Vide quæ de hisce binis Valentiniani nuptiis observamus in *Familiis Augustis Byzant.* quibus hæc addo, id etiam perhiberi a Theodoro Studita, l. I, epist. 24, apud Baronium, an. 808, n. 14.

(19) *Ἰουστίνα.* Ariana. Sulpitius de Vita S. Martini, l. III de Valentiniano: *Ad animum illius immitem ac superbum uxor accesserat Ariana.* Fortunatus, lib. II.

Instat ad hæc uxor, cui tunc erat Arrius auctor.

(20) *Εὐδοξίου.* Socrat. l. IV, cap. 13; Sozomen. Theodorit. etc.

(21) *Ἀμβρόσιον.* Socrat. l. IV, c. 25; Sozom. l. VI, cap. 24; Niceph. l. XI, c. 32; Paulinus, in Vita Ambros. Theophan. p. 51.

(22) *Ῥοδανός.* Id ipsum pluribus narrat *Chronicon Alexandrinum*, p. 700.

(23) *Βερνίκη.* Ita mss. Βερενίκη in *Chron. Alexandr.*

(24) *Κηρύκων αὐτοῦ προαγόντων.* Vide Cujac. lib. VII Observat. cap. 6, et Gottofred. ad l. XIII, § 6 D. de jurejur. Ubi de hoc more traducendi reos cum voce præconis scelus indicantis, vel titulum seu genus criminis ascribendi.

(25) *Ὀγδοήκοντα πρὸς τέσσαρσιν.* Sic mss. omnes. At Victor in Epitome et Ammianus, lib. XXX, Valentinianum aiunt mortuum anno ætatis 55. Socrates vero et Sozomenus an. 54, quomodo emendandos codices Zonaræ censent plerique.

quando Nicomediæ agentem legati ex cœtu orthodoxorum, viri sacerdotes octoginta convenissent, eos omnes una cum navi qua venerant, comburi jussit : itaque conflagrarunt omnes in mari medio, una cum navi, quæ tamen usque ad Dacybizam duravit. Horum etiam magnus in theologia Gregorius meminit, his verbis : *Presbyterorum exustiones marinæ.* Neque vero orthodoxos tantum suppliciis
31 afficiebat, sed et pulsis episcopis recte sentientibus, omnes ecclesias Arianis attribuebat. Feruntur qui catholica Nicæna Ecclesia ejecti fuerant, veræ pietatis studiosi, Basilium Magnum accessisse, qui pro eis legatus ad Valentem profectus, cum nihil impetrasset, dixerit : *Judicium hujus controversiæ, imperator, Deo est permittendum. Claudatur templum accurate, Ariani foris stantes, precentur Deum. Id si ultro eis patuerit, habento. Sin minus, concedatur et nobis precari Deum. Quod si valvæ ultro apertæ fuerint, statuendum erit, sanctam ædem a Deo nobis esse attributam. Sin ea nec nobis aperta fuerit, sic etiam ad Arianos pertineto.* Placet imperatori conditio, consentit, ædes Nicæna undique clauditur. Precantur Ariani Deum : cum satis diu nugati essent, ædes non aperitur. Sero tandem digressis hæreticis, et orthodoxis, magno Basilio duce, preces auspicatis, statim claustris et vectibus ruptis valvæ patefactæ fidelibus ingressum præbuerunt. Is paganis sacrificandi potestatem dabat, et Judæis studebat. Solis recte sentientibus adversabatur. Cum autem Scythæ provincias Thraciam et Macedoniam incursarent, magnus pater Isaacius ei contra illos proficiscenti equo occurrens, *Redde*, inquit, *imperator, orthodoxis ecclesias, et scito te victorem rediturum. Sin contra Deum militaris, inde non reverteris.* His commotus homo impius, custodiri jubet virum sanctum donec redierit. Tum ille : *Si redieris*, inquit, *non locutus est per me Deus.* Post, Valens in somnis virum videt, sibi dicentem :

Miser ad Mimanta magnum iter capessito
Citus : hic te sævæ mortis opprimet dolor.

Experrectus, percontatur quis sit Mimas ? Ibi quidam homo doctus (nam tales eo tempore, utinam nunc etiam, in regio comitatu et familiaritate erant)

A Δομνίνᾳ πειθόμενος (26). Καί ποτε ἐν Νικομηδείᾳ διάγοντι προσῆλθον αὐτῷ εἰς πρεσβείαν ἐκ τοῦ τῶν ὀρθοδόξων συστήματος ἄνδρες ἱερατικοὶ (27) ὀγδοήκοντα, οὓς ἅπαντας σὺν τῷ πλοίῳ δι' οὗ ἐκομίζοντο καυθῆναι προσέταξε. Καὶ κατεφλέχθησαν πάντες ἐν μέσῃ τῇ θαλάσσῃ σὺν τῇ νηΐ, ἄχρι Δακυβίζης (28) διαρκεσάσῃ. Ὧν καὶ ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος (29) μέμνηται, λέγων· *Πρεσβυτέρων ἐμπρησμοὶ θαλάττιοι.* Οὐ μόνον δὲ τοὺς ὀρθοδόξους ἐκόλαζεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐκκλησίας ἁπάσας ἀπένειμε τοῖς Ἀρειανοῖς, τοὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους ἐκδιώκων αὐτῶν. Λέγεται γοῦν (30) καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐκδιωχθέντας τοὺς τοῦ ὀρθοῦ δόγματος τῷ μεγάλῳ προσελθεῖν Βασιλείῳ, κἀκεῖνον πρεσβεῦσαι περὶ τούτων πρὸς τὸν Οὐάλεντα, τὸν δὲ
B μὴ πείθεσθαι, καὶ τὸν μέγαν φάναι Βασίλειον ὡς *Ἐπιτρεπτέον τὴν περὶ τούτου κρίσιν, ὦ βασιλεῦ, τῷ Θεῷ, καὶ κλεισθήτω μὲν ἀσφαλῶς ὁ ναός· ἐκτὸς ἑστῶτες οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες δείσθωσαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ μὲν αὐτομάτως αὐτοῖς ἀνοιχθῇ ὁ ναός, ἐχέτωσαν αὐτόν· εἰ δὲ μὴ ἀνοιγῇ, ἐπιτρεπτέον καὶ ἡμῖν δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ μὲν αὐτομάτως ἀναπετασθῶσιν αἱ θύραι, νομιστέον ἐκ Θεοῦ προσκληρωθῆναι ἡμῖν τὸ θεῖον τεμένισμα· εἰ δὲ οὐδ' ἡμῖν τὸ ἱερὸν ἀνοιγῇ, καὶ οὕτως ἀνείσθω αὐτὸ τοῖς ἀρειανίζουσιν.* Ἤρεσε ταῦτα τῷ βασιλεῖ, καὶ γενέσθαι ταῦτα ἐπέτρεψεν. Ἐκλείσθη οὖν πάντοθεν ὁ ἐν Νικαίᾳ ναός. Ἐδέοντο οἱ Ἀρειανοὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠδολέσχουν ἐφ' ἱκανόν· ὁ δὲ ναὸς οὐκ ἠνέῳκτο. Ὀψὲ δέ ποτε τῶν αἱρετικῶν
C μεταστάντων, οἱ ὀρθόδοξοι τοῦ μεγάλου Βασιλείου προηγουμένου αὐτῶν τῆς δεήσεως ἤρξαντο· καὶ αὐτίκα τῶν κλείθρων διαῤῥαγέντων καὶ τῶν μοχλῶν, αἱ πύλαι διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τῆς εἰσόδου τοῖς πιστοῖς παρεχώρησαν. Οὗτος ὁ βασιλεὺς Ἕλλησι μὲν ἐδίδου θυσίας ποιεῖν, καὶ Ἰουδαίοις προσέκειτο· τοῖς δ' ὀρθόφροσι μόνοις ἀντέκειτο. Σκυθῶν δὲ τὴν Θρᾳκῴαν καὶ Μακεδονικὴν κατατρεχόντων χώραν, ἐξῄει τούτοις ἀντιταξόμενος. Ὅτε καὶ ὁ μέγας πατὴρ Ἰσαάκιος ἐφ' ἵππῳ αὐτῷ ἐντυχών· *Ἀπόδος*, ἔφη, *τὰς ἐκκλησίας τοῖς ὀρθοδόξοις, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἴσθι ὡς ἐπανήξεις νενικηκώς· εἰ δὲ κατὰ Θεοῦ στρατεύῃ, οὐκ ἐπανήξεις ἐκεῖθεν.* Ὠργίσθη ἐπὶ τούτοις ὁ δυσσεβέστατος βασιλεύς, καὶ φρουρεῖσθαι προστάττει τὸν ἅγιον ἕως ἐπανελεύσεται. Ὁ δέ· *Εἰ σὺ ὑποστρέψεις*, ἔφη, *οὐ λελάληκεν ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός.* Καὶ ἐν ὀνείρῳ δὲ ἐθεάσατο ὁ Οὐάλης ἄνδρα τινὰ λέγοντα αὐτῷ·

Τάχος βάδιζε πρὸς Μίμαντα (31) *τὸν μέγαν,*
Ἔνθα μόρος σε δεινὸς ἁρπάζει τάλαν.

D Διυπνισθεὶς οὖν ἐπυνθάνετο τίς ἂν εἴη ὁ Μίμας; Καί τις τῶν λόγοις ἐσχολακότων (τοιοῦτοι γὰρ τοῖς βασιλεῦσι συμπαρωμάρτουν τε καὶ ᾠκειοῦντο, ὡς εἴθε

Variæ lectiones et notæ.

(26) *Δομνίνᾳ πειθόμενος.* Theodorit. l. IV, c. 11.
(27) *Ἄνδρες ἱερατικοί.* Socrat. l. IV, c. 13 ; Sozom. l. VI, c. 14 ; Theodor. l. IV, c. 22 ; Niceph. l. XI, c. 16.
(28) *Ἄχρι Δακυβίζης.* Nicetas lib. V *Thesaur. orthod. fidei*, cap. 34, qui rem narrat, *Dacidizen* vocat, et maritimæ Bithyniæ locum esse ait.
(29) *Γρηγόριος.* Orat. ad CL episcopos.
(30) *Λέγεται γοῦν.* Istius miraculi memoriam agunt Græci 19 Januarii. Menæa : Ἀνάμνησις μεγίστου θαύματος, ὅτε ὁ μέγας Βασίλειος διὰ προσευχῆς ἀνέῳξε τὰς πύλας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ παρέθετο αὐτὴν τοῖς ὀρθοδόξοις.
(31) *Πρὸς Μίμαντα.* Versus alii apud Ammianum, lib. XXXIX, p. 388 : Ἐν πεδίοισι Μίμαντος.

καὶ νῦν) ἔφη αὐτῷ ὄρος εἶναι τῆς Ἀσίας τὸν Μίμαντα πρὸς τῇ θαλάσσῃ κείμενον. Τούτου δὲ καὶ τὸν Ὅμηρον (32) ἐν Ὀδυσσείᾳ μεμνῆσθαι λέγοντα, Παρ' ἠνεμόεντα Μίμαντα. Καὶ ὃς ἔφη· *Τίς οὖν μοι ἀνάγκη τὸ ὄρος τοῦτο καταλαβεῖν, κἀκεῖσε θανεῖν;* Στρατεύσας οὖν κατὰ τῶν Σκυθῶν, καὶ περὶ τὴν Θρᾴκην αὐτοῖς συμβαλὼν αἰσχρῶς ἡττήθη, καὶ φεύγων ἐν οἰκήματι κατεκρύφθη· παρ' ᾧ ἀχυρώδης σεσώρευτο συρφετός. Τῶν οὖν Σκυθῶν (33) μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ βασιλέως τὴν χώραν ἐκείνην ληϊζομένων, καὶ ἐμπιπρώντων καὶ τὰς οἰκίας, κἀκεῖνο τὸ οἴκημα κατεπέπρηστο, καὶ Οὐάλης διέφθαρτο ἐν αὐτῷ. Ὁ μέντοι ἅγιος Ἰσαάκιος (34) καθειργμένος τὴν κατάφλεξιν τοῦ Οὐάλεντος ἐγνώκει τῷ Πνεύματι, καὶ εἶπε τοῖς παρατυχοῦσιν ἐκεῖ ὡς Οὐάλης ἄρτι θνήσκει διὰ πυρός. Σημειωθείσης οὖν τῆς ἡμέρας, ἐγνώσθη μετὰ ταῦτα μὴ πλανηθῆναι τὸν ἅγιον. Μετὰ δὲ τὴν τῶν Βαρβάρων ἐκεῖθεν ὑπαναχώρησιν, τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως ἀναζητούντων τινῶν, εὑρέθη τάφος ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗπερ ἐκεῖνος ἐκέκαυτο, παλαιοῦ τινος ἔχων ἐπίγραμμα· *Ἐνταῦθα Μίμας Μακεδὼν στρατηγέτης.* Τούτῳ τῷ βασιλεῖ ἐπανέστη Προκόπιος ὁ ἀνεψιὸς Ἰουλιανοῦ (35), καὶ ἐκράτησε τοῦ Βυζαντίου. Προδοθεὶς δὲ παρὰ τῶν οἰκείων, καὶ προσδεθεὶς ἐκ τῶν σκελῶν δύο δένδροις βίᾳ κλιθεῖσι, τῶν δένδρων ἀνεθέντων, διεσπάσθη ὁ δείλαιος. Καθῃρέθη δὲ τότε καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως Χαλκηδόνος, ὡς τῶν αὐτῆς πολιτῶν τὰ Προκοπίου φρονούντων· ὧν καθαιρουμένων, εὑρέθη πλὰξ ἐν τοῖς θεμελίοις αὐτῶν, ἔχουσα γεγραμμένα ταυτί·

A respondet, esse montem Asiæ ad mare situm, cujus et Homerus in Odyssea meminerit, ac ventosum appellet. Tum ille, *Et quæ me*, inquit, *necessitas urget, ut montem illum occupem, ibique moriar?* Congressus autem circa Thraciam cum Scythis turpiter succubuit, et in fuga domum quamdam ingressus, in acervo palearum sese abdidit, in qua, cum Scythæ post victoriam **32** prædas e provincia agerent, villasque incenderent, et ipse conflagravit. Cæterum ejus interitu sanctus Isaacius in carcere per Spiritum cognito, iis qui aderant, dixit, Valentem jam incendio perire. Die illo adnotato, postea compertum est, virum sanctum non errasse. Post Barbarorum discessum cum imperatoris corpus quæreretur, inventum est in iis ædibus ubi B combustus fuerat, sepulcrum cum hac inscriptione: *Hic Macedo Mimas dux est situs.* Seditionem contra hunc imperatorem movit Juliani consobrinus Procopius, Byzantio occupato, sed proditus a suis, duabus arboribus vi inclinatis pedibus annexus, atque iterum dimissis, laceratus est miser. Tum Chalcedonis etiam diruta sunt mœnia, quod cives Procopii partes essent sectati, quæ cum diruerentur, tabula reperta est, cum hac inscriptione :

Nymphis in sacra choreas agitantibus urbe
Undique per vicos, festa exsultante corona,
Balnea cum murus gemitu custodiet ægro,
Tum vero gens dira, potens, numerosa, feroci
Robore prædita, Cimmerii freta vecta per Istri
Et Scythiam sævis et Mysida deprimet armis,
Threiciumque ingressa solum spe freta furente,
C *In sua fata ruens, tristem mittetur ad Orcum.*

Ἀλλ' ὅτε δὴ Νύμφαι ἱερὸν κατὰ ἄστυ χορείην,
Τερπόμεναι στήσονται ἐϋστεφέας κατ' ἀγυιάς,
Καὶ τεῖχος λουτροῖσι πολύστονον ἔσσεται ἄλκαρ,
Δὴ τότε μυρία φῦλα πολυσπερέων ἀνθρώπων
Ἄγρια μαργαίνοντα κακὴν ἐπιειμένα ἀλκήν,
Ἴστρου Κιμμερίοιο πόρον διαβάντα σὺν αἰχμῇ,
Καὶ Σκυθικὴν ὀλέσει χώραν, καὶ Μυσίδα γαῖαν.
Θρηϊκίης δ' ἐπιβάντα σὺν ἐλπίσι μαιομένῃσιν,
Αὐτοῦ κεν βιότοιο τέλος καὶ πότμον ἐπίσποι.

Ὁ μὲν οὖν Οὐάλης τῇ τῶν τειχῶν τῆς Χαλκηδόνος ὕλῃ εἰς οἰκοδομὴν ὁλκοῦ ἐχρήσατο ὕδατος (ὃν ἀγωγὸν ἡ δημώδης ὀνομάζει φωνή) καὶ τοῦτον Οὐάλεντα ἐπωνόμασε, δι' οὗ πεποίηκεν εἰς τὴν πόλιν ὕδωρ εἰσάγεσθαι, ἵν' ἀφθονία ὑδάτων εἴη αὐτῇ καὶ πρὸς χρῆσιν ἄλλην καὶ πρὸς λουτρά. Ὁ δὲ τῆς πόλεως ἔπαρχος Νυμφαῖον (36) ἐν τῷ καλουμένῳ Ταύρῳ κατ-

D Valens materia Chalcedonii muri ad aquæductum usus est, quem Valentem nominavit, ut urbi aquarum copia tum ad alios usus, tum ab balnea suppeteret: et urbis præfectus, Nymphæum, in loco qui Taurus dicitur, ad testandum gratum animum ob ductiles aquas, ædificavit. Hæc consecuta est Barbarorum impressio, ut in tabula scriptum erat,

Variæ lectiones et notæ.

(32) *Τὸν Ὅμηρον.* Odyss. γ :

Ἠ ὑπένερθε Χίοιο, παρ' ἠνεμόεντα Μίμαντα.

(33) *Τῶν οὖν Σκυθῶν.* Eunapius in Maximo: Ὅ τε γὰρ βασιλεὺς ἐν μεγάλῃ τῶν Σκυθῶν μάχῃ, ξένον τινὰ ἠφανίσθη τρόπον, ὥστε οὐδὲ ὀστέον εἰς *ἀναίρεσιν* ἀνευρέθη.

(34) *Ὁ μέντοι ἅγιος Ἰσαάκιος.* Prædixerat etiam Maximus Sophista Valentem imperatorem post promiscuam et multiformem omnium cædem, novo et inusitato mortis genere exstinctum iri, inhumatum, et sepulcri honore carentem. Idem Eunapius in Maximo.

(35) *Προκόπιος ὁ ἀνεψιὸς Ἰουλιανοῦ.* Ammianus, lib. XXVI, p. 318 : *Insigni genere Procopius in Cilicia natus et educatus, ea consideratione, qua propinquitate Julianum postea principem contingebat, a primo gradu eluxit.* Vide Philostorg. l. IX, c. 5. Socrat. l. IV, c. 3; Sozomen. l. VI, c. 8; Zosim. l. IV, p. 376; Themist. Orat. 9, etc.

(36) *Νυμφαῖον.* De quo ut et de aquæductu Valentis, pluribus egimus in *Constantinopoli Christi.* lib. I, sect. 15 et 16. Utrumque attigit et prædicat Themistius, orat. 11, nuper edita in Decennali ejusdem Valentis, p. 151 : Πυνθάνομαι γοῦν αὐτὸν πολυπραγμονεῖν μεθ' ἡδονῆς τὸν ἀριθμὸν τῶν νυμφῶν καὶ τὴν πορείαν, ὅπως σου ἐξηγουμένου καὶ ὁδηγετοῦντος, αἱ μὲν ἔνθεν, αἱ δὲ ἔνθεν, ἐξαναστᾶσαι, ξεναγῶνται ἐπὶ τὸν Βόσπορον, etc. Infra:

qui et Thraciam populati sunt, et post in ea perierunt. Sub hoc Valente feruntur Libanius rhetor, et Jamblichus Procli magister, divinatione galli gallinacei quæsivisse, quis post Valentem imperaturus esset? Ea porro hujusmodi esse perhibetur. Litteræ viginti quatuor pulveri inscribuntur, et cuique granum tritici et hordei imponitur, deinde gallus, recitatis quibusdam carminibus dimittitur, et e quibus litteris grana sumpserit, eæ litteræ
33 inter sese junctæ, rem quæsitam declarare putantur. Quod cum et illi fecissent, gallum ex litteris *th*, *e*, *o*, *d*, grana legisse viderunt. Ambigua tamen habita est significatio; nam vel Theodosius, vel Theodorus, vel Theodotus designari putabatur. Ea re cognita Valens, multos iis nominibus præditos, sibi suspectos, sustulit, ipsis etiam divinatoribus quæsitis. Cujus sævitia formidata, Jamblichus hausto veneno, ut quidam tradunt, sibi conscivit necem. Fuit enim Valens inexorabilis iracundiæ, unde dicere solebat: *Qui ab ira facile dimoveretur, eumdem et a justitia facile dimoveri.* Imperavit annos XIII et menses IV, dignum impietate sua interitum consecutus.

A σκευάκει, τὰς ἐκ τοῦ τῶν ὑδάτων ὁλκοῦ χάριτας ἐκ τούτου παραδεικνύς. Οἷς εἵπετο καὶ ἡ τῶν βαρβάρων ἐπέλευσις κατὰ τὰ γεγραμμένα ἐν τῇ πλακί, οἳ ἐληΐσαντο μὲν τὴν Θρᾴκην, περὶ δὲ αὐτὴν κατηναλώθησαν ὕστερον. Ἐπὶ τούτου δὴ τοῦ Οὐάλεντος λέγεται Λιβάνιος (37) ὁ σοφιστής, καὶ Ἰάμβλιχος ὁ Πρόκλου διδάσκαλος, ἀλεκτορομαντείαν (38) ποιῆσαι, ζητοῦντες γνῶναι τὸν μετὰ τὸν Οὐάλεντα βασιλεύσοντα. Ἡ δὲ τοιαύτη, ὡς λόγος, ἐστίν. Ἐν κόνει τὰ εἴκοσι τέσσαρα γράφονται γράμματα, καὶ τούτων ἑκάστῳ σίτου κόκκος ἢ κριθῆς ἐπιτίθεται. Εἶτ' ἀλέκτωρ ἀφίεται, ἐπᾳδομένων ἐπὶ τούτοις τινῶν ἐπῳδῶν, καὶ κατασκοπεῖται ἐκ τίνων στοιχείων λαμβάνει κόκκους. Καὶ ταῦτα συντιθέμενα δήλωσιν ποιεῖσθαι τοῦ ζητουμένου δοξάζεται. Τοῦτο τοίνυν
B κἀκεῖνοι τότε ποιήσαντες εἶδον λαβόντα τὸν ἀλέκτορα τὸν ἐν τῷ *θῆτα* κόκκον, τὸν ἐν τῷ *ε*, τὸν ἐν τῷ *ο*, καὶ τὸν ἐν τῷ *δ*. Ἔδοξεν οὖν ἀμφίβολον τὸ δηλούμενον. Ἡ γὰρ Θεόδωρον ἐδόκει δηλοῦν ἢ Θεοδόσιον ἢ Θεόδοτον. Τοῦτο μαθὼν ὁ Οὐάλης πολλοὺς τῶν τοιούτοις καλουμένων ὀνόμασιν ὑποπτεύσας ἀπώλεσεν. Ἐζήτει δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς τὴν μαντείαν ποιήσαντας. Ὅθεν τὴν ἐκείνου δείσας ὠμότητα ὁ Ἰάμβλιχος, φάρμακον δηλητήριον πεπωκώς, ὥς τινες ἱστορήκασιν, ἑαυτὸν τοῦ ζῆν ὑπεξήγαγεν. Ἦν γὰρ δυσπαραίτητος τὰς ὀργὰς (39) ὁ Οὐάλης· ὅθεν καὶ ἔλεγεν ὡς *Ὁ ταχὺ μετατιθέμενος τῆς ὀργῆς, καὶ τοῦ δικαίου ἂν μετάθοιτο τάχιστα.* Οὗτος ἔτη βεβασίλευκε δέκα ἐπὶ τρισί, καὶ μῆνας τέσσαρας καὶ ἀξίως τῆς οἰκείας ἀσεβείας διέφθαρτο.

XVII. Gratianus autem Valentiniani filius, et junior Valentinianus illius frater, Romano imperio potiti sunt: solus enim Gratianus a patre imperator appellatus, ut jam expositum est, cum morti

ΙΖ'. Γρατιανὸς (40) δὲ ὁ υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ, καὶ Οὐαλεντινιανὸς ὁ νέος ὁ τούτου ὅμαιμων, τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς γεγόνασιν ἐγκρατεῖς· μόνος μὲν γὰρ ὁ Γρατιανὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀνεῤῥήθη, ὥσπερ ἤδη

Variæ lectiones et notæ.

Καὶ οὔτε πέτραι αὐτὰς ἀνείργουσιν, οὔτε συνάγκη, οὔτε ὀρῶν κορυφαὶ ἠλιβάτων, οὔτε κρημνοὶ ἀποῤῥῶγες, οὔτε φάραγγες ἀφεγγεῖς· ἀλλὰ τὰ μὲν ὑποδραμοῦσαι, τὰ δὲ καὶ μετέωροι διαπτᾶσαι, συνεφοίτησάν τε εἰς ἕνα χῶρον, καὶ ἠσπάσαντο ἀλλήλας, καὶ ἔθεντο ὁμολογίαν συμπορεύεσθαι εἰς τὸν νεὼν τὸν τῷ ὀνόματι Κωνσταντίνου, τῷ δὲ ἔργῳ Οὐάλεντος ἤδη· τὴν γὰρ αἰτίαν ἑκάστου ἐνδίκως οὐχ ὁ ἀπαρξάμενος ἀναφέρεται, ἀλλ' ὁ τελειώσας· τὸ πρότερον δέ, ὡς ἔοικε, ψευδώνυμος ἦν· καὶ ἐχρώμεθα τῇ τοῦ ὄλβου προσηγορίᾳ κουφολογοῦντες. Ἐξ οὗ δὲ ἡ σὴ χορηγία, καὶ ἡ σὴ φιλοτιμία, τὰς νύμφας ἡμῖν εἰσκαλεῖ, καὶ εἰσοικίζει, οὐκ ὄλβιοι μόνον, ἀλλὰ καὶ τρισόλβιοι ἤδη. Ubi νεὼν τὸν τῷ ὀνόματι τοῦ Κωνσταντίνου, templum Constantini nomine donatum, Nymphæum videtur appellare, quod ejusmodi ὑδρεῖα, seu aquarum receptacula, Nymphis dicata, templi vicem obtinuerint: in illud porro aquas aquæductus Valentiniani deductas: velle quod prius Constantini nuncupabatur, cum ejusmodi
D Nymphæa in urbe complura is ædificaverit, quæ ad quatuor recenset vetus urbis Descriptio. Id sane indicat Themistius dum aquæductus Valentis aquas εἰς ἕνα χῶρον convenisse ait, easque εἰσῳκίσαι, qui quidem *locus* vel si mavis *domus*, non alia est, nisi fallor, a Nymphæo. Vix enim putem per τὸν νεὼν Κωνσταντίνου, urbem Constantinopolitanam intelligi. Eadem porro verborum formula utitur idem Themistius orat, 13, quo loco a Valente conditum Aquæductum describit, cujus aquæ, inquit, θυραυλοῦσι περιμένουσαι τὸν ἀρχηγέτην, ὅπως ἂν ἐκείνου ξενίζοντος εἰς τὸν νεὼν σφῶν κατασκηνώσειαν, ἐν ᾧπερ αὐτῷ καὶ Ἥφαιστος συγχο-

C ρεύει, καὶ ὁ σωτήρ, καὶ ἡ Πανάκεια.

(37) *Λιβάνιος*. Quæ hic de Libanio et Jamblicho narrat Zonaras, habet etiam Cedrenus: sed vereor ne ea ad Maximum Sophistam referri debeant. Scribit enim Eunapius aliquot ex aulicis conjurationem iniisse adversus Valentem, ex nescio quo vaticinio, cujus interpretationem acceperant ab eodem Maximo, ejusce artis peritissimo, statimque, quod ille prædixerat, conjuratos detecta conspiratione, morti datos ab imperatore, abreptum quoque Maximum, et Antiochiam ubi tum degebat imperator, transmissum, ibique a Festo Præside jugulatum, ita, ut ad Maximi cædem pertineant quæ sequuntur apud Zonaram: Ἐζήτει καὶ αὐτοὺς τοὺς τὴν μαντείαν ποιήσαντας. Vide Ammianum, lib. XXIX.

(38) *Ἀλεκτορομαντείαν*. Eadem habet Cedrenus. Vide Valesium ad Ammianum, p. 383: et Delrium, lib. IV *Disq. magic.* quæst. 7, sect. 3.

(39) *Δυσπαραίτητος τὰς ὀργάς*. Ammianus: *Injuriosus alias et iracundus.*

(40) *Γρατιανός*. De Gratiano id libet hoc loco adnotare quod de illo scribit Georgius Hamartolus in Chronico ms., Gratianum imperatorem τοσοῦτον καὶ εὐστόχως καὶ ἐπιπολὺ τοξεύειν, ὥς λέγειν τινάς, τὰ Γρατιανοῦ βέλη φρένας ἔχειν. Quo spectant ista Victoris in Epit: *Fuit autem Gratianus litteris haud mediocriter instructus: carmen facere, ornate loqui, explicare controversias, rhetorum more, nihil aliud die noctuque agere, quam spiculis meditari, summæque voluptatis divinæque artis credere ferire sibi destinata.*

ἱστόρηται. Ὅτε δὲ ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἐτελεύτησεν, οὐ παρῆν οὗτος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῷ τοῦ πατρός. Ἡ γοῦν στρατιὰ τηνικαῦτα καὶ τὸν νέον Οὐαλεντινιανὸν βασιλέα ἀνεῖπε τετραέτη τότε τυγχάνοντα. Ἐπανελθὼν δ' ἐκ τῆς ἀποδημίας ὁ Γρατιανὸς τοὺς μὲν στρατιώτας ἐκάκισε, καί τινας αὐτῶν καὶ ἐκάκωσε, κολάσας τοὺς τῆς τοῦ ἀδελφοῦ πρωτουργοὺς ἀναῤῥήσεως, ὡς ἄτερ γνώμης αὐτοῦ βασιλέως ὄντος ἄλλον ἀναγορεύσαντας. Τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ συνάρχειν οὐ παρῃτήσατο, ἀλλὰ κοινωνὸν τῆς βασιλείας προσείλετο. Οὗτος ὁ βασιλεὺς τὸν πατέρα ἐζήλωσεν εἰς εὐσέβειαν. Ὅθεν καὶ τῷ θείῳ Οὐάλεντι συμμαχίαν αἰτήσαντί ποτε κατὰ Σκυθῶν ἐξ αὐτοῦ οὐ παρέσχετο, γράψας αὐτῷ, ὡς *Οὐ δεῖ τῷ ἐχθρῷ τοῦ Θεοῦ συμμαχεῖν*. Τοῖς δ' ἐξελαθεῖσι ποιμέσι τῶν οἰκείων ἐκκλησιῶν διὰ δόγματος ἐφῆκε τὴν εἰς αὐτὰς ὑπονόστησιν. Τῶν Σκυθῶν δὲ (41) μετὰ τὴν τοῦ Οὐάλεντος ἧτταν ἐξογκωθέντων τὸ φρόνημα, καὶ τήν τε Θρᾴκην ληϊζομένων, καὶ τὰ περὶ αὐτήν, καὶ ἀκαθέκτων ὄντων, τὸν ἐξ Ἰσπανίας μετεκαλέσατο Θεοδόσιον (ἡ δὲ Ἰσπανία (42) τῆς Εὐρωπαίας Ἰβηρίας ἐστὶ πόλις ἡ διαφορωτάτη τῶν ἐν αὐτῇ) ἄνδρα γενναιότατόν τε καὶ εὐσεβέστατον. Τοῦτον οὖν προχειρισάμενος στρατηγὸν μετὰ στρατιᾶς κατὰ τῶν Βαρβάρων ἐκπέπομφεν· ὃς συμβαλὼν αὐτοῖς καὶ νικήσας τρόπαιον ἤρατο, πλήθους μὲν Σκυθικοῦ κατασφαγέντος ἐν τῷ πολέμῳ πολλοῦ, τῶν δὲ λοιπῶν εἰς φυγὴν τραπέντων, καὶ τῶν μὲν ἀπολλυμένων ἐν τῷ καταλαμβάνεσθαι, τῶν δ' ὑπ' ἀλλήλων διαφθαρέντων ἐν τῇ φυγῇ. Πάντων τοίνυν σχεδὸν τῶν Βαρβάρων ἐκείνων ἀπολωλότων, τὴν στρατιὰν ἐκεῖ καταλείψας ὁ Θεοδόσιος αὐτὸς πρὸς τὸν Γρατιανὸν τῆς νίκης ἧκεν αὐτάγγελος ἐν Παιονίᾳ τότε διάγοντα. Ἀπαγγείλας δὲ τὴν νίκην τῷ βασιλεῖ, καὶ τὸν τῶν Βαρβάρων εὐαγγελισάμενος ὄλεθρον, ἠπιστεῖτο διά τε τὸ τοῦ ἔργου ταχὺ καὶ τὸ δυσμαχώτατον τῶν Σκυθῶν. Ἐπεὶ δ' ἔγνω τὸ ἀληθὲς, καὶ τὴν τῶν Βαρβάρων φθορὰν ὁ αὐτοκράτωρ πεπληροφόρητο, καὶ ἐθαύμασε τὸν ἄνδρα τῆς τε ταχυτῆτος καὶ τοῦ ἀριστεύματος ἕνεκα καὶ ἐπῄνεσεν. Ἤδη δὲ καὶ τῆς Οὐάλεντος μοίρας προσκτηθείσης αὐτῷ μετὰ τὴν ἐκείνου φθορὰν, ἀπιδὼν πρὸς τὸ ἄπειρον σχεδὸν τῆς ἀρχῆς, καὶ συνιδὼν ὡς οὐχ οἷός τ' ἂν εἴη αὐτὸς μόνος τὴν τοσαύτην ἰθύνειν ἀρχὴν, βασιλέα τῆς Νέας Ῥώμης ἀναγορεύει τὸν Θεοδόσιον, ἅμα μὲν τῆς ἀριστείας αὐτὸν ἀμειβόμενος, ἅμα δὲ καὶ μηδένα κρίνας ἕτερον εἰς κοινωνίαν τῆς ἀρχῆς τούτου κρείττω ἐσόμενον. Τὴν γοῦν Ἑῴαν ἅπασαν καὶ τὴν Θρᾴκην αὐτῷ ἀναθέμενος ἐκεῖνος ἑαυτῷ ἀπεκλήρωσε τὰ Ἑσπέρια. Καὶ ἐπὶ τὰς Γαλλίας γενόμενος, ἀνῃρέθη δόλῳ ὑπ' Ἀνδραγαθίου τοῦ στρατηγοῦ, βασιλεύσας μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τελευτὴν ἐπὶ ἐνιαυτοὺς ἕξ.

A paternæ non adesset, juniorem etiam Valentinianum imperatorem salutavit exercitus, quadrimum adhuc puerum. Qua de causa peregre reversus, milites acriter insectatus est: quosdam etiam auctores fraternæ salutationis supplicio affecit, quod se, qui imperator esset, non consentiente, alium elegissent. Neque tamen recusavit, quominus fratrem imperii consortem haberet, eumque collegam ascivit. Paternæ pietatis æmulus fuit, et aliquando Valenti patruo contra Scythas opem petenti, negatis auxiliis respondit: *Non esse cum Dei hoste societatem belli coeundam.* Pastoribus ejectis, decreto reditum in suas Ecclesias concessit. Cum autem Scythæ post cladem Valentis elati successu rerum Thraciam finitimaque loca vastarent, et coerceri nullo modo possent,
B Theodosium Hispanum accersit (est autem Hispania Europeæ Iberiæ urbs præstantissima), virum fortissimum et religiosissimum. Hunc igitur ducem delectum, ablegat contra Barbaros, qui prælio victor, magnam Scythicæ gentis multitudinem cædit, cæteris in fugam conjectis, qui vel a victoribus deprehensi, vel a sese invicem obtriti perierunt. Barbaris igitur illis fere omnibus interfectis, Theodosius exercitu illic relicto, ipse victoriæ nuntius, ad Gratianum tum in Pannonia degentem contendit. Nec tamen victoriam **34** suam, et Barbarorum interitum nuntianti, fides habita est, cum ob rei gestæ celeritatem, tum ob Scytharum summam rei militaris peritiam. Cum autem veritatem cognovisset
C imperator, deque internecione Barbarorum plane constaret, viri celeritatem admiratus est, et rem bene gestam laudibus prosecutus. Jam quia Valentis etiam partem post illius interitum consecutus, providebat, se tam immensam tanti imperii molem sustinere solum non posse: Theodosium Novæ Romæ imperatorem appellat, partim, ut ejus industriam remuneraretur, partim quod neminem ad imperii societatem magis idoneum judicabat. Tradito igitur illi universo Oriente et Thracia, Occidentem sibi reservavit: et in Gallias profectus, anno imperii post obitum patris sexto, fraude ducis Andragathii occiditur.

ΙΗ'. Τοῦ δὲ Γρατιανοῦ τελευτήσαντος, κατελείφθη βασιλεὺς αὐτοκράτωρ τῶν Ἑσπερίων ὁ Νέος Οὐαλεντινιανὸς, μήπω μηδὲ πρόσηβος γεγονώς. Ὃς ὑποφθαρεὶς παρὰ τῆς μητρὸς Ἰουστίνης Ἀρειανι-

D XVIII. Gratiano defuncto, Occidentalis imperii potestas in Valentinianum Juniorem impuberem adhuc, collata est: qui paulatim a Justina matre Arianis favente corruptus, illorumque dogma am-

Variæ lectiones et notæ.

(41) *Τῶν Σκυθῶν δέ.* Sed et scribit Eunapius in legat. ad ipsam usque Constantinopolim venisse Scythas: Ἤδη γὰρ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν κατέτρεχον, καὶ τοῖς τείχεσιν ἠνώχλουν περικαθήμενοι.

(42) *Ἡ δὲ Ἰσπανία.* Ita codd. Regii, etsi manifesto errore. Nam Hispaniæ nomine nulla urbs occurrit, ita ut in eo erraverit Zonaras, quod Hispaniam ab Iberia distinxerit, cum Theodosius ex Italica Hispaniæ urbe ortus fuerit.

plexus, orthodoxis adversatus est. Cum autem Maximus contra eum insurrexisset, regnum affectans, et præliis aliquot vicisset, Theodosio scribit, ut secum agatur, et auxilia petit. Cui ille respondit, non esse mirandum, si servus seditiosus eo domino sit superior, qui suum Dominum repudiet, et creaturam ac servum appellet Conditorem, pari et natura et dignitate cum Patre præditum. Sed suppetias profectus, Maximum comprehensum supplicio affecit, una cum duce Andragathio, qui Gratianum fraude occiderat. Post, Eugenius etiam mota seditione regnum affectavit : qua Valentinianus peterritus, laqueo sibi necem conscivit. Theodosius autem bellum contra illum suscepit. Ac Thessalonicæ contumeliose acceptus, præfecto per seditionem populi, quibusdam de causis ortam, interfecto, in præsentia ad populi motum connivendum ratus. Post equestre certamen indixit: populum in theatro congregatum, circumdedit legionibus, quæ ad quindecim millia sagittis et jaculis confecerunt. Sic expleta iracundia, Mediolanum digressus, a magno Ambrosio propter Thessalonicensium cædem objurgatus, ingressu ecclesiæ prohibetur: **35** neque prius admittitur, quam lege sanxisset, ne capitales sententiæ ante diem tricesimum ratæ essent. Id factum ob imperatoris animum ad iracundiam proniorem, ut illo spatio lenita ira, sententias recognosceret, ac legitimas confirmaret, ab iracundia forsan profectas, abrogaret. Eugenium tyrannum in Galliis prælio victum et captum, occidit. Habuit uxorem privatus adhuc, Placillam, matronam piam, modestam et pauperum amantem, quam suscepto ex ea Honorio et Arcadio Augustam appellavit. Ea post adeptum imperium defuncta, Gallam magni Valentiniani filiam duxit. Interea dum imperator in Occidente versatur, Judæi, conciliato et annuente Honorato, urbis præfecto (nam paganus erat), magnificam in foro ærario synagogam exstruunt. Sed urbana multitudo ea re irritata, præfecto maledicit : illo maledicta negligente, synagogam igne injecto cremat.

A ζούσης, τῷ τῶν Ἀρειανῶν συνέθετο δόγματι, καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις ἀντέκειτο. Ἐπαναστάντος οὖν τοῦ Μαξίμου (43) αὐτῷ καὶ τυραννίδι ἐπιχειρήσαντος, καὶ ἐν μάχαις ὑπερτερήσαντος, ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδόσιον (44) τὰ συμβάντα, συμμαχίαν αἰτούμενος. Κἀκεῖνος μὴ δεῖν θαυμάζειν ἀντέγραψεν, εἰ ὁ δοῦλος ὑπερτερεῖ, δεσπότου κατεξαναστὰς, τοῦ τὸν οἰκεῖον ἀθετοῦντος Δεσπότην, καὶ κτίσμα καὶ δοῦλον καλοῦντος τὸν Κτίστην τὸν καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον. Ἀπελθὼν δὲ εἰς συμμαχίαν αὐτοῦ, τόν τε Μάξιμον συλλαβὼν ἀνεῖλε καὶ τὸν στρατηγὸν Ἀνδραγάθιον, ὃς ἐδολοφόνησε τὸν Γρατιανόν. Εἶτ' αὖθις Εὐγένιος (45) ἐπανέστη κατὰ τοῦ νέου Οὐαλεντινιανοῦ, καὶ τυραννίδι ἐπέθετο. Φοβηθεὶς οὖν Οὐαλεντινιανὸς, ἀγχόνῃ τοῦ βίου ἑαυτὸν ὑπεξ- B ήγαγε. Καὶ μαθὼν τοῦ Εὐγενίου (46) τὴν τυραννίδα ὁ Θεοδόσιος ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ. Καὶ εἰς Θεσσαλονίκην (47) ἐλθὼν μετὰ τοῦ στρατεύματος, ἐκεῖνος μὲν ὑβρίσθη ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων· ὁ δὲ ἔπαρχος ἐφονεύθη, στασιάσαντος τοῦ δήμου δι' αἰτίας τινάς. Τότε μὲν οὖν ἐπὶ τῇ τοῦ λαοῦ κινήσει ἔδοξεν ἀνεξικακῆσαι ὁ βασιλεύς. Μετὰ δὲ ταῦτα ἱππικὸν ἀγῶνα ἐκήρυξε, καὶ τοῦ λαοῦ ἀθροισθέντος ἐπὶ τὸ θέατρον, περιέστησεν αὐτοῖς τὰ στρατεύματα, καὶ κατετόξευσαν τὸν δῆμον καὶ κατηκόντισαν, ὥστε θανεῖν ἐξ αὐτῶν ἄχρι τῶν πεντεκαίδεκα χιλιάδων. Καὶ οὕτως ἐκπλήσας ὁ Θεοδόσιος τὸν θυμὸν, ἐκεῖθεν ἀπάρας, εἰς τὴν πόλιν τῶν Μεδιολάνων ἀφίκετο. Ὅπου καὶ ἠλέγχθη παρὰ τοῦ μεγάλου Ἀμβροσίου διὰ τὴν τῶν C Θεσσαλονικέων σφαγὴν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν οὐ συγκεχώρητο, καὶ οὐ πρότερον ἐφῆκεν αὐτῷ τὴν εἰς τὸ θεῖον τέμενος εἴσοδον, εἰ μὴ νό.ιον ἔθετο (48), τὰς ψήφους τὰς φονικὰς μὴ πρότερον ἐκβιβάζεσθαι, πρὶν ἂν παρέλθοιεν μετὰ τὴν ψῆφον ἡμέραι τριάκοντα. Τοῦτο δ' ἐποίησε διὰ τὸ τοῦ βασιλέως ὀξύῤῥοπον πρὸς θυμὸν, ἵνα διὰ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν τοῦ θυμοῦ κατακορεσθέντος, ἀπαθῶς ἐπισκέπτηται τὰς ψήφους, καὶ τὰς μὲν ἐννόμους κυρῶ, τῶν δὲ δι' ὀργὴν ἴσως ἐψηφισμένων ἀργίαν καταψηφίζηται. Τῷ δὲ καὶ τυράννῳ Εὐγενίῳ συμμίξας ἐν ταῖς Γαλλίαις ὁ Θεοδόσιος νικᾷ τε αὐτὸν καὶ συλ-

Variæ lectiones et notæ.

(43) *Μαξίμου*. De quo ita Sulpitius, lib. III de Vita S. Martini : *Maximus imperator rempublicam gubernabat, vir omni vita prædicandus, si ei vel diadema non legitime, tumultuante milite impositum repudiare, vel armis civilibus abstinere licuisset. Sed magnum imperium nec sine periculo renui, nec sine armis potuit teneri.* Vide Socrat. v, c. 11 ; Theodor. l. v, c. 13 ; Sozom. l. VII, c. 13.

(44) *Θεοδόσιον*. Georgius Hamartolus in Chronico ms. : Θεοδόσιος σὺν τάχει πολλῷ τῷ βασιλεῖ τροπαιοφόρος παραστὰς, θείᾳ ψήφῳ τὸ βασιλικὸν διάδημα προβάλλεται, Γρατιανοῦ χειροτονοῦντος αὐτὸν, καὶ κοινήν τινα καὶ θαυμαστὴν περιεβλήθη πορφύραν, ὡς ἀρχαιότατος βασιλεύς· καὶ ἐπειδὴ τοὺς ὤμους αὐτοῦ ὑπὲρ ἄνθρωπον ὑψηλοὺς ὄντας διαφόρου βασιλέως χλαμύδας ἐνδύειν οὐκ ἐδύναντο· πάντας γὰρ ὑπερέχων τῷ μεγέθει, πᾶσαν ἐσθῆτα διὰ τὸ ὕψος μικρὰν ἀπέφηνε· τέλος τῇ Κωνσταντίνου πορφυρίδι κοσμηθεὶς ἐξέλαμψεν, ἐκ τετραγώνου ἁρμοσάσης αὐτῷ. De Theodosii vero statura, idem testatur Victoris Epitome : *Fuit autem Theo-* D *dosius moribus et corpore Trajano similis, quantum scripta veterum et picturæ docent : sic eminens status, membra eadem, par cæsaries, etc.*

(45) *Εὐγένιος*. Socrat. l. v, c. 24, Theodor. l. v, c. 24, Sozom. l. VII, c. 22.

(46) *Εὐγενίου*. An ab hoc Eugenio, vel alio quodam ejusdem nominis nobili Constantinopolitano, appellationem habuerint Porta, et Tractus ejusdem urbis, disquisitum in nostra *Constantinopoli*, lib. I, sect 4, n. I; et lib. II, sect. 16, n. 35. Meminit præterea Tractus Eugenii Ptochoprodromus in versibus politicis Græcobarbaris contra Hegumenum ex cod. Reg.

Ἄλλος ὁρᾷ εἰς Πέραμαν, ἄλλος εἰς τ' Εὐγενίου.

Meminit etiam Sguropulus in Hist. concilii Florentini sect. 4, cap. 1.

(47) *Εἰς Θεσσαλονίκην* Theodorit. l. v, c. 17 ; Sozom. l. VII, c. 24 ; Rufin. l II, c. 18; Paulinus in Vita S. Ambros. Theophan. etc.

(48) *Νόμον ἔθετο*. L. 13 Cod. Theod. de pœnis; l. 20 Cod. Gust. eod. tit.

λαμβάνει καὶ ἀναιρεῖ. Οὗτος ὁ βασιλεὺς ἰδιωτεύων A εἶχε γυναῖκα εὐσεβῆ τε καὶ σώφρονα καὶ φιλόπτωχον τὴν Πλακίλλαν, ἐξ ἧς αὐτῷ ἐγεννήθησαν Ἀρκάδιος καὶ Ὀνώριος· ἣν καὶ Αὐγοῦσταν ἐποίησε. Μετὰ δὲ τὴν βασιλείαν θανούσης αὐτῆς, ἔγημε Γάλλαν τὴν τοῦ μεγάλου Οὐαλεντινιανοῦ θυγατέρα. Ἀποδημοῦντος δὲ τοῦ βασιλέως εἰς τὰ Ἑσπέρια, οἱ Ἰουδαῖοι τὸν τῆς πόλεως ἔπαρχον Ὀνωρᾶτον δεξιωσάμενοι κτίζουσι συναγωγὴν (49) ἐν τοῖς Χαλκοπρατείοις πολυτελῆ, ἐκείνου παραχωρήσαντος· ἦν γὰρ τὰ Ἑλλήνων πρεσβεύων. Ὁ δὲ τῆς πόλεως δῆμος ἀγανακτήσας ἐπὶ τούτῳ ἐβλασφήμει τὸν ἔπαρχον· καὶ ὃς ἐν οὐδενὶ λόγῳ τὰ τῆς βλασφημίας πεποίητο. Μὴ φέρων οὖν ὁ λαὸς, πῦρ ἐνίησι νυκτὸς τῇ συναγωγῇ, καὶ ταύτην ἐμπίπρησι (50). Γράφει οὖν τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ περὶ τούτου ὁ ἔπαρχος. B Κἀκεῖνος ἐπιτιμᾷ τοῖς τολμήσασι τὸν ἐμπρησμὸν τῆς συναγωγῆς ἔκτισιν τῶν ἀναλωμάτων τῶν εἰς αὐτήν· καὶ ἐφίησιν αὖθις κτισθῆναι αὐτήν. Τοῦτο μαθὼν ὁ μέγας Ἀμβρόσιος, τοῦ βασιλέως τῇ πόλει Μεδιολάνων ἐνδημοῦντος, καὶ κατά τινα τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀφικομένου ἤρξατο λέγειν· *Ἵνα τί, βασιλεῦ, τὸν ἐξ ἰδιώτου σε βασιλέα ποιήσαντα, καὶ τὴν οἰκείαν ἐγχειρίσαντά σοι ποίμνην, καὶ ἣν τῷ ἑαυτοῦ ἐκτήσατο αἵματι, καὶ ταινιώσαντά σου τὴν κεφαλὴν αὐχμῶσαν πρώην, αὐτὸς ὑβρίζεις, τοὺς ἀθετοῦντας αὐτὸν τῶν ἐπεγνωκότων προτιμοτέρους τιθέμενος, καὶ δίκας εἰσπράττων ὑπὲρ Ἰουδαίων Χριστιανοὺς, καὶ βίαν αὐτοῖς ἐπάγων, ἐν μέσῃ τῇ πόλει, ἐν* C *ᾗ κηρύττεται ὁ Χριστὸς, καὶ προσκυνεῖται σταυρὸς, συναγωγὴν οἰκοδομῆσαι τοῖς Χριστοκτόνοις;* Καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν ἔλεγχον αἰδεσθεὶς, ἔφη, *Καὶ δώσομεν, ὦ ἐπίσκοπε, τοῖς δήμοις ἀτάκτως καὶ ἀναιδῶς ἐν εὐνομουμέναις πόλεσιν ὅσα βούλονται δρᾷν; Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο δοτέον, ὦ βασιλεῦ,* ὁ ἱερὸς Ἀμβρόσιος ἀντεπήνεγκε, *τὸ συναγωγὰς ἔχειν τοὺς Ἰουδαίους ἐν μέσῳ πόλεως εὐσεβοῦς, καὶ βλασφήμους εὐχὰς ἀναπέμπειν ἐπ' ἀκροάσει θεοσεβῶν. Μὴ σύ γε τοῦτο θεσπίσαις, ὀρθοδοξότατε Αὔγουστε.* Τούτοις ὁ Θεοδόσιος μαλαχθεὶς, τοῖς Βυζαντίοις ἀνῆκε τὸ ἐπιτίμιον, καὶ συναγωγὴν ἐντὸς τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων τοὺς Ἰουδαίους ἔχειν ἀπείρηκε. Τοῖς Ἀντιοχεῦσι (51) δὲ φόρων ἐπιταχθέντων νέων, κινηθεὶς ὁ δῆμος εἰς

A Præfectus rem ad imperatorem præscribit, qui eam audaciæ pœnam statuit, ut sumptus synagogæ persolverent, eamque Judæis instaurare liceret. Hoc magnus Ambrosius cognito, cum quodam Dominico festo imperator Mediolanensem ecclesiam ingrederetur, sic exorsus est: *Cur, imperator, eum qui te ex privato regem fecit, suo grege tibi commisso, qui caput tuum prius squalidum diademate exornavit, tu contumeliis afficis, eos a quibus ille rejicitur, iis præferendo a quibus colitur, vi etiam illata, ut in media urbe, in qua Christus colitur, et crux adoratur, synagogam Christi interfectoribus ædificent?* Ea reprehensione verecundatus imperator: *Numquid,* inquit, *episcope, in republica bene constituta plebi concedenda est quidvis temere et impudenter audendi licentia? At ne illud* B *quidem,* inquit D. Ambrosius, *concedendum est, ut Judæi in medio Christianæ urbis synagogas habeant, et blasphemis precibus piorum aures obtundant? Ne vero istud decreveris, sanctissime imperator.* His lenitus Theodosius, Byzantiis remisit multam, et Judæos intra urbem regiam habere synagogam vetuit. Cum autem Antiochenis nova tributa imperasset, populus ob exactionis novitatem indignatus, prioris ejus uxoris imagines in foro sitas revellit, et in publicis viis traxit. Ob id facinus ille iratus, urbem et privilegiis privavit, et vicinæ 36 Laodiceæ subjecit, comminatus etiam civibus, quos utique male tractasset, nisi Flavianus archiepiscopus Antiochenus legatione suscepta, imperatorem mi- C tigasset. Quo tempore vir summus Joannes Chrysostomus, Antiochenæ Ecclesiæ presbyter adhuc, eas orationes scripsit, quæ *Statuarum* titulum præ se ferunt.

Variæ lectiones et notæ.

(49) *Συναγωγήν*. Vide nostram *CP*. ubi de Synagoga.

(50) *Καὶ ταύτην ἐμπίπρησι.* Ædem Deiparæ sacram, in loco ubi erat Synagoga Judæorum, a Theodosio Juniore, alii a Marciano et Pulcheria D ædificatam tradunt: de qua multis egimus in nostra *Constantinopoli*, lib. II. sect. 2, n. 9, ubi observavimus summa veneratione habitam, tum ob zonam Deiparæ in ea asservatam (unde a nostris urbem obtinentibus vulgo appellabatur *Ecclesia S. Mariæ de Cinctura*, vel *de Cintura*, ut docemur ex Innocentio III PP. lib. II, epist. 50, 58, 59, et 69, tum etiam ob imaginem Servatoris, quam τοῦ Ἀντιφωνητοῦ appellabant, et aliam Deiparæ in eam ædem illatam, quam sanctus Germanus, patriarcha Constantinopolitanus in suo itinere Hierosolymitano, ex ejusdem sanctissimæ Virginis archetypa imagine ἀχειροποιήτῳ, columnæ templi a sanctissimis apostolis Petro et Joanne, Lyddæ, sive Diospoli, in Palæstina in honorem ipsius adhuc superstitis exstructi, vivis coloribus divinitus impressa, curavit in tabula quadam depingi, quæque circa finem imperii Leonis Isauri, cum ab eodem sancto Germano jam morti vicino, ob persecutionem Iconomachicam alto mari imposita esset, miraculo prorsus stupendo, Constantinopoli Romam transnatans, pervenit ad Papam Gregorium III, et similiter post integros centum annos, cessata eadem persecutione, sub imperatrice Theodora, Theophili imp. vidua, eodem miraculoso transnatationis modo, ultro ac sponte sua remigravit Constantinopolim, ubi in templo Chalcopratiano collocata, et Ῥωμαία cognominata, summam venerationem, et solemnem memoriæ reditus sui celebrationem, quotannis die octava Septembris promeruit. Historiam narrat anonymus ms. Cur autem Ῥωμαία hæc imago dicatur, docemur in Gloss. med. Græcit. in Ῥωμαῖον μάρμαρον. Addendum præterea videtur, Synaxaria mss. Observare, die Dominico post Natalem Domini, celebrari festum SS. Josephi, Deiparæ, Jacobi, et Davidis Prophetæ eorumque Synaxin. Ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν τῷ Ἀποστολείῳ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, ἔνδον τοῦ σεβασμίου οἴκου τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Χαλκοπρατείων.

(51) *Τοῖς Ἀντιοχεῦσι.* Sozom. l. VII, c. 23; Theodor. l. v, c. 19.

ἀγανάκτησιν διὰ τὸ καινὸν τῆς εἰσπράξεως, εἰκόνας τῆς προτέρας γαμετῆς τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως αὐτῶν ἱσταμένας κατέσπασε, καὶ ἔσυρεν ἐν ταῖς δημοσίαις ὁδοῖς. Δι' ὅπερ ὀργισθεὶς ἐκεῖνος τά τε τῆς πόλεως ἀφείλετο δίκαια, καὶ τῇ ἐκ γειτόνων Λαοδικείᾳ ταύτην ὑπέταξε, καὶ τοὺς αὐτῆς πολίτας ἠπείλει διαθήσειν κακῶς. Καὶ διέθετο ἄν, εἰ μὴ Φλαβιανὸς ὁ τότε τῆς Ἀντιοχείας ἀρχιερεὺς τῷ βασιλεῖ προσελθὼν ἐπρέσβευσε, καὶ ἐνδοῦναι αὐτὸν πεποίηκε τοῦ θυμοῦ. Ὅτε καὶ ὁ πάμμεγας Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τοὺς ἐπιγραφομένους *Ἀνδριάντας* λόγους συνέγραψε, τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας τυγχάνων πρεσβύτερος.

XIX. Tunc etiam Gregorius rerum divinarum A peritissimus, qui pridem orthodoxos clam in Sanctæ Anastasiæ æde ob hæreticorum impudentiam et audaciam, docuerat: post apertas orthodoxis a Theodosio ecclesias, palam Filium ejusdem cum Patre naturæ, et sanctum Spiritum cum utroque adorandum et glorificandum prædicavit. Nam Macedonius, qui, ut dictum est, exiguo tempore patriarcha Constantinopolitanus fuit, non ferebat, ut Spiritus vel Deus nominaretur, vel pari cum Patre Filioque potentia, eademque natura præditus diceretur: quam ob rem jussu imperatoris secundum concilium est indictum, et divinis Patribus in urbe imperatoria congregatis, quorum in disputationibus principes fuere, theologus et magnus Gregorius Nyssenus episcopus, et sanctus Amphilochius, Iconiensis Ecclesiæ præses, qui Spiritum sanctum, et Deum esse statuerunt, et Patri Filioque potentia et dignitate

ΙΘ'. Τότε καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος, κεκρυμμένως πρώην διδάσκων τοὺς ὀρθοδόξους ἐν τῷ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ναῷ (52) διὰ τὴν τῶν αἱρετικῶν ἀναίδειαν καὶ θρασύτητα, τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου τὰς ἐκκλησίας τοῖς ὀρθοδόξοις ἀνεικότος, παῤῥησίᾳ τόν τε Υἱὸν ὁμοούσιον ἐκήρυττε τῷ Πατρί, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα Θεὸν ἀμφοῖν συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. Ὁ γὰρ Μακεδόνιος, ὃς καὶ πατριάρχης ἐπ' ὀλίγον, ὡς ἤδη ἱστόρηται, τῆς Κωνσταντινουπόλεως γέγονε, Θεὸν αὐτὸ λέγεσθαι οὐκ ἠνείχετο· ἀλλ' οὐδ' ἰσοσθενὲς τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, οὔτε μὴν ὁμοούσιον. Διὸ καὶ ἡ δευτέρα τότε συγκεκρότητο σύνοδος (53) τοῦ βασιλέως προστάξαντος, ἑκατὸν πεντήκοντα συναθροισθέντων Πατέρων θεοφόρων ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων, ὧν προεξῆρχεν B ἐν τοῖς ἀγῶσιν ὁ Θεολόγος καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος (54), ὁ Νύσσης ἐπίσκοπος, καὶ ὁ ἱερὸς Ἀμφιλόχιος τῆς Ἰκονιέων προεστὼς Ἐκκλησίας, οἳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ Θεὸν ἐδογμάτισαν, καὶ τῷ Πατρὶ καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(52) *Ἐν τῷ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας ναῷ.* Georgius Hamartolus in Chronico ms.: Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὴν νῦν ἐκκλησίαν Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος εὐκτήριον οὖσαν μικρὸν, τοὺς ὀρθοδόξους ἐδίδαξεν. Ἀναστασίας δὲ τὸν μέγαν οἶκον ὁ ἱστορῶν φησι ὀνομάζεσθαι, ἢ διὰ τὴν τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀνάστασιν, ἢ διὰ τὸ γυναῖκα ἐγκύμονα πεσοῦσαν ἄνωθεν τελευτῆσαι· κοινῆς ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων γενομένης εὐχῆς ἀναστῆναι τὴν τελευτήσασαν. Hujusce porro ædis meminit præterea auctor ms. Vitæ S. Isaacii monachi ex monasterio Dalmati, ubi de S. Gregorio Theologo: Ἐπισυνάγει C καὶ ἐπιστηρίζει τὸν λαὸν διὰ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· ὅπερ εὐκτήριον μετὰ ταῦτα ἐκ βασιλικῆς φιλοτιμίας μεγαλυνθὲν Ἀναστασίαν ὠνόμασαν. Eamdem etiam Ἀνάστασιν interdum appellari ibidem docuimus, qua appellatione donatur ab Innocentio III PP. lib. XI, epist. 48, 49, 50, 51, 52, 53, in qua collegium canonicorum erat, dum Urbem Franci nostri obtinebant. Sed de hac æde pluribus egimus in nostra *Constantinopoli*, lib. IV, sect. 17, n. 3, quam, ex Scriptoribus ibi laudatis, in majorem amplitudinem instauratam a S. Marciano, qui Leone M. imperante vixit, dixeram, priusquam incidissem in vitam ms. ejusdem S. Marciani, ex qua docemur, S. Marcianum S. Anastasiæ ædem sacram erigere cogitantem, emisse domum amplissimam in medio urbis foro sitam a quadam vidua Antiochena, *Nico* appellata, duobus aureorum millibus. At cum illam facti pœniteret, pactum ultro Marcianum dissolvisse: tum vero ad D ædem olim a Gregorio conditam, et sanctam Anastasiam seu potius Anastasim appellatam, et in Domnini porticibus sitam, animum appellentem, eidem ædi aliam S. Anastasiæ martyri sacram adjungere decrevisse: Τὸν μὲν ἥττω καὶ παλαιὸν ἐκεῖνον ναὸν ἐπὶ τοῦ προτέρου σχήματος καταλείπων, ἵν' οὕτω μᾶλλον εἰς θέαν ἅπασι κείμενος, τρανώτερον ἡ γλῶττα τὴν τοῦ Θεολόγου προφητείαν ἀνακηρύττῃ· ἄλλον δὲ αὐτῷ ἐπεγείρει μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον, κυκλούμενον στοαῖς ποικίλαις, προαυλίοις τε ἅμα καὶ ὑπαίθροις διαλαβών, *priorem illam ædem in eadem qua erat forma relinquens, ut cum ita omnibus conspicua esset, Theologi prophetiam clarius lingua publicaret, aliam eidem adjunctam exædificavit, amplissimam et elegantissimam, porticibus variis circumdatam, vestibulis et atriis universum opus comprehendens:* tum quanta intus magnificentia, quantoque ornatu nituerit pluribus describit, ut et Encæniorum pompam et apparatum. Fuit autem ista Anastasia, quam φαρμακολυτρίαν vocant, ut ibi docemus. Eadem Vita ms. S. Marciani de eadem S. Anastasia: Ἡ καὶ μάλιστα ἐναργῶς τοῖς σπουδαιοτέροις ἐν αὐτῷ διαφαινομένη μετὰ τοῦ συνήθους σχήματος καὶ τοῦ εἴδους, οὐκ ὄναρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὕπαρ, πάθεσί τε καὶ δαίμοσι καὶ νοσήμασι φυγῆς αἰτία καθίστατο, φαρμακείαις τε καὶ ἄλλοις κακοῖς φαρμακόν ἐστιν ἀτεχνῶς ἄμαχον. Porro nescio an ad eumdem S. Marcianum, et ejus ædem sacram pertineant Maximi Planudis iambi, hoc titulo: Εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου, quos hic apponam, quia necdum editi:

Τολμᾷς καθέλκων καὶ Θεὸν δοκῶν σέβειν,
Σαυτὸν λέληθας κτίσματος φύσιν σέβων,
Οὐ κτίσμα ταυτὸν καὶ Θεός μή πω τόσον
Ἔξω φρενῶν πέσοι τις, ὥς εἴποι τόσοι,
Μεμνημένος σου τοῦ θεηλάτου μόρου.

Iambi alii ejusdem:

Κακῶς Ἀρείῳ ταυτα πεφρονηκότος,
Ἄνδρες φονῶνται πλῆρες αἱμάτων στῖφος,
Καλῶς Θεοῦ προὔπεμψαν ὑμᾶς εἰς δόμους·
Καὶ γὰρ Θεοῦ μὲν οἶκος ὑμᾶς ἀμφέπει,
Τοῖς δ' οἶκος ᾅδου καὶ τὸ μυρίον σκότος.

(53) *Δευτέρα σύνοδος.* Socrat. l. V, cap. 8; Sozom. l. VII, c. 7, 8, etc.; *Chron. Alex.* p. 706.

(54) *Γρηγόριος.* Socrat. l. V, c. 7; Sozom. l. VII, c. 5; Niceph. l. XII, c. 7; Theoph. etc. Ut porro Gregorius Theologus a Græcis effingatur, docent Menæa et Synaxaria ad 25 Januarii.

τῷ Υἱῷ ὁμοσθενῆ καὶ ὁμότιμον, τόν τε Μακεδόνιον καὶ τοὺς ὁμοδοξοῦντας αὐτῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐξέκοψαν (55), καὶ εἰς τὸ ἅγιον σύμβολον τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προσέθεντο συγγραφὴν ἀπὸ τοῦ *καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον* μέχρι τέλους· καὶ τὰ ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ δογματισθέντα ἐπεβεβαίωσαν. Ὅτε καί τινες τῶν ἐπισκόπων βασκήναντες τῷ Θεολόγῳ τοῦ θρόνου χάριν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐ κανονικῶς εἶπον αὐτὸν ἐπιβεβηκέναι τοῦ θρόνου, ὡς ἑτέρῳ πρότερον ἐπικηρυχθέντα. Διὸ καὶ τὸν *Συντακτήριον* ὁ ἅγιος συγγραψάμενος καὶ δημοσίᾳ ἀναγνωκὼς ἐξέστη τοῦ θρόνου καὶ εἰς τὴν οἰκείαν πατρίδα τὴν Ναζιανζῷ ἐπανῆλθε. Κεχειροτόνητο δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης Νεκτάριος (56), συγκλητικὸς ἀνὴρ, καὶ πολιτικὰς ἀρχὰς ἠνυκώς. Τότε καὶ ὁ θρόνος (57) τῆς νέας Ῥώμης δευτέραν τάξιν ἔλαχε, μετὰ τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην ταχθεὶς, καὶ τῶν ἑτέρων δὲ προκριθείς. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἀμφιλόχιος (58) τότε ἠξίου τὸν βασιλέα ἐξελαθῆναι τῆς πόλεως τοὺς Ἀρειανοὺς, οἷα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦντας, ἢ τέως μὴ παραχωρεῖσθαι συνάξεις ποιεῖν. Ὡς δὲ νωθῆ πρὸς τοῦτο ἑώρα τὸν Θεοδόσιον, φυλάξας καιρὸν, ὅτε καὶ ὁ Ἀρκάδιος συνεδριάζων ἦν τῷ πατρὶ, εἰσῆλθε, καὶ τῷ μὲν Θεοδοσίῳ τὴν προσήκουσαν ἀπένειμεν ὡς βασιλεῖ καὶ πρόσρησιν καὶ προσκύνησιν· πρὸς δὲ τὸν Ἀρκάδιον ἀμελῶς οὕτως ἔφη· *Χαίροις καὶ σὺ, παιδίον.* Χαλεπήναντος δὲ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῇ τοῦ υἱοῦ καταφρονήσει, εἶτά φησιν ὁ ἅγιος· *Σὺ μὲν ἄνθρωπος ὢν, τὴν τοῦ παιδὸς ἀτιμίαν τοῦ σοῦ πράως οὐκ ἤνεγκας. Οἴει δὲ τὸν Θεὸν τοὺς τὸν ἐκείνου μονογενῆ Παῖδα βλασφημοῦντας μὴ βδελύττεσθαί τε καὶ ἀπεχθάνεσθαι, μηδ' ὀργίζεσθαι κατὰ τῶν ἐγχωρούντων ἐκείνους τοῖς ὀρθοδόξοις συναναστρέφεσθαι καὶ διαφθείρειν πολλούς;* Θαυμάσας οὖν ἐπὶ τῇ μεθόδῳ τοῦ ἁγίου ὁ βασιλεὺς, δόγματι τοὺς τῶν αἱρετικῶν συλλόγους κεκώλυκε. Τὸν τελευταῖον δὲ τυραννήσαντα καθελόντι Εὐγένιον τούτῳ τῷ βασιλεῖ, ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ περιελήλυθε ξύμπασα, καὶ ἀνηγόρευσε τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ βασιλεῖς. Θέλων δὲ μετασχεῖν αὐτοὺς καὶ τῆς ἐν λόγοις παιδείας καὶ τῆς ἐν ἤθεσιν, ἐκ Ῥώμης ἤγαγε τὸν μέγαν Ἀρσένιον τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας ὄντα διάκονον, ἐπὶ λόγοις τε καὶ ἀρετῇ περιβόητον· καὶ αὐτῷ τοὺς παῖδας παρέδωκε, μὴ ὡς βασιλεῦσιν αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς ἰδιώταις καὶ τοῖς τυχοῦσι προσφέρεσθαι ἐντειλάμενος, καὶ μαστίζειν εἰ ἀμελοῦντας ὁρῴη, ἢ παρεξιόντας τι τοῦ καθήκοντος, καὶ ὡς οἰκείοις τούτοις κεχρῆσθαι παισί. Τιμῆς δὲ μεγάλης ἠξίωσε τὸν Ἀρσένιον (59) καὶ χρήμασι κατεπλούτισεν. Ὁ δὲ τοὺς παῖδας παραλαβὼν ἐκείνους μὲν ἐπὶ θρόνων ἐκάθιζεν, αὐτὸς δ'

parem, Macedonio et ejus sectatoribus catholica Ecclesia ejectis, et in sanctum Symbolum inserta clausula illa, quæ incipit *et in Spiritum sanctum* usque ad finem, primique concilii decretis confirmatis. Sed quidam episcopi thronum Constantinopoleos theologo invidentes, negarunt eo rite potitum, qui prius alteri delatus esset. Quare vir sanctus scripta oratione, quæ *Syntacterion* inscribitur, ac publice recitata, Nazianza in patriam rediit. Fuerat autem patriarcha designatus Nectarius vir senatorius, et civilibus functus magistratibus. Tunc Novæ Romæ sedes secundum ordinem sortita est : post Romam veterem collocata, prælataque cæteris. Tunc et Magnus Amphilochius ab imperatore postulavit, ut Ariani, in Dei Filium maledici, urbe pellerentur, aut saltem conventus agitare prohiberentur. Cum autem segnem ad id videret esse Theodosium, captato tempore, quo etiam **37** Arcadius patri in concilio assidebat, Theodosio quidem convenientem honorem habuit, ut imperatori, cum verbis tum gestibus : ad Arcadium autem simpliciter ita dixit, *Salve et tu, fili.* Imperatore autem filii contemptum graviter ferente, vir sanctus : *Tu, inquit, cum homo sis, tui filii neglectum iniquo animo tulisti. Deum vero non existimas abominari eos et odisse, qui Filio ejus unigenito maledicunt, neque irasci iis qui eos in cœtu orthodoxorum versari, ac multos corrumpere patiuntur.* Admiratus igitur viri sancti artificium, decreto conventicula hæreticorum sustulit. Amoto autem postremo tyranno Eugenio, toto Romano imperio potitus, duos filios suos imperatores appellavit, quos cum litteris et moribus erudiri vellet, magnum Arsenium, Romæ Ecclesiæ diaconum, virum et eruditione et virtute celebrem accersit, filios tradit, cum eis non ut imperatoribus, sed ut plebeiis et vulgaribus agere jubet, flagris etiam adhibitis, si negligentes eos esse, aut ab officio decedere viderit, et plane pro suis filiis tractare. Ac magnum Arsenio honorem habuit, magnamque pecuniam donavit. Is pueris in sellas collocatis, cum stans munere præceptoris fungeretur, imperator aliquando de improviso ingressus, ut pueros sedentes, Arsenium stantem deprehendit, pueros astare, Arsenium sedentem docere jussit, quod ab eo tempore illi observarunt. Arcadius autem plagis aliquando ob delictum acceptis iratus, insidias præceptori comparat, de eo occidendo assidue cogitans, percussore subornato. Sed Arsenius, consilio ejus cognito, clam regia egressus, Scetin se

Variæ lectiones et notæ.

(55) *Τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐξέκοψαν.* Ita ædem Sophianam indigitat, ut Nicephorus Constantinopolit. in Breviario sub fin. προόδου κατὰ τὸ εἰωθὸς ἐπὶ τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν γενομένης, ὑπατείαν ἐποίησαν. Vide Gloss. med. Græcit. in Καθολική.

(56) *Νεκτάριος.* Socrat. l. v, c. 6; Sozomen. l. vii, c. 7.

(57) *Τότε ὁ θρόνος.* Vide Allatium, *De consensu utriusque Eccl.* Morinum, Marcam, et al. passim.

(58) *Ἀμφιλόχιος.* Theodorit. l. v, c. 16 ; Socrat. l. vii, c. 6 ; Niceph. l. xii, c. 8, 9.

(59) *Ἀρσένιος.* Cedren. p. 327, 328. De Arsenii sanctitate agunt non semel scriptores ecclesiastici.

in vitam solitariam contulit, ibique, instar angeli vixit. Theodosius autem imperator cum diligenter inquisitum nusquam reperit, et Mediolani ex morbo moritur, anno imperii decimo septimo, supra menses quinque, eo inter duos filios diviso. Arcadio nova Roma attributa est cum finitimis regionibus et Orientali parte; Honorio, Roma vetere cæterisque Occidentalibus provinciis assignatis.

A ἑστηκὼς ἐπλήρου τὴν διδασκαλίαν αὐτοῖς. Καί ποτε ἀθρόον αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς ἐπιστὰς, καὶ τοὺς μὲν καθημένους εὑρὼν, ἱστάμενον δὲ τὸν Ἀρσένιον, ἠγανάκτησε, καὶ τοὺς μὲν παῖδας τῶν θρόνων ἐξαναστήσας, καθίσας δὲ τὸν Ἀρσένιον, οὕτω διδάσκειν αὐτοὺς διετάξατο. Καὶ ἦσαν ἔκτοτε οἱ μὲν παρεστῶτες τῷ διδασκάλῳ, ὁ δὲ διδάσκων καθήμενος. Ποτὲ τοίνυν παρασφαλέντι τῷ Ἀρκαδίῳ μάστιγας ἐνέτεινεν ὁ διδάσκαλος. Ὁ δὲ μηνιῶν διὰ ταύτας αὐτῷ ἐπιβουλὴν συντίθησι κατ' αὐτοῦ καὶ κτεῖναι τὸν ἄνδρα διεμελέτησε, καὶ τὸν σφαγέα ἡτοίμαζε. Γνοὺς δὲ τὸ μελετώμενον ὁ Ἀρσένιος, λάθρα τῶν βασιλείων ὑπανεχώρησε· καὶ εἰς τὴν Σκῆτιν ἀπελθὼν, τὴν μονήρη ζωὴν ὑπῆλθε καὶ ἰσάγγελος γέγονε. Πολλὴν δὲ αὐτοῦ θέμενος ζήτησιν ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος οὐκ ἔγνω ὅποι γῆς ἦν. Νοσήσας δ' οὗτος ὁ βασιλεὺς ἐν Μεδιολάνοις (60) μετήλλαξε τὴν ζωὴν, ἑπτακαίδεκα ἔτη τὴν βασιλείαν ἰθύνας, ἐπὶ πέντε μησί· μερίσας δὲ ταύτην τοῖς δυσὶν υἱέσιν αὐτοῦ, καὶ τῷ μὲν Ἀρκαδίῳ τὴν Νέαν ἀπονείμας Ῥώμην, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν, καὶ τὸ ἑῷον τμῆμα, τῷ Ὀνωρίῳ δὲ τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην προσκληρώσας καὶ τὰ Ἑσπέρια ὁπόσα Ῥωμαίοις ἦσαν ὑπήκοα.

XX. Imperio Romanorum sic inter Theodosii filios diviso, suam uterque partem gubernabat. Cum autem rescissent, magnum Arsenium Scethi vitam agere solitariam, **38** sæpissime per litteras ab eo petierunt, ut vota pro ipsis faceret, Arcadio privatim a viro sancto, veniam petente, ob structas illi etiam insidias, donato illius anni tributo Ægyptio, quo suo arbitratu uteretur. At ille rescribere imperatoribus noluit, sed legatos eis renuntiare jussit, se precari Deum ut illis veniam det, atque efficiat, ut voluntati ejus pareant: sibi vero, qui jam mundo esset mortuus, nulli usui esse pecuniam. Arcadius urbem ædificavit in Thracia, quam Arcadiopolim nominavit. In Xerolopho columnam erexit, in qua suam statuam collocavit. Nectario Constantinopolitano patriarcha mortuo, Joannem Chrysostomum Antiochia accersitum, novæ Romæ patriarcham designat. Sed cum Arcadius tardus esset justoque mollior, ab uxore Eudoxia regebatur, muliercula ferocula, et ex avaritia injustissima: cujus cupiditas cum a magno illo patre inhiberetur, aliquando etiam objurgaretur, iracundia inflammata, virum sanctum ulcisci studet, et Alexandrinum Theophilum improbitatis suæ nacta ministrum, Arcadio persuadet, ut virum sanctum releget. Sic ille ejectus ecclesia, relegatur. At populus urbanus, partim lugere, partim non sine seditione tumultuari. Quo tardus ille Arcadius cognito, Joannem celeriter revocari jubet. Revocatus, Ecclesiæ redditur. Sed quia vir invicti animi, linguam contra injustos acuere non desistebat, Eudoxia imperatrix, quæ conciones de injustitia ad sese accommodaret (nam a suapte conscientia arguebatur), inflammato contra magnum Patrem animo, rursus (ut quæ intercessere omit-

B **Κ'.** Οὕτω διανεμηθείσης τοῖς τοῦ Θεοδοσίου υἱοῖς τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας, ἦρχε τῆς οἰκείας μοίρας ἑκάτερος, καὶ γνόντες ὡς ἐν τῇ Σκήτει μονάζων ἦν ὁ μέγας Ἀρσένιος, πλειστάκις αὐτῷ ἐπεστάλκασιν εὔχεσθαι ἀξιοῦντες ὑπὲρ αὐτῶν. Ὁ δέ γε Ἀρκάδιος καὶ ἰδίᾳ τῷ ἁγίῳ ἐπέστειλε, παρακαλῶν συγγνώμην νεῖμαι αὐτῷ ὅτι αὐτῷ ἐπεβούλευσε, καὶ ἐπέτρεπε λαβεῖν αὐτὸν τὸν τῆς Αἰγύπτου πάντα δασμὸν τοῦ ἔτους ἐκείνου, καὶ χρήσασθαι ὡς αὐτῷ πρὸς βουλῆς. Ὁ δὲ μέγας Ἀρσένιος ἀντεπιστεῖλαι μὲν τοῖς αὐτοκράτορσιν οὐκ ἠθέλησε, τοῖς δ' εἰς αὐτὸν ἀποσταλεῖσιν εἰπεῖν αὐτοῖς ἐνετείλατο, ὅτι Ὁ Θεὸς συγχωρήσοι ὑμῖν, καὶ τὰ αὐτοῦ πράττειν ποιήσοι θελήματα· ἐμοὶ δὲ ἤδη νεκρωθέντι τῷ κόσμῳ τὰ χρήματα ἄχρηστα. Οὗτος ὁ βασιλεὺς Ἀρ-
C κάδιος ἐν τῇ Θρᾴκῃ πόλιν οἰκοδομήσας Ἀρκαδιούπολιν (61) αὐτὴν ἐπωνόμασε. Καὶ τὸν ἐν τῷ Ξηρολόφῳ (62) ἀνήγειρε κίονα, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀνδριάντα οἰκεῖον ἐνίδρυσε. Τοῦ πατριάρχου δὲ Κωνσταντινουπόλεως Νεκταρίου θανόντος, τὸν χρυσοῦν τὴν γλῶτταν Ἰωάννην ἐξ Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης μεταστειλάμενος πατριάρχην τῆς Νέας Ῥώμης προβάλλεται. Νωθὴς δὲ ὢν καὶ τὴν γνώμην πέρα τοῦ δέοντος μαλθακὸς ὁ Ἀρκάδιος, ὑπὸ τῆς γαμετῆς κατείχετο Εὐδοξίας. Ἡ δὲ ἦν γύναιον ἰταμὸν καὶ χρημάτων ἡττώμενον ἔρωτος, κἀντεῦθεν καὶ ἀδικώτατον. Ὅθεν παρὰ τοῦ μεγάλου τούτου Πατρὸς ἀνακοπτόμενον τῆς ὁρμῆς, ἔστι δ' οὗ καὶ ἐπιτιμώμενον, ἠρέθιστο εἰς ὀργὴν, καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἅγιον ἔσπευδεν. Εὑ-
D ροῦσα δὲ καὶ τὸν Ἀλεξανδρείας Θεόφιλον τῆς κακίας αὐτῆς συνεργὸν, πείθει τὸν Ἀρκάδιον ὑπερορίαν τοῦ ἁγίου καταψηφίσασθαι. Καὶ ὁ μὲν τῆς ἐκκλησίας ἐκβέβλητο καὶ ἀπήγετο ὑπερόριος· ὁ δὲ τῆς πόλεως δῆμος, οἱ μὲν ἐθρήνουν, οἱ δὲ ἐστασίαζον. Ὃ γνοὺς ὁ νωθὴς Ἀρκάδιος στέλλει κατὰ τάχος τὸν

Variæ lectiones et notæ.

(60) *Ἐν Μεδιολάνοις*. Illius corpus relatum Constantinopolim ab Arcadio filio. Chronicon ms. ab Adamo ad Leonem Philosophum: Τὸ σῶμα αὐτοῦ Ἀρκάδιος ἐν τῇ πόλει ἀποκομίσας, κατατίθησιν ἐν τῷ ἡρώῳ, ὅπερ ἐν ἁγίοις ὁ Κωνσταντῖνος κατεσκεύασε εἰς ταφήν. Vide *Chronicon Alexandr.* an. 1 Arcadii, Cedrenum, etc.

(61) *Ἀρκαδιούπολιν*. Theopaanes an. 9 Arcad. Cedren. p. 324.

(62) *Ἐν τῷ Ξηρολόφῳ*. Ita scriptores Byzantini. præterea Chronicon ms. Georgii Hamartoli, de Arcadio: Ὃς τὸν κίονα τοῦ Ξηρολόφου στήσας ἐπ' αὐτῷ, τὸν ἑαυτοῦ καθίδρυσεν ἀνδριάντα. Vid. nostram *Constantinopolim*, lib. II.

Ἰωάννην ἀνακαλούμενος, καὶ ἐπαναχθεὶς αὖθις ἀπεδόθη τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ δὲ ἀδούλωτος ὤν, κατὰ τῶν ἀδικούντων τὴν γλῶτταν κινῶν οὐκ ἐπαύετο. Ἡ δὲ βασιλὶς Εὐδοξία τὰς περὶ ἀδικίας διδασκαλίας ἑαυτῇ προσαρμόττουσα (ἤλεγχε γὰρ αὐτὴν ἡ συνείδησις τοιαύτην οὖσαν) ἐμηνία, καὶ τοὺς θυμοὺς ἐξέκαιε κατὰ τοῦ μεγάλου Πατρός. Καὶ πάλιν (ἵνα τὰ ἐν μέσῳ παρῶ) πείθει τὸν γαμέτην, ἕλκουσα τοῦτον ὥσπερ ἐκ φορβιᾶς, ὑπερορίαν τοῦ ἁγίου καταψηφίσασθαι. Καὶ ὁ μὲν τῆς ἐκκλησίας ἐξώσθη τυραννικῶς, καὶ εἰς χώρας κινδυνώδεις ἀπήγετο, εἴς τε πορρωτάτω κειμένας ἐσχατιάς, πολλῶν πειραθεὶς κατὰ τὴν ὁδὸν δυσχερῶν τε καὶ ἀλγεινῶν· ἃ τῆς ἐκείνου χρυσίας γλώττης ἐν ἐπιστολαῖς ἔξεστιν ἀκούειν διηγουμένης. Κατακτήσας δ' εἰς Κουκουσὸν, κἀκεῖθεν εἰς Πιτυοῦντα ἀπαγόμενος, ἐν Κομάνοις γενόμενος, (πολίχνιον δὲ τοῦτο [63]) ἐκεῖ τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησεν, ἐτῶν γεγονὼς δύο τε καὶ πεντήκοντα, ἀρχιερατεύσας δὲ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἔτη πέντε πρὸς τῷ ἡμίσει. Οὐκ ἐπενύσταξε μέντοι ἡ θεία δίκη, ἀλλὰ ταχέως μετῆλθε τὴν τριτάλαιναν ἐκείνην βασίλισσαν. Οὔπω γὰρ τρεῖς παρῆλθον μῆνες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χρυσοστόμου Πατρὸς, καὶ βιαίῳ περιπέπτωκε μόρῳ. Τικτούσης γὰρ τὸ ἔμβρυον τέθνηκε, καὶ ὠδῖνες ἐκείνην συνεῖχον δριμεῖαι· διαφθαρέντος δ' ἔνδον ἐκείνου, καὶ ἡ νηδὺς τῆς βασιλίσσης διέφθορεν ἐκ τῆς σήψεως, καὶ οὕτως ἀθλίως (64) μετήλλαξε τὴν ζωήν. Τοῦ μέντοι Χρυσορρήμονος ἐκείνου Πατρὸς ἐκβληθέντος τῆς Ἐκκλησίας, ἀντεισῆκτο Ἀρσάκιος (65), καὶ ἐπὶ δύο ἐπισκοπήσας ἐνιαυτοὺς, ἔθανε· μεθ' ὃν κεχειροτόνητο Ἀττικός (66). Τῆς δ' Εὐδοξίας προτεθνηκυίας τοῦ ὁμευνέτου καὶ αὐτοκράτορος, καὶ αὐτὸς οὐ μετὰ μακρὸν ἐπανῆλθεν αὐτῇ ὁ Ἀρκάδιος, βασιλεύσας μετὰ θάνατον Θεοδοσίου τοῦ οἰκείου πατρὸς, ἔτη τεσσαρεσκαίδεκα καὶ μῆνας τρεῖς πρὸς ἡμέραις τισί. Λέγεται δὲ τῆς Εὐδοξίας ἔργον τυγχάνειν ὁ εἰς τὰ λεγόμενα Πιττάκια ἑστὼς κίων. Θνήσκων δὲ ὁ Ἀρκάδιος, τὸν υἱὸν ἑαυτοῦ τῆς βασιλείας διάδοχον καταλέλοιπε Θεοδόσιον τὸν Μικρὸν λεγόμενον πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ πάππου αὐτοῦ· ἢ ὅτι ἐν παιδικῇ πάνυ ἐτύγχανεν ἡλικίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τελευτήσαντος· ἑπτὰ γὰρ ἦν τότε μόνων ἐνιαυτῶν. Ἀλλ' ἀναβεβλήσθω τὰ περὶ τούτου· τὰ δὲ κατὰ τὸν Ὀνώριον ὁ λόγος ἐν ἐπιτομῇ διεξίτω.

tam) marito quem veluti capistro quovis trahebat, persuadet ut virum sanctum releget. Qui sic tyrannice pulsus Ecclesia, in provincias periculosas abducitur, et loca remotissima a congressu hominum, multas expertus difficultates et molestias in itinere, quæ in epistolis auream ejus linguam narrantem audire licet. Perductus primum Cucusum, inde Pityuntem, denique Comana (oppidulum id est) illic vitam cum morte commutavit, natus annos LII pontificatu Urbis Regiæ functus anno v cum dimidio. Verum numen non dormitavit, sed celeriter est aggressum miserrimam illam imperatricem. Nondum enim tribus a Chrysostomoi **39** obitu mensibus elapsis, violenta morte periit. Nam cum parturiret, intra uterum maternum exstincto fetu et computrefacto, acerrimis affecta doloribus, utero una corrupto, miserabiliter mortua est. Chrysostomo Ecclesia ejecto, substitutus est Arsacius, qui biennium episcopatu functus obiit. Ei successit Atticus. Eudoxiam defunctam Arcadius imperator non longo tempore post, secutus est, cum post obitum patris imperasset annos duodecim et tres menses, cum aliquot diebus. Columna quæ in Pittaciis erecta est, Eudoxiæ opus esse dicitur. Moriens Arcadius filium suum Theodosium, qui Junior dicitur, vel ad discrimen avi, vel quia defuncto patre puer septennis erat, imperii successorem reliquit. Sed de hoc tum agemus, ubi res ab Honorio gestas breviter exposuerimus.

ΚΑ'. Ὃς βασιλεὺς τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καταλειφθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐν νεωτάτῃ ἡλικίᾳ (δεκέτης γὰρ ἦν) ὑπὸ ἐπίτροπον ἐτέλει γνώμῃ τοῦ πατρὸς τὸν Στιλίχωνα, ἄνδρα τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ πρωτεύοντα, καὶ τὴν τῶν κοινῶν πραγμάτων ἐγκεχειρισμένον διοίκησιν. Ἄγεται τοίνυν τὴν τούτου θυγατέρα Μαρίαν εἰς γαμετήν. Ἧς θανούσης λέγεται τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Θερματίαν (67) γῆμαι ἐν ἀτελεῖ τυγχάνουσαν ἡλικίᾳ. Κἀκείνη δὲ ταχὺ ἐτελεύτησεν. Οὗτος ἀβέλτερος ὤν, παρὰ τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ μεμίσητο δυνατῶν. Καὶ γνοὺς ἐπιβουλευόμενος, εἰς Ῥάβενναν (68) τε μεταναστεύσας, δι-

XXI. Hic Romæ veteris imperator, admodum adolescens, decem duntaxat natus annos, relictus a patre, de illius sententia tutorem habuit Stiliconem, virum Romæ principem, a quo respublica administrabatur. Hujus igitur filiam Mariam uxorem ducit, qua mortua, fertur ejus sororem, Thermatiam immatura adhuc ætate duxisse, quæ et ipsa brevi defuncta est. Hic cum ob vecordiam se Romanis magnatibus invisum esse, et insidiis appeti animadvertisset, Ravennam abiit, et Romanorum in se odium ulturus, legatos ad Alaricum Vandalicæ seu Gothicæ gentis ducem misit, pe-

Variæ lectiones et notæ.

(63) *Πολίχνιον δὲ τοῦτο*. Ad Pontum Euxinum urbs sita. Socrat. l. VI, c. 19.

(64) *Καὶ ἀθλίως*. Sed et hæc addunt Synaxaria ad 13 Novembr. de Eudoxiæ tumulo: Φασὶ δὲ ὅτι μετὰ τὴν αὐτῆς τελευτὴν, πρὸς ἔλεγχον τῆς εἰς τὸν Χρυσόστομον ἀδικίας, ἡ λάρναξ ἔνθα κατετέθη, ἐκινεῖτο ἐπὶ χρόνοις τριάκοντα καὶ δύο· ἐν δὲ τῷ ἀνακομισθῆναι τὸ τοῦ Χρυσοστόμου τίμιον λείψανον, καὶ ἀποτιθέναι ἔνθα νῦν ἐστι, τοῦ κλόνου καὶ τῆς κινήσεως ἔστη.

(65) *Ἀρσάκιος*. Socrat. l. VI, c. 17; Sozom. l. VIII, c. 23, 27; Niceph. l. XIII, c. 12.

(66) *Ἀττικός*. Cujus festum colunt Græci 8 Januarii, ut est in Menæis.

(67) *Θερματίαν*. Ita tres mss. Reg. *Thermantia* vero vulgo appellatur. Vide *Familias Aug. Byzant.*

(68) *Ῥάβενναν*. Hinc Claudianus in VI consulatum Honorii, Romam querentem inducit:

. . . . *Quonam usque tenebit*
Prælatus mea vota Ligur.

tens, ut Romam oppugnaret. Alaricus autem Romam invasisse, non tamen vastasse fertur, sed pacem fecisse cum Romanis, acceptaque pecunia omni imperatoria, et Honorii sorore Placidia recessisse : puellam autem tradidisse custodiendam comiti cuidam Constantio, qui eam arrepta fuga ad fratrem perduxerit : a quo et senatoria dignitate sit ornatus, et affinis ascitus, denique etiam imperator appellatus, cum Honorius omnino liberis orbus esset. Constantium autem paulo post occisum, cum e Placidia Valentinianum et Honoriadem genuisset. Quidam igitur hæc ita narrant. Alii vero dicunt, occisum esse Stiliconem, et Romanos odisse Honorium, qui Ravennam migrarit. Alaricum autem contempta ejus vecordia Romam obsidione cepisse : qua capta, quemdam oppletum lacrymis nuntiasse, **40** Romam ab Alarico captam : ad eum nuntium consternatum convulso corpore, et femora manibus ferientem, dixisse Honorium : *Roma modo hic fuit : quomodo igitur capta est?* quo errore nuntium intellecto, cum gemitu dixisse, *se de urbe loqui, non de ave.* Habebat enim in deliciis gallinam prægrandem, nomine Romam, quam cum putasset esse captam, ingemuerat. Mortuus est hydropicus, natus annos XL, quorum triginta nulla cum laude imperavit. Joannes autem qui Romæ tyrannidem invaserat, sororem ejus Placidiam cum liberis ambobus Valentiniano et Honoriade urbe expulit.

επέμψατο πρὸς Ἀλλάριχον (69), ὡς λόγος, τὸν ἄρχοντα τοῦ τῶν Οὐανδήλων ἢ Γότθων ἔθνους, ἀξιῶν αὐτὸν κατὰ τῆς Ῥώμης στρατεύσασθαι, ἀμύνασθαι θέλων οὕτως τοὺς τῆς Ῥώμης πολίτας, διὰ τὸ μῖσος τὸ πρὸς αὐτόν. Καὶ ἐπελθεῖν μὲν τῇ Ῥώμῃ τὸν Ἀλλάριχον, μὴ μέντοι πορθῆσαι αὐτὴν, ἀλλὰ σπείσασθαι τοῖς Ῥωμαίοις, λαβόντα ὁπόσα ἐν τοῖς βασιλείοις εὑρέθησαν χρήματα, καὶ τὴν ἀδελφὴν Ὁνωρίου τὴν Πλακιδίαν (70), καὶ ὑπονοστῆσαι. Παραδοῦναι δὲ τὴν κόρην Κωνσταντίῳ τινὶ κόμητι ἐπὶ τῷ φυλάττεσθαι· τὸν δὲ προσειληφότα αὐτὴν ἀποδράναι καὶ κομίσαι τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς, κἀκεῖνον συζεῦξαι ταύτην αὐτῷ, τετιμηκότα συγκλητικῷ, εἶτα καὶ βασιλέα ἀναγορεῦσαι· γονῆς γὰρ οἰκείας ἠμοίρει πάμπαν Ὁνώριος. Σφαγῆναι δὲ μετὰ μικρὸν τὸν Κωνστάντιον, γειναμένης αὐτῷ παῖδας τῆς Πλακιδίας, Οὐαλεντινιανὸν καὶ Ὁνωριάδα. Καὶ οἱ μὲν οὖν οὕτω ταῦθ' ἱστοροῦσιν· ἕτεροι δὲ σφαγῆναι μὲν λέγουσι τὸν Στιλίχωνα, ἀπεχθάνεσθαι δὲ τοὺς ἐν τῇ Ῥώμῃ τῷ Ὁνωρίῳ, καὶ τὸν εἰς Ῥάβενναν μετοικήσασθαι. Τὸν δὲ Ἀλλάριχον τῆς ἀβελτηρίας ἐκείνου καταφρονήσαντα ἐπιστρατεῦσαι τῇ Ῥώμῃ καὶ ταύτην πολιορκίᾳ ἑλεῖν· ἁλούσης δὲ, ἐπιστῆναι τῷ Ὁνωρίῳ δεδακρυμένον τινὰ ἀπαγγέλλοντα ὡς Ἑάλω ὑπὸ Ἀλλαρίχου ἡ Ῥώμη. Τὸν δὲ πρὸς τὴν ἀγγελίαν συγκλονηθέντα σπασμῷ τὸ σῶμα, καὶ τὼ μηρὼ πατάξαντα ταῖν χεροῖν, φάναι· *Ἕως ἄρτι ὧδε ἦν ἡ Ῥώμη, πῶς οὖν ἑάλω;* συνιέντα δὲ τὸν ἀγγελέα καὶ μέγα στενάξαντα εἰπεῖν, ὡς *Περὶ τῆς πόλεως λέγω, καὶ οὐ περὶ τῆς ὄρνιθος.* Ἦν γὰρ τῷ βασιλεῖ τούτῳ ἀλεκτορὶς ὑπερμεγέθης ᾗ ἐγεγήθει, ἣν ὠνόμασε Ῥώμην, δι' ἣν καὶ ἀνῴμωξεν, ἐκείνην νομίσας ἑαλωκέναι. Ὑδέρῳ δὲ περιπεπτωκὼς ὁ Ὁνώριος, θνήσκει ζήσας μὲν ἐνιαυτοὺς τεσσαράκοντα, βασιλεύσας δὲ δυσκλεῶς ἐκ τούτων τριάκοντα. Ἰωάννης (71) δὲ τυραννίσας ἐν Ῥώμῃ τὴν ἐκείνου ἀδελφὴν Πλακιδίαν μετὰ τῶν δύο τέκνων αὐτῆς Οὐαλεντινιανοῦ τε καὶ Ὁνωριάδος ἐκεῖθεν ἐξήλασε.

XXII. Junior autem Theodosius Constantinopoli, Pulcheriæ sororis studio, diligenter educabatur et erudiebatur, metu Isdigerdis Persarum regis, nemine contra eos insurgente. Nam Arcadius moriens Isdigerdem in testamento, filii, pueri adhuc, ut dictum est, tutorem scripserat. Quo ille accepto, Antiochum eunuchorum suorum principem misit, custodem et curatorem imperatoris Theodisii, admonitis per litteras proceribus, ut impera-

ΚΒ'. Ὁ Μικρὸς μέντοι Θεοδόσιος ἐν Κωνσταντινουπόλει διάγων, παρὰ Πουλχερίας τῆς οἰκείας ἀνήγετο ἀδελφῆς, ἐπιμελῶς τρεφόμενός τε καὶ παιδευόμενος, μηδενὸς ἐπανισταμένου αὐτοῖς, φόβῳ τοῦ τῶν Περσῶν βασιλεύοντος (72) Ἰσδιγέρδου. Ὁ γὰρ Ἀρκάδιος τελευτῶν ἐπίτροπον τοῦ οἰκείου υἱοῦ παιδὸς ἔτι, ὡς εἴρηται, ὄντος, ἔγραψεν ἐν διαθήκαις τὸν Ἰσδιγέρδην· ὃς, τῆς διαθήκης κομισθείσης αὐτῷ, ἔστειλεν Ἀντίοχον (73) τῶν παρ' αὐτῷ εὐνούχων

Variæ lectiones et notæ.

Agere autem cœpit potissimum Ravennæ Honorius Theodosio I et Rumorido coss. anno Chr. 603 ut ex illius Constitutionibus colligitur.

(69) *Πρὸς Ἀλλάριχον.* Vide Eunapium in Maximo, p. 92, præter alios scriptores.

(70) *Πλακιδίαν.* Placidia post Constantii conjugis obitum Romam ad fratrem Honorium se contulit, a quo ob aliquas simultates remissa est Constantinopolim, et a Theodosio Juniore excepta, in ea urbe reliquum vitæ exegit, conditis ab ea duabus domibus Augustis, seu palatiis, quorum alterum in prima urbis regione exstitit, de quo egimus in *Constantinopoli Christ.* lib. II, sect. 5, n. 4, et sect. 6, n. 1 ; alterum in decima, cujus situm ita describit Synesius in epist. 61 hisce verbis : Οἰκεῖ παρὰ τὴν βασιλικὴν οἰκίαν, οὐ τὴν δημοσίαν, ἀλλὰ τὴν κατόπιν αὐτῆς, ἥτις Ἀβλαβίου μὲν πρότερον ἦν, νῦν δὲ Πλακιδίας ἐστὶ τῆς τοῖν βασιλέοιν ἀδελφῆς. Incertum utrum horum palatiorum intelligat Vigilius PP. in epist. 5 : *Hæc dicendo, in nostro obsequio, et in Ecclesia publice, et in Placidas officium diaconatus implebas.* Idem in sententia excommunicationis in Theodorum : *Deinde in domo Placidiana*, etc.

(71) *Ἰωάννης.* De quo Olympiodorus apud Photium, p. 196 ; Socrates l. VII, c. 23 ; Prosper, Idacius, Marcellinus, Procopius lib. III *Vandal.* Greg. Turon. l. II *Hist.* c. 8, et alii.

(72) *Ἰσδιγέρδου.* Ita Theophanes, p. 69. Isdigerdæ meminere scriptores ecclesiastici, Socrates l. VII, c. 8 ; Theodorit l. V, c. 38 ; Evagrius l. VI, c. 19 ; Nicephor. l. XIV, c. 1 ; Agath. l. IV, idem Theophan. p. 71.

(73) *Ἀντίοχον.* Qui non alius videtur ab illo Antiocho, quem Synesius epist. 110 : Τὸ ἱερὸν ἀν-

τὸν ἐντιμότερον, φύλακα τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου καὶ κηδεμόνα ἐσόμενον· παραινέσας διὰ γραμμάτων τοὺς ἄρχοντας ὑπείκειν τῷ σφετέρῳ βασιλεῖ· εἰ δὲ μὴ οὕτω ποιοῖεν, ἀπειλήσας αὐτοῖς αὐτὸς ἐπιστῆναι εἰς ἐκδίκησιν τοῦ παιδός. Τούτῳ τοίνυν τελεῖν ἡγμένῳ εἰς μείρακας, ἡ ἀδελφὴ Πουλχερία μνηστεύεται τὴν ἐξ Ἀθηνῶν Εὐδοκίαν, κάλλους μὲν ἔχουσαν περιττῶς, σοφίας δὲ μετασχοῦσαν παντοδαπῆς. Ἡ θυγάτηρ μὲν ἦν Λεοντίου (74) τινὸς φιλοσόφου Ἀθήνηθεν ὡρμημένου· Ἀθηναῒς δ' ὠνομάζετο. Ὃς γνοὺς ἐξ ἐπιστήμης εὐτυχῆσαι μέλλουσαν τὴν θυγατέρα λαμπρῶς, διατιθέμενος, τὴν μὲν περιουσίαν αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς καταλέλοιπε (δύο δ' ἦσαν Οὐαλέριος καὶ Γενέσιος), τῇ δὲ θυγατρὶ ἑκατὸν χρυσίνους μόνους δοθῆναι ἐπέσκηψε, γράψας ἀρκεῖν αὐτῇ τὴν τύχην αὐτῆς. Τῶν γοῦν συγγόνων αὐτῆς σφετερισαμένων τὴν πατρικὴν οὐσίαν, ἡ Ἀθηναῒς νόμιμον τὸ οἰκεῖον ἀπῄτει λάχος· καὶ ἠξίου τοὺς ἀδελφοὺς μὴ κατὰ τὰς τοῦ πατρὸς διαθήκας ἀδίκους οὔσας ποιεῖν. Οἱ δὲ καὶ τῆς οἰκίας αὐτὴν ἐξῶσαν τῆς πατρικῆς. Δεξαμένη τοίνυν αὐτὴν ἡ πρὸς μητρὸς θεία ἀνελήλυθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· καὶ τῆς Πουλχερίας ἐδέοντο, διηγούμεναι τὴν ὑπόθεσιν. Ἰδοῦσα δ' ἐκείνη τὴν κόρην περικαλλῆ καὶ νεάζουσαν, ἤρετο εἰ ἀπείρατος ἔτι ἀνδρός ἐστι· καὶ γνοῦσα τοῦτο, βαπτίζει αὐτὴν ἔτι οὖσαν ἀμύητον, καὶ Εὐδοκίαν μετονομάσασα, τῷ ἀδελφῷ ταύτην Θεοδοσίῳ συζεύγνυσι, καὶ διαδήματι ταινιοῖ καὶ Αὐγούσταν καλεῖ. Γήμας δὲ ταύτην ὁ Θεοδόσιος τὸν Ἀντίοχον, ὃς τῶν βασιλικῶν εὐνούχων ὑπῆρχεν ὁ κράτιστος, καὶ πάντα συνεκύκα δυναστεύων, οὐ παραδυναστεύων, ἀποσκευάζεται (75). Καὶ οὕτως παραλύεται ὁ Ἀντίοχος τῆς τοῦ πραιποσίτου τιμῆς· ἀφαιρεῖται δὲ καὶ πᾶσαν τὴν ὕπαρξιν, αὐτὸς δὲ κείρεται κληρικὸς εἰς τὸν ἐν Χαλκηδόνι ναὸν τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας, καὶ θνήσκει μετ' οὐ πολύ. Ἡ δὲ βασιλὶς Εὐδοκία μετακαλεῖται τοὺς ἀδελφούς, καὶ μηδὲν αὐτοῖς μηνίσασα, ἀλλὰ χάριτας μᾶλλον ὁμολογήσασα, ὡς οὐκ ἂν τυχοῦσα τῆς βασιλείας, εἰ μὴ παρ' αὐτῶν ἐξώσθη, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πεπόρευτο, τὸν μὲν Γενέσιον ἔπαρχον τῶν Ἰλλυριῶν διὰ τοῦ βασιλέως πεποίηκε· τὸν δὲ Οὐαλέριον (76) ἐτίμησε μάγιστρον. Ὁ μέντοι πατριάρχης Ἀττικὸς Ἰουδαῖόν (77) τινα παράλυτον

A tori suo parerent : quod nisi fecissent, se injurias pueri non esse neglecturum. Jam pubescenti soror Pulcheria Eudociam Atheniensem despondet, forma excellenti præditam, et omni doctrinæ genere perpolitam. Erat ea Leontii cujusdam Atheniensis philosophi filia, et Athenais nominabatur, qui cum eam splendidam fortunam consecuturam ex arte cognovisset, testamento suas opes duobus filiis reliquerat, Valerio et Genesio, filiæ tantum centum aureis legatis, hac adjecta clausula, quod fortuna ejus suffectura ei esset. Fratres igitur patrimonio sibi vendicato, Athenaidem legitimam suam postulantem, et testamentum injuriæ accusantem, paternis etiam ædibus exegerunt. Qua matertera suscepta, et Constantinopolim perducta, B causa exposita Pulcheriæ supplicant. Quæ cum puellam formosissimam, et integra ætate esse vidisset, rogat, An adhuc viri expers esset? eo cognito, baptizat rudem adhuc Christianæ religionis, et mutato ejus nomine in Eudociam, fratri Theodosio despondet, diademate ornat, et Augustam appellat. Hac uxore ducta Theodosius, Antiocho inter imperatorios **41** eunuchos potentissimo, et omnia pro imperio, non pro imperii ministro commiscenti, præpositi honorem adimit, omnibus etiam opibus ereptis. Is vero tondetur, et Chalcedonensis Ecclesiæ fit clericus in æde inclytæ martyris Euphemiæ, nec multo post moritur. At Eudocia imperatrix fratres accersit, neque irata illis, sed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ C auctoribus (nisi enim ab eis exacta fuisset, nunquam venturam fuisse Constantinopolim) Genesio præfecturam Illyriorum ab imperatore impetrat, Valerium magistri honore donat. Sub id tempus, Atticus patriarcha Judæum quemdam paralyticum monitis in Christi cognitionem perductum, sacro lavacro est dignatus, et sanum ex aqua eduxit. Hic etiam sancti Chrysostomi nomen in Ecclesiæ diptycha retulit, prius non inscriptum. Nam religiosissimus ille pater, Origenista et vocabatur et habebatur. Attico mortuo, qui xx annos cœtui fidelium præfuerat, Sisinnius eligitur, et biennium pontificatu functus, vitam cum morte commutat anno imperii Theodosii xxii, in cujus locum introductus est Nestorius, qui cum triennium præ-

Variæ lectiones et notæ.

θρώπιον, τὸ βέλτιστον μὲν τοὺς τρόπους, εἰδεχθέστατον δὲ τὴν ὄψιν, fuisse ait : cujusque fuit palatium, quod de ejus nomine Antiochi appellatum est, ut docuimus in nostra *Constantinopoli*, lib. II, sect. 16, n. 5, de quo etiam intelligendus codex ms. ex bibliotheca Reg. sign. 1261, hoc titulo Συμεὼν πρωτοβεστάρχης τῶν Ἀντιόχου, qui quidem est Symeonis Sethi, liber *De alimentis*. Vide præterea Codinum in *Orig. Constantinopol.* n. 101.

(74) *Λεοντίου.* Ipsa Eudocia de se in Metaphrasi Octateuchi, apud Photium :

Εὐδοκίη βασίλεια Λεοντιὰς εὐπατέρεια.

Vide Stemmata Byzantina.

(75) *Ἀποσκευάζεται.* Anno Theodosii V. Theophan. : Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει Ἀντίοχος ὁ Πέρσης ἐκποD δὼν γέγονε, καὶ ἡ μακαριωτάτη Πουλχερία τελείως τῶν πραγμάτων ἐκράτησεν. Ubi ἐκποδὼν γέγονε, non est, *e vivis excessit*, ut vertit interpres, sed *potestate et rerum administratione excidit*. Nam anno demum 36 Antiochus bonis publicatis clericus esse jussus est, ut habet idem Theophanes.

(76) *Οὐαλέριον.* Valerium magistrum officiorum habent leges aliquot Theodosii Junioris sub anno 435, in C. Th. l. ult. de princip. agent. et ult. de metatis. Valerium comitem rerum privatarum et comitem sacrarum largitionum sub anno 425 et 427, memorat idem codex Theodosianus. Vide *Chron. Alexandr.* p. 722, 724.

(77) *Ἰουδαῖον.* Socrat. lib. VII, cap. 4; Theophanes, anno 2 Theodosii Jun. Attici vero Patr. Constantinopol. memoriam agunt Græci 8 Januarii.

fuisset, docuit sanctam Virginem Mariam non esse A Deiparam dicendam, Christum vero non aliud nisi hominem esse asserebat: in eoque Dei Filium, ut in propheta quopiam habitasse nugabatur, eumque bipertiens, affirmabat, Dei Verbum non sumpsisse carnem e casto sanguine matris Dei, sed alium esse Filium et Verbum Dei, alium Christum, qui Filius esset adoptivus, et gratia Deus factus. His cæteri patriarchæ cognitis, Celestinus Romanus, Cyrillus Alexandrinus, Joannes Antiochenus, Juvenalis Hierosolymitanus, negotium ad imperatorem Theodosium et Pulcheriam deferunt, petentes ut indicto concilio in Nestoriana dogmata inquiratur. Igitur ducentis Patribus Ephesum ad concilium congregatis princeps erat sanctissimus Cyrillus, Celestini Papæ Romani etiam vice fungens, qui per valetudinem adesse non poterat: B Nestorii decreta examinata, et ut perversa rejecta sunt: et constitutum, ut sancta Virgo Deipara et haberetur et diceretur, et qui carnem ex ea citra virilem operam sumpserit, Dei **42** Filius et Deus a sanctis Patribus est pronuntiatus. Ac in certiorem fidei confessionem, et evidentiorem Nestorianæ impietatis refutationem sanctus Cyrillus duodecim capita in veræ sententiæ monimentum composuit Ecclesiæque tradidit, Nestorio rejecto, et amoto e cœtu recte sentientium pontificum. Cæterum post tertiam concilii diem Ephesum ingrediuntur Joannes Antiochenus, Theodoretus Cyrensis, Ibas Edessenus, et alii, iratique Cyrillo, ut principi con- C cilii, ob adventum suum non exspectatum, tum et adhærentes, Nestorii abdicationem incusant, tum sancto Cyrillo et Memnoni Ephesino episcopatus eripiendos decernunt. Theodoretus etiam capita duodecim, a Cyrillo composita invasit, et ad ea evertenda, edidit alia: quæ cum magnus Cyrillus erroris convicisset, Antiochenus et cæteri a concilio damnati, ab orthodoxis alienantur. Episcopos sic affectos et inter sese decertantes, imperator Theodosius omnes Constantinopolim accersit: coram quo agitata quæstione, rejectus Nestorius, in Orientem relegatur, Antiocheno et Theodoreto etiam sancto concilio assensis, ut cui ante per contentionem et ex mœrore adversati essent. Cum autem Nestorius in exsilio etiam multos perver- D teret, Joannes Antiochenus, de eo alium in locum transferendo refert. Itaque miser in Oasin, Arabiæ regionem sterilem, et ventis pestilentibus infestam, transfertur. Novæ autem Romæ sedi pastorali Maximianus Ecclesiæ presbyter præficitur. Post quem pontificatu bienno functum, Proculus, Chrysostomi discipulus, patriarcha creatur, qui pridem a Sisinnio Patriarcha Cyzici episcopus designatus, sed a Cyzicenis, qui alium elegerant, non receptus, tempore interjecto otium egerat. Hic igitur sede

A εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ διὰ παραινέσεων ἀγαγὼν, τοῦ θείου λουτροῦ κατηξίωσε, καὶ ὑγιῆ ἐκ τῆς κολυμβήθρας ἐξήγαγεν. Οὗτος καὶ τὸ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ὄνομα ἐν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας διπτύχοις (78) ἐνέγραψεν, μὴ πρότερον ἐγγραφέν· Ὠριγενιαστὴς (79) γὰρ ὁ εὐσεβέστατος ἐκεῖνος Πατὴρ ἐκαλεῖτο καὶ ἐνομίζετο. Θανόντος δὲ Ἀττικοῦ, ὃς εἴκοσιν ἔτη τοῦ τῶν πιστῶν προέστη συστήματος, χειροτονεῖται Σισίννιος (80), καὶ ἐπὶ δύο ἔτη τὴν ἀρχιερωσύνην κατεσχηκὼς, τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησε, κατὰ τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Θεοδοσίου. Καὶ ἀντεισήχθη Νεστόριος, ὃς ἐπὶ τρισὶν ἀρχιερατεύσας ἐνιαυτοῖς ἐδίδασκε τὴν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν Θεοτόκον μὴ λέγειν, ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν δογματίζων, καὶ αὐτῷ ἐνοικῆσαι τὸν B Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φλυαρῶν ὡς ἑνὶ τῶν προφητῶν, καὶ εἰς δύο διαιρῶν αὐτὸν, οὐ σάρκα λαβεῖν ἐκ τῶν ἁγνῶν αἱμάτων τῆς Θεομήτορος τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀπισχυρίζετο, ἀλλὰ ἄλλον μὲν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγον, ἄλλον δὲ τὸν Χριστὸν θέσει υἱοποιηθέντα, καὶ χάριτι θεωθέντα. Ταῦτα δὲ μαθόντες οἱ τῶν λοιπῶν πατριαρχικῶν προεστῶτες θρόνων, ὁ τῆς Ῥώμης Κελεστῖνος, Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, Ἰωάννης Ἀντοχείας, Ἰουβενάλιος Ἱεροσολύμων, ἀναφέρουσι πρὸς τὸν ἄνακτα Θεοδόσιον καὶ τὴν Πουλχερίαν, αἰτούμενοι σύνοδον ἀθροισθῆναι καὶ γυμνασθῆναι τὰ παρὰ τοῦ Νεστορίου δογματιζόμενα. Συγκροτηθείσης οὖν ἐν Ἐφέσῳ συνόδου διακοσίων Πατέρων, ἧς ἐξῆρχεν ὁ ἁγιώτατος Κύριλλος, ἐπέχων καὶ τὸν τόπον Κελεστίνου τοῦ πάπα Ῥώ- C μης, μὴ δυνηθέντος συνελθεῖν δι' ἀσθένειαν, τὰ τοῦ Νεστορίου κατεξητάσθησαν δόγματα καὶ ἀπεβλήθησαν ὡς κακόδοξα· ἡ δὴ ἁγία Παρθένος θεοτόκος ἀπεδείχθη καὶ φρονεῖσθαι καὶ λέγεσθαι, καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς σαρκωθεὶς ἀνάνδρως Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς παρὰ τῶν ἱερῶν ἐκείνων Πατέρων κεκήρυκται. Πρὸς τρανοτέραν δὲ τῆς πίστεως ὁμολογίαν, καὶ τῆς δυσσεβείας τοῦ Νεστορίου σαφέστερον ἔλεγχον, καὶ δώδεκα συντάξας κεφάλαια ὁ ἱερώτατος Κύριλλος τῆς ὀρθῆς δόξης ὑπομνήματα τῇ Ἐκκλησίᾳ παρέδωκεν. Ὁ δὲ Νεστόριος ἀπεβλήθη, καὶ τοῦ τῶν ὀρθὰ φρονούντων ἀρχιερέων ἀπεκινήθη χοροῦ. Μετὰ τρίτην δὲ τῆς συνόδου ἡμέραν ἐφίστανται τῇ Ἐφέσῳ ὅ τε Ἀντιοχείας Ἰωάννης, καὶ ὁ Κύρου ἐπίσκοπος D Θεοδώρητος, καὶ ὁ Ἐδέσης Ἴβας καὶ ἕτεροι, καὶ ὅτι μὴ καὶ τὴν αὐτῶν παρουσίαν οἱ τῆς συνόδου ἀνέμειναν, ὀργισθέντες κατὰ τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ὡς τῶν ἄλλων ἐξάρχοντος, τήν τε τοῦ Νεστορίου καθαίρεσιν ᾐτιάσαντο, καὶ ἐκείνῳ θέμενοι, τοῦ τε θείου Κυρίλλου καὶ Μέμνονος τοῦ Ἐφέσου καθαίρεσιν ἐψηφίσαντο. Ὁ Θεοδώρητος δὲ καὶ κατὰ τῶν δώδεκα κεφαλαίων τῶν τοῦ Κυρίλλου ἐχώρησε, καὶ εἰς ἀνατροπὴν αὐτῶν κεφάλαια συνέταξεν ἕτερα, πρὸς ἃ πάλιν ὁ μέγας ἀντηγωνίσατο Κύριλλος, οὐκ ὀρθῶς δογματίζειν ἐλέγχων τὸν Θεοδώρητον. Κατ-

Variæ lectiones et notæ.

(78) *Διπτύχοις*. Socrat. lib. VII, cap. 25.

(79) *Ὠριγενιαστής*. Socrat. lib. VI, synodus ad Quercum apud Photium, n. 59.

(80) *Σισίννιος*. Socrat. lib. VII, cap. 26.

A ἐγνώσθησαν δὲ παρὰ τῆς συνόδου ὃ τε Ἀντιοχείας καὶ οἱ λοιποὶ, καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἠλλοτριώθησαν. Οὕτως οὖν τούτων ἐχόντων καὶ κατ' ἀλλήλων γενομένων τῶν ἐπισκόπων, καὶ σχίσματος ὄντος μέσον αὐτῶν, ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος ἀφικέσθαι πάντας ἐκέλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· καὶ παραγενομένων ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἡ ζήτησις γέγονε, καὶ καθῃρέθη Νεστόριος, καὶ εἰς ἐφὰν ὑπερωρίσθη, τοῦ Ἀντιοχείας καὶ τοῦ Θεοδωρήτου συμφρονησάντων τῇ ἱερᾷ συνόδῳ, ὡς διὰ λύπην καὶ ἔριν ἀντικαθισταμένων τὸ πρότερον. Τοῦ δὲ Νεστορίου κἀν τῇ ἐξορίᾳ πολλοὺς διαστρέφοντος, ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης ἀναφορὰν περὶ τούτου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐποιήσατο, ἀξιῶν μετενεχθῆναι αὐτὸν ἀλλαχοῦ. Καὶ ἀπηνέχθη ὁ δείλαιος εἰς Ὄασιν (81), χώραν οὖσαν τῆς Ἀραβίας λυπρὰν καὶ ὑπ' ἀνέμων καταπνεομένην φθοροποιῶν. Ἀντεισήχθη δὲ εἰς τὴν τῆς Νέας Ῥώμης ποιμαντικὴν Μαξιμιανὸς τῆς Ἐκκλησίας πρεσβύτερος. Καὶ μετὰ τοῦτον ἐπὶ διετίαν ἀρχιερατεύσαντα Πρόκλος (82) ὁ τοῦ Χρυσοστόμου μαθητὴς, πατριάρχης προεχειρίσθη, ὑπὸ Σισιννίου τοῦ πατριάρχου ἐπίσκοπος Κυζίκου πρώην χειροτονηθεὶς, μὴ δεχθεὶς δὲ παρὰ τῶν ἐκεῖ, ἕτερον ἑλομένων ἀρχιερέα, καὶ τὸν μεταξὺ χρόνον σχολάζων (83). Οὗτος τοίνυν τῷ θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνθρονισθεὶς, ἀξιοῖ τὸν βασιλέα τὸ ἱερώτατον τοῦ Χρυσοστόμου (84) σῶμα ἐκ Πιτυοῦντος ἀνακομισθῆναι, καὶ μὴ μένειν καὶ θανόντα τὸν ἅγιον ὑπερόριον. Πείθεται τούτῳ ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀνακομίζεται ὁ τοῦ ἁγίου νεκρὸς, καὶ ὑποδέχεται μεθ' ὑπερβαλλούσης τιμῆς, καὶ κατατίθεται ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων περιωνύμου ναοῦ. Βουληθεὶς δὲ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος τὰ τείχη μεταθεῖναι τῆς πόλεως, καὶ μείζονα τὴν ταύτης θέσθαι περιοχὴν, Κύρῳ τῷ ἐπάρχῳ (85) τὸ ἔργον ἀνέθετο· καὶ ὃς σπουδῇ πολλῇ καὶ προθυμίᾳ χρησάμενος ἀνήγειρε τὸ χερσαῖον τεῖχος ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης δι' ἑξήκοντα ἡμερῶν. Ὁ γοῦν δῆμος τῆς πόλεως, ἐπί τε τῷ ἔργῳ ἡσθεὶς, καὶ τῆς ταχύτητος θαυμάσας, τὸν ἔπαρχον ἐξεβόησε δημοσίᾳ, *Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κῦρος ἀνενέωσε.* Διὸ φθονηθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως ὁ Κῦρος καὶ ὑποπτευθεὶς, καὶ ἄκων κείρεται κληρικός· εἶτα καὶ Σμύρνης ἐπίσκοπος γίνεται.

Constantinopolitana receptus, petit ab imperatore ut sacrum Chrysostomi corpus Pityunte referatur, ne vir sanctus post obitum etiam exsularet. Paret, imperator, relatumque et insigni cum honore susceptum, intra sacrarium ædis Sanctorum Apostolorum conditur. Theodosius autem mœnia translaturus, et urbem amplificaturus, munus id Cyro præfecto mandat, qui magno studio et celeritate, terrestrem murum, a mari ad mare pertinentem, intra dies sexaginta absolvit. Urbana igitur **43** multitudo, et opere delectata, et præfecti celeritatem admirata, publice exclamat : *Constantinus condidit, Cyrus renovavit.* Quamobrem Cyrus invisus et suspectus imperatori, vel invitus tondetur ut clericus, post etiam Smyrnæ fit episcopus.

ΚΓ. Τοῦ πατριάρχου δὲ Πρόκλου θανόντος μετὰ B δωδέκατον ἔτος ἐξ ὅτου προέστη τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀρθοδόξου λαοῦ, ὁ θεῖος Φλαβιανὸς εἰς τὸν ἐκείνου θρόνον ἐγκαθιδρύεται. Ὅτε καὶ ὁ Εὐτυχὴς ἀρχιμανδρίτης ὢν ἐδογμάτιζε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μὴ τὰς δύο φύσεις τηρῆσαι μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἀλλ' εἰς μίαν φύσιν ἄμφω συγκραθῆναι καὶ συμφυρθῆναι. Τοῦτον ἀδιόρθωτον μένοντα ὁ Φλαβιανὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἐξέκοψε σώματος, ἵνα μὴ τῆς λύμης καὶ τῷ ὑγιαίνοντι μεταδῷ. Πρόσεισιν οὖν ὁ Εὐτυχὴς Χρυσαφίῳ (86)

XXIII. Proclo autem patriarcha, cum duodecim annos orthodoxo Constantinopolitano populo præfuisset, mortuo, sanctus Flavianus in ejus sede collocatur : qua tempestate archimandrita quidam Eutyches, docebat, Dominum nostrum Jesum Christum, duas naturas post incarnationem non retinuisse, sed ambas in unam naturam contemperatas et permistas esse. Hunc, suam opinionem pertinaciter defendentem, Flavianus ab Ecclesiæ corpore resecuit, ne peste illa, sana etiam membra inficerentur. Sed Eutyches Chrysaphium

Variæ lectiones et notæ.

(81) *Ὄασιν*. Vide Cujacium, lib. VIII Observ. C cap. 27.

(82) *Πρόκλος*. Προχειρίζεται πατριάρχης ΚΠ. καὶ ἐνθρονίζεται κατ' αὐτὴν τὴν ἁγίαν τοῦ σωτηρίου πάθους τὴν μεγάλην πέμπτην. Synaxaria in S. Proclo, 24 Octobr. die illius festo. Adde Socratem lib. VII, cap. 28.

(83) *Σχολάζων*. Ut σχολάζουσαν Ecclesiam, quoties viduata erat, vel illius titulus a nullo possidebatur, ita episcopos qui a Paganis vel ab hæreticis sede sua pulsi extra suam Ecclesiam agebant, σχολάζοντας vocabant. Ἐπίσκοπος σχολαζόμενος, in syn. Antioch. can. 16 : *Episcopi vagantes qui parochias non habent*. in concilio Vasensi anno 755, can. 13.

(84) *Τοῦ Χρυσοστόμου*. Historiam translationis reliquiarum sancti Joannis Chrysostomi attigere passim scriptores, Socrates, lib. VII, cap. 45; Marcellinus comes, *Chronicon Alexandr.* Theophanes, Cedrenus, Porphyrogenitus, lib. II *De themat.* cap. 2, Menæa, et Menolog. Basilii 26 Januar.

(85) *Κύρῳ τῷ ἐπάρχῳ*. Vide *Constantinopolim Christ.* ubi de muris Theodosianis.

(86) *Χρυσαφίῳ*. Cujus tum, ut cæterorum eunuchorum, magna erat auctoritas. Chronicon ms. ab Adamo ad Leonem Philosoph. in Arcadio : Πάσης παιδείας μετασχὼν καὶ ἀστρονομίας, ἱππεύειν τε καὶ τοξεύειν ἀσκηθεὶς τοῦ μετρίου πέρα, μειλίχιος ὢν τὸν τρόπον, καὶ εἰς ἄγραν ἐπιτήδειος, κἄντε διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ τῶν κοινῶν· διαπεπέστη πρὸς τοὺς εὐνούχους κρατηθέντα αἰδῶ, οἵτινές εἰσιν Εὐτρόπιος, Λαῦσος, καὶ Καλοπόδιος, καὶ πρὸς τούτοις Χρυσάφιος, αὐτὸν κατεδουλώσατο. Nescio an idem qui Chrysoretis nomine indigitatur in Synodico adversum tragœdiam Irenæi, ubi ejus in palatio potentia prædicatur, et Ecclesiam fortiter oppugnasse perinde scribitur.

Eunuchum adit, suæ sententiæ suffragatorem: qui cum apud imperatorem plurimum posset, impetrat, ut Dioscoro qui post Cyrilli obitum Alexandrinam Ecclesiam gubernabat cum aliis episcopis Ephesum vocato, Eutychianum dogma excuteretur, præsente etiam Flaviano. Is igitur Dioscorus, cum Eutyche consentiens, adductis aliis etiam episcopis ejusdem opinionis, Ephesum profectus, suffragatur Eutychiano dogmati. Cæterum sancto Flaviano adversante, Dioscorus exsiliens instar indomiti asini, calcibus sancti illius viri pectus impetiit, et pugnis maxillas ejus tundere non prius destitit, quam concilio expulisset. At sanctus ille ex plaga pectoris post triduum decedit, cum Novæ Romæ thronum per biennium ornasset. Dioscorus autem episcopos qui aderant subscribere sententiæ suæ coegit. Nam Eunuchus ille milites armatos adesse jusserat, ut adversantes perterrefaceret. Verum Domnus, Antiochenæ urbis præses, cum et ipse in tumultu illo subscripsisset, postea in Dioscorum vociferatur, ejusque sententiam ut impietate plenam proscindit. His Theodosius auditis, et Flaviani cognito interitu, iratus cum Chrysaphio expostulat: cui Dioscorus periculi metu suadet, ut ab imperatore impetret, ut Anatolium, qui ei a responsis erat, quem apocrisiarium vocant, patriarcham Constantinopolitanum designet, quo et Eutychem in societatem reciperet, et de Flaviani calamitate **44** quæstio nulla haberetur. Ea re per Eunuchum ab imperatore facile impetrata, patriarcha designatur Anatolius. Idem Chrysaphius, ascita etiam Eudoxia adjutrice, facilitari principis illudens, persuadet, ut et Pulcheria ab administratione rerum amoveatur. Ea igitur, aula relicta, vitam privatam agit, et in Hebdomo quiescit. At imperator, vix tandem ad sanam mentem reversus, considerata et nefaria Flaviani cæde, et Pulcheriæ delatione, justa indignatione contra Eunuchum commotus, quem earum rerum omnium auctorem esse constabat, hominem relegat, opibus ejus confiscatis, et sororem petita venia revocat. Erat Pulcheria mulier prudentissima, quæ multa fratris errata partim corrigebat, partim tegebat. Litteris ille certe quidem inconsiderate subscribere dicebatur. Quod ne faceret, utque litterarum sententiam consideraret, ab illa admonitus, affirmabat, a nemine strui sibi fraudem, et scire se quid litteræ continerent. Quare illa ad socordiam fratris coarguendam hujusmodi commento usa est. Nomine illius syngrapham componit, qua sibi Eudoxia Augusta venderetur, eaque, ceu aliud quiddam esset, imperatori oblata, efficit ut subscribat. Deinde

A τῷ ἐκτομίᾳ ὁμοδοξοῦντι αὐτῷ, καὶ πλεῖστα δυναμένῳ παρὰ τῷ βασιλεῖ· καὶ ὃς πείθει τὸν Θεοδόσιον ἐπιτρέψαι τῷ μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου μετάστασιν τῆς Ἀλεξανδρείας τὸν θρόνον διέποντι Διοσκόρῳ, παραγενέσθαι εἰς Ἔφεσον μεθ' ἑτέρων ἐπισκόπων, καὶ τὰ κατὰ τὸν Εὐτυχῆ γυμνάσαι, παρόντος καὶ τοῦ Φλαβιανοῦ. Οὗτος οὖν ὁ Διόσκορος τοῦ Εὐτυχοῦς τυγχάνων ὁμόδοξος, καὶ ἄλλους ἐπισκόπους προσειληφὼς ὁμογνώμονας, εἰς Ἔφεσον παραγίνεται, καὶ κυροῖ τὰ παρὰ τοῦ Εὐτυχοῦς εἰσαγόμενα. Ἀντιλέγοντος δὲ τοῦ ἱερωτάτου Φλαβιανοῦ, οἷά τις ἄγριος ὄνος ἀναθορὼν ὁ Διόσκορος, λὰξ τῷ στέρνῳ ἐνέθορε τοῦ εὐσεβοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς, καὶ πὺξ αὐτὸν κατὰ κόρρης τύπτων, οὐκ ἀνῆκεν ἕως τοῦ συνεδρίου ἐξώθησε. Καὶ ὁ μὲν ἅγιος μετὰ B τρίτην ἡμέραν ἐκ τῆς τοῦ στέρνου πληγῆς μετήλλαξε τὴν ζωὴν (87), ἐν δύο ἐνιαυτοῖς τὸν ἀρχιερατικὸν κοσμήσας θρόνον τῆς Νεωτέρας Ῥώμης· ὁ δὲ Διόσκορος τοὺς ἐκεῖ παρόντας ἐπισκόπους ὑποσημήνασθαι ἐβιάσατο τῷ παρ' αὐτοῦ ἐκτεθέντι ὅρῳ. Ἡ γὰρ τοῦ δηλωθέντος εὐνούχου δυναστεία στρατιώτας ἐνόπλους ἐκεῖ παρεῖναι ἐποίησε, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐκφοβεῖν. Δόμνος δὲ ὁ τῆς Ἀντιοχέων πόλεως πρόεδρος ὑπεσημήνατο μὲν καὶ αὐτὸς συναρπαγεὶς, εἶτα κατεβόα τοῦ Διοσκόρου, καὶ τὸν ὅρον διέβαλλεν ὡς ἀσεβείας μεστόν. Ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος, καὶ τὰ κατὰ τὸν Φλαβιανὸν γνοὺς ἐν αἰτίαις πεποίητο τὸν Χρυσάφιον, καὶ ὠργίζετο. Δείσας δὲ ὁ Διόσκορος, ὑποτίθησιν C αὐτῷ πεῖσαι τὸν βασιλέα πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως προχειρίσασθαι Ἀνατόλιον τὸν αὐτοῦ ἀποκρισιάριον, ἵνα καὶ τὸν Εὐτυχῆ δέξηται πρὸς κοινωνίαν, καὶ τὰ κατὰ τὸν μακάριον Φλαβιανὸν μείνῃ ἀνεξερεύνητα. Πείθει τοίνυν ὁ ἐκτομίας τὸν βασιλέα, εὐάγωγον ὄντα, καὶ χειροτονεῖται πατριάρχης ὁ Ἀνατόλιος (88). Οὗτος ὁ εἰρημένος Χρυσάφιος, τῆς εὐκολίας τοῦ κρατοῦντος κατατρυφῶν, ἔπεισεν αὐτὸν, καὶ τὴν βασίλισσαν Εὐδοκίαν προσειληφὼς συνεργὸν, τὴν Πουλχερίαν τῆς τῶν πραγμάτων μετενεγκεῖν διοικήσεως. Καὶ ἡ μὲν, τῶν ἀνακτόρων ὑποχωρήσασα, καθ' ἑαυτὴν ἔζη, καὶ ἐν τῷ Ἑβδόμῳ (89) ἡσύχαζεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, εἰς ἑαυτὸν ὀψὲ καὶ μόλις ἐλθὼν, καὶ τὴν κατὰ τοῦ μακαρίου Φλαβιανοῦ μιαιφονίαν ἀναλογισάμενος, D καὶ τὰ κατὰ τὴν Πουλχερίαν, καὶ πάντων αἴτιον τὸν βέβηλον ἐκεῖνον εὐνοῦχον εὑρὼν, εἰς δίκαιον κατ' αὐτοῦ κινεῖται θυμὸν, καὶ τοῦ μὲν ὑπερορίαν καταψηφίζεται (90), καὶ δημεύει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, τὴν δὲ ἀδελφὴν μετακαλεσάμενος συγγνώμην ᾔτει καὶ τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν αὖθις αὐτῇ ἐνεχείρισεν. Ἦν δὲ ἡ Πουλχερία συνετωτάτη, καὶ πολλὰ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἀδελφοῦ, τὰ μὲν ἐπηνώρθου, τὰ δὲ συνεκάλυπτε. Λέγεται γοῦν ἀπροσ-

Variæ lectiones et notæ.

(87) *Μετήλλαξε τὴν ζωήν*. Evagrius, Marcellinus comes, etc. S. Flaviani Patr. Constantinopol. festum agunt Græci 16 Febr. ut est in Menæis.

(88) *Ἀνατόλιος*. Cujus memoriam agunt Græci 3 Julii. Menæa.

(89) *Ἐν τῷ Ἑβδόμῳ*. Ita etiam Nicephor. Call. lib. XIV, cap. 47.

(90) *Καταψηφίζεται*. Marcellinus comes, Victor Tunnunensis, *Chronicon. Alexandr.*, Theophan. an. 42 Theodosii, et 1 Marciani.

ἐκτῶς τὸν βασιλέα τοῦτον ὑποσημαίνεσθαι τὰς A γραφάς. Ἡ δὲ παρῄνει αὐτὸν μὴ πᾶν τὸ προσαγόμενον βεβαιοῦν, ἀλλὰ τὰ γεγραμμένα προσεπισκέπτεσθαι. Ὁ δὲ διεβεβαιοῦτο μή τι κακουργεῖσθαι παρά του· εἰδέναι γὰρ αὐτὸς ἀπισχυρίζετο τὰ γραφόμενα. Εἰς ἔλεγχον τοίνυν τῆς νωθρᾶς γνώμης τοῦ ἀδελφοῦ, τοιόνδε τι τῇ Πουλχερίᾳ ἐπινενόηται. Ἔγγραφον ἐξ ἐκείνου συντίθησι πράσεως, ὡς αὐτῇ τὴν Αὐγούσταν Εὐδοκίαν πωλήσαντος, καὶ ὡς ἕτερόν τι αὐτῷ προσαγαγοῦσα τὸ ὠνητήριον, ἔπεισε βεβαιῶσαι τῇ οἰκείᾳ ὑπογραφῇ, εἶτα μετακαλουμένην παρ' ἐκείνου τὴν Εὐδοκίαν ἀπιέναι οὐκ εἶα. Ἐρομένου δὲ τὴν αἰτίαν τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ πρατήριον ἡ Πουλχερία αὐτῷ ἐνεφάνισε, καὶ οὕτως ἤλεγξεν αὐτὸν πλεῖστα ὑποσημαίνεσθαι ἃ οὔτ' οἶδεν, οὔτ' ἴσως βούλεται γίνεσθαι. Τότε μὲν οὖν τῆς πεπλα- B σμένης ἐκείνης πράσεως σχολασάσης, ἡ βασιλὶς ἀποκατέστη τῷ αὐτοκράτορι. Μετέπειτα δ' αἰτίας συμβάσης τινὸς, ἀπέστερξε τὴν Αὐγούσταν ὁ βασιλεύς· ἡ δ' αἰτία, μῆλον ὑπερφυὲς εἰς ὄγκον ἐκομίσθη τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ τοῦτο θαυμάσας, τῇ βασιλίδι ἀπέστειλε, κἀκείνη τῷ Παυλίνῳ (91) τὸ μῆλον δέδωκεν. Ἦν δὲ λόγιος ὁ ἀνὴρ, κἀντεῦθεν τῇ βασιλίσσῃ ᾠκείωτο. Ὁ δὲ τοῦ μήλου μέγεθος ἀγασθεὶς προσάγει τοῦτο τῷ βασιλεῖ, ἀγνοῶν τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἐκεῖνος δ' ἐπέγνω τὸ προσαχθὲν, καὶ κρύψας αὐτὸ τὴν γυναῖκα ἠρώτησε, ποῖ δῆτα τὸ σταλὲν αὐτῇ μῆλόν ἐστιν; Ἡ δὲ φαγεῖν εἶπε τοῦτο, δείσασα μὴ ὁ ἀνὴρ ὑποπτεύσῃ, ὃ ἐκεῖνος ἤδη ὑπώπτευσεν. Ὁ δ' ἔτι προσήρετο ἐπιτακτικώτερον· ἡ δ' αὖθις φα- C γεῖν τὸ μῆλον ἐξώμνυτο. Ἐξάγει τοῦτο μεστὸς ὁ αὐτοκράτωρ ὀργῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐπ' αὐτοφώρῳ ἑάλω μὴ ἀληθεύουσα. Τῷ δὲ τὰ τῆς ὑπονοίας ἐστήρικτο. Κἀντεῦθεν κτείνεται μὲν ὁ Παυλῖνος ἐξ ὑποψίας ψευδοῦς, ἡ δ' Εὐδοκία μεμίσητο. Καὶ ᾔτησεν ἀπελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα (92), ἔνθα δὴ ἀπελθοῦσα σὺν πλούτῳ βαθεῖ, ναούς τε ἐδείματο, καὶ πολλὰ τοῖς πενομένοις καὶ τοῖς ἐκεῖ μοναστηρίοις διέδωκεν. Ἐκεῖθεν δὲ ἐπανελθοῦσα αὖθις μετὰ θάνατον τοῦ ἀνδρὸς, ἐκεῖσε ἀφίκετο, κἀκεῖ τετελεύτηκεν. Οἵα δὲ περὶ λόγους (93) ἦν ἡ βασιλὶς ἐκείνη, δηλοῦσι τὰ λεγόμενα Ὁμηρόκεντρα (94). Πατρικίου γάρ τινος ἐπιχειρήσαντος τῷ σπουδάσματι, ἀτελὲς δὲ καταλιπόντος αὐτὸ,

Eudociam ab illo accersitam, abire non sinit, quæsitaque retentionis causa, profert syngrapham : itaque convincit, eum subscribere plurimis, quæ neque norit, neque etiam fortasse fieri velit. Ac tum quidem, commentitia illa venditione sublata, uxor imperatori restituitur. Post autem, in odium ejus tali de causa incurrit. Pomum inusitata magnitudine sibi oblatum imperator admiratus, uxori misit. Id illa Paulino dedit viro erudito, eaque de causa sibi familiari. Is rei ignarus, illud imperatori offert ut rem miram : quo ille agnito et occultato, uxorem rogat, ubi sit malum ipsi missum. Illa, verita ne id suspicaretur maritus quod jam suspicabatur, se comedisse respondet. Verum illo acrius urgente, jurejurando affirmat, se jam comedisse. Tum ira percitus imperator, pomum profert. Sic illa in manifesto mendacio deprehensa, suspicio mariti confirmatur, Paulinus insons occiditur. Eudocia cum se invisam esse cerneret, facultatem abeundi Hierosolyma petit, quo cum magnis opibus profecta, et **45** templa ædificavit, et pauperibus ejusque loci monasteriis multa dedit. Inde reversa, post mariti obitum, eodem rediit, ibique mortua est. Qua vero eruditione imperatrix illa fuerit, Centones Homerici declarant. Nam cum Patricius quidam id opus imperfectum et indigestum reliquisset, illa et absolvit et digessit, ut inscriptio versibus heroicis præfixa declarat. Moritur Theodosius quinquagenarius, omnibus fere vitæ suæ annis imperator, quorum paucis omnino cum patre, cæteris per se regnavit. Causam ejus obitus alii morbum fuisse perhibent, alii in venatione cum equo lapsum, læsis vitalibus membris, paulo post obiisse. Fuit litterarum non imperitus, sed cum in aliis mathematicis libris versatus, tum astronomiæ non ignarus, equitandi et sagittandi peritia excellens, prætereaque pingendo fingendoque dexter. Cum autem leni esset ingenio, mollior ad res gerendas fuit. Unde factum, ut castrati apud illum gratiosi, multa perperam agerent, ut Antiochus, et post illum Amantius, ac denique Chrysaphius. Hujus

Variæ lectiones et notæ.

(91) *Τῷ Παυλίνῳ*. Historiam narrant *Chronicon. Alexandr.* Theophanes, Georgius Hamartolus in Chronico ms. Cedrenus, et alii. Marcellinus comes: *Paulinus magister officiorum in Cæsarea Cappadociæ, jubente Theodosio principe interemptus est.* Eadem dignitate donatur in Codice Theod. in l. ult. de agentib.

(92) *Εἰς Ἱεροσόλυμα*. Socrat. l. VII, c. 46; Sozom. l. IX, c. 17; Evagr. l. I, c. 22; Theophan. p. 88, 94 et alii.

(93) *Οἵα δὲ περὶ λόγους*. De Eudociæ Augustæ eruditione audiendus in primis Joannes Tzetzes chil. X, cap. 306.

Ὡς που καὶ ἡ βασίλισσα ἐκείνη Εὐδοκία,
Ἡ τοῦ μεγάλου Λέοντος ἡ πάνσοφος θυγάτηρ,
Γραμματικοῖς μαθήτρια οὖσα Ὑπερεχίου,
Ποτὲ καὶ τοῦ Ὠρίονο, μικρὸν ἀκροωμένη,
D Ῥητορικοῖς ἑτέρων δὲ καὶ φιλοσόφοις ἄλλων,
Ταῖς μεταφράσεσιν αὐταῖς ταῖς δι' ἐπῶν, εἰρήκει.

(94) *Ὁμηρόκεντρα*. Homericos Centones Eudociæ ascribit Zonaras, quos Pelagio viro Patricio, qui a Zenone imperatore anno XVII sublatus est, Cedrenus : qui proinde alius fuit ab illo Patricio, a quo cœptum opus ait Zonaras : siquidem is Eudociam præcessit. Catalogus bibliothecæ Palatinæ n. 326, Patricium presbyterum Homericorum Centonum auctorem facit, adnotatque in codice ms. præponi Epigramma Eudociæ in eosdem Centones. Eidem Patricio præterea ascribuntur cod. 383. Ejusdem etiam Eudociæ sunt Metaphrases metricæ Octateuchi et prophetarum Zachariæ et Davidis, quarum artem et venustatem multis commendat Photius codd. 183 et 184. Cæterum perperam Homerici Centones Eudoxiæ, Zoes so-

imperatoris temporibus, Proclo patriarcha cum clero et maxima urbanæ multitudinis parte supplicantibus, puer sublimis in aerem tollitur. Populo obstupefacto et longo tempore vociferante, *Kyrie eleison*, rursus demittitur, ac sibi præceptum esse dicit, ne in cantico tersancto adderetur clausula : *Qui crucifixus est pro nobis*.

A καὶ οἷον εἰπεῖν ἀνοργάνωτον, ἐκείνη καὶ εἰς τέλος ἤγαγε καὶ ὠργάνωσεν· ὡς καὶ ἡ παρ' ἐκείνης διὰ στίχων ἡρωϊκῶν τῷ πονήματι γενομένη ἐπιγραφὴ τοῖς ταύτην ἐπιοῦσι παρίστησι. Θνήσκει δὲ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος πεντηκοντούτης γενόμενος, καὶ σχεδὸν ἅπαντας οὓς ἔζω ἐνιαυτοὺς βασιλεύσας, βραχεῖς μὲν πάνυ σὺν τῷ πατρὶ, τοὺς δ' ἄλλους καθ' ἑαυτόν. Τὴν δ' αἰτίαν τῆς αὐτοῦ τελευτῆς οἱ μὲν νόσον γεγονέναι φασὶν, οἱ δ' ἐν θήρᾳ ἐλαύνοντι συμπεσεῖν τὸν ἵππον ἱστόρησαν, καὶ πληγέντων αὐτῷ καιρίων μερῶν, μετ' ὀλίγον θανεῖν. Ἦν δὲ λογικῆς παιδείας οὐκ ἀνομίλητος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων μαθηματικῶν βίβλων μετεσχηκώς, καὶ τῆς ἀστρονομίας ἀπεγεύσατο· ἱππεύειν δὲ καὶ τοξεύειν εἰς ἄκρον ἤσκητο. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν γραφικὴν καὶ τὴν πλαστικὴν δεξιῶς εἶχεν. Ἐπιεικὴς δὲ τὸν τρόπον γενόμενος, μαλθακῶς πρὸς μεταχείρισιν πραγμάτων διέκειτο· ὅθεν καὶ οἱ παρ' αὐτῷ δυνηθέντες ἐκτομίαι, πολλὰ τῶν οὐ δεόντων εἰργάσαντο, ὁ Ἀντίοχος καὶ μετ' ἐκεῖνον Λαμάντιος καὶ τελευταῖος Χρυσάφιος. Ἐν τοῖς χρόνοις δὲ (95) τούτου τοῦ βασιλέως, Πρόκλου τοῦ πατριάρχου λιτανεύοντος σὺν τῷ κλήρῳ καὶ πλείστῳ μέρει τοῦ πλήθους τῆς πόλεως, ἄφνω παιδίον αἴρεται ἐναέριον. Τοῦ δὲ λαοῦ θαμβουμένου καὶ ἐπιπλεῖστον βοῶντος τὸ, *Κύριε, ἐλέησον*, αὖθις κατάγεται τὸ παιδίον, λέγων μυηθῆναι μὴ δεῖν προστίθεσθαι τῷ Τρισαγίῳ τὸ, *Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς*.

XXIV. Theodosio mortuo, sed ejus obitu paucis cognito, Pulcheria Marcianum accersit, senem jam, sed virum bonum et modestum : et imperatoris morte indicata : *Te*, inquit, *præ cæteris omnibus imperatorem elegi : si fidem dederis, te virginitatem meam, quam consecravi Deo, intactam conservaturum*. Assensum illum, patriarcha et senatu accersitis, imperatorem salutat, et diademate cingit. Erat autem Marcianus neque gestis magistratibus clarus, neque illustri genere ortus, sed gregarius miles ; qui cum aliquando cum sua legione in expeditionem profectus, et in Lycia ægrotans a commilitonibus relictus, duorum fratrum Julii et Tatiani hospitio usus esset, recuperata valetudine, cum hospitibus venatum exiit. Fatigati procumbunt humi, requiescendi causa, et obdormiscunt circa **46** meridiem. Ibi Tatianus præ cæteris experrectus, aquilam videt expansis alis umbram facientem Marciano et solis ardorem prohibentem, fratremque sensim excitat, rem inusitatam ostendit, quam admirati ambo, Marciano imperium portendi existimant, idque experrecto narrant, petunt ut sui meminisset potitus imperio, ac ducentis aureis datis dimittunt. Cum denuo sub Aspare contra Vandalos bellum inferentes militans, cum aliis plurimis captus, in aula quadam custodiretur, dux Vandalorum e superiore loco per fenestram captivos spectans, Marciano dormienti umbram ab aquila fieri videt, eoque augurio et ipse im-

B ΚΔ'. Ὁ μὲν οὖν Θεοδόσιος τέθνηκε. Πουλχερία δὲ μήπω πολλοῖς γνωσθείσης τῆς τοῦ αὐτοκράτορος τελευτῆς, τὸν Μαρκιανὸν μετεπέμψατο, ἄνδρα γηραιὸν ἤδη, χρηστὸν δὲ τοὺς τρόπους καὶ σώφρονα, καὶ ἐπαγγέλλει αὐτῷ τοῦ βασιλέως τὸν θάνατον· καί φησιν, ὡς *Σὲ παρὰ πάντας εἰς βασιλέα προκέκρικα, εἴ μοι δοίης πληροφορίαν τηρῆσαί μου τὴν παρθενίαν ἀνέπαφον, ἣν τῷ Θεῷ ἀνατέθεικα*. Τοῦ δὲ συνθεμένου, μετακαλεῖται τὸν πατριάρχην, καὶ τὴν βουλὴν, καὶ ἀναγορεύει τοῦτον, καὶ ταινιοῖ διαδήματι. Ἦν δὲ ὁ Μαρκιανὸς (96) οὔτε τῶν πρώτην ἐπιφανῶν οὔτε τῶν ἐκ γένους λαμπρῶν, ἀλλὰ στρατιώτης ἁπλῶς· ὅς ποτε εἰς ἐκστρατείαν σὺν τῷ οἰκείῳ τάγματι ἀπιὼν κατὰ τὴν Λυκίων ἐπαρχίαν ἐνόσησε, καὶ τῶν ὁμοταγῶν ἀπολέλειπτο. Ξενισθεὶς C οὖν ἐκεῖ παρά τισι δυσὶν ἀδελφοῖς, ὧν τῷ μὲν ἡ κλῆσις Ἰούλιος, τῷ δ' ἑτέρῳ Τατιανὸς, καὶ τῆς νόσου ῥαΐσας θηρεύσων ἔξεισι σὺν τοῖς ξενισταῖς. Ἐν δὲ τῷ θηρεύειν γεγονότες κατάκοποι κατὰ γῆς ἀνεκλίθησαν ἑαυτοὺς ἀναπαύσοντες, καὶ ὕπνωσαν περὶ μεσημβρίαν. Τὸν ὕπνον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ὁ Τατιανὸς ἀποτιναξάμενος, ἀετὸν ὁρᾷ (97) διαπεπετασμέναις ταῖς πτέρυξι κατασκιάζοντα τὸν Μαρκιανὸν, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος κωλύοντα καῦσωνα. Θαυμάσας οὖν ἠρέμα διϋπνίζει τὸν ἀδελφὸν καὶ τὸ καινὸν ὑποδείκνυσι· κἀκεῖνος οὖν ἐξεπέπληκτο. Ἐδοξάτην οὖν καὶ ἄμφω τὼ ἄνδρε βασιλείας εἶναι σημαντικὸν τὸ ὑπὸ τοῦ ἀετοῦ γεγονὸς εἰς Μαρκιανὸν, καὶ διεγερθέντι τοῦ ὕπνου αὐτῷ τὴν βασιλείαν προκαταγγέλλουσι, καὶ μεμνῆσθαι

Variæ lectiones et notæ.

rori, Constantini imp. Basilii Bulgaroctoni fratris, filiæ, ascribuntur in cod. Colberteo, hoc lemmate : Εὐδοξίας τῆς ἀδελφῆς τῆς χύρας Ζωῆ· Ὁμηρόκεντρα. Nam quam scriptores Byzantini Eudociam, Joannes Euchaitorum metropolitanus Eudoxiam vocat, p. 41.

(95) *Ἐν τοῖς χρόνοις δέ*. Hanc historiam attigere prætor Zonaram, Theophanes, Acacius patr. Constantinopol. in Epist. ad Petrum Cnaphæum, Asclepiades episcopus Trallium in Epist. ad eumdem Cnaphæum, Felix papa, Joannes Damascenus lib. III. *De fide*; Alexander monachus, in lauda- D tione S. Barnabæ apostoli; Quintianus episcopus Arculianarum, in Epist. ad Petrum Alexandrinum, et Justinianus episcopus Siciliæ in Epist. ad eumdem Petrum, quorum verba exscripsit Leo Allatius, in Dissert. de Liturgia S. Jacobi, n. 17. Vide Gloss. med. Græcit. in Τρισάγιον.

(96) *Ἦν δὲ ὁ Μαρκιανός*. Evagrius, l. II, c. 1. Theophanes, Cedrenus, et alii.

(97) *Ἀετὸν ὁρᾷ*. Simile quiddam de Basilio Macedone narrat Porphyrogenitus nepos in illius Vita, n. 5 edit. Combefisii, et ex eo Zonaras.

αυτῶν ἀξ ο̄ͅσιν ὅτε τεύξεται τῆς ἀρχῆς· καὶ δόντες αὐτῷ διακοσίους χρυσίνους (98), ἀπιέναι ἀφῆκαν. Αὖθις δὲ σὺν Ἄσπαρι στρατευόμενος κατὰ Οὐανδήλων πόλεμον ἀραμένῳ, αἰχμάλωτος σὺν ἑτέροις πλείστοις ἑαλωκὼς, ἐν αὐλῇ τινι μετὰ τῶν συναιχμαλώτων πεφρούρητο. Ἄνωθεν δὲ ὁ τῶν Οὐανδήλων ἀρχηγὸς προκύπτων ἐπεσκόπει τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ὁρᾷ κἀκεῖνος κοιμώμενον τὸν Μαρκιανὸν καὶ ἀετὸν ἄνωθεν διηρμέναις ταῖς πτέρυξι σκιὰν αὐτῷ ἐργαζόμενον. Κἀκεῖνος τοίνυν εἰς βασιλείαν τείνειν τὸ δραμα· οἰωνίσατο, καὶ μεταπεμψάμενος τὸν Μαρκιανὸν, ἀπῄτησεν αὐτὸν, εἰ βασιλεύσειε, μὴ πολεμεῖν Οὐανδήλοις· καὶ συνθέμενον ἀπέλυσεν αὐτὸν τῆς εἱρκτῆς. Οὕτω μὲν οὖν πρὸ μακροῦ τὴν βασιλείαν αὐτῷ προεσήμαινεν ὁ Θεός. Τότε δ' εἰς ἔργον ἐκβεβήκασι τὰ προσημαινόμενα, καὶ αὐτίκα μετακαλεῖται τοὺς ξενίσαντας αὐτὸν ἀδελφοὺς, καὶ εὐαγγελισαμένους αὐτῷ τὴν ἀρχὴν, καὶ τὸν μὲν Τατιανὸν ἔπαρχον τῆς πόλεως ἀναδείκνυσιν, Ἰουλίῳ δὲ τὴν τῶν Ἰλλυριῶν (99) ἀρχὴν ἐνεχείρισε. Γέγονε δὲ περὶ πάντας χρηστός (1). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεοτόκου (2) ἡ Πουλχερία ἀνήγειρε, καὶ ἡ τετάρτη γέγονε σύνοδος, Λέοντος τοῦ πάπα Ῥώμης, καὶ Ἀνατολίου τοῦ πατριάρχου τῆς Νέας Ῥώμης, αἰτησαμένων τὸν βασιλέα Μαρκιανὸν μὴ μεῖναι ἀζήτητα τὰ κατὰ τὸν Ἀλεξανδρείας Διόσκορον καὶ τὸν Εὐτυχῆ, καὶ ὅσα παρ' αὐτῶν εἰς τὸν ἱερώτατον ἐτολμήθη Φλαβιανόν. Ὡρίσθη τοίνυν σύνοδον γενέσθαι, καὶ συνηθροίσθησαν εἰς τὸν ἐν Χαλκηδόνι ναὸν τῆς ἁγίας μάρτυρος Εὐφημίας (3) θεοφόροι Πατέρες ἑξακόσιοι καὶ τριάκοντα. Ἐξῆρχον δὲ τούτων (4) Λέων ὁ πάπας Ῥώμης, καὶ ὁ Κωνσταν-

perium homini portendi conjiciens, eum accersit, et pactus, si imperio potiretur, ne Vandalis bellum inferret, missum facit. Ita imperio multo ante divinitus ei denuntiato, sed tum auguriis reipsa comprobatis, statim fratres hospites, qui principatum ei gratulati fuerant, vocat, ac Tatianum præfectum urbis creat, Julio Illyricam provinciam tradit, benignum se præbens erga omnes. Sub hoc tempus, Pulcheria Deiparæ ædem in Blachernis exstruit, et quartum concilium indicitur: cum Leo, papa Romanus, et Anatolius, Novæ Romæ patriarcha, ab imperatore Marciano petivissent, ne Dioscori Alexandrini et Eutychis dogmata inexcussa relinquerentur, et commissum in sanctum Flavianum facinus dissimularetur. Itaque DC et XXX Patres Deo pleni Chalcedonem in ædem sanctæ martyris Euphemiæ conveniunt, quorum principes erant Leo, papa Romanus, Anatolius Constantinopolitanus et Juvenalis Hierosolymitanus. Convenerat autem ea Patrum multitudo contra Dioscorum et Eutychem, qui Dominum Christum Jesum alterius naturæ carnem gestasse, et unam esse naturam fabulabantur: ut eo pacto quæcunque perpessus esset, ea divinitati attribuerentur. Hos igitur divini Patres, cum a perversa opinione decedere nollent, loco motos anathemate notarunt, Theodoretum autem et Ibam receperunt: damnato et Nestorio et iis capitibus, quæ hi studio contentionis ediderant, tribusque prioribus conciliis approbatis, et sancto Symbolo confirmato. Eos porro anathemate notarunt, *qui filios* **47** *binos statuerent, et divinitatem passibilem esse assererent, quique temperamentum et confusionem duarum naturarum*

Variæ lectiones et notæ.

(98) *Διακοσίους χρυσίνους*. Alii codd. Τριακοσίους.

(99) *Τῶν Ἰλλυριῶν*. Theophan.: Τῷ δὲ Ἰουλίῳ τὴν τῶν Λιβύων ἐνεχείρισεν ἀρχήν.

(1) *Περὶ πάντας χρηστός*. Alii codd. παρὰ πάντας, *bonitate omnes superans*.

(2) *Ναὸν τῆς Θεοτόκου*. Testatur Nicetas Byzantius in libro pro concilio Chalcedonensi, complures alias ecclesias Constantinopoli exstructas fuisse in honorem Deiparæ a Pulcheria Augusta, inditis a locis in quibus ædificatæ erant nominibus: Τοσοῦτον γὰρ περιῆν τῇ σεβαστῇ Πουλχερίᾳ πρὸς τὴν πάναγνον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν, μητέρα τε τοῦ Χριστοῦ ταύτην πιστῶς ἀποκαλοῦσῃ, καὶ Θεοτόκον, καὶ μετὰ πίστεως πολλῆς ταύτην σεβομένῃ, ὡς καὶ ναοὺς κατ' ἐξαίρετον ἐν τῇ βασιλευούσῃ πόλει ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεομήτορος μεγίστους καὶ περικαλλεῖς, καὶ κατηγλαϊσμένους δείμασθαι, τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τῶν τόπων ἕκαστον, ἐν οἷς ᾠκοδόμηντο λαβόντα, δι' αὐτῶν τὸ θερμὸν τῆς πίστεως αὐτῆς τῆς πρὸς τὴν πάναγνον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν πᾶσιν ἐνδεικνυμένη. In his recenset Theodorus lector Ecl. I Blacherneam, Chalcopratianam et Hodegorum; in Blachernea exstitit Deiparæ imago summo cultu a Constantinopolitanis habita, quam sic describit auctor ms. Vitæ sancti Stephani Junioris: Προσάντικρυ ἱσταμένης τοῦ ταύτης ἁγίου χαρακτῆρος, ἐν ᾧ ἐκτύπωται ἐν ταῖς ἀγκάλαις τὸν Ἰησοῦν καὶ Θεὸν φέρουσα, πρὸς τὴν κοινὴν τοῦ γένους ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ ἐπίκουρον. Vide quæ de hac æde et imagine observamus in *Constantinopoli*, lib. IV, sect. 2, n. 6. Neque procul ab æde Blachernarum exstitit domus ejusdem Pulcheriæ Augustæ: binæ vero fuere, altera in III regione, altera in XI quæ proxima fuit XIV, ubi exstitere Blachernæ, quod testatur Menologium Basilii 9 Maii, ubi scribitur S. Eliæ prophetæ reliquias translatas fuisse in ædem S. Laurentii ἐν Πουλχεριαναῖς. Nam a domo Pulcheriæ Augustæ hic urbis tractus hanc appellationem sortitus est: Ὕστερον δὲ μετακομισθὲν (τοῦ ἁγίου Ἠσαΐου λείψανον) ἐν ΚΠόλει πλησίον Βλαχερνῶν, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Λαυρεντίου.

(3) *Ναὸν τῆς μάρτυρος Εὐφημίας*. Cujus descriptio exstat apud Evagrium, lib. II, cap. 3.

(4) *Ἐξῆρχον δὲ τούτων*. Sanctorum Patrum 630, qui Chalcedonensi concilio interfuere memoriam agunt Græci 16 Junii, ut est in Menæis. Cujus quidem originem licet forte ascribere acclamationibus in concilio Constantinop. sub Mena act. 5, ubi inter alia: Τὴν σύναξιν τῆς συνόδου Καλχηδόνος ἄρτι κήρυξον, οὐκ ἀναχωρῶ ἐὰν μὴ κηρύξῃς, ἕως ὀψὲ ὧδέ ἐσμεν· τὴν σύναξιν εἰς τὴν αὔριον κήρυξον, τὴν μνήμην τῶν Πατέρων αὔριον κήρυξον, ἐν Καλχηδόνι Πατέρων αὔριον κήρυξον, σήμερον ἐὰν κηρύξῃς, αὔριον ἐπιτελεῖται. Et infra: Καὶ προσεφώνησεν ὁ μακάριος καὶ ἁγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος ἡμῶν καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰωάννης οὕτως· Ἐπειδὴ σύναξιν ᾐτήσατε τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Καλχηδόνι ἐπιτελεσθῆναι, γινώσκοντες γνώσεσθε ὅτι καὶ τοῦτο ποιήσομεν γνώμῃ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου ἡμῶν βασιλέως. Deinde proclamatur in crastinum diem a Samuele Diacono.

sentire et profiteri auderent, aut duas naturas in Christo ante unionem, et unam post unionem confingerent, quique formam a Domino ex nobis assumptam vel cœlestem, vel alterius esse naturæ fabularentur. Statuerunt Jesum Christum Dominum nostrum perfectum esse in divinitate, et perfectum in humanitate, vere Deum et vere hominem, qui anima ratione prædita et corpore constet, ejusdem cum Patre naturæ secundum divinitatem, ejusdem naturæ nobiscum et similem per omnia nobis, peccato excepto : qui unus idem in duabus naturis, citra confusionem, citra mutationem, citra divisionem, citra separationem agnoscatur, servatis utriusque naturæ proprietatibus, et in unam personam et unam hypostasim conspirantibus.

A τινουπόλεως Ἀνατόλιος, καὶ Ἰουβενάλιος Ἱεροσολύμων. Συνήθροιστο δὲ τὸ τῶν Πατέρων πλῆθος, κατὰ Διοσκόρου καὶ Εὐτυχοῦς, ἑτερούσιον ἡμῖν τὴν σάρκα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν φορέσαι μυθολογούντων, καὶ μίαν φύσιν αὐτὸν ὑπάρχειν, ὡς ἐντεῦθεν τῇ θεότητι τὰ παθήματα προσαρμόττεσθαι. Οὓς καθεῖλόν τε καὶ ἀνεθεμάτισαν οἱ θεῖοι Πατέρες τὴν ἑαυτῶν κακοδοξίαν παραιτήσασθαι μὴ θελήσαντας. Ἐδέξαντο δὲ τόν τε Θεοδώρητον καὶ τὸν Ἴβαν ἀναθεματίσαντας τὸν Νεστόριον καὶ ἅπερ αὐτοὶ ἐκδεδώκασι πρὸς ἔριν κεφάλαια, καὶ τὰς προτέρας τρεῖς συνόδους ἐκύρωσαν, καὶ τὸ ἅγιον ἐπεκράτυναν σύμβολον. Ἀναθέματι καθυπαγαγόντες *τούς τε υἱῶν δυάδα εἰσάγοντας, καὶ τοὺς παθητὴν δογματίζοντας τὴν θεότητα, καὶ τοὺς κρᾶσιν καὶ σύγχυσιν ἐπὶ τῶν δύο φύσεων φρονεῖν καὶ λέγειν τολμῶντας· ἢ δύο μὲν εἶναι φύσεις πρὸ τῆς ἑνώσεως ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, μίαν δὲ μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀναπλάττοντας, καὶ τοὺς οὐράνιον ἤ τινος οὐσίας ἑτέρας μυθεύοντας τὴν προσληφθεῖσαν ἐξ ἡμῶν τῷ Κυρίῳ μορφήν. Ἐδογμάτισαν δὲ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τέλειον ἐν θεότητι καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς, ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ἡμῖν ὁμοούσιον καὶ ὅμοιον κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας· ἕνα τὸν αὐτὸν ἐν δύο φύσεσιν, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον, σωζομένων τῶν ἰδιωμάτων φύσεως ἑκατέρας, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον συντρεχόντων καὶ μίαν ὑπόστασιν.*

XXV. Hæc cum a sanctis illis Patribus decreta B essent, etiam pio imperatore Marciano præsente, Dioscorus ejus jussu Gangram relegatur : nam Eutyches jam ante infeliciter perierat. Dioscori autem loco Alexandrinus episcopus eligitur Proterius, vir sanctissimus et fide integerrima. Cum autem Eutychis et Dioscori sectatores, qui in urbe versabantur, decreta concilii subsannarent, ejusque auctoritatem non veritate, sed potentia imperatoris niti dicerent, et pravitatem sententiæ suæ stabilire conarentur : Anatolius patriarcha, et suffragatoribus suis et adversariis convocatis, ad hos ita infit : *Quoniam sententiam vestram adhuc mordicus tenetis, neque vos perperam sentire creditis, sed nos incusatis, quasi Nestorii dogma approbemus, cum duas naturas in Servatore prædicemus,* C *utraque citra confusionem proprietates suas retinente : istius controversiæ dijudicatio, si placet, Deo permittatur. Scribatur igitur vestra de fide sententia in uno libello, et nostra in altero, atque ambo in loculo gloriosæ martyris Euphemiæ collocentur, et hujus judicium esto, utri recte aut perperam sentiant.* Hæc cum hæreticis etiam placuissent, libelli scripti, remoto lapide qui loculum claudebat, pectori martyris imponuntur, et lapis in suum locum repositus, ab utraque parte signatur. Dehinc supplicationes fiunt, et preces ad Deum pervigiles, ut demonstret, utra sententia ei cordi sit, quæ rejicienda videatur. Post triduum conve-

ΚΕ'. Τούτων οὖν πᾶσι τοῖς θεοφορήτοις ἐκείνοις δεδογμένων Πατράσι, παρόντος καὶ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Μαρκιανοῦ, ὁ Διόσκορος προστάξει βασιλικῇ εἰς Γάγγραν ὑπερόριος στέλλεται· ὁ γὰρ Εὐτυχὴς προτέθνηκε δυστυχῶς. Ἀντὶ δὲ Διοσκόρου τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος ἐχειροτονήθη Προτέριος (5), ἀνὴρ ἱερώτατος καὶ ὀρθοδοξότατος. Τῶν δὲ τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τοῦ Διοσκόρου αἱρεσιωτῶν ἀνὰ τὴν πόλιν στρεφομένων καὶ διαχλευαζόντων τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου δογματισθέντα, κἀκ τῆς βασιλικῆς δυναστείας λεγόντων τὸ κράτος τῇ συνόδῳ περιεῖναι, καὶ οὐκ ἐκ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν οἰκείαν συνιστᾷν ἔτι πειρωμένων κακοδοξίαν· ὁ πατριάρχης Ἀνατόλιος ἐκκλησιάσας τούς τε αὐτῷ ὁμογνώμονας καὶ τοὺς ἀντιδοξοῦντας ἔφη πρὸς (6) τοὺς ἐναντίους· *Ἐπεὶ ἔτι τῆς οἰκείας δόξης ἀντέχεσθε, καὶ οὐ πείθεσθε μὴ δοξάζειν ὀρθῶς, ἀλλ' αἰτιᾶσθε ἡμᾶς ὡς τὸ Νεστορίου παραδεχομένους δόγμα, δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος κηρύττοντας, ἑκατέρας τηρούσης ἀσυγχύτους τὰς ἰδιότητας· ἐπιτρεπτέον, εἰ δοκεῖ, τῷ Θεῷ τὴν περὶ τούτου διάκρισιν, καὶ γραφήτω μὲν παρ' ὑμῶν ἐν τῷ τόμῳ τὸ ὑμέτερον περὶ τῆς πίστεως φρόνημα· γραφήσεται δὲ καὶ παρ' ἡμῶν τὸ ἡμέτερον· καὶ ἄμφω τὼ τόμω ἐν τῇ λάρνακι τεθήτων τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας, καὶ ταύτῃ τὴν κρίσιν δοτέον τῶν ὀρθῶν καὶ διαστρόφων δογματιστῶν.* Ἤρεσε ταῦτα καὶ τοῖς αἱρετικοῖς. Καὶ οἱ τόμοι γεγράφαται, καὶ ὁ κλείων λίθος τὴν λάρνακα αἴρεται,

Variæ lectiones et notæ.

(5) *Προτέριος*. Evagr. l. II, c. 5; Theophan. p. 91; Anastas. Bibl. in Simplicio PP. Leontius de sectis, etc.

(6) *Ἔφη πρός*. Istius miraculi memoriam agunt D Menæa 11 Julii. Vide eadem sub 11 Junii, et quæ observamus de æde Sanctæ Euphemiæ, in *Constantinopoli*.

καὶ οἱ χάρται τῷ στήθει τῆς μάρτυρος ἐπιτίθενται, A καὶ ὁ λίθος αὖθις τῇ λάρνακι ἐπενήνεκται, καὶ σφραγίζεται ὑπ' ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν. Τὸ δ' ἐντεῦθεν ἱκεσίαι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ δεήσεις παννύχιοι, ἀποκαλύψαι τίς αὐτῷ τῶν δοξῶν καταθύμιος καὶ τίς ἀποβλητέα δοκεῖ. Καὶ μετὰ τρίτην ἡμέραν συνέρχονται, μηδὲ τοῦ βασιλέως ἀπολειφθέντος, καὶ ἀνοιγείσης τῆς λάρνακος, τῶν θαυμασίων σου, Κύριε, εὑρέθη ὁ μὲν τῶν αἱρετικῶν τόμος ἐν τοῖς ποσὶ τῆς μάρτυρος κείμενος, ὁ δέ γε λοιπὸς τῇ δεξιᾷ ταύτης χειρὶ κατεχόμενος, ἣν ἐκτεῖναι λέγεται πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην τὸν τόμον αὐτοῖς ἐγχειρίζουσα. Οἱ μὲν οὖν τὸ ὀρθὸν πρεσβεύοντες δόγμα ἦσαν ἐν κρότοις, οἱ δὲ τούτοις ἑτερογνώμονες κατηφιῶντες καὶ σκότος ὑπ' αἰσχύνης περιχυθέντες ἀπῆλθοσαν· τινὲς δ' ἐκ τούτων καὶ B πρὸς τὸ ὀρθόδοξον μετεβάλοντο. Κατὰ τὴν τότε χρόνον καὶ ἡ βασιλὶς Πουλχερία θνήσκει εὐσεβῶς τε καὶ εὐκλεῶς, καὶ ἐπ' ἐλπίσι χρησταῖς. Πάντα γὰρ τὸν πλοῦτον αὐτῆς διένειμε πένησι, καὶ τῷ πρὸς τούτους ἐλέῳ τὸν τοῦ Θεοῦ ἐκτήσατο ἔλεον. Οὐαλεντινιανὸς δὲ ὁ ἀνεψιὸς Ὀνωρίου, οὗ ἄνω που ἐπεμνήσθημεν, ὡς ἐκ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ γεννηθέντος τῆς Πλακιδίας, βασιλεύων ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ, ἄγεται εἰς γυναῖκα Εὐδοξίαν τὴν παῖδα τοῦ νέου Θεοδοσίου. Ἐκδεδιῃτημένως δὲ βιώσκων καὶ ἀσελγῶς, τὴν μὲν οἰκείαν γαμετὴν εἴα, καίτοι κάλλους εὖ ἔχουσαν, ἀλλοτρίαις δὲ συνεφθείρετο· ἐκέχρητο δὲ καὶ μαντείαις καὶ γοητείαις. Οὕτω δὲ βιώσκων οὐκ εὐαγῶς, ἀποβιώσκει ἐλεεινῶς. C Μάξιμος γὰρ εἷς τῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ πατρικίων, ἔγγονος δὲ τοῦ πάλαι τυραννήσαντος Μαξίμου, ὃν ὁ μέγας κατεπολέμησε Θεοδόσιος, ἔνδον τῶν βασιλείων γενόμενος ἐν αὐτοῖς τὸν Οὐαλεντινιανὸν ἀποσφάττει, καὶ τῇ Εὐδοξίᾳ βίᾳ συμμίγνυται, καὶ τῆς βασιλείας κρατεῖ. Ἡ δὲ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Θεοδοσίου θανόντος, καὶ τῆς Πουλχερίας ἐκμετρησάσης τὴν ζωὴν, ἐκδίκησιν ἑτέρωθεν μὴ ἐλπίζουσα διαπέμπεται πρὸς Γιζέριχον τῶν Οὐανδήλων ῥῆγα καλούμενον, καὶ τῆς τοῦ Μαξίμου τυραννίδος δι' αὐτοῦ ἀπαλλαγῆναι ἐκλιπαρεῖ· καὶ ὃς ἔπεισι τῇ Ῥώμῃ σὺν τῷ στόλῳ καὶ δυνάμει πολλῇ. Ὁ δὲ Μάξιμος ἀπέδρα ταύτης, καὶ κτείνεται παρὰ τῶν συνόντων αὐτῷ. Ὁ δὲ Γιζέριχος (7) ἀπόνως τῆς Ῥώμης κρατεῖ, καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῆς συγκομισάμενος ἅπαντα, καὶ τὰ τῶν θείων D ναῶν ἀναθήματα ἐκ χρυσοῦ πεποιημένα καὶ λίθοις κοσμούμενα, καί τινα τῶν παρὰ Τίτου κομισθέντων ἐξ Ἱεροσολύμων σκευῶν τοῦ ἐκεῖσε ναοῦ, εἰργασμένα καὶ αὐτὰ ἐκ χρυσοῦ, λαβὼν δὲ καὶ τὴν Εὐδοξίαν σὺν ταῖς δύο θυγατράσιν αὐτῆς ἐπανῆλθεν εἰς Ἀφρικήν. Καὶ τὴν μὲν τῶν θυγατέρων αὐτῆς τὴν Εὐδοκίαν τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν οἰκείων υἱῶν Ὀνορίχῳ συνέζευξε, τὴν δέ γε λοιπὴν μαθὼν ἀνδρὶ κατηγγυῆσθαι τῷ πατρικίῳ Ὀλυβρίῳ, ἐτήρει σὺν τῇ μητρὶ Εὐδοξίᾳ, ἔνθα δύο διαγαγοῦσα ἐνιαυτοὺς ἡ βασιλὶς Εὐδοξία ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον μετὰ

A niunt, imperatore 48 etiam præsente, aperto loculo, o rem miram! libellus hæreticorum ad pedes martyris invenitur, alter in manu ejus dextra, quam extendisse fertur ad imperatorem et patriarcham, ac libellum eis porrexisse. Itaque rectæ sententiæ assertores plaudere, adversarii vero demissis vultibus et præ pudore caligantibus abire, quidam etiam veram sententiam amplecti. Eo tempore Pulcheria imperatrix pie, gloriose et cum spe bona moritur, omnes suas opes dilargita pauperibus, et misericordia erga illos divina misericordia redempta. Valentinianus vero, cujus supra obiter est facta mentio, Honorii e sorore Placidia nepos, Romæ veteris imperator, Eudoxiam junioris Theodosii filiam uxorem ducit. Sed homo vitæ B insolentis et flagitiosæ, omissa conjuge, quamvis eleganti forma, in stupris et adulteriis volutabatur, divinationibus etiam et præstigiis deditus. Ut igitur vitam agebat nefariam, ita miserabilem sortitus est interitum. Maximus enim, patricius Romanus, ex illius Maximi familia quem tyrannide occupata magnus Theodosius debellarat, palatium ingressus, Valentinianum perimit, Eudoxiam vi stuprat, imperium invadit. At illa, Thodosio patre mortuo, Pulcheria item defuncta, cum nullum alium injuriæ vindicem speraret, a Genserico Vandalorum rege precibus impetrat, ut per eum a Maximi tyrannide liberetur. Is igitur cum classe et copiis magnis Romam venit, Maximo, cum inde C profugisset, a suis occiso, urbe citra laborem potitur, et omnes ejus divitias; sacrarum ædium aurea donaria et gemmis ornata, nonnulla etiam vasa e templo Hierosolymitano a Tito allata, aurea et ipsa, una cum Eudoxia et duabus ejus filiabus in Africam secum asportat. Cujus filiam Eudociam natu majori filio Honoricho jungit: alteram, quia Olybrio patricio desponsam noverat, cum matre asservat. Quæ cum biennium ibi egisset, cum filia Placidia, regnante adhuc Marciano, Byzantium revertitur, relicta filia Eudocia, quæ, quamvis annos XVI cum marito vixisset, genito Hilderico filio, tamen ejus consuetudinem ob Arianismum ægre ferens, nacta opportunitatem et ipsa Constantinopolim secedit, matre jam defun- D cta. Inde Hierosolyma 49 profecta, moritur. Obiit et Marcianus, cum annos sex et aliquot menses imperasset, sive ex morbo, sive veneno Asparis patricii nutu dato, admodum senex, vir miti ingenio et erga subditos benignus: dicere solitus, imperatori non capienda esse arma, dum pacem agere liceret. Aspar patricius, etsi multum poterat, non tamen imperator creatus est a populo Constantinopolitano, ob Arianæ sectæ studium. Quare ipse Leonem, sive suapte auctoritate, sive accepta a populo potestate, imperatorem declarat, stipulatus, ut alter filiorum suorum Cæsarea co-

Variæ lectiones et notæ.

(7) *Γιζέριχος*. Qui *Geysiricus* Eusebio in Chronico, *Gensericus* cæteris scriptoribus.

rona insigniretur, quod cum ille promisisset, ad regium fastigium est evectus. Is Leo Asparis procurator fuerat: alii tribunum et Selibrianorum vectigalium fuisse præfectum, alii genus e Thracia ducere, alii ex Dacia Illyrica, aiunt.

A τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Πλακιδίας, Μαρκιανοῦ βασιλεύοντος. Ἡ γὰρ Εὐδοκία σὺν τῷ ἀνδρὶ καταλέλειπτο, ᾧ συμβιώσασα ἔτη ἑκκαίδεκα, καὶ παῖδα τεκοῦσα Ἱλδέριχον, ὅτι τοῖς Ἀρειανοῖς ὁμόδοξος ἦν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἤχθετο τὴν μετ' ἐκείνου συμβίωσιν. Καὶ λαβομένη καιροῦ, καὶ αὐτὴ εἰς τὴν Κωνσταντίνου μεταχωρεῖ, ἤδη τῆς μητρὸς αὐτῆς θανούσης· εἶτα εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἄπεισι, κἀκεῖ τελευτᾷ. Μαρκιανὸς δὲ θνήσκει ἓξ βασιλεύσας ἔτη καὶ μῆνάς τινας, ὡς μέν τινες λέγουσιν, νοσήσας, ὡς δέ τινες, φαρμαχθεὶς νεύσει τοῦ πατρικίου Ἄσπαρος, πρεσβύτης γενόμενος, καὶ ζήσας ἐπιμακρόν. Ἐπιεικὴς δὲ τὴν γνώμην ὢν καὶ πρὸς τοὺς ὑπηκόους χρηστὸς, ἔλεγε μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. Μέγα δὲ τότε δυνάμενος ὁ πατρίκιος Ἄσπαρ οὐχ ᾑρετίσθη βασιλεῦσαι παρὰ τοῦ δήμου τῆς πόλεως, ὅτι τῆς Ἀρείου ἦν μετέχων μερίδος. Διὸ τὸν Λέοντα αὐτὸς ἐβασίλευσεν, ὡς μέν τινες ἱστόρησαν, αὐτοβούλως, ὡς δ' ἔνιοι, παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἐξουσίαν λαβών· ὃν κτήσεων αὐτοῦ, ὡς λεγέται, προνοούμενον, ἀπῄτησε Καίσαρα στέψαι θάτερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο ἐπαγγειλάμενον, εἰς τὴν τῆς βασιλείας περιωπὴν ἀνεχόμισεν. Ἕτεροι δὲ τριβοῦνον εἶναι αὐτόν φασι, καὶ τῶν ἐν Σηλυβρίᾳ τελῶν ἄρχοντα. Καὶ οἱ μὲν ἐκ Θρᾳκῶν τὸ γένος ἕλκειν αὐτὸν λέγουσιν· οἱ δὲ ἐκ Δακῶν τῶν ἐν Ἰλλυριοῖς.

LIBER DECIMUS QUARTUS.

I. Leonem recens imperium adeptum crebris B flagitationibus urgebat Aspar, ut, quemadmodum promisisset, alterum filiorum suorum Cæsarem appellaret. Cum cunctaretur, purpura ejus prehensa: *Imperator*, inquit, *hac veste indutum mentiri nefas est*. Cui respondit ille: *Etiam cogi, et instar mancipii trahi, nefas est*. Sed cum tandem resistere non posset, necessitati cedens, filium illius ex patricio Cæsarem facit, Ardaburii fratrem. Id factum nec senatui fuit gratum, et urbanam multitudinem ad seditionem impulit. Verebantur enim ne, imperio ad Asparis familiam devoluto, Ariani, data impunitate, pluribus etiam incommodis, quam priores, orthodoxos afficerent. Congressi igitur clerici et monachi, et e populo qui de fide recte sentiebant, ab imperatore petunt, ut C ejusdem religionis Cæsarem sibi designaret. At ille tum et verbis et factis seditionem suppressit, cumque interea nonnihil temporis elapsum esset, Asparem insidiatum sibi, cum Ardaburio filio interfecit. Isocasium vero quæstorem, virum eruditum, cum ob alia quædam, tum de paganismo accusatum, dignitate erepta, præfecto examinandum tradidit. Cui cum ille habitu condemnati in prætorium adducto dixisset: *Vides, Isocasi, quo in statu sis?* Ille respondit: *Video equidem, neque*
50 *videtur mihi novum, si homo cum sim humanis*

Α'. Ἄρτι δὲ καταστάντος τοῦ Λέοντος αὐτοκράτορος, ὁ Ἄσπαρ (8) ἐπέκειτο βιάζων αὐτὸν Καίσαρα ποιῆσαι θάτερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀναβαλλομένου δ' αὐτοῦ, ὁ Ἄσπαρ τῆς βασιλικῆς ἁλουργίδος ἀψάμενος ἔφη· *Βασιλεῦ, τὸν ταύτην ἀμπεχόμενον ψεύδεσθαι οὐ καὶ χρεών*· ὃς ἀνθυπήνεγκεν· *Ἀλλ' οὐδὲ βιάζεσθαι καὶ ἄγεσθαι ὡς ἀνδράποδον*. Μέχρι δὲ τέλους ἀντέχειν μὴ οἷός τε ὢν, εἴκων ἀνάγκῃ Καίσαρα ποιεῖ ἀπὸ πατρικίου (9) τὸν τοῦ Ἄσπαρος παῖδα, Ἀρδαβουρίου δὲ ἀδελφόν. Τοῦτο καὶ τῇ συγκλήτῳ ἀποθύμιον ἔδοξε, καὶ τὸν δῆμον τῆς πόλεως εἰς στάσιν ἐκίνησεν. Ἐδεδίεσαν γὰρ μὴ εἰς τὸ γένος τοῦ Ἄσπαρος περιστάντος τοῦ κράτους, παῤῥησίας αὖθις λαβόμενοι οἱ Ἀρειανοὶ πλείονα κακὰ τῶν προτέρων εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἐνδείξωνται. Συνελθόντες οὖν οἱ τοῦ κλήρου καὶ οἱ μονάζοντες, καὶ τοῦ δήμου τῆς πόλεως ὅσον ὑγιῶς ἐφρόνει περὶ τὴν πίστιν, ἐδέοντο τοῦ βασιλέως ὁμόφρονα σφίσι Καίσαρα προχειρίσασθαι. Ὁ δὲ τότε μὲν οἷς τε εἶπε καὶ οἷς ἐποίησε τὴν στάσιν κατηύνασε. Μεταξὺ δὲ παραῤῥυέντος καιροῦ, ἐπιβουλεύοντας αὐτῷ φωράσας τοὺς περὶ τὸν Ἄσπαρα, κἀκεῖνον καὶ τὸν Ἀρδαβούριον ἔκτεινε. Ἰσοκάσιον (10) δὲ τὸν κοιαίστορα λόγιον ἄνδρα διαβληθέντα ἐπ' ἄλλοις τέ τισι καὶ ἐπὶ Ἑλληνισμῷ, τῆς ἀξίας γυμνώσας τῷ ἐπάρχῳ παρέδωκεν εἰς ἐξέτασιν. Εἰσαγομένῳ δ' εἰς τὸ δικαστήριον ἐν σχήματι κατακρίτου, ἔφη αὐτῷ ὁ

Variæ lectiones et notæ.

(8) Ὁ Ἄσπαρ. Vide Marcellinum comit. an. 15 Leonis, et Procop. lib. I *De bello Vand.* c. 6, ubi de Asparis Arianismo.

(9) Ἀπὸ πατρικίου. Ita tres mss Regii, quartus habet ἀντὶ πατρικίου, verum legendum πατρίκιον, absque ἀπὸ, vel ἀντί. Quippe patricius, seu patriciolus, Asparis filius, et Ardaburii frater, tum Cæsar a Leone dictus est, desponsa eidem filia, ut auctor est Marcellinus comes, qui Patricium, seu Patriciolum, Asparis filium, Ardaburii fratrem, *Cæsarem generumque Leonis principis appellatum* D *fuisse* scribit. Ita etiam Victor Tununensis. At Metaphrastes, seu quivis alius in Vita ms. sanctæ Melanæ virginis, Leonis filiam Asparis filio pactam cum Cæsarea dignitate tradit; sed paulo post interfecto Ardaburio, diremрta fuisse nuptiarum pacta. Asparis familiam perstrinximus in *Familiis Byzantinis*, in Leone M.

(10) Ἰσοκάσιον. Historiam narrant *Chronicon Alexandr.* Theophanes et Cedrenus anno 10 Leonis.

ἔπαρχος· Ὁρᾷς, Ἰσοκάσιε, ἐν οἵᾳ εἶ καταστάσει; A Ὁ δὲ, Ὁρῶ, εἶπε, *καὶ οὐ ξενίζομαι ὅτι ἄνθρωπος ὢν ἀνθρωπίναις περιπέπτωκα συμφοραῖς· σὺ δὲ δίκασον ἐπ' ἐμοὶ, ὡς ἐδίκαζες σὺν ἐμοί.* Τούτων ἀκούσας ὁ δῆμος τὸν μὲν βασιλέα εὐφήμησε, τὸν δ' Ἰσοκάσιον ἐξαρπάσαντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπήγαγον· βαπτισθέντα δὲ τοῦτον μαθὼν ὁ κρατῶν ἥσθη. Οὗτος ὁ βασιλεὺς εἶχε γυναῖκα κεκλημένην Βηρίναν, ἐξ ἧς ἐγένοντο αὐτῷ θυγατέρες δύο, Ἀριάδνη καὶ Λεοντία· ὧν τὴν μὲν τῷ Ζήνωνι κατηγγύησε, τὴν δὲ Λεοντίαν συνέζευξε τῷ πατρικίῳ Μαρκιανῷ, υἱῷ Ἀνθεμίου τοῦ βασιλεύσαντος ἐν τῇ Ῥώμῃ. Ἐπὶ τούτου γέγονεν ἐν Κωνσταντινουπόλει φρικωδέστατος ἐμπρησμὸς (11), ὃς ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, ἀπὸ τοῦ ἀρκτῴου δηλαδὴ μέρους ἕως τοῦ μεσημβρινοῦ B τὴν πόλιν διέζωσεν, εἰς μῆκος δὲ διεξῆλθεν ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου μέχρι τοῦ ναοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Καλυβίτου· πρὸς δὲ νότον, ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Θωμᾶ (12) μέχρι τοῦ ναοῦ τῶν μεγάλων μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου· ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς πόλεως, ἀπὸ τοῦ Λαύσου ἕως τοῦ Ταύρου τὰ ἐν μέσῳ πάντα κατέκαυσεν. Ὅτε λέγεται καὶ ὁ Ἄσπαρ διαθέειν τὰς ἀγυιὰς, ἀγγεῖον πλῆρες ὕδατος ἐπὶ τῶν ὤμων φέρων, καὶ τὸν δῆμον παρακαλῶν ὁμοίως ποιεῖν ἵνα τὸ πῦρ κατασβέσωσι, καὶ διδοὺς ἑκάστῳ ὑπὲρ μισθοῦ νόμισμα ἀργυροῦν. Διήρκεσε δὲ τὸ πῦρ ἐκεῖνο τὴν πόλιν νεμόμενον, ἐφ' ἡμερῶν τετρακτὺν, καὶ κατέκαυσε πρὸς τοῖς ἄλλοις τόν τε ἐν τῷ σενάτῳ καλουμένῳ μέγιστον οἶκον (13), εἰς ὃν ἥ τε γερουσία καὶ οἱ λογάδες συνερχόμενοι ἐβουλεύοντο, καὶ αὐτὸς C ὁ βασιλεὺς, ὅτε στολὴν ὑπατικὴν ἀνελάμβανεν, ἔργον περιφανὲς καὶ ὑπέρλαμπρον· καὶ τὸ καλούμενον Νυμφαῖον (14), οἶκον ἕτερον ἀντικρὺ κείμενον τοῦ προῤῥηθέντος οἴκου, εἰς τὸ τοὺς γάμους γίνεσθαι ἐν αὐτῷ χρηματίζοντα τῶν μὴ κεκτημένων οἴκους, χωροῦντας πλῆθος ἐν ἑαυτοῖς· καὶ ἕτερον οἶκον ἐν τῷ Ταύρῳ βασιλικὸν πολυτελῆ τε καὶ μέγιστον· καὶ ἐπὶ τούτοις ναοὺς περιφανεστάτους καὶ ἰδιωτικὰς οἰκίας τῶν λαμπροτέρων πολλάς. Τούτου κρατοῦντος,

casibus subjaceam. Tu vero ita de me statue, ut mecum jus dixisti. His populus auditis, imperatorem laudat, et Isocasium raptim in ecclesiam abducit. Quem cum imperator baptizatum audivisset, lætatus est. Uxorem habuit Leo Verinam, e qua duas filias suscepit, Ariadnam et Leontiam, quarum illam Zenoni despondit, hanc Marciano patricio, Anthemii filio, qui Romæ imperavit. Hujus temporibus Constantinopoli horrendum incendium exstitit, a mari ad mare, hoc est a septentrione versus meridiem pervagatum: in longitudinem, a Bosporo versus ædem Sancti Joannis Calybitæ: versus austrum, ab æde sancti apostoli Thomæ usque ad ædem magnorum martyrum Sergii et Bacchi: in urbis medio, a Lauso usque ad Taurum, et quæ in medio fuerunt, combussit omnia. Quo tempore fertur Aspar vas aqua plenum humeris ferens vicos percurrisse, et suo exemplo populum cohortatus ad restinguendum incendium, et singulis nummum argenteum pro mercede dedisse. Ea flamma urbem per dies quatuor depasta est, et præter alia curiam maximam, quo et senatus et delecti cives deliberatum convenire solebant, atque ipse imperator consularem vestem sumpturus, opus illustre et splendidissimum: et aliam domum amplissimam e regione huic sitam, Nymphæum, nomine ex eo indito, quod ibi nuptias celebrarent, qui propriis ædibus carebant: ad hæc aliam domum regiam in Tauro sumptuosam et maximam: prætereaque templa celeberrima, et privatas ædes illustrium hominum multas. Hoc regnante fertur etiam Antiochia vehementissimo terræ motu fere tota concidisse, et in agro Byzantio pluvia cineris palmi altitudine decidisse. Quibus prodigiis perterritus imperator, urbe relicta, longo tempore apud Sanctum Mamantem habitavit. Legionibus ejus præfectus fuit Rusticius, vir strenuus et rei militaris peritissimus, in cujus mortui locum suffecit Verinæ uxoris fratrem Ba-

Variæ lectiones et notæ.

(11) *Ἐμπρησμός.* De hoc incendio anno 12 Leonis agit Evagrius l. II, c. 13; præterea scriptores omnes. Illius memoriam agunt Græci 1 Septemb. De ædibus vero eo consumptis, hic memoratis, dicimus in *Constantinopoli Christiana.*

(12) *Ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Θωμᾶ.* Ab æde S. Thomæ apostoli, quam Amantii vocat Theophanes, de qua copiose egimus in nostra *Constantinopoli*, lib. IV, sect. 5, n. 34, ad cujus Encænia nescio an referri debeant hæc verba scholiastæ Basilicon ad lib. XIII, pag. 80: Ἔσθ' ὅτε γὰρ καὶ νομίσματά τινες πομπῆς γενομένης προσφέρουσι πρὸς ἐπίδειξιν, ὅπερ ἐν τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ἁγίου Θωμᾶ ποιοῦσιν οἱ ζυγοστάται.

(13) *Τόν τε ἐν τῷ σενάτῳ καλουμένῳ μέγιστον οἶκον*, etc. Senatum appellant scriptores Byzantini ædem in quam senatus conveniebat, in qua varia erant ædificia, atque in primis Basilica, seu Regia Porticus, de qua, ut de senatu, copiose egimus in *Constantinopoli Christ.* lib. II, sect. 9, n. 1. Atque hanc quidem regiam Basilicam, quam μέγιστον οἶκον vocat Zonaras, pro foro ipso usurpat Justinianus in Novella 82, cap. 3: Καθεδοῦνται δὲ οἱ D δικασταὶ διηνεκῶς ἐπὶ τῆς βασιλείου στοᾶς, ἐν οἷς καὶ νῦν οἰκίσκοις δικάζουσιν, etc. *Sedebunt autem hi pedanei judices continue, et nunc in regia Basilica, in quibus et nunc domunculis judicant*, etc. Verba sunt veteris interpretis, qui Porticum Regiam, *Regiam Basilicam* vertit. Ubi præterea observare est in Basilica Constantinopolitana varias fuisse ædiculas, in quibus judices considebant, ut hodie in foris parlamentariis plures sunt, uti vocantur, *cameræ*, seu judicum consessus. Sed et Synesius, in epist. 57, τὴν στοὰν βασίλειον τὸ πάλαι κριτήριον fuisse ait, urbis scilicet Pentapolitanæ. Neque aliter scriptor ineditus Vitæ S. Samonæ et sociorum: Νυκτὸς οὔσης, περὶ ἀλεκτρυόνων ᾠδὰς ἀνέστη ὁ ἡγεμὼν, λαμπάδες τε καὶ δορυφόροι τούτου προῄεσαν, καὶ τὴν Βασιλικὴν λεγομένην καταλαβὼν, ὅποιπερ αὐτῷ τὸ δικαστήριον συγκεκρότητο, ἐπὶ τοῦ βήματος σοβαρῶς προκαθέζεται.

(14) *Νυμφαῖον.* Eustathius l. III: Νυμφεῖον, περιεκτικῷ λόγῳ, ὁ τόπος ἐν ᾧ οἱ νύμφιοι. Vide nostram *Constantinopolim*, lib. I, sect. 26.

siliscum : qui cum magna classe contra Genzerichum in Africam profectus, turpissime victus est, sive ex temeritate atque inscitia rei bellicæ, sive per proditionem, accepta ab hoste maxima pecunia. Fertur enim, commisso prælio, nave prætoria **51** conversa paulatim fugisse, itaque animis hostium auctis, suorum imminutis, cum paucis turpiter rediisse domum, cæteris navali pugna interfectis. Nepotem Leonem e Zenone et Ariadna genitum, infantem adhuc, diademate cinxit, quod Zenonem nequaquam idoneum regno judicaret, ob animum minime regium, et formam imperio indignam. Nam et facie erat odiosissima, et animo longe deteriore. Quidam auctores sunt Asparem et Ardaburium ea gratia a Leone interfectos, ut nepotem ex filia, Leonem juniorem, imperatorem crearet, veritum illorum potentiam, ne despecta hujus infantia imperium sibi vindicarent. Hoc imperatore pretiosa Deiparæ sanctissimæ vestis e Palæstina Romam novam translata, et ab illo in argenteo loculo, in æde quam ipse in Blachernis struxerat reposita est, quæ ædes ex eo Sacer loculus appellatur. Anatolio patriarcha defuncto, qui octo annis Ecclesiæ præfuerat, successit Gennadius, qui cum et ipse post tredecim annos obiisset, in ejus locum suffectus est Acacius. Etiam Leo imperator ex morbo decedit, anno imperii decimo octavo, Leone juniore successore relicto : cum aliis virtutibus ornatus, tum clementia in primis. Solebat enim dicere, quemadmodum sol, quibus affulserit, iis calorem suum impertiri soleat : ita etiam ab imperatore clementiam eis tribuendam, quos aspexerit.

A καὶ σεισμὸν σφοδρότατον ἐν Ἀντιοχείᾳ (15) γενέσθαι λέγεται, ὡς μικροῦ τὴν πόλιν ἐκείνην πᾶσαν καταπεσεῖν, ὑσθῆναι δὲ καὶ σποδὸν (16) ἐν τῇ Βυζαντίδι πολλήν, ὥστε καὶ εἰς παλαιστὴν αὐτὴν ὑψωθῆναι. Ἐκ τούτου δεδειλιακότα τὸν βασιλέα τῆς πόλεως ἐξελθεῖν, καὶ διατρίβειν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὸν ἅγιον Μάμαντα (17). Οὗτος βασιλεύσας στρατοπεδάρχην προεχειρίσατο Ῥουστίκιον, ἄνδρα γενναῖόν τε καὶ στρατηγικώτατον· θανόντος δ' ἐκείνου, τὸν τῆς βασιλίσσης τῆς Βηρίνης ὅμαιμονα Βασιλίσκον ἀνθείλετο. Ὃς σὺν στόλῳ πολλῷ κατὰ Γιζερίχου στρατεύσας ἐν Ἀφρικῇ, ἡττήθη λίαν αἰσχρῶς, καὶ τὸ πλεῖον τοῦ στόλου ἀπέβαλεν, ὡς μέν τινες ἱστοροῦσιν, ἐκ κακοβουλίας, καὶ τοῦ μὴ εὖ καὶ στρατηγικῶς διαθεῖναι τὸν πόλεμον, ὡς δ' ἄλλοι, ἐκ προδοσίας· χρή- B ματα γὰρ αὐτὸν πλεῖστα παρὰ Γιζερίχου φασὶ λαβεῖν· καὶ τοῦ πολέμου συῤῥαγέντος στρέψαι τὴν ναυαρχίδα τριήρη, καὶ πρύμναν κρουσάμενον, εἰς φυγὴν τραπέσθαι, κἀντεῦθεν θάρσος μὲν ἐνειχέναι τοῖς ἐναντίοις, τῶν δ' οἰκείων καταβαλεῖν τὰ φρονήματα, καὶ τὸν μὲν ἐπανελθεῖν δυσκλεῶς μετ' ὀλίγων, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐν τῇ ναυμαχίᾳ πεσεῖν. Τούτῳ τῷ βασιλεῖ ἔγγονος ἐξ Ἀριάδνης τῆς θυγατρὸς ἐγεννήθη καὶ Ζήνωνος, ὃν Λέοντα ὀνομάσας ἐκεῖνος βασιλικῷ ταινιοῖ διαδήματι, ἐπὶ νηπίᾳ πάνυ τῇ ἡλικίᾳ. Τὸν γὰρ Ζήνωνα μὴ προσήκοντα τῇ βασιλείᾳ ἔκρινεν, ὅτι μήτε τὴν γνώμην εἶχε βασιλικήν, μήτε μὴν εἶδος ἄξιον τυραννίδος· ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψιν ἦν εἰδεχθέστατος, καὶ τὴν ψυχὴν εἶχε τῆς ὄψεως χείρονα. C Διὰ τοῦτό τινες ἱστοροῦσιν ἀναιρεθῆναι τὸν Ἄσπαρα καὶ τὸν Ἀρδαβούριον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, θέλοντος τὸν θυγατριδοῦν αὐτοῦ τὸν μικρὸν Λέοντα βασιλεύειν· φοβουμένου δ' ἐκείνους ὡς μέγα δεδυνημένους, μήποτε τῆς νηπιότητος ἐκείνου καταφρονήσαντες, τὴν ἀρχὴν σφετερίσωνται. Ἐπὶ τούτου τοῦ βασιλέως καὶ ἡ τιμία τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐσθὴς (18) εἰς τὴν Νέαν Ῥώμην ἐκομίσθη ἐκ Παλαιστίνης, καὶ ἀπετέθη ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ δομηθέντι ναῷ ἐν Βλαχέρναις ἐν ἀργυρέᾳ σορῷ· δι' ἣν καὶ ὁ ναὸς Ἁγία σορὸς κατωνόμασται. Τοῦ πατριάρχου δὲ θανόντος Ἀνατολίου, ὃς ἐπ' ἔτη προέστη τῆς Ἐκκλησίας ὀκτώ, Γεννάδιος χειροτονεῖται. Τούτου δὲ ἐνιαυτοῖς ἰθύναντος τὴν Ἐκκλησίαν δέκα ἐπὶ τρισί, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(15) *Ἐν Ἀντιοχείᾳ*. Accidit hic terræ motus Antiochiæ, an. 1 Leon. juxta Evagrium, lib. II, cap. 12 : Theophanem, et al. Tradit Marcellinus comes Isaacum Antiochenæ Ecclesiæ presbyterum scripsisse elego carmine hanc *Antiochiæ ruinam*.

(16) *Σποδόν*. Vide quæ de hoc pulvere adnotamus in nostra *Constantinopoli*, lib. IV, sect. 5. n. 2.

(17) *Κατὰ τὸν ἅγιον Μάμαντα*. Vide *Chron. Alexandr.* an. 12 Leon. De Palatio S. Mamantis egimus in *Constantinopoli*, lib. IV, sect. 12, n. 3. Illius præterea meminit auctor ms Vitæ S. Andreæ in Crisi : Καὶ δὴ πρὸ τῆς πόλεως ἐν τοῖς τοῦ μάρτυρος Μάμαντος λεγομένοις βασιλείοις.

(18) *Θεοτόκου ἐσθής*. Chronicon ms. Georgii Hamartoli in Leone M.: Καὶ τῆς Θεοτόκου ἡ ἐσθὴς εὑρεθεῖσα ἐν Ἱεροσολύμοις παρά τινι εὐλαβεστάτῃ γυναικὶ Ἑβραΐδι καὶ παρθένῳ, ἱερῶς διεφυλάχθη, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει διακομισθεῖσα ἐν Βλαχέρναις ἀπετέθη, καὶ τὰ λείψανα τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, καὶ κατετέθη ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτῆς ἔνθα ὁ βασιλεὺς ναὸν οἰκοδομήσας τῆς Θεομήτορος, καὶ σορὸν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κατασκευάσας, κατέθετο ταύτην· ἥτις ἐξ ἐρίων ἀφθάρτων ἐξυφα- D σμένη, καὶ ὁ στήμων ὁμοειδὴς καὶ ὁμόχροος, ἀδιάφθορός ἐστι καὶ ἀδιάλυτος, μέχρι νῦν τὸ θαῦμα τῆς Θεομήτορος κηρύττουσα. Multa alia in hanc rem adnotamus in nostra *Constantinopoli Christiana*, lib. IV, sect. 2, n. 6, et in notis ad Alexiadem Annææ, ubi vestium Deiparæ historiam fusius describimus : quibus duntaxat addere placet quæ habentur in cod. Reg. 2754, fol. 225 : Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. Ἰστέον ὅτι κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ἀφροδισιανόν, τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τὸ ἦθος ἦν σεμνόν, ὀλιγολάλος, ταχυπήκοος, σεμνοπεριπάτητος, ἀπαῤῥησίαστος πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἀγέλαστος, ἀτάραχος, ἀόργητος, εὐπροσκύνητος, τιμητική, τιμῶσα καὶ προσκυνοῦσα πάντα ἄνθρωπον, ὥστε καὶ θαυμάζεσθαι πάντα ἄνθρωπον τὴν σύνεσιν αὐτῆς καὶ τὸν λόγον· τῇ ἡλικίᾳ μέσῃ· ἄλλοι δὲ τρίπηχυν αὐτὴν εἶναι λέγουσι, σιτόχροος, ξανθόθριξ, ξανθόμματος, εὐόφθαλμος, μαυρόφρυς, μεσόῤῥιν, μακρόχειρ, μακροδάκτυλος, μακρόνυχος, εὔστολος, ἄτυφος, ἀσχημάτιστος, ἀθλάκευτος, ἱμάτια αὐτόχροια φέρουσα καὶ αγαπῶσα· καὶ μαρτυρεῖ τὸ ὠμοφόριον αὐτῆς τὸ ἐπὶ τοῦ ναοῦ αὐτῆς κείμενον.

τὴν ζωὴν ἐκμετρήσαντος, ἀντεισήχθη Ἀκάκιος. Καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Λέων νοσήσας ἐξέλιπεν, ὀκτωκαίδεκα βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς, τὸν μικρὸν Λέοντα διάδοχον τῆς βασιλείας καταλιπών. Κεκόσμητο δὲ καὶ ἄλλαις μὲν ἀρεταῖς (19), ἐπέλαμπε δ' ἐκείνῳ μάλιστα τὸ φιλοίκτιστον, εἰωθότι λέγειν, ὅτι Ὥσπερ ὁ ἥλιος οἷς ἐπιλάμπει τῆς θέρμης αὐτοῦ μεταδίδωσιν, οὕτω δεῖ καὶ τὸν βασιλέα οἷς ἂν ἐπιβλέψῃ οἴκτου αὐτοὺς ἀξιοῦν.

Β'. Καταλειφθεὶς οὖν ὁ μικρὸς Λέων, νηπιάζων ἔτι ἐφ' ἕνα ἐνιαυτὸν ἐπεβίω τῇ βασιλείᾳ, καὶ νήπιος ἐπαπῆλθε τῷ πάππῳ, τὸν ἑαυτοῦ πατέρα τὸν Ζήνωνα βασιλέα καταλιπὼν, αὐτὸς ταῖς αὐτοῦ χερσὶ τῇ ἐκείνου κεφαλῇ περιθεὶς τὸ διάδημα. Ἦν δὲ ὁ Ζήνων ἐξ ἔθνους αἰσχίστου τοῦ τῶν Ἰσαύρων (19*), αἴσχιστος καὶ αὐτὸς καὶ τὴν μορφὴν καὶ τὴν ψυχὴν γεγονώς. Καὶ οὐχ ὡς βασιλεὺς τὴν ἀρχὴν ἀνύων, ἀλλ' ὡς ἄντικρυς τύραννος. Ἦν δὲ τούτῳ καὶ ἀδελφὸς Κόνων καλούμενος, καὶ τὸν ἀδελφὸν εἰς κακίαν ὑπερβαλλόμενος, αἵμασι χαίρων καὶ σφαγαῖς ἀνθρώπων ἡδόμενος. Κατὰ τούτου τοῦ Ζήνωνος ἐν Θρᾴκῃ διατρίβων ὁ τῆς βασιλίσσης Βηρίνης (20) ὅμαιμων ὁ δηλωθεὶς Βασιλίσκος, ἀνταίρει χεῖρα, τῆς Βηρίνης συναιρομένης αὐτῷ, κἀκ τῆς συγκλήτου τινῶν. Δειλὸς δὲ ὢν ὁ Ζήνων καὶ ἄνανδρος φεύγει αὐτίκα σὺν Ἀριάδνῃ τῇ γυναικὶ ἐν Ἰσαυρίᾳ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς. Ὁ Βασιλίσκος δ' ἐλθὼν ἐν τῷ Κάμπῳ ἀναγορεύεται βασιλεὺς, καὶ τὴν οἰκείαν γαμετὴν Ζηνωνίδα Αὐγούσταν ἔστεψε, καὶ Μάρκον τὸν υἱὸν προεχειρίσατο Καίσαρα. Ἦν δὲ καὶ οὗτος τούς τε τρόπους οὐδὲν βελτίων τοῦ Ζήνωνος, καὶ περὶ τὸ σέβας οὐκ ὀρθῶς διακείμενος. Τῆς γὰρ Εὐτυχοῦς (21) καὶ Διοσκόρου μετεῖχε καὶ οὗτος αἱρέσεως, παρὰ τῆς γαμετῆς εἰς ταύτην προβιβασθεὶς, καὶ σφόδρα τὰς τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίας ἐκάκωσε καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον τυραννικῷ γράμματι ἄκυρον εἶναι τεθέσπικε, καὶ τὸν πατριάρχην τῆς Νέας Ῥώμης Ἀκάκιον τοῦτο ψηφίσασθαι συνοδικῶς ἐβιάζετο. Ἀλλὰ τὸ ὀρθόδοξον πλῆθος τῆς πόλεως συνελθὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν Βασιλίσκον ἐκακηγόρησε (22) καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἁγίαν ἐκάλεσε. Διὰ ταῦτα τοίνυν ὁ Βασιλίσκος παρά τε τοῦ δήμου καὶ τῆς γερουσίας μεμίσητο. Ὁ δὲ κατὰ Ζήνωνος ἔπεμψε σὺν δυνάμεσιν Ἴλλον καὶ Τροκοῦνδον (23)· οἱ ἀπελθόντες ἐπολιόρκουν αὐτόν. Ὅτι δὲ πολλὰ αὐτοῖς ὁ Βασιλίσκος ἐπαγγειλάμενος οὐκ ἐπιτελεῖς τὰς ὑποσχέσεις πεποίητο, καὶ ἡ σύγκλητος δὲ βαρυνομένη τὸν Βασιλίσκον διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ, ἔγραψε τοῖς εἰρημένοις ἀνδράσι τὰ παρ' ἐκείνου δρώμενα· προσέθεντο

A II. Junior igitur Leo, adhuc infans relictus, unum annum vixit in imperio, et infans adhuc, consecutus est avum : patre suo Zenone relicto successore, cujus capiti diadema suis manibus imposuit. Fuit autem Zeno ex fœdissima gente Isaurica, ipse etiam et forma et animo fœdissimus, imperium certe quidem non ut imperator, sed plane ut tyrannus administravit. Fratrem habuit Cononem, ipso flagitiosiorem, hominem sanguinarium, cui mactationes hominum voluptati erant. Huic Zenoni, Verinæ imperatricis frater Basiliscus, cujus supra facta est mentio, in Thracia degens, bellum intulit, et sorore et quibusdam e senatu adjuvantibus. Zenon igitur, ut homo timidus et effeminatus, cum uxore Ariadna ad Isauros populares suos confugit. B Basiliscus in urbem profectus, et in Campo imperator salutatus, **52** uxorem suam Zenonidem Augustali corona ornat, et Marcum filium Cæsarem appellat. Fuit hic moribus Zenone nihilo melioribus, deque religione perperam sensit, ab uxore in Eutychis et Dioscori sectam impulsus, et orthodoxorum Ecclesias multis malis affecit. Chalcedonense concilium tyrannico edicto abrogavit, et Novæ Romæ patriarcham Acacium, ut synodaliter idem approbaret, cogere voluit. Sed urbana multitudo orthodoxorum, in ecclesia congressa, Basiliscum maledictis insectata est, et Chalcedonense concilium, sanctum appellavit. Ob hæc igitur Basiliscus et populo et senatui fuit invisus. Illum et Trocundum contra Zenonem cum exercitu misit, C quem cum obsiderent, nec Basiliscus quæ pollicitus eis fuerat præstaret, et senatus, ei ob improbitatem infestus, facinora hominis ad exercitum perscripsisset, milites se ad Zenonem contulerunt, ex hostibus amici et adjutores facti, eoque assumpto sunt regressi. At Basiliscus Harmatium sobrinum cum Thracicis legionibus contra Zenonem mittit, qui cum ei circa Nicæam occurrisset, pecunia et pollicitatione filii ejus Basilisci Cæsaris designandi corruptus, se ad Zenonem confert. Qui dehinc Constantinopolim profectus, a senatu popu-

Variæ lectiones et notæ.

(19) *Κεκόσμητο δὲ καὶ ἄλλαις ἀρεταῖς*. Quas attigit scriptor Vitæ ms. S. Theoctistæ Lesbiæ : Καὶ γὰρ ἐπὶ Κρήτην διέπλεον ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Λέοντος ἐκείνου πεμφθεὶς, Λέοντος, φημὶ, τοῦ εὐτυχοῦς ὄντος βασιλέως, καὶ τὴν εὐτυχίαν Ῥωμαίων τῷ τάφῳ συνθάψαντος.

(19*) *Ἐξ ἔθνους αἰσχίστου τοῦ τῶν Ἰσαύρων*. De Isauria, sic præ cæteris Eustathius Il. β' : Καὶ μέρος γοῦν τι Κιλικίας τῆς ἔξω τοῦ Ταύρου Τραχεῖα λέγεται· οἴονται δέ τινες τὴν Ἰσαυρίαν εἶναι ταύτην.

(20) *Βερίνης*. De statua Verinæ Augustæ quædam adnotavimus in nostra *Constantinopoli*, lib. D IV, p. 119 et 144, a qua urbis tractum τὰ Βερίνης appellatum colligere licet ex concilio Constantinopolit. sub Mena act. 1.

(21) *Τῆς γὰρ Εὐτυχοῦς*. Evagrius, lib. III, cap. 4.

(22) *Ἐκακηγόρησε*. Theophan. p. 105.

(23) *Καὶ Τροκοῦνδον*. Ita ms. S. Theophan. an. 3; Basil. an. 14 Zenon. Προκοῦνδον vocat. Hæc porro de Basilisci tyrannide, et Harmatii proditione ac cæde narrant Evagr. l. III, c. 8, 24; Procopius, l. I *De bello Vandal.* c. 6; *Chronicon Alexandr.* Theophanes, et alii.

loque recipitur. Basiliscus autem, qui cum uxore A et liberis in ecclesiam confugerat, promissa incolumitate in castellum quoddam perducitur, ubi fame cum suis charissimis periisse fertur. Alii inter abducendum eos occisos esse ferunt. Zeno autem socrum Verinam ejecit. Basiliscus igitur cum tyrannidem biennio tenuisset, sive ita ut dictum est, sive aliter periit. Eo imperante maximum incendium Constantinopoli exstitit, quod in foro Ærario exortum, vicina loca omnia in cineres redegit, et publicarum viarum porticus et ædes illis impositas absumpsit, ipsamque basilicam, una cum Bibliotheca, in qua centum viginti millia librorum reposita fuerunt. In ea fuisse perhibetur draconis intestinum longitudine pedum centum viginti, cui aureis litteris Homeri poemata, tam *Ilias* quam B *Odyssea*, inscripta essent. Hujus etiam Malchus in horum imperatorum Historia meminit. Sed et hoc conflagravit, et urbis amœnitas in Lauso, atque illic posita simulacra Samiæ **53** Junonis, Lindiæ Minervæ, et Cnidiæ Veneris, ob artificium celebrata, igni usque ad forum progresso. At Zeno potestate recuperata filium Harmatii Cæsarem designavit, ut promissis staret, ipsumque Harmatium magistrum militum, neque multo post eumdem occidit, cum diceret: Qui Basilisco fregisset fidem, eum ne sibi quidem servaturum esse; et filium illius, Cæsarem designatum, clericum fecit. Occidit et Illum magistrum, qui regnum ideo affectarat, quod sibi ab Ariadna, Zenone conscio, insi- C dias fieri sensisset. Et Pelagium patricium, virum eruditissimum et optimum, per causam paganismi sustulit, cum revera timeret ne ab illo redargueretur. Nam vir ingenui animi facinora ejus nefaria reprehendebat. Multos præterea illustres viros Zeno odiosissimus interfecit, ad hæreses quoque deflexit, et ad nefanda facinora, vitamque corruptissimam, quam violentus interitus est consecutus: sed de modo illius ambigitur. Tradunt enim quidam, eum gulæ et ebrietati indulgentem, errore mentis affici solitum, et prolapsum a mortuo nihil distitisse. Cum vero ipsi etiam conjugi Ariadnæ invisus esset, sic inebriatum, pro mortuo in monumentum imperatorium ab illa conjectum, lapide maximo qui pro operculo esset imposito: factum- D que sobrium, vociferatum quidem esse lamentabiliter, sed nemine curante, misere periisse. Alii dicunt, cum ægrotus acerbissimis doloribus urgeretur pro mortuo habitum, et in sepulcro positum, ibique exspirasse, lamentantem, et domesticos im-

A τῷ Ζήνωνι, καὶ ἀντὶ πολεμίων φίλοι αὐτῷ γεγόνασι καὶ συνέριθοι· καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐπανήεσαν. Ὁ δὲ Βασιλίσκος Ἀρμάτιον τὸν οἰκεῖον ἀνεψιὸν μετὰ τῶν Θρᾳκικῶν ταγμάτων στέλλει κατὰ τοῦ Ζήνωνος· καὶ ὃς συναντήσας αὐτῷ περὶ Νίκαιαν καὶ χρήμασιν ὑποφθαρεὶς, πρὸς δὲ τοῖς, ὑποσχέσει τοῦ Καίσαρα στεφθῆναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βασιλίσκον, τῷ Ζήνωνι προσχωρεῖ. Κἀντεῦθεν ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντίνου ὁ Ζήνων ἐδέχθη ὑπό τε τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ. Καὶ ὁ Βασιλίσκος τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων προσπέφευγεν, ὅθεν ἐξῆλθε πληροφορίαν λαβὼν (24), ὡς οὐ στερηθήσεται τῆς ζωῆς. Καὶ ἀπήχθησαν εἴς τι φρούριον (25), ἔνθα λέγεται εἰς πύργον κατακλεισθῆναι σὺν τοῖς φιλτάτοις, καὶ διαφθαρῆναι λιμῷ (26). B Ἕτεροι δὲ ἀναιρεθῆναι αὐτοὺς ἐν τῷ ἀπάγεσθαι λέγουσιν. Ὁ Ζήνων δὲ τὴν ἑαυτοῦ πενθερὰν τὴν βασιλίδα Βηρίναν ἐξώρισεν. Ὁ γοῦν Βασιλίσκος ἐπὶ δύο τυραννήσας ἐνιαυτοὺς, εἴτε ὡς εἴρηται, εἴτε πως ἄλλως διώλετο. Οὗ κρατοῦντος, ἐμπρησμὸς (27) ἐν Κωνσταντινουπόλει γέγονε μέγιστος, ἐκ τῶν Χαλκοπρατείων ἀρξάμενος, καὶ πάντα τὰ τούτοις προσεχῆ νεμηθεὶς καὶ ἀποτεφρώσας, τάς τε τῶν δημοσίων πλατειῶν στοὰς, καὶ τὰς αὐταῖς ἐπικειμένας οἰκοδομάς· ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτὴν τὴν κεκλημένην βασιλικὴν καθ' ἣν καὶ βιβλιοθήκη ἐτύγχανε δώδεκα μυριάδας βιβλίων ἀποκειμένων ἐν αὐτῇ ἔχουσα· ἐν οἷς ἀναγράφεται εἶναι καὶ δράκοντος ἔντερον, μήκους ὂν ποδῶν ἑκατὸν εἴκοσιν, ἔχον ἐγγεγραμμένα χρυσοῖς γράμμασι τὰ τοῦ Ὁμήρου ποιή- C ματα, τήν τε *Ἰλιάδα* καὶ τὴν *Ὀδύσσειαν*. Οὗ καὶ ὁ Μάλχος τὰ περὶ τούτων τῶν βασιλέων συγγραφόμενος μέμνηται. Διέφθειρε δὲ τὸ πῦρ ἐκεῖνο καὶ τὴν ἐν τοῖς Λαύσου τῆς πόλεως ἀγλαΐαν. Καὶ τὰ ἐκεῖ ἐνιδρυμένα ἀγάλματα, τῆς τε Σαμίας Ἥρας, καὶ τῆς Λινδίας Ἀθηνᾶς, καὶ τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης, τὰ κατὰ τέχνην περιβόητα ἀφιδρύματα, καὶ μέχρι τοῦ Φόρου ἐπέδραμε. Ζήνων δὲ αὖθις τῆς ἐξουσίας δραξάμενος, τὸν μὲν τοῦ Ἀρματίου υἱὸν προεχειρίσατο Καίσαρα, πληρῶν τὴν ὑπόσχεσιν, αὐτὸν δὲ τὸν Ἀρμάτιον στρατηλάτην· καὶ μετ' ὀλίγον τὸν μὲν Ἀρμάτιον ἔκτεινε, λέγων ὅτι Ὥσπερ εἰς τὸν Βασιλίσκον οὐκ ἐφύλαξε πίστιν, οὐδ' εἰς ἐμὲ πάντως φυλάξει αὐτήν. Τὸν δὲ υἱὸν ἐκείνου, τὸν D Καίσαρα, πεποίηκε κληρικόν. Ἀνεῖλε δὲ καὶ τὸν Ἴλλον (28) τὸν μάγιστρον τυραννίδι ἐπιχειρήσαντα, ὅτι ἔγνω ἐπιβουλευόμενος παρὰ τῆς βασιλίσσης Ἀριάδνης, εἰδότος καὶ Ζήνωνος. Ἀλλὰ μὴν καὶ Πελάγιον (29) τὸν Πατρίκιον, ἄνδρα λογιώτατόν τε καὶ δικαιότατον, τῷ μὲν δοκεῖν, Ἑλληνισμὸν αὐτῷ

Variæ lectiones et notæ.

(24) *Πληροφορίαν λαβών*. Λόγον. Theophanes qua voce non semel pro securitate utitur. Hac notione *verbum* Latinos ævi inferioris usurpasse alibi docuimus.

(25) *Εἴς τι φρούριον*. *Cucusum* vocant Theophanes et Cedrenus; *Acusum* Evagrius, l. III, c. 8; *Limnas*, *Chron. Alexandr. Leminas* Marcellinus comes: *Limnon* Codinus; *De orig. Sasemas* Victor Tununensis.

(26) *Διαφθαρῆναι λιμῷ*. Anonymus *De gest. Constantini M.*, intra cisternam siccam frigore defecisse scribit.

(27) *Ἐμπρησμός*. Vide *CP. Chr.* ubi de bibliotheca, et de Lausi palatio.

(28) *Ἴλλον*. Marcellin. Com. Evagr. l. III, c. 27; Theophan. etc.

(29) *Πελάγιον*. Vide Marcellinum Comitem et Theophan. an. 17 Zenon.

ἐγκαλῶν. τῇ δ' ἀληθείᾳ τοὺς ἐλέγχους ἐκκλίνων αὐτοῦ· γνώμης γὰρ ὢν ἐλευθέρας, ἤλεγχε τὰς ἀνοσίους πράξεις αὐτοῦ. Καὶ ἄλλους δὲ πλείστους τῶν περιφανῶν ἀνδρῶν ὁ ἔχθιστος Ζήνων ἀπώλεσε. Καὶ εἰς αἱρέσεις ἀπέκλινε καὶ ἀθεμίτους πράξεις, καὶ διεφθαρμένην ζωήν· καὶ οὕτω βίους βιαίως ἀπεῤῥάγη τοῦ ζῇν. Ὁ δὲ τρόπος τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ἀντιλέγεται· οἱ μὲν γὰρ γαστριζόμενον αὐτόν φασι καὶ μεθύοντα τῶν τε φρενῶν ἐξίστασθαι, καὶ καταπίπτοντα μηδὲν διαφέρειν νεκροῦ. Μισούμενον δὲ καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς γαμετῆς αὐτοῦ Ἀριάδνης οὕτως οἰνωθέντα ποτὲ ὡς ἤδη θανόντα λάρνακι (30) τῶν βασιλικῶν ἐμβληθῆναι παρ' ἐκείνης, καὶ αὐτίκα τὸν ἐπιπωματίζοντα ταύτην μέγιστον λίθον ἐπιτεθῆναι αὐτῷ· τὸν δὲ ἀνανήψαντα βοᾷν μὲν καὶ ὀλοφύρεσθαι ἔνδοθεν, μή τινος δ' ἐπιστρεφομένου αὐτοῦ, οἰκτρῶς ἐκεῖνον ἐκεῖσε θανεῖν. Οἱ δὲ νοσήσαντά φασι καὶ περιωδινίαις βαλλόμενον σφοδροτάταις, δόκησιν τοῖς ὁρῶσιν ὡς τέθνηκε παρασχεῖν, καὶ οὕτως ἐντεθῆναι τῷ τάφῳ, καὶ ἐν αὐτῷ τεθνάναι γοώμενον, καὶ τοὺς οἰκείους ἀνακαλούμενον, τῆς Ἀριάδνης μή τινι συγχωρούσης ἀνοῖξαι τὸ μνῆμα, ἢ ὅλως ἐπιστροφὴν ἐκείνου ποιήσασθαι (31).

A plorantem, cum Ariadna prohiberet, ne quis monumentum aperiret, aut quidquam illum curaret.

Γ'. Οὕτω δὲ θανόντος οἰκτρότατα Ζήνωνος, ἡ B Ἀριάδνη τὸν Δίκορον Ἀναστάσιον σελεντιάριον ὄντα (τῶν χαμαιζήλων δὲ τοῦτο ἀξιωμάτων) εἰς τὴν βασιλείαν ἀνήγαγε, γνώμῃ καὶ τῆς γερουσίας καὶ τοῦ στρατεύματος, Οὐρβικίου τοῦ ἐκτομίου, μέγα τότε δυναμένου, σπουδάσαντος εἰς τὴν ἐκείνου ἀνάῤῥησιν. Δίκορος δ' ἐκαλεῖτο ὁ Ἀναστάσιος, ὅτι ἀνομοίας ἀλλήλαις εἶχε τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν· τῇ μὲν γὰρ ἦν τὸ χρῶμα μελάντερον, ἡ δὲ λαιὰ πρὸς τὸ γλαυκότερον ἐκεχρωμάτιστο. Μέλλοντα δὲ στεφθῆναι αὐτὸν, ἀπῄτησεν ἔγγραφον ὁμολογίαν τῆς πίστεως (32), καὶ τοῦ μήτι παρακινῆσαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων ὁ πατριάρχης Εὐφήμιος. Μετὰ γὰρ (33) Ἀκάκιον κάκιστον τοῖς ὀρθοδόξοις γενόμενον, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἔτη κατεσχηκότα δέκα πρὸς τοῖς ἑπτὰ, καὶ θανόντα, Φραβίτας κεχειC ροτόνητο πατριάρχης, ὁμόδοξος Ἀκακίῳ καὶ Ζήνωνι. Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας πρὸς τῷ ἡμίσει καὶ οὗτος μετήλλαξε τὴν ζωὴν, καὶ προέστη τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ὁ Εὐφήμιος, ὅσιος ἀνὴρ καὶ ὀρθοδοξότατος. Ὃς τὸ τοῦ Μογγοῦ Πέτρου ὄνομα τὸν θρόνον τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας ἁρπάσαντος κακῶς τῶν διπτύχων ἀπήλειψεν ὡς αἱρετικοῦ. Ἀντενέγραψε δὲ τὴν Φίληκος κλῆσιν τοῦ πάπα Ῥώμης ἀνδρὸς ὀρθοδόξου, καὶ καθαψαμένου διὰ γραμμάτων τοῦ τε Ζήνωνος καὶ τοῦ Ἀκακίου, ὅτι τῷ Μογγῷ ἐκοινώνουν Πέτρῳ, τῆς Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου ὄντι αἱρέσεως, μάλιστα δὲ καὶ καθαιρέσεως λίβελλον στείλαντος Ἀκακίῳ, διὸ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Ἀκάκιος ἐκ τῶν διπτύχων ἀπήλειψεν. Οὗτος τοίνυν D ὁ πατριάρχης Εὐφήμιος ἔγγραφον ἰδιόχειρον τοῦ Ἀναστασίου δεξάμενος, ὡς δέχεται τὰ τῆς Ἐκκλησίας δόγματα, καὶ τὰ παρὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συν-

III. Zenone ad hunc modum miserabiliter mortuo, Ariadna Dicorum Anastasium silentiarium (humile id munus est) de sententia senatus et legionum, Urbicio eunucho, cujus magna erat auctoritas, suffragato, ad imperium evexit. Dicori porro nomen ex eo habuit, quod pupillis oculorum fuit dissimilibus, altera nigriore, altera magis ad glaucum colorem declinante. Antequam coronaretur, fidei confessionem scriptam, qua polliceretur se in dogmatibus ecclesiasticis nihil esse novaturum, ab eo exegit patriarcha Euphemius. Nam post Acacium, qui orthodoxos pessime **54** tractarat, cum annos XVII Ecclesiam tenuisset, Fravitas ejusdem cum Acacio et Zenone sententiæ, patriarcha delectus fuerat, cui intra menses tres cum semisse defuncto, successit Euphemius, vir sanctus et orthodoxus. Hic Petri Mongi nomen, qui magnæ Antiochiæ Ecclesiæ thronum per latrocinium arripuerat, e diptychis delevit, tanquam hæretici, atque in ejus locum Felicis papæ Romani nomen reposuit, viri orthodoxi, quique per litteras Zenonem et Acacium taxat, quod cum Petro Mongo Eutychis et Dioscori sectam amplexo communicassent: atque etiam misso libello, Acacio dignitatem abrogarat: qua de causa ille nomen ejus e diptychis deleverat. Hic igitur patriarcha Euphemius, chirographo ab Anastasio accepto, quo se amplecti Ecclesiæ dogmata, et Chalcedonensis concilii decreta servaturum esse omnia profitebatur, coronat hominem. Qui statim Ariadnam ambit, et litteras regias conficit, quibus ea quæ ad id tempus fisco a nonnullis deberentur remittebat, et die quadragesimo a sepultura Zenonis jam elapso nuptias ce-

Variæ lectiones et notæ.

(30) *Λάρνακι*. Eadem habet Cedrenus.

(31) *Ποιήσασθαι*. Porro Zenone imperante inventum S. Barnabæ corpus, cum sancti Matthæi Evangelio, in insula Cypro: quod quidem Evangelium in palatii oratorium illatum, et quotannis feria quinta majoris Hebdomadis, in eo Evangelium in sacris liturgiis legi solitum scribit auctor ms. Periodi et Martyrii S. Barnabæ: Ἐπινεύσας δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἀπέστειλεν ἕνα τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων μετὰ τοῦ πιστοτάτου ἀνθρώπου τοῦ βασιλέως, καὶ λαβόντες τὸ Εὐαγγέλιον, ἀνήγαγον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔχον ἐκ θυΐνων ξύλων τὰ πτυχία. Λαβὼν δὲ βασιλεὺς, καὶ καταφιλήσας, καὶ χρυσίῳ κατακοσμήσας, ἀπέθετο ἐν τῷ παλατίῳ, καὶ μέχρις τῆς σήμερον φυλάττεται· ἐν γὰρ τῇ μεγάλῃ πέμπτῃ τοῦ Πάσχα, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐν αὐτῷ ἀναγινώσκουσιν τὸ Εὐαγγέλιον ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ παλατίου.

(32) *Ἔγγραφον ὁμολογίαν τῆς πίστεως*. Vide Gloss. med. Græcit. in Ἔγγραφον. Anastasius Bibl. in Joanne II. PP. de Justiniano: *Misit fidem suam chirographo proprio scripto ad sedem apostolicam.* Adde Victorem Tununensem in Chron. et alios.

(33) *Μετὰ γάρ*. Evagr.; l. III, c. 10, 11, 12, 13, 33. Marcellin. Comes ad an. IV et V Anast.

lebrat. Cumque vectigal, quod Aurargenteum dicebatur, subditos premeret, id quoque abolevit. Hujusmodi autem illud erat: omnes mendici et pauperes, omnes meretrices, omnes liberti in agris et urbibus. annuum fisco tributum pendere cogebantur, Exigebatur tributum de equis, mulis, bobus, asinis et canibus: de uno quoque homine nummus argenteus; de equo, mulo et bove tantumdem; de asino folles (nummi genus est) sex, et de cane totidem. Quo tributo attriti homines, ubique lamentabantur. Eo igitur abrogato, Anastasius commentarios illos in Hippico, inspectante populo, cremavit. Ac in hujusmodi rebus honeste se gessit, et reipublicæ negotia prope administravit, ac magistratus pridem venales sine pretio concessit. Sed de Deo non recte sensit, Synchyticorum sectam secutus, qui unam naturam post duarum unionem, in Christo Servatore statuebant, et multis malis orthodoxorum Ecclesias affecit, erga earum præfectos implacabilis. Nam et patriarcham Euphemium ejecit quod Chalcedonense concilium anathemate notare recusabat, surrepto prius per dolum suo chirographo, sive, ut alii tradunt, per **55** vim extorto, et successorem ejus Macedonium, virum sanctum, ab ipso stare nolentem, Euchaita relegavit. In cujus locum suffectus est Timotheus, imperatoris assensor. Longinum item Zenonis fratrem, affectato regno, Anastasius superatum Alexandriam relegat, ubi presbyter electus obiit. Isauros etiam multos in regia urbe versantes expulit. Quibus Longinus magister, non Zenonis frater, sed alius, assumptis, mota seditione, Orientales provincias populatur. Sed bello subactus est, Barbaris qui cum eo erant interfectis. Eo tempore fertur et Theodoricus Africæ dux, qui Arianus erat, diaconum quemdam sibi perquam familiarem, et in suam gratiam Arianismum amplexum, occidisse. Neque enim sibi fidem servaturum, qui Deo non servasset. Anastasio papa Romano mortuo, populoque per seditionem dissidente, aliis Laurentium quemdam, orthodoxis vero Symmachum decernentibus: idem Theodericus,

A ὅδου ὁρισθέντα φυλάξει πάντα, στέφει αὐτόν. Ὁ δὲ αὐτίκα τὴν Ἀριάδνην μνηστεύεται, καὶ γραφὴν ποιεῖται βασίλειον ἀφιεῖσαν τὰ μέχρι τότε τῷ δημοσίῳ παρά τινων ὀφειλόμενα. Ἤδη δὲ τεσσαρακοστῆς παραῤῥυείσης ἡμέρας μετὰ τὴν ταφὴν Ζήνωνος, καὶ τοὺς γάμους ἐτέλεσε. Δασμοῦ δὲ τοὺς ὑπηκόους πιέζοντος τοῦ λεγομένου Χρυσαργύρου, καὶ τοῦτον ἐξέκοψεν. Ἦν δὲ ὁ τοῦ Χρυσαργύρου δασμὸς τοιοῦτος· ἅπαντες καὶ προσαῖται καὶ πένητες, καὶ πᾶσα πόρνη, καὶ ξύμπαντες ἀπελεύθεροι ἐν ἀγροῖς τε καὶ πόλεσι διατρίβοντες, εἰσφέρειν ἠναγκάζοντο τῷ δημοσίῳ τέλος ἐτήσιον, καὶ ὑπὲρ ἵππων, καὶ ἡμιόνων, καὶ βοῶν, ὄνων τε καὶ κυνῶν, ἐπράττετο φορολόγημα, ὑπὲρ ἑκάστου μὲν ἀνθρώπου νόμισμα ἀργυροῦν, τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑπὲρ ἵππου, ἡμιόνου τε καὶ βοὸς, B ὑπὲρ ὄνου δὲ φόλλεις ἕξ, ὁμοίως δὲ καὶ ὑπὲρ κυνός. Καὶ ἦν κἀντεῦθεν συντριβὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὀδυρμὸς πανταχοῦ. Ἀλλὰ ταύτην ἐκκόψας τὴν εἰσφορὰν ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος, καὶ αὐτὰς τὰς περὶ ταύτης ἀπογραφὰς ἐναντίον τοῦ δήμου κατέκαυσεν ἐν τῷ Ἱππικῷ. Καὶ ἦν μὲν ἐν τούτοις φιλότιμος καὶ τὴν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων διοίκησιν καλῶς μετερχόμενος· τὰς γὰρ πολιτικὰς ἀρχὰς (34) ὠνίους παρεχομένας τὸ πρὶν, ἐκεῖνος ἀμίσθους ἐδίδου. Περὶ δὲ τὴν εἰς τὸ Θεῖον δόξαν οὐκ ἀγαθὸς ἦν· ἀποκλίνας γὰρ εἰς τὴν τῶν Συγχυτικῶν (35) αἵρεσιν τῶν μίαν φύσιν δοξαζόντων ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, μετὰ τὴν ἕνωσιν τῶν διττῶν φύσεων, πολλὰ τὰς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας ἐκάκωσε, καὶ ἀδυσώπητος ἦν τοῖς τούτων προϊσταμένοις. C Τόν τε γὰρ πατριάρχην Εὐφήμιον (36) ἐκάκωσε καὶ ἐξώρισε, μὴ πειθόμενον ἀναθεματίσαι τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, πρότερον μετὰ δόλου τὸ οἰκεῖον ἔγγραφον ἀφελόμενος (37), ἢ βίᾳ, ὡς ἕτεροι λέγουσι· καὶ τὸν μετ' ἐκεῖνον Μακεδόνιον (38) ἱερὸν ἄνδρα μὴ καταδεξάμενον συνθέσθαι αὐτῷ, εἰς Εὐχάϊτα (39) ὑπερώρισε. Μεθ' ὃν ἀντεισήχθη Τιμόθεος ὁμόφρων τῷ βασιλεῖ. Λογγῖνος (40) δὲ ὁ ἀδελφὸς Ζήνωνος, τυραννίδι ἐπιθέμενος, ἐχειρώθη παρὰ Ἀναστασίου, καὶ ὑπερωρίσθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα καὶ πρεσβύτερος χειροτονηθεὶς ἔθανε. Καὶ τοὺς Ἰσαύρους δὲ πολλοὺς ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων

Variæ lectiones et notæ.

(34) *Τὰς γὰρ πολιτικὰς ἀρχάς*. Ita etiam Theodorus lector Ecl. 2; contra Joannes Antiochenus scribit magistratus pretio addictos pessimis viris concessisse: Τὰς μὲν ἀρχὰς ἁπάσας ἀπεμπολῶν, καὶ τοῖς ἀδικοῦσι συγχωρῶν.

(35) *Συγχυτικῶν*. Seu Eutychianorum: quippe Eutyches, ut est apud Timotheum presbyterum: Τῶν διττῶν φύσεων τὴν μὲν ἕνωσιν ὁμολογεῖ, τὴν δὲ κατ' οὐσίαν διαφορὰν ἀρνεῖται, καὶ σύγχυσιν τῶν φύσεων εἰσάγει. Leontius de sectis: Ὁ δὲ Εὐτυχὴς μίαν ὑπόστασιν ἔλεγεν, καὶ τοσαύτην ἔλεγε γενέσθαι ἕνωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε καὶ μίαν φύσιν ἀποτελεσθῆναι ἐκ τῶν δύο. At idem Leontius Anastasium ait fuisse eorum hæreseos, quos Διακρινομένους appellabant: qui scilicet post synodum Chalcedonensem, et damnaturi ab ea Dioscorum, qui illius partes sectabantur, ἀπέστησαν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας, καὶ ὠνόμασαν ἑαυτοὺς Διακρινομένους, διὰ τὸ διακρίνεσθαι αὐτοὺς D κοινωνεῖν τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ut est apud eumdem Timotheum. Horum meminit idem Leontius.

(36) *Εὐφήμιον*. Evagr. l. III, c. 30; Theophanes an. 1, 4; Anastas.; Victor Tununens.

(37) *Ἔγγραφον ἀφελόμενος*. Victor Tununensis.

(38) *Μακεδόνιον*. Cujus synaxin agunt Græci 25 April.

(39) *Εἰς Εὐχάϊτα*. Marcellin. Comes ad consul. Secundini et Felicis; Victor Tun. et Theophan. an.; 6 Anast.

(40) *Λογγῖνος*. Evagr. l. III, c. 28, 35; Theophan. an. 1 et 2; Anast.; Victor Tununensis. Bellum vero illud Isauricum descripsere Pamprepius Panopolita poeta soluta oratione, et Christodorus Coptensis itidem poeta, ut testantur Suidas et Eudocia in Ioniis mss.

διατρίβοντας. ταύτης ἐξήλασεν· οὓς προσλαβόμενος ὁ μάγιστρος Λογγῖνος (41), οὐχ ὁ τοῦ Ζήνωνος ἀδελφὸς, ἀλλ' ἕτερος, καταστασιάζει, καὶ πολλὰ τῆς Ἑῴας λῄζεται· κατεπολεμήθη δὲ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ διεφθάρησαν Βάρβαροι. Τότε λέγεται καὶ Θεοδέριχος (42) ὁ τῆς Ἀφρικῆς ἡγεμὼν, Ἀρειανὸς ὢν, διάκονόν τινα ὀρθόδοξον αὐτῷ πάνυ ᾠκειωμένον, καὶ διὰ θεραπείαν αὐτοῦ εἰς Ἀρειανισμὸν μεταθέμενον, ἀποκτεῖναι, εἰπὼν ὡ, Ἐπεὶ τῷ Θεῷ οὐκ ἐτήρησας πίστιν, μᾶλλον οὐ τηρήσεις ταύτην ἐμοί. Ἀναστασίου δὲ (43) τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης πάπα θανόντος, καὶ τοῦ λαοῦ μερισθέντος, καὶ τῶν μὲν Λαυρέντιόν τινα ψηφισαμένων, τῶν ὀρθοδόξων δὲ Σύμμαχον, κἀντεῦθεν πρὸς ἀλλήλους στασιαζόντων, ὁ εἰρημένος Θεοδέριχος τῆς Ῥώμης τότε κρατῶν ἀφίκετο πρὸς αὐτὴν, καὶ σύνοδον ἀθροίσας, τὸν μὲν Σύμμαχον ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης εἶναι ἐκύρωσεν, ἀπήλασε δὲ τὸν Λαυρέντιον. Κατὰ τούτου, τοὺς χρόνους ἱστορεῖται καὶ τὸ τῶν Βουλγάρων (44) ἔθνος τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θράκην καταδραμεῖν, μήπω πρὶν γινωσκόμενον. Τῶν δὲ Ἀγαρηνῶν (45) τὴν Ἑῴαν ληϊζομένων, σπονδὰς πρὸς αὐτοὺς ἐποιήσατο Ἀναστάσιος. Τοῦ μέντοι Θρᾳκὸς Βιταλιανοῦ (46) τυραννίδι ἐπικεχειρηκότος, Μυσούς τε καὶ Σκύθας προσεταιρισαμένου, καὶ ἅμα τούτοις τὰ περὶ τὴν βασιλίδα ληϊζομένου τῶν πόλεων, ἀλλὰ μὴν καὶ στόλῳ κατ' αὐτῆς ἐπελθόντος, ἀντικατέστη τούτῳ διὰ Μαριανοῦ (47) τοῦ ἐπάρχου ὁ Ἀναστάσιος, καὶ ναυμαχίας γενομένης ἔκ τινος μηχανῆς παρὰ Πρόκλου (48) τοῦ πάνυ γεγενημένης (τότε γὰρ ἤνθει καὶ ἐπὶ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν τοῖς μηχανήμασι, τά τε τοῦ ἐν τούτοις περιβοήτου Ἀρχιμήδους ἅπαντα διελθὼν, καὶ αὐτὸς ἐκείνοις προσεξευρὼν) τὸ ναυτικὸν τῶν πολεμίων κατεπολεμήθη. Κάτοπτρα γὰρ ᾄδεται χαλκεῦσαι πυροφόρα ὁ Πρόκλος, καὶ ἐκ τοῦ τείχους ταῦτα ἀπαιωρῆσαι κατέναντι τῶν πολεμίων νεῶν, τούτοις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων προσβαλουσῶν πῦρ ἐκεῖθεν ἐκκεραυνοῦσθαι καταφλέγον τὸν νηΐτην τῶν ἐναντίων στρατὸν, καὶ τὰς νῆας αὐτὰς, ὃ πάλαι τὸν Ἀρχιμήδην ἐπινοῆσαι ὁ Δίων ἱστόρησε, τῶν Ῥωμαίων τότε πολιορκούντων Συράκουσαν. Ἀναστάσιος δὲ σπουδαστὴς τῆς Εὐτυχοῦς αἱρέσεως ὢν ἐβουλήθη προσθεῖναι εἰς τὸ Τρισάγιον (49) τὸ, *Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς*. Ἔστειλεν οὖν διὰ τοῦτο τὸν λογοθέτην καὶ τὸν ἔπαρχον εἰς

A cui Roma tum parebat, in Urbem venit, et concilio indicto, repudiato Laurentio, episcopatum Romanum Symmacho confirmavit. Circa hæc tempora, fertur gens Bulgarorum, ignota prius, in Illyricum et Thraciam impressionem fecisse. Cum Agarenis, Orientem vastantibus, pacem fecit Anastasius Vitaliano Thraci, qui Mysis et Scythis sibi conciliatis seditionem movebat, et in agro Byzantio prædas agebat, et classe urbem obsidebat, per Marianum præfectum restitit, navalique pugna commissa, ex machina quadam a Proclo viro excellentissimo facta (is enim tum et in philosophia et in mechanicis florebat, neque Archimedis duntaxat, celeberrimi artificis, cognorat omnia, sed et ipse nova quædam adinvenerat), classis hostium B debellata est. Nam specula ex ære fabricasse ustoria fertur Proclus, eaque de muro e regione hostilium navium suspendisse : in quæ cum solares radii impegissent, ignem inde fulminis instar erumpentem, classiarios ipsasque naves hostium combussisse, quod olim Archimedem excogitasse, Romanis Syracusas obsidentibus, Dion refert. Anastasius, cum Eutychianus esset, in Trisagio adjici voluit clausulam illam : *Qui crucifixus est pro nobis*, eaque de causa logothetam et prælectum misit in ecclesiam : qui cum ex superiore loco **56** edictum imperatoris recitare cœpissent, qui ex populo orthodoxi erant, concitati, ad discerpendos eos viros properabant, et hi quidem popularem insaniam C ægre vitarunt. Cæterum populus ardens iracundia, ædes illorum invasit, easque dejecit atque diripuit et multis interfectis, imperatorem ignominiosis verbis proscidit, Vitalianum ut imperatorem laudibus prosequens, multas ædes incendit, plurimos interfecit, atque inter alios etiam monachum quemdam, qui prope cisternam ab Anastasio structam habitans, nomine Mocisiam, imperatori charus erat; monacham item quamdam inclusam prope portam Xylocerci, ut cui fides ab imperatore haberetur : ambo corpora colligata per urbem tracta cremataque sunt.

Variæ lectiones et notæ.

(41) *Μάγιστρος Λογγῖνος*. Cognomento Selinuntius. Evagr. l. III, c. 25; Marcellin. Comes ad an. 8 Anast. Theophan. an. 4 et 5; Anast.

(42) *Θεοδέριχος*. Item habet Theophanes, an. 8 Anast.

(43) *Ἀναστασίου δέ*. Victor Tununensis, Anastas. Bibl. in sancto Symmacho; Theophanes an. 10 Anast.; Anonymus, *De gest. Constantini*, etc.

(44) *Βουλγάρων*. Marcellin. Comes an. 9 Anast.; Theophan. an. 11. De Bulgarorum origine agimus pluribus in Stemmatibus Dalmaticis.

(45) *Ἀγαρηνῶν*. Quos Σκηνήτας vocabant. Evagr. l. III, c. 36; Theophan. an. 7 Anast.

(46) *Βιταλιανοῦ*. Evagrius l. III, c. 43; Marcellin. Comes, et Victor Tun. ad cos. Senatoris, et an. seq.; Theophan. an. 22, 23, 24; Procop. l. I *Persic.* c. 8, 12; Chronicon ms. Georgi Hamartoli D in Anastasio : Καὶ Βιταλιανὸν ἀνευφήμουν πλησίον τῆς ὑπ' αὐτοῦ βασιλέως κτισθείσης κινστέρνης τοῦ ἁγίου Μωκίου· εὗρον τὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀγαπώμενον ἡγούμενον μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Φιλίππου, ὃν καὶ φονεύσαντες, τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ δόρατος ἀναρτήσαντες, ἔκραζον, Οὗτός ἐστιν ὁ φίλος τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἁγίας Τριάδος.

(47) *Μαριανοῦ*. Qui *Marinus* Evagrio : idem forte de quo Marcellinus Comes ad consulatum Pauli et Musciani.

(48) *Παρὰ Πρόκλου*. Procli Asiani Philosophi et Ὀνειροκρίτου meminit *Chronicon Alexandr.* et Theophanes an. 26 Anastasii; alterius Procli sub Juliano, Cedrenus.

(49) *Εἰς τὸ Τρισάγιον*. Vide *Gloss. med. Græcit.*

τὴν ἐκκλησίαν· οἱ ἐν τῷ ἄμβωνι ὡς ἐπ' ὀκρίβαντος στάντες, διαγγέλλειν ἤρξαντο τὸ πρόσταγμα τὸ βασιλικόν. Κινεῖται τοίνυν ὅσον τοῦ πλήθους ὀρθόδοξον, καὶ διασπᾶσαι τοὺς ἄνδρας ὡρμήκεσαν· ἀλλ' οἱ μὲν μόλις τὴν δημοτικὴν μανίαν ἐξέφυγον. Τὸ δέ γε πλῆθος εἰς θυμὸν ἐκχυθὲν κατὰ τῶν οἴκων ἐπῆλθε τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν. Καὶ τοὺς μὲν κατηρείπωσαν, τὰ δ' ἐν αὐτοῖς διηρπάκασι, καὶ πολλοὺς ἀνεῖλον, καὶ εἰς τὸν βασιλέα ἐξύβριζον, τὸν δὲ Βιταλιανὸν ὡς βασιλέα εὐφήμουν, καὶ πολλοὺς οἴκους ἐνέπρησαν, καὶ πλείστους ἐφόνευσαν, καί τινα μοναχὸν πλησίον οἰκοῦντα τῆς παρὰ τοῦ Ἀναστασίου κτισθείσης κινστέρνης τῆς Μωκισίας καλουμένης, καὶ διὰ τιμῆς τῷ βασιλεῖ τούτῳ ἀγόμενον, κτείναντες, ἀλλὰ μὴν καί τινα μονάζουσαν ἐγκεκλεισμένην ἐγγὺς τῆς πόρτης τῆς Ξυλοκέρκου ἀνελόντες, ὡς πίστιν καὶ εἰς αὐτὴν κεκτημένου τοῦ βασιλέως, καὶ συνδήσαντες, ἄμφω τὰ σώματα ἔσυραν, εἶτα κατέκαυσαν.

IV. Hoc regnante Alamundarus Agarenorum princeps ab orthodoxis institutus, credidit, et baptizatus est, ad quem Severus episcopos duos misit, ut eum ad suam hæresim pertraheret, qui cum docerent duas Christi naturas in unam esse confusas, unde colligeretur, etiam Deitatem Christi cum carne passam esse: ille convicturus eos, ut qui absurda dicerent, et incredibilia docerent, quemdam ex domesticis subornat, qui sibi aliquid in aurem diceret. Quo facto, tetrico vultu mœrorem præ se ferens, ejus causam sciscitantibus episcopis, nuntiatam sibi esse respondet Michaelis archangeli mortem. Quem nuntium cum illi esse falsum asseverarent, neque enim mori posse archangelum, subjicit ille: *Si igitur angelus non moritur, qua ratione vos affirmatis Deitatem et passam et mortuam, cum carne contemperatam et confusam, et in unam naturam conflatam?* Ex hoc dicto episcopi, hominis acumen admirati, spe traducendi ejus in suam opinionem abjecta, discesserunt. Cum Bulgari denuo in Illyricum impressionem fecissent, quidam ex Romanis tribunis se illis cum suis legionibus opposuerunt, turpiterque victi sunt, ac, paucis exceptis, cæsi omnes, cum illi quibusdam incantationibus et præstigiis usi essent. Eam cladem stella crinita præsignificavit, et corvi, qui et supra et ante illos proficiscentes volitabant, et tubicines, qui pro bellico nescio quem mœstum et lugubrem sonum ediderunt. Timotheo, cujus supra facta est mentio, post
57 multas clades orthodoxis illatas, defuncto, Joanni Cappadoci tradita est Ecclesiæ gubernatio, quam per biennium tenuit. Obiit et Ariadna imperatrix. Traditum est, sub Anastasio simulacrum æneum Fortunæ urbanæ, muliebri specie, quod alterum pedem in navi ante se posita, ænea et ipsa, haberet, alicubi in urbe stetisse: cujus navis vel vetustate corruptæ, vel per insidias contusæ, fragmenta quædam ablata fuerint. Ex eo naves onerarias Byzantium non amplius appulisse, sed cum prope accessissent, violentia ventorum repulsas esse, ac nisi longæ naves multis concitatæ remigibus sarcinas earum in urbem pervexissent,

Δ'. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτου τοῦ βασιλέως, Ἀλαμούνδαρος (50) ὁ τῶν Ἀγαρηνῶν φύλαρχος κατηχηθεὶς παρὰ ὀρθοδόξων ἐπίστευσέ τε καὶ ἐβαπτίσατο. Πρὸς ὃν ὁ Σευῆρος (51) ἐπισκόπους ἔστειλε δύο, σπεύδων εἰς τὴν οἰκείαν αἵρεσιν μεθελκύσαι αὐτόν. Τῶν γοῦν ἐπισκόπων διδασκόντων αὐτὸν εἰς μίαν φύσιν τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ συγχυθῆναι φύσεις, κἀντεῦθεν συναγομένου τοῦ συμπαθεῖν τῇ σαρκὶ τοῦ Κυρίου Χριστοῦ καὶ τὴν θεότητα, ἐκεῖνος ἐλέγξαι θέλων αὐτοὺς ἄτοπα λέγοντας, καὶ διδάσκοντας ἄπιστα, παρεσκεύασέ τινα τῶν οἰκείων, παρόντων τῶν ἀνιέρων ἐπισκόπων ἐκείνων, πρὸς οὓς τι αὐτῷ ἀπαγγεῖλαι. Τοῦ δὲ ποιήσαντος τὸ ἐπιταχθὲν ὁ Ἀλαμούνδαρος ἐσκυθρώπασε, καὶ ὑπεκρίνατο τὸν λυπούμενον. Ἐρομένων δὲ τῶν ἐπισκόπων ὅτου χάριν συγκέχυται, καὶ τί ἂν εἴη τὸ ἀγγελθὲν, ἔφη ἐκεῖνος, ἀγγελθῆναι αὐτῷ τὸν ἀρχάγγελον θανεῖν Μιχαήλ. Τῶν δὲ ψευδῆ τὴν ἀγγελίαν διατεινομένων τυγχάνειν, ἀδύνατον γὰρ εἶναι θανεῖν τὸν ἀρχάγγελον· ὑπολαβὼν ὁ φύλαρχος εἶπεν· *Εἰ οὖν ἄγγελος οὐ θνήσκει, πῶς καθ' ὑμᾶς ἡ θεότης ἔπαθέ τε καὶ ἔθανε, τῇ σαρκὶ συγκραθεῖσα καὶ συγχυθεῖσα, καὶ εἰς μίαν φύσιν ἀποτελεσθεῖσα;* Τούτοις οἱ ἐπίσκοποι ἐκεῖνον μὲν ἐθαύμασαν τῆς συνέσεως· αὐτοὶ δ' ἀπογνόντες ὡς οὐκ ἄν ποτε μετενεγκεῖν αὐτὸν δυνηθεῖεν εἰς τὴν δόξαν αὐτῶν, ὑπεχώρησαν. Τῶν δὲ Βουλγάρων αὖθις τὸ Ἰλλυρικὸν καταδραμόντων, ἀντετάξαντο τούτοις τινὲς τῶν Ῥωμαίων ταξιαρχῶν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ταγμάτων. Ἐκείνων δὲ ἐπῳδαῖς χρησαμένων καὶ γοητείαις, ἡττήθησαν αἰσχρῶς οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πλὴν ὀλίγων ἅπαντες διεφθάρησαν. Ὧν τὴν φθορὰν κομήτης ἀστὴρ προεμήνυσε, καὶ κόρακες πορευομένων αὐτῶν ὑπεριπτάμενοί τε καὶ προηγούμενοι, καὶ οἱ σαλπιγκταὶ ἀντὶ ἐνυαλίου ἠχῆς περιπαθές τι καὶ θρηνῶδες ἠχήσαντες. Τοῦ δὲ ἄνωθεν ῥηθέντος Τιμοθέου πολλὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐνδειξαμένου κακὰ, καὶ τὴν ζωὴν καταλύσαντος, Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης τῆς Ἐκκλησίας ἐνεχειρίσθη τὴν προστασίαν, ἔτη δύο ταύτης προστάς. Τέθνηκε δὲ καὶ ἡ βασιλὶς Ἀριάδνη. Ἱστόρηταί γε μὴν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς βασιλείας Ἀναστασίου, ἄγαλμα τῆς Τύχης τῆς πόλεως (52) ἐν εἴδει γυναικὸς ἐκ χαλκοῦ πεποιημένον,

Variæ lectiones et notæ.

(50) *Ἀλαμούνδαρος*. Agarenorum Scytharum Phylarchus. Id etiam narrant Victor Tununensis et Cedren. an. 22. Alamundari vero Agarenorum ducis non semel meminit Procopius in libris *De bello Gotthico*, et ex eo Evagrius.

(51) *Ὁ Σευῆρος*. Episcopus Antiochenus, de quo Victor Tununensis. Evagrius lib. III, cap. 33; Marcellinus ad consulatum Clementini et Probi, et Theophan. an. 19 Anastasii.

(52) *Τῆς Τύχης τῆς πόλεως*. Quæ quidem For-

θάτερον τῶν ποδῶν ἐντὸς νηὸς ἐχούσης, πρὸ αὐτῆς A ἑστώσης, καὶ ὁμοίας ὕλης ἐξειργασμένης, ἵσταται

populum fortassis fame periturum fuisse. Quæ res cum ad tempus durasset, curæ fuit magistratibus,

Variæ lectiones et notæ.

tunæ urbis statua stabat in Basilica, quod scriptores Byzantini passim tradunt, atque in iis Georgius Hamartolus in Chron. ms. ubi de Juliano Apostata : Τὰ τῶν εἰδώλων ἀνοίγων ἱερὰ, καὶ θυσίας ἐπιτελῶν τῇ Κωνσταντινουπόλεως Τύχῃ δημοσίᾳ ἐν τῇ βασιλικῇ, ἔνθα τῆς αὐτῆς Τύχης ἄγαλμα καθίδρυτο. Hunc porro Zonaræ locum illustravimus in nostra *Constantinopoli*, lib. II, sect. ∂, n. 1, diximusque ita Fortunam urbis effingi in Constantii Junioris, Juliani, Joviani et Gratiani a nobis delineatis nummis, habitu scilicet muliebri, caput tectum modiolo, de qua quidem Calyptræ specie agimus in *Gloss. med. Græcit.*, altero pede navi ante se positæ insistente, quo innuitur Fortunam urbis rerum gubernationi esse præsidem : ut Isis exhibetur in nummo Domitiani, a viro singularis eruditionis Ulrico Obrechto Argentinensi doctissimo commentario nuper illustrato. Sed et ibi diximus, per Τύχην, hoc loco, non *Genium*, sed *Fortunam* indigitari : tametsi *Genius* interdum B per τύχην efferatur, quod ex Carisio colligit Henricus Valesius. Et certe ita etiam efferunt Glossæ veteres Græcolat. Τύχη, *Genium*. Τύχη ἑκάστου ἀνθρώπου, *Genius*. Τυχεῖον, *Genium*, *Genitalium*. Sed et Glossæ Lat. Gr. quæ sic emendandæ : *Genialis*, Ἐπίσημος, γαμήλιος. Τυχεῖον, *Genius*, τύχη ; unde Eustathius ad *Odyss.* β'. et ε'. Ἀγαθὸν δαίμονα et τύχην, vel ἀγαθὴν τύχην confundit. Licet vero idem videantur Fortuna et Genius, cum una eademque appellatione donentur a scriptoribus ; ut apud Apuleium, *per fortunas geniosque vestros*, in hoc tamen differunt, quod Fortuna rebus omnibus dominetur, Genius vero singulatim hominibus, vel populis, vel urbibus præsideat, eorumque regat actiones. Philostratus, lib. II, *De vitis Sophistarum*, in Herode Attico : Τὸ δὲ ἐπὶ θάτερα τοῦ σταδίου νεὼς ἐπέχει Τύχης, καὶ ἄγαλμα ἐλεφάντινον, ὡς κυβερνώσης πάντα. Deinde Fortuna habitu muliebri, Genius adolescentis nudi specie effinguntur, cum cornu Amaltheæ : quomodo etiam Fortuna, seu Τύχη, apud Pausaniam in Achaicis : Ἄγαλμα ἦν τῆς Τύχης, τὸ κέρας φέρουσα τὸ Ἀμαλθείας· παρὰ δὲ αὐτὴν Ἔρως πτερὰ ἔχων. Ita etiam describitur in Messeniacis, p. 140. Quo fit, ut Τύχην τῆς πόλεως, cujus hic meminit Zonaras, *Fortunam* reddi debere, non *Genium*, existimem. Quod quidem præ cæteris astruit auctor Martyrii sanctæ Zoes, ubi, quæ Τύχη τῆς πόλεως, n. 6, μεγάλη θεὰ Τύχη dicitur n. 7, cui scilicet fanum erat erectum, quod Τυχεῖον vocat etiam Marcus diaconus Gazensis in Vita S. Porphyrii, et cui sacrificabant. Fatendum tamen quod Latini *Genium*, Græcos Τύχην promiscue appellasse, cum Fortunam, quæ rebus omnibus præsidere credebatur, *Fatum* : quæ singulis hominibus, aut populis, *Genium* appellarent, quod quidem discrimen ex Latinis scriptoribus strictius observat Symmachus, apud Prudentium, lib. II, contra eumdem Symmachum, locis allatis in nostra *Constantinopoli*, lib. I, n. 6, ex Græcis vero Sallustius philosophus, in I. *De diis et mundo*, cap. 9 : Ὥσπερ τοίνυν Πρόνοια, καὶ Εἱμαρμένη ἐστὶ, καὶ περὶ ἔθνη, καὶ πόλεις, ἔστι δὲ καὶ περὶ ἕκαστον ἄνθρωπον, οὕτω καὶ Τύχη περὶ ἧς καὶ λέγειν ἀκόλουθον. Ἡ τοίνυν τὰ διάφορα καὶ τὰ παρ' ἐλπίδα γενόμενα πρὸς ἀγαθὸν τάττουσα δύναμις τῶν θεῶν Τύχη νομίζεται· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κοινῇ τὰς πόλεις τὴν θεὸν προσήκει τιμᾶν· πᾶσα γὰρ πόλις ἐκ διαφόρων πραγμάτων συνίσταται. Ἐν τοῖς ὑπὸ σελήνην δὲ τὴν δύναμιν ἔχει, ἐπειδὴ ὑπὲρ σελήνην οὐδὲ ἓν ἐκ Τύχης ἂν γένοιτο. *Quemadmodum ergo Providentia et Fatum circa nationes*

A *et urbes, tum etiam circa quemlibet hominem est, ita et Fortuna, de qua sermonem habere series orationis postulat. Igitur diversa, ac præter exspectationem accidentia ad bonum vis deorum disponens, Fortuna existimatur, ideoque potissimum urbes hanc deam honoribus afficere generatim universeque addecet. Quælibet enim urbs ex diversis rebus coalescit. Ea sub luna potestatem exercet : quando super lunam nihil fortuito accidit.* Ex quibus omnino evincitur Τύχην, *Fortunam* deam intelligi, urbibusque præfuisse et ab earum incolis cultam. Adde quod Fortuna Constantinopolitana in nummis habitu et vultu muliebri effingitur, quod de Genio dici non potest. Quod vero de Musarum statuis in eadem æde, qua Fortunæ urbis statua, repositis scribit Zosimus, loco in nostra *Constantinopoli* laudato, veterum paganorum ritum ac mores indicat, qui urbium Fortunæ, seu Genii, ædibus sacris adjungebant Musarum templa, ut ex Libanio docemur. Is enim in ἐκφράσει Τυχείου, ex editione Allatiana, ait ex Τύχης æde patere per portam aditum ad Musarum sacrarium : Καὶ κατὰ μέσον αἱ πύλαι παρὰ τῶν Μουσῶν ἄγουσαι τέμενος. Quin etiam in singulis urbibus templa, in earum medio, Τύχῃ dicata fuis e docet, in quibus erant variæ aliorum deorum statuæ in semicirculis, quos *nidulos* vocamus, locatæ. Tum addit, licet templum istud plures contineat deos, solius tamen Fortunæ nomen retinere : quippe, inquit, οἷς ἅπαντα Τύχῃ συγκρύπτεται, τούτοις ἡ θεῶν ἀπὸ τῆς Τύχης συνέχεχρυπτο κλῆσις. Tum ita Τύχης statuam describens : Κύκλου δὲ κατὰ μέσον ἥμισυ ὅσον ἀριθμὸς θεῶν ὀνομάζεται, καὶ μέσον ἐκ μέσου Τύχης ἕστηκεν ἄγαλμα, στεφάνῳ δηλοῦν Ἀλεξάνδρου τὰς νίκας, καὶ στέφεται μὲν ὑπὸ Τύχης ἡ γῆ, στέφει δὲ αὐτὴ τὸν νικήσαντα. Νίκαι δὲ τῆς Τύχης ἑκατέρωθεν ἀνεστήκασιν, etc. Quibus scilicet omnibus Fortunæ, inquit, virtus ac facultas exprimitur. Hisce denique subjungit, in C templi extrema parte nudam exstare statuam aliam læve sustinentem cœli effigiem, dextram vero protendentem : Γυμνὸς δὲ ἕτερος πρὸς τὸ λοιπὸν ἀνέστηκεν· οὐρανοῦ μὲν ἐπὶ τῆς λαιᾶς φερόμενος πρόσχημα, τὴν δ' αὖ δεξιὰν εἰς ἅπαντα πρόχειρον· γυμνὸς δὲ προσκαλύμματος ἵσταται. Qua quidem descriptione Libanium effinxisse Genium urbis, qui nudus exhiberi solet in nummis, existimarem, nisi obstaret globus ille in læva, qui soli attribui solet : tametsi globum etiam, seu polum cœlestem Fortunæ ascribat Pausanias in *Messeniacis*, p. 140 scribens Bupalum primum Smyrnæis Fortunæ simulacrum fecisse cum polo supra caput, et altera manu cornu Amaltheæ gestantem : Σμυρναίοις ἄγαλμα ἐργαζόμενος Τύχης πρῶτος ἐποίησεν, ὧν ἴσμεν, πόλον τε ἔχουσαν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ, καὶ τῇ ἑτέρᾳ χειρὶ τὸ καλούμενον Ἀμαλθεία, κέρας ὑπὸ Ἑλλήνων· οὗτος μὲν ἐπὶ τοσοῦτῳ ἐδήλωσε τῆς θεοῦ ἔργα. Eadem igitur fuit ædes Fortunæ et Genii, D quem ἀγαθὸν δαίμονα appellabant : quod certe ex eodem Pausania in *Bœoticis*, p. 313, colligere est: Τὸ δὲ οἴκημα δαίμονός τε ἀγαθοῦ, καὶ Τύχης ἐστὶν ἀγαθῆς. Et infra : Οἱ δὲ ἐς τὸ οἴκημα ἔνθα καὶ πρότερον διῃτᾶτο παρά τε Τύχῃ καὶ δαίμοσιν ἀγαθοῖς, etc. ubi Τύχη primum obtinet locum. Unde docemur cur Τύχης vocabulo Fortuna et Genius donentur, cum in eadem æde colerentur. Eudemus in Lexico ms. ex quo sua hausit Suidas : Ἀγαθοῦ δαίμονος· ἔθος εἶχον οἱ παλαιοὶ μετὰ τὸ δεῖπνον πίνειν ἀγαθοῦ δαίμονος, ἐπιρροφοῦντες ἄκρατον, καὶ τοῦτο δὲ τρίτον, καὶ ἡμέρας δὲ τὴν δευτέραν τοῦ μηνὸς οὕτως ἐκάλουν· καὶ ἐν Θήβαις ἦν ἡρῷον ἀγαθοῦ δαίμονος. Enimvero variis aliis deorum statuis exornatum Τύχης fanum,

causaque mali a quodam solerti conjectura indagata, fragmentis navis illius æneæ studiose conquisitis, et in suum locum restitutis, expeditam navigationem et mare navigiis repletum fuisse. Ut autem certo scirent, illud appellendis navibus obstitisse, denuo sublatis fragmentis quæcunque naves tum appellerent, iterum vi ventorum rejectas fuisse. Ea re comperta, navem illam, magno adhibito studio, esse renovatam. Anastasius paulo ante obitum, nuntiatis sibi insidiis multos comprehenderat atque inter alios Justinum et Justinianum, qui post rerum potiti sunt, atque in animo habebat eos occidere. Sed deterritus est somnio, cum vir terribilis ei astitisse visus esset, ac dicere : *Justino et Justiniano ne quid mali feceris : nam uterque suo tempore Deo inserviet.* Illis igitur crimine læsæ majestatis absolutis, denuo aliud vidisse somnium memoratur, virum terribilem, qui librum manu gestans diceret : *Ecce ob perversitatem fidei tuæ, annos* XIV *vitæ tuæ deleo.* Et quia fatale sibi esse ex oraculo didicerat, ut fulmine interiret, Thol tum ædificium construxit, in eoque degit, sed frustra. Nam cum aliquando tonitrua horrendum in modum resonarent, et fulgura multa eliderentur, atque ipse perterritus e cœnaculo in cœnaculum descenderet, et alios atque alios thalamos subiret : in quodam regio cubiculo mortuus est inventus. Vixit annos octoginta octo : regnavit viginti septem, et tres menses. Hujus temporibus terræ motus horrendus 58 fuit, ac Byzantii multis in locis ædificia corruerunt. Antiochia vero pene tota collapsa est, civibus ruina oppressis. Idem Anastasius longum murum condidit a magno mari ad Selybriam usque pertinentem, ob Mysorum sive Bulgarorum et Scytharum incursiones, et statuam suam æneam in Tauri columna collocavit, cum Theodosii Magni statua, quæ ibi erecta fuerat, concidisset. Et hic quidem vita sic acta, hoc modo est defunctus.

A που τῆς πόλεως. Τούτου δῆτα τοῦ τῆς νηὸς εἰκονίσματος, ἢ τῷ χρόνῳ μογήσαντος, ἢ ἐξ ἐπιβουλῆς, μέρη τινὰ θραυσθέντα ἀφῄρηντο. Οὐκέτι γοῦν φορτηγοὶ νῆες προσώρμουν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀλλὰ πλησίον ἰοῦσαι βίαις πνευμάτων ἀνείργοντο, καὶ εἰ μὴ νῆες μακραὶ, καὶ πολλοῖς ἐρέταις κινούμεναι τοὺς φόρτους ἐκείνων εἰς τὴν πόλιν ἐκόμιζον, τάχα ἂν λιμῷ οἱ ἐν αὐτῇ κατηνάλωντο. Τοῦτο ἐπὶ καιρὸν κρατῆσαν, τοῖς τῶν κοινῶν φροντισταῖς διὰ φροντίδος ἐγένετο. Ὑπετοπάσθη τοίνυν παρά του τὸ αἴτιον, καὶ προσήγγελτο τοῖς οἷς ἡ τῶν τῆς πόλεως ἀνεῖτο φροντίς· καὶ τὰ θραύσματα τῆς χαλκῆς νηὸς ἐκείνης ἐπιμελῶς ζητηθέντα, εὑρέθησαν, καὶ αὐτῇ ἀποκατέστησάν τε καὶ προσηρμόσθησαν· καὶ ὁ πλοῦς ἦν τοῖς πλοίοις ἀκώλυτος, καὶ μεστὴ τούτων εἰσπλεόντων ἡ θάλασσα. Ἵνα δὲ γνοῖεν ἀκριβῶς εἰ τοῦτο ὡς B ἀληθῶς τοῦ τῶν πλοίων εἴσπλου κώλυμα ἦν, ἀφῄρηντο αὖθις τὰ μέρη τῆς νηὸς ἐκείνης· καὶ ὅσαι τῶν νηῶν ἔτυχον τότε εἰσπλέουσαι, πνεύματος αὖθις βίᾳ γεγόνασιν ὑποσθόρμητοι. Ἐντεῦθεν ἐβεβαιώθησαν ἐκ τοῦ θραυσθῆναι τὴν χαλκῆν νῆα ἐκείνην, τὴν κωλύμην γίνεσθαι τοῦ εἰς τὴν πόλιν εἴσπλου τῶν πλοίων τῶν φορτηγῶν· καὶ τὴν ναῦν ἐκείνην ἐπιμελείας ἀξιώσαντες, ἀνεκαίνησαν. Πρὸ μικροῦ δὲ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος, ἐπιβουλῆς αὐτῷ μηνυθείσης, συνέσχε πολλοὺς, σὺν οἷς καὶ Ἰουστῖνον καὶ Ἰουστινιανὸν (53), τοὺς μετὰ ταῦτα αὐταρχήσαντας, καὶ ἦν γνώμης ἀπολέσαι αὐτούς· ἐκωλύθη δὲ κατ' ὄναρ, φοβεροῦ τινος ἀνδρὸς δόξαν- C τος παραστῆναι αὐτῷ καὶ εἰπεῖν· *Ἰουστίνῳ καὶ Ἰουστινιανῷ μηδὲν ἐργάσῃ κακόν· μέλλει γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ὑπουργῆσαι τῷ Θεῷ, ἐν καιροῖς ἰδίοις.* Ὅθεν ἀφῆκεν αὐτοῖς τὸ τῆς καθοσιώσεως ἔγκλημα. Καὶ αὖθις ὄναρ ἰδεῖν λέγεται ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἄνδρα τινὰ φοβερὸν, τόμον κατέχοντα, καὶ λέγοντα πρὸς αὐτόν· *Ἰδοὺ διὰ τὴν κακοπιστίαν σου ἀπαλείφω τῆς ζωῆς σου ἔτη τεσσαρεσκαίδεκα.* Ἔχων δὲ κεχρησμῳδοτημένον ὁ Ἀναστάσιος ὅτι ἐκ κεραυνοῦ θανεῖται, τὸ λεγόμενον Θολωτὸν ἐδομήσατο, καὶ ἐν αὐτῷ διῆγεν, ἀλλ' οὐδέν τι τούτου ἀπώνατο. Βροντῶν γάρ ποτε ἐκρηγνυμένων φρικωδεστάτων, καὶ ἀστραπῶν ἐκτριβομένων ἐκεῖθεν πολλῶν, ἐκεῖνος δειμαίνων ἐκ διαίτης εἰς δίαιταν μετέβαινε, καὶ ἐκ θαλάμου εἰς θάλαμον ὑπεδύετο. Καὶ οὕτως ἐν ἑνὶ τῶν βασιλικῶν κοιτώνων εὑρέθη κείμενος τεθνεώς (54). Ζήσας μὲν ἔτη ὀγδοήκοντα καὶ ὀκτὼ, βασιλεύσας δ' ἐξ αὐτῶν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ

Variæ lectiones et notæ.

docet præ cæteris Dio in Excerptis Valesianis, scribens Lucullum πρὸς τὴν τοῦ Τυχαίου, ὃ ἐκ τοῦ Ἰβηρικοῦ πολέμου κατεσκεύασε καθιέρωσιν, statuas commodato accepisse a Mummio, nec reddere eas postmodum voluisse, ut quæ dedicatione sacræ essent factæ. Ubi Strabo, lib. VIII, rem eamdem narrans, τῆς Εὐτυχίας ἱερὸν, et Cicero in Verrem de signis, *ædem Felicitatis*, vocat. Ex quibus omnino patet Τυχαῖον non fuisse *ædem Genii*, sed *prosperæ Fortunæ*, quam ἀγαθὴν Τύχην vocat Pausanias. Cæterum ναοῦ τῆς Τύχης Cæsareæ, meminit Theophanes an. 1 Juliani : ut Eudocia Augusta in Ioniis mss. τῆς Τύρου Τύχης, quam Πορφυρίαν appellatam fuisse ait in Porphyrii philosophi Elogio. Hæc porro fusius sumus prosecuti, ut ex Descriptione Libaniana doceremur cur in æde senatus una cum Fortunæ urbis statua complures aliæ steterint statuæ.

D (53) *Ἰουστῖνον καὶ Ἰουστινιανόν.* Vide Alemannum ad Procopii *Historiam arcanam* c. 6.

(54) *Τεθνηκώς.* Anastasius Bibl. in Hormisda PP. *Eodem tempore nutu Divinitatis percussus est fulmine divino Anastasius imperator, et obiit.* Codinus, p. 60, fulmine ictum Anastasium in Magnauræ palatio scribit qui cum exclamasset, Ὦ μάνα ὑπὸ αὔρας ἀπόλλυμαι, hinc Magnauræ nomen illud obtinuisse. Nec abludit Luitprandus, l. VI, cap. 2, quoad nomenclaturam, scribens sic dictum illud palatium, quasi *magna aula*, ρ loco λ posita littera. Sed non omnino improbanda videtur Codini sententia, siquidem cum in superiori et excelsiori urbis parte ædificatum esset, ventis cæterisque aeris injuriis expositum erat : quod in primis testatur idem Luitprandus in Legatione : nam ibi de hoc palatio loqui constat, licet illud non nominet, cum in eo excipi solerent Legati : *Pridie Nonas*

ἐπὶ μησὶ τρισίν. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτου γέγονε σεισμὸς (55) φοβερώτατος, καὶ ἐν μὲν τῷ Βυζαντίῳ ἐν διαφόροις τόποις συμπτώματα συμβεβήκασιν· ἡ μεγάλη δὲ Ἀντιόχεια (56) σχεδὸν ἅπασα κατεπτώθη, καὶ οἱ ταύτης οἰκήτορες τοῖς συμπτώμασι κατεχώσθησαν. Οὗτος ὁ Ἀναστάσιος ἔκτισε τὸ μακρὸν λεγόμενον τεῖχος (57), ἀπὸ τῆς μεγάλης θαλάσσης διῆκον ἄχρι τῆς Σηλυβρίας, διὰ τὰς ἐφόδους τῶν Μυσῶν, ἢ Βουλγάρων, καὶ τῶν Σκυθῶν. Ἔστησε δὲ καὶ στήλην οἰκείαν ἐν τῷ τοῦ Ταύρου κίονι ἐκ χαλκοῦ, τῆς πρώην ἐν αὐτῷ ἱσταμένης πεσούσης, ἣ τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ἐτύγχανε. Καὶ ὁ μὲν ὧδε βασιλεύσας, ὧδε κατέλυσε τὴν ζωήν.

Ε'. Ἀνεῤῥήθη δὲ βασιλεὺς Ἰουστῖνος ὁ Θρᾷξ, A γονέων μὲν ἐκφὺς ἀσήμων καὶ ἀφανῶν, αὐτὸς τὸ πρότερον αὐτουργῶν, ἢ βουκόλος τυγχάνων καὶ συφορβός (58)· εἶτα εἰς τύχην μεταταξάμενος στρατιωτικὴν, καὶ μέχρι ταγματαρχίας ἐφθακὼς, καὶ κόμης γενόμενος. Μετὰ δέ γε τὴν τελευτὴν Ἀναστασίου, βουλῆς γενομένης περὶ προχειρίσεως βασιλέως, ὁ εὐνοῦχος Ἀμάντιος (59), ὃς καὶ πραιπόσιτος ἦν, καὶ μέγα ἠδύνατο, θέλων Θεοκριτιανόν τινα οἰκεῖον ὄντα αὐτῷ βασιλεῦσαι, χρήματα τῷ Ἰουστίνῳ (60) παρέσχε διανεμεῖν τοῖς στρατιώταις, ἵν' ἐκεῖνον ἕλωνται βασιλέα. Ὁ δὲ τὰ χρήματα διανείμας ἑαυτῷ τὴν βασιλείαν προεμνηστεύσατο, καὶ παρὰ τοῦ δήμου καὶ τῶν στρατιωτῶν εἰς τὴν τῆς αὐταρχίας ἀνήχθη περιωπήν. Ἀμάντιος δὲ ἐν δεινῷ πεποίητο τοῦ Ἰουστίνου τὸ σόφισμα, καὶ αὐτῷ ἐπε- B βούλευε σὺν ἑτέροις τῶν ἐπιφανεστέρων, ὃν γνωσθέντα ὁ Ἰουστῖνος ἀνεῖλε σὺν Ἀνδρέᾳ τῷ κουβικουλαρίῳ, καὶ τῷ Θεοκριτιανῷ. Οὗτος ὁ Ἀμάντιος, ὅτε Ἀναστάσιος καθ' ὕπνους ἐθεάσατο τὸν ἄνδρα τὸν τόμον φέροντα, καὶ ἀπαλείψαντά τινας τῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνων, ὄναρ εἶδεν, ὅτι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἱσταμένῳ αὐτῷ χοῖρος ἐπῆλθε μέγας, καὶ εἰς γῆν κατέῤῥαξεν αὐτὸν καὶ ἀνήλωσεν. Οὗτος τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Θωμᾶ (61) ἐδομήσατο· διὸ καὶ τὴν κλῆσιν ἐκείνου σώζει, τοῦ Ἀμαντίου καλούμενος. Ὀρθοδοξότατος δ' ὢν Ἰουστῖνος δόγμα ἐξέθετο, τὴν ἐν Χαλκηδόνι πάντας σέβεσθαι σύνοδον, καὶ τοὺς αὐτὴν συστησαμένους ἑξακοσίους τριάκοντα ἁγίους Πατέρας, τοῖς ἱεροῖς ἐγγραφῆναι C δι(π)τύχοις (62) πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Γαμετὴν δ' ἔχων Λουπικίαν κεκλημένην, ἔστεψεν αὐτὴν καὶ ἀνηγόρευσεν Αὐγοῦσταν, Εὐφημίαν μετονομάσας.

V. Imperator autem creatus est Justinus Thrax, parentibus ortus ignobilibus et obscuris, atque ipse principio agricola fuit aut armentarius et porcarius. Deinde, animo ad rem militarem adjecto, tribunus et comes factus est. Cum autem post Anastasii obitum de imperatore deligendo deliberaretur, Amantius eunuchus idemque præpositus, homo potens, Theocritiano, cuidam ex necessariis suis, imperium tradere cupiens, pecuniam Justino dedit, militibus distribuendam, ut illum imperatorem salutarent. At ille, pecunia distributa, suum negotium egit, et a populo et militibus ad imperii fastigium est evectus. Quod factum ægre ferens Amantius, cum aliis claris viris Justino insidias struxit, iisque cognitis una cum Andrea cubiculario et Theocritiano occisus est. Is autem eodem tempore, quo Anastasius in somnis aliquot vitæ suæ annos e libro deleri vidisset, et ipse somniarat se coram imperatore stantem a magno quodam porco prostratum devorari. Idem Sancti Thomæ apostoli ædem struxit, unde Amantii ædes nominatur. Hic Justinus quia de religione rectissime sentiebat, Chalcedonense concilium coli ab omnibus, et sexcentos triginta sanctos Patres, qui id celebrarant, in sacra omnium Ecclesiarum diptycha referri, edicto jussit. Uxorem Lupiciam, mutato ejus nomine in Euphemiam, diademate ornavit, et Augustam appellavit. Vitalianus, qui sub Anastasio seditionem moverat, huic familiarissimus fuit, et magister militum ab eo creatus, et consulatum adeptus est, magna præditus auctoritate. Cumque orthodoxus esset, Severum Antiochena sede pelli, et tolli jussit. Sed ille cum

Variæ lectiones et notæ.

Constantinopolim venimus, et ad contumeliam vestram suscepti, graviter turpiterque sumus tractati: palatio quidem satis magno et aperto, quod nec frigus arceret, sicut nec calorem repelleret, inclusi sumus. — Domus ipsa solis nobis inclusis pervia, a palatio adeo sequestrata, ut eo nobis non equitantibus, sed ambulantibus anhelitus truncaretur. Infra: *Cur, quæso, non ægrotarent, quibus erat potus pro optimo vino salsugo; pro calcitra, non fœnum, non stramen, non saltem terra, sed durum marmor; pro cervicali, lapis? quibus patula domus, non calorem, non imbrem, non frigus arcebat?* Denique sub finem versibus haud incomptis hanc ædem sic describit:

Marmore quæ vario magnis patet alta fenestris
Hæc inaquosa domus, concluso pervia soli,
Frigora suscipiens, æstum nec sæva repellens.

Alia de hoc palatio vide in nostra *Constantinopoli*, lib. II.

(55) *Σεισμός.* Marcellinus comes meminit duorum insignium terræ motuum qui Anastasio imperante accidere, p. 45 et 58 edit. Sirm. Adde Cedren. an. 12, et Victorem Tununens. ad cos. Abieni Juniori.

(56) *Ἀντιόχεια.* Evagrius. l. II, c. 12.

(57) *Μακρὸν τεῖχος.* Evagrius, l. III, c. 38; *Chron. Alex.* an. 16 Anast.

D (58) *Συφορβός.* Vide Alemannum ad Procopii *Historiam arcanam*, c. 6.

(59) *Ἀμάντιος.* Marcellinus comes an. 1 Justini, ubi et de Theocriti, *quem Amantius præpositus ad regnandum clam præparaverat*, cæde pariter agit, ut et *Chronicon Alexandrinum*, et Evagrius, l. IV, cap. 2.

(60) *Χρήματα τῷ Ἰουστίνῳ. Chronicon Alexandrinum.*

(61) *Τοῦ ἁγίου Θωμᾶ.* Vide *CP. Christ*

(62) *Τοῖς ἱεροῖς ἐγγραφῆναι διπτύχοις.* Atque inde SS. Patrum 630, qui Chalcedonensi concilio interfuerunt memoriam agunt Græci 16 Junii.

quibusdam suis assensoribus fuga in Ægyptum elapsus, illam quoque perturbavit, disputatione **59** de corruptibili et incorruptibili introducta. In hujus locum suffectus est Paulus xenodochii Eubuli præfectus. Omnes præterea qui sub Anastasio per injuriam pulsi fuerant Justinus revocavit. Hujus temporibus, cometa in Oriente visus, radiis deorsum vergentibus, quem Pogoniam meteorologici vocant, et Vitalianus a Byzantiis dolo cæsus est, iratis ei ob multorum cædem ab eo factam, cum contra Anastasium seditionem movisset. Alii Justini et Justiniani jussu in Palatio cæsum tradunt, cum ipsi imperatori vellet imperare, et Justinianus magister militum factus est. Joanne Cappadoce patriarcha Constantinopolitano mortuo, subrogatus est Epiphanius, illius Ecclesiæ presbyter: Hormisda item papa Romano defuncto, Joannes Romanæ Ecclesiæ gubernacula suscepit. Cum autem Romanis inimicitiæ cum Persis intercederent, Justinus missis legatis cum muneribus ad regem Hunnorum societatem ejus ambivit. Assensus est Barbarus, sed et Cavadæ Persarum regi suam operam petenti obtulit, ad eumque profectus est Romanos oppugnaturus. Enimvero Justinus imperator, missis de pace legatis, per litteras Persarum regem monuit, ne Hunnis fideret, qui societate cum Romanis jurejurando sancita, magnaque pecunia accepta, illos tempore belli prodituri essent. Cavades, cum rex interrogatus se pecuniam a Romanis accepisse confessus esset, Justinum vera scripsisse ratus, hominem sustulit, et Hunnos fere omnes, paucis fuga elapsis, et cum Romanis pacem, Justinumque Chosroæ filii sui natu minimi tutorem fecit. Nam illi regnum Persicum destinarat, despectis filiis natu majoribus. Verum imperator tutelam recusavit. Lazorum quoque dux Tzathus defecit a Persis, et ad Justinum se contulit, et pro imperatoris filio baptizatus, et rex Lazorum salutatus, ducta uxore senatoris cujusdam filia, in suam provinciam rediit. Quæ res dissidii inter Persas et Romanos denuo causa exstitit, quod Romanorum imperator illorum subditos ad se pelliceret. Tunc ea etiam in urbe

A Τούτῳ Βιταλιανὸς, ὃς ἐστασίασεν ἐπὶ Ἀναστασίου, πάνυ ᾠκείωτο. Καὶ στρατηλάτης (63) προεχειρίσθη, ἀλλὰ μὴν καὶ ὑπάτευσε (64), καὶ μέγα παρὰ τῷ Ἰουστίνῳ ἠδύνατο. Ὀρθόδοξος δ' ὢν, τὸν Σευῆρον (65) ἐκδιωχθῆναι τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἀναιρεθῆναι προσέταξεν· ὁ γνοὺς ἐκεῖνος ἀπέδρα εἰς Αἴγυπτον μεθ' ἑτέρων ὁμογνωμόνων, καὶ ταύτην ἐτάραξαν, τὸν περὶ φθαρτοῦ καὶ ἀφθάρτου λόγον εἰσαγαγόντες. Σευήρου δὲ διαδράντος, Παῦλος ὁ ξενοδόχος (66) τῶν Εὐβούλου, Ἀντιοχείας προεχειρίσθη ἐπίσκοπος· καὶ πάντας δὲ τοὺς ἄδικον ὑπερορίαν ὑποστάντας ἐπὶ Ἀναστασίου ὁ Ἰουστῖνος κατήγαγεν. Ἐν τοῖς τούτου χρόνοις, ἀστὴρ ἐφάνη κομήτης (67) ἐν τῇ Ἀνατολῇ, κάτω τὰς ἀκτῖνας ἀφιεὶς, ὃν Πωγωνίαν οἱ μετεωρολογοῦντές φασι, καὶ ὁ Βιταλιανὸς ἐδολοφονήθη παρὰ
B τῶν Βυζαντίων, μηνιόντων αὐτῷ ὡς πολλοὺς ἀνελόντι ὅτ' ἐπανέστη κατὰ Ἀναστασίου. Οἱ δὲ προστάξει τοῦ βασιλέως Ἰουστίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ φασιν ἀναιρεθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ παλατίῳ, θέλοντα καὶ αὐτοῦ τοῦ κρατοῦντος κατάρχειν· στρατηλάτης δὲ τῶν στρατευμάτων Ἰουστινιανὸς προκεχείριστο. Ἰωάννου δὲ τοῦ Καππαδόκου θανόντος, ὃς πατριάρχης ἦν Κωνσταντινουπόλεως, κεχειροτόνητο Ἐπιφάνιος (68) τῆς Ἐκκλησίας ταύτης πρεσβύτερος· καὶ Ὁρμίσδα τοῦ πάπα Ῥώμης μετηλλαχότος τὸ ζῆν, Ἰωάννης τοὺς τῆς Ἐκκλησίας Ῥωμαίων διεδέξατο οἴακας. Ἔχθρας δὲ Ῥωμαίοις πρὸς Πέρσας οὔσης, ὁ βασιλεὺς Ἰουστῖνος πρὸς τὸν ῥῆγα τῶν Οὔννων (69) ἔστειλε πρέσβεις καὶ δῶρα, συμμαχίαν αἰτῶν κατὰ Περσῶν αἰτήσας· καὶ ὃς συνέθετο. Καὶ
C τοῦ Περσῶν δὲ βασιλέως Κουάδου (70) τὸν αὐτὸν ῥῆγα περὶ συμμαχίας ἀξιώσαντος, ἐκεῖνος συμμαχῆσαι αὐτῷ ἐπηγγείλατο· καὶ ἀπῆλθε πρὸς Πέρσας μετὰ λαοῦ, κατὰ Ῥωμαίων ἀντιταξόμενος. Ὁ μέντοι βασιλεὺς Ἰουστῖνος περὶ εἰρήνης πρεσβείαν στείλας πρὸς τὸν Περσῶν βασιλέα, μὴ πιστεύειν τοῖς Οὔννοις αὐτῷ ἔγραψεν, ὡς ὅρκους μετὰ Ῥωμαίων περὶ συμμαχίας ποιησαμένοις, καὶ χρήματα λαβοῦσι πολλὰ, καὶ βουλομένοις προδοῦναι αὐτοὺς ἐν πολέμου καιρῷ. Ὁ δὲ Κουάδης, εἰ χρήματα παρὰ Ῥωμαίων εἴληφεν, ἤρετο τὸν ῥῆγα· τοῦ δὲ καταθεμένου, ἀληθεύειν τὸν Ἰουστῖνον ὑπέλαβε, καὶ αὐτίκα τὸν μὲν ἀνεῖλεν, καὶ τοὺς Οὔννους σχεδὸν

Variæ lectiones et notæ.

(63) *Καὶ στρατηλάτης*. *Magister militiæ*, Marcellino.

(64) *Καὶ ὑπάτευσε*. Consulatum gessit Vitalianus cum Rustico, cujus mense 7 in palatio interemptus fuit. Marcellin. Evagr. l. IV, c. 3, etc.

(65) *Τὸν Σεβῆρον*. Evagr. l. IV, c. 4. Theorianus in legat. ad Armen. p. 408, etc.

(66) *Ξενοδόχος τῶν Εὐβούλου*. De hoc Xenodochio vide nostram *CP. Christ.*

(67) *Κομήτης*. *Chronicon Alexandr.* an. 1 Justini. Anonymus *De gest. Constant.* p. 485.

(68) *Ἐπιφάνιος*. Huic antea dignitatem hanc adepturum prædixerat S. Andreas propter Christum Σαλὸς, ut est apud Nicephorum presbyterum Magnæ Ecclesiæ in ejusdem sancti Vita nondum edita, ubi multa de Epiphanii vitæ sanctitate longe ante, in ipsis adolescentiæ annis, commentatur.

(69) *Τὸν ῥῆγα τῶν Οὔννων*. Quos Albos et
D Ephthalitas dictos scribit Procopius, l. I *De bello Persico*, ubi et alibi multa de eorum sedibus. Auctor mss. Miracul. in Cerne, ubi de Licinio et Constantino M.: Οὖννοι μὲν οἱ Ἐφθαλῖται, Περσῶν ὅμοροι, καὶ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον οἰκοῦντες, τὸ σκαιὸν ἔθνος τουτὶ καὶ βάρβαρον. Ex quo etiam loco in dubium venit an apud Procopium legendum sit Νεφθαλῖται, uti vult Postellus apud Ortelium. Arethas in Apocalyps. c. 63: Τινὲς μὲν Σκυθικὰ ἔθνη ἔφασαν ὑπερβόρεια......... καὶ Γότθων μοῖράν τινα κατὰ μέρη τῆς Ἀσίας στρατιωτικήν τε σύστασιν οὕτω καλεῖσθαι, καὶ Θαϊφάλους, καὶ Γοτθογραίκους ἅπερ κοινῷ λόγῳ καλοῦμεν Οὐννικά.

(70) *Κουάδου*. Καυάδης, et Κωάδης in *Chron. Alexandr.* anno 4 Justini, Καβάδης Evagrio, l. IV, c. 12, Procopio, Agathiæ, Theophani et aliis. Vide Simocattam, l. IV, c. 6.

A ἅπαντας, εἰ μή τινες ὀλίγοι διαδράντες ἐσώθησαν. Τοῖς δὲ Ῥωμαίοις ἐσπείσατο, καὶ τὸν Ἰουστῖνον ἐπίτροπον (71) Χοσρόου τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐποιήσατο. Τούτῳ γὰρ τὴν τῶν Περσῶν κατελίμπανε βασιλείαν, τοὺς πρεσβυτέρους παραβλεψάμενος. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν ἐπιτροπὴν παρῃτήσατο. Ὁ μέντοι Λαζῶν ἀρχηγὸς Τζάθος (72) ἀποστατήσας Περσῶν προσεῤῥύη τῷ Ἰουστίνῳ, καὶ βαπτισθεὶς, υἱός τε τοῦ βασιλέως (73) ὀνομασθεὶς, καὶ βασιλεὺς (74) Λαζῶν (75) ἀναγορευθεὶς γυναικί τε συζευχθεὶς ἑνὸς τῶν συγκλητικῶν (76) θυγατρὶ, εἰς τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐπανελήλυθε. Τοῦτο αἴτιον αὖθις μάχης Ῥωμαίοις καὶ Πέρσαις ἐγένετο, ὡς τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων τοὺς αὐτοῖς ὑπείκοντας σφετεριζομένου. Τότε καὶ τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀρέθαν (77) ἐν Νεγρᾷ τῇ πόλει συμβέβηκε. B Κουάδης δὲ τοὺς ἐν τῇ αὐτοῦ ἀρχῇ τυγχάνοντας Μανιχαίους ἐφόνευσεν ἅπαντας, καὶ τὸν αὐτῶν ἐπίσκοπον καὶ τὰς βίβλους κατέκαυσεν, ὅτι ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ τὴν μυσαρὰν αὐτῶν διδάξαντες αἵρεσιν, τὰ αὐτῶν φρονεῖν παρεσκευάσαν. Ἡ δὲ πόλις Ἀνάβαρζος ἢ Ἀνάβαρζα, τῆς δευτέρας Κιλικίας οὖσα μητρόπολις τότε ὑπὸ σεισμοῦ (78) συνεπτώθη· καὶ ἡ Ἔδεσα, πόλις οὖσα περιφανὴς τῆς Ὀσροηνῶν ἐπαρχίας κατεκλύσθη, τοῦ μέσον αὐτῆς ῥέοντος ποταμοῦ πλημμυρήσαντος, κεκλημένου Σκιρτοῦ, καὶ τούς τε τῆς πόλεως οἴκους καταβαλόντος καὶ παρασύραντος, καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντας, οὓς μὲν συγχώσαντος τοῖς συμπτώμασιν, οὓς δὲ καταποντίσαντος. C Μεθ' ἡμέρας δὲ τοῦ ὕδατος ἐλαττωθέντος, εὑρέθη ἐν τῇ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ πλὰξ λιθίνη ἐν ἱερογλυφικοῖς γράμμασιν αὐτῇ ἐγκεκολαμμένοις, λέγουσα ταῦτα, *Σκιρτὸς ποταμὸς* (79) *σκιρτήσει κακὰ σκιρτήματα πολίταις*. Καὶ τῆς Πομπηϊουπόλεως τὸ ἥμισυ κατεπτώθη, μέσον ῥαγείσης τῆς πόλεως, καὶ τῶν ἀνθρώπων πολλοὶ ἐν τῷ χάσματι ἔτι ζῶντες ἀπώλοντο, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο ἀνελέσθαι αὐτούς. Καὶ γυνή τις (80) ἐκ Κιλικίας τότε ἐγένετο γιγαντώδης, καὶ τὴν ἀναδρομὴν τοῦ σώματος, καὶ τὴν λοιπὴν διαρτίαν· παντὸς γὰρ εὐμήκους ἀνδρὸς, ἐς πῆχυν ὅλον ὑπερανίστατο· ηὐρύνετο δὲ τοὺς ὤμους καὶ τὰ στέρνα ἐπιπολὺ, καὶ τ' ἄλλα δ' εἶχε τῷ μήκει τε καὶ τῷ πλάτει ἀνάλογα, τὸ εἶδος λέγω καὶ τὴν φωνὴν, τῶν τε βραχιόνων καὶ τῶν πήχεων τὴν στεῤῥότητα, καὶ τὸ μέγεθος, καὶ τὸ τῶν D δακτύλων ἁδρὸν, καὶ ὅσα τούτοις ἑπόμενα. Ἰουστινιανοῦ δὲ στρατηλάτου (81), ὡς εἴρηται, μετὰ θά-

Negra acciderunt, quæ de sancto Aretha narrantur. Cavades vero Manichæos suæ ditionis omnes occidit, eorumque episcopum, et libros **60** combussit, quod unum ex filiis suis in detestandam illam hæresim pellexissent. Tum etiam Anabarzos, seu Anabarza, secundæ Ciliciæ metropolis, terræ motu concidit, et Edessa, urbs illustris Osroenæ provinciæ, submersa est, cum Scirtus fluvius, qui eam mediam perfluit, exundasset, et urbis ædificia dejecisset, atque avexisset, et cives partim ruina, partim undis oppressisset. Aliquot diebus elapsis, aqua imminuta, lapidea tabula in ripa fluminis est reperta, cui notis hieroglyphycis insculptum erat: *Scirtus fluvius male saltabit civibus*. Concidit et semissis Pompeiopolis, urbe media dehiscente, in eoque hiatu multi mortales viventes adhuc perierunt, cum opem nemo ferre posset. Tum etiam mulier quædam e Cilicia instar gigantis fuit, cum proceritate corporis, tum aliorum membrorum proportione. Nam supra quosvis proceros viros integrum cubitum eminebat, pectore et humeris supra modum latis, cum et cætera omnia, ut vox et facies, brachiorum et cubitorum firmitas ac magnitudo, et digitorum crassitudo et reliqua longitudini et latitudini responderent. Justiniano post Vitaliani cædem magistro militum creato, rerum omnium administratio ei incumbebat. Cum autem principes aliquando imperatorem orarent ut magistrum militum collegam asrisceret, purpura prehensa, *Vobis*, inquit, *optandum est, ne hanc junior aliquis induat*. Ac tum quidem preces eorum sic elusit. Illi vero, parvo tempore interjecto, nobilissimi titulum Justiniano decreverunt, et ab imperatore impetrarunt ut id decretum suis litteris comprobaret. Neque multo post in valetudinem incidit ex vulnere cruris, morboque in spe vitæ dubia invalescente, patriarcha Epiphanio et primoribus advocatis, Justinianum nepotem imperatorem decernit, et suis manibus ejus capiti diadema imponit. Cumque populus in equestre theatrum convenisset, Justinianus coronatus ingreditur, et ab omnibus faustis acclamationibus exceptus, in regiam revertitur, annos XLV natus eo tempore. Statim etiam uxor ejus Theodora est Augusta appellata: neque multo post Justinus in vivis esse desiit, cum annos IX et dies XX regnasset.

Variæ lectiones et notæ.

(71) *Καὶ τὸν Ἰουστῖνον ἐπίτροπον*. Theophanes an. 3 Just.

(72) *Τζάθος*. *Chron. Alexandr.* an. 4 Just. Theophanes an. 5.

(73) *Υἱός τε τοῦ βασιλέως*. Vide dissertat. XXII, ad Joinvillam.

(74) *Καὶ βασιλεύς*. Hoc loco non *rex*, ut habet Wolphius, sed *imperator*, reddi debuit. Vide *Chron. Alexandr.* et Theophan.

(75) *Λάζων*. Tzetzes in Lycophronem: Οἱ δὲ Σκολχοὶ καὶ Λάζοι λεγόμενοι, Αἰγυπτίων ἄποικοί εἰσι, πλησίον οἰκοῦντες Ἀβασγῶν τῶν καὶ Μασσαγετῶν καλουμένων.

(76) *Ἑνὸς τῶν συγκλητικῶν*. Valerianam, Onini patricii et curopalatæ filiam. *Chronicon Alexandrinum*.

(77) *Ἅγιον Ἀρέθαν*. Theophan. an. 5 Justini, et Menæa ad 24 Octobr.

(78) *Ὑπὸ σεισμοῦ*. Terræ motu eversas Anazarbam, Edessam, et alias urbes scribit pariter Evagrius, c. 8, quæ ad annum 7 Justini revocat Theophanes.

(79) *Σκιρτὸς ποταμός*. Vide Nicol. Alemannum ad *Hist. arcanam* Procopii, c. 18.

(80) *Γυνή τις*. Theophan. an. 7 Just.

(81) *Ἰουστινιανοῦ δὲ στρατηλάτου*. Justinianus

νατον Βιταλιανοῦ προβληθέντος, ἐκείνῳ ἀνεῖτο ἡ πᾶσα διοίκησις. Καί ποτε τῶν τὰς ἡγεμονίας ἐχόντων δεομένων τοῦ βασιλέως κοινωνὸν τῆς βασιλείας ἑλέσθαι τὸν στρατηλάτην, ἐκεῖνος τῆς ἁλουργίδος ἁψάμενος, *Δι' εὐχῆς ὑμῖν ἤτω*, φησὶ, *μὴ νεώτερον* (82) *ταύτην περιβαλέσθαι*. Καὶ τότε μὲν οὕτω τὴν ἐκείνων δέησιν διεκρούσατο. Οἱ δ' αὖθις μετ' οὐ πολὺ ψήφισμα ἔθεντο, τὴν τοῦ νωβελλισίμου (83) ἀξίαν τῷ Ἰουστινιανῷ ἐπιψηφιζόμενον, καὶ τὸν βασιλέα ᾔτουν κυρῶσαι τὸ ψηφισθέν· καὶ ὃς εἶξας γράμμασιν οἰκείοις τοῦτο ἐκύρωσε. Τραύματος δέ οἱ γενομένου περὶ τὴν κνήμην, κλινήρης ἦν. Ὡς δ' ἡ νόσος ἐκραταιοῦτο, καὶ ἀμφίβολον ἦν αὐτῷ τὸ βιώσιμον, μετακαλεῖται τὸν πατριάρχην Ἐπιφάνιον· μεταπέμπεται δὲ καὶ τοὺς ἐν τέλει· καὶ βασιλέα τὸν ἀδελφιδοῦν Ἰουστινιανὸν ἀναδείκνυσιν αὐτὸς, τῇ ἐκείνου κεφαλῇ περιθεὶς τὸ διάδημα. Καὶ εἰς τὸ τῆς ἱππηλασίας θέατρον τοῦ δήμου τῆς πόλεως ἀθροισθέντος, ἔξεισι πρὸς αὐτοὺς ἐστεμμένος ὁ Ἰουστινιανὸς, καὶ παρὰ πάντων εὐφημηθεὶς, ἐπανῆκεν εἰς τὰ βασίλεια, τεσσαράκοντα καὶ πέντε τότε τυγχάνων ἐνιαυτῶν. Αὐτίκα δὲ καὶ ἡ γαμετὴ αὐτοῦ Θεοδώρα ἀνεῤῥήθη Αὐγοῦστα, καὶ μετ' ὀλίγον τῷ Ἰουστίνῳ ἐπέλιπε τὸ βιώσιμον, βασιλεύσαντι ἐννέα ἔτη (84), ἐφ' ἡμέρας εἴκοσι (85).

VI. Justiniano principatum **61** adepto, non A unius, sed duorum potestas fuit, cum uxor ejus non minus ipso, ac potius plus posset. Fuit hic imperator aditu facillimus, ad pœnam irrogandam æque promptus atque ad accusationes audiendas: pecuniam et temere profudit, et per fas ac nefas comparavit, aliam in ædificia, aliam ad exsequenda consilia sua, aliam in rem bellicam et contentiones eorum, qui voluntati ipsius adversabantur, insumendo. Ita factum, ut cum pecunia semper egeret, eam rationibus parum honestis compararet, ac gratiam haberet iis qui colligendi argenti vias ostenderent. Neque vero ille sic affectus erat; imperatrix vero illi sive licentia, sive quovis modo faciendæ pecuniæ solertia cedebat. Sed et maritum longo intervallo potentia superabat, et novos eos- B que varios quæstus ingeniosissime reperiebat. Hinc subditi gemino onere premebantur: nam et annua tributa exaggerebantur, et nova excogitabantur. Alii, ut perperam de religione sentientes, multabantur; alii, ut modeste et petulanter viventes, opibus privabantur; alii ob contentiones inter sese, alii denique aliis de causis, quæ omnes breviter recenseri nequeunt. Quinto anno imperii ejus cometa est conspectus, qui ob radios sursum instar facis porrectos Lampadias dicebatur, et per dies xx fulsit. Cum Persis induciæ factæ. Verum, Orientalibus provinciis pacatis, bella intestina urbem vexarunt, ejusque pulchritudinem et elegantiam ex incendio sub Leone orto reliquam C consumpserunt. Nam concepto iis de causis, quas

ϛ'. Ἄρξαντος δὲ Ἰουστινιανοῦ, οὐκ εἰς μοναρχίαν ἡ βασιλεία κατέστη, ἀλλ' εἰς διπλοῦν τὸ κράτος μεμέριστο· οὐδὲν γὰρ ἧττον (86) τοῦ κρατοῦντος, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἡ κοινωνὸς αὐτῷ τοῦ βίου ἐδύνητο. Ἦν δὲ οὗτος ὁ βασιλεύς· ῥᾷστος μὲν πρὸς ἔντευξιν, καὶ ἀναπεπταμένας εἶχε τὰς ἀκοὰς πρὸς διαβολὰς, ὀξὺς δὲ πρὸς ἄμυναν, ἀφειδὴς πρὸς χρημάτων ἐξάντλησιν, καὶ πρὸς συλλογὴν (87) αὐτῶν ἀφειδέστερος. Τὰ μὲν γὰρ ἀνήλισκε εἰς οἰκοδομὰς, τὰ δὲ ἵν' αὐτῷ κατορθοῖντο ὅσα οἱ ἐτύγχανε πρὸς βουλῆς, τὰ δὲ εἰς πολέμους, καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἀντισταμένους ταῖς αὐτοῦ θελήσεσιν ἔριδας. Ὅθεν ἀεὶ χρημάτων δεόμενος ἐξελέγετο ταῦτα ἐκ τρόπων οὐκ εὐαγῶν, καὶ χάριτας ᾔδει τοῖς προφάσεις αὐτῷ τοῦ ἀργυρολογεῖν ἐφευρίσκουσι. Καὶ οὐχ ὁ μὲν οὕτω διέκειτο, ἡ δὲ βασιλὶς ἠλαττοῦτο κατά τι τοῦ αὐτοκράτορος ἢ πρὸς ἐξουσίαν, ἢ πρὸς χρημάτων κτῆσιν ἐκ τρόπου παντός. Ἐδύνατο μὲν γὰρ πολλῷ τῷ μέσῳ τοῦ ξυνευνέτου ἐπέκεινα. Ἦν δὲ καὶ ποριμωτάτη πρὸς εὕρεσιν καινοτέρων καὶ πολυτρόπων ἐπινοιῶν. Ἐντεῦθεν τοῖς ὑπηκόοις διχόθεν αἱ συμφοραί· οἵ τε γὰρ ἐτήσιοι δασμοὶ ἐπὶ μεῖζον ἐξῄροντο, καὶ καινοὶ προσεπινενόηντο. Καὶ οἱ μὲν ὡς μὴ περὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον δόξαν ὀρθῶς διακείμενοι, οἱ δὲ ὡς ἀκολάστως βιοῦντες ἢ ἀσελγῶς, ἐκολάζοντο, καὶ τὰς περιουσίας ἀφῄρηντο· οἱ δὲ διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς, καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων τρόπων, καὶ ἕτεροι ἐξ ἑτέρων. Πάντας γὰρ ἀπαριθμεῖν, μακρᾶς ἂν δέοιτο συγγραφῆς. Κατὰ δὲ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἀστέρος ὤφθη φαῦσις κομήτου (88), ὃς Λαμπαδίας ὠνόμασται, ὡς

Variæ lectiones et notæ.

omnes fere militiæ gradus obierat, priusquam ad magistri militum dignitatem eveheretur. Fortunatus, l. x, Poem. xxv.

De Tyrone duces veniunt, de milite princeps.
Ut reliquos taceam, Justinianus erat.

Vide Alemannum ad Procopii *Hist. arcan.* c. 6.

(82) *Μὴ νεώτερον.* Atqui trigenario major tum erat Justinianus, ut Theophilus ejus præceptor asserit, apud Alemannum ad *Hist. arcanam* Procopii, ubi hæc pluribus disquirit idem Alemannus.

(83) *Νωβελισίμου.* Marcellinus comes. Vide Alemann. ad *Hist. arcan.* p. 120 edit. Reg.

(84) *Ἐννέα ἔτη.* Hinc emendandus Leontius in lib. *De sectis*, p. 470, ubi cum de imperii annis agit, pro μετὰ ἕνα καὶ ἥμισυ ἐνιαυτὸν, legendum μετὰ ἐννέα, etc.

(85) *Ἡμέραι εἴκοσι.* Addit Symeon Logotheta in Chron. mss. in Justino Thrace: Καὶ ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ (Justini) ἐν τῇ μονῇ τῆς Αὐγούστης ἐν λάρνακι πρασίνῳ μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Εὐφημίας, ἐν ᾧ καὶ αἱ στολαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων εὑρέθησαν. Ubi Cedrenus: Καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ἡρώῳ, ἐν λάρνακι πρασίνῳ.

(86) *Οὐδὲν γὰρ ἧττον.* Vide Alemannum, ad *Hist. arcan.* c. 10.

(87) *Πρὸς συλλογήν.* De avaritia Justiniani agunt Procopius in *Hist. arcana*, cap. 8, et Evagrius lib. iv, cap. 29.

(88) *Κομήτου.* Meminit Procopius, l. ii *De bello Persico*, c. 4, cometæ qui Justiniano imperante apparuit, quem Xiphiam, ab aliis Pogoniam appellatum ait, durasseque 40 dies. Vide Cedren. an. 4 Justiniani.

ἄνω τὰς ἀκτῖνας ἀφιείς, ὃς ἐφ' ἡμέρας φαίνων A διήρκεσεν εἴκοσιν. Ἔθετο δὲ καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας σπονδάς. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Ἑῴαν, ἐκ τῶν πολεμίων εἰρήνευον, τὴν δὲ πόλιν κατέτρεχον ἐμφύλιοι πόλεμοι, καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὴν ἀγλαΐαν, ὅση περιελέλειπτο ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Λέοντος γεγονότος ἐμπρησμοῦ, διεφθάρκασι. Μίσους γὰρ ἐμφύντος τοῖς δήμοις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς βασιλίσσης, δι' ἅπερ εἴρηται, ὡμονόησαν ἄμφω τὰ μέρη, τότε Βένετον καὶ τὸ Πράσινον, καίτοι ἀεὶ ἀλλήλοις ἐναντιούμενα, καὶ στάσεως ἦρξαντο. Ὁ δέ γε κρατῶν μοιράν τινα Βαρβάρων τῶν καλουμένων Αἰλούρων, αὐτοῖς ἐπαφεὶς, στῆναι τὴν στάσιν οὕτως ἐπικεχείρηκεν. Ἡ δ' ἀνῆπτο μᾶλλον· μάχης γὰρ συῤῥαγείσης μέσον τῶν δήμων καὶ τῶν B Βαρβάρων κατὰ τὸ λεγόμενον Μίλιον (89), καὶ πιπτόντων πολλῶν ἑκατέρωθεν, οἱ τῆς Ἐκκλησίας καταπαῦσαι τὴν στάσιν καὶ τὸν πόλεμον σπεύδοντες, τὰς παναγεῖς τῶν θείων Εὐαγγελίων βίβλους ἀράμενοι, καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σεβάσμια ἐκτυπώματα, εἰς μέσους τοὺς μαχομένους συνώθησαν ἑαυτοὺς, οἰόμενοι αἰδεσθέντας ἐκείνους τὰ ἅγια, καταθέσθαι τὰ ὅπλα, καὶ ἀποσχέσθαι τοῦ μάχεσθαι· ἀλλ' οἱ Βάρβαροι τῶν ἁγίων φροντίσαντες οὐδ' ὁπωστιοῦν, τούς τε δήμους συνέκοπτον, καὶ οὐδὲ τῶν ἱερῶν, ἢ τῶν ταῦτα φερόντων, ἐφείδοντο. Τοῦτο τοῖς τῆς πόλεως εἰς ἐρεθισμὸν τῆς στάσεως γέγονε, καὶ ὥσπερ αὐτῷ τῷ θείῳ ἐμπαροινουμένῳ ἀμύνοντες, εἰς ἀπόνοιαν ἐξήφθησαν πλείονα, καὶ C οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ἐκ τῶν ὑπερῴων ἐμάχοντο, λίθοις καὶ κεράμοις καὶ παντὶ τῷ προστυχόντι βάλλοντες ἄνωθεν τὴν Βάρβαρον ἐκείνην πληθύν. Οἱ δὲ μανίᾳ ληφθέντες καὶ ἀμύνασθαι τὰ γύναια θέλοντες πῦρ ἐνιᾶσι τοῖς οἴκοις ἐξ ὧνπερ ἐβάλλοντο. Πνεύματος δὲ σφοδροῦ πνέοντος τηνικαῦτα, ἡ φλὸξ ἦρτο ταχέως ὄρθιος, καὶ πολλὰς μεγίστας τε καὶ καλλίστας οἰκοδομὰς κατηθάλωσε, καὶ ἀγάλματα κατέφλεξεν ἀρχαίων ἀνδρῶν ἐπισήμων ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἐπ' ἀνδρείᾳ, καὶ τοῖς διὰ χειρῶν καὶ συνετῶν βουλευμάτων ἀνδραγαθήμασι· καὶ ἐπὶ πᾶσιν αὐτὸ τὸ θεῖον τέμενος τοῦ μεγάλου ναοῦ, ὃν ὁ βασιλεὺς Κωνστάντιος (90) ἐδομήσατο, καὶ τὸ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, καὶ τὸν τοῦ Εὐβούλου ξενῶνα, καὶ τὴν τοῦ παλατίου Χαλκόστεγον, ἥτις ἦν ἡ νῦν D καλουμένη Χαλκῆ, καὶ εἱρκτὴν χρηματίζουσα, καὶ τὸ Σευήρου λουτρὸν τὸ λεγόμενον Ζεύξιππον, καὶ ἄλλα πολλὰ κόσμον καὶ θαῦμα τῇ πόλει καὶ τῇ βασιλείᾳ περιποιούμενα. Τότε τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἑτέρως καταστορέσαι τὴν στάσιν διενενόητο· καὶ ἀνελθὼν εἰς τὸ θέατρον, διαλεχθῆναι τοῖς δήμοις ἐβουλεύετο, καὶ πέμψας, ἐκεῖ τὸ δημοτικὸν μετε-

exposui, tam imperatoris quam uxoris ejus odio, populi inter sese consenserunt, tam Venetæ quam Prasinæ factionis, quanquam alias dissidere soliti, seditionemque moverunt. Ad quam comprimendam parte Barbarorum ab imperatore immissa, qui Heluri nominantur, ea magis etiam commota est. Pugna etenim inter cives et Barbaros commissa, in loco qui Milium dicitur, et multis utrinque cadentibus : ecclesiastici bellum et seditionem sedare cupientes, cum sacratissimis divinorum Evangeliorum codicibus, et Servatoris nostri venerandis imaginibus, in medium agmen præliantium penetrarunt, rati, eos verecundia sacrarum **62** rerum, positis armis pugnam omissuros. Sed Barbari, illis plane despectis, populum trucidabant ; neque sacris, neque bajulis eorum parcentes. Id urbanæ multitudini velut incentivum seditionis fuit, ut tanquam numinis ulturi injuriam majori desperatione inflammarentur : neque viri solum, sed mulieres etiam e cœnaculis pugnarent, lapides et testas, et quidquid obvium erat in barbaricam illam multitudinem superne jaculantes. At illi, furore perciti, ulturique mulieres, ignem injiciunt ædibus unde feriebantur : cujus flamma vehementi tum spirante vento, mox in sublime elata multa maxima pulcherrimaque ædificia in cineres redegit, et simulacra combussit veterum virorum, ob sapientiam et fortitudinem, et res manu consilioque bene gestas illustrium : ac præter cætera, insigne et ingens templum, ab imperatore Constantio structum, et Sanctæ Irenæ ædem, ac Eubuli hospitalem domum, et palatii Chalcostegum, quæ nunc Chalce appellatur (ab æreo tecto nomen id factum est) et carceris usum præbet, et Severi balneas, quæ Zeuxippi nomen habent, aliaque multa quæ urbi atque imperio ornamenta et admirationem attulerunt. Tunc igitur imperator aliud consilium cœpit comprimendæ seditionis, et in theatrum progressus, verba facere ad populum instituit, eoque populum per nuntios convocavit. Is vero adeo non obtemperavit, ut alii alios monerent, cavendum esse equestre theatrum, ne in eo tanquam carcere inclusi, eorum qui rerum potirentur iracundiam suo interitu explerent. Deinde in foro discursantes de alio imperatore creando deliberarunt, et quemdam imperatoris Anastasii cognatum Hypatium nacti, partim invitum, partim etiam persuasum, in Magni Constantini forum adducunt, atque clypeo in sublime elatum imperatorem consalutant, et occupato curriculi equestris theatro, faustis ominibus

Variæ lectiones et notæ.

(89) *Κατὰ τὸ λεγόμενον Μίλιον*. De quo egimus in *Constantinopoli*, l. I, sect. 25, n. 2. Τῆς Μιλίου λεωφόρου meminit præterea Sguropulus in *Hist. concilii Florent.* sect. 6, cap. 1 extr. viæ scilicet quam Μέσην vulgo vocant scriptores Byzantini, de qua in eodem opere l. I, n. 23.

(90) *Ὃν ὁ βασιλεὺς Κωνστάντιος*. Præfecto operi Euphrata. Chronicon mss. Symeonis Logothetæ in Constantio : Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ Μεγάλη ἐκκλησία μέχρις αὐτῶν τῶν κατηχουμένων ᾠκοδομήθη, ὁ δὲ Εὐφράτης ὁ ταύτην κατασκευάζων ἐτελεύτησεν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, ὅπερ νῦν γηροκομεῖόν ἐστιν ἐν τῷ λεγομένῳ Διμακέλλῳ, τὰ Εὐφρατᾶ ἰδιωτικῶς λεγόμενα. Vide nostram *Constantinopolim*, l. III, sect. 2.

prosequuntur, purpuram quærentes et coronam. Populis his rebus occupatis, imperator magnis largitionibus multos Venetorum in suas partes pellexit, diremptaque concordia, eos inter sese concitavit. Quo facto, imperatorii satellites subito e regia erumpentes armati, et ex urbe alii milites, **63** prætereaque Barbari intromissi multitudinem quæ et ipsa jam inter se dissidebat, graminis instar ceciderunt, parcentes nemini. Refertum enim erat theatrum hominibus, cum seditionis, tum vero spectandi gratia, ob Hypatii proclamationem congregatis. Is una cum fratre Pompeio ad imperatorem perductus occiditur, bonis eorum confiscatis. E populo cæsi putantur ad XL millia. Neque vero illorum duorum duntaxat bona publicata fuere, sed multorum præterea senatorii ordinis, deque ipsis non uno modo supplicium sumptum. Pro Magna Ecclesia a Constantio condita, quæ in hac seditione, ut expositum est, conflagrarat, Justinianus aliam novam longe majorem et illustriorem exstruere aggressus est, ædificationem auspicatus anno ab orbe condito sexies millesimo quadragesimo, indictione XV, mense Februario. Neque vero hoc duntaxat, sed et alia plura templa exstruxit : ad quorum ædificationem cum infinitis egeret pecuniis, de consilio præfecti stipendia liberalium artium magistris olim constituta, in omnibus urbibus sustulit, quas, vacantibus litterarum ludis, rusticitas invasit, anno imperii ejus XVII, magna columna in vestibulo magni templi collocata, absoluta est : cui equestrem suam statuam imposuit. Eo loco prius steterat columna, magni Theodosii statuam argenteam sustinens, a filio ejus Arcadio factam pondere VII millium et CCCC librarum : quam ille cum columna demolitus, argento direpto eam reposuit quæ adhuc cum ejus imagine visitur. Destruxit etiam maximos plumbeos canales, quibus aqua in urbem ducebatur, cum ejus materiæ multum ad structuras ei esset opus. Eo tempore maximus quoque terræ motus accidit, quo Cyzici semissis concidit. Fertur etiam tum quidam canem mirificum in urbem adduxisse, ad quem spectandum confluente populo, multi suos annulos in unum acervum congestos ante canem posuerunt, quos domini jussu, cuique suum citra errorem ore attulit. Idem rogatus quis ex iis qui adessent dives esset, quis pauper, quæ mulier meretrix, quæ vi-

A στέλλετο. Τὸ δ' οὐκ ἠνείχετο προσελθεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλοις παρεκελεύοντο φυλάξασθαι τὸ ἱππήλατον θέατρον, ἵνα μὴ ὡς ἐν εἱρκτῇ συγκλεισθεῖεν αὐτῷ, καὶ τοῦ θυμοῦ τῶν κρατούντων γένωνται παρανάλωμα. Ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἀγορὰν διαθέοντες, ἕτερον βασιλέα ἑαυτοῖς ἐβουλεύσαντο προχειρίσασθαι, καί τινα συγγενῆ τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου περισχόντες Ὑπάτιον, πῇ μὲν ἄκοντα, πῇ δὲ καὶ πεπεισμένον, εἰς τὸν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου φόρον (91) ἀπάγουσι, καὶ ἐπὶ ἀσπίδος (92) αὐτὸν μετάρσιον ἄραντες, ἀναγορεύουσι βασιλέα, καὶ τὸ τῶν ἵππων ἐκεῖθεν ἁμιλλητήριον καταλαμβάνουσι θέατρον, εὐφημοῦντες αὐτὸν, καὶ πορφυρίδα ἐζήτουν καὶ στέφος. Ἐν τούτοις τῶν δήμων ἀσχολουμένων, ἴσχυσαν οἱ περὶ τὸν βασιλέα πλείστων χρημάτων δια-
B νομαῖς ὑποσύραι τῶν Βενέτων πολλοὺς, καὶ οὕτως τὴν τῶν δήμων ὁμόνοιαν διαστήσαντες, χωρῆσαι κατ' ἀλλήλων αὐτοὺς πεποιήκασι. Τότε τοίνυν ἀθρόον ἐκ τῶν βασιλείων οἱ προκοιτοῦντες ἐξέθορον ἔνοπλοι, κἀκ τῆς πόλεως ἕτεροι στρατιῶται, καὶ οἱ Βάρβαροι ἐπεισέφρησαν, καὶ τὰ πλήθη ὡς χόρτον ἄνευ φειδοῦς ἐξεθέριζον, ἤδη καὶ πρὸς ἄλληλα στασιάσαντα· μεστὸν γὰρ ἦν ἀνθρώπων τὸ θέατρον, τὸ μὲν τῆς τῶν στασιαζόντων μοίρας, τῶν δέ γε πλειόνων κατὰ θέαν τῶν γινομένων, καὶ τῆς τοῦ Ὑπατίου ἀναῤῥήσεως ἠθροισμένων. Τὸν δὲ Ὑπάτιον (93) συλλαβόντες, καὶ Πομπήϊον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τῷ βασιλεῖ προσήγαγον, οἳ καὶ ἀνῃρέθησαν, καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν ἐδημεύθησαν. Τῶν δ' ἐκ
C τοῦ δήμου ἀναιρεθέντων εἰκάσθη εἶναι ὁ ἀριθμὸς ὡσεὶ τεσσαράκοντα χιλιάδες. Οὐχὶ τῶν εἰρημένων δὲ δύο ἀνδρῶν μόνον ἐδημεύθησαν αἱ οὐσίαι, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων πλειόνων συγκλητικῶν· κἀκεῖνοι δὲ πολυειδῶς ἐκολάσθησαν. Ἐν δὲ τῇ στάσει ταύτῃ, ὡς εἴρηται, τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας καυθείσης, ἧς δομήτωρ ἦν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος, ἑτέραν πολλῷ μείζω καὶ περιφανεστέραν ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἀπήρξατο καινουργεῖν (94), τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς ἀρχθείσης, κατὰ τὸ ἑξακισχιλιοστὸν τεσσαρακοστὸν ἔτος, ἰνδικτιῶνος πεντεκαιδεκάτης ἐνισταμένης, ἐν Φεβρουαρίῳ μηνί. Οὐ μόνον δὲ τὸν ἱερὸν τοῦτον δόμον ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἐδείματο, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους πλείονας, ἐν οἷς ἀπείρων χρημάτων δεόμενος, τὰς τυπωθείσας ἀνέκαθεν ἐν ἑκάστῃ τῶν πόλεων
D δίδοσθαι σιτήσεις τοῖς ἐν αὐτοῖς διδασκάλοις τῶν λογικῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ὑποθήκαις τοῦ ἐπάρχου, ἐξέκοψε, καὶ οὕτω τῶν ἐν ταῖς πόλεσι

Variæ lectiones et notæ.

(91) *Κωνσταντίνου φόρον*. In throno imperatorio Amphitheatri coronatum habet Chronicon mss. ab Adamo ad Leonem Phil. in Justiniano : Ὑπάτιον δὲ πατρίκιον εὐφήμισαν ἐν τῷ καθίσματι στέψαντες. Nec abludit Theophanes : Καὶ καθεζόμενος ἐν τῷ ἱππικῷ, εὐφημεῖται ὑπὸ τῶν δήμων.

(92) *Ἐπὶ ἀσπίδος*. De hoc more egere Pithœus, l. II *Advers.* c. 6, Lipsius ad Tacitum, Demsterus ad Corippum, Valesius ad Ammianum, et alii non pauci.

(93) *Τὸν δὲ Ὑπάτιον*. Meminit præ cæteris Hypatii et Pompeii cædis Joannes Carpathi episcopus in Narrationibus mss. de Anachoretis Ægyptiis : Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀκούσας ὅτι ἐτελεύτησεν ὁ Ἰουστῖνος ὁ βασιλεὺς, καὶ βασιλεύει ὁ Ἰουστινιανός· εἶτα μετ' ὀλίγον χρόνον ἐπανίστανται αὐτῷ Ὑπάτιος καὶ Δεξιοκράτης καὶ Πόμπιος, καὶ αὐτὸς Εὐλόγιος (qui ex latomo et monacho, invento thesauro, factus fuerat præfectus prætorio) ὁ ὕπαρχος· καὶ οἱ μὲν τρεῖς ἀπεκεφαλίσθησαν, καὶ διηρπάγη πάντα τὰ αὐτῶν, καὶ ἡ οὐσία τοῦ Εὐλογίου, etc.

(94) *Ἀπήρξατο καινουργεῖν*. Architecto usus Anthemio mechanico, uti observavimus in nostra *Constantinopoli*: cujus præterea meminit Eustathius Il. η, p. 513. edit. Rom.

διδασκαλείων ἐσχολακότων, ἀγροικίᾳ τῶν ἐν αὐταῖς κατεκράτησε. Κατά γε μὴν τὸ ἑπτακαιδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ὁ κίων ὁ μέγας, ὃς ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ μεγάλου ναοῦ καθίδρυται, τετελείωται, ἐφ' οὗπερ οἰκεῖον ἀνδριάντα ἔφιππον οὕτος ὁ βασιλεὺς ἀνεστήλωσεν, ἔνθα πρὶν ἕτερος ἵστατο κίων τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου φέρων στήλην ἐξ ἀργύρου πεποιημένην παρὰ τοῦ ἐκείνου παιδὸς Ἀρκαδίου, ἕλκουσαν σταθμὸν λιτρῶν ἑπτακισχιλίων τετρακοσίων, ἣν καθελὼν ἐκεῖνος μετὰ τοῦ κίονος, καὶ τὸν ἄργυρον ἀφελόμενος, τὸν νῦν ὁρώμενον μετὰ τῆς οἰκείας στήλης (95) ἀνέγειρε κίονα. Ἀλλὰ καὶ ὁλκὸν μέγιστον ἐκ μολύβδου ἐξειργασμένον, δι' οὗ τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν εἰσήγετο, καταλέλυκε, πολλῆς ἐν ταῖς οἰκοδομαῖς τῆς ὕλης ταύτης δεόμενος. Καὶ κλόνος τότε τῆς γῆς συνέβη σφοδρότατος, ἐξ οὗ συνεπτώθη τῆς Κυζίκου τὸ ἥμισυ. Ἱστορεῖται δέ τις τότε τῷ Βυζαντίῳ ἐπιδημῆσαι ἕλκων κύνα τερατουργόν· πολλῶν γὰρ εἰς θέαν (96) αὐτοῦ συνηγμένων, ἐδίδουν πλείους ἐκ τούτων τοὺς ἑαυτῶν δακτυλίους, καὶ πάντες ὁμοῦ πρὸ τοῦ κυνὸς κατετίθεντο. Ὁ δ' ἐκελεύετο πρὸς τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἑκάστῳ παρεσχηκέναι τὸν ἴδιον, καὶ τῷ στόματι λαμβάνων αὐτούς, καθ' ἕνα ἀπλανῶς ἑκάστῳ τὸν οἰκεῖον ἀπένειμε. Καὶ αὖθις προσετάττετο δεῖξαι τίς μὲν τῶν παρόντων εὔπορος ἦν, τίς δὲ πένης, ἢ τίς πόρνη τῶν γυναικῶν, ἢ τίς χήρα, τίς δὲ συνεζευγμένη ἀνδρί, καὶ ἕτερα τοιαῦτα, καὶ πάντα ἐδείκνυεν ἀνεπισφαλῶς, ἑκάστῳ πρὸς τὸ ἐρώτημα τὸ ἱμάτιον κατέχων τῷ στόματι.

A dua, quæ uxor, et id genus alia: ea quoque omnia absque omni errore demonstravit, veste cujusque 64 ad quæstionem ore prehensa.

Ζ'. Τῷ μέντοι δεκάτῳ ἔτει τῆς ἀρχῆς Ἰουστινιανοῦ, τοῦ πατριάρχου Ἐπιφανίου θανόντος, ὁ Τραπεζοῦντος Ἄνθιμος, εἰς τὸν ἱερατικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετατίθεται. Οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ κατὰ τῶν ἀνδρομανῶν (97) πολὺς ἔπνευσε, καὶ πλείστους διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐκώλασε, τὴν αἰδῶ (98) τούτων ἐκτέμνων. Καὶ πρὸς τὸν ἐρόμενον, διὰ τί ταύτῃ τοὺς ἀρρενοφθόρους κολάζει, ἔφη, *Εἰ δ' ἄρα ἱεροσυλήκασιν, οὐκ ἂν τὴν χεῖρα τούτων ἀπέτεμον;* Οὗτος καὶ τὸν μέγαν ἐν τῇ Πηγῇ ναὸν τῆς Θεοτόκου ἀνήγειρε, καὶ τὸ τῶν σεπτῶν μαρτύρων ἱερὸν Σεργίου καὶ Βάκχου (99), καὶ ἄλλας οἰκοδομὰς πολλὰς ἐποιήσατο· καὶ γέφυραν ἔκτισε κατὰ τὸν Σάγγαριν ποταμόν, ἐν ᾗ καὶ ἐπίγραμμα (1) παρὰ Ἀγαθίου ἐγένετο τόδε·

B VII. Epiphanio patriarcha decimo anno Justiniani mortuo, Anthimus Trapezuntinus episcopus in sede Constantinopolitana successit. Fuit hic imperator libidini masculæ infestissimus, plurimosque ea de causa puniit, virilibus exsectis. Id cur faceret rogatus: *An non,* inquit, *si sacrilegium commisissent, manus illis amputandæ fuissent?* Idem magnum Deiparæ templum ad Fontem condidit, et Sanctorum Martyrum Sergii et Bacchi ædem, multasque præterea substructiones, et pontem in Sangari fluvio: cui hoc ab Agathia epigramma est inscriptum,

C

Καὶ σὺ μεθ' ἑσπερίην ὑψαύχενα καὶ μετὰ Μήδων
Ἔθνεα, καὶ πᾶσαν βαρβαρικὴν ἀγέλην,
Σαγγάριε, κρατερῇσι ῥοὰς ἀψῖσι πεδηθείς,
Οὕτω ἐδουλώθης κοιρανικῇ παλάμῃ,
Ὁ πρὶν δὲ σκαφέεσσιν ἀνέμβατος, ὁ πρὶν ἀτηρής,
Κεῖσαι λαϊνέῃ σφιγκτὸς ἀλυκτοπέδῃ·

Navibus infestum prius indomitumque feroci,
Flumine, marmoreis te quoque compedibus,
Sangari, post Medos domitos, fractosque superbos
Hesperiæ populos barbariemque feram,
Regia dextra suo constrinxit numine, tutumque
Impete suppresso nunc patefecit iter.

Ἡ δὲ βασιλὶς Θεοδώρα τότε τὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων περιώνυμον ναὸν ἐδομήσατο. Ἦν μὲν γὰρ καὶ πρώην τοῖς Ἀποστόλοις ἐκεῖσε ναός, παρὰ Κωνσταντίου τοῦ υἱοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου δεδομημένος· οὐχ οἷος δὲ ὁ νῦν ἐστι, πολλῷ δὲ τούτου καὶ πρὸς κάλλος καὶ πρὸς ὄγκον λειπόμενος. Ὀνωρίου (2) δέ ποτε τῆς πρεσβυτέρας βασιλεύον-

Condidit tunc et Theodora imperatrix celebrem illam Sanctorum Apostolorum ædem. Fuerat quidem prius quoque ibi ædes eorumdem, a Constantio ædificata; non tamen huic similis, sed ea et magnitudine et pulchritudine multo inferior. Honorio quondam Romæ veteri imperante, gens Vandalica relictis sedibus in Hispaniam se contulerat.

Variæ lectiones et notæ.

(95) *Μετὰ τῆς οἰκείας στήλης.* Vide Alemann. ad *Hist. arcan.* c. 11.

(96) *Πολλῶν γὰρ εἰς θέαν.* cod. mss. Πολλῶν γὰρ εἰς θέαν ἀθριζομένων αὐτοῦ, πολλοὶ τούτων τοῖς ἑαυτῶν δακτυλίοις ἐτίθουν πρὸς τοῦ κυνὸς ὁμοῦ συνηγμένων, καὶ, etc.

(97) *Ἀνδρομανῶν.* Cedren. an. 2 Justiniani.

(98) *Τὴν αἰδῶ.* Cod. mss. τὴν αἰδῶ ἑκάστου ἐκτέμνων. Vide Alemannum, ad cap. 11 *Hist. arcan.*

(99) *Καὶ τὸ τῶν σεπτῶν μαρτύρων ἱερὸν Σεργίου καὶ Βάκχου.* Juxta Hormisdæ palatium, ut docuimus in *Constantinopoli Christ.* l. IV, p 135. Concilium Constantinopolit. sub Mena act. 4. Ἐν τῷ σεπτῷ εὐκτηρίῳ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Σεργίου ἐν

D τοῖς Ὁρμίσδου. Proinde illa ipsa est ædes, quæ inde τὸ ἅγιον ἀποστολεῖον τῆς Ὁρμίσδου, et τὸ ἐν τοῖς Ὁρμίσδου, dicitur.

(1) *Ἐπίγραμμα.* Refertur etiam a Constantino Porphyrog. lib. I, Them. 5.

(2) *Ὀνωρίου.* Cum Zonaras hoc loco regnum Vandalorum in Africa Historiam breviter satis perstringat, haud incongruum forte videbitur si prolixiori paulo excessu hanc rursum hic proponam, utque provincia illa, ex quo Romani juris ab Africanis Scipionibus facta est, in Barbarorum jupotestatemque venerit. Atque ut rem altius repetitam, Theodosius M. liberis, quoad adolescerent, tutores reliquit Ruffinum et Stiliconem, qui utram-

atque inde freto trajecto cum rege Gondigisglo in Africa consederat. Eo mortuo, duobus filiis Gun-

-τος Ῥώμης, μεταναστὰν τὸ τῶν Οὐανδήλων ἔθνος, καὶ εἰς Ἱσπανίαν ἐλθὼν, κἀκεῖθεν εἰς Λιβύην δια-

Variæ lectiones et notæ.

que aulam regerent. Hi, commissa sibi tutela et administratione prave utentes, alius sibi, alius filio suo affectans regale fastigium, ut rebus repente turbatis necessitas reipublicæ scelus ambitus tegeret, gentes Barbaras in Romani imperii ditiones ille immisit, hic fovit. Has inter Vandali et Alani pridie Kal. Januarias anno Chr. 406 trajecto Rheno Gallias intraverunt, quibus ferro flammaque vastatis, tandem perfractis Pyrenæi claustris, quæ diu Didymus et Veninianus fortissimi Romanorum duces tutati erant, Hispania IV Kal. seu ut alii volunt, III Id. Octobr. irrumpunt anno 409, æra 447. Exhinc Hispanicis inter se divisis provinciis, Gallæcia Vandalis et Suecis, Lusitania et Carthaginensis provincia Alanis obvenere : at Vandali cognomine Silingi, relicta Gallæcia, Bœticam provinciam sortiuntur. Quis tum istius in Gallias et Hispanias irruptionis tempore Vandalis imperaverit, vix constat. Crocum quidam, qui tot mala Galliæ intulit ab historicis nostris passim recensita, seu, ut ab aliis vocatur, Croscum, Vandalorum regem fuisse opinantur. Et sane ita inscribitur in Vita S. Antidii Vesuntini episcopi, et apud Sigebertum, an. 411. Alii non Vandalorum, sed Alemannorum regem exstitisse volunt. Id porro constat Crocum a Mario præside versus Arelatensem urbem interceptum, post varia cruciatuum tormenta, tandem neci datum. Renatus Frigeridus apud Gregorium Turonensem scribit Vandalos a Francis devictos acie, 20 ferme millibus ferro interemptis, Godegisilo, seu, uti a Procopio et Theophane appellatur, Godegisilo, seu Modigisilo, ut a Roderico Sanctio et abbate Usperg. rege eorum absumpto, cunctis, inquit idem Frigeridus, Vandalorum ad internecionem delendis, ni Alanorum vis in tempore subvenisset : quam quidem cladem intra ipsas Gallias accidisse idem testatur, proindeque ante Vandalorum in Hispanias adventum, ita ut dubium videatur an Godegisilus in Hispania consederit, quod volunt Procopius et Zonaras. Memoratur præterea ab Idatio gentis Vandalorum rex alter Fredibaldus, quem circa annum 417 Constantius, Placidiæ maritus, sine ullo certamine ingeniose captum ad imperatorem Honorium destinavit : is porro, ni fallor, Vandalis qui in Galliis remanserant, imperavit.

Gundaris vero, seu Guntharis, uti a Procopio, seu Gundericus, ut ab aliis appellatur, Godegisili filius, primus in Hispania Vandalis præfuit, qui, rupto pacis fœdere, Suevos pervasis montibus obsedit anno 419, ac tandem relicta Gallæcia, cum omnibus Vandalis in Bœticam transiit anno 420, captaque Hispali, cum irreverenter in basilicam S. Vincentii martyris manus extendisset, mox Dei judicio dæmone in ipsis templi foribus correptus, interiit anno Theodosii Junioris 4, Chr. 421, vel 26, ut alii volunt, cum imperasset annos 18. Procopius a fratre interemptum scribit.

Gaisericus seu Geisericus, Gotharis frater nothus, eidem in regnum successit : qui, ex catholico Arianus factus, de Bœticæ provinciæ littore, cum Vandalis omnibus, quos ad octoginta millia fuisse scribit Victor Vitensis, eorumque familiis, ad Mauritaniam et Africam relictis transiit Hispaniis anno 427, mense Maio, Hierio et Ardaburio coss. Scribit Theophanes Vandalos a Bonifacio Africæ prætore in Africam evocatos. Cum enim affectatæ tyrannidis apud Valentinianum imperatorem ab Aetio falso accusaretur, sibique ac vitæ timeret, Geisericum ex Hispaniis in Africam evocavit. Exinde probata per amicos fide apud Placidiam Augustam, exercitum in Vandalos Africam incursantes eduxit, a quibus superatus, Romam rediit, ubi ab Aetio interemptus est. At Geisericus, violato fœdere quod cum Valentiniano imp. pepigerat, Carthaginem metropolim post 14 mensium obsidionem occupat x Kal. Nov. anno Chr. 439. Hanc vero captivitatem Carthago subiit anno postquam Romana esse cœperat 585. Post hæc mediterranei maris insulas invadit, Siciliam tributario jure Odoacro Italiæ regi concedit : inde ab Eudoxia Valentiniani jam defuncti uxore invitatus Romam ingreditur, rebus omnibus per 14 dies spoliat, secumque inde Eudoxiam cum duabus filiabus abducit ann. Chr. 455. Tandem post multarum provinciarum clades, et Christiani apud Africam B populi spolia et neces moritur anno 466. cum imperasset annos 40, juxta Victorem Tununensem : quanquam Victor alter Vitensis annos regni 27 et menses 3, duntaxat putet. Ita enim legendum, non ut libri editi præferunt, 37; nam Geiserici regni annos Victor auspicatur a capta Carthagine Africæ metropoli, quod ex tempore captæ Romæ liquet, quam captam scribit anno Geiserici 15, hoc est, a capta, ut dixi, Carthagine, ut recte observatur a Franc. Balduino. Quatuor illi fuere filii, *Hunnericus*, *Genzo*, seu *Gentho*, cui regni partem reliquit pater, *Theodericus*, et *Theodatus*, qui patre superstite obiit. Porro quantas calamitates Africæ intulit, dum catholicam fidem Ariana impietate intra regni sui fines subvertere nititur, pluribus prosecuti sunt idem Victor Vitensis, Possidius Calamensis, Prosper Aquitanus, Justinianus imp. et alii ejusce ævi scriptores.

Hunnericus, major Geiserici filius, Vandalorum C et Alanorum rex, Ariano pariter suscitatus furore, Catholicos per totam Africam atrocior patre persecutus est. Nec in eos solos sævitiam exercuit, sed etiam in propinquos : nam desiderans post obitum suum (verba sunt Victoris Vitensis), quod non contigit, regnum suum statuere, Theodericum fratrem, filiosque ejus, Gentonisque fratris nihilominus filios crudeliter cœpit insequi, quorum nullum dimitteret, nisi ei mors desiderii sui voluntatem auferret. Primo sciens uxorem Theoderici fratris astutam, credo ne forte maritum aut majorem filium, qui prudens et sapiens videbatur, consiliis acrioribus adversus tyrannum armasset, crimine apposito, eum interfici jubet. Post occiditur et ille filius magnis litteris institutus, cui secundum constitutionem Geiserici, eo quod major omnibus esset, regnum inter nepotes potissimum debebatur. Et paulo post tunc et Gentonis majorem filium, nomine Godegisum, cum uxore absque D solatio servi aut ancillæ, crudeli exsilio delegavit. Fratrem vero Theodoricum, post occisionem uxoris et filii, nudum atque destitutum similiter exsulavit. Post cujus mortem filium, qui supererat, infantulum, duasque filias ejus adultas, impositas asinis longius affligendo projecit. Sed et comites quamplurimos et nobiles gentis suæ objectionibus falsis insectans, ob hoc quod germano faverent, alios incendit, alios jugulavit, imitator Geiserici patris, qui sui fratris uxorem ligato pondere lapidum in Amsagam fluvium Cirtensem famosum jactando demersit, et post necem fratris ejus filios interfecit. Et hæc quidem licet prolixiora ex Victore depromere libuit, ut Geiserici familia innotesceret. Cæterum Hunnericus, cum prius a Zenone pacem per legatos impetrasset, inter innumerabiles suarum impietatum strages, quas in Catholicos exercuit, interioribus cunctis effusis, ut Arius pater ejus, misere finivit vitam octavo

περαιωθὲν, σὺν τῷ οἰκείῳ ῥηγὶ Γονδιγίσγλῳ, κατ- A έσχε ταύτην. Ἐφ' υἱοῖς δὲ δυσὶ, τούτου θανόντος. ὧν ἅτερος Γόνδαρις, ὁ δὲ λοιπὸς ἐκαλεῖτο Γιζέριχος, εἰς μόνον τὸν Γιζέριχον ἡ ἀρχὴ περιέστη, τοῦ Γόνδαρι τελευτήσαντος. Οὗτος γοῦν ὁ Γιζέριχος, τήν τε Καρταγέναν παρειλήφει καὶ τὴν Ῥώμην αὐτήν, καὶ ἐπὶ τριάκοντα καὶ ἐννέα τῶν Οὐανδήλων ἡγεμονεύσας ἐνιαυτοὺς ἀπέτισε τὸ χρεών. Ὃν Ὀνώριχος ὁ υἱὸς διεδέξατο, ὑφ' οὗ πλεῖστα δεινὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐπήχθησαν, ἀρειανίζειν πάντας καταναγκάζοντας, ὃς ἐπ' ἔτη ἄρξας ὀκτὼ, ἐπὶ διαδόχῳ Γουνδαμούνδῳ τῷ υἱῷ τελευτᾷ. Καὶ οὗτος δὲ βαρὺς τοῖς ὀρθοδόξοις γενόμενος κατέλυσε τὴν ζωὴν ἐπὶ ἐνιαυτοὺς τὴν ἀρχὴν κατασχὼν δυοκαίδεκα. Εἶτα Τρασαμοῦνδος τῶν Οὐανδήλων γέγονεν ἡγεμὼν, καὶ B οὗτος Ἀρειανὸς οὐ κολάζων τοὺς ὀρθοδόξους, μόνον μέντοι ἀποστρεφόμενος, καὶ τούτου δὲ ἔτη εἴκοσι καὶ ἑπτὰ διαγαγόντος ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ τὸ βιώσιμον ἐκμετρήσαντος, εἰς Ἰλδέριχον ἡ ἡγεμονία μετέπεσεν, ὃς Γιζερίχου ἦν υἱωνὸς, ἐξ Ὀνωρίχου τοῦ ἐκείνου παιδός. Οὔτε δὲ Χριστιανοῖς χαλεπῶς προσεφέρετο, καὶ πᾶσι πρᾶος ἐτύγχανεν, ἅτε καὶ μαλθακοῦ τυχὼν ἤθους ἐκ φύσεως, ὅθεν ἦν καὶ πρὸς

A dari et Gizericho relictis, imperium universum post alterius obitum ad Gizerichum rediit. Is et Carthaginem, et ipsam Romam occupavit, cumque Vandalis annos 39 imperasset, naturæ debitum persolvit. Huic successit Honorichus filius, qui cum VIII annis, quibus regnavit, orthodoxos plurimis malis, ut Arianismum amplecterentur, affecisset, Gundamundo filio successore, moritur, qui et ipse orthodoxis infestus, XII regni anno moritur. Post hunc Trasamundus Vandalorum dux est factus, Arianus et ipse, qui tamen orthodoxos tantum aversatus est, non etiam suppliciis insectatus. Regnavit annos XXVII, eoque defuncto principatus ad Hilderichum Gizerichi ex Honoricho filio nepotem recidit. Is neque **65** Christianos aspere tractavit, et clementem se præbuit erga omnes, vir miti ingenio, et ad bella suscipienda cunctantior. Contraxerat autem cum Justiniano privato adhuc familiaritatem. Cæterum Gelimerus, cognatus ejus, homo improbus ille quidem, sed strenuus et novarum rerum solertissimus machinator, regnum invadit, domino suo, et omnibus ejus familiaribus in vincula conjectis : et ut crimen tyrannidis a se

Variæ lectiones et notæ.

regni sui anno, seu, ut habet Isidorus, septimo, mense 5, ut Victor Vitensis mense 10, anno Chr. 474. Uxorem vivente patre duxit Eudociam, Valentiniani III Aug. filiam, ex qua natus Hildericus, qui post Thrasimundum Vandalis imperavit.

Gunthamundus, Genzonis filius, ut produnt Procopius, Theophanes, Hermannus Contractus, et C alii, non vero Hunnerici, ut Zonaras, Conradus, abbas Uspergensis et Nicephorus Callisti, (quibusdam etiam Hunnerici frater,) adepto Vandalorum regno, pacem Ecclesiæ restituit, Catholicis ab exsilio revocatis. Fœdere dein cum Romanis facto, Carthagine moritur anno Chr. 496, regni 12, ut habent Procopius, Theophanes et Zonaras, non vero 14, ut alii.

Trasamundus, Gunthamundi frater, ut scribit Procopius, non vero Hunnerici, ut quidam volunt, Gunthamundo successit, fratris et patris perfidiam secutus, et Ariana insania plenus, Catholicos insectatus, eorum ecclesias clausit, et in Sardiniam exsilio ex omni Ecclesia Africana 120 episcopos misit : in quibus fuit Fulgentius Ruspensis episcopus, cujus præclara exstant monumenta. Tandem Carthagine moritur anno Chr. 511, æra 555, cum imperasset annos 27. Hujus uxor Amalafrida, Theodorici regis Italiæ soror, D quam, priore uxore exstincta, duxit, post conjugis mortem fugiens ad Barbaros, congressione facta, Capsæ juxta Eremum capitur, et in custodia privata moritur.

Hildericus, Gregorio Turonensi et Paulo Diacono, Childericus, Victori Tununensi Hilderix dictus, Hunnerici ex Eudocia filius, Vandalorum regnum post Transamundum adipiscitur, qui non patrem hæreticum, sed matris catholicæ consilia secutus, cultor rectæ fidei enituit, episcopos ab exsilio revocavit, et ecclesias aperuit. Hunc Gilimer assumpta tyrannide regno privatum, cum filiis carceri mancipavit, ac in ipso denique Belisarii occursu priusquam congressus fieret, interfecit. Regnavit annos 7, menses 3. Hilderici filios et nepotes Justinianus, capto Gelimere, agris et opibus sat amplis donavit.

Gelimer, Hermanno Contracto *Geylamer* dictus, Geloricis filius, Gentonis, Genserici filii, nepos, Vandalorum regnum occupat, anno Chr. 526 Multos nobilium Africæ provinciæ crudeliter perimit, multorumque substantias tollit. Adversus Gelimerem Justinianus nocturna visione Læti episcopi, qui sub Hunnerico martyrium pertulerat, expeditionem suscipit, et Belisario exercitus ducatum committit, qui sub exitum anni 533 Africam ingressus, hanc intra 3 menses Romano subdidit imperio, hoc est a Kal. Sept. ad Kal. Decemb. cum in exercitu 5 duntaxat militum millia haberet, Gundimero, Gebamundo, et Tzezone, seu Zatinone, Gelimeris fratribus primum superatis et cæsis, mox ipso Gelimero fugato, et expugnata Carthagine. Insequenti vero anno Belisarius Gelimerum tota obsessum hieme in potestatem recepit, et Constantinopolim traduxit ad Justinianum, 4 ejus consulatu, quo facto, sparsam de se in Africa tyrannidis calumniam abstersit. Tum ingens decus consecutus est, repræsentato longo intervallo veterum triumphorum specie, quorum ille ritu et apparatu, nisi quod pedes ambulabat, captivis ante se traductis, inque his Gelimero ipso, cum illud identidem clamaret, *Vanitas*, *vanitatum*, etc. Post triumphum agro in Galatia donatus est Gelimerus, neque, quod Arianam ejurare nollet hæresim. patricius est factus. Exhinc receptæ insulæ, Sicilia, Baleares, Corsica, Sardinia, et aliæ.

Exstinctum est Vandalorum regnum in Africa anno 95, post occupatam Carthaginem, post eorum vero in Africam ingressum 107, unde castigandi scriptorum plerique, Marcellinus nempe, qui captam Carthaginem anno excidionis suæ 96 Victor Tununensis, qui anno 97 ingressionis Vandalorum : Marius Aventicensis episcopus anno 92 captum Gelimerum, et expugnatam Africam scribunt : quanquam satis apparet eosdem auctores Africæ captivitatem auspicari a capta Carthagine, a qua etiam Victor Tununensis annos regni Hunnerici putat, quantumvis ab ingressu Vandalorum interdum calculum inire videantur. Ita Justinianus imperator Africam per 95 annos a Vandalis captivatam, brevi tempore libertatem recepisse scribit.

amoveret, ad Justinianum scribit se non regnandi cupiditate imperium invasisse, sed quod Hildérichum ad id administrandum natura minus aptum esse viderit. At imperator Gelimero rescribit, se non conquieturum, nisi et injusta vi oppressum vindicarit, et tyrannum ultus fuerit. Itaque patricium Belisarium ex Oriente, ubi cum Persis bellum gerebat, accersitum, cum manu validissima et magna classe, omnibus copiis cum summo imperio præfectum in Libyam mittit, etiam Cæsariensi Procopio comitante, qui bella illic gesta copiose persecutus est. Belisarius exercitu in Libya exposito, vallum obducit. Quo Gelimerus cognito, fratri Amatæ mandat, ut Hilderichum cum cognatis, quos in custodia tenebat, statim e medio tollat. Sic illi interfecti sunt. Belisarius autem, Gelimero profligato, ereptaque Carthagine, totius Libyæ est potitus, eamque Romano imperio subjecit, a Vandalis per annos xcv occupatam, et Gelimerum vivum cum uxore et liberis comprehendit. Ferunt, eum dum in regione Maurorum aspera cum suis obsideretur, annona destitutum, a tribuno quem Belisarius obsidioni præfecerat, petiisse panem, citharam et spongiam : qui cum non intelligeret, qua de causa ista peteret, nuntium interrogasse, eum vero respondisse, panem petiisse spectandi desiderio, quod nullum vidisset ex quo Carthagine excidisset; nam Barbaros apud quos agat, misere victitare : spongiam, ut lacrymas extergat : citharam, ut ea calamitates suas deploret. Facta porro cum suis deditione, ad Belisarium vivus est perductus, interim ridens : ut qui videbant, eum errore mentis affici crederent, ob calamitatis magnitudinem. Sed res aliter se habebat. Nam dum fortunæ suæ commutationem animo reputaret, **66** humana omnia ridicula esse existimabat. Belisarius vero et ipsum et duces Vandalorum in custodia honorifice habuit, ut ad imperatorem perducerentur. Cepit et Siciliam et Sardiniam insulam, de qua supra a me dictum est, et ad Gades usque subactis omnibus : sic demum Byzantium est reversus, et ipsum Gelimerum cum uxore, liberis, cognatis et omnibus ejus ministeriis adduxit. Ob quæ magnus ei honos est ab imperatore habitus et triumphus decretus, et ludi equestres in theatro acti, ipso imperatore de more præsidente, et senatu omnique populo præsente. Procedebat autem Belisarius dux, Gelimeri subsequentis purpuræ manu innixus, comitantibus centurionibus et tribunis, et Gelimeri cognatis. Cum jam ad imperatorem perventum esset, Belisarius Gelimero persuadet, ut humi procumbat, et impe-

A πολέμους νωθέστερος. Οὗτος δὴ ὁ Ἰλδέριχος συνήθης γέγονε τῷ Ἰουστινιανῷ ἔτι ἰδιωτεύοντι. Γελίμερ δέ τις ὁμογενὴς Ἰλδερίχου, ἀνὴρ κακοήθης μὲν, δραστήριος δὲ καὶ νεωτερίσαι δεινὸς, ἐπέθετο τυραννίδι· καὶ τὸν οἰκεῖον κατασχὼν δεσπότην, εἱρκτῇ παραδίδωσι, καὶ τοὺς ὅσοι ἐκείνῳ ᾠκείωντο. Ἀποτριβόμενος δ' οἷον τὸ τῆς τυραννίδος αἰτίαμα, γράφει πρὸς Ἰουστινιανὸν, ὡς οὐ τῆς ἀρχῆς ἐρῶν, ταύτης ἐδράξατο, ἀλλ' ὅτι Ἰλδέριχος ἀποπεφύκει πρὸς τὴν ταύτης διοίκησιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀντεπέστειλε τῷ Γελίμερι, ὡς οὐκ ἀνέξεται, εἰ μὴ τῷ τυραννηθέντι μὲν τιμωρήσῃ, τὸν δὲ τυραννίσαντα τιμωρήσεται. Διὸ τὸν πατρίκιον Βελισάριον ἐκ τῆς Ἑῴας μεταστειλάμενος (ἐκεῖ γὰρ ἦν ὁ ἀνὴρ τοῖς Πέρσαις μαχόμενος) εἰς Λιβύην μετὰ χειρὸς βαρείας B καὶ στόλου πέμπει πολλοῦ, ἁπάσαις αὐτὸν ταῖς δυνάμεσιν ἐπιστήσας ἀρχιστράτηγον αὐτοκράτορα, ᾧ καὶ ὁ Καισαρεὺς συμπαρωμάρτει Προκόπιος (2*), ὃς τὰ περὶ τῶν ἐκεῖ πολέμων ἱστόρησε πλατυκώτερον. Καταπλεύσας οὖν εἰς Λιβύην ὁ Βελισάριος, χάρακα βάλλεται. Ὁ δὲ Γελίμερ, τοῦτο μαθὼν, ἐντέλλεται τῷ ἀδελφῷ Ἀματᾷ τόν τε Ἰλδέριχον καὶ τοὺς αὐτοῦ συγγενεῖς οὓς ἐμφρούρους κατεῖχεν αὐτίκα κτεῖναι. Καὶ οἱ μὲν ἀνῄρηντο. Γελίμερ δὲ, συμβαλὼν τῷ Βελισαρίῳ καὶ ἡττηθεὶς, τῆς τε Καρχηδόνος ἐξέπεσε καὶ τῶν ἄλλων, καὶ πάσης τῆς Λιβύης ἐκράτησε Βελισάριος, καὶ τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων ὑπέταξεν, ἐννενήκοντα καὶ πέντε ἐνιαυτοὺς τῶν Οὐανδήλων κυριευσάντων αὐτῆς. Συνέσχε C δὲ ζωὸν καὶ αὐτὸν τὸν Γελίμερα σὺν γαμετῇ καὶ τέκνοις αὐτοῦ. Λέγεται δε πολιορκουμένῳ αὐτῷ μετὰ τῶν οἰκείων ἐν χώρᾳ λυπρᾷ τῇ τῶν Μαυρουσίων, ἐπιλεῖψαι τὰ ζωαρκῆ, τὸν δὲ ἐπιστεῖλαι τῷ ταγματάρχῃ, ὃν ὁ Βελισάριος τῇ πολιορκίᾳ ἐπέστησεν, αἰτοῦντα στεῖλαί οἱ ἄρτον ἕνα, καὶ κιθάραν, καὶ σπόγγον. Καὶ ὃς συνιδεῖν οὐκ ἔχων, ὅτου γε χάριν αἰτοῦνται παρὰ τοῦ Γελίμερος τὰ αἰτούμενα, τὸν τῆς γραφῆς ἠρώτησε κομιστήν· ὁ δὲ τὸν μὲν ἄρτον (3) εἶπεν αἰτεῖν, ἐπιθυμῶν τοῦτον ἰδεῖν, ἐπεὶ μὴ εἶδεν ἐξότου τῆς Καρχηδόνος ἐκπέπτωκε, τῶν Βαρβάρων, παρ' οἷς ἐστὶ, κακοβίων ὄντων· τὸν δὲ σπόγγον, ἵνα τούτῳ τῶν ὀμμάτων ἐκμάσσῃ τὰ δάκρυα· τὴν δὲ κιθάραν, ἵνα ταύτῃ τὰς οἰκείας συμφορὰς ἀποκλαύσηται. Ἑαυτὸν δὲ ὅμως ὁ Γελίμερ D παραδοὺς τοῖς πολιορκοῦσι μετὰ τῶν συνόντων, ἤχθη πρὸς Βελισάριον, καὶ ἐγέλα πρὸς αὐτὸν εἰσαγόμενος, ὡς τοῖς ὁρῶσιν ἐξεστηκέναι δοκεῖν αὐτὸν, διὰ τὴν τοῦ πάθους ὑπερβολήν. Ἦν δ' ἑτεροῖόν τι τὸ γινόμενον. Ἀναλογιζόμενος γὰρ εἰς οἵαν τύχην ἐξ οἵας κατήντησε, καὶ γέλωτος ἄξια κεκρικὼς τὰ ἀνθρώπινα, ἐγέλα ταῦτα. Βελισάριος δὲ καὶ αὐτὸν

Variæ lectiones et notæ.

(2*) *Προκόπιος*. Ut Procopius Cæsariensis, rerum quas scripsit oculatus testis, et Belisarium in Africa et in Italia bella gerentem comitatus fuerit, non uno ipse loco testatur.

(3) *Ὁ δὲ τὸν μὲν ἄρτον*. Joannes Tzetzes, chil. III, c. 85

Γράμμα πρὸς Βελισάριον περιπαθές τι γράφει,
Κινύραν, Βελισάριε, στεῖλόν μοι, σπόγγον, ἄρτον,
Τὴν μὲν ὡς τραγῳδήσαιμι τὸ βαρυσύμφορόν μου,
Σπόγγον δ' ὡς ἀπομόργνυμι δακρύων τὰς πλημμύρας,
Ἄρτον δ' ὡς ἂν κατίδοιμι κἂν μόνην τούτου θέαν.

Hanc historiam attigit etiam Nicetas in Isaacio, l. III, n. 2.

καὶ τοὺς τῶν Οὐανδήλων ἄρχοντας ἐντίμως ἐφύλαττε A κομισθησομένους τῷ βασιλεῖ. Παρειλήφει δὲ καὶ Σικελίαν καὶ τὴν Σαρδὼ (νῆσος δὲ καὶ αὐτὴ ὡς ἤδη καὶ προϊστόρηται) καὶ τὰ μέχρι Γαδείρων ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, καὶ οὕτως ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἄγων αὐτόν τε τὸν Γελίμερα σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ συγγενέσι, καὶ πᾶσαν τὴν θεραπείαν αὐτοῦ, καὶ τιμῆς μεγάλης παρὰ τοῦ βασιλέως ἠξίωτο. Εἶτα καὶ θρίαμβον ἐπὶ τῇ νίκῃ κατήγαγε, τελουμένης ἁμίλλης ἵππων ἐν τῷ θεάτρῳ, αὐτοῦ τε τοῦ κρατοῦντος (ὡς ἔθος) προκαθημένου, καὶ τῆς γερουσίας παρούσης, καὶ τοῦ δήμου παντός. Καὶ προῄει μὲν ἐκ τῆς τῶν ἵππων ἀφετηρίας ὁ ἀρχιστράτηγος Βελισάριος τῆς πορφυρίδος τοῦ Γελίμερος παρεπομένου ἐχόμενος τῇ χειρί· συμπαρωμάρτουν δ' αὐτῷ καὶ οἱ τῶν τάξεων στρατηγοὶ, καὶ B ταγματάρχαι καὶ λοχαγοὶ, καὶ οἱ τοῦ Γελίμερος συγγενεῖς. Ἤδη δ' ἐφθακὼς ἔναντι τοῦ κρατοῦντος ὁ Βελισάριος, πείθει τὸν Γελίμερα εἰς τοὔδαφος καταβαλεῖν ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἀπονεῖμαι τῷ βασιλεῖ τὴν προσκύνησιν (4). Ὁ δ' ἐποίει τὸ προσταττόμενον, καταχεόμενος δάκρυσι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Βελισάριος προσούδισεν ἑαυτὸν, ἐνδεικνύμενος τῷ Γελίμερι ὅτι οὐχ ὡς αἰχμάλωτος ἐκεῖνος τοῦτο ποιῆσαι ἀπῄτητο, ἀλλ' ὅτι οὕτω νενόμισται προσκυνεῖσθαι τῶν Ῥωμαίων τοὺς βασιλεῖς, καὶ οἱονεὶ κουφίζων αὐτῷ τὸ δυστύχημα. Καὶ τὴν ἴσην δὲ τῇ βασιλίσσῃ προσκύνησιν ἀπονείμαντα τὸν Γελίμερα, καταγωγὴ δέχεται λαμπρὰ καὶ θεραπεία βασιλικὴ προετοιμασθεῖσα αὐτῷ. Μεθ' ἡμέρας δέ τινας αὖθις ἱππηλασίας ἀγομένης κατὰ τὸ θέατρον, τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου διὰ μέσης τῆς πόλεως κομιζόμενα καὶ θεατριζόμενα, εἰσήγοντο εἰς τὸ στάδιον ἀκόντια, καὶ θρόνοι, καὶ φορεῖα καταστηγῆ γυναικεῖα, χρυσοῦ τὰ πάντα πεποιημένα, καὶ λίθοις τιμαλφέσιν ἐπικοσμούμενα, καὶ κλίνη ὁμοία, καὶ χρυσόπαστοι τάπητες, καὶ σκευὴ τὰ ταῖς τραπέζαις ὑπηρετούμενα, τὰ μὲν ἐκ χρυσοῦ εἰργασμένα, τὰ δ' ἐξ ἀργύρου πεποιημένα, καὶ ἐκπώματα χρύσεά τε καὶ λιθοκόλλητα, καὶ ἁλουργεῖς ἐσθῆτες, καὶ πέπλοι παρόμοιοι, καὶ βασίλειοι στέφανοι, καὶ κόσμοι γυναικῶν διάλιθοί τε καὶ περιμάργαροι, καὶ ἄλλα πλεῖστα, καὶ ἀριθμὸν σχεδὸν ὑπερβαίνοντα. Καὶ ἐπὶ πᾶσι, λάρνακες ἑπτὰ χρυσίου μεσταὶ, καὶ βίβλοι τῶν θείων εὐαγγελίων (5), χρυσῷ περιλαμπόμεναι πάντοθεν, καὶ λίθων παντοίοις γένεσι ποικιλλόμεναι. Τὰ μὲν οὖν τοῦ θριάμβου ἦσαν ἐν τούτοις. Βελισάριος δὲ καὶ ὑπατείας ἠξίωτο.

ratorem adoret. Facit ille ut jubebatur, lacrymis oppletus. Procumbit et ipse Belisarius, ut Gelimero ostenderet, eum id facere jussum, non ut captivum, sed quia moris sit hoc modo adorari Romanorum imperatores, ejusque calamitatem sublevaret. Cum eumdem honorem et imperatrici habuisset Gelimerus, hospitio splendido et regiis ministeriis jam ante præparatis excipitur. Post dies aliquot, cum iterum ludi equestres in theatro agitarentur, spolia bellica per mediam urbem ostentata, in stadium inferuntur, jacula, sellæ, muliebres lecticæ, omnia aurea, et pretiosis lapillis exornata, et sponda ejusdem generis, auratique tapetes, et utensilia mensarum partim aurea, partim argentea, pocula item aurea, gemmis interpolata, purpureæque vestes, et pepla ejusdem generis, regales coronæ, ornamenta mulierum gemmis et margaritis interpuncta, aliaque plurima et pene innumerabilia: et post hæc omnia, cistæ septem auro plenæ, et libri sacrorum Evangeliorum undique auro refulgentes, et omnis generis lapillis distincti. Ac triumphus hujusmodi fuit: Belisario autem etiam consulatus est delatus.

Η'. Ἤδη δὲ τοῦ τῶν Οὐανδήλων πολέμου καταλυ- C θέντος, στέλλεται παρὰ τοῦ βασιλέως εἰς Ῥώμην, ταύτην τε καὶ πᾶσαν αὐτῷ τὴν Ἰταλίαν παραστησόμενος, ὑπὸ Γότθων κατεχομένην, ὧν Θευδάτος ἦν ἡγεμών. Τοῦτο μαθὼν ὁ Θευδάτος Ἀγαπητὸν τὸν τῆς Ῥώμης μέγαν ἀρχιερέα, ἄνδρα θεσπέσιον, στέλλει τῷ βασιλεῖ πρεσβευσόμενον. Ὁ δὲ καταλαβὼν τὸ Βυζάντιον, καὶ τῷ Ἰουστινιανῷ ἐντυχὼν, πρῶτον περὶ Θεοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ὀρθῆς διαλέγεται πίστεως, καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Νέας Ῥώμης ἀναγωγὴν Ἀνθίμου ὑπ' αἰτίαν πεποίητο, ὅτι τε μὴ κανονικῶς (6) ἐκ Τραπεζοῦντος, ἢ τῶν εἰς τὸν Πολεμονιακὸν Πόντον κειμένων πόλεων τυγχάνει μητρόπολις, εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετήνεκτο, καὶ ὅτι καὶ τῆς Σεβήρου κακοδοξίας μετέσχηκεν. D Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ σπουδῇ τῆς βασιλίδος τὸν Ἄνθιμον τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξιώσας καθέδρας τῆς Κων-

VIII. Bello Vandalico jam confecto, idem Romam ab imperatore mittitur, ut eam et totam Italiam a Gothis occupatam subigat, quorum dux erat Theudatus. Qui, ea re cognita, Agapetum pontificem 67
Romanum, virum admirandum, legatum mittit ad imperatorem, qui, Byzantium ad Justinianum profectus primum de Deo et recta in eum fide disserit, et Anthimi collocationem in Novæ Romæ sede incusat: neque enim eum Trapezunte, urbium Polemoniaci Ponti metropoli, Byzantium rite translatum, prætereaque perversa opinione Severi imbutum esse. Verum imperator, qui Anthimum intercessione conjugis Constantinopolitanum patriarcham designarat, acta sua rescindere noluit, et divino Agapeto acrius instanti, minatus, se suo arbitratu quod vellet, posse agere dixit. Cum autem pontifex ad minas risisset, seque cædem etiam æquo animo

Variæ lectiones et notæ.

(4) *Τὴν προσκύνησιν*. De ritu adorandi imperatores consulendus in primis Procopius, in *Hist. arcana*, c. 30; præterea Arnoldus Lubec. l. II, cap. 15.

(5) *Καὶ βίβλοι τῶν θείων Εὐαγγελίων*. Vide Gloss. med. Lat. in v. *Textus*.

(6) *Μὴ κανονικῶς*. Marcellinus comes : *Agapius Constantinopolim, ut diximus, de Roma adveniens, Anthimum mox de Ecclesia pellit, dicens eum juxta ecclesiasticam regulam adulterum, qui sua Ecclesia dimissa, ambierat alienam.*

iaturum esse respondisset, ac beatum fore, si talis sibi vitæ exitus daretur: verecundatus imperator, mutataque sententia, rem examinandam proposuit. Ac nonnulli e primoribus sacerdotibus Agapeto papæ Romano in imperatricis gratiam sunt refragati, ab eadem quoque largitionibus corrupti: quos tamen ille qui veritatem defenderet, omnes superavit. Itaque Anthimus, throno, quem annum unum occuparat, est ejectus, imperatore sanctissimum papam et veritatem reverito, et in ejus locum suffectus Menas, vir summæ pietatis, Alexandrinus patria, et illustri genere ortus, litterarum non expers, sacrarum maxime. Divinus igitur Menas, hoc modo patriarchatu potitus, ac ipse potius felici sorte patriarchatui traditus, particulari concilio cum pontifice Agapeto convocato, Severum, Eutychem, Petrum, Halicarnasseum Julianum, et Anthimum assensorem illorum anathemate notat. Cæterum sanctissimus papa Agapetus Constantinopoli defunctus est. Menas cum Ecclesiam per annos XVI pie gubernasset, obiit. Ei successit Eutychius, recteque præfuit per annos duodecim. Sub hoc, quintum concilium est coactum CLXV sanctorum Patrum, quorum princeps fuit Vigilius papa Romanus, et is cujus jam facta mentio est, Eutychius, et Alexandrinus Apollinaris. Concilii hujus indicti causa fuit Origenes, ejusque perversæ opiniones, et sectatores ejus Didymus atque Evagrius: quorum dogma fuit animas ante corpora exstitisse, et supplicii finem esse, et dæmones pristinam **68** dignitatem recuperaturos, aliaque plura. Hos, eorumque dogmata, necnon Theodorum ex Mopsuestia Nestorii suffragatorem, vel magistrum potius illius, anathemate notarunt, cum Justinianus concilio interesset, et pia decreta Patrum approbaret. Atque hæc ita gesta sunt. Belisarius autem cum in Italiam trajecisset, primum Neapolim obsidione capit. Deinde Romæ quoque ipsius potitur, partim vi, partim benevolentia civium. Nam Gotthorum rex Theudatus Ravennæ degebat. Mediolanum item Romani ceperunt. Quæ urbs cum a Gotthis denuo obsideretur, imperator Narsetem Belisario suppetias mittit, eunuchum illum quidem, cæterum virum strenuum, et rei militaris peritissimum, et iis qui rerum potiebantur, familiarem. Verum inter hos duos parum conveniebat. Nam cum Belisarius summam rerum bene gestarum sibi vendicaret,

A σταντινουπόλεως, τῆς οἰκείας ἀντείχετο πράξεως. Ἐνισταμένου δ' ἔτι τοῦ θείου Ἀγαπητοῦ, καὶ ἠπείλει αὐτῷ κύριος εἶναι λέγων, πράττειν ὃ βούλοιτο. Ὡς δ' ἐπεγέλα ἀπειλοῦντι (7) τῷ βασιλεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ ἡδέως ἂν δέξασθαι καὶ τὴν σφαγὴν ἀντεπῆγε, καὶ μακάριος εἶναι, εἰ γὰρ, ἔλεγεν, τοιούτου τέλους ἀξιωθείη, ᾐδέσθη ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ μεταβαλὼν, ὑπὸ ζήτησιν τὴν πρᾶξιν καθίστησι. Καὶ ἀντεῖπον μέν τινες τῶν ἀρχιερέων τῷ πάπᾳ Ῥώμης Ἀγαπητῷ, τῇ βασιλίσσῃ χαριζόμενοι, παρ' ἧς καὶ χρήμασιν ὑπεφθάρησαν. Πάντων δ' ἐκεῖνος τῇ ἀληθείᾳ συνηγορῶν, ὑπερετέρησε, καὶ ὁ Ἄνθιμος (8) τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκβέβλητο, B ἔτος ἓν ἀπολαύσας, αὐτοῦ τοῦ βασιλέως αἰδεσθέντος τὸν ἱερώτατον πάπαν, καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἀντεισήχθη δὲ Μηνᾶς (9), ἀνὴρ εὐσεβέστατος, αὐχῶν μὲν πατρίδα τὴν κατ' Αἴγυπτον Ἀλεξάνδρειαν, ἔκφυς δ' ἐνὸς τῶν ἐν ταύτῃ ἐπιφανῶν, καὶ λόγων οὐκ ὢν ἀνομίλητος, καὶ μάλιστά γε τῶν θειοτέρων. Οὕτω δὲ τῆς ἀρχιερωσύνης Μηνᾶς ὁ θεῖος τυχὼν, ἢ μᾶλλον ἐκείνης εὐτυχησάσης αὐτὸν, σύνοδον μερικὴν συγκροτεῖ, σὺν τῷ πάπᾳ Ἀγαπητῷ, καὶ ἀναθέματι περιβάλλει Σεβῆρον, καὶ Εὐτυχῆ, καὶ Πέτρον, καὶ τὸν Ἁλικαρνασέα Ἰουλιανὸν, καὶ τὸν Ἄνθιμον ὡς ἐκείνοις ὁμόφρονα. Ἔτι δ' ἐν τῷ Βυζαντίῳ διάγων ὁ ἱερώτατος πάπας Ἀγαπητὸς, μετήλλαξε τὴν ζωήν. Ὁ μέντοι Μηνᾶς (10) ἐπὶ δέκα καὶ ἓξ τὴν Ἐκκλησίαν εὐσεβῶς ἰθύνας ἔτη, τὸν βίον κατέλυσε (11)· καὶ ἀνήχθη εἰς τὴν C ἀρχιερατικὴν καθέδραν τῆς Νέας Ῥώμης Εὐτύχιος (12), προστὰς ὀρθοφρόνως τῆς Ἐκκλησίας ἐνιαυτοὺς δυοκαίδεκα. Ἐφ' οὗ καὶ ἡ πέμπτη (13) συνήθροιστο σύνοδος τῶν ἑκατὸν ἑξήκοντα καὶ πέντε ἁγίων Πατέρων, ὧν ἐξῆρχε Βιγίλιος πάπας Ῥώμης, καὶ ὁ εἰρημένος Εὐτύχιος, καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας Ἀπολλινάριος. Συνήθροιστο δὲ κατὰ τοῦ Ὠριγένους, καὶ τῶν ἀλλοκότων ἐκείνου δοξῶν, καὶ τῶν τὰ ἐκείνου πρεσβευσάντων Διδύμου καὶ Εὐαγρίου, οἵτινες τῶν ψυχῶν προϋπαρξιν ἐδογμάτιζον, καὶ τέλος τῆς κολάσεως ἔλεγον, καὶ τῶν δαιμόνων εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν, καὶ ἕτερα πλείονα, οὓς καὶ ἀναθέματι σὺν τοῖς αὐτῶν ὑπέβαλε δόγμασιν, ἀλλὰ καὶ τὸν D Μοψουεστίας Θεόδωρον τὰ Νεστορίου φρονοῦντα, ἢ μᾶλλον ἐκείνου γεγονότα διδάσκαλον, καὶ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ παρόντος ἐν τῇ συνόδῳ, καὶ συνευδοκοῦντος οἷς οἱ θεῖοι Πατέρες ἐκεῖνοι θεοφιλῶς ᾠκονόμησαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτῃ συνήνεκτο.

Variæ lectiones et notæ.

(7) *Ἀπειλοῦντι δέ*. Vide Anastasium Bibl. in Agapeto.

(8) *Ὁ Ἄνθιμος*. Anastasius in Agapito PP. *Eodem tempore ejecit* (Justinianus) *Anthimum a communione, et expulit in exsilium.*

(9) *Μηνᾶς*. Anastasius in Agapeto: *Tunc piissimus Augustus Justinianus rogans beatissimum Agapitum papam, et in loco Anthimi episcopum consecravit Catholicum nomine Mennam.* Ubi observandum eumdem pontificem Constantinopolit. ita semper indigitari in conciliis et apud scriptores Latinos, non vero *Menam*.

(10) *Ὁ μέν τι Μηνᾶς*. Illius memoriam agunt Græci 25 Aug. Menæa.

(11) *Τὸν βίον κατέλυσε*. Obiit Menas ἐν γήρᾳ πίονι, πλήρης καὶ τῶν κατὰ Θεὸν ἡμερῶν ὑπάρχων, ut ait Eustathius in Vita S. Eutychii Patr. CP. n. 23.

(12) *Εὐτύχιος*. Menæ successit Eutychius, tum annos natus 40, ut est apud eumdem Eustathium, n. 26.

(13) *Ἡ πέμπτη σύνοδος*. Vide eumdem Eustathium, n. 28, 29, etc.

Ὁ Βελισάριος (14) δὲ, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκπλεύσας, πρῶτον μὲν πολιορκίᾳ λαμβάνει Νεάπολιν, εἶτα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ῥώμην ἐπιδημήσας, ὁμοῦ μὲν δυνάμει, ὁμοῦ δὲ καὶ τῇ τῶν ἀστῶν εὐνοίᾳ, γέγονε καὶ ταύτης ἐντός. Ὁ γὰρ τῶν Γότθων ἄρχων Θευδάτος ἐν Ῥαβέννῃ διάγων ἐτύγχανε. Καὶ Μεδιόλανα δὲ ἡ πόλις κατεσχέθη παρὰ Ῥωμαίων. Τῶν δὲ Γότθων αὖθις πολιορκούντων αὐτὴν, ὁ βασιλεὺς τὸν Ναρσῆν μετὰ δυνάμεως ἐπαρῆξαι τῷ Βελισαρίῳ ἀπέστειλεν. Ἦν δὲ ὁ Ναρσῆς ἐκτομίας, ἄλλως μέντοι γενναῖός τε καὶ στρατηγικώτατος, καὶ τοῖς κρατοῦσιν ᾠκειωμένος. Ἀλλήλοιν οὖν μὴ συμφωνοῦντε τούτῳ τὼ στρατηγὼ τὼ διττὼ (ὁ μὲν γὰρ Βελισάριος ἑαυτῷ τῶν κατορθωμάτων ἤθελε τὸ πᾶν ἐπιγράφεσθαι· ὁ δέ γε Ναρσῆς οὐκ ἠνείχετο ὑπ' ἐκεῖνον τετάχθαι δοκεῖν), διῃρέθησαν, καὶ ὁ μὲν ἄλλῃ, ὁ δ' ἄλλῃ διετίθουν τὸν πόλεμον, διὸ καὶ ἐσφάλησαν ἔν τισι. Τῶν γὰρ Μεδιολάνων οἱ ταῦτα φρουροῦντες βασιλικοὶ τῶν ἀναγκαίων ἔνδειαν προβαλλόμενοι, τοῖς Γότθοις ἐξέστησαν, καὶ τάχα καὶ εἰς μεῖζόν τι κακὸν ἡ ἔρις ἂν ἀμφοῖν ἐτελεύτησεν, εἰ μὴ ὁ βασιλεὺς τὸν Ναρσῆν διὰ γραμμάτων πρὸς ἑαυτὸν μετεστείλατο.

A Narses autem illius auspiciis militare videri nollet: sejuncti diversis in locis bellum administrarunt, eaque causa fuit cur alicubi impegerint. Nam imperatorii milites, commeatus inopiam causantes, Gotthis Mediolano cesserunt, et majus forsitan ex eorum dissensione malum esset ortum, nisi imperator Narsetem per litteras revocasset.

Θʹ. Ἐντεῦθεν μόνος αὖθις ὁ Βελισάριος στρατηγῶν, πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὰς πόλεις αὐτῆς ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, καὶ τοσοῦτον τοῖς Βαρβάροις καὶ φοβερὸς καὶ ἐράσμιος γέγονεν, ὡς καὶ τῆς σφῶν ἀρχῆς αὐτὸν ἀξιοῦν, καὶ βασιλέα (15) ἱκετεύειν αὐτὸν γενήσεσθαι σφῶν, καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὰ σφέτερα πάντα ἀνατιθεμένων αὐτῷ. Ὁ δὲ, Οὐκ ἂν ποτε ζῶντος Ἰουστινιανοῦ, ἔφη, βασιλεὺς αὐτὸς κληθῆναι ἀνέξομαι, ὡς περὶ τούτων ὁ Καισαρεὺς Προκόπιος, αὐτῷ τότε συστρατευόμενος, ἔγραψεν. Ἐντεῦθεν τοίνυν ἐπίφθονος γεγονὼς διαβάλλεται πρὸς τὸν βασιλέα, ὡς βασιλείας ἐρῶν, καὶ ὃς αὐτὸν ἐκεῖθεν μετεκαλέσατο (16), ὡς εἰς τὴν Ἑῴαν στρατεύσοντα, καὶ τὸν Μηδικὸν ἐμπιστευθησόμενον πόλεμον. Τελευτᾷ μέντοι καὶ ἡ Αὐγοῦστα Θεοδώρα, ἐπιβιοῦσα τῇ βασιλείᾳ ἔτη εἴκοσι πρὸς ἑνὶ, καὶ μησὶ τρισί. Τῆς δὲ Μεγάλης ἐκκλησίας ἀπαρτισθείσης ἤδη καὶ καθιερωθείσης, συνέβη πεσεῖν ἐκ σεισμοῦ τὴν πρὸς ἀνατολὴν μεγάλην σφαῖραν τοῦ τοιούτου ναοῦ, ἣ πεσοῦσα τότε κιβώριον τῆς ἁγίας τραπέζης, καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ τὸν ἄμβωνα συνέτριψεν, ὅθεν λέγεται καὶ τὸν τροῦλον προστάξει τοῦ βασιλέως καθαιρεθῆναι, καὶ αὖθις ἀνεγερθῆναι ἐπὶ πόδας εἴκοσι καὶ πέντε μετεωρότερον, καὶ καθιερωθῆναι (17) παρὰ Εὐτυχίου τοῦ Πατριάρχου τὸ δεύτερον. Ἐπὶ τούτου τοῦ βασιλέως καὶ τὸ κῆτος ἑάλω, ὃ εἰς πεντήκοντα καὶ ἐπέκεινα Βυζαντίοις ἠνώχλει ἐνιαυτοὺς, ὃ Πορφύριον ἐκάλουν, οὐκ ἀεὶ μὲν φαινόμενον ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων. Ὅτε δ' ἐφαίνετο, πολλὰς μὲν τῶν νηῶν ὑποβρυχίους ἐτίθει, πολλῆς δὲ φθορᾶς αἴτιον ἀνθρώποις ἐγένετο, καθ' οὗ πολλαῖς μὲν ἐχρήσαντο μηχαναῖς, πᾶσαι δ' ἔμενον ἄπρακτοι, ἑάλω μέντοι δελφῖνας διῶκον. Οἱ μὲν γὰρ ἐκεῖνο φεύγοντες τῇ

B IX. Post id Belisarius, solus rem gerens, omnem Italiam et urbes ejus subegit, et Barbaris tantum sui et terrorem et amorem incussit, ut et suum imperium illi deferrent, orarentque ut rex suus esse dignaretur, se suaque omnia illius fidei permittentes. At ille, ut Cæsariensis Procopius, qui sub illo militavit, refert, nunquam se commissurum esse dixit, ut vivente Justiniano rex appellaretur. Hinc invidia conflata, ab imperatore ob calumniam affectati imperii accersitur, per speciem ejus in Orientem ad bellum Medicum ablegandi. Interea Augusta Theodora obit, cum in imperio vixisset annos XXI et menses III. Ecclesia Magna jam absoluta et consecrata, accidit, ut magnus globus versus orientem collocatus ex terræ C motu caderet, eoque casu et ciborium sacræ mensæ, et ipsa sacratissima mensa, et ambo contereretur. Qua de causa trullum etiam jussu imperatoris demoliti, denuo instaurarunt, XXV **69** pedibus altius eductum, et ab Eutychio patriarcha denuo consecratum. Hoc imperatore etiam cetus ille captus est, qui Byzantiis ultra L annos molestus fuit, quem Porphyrium appellabant, non ille quidem semper apparens, sed ex intervallis. Cæterum quoties apparebat, cum multas naves demergebat, tum multis hominibus exitium afferebat. Qui cum multis machinis peteretur, eæque omnes essent irritæ, tandem in persequendis delphinis captus est: qui cum prope terram confugissent, ille im- D petum non inhibuit, donec proxime terram provectus, in uliginem et profundum lutum incidisset, unde emergere non potuit. Quo accolæ cognito, marinam illam belluam securibus et bipennibus confecerunt, et funibus, qua crassior erat, alligatis

Variæ lectiones et notæ.

(14) *Ὁ δὲ Βελισάριος*. Vide Anastasium Bibl. in S. Silverio PP. initio et alios.

(15) *Καὶ βασιλέα*. Procop. l. II *De bello Gotth.* c. 30.

(16) *Ἐκεῖθεν μετεκαλέσατο*. Gregorius Turon. lib. III cap. 32: *Cumque imperator vidisset quod Belisarius crebrius vinceretur, amoto eo, Narsetem in ejus locum statuit: Belisarium vero comitem stabuli, quasi pro humilitate, quod prius fuerat, posuit.*

(17) *Καθιερωθῆναι*. Celebrata ædis Sophianæ secunda Encænia 20 Decembris Theophanes, 24 ejusdem mensis *Chronicon Alexandrinum* adnotant. At Menæa ita distinguunt: ad 22 Decemb., Τὰ θυρεπανοίξια τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὸ φωτοδρόμιον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας. Et ad 23 ejusdem mensis: Τὰ ἐγκαίνια τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας.

boum jugis in terram pertraxerunt. Ejus longitudo xxx cubitorum fuit, latitudo x, ut Procopius Cæsariensis refert. Eodem etiam auctore, Justiniani temporibus tela serica a Romanis texi cœpit, quæ prius a Persicis mercatoribus tantum afferebatur, cum ignorarent quomodo fieret, neque scirent fila esse vermium. Cæterum duo monachi ex India Byzantium profecti, originem illius declararunt, polliciti, se fetum illorum vermium, ova nimirum perexigua allaturos, et ostensuros Romanis, quemadmodum illa fovendo animata, in vermes mutentur, et sericum texant, natura magistra usi. Eos monachos Justinianus in præsentia muneribus, de cætero magnis pollicitationibus ad illud peragendum confirmavit. Itaque serum ova Byzantium attulerunt, et in fimo collocata, in vermes transformarunt, et mori foliis aluerunt, indeque sericum confecerunt. Ex eo igitur Romani cognovere quo pacto sericum conficiatur. Cum autem Justiniano multorum insidiæ nuntiarentur, quarum etiam Belisarius patricius esset particeps : satellites ei omnes ademit, ipsumque domi custodiri jussit, ejusque mortui opes in fiscum omnes sunt relatæ. Sub extremam ætatem in eorum hæresim incidit, qui opinantur Dominum non mortalem carnem assumpsisse, sed eam simul atque assumpta esset immortalem exstitisse. In quam opinionem cum omnes adductos vellet, Eutychium patriarcham refragantem **70** et adversantem, Amasiam relegavit, designato patriarcha Joanne ex-scholastico, Antiocheno apocrisiario. In eaque opinione decessit Justinianus, cum regnasset annos xxxviii, menses vii, dies xiii, imperio consobrino suo Justino relicto.

A γῇ προσεπέλαζον, τὸ δὲ τὴν κατ' ἐκείνων ὁρμὴν οὐκ ἀνέκοπτεν, ἕως ἄγχιστά πη τῆς γῆς γεγονὸς, ἰλύϊ βαθείᾳ καὶ τελματώδει ἐμπέπτωκεν. Ἔνθα δὴ τῷ πηλῷ προσεπέπλαστο καὶ τοῦ τέλματος, οὔπως ἔτι ἀναδῦναι δεδύνητο. Ὃ τοῖς περιοίκοις γνωσθὲν, ὥπλισεν αὐτοὺς κατὰ τοῦ θαλαττίου τούτου θηρὸς, καὶ ἀξίναις αὐτὸ συγκόψαντες καὶ πελέκεσιν, ἀπέκτειναν. Εἶτα σχοίνους τῶν ἁδροτέρων τούτου ἐξάψαντες ζεύγεσι βοῶν, αὐτὸ τῆς θαλάσσης ἐξείλκυσαν. Ἦν δὲ τὸ μὲν μῆκος αὐτοῦ τριάκοντα πήχεων, ἐς δέκα δ' ηὐρύνετο, ὡς ὁ Καισαρεὺς Προκόπιος καὶ περὶ τούτου ἱστόρησεν. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτου τοῦ βασιλέως, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, καὶ τὰ τῶν Σηρῶν νήματα (18), ἡ μέταξα δηλαδὴ, παρὰ Ῥωμαίοις γίνεσθαι ἤρξατο. Ἤγετο μὲν γὰρ B ἐκ Περσῶν ὠνούμενον δι' ἐμπόρων παρὰ Ῥωμαίοις τὸ τῆς μετάξης χρῆμα· οὐκ ᾔδεισαν μέντοι, οὔθ' ὅπως γίνοιτο, οὔθ' ὅτι νήματα σκωλήκων ἐστί. Μοναχοὶ δὲ δύο τινὲς πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐξ Ἰνδίας ἀφικόμενοι, τὴν ταύτης γένεσιν διηγήσαντο, καὶ ὑπισχνοῦντο κομίσαι τῶν σκωλήκων ἐκείνων γόνον ᾠὰ, ὄντα τὸν ὄγκον βραχύτατα, καὶ δεῖξαι Ῥωμαίοις, ὅπως ἐκεῖνα ζωογονοῦνται θαλπόμενα, καὶ εἰς σκώληκας μεταμείβονται, καὶ ὅπως δημιουργοῦσι τὴν μέταξαν, τὴν φύσιν σχόντα διδάσκαλον. Τούτους τοίνυν τοὺς μοναχοὺς ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς δωρεαῖς τε πρὸς τὸ παρὸν, καὶ πρὸς τὸ μέλλον λαμπραῖς ὑποσχέσεσι πρὸς τὸ ἔργον ἐπέῤῥωσεν. Οἱ δὲ τά τε τῶν Σηρῶν ᾠὰ μετεκόμισαν εἰς τὸ Βυζάντιον, C καὶ εἰς σκώληκας ταῦτα μετήμειψαν κόπρῳ ἐνθέμενοι, καὶ ταύτῃ θερμήναντες, καὶ συκαμίνων ἔθρεψαν φύλλοις, καὶ μέταξαν εἰργάσαντο δι' αὐτῶν, κἀντεῦθεν τοῦ λοιποῦ τοῖς Ῥωμαίοις ἐγνώσθη, ὅπως ἐργάζοιτο μέταξα. Ἐπιβουλῆς δὲ παρὰ πολλῶν μελετωμένης μηνυθείσης τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ πατρίκιος Βελισάριος κατηγορήθη μετέχειν αὐτῆς, καὶ ἀφείλετο μὲν (19) ὁ βασιλεὺς τοὺς δορυφόρους αὐτοῦ ξύμπαντας, ἐκεῖνον δ' ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἀφῆκε τηρούμενον· τελευτήσαντος δὲ, ἡ τούτου περιουσία τοῖς βασιλικοῖς ἀπονενέμητο θησαυροῖς. Ἰουστινιανὸς δὲ περὶ τὰ τελευταῖα (20) αἱρέσει ἁλώσιμος (21) γεγονὼς τῇ

Variæ lectiones et notæ.

(18) *Τῶν Σηρῶν νήματα.* Procop. l. iv *De bello Gotth.* c. 17.

(19) *Καὶ ἀφείλετο μέν.* Ter in Justiniani offensionem venit Belisarius : ac semel quidem post devictos Vandalos, tyrannidis insimulatus, ex Africa revocatus, post C. Basilii anno 4 ut scribit Marcellinus comes : *Belisarius de Oriente evocatus* D *in offensam periculumque incurrens grave, et invidiæ subjacens, rursus remittitur ad Italiam.* Rem etiam prodit Procopius, lib. xxi *De bello Vandal.* et in *Hist. arcana*, cap. 18. Rursum Theodora Augusta instante, in gratiam Antoninæ uxoris, conjugi tum infensæ, illo non modo exauctorato, sed et omni satellitio privatus, adeo ut solus urbem obiret cogitabundus ac tristis, ac sibi de imminente cæde timens, ut narrat idem Procopius in *Hist. arcana*, cap. 4, et ex eo Constantinus Manasses, p. 60 ; tertio denique, jam senex, post devictos urbem lacessentes Hunnos anno Justiniani 32, tanquam popularis auræ blanditiis insolescens, aliasque spes animo volvens, jussu imperatoris omni satellitio spoliatus, domi sub custodia detentus est, ut narrant Agathias, lib. v, et alii ; sed anno 36, Julii mensis 10, in pristinum gradum restitutus est. Denique anno 38, mense Martio Byzantii moritur facultatesque ejus omnes ædi Marinæ, seu ærario publico addicuntur, ut prodit Theophanes. Ex quibus falsum esse colligitur quod scribit Fredegarius in *Hist. Francor. Epitomata*, cap. 50, et ex eo Aimoinus, Belisarium a Francis in Italia interfectum. Hanc igitur postremam Belisarii calamitatem hic intelligit Zonaras, quæ occasionem præbuit fabulosis quibusdam Græcis scriptoribus confingendi, effossis oculis, in trivio mendicasse obolos Belisarium, quod de Joanne Cappadoce viro patricio, ex consule, et, præfecto prætorii inaudierant ex eodem Procopio, lib. i *De bello Persico extremo*, quem ἄρτον ἢ ὀβολὸν ἐκ τῶν προσπιπτόντων petiisse scribit. Simile quiddam præterea narrat Leo Grammaticus in Michaele Theophili filio, p. 467, de Symbatio Armenio, Cæsaris genero, qui rebellaverat. Captus enim, altero ex oculis effosso, et dextra ejus amputata, ad ædem Lausi statuitur, καὶ δεδώκασι σκεῦος ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ, ἵνα ὃ ἔχῃ προαίρεσιν ἐπιῤῥίπτῃ αὐτῷ τι, etc.

(20) *Περὶ τὰ τελευταῖα.* Vide Eustathium in vita S. Eutychii n. 33.

(21) *Αἱρέσει ἁλώσιμος.* Vide Evagrium lib. iv, c. 38, et Baronium.

τῶν Ἀφθαρτοδοκητῶν, οἳ οὐ φθαρτὴν τὴν σάρκα προσλαβεῖν τὸν Κύριον, ἀλλ' ἄφθαρτον ἅμα τῇ προσλήψει εἶναι αὐτὴν δογματίζουσιν, οὕτω πιστεύειν ἅπαντας ἔσπευδεν, ἀντιλέγοντα δ' αὐτῷ καὶ ἄντι διατιθέμενον τὸν πατριάρχην Εὐτύχιον (22) ὑπερόριον ἔθετο εἰς Ἀμάσειαν (23), καὶ προεχειρίσθη πατριάρχης ὁ ἀπὸ σχολαστικῶν Ἰωάννης, Ἀντιοχείας ὢν ἀποκρισιάριος, καὶ ἐτελεύτησεν οὕτω φρονῶν Ἰουστινιανός, βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα καὶ ὀκτὼ (24), μῆνας ἑπτὰ, ἡμέρας τρισκαίδεκα, τῷ ἀνεψιῷ αὐτοῦ Ἰουστίνῳ τὴν βασιλείαν καταλιπών.

Ι'. Ἰουστῖνος δὲ τὸ γένος τυγχάνων Ἰλλυριὸς, A κουροπαλάτης πρὸ τῆς βασιλείας τετίμητο, καὶ ἦν τὴν φύσιν εἰς ἅπαντα δεξιὸς, τὴν γνώμην τε μεγαλόψυχος· ὃς εὐσεβὴς ὢν τοὺς παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δομηθέντας ἐπεκόσμει ναοὺς, καὶ τὰς ἁψῖδας ἀμφω τῷ ναῷ τῷ ἐν Βλαχέρναις προσέθετο ἐκ καινῆς, ὡς εἶναι τοῦτον σταυροειδῆ· καὶ τὸν ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ ναὸν τῶν κορυφαίων ἀποστόλων πολυτελῶς ἐδομήσατο, καὶ τὸν τῶν θείων Ἀναργύρων ναὸν ἐν τοῖς Βασιλίσκου, καὶ τῶν τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος Θέκλης, καὶ τὸν τοῦ παλατίου Χρυσοτρίκλινον, καὶ τὸν μέγαν ἀγωγὸν τοῦ Οὐάλεντος ἀνεκαίνισε, καὶ πλείονα δ' ἕτερα. Ἦν δὲ τούτου γαμετὴ Σοφία, ἣν καὶ Αὐγούσταν ἔστεψεν, ἧς ὀνόματι καὶ τὸν λιμένα τῶν Σοφιῶν ᾠκοδόμησε, καὶ βασίλεια πρὸς τῆς πόλεως, Σοφιανὰ (25) δι' ἐκείνην καὶ τὸν τόπον καὶ ταῦτα κατονομάσας, ἐν οἷς καὶ ἐπίγραμμα παρὰ Ἀγαθίου ἐγένετο τόδε·

X. Justinus, natione Illyrius, ante imperium curopalatæ honorem gessit, vir ingenio ad omnia habili et magnanimus. Sacras ædes a Justiniano exstructas pro sua pietate adornavit, et utrumque fornicem templo Blacherniano addidit, ut formam crucis exprimat: et in Orphanotropheo templum Principum apostolorum magnis sumptibus exstruxit, et Sanctorum Anargyrorum in Basilisci tractu. Item divæ Theclæ protomartyris, et aureum triclinium palatii, et magnum Valentis aquæductum renovavit, atque alia plura. Uxorem Sophiam augustali corona ornavit, ejusque nomine portum Sophiarum exstruxit, et regiam ante urbem, quam et ipsam vicinaque loca ejus gratia Sophiana nominavit. Ei hoc Agathiæ epigramma est inscri- B ptum :

Ὀππόθι τεμνομένης χθονὸς ἄνδιχα πόντον ἀνοίγει.
Πλαγκτὸς ἀλικλύστων πορθμὸς ἐπ' ἠιόνων,
Χρύσεα συλλέκτρῳ τὰ δ' ἀνάκτορα θῆκεν ἀνάσσῃ
Τῇ πολυκυδίστῃ θεῖος ἄναξ Σοφίῃ.
Ἄξιον, ὦ Ῥώμη, μεγαλόκρατες ἀντία σεῖο
Κάλλος ἀπ' Εὐρώπης δέρκεται εἰς Ἀσίην.

Qua resonante freto fluctus cava littora tundunt,
Et duplici Pontus nomine findit humum,
Inclytus uxori celebranda palatia struxit.
Rex Sophiæ, multus quam decoravit honos.
Quam bene, Roma, potens tua gloria constitit, unde
Europæ atque Asiæ fertilis arva patent.

Αὕτη ἡ βασιλὶς Σοφία ἀκριβωσαμένη πάντας τοὺς δανειστὰς, καὶ ὅσα τινὲς αὐτοῖς ὤφειλον, εἴ τε δι' ἐγγράφων, ἢ καὶ δι' ἐνεχύρων, κατέβαλε μὲν αὐτοῖς τὰ δάνεια οἴκοθεν, ἔλαβε δὲ τὰ ἐνέχυρα καὶ τὰ ἔγγραφα, καὶ τὰ μὲν ἐνέχυρα τοῖς δεσπόταις ἀπέδωκε, τὰ δ' ἔγγραφα ἐξηφάνησε. Νοσεροῦ δὲ τυχὼν σώματος ὁ βασιλεὺς οὗτος, καὶ διὰ τοῦτο μὴ συνεχῶς προϊὼν, τοὺς ἀδικεῖν βουλομένους, ὡς μηδενὸς ὄντος τοῦ ἐκδικοῦντος, ἀδεεστέρους ἐποίησε. Καί ποτε προελθὼν, ἠνωχλήθη παρὰ πολλῶν ὡς ἀδικουμένων. Γέγονεν οὖν ἡ τῶν ἀδικουμένων ἐκδίκησις διὰ φροντίδος αὐτῷ. Φροντίζοντι δὲ περὶ τούτου, πρόσεισί τις ἐπαγγελλόμενος, εἰ ἔπαρχος γένοιτο, καὶ κατὰ πάντων αὐτῷ δοθείη ἐξουσία δι' ὡρισμένου καιροῦ, μή τινα εὑρεθῆναι τὸν ἀδικούμενον. Ἡσθεὶς οὖν τῇ ὑποσχέσει ταύτῃ ὁ βασιλεὺς, τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον προεχειρίσατο ἔπαρχον. Ὁ δὲ προκαθίσας, προσελθόντος αὐτῷ τινὸς,

Hæc imperatrix Sophia fœneratoribus omnibus perquisitis, et ære alieno, quod eis sive ex syngraphis, sive pignoribus positis deberetur, debita de suo dissolvit, pignora dominis restituit et syn- C graphas abolevit. Sed imperator cum esset morbido corpore, neque frequenter in publicum prodiret, multos ad inferendam aliis injuriam, quasi nullus earum vindex esset, audaciores reddidit. Cum autem aliquando progressus a multis vexaretur de injuriis conquerentibus, deque iis vindicandis cogitaret: quidam ad eum accessit, qui pollicebatur, si præfectus crearetur, et potestatem ad certum tempus in omnes acciperet: neminem inventum iri cui fieret injuria. Ea pollicitatione delectatus **71** imperator, hominem præfectum designat. Is cum pro tribunali sederet, et quidam ex illustrioribus senatoribus accusatus a quodam et accersitus, se non sisteret, ei denuo denuntiat.

Variæ lectiones et notæ.

(22) *Τὸν πατριάρχην Εὐτύχιον*. Hujus memoriam agunt Græci 6 Aprilis, ut est in Menæis, vitam vero scripsit Eusthatius seu Eustachius editam a Papebrochio.

(23) *Εἰς Ἀμάσειαν*. Primo in insulam Principis, deinde Amaseam relegatur Eutychius. Idem Eusthatius n. 40.

(24) *Βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα καὶ ὀκτώ*. Sumptio principatus initio a 1 April. indict. 5, quo a D patruo Justino imperator appellatus est, uti monuimus in *Familiis Byzantinis*, et ut ipsemet imperii sui annos putat in novella 47.

(25) *Σοφιανά*. De sophianarum palatio multa congessimus in nostra *Constantinopoli*, lib. IV, sect. 12, n. 1. Illius præterea meminit anonymus MS. in vita S. Stephani Jun. ubi de Copronymo: Ἐν τῷ αὐτοῦ παλατίῳ, ἔνθα καὶ τὰς μυσαρὰς αὐτοῦ προπομπὰς ἐποιεῖτο τῷ ἐπιλεγομένῳ Σοφιανές.

At ille ne tum quidem adest, contempto apparitore, sed ad imperatoris convivium se confert, quo invitatus erat. Eo præfectus cognito, et ipse regiam ingressus, quamvis convivio jam inchoato, ad imperatorem ait : *Se illi promisisse, intra tantum tempus relicturum neminem cui fieret injuria : idque omnino effecturum, si potestatis imperatoriæ auxilium atque auctoritas sibi suppeteret. Sin ipse imperator injurios foveret, eisque amicis et convivis uteretur, se nullum facturum operæ pretium. Aut igitur illis non dandam esse licentiam, aut sibi magistratum abrogandum.* Ad ea imperatore, si vel ipse cuiquam injuriam fecisset, se abduci jubente : præfectus reum e convivio in prætorium adduxit, auditaque utrinque causa, illum cum sontem invenisset, plagis affecit, et accusatori damnum cum accessione multiplici pensare jussit. Ex eo homines sui emolumenti cum aliorum detrimento studiosi, modestiores facti et ad injuriam tardiores, cum iis quos læserant, transegerunt. Persica pax hoc imperatore soluta est. Nam cum Romani Persis annuas quingentas libras penderent, ut sibi vicina Romanæ ditionis castella illæsa tuerentur, Justinus, qui turpe esse dicebat Romanos Persis vectigales esse, aurum retinuit : missisque legatis ad Aretham Æthiopum regem, impetravit ut Persicas provincias Æthiopiæ finitimas incursaret ac prædaretur. Quibus de causis cum denuo bellum inter Romanos et Persas exarsisset, Martinum patricium cum imperio contra eos in Orientem misit, et quarto ejus anno commisso prælio, quamvis utrinque multi cecidissent, tamen victoria penes Romanos fuit. Cæterum rex Persarum Hormisdas Ardamanem cum ingentibus copiis misit ad provincias Romanorum diripiendas; qui, longe lateque pervagatus, maximaque præda rapta, domum rediit, Martino patricio ei obviam ire non auso. Id imperator ægerrime tulit, atque imperium Martino abrogatum, in Archelaum contulit, et pacem cum Hormisda fecit. Verum ex eo mœrore in phreniti-dem **72** incidit : fuit etiam pedibus æger. Et quia liberos non habebat, jam antea Tiberium excubitorum comitem adoptatum Cæsarem appellarat. Morbo igitur liberatus, accersito patriarcha Eutychio (nam Joanne ex-scholastico mortuo reductus fuerat, et in pontificiam sedem restitutus) et senatu atque omni clero Ecclesiæ convocato, Tiberium imperatorem appellat, eique mandat omnibus audientibus, ut Deum pie colat, ut subditis benefaciat, ut oppressis injuria opem ferat, ne militibus quidvis audendi licentiam tribuat, ne purpura

A καὶ αἰτιωμένου τῶν επισημοτέρων συγκλητικῶν ἕνα, μετεκαλέσατο τὸν αἰτιώμενον· ἀλλ' οὐκ ἀπήντησεν ἐκεῖνος. Εἶτα καὶ δεύτερον ἔθετο μήνυμα πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ καὶ τούτου καταφρονήσας, εἰς τὸ βασιλικὸν ἀπῄει συμπόσιον, ἔτυχε γὰρ κεκλημένος πρὸς τοῦτο. Ὡς δὲ τοῦτο ἔγνω ὁ ἔπαρχος, ἀπῆλθε κἀκεῖνος εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ εὗρεν ἤδη συνιστάμενον τὸ συσσίτιον, καὶ φησὶ πρὸς τὸν βασιλέα· *Ὑπεσχόμην σοι, βασιλεῦ, διὰ τόσου καιροῦ μηδένα καταλιπεῖν ἀδικούμενον, τοῦτο δὲ πάντως μοι ἀνυσθήσεται, εἰ καὶ τὴν ἐκ τοῦ κράτους σου ἐπικουρίαν ἔχω, καὶ τὴν ῥοπήν· εἰ δὲ μᾶλλον αὐτὸς τῶν ἀδικούντων ἀντιποιῇ, καὶ φιλίως αὐτοῖς διακείμενος, συνεστιωμένους ἔχεις, οὐδέν μοι ἔσται ἀνύσιμον· ἢ γοῦν μὴ μεταδίδου παῤῥησίας αὐτοῖς, ἢ* B *παῦσόν με τῆς ἀρχῆς.* Καὶ ὁ βασιλεύς, Εἰ αὐτὸς ἐγώ εἰμι, φησίν, ἀδικῶν, ἐξανάστησόν με ἐντεῦθεν. Αὐτίκα τοίνυν ὁ ἔπαρχος τὸν αἰτιώμενον ἐκεῖνον ἐκ τῆς πανδαισίας ἐξαναστήσας, καὶ εἰς τὸ δικαστήριον καταστήσας, καὶ τῷ κατ' αὐτοῦ λέγοντι συνδικάσας αὐτόν, καὶ γνοὺς ἀδικοῦντα, ἐκεῖνον μὲν ἐκόλασε ταῖς εἰς σῶμα πληγαῖς· τῷ δὲ ἀδικουμένῳ ἐκ τῆς ἐκείνου ὑπάρξεως πολλαπλάσιον ἀποκατέστησε τὸ ἀδίκημα. Ὅθεν δείσαντες, οἷς ἦν προαίρεσις πλεονεκτική, τοῦ ἀδικεῖν ἀνεστάλησαν, καὶ τοῖς ἠδικημένοις εἰς συμβάσεις ἐχώρησαν. Αἱ δὲ πρὸς Πέρσας (26) σπονδαὶ ἐπὶ τούτου τοῦ βασιλέως ἐλύθησαν· δασμὸν γὰρ ἐνιαύσιον λίτρας πεντακοσίας τῶν Ῥωμαίων διδόντων αὐτοῖς, ἵνα τὰ σφίσιν ἀγχίθυρα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεμονίας ἀβλαβῆ φυλάσσωνται C φρούρια, ὁ Ἰουστῖνος οὗτος ἐπονείδιστον εἶναι τὸ φορολογεῖσθαι παρὰ Περσῶν Ῥωμαίους λέγων, ἐπέσχε τὸ χρυσίον. Διαπρεσβευσάμενος δὲ πρὸς Ἀρεθὰν (27) τῶν Αἰθιόπων βασιλέα, ἔπεισεν αὐτόν, τὰ πλησιάζοντα τοῖς Αἰθίοψι τῆς τῶν Περσῶν ἐπικρατείας, καταδραμεῖν καὶ ληΐσασθαι· διὸ καὶ αὖθις μέσον Περσῶν καὶ Ῥωμαίων ἀνεῤῥίπιστο πόλεμος. Στρατηγὸν οὖν τῆς Ἀνατολῆς ὁ βασιλεὺς τὸν πατρίκιον Μαρτῖνον (28) προχειρισάμενος, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν, καὶ τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ συνέστη πόλεμος, καὶ πολλοὶ μὲν ἀμφοτέρωθεν ἔπεσον, νικῶσι δ' ὅμως Ῥωμαῖοι. Ὁ δὲ τῶν Περσῶν (29) κρατῶν Ὁρμίσδας Ἀρδαμάνην ἔπεμψε μετὰ βαρείας δυνάμεως, τὰ ὑπὸ Ῥωμαίους ληΐσασθαι· ὃς D πολλὴν ἐπελθὼν χώραν Ῥωμαϊκήν, καὶ λείαν πλείστην ἐξ αὐτῆς ἡρπακώς, ἐπανῆλθεν, τοῦ πατρικίου Μαρτίνου μὴ τολμήσαντος αὐτῷ ἀντεπεξελθεῖν. Ἃ μαθὼν ὁ βασιλεύς, ἐν συμφορᾷ ἐποιήσατο, καὶ τὸν μὲν Μαρτῖνον τὴν στρατηγίαν ἀφείλετο, Ἀρχελάῳ δὲ αὐτὴν ἐνεπίστευσε, καὶ πρὸς Ὁρμίσδαν σπονδὰς ἔθετο (30) αὖθις. Ἐκ δὲ τῆς διὰ ταῦτα λύ-

Variæ lectiones et notæ.

(26) *Αἱ δὲ πρὸς Πέρσας*. Bellum a Justino Persis illatum ad annum 5 revocat Joan. Biclariensis : de quo agunt præterea Evagrius, lib. v, cap. 7, Theophanes et Cedrenus, an. 7, etc.

(27) *Ἀρεθάν*. Idem Theophanes an. 7.

(28) *Μαρτῖνον*. Sic appellatur a Theophane : Marcianum vocat Evagrius lib. v, cap. 8.

(29) *Ὁ δὲ τῶν Περσῶν*. Persas cum Romanis pacis fœdera rupisse an. 8. Justini auctor est Biclariensis. At quem Hormisdam Teeophanes et Zonaras, Chosroem vocat Evagrius, lib. v, c. 9-12, ubi et de Adarmane et Martini exauctoratione pariter agit.

(30) *Σπονδὰς ἔθετο*. Evagrius, lib. v, cap. 12

πης νόσῳ φρενίτιδι περιπέπτωκεν, ἤλγει δὲ καὶ τοὺς A πόδας. Ἀμοιρῶν μέντοι γονῆς οἰκείας, ἔφθη τὸν Κόμητα (31) τῶν ἐξκουβίτων Τιβέριον υἱοποιησάμενος, καὶ Καίσαρα ἀνειπών. Ἀνεθεὶς δὲ τῆς νόσου, προσεκαλέσατο (32) τὸν πατριάρχην Εὐτύχιον (θανόντος γὰρ τοῦ ἀπὸ σχολαστικῶν Ἰωάννου, πάλιν οὗτος ἐπανήχθη, καὶ εἰς τὸν θρόνον ἀποκατέστη τὸν ἀρχιερατικὸν), συναθροίσας δὲ καὶ τὴν σύγκλητον, ἀλλὰ καὶ τὸν κλῆρον τῆς Ἐκκλησίας, βασιλέα τὸν Τιβέριον ἀνηγόρευσεν, ἐπ' ἀκροάσει πάντων αὐτῷ ἐντειλάμενος, τὰ πρὸς Θεὸν εὐσεβεῖν, τοὺς ὑπηκόους εὐεργετεῖν, τοὺς ἀδικουμένους διεκδικεῖν, τοῖς στρατιώταις μὴ ἐνδιδόναι πλεονεκτεῖν, μὴ μέγα ἐπὶ τῇ ἁλουργίδι φρονεῖν, τοῖς εὐποροῦσιν ἀπολαύειν, τῶν οἰκείων ἀνεπιφθόνως παραχωρεῖν, τοῖς μὴ ἔχουσιν, ὡς δύναμις, ἐπαρκεῖν τὴν βασιλίδα καὶ πρώην κυρίαν αὐτοῦ, προσηκόντως τιμᾷν. Ταῦτα παραινέσας καὶ συμβουλεύσας ὁ Ἰουστῖνος τῷ Τιβερίῳ, ἐξέλιπε, βασιλεύσας ἔτη τρισκαίδεκα.

efferatur, ut divitibus sua re familiari citra invidiam fruendi det potestatem, ut pauperibus pro virili succurrat, ut imperatricem dominam dudum suam convenienti honore afficiat. Quæ cum Tiberium monuisset, obiit anno imperii XIII.

ΙΑ'. Στεφθεὶς δὲ ὁ Τιβέριος ὑπὸ Εὐτυχίου τοῦ πατριάρχου, καὶ τὴν οἰκείαν γαμετὴν Ἀναστασίαν B Αὐγούσταν ἀνηγόρευσεν, ᾗ δύο αὐτῷ θυγατέρας ἐγείνατο, Χαριτὼ καὶ Κωνσταντίαν. Σοφία δὲ ἡ πρώην βασίλισσα τῶν ἀνακτόρων ὑπαπελθοῦσα εἰς τὰ ὁμώνυμα ἑαυτῇ κατῳκίσθη βασίλεια, βασιλικὴν αὐτῇ τοῦ Τιβερίου δόντος ὑπηρεσίαν, ὡς οἰκείᾳ μητρί. Οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ καὶ πρὸς Ὁρμίσδαν πρεσβείαν ἐποιήσατο, ἀνανεῶν τὰς σπονδάς. Ὁ δὲ τὴν ἀνανέωσιν οὐ προσήκατο· διὸ καὶ ὁ Τιβέριος πρὸς τὸν κατὰ Περσῶν πολλὴν ἡτοίμασε στρατιάν, καὶ Ἰουστινιανὸν τῶν ἐπισήμων τινὰ τῆς Ἀνατολῆς προὐβάλλετο στρατηγόν, ὃς ἐπὶ Πέρσας χωρήσας, ἐπεὶ πλησίον αὐτῶν ἐστρατοπεδεύσατο, εἰς λόγους ἧκε πρὸ παρατάξεως, καὶ ἔπεισεν αὐτούς, σπείσασθαι Ῥωμαίοις ἐπὶ τρία ἔτη. Ἤδη δὲ τοῦ τρίτου C παραῤῥυϊσκομένου ἐνιαυτοῦ, Ὁρμίσδας ὁ τῶν Περσῶν ἀρχηγὸς σὺν ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν ἐπὶ τὴν Ἀρμενίαν χωρεῖ. Τοῦτο εἰς δειλίαν ἐνέβαλε τὰ ἐκεῖ Ῥωμαίων στρατεύματα. Διαλεχθεὶς δὲ τούτοις ὁ σφέτερος ἀρχηγὸς θάρσος ἅπασιν ἐνεποίησε, καὶ τὴν πρὸς Ὁρμίσδαν μάχην ὑπέστησαν, καὶ μέχρι μέν τινος ταῖς ἐκ τόξων κεχρημένοι βολαῖς οἱ Πέρσαι, ἐδόκουν ὑπερτερεῖν τῶν Ῥωμαίων ταῖς ἀσπίσι καταφραγνύντων ἑαυτούς, καὶ μὴ ἀντεπεξιόντων. Ἐπεὶ δ' ἔγνωσαν οἱ Ῥωμαῖοι ἤδη κεκενῶσθαι τὰς φαρέτρας τοῖς ἐναντίοις, συνησπικότες ἀλλήλοις, καὶ ἀλαλάξαντες ἐνυάλιον, ἐπῆλθον τοῖς Πέρσαις κατὰ συστάδην, ἀγχεμάχοις ὅπλοις αὑτοὺς ἀμυνόμενοι. Οἱ οὐδὲ πρὸς βραχὺ τὴν ὁρμὴν αὐτῶν ὑπομείναντες τρέπονται καὶ ἀναιροῦνται μὲν οἱ πλείους· D τὸ δὲ στρατόπεδον αὐτῶν διαρπάζεται· καὶ ἡ μὲν βασιλικὴ τοῦ Ὁρμίσδου σκηνή, καὶ ἡ ἀποσκευὴ ἐκείνου πᾶσα, καὶ οἱ ἐλέφαντες τῷ βασιλεῖ ὑπεξῄρηντο, τὰ δ' ἄλλα τοῖς στρατιώταις εἰάθησαν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Περσίδος ἐχώρησαν, καὶ χώραν πολλὴν αὐτῆς ἐληΐσαντο. Τότε καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν λοετρὸν οἰκοδομεῖν ὁ Τιβέριος ἤρξατο, καὶ πολλοὺς ναοὺς καὶ δημοσίους οἴκους ξενῶνάς φημι καὶ γηροκομεῖα ἀνενεώσατο, καὶ τὸν χρυσοτρίκλινον παρὰ Ἰουστίνου δομηθέντα προσεπ-

XI. Tiberius ab Eutychio patriarcha coronatus, uxorem quoque suam Anastasiam Augustam salutavit: quæ duas ei filias peperit, Charitonem et Constantinam. Sophia vero Justini vidua, relicta aula in regiam sibi cognominem migravit, regio comitatu ei a Tiberio tanquam matri suæ attributo. Ad Hormisdam Persarum regem de pace renovanda legatos misit: qui cum renovationem eam recusasset, Tiberius ad bellum Persicum ingentes copias conscribit, et Justinianum virum illustrem, Orientis ducem creat. Qui contra Persas profectus, castris prope illos positis, et ad colloquium evocatis, persuadet, ut triennii pacem cum Romanis faciant. Tertio anno jam exeunte, Hormisdas Persarum dux cum suis copiis Armeniam invadit: quæ res terrorem incussit Romanis legionibus, sed ducis sui cohortationibus animis receptis, pugnare cum Hormisda non recusarunt. Ac quandiu Persæ sagittis utebantur, Romanis superiores esse videbantur, qui se clypeis obsepiebant, nec contra ibant. Sed cum animadverterent Persas jam pharetras exhausisse, densatis clypeis, et clamore bellico sublato, illos invaserunt, cominus hastis et gladiis rem gerentes. Ibi hostes nec ad exiguum tempus eorum impetu tolerato in fugam versi plerique cadunt, castrisque direptis regium Hormisdæ tabernaculum et omnis ejus supellex
73 et elephantes, imperatori seliguntur, cætera militibus concessa. Romani in Persidis interiora progressi, longe lateque prædas egerunt. Tunc Tiberius balneas Blachernias ædificare cœpit, multas et sacras et publicas ædes instauravit, ut hospitia et senum receptacula, et aureum triclinium a Justino conditum renovavit. Eutychio patriarcha, cum Byzantinam sedem per IV annos secundum ornasset, mortuo, patriarcha eligitur Magnæ Ecclesiæ diaconus Joannes Jejunator, vir sanctissimus. Persas captivos Constantinopolim perductos, imperator omnes magnifice vestitos domum redire sivit: quos ipsorum cognati præter spem conspicati, magna cum admiratione imperatorem collaudarunt. Cæterum Chaganus Avarum dux a Tiberio

Variæ lectiones et notæ.

(31) *Κόμητα*. Notarii dignitatem obiisse Tiberium scribit Eustathius in Vita S. Eutychii Patr. Constantinopol. n. 67, scilicet *ordinis primi*, quomodo eam vocat Lactantius, in libro *De mortibus persecutorum*, cap. 10.

(32) *Προσεκαλέσατο*. Eustathius in Vita S. Eutychii Patr. Constantinopol. n. 70 et seqq.

fabros petiit, qui sibi balneas ædificarent. Iis missis, pontem in Danubio struere coegit opifices, ut flumen citra periculum trajiceret, et Romanas provincias populari posset. Imperator autem exercitum XII millium robustiorum juvenum ex gentibus coegit, quem ex suo nomine vocavit, et Mauricio comite fœderatorum illis præposito, eique cubiculario legato addito, contra Persas ablegavit. Pugna commissa, Romanus prælio victor, multas urbes et multum agri Barbaris ademit. Mauricium reversum imperator honorifice excipit, et desponsa Constantina filia generum asciscit. Alteram Charitonem duci Germano in matrimonium dedit, et utrumque Cæsarem designavit. Cum autem tabe laboraret, lectica in Tribunalium perlatus, Mauricium imperatorem proclamari jussit, Joanne patriarcha præsente cum Patribus conscriptis, morbo ita confectus, ut orationem in concilio habere non posset: quare scripto suam sententiam proposuit. Reversus in regiam, naturæ debitum persolvit. Regnavit annos quatuor, menses decem, et dies octo.

A ἐκόσμησεν. Εὐτυχίου δὲ τοῦ πατριάρχου ἐπὶ τέσσαρας ἐνιαυτοὺς τὸ δεύτερον τὸν θρόνον τῆς Βυζαντίδος κοσμήσαντος καὶ ἐκλελοιπότος (33), χειροτονεῖται πατριάρχης διάκονος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Νηστευτὴς (34), ἀνὴρ ἱερώτατος. Τοὺς δ' εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων ἀχθέντας δορυαλώτους Πέρσας ἅπαντας μεταμφιάσας ὁ βασιλεὺς μεγαλοπρεπῶς, εἰς τὰ οἰκεῖα ἀφῆκεν ἐπανελθεῖν· οὓς ἀνελπίστως οἱ προσήκοντες θεασάμενοι, ὑπερεθαύμασαν, καὶ δι' ἐπαίνων τὸν βασιλέα πεποίηντο. Ἐπὶ τούτου τοῦ βασιλέως ὁ Χαγάνος ὁ τῶν Ἀβάρων (35) ἀρχηγὸς, ᾐτήσατο σταλῆναι αὐτῷ οἰκοδόμους, ἵνα αὐτῷ δομήσωνται λουτρόν. Σταλέντων δὲ, γέφυραν παρὰ τὸν Δάνουβιν ᾠκοδόμησε, βιασάμενος (36) πρὸς τοῦτο αὐτοὺς, ἵνα δι' αὐτῆς ἀπόνως
B περαιούμενος, τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ληΐζηται. Ἐξ ἐθνικῶν δὲ πλῆθος ἐς χιλιάδας δώδεκα συνιστάμενον ἀθροίσας ὁ βασιλεὺς νέων (37) καὶ σφριγώντων ἀνδρῶν, ἐπὶ τῷ ἑαυτοῦ ὀνόματι (38) τούτους συνεκρότησε στράτευμα, καὶ στρατηγὸν αὐτοῖς ἐπιστήσας Μαυρίκιον (39) τὸν κόμητα τῶν φοιδεράτων, καὶ ὑποστράτηγον Ναρσῆν τὸν κουβικουλάριον ἐκπέπομφε κατὰ τῶν Περσῶν. Πολέμου δὲ συῤῥαγέντος, τὸ Ῥωμαϊκὸν ὑπερτέρησε στράτευμα, καὶ πόλεις τῶν Βαρβάρων καὶ πολλὴν χώραν ἀφείλετο. Ὑποστρέψαντα δὲ τὸν Μαυρίκιον μετὰ τιμῆς ὁ βασιλεὺς ὑπεδέξατο, καὶ κηδεστὴν ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Κωνσταντίνῃ αὐτὸν ἐποιήσατο. Τὴν δ' ἑτέραν τὴν Χαριτὼ τῷ στρατηγῷ συνέζευξε Γερμανῷ, καὶ ἄμφω δὲ τετίμηκε Καίσαρας. Νόσῳ δὲ φθινάδι περιπεσὼν, ἐν τῷ τριβουναλίῳ φοράδην ἐκκομισθεὶς, ἐκεῖ τὸν Μαυρίκιον ἀναῤῥηθῆναι βασιλέα πεποίηκε, παρόντος τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου, καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς. Οὕτω δὲ ὑπὸ τῆς νόσου κατείργαστο, ὡς μὴ δὲ δύνασθαι τοῖς συνειλεγμένοις ὁμιλῆσαι, διὸ καὶ διὰ γραφῆς τούτοις τὸ ἑαυτοῦ παρέστησε βούλημα. Ὑποστρέψας δ' ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια, τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησε, βασιλεύσας ἔτη τρία, μῆνας δέκα, καὶ ἡμέρας ὀκτώ.

XII. Mauricius, a patriarcha Joanne Jejunatore coronatus, rerum administrationem suscepit, natus annos tres et quadraginta. In contractibus scribebatur Mauricius qui et Tiberius. Chaganus autem, Sirmio potitus, postulavit, ut LXXX millibus annui tributi adhuc viginti millia adderentur: quod additamentum Mauricius imperator, pacis 74 conservandæ studio non detrectavit. Postea etiam elephantem petenti, quod ejusmodi belluam nunquam vidisset, maximum eorum quos habebat misit. Verum homo insatiabilis, aut rumpendæ pacis causas quæritans, centenis illis alia vicena millia postulavit adjici. Quod cum imperator recusaret, ille bello Romanis illato multas urbes

C ΙΒ'. Μαυρίκιος δὲ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως εἴχετο, στεφθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ. Ἦν δὲ, ὅτε τῆς αὐταρχίας ἐπέβη, ἐτῶν τεσσαράκοντα πρὸς τρισίν. Ἐγράφετο δὲ ἐν τοῖς συμβολαίοις, Μαυρίκιος ὁ καὶ Τιβέριος. Χαγάνος δὲ ὁ τῶν Ἀβάρων ἀρχηγὸς τὸ Σίρμιον χειρωσάμενος ἐξῄτησε προστεθῆναι ταῖς ὀγδοήκοντα χιλιάσι ταῖς ἐτησίως αὐτῷ παρεχομέναις, καὶ ἑτέρας εἴκοσιν· καὶ ὁ βασιλεὺς εἰρηνεύειν ἐθέλων, τὴν προσθήκην ταύτην ἐποίησε. Ὁ δὲ καὶ ἐλέφαντα ᾔτησε, μήπω τὸ ζῶον ἰδὼν, τὸν μείζονα τοίνυν ὧν εἶχεν ὁ βασιλεὺς αὐτῷ πέπομφεν. Ὁ δὲ Χαγάνος (40) ἀπληστευόμενος, ἢ προφάσεις τοῦ μὴ εἰρηνεύειν ζητῶν, ἑτέρας εἴκοσι χιλιάδας ταῖς ἑκατὸν προστεθῆναι ἀπῄτησε. Μὴ

Variæ lectiones et notæ.

(33) *Καὶ ἐκλελοιπότος*. Obiit S. Eutychius ea Dominica quam Græci δευτεροπρώτην, Latini, *in albis* vocant, 5 April. an. Ch. 582, Eustath. n. 96. Postridie illius memoriam agi observant Menæa.

(34) *Ἰωάννης ὁ Νηστευτής*. Cujus memoriam et synaxin agunt Græci 2 Septemb. et encomium descripsit Callistus Patr. Constantinopol. quod habetur in cod. Reg. 275. Hujus Canones pœnitentiales edidit Morinus in libris *De pœnitentia*. Praxin vero ab eo Græcis præscriptam in confessione peragenda, Leo Allatius, lib. III *De utriusque Eccl. consensione*, cap. 17, n. 10.

(35) *Ὁ τῶν Ἀβάρων*. Joan. Biclariensis an. 1 Tiber.

(36) *Βιασάμενος*. Codd. mss. βιασάμενος τοὺς τεχνίτας πρὸς τὴν ταύτης οἰκοδομὴν, ἵνα δὲ αὐτῆς D εὐμαρῶς παραιούμενος, etc.

(37) *Νέων*. Codd. mss. νέων σφριγγόντων ἐπὶ τῷ ἑαυτοῦ ὀνόματι.

(38) *Ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ ὀνόματι*. Theophan. an. 4 Tiberii.

(39) *Μαυρίκιον*. Joan. Biclariensis an. 2, 3 et 4 Tiberii.

(40) *Χαγάνος*. Varias Chagani Avarum in imperii provincias excursiones subinde memorat Theophylactus Simocatta in *Hist. Mauriciana*, et ex eo alii: sed nullus, ni fallor, meminit Thessalonicæ ab eo obsessæ, et S. Demetrii ope ab ea obsidione liberatæ, de qua laudatur a Leone Allatio in Diatriba de Symeonibus, narratio scripta ab auctore qui ipso Mauritio imperante vixit, et prorsus in obsidione scripta.

καταδεξαμένου δὲ καὶ ταύτην τὴν προσθήκην τοῦ βασιλέως, ἐστράτευσε κατὰ Ῥωμαίων ἐκεῖνος καὶ πόλεις πολλὰς τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐχειρώσατο· ἠπείλει τε καὶ τὸ Μακρὸν καταστρέψαι Τεῖχος. Στείλας οὖν πρέσβεις πρὸς τὸν βάρβαρον ὁ Μαυρίκιος σπονδὰς ἔθετο. Ὁ μέντοι Χαγάνος, ἄπληστός τε καὶ ἄπιστος ὤν, δόλῳ κατὰ Ῥωμαίων ἐγίνετο, αὐτὸς μὲν ἡσυχάζων, ἔθνη δέ τινα τῶν Σκλαβηνῶν παρασκευάσας τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ληΐζεσθαι, οἳ καὶ μέχρι τοῦ Μακροῦ Τείχους πεφθάκασιν. Ὁ Βασιλεὺς δὲ Κομεντίολον στρατηγὸν προβαλλόμενος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῖς Βαρβάροις ἀθρόον ἐπεξελθὼν, τῶν Ῥωμαϊκῶν αὐτοὺς ὁρίων ἀπήλασεν, ἀναιρεθέντων πολλῶν, καὶ τὴν λείαν ὅσην ἔλαβον, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἐπανεσώσατο. Φιλιππικῷ δὲ τὴν ἰδίαν συζεύξας ἀδελφὴν, κατὰ Περσῶν αὐτὸν σὺν βαρεῖ στρατεύματι ἐξαπέστειλεν. Ὁ δὲ ἄγχιστα τῇ Νισίβει γενόμενος, κἀκεῖθεν ἐμβαλὼν τῇ Περσίδι, ἤλασεν ἐκεῖθεν λείαν πολλὴν, καὶ ἐπανιὼν, τῇ τῶν Μήδων χώρᾳ προσέβαλε, καὶ ταύτης οὐ μείω τινὰ ληϊσάμενος ἐπανῆλθεν εἰς τὰ Ῥωμαίων. Καὶ αὖθις δὲ τοῖς Περσικοῖς ἐπελθὼν χωρίοις, ὁμοίως εὐτύχησε. Νοσήσας μέντοι εἰς Μαρτυρόπολιν (41) παραγίνεται, κἀκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐτέχθη δὲ τῷ Μαυρικίῳ υἱὸς ὃν ὠνόμασε Θεοδόσιον. Φιλιππικὸς δὲ καὶ πάλιν κατὰ Περσῶν ἐξεστράτευσε, καὶ τὸ περὶ αὐτὸν στρατιωτικὸν ἠρώτησεν, εἰ πρόθυμοι τοῖς Πέρσαις εἶεν μαχέσασθαι; Οἱ δὲ καὶ ὅρκοις τὸ πρόθυμον αὐτῶν ἐβεβαίουν. Ὡς οὖν συνέβαλον τοῖς ἐναντίοις, μέχρι μέν τινος ἀντεῖχον οἱ Βάρβαροι. Ἐπεὶ δὲ τοὺς ἵππους πλήττειν αὐτῶν ὁ στρατηγὸς τοῖς οἰκείοις παρεκελεύσατο, καὶ πολλοὶ τῶν ἵππων πληττόμενοι ἔπιπτον, ἐτράπη τὸ Περσικὸν, καὶ τὸ μὲν ἥττητο κραταιῶς, καὶ πολὺ τούτου μέρος διέφθαρτο· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι λαμπρῶς νενικήκασι, καὶ ζῶντας τῶν πολεμίων περὶ δισχιλίους συνέλαβον. Ὁρμίσδας δὲ ὁ τῶν Περσῶν ἀρχηγὸς, Βαρὰμ προχειρισάμενος στρατηγὸν, συμβαλεῖν Ῥωμαίοις ἐκέλευσεν. Ὁ δὲ συμβαλὼν ἡττᾶται· ὃ γνοὺς Ὁρμίσδας γυναικείαν ἐσθῆτα (42) στέλλει αὐτῷ, καὶ τὴν στρατηγίαν ἀφείλετο, καὶ τῷ ὑποστρατήγῳ αὐτοῦ διὰ γραφῆς ἐνετείλατο τὸν Βαρὰμ ἀνελεῖν. Ὁ δὲ οἵου κακοῦ γέγονεν ἐννοήσας, γράμματα ὡς ἐξ Ὁρμίσδου αὐτῷ σταλέντα ἐπλάσατο, ὀργὴν ἐμφαίνοντα κατὰ παντὸς τοῦ στρατεύματος, καὶ συναθροίσας αὐτὸ, τά τε γράμματα εἰς ἐπήκοον ἀναγνωσθῆναι πεποίηκε, καὶ αὐτὸς ἀνεμίμνησκε τῆς ἀπηνείας Ὁρμίσδου καὶ τῆς ὠμότητος, καὶ διὰ τούτων ἀντᾶραι χεῖρας ἠρέθισε κατὰ τοῦ σφῶν ἀρχηγοῦ. Ἐπελθόντες (43) οὖν ἀθρόον αὐτῷ, κατέσχον, καὶ ἐνέβαλον εἰς εἱρκτήν. Ὁ δὲ ὑποθέσθαι αὐτοῖς περὶ τῆς τῶν Περσῶν ἀρχῆς ἠξίου, ἅττα τῷ ἔθνει γινώσκει συμφέροντα, καὶ συνεβούλευε μὴ τὸν Χοσρόην υἱὸν αὐτοῦ ὄντα προκριθῆναι εἰς τὴν ἀρχὴν, ἄπληστον

Illyrici subegit, minatus se Longum Murum etiam eversurum. Itaque Mauricius, missis ad Barbarum legatis, pacem cum eo facit. Sed Chaganus, ut insatiabilis et perfidus, dolo Romanos aggressus, ipse quievit: Sclavorum vero gentes quasdam ad populandas provincias concitavit, quæ usque ad Longum Murum sunt progressæ. Quapropter imperator, Commentiolo duce creato, Barbaros improvise adventu Romanis finibus expulit, multis cæsis, et præda omni captivisque receptis. Philippicum sorore desponsa eum manu validissima contra Persas misit, qui cum proxime Nisibim pervenisset, atque inde in Persiam irrupisset, multa præda abacta, in reditu impressionem in Mediam fecit, et ibi quoque præda non minore parta, in Romanas provincias rediit: inde iterum Persicos fines ingressus, rem æque prospere gessit. Sed propter morbum Martyropolim, atque inde Byzantium rediit. Mauricio natus est filius quem Theodosium nominavit. Philippicus denuo Persas oppugnaturus, milites suos percontatur an alacres essent ad pugnandum cum Persis? iis vero etiam jurejurando alacritatem suam testatis, hostes aggreditur: qui etsi ad tempus restiterunt, tamen cum dux equos illorum cædi jussisset, et multi equi vulnerati cecidissent, Persæ fugam ceperunt, potenter victi, magnaque clade accepta: Romani vero illustrem victoriam consecuti, hostium ad duo millia viva ceperunt. Hormisdas Persarum rex Baramum ducem congredi cum Romanis jussit. Quem ut victum esse cognovit, abrogato illi imperio vestem muliebrem mittit, ac legato ejus per litteras mandat, ut eum occidat. Cæterum Baramus quantis in malis esset reputans, litteras ab Hormisda ad se missas esse comminiscitur, quibus iracundiam suam adversus omnem exercitum declaret, easque militibus convocatis, palam omnibus recitari 75 jubet, ac Hormisdæ sævitia et immanitate commemorata, eos concitat ad bellum ei inferendum. Subito igitur eum aggressi, captum in carcerem conjecerunt. At ille professus, se consilium eis de Persarum imperio daturum, quod toti nationi sciat bono futurum, monet ne filium suum Chosroem regem creent, hominem inexplebilem, injustum, insolentem, atque intolerandi supercilii, sed alium e suis filiis. Sed ei sententiæ procerum nonnullis refragatis, populares contra eum concitati, filium cui regnum decreverat, et matrem illius, in conspectu ejus statim occiderunt: ipse oculis erutis, in carcerem compactus; Chosroes a tota gente rex electus. Is ad tempus patrem bene tractavit, et quanquam e custodia non eduxit, in ea tamen omnem ei cultum et obsequium præstitit. Qui cum nihil quod a filio proficisceretur, gratum ha-

Variæ lectiones et notæ.

(41) *Μαρτυρόπολιν*. Cujus urbis meminit præ cæteris Simocatta, lib. IV, cap. 15 et Theophanes an. 5 Mauricii.

(42) *Γυναικείαν ἐσθῆτα*. Simocatta, lib. III, cap. 8; Theophan. p. 222. Vide Notas ad Cinnamum, p. 431.

(43) *Ἐπελθόντες*. Simocatta, lib. IV, cap. 3, 4, 5, 6.

beret, imo contumelias pro beneficiis reponeret: iratus Chosroes eum latera fustibus tundendo occidi jussit. Id facinus odium Persarum ei peperit. Suscepta contra Baramum expeditione, quosdam ex proceribus suis illi studere suspicatus occidit, ac militari seditione perterritus, cum paucis ad Romanos confugit. Eo Mauricius cognito, prætori provinciæ mandat, ut Chosroen regio cultu et honore suscipiat, et Narsetem cum legionibus auxilio mittit, ad regnum recuperandum. Is igitur cum Baramo congressus, illustri victoria potitur, Persarum multis occisis, et ad sex millia captis, quos Chosroes ad se adductos jaculis omnes confecit. Qui vero ex Barami fœderatis Turcicæ nationis erant, eos ad Mauricium misit, quorum multi cruces in frontibus gerebant, compunctis superciliis in crucis modum, infusoque atramento. Cujus rei quæsita causa, responderunt, superiori tempore cum sua gens fame periclitaretur, se a Christiano quodam monitos hoc fecisse, nec ullum ex eis qui paruerit, fame periisse. Baramus superatus, fuga salutem quæsivit, Chosroes in suum regnum est reversus. Fertur autem cum ante victoriam dux Romanorum certam belli administrandi rationem secuturus esset, instituisse Chosroes, ne id consilium exsequeretur, et alium instruendæ aciei modum proposuisse: quem cum
76 dux inutilem esse affirmaret, neque tamen Chosroes de sententia sua decederet, etiam salibus incessit regem, ut rei militaris et instruendæ aciei imperitum. Is Chosroen irritatum, qui motus astrorum peritus esset, atque futurarum rerum præscientia gloriaretur, dixisse: *Nisi tempori serviendum esset, non auderes, dux, magnum regem salibus incessere. Quia vero successibus præsentibus insolescis, audito, quid in futurum dii constituerint. Scito res adversas ad vos Romanos esse redituras, et gentem Babylonicam triplici annorum septenario circuitu Romanam ditionem obtenturam. Post illud autem, vos Romani, quintum septenarium annorum Persas servitute premetis. Iis peractis dies sine vespere hominibus illucescet.* Hæc ille. Mauricius autem filium Theodosium imperatorem appellat, eumque patriarcha Joannes in Paschate coronat. Ædem Quadraginta Martyrum, inchoatam pridem a Tiberio, needum perfectam, absolvit. Pace cum Persis facta, legiones ex Oriente in Thraciam revocavit, et ipse Byzantina terra egressus, loca a Barbaris eversa contemplari voluit. Quo tempore et sol defecit, et mulier quædam in Thracia puerum peperit, sine oculis, sine palpebris, sine manibus et brachiis, cauda piscina usque ad coxendices sursum porrecta. Verum Chagano cum infinita

A ὄντα καὶ ἄδικον, ὑβριστήν τε καὶ ἀλαζονικώτατον, ἀλλ' ἕτερον υἱὸν αὐτοῦ προχειρισθῆναι τοῦ ἔθνους ἄρξειν. Ἀντιπεσόντων δὲ τοῖς λόγοις τούτου ἐνίων τῶν ἐν ὑπεροχαῖς, καὶ κατ' αὐτοῦ τοὺς Πέρσας ἐχμηνάντων, ὁ μὲν υἱὸς αὐτοῦ, ὃν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκεῖνος προέκρινε, καὶ ἡ μήτηρ ἐκείνου ἐνώπιον αὐτοῦ εὐθὺς ἀνῃρέθησαν παρὰ τοῦ πλήθους, καὶ αὐτὸς δὲ ἐξεκόπη τὰ ὄμματα, καὶ οὕτω καθείρχθη. Ὁ δέ γε Χοσρόης (44) εἰς τὴν ἀρχὴν ᾑρέθη παρὰ τοῦ ἔθνους παντός. Καὶ μέχρι μέν τινος πρὸς τὸν πατέρα φιλοφρόνως διέκειτο, τῆς μὲν φρουρᾶς οὐ λύσας αὐτὸν, πᾶσαν δὲ θεραπείαν αὐτοῦ ἐκεῖσε ποιούμενος. Ὁ δὲ οὐδὲν τῶν παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῷ στελλομένων προσίετο, ἀλλὰ καὶ ὕβρεσι μᾶλλον τὰς φιλοφροσύνας ἠμείβετο. Θυμῷ γοῦν διὰ ταῦτα
B ληφθεὶς ὁ Χοσρόης, ῥοπάλοις ἐκέλευσε κατὰ τῶν λαγόνων τυπτόμενον τὸν πατέρα θανεῖν. Τοῦτο μῖσος ἐγγενέσθαι τοῖς Πέρσαις κατὰ τοῦ Χοσρόου ἐποίησε. Ὁ δὲ κατὰ Βαρὰμ (45) ἐξεστράτευσε, καὶ τινὰς τῶν παρ' αὐτῷ μεγιστάνων τῷ Βαρὰμ προσκεῖσθαι ὑποπτεύσας, ἀνεῖλεν αὐτούς. Τοῦ δὲ στρατεύματος κατ' αὐτοῦ στασιάσαντος, δείσας ἐκεῖνος, μετά τινων ὀλίγων ἀποδιδράσκει (46), καὶ πρὸς Ῥωμαίους ἀφίκετο. Ὁ μαθὼν ὁ Μαυρίκιος, κελεύει τῷ στρατηγοῦντι τῆς χώρας, ὑποδέξασθαι τὸν Χοσρόην βασιλικαῖς θεραπείαις καὶ δεξιώσεσι. Στέλλει δὲ Ναρσῆν μετὰ στρατευμάτων συμμαχῆσαι Χοσρόῃ, καὶ ἀποκαταστῆσαι αὐτὸν εἰς τὴν οἰκείαν ἀρχήν. Συμβαλὼν τοίνυν ὁ Ναρσῆς
C τῷ Βαρὰμ, νίκην ἤρατο περιφανῆ, πολλοὺς μὲν τῶν Περσῶν ἀνελὼν, ζωγρήσας δὲ περὶ ἑξακισχιλίους, οὓς τῷ Χοσρόῃ προσήγαγεν· ὁ δὲ κατηκόντισεν ἅπαντας. Ὅσοι δὲ ἐν τοῖς ζωγρηθεῖσιν ἦσαν τοῦ Τούρκων (47) γένους τῷ Βαρὰμ συμμαχοῦντες, τούτους ἀνέπεμψεν εἰς Μαυρίκιον, ὧν πολλοὶ ἐπὶ τῶν μετώπων σταυροὺς ἔφερον, καταστιχθέντων αὐτοῖς τῶν ἐπισκυνίων, καὶ μέλανος ἐγχυθέντος τοῖς στίγμασιν εἰς τύπον σταυροῦ. Οἱ περὶ τούτου ἐρωτώμενοι, ἔλεγον πρὸ καιροῦ ἱκανοῦ λιμῷ τὸ γένος αὐτῶν διαφθείρεσθαι, τινὰς δὲ τῶν παρ' αὐτοῖς Χριστιανῶν ὑποθέσθαι τοῦτο αὐτοῖς, καὶ μηδένα τῶν τοῦτο πεποιηκότων κινδυνεῦσαι ἐκ τοῦ λιμοῦ. Ὁ μὲν οὖν Βαρὰμ ἡττηθεὶς φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύσατο. Ὁ δὲ Χοσρόης εἰς
D τὴν ἰδίαν ἀρχὴν καὶ χώραν ἐπανελήλυθε. Λέγεται δὲ (48) πρὸ τῆς νίκης, τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων ἄλλως διατιθέναι σκεπτομένου τὸν πόλεμον, τὸν Χοσρόην ἐνίστασθαι μὴ κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ συγκροτῆσαι τὴν μάχην, ἀλλ' ἄλλων ὑποτιθέναι τρόπον· τὸν δὲ στρατηγὸν ἀσύμφορον εἶναι λέγειν, τὸ οὕτω μαχέσασθαι, καὶ τὸν Χοσρόην τοῦ σκοποῦ μὴ μεθίεσθαι, ὥστε παροξυνθέντα τὸν στρατηγὸν, ἀποσκῶψαι πρὸς τὸν Χοσρόην, ἀστρατήγητον αὐ-

Variæ lectiones et notæ.

(44) *Χοσρόης.* Idem Simocatta, lib. IV, cap. 7. Theophan. an. 7 Mauricii.

(45) *Κατὰ Βάραμ.* Simocatta, lib. IV, cap. 9 et seqq.

(46) *Ἀποδιδράσκει.* Simocatta, lib. IV, cap. 10; *Chronic. Alexandr.* an. 9 Mauricii.

(47) *Τούρκων.* Simoc. lib. V, cap. 10, Theophan. an. 7 Mauricii.

(48) *Λέγεται δέ.* Simoc. lib. V, cap. 15.

τὸν εἰπόντα καὶ ἀδαῆ πολεμικῶν παρατάξεων. A Τὸν δὲ δηχθέντα ἐπὶ τοῖς σκώμμασιν, ὄντα δὲ καὶ ἐν γνώσει τῆς κατὰ τοὺς ἀστέρας κινήσεως, κἀντεῦθεν αὐχοῦντα γινώσκειν τὰ μέλλοντα, φάναι, *Εἰ μὴ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐτυραννούμεθα, οὐκ ἂν ἐθάρσησας, στρατηγὲ, τὸν μέγαν βασιλέα* (49) *βάλλειν τοῖς σκώμμασιν.* *Ὅτι δὲ τοῖς παροῦσι μέγα φρονεῖς, ἄκουσον τί δῆτα τοῖς θεοῖς ἐσύστερον μεμελέτηται. Ἀντικαταῤῥεύσει, εὖ ἴσθι, εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑμᾶς τὰ δεινά. Ἔξεται δὲ τὸ Βαβυλώνιον φῦλον τῆς Ῥωμαϊκῆς χώρας τριτὴν κυκλοφορικὴν ἑβδομάδα ἐτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο, πεμπταίαν ἑβδομάδα ἐτῶν, Ῥωμαῖοι Πέρσας δουλαγωγήσετε. Τούτων δὲ διηνυσμένων, ἡ ἀνέσπερος ἀνθρώποις ἐνδημήσει ἡμέρα, ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτῃ.* Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος B τὸν υἱὸν Θεοδόσιον ἀνηγόρευσε βασιλέα, κατὰ τὸ Πάσχα στεφθέντα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου. Καὶ τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων πρώην ἀρχθέντα κτίζεσθαι παρὰ Τιβερίου, ἀτελῆ δὲ καταλειφθέντα αὐτὸς ἀνεπλήρωσεν. Εἰρήνης δὲ γεγονυίας πρὸς Πέρσας, τὰς δυνάμεις ἐξ Ἑῴας ἐπὶ τὴν Θρᾴκην μετήνεγκε, καὶ αὐτὸς ἐξῆλθε τῆς Βυζαντίδος, τὰ ὑπὸ τῶν Βαρβάρων κατεστραμμένα θεάσασθαι. Ὅτε καὶ ὁ ἥλιος ἐσκιάσθη (50) καὶ γυνή τις (51) ἐν Θρᾴκῃ παιδίον ἔτεκεν, οὔτε ὀφθαλμοὺς οὔτε βλέφαρα ἔχον οὔτε χεῖρας οὔτε βραχίονας, ἰχθύος δὲ οὐραῖον πρὸς τὸ ἰσχίον ἄνω προβεβλημένον. Τοῦ μέντοι Χαγάνου τῇ Θρᾴκῃ ἐπελθόντος μετὰ πλήθους ἀπείρου, ὁ τῶν Ῥωμαίων στρατηγὸς Πρίσκος δείσας εἰς τὸ φρούριον Τζουρουλοῦ συνέκλεισεν ἑαυτόν. Ὁ δὲ Βάρβαρος πολιορκεῖν αὐτὸ ἡτοιμάζετο. Τότε κατεστρατήγησεν ἐκεῖνον Μαυρίκιος τρόπῳ τοιούτῳ· γράμματα πρὸς Πρίσκον (52) συντίθησιν, ἀντέχειν αὐτὸν παραινῶν· μικρὸν γὰρ ὅσον τοὺς Βαρβάρους μετ' αἰσχύνης ἀναχωρῆσαι. Στέλλεσθαι γὰρ τριήρεις εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, σὺν στρατεύματι λῃΐσασθαι τὰς οἰκίας αὐτῶν, καὶ τὰς γυναῖκας, καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν δορυαλώτους ἑλεῖν. Τοῦτο τὸ γράμμα δίδωσί τινι, ἐπισκήψας αὐτῷ περιπεσεῖν τοῖς Βαρβάροις ἐν τῷ πρὸς Πρίσκον δῆθεν πορεύεσθαι. Οὗ γενομένου, τὴν ἐπιστολὴν ὁ Βάρβαρος ἀναγνοὺς, καὶ δείσας περὶ τῶν οἰκείων, σπένδεται (53) πρὸς Πρίσκον ἐπὶ δώροις ὀλίγοις, καὶ ἄπεισιν. Ἔκτισε δὲ Φιλιππικὸς ἐν Χρυσοπόλει μονὴν (54) ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, καὶ οἶκον ἐν ταύτῃ λαμπρότατον, ἵν' ἐν αὐτῷ τὸν Μαυρίκιον ὑποδέχοιτο.

multitudine Thraciam ingresso, Romanorum dux territus in castello quodam Tzuruli se conclusit. Mauricius autem Barbarum obsidionem parantem tali solertia circumvenit. Litteras ad Priscum scribit, monens, ut obsidionem toleret. Nam Barbarum intra exiguum tempus cum ignominia recessurum: missis enim in regionem ejus triremibus, domibus eorum direptis, uxores et liberos captivos abduci. Eas litteras cuidam tradit, ac mandat, ut in itinere ad Priscum, de industria se Barbaris offerat: quo facto, cum Chaganus lectis litteris, suis timeret, pacem cum Prisco facit, paucisque muneribus acceptis, domum redit. Philippicus monasterium nomine Deiparæ Chrysopoli condidit, atque ædes splendidissimas, quibus Mauricium exciperet.

ΙΓ΄. Ὁ δέ γε Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ὁ C Νηστευτὴς, καὶ πατριάρχης, τὸν βίον λιπὼν, πρὸς τὰς ἀϊδίους μετέστη μονὰς, κοσμήσας τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον ἐπὶ ἔτη τρισκαίδεκα, καὶ ἐπέκεινα. Προεχειρίσθη γοῦν πατριάρχης Κυριακὸς (55), ἱερεὺς καὶ οἰκονόμος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ὑφ' οὗ ὁ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ναὸς ὃς τῆς Διακονίσσης λέγεται, ᾠκοδόμηται. Καὶ Πέτρος ὁ τοῦ Μαυρικίου ὅμαιμων τὸν ναὸν, ὃς τοῦ Ἀρεοβίνδου καλεῖται, τῇ Θεοτόκῳ ἀνήγειρε. Σοφία δὲ ἡ βασιλὶς, καὶ ἡ Αὐγοῦστα Κωνσταντῖνα στέμμα προσήνεγκε τῷ βασιλεῖ, λίθοις ὑπερτίμοις καὶ μαργάροις ὑπερφυέσι κεκοσμημένον (56). Ὁ δὲ τοῦτο λαβὼν ἀνέθετο τῷ Θεῷ, τῇ ἐκκλησίᾳ προσαγαγών. Ὁ Χαγάνος μέντοι καὶ αὖθις πρὸς τὰ Ῥωμαίων ἐχώρησε. Καὶ τούτῳ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων D

XIII. Interea Joannes Jejunator, patriarcha Constantinopolitanus, vita relicta in æternas mansiones discessit, cum sedem pontificiam **77** ultra XIII annos ornasset. Ei successit Cyriacus presbyter et œconomus Magnæ Ecclesiæ, a quo sacrosanctæ Deiparæ ædes, quæ Diaconissæ dicitur, exstructa est. Petrus item Mauricii frater ædem Areobindi Deiparæ condidit. Sophia vero imperatrix et Augusta Constantina coronam imperatori gemmis pretiosissimis et margaritis insignibus ornatam, obtulerunt: eam ille in ecclesiam perlatam Deo consecravit. Chaganus Romanas provincias rursus aggressus, missas contra se legiones, alias vincebat, alias vincebatur. Ejus filii septem, uno die partim febri, partim peste sunt mortui. Imperator, misso Commentiolo cum numerosissimo exercitu man-

Variæ lectiones et notæ.

(49) *Τὸν μέγαν βασιλέα.* Eo quippe titulo donati Persarum reges. Vide Dissert. XXVII ad Joinvillam.

(50) *Ἥλιος ἐσκιάσθη.* An. Mauricii 9. Simoc. lib. V, c. 16.

(51) *Γυνή τις.* Theophan. an. 13 Maur.

(52) *Γράμματα πρὸς Πρίσκον.* Simoc. lib. VI, cap. 5.

(53) *Σπένδεται.* Huc spectant ista Joannis Tzetzæ chil. 3, cap. 72.

Ὁ δ' ἰατρὸς Θεόδωρος σταλεὶς ἐκ Μαυρικίου,
Χαγάνον ἐφιλίωσε τῷ γένει τῶν Ῥωμαίων,
Εἰπὼν τὴν τῆς Σεσώστριδος ἣν ἔφην ἱστορίαν,
Καὶ δι' αὐτῆς τὸ ἄδηλον καὶ τὸ τρεπτὸν τῆς τύχης,
Πανσόφως αἰνιξάμενος, καὶ τοῦτον καταπείσας,
Καὶ πρὸς φιλίαν καὶ σπονδὰς εὐθέως μετατρέψας.

(54) *Ἐν Χρυσοπόλει μονήν.* Theophan. an. 12 Mauric.

(55) *Κυριακός. Chron. Alexandr.* an. 12 Mauricii.

(56) *Κεκοσμημένον.* Codd. mss. Καὶ οἱ αὐτῷ προσήνεγκαν.

dasse fertur, ut legiones, quibus ob seditiones quasdam et tumultus infensus erat, proderet hostibus. Itaque temere cum Barbaris congressus Commentiolus, ipse cum suis fugam, cui se ante pararat, capessit: cæteris partim cæsis, partim captis, ad numerum duodecim millium. Ea victoria Chaganus elatus, usque ad Longum Murum processit. Verum imperator, delectu habito, milites ad ejus defensionem misit. Neque vero Chagani duntaxat filii peste, ut dictum est, obierunt, sed et Barbarorum ingens multitudo. Qua de causa Barbarus animo æger domum properans, Mauricio significat, si captivos redimere velit, ut in singulos nummum unum pendat. Recusante Mauricio, medium nummum postulat. Cum vero ille nec tanti milites redimere vellet, partim ex tenacitate (sordidus enim erat), partim militum odio, Barbarus furore correptus, iis omnibus obtruncatis, domum rediit. Hinc omnium odia in imperatorem nata, ut nec a conviciis temperarent. Exercitus vero Commentiolum proditionis reum fecit, atque ex accusatoribus miles quidam Phocas, adeo impudenter cum imperatore disseruit, ut ea de causa a quibusdam vapularet, Verum Mauricius, repudiata Commentioli delatione, accusatores infecta re dimisit. Postea cum supplicaret, seditione populi coorta, etiam lapides a nonnullis contra eum jacti, quorum aliquot indagatos supplicio affecit. Theodosio filio Germani patricii filiam despondit, nuptiarum cæremonias patriarcha Cyriaco peragente. Cæterum monachus quidam strictum **78** gladium tenens, a foro usque ad Chalcen progressus, Mauricium brevi periturum esse gladio exclamavit. Mauricius igitur injuriam captivorum reputans, Deum oravit, ut in hac vita pœnas de se sumat, et quoquoversum misit, petens ab omnibus ut id a Deo precibus impetrarent. Cum autem fama teneret, successurum ei cujus nomen a Φ inciperet, Philippicum generum eum esse credens, hominem suspectum habere cœpit: ac illi ne dejeranti quidem nihil tale sibi unquam in mentem venisse fidem habuit prius, quam hujusmodi somnium vidisset. Putabat magnam turbam insistere effigiei Servatoris nostri, quæ supra Æream portam est, et contra imperatorem vociferari, audirique vocem ex imagine, quæ Mauricium adesse juberet, eumque statim adductum interrogari, utro in loco facinoris in captivos admissi pœnas dare mallet, in hac vita, an in

A ἀντιταττομένων, ποτὲ μὲν ἐκράτει, ἐνίοτε δ' ἥττητο. Ἐν μιᾷ δὲ ἡμέρᾳ (57) υἱοὶ αὐτοῦ ἑπτὰ ἐκ νόσου λοιμικῆς καὶ πυρετοῦ ἐτελεύτησαν. Κομεντίολον δὲ στείλας ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ Χαγάνου μετὰ πολυπληθοῦς στρατιᾶς, λέγεται ἐντείλασθαι αὐτῷ προδοῦναι τοῖς ἐναντίοις τὸ στρατιωτικὸν διά τινας στάσεις καὶ ἀταξίας, τούτοις μνησικακῶν. Καὶ συμβαλὼν τοῖς Βαρβάροις ἀσυντάκτως ὁ Κομεντίολος, αὐτὸς μὲν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, εἰς φυγὴν ἐτράπη, πρὸς τοῦτο προπαρασκευασάμενος. Τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν ἔπεσον, οἱ δὲ ἐζωγρήθησαν. Εἶναι δὲ τοὺς ζωγρηθέντας φασὶ περὶ δώδεκα χιλιάδας. Καὶ ὁ Χαγάνος (58) τῇ νίκῃ ταύτῃ ἐξογκωθεὶς, ἄχρι τοῦ Μακροῦ Τείχους ἀφίκετο. Συλλέξας δὲ ὁ βασιλεὺς λαὸν, εἰς φυλακὴν τοῦ τείχους τούτους ἐκπέπομφεν. B Ἐκ δὲ τῆς λοιμικῆς νόσου οὐ μόνον οἱ τοῦ Χαγάνου υἱοὶ, ὡς εἴρηται, ἔθανον, ἀλλὰ καὶ πλῆθος τῶν Ἀβάρων πολύ· ὅθεν ἀθυμήσας ὁ Βάρβαρος ἔσπευσεν εἰς τὰ οἰκεῖα ἐπαναζεῦξαι. Δηλοῖ (59) γοῦν τῷ Μαυρικίῳ (60) ἐξωνήσασθαι τοὺς αἰχμαλώτους, ἓν ἐφ' ἑκάστῳ διδόντι νόμισμα. Ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ κατένευσε. Καὶ ὁ Χαγάνος ᾔτησε λαβεῖν εἰς ἕκαστον τῶν αἰχμαλώτων ἀνὰ ἥμισυ τοῦ νομίσματος. Ὁ δὲ οὐδὲ τοσούτου τοὺς ἁλόντας ἠθέλησε πρίασθαι, τὸ μέντοι ἐκ φειδωλίας (ἥττητο γὰρ χρημάτων), τὸ δέ τοι τοῖς στρατιώταις μνησικακῶν. Ἐκμανεὶς οὖν ὁ Βάρβαρος πάντας ξίφεσιν ἐξεθέρισε (61), καὶ ἀνέζευξεν. Ἐντεῦθεν πᾶσι μῖσος κατὰ τοῦ βασιλέως ἐφύετο, καὶ πρὸς πάντων ἐλοιC δορεῖτο. Ὁ δὲ στρατὸς κατὰ Κομαντιόλου ἀναφορὰν ἐποιήσατο, ὡς προδόντος ἐν τῷ πολέμῳ τὸ στρατιωτικόν. Τοῖς δὲ τὴν ἀναφορὰν ταύτην ποιουμένοις συνῆν καὶ ὁ στρατιώτης Φωκᾶς, καὶ ἀναιδῶς τῷ βασιλεῖ διελέγετο, ὡς διὰ τοῦτο καὶ τυπτηθῆναι παρά τινων. Ὁ δὲ βασιλεὺς μὴ προσχὼν τοῖς κατὰ Κομεντιόλου αἰτιάμασιν, ἀπράκτους τοὺς αὐτὸν αἰτιωμένους ἀπέπεμψεν. Λιτανεύοντος οὖν τοῦ βασιλέως, στάσις ἠγέρθη παρὰ τοῦ δήμου, καὶ λίθοι κατ' αὐτοῦ παρά τινων ἠκοντίσθησαν· ὧν ζήτησιν ὁ βασιλεὺς ποιησάμενος, καί τινας εὑρηκὼς, ἐκόλασε. Τῷ γε μὴν υἱῷ αὐτοῦ Θεοδοσίῳ κατηγγύησε τὴν θυγατέρα Γερμανοῦ Πατρικίου, τοῦ πατριάρχου Κυριακοῦ τὴν ἐπὶ τῷ γάμῳ πληρώσαντος τελετήν. Μοναχὸς δέ τις (62) ξίφος κατέχων D γυμνὸν, ἀπὸ τοῦ φόρου μέχρι τῆς Χαλκῆς προσελήλυθεν, ἐν φόνῳ μαχαίρας λέγων τεθνήξεσθαι τὸν Μαυρίκιον. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ ἐπὶ τοῖς αἰχμαλώτοις ἀνόμημα ἀναλογισάμενος, ἱκέτευε τῷ Θεῷ (63) ἐν

Variæ lectiones et notæ.

(57) *Ἐν μιᾷ δὲ ἡμέρᾳ*. Simocatta, l. VII, c. 15.

(58) *Καὶ ὁ Χαγάνος*. Ἐφ' ἑκάστῳ τῶν αἰχμαλώτων λαβεῖν ᾔτει νομίσματος ἥμισυ.

(59) *Δηλοῖ γοῦν*. *Chronicon*. *Alexandr*. an. 1 Phocæ, Theophanes anno 18 Maur.

(60) *Τῷ Μαυρικίῳ*. Τοὺς αἰχμαλ. ἐκπρίασθαι ἓν ἐφ' ἑκάστῳ καταβάλλοντι νόμισμα.

(61) *Πάντας ξίφεσιν ἐξεθέρισε*. Hanc captivorum cædem ad an. 18 Mauricii referunt Theophanes et Cedrenus, de qua prorsus silet Theophylactus Simocatta. Chronicon ms. ab Adamo ad Leonem Philos. Καὶ μηδὲ τοῦτο καταδεξαμένου τοῦ βασιλέως, θυμωθεὶς ὁ βάρβαρος ἀπέκτεινε χιλιάδας ιϛ', ἐν τῷ κάμπῳ τοῦ Τριβουναλίου, τῷ ὄντι πλησίον τοῦ Ἑβδόμου. Sed an Avares ad urbem usque tum accesserint, vix est ut credam, cum ad Singidonem hæc ferme gesta scribantur.

(62) *Μοναχός τις*. Simocatta, l. VII, c. 12. Theophan. an. 19.

(63) *Ἱκέτευε τῷ Θεῷ*. Glycas seu Zonaras epist. 26: Ἀλλὰ καὶ ὁ Βασιλεὺς Μαυρίκιος ἁμαρτίᾳ περιπεσὼν μείζονι τοῦ ἀφεθῆναι αὐτῷ, μυριοπληθῆ γὰρ στρατὸν μαχαίρᾳ παρέδωκε βαρβαρικῇ, εὐχαῖς ἀνδρῶν ὁσίων ἐξέφυγε τὴν αἰωνίζουσαν κόλασιν.

τῇ παρούσῃ ζωῇ τὴν ὑπὲρ τούτου δίκην ἐκτῖσαι, καὶ πανταχοῦ διεπέμψατο, ἀξιῶν πάντας τοῦτο αἰτεῖν τὸν Θεόν. Φήμης δὲ (64) κρατούσης ὅτι τοῦ μέλλοντος αὐτὸν διαδέξασθαι ἐκ τοῦ Φ στοιχείου τὸ ὄνομα ἄρχεται, τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Φιλιππικὸν ᾤετο εἶναι τοῦτον. Καὶ ἦν αὐτῷ δι' ὑποψίας ὁ ἄνθρωπος, καὶ διομνύμενος μή ποτέ τι κατὰ νοῦν τοιοῦτον βαλέσθαι, οὐκ ἔπειθεν. Ὄναρ (65) δέ ποτε τῷ βασιλεῖ θεαθὲν τὴν κατὰ τοῦ Φιλιππικοῦ ἔλυσεν ὑποψίαν. Τὸ δὲ ὄναρ· ἐδόκει πλῆθος παρεστάναι πολὺ τῷ ἄνωθεν τῆς Χαλκῆς πύλης τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐκτυπώματι, καὶ τοῦ βασιλέως καταβοᾶν, φωνὴν δ' ἐκ τῆς εἰκόνος γενέσθαι, παρεστάναι καὶ τὸν Μαυρίκιον, καὶ τὸν αὐτίκα ἀχθῆναι, καὶ ἐρωτᾶσθαι ὅπη βούλεται τὴν ἔκτισιν ἀποδοῦναι τοῦ ἀνομήματος, οὗ εἰς τοὺς αἰχμαλώτους εἰργάσατο, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἢ ἐν τῷ μέλλοντι; Τὸν δὲ Ἐνταῦθα, φάναι, φιλάνθρωπε δέσποτα· καὶ ἀκοῦσαι φωνῆς λεγούσης Παράδοτε γοῦν αὐτὸν πανγενῇ Φωκᾷ τῷ στρατιώτῃ. Διυπνισθεὶς τοίνυν ἐκ τῆς ἀγωνίας ὁ βασιλεὺς, καὶ τὸν Φιλιππικὸν μετακαλεσάμενος, πρῶτον μὲν συγγνώμην ᾔτει, ὡς μάτην ὑπονοῶν κατ' αὐτοῦ. Εἶτα ἤρετο εἰ ἐν τοῖς Ῥωμαίων τάγμασιν οἶδεν Φωκᾶν στρατιώτην; Ὁ δὲ εἰδέναι ἀνταπεκρίνατο, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν πρὸ μικροῦ σταλέντα παρὰ τῆς στρατιᾶς, ὃς σοι καὶ ἰταμώτερον διελέγετο. Καὶ ὁ βασιλεὺς, οἷός ἐστιν ὁ ἀνὴρ τὴν ἡλικίαν, καὶ τὸ ἦθος προσήρετο· καὶ ὁ Φιλιππικὸς νέον εἶναι τὸν Φωκᾶν εἶπε, τὸν δὲ τρόπον θρασὺν καὶ δειλόν. Πρὸς δὲ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀντεφθέγξατο· *Εἰ δειλὸς, καὶ φονεύς*· καὶ διηγήσατο τὸ ὄναρ αὐτῷ. Ἐφάνη δὲ τότε καὶ κομήτης ἀστὴρ, ὁ λεγόμενος Ξιφίας. Τῷ γοῦν ἀδελφῷ αὐτοῦ Πέτρῳ στρατηγοῦντι τότε ἐπιστέλλει ὁ βασιλεὺς, διαβάντι τὸν Ἴστρον μετὰ τῆς στρατιᾶς, ἐκεῖθεν αὐτῇ τὰ πρὸς τὴν χρείαν πορίζεσθαι. Ἦν δὲ τοῦτο διὰ φιλαργυρίαν οἰκονομούμενον, ἵνα ληϊζόμενον τὸ ὁπλιτικὸν ἀποτρέφοιτο, καὶ αὐτὸς κερδήσῃ τὸ στρατιωτικὸν σιτηρέσιον. Τοῦτο στάσιν (66) τῇ στρατιᾷ ἐνεποίησε, καὶ αὐτίκα βασιλεὺς παρ' αὐτῶν ὁ Φωκᾶς ἀνηγόρευτο· ἐτύγχανε δ' ὢν ἑκατόνταρχος. Ὁ δὲ στρατηγὸς Πέτρος τοῦτο μαθὼν ἔφυγε, καὶ τῷ βασιλεῖ αὐτάγγελος τοῦ γεγονότος ἐγένετο. Ὁ δὲ, καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει στασιαζόντων· ὑπεξῆλθε τῶν ἀνακτόρων, καὶ δρόμωνι ἐμβεβηκὼς μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων ἀπέδρα· τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ Θεοδόσιον πρὸς Χοσρόην ἀπέστειλεν, ἵνα ἀπομνημονεύσας ἐκεῖνος τῶν ὑπὸ Μαυρικίου γενομένων αὐτῷ, κἀκεῖνος εἰς αὐτὸν τὰ ἴσα ἐνδείξηται. Ὡς δ' ἐγνώσθη τῷ πλήθει, ἡ τοῦ βασιλεύοντος ὑποχώρησις (67), καὶ τὴν στάσιν ἐπὶ μεῖζον ἦρε, καὶ τὸν Μαυρίκιον δυσφημεῖσθαι διὰ τῆς ἀγορᾶς παρεσκεύασεν.

ΙΔ'. Ἤδη δὲ τοῦ Φωκᾶ μὴ πόῤῥω τῆς Βυζαντίδος τυγχάνοντος, οἱ τοῦ δήμου τῶν Πρασίνων ἐξῄεσαν εὐφημοῦντες αὐτὸν, ὃς σὺν αὐτοῖς ἐν τῷ Ἑβδόμῳ παραγενόμενος, ἐκεῖ παρὰ τοῦ πατριάρχου ταινιοῦται τὴν κεφαλήν· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὰ βασίλεια, καὶ τὴν γυναῖκα Λεοντίαν Αὐγούσταν εὐθὺς ἀνηγόρευσε, τῶν δήμων παρόντων. Τότε διὰ τόπους (68) ἐν οἷς ἵσταντο ἀμφιβολίας γενομένης τοῖς Πρασίνοις καὶ τοῖς Βενέτοις, στασιάζειν ἤρξαντο κατ' ἀλλήλων. Πέμψας δέ τινας ὁ Φωκᾶς, κατευνάζειν αὐτοῖς τὴν στάσιν ἐπεχείρει. Ἑνὸς οὖν τῶν σταλέντων τὸν τῶν

futura? Eum dixisse : *In hac, humane Domine*; et audisse vocem quæ diceret : *Tradite eum ergo cum omni familia Phocæ militi.* Experrectus ab eo angore imperator, accersito Philippico, primum veniam petit inanis de eo suspicionis; deinde rogat, an inter Romanas legiones militem noverit Phocam nomine. Ille respondet, se nosse ; atque eum esse, qui dudum insolentius cum ipso collocutus esset. Post hoc rogat imperator, qua sit ætate, quoque ingenio. Respondente Philippico, esse juvenem, et ingenio partim audaci, partim timido : *Si*, inquit, *timidus est, homicida est*, eique somnium narrat. Eo quoque tempore cometa apparuit, qui ab ensis specie Xiphias dicitur. Dehinc fratri Petro exercitum ducenti scribit, ut, Istro cum copiis trajecto, inde commeatum peteret : id consilium ab avaritia est profectum, ut legionibus latrocinio se sustentantibus, militaria stipendia lucraretur. Ea res seditionem inter milites concitavit, qui statim Phocam centurionem imperatorem creaverunt. Quo cognito dux fuga arrepta, ipse quid accidisset imperatori nuntiat. Qui orto etiam in urbe tumultu, ex regia se subducit, et dromone cum uxore et liberis conscenso, aufugit, filium vero Theodosium ad Chosroem ablegat, ut commemorato suo in illum beneficio, par sibi gratia referatur. 79 Fuga imperatoris populo cognita, et seditio aucta est, et Mauricius per forum conviciis proscissus est.

XIV. Cum Phocas jam prope ab urbe Byzantio abesset, qui ex factione Prasina erant, ad eum salutandum egrediuntur : qui cum eis Hebdomum ingressus, ibi a patriarcha diademate ornatur. Inde in regiam se contulit, et statim Leontiam uxorem Augustam salutat, præsentibus factionibus : ubi inter Prasinos et Venetos de stationibus ortam controversiam Phocas componere volens, satellites quosdam misit : quorum unus cum tribunum Venetorum per contumeliam pepulisset, populus id non ferens exclamat : *Abi, disce modeste*

Variæ lectiones et notæ.

(64) *Φήμης δέ.* Theophan. an. 20.
(65) *Ὄναρ.* Ibid.
(66) *Τοῦτο στάσιν.* Simocatta, l. VIII, c. 6, 7.
(67) *Ὑποχώρησις.* Ibid. c. 8, 9.
(68) *Διὰ τόπους.* Id est βάθρα. Theophanes habet διὰ στάσεις τόπων, in quibus sedere consueverant, unde docemur cur τόπων appellatio indita sit urbis tractui, de quo egimus in nostra *Constantinopoli*, lib. II, p. 180.

agere ; *Mauricius vivit.* Ea voce tyrannus ad cædem illius incitatus est, eoque in Eutropii portum Chalcedonem perducto, in conspectu ejus liberi sunt occisi. Tum ille : *Justus es*, inquit, *Domine, et recta sunt judicia tua*, calamitatem fortiter ferens. Ac animum ejus generosum illud in primis declarat, quod cum ultimum ejus filiolum adhuc lactantem nutrix suffurata, ne Mauricii familia funditus interiret, suum filiolum ad cædem obtulisset, id ille non passus est, sed suum offerri jussit, deinde et ipse magno animo jugulum carnifici præbuit. Fertur etiam filius ejus Theodosius, dum ad Chosroem iret, interceptus, atque ad Phocam perductus, occisus esse, necnon Constantina imperatrix cum tribus filiabus, qui in æde divi Mamantis vicina mœnibus sepulti sint, a Pharasmane eunucho Justiniani cubiculario condita. Sepulcro hæc elegia est inscripta :

A Βενέτων ὑβρίσαντος δήμαρχον, καὶ τοῦτον ὠθήσαντος, μὴ ἐνεγκόντες οἱ τοῦ δήμου τοῦτο, ἔκραζον, Ἄπιθι (69), *μάθε κατάστασιν* (70), ὁ *Μαυρίκιος ζῇ*. Ἐντεῦθεν ὁ τύραννος εἰς τὸν τοῦ Μαυρικίου φόνον ἠρέθιστο, καὶ ἀχθέντος εἰς τὸν ἐν Χαλκηδόνι τοῦ Εὐτροπίου λιμένα (71) προανῃρέθησαν ἐπ' ὄψεσιν αὐτοῦ οἱ παῖδες αὐτοῦ. Ὁ δὲ, *Δίκαιος εἶ, Κύριε, εὐθεῖαι αἱ κρίσεις σου*, ἐφ' ἑκάστῳ ἐφθέγγετο, γενναίως φέρων τὴν συμφοράν. Ἔδειξε δὲ μᾶλλον τὴν τοῦ ἀνδρὸς γενναιότητα, καὶ τὸ φέρειν εὐγνωμόνως τὸν πειρασμὸν, ὕστατον αὐτοῦ παιδίον καὶ ὑπομάζιον· τῆς γὰρ αὐτὸ τιθηνούσης, ἵνα μὴ πάντη τὸ γένος Μαυρικίου ἀπόλυται ὑποκλεψάσης τὸ τιθηνούμενον, ἀντιδούσης δὲ τὸ οἰκεῖον πρὸς τὴν σφαγὴν, ὁ Μαυρίκιος τὸ ἑαυτοῦ ἐνεχθῆναι ἐζήτησεν. B Εἶτα καὶ αὐτὸς μεγαλοψύχως (72) ἐδέξατο τὴν σφαγήν. Λέγεται δὲ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Θεοδόσιον (73), ἀπιόντα πρὸς Χοσρόην κατασχεθῆναι, καὶ ἀχθέντα πρὸς Φωκᾶν, ἀναιρεθῆναι, καὶ τὴν Βασίλισσαν Κωνσταντῖναν, καὶ τὰς τρεῖς θυγατέρας αὐτῆς, καὶ ταφῆναι ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μάμαντος (74), τῷ πλησίον τοῦ τείχους, ὃν ἔκτισε Φαρασμάνης ἐκτομίας, ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος γεγονὼς Ἰουστινιανοῦ. Ἐπεγράφησαν δὲ τῷ τάφῳ αὐτῶν τὰ ἡρωελεγεῖα (75) ταῦτα

O ego mille modis regum miseranda duorum
Mauricii conjux, filia Tiberii,
Edocui regina satis, fecundaque mater,
Quam sint multorum commoda sceptra ducum,
Militis infidi jaceo populique furore,
Et mecum conjux, progeniesque jacet.
Næ miseræ Niobes ego sum vitale cadaver,
Plurane Cisseis, plura Jocasta tulit ?
Esto, jure pater ; cur pignora parva necantur,
Humani prorsus nescia turba doli ?
Non jam Roma meis carpes a frondibus umbram,
Eruta Threicio stirps Aquilone jacet.

Ἁδ' ἐγὼ ἡ τριτάλαινα καὶ ἀμφοτέρων βασιλήων
Τιβερίου θυγάτηρ, Μαυρικίου δὲ δάμαρ.
Ἡ πολύπαις βασίλεια, καὶ ἡ δείξασα λοχίη (76),
Ὡς ἀγαθὸν τελέθει καὶ πολυκοιρανίη,
Κεῖμαι σὺν τεκέεσσι καὶ ἡμετέρῳ παρακοίτῃ
Δήμου ἀτασθαλίῃ καὶ μανίῃ στρατιῆς.
Τῆς Ἑκάβης ἔτλην πολὺ χείρονα τῆς τ' Ἰοκάστης,
Αἲ αἲ, τῆς Νιόβης ἔμπνοος εἰμὶ νέκυς.
Ναὶ ναὶ τὸν γενέτην· τί μάτην τὰ νεογνὰ ἔκτειναν
Ἀνθρώπων κακίης μηδὲν ἐπιστάμενα;
Ἡμετέροις πετάλοισι κατάσκιος οὐκ ἔτι Ῥώμη,
Ῥίζα γὰρ ἐκλάσθη Θρηικίοις ἀνέμοις.

Variæ lectiones et notæ.

(69) Ἄπιθι. Theophanes, p. 243. Huc referri potest quod scribit Busbequius in epist. 1 Legationis Turcicæ, prætorianos milites Turcicos, quos Genizarios vocant, cum congiaria a supremo sultano petunt, si recusantur, subinde hæc ei verba inferre, *Salvus sit frater, fratrem nobis Deus servet.* Quibus quidem verbis minantur se sultanum de medio sublaturos, fratremque illius ad imperii fastigium educturos.

(70) *Μάθε κατάστασιν.* Ita etiam Theophanes, ubi Miscella : *Vade, disce ordinem*, id est, *disce modeste agere*, ut recte vertit Goarus, vel ut Wolfius in Notis, *Disce modestiam*. Ea enim vis est vocis Κατάστασις, ut in *Gloss. med. Græcit.* docemus.

(71) *Εἰς τὸν ἐν Καλχηδόνι τοῦ Εὐτροπίου λιμένα.* Ita scriptores omnes Byzantini, ex quibus errare constat Joannem Tzetzem chil. 3, cap. 85, qui in circo cæsum scripsit :

Τὰς συμφορὰς ἐκτραγῳδεῖν ἐῶ τοῦ Μαυρικίου,
Πῶς σὺν συζύγῳ καὶ παισὶ Φωκᾷ τοῦ τυραννοῦντι
Ἐξεδαμήθη πρόρριζος μέσον ἱπποδρομίας.

Exstitit etiam Constantinopoli tractus Eutropii dictus, cujus mentio est in Excerptis historicis in cod. Reg. 1334 : Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τζιμισκῆ, σεισμὸς ἐγένετο οἷος οὐκ ἄλλος· ὅτε καὶ ἡ τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας ἀψὶς διεῤῥάγη, καὶ ὁ ἐν τοῖς Εὐτροπίου στύλος κατεβλήθη, ὅτε καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ μοναχὸς, τοῖς θαλαττίοις ἐναπεπνίγη ῥύμασιν.

(72) *Μεγαλοψύχως*. Non defuere qui Mauricium inter martyres collocavere, atque in primis auctor

C Vitæ S. Joannis Jejunatoris, in concilio Nicæno II, act. 4 : Καὶ διεπορευόμεθα σὺν τάχει πολλῷ, ὡς δὴ κατὰ τὴν ἀντίπεραν γῆν Μαυρίκιον τὸν Βασιλέα καταληψόμενοι, Μαυρίκιον τὸν πάλαι μὲν δικαιότατον καὶ πραότατον, νῦν δὲ ἤδη καὶ μάρτυρα· τοῦτῳ γὰρ ὁ βύθιος αὐτῷ δράκων ὁ τύραννος καὶ μὴ βουλόμενος ἐχαρίσατο.

(73) *Θεοδόσιον*. Ibid. c. 9.

(74) *Ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μάμαντος*. Scribit Georgius Monachus in Lacapeno n. 13, istius Augusti ætate inventas tres sepulcrales urnas in æde S. Mamantis, alteram cum figuris ac imaginibus, et alias duas absque figuris, illasque in Myrelæi monasterium ab ea conditum delatas. Verba Georgii sunt : Τηνικαῦτα δὲ καὶ Πετρωνᾶς αἰδεσιμώτατος προστάξει Ῥωμανοῦ βασιλέως ἤγαγε λάρνακα ἔνζωδον, καὶ ἕτερα δύο γλυφῆς ἀμοιροῦντα, ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος μονῆς ἀνδρείας τῆς πλησίον οὔσης τῶν Ξυλοκέρκου λεγομένης πόρτης, ἐν οἷς φασὶν ἐναποκεῖσθαι Μαυρίκιον σὺν αὐτοῦ παισίν· D καὶ ἀπετέθη ἐν τῇ τοῦ βασιλέως μονῇ, ἤτοι εἰς Μυρέλαιον.

(75) *Τὰ ἡρωελεγεῖα.* Recitat præterea Mauricii Epitaphium Cedrenus, quod versibus Latinis iisdem reddiderat hoc loco Wolfius, ut et aliis Xylander apud eumdem Cedrenum : sed versionum istarum loco longe antiquiorem et venustiorem ex Epigrammatum veterum collectione Pithœana hic inserere operæ pretium visum est.

(76) *Λοχίη*. Ita codd. mss. At Cedrenus et Constantinus Manasses, p. 178, λοχίην habent.

Ἔθανε δὲ Μαυρίκιος ἐτῶν ἑξήκοντα καὶ τριῶν, εἴκοσι βασιλεύσας ἐνιαυτούς. Φωκᾶ δὲ κρατήσαντος, ὁ Ναρσῆς ἀπεστάτησε καὶ κατέσχε τὴν Ἔδεσαν. Προστάξει δὲ Φωκᾶ Γερμανὸς τῷ Ναρσῇ ἀντιμαχεσάμενος, συμμαχουμένῳ παρὰ Χοσρόου, ἡττήθη· καὶ πληγεὶς μεθ' ἡμέρας τέθνηκε. Μετὰ δὲ ταῦτα καταφυγὼν εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, Ναρσῆς καὶ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Φωκᾶ τοῦ μαγίστρου Δομεντζιόλου πίστεις ἐνόρκους λαβών, πρὸς Φωκᾶν ἀπεστάλη. Ὁ δὲ μηδὲν τοὺς ὅρκους ὑποσταλείς, πυρὶ αὐτὸν παραδέδωκεν. Οὗτος ὁ Ναρσῆς (77) τὸν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ναὸν ἐδομήσατο, καὶ τὸν τῶν ἁγίων μαρτύρων Πρόβου, Ταράχου, καὶ Ἀνδρονίκου, καὶ τὸν ἐκεῖ ξενῶνα. Οὐ τοῦτον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν Μαυρικίου Πέτρον ἀνεῖλε, καὶ Γερμανὸν τὸν πενθερὸν Θεοδοσίου τοῦ υἱοῦ Μαυρικίου, καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Γερμανοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ Μαυρικίου συγγένειαν. Φιλιππικὸς δὲ (78) κείρεται κληρικός, καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ μονὴν ἐν Χρυσοπόλει διέτριβε. Καὶ ἄλλους δὲ πολλοὺς ἔκτεινεν ὁ Φωκᾶς, καὶ ποιναῖς ἀπηνέσιν ἐκόλαζε. Κυριακοῦ (79) δὲ τοῦ πατριάρχου ἐκλιπόντος μετὰ ἐνιαυτοὺς ἕνδεκα ἐξότου προεχειρίσθη, πατριάρχης ἐγένετο Θωμᾶς (80) σακελλάριος, καὶ τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας διάκονος. Πολυειδῆ μέντοι τότε κακὰ τοὺς Ῥωμαίους κατέλαβεν. Ἐν μὲν γὰρ τῇ Ἑῴᾳ Πέρσαι τὴν Συρίαν, καὶ Παλαιστίνην, καὶ Φοινίκην ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιήσαντο. Τὴν Ἀρμενίαν δέ, καὶ Καππαδοκίαν, και τὴν Παφλαγονίαν, καὶ Γαλατίαν κατέδραμον, καὶ μέχρι Χαλκηδόνος προῆλθοσαν, ἅπαντα ληϊζόμενοι. Ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ Ἄβαρες (81) τὴν Θρᾴκην ἐδῄωσαν, καὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατόπεδα ἃ ἐν ἀμφοτέροις ἦσαν τοῖς τμήμασι, διεφθάρησαν, καὶ ἄλλως δὲ πολλὴ τῶν ἀνθρώπων θνῆσις ἐγένετο, καὶ ἀφορία καρπῶν, καὶ ζώων φθορὰ ἐκ βαρυτάτων χειμώνων. Ἐπὶ πᾶσι καὶ ὁ ἀλάστωρ Φωκᾶς ἐν ἵππων ἁμίλλῃ τῶν δήμων πρὸς αὐτόν τι ἀποσκωψάντων ἐκμανεὶς πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε, πολλοὺς δὲ ἠκρωτηρίασεν, ἐνίους μέντοι καὶ κατεπόντωσε· πλείστους δὲ καὶ τῷ ἐπάρχῳ παρέδωκεν, ἵνα κολάσῃ αὐτούς, οἳ ἐν τῷ πραιτωρίῳ καθείρχθησαν. Οἱ δὲ ὄχλοι ὁμοῦ γενόμενοι, ἐνέπρησαν τὸ πραιτώριον, καὶ οἱ καθειργμένοι διέφυγον. Ἑβραῖοι δὲ στασιάσαντες κατὰ Χριστιανῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀνεῖλον τῶν Ἀντιοχέων πολλούς, καὶ αὐτὸν καὶ τὸν πατριάρχην τῆς πόλεως Ἀναστάσιον (82), καὶ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ. Στείλας δὲ ὁ Φωκᾶς οὓς μὲν ἀνεῖλεν, οὓς δὲ ἠκρωτηρίασεν, ἐκδιώξας τῆς πόλεως. Ὁ μέντοι πατριάρχης Θωμᾶς ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μῆνας δύο τῆς ἐκκλησίας προστάς, ἐτελεύτησε (83), καὶ

A **80** Mortuus est Mauricius anno ætatis sexagesimo tertio, regni vicesimo. Phoca rerum potito, Narses ab eo defecit, Edessa occupata, et acceptis a Chosroe auxiliis : contra quem jussu Phocæ profectus Germanus, victus est, et post aliquot dies ex vulnere mortuus. Narses vero cum Hierapolim confugisset, jurejurando firmata fide, a fratre imperatoris Domentiolo magistro, ad Phocam missus est, nullaque datæ fidei ratione habita, crematus. Hic Narses divi Panteleemonis et sanctorum martyrum Probi, Tarachi et Andronici ædem, atque vicinum hospitium condidit. Neque vero hunc solum, sed et Petrum fratrem, omnesque Mauricii cognatos, et Germanum Theodosii filii illius socerum una cum filia occidit. Philippicus autem clericus factus,
B Chrysopoli in monasterio a se condito, vitam egit. Multos præterea sustulit Phocas, et diris suppliciis affecit. Cyriaco patriarcha, undecimo a designatione anno mortuo, patriarcha factus est Thomas saccellarius, Magnæ ecclesiæ diaconus. Eo tempore, variis malis Romani sunt oppressi. Nam in Oriente Persæ, Syriam, Palæstinam et Phœniciam subegerunt : in Armeniam, Cappadociam, Paphlagoniam et Galatiam incursiones fecerunt, populabundi Chalcedonem usque progressi. In Europa, Avares Thraciam vastarunt, Romanæque legiones in ambabus partibus perierunt. Absumpsit et pestilentia multos mortales, gravissimæque tempestates et frugum et animalium interitum attulerunt.
C Super hæc omnia pestis humani generis Phocas, cum nescio quid factiones in eum cavillatæ essent, furore percitus multos occidit, multos truncavit, nonnullos in mari demersit, sed plurimos præfecto ad supplicium in prætorio custodiendos tradidit, quo a multitudine incenso, illi diffugerunt. Judæi quoque, mota Antiochiæ contra Christianos seditione, multos occiderunt, atque ipsum patriarcham Anastasium, ejusque cadaver in foro combusserunt. Eos Phocas partim occidit, partim mutilatos urbe exegit. Thomas patriarcha cum Ecclesiæ triennium præfuisset, obiit : in cujus locum suffectus est Sergius, Magnæ ecclesiæ diaconus. Filiam Domnentiam Prisco duci copiarum despondit, **81** cumque post nuptias ludis equestribus, Prisci uxorisque Do-
D mnentiæ imagines juxta suas astare vidisset, furore percitus, factionum duces obtruncari jussit, eosque ægre a factionibus exoratus missos fecit. Ea de causa Priscus vitæ suæ metuens, consilia tollendi tyranni iniit, qui cum et in mulierum

Variæ lectiones et notæ.

(77) *Ὁ Ναρσῆς*. Theophan, et Cedrenus an. 1 et 2 Phocæ.

(78) *Φιλιππικὸς δέ*. Theophan. an. 4 Phocæ. Obiit an. 612, Heraclio imperante. Niceph. CP.

(79) *Κυριακοῦ*. Obiit Cyriacus 29 Octob. anno 4 Phocæ, ut est in *Chronico Alex.*

(80) *Θωμᾶς*. Creatus 23 Januar. anno 1 Phocæ. (Idem *Chron.*) Illius memoriam agunt Græci 21 Martii, ut est in Menæis.

(81) *Ἄβαρες*. Quorum frequens mentio in *Francicis Annalibus*. Chronicon S. Vincentii de Vulturno, p. 692 : *A Cacano rege Avarorum, qui et Hunni dicuntur.*

(82) *Ἀναστάσιον*. Ita etiam Theophanes et Cedrenus, an. 7 Phocæ : at *Chronicon Alex.* an. 8 ejusdem Phocæ a militibus interemptum ait.

(83) *Ἐτελεύτησε*. Moritur Thomas Patr. 20 Martii anno 8 Phocæ. *Chronic. Alex.*

stupris volutaretur, et ebriosus, et sævus, atque sanguinarius esset, in publico erat omnium ordinum odio. Itaque senatus et ipse dux Priscus legatos ad Heraclium mittunt, ejus Heraclii patrem, qui post imperio potitus est, Africæ et Libyæ præfectum, orantes, ut se a tyrannide Phocæ vindicet. Erat Heraclio legatus Gregoras vir illustris; qui duo inita conspiratione suos filios contra tyrannum mittunt, Heraclius cum classe et magnis copiis militum Heraclium, Gregoras patricius Nicetam pedestri itinere, cum multis equitibus et magno exercitu: ea conditione, ut uter prior urbem occupasset, tyrannumque sustulisset, is imperio potiretur. His cognitis, Phocas Heraclii matrem, et sponsam Eudociam, principis cujusdam Africani filiam, comprehensas monasterio inclusit. Cæterum Heraclius antevertit, et in Sophiarum portu appulit, commissaque pugna evasit superior, adjutante Prisco, qui præfecti honore fungebatur. Photius quoque unus ex illustribus, cujus uxorem tyrannus vi constupraverat, regia cum multis militibus occupata, tyrannum solio deturbavit (nam ejus satellites desperata salute regia cesserant) direptaque purpura, pullam ei vestem induxit, et captivum Heraclio exhibuit. Qui cum ei dixisset: *Itane, miser, rempublicam administrasti?* Phocas ex desperatione respondit: *Tu vero melius eam administrabis?* Ob quod dictum iratus Heraclius, calcibus in eum insiluit, et castrari jussit. Alii eum statim occisum esse tradunt, alii manibus prius et pedibus amputatis, virilibus denique, ob lasciviam et multorum conjuges adulteratas, exsectis, postremo obtruncatum, et infelix cadaver in Bove crematum esse, ubi caminus fuisse perhibetur æreus, forma bovis, Pergamo translatus, unde et loco nomen factum. Sunt et fratres ejus aliique necessarii interfecti. Phocæ igitur pessimi tyrannidis hic fuit exitus, cum **82** imperio per annos octo insultasset.

ἀντεισήχθη Σέργιος (84), τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας διάκονος. Τὴν δὲ θυγατέρα ὁ Φωκᾶς Δομεντίαν Πρίσκῳ (85) τῷ στρατηλάτῃ συνέζευξε, καὶ μετὰ τοὺς γάμους ἱππικὸν ἀγῶνα ἄγων, ἐθεάσατο σὺν ταῖς αὐτοῦ εἰκόσι (86), καὶ τοῦ Πρίσκου καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς τῆς Δομεντίας ἱσταμένας εἰκόνας, καὶ ἐμμανὴς γεγονὼς, ἀποτμηθῆναι τοὺς δημάρχους ἐκέλευσε. Δεηθέντων δὲ τῶν δήμων, μόλις ἀφῆκεν αὐτούς. Ἐκ ταύτης οὖν τῆς αἰτίας ὁ Πρίσκος δεδοικὼς περὶ τῇ ζωῇ, ἅμα δὲ καὶ τὴν κατὰ πάντων τοῦ Φωκᾶ τυραννίδα μισῶν, ἐζήτει καταλῦσαι τὸν τύραννον. Ὢν δὲ ὁ Φωκᾶς γυναικομανής τε καὶ μέθυσος, καὶ ὠμὸς καὶ αἱμοχαρὴς, ἐμισήθη παρὰ πάντων. Καὶ στρατηγοῦντος ἐν Ἀφρικῇ καὶ Λιβύῃ Ἡρακλείου τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλεύσαντος μετέπειτα Ἡρακλείου, οἱ τῆς συγκλήτου καὶ αὐτὸς ὁ Πρίσκος ὁ στρατηλάτης διεπέμποντο πρὸς αὐτὸν, δεόμενοι ἀπαλλαγῆναι τῆς τυραννίδος Φωκᾶ. Ἦν δὲ τῷ εἰρημένῳ στρατηγῷ Ἡρακλείῳ ὑποστράτηγος Γρηγορᾶς τις τῶν ἐπισήμων. Οὗτοι γοῦν ἄμφω συμπνεύσαντες στέλλουσι κατὰ τοῦ τυράννου τοὺς ἰδίους υἱούς· ὁ μὲν Ἡράκλειος τὸν Ἡράκλειον πολλαῖς ναυσὶ καὶ πλήθει στρατιωτῶν πλωϊζόμενον· ὁ δὲ πατρίκιος Γρηγορᾶς τὸν Νικήταν πεζοποροῦντα σὺν ἱππόταις πολλοῖς, καὶ πεζῇ στρατιᾷ, ἐπὶ συνθήκαις (87) τοῦ τὸν προκαταλαβόντα τὴν ὑπερκειμένην τῶν πόλεων, καὶ καθελόντα τὸν τύραννον, τῆς βασιλείας ἀξιωθήσεσθαι. Ταῦτα μαθὼν ὁ Φωκᾶς, τὴν τοῦ Ἡρακλείου μητέρα, καὶ τὴν μνηστὴν Εὐδοκίαν, ἣν ἐξ Ἀφρικῆς ἐμνηστεύσατο, θυγατέρα οὖσαν τοῦ τῆς χώρας ἐκείνης πρωτεύοντος, κατασχὼν κατέκλεισεν ἐν μονῇ. Προκατέλαβε τοίνυν Ἡράκλειος, καὶ προσώρμισε τῷ λιμένι τῶν Σοφιῶν, καὶ μάχης συγκροτηθείσης, ὑπερέσχε τῶν τοῦ Φωκᾶ. Συνήργητο γὰρ καὶ ὑπὸ τοῦ Πρίσκου τὴν τοῦ ἐπάρχου τότε μετιόντος ἀρχήν· Φώτιος δὲ τῶν ἐπιφανῶν ὑπάρχων, οὗ τὴν γυναῖκα ὁ τύραννος βίᾳ ἐμοίχευσε, σὺν πλήθει στρατιωτῶν καταλαβὼν τὰ βασίλεια, κατέσπασε τοῦ θρόνου τὸν τύραννον (οἱ γὰρ περὶ αὐτὸν ἀπογνόντες, τῶν βασιλείων ὑπανεχώρησαν) καὶ ἀποδύσας τὴν πορφυρίδα, φαιὰν ἐσθῆτα ἐνέδυσε, καὶ δέσμιον τῷ Ἡρακλείῳ παρέστησεν. Ὁ δὲ ἰδὼν αὐτὸν ἔφη, *Οὕτως, ἄθλιε* (88), *τὰ τῆς πόλεως διῴκησας πράγματα;* Καὶ ὁ Φωκᾶς ἀπονοίᾳ κάτοχος ὢν ἀπεκρίνατο, *Σὺ δὲ κρειττόνως μᾶλλον διοικήσεις αὐτά;* Ὀργισθεὶς δὲ ὁ Ἡράκλειος λὰξ ἐκείνῳ ἐνέθορε, καὶ ἐκτμηθῆναι προσέταξεν. Οἱ μὲν οὖν αὐτίκα αὐτὸν ἀναιρεθῆναι ἱστόρησαν, οἱ δὲ πρότερον αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἐκκοπῆναί φασιν, εἶτα καὶ τὰ αἰδοῖα διὰ τὴν ἐκείνου ἀσέλγειαν, καὶ ὅτι πολλῶν κατῄσχυνε γαμετὰς, καὶ οὕτω δὲ αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἐκκοπῆναι, τὸ δὲ δύστηνον σῶμα καυθῆναι κατὰ τὸν Βοῦν, ἔνθα ἦν κάμινος, ὡς λέγεται, ἐκ χαλκοῦ κατεσκευασμένη, σχῆμα βοὸς ἔχουσα, ἥπερ ἐκ Περγάμου κεκόμιστο, ἐξ ἧς καὶ ὁ τόπος ὠνόμαστο. Καὶ οἱ ἀδελφοὶ δὲ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἄλλοι τῶν ᾠκειωμένων αὐτῷ ἀνῃρέθησαν. Τῷ μὲν οὖν κακίστῳ Φωκᾷ τοιοῦτον τέλος τῆς τυραννίδος ἐγένετο, ἔτη κατορχησαμένῳ τῆς βασιλείας ὀκτώ.

XV. Heraclius autem a Sergio patriarcha coro-

ΙΕ'. Ἡράκλειος δὲ, ὑπὸ Σεργίου τοῦ Πατριάρχου

Variæ lectiones et notæ.

(84) *Σέργιος*. 22 Martii. *Chron. Alex.*

(85) *Πρίσκῳ*. Qui Crispus dicitur eidem Zonaræ in Heraclio, Nicephoro CP. et Cedreno. Vide Stemmata Byzantina.

(86) *Εἰκόσι*. Vide Nicephorum CP., Theophanem, Cedrenum, etc. Λαυράτας vocat ejusmodi imagines Theophanes an. 5 Phocæ. Ut vero eæ in circum deducerentur, docet *Chronicon Alexandrinum*, p. 876, a candidatis scilicet, et cum cereis accensis, μετὰ κηραψίας, quomodo videre est etiam in Notitia utriusque imperii, ubi de præfectis prætoriorum.

(87) *Ἐπὶ συνθήκαις*. Nicephorus CP, Theophanes.

(88) *Οὕτως ἄθλιε*. Eadem habet Nicephorus CP.

στεφθεὶς, αὐτίκα καὶ τὴν Εὐδοκίαν τὴν μνηστὴν ταινιοῖ, καὶ ἅμα τά τε βασίλεια στέφη καὶ τοὺς γαμηλίους στεφάνους ἐδέξαντο, ὥστε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ βασιλεῖς ἄμφω χρηματίσαι αὐτοὺς καὶ νυμφίους. Οἱ δέ γε Πέρσαι (89) τὴν ἑῴαν κατέτρεχον, καὶ τὰς μὲν τῶν χωρῶν ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιοῦντο, τὰς δὲ ἐλῄζοντο, καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ στρατιὰ προσβάλλουσα τούτοις ἡττῆτο καὶ διώλλυτο, βραχέων τινῶν περισωθέντων φυγῇ. Καὶ τὴν Εὐρώπην οἱ Ἄβαροι καὶ οἱ Σκύθαι ἠρήμωσαν. Διὸ καὶ ἠπόρει ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος ὅ τι καὶ δράσει. Ἐπισκεψάμενος γὰρ τοὺς στρατιωτικοὺς καταλόγους, πάνυ τούτους εὗρε βραχεῖς, ἁπάντων σχεδὸν ἐν τοῖς πολέμοις ἀναλωθέντων. Ἐκ γὰρ τῶν (90) ἐπὶ Μαυρικίου τὸν Φωκᾶν ἀναγορευσάντων εἰς πολλὰς χιλιάδας ἀριθμουμένων, δύο μόνοι στρατιῶται περιλειφθέντες εὑρέθησαν. Στρατολογήσας οὖν Κρίσπον στρατηγὸν Καππαδοκίας προβάλλεται, καὶ στέλλει τοῦτον ἐκεῖ. Γίνεται δὲ αὐτῷ ἐκ τῆς Αὐγούστης Εὐδοκίας, ἣν καὶ Φαβίαν ὠνόμασε, θυγάτηρ Ἐπιφανία. Εἶτα καὶ υἱὸς ἐτέχθη, ὁ μικρὸς Ἡράκλειος καὶ νέος Κωνσταντῖνος κληθεὶς, καὶ ἄμφω δὲ τὼ παῖδε τούτῳ βασιλικῷ διαδήματι τεταινίωκε. Καὶ μετ' ὀλίγον ἡ γαμετὴ αὐτοῦ ἡ Αὐγοῦστα Εὐδοκία τὸν βίον ἀπέλιπεν. Ἐκφερομένου δὲ τοῦ ταύτης νεκροῦ βασιλικῶς διὰ τῆς ἀγορᾶς, κόρη τις (91) προκύπτουσα βάρβαρος, τυχαίως ἀπέπτυσε, καὶ τὸ πτύσμα εἰς τὴν κλίνην, δι' ἧς ἐξεφέρετο ἡ Αὐγοῦστα, κατήνεκτο, καὶ συλληφθεῖσα ἡ κόρη ἐκαύθη, προσενεχθεῖσα τῇ θανούσῃ λίαν οἰκτρὸν ἐπιτάφιον. Ὁ δέ γε Ἡράκλειος ἔγημε Μαρτῖναν τὴν ἀδελφόπαιδα, καὶ Αὐγοῦσταν αὐτὴν ἀνηγόρευσε. Τοῦ μέντοι Χοσρόου καὶ τῶν Περσῶν ἀκρατῶς φερομένων, καὶ πάντα ληλατούντων, πρέσβεις (92) ὁ βασιλεὺς πρὸς αὐτὸν ἔστειλε, κόρον λαβεῖν ποτὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων φθορᾶς ἀξιῶν, καὶ σπείσασθαι ἐπὶ συνθήκαις ἐτησίων δασμῶν. Ὁ δὲ τὴν πρεσβείαν οὐ προσήκατο. Πάλιν οὖν ἑτέρα στέλλεται πρεσβεία πρὸς αὐτὸν εἰρήνην ἐξαιτουμένη. Ὁ δὲ Πέρσης ὑπερηφάνους καὶ βλασφήμους τὰς ἀποκρίσεις πεποίηκε, λέγων μὴ ἄν ποτε φείσασθαι τῶν Χριστιανῶν, εἰ μὴ τὸν ἐσταυρωμένον (93) ἀρνήσωνται, καὶ σεβασθῶσι τὸν ἥλιον. Ἀπογνοὺς οὖν τὴν εἰρήνην ὁ βασιλεὺς, ἐπιστρατεῦσαι διενοεῖτο κατὰ Περσῶν, διὸ καὶ ἔσπευδε θέσθαι πρὸς τὸν Χαγάνον (94) σπονδὰς, μὴ ἀφιστάμενον τοῦ τὴν Θρᾴκην ληΐζεσθαι. Στείλας τοίνυν πρὸς αὐτὸν, εἰρήνην ᾔτει, καὶ ὁ βάρβαρος οὐκ ἀνένευσεν. Ἡσθεὶς οὖν ὁ βασιλεὺς, ἐξῆλθε τῆς πόλεως, καὶ ἔξω τοῦ Μακροῦ Τείχους ηὐλίσατο μετὰ τῆς βασιλικῆς πολυτελείας καὶ δορυφορίας, καὶ χρημάτων πολλῶν, ἃ τῷ Χαγάνῳ δῶρα ἐκόμιζεν. Ὁ δὲ βάρβαρος ἀλογήσας τῶν ὅρκων τε καὶ τῶν συνθηκῶν, ὥρμησε τὸν βασιλέα συσχεῖν. Ἀλλὰ

natus, statim etiam Eudociam sponsam diademate ornat. Ita simul et imperatorias et nuptiales coronas acceperunt, eodem die et imperatores et sponsi appellati. At Persæ, Orientales provincias incursantes, alias subegerant, alias prædabantur, Romanæque legiones ab eis victæ cæsæque erant, paucis fuga elapsis. Europam Scythæ et Avares vastarant. Quæ res imperatorem animi dubium reddebant. Nam in militaribus catalogis paucos omnino reperiebat, pene omnibus bello absumptis. Ex multis enim eorum millibus, qui sub Mauricio Phocam imperatorem consalutarant, duo tantum milites reliqui sunt inventi. Verum delectu acto, Crispum cum imperio in Cappadociam mittit. Ex Eudocia Augusta, quam et Fabiam nominavit, filiolam suscepit Epiphaniam. Deinde filium quoque Heraclium juniorem, qui et minor Constantinus dictus est, ambosque pueros diademate ornavit. Neque multo post conjux ejus moritur. Cujus funus cum ornatu regio per forum efferretur, puella quædam Barbara prospectans, sputum imprudens in feretrum dejecit, ob quod factum comprehensa et cremata imperatrici defunctæ infeliciter parentavit. Heraclius post eam, fratris sui filiam Martinam ducit, atque Augustam salutat. Cum autem Chosroes et Persæ impotenter grassantes, omnia popularentur, imperator per legatos ab eo petiit, ut tandem interitu hominum satiatus pacem faceret, annuaque tributa acciperet. Ea legatione repudiata, mittit aliam, et pacem petit. Cui Persa superbe contumelioseque respondit, Se nunquam parsurum Christianis, nisi Crucifixum inficiati, Solem adorarent. Imperator igitur pace desperata bello Persas invadere constituit, et cum Chagano, qui Thraciam continenter infestabat, pacem propere facere: qua per legatos petita, Barbarus non abnuit. Ea re delectatus imperator, urbem egressus, extra Longum Murum, cum regia magnificentia et comitatu, stativa habuit, multaque munera Chagano attulit. At Barbarus spreto jurejurando et fœdere, Heraclium comprehendere studuit. Sed eo conatu **83** frustratus (nam ille jam aufugerat), omne regium instrumentum et comitatum, pecuniam quoque et multa captivorum millia diripuit, otioseque domum est reversus. Heraclius igitur denuo per legatos, de perfidia ejus conquestus, pacem ab illo impetrat. Ille vero, regia urbe digressus, Cæsaream, ubi Crispus dux agebat, pervenit, eumque vel ægrotantem, vel morbum simulantem invisit, de rebus gerendis cum eo deliberaturus. Sed negligenter ab eo excipitur. Nam neque obviam progressus est, neque e lectulo sur-

Variæ lectiones et notæ.

(89) *Οἱ δέ γε Πέρσαι.* Niceph. CP. an. 616; Theophan. an. 2. Heracl.

(90) *Ἐκ γὰρ τῶν.* Theophan. an. 2 Heracl.

(91) *Κόρη τις.* Niceph. CP. an. 612 incendio damnatam, non consumptam tradit, cum sese subduxisset.

(92) *Πρέσβεις.* Niceph. CP. an. 616; Theophan. et Cedren. an. 4 Heracl.

(93) *Εἰ μὴ τὸν ἐσταυρωμένον.* Theophan. et Cedren. an. 8 Heracl.

(94) *Πρὸς τὸν Χαγάνον.* Niceph. CP. an. 619; Theophan. an. 9, 10.

rexit, in colloquiis etiam arrogantioribus verbis usus. Heraclius etsi quid ille ageret, intelligebat, et sui contemptum iniquo ferebat animo : tamen utrumque dissimulat. Interea ei nuntiatur, Augustam peperisse filium. Relictis igitur Crispo legionibus, ipse Byzantium redit. Nicetam Gregoræ patricii filium, urbem ingressum, honorifice exceptum, fratrem appellat. Est et Crispus ab expeditione reversus. Cum baptizandus esset imperatoris filius, senatu convocato, et patriarcha præsente, imperator eos qui aderant rogat : *Qua pœna dignus sit is, qui imperatori contumeliam fecerit ?* Respondent illi : *Vita indignum esse, qui omnem clementiæ spem ultro ipse sibi præciderit.* Tum imperator, quid Crispus egisset, illo etiam præsente, commemorat. Inde ad eum conversus : *Qui te generum*, inquit, *non præstitisti, neque amicum unquam præstabis.* Clericum igitur eum fieri jussit. E Martina vero fratris filia duos suscepit filios, Fabium, quem et Heraclonam vocavit, et Davidem. Cum autem Chosroes omnia prædaretur et deleret, et Palæstina subacta, Hierosolyma quoque expugnasset : fertur infinita Christianorum multitudo esse interfecta. Nam Judæi, eos vili pretio commercati peremerunt, quorum summa fuisse memoratur ad nonaginta millia. Patriarcham autem sanctæ urbis, et pretiosa crucis ligna, Persæ domum secum asportarunt. Imperator igitur cum exercitum hostibus parem non haberet, ac pecuniæ inopia laboraret : argentum et aurum ex Magna Ecclesia et aliis sacris ædibus mutuatus, nummos inde cudit, collectumque ex provinciis populum militari disciplina exercet, ac socios accersit. Et post festum **84** Paschatis, Sarbarum Chosroæ archisatrapam, cum magnis copiis contra Romanos missum, profligat, ejusque exercitum trucidat.

A τούτου μὲν ἐπέτυχεν (ἔφθη γὰρ ὁ αὐτοκράτωρ διαδρὰς) τὴν μέντοι βασιλικὴν ἅπασαν ἀποσκευὴν, καὶ τὴν δορυφορίαν, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ χρήματα, καὶ δορυαλώτων χιλιάδας (95) πολλὰς κατὰ πᾶσαν ἄδειαν εἰληφὼς, ὑπέστρεψεν. Αὖθις οὖν ὁ Ἡράκλειος πρεσβείαν ἔθετο πρὸς αὐτὸν, ἐπεγκαλῶν αὐτῷ ἀπιστίαν, καὶ πρὸς εἰρήνην αὐτὸν ἐφελκόμενος· ὁ δὲ σπένδεται. Καὶ ὁ βασιλεὺς (96) τῆς βασιλευούσης ἀπάρας τῶν πόλεων, ἀφίκετο εἰς Καισάρειαν, ἔνθα καὶ ὁ Κρίσπος ἦν στρατηγῶν, οὗ νοσοῦντος, ἢ τοῦτο προσποιουμένου, πρὸς αὐτὸν ἀπῄει ὁ βασιλεὺς, ἐπισκεψόμενός τε καὶ βουλευσόμενος περὶ τῶν πρακτέων. Ὁ δὲ αὐτὸν ὀλιγώρως ἐδέχετο, μήτε προϋπαντῶν, μήτε μὴν τῆς κλίνης ἐξανιστάμενος, κἂν ταῖς ὁμιλίαις ἀλαζονικώτερόν πως διακείμενος. B Ἡράκλειος δὲ συνῄει μὲν τὸ γινόμενον, καὶ καταφρονούμενος ἤχθετο· ὑπεκρίνετο δὲ μήτ' ἄχθεσθαι, μήτε συνιέναι τῆς ὀλιγωρίας τοῦ Κρίσπου τῆς κατ' αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ ἀγγέλλεται αὐτῷ ἡ Αὐγούστα τεκοῦσα υἱόν. Καὶ τὰ μὲν στρατεύματα τῷ Κρίσπῳ καταλέλοιπει, αὐτὸς δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Τοῦ Νικήτα (97) μέντοι τοῦ υἱοῦ τοῦ Γρηγορᾶ πατρικίου εἰσεληλυθότος εἰς τὴν τῶν πόλεων βασιλεύουσαν, ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ἐν τιμῇ μεγάλῃ πεποίητο ἀδελφὸν αὐτὸν ὀνομάζων. Ἐπανέζευξε δὲ (98) καὶ ὁ Κρίσπος ἐκ τῆς στρατείας. Συλλόγου τοίνυν τῆς συγκλήτου γενομένου, καὶ τοῦ πατριάρχου παρόντος, ὡς μέλλοντος βαπτίσαι τὸν τοῦ βασιλέως υἱὸν, φησὶ πρὸς τοὺς παρόντας ὁ βασιλεὺς, *Ὁ ὑβρίζων τὸν* C *βασιλέα, τίνος ἐστὶν ἄξιος*· Οἱ δὲ ἀπεκρίναντο, *Οὐ ζῆν ἐστιν ἄξιος, πάσης γὰρ φιλανθρωπίας ἑαυτὸν ἀνάξιον ἔθετο.* Καὶ ὁ βασιλεὺς τὰ παρὰ τοῦ Κρίσπου, κἀκείνου παρόντος, κατέλεγεν· εἶτα πρὸς ἐκεῖνον ἐπιστραφεὶς ἔφη, *Ὃς γαμβρὸν* (99) *οὐκ ἐποίησας, οὐδὲ φίλον ἂν ποιήσεις ποτέ.* Ἐκέλευσεν οὖν αὐτὸν κληρικὸν γενέσθαι (1). Ἐκ δὲ Μαρτίνης τῆς ἀνεψιᾶς αὐτοῦ ἔσχε δύο υἱοὺς, Φάβιον ὃν καὶ Ἡρακλωνᾶν ὠνόμασε, καὶ Δαβὶδ τὸν λοιπόν. Τοῦ δὲ Χοσρόου πάντα ληϊζομένου καὶ ἀφανίζοντος, ὑφ' ἑαυτὸν δὲ καὶ τὴν Παλαιστίνην πεποιηκότος, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ πολιορκίᾳ ἑλόντος, λέγεται ἄπειρόν τι πλῆθος (2) ἀναιρεθῆναι Χριστιανῶν. Ἐξωνούμενοι γὰρ αὐτοὺς εὐώνως οἱ Ἰουδαῖοι, ἐφόνευον, ὧν περὶ μυριάδας ἐννέα φασὶ συγκορυφοῦσθαι τὸν ἀριθμόν. Τὸν δέ γε πατριάρχην τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰ τίμια τοῦ σταυροῦ ξύλα οἱ Πέρσαι λαβόντες εἰς Περσίδα ἀπήγαγον. Ἀπορῶν οὖν ὁ βασιλεὺς ἀναλόγου τοῖς ἐναντίοις στρατεύμα-

Variæ lectiones et notæ.

(95) *Δορυαλώτων χιλιάδας.* Vide Niceph. CP.

(96) *Καὶ ὁ βασιλεύς.* Niceph. CP. an. 611.

(97) *Τοῦ Νικήτα.* Niceph. CP. an. 612.

(98) *Ἐπανέζευξε δέ.* Niceph. CP. an. 612.

(99) *Ὃς γαμβρόν.* Nicephorus CP. : Ὡς γαμβρὸν οὐκ ἐποίησας, φίλον πῶς ἂν ποιήσειας. Ubi Petavius legendum censet, ut et apud Zonaram, εἰς, pro ὡς, vel ὅς. Ego vero apud Nicephorum vocem, ὅς, reponendam censuerim, uti apud Zonaram reperitur, cum per, εἰς, nulla possit elici constructio. Horum igitur verborum sensus est : *Qui affinem non fecisti, qua ratione amicum feceris?* Galli dicerent, *Vous qui n'avez pu faire un allié, comment ferez-vous un ami?* Ea enim est vis vocabuli γαμβρὸς, qua utuntur passim Byzantini scriptores pro eo qui per connubium affinitatem cum aliquo iniit, quemadmodum Crispus cum Phoca. Proinde expunximus vocem ὅσα, quam in textum immiserat Wolfius, quæ abest ab omnibus mss. Sed et is poD test dari sensus verbis ποιεῖν γαμβρὸν, et φίλον, quomodo nos Galli vocem *faire* usurpamus : *Vous qui n'avez pu faire le gendre, comment ferez-vous l'ami?* id est, Qui te ut generum non præstitisti, quomodo te amicum præstabis ? Chronicon ms. Georgii Hamartoli : Γαμβρὸν οὐκ ἐποίησας, ταλαίπωρε, καὶ πῶς ἂν φίλον ποιήσειας· εἶτα κληρικὸν αὐτὸν καταστήσας, ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας περιώρισεν, ἐν ᾗ μετ' ὀλίγον τὸ πέρας τοῦ βίου ἐδέξατο. Post φίλον, addit cod. ms. ἀληθῆ.

(1) *Κληρικὸν γενέσθαι.* V. Decembr. an. 2 Heraclii (*Chron. Alex.*). In clericum igitur attonso Crispo, Heraclius milites ita est allocutus, Ὁ παπᾶς Κρίσπος ὑπουργοὺς ὑμᾶς ἕως τοῦ νῦν εἶχε, etc., ubi vox παπᾶς clericis convenit, non copiarum ducibus, uti vult vir magnus.

(2) *Ἄπειρόν τι πλῆθος. Chronic. Alexandr.* an. 4 Heracl. Theophan. et Cedren. an. 5.

τος, πρὸς δὲ καὶ χρημάτων, ἄργυρον μὲν καὶ χρυσὸν ἐδανείσατο ἔκ τε τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν εὐαγῶν οἴκων, καὶ διὰ τούτων ἔκοψε νόμισμα. Λαὸν δ' ἐκ τῶν θεμάτων συνέλεγε, καὶ τούτους πρὸς πολεμικὴν ἐμπειρίαν ἐγύμναζε, καὶ συμμάχους προσεκαλέσατο. Ἐξελθὼν οὖν μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα τῆς πόλεως, καὶ προσβαλὼν Σαρβάρῳ (3) τῷ τοῦ Χοσρόου ἀρχισατράπῃ, μετὰ βαρείας δυνάμεως κατὰ Ῥωμαίων σταλέντι, τρέπεται τοῦτον, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ συγκόπτει, καὶ μαχαίρας ἔργον ποιεῖ.

ΙϚ'. Ἐν τούτοις παρασπονδήσας ὁ Χαγάνος (4) A ἐπῆλθε τῇ Βυζαντίδι, καὶ πρὸ τοῦ τείχους αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἐστρατοπεδεύσαντο, δῃοῦσαι σύμπαντα τὰ ἐκτός. Ὅθεν οἵ τε τῆς πόλεως, καὶ ὁ πατριάρχης καὶ ὁ πατρίκιος ὁ Βῶνος (5) (τούτους γὰρ ἄμφω κηδεμόνας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου καταλελοίπει, καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων διοικητάς) ἑτοιμασάμενοι πλῆθος ἀνδρῶν γενναίων κατὰ τῶν Βαρβάρων ἀφροντιστούντων, ὡς μὴ παρόντος στρατεύματος, ἀπροσδοκήτως ἐξέπεμψαν, καὶ πολλὰς αὐτῶν χιλιάδας διέφθειραν (6). Οἱ δέ γε περιλειφθέντες αἰσχρῶς φεύγοντες, ἐς ἤθη τὰ ἑαυτῶν ὑπενόστησαν. Ἡράκλειος δὲ πάλιν ἑτέρῳ σατράπῃ μετὰ τριάκοντα χιλιάδων κατ' αὐτοῦ πεμφθέντι παρὰ Χοσρόου συμμίξας, καὶ τοῦτον ἐτρέψατο, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ σχεδόν τι πάντας ᾍδῃ B προΐαψεν. Οἱ δέ γε περιλειφθέντες, ὑποστρέψαντες, καὶ τὰ συμβεβηκότα τοῖς ὁμογενέσιν ἀπηγγελκότες, καὶ πρώην διὰ μίσους ἄγοντες τὸν Χοσρόην, μᾶλλον αὐτοὺς μισεῖν αὐτὸν ἐξηρέθισαν. Ἡράκλειος δὲ καὶ εἰς τὴν ἐνδοτέρω Περσίδα εἰσέβαλε, καὶ τάς τε πόλεις καθῄρει, καὶ τὰ τεμένη τοῦ πυρὸς (7), αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ τιμωμένῳ παρ' αὐτοῖς συνδιέφθειρε. Μαθὼν δὲ ἀνῃρημένους οὓς ἔστειλε πρεσβευτὰς ὠργίσθη, καὶ οὐκ ἐφείδετο, ἀναιρῶν τε καὶ πυρπολῶν, καὶ κατα-

XVI. Interea Chaganus, rupto fœdere, Byzantium aggreditur, castris ante mœnia positis, et quidquid extra urbem erat, incendit. Unde cives, et patriarcha, et Bonus patricius (eos enim ambos Heraclius discedens, filii sui Constantini curatores, et publicarum rerum administratores reliquerat) multos viros fortes, in Barbaros, ut absente exercitu, securos, ex improviso immiserunt, eorumque multa millia occiderunt. Qui superfuere, turpi fuga se in suas sedes receperunt. Heraclius denuo alium quemdam satrapam cum triginta hominum millibus contra se missum a Chosroe, profligavit, et milites ejus pene omnes Orco demisit. Ejus exercitus reliquiæ reversæ domum, nuntiata clade, suos populares jam ante Chosroæ infensos, ad majus etiam tyranni odium concitarunt. Heraclius vero etiam in Persiam interiorem penetravit, urbes evertit, templa una cum igne, qui ab illis colitur, delevit: cognitaque legatorum suorum cæde iratus, ferro atque incendio in obvia omnia grassatus est. Quæ dum imperator agitaret, Chosroes Ctesiphontem confugit, delatoque Sarbaro archisatrapa, quasi cum Romanis colluderet, et ipsi conviciaretur, legato illius scribit, ut Sarbarum tollat. Sed tabellario, in itinere a Romanis excepto,

Variæ lectiones et notæ.

(3) *Σάρβαρον*. Niceph. CP. an. 618.

(4) *Ὁ Χαγάνος*. Totam hanc historiam præter Nicephorum *Constantinopolit.* an. 626: *Chronicon Alexandr.* an. 11 Heraclii, Theoph. an. 12, 13, 14, 15, etc., perstringit anonymus scriptor in festum τῆς Ἀκαθίστου, editus a Combefisio, p. 808.

(5) *Ὁ Βῶνος*. Dignitate magister, cujus mortem ad 11 Mai anno 17 Heraclii refert *Chronicon Alexandrinum*. Vide Nicephor. Constantinopol. anno 622 et 626, et Theophanem, an. 12 Heraclii.

(6) *Διέφθειραν*. Victoriam hanc contra Avares narrant præ cæteris Nicephorus Constantinopolit. in Heraclio, pag. 52, 1 edit. quam etiam attigit Georgius Pisides istius ætatis scriptor, in versibus iambicis: Εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν (a), quos hactenus ineditos, ex cod. Reg. hic describemus.

Εἰ φρικτὸν ἐν γῇ Θεοῦ ζητεῖς θρόνον,
Ἰδὼν τὸν οἶκον θαύμασον τῆς Παρθένου.
Ἡ γὰρ φέρουσα τὸν Θεὸν ταῖς ἀγκάλαις,
Φέρει τὸν αὐτὸν εἰς τὸ τοῦ τόπου σέβας.
Ἐνταῦθα τῆς γῆς οἱ κρατεῖν τεταγμένοι
Τὰ σκῆπτρα πιστεύουσι τῆς νίκης ἔχειν.
Ἐνταῦθα πολλὰς κοσμικὰς περιστάσεις,
Ὁ Πατριάρχης ἀγρυπνῶν ἀνατρέπει.
Οἱ Βάρβαροι δὲ ὑπερβάλλοντες τῇ πόλει,
Αὐτὴν στρατηγήσασαν ὡς εἶδον μόνον,
Ἔκαμψαν εὐθὺς τοὺς ἀκαμπεῖς αὐχένας.

Ἄλλως.

Δεῖ γίνεσθαι δευτέραν Θεοῦ πύλην,
Τῆς Παρθένου τὸν οἶκον, ὡς καὶ τὸν τόκον,
C Κιβωτὸς ὤφθη τῆς πρὶν ἐνθεεστέρα,
Οὐ τὰς πλάκας φέρουσα τὰς θεογράφους,
Ἀλλ' αὐτὸν ἔνδον τὸν Θεὸν δεδεγμένη.
Ἐνταῦθα κρουνοὶ σαρκικῶν καθαρσίων
Καὶ ψυχικαὶ λυτρώσεις ἀγνοημάτων.
Ὅσαι γάρ εἰσι προσβολαὶ παθημάτων,
Βλύζει τοσαύτων δωρεὰς τῶν θαυμάτων.
Ἐνταῦθα νικήσασα τοὺς ἐναντίους,
Ἀνεῖλεν αὐτοὺς ἀντὶ λόγχης εἰς ὕδωρ·
Τροπῆς γὰρ ἀλλοίωσιν οὐκ ἔχει μόνη
Θεὸν τεκοῦσα, καὶ κλονοῦσα Βαρβάρους.

(7) *Τεμένη τοῦ πυρός*. Τὰ πυρεῖα. Nicephor. Constantinopol. an. 625. Ναοὺς τοῦ πυρὸς, Theophanes an. 13 Heraclii. Joannes Tzetzes cap. 66.

Ἑπτὰ δὲ χρόνους πολεμῶν Ἡράκλειος τοῖς Πέρσαις,
Σκάπτων Περσίδα σύμπασαν, καὶ πυρπολῶν, καὶ καίων,
D Καὶ τὸν πυρφόρον οὐρανὸν κατέκαυσεν ἐκεῖνον,
Σὺν τοῖς Χοσρόου σύμπασιν οἷς εἶπον ἀνακτόροις,
Καὶ πῦρ Περσῶν κατέσβεσεν, ὅπερ εἰς σέβας εἶχον.
Ἐκ κεραυνοῦ μὲν ἀναφθὲν ὑπὸ Περσέως πάλαι,
Λυχνοκαῆς δὲ πυρσοῖς τοῖς ἀειδιαδόχοις.
Καὶ συνεχέσι δὲ πυρραῖς, μεγάλαις, λαβροτάταις,
Ἐπιμελῶς τηρούμενον μέχρι τοῦ τότε χρόνου.
Ὑπ' Ἡρακλείου δὲ σβεσθὲν, μέγα πένθος Περσίδι.
Ὡς χρονικοὶ ταῦτα φησὶ, καὶ σὺν αὐτοῖς Πισίδης.

De Pyræo vide observata a Brissonio lib. II, de regno Persar.

(a) *Patrologiæ* tom. XCII, col. 1735 B.

ac Byzantium perducto, magistratus lectas litteras, una cum tabellario ad Sarbarum mittunt. Is lecta epistola, et Chosroæ sententia e tabellario cognita, aliam epistolam confingit, eamque convocatis tribunis et centurionibus recitandam curat. Unde illi iracundia inflammati, communi consilio se ad Romanorum imperatorem conferre statuerunt. Post hæc etiam aliud quiddam accidit ad Chosroæ interitum maturandum. Nam cum multos haberet liberos, rejecto natu maximo Siroe, alii tradere voluit regnum, nomine Merdasæ. Quo Siroes cognito, conciliatis sibi quibusdam satrapis, patrem invadit, eique in vincula conjecto, cum multum auri et pretiosarum gemmarum acervos **85** proposuisset : *Ob hæc*, inquit, *Romanos contra Persas concitasti, et mutuis cædibus et cladibus grassari coegisti. Fruere igitur desideriis tuis.* Deinde filium quoque illius Merdasam, cui regnum destinarat, cæterosque liberos in conspectu illius, ac tum demum ipsum quoque sustulit. Ita regno Persarum potitus, legatos ad Heraclium mittit, Chosroæ interitum illi nuntians, paceque facta, omnes Romanos captivos dimittit, et venerabilia ligna salutaris crucis, et patriarcham Hierosolymitanum Zachariam illi restituit. Imperator vicissim Persis, qui a Romanis tenebantur, domum redeundi potestatem dedit. His sexennio peractis, et pretiosis lignis ipsoque patriarcha Hierosolyma restitutis, Heraclius anno septimo in regiam regressus, a senatu populoque Byzantino lætis acclamationibus, et cum plausu, splendidissime excipitur.

στρέφων τὰ ἐν ποσίν. Ὁ μέντοι Χοσρόης, τοῦ βασιλέως τὴν Περσίδα ληϊζομένου καὶ κατατρέχοντος, εἰς Κτησιφῶντα κατέφυγε. Διαβληθέντος δὲ πρὸς αὐτὸν τοῦ ἀρχισατράπου Σαρβάρου, ὡς τὰ τῶν Ῥωμαίων φρονοῦντος, αὐτῷ δὲ λοιδορουμένου, ἐπιστέλλει τῷ ὑποστρατήγῳ αὐτοῦ τὸν Σάρβαρον ἀνελεῖν (8). Τοῦ δὲ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην κομίζοντος ἐν τῷ ἀπιέναι συλληφθέντος παρὰ Ῥωμαίων, καὶ ἀπαχθέντος εἰς τὸ Βυζάντιον, γνόντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα οἱ τῶν κοινῶν πραγμάτων διοικηταὶ στέλλουσι ταύτην, καὶ τὸν αὐτῆς κομιστὴν πρὸς τὸν Σάρβαρον· καὶ ὃς τὰ γεγραμμένα ἀναγνούς, καὶ τοῦ γραμματοφόρου πυθόμενος, καὶ μαθὼν τὴν γνώμην Χοσρόου, ἑτέραν πλάττει ἐπιστολὴν κελεύουσαν αὐτόν τε καὶ πολλοὺς ἑτέρους σατράπας καὶ χιλιάρχους ἀναιρεθῆναι, καὶ τοὺς τοῦ στρατεύματος προὔχοντας. Πείθει δὲ καὶ τὸν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Χοσρόου κομίσαντα λέγειν ὅτι παρὰ Χοσρόου ταύτην ἔλαβε τὴν ἐπιστολήν. Συναγαγὼν οὖν τοὺς τῶν ταγμάτων ἡγεμονεύοντας, ἐν ἐπηκόῳ πάντων τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνωσθῆναι πεποίηκε. Θυμοῦ τοίνυν πλησθέντες οἱ τῶν ταγμάτων ἐξάρχοντες, κοινῇ συνέθεντο τῷ βασιλεῖ προσελθεῖν. Ἐπὶ τούτοις (9) καὶ ἕτερόν τι συμβέβηκεν, ὃ τὸν Χοσρόην διώλεσε· παῖδας γὰρ ἔχων πολλούς, τὸν ἁπάντων πρεσβύτερον Σιρόην παραγκωνιζόμενος, ἠβουλήθη διάδοχον τῆς ἀρχῆς ἕτερον ποιήσασθαι, καλούμενον Μερδασάν. Ὁ γνοὺς ὁ Σιρόης, καί τινας τῶν σατραπῶν ὑποποιησάμενος, ἐπιτίθεται τῷ πατρί, δεσμεῖ τε τοῦτον, καὶ χρυσὸν αὐτῷ πολὺν παρατίθησι, καὶ λίθων τῶν πολυτίμων σωρούς, *Διὰ ταῦτα* (10), λέγων, *Ῥωμαίοις τοὺς Πέρσας ἐξεπολέμωσας καὶ ἀλλήλοις μάχεσθαι, καὶ διαφθείρεσθαι κατηνάγκαζες, ἀπόλαυε τοίνυν τῶν ἐφετῶν σοι.* Εἶτα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μερδασάν, ᾧ τὴν τῶν Περσῶν ἀνετίθει ἀρχήν, ἀνεῖλε πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ μὴν καὶ τοὺς ἄλλους παῖδας αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ πᾶσι κἀκεῖνον. Ἐγκρατὴς οὖν (11) τῆς τῶν Περσῶν ἀρχῆς γεγονώς, διαπέμπεται πρὸς Ἡράκλειον, τοῦ Χοσρόου ὄλεθρον αὐτῷ ἀναγγελιζόμενος, καὶ σπεισάμενος αὐτῷ, πάντας τοὺς ἐν Περσίδι αἰχμαλώτους Ῥωμαίους ἐλευθέρους ἀφῆκε, καὶ τὰ τίμια ξύλα τοῦ σωτηρίου σταυροῦ αὐτῷ ἀποδέδωκε, καὶ τὸν πατριάρχην τῆς Ἱερουσαλὴμ Ζαχαρίαν. Καὶ ὁ βασιλεὺς αὖθις πάντας τοὺς παρὰ Ῥωμαίων κατεχομένους Πέρσας ἀπελθεῖν ἀφῆκε πρὸς τοὺς οἰκείους. Ταῦτα ἐν ἓξ ἔτεσιν ἀνύσας Ἡράκλειος, καὶ ἀποκαταστήσας τῇ Ἱερουσαλὴμ τὰ τίμια ξύλα, καὶ τὸν πατριάρχην αὐτόν, τῷ ἑβδόμῳ ἐπανῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια, μετ' εὐφημίας καὶ κρότων (12) δεχθεὶς καὶ λαμπρότητος, παρά τε τῆς γερουσίας καὶ τοῦ πλήθους τῆς πόλεως.

XVII. Cæterum, in reditu Jacobitarum catholicum, quem illi patriarcham nominant, Hierosolymis incusavit, ut qui Chalcedonense concilium improbaret, neque duas naturas in Christo citra confusionem unitas confiteretur : quod si faceret, ac sententiam eamdem amplecteretur, se illum Antiochenæ Ecclesiæ patriarcham designaturum. At ille homo callidus, et dolis plenus, et concilium se approbare simulat, et duas naturas in Christo unitas se profiteri ait. Sed de voluntatibus et actio-

ΙΖʹ. Γενομένῳ δὲ τῷ βασιλεῖ Ἡρακλείῳ κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὁ τῶν Ἰακωβιτῶν καθολικὸς (13) προσεληλύθει, ὃν ἐκεῖνοι πατριάρχην ὠνόμαζον. Τούτῳ τοίνυν ὁ βασιλεὺς αἰτίαν προσῆπτεν, ὅτι τὴν ἐν Καλχηδόνι μὴ δέχοιτο σύνοδον, μηδὲ δύο φύσεις ἐν Χριστῷ ἡνωμένας ὁμολογεῖ, λέγων ὡς εἴ γε τὴν σύνοδον δέξοιτο, καὶ δύο φύσεις ἡνωμένας ἀσυγχύτως ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ὁμολογήσει, ὁμόδοξον αὐτὸν ἡγήσοιτο, καὶ τῆς Ἀντιοχέων Ἐκκλησίας πατριάρχην προβάλοιτο. Ὁ δὲ δεινὸς ὢν καὶ πονη-

Variæ lectiones et notæ.

(8) *Τὸν Σάρβαρον ἀνελεῖν*. At hæ fictæ fuerant ab Heraclio litteræ. Niceph. CP. an. 625.

(9) *Ἐπὶ τούτοις*. Niceph. CP. an. 628.

(10) *Διὰ ταῦτα*. Aliis verbis hæc recitat Nicephorus CP.

(11) *Ἐγκρατὴς οὖν*. *Chronicon Alexandr.* an. 18 Heracl. Nicephor. CP. an. 628.

(12) *Μετ' εὐφημίας καὶ κρότων*. Hunc apparatum Nicephorus CP. Theophanes et Cedren. an. 18 memorant.

(13) *Ὁ τῶν Ἰακωβιτῶν καθολικός*. Athanasius, Theoph. an. 20 Heracl.; Cedren. an. 25.

ρίας μεστὸς, ἵνα μὴ ἀτευκτήσῃ τῆς βασιλικῆς ὑποσχέσεως, τήν τε σύνοδον ὑποκεκριμένως ἐδέξατο καὶ δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν ἡνωμένας κατέθετο. Περὶ δέ γε τῶν θελημάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν ἐπυνθάνετο, εἰ διττὰ ταῦτα λέγειν χρεὼν, ἢ ἑνιαῖά τε καὶ μοναδικά; Ὁ δ' αὐτοκράτωρ γράφει περὶ τούτου δὴ τοῦ ζητήματος πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Σέργιον. Κἀκεῖνος πάλαι τὰ τῆς Μονοθελητῶν πρεσβεύων αἱρέσεως, μίαν φυσικὴν θέλησιν καὶ μίαν ἐνέργειαν δεῖν δογματίζειν ἐπὶ Χριστοῦ, τῷ βασιλεῖ ἀνταπέστειλεν. Ἀλλὰ καὶ Κῦρον (14) ἐρωτήσας τὸν Φάσιδος, τῷ Σεργίῳ εὕρηκεν ὁμογνώμονα. Τούτοις καὶ αὐτὸς ὑπαχθεὶς ὁ Ἡράκλειος, τῆς δόξης γίνεται ταύτης, καὶ ἀνατροπὴν ποτίζεται θολερὰν παρὰ τῶν μισθωτῶν, ἀλλ' οὐ ποιμένων ἐκείνων. Τοῦ Σωφρονίου (15) μέντοι τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχιερατεύοντος, τότε τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν ἀρχιερεῖς συναθροίσαντος, καὶ συνοδικῶς ἀποδείξαντος, τοὺς μίαν λέγοντας θέλησιν καὶ ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, μίαν ἀντικρυς καὶ φύσιν κηρύττειν· σύμψηφον δὲ σχόντος ἐπὶ τούτῳ, καὶ τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης διέποντα Ἰωάννην· ὁ βασιλεὺς προέθετο πρόγραμμα, μήτε ἑνιαίαν ἐνέργειαν, μήτε διττὴν ἐν Χριστῷ δογματίζεσθαι. Ὃ καταγέλαστον οὐ τοῖς ὀρθόφροσιν ἐδόκει μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς Σεβήρου ὁμόφροσι. Σεργίου (16) δὲ τοῦ τὸν θρόνον ἔχοντος Κωνσταντινουπόλεως τὴν ζωὴν καταστρέψαντος, Πύῤῥος αὐτὸν διεδέξατο, τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ δοξάζων, καὶ τὰ Σεβήρου καὶ Κύρου σέβων τε καὶ κυρῶν. Ὑποστρέφοντι δὲ τῷ βασιλεῖ τούτῳ ἐκ Περσίδος τροπαιοφόρῳ, πρόσεισι Μωάμεθ (17) ὁ τῶν Σαρακηνῶν φύλαρχος, οὐκ ἐκ γένους τὸ φυλαρχεῖν κληρωσάμενος (τῶν γὰρ ἀσήμων ἐτύγχανεν ὤν) ἀλλὰ πονηρίᾳ τοῦτο κτησάμενος. Πένης γὰρ ὢν παρά τινι γυναικὶ ὁμοφύλῳ πλουσίᾳ χήρᾳ ἐθήτευεν, ἣν ἔγημε, γοητείαις ὑπαγαγὼν εἰς ἔρωτα ἑαυτοῦ. Ἐπιληψίας δὲ νοσήματι συνεχόμενος, καὶ κατὰ καιροὺς αὐτῷ τοῦ πάθους προσβάλλοντος, πίπτων καὶ τῶν φρενῶν ἐξιστάμενος, ἀθυμίας αἴτιος τῇ ἑαυτοῦ κυρίᾳ καὶ γαμετῇ καὶ αἰσχύνης ἐγίνετο. Ὁ δὲ αὐτός τε πονηρὸς ὤν, καί τινι δὲ μοναχῷ πονηροτέρῳ ἑαυτοῦ ἐντετυχηκὼς, διὰ κακοπιστίαν φυγαδευθέντι τῆς Βυζαντίδος, καὶ παρ' αὐτοῦ διδαχθεὶς, ἔλεγε τῇ γυναικὶ τὸν Γαβριὴλ τὸν ἀρχάγγελον οὐρανόθεν αὐτῷ φοιτῶντα, θεῖά τινα μυεῖν καὶ ἀπόῤῥητα, μὴ φέρειν δὲ τὴν τούτου θέαν, καὶ διὰ τοῦτο ἰλιγγιᾷν καὶ φόβῳ συνέχεσθαι καὶ πρὸς γῆν κατακλίνεσθαι. Ταῦτα δ' εἶχεν αὐτῷ συμμαρτυροῦντα καὶ τὸν μοναχὸν ἐκεῖνον τὸν δόλιον, καὶ τῇ γυναικὶ λέγοντα ὅτι ὡς ἀληθῶς πᾶσι τοῖς προφήταις οὗτος ὁ Γαβριὴλ ἐπιπέμπεται. Ἐντεῦθεν ἡ γυνὴ ἀποσκευαζομένη τὸ ὄνειδος, ἐγκαυχωμένη δὲ μᾶλλον ὡς συνοικοῦσα προφήτῃ, τὸν λόγον τοῦτον εἰς τὰς λοι-

A nibus percontatur, utrum eas duplices an vero unas et singulas dici fas sit? Eam quæstionem imperator ad Sergium patriarcham Constantinopolitanum scribit. Qui cum pridem Monothelitarum hæresim probaret, unam naturalem voluntatem, et unam actionem in Christo statuendam esse imperatori rescribit. Rogato Cyro Phasidis episcopo, eum quoque idem sentire cum Sergio intelligit. Quorum auctoritate motus Heraclius, et ipse eamdem opinionem amplectitur, et turbidam aquam bibit ab illis non pastoribus, sed mercenariis exhibitam. Verum cum sanctus Sophronius tum summo sacerdotio fungens Hierosolymis, subjectis sibi sacerdotibus convocatis, per concilii modum demonstrasset: qui unam in duobus Christi naturis voluntatem B atque actionem affirmarent, eos palam unam quoque **86** naturam statuere, eique Joannes papa Romanus assensus esset, imperator edictum proponit: Neque singularem, neque binariam in Christo actionem, esse asserendam. Id edictum non orthodoxis tantum, sed Severi etiam sectatoribus, ridiculum visum. Sergio patriarchæ Constantinopolitano defuncto, Pyrrhus ejusdem opinionis successit, sententiæ Cyri et Severi et admirator et approbator. In eodem triumphali ex Persia reditu, Moametus Saracenorum princeps imperatorem convenit. Ei principatus non ex nobilitate generis contigerat. Nam cum pauper esset, locupleti cuidam viduæ mercede servierat, quam præstigiis quibusdam in C amorem sui pellectam, uxorem duxerat. Sed quia comitiali morbo laborabat, et ex intervallis impetu illius mali prostratus, mente alienabatur: dominæ suæ uxorique et mœrori et pudori fuit. Cæterum homo improbus, monachum se nequiorem nactus, ob perversam religionem Byzantio exsutum: illius instinctu, uxori ait archangelum Gabrielem de cœlo ad se descendentem, divina quædam arcanaque sibi revelare: cujus conspectum quia ferre non possit, se oborta ex metu vertigine, humi procumbere. Ea verba testimonio dolosi monachi confirmabantur, qui mulieri dicebat, omnino Gabrielem ad omnes prophetas mitti solere. Ex eo mulier, abolito dedecore, ac potius prophetæ conjugio glorians, fabulam istam inter cæteras D mulieres spargit. Sic impurus ille apud suos populares, prophetæ nomen consecutus, et uxoris mortuæ hæreditate locupletatus, Ismaelíticæ gentis princeps, doctor et legislator est habitus, cum alios verbis seduxisset, alios imperium detrectantes stricto gladio sibi cedere coegisset: jam enim manum non contemnendam fecerat. Is igitur ex Æthribo progressus imperatorem convenit, et regionem ad habitandum petitam accepit. Cumque omnes populares suos

Variæ lectiones et notæ.

(14) *Κῦρον. Φάσιδος ἐπίσκοπον.* Theoph.

(15) *Τοῦ Σωφρονίου.* Theophan. an. 20 Heracl.

(16) *Σεργίου.* Niceph. CP. sub indict. 12.

(17) *Μωάμεθ.* Theophanes an. 12, 21 Heracl. Cedren. an. 21.

ad hunc modum deceptos subegisset, Syriam direptionibus vexavit, et multas Romanorum provincias evastavit. Ex eo tempore gens Ismaelitarum Romanorum terram incursare et prædari nunquam destitit. Heraclius autem ita, uti exposui, in sectam Monothelitarum devolutus, aqua intercute laborare cœpit. Fertur etiam **87** inguine sursum converso faciem suam perminxisse, nisi urina, tabella imo ventri opposita, averteretur. Id ei accidisse creditum ob incestum cum fratris filia coitum. Mortuus est, cum annos triginta unum Romano imperio præfuisset.

πὰς γυναῖκας προήνεγκε, καὶ οὕτως ὄνομα προφήτου παρὰ τοῖς ὁμοφύλοις ὁ μυσαρὸς ἐκεῖνος ἐκτήσατο. Θανούσης δὲ τῆς γυναικὸς ἐκείνης, τῶν ἐκείνης κληρονόμος γενόμενος καὶ Φύλαρχος καὶ διδάσκαλος καὶ νομεθέτης τοῦ ἔθνους τῶν Ἰσμαηλιτῶν ἐχρημάτισε, τοὺς μὲν λόγοις ἀπατῶν, τοῖς δὲ μὴ εὐχερῶς αὐτῷ πειθομένοις τὸ ξίφος ἀνατεινόμενος, καὶ ὑποκλίνεσθαί οἱ ἐκβιαζόμενος. Ἤδη γὰρ καὶ χεῖρα περὶ αὐτὸν συνήγαγεν ἱκανήν. Οὗτος οὖν ἐκ τῆς Αἰθρίβου προϊὼν προσῆλθεν τῷ βασιλεῖ, χώραν αἰτῶν εἰς κατοίκησιν, καὶ ἔλαβεν. Ὃν δ' εἴρηται τρόπον τὸ ἔθνος ἅπαν κατασοφισάμενος, καὶ ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, τήν τε Συρίαν (18) κατέδραμε καὶ ἐληΐσατο, καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν (19) χώρας πολλὰς ἐξεπόρθησε, καὶ ἐκ τότε οὐκ ἐπαύσατο τὸ τῶν Ἰσμαηλιτῶν γένος τὴν Ῥωμαίων ἅπασαν γῆν κατατρέχον καὶ ληϊζόμενον. Ἡράκλειος δὲ, ὡς εἴρηται, εἰς τὴν τῶν Μονοθελητῶν ἐκκυλισθεὶς αἵρεσιν, νόσῳ περιπίπτει ὑδερικῇ. Λέγεται δὲ καὶ τὸ αἰδοῖον αὐτοῦ στρεφόμενον, ἄνω τὸ οὖρον πέμπειν, καὶ εἰ μὴ σανὶς ἐν τῷ ἤτρῳ αὐτοῦ ἐτίθετο, κατὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐκκρινόμενον ἀνεδίδοτο. Ὃ συμβαίνειν ἐδόκει, διὰ τὴν ἔκθεσμον μίξιν τῆς ἀδελφόπαιδος. Θνήσκει γοῦν ὁ βασιλεὺς οὗτος τριακοστὸν ἐφ' ἑνὶ χρόνον ἀνύων ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων.

XVIII. Imperium autem et summa potestas ad ejus filium Constantinum successione devenit; quo non diu est lætatus. Nam cum unum regnasset annum, veneno periit, a Martina noverca, eademque patrueli, temperato. Uxorem habuit Gregoriam, Nicetæ patricii filiam, e qua Constantem suscepit. De religione recte sensit, paterni imperii duntaxat, non item perversæ opinionis hæres. Qua de causa, Pyrrhus etiam patriarcha, conscius fuisse insidiarum putatur. Constantino ita defuncto, Martina cum filio Heraclona imperium sibi vindicabat, quo et ipsi cito exciderunt. Nam ob Constantini parrici-

ΙΗ'. Μεταβαίνει (20) δὲ ἡ αὐταρχία πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, ἧς βραχύ τι ἀπώνατο. Ἕνα γὰρ μοναρχήσας ἐνιαυτὸν φαρμάκῳ διώλετο, παρὰ Μαρτίνης αὐτῷ κερασθέντι τῆς μητρυιᾶς τε αὐτοῦ καὶ ἐξαδέλφης αὐτοῦ· ᾧ γυνὴ συνῴκιστο Γρηγορία (21) θυγάτηρ τοῦ πατρικίου Νικήτα, ἐξ ἧς υἱὸς αὐτῷ Κώνστας ἐγένετο. Ἦν δὲ ὁ Κωνσταντῖνος (22) περὶ τὴν πίστιν ὀρθὸς, τὴν βασιλείαν πατρόθεν διαδεξάμενος, οὐ μέντοι καὶ τὸ κακόδοξον. Διὸ λέγεται τῆς κατ' ἐκείνου ἐπιβουλῆς, καὶ τὸν Πύῤῥον συμμετέχειν τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρόεδρον. Τούτου δὲ οὕτω τὸν βίον καταλύσαντος, Μαρτῖνα σὺν τῷ

Variæ lectiones et notæ.

(18) *Τήν τε Συρίαν*. Quando primum Saraceni Mahumeto duce Romanorum provincias incursare cœperint, docet Stephanus Mathematicus apud Constantinum Porph. *De Adm. Imp.* cap. 16.

(19) *Καὶ τῶν Ῥωμαίων*. Huc referri debent quæ habet scriptor *Chronici Orientalis* in Benjamino Patr. Alexandrino : *Heraclius autem imperator in somnio vidit quemdam sibi dicentem : Futurum est ut gens quædam circumcisa te invadat, superet, et tui partem occupet imperii : qui Judæos hos esse ratus est. Quamobrem omnes Judæos et Samaritanos qui in imperio ejus erant, baptizari jussit. Sed non multo post apparuerunt Moslæmani, quamobrem Heraclius omnes suos collegit exercitus ab Ægypto usque Asuanem, et tributum appendit Moslæmanis octo annis, donec exhausti sunt omnes ejus thesauri.* Qua quidem tempestate, anno scilicet 21, seu ut alii volunt anno 18 Heraclii, Antiochia in eorum potestatem venit, quod et tradit Aythonus in *Hist. Orient.* cap. 15 : *Anno Dom.* 632 *maledictum semen perfidi Mahumeti regnum Syriæ introivit, et Saraceni expugnantes Damasci opulentissimam civitatem, de manibus Græcorum, qui illam longo tempore tenuerant, abstulerunt, et postea in brevi tempore totum regnum Syriæ occupaverunt. Postea vero obsederunt magnam Antiochiæ civitatem, in qua Græci illo tempore morabantur. Imperator Heraclius Augustus Romanum administrans imperium hoc audiens misit magnum subsidium Græcis, ut civitatem tuerentur a perfidis Saracenis : et dum gentes imperatoris Heraclii ad quamdam planitiem pervenissent, quam Possene nominant, Saracenique ex opposito venientes, cum eis bellum crudelissimum inierunt. Magna fuit quidem altercatio inter eos, sed obtinuerunt finaliter Agareni, et in illo conflictu bellatorum innumerabilis cecidit multitudo, et usque nunc apparent ibi ossa cadaverum in maxima quantitate. Unde accidit quod Græci qui in civitate degebant, nimio pavore perterriti, ipsam civitatem Antiochiæ Sarracenis cum certis pactis et conventionibus reddiderunt.* Deinde ut Ciliciam, Paphlagoniam, Lycaoniam, et alias Asiæ provincias invaserint Sarraceni, narrat. Adde Nicephor. Constantinopolit. pag. 69, 1 edit. Cedren. p. 429; Sigebert. anno 640, etc.

(20) *Μεταβαίνει*. Aliis verbis tres codd. Regii : Ἡ δὲ βασιλεία καὶ τὰ τῆς αὐταρχίας εἰς τὸν Κωνσταντῖνον μεταβεβήκασι, τὴν δὲ Ῥωμαίων ἡγεμονίαν πρόσθεν διαδεξάμενον, etc. Cod. alius : Ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, καὶ μεταβαίνει ἡ αὐταρχία πρὸς τὸν υἱὸν, etc. Sic in verbis servato sensu variant interdum codices.

(21) *Γρηγορία*. Anastasiam vocat Chronicon ms. ab Adamo ad Leonem. Phil. in eodem Constantino : Οὗτος φαρμακεῖται ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρυιᾶς Μαρτίνης, καταλιπὼν τὸν υἱὸν Κώνσταν· ἐτέθη δὲ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐν τῷ ἡρώῳ Ἰουστινιανοῦ· γυνὴ δὲ τούτου Ἀναστασία; ἣ καὶ μετὰ τὴν αὐτῆς τελευτὴν συνετάφη τῷ ἀνδρί. His consentit Cedrenus. Vide conjecturam nostram in *Familiis Augustis Byzantinis*.

(22) *Κωνσταντῖνος*. Quem et Heracleonam cognominatum scribit Georgius Hamartolus in Chron. ms. μετὰ δὲ Ἡράκλειον, ἐβασίλευσε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ λεγόμενος Ἡρακλεωνᾶς, μονοθελήτης καὶ αὐτός.

Ἡρακλωνᾷ τῷ παιδὶ τῆς βασιλείας ἀντέσχοντο· A ἀλλὰ καὶ οὗτοι (23) ταχέως τῆς ἀρχῆς ἐκπεπτώκασι. Μισηθεῖσα γὰρ ἡ Μαρτῖνα παρὰ τῆς γερουσίας διὰ τὸν φόνον τοῦ Κωνσταντίνου, κατασπᾶται μὲν τῶν βασιλείων, ἐπαναστάσης αὐτῇ τῆς συγκλήτου. Ἐκτέμνεται δὲ τὴν γλῶτταν αὐτή, τὴν ῥῖνα δὲ ὁ Ἡρακλωνᾶς ἔτι δεκέτης ὤν, καὶ ἀμφοῖν ὑπερορία καταψηφίζεται, ἀρξάντων..... Καὶ ὁ Πύῤῥος τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλεται, καὶ φυγὴν καταχρίνεται.

ΙΘʹ. Ἐντεῦθεν εἰς μὲν τὸν βασίλειον θρόνον Κώνστας, ὁ ἔγγονος Ἡρακλείου, υἱὸς δὲ τοῦ Κωνσταντίνου παρὰ τῆς συγκλήτου καθίζεται· εἰς δὲ τὸν ἀρχιερατικὸν Παῦλος ἀντικαθίσταται. Καὶ οὗτος δὲ περὶ τὴν πίστιν ὡμογνωμόνει τοῖς πρὸ αὐτοῦ, Σεργίῳ B καὶ Πύῤῥῳ δηλαδή. Ὁ γοῦν αὐτοκράτωρ Κώνστας τἄλλα μὲν οὐκ ἀχρεῖος γέγονε βασιλεύς, περὶ δὲ τὸ σέβας τῷ πάππῳ ὡμοίωτο. Καὶ οὗτος γὰρ τὴν τῶν Μονοθελητῶν ἐπρέσβευσεν αἵρεσιν. Διὸ τόν τε σοφώτατον ἄνδρα καὶ θειότατον τὸν μέγιστον Μάξιμον καὶ τοὺς αὐτοῦ φοιτητὰς ἄμφω ἐκόλασεν ἀπηνέστατα, καὶ Μαρτῖνον τὸν ἁγιώτατον πάπαν τῆς Ῥώμης ὑπερορίᾳ κατέκρινεν, ἐν ᾗ καὶ ἀπέθανεν. Ὃς σὺν τῷ ἀοιδίμῳ πατρὶ Μαξίμῳ παραγενομένῳ ἐν Ῥώμῃ, σύνοδον ἀθροίσας ἀρχιερέων, ἀναθέματι τοὺς τὰ τῶν Μονοθελητῶν φρονοῦντας ὑπέβαλε, καὶ ἄλλους δὲ πολλοὺς τῶν ὀρθοδόξων ὁ Κώνστας ἐτιμωρήσατο, μὴ θελήσαντας ὑποκύψαι τῷ αὐτοῦ Μονοθελήτῳ θελήματι. Ἤδη δὲ τῶν Σαρακηνῶν μέγα δεδυνημένων, καὶ πολλὰς τῶν Ῥωμαίοις ὑποφόρων C χώρας καὶ νήσους σφετερισαμένων, ὁ τούτων ἀρχηγὸς Μαβίας πολεμιστηρίας πλείστας νῆας πηξάμενος, ἐπιθέσθαι διεμελέτα τῇ Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ. Ὅπερ ὁ Κώνστας μαθὼν καὶ αὐτὸς στόλον ἑτοιμάσας εἰς τὸ τῆς Λυκίας κατῆρε νεώριον, ὀνομαζόμενον Φοίνικα (24)· οὗ γενομένων καὶ τῶν Ἀγαρηνῶν, ναυμαχία τῇ ἑξῆς γενήσεσθαι ἔμελλεν. Ὁρᾷ γοῦν ὁ βασιλεὺς κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐνύπνιον ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ ἦν. Ὃ τῶν λογίων τινὶ κοινωσάμενος, ἤκουσεν ἥττης εἶναι τὸ ὄναρ δηλωτικόν, *Ἄλλῳ θὲς τὴν νίκην*, δηλοῦν· ὃ καὶ γέγονε. Ναυμαχίας γὰρ γενομένης, ὑπερέσχον οἱ ἀντιπόλεμοι, καὶ τοσοῦτος γέγονε φόνος Ῥωμαίων ὡς ἐκ τοῦ αἵματος πορφυρωθῆναι τὴν θάλασσαν· ὁ δὲ βασιλεύς, D ἐσθῆτα φαύλην ἐνδύς, καὶ εἰς πλοῖον ἐμβεβηκὼς τὸ παρατυχόν, μετά τινων ὀλίγων διέδρα, καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον διασέσωστο. Οἱ Ἀγαρηνοὶ δέ, μηδενὸς ἔτι αὐτοῖς ἐναντιουμένου, ὁμόσε κατὰ πάντων ἐχώρουν. Τότε καὶ τὴν νῆσον Ῥόδον ὑφ' ἑαυτοὺς ποιησάμενοι, τὸν ἐν αὐτῇ περίπυστον Κολοσσὸν (25) καθη-

dium senatui invisa, per seditionem regio solio avulsa est, ipsique lingua exsecta: Heraclonæ vero decenni adhuc, nasus præcisus et uterque a senatu relegantur, cum regnassent.... Pyrrhus item Ecclesia ejectus, exsulare jubetur.

XIX. Deinde Constans Heraclii nepos, Constantini filius in regnum, Paulus in pontificium solium collocatur. Qui Paulus et ipse ejusdem cum Sergio et Pyrrho opinionis fuit. Ipse quoque Constans, aliis quidem in rebus, non inutiliter administravit imperium, sed in religione avum imitatus, Monothelitarum sectam est sectatus. Qua de causa Maximum, vere suo nomini respondentem, virum doctissimum et sanctissimum, et ambos ejus discipulos, crudelissimo supplicio affecit, ac Martinum sanctissimum papam Romanum in exsilium egit, in quo et mortuus est. Nam is cum sancto Maximo Romam profecto, coacto pr morum sacerdotum concilio, anathemate notarat Monothelitarum assensores. Alios quoque complures, Constans unicæ voluntati suæ refragantes, pœnis affecit. Cum autem jam Saraceni magnam adepti potentiam, multas provincias Romanis tributarias et insulas occupassent, dux eorum Mabias bellicis navibus ædificatis, Romanum imperium invadere cogitabat. Quo Constans intellecto, et ipse classe comparata in Phœnice **88** Lyciæ portu appulit. Quo cum et Agareni venissent, ac pugna postridie committenda esset: ea nocte imperator in somnis se Thessalonicæ esse videt. Eo somnio conjector cladem illi portendi dixit, quod θὲς ἄλλῳ νίκην significaret, alteri victoriam tribuendam: idque accidit. Commisso enim prælio, hostes superiores evasere, tanta Romanorum cæde edita, ut mare illorum sanguine purpurasceret, et Constans vili veste indutus, fortuito navigio conscenso, cum paucis Byzantium evaderet. Agareni vero jam obsidente nemine, invadebant omnia. Tunc etiam Rhodo insula subacta, celebratum in ea Colossum demoliti sunt, cujus æs Judæus quidam mercatus, DCCCCC camelis fertur asportasse. Cæterum Agarenorum audacia, qua Romanos lacessebant, aliquantisper nonnihil est repressa, orta inter eos de duce exercitus controversia, aliis Mabiam, aliis Alimum Muchumeti generum præferentibus, ac biennii

Variæ lectiones et notæ.

(23) *Ἀλλὰ τῷ οὗτοι.* In codd. mss. ἀλλὰ καὶ οὗτοι τάχιστα.

(24) *Φοίνικα.* Istius portus videtur meminisse Codinus in *Orig. Constantinopol.* n. 112.

(25) *Περίπυστον Κόλοσσον.* Eudoxia Macrembolitissa uxor Diogenis Romani in Ioniis mss. Ἡ Ῥόδος ἄλλα τε ἔσχε θαυμαστά, καὶ τὸν τοῦ Ἡλίου δὲ κόλοσσον, Χάρητος ἔργον, ἀνδρὸς Λινδίου· ἡ δὲ πόλις ἐν Ῥόδῳ· Κερκάφου τοῦ Ἡλείου καὶ Κυδίππης τῆς Ὀρχίμου θυγατρὸς κτίσμα, πηχέων ἑβδομήκοντα· καὶ ἦν καὶ αὐτὸς ἓν τῶν ἑπτὰ θεαμάτων. Ἐπὶ Σελεύκου καὶ γὰρ τοῦ Νικάνορος οἱ Ῥόδιοι, θαλασσοκρατήσαντες, ἀνέστησαν τοῦτον τὸν χαλκοῦν ἀνδριάντα· ὃν διὰ τὸ μέγεθος ἐκάλεσαν κολοσσόν, ἀφ' οὗ καὶ αὐτοὶ Κολοσσαεῖς ὠνομάσθησαν ὡς ἐκ μεγάλου παρασήμου. Ἐπὶ δὲ Κώνσταντος ἐγγόνου Ἡρακλείου οἱ Σαρακηνοὶ τὴν Ἁγίαν γῆν πᾶσαν, καὶ Δαμασκόν, καὶ τὴν χώραν πᾶσαν τῆς Φοινίκης κατέσχον· ἐπεὶ οὖν περικρατεῖς γενόμενοι τῆς ἁγίας γῆς ἐκείνης, καὶ σφόδρα πλεονάσαντες καὶ περισχύσαντες, ἐξώπλισε πλεῖα πάμπολλα Μανίας ὁ τούτων ἀρχηγός, καὶ τὴν Ῥόδον καταλαβών, τὸν

inducias cum Romanis tributa pollicitis fecerunt. Sub Constante multæ Romanorum provinciæ terræ motu ventorumque procellis, quæ multa ædificia dejecere, afflictæ sunt. Patriarcha Paulo cum xii annos Ecclesiæ nefarie præfuisset, mortuo, Pyrrhus duodecimo anno imperii Constantis in sedem urbis pastoralem revocatur. Nam cum, ut dictum est, Ecclesia excidisset, Romam profectus, et a sancto Maximo pravæ opinionis convictus: se deseruisse Monothelitarum opinionem simulat, libellumque de fide sua papæ petenti offert, a quo approbatus est. Inde clam Ravennam digressus, hæresim celare non potuit. Quo papa comperto, convocatis suis episcopis, eum penitus condemnat. Is igitur denuo sede Constantinopolitana per menses quatuor potitus, moritur. Ei succedit Petrus, et ipse a prioribus non dissentiens, quo post annos xii mortuo, Thomas veræ sententiæ defensor orthodoxis præfuit, qui post annos duos et menses septem mortuus, Joannem habuit successorem. Verum Constans ob cæsum fratrem Theodosium, et admissa in papam Martinum et illustrem Maximum facinora, civibus se invisum esse cernens, in Siciliam profectus, circa Syracusas vitam agit, atque imperium etiam Romam veterem **89** transferre voluit. Dicebat enim, plus honoris deberi matribus quam filiabus. Eaque de causa, imperatricem et tres filios suos, Constantinum, Heraclium et Tiberium ad se accersivit. Sed quominus abirent, vel a cognatis retenti, vel ab urbana multitudine prohibiti fuerunt. Cum autem sex annos in Sicilia vixisset, inde non rediit, sed inter lavandum per insidias est occisus, capiti situla graviter impacta, qua calida aqua perfundi solebat, anno imperii septimo et vicesimo exstinctus.

A ῥήκασιν, οὗ τὸν χαλκὸν Ἰουδαῖος πριάμενος ἔμπορος, ἐνναχοσίαις καμήλοις λέγεται τοῦτον μετενεγκεῖν. Ἀλλ' ἐπί τινα καιρὸν ἡ τῶν Ἀγαρηνῶν κατὰ Ῥωμαίων θρασύτης ἀνεστάλη πως· γεγόνασι γὰρ κατ' ἀλλήλων διαφερόμενοι περὶ ἀρχηγοῦ. Οἱ μὲν γὰρ τὸν Μαβίαν ᾑροῦντο, οἱ δὲ τὸν Ἀλῆμ, γαμβρὸν τοῦ Μουχούμετ γενόμενον. Εἶτα καὶ σπονδὰς ἔθεντο ἐπὶ δύο ἐνιαυτοὺς πρὸς Ῥωμαίους, καταδεξαμένους φόρους τελεῖν. Γέγονε δὲ αὐταρχοῦντος τοῦ Κώνσταντος κλόνος τῆς γῆς, καὶ πολλαὶ χῶραι τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας κακῶς ἔπαθον, καὶ πνεῦμα βίαιον ἔπνευσεν ἄλλοτε, καὶ πολλὰ τῶν οἰκοδομημάτων κατέβαλε. Τοῦ πατριάρχου δὲ Παύλου δώδεκα ἐνιαυτοὺς ἀνοσίως προστάντος τῆς Ἐκκλησίας, εἶτα θανόντος, εἰσάγεται πάλιν ὁ Πύῤῥος εἰς τὴν
B ποιμαντικὴν τοῦ λαοῦ Κωνσταντινουπόλεως τῷ δωδεκάτῳ τῆς βασιλείας τοῦ Κώνσταντος ἔτει. Οὗτος γὰρ ὁ Πύῤῥος ἐξωσθείς, ὡς ἱστόρηται, τῆς Ἐκκλησίας, εἰς Ῥώμην ἀφίκετο, καὶ ἐλεγχθεὶς παρὰ τοῦ ἁγίου Μαξίμου κακῶς δοξάζων, ὑπεκρίθη μεταθέσθαι τῆς δόξης τῶν Μονοθελητῶν, καὶ ἀπαιτηθεὶς παρὰ τοῦ τότε πάπα λίβελλον περὶ πίστεως, δέδωκε καὶ ἐδέχθη. Εἶτα τῆς Ῥώμης ὑποχωρήσας, καὶ εἰς Ῥάβενναν ἀπελθών, ἐγνώσθη τῆς αἱρέσεως μὴ ἐκστάς. Ὅθεν ὁ πάπας τοῦτο μαθών, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους ἀθροίσας, καθαίρεσιν αὐτοῦ τελείαν κατεψηφίσατο. Οὗτος οὖν τὸ δεύτερον μῆνας τέσσαρας τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντίνου κατεσχηκὼς τέθνηκε, καὶ προεχειρίσθη πατριάρχης Πέτρος, ὁμό-
C δοξος καὶ οὗτος τοῖς πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ δώδεκα τῆς Ἐκκλησίας ἄρξας ἐνιαυτούς, θνήσκει. Μεθ' ὃν προέστη τῶν ὀρθοδόξων Θωμᾶς, τῆς ὀρθῆς ἐχόμενος δόξης, ὃς μετὰ δύο ἔτη καὶ μῆνας ἑπτά, τὸν βίον μετηλλαχώς, Ἰωάννην ἔσχε διάδοχον. Οὗτος ὁ βασιλεὺς Κώνστας τὸν ἴδιον ἀνεῖλεν ὁμαίμονα Θεοδόσιον, καὶ ἐμισήθη ὑπὸ τῶν τῆς πόλεως διά τε τοῦτο, καὶ διὰ τὰ εἰς τὸν πάπαν Μαρτῖνον καὶ τὸν μέγαν γενόμενα Μάξιμον. Ἀπῆρεν οὖν τοῦ Βυζαντίου, καὶ εἰς Σικελίαν κατῆρε, διάγων περὶ Συράκουσαν, βουλόμενος καὶ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην μετενεγκεῖν. Ἔλεγε γὰρ δεῖν μᾶλλον τὰς μητέρας (26), ἢ τὰς θυγατέρας τιμᾷν. Διὸ καὶ τὴν βασίλισσαν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ (τρεῖς δ' ἦσαν, Κωνσταντῖνος, Ἡράκλειος καὶ Τιβέριος) μετεκαλεῖτο πρὸς ἑαυτόν. Ἀλλὰ τοῦτο μέν τινες τῶν ᾠκειωμένων αὐτῷ διεκώλυσαν. Ἄλλοι δέ φασι τὸ πλῆθος τῆς πόλεως μὴ παραχωρῆσαι αὐτοῖς τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἀφίξεως. Ὁ δέ γε Κώνστας ἓξ ἐν Σικελίᾳ διαγαγὼν ἔτη, ἐκεῖθεν οὐκ ἐπανῆλθεν. Ἐπιβουλευθεὶς γὰρ παρὰ τῶν περὶ αὐτὸν λουόμενος (27), ἐπλήγη καιρίως τὴν κεφαλὴν μετὰ τοῦ ἀντλήματος, ᾧ αὐτοῦ κατεχεῖτο τὸ ζέον ὕδωρ, καὶ ἀπέθανεν, ἄρξας Ῥωμαίων ἐνιαυτοὺς ἑπτά τε καὶ εἴκοσι.

Variæ lectiones et notæ.

Κολοσσὸν μετὰ ατξ' ἔτη τῆς αὐτοῦ ἱδρύσεως καθεῖλεν· ὃν Ἰουδαῖός τις ἔμπορος ὠνησάμενος, ἑπτακοσίας καμήλους ἐφόρτωσε τὸν χαλκὸν κολοσσοῦ. Τινὲς δέ φασιν κλασθέντα ἀπὸ τῶν γονάτων σεισμῷ πεπτωκέναι. Vide Constantinum Porphyrogenitum, *De adm. imp.* cap. 21, ex Theophane, et quæ adnotat Allatius ad librum *De septem orbis miraculis*.

(26) *Ἔλεγε γὰρ δεῖν μᾶλλον τὰς μητέρας*, etc. Quædam in hanc sententiam, adducto etiam Zonaræ loco, adnotavimus in nostra *Constantinopoli Christiana*, lib. I, pag. 35, quam quidem prærogativam veteris Romæ agnovit ipse Constantinus, τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ τὰ πρεσβεῖα τηρήσας διὰ τὴν πρεσβυγένειαν, καὶ τὸ ἐκεῖθεν τὴν βασιλείαν ἐνταῦθα μετενεχθῆναι, ut scribit idem Zonaras. Ea-
D dem pariter ratione Romanæ Ecclesiæ prærogativam agnoscit Joannes Palæologus imp. apud Sguropulum in *Hist. concilii Florentini*, sect. 3, cap. 12, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία μήτηρ ἐστίν, ἡ δὲ Ἀνατολικὴ θυγάτηρ· καὶ ὀφείλει ἡ θυγάτηρ παραγενέσθαι πρὸς τὴν μητέρα. Et post expugnatam a Turcis urbem Andronicus Callisti in Monodia ms. in miseram Constantinopolim: Ὦ Ῥώμη θεία, τί ποτε δράσεις τῆς θυγατρὸς γενομένης δούλης; et certe urbes a quibus originem acceperant, ut parentes colebant, eumdemque honorem exhibebant, quem filii parentibus, ut observatum ab Henrico Valesio ad Excerpta Polybii.

(27) *Λουόμενος*. Anastas. Bibl. in S. Vitaliano PP. et alii.

Κʹ. Τούτου δὲ θανόντος, τὸ στρατιωτικὸν τὸ μετ' A αὐτοῦ εὐθὺς Ἀρμένιόν τινα, Μιζίζιον (28) ὄνομα, ἀγαλματίαν ὄντα καὶ ὡραιότατον, βασιλέα προεχειρίσαντο. Ὅπερ ἀκούσας ὁ τῶν Κώνσταντος υἱῶν ὁ πρεσβύτερος, ὁ Πωγωνάτος κληθεὶς, ὃς καὶ τῷ τῆς βασιλείας κεκόσμητο διαδήματι, στεφθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς, μετὰ στόλου μεγάλου τὴν Σικελίαν κατέλαβε, καὶ τόν τε Μιζίζιον χειρωσάμενος ἀνεῖλε, καὶ τοὺς τὸν φόνον κατεργασαμένους αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν πατρίκιον Ἰουστινιανὸν τὸν πατέρα Γερμανοῦ τοῦ πατριάρχου· αὐτὸν δὲ τὸν Γερμανὸν ἐκτομίαν ἐποίησεν, ἤδη παρηβηκότα, καὶ ὑπερβεβηκότα τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν εὐνουχίζεσθαι δεδοκίμασται. Λειοπώγων δ' ὢν ὅτ' ἀπεδήμησεν οὗτος ὁ βασιλεὺς, ἐκδικήσων τὸν B φόνον τὸν τοῦ πατρὸς, καθειμένον εἶχεν ἐπανήκων τὸν πώγωνα, διὸ ἐξ ἐκείνου Πωγωνάτος παρὰ τῶν πολιτῶν ἐπεκέκλητο. Οἱ δὲ τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν εἰς Χρυσόπολιν ἀφικόμενοι ἐβόων δεῖν καὶ τοὺς λοιποὺς δύο συγγόνους τοῦ Κωνσταντίνου στεφθῆναι, λέγοντες ὅτι, *Ὥσπερ εἰς Τριάδα πιστεύομεν, οὕτω καὶ παρὰ τῶν τριῶν χρεὼν ἡμᾶς βασιλεύεσθαι.* Ὁ γοῦν Κωνσταντῖνος στείλας πρὸς αὐτοὺς, πληροῦν τὴν αἴτησιν αὐτῶν ἐπηγγέλλετο, καὶ τοὺς τοῦ λαοῦ προεξάρχοντας μετεκαλεῖτο, ἵν' αὐτῶν ἐνώπιον ἡ τῶν αὐτοῦ ἀδελφῶν ἀνάῤῥησις γένηται. Ἐλθόντας δ' εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀνεῖλεν ὡς στασιώδεις αὐτούς· ὃ γνόντες οἱ ἄλλοι, μεστοὶ δέους εἰς τὰ ἑαυτῶν ὑπενόστησαν, καὶ ἀμφοῖν δὲ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τὰς ῥῖνας ἀπέτεμεν. Οἱ δὲ τῆς C Ἄγαρ (29) ἀπόγονοι οὐ διέλιπον τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἅπασαν, καὶ πεζοὶ καὶ πλωϊζόμενοι δῃοῦντες καὶ ληϊζόμενοι. Εἶτα στόλῳ βαρεῖ κατ' αὐτῆς ἐπῆλθον τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, καὶ ναύσταθμον τοῦ σφετέρου στόλου πεποίηντο ἀπὸ τοῦ πρὸς δύσιν ἀκρωτηρίου τοῦ κατὰ τὸ Ἕβδομον μέχρι τοῦ Κυκλοβίου. Στόλῳ δὲ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς ἀνθοπλισάμενος, καθ' ἑκάστην αὐτοῖς ἀντετάσσετο, καὶ ναυμαχίαι ἐγίνοντο ἐξ ὥρας ἐαρινῆς μέχρι δὴ φθινοπωρινῆς. Ὡς δ' οὐδὲν οἱ Βάρβαροι ἤνυον, ἀπάραντες τὴν Κύζικον κατειλήφασι, καὶ ταύτην ἑλόντες, ἐν αὐτῇ τὸν χειμῶνα διήγαγον. Ἅμα δ' ἔαρι αὖθις τὴν Κωνσταντίνου κατέλαβον, καὶ αὖθις ναυμαχίαι συχναί. Τριβομένου δὲ τοῦ καιροῦ, ἐπεὶ D κατέλαβε τὸ μετόπωρον, τῇ Κυζίκῳ καὶ αὖθις τὸν οἰκεῖον στόλον οἱ τῆς Ἄγαρ ἐνόρμισαν· καὶ οὕτως εἰς ἕβδομον ἐποίουν ἐνιαυτόν. Ἀπογνόντες οὖν, μᾶλλον μέντοι καὶ πλῆθος ἀποβαλόντες πολὺ, καὶ τῶν νηῶν ζημιωθέντες τὰς πλείονας (τότε γὰρ καὶ τὸ ὑγρὸν ἐπινενόητο πῦρ, Καλλινίκου τινὸς ἀρχιτέκτονος ἀπὸ Συρίας ἐλθόντος πρὸς τὸ βασίλειον ἄστυ, καὶ τοῦτο κατασκευάσαντος), μετ' αἰσχύνης καὶ

XX. Eo defuncto, legiones quæ cum illo fuerant, statim Armenium quemdam Mizizium, hominem adeo formosum, ut nec pictæ fictæve imagini cederet, imperatorem designarunt. Quo natu maximus Constantis filius Pogonatus audito, quem ipse pater insignibus imperii ornarat, Sicilia cum magna classe occupata, Mizizium victum occidit, necemque patris ulciscitur, cum aliis, tum Justiniano patricio Germani patriarchæ patre interfecto, ipsumque Germanum jam pubertatis annos, et eam ætatem qua castrari solent, egressum, eunuchum facit. Quia vero Byzantio solvens tenera adhuc lanugine fuerat, e Sicilia vero promissam barbam retulerat, Pogonati cognomen accepit a civibus. Cæterum qui ex Orientalium themate erant, Chrysopolim profecti, vociferabantur, duos alios Constantini fratres coronandos esse, dicentes: *Sicut in Trinitatem credimus, ita etiam tribus imperatoribus nos parere æquum est.* Constantinus vero missis legatis, se postulatis eorum annuere pollicitus, populi principes accersit, ut coram illis fratrum proclamatio fiat. Eos, cum Byzantium venissent, pro seditiosis interfecit, quo cæteri cognito, trepidi ad sua se receperunt: utrique etiam fratri nasum præcidit. Agareni autem omnes Romanorum provincias terra marique et incendiis et direptionibus vastare non desistentes, tandem magna classe ipsum etiam Byzantium sunt aggressi, navibus suis ab Hebdomi occidentali promontorio usque ad Cyclobium collocatis. Sed et Constantinus classe exornata, in dies cum eis decertabat, navalesque pugnæ a vere usque in autumnum committebantur. Igitur barbari cum nihil proficerent, soluta obsidione, Cyzicum occuparunt, **90** ibique hiemarunt: sub veris initium, rursus Byzantium invasere, ubi cum denuo crebris præliis navalibus committendis tempus tereretur, autumno classem Cyzicum reduxerunt, idque per annos septem factum. Desperata igitur expugnatione, atque etiam multis militibus et pluribus navibus amissis (nam tum quoque Græcum ignem a Callinico quodam architecto e Syria in regiam urbem profecto excogitatum ferunt) cum dedecore magnoque mœrore retro abierunt. Cum autem barbaricæ classis reliquiæ jam ad Sylæum pervenissent, turbo vehemens exortus, naves partim demersit, partim scopulis illisas contrivit. Unde si qui evaserant, eos etiam Cibyrræotarum dux delevit. Quin terra etiam alius Arabum exercitus a Romanis legionibus victus est. Unde Saraceni spe dejecti, ac potius metuentes ne a Romanis ipsi invaderentur, pacis faciendæ consilium ceperunt. Ma-

Variæ lectiones et notæ.

(28) *Μιζίζιον*. Qui Mezzetius dicitur Anastasio in Adeodato, ubi de ejus cæde. Chronicon ms. Georgii Hamartoli in Constante: Παρευθὺς ἀναγορεύουσι βασιλέα Μιζίζιόν τινα γενόμενον Ἀρμενογενῆ, etc. Ita etiam appellatur in Chron. ms. ab Adamo ad Leonem Philos.

(29) *Οἱ δὲ τοῦ Ἄγαρ*. Ut tum obsessa fuerit urbs a Saracenis, præter scriptores Byzantinos, narrant auctor Orationis in festum τῆς Ἀκαθίστου, p. 816, et Theophylactus Hierodiaconus, serm. 12, p. 238.

…biæ igitur pacem per legatos petenti, annuit imperator, misso Joanne patricio, cui Pitzigaudæ nomen erat, viro prudente ac in dicendi facultate exercitato, qui pacis interpres esset. Qui in Arabiam profectus, et honorificentissime exceptus, cum Saracenis transegit, pace, scriptis tabulis, in annos xxx firmata, ut Arabes se Romanorum imperio quotannis auri terna millia, octonos servos, totidemque equos apud se præstantes tributi nomine pensitaturos pollicerentur. Ea pace cognita, Occidentales Romanorum hostes, et ipsi legatis cum muneribus ad imperatorem missis, pacem impetrarunt.

A λύπης πολλῆς ἀνθυπέστρεφον. Ἤδη δὲ τοῦ περιλειφθέντος βαρβαρικοῦ στόλου γενομένου κατὰ τὸ Σύλαιον, καταιγὶς πνευμάτων σκληρὰ τούτῳ προσπεσοῦσα τὸν μὲν κατέδυσε, τὸν δὲ συνέτριψεν, ἀκταῖς προσαράξασα. Ἐπιθεμένου δὲ τοῖς ἐκ τούτων διασωθεῖσι καὶ τοῦ τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν στρατηγοῦ, ἅπας διώλετο. Κατὰ γῆν δ' αὖθις ἑτέρα στρατιὰ τῶν Ἀράβων Ῥωμαϊκῷ προσβαλοῦσα στρατεύματι ἥττητο, ὥστε πεσεῖν, ὡς λέγεται, τριάκοντα χιλιάδων οὐ μείονας. Ἐντεῦθεν οἱ Σαρακηνοὶ, γνόντες ὡς οὐδέν σφισι τῶν ἐν ἐλπίσιν ἀνύσιμον, μᾶλλον μέντοι καὶ δείσαντες, μὴ αὐτοῖς οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέλθωσιν, σπείσασθαι ἐβουλεύθησαν, καὶ στέλλει πρέσβεις ὁ Μαβίας πρὸς βασιλέα, εἰρήνην αἰτούμενος. Καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς ταύτην κατένευσε, καὶ τὸν πατρίκιον Ἰωάννην, τὸν Πιτζιγαύδην καλούμενον, ἔπεμψεν, ὡς συνετὸν ἄνδρα, καὶ γλῶτταν περὶ τὸ λέγειν ἔχοντα εὔστροφον, τὰς τῶν σπονδῶν συνθήκας πληρώσοντα. Ὃς, ἀπελθὼν πρὸς τοὺς Ἄραβας, δεχθείς τε φιλοτιμότατα, τὰ τῆς εἰρήνης ἔθετο σύμφωνα, καὶ δι' ἐγγράφων αὐτὴν ἐπὶ τριάκοντα ἐνιαυτοὺς ἐβεβαίωσε, τῶν Ἀράβων καταθεμένων διδόναι τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων δεσμὸν ἐνιαύσιον χρυσίου χιλιάδας τρεῖς, καὶ δούλους ὀκτὼ, καὶ ἵππους τῶν παρ' αὐτοῖς δοκίμων τοσούτους. Οἱ μὲν οὖν τῆς Ἄγαρ οὕτω τῆς εἰρήνης ἔτυχον. Οἱ δὲ κατὰ τὴν Ἑσπέραν τῶν Ῥωμαίων πολέμιοι ταῦτα μαθόντες, κἀκεῖνοι καταλῦσαι τοὺς πολέμους σπουδὴν ἔθεντο, καὶ πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ δώρων ἐστάλκασι, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἡ εἰρήνη κεκύρωτο.

XXI. Ita et Oriente et Occidente pacato, Theodorus in sedem pontificiam introducitur, cui post biennium ejecto Georgius succedit. Cum autem Constantinus orthodoxus esset, unire studuit Ecclesias ob Monothelitarum hæresim jam inde a proavo suo Heraclio ortam dissidentes. Itaque concilium Constantinopoli indicit, cujus fuere principes Agathonis papæ Romani legati, Georgius Constantinopolitanus et Theophanes Antiochenus. Neque enim Alexandria, neque Hierosolyma patriarcham habebant, a Saracenis occupatæ. Eo concilio, quod numero sextum fuit, est decretum, duas voluntates et duas actiones in Christo et prædicandas 91 et credendas esse, etiam imperatore præsente. Qui autem unicam voluntatem et actionem asserebant, Theodorus Pharanius episcopus, Cyrus Alexandrinus, Sergius, Pyrrhus, Paulus et Petrus Constantinopolitani, Macarius Antiochenus, et Stephanus discipulus ejus, inveteratæ improbitatis et puerilis vecordiæ senex, anathemate sunt notati. Interea Bulgaris Romanas ultra Danubium provincias effuse vastantibus, imperator Constantinus terra marique occurrere parat, magna classe e mari in Danubium traducta. Quo apparatu territi barbari, munitione quadam occupata quæ fluminibus et limo cingebatur, quiescunt. Sed nec Romani eos invasere. Cum autem utrinque dies aliquot per otium transegissent, barbari Romanos ignavos esse rati, etiam tali eventu confirmati, parem priori timiditati fiduciam receperunt. Nam imperator ingenti pedum cruciatu affectus, cum v navibus expeditis et suo comitatu in Mesembriam, Romanam provinciam, trajicit, balneis usurus, exercitu et ducibus

B ΚΑ'. Καὶ ἠρεμία πολέμων ἐγένετο, καὶ κατὰ τὴν Ἑῴαν λῆξιν καὶ κατὰ τὴν Ἑσπέριον. Θανόντος δὲ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου, προκεχείριστο Κωνσταντῖνος, καὶ μετὰ δύο ἔτη ἐξέλιπε, καὶ ἀνάγεται εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τοῦτον θρόνον Θεόδωρος· ὃς, μετὰ δύο ἐνιαυτοὺς ἐκβληθεὶς, διάδοχον ἔσχε Γεώργιον. Ὀρθόδοξος δὲ ὢν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐσπούδασεν ἑνῶσαι τὰς Ἐκκλησίας διεσχισμένας διὰ τὴν τῶν Μονοθελητῶν αἵρεσιν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ προπάππου αὐτοῦ. Διὸ καὶ σύνοδον οἰκουμενικὴν (30) ἀθροισθῆναι κελεύει ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἧς ἡγοῦντο τοῦ μὲν πάπα Ῥώμης Ἀγάθωνος τοποτηρηταὶ, Γεώργιος δὲ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Θεοφάνης Ἀντιοχείας. Ἀλεξανδρείας δὲ οὐκ ἦν πατριάρχης, οὐδὲ Ἱεροσολύμων, C ὅτι ὑπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς αἱ πόλεις αὗται ἐτύγχανον. Ἕκτη δὲ οὖσα ἡ σύνοδος αὕτη ἐκύρωσε δύο θελήσεις καὶ δύο ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ λέγεσθαι, παρουσιάζοντος καὶ τοῦ αὐτοκράτορος· ἀναθεματισθέντων τῶν τὴν μίαν φρονούντων θέλησιν καὶ ἐνέργειαν Θεοδώρου τοῦ τῆς Φαρὰν ἐπισκόπου, Κύρου Ἀλεξανδρείας, Σεργίου, Πύῤῥου, Παύλου καὶ Πέτρου Κωνσταντινουπόλεως, Μακαρίου Ἀντιοχείας, καὶ Στεφάνου τοῦ φοιτητοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ πολυχρονίου τὴν κακίαν καὶ νηπιόφρονος γέροντος. Τὸ δὲ τῶν Βουλγάρων ἔθνος εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς χώρας τὰς πέραν τοῦ Ἴστρου γενόμενον, ταύταις ἀκρατῶς ἐλυμαίνετο. Ἐκστρατεύει τοίνυν κατ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ γῆν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, D στόλον πολὺν ἐκ τῆς θαλάσσης εἰσαγαγὼν εἰς τὸν Δάνουβιν. Οἱ δὲ βάρβαροι, τὴν τῶν Ῥωμαίων ἰδόντες παρασκευὴν, ἐδειλίασαν, καὶ εἰς ὀχύρωμά

Variæ lectiones et notæ.

(30) *Διὸ καὶ σύνοδον οἰκουμενικήν.* Hujus synodi memoriam agunt Græci 23 Januarii, ut est in Menæis.

τι ποταμοῖς στεφανούμενον καὶ τενάγεσι κατακλείσαντες ἑαυτοὺς ἠρέμουν· ἀλλ' οὐδ' ἡ Ῥωμαϊκὴ στρατιὰ τούτοις προσέβαλεν. Ἐφ' ἡμέραις οὖν τισιν οὕτω διατιθεμένων τῶν ἐναντίων ἀμφοῖν, μαλακίαν οἱ Βάρβαροι τῶν Ῥωμαίων κατέγνων. Ἐπισυμβέβηκε δὲ καί τι ὃ θάρσος ἐκείνοις ἐνῆκε τῆς προτέρας δειλίας ἀντίθετον. Ὁ γὰρ βασιλεὺς, ἐκ ποδαλγίας νοσήσας, καὶ δριμυτέραις ἀλγηδόσι βαλλόμενος, λουτροῖς χρησόμενος σὺν πέντε δρόμωσι μετὰ τῆς θεραπείας εἰς Μεσημβρίαν (χώρα δ' ὑπὸ Ῥωμαίους τελοῦσα αὕτη ἐστὶ) τὸν ἔκπλουν πεποίητο, τὴν στρατιὰν καὶ τοὺς στρατάρχας ἐκεῖσε καταλιπὼν, καὶ ἐπισκήψας, πρὸς τοὺς Βαρβάρους ἀκροβολίζεσθαι, ἵν' οὕτω αὐτοὺς εἰς πόλεμον ἐπισπάσωνται. Φήμης δὲ γενομένης εἰς τὸ στρατόπεδον, φόβῳ τῶν πολεμίων διαδιδράσκειν τὸν αὐτοκράτορα, αἰσχρῶς ἅπαντες μηδενὸς διώκοντος ἔφευγον. Τοῦτο τοῖς Βουλγάροις ἀπροσδοκήτως γενόμενον, μένος ἐνέπνευσε, καὶ παρέθηξεν εἰς ἀλκὴν, καὶ ὀπίσω διώκοντες, πολλοὺς μὲν ἀνῄρουν, οὐ μείους δ' ἐζώγρησαν, καὶ τὸν Ἴστρον περαιωθέντες, ἐν γῇ Ῥωμαίων ἐπήξαντο τὰς σκηνὰς, καὶ οὐ διέλιπον ἐξ ἐκείνου τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἅπασαν ληιζόμενοι. Ὅθεν βιασθεὶς ὁ κρατῶν σπονδὰς ἔθετο πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ συνθήκαις τοῦ δασμὸν αὐτοῖς καταβάλλειν ἐτήσιον, εἰς αἰσχύνην τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς. Καὶ ἦν οὕτω πάντοθεν εἰρηνεύοντα τοῖς Ῥωμαίοις τὰ πράγματα, ἕως τῆς τελευτῆς τοῦδε τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐτελεύτησε δ' ἐπὶ διαδόχῳ τῷ υἱῷ Ἰουστινιανῷ, βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς ἑπτακαίδεκα (31).

A illic relictis, quibus mandarat, ut velitationibus hostes ad pugnam elicerent. Verum rumore in castris orto, imperatorem metu hostium cepisse fugam, omnes turpiter fugiunt, persequente nemine. Quod præter spem factum, Bulgarorum animos auxit, et audaciam acuit, ut tergis fugientium inhærentes, multos cæderent, neque pauciores caperent, et Istro trajecto tentoria in Romanorum terra figerent. Nec ab eo tempore destiterunt omnes Romanas provincias vastare. Unde coactus imperator, pacem cum eis facit, pacto annuo tributo cum dedecore Romani imperii. Post illa, res Romana ubique quieta fuit, usque ad obitum Constantini. Est autem mortuus, relicto successore B Justiniano filio, cum annos XVII imperasset.

ΚΒ'. Ἦν δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς, ὅτε τῆς ἀρχῆς ἐπέβη, μειρακίσκος ἓξ ἐπὶ δέκα ἐνιαυτοῖς. Αὐτοβούλως οὖν τῇ διοικήσει κεχρημένος τῆς βασιλείας, πολλοῖς τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν κακοῖς περιέβαλεν. Οἱ γὰρ Μαρδαῖται καλούμενοι τὰς τοῦ Λιβάνου καταλαβόντες περιωπὰς, τοῦ Πωγωνάτου κρατοῦντος, φοβεροὶ τοῖς Ἄραψιν ἦσαν· διὸ καὶ σπονδὰς ἐκεῖνοι πρὸς Ῥωμαίους ᾐτήσαντο, καὶ τούτων, ὡς εἴρηται, τετυχήκασι. Τούτου δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἄρτι τῶν σκήπτρων ἐπειλημμένου, ὁ τότε τῶν Ἀράβων ἡγεμονεύων Ἀβιμέλεχ (ὁ γὰρ Μαβίας ἔφθη θανὼν) πέμψας πρὸς Ἰουστινιανὸν, κυρωθῆναι τὴν εἰρήνην ἐζήτησεν, ἀξιῶν τοὺς Μαρδαΐτας μεταστῆναι ἐκ τοῦ Λιβάνου· καὶ ὑπισχνούμενος τούτου γενομένου διδόναι Ῥωμαίοις ἡμερήσιον φόρον, χρυσοῦ νομίσματα χίλια, καὶ δοῦλον, καὶ ἵππον τῶν παρ' αὐτοῖς ἐκκρίτων. Ἐπὶ τούτοις οὖν ἀνανεωθεισῶν τῶν σπονδῶν, καὶ τῶν Μαρδαϊτῶν, εἰς δώδεκα χιλιάδας ἀνδρῶν μαχίμων ἀριθμουμένων, μεταστάντων ἐκ τοῦ Λιβάνου, τὸ τῶν Ἀράβων ἔθνος τοῦ ἐξ ἐκείνων δέους ἀπαλλαγὲν, πολλῶν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἐνέπλησε συμφορῶν. Στείλας δὲ τὸν στρατηγὸν Λεόντιον ὁ Ἰουστινιανὸς ὑπέταξε δι' αὐτοῦ τὴν Ἰβηρίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, καὶ χώρας ἑτέρας. Οὗτος ὁ βασιλεὺς ἔλυσε καὶ τὰς πρὸς τοὺς Βουλγάρους σπονδὰς, μὴ ἀνεχόμενος δασμοὺς παρέχειν αὐτοῖς. Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ τὰ Ἑσπέρια, πολλὰ τῶν Σκλαβινῶν ἐθνῶν ὑπηγάγετο, τὰ μὲν ἑκόντα, ἔνια δὲ πολέμου νόμῳ· ἐξ ὧν καὶ νέον συνεστήσατο

XXII. Justinianus vero suscepto imperio adolescens natus annos XVI, cum suo arbitratu administraret omnia, in multas clades rempublicam conjecit. Nam populi quidam Mardaitæ, speculis C montis Libani sub Pogonato occupatis, formidabiles erant Arabibus, quæ etiam causa illis fuerat petendæ pacis a Romanis, quam (ut dictum est) impetrarunt. Cum autem is imperator sceptris recens potitus esset, **92** Abimelchus, Mavia defuncto, Arabum princeps, per legatos a Justiniano pacis confirmationem petiit, rogans ut Mardaitæ Libano amoverentur. Quod si fieret, se Romanis quotidianum tributum pensurum, millenos aureos nummos, servum et equum eximium pollicebatur. Iis conditionibus fœdere renovato, et Mardaitis, qui XII millia bellicosorum virorum habebant, e Libano digressis: gens Arabica metu illorum liberata, Romanum imperium multis malis affecit. Cæterum Justinianus, misso duce Leontio, Iberiam, Albaniam et D alias regiones subegit. Idem etiam ictum cum Bulgaris fœdus rupit, neque eis tributa pendere sustinuit, sed expeditione in plagas occidentales suscepta multas Sclavicas gentes partim in deditionem accepit, partim bello domuit. Unde novas legiones conscripsit, delectis juvenum fortissimorum circiter XXX millibus: quos populum acquisitum appellavit. Iis gaudens et fretus, etiam Arabicum fœdus rupit, causa ex eo sumpta, quod annui tributi moneta non Romanum signum, sed

Variæ lectiones et notæ.

(31) *Ἑπτὰ καὶ δέκα.* Regnavit Pogonatus an. 17, a morte scilicet parentis computatis. Nam cum in Actis concilii VI œcumenici, quod cœptum est Constantinopoli 7 die Novembr. indictione 9, (anno Chr. 680) 27 imperii ejusdem Constantini, post ejus consulatum 13, et Heraclii et Tiberii anno 22. Inde colligitur Constantinum et fratres, patre superstite, imperatores appellatos, ac Constantinum quidem an. 643, fratres vero anno 648

novum Arabicum haberet. Neque vero aureo nummo aliam imaginem, nisi Romani imperatoris, insculpi fas erat. Bellum igitur eis intulit, non tam Romanis legionibus fretus, quam novo isto et acquisito populo. Quamvis enim Arabes orarent, ne inducias rumperet, neve pactorum tabulas violaret, Deum obtestati, cujus illæ numine interposito confirmatæ essent, eumque vindicem invocarent contra eos qui pugnæ causam præberent : imperator obturatis auribus ad pugnam ferebatur. Arabes igitur induciarum tabulis hasta suspensis, ac vexilli instar ante suum exercitum elatis, cum Romanis congrediuntur. Statim autem viginti millia Sclavorum acquisiti populi ad hostes defecerunt, quæ res animos Romanis minuit, cladem que attulit, illis auxit, ac victoriæ causa fuit. Romanos igitur persecuti, quoscunque adipisci potuere, sustulerunt, ac fere innumeri ex legionibus ceciderunt. Ipse imperator turpi fuga cum paucis conservatus, cum ad Leucaten pervenisset, reliquias Sclavicæ illius et acquisitæ gentis omnes occidi, cadavera in mare abjici jussit. Byzantium reversus, substructionibus vacavit, et maximum **93** triclinium regiæ Orienti obversæ condidit, quod etiamnum ab eo Justinianeum appellatur. Agareni porro ab eo tempore impune Romanas provincias invaserunt, et Sabbatius patricius, Armeniæ prætor, cognita clade imperatoris ad Arabes se contulit, eisque Armeniam tradidit. Neque illi Orientem universum vastare incendiis, et Christianos in servitutem abducere destiterunt. Fuit apud Justinianum eunuchus quidam gratiosissimus, qui et sacellarius est designatus, nomine Stephanus, genere barbarus, crudelitate et immanitate plus quam barbarus, gravis omnibus, non tantum in rebus gerendis, sed in pœnis etiam infligendis : neque is plebeios duntaxat, sed potentissimos etiam invasit, adeo ut et imperatoris matrem verberarit. Idem imperator monachum quoque Theodosium, pridem inclusum, generalem designavit, qui nec ipse improbitate eunucho Stephano cedebat. Cum autem ab his respublica multis malis afficeretur, imperator omnium odia suscepit. Leontium vero ducem de cupiditate imperii suspectum, biennium in vinculis habuit, post, ejectum, Græciæ ducem fecit. Is Paulo cuidam monacho astrologiam tractanti, et imperium ei vaticinanti ait : *Se jam abire in Græciam, ac scire, imperatorem sibi percussores a tergo immissurum : ea vero quæ ille diceret, nihil fore.* Cui mo-

A σύνταγμα. Κατ' ἐκλογὴν γὰρ εἰληφὼς ἐκ τούτων ἄνδρας γενναίους τε καὶ νεάζοντας εἰς χιλιάδας τριάκοντα, λαὸν αὐτοὺς ἐκάλεσε περιούσιον. Οἷς γεγηθώς τε καὶ πεποιθὼς, καὶ τὰς πρὸς τοὺς Ἄραβας συνθήκας παρέλυσεν, αἰτίαν εἰληφὼς, ὅτι σταλὲν τὸ τοῦ ἐτησίου φόρου χάραγμα, οὐ Ῥωμαϊκὸν εἶχε σφράγισμα, ἀλλὰ νέον Ἀράβιον. Οὐδὲ γὰρ ἐξῆν ἐν χρυσῷ νομίσματι χαρακτῆρα ἐντυποῦσθαι ἢ τὸν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων. Ἐστράτευσεν οὖν κατ' αὐτῶν, οὐ τοσοῦτον ταῖς Ῥωμαϊκαῖς συντάξεσι τεθαῤῥηκὼς, ὅσον τῷ νέῳ τούτῳ καὶ περιουσίῳ λαῷ. Τῶν δὲ Ἀράβων τὰς σπονδὰς αἰτουμένων μὴ ἀθετῆσαι, μηδὲ τὰς ἐγγράφους παραβῆναι συνθήκας, καὶ τὸν Θεὸν ἐπιμαρτυρουμένων, ὃς μέσος παραληφθεὶς, αὐτὰς ἐμπεπέδωκε, καὶ ἐκδι-
B κητὴν καλούντων αὐτὸν κατὰ τῶν τῆς μάχης αἰτίων, ὁ βασιλεὺς τὰ ὦτα πρὸς ταῦτα βύσας, πρὸς μάχην ἡτοίμαστο. Οἱ γοῦν Ἄραβες δόρατι τὸ τῶν σπονδῶν προσδήσαντες ἔγγραφον (32), καὶ ὥσπερ σημαίαν ἄραντες τοῦτο, τοῦ σφῶν στρατεύματος προεῤχόμενον, συῤῥήγνυνται τοῖς Ῥωμαίοις· καὶ αὐτίκα ἐκ τοῦ περιουσίου ἐκείνου λαοῦ αἱ εἴκοσι χιλιάδες πρὸς τοὺς Ἄραβας ηὐτομόλησαν, ὃ τοῖς Ῥωμαίοις δειλίας γέγονεν αἴτιον, τοῖς δ' ἐναντίοις ἐνῆκε θάρσος, καὶ ἥττηντο μὲν οἱ Ῥωμαῖοι, ἡ νίκη δ' ἐπεμειδία τοῖς Ἄραψιν· οἳ, τοῖς φεύγουσιν ἐφεπόμενοι, ἀνῄρουν οὓς κατελάμβανον, ὡς καὶ ἀριθμοῦ κρείττους σχεδὸν ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων πεσεῖν. Αἰσχρῶς δὲ διαφυγὼν ὁ βασιλεὺς μετ' ὀλίγων τὸν ὄλεθρον, ἐπεὶ κατὰ τὸν Λευκάτην ἐγένετο, τοὺς
C περιλειφθέντας ἐκ τοῦ περιουσίου λαοῦ τῶν Σκλαβικῶν, ἀναιρεθῆναι πάντας προσέταξε, καὶ πάντες ἐκεῖ ξίφεσι συγκοπέντες ἐῤῥίφησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὸ Βυζάντιον παραγεγονὼς, οἰκοδομαῖς προσησχόλητο. Οὗτος γὰρ τὸν μέγιστον τῶν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον βασιλείων ᾠκοδόμησε τρίκλινον, ὃς καὶ τῇ αὐτοῦ καλεῖται κλήσει, μέχρι τοῦ νῦν καλούμενος Ἰουστινιανός. Οἱ δὲ τῆς Ἄγαρ ἀδεῶς ἐξ ἐκείνου ταῖς τῶν Ῥωμαίων χώραις ἐπέβαινον, καὶ ὁ τῆς Ἀρμενίας ἐπιστατῶν Σαββάτιος ὁ πατρίκιος τὴν ἧτταν τοῦ βασιλέως μαθὼν τοῖς Ἄραψι προσεχώρησε, καὶ τὴν Ἀρμενίαν αὐτοῖς παραδέδωκε. Καὶ οὐκ ἐπαύοντο ἅπασαν τὴν Ἑῴαν δῃοῦντες, καὶ τοὺς Χριστωνύμους αἰχμαλωτίζοντες. Ἦν δὲ
D τῷ βασιλεῖ τούτῳ ἐκτομίας Στέφανος, τὸ μὲν γένος ἐκ Βαρβάρων ἕλκων, ἀπηνὴς δὲ καὶ ὑπὲρ Βαρβάρους, καὶ λίαν ὠμότατος. Οὗτος παρ' αὐτῷ πλεῖστα δεδυνημένος καὶ σακελλάριος προεβλήθη, καὶ βαρὺς ἦν ἅπασιν, οὐκ ἐν εἰσπράξεσι μόνον, ἀλλὰ μέντοι καὶ ἐν κολάσεσι, καὶ οὐ τοὺς τυχόντας μόνον ἐκό-

Variæ lectiones et notæ.

(32) *Δόρατι τὸ τῶν σπονδῶν προσδήσαντες ἔγγραφον*. Idem habent Nicephorus Constantinopol. et Theophanes an. 7 ejusdem Rhinotmeti. Sic alios legimus idem factitasse contra fœdifragos, atque in primis Joannem Asanem Bulgariæ regem qui fœdere ab Theodoro Angelo Thessalonicæ imperatore fracto, collectis statim quantas potuit viribus, in hostem progressus est, τῇ σημαίᾳ τὸν ἔγγραφον ὅρκον ἀπαιωρήσας, et collatis signis, longe licet copiis impar, profligavit, quod pluribus narrat Georgius Acropolita in Chron. cap. 25. Sed et scribit Joannes Cantacuzenus, lib. I, cap. 51, flagrantibus inter utrumque Andronicum Palæologum civilibus bellis, Juniorem Τοὺς ἐπὶ ταῖς σπονδαῖς γεγενημένους τοῦ πρεσβυτέρου βασιλέως ὅρκους, οὓς αὐτὸς ᾤετο εὐορκεῖν, κελεῦσαι ἐπὶ τῆς σημαίας ἀναθέντας εὐθὺ χωρεῖν πολεμίων.

λαζεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπερλίαν ἥπτετο, ὡς καὶ αὐτὴν τυπτῆσαί ποτε τὴν μητέρα τοῦ βασιλεύοντος. Καί τινα δὲ μοναχὸν Θεοδόσιον ἔγκλειστον πρὶν ὄντα γενικὸν ὁ βασιλεὺς προεβάλετο, καὶ ἦν οὐδ' οὗτος ἥττων εἰς κακίαν τοῦ ἐκτομίου Στεφάνου. Πολλῶν οὖν παρ' αὐτῶν δεινῶν ἐπενηνεγμένων τῷ πολιτεύματι, μισητὸς ἅπασιν ὁ Ἰουστινιανὸς ἔδοξε. Τὸν γοῦν στρατηγὸν Λεόντιον ἐξ ὑπονοίας τοῦ τῆς βασιλείας ἐφίεσθαι, καθείρξας ἐπὶ δύο ἐνιαυτοὺς, ὕστερον ἐκβαλὼν, στρατηγὸν Ἑλλάδος ἐποίησεν. Ὁ δὲ Παύλῳ (33) τινὶ μοναχῷ ἀστρολογίαν μετιόντι, καὶ τὴν βασιλείαν χρησμοδοτοῦντι αὐτῷ φησιν, ὡς *Ἐγὼ ἤδη ἄπειμι πρὸς Ἑλλάδα, οἶδα δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς στέλλει τοὺς ἀναιρήσοντάς με ὀπίσω μου. Ἃ δὲ σύ μοι προέλεγες, οἴχονται.* Ὁ δὲ, *Μὴ δειλανδρήσῃς*, ἔφη, *ἀλλ' ἐπιχείρησον τῇ πράξει, καὶ οὐκ ἀστοχήσεις τοῦ ἐφετοῦ.* Παραλαβὼν οὖν ὁ Λεόντιος τοὺς οἷς ἐθάῤῥει, καὶ τὰς δημοσίας διαῤῥήξας εἱρκτὰς, τοὺς καθειργμένους ἐξήγαγεν, εἰς πλῆθος περιισταμένους πολὺ, οἳ καὶ εἰς τὸ μέγα παρελθόντες τέμενος τοῦ Θεοῦ, πολλῶν καὶ ἄλλων συνεισρεόντων, ὕβριζον μὲν τὸν Ἰουστινιανὸν, εὐφήμουν δὲ τὸν Λεόντιον, συνεργοῦντος καὶ Καλλινίκου τοῦ πατριάρχου. Ἐκεῖθεν δ' εἰς τὸ ἱππήλατον μεταχωρήσαντες θέατρον, τὰ ὅμοια διεπράττοντο καὶ τὸν Ἰουστινιανὸν τῶν ἀνακτόρων ἐξαγαγόντες, κατὰ τὴν σφενδόνην ἐῤῥινοτόμησαν, καὶ εἰς Χερσῶνα ἔθεντο ὑπερόριον, ἐνιαυτοὺς ἑκκαίδεκα τῆς βασιλείας κρατήσαντα. Τὸν δ' ἐκτομίαν Στέφανον τὸν σακελλάριον δηλαδὴ, καὶ τὸν μοναχὸν Θεοδόσιον τὸν γενικὸν συλλαβόμενοι, καὶ σχοίνους ἐξάψαντες τῶν ποδῶν αὐτῶν, σύροντες διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὸν Βοῦν ἀπήγαγον, καὶ κατέκαυσαν.

nachus: *Ne*, inquit, *effeminato sis animo, sed rem strenue administrato, neque enim impos voti fies.* Leontius igitur fidissimis quibusque assumptis, et publicis carceribus ruptis, magnam captivorum multitudinem eduxit, qui in magnum Dei templum progressi, multis etiam aliis confluentibus, Justinianum maledictis insectati, Leontium faustis ominibus prosecuti sunt, Callinico patriarcha quoque adjuvante. Inde in theatrum equestre digressi, eadem factitarunt, et Justinianum e regia eductum, naso in funda præciso, Chersonem relegarunt, cum annos XVI imperasset. Stephanum vero eunuchum et sacellarium, et Theodosium monachum generalem comprehensos, funibus ad pedes alligatis, per Forum in Bovem pertractos combusserunt.

ΚΓ'. Τούτων δὲ γενομένων, ὁ Λεόντιος τῆς βασιλείας ἐκράτησεν, ἐφ' οὗ οἱ Ἄραβες τὰς Ῥωμαϊκὰς κατατρέχοντες χώρας, πολλοὺς αἰχμαλώτους ἐλάμβανον, εἶτα καὶ τὴν Ἀφρικὴν ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιήσαντο. Στέλλει τοίνυν τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς Λεόντιος ἕνα τῶν πατρικίων Ἰωάννην (34), ἄνδρα δραστή-

XXXIII. His actis, Leontius imperium tenuit sub quo Arabes Romanas provincias incursantes, 94 multos captivos adduxerunt, tandem Africam quoque subegerunt. Quo cognito imperator, Joannem patricium, virum strenuum cum tota classe mittit, ad Africam Romano imperio recuperandam.

Variæ lectiones et notæ.

(33) *Παύλῳ*. Monachus is fuit monasterii Callistrati. Neque ille duntaxat Leontium imperaturum prædixerat, sed et Gregorius Hegumenus ἐν τῇ Φλώρου μονῇ, ut est apud Nicephorum CP. p. 115 et alios: de quo quidem monasterio egimus in nostra *Constantinopoli*, lib. IV, p. 156, ubi, ut hoc obiter moneam, Eustathius auctor Commentariorum in Homerum, quique in Myrensem episcopum electus, postea Thessalonicensis exstitit archiepiscopus, monachum egit, ut docemur ex Demetrio Chomateno in Responsis ad Constantinum Cabasilam: Τοῦ γὰρ σοφωτάτου ἐκείνου Εὐσταθίου, τοῦ κατὰ Φλῶρον, διακόνου ὄντος τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ μαΐστορος τῶν ῥητόρων, εἰς τὸν Λυκίων Μυρέων ψηφισθέντος, etc.

(34) *Ἰωάννην πατρίκιον*. Africa postquam a Justiniano, Belisarii opera, in jus potestatemque imperatorum rursum concessit, a prætoribus, quos interdum patricios, interdum magistros militum Africæ vocant scriptores, administrari deinceps cœpit: quorum primus hunc magistratum gessit Salomon eunuchus, qui rem præclare gessit contra Mauritanos, quos et delevit anno 525, ut scribunt Procopius, lib. II *Vandal.* Marcellinus comes et Theophanes. Eo cum exercitu dissidente, missus Germanus, Justiniani ex fratre nepos, anno 536, qui rem feliciter gessit adversus Stotzam tyrannum, eo inter Maurorum deserta bellando effugato. Inde revocato Germano, anno 539, Salomon rursum in eam provinciam missus, feliciter dimicans, ac rebellionibus proturbatis, tandem ab eodem Stotza, qui regnum in eremi partibus invaserat, interficitur anno 541, non vero triennio post, ut scripsit Victor Tununensis. Sergius, Salomonis ex fratre nepos, Bacchi filius, illius loco mittitur belli moderatorque provinciæ. A Stotza et Mauris inquietatur anno 543. Is a Bulgaris postea Thraciam invadentibus anno 561, captus et distractus est. Joannes, quem absque ullo titulo nominat Marcellinus, Victor vero militiæ ducem in Africa fuisse scribit, congressione facta in portu Tacea, Stotzam perimit, ipse vero ab ejus armigero occiditur anno 545. Sed cum tradat idem Marcellinus anno sequenti revocatum Sergium, incertum an hanc dignitatem summo jure obtinuerit. Revocato igitur Sergio, Areobindas, nepte imperatoris accepta, dirigitur in Africam, ibique anno 547, Carthagine intra palatium occiditur a Gunthario, regno cum tyrannide assumpto: quem Carthaginis dux Artabanus 36 regni sui die prandentem interfecit, Joanne insuper Stotza juniore victo ad principem misso. Idem Artabanus Areobindæ ab imperatore sufficitur, quo post aliquantos dies missionem flagitante, mittitur in Africam Joannes, Pappi frater, qui Mauros domuit anno 551. Iteramque anno 562, in cujus subsidium cum valido exercitu misit Justinianus Marcianum, ex fratre aut sorore nepotem, magistrum militum, qui pacem Africæ reddidit. Exhinc aliquot alii Africæ prætores et patricii recensentur sub Justino Juniore a Joanne Biclariensi, atque in his Theodorus præfectus Africæ a Mauris interfectus sub ann. 567. Theoctistus magister militum provinciæ Africanæ, qui a Mauris bello superatus perinde interiit sub annum 568, et Amabilis, a Mauris anno sequenti pariter in-

is Arabes qui ibi erant bello superatos expulit, atque illic biemavit, rebus suis gestis ad impera orem perscriptis, exspectans quid porro de illius sententia faciendum esset. Cæterum Agarenorum summus consul (sic enim suos principes appellabant) statu Africano cognito, jacturamque iniquo ferens animo, classem ingentem exornat ad provinciam recipiendam : cui cum patricius Joannes impar esset, portu relicto ad imperatorem se conferebat, ut majores copias postularet. Sed cum Romana classis Cretam pervenisset, populi principes partim turpe rati Africa om'ssa et hostibus concessa reverti, partim iracundiam imperatoris veriti, classiariis defectionis auctores fiunt, ac Leontii insectandi, et Apsimari Cibyrrhæotarum Drungarii, quem statim etiam Tiberium nominarunt, imperatoris salutandi. Is igitur cum classe Byzantium pervectus, in Sycis appulit. Etsi autem Leontius urbis custodiam diligenter curarat, tamen quidam provinciales magistratus, per murum Blachernium, cujus custodiam sortiti erant, clavibus portæ cum sanctissimo jurejurando acceptis, Apsimarum introduxerunt. Ita classiarii ingressi, civium ædes diripuerunt, Apsimarus Leontium naso præciso, custodiæ tradidit. Principes qui ab illo stabant, verberibus affectos et bonis spoliatos relegavit. Imperavit Leontius triennium.

A ριον, μετὰ τοῦ στόλου παντὸς, τῇ Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ τὴν Ἀφρικὴν ἀνασώσασθαι· ὃς καὶ πολέμῳ τοὺς ἐκεῖ τρεψάμενος Ἄραβας, τὴν Ἀφρικὴν αὐτῶν ἠλευθέρωσε, κἀκεῖ παρεχείμασε, γράψας τὰ πεπραγμένα τῷ βασιλεῖ, τὸ ποιητέον ἀναμένων ἐπιταγῆναι αὐτῷ. Ὁ δὲ τῶν Ἀγαρηνῶν πρωτοσύμβουλος (οὕτω γὰρ ἐκάλουν τοὺς σφῶν προεξάρχοντας), τὰ κατὰ τὴν Ἀφρικὴν συμβεβηκότα μαθὼν, καὶ ἐν δεινῷ τὴν ἐκ ταύτης ποιούμενος ἔκπτωσιν, στόλον ἑτοιμάζει βαρύτατον, καὶ στέλλει αὖθις τὴν Ἀφρικὴν ἀνακαλεσόμενος. Πρὸς ὃν ὁ ῥηθεὶς πατρίκιος Ἰωάννης ναυμαχῆσαι μὴ ἐξαρκῶν, τοῦ λιμένος ἐξέστη, καὶ ἐπανήρχετο πρὸς τὸν βασιλέα αἰτήσων πλείονα δύναμιν. Γενομένου δὲ κατὰ τὴν Κρήτην τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου, οἱ τοῦ λαοῦ προϊστάμενοι, B πῇ μὲν δι' αἰσχύνης ποιούμενοι τὸ ὑποχωρῆσαι τῆς Ἀφρικῆς, τοῖς πολεμίοις ταύτης παραχωρήσαντες, πῇ δὲ καὶ δεδοικότες τὴν τοῦ βασιλέως ὀργὴν, πείθουσι τὸ ναυτικὸν εἰς ἀποστασίαν ἐκκλῖναι, καὶ δυσφημῆσαι μὲν τὸν Λεόντιον, εὐφημῆσαι δὲ βασιλικῶς τὸν Ἀψίμαρον τῶν Κιβυῤῥαιωτῶν ὄντα Δρουγγάριον, ὃν αὐτίκα καὶ Τιβέριον μετωνόμασαν. Οὗτος οὖν, ἅμα τῷ στόλῳ καταλαβὼν τὸ Βυζάντιον, ἐν Συκαῖς τὰ σκάφη προσώρμισεν. Ὁ δέ γε Λεόντιος τὴν τῆς πόλεως φυλακὴν διὰ φροντίδος πεποίητο. Ἀλλά τινες τῶν ἐπαρχιωτῶν ἀρχόντων τὸ κατὰ Βλαχέρνας τεῖχος φυλάσσειν λαχόντες, ἐκεῖθεν εἰσήγαγον τὸν Ἀψίμαρον, καὶ ταῦτα μεθ' ὅρκων φρικτῶν τὰς κλεῖς ἐμπιστευθέντες τῶν τοῦ τείχους ἐκείνου πυλῶν. Εἰσελθόντες οὖν οὕτως οἱ τοῦ στόλου, τὰς οἰκίας τῶν πολιτῶν ἐληΐσαντο. Ὁ δὲ Ἀψίμαρος τὸν μὲν Λεόντιον ἀφείλετο τῆς ῥινὸς, καὶ ὑπὸ φυλακὴν ἐποιήσατο (35), βασιλεύσαντα ἔτη τρία. Τοὺς δὲ αὐτῷ συναιρομένους ἐκ τῶν ἀρχόντων τυπτήσας καὶ τῶν ὑπαρχόντων στερήσας, ὑπερορίους ἐποίησεν.

XXIV. Apsimarus sive Tiberius, ita imperio C potitus, statim fratrem suum Heraclium omnibus et pedestribus et equestribus copiis solum cum summo imperio præfectum, in Orientem contra Agarenos misit. Romani igitur Syriam incursarunt et Samosata usque progressi, finitimaque loca omnia populati, Agarenorum plurimos confecerunt, captisque plurimis et ingenti præda parta, magnum Arabibus terrorem incusserunt. Baanes vero cogno-

ΚΔ'. Καὶ ὁ μὲν Ἀψίμαρος ἢ Τιβέριος οὕτω τῆς βασιλείας ἐκράτησεν. Αὐτίκα δὲ τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ἡράκλειον πάντων τῶν ἱππικῶν καὶ πεζῶν στρατευμάτων στρατηγὸν μονώτατον προβαλλόμενος, στέλλει πρὸς τοὺς ἕω Ἀγαρηνοὺς ἀντιτάττεσθαι. Κατέδραμον οὖν τὴν Συρίαν Ῥωμαῖοι, καὶ μέχρι Σαμοσάτων ἀφίκοντο, τὰ πέριξ ἅπαντα προνομεύσαντες, καὶ σφόδρα πολλοὺς τῶν Ἀγαρηνῶν διεχρήσαντο· καὶ δορυαλώτους ἑλόντες πλείστους, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

teremptus. Post hunc occurrit Gennadius magister militum in Africa, qui, ut scribit idem Victor, Mauros delevit, et Gasmulem fortissimum regem, D qui jam tres duces superius memoratos Romani exercitus interfecerat, bello superavit, et ipsum regem gladio interfecit, an. 2 Tiberii Augusti. Memoratur deinde Heraclius Africæ patricius et magister militum an. 6 Phocæ, Heraclii imperatoris pater, apud Theophanem, auctorem *Chronici Orientalis*, et alios, sub quo illius frater Gregorius, seu ut aliis appellatur, Gregoras, legati munus obiit. Denique Gregorius Africæ patricius memoratur a Theophane, qui anno 5 Constantis in ea provincia seditionem movit : et anno proxime sequenti ab Arabibus Africam incursantibus pulsus est, tributo provincialibus imposito. Istius Gregorii præterea mentio occurrit in Disputatione S. Maximi cum Pyrrho Patr CP. coram quo illa acta est, et qui in aliquot ejusdem Maximi epistolis Georgius nuncupatur. Ili rursum anno 660 Constantino Pogonato imperante, exercitum moverunt in Africam, octoginta hominum millibus in captivitatem abductis. Denique anno Leontii tertio, iidem Abimelecho principatum obtinente, expeditione in Africam suscepta, universam imperio suo subdiderunt, nequaquam reluctante Joanne patricio Africæ, qui eo cum idoneis viribus a Leontio missus, rem primo feliciter gessit, Carthaginem Romanæ ditioni asseruit, Saracenos in fugam vertit. Verum iis majori postmodum apparatu et belli mole in eum contendentibus, Africa cedere coactus, cum omni quæ supererat classe in Cretam insulam abscessit : ubi exercitus, male gesta re, Leontii offensionem veritus, Absimarum ad imperium provexit. Accidit hæc Africæ clades circa annum 698, quam attigere scriptores, atque in iis Theophanes, Nicephorus Constantinopolit. in *Historia*, Constantinus, *De administ. imp.* cap. 22 ; Anastasius Biblioth. in Joanne V. PP. et alii.

(35) *Ὑπὸ φυλακὴν ἐποιήσατο.* Chronicon ms. Georgii Hamartoli, de Leontio : Καὶ ῥινοτμήσας αὐτὸν, ἐν τῇ μονῇ τῆς Δαλμάτου περιώρισεν.

λείαν ἄλλην ἀμύθητον, φόβον μέγαν τοῖς Ἄραψιν ἐνεποίησαν. Βαάνης (36) δὲ ᾧ Ἑπταδαίμων ἐπίκλησις, τὴν τετάρτην Ἀρμενίαν τοῖς Ἄραψι προὔδωκεν. Εἶτα οἱ ἄρχοντες Ἀρμενίας κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν στασιάσαντες ἐκείνους μὲν ἔκτειναν, πρὸς δὲ τὸν Ἀψίμαρον διεπέμψαντο, καὶ Ῥωμαίους αὖθις εἰς τὴν χώραν ἐδέξαντο. Ἀλλ' ὁ τῶν Ἀγαρηνῶν ἡγεμονεύων τότε Μωάμεθ κατ' αὐτῶν ἐπελθὼν, ὑπὸ τοὺς Ἀγαρηνοὺς καὶ πάλιν τὴν Ἀρμενίαν πεποίηκε, καὶ τοὺς τῶν Ἀρμενίων προὔχοντας ζῶντας κατέκαυσε. Τότε καὶ κατὰ τῆς Κιλικίας Ἀγαρηνοὶ ἐπεστράτευσαν, οἷς συμβαλὼν ὁ τοῦ βασιλέως ὁμαίμων Ἡράκλειος, τοὺς μὲν πλείονας μαχαίρας ἔργον εἰργάσατο, τοὺς δὲ λοιποὺς ζωγρήσας, δεσμίους τῷ κρατοῦντι ἐξέπεμψε. Φιλιππικὸν δὲ τὸν υἱὸν τοῦ πατρικίου Νικηφόρου βασιλειῶντα, ὅτι κατ' ὄναρ ἔδοξε τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν σκιάζεσθαι ὑπὸ ἀετοῦ, εἰς Κεφαληνίαν ἐξώρισεν ὁ Ἀψίμαρος. Ἰουστινιανὸς δὲ ἐν Χερσῶνι, ὡς εἴρηται, περιορισθεὶς, ἠδυνήθη διαδρᾶναι ἐκεῖθεν, καὶ τῷ Χαζάρων ἀρχηγῷ Χαγάνῳ προσελθεῖν, καὶ δεχθεὶς παρ' ἐκείνου φιλοτιμότατα τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἔγημε Θεοδώραν, καὶ μετ' ὀλίγον ἐκεῖθεν ἀπελθὼν, εἰς ἄλλην χώραν μετὰ τῆς αὐτοῦ διέτριβε γυναικός. Καὶ ὁ Ἀψίμαρος διεπέμψατο πρὸς τὸν Χαγάνον, χρήματα δώσειν αὐτῷ πολλὰ ὑπισχνούμενος, εἰ στείλειεν αὐτῷ τὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κεφαλὴν, καὶ ὃς συνέθετο, καὶ δύο τινὰς τῶν ᾠκειωμένων αὐτῷ στείλας, ἐν ἀποῤῥήτοις ἐνετείλατο τὸν Ἰουστιανὸν ἀνελεῖν· ὃ διὰ δούλου μαθοῦσα ἡ Θεοδώρα, τῷ ἀνδρὶ καταγγέλλει. Ὁ δὲ τοὺς ἐνταλθέντας αὐτὸν ἀνελεῖν ἰδίᾳ προσκαλεσάμενος, ἕκαστον ἀγχόνῃ στερίσκει τοῦ ζῆν, καὶ τὴν μὲν Θεοδώραν εἰς Χαζαρίαν ἐξέπεμψεν, αὐτὸς δὲ εἰς ἁλιάδα ἐμβεβηκὼς ἀπέπλευσε, πρὸς Τέρβελιν ἀπιὼν τὸν τῶν Βουλγάρων ἐξάρχοντα. Κλύδωνος δὲ μεγάλου κατειληφότος αὐτὸν ἐν τῷ πλέειν, καταδῦναι τὸ πλοιάριον ἐκινδύνευε. Τῶν δὲ πλεόντων ἐπαγγείλασθαι τῷ Θεῷ συμβουλευόντων αὐτῷ, εἰ περισωθείη, καὶ τὴν ἀρχὴν ἀπολήψοιτο, μήτι κακὸν τοῖς κατ' αὐτοῦ γενομένοις ἐπενεγκεῖν, ἐκεῖνος, *Εἰ φείσομαι τούτων*, ἔφη, *τινὸς, αὐτίκα καταποντισθείην ὧδί*. Περισωθεὶς οὖν καὶ τῷ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντι προσελθὼν καὶ πλεῖστα παρασχὼν, ἀλλὰ μέντοι καὶ παρέχειν ἐπαγγειλάμενος, εἰ παρ' αὐτοῦ καταχθείη πρὸς τὴν προγονικὴν βασιλείαν, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῷ συζεῦξαι καθυποσχόμενος, σὺν ἐκείνῳ μετὰ βαρβαρικῆς βαρείας δυνάμεως τὴν ὑπερκειμένην κατειλήφει τῶν πόλεων, καὶ πρὸ τῶν τειχῶν στρατοπεδευσάμενος ἀπεπειρᾶτο τῶν πολιτῶν, αὐτοῖς ἐκ τοῦ τείχους προκύπτουσιν ὁμιλῶν. Οἱ δὲ οὐ μόνον αὐτὸν οὐ προσίεντο, ἀλλὰ καὶ ὕβρεις αὐτοῦ κατέχεον πλημμελεῖς. Νυκτὸς οὖν διὰ τοῦ ἀγωγοῦ εἰσδὺς, ἐντὸς ἀνέδυ τῆς πόλεως, καὶ ταύτης ἐγένετο ἐγκρατής. Ὁ δὲ Ἀψίμαρος εἰς Ἀπολλωνιάδα φυγὼν κατελήφθη, ἑπτὰ βασιλεύσας ἐνιαυτούς.

A mento Hepladæmon, quartam Armeniam Arabibus prodidit. Sed Armeniorum principes, Agarenos per seditionem occiderunt, et legatis ad Apsimarum missis, Romanos denuo in provinciam 95 receperunt. Moametus autem qui tum Agarenis imperabat, Armeniam iterum sibi parere coegit, ac principes populi vivos cremavit. Tunc Ciliciæ quoque arma intulerunt Agareni, cum quibus Heraclius congressus, majorem partem ferro confecit, cæteris captis quos ad imperatorem vinctos misit, Philippicum Nicephori patricii filium, quod in somnis aquilam sibi umbram facere vidisset, regnum animo agitantem, in Cephaloniam relegavit Apsimarus. Justinianus autem, qui, ut dictum est, Chersone exsulabat, fuga elapsus, ad Chaganum
B Chazarorum principem se contulit, a quo honorificentissime exceptus, ejus sororem Theodoram uxorem duxit ac paulo post inde digressus, in alia provincia cum sua conjuge consedit. Verum Apsimarus Chagano magnam pecuniam per nuntios pollicitus, si Justiniani caput ad se misisset, impetrat a barbaro ut duos e suis familiaribus ableget, cum mandatis, ut Justinianum secreto tollant. Eo consilio Theodora per servum cognito, maritum præmonet. Justinianus igitur duos illos seorsim accersitos, utrumque laqueo præfocat, et Theodora in Chazariam ablegata, ipse naviculam conscendit, ad Terbelin Bulgarorum principem profecturus. In ea navigatione magna tem-
C pestate orta, navicula in periculo submersionis versata est. Monitus igitur ab iis qui una navigabant, ut votum faceret Deo se, si evasisset incolumis et regnum recepisset, veniam omnibus suis adversariis daturum; respondit: *Si cui illorum pepercero, statim hic submergar*. Cum autem ad Bulgarorum principem pervenisset, multaque ei dedisset, daturumque promisisset, si ab eo in avitum regnum reduceretur, nuptias etiam filiæ suæ illi pollicitus: cum illo, ingentibus copiis subnixus, Byzantium aggreditur, et castris ante mœnia positis, civium animos pertentat, cum eis de pinnaculis prospectantibus colloquens. Illi vero eum non modo non invitabant, sed et atrocibus maledictis incessebant. Verum noctu per
D aquæductum ingressus atque urbe potitus est. Apsimarus autem, qui Apolloniam confugerat, captus est, cum VII annos imperasset.

ΚΕ'. Οὕτω μὲν ὁ Ἰουστινιανὸς ἑαυτῷ τὴν βασιλείαν ἐπανεσώσατο, ταύτης τὸ δεύτερον ῥινότμητος ἐπιβάς. Τῷ δὲ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντι δῶρα πολλὰ παρασχὼν, καὶ συνθήκας εἰρήνης μετ' αὐτοῦ ποιη-

XXV. Sic Justinianus imperium recuperavit, idque secundum 96 suscepit præsecto naso. Bulgarorum principem cum donis multis, icto pacis fœdere dimisit. Deinde Apsimaro, et fratre ejus

Variæ lectiones et notæ.

(36) *Βαάνης*. Meminit alterius Baanæ præpositi et patricii Photius in epist. 91 et 114.

Heraclio, atque etiam Leontio ad se adductis, Heraclium cum aliis pluribus de lignis juxta mœnia suspendit, Apsimarum et Leontium vinculis per forum circumductos, lucis Circensibus spectaculo exhibuit, cumque collis eorum ante se projectorum, pedibus insultasset, sic demum capita in venatione illis præcidi jussit. Callinicum patriarcham, oculis prius crutis, Romam relegavit. Cyrum monachum quemdam inclusum, qui ei regni recuperationem prædixerat, patriarcham designavit. Maximam turbam et plebeiam et militarem occidit, partim aperte, partim clam. Uxorem Theodoram e Chazaria revocavit, quæ jam filium pepererat, quem Tiberium vocavit, ipsumque et matrem imperatorio nomine dignatus, diademate ornavit. Fœdus cum Bulgaris ictum rupit, eisque bellum intulit, pedestribus, equestribus et navalibus copiis Anchialum profectus. Ac primum territi Bulgari, in montes confugerunt. Inde cum Romanorum exercitum castra nullo ordine posuisse, et temere pabulatum dispergi viderent, animos receperunt, et congressi multos occiderunt neque pauciores ceperunt, equis etiam multis potiti. Cæterum imperator cum reliquiis exercitus in castellum quoddam se conclusit. Deinde incisis equorum nervis, ne hostibus usui essent, conscensis navibus cum magno dedecore Byzantium rediit. Chersoniis porro iratus, quod de se res novas moliente tollendo cogitassent, triremes, dromones et naves onerarias cum maximo exercitu et duobus ducibus mittit, eisque mandat, ne cuiquam illorum parcant, sed omnes gladiis conficiant. Qui eos nullo cum labore ceperunt (neque enim urbium Chersoniarum habitatores resistebant), ac pene omnibus sublatis, pueris duntaxat et adolescentulis pepercerunt. Quo Justinianus cognito, iratus, eos quoque ad se mitti jussit qui conservati essent; qui cum missi essent, maxima ex parte in mari perierunt: ea res imperatori voluptati fuit. Sed ne sic quidem furore in illos suo expleto, minatus est se aliis copiis missis ita regionem illam evastaturum ut, **97** quibus in locis urbes fuissent, arva colerentur. Ob hæc Chersoniorum reliquiæ, eorumque finitimi ad defectionem impulsi Philippicum Bardanis filium, quem supra ab Apsimaro in Cephaleniam relegatum fuisse memoravimus, revocatum modo et dum Constantinopolim iret, illuc profectum, imperatorem salutant, etiam Elia principe suo adjutante. Quibus Justinianus cognitis, Eliæ liberos in sinu matris jugulavit, et ipsam servo ejus Indo coquo copulavit. Deinde instructam classem contra Chersonem mit-

A σάμενος, ἀπελθεῖν αὐτὸν παρεσκεύασεν. Τοῦ δὲ Ἀψιμάρου καὶ Ἡρακλείου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν ἀχθέντων, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ Λεοντίου, τὸν μὲν Ἡράκλειον σὺν ἄλλοις πλείοσιν ἐν ξύλοις παρὰ τοῖς τείχεσιν ἀπῃώρησε· τὸν Ἀψίμαρον δέ γε καὶ τὸν Λεόντιον, δεσμίους διὰ τῆς ἀγορᾶς περιαγαγὼν, καὶ θεατρίσας ἱππικοῦ ἀγομένου, ῥιφέντας ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ κατὰ τῶν τραχήλων πεπάτηκε, καὶ οὕτως ἐκτμηθῆναι τὰς αὐτῶν κεφαλὰς ἐν τῷ κυνηγεσίῳ προσέταξεν. Τὸν δὲ πατριάρχην Καλλίνικον (37), πρότερον αὐτοῦ πηρώσας τὰ ὄμματα εἰς Ῥώμην ἔθετο ὑπερόριον. Κῦρον δέ τινα (38) μοναχὸν ἔγκλειστον πατριάρχην προὐβάλετο, ὃς αὐτῷ εἰς τὴν βασιλείαν ἀποκατάστασιν προεφοίβασε. Πολὺ δὲ πλῆθος ἔκ τε τοῦ δημοτικοῦ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ

B τότε διέφθειρεν οὗτος ὁ βασιλεὺς, τοὺς μὲν φανερῶς, ἐνίους μέντοι καὶ ἀφανῶς. Στείλας δ' εἰς Χαζαρίαν, ἤγαγε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Θεοδώραν ἤδη αὐτῷ τεκοῦσαν υἱὸν, ὃν Τιβέριον κατωνόμασε, κἀκείνην δὲ καὶ τὸ παιδίον τοῦ τῆς βασιλείας ἀξιώσας ὀνόματος, καὶ ἄμφω ἔστεψε. Λύσας δὲ τὰς πρὸς τοὺς Βουλγάρους σπονδὰς, κατ' αὐτῶν ἐξεστράτευσε σὺν ἱππικαῖς τε καὶ πεζικαῖς δυνάμεσι, καὶ σὺν στόλῳ πολλῷ, καὶ ἀπῆλθε πρὸς τὴν Ἀγχίαλον. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον δείσαντες οἱ Βούλγαροι εἰς τὰ ὄρη ἀνέδραμον, ἐκεῖθεν δὲ ἀσυντάκτως ὁρῶντες τὴν τῶν Ῥωμαίων στρατιὰν σκηνουμένην, καὶ ἀπροσέκτως εἰς χορτασμάτων συλλογὴν σκιδναμένην, ἀνεθάρσησαν, καὶ ἐπελθόντες αὐτοῖς πολλοὺς μὲν ἀνεῖλον, οὐ μείους

C δὲ ᾐχμαλώτευσαν, καὶ ἵππον συνέσχον πολλήν. Ὁ μέντοι βασιλεὺς σὺν τοῖς περιλειφθεῖσιν εἰς τὸ ἐκεῖ συνεκλείσθησαν φρούριον. Εἶτα τοὺς ἵππους πάντας νευροκοπήσαντες (39), ἵνα μὴ τούτους λάβοιεν οἱ πολέμιοι, τοῖς τοῦ στόλου σκάφεσιν ἐμβεβηκότες ἐπανῆλθον εἰς τὸ Βυζάντιον σὺν αἰσχύνῃ πολλῇ. Μηνιῶν δὲ τοῖς ἐν Χερσῶνι, ὅτι ἐκεῖ περιωρισμένον αὐτὸν γνόντες νεωτερίζοντα, ἠβουλήθησαν ἀνελεῖν, στέλλει τριήρεις καὶ δρόμωνας καὶ νῆας ἑτέρας τῶν φορτηγῶν σὺν στρατεύματι πλείστῳ καὶ δυσὶ στρατηγοῖς, ἐντειλάμενος αὐτοῖς μὴ φείσασθαί τινος τῶν ἐκεῖ, ἀλλὰ πάντας συγκόψαι τοῖς ξίφεσιν. Οἱ σὺν οὐδενὶ πόνῳ (οὐ γὰρ ἀντέστησαν οἱ τῶν ἐν Χερσῶνι πόλεων κάτοικοι) παραλαβόντες αὐτοὺς ἅπαντας σχεδὸν ἀνῃρήκασι, μόνης τῆς νεαζούσης ἡλικίας

D μέχρι μειρακίων φεισάμενοι. Ὁ μαθὼν Ἰουστινιανὸς, ὅτι μὴ καὶ τούτους ἀνεῖλον, ἐξώργιστο, καὶ πρὸς αὐτὸν τοὺς περισωθέντας ἀποσταλῆναι παρεκελεύσατο. Ἀποσταλέντας δὲ καταποντισθῆναι ἐν τῇ θαλάσσῃ συνέβη τοὺς πλείονας, καὶ ἔδοξε τοῦτο τῷ βασιλεῖ καταθύμιον. Καὶ οὐδ' οὕτω τῆς κατ' ἐκείνων μανίας ἐμπέπληστο, ἀλλ' ἠπείλει καὶ αὖθις στελεῖν, καὶ οὕτω τὴν χώραν ἐξερημῶσαι, ὡς καὶ τὰς

Variæ lectiones et notæ.

(37) *Τὸν δὲ Καλλίνικον πατριάρχην*. Hujus memoriam agunt Græci 23 Augusti, ut est in Menæis.

(38) *Κῦρον δέ τινα*. Hujus synaxin agunt Græci 8 Januar. in monasterio τῆς Χώρας, ut est in Menæis.

(39) *Νευροκοπήσαντες*. Vide Gloss. med. Græcit. in Ἀντζοκοπεῖν. Anonymus Valesianus de Constantino M. *Summa festinatione veredis post se truncatis Alpes transgressus*, etc. Constantinus Manasses, p. 122, ἵππους νευροκοποῦσαι. Utitur etiam Theophanes an. 6 Justiniani.

πόλεις καθελεῖν καὶ ἀροτριᾶσαι. Διὰ ταῦτα οἱ ἔτι A περιλειφθέντες ἐν Χερσῶνι, καὶ οἱ τούτων περίοικοι ἀποστατήσαντες, Φιλιππικὸν τὸν τοῦ Βαρδάνη, ὃν ὁ λόγος ἱστόρησε παρὰ τοῦ Ἀψιμάρου εἰς Κεφαλληνίαν περιοισθῆναι, ἄρτι ἀνακληθέντα ἐκ τῆς ὑπερορίας, καὶ ἐπανιόντα πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κἀκεῖ γενόμενον, βασιλέα ἀναγορεύουσι, καὶ τοῦ σφῶν ἄρχοντος Ἠλία συμπράττοντος. Ἃ μαθὼν Ἰουστινιανὸς, τοὺς μὲν τοῦ Ἠλία παῖδας ἐν τῷ κόλπῳ κατέσφαξε τῆς μητρός· ἐκείνην δὲ δούλῳ αὐτῆς Ἰνδῷ μαγείρῳ συνέζευξεν. Εἶτα, στόλον ἑτοιμασάμενος, στέλλει κατὰ Χερσῶνος, ἐντειλάμενος τῷ τοῦ στόλου κατάρχοντι ἡβηδὸν ξύμπαντας ἀνελεῖν. Ἤδη δὲ καταλαβόντος τὴν Χερσῶνα τοῦ ναυτικοῦ, καὶ πολιορκοῦντος αὐτὴν, ἧκον Χάζαροι τοῖς Χερσωνίταις ἐπικουρήσοντες. Ἐντεῦθεν ἡ μὲν B πολιορκία ἐλέλυτο, οἱ δὲ τοῦ στόλου μὴ τολμῶντες πρὸς τὸν βασιλέα ἐπανελθεῖν, τοῦ μὲν βλασφημίας κατεῖχεον, τὸν δὲ Βαρδάνην ὡς βασιλέα εὐφήμησαν. Καιροῦ δὲ παραῤῥυέντος συχνοῦ, ὅτι μηδὲν αὐτῷ ἐκ τοῦ στόλου μεμήνυτο, ὁ βασιλεὺς ὑποτοπήσας συμβῆναί τι φερόμενον κατ' αὐτοῦ, ἐξώρμησε τῆς Βυζαντίδος, καὶ ἕως Σινώπης ἐλθὼν ὁρᾷ τὸν στόλον εὐθὺ τῆς πόλεως πλωϊζόμενον· αὐτίκα τοίνυν γέγονε καὶ αὐτὸς ὀπισθόρμητος. Τοῦ δὲ Φιλιππικοῦ εὐπλοήσαντος, καὶ προκαταλαβόντος τὴν Μεγαλόπολιν, ἐκεῖνος ἐν τῷ Δαματρὺϊ ἐσκήνωσε, πρὸς ὃν ὁ εἰρημένος Ἠλίας σταλεὶς ἠδυνήθη πεῖσαι τὸ μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ στρατιωτικὸν ἀποστῆναι αὐτοῦ, καὶ προσρυῆναι Φιλιππικῷ. Καταλειφθεὶς τοίνυν παρὰ τῶν στρατιωτῶν Ἰουστινιανὸς, χειροῦται, καὶ χερσὶν οἰκείαις εὐθὺς ὁ Ἠλίας ἀφεῖλε τὴν αὐτοῦ κεφαλήν. Ὁ δὲ τούτου παῖς ὁ Τιβέριος μετὰ τῆς πρὸς μητρὸς μάμμης Ἀναστασίας (ἡ γὰρ μήτηρ αὐτοῦ Θεοδώρα ἔφθη θανεῖν) τῷ ἐν Βλαχέρναις ναῷ προσφυγὼν εἰσέδυ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, καὶ ὑπὸ τὴν παναγῆ γενόμενος τράπεζαν, ἑνὸς τῶν ταύτην ἀνεχόντων στυλίσκων δεδραγμένος, ἱκέτευε μὴ θανεῖν. Ἀλλ' οἱ σταλέντες εἰς ζήτησιν αὐτοῦ, ἐξελκύσαντες τοῦ θυσιαστηρίου τὸν παῖδα, μαχαίρᾳ τούτου τὸν λαιμὸν ὡς βοσκήματος ἀπέτεμον ἀπηνῶς.

tit, classisque præfecto mandat ut funditus universos deleat. Quæ cum jam illic appulisset, ac provinciam obsideret, Chazari Chersonitis suppetias venerunt. Unde obsidio soluta est, et classiarii cum ad imperatorem redire non auderent, maledicta in eum jecerunt, et Bardanem pro imperatore celebrarunt. Jam longo tempore elapso, cum nihil ei de classe significaretur, suspicatus accidisse aliquid quod in suam fraudem tenderet, Byzantio profectus, cum Sinopen usque pervenisset, videt classem versus urbem proficisci: statim igitur et ipse naves convertit. Sed Philippicus prospera navigatione usus magnam urbem præoccupat. Justinianus vero in Damatry stativa habet, ad quem Elias missus, militibus persuasit, ut deserto illo se ad Philippicum conferrent. Quo facto suis manibus caput illi resecat. Filius autem ejus Tiberius, cum avia materna Anastasia (nam Theodora mater jam obierat) in templum Blachernium confugit: cumque sacrosanctum sacellum ingressus, mensam sanctissimam subiisset, prehensa una ejus columella, mortem est deprecatus. Sed qui ad eum quærendum missi erant, pueri e sacrario abstracti collum tanquam pecudis crudeliter resecuerunt.

ΚϚʹ. Ἤδη δὲ τῆς βασιλείας τυχὼν ὁ Φιλιππικὸς, C κατὰ τῆς ἕκτης οἰκουμενικῆς συνόδου ὡπλίσατο, καὶ σύνοδον ἀθροίσας ὁ μάταιος ἠκύρωσεν ὅσον τὸ κατ' αὐτὸν δι' αὐτῆς τὴν ἁγίαν ἐκείνην σύνοδον. Λέγεται γὰρ ἄρτι τοῦ Λεοντίου τῶν σκήπτρων ἐπειλημμένου, χρησμοδοτῆσαι τούτῳ δὴ τῷ Φιλιππικῷ τὴν εἰς τὸν βασίλειον θρόνον ἀναγωγὴν μοναχόν τινα ἔγκλειστον ὄντα ἐν τῇ τοῦ Καλλιστράτου μονῇ, καὶ τῆς προῤῥήσεως αἰτῆσαι μισθὸν τὴν τῆς ἕκτης συνόδου ἀθέτησιν (ἦν γὰρ τῆς τῶν Μονοθελητῶν ὁ μοναχὸς ἐκεῖνος αἱρέσεως), καὶ τὸν ὑποσχέσθαι. Τὴν μὲν οὖν οἰκουμενικὴν ἕκτην σύνοδον ἠκύρωσεν, ὡς ἐδόκει. Αὐτὸς δὲ, σωροὺς χρημάτων ἐκ παλαιοτέρων θησαυρισθέντας αὐτοκρατόρων ἐν τοῖς βασιλείοις εὑρὼν, εἰς οὐδὲν δέον τούτοις χρώμενος, τὰ πλείω διεσκόρπισε διὰ βραχέος καιροῦ· καὶ τάχα καὶ D ἅπαντα κατηνάλωσεν ἄν, εἰ ἐπὶ πλέον τῇ βασιλείᾳ προσέμεινεν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ λέγειν ἐδόκει ῥητορικώτατος, μὴ ἀμοιρῶν τε συνέσεως· ἐν δὲ τῷ πράττειν ἦν ξυμπάντων ἀσυνετώτατος, καὶ πάμπαν ἀδέξιος. Κῦρον δὲ τὸν πατριάρχην ἐξωθήσας (40)

XXVI. Jam potitus imperio Philippicus, contra sextam œcumenicam synodum se armavit, indictoque concilio homo vanus, quantum in ipso fuit, sacram illam synodum abrogavit. Nam Leontio recens sceptrum adepto, fertur inclusus quidam monachus in Callistrati monasterio, qui Monothelitarum sectam probaret, huic Philippico regni adeptionem prædixisse, ejusque prædictionis mercedem sextæ synodi abrogationem stipulatus, et hic pollicitus esse. Ac sextam **98** œcumenicam synodum abrogavit, ut putabat. Cum vero acervos pecuniarum a veteribus imperatoribus cumulatos in regia reperisset, majorem partem in nullos usus necessarios collatam dissipavit exiguo tempore: ac omnem forsan absumpsisset, si diutius imperium tenuisset. Nam in dicendo quidem disertissimus habebatur, nec prudentiæ expers: ad res autem gerendas erat omnium ineptissimus, et ingenio plane sinistro. Cyrum patriarcham Ecclesia, quam per sex annos tenuerat, exegit, et Joannem assensorem suum in ea

Variæ lectiones et notæ.

(40) *Ἐξωθήσας*. Libellus synodicus Pappi: Καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κῦρον ἐξέωσεν, ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας ποιήσας αὐτὸν ἔγκλειστον, καὶ ἀντ' αὐτοῦ Ἰωάννην ἐχειροτόνησεν.

collocavit. Sub eo Bulgari Thraciam universam populati, ad ipsam usque urbem incursarunt omnia, magnaque præda, et captivis fere innumeris abductis, domum se receperunt. Sed et Agareni Orientem eodem modo tractarunt. Duobus annis et mensibus aliquot, ex quo imperium susceperat, elapsis, cum ludos equestres celebrasset, et post certamen in Zeuxippi balneo lavisset, quosdam senatores cœnæ adhibuit : vel, ut alii dicunt, eos qui ludis Circensibus vicerant. In eo convivio a quibusdam senatoribus oppressus cæcatur. Id actum est pridie Pentecostes. Postridie, hoc est, in ipsa Pentecoste, et senatus et populus Artemium primum a secretis, imperatorem designant, indito ei nomine Anastasii.

A τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ ἓξ ἔτη ἐν ταύτῃ διαγαγόντα, Ἰωάννην ὁμόδοξον αὐτῷ προεβάλετο. Οἱ μέντοι Βούλγαροι τὴν Θράκην ἅπασαν λῃϊσάμενοι, τὰ μέχρι τῆς πόλεως κατέδραμον ἅπαντα, καὶ λείαν πολλὴν καὶ αἰχμαλώτους λαβόντες σχεδὸν ὑπὲρ ἀριθμὸν, ἀπενόστησαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ὁμοίως οἱ τῆς Ἄγαρ διέθεντο. Δύο δὲ παρελθόντων ἐνιαυτῶν καὶ μηνῶν τινων, ἐξότου τῆς βασιλείας ἐκράτησεν, ἱππήλατον ἐπιτελέσας ἀγῶνα, καὶ ἐν τῷ τοῦ Ζευξίππου μετὰ τὸν ἀγῶνα λουσάμενος λουτρῷ, συσσίτους τινὰς τῶν τῆς συγκλήτου πεποίητο, ὡς δ' ἔνιοι λέγουσι, τοὺς ἐν τῇ τῶν ἵππων ἁμίλλῃ νικήσαντας. Κατακείμενος οὖν ἐν τῷ συμποσίῳ, παρά τινων των τῆς γερουσίας κατασχεθεὶς, τυφλοῦται (41). Ταῦτα δ' ἐπράχθη κατὰ τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς (42). Τῇ δ' ἑξῆς κατ' αὐτὴν δηλαδὴ τὴν Πεντηκοστὴν, ἀθροισθέντες εἴτε τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ ὁ δημώδης ὄχλος, Ἀρτέμιον τὸν πρωτοασηκρῆτις προχειρίζονται αὐτοκράτορα, μετονομάσαντες Ἀναστάσιον.

XXVII. Hic omni doctrinæ genere eruditus, et rebus gerendis versatissimus fuit. Patriarcha Joanne, ut non orthodoxo, a sede quam triennium tenuerat, avulso, Germanum Cyzico revocatum, in ejus locum substituit, quem a Constantino Pogonato virilibus privatum fuisse supra memoravimus. Cum Alexandrinos in Phœniciam appulisse, ut inde ligna ad fabricandas naves peterent, didicisset : classem instructam contra illos misit, et provincialium quoque naves Rhodum appellere, atque ubi convenissent, contra hostes ire jussit, totius classis duce delecto Joanne Magnæ ecclesiæ Dei diacono, et generali logotheta. Postquam omnes Rhodi convenerant, et Joannes navigationem adornabat : classiarii, ac potius Opsiciani, infensi imperatori, quod navales copias parum commode tractasset, imperium detrectabant : et diaconum eorum contumaciam severius castigantem, maledicta in imperatorem congerentes, **99** statim

B ΚΖ'. Ἦν δὲ οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ λόγοις παντοίοις ὡμιληκὼς, καὶ πραγμάτων διοικήσεσιν ἐντριβέστατος. Οὗτος τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταπαύσας θρόνου, ὡς μὴ ὀρθόδοξον, ἔτη τρία τῆς Ἐκκλησίας κρατήσαντα, μετατίθησιν ἐκ Κυζίκου ἐπὶ τὴν ἱερὰν καθέδραν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων Γερμανὸν, ὃν ἄνωθί που ὁ λόγος ἱστόρησε παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου τῶν παιδογόνων ἀφαιρεθῆναι μορίων. Μαθὼν δὲ ὅτι ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐπὶ Φοινίκην πλοῖα προσώρμισαν, ἵνα ξύλα ἐκεῖθεν κομίσωνται ναυπηγήσιμα, στόλον ἑτοιμάσας ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν, κελεύσας καὶ τοὺς τῶν θεμάτων στόλους εἰς τὴν νῆσον Ῥόδον κατᾶραι, κἀκεῖ ἑνωθῆναι, καὶ οὕτω ἐκπλεῦσαι κατὰ τῶν ἐναντίων, προβαλόμενος ἄρχοντα τοῦ στόλου παν- C τὸς Ἰωάννην τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας διάκονον, καὶ γενικὸν λογοθέτην. Πάντων οὖν εἰς τὴν Ῥόδον συναθροισθέντων, ὁ διάκονος Ἰωάννης πρὸς ἔκπλουν ἡτοίμαστο· οἱ δὲ τοῦ στόλου, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(41) *Τυφλοῦται*. Nihil crebrius in universa Byzantinorum imperatorum historia, quam excæcationis pœna, in rebelles præsertim, vel qui rebellionum et conjurationum participes ac conscii erant : qua quidem ut mortis supplicio longe mitiori sæpe utebantur, dum clementiam testari utcunque vellent. Constantinus Porph. in Basilii avi Vita n. 34, edit. Combef. Ἀλλ' ἡ τοῦ γενναίου βασιλέως φιλανθρωπία μόνῃ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκκοπῇ τὴν τιμωρίαν ὡρίσατο τέως τῶν προκαταρξάντων τῆς πονηρᾶς συμβουλῆς. Mox rationem subdit : Διὰ τοῦτο τῇ λεχθείσῃ ποινῇ τούτοις τε μετανοίας παρέσχε καιρὸν, καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν πονηρῶν ἐσωφρόνιζε. Michael Psellus, lib. I Hist. ms. Ἀλλ' εὐθὺς σιδήρῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὀρυττόμενος. Ταύτην δὴ τὴν κόλασιν πᾶσιν ἀπεμέτρει, καὶ ὁ μὲν μείζονα, ὁ δὲ ἐλάττονα ἁμαρτάνειν ἔδοξε. Καὶ ὁ μὲν ἔργου ἥπτετο, ὁ δὲ μέχρι φήμης προέβαινεν. Οὐ γὰρ ἐφρόντιζεν ὅπως ἂν ἀναλόγους τὰς τιμωρίας ἀποδώσει τοῖς ἁμαρτήμασιν, ἀλλ' ὅπως ἂν ἑαυτὸν ἐλευθεριώσειε τῶν ὑποψιῶν. Ἐδόκει δὲ αὐτῷ ἡ τοιαύτη βάρβαρος κουφοτάτη τῶν ἄλλων· διότι τοὺς τιμωρουμένους ἀπράκτους ἐποίει, ταύτῃ μᾶλλον ἐχρῆτο.

(42) *Κατὰ τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς*. Quo die scilicet celebrabat urbis natale, ut habent Theophanes et Nicephorus Constantinopolit. quod quidem Sabbatum Pentecostes in 3 Junii, eo anno quo abrogatum est imperium Philippico, Christi scilicet 713 incidit, licet 11 mensis Maii vulgo hæc festivitas celebrari soleret : unde conjicit Petavius in hunc diem dilatos ejusmodi ludos circenses, qui quotannis in die urbis natali edebantur, uti pluribus observamus in nostra *Constantinopoli*, lib. I, p. 99. Sed id verum ne sit, ut dubitem, facit Synaxarium ms. in S. Joanne Jejunatore patriarcha Constantinopolit. imperante Mauricio, sub 2 Septembr. ubi mentio fit hujusce circensium editionis Sabbato Pentecostes, quam ille non probabat : Ποτὲ δὲ Παρασκευῆς οὔσης ὀψίας, λέγουσι τῷ ὁσίῳ· Αὔριον, δέσποτα, ἱπποδρόμιον ἄγεται· ἦν δὲ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς· καὶ ἀποκριθεὶς, λέγει· Ἱπποδρόμιον τῇ ἁγίᾳ Πεντηκοστῇ; Καὶ πεσὼν ἐπὶ τὰ γόνατα, ἐδυσώπει τὸν Θεὸν γενέσθαι τι σημεῖον φόβου ἕνεκα πρὸς τὸ κωλῦσαι τοῦτο. Καὶ ἰδοὺ τῇ δείλῃ αἰθρίας οὔσης γίνονται καταιγίδες, καὶ πλῆθος ἀνέμων, καὶ ὑδάτων φορὰ, ὡς συντελεῖσθαι πάντας, καὶ φεύγειν τὸν λαὸν ἐκ τοῦ ἱππικοῦ.

μᾶλλον οἱ τοῦ θέματος τοῦ Ὀψικίου οὐκ ἦσαν πει- A θήνιοι, οὐ γὰρ καλῶς πρὸς τὸν κρατοῦντα διέκειντο, ἐπεὶ μηδ᾽ ἐκεῖνος τῇ πλευστικῇ στρατιᾷ κεχρημένος ἦν δεξιῶς. Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἐκείνων ἀπείθειαν ὁ διάκονος ἀρχικώτερον διετέθη, καὶ δριμύτερον αὐτοῖς προσεφέρετο, εἰς στάσιν τούτους ἠρέθισε, καὶ τὸν βασιλέα δυσφημήσαντες, αὐτὸν ἀνεῖλον, εὐθὺς καὶ τοῦ πρόσω χωρεῖν ἀφέμενοι, οἱ μὲν ἀπῇεσαν οἴκαδε, οἱ δὲ πρὸς τὸ Βυζάντιον ὥρμησαν· καὶ ἐν τῷ Ἀτραμυττίῳ γενόμενοι, Θεοδόσιόν τινα πράκτορα τῶν δημοσίων τελῶν, ἰδιώτην ἄνδρα, ἄκοντα λαβόντες ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἀρτέμιος στόλον ἡτοίμασε, καὶ τῇ πόλει ἐπέστησε φυλακήν, αὐτὸς δὲ ἐν Νικαίᾳ διῆγε τῇ μητροπόλει τῶν Βυθινῶν. Οἱ δὲ στασιασταὶ διά τε γῆς καὶ διὰ B θαλάσσης ἀφίκοντο εἰς Χρυσόπολιν, καὶ μέχρι μέν τινος ναυμαχίαι ἐγίνοντο. Εἶτα περαιωθεὶς εἰς Θρᾴκην ὁ Θεοδόσιος (43), διὰ τοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν ἐκ προδοσίας εἰς τὴν Μεγαλόπολιν εἰσελήλυθε, καὶ τοῦ σὺν αὐτῷ ναυτικοῦ τε καὶ στρατιωτικοῦ εἰσρυέντος ἐν ταύτῃ, πολλὰ τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις χρημάτων ἡρπάγησαν. Τοὺς δὲ ὑπὲρ Ἀρτεμίου ἀντεχομένους τῶν ἀρχόντων συλλαβόμενοι, καὶ τὸν πατριάρχην Γερμανὸν παραλαβόντες, ἀπῆλθον εἰς Νικαίαν, δεικνύντες τῷ Ἀρτεμίῳ ὅτι ἡ πόλις ἤδη παρελήφθη καὶ τὰ βασίλεια. Καὶ ὃς τὸ μοναχικὸν ἀμφιασάμενος σχῆμα, καὶ πίστεις λαβών, μή τι περαιτέρω παθεῖν, παρέδωκεν αὐτοῖς ἑαυτόν, καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ περιωρίσθη, βασιλεύσας ἕνα ἐνιαυτὸν ἐπὶ μησὶ τρισίν.

per seditionem occiderunt, omissoque ulteriore progressu, partim domum redierunt, partim Byzantium petierunt: cumque Adramyttium pervenissent, Theodosium quemdam publicorum vectigalium exactorem, hominem in republica non versatum, imperatorem invitum salutarunt. His Artemius cognitis, classem parat, urbemque custodia munit, ipse Nicææ degens, quæ est Bithyniæ metropolis. Seditiosi vero, terra marique Chrysopolim pervenerunt, ac navales pugnæ aliquandiu sunt commissæ. Deinde in Thraciam pervectus Theodosius, per murum Blachernium, opera proditorum, magnam urbem intravit, unaque cum eo classiarii et milites, qui magnam pecuniam ex ædibus rapuerunt, et principibus, qui Artemium defendebant, ac Germano patriarcha comprehensis, Nicæam discesserunt, Artemio urbem et regiam jam esse occupatas ostendentes. Is igitur habitu monachi sumpto, acceptaque fide, nihil sibi præterea mali timendum, eis sese tradidit, ac Thessalonicam est relegatus, cum unum annum et tres menses regnasset.

ΚΗ'. Ὁ βασιλεὺς δὲ Θεοδόσιος, ὃς Ἀτραμυττηνὸς ἐπωνόμαστο, ἀνὴρ ἤθους μὲν χρηστοῦ, καὶ βίου σεμνοῦ, ἀπράγμων δ᾽ ἄλλως, καὶ πρὸς πραγμάτων διοίκησίν τε καὶ μεταχείρισιν, καὶ ταῦτα βασιλείας, σφόδρα γε ἀποπεφυκώς. Λέων δέ, ὁ καὶ Κόνων, C παρὰ τοῦ Ἀρτεμίου στρατηγὸς τῶν Ἀνατολικῶν προβληθείς, ὑπὲρ τοῦ Ἀρτεμίου δῆθεν φρονῶν, οὐχ ὑπεῖξε Θεοδοσίῳ, σύμπνουν ἔχων καὶ τὸν τῶν Ἀρμενιακῶν στρατηγὸν Ἀρτάβασδον τὸν Ἀρμένιον. Ἄρας οὖν ἐκεῖθεν, μετὰ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν ταγμάτων εἰς Νικομήδειαν ἔρχεται, ἔνθα τὸν τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου υἱὸν εὑρηκώς, καὶ αὐτὸν μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀποσκευῆς χειρωσάμενος, ἀφίκετο εἰς Χρυσόπολιν. Ὁ δὲ Θεοδόσιος ἀπραγμόνως τῆς βασιλείας ἐξέστη αὐτῷ, εἰς κληρικὸν καρεὶς (44) μετὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ πληροφορίαν λαβὼν μήτι ἕτερον ὑποστῆναι. Καὶ ὁ μὲν ἡσύχως ἐβίω τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς, βασιλεύσας δύο ἐνιαυτούς.

XXVIII. Imperio autem potitus est Theodosius Adramyttenus, vir bonus ille quidem, honestæque vitæ, sed ignavus et ad rerum administrationem et tractationem, regni præsertim minime idoneus. Cæterum Leo qui et Conon, ab Artemio, cujus tum partes amplectebatur, dux Orientis designatus, Theodosio non cessit, cum etiam Artabasdum Armenium, Armeniacorum ducem suffragatorem haberet. Inde igitur cum suis legionibus Nicomediam digressus est, ubi Theodosii filium cum regio instrumento deprehensum, Chrysopolim perduxit. Ei Theodosius citra dimicationem regno cessit, unaque cum filio rasus in clericum, accepta fide nihil in se consultum iri gravius, vitæ reliquum tranquille exegit, cum biennium imperasset.

Variæ lectiones et notæ.

(43) *Θεοδόσιος.* Dicitur Θεοδόσιος ὁ νέος Theosterícto in Vita S. Nicetæ Confessoris, n. 27: Λέων γὰρ ὁ τῶν Ἰσαύρων λεγόμενος, Θεοδόσιον τὸν νέον τυραννήσας, ἥρπασε τὴν τῶν Ῥωμαίων βασιλείαν. Vide *Gloss. med. Græcit.* in Νέος.

(44) *Εἰς κληρικὸν καρείς.* Hæc de Theodosio subdit Symeon logotheta, in Chron. ms. Τοῦτόν D φασιν οἱ ἱστοριογράφοι καὶ χρυσογραφέα εἶναι. Οὗτος ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ, καὶ τίθεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Φιλίππου, οὐκ ἐν λάρνακι, ἀλλ᾽ ὑπὸ τὴν γῆν ἔνθα ἡ εἴσοδος τῶν ἁγίων· γράφει δὲ ἐν τῷ τάφῳ αὐτοῦ, Ὑγεία. Λέγουσι δέ τινες τῶν ἐντοπίων θαυματουργεῖν αὐτόν.

LIBER DECIMUS QUINTUS.

Α'. Ἐντεῦθεν ὁ Λέων τοῦ τῆς βασιλείας ὀνόματος ἀναξίως (44*) ἠξίωτο· ᾧ πατρὶς μὲν ἦν Ἰσαυρία, ἐκεῖ-

I. Dehinc imperii dignitatem Leo præter dignitatem est consecutus, qui patriam habuit Isau-

(44*) Ἀναξίως. In hanc sententiam Constantinus Acropolita in serm. de S. Joanne Damasceno,

riam, atque inde una cum parentibus ab imperatore Justiniano, antequam imperio ejectus **100** esset, translatus, Mesembriæ Thraciæ urbe vitam egit. Pulso autem Justiniano, et a Bulgaris in regnum reducendo, progressus obviam, ei munera obtulit : eaque de causa spatharii dignitatem statim est consecutus, et, recuperato ab illo imperio, ejus familiaritate usus. Deinde ad Alanos, sive Albanos (sic enim vocantur a veteribus) missus est, ut eos contra Abasgos, qui a Romanis defecerant, concitaret. Parebant autem, ut Cæsariensis Procopius refert, duobus suis popularibus, quorum alter partem orientalem, occidentalem alter gubernabat. Uterque porro gentem ex avaritia male tractabat. Nam quoscunque pueros formosos et corporibus elegantibus inveniebant, eos vi parentibus ereptos castratosque, Romanis eunuchorum amore semper attonitis, magna pecunia vendebant, eorumque patres occidebant, ne quando propter filios irati, seditionem moverent. Erat igitur apud Abasgos filiolum pulchrum genuisse maximum infortunium, eam elegantiam morte luentes. Ac Abasgi sic a suis magistratibus tractabantur. Justinianus autem primus, misso ad eos imperatorio eunucho quodam, eorum populari (multi enim tales in Romana curia versabantur) magistratibus eorum interdixit, ne quem in posterum invitum castrarent : capturos enim laborem inanem, nemine Romanorum castratos eorum empturo. Hoc Abasgi cupidissime acceperunt, edictoque imperatoris Romanorum freti, deinceps magistratibus suis in ea re non cesserunt, qui et ipsi jam segniores ad id facinus erant redditi. Post etiam, utrique magistratu abrogato, suis vivere legibus voluerunt, cum ad id usque tempus Christianæ religionis rudes essent, et lucos ac silvas venerarentur, et arbores barbarica simplicitate pro diis haberent. Sed Justiniano studio fuit, eos ad pietatem traducere, missisque sacris viris, Dei cognitione barbaros imbuit : exstructaque præclara æde Deiparæ, et sacerdotibus in ea collocatis, eos a vita plane barbarica ad mores Christianorum traduxit. Ex eo nemini parentibus Abasgis, imperatores Romani magistratus miserunt, a quibus res administrabantur. Qui cum injurii essent, ac populum crudelius tractarent, veriti ne prorsus **101** in servitutem a Romanis redigerentur, defecerunt, neque amplius magistratum Romanorum admiserunt. Ea de causa Justinianus, is qui naso mutilatus fuit, eos ulturus, Leonem spatharium ad Alanos mittit cum maxima pecunia, ut eos contra finitimos Abasgos armaret. Eo profectus Leo, et multos ibi annos commoratus, sero

A θεν δὲ μετοικισθεὶς μετὰ τῶν τεκόντων παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ, μήπω τῆς ἀρχῆς ἐξωσθέντος, ἐν Μεσημβρίᾳ τῇ Θρακικῇ πεποίητο τὰς διατριβάς. Καθαιρεθέντος δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῆς ἀρχῆς, εἶτα ἐπανερχομένου μετὰ Βουλγάρων εἰς τὸ τὴν βασιλείαν αὖθις ἀναλαβεῖν, ὁ Λέων ἀπαντήσας αὐτῷ δῶρα προσήνεγκεν. Καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς σπαθάριον αὐτὸν αὐτίκα ἐτίμησε, καὶ βασιλεύσας τὸ δεύτερον, αὐτὸν ᾠκειώσατο. Εἶτα ἔσταλτο παρ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀλανοὺς (15) ἢ Ἀλβανοὺς (οὕτω γὰρ τοῖς παλαιοῖς ὀνομάζονται), ἔσταλτο δὲ συγκινήσων αὐτοὺς κατὰ τῶν Ἀβασγῶν, ἀποστάντων τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς. Οἱ γὰρ Ἀβασγοὶ, ὡς ὁ Καισαρεὺς Προκόπιος ἱστορεῖ, δυοῖν ὁμοφύλοιν ἦσαν ὑπήκοοι, τῷ μὲν κρατοῦντι τῆς πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον B μοίρας αὐτῶν, τῷ δὲ τῆς τετραμμένης πρὸς δύνοντα. Καὶ ἄμφω δὲ τούτω τὼ ἄρχοντε ὑπὸ φιλοχρηματίας κακῶς ἐχρῶντο τῷ ἔθνει· ὅσους γὰρ ἂν παῖδας εὕρισκον ὡραίους, καὶ τὸ εἶδος καλοὺς, καὶ τὴν ἄλλην τοῦ σώματος φύσιν δεξιοὺς, βίᾳ τῶν τοκέων ἀφέλκοντες, καὶ τῶν παιδογόνων μορίων σιδήρῳ στερίσκοντες, ἐκείνους μὲν πολλῶν χρημάτων Ῥωμαίοις ἐπίπρασκον, περὶ τοὺς ἐκτομίας ἐπτοημένοις ἀεί· τοὺς δὲ τούτων πατέρας εὐθὺς ἔκτεινον, ἵνα μή ποτε μηνιῶντες διὰ τοὺς παῖδας, βουλεύσωνται κατ' αὐτῶν ἐπανάστασιν. Καὶ ἦν παρὰ τοῖς Ἀβασγοῖς τὸ παῖδα τεκεῖν ἀγαθὸν τὴν ὄψιν δυστύχημα μέγιστον, τῆς τῶν παίδων εὐπρεπείας ἀλλασσομένοις τὸν θάνατον. Καὶ οὕτω μὲν τοῖς Ἀβασγοῖς οἱ σφῶν C προσεφέροντο ἄρχοντες. Ἰουστινιανὸς δὲ, ὁ πρῶτος στείλας παρ' αὐτοῖς ἕνα τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις εὐνούχων, σφίσιν ὁμογενῆ (πολλοὶ γὰρ περὶ τὰ Ῥωμαίων ἀρχεῖα τοιοῦτοι ἐτρέφοντο), ἀπεῖπε τοῖς ἡγεμόσι τῶν Ἀβασγῶν μηκέτι μηδένα τὴν ἀῤῥενωπίαν ἐκτέμνεσθαι βιαζόμενον· τελευτήσειν γὰρ τὴν πρᾶξιν αὐτοῖς εἰς κενὸν, μηδενὸς Ῥωμαίων πρίασθαι βουλησομένου τοὺς ἐκτομίας αὐτῶν. Τοῦτο τοῖς Ἀβασγοῖς ἀσμενέστατα προσεδέδεκτο, καὶ τῇ ἐπιταγῇ τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων θαῤῥήσαντες, τοῦ λοιποῦ πρὸς τοὔργον τοῦτο τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν οὐχ ὑπέκυπτον, κἀκεῖνοι δὲ πρὸς τὴν πρᾶξιν ἦσαν νωθέστεροι. Εἶτα καὶ ἄμφω τοὺς αὐτῶν ἀρχηγοὺς καθελόντες, ἤθελον βιοτεύειν αὐτόνομοι. Μέχρι μέντοι τότε καὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας ἦσαν ἀμύητοι, ἄλση δὲ D καὶ ὕλας ἐσέβοντο καὶ τὰ δένδρα τούτοις ἐξ ἀφελείας βαρβαρικῆς εἰς θεοὺς ἐνομίζοντο. Ἰουστινιανὸς δὲ μεταθεῖναι σφᾶς πρὸς εὐσέβειαν σπούδασμα ἔθετο, καὶ στείλας παρ' αὐτοῖς ἱεροὺς ἄνδρας, δι' αὐτῶν εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοὺς μετήνεγκε τοῦ Θεοῦ. Εἶτα καὶ θεῖον ἐν Ἀβασγοῖς τῆς Θεοτόκου ἐδείματο τέμενος, καὶ ἱερεῖς ἐγκατέστησε, καὶ οὕτως εἰς ἔθη τὰ τῶν Χριστιανῶν αὐτοὺς μετήγαγεν ἐκ τῶν πάνυ βαρβαρικῶν. Ἐντεῦθεν ὑπ' οὐδενὸς ἀρχομένων τῶν

Variæ lectiones et notæ.

II. 20. Λέων οὗτος ὁ ἐξ Ἰσαύρων ὁ ἀποστάτης, τὰ μὲν πρῶτα τοῦ δεσπότου καὶ βασιλέως γενόμενος, καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀφελόμενος, οὐκ ἀνδρείᾳ (μὴ οἰηθείη τις τοῦτό ποτε) μηχαναῖς δὲ καὶ δόλοις ὑποσπασάμενος.

(15) *Πρὸς τοὺς Ἀλανούς*. Addit alter e codd. Wolfianis, οὓς Ἀλβανοὺς ὁ Προκόπιος γράφει.

'Αβασγῶν, οἱ βασιλεῖς 'Ρωμαίων ἔστελλον ἄρχοντας, καὶ ὑπ' ἐκείνων αὐτοῖς διῃτῶντο τὰ πράγματα. Χωρησάντων δὲ τῶν στελλομένων εἰς ἀδικίας, καὶ τυραννικώτερον χρωμένων αὐτοῖς, δείσαντες μὴ πάντη δουλωθῶσι 'Ρωμαίοις, ἀφίστανται, καὶ οὐκέτι δέχεσθαι ἄρχοντα 'Ρωμαῖον ἐβούλοντο. Διὰ τοῦτο τίσασθαι θέλων αὐτοὺς ὁ ῥινότμητος 'Ιουστινιανὸς, στέλλει τὸν σπαθάριον Λέοντα πρὸς τοὺς 'Αλανοὺς χρήμασι πλείστοις κατὰ τῶν 'Αβασγῶν ὁμόρων ὄντων αὐτοῖς, ὁπλίσαι τούτοις βουλόμενος. 'Εκεῖ τοίνυν ὁ Λέων γενόμενος, καὶ συχνοὺς διατρίψας ἐνιαυτοὺς, ὀψὲ καὶ μόλις ἐπανελήλυθε, μήτε τὸν 'Ιουστινιανὸν εὑρηκὼς (ἀνῄρητο γὰρ), μήτε μὴν τὸν Φιλιππικὸν (καθῄρετο γὰρ πηρωθεὶς, ὡς εἴρηται, καὶ τὰ ὄμματα), πρόσεισιν οὖν 'Αρτεμίῳ βασιλεύοντι τότε. 'Ο δὲ καὶ προσήκατο αὐτὸν εὐμενῶς, καὶ στρατηγὸν τοῦ τῶν 'Ανατολικῶν προεχειρίσατο θέματος. Τούτῳ γοῦν, ὡς εἴρηται, δῆθεν ἀμύνων, ἀντῆρε χεῖρα κατὰ τοῦ Θεοδοσίου, καὶ τῶν σκήπτρων γέγονεν ἐγκρατής. Ὢ Θεοῦ κριμάτων ἄβυσσος ἀκατάληπτος! Βασιλεύσας δὲ οὕτως, αὐτίκα τὴν θυγατέρα τῷ 'Αρταβάσδῳ συνῴκισε, κουροπαλάτην αὐτὸν τιμήσας. Μασάλμας δὲ ὁ τῶν 'Αράβων ἀρχηγὸς ἐξ 'Αβύδου σὺν μεγάλῳ στρατεύματι πρὸς Θρᾴκην περαιωθεὶς, πολὺ μὲν τῆς Θρᾳκῴας ἐλῄσατο χώρας, τῇ δὲ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων (46) προσβαλὼν, χάρακα παρὰ τοῖς κατὰ χέρσον αὐτῆς ἐπήξατο τείχεσι, καὶ ἦν μὲν αὐτὸς ἐντεῦθεν ταύτην πολιορκῶν, ἐκ δὲ θαλάσσης σὺν στόλῳ μεγάλῳ ὁ ἀρχισατράπης Σολυμᾶς. 'Αλλὰ τὰς μὲν νῆας αὐτῶν τάς τε πολεμιστηρίους, τάς τε μὴν φορτηγοὺς τῷ ὑγρῷ πυρὶ 'Ρωμαῖοι κατετροπώσαντο, ὥστε πολλοὺς τῶν ναυάρχων, ὧν οὔπω ταῖς ναυσὶ τὸ ὑγρὸν τοῦτο προσήγγισε πῦρ, ἀπογνόντας προσρυῆναι τῷ βασιλεῖ. Τὸ μὲν οὖν πλεῖον τοῦ ναυτικοῦ τῶν 'Αράβων οὕτω διώλετο. Τοῖς δὲ κατὰ Βιθυνίαν αὐτῶν ληϊζομένοις ἐντυχόντα στρατεύματα 'Ρωμαίων πεζὰ, πολλοὺς διεφθάρκασιν, ὥστε κἀκείνους δείσαντας, ἀποδρᾶναι. Τοὺς δὲ κατὰ Θρᾴκην τυγχάνοντας Ἄραβας λιμὸς ἐπίεζε κραταιὸς, ὅθεν οὐδενὸς τῶν θνησκόντων ζώων ἀπείχοντο. Λέγεται δὲ καὶ σαρκῶν ἀνθρωπείων αὐτοὺς ἅψασθαι. 'Αλλὰ νόσος αὐτοῖς ἐνέσκηψε λοιμικὴ, καὶ διέφθειρε παμπληθεῖς. Καὶ Βούλγαροι δὲ, τούτοις ἐπελθόντες, πολλὰς χιλιοστύας αὐτῶν, ὥς τινες ἀναγράφουσι, μαχαίρας ἔθεντο παρανάλωμα.

ægreque rediit, nec Justiniano invento (nam occisus erat) neque Philippico (pulsus enim erat, ut dictum est, oculis etiam erutis), Artemium igitur tum imperantem convenit, a quo benigne acceptus est, et Orientalium themati præfectus. Pro eo igitur, ut dictum est, propugnans scilicet, Theodosio se opposuit, sceptrisque potitus est. O judiciorum Dei abyssum incomprehensibilem! Sic adeptus imperium, statim Artabasdo filiam despondit, et curopalatæ honorem decrevit. Masalmas autem Arabum dux Abydo cum magnis copiis in Thraciam transvectus, magnam ejus provinciæ partem populatus est, impetuque in urbem regiam facto, vallum juxta terrestria mœnia posuit, atque ab ea parte ipse urbem oppugnavit, Solymas autem archisatrapes ejus, e mari cum maxima classe. Verum naves ejus tam bellicas quam onerarias Romani Græco igni repulerunt, ut multi navarchi, quorum naves is nondum attigerat, per desperationem se ad imperatorem conferrent. Et hoc modo pars maxima classis Arabicæ periit. Romanæque legiones eos aggressæ, qui in Bithynia prædabantur, multos occiderunt, ut et illi territi aufugerent. Qui autem in Thracia erant Arabes, tanta fame premebantur, ut nullius animantis cadaveribus abstinerent, quin et humanis carnibus admovisse manus perhibentur. Præterea pestilentia eos invasit, eorumque turbas confertim absumpsit. Ad hæc Bulgari, ut quidam auctores sunt, eos aggressi, multa millia ferro trucidarunt.

Β'. 'Ο δὲ τῆς Σικελίας στρατηγὸς Σέργιος, τὴν τῶν 'Αράβων κατὰ τῆς πόλεως ἐπέλευσιν γνοὺς, καὶ ὡς ἐν ἀκαταστασίᾳ τὰ 'Ρωμαίων τυγχάνουσι, τυραννίδι καὶ αὐτὸς ἐπεχείρησε, καὶ οὐχ ἑαυτὸν τῆς βασιλείου ἠξίωσε κλήσεως, ἀλλά τινα Γρηγόριον τῶν ὑπηρετουμένων αὐτῷ ἀναῤῥηθῆναι παρὰ τοῦ λαοῦ βασιλέα πεποίηκε, μετονομάσας τὸν ἄνδρα Τιβέριον, ὅς καί τινας εἰς ἀρχὰς γνώμῃ τοῦ Σεργίου προὐβίβασε. Ταῦτ' ἀγγελθέντα τῷ Λέοντι διανέστησαν αὐτὸν τῷ τυραννήσαντι ἀντιτάξασθαι, καὶ Παῦλον τὸν τῶν βασιλικῶν ἱπποκόμων ἐπιστατοῦντα (χαρτουλλάριον ἡ 'Ρωμαίων οἶδε τοῦτον λέγειν φωνὴ), πατρίκιον τιμήσας, καὶ στρατηγὸν Σικελίας ὀνομάσας, στέλλει κατὰ τοῦ ἀποστάτου, προστάγματα πρὸς τοὺς τῶν χωρῶν ἄρχοντας ἐγχειρίσας αὐτῷ, συναίρεσθαι τῷ Παύλῳ κελεύοντα, καὶ πρὸς τὴν

II. Interea Sergius Siciliæ prætor, cognita urbis obsidione Arabica, et imperii perturbatione, tyrannidem et ipse affectavit, non sibi ipsi usurpato imperii titulo, sed ministrorum suorum quemdam Gregorium curavit a populo imperatorem salutandum, nomine ejus in Tiberium commutato, qui de Sergii sententia quosdam ad magistratus evexit. Hoc nuntio Leo commotus, **102** de opprimendo tyranno cogitans, Paulum imperatoriis equisonibus præfectum, qui lingua Romana chartularius dicitur, patricii dignitate ornatum, et Siciliæ prætorem designatum, contra seditiosum misit, tradito edicto ad provinciarum præsides, quibus eum adjutare jubebantur, scriptisque ad Siciliensem exercitum litteris, quibus Romanam rem bene se habere significabat, Arabibus jam victis et profligatis. Eas quoque

Variæ lectiones et notæ.

(46) *Τῇ δὲ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων.* Ut tum urbs obsessa fuerit a Saracenis, attigit etiam auctor Orationis in festum τῆς 'Ακαθίστου, p. 817.

litteras Paulo tradidit, militibus reddendas. Quem cum ex insperato Siciliam tenuisse, ac Syracusas ingressum esse cognovisset Sergius: statim arrepta fuga versus Longobardiam proficiscitur. Paulus vero oratione apud milites habita, et litteris imperatoriis recitatis, effecit, ut statim imperatorem celebrarent, et Gregorium cum suis vinctos traderent. Gregorium itaque sustulit, satellites ejus flagris cæsos rasaque coma relegavit. Sergius promissa impunitate ad eum e Calabria venit. Ita motus Siciliæ pacatus est. Arabes qui urbem obsidebant, pluribus malis acceptis quam datis, reditum adornarunt, et reliquis navibus conscensis discesserunt, sed vehementi turbine exorto perierunt omnes cum suis triremibus, x tantum navibus exceptis, quarum v a Romanis captæ sunt, reliquæ elapsæ, cladis nuntiæ domum redierunt. Natus autem est Leoni catulus patre crudelior, cujus matrem Mariam diademate ornavit, et puerum in Magna ecclesia baptizavit, Constantini nomine indito: qui cum in sacrosancta illa aqua mergeretur, fertur excrevisse stercus, unde Copronymus est cognominatus. Sed et sanctissimum patriarcham Germanum dixisse aiunt, id signum esse quod is puer sacra contaminaturus esset, et pietatis studiosis magno malo futurus. Artemio Thessalonicæ degenti Nicetes Xylinites magister, vir summæ auctoritatis persuasit ut ad Bulgaros confugeret, eorumque opera imperium recuperare conaretur. Quod cum fecisset, et cum magna eorum multitudine Byzantium venisset, se a populo receptum iri existimans, nemo autem eum curaret: Bulgari eo magna pecunia Leoni prodito domum redierunt. Ille cum Xylinite interfectus est, et Xilinitæ opes omnes quæ magnæ erant, publicatæ. **103** Sunt et alii ex Artemii conjuratis occisi, et præter cæteros Thessalonicensium archiepiscopus. Post hæc Leo filium suum imperatorem creat, officio coronationis a sancto Germano celebrato. Exinde cum Deo pugnare incipit, et contra venerandas imagines insanire. Accersitoque Germano patriarcha, negat colendas esse imagines, earumque adorationem idololatriam vocat. At divus ille Pater: *Bona verba*, inquit, *imperator: ita sentire noli. Nam ista cogitatio plane impia est. Scio equidem cantari, fore ut ista hæresis agitetur, tu vero illius auctor esse noli. Nam Conon quidam eam auspicaturus esse dicitur.* Tum ille statim: *Ego*, inquit, *is sum, et non alius. Conon enim infans a parentibus meis sum appellatus.* Inclytum Germanum assentiri nolentem, ac potius magno animo refragantem, et perversam illam opinionem arguentem, Ecclesia ejecit, cum eam xv annos gubernasset, et Anastasium quemdam sibi assentientem, patriarcham designavit. Nunc unde Leo in istam opinionem adductus, et huc impietatis progressus fuerit, exponam.

A ἐν Σικελίᾳ δὲ στρατιὰν γραφὴν ἐγχαράξας δηλοῦσαν καλῶς ἔχειν Ῥωμαίοις τὰ πράγματα, ἤδη τῶν Ἀράβων ἡττημένων καὶ κατατροπωθέντων· διὰ τοῦ Παύλου καὶ ταύτην τοῖς στρατιώταις ἐκπέπομφε. Καταλαβόντα τοίνυν τὴν Σικελίαν τοῦτον ἀνωϊστὶ, καὶ εἰσελθόντα εἰς τὴν Συράκουσαν μαθὼν ὁ Σέργιος, εὐθὺς ἀπέδρα, καὶ πρὸς Λογγιβαρδίαν ἐφοίτησε. Τοῦ δὲ Παύλου προσομιλήσαντος τῷ στρατιωτικῷ, καὶ τὸ γράμμα τὸ βασίλειον ἀναγνόντος αὐτῶν εἰς ἐπήκοον, εὐθὺς ἐκεῖνοι τὸν μὲν βασιλέα ἐτίμησαν, καὶ εὐφήμησαν· τὸν δέ γε Γρηγόριον, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν δεσμίους τῷ Παύλῳ παρέδοσαν. Καὶ ὃς τὸν μὲν Γρηγόριον ἀνεῖλε, τοὺς δ' ἐκείνου ὑπασπιστὰς μαστίξας, καὶ τὴν κόμην ἀποθρίξας αὐτοῖς, ὑπερορίᾳ κατέκρινεν. Ὁ δὲ Σέργιος πληροB φορίαν λαβὼν, μή τινος πειραθῆναι κακοῦ, πρὸς τὸν Παῦλον ἐκ Καλαβρίας ἀφίκετο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Σικελίαν οὕτως ἠρέμησαν. Οἱ δὲ τὴν πόλιν πολιορκοῦντες Ἄραβες, παθόντες μᾶλλον ἢ δράσαντες, ἐπανελθεῖν εἰς τὰ οἰκεῖα ὡρμήκεσαν, καὶ εἰς τὰς περιλειφθείσας ἐμβάντες νῆας, ἀπῄεσαν. Λαίλαπι δὲ περιπεσόντες σφοδρῷ, πάντες ἀπώλοντο σὺν ταῖς οἰκείαις τριήρεσι, δέκα μόνον νηῶν περιλειφθεισῶν, ὧν αἱ μὲν πέντε παρὰ Ῥωμαίων ἑάλωσαν, αἱ δὲ λοιπαὶ διαφυγοῦσαι, τῆς συμφορᾶς ἀπῆλθοσαν ἄγγελοι. Ἐτέχθη δὲ τῷ Λέοντι σκύμνος ὠμότερος τοῦ πατρὸς, καὶ τήν τε μητέρα τούτου κεκλημένην Μαρίαν ἔστεψεν ὁ Λέων, καὶ τὸν υἱὸν ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἐβάπτισε, Κωνσταντῖνον ὀνομάσας αὐτόν. C Ὅ τε λέγεται κόπρον αὐτὸν ἐκκρῖναι τῇ θείᾳ κολυμβήθρᾳ καταδυόμενον, κἀντεῦθεν ἐπονομασθῆναι Κοπρώνυμον (47), καὶ τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Γερμανὸν εἰπεῖν ὅτι σημεῖον τοῦτ' ἐστι τοῦ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς εὐσεβεῖν ᾑρημένοις μέγα τὸ παιδίον τοῦτο χρηματίσαι κακόν. Ὁ δὲ μάγιστρος Νικήτας ὁ Ξυλινίτης τῶν ὑπερλίαν τυγχάνων ὑπέθετο τῷ Ἀρτεμίῳ ἐν Θεσσαλονίκῃ ὄντι, τοῖς Βουλγάροις προσελθεῖν, καὶ συνεργίᾳ τούτων ἀπολήψεσθαι πάλιν τὴν βασιλείαν. Καὶ ὃς πείθεται, καὶ μετὰ πλήθους Βουλγάρων ἧκεν εἰς τὸ Βυζάντιον, οἰόμενος παρὰ τοῦ λαοῦ προσδεχθήσεσθαι. Τῶν δὲ τῆς πόλεως μὴ ἐπιστρεφομένων αὐτοῦ, οἱ Βούλγαροι τοῦτον πολλῶν χρημάτων τῷ Λέοντι προὔδωκαν, καὶ οἱ μὲν ἀπῆλθον· ὁ δὲ σὺν τῷ Ξυλινίτῃ ἀνῄρητο, καὶ ἡ τοῦ Ξυ-D λινίτου κτῆσις οὖσα πολλὴ, δεδήμευτο ξύμπασα. Καὶ ἄλλοι δὲ τῶν συνωμοτῶν τοῦ Ἀρτεμίου ἐκτάνθησαν, πρὸς οἷς καὶ ὁ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιερεύς. Εἶτα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον ὁ Λέων βασιλέα πεποίηκε, παρὰ τοῦ ὁσιωτάτου Γερμανοῦ τῆς ἐπὶ τῇ ταινιώσει τελετῆς τελεσθείσης. Ἐντεῦθεν ὁ Λέων ἄρχεται τοῦ θεομαχεῖν, καὶ κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἐλύττησε. Καὶ τὸν πατριάρχην μεταπεμψάμενος Γερμανὸν, μὴ δεῖν ἔλεγε τὰς εἰκόνας τιμᾶσθαι, εἰδωλολατρείαν γὰρ τὴν τούτων ἀπεκάλει προσκύνησιν. Ὁ δὲ θεῖος ἐκεῖνος Πατὴρ, *Εὐφήμει, βασιλεῦ*, ἔφη, *καὶ μὴ οὕτω φρόνει· ἀσεβὲς γὰρ ἄντικρυς*

Variæ lectiones et notæ.

(47) *Κοπρώνυμον.* Κωνσταντῖνος ὁ τῆς κοπρίας ἐπώνυμος, apud Constantinum, lib. II, *De Themat.* cap. 6.

τὸ ἐννόημα, καὶ οἶδα μὲν ᾀδόμενον τὸ μέλλειν κινηθῆναι ταύτην τὴν αἵρεσιν. Ἀλλὰ μὴ σύγε εἴης ὁ ταύτης εἰσαγωγεύς. Κόνων γάρ τις ὀνομαζόμενος ταύτης μέλλειν κατάρχεσθαι λέγεται. Καὶ ὃς ὑπολαβὼν αὐτίκα, φησὶν, *Οὐκοῦν ἐγώ εἰμι, καὶ οὐχ ἕτερος· Κόνων γὰρ παρὰ τῶν γονέων νηπιόθεν ὠνόμασμαι.* Τὸν μὲν οὖν ἀοίδιμον Γερμανὸν μὴ πεισθέντα συνθέσθαι τῇ γνώμῃ αὐτοῦ, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ γενναιότατα ἀντιλέγοντα, καὶ τὴν αὐτοῦ κακοδοξίαν ἐλέγχοντα τῆς ἐκκλησίας ἐξώθησεν, ἔτη ταύτην ἰθύναντα πεντεκαίδεκα. Ἀναστάσιον δέ τινα εἰς πατριάρχην ἑαυτῷ ὁμόφρονα προχειρίζεται. Τοῦ δ' οὖν οὕτω φρονῆσαι τὸν Λέοντα καὶ εἰς τοῦτο προελθεῖν ἀσεβείας, ἤδη τὴν αἰτίαν ἐρῶν.

Γ'. Ἰζὶθ (48) τῶν Ἀράβων ἄρχων ἄρτι γέγονέ A τις, καὶ τούτῳ προσίασιν Ἑβραῖοι δύο τὸ ἐπιτήδευμα γόητες, οἱ δὲ ἀστρολογίαν ἔλεγον μετιέναι, κἀντεῦθεν εἰδέναι τὰ μέλλοντα, καὶ τῷ Ἄραβι τὴν ἀρχὴν ἐπηγγέλλοντο, καὶ τὴν ζωὴν πολυχρόνιον, εἰ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Χριστιανῶν τὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτὸν τεκούσης ἐκβαλεῖ ἐκτυπώματα. Καὶ ὁ Βάρβαρος οὐκ ἐμέλλησεν, ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν ἐν τῇ ὑπ' αὐτὸν τελούσῃ χώρᾳ ναῶν τὰς σεπτὰς εἰκόνας ἠφάνισε. Καὶ ἡ θεία δίκη τοῦτον μετῆλθεν οὐκ εἰς μακράν. Οὔπω γὰρ παρῆλθεν ἐνιαυτὸς, καὶ ὁ δείλαιος τὴν ζωὴν ἐζημίωτο. Ὁ δὲ τούτου παῖς, τῆς ἀρχῆς διάδοχος γεγονὼς, τοὺς λοιποὺς ψευδομάντεις ἐκείνους ἐζήτει, τῆς εἰς τὸν τεκόντα ἀπάτης αὐτοὺς τίσασθαι προθυμούμενος. Ἀλλ' B ἔφθησαν ἐκεῖνοι φυγεῖν ἐντεῦθεν, καὶ εἰς Ἰσαυρίαν κατήντησαν. Ἔνθα περιτυχόντες τούτῳ τῷ Λέοντι, νεανίᾳ τυγχάνοντι, βαναύσῳ τὸ ἐπιτήδευμα τὴν τῶν Ῥωμαίων προμαντεύονται βασιλείαν. Τοῦ δὲ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀφορῶντος τύχην, ἀφεστηκυῖαν πάνυ που πόῤῥω τοιαύτης ἀρχῆς, καὶ τοῖς ἐκείνων διαπιστοῦντος χρησμοῖς, ἐκεῖνοι συμβήσεσθαι τὴν πρόῤῥησιν ἀπισχυρίζοντο κραταιῶς, καὶ ἀπῄτουν αὐτὸν δι' ὅρκου πληροφορῆσαι αὐτοὺς, ὅτε τύχοι τῆς βασιλείας, δοῦναί σφισιν ὃ ἂν αἰτήσωνται. Καὶ ὃς ὄμνυσιν ἦ μὴν τῆς βασιλείας τυχὼν ἐντελῆ αὐτῶν ποιήσειν τὴν αἴτησιν. Ὁ μὲν οὖν ὃν εἴρηται τρόπον τῆς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἐκράτησεν. Οἱ δὲ τούτῳ ταύτην προμαντευσάμενοι, ἔννατον ἤδη ἔτος τῆς αὐταρχίας ἀνύοντι προσῆλθον C αὐτῷ, καὶ ᾔτουν ἀποδοῦναι αὐτοῖς τῆς προῤῥήσεως τὸν μισθόν. Καὶ ὁ Λέων ἕτοιμος ἦν πρὸς τοῦτο, καὶ λέγειν ἠξίου, τί τὸ αἰτούμενον. Καὶ ἡ βέβηλος ἐκείνη τῶν Ἰουδαίων δυὰς, *Οὔτε πλοῦτον*, εἶπε, *δοθῆναι ἡμῖν ἐξαιτούμεθα, οὔτε πρὸς δόξης ἀναχθῆναι περιωπὴν, οὐδ' ἕτερόν τι τῶν τῆς βασιλείας λαμπρὸν, ἀλλ' ἢ μόνον τὸ τὰ τοῦ Ναζωραίου, καὶ τῆς αὐτὸν τεκούσης, περιαιρεθῆναι πάντοθεν ἐκτυπώματα.* Καὶ ὃς, ἀβέβαιος ὢν περὶ τὴν πίστιν, ὥσπερ τι τῶν εὐκαίων καὶ ῥᾴστων τοῦτο ποιῆσαι συνέθετο, καὶ τοῦ δεκάτου ἄρτι ἐνιαυτοῦ τῆς αὐτοῦ τυραννίδος ἀρξάμενος, καὶ τοῦ θεομαχεῖν ἤρξατο, καὶ μετὰ φρικώδους βρυχήματος κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἐχώρησε, καὶ διωγμὸν βαρύτατον ἤγειρε, πολλούς D τε ἀνθεστηκότας τῇ ἐξαγίστῳ γνώμῃ αὐτοῦ ἐκόλασε, καὶ μάρτυρας ἀπειργάσατο. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις,

III. Izitho Arabum principatum nuper adepto, Hebræi duo, arte præstigiatores, etsi futurarum rerum ex astrologia prædictionem profiterentur, imperium et diuturnam vitam pollicebantur, si Christi et Matris ejus imagines e Christianis ecclesiis ejecisset. Paret haud segniter Barbarus, omnesque venerandas imagines in templis omnibus suæ ditionis abolet: nec multo post miserum divina vindicta consequitur, anno nondum elapso mortuum. Cujus filius regni successor, cum falsos illos vates ob deceptum parentem ad supplicium quæritaret: illi jam in Isauriam transfugerant. Ibi cum in hunc Leonem tum adolescentem opificem incidissent, imperium ei Romanum prædicunt. Qui cum suam fortunam intuens, infinito intervallo a tanto imperio sejunctam, illorum oraculis fidem abrogaret: illi eventurum id quod prædixissent, constanter asseverabant, eumque jurejurando obstringebant, ut se, imperio potitus, voti compotes redderet. Jurat ille se facturum. Potitum igitur, ut dictum est, Romano imperio, idque nonum jam annum tenentem, qui id ei vaticinati fuerant, convenere, **104** prædictionis mercedem flagitantes. Non recusat Leo, ac dicere jubet quid petant? At profani illi duo Judæi: *Neque divitias*, inquiunt, *postulamus, neque dignitatis alicujus fastigium ambimus, neque ullam imperii splendorem, sed illud duntaxat, ut Nazareni et Genitricis ejus imagines ubique tollantur.* Tum ille, parum firma fide præditus, quasi res levis ac facillima esset, se ita facturum pollicetur, et decimum suæ tyrannidis annum auspicans, una etiam bellum contra Deum auspicatur, et cum terribili rugitu venerandas imagines invadit, gravissimamque persecutionem excitat, multos detestandæ suæ voluntati adversantes punit, ac martyres facit. Ac præter cætera, quæ in pios ausus est, illud etiam designavit. Domus erat in basilica proxime forum Ærarium regia, in qua multi codices et humanæ, et generosioris ac divinæ sapientiæ asservabantur, ab antiquis temporibus ei ad habitandum attributa, qui eruditione excelleret, quem œcumenicum doctorem appellabant. Is XII contubernales habebat excellenter eruditos. His publicus victus præbebatur: hos eruditionis et cognitionis avidi accedebant: hos imperatores ad rerum gerendarum consilia adhibebant. Eos Leo si cepisset, et in suam sententiam pertraxisset, om-

Variæ lectiones et notæ.

(48) *Ἰζὶθ*. Historiam hanc pluribus enarrat Joannes Monachus et locum tenens Ecclesiarum Orientalium in concilio Nicæno II, act. 5, p. 385.

nia sibi confecta fore putabat. Accersit igitur viros, improbamque suam de venerandis imaginibus opinionem cum eis communicat. Qui adeo non sunt assensi, ut et ipsum ab ea opinione prorsus abducere conarentur, partim demulcendo feram illam, et salutaribus carminibus incantando, partim confidentius adversando, et ejus impietatem coarguendo. Sed ille instar aspidis obturabat aures, et vocem incantantis non admittebat, neque medicinam accipiebat a sapientibus. Cum igitur sæpe cum eis egisset, persuadendi spe abjecta, eos domum dimisit in ædes illas regias, multamque materiam aridam circum eos collocatam noctu incendi jussit, atque ita ædes cum libris, et doctos illos ac venerabiles viros combussit.

οἷς κατὰ τῶν εὐσεβούντων ἐτόλμησε, καὶ τοῦτο πεποίηκεν. Οἶκος ἦν ἐν τῇ καλουμένῃ βασιλικῇ ἔγγιστα τῶν χαλκοπρατίων βασίλειος, ἐν ᾧ καὶ βίβλοι τῆς τε θύραθεν σοφίας, καὶ τῆς εὐγενεστέρας καὶ θειοτέρας πολλαὶ ἐναπέκειντο. Ἦν δ' οὗτος ἀνέκαθεν τοῦ προὔχοντος ἐν λόγοις κατοικητήριον ὃν οἰκουμενικὸν ἐκάλουν διδάσκαλον. Ὃς καὶ δώδεκα εἶχεν ἑτέρους συνοικοῦντας αὐτῷ, κἀκείνους τῆς λογικῆς παιδείας μετέχοντας κατὰ τὸ ἀκρότατον. Τούτοις καὶ σιτήσεις ἀνεῖντο δημόσιαι. Καὶ παρ' αὐτοῖς ἐφοίτων οἷς ἔμελλε λογικῆς παιδείας καὶ γνώσεως. Οὓς καὶ οἱ βασιλεύοντες συμβούλους ἐν τοῖς πρακτέοις πεποίηντο. Τούτους οὖν εἰ ἕλοι, καὶ τῆς ἑαυτοῦ ποιήσαιτο γνώμης, ἔκρινε τὸ πᾶν κατεργάσασθαι. Καὶ τοὺς ἄνδρας μεταστειλάμενος, τὴν περὶ τῶν σεβαστῶν γνώμην αὐτοῦ τὴν πονηρὰν αὐτοῖς ἐκοινώσατο. Οἱ δὲ οὐχ ὅσον οὐχ ὡμοδόξουν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν μεταστῆσαι τῆς γνώμης ταύτης ἐπεχείρουν ὁλοσχερῶς, πῇ μὲν καταψῶντες τὸν θῆρα τὸν Λεοντώνυμον, καὶ κατεπᾴδοντες αὐτοῦ τὰ σωτήρια, πῇ δὲ γενναιότερον ἀντιβαίνοντες, καὶ διελέγχοντες αὐτοῦ τὴν ἀσέβειαν. Ὁ δὲ ὡσεὶ ἀσπὶς ἔβυε τὰ ὦτα, καὶ φωνῆς ἐπᾳδόντων οὐκ ἤκουεν, οὐδ' ἐφαρμακεύετο παρὰ τῶν σοφῶν. Πολλάκις οὖν αὐτοῖς προσωμιληκὼς, καὶ τὴν αὐτῶν μετάθεσιν ἀπογνοὺς, τοὺς μὲν ἀφῆκεν εἰς τὴν σφετέραν πορευθῆναι διατριβὴν, τὸν οἶκον ἐκεῖνον δηλαδὴ τὸν βασίλειον. Αὐτὸς δὲ κελεύσας εὔπρηστον ὕλην συναχθῆναι πολλὴν καὶ πέριξ τοῦ οἴκου τεθεῖσαν ἀναφθῆναι νυκτὸς, οὕτω τόν τε οἶκον σὺν ταῖς βίβλοις καὶ τοὺς σοφοὺς ἐκείνους ἄνδρας καὶ σεβασμίους κατέκαυσε.

IV. Hac de causa Gregorius, qui tum Romæ veteris Ecclesiam gubernabat, repudiata societate pontificis novæ Romæ, necnon eorum qui illum sequerentur, illos una cum **105** imperatore synodico anathemate obstrinxit, et vectigalia quæ ad id usque tempus imperio inde pendebantur, inhibuit, icto cum Francis fœdere. Unde illi occupandæ Romæ occasionem habuerunt. Neque enim Romani generis sunt Franci, sed (ut in Varia Historia tradit Cæsariensis Procopius) gens Germanica, quæ olim circa Rhenum flumen et Rhodanum et paludes illorum locorum habitavit. Cum autem Belisarius sub priore Justiniano ductaret exercitum, et cum Gotthis de Italia et urbibus Italicis, ipsaque Roma, quæ tum a Gotthis tenebantur, decertaret: tum Francos etiam narrat Italiam invasisse, et Gotthos qui simul et Romanis et Francis resistere non possent, cum his, omisso bello, pacem fecisse, concessis Galliis quæ eis accesserant; atque id factum, ipsum etiam Justinianum, Francis petentibus, imperatoriis litteris confirmasse, eo consilio, ne Romanis Gotthos impugnantibus impedimento essent, sed ejus confirmationis gratia, pacem agerent. Unde Germani Massiliam Phocæensium coloniam et loca maritima omnia occuparint, et illo mari sint potiti, et magnam etiam Venetiarum partem obtinuerint. Ita Francos cum in Italorum vicinia consedissent, ab eo tempore non destitisse finitimos Romanos bellis lacessere, eorumque provincias populari. Igitur papa Gregorius deserta imperatoris obedientia, ut dictum est, ob perversam illius opinionem, pacem cum Francis fecit, cum prius sæpe dedisset operam, ut Leonem per litteras ab odio Dei revocaret, atque ad cultum sacrarum imaginum reduceret. Sed id plane erat Æthiopem

Δ'. Διὰ ταῦτα ὁ τῆς πρεσβυτέρας τότε Ῥώμης τὴν Ἐκκλησίαν ἰθύνων Γρηγόριος, τῆς πρὸς τὸν τῆς Νέας Ῥώμης προεδρεύοντα, καὶ τοὺς ἐκείνῳ ὁμόφρονας ἀποστὰς κοινωνίας ἐκείνους μὲν σὺν τῷ βασιλεῖ, συνοδικῷ καθυπέβαλεν ἀναθέματι· τοὺς δὲ μέχρι τότε τῇ βασιλείᾳ κομιζομένους ἐκεῖθεν φόρους ἐπέσχε, τοῖς Φράγγοις σπεισάμενος, ὅθεν αὐτοῖς ἀφορμὴ γέγονε τοῦ κυριεῦσαι τῆς Ῥώμης. Οὐ γὰρ τοῦ τῶν Ῥωμαίων γένους οἱ Φράγγοι, ἀλλὰ Γερμανικὸν ἔθνος τούτους εἶναί φησι τὴν ποικίλην ἱστορίαν ὁ Καισαρεὺς Προκόπιος συγγραψάμενος, περὶ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν καὶ τὸν Ῥοδανὸν, καὶ τὰς ἐκεῖσε λίμνας πάλαι κατῳκημένον. Τοῦ δὲ Βελισαρίου στρατηγοῦντος Ῥωμαίων ἐπὶ τοῦ προτέρου Ἰουστινιανοῦ, καὶ Γότθοις ἀντιπαλαμωμένου περὶ Ἰταλίας, καὶ τῶν ἐν ταύτῃ πόλεων καὶ τῆς Ῥώμης αὐτῆς (παρὰ γὰρ τῶν Γότθων κατείχοντο) τότε καὶ τοὺς Φράγγους ἱστορεῖ τῇ Ἰταλίᾳ ἐπεμβαλεῖν. Τοὺς μέντοι Γότθους μὴ οἵους τε ὄντας Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Φράγγοις ἀντικαθίστασθαι, πρὸς τοὺς Φράγγους θέσθαι σπονδὰς, καὶ τὸν πρὸς ἐκείνους διαλύσασθαι πόλεμον, παρακεχωρηκότας αὐτοῖς τῶν Γαλλιῶν, ὅσαι περ αὐτοῖς προσεγένοντο. Καὶ τὴν πρᾶξιν ταύτην, καὶ αὐτὸν ἐπιῤῥῶσαι τὸν Ἰουστινιανὸν βασιλείῳ γραφῇ, τοῦτο δεηθέντων τῶν Φράγγων, πραγματευόμενον τὸ μὴ Ῥωμαίοις πολεμοῦσι πρὸς Γότθους ἠναντιῶσθαι τοὺς Φράγγους, ἀλλ' εἶναι τὰ πρὸς Ῥωμαίους τούτοις διὰ τὴν ἐπίῤῥωσιν φίλια. Κἀντεῦθεν τοὺς Γερμανοὺς Μασσαλίαν τε τὴν Φωκαέων ἀποικίαν, καὶ τὰ ἐπὶ θαλάσσῃ χωρία σχεῖν ἅπαντα, καὶ τῆς ἐκεῖ κρατῆσαι θαλάσσης, πολλὰ δὲ καὶ τῶν Βενετιῶν κατασχεῖν. Οὕτως οὖν οἱ Φράγγοι πεπλησιακότες τοῖς Ἰταλοῖς, οὐ διέλιπον ἔκτοτε ἐπιόντες τοῖς ἐκεῖσε Ῥωμαίοις, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοὺς

ληϊζόμενοι. Ἀποστατήσας οὖν, ὡς εἴρηται, τῆς A τοῦ βασιλέως ὑπακοῆς ὁ πάπας Γρηγόριος, διὰ τὴν ἐκείνου κακοδοξίαν, τοῖς Φράγγοις ἐσπείσατο, πρότερον πολλάκις διὰ γραμμάτων σπεύσας τὸν Λέοντα τῆς μισοθεΐας μετενεγκεῖν, καὶ μεταπεῖσαι τὰς ἱερὰς εἰκόνας σεβάζεσθαι. Ἀλλ' ἐδόκει σμήχειν Αἰθίοπα. Οὐ μόνον γὰρ ὀρθὸν οὐδέν τι ἐφρόνησεν, ἀλλὰ καὶ ἐκμανεὶς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων πολλοὺς ἐκόλασε καὶ ὁμολογίας στεφάνων ἠξίωσε. Τούς τε Καλαβροὺς καὶ τοὺς Σικελοὺς φόροις νέοις ἐβάρυνε, κεφαλητίωνα τελεῖν κατὰ τοὺς Ἰουδαίους δογματίσας αὐτοὺς, καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς τικτόμενα ἄῤῥενα ἀπογράφεσθαι. Ἤδη δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τελοῦντος εἰς μείρακας, ζεύγνυσιν αὐτῷ γαμετὴν τὴν θυγατέρα Χαγάνου τοῦ τῶν Σκυθῶν ἡγεμονεύοντος, βαπτίσας αὐτὴν, καὶ ὀνομάσας Εἰρήνην, ἥτις οὐ συνυπήχθη τῇ τοῦ ἀνδρὸς κακοδοξίᾳ, ἀλλὰ μυηθεῖσα τὸ δόγμα τὸ εὐσεβὲς, ἔμεινεν ἀμετάτρεπτος. Σεισμοῦ δὲ συμβεβηκότος (48*) σφοδροῦ κατὰ τὸ Βυζάντιον, ναοί τε πολλοὶ (49) καὶ οἰκίαι συνέπεσον, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων συγκέχωστο τοῖς συμπτώμασιν. Ὅτε καὶ ἡ τοῦ Ἀρκαδίου στήλη ἐν τῷ τοῦ Ξηρολόφου κίονι ἱδρυμένη κατέπεσε, καὶ ὁ ἐν τῇ Χρυσῇ πόρτῃ ἀνδριὰς τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ κατὰ τὴν χέρσον τείχη τῆς πόλεως, ἥ τε τοῦ Νικομήδους πόλις (50), καὶ πρὸς ταύτῃ ἡ Νίκαια αἱ μητροπόλεις αἱ Βιθυνικαί. Τὴν οὖν τῶν τειχῶν κατάπτωσιν ὁ τύραννος Λέων κέρδους μελετήσασθαι λαβὴν, διεκηρυκεύσατο πρὸς τὸν δῆμον τῆς πόλεως ὡς· *Ἡμεῖς οὐκ ἂν δυνηθείητε ταχέως ἀνεγεῖραι τὰ τείχη· ἀσύμφορον δ' ὑμῖν ἐπὶ πολὺ μένειν τὴν πόλιν ἀτείχιστον. Διὸ προστέτακται παρ' ἡμῶν προσθήκην ἐν τοῖς δημοσίοις φόροις γενέσθαι, φόλλεις εἴκοσι καὶ τέσσαρας ἐφ' ἑκάστῳ νομίσματι, ἵνα τούτων τῷ βασιλεῖ παρεχομένων, τὰ ὑποκλάσαντα τῶν τειχῶν ἀνακαινισθῶσιν ἐξ ἀναλωμάτων βασιλικῶν.* Ἔκτοτε τοίνυν καὶ μέχρι τοῦδε ἡ εἴσπραξις ἐπεκράτησεν αὕτη. Οὕτως οὖν ἐπὶ κακῷ τῆς πολιτείας, ὁ δείλαιος Λέων βασιλεύσας ἔτη τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσι, δυσεντερίᾳ νοσήσας ἀθλίως τὴν ψυχὴν ἐξηρεύξατο.

lavare. Tantum enim aberat ut resipisceret, ut etiam furore contra orthodoxos percitus, multos supplicio afficeret, et confessionis coronis ornaret. Calabros et Siculos novis tributis oneravit, ac more Judaico tributum capitum pendere, et mares qui apud illos nascebantur, describi jussit. Filio jam adulto filiam Chagani Scytharum ducis despondit, eamque baptizatam Irenem vocavit, quæ mariti errorem non amplexa est, sed pium dogma quo imbuta fuerat, constanter tenuit. Terræ motu vehementi multa templa et domus Byzantii corruerunt, magna hominum multitudine ruinis oppressa. **106**
Tunc et Arcadii statua in Xerolophi columna posita concidit, et Theodosii statua in Aurea porta, et obversa continenti urbis mœnia. Corruerunt et B Nicomedia et Nicæa, Bithynianæ metropoles. Ruinam murorum tyrannus Leo ad lucri occasionem detorsit. Nam urbano populo per præconem edixit: *Eum mœnia celeriter instaurare non posse, neque vero expedire civitati, ut diu mœnibus careat, itaque se jussisse publicis tributis accessionem adjungi, vicenos quaternos folles in singula numismata: quibus in fiscum relatis, mœnia sumptibus imperatoriis instaurentur.* Ea exactio ab illo tempore etiam nunc durat. Sic infelix Leo, cum in reipublicæ perniciem annos viginti quatuor imperasset, ex morbo intestinorum animam infeliciter eructavit.

Ε'. Διεδέξατο δὲ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν μετὰ C τῆς πατρικῆς δυσσεβείας (51) ὁ δυσώνυμος ἐκείνου υἱὸς, ὃς ὑπερβάλλεσθαι τὸν πατέρα πολλῷ τῷ μέσῳ πρὸς κακίαν ἐφιλονείκησεν, οὐ κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων λυττήσας μόνον, ἀλλὰ καὶ γοητείαις προσκείμενος, καὶ ἱερείων ἀνατομαῖς, καὶ νεκυομαντείαις καὶ ἀῤῥητοποιΐαις, καὶ ὅλως οὐδενὸς κακοῦ ἀπεχόμενος, καὶ ποικίλος ὢν τὴν κακίαν, καὶ οὐ μονοειδής. Οὐ γὰρ Χριστιανὸς, οὐχ Ἕλλην, οὐκ Ἰουδαῖος ἐτύγχανεν ὢν, ἀλλ' ἀσεβείας τις κυκεὼν, καὶ οἷα τὰ Λιβυκὰ θηρία ἱστόρηται φύεσθαι ἐκ μίξεως ἑτερογενῶν, πολυειδῆ καὶ σύμμικτα τὴν ἰδέαν καὶ τὴν θηριώδιαν γεννώμενα· διὰ ταῦτα πρὸς πάντων μεμίσητο. Καὶ κατὰ τὸ

V. Romanum imperium una cum paterna impietate ignominiosus ejus filius suscepit, qui patris improbitatem longo intervallo superare studuit. Neque enim contra venerabiles imagines duntaxat insaniit, sed et præstigiis fuit deditus, et victimarum dissectionibus, et evocationibus manium, aliisque infandis rebus. Denique nullo scelere abstinuit, non uniformi, sed multiplici improbitate præditus, non Christianus, non paganus, non Judæus, sed colluvio quædam impietatis, instar Africanarum ferarum, quæ ex diversi generis coitu multiformes confusaque specie et immanitate nasci perhibentur: atque ob hæc omnibus invisus fuit. Secundo anno tyrannidis suæ (neque enim regni

Variæ lectiones et notæ.

(48*) *Σεισμοῦ δὲ συμβεβηκότος*. Accidit hic terræ motus an. 24. Leonis indict. 9 VII Kal. Nov. die S. Demetrio sacro, feria IV, hora 8. Ita Theophanes et Cedrenus. Illius etiam meminit Nicephorus Constantinopol. in Breviario, quo quidem die fieri ejus ἀνάμνησιν observant Menæa. Vide quæ de eo adnotamus in dissert. de Hebdomo.

(49) *Ναοί τε πολλοί*. In his ædem S. Irenes Sophianæ proximam recenset Nicephorus.

(50) *Ἥ τε Νικομήδους πόλις*. Nicomediæ et D Nicææ tertiam addit Prænetum Theophanes, qui eadem habet quæ Zonaras de nova tributi accessione pro muris urbis reparandis imposita.

(51) *Μετὰ πατρικῆς δυσσεβείας*. Idem Theostericus, n. 28: Διαδέχεται τούτου τὴν βασιλείαν ἅμα καὶ τὴν ἀσέβειαν Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, πονηρᾶς ῥίζης πονηρότατος πτόρθος, ἐξ ἰοβόλου θηρὸς δράκων ψυχοφθόρος, ἐκ δεινοτάτου λέοντος πάρδαλις ποικιλότροπος.

A dixerim) expeditione contra Arabes suscepta, cum ad Obsicii provinciam pervenisset, cui provinciæ affinis ejus Artabasdus curopalates præerat, illi affini suo insidias struxit. Nam senatus et populus atque etiam legiones, cum, ut dictum est, Constantinum odissent, Artabasdo ut orthodoxo imperium decernebant. Verum Artabasdus animadversis insidiis, oratione apud populum habita, Constantinum aggreditur. Sed effugit Copronymus, et Amorium se contulit, missisque ad Orientalium Lacenum, et Thracensium Sisinnacium duces legatis, magnificis pollicitationibus impetravit, ut secum militarent. Hinc civilia bella orta sunt, et Romani sese mutuis cædibus confecerunt. Nam utrique suo imperatori adhærebant, **107** et Artabasdus etiam B imperator jam declaratus erat. In urbe regia Constantinus Theophanem magistrum rerum administratorem reliquerat; qui Artabasdo deditus, acceptis ab eo litteris vulgabat, Constantino publice interfecto, Artabasdum a legionibus creatum esse imperatorem. Sic urbana multitudo in magna Ecclesia congressa, Constantinum anathemate notavit, et Artabasdum laudibus prosecuta est, eadem hæc et Anastasio patriarcha comprobante. Artabasdus igitur susceptus, et ab omnibus imperator salutatus, statim venerandas imagines ubique erexit. Anastasius autem patriarcha jurejurando affirmavit, dixisse Copronymum, *Christum non esse filium Dei, sed nudum hominem Maria natum, quemadmodum ipse e sua matre Maria natus esset.* Artabasdo urbem C egresso, denuo pugnæ committebantur, et Constantinus Chalcedone transvectus, jacto circa terrestria mœnia vallo, urbem obsedit. Cum eo congressus Artabasdus et victus, in urbe se conclusit: et ut ea diligenter custodiretur, operam dedit. Sed quia Copronymus mare tenebat, neque onerarias naves in urbem appellere patiebatur, fame laboratum est, multique cives perierunt. Idem Artabasdi filium nactus, in compedes conjectum patri ostendebat. Deinde rursus tentata oppugnatione, o inscrutabilia Dei judicia, urbe potitus est. Sed Artabasdus elapsus, in castellum quoddam provinciæ obsequii se recepit. Ubi comprehensus cum duobus suis filiis excæcatur. Sunt et fœderatorum ejus multi a D Copronymo interfecti, et præ cæteris Bactangius patricius, vir illustris, cujus uxorem post plurimos annos in monasterium Choræ abire coegit tyrannus, ubi ille sepultus erat, et refossa mariti sui ossa ipsam afferre, et projicere in pelagium, quo hostes et condemnati adjiciebantur. Cum ludi equestres agerentur, Artabasdum et filios ejus in medio theatro circumductos traduxit. Sed et Anastasium patriarcham a Dirppio asino insidentem, facie versus caudam conversa, adductum, ignominiose

δεύτερον ἔτος τῆς τυραννίδος αὐτοῦ (οὐ γὰρ φαίην ἂν βασιλείας) ἐκστρατεύσας κατὰ Ἀράβων, καὶ ἐν τῷ θέματι τοῦ Ὀψικίου γενόμενος, οὗ δὴ θέματος τὴν ἀρχὴν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ περιέζωστο ὁ κουροπαλάτης Ἀρτάβασδος, ἐπεβούλευε τούτῳ δὴ τῷ οἰκείῳ γαμβρῷ. Οἵ τε γὰρ τῆς γερουσίας, καὶ οἱ τοῦ δήμου, ἀλλὰ μέντοι καὶ τὸ στρατιωτικὸν, ἀπεχθανόμενοι τῷ Κωνσταντίνῳ, ὡς εἴρηται τῷ Ἀρταβάσδῳ ὀρθοδόξῳ τυγχάνοντι, τὴν βασιλείαν ἐπεψηφίζοντο. Γνοὺς τοίνυν τὴν ἐπιβουλὴν ὁ Ἀρτάβασδος, καὶ διαλεχθεὶς τῷ λαῷ, ἐπιτίθεται τῷ Κωνσταντίνῳ. Ἀλλ' ἔφθη διαφυγεῖν ὁ Κοπρώνυμος, καὶ εἰς τὸ Ἀμόριον προσφυγεῖν, καὶ διαπεμψάμενος πρὸς τὸν τοῦ ἀνατολικοῦ στρατηγὸν τὸν Λαχηνὸν, καὶ πρὸς τὸν τοῦ Θρᾳκησίου τὸν Σισιννάκιον, λαμπραῖς ὑποσχέσεσιν ἔπεισεν αὐτοὺς συμμαχῆσαι αὐτῷ. Ἐντεῦθεν ἐμφύλιοι πόλεμοι, καὶ ὑπ' ἀλλήλων οἱ Ῥωμαῖοι ἐφθείροντο. Ἕκαστοι γὰρ τοῦ σφετέρου βασιλέως ἀντείχοντο, ἐπείπερ ἀνεῤῥήθη ἤδη καὶ ὁ Ἀρτάβασδος βασιλεύς. Κατὰ δὲ τὴν τῶν πόλεων βασιλεύουσαν τῶν δημοσίων οἰκονόμος πραγμάτων παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου ὁ μάγιστρος Θεοφάνης εἰάθη, ὃς τῷ Ἀρταβάσδῳ προσκείμενος, καὶ γραφὴν ἐξ ἐκείνου δεξάμενος δημοσίᾳ θανεῖν τὸν Κωνσταντῖνον ἐκήρυξε, καὶ τὸν Ἀρτάβασδον ὑπὸ τῶν στρατευμάτων αἱρεθῆναι εἰς βασιλέα. Καὶ οὕτως ὁ δῆμος τῆς πόλεως εἰς τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν συναθροισθεὶς, τὸν μὲν Κωνσταντῖνον ἀναθέματι καθυπέβαλον, εὐφήμουν δὲ τὸν Ἀρτάβασδον, τούτοις συνευδοκοῦντος καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου. Δεχθεὶς δὲ ὁ Ἀρτάβασδος, καὶ παρὰ πάντων βασιλεὺς ἀναγορευθεὶς, αὐτίκα τὰς σεβασμίους εἰκόνας πανταχοῦ ἀνεστήλωσεν. Ὁ δὲ πατριάρχης Ἀναστάσιος διώμνυτο, λέγειν αὐτῷ τὸν Κοπρώνυμον ὅτι *ὁ Χριστὸς οὐχ Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἄνθρωπος δὲ ψιλὸς ἐκ τῆς Μαρίας* (52) *γεννηθεὶς, ὡς ἐγὼ ἐκ τῆς ἐμῆς μητρὸς ἐτέχθην Μαρίας.* Ἐξελθόντος δὲ τῆς Μεγαλοπόλεως τοῦ Ἀρταβάσδου, μάχαι πάλιν ἐγίνοντο. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐκ Χαλκηδόνος περαιωθεὶς, τὴν πόλιν ἐπολιόρκει, περὶ τὰ χερσαῖα τείχη βαλόμενος χάρακα. Προσβαλὼν δὲ τούτῳ καὶ ἡττηθεὶς ὁ Ἀρτάβασδος, τῆς πόλεως ἐντὸς συνέκλεισεν ἑαυτὸν, καὶ τοῦ ταύτην φρουρεῖσθαι ἀσφαλῶς ἐπεμέλετο. Τοῦ δὲ Κοπρωνύμου θαλασσοκρατοῦντος, καὶ μὴ ἐῶντος τὰς φορτηγοὺς ὁλκάδας ἐν τῇ πόλει καταίρειν, λιμὸς τοὺς ἐν ταύτῃ ἐπίεζεν, ὥστε πολλοὺς ἐκ τούτου διόλλυσθαι. Καὶ τὸν τοῦ Ἀρταβάσδου υἱὸν Νικήταν συνέσχε, καὶ πεδήσας ἐδείκνυεν αὐτὸν τῷ πατρί. Εἶτα προσβαλὼν αὖθις τῇ πόλει, βαβαὶ τῶν ἀνιχνιάστων Θεοῦ κριμάτων, ταύτης ἐκράτησεν. Ὁ δὲ Ἀρτάβασδος ἀποδρὰς, εἴς φρούριόν τι τοῦ θέματος τοῦ Ὀψικίου συνέκλεισεν ἑαυτὸν, καὶ κατασχεθεὶς, πηροῦται τοὺς ὀφθαλμοὺς, σὺν τοῖς δυσὶν υἱέσιν αὐτοῦ. Καὶ τῶν συμμαχησάντων αὐτῷ

Variæ lectiones et notæ.

(52) *Ἐκ τῆς Μαρίας.* Theostericius in Vita S. Nicetæ confess. n. 28 scribit Copronymum Deiparæ cultum omnino abolere conatum fuisse, καὶ ταύτης τὸ σεβάσμιον ὄνομα κατὰ πολλοὺς τοὺς τρόπους ἐξῶσαι τῆς Ἐκκλησίας.

πολλοὶ ἀνῃρέθησαν παρὰ τοῦ Κοπρωνύμου, καὶ πρὸ A τῶν ἄλλων Βακτάγγιος ὁ πατρίκιος τῶν ἐπισήμων ἀνὴρ, οὗ τὴν γυναῖκα μετὰ πλείστους ἐνιαυτοὺς ἐβίασεν ὁ τύραννος ἀπελθεῖν εἰς τὴν Χώραν, ἔνθα ἐκεῖνος ἐτέθαπτο, καὶ ἀνασκάψαι τὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ὀστᾶ, καὶ δι' ἑαυτῆς ἀπενεγκεῖν αὐτὰ, καὶ ῥίψαι εἰς τὰ Πελαγίου, ἔνθα ἐῤῥίπτοντο οἱ πολέμιοι (53) καὶ κατάκριτοι. Ἁμίλλης δὲ τελουμένης ἵππων, τὸν Ἀρτάβασδον καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ διαγαγὼν ἐθριάμβευσεν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν πατριάρχην Ἀναστάσιον (54) ἀπὸ τοῦ Διιππίου εἰσαχθῆναι κελεύσας ὄνῳ ἐφεζόμενον ἀντιστρόφως, ἵν' ὁρᾷ πρὸς οὐρὰν, ἀτίμως οὕτω καὶ αὐτὸν ἐθριάμβευσεν, πρότερον δημοσίως τυφθέντα, ὥστε τὴν πρόῤῥησιν τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου Γερμανοῦ εἰς ἔργον ἐκβῆναι. Ὄπισθεν γάρ ποτε τοῦ εἰρημένου πατριάρχου βαδίζοντος τοῦ Ἀναστασίου, καὶ πατήσαντος τὸ ἐκείνου ὠμοφόριον, στραφεὶς ὁ ἱερὸς Γερμανὸς ἔφη· *Μὴ σπεῦδε, τὸ Διΐππιόν σε ἐκδέχεται.* Ὃν καὶ μετὰ τὴν ἄτιμον περιαγωγὴν, ὡς ὁμόφρονά οἱ, τῆς Ἐκκλησίας αὖθις κρατεῖν καὶ ἱερᾶσθαι παρακεχώρηκε.

pariter traduxit, prius publice verberatum. Sic inclyti patriarchæ Germani prædictio ipso opere est comprobata. Nam cum aliquando eum a tergo sequeretur Anastasius, **108** et humerale ejus pedibus calcasset, conversus sanctus Germanus : *Ne*, inquit, *festina*, *Diippium te exspectat*. Eum post ignominiosam circumductionem, ut assensorem suum, iterum Ecclesiam tenere, et sacris operari passus est.

ϛ'. Τῶν Ἀράβων δὲ διαφερομένων ἀλλήλοις, καὶ B μάχαις ἐμφυλίοις ἀσχολουμένων, ἀδείας λαβόμενος ὁ Κοπρώνυμος, ἐκστρατεύει κατὰ Συρίας, καὶ λαμβάνει τὴν Γερμανίκειαν (55). Σεισμοῦ δὲ γενομένου κατὰ τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν μεγίστου, πολλαὶ καὶ ἐκκλησίαι καὶ μοναστῶν καταγώγια καὶ οἰκίαι κατέπεσον, καὶ μυριάδες ἀνθρώπων ἀπώλοντο. Ἀλλὰ καὶ ἐκ νόσων φθορὰ (56) πολλὴ τῶν ἀνθρώπων συμβέβηκε, κατά τε Σικελίαν, καὶ Καλαβρίαν, καὶ καθ' Ἑλλάδα, καὶ χώρας ἑτέρας, ἣ καὶ ἕως αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου κατήντησε· καὶ τοσοῦτον ἦν τὸ τῶν θνησκόντων πλῆθος, ὡς μὴ οἷόν τε εἶναι τοὺς θνήσκοντας ἐκκομίζεσθαι, διὸ ἁμάξαις αὐτοὺς κατὰ πλείονας ἐπιτιθέντες ἐξέφερον. Τῷ μέντοι Κοπρωνύμῳ ἡ τοῦ Χαγάνου θυγάτηρ ἔτεκε παῖδα, ὃν ὠνόμασε Λέοντα, καὶ ἀνηγόρευσε βασιλέα, C στεφθέντα δι' Ἀναστασίου τοῦ ὁμοδοξοῦντος αὐτῷ πατριάρχου. Ἐκράτησε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος τῆς Θεοδοσιουπόλεως καὶ τῆς Μελιτινῆς, ὅθεν ὑπερφρονήσας, σφοδρότερον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἔπνευσε, δόγματα ἐκτιθέμενος, δι' ὧν τὸν συρφετώδη ὄχλον ὑπέσυρεν ἕπεσθαι τῷ αὐτοῦ ἀσεβεστάτῳ φρονήματι. Τότε καὶ ὁ πατριάρχης Ἀναστάσιος ἀσεβῶς τῆς Ἐκκλησίας κατορχησάμενος, ἐπὶ χρόνοις εἴκοσι πρὸς τοῖς τέταρσι, κατέστρεψε τὴν ζωήν. Ὁ δὲ Κοπρώνυμος ἐπισκόπων ὁμοφρόνων αὐτῷ πολλῶν συναγωγὴν ποιησάμενος, ὧν κατῆρχε Θεοδόσιος ὁ Ἐφέσου, καὶ Παστιλᾶς ὁ Πέργης, δι' αὐτῶν ἃ ἐβούλετο ἐδογμάτισε, μή τινος ἢ ἐκ Ῥώμης τῆς πρεσβυτέρας, ἢ ἐκ D τῶν ἄλλων παρόντος πατριαρχῶν. Καὶ τὴν τοιαύτην συνδρομὴν τῶν ἀνιέρων ἐκείνων, σύνοδον (57)

VI. Arabibus inter se dissentientibus, et bello intestino occupatis : Copronymus, arrepta occasione, Syriæ bellum infert, et Germaniciam capit. In Palæstina et Syria maximo terræ motu multæ Ecclesiæ, et monasteria, et ædes corruerunt, multaque hominum millia perierunt, non ruina tantum, sed et pestilentia, in Sicilia, Calabria, Græcia et aliis provinciis, quæ ipsum usque Byzantium est grassata : ac tanta fuit morientium multitudo, ut efferri non possent, sed plura cadavera simul curribus imposita eveherentur. Copronymo Chagani filia peperit filium : eum Leonem vocavit et imperatorem appellavit, coronatum ab Anastasio patriarcha ejusdem opinionis. Potitus est Copronymus et Theodosiopoli et Melitina : quo successu elatus, acerbior in Ecclesiam et orthodoxam fidem evasit : edictis propositis, quibus vulgi fæcem in sententiam suam impietatis plenam pertraheret. Tunc et patriarcha Anastasius, cum Ecclesiæ per annos viginti quatuor impie insultasset, vitam cum morte commutavit. Copronymus autem multis episcopis sibi suffragantibus convocatis, quorum princeps erat Theodosius Ephesinus, et Pastilas Pergensis, per eos quidquid libuit, decrevit, nemine vel ex vetere Roma, vel ex aliis patriarchis præsente. Eum concursum profanorum hominum, synodum œcumenicam appellare non dubitavit : cum quibus ædem sacrosanctam Deiparæ Blachernianı ingressus, conscenso ambone, et Constantino quodam monacho, qui Sylæi episcopus fuerat, illic collocato, exclamavit : *Constantinus œcumenicus patriarcha multos vivat annos!* Post paucos dies tyran-

Variæ lectiones et notæ.

(53) *Οἱ πολέμιοι.* Absunt ab uno e mss. Reg.

(54) *Ἀναστάσιον.* Hujus memoriam agunt Græci x Febr., ut est in Menæis.

(55) *Γερμανίκειαν.* Meminit Constantinus, in *Tacticis*, p. 27, expeditionis quam Leo pater suscepit κατὰ Γερμανικείας in Syria : unde a Saracenis receptam postmodum vero simile. Hanc postremis temporibus Τελεσαῦραν dictam docemur ex Excerptis geographicis mss. ex cod. Reg.

(56) *Ἐκ νόσων φθορά.* Meminit pestilentiæ istius sub Copronymo Constantinus Porph. lib. II *De Themat.* cap. 6.

(57) *Σύνοδον.* Nonnulla de hac pseudosynodo a Theophane, Cedreno, et aliis intacta habet Chronicon ms. ab Adamo ad Leonem Philos. : Σύνοδον ἀθροίζει κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἐν Βλαχέρναις, καὶ ἀνελθὼν εὐθύμως ἐν τῷ ἄμβωνι χειροκρατῶν ἐπίσκοπον τοῦ Συλαίου, ἐξεφώνησε οὕτως· Κωνσταντίνου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη· ἐν ᾗ συνόδῳ πολλὰ κατὰ τοῦ Κυρίου κενολογήσαντες οἱ ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης καὶ τὰς μιαρὰς χεῖρας εἰς ὕψος ἄραντες, ἐῤῥήξαν τὴν ἐλεεινὴν ἐκείνην φωνὴν,

nus in forum venit, cum patriarcha suo, et sectatoribus episcopis, qui curam omni populo venerandarum imaginum adorationem interdixerunt, idololatris iis appellatis, qui eas colerent, et anathemate notarunt inclytum Germanum, et Georgium Cyprium, qui Constantinopolitanus patriarcha fuerat, et doctrina virtuteque præstantem **109** Joannem Damascenum, qui hunc Dei hostem, et patrem ejus, per litteras sæpe impietatis arguit. Bello contra Bulgaros moto, Constantinus, commissoque prælio victus, multis non gregariis duntaxat militibus, sed illustribus etiam viris et tribunis amissis, cladem domum retulit. Cum autem Christiani ab antiquis temporibus vectigalium codices tractarent apud Agarenos (neque enim scribere aut subtiliores rationes trientium, quadrantium, bessium et unciarum, et si qua tenniora sunt, persequi sciunt), tunc ex invidia ea tractatione sunt interdicti: et tamen eam administrationem receperunt, quod Agareni ejusmodi opus exsequi nequirent. Infamis tyrannus Andream quemdam monachum, qui Calybites vocabatur, virum sanctum, quod ab eo reprehensus et impius dictus fuerat, Julianum item et Valentem flagris occidit. Bulgari ducibus suis, qui e principum familiis ortum ducebant, interfectis, alium elegerunt a principatu alienum, nomine Teleutzam. Eos imperator, terra marique illato bello, ad Anchialum est aggressus, cumque pugna ab hora diei quinta usque ad vesperam durasset, et utrinque multi cecidissent, victor tandem evasit, duce Bulgarorum fuga elapso, magnaque Barbarorum cæde edita, nec paucioribus captis: multi quoque ultro ad imperatorem se contulerunt, qui re bene gesta elatus, triumphum egit, ipse armatus cum armatis legionibus antecedens, captivosque in vinculis adducens, victoria non divinæ potentiæ, sed suis armis ascripta. Post triumphum captivos omnes interemit.

A οἰκουμενικὴν καλέσας οὐκ ἀπηνάρνησε. Μεθ' ὃν εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεοτόκου ἀφικόμενος, καὶ ἐν τῷ ἄμβωνι ἀναβεβηκὼς, Κωνσταντῖνόν τινα μοναχὸν, ἐπίσκοπον Συλαίου γενόμενον, ἀναβιβάσας ἐκεῖ, ἐξεφώνησε, Κωνσταντίνου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη. Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐν τῷ Φόρῳ παραγενόμενος ὁ τύραννος οὗτος μετὰ τοῦ πατριάρχου αὐτοῦ, καὶ τῶν ὁμογνωμονούντων αὐτῷ ἐπισκόπων, ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων προσκύνησιν ἀπηγόρευσαν, εἰδωλολάτρας τοὺς ταύτας σεβομένους καλέσαντες, καὶ ἀναθέματι καθυπέβαλον τόν τε ἀοίδιμον Γερμανὸν, καὶ τὸν ἐκ Κύπρου Γεώργιον πατριάρχην τῆς Κωνσταντίνου γενόμενον (58), καὶ τὸν μέγαν ἐπὶ σοφίᾳ B καὶ ἀρετῇ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν, ὃς πολλάκις τὸν θεομάχον ἤλεγξε τοῦτον, καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα δι' ἐπιστολῶν ἀσεβεῖν. Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ Βουλγάρων (59) ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ συμβαλὼν αὐτοῖς, καὶ πολλοὺς ἀποβαλὼν, οὐ τῶν τυχόντων μόνων στρατιωτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπισήμων καὶ στρατάρχων, μεθ' ἥττης ἐπανέζευξεν. Ἀνέκαθεν δὲ Χριστιανοὶ παρὰ τοῖς Ἀγαρηνοῖς τοὺς τῶν δασμῶν μεταχειριζόμενοι κώδικας (οὐ γὰρ οἴδασιν ἀριθμεῖν ἐκεῖνοι, ἀλλ' οὐδὲ γράφειν ψήφους λεπτὰς, τρίτα φημὶ καὶ τέταρτα, καὶ ὄγδοα καὶ δωδέκατα, καὶ τὰ τούτων ἔτι λεπτότερα) φθόνῳ τότε τὴν τούτων μεταχείρισιν ἐκωλύθησαν. Μὴ δυνηθέντων δὲ τῶν τῆς Ἄγαρ δι' ἑαυτῶν τὸ τοιοῦτον ἀνύειν ἔργον, αὖθις τὴν τῶν γραφῶν τούτων οἰκονομίαν ἐνεχει- C ρίσθησαν. Ὁ μέντοι δυσώνυμος τύραννος Ἀνδρέαν τινὰ μοναχὸν, Καλυβίτην λεγόμενον, ὅσιον ἄνδρα, ἐλέγχοντα αὐτὸν καὶ ἀσεβῆ καλοῦντα, καὶ ἄλλον Ἰουλιανὸν, καὶ Οὐάλεντα μαστιζόμενον ἔκτεινεν. Οἱ Βούλγαροι δὲ τοὺς αὐτῶν ἀρχηγοὺς, οἳ ἐκ σειρᾶς κατήγοντο ἡγεμονικῆς, ἀνελόντες, ἕτερον εἵλοντο μὴ τῇ ἡγεμονίᾳ προσήκοντα, Τελέτζην καλούμενον. Ἐπιστρατεύσας δὲ κατ' αὐτῶν ὁ τύραννος, διά τε γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ γενόμενος κατὰ τὴν Ἀγχίαλον, κἀκεῖ συμβαλὼν αὐτοῖς, τοῦ πολέμου ἐξ ὥρας πέμπτης τῆς ἡμέρας ἕως ἑσπέρας ἐπικρατήσαντος, καὶ πεσόντων πολλῶν ἑκατέρωθεν, ὅμως μέντοι νικᾷ· καὶ ὁ μὲν τῶν Βουλγάρων ἀρχηγὸς ἀπέδρα. φόνος δὲ πολὺς τῶν Βαρβάρων ἐγένετο, καὶ οὐ μείους ἐλήφθησαν δορυάλωτοι, πολλοὶ δὲ καὶ τῷ

Variæ lectiones et notæ.

λέγοντες· Σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι σὺ, βασιλεῦ, ἐλυτρώσω ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων· ταῦτα ἔπραξαν οἱ ἀνίεροι καὶ Χριστέμποροι.

(58) *Καὶ τὸν ἐκ Κύπρου Γεώργιον πατριάρχην τῆς Κωνσταντίνου γενόμενον.* Recte interpres, *qui Constantinopolitanus patriarcha fuerat*: nam cum pseudosynodus illa coacta est, Germanus urbis sedem obtinebat. Proinde Georgium illum Cyprium, qui in illo conciliabulo una cum Germano patriarcha et Damasceno anathemate perculsus est, Georgium patriarcham esse existimavit Zonaras, qui sub Constantino Pogonato, anno 3 suæ dignitatis, ut scribit Theophanes, concilio Constantinopolitano contra Monothelitas una cum Romanæ sedis legatis præsedit: in quo quidem edita quædam decreta pro sanctis imaginibus, atque iis maxime in quibus exprimitur Agnus digito Præcursoris monstratus, ut est apud Cedrenum, an. 13 Constantini Pogonati, ex canone 82 synodi Trullanæ, seu Quinisextæ. Sed toto cœlo erravit Zonaras, cum is a pseudosynodo damnatus Georgius D Cyprius (non Cypri episcopus, ut vertit Xylander apud Cedrenum, et auctor Historiæ præfixæ vii synodo existimavit), tunc temporis esset superstes, neque hac patriarchæ dignitate donetur a Nicephoro CP. in Breviario, Theophane, Cedreno, et aliis, sed unde ex Cypro oriundus fuisse, et in Responsione ad pseudosynodum a Patribus edita, idem Georgius, οὗ Κύπρος ἡ πατρὶς, εὐαγγελικῶς τὸν βίον ἐμπολιτευσάμενος dicatur, id est vitam monachicam amplexus. Vide Allatium in Diatriba de Georgiis.

(59) *Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ Βουλγάρων.* Bulgarici istius belli meminit præ cæteris scriptor ms. Vitæ S. Joannicii: Ἐν τούτοις οὖν ἐκείνου σχολάζοντος ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν ἓξ τὸ τῶν Βουλγάρων ἔξεισιν ἔθνος, τὴν τῶν Θρακῶν ληϊζόμενον· ἀντιστρατοπεδεύεται τοίνυν αὐτοῖς ὁ τῆς Ῥωμαίων τότε κρατῶν, χεῖρα πολλὴν καὶ μάχιμον συναθροίσας, οἷς δήπου συνεξητάζετο καὶ ὁ νεανίσκος τὴν εὐσέβειαν οὗτος. Πόλεμός τε μέγας αὐτοῖς συνεῤῥάγη, καὶ κατὰ πλῆθος αἱ φάλαγγες πίπτουσι τῶν Ῥωμαίων.

βασιλεῖ προσεχώρησαν. Κἀντεῦθεν ἐπαρθεὶς, θρίαμβον ἐπὶ τῇ νίκῃ κατήγαγεν, αὐτὸς μὲν πανοπλίτης διιὼν μεθ' ὡπλισμένης τῆς στρατιᾶς, τοὺς δ' αἰχμαλώτους δεσμίους ἄγων, τοῖς ὅπλοις αὐτοῦ τὴν νίκην, ἀλλ' οὐ τῇ θείᾳ δυνάμει ἐπιγραφόμενος. Καὶ μετὰ τὸν θρίαμβον τοὺς αἰχμαλώτους πάντας ἀναιρεθῆναι προσέταξεν.

Ζ'. Γέγονε δὲ χειμὼν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς αὐταρχίας αὐτοῦ μέγας, ὥστε μὴ μόνον τοὺς ποταμοὺς ἐκ τοῦ ψύχους κρυσταλλωθῆναι διόλου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν θάλασσαν τὴν ἀρκτῴαν ἐπὶ στάδια πάνυ πολλὰ, καὶ τὸν τοῦ στενοῦ πορθμὸν, καὶ τὸν ἐκ τῆς πόλεως πρὸς Χρυσόπολιν. Εἶτ' αὖθις τῷ κρυστάλλῳ χιόνος ἐπιπεσούσης, κἀκείνης ἐκ τοῦ κρύους συμπιληθείσης τε καὶ κρυσταλλωθείσης, πεζοποροῦντες οἱ ἄνθρωποι διῄεσαν τὸν πορθμὸν τοῦ στενοῦ, καὶ τὸν ἐκ τῆς πόλεως πρὸς Χρυσόπολιν, ἀχθοφοροῦντά τε ὑποζύγια, καὶ βόες ἁμάξας ἕλκοντες σὺν φόρτῳ πολλῷ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις θαλάσσαις τότε γενέσθαι λέγεται. Εἶτα τοῦ ἀέρος θαλφθέντος διῄρητο τῶν κρυστάλλων τὸ συνεχὲς, καὶ εἰς τμήματα διακέκοπτο. Πνεῦμα δὲ πνεῦσαν ἀθρόον σφοδρόν τε καὶ βίαιον ἤλαυνε διὰ τῆς θαλάσσης τὰ τμήματα, κατ' οὐδὲν ἀπεοικότα βουνῶν μεγάλων, ἢ νήσων πολυπλέθρων τινῶν· οἷς καὶ ζῶα ἄγριά τε καὶ χειροήθη συνεπεπήγεσαν πεδηθέντα τῷ κρυστάλλῳ, καὶ ἀποψύξαντα. Τούτων τῶν κρυστάλλων (60) τινὰ τοῖς παραλίοις τείχεσι τῆς πόλεως τῇ βίᾳ τῶν ἀνέμων καθ' ὑδάτων μετὰ ῥύμης σφοδρᾶς κυλινδούμενα ὡς προσήραττον, κατέβαλον εὐθὺς τὰ προσαραττόμενα, καὶ οὐ τὰ τείχη μόνον ἠρείπωντο, ἀλλὰ καὶ οἰκίαι πλησιάζουσαι τούτοις συγκατεσείοντο. Καὶ αὐχμὸς δ' ἐπὶ τούτοις πολὺς συνέβη, ὡς καὶ τοὺς ἀεννάους ποταμοὺς ξηρανθῆναι, καὶ τὰς πηγὰς τελείως ἐπιλιπεῖν. Οὐδὲν δ' ἐκ τούτων ἐβελτιώθη ἡ ἀσύνετος ἐκείνου ψυχὴ, ἀλλὰ τὸν πατριάρχην αὐτοῦ προσκαλεσάμενος, ἔφη ἐν ἀποῤῥήτοις αὐτῷ. *Εἰπέ μοι, εἰ Χριστοτόκον τὴν Μαρίαν καλοῦμεν, τίς ἐκ τούτου ἔσεται βλάβη;* Ὁ δὲ αὐτίκα εἰς ἱκετείαν ἐτράπετο λέγων· *Μὴ τοῦτο ἄλλοτε ἢ πρὸς ἄλλον ἐκφήνῃς, ὦ βασιλεῦ, τοῦ Νεστορίου γάρ ἐστι τὸ ἐννόημα. Ἢ οὐκ οἶδας ὅπως ἐκεῖνος παρὰ πάσης στηλιτεύεται Ἐκκλησίας πιστῶν, καὶ ἀναθέματι κατακέκριται;* Ὁ δὲ ἀνταπεκρίθη αὐτῷ ὅτι *Οὐχ ὡς ἐγὼ οὕτω φρονῶν εἶπον τοῦτο, ἀλλὰ μαθεῖν ἐθέλων ἠρώτησα.* Ἐς τοσοῦτον δ' ἐξηνέχθη θεομαχίας ὡς καὶ τὰ τῶν ἁγίων λείψανα παραδιδόναι πυρὶ, καὶ τὸ ἅγιος κελεῦσαι μήτε ἐπὶ τῆς Θεοτόκου λέγεσθαι, μήτε μὴν ἐπί τινος τῶν εὐαρεστησάντων Θεῷ, ἀλλ' ὁ ἀπόστολος Πέτρος καὶ Παῦλος λέγειν, καὶ μάρτυρ Γεώργιος, ἢ Θεόδωρος, καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως. Τῆς δὲ τῶν ἀνιέρων ἀρχιερέων συναγωγῆς, περὶ ἧς ἤδη μοι εἴρηται, γραφῇ τὰ παρ' αὐτῶν ἀσεβῶς δογματισθέντα παραδόντων, Τόμον Συνοδικὸν αὐτὰ καλέσας ὁ ἀσεβέστατος, ἀπῄτει ἀρχιερεῖς τε πάντας καὶ τῶν μοναζόντων τοὺς περιβοήτους ἐπ' ἀρετῇ, ταῦτα ὑποσημήνασθαι. Εἰ γὰρ καὶ διωγμὸν κατὰ τῶν μοναχῶν βαρύτατον

VII. Sub ejus imperio sævissima hiems fuit, adeo ut non fluvii tantum, sed et mare septentrionale ad complura stadia frigoribus conglaciarent, angustum item fretum, et quo ex urbe Chrysopolim trajicitur. Cumque nix in glaciem cecidisset, eaque gelu densata et in glaciem ipsa quoque conversa esset, homines fretum pedibus Chrysopolim usque transibant, et sarcinis onusta jumenta, et boves plaustra magni ponderis trahentes. Idem tunc et in aliis maribus accidisse fertur. Post, aere tepefacto, continua glacies dissoluta et in fragmina redacta est, quæ venti vehementis impetu violenter per mare agitabantur, **110** collibus et spatiosis insulis non dissimilia. Ilis animantes inerant feræ et cicures exanimatæ astrictæque glacie. Eorum fragminum quædam vi ventorum sub aquis impetu vehementis marinis impacta mœnibus, non ipsa tantum, sed et vicinas ædes prostraverunt. Hæc æstus ingens est secutus, quo et perennes amnes siccati sunt, et fontes penitus defecerunt. Verum stupidus imperatoris animus his rebus nihil emendatus est, sed patriarcham suum arcano interrogavit: *Si Maria Christipara vocaretur, nunquid in eo esset incommodi?* Tum ille ad preces conversus: *Ne*, inquit, *alias*, *neque apud alios imperator istud protuleris. Est enim Nestorii sententia. Num ignoras ut ille ab omni fidelium Ecclesia sit proscriptus*, *et anathemate notatus?* Ad hoc ille, *se*, *non quod ita sentiret*, *sed cognoscendi causa illud interrogasse.* Et eo impietatis est progressus, ut etiam sanctorum reliquias igni traderet, et sancti titulum, neque Deiparæ, neque ulli eorum qui Deo placuere, tribui juberet, sed dici vellet, apostolus Petrus et Paulus, martyr Theodorus et Gregorius, et sic in cæteris. Cum autem impiorum episcoporum conventus, de quo jam a me dictum est, impia sua decreta scripto complexus esset, id scriptum Tomum Synodicum homo impius appellari voluit, utque ei subscriberetur ab omnibus pontificibus, et virtute illustribus monachis postulavit. Quos monachos etsi vehementissime persecutus fuerat, adeo ut fere nullus, qui quidem prodiret in publicum, in urbe esset reliquus: tamen plures adhuc habitabant, et alii extra urbem vitam agebant. Qui igitur immanitati ejus metu cedebant, et impiam illam scripturam confirmabant, vivere citra noxam sinebantur. Qui refragabantur, acerbis mortibus et atrocibus suppliciis vita privabantur. Quo tempore magnus ascetes et athleta celebris Stephanus, acceptione et subscriptione tomi illius recusata, post multa tormenta crudeliter occisus est, et e prætorii carcere protractus usque ad Pelagium, illic cum condem-

Variæ lectiones et notæ.

(60) *Τῶν κρυστάλλων*. Ms. Τῶν τμημάτων.

natis est projectus. Nam quo in loco Pelagii martyris ædes fuerat, in eo, destructa illa, sanctorum osor, fossa profundissima excavata, condemnatos abjici jussit. Multos etiam senatorii ordinis, ob sacrarum imaginum III cultum supplicio affecit, et jusjurandum ab omnibus exegit, ne quis eas veneraretur, idemque jusjurandum ab ipso quoque Constantino, quem Ecclesiæ præfecerat, postulavit, atque is in ambone stans, juravit. Cum classe magna contra Bulgaros Anchialum profectus est: sed procella venti navibus fere omnibus collisis, magna multitudo et navalium sociorum et militum periit. Unde re infecta rediit; nihilominus tamen furore percitus, cum in theatro ludi Circenses agerentur, multos monachos comprehendit, ac triumphum de illis egit, per theatrum circumductis, cum inhonestas muliereulas manibus tenerent. Quosdam etiam illustrium principum prodidit: alios ex invidia, ob pulchritudinem et robur; alios per calumniam, quod sibi insidiarentur, et sua facinora monachis narrarent. Ac duobus insignioribus capita resecuit: reliquos, oculis erutis, certis locis inclusit, eoque lorariis quotannis missis, unumquemque centum nervis bubulis cædi jussit. Ad hæc Constantino patriarchæ a se designato crimini dedit, quod cum eorum principum uno colloquia contra se haberet: subornatis ad eum convincendum accusatoribus, quos, illo inficias eunte, jurare coegit. Quo facto patriarcha relegatus est, et alius a tyranno creatus Nicetas eunuchus, non ingenuus, sed servili genere ortus, qui vix legere poterat, in muliebribus ministeriis versatus. Deinde Constantinum patriarcham ab exsilio reductum, et sævissime excarnificatum, ut ambulare non posset, in Magnam Ecclesiam instar sarcinæ portari jussit. Ibi quodam crimina quæ illi objiciebantur recitante, præsentibus multis qui ea de causa convocati erant, et novo patriarcha Niceta in solio sedente, et illa auscultante, alapis cæditur: ac diu ita exagitatus, tandem anathemate notatur, evulsisque capillis, barba et superciliis,

ἔθετο, ὡς μή τινα σχεδὸν ἐν τῇ πόλει περιλειφθῆναι, ἢ τέως δημοσιεύειν μονάζοντα. Ἀλλ' ἔτι ἦσαν πολλοὶ κρυπτόμενοι, καὶ ἕτεροι τῆς πόλεως ἐκτὸς πεποιημένοι τὴν ἄσκησιν. Ὅσοι μὲν οὖν φόβῳ τῆς ἐκείνου θηριωδίας ὑπέκυπτον, καὶ τὴν ἄθεον ἐκείνην ἐβεβαίουν γραφὴν, ζῆν εἰῶντο, καὶ ἀπαθεῖς ἀφεῖντο. Ὅσοι δὲ μὴ ἐπείθοντο πικραῖς κολάσεσι καὶ βιαίοις θανάτοις τοῦ ζῆν ἐστερίσκοντο. Ὅτε καὶ ὁ μέγας ἐν ἀσκηταῖς καὶ ἐν ἀθληταῖς περιβόητος Στέφανος (61), μὴ πεισθεὶς ὃν ἐκεῖνος ἐκάλει Τόμον δέξασθαί τε καὶ βεβαιῶσαι, πολλὰ παθὼν, τέλος ἀνῄρητο ἀπηνῶς, καὶ συρόμενος ἐκ τῆς τοῦ πραιτωρίου εἱρκτῆς ἄχρι τῶν Πελαγίου, ἐκεῖ μετὰ τῶν κατακρίτων ἐῤῥίφη· ὅπου τέμενος ἦν τοῦ μάρτυρος Πελαγίου (62), ὃ καθελὼν ὁ μισόθεος, καὶ βόθρον ὀρύξας βαθύτατον, ἐκεῖ τοὺς καταδίκους ῥιπτεῖσθαι προσέταξε. Πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει, καὶ τῶν τῆς συγκλήτου βουλῆς διὰ τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων εἰκόνων ἐτιμωρήσατο. καὶ ὅρκον ἐκ πάντων ἀπῄτησε, μή τινα σέβας νέμειν ταῖς θείαις εἰκόσιν· ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, ὃν αὐτὸς τῆς Ἐκκλησίας προέστησεν, τὸν ὅρκον τοῦτον ἀπῄτησε, καὶ ὃς ἐν τῷ ἄμβωνι ἀναβὰς ὤμοσε. Κατὰ Βουλγάρων δὲ μετὰ στόλου πολλοῦ ἐξελθὼν, εἰς Ἀγχίαλον τὰς νῆας προσώρμισε, καὶ πνεύσαντος ἀνέμου σφοδροῦ, συνετρίβησαν σχεδὸν ἅπασαι, καὶ πλήθη πολλὰ τοῦ τε ναυτικοῦ, καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀπώλοντο ἐν τοῖς ὕδασιν· ὅθεν ἄπρακτος ἐπανῆλθεν. Ἐκμαινόμενος μέντοι κατὰ τῶν μοναχῶν, ἱπποδρομίας γενομένης ἐν τῷ θεάτρῳ, πολλοὺς αὐτῶν κατασχὼν, ἐθριάμβευσε διὰ τοῦ θεάτρου περιαγαγὼν, ἄσεμνα ταῖς χερσὶν κατέχοντας γύναια. Καί τινας τῶν ἐπισήμων ἀρχόντων τοὺς μὲν φθόνῳ δι' ὡραιότητα καὶ ῥωμαλεότητα, τοὺς δὲ ὅτι τὰς ἀῤῥητοποιίας αὐτοῦ μοναχοῖς ἐξηγόρευον, συκοφαντήσας ὡς κατ' αὐτοῦ βουλευομένους διώλεσε. Δύο μέντοι τῶν ἐπισημοτέρων τὰς κεφαλὰς ἐκτεμὼν, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐκκόψας τὰ ὄμματα, καὶ περιγραπτοῖς ὁρίοις συγκλείσας αὐτοὺς, ἔνθα κατ' ἐνιαυτὸν πέμπων, ἑκατὸν βουνεύροις ᾔκιζεν ἕκαστον. Ἀλλὰ καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ προβληθέντα Κων-

Variæ lectiones et notæ.

(61) *Στέφανος*. Cogn. Τριγλ:ά·, cujus festum agunt Græci 28 Mart. ut est in Menæis.

(62) *Τοῦ μάρτυρος Πελαγίου*. Observavimus in nostra *Constantinopoli*, lib. IV, sect. 7, n. 36, ex Theophane, uti a Petavio laudatur ad Nicephori Constantinopol. *Patr. Historiam*, ut et apud Cedrenum, pag. 466, τῆς ἁγίας Πελαγίας hoc loco legi, non Πελαγίου, quomodo etiam legitur in Chronico ms. ab Adamo ad Leonem Philosophum cui quidem Sanctæ Martyri ædem aliam ultra sinum dicatam refert Synaxarium collegii Claromontani ad 4 Maii, quo S. Pelagiæ Tarsensis festum colitur; Τελεῖται ἡ αὐτῆς σύναξις ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτῆς τῷ ὄντι πέραν, πλησίον τοῦ ἁγίου μάρτυρος Κόνωνος. Verum anonymus in Vita ms. S. Stephani Junioris, Zonaræ prorsus assentitur: Αὖθις ἐκ τῶν ἐκεῖσε σύραντες τὸν ἅγιον πρὸς τὸν βόθυνον τῶν ἐθνικῶν καὶ καταδίκων ἠκόντισαν, ἔνθα ἦν ὁ του Ἁγίου μάρτυρος Πελαγίου ναὸς, ὃν ὁ τύραννος καὶ μισάγιος εὑρὼν συμπίπτοντα, καταδίκων τάφον πεποίηκεν, καὶ τὰ Πελαγίου ἐπωνόμασεν. Vixit autem S. Stephanus sub eodem Copronymo. Sed nodum hunc solvit scriptor ms. Vitæ S. Pelagiæ Antiochenæ, cui hæc fuit dicata ædes: nam eadem est S. Pelagia cum sancto Pelagio. Quippe eadem Pelagia ex insigni scorto in sanctam monastriam mutata, monasterium hominum virili habitu et eunuchi specie ingressa, ac Pelagii assumpto nomine, vitam in eo sancte exegit, sexu post illius obitum duntaxat deprehenso: Ἀπελεύσῃ μὲν, ἔφη, εὑρήσεις δέ τινα ζητήσας εὐνοῦχον Πελάγιον μοναχὸν, τὴν μακαρίαν Πελαγίαν δηλαδὴ τοῦτον καλῶν. Simili porro insania in ædem Sanctæ Mauræ grassatus est impius ille tyrannus, illius forte cujus nomine insignitur insula in Ægæo Pelago; nam plures hac appellatione habent Menæa. Rem narrat idem scriptor Vitæ S. Stephani Jun. Κελεύσας τοῦτον ἀπᾶραι πέρα τοῦ ἄστεως τὸν ὅσιον, ἔνθα ἦν ὁ σεπτὸς ναὸς τῆς ἁγίας καὶ καλλινίκου μάρτυρος Μαύρας, ὅνπερ ὁ μισάγιος ἕως ἐδάφους κατασκάψας, φονευτήριον ἐποίησεν, καὶ Μαύραν τὸν τόπον ὠνόμασεν, ἔνθα καὶ τὰ πρὸς τοὺς δαίμονας συνθήκας ἐποιεῖτο.

σταντῖνον πατριάρχης, ἕνι τῶν ἀρχόντων τούτων συνομιλεῖν εἰπὼν, καὶ λέγειν κατ' αὐτοῦ, καὶ κατηγόρους τινὰς εἰς ἔλεγχον αὐτοῦ παρεσκεύασε· καὶ ἀρνουμένου ἐκείνου, ὀμόσαι τοὺς κατηγόρους πεποίηκε. Τούτων δὲ γενομένων, ὑπερόριος ὁ πατριάρχης ἐγένετο. Ἕτερον δὲ προεβάλλετο πατριάρχην ὁ τύραννος, ἐκτομίαν τινὰ Νικήταν, οὐδ' ἐξ ἐλευθέρων, ἀλλ' ἐκ δούλων ἕλκοντα τὴν τοῦ γένους σειρὰν, καὶ σχεδὸν οὐδ' ἀναγνῶναι δυνάμενον· ἦν γὰρ περὶ τὴν γυναικωνῖτιν ἐσχολακώς. Εἶτα ἐκ τῆς ὑπερορίας ἀχθέντα τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἀπηνέστατα αἰκισθέντα, ὡς μηδὲ βαδίζειν δύνασθαι, εἰς τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν ὡς ἄχθος τι βασταζόμενον ὁ τύραννος μετακομισθῆναι ἐκέλευσε. Καί τινος τὰ κατ' αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος αἰτιάματα, παρουσίᾳ πλήθους πολλοῦ ἐπὶ τούτῳ συναθροισθέντος καὶ τοῦ νεοπατριάρχου Νικήτα ἐν τῷ συνθρόνῳ καθημένου καὶ ἀκροωμένου αὐτῶν, ἐκεῖνος κατὰ κόρρης ἐπαίετο· καὶ οὕτως ἐπὶ πολὺ ἐμπαροινηθεὶς, τέλος ἀναθεματίζεται, καὶ ψιλωθεὶς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν πώγωνα ἀλλὰ μέντοι καὶ τὰς ὀφρύας, καὶ ὄνῳ ἐποχηθεὶς ἱπποδρομίας τελουμένης εἰσάγεται εἰς τὸ θέατρον, ἀτίμως θριαμβευόμενος, καὶ ἐμπτυόμενος, καὶ κόνει παττόμενος. Ἐπὶ τούτοις τινὰς τῶν ἀρχόντων στείλας ὁ τύραννος, ἠρώτησεν αὐτὸν *τί αὐτῷ δοκεῖ περὶ τῆς αὐτοῦ πίστεως, καὶ περὶ τῆς συνόδου*. Ὁ δὲ ἐκμειλισσόμενος τὴν ἐκείνου ὠμότητα ἀπεκρίθη καλῶς πιστεύειν αὐτὸν, καὶ ἀκριβῶς δογματίσαι τὴν σύνοδον· καὶ ταῦτα εἰπὼν ὁ τρισάθλιος, εἰς τὸ κυνηγέσιον ἀπαχθεὶς ἀπετμήθη τὴν κεφαλήν.

ac asino impositus, ludis Circensibus in theatrum introducitur, ignominiosoque triumpho conspuitur, et pulvere conspergitur. Post hæc procerum quibusdam missis, tyrannus eum percontatur, *quid de fide ipsius sentiat, deque synodo*. Ille, crudelitatem ejus placaturus, respondet eum et recte credere, et decreta synodi accurata esse. His miser dictis in venationem abductus, obtruncatur.

Η'. Καθ' ἑκάστην δὲ τῇ κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων μανίᾳ προσετίθει ὁ βέβηλος. Ἀκόλαστος δὲ ὢν καὶ τρεῖς γυναῖκας ἠγάγετο, καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης ἔσχε παῖδα τὸν Λέοντα, ὃν καὶ τοῦ τῆς βασιλείας ὀνόματος κατηξίωσεν, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων Χριστοφόρον, Νικηφόρον τε καὶ Νικήταν. Καὶ τοὺς μὲν δύο Καίσαρας ἔστεψε, τὸν δὲ Νικήταν ἐτίμησε νωβελλίσιμον. Καὶ τῷ πρώτῳ υἱῷ αὐτοῦ καὶ βασιλεῖ ἠγάγετο γυναῖκα ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ ἐμνηστεύσατο ταύτην αὐτῷ, στέψας αὐτὴν Αὐγούσταν, καὶ καλέσας Εἰρήνην, ἐξ ἧς ἐτέχθη τῷ Λέοντι παῖς Κωνσταντῖνος ὀνομασθείς· Αὖθις δὲ ὁ Κοπρώνυμος μετὰ σφόδρα πολλῶν τριηρῶν καὶ δρομώνων κατὰ Βουλγάρων ἐξώρμησε, βουλόμενος διὰ τοῦ Ἴστρου εἰς Βουλγαρίαν ἐπεμβαλεῖν. Εἶτα δεδειλιακὼς, ἀναζεῦξαι διεμελέτα. Καὶ οἱ Βούλγαροι (63) δὲ δείσαντες, σπονδὰς θέσθαι πρὸς εἰρήνην διεπρεσβεύσαντο, καὶ ἐσπείσαντο ἐπὶ συνθήκαις, τοῦ μήτε Βουλγάρους τὰ Ῥωμαίων ληΐζεσθαι, μήτε μὴν Ῥωμαίους ἐπιέναι κατὰ Βουλγάρων. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἐπανελήλυθε. Τινὲς δὲ τῶν Βουλγάρων δώροις ὑποσυρέντες παρὰ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος, ἐν ἀπορρήτοις ἐδήλουν αὐτῷ τὰ τῷ ἄρχοντι σφῶν βουλευόμενα· οἱ μεμηνύκασι τῷ Κωνσταντίνῳ, ὡς βούλεται ὁ σφέτερος ἀρχηγὸς λαὸν ἐκπέμψαι κατά τινος τῶν Ῥωμαίων χωρῶν, ἵν' ἐκεῖθεν λείαν κομίσαιτο. Καὶ ὃς κατασκόπους στείλας, ὅτε ὥρμησαν ἐκ Βουλγαρίας οἱ λῃσάμενοι, κἀκεῖνος ἕτοιμος ὢν, αἰφνίδιον ἐπεκδραμὼν κατ' αὐτῶν, τοὺς μὲν διέφθειρε, τοὺς δὲ καὶ ἐζώγρησε, καὶ μετ' αἰχμαλωσίας πολλῆς ἐπανέστρεψε, καὶ πάλιν ἔνοπλος ἐθριάμβευσεν. Εἶτα πολλὰς τριήρεις ἑτοιμασάμενος κατὰ Βουλγάρων ἐξέπεμψε, καὶ κατὰ Μεσημβρίαν γενομέναις αὐταῖς, κλύδων ἐκ πνευμάτων βιαίων ἐμπεσὼν, σχεδὸν ἁπάσας κατέδυσεν. Ὁ τῶν Βουλγάρων δὲ

112 VIII. In dies autem homo profanus furori contra Ecclesias et monasteria adjecit aliquid : et quia intemperans erat, tres duxit uxores, e quarum prima filium Leonem suscepit, quem imperatorio nomine ornavit, e cæteris Christophorum Nicephorum et Nicetam, ac priores duos corona Cæsarea ornavit, Nicetæ nobilissimi titulum tribuit. Primo filio et imperatori, uxorem Atheniensem despondit, et Augustam appellavit, indito Irenæ nomine, e qua Leoni filius Constantinus natus est. Post hæc denuo cum plurimis triremibus et expeditis navibus contra Bulgaros est profectus, per Istrum in Bulgariam irrupturus. Sed cum audacioris conatus pœniteret, de reducendo exercitu cogitavit. Bulgari quoque territi, missis legatis pacem petierunt, eamque his conditionibus impetrarunt, ut neque ipsi provincias Romanas vastarent, neque a Romanis invaderentur. His peractis domum rediit. Quidam tamen e Bulgaris adducti largitionibus clam imperatori ducis sui consilia aperuerunt : atque indicarunt, cum prædones in quamdam Romanam provinciam emissurum. Missis igitur exploratoribus, jamque instructus, cum illi prædatum exituri essent, derepente impetum in illos facto, multos interfecit, plurimos cepit, et cum multis captivis reversus, iterum armatus triumphavit. Neque multo post multas triremes contra eosdem ablegavit, quæ circa Mesembriam fere universa ventorum procellis sunt demersæ. At Telerichus Bulgarorum princeps, sua consilia imperatori a domesticis significata esse suspicatus, qui tamen illi essent, ignorans : astu Copronymi levitate circumventa, ex ipso quod ignorabat rescivit. Scripsit enim se clam illum aditurum, petiitque ut sibi significaret,

Variæ lectiones et notæ.

(63) *Καὶ οἱ Βούλγαροι δέ*, etc. Alius cod. Οἱ Βούλγαροι δὲ δείσαντες, πέμψαντες, πρὸς αὐτὸν σπονδὰς θέσθαι πρὸς εἰρήνην ἐζήτησαν.

num quos procerum apud Bulgaros amicos haberet, quibus arcanum committere auderet, sibique itineris comites adjungere. Ille præ stupore ingenii, quemadmodum apparet, consilio Barbari non animadverso, sui studiosos statim amenter prodidit, quos Barbarus omnes crudeliter atque immaniter interfecit. Imperator iterum, eamque postremam expeditionem contra Bulgaros suscepit, in qua dum circa Arcadiopolim in Thracia versaretur, pedes ejus carbunculus invasit, unde eum vehementes et calidæ febres **113** urebant, quarum nullum remedium excogitari poterat a medicis. Inde lectica Selybriam perlatus, et triremi est impositus, vociferans, *se viventem in ignem conjectum esse* : et statim cum Strongylum advenisset, aciem offensi numinis miser sensit, atque illic vitam violenter finiit : sublatis multis orthodoxorum millibus, monachorum præsertim, quorum monasteria partim incendit, partim destruxit, partim profanavit, ut et Dalmati monasterium vetustum, et omnium quæ Constantinopoli sunt antiquissimum, quod pulsis monachis militum diversorium fecit. Neque vero viventes duntaxat Christi servos exagitavit, sed et divis martyribus, et aliis Deo gratis insultare non destitit, quos nihil posse asserebat, eorumque intercessiones ficulnum præsidium appellabat : reliquias autem partim per contumeliam terra obruit, partim demersit, partim in cineres redegit, ut et gloriosæ martyris Euphemiæ sanctum corpus, de quo duplex rumor est : nam alii ferunt nefarium Copronymum in animo habuisse id cremare, canibus et asinis una comburendis, sed institutum ejus successu caruisse, cum orthodoxi eo conatu cognito, id clam e loculo subreptum, alio transtulissent, et cadaver aliud supposuissent, quod a nefario illo sit crematum. Alii non crematum, sed una cum loculo in mari demersum esse corpus martyris affirmant : qui divina gratia gubernante, Lemno insulæ sit appulsus, et a fidelibus illius loci agnitus, illicque asservatus sit, et sub Irene, ejusque filio Constantino honorifice et magnifice in urbem imperatoriam relatus. Vita igitur tam fœde acta, violentissime interiit, ut narratum est, cum annos xxxiv et menses iii rerum potitus esset, si eis id quoque biennium adnumeretur, quo Artabasdus illo superior imperavit.

A ἀρχηγὸς Τελέριχος ὑποπτεύσας ὑπὸ τῶν οἰκείων μεμηνύσθαι ταῦτα τῷ βασιλεῖ τὰ αὐτῷ βουλευόμενα, μὴ εἰδὼς δὲ τίνες οὗτοι, κατασοφίζεται τὴν τοῦ Κοπρωνύμου κουφότητα, καὶ ἐξ αὐτοῦ μανθάνει τὸ ἀγνοούμενον. Γράφει γὰρ δι' ἀποῤῥήτων βούλεσθαι προσελθεῖν αὐτῷ, καὶ ἠξίου δηλῶσαί οἱ, εἴ τινας ἔχει φίλους ἐκ τῶν παρὰ Βουλγάροις ἐξόχων, ἵν' ἐκείνοις θαῤῥήσειε τὸ ἀπόῤῥητον, καὶ σὺν ἐκείνοις ἀφίκοιτο πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ παχὺς, ὡς ἔοικεν, ὢν οὐ συνῆκε τὸ σκέμμα τὸ Βάρβαρον, ἀλλ' ἀνοήτως τοὺς αὐτῷ προσκειμένους εὐθὺς ἐξεκάλυψε. Καὶ ὁ Βάρβαρος συλλαβὼν αὐτοὺς, ὠμῶς ἀπαξάπαντας καὶ ἀπηνῶς διεχρήσατο. Καὶ αὖθις δὲ κατὰ Βουλγάρων ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τὸ λοίσθιον ἐξεστράτευσε, καὶ κατὰ τὴν ἐν Θρᾴκῃ Ἀρκαδιούπολιν B στρατοπεδευομένου, οἱ πόδες αὐτοῦ ἀπηνθράκωντο, ὅθεν αὐτὸν λαῦροι πυρετοὶ καὶ φλογώδεις ἐξέκαιον, ὡς μηδέν τι τούτων μηδὲ παρ' ἰατρῶν ἐπινοεῖσθαι ἀλέξημα. Ἐκεῖθεν ἐπὶ κλίνης φερόμενος μέχρι Σηλυβρίας κατήντησεν, ὅθεν διὰ τριήρους κεκόμιστο, βοῶν ὡς *Ζῶν ἔτι τῷ πυρὶ παραδέδομαι*. Ἄρτι εἰς τὸ λεγόμενον ἐφθακὼς Στρογγύλον, τοῦ μεμεθυσμένου θείου ξυροῦ ὁ δείλαιος ἐπειράθη, καὶ βιαίως ἐκεῖ τὸν βίον κατέστρεψε, χιλιάδας τῶν ὀρθοδόξων πολλὰς ἀνελὼν, καὶ μάλιστα μοναστῶν, καὶ τὰ τούτων ἀσκητήρια τὰ μὲν πυρὸς θέμενος παρανάλωμα, τὰ δὲ καθελὼν, τὰ δὲ κοινώσας, ὥσπερ καὶ τὴν τοῦ Δαλμάτου λεγομένην μονὴν, ἀρχαίαν οὖσαν καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβυτέραν πασῶν, C ἀφ' ἧς ἀπελάσας τοὺς μοναχοὺς, στρατιωτῶν αὐτὴν πεποίηκε καταγώγιον. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τῶν ζώντων Χριστοῦ δούλων ἐλύττησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς θείους μάρτυρας, καὶ τοὺς ἄλλως εὐαρεστήσαντας τῷ Θεῷ ἐμπαροινῶν οὐκ ἐπαύετο, μηδὲν αὐτοὺς δύνασθαι λέγων, καὶ συκίνην ἐπικουρίαν τὰς τούτων πρεσβείας ἀποκαλῶν, καὶ τὰ τούτων ἅγια λείψανα τὰ μὲν ἀτίμως καταχωννὺς, τὰ δὲ ποιῶν ὑποβρύχια, ἔνια δὲ καὶ ἀποτεφρῶν, ὥσπερ καὶ τὸ τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας ἅγιον σῶμα. Διττοὶ δὲ περὶ τούτου φέρονται λόγοι· ὁ μὲν γὰρ πυρίκαυστον αὐτὸ λέγει δόξαι ποιήσασθαι τὸν μιαρὸν ἐκεῖνον Κοπρώνυμον, κύνας καὶ ὄνους αὐτῷ συνεμπρήσαντα, καὶ τὴν τέφραν λικμήσαντα, μὴ μέντοι αὐτῷ εἰς ἔργον D ἐκβῆναι τὸ βούλημα· φθῆναι γὰρ τοὺς ὀρθοδόξους μαθόντας τὸ βουλευόμενον, ἀφελέσθαι λαθραίως τὸ τῆς μάρτυρος σῶμα ἐκ τῆς σοροῦ, καὶ μεταθεῖναι αὐτό· ἕτερον δὲ νεκρὸν ἐνθεῖναι αὐτῇ κἀκεῖνον παρὰ τοῦ ἀλιτηρίου ἐκείνου παραδοθῆναι πυρί. Ὁ δ' ἕτερος οὐ καυθῆναι, καταποντωθῆναι δὲ τὸ σῶμα λέγει τῆς μάρτυρος σὺν τῇ λάρνακι· τὴν δὲ χάριτι θείᾳ κυβερνωμένην προσοκεῖλαι τῇ νήσῳ Λήμνῳ, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ νήσῳ πιστῶν γνωσθεῖσαν, κατατεθῆναι ἐκεῖ· ἐπὶ δὲ Εἰρήνης, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, αὖθις ἀνακομισθῆναι εἰς τὴν ὑπερκειμένην τῶν πόλεων ἐντίμως καὶ μεγαλοπρεπῶς. Ὁ μὲν οὖν οὕτως αἰσχρῶς βιώσας, οὕτως ἀπεβίω βιαιότατα, ὡς ἱστόρηται, μοναρχήσας ἔτη τριάκοντα ἐπὶ τέσσαρσι, καὶ μησὶ τρισὶ, τούτοις καὶ τῶν δύο ἐνιαυτῶν συναριθμουμένων, οὓς ὁ Ἀρτάβασδος ἦρξε τούτου περιγενόμενος.

IX. Imperio autem potitus est filius ejus Leo Chazara natus, eodem impietatis morbo laborans,

Θ'. Ἐκράτησε δὲ τῆς βασιλείας ὁ τούτου υἱὸς Λέων ὁ ἐκ τῆς Χαζάρας (64) τεχθεὶς, νοσῶν τὴν αὐ-

Variæ lectiones et notæ.

(64) Ὁ ἐκ τῆς Χαζάρας. Addidimus τεχθεὶς, ex mss. Inde *Chazarus* vulgo appellatus Leo. *Chronicon Casinense*, lib. i, cap. 13 : *Fuit autem temporibus Leonis, qui et Zacharis*, pro *Chazaris*.

τὴν κἀκεῖνος ἀσέβειαν, εἰ καὶ κατ' ἀρχὰς εὐσεβεῖν ὑπεκρίνετο, καὶ τοὺς μοναχοὺς τιμᾷν, ὥστε καί τινας τῶν μοναστῶν ἀρχιερεῖς τότε γενέσθαι ἐν ταῖς προβαθμιωτέραις τῶν μητροπόλεων. Πολλὰ δὲ χρήματα ἐν τοῖς δημοσίοις εὑρὼν θησαυροῖς, ἃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ κακῶς συνήγαγε, καὶ ἀπεθησαύρισε, τούτοις καταχρησάμενος ἐξευμενίσατο τὸ ὑπήκοον, καὶ τῇ ἐπιπλάστῳ θεοσεβείᾳ. Ἀθροισθέντες οὖν οἱ τῆς πόλεως, κἀκ τῶν θεμάτων πολλοὶ ᾐτοῦντο χαριζόμενοι δῆθεν αὐτῷ, ἀναγορευθῆναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον. Ὁ δὲ, εἰ τοῦτο βούλοιντο, ὀμόσαι αὐτοὺς ἀπῄτησεν, ὡς οὐ δέξονταί ποτε ἄτερ αὐτοῦ, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν, ἕτερον βασιλέα. Καὶ ὤμοσαν ἅπαντες, οὐχ οἱ τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ οἱ τοῦ στρατεύματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ δημώδης ὄχλος, καὶ ἔμποροι, καὶ οἳ τῶν ἐργαστηρίων προεστήκεσαν, καὶ ἔγγραφα περὶ τούτων ἐξέθεντο. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τὴν ἕκτην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦ Σωτῆρος γεγόνασι. Τῷ δὲ μεγάλῳ Σαββάτῳ τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Εὐδόκιμον νωβελλίσιμον ὁ βασιλεὺς προεβάλλετο, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τοῦ Πάσχα Κυριακὴν ἔστεψε τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τοῦ πατριάρχου τὴν κατ' ἔθος πεποιηκότος εὐχήν. Τεθνηκότος δὲ τοῦ πατριάρχου Νικήτα τοῦ ἐκτομίου, ὃς ἦν προεδρεύσας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔτη τεσσαρεσκαίδεκα· χειροτονεῖται πατριάρχης Παῦλος ὁ Κύπριος, ἀναγνώστης ὢν καὶ ὀρθόδοξος. Εὑρὼν δέ τινας τῶν ἐπισήμων τοῦ παλατίου ὁ Λέων ταῖς θείαις εἰκόσι προσκύνησιν ἀπονέμοντας, τὴν ἀλωπεκῆν ἀποδὺς, τὸν ἐντὸς κρυπτόμενον ἐδημοσίευσε λέοντα, ὠμότατα αὐτοὺς αἰκισάμενος, καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐν ἀτίμῳ πομπῇ περιαγαγὼν, πρότερον ψιλώσας αὐτοὺς τῶν τριχῶν, οὕτως εἰς τὸ πραιτώριον ἐναπέθετο, ὅπου τινὲς αὐτῶν καὶ τὴν ψυχὴν τῷ Κυρίῳ παρέθεντο. Πέμπτον δ' ἀνύσας τῆς αὐταρχίας ἐνιαυτὸν, ἐτελεύτησεν. Ἐρασθεὶς γὰρ τοῦ στέμματος, ὅπερ ὁ Μαυρίκιος ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἀνέθετο, καὶ τοῦτο λαβὼν, καὶ τῇ κεφαλῇ περιθέμενος, εὐθὺς ἐλήφθη σφοδρῷ πυρετῷ, καὶ οὗτος αὐτὸν τῆς ζωῆς ἐπεξήγαγε.

A etsi principio religionem et observantiam erga monachos simulabat, quorum nonnullos in illustrioribus urbibus ad pontificatus evchebat. Cum autem magnam pecuniam in publicis thesauris repperisset, quam pater ejus per injuriam coegerat, ea et ficta religione, ad subditos conciliandos est abusus. Igitur cives, et **114** e provinciis multi congregati, in illius utique gratiam postulabant, ut filius ejus Constantinus imperator appellaretur. At ille vicissim ab iis petiit, si id vellent, ne quem alium nisi se et filium suum, suamque progeniem in imperium admitterent. Jurarunt omnes, non senatores tantum et milites, sed et plebeia turba et mercatores et opifices, et hoc jusjurandum in publicas litteras retulerunt. Hæc sexto die hebdomadis B salutaris passionis Servatoris nostri acta sunt. Magno Sabbato fratrem suum Eudocimum nobilissimum designavit, et in ipsa Paschatis Dominica Filium suum coronavit, solemnibus precibus a patriarcha peractis. Mortuo Niceta castrato patriarcha, cum Ecclesiæ Constantinopolitanæ per annos quatuordecim præfuisset: Paulus Cyprius patriarcha eligitur, qui lector fuit, et orthodoxus. Cum autem Leo proceres quosdam aulicos divinas imagines adorantes deprehendisset, exuta vulpina pelle, latitantem sub ea leonem in apertum protulit, eosque crudelissime excruciatos, ignominiosoque spectaculo per forum circumductos, cum prius pilis nudasset, in prætorium inclusit, ubi eorum quidam animas suas in manus Domini deposuerunt. C Obiit anno imperii quinto. Adamata enim corona, quam Mauricius in Magna Ecclesia Deo consecrarat, eaque capiti suo accommodata, statim vehementi febri est correptus, quæ vitæ finem ei attulit.

Ι'. Τοῦ δὲ θανόντος, ἡ Αὐγοῦστα Εἰρήνη σὺν τῷ υἱῷ Κωνσταντίνῳ δέκατον ἐνιαυτὸν τῆς ἡλικίας ἀνύοντι, τὴν βασίλειον ἀρχὴν διεδέξαντο. Ἦσαν δὲ ἄμφω τῶν σεβασμίων εἰκόνων προσκυνηταί, ἀλλ' οὔπω τοὺς πόδας τῇ βασιλείᾳ βεβαίως ἐρείσασι, τινὲς αὐτοῖς ἐπεβούλευσαν, ἵνα τὸν Καίσαρα Νικηφόρον τὸν τοῦ θανόντος βασιλέως Λέοντος ἀδελφὸν βασιλεύσωσι. Γνωσθείσης δὲ τῆς συνωμοσίας, τοὺς μὲν τῆς ἐπιβουλῆς μετασχόντας αἰκισαμένη ἡ βασιλὶς, καὶ τὴν τρίχωσιν αὐτοῖς ἀποθρίξασα, ὑπερορίαν τούτων κατεψηφίσατο, τοὺς δὲ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀδελφοὺς τούς τε Καίσαρας καὶ τοὺς νωβελλισίμους καρῆναι παρασκευάσασα, καὶ ἱερωσύνης ἀξιωθῆναι, καὶ μεταδοῦναι τῷ λαῷ τῶν ἁγιασμάτων ἐποίησε κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς τοῦ Σωτῆρος Γεννήσεως. Ἐκείνη δὲ σὺν τῷ υἱῷ προεληλύθει μετὰ τῆς συνήθους τοῖς βασιλεῦσι δορυφορίας, καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ γενομένη, τὸ στέμμα, ὃ ἐκεῖθεν ἀφείλετο ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, προσήνεγκε, κόσμῳ πλείονι τοῦτο ἐπικοσμήσασα. Ἔστειλε δὲ καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων στράτευμα, ἵνα ἀνακόπτῃ τὰς ἐκείνων

X. Eo mortuo, Irene Augusta, et filius ejus Constantinus, decimum ætatis annum agens, ambo venerandarum imaginum adoratores, imperium susceperunt: eoque nondum firmato, insidiis appetiti sunt a quibusdam, Nicephoro Cæsari, mortui Leonis fratri, summam rerum deferre cupientibus. D Conjuratione detecta imperatrix insidiatores excruciatos, et pilis nudatos relegavit, mariti vero sui fratres tam Cæsares quam nobilissimos radendos, et in sacerdotum ordinem allegendos curavit, ut res sacras populo impertirentur in festo Nativitatis Christi, ipsaque cum filio imperatoriis satellitibus stipata processit, cumque in ecclesiam pervenisset, coronam a marito suo ablatam, pluribus ornamentis additis restituit. Misit etiam legiones, **115** ad reprimendas Arabum grassationes. Agareni igitur prædatum egressi, cum in Romanum exercitum incidissent, in fugam vertuntur, multis eorum interfectis. In Thracia versus Longum Murum quidam inter fodiendum in lapideam cistam incidit, quæ humanum cadaver continebat, incisis

in ea litteris hujusmodi : *Christus nascetur e Virgine, et credo in eum. Verum sub Irene et Constantino rursus me videbis Sol.* Imperatrix filio uxorem datura, legatos ad Carolum regem Francorum misit, ad ejus filiam ambiendam. Deinde ea affinitate omissa ex metu et imperii cupiditate, ne filii opes Francorum necessitudine augerentur : ex Oriente puellam accersivit. Hanc quidam ex Armeniaca provincia, alii e Paphlagonia originem ducere tradunt, Philareti, benignitate in egenos celebris, filiam, eamque Constantino invito et ab his nuptiis abhorrenti despondit. Supra modum enim Caroli filiam ducere cupiebat. Aaron dux Arabum suscepta contra Romanos expeditione, Chrysopolim usque processerat, contra quem Constantinus misso exercitu Banes paludem occupavit : quo Arabes cognito, pacem a Romanis petiverunt. Magistratus igitur, dum non acceptis prius illustribus ex ea gente obsidibus, ad Aaronem, ut cum eo paciscerentur, abeunt : retenti et in vincula conjecti sunt. Quare coacti imperator et imperatrix propter magistratus, pacem cum Arabibus fecerunt, tributum polliciti. Illi igitur ea conditione discesserunt. Imperatrix vero cum Elpidium patricium, quem Siciliæ prætorem crearat, Cæsaribus studere cognovisset, reduci jussit. Quem quia Siculi a legatis capi non sinebant, ira percita uxorem ejus et liberos flagris cæsos et rasos in carcerem Prætorianum conjecit, et exercitum contra illum misit, quodam ex fidelissimis suis eunuchis ei præposito. Crebris vero præliis commissis profligatus Elpidius, in Africam ad Arabes confugit : a quibus susceptus, et regio diademate ornatus est, ac rex salutatus, quamvis ei nihil ex animi sententia succederet. Imperatrix Arabico metu per pacem adempto, cum filio magnisque copiis et musicis instrumentis in Thraciam abiit, ac Beroen profecta, castellum urbis instauratum Irenopolim appellavit, sed et **116** Anchialum ædificavit, et Philippopolim usque progressa, reversa est.

A ἐπιδρομάς. Ἐξελθόντες οὖν ἐπὶ λεηλασίαν Ἀγαρηνοὶ συναντῶνται παρὰ τῆς σταλείσης Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς, καὶ τρέπονται, καὶ ἀναιροῦνται πολλοί. Ἐν δέ γε τῇ Θρᾴκῃ κατὰ τὸ Μακρὸν Τεῖχος τότε τις ὀρύττων λάρνακι ἐντυγχάνει λιθίνῃ, ἀνθρώπου φερούσῃ νεκρὸν, καὶ γράμματα ἐγκεκολαμμένα ἐχούσῃ λέγοντα, *Χριστὸς μέλλει γεννᾶσθαι ἐκ παρθένου, καὶ πιστεύω εἰς αὐτόν· ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῶν βασιλέων πάλιν, Ἥλιε, ὄψεις με.* Βουληθεῖσα μέντοι ἡ βασιλὶς Εἰρήνη γυναῖκα μνηστεύσασθαι τῷ υἱῷ, ἔπεμψε πρὸς Καροῦλον τὸν ῥῆγα τῶν Φράγγων, τὴν ἐκείνου παῖδα τῷ οἰκείῳ μνωμένη παιδί. Εἶτα τὸ τοιοῦτον κῆδος καταλιποῦσα διὰ φόβον καὶ φιλαρχίαν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀγχιστείαν τὴν τῶν Φράγγων δύναμιν ὁ B υἱὸς αὐτῆς περιβέβληται, ἐξ Ἐῴας ἤνεγκε κόρην ἣν οἱ μὲν ἐκ τοῦ τῶν Ἀρμενιακῶν θέματος ὁρμᾶσθαι λέγουσιν· ἕτεροι δ' ἐκ Παφλαγόνων, οὖσαν τοῦ ἐπὶ ἐλεημοσύνῃ διαβοήτου Φιλαρέτου θυγάτριον, καὶ ταύτην τῷ Κωνσταντίνῳ συνέζευξεν ἄκοντι, καὶ τὸν γάμον αὐτῆς ἀποστέργοντι· ὅτι τὴν τοῦ Καρούλου παῖδα ἐκτόπως ἀγαγέσθαι ἐβούλετο. Ἀαρὼν δὲ ὁ τῶν Ἀράβων ἀρχηγὸς κατὰ Ῥωμαίων στρατεύσας, μέχρι Χρυσοπόλεως ἦλθεν. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος στράτευμα πέμψας, τὴν λίμνην Βανῆς δι' αὐτοῦ κατέσχε· καὶ τοῦτο μαθόντες οἱ Ἄραβες, σπείσασθαι Ῥωμαίοις ᾐτήσαντο. Ἀπελθόντες οὖν οἱ τῶν κοινῶν διοικηταὶ πρὸς τὸν Ἀαρὼν, ἵνα συνθήκας ποιήσωσι, καὶ μὴ φροντίσαντες πρότερον ὁμήρους τῶν παρ' C ἐκείνοις ἀναγκαίων λαβεῖν, κατεσχέθησαν παρ' αὐτοῦ, καὶ ἐν πέδαις κατείρχθησαν. Ὅθεν βιασθέντες οἱ κρατοῦντες διὰ τοὺς ἄρχοντας ἐσπείσαντο, συνθέμενοι φόρους διδόναι τοῖς Ἄραψιν. Οἱ μὲν οὖν ἐπὶ τοιαύταις συνθήκαις ἀνέζευξαν. Ἡ δὲ βασίλισσα Ἐλπίδιον τὸν πατρίκιον στρατηγὸν Σικελίας προσχειρίσατο· εἶτα μαθοῦσα ὅτι τὰ τῶν Καισάρων φρονεῖ, ἔστειλε τοὺς ἄξοντας ἐκεῖθεν αὐτόν. Τῶν δὲ Σικελιωτῶν μὴ παραχωρησάντων τοῖς σταλεῖσι λαβεῖν τὸν Ἐλπίδιον· ἡ Εἰρήνη θυμῷ ληφθεῖσα τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας μαστίξασα ἐκείνου, καὶ τῶν τριχῶν ἀφελομένη, ἐν τῷ Πραιτωρίῳ καθεῖρξε· κατ' ἐκείνου δ' ἐκπέπομφε στράτευμα, εὐνοῦχον αὐτοῖς ἐπιστήσασα τῶν πιστοτάτων αὐτῇ. Πολέμων καὶ συνεχῶν γενομένων, τρέπεται ὁ Ἐλπίδιος, καὶ ἀπέδρα εἰς Ἀφρικὴν, καὶ τοῖς Ἄραψιν προσεχώρησεν. Οἱ δὲ τοῦτον δεξάμενοι, βασιλικὴν ταινίαν αὐτῷ περιέθεντο, καὶ ὡς βασιλεὺς αὐτοῖς ἀνηγόρευτο, εἰ καὶ μηδὲν αὐτῷ κατὰ σκοπὸν προσεχώρησε. Τῆς δὲ περὶ τῶν Ἀράβων φροντίδος ἀπαλλαγεῖσα διὰ τὴν εἰρήνην ἡ βασιλὶς ἐξῆλθε σὺν τῷ υἱῷ κατὰ Θρᾴκην δύναμίν τε πολλὴν ἐπισυρομένη καὶ ὄργανα μουσικὰ, καὶ ἀπελθοῦσα εἰς Βερόην, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ φρούριον ἀνοικοδομήσασα, καὶ Εἰρηνόπολιν αὐτὸ ὀνομάσασα· ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν Ἀγχίαλον δειμαμένη, καὶ ἕως Φιλιππουπόλεως προελθοῦσα, ὑπέστρεψε.

XI. Cum patriarcha Paulus morbo affectus ab Ecclesia se subduxisset, et rasus esset, imperatrix cum filio eum convenit, ob secessum expostulantes. At ille : *Utinam*, inquit, *nunquam in pontificatus solio consedissem, tyrannide oppressa Ecclesia, et*

D ΙΑ'. Τοῦ δὲ πατριάρχου Παύλου (65) νοσήσαντος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑποχωρήσαντος, καὶ ἀποκαρέντος (66), ἡ βασιλὶς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς προσῆλθεν αὐτῷ, αἰτιωμένη αὐτὸν τῆς ὑποχωρήσεως. Ὁ δὲ, *Εἴθε*, εἶπε, *μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς*

Variæ lectiones et notæ.

(65) *Τοῦ δὲ πατριάρχου Παύλου*. Hunc juniorem cognominarunt Græci, ad discrimen Pauli qui eamdem dignitatem obtinuit sub Constantio, illiusque memoriam agunt xx Aug. ut est in Menæis.

(66) *Ἀποκαρέντος*. Secesserat nempe Paulus in monasterium Flori, πρὸς τὴν μονὴν τῶν Φλώρου, ut est in Chronico ms. Georgii Hamartoli.

A *ἀρχιερωσύνης* Ἐκάθισα, *τῆς Ἐκκλησίας τυραννουμένης, καὶ σχίσματος ὄντος μέσον αὐτῆς, καὶ τῶν ἄλλων καθολικῶν θρόνων*. Εἶτ' αὖθις ἐκ τῆς συγκλήτου λογάδας ἀπέστειλεν, ἐρωτῆσαι ὅ τι ἂν εἰς θέαν οἰκονομηθείη; Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ὡς *Εἰ μὴ διὰ συνόδου καθολικῆς τὸ σφάλμα διορθωθῇ, καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν προβαίη ἕνωσις, οὐκ ἔστιν ἡμῖν σωτηρία*. Καὶ οἱ συγκλητικοὶ, *Διὰ τί γοῦν*, εἶπον, *αὐτὸς ἐν τῷ χειροτονεῖσθαι, συνέθου τὰς εἰκόνας μὴ προσκυνεῖν;* Ὁ δὲ ἀντεπήγαγε, *Διὰ τὴν τῶν κρατούντων μανίαν καὶ τὴν ὑμετέραν ἀπήνειαν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο θρηνῶ, καὶ διὰ μετανοίας πρὸς τοὺς οἰκτιρμοὺς καταφεύγω τοῦ Θεοῦ, δεόμενος μὴ ὡς ἀρχιερεὺς κριθῆναι*. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις τὸν βίον κατέλυσεν. Οἱ δὲ κρα- B τοῦντες τὸν ἀοίδιμον Ταράσιον (67) Ἀσηκρῆτις ὄντα πατριάρχην προεχειρίζοντο, καὶ ὁ λαὸς ἅπας ἐπεψηφίζετο. Ὁ καὶ ἀνένευε, μὴ δύνασθαι λέγων προστῆναι τῆς Ἐκκλησίας ἀπεσχισμένης τῶν λοιπῶν τυγχανούσης Ἐκκλησιῶν, καὶ ὑπ' ἐκείνων ὑποβαλλομένης τῷ ἀναθέματι. Ἐγκειμένων δὲ καὶ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ λαοῦ, *Εἰ συντίθεσθε*, εἶπε, *σύνοδον οἰκουμενικὴν ἀθροισθῆναι, καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν γενήσεσθαι ἕνωσιν, δέξομαι καὶ αὐτὸς τὴν προχείρησιν*. Συνθεμένων δὲ πρὸς τοῦτο πάντων, ἐχειροτονήθη ὁ θεῖος Ταράσιος, καὶ στέλλει αὐτός τε καὶ οἱ κρατοῦντες εἴς τε τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην, Ἀδριανοῦ ἐν αὐτῇ προεδρεύοντος, καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας, ζητοῦντες σταλῆναί τινας παρ' αὐτῶν, τοὺς ἐπὶ τῇ συνόδῳ παρουσιάσοντας, καὶ C παρὰ πάντων ἐστάλησαν. Ἀθροισθέντων δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων (68) καὶ μοναχῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας, καὶ ὁ πατριάρχης ἐξῆλθε Ταράσιος, καὶ συνέστη ἐκεῖ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἑβδόμη, καὶ ἐκυρώθη τὰς σεπτὰς εἰκόνας καὶ προσκυνεῖσθαι καὶ σέβεσθαι, ἀναθέματι δὲ κατεκρίθησαν, καὶ οἱ τρεῖς οἱ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει προεδρεύσαντες Ἐκκλησίας, ὅτε Ἀναστάσιος, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ ὁ Νικήτας, καὶ τόμῳ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ τὰ δόξαντα ἐνεγράφησαν. Ἐκ δὲ Νικαίας εἰς τὴν τῶν πόλεων βασιλεύουσαν ἐνδημήσαντες οἱ τῆς συνόδου, καὶ ἐν τοῖς βασιλείοις γενόμενοι, προκαθημένων καὶ τῶν βασιλευόντων, εἰς ἐπήκοον πάντων τὸν τόμον ἀνέγνωσαν· ὃς αὐτίκα παρὰ τῶν κρατούντων κεκύρωτο ὑποσημηναμένων αὐτὸν, καὶ οὕτω τὰ ἱερὰ ἐκτυπώματα ἐν τοῖς θείοις D ναοῖς ἀνεστήλοντο, καὶ αἱ Ἐκκλησίαι ἅπασαι ἥνωντο. Τὰ μὲν οὖν μέχρι τοῦδε παρὰ τῆς βασιλίσσης, καὶ τῶν αὐτῇ προσῳκειωμένων τὰ τῆς βασιλείας ἰθύνοντο. Ἤδη δὲ τὸν μείρακα παρελάσας ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, καὶ εἰς νεανίας τελεῖν ἠργμένος (εἰκοσαέτης γὰρ ἦν) καὶ ὁρῶν ἅπαντα παρὰ τῆς μητρὸς οἰκονομούμενα, καὶ Σταυράκιον πατρίκιον καὶ λογοθέτην τὰ πάντα δυνάμενον, ἑαυτὸν δὲ μηδενὸς

discidio inter eam et alias catholicas sedes orto. Deinde rursus eruditos senatorii ordinis viros ad eum misit, sciscitans, quo pacto res rite administrandæ essent? Tum ille : *Nisi erratum synodo catholica correctum, et Ecclesiæ concordia restituta fuerit, salvi esse non possumus.* Senatoribus autem interrogantibus, cur ipse cum eligeretur, non adorandas esse imagines assensus esset, respondit, *ob eorum insaniam qui rerum potiebantur, et vestram crudelitatem. Sed hoc lugeo, ac pœnitentiam ad Dei misericordiam confugi, orans ut de me non tanquam de pontifice, judicium fiat.* At ille hoc modo vitam finiit. Imperatores autem inclytum Tarasium a secretis patriarcham designarunt, approbante omni populo. Sed ipse recusavit : neque enim se præesse posse Ecclesiæ a reliquis Ecclesiis avulsæ, et anathemati subjectæ. Instantibus autem imperatoribus et populo : *Si permittitis*, inquit, *ut synodus œcumenica convocetur, et Ecclesiæ uniantur, et ipse designationem admittam.* Assensis omnibus, patriarcha electus divinus Tarasius, et ipse et imperatores veterem Romam mittunt, cui Adrianus præsidebat, et ad cæteros patriarchas, petentes ut aliqui ab eis mitterentur, qui concilio interessent. Missi igitur sunt ab omnibus, et cæteris pontificibus et monachis Niceæ Bithyniæ congregatis : etiam patriarcha Tarasius est egressus, ibique septimum œcumenicum concilium est constitutum, ac decretum venerabiles imagines et adorandas et colendas esse, et tres anathemate notati, qui Constantinopolitanæ Ecclesiæ præfuerunt, Anastasius, Constantinus et Nicetas, sanctique concilii decreta in commentarios relata sunt. Deinde qui concilium celebrarant, in urbem imperatoriam profecti, decreta in regia, imperatoribus præsidentibus, atque omnibus audientibus, recitarunt, quæ statim ab imperatoribus approbata et subsignata sunt, atque ita sacræ imagines templis restitutæ, et Ecclesiæ **117** universæ unitæ. Hactenus ab imperatrice ejusque familiaribus regnum administratum est. Cæterum Constantinus annos pueritiæ egressus, factusque adultior (nam xx annos natus erat), cum matrem pro auctoritate agere omnia videret, et Stauracium patricium et logothetam nihil non posse, sui vero nullam rationem haberi : ægre ille tulit, et consilio cum quibusdam senatoribus suisque ministris inito, de magistratu Stauracio abrogando, eoque relegando cogitavit. Eo consilio cognito, imperatrix, ministros imperatorios illius rei conscios omnes verberibus affectos et pilis nudatos, alios alio relegavit. Senatores ignominia notatos, partim domo exire vetuit, partim in exsilium misit. Sed et filium excruciavit, et conviciis inse-

Variæ lectiones et notæ.

(67) *Ταράσιον*. Cujus festum agunt Græci 25 Febr.

(68) *Ἀρχιερέων*. Sanctorum Patrum qui huic synodo adfuere festum celebrant Græci 11 Octobr. Menæa : *Κατὰ τὴν ἑνδεκάτην τοῦ παρόντος μηνὸς μνήμην ἐπιτελοῦμεν τῶν ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων τὸ δεύτερον, etc.*

ctata, prodire in publicum prohibuit : quin et legiones sacramento adegit, ne se vivente filium ad imperium admitterent. Ac cæteri vel inviti jurarunt ; sed Armeniacæ legiones mulieri non cesserunt, seque Constantinum imperatorem agnoscere, et ante matrem initio proclamatum esse dixerunt, atque ita rursus cum lætis ominibus prosequi voluerunt. His Irene cognitis, Alexium Moselem spatharium, eumdemque Drungarium Vigiliæ, ad eas conciliandas misit. At illi duce suo in custodiam tradito, et Mosele provinciæ præside designato, solum Constantinum pro imperatore celebrarunt. Hinc orto initio, etiam aliarum provinciarum exercitus idem fecerunt, et congregati communiter eum proclamarunt. Igitur Irene legionum concordiam verita, filium produxit. Is Stauracium et honoratiores ex maternis ministris excruciatos statim relegavit : ipsam vero matrem regia honorifice eductam, in ipsius ædibus, quas in Eleutherii tractu struxerat, vitam degere jussit.

A ἀξιούμενον λόγου ἤχθετο, καὶ μετά τινων τῶν τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτῷ ἐμελέτησε τὸν Σταυράκιον τῆς ἀρχῆς καθελεῖν, καὶ ποιήσασθαι ὑπερόριον. Γνωσθέντος δὲ τοῦ βουλεύματος, τοὺς μὲν τοῦ βασιλέως θεράποντας τοὺς αὐτῷ συμμετέχοντας τύψασα πάντας καὶ ψιλώσασα τῶν τριχῶν ἡ βασίλισσα, ἄλλους ἄλλῃ ἐξώρισε. Τοὺς δὲ ἐκ τῆς συγκλήτου ἀτιμίᾳ περιβαλοῦσα, τοὺς μὲν ἀπροΐτους τῶν ἰδίων οἴκων εἶναι κεκέλευκε, τῶν δὲ καὶ ὑπερορίαν κατεψηφίσατο. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν υἱὸν αἰκισαμένη καὶ λοιδορησαμένη, προϊέναι καὶ δημοσιεύειν κεκώλυκε. Τὰ δὲ στρατεύματα ὀμνύειν ἠνάγκαζε, μὴ δέξασθαι τὸν υἱὸν αὐτῆς εἰς αὐταρχίαν, ζώσης αὐτῆς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι καὶ ἄκοντες ὤμνυον. Οἱ δὲ τοῦ θέματος τῶν Ἀρμενιακῶν οὐχ ὑπέκυψαν, B ἀλλὰ καὶ βασιλέα γινώσκειν εἶπον τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ πρὸ τῆς μητρὸς ἐξ ἀρχῆς ἀναγορευόμενον, καὶ οὕτως αὖθις αὐτὸν ἤθελον εὐφημεῖσθαι. Ταῦτα ἡ Εἰρήνη μαθοῦσα ἔστειλε τὸν σπαθάριον Ἀλέξιον καὶ δρουγγάριον τῆς Βίγλας τὸν Μωσηλὲ, ἵν' αὐτοὺς εἰς τὸ αὐτῆς μετάθηται θέλημα. Οἱ δὲ τὸν μὲν στρατηγὸν ἑαυτῶν συνέσχον ὑπὸ φρουρὰν, τὸν δὲ Μωσηλὲ ἄρχοντα τοῦ θέματος εἵλοντο, καὶ μόνον τὸν Κωνσταντῖνον εὐφήμησαν αὐτοκράτορα. Ἐντεῦθεν ὁρμηθέντες καὶ οἱ τῶν ἄλλων θεμάτων μόνον τὸν Κωνσταντῖνον ἀνηγόρευον βασιλέα, καὶ ἀθροισθέντες κοινῇ ἐκεῖνον μόνον ἀνεκήρυττον αὐτοκράτορα. Δείσασα δὲ τὴν τῶν ταγμάτων ὁμόνοιαν ἡ Εἰρήνη προήνεγκε τὸν υἱόν. Ὁ δὲ αὐτίκα τὸν Σταυράκιον αἰκισάμενος, καὶ τοὺς ἐντιμοτέρους τῶν θεραπόντων τῶν μητρικῶν ὑπερώρισεν· αὐτὴν δὲ τὴν μητέρα τῶν βασιλείων ἐντίμως καταγαγὼν, εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, ὃν ἐν τοῖς Ἐλευθερίου ἐδείματο, διάγειν ἐκέλευσε.

XII. Et hæc ita acta fuerunt : orto autem incendio magnum sacri palatii triclinium, quod Thomaitem vocant, conflagravit, unaque cremata esse feruntur eo in loco sita commentaria quædam in sacras litteras Joannis Chrysostomi. Imperator Constantinus Bulgaris, quorum princeps tum Cardamus erat, bellum intulit : levi autem pugna commissa, terror utrumque exercitum invasit. Itaque imperator in magnam urbem rediit, Bulgari in **118** suas sedes se receperunt. Sed et contra Arabes profectus nihil memorabile gessit. Matrem, ab ipsa et quibusdam ex primoribus oratus, in regiam reduxit, et una secum celebrari passus est. Omnes itaque provinciarum legiones iteratam Irenes proclamationem admiserunt; solis Armeniacis per seditionem adversantibus, et Alexium Moselem ducem, ut dictum est, pridem suum accersentibus, quem imperator ante revocatum, et patricii dignitate ornatum apud se habebat. Sed quia fama erat imperaturum esse, et quia a seditiosis accersebatur, eumdem ex metu in Prætorianum carcerem conjecit, flagris prius cæsum, comaque detonsa. Principi Bulgarorum Romanam ditionem aggresso, im-

ΙΒ'. Καὶ τὰ μὲν οὕτως ἔσχον. Ἐμπρησμοῦ δὲ συμβάντος, ὁ μέγας τρίκλινος τῶν ἱερῶν ἀνακτόρων, ὁ C Θωμαΐτης (69) λεγόμενος, ἔργον γέγονε τοῦ πυρός· ὅτε λέγεται καυθῆναι καὶ τὰ σχεδιάσματα τῶν ἐξηγήσεων τῆς θείας Γραφῆς, ἃ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν συνεγράψατο Ἰωάννης, ἐκεῖσέ που ἀποκείμενα. Ὁ δέ γε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ Βουλγάρων ἐξεστράτευσε, τοῦ Καρδάμου τοῦ ἔθνους ἀρχηγετοῦντος· μικρᾶς δὲ προσβολῆς γενομένης, ἀμφοῖν τοῖν ἀντιθέτοιν μεροῖν δειλία ἐνέσκηψε. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐπανέζευξεν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, οἱ δὲ Βούλγαροι εἰς τὰ ἤθη ἑαυτῶν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ Ἀράβων ὁρμήσας, οὐδέν τι λόγου ἄξιον ἤνυσε. Παρακληθεὶς καὶ ὑπὸ τῆς μητρὸς, καὶ τῶν ἐν τέλει τινῶν, αὖθις ἀνάγει ταύτην εἰς τὰ βασίλεια, καὶ ἑαυτῷ συνευφημεῖσθαι παραχωρεῖ, καὶ πάντα μὲν τὰ τῶν θεμάτων τάγματα ἐδέξαντο τὴν τῆς Εἰρήνης αὖθις ἀνάῤῥησιν. D Οἱ δὲ τοῦ θέματος τῶν Ἀρμενιακῶν ἀντέπιπτόν τε καὶ ἐστασίαζον, καὶ ἐπεκαλοῦντο τὸν πρώην αὐτῶν, ὡς εἴρηται, στρατηγήσαντα Ἀλέξιον τὸν Μωσηλέ. Ἔφθη γὰρ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖθεν μεταπεμψάμενος, καὶ τιμήσας πατρίκιον, εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, φήμης ἐπικρατούσης μέλλειν βασιλεύειν τὸν ἄνδρα. Διὰ ταύτην τοίνυν καὶ ὅτι παρὰ τῶν στασιαζόντων

Variæ lectiones et notæ.

(69) Θωμαΐτης. Triclinii, patriarchii, Thomaitæ dicti, conditor fuit Thomas patriarcha Constantinopolit, qui Cyriaco successit. Nicephorus Callist. l. XVIII, c. 44 de Thoma : Τὸν μέγιστον οἶκον δειμάμενος τῷ ἐπισκοπείῳ, ὃς, τὸ τοῦ δομησαμένου κληρωσάμενος ὄνομα, Θωμαΐτης ἐς δεῦρο τὸ ἐπώνυμον ἔχει. Plura de hoc triclinio congessimus in *Constantinopoli Christ.* lib II, sect 8. In eo triclinio exstitit bibliotheca patriarchæ, quam inde patriarchalem bibliothecam S Thomæ perperam vocavit Combefisius apud Continuatorem Theophanis, lib. III, n. 14. Meminit præterea Balsamon ad Nomocanonem Photii, p. 212 I edit. Justelli in versione Latina, ejusdem triclinii : nam hæc vox abest in Græco textu.

ἐπεκαλεῖτο, δείσας ὁ βασιλεὺς καθεῖρξεν ἐν τῷ πραιτωρίῳ αὐτὸν, τύψας πρότερον, καὶ τὴν κόμην περιελών. Τοῦ δὲ τῶν Βουλγάρων ἀρχηγετοῦντος ὡρμηκότος κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, ἀσυντάκτως ὁ βασιλεὺς αὐτῷ ἐπελθὼν ἡττᾶται, καὶ πλῆθος πολὺ στρατευομένων ἀπόλλυσιν, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν μεγιστάνων πολλούς. Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ συντάξεις ἀθροισθεῖσαι κατὰ τὴν Μεγαλόπολιν, ἐβουλεύσαντο βασιλεῦσαι τὸν ἀπὸ Καισάρων Νικηφόρον, τὸν τοῦ Κωνσταντίνου πατράδελφον. Ἀλλὰ τὸ σκέμμα οὐκ ἔλαθε· διὸ αὐτὸς μὲν ὁ Νικηφόρος ἐξεκόπη τὰ ὄμματα· ὁ δέ γε Χριστοφόρος, καὶ ὁ Νικήτας, ὁ Ἄνθιμός τε καὶ Εὐδόκιμος τῶν γλωσσῶν ὑπέστησαν ἐκτομήν. Ἀλλὰ καὶ τὸν Μωσηλὲ τὸν Ἀλέξιον ὁ βασιλεὺς ἐξετύφλωσεν, ὑποθήκαις ταῦτα μητρικαῖς ἐργασάμενος. Οἱ δὲ τοῦ θέματος τῶν Ἀρμενιακῶν τὴν τοῦ Ἀλεξίου μαθόντες τύφλωσιν τὸν σφέτερον στρατηγὸν ἐποίησαν ἔμφρουρον. Ἦν δ' οὗτος ὁ Καμουλιανὸς ὁ πατρίκιος. Ὡς οὖν ἀνηνέχθη τοῦτο τῷ βασιλεῖ, στέλλει κατ' αὐτῶν σὺν δυνάμει Κωνσταντῖνον τὸν Ἀρτασήραν, καὶ τὸν χρυσόχειρα στρατηγὸν τῶν βουκκελλαρίων τυγχάνοντα. Καὶ κροτηθέντος πολέμου, πολλοὶ μὲν ἔπεσον ἀμφοτέρωθεν, τρέπονται δὲ οἱ βασιλικοὶ, καὶ ἄμφω ζωγρηθέντων τῶν στρατηγῶν, οὓς οἱ Ἀρμενιακοὶ αὐτίκα ἐτύφλωσαν. Εἶτα καὶ αὐτὸς ὁ κρατῶν κατ' αὐτῶν ἐξεστράτευσε, καὶ χειροῦται αὐτοὺς, καὶ τοὺς μὲν προὔχοντας ἀναιρεῖ, τοῖς δὲ λοιποῖς δήμευσιν τῶν ὑπαρχόντων τὸ ἐπιτίμιον ἔταξε. Χιλίους δὲ τῶν ἐκ τῆς αὐτῶν μητροπόλεως δεσμήσας, καὶ εἰς τὴν Μεγαλόπολιν ἐνεγκὼν, τὰς ὄψεις τε σφῶν καταστίξας ἐν γράμμασι, μέλανος ἐγχεομένου τοῖς στίγμασιν· ἔλεγε δὲ ἡ γραφὴ, *Ἀρμενιακὸς ἐπίβουλος*, διέσπειρε τούτους ἐν Σικελίᾳ, καὶ νήσοις ἄλλαις. Τὴν δὲ αὐτοῦ γυναῖκα Μαρίαν ἀποστέρξας οὗτος ὁ βασιλεὺς, ἀποκαρῆναι ταύτην ἐξεβιάσατο, συμβουλῇ, ὡς λέγεται, τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἵν' ὑπὸ πάντων μισηθείη, καὶ εἰς αὐτὴν πάλιν ἡ τῆς βασιλείας ἀντιπεριενεχθείη πᾶσα διοίκησις. Κἂν γὰρ συνῆν τῷ υἱῷ περὶ τὰ ἀνάκτορα, ἀλλ' οὐ συμμετεῖχε τῆς ἐξουσίας, μόνης δέ γε τῆς εὐφημίας, λίαν δ' ἐνόσει τὸ φίλαρχον. Μεταμφιασαμένης οὖν τῆς τοῦ κρατοῦντος συμβίου, καὶ περιβαλομένης ἀκούσης ἀντὶ τῆς βασιλείου στολῆς μοναζούσης ἄμφια μέλανα, Θεοδότην τινὰ κουβικουλαρίαν ἐκεῖνος ἠγάγετο (70), Αὐγούσταν στέψας αὐτήν. Εἶτα κατὰ τῶν Ἀράβων ἐπιστρατεύσας, τρόπαιον ἵστησι. Τοῦ μέντοι Καρδάμου, ὃν λόγος τῶν Βουλγάρων ἐγνώρισεν ἀρχηγὸν, φόρους ἀπαιτοῦντος αὐτῷ τελεῖσθαι παρὰ Ῥωμαίων, καὶ περὶ τούτου διαπεμψαμένου πρὸς τὸν κρατοῦντα, ἢ τὴν Θρᾴκην ἄχρι τῆς πόλεως ἀπειλοῦντος λῃσασθαι, ἐκεῖνος κόπρον ὑποζυγίων τῷ Βαρβάρῳ ἐπέστειλεν, ἐπιστείλας αὐτῷ, *Ὅτι γέρων εἶ, καὶ μὴ κοπιάσῃς ἐνταῦθα ἐρχόμενος· ἐγὼ δὲ μᾶλλον ἐλεύσομαι ἐπὶ σέ.* Καὶ αὐτίκα τὰς Ῥωμαϊκὰς ἀθροίσας δυνάμεις, ἀπῄει κατὰ Βουλγάρων, καὶ ἤδη πλησίον ἀλλήλων γενομένων τῶν στρατευμάτων, καὶ τοῦ βασιλέως εἰς μάχην προκαλουμένου τοὺς Βαρβάρους, ὁ Κάρδαμος σὺν τοῖς οἰκείοις στρατεύμασιν ἀποδειλιάσας, φυγᾶς ᾤχετο. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἄραβες κατὰ τοῦ Ἀμορίου χωρήσαντες, οὐδέν τι ἔσχον πρὸς τὴν πόλιν ἀνύσιμον, λείαν δὲ λαβόντες, ὑπέστρεψαν.

A perator incomposito agmine obviam profectus vincitur, multis et militibus et proceribus amissis. Quamobrem militares ordines in magna urbe congregati, de Nicephoro Cæsare, Constantini patruo, ad imperium evehendo consilia inierunt. Sed cum illa clam non fuissent, Nicephoro ipsi oculi sunt effossi, Christophoro, Nicetæ Anthimo et Eudocimo linguæ præcisæ. Sunt et Alexio Moseli de matris consilio eruti oculi. Cujus excæcatione Armeniaci cognita, Camulianum patricium, suum ducem in custodiam dederunt. Eo ad imperatorem relato, Constantinum Artaseram et Chrysochirem buccellariorum ducem cum copiis contra illos mittit. Prælio commisso, utrinque multi ceciderunt : sed imperatoriis profligatis, ambo duces B capti, et ab Armeniacis cæcati sunt. Post ipse imperator contra eos proficiscitur, victoriaque potitus, proceres occidit, cæteros publicatione bonorum multat. Sed mille ex eorum metropoli vinctos in magnam urbem misit, eorumque vultus compunxit, atramento litteris infuso, quæ erant, *Armeniacus insidiator*, eosque in Sicilia et aliis insulis dispersit. Uxorem Mariam, cum ejus pertæsum esset, tonderi coegit de consilio matris, ut aiunt, ut omnium odiis ab illo susceptis, summa rerum denuo ad ipsam rediret. Etsi enim cum filio in regia degebat, potestatis tamen particeps non erat, sed nominis duntaxat, cum imperii cupiditate supra modum æstuaret. Imperator igitur, C cum uxor ornatum regium invita cum nigro monastico **119** vestitu commutasset, Theodotam quamdam cubiculariam duxit, et augustali corona ornavit. Post prospere cum Arabibus dimicavit, et Cardamo Bulgarorum principi, qui per legatos tributa sibi a Romanis pendi postulabat : quod nisi fieret, Thraciam se usque ad urbem populaturum minabatur, stercora jumentorum misit, additis litteris : *Quia senex esset, supersedendum ei esse molestia itineris : nam seipsum ad eum venturum.* Ac statim Romanis legionibus coactis, contra Bulgaros est profectus. Cum ambo exercitus in propinquo essent, et imperator Barbaros ad bellum evocaret : Cardamus cum suis copiis territus fugam cepit. Sed et Arabes Amorium aggressi, re D infecta, præda duntaxat capta, discesserunt.

Variæ lectiones et notæ.

(70) *Θεοδότην τινὰ ἠγάγετο.* Nuptiarum benedictionem faciente Josepho M. Ecclesiæ œconomo, in quem gravius invehitur ob has incestas nuptias, et in Tarasium patriarcham Constantinopolit., qui eidem Josepho communicabat, Theodorus Studita in aliquot Epistolis editis a Baronio, an. 808 et seqq. ubi *conjugationis* voce utitur pro matrimonii sacramento.

XIII. — Plato monasterii Saccudionis abbas, cum Tarasio patriarcha communicare non sustinuit, quod ille imperatorem ad communionem admisisset, qui deserta uxore, aliam contra instituta Christianorum matrimonio sibi junxisset, quod factum, adulterium appellabat. Eum imperator in Palatinum carcerem compegit; sed mater illius defensionem ideo suscepit, quod filium probro affecisset. Prusam cum matre profectus, cum sibi filiolum natum esse audisset, matre illic relicta, propere reversus est. Tum illa nacta opportunitatem, tribunis militum largitionibus et pollicitationibus conciliatis, persuasit, ut promitterent se imperium filio ademptum, in eam solam collaturos. Quo impetrato, occasionem rei conficiendæ quæritabat. Verum imperatore, filioli, quem Leonem nominarat, obitum deplorante, ii qui matris contra eum insidiarum conscii erant, veriti ne mora interposita dilatoque facinore deprehensi perirent, ei subito sub horam nonam oculos in palatio crudelissime eruunt, parati non lumine duntaxat, sed vita etiam ipsa privare. Tum accidit ut sol per dies XVII non splenderet, sed obscuri et tenebrosi essent dies illi, quod haud scio fortuito ne acciderit, an ob Constantini excæcationem, ut tum hominibus videbatur, quasi divina Providentia cladem illam aversaretur filio a matre illatam. Oculi ei eruti sunt eodem die quo ipse patruum suum Nicephorum et Moselem excæcarat, et reliquis, ut dictum **120** est, linguas præciderat, annis interim quinque elapsis. Irene vero denuo imperium consecuta est. Adriano veteris Romæ papa mortuo, Leo suffectus est, vir reverendus et honorabilis : sed Adriani defuncti necessarii, populo contra illum concitato, ei læserunt oculos, non tamen ademerunt. Nam ii quibus mandata erat excæcatio, pepercerunt homini, ejusque miserti, extrinsecus oculos læserunt, sed lumine non privarunt. Qui cum deinde se ad Carolum Francorem regem contulisset, ab illo sedi Romanæ restitutus, inimicos suos ultus est : ab eoque tempore Roma prorsus Franci potiti sunt, Carolo a Leone coronato, et Romanorum imperatore appellato. Nam sub priore Justiniano Franci Germa-

A ΙΓ'. Πλάτων (71) δὲ ὁ καθηγητὴς τῆς Σακκουδίωνος μονῆς τῷ πατριάρχῃ Ταρασίῳ (72) κοινωνεῖν οὐκ ἠνείχετο ὅτι ἐκεῖνος τὸν βασιλέα εἰς κοινωνίαν ἐδέξατο, τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα καταλιπόντα, καὶ ἑτέρᾳ παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς συνοικήσαντα· μοιχείαν γὰρ ὠνόμαζε τὸ γενόμενον. Ὃν ὁ βασιλεὺς ἀγαγὼν ἐν τῷ παλατίῳ καθεῖρξεν· ἡ δὲ τούτου μήτηρ ἀντεποιεῖτο τοῦ Πλάτωνος ὅτι κατῄσχυνε τὸν υἱὸν αὐτῆς. Ἐκδημήσας δὲ τῆς πόλεως ὁ κρατῶν μετὰ τῆς οἰκείας μητρὸς, εἰς Προῦσάν τε γεγονὼς, καὶ μαθὼν τεχθῆναί οἱ παιδίον ἄῤῥεν, ἐκεῖ τὴν μητέρα καταλιπὼν, σπουδαίως ὑπέστρεψεν. Ἡ δὲ λαβομένη ἀδείας, τοὺς τῶν ταγμάτων ἄρχοντας δωρεαῖς τε καὶ ὑποσχέσεσιν ὑποποιησαμένη, πέπεικε συνθέσθαι καθελεῖν μὲν τὸν υἱὸν αὐτῆς, αὐτῇ δὲ B μόνῃ τὴν ἀναρχίαν περιποιήσασθαι. Καὶ συνθεμένων, εὐκαιρίαν ἐζήτει. Τέθνηκε δὲ τὸ τεχθὲν παιδίον τῷ βασιλεῖ, ὅπερ ὠνόμασε Λέοντα, καὶ ἐθρηνήθη παρὰ τοῦ πατρός. Οἱ δὲ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλῆς συνίστορες τῇ μητρὶ αὐτοῦ, δείσαντες μὴ τοῦ καιροῦ τριβομένου, καὶ ὑπερτεθειμένης τῆς πράξεως γνωσθῶσι, καὶ κατασχεθέντες ἀπόλωνται, σπεύσαντες συνέσχον τὸν βασιλέα ἐν τῷ παλατίῳ, καὶ περὶ ὥραν ἐννάτην τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὠμότατα ἐξορύττουσι (73), προνοούμενοι μὴ μόνον τοῦ φωτὸς στερηθῆναι αὐτὸν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ὅτε συνέβη ἐφ' ἡμέρας ἑπτακαίδεκα μὴ λάμψαι τὸν ἥλιον, ἀλλ' ἀλαμπεῖς εἶναι καὶ σκοτώδεις τὰς ἡμέρας ἐκείνας, οὐκ οἶδα εἴτε τυχαίως οὕτω συμβὰν, εἴτε C καὶ διὰ τὴν τοῦ Κωνσταντίνου τύφλωσιν, ὡς τηνικαῦτα τοῖς ἀνθρώποις ἐδόκει, οἷα τῆς θείας προνοίας νεμεσησάσης τῷ πάθει, ὡς ἐκ μητρὸς εἰς υἱὸν γενομένῳ. Καὶ ὁ μὲν οὕτω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξώρυκτο κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐκεῖνος τὸν θεῖον αὐτοῦ Νικηφόρον καὶ τὸν Μωσηλὲ ἐξετύφλωσε, καὶ τῶν λοιπῶν, ὡς εἴρηται, τὰς γλώσσας ἀπέτεμε, πέντε μεταξὺ παρεληλυθότων ἐνιαυτῶν. Ἡ δὲ Εἰρήνη καὶ αὖθις τῆς μοναρχίας ἐπείληπτο. Καὶ ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ τοῦ πάπα θανόντος Ἀδριανοῦ, Λέων κεχειροτόνητο, ἀνὴρ αἰδοῖος καὶ τιμιώτατος. Οἱ δὲ τῷ θανόντι Ἀδριανῷ προσήκοντες στασιάσαι τὸν λαὸν ἠρέθισαν κατ' αὐτοῦ, καὶ συσχόντες αὐτὸν, ἐλωβήσαντό οἱ τὰ ὄμματα, ἀλλ' οὐκ ἐξετύφλωσαν. Οἱ γὰρ ἐπιτραπέντες τὴν τύφλωσιν

Variæ lectiones et notæ.

(71) *Πλάτων δέ*. Totam hanc controversiam attigimus in *Gloss. med. Græcit.* in v. Μοιχιανοί. Fuit porro hic Plato Secundionis monasterii hegumenus (*præceptorem* perperam verterat interpres) alter a Platone monasterii Studii abbate, cujus infra mentio est in Michaele Rhangabe. Fuit etiam S. Plato, frater S. Antiochi, cui ædes sacra Constantinopoli ædificata ab Anastasio Dicoro, ut observamus in nostra *Constantinopoli*, cujus situs indicatur in Synaxario ms. 18 Nov. Ἡ δὲ σύναξις αὐτοῦ τελεῖται ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτοῦ τῷ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις. Theodorus Studita in Vita ejusdem S. Platonis, n. 26 : Κωνσταντῖνος ὁ τῆς Εἰρήνης ῥάδαμνος, οὗ ἡ πίστις μὲν ὀρθὴ ἐκ μητρικῆς εὐσεβείας ἐσφραγισμένη, ὁ βίος δὲ σαμβὸς ἐξ αὐτοκρατορικῆς ἀκολασίας οἰστρηλατημένος· ἄρτι γὰρ κρατήσας ἐν νεαζούσῃ ἡλικίᾳ ὁμοῦ μὲν τῆς D μητρῴας αἰδοῦς καὶ φυλακῆς ἀφηνιάσας, ὁμοῦ δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ὑπερφρονήσας, ἐκβαλὼν τὴν νομίμως αὐτῷ συναφθεῖσαν γυναῖκα, μοιχεύει κατὰ τὸν Ἡρώδην, etc. Mox narrat ut has adulterinas nuptias redarguerit, et in exsilium missus sit.

(72) *Τῷ πατριάρχῃ Ταρασίῳ*. At hisce ridiculis et nefastis nuptiis fortiter antea restiterat Tarasius, ut scribit Ignatius episcopus in ejusdem Tarasii Vita, c. 7; sed et utrique nuptiales corollas imponere abnuerat.

(73) *Ἐξορύττουσι*. Matre inscia, nec tanti facinoris participe. Georgius Hamartolus in Chron. ms. Καὶ δὴ παραγενομένου ἐν τῷ παλατίῳ, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ μὴ παρούσης, μήτε γινωσκούσης τὴν βουλὴν αὐτῶν, ἐκτυφλοῦσιν αὐτὸν, καὶ μετὰ χρόνον τινὰ τέθνηκε.

ἐφείσαντο τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἔξω τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἐλυμήναντο, τοῦ δὲ φωτὸς αὐτὸν οὐκ ἐστέρησαν. Ὃς μετέπειτα τῷ τῶν Φράγγων ῥηγὶ προσρυεὶς Καρούλῳ, παρ' ἐκείνου εἰς τὸν τῆς Ῥώμης ἀποκατέστη θρόνον, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀντημύνατο, ἐξότου καὶ ἡ Ῥώμη ὑπὸ τοὺς Φράγγους ἐγένετο, τοῦ Καρούλου ταινιωθέντος παρὰ τοῦ Λέοντος, καὶ βασιλέως Ῥωμαίων ὀνομασθέντος. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ προτέρου Ἰουστινιανοῦ τῇ Ἰταλίᾳ ἐπῆλθον οἱ Φράγγοι, ἐκ γένους ὄντες τῶν Γερμανῶν, ὡς ἄνω που εἴρηται, καὶ ἦσαν τοῖς Ῥωμαίοις πολέμιοι. Ἐπὶ δὲ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὁ τότε πάπας Γρηγόριος, διὰ τὴν ἐκείνου κακοδοξίαν ἀποστὰς τοῦ ὑπείκειν ἐκείνῳ τῷ ἀσεβεῖ βασιλεῖ, καὶ δασμοφορεῖν, καὶ τοῦ κοινωνεῖν τοῖς ἀσεβῶς προεστῶσι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐσπείσατο τοῖς Φράγγοις, καὶ τὰς B πρὸς ἐκείνους μάχας κατέλυσεν. Ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης ὁ πάπας Λέων καὶ εἰς τὴν Ῥώμην αὐτοὺς εἰσεδέξατο, καὶ οὕτω τῆς Ἰταλίας πάσης καὶ τῆς Ῥώμης αὐτῆς ἐκυρίευσαν. Τῆς Εἰρήνης δὲ μοναρχησάσης, ὡς λέλεκται, οἱ ἀνδράδελφοι αὐτῆς καθειργμένοι τυγχάνοντες, ἠδυνήθησαν τῇ Μεγάλῃ προσφυγεῖν ἐκκλησίᾳ, παρά τινων νεωτεριστῶν εἰς τοῦτο ἀναπεισθέντες. Ἀέτιος οὖν ὁ εὐνοῦχος μέγα τότε παρὰ τῇ βασιλίσσῃ δυνάμενος, ἀπελθὼν, καὶ πίστεις αὐτοῖς παρασχὼν ὡς οὐδὲν δεινὸν πείσονται, ἐξήνεγκε τῆς ἐκκλησίας αὐτοὺς, καὶ εἰς Ἀθήνας ἀπήχθησαν ὑπερόριοι. Κἀκεῖ διαγόντων αὐτῶν, τινὲς τῶν τῆς Ἑλλάδος προσῆλθον τῷ ἄρχοντι τῶν Σθλαβικῶν ἐθνῶν, δεόμενοι αὐτοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς, καὶ ἕνα προχειρίσασθαι βασιλέα, C καὶ ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων. Μηνυθέντος δὲ τούτου τῇ βασιλίδι, προστάξει ἐκείνης ἀπετυφλώθησαν ἅπαντες. Ὁ δὲ τῶν Φράγγων ἀρχηγὸς Καροῦλος βασιλεὺς Ῥωμαίων παρὰ τοῦ πάπα Λέοντος, ὡς εἴρηται, ἀναγορευθεὶς, πρέσβεις ἔπεμψε πρὸς τὴν Εἰρήνην, ζητῶν συζευχθῆναι αὐτῇ κατὰ συμβίωσιν γαμικήν. Καὶ οὐδ' ἐκείνῃ τοῦτο ἀβούλητον ἔδοξε, καὶ γέγονεν ἂν, εἰ μὴ ὁ ἐκτομίας Ἀέτιος παραδυναστεύων, πᾶσαν ἐκίνησε μηχανὴν εἰς τὸ μὴ ἀποτελεσθῆναι τὴν συζυγίαν. Οὗτος γὰρ μέγα δυνάμενος ἐν τοῖς βασιλείοις, τὸν οἰκεῖον ὅμαιμον Λέοντα ἀξιῶσαι τῆς βασιλείας διὰ μελέτης πεποίητο, ὃς δὴ Λέων διὰ σπουδῆς τοῦ Ἀετίου μόνος αὐτὸς στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας προὐβέβλητο· ὁ δέ γε Ἀέτιος τῶν ἑῴων ἦρχε θεμάτων τοῦ Ὀψικίου καὶ τῶν Ἀνατολικῶν. Κἀντεῦθεν ὑπερφρονήσας τῶν ἐν τέλει περιεφρόνει, καὶ ἀλαζονικῶς αὐτοῖς προσεφέρετο. Οἱ δὲ τούτοις ἀχθόμενοι, βούλευμα κατὰ τῆς βασιλίσσης συνέθεντο, καὶ τὸν πατρίκιον Νικηφόρον καὶ γενικὸν λογοθέτην παραλαβόντες, βαθείας νυκτὸς ἦλθον εἰς τὴν Χαλκῆν, τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης νοσούσης, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς τῷ ἐν τοῖς Ἐλευθερίου κειμένης· εἶπον οὖν τοῖς ἐκεῖσε φυλάττουσι, παρὰ τῆς βασιλίσσης σταλῆναι, ἵνα βασιλέα τὸν Νικηφόρον ἀναγορεύσωσιν, ὡς ἂν οὕτω παύσηται ὁ πατρίκιος Ἀέτιος βιαζόμενος αὐτὴν τὸν ἑαυτοῦ σύγγονον προχειρίσασθαι βασιλέα. Πιστεύσαντες οὖν τοῖς ταῦτα λέγουσι πατρικίοις τῶν περιφανῶν οὖσι, καὶ αὐτοὶ τὸν Νικηφόρον σὺν ἐκείνοις εἰς βασιλέα εὐφήμησαν, καὶ οὕτω παραχωρηθέντες εἰς τὸ μέγα εἰσῆλθον ἀνάκτορον. Εἶτα δι' αὐτῆς τῆς νυκτὸς ὄχλον ἀθροίσαντες σύγκλυδα, διὰ πάσης τῆς ἀγορᾶς πρὸ τῆς ἡμέρας τὴν τοῦ Νικη-

A nica stirpe oriundi Italiam invaserunt, ut supra est expositum, fuerunique Romanorum hostes. Sed sub Leone Isauro, temporis illius papa Gregorius, ob perversam opinionem ab illo imperatore impio defecit, eique tributum pendere recusavit, neque sibi quidquam esse rei voluit cum impiis Ecclesiæ Constantinopolitanæ gubernatoribus, omissisque bellis, pacem cum Francis fecit. Sub Constantino porro et Irene, papa Leo eos etiam Romam admisit: sic et Italia universa et ipsa Roma sunt potiti. Irene monarchiam, ut dictum est, adepta, fratres mariti ejus carcere elapsi, in Magnam ecclesiam confugerunt, a quibusdam novarum rerum studiosis incitati. Aetius igitur eunnchus, qui multum apud imperatricem B auctoritate valebat, fide impunitatis data, eos ecclesia eductos Athenas relegavit. Ibi cum agerent, Græci quidam Sclavicarum gentium principem convenere, orantes ut eos inde educeret, et unum ex eis imperatorem designatum, in urbem imperatoriam reduceret. Quæ res eum ad imperatricem delata esset, omnibus eruti sunt oculi. At Francorum dux Carolus, imperator Romanorum a papa Leone, ut dictum est, appellatus, missis ad Irenem legatis nuptias illius ambiit, cum nec illa ab eo conjugio abhorreret: resque confecta esset, nisi eunuchus Aetius, potestatis particeps, omnem lapidem, ut aiunt, movisset, ne id conjugium perficeretur. Nam, cum in regia multum posset, fratrem suum Leonem C ornare imperio meditabatur, [121] quem insigni studio ad præturam Thraciæ et Macedoniæ solum evexerat, cum ipse provinciis Opsicii orientalibus præesset. Unde elatus viros honoratos despiciebat, et arroganter tractabat. Quod illi ægre ferentes, consilium contra imperatricem inierunt, adhibitoque patricio Nicephoro, generali logotheta, profunda nocte in Chalcem venerunt, Irene ægrotante et in ædibus suis Eleutherianis decumbente: ac satellitibus dixerunt se ab imperatrice missos esse, ut Nicephorum imperatorem designarent, ut patricius Aetius eam cogere desineret ad fratrem suum imperatorem decernendum. Illi viris patriciis ob eorum dignitatem fide habita, ipsi etiam una D cum illis Nicephorum imperatorem salutarunt, atque ita in regiam illi admissi sunt. Deinde ea ipsa nocte turba promiscua collecta, Nicephori designationem per totum forum ante diluculum publicarunt, et Irenes ædibus in quibus tum agebat, custodiam adhibuerunt. Die jam illucescente, eam in orientalem regiam traductam concluserunt: postea Magnam ecclesiam sunt ingressi, ut ibi Nicephorus diademate ornaretur, et imperator proclamaretur; idque factum est.

φόρου πεποίηντο ἀναγόρευσιν, καὶ τῷ τῆς Εἰρήνης οἴκῳ, καθ' ὃν διῆγε τότε, φρουρὰν περιέστησαν. Ἡμέρας δὲ ἤδη ἐπιφανείσης, καὶ εἰς τὰ πρὸς ἕω βασίλεια μεταγαγόντες αὐτὴν, καὶ κατακλείσαντες, εἰς τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν ἀφίκοντο, ἵν' ἐκεῖ ταινιωθείη ὁ Νικηφόρος, καὶ αὐτοκράτωρ ἀναῤῥηθείη· ὃ δὴ καὶ γέγονε.

XIV. Imperio sic arrepto Nicephorus postridie ad imperatricem venit, quæ a satellitibus custodiebatur, seque dixit invitum ad id dignitatis fastigium evectum esse, quod sibi cordi non sit, eamque bono animo esse jussit, ut quæ nihil non impetratura esset, quod dominæ a servo præstari oporteret, et ut imperatorii thesauri omnes sibi monstrarentur petiit. Illa respondit : *Se res suas commendasse Deo, et amissionem imperii peccatis suis ascribere, illiusque proclamationem divinitus contigisse judicare, ac adorare eum ut a Deo designatum, et petere ut suæ imbecillitati parceret, seque in ædibus suis ætatem degere pateretur.* Ad hæc ille, si nihil ex absconditis thesauris celaret, se et hoc ei concessurum, et si quid aliud placeret, promisit, eaque de re jusjurandum ab ea exegit. Cum illa jurasset, maximamque pecuniam demonstrasset, statim eam in insulam Principis, in qua monasterium Irene struxerat, relegavit. Fuit enim Nicephorus pecuniæ avidissimus, avaritia inexplebili, summaque perfidia, et, ut **122** ita dicam, omnis improbitatis diversorium, ac ne ad exiguum quidem tempus benignitatem erga subditos simulare potuit, sed statim injuriis implevit omnia : ac ne iis quidem pepercit, quorum opera ad imperium pervenerat. Nam Triphylium veneno sustulit, Bardanem patricium et ducem, cognomento Turcum, ab orientalibus legionibus sive volentem sive nolentem, imperatorem salutatum (nam utrumque fertur), accersivit promissaque impunitate, factum monarchum in insulam Protam transvectum, ubi monasterium struxerat, luce privavit, quibusdam clam missis, ut ipso invito id factum esse videretur, mœroremque præ se ferens, jurejurando negavit se illius facinoris esse conscium. Constantinum Irenæ filium ascivit, ab eoque obsequiis delinito impetravit ut sibi magnam pecuniam in muro quodam ædificiis obsepto conditam demonstraret. Cum autem se omnibus invisum esse cerneret, veritus ne Irenem in propinquo degentem in imperium reducerent, eam custodibus adhibitis, Lesbum relegavit, ubi præmœrore mortua est. Filium Stauracium hominem odiosissimum et simplicem, neque forma neque prudentia regno digna præditum coronavit. Patriarcha Tarasio prima jejuniorum hebdomade defuncto, inclytus Nicephorus a secretis, Dominica Paschatis communi suffragio patriarcha est electus : cui electioni Plato et Theodorus, qui præfectus seu abbas Studiensis monasterii fuerat, se opposuerunt, quod Nice-

A ΙΔ'. Οὕτω τῆς αὐταρχίας ὁ Νικηφόρος (74) δραξάμενος τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ πρὸς τὴν βασίλισσαν ἧκεν, οὖσαν ὑπὸ φρουρούς, ἄκων προαχθῆναι λέγων εἰ, τὴν ἀρχὴν τὴν βασίλειον. Μηδὲ γὰρ εἶναι αὐτῷ πρὸς βουλῆς, καὶ θαῤῥεῖν αὐτὴν ἀναπείθων, ὡς οὐδενὸς ἀτυχήσουσαν, τῶν παρὰ δούλου ὀφειλομένων πρὸς δέσποιναν γίνεσθαι. Ἠξίου δὲ τοὺς βασιλικοὺς ὑποδεῖξαι πάντας αὐτῷ θησαυρούς. Ἡ δὲ, *Τὰ κατ' ἐμὲ*, φησὶ πρὸς αὐτὸν, *ἀναθεμένη Θεῷ, τὴν μὲν ἔκπτωσιν τῆς βασιλείας ἐπιγράφω ταῖς ἁμαρτίαις μου, τὴν δὲ σὴν ἀνάῤῥησιν λογιζομένη ἀπὸ Θεοῦ, ὡς ἐξ ἐκείνου προβληθέντα σε προσκυνῶ, καὶ ἀξιῶ φείσασθαί μου τῆς ἀσθενείας, καὶ ἐᾶσαι διάγειν με ἐν τῷ οἴκῳ μου.* Κἀκεῖνος· *Εἰ μή τι ἀποκρύψῃς τῶν τεθησαυρισμένων ἐν* B *ἀποκρύφοις, ἔσται σοι καὶ τοῦτο*, φησὶ, *καὶ εἴ τι σοί ἐστι πρὸς ἀρέσκειαν ἕτερον*· καὶ ὅρκον ἐξ αὐτῆς περὶ τούτου ἀπῄτησεν. Ἡ δὲ ὤμοσε, καὶ πλεῖστα ὑπέδειξε. Καὶ ὃς αὐτίκα εἰς τὴν νῆσον αὐτὴν ὑπερώρισεν, ἣ τοῦ Πρίγκιπος ἐπωνόμασται, ἐν ᾗ μονὴν ὑπῆρχε δομησαμένη. Ἦν γὰρ ὁ Νικηφόρος φιλοχρηματώτατος λίαν, ἀπληστότατός τε καὶ ἀπιστότατος, καὶ κακίας ἁπάσης, ὡς εἰπεῖν, καταγώγιον. Καὶ οὐδ' ὑποκριθῆναι πρὸς βραχὺ τέως ἠνέσχετο πρὸς τοὺς ὑπηκόους χρηστότητα, ἀλλ' αὐτίκα πάσης ἀδικίας τὰ πάντα ἐπλήρωσε. Καὶ οὐδὲ τῶν συναραμένων αὐτῷ εἰς τὸ βασιλεῦσαι ἐφείσατο, ἀλλὰ τὸν μὲν Τριφύλλιον φαρμάκῳ ἀνεῖλε· τὸν δὲ πατρίκιον Βαρδάνην καὶ στρατηγὸν C τῶν Ἀνατολικῶν, ᾧ Τοῦρκος ἦν ἐπίκλησις, ἀναγορευθέντα εἰς βασιλέα παρὰ τῶν ἑῴων ταγμάτων, εἴτε θέλοντα, εἴτε ἄκοντα (λέγεται γὰρ ἀμφότερα), εἶτα μεταμεληθέντα, καὶ πίστεις ἀπαθείας παρ' αὐτοῦ εἰληφότα, μοναχόν τε γενόμενον, καὶ εἰς τὴν νῆσον, τὴν λεγομένην Πρώτην, διαπεραιωθέντα, ὅπου ἦν δειμάμενος μοναστήριον, στείλας κρυφίως τινὰς, ὡς δοκεῖν ἀγνοοῦντος αὐτοῦ πεπρᾶχθαι τὸ ἔργον, ἐστέρησε τοῦ φωτὸς, καὶ λυπεῖσθαι ἐσχηματίζετο, καὶ ἐξώμνυτο ἀμέθεκτος εἶναι τοῦ τοιούτου τολμήματος. Τὸν δὲ τῆς Εἰρήνης υἱὸν τὸν Κωνσταντῖνον προσελάβετο καὶ ὑπεποιεῖτο, ἵν' αὐτῷ ὑποδείξῃ κρυπτόμενα χρήματα. Κἀκεῖνος ὑπέδειξεν ἐν τοίχῳ περιῳκοδομημένῳ πολλά. Συνεὶς δὲ ὁ D βασιλεὺς Νικηφόρος ἀχθομένους αὐτῷ ἅπαντας, καὶ δείσας μὴ τὴν Εἰρήνην αὖθις ἐγγὺς οὖσαν λαβόντες εἰς τὴν βασιλείαν ἐπαναγάγωσιν, εἰς τὴν Λέσβον αὐτὴν ὑπερόριον ἔθετο, καὶ φρουροὺς ἐπιστήσας αὐτῇ, ἔνθα τῇ λύπῃ καταποθεῖσα, τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησεν. Ἔστεψε δὲ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σταυράκιον ὁ Νικηφόρος, εἰδεχθῆ τε λίαν ὄντα καὶ ἀφελῆ, καὶ μήτε εἶδος, μήτε μὴν γενναιότητα, μήτε σύνεσιν

Variæ lectiones et notæ.

(74) *Νικηφόρος*. Is dicitur ἀνδράδελφος Εἰρήνης, in Chronico ms. ab Adamo ad Leonem Phil. levir Irenes imperatricis, quod ab aliis scriptoribus nescio an observatum.

ἔχοντα τυραννίδος ἐπάξια. Τοῦ μέντοι πατριάρχου Ταρασίου τὸν βίον μετηλλαχότος κατὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα τῶν νηστειῶν, Νικηφόρος ὁ ἀοίδιμος ψήφῳ κοινῇ κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα Κυριακὴν, πατριάρχης κεχειροτόνητο (75), Ἀσηκρῆτις τυγχάνων (76). Πλάτωνος καὶ Θεοδώρου τοῦ γεγονότος ἡγουμένου τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς στασιασάντων (77) διὰ τὴν τοῦ μάκαρος ἐκείνου χειροτονίαν, ὅτι ἀθρόως ἐκ λαϊκῶν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν προσεχειρίστο, καίτοι τοιούτου πολλάκις πραχθέντος. Οὓς καὶ ἀπελάσαι τῆς πόλεως ὁ βασιλεὺς ἐβουλεύσατο, οὐ μὴν καὶ εἰς ἔργον τὸ βούλημα ἤνεγκεν. Εἰσὶ δ' οἳ λέγουσι σκῆψιν εἶναι τὸ στασιάσαι αὐτοὺς διὰ τὸ ἐκ λαϊκῶν γενέσθαι πατριάρχην τὸν ἱερὸν Νικηφόρον, τὸ δ' ἀληθὲς αἴτιον φιλαρχίαν εἶναι. Ἠβούλοντο γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ἐγκρατεῖς αὐτοὶ γενέσθαι, καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιβῆναι θρόνου περὶ πλείστου πεποίηντο. Τῷ δὲ υἱῷ αὐτοῦ Σταυρακίῳ ἀγαγέσθαι γυναῖκα ὁ βασιλεὺς βουληθεὶς, Θεοφανὼ τὴν Ἀθηναίαν, προσγενῆ τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης οὖσαν, καὶ ἤδη κατηγγυημένην ἀνδρὶ, διαζεύξας αὐτοῦ ἀθέσμως, τῷ Σταυρακίῳ συνέζευξε. Πανσπερμία δὲ παντοδαπῆς κακίας οὗτος τυγχάνων ὁ αὐτοκράτωρ οὐ διέλιπεν ἄλλα ἐπ' ἄλλοις εἰς συντριβὴν τῶν ὑπηκόων ἐπινοούμενος. Ὀλίγων δ' ἐπιμνησθήσομαι, τὰ πολλὰ παραλιπὼν, ἵν' ὡς ἐκ πλήρους πίθου γεῦμα ταῦτα τοῖς τῇ ἱστορίᾳ ἐντυγχάνουσιν ἔσοιτο. Στρατεύεσθαι τοὺς ἀπόρους ἐκ τῶν θεμάτων ἐθέσπισε, καὶ παρὰ τῶν ὁμοχώρων ὅπλα τε αὐτοῖς χορηγεῖσθαι καὶ ἀναλώματα, καὶ τὰ τῶν ἀπόρων τέλη τοὺς εὐποροῦντας εἰσπράττεσθαι, ὃ Ἀλληλέγγυον ὠνομάσθη. Ἐπόπτας προὐβάλλετο, ἐπισκήπτων ἐπαύξειν σφᾶς τὰ δημόσια, ἀπαιτεῖσθαι δὲ καὶ ὑπὲρ Χαρτιατικοῦ ἐπὶ τῷ νομίσματι δύο κεράτια. Οἳ καὶ τὰ κρείττω τῶν ἀκινήτων ἐκ τῶν δεσποτῶν ἀφαιρούμενοι, τῷ δημοσίῳ ἀφώριζον. Τούτου καὶ ἡ τοῦ Καπνικοῦ ἐπίθεσις ἐννόημα κάκιστον, ἐπαχθέντος τοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ πτωχείων, γηροκομείων τε καὶ μοναστηρίων παροίκοις, καὶ παντὶ μήτε γῆν ἔχοντι μήτε τέλος. Καὶ τὸ τοὺς ἐξ ἀπόρων ὅπως δήποτε εἰς εὐπορίαν μετενεχθέντας χρήματα ἀπαιτεῖσθαι, ὡς εὑρετὰς θησαυρῶν. Καὶ τὸ τοὺς τῶν νηῶν κτή-

A phorus homo plane laicus episcopatum adeptus esset, quamvis id sæpe acciderat. Eos imperator urbe pellere in animo habuit; sed id consilium non est executus. Sunt qui illos crimen illud laicæ conditionis ambitioni suæ prætexuisse dicant, cum revera ipsi Ecclesiæ dominari, et pontificium Constantinopolis solium conscendere impense cuperent. Imperator filio uxorem daturus, Theophanonem Atheniensem, Irenes imperatricis cognatam, jam viro desponsam, matrimonio nefarie dirempto, Stauracio conjunxit, cumque colluvio quædam et sentina omnium vitiorum esset, alia atque alia ad subditos atterendos comminisci non destitit, quorum plerisque omissis, paucorum mentionem faciam, **123** gustum duntaxat tanquam B de pleno dolio lectoribus præbiturus. Inopes provinciarum militare jussit, eisque a finitimis arma et stipendia præberi, et inopum vectigalia exigi a locupletibus, quæ constitutio Allelengyon, quod alii pro aliis sponderent, appellata est. Designavit et inspectores, quibus mandavit ut publica vectigalia augerent, et pro Chartiatico in singula nomismata binæ siliquæ poscerentur. Illi etiam fundos optimos quosque dominis ereptos, fisco assignarunt. Hujus inventum pessimum est etiam Capnici impositio, parœcis Ecclesiarum, monasteriorum, earumque ædium in quibus vel pauperes vel senes alebantur, mandati, et cuivis eorum qui neque fundos neque reditus habebant. Ab iis etiam qui quomodocunque e pauperibus divites C evaserant, tanquam thesauros reperissent, pecuniam exigi jussit. Naucleros agros emere a publico coegit, homines vel quid esset agricultura ignorantes, idque ad provinciales naucleros pertinuit. Qui autem Constantinopoli degebant, singuli duodenas auri libras fisco pro usura pensitabant, ultra cætera onera quæ navibus incumbebant. Præterea quos vel mercatores vel officinarum magistros pecuniosos esse norat, iis, maxima parte adempta, perexiguum quiddam relinquebat, ut cuidam cereorum venditori fecit, quem cum magnæ pecuniæ dominum esse cognovisset, accersitum manu illius suo capiti imposita, juratum

Variæ lectiones et notæ.

(75) *Πατριάρχης κεχειροτόνητο.* Invitus, multumque renitens, cum abdicatis Palatinis negotiis in quamdam rupem asperam in Propontide haud paucis ab urbe regia stadiis secedens vitam agere solitariam decrevisset; unde tandem a Nicephoro imp. clero et senatu Constantinopolitano evocatus, unanimi omnium consensu patriarcha electus est. Ita enim ille in Epistola ad Leonem III, PP. Ἀπεσπάσθην τῆς φίλης ἐρημίας, καὶ ἐπὶ τὴν βασίλειον πόλιν ἤχθην, ὡς ὑπὸ Θεῷ μάρτυρι, ψήφῳ καὶ κρίσει τῶν τηνικαῦτα ἐν τοῖς βασιλείοις ἐνιδρυμένων θώκοις, τοῦ τε κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας ἱεροῦ συστήματος, καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς, συμβραβευόντων ἀπαραίτητά τε καὶ ἀσυγχώρητα· ἐπειδήπερ ἤδη τῆς βασιλίδος τὸν βίον μετήλλαξεν, οἷά περ ἄνθρωπος τὸν ἀνθρώπινον οἵ γε καίτοι πολλὰ ὑπερτιθέμενον καὶ ἀπαυθαδειαζόμενον, ἐπὶ τὸν ἱερατικὸν τουτονὶ θρόνον προήγαγον, τυραννίδος μᾶλλον ἢ πειθοῦς D ἔργον γινόμενον.

(76) *Ἀσηκρῆτις τυγχάνων.* Idem Nicephorus. Ἡνίκα τοίνυν εἰς ἄνδρας ἐτέλουν, τὸ νέον τῆς ἡλικίας παραμειψάμενος, ἤδη περὶ τὰς βασιλείας ἐπιχωριάζων αὐλὰς, στρατείας τινὸς ἐπεχύρησα, καὶ ταύτης οὐκ ἀργοὺς καὶ ἀνειμένης, ἀλλὰ τῆς διὰ χειρῶν καὶ καλάμων ἐκπονουμένος· καὶ γὰρ τῶν βασιλικῶν ὑπογραφεὺς ἐτύγχανον ὤν. Ἀσηκρῆτις δὲ τούτους καλεῖν εἰώθασι τῆς Λατινικῆς γλώττης.

(77) *Στασιασάντων.* Huc spectant quæ deinceps scribit idem Nicephorus, dum ait invidorum obtrectationibus obnoxium se esse, eorumque pravitatem non mediocriter se habere: Ἔπειτα δὲ ἰδὼν καὶ τῆς ἀρχῆς τὸ ἐπείσακτον καὶ ἐπίφθονον, τῶν βασκαινόντων ὑπείδομαι τὸ δολερὸν καὶ κακόηθες, εἰ πάντη ἐπιτηρεῖν σπουδάζουσι τὰ ἡμέτερα εὖ καὶ ὡς ἑτέρως ἔχοντα, etc.

dicere coegit, quantum auri haberet? Illo centum **A** libras affirmante, ut eas afferret hominem hortatus est. Iis allatis: *Non tibi opus est*, inquit, *tanto auro*; et decem libris illi relictis, ipse reliquas sibi vindicavit, cumque suæ mensæ adhibuit, unum imperatorium prandium xc libris auri non sponte mercatum.

τορας γῆν ὠνεῖσθαι ἀπὸ τοῦ δημοσίου, ἀνθρώπους οὐδ' ὅ τί ἐστι γεωργία γινώσκοντας, καὶ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς θέμασιν οἰκούντων ναυκλήρων ἐγίνετο. Τοῖς δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει νηῶν κτήτορσι προσερρίπτει ἀνὰ δώδεκα λίτρας ἑκάστῳ χρυσίου, ἵνα βαρῶν τόκον καταβάλλῃ τῷ δημοσίῳ, τῶν ἄλλων τῶν τοῖς πλοίοις ἐπικειμένων ἐπέκεινα. Καὶ οὓς δ' ἂν ἔμαθον τῶν ἐμπόρων ἢ ἐργαστηρίων προϊσταμένων πολλῶν εὐπορεῖν, στέλλων ἀφῃρεῖτο τὰ χρήματα, πολλοστόν τι μέρος ἐκείνοις ἐῶν, οἷον καὶ ἐπί τινι πράτῃ κηρίων εἰργάσατο. Μαθὼν γὰρ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον κύριον εἶναι χρημάτων πολλῶν, μεταπέμπεται αὐτὸν, καὶ, Ἐπίθες σου, φησὶ, τὴν χεῖρα τῇ κεφαλῇ μου, καὶ ὄμοσον κατ' αὐτῆς πόσον σοι χρυσίον ἐστί; Τοῦ δὲ βιασθέντος τοῦτο ποιῆσαι, καὶ ὀμόσαντος ἑκατὸν ἔχειν λίτρας, ἐνεχθῆναι ταύτας παρεκελεύσατο. Ὡς οὖν ἐκομίσθησαν, *Οὐ χρεία σοι τοσούτου*, εἶπε, *χρυσοῦ*. Δέκα γοῦν λίτρας αὐτῷ ἐπιτρέψας λαβεῖν, τὰς λοιπὰς αὐτὸς ᾠκειώσατο, ὁμοδίαιτον αὐτὸν τηνικαῦτα πεποιηκὼς, ἐνενήκοντα χρυσίου λιτρῶν τὸ συναριστῆσαι τῷ βασιλεῖ οὐχ ἑκόντα πριάμενον.

XV. Hujusmodi multis rationibus excogitatis **B** Nicephorus, ad quas solertissimo erat ingenio, subditos omnes affixit, omnibus odio fuit. Quamobrem vir quidam ignotus stricto gladio in regiam ad eum occidendum accurrit, concursuque facto, quosdam esse percussit, comprehensus et quæstionibus adhibitus, nihil de quoquam protulit, simulataque insania inclusus est. Nicephorus Manichæis, et iis qui Athingani vocantur, in oraculis, auguriis **124** et arcanis magicis usus est. Unde in Romanis provinciis dispersum id hominum genus, multorum simplicium fidem corrupit. Agareni sub eo Romanis provinciis, crebris expeditionibus, multas clades intulerunt, ac præter cætera, etiam Euchaitorum metropolim ceperunt. Ac illi Orientem populati sunt, Bulgari Occidentem. **C** Imperator igitur cum bellum adversus Bulgaros suscipere decrevisset, et quidam ex ejus intimis ei suasisset, ut subditos clementius tractaret. *Nam omnes*, inquit, *contra nos vociferantur: et si quid adversi nobis acciderit, omnes casu nostro lætabuntur*. Respondit ille: *Deus cor meum quemadmodum Pharaonis induravit. Ne quid igitur a me bonum iis eventurum exspectato, qui in manu mea sunt*. Accersitis igitur undique legionibus, in Bulgariam profectus, Crumo genti imperante, principio secunda fortuna usus est, ut et aulam illius caperet (sic enim Bulgari sui principis habitationem appellabant), et conclavibus ut suis sigilla imprimeret, et multos suorum ob spoliorum rapinam multaret. Crumo autem fractis animis **D** supplicante ut genti parceret, et quibus ipse vellet conditionibus pacem daret, successu elatus nullas conditiones admisit. Crumus igitur desperatis rebus, sibi jam de ipsa vita dimicandum ratus, coactis suis copiis, easque cohortatus, castra Romanorum noctu invadit, omnibus sine excubiis dormientibus (neque enim in tanta desperatione unquam ausuros secum Barbaros congredi putabant), statim in tabernaculum imperatoris facto impetu Nicephorus occisus est: quo autem pacto, ignoratur. Fertur enim a suis ex odio per insidias interfectus, sive cædem hominis pestilentis auspicatis, sive a Barbaris inchoatam exsecutis. Est et Stauracius inter humerum dextrum et jugulum

ΙΕ'. Τοιαῦτα πολλὰ ὁ Νικηφόρος κατὰ τῶν ὑπηκόων ἐπινοῶν (ἦν γὰρ ποριμώτατος ἐν τοιούτοις) πᾶσαν αὐτοῖς ἐπήνεγκε κάκωσιν, καὶ ὑπὸ πάντων μεμίσητο. Ὅθεν ἀγνωστός τις ἀνὴρ ξίφος ποτὲ λαβὼν ἐν χεροῖν, εἰσέδραμε τὰ βασίλεια, ἀνελεῖν τὸν βασιλέα τοῦτον ζητῶν. Τινῶν δ' ἐπιδραμόντων αὐτῷ, τοὺς μὲν ἔπληξε τῷ ξίφει, αὐτὸς δὲ συσχεθεὶς, καὶ βασάνοις ἐκδοθεὶς, οὐδέν τι κατά του ἐξέρηνεν, ἀλλὰ παρακεκόφθαι τὰς φρένας ὑποκριθεὶς, κατάκλειστος γέγονε. Μανιχαίοις δὲ καὶ τοῖς καλουμένοις Ἀθιγγάνοις, ἐν χρησμοῖς τε, καὶ οἰωνίσμασι, καὶ τελεταῖς ἀποῤῥήτοις ἐκέχρητο. Κἀντεῦθεν εἰς τὰς χώρας τὰς Ῥωμαϊκὰς εἰσεφθάρησαν, καὶ πολλοὶ τῶν ἀδελτέρων εἰς τὴν πίστιν ὑπ' αὐτῶν διεφθάρησαν. Οἱ δὲ τῆς Ἄγαρ πολλάκις κατὰ Ῥωμαίων ἐπιστρατεύοντες ἐκάκουν τὰς χώρας, εἷλόν τε σὺν ἄλλοις καὶ τὴν τῶν Εὐχαϊτῶν μητρόπολιν. Καὶ οὗτοι μὲν τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ἐληΐζοντο, οἱ δὲ Βούλγαροι τὰ ἑσπέρια. Ἐπιστρατεῦσαι τοίνυν κατὰ Βουλγάρων ὁ βασιλεὺς ἐβουλεύσατο· καί τινος τῶν οἰκειοτάτων αὐτῷ συμβουλεύοντος, ἐνδοῦναι τοῖς ὑπηκόοις τὴν κάκωσιν· *Πάντες γὰρ*, ἔφη, *καταβοῶσιν ἡμῶν, καὶ εἴ τι τῶν ἀπαισίων συμβαίη ἡμῖν, πάντες ἐπιχαρήσονται τῇ πτώσει ἡμῶν*, ἐκεῖνος ἔφη ὡς· *Ὁ Θεὸς ἐσκλήρυνε τὴν καρδίαν μου κατὰ τὴν τοῦ Φαραώ· μὴ οὖν ἐκδέχου τι ἀγαθὸν τοῖς ὑπὸ χεῖρά μου ἐξ ἐμοῦ*. Συναθροίσας οὖν τὰ τάγματα πάντοθεν, καὶ εἰς Βουλγαρίαν παραγενόμενος, τοῦ Κρούμου τοῦ ἔθνους ἀρχηγετοῦντος, τὸ μὲν πρῶτον εὐτύχησεν, ὥστε καὶ τὴν Κρούμου παρειληφέναι αὐλὴν (οὕτω γὰρ τὴν τοῦ σφῶν ἀρχηγοῦ οἱ Βούλγαροι ἐκάλουν κατοίκησιν) καὶ τοῖς ἐκείνου ταμείοις σφραγῖδας ἐπιβαλεῖν, ὡς ἤδη γενομένοις αὐτοῦ, καὶ πολλοὺς τῶν οἰκείων διὰ σκύλων ἁρπαγὴν τιμωρήσασθαι. Τοῦ δὲ Κρούμου ἀποδεδειλιακότος, καὶ ἱκετεύοντος φείσασθαι τοῦ ἔθνους, καὶ ἐφ' οἷαις ἂν βούλοιτο συνθήκαις σπείσασθαι αὐτῷ, ὀγκωθεὶς ἐκεῖνος τῷ εὐτυχήματι τὰς σπονδὰς οὐ προσήκατο. Ἀπογνοὺς οὖν ὁ Κροῦμος, καὶ τὸν περὶ ψυχῆς ἤδη λογιζόμενος θέειν, τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις συναγαγὼν, καὶ λόγοις παρακλητικοῖς παρακροτήσας αὐτοὺς, ἔπεισι νυκτὸς ἔτι οὔσης κατὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων παρεμβολῆς, ἀφυλάκτως κοιμωμένων ἁπάντων (μὴ γὰρ ἂν ποτε τολμῆσαι συμμίξαι αὐτοῖς τοὺς Βαρβάρους ἐξ ἀπονοίας πολλῆς ᾤοντο), καὶ αὐτίκα κατὰ τῆς βασιλείου

σκηνῇ ὡρμήκεσαν, καὶ ἀναιρεῖται μὲν ὁ Νικηφόρος (78), τὸ δ' ὅπως ἠγνόηται. Λέγεται δὲ καὶ παρὰ τῶν οἰκείων ἀναιρεθῆναι ἐπιθεμένων αὐτῷ διὰ μῖσος, καὶ ἢ πρωτουργησάντων τὴν ἐκείνου σφαγὴν ἢ τῶν μὲν Βαρβάρων προκαταρξαμένων, τῶν δὲ Ῥωμαίων ἐπεξεργασαμένων τὸν φόνον τὸν τοῦ ἀλάστορος. Τιτρώσκεται δὲ καὶ ὁ Σταυράκιος μεταξὺ τοῦ ὤμου τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ τένοντος, καὶ ἀναιροῦνται πολλοὶ μὲν τῶν ἐν ὑπεροχαῖς, τῶν ἐν τέλει, τῶν ἐν στρατηγίαις, τῶν ἐν ἀξιώμασι, τῶν δ' ἄλλως στρατευομένων, καὶ τῶν τῆς βασιλικῆς ὑπηρεσίας, καὶ τῶν λοιπῶν θεραπόντων οὐδὲ ἀριθμητοί. Διαρπάζεται δὲ ξύμπασα ἡ τοῦ βασιλέως ἀποσκευή, καὶ ἅπαν τὸ τῶν Ῥωμαίων χαράκωμα, καὶ περιγίνεται τοῖς Βαρβάροις καὶ πλοῦτος συχνός, καὶ ὅπλα πολλά, καὶ ἵππος μυρία. Μόλις γοῦν ὁ Σταυράκιος περισώζεται, καὶ ὅσοις ἡ νὺξ παρέσχε λαθεῖν λόχμας ὑποδῦσι, καὶ ἕλη, καὶ τοιαῦτά τινα. Τὸν δὲ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου νεκρὸν λαβὼν ὁ Κροῦμος, καὶ τὴν κεφαλὴν ἐκτεμών, ἐφ' ἡμέρας μέν τινας ἐφ' ὕψους ἀνεσταύρωσε, θεατρίζων ταύτην, καὶ ἐμπομπεύων τῷ κατορθώματι. Εἶτα τὸ τῆς κορυφῆς ὀστοῦν ἀποδιελών, καὶ γυμνώσας τοῦ δέρματος, ἀργύρῳ τε περιδήσας, ὡς κύλικι τούτῳ ἐκέχρητο. Οἶνόν τ' ἐγχέων αὐτῷ πίνειν ἐδίδου τοῖς ὑπ' αὐτόν. Ἀγγελθέντος δ' ἐν Βυζαντίῳ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ὀλέθρου, καὶ τῆς τοῦ βασιλέως σφαγῆς, θρῆνος μὲν ἦν πανταχόσε πολύς, καὶ ὠλόλυζον οἱ τοῖς ἀνῃρημένοις προσήκοντες· κουφισμὸν δ' ἐποίει τῆς συμφορᾶς ἡ τοῦ κρατοῦντος ἀπώλεια, ἐφηδομένων πάντων αὐτῇ. Ἐβασίλευσε δὲ κάκιστος ἔτη ἐννέα.

A vulneratus, cæsique sunt multi viri excellentes, multi magistratibus præditi, multi duces et dignitatibus illustres: gregarii vero milites, imperatorii comites, aliique ministri innumerabiles. Direptum est universum imperatoris instrumentum, et totum Romanorum vallum. Barbari magnis opibus sunt potiti, multis armis equisque plurimis. Stauracius ægre evasit, et alii quos nox texit, in dumetis, paludibus, et aliis ejusmodi **125** locis latitantibus. Crumus Nicephori caput amputatum, per aliquot dies crucibus suffixum, spectandum præbuit, et rei bene gestæ pompam celebravit. Deinde osse verticis resecto, cute direpta, capite argento inducto pro calice usus est, infusoque B vino suis ex eo propinavit. Romanorum interitu et imperatoris cæde Byzantii nuntiata, luctus ubique magnus fuit, cæsorum necessariis ejulantibus. Calamitatem tamen levabat imperatoris interitus, quo omnes lætabantur. Regnavit homo pessimus annos IX.

ΙϚ'. Ὁ μὲν οὖν Νικηφόρος κάκιστος γεγονὼς ἀπώλετο αἴσχιστα. Ὁ δέ γε Σταυράκιος πεπληγμένος φυγών, εἰς Ἀδριανούπολιν διασώζεται, ἔνθα καὶ αὐτὸς ἀνεῤῥήθη αὐτοκράτωρ τῶν ἐν ἀρχαῖς ἐνίων σπουδῇ καὶ κακῶς ἐκ τοῦ τραύματος διακείμενος, εἰς τὴν Μεγαλόπολιν εἰσελήλυθεν. Ἐπεβούλευε δὲ τῷ κουροπαλάτῃ Μιχαήλ, ᾧ Ῥαγγαβὲ τὸ ἐπώνυμον, γαμβρῷ αὐτοῦ ὄντι, ἐπὶ Προκοπίᾳ τῇ ἀδελφῇ, βουλόμενος τὴν βασιλείαν τῇ ἑαυτοῦ συμβίῳ καταλιπεῖν. Γνόντες δὲ τὴν τοῦ Σταυρακίου μελέτην οἱ τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ τοὺς περιλειφθέντας ἐκ τῶν ταγμάτων ἀθροίσαντες, κατ' ὄρθρον ἤδη τῆς νυκτὸς οὔσης ἀναγορεύουσι τὸν κουροπαλάτην Μιχαὴλ αὐτοκράτορα· καὶ αὐτίκα τὴν κόμην κειράμενος ὁ Σταυράκιος, περιβολὴν μοναχικὴν ἑαυτῷ περιέθετο.

XVI. Nicephorus uti vir pessimus fuerat, ita turpissime periit. Stauracius autem vulneratus Adrianopolim pervenit, ubi magistratuum quo- C rumdam studio imperator est salutatus, et ex vulnere male affectus, magnam urbem ingressus, Michaeli curopalatæ cognomento Rhangabe, cui soror ejus Procopia nupta erat, insidias struxit, imperium suæ conjugi relicturus. Cæterum senatus Stauracii consilio cognito, reliquiis legionum convocatis, Michaelem curopalatem sub diluculum imperatorem dixit. Stauracius autem statim detonsa coma, monachi habitum sumpsit.

ΙΖ'. Ὁ δὲ Μιχαὴλ μεθ' ἡμέραν εἰς τὴν ἐκκλησίαν παραγενόμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου τεταινίωτο βασιλικῷ διαδήματι, ἀπαιτηθεὶς παρ' αὐτοῦ ἔγγραφον (79) ἐπαγγελίαν τοῦ μήτι παρακινῆσαι τῶν τῆς Ἐκκλησίας θεσμῶν, μηδ' ἐν αἵμασι χρανθῆναι Χριστιανῶν. Μετὰ δέ τινας ἡμέρας, καὶ τὴν τοῦ βίου

XVII. Michael, ubi diluxit, Magnam ecclesiam ingressus, a patriarcha Nicephoro imperatorio diademate est ornatus, postulato prius scripto quo promitteret se nulla Ecclesiæ instituta violaturum, neque Christianorum sanguine manus contaminaturum esse. Post dies aliquot Procopiam uxorem

Variæ lectiones et notæ.

(78) *Καὶ ἀναιρεῖται μὲν ὁ Νικηφόρος*. Illius interitum paulo ante prædixerat S. Joannicius, ut est in illius Vita ms. Ἐν τούτῳ δὲ διατρίβων τῷ ὄρει, καὶ τοῖς τοῦ γένους κοινωνοῦσι τῷ βασιλεῖ, Νικηφόρος δὲ τὴν Ῥωμαίων διεῖπεν ἀρχήν, τὴν αὐτοῦ τελευτὴν μικρῷ ὕστερον ἥξειν προαγορεύει· ἐν α' τοίνυν ἔτει τῆς τούτου ἀρχῆς τὸ Οὐννικὸν ἐξορμῆσαν τὴν Θρᾳκῶν ἐλῄζετο· στράτευμα οὖν λόγου ἄξιον ὁ κρατῶν συναγείρας, πρότερον μὲν αὐτοὺς ἥττησε· μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ συστάσεις οἱ Οὖννοι γενόμενοι κακῶς ἐποίουν Ῥωμαίους, ἔνθα δὴ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τραυματίας γενόμενος, σὺν τῇ ἀρχῇ καὶ αὐτὸν καταλύει τὸν βίον. Κληρονόμον δὲ τότε σκήπτρων καὶ τῆς ἐξουσίας τὸν υἱὸν Σταυρά- D κιον καταλείπει. Idem deinde scriptor subdit, cum Joannicius a quibusdam aulicis rogaretur an diuturnum foret Stauracii imperium, ταχεῖαν ἔσεσθαι illius τὴν ἀρχήν, καὶ πάλιν τὴν μεταβολὴν prædixisse. Sed et hunc miserabilem vitæ exitum Nicephoro pariter prædixisse S. Theodorum Studitam narrant Michael in illius Vita, et Anonymus in Vita S. Nicolai Studitæ.

(79) *Ἔγγραφον*. Id ipsum narrant iidem, Michael in S. Theodori, et anonymus in S. Nicolai Vita: ut et Ignatius diaconus in Vita S. Nicephori patr. Constantinopol. n. 52. Vide *Gloss. med. Græcit.* in hac voce.

Augustam salutavit et coronavit: vir pius atque ingenui animi. Eos quibus a Nicephoro factæ erant injuriæ, et militum bello cæsorum uxores pecuniæ distributione consolatus est. Theophanonem Stauracii conjugem, quæ tonsa coma nigram stolam induerat, magna pecunia donavit, ædibus ei ad habitandum assignatis, quas illa in monasterium convertit, quod a Stauracio ibi sepulto nomen est sortitum. Nam ex vulnere, quod supra memoravimus, decessit, cum duos duntaxat menses et sex dies imperasset. Id monasterium appellatione corrupta vulgo Braca dicitur, et a nonnullis qui vocem ad Græcam formam detorquere conantur, originis ejus ignari, Hebraica. Cum autem Studiensis **128** monasterii moderatores, Platonem et Theodorum, et fratrem ejus etiam Josephum Thessalonicensem archiepiscopum, ejusdemque monasterii monachos insigniores in carcerem conjectos reperisset, propterea quod cum patriarcha et Ecclesiæ non consentirent, ut supra dictum est, operam dedit ut eos in concordiam redigeret, idque perfecit. Filium Theophylactum imperatorio nomine dignatus est, et a patriarcha diademate ornandum curavit. Post, expeditione contra Bulgaros suscepta, qui Thraciam populabantur, quibusdam legionibus seditiosis, a quibus aperte maledictis incessebatur, benignis alloquiis et liberalitate placatis, in regiam reversus est. Cum multi insaniam contra venerabiles imagines renovare studerent, quibusdam comprehensis et mediocriter multatis, cæteros a simili conatu deterruit, et monacho cuidam qui ostentandæ forsitan pietatis ergo, Deiparæ imaginem eraserat, linguam præcidit. Agarenis autem rursus Orientem vastantibus, Orientalium dux Leo Armenius, commisso prælio, ad duo millia cecidit, multis equis et spoliis potitus. Crumus porro Bulgarum princeps legatos ad imperatorem misit, pacem iis conditionibus petens, quæ sub Theodosio Adramytteno et patriarcha Germano concessæ essent. Quod si pacem repudiaret, se Mesembriam invasurum minabatur, eumque qui bellum maluisset, exitii Christianorum auctorem fore asserebat. Eas conditiones cum Michael de consilio suorum renuisset, Crumus Mesembriam invasit, machinis ad expugnationem urbis adductis. Nam Arabs quidam solers mechanicus, cum se ad Nicephorum aliquando contulisset, et sacro baptismate initiatus, ob Nicephori sordes pro dignitate non tractaretur, deque sui

κοινωνὸν Προκοπίαν Αὐγοῦσταν (80) ἀνηγόρευσέ τε καὶ ἔστεψεν, εὐσεβής τε τυγχάνων καὶ τὴν γνώμην ἐλευθέριος. Τούς τε πρὸς τοῦ Νικηφόρου ἠδικημένους, καὶ τὰς συζύγους τῶν ἐν τῷ πολέμῳ πεσόντων στρατιωτῶν παρεμυθήσατο χρημάτων διανομαῖς· καὶ τὴν γαμετὴν δὲ Σταυρακίου Θεοφανὼ καρεῖσαν τὴν κόμην, καὶ μέλαιναν ἐνδυσαμένην στολὴν, χρήμασι πολλοῖς ἐδωρήσατο, καὶ οἶκον εἰς κατοικίαν αὐτῇ προσαπένειμεν, ὃν εἰς μοναζουσῶν ἐκείνη μετεποίησε καταγώγιον, ἔνθα καὶ ὁ Σταυράκιος τέθαπται, θανὼν ἐκ τῆς πληγῆς ἣν ὁ λόγος ἐδήλωσε, δύο μῆνας αὐταρχήσας μόνους ἐπὶ ἡμέρας ἕξ. Ἥτις μονὴ ἐξ ἐκείνου ἐκλήθη τοῦ Σταυρακίου ὠνομασμένη, βαρβαριζομένου δὲ τοῦ ὀνόματος παρὰ τοῦ συρφετώδους ὄχλου λέγεται τὰ Βρακὰ, παρά τινων δὲ τὴν ἀληθῆ κλῆσιν ἀγνοησάντων, μεταγόντων δὲ ταύτην δῆθεν πρὸς τὸ Ἑλληνικώτερον, ὀνομάζεται τὰ Ἑβραϊκά. Καθειργμένους δ' εὑρὼν τοὺς τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου ἡγεμονεύσαντας, τὸν Πλάτωνα λέγω καὶ τὸν Θεόδωρον, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν τούτου ὁμαίμονα Ἰωσὴφ τὸν τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπον (81), καὶ τῶν τῆς εἰρημένης μονῆς μοναχῶν τοὺς ἐλλογιμωτέρους, ὡς μὴ κοινωνοῦντας, καθώσπερ ἱστόρηται, τῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἔσπευσεν ἑνῶσαι αὐτοὺς, καὶ μέντοι καὶ ἥνωσε. Καὶ τὸν υἱὸν δὲ Θεοφύλακτον ὁ βασιλεὺς οὗτος τῆς βασιλικῆς ἠξίωσε κλήσεως, καὶ οἱ διὰ τοῦ πατριάρχου διάδημα περιέθετο. Εἶτα κατὰ Βουλγάρων ληϊζομένων τὴν Θρᾳκῴαν μοῖραν ἐκστρατεύσας, στασιάσαντά κατ' αὐτοῦ τῶν ταγμάτων τινὰ, ὡς καὶ ὕβρεις χωρῆσαι κατὰ τὸ προφανὲς, λόγοις μειλιχίοις καὶ δώροις φιλοτίμοις κατηύνασε, καὶ εἰς τὰ βασίλεια ἐπανέζευξεν. Ἀνακαινίσαι δὲ ζητούντων πολλῶν τὴν κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων μανίαν, τινὰς συλλαβὼν, καὶ μετρίως πως αἰκισάμενος, δι' αὐτῶν καὶ τοὺς λοιποὺς κατέπτόησε, καὶ παύσασθαι παρεσκεύασε. Μοναχὸν δέ τινα εὐλαβείας τάχα σκηνὴν ἐνδεικνύμενον εὑρηκὼς, εἰκόνα τῆς Θεομήτορος ἀποξέσαντα, τῆς γλώσσης ἀφείλετο. Τῶν δὲ Ἀγαρηνῶν τὴν Ἑῴαν αὖθις ληϊζομένων, ὁ τῶν Ἀνατολικῶν στρατηγὸς ὁ Ἀρμένιος Λέων τούτοις συμβαλὼν, ἀνεῖλέ τε περὶ δισχιλίους, καὶ ἵππους καὶ ὅπλα ἐξ αὐτῶν εἰς πλῆθος ἐλαφυραγώγησε. Κροῦμος δὲ ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων διεπρεσβεύσατο πρὸς τὸν βασιλέα, εἰρήνην ζητῶν ἐπὶ συνθήκαις, ταῖς ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Ἀτραμυττηνοῦ καὶ Γερμανοῦ πατριάρχου. Καὶ εἰ μὴ οὕτω τὴν εἰρήνην ὁ αὐτοκράτωρ αἱρήσεται, ἠπείλει κατὰ Μεσημβρίας χωρῆσαι, καὶ τοῦ τῶν Χριστωνύ-

Variæ lectiones et notæ.

80) *Προκοπίαν Αὐγοῦσταν*. Fuit ista filia Nicephori Seleuceni, seu generalis, imperatoris, a qua conditum monasterium Constantinopoli, quod ab ea τὰ Προκοπίου appellabant, ex originibus urbis ineditis observamus in nostra *Constantinopoli*, lib. IV, pag. 160. Codinus vero illud Προκοπίας vocat, p. 57. Idem pag. 60, Procopiæ monasterium a Justino Thrace imp. et Euphemia uxore conditum scribit. In concilio Chalcedonensi occurrit nescio quis Elpidius μεμοροφύλαξ τῶν Προκοπίου dictus, id est æditnus, uti hanc vocem accipiendam docemus in *Gloss. med. Græcit.*: quam quidem ædem, siquidem Constantinopoli exstitit, ab anno 451 exstitisse oportet, proinde ante Justini tempora.

(81) *Ἰωσὴφ τὸν τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπον*. Istius Josephi festum agunt Græci 15 Junii, Vitam vero habent Synaxaria. Meminerunt etiam Menæa in S. Theophylacto episcopo Nicomediensi ad 8 Martii; præterea 23 Sept. in SS. Martyr. Andrea, Joanne, et Antonio, ubi Saracenorum dux Ἀβραχὴμ, et ὁ Βραχὴμ dicitur.

μων ὀλέθρου αἴτιον εἶναι τὸν μὴ τὴν εἰρήνην αἱρούμενον. Ἀλλὰ συμβουλῇ τῶν περὶ αὐτὸν τὰς σπονδὰς ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ἐκείναις ὁ βασιλεὺς οὐ προσήκατο, καὶ ὁ Κροῦμος κατὰ Μεσημβρίας ἐχώρησεν ἑλεπόλεις ἐπαγόμενος. Ἄραψ γάρ τις μηχανικὸς καὶ περὶ ταύτας δεξιὸς προσῆλθε τῷ Νικηφόρῳ ποτὲ, καὶ τῷ θείῳ βαπτίσματι τελεσθεὶς, μὴ τυχὼν δὲ προνοίας ἀξιολόγου διὰ τὴν ἐκείνου γλισχρότητα, εἶτα καὶ ἐπεγκαλέσας ἐκείνῳ διὰ τὸ ἀπρονόητον, ἐτύφθη σφοδρότατα. Ἐξ ἀπονοίας οὖν τοῖς Βουλγάροις προσκεχωρήκει, καὶ δι' αὐτοῦ πᾶσαν οἱ Βάρβαροι μηχανὴν ἐργάζεσθαι μεμαθήκασιν. Οὕτως οὖν εὐπορήσαντες ἑλεπόλεων, οὐκ ἐχρόνισαν εἰς τὴν τοῦ κατὰ Μεσημβρίαν ἄστεος πόρθησιν. Τοῦ δὲ βασιλέως τὸν πατριάρχην μεταχαλεσαμένου καὶ τῶν ἀρχιερέων τινὰς, καὶ προθεμένου βουλὴν περὶ τῶν B μετὰ Βουλγάρων σπονδῶν, καὶ εἰ χρὴ ἐκδοῦναι τῷ Κρούμῳ τοὺς ἐκεῖθεν Ῥωμαίους προσπεφευγότας (καὶ τοῦτο γὰρ πρὸς ἄλλοις ἐπὶ ταῖς σπονδαῖς ἐζήτει ὁ Βάρβαρος) ὁ μὲν πατριάρχης καὶ οἱ ἀρχιερεῖς συνεβούλευον ἐκδοῦναι τοὺς πρόσφυγας, κρεῖσσον εἶναι παθεῖν κρίνοντες μετρίους τινὰς ἢ πλήθη πάσχειν ἀνάριθμα. Οἱ δὲ περὶ τὸν βασιλέα καὶ ὁ Στουδίτης Θεόδωρος τὰς σπονδὰς ἀπηγόρευον, λέγοντες μὴ δεῖν ἐκδοῦναι τοὺς πρόσφυγας. Αἱ μὲν οὖν πρὸς τοὺς Βουλγάρους σπονδαὶ ἐντεῦθεν κεκώλυνται. Ἦν γὰρ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τὸν μὲν τρόπον χρηστὸς, καὶ τὴν πίστιν ὀρθὸς, περὶ δὲ πραγμάτων οἰκονομίαν νωθὴς, καὶ τοῖς ὑπερέχουσι τῶν ἀρχόντων ὅποι ἂν ἄγοιτο ῥᾳδίως ἀγόμενος.

A neglectu conquestus acerrime vapulasset, ex desperatione se ad Bulgaros contulit, a quo Barbari omnis generis machinas fabricari didicerunt: quibus abunde instructi, vastationem Mesembriæ non cunctanter sunt aggressi. Imperator autem cum patriarchæ et primorum sacerdotum quibusdam deliberationem de pace Bulgarica et transfugis quibusdam Crumo tradendis proposuisset (nam id etiam inter cætera Barbarus postularat), patriarcha et sacerdotes **127** præstare censuerunt, transfugis traditis, paucos male tractari, quam turbas innumerabiles. Sed senatores aulici et Theodorus Studites pace repudiata supplices tradendos esse negaverunt. Quæ res paci Bulgaricæ impedimento fuit. Nam imperator hic ingenio leni et fide recta præditus fuit; sed ad res gerendas tardior, facile secutus quocunque a proceribus duceretur.

ΙΗ'. Κομήτης δὲ ἀστὴρ ἐφάνη τότε σχηματισθεὶς εἰς εἴδη διάφορα, ὧν καὶ ἓν λέγεται εἶναι καὶ ἀνθρώπου σχῆμα χωρὶς κεφαλῆς. Οἱ Βούλγαροι μέντοι τῆς Μεσημβρίας κρατήσαντες, πολλὰ ἐν ταύτῃ εὑρήκασι, μετὰ τῶν ἄλλων δὲ καὶ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς οὐκ C ἐλάχιστον. Αἰχμαλώτων δ' ἐπανελθόντων τινῶν, μαθὼν ἐκ τούτων ὁ βασιλεὺς βούλεσθαι τὸν Κροῦμον τὴν Θράκην ληΐσασθαι, ἐξῆλθε τῆς πόλεως. Ὅθεν οὐδὲν ὧν ἐμελέτα δράσας ὁ Βάρβαρος ἀλλὰ καὶ πολλοὺς τῶν οἰκείων ἀποβαλὼν ὑπενόστησε· καὶ ὁ βασιλεὺς τὰς Ῥωμαϊκὰς δυνάμεις πάντοθεν συναθροίσας, εἰς Θράκην αὖθις ἐξῆλθε, συνεπομένης αὐτῷ καὶ τῆς Αὐγούστης ἄχρι τῶν Κηδόκτου. Ὅθεν δυσχεράναν τὸ στρατιωτικὸν, ἐλοιδορεῖτο τῷ αὐτοκράτορι, εἶτα ἡ μὲν Αὔγουστα ἐπανεληλύθει. Ὁ δὲ Μιχαὴλ περιεπόλει τὴν Θράκην, μηδέν τι πράττων στρατηγικὸν, ἤ τι κατὰ τῶν ἐναντίων οἰκονομούμενος· καὶ ἦσαν τοῖς τῆς χώρας οἰκήτορσι τὰ στρατεύματα οὐχ ἧττον τῶν Βαρβάρων εἰς προνομήν. D Καὶ ὁ Κροῦμος δὲ τῶν οἰκείων ἀπάρας ἠθῶν, ταῖς βασιλικαῖς παρεστρατοπεδεύσατο τάξεσι. Μάχης οὖν συγκροτηθείσης ἡττῶνται Ῥωμαῖοι, τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀνατολικῶν (82) αἰτίου τῆς ἥττης γεγενημένου Λέοντος τοῦ ἐξ Ἀρμενίων. Οὗτος γὰρ τῆς βασιλείας ἐρῶν (83), καὶ πρὸς τὴν στρατιὰν διαβάλλων τὸν Μιχαὴλ, ὡς ἄνανδρόν τε καὶ ἀστρατήγητον, ἄρτι τοῦ πολέμου συγκροτηθέντος, τὰ ὑπ' αὐτὸν τάγματα ἐπε-

XVIII. Tum stella crinita apparuit, quæ varias formas exprimebat, quarum una fuisse fertur etiam hominis sine capite. Bulgari autem Mesembria potiti, cum multa alia ibi repererunt, tum ignis Græci non parum. Cum vero imperator e quibusdam captivis didicisset, velle Crumum Thraciam populari, urbem egressus est. Barbarus igitur omissis suis conatibus, multisque suorum amissis recessit: et imperator Romanis copiis undique accersitis rursus in Thraciam abiit, etiam Augusta ad Cedoctum usque comitante: quod milites ægre ferentes, imperatori conviciabantur. Deinde illa domum rediit, Michael vero Thraciam obiit, neque quidquam duce dignum, aut hostibus fraudi futurum egit, fueruntque legiones provincialibus non minus prædæ quam Barbari. Sed et Crumus suis sedibus relictis, castra e regione imperatorii exercitus posuit, commissaque pugna Romani succubuerunt, ducis Orientalium copiarum Leonis Armenii culpa, qui imperii cupidus, Michaelem apud exercitum initio pugnæ ut effeminatum et rei bellicæ imperitum calumniatus, suas legiones se sequi jussit, desertisque ordinibus fugam cepit; id quod alios quoque in fugam vertit, adeo ut Crumus id non crederet ob absurditatem, et insidias esse ratus, suos contineret. Ut autem Romanos temere effuseque fugere vidit, tunc suis insequi jussis,

Variæ lectiones et notæ.

(82) *Στρατηγοῦ τῶν ἀνατολικῶν*. Ita hanc dignitatem expressit Ignatius diaconus in Vita S. Nicephori patr. Constantinopol. n. 31, ubi de eodem Leone: Καὶ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ δημαγωγὸς τοῦ πρώτου καταλόγου τῆς στρατιωτικῆς τῶν λεγομένων θεμάτων καθίστατο φάλαγγος. Primum enim ex thematibus Ἀνατολικὸν fuit, ut est apud Constantinum Porph. lib I. *De Themat*. Cujus præ cæteris meminit auctor Vitæ S. Nicolai Studitæ, p. 907. Nicephorus Constantinopolit. in Brev. p. 184, I ed. Πρὸς τῇ χώρᾳ Ἀνατολικῶν καλουμένῃ φυγὰς ἐνθάδε ἀπιών. Vide eumdem Zonaram in Romano Diogene.

(83) *Οὗτος γὰρ τῆς βασιλείας ἐρῶν*. Idipsum narrat. scriptor ms. Vitæ S. Joannicii.

maximam cædem militum et ducum edidit, imperatore vix cum paucis Constantinopolim elapso, vallum et tabernaculum imperatorium a Barbaris direptum. Ex eo sumpta fiducia Leo, consiliorum suorum conscios in reliquias legionum dimisit, qui dicerent, Romanos ex inscitia imperatorum vinci, et res strenuum virum postulare, qualis sit Leo dux Orientalium. Itaque milites ad seditionem concitavit, ut et Michaeli maledicerent, et Leonem, ejus **128** tabernaculum circumstantes, imperatorem salutarent. Illum vero simulate detrectantem, ac deprecantem scilicet imperium, Michael Balbus tribunus, stricto gladio, monitis etiam cæteris conjuratis ut idem facerent, adigit, ut invitus nimirum imperii titulum admitteret. Quibus nuntiatis Michael, neque ad resistendum se paravit, neque de imperio vindicando cogitavit, sed potestatis insignia statim Leoni misit: eoque regiam ingresso, cum uxore et liberis in ædem quæ est in Pharo supplex confugit. Inde avulsi, Michael in insula Prota monachus factus vitam exegit. Theophylactus filius ejus, qui imperator appellatus fuerat, virilibus exsectis, cum matre et fratribus est relegatus.

A σθαί οἱ ἐγκελευσάμενος, λειποταχτήσας ἀπῄει φυγάς. Τοῦτο καὶ τοὺς ἄλλους ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, ὥστε τὸν Κροῦμον μηδὲ πιστεύειν τῷ γινομένῳ διὰ τὸ λίαν παράλογον; ἀλλὰ λόχον ἡγεῖσθαι τοῦτο, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἐπισχεῖν. Ὡς δὲ ἑώρα τοὺς Ῥωμαίους φεύγοντας ἀκόσμως καὶ ἀκρατῶς, τότε τοῖς οἰκείοις διώκειν ἐγκελευσάμενος, φόνον πλεῖστον εἰργάσατο στρατιωτῶν τε καὶ στρατηγῶν. Μόλις δ' ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετ' ὀλίγων τινῶν φυγῇ διασώζεται, τοῦ χάρακος καὶ τῆς σκηνῆς τῆς βασιλικῆς γεγονότων τοῖς Βαρβάροις διάρπαγμα. Ἐντεῦθεν ὁ Λέων ἀδείας δραξάμενος, καὶ τοὺς κοινωνοὺς τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ διασπείρας εἰς τὰ περιλειφθέντα τῶν στρατευμάτων λέγοντας ἐξ ἀφελείας τῶν κρατούντων ἡττᾶσθαι Ῥωμαίους, καὶ δεῖσθαι τὰ πράγ- B ματα γενναίου ἀνδρὸς, οἷος ὁ τῶν Ἀνατολικῶν στρατηγὸς Λέων ἐστὶν, εἰς στάσιν τοὺς στρατιώτας ἠρέθισε, καὶ τὸν μὲν βασιλέα κακῶς ἔλεγον, τὸν Λέοντα δὲ βασιλικῆς εὐφημίας ἠξίουν, τὴν ἐκείνου περιστάντες σκηνήν. Ἀκκιζομένου δ' αὐτοῦ, καὶ παραιτουμένου δῆθεν τὴν αὐταρχίαν, ὁ Τραυλὸς Μιχαὴλ τάγματος ἄρχων τὸ ξίφος σπασάμενος, τοῦτο δὲ καὶ ἄλλοις ποιεῖν ὑποθέμενος τῆς συνωμοσίας μετέχουσι, πείθουσι, τάχα καὶ ἄκοντα τὸν Λέοντα τὴν ἀνάῤῥησιν δέξασθαι. Ὡς οὖν ἠγγέλη ταῦτα τῷ Μιχαὴλ (84), οὔτε πρὸς ἀντικατάστασιν ὥρμησεν, οὔτε τῆς βασιλείας ἀντιποιήσασθαι ἐδοκίμασεν, ἀλλ' εὐθὺς τὰ τῆς βασιλείας παράσημα τῷ Λέοντι ἐξαπέστειλεν. Ἐλθόντος δ' ἐκείνου εἰς τὰ βασίλεια, ὁ Μιχαὴλ ἅμα τῇ συζύγῳ καὶ τοῖς παισὶ πρὸς τὸν ἐν τῷ Φάρῳ ναὸν ἱκέτης εἰσέδραμεν. Ἀποσπασθέντες δὲ ἐκεῖθεν (85), ὁ μὲν Μιχαὴλ εἰς τὴν Πρώτην λεγομένην νῆσον ἀπάγεται, καὶ μοναχὸς γεγονὼς (86) ἐκεῖ κατεβίω. Τὸν δὲ παῖδα τούτου τὸν Θεοφύλακτον, ὃς καὶ ἀναῤῥήσεως, ὡς ἔφημεν, κατηξίωτο, τῶν παιδογόνων μορίων ἀφείλετο, καὶ σὺν τῇ μητρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ὑπερορίους ἐποίησε.

XIX. Hunc exitum habuit Michaelis imperium, cum id biennium tenuisset. Leo vero ingressus regiam, statim exutam vestem quam gerebat, Michaeli Balbo dedit, quam idem statim induit: unde multi conjecerunt, eum Leoni in imperio successurum. Neque hoc solum potestatis augurium illi fuit, sed illud etiam, quod Leonem pone sequens, vestis imperatoriæ extremitatem calcavit: idque malum omen Leoni quoque visum est. Horum utrique prædictum fuerat, fore ut imperarent. Nam Bardanes dux et patricius, cujus supra facta est mentio, imperium, priusquam id invaderet, animo agitans, cum monacho quodam in Philomelio degente, qui futura prædicere credebatur, arcanum communicavit, percontatus an voti compos futurus esset?

C ΙΘ'. Τῷ μὲν οὖν Μιχαὴλ ἐς τοῦτο τὰ τῆς ἀρχῆς ἐτελεύτησεν, ἐνιαυτοὺς βασιλεύσαντι δύο. Ὁ δὲ Λέων εἰς τὰ βασίλεια εἰσελθὼν, αὐτίκα ἐκδυσάμενος ὃ περιέκειτο φᾶρος, τῷ Τραυλῷ Μιχαὴλ ἐνεχείρισε, κἀκεῖνος εὐθὺς αὐτὸ ἠμφιάσατο, ὃ πολλοῖς σημεῖον ἐκρίθη τοῦ τοῦτον μέλλειν ἔσεσθαι τῷ Λέοντι τῆς βασιλείας διάδοχον. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον σημαντικὸν τῆς διαδοχῆς τοῦ κράτους συνέβη τῷ Μιχαὴλ, ἀλλὰ καὶ ὄπισθεν τοῦ Λέοντος πορευόμενος, βασιλικὴν ἐσθῆτα μεταμφιασαμένου, τὸ ταύτης πεπάτηκε κράσπεδον· τοῦτο καὶ τῷ Λέοντι οὐκ ἀγαθὸν οἰώνισμα ἔδοξε. Τούτοις δὲ καὶ ἀμφοῖν ἡ βασιλεία προείρητο. Ὁ ἄνωθεν γὰρ ῥηθεὶς Βαρδάνης ὁ στρατηγὸς καὶ πατρίκιος, πρὸ τοῦ τυραννίδι ἐπικεχειρηκέναι, στρέφων αὐτὴν κατὰ νοῦν, εἴς τινα μοναχὸν ἐν τῷ Φιλομη-

Variæ lectiones et notæ.

(84) *Ὡς οὖν ἠγγέλη ταῦτα τῷ Μιχαήλ.* Ut Michael curopalata ultro imperio Leoni cesserit, narrat, præter scriptores Byzantinos, Nicetas Paphlago in Vita Ignatii patr. Constantinopol. p. 1182, et ut in Principis insulas, τὰς Πριγκιπείου νήσους, ex quibus erat Πρώτη, cujus hic meminit Zonaras, secesserit, et in iis habitu monachi sancte vitam exegerit.

(85) *Ἀποσπασθέντες δὲ ἐκεῖθεν.* Scriptor ms. Vitæ S. Joannicii: Ὁ Μιχαὴλ δὲ καὶ ἄκων αὐτῷ παραχωρεῖ τῆς βασιλείας, ὅρκοις πολλοῖς καὶ ἀσφαλέσιν, ὡς ᾤετο, πίστεσιν ἑαυτὸν οἷον εἰπεῖν ἐμπεδώσας καὶ βεβαίως ἀσφαλισάμενος, ἐφ' ᾧ συγχωρῆσαι τοῦτον ἅμα γυναικὶ καὶ τοῖς τέκνοις ἰδιωτικῶς ζῆν. Ὁ δὲ ὁμοῦ τῷ τῆς ἀρχῆς ἐπιβῆναι, εὐθὺς D ὥσπερ εἰς λήθην πάντων ἐλθὼν, καὶ μηδενὸς φροντίσας ὧν ὑπὸ μάρτυρι τῷ Θεῷ ἐπωμόσατο, πρῶτα μὲν ὑπερορίαν τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς συζύγου τούδε καταχρίνει· μετὰ βραχὺ δὲ τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα καὶ ἄκοντας αὐτοὺς μετενδύει. Οὐ μέχρι δὲ τούτων ἔστη, ἀλλά γε ὀλίγαις ὕστερον ἡμέραις ἀλλήλων διέζευξε, καὶ μένειν ὁμοῦ κατὰ χώραν αὐτοῖς οὐκ εἴασεν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἀλλαχόθι, τὴν δὲ ἑτέρωθι φέρων ἀπῴκισε.

(86) *Καὶ μοναχὸς γεγονώς.* Theosterictus in Vita S. Nicetæ Confess. n. 31: Διαδέχεται δὲ ταύτης (Εἰρήνης) τὴν βασιλείαν Νικηφόρος ἅμα καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ὁ εὐσεβέστατος καὶ φιλόπτωχος καὶ φιλομόναχος· εἶτα Μιχαὴλ, ὁ νῦν ἔτι ἐν μοναχικῷ διαπρέπων ἀξιώματι.

λίῳ ἀσκούμενον, καὶ προλέγειν τὰ μέλλοντα πιστευόμενον, ἀπελθὼν, ἐκείνῳ τὸ ἀπόῤῥητον ἀπεκάλυψε. A Καὶ εἰ ἔσται αὐτῷ ἐπιτελὲς τὸ βούλευμα, ἐπυνθάνετο. Ὁ δὲ ἀπηγόρευσεν αὐτῷ τὴν ἐγχείρησιν, φάμενος ὡς Οὔτε τεύξῃ τοῦ ἐφετοῦ, καὶ στερηθήσῃ καὶ τῆς περιουσίας καὶ τοῦ φωτός. Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν ἀπῄει περίλυπος. Ὁ Λέων δὲ οὗτος καὶ Τραυλὸς Μιχαὴλ, καί τις ἕτερος Θωμᾶς, αὐτῷ τὸν ἵππον παρέστησαν. Ἄνωθεν δὲ προκύψας ὁ μοναχὸς, καὶ τούτους ἰδὼν μετακαλεῖται τὸν στρατηγὸν καί φησι· *Σοὶ μὲν, ὡς εἴρηκά σοι, οὐ δίδωσιν ὁ Θεὸς τῆς βασιλείας τυχεῖν· τῶν δὲ τὸν ἵππον σοι παραστησάντων τοὺς δύο, τὸν Λέοντα καὶ τὸν Μιχαὴλ, ἴσθι καὶ ἄμφω κατὰ καιροὺς ἰδίους τῆς βασιλείας κρατήσοντας. Ὁ δ' ἕτερος ἐπιχειρήσει μὲν, καὶ ἑαυτῷ περιθήσει διάδημα, οὐ τεύξεται δὲ τῶν* B *κατὰ σκοπὸν, ἀλλ' ἀπολεῖται κακῶς.* Ὁ μὲν οὖν ταῦτα προείρηκεν. Ὁ δὲ Βαρδάνης ἀπιστήσας αὐτῷ, τυραννίδι ἐπικεχείρηκε· τὸ δ' ὅπως οὐκ ἔτυχε τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ ἐξεκόπη τὰ ὄμματα, καὶ τοῦ πλούτου ἐστέρητο, ἤδη μοι προϊστόρηται. Βασιλεύσας δὲ ὁ Λέων (87), τὸν μὲν Τραυλὸν Μιχαὴλ πατρίκιον ἐτίμησε, καὶ κόμητα τῆς τῶν ἐξκουβίτων σχολῆς, τὸν δέ γε Θωμᾶν ὃς καὶ αὐτὸς εἷς ἦν τῶν τῷ Βαρδάνῃ τότε τὸν ἵππον παραστησαμένων ἐπὶ τῆς κατοικίας τοῦ μοναχοῦ, τουρμάρχην τοῦ τάγματος τῶν Φοιδεράτων προεχειρίσατο. Τῶν μέντοι Βουλγάρων τὴν Θρᾴκην ληϊζομένων, διεπρεσβεύσατο πρὸς τὸν αὐτῶν ἀρχηγὸν ὁ Λέων περὶ σπονδῶν. Ὁ δὲ τῇ νίκῃ τῇ ἔναγχος ὀγκωθεὶς, τὴν πρεσβείαν τὴν περὶ C τῶν σπονδῶν οὐ προσήκατο. Οὐκοῦν ἐξεστράτευσεν ὁ βασιλεὺς κατ' αὐτοῦ, καὶ αὖθις ἡ νίκη τοῖς Βαρβάροις ἐπεμειδία, καὶ εἰς φυγὴν ἀπιδόντων Ῥωμαίων, ἐδίωκον οἱ Βάρβαροι ὄπισθεν, καὶ καταφρονητικῶς διακείμενοι, οὐ κατὰ κόσμον, οὐδ' εὐσυντάκτως ἐδίωκον, ἀλλὰ ἄλλοσέ πη ἄλλοι σκεδαννύμενοι. Τοῦτο κατανοήσας ὁ βασιλεὺς (ἔτυχε γὰρ ἐπὶ μετεώρου τόπου ἑστηκὼς) καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν λόγοις παραθήξας παρακλητικοῖς, καὶ παρορμήσας εἰς πόλεμον, ἐπεισέφρησε κατὰ τῶν Βαρβάρων μετὰ γενναίου ψυχῆς παραστήματος, καὶ τῇ ἀθρόᾳ μεταβολῇ, δείματι τοὺς πολεμίους ἐνέβαλε πανικῷ, καὶ ἀνῄρηντο μὲν πλείους, ᾐχμαλώτιστο δὲ καὶ πλῆθος πολύ. Μικροῦ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κροῦμος ἀνῄρετο ἂν, βληθεὶς, καὶ τοῦ ἵππου ἐκπεπτωκὼς, εἰ μὴ περιστάντες αὐτὸν οἱ περὶ αὐ- D τὸν καὶ συνησπικότες εἰς ἵππον ἀνέβαλον ἕτερον, καὶ οὕτως ᾤχετο ἀποδράς. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς τροπαιοφόρος κατέλαβε τὰ βασίλεια, καὶ λείαν ἄγων πολλὴν οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ καὶ τῆς κατὰ τῶν σεβασμίων εἰκόνων (88) λύττης ἀπήρξατο. Ὅθεν δὲ τῇ μανίᾳ ταύτῃ γέγονε κάτοχος αὐτίκα δὴ διηγήσομαι. Τῷ ἤδη ῥηθέντι μοι μοναχῷ, ὃς περὶ αὐτοῦ ὅτι μέλλει τῆς

Is eum a conatu illo dehortatus, neque voti compotem futurum esse, et opibus ac luminibus privatum iri respondit. Quibus ille auditis, tristis abiit. Hic vero Leo, et Balbus Michael, et alius quidam Thomas equum ei adduxerunt: quos cum monachus superne prospectans vidisset, duci accersito ait: *Tibi quidem, ut dixi, regnum Deus non largitur. Eorum vero duos, qui tibi equum adduxerunt, Leonem et Michaelem, suis utrumque temporibus imperio potituros scito. Tertius autem conabitur ille quidem, et diadema sibi imponet; sed voto suo frustratus male peribit.* Hæc ille prædixit; sed Bardanes, fide ei non habita, tyrannidem invasit. Quo pacto autem regno exciderit, et oculis sit orbatus, opibus etiam ereptis, ante **129** a me narratum est. Cæterum Leo imperio potitus Michaelem Balbum patricium fecit, et scholæ excubitorum comitem: Thomam, qui et ipse ex iis fuerat qui Bardani equum adduxerant juxta monachi ædes, turmarcham legionis Fœderatorum designavit. Bulgaris autem Thraciam vastantibus, Legatos ad ducem eorum de pace misit: quem, cum recenti victoria inflatus, pacis conditiones repudiaret, bello adortus est. Sed Barbari, victoria rursus ad ipsos inclinante, Romanos in fugam versos a tergo contemptim nulloque ordine sunt insecuti, alii alio dispersi. Quo imperator animadverso (nam in editiore loco stabat) suos ad pugnam cohortatur, Barbaros fortiter aggreditur, et subita conversione perterrefactos, maxima ex parte cædit, magnamque turbam capit: nec multum abfuit quin ipse Crumus sagitta ictus equoque delapsus occideretur, ni satellites conglobati scutis protecto, et alteri equo imposito fugam aperuissent. Imperator igitur triumphans, multaque præda parta, regiam ingressus, non multo post insaniam contra sacras imagines est auspicatus. Unde autem in eum furorem inciderit jam exponam. Ei monacho, a quo imperium ipsi prædictum fuerat, gratiam relaturus, per quemdam ex intimis suis dona misit. Is non in ipsum incidit, quippe jam mortuum: sed cum alium invenisset ibi habitantem, ad eum, ut quem non nosset, accessit. Ille vero (erat enim oppugnator imaginum, ejusque sectæ vehementissimus propugnator) neque munera accepit, et eo a quo afferebantur dimisso, se a simulacrorum adoratore nihil accipere dixit, Leoni et regni et vitæ jacturam brevi comminatus, nisi adoratione simulacrorum (sic enim venerandas imagines appellabat) abstineret. Hæc nuntiata sollicitum fecerunt Leonem: rem igitur cum quodam ex familiaribus Theodoto Melisseno communicat, qui oppugnatoribus imaginum studebat. Is eum

Variæ lectiones et notæ.

(87) *Καὶ Λέων.* Qui vulgo Armenius cognominatur, et quem Συραρμένιον vocat Pappi Synodicon, cap. 148: Τελευτήσαντος γοῦν ἐν πολέμῳ Βουλγάρων Νικηφόρου, τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σταυράκιος διεδέξατο, Μιχαὴλ ἐκείνου ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς ἐκληρώσατο· καὶ Λέων ὁ Συραρμένιος ἐπαναστὰς ἐκράτησε τὰ βασίλεια, Ἰουδαϊκῆς τε καὶ Μανιχαϊκῆς θρησκείας ὑπάρχων.

(88) *Κατὰ τῶν σεβασμίων εἰκόνων.* Ut in sacras imagines sævierit Leo, pluribus prosequitur Theosterictus in Vita S. Nicetæ Confess. n. 31 et seqq.

dolo aggressus, monet ut negotium cum quodam A monacho, quem ejusdem secum opinionis esse norat, communicet, et quod ille suasisset exsequeretur : virum enim eum plenum esse gratia Spiritus, ac res futuras et prævidere et prædicere. Assenso imperatore, monachum convenit, **130** imperatorem habitu privati hominis ad eum venturum esse indicat, et qua gratia sit venturus, quæque cum eo disserenda sint instruit. Imperator noctu ad monachum abit, mutata veste ne agnosceretur, Theodoto comitante. At monachus, ut ab illo spiritu commentum edoctus, Leonem pro imperatore salutat : et, *Ne*, inquit, *majestatem tuam celatis, neque imponere velis nostræ vilitati : sed scito te de religione perperam sentire, et plane simulacrorum cultorem esse et te et omnes eos qui tibi* B *parent. Quod si ex ecclesiis simulacra sustuleris, et vita et imperium tibi diuturnum et fortunatum est futurum. Sin minus, scito te brevi utrumque amissurum, prætereaque æterna supplicia subiturum.* His Leo auditis, miratus monachum, ob prædictionem utique, ignarus imposturæ Theodoti, verbis illius captus est, et contra sacrosanctas imagines vehementissime sævlit, et eas omnes edicto tolli jussit : cumque sanctissimum patriarcham Nicephorum quoque in suam sententiam pertracturus esset, ille vero acriter adversaretur, et edictum illud et scriptis et oratione impietatis argueret : virum justum relegat, qui quidem improbos Leonis mores præsensisse fertur, qui orthodoxis offendi- C culo futurus esset, Ecclesiæque tumultus occasio. Nam cum ejus capiti diadema imponeret, manum suam spinis compungi putavit. Dum autem Prœconnesum exsulatum abducitur, Magni Agri abbas Theophanes confessor, transitu illius spiritu cognito (neque enim videbat sanctum) cereis incensis et suffitu, eminus eum excipit et prosequitur, atque ille vicissim ex navi eum flexis genibus veneratur; cum neque videret neque videretur. Quod patriarchæ comitibus admirantibus, et cui honorem illum præberet percontantibus, respondit : *Confessori Theophani Magni Agri abbati :* confessionem vaticinatus, necdum enim ea dignatus fuerat.

A βασιλείας ἔσεσθαι ἐγκρατής, προηγόρευσε, τῆς προῤῥήσεως ἀποτιννὺς ἀμοιβὴν, δῶρα ἐκπέμπει διά τινος τῶν οἰκειοτάτων αὐτῷ. Ὁ δὲ πεμφθεὶς οὐκ ἐκείνῳ ἐνέτυχεν (ἔφθη γὰρ ὁ μοναχὸς ἐκεῖνος τὴν ζωὴν μεταθέμενος), ἕτερον (89) δ' εὑρηκὼς, τῇ ἐκείνου κατοικίᾳ σκηνούμενον, ὡς ἐκείνῳ, μὴ γινώσκων τὸν ἄνδρα, τούτῳ προσεληλύθει. Ὁ δὲ (ἦν γὰρ τὰ τῶν εἰκονομάχων πρεσβεύων, καὶ τῆς αἱρέσεως διάπυρος σπουδαστὴς) οὔτε τὰ δῶρα προσήκατο, καὶ τὸν τούτων κομιστὴν ἀπεπέμψατο, ἐξ εἰδώλων προσκυνητοῦ μή τι λαβεῖν ἀνέχεσθαι φάμενος, καὶ τῆς βασιλείας καὶ τῆς ζωῆς διὰ βραχέος ἐπαπειλῶν τῷ Λέοντι στέρησιν, εἰ μὴ τοῦ προσκυνεῖν τοῖς εἰδώλοις ἀπόσχοιτο, τὰς σεπτὰς εἰκόνας οὕτω καλῶν. Ταῦτα παρὰ τοῦ σταλέντος ἀγγελθέντα τῷ Λέοντι, ἔμφροντιν αὐ- B τὸν πεποιήκασι, καὶ κοινοῦται τὰ μηνυθέντα τῶν συνήθων τινὶ τῷ Μελισσηνῷ Θεοδότῳ (89*), ὃς τοῖς εἰκονομάχοις αἱρεσιώτης ἐτύγχανεν ὤν. Δόλῳ τοίνυν ἐκεῖνος τὸν Λέοντα μέτεισι, καί τινα μοναχὸν ἑαυτῷ γινώσκων ὁμόδοξον, τούτῳ συνεβούλευε κοινώσασθαι τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ὃ ἂν ἐκεῖνος ὑπόθοιτο, τοῦτο ποιῆσαι· εἶναι γὰρ τὸν ἄνδρα μεστὸν χαρίτων πνευματικῶν, καὶ προορῶντα τὰ μέλλοντα καὶ προλέγοντα. Ὡς οὖν εἶδε τὸν Λέοντα βασιλέα συνθέμενον τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ἄπεισι πρὸς τὸν μοναχὸν ὁ Θεόδοτος, καὶ προλέγει αὐτῷ τὴν ὡς αὐτὸν τοῦ βασιλεύοντος ἐν ἰδιώτου σχήματι ἄφιξιν, καὶ ὅτου χάριν ἐλεύσεται, καὶ μυσταγωγεῖ τοῦτον, ὅσα τῷ βασιλεῖ διαλέξεται. Εἶτα νυκτὸς ἄπεισιν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν μοναχὸν, μεταμφιασάμενος ἵνα μὴ διαγνωσθείη ὢν βασιλεύς· C συμπαρῆν δέ οἱ καὶ ὁ Θεόδοτος. Ὁ δὲ μοναχὸς ἐκεῖνος, οἷα δῆθεν προμυηθεὶς ἐκ τοῦ Πνεύματος τὸ πλαττόμενον, ὡς βασιλέα προσεῖπε τὸν Λέοντα, καὶ *Μὴ κρύπτε σου*, φησὶ, *τὸ ἀξίωμα, μηδ' ἀπατᾷν θέλε τὴν ἡμῶν οὐθενότητα. Ἴσθι δὲ μὴ περὶ τὸ σέβας ὀρθῶς διακείμενος, ἀλλ' ἄντικρυς εἰδωλολατρῶν καὶ αὐτὸς καὶ ἅπαν σοι τὸ ὑπήκοον. Εἰ μὲν οὖν περιαιρήσεις τὰ εἴδωλα τῶν ἐκκλησιῶν, ἔσται σοι καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ βασιλεία πολυετής τε καὶ εὐτυχής· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλ' ἔλπιζε ταχεῖαν τὴν ἔκπτωσιν καὶ ἀμφοῖν, καὶ πρὸς ταύτῃ σε κολάσεις αἰώνιοι διαδέξονται.* Καὶ ὁ μὲν εἴρηκε ταῦτα. Ὁ δὲ Λέων θαυμάσας τὸν μοναχὸν, τῆς δῆθεν προγνώσεως (οὐδὲ γὰρ ἔγνω τοῦ Θεοδότου τὸ τύρευμα) ἥλω τοῖς ἐκείνου λόγοις, καὶ κατὰ τῶν θείων ἐκτυπωμάτων σφοδρότατα ἔπνευσε, δόγματι τούτων πάντοθεν καθαίρεσιν καταψηφισάμενος. Ἤθελε (90) μέντοι καὶ τὸν πατριάρχην ἔχειν ὁμόψηφον. Ὁ δὲ καὶ ἀντέλεγεν ἰσχυρῶς, καὶ ἀσεβὲς ἐξήλεγχε τὸ δόγμα καὶ λόγοις καὶ γράμμασιν. Ὁ θειότατος οὗτος ἦν Νικηφόρος, διὸ καὶ ὑπερορίᾳ κατακρίνει τὸν δίκαιον. Λέγεται δὲ προαισθέσθαι τοῦ Λέοντος τὸ κακότροπον ὁ ἀοίδιμος Νικηφόρος, ὡς ἔσται τοῖς ὀρθοδόξοις σκόλοψ καὶ κυδοιμοῦ ταῖς Ἐκκλησίαις λαβή. Ἐν γὰρ τῷ περιτιθέναι τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ τὸ διάδημα, δόξαι ἀκάνθας ἐμπαγῆναι αὐτοῦ τῇ χειρί. Ὁ μὲν οὖν ἀπήγετο πρὸς Προικόννησον ὑπερόριος, ὁ δὲ τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ καθηγούμενος, ὁ ὁμολογητὴς Θεοφάνης (91) τῷ πνεύματι τὴν ἐκείνου δίοδον ἐγνωκὼς (οὐ γὰρ ἑώρα τὸν ἅγιον) κηροὺς ἀνάψας, καὶ θυμιῶν πόῤῥωθεν, ἐδεξιοῦτο αὐτὸν καὶ προέπεμπε· κἀκεῖνος αὖθις ἐκ τῆς

Variæ lectiones et notæ.

(89) *Ἕτερον.* Is Sabatius vocabatur. Contin. D Theoph. lib. I, cap. 14. Symeon logoth. n. 3 et alii.

(89*) *Θεοδότῳ.* Ἀπὸ σπαθαρίων, *Ex spathariis*, apud Theostericium in Vita S. Nicetæ Confess. n. 37.

(90) *Ἤθελε.* Accersito S. Nicephoro, Leo imp. colloquio cum eo habito, hunc in suas partes allicere conatus est : illud pluribus descripsit Ignatius diaconus, in Vita ejusdem Nicephori, cap. 6, 7, 8, 9.

(91) *Θεοφάνης.* Continuator Theoph. l. I, n. 16.

νηὸς προσκυνήμασιν ἠμείβετο τὸν προπέμποντα, μήθ' ὁρῶν, μήτε μέντοι ὁρώμενος. Θαυμαζόντων δ' ἐπὶ τούτῳ τῶν σύμπλων τῷ πατριάρχῃ, καὶ πυθομένων τίνι τὰς προσκυνήσεις ἀφοσιοῖ, ἐκεῖνος ἔφη, *Τῷ ὁμολογητῇ Θεοφάνει τῷ καθηγητῇ τοῦ Μεγάλου* Ἀγροῦ, προειπὼν τὴν ὁμολογίαν· οὔπω γὰρ ἔφθη τότε ταύτης ἀξιωθείς.

Κ'. Ἐκβληθέντος δ' (92) οὕτω τῆς Ἐκκλησίας A τοῦ σεπτοῦ Νικηφόρου, ὁ Μελισσηνὸς (93) ἀντεισήχθη Θεόδοτος, ᾧ διώνυμον τὸ ἐπώνυμον· ἐλέγετο γὰρ καὶ Κασσιτηρᾶς· ὅθεν δὲ γνωστὸς τῷ Λέοντι γέγονεν, οὐ χρεὼν καταλιπεῖν ἀνιστόρητον. Τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγγαβὲ βασιλεύοντος, γύναιόν τι τῶν περὶ τὴν γυναικωνῖτιν τῶν βασιλείων, κάτοχον μανίᾳ γινόμενον κατὰ τὰς σεληνιακὰς περιόδους, ἐβόα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, *Κάτελθε, τῶν ἀλλοτρίων ἐξίστασο*· τοῦτο δ' οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πλειστάκις ἐγίνετο, καὶ τὸν βασιλέα ἐτάραττε. Συνήθει δὲ ὄντι τῷ Θεοδότῳ τούτῳ κοινοῦται τὰς τοῦ γυναίου βοάς, καὶ ὅς· *Ὅταν ληφθῇ*, φησίν, *ἡ γυνὴ τῇ μανίᾳ, καὶ βοᾷ τὰ συνήθη, χρὴ ἐρωτᾶσθαι παρά του, τίνι προσήκουσι τὰ βασίλεια* (94), *καὶ ὅπως ἐκεῖνος καλοῖτο ; ἢ οἷός ἐστι τὴν μορφήν, καὶ εἴ τι ἄλλο* B *ἐκείνῳ πρόσεστι γνώρισμα*· Ἔδοξεν οὖν ἡ συμβουλὴ συνετή· καὶ αὐτὸς πιστεύεται τὴν ἐρώτησιν· καὶ ἡ παιδίσκη μανεῖσα πάλιν, ἐβόα κατὰ τὸ σύνηθες, ὁ δὲ ἠρώτα. Κἀκείνη καὶ τοὔνομα τοῦ Λέοντος ἀπεφοίβασε, καὶ τὴν εἰδέαν, καὶ ὅτι· Εἰ ἄρτι κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν ἀπελεύσῃ, ἄνδρε σοι διττὼ συναντήσονται, καὶ θατέρῳ τούτων, ὃν ἡμίονος φέρει, προσήκουσι τὰ βασίλεια. Τοῦτ' ἀκούσας ὁ Θεόδοτος οὐδὲν μὲν τῷ βασιλεῖ πεποίηκεν ἔκπυστον, ἀλλὰ μανίας ἔλεγεν εἶναι ῥήματα τὰ τῆς παιδίσκης, μήτι σαφὲς προμηνύοντα. Αὐτὸς δὲ πορευθεὶς κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τῷ Λέοντι ἐντυχὼν καὶ τὰ γνωρίσματα, ἃ τὸ γύναιον εἰρήκει φωράσας, ἰδίᾳ τὸν ἄνδρα παραλαβὼν καὶ πίστεις δεδωκώς τε καὶ εἰληφώς, C προμηνύει τὴν βασιλείαν αὐτῷ, ὡς ἐξ ἐπιπνοίας θειοτέρας αὐτὴν μυηθείς, καὶ ᾔτει μετὰ τὴν ἔκβασιν κείσεσθαί οἱ μισθὸν τῆς προῤῥήσεως. Οὗτος ὁ τρόπος ἐγνώρισε καὶ ᾠκείωσε τῷ Λέοντι τὸν Θεόδοτον, καὶ ἔσχεν εἰς ἀντάμειψιν τῆς προῤῥήσεως μετὰ τὸν ἱερὸν Νικηφόρον τὸν θρόνον (95) τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὢ κριμάτων ἀῤῥήτων τῆς θείας προνοίας! μετὰ τίνα τίς! Ἄρτι δὲ ἀναξίως τῆς ἱερᾶς καθέδρας ἐπιβὰς ὁ ἀνόσιος, ἐπεὶ συμπνοῦν καὶ τὸν κρατοῦντα ἐκέκτητο, πεπαῤῥησιασμένος τὴν κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων τόλμαν μετεχειρίζετο. Καὶ ὁ Λέων δὲ ὡς θηρίον τοῖς τὰς σεπτὰς στηλογραφίας τιμᾶν ἐθέλουσι προσεφέρετο.

XX. Venerando Nicephoro sic ecclesia pulso, in ejus locum introductus est Theodotus Melissenus, cui duplex erat cognomentum : nam et Cassiteras dicebatur, qui unde in Leonis notitiam pervenerit, non est prætermittendum. Michaele Rhangabe imperante, muliercula quædam ex gynæceo **131** imperatorio, ad lunares circuitus furore percita, ad eum clamitabat, *Descende, alienis cedito :* id non semel, sed sæpissime factum turbavit imperatorem : itaque Theodoto, quo familiariter utebatur, mulierculæ vociferationes exponit. Tum ille : *Ubi*, inquit, *mente alienata fuerit, et de more clamitarit, interrogetur ab aliquo, ad quem regia pertineat, quod ei nomen sit, qua forma, quam aliam notam habeat.* Id consilium prudens visum, interrogandi munus ipsi commissum. Cum igitur pro sua consuetudine insania correpta vociferaretur, rogat eam. Illa et nomen Leonis et formam narrat : atque ait, si jam ex Acropoli egrederetur, obviam ei futuros esse duos viros, quorum alterius qui mulo veheretur esset imperium. His Theodotus auditis, imperatori nihil retulit : sed verba puellæ ab insania proficisci dixit, certi nihil declarantia. Ipse vero ad Acropolim egressus, in Leonem incidit, ac indiciis quæ muliercula prædixerat agnitis, seducit virum, fideque data et accepta imperium ei prænuntiat, quod divino afflatu cognovisset, petitque prædictionis post eventum remunerationem. Hoc pacto Theodotus innotuit, et familiaris factus est Leoni : et post amotum sanctum Nicephorum, vice remunerationis sedem Constantinopolitanam obtinuit. O judiciorum Dei abyssum incomprehensibilem! quem quis est secutus? Cæterum homo nefarius sacra cathedra modo indigno conscensa, cum imperatorem suffragatorem haberet, audacter in sacras imagines est grassatus. Leo item instar belluæ tractabat eos qui venerandas statuas honorare vellent. Nam et a Theodoto ipso exasperabatur, et ab imperatorii cleri præfecto, quem protopsaltem vocari receptum est. Qui cum sectæ Iconomachorum turbidam perversitatem ad satietatem hausisset, instigabat imperatorem, ut imagines passim tolleret. Et cum

Variæ lectiones et notæ.

(92) *Ἐκβληθέντος δέ*, etc. S. Nicephori patriarchæ reliquiæ postea Constantinopolim relatæ, quarum quidem ἀνακομιδῆς Synaxin celebrant Græci 13 Martii.

(93) *Ὁ μελισσηνός*. De Theodoti Melisseni, Cassiteræ etiam cognominati, patr. Constantinopol. moribus, sic Nicetas Paphlago : Θεόδοτον δέ τινα τὸν ἐν πολιτικοῖς φεναχιζόμενον ἀξιώμασιν, ἄνδρα κοσμικοῖς ἤθεσι τε καὶ πράγμασιν ἐντεθραμμένον, οὐδεμιᾶς δὲ παιδείας, οὐ γνώσεως ἀγαθῆς μετεσχηκότα, μόνον δὲ τῆς χριστιανοκατηγορικῆς D τῶν εἰκονομαχούντων αἱρέσεως ζηλωτὴν νομιζόμενον, κληρικὸν ἀποκείρας ὁ παμβέβηλος τῷ τῆς βασιλίδος ἐνιδρύει θρόνῳ. De Melissenorum familia Constantinopoli dehinc perillustri, egimus in *Famil. Constantinopolit.*

(94) *Τὰ βασίλεια*. Clarius continuator Theophanis, lib. I, n. 31. Τίς τε εἴη οἰκία τοῦ βασιλεύοντος, καὶ κλῆσιν ἥντινα φέρει, καὶ ὁποῖος ὁ τούτου χαρακτήρ.

(95) *Θρόνον*. Circa Paschale festum. Contin. Theophan.

aliquando divina Isaiæ verba illa in Ecclesia recitarentur : *Cui assimilastis Dominum? Num imaginem ejus facit faber, aut aurifex similitudinem ejus paravit?* et reliqua [1], accessit, et imperatori in aurem dixit : *Audi prophetam, Domine, eique obtempera.* Ex eo citra verecundiam Leo sectam illam sectabatur, quique impietati ejus non cedebant, **132** et dilacerare et devorare cupiebat : etiam alioquin sævus et implacabili ira contra delinquentes, ob modica delicta pœnas atroces irrogans. Talem igitur se Leo præbuit erga pios et alios quibus offensus erat. In republica vero administranda non segnis erat, sed acer admodum et vigilans, injuriosque coercebat. Oratus igitur a quodam qui uxorem a senatore quodam sibi raptam esse querebatur, et addebat se frustra præfecti opem implorasse : crimine probato, statim præfecto potestatem abrogavit, raptoremque legibus puniendum tradidit. Magistratus tam civiles quam militares, delectu ex optimis habito, conferebat, Romanarumque provinciarum præfecturas neque pecunia venum exponebat, neque ex gratia viris ineptis ad magistratus aut avaris, et jus pecunia vendentibus largiebatur. Quod si etiam nunc fieret, res bene se haberent.

A Ἠγρίαινε (96) γὰρ τοῦτον αὐτὸς ὁ Θεόδοτος, καὶ ὁ τῶν τῷ βασιλικῷ κοιτῶνι κεκληρωμένων τηνικαῦτα ὢν χορολέκτης ἢ χοράρχης, ὃν πρωτοψάλτην παρέλαβε καλεῖν ἡ συνήθεια. Οὕτως γὰρ τῆς τῶν Εἰκονομάχων αἱρέσεως τὴν θολερὰν ἀνατροπὴν εἰς κόρον πιὼν, ἠρέθιζε τὸν βασιλέα πανταχόθεν τὰς εἰκόνας περιελεῖν. Καί ποτε τῶν τοῦ Ἡσαΐου (97) θείων φωνῶν ἀναγινωσκομένων ἐπ' ἐκκλησίας, αἳ λέγουσι· *Τίνι ὡμοιώσατε τὸν Κύριον; Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων, ἢ χρυσοχόος ὁμοίωμα κατεσκεύασεν αὐτῷ;* καὶ τὰ ἑφεξῆς. Προσελθὼν τῷ βασιλεῖ πρὸς οὖς ἔφη· *Πρόσχες τῷ προφήτῃ, ὦ δέσποτα, καὶ τούτῳ πείθου.* Ἐντεῦθεν ἀπηρυθριασμένως ὁ Λέων τῆς αἱρέσεως εἴχετο, καὶ τοὺς μὴ τῇ ἀσεβείᾳ αὐτοῦ ὑποκύπτοντας διασπαράσ- B σειν (98) καὶ λαφύσσαν ἠπείγετο· βαρὺς δὲ καὶ ἄλλως, καὶ ἀπαραίτητος τὴν ὀργὴν τοῖς πταίουσιν ἦν, καὶ ἐπὶ μετρίοις πταίσμασι βαρείας κολάσεις ἀποφαινόμενος. Τοιοῦτος μὲν ἦν ὁ Λέων περὶ τοὺς εὐσεβεῖς, καὶ τοὺς ἄλλους προσκεκρουκότας αὐτῷ. Τέως δ' οὖν (99) περὶ τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν οὐ νωθὴς ἦν, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐγρήγορε, καὶ τοὺς ἀδικοῦντας ἀνέστελλε. Δεηθέντος οὖν τινος, ὡς τοῦ γυναίου αὐτοῦ παρά του τῶν τῆς συγκλήτου ἁρπαγέντος, προσθεμένου δὲ καὶ τῷ ἐπάρχῳ προσελθεῖν, μὴ μέντοι τυχεῖν ἐκδικήσεως· ἐπεὶ τὸ ἔγκλημα ἀποδέδεικτο, τὸν μὲν ἔπαρχον ἔπαυσεν εὐθὺς τῆς ἀρχῆς, τὸν δὲ τὴν ἁρπαγὴν πλημμελήσαντα ἐξέδετο νομίμως κολασθησόμενον. Ἄρχοντας δὲ καὶ στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀριστίνδην προεχειρίζετο, καὶ τὰς τῶν ὑπὸ Ῥωμαίους ἐθνῶν ἡγεμονίας οὔτε χρημάτων ὠνίους προὐτίθει, οὔτε πρὸς χάριν ἐδίδου, μὴ πρὸς ἀρχὰς πεφυκόσιν ἀνδράσιν, ἢ χρημάτων ἥττοσι, καὶ τούτοις προδιδοῦσι τὸ δίκαιον. Εἰ δὲ καὶ νῦν ταῦθ' οὕτως εἶχεν, εἶχον ἂν καλῶς καὶ τὰ πράγματα.

XXI. Michael vero Balbus Amorio ortus, cum ad magnam fortunam pervenisset, ac præter alia vitia linguam etiam intemperantem haberet, delatus est apud imperatorem, quasi clam insidias ei strueret, ac perniciem moliretur. Ea delatio pridie ejus diei facta est, quo festum Nativitatis Christi Ecclesia celebrare consuevit. Statim igitur comprehenditur, imperator ipse quæsitor earum rerum quarum accusatus erat, præsidet. Convincitur ab accusatoribus Michael, crimina et ipse confitetur : condemnatur ut igni cremetur, abducitur ut comburendus : locus supplicio destinatus erat balnei regii caminus : sequitur imperator, sive quod aliis supplicium non credebat, sive quod illius interitu lætabatur. At imperatrix, eo cognito, id facinus prohibebat, maritum partim orans ut damnati supplicium propter festum dif-

C ΚΑ'. Μιχαὴλ δὲ ὁ Τραυλὸς ὁ ἐξ Ἀμορίου, ἐπὶ μέγα τύχης ἀρθεὶς, πρὸς δὲ ταῖς ἄλλαις κακίαις καὶ γλῶσσαν ἔχων ἀκόλαστον, διεβλήθη τῷ βασιλεῖ, ὡς κακὰ κατ' αὐτοῦ βυσσοδομεύων καὶ τεκταινόμενος. Καὶ ἡ διαβολὴ πρὸ τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ἐν ᾗ τὴν ἐν σαρκὶ τοῦ Κυρίου γένναν ἑορτάζειν ἡ Ἐκκλησία παρέλαβεν. Αὐτίκα τοίνυν ὁ μὲν συνελήφθη· ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν κατ' αὐτοῦ μηνυθέντων ἐξεταστὴς προεκάθισεν. Ἐλέγχεται παρὰ τῶν κατηγορούντων ὁ Μιχαὴλ, συντίθεται καὶ αὐτὸς, κατακρίνεται θάνατον καὶ θάνατον τὸν διὰ πυρός· ἀπήγετο καυθησόμενος, καὶ τόπος τῆς τιμωρίας ἀφώριστο ἡ τοῦ ἐν τοῖς βασιλείοις λουτροῦ κάμινος· εἵπετο καὶ ὁ βασιλεὺς, ἢ μὴ πιστεύων ἑτέρῳ τὴν τιμωρίαν τοῦ Μιχαὴλ, ἢ ἐφηδόμενος τῷ ὀλέθρῳ αὐτοῦ. Ἡ D δέ γε βασίλισσα τοῦτο γνοῦσα τὴν πρᾶξιν ἐκώλυσε, πῆ μὲν δεομένη τοῦ ξυνευνέτου ὑπερθέσθαι διὰ τὴν

[1] Isa. XLVI, 5, 6.

Variæ lectiones et notæ.

(96) *Ἠγρίαινε γάρ.* Continuator Theophanis, lib. I, n. 20 : Ἀνεῤῥίπισε δέ πως οἷον καὶ ἐξεφύσησεν εἰς ὕψος αἴρων αὐτὸν — ὁ τοῦ ἱεροῦ συστήματός τε καὶ κλήρου τῶν βασιλικῶν αὐλῶν ἀρχηγός. Unde colligitur apud Zonaram τὸν τῶν τῷ βασιλικῷ κοιτῶνι κεκληρωμένων Χαρολέκτην, etc. non esse *cubiculariis præfectum*, uti verterat Hieron. Wolfius, sed *clerici palatini præfectum*, seu *protopsaltem*, uti restituimus : proinde hoc loco κοιτῶν pro sacello sumitur, uti apud Latinos inferioris ævi *cubiculum*, vel certe pro ipso palatio, nam et κλῆρος τοῦ παλατίου non semel occurrit.

(97) *Τοῦ Ἡσαΐου.* Cap. 40, n. 18. Vide Continuat. Theoph.

(98) *Διασπαράσσειν.* Vide Theodorum Studitam, lib. II, epist. 14, apud Baronium an. 817, n. 35, 38.

(99) *Τέως οὖν.* Leonis virtutes politicas recenset etiam continuat. Theophanis, lib. I, n. 19.

A ἑορτὴν τοῦ κατακρίτου τὴν κόλασιν· τῇ δὲ καὶ θρασύτερον προσφερομένη αὐτῷ, καὶ ἄθεον λέγουσα ὅτι μὴ ὑποστέλλεται τὴν τοῦ φρικώδους μυστηρίου ἡμέραν τῆς τοῦ Σωτῆρος Γεννήσεως. Τούτοις τὸ σκληρὸν ἐκείνου μαλάξασα, πέπεικεν ἀνεῖναι τότε τῷ Μιχαὴλ τὴν ἀπώλειαν· ὁ δὲ πρὸς τὴν εὐνέτειραν ἔφησεν· *Ἰδοὺ πέπεισμαί σοι, ἀλλὰ σὺ γνώσῃ καὶ τὰ τέκνα τὰ σὰ, ὅσα ὑμῖν ἐκ τούτου συμβήσονται.* Ὁ μὲν οὖν Μιχαὴλ οὕτω τὸν ὄλεθρον ὑπεξέφυγε. Θαυμάσαι δ' ἄν τις ὅθεν ὁ Λέων προεῖπεν τὸ γενησόμενον· οὐ γὰρ πάντως αὐτὸ ἐκ θειοτέρας ἐπιπνοίας προέγνωσε· πῶς γὰρ θεομαχῶν ἐκεῖνος, καὶ ἄλλως ἀνὴρ ὢν αἱμάτων, καὶ βίου μὴ παθῶν καθαρεύοντος; Λέγεται οὖν προεγνῶσθαι αὐτῷ παρά του χρησμοδοτηθὲν, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπεσεῖται, καὶ τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ καί τι φασὶ τῷ τῶν B ἀνακτόρων βιβλίον ἐναποκεῖσθαι, ἐν ᾧ καὶ χρησμοὶ περὶ τῶν βασιλέων ἦσαν, καὶ μορφαὶ ἐνεγράφοντο ἀνθρώπων τε καὶ θηρῶν, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἐκεῖ καὶ Λέων θὴρ ἐχρωμάτιστο, ᾧ κατὰ νώτου τὸ στοιχεῖον τὸ Χ ἐγκεχάρακτο· ἀνὴρ δ' ἦν ὄπισθεν τοῦ θηρὸς, δόρατι διὰ μέσου τοῦ Χ διελαύνων τὸν Λέοντα. Ἡ μὲν οὖν βίβλος εἶχε ταυτὶ, καὶ ἦσαν, ὡς ἐδόκει, Σιβύλλεια χρησμῳδήματα. Τὸ δὲ τῆς εἰρημένης χρωματουργίας αἰνιγματῶδες δυσερμήνευτον ὂν, ὁ τότε κοιαίστωρ ὡς λέγεται, διεσάφησεν, εἰπὼν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ βασιλέα ἀναιρεθῆναι. Τὸ μὲν γὰρ θηρίον βασιλέα δηλοῦν, τὸ δὲ Χ τὴν εἰρημένην ἡμέραν αἰνίττεσθαι, τὸ διὰ C μέσου τοῦ Χ τῷ Λέοντι τὸ δόρυ ἐμπήγνυσθαι, τὸ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τὸν βασιλέα κτανθήσεσθαι. Ταῦτα τὸν βασιλέα ἐτάραττεν, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτὸν καὶ τὸ τῆς μητρὸς ἐξεδειμάτου ἐνύπνιον. Ἔδοξε γὰρ ἐκείνη ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεομήτορος εἶναι τῷ ἐν Βλαχέρναις, καὶ ὁρᾷν γυναῖκά τινα προπεμπομένην ἀνδράσι λευχείμοσι, καὶ πλῆρες αἱμάτων τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ, ἀκοῦσαί τε τῆς δορυφορουμένης ἐκείνης, κελευούσης αἵματος ἄγγος τι πλησθῆναι, καὶ δοθῆναι τῇ τοῦ βασιλέως μητρί· τῆς δὲ μὴ προσιεμένης τὸ προσφερόμενον, φάναι τὴν περιφανῆ γυναῖκα ἐκείνην· *Ὁ δὲ σὸς υἱὸς τοὺς ἐμὲ τιμῶντας αἱμάτων ἐμπίπλησι, καὶ τὸν Θεὸν καὶ Υἱόν μου εἰς ὀργὴν κινῶν, οὐ συνίησι.* Ταῦτα ἐν ὀνείροις εἶδεν ἡ μήτηρ τοῦ Λέοντος, καὶ D τῷ υἱῷ ἀπήγγειλε τὸ ἐνύπνιον, καὶ ἐδέετο παύσασθαι τοῦ κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων τολμήματος. Ἀλλ' ἐξεκώφει ὁ δείλαιος, καὶ θεομαχῶν οὐκ ἐπαύετο. Ὤπτο δὲ καὶ ὁ θεῖος πατριάρχης Ταράσιος καθ' ὕπνους τινὶ, ἤδη τῆς ἐπικήρου ταύτης ζωῆς μεταστὰς, ἐπιβοώμενός τινα Μιχαὴλ, καὶ ἐπελθεῖν τῷ Λέοντι, καὶ κτεῖναι τοῦτον ἐγκελευόμενος. Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ἐν τῷ Φιλομιλίῳ μοναχοῦ προαγόρευσις, καὶ ἄλλ' ἄττα ὑπέθραπτε τὸν Λέοντα καὶ ἐδείμαινε. Τέως δ' οὖν κλοιοῖς τοὺς πόδας τοῦ Μιχαὴλ ἐνδησάμενος, τὸν μὲν τῷ Παπίᾳ φρουρηθησόμενον παραδέδωκεν· αὐτὸς δὲ τὴν κλεῖδα κατεῖχε τοῦ σιδηρέου δεσμοῦ· ἔμφροντις δὲ τὴν νύκτα διάγων οὐκ εἶχε τὸν ὕπνον τοῖς ὄμμασιν αὐτοῦ ἐφιζάνοντα· ἀφίπτατο

A ferret, partim etiam audaciam increpans, et impium appellans, qui diem venerandi mysterii Nativitatis Servatoris non vereretur. His verbis ejus asperitate mitigata, persuasus ut Michaelis interitum differret, ad conjugem dixit : *Ecce obtempero tibi : sed tu liberique tui cognoscetis quæ vobis ex eo eventura sint.* At Michael hoc pacto necem effugit. Miretur autem aliquis unde Leo futura prædixerit, quæ utique non ex divino afflatu cognorat, quippe homo infestus Deo et sanguinarius, **133** vitamque degens perturbationibus minime puram? Fertur oraculum a quodam accepisse, fore ut die Nativitatis Christi, et imperium et vitam amitteret. Perhibetur etiam in regia bibliotheca fuisse liber, quo oracula de imperato- B ribus continerentur, formæque et hominum et ferarum expressæ, atque inter cæteras leo etiam fera illic pictus, littera χ tergo ejus insculpta : pone bestiam vir stabat, qui leonem per medium X confodiebat. Et hæc liber continebat, quæ Sibyllina oracula putabantur. Ejus picturæ obscurum involucrum quæstor illius temporis explicasse fertur, et dixisse imperatorem die Nativitatis Christi occisum iri : nam feram significare Leonem, litteram χ diem illum innuere, et quia per medium χ hasta in leonem infigeretur, imperatorem eo die occisum iri. Hæc imperatorem turbabant, nec minus matris terrebat insomnium. Videbatur illa sibi in æde Deiparæ Blacherniana esse, et C cernere matronam quamdam, quam adolescentes candidis induti vestibus comitarentur, et ædis solum sanguine redundare, audireque matronam illam jubere dari matri imperatoris vas eo sanguine plenum, quæ cum id adversaretur, dicere illustrem illam matronam : *At filius tuus eos qui me venerantur, sanguine implet, neque intelligit, se et Deum et Filium meum ad iram commovere.* Hæc in somnis vidit Leonis mater, filioque exposuit, obtestata, ut in venerandas imagines sævire desisteret. Sed miser homo obsurduerat, Deumque lacessere pergebat. Est et sanctus Tarasius jam ex hac ærumnosa vita translatus, cuidam in somnis visus, qui Michaelem quemdam inclamaret, eumque ad invadendum et occidendum Leonem D hortaretur. Sed et Philomeliani monachi prædictio et alia quædam Leonem turbabant et terrebant. Interea Michaelem compedibus vinctum Papiæ custodiendum tradidit, clavem seræ ferreæ ipse asservavit, eamque noctem sollicitam et ex sollicitudine insomnem egit. Quare Papiæ conclave ingressus, Michaelem in lecto otiose dormientem videt, Papiam vero humi jacentem : quod vel ut honoraret Michaelem faciebat, vel, ut putabatur, insidiarum contra imperatorem conscius. Ut igitur Michaelem somno profundo et suavi oppressum vidit, nullam sollicitudinem præ se ferentem : recessit iratus, iramque agitatione **134** manus declaravit. Ac cæterorum nemo ejus præsentiam animadverterat præter unum Papiæ vigilem, qui

somno simulato, quid fecisset viderat, et ut iratus ac minitabundus abisset : omnemque rem suo domino nuntiat, ille Michaeli communicat, amboque territi, quo pacto imperatoris indignationem effugerent, deliberant. Ibi Michael Papiæ ait : *Si ipse vellet, se non periculum modo vitaturos, sed etiam consilia sua ad exitum perducturos.* Papias hortatur, ut quod animo concepisset, ageret, se nusquam ei defuturum. Itaque Michael litteras ad conscios scribit, quibus minabatur, nisi celeriter adessent, et quod constituissent, perpetrarent (idque facile esse, quemadmodum ipse instruxisset), se omnes imperatori indicaturum, neque solum in periculo futurum esse. Eas litteras per quemdam Papiæ ministrum misit, eique mandavit, ut illos noctu ad palatium ire juberet clericorum habitu, et occultos pugiones gestare. Illi Michaelis monitis obtemperantes, se ad Regiam conferunt. Sub diluculum imperatori cantores ad matutinas odas canendas adsunt, cum quibus Michaelis conscios Papias una introducit, qui sese in obscuro quodam angulo abdiderunt. Psalmi cum hymnorum plus media parte cecinissent, etiam imperator ædem ingreditur, qui cum magnam vocem haberet, sed gravissimam et cum asperitate auribus insonantem, se bene cantare ac præclarum esse musicum opinabatur, et hymnos auspicari consueverat. Ac tum stans exclamavit :

Sprevere summi cuncta amore principis.

A γὰρ ταῖς φροντίσιν ἀποσωβούμενος. Διὸ καὶ ἀπῄει πρὸς τὸ τοῦ Παπίου διαιτητήριον, καὶ ὁρᾷ τὸν μὲν Μιχαὴλ ἐπὶ κλίνης καθεύδοντα ὥσπερ ἀμέριμνον, τὸν δὲ Παπίαν ἐπ' ἐδάφους κατακλινόμενον· ἢ γὰρ τιμῶν τὸν Μιχαὴλ ὁ Παπίας τοῦτο πεποίηκεν, ἢ καὶ συνίστωρ ὤν, ὡς ἐδόκει, τῆς κατὰ τοῦ βασιλέως βουλῆς. Ὡς οὖν εἶδε ταῦτα, καὶ τὸν Μιχαὴλ ὕπνον ὑπνώττοντα βαθύν τε καὶ νήδυμον, καὶ οἷος ἀφρόντιδι ἔοικεν, ὑπέστρεφε μηνιῶν, καὶ τὴν ὀργὴν ὑπεδήλου τῇ κινήσει τῇ τῆς χειρός. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων οὐδεὶς τὴν παρουσίαν τοῦ βασιλεύοντος ᾔσθετο, εἷς δέ τις τῶν τοῦ Παπίου ἀγρυπνῶν ἔγνω τοῦτον ἐλθόντα, καὶ ὑπνώττειν προσποιησάμενος, ἑώρα ὅσα ἐποίησε, καὶ ὡς ὠργίσθη, καὶ ὡς ἠπείλησε, καὶ
B πάντα τῷ ἑαυτοῦ κυρίῳ ἀπήγγειλεν· ὁ δὲ κοινοῦται ταῦτα τῷ Μιχαήλ, καὶ ἄμφω φόβῳ ληφθέντες ὅπως ἂν ἐκφύγοιεν τὸ μήνιμα τοῦ βασιλέως, ἐφρόντιζον. Καὶ ὁ Μιχαὴλ τῷ Παπίᾳ φησὶν ὡς· *Εἰ βούλει αὐτός, οὐ τὸν κίνδυνον ἐκφευξόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μελετώμενα ἡμῖν εἰς ἔργον ἐκβήσεται.* Καὶ ὅς· *Τὸ παριστάμενόν σοι πράττε*, φησίν, *ἐμὲ δ' ἑξῆς ὅπῃ βούλῃ ἑπόμενον.* Ἐγχαράττει τοίνυν αὐτίκα γραφὴν πρὸς τοὺς αὐτῷ τῶν βουλευμάτων μετέχοντας, ἀπειλῶν ὡς εἰ μὴ τάχος ἐλεύσονται, καὶ τὰ βεβουλευμένα θῶνται ἐπιτελῆ (εἶναι γὰρ τοῦτο ῥᾴδιον, ὡς αὐτὸς ᾠκονόμησε) πάντας ἀνακαλύψει τῷ βασιλεῖ, καὶ οὐκ αὐτὸς μόνος τοῦ κινδύνου μεθέξει. Ταύτας τὰς ἐπιστολὰς τοῖς συνίστορσι διά τινος τῶν Παπίου ἀπέστειλεν, ἐντειλάμενος αὐτῷ
C εἰπεῖν ἐκείνοις νυκτὸς φοιτῆσαι πρὸς τὰ ἀνάκτορα, μεταμφιασαμένους ἐν σχήματι κληρικῶν, καὶ ξιφίδια βαστάζοντας κεκρυμμένα. Οἱ μὲν οὖν κατὰ τὰς ὑποθήκας τοῦ Μιχαὴλ πεποιήκασι, καὶ τοὺς βασιλείους ἐπέστησαν. Ἄρτι δὲ περὶ ὄρθρον τῆς νυκτὸς γενομένης, οἱ βασιλικοὶ ἧκον ψάλται, τὰς ᾠδὰς ᾄσοντες τὰς ἑωθινάς· τούτοις ὁ Παπίας καὶ τοὺς τοῦ Μιχαὴλ συνίστορας συνεισήγαγε, καὶ οἱ μὲν ἐν γωνίᾳ καὶ σκότῳ τινὶ συνεκρύπτοντο. Οἱ ψάλται δὲ τοὺς ὕμνους ᾖδον· ἤδη δὲ τούτων ὑπερμεσούντων, εἰς τὸν ναὸν καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπεδήμησε, καὶ διάτορον ἔχων φθόγγον, βαρύτατον δὲ καὶ σὺν τραχύτητι ταῖς ἀκοαῖς εἰσδυνόμενον, ᾤετο εὐφωνεῖν καὶ εἶναι μελῳδικώτατος, καὶ κατάρχεσθαι τῶν ὕμνων εἰώθει. Τότε τοίνυν στὰς ἐξεφώνησε·

Τῷ παντάνακτος ἐξεφαύλισαν πόθῳ.

Insidiatores vero statim strictis ensibus ex angulo prosilierunt : ille territus in sacrarium accurrit, quem hi consecuti, multis vulneribus confecerunt, amputata manu et capite, cum crudeliter atque impie annos VII et V menses imperasset. Cadaver ejus in Hippodromum pertractum, ibique abjectum est. At Michael compeditus (nam clavis non statim reperiebatur, quam Leo in sinu gestabat) lætis acclamationibus ut imperator adoratus est. Deinde, clave non inventa, compedes ferreæ dissectæ sunt.

Καὶ αὐτίκα τῆς γωνίας οἱ κατ' αὐτοῦ μελετήσαντες καὶ τοῦ σκότους ἐξέθορον, τὰ ξίφη σπασάμενοι· ὁ δὲ φόβῳ ληφθεὶς εἰσέδραμε τὸ θυσιαστήριον, καὶ οἱ αὐτοῦ δὲ ἀναιρέται ἐφείποντο, κἀκεῖ πρὸς αὐτῶν
D πολλαῖς κατατρωθεὶς ταῖς πληγαῖς, καὶ τὴν χεῖρα ἀποτμηθείς, τέλος ἀφῄρητο καὶ τὴν κεφαλὴν (1), βασιλεύσας ὠμῶς τε καὶ ἀπηνῶς καὶ ἀσεβῶς ἐπὶ ἔτη ἑπτὰ καὶ μῆνας πέντε. Καὶ ὁ μὲν ἐκείνου νεκρὸς εἰς τὸν Ἱππόδρομον συρόμενος ἔρριπτο (2). Ὁ δὲ Μιχαὴλ ἔτι τοὺς πόδας ὢν σιδηρόδετος (3), ἡ κλεῖς γὰρ οὐχ εὕρητο τῶν δεσμῶν, αὐτίκα τοῦ Λέοντος αὐτὸν ἐγκόλπιον φέροντος, εὐφημήθη καὶ προσεκυνήθη ὡς βασιλεύς. Εἶτα τῆς κλειδὸς μὴ εὑρισκομένης, τὰ σίδηρα διεσκόπασαν.

Variæ lectiones et notæ.

(1) *Τέλος ἀφῄρητο καὶ τὴν κεφαλήν.* Ut Leo ἐν μέσοις τοῖς ἀδύτοις τοῦ ναοῦ τῆς Θεομήτορος, ὃν δὴ Φάρον ἐν τῷ παλατίῳ φασί, κυνὸς τρόπον, gladiis concisus fuerit, narrat etiam Nicetas Paphlago in Vita Ignatii patr. Constantinopol. p. 1183. Cæsus porro hora noctis 10 die Natalis Christi. Continuat. Theoph.

(2) *Καὶ ὁ μὲν ἐκείνου νεκρὸς εἰς τὸν Ἱππόδρομον συρόμενος ἔρριπτο.* Scribit idem Nicetas in insula Prote sine ullo apparatu contemptim sepeliri præcepisse.

(3) *Τοὺς πόδας σιδηροφόρος.* Theostericius, n. 46 : Ἦν δὲ τούτῳ δέσμιος ὁ Μιχαὴλ δυσὶν ἁλύσεσιν κατεχόμενος, καὶ εὐθέως λύσαντες αὐτὸν οἱ τὸν θῆρα χειρωσάμενοι, ἀνηγόρευσαν Βασιλέα.

KB'. Ἕωθεν οὖν ὁ Μιχαὴλ εἰς τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν ἀφίκετο, ταινιωθησόμενος διαδήματι, δημοσίᾳ τε ἀναῤῥηθησόμενος, τὴν μιαιφονίαν (4) μὴ λογιζόμενος, καὶ τῆς ἀναῤῥήσεως ἔτυχε. Τὴν δὲ τοῦ Λέοντος γαμετὴν καὶ τοὺς παῖδας (τέσσαρες δ' ἦσαν, Σαββάτιος ὃς ἐν τῷ ἀναγορεύεσθαι μετωνόμαστο Κωνσταντῖνος, Βασίλειός τε καὶ Γρηγόριος, καὶ τέταρτος Θεοδόσιος) τῶν βασιλείων καταγαγὼν, τὴν μὲν ἐν τῇ μονῇ καθεῖρξε τῶν δεσποτῶν, τοὺς δὲ εἰς τὴν Πρώτην καλουμένην νῆσον περιορίσας, ἅπαντας τῆς ἀῤῥενωπίας ἐστέρησε. Καὶ ὁ μὲν Θεοδόσιος ἔθανεν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀφωνίᾳ κάτοχος γέγονε· δι' ἣν ἐδέετο θερμότατα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐνδελεχῶς τῷ αὐτοῦ προσφυγὼν ἐκτυπώματι, περιαιρεθῆναι τὴν ἀφωνίαν αὐτοῦ· τῇ γὰρ ἐκπτώσει τῆς βασιλείας καὶ τῆς πατρικῆς κακοδοξίας οἱ παῖδες τοῦ Λέοντος συνεξέπεσον. Ἔδοξεν οὖν ποτε ὁ ἅγιος ἐν ὕπνοις ἐπιστῆναι αὐτῷ, κελεύων ἀναστῆναι καὶ ἀναγνῶναι τὸ *Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμός*. Ὁ δὲ πεπιστευκὼς τῷ ὁράματι εἰσῆλθεν ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ ἀνέγνω, μή τινος αὐτοῦ παρεμποδίζοντος τῇ φωνῇ. Εἰ δὲ καὶ περιγράπτοις ὁρίοις τὴν σύζυγον, ὡς εἴρηται, καὶ τοὺς παῖδας τοῦ Λέοντος περιέγραψεν, ἀλλ' οὐκ ἀχορηγήτους κατέλιπε. Τινὰς δὲ τῶν κτήσεων αὐτῶν αὐτοῖς προσεκλήρωσεν, ἵν' ἐκ τούτων τὰ πρὸς χρείαν πορίζοιντο· καί τινας δὲ πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτοῖς προσαπένειμεν. Ὥρμητο μέντοι ὁ Μιχαὴλ οὗτος ἐξ Ἀμορίου, πόλεως τῆς ἄνω Φρυγίας, ἐν ᾗ Ἰουδαῖοί τε καὶ Ἀθίγγανοι (5) καὶ ἀσεβῶν ἑτέρων πληθὺς ἐγκατῴκιστο, καί τις ἐκ τούτων ἦν ἐκεῖσε σύμμικτος αἵρεσις, ἧς συμμετέχειν καὶ οὗτος ὁ Μιχαὴλ λέγεται. Καὶ ἡ αἵρεσις τὸ μὲν θεῖον βάπτισμα δέχεται, τὴν δὲ Μωσαϊκὴν διαταγὴν διδάσκει τηρεῖν, ἐκτὸς τοῦ περιτέμνεσθαι τὴν ἀκροβυστίαν. Εἶχε δὲ καὶ Ἰουδαῖόν τινα κατ' οἶκον παιδοτριβοῦντα αὐτόν. Ὅθεν οὐκ ἦν τι παρ' αὐτῷ εὑρεῖν ἀκραιφνὲς, ἀλλ' ἦν, ὡς εἰπεῖν ὁ ἄνθρωπος πανσπερμία αἱρέσεως. Διὸ καὶ τῷ λόγῳ ἀπήχθετο, ὡς εἰς ἀνατροπὴν ὄντι τῆς κακοδοξίας αὐτοῦ. Ἀπορίᾳ δὲ συζῶν ἐκ νεότητος, ἐστρατεύετο. Ποτὲ τοίνυν τῷ ταγματάρχῃ προσελθὼν περί του ἐδέετο. Τῷ δὲ ἔτυχέ τις Ἀθίγγανος παρεστὼς, καί φησι πρὸς τὸν στρατηγὸν, ἐν ἀποῤῥήτοις τὸν λόγον ποιούμενος, *ὡς Βασιλεύσει Ῥωμαίων οὗτος, ὃς σοῦ δέεται νῦν*. Καὶ ὃς αὐτίκα τῷ μαντεύματι θέμενος, οἰκειοῦται τῷ Μιχαὴλ, καὶ κηδεστὴν ποιεῖται ἐπὶ τῇ θυγατρί. Ἄρτι δὲ τῇ αὐταρχίᾳ ἐπιπηδήσαντος τοῦ Μιχαὴλ, ὡς ἱστόρηται, ὁ ἱερώτατος Νικηφόρος ὁ πατριάρχης ὑπερόριος ὢν ἐπιστέλλει αὐτῷ, ἀξιῶν τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων γενήσεσθαι ἀναστήλωσιν. Ὁ δὲ μήτε τι καινοτομήσειν ἔφη περὶ τὴν πίστιν, μηδὲ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀλλοιῶσαι

A XXII. **Mane Michael in Magnam ecclesiam venit, ut diademate ornaretur, et publice proclamaretur, sacramque ædem, non habita nefariæ cædis ratione, ingressus est, et voti compos factus, Leonis uxorem, 135 quatuor filios, Sabbatium, cui cum imperator inauguraretur nomen Constantini fuerat inditum, Basilium, Gregorium et Theodosium, regia eduxit, ac mulierem in monasterio Despotarum inclusit, adolescentes in insulam Protam relegavit omnes, virilibus exsectis.** Ex his Theodosius obiit, Constantinus vocem amisit. Qua de causa Deum ferventissimis precibus oravit, sed et magni Patris Gregorii Theologi imaginem continenter accessit, ut sibi loquendi facultas restitueretur: nam una cum imperio
B etiam paterna impietate liberi Leonis exciderunt. Aliquando igitur sanctus in somnis ei astare visus est, et jubere ut surgeret, ac illud: *Iterum Jesus meus*, legeret. Eo viso fretus ecclesiam ingressus est, ac citra impedimentum ullum vocis legit. Etsi autem Michael Leonis uxorem et liberos intra certos limites circumscripserat, ut dictum est, non tamen egere passus est, quibusdam ex eorum possessionibus, unde necessaria suppeterent, et servis ad ministerium attributis. Oriundus fuit Michael Amorio, superioris Phrygiæ urbe, in qua Judæi, Athingani, et aliorum impiorum turba habitabant, unde confusa quædam secta exsistebat, cujus et ipse particeps fuisse creditur. Ea tametsi
C sacrosanctum baptisma admittebat, Mosaica tamen instituta, præter præputii resectionem observabat. Aluit domi Judæum quemdam a quo erudiebatur. Unde nihil sinceri apud eum reperiebatur, sed erat, ut ita dicam, sentina quædam sectarum: eaque de causa disputationes oderat, ut quæ ejus perversæ opinioni evertendæ essent. In adolescentia cum ob inopiam militaret, aliquando tribunum adiit, aliquid ab eo petiturus. Ei tribuno quidam Athinganus astans, clam dixit: *Is qui tibi nunc supplex est, aliquando Romanis imperabit.* Eo augurio ille motus, statim cum Michaele familiaritatem contrahit, eique filiam despondet. Cum autem recens imperium occupasset, ut dictum est, sanctus Nicephorus patriarcha exsulans, per litteras ab
D eo petiit ut venerabiles imagines reponerentur. Cui ille respondit, se neque in religione quidquam novaturum neque Ecclesiæ statum mutaturum, neque coacturum esse quemquam, ut aliter quam vellet, de Deo sentiret. Sed hæc verba fuere. Neque enim multo post, animo suo declarato, orthodoxos **136** oppugnavit, ac præter multos alios crudeliter tractatos, etiam in sanctum Methodium grassatus, Euthymium Sardium archiepiscopum ob san-

Variæ lectiones et notæ.

(4) *Μιαιφονίαν*. Quia scilicet antea purificari debuerat. Describitur in Euchologio Goari, p. 621: Εὐχὴ λεγομένη ἐν τῇ εἰσόδῳ πρὸ τῆς συνήθους, ἐπὶ ἀνοίξει ναοῦ ἐν ᾧ συνέβη θανεῖν ἄνθρωπον βιαίως.

(5) *Ἀθίγγανοι*. Michaelem secta Sabbatianum fuisse scribit Nicetas Paphlago.

etarum imaginum cultum in exsilium misit. Deinde Methodium in Acrita conclusit, inclytum vero Euthymium a filio suo Theophilo crudeliter flagris cæsum, in martyrum numerum retulit. Copronymum in omnibus imitans et Judæis addictus, Sabbata jejunari jubebat. Resurrectionem mortuorum non credebat, eoque futura bona sugillabat, et prophetas irridebat, dæmones esse pernegabat, scortationem peccatum non judicabat, Judæ salutem ominabatur. Pascha alieno celebrari tempore affirmabat. Hæc pauca e multis improbitatis ac potius dementiæ illius indicia conscribenda censui. Nunc oratio ad res gestas et bella multa illorum temporum progrediatur. Thomas unus trium eorum de quibus Philomelianus ille monachus Bardanæ vaticinatus fuerat, ut supra dictum est, quorum duo imperio potituri essent, tertius (is vero Thomas erat) invasurus ille quidem tyrannidem, et diadema sibi impositurus, regni vero non compos futurus, seditionem excitavit. Is igitur, ut ante scriptum est, a Leone Fœderatorum legioni præpositus, ut principem de se bene meritum a Michaele cæsum cognovit, per speciem necis illius vindicandæ, cum revera imperium cogitaret, Michaelem est aggressus, coactisque non contemnendis copiis, universas fere orientales provincias occupavit, et publica eorum vectigalia sibi afferenda curavit. Unde auctis opibus etiam Agarenos invasit, qui tum omnes provincias et ipsas insulas ob intestinum bellum audacius populabantur, eorumque impetum repressit, et castris prope positis, habitoque colloquio, pepigit, si imperio potiretur, se Romanis finibus eis cessurum esse. His peractis, caput diademate regio ornat, et ab Jobo Antiocheno patriarcha imperator appellatur. Inde cum magno exercitu profectus (nec enim Agarenos duntaxat, sed et plures alias gentes ad belli societatem asciverat) tyrannidem majore animo invadit. Fuit hic Thomas non ex gente patricia, sed admodum obscura eaque Barbara, tantaque inopia conflictata, ut mercede serviret. Sed a fortuna evectus, ut dictum est, regnoque affectato Constantini nomen assumpsit, et filium adoptivum, **137** imperii consortem, ut putabat, allegit. Cum exercitu Michaelis contra se misso congressus, aliis occisis aliis fugatis, tyrannidem stabilivit, et classe comparata, imo etiam classe imperatoria politus, Abido in Thraciam trajecit, Orientalibus pene omnibus subactis, præter Opsicianam provinciam, cui Cataquila, et Armeniacam, cui Olbianus præerat, qui tyranni adoptivum filium insidiis exceptum, statim sustulit.

A κατάστασιν, ἀλλὰ μηδὲ βιάσασθαί τινα περὶ τοῦ θείου δοξάζειν παρ' ὃ βούλεται. Ἐν λόγοις δ' ἔμεινε ταῦτα. Οὐ μετὰ πολὺ γὰρ τὴν γνώμην τὴν οἰκείαν δὲ ἔφηνε, καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐχώρησε, καὶ πολλούς τε ἄλλους δεινοῖς περιέβαλε, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τὸν θεῖον Μεθόδιον, καὶ τὸν τῆς Σάρδεων ἀρχιερατεύσαντα Εὐθύμιον ἐξορίᾳ παρέπεμψε, διὰ τὴν τῶν ἁγίων εἰκόνων τιμήν. Εἶτα τὸν μὲν Μεθόδιον καθείργνυσι κατὰ τὸν Ἀκρίταν· τὸν ἀοίδιμον Εὐθύμιον δὲ μαρτυρικῷ τελειοῖ θανάτῳ, ἀφειδῶς μαστιζόμενον διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου. Ἐζήλου δ' ἐν ἅπασι τὸν Κοπρώνυμον, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις προσέκειτο, τά τε Σάββατα νηστεύειν προσέταξε. Τῇ ἀναστάσει τε ἀπιστῶν, διετώθαζε τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ, καὶ τοὺς προφήτας διέσυρε, καὶ δαίμονας οὐκ B εἶναι διεβεβαιοῦτο· πορνείαν τε οὐχ ἁμάρτημα ἡγεῖτο, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν ὀμνύειν διεκελεύετο. Τῷ δὲ Ἰούδᾳ σωτηρίαν ἐπεφήμιζε, καὶ τὸ Πάσχα οὐ κατὰ καιρὸν ἑορτάζεσθαι ἐδογμάτιζε. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ πολλῶν ὀλίγα τῆς ἐκείνου κακίας ἢ καὶ ἀνοίας γνωρίσματα ξυγγεγράφαται. Ὁ δὲ λόγος τὰ τότε ξυμβεβηκότα διδότω τῇ ἱστορίᾳ· τὰ δ' ἦσαν ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ὁ δὲ τούτων κατάρξας Θωμᾶς (6) ἦν, εἷς τῶν τριῶν τυγχάνων ἀνδρῶν, περὶ ὧν ὁ ἐν τῷ Φιλομιλίῳ μοναχὸς τῷ Βαρδάνῃ προέφησεν, ὡς ἄνω που εἴρηται, τοὺς μὲν δύο ἐπιβήσεσθαι τῆς βασιλείου ἀρχῆς, τὸν δέ γε τρίτον, ὃς (οὗτος ἦν ὁ Θωμᾶς) ἐπιχειρῆσαι μὲν τυραννίδι, καὶ ἑαυτῷ περιθέσθαι διάδημα, μὴ μέντοι καὶ τῆς βασιλείας τυχεῖν. C Οὗτος τοίνυν, ὡς ἤδη μοι εἴρηται, ἄρχων καταστὰς τοῦ τάγματος τῶν Φοιδεράτων παρὰ τοῦ Λέοντος, ὡς ἔγνω τὸν εὐεργέτην ἀναιρεθέντα παρὰ τοῦ Μιχαὴλ, τῷ μὲν δοκεῖν τιμωρῶν ἐκείνῳ, τῷ δ' ὄντι τὴν βασιλείαν καραδοκῶν, ἀνταίρει τῷ Μιχαὴλ, καὶ συναλίσας δύναμιν οὐκ εὐκαταφρόνητον, ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἑῴαν μοῖραν ἐσφετερίσατο, καὶ τοὺς δημοσίους φόρους αὐτῷ κομίζεσθαι παρεσκεύασε. Καὶ πολὺς ἐντεῦθεν γενόμενος ἐπῆλθε καὶ τοῖς Ἀγαρηνοῖς, ἀδεέστερον τότε πᾶσαν ληϊζομένοις χώραν, καὶ τὰς νήσους αὐτὰς διὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Καὶ ἐπελθὼν ἀνέκοψεν αὐτοὺς τῆς φορᾶς, καὶ ἀνακόψας παρεστρατοπεδεύσατο, καὶ ἐς λόγους ἦλθεν αὐτοῖς, καὶ ἥκων εἰς λόγους, ἐσπείσατο ἐπὶ συνθήκαις τοῦ Ῥωμαϊκῶν ὁρίων παραχωρῆσαι αὐτοῖς, D εἰ τῆς βασιλείας ἐγκρατὴς γένοιτο. Οὕτω δὲ ταῦτα διοικησάμενος, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀνεδήσατο ταινίᾳ βασιλικῇ, καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεῤῥήθη κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, παρὰ τοῦ τότε τὸν θρόνον αὐτῆς τὸν πατριαρχικὸν ἔχοντος. Ἰὼβ δ' ἐκεῖνος ἐκέκλητο. Κἀκεῖθεν ὁρμηθεὶς σὺν μεγάλῳ στρατεύματι (ἔτυχε γὰρ συμμάχων οὐκ Ἀγαρηνῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρων ἐθνῶν πλειόνων) τῇ τυραννίδι κραταιότερον ἐπεχείρησεν. Ἦν δὲ ὁ Θωμᾶς οὗτος οὐ τῶν εὐπατριδῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν λίαν ἀσήμων, καὶ τούτων Βαρβάρων, καὶ ἀπορίᾳ σύντροφος τῇ ἐσχάτῃ, ὥστε καὶ δουλεύειν μισθοῦ. Ἀναχθεὶς δ' ὑπὸ τῆς τύχης, ὡς εἴρηται, καὶ τυραννίδι ἐπιχειρήσας, τήν τε κλη-

Variæ lectiones et notæ.

(6) *Θωμᾶς*. Anonymus in Vita S. Nicolai Studitæ Τοῦ λαοπλάνου Θωμᾶ κατὰ τῆς οἰκουμένης λυττήσαντος. Thomæ rebellionis historiam præ cæteris narrat ipse Michael imp. in Epistola ad Ludovicum, apud Baronium an. 824, n. 19 et seqq.

σιν μετέδετο, Κωνσταντῖνον (7) ἑαυτὸν ὀνομάσας, καὶ κοινωνὸν τῆς βασιλείας, ὡς ᾤετο, προσελάβετο υἱὸν, εἰσποιητὸν οἰκειωσάμενός τινα. Τοῦ δὲ Μιχαὴλ στρατιὰν κατ' αὐτοῦ ἐσταλκότος, συμβαλὼν ἐκεῖνος αὐτῇ, τοὺς μὲν ἀνεῖλε, τοὺς δὲ φυγάδας ἀπέφηνεν. Κἀντεῦθεν κραταιότερον τῆς τυραννίδος ἐπείληπτο, καὶ στόλον ἐξαρτυσάμενος, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ βασιλικὸν ναυτικὸν ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, ἐξ Ἀβύδου πρὸς τὴν Θρᾴκην ἐπεραιώθη, καὶ τὰ τῆς Ἑῴας ἅπαντα σχεδὸν ὑπηγάγετο, ἄνευ μέντοι τῶν θεμάτος τοῦ Ὀψικίου, οὗ ὁ Κατάκυλας ἐστρατήγει, καὶ τοῦ τῶν Ἀρμενιακῶν· ὁ Ὀλβιανὸς δὲ τὴν στρατηγίδα τούτου εἶχεν ἀρχὴν, ὃς δὴ λοχήσας καὶ τὸν τῷ τυράννῳ εἰσποιηθέντα υἱὸν κατασχὼν, ἀνεῖλεν εὐθύς.

ΚΓ'. Γενόμενος δ' ἐν τῇ Θρᾴκῃ, ὡς εἴρηται, ὁ Θωμᾶς, προστιθεμένους αὐτῷ τοὺς ξύμπαντας ἔσχηκεν. Αὖθις οὖν τοῦ βασιλέως κατά τε γῆν αὐτῷ συμμίξαντος καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἄμφω τὰς στρατιὰς ὁ τύραννος ἐτρέψατό τε καὶ διεσκέδασεν, υἱοθετήσατο δ' ἕτερον, τοῦ πρώτου κτανθέντος, ὡς εἴρηται, Ἀναστάσιον μὲν καλούμενον, μοναχὸν δ' ὄντα καὶ τὸ μὲν σχῆμα τὸ θεῖον ἀποδυσάμενον, στολὴν δὲ κοσμικὴν μεταμφιασάμενον. Ἐς τοῦτο δ' ἥκεν ἀπορίας ὁ Μιχαὴλ, ὡς σιδηρᾶν ἐκτεῖναι σειρὰν ἐξ Ἀκροπόλεως εἰς τὸ κατ' ἀντιπέραν πολίχνιον, ἵν' ἄβατα τοῖς τοῦ τυράννου φυλάττοιτο τὰ ἐντός. Ἀλλ' ὁ Θωμᾶς ὁμοῦ τῇ πόλει προσέβαλε κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν, τὴν σιδηρᾶν ἐκείνην ῥᾷστα διαῤῥήξας σειρὰν, καὶ ᾤετο εἰ μόνον φανείη, τοὺς ἐν τῇ πόλει διὰ τὴν πρὸς τὸν κρατοῦντα ἀπέχθειαν, εὐχερῆ τὴν εἴσοδον αὐτῷ παρασχεῖν. Ἐπεὶ δ' ἐῤῥωμένους εὕρηκε τοὺς ἐντὸς πρὸς τὴν τῆς πόλεως φυλακὴν, καὶ τῶν ἐλπίδων ἐψεύσθη, τότε μὲν ἀνεχώρησε, καὶ βάλλεται χάρακα κατὰ τὸ τῶν θείων Ἀναργύρων ἱερώτατον τέμενος· ὁ τόπος δὲ τοῦ Παυλίνου ὠνόμαστο. Ἡμερῶν δέ τινων διαγενομένων, καὶ κατὰ χέρσον αὖθις καὶ κατὰ θάλασσαν ἐπήγαγε τῇ πόλει τὸν πόλεμον, ἑλεπόλεις τε καὶ κλίμακας ἐπαγόμενος. Ὡς δ' ἑώρα τὰ τῆς σπουδῆς αὐτῷ πανταχόθεν ἀνήνυτα, τότε μὲν τὴν ψυχρὰν ἐκτρεπόμενος Θρᾴκην (χειμὼν γὰρ ἦν) τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ταῖς χώραις διένειμεν, ἐν ταύταις σχολάζουσαν, καὶ τὴν τοῦ χειμῶνος ἐκφευξομένην δριμύτητα. Ἄρτι δὲ τοῦ ἔαρος ἐφεστῶτος, καὶ πάλιν προσῆγε καὶ ἀμφοτέρωθεν τῇ πόλει τὴν στρατιὰν, καὶ περιεκύκλου τὰ τείχη τῷ τε πεζῷ στρατεύματι καὶ τῷ ναυτικῷ. Ἤδη δὲ καὶ τῷ Μιχαὴλ ἡτοίμαστο καὶ στόλος καὶ στράτευμα. Λόγοις οὖν παρακλητικοῖς τοὺς οἰκείους παραθαῤῥύνας ὁ βασιλεὺς, ἀθρόον ἐκ πλειόνων πυλῶν ἐξάγει τούτους, καὶ συῤῥήγνυται τῷ τοῦ τυράννου λαῷ. Οἱ δὲ τῷ αἰφνιδίῳ καὶ τῷ θράσει τῶν ἐπιόντων ἀποδεδειλιακότες, τὰ νῶτα μετέβαλον, καὶ ἔπεσον πολλοὶ, καὶ ἡ νίκη τῶν ἐκ τῆς πόλεως ἦν. Τὰ μὲν οὖν κατὰ χέρσον οὕτω συνηνέχθη τῷ ἀποστάτῃ· οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τὰ κατὰ θάλασσαν κάλλιον ἔσχεν αὐτῷ. Τὰς γὰρ βασιλικὰς τριήρεις τὸ τοῦ τυράννου ναυτικὸν θεασάμενον ἐπιούσας αὐτῷ, οὐχ ὑπήνεγκεν, ἀλλ' εὐθὺς, τὴν συμπλοχὴν μὴ θαῤῥήσαν, εἰρεσίᾳ συχνῇ πρὸς τὴν χέρσον κατήγοντο, καὶ οἱ μὲν ἀπεδίδρασκον, οἱ δὲ

A XXIII. Cum Thomas, ut dictum est, in Thraciam venisset, omnes ad eum se contulerunt. Itaque imperatorem denuo terra marique vicit, profligatis exercitibus, et in demortui filii locum alium adoptavit, nomine Anastasium, qui, sacro monachi habitu abjecto, civilem sumpserat, eoque redegit Michaelem, ut ferrea catena ex Acropoli in oppidulum e regione situm extenta tyrannum prohibere conaretur, ne intro penetraret. Sed Thomas terra marique simul, impetu in urbem facto, catenaque facillime rupta, putabat, si a civibus tantum conspiceretur, fore sibi ob imperatoris odium aperta omnia. Cum autem viros fortes se præberent qui urbem tuebantur, spe dejectus, tum quidem recessit, ac vallum muniit circa sacram sanB ctorum Anargyrorum ædem, qui locus Paulini vocatur. Diebus aliquot elapsis, urbem denuo terra marique oppugnat, machinis et scalis adhibitis. Ut vero se omnem operam et impensam ludere vidit, tunc, frigida Thracia relicta (nam hiems erat), exercitus in provincias distribuit, ut ibi otio recreati hiemis sævitiam evitarent. Sub veris initium, legiones denuo utrinque contra urbem adduxit, eamque et pedestribus et navalibus copiis circumdedit. Sed et Michael interea et classem et milites comparat, suosque cohortatus, pluribus portis ex improviso impetum in tyranni copias fecit. Illi vero et inexspectata aggressione, et audacia hostium territi, terga dederunt, multisque C cæsis victoria penes urbanos fuit. Ac terra sic actum est cum desertore, marique nihilo melius. Nam tyranni naves, cum imperatoriam classem contra se ire vidissent, non restiterunt, sed congressu evitato, assidua remigatione ad Continentem appulerunt: ibi alii diffugerunt, alii ad Michaelem defecerunt. Verum desertor tyrannidem **138** adhuc urgebat, neque vallo soluto, et classe quam in Græcia paratam habebat accersita. Quæ cum venisset, et juxta Byridas naves subductæ essent, Michaelis classiarii ea re cognita, noctu eas aggrediuntur, et quasdam hostilium navium ceperunt, et quasdam igni Græco incenderunt, ut perpaucæ admodum superessent. Terra autem crebra prælia fiebant, Theophilo imperatoris filio duce, sed æquo D fere Marte pugnabatur, victoria ad neutram partem inclinante. Interea vero aliquid accidit, quo res

Variæ lectiones et notæ.

(7) *Κωνσταντῖνον*. Addit Georgius Hamartolus in Chron. ms. filium Irenes Augustæ præterea se dixisse: Διογενής τε καὶ ἀφανὴς ὤν, πρὸς τὰ μέρη τῆς Συρίας ἀφίκετο, Κωνσταντῖνον αὑτὸν μετωνομάσας, καὶ υἱὸν Εἰρήνης τῆς βασιλίσσης. Vide Continuat. Theophan. l. I, n. 1.

illius Thomæ labefactatæ sunt. Nam rumore defectionis Thomæ, et urbis obsidionis passim sparso, Mortagon Bulgarorum princeps, qui annorum triginta inducias cum Leone fecerat, Romanis amicus, ultro suppetias imperatori venit, castris ad Cedoctum locatis. Ea res desertorem turbavit. Nam cum e re sua esse non putaret, ut simul et urbem oppugnaret, et cum Bulgaris dimicaret, quod, divisis copiis, neutris par futurus esset, contra Bulgaros cum omni exercitu est profectus, pugnaque commissa victus, multos suorum amisit partim cæsos, partim captos. Qui vero et barbaricum ensem et captivitatem effugerant, exspectatione rerum futurarum suspensi, quieverunt. Bulgari, captivis et magna præda adducta, elati victoria recesserunt. Ea clade desertoris cognita, classis ejus reliquiæ ad Michaelem defecerunt. Eo rerum statu tyrannus, etsi vires ejus undique minuebantur, tamen ab obsidione non recedebat : sed cum ne tum quidem quidquam proficeret, omissa urbe longius abscedit, et locum opportunum nactus, vallum communit, atque inde suburbana diripit, eorumque amœnitatem vastat. Sed Michaele cum aggresso, commissaque pugna, Thomæi de industria in fugam versi, partim ad imperatorem se contulerunt, partim ad sua redierunt. Tyrannus cum paucissimis Adrianopolim abit, quem Michael evestigio insecutus, urbem non machinis, sed annonæ penuria oppugnat. Cives urgente fame, petita delictorum ab imperatore venia et impetrata, Thomam vinctum ei tradunt. Is ei et manus et pedes amputat, et asino impositum ignominioso triumpho circumducit. Postea de consciis quærit, quorum ille multos nominasset, nisi **139** Hexabulius patricius imperatoris impetum hoc dicto repressisset, inimicis amicos deferentibus non habendam esse fidem. Thomas vero alias aliis tormentis excruciatus, miserrime exspiravit. Adoptivus item ejus filius, cum in Bizyam oppidum confugisset, a castelli habitatoribus vinctus, ad imperatorem est adductus, et eodem quo fictitius pater supplicio affectus, violenter et ipse periit. Thomæ seditione ad hunc modum compressa, maritimæ Thraciæ civitates nihilominus, etiam illo sublato, motum eum urgebant, ac præ cæteris Panium et Perinthus (sic enim Heraclea olim appellata est) (idque imperatoris odio factum. Cæterum, Panium mœnibus terræ motu collapsis, captum est, Heraclea mari expugnata. Michael his rebus bene gestis, triumphans in urbem rediit, et ludis Circensibus Michaelis adjutores asinis insidentes in theatrum introductos, sola relegatione contentus, gravioribus suppliciis non affecit, duo-

A τῷ Μιχαὴλ αὐτομολοῦντες προσῄεσαν. Ὁ δὲ ἀποστάτης ἔτι τῆς τυραννίδος ἀντείχετο, καὶ οὔτε τὸν χάρακα ἔλυσε, καὶ τὸ ἐν Ἑλλάδι ἑτοιμασθὲν αὐτῷ ναυτικὸν μετεπέμψατο, καὶ τόδε παρῆν κατὰ Βυρίδας νεωλκυσάμενον. Οἱ γνόντες οἱ τοῦ στόλου τοῦ Μιχαὴλ, νυκτὸς αὐτοῖς ἐπιτίθενται, καὶ τινὰς μὲν ᾑρήκασι τῶν πολεμίων νεῶν, ἑτέρας δὲ τῷ ὑγρῷ πυρὶ παραδεδώκασιν, ὡς ὀλίγας περιλειφθῆναι. Κατὰ γῆν δὲ συχναὶ μὲν ἐγίνοντο προσβολαὶ, Θεοφίλου τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως τοῦ λαοῦ προεξάρχοντος· ἀγχώμαλα δὲ τοῖς ἐναντίοις ἦσαν τὰ πράγματα, καὶ οὐδενὶ μέρει καθαρῶς ἡ νίκη ἐπεμειδίασεν. Ἐν τοσούτῳ δέ τι συμβὰν, τῷ Θωμᾷ τὰ πράγματα ἔσφηλε· τῆς γὰρ φήμης πανταχοῦ τὴν τοῦ Θωμᾶ κηρυξάσης ἀποστασίαν καὶ τὴν πολιορκίαν τῆς πό-
B λεως, Μορτάγων ὁ τῶν Βουλγάρων κατάρχων σπονδὰς ἐπὶ τοῦ Λέοντος τριακοντούτεις θέμενος καὶ φιλίως τότε Ῥωμαίοις ἔχων αὐτεπάγγελτος ἧκε συμμαχήσων τῷ βασιλεῖ, καὶ στρατοπεδεύεται κατὰ τὰ Κηδόκτου. Τοῦτο τὸν ἀποστάτην ἐθρόησε. Κρίνας δὲ ἀσύμφορον ἑαυτῷ, ἅμα τε καὶ πολιορκεῖν, καὶ τοῖς Βουλγάροις ἀντιστρατεύσασθαι (μερισθείσης γὰρ αὐτῷ τῆς δυνάμεως, οὐκ ἀξιόμαχον ἑαυτὸν οὐδετέρῳ τυγχάνειν ᾤετο), κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐχώρησε πανστρατιᾷ τῷ στρατεύματι, καὶ συμβαλὼν ἡττᾶται, καὶ πολλοὺς μὲν ἀποβάλλει τῶν ἑαυτοῦ, τοὺς μὲν φθαρέντας, τοὺς δὲ καὶ ἁλόντας. Ὅσοι δέ γε τόν τε βαρβαρικὸν ἀκινάκην ἐξέφυγον, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν διέφυγον, τὸ μέλλον καραδοκοῦντες ἡσύχαζον. Οἱ Βούλγαροι δὲ
C τοὺς αἰχμαλώτους καὶ λείαν πολλὴν ἐπαγόμενοι, ἀνεζεύγνυον τῇ νίκῃ γαυρούμενοι. Ταύτην τὴν ἧτταν τοῦ ἀποστάτου ὅσον ἐκ τοῦ στόλου αὐτοῦ περιελέλειπτο ἐγνωκὸς, πρὸς τὸν Μιχαὴλ ηὐτομόλησεν. Ἐν τοιούτοις δὲ ὁ τύραννος γεγονὼς, καὶ πάντῃ ἐξασθενήσας, ὅμως ἔτι τοῦ πολιορκεῖν οὐκ ἐπαύσατο. Ἀλλὰ καὶ αὖθις μηδὲν ἀνύων, ἀπανίσταται μὲν τῆς προσεδρίας τῆς πόλεως, ἄπεισι δὲ πορρωτέρω, καί τινα τόπον εὑρὼν ἐπιτήδειον, ἐν τούτῳ βάλλεται χάρακα, κἀκεῖθεν ὁρμώμενος ἐληΐζετο τῆς πόλεως τὰ προάστεια, καὶ τὰς τούτων ἐκεράϊζε χάριτας. Ἐπῆλθε τοίνυν τούτῳ ὁ Μιχαὴλ, καὶ μάχης συγκροτηθείσης, οἱ τοῦ Θωμᾶ ἑκόντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ οἱ μὲν τῷ Μιχαὴλ προσερρύοντο, οἱ δ' ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀπῄεσαν ἕκαστοι. Ὁ δέ γε τύραννος μετὰ βραχίστων εἰς
D Ἀδριανούπολιν ἄπεισι, καὶ ὁ Μιχαὴλ αὐτῷ κατ' ἴχνος ἀκολουθεῖ, καὶ πολιορκεῖ τὴν πόλιν, οὐχ ἑλεπόλεσιν, ἀλλὰ σπάνει τῶν ἀναγκαίων. Καὶ οἱ τῆς πόλεως τῷ λιμῷ πιεζόμενοι, ἀμνηστίαν τῶν ἐπταισμένων ἐκ τοῦ βασιλέως ᾐτήσαντο, καὶ ταύτης τυχόντες, δεσμοῦσι τὸν Θωμᾶν, καὶ παραδιδόασι τῷ Μιχαήλ. Ὁ δὲ ἀφαιρεῖται αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας (8), καὶ ὄνῳ ἐπιβιβάσας θριαμβεύει τὸν ἄτιμον θρίαμβον. Εἶτα περὶ συνιστόρων πυνθάνεται, καὶ πολλοὺς ἂν

Variæ lectiones et notæ.

(8) Ὁ δὲ ἀφαιρεῖται αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας. Michael ipse in Epist. ad Ludovicum imp.: *Et ipsum quidem Thomam, amputatis manibus et pedibus, patibulo suspendi jussimus. Duo vero qui dicebantur ei filii esse adoptivi, alter eorum in Asia a fidelibus nostris interemptus est : et alterum eadem, morte qua pseudopatrem ejus, condemnari jussimus.*

ἐκεῖνος ἐξίφηνεν, εἰ μὴ ὁ Ἐξαβούλιος ὁ πατρίκιος τὴν ὁρμὴν τοῦ βασιλέως ἀνέκοψε, φάμενος μὴ χρῆναι πιστεύειν κατὰ τῶν φίλων ἐχθροῖς. Ὁ δέ γε Θωμᾶς ἄλλοτε ἄλλαις τιμωρίαις ὑποβαλλόμενος, βιαιότατα κατέλυσε τὴν ζωήν. Καὶ ὁ τούτου δὲ εἰσποιητὸς υἱὸς εἰς τὸ τῆς Βιζύης πολίχνιον προσφυγὼν, παρὰ τῶν οἰκούντων τὸ φρούριον δεθεὶς προσήχθη τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁμοίως τῷ πεπλασμένῳ πατρὶ κολασθεὶς, βιαίως καὶ αὐτὸς ἀπέῤῥηξε τὴν ψυχήν. Ἡ μὲν οὖν τοῦ Θωμᾶ ἐπανάστασις τοῦτον τὸν τρόπον κατηύναστο. Αἱ δὲ Θρᾳκικαὶ πόλεις αἱ παράλιοι, κἀκείνου παρελθόντος, ἔτι τῆς στάσεως εἴχοντο, καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων τὸ Πάνιον καὶ ἡ Πέρινθος (οὕτω γὰρ πάλαι ὠνόμαστο ἡ Ἡράκλεια) ἐστασίαζον δ' ἔτι μίσει τῷ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ τὸ μὲν Πάνιον σεισμῷ τοῦ τείχους αὐτοῦ πεσόντος, ἑάλω, ἡ δὲ Ἡράκλεια διὰ τῆς θαλάσσης γέγονεν ἁλωτή. Ταῦτα τοίνυν κατορθώσας ὁ Μιχαὴλ, ἐπάνεισι τροπαιοφορῶν, καὶ ἱππικοῦ τελουμένου ἀγῶνος, τοὺς τῷ Θωμᾷ τὴν τυραννίδα συμπράξαντας ὄνοις ἐφεζομένους εἰσαγαγὼν εἰς τὸ θέατρον, ὑπερορίαν αὐτῶν κατεδίκασε, μή τι πλέον κολάσας αὐτοὺς, εἰ μή τινας δύο τὸν Χοιρέαν καὶ τὸν Ζαγορηνὸν, μὴ πειθομένους μηδὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Θωμᾶ παραδοῦναι τὰ φρούρια, ἃ κατεῖχον, ἑλὼν, καὶ ἀνασκολοπίσας ἀπέκτεινε.

bus exceptis Chœrea et Zagoreno, qui cum castella quibus præerant, ne post Thomæ interitum quidem tradere vellent, iis expugnatis, in crucem acti sunt.

ΚΔ'. Τῇ γοῦν ἀποστασίᾳ τῇ τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀσχολουμένων δυνάμεων, ἄδειαν εὑρηκότες πᾶσαν οἱ πρὸς ἑσπέραν Ἀγαρηνοὶ, οἳ τὸν τῆς Ἰβηρίας οἰκοῦσι κόλπον, καὶ λέγονται Ἱσπανοὶ, τῷ σφετέρῳ προσίασιν ἀρχηγῷ, ὃν αὐτοὶ καλοῦσιν ἀμερμουμνῆν, καὶ ᾐτοῦντο ἀποικίαν στείλασθαι, διὰ πλῆθος στενοχωρούμενοι. Κἀκεῖνος κατένευσε, καὶ τούτους παραλαβὼν σὺν τριήρεσιν ἀπέπλευσε, τὰς ὑπὸ Ῥωμαίους νήσους περιελθών τε καὶ ληϊζόμενος. Ὡς δ' ἧκε καὶ εἰς τὴν Κρήτην (9), καὶ τὸ ταύτης ἔγνωκε πάμφορον, τοὺς μὲν πλείστους εἰς λείαν ἐκπέπομφεν, αὐτὸς δὲ μετ' ὀλίγων εἰς φυλακὴν δῆθεν παραλειφθεὶς τῶν νηῶν, πῦρ ἐνέβαλε κατ' αὐτῶν, καὶ πάσας ἐνέπρησε. Τεθορυβημένων δὲ τῶν Ἀγαρηνῶν διὰ τοῦτο, καὶ τὴν αἰτίαν ζητούντων, ὁ Ἄχαψ (οὕτω γὰρ ὁ σφῶν ὠνόμαστο ἀρχηγὸς), *Ἀποικίαν ᾐτεῖσθε*, φησὶν, *ἰδοὺ τοίνυν χώρα ῥέουσα μέλι καὶ γάλα, καὶ ταύτην κατασχόντες οἰκήσατε.* Ἐκείνων δὲ εἰπόντων, *Καὶ τὰ φίλτατα* (10), *ποῦ;* ὁ Ἄχαψ (11), *Ἐνταῦθα γυναῖκές εἰσιν*, ἀνθυπήνεγκεν, *ἐξ ὧν γενήσονται καὶ παῖδες ὑμῖν οὐ μετὰ μακρόν.* Τούτοις πεισθέντες οἱ ἐκ τῆς Ἄγαρ τήν τε νῆσον ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιήσαντο, καὶ τοὺς ἀντιγενεῖς ἐδουλώσαντο. Ὅ τε καὶ Κύριλλος ὁ Γορτύνης ἐπίσκοπος, ἀθλήσας ὑπὲρ Χριστοῦ, μαρτυρίου κεκόμιστο στέφανον. Θανούσης δὲ τῆς συζύγου τῷ βασιλεῖ, ἐκεῖνος ὑπεκρίνετο μὲν εἰς τὸ προφανὲς δευτέροις ὁμιλῆσαι γάμοις μὴ βούλεσθαι, κρύβδην δὲ πρὸς τοὺς ἐξόχους τῆς γερουσίας διαπεμπόμενος, ἀξιοῦσθαι παρ' αὐτῶν παρεσκεύαζεν ἑτέραν τοῦ βίου κοινωνὸν εἰσοικίσασθαι. Καὶ ἡ σκῆψις ὡς εὐπρεπής· δεινὸν γὰρ ἔφασαν εἶναι ἡμᾶς μὲν βασιλεύεσθαι παρὰ σοῦ, τὰς δ' ἡμῶν συνοίκους βασιλίδος στερίσκεσθαι. Ὁ δὲ πρότερον μὲν ἀκκιζόμενος, τὴν ἀξίωσιν οὐ προσίεται. Λιπαρούντων δ' ἐκείνων, πίστεις ἐξ αὐτῶν ἀπῄτει εἰ βούλοιντο ἀγαγέσθαι αὐτὸν βασιλίδα, ὡς καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ βασιλίδα ταύτην ἕξουσι, καὶ

XXIV. Dum Romanæ copiæ, Thomæ defectione bellisque civilibus occupantur, Agareni occidentales, sinus Iberici incolæ, qui Hispani vocantur, arrepta occasione, a suo duce, quem Amermumnem vocant, locorum coacti angustiis, petierunt, ut coloniam deduceret. Annuit ille, et cum eis triremibus impositis solvit, insulasque Romanas obiens populatur. Ut autem in Cretam quoque venit, ejus fertilitate cognita, maximam partem prædatum mittit, ipse cum paucis ad navium custodiam relictus, igne injecto omnes cremat. Ob quod factum Agarenis tumultuantibus, et causam ejus requirentibus, Achaps (id enim duci eorum nomen erat): *Coloniam*, inquit, *petiistis: En regionem lacte et melle manantem. Hanc occupate et incolite.* Cum vero illi dicerent: *Nostra vero charissima ubi sunt?* respondit: *Mulieres sunt e quibus paulo post liberos suscipietis.* His Agareni persuasi, insula subacta, indigenas in servitutem redegerunt. Quo tempore Cyrillus Gortynius episcopus pro Christi defensione martyrii coronam accepit. Interea imperator, uxore mortua, se a secundis **140**
nuptiis abhorrere palam præ se ferens, clam ad senatus principes missitando perfecit, ut ipsi peterent, ut alteram duceret uxorem. Ea simulatio honesta specie non carebat. Neque enim convenire, ut ipsi ab imperatore regerentur, uxores vero suæ imperatricem non haberent. Michael eam petitionem principio tergiversando repulit, sed illis instantibus fidem sibi dari petiit, si vellent ut imperatricem duceret, ut eam se quoque mortuo imperatricem agnoscerent, et liberos ea natos ut imperatores honorarent. Quæ cum senatus scripto promisisset, et ipse de ficta illa pertinacia decessit, uxore ducta Euphrosyna, quæ filia Constantini imperatoris, quem mater Irene (ut diximus) excæcavit, esse dicebatur, et multo ante tonsa inter monachas religioni in insula Principis dedita, a primo capillo vitam agebat. Patriarcha Theodoto

Variæ lectiones et notæ.

(9) *Εἰς τὴν Κρήτην.* Hanc Sarracenorum in Cretam insulam expeditionem attigit præterea auctor Vitæ S. Nicolai Studitæ, p. 891.

(10) *Καὶ τὰ φίλτατα ποῦ.* Symeon Logoth. Καὶ ποῦ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας ἡμῶν εὑρήσομεν; *Affectus* vocant Latini. Vide *Gloss. med. Lat.*

(11) Ἄχαψ. Ἀπόχαψ, Symeoni Logoth. n. 4; Ἀπόχαψ, Contin. Theoph. l. II, n. 21.

mortuo, qui sex annos Ecclesiæ impie præfuerat, A Antonius cognomento Cassimatas in ejus locum est suffectus, perversa et ipse religione præditus. Imperator missa contra Agarenos in Cretam classe, victus est, quique cladi superfuerant, ipsi nuntium eum attulerunt. Post, aliam ingentem classem contra eosdem mittit, duce Cratero, qui principio rem contra Agarenos bene gessit, multis eorum captis et interfectis. Deinde et ipse et ejus milites victoria freti, quasi adversariis jam enervatis, neque unquam ausuris ipsos aggredi, se voluptati et poculis dediderunt, eaque nocte sine excubiis comessati otiose dormierunt. Quo hostes intellecto, noctu eos cum maximo clamore adorti, omnes ita ceciderunt, ut vix nuntius cladis superesset. Nam et ipse classis præfectus Craterus, cum in nave mer- B catoria fugisset, captus atque in crucem actus est. Post hæc, alia classis Ooryphæ cuidam est commissa, qui insulas obiens, piraticarum navium impetum, iis spoliandis, repressit, et Cretensium quoque priorem ferociam compescuit. In Sicilia quoque alia mota est seditio. Nam quidam populi princeps Euphemius monacham quamdam, cujus insano amore flagrabat, rapuit. Cui cum a prætore ad supplicium quæreretur, ad Africæ Amyram confugit, eique pollicitus est se Siciliam proditurum, et magna tributa pensurum, si Romanorum imperator appellaretur. **141** Ille hominem voti compotem facit, magnis copiis datis : quibus Euphemius acceptis Siciliam ei prodit. Sic illa in potestatem Agarenorum venit. Tyrannus autem C non multo post sui sceleris et desperationis dat pœnas, crudelissime interfectus. Michael porro imperator, cum octo annos et novem menses imperasset, phrenitide et retentione urinæ, sive intestinorum dolore (nam utrumque fertur) obiit, imperio filio Theophilo relicto. Sub illo etiam Dalmatia Romani imperii jugum excussit, idque vetusto hoc oraculo prædictum ferunt :

Babylone quando Balbus imperaverit,
Draco subactus auri amore perdito,
Tellus malorum sentiet primordia.

τὰ ἐκ ταύτης αὐτῷ φυησόμενα, ὡς βασιλέας τιμήσουσι. Ταῦτα δὲ τῶν τῆς συγκλήτου ἐγγράφως αὐτῷ ἐπαγγειλαμένων, κἀκεῖνος ἐνέδωκε δῆθεν τῆς πεπλασμένης ἐνστάσεως, καὶ εἰσοικίζεται γυναῖκά τινα θυγατέρα λεγομένην γενέσθαι τοῦ βασιλεύσαντος Κωνσταντίνου, ὃν ἡ μητὴρ Εἰρήνη, ὡς ἤδη ἔμπροσθεν εἴρηται, ἐξετύφλωσεν. Ἦν δ' ἡ γυνὴ κεχαρμένη πρὸ πλείονος, καὶ ἐν τῇ νήσῳ τῇ Πρίγκιπος ταῖς ἀσκουμέναις ἐκεῖ μοναχαῖς ἐκ πρώτης τριχὸς (12) συγκατειλεκτο, καὶ ἡ κλῆσις αὐτῇ Εὐφροσύνη. Τοῦ πατριάρχου δὲ Θεοδότου θανόντος, ὃς ἓξ ἔτη ἀσεβῶς τῆς Ἐκκλησίας ἐκράτησεν, Ἀντώνιος προεχειρίσθη, ᾧ Κασσιματᾶς (13) τὸ ἐπώνυμον, καὶ οὗτος δὲ τὴν περὶ τὴν πίστιν δόξαν διέστραπτο. Ὁ μὲν τοι βασιλεὺς στόλον ἐκπέμπει κατὰ τῶν τὴν Κρήτην κατασχόντων Ἀγαρηνῶν. Ἥττητο δὲ, καὶ οἱ περιλειφθέντες ἐπανῆλθον τῆς ἥττης αὐτάγγελοι. Εἶτ' αὖθις ἕτερον πολὺ ναυτικὸν ἑτοιμασάμενος ἔστειλε, τούτῳ στρατηγὸν ἐπιστήσας τὸν Κρατερὸν, ὃς συμβαλὼν τοῖς ἐν Κρήτῃ Ἀγαρηνοῖς, πρότερον μὲν εὐτύχησε, πολλοὺς ἐκείνων καὶ ζωγρήσας καὶ ἀνελών. Εἶτα τῇ νίκῃ τεθαῤῥηκὼς κἀκεῖνος, καὶ ὁ ὑπ' ἐκεῖνον λαὸς, ὡς ἤδη τῶν ἐναντίων ἐκνενευρισμένων, καὶ μὴ ἂν ποτε προσβαλεῖν αὐτοῖς τολμησάντων ἀνέσει ἑαυτοὺς καὶ πότοις ἐξέδωκαν, καὶ ἀφυλάκτως ἐκώμαζον ὑπνωττόν τε κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην σὺν ῥᾳστώνῃ πολλῇ. Ἅπερ κατανοήσαντες οἱ πολέμιοι, νυκτὸς αὐτοῖς ἐπῆλθον μετὰ μεγίστου ἀλαλαγμοῦ, καὶ πάντας διέφθειραν, ὡς μικροῦ μὴ δ' ἄγγελον περιλειφθῆναι τῆς συμφορᾶς. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ τοῦ στόλου ἐξάρχων ὁ Κρατερὸς ἐν πλοίῳ ἐμπορικῷ φυγὰς ἀπιὼν κατελήφθη καὶ ἀνεσκολοπίσθη. Ἕτερος δέ τις αὖθις Ὠορυφᾶς (14) καλούμενος ναυτικὸν πιστευθεὶς ἕτερον, ἐπῄει τὰς νήσους, καὶ ταῖς πειρατικαῖς ναυσὶ τῶν Ἀγαρηνῶν συνεπλέκετο, καὶ τὴν τούτων ῥύμην τὴν πρὸς προνομὰς ἀνέκοπτε, καὶ τοὺς ἐν τῇ Κρήτῃ τοῦ προτέρου θράσους ἀνέστειλε. Καὶ κατὰ Σικελίαν δὲ στάσις ἑτέρα κεκίνητο. Ἀνὴρ γάρ τις Εὐφήμιος λαοῦ κατάρχων τινὸς, ἔρωτι περιμανεῖ μοναζούσης ἐλήφθη τινὸς, καὶ ταύτην ἅρπαγμα τίθεται. Ἐζήτει τοίνυν τοῦτον ὁ στρατηγὸς, διὰ τὸ ἁμάρτημα κολασθησόμενον. Ὁ δὲ διὰ τοῦτο τῷ τῆς Ἀφρικῆς ἀμυρᾷ (15) προσφυγὼν πρὸς ἐλήλυθε, καὶ οἱ προδοῦναι τὴν Σικελίαν ὑπισχνεῖτο, καὶ φόρους αὐτῷ παρέχειν πολλοὺς, εἰ βασιλεὺς ἀναῤῥηθείη Ῥωμαίων. Καὶ ὁ μὲν τὴν ἔφεσιν ἐκείνου πληροῖ, καὶ δύναμιν αὐτῷ δίδωσι βαρεῖαν. Ὁ δ' Εὐφήμιος αὐτῷ τὴν Σικελίαν προδίδωσι. Καὶ ἡ μὲν ὑπὸ τοὺς Ἀγαρηνοὺς (16) τὸν τρόπον τοῦτον ἐγένετο. Ὁ δ' Εὐφήμιος οὐ μετὰ μακρὸν δίκην ἐκτίνει τῆς οἰκείας παρανομίας καὶ ἀπονοίας καὶ στερίσκεται τῆς ζωῆς, ἀναιρεθεὶς βιαιότατα. Ὁ βασιλεὺς δὲ Μιχαὴλ ἐπὶ ἔτη ὀκτὼ καὶ μῆνας ἐννέα

Variæ lectiones et notæ.

(12) *Ἐκ πρώτης τριχός*. Vita ms. S. Joannicii: Εὐθὺς γὰρ ἐκ πρώτης τριχὸς αἰσθητοῖς βρώμασι παιδοτροφούμενός τε καὶ ἀναγόμενος, etc. Georgius Gelesiota in orat. funebri in Theodorum Xanthopulum : Καί τινων ᾐσθόμην ἐμοὶ χαλεπαινόντων, εἰ ἐκ πρώτης, ὥς λέγεται, τριχὸς τῷ οἰχομένῳ προσήκων, etc.

(13) *Ἀντώνιος ὁ Κασσιματᾶς*. Qui et Βυρσοδέψης cognominatus, tum Pergæ metropolita, ut scribit Nicetas Paphlago.

(14) *Ὠορυφάς*. Ita Continuator Theophanis. D Ὀρυφᾶς Symeoni logothetæ.

(15) *Ἀμυρᾷ*. ms. Σατράπῃ.

(16) *Καὶ ἡ μὲν ὑπὸ τοὺς Ἀγαρηνούς*. Herkempertus : *Circa hæc tempora gens Agarenorum a Babylonia et Africa, ad instar examinis apum, manu cum valida egrediens ad Siciliam properavit, omniaque cicumquaque devastans, tandem civitatem, Panormum nomine, captam nunc usque inhabitat, plurimasque in ea insula urbes et oppida diruens, jam pene totam suæ ditioni subjecit.*

ἀπολαύσας τῆς βασιλείας, φρενίτιδι νόσῳ καὶ ἐπισχέσει τῶν οὔρων, ἢ δυσεντερίᾳ (λέγεται γὰρ καὶ ἄμφω) κατέστρεψε τὴν ζωὴν, τῷ υἱῷ Θεοφίλῳ τὴν βασιλείαν καταλιπών. Ἐπ' ἐκείνου δὲ καὶ Δαλματία τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς ἀφηνίασε. Λέγεται δὲ καὶ ἀρχαῖον εἶναι χρησμὸν (17) οὕτως περιέχοντα·

Ἀρχὴ κακῶν γε προσπεσεῖται τῇ χθονὶ,
Ὅταν κατάρξῃ τῆς Βαβυλῶνος δράκων
Δύσγλωττος οὗτος, καὶ φιλόχρυσος λίαν.

Καὶ ἦν ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνος λίαν φιλοχρυσότατος.

ΚΕ'. Αὐταρχήσας δὲ ὁ Θεόφιλος πρῶτον ἐποιήσατο ἔργον, τὴν κόλασιν τῶν τῷ πατρὶ αὐτοῦ συναραμένων εἰς τὸ τῆς βασιλείας τυχεῖν, καὶ ἀνελόντων τὸν Λέοντα. Καὶ ἵνα μή τις αὐτῶν διαλάθοι, ἀθροίσας τὴν γερουσίαν ἅπασαν περὶ τὰ βασίλεια, ἐντολὴν ἔφη πληροῦν πατρικήν. Ἐκεῖνον γὰρ βούλεσθαι μὲν ἀξίως ἀμείψασθαι τοὺς συνεργοὺς καὶ συμπράκτορας τῆς βασιλείας αὐτῷ, μὴ μέντοι καιρὸν ἐσχηκέναι ἐπιτελὲς ποιῆσαι τὸ βούλευμα· πρότερον μὲν πολέμοις ἀπασχολούμενον, εἶτα νοσήσαντα καὶ τὸν βίον ἐκλελοιπότα. Ἐντείλασθαι δέ οἱ, τὴν ὀφειλὴν αὐτοῖς ἀποδοῦναι φιλότιμον. Καὶ προετρέπετο τοῖς τῷ πατρὶ ἐπὶ τῇ καθαιρέσει τοῦ Λέοντος συμπονήσασι, τῶν ἄλλων διακριθῆναι. Οἱ δὲ μὴ συνιέντες τὸ σκαιωρούμενον, ἰδίᾳ στάντες, *Ἡμεῖς ἐσμεν*, εἶπον, *οἱ τῷ πατρὶ τῷ σῷ συμμαχήσαντες*. Καὶ ὃς αὐτίκα τὸ τῆς ὑποκρίσεως περιελὼν προσωπεῖον, καὶ, *Ἵνα τί τῷ χριστῷ Κυρίου φονίους ἐπηνέγκατε χεῖρας*, ἔφη, *καὶ οὐ μόνον ἀνθρωποκτόνοι γεγόνατε, ἀλλὰ καὶ βασιλέως αὐτόχειρες;* Αὐτίκα τοίνυν ἐπιστραφεὶς πρὸς τὸν ἔπαρχον, *Τούτους*, εἶπε, *παραλαβὼν, ἀπόδος αὐτοῖς ἀξίας ἀμοιβὰς τοῦ τολμήματος*. Καὶ οἱ μὲν παρὰ τοῦ ἐπάρχου κολασθέντες, ἀνδροφόνων ἔδοσαν δίκας. Ὁ Θεόφιλος δὲ καὶ τὴν μητρυιὰν ἀπελάσας τῶν βασιλείων, εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς μονὴν ἐν τῇ τοῦ Πρίγκιπος νήσῳ ἀπήγαγε, μηδὲν ἀποναμένην τῶν ὅρκων, οὓς ὁ Μιχαὴλ περὶ αὐτῆς ἐκ τῆς συγκλήτου ἀπῄτησε. Γυναῖκα δ' ἑαυτῷ εἰσοικίσασθαι βουληθεὶς ὁ Θεόφιλος, πολλὰς πολλαχόθεν ὡραίας κόρας συνήγαγεν, ἐν αἷς ἦν καὶ ἡ Εἰκασία, παρθένος, καὶ τὸ εἶδος καλὴ, καὶ τῶν λοιπῶν ὑπερφέρουσα, καὶ λόγοις ὡμιληκυῖα, καὶ τὸ γένος ἐπίσημος. Περιῄει γοῦν (18) ταύτας θεώμενος, καὶ μῆλον κατέχων χρυσοῦν, ἵν' αὐτὸ ἐπιδῷ μνῆστρον τῇ δοξάσῃ αὐτῷ ἀρεστῇ· ἐπεὶ δ' ἦλθεν κατὰ τὴν Εἰκασίαν περιιὼν, θαυμάσας ἐκείνην τῆς ὡραιότητος, ἔφη, *Ἐκ γυναικὸς ἐῤῥύει τὰ φαῦλα.* Ἡ δ' ἠρέμα καὶ μετὰ σεμνοῦ ἐρυθήματος εὐστόχως πως ἀπεκρίνατο, *Ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττω.* Ὁ δὲ καταβροντηθεὶς ὥσπερ τῷ τῆς παρθένου λόγῳ, τὴν μὲν παρῆλθεν, τὸ μῆλον δὲ τὸ χρυσοῦν τῇ ἐκ Παφλαγονίας Θεοδώρᾳ παρέσχετο. Ἡ δὲ Εἰκασία τῆς βασιλείας ἀποτυχοῦσα, μονὴν (19) ἐδείματο, ᾗ τὴν

A Fuit autem Michael omnino avarissimus.

XXV. Imperio potitus Theophilus nihil prius habuit, quam ut eos qui patri ad regnum obtinendum adjumento fuerant, Leonemque interfecerant, suppliciis afficeret. Quorum ne quis lateret, toto senatu in regiam convocato, se mandatum paternum exsequi velle dixit. Nam cum is imperii parti adjutores pro dignitate remunerari cuperet, tempus ei defuisse, quo minus id re ipsa præstaret, primum bellis impedito, deinde morbo et obitu: sibi igitur mandasse, ut id debitum liberaliter prosolveret. Proinde hortabatur eos, qui patri ad Leonem tollendum operam navassent, ut a cæteris segregarentur. Illi dolo non intellecto, seorsim steterunt, *se professi eos esse, qui patri ejus opem tulissent.*
B Tum is statim persona simulationis deposita: *Cur*, inquit, *uncto Domini sceleratas manus attulistis, neque homicidæ duntaxat, sed et imperatoris parricidæ exstitistis?* Et mox ad præfectum conversus, jubet, ut eos abductos digna facinore pœna afficeret. Illi igitur pro homicidis sunt multati. Theophilus vero etiam novercam regia ejectam, in pristinum ejus monasterium in insula Principis inclusit, neque quidquam ei jusjurandum, quod Michael a senatu exegerat, profuit. Uxorem ducturus multas formosas puellas undecunque accersivit, inter quas et Icasia virgo fuit, tum forma præstantior cæteris, tum erudita, tum genere illustri nata. Dum igitur eas spectans circuit, aureum pomum manu **142** tenens, quod ei quæ
C placuisset conjugi pignus daret, cum ad Icasiam venisset, pulchritudinem ejus admiratus: *A muliere*, inquit, *emanarunt mala.* Cui illa placide et cum honesto rubore solerter respondit: *Sed et res meliores e muliere exuberant.* At ille virginis oratione velut attonitus, ea prætcrita, malum aureum Theodoræ ex Paphlagonia oriundæ dedit. Icasia vero cum regno excidisset, monasterium de suo nomine condidit, in quo sibi et Deo vixit, eruditione litterarum non neglecta. Unde et scripta ejus reperiuntur, in quibus neque doctrinam neque gratiam desideres. Et sic illa res suas administravit et, mortali rege frustrata, Regi omnium nupsit: pro terreno imperio, cœleste sortita.
D Imperator vero Theodoram simul et nuptiali corona et regio diademate ornat, nuptiasque celebrat. Et

Variæ lectiones et notæ.

(17) *Χρησμόν*. Vide Symeon. logoth. n. 3.

(18) *Περιῄει γοῦν*. In palatii triclinio, quod Margaritem appellabant, coactas puellas scribit Georgius Hamartolus in Chronico ms.: Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἀποστείλασα ἐν πᾶσι τοῖς θέμασιν, ἤγαγε κόρας εὐπροσώπους πρὸς τὸ νυμφοστολῆσαι Θεόφιλον υἱὸν αὐτῆς· ἀγαγοῦσα δὲ ταύτας ἐν τῷ παλατίῳ εἰς τὸν λεγόμενον Μαργαρίτην τρίκλινον, δέδωκε τῷ Θεοφίλῳ χρυσοῦν μῆλον, εἰποῦσα, etc.

(19) *Μονήν*. Georgius Hamartolus in Chronico ms.: Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ Εὐφροσύνη ἑκουσίως κατελθοῦσα τοῦ παλατίου ἐν τῇ μονῇ αὐτῆς ἢ ἐπώνυμον τὰ Γάστρια, ἡσύχασεν.

quia justitiæ cultor erat, gravem se et inexorabilem delinquentibus præbebat. Singulis igitur hebdomadibus eques per forum cum satellitibus imperatoriis in ædem Deiparæ Blacherniam ivit. Etsi enim sacris imaginibus honorem non habebat, Servatori tamen et Dei Matri se fidem servare profitebatur. Cum autem sic in publico versaretur, facilis aditu fuit, rerumque venalium curam habuit, et quanti quæque venderentur curiose indagavit. Quod si qua magno venirent, præfecto de iis interrogato vel magistratum abrogabat, si peccasset, vel objurgato eo, quid agendum esset præscribebat. Sic igitur aliquando prætereuntem mulier quædam accessit, quæ sibi injuriam fieri a drungario Vigiliæ querebatur (is Augustæ frater erat, nomine Petronas), qui cum in vicinia habitaret, ædibus in altum educendis, suis luminibus obstrueret. Ac illa sic Petronam accusabat. Is vero ab imperatore accersitus, et quid mulier diceret interrogatus, nugas eam agere dixit. Tum imperator: *Cave*, inquit, *ne denuo eadem de re me appellet, quod tibi bono non est futurum*. Ac mulierem ad Petronam abire jussit, et nisi ei damnum resarciretur, ad se redire. Quod cum illa fecisset, neque a Petrona quidquam impetrasset, re desperata rursus imperatorem interpellavit. Is statim quibusdam senatoribus mandavit, ut viderent, num damnum mulieri daretur? Abiere illi statim, damnumque **143** cognitum imperatori renuntiarunt, qui in forum progressus, atque ibi certo loco stans, Petronam vestibus direptis et in tergo et in pectore verberari jussit, et quæ in fraudem mulieris struxerat destrui, materiamque et solum ipsum mulieri attribui. Atque hoc specimen esto quantopere justitiæ studuerit Theophilus. Sed et aliud referatur, quo et ejus observantia æqui, et sollicitudo de subditis declaretur. Appulit aliquando ad Regiæ portum navis oneraria pondere sarcinarum gravis, eoque usque ad extremum cingulum demersa. Imperator superne prospectans, navemque admiratus, per pedissequum cujus ea sit percontatur? Ut Augustæ esse cognovit, recens a mercatura reductam, quam ab imperatrice missi in Syriæ partibus fecissent: si quid sarcinarum in navi haberent, id statim efferre jussit, et nihil quod ad Augustam pertineret attingere. Quo facto pulsis inde nautis, Græco igni injecto, navim cum ipsis sarcinis cremavit, imperatricem maledictis insectatus: *Nam cum me Deus*, inquit, *imperatorem designarit, tu me nauclerum facere contendis. Scito autem mercaturam privatis hominibus esse attributam, ut ea tolerandæ vitæ occasionem habeant. Quod si nos præter imperii opes etiam mercaturæ emo-*

A ἐκείνης ἔσχε κλῆσιν ἐπίκλησιν, καὶ ἐν αὐτῇ μονάσασα ἑαυτῇ ἔζη καὶ τῷ Θεῷ, τῆς λογικῆς παιδείας μὴ ἀλογήσασα. Ὅθεν καὶ συγγράμματα ἐκείνης εὑρίσκονται, εὐπαιδευσίας καὶ χαρίτων οὐκ ἄμοιρα. Καὶ ἡ μὲν οὕτω διέθετο τὰ καθ' ἑαυτήν, καὶ ἀτευκτήσασα βασιλέως φθαρτοῦ, τῷ Παμβασιλεῖ ἑαυτὴν ἐμνηστεύσατο, καὶ ἀντὶ γηρᾶς βασιλείας τὴν ἐπουράνιον ἐκληρώσατο. Ὁ βασιλεὺς δὲ Θεόφιλος τὴν Θεοδώραν ἑαυτῷ συνοικίζει, καὶ ὁμοῦ ταύτην καὶ τῷ γαμηλίῳ στεφάνῳ καὶ τῷ βασιλικῷ ταινιοῖ διαδήματι, καὶ τοὺς γάμους τελεῖ. Δικαιοσύνην δὲ μετιὼν (20), τοῖς ἀδικοῦσιν ἦν ἐπαχθής, καὶ κολαστὴς αὐτῶν ἀπαραίτητος. Ἑκάστης οὖν ἑβδομάδος ἀπῄει διὰ τῆς ἀγορᾶς ἔφιππος, μετὰ δορυφορίας βασιλικῆς εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις τῆς Θεοτόκου ναόν. Εἰ γὰρ
B καὶ ταῖς θείαις εἰκόσιν οὐκ ἔνειμε τιμήν, ἀλλάγε τῷ Σωτῆρι Χριστῷ καὶ τῇ Θεομήτορι πίστιν ἐτήρει, ὡς ἔλεγεν. Ἀπιὼν οὖν καὶ οὕτω δημοσιεύων, παρεῖχεν ἑαυτὸν τοῖς προσιοῦσιν εὐπρόσιτον, καὶ περὶ τῶν ὠνίων ἐφρόντιζε, καὶ ὅπως ἕκαστον τούτων πιπράσκεται, ἐπολυπραγμόνει καὶ ἐπυνθάνετο. Καὶ εἰ πολλοῦ τινα πιπρασκόμενα εὕρισκε, τὸν ἔπαρχον περὶ τούτων ἀνέκρινε, καὶ ἢ καταγινώσκων τούτου ἔπαυε τῆς ἀρχῆς, ἢ ἐπιπλήττων διώρθου. Οὕτω γοῦν ποτε διϊόντι αὐτῷ προσῆλθε γυνή, ἀδικεῖσθαι λέγουσα παρὰ τοῦ δρουγγαρίου τῆς Βίγλας (οὗτος δ' ἦν σύγγονος τῆς Αὐγούστης, καλούμενος Πετρωνᾶς)· οἰκεῖν γὰρ αὐτῷ ἐκ γειτόνων, τὸν δὲ τὰς ἑαυτοῦ διαίτας ὑψοῦντα, τῇ αὐτῆς οἰκίᾳ ἐπισκοτεῖν. Ἡ
C μὲν οὖν ταῦτα ἐπενεγκάλει τῷ Πετρωνᾷ. Ὁ δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως μετακληθείς, καὶ τί ἂν λέγει τὸ γύναιον ἐρωτώμενος, ματαιάζειν ἔφη αὐτό. Καὶ ὁ βασιλεύς, *Μηκέτι δεηθείη μου περὶ τούτου*, φησί, *καὶ οὐκ ἔσται σοι πρὸς καλόν*. Καὶ τῇ γυναικὶ ἐνετείλατο πρὸς τὸν Πετρωνᾶν ἀφικέσθαι, καὶ εἰ μὴ τὴν βλάβην θεραπευθείη, αὖθις αὐτῷ προσελθεῖν. Προσῄει τῷ Πετρωνᾷ ἡ γυνή· ὁ δὲ οὐδὲν αὐτῇ τοῦ κακοῦ θεράπευμα ἔθετο. Ἡ δ' ἀπογνοῦσα, δι' ὄχλου γέγονε καὶ αὖθις τῷ βασιλεῖ· καὶ ὃς αὐτίκα τῶν τῆς συγκλήτου τισὶν ἀπελθεῖν ἐπέταξε, καὶ κατασκοπῆσαι, εἰ βλάπτοιτο ἡ γυνή. Οἱ δὲ ἀπῆλθον εὐθύς, καὶ τὴν βλάβην ἔγνων, καὶ ταύτην ἀπήγγειλαν. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἔτι ἐπ' ἀγορᾶς προϊών, αὐτοῦ που στάς, γυμνωθῆναι τὸν Πετρωνᾶν,
D καὶ τυφθῆναι καὶ στέρνα καὶ νῶτα προσέταξε· τὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ δομηθέντα πρὸς βλάβην τῆς γυναικὸς καθαιρεθῆναι, καὶ ταύτῃ προσκληρωθῆναι, καὶ τὰς ὕλας, καὶ τὸν τόπον αὐτόν. Τοῦτο μὲν οὖν τοῦ περὶ τὸ δίκαιον ζήλου τοῦ Θεοφίλου εἴρηται γνώρισμα. Εἰρήσθω δέ τι καὶ ἕτερον, τῆς τε δικαιοπραγίας ἐκείνου, καὶ τῆς περὶ τὸ δίκαιον καὶ ὑπήκοον προνοίας σημαντικόν. Προσώρμισέ ποτε τῷ περὶ τὰ ἀνάκτορα λιμένι φορτὶς βάρει τῶν ἀγωγίμων πε-

Variæ lectiones et notæ.

(20) *Δικαιοσύνην μετιών*. Alia Theophili imp. justitiæ et severitatis exempla refert auctor orationis historicæ in festum Restitutionis imaginum, a Combefisio editæ, p. 710, 711. Nicetas Paphlago in Vita Ignatii Patr. Constantinopol. de eodem Augusto: Καὶ ἦν τ' ἄλλα μέν, ὥς φασιν, οὐ κακός, καὶ δικαιοκρισίας ἀντεχόμενος.

φορτισμένη, καὶ τούτῳ μέχρις ἐσχάτου ζωστῆρος καταβεβαπτισμένη. Ἔτυχε δὲ προκύψας ὁ βασιλεὺς ἄνωθεν, καὶ θαυμάσας τὴν ναῦν, διά τινος τῶν αὐτῷ ἑπομένων, τίνος ἂν εἴη, ἐπυνθάνετο. Ὡς δὲ τῆς Αὐγούστης εἶναι μεμάθηκε, καὶ ὡς ἄρτι ἀνήχθη ἐξ ἐμπορίας, ἣν ἐν τοῖς τῆς Συρίας οἱ πρὸς τῆς βασιλίσσης σταλέντες ἐποιήσαντο μέρεσιν, εἴτι μὲν τοῖς τοῦ πληρώματος τῆς νηὸς πρόσεστιν, ἐξενεγκεῖν αὐτοῖς αὐτίκα ἐκέλευσε, τῶν δὲ τῆς Αὐγούστης ἅψασθαι μηδενός. Ὡς δὲ τοῦτο γέγονε, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐκεῖθεν ἀπήλασεν, ὑγρὸν κατ' αὐτῆς ἐπήνεγκε πῦρ, καὶ αὐτόφορτον κατενέπρησεν, καὶ τῇ βασιλίσσῃ ἐλοιδορήσατο, *Βασιλέα με*, λέγων, *ἀναδείξαντος τοῦ Θεοῦ, σὺ βιάζῃ με ποιῆσαι ναύκληρον. Ἴσθι δὲ ὅτι τοῖς ἰδιώταις τὸ ἐμπορεύεσθαι προσκεκλήρωται, ἵν' ἐκεῖθεν τὰς πρὸς τὸ ζῆν πορίζοιντο ἀφορμάς. Εἰ δ' ἡμεῖς μετὰ τῆς βασιλικῆς εὐετηρίας,* καὶ τὰ ἐξ ἐμπορίας (21) *ἑαυτοῖς περιποιεῖσθαι πειρώμεθα, ἂν οἱ τῆς τύχης τῆς ἰδιώτιδος τὰ ζωαρκῆ συμπορίσαιντο.*

A *lumenta interceperimus, undenam fortunæ tenuioris homines victum comparabunt?*

ΚϚʹ. Τῇ δὲ βασιλίσσῃ πατρὶς ἦν ἡ χώρα τῶν Παφλαγόνων, πατέρες δ' αὐτῇ Μαρῖνος καὶ Θεοκτίστη τῶν εὖ γεγονότων ἐν τῇ χώρᾳ τῇ κατ' αὐτοὺς, εὐσεβεῖς δὲ ἄμφω, καὶ τῶν σεβασμίων εἰκόνων προσκυνηταί. Τῆς δὲ Θεοδώρας τῷ βασιλεῖ συζυγείσης, καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς Θεοκτίστη, ἣ καὶ Φλωρίνα ἐπωνομάζετο, Ζωστὴ καὶ Πατρικία τετίμητο. Ὤκει δὲ κατὰ τὴν μονὴν τῶν Γαστριῶν, ὡς δέ τινες λέγουσι, καὶ τὴν μονὴν αὐτὴν ἐκείνη ἐδείματο. Ὡς οὖν πρὸς μάμμην ἀπήγοντο πρὸς αὐτήν ποτε τὰ τοῦ βασιλέως θυγάτρια, ἦσαν δὲ πέντε, καὶ αἱ κλήσεις ἐκείνων αὗται, Θέκλα καὶ Ἄννα, Ἀναστασία τε καὶ σὺν Πουλχερίᾳ Μαρία. Ἡ δὲ δωρήμασι τὰς παῖδας ἐδεξιοῦτο, καὶ ἰδίᾳ παραλαμβάνουσα, παρῄνει τὰς ἁγίας εἰκόνας σεβάζεσθαι, καὶ ἐκ κιβωτίου σεβάσμια ἐκφέρουσα ἐκτυπώματα, προσκυνεῖν αὐτὰ παρεσκεύασε τὰς θυγατριδᾶς καὶ ἀσπάζεσθαι, καὶ ταῖς κεφαλαῖς αὐτῶν ἐπετίθει καὶ ταῖς προσόψεσι. Καί ποτε ἐκεῖθεν ἐπανηκούσας τὰς παῖδας ἠρώτα ὁ βασιλεὺς τί παρὰ τῆς μάμμης αὐταῖς γένοιτο, καὶ τίνα παρ' ἐκείνης αὐταῖς λέγοιντο; Αἱ μὲν οὖν λοιπαὶ ἐσιώπων, ἡ Πουλχερία δὲ νηπιάζουσα ἔτι τἄλλα τε διηγεῖτο ψελλιζούσῃ φωνῇ, καὶ προσεπῆγεν, ὡς εἴη τῇ μάμμῃ νινία ἐν κιβωτίῳ, τὰς ἁγίας εἰκόνας οὕτω καλοῦσα, καὶ ταῦτα ταῖς κεφαλαῖς καὶ τοῖς προσώποις ἡμῶν ἐπιτίθησι, καὶ ἀσπάζεσθαι δίδωσιν. Ἐντεῦθεν τὰς σεπτὰς εἰκόνας γνοὺς διδάσκεσθαι προσκυνεῖν τὰς αὐτοῦ θυγατέρας παρὰ τῆς μάμμης, οὐκέτι πρὸς αὐτὴν ἀπάγεσθαι τὰς παῖδας παρακεχώρηκεν, ἕτερον δὲ οὐδὲν λυπηρὸν εἰς τὴν Θεοκτίστην εἰργάσατο, αἰδούμενος ἐκείνην διὰ τὸ κῆδος, καὶ πλέον διὰ τὴν ἀρετήν, ἣ καὶ πολλάκις ἤλεγχε τοῦτον, ὅτι τοὺς ὀρθοδόξους ἐκόλαζε, καὶ ταῖς ἱεραῖς εἰκόσιν ἐνύβριζε, καὶ διὰ ταῦτα ἀπεχθῶς διακεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ἐπληροφόρει πᾶν τὸ ὑπήκοον. Τοιοῦτον δή τι καὶ περὶ τὴν βασιλίδα ἐγένετο. Ἦν τι παρὰ τοῖς ἀνακτόροις ἀνθρώπιον καὶ τοῦ νοῦ πάσχον, καὶ τῆς γλώσσης παρακοπήν, καὶ ἦν οἷον ἄθυρμά τι τῷ βασιλεῖ· τῷ δὲ τοιούτῳ τυγχάνοντι ἦν καὶ ἡ γυναικωνῖτις βατή. Καί ποτε τὸν τῆς Αὐγούστης εἴσεισι θάλαμον· ἡ δ' ἔτυχε τότε ἁγίας εἰκόνας ἀσπαζομένη καὶ προσκυνοῦσα (ἐτίμα γὰρ διαφερόντως αὐτὰς ἀγνοίᾳ τοῦ ξυνευνέτου)· τὸ δὲ παρακεκομμένον

XXVI. Imperatrici patria fuit Paphlagonia, parentes Marinus et Theoctista, ex nobili illius pro- B vinciæ familia, ambo pii et sacrarum imaginum adoratores. Theodora vero imperatori desponsa, etiam mater ejus Theoctista, Florina cognomento, Zostæ et patriciæ dignitatem est consecuta. Habitavit autem juxta Gastria monasterium, idque, ut quidam asserunt, condidit. Filiolæ igitur imperatoris numero quinque, ad eam ut aviam aliquando adducebantur, quarum nomina fuerunt Thecla, Anna, Anastasia, Pulcheria et Maria. Illa puellas munusculis sibi conciliabat, ac seorsim hortabatur ad sacrarum imaginum venerationem, curabatque ut sacras effigies, quas e cistella proferebat, neptes adorarent ac deoscularentur, earumque capitibus et faciebus eas admovebat. Puellas aliquando inde reversas rogat imperator, ut ab avia tractatæ essent, C et **144** quid illa diceret? Cæteris tacentibus, Pulcheria adhuc infantula cum cætera balbutienti voce refert, tum addit, aviam in cistellam pupas habere (sic enim imagines vocabat) quas ipsarum capitibus et faciebus admoveret atque osculandas præberet. Ex eo cum cognovisset filiolas ab avia cultum sacrarum imaginum doceri: eas non amplius ad illam accedere passus est, neque alia molestia Theoctistam affecit, quam et propter affinitatem et magis etiam ob virtutem verebatur: cum quidem sæpe ab ea reprehenderetur, quod orthodoxos puniret, et sacris imaginibus contumeliam faceret, iisque rebus omnium subditorum odia susciperet. Simile quiddam etiam imperatrici accidit. D Erat in regia quidam homuncio delirus et impedita lingua, quem imperator in deliciis habebat, cui etiam in gynæconitidem patebat aditus. Aliquando igitur in imperatricis thalamum ingressus, cum illa sacras imagines oscularetur et adoraret (eas enim clam marito supra modum honorabat), sacras effigies conspicatus, quid essent rogat? respondet illa simpliciter: *Pulchras suas pupas esse.* Egressus vecors homuncio, Theophilum in convivio reperit: interrogatus unde veniret? *A Manna*, respondit, sic enim Dominam vocabat, eamque pulchras pupas habere dixit. Imperator autem pupas imagines

Variæ lectiones et notæ.

(21) *Καὶ τὰ ἐξ ἐμπορίας*. Theophili tamen alias avaritiam perstringit scriptor ms. Vitæ S. Joannicii: Εἶχε μὲν γὰρ τὰ Ῥωμαίων σκῆπτρα Θεόφιλος· ὁ δὲ ἐπτόητό τε περὶ τὸν χρυσὸν ὅλος, καὶ τούτου ἡττᾶτο, ἄλλως τε Χριστιανὸς εἶναι μὴ φέρων, περὶ τὰς θείας τε ἀσεβῶν εἰκόνας, etc.

esse suspicatus, commotus et ira æstuans imperatricem accedit, et contumeliosis dictis insectans, idololatram appellat, eaque refert quæ a Dendere (id enim fatuo nomen erat) audivisset. Verum illa maritum solerter decepit: *Neque enim*, inquit, *imagines vidit Denderis, sed cum speculum intuerer, formas quæ in eo repræsentabantur, pupas appellavit.* Eo probabili commento, imperatoris iram declinavit furoremque leniit. Nam cum omnes in suam impietatem pertrahere studeret, sævus admodum erga pios fuit, et ut justitiæ, sic et ejus quam ipse probabat pietatis acerrimus defensor, subditos a cultu imaginum abducere insano studio contendebat, eaque de causa multos puniebat: ut eos, quemadmodum intemperanti lingua dicebat, ab idolomania depelleret, ac multos confessores fecit. Joannem Syncellum, quo magistro usus fuerat, impietatis suæ socium, **145** ad Agarenos cum maximis opibus ablegavit, imperii Romani divitias ostentaturus, quarum nonnullas eorum principi dono misit, nonnullas Joanni ad ministerium assignavit, inter quas duo quoque malluvia aurea, gemmis distincta fuerunt, exquisitæ artis elegantia adornata, præterque cætera omnia signati auri centenarios quadraginta ei dedisse perhibetur, ut Agarenos quos vellet liberaliter et magnifice donaret, itaque percelleret Barbaros, qui cum tantas opes ministrorum imperatoris esse cernerent, cogitarent, quantis ipse divitiis poliretur. Is igitur in urbem Bagdam profectus (ea vetus Babylon est) cum in principis conspectum venisset, oblatisque imperatoris muneribus cum eo collocutus esset, cum ob hæc, tum propter dicendi vim (erat enim in congressibus perquam disertus) et in honore et in admiratione fuit. Barbaros tamen sua erga eos munificentia magis obstupefecit. Nam si qui eum conveniebant, sive a suo principe missi, sive aliis de causis, eos magna pecunia donabat, ut qui eam acciperent, et gauderent, et mirarentur. Cum autem ipse aliquando ab Amermumne ad convivium in ædes illius invitatus esset, alterum ex aureis illis malluviis secum attulit, ut aquam manibus illius affunderet. Quod cum negligenter alicubi positum esset (ita enim ministris suis Joannes mandarat, ut periret) a quodam est surreptum, quæsitumque nusquam comparuit. Barbari igitur murmurarunt, et pretium illius et elegantiam exaggerantes: ipse vero cum eam jacturam sibi curæ non esse dixisset, eos obstupefecit quem tantam rem negligere cernerent, et a ministris alterum afferri jussit, quo allato magis etiam admirati sunt. Sed et Agarenorum princeps vicissim magnificentiam ostentans, Joannem magnis muneribus affecit, et post cætera

A ἐκεῖνο ἀνθρωπάριον τὰ θεῖα θεασάμενον ἐκτυπώματα, τί ταῦτα, ἤρετο τὴν βασίλισσαν· ἡ δὲ ἀφελῶς πως πρὸς ἐκεῖνο εἶπε, *Ταῦτα τὰ καλά μου νινία.* Ἐκεῖθεν οὖν ἐξελθὸν τὸ παράφορον ἐκεῖνο ἀνδράριον, εὗρε τὸν Θεόφιλον ἑστιώμενον. Ἤρετο γοῦν ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ὅθεν ἥκοι; Ὁ δὲ παρὰ τῇ *Μάννᾳ* (22) πορευθῆναι ἀντέφησεν, (οὕτω γὰρ ἐκάλει τὴν δέσποιναν) ἔχειν αὐτὴν ἔλεγε νινία καλά. Εἰκόνας οὖν εἶναι τὰ νινία ὑποτοπήσας ὁ βασιλεὺς ἐξώργιστο, καὶ πρὸς τὴν βασιλίδα πορεύεται πνέων θυμοῦ, καὶ ὕβρεις κατέχεεν ἐκείνης, καὶ εἰδωλολάτριν ὠνόμαζε, τὰ εἰρημένα παρὰ τοῦ Δένδερι διηγούμενος· οὕτω γὰρ τὸ παρακεκομμένον ἐκεῖνο ἐκαλεῖτο ἀνθρώπιον. Ἡ δὲ σοφῶς τὸν ἄνδρα κατεσοφίσατο· *Οὐ γὰρ εἰκόνας εἶδεν ὁ Δένδερις*, ἔλεγεν, *ἀλλὰ τῷ κατόπτρῳ* B *μου ἐνατενιζούσης, τὰς ἐκεῖθεν ἀντανακλωμένας ἑώρα μορφὰς, καὶ ταύτας νινία ὠνόμασεν.* Οὕτω πιθανῶς τὸν λόγον συμπλάσασα, τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἐμάλαξε, καὶ τὸν θυμὸν κατεστόρεσεν. Ἦν δὲ τοῖς εὐσεβοῦσι λίαν βαρὺς, σπεύδων πάντας τῆς οἰκείας δυσσεβείας ποιήσασθαι κοινωνοὺς, καὶ ὥσπερ τοῦ δικαίου διάπυρος ἦν ζηλωτὴς, οὕτω καὶ τῆς εὐσεβείας, ὡς ᾤετο, καὶ ἀποστῆσαι τῆς τῶν ἐκείνων τιμῆς ἐφιλονείκει περιμανῶς τὸ ὑπήκοον. Ἐντεῦθεν ἐκόλαζε πλείστους τῆς εἰδολομανίας, ὡς ἔλεγεν ἀκολάστῳ γλώσσῃ, αὐτοὺς ἀφιστῶν, καὶ πολλοὺς εἰργάσατο ὁμολογητάς. Ἰωάννην δὲ τὸν Σύγκελλον, ὃς αὐτῷ διδάσκαλος γέγονε, καὶ τῆς δυσσεβείας ἦν κοινωνὸς, πρὸς τοὺς Ἀγαρηνοὺς ἐξαπέστειλεν, ἐπιδεῖ- C ξασθαί σφισι τὸν πλοῦτον τῆς βασιλείας Ῥωμαίων βουλόμενος. Στέλλει δ' αὐτὸν σὺν χρήμασι μάλα πολλοῖς, ὧν τὰ μὲν δῶρα πέπομφε τῷ Ἀγαρηνῶν ἀρχηγῷ, τὰ δὲ εἰς ὑπηρεσίαν τῷ πεμφθέντι ἀπένειμεν, ἐν οἷς καὶ διττὰ ἐτύγχανον χερνιβόξεστα χρύσεά τε καὶ διάλιθα, καὶ τέχνης ἀκριβοῦς ἐνδεικνύμενα χάριτας. Τούτων δὲ πάντων ἐπέκεινα λέγεται δοῦναι αὐτῷ καὶ χρυσοῦ χαράγματα κεντηνάρια τεσσαράκοντα, ἵν' ἔχοι δωρεῖσθαι τῶν ἐκ τῆς Ἄγαρ οἷς βούλοιτο φιλοτίμως τε καὶ δαψιλῶς, κἀντεῦθεν τοὺς Βαρβάρους ἐκπλήττοι, λογιζομένους, ὡς εἰ τοσοῦτον οἱ τοῦ ἄνακτος εὐποροῖεν, αὐτὸς ἐκεῖνος πόσου ἂν εἴη κύριος πλούτου; Ἀφικόμενος οὖν εἰς τὴν τοῦ Βαγδᾶ πόλιν ὁ Σύγκελλος (αὕτη δ' ἐστὶν ἡ παλαιὰ Βαβυλὼν) (23) καὶ τῷ τῶν Ἀγαρηνῶν ἀρχηγῷ εἰς D θέαν ἐλθὼν, καὶ διαλεχθεὶς, καὶ τὰ τοῦ βασιλέως δῶρα προσαγαγὼν, καὶ διὰ ταῦτα, καὶ διὰ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν (ἦν γὰρ εἰς διάλεξιν περιδέξιος) καὶ ἐτιμᾶτο καὶ ἐθαυμάζετο. Πλέον δ' ἐξεθάμβησε τοὺς Βαρβάρους φιλοτιμώτατα πρὸς αὐτοὺς διακείμενος. Εἰ γάρ τινες ἐκείνῳ προσῆεσαν, ἢ παρὰ τοῦ σφετέρου στελλόμενοι ἄρχοντος, ἢ κατά τινα χρείαν ἄλλην, χρήμασιν αὐτοὺς ἐδεξιοῦτο μεγάλοις, ὡς καὶ χαίρειν καὶ τεθηπέναι τοὺς ταῦτα λαμβάνοντας. Ὁ-

Variæ lectiones et notæ.

(22) *Μάννᾳ*. Ita quidam codd.; alii Μάνα, ut Theophanes, et alii.

(23) *Ἡ παλαιὰ Βαβυλών*. Sedes principis seu califæ Sarracenorum. Arethas in Apocalypsin c. 56: Διὰ δὲ τοῦ στόματος ἡ Βαβυλωνίων, ἣν ἄν τις ἀπαραλογίστως τὴν τῶν Σαρρακηνῶν ἐκδέξεται, καθ' ὅτι καὶ ἐν Βαβυλῶνι νῦν ἐστι τὸ ἀρχεῖον αὐτῶν, ὧν δὴ ὁ Ἀντίχριστος, ὡς Ῥωμαίων βασιλεὺς κρατήσει.

A μέστιον δέ ποτε καὶ ὁμοδίαιτον τοῦτον τοῦ Ἀμερμουμνοῦ ποιουμένου, τὸ ἓν τῶν χρυσῶν ἐκείνων χερνιβοξέστων εἶχεν ἐκεῖ, ὕδωρ αὐτῷ ἐπιχέων κατὰ χειρός. Τοῦτο γοῦν ἀμελῶς κείμενον (οὕτω γὰρ ποιῆσαι τοῖς αὐτοῦ θεράπουσιν ἐνετείλατο, ἵν' ἀπόληται) παρά του ἐκλάπη. Ὡς δὲ ζητούμενον οὐκ ἦν, οἱ Βάρβαροι θροῦν ἤγειραν, καὶ τὸ πολύτιμον ἐκείνου καὶ τὸ κάλλος θαυμάζοντες. Ὁ δὲ μὴ μέλειν αὐτῷ περὶ τοῦ ἀπολομένου εἰπὼν, τοῖς μὲν Βαρβάροις ἔκπληξιν ἐνεποίησε, τοιούτου χρήματος ἀφροντιστοῦντα ὁρῶσιν αὐτόν· τοῖς δ' ἑαυτοῦ θεράπουσιν τὸ ἕτερον ἐνεγκεῖν προσετρέψατο, ὃ κομισθὲν εἰς πλέον θάμβος τοὺς Βαρβάρους ἐνῆκεν. Ἀντιφιλοτιμούμενος δὲ καὶ ὁ τῶν Ἀγαρηνῶν ἀρχηγὸς, πολλοῖς τὸν Ἰωάννην ἐδεξιοῦτο δωρήμασι, καὶ ἐπὶ πᾶσιν αὐτῷ αἰχμαλώτους παρέσχετο ἑκατὸν, ἀμφιάσας αὐτοὺς λαμπροτέροις ἐσθήμασιν. Ἐπανελθὼν οὖν ἐκεῖθεν ὁ Ἰωάννης, καὶ τῷ βασιλεῖ διηγούμενος τὰ ἐκεῖ, καὶ τῶν ἀρχικῶν οἰκιῶν σχήματά τε καὶ ποικιλίαν, εἰς ἔρωτα κεκίνηκε τοιαῦτα δομήσασθαι. Καὶ μέντοι αὐτῷ ἐπέταξεν ἐν τῷ Βρύαντι δείμασθαί οἱ ἀνάκτορα τοῖς ἐν Συρίᾳ ἐοικότα ἐν ἅπασι· καὶ ὃς ἐπιστατῶν τοῖς τούτων δομήτορσι, καὶ σχήματα διδάσκων καὶ μέτρα εὔρους τε καὶ μήκους καὶ ὕψους, ταχὺ τὰς οἰκοδομὰς ἐξεπέρανεν.

omnia centum ei captivos dedit, splendidis vestibus exornatos. Qui ex ea legatione reversus, cum imperatori quid actum esset exposuisset, ac principalium ædium figuras et varietatem narrasset, cupiditatem ejus excitavit ejuscemodi regiæ ædificandæ, ac jussu illius in Bryante regiam Syriacæ pro omnia similem auspicatus est, et architectis figuris mensurisque latitudinis, longitudinis et altitudinis **146** demonstratis, opus celeriter absolvit.

B ΚΖ'. Οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ τὰ παράλια τείχη τῆς πόλεως πεπονηκότα τότε, καὶ ἐκ τῆς τοῦ χρόνου παραῤῥοῆς, καὶ ἔκ τινων συμπτωμάτων ἑτέρων, ἀνεκαίνισε μεγαλοπρεπῶς, εἰς ὕψος πλέον ἢ πρότερον ἦσαν, ἐπάρας αὐτὰ καὶ ξενῶνα μέγιστον εἰς ὄνομα οἰκεῖον ἀνήγειρεν, ἐν τόπῳ οὗ πρότερον ἦν ἑταιρουσῶν γυναικῶν καταγώγιον. Ἦν δὲ καὶ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἐγκρατὴς, ὡς ἅπαξ ποτὲ ἔρωτι παιδίσκης ἁλῶναι, ὑπηρετουμένης τῇ βασιλίδι, τὴν ὥραν διαπρεποῦς. Τῆς Θεοδώρας δὲ διὰ τοῦτο ἀλγούσης, ἐπόμνυσθαί φασιν ἐκεῖνον, μὴ ἄλλοτε μὴ δ' ἑτέρας πεῖραν λαβεῖν γυναικὸς, καὶ ἐπὶ τῷ ὀλισθήματι δάκνεσθαι, καὶ συγγνώμην ἐξ ἐκείνης αἰτεῖν. Ἀλλὰ ταῦτα ἡ περὶ τὰς σεπτὰς εἰκόνας ἐπί του μανία εἰς οὐδὲν ἐποίει λογίζεσθαι. Ἐλύττα γὰρ ἄντικρυς καὶ πλέον ἐμεμήνει τῶν πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὠμότερος τῶν C τιμητῶν τῶν ἱερῶν ἐκτυπωμάτων ἦν κολαστὴς, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν γραφαῖς τυπούντων αὐτά. Ὅθεν καί τινα μοναχὸν Λάζαρον (24), περιβόητον ὄντα τηνικαῦτα περὶ τὴν γραφικὴν ἀπηνῶς αἰκισάμενος, καθεῖρξεν εἰς δεσμωτήριον· ὡς δ' ἐκ τῶν πληγῶν ἐκεῖνος ῥαΐσας, αὖθις τὰς χεῖρας ἁγίων εἰκόνων ἐδίδου γραφαῖς, πέταλα ὁ τύραννος ἐκέλευσεν ἐκπυρωθέντα σιδήρεα τοῖς τοῦ Λαζάρου ἐπιτεθῆναι καρποῖς, ἵνα μὴ τοὺς πόνους τῶν χαρπῶν αὐτοῦ οἱ εὐσεβοῦντες ἔχοιεν προσκυνεῖν. Ὁ μὲν οὖν ὑπέστη ταύτην ὑπὲρ τῶν σεβαστῶν εἰκόνων τὴν κόλασιν, ἐψεύσθη δὲ τῶν ἐλπίδων ὁ τύραννος. Λέγεται μὲν γὰρ μετὰ τὴν κόλασιν τῆς εἱρκτῆς ἐκβληθεὶς ὁ ὁμολογητὴς ἐκεῖνος, ἔτι τὰς πληγὰς φέρων ἐν ταῖς χερσὶ, τῆς θείας χά- D ριτος συνεφαπτομένης αὐτῷ εἰκόνας διαχαράξαι σεπτὰς, μετὰ δὲ τὴν τοῦ τυράννου κατάλυσιν, τὸ ἐν

XXVII. Idem imperator etiam maritima mœnia cum vetustate tum ob alios casus ruinosa, magnifice instauravit, in majorem educta altitudinem, et maximum hospitium de suo nomine condidit, quo in loco prius impudicarum mulierum diversorium fuerat. In libidinibus fuit continens, cumque semel amore puellæ formosissimæ, quæ imperatrici inserviebat, captus esset, idque Theodora ægre ferret: eum dejerasse ferunt, se nunquam alias alterius mulieris notitiam habuisse, eoque lapsu dolentem, veniam ab illa petiisse. Sed furor ejus contra sacras imagines effecit, ut illa pro nihilo putentur. Prorsus enim insania quadam et rabie majore quam superiores imperatores, cultores atque etiam pictores sacrarum imaginum persequebatur, eaque de causa monachum quemdam Lazarum, pictorem tum celeberrimum, crudeliter excruciatum in carcerem conjecit. Qui cum, ex plagis illis recreatus, iterum manus sacrarum imaginum picturæ admoveret, ignitas laminas tyrannus ejus manibus admoveri jussit, ne labores manuum ejus pii adorare possent. Ac is quidem id supplicium ea de causa toleravit, tyrannus autem spe sua frustratus est. Fertur enim confessor ille, post ea tormenta carcere ejectus, plagas adhuc in manibus gestans, divina adjuvante gratia, venerandas imagines depinxisse, ac post tyranni interitum, Servatoris imaginem in Chalce pinxisse, ac qualis nunc cernitur, restituisse, cum prius imago jam olim erasa fuisset. Idem fratres Theophanem et Theodorum, utrumque confessorem, ob suam impietatem prophetarum oraculis et Scripturarum testimoniis reprehensam, primum

Variæ lectiones et notæ.

(24) *Μοναχὸν Λάζαρον*. De quo Anastasius Bibl. in Benedicto III, p. 206: *Hujus temporibus Michael filius Theophili imp. Constantinopolitanæ urbis imperator, ob amorem apostolorum, misit ad B. Petrum apostolum donum per manum Lazari monachi, et pictoriæ artis nimie eruditi, genere vero, Chazari*, etc. Sed de Lazaro in primis consulendus Bollandus ad 23 Feb. quo festum illius agunt Græci et Latini. Vide etiam Menæa ad 17 Novemb. Porro sancti Lazari reliquias in Evandri monasterium relatas docet Synaxarium ms. 17 Novemb. quo ejus festum celebrant Græci: Καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα ἀνακομισθὲν, κατετέθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Εὐάνδρου.

graviter excruciavit. Deinde facies eorum compunxit, ac notis illis hos iambicos versus atramento infuso expressit:

Cunctis eam urbem visere exoptantibus,
Purissimi quam Christi presserunt pedes
Totius orbis unde manavit salus;
Sacro loco isti vasa conspecti improba
Superstitionis errore ex incredulo
Multisque factis inquinati turpibus
147 *Apostatæ velut rejecti inde prece,*
Se contulere mox in urbem regiam:
Tamen nefanda non relicta amentia.
Notis perusta fronte, more sontiam,
Condemnatique rursus verterunt solum.

A τῇ Χαλκῇ τοῦ Σωτῆρος ἐκτύπωμα γράψαι, καὶ οἷον ἄρτι ὁρᾶται ἀναστηλῶσαι αὐτὸ, τῆς πρώην οὔσης θείας εἰκόνος ἐκεῖ πάλαι ἀποξεσθείσης. Οὗτος καὶ τοὺς αὐταδέλφους ἄμφω, τὸν Θεοφάνην τε καὶ Θεόδωρον τοὺς ὁμολογητὰς, ἐλέγξαντας τὴν ἐκείνου δυσσέβειαν, ἐκ ῥήσεων προφητικῶν τε καὶ γραφικῶν πρῶτον μὲν σφοδρῶς κατῃκίσατο, εἶτα καὶ τὰς ὄψεις αὐτῶν κατέστιξε. Καὶ ταῖς στιγμαῖς μέλαν ἐπέχεε, γράμματα δ' ἐτύπουν τὰ στίγματα· τὰ δ' ἦσαν ἴαμβοι οὗτοι·

Πάντων ποθούντων προστρέχειν πρὸς τὴν πόλιν,
Ὅπου πάναγνοι τοῦ Θεοῦ Λόγου πόδες
Ἔστησαν εἰς σύστασιν τῆς οἰκουμένης
Ὤφθησαν οὗτοι τῷ σεβασμίῳ τόπῳ
Σκεύη πονηρὰ δεισιδαίμονος πλάνης
Ἐκεῖσε πολλὰ λοιπὸν ἐξ ἀπιστίας
Πράξαντες αἰσχρὰ δεινὰ δυσσεβοφρόνως.
Ἐκεῖθεν ἠλάθησαν ὡς ἀποστάται,
Πρὸς τὴν πόλιν δὲ τοῦ κράτους πεφυγότες,
Οὐκ ἐξαφῆκαν τὰς ἀθέσμους μωρίας
Ὅθεν γραφέντες ὡς κακοῦργοι τὴν θέαν
Κατακρίνονται καὶ διώκονται πάλιν.

Sed et alios multos persecutor hic confessores fecit, et in martyrum numerum retulit, quos enumerare alterius et operis et temporis fuerit. Studuit etiam melodiis componendis, ac præter cætera illud etiam carmen, quod in festo Palmarum canitur: *Exite gentes, exite populi*, ejus esse fertur. Cum quinque filiarum pater esset, filium nondum susceperat, filiamque Mariam natu minimam supra modum dilexit, et Alexio Moseli despondit, viro Armenio, ex genere Crinitarum, florenti ætate, et vultu venustatis ac gratiæ pleno, quem prius aliis quoque dignitatibus honestatum, progressu temporis etiam Cæsarem salutavit, ac deinde cum exercitu in Longobardiam misit. Sic evectus Moseles invidiam effugere non potuit. Criminati autem eum sunt invidi, ut imperii cupidum, sed filia imperatoris superstite, calumnia contra eum nihil valuit. Filio autem Michaele imperatori nato, et conjuge sua defuncta, statim vitæ ratione mutata, ultro comam tondet, vilique pallio inductus, monachorum institutum amplectitur, ædificato Anthemii monasterio, in quo vita exacta sepultus est. Cum autem Arabes Romanas provincias invasissent, Theophilus, expeditione contra illos suscepta, secum eduxit Theophobum et Manuelem, viros strenuos et bellicosos, quorum Manuel nobilis erat apud omnes, ipsosque hostes, ut qui et exercitum sæpe duxisset, et rem bene gessisset, et

B Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους ὁ διώκτης οὗτος ἀνέδειξεν ὁμολογητὰς, καὶ τέλει μαρτυρικῷ παραδέδωκεν, οὓς ἀπαριθμεῖν ἑτέρας ἂν εἴη πραγματείας καὶ ἄλλου καιροῦ. Ἐφιλοτιμεῖτο δὲ καὶ μελῳδεῖν· λέγονται μὲν οὖν καὶ ἕτερα εἶναι ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς ποιήματα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τὸ κατὰ τὴν τῆς Βαϊοφόρου ἑορτὴν ᾀδόμενον στιχηρὸν τὸ, *Ἐξέλθετε, ἔθνη, ἐξέλθετε, καὶ λαοί*. Πέντε δὲ θυγατέρων πατὴρ γεγονὼς, παιδὸς ἔτι οὐκ ἔτυχεν ἄρρενος· τῶν δὲ θυγατέρων ὑπερηγάπα τὴν νεωτέραν Μαρίαν ὠνομασμένην, ἐφ' ᾗ καὶ κηδεστὴν ἐποιήσατο C Ἀλέξιον τὸν λεγόμενον Μωσηλὲ (25), ἄνδρα ἐξ Ἀρμενίων τοῦ γένους τῶν Κρινιτῶν (26), ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ὄντα, καὶ τὴν ὄψιν χαρίτων μεστὸν, ὃν πρότερον μὲν ἄλλοις ἐτίμησεν ἀξιώμασιν, εἶτα προϊὼν ἀνεῖπε καὶ Καίσαρα. Συνάψας δ' ἐκεῖνον τῇ θυγατρὶ, καὶ οὕτω τιμήσας, σὺν στρατεύμασι πρὸς Λογγιβαρδίαν ἐξέπεμψεν. Οὕτω δὲ ὁ Μωσηλὲ ὑψωθεὶς οὐκ ἔμελλε τὸν φθόνον διαφυγεῖν. Διεβέβλητο γοῦν πρὸς τῶν βασκαινόντων, ὡς καὶ τῆς βασιλείας ἐρῶν· οὐκ ἔδρα δὲ κατὰ τοῦ Καίσαρος ἡ διαβολὴ, ἕως ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ τοῖς ζῶσιν ἠρίθμητο. D Ἐπεὶ δὲ υἱὸς ὁ Μιχαὴλ ἐτέχθη τῷ βασιλεῖ, καὶ ἡ τοῦ Καίσαρος ἐτεθνήκει εὐνήτειρα, ἐκεῖνος εὐθὺς μετετάξατο, καὶ κείρεται μὲν τὴν τρίχα ἑκὼν, ἀμφιέννυται δὲ τριβώνιον, καὶ τοῖς μονάζουσι κατατάττεται, καὶ τὸ τοῦ Ἀνθεμίου λεγόμενον ἐδείματο ἀσκητήριον, ἐν ᾧ διαγαγὼν τὸν βίον κατέλυσε, καὶ

Variæ lectiones et notæ.

(25) *Μωσηλέ.* De Alexio Mosele nobili Armenio egimus in familia Michaelis Balbi, in *Famil. Aug. Byzantin.* p. 133, cujus posteri ad extremam tandem redacti erant paupertatem sub Basilio Bulgaroctono, ut ex ejus Novella, quæ describitur in jure Græcorum. t. II, p. 175 docemur, ubi τοῦ Μαγίστρου Ῥωμανοῦ τοῦ Μουσελὲ ἐγγόνους εἰς ἀπορίαν καὶ τελείαν ἔνδειαν pervenisse ait cum illi patrimonium suum ab avo et parentibus relictum circa Philomilium possiderent.

(26) *Κρινιτῶν.* Τὸν ἐπιφανῆ καὶ περίβλεπτον Κρινίτην Græciæ prætorem, seu στρατηγὸν, nescio quem memorat anonymus in Vita S. Lucæ Junioris, p, 996, alium Constantinus Porph. *De admin. imp.* c. 50, alium denique anonymus Combefisianus in Leone Philosopho, n. 9.

A ἐτάφη ἐκεῖ. Τῶν δὲ Ἀράβων ταῖς Ῥωμαϊκαῖς ἐπελθόντων χώραις, ὁ Θεόφιλος ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῶν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Θεόφοβον καὶ τὸν Μανουὴλ (27). Τὼ δ' ἤστην ἄνδρε καὶ γενναίω καὶ ἀγαθὼ τὰ πολέμια, ὧν ὁ μὲν Μανουὴλ δῆλος ἅπασιν ἦν, καὶ τοῖς ἐναντίοις αὐτοῖς πολλάκις τε στρατηγήσας καὶ ἀριστεύσας, καὶ πρωτοστράτωρ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγγαβὲ γεγονώς. Ὁ δὲ Θεόφοβος γένους μὲν κατήγετο Περσικοῦ, ἐτράφη δ' ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων, καὶ παρ' αὐτῇ διῆγεν, ἀφανὴς ὢν καὶ μηδὲ γινωσκόμενος. Λέγεται δὲ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐκ τῆς παρὰ Πέρσαις βασιλικῆς ἐκφῦναι φυλῆς. Ἐκλελειπότων δὲ τοῖς Πέρσαις τῶν ἐκ τοῦ βασιλείου γένους, μαθεῖν αὐτούς, ὡς ἔστι παρὰ Ῥωμαίοις ἀνὴρ, ἐκ γένους ἕλκων βασιλικοῦ τὴν σειρὰν, καὶ ἀφικέσθαι ζήτησιν ποιουμένους αὐτοῦ. Ὡς δ' εὑρέθη ζητούμενος, γέγονεν ἐντεῦθεν γνωστὸς καὶ τῷ βασιλεῖ, καὶ εἰς μέγα τύχης ἀνήχθη, πατρίκιος τιμηθεὶς, καὶ τῇ τοῦ βασιλέως συνοικισθεὶς ἀδελφῇ. Τούτοις οὖν τοῖς εἰρημένοις ἀμφοῖν ἀνδράσι πεποιθὼς ὁ Θεόφιλος, ἀντεπῆλθε τοῖς ἐναντίοις. Ὡς οὖν ἀλλήλων ἔγγιστα ἐπήξαντο τοὺς χάρακας τὰ στρατεύματα, ὁ τῶν Σαρακηνῶν ἀρχηγὸς Ἰμβραὴλ, ἕνα τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατηγῶν μετὰ λαοῦ μυριάδων ὀκτὼ εἰς ἀντιπαράταξιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος καταλελοιπὼς, αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων ἀνεχώρησεν, ἢ δειλαινόμενος, ἢ ἀλαζονευόμενος. Συμβαλόντων δὲ τῶν στρατευμάτων, πολλοὶ μὲν ἑκατέρωθεν ἔπιπτον. Τέλος δὲ πρὸς ὑπαγωγὴν ἐκλίθησαν αἱ σχολαὶ, καὶ κἂν ἥλω καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς, εἰ μὴ Θεόφοβος μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν Περσικοῦ στρατεύματος, καὶ χειρὶ ἐβοήθησε, καὶ στρατηγήματι τοὺς βαρβάρους κατεσοφίσατο. Τότε μὲν οὖν ἐπανέζευξεν εἰς τὴν Κωνσταντίνου ὁ βασιλεύς.

Michaelis Rangabis protostrator fuisset. Theophobus autem genus a Persis ducebat, et in urbe imperatoria, ubi educatus est, obscurus vivebat atque ignobilis. Fertur autem pater ejus ex regia Persarum tribu fuisse ortus, cumque regiæ familiæ apud Persas defecissent, cognovisse dicuntur, apud Romanos esse virum regio genere oriundum, et ad eum inquirendum venisse. Ut inventus fuit, in notitiam imperatoris quoque pervenit, et amplissimas fortunas est consecutus, patricii honore ornatus, et imperatoris sorore **148** in matrimonium accepta. Iis igitur ambobus fretus Theophilus, hostes aggressus est. Cum autem proxime inter se castra B communissent exercitus, Sarracenorum dux Imbrael, uno ex suis satrapis cum nonaginta millibus ad decernendum cum Romanis relicto, ipse cum cæteris sive ex metu sive per arrogantiam recessit. Exercitibus congressis, multi utrinque ceciderunt. Sed tandem legionibus ad fugam inclinatis, ipse etiam imperator captus fuisset, nisi Theophobus cum suo Persico exercitu et manu opem tulisset, et stratagemate Agarenos circumvenisset. Ac tum Constantinopolim reversus est imperator.

C ΚΗ'. Τῷ δ' ἐφεξῆς ἔτει πάλιν στρατεύει, καὶ συμμίξας τοῖς ἐκ τῆς Ἄγαρ, ἐπικρατέστερος γίνεται, καὶ πολὺ μὲν πλῆθος αὐτῶν πέπτωκε, πλείους δ' ἑάλωσαν δορυάλωτοι, ἐν οἷς ἦν καί τις ἀνὴρ τῷ τῶν σχολῶν δομεστίκῳ γνώριμος, καὶ μαρτυρούμενος ὑπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ τὴν χεῖρα γενναῖος καὶ περιδέξιος, καὶ εὐφυῶς ἱππαζόμενος, καὶ δύο μεταχειριζόμενος δόρατα. Θριάμβου τοίνυν ἐπὶ τῇ νίκῃ καταγομένου ἐν ἱππηλασίας ἀγῶνι, τὸν ἐπαινούμενον ἐκεῖνον Ἀγαρηνὸν ἱππάσασθαι, καὶ τὰ δύο μεταχειρίσασθαι δόρατα ἐκέλευσεν ὁ κρατῶν. Καὶ ὃς ἐπεδείκνυτο κατὰ τὸ κέλευσμα τοῖς ὁρῶσι τὸ ἀμφοτεροδέξιον. Καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦτον ἐπῄνει τε καὶ ἐθαύμασεν. Ὁ γοῦν Κρατερὸς Θεόδωρος, ὃ, μετ' ὀλίγον μαρτυρικῷ κατεκοσμήθη στεφάνῳ, τῶν τεσσαρακονταδύο μαρτύρων εἷς ὤν, παρεστὼς τότε τῷ Θεοφίλῳ ἐχλεύαζε τὸν Ἀγαρηνόν. Ὀργῆς δ' ἐπὶ D τῇ χλεύῃ πλησθεὶς ὁ κρατῶν, *Σὺ δ'*, ἔφη, *ὦ θηλυδρία* (ἐκτομίας γὰρ ὁ Κρατερὸς ἐτύγχανεν ὤν), *ἐνδείξῃ τοιοῦτόν τι;* Καὶ ὁ Κρατερὸς, *Δύο μὲν*, ἔφη, *δόρατα στρέφειν οὐκ ἤσκησα, ὅτι μηδὲ δεῖ τῇ μάχῃ παιγνίων, ἀλλὰ σπουδῆς, ἓν δὲ μεταχειριζόμενος, σὺν Θεῷ δ' εἰρήσθω, τοῦτον καταβαλῶ.* Ἐκμανεὶς δ' ἐπὶ τῷ λόγῳ ὁ βασιλεὺς, καὶ ὀμόσας καθ' ἑαυτοῦ, *Ἦ μὴν*, ἔφη, *τεθνήξῃ, εἰ μὴ αὐτίκα τοῦτον καταβαλεῖς.* Ὁ δὲ μὴ ὑπερ-

XXVIII. Anno vero sequente iterum cum Agarenis congressus, fit superior, magna hostium multitudine cæsa, et pluribus captis, inter quos vir fuit legionum domestico notus, cui is testimonium perhibebat, ut et manu prompto, et ambidextro, et solerti equiti, et qui binas hastas tractare sciret. Cum igitur ludis Circensibus ob victoriam triumphus duceretur, imperator laudatum illum Agarenum equitare et bina hastilia tractare jussit. Ostentavit ille, ut jussus erat, dexteritatem suam spectatoribus. Eum imperator et laudavit et admiratus est. At Theodorus Craterus, qui paulo post corona martyrii est ornatus, unus e XLII martyrum numero, Theophilo astans, Agarenum subsannabat. Qua de causa iratus Theophilus: *Tu vero*, inquit, *effeminate* (nam eunuchus erat Craterus) *tale aliquid præstabis?* Tum Craterus: *Binis quidem*, inquit, *hastilibus vibrandis me non exercui, quod in prælio non luditur, sed res seria agitur: una vero hasta, Deo annuente, eum prosternam.* Imperator ob ea verba furore percitus, per seipsum juravit, se statim eum occisurum, nisi e vestigio illum prostravisset. Ibi Craterus nihil cunctatus, hasta sine ferro Agarenum equo dejecit. Cum autem imperator denuo expeditione suscepta cum Agarenis pugnasset, eventus prælii

Variæ lectiones et notæ.

(27) *Μανουήλ.* Manuel patricius, cui uxor fuit Helena, de qua anonymus, in Vita sancti Nicolai Studitæ, p. 943.

Romanis parum auspicatus fuit. Parum enim abfuit, quin et imperator ab hostibus circumventus captivus adduceretur. Quo Manuel cognito, suis inclamatis, in confertissimos hostes invectus imperatorem se sequi jubet : stabat enim metu attonitus, sed ad velandam **149** ignaviam se relicto exercitu nolle fugere dicebat. Cum autem sæpe monitus, ut pugna excederet, timore tanquam compedibus vinctus staret, Manuel stricto ense : *Nisi me*, inquit, *secutus fueris, te perimam. Præstat enim te mori, quam ab hostibus captum, Romanæ reipublicæ tantum imprimere dedecus.* Iis Manuelis minis ægre soluto metus stupore, eumque secutus, evasit : qua de causa virum servatorem appellavit, munificeque remuneratus est. Verum non multo post, invidorum linguæ ejus animum in contrarium verterunt, eoque redegerunt affectati regni calumniis, ut Manuelem excæcare in animo haberet. Quo ille cognito in Agarenum viciniam aufugit, eorumque duci significat, quis sit : quod si fides sibi detur, non coactum iri se religionem ejurare, se ad ipsum defecturum. Ille statim data fide lætus eum suscipit, Manuel dum ibi versaretur, præpositus exercitui, sæpe rem bene gessit contra Persas, magnosque triumphos adeptus, Agarenis et charus et admirationi fuit. Theophilus autem Manuelis fugam ægre ferens, de eo revocando cogitabat. Scribit igitur ad eum litteras, quibus jurejurando fidem suam ei obstringebat, easque aureo sigillo confirmatas, per monachum quemdam ad eum mittit, hortans ut redeat. Ille redit, sed qua ratione, id vero referre est operæ pretium, habet enim expositionem non injucundam. Congressus cum monacho, qui fidem ab imperatore afferebat, seque reversurum pollicitus, Ismaelitarum principem adit, petens exercitum sibi dari, ut profectus in Cappadociam, delatores suos (ibi enim eos habitare) ulcisceretur, ejusque filium una mitti, ut in re militari exerceretur. Princeps Manueli morem gerit, et quia fidem ei habebat, suum filium una mittit : ita discedit Manuel, cumque prope fines Romanos ventum esset, assumpto principis Agareni filio cum paucis Sarracenis, se venatum ire simulat, multis ministris comitantibus, cumque jam in Romana provincia versaretur, adolescentem amplexus : *Tu quidem*, inquit, *fili, ad tua revertere : ego vero ad Romanos proficiscor.* Constantinopolim reversus, magna cum lætitia est exceptus ab imperatore, statimque magistri honore ornatus, **150** imperatoris filium Michaelem e sacro baptismate suscepit, quem pater diademate cinxit, et Romanorum imperatorem declaravit. Antonio patriarcha mortuo, cum XIII annos Ecclesiæ præfuisset, Joannes, quem supra diximus Theophili præceptorem et suffragatorem fuisse, patriarcha designatur, quem et Jannem vocabant, tum ob hæresin, tum propter præstigias in quibus versatus erat. Sanctissimum vero Methodium, qui deinde patriarchicam ornavit sedem, perversæ

A θέμενος, καὶ συνεμαχέσατο τῷ Ἀγαρηνῷ δόρατι ἀσιδήρῳ, καὶ τοῦ ἵππου κατέβαλε. Πάλιν οὖν τῷ βασιλεῖ στρατεία κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ πάλιν μάχη, καὶ τὸ τῆς μάχης τέλος τοῖς Ῥωμαίοις οὐκ ἀγαθόν. Μικροῦ γὰρ ἀπήχθη ἂν καὶ ὁ βασιλεὺς δορυάλωτος ὑπὸ τῶν Ἰσμαηλιτῶν κυκλωθείς. Ὡς δ' ἔγνω τοῦτο ὁ Μανουήλ, ἐμβοησάμενος τοὺς περὶ αὐτὸν, εἰς μέσον εἰσελαύνει τῶν πολεμίων, καὶ τῷ βασιλεῖ, φησὶν, Ἀκολούθει μοι· ἵστατο γὰρ ἐκ δειλίας ἀπεγνωκώς. Ὁ δὲ τὴν δειλίαν ἐπιχρωννὺς, μὴ βούλεσθαι φυγεῖν ἔφη, καταλιπὼν τὸν λαόν. Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ἐξελθεῖν τῆς μάχης παρακαλούμενος, ὥσπερ πεπεδημένος τῇ πτοίᾳ, εἱστήκει ὁ Μανουὴλ τὸ ξίφος σπασάμενος, *Εἰ μὴ ἕποιό μοι*, φησὶν, *αὐτίκα σε ἀνελῶ· κρεῖσσον γάρ σε θα-* B *νεῖν, ἢ ληφθῆναι τοῖς ἐναντίοις αἰχμάλωτον, καὶ τοιοῦτον αἶσχος τῇ πολιτείᾳ Ῥωμαίων περιποιήσασθαι.* Ταύταις οὖν ταῖς τοῦ Μανουὴλ ἀπειλαῖς μόλις τῆς ἐκ τοῦ φόβου νάρκης λυθεὶς, καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ, διεσώθη· ὅθεν καὶ σωτῆρα τὸν ἄνδρα ἐκάλει, καὶ οἱ τὰ σῶστρα δαψιλῶς ἀπετίννυεν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ αἱ τῶν βασκάνων γλῶσσαι τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως κατὰ τοῦ Μανουὴλ εἰς τοὐναντίον ἐτρέψαντο. Διέβαλον γὰρ αὐτὸν ὡς τυραννίδι ἐπιχειροῦντα, καὶ ἤδη ταῖς διαβολαῖς ἐπέπειστο ὁ Θεόφιλος, καὶ τὸν Μανουὴλ ἐκτυφλῶσαι διενενόητο. Γνοὺς δ' ἐκεῖνος τὸ μελετώμενον, ἀπέδρα, καὶ ἀγχοῦ που γενόμενος τοῖς Ἀγαρηνοῖς, δηλοῖ τῷ αὐτῶν ἀρχηγῷ ὅστις ἐστὶ, καὶ ὡς εἰ λήψεται C πίστεις, μὴ βιασθῆναι τὴν οἰκείαν θρησκείαν ἐξομόσασθαι, προσελεύσεταί οἱ. Ὁ δὲ αὐτίκα πίστεις τε δίδωσι, καὶ περιχαρῶς αὐτὸν ὑποδέχεται. Καὶ ὁ Μανουὴλ ἐκεῖσε γενόμενος, καὶ στράτευμα πιστευθεὶς, πολλὰς ἀριστείας κατὰ Περσῶν εἰργάσατο, καὶ μεγάλα τρόπαια ἔστησε, καὶ ἐφιλεῖτο παρὰ τῶν τῆς Ἄγαρ καὶ ἐθαυμάζετο. Ὁ δὲ Θεόφιλος καὶ ἐλυπεῖτο διὰ τὸν Μανουὴλ, καὶ ἐφρόντιζεν ὅπως αὐτὸν ἐκεῖθεν μετακαλέσηται. Πίστεις οὖν αὐτῷ καὶ δι' ὅρκου καὶ δι' ἐγγράφου χρυσοσημάντου μετά τινος μοναχοῦ στείλας, ἐπανελθεῖν προετρέπετο. Καὶ ὃς ἐπανῆλθε, τὸ δ' ὅπως, διηγητέον, ἔστι γὰρ οὐκ ἄχαρι πρὸς διήγησιν. Ἐντυχὼν τῷ τὰς πίστεις ἐκ βασιλέως αὐτῷ κομίζοντι μοναχῷ, καὶ συνθέμενος ὑποστρέψαι, πρόσεισι τῷ τῶν Ἰσμαηλιτῶν D ἀρχηγῷ, καὶ αἰτεῖται στράτευμά οἱ δοθῆναι, ἵνα κατὰ τὴν Καππαδοκίαν γενόμενος, ἀνταποδοίη τοῖς εἰς τὸν βασιλέα κατειποῦσιν αὐτοῦ (ἐκεῖ γὰρ ἔλεγεν οἰκεῖν τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ), ἠξίου δὲ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ συνεκπέμψαι αὐτῷ, ἵνα σοι τοῦτον, λέγων, γυμνάσω πρὸς τὰ πολέμια. Ὁ δὲ πείθεται, καὶ τὸν οἰκεῖον αὐτῷ συνεκπέμπει υἱόν· ἐθάῤῥει γὰρ τῷ Μανουὴλ καὶ ἐπίστευσε. Κἀκεῖνος ἀπῄει, καὶ ἤδη τοῖς Ῥωμαϊκοῖς ἐγγίσας ὁρίοις, τὸν τοῦ ἄρχοντος τοῦ ἐκ τῆς Ἄγαρ υἱὸν συμπαραλαβὼν μετ' ὀλίγων Σαρακηνῶν, ἐξῄει δῆθεν πρὸς κυνηγέσιον, πολλῶν αὐτῷ θεραπόντων συνεπομένων. Ὡς οὖν ἐντὸς χώρας Ῥωμαίων ἐγένετο, τῷ υἱῷ τοῦ Ἰσμαηλίτου περιπλακεὶς, *Σὺ μὲν*, ἔφη, *τέκνον, ὑπόστρεφε*

πρὸς τὰ σὰ, ἐγὼ δὲ πρὸς Ῥωμαίους πορεύσομαι. A Ἐπανελθὼν δ' εἰς τὴν μεγαλόπολιν, περιχαρῶς ἐδέχθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ μάγιστρος αὐτίκα τετίμητο, καὶ ἐκ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὸν τοῦ βασιλέως υἱὸν Μιχαὴλ ἐδέξατο, ὃν ὁ πατὴρ καὶ διαδήματι ἔστεψε, καὶ βασιλέα Ῥωμαίων ἀνεῖπε. Τοῦ πατριάρχου δὲ Ἀντωνίου τὴν ζωὴν καταστρέψαντος, ὃς ἔτη τῆς Ἐκκλησίας ἐκράτησε δεκατρία, Ἰωάννης, ὃν ὁ λόγος ἤδη προείρηκε διδάσκαλον γενέσθαι τοῦ Θεοφίλου καὶ συναιρεσιώτην, προχειρίζεται πατριάρχης, ὃν καὶ Ἰάννην ἐκάλουν οἱ τότε, καὶ διὰ τὴν αἵρεσιν, καὶ διὰ γοητείας, ἦν γὰρ αὐταῖς ἐντριβής. Τὸν δὲ ἱερώτατον Μεθόδιον (28), ὃς ὕστερον καὶ τὸν πατριαρχικὸν ἐκόσμησε θρόνον, μὴ πειθόμενον συνθέσθαι τῇ κακοδοξίᾳ αὐτοῦ, μετὰ πολλὰς αἰκίας καὶ τῶν σιαγόνων αὐτοῦ σύνθλασιν, καὶ τῶν ὀδόντων ἐκρίζωσιν, εἰς τὴν Πάνορμον νῆσον, ἣ νῦν τοῦ Ἀντιγόνου B καλεῖται, ὁ δυσσεβὴς ὑπερορίζει Θεόφιλος, καὶ ἐντὸς καθείργνυσι μνήματος μετὰ δύο λῃστῶν· ὧν τοῦ ἑνὸς θανόντος, ὅσην ὁ ἅγιος ἐκ τῆς δυσώδους τοῦ τεθνεῶτος ἀποφορᾶς ὑπήνεγκε βίαν καὶ ἀηδίαν, οὐκ ἄν τις λόγος ἱκανῶς διαγράψαιτο. Ἐκεῖ τοίνυν ἐγκεκλεισμένου τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου Πατρὸς, καὶ οἱ αὐτάδελφοι, ὅ τε Θεοφάνης καὶ Θεόδωρος μετὰ τὴν τῶν προσώπων κατάστιξιν ὑπερορίζόμενοι, καὶ κατὰ τὸν Κάρτα λιμένα καταλύσαντες, διά τινος ἁλιέως συνήθους τῷ ἱερῷ Μεθοδίῳ ἐπιστέλλουσι ταῦτα·

Τῷ ζῶντι νεκρῷ, καὶ νεκρῷ ζωηφόρῳ,
Ναίοντι τὴν γῆν, καὶ πολοῦντι τὸν πόλον,
Γραπτοὶ γράφουσι τῷ δεσμίῳ.

Οἷς πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ ἁλιέως ὁ ὅσιος ἀνταπέστειλε,

Τοὺς ταῖς βίβλοισιν οὐρανοῦ κλησιγράφους
Καὶ πρὸς μέτωπα σωφρόνως ἐστιγμένους
Προσεῖπεν ὁ ζώθαπτος ὡς συνδεσμίους.

C Ἕβδομον δ' ἔτος διανύσας ἐν τῷ τάφῳ ὁ ἅγιος, εἶτα ἐκεῖθεν ἐκβληθεὶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις κατεκέκλειστο, μηδενὸς αὐτὸν ὁρῶντος, ἢ μόνον τοῦ ὑπηρετοῦντος αὐτῷ, καὶ τοῦ βασιλέως· φιλοπονῶν γὰρ ὁ Θεόφιλος καὶ ἀναγινώσκων, ἠρώτα τὸν ἱερὸν Μεθόδιον περὶ ὧν ἀμφιβάλλων ἦν, διὸ καὶ ἐν ταῖς ἀποδημίαις ἀεὶ συνόντα εἶχεν αὐτῷ.

ΚΘ'. Ἔαρος δ' ἐπιστάντος, κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν ὁ βασιλεὺς, καὶ πάλιν ἦρε τὰ ὅπλα, καὶ πολλὰ τῆς Συρίας ἐξεπόρθησε, καὶ πόλεων ἐκράτησε, καὶ αὐτῆς Σωζοπέτρας, ἣ πατρὶς ἐτύγχανε τοῦ Ἀμερμουμνῆ, καὶ ταῦτα πολλὰ δεομένου ἐκείνου, φείσασθαι τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἀνέζευξεν εὐτυχῶς. Ὁ Θεόφοβος δὲ καταλειφθεὶς ὥστε τὰ τῶν στρατευμάτων οἰκονομήσασθαι, ἐπεὶ τὸ τῶν Περσῶν ὑστέρησε σιτηρέσιον (στράτευμα D γὰρ ἦν τῷ βασιλεῖ Περσικὸν), περιαλγησάντων διὰ τοῦτο τῶν Περσῶν, βασιλεὺς παρ' αὐτῶν ἀνεῤῥήθη καὶ ἄκων, μᾶλλον δὲ καὶ παρακαλῶν αὐτοὺς μεθεῖναι τῆς ἀπονοίας, μὴ καὶ ἑαυτοὺς, καὶ ἑαυτὸν ἐσχάτοις κακοῖς περιβάλωσιν· ἀλλ' οὐκ ἔπειθε. Στέλλει γοῦν πρὸς τὸν βασιλέα, τοῦτο τοὺς Πέρσας ἀποκρυψάμενος, γνωρίζων τὸ γεγονὸς, καὶ μηδέν τι

A opinioni refragantem, post multos cruciatus, malarumque contusionem et dentium evulsionem, in insulam Panormum, quæ nunc Antigoni cognomentum habet, impius relegat Theophilus, et intra monumentum cum duobus latronibus concludit: quorum altero mortuo, quantam violentiam, et molestiam vir sanctus ex teterrimo cadaveris fetore tolerarit, nulla quisquam oratione consequi potest. Illic igitur inclyto illo patre incluso, fratres illi confessores Theophanes et Theodorus, post facierum compunctionem relegati, cum ad Cartæ portum appulissent, per quemdam piscatorem Methodio familiarem hæc scripserunt:

B *Viventi mortuo, atque mortuo simul*
Vitam ferenti, qui cum tellurem colat
Polos pererrat, litterati litteras
Vincti misere vinculis adobruto.

Quibus per eumdem piscatorem vir sanctus rescripsit:

Quorum notata nomina in cœlestibus
Libris leguntur, et decentibus votis
Compunctæ frontes, vinculo oppressis
Dicit salutem, qui vivens sepultus est.

C Cum autem septimum annum in sepulcro exegisset, inde ejectus atque in regia conclusus est, nemine eum vidente, præter ministrum ejus et Theophilum: qui cum studiose legeret, divinum virum de locis dubiis interrogabat, eaque de causa etiam in peregrinationibus semper habebat secum.

XXIX. Vere incipiente imperator rursus, Agarenis arma intulit et, magna Syriæ parte vastata, urbibus est potitus, ipsaque Sozopetra patria Amermumnis: quamvis ille multum, sed frustra, oraret, ut patriæ **151** suæ parceretur. Ac imperator feliciter domum rediit. Theophobus autem ad gubernandas legiones relictus, cum Persarum stipendia tardius solverentur (habebat enim imperator exercitum D Persicum), ab illis indignantibus, vel invitus atque ab ea desperatione frustra dehortans, ne et se et semetipsos in extrema mala conjicerent, imperator salutatur. Quo facto, clam Persis, id imperatori significat, eique fidem facit, ne quid sinistri de se suspicetur. Reversus imperatorem accedit, et cupidissime excipitur, pristina felicitate recepta. Est et Persis omnibus data venia, neque alia irrogata

Variæ lectiones et notæ.

(28) *Τὸν δὲ ἱερώτατον Μεθόδιον.* Cujus festum agunt Græci 24 Junii, ut est in Menæis.

pœna, nisi quod una esse siti non sunt, sed cum triceies mille essent, divisi ac dispersi sunt, cuilibet provinciæ binis millibus attributis, earumque prætoribus subesse ac parere jussi. Atque hæc cum Persis et Theophobo acta sunt. Amermumnem autem patriæ suæ vastatio tanto dolore affecit, ut vitam sibi acerbam putaret, nisi Theophilum ulcisceretur, cujus patriam esse Amorium ubi cognovisset, eam urbem oppugnare constituit. Sed imperator præmonitus, eam cum structuris tum exercitibus missis communiit, quibus Theodorus Craterus, cujus supra facta est mentio, præerat, cæterique qui apud Agarenos in martyrii stadio decurrerunt, numero XLII. Exiit et imperator Agarenis occursurus, et cum Amermumnis filio cum justis copiis adventante congressus, in fugam vertitur. Nocte insecuta Manuel dum vigilias obit, quosdam Persas (nam linguam eorum intelligebat) audit de proditione cum Agarenis colloquentes, eoque nuntiato, imperatori persuadet, ut sub diluculum castris excedat: sic ille discessit, totis habenis equo laxatis. Amermumnes autem ex eo securus, Amorii obsidionem aggressus, cum crebras impressiones faceret, nihil proficiebat, iis qui intus erant fortiter resistentibus, adeo ut Agareni expugnationis spe abjecta discessuri fuerint, et urbs incolumis permansura, nisi quidam intus, cognomento Boiditzes, ob contentionem quamdam furore percitus, eam prodidisset. Urbe capta, quantus populus cæsus fuerit, dici non potest. Mulierum vero, puerorum et adolescentium multa millia, et duces primarii, Callistus, Constantinus, Theodorus Craterus, **152** patricii, aliique multi partim præturis insignes, partim dignitatum honoribus illustres, in captivitatem sunt abducti. His Theophilus, qui Dorylæi tum agebat, cognitis, missis ad Ismaelitarum principem legatis, illustres captivos et genere sibi junctos, XXIV centenariis sibi reddi petiit. Quos ille arroganter dimisit, se fatuum fore dicens, si captivos tantilla pecunia restitueret, cum sibi expeditio circiter mille centenariis constitisset. Legatis re infecta reversis, calamitas illa sic Theophili animum perculit, ut ei nulla consolatio adhiberi posset, sed et cibo abstineret, neque ullum potum admitteret, nisi aquam gelidissimam, cujusmodi est nivalis: cujus frequenti usu læsis interioribus, in dysenteriam incidit. Itaque in regiam reversus, desperata jam salute, senatum accersit, petens ut uxori suæ et filio fidem servarent, iisque imperium tuerentur. Quod cum illi se facturos promisissent, imperator, qui Theophobum jam ante, ex quo a Persis imperator salutatus fuerat, suspectum haberet, magis etiam ei suspicioni indulsit, ob proditionem quam

A κατ' αὐτοῦ ὑποπτεύειν πληροφορῶν. Καὶ ἐπανελθὼν πρόσεισι τῷ βασιλεῖ, αὐτὸς μὲν ἀποδεχθεὶς εὐμενέστατα, καὶ τὴν προτέραν εὐετηρίαν ἀπειληφώς. Καὶ οἱ Πέρσαι δὲ συγγνώμης πάντες ἠξίωντο, καὶ οὐδέν τι αὐτοῖς ἐπενήνεκτο ἕτερον, ἢ ὅτι οὐχ ὁμοῦ πάντες εἶναι εἰάθησαν, ἀλλ' ἐς μυριάδας συναγόμενοι τρεῖς, διῃρέθησαν, καὶ διεσπάρησαν, καὶ ἑκάστῳ θέματι χιλιάδες δύο ἀπενεμήθησαν, ὥστε τοῖς τῶν θεμάτων στρατηγοῖς καὶ ὑποκεῖσθαι καὶ πείθεσθαι. Τὰ μὲν οὖν περὶ τοὺς Πέρσας καὶ τὸν Θεόφοβον ἦσαν ἐν τούτοις. Τοῦ δὲ Ἀμερμουμνῆ τοσοῦτον καθήψατο ἡ τῆς αὐτοῦ πατρίδος ἐκπόρθησις, ὡς μὴ ἀνεκτὴν εἶναι αὐτῷ τὴν ζωὴν, εἰ μὴ ἀμύναιτο δι' αὐτὴν τὸν Θεόφιλον. Μαθὼν οὖν πατρίδα εἶναι αὐτοῦ τὸ Ἀμόριον (29), ἐπ' αὐτὸ στρατεύσασθαι

B ἔγνωκε. Καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦτο γνοὺς αὐτὸ κατωχύρωσεν, ἄλλως τε καὶ στρατευμάτων ἀποστολῇ, ὧν ἦρχον Θεόδωρος ὁ Κρατερὸς, οὗ πρὸ μικροῦ ἡ ἱστορία ἐμνήσθη, καὶ οἱ λοιποὶ οἳ καὶ τὸν τοῦ μαρτυρίου δρόμον ἐξήνυσεν παρὰ τοῖς Ἀγαρηνοῖς, τεσσαράκοντα καὶ δύο πάντες τυγχάνοντες. Ἐξῆλθε δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ὑπαντιάσων τοῖς ἐκ τῆς Ἄγαρ, καὶ ὁ μὲν τῷ τοῦ Ἀμερμουμνῆ υἱῷ συμβαλὼν, μετὰ στρατιᾶς ἀξιομάχου ἥκοντι, τρέπεται. Νυκτὸς δ' ἐπιγενομένης ὁ Μανουὴλ τὰς φυλακὰς τοῦ στρατοπέδου περιϊὼν, ἤκουσεν ἐνίων Περσῶν περὶ προδοσίας τοῖς Ἀγαρηνοῖς διαλεγομένων (συνῄει γὰρ τὴν τούτων διάλεκτον) καὶ τοῦτο τῷ βασιλεῖ ἀπηγγέλκει, καὶ πέπεικεν ἐξαναστῆναι τοῦ στρατοπέδου κατὰ

C τὸ περίορθρον. Καὶ ὁ μὲν ἀπῄει ὅλον ἐνδοὺς τῷ ἵππῳ τὸν χαλινόν· ὁ δὲ Ἀμερμουμνῆς ἐξ ἐκείνου ἀμερίμνως τῇ τοῦ Ἀμορίου ἐπικεχειρήκει πολιορκίᾳ, καὶ ἐνδελεχέστατα τὰς προσβολὰς τῇ πόλει πεποίητο· ἤνυε δ' οὐδὲν, τῶν ἔνδον εὐρώστως ἀνταγωνιζομένων, ὥστε καὶ ἀπελπίσαι τὴν ταύτης ἅλωσιν τοὺς Ἀγαρηνοὺς, καὶ ἐπανέστησαν ἂν, καὶ ἡ πόλις οὐκ ἂν ἐπεπόρθητο, εἰ μή τις τῶν ἔνδον δι' ἔριν τινὰ ἐκμανεὶς, προδότης ταύτης ἐγένετο, ᾧ Βοϊδίτζης ἦν τὸ ἐπώνυμον. Ἁλόντος δὲ τοῦ ἄστεος, ὅσος μὲν ἀνῃρέθη λαὸς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Γυναῖκες δὲ καὶ παῖδες καὶ μειρακίσκοι εἰς πολλὰς χιλιάδας συναριθμούμενοι ἀπήχθησαν δορυάλωτοι, καὶ οἱ τῶν ἐκεῖ στρατηγούντων ἔξοχοι, Κάλλιστός τε καὶ Κωνσταντῖνος, καὶ ὁ Κρατερὸς Θεόδωρος, οἱ πατρίκιοι,

D καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐν στρατηγίαις διαπρεπόντων, καὶ περιφανῶν ἐξ ἀξιωμάτων τιμῆς. Ταῦτα μαθὼν ὁ Θεόφιλος (ἐν γὰρ τῷ Δορυλαίῳ διῆγε) πρέσβεις πρὸς τὸν τῶν Ἰσμαηλιτῶν ἐκπέπομφε βασιλέα, ἀποδοθῆναι αὐτῷ τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν ἁλόντων αἰτῶν, καὶ τοὺς αὐτῷ κατὰ γένος προσήκοντας, κεντηνάρια πρὸς τέτταρσιν εἴκοσι δοῦναι αὐτῷ ὑπισχνούμενος. Ὁ δὲ τοὺς πρέσβεις ἰταμῶς ἀπεπέμψατο, Ἀνόητος ἂν εἴην, εἰπὼν, εἰ περὶ χίλιά μοι τῆς ἐν τῇ στρατείᾳ κεντηνάρια γεγονυίας, αὐτὸς τοσαῦτα λαβὼν

Variæ lectiones et notæ.

(29) Ἀμόριον. Amorii excidium attigere etiam auctor Orationis historicæ in festum Restitutionis imaginum, p. 721; et Menæa ad 6 Martii in SS. Theodoro, Constantino, et aliis qui tum cæsi sunt a Barbaris.

ἀποδοίην τοὺς αἰχμαλώτους. Ὡς δ' ἐπανῆλθον οἱ A πρέσβεις ἄπρακτοι, οὕτως ἡ συμφορὰ καθίκετο τῆς Θεοφίλου ψυχῆς, ὡς μηδὲν αὐτῷ πρὸς ταύτην εὑρίσκεσθαι παρηγόρημα, ἀλλὰ καὶ τροφῆς ἀποσχέσθαι, καὶ μήτι πόμα προσίεσθαι, ἢ μόνον ὕδωρ ψυχρότατον, καὶ οἷον τὸ ἐκ χιόνος· τούτῳ δὲ χρώμενος συνεχῶς, ἐπέπληκτο τὰ ἐντὸς, καὶ οἱ δυσεντερίας νόσος ἐνέσκηψε. Καταλαβὼν δὲ τὰ βασίλεια (30), καὶ ἤδη γνοὺς ἑαυτῷ τὴν σωτηρίαν δυσέλπιστον, μετακαλεῖται τὴν σύγκλητον, καὶ ἠξίου πίστιν αὐτοὺς εἰς τὴν σύζυγον καὶ τὸν παῖδα ἐνδείξασθαι, καὶ διατηρῆσαί σφισι τὴν ἀρχὴν τὴν βασίλειον· οἱ δὲ κατετίθεντο. Τούτων δὲ γεγονότων οὕτως, ὁ βασιλεὺς, καὶ πρώην ἐξότου ἀνεῤῥήθη παρὰ τῶν Περσῶν ὁ Θεόφοβος (31) βασιλεὺς, ὕποπτον αὐτὸν ἡγούμενος, ἔθετο μᾶλλον τῇ ὑπονοίᾳ, καὶ διὰ τὴν προδοσίαν, ἣν ἐμελέτων οἱ Πέρσαι ποιήσασθαι, ὡς ἤδη μοι γέγραπται, τῶν ἐνδιαβαλλόντων τὸν ἄνδρα, ὑποθήκαις ἐκείνου ταῦτα τοὺς Πέρσας δρᾷν ἰσχυριζομένων. Ὡς οὖν ἤδη τῇ νόσῳ τὸ σῶμα τοῦ αὐτοκράτορος δεδαπάνητο, καὶ ἐξέλιπεν ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, δείσας μὴ αὐτοῦ θανόντος τυραννίδι ἐπίθοιτο ὁ Θεόφοβος, καθείργνυσιν αὐτὸν περὶ τὰ βασίλεια, καὶ ἐπεὶ τὴν ζωὴν ἑαυτοῦ ἐκ λεπτοῦ ἤδη μίτου ἠρτῆσθαι διέγνωκε, καὶ ἄρτι ἐκλείπειν, ἀναιρεθῆναι κεκέλευκε τὸν Θεόφοβον, καὶ κομισθῆναί οἱ τὴν αὐτοῦ κεφαλήν· ἧς κομισθείσης, ἐπιθεῖναι λόγος αὐτῇ τὴν χεῖρα τὸν βασιλέα, καὶ ἀψάμενον τῶν ταύτης τριχῶν, ἐπειπεῖν, ὡς *Ἀπὸ τοῦδε οὔτ' ἐγὼ Θεόφιλος, οὔτε σὺ Θεόφοβος*· καὶ ἐπὶ τούτοις ἐξηρεύξατο τὴν ψυχὴν (32), βασιλεύσας ἐνιαυτοὺς δυοκαίδεκα ἐπὶ μησὶ τρισὶ (33), πολλὰ τὴν σύμβιον καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ Κανικλείου Θεόκτιστον παραδυναστεύοντα τότε ἀξιώσας, μὴ παραχωρῆσαι τὰς σεπτὰς ἀναστηλωθῆναι εἰκόνας, μηδὲ τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τῆς Ἐκκλησίας ἐκδιωχθῆναι.

Persæ, ut jam exposui, moliti fuerant, cum delatores affirmarent illos id impulsu Theophobi fecisse. Ut igitur corpore morbo consumpto viribus destituebatur, veritus, ne se mortuo Theophobus tyrannidem invaderet, circa regiam eum in carcerem conjecit, cumque jam vitam suam de tenui filo pendere cerneret, et mox defecturam, illo interfecto, caput ejus sibi afferri jussit, manuque imposita et contrectatis capillis, dixisse fertur: *Jam neque ego Theophilus sum, neque tu Theophobus.* Iisque dictis animam exhalavit, cum regnasset annos XII et III menses: uxorem et Caniclio præfectum Theoctistum, qui imperii quodammodo particeps erat, multum obtestatus, ne paterentur venerandas imagines reponi, aut Joannem Ecclesia pelli.

Variæ lectiones et notæ.

(30) *Κατὰ τὰ βασίλεια.* In Magnauræ palatium, B ut habet Scilitzes, quod quidem ad orientem urbis exstitit. Hujus mentionem tum primum fieri, sub ipsa Justiniani tempora, ex *Chronico Alexandrino* docuimus in nostra *Constantinopoli*, l. II, sect. 5, n. 2, quod firmat præterea Cyrillus Scythopolitanus, qui sub eodem Augusto vixit, in Vita ms. S. Sabæ c. 73: Τοῦ τοίνυν Θευφυλάκτου ἡμῶν βασιλέως ἐν τούτοις ἀσχολουμένου μετὰ τοῦ Τριβουνιανοῦ τοῦ κυέστορος ἐπὶ τὴν καλουμένην Μαγναύραν, etc.

(31) *Θεόφοβος.* Addit Georgius Hamartolus in Chron. ms. Τὸ δὲ σῶμα τοῦ Θεοφόβου διὰ τοῦ Βουκολέοντος ἐξαγαγόντες, λαθραίως διέσωσαν πλησίον τοῦ Ναρσοῦ.

(32) *Ἐξηρεύξατο τὴν ψυχήν.* De miserabili Theophili morte consulendus idem scriptor Orationis historicæ de Orthodoxia, p. 724.

(33) *Ἐνιαυτοὺς δυοκαίδεκα ἐπὶ μησὶ τρισί.* Idem auctor, p. 721, ait Theophilum regnasse an. 12 menses 6.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

FINIS TOMI CENTESIMI TRICESIMI QUARTI.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.